ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

VI

AKADÉMIAI KIADÓ
KRITERION

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR VI.

DICŢIONAR ISTORIC AL LEXICULUI MAGHIAR DIN TRANSILVANIA

HISTORISCHES WÖRTERBUCH DES SIEBENBÜRGISCH-UNGARISCHEN WORTSCHATZES

MATERIAL CULES ŞI REDACTAT DE GESAMMELT UND REDIGIERT VON

ATTILA SZABÓ T.

COLABORATORI MITARBEITER

KATALIN P. BODROGI, ÁGNES DALY, ERZSÉBET P. DOMBI, PIROSKA B. GERGELY, FERENC KÓSA, MIKLÓS KÜRTI, MÁRIA ZS. MAKSAY, JENŐ NAGY, ZSÓFIA SERES, ZSOLT SZABÓ, MAGDOLNA K. TICHY, JUDIT W. TÖRÖK, MÁRTA VÁMSZER, KÁROLY VIGH, JÁNOS ZSEMLYEI

VOL. VI BAND

K — Ki

10 970

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

ANYAGÁT GYŰJTÖTTE ÉS SZERKESZTETTE

SZABÓ T. ATTILA

SZERKESZTŐ-MUNKATÁRSAK

P. BODROGI KATALIN, DALY ÁGNES, P. DOMBI ERZSÉBET, B. GERGELY PIROSKA, KÓSA FERENC, KÜRTI MIKLÓS, ZS. MAKSAY MÁRIA, NAGY JENŐ, SERES ZSÓFIA, SZABÓ ZSOLT, K. TICHY MAGDOLNA, W. TÖRÖK JUDIT, VÁMSZER MÁRTA, VIGH KÁROLY, ZSEMLYEI JÁNOS

VI. KÖTET

K — Ki

MTAK

0 00051 99800 4

Akadémiai Kiadó
Budapest 1993

Kriterion Könyvkiadó
Bukarest 1993

487753 H87.753

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A SZÓCIKKEKET ROMÁNUL SZÁSZ LŐRINC,
NÉMETÜL NAGY JENŐ ÉRTELMEZTE
LEKTORÁLTA KISS ANDRÁS

A SZERKESZTÉS MUNKÁJÁBAN P. BODROGI KATALIN A KAMBIÁL — KAMUKÁZOTT, KAPA — KAPCSOSAN, KÁPLÁN — KAPORNYASZÍNŰ, KÉP — KÉPZŐDIK; DALY ÁGNES A KÉS — KÉSVILLA, KITÉGLÁZ — KITEVŐDIK; P. DOMBI ERZSÉBET A KÉK — KELHETŐ, KERTÁG — KÉRVÉNY; B. GERGELY PIROSKA A KATALIN-KÖRTÖVÉLY — KAZETTA, KAZINCZI — KAZSULÍROZÁS, KÉT — KÉTZÁRÚ; KÓSA FERENC A KARÁCSONY — KARÉLÁS, KARICSÁL — KARKATÚRA, KARLSZBÁDI — KARMAZÍRGYŰRŰ, KIAPAD — KIÁZTAT; KÜRTI MIKLÓS A KELL — KELTE; ZS. MAKSAY MÁRIA A KAFFÉ — KAKUKKOS, KEVÉS — KEVÉSSZER, KIABÁL — KIADVÁNY, KINEVEZ — KINYITTATTAT, KÍVÜL — KIZÖLDÜLHET; NAGY JENŐ A KAN — KÁNYÁS, KAS — KÁSZU-SZUROK, KAZIMIR — KAZIMIR-SPENCER, KENDER — KENDŐZÖTT, KI, KI-KI, KISZAB — KISZŰRET, KITILOL — KIŰZÖTT, KÍVÁN — KIVÁSIK; SERES ZSÓFIA A KALÁCS, KALÁCSSÜTÉS — KALÁCSVIASZ, KALÁN — KALÁNCSINÁLÓ, KALÁNKA — KALANTIKA-MATÉRIA, KAMANILLA — KAMATOZTATÁS; SZABÓ ZSOLT A KÁOSZ — KAP, KAPDÁCSOL — KAPKODÓ, KIBALLAG — KICUCCAD; K. TICHY MAGDOLNA A KÁBA — KÁBULTSÁG, KACENDER — KACSOS, KALANDA — KALÁNFÚRÓ, KARABÉLY — KARABOLY, KARMAZSIN — KARÓLOPÁS, KARÓVÁGÁS — KÁRPITTARTÓ, KÁRT — KÁRTAKÉSZÍTÉS, KARTIFIOL — KÁRTYOS, KÉVE — KEVERTETIK, KIÁGAZÓ — KIÁLTOZTAT, KICSÁBÍT — KICSEREZ, KÍN — KINCSŰ, KITA — KITAVASZODIK, KIVADÁSZTATHATIK — KIVALÓSODIK; W. TÖRÖK JUDIT A KACAG — KACAGÓ, KÁD — KADUCITÁS, KALAFA — KALAFIZAMUS, KÉM — KÉMSÉG, KÉR — KÉRDŐPONT, KIVÁLT — KIVÁLVA; VÁMSZER MÁRTA A KALANGYA — KALANGYATERMÉS, KALAP — KÁLYHATARTÓ, KÁPOSZTA — KAPZSI, KEBEL — KEHESSÉG, KEN — KEND, KENEGET — KÉNYTET, KÉSZ — KÉSZÜLT, KÉZ — KÉZVONÓZ, KINYOM — KIRURGUS, KIVEENDŐ — KIVONUL; VIGH KÁROLY A KERECSENTOLL — KÉRT, KIDAGAD — KIKEZDHET, KIKIABÁL — KIMUTOGATTATIK; ZSEMLYEI JÁNOS A KALÁCS-KALÁK — KALÁCSVÉTEL, KALÁKA — KALAMISTRÁLÁS, KAR — KÁR, KÁRESET — KÁRHOZTATOTT, KÁRKERESÉS — KÁRLOTT, KÁROMKODÁS — KÁROSULT, KÁRPÓTLÁS — KÁRSZENVEDÉS, KÁRTALAN — KÁRTEVŐ, KARUC — KARZATROSTÉLY, KICSI — KICSÜLYED, KIS — KISVÉKA CÍMSZÓ SZERKESZTÉSÉVEL VETT RÉSZT.

A TÁR CÍMÉT SZT BETŰJEGGYEL RÖVIDÍTJÜK

ISBN 963 05 6516 1 (összkötet)
ISBN 963 05 6487 4 (VI. kötet)

ISBN 973 26 0339-9 (összkötet)
ISBN 973 26 0366-6 (VI. kötet)

Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest
Első kiadás: 1993
© Akadémiai Kiadó, Budapest 1993
© Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1993

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 6166/19 ...25. sz.

K

kába[1] bódult; ameţit, buimăcit, buimac; betäubt. *1710 k.:* Néha vak, néha tunya, kába emberre, asszonyra, leányra, bölcsőben siró csecsszopóra és gyakorta éretlen, tanácstalan felserdült ifjacskákra, reggel évő gyermekfejedelmekre veted vala az ő koronáját [Blm. 1040].

? **kába**[2] '?' *1710 k.:* Ő három lóval ment el, legalább egyiket nem adhatta volna-é alája ? osztán nyügöt, kábát miért vitt volna magával, ilyen veszedelmes kockáztatásával maga magának ? [BÖn. 976].

kabala 1. kanca; iapă; Stute. *1642:* Egi eoreg szwrke kabalam [HSzj *szürke* al.]. *1653:* a tatárral együtt nyargalt a kabala [ETA I, 114 NSz]. *1757:* A Ménesben levő kábalak(na)k rendi [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9] | Egi 8 es(ten)dös szeg Sárga, Szőke szorenyu kantza pej paripa Csikojával (: csikos kabala :) [Mezőpagocsa MT; i.h.]. *1768:* Adás Jákobnak ... volt egy kabalája cir. 3 Csikojával [Vályebrád H; Ks 81.57/17 Gyelemerán Nikula (36) jb vall.]. *1772:* Jakab János adja oda a Kabaláját hogy két véka Buzát le hozanak vetni igen sietve [Héderfája KK; Pf]. *1784:* ö Klmek Kabalajok igen sok karokat teven a Kőrispataki[a] Tavasz hatarban [Pf. — [a]U].

Hn. *1633:* mentwnk az Kabala hugi tőue neuw helire [Kőrispatak U]. *1638:* az Kabala hago beli föld [Bún KK]. *1639:* Kabola Pataka mellett. Kabola kuton felljül (sz) [M.köblös SzD; DHn 47]. *1655:* Kabala hugiban [Bözödújfalu U]. *1681/1748:* In loco Kabala (sz) [Tűr AF]. *1701:* Gyergyóban az csíki Kabala hágó alatt levő vj várhoz járt épitők szám[a] [Gysz; SzO VII, 935. — [a]Köv. a fels.]. *1703:* A Kabala hágo alatt való vj sáncz [uo.; i.h. 112]. *1718/XVIII. sz.:* Tul a Motsár erdőn a Kabola Kutnál a Szilagyi Határ szélben (k) [Monó Sz]. *1720:* Kabala kapun alol (sz) [Menaság Cs]. *1749 k.:* az mely Bányák az Kabla kuttyán aloll vad(na)k [Torockó; TLev. 2/1]. *1756:* a Kabola Hod (sz) [Farnas K; KHn 287] | Kabala hágó mellett [Szentmihály Cs]. *1778:* erdő alatt Kabala hugy pataka nevu hellyben [Szentimre Cs]. *1828:* Kabola hugy árokán alol [Kőrispatak U]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *csikós ~. 1757:* Csikos kabalak Meddü kabalak [Mezőpagocsa MT; Berz. 3. 1/9] ✱ *meddő ~* → *csikós ~* ✱ *vemhező ~* csikózó kanca. *1720/1811:* egy Pej szörü nagy vemhezö Kabala ... egy Pej rossz kabala [Szotyor Hsz; Borb. II].

2. *becsm* nőre von.; referitor la femei; in bezug auf Frauen: kb. nagy debella/tehén; iapă; Trampel, Kuh. *1584:* Tablas Peter vallia, Ezt lattam ferkely miklostol hogy ... mikor homlitanak zeoleyebe(n) hogy port vért fel, es az leannak laba keozibe fel haytotta, Mondot Az leany, Ne hand oda A port, mert ninchen aky ky tizticha beleolle, Mondot ferkeolj Miklós, Wesztegh Curwafy kabala kj tiztitom en ... vtanna Mene ferkelj Miklos is, fel ora mulva Ala leowe, es monda Im az Curwafy kabalat Mezitele(n) talala(m) hogj Balhaz vala | Catalin Keomiwes Mihalnal zolgalo, vallia Zappanozok vala es ... vgy tetwek (!) minth egy Nyast wttek volna Labamba, Reggel a' vargane Anniahoz Menek, Azt monda ... Io zerenched Nagy kabala hogy ide Ieottel, mert ha Maswva mentel volna el zakat volna a labod [Kv; TJk IV/1. 226, 286]. *1772:* Gálfi Theresi a rusnya nyelvivel ingemet rutul motskolt ... had fogjuk meg a száját annak a nagy nyelvü orcátlan kabalanak [Héderfája KK; Pf].

kabalabőr kancabőr; piele de iapă; Stutenfell. *1692:* Kabalabőr nro 17 [Szárhegy Cs; LLt].

kabalalábú lólábú; cu picior echin/ecvin; mit Pferdefuß. *1811:* Kolosvári szülétésü Gombos Mihály köptzös termetü ... kabala lábu lingezö járo, mint-egy 21 vagy 22 esztendös [DLt 81 nyomt. kl].

kabalapataki a Kabalapataka (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kabalapataka/Fîntînele; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kabalapataka. *1597:* Az Vy Iozagbely falunak Adoya ... Chyakai Kabola pattaky f 3 [Kv; Szám. 7/VIII. 15 Altzner György reg. Steffen Lusten keze írása].

kabalás '?' *1680:* Tehenesek[a] ... Az Eőregh Ember Kabalas [Bözödújfalu U; EMLt. — [a]Köv. a fels.]. *1882:* Gagyi Türkösi Béla meg Vet egy bugja Szénát kabalás Gagyi Farkas Mozes Vet egy bugja Sarjut kabalás [Etéd U; NkF 7].

◇ **Hn.** *1681/1748:* Kabalás nevü Fordulóban. Kabalás Tetön (sz) [Tűr AF; EHA]. *1687:* Kabalás Fön (k) [Néma SzD; EHA]. *1718:* Kabolás tön (k) [Szilágycseh; EHA]. *1775:* A Kabalásban (sz). A Kabalás Árkánál (sz). A Kabalás oldalán (sz) [Muzsna U; EHA]. *1815/1817:* A Kabalásba. A Kabalás nevü hellyben (sz) [Miklósfva U; EHA]. *1818:* A' Kabalás To martyán (k) [Nagyajta Hsz; EHA]. *1864:* Kabalások [Néma SzD; SzDMon. V, 242]. *1873:* Kabalásto nyákán (sz) [Szováta MT; EHA].

kabaláztat ekét ekelóra tesz; a pune plugul pe cobilă/iapă; (Pflug) auf die Pflugschleife setzen. *1802:* ekkor a' Biro kabaláztatni parontsolt, s az ekéket fel készitvén az után a' Falus Biro szavára közben vettük az Ekéket ökrestöl emberestöl | a' Biro haromszor Isten és ember elött azután parancsolá nékünk hogy kabaláztassunk [Felőr SzD; Fráter lev.].

kabaláztatás ekének ekelóra helyezése; punerea plugului pe cobilă/iapă; Setzen auf die Pflugschleife. *1802:* a' Fal⟨us⟩ Biro azonnal a' Kabaláztatást parantso⟨l⟩á [Felőr SzD; Fráter lev.].

kabanica ? palástfajta; un fel de mantie; Art Mantel. ? *XVI. sz.:* Bizony jó bor! megigyuk ezen az csuhát is, Reá vessük zálogban az gabaniczát is [Thaly, VitÉn. I, 388; a nyilvánvalóan átírt, kételyesen a jelzett századbeli

A rövidítések feloldását az SZT eddig megjelent kötetei tartalmazzák. A végleges és teljes rövidítésjegyzéket az utolsó kötetben tesszük közzé.

adatot — évszámjelzés nélkül — id. a NySz is]. *1815:* Moldován Philipp ... viselt egy fekete kerék kalapot, fejér kabanitzát, oltska topánkát | (Sima Jankó, másként Csovika 33 éves) a' ki születésére nézve Parátzi, Nemes Temesvár vármegyei ... viselt egy oltska kerek kalapot, egy oltska fejér kabonitzát, és egy pár oltska topánkát | (Trailla Mares alias Csuka Nemes Temes vármegyei Parátzi 25 éves) oltska kerék kalapba, egy oltska fejér kabanitzába, és egy oltska bör topánkába [DLt 665 nyomt. kl]. — A jel-re l. DLRM *cabaniță* al.

A SchlSzj (1405 k.) már szótározta a címszót [Szamota, SchSzj 1213; RMGl].

Szk: *galléros ~. 1603:* Egy uyass galleros kabanicam vagyon (: most annak szokták hini :) nyuszttal béllett, azt Tatay István középső fiának, Tatay Ferencznek hagyom [Ecsed Szt; Radvánszky, MCsal. III, 225 id. röv. a NySz is. — Báthory István végr.].

kábaság dőreség, esztelenség; nerozie, prostie; Albernheit. *1853:* az tavasztol olta már az napokba 3ik lovam az leg jobb dögle ki ... de az Istenséggel szembe szálni halandonak kábaság lenne [Perecsen Sz; BetLt 4 Szentmarjay Lajos lev.].

kabát veston; Rock. *1774:* Lasci[a] ... inventioja az, hogy a magyar regementekben ... A dolmányt, övet, magyar kardot, kalapot mind letétette, a felsőruha helyett adtak nekik tiszta sült német rockot, melyet kabátnak neveznek [RettE 323–4. — [a]Lasci (Lacy) Ferenc Móric osztrák tábornagy, az osztrák hadsereg újjászervezője]. *1838:* egy rékli vagy kabát fűzöldszin hajtókával [DLt 973 nyomt. kl]. *1843:* viselt rendesen portubák szin kabátot [DLt 730 ua.]. *1850:* Egy fekete mousselin poszto, fekete orleans bérléssel készitett kabát [Mv; DE 2].

Szk: *orleáns ~. 1850:* Egy kávészin orleans kabát, fekete orleans bérléssel [i.h.].

kabinét 1. szoba; cameră; Zimmer. *1802:* A' Cabinétban ... Egy Chinai festesű kis asztalka ... A' Nappali Szobában ... Egy Chinai festésű nagy almáriom [Mv; TGsz 52]. *1833:* A Nagy Udvarház Kő épület Sendely Fedél alat ... A kis Kabinét ajtaja két felé nyillo gyöngy szin Festékű ... rajta lévő boritot Zárjával, s koltsal [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

2. '?' *1796:* A Kelnernek 1 Rfl, Kabinétek látására és más experientiára 6 Rfl 43 x [ETF 182. 32].

kábít bódít, kábulttá tesz; a ameți; betäuben. *1879:* Bolond szédüléseim vannak ... A hó világa sért, a szekérzörgés kábít [PLev. 38–9 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kábul (el)bódul; a fi amețit/buimăcit; betäubt werden. *1710 k.:* Odamenék és nagy kábulva találám, de mégis semmi derék dolgot elő nem hoza [BÖn. 682].

kábulás bódulat; amețeală, buimăceală; Betäubung. *1827:* Én ... mint Szolgálojak ... akkori tapasztalásomból vallhatom, hogy a N: Dobolly István Ur a belső és külső Gazdaság folytatására részegeskedése s abbol következett kábulása miatt elégtelen volt [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 22 Koltsár Penzsi Gáll Mártonné (24) zs vall.].

kábult bódult; amețit, buimăcit; betäubt. *1879:* A fejem kábult a kepe bortól [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kábultság bódultság; amețeală, buimăceală; Betäubung. *1846:* a' mire csak rátettem kezemet, az bizonyosan eltévedt, 's a' mit csináltam az mindig fonákul ütött ki. Ezen szorakozásom vagy kábultságom miatt olly indulatba jövék, hogy öklömmel szünetlen ütöttem koponyámat, de még sem akart kiémedni [KZsN 157].

kacag 1. *ts is* nevet; a rîde; lachen. *1614:* kacagva monda Kálnoki István, hogy: Bizony, kegyelmes uram, talám sok lészen az szebeni háztól [BTN[2] 65). *1622:* Georgiel ... az felesege[a] ugy iaczadoztak kaczaghtanak hogi cziakne(m) rontottak le az haz falat [Mv; MvLt 290. 28a. — [a]A Barcza Gergelyé]. *1641:* Girgiay Janos pap ... nagiot kaczaga, s monda, ihon Domine magister, im az felöl gondolkodam most, melj nagy dolgot es zurzauart inditottam en most fel, illien Szegeny pap leuen az feö emberek közöt [Sárfva Hsz; BfR Andreas Forro rector scholae vall.]. *1710 k.:* Aha vén boszorkány, ilyen szép ifjú gavallért kellene a vízbe vetni? inkább nosza hajós kenyeresek vessük bé ezt a szülét, próbáljuk meg, lemégyen-é a vízben, boszorkány-é, nem-é. Kacagták a hajósok, a szüle elmorgá, mü is nevetve hazamenénk a városba a szállásra [BÖn. 583]. *1723:* Veselényi ur(am) eleget mesterkedek micsoda uton csalhassa ki az Joszagot kezemből, mind azon volt, hogy eleb bocsassam ki az Joszagot, s az után le teszi az árrát, de mikor kaczagva meg montam volna, hogy nem vagyok sült bolond, abba hagyá [ApLt 1 Apor Péter feleségéhez]. *1826:* Nyárád Sz. Lászlói Veres Márton ... a' felsö ajaka a' mikor katzag kettösleg ki-düjjed [DLt 966 nyomt. kl]. *1849:* az árendásné tsak Katzagot s mindent küldött hogy mennyetek és vegyetek mert ot elig van [Héjjasfva NK; CsZ. Voldorfi v. Lombos Nyikuláj vall.].

Szk: *~ rajta. 1585:* Az piaczon Zola Molnar Jacab a' Santa Imrehne leaniaual, Az leany kaczagha raita, Es kerdem en mit Mondana: Monda a' leany Im azt monda hogy el Menniek velle, es Malom port Ad [Kv; TJk IV/1. 509]. *1880:* Én, Ödön, én (ha helyedben vagyok) kacagok egyet rajta [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. kikacag/nevet vkit: a rîde de cineva; jn auslachen. *1736:* az nyári keztyűnek hire helye sem volt, ha valakinél nyári keztyűt láttak volna, bolondnak mondták volna ... egy valaki viselni kezdette vala ... csúfolni s kaczagni kezdették vala, s szégyenletiben letevé [MetTr 349]. *1748:* az nevezett sertéseket az Uram ... sokszor haza hajtatta kéretvén hogj tartsa rekeszben Tatár Vram, de tsak kaczagta [Torda; TJkT III. 241].

kacagás nevetés; rîs, rîset; Lachen. *1629:* hallam az kaczagasat az kapu keozeot [Kv; TJk VII/3. 114]. *1633:* iol hallottam az magunk hazahozis az nagi beszedekett es kaczagassokat, de mit beszellettek ne(m) értettem [Mv; MvLt 290. 126b]. *1723:* hallottam az Timofi hazéba (!), hogy nagy hihogás kaczagás vagyon ... én ... pirongattam ököt mit bolondoskodtok, kaczagtok ollyan rutul [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1774:* semmit nem feleltek, hanem katzagást hallottam [Ozsákod KK; LLt Vall. 196]. *1793:* a' Szent Király utzán végig ... nagy örömmel és katzogások között mentenek [Ko-

ronka MT; Told.]. *1823–1830:* Galatzi János ... nevezetes volt nagy kacagásáról, mert olyankor az egész Kollégyom[a] kongott [FogE 139. — [a]A mv-i].

Szk: *a ~ba erumpál* kacagásba tör ki. *1755:* B. Bálint ... anyit kutyálkodig (!), hogy ā katzagom már mind egybe romlott, s ā nyelvemis majd kisebesedik, hogy nem mérek ā kaczagásb(an) erumpálni [Ks 9 Baló Antal lev. Nsz-ből. — [a]A grófi asztalnál] ✱ *~ra fordít. 1736 u.:* Amazok szidják ugyan tréfából, de kaczagásra fordítván, egész nap estig mind ott ittanak [MetTrCs 458] ✱ *~t tesz rajta* nevet rajta, kinevet vkit. *1776:* Ezen írást ennek a hamislelkű vak Patakinak a markába nyomván ... Azután bevitték a divisionalis sedriara, az holott nagy kacagást tettek rajta, tudván hogy ki írta s kiről írta [RettE 366–7]. ✱ *nagy ~sal* nagy kacagva/nevetve. *1593:* Bűzai Antal vallia ... egi legin tart vala nallam zallast, es egi estűe nagi kaczagassal kezde nekem bezelleni, hogi Kis Mihalnenak egi legint kaptak a' hasan [Kv; TJk V/1. 369]

Sz. *1794:* Az Átsok(na)k munkájokért mennyit fizetett azt nem tudhatam, de azt tudom hogy fizetni kelletett, mert tsak katzagásért egy idegen Ember Sem tartazott annyi idejig dolgozni [Mezőmadaras MT; BKG Kupán Demeter (38) vall.].

kacaghat 1. nevethet; a putea rîde; lachen können. *1880:* Te kacaghatsz engem, Pista, de végtelenül fáj nekem, ha látom, hogy a buta, felületes, léha ízlésű publikum kötekedik benned, holott erős meggyőződésem, hogy csak idő kérdése, hogy első írója gyanánt emlegessenek nemzetünknek [PLev. 79 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

Szk: *kacagva ~. 1662:* Ó, boldog Isten, örülhetik és kacagva-kacaghatják, hiszem, akik azt régen áhitották s felőle azt tartották: jobb volna vadaknak, madaraknak, rókáknak, szarkáknak azt a földet lakni, mintsem arra telepedett evangéliumi valláson levő keresztyén magyar népnek azt bírni [SKr 622–3].

2. *ts* nevethet vmin; a putea să rîdă de ceva; über etw. lachen können | kikacaghat/nevethet vmit; a putea să rîdă de ceva; etw. auslachen können. *1667:* fájdalmas ... becsületecském sérelme, ha gonosz akaróim Erdélyben s másutt is kaczaghatják gyalázatos változásomot [TML IV, 229 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kacagó I. *mn* **1.** voios; lachend. *1806:* Ekkor hozzám fordulván ... Arkosi Istvánné katzago szokkal nékem ezt mondá, gyere téis Aniska láss ujjságot [Dés; DLt 250/1808 Marosán Aniska (46) kocsmárosné vall.].

2. *~ formálag* vigyorgósan; rînjind; grinsend. *1804:* Aranyas Széki, Csákai Kováts Ádám 30. esztendős ... Czigány ... mikor beszél ... ejti szollását katzago formálag [DLt nyomt. kl].

II. *fn* egysz 1. szem. szr-gal; cu sufix personal, pers. 1. sg.; mit Personalendung Ez. 1. P: *~m tréf* a kacagókám, a kacagó-masinám; gura mea, maşina mea de rîs; mein Lachapparat. *1755:* B. Balintot ide hozá ā Tatár, mikor asztalnál vagyon, nem nagy gyönyörüségh, kivált az illyen szőrű szegény Légénynek, mint énis ottan ūlni, mivel anyit kutyálkodig (!), hogy ā katzagom már mind egybe romlott, s ā nyelvemis majd ki sebesedik [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből].

kacender '?' *1785:* Citallyuk[a] az Familiak(na)k névéket, a Bányákban lévő Mineráknak és egyéb Materiáknak, ugymint, Ort, Értz, quartz, Katzender etc. Ugy nem kűlőmben a kohokban verőkben lévő Műszereknek 's eszközöknek Pest, Slak, Solban etc nevezeteket [Torockó; Thor. XX/9. — [a]A torockóiak német származásának bizonyítására].

Jankó, TAszT 198 kk torockói bányászati műszójegyzékében e szót nem leljük.

? **kacér** ? cochet; gefallsüchtig. *1511:* Nominando ipsum wlgariter Kaczir [Vh; MNy XXXI, 194].

A kijegyzés csonka volta miatt az adalék csak fenntartással vonható e címszó alá.

kacéros kb. hetyke, kackiás; semeţ, trufaş; keck, übermütig. *1811:* Maga Bakos András, 70 közepes termetű nem kőver inkáb suhantz, nyalka katzéros lépésű, fejét kevésé fenn hordozo [DLt 339 nyomt. kl].

kackói a Kackó (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kackó/Cîţcău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kackó. **I.** *mn* **1.** Kackóhoz tartozó; care aparţine de Kackó/Cîţcău; zu Kackó gehörig. *1630:* Koszta Tamas kaczkay Eörökös jobagy [Ks 41. D. 16]. *1650:* Gauay Peter ura(m) ... Sar közj Janos Uramnakis dulatta volt megh, egj némely Kaczkay Belseö Szolnok varmegjeben lako Jobbagitt [Sófva BN; Ks 41. B]. *1670:* szegödte(m) megh ... vincelerseghre Bartok Istvannal hogy az kaczkai szölömnek minden nemű munkainak gondgyat viseli [Dés; Ks 41. C. 10]. *1781:* Katzkai határban [Kackó SzD; Kp III. 193]. *1848:* a' Katzkai vizet is azon rétre botsatották s annyira meg pesset és tósadott hogy kifolyása onnét a viznek nintsen [Dés; DLt].

2. Kackón levő; care se află în/din Kackó/Cîţcău; in Kackó befindlich. *1824:* a' Katzkai Eclésianak legált capitalis [Dés; Újf. 1 Újfalvi Samu hagy.]. *1855:* a' kaczkai Ev. Ref. Sz. Ekklesia Anyakönyvének keresztellési kivonattya [Kackó SzD; Végr.].

3. Kackóról való származásra, ill. kackói illetőségre von. jelzőként; ca atribut, indicînd locul de origine sau domiciliul; als Attribut vor dem Familiennamen: Hinweis auf die Herkunft bzw. Ansässigkeit. *1730:* Kaczkai Illye György nevü Malom Mester [Dés; Jk 399a]. *1737:* Katzkai Ilia Vaszily [EMLt].

Szn. *1572:* Kachkay triff Zelechkey[a] Eu Nag'saga Jobbagia es kenezze [Dés; DLt 134. — [a]Szelecske tőszomszédos Kackóval].

4. Kackóról elnevezett; denumit(ă) după Kackó/Cîţcău; nach Kackó benannt. *1821/1855:* A Kaczkói Járás [BSz; HG Vegyes anyag].

II. *fn* kackói lakos; locuitor din Kackó/Cîţcău; Einwohner von Kackó. *1728:* alkudtunk és egjgjeztűnk meg ... az Kaczkai lakosokkal, hogj Nemes Városunk Hidgjain ... minden Vám nelkűl esztendőnként békével járhatnak, s járjanakis mely engedelmünkért igírtenek egj egj esztendőre száz, száz szekér jó tölgjfa Malom gatnak valo ágat ... A penig ne légjen hogj Kaczkaiak nevezetek alatt magokkal idegeneket hordoznának s manutenealni kivánnának, Mely ha Valamikor Comperialtatnék mind az manutenealo Kaczkai szemely, mind az Idegen 6:/:6 magjar forintokig bűntettetnék meg [Dés; Jk 376a].

kacola kanca; iapă; Stute. *1570:* Gergel, Balint gorzo[a] Lattak egy esthwe fele ez ely mwlt Nyarba ... ket Magiar Ember kergetnek volt feleknel egy kacholat sokaig kergettek hogy alah haycak az varos fele [Kv; TJk III/2. 190. — [a]Tollban maradt: valliak] | az orr az kytwl feyeregyhazy Ember weotte wolt az kaczolat mostan keezben wagyon keezbe adatoth [Medgyes; BesztLt 3]. *1574:* hattam az Kaczolak keözt mely ez idey czetkok (!) vadnak ketteöth (igy!) [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1586:* az kik az kvchit es az kachiolakat hoztak vala voltak heten [Kv; Szám. 3/XXIV. 14]. *1604:* egy gyermek louat hoza az Georgy Peter zolgajais egy kacholat [UszT 18/144 Mich. Franchialy de Ilke lib. vall.]. *1620:* vegienek ... Egy lotul, ki tiz forintot er f 1. Egy Kaczolatul f-/60. Egy harmadfeu auagy 2. eztendéós giermek lotul f -/40 [Kv; KvLt II/69 VectTr. 1]. *1626:* en be menek es az kaczolam utan menek [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Finna Demeter (40) ppix vall.]. *1650:* el lopak a Buni hatarrol a Fejer Ferencz louait, egy herelt fejerkek louat, es egy barna kaczolat [UszT 50].

Szk: *vemhező ~*. *1626:* attanak kett vemhező kaczolat 2 borjuzo tehenet | marada ... 6 vemhező kaczola [Usz; Pf].

kacolacsikó kancacsikó; mînză; Stutenfohlen. *1599:* Igjre ... egj ez Idey Kaczola czjtkot [Kisszederjes MT; Told. 21].

kacolácska kancácska; iepuşoară, iapă tînără; Stütchen. *1620:* Az két elól jaro eökrókót hagjom Balas fiamnak az veres kaczolácskát is neki hagyom [HSzj *kacola* al.].

kacolakert kancakert; păşună îngrădită pentru iepe; Stutengehege. *1714:* talaltanak ... a Kaczola kertel együtt a kis berek elött ötven öreg szeker szena kárt [Marossztgyörgy MT; EHA].

kacolaló kanca; iapă; Stute. *1570:* Zelestyaj Drejka polyak Mjklos Jobagya ... ezt valla, hogy ... Indwl ky az korchoma haztwl egy olah chwrylla[a] falwbely es vonzon volt egy kachola lowat wtanna Az kachola vtan Indwl egy lo [Kv; TJk III/2. 52. — [a]Csürülye TA]. *1574:* Iffyw Sram Istwan nehay Sram Istwan fia, hity vtan ezt vallya ... volt otth az vduaron ket kachola Lowok [Kv; TJk III/3. 310]. *1585:* Miske Thamasnak Ada Dechey Mihalj negj kaciola Louakat [M.csesztve AF; Told. 27]. *1594:* ennek eleotte valo wdeokbenis egjnehanizor vegeztenek varosul, hogi ez hataron senki zabad ne legien kaczola louakat tartani, hane(m) ha ki tartani akaria, Istalloiaba tarcha [Kv; TanJk I/1. 236] | Az Somlioi feöldeön vagjon az Menesben eoregh kaczola lo No. 16 [Somlyó Sz; UC 78/7. 13-4]. *1604:* enis egy kaczola louat hoztam vala [UszT 18/142 Mich. Gergiay de Ilke vall.].

kacolás kancatartó; care creşte iepe; Stuten haltend. *1580:* Az my az kaczolas embereknek keonyeórgesset illety, vegezet eo kegmek hogy Az kaczolakat az tarchya hazarol[a] el hajchiak ... hajchyak Kayanto volgybe penigh ot most el Iarhat [Kv; TanJk V/3. 220. — [a]Tarcsaháza, tanya a város határában].

kacor cosor; Krummesser. *1636:* ket kaczor d. 16 [Kv; RDL I. 109]. *1770:* A Vinczellérnel vannak ... Fürész 1 Koczor [Esztény SzD; Told. 29]. *1787:* Két Katzar [Mv; MvLev.]. *1789:* Katzar Rf — xr 6 [Mv; ConscrAp. 20]. *1799:* énis csak ugyan azon kut fejekböl meritem a pénzt, ugy mint Istenünk Segedelméböl a Sarlo kapa és kotzor után gyüjtegetünk [Ne; DobLev. IV/810 Szántó Sándor lev.]. *1831:* egy bolti Katzar [Mv; MvLev.]. *1843:* Midőn én csititottam volna hadakozott felém a' kezében lévő kaczarral [Bágyon TA; KLev.]. *1859:* 1 horgas fejsze, egy lapos farago féjsze ... egy koczor [Bodok Hsz; MkG].

Szk: *karózó ~*. *1629:* Egy karozo kaczor [Kv; RDL I. 132]. *1658:* Kett karozo kaczor d 25 ... Hatt mecczö kaczor d 25 [Kv; KJ]. *1734:* Egy Karozo Vass ... Egy pár Karozó kaczor [Kv; Pk 6]. *1747:* egy karozo kaczor in Den. 16 [Kv; Pk 6] ✱ *metszö ~ → karózó ~* ✱ *oltogatni való ~*. *1740:* Oltogatni valo Katzor 1 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32] ✱ *szöllömetszö ~*. *1787:* Három szöllö metzö kotzor [Mv; MvLev.] | nyoltz avatag szöllö metzö kotzar Dr. 16 [Mv; i.h. Nagy György hagy. 8].

kacorbicsok kacor; cosor; Krummesser. *1797:* Egy vasnyelü Kotzor bitsak [M.igen AF; DobLev. IV/777. 9].

kacorkés kacor; cosor; Krummesser. *1571:* kis kaczor kés d. 3 [EOE II, 383]. *XVIII. sz.:* Kaczur kés Nro 2 [Hr 2/23].

kacorlopó kacortolvaj; hoţ de cosoare; Krummesserdieb. *1732:* kucsma s kaczor loponak diffamalt [Dés; Jk].

kacsiba-kezű *átv, becsm* ? enyves/horgas kezü, horgasujjú (lopós); (a fi) cu mînă lungă; lange Finger habend. *1600:* Bek Peterne zolgalo leanya Ersebet ... vallya Egj nehanyzor hallottam Kis Casparne azzioniomtol hogy mondotta Amaz hwgyos bor lopo kachyba kezeo bestie kurwafy Bek Peter [Kv; TJk VI/1. 480].

Az eredeti, konkrét 'görbe/horgas kezü' jel-sel is számolhatni.

kacsingat a face de mai multe ori semn cu ochiul; öfters blinzeln. *1840 k.:* Mind csalfa a leány, Hamis biz az, a hány! Rád kacsingat szépen, Mást szorongat kézen [EM XX, 516 Vajda Anna emlékkönyve].

kacsint a face semn cu ochiul; blinzeln. *1584:* Catalin Gyeongieossy Casparne vallia, Lattam hog kachontottak egymashoz es Jaczodoztak Az zeóleóben [Kv; TJk IV/1. 227]. *1597:* Kochis Janosne Orsolia ... wallia Latta hogj eginehany leginy eginehanzor kachontot Kadas Janosnehoz mikor menyegzeobe(n) woltanak [Kv; TJk VI/1. 22]. *1632:* ez az Szeöcz Mihalyis ... mind ala mene az patak mellet, szinte(n) oda kerüle az hun az aszony merit vala, s ot latam hogj eleget beszellenek ... azuta(n) is latam hogj neha kaczontottak egj mashoz [Mv; MvLt 290. 84a]. *1838:* Szénát gyüjt a kaláka, Közbe szól a muzsika, Ireg-forog a sok lány S kacsint a legény után [Kriza János, Beh vigan jár ... : Remény 1839. 307. — Kriza János költeményei, Összeállította Kovács János. Bp, 1893. 87-8].

kacsó ? *nyj* kacska/görbe v. meredt karú/lábú; cu mînă strîmbă, cu picioarele strîmbe; (mit) krumm(en Armen od. Beinen). **Szn.** *1600:* Kacho Istwan [A.sófva U; EHA]. *1606:* Kaczó Andras [UszT II/4. A. 153]. *1607:* Kacho Jakab [UszT 20/64]. *1628:* Kachio alias Kocsis Mihaly [Berz. 15. XXV/2]. *1710:* Kacsó István [Etéd U; NkF]. *1715:* Katsó Kata [Ege U; UszLt III. 44]. *1773:* Katso Sára [Selye/Magyaros MT; BetLt 7]. *1829:* Katso Márton [Mezőkölpény MT; TSb 48].

A vn feltehetően annak a *kacs* szónak szárm., amely megvan pl. a *kacska, kacsiba, kacsint* és más ide vonható származékban is [L. erre: TESz *kacsó* al.].

kacsont l. kacsint

kacsos ? *nyj* gacsos (görbe karú/lábú); cu mînă strîmbă, cu picioarele strîmbe; (mit) krumm(en Armen od. Beinen). **Szn.** *1602:* Kaczios Balás (jb) [Zsögöd Cs; SzO V, 231]. *1614:* Kaczyos Istvanne [uo.; BethU 442].

A hangalakra és a jel-re nézve l. TESz *gacsos* al.

kád 1. cadă; Bottich. *1568:* Greeb georg ... fassus est, Ezt tudom hogy Bor egetheo Marton kototh szabo ferencnek Altalagokat es kadakat, ez el mult Eztendob(en) [Kv; TJk III/1. 242]. *1573:* Molnar Marton Azt vallia hogi zwretkor Nem volt kada Trebelynek, kerdez (!) volt azoktwl ky (!) oth voltak kinek wres kadia volna [Kv; TJk III/3. 302]. *1594:* Kaad wagjon No 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20]. *1600:* Tudom hogy Tibald Gergely el foglala az hazat ... az azzony wgy keöltezet el onnat ... de semmiet megh ne(m) attak, sem kadat, sem hordoiath [UszT 15/128 Nagy Gyeörgyné Borbara, Kaidichfalwy vall.]. *1644:* az Apro padokot hordokot, kadakot Czebreket Aztalokot ... kasokot zekeret szuszeket minden fel keleo zerzamokot az Azonnak iteltunk [Kőrispatak U; Pf]. *1761:* Vannak s marattak Faeszközökis Edények ezen kemendi Udvarába ... e' szerént: Kádok ... Hordok ... Csebrek [Kémend H; JHb XXXV/39. 33]. *1769:* Kádokot, Hordokot, vas eszközököt s egyéb Házi portékákot ... így Oszták meg [Vadad MT; VK]. *1849:* N Cseh Joseff árrendás Udvarából hordották kádokba, hordokba gabonát [Héjjasfva NK; CsZ. Lombos Nonika (32) vall.].

Hn. *1693:* az Kád erdő alatt (k) [Kolozs; EHA]. *1720:* Kád fal nevű heljben (sz) [Tusnád Cs; EHA]. *1785:* a Kád bértz ajján (r). a' Kád bértze oldalon (k) [Nagyfalu Sz; EHA].

Szk: *~at (meg)köt* kádat (meg)abroncsoz. *1590:* Az Kadarnak attam hogy az feredeo haazhoz Kadakat chyobrot chinalt es kottott [Kv; Szám. 4/XXI. 28 Kis István sp lajstroma]. *1625:* Szamott vettve(n) az kadarral ... keöteött megh Egj kadat meliben vy feneket czinalt es meghis forditotta [Kv; i.h. 16/XXXIV. 250] ✱ *áztató ~. 1725:* Az Ásztato kád el rothadván, arra valo Deszkak(na)k hozattunk 3 Tőltyfát f: 12 d 64 [Kv; i.h. 54/I. 8] ✱ *cseres ~. 1662:* Harom keszitet Tehen bőr, Műszeris, kaptakkal Csieres kaddal, üstivel[a] [Kv; RDL I. 146. — [a]Thordai Vargha Geörgy varga házánál]. *1787:* Timár vagyis Varga Mesterségnek valo Eszközök. Egy derék tserző nagy réz üst Hf. 10 Dr 80. Két Cseres kád Hf. 1 Dr. 36 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály és felesége Varga Kata hagy. 8] ✱ *csigeres ~. 1681:* Felső Pincze ... Üres czigeres kád Nro 2. Czigeres üres ö hordo Nro 1 [Vh; VhU 530] ✱ *csős ~. 1781:* az Palinka főző katlanok és csős Kadok [MNy XXXVIII. 56]. *1804:* Pálinka főző üst csős Kádakkal sisakkal nro 4 [Tresztia H; Ks 108]. *1819:* találtatnak a venitze háznál ... még egy 16 vedres Palinka főző üst, hozzá tartozando Csős Kádjával edgyütt [Baca SzD; TSb 6] ✱ *eresztő ~. 1600:* bochatotta(m) wala zolgamot nemy nemy marhaimert hogy el hosza az felljel megh irt hazbúl ... egy erezteó kadat, egy kapoztas kadat ket olto kadat [UszT 15/127–8]. *1660:* Egy ereszteö kad [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117] ✱ *feredő ~. 1591:* vetettünk Zamot Kadar Jakabal, à Mitt oda az feredeó hazhoz miwelt ... 3 vy feredeo kadat atam Egytől d 80 tt f 2 d 40 [Kv; Szám. 5/I. 112–3]. *1659:* adtunk az Arvak(na)k ... Egy io feredo kadat [Kv; RDL I. 143] ✱ *feresztő ~. 1656:* kád nro. 7, kinek ... az egyike feörezteö kád [Fog.; UF II. 117]. *1798:* portékáit ... vitték Csernátonba ... Forrózo, feresztő Kádakat [Szentkatolna Hsz; Mk 109. 7] ✱ *forrázó ~ → feresztő ~* ✱ *hamvas ~. 1635:* Batori Anna ot al az hám(m)ás kád mellet [Mv; MvLt 291. 56b]. *1745:* virattig haza jöttek egy marha bőrt hoztak es azt mingyárt vetették a hamvas kádban [Szásznyires SzD; Ks]. *1788:* Egy hammas kád az eresz alatt a földbe bé ásva [Mv; MvLev.] ✱ *hűtő ~. 1680:* vagyon ezen serfőző hazban egy kisded szer ser főző Üst no 10 ... Hüttö kad kisded szerü no 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. *1818:* Hüttö kádoknak, Lájtereknek, Töltsérnek, csebreknek, fenekeknek ... készítettek[a] négy száz nyoltzvan darab donga fákot [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. — [a]A dévai és a vályebrádi kádár] ✱ *káposztás ~. 1636:* vagyon harom eöregh kapoztas kad [Siménfva U; JHb Inv.]. *1813:* Hibás ontorájú fenyő fenekű Káposztás Kád [Koronka MT; Told. 18] ✱ *keverő ~. 1744:* pálinka főző katlan, benne lévő egetborfőző réz fazakával Sisakjával, Csőjivel Csebrivel és keverő kádgyával együt [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1768:* Pálinka főzö Cseber 3 Keverö kád [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1789:* Venitzéhez valo Keverő Kád nro 3 [Bethlen SzD; Ks 20. XIII. 1] ✱ *kevertes ~. 1840:* Eczetes atalog 2 ... Kevertes Kád 2 [Nagykapus K; KszRLt] ✱ *malátás ~. 1660:* Egy Ser feözeö üst ... Ket malatas kad [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1679:* Serfőző Ház ... Vagy(on) ezen házban ... Malátás oreg, rosz kád [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 137]. *1756:* Serfőző házban ... tanáltatik egy nagy serfőző üst ... malátás kád, mellyben à szaladot keverik [Déva; Ks 92. I. 32 Dévai Mária lelt.] ✱ *mustos ~. 1587:* Egy Foregh Mustos kad f. 1 [Kv; KvLt Inv. I/2. 4]. *1752:* Valamely mester Legény ... az betsületes Chéhban bé akar álani, az tartozik Remmekezni ... tartozik csinyálni égy Mustos kádot, minden hiba nélkül [Kv; KCJk 16] ✱ *nyomó ~. 1625:* Kad vagyon No. 4. mellyek nyomo es szeoleos kadak [Kv; RDL I. 126]. *1662:* Vagyon égy nyomo kád. Egy tsiap allya boczyka [Kv; SzCLev.]. *1761:* Nyomo kad alá valo Tőlgy fábol csinált viseltes de jo Kad [Branyicska H; JHb XXXV/39. 20] ✱ *oltó ~. 1660:* Egy ereszteö kad. Hat olto kad [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117] ✱ *salétromfőző ~. 1659:* Lövö szerszamok. Szakallasok Nro 21 Muskoterok Nro 26 ... Vagy(on) edgy Eöreg Saletrom főző Kád [UtI] ✱ *seres ~. 1699:* Seres Kad fenekere valo Szürö kas [O.csesztve AF; LLt]. *1825:* Vagyon egy Nagy Seres Kád ujjadon Ujj [Dés; DLt 595] ✱ *serfőző ~. 1699:* az pitvarban ... van Ser-

fözö katlan 1 ... ser fözö öreg kad nro 2 [O.csesztve AF; LLt] ✱ *szapuló ~. 1600:* hazbely ezkeoz ... eg ... zapulo kad [UszT 15/178]. *1637:* egy szapullo kad [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1756:* Szapurlo (!) kádak Nro 2 [Somkerék SzD; Ks Bethlén Imre lelt.] ✱ *szőlős ~. 1611:* Egi eoreog zeoleos kad, egi kis boczka [Kv; RDL I. 90]. *1629:* egy alkalmas zeölős kad [Kv; i.h. 107] ✱ *szüretező ~. 1730:* egy szüretező kadgját ... elhozván maga Deesen lévő lako házához vitte [Dés; Jk] ✱ *tejes ~. 1749:* Tejes kád esztenára való nro 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13] ✱ *trébelyes ~. 1615:* Egj trebelyes kad [Kv; RDL I. 97] ✱ *viricses ~. 1693:* Viricses Kad den. 30 [Tarcsafva U; Pf].

2. fürdőkád; cadă de baie; Badewanne. *1587:* 10 Julj vetettem szamot Kadar Jakabbal kit az feredeo hazhoz mielt VI kadatis Czinalt attam f 4 [Kv; Szám. 3/XXX. 20 Seres István sp kezével]. *1589:* Bak Annawal Matias deak egi Kadba feredet [Dés; DLt 226]. *1590:* Attam Kadar Jacabnak Az feredeo haazhoz Chinalt Chyobrot Kadakat fyzettem Nekye f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 4 Kis István sp lajstroma]. *1759:* ki volt az a Kis Aszszony Szent Léleken ... a ki a Csillagok alat a kádban feredezet a Fejér luddal együtt [Altorja Hsz; HszjP vk].

3. vhány kádnyi; de cîteva căzi; einige Bottiche (viel). *1587:* hordattam ky az Saletromot az porwatabol Tyz kaddal Attam harmatol f. 1 tezen f. 3 d. 33 [Kv; Szám. 3/XXXIV. ? Zabo György isp. m. kezével]. *1602:* mas fel kad busza uala [UszT 19/53]. *1647:* Az Pincze Torkaban negy kad kapozta [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1671:* Egy kád apritot kaposztat soztunk [PatN 79a]. *1761:* a Regi szaroz almat penig ā ki volt 3 kaddal két fele osztottak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 17]. *1774:* kapoztát sóztak minden esztendőben tiz káddal [Szentdemeter U; LLt Vall. 11]. *1780:* 3 kád Soos káposzta [Bibarcfva U; Berz. 16. XLIX/16].

◇ **Szk:** *~ra áll. 1693:* Constálván Réti Samuel feleségének Németi András Ur(am) ellen mondotta mocskos szavai, hogy praedicatioját hamissolta, rongyos Papnak mondotta; hamissan tanitani kiáltotta ... azért a' törvény szerint ... allyon kádra, s reclamallyon [SzJk 274]. *1726:* ellenem mondott bestelen szavait a város közönséges piaczá(n) Kádra álván recántállya és elebbeni tisztességemet restituálvá(n) kozönséges hellyen meg kövessen [Dés; DLt].

kádacska 1. cadă mică; (kleiner) Bottich. *1594:* Az Somlioy maior hazban ... Soos viznek walo kadachka vagjon No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 16–7]. *1621:* Veöttwnk egy kadachkat sos viznek p(ro) d 28 [Kv; Szám. 15b/VII. 25]. *1632:* Komanai Uduarház ... Pincze ... Egy kis kadaczka N 1 [Komána F; UC 14/38. 129]. *1647:* Kisded Kádatska [Borsa K; Told. 49]. *1683:* (A káposztát) egy uy kicsin kadacskában szep tisztán bë sozattam fedél s lakatt alatt tartom [UtI]. *1743:* fenyö fábol csinált kadacskák [Boroskrakkó AF; BfR VI]. *1754:* Két Kadátska, és egy öszve omlott Cseber öszve rakásáért egy Ernyei Embernek adott in denar 60 [Mezögerebenes TA; BLt 7]. *1761:* Lenmag ... egy Kádacskáb(an) Metr 2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 12]. *1781:* égy kádotska [Szentdemeter U; Hr].

Szk: *fuabroncsos ~. 1849:* Csap alá valo fa abrontsos kádatska egy [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *kerek ~. 1790:* Csap alá valo Kerek Kádatskák 4 [Déva; Ks 76. IX. 24] ✱ *szapuló ~. 1770:* Szapullo kádatska [Esztény SzD; Told. 29] ✱ *szűrő ~. 1793:* Nyomo kádok és aprobb Szürö kádotskák No 5 [Kettősmező Sz; JHb XLVI/8] ✱ *víztartó ~. 1694:* Egy viztarto Kadacska [Kővár Szt; JHb/Inv.].

2. vhány kádacskányi; de cîteva căzi mici; einige Bottiche (viel). *1708:* A (commendans) holmi discrecziokat kevanna latom, egy szeker szenat bar csak egy köböl szep buzat, edgj kadoczka kaposztat keves kerti vetement és egj köböl kasatis emleget [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

kádacskaforma kádacskaszerű; asemănător unei căzi mici; von der Form/Art eines (kleinen) Bottichs. *1820:* Egy talpon állo Czirádás szélü, és viragos fedelü Nád méz tarto ... égy kádacska forma fedeles és ovalis figuraju más Nád méz tarto, mind a kettö F. T. betükkel jegyezve [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

kádár bodnár, pintér; dogar, butnar; Böttcher, Faßbinder. *1570:* pechetet vyth neky wgy kwldeotte ely hogy az Kadart Be Idezzek [Kv; TJk III/2. 178]. *1581:* Egyh chyobret meg kotottem atta(m) kadarnak d. 1. [Kv; Szám. 3/III. 5 Chyanady Thamas mb szám.]. *1592:* Az owary Torombely kûtthoz Chynalttatam egy wüdrett az kadarnok es az kowachynok fyzettem f — d 32 [Kv; i.h. 5/XIV. 223 Eppel Péter sp kezével]. *1634:* Pap Anna Azzony ... fassa (így!): Uram eo kglme kuldot vala az kadarni [Mv; MvLt 291. 7b]. *1658:* Egy Kadarnak fizettem, hogy az Boros hordokat giakorta kellett kötettnem f —// 80 [Borberek AF; WassLt Perc. 49]. *1755:* Az uraság kádára Vérhasban sindödvén az boros hordokrol pedig az abroncsok szűntelen szakadozván kelletett az hordokot ujolag abroncsoztatnom s az el rökönjödött abroncsok heljen másokat üttettni [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

Szn. *1453:* Bricius Kadar [Kv; TT 1882. 528]. *1475:* Johanne Kadar de Wéresmarth[a] [Barabás, SzO 134. — [a]TA]. *1554:* Valentinus Kadar [Kv; Szám. 1/IV. 144]. *1568:* Kadar Markos. Kadar Markosne [Kv; TJk III/1. 214]. *1590:* Kadar Boldisar seruit cu(m) artificio jb [Km; GyU 11]. *1597:* Csebreknek foldozasatol fizete(m) Kadar peternek f —/16 [Kv; Szám. 7/XIII. 6]. *1600:* Kadar Lukach Zent Mihaly Zabad Zekely (70) [UszT 15/135]. *1614:* Kadar Benedek. Kadar Peter pp [Szentrontás MT; BethU 66]. *1629:* Kadar Gieörgjne Kata Aszony [Mv; MvLt 290. 185b]. *1640:* Kadar Mihaly ... Mieuel zolgal [Gyalu K; GyU 54]. *1684:* Kádár Annok [M.décse SzD; SzJk 208]. *1691:* Kádár Andris (inas) [Kv; CsCJk III. 151b]. *1723:* Kádár alias Borsos András [Ne; DobLev. 1/104]. *1726:* Georgius Kőmives alias Kádár de Nagy Györ [Dés; Jk 15b]. *1728:* Kadár Szabo András [Dés; Jk]. *1803:* Kádár Márton (81) [Szenterzsébet U; Borb. II]. *1868:* Kádár Mihály (:Gyalu:) inas [Kv; KCJk II. 45a].

Hn. *1581:* Az Kadarok Tornyabol hozatta(m) sendelt [Kv; Szám. 3/IV. 2. 15]. *1589:* A Kadarok tornian, az Aczoknak, az kik az keoueket fel vontak, attam f. 6 [Kv; i. h. 4/X. 31. — A Belső-Magyar utca végén álló bástya más neve: Magyarkapu (KvTel. 60). *1653:* 1633 esztendőben városunk[a] birája Nagy Szöcsi István volt, és a kádárok bástyáját elvégezteté [ETA I, 144 NSz. — [a]Mv]. *1752:* A Kádár Tanorokja [Nyárádsztlászló MT; EHA]. *1844:* Kádár irtványa [Szék SzD; EHA].

Ha. *1790:* kádárakat [Magyaró MT; MvLev.].

kádárcéh bodnár/pintércéh; breasla dogarilor/butnarilor; Böttcherzunft. *1722:* Rabszin Istvan Uram be allot az Becsulletes Kadar Czehbe Magar Nation [Kv; KCJk 35a]. *1758:* Szilágyi György eö kigyelme Hajdu Joseff eö kigyelmétöl a vénségbeli hellyt meg vásárolván prothocolaltatott a betsületes Kádár Czéh Prothocolumáb(an) [Kv; i.h. 37b]. *1810:* 1810ben Julius 23-dik Napjánn bé állott a Betsülletes kádár Czéhban Néb István mint Insurgens Sallárium nélkül melyre az Isten Segélye [Kv; i.h. 105a].

kádárház bodnár/pintérműhely; dogărie; Böttcherwerkstatt. *1632:* Az kadarhaznak uas sarkos pantos retezes aitaia [Fog.; UF I, 185].

kádári szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *mesterség* bodnár/pintérmesterség; dogărie, butnărie; Böttcherhandwerk. *1747:* obligala ő kglme magat meg irt Szabo al(ia)s Iratosj János Uram hogj a mi Pinczeben levő teli hordok kőrül kadari mesterseg fog kevántattni azokat tartozzék veghez vinni [Alvinc AF; Incz. X. 24].

kádárinas bodnár/pintérinas; ucenic de dogar/butnar; Böttcherlehrling. *1586:* Kadar Matias vallia, Akkor megh Kadar Inas valek hogy az vra(m) Eorizny kwlde Eyel [Kv; TJk IV/1. 579].

kádárkapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Böttcherwerkzeug, Aufsetzkloben. *1747:* Kádár kapocs és kés 1 [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb].

Frecskay 30. 488 értelmezése ez eszköz vonatkozásában nem egyértelmű, ill. nem világos.

kádárlegény bodnár/pintérlegény/segéd; calfă de dogar/butnar; Böttchergeselle. *1635:* azt az Sebes kadar legenyt Sos kenyer bellel nálünk (!) kötök be [Mv; MvLt 291. 48b]. *1685:* Egy Jffiu kadar legeny [Kv; Dica XXX. 28].

kádárló-bástya bodnározó bástya-szín; şopronul dogarului/butnarului; Böttcher-Basteischuppen. **Hn.** *1676:* Kadarlo bastia [Gyalu K; EHA].

kádárló-házacska bodnár/pintérműhelyecske; dogărie; Böttcherwerkstatt. *1744:* Kádárló kis Házacska, padlásozatlan [Marossztkirály AF; Told. 18].

kádárló-kapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. *1644/1759:* Vagyon ... két Löcs vas, egy kadarlo kapocs [Ne; DobLev. III/651. 5a]. *1694:* 1 kádárlo kapocs [Torda; Told. 11. 34]. *1753:* a pinczeb(en) van egj kadarló kapocs ... Egj Segittö vas es egj Vas abrancs [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. — Vö. a *kádárkapocs* cimszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádárló-szín bodnár/pintérműhely; dogărie (atelierul dogarului); Böttcherwerkstatt. *1637:* Uagyon egy hozzu szeker szin ... Azon szin mellett uagyon mas hozzu kadarlo szin [Fog.; UF I, 418]. *1676:* vagyan egy hoszszu kadarlo szin is sasfákban, sasfakbol bikfa bornakbol fel rott sup fedel alatt [Fog.; UF II, 750]. *1679:* Galambúcz, Ez az Kadarlo szin Udvarkájaban vagyon Földbe ásot, két Láb fán állo Galamb lako helye ket Contigna(ti)oba(n) vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91]. *1698:* Vagjon edgj Kadarlo szin [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1716:* készen vagyon 2 vérém, egyik ... az kádárló szénbé, az él készülvén, meg réstálva ménten töltétem az vérmékbe [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1717:* A kadárlo szín melyb(en) talaltattak ezek ... Egy öreg és egj eresztö Gyalu[a] [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5. — [a]Folyt. a fels.].

Hn. *1676:* az Kadarlo szin bastia [Gyalu K; EHA].

kádárló-vaskapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. *1647:* Kádárlo vas kapocz No. 1 [Drassó AF; BK 48. 16]. *1754:* Kadarlo vas kapots és Segitö vas [Borsa K; Told. 53]. — Vö. a *kádárkapocs* cimszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádármester bodnár/pintérmester; maistru dogar/butnar; Böttchermeister. *1586:* Az Vrunk eö Nags:a: Borait hozak ... Ket Ifiw Kadar Mester ment mellettek tordaig attam azoknak —/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 63]. *1591:* mikor Biro vram az ven vraimat hiuattia, akkoron az Kadar Mestereketis be hiuassa, es Ceh leueleketis vellek hozassa [Kv; TanJk I/1. 116]. *1621:* Vagion sok panaszolkodas az Kadar mester Vraimra, hogj ... vakmereökeppen opponalnak Magokat az eö kglmek[a] vegzesenek [Kv; i.h. II/1. 332. — [a]Értsd: a városi tanács]. *1681:* Kádár Ferencz, ez kádár mester, Fizetése nem jár, tartozik dologgal [Szentdomokos Cs; CsVh 102].

kádár-mesterember bodnár, pintér; dogar, butnar; Böttcher. *1673:* Az Fa szerszamok felöl penigh igy concludalank hogy ö kegyelmek mind öszve hordvan szerezven, hijanak Kadar Mester embert azzal harom fele rakatvan egyenlökeppen minden fele, vessenek nyilakat reaja, es azokbolis igassagosson kinek kinek az ö resze szolgaltatodgyek ki [Kv; RDL I. 154].

kádármunka bodnár/pintérmunka; obiecte de dogărie; Böttcherarbeit. *1747:* Kádár munkák ... egj Csap szék, s egj tonna [Kv; Pk 6]. *1790:* Kádár Munka ... Három fö hordo Cseber [Mv; MvLev. Balog Jánosné Boka Kata hagy. 8]. *1829:* Kádár, Kováts, és Szabo munkákra ... 's több egyéb költségekre, a' melyek az Háznál tétettek ment 81 Rf 46 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kádármű bodnár/pintérmunka; obiecte de dogărie; Böttcherarbeit. *1647:* Nagy Mihaly kádár miével szolgál [Tuson K; EMLt]. *1652:* Kadar Mihaly ... Kadar mweuel szolgal [Gyalu K; GyU 116].

kádármű-szerszám bodnár/pintérszerszám; uneltele dogarului/butnarului; Böttcherwerkzeug. *1749:* Az Korodi kádárnál Merk luonnál lévő Kádár miv Szerszámok ... Egiszen fábol valo Gyalu Agy nu: 1. Ahoz valo Gyalu Bak Vasával edgyut nu: 1 Deszka vago fürisz nu: 1. Segitö Vas kapots nu: 1 ... Küs Gyalu Vas tsak magára nu: 1 Egyenes kéz vono nu: 2 Horgas kéz vono nu: 2. Kupás szalu nu: 1 Ontora mettző nu: 1 Fenek huzo Sroff nu: 1 Kicsid fületlen veső [Kóród KK; Ks 18/XCII. 20].

kádárné bodnárné, pintérné; soția dogarului/butnarului; Frau des Böttchers. *1570:* Katalin Pelbard kadarne, Azt vallya hogy mykor Ada(m) kadar Jgen Betegh volt Ment volt oda lathogatny es mykor otth Mwlatot volna latta hogy megh halna [Kv; TJk III/2. 198]. *1573:* Erzen Jarto Myhal azt vallia, hogi Mynekvtanna ely temettek volna az Zanto orsoliat ... kerdy hogi ... Nem volna teob Attiafy valahwl Mond az kadarne vay volna egi Bestercen Egi erzen Jartoneh [Kv; TJk III/3. 241].

kádároltat kádárral munkáltat/műveltet; a da în grija dogarului; vom Böttcher ausführen lassen. *1675:* Az porhazat[a] tüztül oltalmazni kell, az poros tonnákat kadaroltatni [Fog.; UF II. 675 Bornemisza Anna fejedelemasszony rend. — [a]Puskapor-raktárt].

kádáros '?' **Hn.** *1738:* Kádáros volgjben [Bözödújfalu U; EHA]. *1774:* A Kádáros vögybe (sz) [uo.; EHA].

kádároskodik bodnárkodik, bodnárságot folytat, pintérkedik; a se îndeletnici cu dogărie; Böttcherhandwerk treiben. *1767—1781:* Togyer Stefán ... telepedett volt elsőben ide, az ide valo Erdőkre Kádároskodni [Kisfenes K; JHbK LII/4. 109].

kádároz bodnár/pintérmunkát végez; a se îndeletnici/ocupa cu dogărie; Böttcherhandwerk treiben. *1720:* ott Kádár Mihály kádározott [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69]. *1794:* Koltsár Todor ... Sz. Mihály naptol fogva conventionáltátott Sz: György Napig azért hogy az Udvar Számára kádározzon a szüreti alkalmatossággal [Backamadaras MT; CsS]. *1839:* Kintses[a] ... Gyalogossai Kadaroztak az Udvarba [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

kádározás bodnárság, kádárság, pintérség; dogărie, butnărie; Böttcherhandwerk. *1772:* a melly örökséget Néhai Gerendi Lászlo Ur adott volt selléri szolgálatra aszt a Posteritassa colálta ugyan de a szolgálatot (:mint hogy Kádározással s faragással melyre obligalta volt magat a Posteritássa nem supleálhatta:) nem p(rae)stalt és ugy el maradott [Nagylak AF; DobLev. II/441. 2a]. *1815:* Ferentz Joseff edgy napot tenyérrel akár kádározással akár egyébb dologgal fizesse le [Szőkefva KK; Kp II. 98a].
Szk: *~t folytat. 1823—1830:* (Apám) a mutatóujját elvágta, s a merőn maradván ... a szabóságot így nem igen folytathatván, azután kádározást folytatott [FogE 58].

kádározó-butyikó kádárbutykó; butucul dogarului, butuc de dogar/butnar; Böttcherklotz. *1813:* a' Pintzében egy Kádározo butyiko, két jó alma törő butyiko [Koronka MT; Told. 18].

kádározó-fúró bodnár/pintérfúró; burghiu/sfredel de dogar; Ballbohrer. *1837:* Kádarazo Szerszámok. Két nagy kádározo furu [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kádározó-gyalu bodnár/pintérgyalu; rindea de dogărie, rindea dogarului/butnarului; Böttcherhobel. *1773:* Kádározo Gyalu [Jobbágyfva MT/Nsz; BálLt 71]. *1775:* Kádározo Gyalu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153].

kádározó-ház bodnár/kádárműhely; atelierul dogarului/butnarului; Böttcherwerkstatt. *1774:* Kádározo Ház vagy Kádárok mivelő hellye [MNy XXXVIII, 207].

kádározó-kapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. *1724:* Egy Kádárazo kapocs | Egy kádározo kapots [Koronka MT; Told. 27, 29]. *1754:* Egy kádározo kapots, segéd vassal [Borsa K; i.h. 5]. *1788:* Egy kádározo kapots [Mv; TSb 47]. *1865:* Egy kádározo kapots [Szárhegy Cs; LLt]. — Vö. a *kádárkapocs* címszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádározó-kés bodnár/pintérkés; cuțit de dogar; Böttchermesser. *1795:* 1. kádározo kisseb kés [Déva; Ks 95].

kádározó-szerszám bodnár/pintérszerszám; unelte de dogărie/butnărie; Böttcherwerkzeug. *1749:* Stomp Márton adott egy Ládát, melyben afféle kádárazo Szerszámokat szoktanak tartani [Hosszúaszó KK; Born. Hármán Mátyás (45) jb vall.]. *1837:* Kádárazo Szerszamok Egy fél kereszt fejsze | Kádárazo Szerszámok Két nagy kerék furu furuk [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kádározó-szín bodnár/pintérműhely; atelierul dogarului/butnarului; Böttcherwerkstatt. *1732:* vagjon egj rend istalló három részbe szakasztva ... az harmadik szakasszát kádarozo szinnek csinálták [Kóród KK; Ks 12. I].

kádározó-vaskapocs kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. *1692:* Kadarozo vas kapocs nro 1 [Mezőbodon TA; BK Inv. 13]. *1756:* Kádárazó vas kapots [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.]. *1797:* Kádározo két vas Kapots ... Áts mesterséghez valo egy vas kapots [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. — Vö. a *kádárkapocs* címszóval és a hozzá csatlakozó jegyzettel.

kádárság bodnár/kádármesterség, pintérség; dogărie, butnărie; Böttcherhandwerk, Böttcherei. *1640:* Dusa Muntanul ... Kadarsagaval el. Ztan Dogar ... Ez is kadarsagaval ell [Désány F; UF I, 761]. *1654:* Fazekas Andras a kadár ... kadarságal szolgal Tisz Uy hordot csinal Annuatim Azon küüöl keöt az meni hordo kivantatik [Hétúr KK; Ks Bánffy Anna urb.]. *1658:* Eke György ... kádárságával szolgál [Zilah; EM XLIII, 301]. *1790:* a Helységnek sovány terméketlenségére nézve kézi Mesterséggel, kádársággal, Szekerek s egyéb Eszkezek tsinálásával keresik kenyereket [HSzj *kézi mesterség* al.].

kádárszerszám bodnár/pintérszerszám; unelte de dogărie/butnărie; Böttcherwerkzeug. *1634:* azon kozben oda juta Kadar Mihaly az Kadar szerszammal [Mv; MvLt 291. 3a].

kádárszín bodnár/pintérszín, kádároló fészer; șopronul dogarului/butnarului; Böttcherschuppen. *1679:* Kádár Szin ... vagyo(n) Cirkalo(m) nro 2. Ontrazo nro 1 | Kádár Szin ... öregh, közep szerű es apro edenyre valo vont abroncz, egy rakassal [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91]. *1777/1780:* közél a bé járo Kapuhoz, vagyon egy Sasba rakot Barana fábol készült jó Statusban lévő Szekér, vagy Kádár szin Sendelly Fedél

alatt vas sarkakon forgo Deszka kapujával [Alparét SzD; JHbK LII/3. 121].

kádárszolga kádáreszköz; scoabă de dogar/butnar; Aufsetzkloben. *1824:* Egy Kese fát vett meg Butyi Ur ... Kádár szolgát vette meg Szabo Mihály a Hajdu [CsV].

kádas ? kádár, pintér; dogar, butnar; Böttcher. **Szn.** *1564:* Joannes Kadas [Kv; TanJk V/1. 72]. *1566:* Kadas Albert [Kv; Szám. 1/X. 210]. *1579:* Franciscus Kadas [Dés; DLt 203]. *1582:* Kadas menhartt [Kv; Szám. 3/VIII. 19]. *1591:* Kadas Istwanne Anna [Kv; TJk V/1. 119]. *1597:* Janos deak alias Kadas [Kv; TJk VI/1. 245]. *1603:* Fr. Kádas [Mv; SzO II, 245]. *1613:* St. Kadas Csiszmasia Húngarus [Kv; KvLt Vegyes III/124]. *1727:* Kadas Szabo András [Dés; Jk 369b].

Hn. *1676:* Kádas nevũ helj [Mezőőr K; EHA]. *1745:* A Kádas tonal edgy rétetske két hodnyi [Ne; Incz.]. *1764:* Kádas taván belőll [Ne; EHA].

kádaskalmár vînzător/negustor de căzi; Bottichhändler. *1573:* Orsolia veg Bartosne[a] hogy eo puskarnet zolgalta, latta hogi Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rakot ki puskar Ladaiabol ... ezt Mondwan Im Mind az en attyamtwl Marattak ezek Mert eo egi Zegen kadas kalmar vala [Kv; TJk III/3. 170. — [a]Vallja].

kádaslegény ? kádárlegény; calfă de dogar/butnar; Böttchergeselle. *1572:* Nehay Zilagy Myhalne Azt vallia hogy Ennekelcote valo Ideokben ... Tordan gywles volt. Es az teob kalmarok keozet volt Lakatos Bálintnak az Eleby felesege Anna azzon, egikort az kadas legeniek kezdyk bezelleny hogi Lattak volt Zatthmary Balas eyel egi Ingbe gatiaba Ment Satoraba ott Mwlatot [Kv; TJk III/3. 30b].

kadét hadapród; cadet; Kadett, Fahnenjunker. *1814:* G.Kornis Károly a Kienmájer Huszárokhoz bé allott Kadét [Dés; KMN 380]. *1822:* Kibédi Gergelyfi Beniáminnak hivattatom, az Nemes Maros Széki Kibédi Nemes Ember vagyok, az Anglus Király nevét viselö Huszár Regementbe, mint Kadét szolgálván, ugy quietaltam hogy ha Absittom meg jö, töstent a' Székely Huszár Regementbe aiutalliroztassam [Kv; KLev.]. *1838:* Tekintetes Hodor Károlyné Aszony inkább szerette városon lakni mint falun, mivel szerette a Bálokba s Théatrumokba járni, itten Kolosvárt jo időköt töltött cadétok, s mas ifiak is jártak a Házhoz akikkel mulatott tantzolt [Kv; BetLt 1 Margareta Ötves cons. Danielis Farkas (25) vall.].

kadéti hadapród-; de cadet; von einem Kadett/Fahnenjunker. *1849:* el vettem Égy Kadéti kardot lagérozott szijjal és pordupéval [Dés; DLt].

kádfal-csinálás káddonga-készítés; făcutul doagelor; Daubenmachen. *1681:* Sáfár házak elöt léuö nagi széles Tornácz ... Vagyon itt: ... Kád fal csinalashoz valo Gyalu, vasaval együtt [Vh; VhU 559].

kádfenék fundul căzii; Bottichboden. *1680:* Az Sũttõ hazok hejan talaltunk ... Kad fenekek(ne)k valo hasogatott tölgyfa deszkak no. 6 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 24].

kádi, kádia török bíró; cadiu; türkischer Richter, Kadi. *1599:* Makay Jakab Mihaly ... vallya ... azt az Huzar Ilonatt tudo(m) hogy ott az Theoreok feoldeonnis effele ky ado es be mondo volt az Teoreokeoknel, meg egyczer egy legennyel kaptak vala, es a' kadya teorwent lattatvan rejaiok eggyiket az masik hatara vonatta az kadya, es vgy verete megh [Kv; TJk VI/1. 283. — A hódoltsági Makóra von. vall.]. *1619:* Mert ezt az dolgot az én uram szépen törvény szerént eligazította Tömösváratt az tömösvári és lippai kadiák előtt, sok fő kapitán emberi voltak ott az én uramnak [BTN 232]. *1672:* Jenőbe[a] jőnek s az ott valo kadinak is parancsoltanak, hogy az is eljőjön [TML VI, 43 Nemes János Teleki Mihályhoz Fog-ból. — [a]Borosjenőbe, Erdély délnyugati végvárába]. *1792:* A' Kádit vagy Kádiát ugy a' Jedikulát és Athnamét Historiáink is emlegetik: a' Kadi jelent Birót [Éder, BenkőNyMunk. 186].

kádia-törvény *gúny* kb. török biráskodás/ítélkezés; jurisdicţie/judecată turcească; türkische Rechtsprechung. *1660:* ezen órában hozák Mikes Kelemen uramnak, hogy az szegény Bakó Istvánt Erdélyben felakasztották, Lázár István uramat tízezer forintig megsanczoltatták, kinek orrát, kinek fülit vágják. Immár Erdélyben törvény helyett fegyver érkezett be. A kevés idő alatt, a mint eszemben veszem, a mi atyánkfiai jól megtanulták az cadia törvényt, élnek is vele [TML I, 532 Petki István Teleki Mihályhoz Munkács várából].

kadicsfalvi a Kadicsfalva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kadicsfalva/Cădişeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kadicsfalva. **I.** *nm* **1.** Kadicsfalván levő; care se află în/din Kadicsfalva/Cădişeni; in Kadicsfalva befindlich. *1610:* Vagion Benedekffy Jánosnak kaydichfalwy Chiwr kertiben egy negy szegw buza Aztaga [Szu; UszT].

2. Kadicsfalván lakó, kadicsfalvi illetőségű; care locuieşte la Kadicsfalva/Cădişeni; Bewohner von Kadicsfalva, Kadicsfalvaer. *1592:* Kaidichy folui Fabian Benedek vt A zolitottia azo(n) Kajdichfoluan lako molnar Petert [i.h.]. *1592 k.:* Az Kadiczfali Benedekfi Peter p(ro)catora Bogardfaly Mihaly [i.h.]. *1597:* Fel peres Kaidicz falui nagj Janosne Illona asszony procatora antalfi tamas kobatfalj [i.h. 12/25]. *1710:* udvarhelyszéki kajdicsfalvi Török Istvánné [CsH 79]. *1806/1841:* Kaditsfalvi Tőrők Sándor Urat jol üsmérem [Kadicsfva U; BetLt 2 Tőrők Pál (41) ns vall.].

II. *fn* kadicsfalvi lakos; locuitor din Kadicsfalva/Cădişeni; der/die Kadicsfalvaer(in). *1590:* Azt Bizonytia Benedekffi Peter az Tyboldi Biro ellen hogy az eo kegme Jobbagia Demeter Janos az Kaidichfalwiak keoszt Adott adot, Ennek elotte migh Kaidichfalua(n) lakot [Szu; UszT]. *1606:* El Indultak uala az Kadicz faluiak [i.h. 20/146].

kadilesker hadbíró; judecător militar; Kriegsrichter. *1618:* külde Kamuti uram engem az pasához, kinek sokat izene tőlem, hogy nám önagysága maga azt végezte volt, hogy odahívatja az kadileskereket és vezéreket, és

beszél minden dolog felől véle | hívata bé az vezér délután, és ott voltak szembe az mufti, az két kadilesker, az vezérek, cancellarius, nizancsi pasa, tefterdár [BTN[2] 90, 92]. — A jel-re l. i.h. 483.

kádkötés kádabroncsozás; cercuire; Bottichbereifung. *1594:* Kadar Janosnak az feoreodeo hazhoz, kaad es czeber keotesteol: harom Abroncztol Egi penzt ... fizettem f 2 /79 [Kv; Szám. 6/VI. 18]. *1667:* Az Kádárnak 4 darab edényteol két kad keotésteol, égy saitár, és égy liutol adtunk f 1 [Kv; SzCLev].

kaducitás magvaszakadás; stingerea familiei fără urmaşi; Erlöschen. *1735:* Istennek hálá Notában nem incurrálunk. Caducitásbanis az Apaffi Familia Leány Ágon nincsen, ha in Virili Sexu Istennek tettzésiböl deficiált, per illam Caducitatem az Fiscus maga Céllyát rövid uton asseqválhattya [Ks 63. 45. 172].

kaffé l. kávé

kafréria beli ? kaffer; cafri; aus dem Kaffernland, kaffernländisch. *1811:* Sőt néha, mint a' vad Kafréria béli Ember, ki Istenét tsak addig tiszteli Mig akarattyával az idő meg-égyez, De ha menydörgésre talál változni ez, Már szidja Istenét ... Ugy a' Doctorok-is mennyi átkot hallnak, Mikor a' betegek kezek közt meg-halnak [ArE 168].

kaftán 1. caftan; Kaftan. *1614:* Mehmet aga és az tihája is itt addig cigánkodának, hogy ők is két kaftányunkat elvevék, ki miatt nékem csak egy szolgámnak sem juta kaftány [BTN[2] 70]. *1615:* De a császár[a] velünk szemben nem lőn, hanem csak kihozák az kaftányokat reánk [ToldE 224–5. — [a]A szultán]. *1619:* lőn szembe az német követ az császárral[a]. Magoknak adtak vala 43 kaftánt és egyet az vélek való csausznak | derekas audientiát kérvén az vezértől én mondám őnagyságának ... az hatalmas császár kegyelmességét ígírte ... nagyságod ne késsék ... indítsa meg az zászlót, szablyát, botot etc., kaftányokat ... Magyarországban ... addig jó helyben sem állapodhatik[b], az mig az magyarországi urak az hatalmas császár kegyelmességét s ajándékát nem látják [BTN[2] 175, 345–6. — [a]A szultánnal. [b]Bethlen Gábor helyzete, uralma]. *1642:* Egy Kaftan, Portai keszkeneők [Koronka MT; Told. 26].

Szk: *~t ad vkire* felkaftánoz. *1614:* A régi jámbor mód szerént sem búcsúra a császárhoz bé nem vínek, sem kaftánt reánk nem adának [BTN[2] 78]. *1618:* adák Csafer pasának az misziri pasaságot. Ekkor adának kaftánt rea, hogy béméne császárhoz [i.h. 155] ∗ *~t adat vkire* felkaftánoztat vkit. *1618:* 4 die Augusti búcsúzék el Kamuti uram az vezértől. Akkor mindhármunkra kaftánt adata a vezér [i.h. 103] ∗ *török ~.* *1666:* Két Török kaftany [Ks 21. XVIII. 79]. *1688:* Egy Török kafthány [Beszt.; Ks S. Misc. 27].

2. (török ajándékozta) fejedelmi köntös; caftan domnesc (dăruit de turci); fürstlicher Rock (Geschenk von den Türken). *1661:* Anno 1661 die 10. Septembris hivattatam Istentűl ... ez bajos erdélyi fejedelemségre ... A kerelei réten a hatalmas nemzettől adatott bot, kaftán, ló szerszámostúl tollas süveg [AMN 84–5]. *1662:* Az az rosz kapuczi basa egy rossz kaftánt hozott Apafinak, egyéb követsége semmi sem volt [TML II, 357 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1792:* A' Kaftány pompás felső mentét jelent, 's a' mely Keresztennek a' Török Udvartól tisztesség jeléül ilyen adatott, azt fel-kaftányozni mondattatott [Éder, BenkőNyMunk. 186].

3. zsidó (kaftán)kabát; caftan evreiesc; jüdischer (Kaftan)Mantel. *1839:* Galliciábol elszökött 'Sidó Mendel Schor ... az urberrokját (!) vagy is kaftánját egy fekete gyapju szövetből keszűlt övvel kötötte meg [DLt 162 nyomt. kl].

4. török selyemkelme; material de mătase turcească; türkischer Seidenstoff. *1628:* Egy kis darab tarka kutnik. Egy kis darab kaftan ... Eött uegh Potiolat [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5]. *1628/1635:* Egy oregh arannjas uiragu kaftanboll czenalt hozzu farku szoknia ... Egj apro uiragu arannios kaftan hozzw farku zoknia az allia(n) aranj ezust fonalboll czenalt harom rend perem | Egi koniokben uagot Zold skarlat mente gombnel kul keorul kaftannjal peremeztek [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1673:* Nyolcz Paplanok ... Harmadik fejér atlacz szélyű, az közepe kaftany. Negyedik Teczin atlacz kerületű, az közepe kaftany. Ötödik vilagos kék atlacz kerületű az középi kaftány [Fog.; UtI]. *1687:* Egy hoszu fejer ládaban egy paplant fejer Kaftanybol, kinek sárga atlacz ă körűleti [Déva; Szer.]. *1688:* Egy publikan szin gomb száras Nyari mente' véres kafftányal berlett [Beszt.; Ks S. Vegyes ir. 27]. *1695:* Két paplan ... Kaftanibol czenialt [Hsz; LLt].

Szk: *portai ~.* *1717:* Portai kaftán, két darabban [DanielAd. 96].

kaftánbélés selyembélés; căptuşeală de mătase; Seidenfutter. *1652:* Egy mente aloll le vont viseltes kaptány belles [IB Reg X Fasc. 2 Bethlen István lelt. Nszből].

kaftándolmány selyemdolmány; dolman de mătase; seidener Dolman. *1627:* Ket kaftany dolomany ... Egj veres skallat eoregh mente aran(n)ias kaftamial (!) bellet [BLt 1 Béldi Kelemen lelt.]. *1628:* Egy rosz uiselt sarga atlacz kafta(n) Dolmanj [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11].

kaftán-kazula kaftánselyem-miseruha; patrafir de mătase; seidenes Kaftan-Meßgewand. *1628:* Egy kutnigbul czinalt antependium. Egy kaftan kasula, stolaual, manipulussal egiwt [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6].

kaftánkesztyű selyemkesztyű; mănuşi de mătase; seidener Handschuh. *1634:* 1 Veres kaftan kesztiü [Kv; JHbK XVII/15].

kaftános kaftánselyemből való v. vele díszitett; confecţionat din/împodobit cu mătase turcească; aus Kaftanstoff od. mit ihm verziert. *1629:* Egj kaftanos paplani Veres tafota keorulle [Szentdemeter U; LLt]. *1633:* egy tarka Atlaczos Paplan Mas egy kaftanios Paplan [Ks Vesselini Kata kel.].

kaftánoz felkaftánoz; a căftăni; mit Kaftan versehen, Kaftan anziehen. *1657:* elsőben fővezért bévivén audientiára, azután vele járt főtiszteket circiter numero 200, megkaftánozván, azután Abazát[a] is bévivék és kaf-

tánozva hozák ki [KemÖn. 89. — [a]Abaza pasa, Erzerum helytartója volt; fellázadt, de Khoszrev nagyvezír legyőzte. Az itt említett kaftánozás a kegyelemadás jele volt].

kaftánoztatás felkaftánoztatás (kaftánnal való ajándékozás); căftănire; Beschenkung mit Kaftan. *1678:* Holnapra rendelték expeditionkat, kaftányoztatásunkat, az meglévén, sietünk haza [TML VIII, 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

kaftánpaplan kaftánselyem-paplan; plapumă de mătase; Kaftan-Feder(bett)decke. *1628:* Egy kek aranyas kaftan paplan, az keruleti veres atlacz [Bodola Hsz; BLt]. *1634:* 1. Veres Arannyas Kaftan Paplan, Zeöld tafota az Kereöletj [Kv; JHbK XVII/15]. *1674:* Vagyon más egy Aranyas kaftán paplan kek Török kamuka az kerülleti, mellyet velem attak. Vagyon mas egy aranyas kaptán paplan mely(ne)k narancs szin Tafota az kerülleti ennek az ket paplannak az kaftánnyát, az Apám az első leanyom(na)k hadta testámentomban [Beszt.; WassLt 72/6].

kaftánszoknya kaftánselyem szoknya; fustă de mătase; Kaftan-Frauenrock. *1628/1635:* Egj apro uiragu arannios kaftan hozzw farku zoknia az allia(n) aranj ezust fonalboll czenalt harom rend perem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1634:* Egj Arannyas Kaphtan szoknia harom rend Arany peremmel torkos [Kv; JHbK XVII/15]. *1645:* Fekete Barsonj Zöld Barsonj Kaphtan szoknia egj [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120].

kaholyfa tűzhelyfa (a kemencealj szegélyfája); suport de lemn pentru sobe; Holz am unteren Rande des Feuerherds. *1821:* vagyon egy pároszt kályha kementze vas lábakon kaholly fára rakva egy fűtő szájába valo vas is ... Asztalos Házban ... vagyon egy tégla tűz helyre fa kaholy fára rakot tegla kementze a végiben lévő hitvány vas pléh fűttővel [Koronka MT; Told.].

A csak a székelységből adatolt szót az MTsz így értelmezi: „kemence fája azon váluformára kivájt szélű gerendaféle, amelyen a tüzelő kemence v. kályha áll".

? **kain** '?' *1661:* Istennek hála, most csendességben vagyunk. Úgy látom, az kajn emberek is szintén megcsendesednek naponként és az ártalmas lelkeket kitörli ő felsége az élő könyvéből [TML II, 51 Lázár István Teleki Mihályhoz].

kainság kb. irigység, irigykedés; invidie, pizmă; Neid. *1710 k.:* En mondám arra: Ha ők rosszul cselekedtek és ördögi kainságokat világ eleibe terjesztették, mü a rosszban őket követni nem akartuk [BÖn. 718].

kajabál l. kiabál

kaján ? csúfondároskodó; batjocoritor, răutăcios; spöttisch. **Szn.** *1614:* Kayan Miklos pp. Kayan Jstua(n) pp [Hatolyka Hsz; BethU 355]. *1767:* Andreas Kaján Miles ... Equestr. [uo.; HSzjP].

Kajanelli-nyavalya vmilyen betegség; o boală oarecare; irgendeine Krankheit. *1816:* A' Kajanelli és Besáni nyavalyának meg akadályoztatásáb(an) fáradozott Thot András Ur, a' Maros bojongása miatt már hat napoktol fogva ki nem mehetett ottan lévő betegeinek látogatásokra [Déva; JHb Jósika János főispán ir.].

kajántóbeli kajántói; din Kajántó; aus Kajántó. *1570:* Ekkert Janos ... vallya ... ezt hallotta hogy Segeswary Damakos testamentom zerent Ezeket hatta es zamlalta eleh felesegenek ... kayantobaly zeolenek felet, es az chywrnek Neged Rezet[a] [Kv; TJk III/2. 130a. — [a]Fels-ból kiemelve].

kajántói a Kajántó (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kajántó/Chinteni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kajántó. **I.** *mn* **1.** Kajántóról származó; originar din Kajántó/Chinteni; aus Kajántó stammend | Kajántón lakó; care locuieşte la Kajántó/Chinteni; in Kajántó wohnend. *1568:* Petrus Bak ... fassus est, Ezt latta(m) hogy az kayantay embert az zabo gasparne zolgaya hayanal fogwa vona ky es vgy vere, egy karoual amynt zerethe, es az mas kayantay ember kery vala hogy ne verye [Kv; TJk III/1. 196]. *1570:* Kayanthay Bak Myhal felperes Byzonytasa koloswary Czyuka Lazlo alperes ellen [Kv; TJk III/2. 45]. *1577:* Ertyk eo kegmek aztis hogy Kossa mihal adot volna az Kaianto veolgybe Kaiantai embernek valamy darab feoldet el az varos hataran [Kv; TanJk V/3. 145a]. *1601:* Zilagy Peter Kajanthay biro [Kv; TJk VI/1. 541]. *1635:* Kájántái Zuchy Marthonne Bene Dúrko Azzóny [Mv; MvLt 291. 42b]. *1639:* Egy Kajantaj Parazt Ember [Kv; RDL I. 116]. *1725:* Kajantoi Pap haza [Kv; Szám. 54/I. 53]. *1821:* az Udvari erdőkrűl Lejendő száraz ágak hordása iránt ... egyezésre lépett a Falu a Kajántói Tisztel [Kajántó K; KmULev. 2].

Szn. *1416:* Emericy dicti Kayantay iob. [Bádok/Bonchida K; TelO I, 417. — I.h. 419 ilyen alakban is: Emerici dicti KayanToy. Emerici dicti Caiantay]. *1564:* Kayanthay marthon [Kv; Szám. 1/X. 27]. *1590:* Kaianthay Peter [Kajántó K; GyU 14]. *1594:* Kajanthai Istúan [Kv; Szám. 6/III. 6]. *1638 k.:* Caiantai Pale puszta haz hely [Km; GyU 30]. *1646:* Kajantaj Margit [Kv; TJk VIII/4. 103]. *1650:* Joh. Kajantaj al(ia)s Szőcs [Mv; MvLt 290. 5a].

2. Kajántón levő; care se află în Kajántó/Chinteni; in Kajántó befindlich | Kajántóhoz tartozó; care aparţine de Kajántó/Chinteni; zu Kajántó gehörig. *1590:* az Kaiantay kazalo Retet kazallyak wkis harmadath [Tiburc K; GyU 19]. *1599:* Chyge Miklos ... vallja ... Amy nezj az zantho feold dolgat ... mely feold vagion az Kajanthaj veolgyben ... az az feold az szegenj Razman Adamnee vala [Kv; TJk VI/1. 382]. *1652:* Sz: Kiralj Mihaly ... Malom mester az Vistai es Kajantai malomhoz [Vista K; GyU 98]. *1792:* a Kajántoi Tiburtzi Praedium [Kajántó K; EHA]. *1847:* Tartozik az arendator a' stypulált arendae summát ... a' kajántoi Ispányi pénztárba pontosan befizetni [Km; KmULev. 2].

Hn. *1717:* Az kajantai fordulo. Kajantoi fordulo [Kv; Pk 6].

II. *fn* kajántói lakos; locuitor din Kajántó/Chinteni; Bewohner von Kajántó. *1568:* Kayantayak. Stephanus Zekel, Kayantay [Kv; TJk III/1. 195–6]. *1574:* Bertalan Thamas Kayantay [Kv; TJk III/3. 376]. *1581:* Lassak

megh, hogy ha az hatar zelbe vagio(n)e az feold, es ha abba vagio(n), tehag zolga Birot vigyenek Az kayanthaiakra [Kv; TanJk V/3. 243b]. *1590:* Remysionalt veottem az Kajantaiak elle(n) kyk meg verttek volt Petezy(!) Georgiot [Kv; Szám. 4/XX. 28 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1609:* zolga biroûal ... vallattatûnk kayantayakat, Merayakat, es Papfaluiakat [Kv; i.h. 12b/IV. 86]. *1810:* az egyik fordulora ... ă fŏldek meg vadnak, hanem a másik fordulora a melynek felosztását ... a kajantoiak el Sipánkodák, egy véka vetni valo sints [Km; KmULev. 3 Szentes Dávid sk].

Nemritkán latinosított alakban is előfordul. Pl. *1563:* Kaiantaien(ses) [Kv; TanJk V/1. 191]. *1652:* Servitia[a] p(er) omnia sicut Kajantaienses [Tiburc K; GyU 128. — [a]A tiburciaké].

kajcsa görbe; strîmb; krumm | horgas; încîrligat; hak(enförm)ig. **Szn.** *1609:* Kaychyá Imreh [BLt 3]. *1617:* Jakab falui[a] Kayczjá Marton. Jmericus (!) Kayczia de Vyfalu[b] [i.h. — [a–b]Ksz]. *1619:* Kayczia Istwa(n) [Impérfva Cs; BCs]. *1651:* Kaycza Mihaly [Kászonújfalu Cs; BCs]. *1659:* Kaycza Péter ... Kozmáson[a] lako [SzO VI, 223. — [a]Cs]. *1688:* Kaycza Janos [Ksz; BCs]. *1729:* Kajcsa Istvan pp [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1792:* Szabo vagyis Kajtsa Pál [Szárazpatak Hsz; i.h.].

A címszó feltehetően 1. görbe/horgas; 2. görbeség; 3. görbül' jel-ű, igenévszói jell-ű *kaj-* tő *-csa* kicsinyítőképző szárm-a [TESz]. E tő más szármait l. alább *kajla, kajlás, kajlásan, kajlaság, kajszos, kajtathat* al.

kajla 1. kb. lefelé görbülő; (cu coarnele) lăsate în jos; nach unten gekrümmt. *1690:* Harmad fü Tulok. 1 Barna, kajla Szarva [BK Kentelki inv. 16].

Szk: ~ *szarvú. 1656:* Vagio(n) ... Hat borius Tehen Nro 6. 1. Veres barna, 2 Szŏke 3. kajla szaruu ... 6 kajla [Doboka; Mk Inv. 12]. *1692:* Öregh Meddü Tehenek ... Szŏke Buta Szarvu ... Kék kaila Szarvu [Mezőbodon TA; BK Inv. 22–3]. *1761:* kék szőrű, közép szerű kajla szarvu ... Bornyuzo Tehén [Branyicska H; JHb XXXV/39. 17]. *1765:* kék szőrű kajlaszarvu borjus Tehenit ... hozzám hajták [Harasztkerék MT; Told. 26] ✱ *csákós* ~. *1823:* Azon Tehénnek ... a' szarvai csákos kajlak [DLt 331 nyomt. kl].

2. kb. lefelé görbülő szarvú; cu coarnele lăsate în jos; mit nach unten gekrümmten Hörnern. *1647:* Leorincz Thamas ... magaeua Totte az harom eokreot ... Az harmadik feier kaila szeoke [EMLt]. *1656:* Hat borius Tehen Nr. 6. ... 6 kajla [Doboka; Mk Inv. 12]. *1671:* Udvar hely Szekben Ujfaluban lako Simon Istvánnak veszvén el ... ket eŏkrei melynek edgyike rŏt kayla, másik szeŏke ugyan kayla szaruu [Kv; TJk VIII/11. 167]. *1736:* az 1. ő kglme, egy szŏke kajla ŏkrömet megvágta [Dés; Jk 202a]. *1748:* (Az ökrök) egyike barna szőrű, másika penig kék Kajla ŏkŏr [Hosszútelke AF; Kath.]. *1757:* Egi par: az egyik kallya, ă más fako szép nagy ŏkrŏk [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9]. *1800:* A Kajla Tehént ŏkŏr borjával edgyütt [Jedd MT; LLt]. *1822:* Egy rosz kajla ŏkŏr [DLt 35 nyomt. kl].

Án. *1761:* ökrek ... edgyik Kajla, másik Szürke nevű [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1808:* Tehenek. A' Kajla, mintegy 10. esztendŏs ... Az ifjabb Szilaj 6. eszt. [Egeres K; Ks 89]. *1834:* Kajla (tehén) [Mezőkapus TA; Berz. 20].

3. ~ *fülü* lekonyuló fülű; clăpăug, pleoştit; mit nach unten hängenden Ohren. *1805:* pej szőrű kisded zŏmŏk, kajla fülü buta oru (paripa) [DLt nyomt. kl]. *1807:* Egy kisded fekete Kantza ... kajla fülü [DLt ua.].

kajlás 1. lefelé görbülő; (cu coarnele) lăsate în jos; nach unten gekrümmt. *1828:* Az ember felöl valo Ökör fejéres szürke, a' másik ... valoságos szürke, mind kettöjeknek szarvai ... kajlások [DLt 791 nyomt. kl].

Szk: ~ *szarvú. 1742:* Tugya ... az Tanu aszt, Hogy ... Szathmari Boros Istvannak két Tulok ŏkreit, egyik ... kajlás fen állo Szarvu, masik ... fen allo kajlás szarvu ... az Szathmári hegybeli pajtakból ... el Loptak volna ...? [KSz; Ks 27/XVII vk]. *1769:* égy Harmad füre menŏ ... kevesse fell allo kajlas szarvu Ünő Tinoja [Msz; BK]. *1815:* Ökŏr ... kajlás sárga szarvu [DLt 862 nyomt. kl].

2. lekonyult; clăpăug, pleoştit; nach unten gebogen/hängend. *1768:* Mi bizonyoson ismertük azon nagy Szürke Kántzát ... a bal Füle kajlás [Páké Hsz; SzentkGy].

Szk: ~ *fülü. 1807:* Barna-szőrű, kajlás Fülü ... Kantza [DLt 81 nyomt. kl].

kajlaság kajla-állás; faptul de a fi clăpăug/pleoştit; Gebogenheit. *1768:* Mi bizonyosan ismertük azon Nagy Szürke Kántzát ... ismertük a' Füle kajlaságárol ... a bal Füle kajlás [Páké Hsz; SzentkGy].

kajlásan görbécskén; încovoiat/curbat uşor; ein wenig/bißchen gekrümmt. *1757:* egy kórmos szőrű, szélesén de kalásán fel állo szarvu ökre [Uraj MT; Berz. 14. XIII/36].

kajmekám kajmakán (a nagyvezír helyettese); caimacam-aga (locţiitor al marelui vizir); Vertreter des Großwesirs | török katonai/udvari tisztség viselője; demnitar militar/de curte la turci; türkischer Militär/Hofbeamte(r). *1614:* Ez időben az fővezért császár a persákra nagy haddal küldvén, maga helyébe kajmekámnak hagyá Giurcsi Hadon Nehemet bassát, egy igen eszes vén vezért [ToldE 224]. *1618:* az kajmekámhoz elmentem, és ott igen bőségesen audientiám lévén ... proponáltam ezképpen az vezérnek[a] [BTN² 113. — [a]Köv. az előterjesztés]. *1668:* Az Csauz Passával valo szemben lételre ... alkolmatossagot keresvén ... kértem azon, hogy ... jelenthessem megh az kajmekamnak halogatásnekül ... másnap reggel kapura menek, és az csauz Passa be menvén az kajmekamhoz audentiat szerze, és maga ki jövén, be hiva az kajmekam elejben [KJ. Székely Moyses követ a fej-hez Drinápolyból]. *1669:* Kapihia Böer Sigmond ... magát vjg alkalmaztassa, hogy elseöbbenis az Vezér es Kaimeka(m) kapuj előtt jo akarokot szerezzen, hasonlokeppe(n) teöb Divant üleö vezérek kapujnis [Törzs. Követi ut. a fej-től].

Szk: ~*ot tesz. 1670:* Az portárul most érkezék meg Fogarasi. Azt beszéli, hogy most Constantinápolyban uj kajmekámot töttek [TML V, 110 Székely László Teleki Mihályhoz] ✱ *portai* ~. *1662:* Portai kajmekámnak ... feje vétetik [SKr 292].

kajmekámság 1. kajmakáni tisztség; funcţie de caimacam; Amt des Kajmakans. *1614:* (A fővezér) maga helyébe kajmekámnak hagyá Giurcsi Hadon Nehemet bassát ... Ez maradván azért a kajmekámságban, Lip-

pát kérni kezdék ... hogy az fejedelem töröknek adja [ToldE 224].

2. kajmakáni tisztségviselés ideje; căimăcămie, timpul cît era cineva caimacam; Amtszeit als Kajmakan. *1618:* mentem azon pasa tihajához, Jahia tihajához, azki az ura kajmekámságában igen jóakarója volt[a] s most is az [BTN 145. — [a]Alkalmasint a fej-re vonatkoztatva: Nagyságodnak].

kajon rosszalló; dezaprobator, reprobator; rügend, mißbilligend. **Szk:** ~ *szemmel néz. 1657:* leszállék, az fejedelemasszony hátulsó ülésben, Csáki egyik ablakban, én másikban, Csákiné az első ülésben, orcáján könyvei lecsorogva imádságos könyvecskéjét előtte tartván szemléli vala urának Catherinával ekecseléseket, még én is kajon szemmel nézem vala [KemÖn. 149–50].

kajonol nehezményez, rosszall; a dezaproba/reproba; rügen, mißbilligen. *1662:* Mivel penig ... Szendrő és Putnok is már fejedelem hűségében lévén, Bakos Gábor egyik mezei generális hadai ... Rimaszombat városában bészállíttatván, a vidékrűl tartatnak vala, hogy inkább a falukon együtt is, másutt is fel ne verettetnének, mellyet a tisztviselők nagyon kajonolván, bizonyos magyar katonaságot ... nagy számmal rájok gyűjtötték vala [SKr 215–6].

kajszinbarack caisă; Aprikose. *1802 k.:* Husos szilvába oltott igen fain Kajszin Baratzkok [Kv; IB. Létzfalvi Szatsvay Sándor lev.]. *1844:* Aprilis 3n 1844, Az vj szőlőbe ... ültettem ... Kajszin baratzkat négyet [M.köblös SzD; RLt].

Már PP szótározta, de van még előbbi előfordulása is.

kajszos lőcslábú; cu picioare strîmbe; krummbeinig. *XVIII. sz. eleje:* Nagy kar volna Szep termetű Familiába kajszos allapotot collocálni ă kitűl ipszilonyos labú Projectumok Származnának [JHb 17/10 lótartási ut.].

kajtár I. *mn* **1.** kontár (céhen kívüli); cel care lucrează în afara breslei; pfusch(e)rig (außerhalb der Zunft arbeitend). *1700:* a Szaniszlo neuű Kaitár Asztalos [Kv; ACJk 85] ; edgy Kajtár Szabo [Kv; Szám. 40/II. 89].

2. ? csempész-, csempészett; de contrabandă; Schmuggel-, geschmuggelt. *1769:* magais tolvaj ha tudva olj kajtar ökröket tart [Tarcsafva U; Pf].

◇ **Szn.** *1495:* Nicolaus Kaytar. Nicolaus Caytar [Barabás, SzO 168]. *1567:* Anna Kaytar Vxor Emerici Moldowai [Kv; TJk III/1. 81]. *1569:* Ladislaus kaytar [Kv; i.h. 252]. *1570:* Kaytar leorinchne [Kv; TJk III/2. 203]. *1585:* Kaytar pal [Kv; TJk IV/1. 517]. *1602:* Kaitár Gergely [Uzon Hsz; SzO V, 203]. *1614:* Kaytar Mate pp. Kaytar Janos pp [Dánfva Cs; BethU 474]. *1643:* Szabaditottak fel ... Kis Kajtar Istvan fiat Kis Kajtar Istvant [Kv; MészCLev.]. *1717:* Kajtárne [Dés; DLt 506]. *1775:* Ioannes Kajtár lib. [Peselnek/Kanta Hsz; HSzjP]. *1800:* Kantafalvi Kajtár János Szabad Személy és Biro [Kvh; i.h.].

◇ **Hn.** *1667:* az Kaitar uttnal (sz) [Zabola Hsz; EHA]. *1709:* Az Kajtár uton alol (sz) [Torja Hsz; EHA].

Számolhatni az 1. és 2. al. adott jel-sel, de más, a TESz adta jel-sel is.

II. *fn* **1.** kontár; cîrpaci (meseriaş în afara breslei); Pfuscher, Störer. *1700:* Az Kajtárok Tilalmazása alkalmatosságával (:mivel haro(m) esztendők el töltenek az égés után:) ezert tetzet Szolga biro altal az kajtarokat admoneáltatni hogy szünnyenek meg az munkától [Kv; ACJk 35].

2. ? **Hn.** *XVIII. sz. v.:* a' Kajtárok nevű hellyen (sz) [Zabola Hsz; EHA].

kajtár-felverés kontárkeresés/üldözés; depistarea/persecutarea cîrpacilor; Pfuscherverfolgung/jagd. *1700:* Kaitár kergetés es fel veres alkalmatossagaual a Varos szolgajának adtunk f. 9 [Kv; ACJk 85].

? **kajtár-had** '?' *1574:* peter filstich peter fia Eotthwes orban Inassa Azt vallia hogi az Targy leowest Nezy volt azonba ket Eotthwes Inas Azon eleh fwtnak ... Mondanak Im az kaytor hadba Az Eottwes Inasok Meg vinak [Kv; TJk III/3. 355].

Valószínűleg ugyane címszó alá vonható a köv. kijegyzés: *1638:* Abban az Kaitor hadba(n) enis ot voltam, de az midőre ki jöuenk ... hallam hogj monda Ez az Meszaros Istok, hogy jaj el veztet (!) Katnari Palko az karomat [EMLt].

kajtárkergetés kontárüldözés; persecutarea cîrpacilor; Pfuscherverfolgung/jagd. *1698:* Mas versbennis ennek előtte adtunk kaytár kergetés alkalmatosságával ... d 6 [Kv; ACJk 83]. — L. még *kajtárfelverés* al.

kajtathat keresgélhet, kutatgathat; a putea scotoci; stöbern können. *1867:* a level az asztalon volt ... ha tőlle ezen indiscretio kitelt, kajtathatott [Vingárd AF; KCsl 11].

káka 1. Schonoplectus; pipirig; Binse, Simse. *1820:* Rétűnk Kevés vagyon, annak is égy része matska nyerget s Kakát terem [Márkod MT; KelM].

2. fonó- v. kötöző-káka; pipirig folosit pentru împletit sau legat; Binse zum Flechten od. Binden. *1664:* Veottem az két szeoleokhez keoteozni valo ezkeozt hársot, kákát, teszen f — d. 80 [Kv; SzCLev.]. *1776:* találtunk ... kákában kötött hét rosolisos Buteliát üresseket [Mezőméhes TA; WassLt]. *1840:* Kotsisomat Lovaimmal kiküldettem tul a' Vizre[a] az vgy nevezett horgos Tora, hogy ottan vagy két három kéve kákát vágjon számomra Szöllö kötni [Dés; DLt 921. — [a]A város határának a Szamoson túli, jobb parti része].

Szk: *gömbölyég* ~. *1763:* az 1. vasarolvan egy keves lapos kákát az meg verettetett embertöl ... midon onnan el akart volna menni, az Olahnak mint vásáros embernek tétova sok dolgai lévén, az J az meg vett lapos káka közze tsömbelyitett egj kötés gömbelyég kákát és igy az oláh szekeritöl el indult; melyet észre vévén az Oláh ... az Inél lévö gömbelyeg kákát meg fogván kérte, hogy viszsza adná [Torda; TJkT V. 171–2] ✱ *lapos* ~ → *gömbölyég* ~ ✱ *szőlőkötő* ~. *1763:* Panaszt tévén Báro Bornemissza Ignatz Ur eö Excllja ... ezen Városban Celebrált Szomboti vásár alkalmatosságával ... akarván tölle vásárolni az 1. eokegjelme valami szölö kötö kákát ... a piaczon meg-verte, rongálta [uo.; i.h. 171].

3. kákás (káka borította) terület; loc acoperit cu pipirig; Binsenfeld. *1820:* Nádos helly nemigen sok van, hanem káka tőbnyire [Bogártelke K; KmULev. 2].

Hn. *1635:* az Kakan Kwvwl (k) [Kökös Hsz; EHA]. *1639/1687 k.:* A' Kákára menöb(en) (sz) [Nagyernye MT; MMatr. 279]. *1692:* nagj Káka nevű heljb(en) (sz)

[Kökös Hsz; EHA]. *1767:* a Kákára le Jároba [Dányán KK; LLt Fasc. 129].

kakader felöltő; un fel de pardesiu; Art Mantel. *1811:* Lázár Deutsch Lébel nevezetű 'Sido ... szederjes Kakadert visel, szürke kerek Kalapja vagyon [DLt 46 nyomt. kl].

kakadon mellényfajta; un fel de vestă; Art Weste. *1815:* Ezen Levelünket mutato Nemes Személly Domokos Miklós ... Visel kék poszto fejér gombos kurta Lájbit, szürke posztó Magyar Nadrágot, kordovány Csizmát, fekete Nyakra valo keszkenőt, Magos tetejű kerek kalapot — Vas szin poszto Nyári kakadont kék posztóból valo Ujjas kőpenyeget [Torda; TLt 1237]. *1823:* Rázmánnak egy szürke kakkadon varnivaloval jukvarroval együtt 2 Rf 36 xr ... a' szürke kakkadojahoz fél sing szürke posztot vettem 1 Rf 30 xr [Kv; Pk 6].

kákakosár kákából font kosár; coş de papură/pipirig; Binsenkorb. *1835:* 2 káka kosár [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kakaó cacao; Kakao. *1803:* A' Kakao és Nádméz liszt valamint eddig vgy ezután-is tsak a' Fő-Harmintzadoknál fog meg-harmintzadoltatni | kellessék fizetni ... Egy Mázsa Kakaotól 50 Rfl [DLt nyomt. kl].

kakas 1. cocoş; Hahn. *1568:* Anna szabo gergelne ... fassa e(st), hogy eo wotte el az kakast az Kadas Janos fiatul, es Andras Kathohoz vizza vitte, es mond hogy hul wotted ezt a tyukoth [Kv; TJk III/1. 235]. *1585:* Jlona peterdy Balasne vallia ... panazolkodik vala Hagione hogy Kakassanak el Meczettek az orrat [Kv; TJk IV/1. 500]. *1593:* Philep Janosne ... vallia ... Catűs azzonj ... ekkeppe(n) zolla, io azzonjo(m) ualaki ezt megh czelekódneye, hogj czinalna fóródót, es egj fekete kakast úónne holna ala, aúagy kezebe(n) es uele megh fóródnejek, Annak uta(n)na se(n)ki ne(m) arthatna neki som-(m)ib(en) [Kv; TJk V/1. 339a]. *1630:* fekete Janos feleöl hallotta(m) hogj el uitte az mas ember kakassat, megh ölte [Mv; MvLt 290. 222a]. *1680:* Szarnyos Majorsag. Talaltunk itt Kakasokat no 9. Kappanokat no 8. Tyukokat ... no 115 [A.porumbák F; ALt Inv. 30]. *1750:* A Majorhaznal ... találtunk négj Kókast, Kilentz tyúkot [Esztény SzD; Told. 25]. *1761:* Paraszt Tyukok ... 20 Kakos 4 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 20].

Ide vonható, de alkalmi célzata miatt nem értelmezhető a köv. kijegyzés *kakas vagdalta* szk-a: *1664:* édes Öcsém ... jószág nélkül vagyok, még az kit más boldog emlékezetű fejedelem adott volt is, azt is az ő kakas vagdalta atyámfia protectiojából bírja [TML III. 226 Veér György Teleki Mihályhoz]. — Talán vmi enyhe becsmérlésféle 'kakascsipte/rúgta' jel-sel számolhatni.

Szn. *1555:* Andreas Kakas [Kv; TJk 33]. *1560:* Kakas Gergely [Kv; TanJk V/1. 76]. *1568:* Kakas Andras [Kv; TJk III/1. 186]. *1571:* Kakas Myhal [Kv; TanJk V/3. 42b]. *1587:* Kakas Jstuan [Kv; Szám. 3/XXX. 35]. *1591:* Kakas Andrasne. Kakos Jstûan [Kv; i.h. 5/I. 44, 97]. *1602:* Kakas György jb. Kakas István jb [Zabola Hsz; SzO V, 196] | Kakas Albert lib. Kakas boldisár lib. Kakas Gergely darabont [Angyalos Hsz; i.h. 211]. *1614:* Kakas Janos ppix [Komolló Hsz; i.h. 237] | Kakas Janos jb [Uzon Hsz; i.h. 243]. *1646:* Kakas Mihály [Mv; MvLt AAII 6]. *1658:* Kokas Márton [Zilah; EM XLIII, 303]. *1717:* Kakas István [Dés; DLt 506]. *1882:* Josa Marton kokas [Györgyfva K; RAk 264].

Án. *1768:* Kakas nevezetű szürke Ménló [DobLev. II/390. 11b]. *1785:* Kakas (paripa) [Bányabükk TA; MkG]. *1790:* Kakas nevű Mag ló kehesedni kezdett [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1811:* Két igen hires Ló vala e' Hazába; Egyik Kakas, Bethlen Pál' Istállójába, Másik Vesselényi Miklós Ménessinek Fja Czézár [ÁrÉ 140]. *1820:* Kakas[a] [Lunka H; GyK. — [a]Ló gr. Gyulai Lajos ménesében]. *1820/1821:* betsülték ... A Kakas nevű pej Lovat Rf 35 [Szászvessződ NK; Told. 19].

Hn. *1729:* Kakas hegy [Dés]. *1736:* Kakas hegy (szö) [Szászrégen MT]. *1772:* Kakas Kertbe (k) [Csekefva Cs]. *1773:* Kakas Hegye alatt [Vasláb Cs]. *1784:* A' Kokas Hegy Réttyibe (k). A Kokas hegy alatt (sz) [Szásznyires SzD]. *1801:* A' kakas Hegy alatt (sz) [Kendilóna SzD]. *1826:* A' Kakasba (sz) [Ludvég K]. *1827:* a Kakos hegyen [Dés]. *1832/1834:* A' Kakas patakjábann (sz) [Ludvég K]. *1838:* az u.n. Kokas rétnél (sz, k) [Báboc K; BHn 18] | A Kokas hegy [Dés]. *1870 k.:* Kakasdomb [Ne]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *a ~ megszólal* a kakas kukorékol (hajnalban). *1745:* én felkelék ... a mig az uram a dolgot mind elbeszélte, egy fertály ora ha több ideje, a kakas megszólalék [Köröspatak U; Ethn. XXIV, 165] ✱ *indiai ~*. *1632:* indiai Tiuk N 4 Indiai kakas N 4 [UC 14/38 Porumbáki[a] urb. — [a]F] | Indiay Tiuk vagion No 6. Indiai kakas uagion No 45 [i.h. 130 Kománai[a] Urb. — [a]F] ✱ *kappan szabású ~*. *1596:* veöt Egj kappan zabasu kakast egy Gieörgj falui Azzontol ... d 7 [Kv; Szám. 6/XXIX. 154 Bachi Tamas sp kezével] ✱ *német ~*. *1761:* Nemet Tyukok 20 effele Kakas 4 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19–20].

Sz. *1798:* imé az én nagy keserűségemre, postámat ... vissza utasiták Passautól[a] mivel semmi idegen büzü teremtett állatot az Austriai sürü szitákon ... által nem botsátanak ... félnek attol hogy valami szegény kakas képibe ember is ki találna tsuszni [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Német-osztrák határállomás].

2. pulykakakas; curcan; Truthahn. *1681:* Pujka (:kakas het:) ... Nro 56 [Vh; VhU 569]. *1684:* ördg Pujka kakassal édgyűt nro 31 [Radnót KK; UtI]. *1717/XVIII. sz.:* Vagjon Jércze Pujka négj és egj Kakas [Sülelmed Sz; Berz. 7. 68/1. 68]. *1767:* Pujka edgy Kakas, hat Nyőstény [Esztény SzD; Told. 25].

3. érckakas (tornyon); giuretă în formă de cocoş; Wetterhahn. *1636:* 7 Februarii. Oly nagy zuhatar, szél lön, hogy sok károkat tőtt házakban, csürökben is, az óvárbeli templomról is az kakast levetette [Kv; KvE 168 SB].

4. pattogatott kukorica; floricele (de porumb); gerösteter Mais. *1842:* a piatzon tőbnyire patogatott Török buza vgy nevezett Kakas arulással keresem Kenyeremet tavaszal [Dés; DLt 1528]. *1870 k./1914:* Kakas: pattogatott kukorica, mely mint legolcsóbb, de nem utolsó gyermek csemege, a tanulói életben számottevő szerepet játszott ... kofák a kispiacon ... kakassal ... látták el a sereget[a] [MvÉrt. 18. — [a]Az ifjúsági hadijátékokon].

5. *átv. gúny* apa; tată; Vater. **Sz.** *1828:* mely Szép ha a' Tyuk 's a' Kakas jár már most a Csirke utánn; ... mind-

azáltal nálom a' Pislennek kell oda jönni a' hol az öreg kotyog [O.szilvás AF; Mk Rhédei Ádám leányához, Máriskóhoz].

6. *átv veres* ~ tűzvész; incendiu, foc; Brand. **Sz.** *1764:* Lukáts Bukur ... a Falut megfenyegeté illyen szoval: Tud meg Oltszeme hogy edgyik vegit a Falunak meg gyujtom, es a más vegin füttőzőm, az őregebb Lukáts János pedig azt kiáltá Czineminte Oltszeminek, mert tudgyátok meg hogy a veres kakast fel ültetem a kakas ülőre [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65].

7. egyfajta diákjáték szereplője; participant la un anumit joc de elevi; Teilnehmer an einer Art Schülerspiel. *1870 k./1914:* ülüjáték: elől a kakas, mint védő, hátamegett 5–10 tyúk, szemben az ülü kinek minden igyekezete az, hogy a tyúkokból egyet elragadjon [MvÉrt. 18].

kakás *gyerm* kakis; murdar; bekackt. *1790:* A' gyermek ... alig tud több szot ki mondani, hanem tsak azt bestelen, kakás, papa [Kv; TK1 Bodoki József prof. lev.].

kákás I. *nm* kákatermő; acoperit cu pipirig; binsig. *1724:* az az helly, mellyet mondanak, hogj ä Kis Kükülőnek réghi folyását s járását tartotta, mindenkor Viz állotta, iszopos, kákás, nádat és Sátét termő helly volt, mint affele viz hadta helly [Kórödsztmárton KK; Ks 12/III Mich. Sigmond (86) jb vall.] | ezen Egrestöi Vár Domb allya nevű Erdő alatt lévő helly ... mindenkor Viz állotta Kákás helly volt, s nemis igen réghi ideje, hogj ki kezde ä Viz Száradni belölle [Balavásár KK; i.h. St. Csiki (86) jb vall.].

Hn. *1721:* Kákás tó mellett (k) [Kozárvár SzD; EHA]. *1743:* Kákás Toban [Csókfva MT; EHA]. *1818:* A' Kákás Tóba (sz) [Györgyfva K; EHA].

II. *fn* kákatermő terület; pămînt acoperit cu pipirig; Binsengelände/boden. **Hn.** *1842:* A' Kákásban (sz) [Marosfelfalu MT; EHA]. *1844:* a Kákásban az also Forduloban (k) [uo.; EHA]. *1867:* Kákás (sz) [Szentdemeter U; EHA].

kakascsirke kiskakas, *táj* kakóca; cocoşel; Hähnchen. *1749:* Midőn kapanyok(na)k meg mettzettek dőglöttek meg kakas csirkék [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. *1769/1778:* minden Esztendőben ... adtunk egy kotlós Tyukot Tiz Tsirkéjivel edgyűtt, azon kivűl, más Tyukot Karátson Tyukjának, egy kakas Tsirkét Kappannak valot [Kárásztelke Sz; BfN DDD/4].

kakasdi a Kakasd (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kakasd/Vălurenii; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kakasd: din Kakasd; aus Kakasd, Kakasder. **Hn.** *1798:* a' Kakasdi ut [Hagymásbodon MT; EHA]. *1802:* a Kakasdi Pataknál (sz). A Kokasdi Patak mellett (sz). A Kakasdi Torokba. a kakasdi völgyen (sz) [Meggyesfva MT; EHA]. *1818:* A Kakasdi völgyben [Maroskeresztúr MT; EHA].

kakasfi kakascsirke, kakaska, *táj* kakóca; cocoşel; Hähnchen. *1801:* (Adott) egy Kokasfiat [MNy XXXVIII, 206].

kakaska kakasocska, kiskakas, *táj* kakóca; cocoşel; Hähnchen. **Szn.** *1759:* Susanna Kakaska [Dés; RkAk 37].

kakaskirályság egyfajta farsangi játék tisztsége; deţinerea funcţiei de rege a cocoşilor într-un anumit joc la carnaval; Amt einer Art Faschingsspiels: Hahnenkönigtum. *1574:* Aztalos peter, Keore Iacab es Eottwes orban Azt valliak hogi ... hittak volt Eoket az Nyreo Myklosne hazahoz ... hogi az azzonnak betegsegeben valo vallasat meg hallanak ... Nyreo Miklosne ... Ig zolt, hogi az mely ezwsteos dakos Hwsarnal volna 50 flert zalogba az cyak eomagaye az azzonye volna ... es Kalmar Lazlo kerte volt fianak kakas kiralsagara az vtan Nem vehette volna ky kezebeol [Kv; TJk III/3. 371].

kakaskirály-tétel kakaskirály-választás; alegerea regelui de carnaval; Hahnenkönigwahl. *1643/1722 k.:* Az Oskolakban a Farsanglást Gallekor valo kakas király tetelt az az Ekklesia depónallya (így!); ha a Mester Contumaciter meg cselekszi, Tisztitűl privaltassek [Szu; GörgJk 342 zsinati végzés].

A *kakaskirály-tétel* alkalmával szokásos dorbézolást a ref. egyház valóban tiltotta, sajnos azonban, hogy a tiltásra való utalás semmi közelebbit nem árul el magának a szokásnak mivoltára nézve (L. Illyés, Egyházfegyelem 105). A MNr-nak a szokásokról szóló fejezetében, sőt a NrLex. cimszavai között sem találunk e szokásra von. felvilágosítást.

kakasmandikó Erythronium dens-canis; cocoşei, măseaua cîinelui; Zahnlilie. **Hn.** *1786:* A Kakas Mandikoban [Bh; KHn 19]. *1864:* Kokas mandiko elpusztult szöllőhely [Bh; KHn 28].

kakasnyakas kakasnyak-alakú; de forma gîtului de cocoş; hahnenhalsförmig. *1717:* Egy kakasnyakas ezüst mosdókorsó [DanielAd. 97].

kakaspáva hím páva, pávakakas; păun; Pfauhahn. *1683:* percipialtam ... Kakas Pávát no 1 [Fog.; UtI]. *1736:* Szárnyas állatok ... Kakas Páva 2. Tojo Páva 2 [Várhegy MT; CU XIII/1. 116].

kakaspulyka pulykakakas (hím pulyka); curcan; Truthahn. *1656:* Kakas Puika Nro. 05. Nőstény Puika Nro 06 [Doboka; Mk Inv. 11]. *1683:* percipialtam ... Kakas pujkát ... no 17 [Fog.; UtI]. *1689:* Az eme disznok öltek meg Kakas pujkát nro 1 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1697:* Kakas pujka nro 4. Tojo pujka nro 8 [Borberek AF; Mk Urb. 6]. *1728:* Kakos Pujka vagyon numero 1 Pujkafi numero 16 [Ludvég K; Told. 29/19]. *1729:* egj köver kakas pulykára, egjebre el ment f 7//12 [Kv; ACJk 145]. *1740:* Kakas Pujka nro 2. Tojo Pujka nro 6 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. *1749:* Tojó Pujka 16 Kakas pujka 6 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1765:* döglet Pujka fiu és Kokas Pujka 4 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. *1771:* Pujka tajo Nro 11 egy kokas pujka [Rücs MT; Ks 21. XV. 23]. *1849:* Három tojo, és két kokas pujka [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kakaspulykafi hím pulykacsirke; curcănaş; Truthähnchen. *1678:* Az idei kakas puikafi no. 15 Az idei Tojo pujkafi no 28 [Alvinc AF; UtI].

kakasszó kakaskukorékolás; cîntatul cocoşului, cucurigat; Hahnenschrei, Kikeriki. *1603:* Farkas Jstuan Etedi Zabad Zekel ... ezt wallia ... hogy kokas zokor ment wolt borert tot mihaljnj [UszT 17/22–3]. *1687:* első kakas szo kor othon volt Vana Andréka [A.jára TA; Borb.]. *1718:* tudom bizonyosson hogy az kerdesben forgo major haz kéczéri kakas szo tajb(an) eget el [Branyicska H; JHb Lupas Trif (30) jb vall.]. *1747:* két katona érkezék kik is hozzám a' korcsomára bé szállának, és első kakas szoig nállam mulatának [Alör SzD; Ks 27. XVII]. *1762:* Báro Josika Imre Ur eö Nsga személlye szerint invadálta azon Curiát étzaka elsö kakas szo után [Branyicska H; JHb XXXV/51. 8].

kakastollas cu pene de cocoş; mit Hahnenfedern (geschmückt). *1787:* sirasd meg edig valo bolondságodat . . Buszerzönével valo Conversationak is békét hagy és végtére a kakos tallos (!) Süveget is tedd le, mert bizony már Vén vagy nem illik az efféle [Szászalmás NK; IB gr. Toldi Zsigmond tréfálkozó lev. gr. Iktári Bethlen Sámuelhez].

kakastyúk kakas; cocoş; Hahn. *1771:* Kakas Tyuk 2 Tojo Tyuk 12 [Katona K; Born. VI. 7.]. *1784:* Öreg Kakas Tyuk [Vingárd AF; MkG].

kakasülő scara găinilor; Hühnersteige. *1597:* az Jstallora valo keolchieg ... Veottwnk Apro zaru fat harmincz negy zalat kakas wlwnek es tamasnak ... f 2 d 4 [Kv; Szám. 7/V. 1, 7]. *1652:* Az harcsa fark Bastyából fel menven egy 13 lépcsös gradicson, vagyon azon Bastyanak padlasa fenyeo deszkabol ... Az kakasülön vagyon Agyu mértek(ne)k valo hét szál fenyeö rudak [Görgény MT; Törzs]. *1697:* az tornaczbol mennek edj garadiczon az hazok hejjára: Itt ... Az Kakas ülön vagjon mag(na)k valo tőrök buza [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 2]. *1751:* Fen a kakas ülön Egy sák tele levelekkel [Altorja Hsz; HSzjP]. *1764:* Kotsis Jánosné ... Fekete Matskát s egy Fekete Kakast belé vetett egy Sákban s aztat a Csürben keresztül vetette a kakas ülön mind ezt pedig azért tselekedte hogy Merk Luka szabadulyon [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1823:* mindenféle fonalakot ... a' hijuba a' kakos üllöre feltettem [Veresegyháza AF; Told. 7]. *1825:* Szarufák és kakas ülők ki faragásokért és bé kötésekért paraszt munka lévén ölit p(er) 12 xf ... 11 Rf 6 xf [Dés; Dlt 3].

Sz. *1674:* tudgyátok meg hogy a veres kakast fel ültetem a kakas ülöre [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65. — A teljesebb szöv. *kakas 5.* al.].

kakkadó l. kakadon

kakóca ? kiskakas; cocoşel; Hähnchen. **Hn.** *1820:* A Kakotza erdö [Udvarfva MT; EHA]. *1840:* A Kakotzánál (sz) [uo.; EHA].

kákog kaffog; a lătra (scurt); kläffen. *1655:* nem oly ember atta az èn böcsülletemet mint eö el nem veheti soha sok ragalmazo nyelve is Kgldet követem, akármint ugasson és Kakogion, ha J(ste)n eletemet megh tartya lésznek nekemis velle igazitásim, nem ragalmazàssal, hanem törvennjel [Kv; CartTr II Thom. Ozdi Acatius Barcsaihoz].

kákom-bákom szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion; *~ot beszél* locsog-fecseg; a flecări/troncăni; schwatzen, schwätzen | (mindent) összevissza beszél; a îndruga verzi şi uscate/vrute şi nevrute; (alles) hinundherreden. *1670:* izent Ambrus Csucsitúl, Kákom-bákomot beszélt, nem is tudta megbeszélleni [TML V. 152• Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz].

kakuk kelmefajta; un fel de ţesătură; Art Textil(stoff). *1688:* Egy végh Lámbertöl ... f — // 22 1/2 Egy végh Baraszlaitol f — //18. Egy Bál Jglertöl f 6 // 00 Egy vegh Pernincztöl f — //30 Egy végh Kakuktöl f — //09 [BfR Vect.].

kakukk, kukukk cuc; Kuckuck. **Sz.** *1835:* még azt mondotta Sós Peti Pista fülem hallottára: Adjon tsak a' Báro — megfizetjük mikor szoll a' Kakuk utoljára [Zsibó Sz; WLt].

Szn. *1602:* Kakuk György [Bereck Hsz; SzO V, 184]. *1614:* Kakuk Leórincz jb [Kisborosnyó Hsz; BethU 261] | Kakuk Thamas jb [Martonos Hsz; i.h. 352] | Kakuk Gyeórgy vr [Bereck Hsz; i.h. 354] | Kakuk Istua(n) pp [Zabola Hsz; i.h. 386] | Kakuk Thamas jb [Páva Hsz; i.h. 388] | Kakuk Thamas jb [Martonos Hsz; UszLt VI/56. 338]. *1697:* Kakuk Kata [SzJk 304].

Hn. *1673/1712:* Kukuk (sz) [Tövis AF; EHA]. *1751:* Kakuk Mál alatt (szö) [Somlyó Sz; EHA] | Vagyon ... egy darab közös helly (:melly is most kukuk hegyinek neveztetik ...:) [Mezöbodon TA; EHA]. *1841:* A Kukuk Hegybe (sz) [Marossztkirály AF; EHA]. *1852:* A Kukuk heg(y)ben (szö) [M.bagó AF; EHA]. *1864/1867:* A Kakukk óldalon (sz) [Datk NK; EHA]. *1865:* Kukukmál [Zilah; EHA]. *1886:* Kakukmál [Zilah; ETF 86. 26 katonai térképen]. *XIX. sz. v.:* Kukukmál (szölöhegy) [Perecsen Sz; Petri, SzMon. IV, 248].

kakukkfő '?' *1761:* ihon Darabont Vonulné nem éri meg azzal hogy az oláh Deáknét arra a babonaságra tanitotta ... hanem most egy Czigánné jára nálla, s attolis Kakuk föt[a] kér vala s igére is a' Czigánné [Gyeke K; Ks 4. V. 20]. — Valószinűleg a *kakukkfű* Thymus sp. elírása, ill. hangalaki változata].

kakukkoló szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ óra* kakukkos óra; ceas cu cuc; Kuckucksuhr. *1791:* Kukukkalo falra valo ora [Nagyercse MT; Told. 36].

kakukkos szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ óra* ceas cu cuc; Kuckucksuhr. *1855:* Oldalfélt a falon függ a kakukos pókháló lepte nagy óra [ÚjfE 176].

kalács[1] **1.** cozonac, colac; Milchbrot, Kolatsche. *1570:* Erzebet Kopas Jakabne, Martha Kis Demeterne leanja ... vallyak, hogy az Nagy Palne ... Menth volt az kenyerzerbe es ker volt egy filleren egy penzes kalachyot az leanthwl [Kv; TJk III/2. 7]. *1586:* Szep feier kenieret kalachiot magunk asztalara keolt el Eny Jdeigj f. 1/40 [Kv; Szám. 3/XXIV. 29]. *1594:* Huswet napban az Jspannak tartoznak aiandekban ket auagi harom tikmonnial egi egi kalachial ha kalachiot nem adhat egi darab kenieret ad. Zent Marton napban penigh keth kett penzt adnak es egi kalachjot [Bagos Sz; UC 113/5. 16].

1632: küldeöt az Aszony kalaczot bokretat, Teölteött Czirket is Zócz Mihaljnak [Mv; MvLt 290. 82]. *1781:* Koronkai János ... midön első Felesegit ... feleségül vette ... szintén annyit költett mint az Exponens (:ugy mond:) kenyeret Ő, kalátsot pedig az Anyossa sűttetett, e mellet konyhára valotis szerzett [Torockó; Bosla. Mich. Koronkai (40) jb vall.]. *1785:* vettem magamnak ... egj kalátsat [Kv; Pk 7]. *1800:* vettünk Flustuknak Kalátsat [Torockó; TLev. 5].

Szk: *peremes ~. 1718:* peremes kalács 3 perecz 4 [Usz; Pf].

Sz: *Isten ~a érkezik.* kb. váratlan adomány/küldemény érkezik. *1710 k.:* Menék egy híres medicinae professor Lindanus nevűhez, tanácsot kérdezni, ki is végére menvén nyavalyámnak ... mondá: ... Háromszor egyél, vagy legalább ebédet, vacsorát jól bőven ... Bizony jó tanács, de ad-é pénzt melléje? Ekkor volt a mü legnagyobb szorulásunk, már a vén asszonynak voltam adós ötven tallérral ... A doktor tanácsa után csakhamar érkezék az Isten kalácsa, a kétszáz arany [BÖn. 578–9] ✱ *tyúkkal-~csal forgolódik. 1703:* én bizony, ugy tudgya meg Kgd, az magam részét nem hadgyom, job kg(dne)k tyúkal, kalácsal forgolódni, ne bestelenkednék továb a magát ne hiresítene [Kv; Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz] ✱ *tyúkkal-~csal jár vki után. 1764:* Pater Szatsvai kezében menvén a' Levél, keresni kezdé Szent Anna felöl valo Határát Udvarfalvának, vévén pedig észre Petki István Ur hogy kárában forogna a' dolog, Tyukkal, Kalácsesal kezde Szatsvai Uram után járni, adván esztendőt által Széna fűveket és szántó földeket Szatsvai Uramnak, és igy ebben maradván a' dolog máig is oda vagyon hatarunk(na)k egy része [Udvarfva MT; Told. 44].

Ide vonható a köv., különben pontosan nem értelmezhető, fenyegetést tartalmazó kijegyzés: *vhol megeszi a karácsony ~át. 1800* Hogy Árkossi László karátson kalattsát Peretsenben, a kotsisok directioja alatt fogja meg enni Gáspár István ki nékem nagy ellenségem, annyira ell hirdette, hogy nem tsak nekem tudtomra esett, hanem az egész V(á)r(me)gyében a hol járok szánokozással sugjak fülem⟨be⟩ hogy vigyázzak magamra [Perecsen Sz; IB].

2. *vki térde ~a* térdkalácsa; rotulă, oul genunchiului; js Kniescheibe. *1635:* az Borbely megh uaga az terdem kalacziat az olta el nehezede(m) | ha megh ne(m) uaghja uala az terde kalacziat megh gyogyul vala az sebbol [Mv; MvLt 291. 46a].

3. vhány kalácsnyi/pogácsányi; de un anumit număr de turte/colaci; von einigen (Wachs)kuchen. *1594:* Egi kalacz viazath veres pal hozot f 1/50 Gerttia Belnek valo Giappothath vetem f– /25 [Kv; Szám. 6/X. 18]. *1628:* Egy kis üres Ladaban ... ket kalacz Uiasz [Gyalu K; JHb XII/44. 13]. *1666:* vétettem egynéhány kalács ónot, azzal kedveskedhetem [TML III, 601 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1683:* Egy Kalács viasz Katonábul[a] hozott [UtI. — [a]K]. *1698:* vagio(n) ... kett kalacz viasz [Cege SzD; WassLt]. — Vö. a *kalácsviasz* cimszóval.

◇ **Hn.** *1711:* A kalacs hegyen (sz) [A.csernáton Hsz.; EHA].

kalács[2] a malomkerék része; parte a roții de moară; Teil des Mühlrad(e)s. *1836:* edgy Malom kereke Kalátsának valo Tőke, Hat Malom Kerekéhez valo Kaláts Darabok [MNy XXXVIII, 207].

Az értelmezési lehetőségre nézve l. a *kalácsfa* al. a jegyzetet.

kalács, kalák 1. a szökött jobbágy v. vmilyen bűntett elkövetője feladójának/nyomravezetőjének a károsult által fizetett összeg v. ritkábban természetbeni járandóság; colaci; Lohn gezahlt in Geld od. seltener in Naturalien seitens des Verlusttragenden für einen Denunzianten/einen Mithelfer der Ermittelung von einem entkommenen Leibeigenen od. einem Verbrecher. *1695:* egy Falunkbéli ember, Nagy Andrásné Kosztolani Kota (!) Jobbagyá Nehai Széki Teleki Mihály Uramtul Kalákot kért az fen meg nevezet őrőg Untyásra fiaival edgyűt kérde az Ur hogy menyit kirsz atyam fia, felele 12 forintot ... hivatta az Ur Teleki Ur(am) Néhai Sárpotoki Uramot es ő kglme ajándékozta ... őrőg Untyást Fiaival edgyűt sőt azon Jobagyok(na)k Jovaibol fizetet meg az kalakot fel vevé ... Sárpotoki Uram egy szolgajat küldven az melly szolga ... az kolakot kéro embernek ada pinztis [Búzásbesenyő KK; IB IV. 30 Fülep István (44) jb vall.]. *1731:* A(nn)o 1731 Die 23tia Aprilis Szász Almáson[a] lakó Dán Ráducz és Juón Burszán, az Ur Baro idősb Bánffi Sigmond Ur(am) Szász Almási Jobbágyi, tizenhét forint kalákban alkuvának meg ezen fugitivusokért fatcálák e' szerint[b] [TKl. — [a]KK. [b]Köv. a fugitivusoknak név, tartózkodási hely, családi állapot stb. szerinti fels.]. *1812:* Sibiselen[a] ... felvétetik Stéfu Cserna panaszsza Gávrilla és Adám Muntyán ellen, egy el lopott ketskéje keresetéb(en) melljet Adám Muntyán a' Testverire valo haragjában kalátsolt ki; Az all peres azt felele hogy reszegen kalatsolta ki haragjában Adám de ő készsz meg eskünni harom testverivel és felesegivel hogy azt nem cselekedte, a' kalatsosis azt feleli hogy a' bépanaszlo admoneáltatta, hogy a' kaláts pénzt adgya viszsza ... Itélet. Minthogy a' panaszlo a' Kalátsost admoneáltatta a' kaláts viszsza fordittásáért, és az kalátsul adott pénzt viszszais vette erre nézve a' Ketske meg fizetésitt a szék előtt nem is kivánta; tehát az All peresek közül a' ki kalátsolt absolváltatik, a kalatslo pedig az hamis kalátslásért, hogy 12 páltza ütésekkel bűntettessék meg határozta(tott) [Petrilla H; JF 36 Prot. 4–5. — [a]Ósebeshely H].

Szk: *~ot ad. 1698:* egy Székolai[a] ember ... kézdé tőllem kérdeni ha ithon vagyoné az Horváth Miklos Uram Tisztartaja, ha valami kalákot adna, az el veszett Buzának nyomáb(a) igazittanám [Gyulatelke K; Ks Petrus Marcsinán (40) jb vall. — [a]Szekulajról (SzD) való] ✱ *~ot felvesz. 1695:* (A jb) az kalákot fel vevé [Búzásbesenyő KK; IB IV. 30 Fülep István (44) jb vall. — A teljesebb szöv. fennebb az 1. jel. al.]. *1769:* egykor itt lako Kobori János Isztojka Jánosekal egybe verekedvén részegen, akkor hallottam Kobori Janostol magátol, hogy ha ... Ráduj János közel laknék kalákat venne fel a farago fejszéjére mellyet a Malombol el loptak volt [Nagygalambfva U; IB] ✱ *~ot kér. 1695:* egy Falunkbéli ember ... Nehai Széki Teleki Mihály Uramtul kalákot kért az fen meg nevezet őrőg Untyásra fiaival edgyűt [Búzásbesenyő KK; IB IV. 30 Fülep István (44) jb vall. — A teljesebb szöv. az 1. jel. al.] ✱ *~ot vesz vkire. 1728:* A(nn)o 1728 Dje 14 Marty Ns Kolos Var(me)gjei Káljáni Komsa Szimjuon ... az Mlgos Groff B. Jenőj Szekelj Adam Uram eő nga Jobbágja Jövén K. Lonára vett Kalakott az Mlgos Groff Szeki Teleki Pál Ura(m) eő nga egy Belső Szolnok var(me)gjebol Csicso Gjőrgj Falvárol el szőkött Jobbagjara Gliga Vonjára, és Fiaira: Todorra kiis Házos ... és Mironra akiis nőtelen ... az kiknek ki

kalákolásaert igire az Mlgos Groff ur negj magjar forintokat [Kendilóna SzD; TKl]. *1783:* Köz hirből hallom hogy most az öszel Falunkbol el veszet Négy Kancza lovakatt Nanya Makovej lopta volna el, kire ... Beresztelkén lako Pap Flora kálákátis vett reá a károsoktol [Faragó K; GyL. Pavela Tomi (50) zs vall.] ✱ *~ul ad. 1728:* Tudom hogy az kőzlebb el mult Őszszel el lopták a Szirb (így!) két Tulkát ki dolga ne(m) tudom, Szirb Todortol hallottam mondotta hogy egy néhány kupa bort adot Román Mihaillának Kalákul, hogy elé kericse Tulkait [Betlensztmiklós KK; BK. Michaël Gonoszsz (22) zs vall.] ✱ *hamis ~ot fogad. 1766:* Azt pedig bizonyoson tudgyuk, hogy minden rosz hirekben, mellyek Petrucz György felől futamodtanak, Iffiab Petrucz János Nevezetű Attyafia keverte, ez hamis kalácsot fogadván, Petrucz Györgyre hamissan kalácsoltatot, ennek előtte eset tolvajságokot, lopásokot nevezetesen pedig Román Adám és János Házoknak fel verésit reája hárontotta, mellyet annak utánna a Petrucz János Kalácsossa Ribicsorai Glis Thodor az egész falu előt meg vallott [Grohot H; Ks 40/9] ✱ *hamis ~ot vesz vkire. 1766:* (Petrucz Györgyre) Ribicsorai Glis Thodor Iffiabb Petrucz János unszolásábol most Circit(er) két Esztendeje hamis kalácsot vévén, minden akkor, és annak előtte falunkban történt Tolvajságokat, lopásokot reája fogot volt, de ... annak utánna Glis Thodor meg vallotta, hogy valamely vétkekkel ki kalácsolta, mind hamis fogások voltanak [uo.; i.h.].

2. a szökött jobbágy v. vmilyen bűntett elkövetője nyomravezetőjének a nyomravezetésre von. kötelezettsége; obligaţia celui ce a primit colac/recompensă de a-şi respecta promisiunea de punere a platnicului pe urmele fugarului/făptaşului; Pflicht des Ermittlers zur Ermitt(e)lung eines entkommenen Leibeigenen od. eines Verbrechers. *1651:* az Budatelkj karos embernek kolak penzet 12 forintot veottek fel Kata Istua(n) es az tarsa Farkas az kolak szerent nem praestaltak igireteket, Azert az karos embernek, beket nem hagyua(n) nekj, 24 forintot fizetet [Lompért K; WLt Bota Tiuadar (35) jb vall.].

A címszóra és szóbokrára, valamint történeti vonatkozásaira és egykori szóföldrajzi előfordulására l. Nyr. LXXXVII, 334–8; SzE 243–50 (térképvázlattal).

kalácsbor a szökött jobbágy v. vmilyen bűntett elkövetője feladójának, nyomravezetőjének a károsult által adott bor; vin dat ca recompensă persoanei care pune păgubaşul pe urmele iobagului fugit/vinovatului; Wein gegeben seitens des Verlusttragenden dem Denunzianten od. Ermittler für die Ermitt(e)lung von einem entkommenen Leibeigenen od. einem Verbrecher. *1670:* Szekeli Istva(n) Czigány ket vagy három eytel bort veott volna italra magához kalácz borul, ugy hogy, el veszet pénzét megh szerzi [Kv; TanJk II/1, 735].

kalácsbúza kb. malomvámbeli búzarészesedés; cotă/parte de grîu din uiumul de la moară; Weizen/Kornanteil am Mühlenzoll. *1701:* többé Farago Buza, Asztal avagj vendégség buza, kaláts buza, piros buza nevezeti alatt, söt semmi nemű species alatt a' Malom vámja ne tékozoltassék, minden szolgának meg lévén illendő fizetése a' Malom jövedelméből [Kv; SRE 172–3].

kalácsdarab malomkerékrész; parte a roţii de moară; Teil des Mühlrad(e)s. *1836:* edgy Malom kereke Kalátsának valo Tőke, Hat Malom Kerékhez valo Kaláts Darabok [MNy XXXVIII, 207].

kalácsfa malomkerékrész; parte a roţii de moară; Teil des Mühlrad(e)s. *1750/1820:* A diomáli erdőben 50 öll fát és 50 kaláts fát vágni és azokat Fejérvárra le vinni kötelesek[a] [Diómál AF; Meteş St., Viaţa agrară 101. — [a]A jb-ok]. *1769:* a Lonai[a] malamba igertek egj viseltes kővet ha két kerékre valo kaláts fát adnak [Esztény SzD; Told. Bálint Mihály és Gáspár István Ugron Istvánhoz. — [a]Kendilónai (SzD)]. *1771:* vittenek ... fákat ... Dévára is ... az Dévai Malmak szükségére kaláts fának [Nándra H; Ks 93. 19. 6]. *1796:* Az Fákat ugy mint az Gerendelyt és Négy Kalács Fákat viszik ezen Szekérrel [Banyica K; IB. Gombos István tt lev.]. *1812:* Malom Kővet, Bél és Viz Kerekeknek valo Kaláts fákat, Gerendejt az árendások szoross űgyekezettyek és Költsőnős Munkálkodások alatt a Mlgos Udvar fog adni [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. *1840:* A Henger tengelyit közvetlenül forgattya egy sok fogakkal el latott fa kerék a melynek kaláts és kereszt fait 24 vas srofos szegek foglallyák össze [Km; KmULev. 2 papirosmalom lelt.].

Az MTsz igy értelmezi az alcímszóként felvett összetételt: *Kaláts-fák*, azon görbére hajtott fák (deszkák), melyek a malomkerék szárnyait összekötik, vagyis a malomkerék talpfái (Győr).

kalácsforma 1. kalácssütő rézedény; formă/tavă pentru copt cozonaci; kupferne Kuchenbackform. *1849 k.:* Egy bagy kaláts forma Réz Rf 12 20xr aprobb 4 edességnek valo formák Rf 6 [DobLev. V/1280].

2. *~n font* kalácsszerűen fonott; împletit asemenea unui cozonac; kuchen/kolatschenartig geflochten. *1647:* Egy kanot palcza horgastul. Egj vekonj kalacz forman font kanot [Marosillye H; VLt 55/5415].

kalácslás, kalácsolás feladóként, kalácsosként való nyomravezetés; colăcire (acţiunea de a colăci); Ermitt(e)lung/Fahndung als Denunziant. *1742:* Somkutra[a] jövő utyokb(an) ... Mik André útól érvén kérdette, mit osztoztok, a mely kérdesre Dancs György visza fordúlván őszve szitta, és Pofon csapta, mondván s. v. mit kérdesz futusz mata hiszen edig kalácsolasoddal eleget boszontottal [Kovácskápolnok SzD; TKhf Máncs Pásk (60) vall. — [a]Szt]. *1757:* Balatyis Nyikitanak dolga ... lévén ... Csór Kosztánnal kalátsolasért, magát meg mentvén hittel előttem, Ennek historiája ez Mlgos Groff Vram, hogy ezek egymást mingyárt ki kalatsolták a szolgabironak, mostis mikor Lonára mentek volt ... Kozárvárol[a] valami ekebéli taliga veszet el, kitis az Baltits Nyikita fia vet volt el, ki kalatsoltatvan, a szolga biro többel bekellet meg tizenegj for(in)toknal a karossal [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz. — [a]Déssel tőszomszédos település]. *1783:* Most a mult őszel elveszvén innét a Falubol Négy Kantzalo ... azokrol hallom hogy ezen Nanya Makavei vitte volna el, mint hogy ... Nemes Thorda Vármegyei Beresztelki Pap Flora Kalákat vet volna a meg nevezet Károstol ezen Nanya Makavejra. Ezen Pap Flora pedig efféle Kálátsolással látom erőssen él, mert meg eggyszer még égy ide valo Bullya Péter nevű embernekis ki kalá-

tsolta égy Juhát Szász Régenben valami Szásznál [Faragó K; GyL. Báts Péter (30) jb vall.]. *1818:* Sibiseli[a] Dán Beoka panaszsza fel vétetik Nuksorai[b] Mihály Mocs ellen, három kupa pálinka keresetében, meljet aldomás gyanánt vett, hogy egy Juhát ki kalátsolja ... Az all peres azt feleli, hogy egy kupa pálinkát kért reszegen hitelbe, De az Kalatslasrol semmit sem beszellett [H; JF 36 Prot. 4. — [a]Ó-sebeshely H. [b]H].

kalácslevél a szökött jobbágy v. vmilyen bűntett elkövetője feladójának, nyomravezetőjének a nyomravezetésre von. kötéslevele; angajament scris al colăcarului de punere a platnicului pe urmele iobagului fugitiv/vinovatului; Fahndungs/Ermitt(e)lungsschreiben des Denunzianten für die Ermittelung eines entkommenen Leibeigenen od. eines Verbrechers. *1751:* Az exhibéált hiteles Kaláts levél mellett a Pap ha akar maga in persona ha p(edi)g maga nem fia Secundo se a más károssal eskúdjék ... meg azon hogy igaz a kalátsos, és a kárt az cum duplo fizesse meg cum expensis [Sebisel[a]/Ohába H; WH Prot. dom. 10. — [a]Ó-sebeshely H].

kalácsló, kalákoló I. *mn* a kalákot elfogadó, ill. a nyomravezetésre vállalkozó; care acceptă colaci/recompensă pentru punerea platnicului pe urmele vinovatului; Ermittlungsgeld bzw. die Fahndung/Ermitt(e)lung annehmend. *1783:* hozánk jö azon Ujfalvi Káros emberis, ki azon kalákolo Pap Florát tudakozta mi tőllünk mondván hogy nekiis négy lovai vesztenek volna el ... mondotta Pap Florának hogy eő ket aranyatis ad ha meg mongya a lovait [Faragó K; GyL. Betzán Lup (30) korcsmáros vall.].

II. *fn* a kalákot elfogadó, ill. nyomravezető személy; colăcar, colăcaş; denunzierende Person, die das Ermitt(e)lungsgeld annimmt. *1812:* a' panaszló a' Kalátslot admoneáltatta a' kaláts viszsza fordittásáért [Petrilla H; JF 36 Prot. 4–5. — A teljesebb szöv. *kalács 1.* al.] | határoztatott, hogy ... az kárnak feléig vehessen kaláts pénzt a' kalátslo [uo.; i.h. Prot. 17].

kalácsoltat a gyanúsítottat megnevezteti a feladóval/kalákossal; a face ca bănuitul să fie numit de colăcar/denunţător; den Verdächtigten durch den Denunzianten nennen lassen. *1766:* Iffiab Petrucz János ... Petrucz Györgyre hamissan kalácsoltatot [Grohot H; Ks 40/9].

kalácsos kalácsáruló kofa; femeie care face şi vinde cozonaci; Kuchenverkäuferin, Kolatschenfrau. *1826–1829:* Nemes Thorda Varossa Piáttzán künn ... árulok Nevei ... Kenyeresek[a] ... Czipo Sütők ... Peretzesek ... Kufarnék ... Kalatsasak [Torda; TVLt rtlen anyag. — [a]A terjedelmes fels-ból válogatva és a nevek kihagyásával].

kalácsos, kalákos I. *mn* a kalákot elfogadó, ill. a feladásra/nyomravezetésre vállalkozó; care acceptă colaci/recompensă pentru punerea platnicului pe urmele vinovatului; Ermittlungsgeld bzw. die Ermitt(e)lung annehmend. **Szk:** ~ *asszony. 1818:* szemben állitván Petru Bologgal az Kalátsos asszont ... akiis le tett hite után szemében (így!)[a] [Petrilla H; JF 36 Prot. 37. — [a]Köv. a vall.] ✱ ~ *ember. 1770:* Csáklyárol[a] egy Ember jöve ide eő Kglméhez[b] és Kaláts pénzt vévén ... Bágyuluj Dumitru, Gligor és György nevezetű Emberekre, oly formán hogy azokis minden bizonnyal ide valo Bálpataki részre valo Jobbágyok lettek volna ... mely felyebb emlitett Kalátsos Ember(ne)k relatiojára Titt. Szentpali Ferentz Vr(am) repetaltatván az emlitett Bagyuluj nevű Embereket fel adattak, és el hozván most itt lak(na)k es szolgályák Szentpali Ferentz és Pal Uraimékat Jobbágy képpen [Girbó AF; JHb Szimion Bunya (65) jb vall. — [a]AF. [b]Szentpáli Ferentzhez].

II. *fn* **1.** a kalákosi szerepre, ill. a nyomravezetésre vállalkozó személy; colăcar, colăcaş; Person, welche eine Ermitt(e)lung/Denunziation annimmt. *1722:* en abban az idöben hûtes polgar voltam Tőb polgar Tarsaimmal edgyűt es en adtam az edgyik az (!) kalacsosnak az kalacs penzt Ugy mint Tiz magyar forintokat [Marosbogát TA; TL. Kocsis György (58) vall.]. *1728:* Nékem egykor Szakáts Mihályné aszt mondá, Óh be jol jár Todar mivel el veszett marhaji iránt kalákossi tamadvan meg fognak az őkrei kerülni, és en kerdezvén kik és mi formáb(an) kalákoztak, melyre eő viszont azt felelte: A Bajomi okőr Pásztorok a' Vargával Román Mihaillával edgyütt [Betlensztmiklós KK; BK. Tsenteri Ferencz (40) jb vall.]. *1737:* Thordai Tatár Sigmond Iffiu w kglme(ne)k gonoszul ell veszvén maga Akjábol három s.v. marháii melylyeket is kalácsosa által meg tanalt kolosvari becsületes Civiseknel [Kv; TJk XV/13. 69]. *1766:* csak maguktol az méhes káros Emberektöl hallattam, hogj az kalácsos szova után az popa Todor Fiaira fogtanak, de a kalákost nem nevezték ki ki lēgjen [Liget MT; SzentkGy Todorus Hàrpa (42) jb vall.]. *1782:* az meg-neveztem kalátsossak után bizonyos embercket küldvén el-jöttek házunkhoz, az holott is osztán Dévai Péter Vrammal nagy nehezen 26. forintokban, az kért buzában és ahhoz ragasztott két veder Bornak ki-adásával meg-alkuván ... Dévai Vram ki-fizette [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1806:* Robb Kosztánt gyermekségétöl fogva én jól esmérem, és mind az olta felölle semmi fele rosz hirt nem hallottam ...sem pedig hogy magát valamelly lopott Joszág dolgában kalákosnak elegyitette volna [A.várca Sz; BfR 130/1].

2. kb. nyomravezetési ügy; colăcire; Ermitt(e)lungssache/angelegenheit. *1659:* Prikk Ferencz Ur(am) Jobagya Petru Valkoy (32) ... azt mondgya hogy az mostani kalatsosigh semmit sem hallot Radul Thoda felöl [Bucsum H; BK Misc. 1143 Jovan Gabrila (35) falusbíró jb vall.].

kalácsos-levél a szökött jobbágy v. vmilyen bűntett elkövetője feladójának, nyomravezetőjének a nyomravezetésre von. kötéslevele; angajamentul scris al scoláca-rului de punere a platnicului pe urmele iobagului fugitiv/vinovatului; Ermittelungsschreiben für den Denunzianten/Ermittler von einem entkommenen Leibeigenen od. irgendeinem Verbrecher. *1731:* Nemes Fejer vármegyeben Hoszszútelkén ... jöenek mű elönkben Barb Filimon, es Marian Barb es Vönek Kalacz pénzt Jvon Balczáttól Florenos hungaricales hármat es hat pénzt, az Kalacsos Levellel együtt [Hosszútelke AF; JF]. — Vö. a *kalácslevél* cimszóval.

kalácsosság, kalákosság kalákosi tevékenykedés; colăcire; Tätigkeit als Denunziant. *1746:* az J ... kalákosságotis magára vállalt, nevezetesen edgj Polyáni Asz-

szo(nyna)k edgj Lova gonoszul el veszvén négj márias kalákot võtt, hogj az Lovat elé szerzi [Torda; TJkT III. 109]. *1806:* Esmerie a Tanu ... Alsó Vártzán lako ... Groff Bethlen Sámuelné Vr Aszszony eõ Nsga Colonnusát Rob Kosztántyát ... tudjae kalácsosságban lévõ maga elegyitését? [A.várca Sz; BfR 130/1 vk]. *1818:* Sz Lászlói[a] Járásbeli Szolga Biro Kasza Josef Urnak, bizonyos kalátsosságat elõre fel vett fizetés mellett magokra vállalt Fenesi kõz Lakosok u: m:[b] ... mind ketten a' Mlg B Josika Ur Colonussának bé nem küldetteteséröl ... egy ujjabb kedvetlenséget kéntelenittetem a' Tkts Tisztség eleibe terjeszteni [TLt Közig. ir. 1435 Ugron István aláirásával. — [a]TA. [b]Köv. a nevek fels.].

kalácspánkó fánkfajta; un fel de gogoaşă/pancovă; Art Pfannkuchen. *1652:* Főzettem ... az Also, es Felső Tanacz hazhoz ... Vaiba(n) rantott pankokat Es kalaczpankokatis Sũttettem tt. f. 1 d. 15 [Kv; Szám. 26/VI. 413].

kalácspénz, kalákpénz a szökött jobbágy v. a büntettes feladójának, nyomravezetőjének ígért, ill. fizetett összeg; sumă promisă/plătită colăcarului; dem Denunzianten für die Ermitt(e)lung eines entkommenen Leibeigenen od. eines Verbrechers in Aussicht gestellte Summe. *1698:* négyen fenyegetõznek, hogy en kalács pénzt Tiz forintot vettem volna fell eõ reájok ... az két Voncsájék réám jõttek az Malomra, -s- meg mondák szemembe, hogy az Testemböl veszik ki a Tiz forint kelács pénzt [Vízszilvás SzD; Ks Steph. Kadár (56) jb molendini magister vall.]. *1700:* eõ ... mind járt utánna, hogy ki Tudhassa a vasat ki vitte el, kűlőmben meg nem Tudhatta és vegire nem mehetett, mig kalacs penzel meg nem Tudta hogy ki vitte el [Csolnakos H; Szer.]. *1759:* Kit tud, tapasztalt, és értett a' Tanu, mikor az Titulált P. Horváth Urak ... két betsületes Cancellisták által az Szekujétz alias Kosbukék Jobbagyságok felöl Inquiráltattan(a)k, vagy adományért, Kolák pénzért vagy boszszuságbol hamissan öket Jobbágyoknak vallották volna? [BSz; SLt 24. J. 3 vk]. *1794:* Nesze baszom a' Lelkedet, ez a' Berzenczeitõl valo kaláts pénz, már én nem tudom azért é, hogy a' Molnárt mondotta hogy hagyják el, vagy pedig azért, hogy az Exponens Mlgs Urtol kaláts pénzt vett volna fel az erdõben esett kárért, elég az hogy mikor verték kinozták mind tsak a' Kaláts pénzt emlegették [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 74]. *1812:* a' kalatsosis azt feleli hogy a' bépanaszlo admoneáltatta, hogy a kaláts pénzt adgya viszsza [Petrilla H; JF 36 Prot. 4–5. — A teljesebb szöv. *kalács, kalák* al.].

Szk: *~t ad. 1698:* az Horváth Miklos Ur(am) embere ... hozais egy marok buzát affélét az minemüt el loptak volt ... az Eõreg Molnár ... nekem meg hagja hogj ha efféle Buzát hoznak tarcsok számot réá, mert jo kalács pénzt adnak [Vízszilvás SzD; Ks Georgius Sándor (23) jb molitor vall.]. *1811:* Nesztászia Muntyán észre vévén hogy határ kertje el vétetödött ... Gligor Lázár önkéntesen ajánlotta Nesztászia Muntyánnak, hogy ha Nékie 3 Rforint Kaláts pénzt adánd, tehát ki fogja kalátsolni, Nesztászia Muntyán meg igérte hogy ö azan kivánt kaláts pénzt meg adándja, tsak hogy elsöbben jöjjenek elömben, és a' kikalátslás essék meg én[a] elöttem [Nuksora H; JF 36 Prot. 1–2. — [a]Makkai László viceinspektor] ✱ *~t felvesz. 1651:* tudo(m) hogj Kata Istva(n) Farkassal egieöt Budatelkireöl[a] az karos emberteöl Bese Gieörgyteöl el lopot ket Eökre feleöl kolak penzt veöt fel, az utan megh nem szerezhette, teörueniel keresuen az karos ember erette teörueniel el érte eöket az el lopot Eökreök arát mégh fizettek az karos embernek [Lompért K; WLt Bodor Istua(n) (40) jb vall. — [a]K]. *1762:* ha keglmed már a koláts pénzt fel võtte ha ki nem adgyais bar had lássa azon Contractust [Méra K; AggmLt] ✱ *~t fizet. 1759:* azután tanálkozott Kalákos Popa Bálinth kinek 8 forintokot fizetett Kalács pénzt[a] [Tyej H; Ks LXII/19. — [a]A károsult] ✱ *~t ígér. 1738:* kalacs penzt is igertem Csak mongyak ki azan Tolvajt [H; BK sub nr. 1011]. *1785:* Vizakna várossáb(an) történék oly dolog hogy Rétyi Tsiszár István nevü betsültes (!) Ifjunak a Nemes Refarmatum Templom Segestyéib(en) le tett bizonyos summáju pénzit, el loptak ... a káros kaláts pénzt 100 R forintokot igirt volt [Török Bertalan gyüjt. Vizaknai Kontz Josef nyil.] ✱ *~t vesz. 1731:* Nemes Fejer vármegyeben Hoszszútelkén ... jõenek mű elõnkben Barb Filimon, es Marian Barb es Vőnek Kalacz pénzt Jvon Balczáttól Florenos hungaricales hármat es hat pénzt, az Kalacsos Levellel együt, Filimon Bárb papi hitire igy vőn Kalacs pénzt, hogy Tugya nyilvan es bizonyoson hogy Juon Balczátnak egy ifiu Bala névü Juhát Gligor nyág meg nyuzták Tanaszia Krécsunnal meg ettek ... Melly fassionak es Kalacz pénz Vetelnek rendi es mogya igy menven mű elottűnk végben. Mű is meg irtuk Nagyságtoknak s kegyelmeteknek [Hosszútelke AF; JF]. *1818:* Juon Mos vett kaláts pénzt Juanes Mituleszkre egy ketskére meljet el loptak és Mihály Pávelnél meg ették ... határoztatott hogy adgyon egy jo ketskét tavaji Gidojával és a Kaláts pénzt forditsák viszsza Mihály Pavelnéval (!) [JF 36 Prot. 2] ✱ *~t visszafordít → ~t vesz.*

kalácspénz-vétel a kalácspénz felvétele; ridicarea sumei plătite pentru colăcire; Aufnahme des Geldes für die Denunziation. *1731:* (A) fassionak es Kalacz pénz Vetelnek rendi es mogya igy menven mű elottűnk végben. Mű is meg irtuk Nagyságtoknak s kegyelmeteknek [Hosszútelke AF; JF].

kalácssütés coacerea cozonacilor; Kuchen/Kolatschenbacken. *1625:* Kerekes Kelemenne(ne)k az pogacza: kalacz sutesteol atta(m) ... d 32 [Kv; Szám. 16/XXXV. 163].

kalácssütő I. *mn* care coace cozonaci; Kolatschen backend. *1823–1830:* Trencséni Szijgyártó Mihály ... elsöbb felesége, Szabó Istvánné kalácssütõ özvegyasszonynak leánya, Szabó Julianna volt [FogE 279].

II. *fn* persoană care coace cozonaci; Kolatschenbäcker. *1573:* eo adot volt valamy keolceget Etelekre, es vgi ozlottak ely onnat az azzontwl egi pwskarnehoz Masik kalachsiteohez | Somogy Leorinch Azt vallia hogy eotet Kalachsiteo pinceyebe hywatta volt Istwan deakne | Caspar deak Symandy olaz myhal deak zolgaya ... latta hogy az puskarne kalachsiteo Satora eleot al volt es ket Zinget Egymashoz Mernek volt [Kv; TJk III/3. 110, 206, 267b].

Szn. *1562:* Kalachsewto ferentz [Kv; Szám. 1/VII. 4]. *1564:* Franciscum Kalachsewthew [Kv; TanJk V/1. 72].

1567: Martha ancilla Francisci Kalach sewthew. Franciscus Kalachsewthew [Kv; TJk III/1. 36, 45]. *1569:* Kalaczsiteo ferenc [Kv; TanJk V/3. 259a]. *1582:* Anna Kalachswtheó Andrasne [Kv; TJk IV/1. 18]. *1590:* Kalatchswteo ferenczne. Kalacz Sythew ferench [Kv; Szám. 4/XXIV. 34, TJk III/2. 62]. *1621:* Kalaczsuteo Ferencz es Kalaczsuteo Jstua(n) Vramek [Kv; RDL I. 13]. *1779:* Káláts Sütö Ersébet [Várfva TA; Barla lev.].

kalácssütő-cserép cserép-kalácssütőforma; formă de ceramică pentru copt cozonaci; irdene Kolatschenbackform. *1840:* Egy Kaláts Sütö Cserepet Kremer András[a] 9 Xr. [Dés; DLt 456. — [a]Tollban maradt: vett meg].

kalácssütő-fanyárs kürtőskalács-sütő fa; sul de lemn pentru copt (cozonac) tulnic (kürtőskalács); Holzwalze zum Prügelkrapfenbacken. *1654:* Csinaltam ... egy Kalacs sütő fa niarsat ... d. 18 [Kv; ACJk 51a].

kalácssütő-kemence cuptor pentru copt cozonaci; Baumkuchenofen/herd. *1737:* Ezen Leányok Házában illyen eszközek talaltatnak ... Egy Kemencze ... Ezen Kemencze alatt egy Kalács sütö Kemencze vagjon, melly is a' Kemencze alá szolgál be' [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/19]. *1816:* Egy nagy Süttő Kementze Egy más kaláts Süttő kis Kementze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

kalácssütőné femeie care face cozonaci; Kuchenbäckerin. *1573:* Kalachsitëne Azt vallia[a] | Borbara Eotthues Antalne azt vallya hogy Igen Regwel leot volt oda kalachsitëne Mely Nap meg holt Zitane | Anna nehay Theouissy ferenchne Azt vallia hogi latta puskarne ... oda vety neky az giolchot Es Mond hogi Merye meg ezt K. Az meg Mery es Mond hogi 12 Zing ... Mond puskarne Igaz hogi vgi vagion, Maga kalachsitëne Ream Merte hogi Masfel fertal hean vagion [Kv; TJk III/3. 65, 240, 268. — [a]Köv. a vall.].

kalácsvétel a kalács v. kalácspénz felvétele; ridicarea sumei plătite pentru colăcire; Aufnahme des Geldes für Denunziation. **Szk:** *hamis ~. 1766:* Glis Thodor ... az egész falu elöt meg vallotta, hogy hamissan Petrucz Györgyöt az Ifliabb Petrucz János kérésire ki kalácsolta, a kit hamis kalács vételért Udvar Biro Ur(am) veretet [Grohot H; Ks 40/9 Pavel Lup (30) jb vall.].

kalácsviasz viaszpogácsa; turtă de ceară; Wachskuchen. *1699:* Fel kalacz viasz ... mas kis kalacz [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150, MNy XXXVIII, 207].

A régiségben a viaszt kerek, lapos pogácsa-, ill. kalácsszerű darabokba olvasztották, préselték úgy, mint ahogy a későbbiekben az olajütésből származó napraforgó- v. tökmagmaradékot is ilyenféle pogácsákba préselték, és úgy tárolták. — Vö. a *kalács' 3.* alatti adalékokkal.

kalafa 1. kaloda; butuc; Strafklotz. *1652:* Az belsö regi oh kapu ... vagyon ket agasra szegezet fogas, kire Darabantok Puskajokat aggattyák. Egy kalafa [Görgény MT; Törzs]. *1668:* Valóban bánom, hogy az csatlóst megvitték, mert elhiszem, fellyebb volt az Kegyelmed büntetése az másokénál. Meg érdemlette mind illendö képpen való verést, mind vasat, de bár az török kegyetlen szokást ne venné Kegyelmed elö, az kalafát, mert az nem keresztény emberhez illik, keresztény ember pogánytul nem tanul [TML IV, 262 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. — A jel-re l. NySz.

Szk: *~ba ver. 1739:* Az Fiamot kalafaba vertek, mind addig vertek mig a talpabol a Ver ki jöt [Lemhény Hsz; ApLt 4 Hamza János Apor Péterhez] ✱ *~ba veret. 1710:* A molduvai vajdát penig, Mauro Cordatust elvádolák a Portán, hogy nagy keménységgel viseli magát, és a Molduvában kereskedö törökököt is kicsiny dologért mindjárt kalafában vereti [CsH 453–4].

2. bot; bîtă; Stock | vessző; vargă; Rute. *1619:* egy zsidó ... hogy az edictumnak nem engedett 300-at ütének az talpán kalafával [BTN 377]. *1710 k.:* Magam jobbágyit is én mód nélkül nem verettem, kalafa, sok száz pálca az én házamban ritkán hallatott, felette nagy és majd halálos vétkekért [BÖn. 498].

kalafáz kalodáz; a pune în butuc; in den Block schließen. *1690:* ásták meg az rabok az tordai tömlöczöt ... de rájok virradván, el nem mehettek ... Verték, kalafázták[a] meg öket [SzZs 715. — [a]Utána zárójelben — alkalmasint a közzétevő jelentésadása: kalodázták].

kalafázás kalodázás; punere în butuci; Einblocken. *1659 k.:* job volna megh halni, vagi soha ez Uilagra sem szulettetni, mint sem Tatar rabsagaba(n) jutni kereszteni embernek. Mert ha egighunkön (!) Nem, az Masikúnkön mindenkor raitunk vagion, az Czigazas, kalafazas, azonkiul az ehezés, rettenetes fázas [BesztLt 6/1659 Torma Miklós Bakcsiszerájból]. — A 'botozás' jel-sel is számolhatni.

kalafinta kb. csalafintaság, cselvetés; şmecherie, înşelăciune; Schelmerei, Finte. **Szk:** *hányja-veti a ~t* a umbla cu şmecherii; allerlei Finten gebrauchen. *1676:* Irhatom Kegyelmednek, Béldiné valóban hányja-veti a kalafintát [TML VII, 232 Daczó János Teleki Mihályhoz].

kalafizamus '?' *1803:* Látván én Simonffi Urnak, e' mián, magában fojlodo indulattyát, leg ottan meg szollitottam, hogy a'zért, miért lenne Kalafizamus, itt ugyancsak mondhatom az Urnak, hogy elöttem nem leszen Semmi Kalafizamus hallode ebnek vagy Collégája, Nékem Nem vagy Collegám, 's többször neis mondgy Collégának, mert bizony kalafizamus lesz 'a vége [Tancs K; KLev.].

kalagor l. kaluger

kalahuz l. kalauz

kalajnuk l. krájnik

kalák l. kalács, kalák

kaláka, kláka 1. közös (önkéntes), ingyenes, kölcsönös segítő munka; clacă; freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit zu gegenseitiger Aushilfe. *1716:* A Faragoimat hogy a Falu kalákáb(a) külgje, meg ne engedje, rajtam kívül senkinek [Szászerked K; LLt]. *1785:* mikor Néhai Sámuel Diák a' csürét építette tudom, hogy kalákát kére és ot vala kalákába szarvazni Réti Csutak István Uram is [Kovászna Hsz; HSzjP Sigismundus

Sigmond (32) ns vall.]. *1795:* az Tsürnek valo bornát Kalákával hozatta Fejér Györgyné Aszony [Ozsdola Hsz; i.h. Ferentz Mihály (58) gy. kat. vall.]. *1815:* 10 szekér ágot maga conservatumaban tartott mind addig mig kalákával el költöztették [A.csernáton Hsz; i.h.]. *1844:* az itteni csepüböl per kaláka egy néhány tángyér törlött készittetnék [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. — L. még RSzF 118.

Szk: *~ba hív. 1633:* Tudom ... Aztis hogy mikor az malmott czinaltata es hazatt; Minketys hivot Clakaban Pentek es egieb Innep napokon, hogy segitczünk eo kegnek, Elys mentunk jo Akaratunkbol, es segitettunk, de senkit sem erőltetet, hanem az ky jo akaratiabol el ment, megh köszonte [A.venice F; Szád. Lupul Myhaczy (80) vall.]. *1722:* Pap Vónka ur(am) egj Palagyia nevű szegény Aszonyt Clakáb(an) hiván, hogj ne(m) mehetett meg Tamadta s ugj meg ütötte az oldala Csonttyát hogj most Sem jö belé [Kecsed SzD; TL. Magoczán Peter (48) ns, egyházfi vall.] ✱ *~ban arat. 1649:* klakaban arattanak, az hatar kedvyert, hogj megh Engegie nekik az niomas hatart, a Marhajokal járni a tilalmason küül [Kv; RDL I. 35. Dögmezei[a] Kotucz Jonas (60) vall. — [a]SzD] ✱ *~ban dolgozik. 1806:* mennyit nem dolgoztanak még Klákába azért Sipos Vaszilikának, hogy ez nékik a' Motsárbol tűzre valo fát hordani meg engedte [O.bölkény MT; Born. G. XIII. 5 Nobilis Popa Trutza Alexandru (58) parochus gr. ritus unitorum vall.] ✱ *~ban kaszál. 1774:* Térbértz nevezetű helljen kalákába kaszáltam [Bikfva Hsz; HSzjP] ✱ *~ban segít. 1633:* Nagy Thamas Vramis az maga foldejben, szantatot uettetett, maganakys volt kett Beres ekeje, es szekereis, es mys segitettünk clakaban eo kegnek [A.komána F; Szád. Sztán Pultan (50) vall.]. *1759:* Sztrancz Péter kétt nap és kétt éjszaka nállam dolgozott és ottis hált Segitvén énnékem klákában egy Csűr fájának hordásában [Grohot H; Ks 101] ✱ *~t gyűjt. 1794:* Mikle Pável ... mikor meg kapáltatta Tőrőkbuzáját Kalákát gyűjtött [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Gyalamdrián (!) János (40) vall.] ✱ *~t hív. 1817:* másnap kalákát hivtam a faluban Balog Mosesnek [Szárazajta Hsz; HSzjP Nagy István (36) jb vall.] ✱ *~t kér. 1785:* mikor Néhai Sámuel Diák a' csűrét épittette tudom, hogy kalákát kére [Kovászna Hsz; i.h. Sigismundus Sigmond (32) vall.] ✱ *búzahordó ~. 1841:* Junius és Julius Holnapjában, a Czipo, és Interveniens Listák Szerént, főként a Széna, és buza hordo kalákának ment el 2 v(eder) Szin Bor [Pókafva AF; Born. O. IIf] ✱ *fahozó ~. 1771:* a midőn Tekintetes Ladányi István Ur(amnak) a ... Mezö Madarasi Reformata Ecclesia Erdejeböl fahozo kalakája volt az Medve István eö Kigyelme őkrö se meg nem szakadott se edgyikis le nem eset meg sem sántult [Mezömadaras MT; BK. Nagy Márton (42) ns vall.] ✱ *szénahordó ~ → búzahordó ~.* — L. még az *aratókaláka* és *fonó-kaláka* címszót.

2. *~képpen* kalákaként: sub formă de clacă; als freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit zu gegenseitiger Aushilfe. *1754:* En magam is voltam segitséggel ö Ngán(a)k, de kalákaképpen szép szerént hivtanak, mert voltanak oly emberek kik önként bé szinlették magokat hogy kalákáznak, mert mind meg-igérték az Falusiak, de az után ugyan azok panaszlották [Gernyeszeg MT; TGsz].

3. a kalákát követő megvendégelés; tratare/masă oferită după clacă; Bewirtung nach der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit. *1726:* Szombat vagy ünnep estin kalákában tánczolókat, kik a miatt a vasárnapi misét vagy innepnapiakot elvesztegelenék ... megbüntessék [Somlyó Cs; SzO VII, 324]. *1767:* Az mult Aratás alkalmatosságával pedig Láttom azt szemeimmel hogy egy vasárnap vecsernye után kalákába akartunk volna Falusi Legényekül menni az Faluban Lévő Hidnál Kis Vaszij meg allá az utat verekedni szándékozván és az kalákábon Hegedüst el akarta venni [Betlensztmiklós KK; BK. Udvar András junior (18) jb vall.]. *1775:* nemis láttam hogy erössen gyakorolná, járná az ökelme házát hanem Temetéskor, kalákájának ... alkalmatosságával [Peselnek Hsz; HSzjP Conjunx Mathiae Opra, Margareta Afra (40) jb vall.]. *1781:* halnap estve edgj hete lészen itt Siklodi Istvannit edgj Kaláka lészen (így!) a hovannis Engemet Gazdának kért uala Siklodi Istán hogj a vendégit ültessem le elis mentem a hivatalomat én végb(e) vivén a Tantz oszto Siklodi András Lévén ketten az egész vendégeket meg kértük hogj Senki Zenebonát ne inditson [Márkod MT; BetLt 7 Márton Máttjás (32) ns vall.]. *1837:* A fono kalákán Musikusoknak fizettem 1 RF. 15 xr. Három arato kalákára a Musikusoknak egy egy kalákán per 1 Rf. 40 xr [Budatelke K; Born. F, Ih].

Szk: *~t csinál. 1752:* midőn bujdosoban volt Avrám, öszve beszéltem volt az Feleségével hogj klákát csinállyunk, meg is csináltuk az Avrám házában [Abrudfva/Abrudbánya AF; Ks Barna Marjucza Bráskovics felesége (33) vall.]. *1823:* Egy katona Ember kalákát tsinálvan estvének idején ... szokás szerént jol ittanak [Étfva Hsz; HSzjP] ✱ *~t tart. 1751:* Dsurke Mihaila Expositioja. A minapiban Klákát tartván itt valo Mikla Jion maga házánál, mellyre a többi közöt az Falusi Legénjekis velem edgyut Comparealtanak, és némelyek közzülök verekedést magok közöt inditottak [Vályebrád H; Ks 62/22] ✱ *hegyező ~* háztető-befejezést követő vendégség. *1813:* Hegyező kalákára pálinka, kenyér 3 Rfl. [Martonfva Hsz; HSzjP].

4. robot, úrdolga; robot, clacă; fronartige Pflichtarbeit | vmilyen címen tett (kötelező) munka v. pénzbeli szolgáltatás; prestație (obligatorie) în muncă sau în bani sub un motiv oarecare; unter irgendeinem Titel verrichtete (verbindliche) Arbeits- od. Geldleistung. *1640:* ha az Boyer valameli vetcsinek[a] minden fordulora ket napi szantasra valo feoldet es ket szeker szenara valo kaszalo fűvet adat ... tehát ... edgy nap szantani, Arataskor negy kalongia gabonat aratni, es kaszalason hasonlo kippen edgy nap tartoztanak kaszalni melliet eok klakab(an) valo szolgalatnak neveznek [Grid F; UF I. 707. — [a]A téves olvasatnak az eredeti alapján való javításával]. *1681:* Szilvasi Mercza Mihaly ... Ez Felsö Szilvasi[a] nemes ember — Taxaja, s klakaja f 4 Klaka 3[b] [Hátszeg; VhU 129–30. — [a]H. [b]Ti. nap]. *1735:* egy Innep nap az Idvezűlt méltoságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eö Nacsaga maga bizonyos emberet küldötte oda Hoszszufalvára, hogy minden ember maga erején mennyen, hogy vontássa(na)k valami Tálpfákat a N. Somkuti Vdvárházhoz Klakáb(an), mind az egesz Falu Nemesék, és Parászt emberek el mentünk, és vontattunk ... 's oda Somkutra[a] vontatván mind Nemes Jobbagy embereket haza boesatottanak, minthogy klakazni volta(na)k nem Jobbágy szérben [Nagynyires Szt; TKl Ladislaus Kardos (49) ns vall. — [a]Szt]. *1756:* a' rend sze-

rént valo őt kalákán kivűl az idén még hatot tettűnk [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb vall.]. *1765:* Kornis Gábor Uram ... amelly gyalog pallót tart az kapuja előtt eő kegyelme, hogy meg engedi rajta járni a Borbándiaknak, minden embertöl kalákában egy egy napi Dólgóst vészen ... s aki nem akar dolgozni, nemis jár rajta, hanem el kerül meszsze [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 185]. *1794:* most a közelebröl mult nyáron az egész Szász Vőlgyi közönség a Falusi Biroért valo kalákáb(an) az Földes Uram ... Lábjában aratni ki hajtatván, azok között jelen volt ... Irimia Csugugyán [Szászvölgy KK; BK Szászvölgyi ir.]. *1807:* némely Helységekben a' Falusi Notáriusságot az Vradalmi Tisztek viselik, hogy a' ki szabott fizetések helyett a' Helységekröl ingyen valo Kaláka nevezetű szolgálatot vehessenek [T; TLt Közig. ir. 1045 nyomt. gub-i körrend.].

Szk: *~ba hajt. 1770:* Klákában soha nem hajtottak Vrasag dolgara [Tótfalu Sz; BK] ✱ *~ba hív. 1770:* bennünkötis keressel vagy kalákabon nem hivtanak hanem mindenkor Vr dolgara hajtottanak, s mennünk kellett [Sülelmed Sz; BK. Blidar Vonul junior (28) és társai vall.] ✱ *~ba hívat. 1754:* Erővel nem hajtott, hanem Klákáb(an) hivatott ... de igaz hogy a' ki el nem ment, soha sem nem fenyegették [Gernyeszeg MT; TGsz] ✱ *~ban arat. 1649:* az Nagj Debrekj[a] Hataron Arattanak az sjtajak[b], De azt Nem tudom klakaban arattanakj vagj pinzirt [Kv; RDL I. 135. — [a]SzD. [b]Szita (SzD) lakosai] ✱ *~ban lekaszál. 1801:* Kaszállo ... melyet az Eccla kaszál le kalákában [Kudu SzD; SzConscr.] ✱ *~ban segít. 1633:* az Tölteset az Tonak mi segitettűk Clakaban megh tölteny Az Malom es haz Epűlesebe(n) is segitettuk eo kegmet, Jo akaratunkbol [F.venice F; Szád. Sztan Ovesza (40) vall.]. *XVIII. sz. köz.:* minden féle Jobbagy Mester Ember a kinek marhája lészen nékem oszel is két nap, tavaszalis két nap kalákába Segittsen, akár Pasztor, akár Gyűjtő, akár summás Legyen | Széna takarásban és hordásban két két nap kalákába Segittsen [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152] ✱ *~ban szolgál. 1820/1875:* a falusi Biro hellyet a ki szolgalatot nem tesz a Biro földes urának minden gazda ember egy nyári napot szolgál kalákába vagy pedig minden üdőbe ezen napszámokat 20. 20 xrokkal minden gazda megváltya [Zsobok K; WassLt] ✱ *~t ad. 1761:* (A) Toheljen ... ha a két rész egjre birattatnék fel lehetne ugyan dugni de a viznek szűk volta miatt Malmot nem volna miert erigalni, hanem a Viziért a Falu Kalákát adna [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 25]. *1850:* (A) kajántoi lakosok ... sarlos gabana alá tartozo szántokat olly ki kötés mellett vettek felibe; hogy miután azokat mag alá illetőleg elkészitették, bévetették 's mindeniket külön külön két felé hasitották, azokbol fél részt az uradalom szabadon választhat, mellyet saját költségén fog learattatni, a' kivevök külön külön csakis egy egy napi kalákát tartozván adni [Kajántó K; KmULev. 2] ✱ *~t csinál. 1829:* Pokafalván[a] aratáskor egy kalakát tsináltom, a Pokafalvi és Hoszszuaszoi szolgálo emberek voltak jelen 47en [Born. F. Ia Bod László számad. — [a]AF] ✱ *~t kap. 1845:* eddig elé Czikudan[a] a Kalákák aránt a volt gyakorlatba, hogy minden Esztendőben a 3 birtokos egy egy kalákát kapot fel váltolag [T; TLt 1039. — [a]TA]. ✱ *~t kér. 1722:* Vass Györgj Ur(am) mondotta ... ha ez a kut enyim volna en az Falutul Clákát kérnék s' ugj engednem meg hogj innen hordanának vizet [Göc SzD; WassLt Vig György (26) jb vall.]. *1763:* Inditó oka volt ezen depopulatiojának Leopold Jóseff Uram ő Kgylme, ki Klákát kert azon Farkas Domb Nevű Erdő fájának hordatására [Zágon Hsz; Szentk. Joh. Elekes (40) jb vall.] ✱ *~t prestál. 1746:* Minden Gazda ember fél napi Kalákát minden Praedicatornak külön, külön praestálni tartozik [Csatán SzD; DLt Liber Inventationis]. *1806:* praestál a Toért egy napi klákát [Barátfva K; LLt] ✱ *~t tesz. 1848:* Kivorán György, Álb Pável ... Munkáts Szimeon ... 's tőbb társai ... két kalákát, az uradalom által adando ital mellett tenyérrel aratás alkalmával ... téendenek [Km; KmULev. 3] ✱ *~t vesz. 1767:* Nyomásban Lévő láb földein a Csorda innya a Marosra menvén, tsak hogy nyomásban lévő földeit tapodgya azért is erővel kalákat vett [Udvarfva MT; Told. 44] ✱ *fabeli ~. 1821:* Mi Somkut pataki[a] Lakosok Közönségesen adgyuk ezen Contractualis Levelünket, hogy e' follyo 1821dik Esztendőben Május 6ik napján Mlgos Széki Teleki Imreh Úr eő Nságátol meg alkudtuk az Jederi Dumbrávabeli pascumot (:és pitonkázást:) ezen Esztendőre olly formán; 1° Hogy minden 4 őkör után, a' melly ott fog járni a Dumbrávába legeltetés végett adgyunk, egy Ekét, egy Kaszást, és egy Kő vagy Fabeli Klákát, azon erővel (így!), 2° Az Pitonkáért, vagy is Határbeli Kalákába 120 nap számost, ugy nem külömben 3[10] Az Somkuti Határbeli szokott Kalákába 30: mind őszve ... akár mi féle mezei munkára száz ötven napszámosokat [TKhf. — [a]Szt] ✱ *fahordó ~. 1825:* a' somkut pataki Lakosok közönségesen ... fizetnek minden Négy Ökör után egy eke napi szántást, egy kaszást, egy kő vagy fa hordo kalákat[a] [i.h. [a]Köv. a fels.] ✱ *fahozó ~t kér. 1730:* bizom Ngod gratiajában is vagy kőblőtske szalad iránt ... Felesegem főzön sert s kerjen fa hozo kalákát [Somlyó Cs; ApLt 4 So János deak Apor Péternéhez] ✱ *határbeli ~ → fabeli ~* ✱ *kőbeli ~ → fabeli ~* ✱ *kőhordó ~ → fahordó ~* ✱ *nyári ~. 1769:* igirtünk ö Nagyságának egy nyári klákát [O.horváti Sz; BfR 88/5]. *1820:* alkuvának meg Báro Bornemisza Leopold Ur eő Nagával a Gorgeny Sz: Imbrei[a] Váron fellyűl Lévő Lakosok közönségesen ily formán hogy ... a gyalogosokis azon Téli és Nyári Két rendbéli Kalákákot bé tellyesiteni kötelesek Légyenek a hol a Mlgos Udvar kévánni fogja [Born. G. IV. — [a]MT] ✱ *sarjúgyűjtő ~. 1827:* 15a 7bris Sarju Gyűjto Kláka levén 22ten ezek Számára költ el Czipo 40 ... Pálinka adatot nikiek 3 kupa [Budatelke K; i.h. F. Id] ✱ *szüreti ~. 1852:* Demeter Janko ... 40 napszámot tészen hordás és szüreti kalákát [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével] ✱ *téli ~. 1810:* minden Marhás Ember maga erein ki ki a maga tehettsége zerént Téli Kalákában tartozzanak az Udvar kőrűl praestálni [Born. G. IV].

A cimszó szótörténeti kérdéseire nézve l. MREl.; SzE 251–72; TESz és az ott id. irodalmat.

Ha. *1633:* Clakaban [A.komána F; Szád. Sztan Oncza (35) és Sztanciul Zagania (60) Eskut Boer vall.]. *1681:* Klákájokat [Hátszeg; VhU 151]. *1717:* klakara [Szakatura SzD; TL. Georgius Marian (59) jb. vall.]. *1735:* klakaba [Nagysomkút Szt: TKl Merkás Kosztán (50) jb, provizor in curia vall.] | kláka [Radna BN; Ks 27. XVI]. *1756:* Klákában [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.] | Klákával [Szamosfva K; Ks 95 Biró Márton lev.]. *1811:* Kaláka [Cold K; Ks

5. 3/3]. *1826:* kalákába [Lisznyó Hsz; HSzjP Providus Lázár Josef (30) vall.]. *1852:* kalákákat [Nagylak AF; DobLev. V/134].

kaláka-abrosz kalákás-abrosz; faţă de masă folosită la tratarea/masa oferită după clacă; Tischdecke bei der Bewirtung nach der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit. *1829:* Egy kaláka Abrosz Betsű Árra 1 Rf [Peselnek Hsz; HSzjP].

kaláka-adás ingyenes munkával szolgálás; prestare de clacă; Dienstleistung mit unentgeltlicher Arbeit. *1782:* Régi usus volt köztünk, hogj a Helységünk Birája Urat nem szolgált, sem Taxát, sem Dézmát semminemü Javaibol nem adott, érette sem praestált a Helység[a] semmit a Földes Urnak, de minekutánna az ujj Rendelés bé jött ... kaláka adásra kénszerittettünk vala, mellyet a' Tekintetes Tábla eleib(e) promoveálván, oly Resolutiot vettünk, hogj Kalákát adni nem tartoznak, hanem Helységünk Birájának Taxáját Földes urának fizessük meg [Thor. XX/5. — [a]Torockó]. *1845:* Czikudan[a] a Falu Birosági, notariusi, és Bikákérti kaláka adás közöttünk mint G. Kemény Sámuel, özvegy G. Wass Tamásné és közöttem mostanig ugy volt megosztva, hogy mindenikünknek változtatva egyike jutat részibe [Báld K; TLt 1039. mell. Béldi Ferencz aláir. — [a]TA].

kalákabeli de clacă; von der freiwilligen, gemeinsam verrichteten Arbeit. *1810:* kinek tsak egy Marhája Vagyon tartozzék Mással Czimborába öszve fogni és tsak Ugyan azon kalákabéli Napszámja bé vétetődik [Born. G. IV].

kaláka-forma kalákaszerűség; un fel de clacă; in der Art einer freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit. *1783:* minden Pénteken egy ollyas kaláka forma tartassék, a mikor minden katona a kinek marhája vagyon tartozzék ... fáért az Erdőbe küldeni [Kvh; HSzjP].

kalákai szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *gyülekezet* kalákás/kaláka-vendégség; petrecere după clacă; Gesellschaft gelegentlich einer freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit. *1783:* Biro Mih⟨ály⟩nitt kalákai gjülekezet volt [Lengyelfva U; Ben. Anna Benedek (22) vall.] ∗ ~ *mulatság* 'ua'. *1783:* az Biro Mihálynitt valo kalákai mulattságban Bartalis Antal ... Tanko Martonné fiatskáját ... meg üte [uo.; i.h. Joh. Benedek ex Lengyelfalva (20) vall.].

kalákál, klákál kalákázik, kalákában dolgozik; a lucra/munci în clacă; gemeinsame Arbeit freiwillig verrichten. *1670:* egynéhány falut kértem volt meg ü nagyságátul, hogy klakájanak, circálástul meg mentvén üket, kit is megengedvén ü nagysága ... mind klakáltak, arra biztokban ... hogy megmentem üket a circálástul; most a cirkáló személyek mind megdulták nyavalyásokat [TML V, 57 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kaláka-napszám robotos/úrdolgaszerű napszám; clacă de o zi; fronartiger Tagelohn. *1845:* a' Tisztség ... ezennel meg határozza, hogy a' kérelmes Groff Ur, a' részére eső kaláka nap számokat Czikudhoz közel eső Kooki rész Joszágába, és nem távulabb használhatja fel [Torda; TLt 1039].

kalákapénz ? a robot/úrdolgaszerű szolgálat pénzbeli váltsága; contravaloarea în bani a obligaţiei de clacă; Ablöse der fronartigen Pflichtarbeit. *1794 k.:* Gál Márton tiz Eszt(endőtől) fogva 6. 6 poltrát kláka pénzt[a] [Szamosújvárnémeti SzD; EMLt. — [a]Fizet].

kalákás I. *mn* kalákában dolgozó, kalákázó; care prestează clacă; freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit leistend. **Szk:** ~ *dolgos. 1749:* Ebben az Holnapban Lévén az szőllő munka körül 135 usorás és ajándék vagyis kalákas dólgosok ... adtam nékik dietim harom czipot számlálván egy személyre 405 [Kiskend KK; Ks 70. 51 szám.]. *1782:* (A szőlőket) Malombeli Örlésért magokat el kötelezett némely Faluk ki 70 ki 80 kalákás dolgosokat igirvén, az illyenekkel dolgoztatták s épittették [Ádámos KK; JHb XIX/22-34] ∗ ~ *fonóasszony. 1836:* az ujj szőllőt az Alperes plántáltatta, ezen termés tehát nem klákás fono Asszonyokra ment, hanem az adosságok fizetésére [Ne; DobLev. V/1213. 3b] ∗ ~ *legény. 1790:* Budorloi Klákás Legények(ne)k szena Gyujtoknek Czipora [Nagyida K; Told. 9] ∗ ~ *szolgálat. 1682:* Klakas szolgalat napja Nro 376 [VhU 689] ∗ ~ *társ. 1840:* en több Kalakás társaimmal sok versen jártam az Allfalvi erdőben ... Koltsár Imrének mint szomszédomnak Kalákába, Tutaly, Töke és Bükfa hozni [Gyszm; LLt].

II. *fn* 1. kalákában dolgozó személy; clăcaş; freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeit leistende Person. *1670:* Az Szengyeliek 8. arattak Gel. 40. Szakáli Jobbagiok arattak buzát Gel. 100 ... Szakáli Kalákában 9. aratott Gel. 81 Aczintosi 8. Kalakas Gel. 40 Ludosi 1. Kalokás Gel. 5 [Mezőszakál (TA) körny.; WassLt]. *1700:* a füvet penig kit az jobbágyokkal s kit penig klákásokkal kaszáltatot meg [Kozmatelke K; SzentkGy Korfa Mihaly (30) jb vall.]. *1717:* Az klákások igen roszszul dolgoznak 160 ember nem dolgozot a men(n)yit 8 jo dolgozot volna [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1800:* vettem Sido Berlátol egy veder eget bort mellyel kalákásokat tartottam égy estálom fel állitására [Somkerék SzD; JF. Kertesz Imre (28) jb vall.]. *1823:* Nyáron Által Dólgasok és Klákások Számára költ el dezma barány 4 [Budatelke K; Born. F. lc].

Szk: *arató* ~. *1750:* Korodj[a] arató kalákásak(na)k ételére Metr. 2 [Kv; Szám. — [a]A várossal tőszomszédos Korodról való] ∗ *bika* ~ → *birói* ~ ∗ *birói* ~. *1796:* ezen Széna Füveket a Mlgos Uraság a maga Ioszágával s Usorásokkal, Bika kalakásokkal s Birói Kalákasokkal szokta meg dolgoztatni [Cikud TA; WassLt] ∗ *fonó* ~. *1750:* mind fono kalákási, szövei akár minemű dolgoztak is ... Gróff Kálnoki Borbára Aszony konyhájáról éltek [Altorja Hsz; HSzjP St. Jakabos (45) jb vall.] ∗ *nyári* ~. *1837:* A Nyári kalákások számára Mester Emberek és Mokányokéra meg nyuzattam: 4 Berbéts [Budatelke K; EMLt] ∗ *tapasztó* ~. *1808:* a Tapaszto kalákásoknak ... vétetett volt négy kupa Pálinka [Kvh; HSzjP] ∗ *törökbúza-kapáló* ~. *1794:* Mikle Pável ... Pálinkáját a' Törökbuza kapálo kalákássainak adta légyen [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Roska Togyer (26) vall.].

2. esűrdöngölő (népi tánc); un fel de dans popular; Art Volkstanz. *1873:* Elérfordul[a] a polka és keringő is igen ritkán; de mindezeket kezdi háttérbe szoritani a lassu magyar táncz, az ujabb időkben nagyon felkapott

csárdás és a székelyeknél divatos kalákás vagy csűrdöngető [Orbán, SzfLeir. VI, 148. — [a]Hétfaluban (Br)].

Ha. *1756:* Klákásival. klákassi [Szakatura SzD; TKl]. *1774:* kalákásokkal [Mocs K; KS Conscr. 77]. *1776:* kalákásoknak [Kvh; HSzjP]. *1794:* Kalákássainak [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Opra Ignát (55) vall.]. 1801: kalákássinak [Kajántó K; FiscLt Latzi Samu (50) cig. vall.].

kalákázás kalákában dolgozás; prestare de clacă; freiwillig verrichtete gemeinsame Arbeitsleistung. *1675:* Süveges Gergely ... azon őrökségnek harmadatul, melynek birodalmaban vagyon annuatim adgyon Taxat ket ket forintot ... praestalvan, a szokot mod szerint valo klakazastis [VhU 457 Thökölyi Imre vál.]. *1702:* Nagy vigyázattal legyen arra az vármegye, szék vagy districtus tiszteivel ... szolgabirákkal vagy egyebekkel együtt, az kik az contributioknak alkalmatosságában foglalatoskodnak, hogy az ő késedelmezések avagy gonosz szokás szerént klákázásokért, discretioért való halogatások miatt mind pénz, mind naturáléknak administratioi meg ne késleltessék [Gyf; SzO VII, 104 a szolgáltatások szedését ellenőrző biztosok ut.]. *1754:* Se égyszer se másszor nem hallottam hogy Mlgos Expon(ens) Ur ő Nga a' Gernyeszegi Joszághoz tartozo embereket Kalákázásra égy vagy más praetextus alatt kényszergette volna [Sárpatak MT; TGsz 16]. *1795:* Soha nem is tagadtam én azt, hogj nékem az Joszág nem Kalákázot falunként ... de Semmi erőltetést én rajtok nem tétettem, hanem önként jöttenek ... bizonjos az is, hogj nem az én kranikoskodásomnak idejében jött bé ezen kalákázás, hanem az elöttem valoknak is mindenkor adtak [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta XXVI/1–12].

Szk: *~t prestál* kalákázik (kalákázási kötelességet teljesít). *1676/1681:* tekéntetben vövén, Udvaromban valo Cantorsagbeli szolgalattyat ... azon specificalt házát Markus Mihalynak a minde(n) napi paraszt szolgalattul ki vövén esztendőnként ... Het forint Taxat fizessen es Het nap klakazast es dézma-adast (:az tőb uy Taxasok tartozasa szerint:) praestallyon [Vh; VhU 261].

kalákázásbeli kalákás szolgáltatásbeli; de prestare de clacă; von der freiwilli verrichteten gemeinsamen Arbeitsleistung. *1676/1681:* megh tekéntvén ... VHunyad Városomban lako Fényes alias Piczigor Peternek eddigh hozzam megh mútatot engedelmes es hűséges mestersége szerint valo jámbor szolgalattyat ... egyeb paraszti szolgalatra ne erőltessék, hanem esztendőnként fizessenek Taxat negy negy forintot, az egyeb klakazas beli Taxasok onussat is praestalva(n) esztendőben négy négy napi szolgalattal tartozvan czak [Vh; VhU 329–30 Thököly Imre ad. lev.].

kalákázhat kalákában dolgozhat; a putea presta clacă; an der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit teilnehmen können. *1710 k.:* ha adózhatsz, klákázhatsz, jól jársz [BethlenÖnél. II, 45].

kalákáz(ik) kalákában dolgozik; a presta clacă; an der freiwillig verrichteten gemeinsamen Arbeit teilnehmen; vmilyen címen tett (kötelező) munkaszolgáltatást teljesít; a presta muncă gratuită dintr-un motiv oarecare; aus irgendwelchem Grund Pflichtarbeit ausführen/leisten. *1679/1681:* adgyon annuatim ezen Palko Istvan haza feletűl hat hat forint Taxat, a töb Taxasok modgya szerint hat hat napotis klakazon esztendőben [Vh; VhU 450 Thökölyi Imre vál.]. *1681:* Süveges Gergely ... Taxát fizet ... f 6 hat napotis klakaz [Hátszeg; VhU 125–6]. *1728:* Jo János és Király István Vasárnapra virradolag éjjel kalákáztak[a] [Szemerja Hsz; HSzjP. — [a]1 ft-ra büntették őket]. *1735:* egy Innep nap az Néháj Idvezült méltoságos Groff Vr Széki Teleki Páll Vram eő Nacsaga maga bizonyos emberet küldötte oda Hoszszufalvára ... hogy vontássa(na)k valami Tálp fákat a N. Somkuti[a] Vdvárházhoz klakáb(an) ... 's oda Somkutra vontatván mind Nemes Jobbagy embereket haza bocsatottanak, mint hogy klakazni vólta(na)k nem Jobbágy szérben [Nagynyíres Szt; TKl Ladislaus Kardos (49) ns vall. — [a]Szt]. *1754:* voltanak oly emberek kik önként bé szinlették magokat hogy kalákáznak, mert mind megigérték az Falusiak, de azután ugyan azok panaszlottak [Gernyeszeg MT; TGsz]. *1804:* a Dnus Getzi Minya opponálván magát hogj ő nem kalákáz és semmiképpen élé nem állatt [Ádámos KK; Pk 5].

Szk: *~ vmire* kölcsönként vett gabonáért kétkézi munkával fizet kamatot. *1722:* Kgd nekem azt mondá Szebenbe hogy a kgd gabonájából adgjuk ki a Falukra, hogy klákazza(na)k réá [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból].

kalákázó kalákában dolgozó (személy); clăcaş (persoană care ia parte la o clacă); gemeinsame, freiwillige Arbeit verrichtende Person. *1826:* amidőn az ők trágyákot látta volna rakatni a kalákázok által, kéntelen volt szólani [F.rákos U; RSzF 276].

kalákáztat kalákában dolgoztat; a pune pe cineva să presteze clacă; an der freiwillig verrichteten Arbeit gemeinsamen teilnehmen lassen. *1754:* soha se égy se más fenyegetésekkel ijezgetésekkel a' Joszágot ő Nga nem kálákáztatta, hanem tsak a' két Tiszt ... ha midőn pedig efféle Kaláka esett, akkor jól meg vendéglették őket [Sárpatak MT; TGsz].

kalákáztatás robotoltatás; obligaţia de a presta clacă; Fronenlassen. *1710 k.:* Iszonyu terhe volt a szegénységnek és nagy a panasza az egész vármegyéken, székelységen minden rendnek a fő- és vicetisztek sok klákáztatása miatt [BethlenÖnél. II, 76].

kalákoló l. kalácsló

kalákosság l. kalácsosság

kalákozik feladóként/kalákosként megnevezi a gyanúsítottat; a coläci; als Denunziant den Verdächtigten nennen. *1728:* kik és mi formában kalákoztak [Betlensztmiklós KK; BK. Tsenteri Ferencz (40) jb vall. — A teljesebb szöv. a *kalácsos* II. al.].

kalákpénz l. kalácspénz

kalamajka ? kelmefajta; un fel de ţesătură; Art Stoff. *1726:* Egj kék kalamajka szőr materiabol állo élő ruha egj sor aranj csipkével és galandal [Kv; Pk 6]. *1800:* Há-

rom karton köntös, az edgyik kalamajka [Kisborosnyó Hsz; HSzJP].

A régiségbeli német eredetű *kalamán(k)* 'egyfajta gyapjószövet' jel-ű kelmenévnek, a kárpátukrán eredetű *kalamajka* táncnév hatására keletkezett alakváltozata lehet (l. erre: TESz és MNy LX, 364). Feltűnő, hogy a 'kárpátukrán táncnév' jel-re és a TESz-ben felsorolt többi jel-re az erdélyi régiségből nem került a gyűjtő tollára adalék.

kalamár l. kalmár

kalamáris 1. tintatartó; călimară; Tintenfaß. *1628:* Egy Schatuliaba ... Egy órógh kalamaris [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 13]. *1657:* Bálpataki Ur(am) eo kglme szamara ... vettem Egy kalamaristis mellyet magaval hordozott, fl. — // 15 [Borberek AF; WassLt Perc. 28]. *1681:* Praefectusok háza ... Igen vén kalamaris, rosz tentajaval Nro 1 [Vh; VhU 544–5]. *1735:* a Kolosvári majorban ... egj on Srofos Kalamáris porzóstól [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1756:* Nagj kalamaris porzójával egjütt [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 24]. *1760:* Edgy Serpentiny Kőből valo Strofos Palatzk Hasonlo kőből valo Kalamaris [Mv; TGsz]. *1772:* 1 Iro Lada benne lévő kalamarissaval porozojaval 1 pétsett nyomos iro pennájával zárjához valo ezüst koltsotskájával együtt [Egeres K; Ks]. *1777:* Kalamáris Porozojával és hozzá valo Taczájával edgyütt [Nsz; JHbB 40b gr. Bethlen Rozália kel.].

Szk: *oláh* ~. *1830:* egy réz hosszukó oláh kalamáris [DLt 499 nyomt. kl] ✱ *stájeri* ~. *1711:* 1 Stajeri kalamáris ... 1//70 [ApLt 5 Apor Péter lelt.] ✱ *török* ~. *1722:* Az Gyermekek Iskolaban menven adtam ... Az két Fiamnak ... két Török kalmaris (!) pennájával penna csenalo kessel[a] [ApLt 2 Apor Péterné lelt. — [a]Folyt. a fels.].

2. írószertartó(készség); călimară cu suport pentru ustensile de scris; Behälter für Schreibutensilien. *1679:* Esztergarban meczett, tornyos, festekes őregh kolomaris, keregded talpán állo két kisseb kolomarissal, viasz és penna tartoval együtt nro 1. (: az kolomarisokb(an) most mind jo ténta vagyo(n) :). Irast (!) porozashoz valo por tarto, melj fedelével eggyüt fabul esztergarb(an) meczczetet [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 20]. *1730:* Egy asztalra valo Kalamáris Porozojavall, Penna tarto Karafinnyaval és Tablajával édgyütt | egy kalamáris Porozoval, Csengettyűvél és kuruczko tartovall edgyütt [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

3. *ládás* ~ írószeres ládácska/ládikó; cutiuţă pentru ustensile de scris; Kästchen/Lädchen für Schreibutensilien. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Egi geongi hazzal rakot hituan ladas kolomaris No. 1 [Somlyó Sz; CU 78/7. 34].

4. *porozó* ~ írásitatópor tartó edénye; nisiperniţă; Fäßchen für Streusand. *1833:* Egy négy szegeletű kőrisfa asztal, egész ki huzo fiokjával, benne van egy kalamáris tarto, tenta, és porozo kalamárissal együt [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

L. még a *porcelán-* ~, *tintás* ~ és *üveg* ~ cimszót.

kalamáris-láda írószeres és irattartó láda; cutiuţă pentru ustensile de scris şi acte; Kästchen/Lädchen für Schreibutensilien/Akten. *1644/1759:* vagyon egy kalamáris Láda [Ne; DobLev. III/651. 5a]. *1644/1785:* jo levelim a kalomaris ládámban vannak [BfN Kémeri Huszti Menyhért erd. főharmincados végr. Középkori okl. átírásban]. *1652:* Wagyo(n) egy kalmaris (!) Láda, melyb(en) egy vas pecset nyomo [IB X Fasc. 2 Bethlen István kezével Nsz-ből]. *1711:* 1 Kalamaris Lada igen szép 48// [ApLt 5 Apor Péter lelt.]. *1789:* vettem kezemhez ... 1. Kalamaris rezes Ládát. Egy kis uti Vetkező Ládát [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1805:* Egy Két Fűlü Kalamaris Láda [Szamosfva K; BLt 9].

Szk: *bécsi* ~. *1768:* Veress Lakírral lakírozott rezes Betsi kalamaris Láda [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes kel.].

kalamáris-ládácska írószeres és irattartó ládikó; cutiuţă pentru ustensile de scris şi acte; Kästchen/Lädchen für Schreibutensilien/Akten. *1773:* Kalamáris Ládácska holmi aprólékokkal Nro 1 [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1775:* egy viseltes vasas kis Pintzetok forma Kalamáris ládátskát ... fel nyitottunk [Szászerked K; LLt Fasc. 110].

Szk: *ezüstös* ~. *1673:* Egy ezüstös két felé nyiló fekete kalamáris ládácska [Fog.; UtI]. *1679:* hozzon ... egy francia ezüstös kalamáris ládácskát [TML VIII, 449 Teleki Mihály lev.] ✱ *fekete* ~ → *ezüstös* ~ ✱ *lakkírozott* ~. *1746:* Az asszon iró asztalán lévő lakírozott kalamáris ládácskában ... Vargyasi jószághoz tartozó levelek ... Néhai idvezült méltóságos asszon bécsi útjáról való maga diariuma [Vargyas U; DanielO 256].

kalamáris-módú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *borsoló láda* írószeres ládikószerű borstartó ládácska; cutiuţă pentru piper de forma cutiuţei pentru ustensilele de scris; Pfefferkästchen in der Form eines Lädchens für Schreibutensilien. *1589:* Egy Borsolo klammaris (!) Modw lada. Egy fas Lada [Kv; KvLt Vegyes I/2. 40].

kalamárisos-láda írószeres és irattartó láda; cutiuţă pentru ustensile de scris şi acte; Kiste/Lade für Schreibutensilien/Akten. *1594:* Az Thoroni alat ualo Thar hazban ... Egj tonnachka missilis leuelekkel rakua No. 1 ... Almarium uagjon No. 1 ... Egy kolomarisos Rosz lada No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/30–2].

kalamáristartó írószertartó; călimară cu suport pentru ustensile de scris; Behälter für Schreibutensilien. *1833:* Egy négy szegeletű Kőrisfa asztal, egész ki huzo fiokjával, benne van egy kalamáris tarto, és porozo kalamárissal együt [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

kalamistrál kb. divatosan/módisan nyír/frizuráz (hajat); a-şi aranja părul modern/după modă; modisch frisieren. *1823–1830:* A deákoknak hajviselete sokféle volt, mert gyermekkoromban[a] a fő közepét mind megnyírták törpén, elől hagytak hosszan, hátul is igen, és azután, az elsőt a nyírt hajon keresztül hatrafésülték az hátulsóhoz, s[b] az első az hátulsóval összeért, ott horgas fésűvel összefoglalták, mely fésű az egyik fültől a másikig ért ... ezt a nyírást nevezték calamistrálni. Ezután a fő közepét nem nyírták meg egészen, hanem akinek tömöttebb volt a haja, közbe-közbe egész fején meggyéritette, ez is calamistrálás volt [FogE 107–8. — [a]1792 körül. [b]Alkalmasint e szó után kimaradhatott: *ahol*].

kalamistrálás kb. divatos/módis férfi hajfrizurázás; aranjarea părului la bărbați după modă; modisches Herrenfrisieren. *1823–1830:* A deákoknak ... a fő közepét nem nyirták meg egészen, hanem akinek tömöttebb volt a haja, közbe-közbe egész fején meggyérítette, ez is calamistrálás volt [FogE 108. — A teljesebb szöv. *kalamistrál* al.].

kalán 1. kanál; lingură; Löffel. *1560:* Tyzen keth kalan Ezwst [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1568:* Szabo Janos ... fassus est, hogy Jgyarto gorg eo Neky keth kalant veteth szalagba es egy pohart [Kv; TJk III/1. 242]. *1575/1576:* Ezewst marhayais keoseonthyew, kalanok gyewrew poharok [Fráta K; SLt S. 17]. *1592:* az en reszemet megh kewanom mind penzt buzat ... ezwst marhat kalant mindent [UszT]. *1645:* kalanokat is rontottam el az meljből vgian kalanokat és villakot czinjaltunk [Szárhegy Cs; LLt] | kalonokot és Villakot czinjaltunk [uo.; LLt Fasc. 120]. *1755:* Egy Pár Ezüst nyelü kés kalánostol [Mezőbánd MT; MbK VIII/19]. *1771:* égy par ezüst tekert nyelü kés égy kalánnyával [Kendilóna SzD; TKl Telcki Pál hagy. Cseh Benjamin de Miske vall.]. *1781:* Hát azt láttać a Tanu ... hogy az Exponens az Utrizatus házátol valaha tsak egy kalántis magához el vitt volna [T; Bosla vk]. *1798/1821:* Mostani modi kalany [Kv; Pk 5]. *1812:* megtsudálkoztam, hogy ... Most már mikor tizen vagynak vagy a paptol ... kell hozatni, vagy pedig másféle késeket és kalánokot kelletik feltétettni [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond (25) grófi számtartó vall.].

Szn. *1517:* Stephanus Kalan. Stephano Kalani [Vh; DomH 25, 78]. *1531:* Martino Kalany [Vh; i.h. 116].

Szk: *aranyos ~. 1560:* Eóth Aranias kalan [JHb QQ Temeswary János reg.] ✱ *becsináltos ~. 1844:* Ezüst: mives Erdődi Sándor Urral alku szerént csináltatván ... égy becsináltas kalánt [Kv; Pk 6] ✱ *búzamerő ~. 1838:* égy buza mérö csorba kalán [M.bogáta SzD; BetLt] ✱ *cserleveles/levelü ~. 1637/1639:* 2. Csyer leveles kalan, Aranyas, nyom p. 32 — f. 10 d. 66 | egy Csyer levelü kalan [Kv; RDL I. 111] ✱ *enyvmerítő ~. 1840:* A Kolos Monostori Pappiros Malomnak ... Inventariuma ... Enyvmerittö serpenyö 1 ... Enyv merittö kalán 1 [Km; KmULev. 2] ✱ *gazdálkodó ~. 1703:* egy öreg gazdálkodó kalán [Zabola Hsz; HSzjP]. *1775:* egy gazdálkodó kalányt ... Kata öts̄mének, Hat pár ezüst nyelü kést penig villástól kalányostól ... Imre Bátyám Vramnak hagyom [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Józsefné Boér Borbára végr.]. *1804:* On, gazdálkodó Kalány nro 1. Aprobb on Kalányok nro 9 [Tresztia H; Ks 108] ✱ *golyóbisolvasztó ~. 1637:* Gioliobis olvasto kalanj n 2. [Ebesfva; Utl] ✱ *gombos nyelü ~. 1752 k.:* Egy gombos nyelü és egy öz láb forma kalán 7 Bécsi lot 1 könting [Kv; RLt] ✱ *habmerő ~. 1836:* égy habmerö kanál [Kv; Pk 3] ✱ *horgas ~. 1793:* egy gazdalkodo horgos kalány ... egy horgos gazdálkado kalány [Mv; KCsl 5]. *1851:* Egy kis horgas kalán 1 1/4 lot [Kv; KCsl 15] ✱ *kovászkeverő ~. 1816:* Öt kovász keverö kalán [Varsolc Sz; Born. IV. 41] ✱ *krin ~ ?! 1820:* Tizenkét Crin kalánok [Mv; MvLev.] ✱ *kristályomos ~. 1714:* Kristalyomos Kalán, meg áranyozott ezüst nyeletskével Tűrkes kövötskekkel ki rakott [AH 18] ✱ *lapátnyelű ~ → lapos ~* ✱ *lapos ~. 1733:* Egy lapát nyelü lapos kalán [Kv; Pk 6]. *1816:* Egy gazdálkodo lapos kalány 9 3/4 Lothok [Kv; Born. IV. 41] ✱ *lészűrő ~. 1747:* Lév szűrö kalán 1 ... Lév szűrö szita 1 [Borsa K; Told. 24] ✱ *lisztmeregető ~. 1798/1821:* Két Liszt meregető Kalánok [Kv; Pk 5] ✱ *lúdmonyevő ~. 1711:* Két kicsiny Ludmony évő kalán ezüstböl Teleki Pál Urnál vann [Told. 19] ✱ *malátamerő ~. 1781:* Maláta mérő kalán [Koronka MT; Told. 10] ✱ *meregető ~. 1776:* egj nagj merengéto Kalány nro 1 [Mezősámsond MT; Berz. 17] ✱ *nádmézes porzó ~* cukros kanál. *1787:* Egy Nádmézes porzó Kalány [Kv; Ks 73/55 Oszt. 112] ✱ *ónolvasztó ~. 1720:* On olvaszto kalánok [HSzj *tölcséres* al.] ✱ *ordamerő ~. 1751:* Egy orda merö kalán [HSzj] ✱ *őzlábforma ~. 1752 k.:* egy öz láb forma kalán 7 Bécsi lot 1 könting [Kv; RLt]. *1798/1821:* égy öz láb forma nyelre tsinált Kalán 12 próbás [Kv; Pk 5] ✱ *őzlábú ~. 1637/1639:* vagjon hatt Eöz labu kalanok az nyele aranjos njom(na)k m. 1. p. 26 — aestimalt(uk) ... f. 22 d. 66 Negi Eöz labu kalan [Kv; RDL I. 111]. *XIX. sz. eleje:* egj özlábu kalán [Kv; Pk 2] ✱ *pakfon ~. 1841:* Pakfon kalán viseltes egy [Dés; DLt 466]. *1849:* Hat paqufon kalán | három, papfon (!) kalán | 4 Papon Kanál [Dés; Dlt]. *1852:* 12 Pákfon Kanál Pestről Hoztam [Torda; HG] ✱ *papon ~ → pakfon ~* ✱ *szegesnyelű ~. 1637/1639:* Negj csyer leueles kalanok ... f. 21 d 32 Ittem 4. Szeges nyelü kalanok ember feo raita ... f 17 d. 32. Ittem 4. szeges nyelü Lengyel forma kalanok ... f. 17 [Kv; RDL I. 111] ✱ *tajtékhányó ~* habszedő kanál. *1761:* Vas tajték hányo kalány Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 26] ✱ *tejmerítő/merő ~. 1836:* Ket témerö Kalány ezüst egy té merö Kalán [Apahida K; RLt 4]. *1837:* Téj meritö kalány Loth 4 2/16 [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 20] ✱ *tekert nyelű ~. 1610:* Ket Tekert melleö (!) kala(n) [Kv; RDL I. 6]. *1622:* Egi tekert Nielleö kalan tt ... 1 d. [Kv; i.h. 119] ✱ *velővájó ~. 1789:* egy kitsin velö vajo kalán [LLt]. *1807:* Vellö vájo Kalán [DLt 378 nyomt. kl]. *1814:* 5. Kávés és egy velö válo kalán [Kv; Born. IV. 14] ✱ *vízmeregető ~. 1725:* kisseb esztargában metzett Viz meregetö kalán [Pókafva AF; Told. 18].

2. vhány kanálnyi/kanálra való; de cîteva linguri; einige Löffel (viel). *1705:* (Az orvosságból) egy kalán borban 30 cseppet kell bévenni, fejér borban, napjában kétszer [WIN I, 529–30]. *1722:* ha esze(m) kivált estve jocskán, azonnal ... testemnek pesgését experialam, már azt vettem fel, estve, csak két három kalán levest esze(m), igj jol nyugszom [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1735:* a Kis Aszszony ... hörpögessen kenyér nélkül egy néhány kalán bórköves levest [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből]. *1817 k.:* az Emberek ugy anyira meg vagynak szorulva, hogy sokan még Urdolgára sem jöhetnek, de hát még a' szegény Tzigányok, ezek igazán szegények, mert soknak még egy hétig sintsen egy Kalán Puliska, sem egy falás kenyér [Héderfája KK; JB. Ütö Bálint tt kezével]. *1842:* Kereskedö Amberboj Josefné Alexander Mária ... szolgáloját ... egy páltza vastagságu pipa szárral hátba agyba főbe verte, és ezzel se elégedvén meg midön eppen a' tüznél az ebédet fözte, egy kalán forro kását, ugy a' szeme közе csapott, hogy ha némüleg kezével ellent nem tart szemei is ki égtek volna [Dés; DLt 1452].

Sz: *elveszti egy ~ vízben. 1672:* Elég az, Uram, ha az Isten meg nem gátolja vala az gonosz embereket, elvesztik vala Kegyelmedet egy kalán vízben. Bizony én igy lá-

tom, ezek, ha a portán valami nehézség indulna ... nemcsak Kegyelmedet, hanem mind az fejedelmet s mindnyájunkat elvesztenének [TML VI, 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *ha lehetne egy ~ vízbe beinna* ha tehetné, bele fojtana egy kanál vízbe. *1785:* Kretsum és Tanászie ölly (!) meg rögzött irigységgel viseltetnek én hozzám, hogy ha lehetne egy kalán vizbe bé innának [Piskinc H; GyK] ✱ *nem szánnának egy ~ vízben eloltani. 1805:* én réám azak közönségesen ugy haragusznak, hogy nem szánnának egy kalán vizben el oltani [Csekelaka AF; KCsl 15] ✱ *olyan lett, mint a tengerben egy ~ víz. 1662:* a megdühödt ellenségnek ... Barcaságra való beütéseket valami kevés székelység meggátolni, akadékozni akarván, csak olyan lött, mint tengerbe egy kalán víz avagy a szunyog az elefánt ellen [SKr 437–8] ✱ *vkinél vmi annyit tesz, mint a tengerben egy ~ víz. 1663:* az mi szolgálatunk ö felségénél annyit teszen, mint az tengerben egy kalán víz [TML II, 555 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

3. (ágyú) felporozó kanál; căuş pentru încărcat tunul cu praf de puşcă; (Kanonen)Pulverlöffel. *1665:* Dobalo Bastia. Vagjon ezen bastjan ... eörög algiu no 6 ... Ezen algjuknak tisztitoj, kalannyai, dömoczkölöj, goljobis tarto ladajaval egjütt meg vadnak [Fög.; UF II, 310]. *1673:* Dobolo bástja ... agjukis vannak, nro. 6 ... hozzájok valo tisztitojok, kalannyok, döröczkölöjök, meg vannak [uo.; i.h. 536].

Erre az ágyútartozékra nézve ezt a felvilágositást olvassuk: A gyújtónyilás felporozásához egyszerü vaskanalat használtak; ezzel a kisebb lövegekbe a töltést is adagolhatták [RMFegyv. 180].

4. vakolókanál; mistrie; Kelle, Mörtellöffel. *1616:* Ada penigh ... Az Keömiues Mwzert ... ad Martonak egy rako chyakant haro(m) kalant es egyeb nielles vesseökettis [Kv; RDL I, 101 Andreas Iunck kezével].

5. olajprés/ütő-kellék; parte componentă a teascului de ulei; Zugehör der Ölpresse/Stampf-mühle. *1720:* vagjon az Olaj üto kalányival es külöjevel edgjütt [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

Ha. *1763:* Kalány [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/23]. *1782:* Kalányak [Nalác H; SándorO].

L. még az *arany-, evő-, ezüst-, fa-, kávés-, leveses-, nagy-, ön-, pléh-, szűrő-, vaskalán* címszót.

kaláncsinálás kanálkészítés; făcutul lingurilor; Löffelmachen. *1794:* Ötves 2 kalany tsinálas 3/27 [WLt Cserei Heléna jk 67a].

kaláncsináló szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *cigány* fakanálfaragó cigány; lingurar; Löffler. *1706:* Rez művés, nyerges kalán csinálo satoros cziganyokis vad(na)k [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.].

kalanda kalandos-céh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare; Kalandzunft, Beerdigungsvereinigung. *1625:* Circumspectus Michael Kanta major, vir ex centum patrum ordine senior, nec non providi honesti Andreas Magyari, Martinus Laposi, Andreas item Almasi et Paulus Szabo cives Colosvariensis nostri venientes in praesentiam, suis ac confraternitatis ac sodalitatis suae vulgo *Calanda* vocatae nominibus, exhibuerunt nobis scriptum quoddam certis articulis et clausis, ordinationem et consuetudinem ejusdem dictae ipsorum Sodalitatis comprehendens ... petiverunt a nobis[a] debita cum instantia, quatenus in predicto scripto contentos articulos rursum in formam privilegii redigentes, eisdem pro robare et firmitate conservationis ordinis sui, perpetuoque usu sodalitatis extradare dignaremur [Kv; EM XI, 228–9 Az öregebb hídelvi kalandos társulat kiváltságlev. — [a]A bevezető formulában: Nos Paulos Vendrich primarius et Gregorius Bonczidaj regius judices, caeterique jurati ciues ac senatores ciuitatis colosvariensis].

A kiváltságlevél magyar nyelvű rendtartási részét bevezető latin szövegbe *vulgo*-val beiktatott *Calanda* a kalandos-céhnek, ill. -társulásnak a latin *Calendae* névből alakult korábbi formáját őrizte meg. A latin név eredetileg azokra a kizárólag papokból álló alakulatokra vonatkozott, amelyek egy meghatározott kerület papjainak ama szokásától kapták nevüket, hogy minden hó első napján (calendae) hivatalos ügyeik intézésére közös istentisztelet tartására és közös étkezésre gyültek össze [i.h. 65]. Ezek a kezdetben kizárólagosan papi jellegű társulások később szorosan a világi céhekhez kapcsolódó, a templomok egyes oltárait gondozó oltár-társulatokká, majd világi céhekké alakultak [i.h. 71]. — Az eddigi magyar szófejtő irodalom figyelme körén kívül rekedt ez a kv-i hídelvi kalandos-társulás 1625-i kiváltságlevelében — egyetlen előfordulásban — megőrződött névforma.

kalandos 1. kalandos-céh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare; Leichenbestattungszunft/verein. *1570 k.:* egy künn ⟨való fa⟩zakas is semminémű művet az városban ... ne hozhassa ... az művét és csinálmányát elvegyék ... és az Kalandosba adják [Dés; DFaz. 9]. *1573:* Herman Jacab Azt vallia hogi Nemely Nap az piachon feddenek volt egymassal ... Mond Leorinch[a] ... neke(m) tyztessege(m) vagion Mind kalandosban Mind cehben, De Neked semy Tyztesseged Ninchen sem kalandosban sem az varosban [Kv; TJk III/3. 261. — [a]Feddőző társának, Molnar Martonnak]. *1593:* Berthalmi Andras vallia: Mikoron en az kalandosok Attia volnek panazt teonek Keueli Mihalira ... hogi karot lopot volna megh hagiuk neki hogi megh tizticha magat: Annak utanna esmet tahat lopot egi zanat ... ki vetwk a kalandosbol, mierthogi az karo lopasbol sem tiztitotta vala ki magat [Kv; TJk V/1. 393]. *1613/1735:* Anno Domini 1613. Az Tiszteletes Kolosvári Tanátstól azon Nemes Városhoz tartozo Betsületes Kalandos Céhának ... adatott Articulusok ... Mindenkoron Szükséges ebben a Betsületes Kalandosban egy Istenfélő Apát tartani a Kitől ez a Betsületes kalandos függjön, és azt az egyenességnek és szeretetnek szép rendiért betsületben tartsa. Az ki penig azt az Apaságot fel nem akarná venni tehát tégyen le két forintot mellynek egyike a T. Tanátsé másikja a Kalandosé [Kv; K. Kovács Lászlónak az eredetiről készült gépiratos másolata »A kolozsvári hóstátiak temetkezése« Függelékébe szánt, de ott közzé nem tett kiadása számára. Utána ugyanilyen másolatban a külső-magyar-utcai céh 1735-beli tagjainak tíz versszakba foglalt előszámlálása (A terjedelmes másolatok a szerk. birtokában)]. *1633:* En Grandiczi Katalin Azzony az Nehay Czizmadia Lazar Relictaia ... Az mely Calandusban uoltam azoknak hagiok keth forintoth [Kv; RDL I. 102]. *1654:* egy szász mendicans Scholankban meghalvan adtam az Calandosnak sir asasert es temetesert ... fl —//50. A koporso czinalasert adtam Regeni Asztalos Janosnak penzt fl —//50 [Kv; EM XLVIII, 364. — L. még ugyanez évből: K. Kovács László i.m. 246]. *1658:* Szöc uraimék zászlója alá rendelők az eötvös kalandos uraimékat s oda hallgattak [Mv; SzO VI, 217]. *1727:* az kalandosban levő emberek közülünk fel fel veder bort adgyon, ha az Isten aldását mutatya [Zilah; Borb. II]. *XIX. sz. eleje:* a' négy

uttzabeli kalandosok[a] valorum pluralitate a' Juhoknak Határunkon valo tartások egy átollyába meg nem engedtetni, Sertéseket pedig nem többet hanem egy egy Gazdanak tsak 10 Számbol állokat azokot is pedig tsak a' közönségés csürhés által pásztorolhatókat tartani meg határozták közönségesen [Kv; Pk 1. — [a]Még 1894-ben is öt önálló kalandos-társulás volt Kv-t (l. EM XI, 143 kk)]. *1838–1845: kalantos:* ... sirásó es temető társaság szegényebb emberekből, némely városban minden rendű polgárokból, egész céh-elrendezéssel Enyed, Torda s a Szilágyban [MNyTK 107. 23]. — L. még MNy XXXVI, 188.

Hn. *1616.* Felszeg nevezetű határán a Kalandas tó ... also vicinussa ... ezen Kalandas tö a Tatár völgyire menö patakig [Szék SzD]. *1637/1778:* az Kalandosban égy darab uj Szöllö [Erdösztgyörgy MT]. *1658:* Az akaszto dom (!) alat ket hold szantofeold, kit hinak Kalandos földnek [Ne; Incz. II. 8b]. *1685:* A Postas Kertb(en) à Kalandos földei mellet [Ne]. *1693:* Kalandos tavában (sz) [Énlaka U]. *1712:* a kalandos to melet (sz) [Szék SzD]. *1744:* a Kalandos To mellett egy Darab Föld ... megyen veggel a tatar völgyire, also vicinussa a To [Szék SzD]. *1828:* Felszeg nevü uttza határán az ugy nevezett Kalandas To mellett (sz) [Szék SzD]. *1864:* Kalandos (szö) [Erdösztgyörgy MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 53b] | Kalandosok egy az előtt 100 évvel volt Erdös hely, most szántó [Székes MT; i.h. 260a]. *XIX. sz.:* Kalandos-temető[a] [Kv; KvTel. 60–1. — [a]Másik neve: Kistemető; a hídelvi Kalandos társaság temetkező helye]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: *~t tart. 1780:* Ennek elötte az mi atyáink szeretetből kezdettek volt tartani kalandost ezelött 1623ik esztendőtől fogva. Abban az esztendőben szoktak vala tartani kalandos-apát bizonyos fizetéssel egy-egy esztendőre 2, két v. forintot fizetvén [Kv; EM XI, 224 Az öregebb hídelvi Kalandos-társulat cikkei] ✱ *(be)áll a ~ba. 1727:* Ha valaki haragjában vagy egy mas ellen valo boszszuságaba más kalandosba akarna allani leg fökeppen az ki edgy uczába lakik, ne legyen Sabadsagában (!) Kalandosát el hagyni [Zilah; Borb. II]. *1780:* Az is a' Kalandos végczése, hogy a ki bé akar állani a' Kalandosba, tartozik adni béálló pénzt dr. 6 [Kv; EM XI, 225] ✱ *egy ~t visel* ugyanazon kalandos tagja. *1613/1735:* Ha kik egy Kalandost viselnek egymást szeretök légyenek, az Ember rágalmazásának békét hagyanak [Kv; a forrásra nézve l. 1. jel. al. irtakat] ✱ *kivet a ~ból* kizár a kalandos-céhből. *1593:* (Kevcli Mihali) lopot egi zanat, es megh egete, ezt ertuen ki vetwk az kalandosbol [Kv; TJk V/1. 393. — A teljesebb szöv. az 1. jel. al.].

A kalandoscéhekre, ill. társaságokra nézve l. *kalanda* al. a jegyzetet, ill. a társaságok és főként a kv-i kalandos-társulások történetére a köv. alapvető tanulmányt: Lindner Gusztáv, A kolozsvári Kalandos-társulatok: EM XI, 65–84, 140–152, 215–26, 373–83, valamint az ott id. irodalmat. — A kalandos társaságok erdélyi utóéletével csak kv-i vonatkozásban említhető meg annyi, hogy e városban a múlt század végén még a következő öt kalandos működéséről tudunk: 1. A kétvízközi Kalandos 53 taggal. — 2. Az öregebb hídelvi Kalandos 200-220 taggal. — 3. Az ifjabb hídelvi Kalandos 280–300 taggal. — 4. A külközép-, később honvéd-utcai Kalandos 300 taggal. — A külmagyar-, később magyar-utcai Kalandos 86 taggal (l. erre Lindner, i.h. 143–4). A kv-i kalandosoknak 1943 táján a hóstátiak temetkezésében játszott szerepére, ill. a temetés lefolyására l. K. Kovács László nagyarányú »A kolozsvári hóstátiak temetkezése« című monográfiája 85–97 és elszórtan további lapjait.

2. kalandostag, temetkezési társulati tag; membru el societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Mitglied des Leichenbestattungsvereins. *1573:* vrbeoger Birosagaba mykor az varas az kalandosok feoldet ely adatta, Azt twgia hogi az Zent Erzebet kalandosabol veot volt Mezaros lanos gërnek (!) attya egy hold feoldet az Kayantoba az veres gergy feolde Mellet [Kv; TJk III/3. 246 Eydesser Thamas vall.]. *1599:* farkas wczaban extra temetetünk egi zegeny Embert Ianos deak hazanal Biro Vram akarattiabol az kalandosokkal teolt temetesse in Vniüersum fl. 1 [Kv; Szám. 8/XVI. 37]. *1600:* temettem el Feies Katat az Ispotalybol, attam a kalandosoknak fl — d 50 | Monostor vczaban temettenek el egy zegini embert az kalandosok, Biro vram hagiasabol attunk d 75 [Kv; i.h. 9/IX. 29, 9/XII. 64]. *1818:* Ns Csiszér György ... itten meg betegedvén a' Kalandos Ns Horváth Mihály ö kigyelménél feküt két egész Hétig és meg halálozván illendó tiszteséggel el temettetett [Gyalu K; RAk 156]. *1818 k.:* Nehai Vég Benedek Urnak eltemettetésire ... Sir ásoknak, Kalantosoknak (!), és Harangozoknak 6 Rf 24 xr [uo.; HG. Adámosi Végh lev.]. *1824:* Mihajnak 2 Rf a kalandasak számára kérte [Kv; Pk 5]. *1826:* A temetésen jelen levő kalandosok közül a' kiket a' dékány testvivőnek sors szerint kirendel és ennek nem engedelmeskedik, büntetése d. 24 | Midőn a' Kalandos az apa házánál egybegyül ottan catalogus olvastatván, a'ki hirtétel és engedelem nélkül ottan megjelenni elmulatta ennek is hasonlólag büntetése d. 12 [Kv; EM XI, 375 A külközép-utczai Kalandos-társaság art.].

3. *~ok atyja* kalandos-apa (a kalandos-céh/temetkezési társaság választott feje); şef/conducător ales al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Vorsteher/Leiter des Leichenbestattungsvereins. *1593:* Berthalmi Andras vallia: Mikoron en az kalandosok Attia volnek panazt teonek keueli Mihalira [Kv; TJk V/1. 393. — A teljesebb szöv. az 1. jel. al.].

4. kb. földmives-temetkezési társulásbeli tag; agricultor membru al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Mitglied des Leichenbestattungsvereins von Landbauern. *1823:* Malatoi[a] Kalandosok[b] [Dés; DLt. — [a]A városnak hegyen fekvő része a Nagytemető táján. [b]Az iratban alább „a' Malatoi Szánto Czéh"-ről emlékeznek meg.]. — A jel-re l. a *kalandos-céh* és a *kalandoscéhbeli* címszót.

5. kb. sirásó és a temetkezésben segédkező egyházközségi tag/egyházfi; slujbaş al bisericii care ajută la făcutul gropii şi la înmormîntare; Totengräber- und beim Leichenbegräbnis Hilfe leistendes Gemeindemitglied/Kirchendiener. *1754:* vagynak ollyan természetü Rétek is mellyek eleitől fogva a ... Kalandosnak és egyház fiaknak szamara valok ugyan Harangoznak is | Mindezen meg irt Kalandos Egy házfiak és Harangozó számára járando szánto földek és Széna fuvek meg dézmáltatnak [Vagyonösszeirás a kolozs-kalotai ref. egyházmegye lt; id. MNy XXXVI, 188]. *1813:* volt az Ecclesiának két Szekér Szénára valo Réttye melynek felét a' Kalandos, felét pedig a Harangozo használta | Akaszto domb alatt két szekérre valo[a] ezt a' Kalandos használja [Gyalu K; EHA. — [a]Értsd: kaszáló]. *1852:* Temettetett el ns Ilyefalvi Farkas Sándor 52 éves korában ... 15 's fél évig volt Kalandos, ki kisért 325 halottat [uo.; RAk 220]. — Vö. a *kalandos-egyházfi* címszóval.

6. *Szent Erzsébet ~a* '?' *1573:* Eydesser Thamas[a] hogy vrbeoger Birosagaba mykor az varas az kalandosok feoldet ely adatta, Azt twgia hogi az Zent Ersebet

kalandosabol veot volt Mezaros Ianos gërnek (!) attya egy hold feoldet az Kayantoba az veres gergy feolde Mellet [Kv; TJk III/3. 246. — [a]Vallja].

A szk valószinüleg a II. Endre szentté avatott leányáról elnevezett kv-i *Szent Erzsébet ispotály* nevét őrizte meg, és talán ezzel az ispotállyal kapcsolatos kalandosra, azaz temetkezési társulásra vonatkozhatott (magára az ispotályra l. KvTel 106).

A címszó jel-eire és más szótörténeti kérdésekre l. TESz-t, ill. az ott id. ir. és SzE 426–8.

kalandos-apa kalandos-atya, a kalandoscéh/temetési társulás választott feje; şef/conducător ales al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Vorsteher der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. *1780:* ennekelötte 1623dik esztendőben kezdettenek volt a mi régi atyáink Kalandost tartani. Abban az időben bizonyos kalandos apát, notáriust dékánt rendelvén azoknak bizonyos fizetést esztendőnként: az apának 2./. két vonás forintot, a notáriusnak 1 ./. egy vonás forintot, a' dekánnak 80 ./. nyolczvan pénzt | Ez is a' Kalandos törvénye, hogy ha az kalandosbéliek közül valaki az kalandos-apával veszekednék, büntetése 60 pénz | Mint hogy a' felsőbbektől meg van engedve, hogy a Kalandos apa, mivel elég bajoskodása vagyon a miserabilisek temeteseikel, tehát város dolgára nem tartozik menni [Kv; EM XI, 223–4, 226 Az öregebb hídelvi Kalandos-társulat cikkei]. *1826:* Szükség, hogy a' Kalandos társaságnak egy igazgatoja legyen, kitől az egész társaság függjön, az egymásközt való szeretetnek 's jó rendtartásnak fentartására különösebben vigyázzon ... A' ki pedig Kalandos apának választván, ezen tisztességes kötelességét magára fel venni nem akarná büntettessék 2 frttal [Kv; i.h. 373]. *1826 u.:* A kalandos-apa részéről leteendő esküi mintája. Én N. N. esküszöm ... Hogy a mostani kalandos-apaságomban hiven eljárok, a társaság híre nélkül nem büntetek; ... a hamisat nem igazitom, az igazat nem hamisitom [Kv; i.h. 378]. *1837:* feladá Czéh-Mester Atyánkfia az el-enyészett 1836-ik esztendőben a' Cholera alkalmával el-holt Atyánkfiai temetési alkalmatosságával a' belső Kolandosbeli sir-asokkal történt viszálkodásakat; melyre nézve meg-hivatva lévén a' mostani Kalandos-Apa Asztalos Sándor, 's elötte a' Contractus fel olvastatván; azt felelé: hogy a' mostan Czéhokba nem tudnának ezen édgyüttt valo kötésükröl 's ez okon történhetett a' mult eset [Kv; ÖCLev.]. — Vö. a *kalandos-atya* címszóval.

Szk: *~t tart. 1780:* Abban az esztendőben[a] szoktak vala tartani kalandos-apát, bizonyos fizetéssel egy-egy esztendőre 2, két r. forintot ... fizetvén [Kv; EM XI, 224. — [a]1623-tól kezdve].

A jelzett társulat 1625. évi kiváltságlevelébe foglalt rendtartás 1. pontja a címszóbeli tisztségre nézve így rendelkezik: „Kivántatik mindenek előtte, hogy ilyen szép gyülekezetnek egy tisztességbeli jámbor személy előtte járója legyen, az az *apja*, melyet az egész Calandos, mikor annak ideje vagyon, egyenlő akaratból válaszszon, ki hogy ha vakmerőségre vetvén magát, az választásnak nem akarna engedni, tehát az Calandosnak vegezéséből vegyenek rajta egj forintot és annak felette az apaságot is reá vethessék [i.h. 221. — A további pontok részletesen megszabják az apának a céhbeli szerepét, viselkedését]. — Vö. a *kalandos-apaság* és a *kalandos-atya* címszóval.

kalandos-apaság kalandos-atyai tisztség; funcţie de şef/conducător ales al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Amt des Leiters der Kalandzunft. *1826:* Ha a' kalandos-apaságot viseltnek vagy viselőnek becsületes jó hirü nevü fia a Kalandos társaságban bevétetni kéredzik, őtet a társaság maga közé bevenni, és az ifjak között a' közép grádusba helyheztetni köteleztetik [Kv; EM XI, 377 A külközép-utcai Kalandos-társaság art. XXXI]. *1826 u.:* A kalandos-apa részéről leteendő eskü mintája. Én N. N. esküszöm ... Hogy a mostani kalandos-apaságomban hiven eljárok [Kv; EM XI, 378. — A teljesebb szöv. *kalandos-apa* al., az egész esküminta i.h.]. — Vö. a *kalados-apa* címszóval.

kalandos-atya kalandos-apa; şef/conducător ales al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Kalandvater/leiter. *1894:* A Kalandos társulatok élén áll a kalandos-atya, kit a január havában tartott rendes közgyülésen rendszerint két évre közös akaratbol és egyetértéssel választanak | A kalandos-atyák régebben fel voltak mentve a városi munka teljesítése alol, mert sokat kellett bajlódniok a miserabilisek eltemetésével | a kalandos-atya a társak közt támadt egyenetlenségeket, mintegy békebirói functiot teljesitve, intézi el [Kv; EM XI, 147.]. — Vö. a *kalandos-apa* cimszóval.

kalandosbéli I. *mn* kalandos-céhbeli, kalandos-társasági; al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; von der Kalandzunft/dem Kalandsverein. *1613/1735:* tartozzék az Apa a betsületes vénségek közül választani ötöt hatodikot az öreg Dékánt hetediket az Ifju Dékánt, nyolcadikot a Notáriust a kikkel az Apa a Kalandosbéli difficultásokat és Törvénybéli dolgokat igazgathassa, hogy az egész Kalandos ne látassék mindenkor fárasztani magát [Kv; a forrásra nézve l. a *kalandos 1.* al. az ez évből való kijegyzés jelzetében irtakat]. *1727:* Ha valaki ... más kalandosba akarna allani ... Sabadsagaban legyen az Atyanak, hogy a' négy Kalandosbeli Atyak az ő kigyelmek mellett levő öregekkel edgyüt tövenyesen (!) lasák meg vané igaz mentese a ki allasra avagy nem? [Zilah; Borb. II]. *1826:* Elöljárok 12 számból állok választassanak az öregebbek, és értelmesebbek közül, a notariusok 13-dik lészen, kikkel együtt az apa a kalandosbeli előadható ügyes bajos dolgokat igazitja el, egész Kalandost mindenkor fárasztani nem lehetvén [Kv; EM XI, 374 A külközép-utcai Kalandos társaság art.].

Szk: *~ ember* kalandoscéh-tag, temetkezési társasági tag. *1780:* Ez is a' Kalandos végezése, hogy temetési alkalmatossággal, vagy egyébütt is a kalandosbéli emberek ha veszekednek, büntetése 34 pénz [Kv; EM XI, 224] ✱ *~ szerszám* temetkezési társasági eszköz/kellék. *1780:* Mi ... Hidelveiek[a] ... egymást megrottuk egyenlő akaratból és minden kalandosbéli szerszámokat csináltattunk[b] [Kv; i.h. 223. — [a]Az öregebb hídelvi Kalandos-társaság tagjai. [b]Utána köv. a tagoktól készíttetett, ill. vásárolt szerszámok (fejsze, gajhó, deszka, kötél, tővágó-vas) fels.] ✱ *~ társ* kalandos-céhbeli társ, kalandos-társulati tagtárs. *1826:* A ki kalandosbeli társát méltatlan és illetlen szóval megsérti, vagy szidalmazza ... bűntettessék elengedhetetlenül d. 30 [Kv; EM XI, 376].

II. *fn* kalandoscéh-tag, kalandos/temetkezési társasági tag, *rég* kalandos; membru al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Kalandzunft-Mitglied. *1780:* Midőn a' Kalandosbélieknek a temetésen valo megjelenésre harangszó vagy dékány által hír adatik ... 's a' rendelt órára a' temetésen meg nem jelenik, 's meg nem jelenésének helyes okát nem adja, fizet d. 12. Az özvegyek pe-

dig csak d. 6 | Ha egyik kalandosbéli más kalandosbélinek sirásni megyen, hanemha atyafia leend, bűntettessék 1 frt | Ha a kalandosbéliek közül valamelyik a' temetésközben a keserves háznal az uton, vagy a' temetőben lármát, vagy veszekedést szerezne 's botránkozást okozna, az ilyen a' Kalandos közelebb esendő egybegyülésekor, további haladék nélkül az apa házánál büntetődjék 1 frttal [Kv; EM XI, 374, 377 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.] | Ez is az Kalandos törvénye, hogy ha valaki az Kalandosbéliek közül vagy szántszándékból, vagy vakmerőségből, vagy boszszuságból háromszori temetést el mulatna ... az kalandosbol kirekesztessék [Kv; i.h. 226 Az öregebb hídelvi Kalandos-társulat cikkei].

kalandos-céh 1. kalandos-/temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare; Kalandzunft, Bestattungsverein. *1797:* vásárolt volt az Exponens Nehai N Enyedi Lakatos Ferentz Vramtol ... egy felöl a Ns Kalandos Czéh ... szomszédságában két hold quártás földet [Nc; DobLev. IV/785. 1a]. *1826:* (A) felebarátunkhoz tartozó kötelesség lévén ... hogy az halottak rendes idejökben tisztességesen temettessenek el ... a' keresztyén eleink pedig e' végre ugy nevezett Kalandos czéhot vagy is társaságot állitottak, és ennek tagjairól, azoknak kötelességéröl ... ugy ellenben a' köztök valo jó rendnek megháboritói s a tisztesség, a' becsület regulái ellen vétőknek 's a társaságot megbántoknak böntetésekről Artikulusokat is irtanak, melyek ez uttal megvizsgáltatván, megjobbittattak szükséges hozzáadással megbővitettek, s ... tudás és szoros megtartás végett a Kalandos társaságnak a' város főbirója subscriptioja alatt, és notariusi extradatum mellett a nemes varos pecsétjével is megerősítve ki is adatott. I. Articulus. Minden a' ki a kalandos czéhban bé akar állani, akár ezen városból való légyen az, akár más helyről itten megtelepedett légyen, megkivántatik, hogy józan, jámbor életű, jó hirü, tisztességes és becsületes jó magaviseletü ember legyen, ki is beáltakor fizet d. 12. — II. Articulus. Szükség, hogy a' Kalandos társaságnak egy igazgatója legyen, kitől az egész társaság függjön, az egymásközt való szeretetnek 's jó rendnek fentartására vigyázzon mint a jó apa, a' maga háza népére; az honnan az ilyen becsületes jó hirű nevü apának is neveztetik igen méltán [Kv; EM XII, 373–4. — A továbbiakban kv-i külközép-, később honvéd-utcai céh, ill. társaság számára ünnepélyesen kiállított céhlevél összesen 33 pontban a céhélet szabályozása tekintetében részletesen intézkedik].

2. kb. földmíves-kalandoscéh/temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormîntarea a agricultorilor; Bestattungsverein der Landbauern. *1822:* A' Rosa hegy aljai kalandos Czéh[a] | Malatoi[b] Kalandos Czéh[c] [Dés; DLt az 1821. évi iratok közt. — [a]Hét, többségében román és 16 céhen kívüli tagot említenek. [b]A városnak egyik hegyen fekvő városrésze a Nagytemető környékén. [c]Alább így: a Malatoi Szánto Czéh].

kalandoscéhbeli kb. földmíves-temetkezési társulásbeli tag; membru al societăţii de ajutor pentru înmormîntare a agricultorilor; Mitglied des Bestattungsvereins der Landbauern. *1823:* Szánto v. Kalandos Czéhbelick a' Rosahegy alatt [Dés; DLt].

kalandos-dékán a kalandos-céh temetkezési foglalatosságának közvetlen irányitója; decan al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Kalandsdekan (unmittelbarer Leiter der Bestattungstätigkeit der Kalandzunft). *1780:* ennekelőtte 1623dik esztendőben kezdettenek volt a mi régi atyáink Kalandost tartani ... kalandos apát, notariust dékánt kelendven azoknak bizonyos fizetést ... a' dekánnak 80./. nyolczvan pénzt [Kv; EM XI, 223. — A teljesebb szöv. i.h. és *kalandos-apa* al.].

A kv-i öregebb hídelvi kalandos-társaság 1625-beli kiváltságlevelének 2. pontja a cimszóbeli tisztségre nézve igy rendelkezik: „ ... az apank[a] mellé ... rendeltessék két bizonyos atyánkfia, az kik viselljék az dékánságnak tisztit és az apánknak minden dologban legyenek segitséggel" | Ha valamely atyánkfiának halottja lészen tehát az apának először, annak utánna az két dekánnak tegye hirré ...; és mingyárást az dekánoknak legyen gondjok a sir ásatásra" [i.h. 220–1. — [a]A kalandos-apa].

kalandos-egyházfi kb. sirásó és temetkezésben segédkező egyházfi; slujbaş al bisericii care ajută la făcutul gropii şi la înmormîntare; beim Graben der Grube und der Leichenbestattung Hilfe leistender Kirchendiener. *1754:* Mindezen megirt Kalandos Egy házfiaknak és Harangozó számára járandó szántó földek és Széna füvek megdézmáltatnak [Vagyonösszeirás a kolozs-kalotai ref. egyházmegye lt; id. MNy XXXVI, 188]. — Vö. a *kalandos 5.* jel-sel.

kalandosi I. *mn* **1.** kalandoscéhbeli/társulásbeli; al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; aus/von der Kalandzunft. *1727:* kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására ... ilyen Articulusokkal concludaltassek[a] [Zilah; Borb. II. — [a]Köv. az articulusok fels.].

Szk: ~ *atya* kalandoscéhbeli/temetkezési társulásbeli atyamester. *1727/XVIII. sz.:* Mi ... Zilah Várossában Székely Utszában lako Nemesi és városi Személyek, kik ... ami régi boldog emlekezetü Elejinknek be võtt Kalandosi szép rend tartások szerint való Kalandosi Atyák voltunk, és mostanis ezen szép rendtartásnak mindenekben meg tartói es oltalmazoi öreg személyek vagyunk[a] ... Adgyuk tudtokra mindeneknek ...; hogy midõn hivatott volna bennünket egész kalandosul mostani becsületes Atyánk Tunyogi György Uram ... kalandosi szép rend tartasnak rendes igazgatására, hogy ... kõvetkezendõ maradeking kõzõt a szép kalandosi rend meg tartassék, és jobban meg erõsödgyék evégre ilyen Articulusokkal concludáltassék[b] [Zilah; Borb. II. — [a]Köv. a nevek fels. — [b]Köv. az art.] ∗ ~ *atyaság. 1727/XVIII. sz.:* Ha az becsületes Atyák a Kalandosi Atyaságok esztendejeket eltõltek ... szabadságában alyon az kalandosnak rajta hagyuk az Atyaságot két esztendõben, vagy tõbben is [uo.; i.h.].

2. a Kalandos nevü határrészben fekvő/levő; care se află în partea de hotar numită Kalandos; in der Dorfflur namens Kalandos liegend/befindlich. **Hn.** *1851:* A' Kalandosi volt szőlő helye [Erdősztgyörgy MT; EHA].

II. *fn* kalandoscéhbeli/temetkezési társulatbeli személy/tag; membru al societăţii de ajutor pentru înmormîntare; Mitglied der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. *1780:* Ezeket a' szerszámokat, melyeket mi Hidelvi Kalandosbeliek csináltattunk, hogyha visszavonás támadna, el ne idegenitse senki is, az mi kalandosi végezésunk [Kv; EM XI, 223 Az öregebb hídelvi Kalandos-társulat cikkei].

kalandos-nótárius a kalandos-céh/temetkezési társaság jegyzője; notar al societăţii de ajutor pentru înmor-

mîntare; Notar der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. *1780:* ennekelőtte 1625dik esztendőben kezdettenek volt a mi régi atyáink Kalandost tartani ... kalandos apát, notariust dékánt rendelvén azoknak bizonyos fizetést: ... a notariusnak 1./. egy vonás forintot [Kv; EM XI, 223. — A teljesebb szöv. i.h. és *kalandos-apa* al.].

A kv-t öregebb hídelvi kalandos-társaságban 1625-beli kiváltságlevelének 3. pontja a tisztséget *deák* néven említve, így rendelkezik: „Szükség ... az Calandosnak egy deákjának lenni, az kivel az apánk[a], az ő íráshoz való szükséges dolgait véghez vihesse: az is penig az régi mód szerént tartsa és viselje magát az Calandosban" [EM XI, 220. — [a]A kalandos-apa].

kalandosság kalandoscéh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare; Kalandzunft, Bestattungsverein. *1727:* Kalandosság Kalandosság után valo kaszállo [Gyalu K; GyU 273–4, MNy XXXVI, 188].

kalandos-szerszám (kalandos-társasági) temetkezési eszköz/szerszám; unelte le necesare la o înmormîntare (ale societății de ajutor pentru înmormîntare); Totengräber-Werkzeug (der Kalandzunft). *1780:* mi Hídelviek egyenlő akaratból megváltunk és hogy az akkori Várbeli vagy Belső Kalandostól békességesebben megválhassunk minden perpatvar nélkül 1680-ban[a] minden kalandos szerszáminkat, oda engedtük s így váltunk meg azoktól[b] [Kv; EM XI, 223 Az öregebb hídelvi kalandos-társulat cikkei. — [a]Itt a kiadásban (?) van; valóban az évszám kétes hitelűnek tetszik. [b]Köv. utána a különválás folytán szükségesnek mutatkozó szerszám-beszerzés rendjén a tagoktól vásárolt, ill. készíttetett gajhók (csákányok), fejszék, kötelek, deszkák, tővágó, vasak szerzésére fordított összegek fels.].

kalandos-társ kalandoscéhbeli temetkezési társulásbeli tagtárs; membru al societății de ajutor pentru înmormîntare; Mitglied der Kalandzunft/des Bestattungsvereins. *1826:* A Kalandos gyűlésében s egyebűtt is a' hol a' kalandosbélinek személyesen kell megjelenni, maga helyett feleségét, kalandos-társát, vagy más akárkit is nem küldhet, hanem személyesen tartozik megjelenni ...; az ez ellen vétőknek büntetése ... d. 12 [Kv; EM XI, 376 A Külközép-, később honvédutcai Kalandos-társaság art.].

kalandos-társaság kalandos-céh, temetkezési társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare; Kalandzunft, Bestattungsverein. *XVIII. sz. eleje:* a' Kalandos társaság Szánto fölgjek Szomszédságiban (sz) [Ne; EHA]. *1826:* (A) felebarátunkhoz tartozó kötelesség lévén ... hogy az halottak rendes idejökben tisztességesen temettessenek el ... a' keresztyén elcink pedig e' végre ugy nevezett Kalandos czéhot, vagy is társaságot állitottak, és ennek tagjairól, azoknak kötelességekről ...; ugy ellenben a' köztök valo jó rendnek megháborítói s a tisztesség, a' becsület regulái ellen vétőknek büntetésekről Articulusokat is irtanak [Kv; EM XI, 373 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.]. *1878:* a temetéseken kivált férfi nagyon kevés jelenik meg, ugy hogy sokszor a sincs, ki a sirt behuzza, gondnok inditványozza az ugy nevezett kalandos társaság felállitását oly modon, hogy az egész falu 2 részre osztassék; felszegre és alszegre s a melyik részen halál történik, onnan minden telektől egy férfi jelenjék meg a temetésen büntetés terhe alatt. A kalandos társaság felállíttatik; temetésen minden telektől egy férfi jelen lenni köteleztetik, a törvényes ok nélkül elmaradó az eklésia javára 20 kr-ral büntettetik. A falu két részre osztatik felszegre és alszegre; ha a felszegen történik a halál a felszegen lévő telkektől, ha az alszegen, az alszegi telkektől tartozik egy egy férfi a temetésen jelen lenni; mind két rész egy egy Dékán felügyelete alatt áll, ki a jelenlevőket számba veszi s a távollevőket megbüntetés végett a bírónak átírja. Dékánoknak megválasztatnak a felszegen Barta (Bandó) János, az alszegen Szénási Pál [M.bikal K; RAk 339, 342].

kalandos-társulat temetkezési egyesület/társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare; Bestattungsverein. *1844:* Az öregebb hídelvei Kalandos-társulat czikkei [Kv; EM XI, 223].

kalandozik 1. kóborol; a hoinări/vagabonda; herumstreifen. *1736:* Többen is vannak tudom ezek a Fiscus czigányi; de neveket nem tudom, mint hogj imitt amott széllyel járnak, kalandoznak a' czigányok szokása Szer(ént) [Remete Szt; TKl Makszim Péter (58) jb vall.].

2. barangol, csatangol; a umbla haihui; herumschweifen. *1705:* csütörtökön küldvén el innen[a] az úr egy darabontot Csanádra[b], hogy valami búzát és egyéb élést hozzon bé, aki is azóta oda kalandozván, ma megjött, és sokat hazudott [WIN I, 379. — [a]Nsz-ből. [b]Szászcsanádra (AF)]. *1736 u.:* mikor a szegény atyámhoz általjött Bölönből[a] Kálnoki Farkas Ürmösről[b] Maurer Mihály, itt ittanak, estve zekében, harisnyában öltöztenek, csuklyát a nyakokban, botot a kezekben, szánban tizenkét ökröt befogtanak, bele ültek a cigány hegedüsökkel együtt, a szán közepin egy öreg cseber bor volt edényekkel együtt, megindultak, itt Nagy-Ajtán[c] muzsikaszóval, kiáltozással s ivással egybenjárták a falut, által mentek Ürmösre, ott is úgy kalandoztak ... viradtig [MetTrCs 458. — [a]–[c]Bölön és Nagyajta az Olt jobb partján Hsz-ben, a velük tőszomszédos Ürmös a bal parton NK-ben].

3. kb. (ide-oda) cirkál, *nyj* kajtat; a umbla de colo (pină) colo; sich umhertreiben. *1633:* kj menenk Zele Giörgjel az vamos hidhoz eyfelkor taiban, es ott lefeküuenk, halla(m) hogy az Vy Malo(m) aitaja megh nylek, es sokat kalandozanak az Malo(m)hazba(n) en rea akarek menni, hogi meg lassam kiczioda, de Zele Geörgi ijezte el hogy az Vamost keresik az katonak [Mv; MvLt 290, 115].

4. kb. cselleng; a se duce de colo pînă colo; umherstrolchen. *1637:* en mellőlem fel kele Cziszar Pal, elsőben mind az szasznek keöze kalandoza, s monda ... hogi az szaszne rajta tartia az leanion az kezit [Mv; i.h. 291, 110a].

5. kószál; a colinda; herumschweifen, streunen. *1723:* En eleget kalandozék hol örömre, hol szomorúságra. Istennek hala az Gyeresi[a], Thordai, saardi[b] szőlőkőt jól találtam [ApLt I Apor Péter feleségéhez. — [a]Aranyosgyéresi (TA). [b]Sárdi (AF)].

kalandozó I. *mn* kalandos, temetkezési; al societății de ajutor pentru înmormîntare; Kaland-, Bestattungs-.

Szk: ~ *céh/társaság* kalandos-/temetkezési céh/társulás; societate de ajutor pentru înmormîntare; Kaland/Bestattungszunft/verein. *1816:* a Kalandozo Czéh Czéh Mestere Hajdu István | Hajdo (!) István a' Boldog Aszszony vagy Kalandozo Czéh Czéh Mestere [Mv; MvLev.]. *1823:* Néhai édes Anyánknak Sirját a Kalandazo Társaság által ki rendeltetett Sir ások ... ki hánták [Dés; DLt].

II. *fn* cirkáló, *nyj* kajtató személy; persoană care umblă de colo pînă colo căutînd ceva; Herumschweifer/strolcher. *1633:* Ha rea merőnk vala menny vgia(n) megh foghattiuk vala azt az kalandozott az Malomban, de en yeztem el Moga Palt, hogy egiöld az katonak keresik az vamost hogi meg eölliek [Mv; MvLt 290. 115b].

kalánfogó hámori szerszámfajta; unealtă de fierărie; Art Werkzeug im Hammerwerk. *1673:* Az hámorhoz való eszközök czek Egy vas vagdaló-fogó, egy kalán fogó ... két forrasztó fogó [CsVh 44-5]. *1684:* Kalán fogó — egy nro 1 [i.h. 92–3]. *1703:* Kovácsok vagy vas veretők eszközei ... kalán fogó nro. 2, lapos fogo nro 1 [i.h. 118].

kalánfúró lingură, burghiu lat; Hohl/Löffelbohrer. *1664:* Kalan Furu Nro 1 [Dés; Hr 2/23]. *1679:* Kanal Furu nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 70]. *1724:* Egy hordó aknája furó kalán furu [Koronka MT; Told. 29/12]. *1729:* Kalán furu ... nro 1 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 79b]. *1745:* Kerék agy nagy kalán furú nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1753:* Kerék Torka kalán furo Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks. 18. CII]. *1761:* Kalán fúró [Szentmargita SzD; i.h. 16] | Bokázo furü Nro 1 Kalan furu Nro 1 [Siménfva U; JHb XXXIII/31. 18]. *1770:* Kerékhez valo kalán Furu [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1848:* Csapozo furo három, Kalány furo egy [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVs]. — L. még MNy XXXVIII. 132; UF II, 314, 540.

kalangya 1. gabonakereszt; claie; Mandel (Getreide). *1570:* Vayda Janos ... vallia ... hogy ... Balint Thywadar vgian Rea Bochiatta Jwhait az Tharlora. Megh eneky (!) es Tetetet kart az kalongyakba [Kv; TJk III/2. 9-11]. *1596:* latam hogy az kalongya helyet megh latak, s negiedfel kalongyanak Itilek az dezmaiat az feóldnek [UszT 10/74]. *1679/1681:* Arataskor à hites vice udvarbirajaval, szamtartojaval, es más hiteles esküdtekkel ki menvén[a], mindenűt, minden nemű vetések(ne)k kalongiaiat igazan olvassak megh, mellyik földön mennyi, es micsodas gabona termett [Vh; VhU 669. — [a]Az ub]. *1697:* mar I(ste)n kglmibűl az aratás vighez megyen, bár egy bizonyos ember jűne ki az kalongyát fel olvasná [Szilágycseh; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1699:* a' quartalatlan followen ket teslás ökör leszakasztva, kalangyaim között járván kalangyaimat teptek huztak [Dés; Jk]. *1751:* a' Termésből minden tizedik kalongyát adták az Ecclesianak [Nyén Hsz; BLt]. *1769:* mikor bé hajtottak volt nagyobb részét a Falu ökreinek immár a buza Határban nem volt másnak buzája hanem az Ur Ecelja földin voltak még künn a kalongyák [Bögöz U; IB].

Szk: ~ *járni. 1749:* Kalongja járni menénk az mezőre [Tarcsafva U; Pl] ✱ ~*ba rak. 1639:* az zabot mind kalongjaba(n) raktuk, hogi nirkos volt az Csűr kertben hogi szaradgyon [Mv; MvLt 291. 208b]. *1724:* az Bányára menö ösvenyen fellyül lévö zöld buzát kalongyába rakván, oszszák négj felé [Asz; Borb. I] ✱ ~*ba rakat. 1737:* Az Arpábanis sokat le kaszaltattam s kalongyaba, vagyis buglyába is rakattam [Altorja Hsz; ApLt 4 Márton Mihály Apor Péterhez] ✱ ~ *gabona* kalangyába rakott gabona. *1806:* Ki tud Látott vagy Tapasztalt a Tanu hogy itten a Faluban vagy másuttis Lopogatott vagy Tolvajkadott volna, nevezetesen hogy másnak a mezőről ... kalangya vagy kéve gabonáját Törökbuzáját Fuszujkáját ... Loptanak volna? [T; Born. G. XIII. 14 vk].

2. szénaboglya; claie (de fîn); Heumiete. *1582:* 12 Aúg(usti) fogattam négy Gywteot az Kiraly retyre mert az zeel az kalongyakat el hanta wolt, fizettem masfélfél napzamot fizettem d. 72 [Kv; Szám. 3/V. 21 Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* Matias deak ... vigre le zalloth lowarul, Herczegh Palneis azonba ki vete magat az kalongiak keózze es oth eolelgetek egi mast [Dés; DLt 226]. *1672:* az kyraljfalui hataron az teren ualo szenajat mind el uitte uala az uiz, az Szent Martoni s az Dombai kalongjakot, szena bugljakot akkor ereössen hozta le mi felenk az uiz [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1753:* Első Kalongya Ó Szena ... Masodik Uj Szena [Karácsonfva AF; Told. 18]. *1776:* a' Nyárádnak voltak olly nagy Áradásai ... ugj hogj harmad ideje Bugjánkot, szénánkot, Kalongjainkot el hordotta [Backamadaras MT; Sár.]. *1844:* két ropant szekér szénát rakánk a' nagy kalangyából [Páncélcseh SzD; BetLt 1 Denes Petre (62) zs vall.].

Szk: ~*ba rak. 1687:* Ez iden Takaritott nyári, és eöszi széna, Kazalokban es Kalandgjákba(n) rakva, eö Ngk ide jövetelekor volt ez alab meg irt rend, és mod szerint [Fog.; UtI] ✱ *öreg* ~. *1590:* Vagion Mostan Az Varos kerteben zena ... Eoreg kalongya 6 ... Az Jara vyze mellet vagion kalongia 2 Kyben vagion Beoűeon zeker zena 8 [Kv; Szám. 4/XVII. 12].

3. vhány kalangyányi/kalangyával; de cîteva clăi de/din ceva; von einigen Mandeln (viel). *1573:* Anna Lowas tamasne azt vallia hogi eo Adot volt zalmat 55 kalongiat Matenak az haza Megfegie (így!) Mert Igen hitwan volt [Kv; TJk III/3. 274]. *1590:* mikor az eö vetett vetesse megh ért volna megh Arattünk benne kilench kalongiath [UszT]. *1594:* Hytek zerent valliak eztis hogi eök buzaiokbol minden hatt kalongiatul egi kalongia buzat attanak az varhoz [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. *1647:* Szena ... vagion Nyolcz kalongya ... Masut esmet hat kalangia [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1711:* tavasz buza több ném létt négj száz eötvén két kalongia, tavasztis arattattam két száz hatvan kalongjat [Szentlélek Hsz; ApLt 2 Borcsa András Apor Péternéhez]. *1730:* Kender lőt tiz kalongya igen jo, ki Csinalva [Noszoly SzD; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez]. *1769:* az ökrök ... mikor az Ur Ecelja buzajában kárt tettek volt én is ott voltam betsülésében s öt kalongyára betsültük volt [Bögöz U; IB. Paszkuj Tamás (36) zs vall.]. *1833:* Három bugja nád, melybe van 36. Kalongya [Katona K; Ks 73/55].

Szk: *magyar* ~. *1600:* Kerezturfalwaban ... Nemes Vdwarhazamnak kapuian belol walo aztagomath melyben wolt 300 magyar kalongya mindenestol el hordotta [UszT 15/79]. *1722 k.* Proventus Pastoris. Buza harom

egesz Magyar kalangya, Zabis anyi [Ludvég K; GörgJk 97] ✱ *öreg ~. 1724:* ket szanto földet bir(na)k ... tizenkét eoreg kalangja meg terem rajta [TKl 6 Anka Márkuly de Csot (56) ns vall.] ✱ *vhány ~ra való* vhány kalangyányi szénát termő (rét). *1589 k.:* az Zaldakban attak kett kalongiara valo zena heliet [Szu; UszT]. *1773:* egy hejen három gálongyara (!) valo szénafüvet attam volt [Csatószeg Cs; Hr Fasc. 7].

4. *~n* kalangyául, kalangyájában; în clăi; in Mandeln. *1564:* az w felsige neuire sarcholtattak meg bennwnk kin eötuen forintot kin hetuen öt forintot vöt annak felotte bwzaiat kalongian el vitette [Cssz; SzO II, 179].

5. *~ul* kalangyájában, kalangyába rakva; în clăi; nach Mandeln. *1625:* Az czepleó Buzanak az Negied rezett, de azt igy hogy ha kalongyáül oztiak el [Hszj *cséplőbúza* al.]. *1644:* Az my be takaritot buzaiok vagion ... kalandgiaul ozzak el valahanyan vadnak [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1713:* Az Szánto földek ... a közös buzabol, közös jobbagjokkal oeconomizaltattanak ... hanem annak idejeben egyenlőkeppen fel takaritván ... kalangyaul vagj szemül osztattjak [Baca SzD; JHb XLI/2]. *1774:* Arpa Szemül 7. véka, mellyetis hogy nem arathatták le kaszálták azért kalangyául nem tudgyuk meg mondani [Mocs K; KS Conscr. 17]. *1851:* A' kalászos gabona künn a' mezőn kalangyául, a' csős vékával, vagy Zsákkal ... fog két felé ösztatni [A.esküllő K; RLt O. 4].

6. *~(já)ban* kalangyául, kalangyába rakva; în clăi; in Mandeln. *1596:* Az fel chewrbe(n) Meraban wagion buza kalongiaban gel. 70 [Kv; Szám. 6/XIX. 25]. *1600:* Tudom hogy az wegezes zere(n)t kett eökret, s egy wnot boriustol megh atta az J az Anak esmegh tudom hogy buzatis adot ... de Lenart Peterne kalongiaiaban ott hagya el wezni [UszT 15/267 Farczadi Janos Farkaslaki vall.]. *1640:* (A jb-ok) megh buza ki hordasal, kalongyaiaban ualo be hordassal, Asztagh rakassal ... mind az Betthleniekkel eggyött tartoznak [Fog.; UC 14/48. 13]. *1708:* (A rozs) kalangjáb(an) vagjon a földökön [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1722:* Proventus Pastoris. Buza Gel. 1. Zab. Gel. 1. A kinek buzaja kalangyajában nincsen Metr. 2. A kinek Zabja kalangyajaban nincsen Metr. 2 [Péterlaka MT; GörgJk 117].

7. *~ja* egy kalangyányi/kalangyánkénti mennyiség vmiből: o claie (de ...); eine Mandel (viel). *1621:* az Jo Buzanak kalongjajatol teőbbet sekj ne adio(n) d 2. Az Keózep rendw Buzanak kalongjajatol d 2 1/2 Az igen szegenjteől d 3 [Kv; TanJk II/1. 236]. *1735:* egj véka el vetett Buzarol nem procrealodik, több, vagj leg fellyeb két Kalongja, hol másfél, hol penig két Vekát ereszt Kalongjája, egj Kalongjában vagyon Penig huszon öt keve [Mezósztjakab TA; JHb XI/9. 24–5]. *1752:* a' rosnak penig kalongyája egy vékát s más felet meg eresztet [Holtmaros MT; Told. 37/44]. *1761:* egy veka Buza után lehet 2 kalangyat prosperalni, kalangyája pedig meg ereszt 2 vékát és 1/2 némelykor harmot [Marosillye H; JHb LXX/2. 114-5]. *1774:* mikor 'a kóst szükeb vólt szalmának atták kalongyáját egy egy petákon az kastélyból [Szentdemeter U; LLt Vall. 64]. *1849:* A zab asztagba 350 kalongya lévén, ennek kalangyája 7 p. xrt ervén, ért az egész 40 PFr. 50 xr [Héjjasfva NK; CsZ].

8. *~jára/~jával* kalangyánként, kalangyaszámra: pentru o claie; nach Mandeln. *1598:* Az bechysek el menenek velúnk oda az hul en nekem buzam vala az Kis Antochy (?) Mihaly hazahoz, fel haghanak meg latak az búzat Ioúa hagiak, hogy Jo búza megh bechillek, egy egy forinton hagiak eöted fel kalongyaiara | Eleozer az foga bechist ... my el menenk az Drabo(n)t hazahoz, Az búzaban kj vonatunk, bechilleók eöted fel kalangiajaual egy egy forintra [UszT 13/38, 13/41].

9. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vmiből vhány kalangyányi; de cîteva clăi de/din ceva; von einigen Mandeln (viel). *1586:* 12 Kalondgia Zalmat wötte(m) Jstwan deaknetol ... d. 48 [Kv; Szám. 3/XXVII. 10b]. *1592:* Leöt ez Jdeón ... 407 Calongia Zab [Kv; i.h. 5/XII. 2] | Hodgiaj Janos chioualtatta vala megh minekeonk harom kalongia Arpankat [UszT]. *1617:* adott vala Fodor Pal egy kis szena Fúuet, melljen egi kalongia szena lótt volna, de az vtan magam orottam tóbbet hozza [Ditró Cs; LLt Fasc. 69]. *1647:* husz kalangya Arpatis chipeltetett el Gerendi Istuan Vr(am) [Drassó AF; BK 48/16] | Az Vizen tulis vagjon ... egi kalongia kaszalt Zab es Arpa [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1650:* Egy kazalaczka s Eöteödfel kalangya szena [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. *1669:* huszonhat kalongja viragos ki keszitet kender, egy falka szösz [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1758:* 90 kalangja köles gondviseletlensége miá nyersen egybe rakattatva(n) el rothadott [Torda; TJkT III. 275]. *1843:* A Királyi Fiscus hány darab Nádas tokat bir a kötelendi határon? ... külön külön hány Kalongya Nád terem rajtak? [K; SLt Vegyes perir. vk].

Szk: *egész ~. 1722 k.:* Proventus Pastoris. A Nemessegtöl nyolcz kurta kalangya Buza ... A Parasztsagtol ket egesz kalangya Buza [Felfalu MT; GörgJk 91] ✱ *kurta ~ → egész ~* ✱ *öreg ~. 1732:* Vagyon öreg kalongya széna nro 3 [Nagyiklód/Szászsztjakab SzD; TSb 51].

◇ **Szk:** *~ba rak átv* kazalba hány; a arunca peste grămadă; durcheinanderwerfen. *1769:* A kérdésben meg nevezett napon ... ki jüvén ... Putzi András ... hallám ezt mondja vala: Harkáék meg támadának itt ... de ha ma valahol rájok találhatok vissza fizetem nekik, azzal elmene a nevezett lako Hajléka felé s tsak hamar hallám hogy mind az ördögök dergetnek a Házba, heregnek, morognak mint a kutyák, s tsak hamar ki jüvén a Házbol Putzi András egy tsonka kardal mutattya nekem ezt mondván: Né el törték a kardomat Harkáék 's a Cselédeimmel együtt kalongyába raktak a Házamba, de ma ha tsak lehet viszsza fizetem nekik [Agyagfva U; IB. Kristoff András (26) szabad személy vall.] ✱ *~ra hány* kb. (nőt) ágyra vet; a trînti în pat (o femeie); (Frau) ins Bett werfen. *1688:* egy Seres Gyurka nevű Jnas mente(n) házamhoz jövén ... házamhoz jártotta[a], ott ijutt vendegéskedett, házamba(n) hálatta, párnát tött feje alá ... magam ágyamban kalongyára hánta a szolga ... etszaká(na)k idejen a' szolgámis othon hált [Szék SzD; SzJk 229. — [a]A feleségе].

◇ **Sz.** *1838/1845:* árpa ... szemhéjra pattanni szokott vérmes kelés, mit Erdélyben a nép imigy hisz elmulaszthatónak: A pseudoorvos egy sarlót vagy kést vévén elő, a kelés körül és felett jártatja, mintha éppen aratna, mialatt e beszédkét szavalja el: „Árpa, árpa! learatlak, kévébe kötlek, kalangyába raklak, szekérre teszlek, hazaviszlek, kicsépellek, felszórlak, megrostállak, megdagasztlak, kemencébe vetlek, megsütlek és megeszlek" [MNyTK 107. 12].

kalangyabér kepe (a pap, tanító részére kalangyául adott gabona-járandóság); dare în cereale (sub formă de claie dată preotului/dascălului); (dem Pfarrer/Lehrer in Mandeln gegebener) Kornzins. *1613/1687 k.:* a mikor ā Praedikátor és mester bérit meg szokták adni nyárb(an) ... tehát ā végzett napokra valaki meg ne(m) adná ā kalongya bért, tehát mindgyárást ā nap után égy bizonyos napra ā Praedikátor és Schola mester mindenik faluba(n) ki mennyenek és a falut az egyház fiak és ā falubéli birák őszve gyűjtsék és három forint birság alatt tartozzék ā falu béreket fel igazitani [Berekeresztúr MT; MMatr. 222]. *1722 k.:* Proventus Pastoris. Buza a Nemes emberektől Gel. 3. A Darabontoktol Gel. 2. A Parasztság kalangya bert nem ad [Görgénysztimre MT; GörgJk 105].

kalangyabúza kalangyába rakott, kicsépeletlen búza; snopi de grîu netreierat, clădiţi în clăi; in Mandeln gelegter, nicht ausgedroschener Weizen. *1676 u.:* A' hol ... két házas ember leszen, az ollyan ad a' ketteő harom kalongyát. A' Ki penigh kalongya buzat nem adhat, ad harom vekat az Somlyai vekával [Balla Sz; SzVJk 173]. *1680:* mellj Kalongja buzák(na)k Possessori az executiora p(rae)mittált Certificatoria Relatoriaban bővön declarálva vannak [Fejér m.; Törzs].

kalangyácska 1. gabonakeresztecske; clăiţă, claie mică; Mändelchen. *1808:* Hát arra emlékeziké a Tanu, hogy azon Hetven kalangyátskákat is ... nem a maga csürihez, hanem az erszény Lupujéhoz rakatta? [Erked K; LLt vk].

2. szénaboglyácska; clăiţă de fîn; Feimchen. *1791:* Csinyáltattam ... szénát ... az Erdőkön kalongyácskákot 4 [H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1798:* Az erdőn Csinyált kalongyacskakot 7 ... 3 buglacskát [H; i.h. 44-5].

3. vmiből vhány kalangyácskányi; cîteva clăiţe din/de ceva; einige Mändelchen (viel). *1742:* égy kalangyácskát[a] tiz vonás forintokon ada el [Méra K; AggmLt C. 12. — [a]Szénát]. *1750:* vagjon tavallyi szalma egj kalongyátska [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3] | kaszáltatott két kis kalongyátskát [Kárásztelek Sz; Told. 3]. *1823:* Az also-reti Széna egy kalongyatska [Budatelke K; Born. F. Ic]. *1840:* Még széna van három kalongyácska 's egy fenék [A.ilosva SzD; KfMiss.].

4. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vmiből vhány kalangyácskányi; de cîteva clăiţe de/din ceva; einige Mändelchen (viel). *1761:* Sárpataki Lászlo Ur(am) egy kalangyátska szénát tsinnáltatott az ide valo Lipitorokkal [Szeszárma SzD; BK. Popa Alexa (30) jb vall.]. *1765:* Margai Ferentz Vram(na)k ... Vagyon a Csüres kertben egy kalongyátska szenaja és egy kazlatska szálmája [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 9]. *1781:* edj kalongjatska széna vagjon [Esztény SzD; Told. 6]. *1794:* az idén nevezetesen elég avar gyujtogatás volt mindenfelé s nekemis ... volt egy kalangyatska szénám, s ha ki nem mentem volna oltamára ott égett volna [Nagykristolc SzD; JHb]. *1803:* Egy Kalangyátska Széna Hfr. 18 Dr. 36 [O.asszonynépe AF; DobLev. IV/862. 28b].

kalangya-csóváló kalangyákat csóvával tilalom alá helyező személy; persoană care marchează clăile cu şomoiog (ca semn de interdicţie); die Mandeln mit Docken unter Verbot stellende Person. *1684:* Dezmasoknak rendeltűk Assessor Uraimek közzűl Boldisar Deak, Tánács rénd közzűl Sárkadi Ferencz Vraimekat, Kalongya csovalok(na)k pedig rendeltűk eo kglmek melle Varga Thot Janos, Fazakas Marton és Gáll Istvan Uraimekat [Dés; Jk].

kalangyafenék szénaboglyaalj; fundac/podină de fîn; Schobergrund/unterteil. *1781:* az én Atyám ... egy tavaszon meg szorult vala Széna felöll... s itten ... Gaz rez nevezetű hellységen egy darab kalongya feneket meg vőn Néhai Vad Demetertől [DE 3].

kalangyajárás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~nak idején* kalangyakerüléskor/őrzéskor; în timpul supravegherii clăilor; in der Zeit der Mandelbewachung. *1749:* az Nyárban két esztendeje mulék Kalongja Járásnak idein az mezőben egy földnek borozdáján rendiben ülven az Falusiakkal [Tarcsafva U; Pf].

kalangyakaró par (pe care se clădesc claiele); Mandelpfahl. *1729:* a' Béres okolban ... találtunk a' kapun belol három rakás kalongja karot [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1779:* egjkor tsak oda jövenek Varga Tamás Ferentz és Peter Kalongya Karoval Vass Villaval hajitto fával [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Szekelly Mihally (48) lib. vall.]. *1797:* Az Istállo, és a Szekér Szin rész szerint fenyő Dészkákkal, részszerint pedig kalangya karokkal van fejűl bé padlásolva [M.igen AF; DobLev. IV/777. 19]. *1854:* Kalongya Karo 112. darab Szölő Karo — 475 darab horgas [Sárd KK; WassLt]. *1860:* Ezen erdőben ... vágattak ... kalangya karok, a' gátakhoz czapkák és gát vesszö [Vécke U; Told. 21].

kalangyál 1. gabonakeresztet/kalangyát rak; a clăi/face clăi; in Mandeln legen. *1596:* az mely feoldeket ... Zabo Gergely birt, Mihelt kéz aratua es kalangyalwa leze(n), meg aggyak az harmadott beleolle kmednek, az mi keppe(n) kmeddel vegeztwnk [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. *1673:* azon feőldön kalongyalt volna Balintfi kinek Jussával akarja birni azon földet az J [Kv; TJk VIII/11. 291]. *1784:* En Tudom azt bizonyoson azon kártékony Emberek Tihai Lakosok légyenek ... reggel ... szemeimmel láttam midőn mentem volna kalangyálni, hogy a' Tihaiak jöttek, a' praedált és ... által lopott Buzának el vitelére egy bihaj szekérrel [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 7].

2. szénaboglyát rak; a face clăi (de fîn); (auf)schobern. *1591:* Puzkas Peter ... vallia, hogi ez fogoli Jstwa(n) Deak ... mègh minketis hy vala hog oda mennewnk à zena fwbe halnj ... penteken penigh ... mind ot kalongialt utannunk [Kv; TJk V/1. 147].

kalangyálás 1. gabonakereszt-rakás; clăit (clădirea clăilor); Mandeln. *1843:* itt tűnik ki, hogy ők valoba nem csak dögök; de értetlenek is — jelesen kazalozás, kalongyálás- és asztag rakási mester⟨se⟩geket nem értenek [F.zsuk K; SLt évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

2. szénaboglyarakás; clădirea clăilor (de fîn); Aufschobern. *1591:* Fekete Mihaly Borosi Peter ... valliak ... penteken olikor ieöt oda hogi ... az kalongialashoz kezdet akkor es ot uolt welunk [Kv; TJk V/1. 145].

3. *1870 k./1914:* kalongyálás: több fiúnak keresztülkasul egymásra halmozása, az utolsó a tetején tapsol, a legalsó kiabál és fulladozik [MvÉrt. 17].

kalangyáló 1. búzakalangyát rakó személy; clăditor de clăi, persoană care clădește clăi; Mandel(n)leger. *1587:* Az Aratokra es Kalongyalokra walo keolchyegh. Az bwza Vetest es Mayorsagott Arattak megh az Jobbagyok. Az Buza kalongyalasra fogattam hatt olahott ... fizettem eozzesegel teole d. 60 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 10 Zabo György isp. m. kezével].

2. kalangyarakás, kalangya-rakni való; snopi de clăit; Mandel(n)legen. *1716:* Isten eo felsége az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzövekelje legeltetheti napkelettől fogva napnyugotig, a kit nap nyugott után ott találnak ha tzövekelve lészen is poena flor. 1. excipiálván ha urgens necessitas kénszeritti a mely illyen ha fogyato gabonáját végezni akarja vagy siető kalongyálója van etc mellyet akkor végben vihet egy ora alatt [A.csernáton Hsz; SzékFt 30].

kalangyányi 1. vhány kalangyával, vhány kalangyára való; de cîteva clăi; von einigen Mandeln (viel). *1748:* láttam egy kis buzátskájátis cir. 30. Kalongyánit [Torda; Borb.]. *1750:* Egy szegény Ember(ne)k vagjon reszben jutott circit(c)r három kalongjáni buzája egj tsomotskában [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 3]. *1754:* kaszaltatatt maga szamára két Kalangyani szenat [Veresegyháza AF; Told. 28]. *1774:* a két Zsitárok mondották, hogy azon 50ven kalangyányi Zab a fődiben veszet [Mocs K; KS Conscr. 79 Varro János (26) jb kulcsár vall.]. *1775:* a két Osztagbol mintegy negyven kalongyáni ősz Gabonát téptünk ki, más hellyre hordottuk, Gazlottuk [Karatna Hsz; HSzjP Michael Kun de Karatna (34) ns vall.]. *1777:* Néhai Pap Farkas eö klme ... több kalongyányi gabonájakat arattatta le, és Lovaival galázoltatta [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/5 Sornya Kira (80) zs vall.].

2. vhány kalangyából álló; clădit din cîteva/mai multe clăi; von/aus einigen Mandeln (bestehend). *1764:* egy buza asztag, mint egy Két száz Kalongyáni [Udvarfva MT; Told. 44/26].

kalangyarakás vhány boglyányi; de cîteva clăi; von einigen Schobern/Feimen (viel). *1714:* egy kalongya rakás szalma ... egy kalongya Széna [Pálos NK; LLt].

kalangyás 1. *mn* **1.** vhány kalangyából álló/rakott; clădit din mai multe clăi; aus einigen Mandeln bestehend. *1653:* ha az isten annira ualo aldasat agia bornak buzanak mindenik helire ... egi egi negi szaz kalongias asztagot hagiok es ötuen ötúen üeder bort [JHbK XLII/3 Kovacsoczi Zsuzsanna végr.]. *1730:* el végezvén a ... 400 kalongyas Asztagnak Csipelését masodszori szorasbol let eleje Mett. 201 Másodgya mett. 17 [Szentbenedek SzD; Ks 70. Szám. 51]. *1749:* a' Csűr körül volt ... egy száz negyven kalongyás Asztag, és egy mas ... száz kalangyás Zab asztag [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 22b Maria Prodán (64) jb vall.]. *1755:* Szalmájába pedig vala akkor az itten való Csürnél oh Buza Asztag négy négyszáz kalongyas, vagy többecskeis [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1797:* Két asztag Buza, édgyik két száz hetven, másik Száz harmintz Kalangyás is Summa negy száz kalangyányi [M.igen AF; DobLev. IV/777. 20].

2. ~ *búza* kalangyában lévő, csépeletlen búza; snopi de grîu netreierat, clădiți în clăi; in Mandeln befindlicher, nicht ausgedroschener Weizen. *1622:* Praedicator Jovedelme. Az Varos ad ä Pastornak egi sommaba(n) Tizenkett forintott Az Urak szakoztua adnak az Uduarokbol kalo(n)gias buszatt meniett akarnak [Bonchida K; SzJk 7].

3. ~ *bér* kepe (a pap/tanító részére kalangyául adott gabona-járandóság); dare în cereale (sub formă de claie) dată preotului/dascălului; dem Pfarrer/Lehrer in Mandeln gegebener Kornzins. *1871:* A gondnoknak kötelességévé tétetik, hogy a híveket a templom előtt szokott módon megállitván, a bérhordás napjának kitűzéséről értekezzék s akkor, t.i. a kitüzött napon minden kalongyás bért béhajtasson [M.bikal K; RAk 293].

4. '?' **Hn.** *1757:* A Kalongyás Szélyben [Vaja MT; EHA]. *1780:* Kalangyos elen (szö) [uo.; EHA]. *1791:* Kalangyos szöllö nevezetű Hegyben (szö) [uo.; EHA].

II. *fn* '?' **Hn.** *1608/1687 k.:* az also határban Kalongyásba(n) [Vaja MT; MMatr. 110]. *1757:* A Kalongyáson [uo.; EHA]. *1778:* az Kolongyoson (szö) [uo.; EHA].

kalangyaszám 1. numărul de clăi; Mandel(n)zahl. *1588:* Jutott dezmaban egj Kewes bűza az melj ot fekzik az Meray Maior haznal egj kis aztagban, a meljnek Kalongia Zamatt megh nem tűthattam [Kv; Szám. 4/V. 5 Gr. Veber sp kezével]. *1589:* A Meray Dezma buza tt kal. 90. Sum(m)aia a' Buza Klongiaknak 993. Ezekbol rakattam aztagot a' Major Kertbe tudniillik az itt valo Majorsagbol kibe vagio(n) kalongia zam 603 [Kv; i.h. 4/XI. 2]. *1594:* Az Somliai Maior kertben uagio(n) reghi aztagh, mellieknek az Kalongia szamat semmikeppen megh ne(m) tudgiak mondani No. 5 ... Kraznan uagjon az Maior kertben Reghi aztagh, mellieknek az kalongia szamat mint szinten az Somliaiaknak nem tudgiak megh mondani No. 8 [Somlyó Sz; UC 78/7. 2]. *1675/1688 u.:* Az Tavaszi vetesrőlis, ugi mint arparol, zabrol, borsorol, lenczeről, kenderről, lenről igaz szamot tarcz. mindeneket fel irass. mind kalongia szamot, s mind kőből szamot, hogj annal jobb szamot adhass [Borb. I Petki János ut-a csikcsicsai jb-birájához]. *1677:* az mi Kgls Asszonyu(n)k[a] Also Komanai Udvarházánál az mely jok most jelen vadnak ... arrul valo Extractus ... Majorság Asztag ... Kalangya szám 500 ... Dezma Aszt(ag) Kalangya szám 418 [UtI. — [a]I. Apafi Mihályné Bornemisza Anna]. — L. még UF I. 816.

Szk: ~*ot arat* kalangyaszám szerinti napszámmal arat. *1793:* Egy aratonak enni valo mellett 12 D(e)nar. Ha kalangya Számat arat s törvényes kévét köt kalangyájáért 3 D(e)nar [Szu; UszLt X. 80] ✱ ~*ra arató* kalangyaszám szerinti napszámmal arató. *1768:* Ajtonb(an)[a] kalangya számra arato Czigányok(na)k fizet(tem) Hf 5 [DobLev. II/390. 22a. — [a]K].

2. ~*ra* kalangyaszám szerint; după numărul de clăi; nach Mandel(n)zahl. *1595:* Mindenemwt a' hol ez Eztendeoben az zegenyeknek buzaiok volt eozwe compútalwan leot kalangia zamra, 678 kalangia [Kv; Szám 6/XIII. 11].

kalangyaszéna boglyaszéna; stog/claie de fîn; Schoberheu. *1685:* Az Csüres kertbenis Kalangja szena 1 ... Sarju a szigetben kalangja no 1 [A.komána F; UtI]. *1751:* nem félszé hogj valaki tüzet dug a kalangya szénádban, s el égetik [Kóródsztmárton KK; Ks 17/LXXXI. 18]. *1778:* Eddig elé szinte 3. kalangya oh kalangya szénát az ökrek el költettek [Solymos AF; Told. 6]. *1814:* Tavasz fölt a' midön már az idő melegedett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva, a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra, ugy hogy Szinte oda ölte [Dés; Ks 79. 29. 794]. *1830:* Tavai és Idei Kalangya Szénák [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 174].

kalangyatermés kalangyaszám szerinti gabonatermés; recoltă de cereale după numărul de clăi; Kornernte nach der Zahl der Mandeln. *1841:* sem a' kalangya termés, sem az, hogy abbol a' fel tett vékaszám szerinti mag jöhetett volna ki azon évekb(en) — az alperes által sem directe, hanem tsak hozzá vetöleg bizonyittatik [Dob.; Somb. II].

kalánka kiskanál, kávéskanál; linguriţă; Teelöffel. *1654:* kwldeottem ... külen egy Jwegh palaczk vizet, melybeölis harmadnaponként igyek égy egy kalankaual regellenken (!) [Gyf; BesztLt]. *1744:* Lapos nyelü ezüst régi vásott kalánkak 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. — Vö. az *ezüstkalánka* cimszóval.

Szk: *tojásevő ~. 1772:* 1 Fő szerszám reszelő egy tojás évő kalánkával [Egeres K; Ks].

kalánnyi vhány kanálra való; de citeva linguri; von einigen Löffeln (viel). *1778:* Mindenek felett szükséges a' forró nyavallyában Levöknek az böv ital ... Lehet ... egy szelet hajas közkenyeret, vagy két kalánnyi Zabot, árpát, vagy jól kimosott zab vagy árpa kását egy ejtel vizbe meg főzni két három szem asszu szilvával [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub. — L. Szini Karola kijegyzése]. *1786:* az Mlgos Urasag aszt sem engedi, hogy az Szegenység egy kalannyi italt bé hozzon az maga számára [Torockó; TLev. 4/13. 33].

kalánocska kiskanál, kávéskanál; linguriţă; Teelöffel. *1700:* Harom fejer kis kalánocska [Hr 1/20]. *1763:* hat aprob kalanotska [Hsz; Ks 23. XXIIb].

kalános I. *mn* **1.** kanálfaragó/készítő; care face linguri de lemn, lingurar; Löffelmacher-. **Szn:** *1712 k.:* Kalános Jankó (25) cigány [T; Törzs] | Kalanos Maki (26) cigány [Torda; i.h.]. *1768:* Kalányos Miklós (30) jb [Madaras MT; BK]. *1796:* Paraszt Kalános Goga János 65. Esztendös [Albis Hsz; BLev. Vall. 5]. *1805:* Kalános Todor 30 Esztendös ... zsellér [Szárazajta Hsz; HSzjP]. *1827:* Fogattam meg M Frátai Kalanyos Pávelt [Záh TA; WassLt]. *1838:* Kalányos Dani uj paraszt [Nagykapus K; RAk 9].

Szk: *~ cigány. 1754:* hét, nyoltz vagj még több kalános Czigányok [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1765:* egy fejér Lova volt a Cziganynak melyet osztán el tserélt volt ugyan Záhon ... egy szürke szörü Lóért egy kalános Czigánnyal [Záh TA; Mk V. VII/6]. *1803:* a Ragadoban ... Három Kalányos Czigány Hurubát tétetett [Kőrispatak U; EHA]. *1804:* az havasi Kalányos és Sátaros Czigányokatis mind eddig ezen hellyen ... nyarolni és Sátarozni tudom [Sárd AF; TSb 51]. *1839:* Kásovai[a] kalányos tzigányok taxája 4 Rft [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — [a]MT]. — L. még ErdO II, 846; RettE 349.

2. *~ kerékagyfúró* kerekesszerszám-fajta; lingură: Hohl/Löffelbohrer. *1720:* Kalános kerék agy furo nro 1 [Szurduk SzD; JHb XXVI/2].

3. *~* mesterség; meserie de lingurar; Löfflerhandwerk. *1835:* Dutsi vagy Som Jósef kalányos mesterséget folytat [DLt].

II. *fn* **1.** kanálfaragó/készítő személy; lingurar; Löffler. *1772:* Preda Gyorgy ... Ez kalányos ... Preda Lupuj ... Ezis kalános [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr]. *1814:* Gogosa Onu, Uj paraszt ... kalányos, és aranyász Bányász [DLt 640 nyomt. kl].

2. kanalas, kanáltartó; lingurar (un fel de cuier); Löffelbrett/blech. *1784:* A Cseléd Házban ... Egy veszszövel font paraszt Kalános, benne két fa kalányok [Rücs MT; Ks 21. XV. 22].

kalántartó *nyj* kalános, kalányos; lingurar; Löffelbrett/blech. *1677:* Egy pléh kalántartó öt kalánokkal v(a)l(e)t f.—//12 [Kv; DRL I. 155b]. *1775:* 1 Soitar 1 kártyos, és 1 kalany tartó x 4 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4].

kalantika-matéria kelmefajta; un fel de mătase; Art Seide. *1714:* Calantica Materiabul valo Elökettö [AH 43].

kalap 1. pălărie; Hut. *1662:* Azkik ... hajókra nem kaphattanak ... és Tisza általúszásának esnek s úgyis bele vesznek vala, úgy, hogy csak kalapjok, süvegek maradnának fenn a Tisza színén [SKr 140]. *1703:* az ki penig az kalapot veszi, nagyotska karimájut vegyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1736:* Viseltek[a] kalapot is nyárban, annak az elein csukroson fenállólag egybenkötött fekete strucz tollakot [MetTr 349. — [a]A férfiak]. *1745:* én kőszönék néki de semmit sem felele hanem Csak kalapját emelité [Szásznyires SzD; Ks Pap Gyurka (34) ub vall.]. *1780:* Gyuritza a kalapját a még észre vettem el vágotta frantiássan mint a több Urfiak és nem maradhattam tölle mig pantlikábul valo bokrétát nem vett a Boltbol és körül valo pantlikát széllest, és czifra kötest és gombot réája [Kv; SLt XXXIX Fr. Ferentzi lev.]. *1789:* vásárlatt ... 1 kalapat ... 1 par kestyőt [Mv; Berz. 7. 69/1]. *1829:* még sem kalapam sem bundám nints igazitva [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Hn. *1818:* Az Avas vagy Német Kalap nevü Helyen (e) [Marossztkirály MT; EHA]. — A jel-re l. AÉ 426–7.

Szk: *akasztatlan ~. 1823–1830:* Eléggé is ... kivántak a jurátusok rajtunk bosszút állani ... Azert magyar beszéd, rövid mentébe és akasztatlan kalapba való járás iránt szüntelen leskelödtek utánunk [FogE 107] ∗ *debreceni kupeces ~. 1838:* Dima Dani ... szökött el Debreczeni kupeczes kis karimáju kalapban [DLt 1165 nyomt. kl] ∗ *dubica-fejű ~. 1802:* Koka György ... vasvillájával ugy ütötte Föben az Exponenst, hogy a' Feje hátul bé hasadt, a' vére el lepte ... és ha nagy dubitza fejü kalapja nem lett volna ... Feje ketté hasadt, és halála történt volna [Mv; Born. XXXIX. 53]. — Vö. a *dubica-kalap* cimszóval ∗ *felakasztott karimájú ~. 1823–1830:* Amíg háromszögü felakasztott karimájú kalapot viseltek[a], addig az horgas fésüt a kalap karimájához bedugták [FogE 108. — [a]A XVIII. sz. végén a mv-i

diákok] ✱ *felakasztott teréjos ~. 1823–1830:* Az itt[a] volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak, azaz nagy, felakasztott teréjos kalappal, kászu stiblivel, vagyis olyannal, amilyen be itten Erdélyben is régen a nagyurak kocsisai jártak [i.h. 245. — [a]1796 táján Jénában] ✱ *felszegezett ~. 1823–1830:* A deákoknak nem volt szabad a kollégiumon[a] kívül horgas fésűt hordozni fejeken, egy garas büntetés alatt, hanem a fésűt a felszegezett kalapba dugták, s ott hordozták [i.h. 67. — [a]A XVIII. sz. végén a mv-i ref. kollégium épületén kívül] ✱ *florentin ~. 1844:* 1 florentin kalap takarittása [Kv; SL] ✱ *fogarasi ~. 1683:* Fogarasrol ez sz(erint) hoztunk egyetmásokat el ... Három Fogarasi kalap [UtI] ✱ *háromszögű ~. 1769:* Csik Sz. Simoni Endes Josef ur(am) Paludgyai Josef nevü Szakácsa ... Sárga hoszszu haju bajuszszu, publican szinü veres rokával prémezet mentébe, hasonlo nadrágba ... fekete háromszégü kalapja, fejér aba köppönyege elszökvén ... jo örizet alat az Udvarhelyi Tömloczbe bé hozni el ne mulassák [UszLt XIII. 97]. *1823–1830:* Ezen polgári katonaságnak[a] elöljáró serge ... állot a magyar mesteremberekből, kik is gránátszin mentében, magyar nadrágban s csizmában voltanak, háromszegü kalappal és magyar horgas karddal [FogE 259. — [a]Bécsben 1797 táján] ✱ *karimás ~. 1785 k.:* Papot kérnék[a], mert nagy asszonyságban Járdogálnék kamuka ruhában; De hogy a pap csak otthon kuttogna, Nem kell nékem karimás kalapja [Balás kódex: EM XX, 500. — [a]A vén lány] ✱ *kerek ~. 1811:* Lázár Deutsch Lébel nevezetü 'Sido, ki-is Kolosvári születésü, és Lakos, 20. esztendös ... szederjes Kakadert visel, szürke kerek Kalapja vagyon [DLt 46 nyomt. kl]. *1826:* Nyikita Krikos, Nagy Sink Széki Váradi születésü ... fekete törpe kerek kalapot[a] [DLt 36 ua. — [a]Értsd: visel]. *1836:* Juon Hejnutz ... viselt ... hoszszu oláhos inget, szebeni pakulárszűrt fejért feketésen sinarazva, ötska kerek oláh kalapot [DLt 1016 ua.] ✱ *kerekfejű ~. 1821:* Kükülló Vármegyei Hondorffi Közzlakos Rusz Ávrám ... visel lambos oláhos Babot, kisded kerek fejü kalapot, néha süveget, hoszszu inget [DLt] ✱ *kerek tetejű ~. 1836:* Marusan Juonnak ... Elszökésekor volt öltözője: kerek tetejü, széles karimájú kalap ... uj szür, viseltes harisnya [DLt 505 kv-i nyomt. kl] ✱ *kerek törpefejű ~. 1812:* Sztojka Bánuj nevezetü uj paraszt ... visel kerek törpe fejü kalapot, Oláh Bubot[a] a' millyent olt földén szoktak viselni [DLt 544 nyomt. kl. — [a]Így, de sajtóhiba lehet *Babot* h.] ✱ *korszikáner ~. 1809:* Komlógián Gligor ... Komlódról való ... A' Katona köntösbe ment el, u.m. korsikáner kalapba, sapkába [DLt 489 ua.] ✱ *kupeces kerek ~. 1848:* fekete kupeczes kerek kalap [DLt ua.] ✱ *magas kerek ~. 1817:* Zsiván Filipinus ... a' ki eredetére nézve ... Slavoniai visel magos kerek kalápat (!), fejér kasuppat, és botskort [DLt 69 ua.] ✱ *magas tetejű kerek ~. 1815:* Ezen levelünket mutato Nemes Személly Domokos Miklós ... Visel kék poszto fejér gombos kurta Lájbit, szürke poszto Magyar Nadrágot ... Magos tetejü kerek kalapot [Torda; TLt 1237] ✱ *magyaros ~. 1834:* Czieczedl Jakab ... viselt nagy magyaros kalapat [DLt 240 nyomt. kl] ✱ *mitroszki ~. 1843:* két kocsisoknak való mitroszki kalap [Kv; EMLt] ✱ *német ~. 1817:* Egy darab[a] ... jutott ... egy német kalap formán, vagy három Szegeletü két nyilból álló bokros Erdö Hely [UnVJk 291. — [a]Erdő] ✱ *nyúlszőr ~. 1770:* egy uij nyul ször Kalapjátis el vitte [Algyógy H; BK sub nro 1017 Bogdán Iuvon (60) jb vall.] ✱ *paszomántos (tollas) ~. 1743:* Egy ujj Tollas paszamántos kalap [O.fenes K; JHbK XXIX/28]. *1759:* A főispán úrnak[a] igen szép einzugja volt. Szép aranyos palocselben jött, előtte szép hámokkal s selyem-majc gyeplőkkel felkészült hat fekete ló, kocsis, forreiter német köntösben, paszamántos, tollas kalapjok [RettE 96. — [a]Br. Korda Györgynek, Kolozs megyei főispánnak]. *1781:* A kotsisok poszomántos kalapja [Mv; Told. 9a]. *1782:* Egy fejér ezüst paszamantas kalap [Nalác H; CsS] ✱ *pesti ~. 1806:* 1 pesti kalapat 2. 16 [Mv; Ks 34. VII Gr. Kornis Gáspár szám.]. *1807/1818:* 1 Pesti kalap a' Felejtárnak [Mv; Told.] ✱ *régeni pántlikás ~. 1791:* Régeni pántlikás Kalap 80 Den [Mv; MvLev.] ✱ *széles karimájú ~ → kerek tetejű ~* ✱ *tollas ~ → paszomántos (tollas) ~* ✱ *törpe ~ → kerek ~* ✱ *uniformis ~. 1836:* Egy uniformis Frakk Egy uniformis Kalap Egy uniformis Kard [Kv; RKA].

Sz: *ha ~ot akar csináltatni, ne csináltassa vargával. 1710 k.:* Rabutin ... Donegg föstrázsamestert öt vagy hatszáz lovassal először Déshez és azután Klöckelsperg generális commendója alatt Somlyóhoz küldte, és ez onnét irta vala néki, hogy már 7000 a kuruc, öszve bukafutozá, hogy hazud, s monda: Azt akarnám, ha tizannyi volna, tanuljon a császár, ha kalapot akar csináltatni, ne csináltassa vargával [BÖn. 938] ✱ *senki nem emel előtte ~ot. 1811:* Kár hogy oly' homályos szinek, 's eredetek, És hogy ugy meg-vetik a' többi Nemzetek, Hogy senki nem emel előttök kalapot, És soholt nem látni Czigány Papot [ÁrÉ 36] ✱ *sok ezer ~ hull el* sok ezer ember hull el/harap a fűbe. *1710:* Soha könnyebben sem pogány sem keresztény egy országhoz s olyan könnyen nem juta, mint akkor a német Erdélyhez, egy korbácslás nélkül fejet hajtának ... csak az egy Szeben városát amig megvette volna a német, bizony sok ezer kalapnak kellett volna el hullani [CsH 204. — [a]1687-re von. feljegyzés].

2. gyertyatartó-rész; parte a sfeşnicului (portativ); Teil des Handleuchters. *1753:* Réz gjergja tarto Kalapjával egjut 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1826:* Hat ezüst gyertya tartok Ladátskájokkal együtt ... mellyek közzül egynek kalapja nintsen [Koronka MT; Told. 19 gr. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Anna ajándékai közt].

3. kb. füstszűrő (kéményen); apărătoare (la gura hornului); Rauchfilter. *1753:* A Kémények füstölvén az Udvarban kalapokat tsináltattam hozzájok ellenzőnek Nro 4 [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag].

4. puskaalkatrész; piesă de puşcă; Gewehrteil. *XVIII. sz. v.:* Hosszuflitat (!) hozot a borbel ... Reszeltem kalapot és sörkanyszeget tsinaltam 15 [Szászváros; BK. Desi Ferentz kezével]. *1808:* Azon Puska ... Uj Szerszámmal uj rezezéssel lészen az árra Rfr. 63 ... Két uj szerszám Sroff xr. 24 ... Uj kalap szegestől xr. 48 [Kv; TKhf puskaműv.]. *1824:* Egy vasas ágyu Panganét Csöjü alkalmas Szerszámu Kalap nélkül valo Sárkányu Puska [Fugad AF; HG Mara lev.].

Ha. *1780:* kalapokot [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1789:* kalapak, kalapat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] | kalapat [Mv; Berz. 7 Fasc. 69]. *1794:* Kalapat [Mv; DE 3]. *1798:* kalapat [Drassó AF; TSb 24]. *1809:* kalapadann [Dés; DLt]. *1826:* kalapomot [Lisznyó Hsz; HSzjP Kováts Borbára (40) vall.]. *1835:* kalapat [Betlensztmiklós KK; HG Bethlen lev.]. *1841:* kalapamat [K; KLev.].

kalapács I. ciocan; Hammer. *1586:* az Nagi fwben kazaiok Jgen teoreót Czigant vitettem ala kazat es kalapachiokat forogatot fiszettem akkor nekie —/56 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. *1595:* Vittetem 2 Cigant ala, melylyekkel czjnaltattúk az kaszasok szérszamat; Czjnaltak és foldosztak 80 kalapaczot [Kv; i.h. 6/XVIIa. 272 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* 1. uy kaza. 1. kalapacz, 2. kalapacz wlö kazahoz ualo [UszT 8a]. *1732:* ezen kamorában ... találtunk ... egj rendbeli kovacsnak való miv szert, ugjmint egj nagj vas pőrőljt ... egj vas ülöt két kalapácscsal, vas fogoval, és vas njelű legjezővel edgjütt [Kóród KK; Ks 12. I]. *1817:* Egy jo Kolopáts [Mv; MvLev.]. *1843:* Bottyán Minya panaszolta, hogy Nékie el lopta ülüjét Kalapátsát [Bágyon TA; KLev. Tollas Jákob (28) vall.].

Szk: *flaszterező ~. 1825:* Két flaszterező Kalapáts [Dés; DLt 595] ✱ *kaszaverő ~. 1769:* Patkolo verö egy kasza verö ülöstol egy ... Kasza verö Kalapacs ülöstöl [Nagyercse MT; Told. 19]. *1790:* Egy kasza verő kolopáts [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy.]. *1817:* Kasza verö kalapáts ülöstöl [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. *1865:* Egy kasza verő kalapács és üllő két fen kővel [Szárhegy Cs; LLt] ✱ *kételű ~. 1819:* Más kasza karikájával, nyelével és két élü kolopátsával [HSzj *kaszakarika* al.] ✱ *kétkézverő ~. 1837:* A' Kováts Mihelybe Eszközök ... Két Kéz verő kalapáts [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *nádméz-törő ~. 1849:* Egy nádméz törö kalapáts Kolos várra vitetet [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *nagy ~. 1756:* Az Kováts Méhelyben ... Nagj Pőrőly 2 Szarvas Üllö 1 ... Nagy Kalapáts 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14] ✱ *patkoló ~. 1839:* Patkolo kalapács egy ... Köröm tisztito ... Lo Pipa ... Loszáj tisztito [Marosújvár AF; MkG] ✱ *pecsételni való ~. 1768:* Petsételni valo kalapáts 1 [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] ✱ *vas gombolyító ~. 1840:* Egy vastagabb vas gombolyitto kalapáts 25 xr [HSzj *kovácsműszer* al.].

2. kaszaverő kalapács; ciocan pentru coasă; Dengelhammer. *1764:* egy kasza karikástol kolopátsostol [HSzj *kaszakalapács* al.].

3. *simító ~* papirosmalombeli szerszám; unealtă folosită la moară de hîrtie; Werkzeug in der Papiermühle. *1842:* A' papiros malom mellett van egy kút ... A' kut mellett ... van a Simitó, hol a' papiros ki simittatik ... ezen Simitóban nyúlik el egy nagy gerendely, melynek végén kivül a' vizben kerék van, melynél fogva a' gerendely forgattatik, belsö végén fa fogak vagynak, méllyek a simito kalapátsokat emelik azoknak nyeleiknél fogva, — van itt két simitó, az edgyiken 3 vaskarika van, a kalapáts alatt egy karikával megkötött és fejül egy cas platennel bé vont fa van, melyre a kalapáts esik [Km; KmULev. 2].

4. *1776:* Kőlös Törö vállu Nro 1 3 kalapátsával [Mezősámsond MT; Berz. 17].

◇ **Szn.** *1699:* Kalapács Pál jb [Zetelaka U; UszLt IV. 53].

kalapácsüllő kaszaverő üllő; nicovală (de bătut coasa), bateă; Dengelamboß. *1625:* 1. uy kaza. 1. kalapacz 2. kalapacz wlö kazahoz ualo [UszT 8a].

kalapál hangosan ver (harangot); a bate tare (clopotele); Glocke anschlagen. *1839:* tegnap délbe égések voltak felső szin utszába ... de Anyám ... egyszer sem ijedt meg ugy, hogy görcse rá jöjjen, pedig bizony jo formán kolopáltak a' harangozok [Kv; Pk 7].

kalapcsináló kalaposmester; pălărier; Hutmacher. *1735:* Kalap Csinalo Nemeth [Kv; Dica XX. 14b].

kalapcsinálóné kalaposmesterné; soția pălărierului; Frau des Hutmachers | kalaposmesternő; modistă; Hutmacherin. *1685:* Kalapcsinalone [Kv; Dica XXX. 28]. *1737:* Kalapcsinalonné [Kv; i.h. XII. 88].

kalapéroz l. galoppéroz

kalapfestő kalapfestő-mester; vopsitor de pălării; Hutfärber. *1700:* Kalap festö [Kv; Szám. 40/II. 13].

kalapformálag kalapformájúan/szerüen; în formă de pălărie; hutförmig. *1785:* a külső Udvaron lévö kő Istállok végénél égy hinto Szin, a másik az Udvaron Nagy kalap formálag épitetett [Szamosfva K; Born. XXIXb. 20/15 Kornis Krisztina conscr.].

kalapkészítő-mester kalaposmester; pălărier; Hutmacher. *1800:* Portenstáin Josef kalapkészítő Mester [Kvh; HSzjP].

kalaplevelű lapu acsalapu; Petasites; captalan, brusture; Pestwurz. *1672 k.:* Kalap levelű lapu; Petasites. Pestilentzwurtz [PPG1].

kalapocska 1. pălărioară, pălăriuță; Hütchen. *1787:* (A) Leg kissebb árvának, Mihállynak 2. Pendejes Ingre, egy fonalas Materia Kantusra, égy kalapatskára ... égy téli flánel Kantusra [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 14].

2. egy kalapocskányi, egy kis kalapnyi; de/cu o pălărioară; ein Hütchen (viel). *1806:* insináltam, hogy ne terheltessek én nékem édgy kalapotska szilvát adni [Dés; DLt 82/1810].

kalapos I. *mn* **1.** kb. kupakos; (prevăzut) cu capac; mit Kapsel versehen. *1787:* Egy Kalapas Tengej vég szeg Dr. 3 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 5].

2. ? árnyéktartó (szem)ellenzős; (prevăzut) cu abajur; mit Schirm versehen. *1681:* Ón gyertja tarto, ketto kalapos Nro 3 Gyertja tartohoz valo vas koppanto Nro 1 [Vh; VhU 540–1].

3. ? *gúny* kalapot viselő; care poartă pălărie; Hut tragend. *1840:* Fülöp ur ezt mondá: Ne a fényes csattos kalapos talám azért kapta a kalapott, hogy a kalaposnak fogja pártját [Kvh; HSzjP].

◇ **Szn.** *1850:* Kalapos Ferentz [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz].

II. *fn* **1.** kalaposmester; pălărier; Hutmacher. *1741:* Nemet kalapos Ludveg [Kv; Dica II. 4b]. *1750:* Ferdinánd Kalapos [Kv; i.h. IIb. 12]. *1808/1809:* Udvarhely Városi Civis Dersi Szabo Josef 28 esztendős kalapos [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1860–1861:* a nyúl szintén bővön van, bőrét szőcsök, kalaposok, kereskedők jó áron szedik bé [Benkő, MszIsm. 11].

2. ? *gúny* "? *1840:* Fülöp ur ezt mondá: Ne a fényes csattos kalapos talám azért kapta a kalapott, hogy a kalaposoknak fogja pártját | Vizi István Urhoz igy szolla:

hová, meddig bátja, melyre ugy mondott gyöjjön nézzünk egy uj hellyett a kalaposok számára [HSzjP].

Talán a korabeli osztrák katonaságra v. hivatalnokokra von. gúnyos elnevezés. — A második adalék a II. 1. jel-hez is tartozhat

kalaposlegény kalapkészitő mesterlegény; calfă de pălărier; Hutmachergeselle. *1800:* Rener János kalapos Legény, 29 esztendős [Kvh; HSzjP].

kalapossüveg fejrevaló fajta; un fel de acoperămînt al capului; Art Kopfbedeckung. *1573:* Adam Katws Zok Peterne ... vallia ... vgy attak Rea egy kek dolman (!) es egy kalapos Syweget vgy vittek ely az eskolaba [Kv; TJk III/3. 58–9]. *1587:* zallasunkrol lopanak egi Calapos sweget el kit keolchion kertem vala mast kellet ithon erte vennem —/75 [Kv; Szám. 3/XXX. 10 Seres István sp kezével]. *1598:* Lútter Mihaly ... wallya ... zep tiztesseges ayandekot attam Thúry Janosnak mint egi 40 Naranchot azon kiwwl kalapos siweget poztot nadragnak valot [Kv; TJk V/1. 183]. *1630:* Anner Gabor Hozot Beczbeol ... 1 1/2 Tuszin kalapos swweget [Kv; Szám. 18b/IV. 45]. *1632:* Beczbeöl az minemw marhakat ... varadi Miklos hozott ... 1 Twzin kalapos swueget [Kv; KvLt II/69 VectTr]. *1655:* Egy szwrke viselt kalapos sweg — f. 1 [Kv; RDL I. 29]. *1657:* igen böcsülettel vendéglének és ajándékozának is bennünket: nékem ... kalapos süveget szép köves medállyal nagy arany láncot is adának [KemÖn. 277].

kalapossüvegű vmilyen fejrevalót viselő; care poartă un fel de acoperămînt pe cap; irgendeine Kopfbedekkung tragend. *1631:* az Mihaly Deak szolgaja forgodik vala az Úra mellett aztis ugi vaga Fileki Gergely ugja(n) egi kalapos süegü Czirkalo legeny kezeben [Mv; MvLt 290. 244b].

kalapszeg pisztoly-alkatrész; piesă de pistol/revorver; Teil der Pistole. *1808:* Egy Pistolyb(a) uj Dio boritékkal együtt Rfr. 2 xr 15. Uj Sárkány kalap szeggel együtt xr. 48 [Kv; TKhf puskamův.].

kalaptokforma-ládácska kerek ládácska; casetă/cutie rotundă; rundes Kästchen. *1780:* Cserei Uram beszélette nekem dicsekedve ... hogy nékem adták az Gróf Urak eo Nagyságok a kalap tok forma ládátskában lévő jo féle gyöngyöket is, mellyeket Ked is láthatott [BK. Beniamin Orosz de Sárd (20) ns vall.].

kalarábé l. karalábé

kalarás 1. román lovas küldönc/postás, *rég* posta; călăraş/călăreţ făcînd slujbă de curier; rumänischer Reiterbote. *1629:* Az havaselföldi vajdának ő nagyságának ... itt találtam Balás Déák uram levelével valami kalarásit [ETA I. 248 Toldalagi Mihály a fej-hez]. *1635:* Az mely leveleket kegyelmed Maurer Mihály kijövetele után nekünk az vajda colarassatól küldött, kiket hoztak meg benne, arról kegyelmedet ezelőtt tudósitottuk [TMÁO II, 279 a fej. Sebessi Boldizsárhoz]. *1656:* Kalarás menvin, nem akarám, hogy nagyságodnak kevés szóval irni elmúlatnám [i.h. 429 Balogh Máté a fej-hez Konstantinápolyból]. *1661:* Nem tudván, hogy vajda ő nagysága kalarása mégyen, igen sietséggel kelleték irnom [i.h. IV, 7 Szilvási Bálint portai kapikiha a fej-hez]. *1665:* Havasalföldében kalorást nem adnak, az vajda is ez után hasonlóval fizet Erdélynek, mint Erdély fizet nekiek [i.h. 272 Paskó Kristóf a fej-hez Konstantinápolyból]. *1666:* Az nagyságod 1. Januarii irt kegyelmes parancsolatját az havasalföldi kalarások megadták, melyből értem nagyságodnak rám való nehézségét [i.h. 300 Cserményi Mihály a fej-hez Konstantinápolyból]. — L. még TMÁO IV. 8, 41, 272, 302.

A román eredetű kölcsönszó az erdélyi fejedelmek és a havaselvi meg a moldvai vajdák diplomáciai levelezése útján és ezen a szinten terjedezhetett alkalmasint a vajdák erdélyi származású (magyar) irodeákjainak közvetitésével. Ennek bizonyságaként a köv. válogatott adalékokat idézhetjük: *1636:* Az fényes portáról érkezének meg pénteken estve kalarasim, és hozának kezemben nagyságodnak szóló leveleket [TMÁO III, 400 Máté vajda Rákóczi Györgyhöz]. *1655:* Az portára nagyságod irott levelét mindjárást elküldtük kalarasinktól [RákDiplŐ 181 Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz Iaşi-ból].

2. román lovaskatona; călăraş; rumänischer Kavallerist. *1621:* Az para postelnyk keöuet feö zolgainak ... Feier czipot Nro 2 ... Az kalarasoknak Abrak czipot Nro 8 [Kv; Szám. 15b/XI. 16]. *1644:* Ma Postelnik Konstandin uram mustrát akar vala csinálni lovasi között, de nem engedtem, mivelhogy most itt benn is az a hire, hogy több két ezer lovasnál, kalarás vagyon prope 700 [Veress, Doc. X, 173. Sebesi Miklós a fej-hez]. *1655:* Rebniken találtunk vala 9 száz zászló kalarást [RákDiplŐ 196 Mikes Kelemen a fej-hez] | Száva uram ... megindult volna ... az moldvai kallarások és vasárnap indulván, azokkal akarna járni nagyobb biztonságok okáért [i.h. 189 Jac. Harsányi II. Rákóczi Györgyhöz Konstantinápolyból]. *1666:* Az havasalföldi vajda kegyelmes uram csak nem ad kalarásokat az nagyságod szolgái mellé [TMÁO IV, 311 Cserményi Mihály a fej-hez Konstantinápolyból]. — L. még Ötvös Ágoston, Rejtelmes levelek I. Rákóczi György korából. Kv, 1848. 65; RákDiplŐ 212.

Havaselvi vajdai levélből idézhető a köv. adalék: *1655:* Az országi kalarások mind hozzánk hajoltak; magunk mellől el nem idegenitjük ... kalarásinkat mentest inditjuk az portára [RákDiplŐ 212 a havaselvi vajda[a] II. Rákóczi Györgyhöz Tîrgovişténél. — [a]Constantin Şerban].

kalarásság román lovas katonaság; călăraşi; rumänische Kavallerie. *1655:* Tegnap küldök Borost 5000 emberrel Bukarest felé, az Duna mellyékét járja el, az drabantság kalarásság arra lakott, az vajda boérok akaratjábul mindeneket felprédáljon [RákCsLev. 494 II. Rákóczi György anyjához a Havaselvéről]. *1662:* főképpen gyalogját minden elegy-belegy nemzetségekbül: magyarbul, németbül de főképpen törökbül, rácbul, oláhbul, görögbül, örménybül, tatárbul olly nagy számra nevelte vala[a], hogy szüksége idején azoknak erejekhez és tehetségekhez majd inkább bizhatnék, mintsem az egész országbeli kalarásságnak, vitézlő népnek is erejéhez [SKr 333–4. — [a]Matei Basarab, havaselvi vajda].

A havaselvi és a moldvai vajdák diplomáciai levelezéséből a köv. adalékokat idézhetjük: *1653:* Kosztandin vajda ... egy bizonyos számu kalarásággal az innen való szélyben jüvén, még birodalmunkban is általjöttek volt [RákDiplŐ 186 Georgius Stephanus moldvai vajda II. Rákóczi Györgyhöz Iaşi-ból]. *1658:* Az gyalog darabantság, Szérmisig és Kalarásság miatt ez ország fő rendei felette igen nagy háborgattatásban és üldöztetésben forganának ... némelyek török közé, mások Erdélyre, harmad rendbelieck Moldovára életek megtartásáért kergettetnének és szaladozának [Veress, Doc. X, 322 Constantin Şerban havaselvi vajda II. Rákóczi Györgyhöz Tîrgovişténél] — L. még RákCsLev. 494

kaláris l. kláris

kalastrom l. klastrom

kalász 1. búzafej; spic de grîu; Weizenähre. **Szk:** ~ *formára szőtt/varrott* kalász mintásan szőtt/hímzett; ţesut/brodat în forma spicului de grîu; mit Ährenmustern gewebt/gestickt. *1714:* Viragotskak Len fonalbul kalász formára szöttek agj Lepedőhez valok N 26 fl. Hung. 52 | Kalasz formara varrott fekete Seljem(m)el egjelitett (!) Palasthoz valo viragok N 3 fl. Hung. 6 [AH 29].

2. halszálka; oscior/os de peste; Fischgräte. *1633:* en bizonioso(n) ne(m) tudhato(m) mondani miczoda fele hall uolt, de azt latta(m) hog uolt eg' vyni hozzu az csontia s kalassa penig nem uala [Mv; MvLt 290. 119a].

kalászos 1. înspicat, care are/cu spice; ährig, Ähren habend. **Szk:** ~ *gabona. 1851:* A' kalászos gabona künn a' mezőn kalangyául, a' csős vékával vagy Zsákkal ... fog két felé ósztatni [A.esküllő K; RLt O. 4]. *1852:* A' Kalászos gabana künn a' mezön kalangyául fog két felé ósztatni [uo.; i.h. Tusai László jegyző kezével] ∗ ~ *termény. 1851:* Mind a' tavaszi, mind az őszi bár mily' nemü kalászos, és csös terményeket tartozik Máthé György jó időben le takaritani ... a' tulajdonos Úr asszonynak ... Alsó Esküllői[a] Csűrös kertjébe bé hordani [i.h. — [a]K].

2. ~ *búza* szakállas/szálkás búza; grîu aristat; Bartweizen. *1828:* Ősz Vetés 1828-ban tétetett é szerént ... Az Felső Követsesbe kalászas tiszta Buza 29 véka 8 kupa ... Az also követses tulso szélébe ... piras Buzát rozsast 34 1/2 ... az Puszta Szöllőbe elegy Buza [M.köblös SzD; BetLt 3].

kalauz 1. călăuză, ghid; Wegweiser, Führer. *1593:* Egj embert fogadot kalaůzinak (!) hogy Jnnet hazol kesen indult ijel kellet mennj adatot biro wram arra f — d 25 [Kv; Szám. 5/XXI. 100]. *1594:* Egy kaluznak fizetem Kw warig[a] mint hogy mind ijel mentwnk az wtat nem tuttwk f — d 40 [Kv; i.h. 6/VIII. 30a. — [a]Szt]. *1605:* Azt tudo(m) hogy mykor oda Jeöuenek Ez alperes az Nemeteknel eöuala kalozok s szabadon Jart es ualamit eö mondott az Nemetek azt chyleketek megh ha chjak Intetis [UszT 19/47 Olah myhalj sófaly vall.]. *1696:* Tűrnél[a] a' két okrőkkel el esteledvén éczakára fogtak uram Kalaůzt [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez. — [a]AF]. *1777:* innen Udvarhellyről valami Kalauzzal ... ki akartak indulni, Karátson Stefán a maga Kertin ment ki a' Falubol, Flora Kosztán pedig a' Kalauzzal ugyan a' maga kertin, elvesztvén egymást nem tanálkozhattak edgyütt; ... Flora Kosztán elment a' Kalauzzal Molduva felé [Sajóudvarhely SzD; KS]. *1785:* (Wesselényi Miklóst) a lovak előtt gyalog hajtván messze a falu felső végén kivül, a mezöig, s ott ültették fel a kalahuz lovára [DanielAd. 368 br. Bálintit Jósef, br. Orbán Antal és br. Bornemisza Jósef bizonyságlev.]. — L. még BTN[2] 83; KemIr. 315; KemÖn. 56, 60–1; SKr 326, 376–7, 519, 658; TML IV, 103.

Szn. *1630:* ? Kaloz Giörgj [Kv; RDL I. 19]. *1662:* Kalauz János [TML II, 387]. *1700:* ? Kaloz Ferenz, Kaloz Georgj [Farkaslaka U; UszLt X. 79]. *1819:* Kalauz Jó'sef [Kv; RKAk 321].

? **Hn.** *1781:* Kalotz bükkinél (sz) [Gagy U; EHA]. *1807:* Kaloz bükk (sz). Kalauz bükkiben (sz) [uo.; EHA].

Szk: ~*nak fogad. 1805:* kit hallott a Tanu, hogy kalahuznak fogadtanak? [Szárazajta Hsz; HSzjP vk] ∗ ~*nak hajt. 1763:* Kuti Sándor exponallya: hogj Lovas katona, Kökösi Falka István in Februario eczakának idejin ... kalauznak hajtotta [Uzon Hsz; HSzjP] ∗ ~*nak megy. 1750:* attam a Füsűs fiának, hogy kalauznak ment egy Német alá köz Czip. 4 [Mv; MvLt AAll.].

2. *átv* kb. irányutató; călăuză, îndrumător; Wegweiser. *1710 k.:* A rothadt tisztátalan beszédek szólása, hallása, olvasásában mint gyönyörködtem, azokban másoknak nemcsak társa, hanem sokszor nagy megbotránkoztató vezére és kalauza voltam [BIm. 1010] | Nem is kívánom én, hogy a világra kibocsássák ezt az írást[a] ... Lévén egyébaránt erre példám s kalauzom Szent Jób, Nehemiás, Augustinus, ama nagy doktor, Franciscus Petrarca és Jacobus Augustus Thuanus, kik magok irták le életeket [BÖn. 406–7. — [a]Az önéletírást].

3. *vall, átv* vezér; călăuză, conducător; Leiter. *1693:* Isten segedelméből akarok kimozdulni Besztercéről, idegen országokba bujdosni. Uram Jézus Krisztus légy énnekem ezen utamban kalauzom, légy vezérlő s igazgató útitársam, hogy elvégezvén ezt az utat, hálaadó dicséretet adhassak felségednek. Amen [Kv; KvE 223–4 VBGy]. *1751:* Isten a ti fáradságtok Fizesse meg adományitok Köszönettek hallgassa meg A mit kivántok adja meg Hogy ő légyen Királyotok Mennyben vivő kalauzotok | Ha szomot meg fogadjátok Isten lészen kalauztok [Hétfalu Br; EM LI, 124, 126 betl. játék].

kalauz-adás kalauz-állítási kötelezettség; obligativitatea de a asigura călăuză; Geleitsmann-Gestellungspflicht. *1717:* Kiváltképpén némelj részei székünk(ne)k ugj mint Kászon ujfalu, Kozmás, Tusnád, Danfalva generalis marsusb(an) Levén az mindén napi szekéréskedést, postálkodást kalauz adást számul sem tudgják tartani, melj miá bujdosik lakóssa [INyR Cssz, Gysz és Ksz rendeinek panasza].

kalauz-forma kalauzféle; care pare a fi călăuză; von der Art eines Geleitsmanus. *1747:* láttam hogy ... 3 katona kék köntösbe ... az által járó révhez jövének és egy kalauz forma ember is vala véllek [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb].

kalauzkodás activitate de călăuză; Geleitsmanntätigkeit. *1662:* De a vezér[a] ezalatt szorgalmatosan megjártatván a hegyeket a havasokat s a föld népét is ígirettel, adománnyal abba való kalauzkodásra felindittatván, a bevágott utakat, mellyeket az ott benn levők nagy szorgalmatossággal őrizének, elkerülvén, az havasokon által olly helyrül ütötték vala meg őket, ahonnét soha csak meggondolni sem tudták volna, s lőn rettenetes veszedelmek a szegény csikbéli[b] atyafiaknak [SKr 667. — [a]A szerdár, a török hadak parancsnoka. [b]Csikszéki].

kalauzol a călăuzi; (herum)führen. *1747:* azon embert az kancza farára fel ülteték hogy én által vigyem[a], es kalauzolyam őket [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb. — [a]A Kis-Szamoson]. *1757:* Tudgyaé vagy bizonyoson hallottaé a Tanu Hogy ... Groff Haller Anna Asszonynak ... egy Szabo János nevű Jobbágy szolgája Szt Benedekről[a] el szököt volna? ... Azon szolgának el szökésében szöktetéseben, kik lehettenek részesek, s kik

kalauzoltak? [Ks vk. — [a]SzD]. *1767:* Atyim Ursznak több szavai közöt hallám ezen szavait: te Avrám halgas, mert Pap Miklost is te kalauzoltad le az Alföldre, kire monda Atyim Avrám, te abban hazutz én nem kalauzoltam [Dupapiatre H; TKhf Luka Nutz (40) jb vall.]. *1782:* péntekre az Gántsi[a] Erdőre egy kevès vadászotra bennünket kalauzolni méltoztatik [Szentmargita SzD; SLt 17 Nemes József P. Horváth Jánoshoz. — [a]SzD].

kalauzolás călăuzire; Herumführen, Führung. *1747:* Kalauzolast, Levél hordozást, Strásállást maga lovával valo forspontozást, Andras Kovats ne praestalya [Torda; TJkT III. 150].

kalauzoló vezető; care conduce; führend. *1778:* a' Kolosvárra kalauzolo Ország Uttya [Bányabükk TA; BLt 11 Molduván Ignát (60) zs vall.] | (A földnek) szomszedja ... a' Kolosvárra kalauzolo ország ut [MkG].

kalauzoltatja magát a se lăsa călăuzit; sich (herum)führen lassen. *1777:* Karátson Stefán[a] ... midőn vette volna észre hogy némelly oda valo emberek réá ismérnének ... nem tartván bátorságosnak meg maradását, egy embernek ... adott öt Forintokat, és azzal Kalauzoltatta magát Máramarosban, és most is ottan vagyon [Sajóudvarhely SzD; KS. Agrisán Ilie (48) zs vall. — [a]Szökött jb].

kalauzság călăuzire, conducere; Führung. *1662:* Az szerdár az fő-fő urakkal s Bethlen Istvánnal, valami paraszt emberek kalauzságokkal élvén, sok gázlással verekedtek vala Gyulára [SKr 178] | Megindulván penig Kegyelmed Isten áldásából ide mifelénk, hozzon magával oly embereket, a kik ennek az helynek csinát-binját s az kalauzságot jol tudják, küldhessünk mindenfelé kimeket [TML II. 284 Kemény Simon Teleki Mihályhoz Misztótfaluból (Szt)]. *1672:* okossaggal járy, ne mint ualaky kalauzságot fizessen (így!) [CsALt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihaly nyitrai plébános lev. haza, Csíksztgyörgyre].

kalcinál ? hevítéssel ülepít; a calcina; kalzinieren, antempern. *1558 k.:* Wenusnak feyersege ez zerent lezen. Wegy kalcionalt soot, borkǫueth es timsooth Egienlǫkepen chalch(inal)va ezeket, oluazd meg anny echetben keuerve, ozton ebben hetcher heuitue oluazthua olchad az veres rezeth, lezen zep feier es lagy Minth on [Nsz; MKsz 1896. 287].

kalcináló-kemence olvasztó/hevitő kemence; cuptor de topire; Schmelzofen. *1558 k.:* az fǫld penyg, Mely Megmarad az tǫk Iuegnek feneken, kalchinald meg az kalcinalo kemencheben Meglen legien feier, Mikeppen az ho [Nsz; MKsz 1896. 286].

kalcinált-só ? hevítéssel ülepített só; sare calcinată; kalziniertes Salz. *1558 k.:* Wenusnak feyersege ez zerenth lezen. Wegy kalcionalt sooth, borkǫueth es timsooth Egienlǫkepen chalch(inal)va ezeket [Nsz; MKsz 1896. 287].

kalcinírozás ? hevítéssel való ülepítés; calcinare; Kalzinierung. *1826:* a Calcinírozás által egy Mása fekete zsírból 15 fontnál több apadás fel nem vétetik[a] [Jakó, Hamuzsír 81 Bánffy Ádám megjegyzései a szilágysági Magyarpatak hutaszámadásához. — [a]A tiszt számadásába].

kalcinírozlat ? hevítéssel ülepíttet; a pune pe cineva să calcineze; kalzinieren lassen. *1846:* Látván hogy ... az hamuzsírra alkalmas fák nagyon megkevesettek, ennek ki pótlására tsak hogy mentől több materiát készíttessek, az Falukon szedettem fel az hamut, úgy szintén az kevés számban főzni szokott zsidóktól hamuzsírokat meg vetettem, azt a Fabrikákban újra calcinírozlattam [Jakó, Hamuzsír 90 Bánffy Ádám szám.].

kalcun rövid csizmaféle; călţun (cizmă cu tureac/carîmb scurt); Halbstiefel. *1750 k.:* én szögőttem vala vinczelérnek az Méltoságos Asszonyhoz szegőcségem Penig volt egy kődmen egy kucsma huszonkét Véka buza két Pár kolczun egy Pár szőr nadrág [Igenpataka AF; EMLt]. *1801:* Szávu Popa mint egy 24. esztendös ... többnyire kurta csismába avagy ugy nevezet kaltzunba szokott járni [DLt nyomt. kl]. *1802:* Nyikuláj Szláva ... fekete Czondrában, fejér harisnyába, és rövid Káltzunba (: Tzöpökbe :) [DLt ua.]. *1804:* Matunik Thodor Kükülló Vármegyei Darlatzi ... visel Oláh harisnyát, Kaltzont, és egy szürke tzondrát [DLt ua.]. *1808:* Darabontnak Conventioja szerint ... egy Gyüszüért adtam Hfl. 2 xr. 40. Egy Botskor Szijjuért Hfl. 2 xr. 40 ... Egy Koltzunért Hfl. 6 [Gálfva KK; Ks 95].

káldeika káld, káldeus; caldean; chaldäisch. *1710 k.:* Apáczai Janos volt Barca-apácai szegény, ott aminémű szabadsággal élnek, olyan ember gyermeke ... János pedig theologiae et philosophiae doctor volt, és nemcsak tituláris, hanem valósággal ugyan doctus doctor volt, a zsidó és ahhoz tartozó chaldeica, syriaca és a görög nyelvben csudálatosan nagy perfectióra ment volt [BÖn. 550].

káldeus káld; caldeu; Chaldäer. *1662:* Jeremiásra[a] is ráfogták vala a jerusálembélick, hogy a Nabukodonozor népe, a káldeusok közé akarna menni, az okon megfogták vala [SKr 74. — [a]A Juda népét bűneiért ostorozó Jeremiás prófétát a jeruzsálembéliek — Egyiptom-ellenes és a Nabukodnozor mellett való magatartásáért — többször meghurcolták, megkínozták].

kalefaktor 1. gézengúz; ştrengar; Spitzbube, Taugenichts. *1573:* ne(m) latta mynt leot az haborwnak kezdety, hane(m) chiak hallotta eleosser Mongia volt gergel Imrehnek, Te califactor meg dwltad hazamat ... Imreis Meg zydia Mond hogi hazwch tyztessegem arwlo Esseh kwrwafyaul benne Mert en Nem dwltam | Anna Lakatos Antalne Azt vallia hogi ... Balasy gergel ... Megh zolitia Imre deakot ezt Mondwan varza meg te califactor, az Meg al, Mond gergel Myre hogi meg koborlottad hazamat | Anna Zabo ferenchne ... hallotta aztis Balasy gergeltwl zydya volt az hazban ezt Mondwa(n) Mah az esse lelek kwrwanak az kalifactornak meg kely zakadny az testenek [Kv; TJk III/3. 230–2].

2. kályhafűtő diák; student care are ca obligaţie încălzitul; Ofenheizer-Student. *1870 k./1914:* Calefactor: tűzcsináló. Minden szobában a 3–4 szolga-tanuló közül legnagyobb favágó, fahordó volt, az utánna következő vizhordo ... a 3-ik seprő és calefactor [MvÉrt. 6].

3. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: semmirekellő; netrebnic; Spitzbuben-. *1573:* Anna Zentlazlay gergelne, latta hogi Balasy gergel az haz elcot al volt es kyalt volt Imre deaknenak kwld Ide vgimond az vradat az califactor esse kwrwa fiat, mert az fwro lykba zegezem zakalat [Kv; TJk III/3. 232].

kalefok bádogkályha; un fel de sobă din tablă; Art Blechofen. *1596:* Hogy eo kegmek tanachwl meg hattak wala hog' az Calefokhoz walo ablakot a' ki az templu(m)bol be zolgal, az deakok ot be es ki ne búdognanak Rostelliosson be csinalnuk hogy keowet ahoz faragtattúnk attúnk keomywes Paternek ... d 75 [Kv; Szám. 7/II. 19].

A szó az erdélyi szász *Kalafok* 'Ofen aus Eisen od. Blech' tájszó átvétele. E többjelentésű tájszóra l. SSWb V, 16; WbHwsp 452.

kalendarista kalendárium-szerkesztő; persoană care întocmeşte/face calendare; Kalenderverfasser/macher. *1769:* Az Általag még azon modon teli van, a Kalendarista szüken biztatván ezen esztendőbe következő szürettel [Ne; Told. 5a].

Sz. *1811:* Jól-mondják: Hazugok a' Kalendaristák [ÁrÉ 160].

kalendárium 1. naptár; calendar; Kalender. *1580:* 5. January hozattam az Tanach hazhoz keet Calendariumot attam erette d. 14 [Kv; Szám. 3/V. 5 Lederer Mihály sp kezével]. *1591:* Masodik Janua(r)y hozattam popirasat az Tanachyhazhoz f — d. 2 Eod(em) die hozattam keet kalenderiůmat ... f — d. 16 [Kv; i.h. 5/I. 5]. *1610:* egy kalendariomat hozott Horuat Janos [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1646:* Kallendariomot vettunk Varos szamara dr. 12 [Mv; MvLt AAll. 6]. *1672:* Az erdélyieknek sok köszvént és kolyikát mond az idén a török császár calendariumja [TML VI, 184 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1735:* exhibealvan ugyan pro A(nn)o 1720 sonalo égy Calendariumat azon Calendariumb(an) tészen Consignatiot az Asztaltartás iránt valo Conuentiorol [Torda; TJkT I. 95]. *1748:* Vagyón adósságóm Hunyadi Stoikitza Miháljnál négy Magyar Forintom, az Kalendariumamban való annotatiom szerént is [Vh; WassLt]. *1850:* a' kalendariomba fel van irva [Kv; Pk 6].

A régi kalendáriumok üres lapjai, ill. laprészei családi, gazdasági, számadási krónikás és más természetű feljegyzéseket is megőriztek. A fenti 1735, 1748 és 1850. esztendőbeli adalékok is erről tanúskodnak.

Szk: *históriás ~. 1586:* 10 Marty B. vram hagiasabol wötte(m) egy historias kalendariomat Kalmar Janosnetwl ... d. 24 [Kv; Szám. 3/XXVII. 11b] ✱ *kuruc-magyar ~. 1705:* Úgy van pedig a dolog determinálva, hogy mivel a szász kalendáriumban Szent György 23-án vagyon, a másban pedig, mind a kuruc magyar kalendáriumban ... a romano catolicus kalendariumban hasonlóképpen 24-én vagyon, a németeket csütörtökre ... — minthogy akkor nem is böjtnap vagyon —, a magyarokat pedig péntekre hívjuk[a] [WIN I, 409. — [a]Ebédre] ✱ *szász ~ → kuruc-magyar ~.*

Sz. *1796:* a' fel kért Levél nem Törvényes, és ha szintén a' praetendenseknek kezekbe volnais, a' magok praetendalt Privilegiale Jussoknak meg mutatására tsak annyit használhatnak vélle mint a' tavallyi Kalendariummal [Mv; TLev. 5/16 Transm. 81 tábl.].

2. naptárszámítás; calcul calendaristic; Kalenderrechnung. *1710 k.:* Amint pedig 365 napon felül 6 óra marad, az kénszerítette a mostani kalendáriumot a keresztyénségben felállíttatókat, hogy három esztendő álljon mindenkor egymás után 365 napból, és osztán a negyedik esztendő, mely már bissextilisnek neveztetik, légyen 366 nap s nyelje el azt a négy esztendő alatt öszvegyűlt hat-hat és in summa 24 órát [BÖn. 452].

Szk.: *régi ~* ónaptár, Julianus-naptár (számítás). *1598:* Elseó fizetes legyen hushagio vosarnap, ez Regy Calendariu(m) zerent [A. jára TA; Berz. 7. LXV/8] ✱ *új ~* a Gergely-féle (Gregorianum) naptár(számítás). *1592:* az icóuendcó Mind Zent Napiara az Vy Cal(endarium) Zerent, tartozzam minden fogiatkozas nekull eó kemenek Jakczj Anna Azzonnak ... 73. magiar fo(rin)tot es d. 55. kez Penzull megh fizetnem [Perecsen Sz; WLt]. *1598:* Elseó fizetes legyen hushagio vosarnap, az Regy Calendariu(m) zerent, az Masodik fizetes Dominica misericordia, az vy Calendariu(m) zerent [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8]. *1599:* Amy nezy az zeoretnek dolgat ... Ispotaly mester Vram az vy calendarium zerenth valo zent mihaly nap vtan valo zombaton Jdest 2 die 8bris zedgyen [Kv; TanJk I/1. 344] | Jllien dologbul[a] ideztettem megh Kerezthuri Christoph vramat eo kegmit ... Commissiora ... Nagy karachion esthyn, az az, vigesima quarta Decembris az Vy kalendarium zerinth [Dés; Eszt-Mk. — [a]A dolog részletezését a kijegyzésből elhagytuk]. *1677:* Az Uj Kalendarium ez Országban-is bévétetet, azért mivel hogy mást szomszéd kőzeleb valo Keresztyén Országokban-is acceptaltatot [AC 85].

Az egész középkoron át, 1582-ig a Julius Caesar-féle, ún. Juliánus-időszámítás volt használatos. Minthogy az az időszámítás tévés volt, így a Juliánus-naptár 1582-ig mintegy 10 nappal maradt el a valóságos csillagászati időponttól. Ezért XIII. Gergely pápa 1582-ben elrendelte az új naptár, a Gregoriánum bevezetését. Ez a naptári számítás, főként a protestáns többségű országokban, így Erdélyben is csak lassan terjedt el; ritkán még a XVII. század elején is ó- v. régi naptári hivatkozással a Juliánus-naptár időszámítása szerint kelteztek. A fennebb közölt utolsó kijegyzés tanúsága szerint csak az AC iktatta törvénybe az új naptár kötelező használatát.

kalendáriumbeli naptárbeli; din calendar; Kalender-, aus dem Kalender. *1653:* Egyéb dolgokat lássad a kalendáriumbéli krónika-szabásuban[a] [ETA I. 139 NSz. — [a]A nevezetes hazai és világtörténeti eseményekre von. tájékoztatásokat tartalmazó *históriás kalendárium*-ra gondolhatni.].

kalendáriumocska naptárocska; calendar mic; Kalenderchen. **Szk:** *asztali ~. 1847:* Maga számára tett le vagyis küld általam az angyal néhány darab csekélységet válogatott dalművekben, és égy asztali kalendáriomocskát [Kv; Pk 7].

kaliba 1. kunyhócska; colibă; Hüttchen. *1570:* Brassay Symon, Megh eskwek es ezt valla ... Mykor az vyzttay[a] ember haytia volt Eokreit az Talas Mathe zěleye gepwye mellet ... Az Talas Mathe haygalny kezte feoldel es karo Darabal az Eokreket Az vyztay ember azon keppen Matet ... Mathe az kalibaban fwtot, Zabliat Es egy darab karot hozot ky kezebe [Kv; TJk III/2. 46. — [a]A közeli Vistából való]. *1572:* tuggya, hogy az draguzlo az lapistake (!)[a] volth, es az nagy keminy pater reayok Menth, kalybayokath le vagdaltatta es tolok el foglalta, az olta ewk byryak [Erdőfva K; KP. Chinte Janos jb vall. — [a]A közeli Lapistya lakosaié]. *1681:* mind-

czek jöveveny Sellerek, Öröksegek ninczen; az hol Laknak az Úr réteből szakasztottak a' Tisztek ... ezek czak kalyibaban lak(na)k Sellerül szolgal(na)k [VhU 122]. *1717:* (Egy határrész felett) az Igenpatakiak ... a revolutiotól fogva kezdették czivodni az Czelnaiakkal ugj hogj Kallyibaiokotis az Czelnaiak az Igenpatakiak(na)k azon helyről el hanták [M.igen AF; TGsz 51]. *1725:* tiltotta Bobolyekat Czibere Demián, hogj mellette ne csinálya(na)k Kajibát [Ugruc K; JHb III/78]. *1757:* Jobbágyok is laktak ezen hellynek felső végin ... az után a' Molduvaiak el jövén kalibájokot elégeték [Gyszm; DE 3].

Szk: *bütü* ~ hátsó kunyhó. *1769:* Vettünk egy feszit a bütü kalibához 30 xr [Kvh; HSzjP] ✱ *szalmás* ~. *1688:* Vagyon az vizi Malmon fellyül egy Dürüczkölö ... egy szalmás kalyiba elötte, abb(an) vagyon az dürüczkölöhez valo három vedres Rézüst [Csicsógyörgyfva SzD; BK] ✱ *vámos* ~. *1633:* kj menek az hidhoz es lata(m) hat az egik vy rekez az vamos kaliba felöl az hid vegen vagio(n) [Mv; MvLt 291. 115a].

2. csősz/pásztorkunyhócska; coliba paznicului/ciobanului; Feldhütte. *1587:* mikor az Hauason az kalibakat el egettek volt vittwnk volt birot rea annak megh latasara es rea hiuasara d. 12 [Kv; Szám. 3/XXXII. 9]. *1592:* Eoseokteol Attioktol marat Nywlad tartomania, senatis keoteottem ott ... melliet altal vittem teob tarsaimmal az Ilkey zallasba(n), kalibanak | latta marhaiokat az peres helyben az fanchialiaknak ott tartottak taligaiokatis latta hogy az erdeoben ott voltanak kalibaiokis volt [UszT]. *1744:* lévén egj Kajibank az szölö hegjen [Mezőzáh TA; Told. 28]. *1747:* Rob Urszuj ... az eö Nga Gujája mellet telelt ... abban az idöben ot a gujások kajbajoknál egj Krisán nevü ember ... mind tsak ot tékerget a gujások kajbájok körül a Szilágy mellet [A.várca Sz; Ks 27/XVII]. *1760 k.:* az emlitett szöllö pásztorok Gabanainkat. Diszno Dinyéinket szabadoson minden tartozkodás nélkül lopják prédálják kalibájokban bé rakják [Torda; KW]. *1770:* menék az Csősz Pásztarunk Farkas Joszip Kalibájához és ott az Pásztorral pipára gyutánk [Dés; JHbB 361]. *1796:* a nyári örizöknek is mindenütt az idönek mivoltához képest szokott lenni Szinnyek Kajibájok ... Köteles tehát a Communitas az én örzö Házamot megszenvedni midön külömben hasznot nem vehetek [Kv; KvLt Prot. oec-pol. III/3. 362–3].

Szk: *csobáni* ~ pásztorkunyhó. *1850:* A' kibérlett helyen találtató csobányi kalibát — marhák oklát ... és itato kutat vállujával ... a haszonbérlö ... a' haszonbér üdeje alatt tökélletesen ... megigazittassa [Km/Kajántó K; KmULev. 2].

3. (cigány)putri; bordei cocioabă (de ţigani); Zigeunerhüttchen. *1640:* Ott bementek az cigányok kalyibájában, s ittak ott, ugrottak s tánczoltak | Varga Balázs Erzsók ismét az cigányok galibájában hált [Mv; MvLt 291. 233a–51 átirásban!]. *1649/1650:* mikor az Czigányok az Piaczon Halot vetettek volna az Ebeknek, Egy dizno Suldójet Ferenczy Peternek az Cziganiok az Hálo mellett meg eoltek es ki az Kalybaiokhoz vondoztak meg perseltek [Kv; ÖCJk]. *1738:* Mint hogj Városunkb(a) sok Czigányok telepedtenek, kik miatt tüz által lejendö kárunk(na)k eltávoztathatasa végett ... Concludáltatott hogj ... hajtattassanak ki a' Városrol, a' Nms Város Czigannyin ... kivül minden Czigányok ki-hajtattassanak, és kajibályok el-hányattassék [Dés; Jk 502b]. *1746:* laktanak némelykor Czigányok is rajta Sátorban, és kajibában [Kissajó BN; Ks 7. XX. 19]. *1843:* Bánpatakán ... tudakazodva Dina Czigány után ... Láttam az üres Kalibáját is mellybe lakott [Bágyon TA; KLev. Bottyán Mihály (60) vall.].

4. sátorszerü tábori szállás; adăposturi improvizate la o tabără; zeltartiges Feldquartier. *1595:* Az Zénafü és Zenaiarol penig ezt mondhatom ... Apahida felöl: Egy nehany rendbelj Sereg Nep lakot raitta: En magam oluastam 16. kaljbat: az mellyet mint egy Taborj hellyen czjnaltak volt az Christoph Deak szolgaj és hada nepe: Melyek nagy tapotast es nyomast czelekettek vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 274 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1644:* Meg nem adván az várost[a], visszaszállottunk táborostól Barca nevü falura, öt egész napokon ott lévén, hallatlan rettenetes hidegeket és fergetegeket szenvedvén, rossz kalibákban szenvedvén [Kv; KvE 174–5 LJ. — [a]Kassát]. *1662:* Ez is tapasztalható nagy gondviselése vala az Úristennek, hogy a rettenetes esőleszakadásban a nép éjjel-nappal sátorok s galyibák nélkül, csak a lovak hátán verettetvén és áztattatván ... mindazáltal az Úristen már ollyan hideg összel, októbernek utolján ... úgy mértéklené az időt, hogy mint szintén egy nyár közepében nem nagy sanyarúsággal szenvedhetné a vitézlő nép [SKr 188]. *1683:* Minden hadnagy az alattok valókra oly szorgalmatosan vigyázzon, hogy hír nélkül senki sehova ne járjon, kinek-kinek sátorát, kalibáját ottan-ottan meglátogassa [EOE XVIII, 138 Hadi szabályok]. *1686:* Oly nagy kerengő szél lött az táboron, hogy sok kalyibát elrontott [WassN 57].

5. kb. piaci (áruló)bódé; chiosc/gheretă din piaţă; Marktbude. *1602:* A boltokon es kamarakon keoweol valo kalibakat az piatteczrol minden cheoteorteokeon estwe hazahoz vigie, Alioquim az vasarbirak Authoritasok legien el haniatasara [Kv; TanJk I/1. 424]. *1629:* Hallottam ezt a piaczon mikor ... az hamar mihalyne kalaczat arullia vala Boitos ersok, az Fekete Katos Galibajaba(n), mikor rea ment vala Fekete Kato Boitos Ersokra s kitaszigala az galibabol szidais rutul hogj ki kurua innett ugj mond [Mv; MvLt 290. 173b].

Szk: *vásári* ~. *1821:* 'A Vásári Kolibának reparatio(jára) 40 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 137].

6. *kutyák* ~*ja* kutyaól, cuşcă de cîine; Hundehütte. *1840:* a Csür kert mellett egy régi válu kutyák kajibája 1[a] [Km; KmULev. 2. — [a]Az 1843-i leltárban ugyanez a tétel így: régen vallu most a kutyák Lakja].

◇ **Hn.** *1712:* a Kalyiba oldal alatt (irt) [Holtmaros MT; MúzBf]. *1718:* A Kalybánál (sz). A Kolybanal (k) [Széplak SzD]. *1727:* Kolyiba völgye. Kolyiba Patak (e) [Máron Sz; BfN Nagyfalusi cs]. *1753:* A kaliba rendben (szö) [M.lapád AF]. *1757:* A Kalibánál (sz) [Nagyfülpös MT]. *1758/1798:* az Kalibánál (szö) [Szentbenedek AF]. *1760:* a' Kalibáknál (k) [Balázstelke KK]. *1775:* A Csös pásztorok kalyibájoknál (k) [Désakna SzD]. *1777:* Koldusok Kallibájok [Szakatura SzD; TL]. *1786:* A Kaibánál, a' Kalibán fejül (gyü) [Backamadaras MT; CsS]. *1802:* a' Kaliba nevezet alatt való helyen (szö) [Gógán KK]. *1805:* A Kaliban alol (sz) [Szamosfva K]. *1815/1817:* A Kaliba alatt (k) [Miklósfva U]. *1826:* A' Kalibánál (sz) [Abafája MT]. *1829:* A' Kalyibánál (szö). A' Kalyiba alatt (szö) [Szövérd MT]. *1835:* Kaliba Dombon (sz) [Mákó K; KHn 236]. *1864:* Kaliba oldal [Remete

Cs; GyHn]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kaliba-csináló care face colibe; Hüttenmacher. *1710 k.:* az öcsém ... oly kalyibacsináló mester volt, hogy jobbat nem láttam, ketten háltunk egy kalyibában [BÖn. 565].

kalibácska (cigány)putricska; bordeiaş; Hüttchen. *1681:* Mint hogi a' Cziganyok(na)k, valami bizonyos jó rendb(en) valo hazok nincze(n), hanem csak imit amot, ã ki hol csinalhat maganak kalyibacskat az Úr földen, ugi lak(na)k, azert bizonyos Sessiojok nem is irattathatot [Vh; ÁLt Urb. 41]. *1829:* Az Ujj hegyröl le jövö, út mellett a Város végénn, az agyag gödröknél vagyon egy szegeletetske, melyenn egy földbe ásott kalibátska meg férne [Dés; DLt 729].

kaliba-forma kaliba/kunyhószerü; asemănător unei colibe; hüttenartig. **Szk:** ~ *ház. 1723:* egy küs Kaliba forma ház [Koronka MT; Told. 26]. *1742:* Dées felöl elé vetödvén Veres Samuel az Háboruság után ... látta hogy pusztába áll az ö Jószága, reája egy kalyiba forma házat tsinált [Kisenyed AF; JHb Mány Oltyán (70) jb vall.] ∗ ~ *házacska. 1705:* melly eörökseg igen kiczin fundus s most egy kis kalyiba forma hazacska raita [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1760:* egy karókra, sovénnyel font hitvány deszkákkal meg fedett kaliba forma házatska [Mv; Told. 15/44].

kaliba-ház kunyhó; colibă; Hütte. *1673/1681:* Ngd Supplicatiomra adot valasz tételébül ertem, hogy Joszag oszlaskor, ezt az en rosz fundusomat paraszti szolgálattal valo fundusnak nyilban adtak ...es Ngd nem akar abban az immunitasban es szabadsagban megh tartani, az mellyel szolgaltam az hitvan kaliba haztul [Vh; VhU 463–4].

kaliba-hely kunyhótelek; loc de colibă; Hüttengrundstück. *1769:* A hova telelni Arannyász Czigányok mennek jo Passusokkal azok(na)k illendö taxára bordélly vagy kaliba hellyet kell engedni a Possessorok(na)k és Lakosoknak praejudiciumok nélkül, és méltatlanul huzni vonni öket nem kell [UszLt XIII/9]. *1777:* ugj hallottam hogj Besséjéknek Kalljibájok volt az Büdöspatak foljamaton fel, de nevezetesen hol volt és meddig extendálodott az Kaliba helljek nem hallottam [Ilonda SzD; TL. Pap Dumitru (66) ns vall.]. *1806:* 'a Sertések el zaklattatások után edgy Idö vártatva ... a kallyiba hellyhez jött édgy Aszszony [Dés; DLt 82/1810]. *1822:* A Falu végén N. nyugatrol a Bartok István N. Keletröl a Pogács Josef Urak kaliba helyek szomszédságában egy kaliba Hely Rft 9 xf 30 [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 8b].

Hn. *1737:* A' Kolyiba hellyben (sz) [Kisfülpös K; CU. Petrichevich Horvath Boldizsár conscr.].

kalibás I. *nm* 1. kalibában/kunyhóban lakó; care locuieşte într-o colibă; Hütte bewohnend. *1761:* Kalyiba Taxa. Minden kalyibás gazda ember Esztendönként Hf 1 ... azért hogy a Város földin laknak, fizetni tartoznak [Törcsvár F; BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 110–1. — Binder Pál kijegyzése. — [a]A teljesebb szöv. *kalibataksa* al.]. *1783:* a' Balástelki Kalibas Erdö Pásztorok ... Tökéket adtanak Palinkáért [Kissáros KK; JHb XX/8. 17].

2. **Hn.** *1773:* A' Kajbás földek (sz) [Kecel Sz; EHA]. *1854:* A' Kajbás földeknél [uo.; EHA].

II. *fn* kunyhó/viskó-lakó (személy); colibaş; Hüttenbewohner. *1708:* az el mult heten a' mi korcsmankis jol kezdvin kelni a' varosson az kolibasokis mind azon ittanak hetfötöl fogva az el mult heten az harmadik bor kél már jo borok levin szaporan költenek, az Kalibaknál valo kocsma alitast még élebb meg kell jelentenü(n)k Commendans uramnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1751:* Bukor Burettye Tölcsvára mellett a Kalibásoknál lakik [Vledény Br; BrÁLt Stenner V. 29. — Binder Pál kijegyzése]. *1761:* Observandum generaliter de Kalyibasonibus. Amint fellebb is meg iratott, valakik a már le irt kalyibások közül magok vagy Antecessorok a denotált Esküteknek emlékezetektöl fogva mind a Törtsvári Territoriumon laktanak, azok általlunk Inventátorok által Jobbágyoknak vagy is Mosnyánoknak irattattak | Emolumenta Törtsvariensia ... Allodialis Havasok ... A specificált Havasokon kivül vagynak még következendö Havasok, a mellyeket privatus kallyibások pro annuali Taxa, fizetven egy Havasert in paratis Hf 1 es két sajtokat birnak [Tölcsvár F; i.h. Conscr. Dom. Törtsvár 106, 113].

A címszóbeli nyelvi megjelölés a régiségben alkalmasint a jobbágyság egy földhöz ragadt, a társadalmi-gazdasági rétegeződés tekintetében legszegényebb csoportjának tagjaira vonatkozhatott. — Vö. a *hurubas* címszóval.

kaliba-taksa kunyhó/viskó-bér; taxă pentru colibă; Hüttenzins. *1761:* Emolumenta Törtsvariensia ... Kalyiba Taxa. Minden kalyibás gazda ember Esztendönként Hf 1 a viduák penig Dn 50 loco Taxa, azért hogy a Város földin laknak, fizetni tartoznak, mely Taxa pro Anno 1760 volt H f 640 // 64 [Törcsvár F; BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 110–1. — Binder Pál kijegyzése.].

kalicka l. kalitka

kalifactor l. kalefaktor

kaligráfia szépírás; caligrafie; Schönschreiben. *1870 k./1914:* Dózsa Pál tanitott az V–VI. osztályban kaligrafiát [MvÉrt. 38].

kalimpál kb. kelepel; a trăncăni/clămpăni; klappern, pappen. *1879:* Nemes Ödönnek küldtél-e ivet? ... Hát Imreh Sándornak, a nyomdásnak? Ha ennek az úrnak ismered a feleségét, az asszonynak küldj. Akkora szája van, mint a tordai hasadék, s a nyelve úgy kalimpál benne, mint egy faltörö kos [Plev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kalitka I. fogház, fogda; carceră, arest; Gefängnis, Arrest. *1587:* Vegeztek varosul hogy Biro vram ... a' Capitanokat be hiüattassa ... hiteök alat keotelezze ... rea vigyazzanak hogy mind ferfiwy s mind leany rendek, zolgalatra Allianak ... egy hetiglen valaky el Nem zegheodik, tehagh Az varosbol minde(n) effele zemely ky takarogg'iek. Mert az kalitka lezen lako helie [Kv; TanJk I/1. 42]. *1604:* Besztercezen zerze kj az Calikkabul az eö keg iobagiat, Erdeös Janos [Dob.; Ks 42. E].

1629: Az Azzonj ... fel ugrek el akara futni s ugj uiueök be az kalikaba[a] [Kv; TJk VII/3. 62. — [a]Ugyanebben a forrásban még többször így!]. *1631:* mostani dolgat Szalontainak en nem latta(m) ... hanem hogj megh fogak menek oda hozza az kalitkaba(n) ... s mondam neki hogj vaj Gergely Ura(m) hogj nem tartoztatod megh magadatt [Mv; MvLt 290. 237a]. *1730:* gonosz cselekedetit is valakinek, lopásának végezésit ... ki tudgya fogságibol lopása miatt, az Kézdi Vásárhellyi kalitkábol kit szabaditottak volna meg? [Altorja Hsz; Borb. I vk]. *1754:* Az elmult öszszel Vásárhellyt voltam ... halljuk egyszer beszélleni hogy ... égy Soos Szent Mártoni[a] Sellérét meg fogták ... el mentünk hogy meg visgállyuk miért fogták meg a kalítzkához mentünk s meg kérdeztük tölle [TL. St. Bartha (35) jb vall. — [a]MT]. *1764:* Szamos ujvár Örmény Város Jobbágy Czigánnyát Providus Laczi Jósit, kijs ... az nevezet Város fogházában vagy kalitzkájában raboskodik; esmérie a Tanú [SzúvLt vk].

Szk: *~ba tesz. 1590:* Amy az Eorzes vygyazas dolgat Nezy ... az kyk ... Rezegen Mennek az Byro hazahoz az kalytkaban tegyek erette [Kv; i.h. I/1. 121]. *1730:* Tudom bizonyoson hogy Szakács Máttyást K.Vásárhellyen Szekér Vasazásáért az kalitkába tették vala [Altorja Hsz; Borb. I] ✱ *~ba tétet. 1588:* Biro vram meg kialtassa, hogy ha mely leghennek vagy leanzonak gazdaia ket hetig Nem talaltatik hane(m) chak keonnyen Akar it ez varosba(n) Eelny, kartia Jaczasban korchomakon az legheniek, Az leaniok penigh chak Nap zammal, Azokat eo kgme Az kalitkaba tetesse mind Addegh mègh gazdat keresnek [Kv; TanJk I/1. 60] ✱ *~ba visz. 1572:* Lauren(tius) Barat, Fabianus varga Vereos Myhal et Petrus Varga famuli Ciuit(a)t(is) ... fassi sunt, hogy nemel Nap mykor Gaspart az kalykaba vinnek, hogi Mennek volt vele, Mond hogi Megh latiatok ty Koloswariak ha Isten megh Zabadit hogi Megh Banniatok Thy ezt Es megh Emlekeztek rola myg Koloswar lezen [Kv; TJk III/3. 45]. *1581:* az farsangossokat kiket al orczaba talalnak valakik leznek megh foggyak es az kalitkaba vigiek Annak felette 10 forintot vegienek rayta [Kv; i.h. 235b] ✱ *~ba vitetik. 1584:* Ha penigh walamely Chiaplar az eo[a] hireknelkewl walakinek korchiomallana Awagy penigh annak nem korchiomallana, kinek a walaztot zemellcik adnak es rendelnek, es el nem akarna oda menny Tehat a kalitkaba vitessek, holot harmad napigh wllión, es az vtan az Chiaplarok keozzewl ky zamlaltassek [Kv; PolgK 11. — [1]Értsd: a vásárbirák] ✱ *~ba vitettetik. 1585:* Az Eyelj laras, Zitkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansagh feleól vegeztenek hogy ha Niolcz ora vta(n) az illie(n) vetekben valakik meg talaltatnak, ha Ridegh legeny lezen, Az kalitkaba vitettessek, Es ha It valo Eöreökeós vagy Eós fiw, Awagy hazas Ember lezen ... egy forintal bewntesse Biro vram [Kv; TanJk I/1. 2] ✱ *vkivel a ~t megülteti* vkit fogházba vet. *1748:* jóllehet szándékom vala azon Molnárnéval az Kalitkát (: a' tömleczbe pedig nem volt ... :) meg ültetni, mind azon által az Mlgs Sogor Vr(am) respectussa elöttem forogván az emlitett detentát el bocsáttattam [ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.].

2. (nyilvános) szégyenketrec/zárka; cuşcă în care erau expuşi (în public) delicvenţii; (öffentlicher) Schandkotter. *1585:* Az kalytkat czhynaltatta(m) meg haro(m) zal fat beleye az arra az fanak Eggyknek d. 8 tezen az 3 zal d. 32 [Kv; Szám. 3/XXII. 75]. *1617:* Miuelhogy mind az ket fel az ruth oczmani ektele(n) szitkot egymasra kialtottak ... ha mindgiarast megh ne(m) adgiak az f 3 az varos birsagat mind az ket felt vigiek ki az kalitkaba ott szenuedge(ne)k 3 napigh [Mv; MvLt 290. 23a]. *1621:* az Piaczon az Kalikkanak (!) egy nehanj darab fai ki teorue(n) veotte(m) hozza ket sing vasat ... Az aczj mesternek hogi meg czinalta ... /25 [Kv; Szám. 15b/IX. 194]. *1638:* (A bezárt legények) az kalitkát ugi Verték hogi Cziak nem rontottak özue ugiióue hozzank Baranyaj Tamas es monda hogi myert nem zolittiuk megh óket mert le rontyak az kalitkat ... az Varos zolgaia ugi kóte megh óket hogi ne roncziak az kalitkat [Mv; MvLt 291. 138]. *1720:* edj öreg Lakat kultsával edgyüt (: melly az kalitzkára valo :) | közel edgj záros tömletz felette kalitzka vagjon [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1758:* meg futamodék ki a kapu felett valo ház fele, a többi belöl a kalizkánál meg maradának [Altorja Hsz; HSzjP Balás János (33) ns vall.]. *1772:* Kránka Todor ... ki dugván két karjait a' kalitzka lyukain [Koronka MT; Told. 26]. *1806:* az ejtzaka vagy 3 rab ki verven a kalítzkanak fedelét el szökött [Dés; KMN 199].

Szk: *~ba (be)tesz. 1571:* Panaszolkodnak az vraim keozwl sokan hogy vadnak kyk Eyel fegweres kezzel doro(n)gokal Iarnak Ala s fel ... kery azon eo K. biro vramat hogy kialtassa megh hogy senky Ideo vtan Neh Iaryon, sem penigh korchoman vchan hegedw lant Zo Ne hallassek, Mert ha ky azt mywely megh fogassa eo K. es tegyek az kalickaba mynd Lantostwl hegedwsteol es egynap estigh otth legen [Kv; TanJk V/3. 38a]. *1638:* az eö kglmek szolgajatis akor tettek be az kalitkaba(n), en el menek s el kerem a lakatot de immár be tettek vala ă kalitkaba(n) cökett, s rea veteök oztan mys az lakatot [Mv; MvLt 291. 133b]. *1728:* az vén Sorbán Jánosnak az lopott üstöt a feiben vonták vala ... s az kalitkában tették vala [Altorja Hsz; HSzjP Benkö Mihálj (42) pp vall.] ✱ *piaci ~. 1698:* tettzet a Törveny(ne)k mind harman tetessenek a' Piaczi kalitkaban es mind estig masok peldajara ott poenitentiaztassanak [Dés: Jk].

3. madárkalicka; colivie; Käfig. *1570:* Erzebet Veres Benedekne Zolgaloja ... az Kalyttkaual Megyen volt hazafele [Kv; TJk III/2. 660]. *1656:* Jnnet az nyari haz pitvararol fordulvan az haz hajazattiara nilik be ... felszer ajto, kin vagjon egy festett iaro (?) toroni formara csinalt madarnak valo kalitka [Fog.; UF II, 163]. *1679:* Apro madárnak valo, kettős kerekű, vesszős kalitka [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 31–2]. *1823:* Három fa és egy drotos nagy kalitzka 4 ezekbe kanári madarak hat [Nsz; DobLev. V/1080. 3a Demény György hagy.].

4. *átv* kb. ketrec; cuşcă; Käfig, Kaue. *1823–1830:* Ekképpen utaztunk a kutyfalvi Hidasig, s ott megszabadultam az üveges hintó kalickájából, mert az innetsö fogadó elött megállván a hintó, Excellája bement a fogadóba [FogE 146].

5. ? kuckó; ungher, colţişor; Winkelchen. *1757:* az éség, rongyosság, sonyoru hideg környül vött minket, be buvunk a kaliczkában, akar meg öljenek, akar lödözzenek [Kvh; HSzjP Szöts István Faragó (64) vall.].

kalitka-sátor kb. kunyhószerű tábori szállás; cort mic; hüttenartiges Feldquartier. *1662:* De hogy a fejedelem sátorait, egy kis kalyitka-sátorán kivül hirtelenségbül mind felszedni találnák, arra képest az egész tábor is

mind sátorival és mindenével szekerei hátaira költözött vala [SKr 257].

kaliz '?' *1664:* Egy kőtes kaliz [Dés; Hr 2/2].

kalkulál 1. kiszámít, összeszámlál; a calcula/socoti; rechnen, kalkulieren. *1704:* már amiólta Erdélybe bejöttem, amint kalkuláltam, költöttem mindöszve ... 700 forintokat [WIN I, 99]. *1713:* Calculálván az Eccla kölcséget, mely adóságb(an) ki vagyon, ment hét száz és huszon négj forintokra fl: 724 [Zilah; SzVJk 31]. *1713/1730:* A Penz Perceptorok kezeken forgott Regestrumokat ... Hadnagy Atyánkfia magahoz hozatva(n) A Perceptorokkal Fejervari Györgj, és Korodi Lászlo Atánk fiai p(rae)sentiajokb(an) Calculallyak a Regestrumi summat s Demonstratiot tetetvén mennyi reszéb(en) szedetett fel s hova Erogaltatott [Dés: Jk 395b]. *1814:* Czéh Mester eő kegyelmeknek valamint a perceptumait, ugy az erogatiojit is calculaltuk ... perceptio Summázásában 3 forint hibát tanáltunk [Kv; ACSzám. 30]. *1839:* az egessz tartozasat usq(ue) 24. Apr. 839 Calculalvan ... fizetett bé ... Suma 18 R. 40 xr [Törzs. Dési taxalisták 13].

2. felszámít; a socoti/trece în socoteală; auf/berechnen. *1735:* (Az alperesnek) tsak az expeditiokra valo költségit calculalván a szék tiz forintokra exurgál [Torda; TJkT I. 84]. *1774:* asztis mondotta hadgyam el ne Calculáljam mert tam Praefectus Uram eszre nem veszi [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) lib. molitor vall.].

3. vmit vmennyibe/vmiért vmennyit számít; a socoti/calcula; berechnen, kalkulieren. *1819:* jol vagyon calculálva, mostani kortsoma árron el árulando 80 veder borombol jöhetö nyereség [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1825:* 7 kubik öl kő a hányását hozatalával édjütt 1 ölért 4 Rf calculalva 28 Rf [Dés; DLt 3]. *1855:* Kerületünk ... Elöl Járojit bátor vagyok Tisztelettel arra kérni, hogy el maradott Restáns napszámaimat, miket ... per 2 Rft calculált, egy napszámat az helybéli F. Biroval rögtön exequáltatni, 's Házombol is ki költözését[a] Parancsolni [Koppánd AF; DobLev. V/1396 Dobolyi Bálint kérv. — [a]A ház bérlőét].

4. számít; a socoti/calcula; berechnen, kalkulieren. *1823–1830:* A plánum úgy volt előbb, hogy esztendeig Erlángában[a] legyünk ... Azután Erlángából menjünk Göttingába. Az utazásba teljék esztendő és így az 520 N. for. három esztendőre volt kalkulálva, mely igen kevés volt [FogE 145. — [a]A németországi Erlangenben].

5. felértékel (vminek értékét megállapítja); a evalua; aufwerten. *1720:* hivata minket ... eö Nga ... Simenfalvi udvarházához a végre: hogy eö Nga, az mellj kö és fa epületeket, kerteket épittetet azon Simenfalvi Curiá(n)... mü azokat elöbször accurate meg nézegetvén, cálculálvá(n) aestimálnok [Siménfva U; JHb XVIII/4]. *1749:* házához hivatván ... Hogj egj meg bontakozott rubintal rakott medályt meg becsüllyek ... az meg bontakozásának hibáitis meg nézegetven Calculaltam s Aestimalta(m) ad fl. Hung. 188 // 96 [Kv; Told. 12].

6. számba/számításba (be)foglal/vesz; a lua în considerare; einer Sache Rechnung tragen, in Betracht ziehen. *1672:* Ha, édes Komám uram, kinek-kinek tetszése számba sem vétetik, nem is kálkuláljátok egyigyü voxunkat [TML VI, 45 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

7. ~ *vmin* számítgat, tervezget vmit; a socoti/proiecta ceva; etw. berechnen/kalkulieren. *1881:* egyszer kalkuláltunk azon: milyen jó volna, ha mindig egy helyt jelennék meg, amit irunk — egy számban [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kalkulálhat 1. kiszámíthat; a putea calcula; ausrechnen können. *1718:* A mint calculalhatni az Hid Mester relatioja szerentis szolván még ezen kivül 30. mása vas meg kelletik, de én alig hisze(m) hogy avalis meg érjek ha ugy vasaznak mint eddig [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

2. számolhat vmivel; a-şi putea da seama de ceva; mit etw. rechnen können. *1818:* még nem késö ... ā Perek folytatására egy bizonyos Summát Esztendönként el szánni; igy à lenne hogy ötsem Ur(am) a pertul meg menekednék ... ellenben pedig a következésekre okos Ember könnyen Calkulalhat; de Ötsém Ur(am) azért mégis ugy cselekedgyék a' mint kedve tartya [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz].

kalkuláltatik vmi vmilyen értékben/összegben felszámíttatik; a fi calculat la o anumită valoare; berechnet/kalkuliert werden. *1761:* (Átvett) egy Rendbeli Pampadur Szin Anglia köntőst Ezüst Plasportal Övestől, s minden készületivel edgyütt, melly is Calculáltatott Ötven Aranyakban [Gyéressztkirály TA; JHb XLV].

kalkulus 1. számítás, számvetés; calcul, socoteală; Rechnung, Kalkulation. *1711:* (A) kölcsön adott es vett penz ... az Calculus szerent extendalodatt ad hung. fl 3200 [H; JHb XXIV/3]. *1724:* valamik tavaly fel irattak ... azokat a Tavalyi calculus szerent öszve számlálvan teszen Flor 53 Den 22 1/2 [K; TKl]. *1733:* Trauznei Sigmond Ur(am) ... emergalt sok költsége ... az mü elöttünk valo computus és Calculus szerent Computaltatek in et ad fl. hung. 52. et den. 40 [O.lapád AF; JHb XXIX/56]. *1801:* Geometra ö kegyelme ... mind addig valameddig az mérést Calculust proportiok tsinálását édgy szoval az egész munkát el-végzi tartozunk tisztességesen intertenealni [M.zsombor K; Somb. II]. *1807:* az előbbi Calculusnak bővebb, és szemesebb megvisgálása után ugy találok, hogy ... 922 Mforintok és 24 D(é)nárok Exequalatlan maradtak volna [Mezőbánd MT; TSb 47].

Szk: ~*ba megy*. *1805:* A többi épületeket Pajtát, Szint, olot és kertet a paraszt tsinálta, a gyümölts fákotís ö ültette, s ezek nem mentek calculusba [Marosszimre AF; DobLev. IV/874. 20a] ✱ ~*ba vetetik*. *1808:* azon Henke részen lévő inherens Summák Calculusba vétetvén ... fizesse ki Dobolyi Sigmond Ur [Ne; i.h. 921] ✱ *közép* ~ átlagszámítás. *1797:* Pálinka is elkél kerek esztendőn által mintegy 6. veder, ezt is a' közép Cálculuson értve [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 79]. *1815:* Elég jó fekvésü ... Szöllö. Meg Terem, hat Esztendei közép cálculus szerént 12 ~ tizenkét veder Bort [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1095] ✱ *legalsó(bb)* ~ legalacsonyabb számítás. *1781:* egyedül én Isten segedelméből Özvegységemben majd egész pusztaságából és romlásából épittettem s renovaltattam az Erdő Sz. Györgyi Ref. Templomot ... koltöttem ... mindenekre 1800 ~ ezer nyolcszáz Magyar forintokat leg also Calculus szerint is [MMatr. 294–5 özv. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.]. *1834:* Darvas Joseff tsupán a' feleségével va-

gyon Conventionálva, mégis fiát és Menyét itt tartotta ... a' leg alsó calculusban kellett öt személyre 50 véka gabona [Somb. II].

2. számadás; socotală; Verrechnung, Rechenschaft. *1840:* A Palinkafőzö Calculussa ... A Birkáknak napjara 12 veder Bra'ha [Born. G. XXIVb]. *1841:* A Palinka főzö Calculussa ... vett ki ... Tiszta rósot 864 per 1 f 18 xr vékája ... Tiszta Csenkeszt ... Eleszto pénz 24 vekára 50 xr [i.h.].

3. számarány; raport numeric, proporție numerică; Zahlenverhältnis. *1760:* az erdélyi és magyarországi mágnás és equestris statusból sine discrimine religionis választassanak 120 ifjak[a] ... Erdélyből húsznak kell kitelni, Magyarországból száznak ... a szászok is praetendalván, hogy a calculus szerint négyen az ő részekről is acceptáltassanak [RettE 109–10. — [a]A nemesi testörségbe].

4. (tanulmányi) érdemjegy, osztályzat; notă (la învățătură); Leistungsnote. *1870 k./1914:* Calculus: a tanulonak a tantárgyakból kapott érdemjegye ... Régi calculusok voltak: eminentia (1), prima cum laude (2), prima (3), secunda (4), tertie cum absentis et malitia; eminens secundi gradus, Classis primae és classis secundae [MvÉrt. 6].

5. hólyagkő; piatră la vezică/băşică; Blasenstein | vesekő; calcul renal, piatră la rinichi; Nierenstein. *1694:* Tiz órakor professzor uramékkal együtt indultunk Harlingába ... odajutván, Cyprianus doctor egy nagy calculussal régen nyomorgó nyolcesztendős gyermeket az halálnak torkábul megszabadita [Kv; KvE 234 VBGy]. *1702:* Vágattam eret; estve felé igen rosszúl voltam az calculus miatt, egy darab ment is el töllem ... ismét az calculus háborgatott [SzZs 311]. *1705:* (Az asszony) csak a veséjét szüntelen fájtatá, kiben, úgy hisszük, hogy még a calculus benne van | behivatá az úr és megmutatván, micsoda calculusok mentenek el az úrtól, kin is igen csodálkozék, hogy hogy lehetett annak a nagynak kijüni és kiférni [WIN I, 526–7, 540].

kallang kóborol, kószál; a hoinări/vagabonda; (herum)streifen. *1750:* Kotsis Dani éjjel nappal sokat kallangott széllyel, Kortsomákon ivutt reszegeskedett, kéttség kivül az Mlgs Udvar hire nelkül, mert az gazda nem azért fogadgya az Cselédet hogy szellyel kallangyon, ha nem hogy hasznát vegye [Kál MT; Berz. 12. 92/61].

kallangó kóbor, kóborló; vagabond; (herum)streifend. *1800:* senkinek nem szabad afféle kallangó marhát itthon vagy kün jártatni [Maroskeresztúr MT; Pl]. *1809:* Cziheres Bokros hellyeken, Sarjadzó, Nevedékeny Gyenge Sarjadozásoknak teteit az ottjáro kallangó Marha meg észi és a Tsemeték jövésit tapasztalhato képpen akadályoztattya s pusztitya [Szentháromság MT; Sár.].

kalló I. ványoló, *rég, táj* dürückölő; piuă moară de cărcat (postavuri), dîrstă; Walkmühle. *1637:* Az paraszt Embereknek vagio(n) ... haro(m) vanyolotok auagy karlöjok: Ezekbeólis tartoznak Eöszel adni egy egy lasnakot auagy pokroczot [Sebes F; UC 14/42. 84].

Hn. *1783:* Kallo ret [Perecsen Sz; EHA].

2. ványolós(mester); piuar, dîrstar; Walker. **Szn.** *1652:* Kalo Gergely (Jegenye K; GyU 104]. *1658:* Kalo Péter [Zilah; EM XLIII, 304]. *1679:* Kaló Gergelyné (özvegy) [Jegenye K; GyU 211]. *1687:* Kaloh Mathe [uo., GyU 223]. *1698:* Kalo Mathe [uo.; GyU 229]. *1834:* Özvegy Török Jánosné Kalo Kata [Nagykapus K; RAk 41]. *1846:* Kalo Ersébet [uo.; RAk 12].

Vö. a *dürückölő* címszóval.

kállói I. *mn* a Kálló (Szabolcs m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kálló; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kálló. **1.** Kállón levő, hozzá tartozó; de la/din Kálló; in Kálló befindlich, zu Kálló gehörig. *1657:* lön más inventiójok: hogy az kassai vicegenerális, mint csak kállai, szatmári, fejedelem halála után redealt végházaknak látogatására jőne feles magával [KemÖn. 125].

2. Kállón működő/tartózkodó; care activează/locuește în Kálló; in Kálló tätig/sich aufhaltend. *1582:* wizi ... Cibere Peter az Kallai capitantt Chapi Christophott, Almasra[a] Neg louo(n) fizettem f 1 d 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 9. — [a]Nagyalmás K]. *1662:* Kállai kapitány Barkóczy Lászlónak is gondolkodása esett vala | Váradi, kállai kapitányoknak szintén Kaba városához kiszállások [SKr 209, 528]. *1672:* Ennekem itt az vármegyét s az itthon maradt hajdúságot együtt az kállói praesidiummal együtt adták kezembe [TML VI, 372 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1677:* adtam ... Nyolczvan öt Kállai Nemet(ne)k f. 493 // — Eotven négy Magyar Gyalogok(na)k f. 184 // Hetven hét Szemenyeknek f. 375 [UtI].

3. vn-ben v. előnévben származási helyre utaló jelzőként; în nume, ca atribut indicînd locul de origine; als Attribut, in Familiennamen auf den Abstammungsort hinweisend. *1570:* Kalay Antalne Sofia [Kv; TJk III/2. 97]. *1589:* Kallai Benedekne Durko azzonj [Dés; DLt 226–7]. *1599:* Nagy Andrasne Kallay Cathalin azzony [Kv; TJk VI/1. 317]. *1613:* Joannes Kallai Aurifaber [Kv; PolgK 124]. *1638:* Kallai Gjurka [Mv; MvLt 291. 128a]. *1663/1681:* Kallai Janos [Vh; VhU 297]. *1684:* Kállai Lakatos István [Gyf; Incz. V. 64a]. *1720:* Kállai Istán [Kv; TJk XV/2. 53]. *1726:* Josephus Kállai [Dés; Jk]. *1745:* Ns Thordai Kállai Mihálynné Simon György Kis Anna [Torda; TJkT II. 66]. *1804:* Tiszteletes Kállai Nagy József uram [M.goroszló Sz; BfN]. *1808:* Füsüs Kállai Joseff [Dés; DLt 940].

II. *fn* Kálló lakosa; locuitor din Kálló; Bewohner von Kálló, Kállóer. *1676:* nem tartván az közeli hadak ... magokat a végzésekhez, hogy megvárják az urunkhoz ő nagyságához küldött követeket, a Kállaiakban kiindulva Debrecen felé Somlyón[a] túl mentek [TML VII, 170 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz Hadadból[b]. — [a–b]Sz].

kallós kalló/ványoló-molnár, ványolós(mester); piuar, dîrstar; Walker. **Szn.** *1488:* Kalos[a] [Kv; Csánki V, 320. — [a]I.h. *Kal(l)ós* olvasattal számol.]. *1590:* Kalos Ambrus jb. Kalos Ferench jb. Kalos Caspar jb. Kalos Gergely jb [Jegenye K; GyU 23–4]. *1614:* kalos Mihaly szolga [Dálya U, BethU 117]. *1638:* Kalos balint [Mv; MvLt 291. 169b]. *1640:* Kalos Mate Biro [Km; GyU 45]. *1666:* Stephanus Kallos de Colos Monostor[a] [GyU 144, 180. — [a]Régi km-i család sarja]. *1755:* Panitne Kallos Kata [Nagydevecser SzD; WLt].

? **Hn.** *1399:* Kaloshavasa [M.bikal K; KHn 70]. *1758:* A Kalos Havassán (sz) [Bh; EHA].

kalmaizer garasoskodó, krajcároskodó; zgîrcit; kalmäuserisch (sparsam). *1774:* Az is Maros széki ember, mint a húgom, mégis Désen figálta a maga lakását. Az a híre, hogy sok ezerekkel bir. Meg is engedem, mivel kalmaizer (?)[a] ember, meg tudja tartani, ha van valamije [RettE 336. — [a]A kiadványban kérdőjelezett].

kálmány-kengyel török kengyelfajta; un fel de scăriță turcească; Art türkischer Steigbügel. *1691:* Egy păr ezüst Kālmány kengyel, Egy păr ezüst kerek talpu török kengyel [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa].

A régiségbeli *kálmány* ~ *kármannyereg* 'török nyeregfajta' tartozéka. A nyeregre nézve l. RMFegyv. 342 képpel.

kalmár kereskedő; negustor; Krämer. *1568:* Tyztelendeo Byro vram es Eskewth vraynk Zolgalatwnk Ayanlasanak vthanna. Nyelwel walo Keowetsiggel Bochyatottwk ktekhez ez my Atyankfyat Eskewth polgar Tarsunkat Zekely Gergelt az kalmar es Egyeb kereskedeok dolgarol [Dés; BesztLt 61]. *1570:* Anna Jerney ferencz deakne ... vallya ... vytte volt Eothet Moreh Ambrws Tekebe az zokadalomba, vyt volt Jnnet 15 fonth kek fonalat ... Mykor oda Jwtotak volt, Az More Ambrus felesege hyrenelkwl kyhordotta volt az zekerbewl az kek fonalat ... Az Theobit penigh Bestercey kalmaroknak attha volt Negy fontyawal [Kv; TJk III/2. 146]. *1584:* Az Kalmarok es kereskedeó rend dolga. Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar semmy marhaiat ell ne adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek [Kv; PolgK 4]. *1633:* Koncz Jstua(n)ne kijeóue az Meszar szekbeól, es haza fele indula, azonkeózben csak hamar jeóue ki az szekbeól Meszaros Geórgis es Koncz Jstua(n)ne uta(n) az Kalmarok elseó szekeig mene [Mv; MvLt 290. 130a]. *1723:* Jóvén szoross Commissioja minde(n) B: Chehek(ne)k es Kalmarok(na)k az M. Regium Guberniumtol és T. Tanacstol bizonyos számu Börr vedrek(ne)k Csináltatása felöl, kinek ki(ne)k mi volta szerent, és nagjsaga szerént esett az my B. Chehünkreis negj Börr Vidér [Kv; ACJk 129]. *1725:* Bongart János kalmár [Kv; Szám. 54/I. 17].

Szn. *1503:* Clemens Kalmar [Dés; DLt 78]. *1515:* Andree Kalmar [KvTOkl I, 338]. *1529:* Thomas Kalmar[a] [Dés; DLt. — [a]A cives Jurati közt]. *1550:* stephano Kalmar [Kv; Szám. 1/II. 10a]. *1554:* Kalmar lazlo [Kv; i.h. 1/IV. 9]. *1568:* Kalmar Janos [Kv; TJk III/1. 183]. *1570:* Kalmar Jlles [Kv; TJk III/2. 91]. *1572:* Orsolia Kalmar gasparne [Kv; TJk III/3. 10]. *1582:* Kalamar Cassaj Tamasne. Cassaj Kalamar Tamasne [Kv; TJk IV/1. 59f, 59g]. *1589:* Kolmar Albert. Kalmar Albert [Kv; Szám. 4/VI. 100, 4/X. 69]. *1603:* Joan. Kalmár szab. [Mezőpanit MT; SzO V. 267]. *1614:* Kalamar Ferencz zs [Zsögöd Cs; BethU 441] | Kalmar Istuan jb [Rigmány MT; i.h. 87] | Kalmar Janos [Szu; i.h. 187] | Kalamar Thamas [Gyszm; UszLt VI/56]. *1623:* Kalmar Mihal' [SzJk 15]. *1632:* Bandj Kalamar Ferenczy [Mv; MvLt 290. 96b]. *1633:* Kalmar Tamasne [Dés, DLt 380]. *1655:* Kalmár Bálint [Gysz; LLt]. *1684:* Kalamár Ferencz [Gyf; Incz.]. *1737:* Kalmár Josef [Torda; TJkT I. 131]. *1829:* Kalomár György [Felfalu MT; DE 2].

Hn. *1728:* A Kalmár szege elött [Réty Hsz; EHA]. *1773:* a Vár bükkiben a Kalmárok uttyán (k) [Gyszm; EHA]. *1823:* Kalamár utnál (sz) [Tompa MT; EHA] *1864:* Kalamárut ... egy gyalog ösvény megy keresztül rajta melyen mások között kalmárok is járnak [uo., Pesty, MgHnt XXVIIII, 269].

Szk: ~ *mérő lat. 1677:* Egi kalmár mérő lot [HSzj *mérő-lat* al.] ✱ *boltos* ~, *1570:* Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwlnak es nem fyzetnek sem zolgalnak ... Ennek eleote valo Ideobenis vegeztek volt azokrwl ... hogy eo K. Byro vra(m) Mwtasson Masth (?) helt Nekyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 6b].

kalmárabrosz kb. kereskedő-teritő; față de masă de negustor; Krämer-Tischdecke. *1674:* Egy erös kalmár abroszb(an): Hét, Aszszony ember(ne)k valo ingek ... Egy rokolya zöld perpeta az válla [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.].

kalmáraprólék kereskedő-portéka; mărunțișuri, marfă măruntă; Krämerware. *1599:* Kaspar Wasswander. Hozot, Bechy Marhatt. 2 Ball Karasiatt ... — // 20 ...Istruz Tollak — // 60 ... Kalmar aprolek 2 // 40 | Tempe Michlos Hozot Bechj Marhatt ... 2 Keotes. Krakay Cernat — // 36 Egiet mas kalmar aprolek 2 // 10 | Tempe Janos. Hozot ... Aranias. Chontos kesek — // 75 ... Egiet mas karmar aprolek 2 // 70 [Kv; Szám. 8/XIV. 12, 25–6 hj].

kalmárarany '?' *1597:* Holtt Egy kadas pal neúw ember kadas balintnenall megj ennek maradotth 2 loua szekere es kalmar Aranyais [Kv; Szám. 7/X. 1 Jeney István sp kezével].

kalmáráru kalmár/kereskedő-portéka; marfă (măruntă); Krämerware. *1572:* Katalin Thakach Andrasne, Azt vallya, hogy ... Seres Myhal ... kerj volt eo teole hogi megh adna az fl 2. kyt keolcheon kert volt teele. Mond eo hogi had Nalam Mygh megh Ieos had elyek vtanna ... Mond Myhal Eoremest Nalad hadna(m), De Im az ky tartoznek Bakos Andras az sem adhatia megh Mert Ely keoltette kalmar arwt weot vele [Kv; TJk III/3. 41]. *1573:* Kalara nehai Hegedws Matene ... Twgia hogi ... az orgonas Ianos felesege ... kalmar arwal kereskedyk volt | Paisos Illes es az felesege azt valliak hogi Twgiak elteben Kalmar Imrehnek haza Zeoleye, kalmar arwya Negy lowa vasas zekere hazkeozbely Marhaia Io Modon volt hazanal [Kv; i.h. 175, 195]. *1605:* Zakaczine brassaj Embereknek volt ados melj adossagert Zocz györgyneuel meg tiltattak az brassai Emberek per hoc az Zakaczine Testamentoma zerent, az parta eöbeöl es az Kalmar árubol contentalja Zocz gjörgjne az adosokoth de vgy hogy meg hitesse miuel volt ados [UszT 20/135]. *1629:* az Urais mikor arult igj sokodalmokb(an) mind az felesegenek atta s kalmar arut vettek beleölle [Mv; MvLt 290. 182a]. *1635:* Zigiarto Mihály minden kala(m)ar arujat az my ot uala, Aztalos Jakabnenak ada ... f 32 [Mv; i.h. 291. 47b]. *1699:* Deesi Szalontai Lakatos Ferencznél ... holmi ala valo dibdab kalmar arrui a' kalmar ladaval es lakattyaval edgyűt bőcsültettenek ad fl 3 // 50 [Dés; Jk 281b]. *1710 k.:* ő bizony azon az úton hat hónap alatt megjárja kalmár-árúval, jövéssel-menéssel Angliából Persiát [BÖn 920].

kalmáráru-marha kalmár/kereskedő-portéka; marfă (măruntă); Krämerware. *1596:* Amy az gyermek tartassat nezy ... Viczey Anna azzony az gyermek hazat, es kewlseo eöreöksegit birya, Azert az gyermek etelere semmit nem deputaltunk, hane(m) valamit az kywwl keolt rea ... tanittatasara, es rúhazattyara azokat fel Irassa eoregh azonyom, ez az kalmar arw marhabol túggya ky maganak | Az Kalmar arw marhabol ... Juta kéz penzewl az Arwanak f 349 d 94 [Kv; RDL I. 65].

kalmárbolt (bolthajtásos) áruló/üzlethelyiség; băcănie/prăvălioară (boltită); (gewölbter) Krämerladen. *1629:* Eleol Egy Kalmar Bolt, vtanna Egy kis Boltoczika Hatul Egy io Boltos szobaczika [Kv; RDL I. 132].

kalmárboltocska áruló-bódé; dugheană, prăvălioară; Krämerbude. *1744:* Curialis Fundus vagyon edgy Allvintzen az Piatz soron romlodozot puszta kőfallal, mellynek edgyik végéb(en) épitet fábol egy kicsiny kalmár Boltotska [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb].

kalmárcéh kereskedőcéh; breasla negustorilor; Krämerinnung, Handelszunft. *1806:* Mindig szabad volt itten a kereskedés, masnakis ide jöni venni, innenis másuvá vinni s el adni, Nevezetesen a Szalona Arulok közt most nintsen semmi társaság vagy Czéh, volt ennek elötte, de Kalmár Czéhnek neveztetett [Szu; UszLt ComGub. 1753u. Kállai Daniel (46) szabad személy vall.].

kalmárcsap csapfajta; un fel de cep; Art Zapfen. *1765:* Bornak valo két kolmár csapért eragaltám d 14 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

kalmárhely árusító-hely; loc de vînzare; Handelsplatz. *1695:* A' mely Kalmár hely felől a Controversia vagyon ... Tamas Kovacsne halala utanis a' Nemes Varos Dispositiojara szállott [Dés; Jk].

kalmári szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *rend* kalmárság, kalmár/kereskedő rend; negustorime, tagma negustorilor; Kaufmannschaft, Handelsstand. *1587:* Haladot ez dologh erre hogy Biro vra(m) eo kgme hiüasson minden Arossy es kalmary Rendeket, Neweket be Irattassa, Es illie(n) feó Vraimnak, Tudny illik Pulacher Istua(n) es Kalmar Ianos Vraimnak Catalogusba Aggyah, mert ket feó embert Akarnak varosul Valaztany ez Ieowendeö giwleskort az Aros Rend keozzewl, kik eoket az el veghezet Rend tartas zerent igazgassak es minden Alkolmatlan kereskedeseket tekozlasokat Coërcealliak [Kv; TanJk I/1. 43].

kalmárkárpit '?' *1614:* 1 Rezes karpit visselt Egy kalmar karpit egy ölnie [Kv; PLPr 1612–1615. 113]. — Talán 'kalmár-faliszőnyeg'-féle jel-sel számolhatni.

kalmárkodás kereskedés; comerţ, negoţ; Handel(n). *1579:* Megh ertettek eo kegmek Az kwlen kwlen valo Igyekezetet es varassunk zabadsaga elle(n) valo chyelekedeteket Az Nemessegnek ... Azert hogy ennek eleyt vehessek, eo kegmek wegeztek, hogy ... ket vraink altal Az tablat talaltassa megh eo kegme Biro vram es erröl Az Nemes vraimat keozönsegeskeppe(n) megh keowetwe(n) tegie(n)nek tudomany tetelt es protest(ati)ot erröl hogy Effele dolgat Az Nemessegnek, mellyek vannak varassunknak zabadsaga elle(n), semmykeppe(n) el nem twrhetyk sem Akaryak el zenvednj a wagy twrny, mindeneket io modo(n) megh magiarazwa(n) az Inseget mely a' zegeny varasson essyk, es esset ekedygh is az Nemessegtwl mind Calmarkodasbul mint hazra valo pinznek adassabol, es egieb effele dolgokrol [Kv; TanJk V/3. 200b].

kalmárkodik kereskedik; a face comerţ/negoţ; handeln, Handel treiben. *1597:* Nicolaus Kalmancsehi fassus est ... Elek Janos ... Panaszolkodasat giakra(n) hallotta(m) hogi mindenet el veztette az kereskedeseben de azúta(n) ... az Azzoni waltig forgolodot munkalkodot, es kalmarkodot, hogi az Jsten ewket faratsagok vta(n) esmet fel emelte wala [Kv; TJk VI/1. 14] *1629:* mikor Borbely Ferencz Cziszar Janosnet el ueöue akkor vala ket loua szekere s kalmarkodanak ... de egikor ... perbe fogak az Aszont az adossagert ... s addegh perlek, hogj ... kalmar aruiabolis ki fogia s iuta az Borbelysagra ismet [Mv; MvLt 290. 174a]. *1632:* az migh bira pattantiusne magat addig kalmarkodek, de enneke(m) nem mutogatta semmi gazdagsagat megh [Mv; i.h. 106a].

kalmárkodó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *rend* kereskedő rendbeli ember/személy; persoană care face parte din tagma negustorilor; Person aus dem Handelsstand. *1592:* vagi kereskedeo kalmarkodo rend lezen, auagi miues ember In genere akar minemw rendbeli ember ... Regestu(m) zerent eo kegme affeleket irasson be [Kv; TanJk I/1. 186].

kalmárláda kereskedőláda; ladă negustorească/de negustor; Krämerkiste. *1611:* Egi kalmar lada [Kv; RDL I. 90]. *1629:* Az kalmar ladatis ... eötueös Istua(n) vittette haza [Mv; MvLt 290. 182b]. *1644:* Az Cehbeliek ... Ne(m) hagiak hanem kapak az kalmar ladaiat azt kezdek huzni vonni, hogj ot vonakodnak vala, En keozikbe(n) Zollek hogj mosta(n) Ne haboriczak azzal megh [Mv; i.h. 291. 431b]. *1651:* csinaltam egy Kalmar ladat szegödve f. 12 [Kv; ACJk 74b]. *1699:* Deesi Szalontai Lakatos Ferencznél ... holmi ala valo dibdab kalmar arrui a' kalmar ladaval es lakattyaval edgyüt bőcsültettenek ad fl 3 // 50 [Dés; Jk 281b]. *1711:* Egy kalmár lada, egy Nagy lada, egy kitsid láda [Kv; Pk 6]. *1726:* Egj kalmár lada ... két kis kalmár lada [Kv; Pk 6].

kalmárlakat kereskedőlakat; lacăt negustoresc/de negustor; Krämerschloß. *1726:* Vagjon egj jo nagj kalmár lakat [Kv; Pk 6].

kalmármarha kalmáráru/portéka; marfă (măruntă); Krämerware. *1596:* Minekutanna az Vristen Barat Sebestient ez vilagbol ky veotte volna, veötte wolt Vicey Gaspar Vram kezehez minden iowait, akar my newel neweztessenek, kalmar marhait, adossagit, penzetis az ew gongia wiszelese ala mierthogy ackor Barat Sebestien az Beczieknek bizonios summawal tartozot [Kv; RDL I. 65]. *1599:* Bekesi Jstwan Deak Hozott 1 Fonnt attlaz Selimet // 20[a] ... 30 Forinthara egieb kalmar Marhatt //90 [Kv; Szám. 8/XIV. 13. hj. — [a]Folyt. a fels.]. *1625:*

Wagyon keozeonseges el keleo penz meli az kalmar marhabol gyült volt f. 40 [Kv; RDL I. 126]. *1655:* Fülej Ferencz ... egyeb kalmàr marhàjàtis zalogban atta Ozdi Thamásnak az 600 forint rosz pénzért [Kv; CartTr II Márkosfalvi Balint vall.]. *1719:* égy égy kevés kalmár marhat vásárol [Kszeg; BfN Bh-i cs].

Szk: *aprólék* ~. *1636:* Eggietmás Aprolék kalmár marha [Kv; RDL I. 109].

kalmárság kereskedés, kalmárkodás; negoţ, comerţ; Krämerei. *1597:* karwallasok wthan ez az Azzony kezde el az kalmarsagot, mert az Brassaiaktol veöt vala eginehani font saffrant es egieb aprolek egietmast [Kv; TJk VI/1. 14–5]. *1635:* igen megh szegenyedet Zigiarto Mihaly ... mondotta hogy el hadgia az kálmársagott, es az Zigiarto műhóz fog [Mv; MvLt 291. 47b]. *1653:* hoztam ... valami marhát, de nem nagy haszonnal, minthogy nem tudtam hozzája ... De én nem kalmárságra mentem volt, hanem látásnak, hallásnak okáért [ETA I, 117 NSz].

Szk: ~*ot űz* kereskedést folytat, kereskedik. *1597:* Veres Thamas vram wallia ... Elek Janos ... ez mostany azzonnial elegge forgodot es ewzte az kalmarsagot [Kv; TJk VI/1. 14–5].

kalmárszék árusító bódé; gheretă; Verkaufsbude. *1598:* Kozak Janos es az Varos Biraia Zabo Georgy perelnek az Thamas Deak haza ki volth, ahoz valo ingo Jok feleöll ... Kozak Janos tiltotta megh ez fellyel megh Irt hazhoz ualo Kalmar Zeket hogy senki ben(n)e eő Akarattyanelkyl ne Arúllyon ... vetekednek az(on) hogy à zek ne(m) ez hazhoz valo volt volna | Ahogy megh vallyak hogy az A hazahoz valo birodalom volt az zek ... megh Jtely az teörueny az kalmar zeket az Actornak biria mi(n)t eoúet | minket fogada megh Zabo Emreh harman, es mj chinaltuk uala az kalmar zeket mind talpatol foghua, s mind az heazasat mj chinalok megh [UszT 12/8, 13/59, II/2. D. 61]. *1625:* az piiaczon az kalmar Zek uicinitassaban ream tamada az J., az földre le wtte halalos sebelis Jllette [i.h. 17a].

kalmárszekér kereskedő-szekér; căruţă negustoreascà/de negustor; Krämerfuhrwerk. *1572:* Meeg Ecczer egy Kalmar zekeretys vertenek wolt fel otth az desy hataron de az Desyek viseltik gongiat Nem az Somkwthyak[a] [Dés; DLt 184. — [a]A várossal tőszomszédos falu lakosai].

kalmárszer kereskedő-sor; şir de negustor; Krämer/Handelsreihe. *1591:* Pokosne Anna azzoni ... vallia, Hallottam Thamas Janos feleol, hogi nagi orr, de lopasat nem lattam: De mikor ott Iart eleottwnk az kalmar zerben igen feltem teolle, hogi megh lop [Kv; TJk V/1. 137].

kalmárszín kereskedő-szín; hala negustorilor; Krämer-Güterschuppen. *1689:* az Nemes Varos kőzőnseges piaczán a' Kálmar szin alat [Dés; EHA].

kalmárvér (öröklődő) kereskedőhajlam; înclinaţie pentru negustorie; (ver)erbliche Krämerader. *1710 k.:* Gonoszakaróim azzal is mocskoltak, hogy kiforr a kalmárvér belőlem, hogy az anyám annak a leánya volt; kinek azt feleltem: inkább akarok kereskedni, mintsem húzni-vonni, ajándékot venni, mint ők [BÖn. 504].

kálmos orvosi kálmos; Acorus calamus L.; obligeanã; Gemeiner Kalmus. *1849:* 4 Loth Hánytato Borkő 2f 8x ... 6 Loth Piskoltz C. 8 Loth Édes kapor 8 x. 8 Kalmus 8 [Dés; BetLt 3].

kalmuk 1. kalmük; calmuc; Kalmück. *1672:* A tatár Krimből ki nem jőhet, mivel az kalmuk s muszka az régi tatár kánnal rajtok vannak | az tatár Droszinczkót nem segítheti, mivel az kalmuk rajta vagyon [TML VI, 240, 243 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

2. gyapjúposztó-fajta; stofă kalmuc; Kalmuck. *1896/1818:* 4 1/2 Sing Fekete Kalmuk [Mv; Told.]. *1817:* 6. Sing kálmuk [Mv; CsS]. — A jel-re l. SSWb V, 20.

kálna '?' **Hn.** *1692:* Kálna [Márkosfva Hsz; MNy XL, 241]. *1864:* Felsö Kálna vagy Kána [uo.; Pesty, MgHnt XVIII, 159a].

kálnás, kánás '?' **Hn.** *1658:* Kálnásszeg előtt [Réty Hsz; MNy XL, 240]. *1670:* Kálnás [uo.; i.h.]. *1693:* Kálnás Pataka mellett (sz) [Homoródsztmárton U]. *1710:* Kanyás szeg [Réty Hsz; MNy XL, 240]. *1712:* Kánáspataka [Dálnok Hsz; i.h. 241]. *1714:* az Kánás elöt (sz) [Magyaró MT]. *1746:* Kánás alat (k) [Vadasd MT]. *1756:* also fordulo határ Széllyib(en) Várhégj alatt a' kiss kánás patakán kivűl lévő helységb(en) [Ditró Cs]. *1758:* à nagy Kánás Vize. à Kis kánás pataka [uo.] | ezen Kánás patakán fel [Szárhegy Cs; LLt 76/2153] | Kánás patakán [Várhegy Cs]. *1781:* Kánásba (k) [Kecsetkisfalud U]. *1782:* Kánás [Köpec Hsz; MNy XL, 241]. *1787:* Kánásorra [Kisborosnyó Hsz; i.h.]. *1802:* Kanas alat (k) [Vadasd MT]. *1815:* Kánás nevü helyben (sz) [Köpec Hsz]. *1819:* A Kánás patakjánál (sz) [Magyaró MT]. *1864:* Kánás sok kánya fát terem s erröl neveztetik [Karatna Hsz; Pesty, MgHnt XV, 218a] | Kálnás kutja [Nagybacon Hsz; i.h. XVIII, 217b] | Kanás Szeg térség szánto földnek használva [Jánosfva U; i.h. LVII, 164b] | Kánásberek [Medesér U; i.h. 259a] | Kánás (sz) Nevét vehette a' kánya madárrol[a], melyek nyáron által itten nagy számban találtatnak [Szu; i.h. XLI, 573b. — [a]A magyarázat nyilván téves]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók; még feles számú adalék AÉ 409–11; MNy XL, 240–2. A sok jel-ű *gálna* ~ *kálna* növénynév *-s* képzős származékával alakult helynevekre nézve l. i.h.-en az észrevételeket. — Vö. a *gálnás* címszóval.

kálnoki a Kálnok (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kálnok/Cîlnic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kálnok: **1.** Kálnokhoz tartozó; care ţine de Kálnok; zu Kálnok gehörig, Kálnoker. *1821:* A' Kálnaki ut mellett lemenő Düllö föld [Bodok Hsz; MkG].

2. vn előtt származási helyre utaló jelzőként; în nume, ca atribut indicînd locul de origine; als Attribut, in Familiennamen auf den Abstammungsort hinweisend. *1775:* en Kalnaki Kis Istvan[a] láttamis midőn Nemes Josef ... egy alkalmatossággal ment Urajba [Mezőbánd MT; WassLt. — [a]55 éves ns]. *1778:* Mezö Bandon ... Kalnaki Kis Istvan Lako hazanal [MbK 52].

1825: Kálnaki Gyalog Katona Gyöngyösi Béniám (61) vall [Kálnok Hsz; HSzjP].

Szn. *1606:* Kálnaki Jánost királybironak választották Sepsiben [Csernáton Hsz; DanielO 9]. *1614:* Kalnaki Janos ns [Köröspatak Hsz; BethU 265]. *1645:* Kálnaki Mihály [Sszgy; SzO IV, 282]. *1659:* Kalnaki Laszlo [Altorja Hsz; Borb. I]. *1689/1718:* Kálnaki Samuel [Ádámos KK; Pk 7]. *1700:* Kálnaki Farkas Uram [Kv; Szám. 40/III. 7]. *1740:* Kalnaki grofne [Kvh; HSzjP]. *1763:* Kálnaki Sándor [Magyarós Hsz; i.h.]. *1771:* Kálnaki Anna Aszszony [Szárazpatak Hsz; Hr 2/18]. *1786:* Kálnaki Lajos, Ludovicus Comes Kálnaki [Szászrégen; LLt Csáky-per 327. L. 9. 8]. *1825:* Kálnaki Gy(örgy) [Kálnok Hsz; HSzjP].

kálnokiánus Kálnoki-ezred/regimentbeli katona; (soldat) din regimentul Kálnoki; (Soldat) aus dem Kálnoki-Regiment. *1747:* Moldován Todor ... az Kalnokianusok kőzzé katanának álván, onnanis el szököt [Küküllővár KK; Ks 112 Vegyes ir.].

kaloda 1. nyakkaloda/vas; butuc, singir; Halseisen | pellengér; stîlpul infamiei; Pranger. *1565:* ha felesegyek az ket nemzetsegnek[a] egy mas ellen haborganának tahat wgyan ezen kotel[b] alat kalodawal megy Bwntessek [Gyerömonostor K; KCs I. 49. — [a]A pereskedés után megegyezett két nemzetség. [b]Az egyezség megszegése esetén a háborgó fél által fizetendő összeg]. *1591:* (Deák Tamás) oly fogsagban volt vgian megh szederjeszult vala az keze az laba az kalodaba(n) es az kezen Belinczek valanak [UszT]. *1593:* Myerthogy Az veresegh Ne(m) c(on)stal hanc(m) chak Az zidalom, Azert ereosb teorwenie ne(m) lehet, hane(m) vosarnap reggel a' Niakat kalodaba tegiek p(rae)dic(ati)o Alat ot legie(n) p(rae)dic(ati)o vta(n) penig Mingiarast Az templomba(n) ez vetekert a' keosseget es Attiat meg keowesse, De elseobe az Istent kinek parancholattia elle(n) vetet [Kv; TJk V/1. 365]. *1652:* Az Tőmlőcz kő sziklából ki vágot. Mélysége negyed fél öl a föld szinig ... Egy kaloda benne; két foglalo vasrud az végibe [Görgény MT; Törzs]. *1672:* Az Incta ... megh vilagosodva(n) czelekedete gialazatoson ez hazabol a Czigany által kesertetik, ... mosta(n) pro exemplo alioru(m) megh kalodaztatik, es ma estigh az kalodáb(an) leve(n), vasarnap kövesse(n) Eccle(sia)t [Kv; TJk VIII/11. 253–4]. *1680:* vagyon az Tőmlőczb(en) egy kalada [A.porumbák F; ALt Inv. 23]. *1699:* A belső udvarra be menvén edgy jo kőtött nagj és kis kapukonn ... edgj 9 lyuko kalodais vagjon ezen kapu között [O.csesztve AF; LLt Gyulaffi László lelt.]. *1736:* Constal az Jnctának nyilván való Nős paráznasága; azért noha élete megh-hagyatik (: mint hogy hites Férje fejére nem áll :) mindazonáltal hogy e Nemes Város Piattzá(n) a Kalodáb(an), az Hőhér által crőssen meg verettessék, vesszővel, és azon Hohér által a Városból ki-kisértetvén, ki-tsapattassék ... Deliberaltatott [Dés; Jk]. — L. még SzO VI, 91; TML VIII, 212; UF I, 311, 399, II, 110, 161, 536, 676–7, 710.

Némely adalék esetében a '(fogolytartó)ketrec, zárka' jelzővel is számolhatni.

Hn. *1737:* Nms Dés Városa Piattzán(a)k Dél felőll valo részinn, a kalodánn alóll, a szegeleten [Dés; Jk 484b]. *1741:* Az Falu kalodaja vicinitassában [Backamadaras MT; CsS]. *1750:* a Kaloda Hidnal [Kál MT; EHA]. *1782/1798:* A' Kalada Nevű helyben (sz) [Forró AF; EHA]. *1786:* egy darab kőz helly ... a' Falu között benn a' Kaladánál [Nyárádsztlászló MT; EHA]. *1804:* a Kaloda szeg uttzába a Falu végen [Küsmöd U; EHA].

Szk: *~ba állat* kalodába tétet. *1604:* Ha ... valakit Biro Wram meg tapaztal hogy ez tilalo(m) ellen Czepletől ... Búzat Venne, tehat ... mind az Czeplöt, mind penig az ky tőle az Búzat meg vötte, az Prengerre avagy kalodaba alassa, az Búzat melleie függeztesse [Kv; TanJk 1/1. 479] ∗ *~ban tart. 1741:* Múntyán Jánost megh fogván s kegyetlenképpen meg kőtőzvén egy egész éczaka kün az kalodáb(an) tartották és mind addig, valamig 4 for. érő partekát nem adott a Strása Mester(ne)k el nem bocsátotta [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.] ∗ *~ban tartat. 1767:* Josika Imre vr ... a végre fel fegyverkeztetett Cseledivel Jobbágyival a Titt Exponens Vr ... Nemes Curiajara ... potentiose reá menvén ... azon Nms Udvarházat ... Majarjával édgyűtt Occupálta ... embereit ki üzte; Udvari Birájának Feleségét Keményen meg verette, s Kaladába tartatta [JHb XXXV. 55] ∗ *~ban tartatik. 1677:* Takarodo harangozás után a' kerülőkön kivül senki fegyverrel ne járjon, hanem ha a' fő emberek kőzzül valaki oly baráttyánál vagy joakarojánál valo mulatásában, vagy egyeb dologban, el-találván késni, az oly ember lámpással mennyen házához, mert egyébiránt ha lámpás nélkül valaki fegyverrel étszaka találtatik ... meg-fogattatik, és virrattig kalodában tartatik [AC 225] ∗ *~ba tesz. 1597:* Actricis conuincitur eomagat s feleseget harmad napigh az kalodaba tegiek az fiat az perengerre allassak, eyelre az kalitkaba tarchiak [Kv; TJk V/1. 108]. *1809:* Kissebb Ketskés Mihálj ... azt mondotta ... hogj az falut él égeti igy osztán az ő tselekedetiért ... meg fogatta kalodaba tette [Rava U; UszLt ComGub. 1602] ∗ *~ba tétet. 1603:* engem ... az feoldre le Eyte, es meg nyoma, meg keoteoze, az biro hazahoz vin Kereztwrfaluaba, ott az kalodaba tetete [UszT 17/19]. *1739:* Vass Daniel Uram Czegei Molnárát ... Nagy Sandor Uram fogata meg s kaladab(a) tétete [Cege SzD; WassLt Kocsis János (36) szolga vall.] ∗ *~ba tétetik. 1699:* Ezért kellet sustaltatno(m) a' Kezessel e' specificalt Personat, quod ... kezénél egy mas Ember marhajarol elveszett harang, vas villa, lancz és szekercze találtatott ... Deliberatum Varadi János holnap kalodaba tetessek paniceallyon delig nyakara köttetve az harang, ot leve(n) a' lancza es villais [Dés; Jk 290]. *1762:* ezen vétkes cselekedeteiért, mint patazna a következő holnapi vásár napján 9 orakor az Piaczon kaladáb(an) tétessék és tővissel Hoher által meg verettetvén Városunkbol ki üzettessék [Torda; TJkT V. 141] ∗ *~ba ver. 1677:* ha Harsányiék, Csanadiék valamit inditanak mindjárt megfogják őket, kalodában verjék ... ott tartsák [TML VII. 479 Telcki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1762:* Mura János feleségét ... meg tsapták keményen elsőben egy Sűtő kementze Lopátal, az után egy páltzával, végtére kalodáb(an) verték viradtig [Brayicska H; JHb XXXV/5. 9] ∗ *~ba veret verettet. 1632:* Kayczia Mihali ... nem zolgal vala az hadba, megh fogatta Leőrincz Balintt ... az bironit az kalodaba verete [BLt 3 Demetrius Bartalis de Kozmas[a] (50) ppix vall. — [a]Cs]. *1758:* az Kortsomárost ... száma nélkül sokszor kaladába verette [O.kocsárd KK; Ks 8 ad f. XXIII]. *1761:* Mikor az N(c)mes Mag(ist)r(at)us paran-

tsolattyabol Deputatusok mentenek volna az lopott portékáknak keresésére ... Hogy ... keresnek azokat ... meg nem engedte, hanem fenyegetödczvén ellenek kalodáb(a) kéválta verettetni öket [Torda; TJkT V. 45] ✱ *~ba veretik/verettetik. 1646:* Az Fogoly Azzony ... in Exemplu(m) alior(um) kalodaba veressek [Kv, TJk VIII/4. 153]. *1711:* Hidi Istvánné és Eles Andrásne egymást rut bestelen szitkokkal szidalmazták egy nihany izben nyelveskedtenek. Azert teczett a nemes széknek, hogy kalodába(n) verettetvén vasárnapig detentioba(n) tartassa(na)k; mig reggel vasárnap a Templombol ki jönek a Templom ajtaja elött nyak vasb(an) állyanak in exemplum aliorum [Dés; Jk] ✱ *~ba vet. 1729:* En rajtam vont az mostani szolgabiro vr(am) ket Mériást ket Sustakot egy Sajtott elsöbben kalodába vetvén illyen okon. Hogj az erdön a Sz. Léleki csordábol egy Tinot meg évén az farkassok rea tanálván az Szilakját dirib darabját meg nyuzám s oda fel tevém az dirib darab bört az fára, azt gondolván hogy az mű Csordankbeli tinótt ettek meg [Szárazpatak Hsz; ApLt 3 Andr. Szántó (40) jb vall.] ✱ *~ba vettet. 1749:* Szolga Biro Batsfalusi Uram ... mind a Falus Birot, s mind a Matsukásokat Kalodába vetette én velem ... hogj ... miért nem hajtották ki a Falut a Sáskák ölésére [Besenyő AF; Told. 3 Vonya Vojk (50) zs vall.] ✱ *~ba visz. 1781:* ha akár kitis lámpás nélkül a' Strásák a' városon imit amat járni vagy a' Fogadókban 's mulató helyeken veszekedni, lármázni, káromkodni, edgymással kötödni tzivódni indulva tanálnak ... a' Biróság házhoz kaladába vigyék, másnap ... a' Piatzon tizenkét páltza ütéssel büntettessék [Torockó; TLev. 2/5] ✱ *fejét ~ba teszi. 1592:* Wegheztek egienleo nyelwell tanachal (!) megh valtoztathatlanul. Hogy Valaki az lelkewel Zitkozodik ... vagy feo vagy kichin rend lezen egy forintot vegienek raita ... Ha penig Zegheny rend essik ebben megh, Akin megh Ne(m) vehetnek az f. 1 ... Az kalodaba tegiek feyet holot harmad Napigh legien [Kv; TanJk I/1. 175] ✱ *hosszú ~. 1632:* Teömleöcz Bastia, az belseö varban ... Az teömleöczben uagion egy hoszu kaloda harom retez rajta [Fog.; UF I. 142–3]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... A Kapu közi keö boltos ... Ezen kapu közöt keöböl rakot tömlöcz ket Contigna(ti)oban vagyon ... Vagyon itt, hosszu kaloda, (: melyb(e) negi ember tér Nro 1 :) ... chez vas horgos pereczes temerdek Láncz Nro 1 [Vh; VhU 502. 508–10] ✱ *kézi ~. 1677:* Ha a' lopás két forintot erö lészen, elsö vétkéjért meg-fogattassék, és a' pelengéren, vagy kézi kalodaban igen igen meg-verettessék, a' kárt-is fizesse-meg, és az Ecclesiában poenitentiat tartson [Ac 124]. *1732:* Banya videki Ujfalusi Mihály Soflit egj Absitos Nemettel paraznasagón találván ... vegeztetett hogj a Dési Piaczon a Kezi kalodáb(an) az Hoher által kemenyen meg veszszöztessek es az Varosrol az Szamoson által ki verettessék [Dés; Jk] ✱ *kézi ~ba tesz. 1677* A' Lelkezödéssel valo szitkozodasok ellen observaltassék az 1619. Esztendöbéli Articulus ... Es hogy inkáb el-szokhassanak rola, Nemes ember valamenyiszer el-mondgya, egy egy forintot vegyenek töle Szolgát és Paraszt embert a' kézi kalodában tegyenek es délig ott tartassék. Ha pedig meg-akarja magát váltani, huszonöt öt pénzel váthassa-ki [AC 228. — *Köv. az art. szó szerinti idézése; itt kihagyással]* ✱ *kézi ~ba veretet. 1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná háromszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris Istenhez valo buzgóságából, mélto mentsége nem lévén az ollyan Jobbágynak, verettesse kézi kalodában, hogy azáltal-is az Isteni tiszteletre szoktathassa [CC 1] ✱ *öreg ~. 1632:* Az Uduar ház foliosoia alatt ualo also Tornaczban vagion ... egy eöregh kaloda, melljen vagion egy eöregh vas retez, retez feösteöl, az masik vegennis két szem lancz retez feösteöl [Komána F; UC 14/38. 20]. *1679:* Tömlöcz, Ez az Porkola (!) háza alatt vagyo(n) ... Vagyo(n) ezen tömloczb(en): Öregh kaloda nro 1. az két véghen retez 2. Retezfuis 2. Lakat hozza nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 78–9].

2. köfészek, kőrítő; crivace; Steinrahmen/einfassung. *1813:* A Kö Pad ... jó, hanem tsak a' felsö köhöz egy a' 2k köhoz két, az 3khoz megint egy az az öszvesen négy fa Kalodák kivántatnak [Karácsonfva MT; Told. 18]. — E jel-re l. Frecskay 285, 488.

Szk: *kőszorító tölgyfa ~. XIX. sz. e. f.:* kőszoritó tölgyfa kaladák [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építömester malomszám.].

3. *kerék-metszö ~* lakatosszerszám; unealtă de lăcătuş; Schlosserwerkzeug. *1741:* Egy kerek mettzö kaloda [Kv; TL 90 lak. szerszámok közt.].

kalodacsinálás kalodakészítés/javítás; facutul/reparatul butucilor; Stockmachen/ausbesserung. *1592:* fizettem Achi Matiasnak az kaloda chinalastol, es hog' az Farkas uczaj kalastoromnak eggik darab heazattiat megh chinalta melliet az zel el rontot volt f 1 d 20 ... Az czigan vaidanak az ket retez chinalastol az kalodahoz ... d 35 [Kv; Szám. 5/XIV. 138 Eppel Péter sp kezével]. *1594:* Az Thoroniban valo kalodahoz es Beolenczekhez attam ... 6. lakathoth f 3 ... Lakathos Balinthnak az kalodahoz valo Beolenczek czinalasatol, es kaloda czinalastol: attam Biro vram akarattiabol f —/60 [Kv; i.h. 6/VI. 2].

kalodás I. *mn* '? **Hn.** *1705:* Az Kalodás Kutban (sz) [Bh; KHn 8]. *1713:* Az Kalodas hegyin (sz) [Vaja MT; EHA]. *1754:* A Kalodás tetön (sz) [Bh; KHn 16–7]. *1758:* a Kalodás Pataka [Bh; EHA].

II. *fn* '? **Hn.** *1643/1687 k.:* Kalodásb(an) (sz) [Szeredasztanna MT; MMatr. 244]. *1737:* A Kaladásban (sz) [Bh; KHn 14]. *1752:* A Küs Rétnél a Reketisek vagy Kalodás meget (sz). A Kaladásb(an) (k) [A.tők SzD; THn 6].

A felsorakoztatott hn-i adatok nyilvánvalóan a *kaloda* szonak egy meghatározhatatlan jel-ével alakult -s képzős származékai.

kalodaváltság kalodától való szabadulás pénzváltsága; taxă plătită pentru a scăpa de butuci; Stock-Ablöse. *1571:* Effele keozteok valo sok Ispanoknak zabadosoknak valo zolgalatiok is zantassok vetessek aratassok kazalasok, czeknek be takaritassi zamtalan sok nekijek valo kert es haz epitessek voltak rajtok, (A) kaloda es teomlech valczagok penig raitok megmondhatatlan sokak [Szt() II, 329 a székely nemzet foly.]. *1634:* Körtöuclyfai Istvan ide joue, es megh eskuuck hogy megh bekellet Toke Istvannal, es megh ada az kaloda valtsagot, es ugy ereztem ell [Mv; MvLt 291, 4a]. *1756:* Plesa Paszkul ut A Exponállya, hogy az Fejér héten való Csötörtökön Brádon ... Darabáncz Damlla az Piaczon aszszu gyümölcsel egy zsákot tett á Lovára, azon Zsák

másé lévén, és ottan az lovamon találtatván, engemet meg fogtanak, verettenek, Kalodáb(a) tettenek; Kaloda válcságot ottan negyven póltrát fizettem [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1828:* Várallyai Györgye Magár árestáltatott és Kalodába küldetett azért hogy az praetendáltatott ellene mintha égy pár Paputsot akart volna lopni ... az el fogatott ... azzal menti magát hogy ö paputsot akarván vásárolni égy párt kezébe vett, 's a' mint nézegette, a' mint a' vásárba szokott lenni a' nagy tojongásba odébb taszittatott ... akaratja ellen, a' Csizmadiák pedig azt gondolván hogy el akar vele menni mindjárt el fogták 's ötet megse halgatván fel küldötték. Ezen Mentsége bé vétetett és szabadon botsáttatott a' kaloda váltságától is menté tétetvén [H; JF 36 Prot. 1].

kalodáz 1. kalodába tesz/zár; a butuci/pune în butuci; in den Stock legen. *1592 k.:* vgy hozak be de en nem latta(m) hogy senky fogta volna sem kalodazta volna Kovaczy Andras cziak lata(m) hogy veztegh al vala ott az vdwarba(n) [UszT]. *1616:* azt se(m) tudo(m) hogy to(m)loczozte kalodazta volna eoket [Bh; Told. 1]. *1786:* Groff Thoroczkai Sigmond Ur eö Naga ... lántzozza s kalodazza Szegény Embereit [Torockó; TLev. 4/13. 23].

2. kb. (szalmafedelet) léccel leszorít; a fixa în leaţuri (acoperişul de paie); (Strohdach) mit Latten niederdrücken. *1734:* Az Nemes Curiara bé menvén találtunk egy uj kötött kaput Sendelyest galambug(ost) az Ns Curia körös körül palánkal bé kerittetett, szalmával meg fedve, és kalodázva, az Udvar kapu elött az palánk két felöll egy darabig sendelyes [Datk NK; JHbB D. 1 Gr. Bethlen Farkas inv.].

E jel az MTsz-ben *kaloda 1.* al. adott székelységi, 'a szalmatetőt átfogó kettős léc' jel. alapján következtethető ki.

kalodázás kalodába tétel; punere în butuci; Legen in den Stock. *1571:* ele zamlalhatatlan niomorgatassok fogsagok kalodazasok teomlechezesek kynzasok chepektetessek foztassok miat kykben attiokffiays holtanak meg, Immar telliessegel el pwztultanak [SzO II. 329 A „Zekelysegbely few nepeknek es lofeyeknek" foly. az ogy-hez].

kalor hév, láz; febră; Fieber. *1722:* nappalis csak érzék néha néha kicsiny calort a testemben, megint el hágy, edgj nap gyakran érzek affélét [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kalosnya *1530:* duas partes kalasnia[a] ut paratos de nostrys lanys reportaverunt, redemi pro fl I 1/2 [Vh; DomH 90.— [a]A kiadó megjegyzése: Nu cunoaştem semnificaţia cuvîntului]. *1532:* Ittem kalosnia pro d XXXII [i.h. 113]. *1533:* Ittem duas partes kalasnya ut paratos de nostrys lanys reportaverunt, redemi pro fl II [i.h. 90].

A cimszóbeli szó valószínűleg a szláv eredetű *harisnya* szavunk valamelyik szláv nyelvbeli alakváltozata átvételének tekinthető [SzJ 214].

kalotai a (Nagy)kalota (K) tn *-i* képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului (Nagy)kalota/Călata; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Nagy)kalota. *1778:* Kalatai Koborzán Vaszily [KLev.].

kalotaszegi a Kalotaszeg tájnév *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* de la Kalotaszeg/ţinutul Călata; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form von Kalotaszeg. **1.** Kalotaszegen lévő; care se află în Kalotaszeg; in Kalotaszeg befindlich. *1623:* Az mi Ke(gye)lmes Vrunk Eo Felge Ke(gyelme)tek altal Izent Ke(gyel)mes paranczolattiatt az Kalataszegi szalagos Jozagnok, Kemeny Boldisaar Vram kezeben ereztese feleol ... megh ertettem [Szamosfva K; KCs IV/102 Ioannes Mikola lev.]. *1752:* A kalata Szegi Jószágból ... késön östve érkezém meg ide Motsra [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

Szk: ~ *mokányság. 1788:* A Bontzidai Udvarbiro egy Asztag Árpát ki ád Csépelni a kalotaszegi Mokányságnak tizenegyedib(en) [Solymos K; BfN Miss].

2. Kalotaszegen termesztett; cultivat în Kalotaszeg; in Kalotaszeg angebaut. **Szk:** ~ *borsó. 1761:* Csegezi Uram ... küld 2 véka Kalotaszegi borsot, 1. véka Magyarót [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó Gjórgy lev.]. *1819:* egy cserefa Hordoban Kalotaszegi Borso 3 véka 13 kupa [Baca SzD; TSb 6]. *1826:* A' Gabonásba tanáltatott ... Kalota szegi nagy szemü Borso [Szentdemeter U; Told. 41] ∗ ~ *lencse. 1826:* A' Gabonásba tanáltatott ... Kalotaszegi nagy Szemü Lentse [uo.; i.h.].

3. Kalotaszegen gyártott/készített; fabricat/făcut în Kalotaszeg; in Kalotaszeg erzeugt. **Szk:** ~ *zsindely. 1621:* veóttwnk ... kett Zeker fwrez dezkatt Tizenhatodfeleuel Egy forinton ... Ezer 7 Zaz kalotaszegy sendelt 7 Zazaual p(er) fl 1 [Kv; Szám. 15b/IV. 14].

4. Kalotaszegen lakó; care locuieşte în Kalotaszeg; in Kalotaszeg wohnend. *1671:* Kalóta szegi szegénység hogy a' mostani nagy adózásra inkáb rá érkezhessék, végeztetett hogy a' Colosi Aknákról Aknai árron elégséges só adattassék számokra, kik-is elégedendö sót szállitsanak Bánfi Hunyadra s' ott rakják le [CC 55]. *1732:* Ezen ... Kalothaszegi Jobbágjok ... Nyárban ket hetet kaszával, kettöt sarloval, három hetet Cséppel Maglaskor Idára[a] p(rac)stálni tartoznak [Told. 67. — [a]Nagyida K].

5. vn-ként v. származási helyre utaló jelzőként; ca nume sau ca atribut indicînd locul de origine; als Familienname od. Attribut auf den Abstammungsort hinweisend. **Szn.** *1570:* Kalotazegy Benedek [Kv; TJk III/2. 25]. *1589:* Benedicto Kalotaszeghj [Kv; KvLt Inv. I/2. 45]. *1600:* Kalotazegy Benedekne Anna azzony [Kv; TJk VI/1. 504]. *1691:* Kalota Szeghi Uy fali Martha Tivadar [A.jára TA; WassLt Papay Sigmond Valkay Mikloshoz].

kalpag (szőrme)süveg; calpac; (Pelz)mütze, Kalpak. *1747:* Pap Mihály ... falumbéli ismérem ... szederjes dolmányban és mentében Veres hoszszu kalpagban öltözve vala ; láttam Pap Mihály nevü Katonát ... Köntösinek szénit, mivel Loháton köppenyeggel jol betakarozva lévén Veres kalpagjánál egyebit nem láthattam [Csicsópoján SzD; Ks 27. XVIIb]. *1761:* Egy veres kalpog festett sörénnyel, s arany vitéz kötéssel [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6]. *1772:* Gárdistáknak[a] ... Köntösök veres rókatorkos mente, dolmány, nadrág, öv, kalpag, ezüst készülettel ... Párducbőrt viselnek mikor ofelségét kiserik valahová [RettE 269. — [a]A nemesi testörség tagjainak]. *1809:* A Groff kalpogjának Szabo Munkája 2 Rf. chez a Szöts Munka 2 Rf [Kv; TKhf]. *1823-1830:* Förevalójuk[a] ... kalpag szőrös bőrböl, te-

teje posztó, mely hosszú lévén, a kalpagnak egyik oldalán lefityegett [FogE 64. — [a]A mv-i diákoknak a XVIII. sz. végén].

Szk: *asztrakános ~. 1849 k.:* Egy ásztrakányos kalpag Rf 15 [DobLev. V/1280] ✱ *fejedelmi ~. 1692/1737:* Szemeimel láttam edgyszer az Vron Egy Dufla Megy sziny metczet draga nusztokkal bélet Tőrők forma Bársony mentét, ugy az Fején ugyan ollyan Fejedelmi Kalpogotis, azt is ugy mondották, hogy Szegény Rhedei Ferentz Vram eő Nga mikor Fejedelemségre vittek volna akkor csináltatta volna és akkor Huszrtol hozták volna [Szilágycseh/Nsz; EMLt Simeon Furenda (!) Literati vall.] ✱ *magyar ~. 1849:* Egy magyar kalpag [Dés; DLt].

kalpagos (szőrme)süveges; cu calpac; mit (Pelz)mütze/Kalpak. *1759:* 19-ma Novembris volt instellatiója br. Korda György urnak a Kolozs vármegyei főispánságba ... A főispán ... Szép aranyos palocselben jött, előtte ... hat fekete ló ... A hintó előtt két huszármódra felöltöztetett legények ezüstös szerszámú, sárga színű lovakon ezüstös fecskefarkú cafraggal, kalpagosok, forgósok s nyakokban régi módin farkas-bőrösön voltak [RettE 95–6].

kalucsli sárcipő; galoş; Kalosche, Galosche. *1866:* Két pár kaucsuk kaloschli [RLt].

kaluger 1. román görögkeleti szerzetes; călugăr ortodox român; rumänischer orthodoxer Mönch/Ordensbruder. *1559:* Az kalugyereket még el nem küldhettem a Ngod parancsolattja szerént [TT 1911. 462 Greg. Sombory Nádasy Tamáshoz]. *1566:* kik ha úgy is a megismert igazságnak helyet nem adnának, eltávoztassanak, — vagy ... papok, vagy kelugyerek lesznek [ETA II, 374 János Zsigmond alatt hozott törvénycikkek]. *1581:* vegeztek hogy a' kalagiorok hazanal valo Erdeot el aggyak [Kv; TanJk V/3. 237a]. *1590:* Byro vram Akar: es vrunk paranchiolotiabol vittenek el 3 Baratokat es Egy kologiort, voltanak Niolczan vitte el Hunyadra 2 zekeren egy zeker volt, Brassay Petere 3 Loual, fyzettem f. 1 d. 50 [Kv; Szám. 4/XV. 9]. *1635:* Ez leüelünk p(rae)sentalo két moldüaj Calugjerek kuldultanak es vettenek mind aprostol tizenhet szamu Barmokat ... Haggiuk annak okaert sőt paranczioliliukis hüseghtek(ne)k, ez leüelünk latüa(n), az megh neüezet kétt Calugjereket mindenüt uttyokba(n), az megh irt tizen het szamu Barmokkal ... bekeüel bocziassa es boczjattassa [BesztLt 103 a fej. a beszt-i főbíróhoz]. *1671:* A Kalugjirtól vődtem egy font Laurus olajt ... vődtem azon kalugyirtől folia sin'et (igy!) négy lotot lotjat Tizen öt penzevel f // 60 [Gyf; UtI]. *1677:* A' Mint hogy az Oláh Nationak vallása-is nem a' négy recepta Religiok közzül valo, ugy az a' szerzet; melyben levők Kalugyereknek neveztetnek, nem acceptaltatot [AC 136]. *1757:* Molduvába az Hangi kalugyereknek három veder túrót adtunk [Gyszm; DE 3 Michael Goncza (63) jb vall.]. — L. még Dragomir, Ist. — desr. I, 191; EOE XVI, 650, XVII, 293, 296, 301; HalmágyiNIr. 25; Hermányi, EDem. 355, 374; Hurm. XII, 1066–7, XV/II, 1024; Pápai, TörN 47; RákDiplŐ 324; RettE 106; Rozsnyai, HorTurc. 83; Veress, Doc. IX, 25, X, 212.

A havaselvi és a moldvai vajdák Erdélybe irányitott levelezéséből is ide vonhatók a kőv. adalékok: *1593:* Egy kalagor uagio(n) ot az kgiek tartomaniaban Szahia neuw ky mw nekwnk nagy Arulonk es az mw orzagunknak, sok hitlen leueletis talaltuk ... kerjwk azert kgdet mint io szomszed baratunkot hogy kgd azt az kalugjert fogassa meg es tartassa fogua addig az mig az Erdelj feiedelmet o Ngat meg talalliuk mert gonoz Arwlo ember [BesztLt 50 Aron vajda a beszt- főbíróhoz Iaşi-ból]. — L. még Hurm. XII, 363, 372, XV/II, 829, 1049–51; RákDiplŐ 371; Veress, Doc. XI, 131.

Hn. *1835:* A Kalugeren [Bodola Hsz; EHA].

Szk: *~ré lesz. 1637:* Papok ... Popa Albul. Az Nemes Thamas[a] reszen uagio(n) haza es Boyersaga, kiről mind az altal nil produxit. Ezis kalugyerre leőtt, hul itt, hul a' Clastromb(an) mo(n)giak hogy lakik [F.szombatfva F; UC 14/42. 123. — [a]Ez donatarius ns]. *1714:* az edgyik házas Fia Opriánnak, Jón al(ia)s Nyicza külön lakik tőlle, a másik penig el csapván a Felségit Kalugeré lőtt [Preszáka AF; Mk III. LXIII Dumitru Szvintilie (32) jb vall.] ✱ *szkizmatikus~* szakadár, azaz román görögkeleti szerzetes. *1761:* feltett Czelokot azon Sismaticus Kalugyerek más fél napi Mulatásokkal véghez vittek [Pata K; IB. Nábrádj István lev.]. *1767:* Tudva vagyon mindenek elött Soffronius nevű schismaticus Havasalföldéből béjött kalugyer mennyire turbálta vala az uniot [HalmágyiNIr. 297] ✱ *tanító ~. 1714:* Mind régi öreg eleinktől hallottuk s magunk is ugy tudjuk, hogy egy Moldvából származott tanito kalugyer kert volt néhai dédai Bánfi László részen való Perle János nevű embertől monaszterianak való helyet ide fel a Mentő vára felső része alatt, melyre minekutána szállásokat építettek volna, sok olá legények gyültek a kalugyerhez tanólni oláh deákságot [Déda MT; MúzBf 16 r. tanú vall.].

2. *görög ~* görög görögkeleti szerzetes; călugăr ortodox grec; griechischer orthodoxer Ordensbruder. *1657:* October ... 24 ... Hálni Kanakra[a]. Ott van az tengerben két hegyen, egyiken erős kalastrom, 80 görög kalugyer lakik rajta [RákDiplŐ 519 Sebesi Ferenc naplója. — [a]Törökországban].

Ha. *1585:* Kalugjereket [Bethlen SzD; BesztLt 69 Joh. Cheffey a beszt-i főbíróhoz]. *1590:* Kalogior [Kv; Szám. 4/XX. 12 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1596:* kalogiurnak [Kv; i.h. 6/XVIII. 9]. *1730:* Kalugyer [Mezőfomb K; TKl Porkár Kosztin (40) zs vall.]. *1736:* Kaluger [Sárd AF; BtN Dobozolt anyag VI]. *1751:* Kalugereknél [Nsz; TL 42]. *1779:* Kalugerek [Alfalu Cs; LLt Csáky-per 540. L. 6].

A cimszó eredetére, elterjedésére, szótörténeti kérdéseire l. Kiss Lajos: Nyr LXXXVI, 455–7, MNy LXIII, 163; Szabó T. Attila: Nyr LXXXIX, 105–8, SzE 219–25, 561 és az ott id. irodalmat.

kalugereskedik görögkeleti szerzetesként működik; a activa ca călugăr ortodox; als orthodoxer Ordensbruder tätig sein. *1775:* Groza Juon ... nemes Moldova Országban, in Monaszterie Nyamczuluj Kaluger ... Mostis ott kalugereskedik [Mezőfomb K; LLt Csáky-per 107. L. 14].

kaluger-gárgyán görögkeleti rendfőnök; stareţ, egumen; orthodoxer Ordensvorsteher. *1779:* Ezen hellyet ... ajándékba adta volt egy Bohanyitza nevű Monaszteriából Moldouából ki jött Kaluger Gárgyán Néhai Groff Lázár Ferentz Ur eő Ngnak [Alfalu Cs; LLt Csáky-per 540. L. 6].

kaluger-ház görögkeleti kolostor/monostor; mănăstire ortodoxă; Kloster für orthodoxe Ordensbrüder.

1621: Az Kalugor haz mellet, rőd[a] felol ualo Erdoben [Kv; Szám. 15b/VIII. 21. — [a]K].

kalugerkedik görögkeleti szerzetesként működik; a activa ca călugăr ortodox; als orthodoxer Mönch/Klosterbruder tätig sein. *1747:* Ginz Juon ... kalüger volt imit amot kalugerkedet [Uraj MT; Berz. 14. XIII/23].

kaluger-klastrom görögkeleti szerzetes-kolostor/monostor; mănăstire ortodoxă; Kloster für orthodoxe Ordensbrüder. *1575:* Egyszer az ő társaival ott felkele, és beméne Mysiába, es ott feldulának egy görög kalagor kalastromot, és igen drága kéncset hozzának abból vissza [HeltaiKr 285].

kaluger-pap görögkeleti szerzetes-pap; preot-călugăr ortodox; orthodoxer Ordenspriester. *1597:* Egy kalwger papot wrünk w felsige lewele Nalla widte warga Thamass 2 loüan szekerin Tordara ... —/50 [Kv; Szám. 7/XIV. 84 Th. Masass sp kezével].

Szk: *oláh ~. 1599:* Szabo Mihaly uitte az olah kaluger Papot. 2. louon szekeren Tord(ara) d 50 [Kv; i.h. 8/XIII. 66 Szabó András sp kezével].

kaluger-sáfrány sáfrányfajta; un fel de şofran; Art Safran. *1598:* weottem 1/4 saffrant beczjth f 2 d 50 fel lb saffrant kalugier Saffrant f 3 d 50 Ismeg weöttem 1/4 kalugier Saffrant f 2 d — 2 loth kalugier Saffrant ... f — d 44 [Kv; Szám. 8/V. 25].

kalugerség görögkeleti szerzetesség/szerzetesi hivatás; călugărie ortodoxă; orthodoxer Mönchsberuf. *1749:* Bárdoson[a] kalugerségben holt meg is [KvAkKt Mss 46. — [a]MT].

kalumnia 1. patvarkodás; pîră nedreaptă; Gezänk. *1640:* ha az penzt fel ne(m) uenne ... ez leucle(m) erejuel egy azon Varmegyeb(en) leuo tizt jelen lcue(n) az kalomnianak onussat vgy mint ket szaz Magiar forintot meg vehesse es Vetethesse ... es az teorueninek semi nemw ereje nekem uagy neki ne haznalhasson [Kudu SzD; RLt O. 5]. *1740:* az Calumnia az Incta ellen praetendaltathatik nem is adjudicáltatik[a], a szánto föld penig az mostani A kezénél hagyatván, keresse továbra az Incta suo modo [Torda; TJkT I. 187. — [a]A kereset. — A jel-re l. Dósa, EJt III. 123; Úriszék 1031.

Szk: *~n konvinkáltatik* patvarkodáson elmarasztaltatik. *1652/1655:* Én Csepreghi Mihály ezeket à fellyül irt zalagimat adtam Ozdi Thamas Uramnak eött száz forint summábtan), igy hogy háromszor fizessem megh ... Ha pedigh akkorra megh nem adnám, vagy megh adni nem akarnàm ... duplumat exequaltathasson rajtam ... es ha törvennyel fárasztanám eo ipso calumnian convincáltassam [Kv; CartTr II. 875-6] ✱ *~n marad 'ua'. 1588:* Ennek penig az egyenességnek es Bekessegnek vinculuma, ha valamellik fel vagy in toto vagy in parte fel Bentana, Calumnian es az haznak Bechywyen maraggion [Torda; Pk 2]. *1622:* ha vala mellik fell, Eo kgmek keözeól, ez ... uegezest ... vjolalna, vagi violalnj akarna ... Calumnjan maradgion [Mihályfva NK; JHb LXVI. 11] ✱ *~n maraszt. 1572:* Az my dolgonknak meegh eddygh weghe Nynchen mert ... Calumnian akarnak wela maraztany mynket az wegezesnek nem tartasayert De Jstennek hala azt le zalytam [Torda; BesztLt 3704 Colomanus Fekete Gr. Daum biróhoz és hites polgáraihoz] ✱ *~n vagyon érte* patvarkodás bűnében leledzik. *1606:* mjert azon dologert engemet Commissarius eleibe hittal most penig az vice Zekre Zolitottal sj Juris azt mondom Calumnjan vagy Eretthe mert azon egj dolgot ket biro elött ket vton nem Zabad prosequalni [UszT 20/162] ✱ *~t intentál* patvarkodási pert indít, patvarkodást követ el. *1722:* ha comprobalodik hogj olyat keres, a mi(ne)k birodalmab(an) vagyon ... ha az adversa pars közt nem tart hozzá, Calumniat intentál méltánis, mert birja, mégis ötöt keresi erette [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.].

2. rágalmazás; calomnie; Verleumdung. *1619:* Gáspár vajdának[a] egy levelét küldtem Felségednek in specie, melyet reám nézvén, Kegyelmes uram, csak calumniának látok, mert abban semmi nincs azmit ír felőlem [BTN[2] 367. — [a]Gaspar Graţeni, moldvai vajda].

Szk: *~n marad* rágalmazás bűnében elmarasztaltatik, rágalmazás bűncselekményében bűnösnek bizonyul. *1672:* ha ... edgyik az masikot jaczottatná boszszantana és bestelenseggel illetne ... tehat Calumnian maradgyanak [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 16] ✱ *~t intentálhat* rágalmazási pert indíthat. *1647:* czielekedetedert Calumniat intentálhatnak ellened [Kv; TJk VIII/4. 195].

kalumniálkodik ármánykodik; a unelti/urzi intrigi; Ränke schmieden. *1662:* Erdélyt, hogy ellenségtől nem oltalmaztuk, ki volt az oka? Őkegyelme, és kik mostan calumniálkodnak ellenünk[a], kormányozván akkori gyűlést, elhitették az országgal, ha mi elvonnók magunkat, bántások őkegyelmeknek nem lenne [SKr 467. — [a]Az 1657-i lengyelországi szerencsétlen hadjárat után a fejedelemségről lemondott, majd újra fejedelemségre törő II. Rákóczi György vádja a helyette fejedelemmé választott Barcsai Ákos ellen]. *1710 k.:* offeráltam magamat, hogy noha én nem számadó, hanem másoktól is számotvevő szolgája voltam az én hazámnak, mégis legelőször eléállok, és mind főcommissariusságom, mind salis commercii administratorságomról exacta és genuina declaratiót teszek az országnak ... Nem akarák; másfelől azzal calumniálkodtak, hogy nem akarok számot adni [BÖn. 897].

kalumniáztatik patvarkodás miatt elmarasztaltatik; a fi condamnat/osîndit pentru pîră nedreaptă; wegen Gezänk verurteilt werden. *1807:* Az ilyen nyughatatlan feljujitások a' Törvény-folyások rendibe Calumniaztatni szoktak: ittenis nem tekintetbe vételt, hanem mélto büntetést érdemelne ezen többszörözött alkalmatlan Kérése az Instausnak [SLt évr. P. Horvath Károly és Miklós nyil.].

kalup galopp; galop; Galopp. *1811:* A' Paripa Csitkokis külön telelnek Szabadon, addig még istállóra kelnek Éjjet Istálloba tőltven, künn a' napot, A' nagy Retbe futván néha a' kalupot [ÁrE 148]. — Vö. a *galopp* címszóval.

kálvária Calvar; Kalvarienhügel. **Hn.** *1793:* az Kálváriara fel járó Utza szerében [Mv; EHA]. *1809:* a' Kalvaria és Trébely Árka között az első tablaban (sz) [Mv; EHA]. *1835:* a' Kálvária uttya [Mlbodza Hsz; EHA].

kálváriás temetőőr; paznic de cimitir; Friedhofswärter. *1864:* Az ipam sirja beomolván, annak kihányása, betöltése és a sir felrakásáért a Kálváriásnak Nagy Józefnek ment 3 ft 88 kr [Mv; Lok.].

kálvinianus kálvinista, református; calvinist; kalvinistisch. *1653:* Ezek — mondám — a három tudákos emberek, egyakarattal fel kezdék állatni azt az anyaszentegyháztól régen condemnáltatott tévelygést[a], ugymint a sabeliana, fotiniana és ariana haeresist avagy értelmet, mely ellen a calvinianus papok s praedicansok eleget hánykodának ugyan mind disputálással, mind pedig irással, de ugyan semmit nem obstálhatának [ETA I, 27 NSz. — [a]Az 1540-es években kezdődő egyházpolitikai küzdelmekre von. feljegyzés].

kálvinista 1. *mn* 1. református; calvinist; kalvin(ist)isch. *1621:* az porozlok egy posta ala vittek uolt el Egj Calujnista Enyedi Georgi pap loat [Kv; Szám. 15b/IX. 211]. *1630:* Az fejedelmek Donatiojok szerent administraltanak eo kglmek Quietantia szerént az Caluinista gyülekezet szamara f. 450 [Kv; i.h. 18b/IV. 93]. *1653:* a Luther discipulusi ... elpártolának egymástol, és magokon Calvinusrol marada a calvinista név és Lutherról a masik felén a lutheranus név mind e mái napiglan [ETA I, 26 NSz]. *1683:* Senki Kalvenista ember az eő hazahoz ne menie(n) [Aranyosrákos TA: Borb.]. *1698:* Felséged méltoztassék azan oláh Papokat és Görög Valláson levő szerzeteseket azon Privilegiumb(an) és Jussokban részeltetni, a mellyel nem csak a Catholicus, hanem az Arianus, Lutheranus és Calvénista Papok élnek [UszLt IX. 76. 64 gub.]. *1702:* az Killyeni[a] Kalvénista Ecclesia [LLt. — [a]Hsz]. *1748:* a' Calvenista Megye [Parajd U; LLt Fasc. 139]. *1771:* Tot Antal Mihálynét nem tudom Papista e vagy kalvinista, mert soha is nem látom ... a Templomban járni [Dés; DLt 381. 27b Maria Balas rel. vidua Mich. Fodor (40) vall.].

Hn. *1758:* a Kalvinista Temeto mellett [MNy XXXVIII, 207]. *1799:* Kalvinista Templom felett (sz) [Vaja MT; EHA].

Szk: ~ *eb/kutya. 1671:* némellyek ... Poor Balintne javainak divisioja(na)k ideje(n) mondottak oly szokat hogy tudnyllik, Mit fogsz ugy mond ezek mellet az Calvinista ebek mellett [Kv; TJk VIII/11. 43-4]. *1724:* Hunczfut, Istentől rebellálo Calvinista kutya [Kantafva Hsz; MNy XXXVI, 269] ∗ ~*vá lesz* reformátussá lesz, református vallásra áttér. *1628:* Prédikállott először az Appellatiumban az szászoknak amaz hütitagadó Adamus Gitschner, hidelvi fiú, az ki igazi hütit megtagadá és kálvenistává lön [Kv; KvE 157 SB] ∗ ~*vá tesz* reformátussá tesz, református vallásra áttérít. *1736:* Apafi Mihályné, Bornemisza Anna ... az Catholicus ember gyermekét erővel tette némelyiket kálvinistává [MetTr 441].

2. ~ *olvasó tréf* pénz; bani; Geld. *1788:* az én egész igyekezetem 's tzélom e' tekintetb(en) az hogy minél tőbb kálvinista olvasót gyüjtögethetnék Ngod Cassájáb(a) [Nsz; TL. Málnási László főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1818:* Libutz szüntelen gálozva[a] a Nagy fejér kaputyába panaszolva várván várja bé Nsgdat nintsen Kálvinista olvasoja G. Redait is várja [Kv; GyL. Székely István lev. — [a]Igy, de *gálázva* h. ?]. — A jel-re l. MTsz *olvasó* al.

II. *fn* református vallású személy; calvinist; Kalvinist. *1625:* Andras Deak magiarorszaghbol erkezwe(n) mester volt az Calvinistak keőzeött, es Fejerwarra Akarwa(n) mennj ... kantorsaghra, kewant kett Szekeret [Kv; Szám. 16/XXXIV. 209]. *1635:* In anno 1635 tanácskoztak az kálvenisták egymás között, hogy az fejedelemtől megnyerhessék az piacon való templomot[a] [Kv; KvE 167 SB. — [a]Ez akkor unitárius kézen volt]. *1653:* Mely újitást Belgiumban és Angliában inditottak meg ez elött majd hatvan esztendő tájatt, mihelyt az angliai Jakab király, az annya halála után, a régi római igaz vallásból kitéritette az országot. És így az elébbeni calvinistákon a puritanus név marada, az újakon pedig a protestans név vagyon | Itt[a] 1536 Sánta Márton hozta a calvinistákat bé [ETA I. 27, 33 NSz. — [a]Mv-t]. *1710 k.:* nékünk az Zabolaj[a] Cálvinista templomnál Levő harangokhoz az my Attyainktól ránk szállot igaz Jusunk hogy valamikor közöttűnk az Papisták kőzőt halott esik ugy harangozzanak mint az Calvinistaknak [ApLt 3. — [a]Hsz].

kálvinistaság református vallás; calvinism; kalvin(ist)ische Religion. *1736:* még ma is élnek sokan, az kik Apafi Mihályné, Bornemisza Anna udvarában laktanak, hogy azon fejedelemasszony elött nagyobb becsületi volt egy kutyának mintsem egy catholicus embernek, azért is ... az catholicus ember gyermekét erővel tette némelyiket kálvinistává, némelyiket penig csalogatott az kálvinistaságra, hol jószág, hol tisztség igéretivel [MetTr 441]. *1762:* Hozódék elé a religió dolga is s azt mondá[1], hogy azon kéri az Istent, hogy azokat az esztendőket, melyeket a kálvinistaságban töltött ne számlálja élete esztendeinek száma közé, hanem annyival nyújtsa tovább. Oh nagy tudatlanság! [RettE 140. — [1]Gr. Bethlen Miklós (1720 k.-1780) országos elnök, a székely határőrség megszervezésében és a türelmetlen rekatolizációban a bécsi udvar buzgó támogatója].

kályha 1. kályha/kemenceesempe/cserép; cahlă de sobă, placă de teracotă/faianţă pentru sobe; Kachel. *1585:* Az Scholaba(n) ... az kemencze ... le deolt, chinaltatuk azt wyalagh Zakmary Janossal, attunk az fel rakassatol neky f. 2 ... Ite(m) ket pinzes kalyat adot hozaya niolczwan egiet az arra ... az kalyaknak f. 1. d. 62. Item harom pinzes kalyat adot harmyncz nyolczot | Esmet veottem kachlat es Lang fogot p(ro) f. — d. 28 [Kv; Szám. 3/XIX. 42, 3/XXI. 4]. *1587:* Az monostor kapwbelj hetes hazaban az kemencheie le bomlot vala vitettem haro(m) szeker agiagot — /40. Itttem) faszakas Janos Czinalt vj kaljhakat bele Negven hatot ... — /60 [Kv; i.h. 3/XXX. 25 Seres István sp kezével]. *1652:* Egy Sűtő kemencze, fölyül kályhával rakott, fejéren meszelt, egy vas lab az Ajto feleol alatta [Görgény MT; Törzs]. *1694:* Innét az elébb meg irt házb(a) vissza térvén ... Vagjon ebbe(n), egy kemencze, Zöld mázos káljhákból kerekdiden rakott: mellj(ne)k is harom rend káljhái ruináb(a) mente(ne)k: allja ennek is kőből rakatott, pogonos, de meg bomladozott [Borberek AF; BfR néhai Bálpataki János kúrialeir.]. *1735:* Egy Zöd kemencze tizenegy rend kalyhaból álló csipkéjével egyutt Vas homloka [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1773:* Kájha egy kementzere valo [Kozmás Cs; Ks]. *1816:* Egy zöld kályha kementze egy kályha hijjával [Varsolc Sz; Born. IV. 41

Bornemisza Krisztina conscr.]. *1833:* az hátuso házban is már meg avatkozott füttő kementze kályháibol ... lehetvén egy alkalmas és jo moddal rakatott kementzét állitani [Dés; DLt 925].

Szk: *bécsi ~. 1756:* Bástyába ... Bétchi nagy kályhák kemenczere valók [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeir.] ✱ *bokályos ~* mázas csempe. *1690 u.:* Fejer és Zöld mazas bakalyos kalyhakbul rakat tüzelő Kemencze [Radnót KK; FiscLt 136] ✱ *boltos ~. 1593:* Az plebanos hazanal ... Az kemenczet hogi meg chinaltattúk wyalogh, ment arra 2 penszes kalia 64 tezen az arra f 1 d 28 Boltos kalia 5 három penszes tezen az arra f — d 15 Maszos kalia ment arra 8 eot penszes tezen f — d 40 [Kv; Szám. 5/XX. 127]. *1625:* Az Fazakasok czinaltanak az Palotaban 4. kemenczet ... mellyen vagyon mazas kalyha No: 60 ... Az Zeller haznal az kerek kemenczen No 64 Boltos Kalyha vagyon raita 5 [Kv; i.h. 23/XXVII] ✱ *cifrás ~* díszes csempe. *1625:* Magiar orszaghbol hozwa(n) hatt Szeker Czifras kalihakat, es Fejerwarra Akarwa(n) vinnj, mivelhogj az Fejedele(m) eő felge marhaja volt ... Attu(n)k alaj (!) hatt Szekerett ... Thordaigh [Kv; i.h. 16/XXXIV. 203] ✱ *csipkés ~. 1732:* ezen háznak ... faragott kőből való tüzheljre rakott, Sárga, zőld és kék virágokkal szépen rajzolt fejér bokálj unicornis czimeres csipkés, és gombos káljhákbol rakott füttős kemenczéje [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr. — Az egyszarvú (unicornis) a Kornis család cimerállata] ✱ *fejér ~. 1720:* Azon háznak kementzéje romladozot fejér és veres kájhából állo [HSzj *kályha* al.] ✱ *fényes ~. 1650:* Vagyon ezen haz(na)k fábol fel rott tüz hellyen fenyes kalyhabol rakott belől tüzelő egy kemenczeje [A.porumbák F; ÁLt Inv. 5]. *1681:* Ezen házban vagyon az ajtó megett egy kívül füttő fényes kályhákbul álló kemence, melynek kályhájának edgyik részét az számtarto házbul hordották fel [CsVh 95] ✱ *formás ~. 1586:* fazakas peterteól hordottak volt paraszt kaljhakat ... zeges kaljhak, ket ket penszesek 45 teszen — /90 formas kaljhak, haro(m) penszes 38 tezen f 1/14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 72]. *1592:* Eotwen negi mazos kalihat attak à fazakasok à kemenczehez ... f 2 d 20. 37. feyer formas kalihat ... f 1 d 32. 27 parazt kalihat ... f 0 d 81 [Kv; i.h. 5/XIV. 161–2]. *1595:* Ment az 4 kemenczere formas 3 penszes kalia tezen f 2/37 Jtem Ment azokra 2 penzes parazt kalia nro 82 tezen az arra f 1/64 [Kv; i.h. 6/XIII. 40] ✱ *gombos ~ → csipkés ~* ✱ *kék virágos ~. 1791:* Feer Mázu kek viragos Tserepekből valo kementze ! Feér Mázal kék virágos kályhákbol allo kementze [Zágon Hsz; CsS] ✱ *körösi ~. 1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Seötet hazban ... Keresi (!) kalha egi rakassal No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 27] ✱ *közönséges ~* mázatlan csempe. *1772:* Vagyon ebben a sütő Házban ... égymás mellet égy kissebb, más nagyobb földből rakott Sütő kemetzék; ... mind kettőnek pedig Szája elött égy égy közönséges kállyhábol rakott tüzellő kementze [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.] ✱ *lapos ~. 1589:* Az útan chinaltak meg Az folseo Kemenczet ... Zakmary Janos adot hozza ... Az Padlasanak Lapos Kahliat 3 Cahliat ... d. 9 [Kv; Szám. 4/VI. 39–40 Stenzely András sp kezével]. *1796:* A Kápolnában egy fejér mázas vak Kementzet nagy kallyhákbol Mellyben ment Lapos kállyha 10 ... Szegelet kállyha 10 ... A Leányok Házában Zöld mázos Vak kemeczét ebben ment Szegelet kállyha 14 ... Lapos Kállyha 28 [Déva; Ks 120. 4/23] ✱ *mázas ~. 1585:* Az Scolaban az Eoregh deakoknak auditoriumba (!) foldoztatuk az kemenczet megh Zakmary János zolgaiawal adot kalyat huzon ketet mazatlant, Az lector Balint deak hazaban mazos kalyat hatot, meliet ad eot eot penzert tezen mindenestul fogwa az kalia arra f 0 d. 74 [Kv; Szám. 3/XIX. 40]. *1804:* A Munkátsi Bornemiszsza Ferentz Nobilitaris Sessioján A kementze mázas kajhakbol 13 Mflor [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 6] ✱ *mázatlan ~. 1679:* Mazotlan Kalyha no 25 Kemencze tetejere valo, keregded vegű, zöld mazos Kalyha nro 10. Ugian illyenre valo zöld mazos Csipke no. 21 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 12] ✱ *mély ~. '?' 1595:* Az Tanaczhaznak also Zobaiaban czjnaltattam 1. kemenczet ... Czinalta Zakmarj fazakas Janos ... f 1 Adot kallyat hozza 15: Mazost ... d 75. 15 Mazost. 4 zegü kalyhat ... d 60. 18. parazt melly kallyat ... d 60. 1. zegelet kalyat adot hozza p(er) d 10 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 254 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] ✱ *négyszegű ~ → mély ~* ✱ *párkányos ~. 1756:* Kék és Zöld festékkel Czifrázott nagy káljhák ... 7 Párkányos kályha 13 Tetejire való Zöld Gomb [Branyicska H; JHb XXXV/35] ✱ *szeges ~* ? sarok/szegeletcsempe. *1586:* fazakas peterteól hordottak volt paraszt kaljhakat ... Jllien Jegszest kwldeót ream hogi ez zerent veszi meg raita(m), zeges kaljhak, ket ket penszesek 45 teszen — /90 formas kaljhak, haro(m) penszes 38 tezen f 1/14 [Kv; Szám. 3/XXIV. 72] ✱ *szorító ~. 1694:* Parazt zorittó Kálha 30 Mazas Szorito kalyha [LLt 76. C] ✱ *unikornis cimeres ~ → csipkés ~* ✱ *veres ~. 1669:* (Az ebédlő palotában) vagion egy öregh veres kalyhabol rakot kemencze, kinek homloka faragot kő [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1823:* veres kájha tüzelő kemencze [Csekelaka AF; KCsl 16] ✱ *vértes ~. 1592:* veottem zaz teglat az twzheli chinalashoz f 0 d 18 Eotwen negi mazos kalihat attak à fazakasok a kemenczehez ... f 2 d 20 37. feyer formas kalihat ... f 1 d 32. 27 parazt kalihat ... f 0 d 81 A harom zegeletre weertes kalihat f 0 d 36 [Kv; Szám. 5/XIV. 161–22] ✱ *zöld ~. 1652:* Vagyon benne egy belől fűjtő Zöld kalyhabol csinalt kemencze [Görgény MT; Törzs]. *1854:* Zöld kályhából készült szabad száju kementze [M.köblös SzD; Torma] ✱ *zöld mázas/mázú ~. 1652:* Ezen Palotanak ... kemenczeje belől fűjtő Zöld mázos kalyhabol valo régi, elől ket kályha hijja [Görgény MT; Törzs]. *1761:* (A szoba) kementzéje ... Szekeljes alatson tüzhelyre faragott kő lábakon állo ugyan faragott párkányos homlok kőre Zöld mázu káljhákbol rakatott [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 42]. *1772:* égy sima Zöld mázos kallyhákbol allo, alol fellyűl keskeny csipkés párkányos kementze találtatik, az melly fellyűl duplás Csipkézéssel, és négy szegeletin valo Gombozásokkal készittetett [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. — L. még a *bokálykályha, parasztkályha* és *szegeletkályha* összetételt.

2. ? csempekemence; sobă de teracotă; Kachelofen. *1756:* Kék és Zöld festékkel Czifrázott nagy káljhák 1 Kályhára való Csipke 7 Párkányos kályha 13 Tetejire való Zöld Gomb [Branyicska H; JHb XXXV/35].

Szk: *vinci ~ forma. 1679:* Kő labakon állo Vinczi Kályha formara csinált mazos kivül fűtős kemencze [MNy XXXVIII, 132].

3. egy fözetnyi; o porţie (topită); von einem Sud. *1629:* Az élés ház ... Egy ó szalonna nro. 1 Négy új sza-

lonna s három fertály nro. 4 3/4 Tiz egész háj nro. 10 Egy kályha olvasztott faggyú nro 1 [Szu; SzO VI, 45 Székelytámadt vár lelt.].

Ha. *1586:* kaljhak [Kv; Szám. 3/XXIV. 34]. *1588:* kahlyat [Kv; i.h. 4/I. 43]. *1589:* kahliaban [Kv; i.h. 4/XII. 18]. *1590:* kahlayert [Kv; i.h. 4/XX. 22 Hooz Lőrinc sp kezével] | kahliát [Kv; i.h. 4/XXI. 39 Kis István sp kezével]. *1591:* kalhakbol. kachliatoll [Kv; i.h. 5/I. 37, 5/VII. 6]. *1592:* kalihakot [Kv; i.h. 5/XIV. 93 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* kalyat [Kv; i.h. 5/XX. 121]. *1595:* kalyhat [Kv; i.h. 6/XV. 32]. *1597:* kalihak [Kv; i.h. 7/XII. 9 Filstich Lőrincz sp kezével]. *1598:* kahlat [Kv; i.h. 7/XVI. 108]. *1599:* kaliaktol [Kv; i.h. 8/XVI. 40]. *1609:* Cahliabol. kahliat [Kv; i.h. 126/IV. 123, 125]. *1621:* kahliat. kalyhat [Kv; i.h. 15b/IV. 27, 15b/XI. 283]. *1755:* Kajhabol [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1757:* Kályhákbol [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1758:* kállyhák [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1772:* Kállyhak [Kv; BethKt Mikes conscr.]. *1776:* Kájhából [Mezőméhes TA; WassLt]. *1793:* kajhak [Faragó K; Told. 19]. *1817:* Kajhábol. kájhákbol [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 2, 6]. *1836:* kályhábol [M.péterlaka MT; TGsz 18].

kályhafűtő csempe/cseréptűzhely; sobă de teracotă; Kachelofen/herd. *1771:* Estimaltuk ... A Hazat benne levő Sövény Keméntzet, kállyha fűtött melly alatt vas van, fűtő kementzet ... ad flo ung. 14 Dnr 04 [Nagylak AF; DobLev. II/430. 1b]. *1804:* Kimpian Gora Zsellér Háza ... Egy sövény kementze, kájha futtövel 1 MT 30 Dr. [Radnótfája MT; Born. G. IVa. 5]. *1817:* Kortsoma ... A Hátulso, vagyis ivo Háznak ajtoja béllett ... vagyon ezen Házban egy veres kájhakbol készült Kemencze kerekded kájha füttőjivel használhato állapatban [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 7]. *1840:* Egy Gogány, elromladozott kályha füttőjével [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. *1862:* A' kuton alol van a' dominalis biroi lak — sárbol verve ... nádfedél alatt ... van ezen lakszobában egy földtűzhely, mellyen van egy gogán és egy veres kállyha fűtő [Mezőbánd MT; TSb 39].

kályhafűtőcske csempe/cseréptűzhelyecske; sobiță de teracotă; Kachelherdchen. *1813:* van az Házban egy hitvány és dőlő félben lévő gogány Kementze egy avatag kájha füttötskéivel [Udvarfva MT; Told. 42].

kályhájú vmilyen csempéből készült/rakott; făcut dintr-un anumit fel (de plăci) de teracotă; aus irgendwelchen Kacheln gemacht/gebaut. *1717:* Udvarház ... vagjon az nagj Audentiás ház melyben jo füttős Zöld mázu kajháju kemencze [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 3]. *1831:* jo kivül fűtő Zöld kalyhaju Kementze [Mezőbánd MT; TGsz 50]. *1832/1838:* Van égy zöld Kajháju két águ párkányos melegitő kementze [A.szőcs SzD; BetLt 5].

kályhakemence csempekemence; sobă de teracotă; Kachelofen/herd. *1637/1639:* 1. Kályha kemenczeben valo rez fazek fedeles ... f 1 [Kv; RDI. I. 111]. *1788:* Egy Nobilitaris Curia ... Egy barna szalmával fedett nagy Ház ... Kálljha kementze ... E mellett egy kisded konyha forma Ház 1 Ebbe sövény kemencze [Feldoboly Hsz; DobLev. III/646a]. *1818:* a Házba egy be tapasztott Kajha Kementze Füttővel együt [Mezőkök TA; HG Gr. Haller lev.]. *1841:* Vásároltam egy kájha kementzét, és hozzá vasat [Mv; IB. Magyari Anikó nyil.]. *1842:* van ... égy rongyos kájha kementze [Strézakercisora F; TSb 51]. *1849:* Vagyon ezen szobába egy otska kajha kementze [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1850:* Az alsó konyhában egy kálha kementze 30 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

Szk: *küpüs ~*. *1721:* egy Cseléd Ház, mellyben van egy Sütő kemencze, annak szájánál van fel rakva egy kis küpüs kájha kemencze [M.gyerőmonostor K; KGy] ✱ *mázatlan ~*. *1816:* Gyümöics száraszto (: aszalo :) kőből rakott Zsendely Fedelű Fenyő gerendaju ... haz, melyb(en) vagyon veres, mázatlan kajha kemencze egész készségével [Jobbágyfva MT; BálLt 67] ✱ *veres ~*. *1854:* veress kályha kementze rossz avaték füttövel [M.köblös SzD; Torma] ✱ *zöld ~*. *1742:* egy nagy zöld kalyha kemencze, egy vas macska benne [Zsombor K; SLt]. *1787:* Vagynak ... az utza felől lévő nagy házba ... égy vason állo Zöld Kájha Kementze, és ugyan affele Kájhákbol rakott füttő [Mv; MvLev. Nagy György hagy.]. *1829:* ezen két szobát, egy zöld Kályha Kementze melegiti [Csekelaka AF; KCsl 6]. — L. még a *décsei kályhakemence* címszót.

kályhakemencécske csempekemencécske; sobiță (din plăci) de teracotă; Kachelherdchen/öfenchen. *1743:* föd tűz helyre rakot rakonni kezdet ződ de regen épitet kályha kemenczécske [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI].

kályhakemencéjű vmilyen csempekemencés; cu un anumit fel de sobă teracotă; mit irgendeinem Kachelofen. *1825:* egj más Ház ... régi elegyes Boronakbol valo avadag Szalma és alkalmasint elviselt fedelű ... régi elviselt kállyha kementzéjű [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 393].

kályhakemencés vmilyen csempekemencéjű; cu un anumit fel de sobă de teracotă; mit irgendeinem Kachelofen. *1752:* vagyon egy ... ablakos, és kisdég zöld kalyha kementzés, fellyűl deszkával padlásolt, ugyan deszkával padimentomozott ... Sendely fedél alatt valo Ház [Pókafva AF; JHb XXV/73].

kályhamester '?' *1587:* hozattattam vala szeowendekeket Kalyha Mesterhez vrunk talaj eleiben ... az maradekiat az Teoreok vendegkor hortak el veotte(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXX. 39 Seres István sp kezével].

kályhás kályhacsempéből/cserépből készült/rakott; făcut din cahlă/plăci de teracotă; aus Kacheln. *1636:* Ez hazban uagyon beleöl futteö kemencze jo kalyhas [Siménfva U; JHb Inv.]. *1675:* Az elsö hazb(an) vagyo(n) egy paraszt kémencze kályhas. Egy paraszt pohar szék [Dés; Borb. II]. *1679:* Haz ... Kemenczeje zöld mazos czifra kalyhas, belől szenelő, elöl vas Labakon allo, vas pártazatos Nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 6]. *1725:* egy hoszszú uj kementze virágos fakó kályhás ... egy hoszszu fakó virágos kályhás uj kementze [Pókafva AF; Told. 18].

Szk: *~ kemence* csempekemence. *1594:* Az Maior vduaran ... vagjon vduar haz No. 1. Ennek az zobaiaban ... Kalhas kemencze wagjon No 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20] | Az Somlioy maior hazban ... Kalihas ke-

mencze vagjon No. 1 [Somlyó Sz; i.h. 16, 18]. *1647:* egy festekes padlasu ebedleo haz ... vagion benne egy zeold kalyhas kemencze [Drassó AF; BK]. *1679:* Aszszony Háza ... kályhas keregded kemenczeje nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 22]. *1798:* Egy Zöld Kályhás Kementze Fütöjevel edgyütt minden hiba nelkul [Vingárd AF; KCsl 5] ✱ *belöl-fütö ~ kemence* belső fűtésű csempe/cserépkemence. *1632:* Also Porumbaki Udvarház ... Udvarbiro háza ... egj beleól fwteö parazt kalihas kemencze [A.porumbák F; UC 14/38. 177]. *1694:* (A házban) belöll füjtö, Zöld mázos káljhás kemencze; mellj(ne)k szájjá-bol pánt vasát ki vették ennek az allja köböl pogonossan rakott | az hátulso ház ... Belöl füjtö paraszt káljhás kemenczéje s annak a' szájjáb(an) vas: ennek mellette, fiok füjtö kemenczéje, hasonlo hozzája [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] | a malomház ... vagjon ott paraszt káljhás belöll füjtö kemencze [Sebesel AF; BfR] ✱ *belöl-szenelö ~ kemence* 'ua'. *1681:* Szegelet Bástya ... Ezen also Contignatio felett levö Kö ház ... Belöl szenelö, elöl vas rudako(n) allo, lapos zöld kályhás romladozott kemenczéje Nro 1 | Drabant ház ... Belöl szenelö, paraszt Lapos Kályhas kemenczeje 1 | Majorház ... Szobája ... Belöl szenelö, elöl ket vas rudon es egi vas Labo(n) alló, elegyes Kalyhás Kemenczeje Nro 1 [Vh; VhU 502–3, 506, 566] ✱ *fényes ~ kemence* mázas csempekemence. *1681:* Ezen új házban vagyon fényes és fövenyes kályhás kemencze, ennek szájában egy szál vas [CsVh 95]. *1685 e.:* mentünk az vegseö öreg hazra ... Ebben vad(na)k ... Mázos, fenyes kályhas kemencze Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8] ✱ *fövényes ~ kemence. 1680:* Vagyon ... fabol fel rott bontakozott tűz hellyen egy fövenyes kalyhas kemencze [A.porumbák F; ALt Inv. 24] ✱ *kivül-fütö ~ kemence* külső fűtésű csempe/cserépkemence. *1656:* Egy szep kül fütö zöld mazu kalyhas kemencze, faragott kö labokon allo falai vaszonra iratott külömb külömb festekeö karpitokkal be vonva, hat darabokbol allo [Doboka; Mk Inv. 5]. *1679:* Teglabul csinalt labako(n) allo, bomladozott kivül fütö, zöld mazos kályhás kemeczeje no. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 10] ✱ *közönséges ~ kemence* mázatlan csempe/cserépkemence. *1687:* Egy közonseges kalyhas kemencze [Déva; Szer.] ✱ *lapos ~ kemence. 1681:* Uj keresztyé(n) czinalta Zöld mazos, Lapos kaljhas kemenczeje fütö Nro 1 [Brettye H; VhU 588] | Szám tarto Ház Szobája ... Kü Labakon allo, kivül fütö Zöld mazos Lapos kalyhas Kemenczeje Nro 1 [Vh; VhU 521–2] ✱ *mázas ~ kemence → fényes ~ kemence* ✱ *zöld mázas (cifra) ~ kemence. 1656:* (Az öreg palotában) a pohárszék elleneben vagjon 10 faragott keö labakon allo eoregh zeöld mazas kalihas kivül fütteo kemencze, kinek allia belöl felöl teglaval rakott, kivül feleöl pedigh faragott keöbeöl veres festékes jó | Vagyon ezen hazban egi eöregh zeöld mázas kaihas ep kemencze, kett csipke hejaval [Fog.; UF II, 137–8]. *1679:* Haz ... Kemenczeje zöld mazos czifra kalyhas, belöl szenelö, elöl vas Labakon allo, vas pártázatos Nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 6].

kályhasátor szikrafogó; parascîntei; Funkenfänger. *1819:* a Házban Kajha sátor ki nyulo Cserép kürtövel [Nagypacal Sz; Berz. 8 Fasc. 72]. — A jel-re l. MNépr. I, 148.

kályhasíp kemencecső; burlan de sobă; Ofenrohr. *1841:* A' 3ik Szoba ... Melegittöje a' Spárherdből bé jövö a' mit egy kályha sip viszen a' kéménybe [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

kályhatartó kemenceláb; picior de sobă; Ofenfuß. *1735:* Vagjon ezen házban Veres Paraszt Kájhás Kemencze, fa Kájha tartoja, a Tűzhellye földböl csinált sövény oldalu [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 6].

kam l. kan

kám l. kán

? **kamalejka-mellrevaló** '?' *1738:* Egy Haj szin kamalejka Melyrevalo nestel premezve [DobLev. I/171].

kamanilla kamilla, (orvosi) székfű; Matricaria chamomilla; muşeţel, romaniţă; (Echte) Kamille. *1578:* Ha az kezedbe esik az közweny es Meg dagad. Wegy Rosa pogachat es zeekfwuet az az camanillat es saliat, Meg borban Mosgiek aban, Ne vyzben, es Meg gyogwl [Nsz; MKsz 1896. 371].

kamara 1. *átv is* kincstár; vistierie, cămară; Schatzkammer, Ärar. *1574:* My okbol egy Nehanzor Egy Nyomo aranybol tob lucrum Jö, hogy Nem Mazor, Ezt Nem sok Cemmentes erti ... Ith tehet az kamora Ispan kart, Mind kamoranak es Mind maganak es Mind az Cemmentesnek [Nsz; MKsz 1896. 290]. *1655:* annyi arany volt Valya Peternél hogy az Fejedelem Kamarájá(n) anyi pénz nem volt [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. *1736:* Az Keresztesi M: és Tekintetes Familia ... kételenitettett az Keresztesi Joszágoknak kezekben valo megmaradásokért Tiz ezer Magyar Forintokban az Camarával konvenialni [Kv; JHb XLII]. *1769:* Porontsoltatik az is hogy ... azok a Márjások, Petákok és Garasok mellyek körül erössen el nyirettettek, reszeltettek és Csonkittattak, azért az afféle pénzeket senki ne vegye el hogy a Camarába be adgya hogy kárát ne vallya [UszLt III. 97]. *1796:* a' Feleségem azt viszontagolta, hogy ha Arany ... a Királyi Kamarához kell vinni [BfN Hidegszamosi cs.]. *1803:* az árenda a' Gyitrai Communitasnak esztendönként 60 Német Forintokban ... a Királlyi Kamarától fogjatkozás nélkül fizetödik [Toplica MT; Born. XVc/82 Bukur Todor (45) col. vall.]. — L. még FogE 187; RettE 206.

Szk: *hamis ~n kel. 1837:* Aranyos Székben lévö birtokát bizonyito két relatoriak hamis kamarán költek [RKA XXXIV] ✱ *hamis ~n költ. 1656:* (A) ket száz aranyat Ozdy Thamás ur(am) teölle(m) potenciose el ueön ... praetendalua(n) azt hogy ... hamis kamaran keölt aranyak [Kv; CartTr II. 905 St. Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.]. *1675:* Egy Ember ... Désen létemb(en) Tallerokat adott hogy meg váltanám, megis váltotta(m) ... esmervén hamis Kamarán költek(ne)k lenni, meg fogá(m) ... menénk Fö Hadnagy Vr házához hogy kézhez adgya(m) [Kv; TJk VIII/11. 352] *1677:* Minémü bajoskodási légyenek ez hazá(na)k a sok hamis kamorákon költ rosz ujj penzek miatt njilvan lehet kgltekénél [UszLt IX. 76. 5 fej.] ✱ *igaz ~n kel. 1671:* Hogy az Császár garassa, és az Lengyel Országban ujonnan vert sustákok is ... bé-hozattanak az Országban,

végeztük hogy ... az ö válorok szerint el-vitessenek[a] sub poena flor. 200. ha kiket igaz kamaran kelvén megérnek rajta, hogy el nem vennék, irremissibiliter exequaltassék rajtok a poena [CC 91. — [a]Értsd: elvétessenek] ✱ *igaz ~n költ* kb. tisztességes. *1759:* Ami a köntös dolgát illeti, majd cifrábban jár most afféle cameraticus tisztecske, cancellista, vagy egyéb efféle, mint az igaz kamarán költ úri vagy nemesi renden levö ember [RettE 89]. *1764:* 7-ma Januarii hala meg a szegény Décsei Zsigmond uram ... Igen jóféle, igaz kamarán költ, emberséges ember vala szegény [i.h. 159] ✱ *nem igaz ~n került/költ* vkihez nem igaz/tisztességes úton került. *1655:* monda nekem Philep Márton, Sogor vagy negyven aranyam volna ha kgld el váltanà, én el váltom csak légyen jo ... ezeket nyilván tudom, nem igaz kamorán költek voltak, mert ki mutaták az Circumstantiák [Kv; CartTr II. 899 Mich. Csepreghi (53) vall.]. *1756:* hallatuk hogy Zudor Pèternél voltak ... ö Nga Felejtárának gombai (!) mellyekis mint hogy kerekedtek hozzá bizonyoson nem tudjuk, elég az hogy Zudor Péter ... Farkas Bálintnak adta el ... észre vévén Farkas Bálintnak az Attya hogy azon gombok nem igaz kamarán költ gombak, meg parantsolta az Fiának, hogy Stante pede adgya viszsza annak akitöl vette [Bácsi H; BK. Paulus Körösi (46) ns és Johannes Popa (40) vall.]. *1848:* tudnod kellett hogy az lopott, 's nem igaz kamarán került [Pacal Sz; KLev.].

2. sókamara (sóbánya-igazgatóság); direcţiunea ocnelor/salinelor; Salzkammer (Salinendirektion). *1601:* Az Zeky Camaranak gondwiseleset myert hogy az varosis semminemeo keolcheget az Akna eppeoletyre Thorday Matenak kezekhez nem adott ... mégh az egy eztendeoben egyedeol eo kmen haggyak [Kv; TanJk I/1. 379]. *1607:* Emlekezhetik Nagtok ... az el mult Vasarhely Gywlesben, mikor ... az Vrunk ëo Naga p(ro)posityoira tekintven, es az Fiscushoz walo proventusokat akaruan fel keresni, my kezwnknelis az Colosi es Zekj Camarak bizonios summaigh, ugi mint negyuen ezer, ket szaz harminc ëot forintigh ... voltanak Inscribalva [Kv; RDL I. 80]. *1646:* Desi kamarahoz valo szolgak [Mv; MvLt AAll. 6]. *1666:* ket Ispotalybéli Szegenyek szamara es segitsegekre annuatim ket ezer keö Sot rendeltek volt ... Colosi Kamorankrul [Kv; RLt VI. 2 fej.].

3. országos gazdasági és pénzügyi főhatóság; departament de stat pentru probleme economico-financiare; Landesbehörde für Wirtschafts- und Finanzwesen. *1662:* a fejedelemhez császártul való követségben Törös János posonyi kamara praefectusa is érkezett [SKr 253]. *1710:* A kamara penig minden magyar úrnak jószágában belékapdos vala, és kifoglalja vala kezekből, ha szintén az elei két-háromszáz esztendök alatt bekességesen bírták volna is, és extra dominum nagy költséggel, fáradsággal kelle a magok igaz jószágokat keresni [CsH 331–2. — 1703-ra von. feljegyzés]. *1787:* a Porkurai kortsmáros féle instantiát adott bé a kamarara parantsoljam a Porkurai Tiszteknek hogy az ott lévö restántiák fel szedéséb(en) ötöt ne akadályoztassa, hanem néki kezéb(e) administralja [Bencenc H; BK]. *1817:* Hogy Contrasnak a' falu hirén és akarattyán tette volna meg a' Mlgs Kamara az Exponens eö Kegyelmét, az nem igaz [K; KLev.]. *1843:* Jelenleg az irt helységek lakosai mennyi taxát fizetnek hová, mi szolgálatot tésznek, a szolgálatért mit fizet a kamara nékiek? [VKp 130].

4. szoba; cameră, odaie; Zimmer. *1585:* Biro vram és a Tanach akarattiabol ... hattak vala megh hogy a Scolaban egy puzta Kamarat fel épitsúnk [Kv; Szám. 3/XIX. 34]. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia vallia ... Egizer ... hallek walami keserwes iaigatast az Kis Imre kamoraiaba ... kerde(m) az leankaiat hogi michioda Iaigatas wagion az kamoraba [Kv; TJk VI/1. 39]. *1609:* Fazakas Boldisar ... Az Seniornak kamerajaba(n) foldozot megy egy kemenchyett ... d 18 [Kv; Szám. 126/IV. 122]. *1629:* eök harma(n) az kamorabol igen nehezen nizik volt hogj az Aszonyal mosoliognak [Mv; MvLt 290. 184b]. *1679:* Ezen kamorabul nyilo oldal öreg kamara [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 26]. *1691:* Költözött bé az Collégiumb(a), az D. seniorral, Ajtai Andras Ur(amm)al, egy kamoraban, egy Asztalon levö victusra [PatN 15a]. *1735:* a Collegiumban az Urfi Kamarájában szüntelen égett a tűz [Kendilóna SzD; TKl Sig. Váradi de eadem (34) ns vall.].

5. raktár(helyiség); magazie; Lagerraum. *1570:* Dengelegy Peter azt valya ... hogy egy vasarnap az Nagi Neste leania eo vele ket Ladat az Mezar zekbewl egy kamarabol vonatot ky [Kv; TJk III/2. 66d]. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Kamara ... Beöreok, Czinalatlan Juh Beör N 16. Czinalatlan Lo beör N 2[a] [UC 14/38. 185. — [a]Folyt. a fels.]. *1732:* ezen kamaraban ... találtunk ... egy rendbeli kovacsnak valo miv szert[a] [Kóród KK; Ks 12. I. — [a]Köv. a műszerek fels.]. *1850:* A' kamarában két évi ludtól tépve, s tépetlenül, zsákban és csebrekben [Algyógy H; Born.]. — L. még CsákyO I/2. 672.

Szk: *boltos ~*. *1703:* Azon kert oldalában vagyon egy fürész malom, mellynek minden vas eszköze meg lévén, találtuk a boltos kamarában a töb vas eszközökkel együt [CsVh 119] ✱ *cipótartó ~*. *1717:* Az Czipó tarto kamara, melyben talaltatott ... egy Korpás hordo, egy hamu tarto kas, egy só tartó Désa [Abafája MT; JHbK XXXIV/20] ✱ *sótartó ~*. *1756:* harmadszor a' So tarto kamaráb(a) ugyantsak erövel meg nyomott [Galac BN; WLt Anyigutza cons. providi Kertész Gergely (24) jb vall.] ✱ *sötét ~* ablaktalan kamara. *1660:* csináltam az sütet camarahoz egy aztalt kerezt labra az labat hevederit magam hars fajabol d 6 [Kv; ACJk 78a]. *1835:* A' sötét Kamarában ... Egy ocska két felé nyilo Ajtoju deszka Armarium Egy Szuszék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *szalonnás ~*. *1747:* Néhai Mlgs Urnak Szalonnás Kamaraját benn az Udvarban Nappal állo Délben felverte potenciose invadalta [Mv; Told. 43/37]. *1826:* A' Szalonnás Kamarába ... Tizenegy Szálámi, egy meg van rátskálva [Szentdemeter U; Told. 41]. *1836:* A' Szalonnás Kamara alatt vagyon egy turos pintze [Mezőszakál TA; TGsz 59] ✱ *üvegtartó ~*. *1674:* találtunk egj kis üvegh tarto kamarat. Ebben mostan agár kolyköket tartanak, vannak benne deszkabol allo rekeszek, melynek ajtaja fa sarkos pantos, vas reteszes retezfeje lakat nelkült [A.porumbák F; UF II. 594].

6. *szalonnatartó ~* szalonnatartó bódé/rekeszték; despărţitură/cămăruţă pentru păstratul slăninei; Verschlag/Spind für Speck. *1638:* Vagion azon ... pitvarban eggj fürész deszkabol czinalt szalonna tarto kamora [A.porumbák F; UF I. 657].

7. kb. áruló bódé/butik; gheretă, magherniţă; Verkaufsbude | áruló sátor; şatră (pentru vînzări); Verkaufszelt. *1572:* Sofia nehay ferge Lwkachne Azt vallia

hogy myert Zeoch Benedekne az kamaraba arwl, Mely kamaran Altal kely menny az chinterembeol valo wyz ky foliasnak giakorta Meg rakodyk vyzzel Es az mellete walo Camarakra is Jwt benne [Kv; TJk III/3. 18]. *1578:* A my az Semlye swteo dolgat illety vegeztek eo kegmek, hogy az egj haz fiak chinaltassanak kamorat neky [Kv; TJk V/3. 174a]. *1593:* Mikor az Darw (?) Péterne kamarayat eiel fel teortek volt, Ahol az Cinterem kapwya felet fel hagtanak volt, ot be chinaltattuk, es az kamaranak az padlassat wyolag be dezkaztattuk [Kv; Szám. 5/XX. 122]. *1596:* senkit az keoszeonseges helien arulny ne engedgienek kewlcombe(n), hane(m) amely kalmarnak kamoraya nem leze(n), az vasarbirak helt mútassanak [Kv; TanJk I/1. 284]. *1632:* eg' kamorat fogattunk uala az meliben marhaiokat raktunk uala [Mv; MvLt 290. 108a].

Szk: *áruló* ~. *1710/1799:* én Szabo Gergely az Város földin épitettem egy kis árulo Kamarát [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 289] ✱ *mészárló* ~. *1595:* Az Mestersegnek veztesse az, hogy valakit ez veghezes ellen valo chielekedeo Mezarost megh kaphatnak az lato Mesterek, Az soha Ne(m) mezarolhasson, mezarlo kamaraia el vetessek [Kv; TJk I/1. 260].

8. éléskamra; cămară; Speisekammer. *1583:* mondek, hogy mit tartaz Azzoniom it az kamoraban ... be tazita(m) az aitot balassi Gergely all volt az Aito meget [Kv; TJk IV/1. 155]. *1588:* Chynaltattanak egy Jo eoregh Wdwar hazat felseo filen[a], pinceye Alatta, ... es ket zobat, kamarath, Pytwart, kohniastol [Kv; Szám. 4/II. 15. — [a]F.füle TA]. *1632:* Also Porumbaki Udvar ház ... Kamara ... Egj deberke Sos tey benne N 1 [UC 14/38 Porumbáki (F) urb. 185]. *1643:* Thóott Andras ... az boriu labát az kamoraiab(an) negyed napigh ott tartván, megh büszhödött [Kv; MészCLev.]. *1723:* edgy alkalmatossaggal étczaka hallom hogj dörömböznek s vagdalnak az Nimetek edgy kis kamarában ... az udvarunkon [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1]. *1748:* A' harmadik Fatens gjanakodik ugjan hogj az I. verte volna fel kamaráját, és el lopta volna edgj sák lisztit [Torda; TJkT III. 197].

Szk: *boltásos* ~. *1676:* Nyilik ... egy boltásos kamarara vas sarkon, panton, holyagos szegekkel megh vert tolyo záros, vas be vonos ... bélelt ajtó [Fog.; UF II, 712] ✱ *költséges* ~. *1825:* a bolt vagyis Költséges Kamara ... jobb kezre esik mellybe a bémenetel egj regi párkányos vastag vas Záru ajtonn vagjon [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 152].

Sz. *1659:* teli kamarának eszes asszonya, üres kamarának bolond asszonya [TML I, 391 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

9. hálókamra/szobácska; cameră (mică) de culcare/dormit; Schlafkammer/kämmerlein. *1585:* Anna Zabo Georgy felesege vallia, hogy eg'kort Mezaros Martonne ezt monda: egy Bercheny Lazlo vala Nallam zallason, es az engem megh Eolele chokola egy Eyel beis leó vala Az kamaraba hozzam, hogy vram hon Nem vala [Kv; TJk IV/1. 491]. *1589:* Az vtan az Camoraba rekezkedtek be [Dés; DLt 226]. *1633:* az Varas szolgaia felessege Giarmati Marto(n)t Zabó Jacabnevall egiött az kamoraba rekeztette volt | eötet (: mikor az Apiok es Anniok ho(n) nincze(n) :) be rekezti az nenie az hazba, es eó maganak hol az pituarba, s hol az kamaraba uet agiat [Mv; MvLt 290. 127a, 137a]. *1689:* látta(m) szemeimmel hogy egymást ölelgették Csokolgatták, es az öliben tartotta Dekányi Radul az Aszszonyát ... ugy jaczodtak, a kamaráb(a)is bémentek es ott mulattak egy ideig, ott mit Csináltak én nem tudom [Kopacsel F; BK. Vlád Muntyán leánya, Alexa (18) zs vall.]. *1761:* Molnár János tsak egyedül hált a házba, a' Felesége pedig ... a' Kamarába, és azt tselekedett vélle a' mit akart, ivutt vélle, 's paráználkadott [Szászsztiván KK; BK. Michael Demeter (37) jb és felesége, Sára Szigyártó (33) vall.].

10. szerszámos rekesz; despărțitură pentru păstratul uneltelor; Werkzeugfach. *1632:* A kasa teöreö felet egy dezkabol czinalt kamora szerszam tartani valo [Fog.; UF I, 189].

11. *1619:* (Az) Arnyék szék Kamorajabol nyilo Jób kéz felé valo Kis Kamora [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 41].

◇ **Szn.** *1768:* Kamara Janko ... Abrudbányai Biro [Ks 113 Vegyes ir.].

◇ **Hn.** *1699:* Kamara bük allyán (sz) [Egeres K; KHn 191]. *1761:* A Kamora szegben (irt) [Szentháromság MT; EHA]. *1792:* a Kamora Szeg vagy is Higeg (!) Kut Tetőn [Szentgerice MT; EHA]. *1807:* A' Kamara Szegbe (k) [uo.; EHA]. *1862:* Kamara szegbe (sz) [Tompa MT; EHA].

kamaraajtó szobaajtó; ușa camerei; Zimmertür. *1585:* vettunk egy Zeker Teowisset hogy a Scolaban az púzta kamara aitokat es az kerengeot hogy bechinaltak hogy ide s túa a giermekek ne mehessenek [Kv; Szám. 3/XIX 30]. *1609:* Lakatos Georgy zolgaia egy kamera Aytot Az scholaban meg pantozta [Kv; i.h. 126/IV. 109].

kamarabeli szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *preceptor* magántanitó; preceptor (de casă), profesor particular; Privatlehrer. *1823–1830:* Ezen esztendők lefolyta alatt kamarabeli, vagy amint másként nevezik privatus praeceptorom volt Szigeti Mihály uram [FogE 80].

kamarabér kalmárbódé bére; chirie pentru gheretă/magherniță; Mietgeld der Krämerbude. *1595:* Ezen Eztendeoben az egiebhai mod zerint Az boltok es kamaraktol tellies prouentussa es iéowedelme tezen Vniúersal(ite)r f 200 ... Ebben Relaxalt kegmetek Zekeres Jacabnak kamara berben f. 2 [Kv; Szám. 6/XIII. 29].

kamarabolt éléskamra; cămară; Speisekammer. *1758:* A Mlgs Groff Kis Aszonyok házából bé Lépvén a' felső kamara bóltban, amellyb(en) konyhára valo naturálék conservaltatnak. Ennek ajtaja jó Záros kolcsos [Déva; Ks 76. IX. 8].

kamarácska 1. szobácska; cămăruță; Kämmerlein. *1636:* Azon hazbol nilik egy kamaraczkara egy hasonlo festett bellett vas sarkos pantos forditos kiliczies ayto vas be vonojaual eggyüt | Vagyon eggik szegeletib(en)[a] dezkaval altal rekeztue(n) egy kis kamoracska [Siménfva U; JHb Inv. — [a]A serfőzőháznak]. *1803:* égy Classis(na)k való kisded Kamarátska vagy Házatska égy kis Tanulo Házatska vagy Kamarátska [Désfva KK; UnVJk 183].

2. (élés)kamrácska; cămară mică; Speisekämmerlein. *1637:* Korczyoma haz ... sendelyes haz ... az pit-

uarrol nylik bal kez fele egy hazra egy vas sarkas pantos ayto ... Azon hazbol nylik egy kamaraczykara egy uas sarkos, pantos, reteszes ayto [Fog.; UF I, 424]. *1701:* az regi Majorhaz Sövenyből valo, kis szobájával es kamoracskajaval [Páncélcseh K; Hr 1/4]. *1752:* (A) Specificált Házak kőzött vagyon egy kisdék Pitvaracska ... Nem külőnben ... egy kisdek Kamarácska be nyilo ajtajával együtt [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1754:* nyilik egy bérletlen vas sarkon járo ajto ... egy kis Kamarátskában [Uzdisztpéter K; CU]. *1797:* tanáltatik egy Szalma fedél alat valo parasztosan készített épület, melynek a Kapun felől valo résziben vagyon fenyő deszkákkal Csere gerendákra padolt Házacska ... Kicsin pitvarával és hozzá ragasztott Kamarácskájával [Hosszúaszó KK; JHb XX/35]. *1825:* egy régitske fenyő Boronából épült Ház ... ezenn fedél alatt vagyon egy kis kamarátska is ugyantsak Boronából rakva [Csomakőrös Hsz; SzentkZs Conscr. 3/7].

Szk: *cipótartó* ~. *1748:* egy nagy Hinto Szin ... Gabonás felől valo Szegeletib(en) vagyon Czipò tartò égy nyári Kamarácska [Kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5] ✱ *nyári* ~ → *cipótartó* ~ ✱ *szalonnatartó* ~. *1774:* Szalonna tarto Kamaratska [Pókafva AF; Kath].

3. kb. áruló-bódécska; gheretă mică; Verkaufsbüdchen. *1586:* ki Ieowe hozzam Igiarto Gieorgi az kamaracikaban Azhon ennekem Arwcikam vagio(n) [Kv; TJk IV/1. 618–9]. *1621:* Az Eóregh keo Boltok Jövedelme az kenyr Zer feleol ... Zigiarto Ambrusne Bottia is puztaba allot, Eö magais Buday Tamasne kamaraczkajaba keolteozeot [Kv; Szám. 15b/IV. 2].

4. raktárhelyiség/szobácska; magazie mică; Lagerkämmerlein | szerszámkamrácska; cămăruță/magazie mică pentru unelte; Werkzeugkämmerlein. *1632:* Az kapu keözeöt uagion eöt kamoraczka mellien uagion egj egj felszer parazt aito [Fog.; UF I, 131]. *1656:* Az Istallo faraban egy kis gabonas haz forma kamaraczkaban, ket buzanak valo veszszőkből font kas tapaszos, haro(m) űres hordo [Doboka; Mk Inv. 7]. *1732:* ezen major háznak is van az öldalában egy kamarácska ... találtunk benne egy régi fűstős pohár széket [Kóród KK; Ks 12. I]. *1795:* Találtatott egy Szalmaval fedett sorvatt fedelü Sövény oldalu Ház ... pitvarával a hátul lévő kis kamarátskájával Hfr 15 — E mellet találtatott egj más Sövény oldalu ház meljnek fedele hasonlolag el van sorvadva vgyan Szalmaval fedett ez is Pitvarával hátulso kamaratskajával ... Hfr 15 [Ne; DobLev. IV/750. 1a]. *1797:* Ezen ház oldalában tsinálva vannak kétt kitsid kamarátskák [Körispatak U; Pf]. *1807:* édgy Szena tarto, és édgy Nyereg Szer szám tarto Kamorácska [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 7].

5. bódécska, rekesztékecske; cămăruță improvizată; Büdchen. *1632:* (A) hazban uagion egi dezkabol rekesztett kamoraczka, mellien vagion egj paraszt félszer uas sarkos pantos retezes aito [Fog.; UF I, 137]. *1711/1761:* A tornácz végiben sövényből font kis kamarácska, deszka ajtaja, vassarkokon járo fazárja [Szászvessződ KK; ETF 108. 10].

kamaraforma kamaraszerű; de forma unei cămări; kammerartig/förmig. *1862:* nyilik egy ... fenyő ajto ... egy kamara forma szobába, mellynek also padozata stakaturos [Mezőbánd MT; TSb 39].

kamaraház 1. sókamara-ház (sóhivatali épület); clădirea administrației salinelor/ocnelor; Haus der Salzkammer (Gebäude des Salzamtes) | sókamara-hivatal; administrația salinelor/ocnelor; Salinenamt. *1572:* azt latam hogh az wczyan Thamas dyak Egbe kaptanak wala Theglas Mihalúal vgh vonza vala az kamora haz fele es Rügdossa vala labaűal myhaltth [Dés; DLt 182]. *1573:* Myerthogy az Colosy kamorahaz tellyessegel el Romloth, wyonna(n) hattwk megh epytheny, Melynek epewlethyre feneo dezkak Igen zewkse⟨ges⟩ek [BáthoryLev. I, 257 fej.]. *1591:* Achy Lwkachyot kyltte B. vram Dessre hogy az komora haznal Mywelyen attam kölchegenek neky f — d 12 [Kv; Szám 5/I. 34]. *1671:* Az Sóvágok[a] ... és aknához tartozo szolgák, a' kamara haztol el nem szakasztatnak, hanem az ö allapottyokban ... meg-tartatnak [CC 48. — [a]Désen és Tordán]. *1756:* Nemes somot ki adni nem akarják az Kamara háznál [Feldoboly Hsz; DobLev. I/270a Bartok Aron foly.]. *1782:* vagyon ă Kád Bükke ajján à Szajka Pataka mellet a Regius Fiscusnak egy Kaszáloja, mely mais Lo Kert nével neveztetik azon okbol: hogy midőn ă Dési határban Kád Bükkin lévő holt Aknák magok épségekben voltanak a Kamaraház pedig ben Désen volt akkor fogatott fel azon darab hely a' Képejes Lovak számára [Désakna; EHA]. — L. még CC 46; CsH 304.

2. bányaigazgatósági/bányanagyi hivatal; serviciul administrativ al unei mine; Amt der Bergwerksdirektion. *1843:* ezen egyezménynek 2. pontja szerint ők[a] csak az abrudbányai kamoraházhoz megkivántató szenet és fát tartoznának meghordani és levágni az ők határjaikról [VKp 127–8. — [a]A kir. kamara jb-ai].

3. éléskamra; cămară; Speisekammer. *1687:* Voltanak az Kamaraháznál ... egy nihány igen avasos husas aprolek szalonnácskák [Máramarossziget; Törzs]. *1785:* vagyon egy bólt, vagy Kamara ház, mellyben az Uraság a Culinárékot azaz a Szalonnát, Lisztet, és egyebeket szokott tartani [Kv; Born. XXIXb. 20/47 Kornis Krisztina conscr.].

kamarahely kb. raktárhelyiség; spațiu de depozitare, antrepozit; Lagerraum. *1677:* Enyedi Kastélyban a' lakos Nemességnek kamora helyek intéztessenek, arra destinalt Commissariusok által[a] [AC 255. — [a]Így az Indexben, magában a törvényszöv-ben nincs meg a címszó]. *1739:* a' Kastélybeli Kamara hely[a] [Ne; EHA. — [a]A város központjában ma is álló templomerőd (a régiségben: Kastély) falain belül — háborús veszély idején — a polgárok értékes ingóságainak menedekhelyéül szolgáló raktárhelyiségek állottak].

kamarai kincstári; fiscal; ărarisch, fiskalisch. *1769:* ha az kamarai Tisztek és Nemesek valami Törvéntelen tselekedetekben magokat elegyittenek a Cont. Tablak előtt pereltessenek Azért ... kik(ne)k afféle panaszok vagy Törvénykezések következik a Cont. Tablára jőjjenek s itten panaszollyanak és Törvényes Processussokat folytassák [UszLt XIII. 97]. *1801 k.:* Kamorai fizetés itt nállunk Visában nintsen, s nem volt soha [SzConscr. külön mell.]. *1834:* a Bilaki So-Szikla őrzésére Kamarai költségen épült Várdaház [LLt]. *1843:* Bucsumiaktól hallottam, hogy ők a kamarai tisztek által célbavett bizonyos erdőplántálást megakadályoztatták, 40 vagy 50

ember menvén ki, kik ellenszegültek [VKp 87]. *1855:* a' fák árra kamarai tanult erdösz által az arra vonatkozó törvények szerént állittatott meg [Gernyeszeg MT; DE 5].

kamaraispán bányaigazgató/nagy; intendent/director de mină; Berg(werks)direktor. *1558:* Az komora ispannak az aranyat be viuen es az chementes kezeben aduan es be streheluen Illien Moddal, tudny ill(i)k Minden aranyakat Meg p(ro)baluan az ǫ mogiazerent az kǫuǫn [Nsz/Nagybánya; MKsz 1896. 300]. *1572:* mondek az Kamora Ispannak[a] [Dés; DLt 182. — [a]Köv. a nyil.]. *1579:* az Torday kamar Ispanak (!) Gergel deaknak kulthem ayandekot [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. *1592:* Mathias kiraly Donatioia Hogy amely Wideky ember ighaz Camara Sowat veszen ez varosy lakostol, a' Camara Espanok (: aminth zoktak volt :) el ne vehessek az veueökteöl [Kv; DiósyInd. 47]. *1614/1616:* Tudom azt, hogy az en Attyam Boldisar Praedicator harmadfel Esztendöig lakek Coloson, az ministeriúmban és mindenkor esztendöröl esztendöre meg attak az nyoltz szaz kö soot, vagy soul vagy penszül de inkab penzt attak az Attyam tekinteteiert, az Kamora Ispanok az nyoltz szaz soert Negyuen f(orin)tot [Torda; RDL I. 100 Joannes Pall jud. pr. opp. Thorda vall.]. *1696:* az Desi Kamarispanunk (!) [DLt 473 fej.]. *1740:* el kuldottem Az Sobányára Soert vjg mint Vizaknára el küldöttem töb Sot 16 másánál Gr(o)ff Uramnak nem adtanak azt objicialván az Kamara Ispany hogj az A: arpasi Nemes Curia nincsen az Nemes Curiák regestrumáb(a) irva azert eö nem adhat töbet, 16 másánál [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1750:* Parajdi Kamara Ispány uram által az mult héten a borok Szebenbe recommendalttattak [Szentdemeter U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1805:* felmentünk ... a Serfözöhez onnan Aknára a kamar Ispányhoz (!) [Dés; KMN 90]. — L. még CsH 296; MKsz 1896. 301, 371; TML IV, 347.

kamaraispánkodik kamaraispáni tisztet visel; a funcţiona ca director al administraţiei salinelor/minelor; Amt des Berg(werks)direktors bekleiden. *1684:* azon Dési kamarán és Aknákon kamara ispánkodván [Gyf; Told. 68].

kamaraispánság bányanagyi tisztség; funcţie de director al administraţiei salinelor/minelor; Amt des Berg(werks)direktors. *1569:* az My kegielmes vrunk ö felsege ada az kamora Ispansagot Ifiw Vachy Peternek [Nsz; MKsz 1896. 357]. *1573:* Georbe gergely Monostory azt vallia hogy Twgia zallast Tartot valkay georgy Zeoch Balasnal ... Latta mykor az vyzaknay Kamara Ispansagra Ment volna onnat kwldeot Lovat Zekeret es zolgayt kyk Mindent felj raktak az Boltbol es ely vittek [Kv; TJk III/3. 92]. *1605:* Megh tekintwen Teutsch Janosnak sok sopankodasit ... kar vallasinak mutogatasit az Colosi Camora Ispansagarol ... engettettek megh neky szaz hatwan kilench frtot [Kv; TanJk I/1. 526]. *1614/1616:* Telekj Istuan k⟨a⟩mora Ispansagaban en[a] voltam szamtarto szolga az Aknap[b] [Kv; RDL I. 100. — [a]Michael Kapussi de Zech nob. [b]Kolozson]. *1621:* Vasarhely Istwa(n) deak Jeouen Feierwarrol heted inagawal leuen, Maramarosba(n) akarua(n) menni, es ot az Kamara Ispansagra akaruan Iktatni magat ... atta(m) Etelt, Italt [Kv; Szám. 15b/XI. 40]. — L. még RettE 226.

kamarás 1. ? udvari tanácsos; cămăraş, sfetnic/consilier al curţii; Kämmerer. *1596:* Bort azonkeppen Biro W. hagyasabol, en osztottam O[e]fge Aztalara, és az fö fö kamarasoknak és Wdúara nepenek ... 43 Eyttelt ... f l d 72 [Kv; Szám. 6/XVII. 19 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1697:* Voltam ebéden[a] Komornik vr(amn)al, ot(t) voltak a kamarás vrakban 6 [AIN 148. — [a]Bécsben]. *1722:* Itt már absentiamban az Sporgaltatott hogy jö kglmetek az Camaras Urakkal edgjüt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1735:* Mikor a kamaras Varga Mihaly Uramnit halt vettünk akor kenyeret baranyt vizat bort pogacsat eget bort flo. 2. Den. 13 [Kvh; Bogáts 12].

2. kb. áruló-bódés; proprietar de magherniţă/chioşc/tarabă (din piaţă); Marktbudenbesitzer. *1570:* Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwlnak es nem fyzetnek sem zolgalnak ... vegeztek volt azokrwl ... hogj eo k. Byro vra(m) Mwtasson masth (?) helt Nekyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 3b].

◇ **Hn.** *1735:* az Kamarás To [Mezőcsán TA; Born. X. 7]. *1774:* a Kamarásban [Gerendkeresztúr TA; EHA].

kamarásasszony kb. áruló-bódés kofa; precupeaţă care are magherniţă în piaţă; Marktfrau mit einer Marktbude. *1572:* Katalin Kardos Mihalne, Azt vallia hogi eois Akart Satort chinalny az helien hwl partha Zeowe katalin Arwl, De Nem Engettek az kamaras Azzoniok [Kv; TJk III/3. 20].

kamarasó kb. kamaraháztól vásárolt só; sare cumpărată de la administraţia salinelor/ocnelor; Kammersalz. *1592:* Mathias kiraly Donatioia Hogy amely Wideky ember ighaz Camara Sowat veszen ez varosy lakostol, a' Camara Espanok (:aminth zoktak volt:) el ne vehessenek az veueökteöl [Kv; DiósyInd. 46].

kamarástárs lakó/szobatárs; coleg de cameră; Zimmergenosse. *1789:* Hogy nehai b.e. Tektes Magyarosi Beniamin Ur ... Tiszts Tudos Imreh Ferentz Uramtol, akkor, Nagy Enyedi Promarius Déáktol, nékem Kamarás társamtol Lévált légyen költsön 60 idest hatvan Forintot ... ezt igen jol tudom ... de tudom azt is hogy ... betsülettel meg fizette [Sárd AF; DobLev. III/666].

kamarástiszt kb. kamaraházi tisztségviselő; funcţionar la administraţia salinelor/minelor; Kammerbeamte(r). *1750:* az N. Almasi Banyakért feles expensákat tett az Néhai Mlgos Nagy Aszszony ... vgy Kamarás Tiszteknek is sok discretiokat küldött mindenkor [Folt H; BK 144 Tabák Iuon (60) jb vall.].

kamaraszék árnyékszék, *nyj, rég* buda, budi; latrină; Abtritt. *1570:* Theremy Ferench ... Latta hogy az Sala Imre kamara zekj az keoznek talpa alat vagio(n) Boronawal fely rowa [Kv; TJk III/2. 61]. *1585:* az napokban hiaztünk[a] a Scolaban Ach Antalal a kamora szek felet fel oldalat [Kv; Szám. 3/XIX. 35. — [a]Értsd: fedettünk]. *1636:* nylik mas egy fejer fel szer vas sarkos pantos ayto, az kamora szekre, azon kett ablakoczka [Siménfva U; JHb Inv.]. *1685:* ezen házbul az Kamora Szekreis nyilik egy kis ajto [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 14]. *1736:* Latrina vagy Kamara szék, benne lévő dirib darab fábol öszve szerkesztetett Székkel egyetemben [A.idecs MT;

CU]. *1742:* Az elsö oldal Kamora S. v. Kamora széknek applicaltatott [Bh; Told. 25]. *1772:* Eszakfelöl valo oldalában e szobának egy kamaraszekis vagyon kisded fenyöfa Dészkáival edgyüt, minden vas keszület nelkül [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.]. — L. még TML IV, 86; UF I, 402–3, 660, II, 110, 113, 121, 123, 125, 133, 135, 137–8, 150–1, 174, 733–4.

Szk: *úti ~. 1667:* Egy úti kamara széket is csinálhatnak oda s a rabok kihordhatják s megtisztíthatják gyakorta [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

kamaraszék-sátor árnyékszék-sátor; cort pentru latrină/privată; Abtrittzelt. *1704:* Az generál sátorit is ma kivonták egy dombra ... egész készülettel ... a pohárnok sátora, maga üveges sátora ... kamara szék-sátor és egyéb még felvonatlan sátorok is voltanak [WIN I, 206].

kamarilla a bécsi császári udvar titkos tanácsa; camarila; Kamarilla. *1848:* Az eddigi fejlemények után itélve ... a gaz camarilla müködése oda van irányozva, hogy elöbb a magyar nemzet a szolgaságba lenyügöztessék [RevRTr III, 201 Gaál őrnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz].

kamáse ing; cămașă; Hemd. *1749:* Portéka neve ... Furuja ... Kamáse [Kercsesora H; BK vásári árujegyzék].

kamásli ghetră, jambieră; Gamasche, Kamasche. *1781:* Három pár Chamasli. Egy fél Chamasli [Mv; Told. 9a]. *1812:* fekete posztóból való strinflit (:kamaschlit:) hasonlo szinü gombokkal ... visel [DLt 254 nyomt. kl]. *1816:* Kamasli ... 40 kr [Kv; Born. IV. 41]. *1832:* vitt magával[a] ... 1 pár kámáschlit [DLt 776. — [a]A szökevény]. *1843:* Két kamásli 7 Rf 30 kr. Egy zeke 75 Rf [Kv; Újf.].

kamaszkor vîrsta pubertății; Flegeljahre. *1894:* Te, Ödön, mellette[a] csak olyan jó naiv fiú maradtál, amilyennek ismertelek meg kamasz koromban [PLev. 171 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A felesége mellett].

kamat dobîndă; Zins. *1837:* Az Adsistentiatus koltsönzött volt a' Tekintetes Urtol ... ezer válto Rhenens forintokat Martius Holdnapjában Május Holdnapja 24-ig valo várakozás fejébe 18. Veder pálinka kamat mellett, mely su(m)a pénzt kamatjával, a' pactált idöre az Adsistentiatus pontosan meg vitte [Dob.; Somb. II]. *1840:* ezen bé nem fizetett 155. Rf. — midön meg fizetödik Kamatjával együtt, akkor mégyen osztályra [Nagykapus K; KszRLt]. *1845:* ezen Capitalist a pénz kezéhez vételekor az azon idö pontig illö camattyaval együtt veendi [Gerend TA; DE 2]. *1852:* Tessék a követlö (!) Aszszonynak az el foglalt részeket Tisztába hozni Fizesse meg saját hanyagságából eredett káromat, költségeimet fáradtságomat 's azonnal a' Kamat aránt enis ki fogom elégiteni [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.].

Szk: *~ra kiad. 1854:* minden fölkelhetö portékáimon kivül, levén még olyan pénzem is ... kamatra kiadva, melyet ... takarékosságom által magam gyüjtögettem 's szereztem [Kv; Végr.] ✱ *halasztási ~. 1868:* ezen hátrálékok után halasztási kamat fizetendö [Gyalu K; RAk 153] ✱ *késedelmi ~. 1855:* Kérem a' ... Cs: Kir: J: hivatalt, méltoztatt ... a' valoságval fizetett részen felyül járo összegeket nékem a' késedelmi kamattal együtt meg fizetni [Fejér m.; DobLev. V/1388 Horváth Kata Vizi Farkasnö keresete Dobolyi Bálint ellen] ✱ *magtári ~. 1869:* A magtári kamattal tartozok felszólíttatnak, hogy tartozásaikat ... Jan 27n okvetlen fizessék be [M.bikal K; RAk 272] ✱ *tömegi ~. 1852:* 19ik Januarii 852 Kántor Céhgyüllés tartatot feljelentödött, hogy több mesteremberek a Céh Cassájába tartozo tömegi Camatokat a maga rendin bé fizetik — többek pedig ... tartozásaik kamatjaikat fizetni vonakodnak [Kv; ACProt. 32] ✱ *törvényes ~. 1847:* Nyugtatvány 72-váltó cédula magyar forintokrol ... mellyeket a' n. Tktes Dobolyi Sigmond Ur altal a' Nagy Enyedi ref. ns főoskola Ephorialis Cassájából költsönzött 1200. viz. mft ... Töke egy évi ... törvényes kamatjában ... mái napon ... befizetett (így!) [Ne; DobLev. V/1279].

kamathátralékos hátralékban lévö adós; restanțier cu plata dobînzii; Zinsenrückständige(r). *1876:* Gondnok Kozma János felszólíttatik, hogy a kamat hátralékosokat napoztassa meg [M.bikal K; RAk 329].

kamatoz kamatot hajt/hoz; a aduce dobînzi; Zinsen tragen/bringen. *1846:* Capitalissa évenként kamatoz [Kv; ACLev. Kül. Perc. 50].

kamatozó kamatot hajtó/hozó; care aduce dobînzi; Zins(en) tragend. *1855:* Kamatazo Töke volt [Nyárádsztbenedek MT; MRLt. — Tomai László kijegyzése]. *1866–1867:* Kamatozo töke [Nagyernye MT; i.h.].

kamatoztat a da/depune (bani) pe dobîndă, verzinsen, auf Zinsen anlegen. *1863:* A Minoriták és barátok kalastrománnak itten helyt Kolozsvárt hagyományozok mindeniknek 100 azaz egy egy száz forintot oszt: ért: azon meghagyással ha kivánná ezen kis öszveget ... kamatoztatni erre jogositva légyen [Kv; Végr.]. *1865:* tökém fenn maradó részét kamatoztassák végrendeletem végrehajtoi, 's forditsák fiu unokáim nevelésére [Kv; i.h.].

kamatoztatás depunere pe/cu dobîndă, fructificare; Verzinsung. *1834:* mivel meg-intetésemböl önként kitetszik, hogy e lépés ellenem az ebben érdekelt summának kamatoztatása tekintetéböl tétetett inkább, — ugyan azért kéntelen vagyok magam is az Exponens Urat ... Törvényesen réadmonéáltatnom [Dés; BetLt 5].

kambiál cserél; a schimba; tauschen, wechseln. *1736:* Baranyai azon örökséget a magaeval egeszen cambialta Szentkiralyi Samuel ur(na)k [Torda; TJkT I. 120]. *1763:* in An(n)o 1759 Cambealtanak volt az Protestansok Tiszt. Tordai Székely Mihály Uramtol ... egj ház örökséget [Torda; i.h. V. 148]. *1767:* az Mlgos Bornemisza Familiaval Plenipotentiarius Gondvisceleje ... Máté Mihály uram által Cambiáltam az Kosa szege helyben levö cir. 4 buglyára valo szenasagát [Kászonjakabfva; BCs].

kambiált cserélt; schimbat; getauscht. *1768:* (A) Buza földek és Sessio ... a' Cambiált Törökbuza földeknél jóval többet erök [Ne; DobLev. II/392. 1b].

kambiátor '?' *1852:* Moldován János ... Városi Cambiátor [Dés; RkHAk 137].

Az adalékbeli szöv-ben a címszó aligha értelmezhető a Bartal adta 'argentarius, collybista, trapozita; váltós' jel-sel.

kambiátum a csere tárgya; obiectul schimbului, obiect de schimb; Tauschgut/objekt. *1814:* Cserétis emleget a Fellperes, de a Csere vásár el rontásárais a Törvény másképpen Actoratust nem enged Senkinekis, hanem ha, a Cambiatum viszsza adását offerállya; a Fellperes pedig ezt nem tellyesitette ... erre nézve is Actoratussa meg nem alhat [Mv; Somb. II tábl.].

kambionális szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *levél* cserelevél; scrisoare de schimb; Tauschbrief. *1712:* Bároczi Christina ... kötelezvén arra magát hogj azon ... celebrálandó vásárt és cserét minden punctumiban és clausulaiban hellyben hadgja, s megh állya ... arrol az dologrol irandó Cambionalis vagj Contractualis levélben Specificálando poena alatt [Hari AF; DobLev. I/175].

kambium csere; schimb; Tausch. *1767:* adván egy darab Szántó földet ... Cambiumban őrökkősön [Uzon Hsz; Kp IV. 244]. *1768:* azon Törők buza földek ... olly kiváltképpen való jó hellyen, sokkal becsesebbek, és nehezebben acquiralhatók, mint a Buza földek, tehát ez okokra nézve, a' régen projectált Cambiumot halogatták [Ne; DobLev. II/393. 1a].

kamelka '?' *1787:* Leg kissebb árvának, Mihálljnak 2. Pendejes Ingre, egy fonalas Materia Kantusra ... bérlésre, Kámel karra (!) [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 14].

? **kamelon-szoknya** teveszőr-szoknya; fustă din păr de cămilă; Rock aus Kamelhaar. *1735:* Egy haj szin Selljem kamellon szoknya, egy rend keskenj Aránj kötés és galand rajta [Sv; Hr].

kamelos kámea, kameó; cu camee; Kamee. *1696:* Egy kamelos peczét nyomo arany gyűrű [Mv; MbK 80. 6].

kamelot 1. teveszőr-szövet; camelot; Kamelott. *1755:* Szabo Nyikora ált(al) Fijam számára fekete Kamillotot, és ket tselednek dolmánynak valo posztora Flor. R. 6 xr. 55 | Abraim nevü Ebesfalvi örménytől szoknyához kivántato eszközöket, és holmi kamellotot vásároltam Rf. 49 xri 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 28a, 38b]. *1757:* Magam(na)k kék kamelótbol ezüst kék selyemmel tarkáson Mentét Dolmányt csináltatt(am) ... Rhf. 45 xr. 24 [i.h. 118a].

Szk: *karmazsin* ~. *1770:* 6 Sing karmasin camellot [Told. 74].

2. teveszőr- (teveszőr-szövetből készített/való); (confecţionat) din camelot; aus Kamelott, Kamelott-. *1758:* Egy kék Kamérlót Sárga prémmel meg hányt superlát [Nsz: TSb 21]. *1768:* Zőld Kamilot Rokamállal bérlett Bunda [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes köntösei közt].

Szk: *szőr* ~ *mente*. *1763:* Egy rendbeli szőr materia nyári köntös, szőr kamillot mente dolmány poszto nadrág selyem készülettel [Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *török* ~. *1732:* Egy Viseltes dolomány török kaméllot, kapocs és Gomb nélkűl [Kv; Ks 9 Kornis Zsigmond lelt.].

kamelot-dolmány teveszőrszövet-dolmány; dolman de camelot; Kamelottdolman. *1732:* Egy Viseltes le tőt kávé szin kaméllot dolomány Gomb nélkült [Kv; Ks 9 Kornis Zsigmond lelt.]. *1748:* Kamillot Dolmány Sellyem készülettel [Vargyas U; CsS].

kamelot-szoknya teveszőrszövet-szoknya; fustă de camelot; Kamelottrock. *1742:* Egy mindennapi Kőkörcsin szin Kamilot Szoknya, Sarga paszamánt az allyán [Kiseskűllő K; Somb.]. *1763:* Egy viselő Zőld kamellot Uj szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1780:* Egy Kamelot szoknya [Kv; Pk 4].

kamelot-váll teveszőrszövet-derék; brasieră/pieptar femeiesc de camelot; Kamelottleibchen. *1752:* Egy kék kámelot Váll drot kapcsokkal [Eszt. gr. Pekriné[a] lelt. — [a]Csak így, keresztnév nélkül].

kamerális 1. kamarai, kincstári; fiscal, de cămară domnească; ärarisch. *1710:* Az erdélyi generál a camerális commissióval, Hannal együtt Bíró Sámuelt, ő is camerális persona lévén, recommendálják az udvarban, a többi magyar urak penig Bethlen Lászlót [CsH 465]. *1710 k.:* Hogy ... extra omnium interessatorum suspicionem legyen ez a conscriptio, legyen minden vármegyében, székben vagy districtusban egy magyar, egy székely, egy szász, egy német militaris, és ismét egy más camerális német conscriptor, in summa ... öt főszemély és azonkívül a scribák [BÖn. 926]. *1820:* A Csiki Bányárol a' Camarális Ertzet a' Regimentnek a' Monitiot, Bagásiát, 's egyebeket mindenkor számos Szekerekkel 's Gyakorta kelletik vecturazni [Usz; UszLt VIII. 6/68]. — L. még BÖn. 905, 915.

2. ~ *ispán* kincstári uradalmi ispán; vătaf al domeniilor (statului); Gespan beim Kameralgut. *1847:* az tekintetes cameralis ispány úr is sokadmagával kiment Bucsumba, hogy Varga Katalint elfogassa, de azonnal az egész bucsumi közönség felkölt ... Melynél fogva a tekintetes cameralis ispány úr is tartva a rossz kimeneteltől, visszatért [VKp 221–2].

kameralista 1. ? sókamarai tisztviselő; funcţionar de la administraţia salinelor; Beamte(r) bei der Salzkammer. *1810:* Azt tudom bizonyosan, hogy a régi időkben, mikor az említett erdők szabadok voltak, városinak, kameralistának és még czigánynak is szabad volt erdőlni szabadoson [ErdO III, 29 Tanúvallatás a vizaknai erdők használatáról].

2. kamarai/kincstári tiszt; funcţionar/expert financiar la vistieria statului, vistiernicel; Kameralist. *1704:* most hallottuk, hogy a cameralistáktól is a generál tizezer forintokat kíván ... melyet a cameralisták már egymás között fel is vetettenek | Ma elsőbben ... a cameralisták és a Gubernium adjunctusi, úgymint az itilőmester Sándor Gergely és Haller György uramékat is odarendelték, hogy a thezaurariatust illető leveleket felkeressék [WIN I, 94, 279].

kamerárius 1. kamarás; şambelan, cămăraş; Kämmerer. *1595:* Bernardus Waltherus, Maria Azzony őfge Ca-

merariussa ... tert meg: Wrunk ö fge Gyulafi Lestárt[a] atta vala melleie, hogy el keserye [Kv; Szám. 6/XVIIa. 58 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Báthory Kristóf, Zsigmond és András diplomatája].

2. császári és királyi kamarás; şambelan împărătesc şi regal; kaiserlicher und königlicher Kämmerer. *1705:* a mi jó és örök emlékezetre méltó kegyelmes urunk[a] megholt légyen 5 Maii ... a három korona[b] a koporsón volt ... kit is rúdakon tizenkét camerariusok vittenek [WIN I, 451–3. — [a]I. Lipót császár és király. [b]A római császári, a magyar és a cseh királyi korona]. *1772:* 19-ma Julii ..., temettetett generalis gr. Bethlen Ádám úr Kolozsváratt a Farkas utcai templomban igen nagy halotti pompával ... A koporsó violaszín bársonnyal volt bevonva, azon ... egyfelől a Theresianus ordo[a] keresztje, más felől az arany kulcs, minthogy camerarius volt [RettE 280. — [a]A Mária Terézia-rend a Habsburg-uralkodók adományozta egyik legnagyobb kitüntetés volt]. *1776:* hallottam Mgs L. Báró, és Camerarius Nemes Turótz Vármegyei Örökös Fő Ispány Revai Lajos Ur Groffnéjától, Mlgs. Groff Eszterházi Theresia Aszszony ö Ngától [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1804:* Addigis pedig mig mentől hamarább lehetne szerentsém Nsgtokot tisztelni ... maradok Mlgs Grof, és Camerarius Ur Nagyságodnak tisztelő hiv alázatos Szólgája [Cserefva MT; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz].

A cs. és királyi kamarási rangot, ill. címet a Habsburg-ház uralma idején az uralkodó császári, ill. királyi minőségében adományozta a nemesi rendhez tartozó, bizonyos szigorúan meghatározott származási, társadalmi és vagyoni feltételeket betöltő alattvalóknak. Az első adalékban szereplő *aranykulcs* e rang jelvénye volt.

kameratikai kincstári; fiscal, de cămară domnească; ärarisch. *1726:* az harminczadon által a molduvai marhának behajtása egy kevés cameraticai jövedelmecskének okáért szabados lévén, oly nagy kárt tészen székünkbeli lakosinknak, hogy azok miá semmi marhai az hazánkfiainak nem distraháltathatnak [SzO VII, 328 Cssz. Gysz és Ksz a gub-hoz].

kamerdiner komornyik; camerist; Kammerdiener. *1764:* Horvát Eleket Kemény László úr Bécsben csak úgy fogta fel ... s mint valami Cammer Diener úgy volt mellette egy darabig [RettE 170]. *1796:* Mgs Grof Gyulai Josef Ur ö Nsga Kamerdinerinek cedulat küldöttem fel [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1802:* hallottam ma beszélleni hogy ... az Leányért volna az villogás, mert az Cammerdineris szeretné, 's az ide valo Baro első Legénnyeis szeretné, 's nem oszthattyák [Mv; Born. XXXIX. 53 Bedő Józsefné vall.].

kamerdot-ing ? sávolying; cămaşă de camelot; Kamelotthemd. *1768:* Virágos Patyalat ing, Tászlístol, Gallérostol ... Vesszős Muslin ing ... Veszszős kamerdot ing [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes fehérneműje].

kamertuk 1. kelmefajta; un fel de ţesătură/stofă; Art Stoff. *1840:* fáin kammertuckból készült nyakravaló [DLt 541 nyomt. kl].

2. e kelméből készült; făcut din această ţesătură; aus diesem Stoff verfertigt. **Szk:** ~ *belső gallér. 1788:* Egy pár vékony gyolts Ing váll, ki gerebjézett két kamertuk belső gallér, vékony gyolts elö ruha [MV; TSb 47] ∗ ~ *fersing. 1810:* Egy Kámertuk fersing ... Rf 15 xr 1 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 2] ∗ ~ *tászli. 1766:* Egy Kamertok igen szép egy pár ingajjal elöruhástol hozzá valo igen szép varrat hármas tászli [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.]. *1788:* Egy pár sujtásos kamertuk duplás Tászli [Mv; TSb 47].

kámfor camfor; Kampfer. *1558 k.:* talalz camfort az edennek feneken Megco(n)giellaltath Minth az kenyer [Nsz; MKsz 1896. 283]. *1585:* Jowe az Kalmar Myhalj Zolgaya Mihaly deak, hoza vrunk zamara egy altalag Kamfolt [Kv; Szám. 3/XXII. 1]. *1678:* vöttem az Kalugyertöl más fel font Kamfort Tiz forinton [UtI]. *1683:* Egy pogacsa kánfor [UtI]. *1759:* Egy fejér Iskatullyában egy jo darab Camfort ... Egy kis fejér skatulyában feles büdös követ [Sárd AF; TSb 51]. *1802:* az ország uton találtanak egy ki fenekelt Fenyő fa Tonnát, mellyet ... meg visgálván kaptunk benne Tizenkét darab kámfort vastag kék papirosba külön külön bé-borittva, és azon kivül egy más türedekben viszont valami egyben morsálodott hasonlo Kámfort [Szászváros; DLt].

kámforos 1. kámfort tartalmazó; camforat; Kampfer enthaltend. *1810:* Nékem ezen kámforos általagot adta [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. kámforral elegyített; amestecat cu camfor; mit Kampfer gemischt. *1670:* Rosavizet nem ártana neki[a] innya adnom az forróság ellen, de nincsen, mert eltörött vala az üvege; az ki van, kámforos, az nem jó innya [TML V, 412 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz. — [a]A beteg gyermeknek].

Szk: ~ *spiritusz* kámforszesz. *1759:* az Gyermek ... azon reszkető kezecskéit Feleségem Kánforos Spiritussal mosogatván tegnap semmi ollyas felettébb valo nagy változása nem volt az Gyermeknek [M.cseszlve AF; Ks Mikes Antal lev.].

kaminyica kemence; cameniţă, cuptor; Feuerherd. *1820:* A Pálinka fözöbe egy Kaminyitzának[a] [Déva; Ks. — [a]E szó első magánhangzója — a betűvetés bizonytalansága miatt — még e-nek és o-nak is olvasható].

kámizol ujjas; camizol; Kamisol | zubbony; bluză; Art Rock, Bluse. *1795:* visel egy rongyos kék szinü apro fejér gombos kurta Jánkerlit, egy tabák szin kámizolt [DLt nyomt. kl].

kámona '?' *1761:* én az után meg szoritatván az Uram Kámonájab(an) el' attam egy darabocska szánto füvet [Verebes Cs; Hr 9. 1].

kampamentum táborozás; campament; Kampierung. *1769:* Méltoztatván a Mlgos Királlyi Gubernium ... parantsolni arrol, hogy ezen esztendöben szükseges képpen lejendö Campamentumra nezve a Naturalék(na)k minden Falukban léjendö egybe gyüjtese iránt illö és szükséges rendeléseket tennénk ... Parancsollyuk kegyk(ne)k, hogy a kirendelt Naturalékot olly készen tarcsák, hogy ... a melly nap parantsoltatik leg ottan Csikba ... indithassák [UszLt XIII. 97]. — L. még RettE 356.

kampánia táborozás; campament; Kampierung. *1705:* csak maga alá való lova tizenkét paripája veszett el az elmúlt campanián [WIN I, 621]. *1736:* a Franczia az jövö Campaniara erössen készül láttatik ugyan mint ha a Spanyol ellen volna szándéka, és igyekezeti [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből]. — L. még WIN I, 632.

kampimarsall(us) kb. táborszernagy; general; Feldzeugmeister. *1705:* Beérkezik Kolozsvárra az egész német ármáda[a] ... Herbeville campimarsallus is bejü [Kv; KvE 245 GM. — [a]1705. nov-i eseményre von.] | a campimarschal szállásán Virmond generál, Gombos generál több fötisztekkel ... mulatnak vala [WIN I, 651].

kampiroz táboroz; a campa, a-şi aşeza tabăra; kampieren, lagern. *1775:* Szörnyü nagy készület volt a campamentumhoz, mivel úgy volt disponálva, hogy az Aranyas széki Szabadmezőn 15 ezerből álló militia campirozzon [RettE 356].

kampírozhat táborozásban részt vehet; a putea participa la campament; an der Kampierung teilnehmen können. *1739:* Groff Harack ... Neapolisban jártomban oda valo Vice király volt ... igen üdös ember, s nem hiszem hogy Campirozhasson [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.].

kampó cîrlig; Haken. ? **Szn.** *1591:* Kampo ferencz [Kv; Szám. 5/I. 29].

kamra l. kamara

kamsa kanmalac; purcel; männliches Ferkel. *1697:* Az idei eme malacz nro 5 | az idei kamsa nro 6 [Pálos NK; LLt Fasc. 114]. — Vö. a *kansa* cimszóval.

kamuka 1. '?' | damasztkelme; damasc; Damast. *1519:* Ittem Choha de panno purpian grisei coloris ornata cum camuca [Vh; MNy XXXI, 125]. *1546:* az Egj, Eskoffya es az Egy rohanakwalo, komoka (!) mynd az keeth, nest gereznawal [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1579:* hoztanak onnet kywol waradrol ö Nganak azonünknak gereznat barsont kaműkat atlaczot [Kv; Szám. 1/XVIII. 23]. *1593:* Akiket latnak hogy vagy eo maga vagy feleseghe gyermeke hozzaiok Allapatiokhoz ... kepest Ne(m) illendeo feo es draga Ruhazatokat, tudni illik Granatot Skarlatot, kamokat ... vissel ... Ameny Adoot erdemlene ket Anny Adora Irathassak [Kv; TanJk I/1. 206]. *1597:* Az Meli kamúkakat Taffotakat B Vram vasaroltatot vala Vrunk zamara, vitte ezeket, az Fel zemeo Desi Istuan Deak feier varra | hozot volt Komiatzegi Marthon Lengiel orzagbol Granatot Kaműkat [Kv; Szám. 7/XII. 58, 60 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1602:* Egi szoknianak ualo czinalotlan kamoka [Jára MT; Berz. LXV/9]. *1668:* Egy darab Tanyer keszkenyőnek valo kamuka [Mk Kapi György lelt. 7]. *1710:* (II. Rákóczi Ferencen) kék kamuka vala a mente, nyuszt mállal bélelt [CsH 362]. *1736:* Nyárban penig az öreg vrak materia köntösben jártanak, az vagy bibor vagy kanavácz vagy kamuka volt [MetTr 352]. *1843:* megesmérem hogy, 106 Százhat font fonalat és háram font háram fertálj veres fejtőt kezemhez vettem ameljből, fogam Szönni következendő kiválasztat formákat ugymint kamukat sáyast (így!), kendőt [Kv; IB. Konetzni Ignátz takács kezével]. — L. még KemÖn. 65; TML IV, 98, 185, VIII, 39.

A cimszót már MA *kamoka ~ kamuca* alakban szótározza 'Vestes Damascanus, Pannus Damascenus' jel-t tulajdonit neki; PP átveszi MA alakváltozatait és kettős értelmezését, PPB pedig a latin jel-eket — további mn-i jell-ű értelmezések beiktatásával — a német 'Damast' jel-sel egészíti ki. Alkalmasint e jelentésadás nyomán indulva, az NySz és nyomában az OktSz meg a TESz a német szó magyar *damaszt* megfelelőjét iktatja be értelmezésként. Ha azonban tekintetbe vesszük a *damaszt* mai lenből, pamutból v. (mű)selyemből való egyszínű szövött anyag' (ÉrtSz) jel-ét és egybevetjük a mi *kamuka* al. felsorakozó szócikkeinkben jelentkező, másszerű kelmefajtára von. tárgyi világgal, nyilvánvaló, hogy a régiségbeli szó nem értelmezhető a mai jel-ű damaszt szóval. Alighanem ez esetben is a régi és az új határmezsgyéjén szótározó s így a régi jel-t még valamelyest ismerő CzF jóval helyesebb úton járhat, mikor ezt írja: „Juhteve (!)[a] szőréből készült kelme, mely gyapju, selyem, vagy gyapot fonalakkal is van keverve (Camelot) ... Néhult a köznép nyelvén: *kamilót*, régiesen *csemelet*" ([a]Így, de alkalmasint sajtóhiba *juh v. teve* h.!).

A szerk. nehezen tartja elfogadhatónak a *kamuka : kamilót : csemelet* azonosítást, inkább azt véli, hogy a *kamuka* és a *csemelet* két rokon kelmefajtára vonatkozhatott, és ezért a két amúgyis divatjamúlt kelmefajta jel-e idővel — de legkésőbb CzF szótározásának idejéig — egybekeveredhetett; így kerülhetett bele CzF-ba az azonosítás. E kérdésben a döntés a szöttesanyag történetének kutatójára vár. Még e döntés előtt a szerk. siet megjegyezni, hogy míg a kamukából készült asztali terítéknemű esetében nagy valószínüséggel elfogadható a 'damaszt' értelmezés, a ruhanemű esetében inkább 'vmilyen finom posztókelme' jel-sel számolhatunk. Az 1. jel. alatti '?' erre a kettős értelmezésbeli lehetőségre utal.

Szk: *aranyos ~. 1687 k.:* Egy sing Aranyas Kamukátol f — //30 [MvRKLev. Vect. 2] ∗ *fejér ~. 1576:* Egy kys darab feyr kamoka oltarhoz walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 9]. *1595:* fejer kamuka ket singh [Zsombor K; SL]. *1652:* Második szoknya egy fejer kamuka [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.] ∗ *fekete ~. 1607:* egy granat mente fekete kamokaval bellett [UszLt III. 4. A3]. *1629:* Egy fekete felseo ruha fekete kamukaual bellet ... f 29 [Kv; RDL I. 132] ∗ *hajszín ~. 1668:* Ha találtatna Kegyelmed egy sing hajszin kamukat, vétetne Kegyelmed ehez az viselő szoknyámhoz [TML IV, 260 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] ∗ *karmazsin ~. 1687 k.:* Egy sing Karmazsin Kamukátol f — //15 [MvRKLev. Vect. 2] ∗ *kék ~. 1627:* Egy Gránat felseo Ruha kek kamukaual bellet ... f 32 [Kv; RDL I. 132]. *1647:* Az Almariumban vagion fel sing kek kamuka [M.királyfva KK; BK 48. F. 16]. *1674:* Vagyon az Ura(m) lora valo szerszáma kék kamukára Csinált széles szerszam szügyelőstul orozatostol [Beszt.; WassLt 72/6]. *1711:* Egy Darab válnak valo Kék Kamuka [RLt Kabos Sándor lelt.] ∗ *királyszín ~. 1651:* Edgj Szederjes Czemeljet Mente Kiraly szin kamukaval bellet [WassLt Wass Judit kel.]. *1660:* Harom kis uankosok edgyk ... kiralj szin kamoka [Lázárfva Cs; LLt 117]. *1667:* ada kezeben ... Egy hay szin angliaj mentet, kiraly szin kamokaual bellettet [LLt] ∗ *köz ~. 1687 k.:* Egy Vegh kösz kamukátol f — // 60 [MvRKLev. Vect. 2] ∗ *lengyelországi ~. 1740:* Lengyel országi Kamuka [Ne; Told. 19] ∗ *mákszín ~. 1634:* az Balintffi Christoph vram ket nagiob fiainak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szoritto mentemet egyknek; Masiknak az Valban vagott viragos makszin kamukaual bellet szederjes granat mentemet [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.] ∗ *narancsszín ~. 1595:* Peterdy Peter Vramnak attam Naranch zin kamukat 8 singet singit f 2 d 40 tt f 19 d 20 [Kv; Szám. 6/XVI. 99] ∗ *rác ~. 1687 k.:* Egy Végh Rácz Kamukátol f — // 60 [MvRKLev. Vect. 2] ∗ *szederjes ~. 1576:* Wagion ket Singh Jgen Zep zederyes ka-

moka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 7]. *1590:* Tordara Zederyes kamokat vytt vaydanak fyzette(m) f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/XXI. 87 Kis István sp kezével]. *1651:* Edgy Zöld Iskallat Mente Szederjes Kamukaval bellet [WassLt Wass Judit kel.] ✱ *szegfűszín ~. 1595:* Apaphy Miklosnak attam 8 sing zekfw zin kamukat f 16 [Kv; Szám. 6/XVI. 99] ✱ *török ~. 1674:* Vagyon más egy Aranyas kaftán paplan kek Török kamuka az kerülleti [Beszt.; WassLt 72/6]. *1697:* Egy kék Tőrök kamuka, nyul háttal bérlett viseltes hálo mente [KGy] ✱ *velencei ~. 1683:* Ket sing veres Velenczei kamukát ... fl 8 [UtI]. *1736:* az urak mentéje belől vagy bársonynyal vagy aranyos matériával vagy velenczei kamukával volt megbérelve [MetTr 351] ✱ *veres ~. 1574:* Wagion Egy tabit zokniam hozzu vyu es egy dupla tafota zoknia egy ruhanak valo veres kamuka vegbe [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. *1596:* Egy granat dolmany eowigh zeold bagaziawal bellet weres kamoka keorewl ... f 19 [Kv; RDL I. 65]. *1609:* vasarlottam Negied fel singh veres kamukat singit p(er) 3 [Kv; Szám. 126/IV. 417] ✱ *virágos ~. 1628/1635:* Zold viragos kamoka tizenegyed fel singh [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1659:* Egy darab viragos kamuka [Cssz; LLt Fasc. 146]. *1713:* Tekintetes Nemtes Tholdalagi János Uram Feleségével ... adta(na)k ... az éneklő székre zöld virágos kamukát 5 singet [Koronka MT; MMatr. 313] ✱ *zöld ~. 1607:* Eőt mentek ... Eggik fekete Tengeri keczke ollo beőrrel bellet, masik zeóld komokaúal bellet [UszLt III. 4. A. 3.]. *1657:* Egy zeöld kamokaual peremezett, veres arannias viragos barsony keőzepü papplan [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1727:* Egy tarka aranyas kiraly szin Paplan zöld kamuka kerületi [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.].

2. damaszt-asztalnemű; faţă de masă din damasc; damastenes Tischzeug/leinen. *1816:* 24 Személyre valo fain kamuka ... 400 Rf ... Egy 12 személyre valo kamuka abrasz 12 asztal keszkenyővel ... 62 Rf 11 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1829:* Báro Kemény Dénes által testvére Susánna émaritatiojára adattak a' következendők ... 50 Tizenkét személyre valo kamuka 90 Rf. — 6o Hat személyre valo kamuka 4o Rf [Ne; KCsl 15].

3. damasztból készült/való; confecţionat din damasc; aus Damast, damasten. *1560:* Rwha Nemw Marha ... Harmadyk granath felso ruha weres, hytwan kamuka az galleran bagazia [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. *1589:* az en attjam almadj gaspar vra(m) adot ... Egi fekete barsonj kjs mentet es masik szöld kamuka nestel bellet [JHbK XLV/43 Ombozj Mjklos kezével]. *1652:* Masodik szoknia egy fejer kamuka az allian Egy rend fejer czipke prem [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.]. *1686:* Derekalj hajak száma; 1. Edgy veres attlacz; 2. Más edj sárga kamuka [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1842:* Abrasz két kamuka ... Cseléd abrasz 2 [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

kamukaabrosz damasztabrosz; faţă de masă din damasc; damastenes Tischtuch. *1627:* Harom vegh kamoka abrosz. Mas rendbeli harom vegh kamoka abrosz [BLt Béldi Kelemen lelt.]. *1668:* Egy kamuka Abrosz közepibe kötes ... Egy rend köteses kamuka Abrosz ... Egy kamuka Abrosz közepin egy égy rend kötes ... Egy kamuka Abrosz egy rend Recze a közepin [Mk Kapi György lelt. 7–8]. *1763:* 2 hoszszu kamuka abrasz ... Syllesiai gyoltsra varrott fejér Lájbli [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. *1768:* Tizenkét personára való Abrasz ... Lengyel Abrasz egy Kamuka Abrasz egy [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes asztalnemüje]. *1802:* Asztali készületek ... Egy tizenkét személyre valo kamuka Abrosz [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. *1805:* Kétt Tuczett asztal keszkenö kamuka abroszostol edgyött [M.macskás K; RLt Majteni Istvánné Rettegi Sára kel.]. *1818:* Egy kamuka Abrasz. Ehez 12 kamuka Asztal Keszkenyők 85 Rf ... Égy Házi Szövés nagy Abrasz ... Három vastagobb Házi Szövés Abraszak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

Szk: *bécsi ~. 1648:* Asztalra valo vekony becsi kamoka abroszok Nro 22 [Mk Kapi Kata kel. 3] ✱ *lengyelországi ~. 1633:* Lengiel orszagi Kamuka Abroszok tiz Aztalra valo [Ks Vesselini Kata kel.]. *1673:* Lengyel országi Kamoka abraszok [Fog.; UtI]. *1723:* Vagyon egy vég Lengyel országi kamuka virágos abrosz [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ *sziléziai ~. 1763:* Két egy arányu, Slesiai Kamuka Abrosz Tizenkét Személyre valo hozzá valo 24 Asztal keszkenyővel flor 100 [Hsz; Ks 23. XXIIb].

kamuka-asztalkeszkenő damaszt-asztalkendő; şervet/şerveţel din damasc; damastenes Mundtuch. *1748:* Kamuka asztal-keszkenöt Nro — 8 [Koronka MT; Told. 11/92]. *1789:* vettem kezemhez ... 3. Tutzet vékony kamuka asztal keszkenöket, ezekhez valo három nagy kamuka abraszt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1826:* öt Duttzet vekony lengeteg kamuka asztal keszkenö [Koronka MT; Told. 19]. *1874:* Egy kamuka fehér asztal keszkenő [Szucság K; RAk 64].

Szk: *krakkói ~. 1673:* Hat Krakkay Kamuka asztal keszkenö [Fog.; UtI] ✱ *lengyelországi ~. 1692:* Lengyel országhi kamuka asztal keszkenök Nro 14 [Bilak BN; JHbK I/36].

kamuka-asztalnemű damaszt-asztalnemű; faţă de masă din damasc; damastenes Tischzeug. *1812:* Feles Kamuka Asztalnémük lévén, ugy szintén ezüst nyelü kések kalánok azokotis elvitte [Héderfája KK; IB. Jánosi Erzsebeth Takáts Joseffné ns (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.]. *1814:* Igen szép damásk és kamuka asztal-némük [DLt 107 kv-i nyomt.].

kamuka-asztalravaló damaszt-asztalnemű; faţă de masă din damasc; damastenes Tischzeug. *1812:* Tudom aztis, hogy mind azon ... drága kamuka asztalra valokot magával a Groffné elvitte [Héderfája KK; IB. Bordi András (24) grófi kertész vall.].

kamuka-derékaljhéj damaszt-derékaljhuzat; învelitoare de damasc pentru saltea; damastener Unterbettbezug. *1668:* Ket Kiraly Szin török kamuka derekaly héj [Mk Kapi György lelt. 3].

kamukadolmány damasztdolmány; dolman de damasc; (feiner) Damastdolman. *1588:* Vagyon egy veres Kamoka viselt Dolmany Apro Aranyas gombok vgmint 44 vagyon Rea varwa [Kv; KvLt Inv. I/2. 13]. *1595:* Egj fekete kamuka dolmanj f 10 | Egj zederjes halhew (!) kamuka dolmanj pupplikan zjneo zeold tafotaval bellet veres Atlach keoreolle ... f. 26 | Egj zekfeo zjneo zederjes

verfelies kamuka dolmany pupplica(n) zjneo taffotawal bellet f. — f. 22 [Zsombor K; SL. Sombori reg.]. *1611:* Egj zederies kamúka dolma(n) zeöld taffotaual belet az alia es az dereka alat zeöld pozto . . . f. 8 d [Kv; RDL I. 88]. *1708/1755:* Egy megy szín ujatlan kamuka dolomány [Altorja Hsz; HSzjP]. *1723:* Egy fa héj szin Selyem kamuka dolmány | Egy tüdö szin virágos kamuka dolmány [Koronka MT; Told. 29/2]. *1732:* Egy Viseltes Viola szin kamuka Nyári dolomány kapcsok nélkült [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5]. *1739:* Virágos kamuka Puplicán szin Dolmány [Szászerked K; LLt 96].

Szk: *velencei ~. 1700:* Egy Zöld Velenczei Kamuka Dolmány ezüst Szkofium Gombok rajta [Hr 1/20].

kamuka-előruha damasztkötény; şorţ de damasc; damastene Schürze. *1717:* Haj szín uiseltes kamuka elo ruha arany Csipkés 1 [TSb 5].

kamuka-felsőingváll damasztlájbi; vestă de damasc; damastenes Leibchen. *1627:* Vagion Egi Zeold Kamuka felscö Ing váll Arani prem ket rendel raita aestimaltuk f. 9 [Kv; RDL I. 135].

kamuka-foszlán damasztkabátka; jachetă de damasc; Damaströckchen. *1549/1752:* Az kamuka foszlánt hagjom Lázár Istvánnak [Szentanna MT; LLt].

kamuka-főkötő damaszt főkötő; scufie de damasc; damastene Haube. *1772:* Egy Nyuszt Karmantyuból . . . Egy Lepedő hajtásból . . . Egy kamuka Főkötőből . . . álló portékáimmal együtt hagyom és Legalom Testamentumom és rendelésem véghez vijendö Senator Tkts Radnotfái Nagy Sigmond Uram ö Kglme kezében [Kv; KvRLt IV. 32/6].

kamuka-hacuka damaszt felsökabát; pardesiu/haină de damasc; (leichter) damastener Überrock. *1574:* Vagion Egy veres Kamuka haczokam azt hagiom az makray miklos Leanianak Annoknak [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. *1598:* Balassj Thamas . . . vallia . . . nallunk vala egj veres Attlaz es egj zederyes Attlaz Zokniak, esmet egi weres kamuka haczoka [Kv; TJk V/1. 253b].

kamukahéj damaszthuzat; învelitoare/faţă de damasc; damastener Überzug. *1648:* Egik Agibeli parnak(na)k veres kamoka hejak vagion [Mk Kapi Kata kel. 5].

kamukahím 1. hímzésfajta; un fel de broderie; Art Stickmuster. *1576:* wagion ket Ingre walo czynadof Ingh wy egyket warottak kamoka hymel . . . masyk tereok warrasos zabassw | Wagion egy Jgen zep wekon czynadoffon kezkenyechke kamoka hymel ezeost fonalal chazarozoth Aranyal teoltet Seljemwel elegy Sodratlan Synyor nelkeol | Maas mereo Ingwal waroth kamoka hymel ezeost fonalal chazarozott | Egy kamoka hymel waroth kys galerochka [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 5].

2. szöttesminta-fajta; un anumit model ţesut; Art Webemuster. *1628/1635:* Egj uegh kamoka hjmmél zwtt kender vazon [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1728:* Egj abrosz kotzkás retzés . . . Más igen szep abrosz kamuka himre szöve . . . Vagjon mas is bors himre szöve [Árkos Hsz; SVJk] | Abrosz rettzes közepü kamuka himre szött [Uzon Hsz; i.h.] | Vagjon . . . Egj kamuka himre szött sahos abrosz [Szacsva Hsz; i.h.]. *1739:* 5 vég kamuka himbe szött Abroszsz darabba Nro 5 [Szászerked K; LLt 96].

kamuka-kávéskeszkenő damaszt-kávékendő; şervet de damasc pentru servitul cafelei; damastenes Kaffeetuch. *1849:* Egy nagy Házi Kamuka kavés keszkenyö [Széplak KK; SLt 17].

Szk: *sziléziai ~. 1823:* Silesiai, nagy veress kamuka kávés keszkenö egy [LLt Csáky-per 601. L. 1].

kamukakendő damaszt-zsebkendő; batistă de damasc; damastenes Taschentuch. *1823:* Orcza törlö Kamoka Kendő [LLt Csáky-per 601. L. 1].

kamukakeszkenő damaszt-asztalkendő; şervet/şerveţel din damasc; damastenes Mundtuch. *1820:* Egy 24 személyre valo Kamuka Abrasz, és ahaz tartozo 24 ugyan tsak Kamuka Keszkenyök [Felör SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].

kamukakesztyű damasztkesztyű; mănuşi de damasc; damastener Handschuh. *1628:* Leani Aszonnak valo egy par kamuka keztiw [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 7].

kamukaköntös damasztruha; rochie de damasc; Damastkleid. *1573:* Kalachsiteo ferencz Azt vallia Twgia azt hogi zegeny legen volt proskar de . . . Latta azt, hogi egj Ideoben varadon Kamoka keontesbe Iar volt az felesege, De azt se(m) Twgia ky atta volt neky [Kv; TJk III/3. 170].

kamuka-mellreval ó damasztmellényke; ilic/pieptar de damasc; damastenes Leibchen. *1692:* Egy narancz szin kamuka mellyre valo ezüst csipkével és nusztall prémezve [Bilak BN; JHbK L/36]. *1723/1764:* Egy Szekfü Szén Virágos Kamuka Arany Csipke roka-torokkal prémezett Mejrevaló [Kv; TJk XVII/2. 232]. *1733:* Edgj rongjos Komuka Tetszin ujjas mellyre valo [Marossztkirály AF; Told. 2].

kamukamente damasztmente; mantilă de damasc; damastener Waffenrock. *1560:* Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek . . . Egy weres Aranias barsony keóntos. Egy weres kamuka Menthe [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1687:* Egj viseltes Zöld viragos Kamuka Aszony ember(ne)k valo mentét, egy rend galland körüllette a' tizenharo(m) ezüst aranyas gomb rajta [Déva; Szer.]. *1709:* Sárá(na)k hagyok egy Zöld kamuka mentét és szoknyát [Kv; Pk 6]. *1718:* Egy kék kamoka mente, nezttel béllett, elegyes csipke rajta [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Borbás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.]. *1736:* Arany Kötéses Béllet szegfü szin Kamuka Mente [Kv; RLt Somai Sándor és Sára osztálylev.]. *1763:* 1. Lazus szin kamuka mente arany kötésvel nestel bellelve s prémezve [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.].

kamukamentécske damasztatillácska; manteluţă de damasc; damastenes Waffenröckchen. *1763:* 1. Egy szin kék kamuka mentetske bélletlen arany varrással [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.].

kamuka-nyakruha damaszt-nyakkeszkenő; fular de damasc; damastenes Halstuch. *1615:* Egy ... kamoka vy niak ruha barsonj premes f. 5 d. [Kv; RDL I. 97]. *1625:* Wagyon egy fejer Kamuka nyak ruha fekete barsony premes ezüst kapcziok raita aestim. f. 6 [Kv; i.h. 126]. *1627:* Ket zeold kamuka bellet nyak ruha Az mellieken Keskeni Arani prem vagion tt. f. 8 [Kv; i.h. 131].

kamukaosztováta damaszt-szövőszék; război de ţesut damasc; Webstuhl für Damastleinen. *1836:* Ezen Kender fonalat két felé kell valasztani — mert ennek fele ollyan vékony mind a' második rendbeli házi Lenfonal, és ebből fog Szövödni, a leg veko(n)nyából a' Kedves Leányom Kornisné Szőllő mustraja abroszával egyhelyt nekemis őtt abroszom, mellynek formájok e következendőleg fognak Szövödni a kamuka osztávátán[a] [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsának szóló ut. — [a]Köv. a fels.].

kamukapaplan damasztpaplan; plapumă de damasc; damastene Bettdecke. *1766:* Kék Virágos Sellyem Kamuka paplany körűlötte metszin tafota reá varrot fejér varrásos Lepedővel edgyüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

kamukaruha női damasztköntös; rochie de damasc; damastenes Frauenkleid. *1573:* Ilona Zeoch ferenchne Azt vallia hogy mykor be leot volna puskar Ez varosba latta hogi felesege frissen Iart Kamoka Rwhakban Mind partha Eowel gywreokel | Ewa Kalmar ferenchne azt vallia hogi latta parta Eoweyt gywreit es kamoka Rwhait puskarnenak [Kv; TJk III/3. 168, 172].

kamukás 1. damasztból való/készült; confecţionat din damasc, de damasc; damasten, aus Damast. *1637/1639:* Egj kek kamukas Ezüsteos farmatring 104. Ezüst horgas slefel raita ... aestimal(tuk) f. 12 [Kv; RDL I. 111]. *1673:* ött uj krakkaj kamukás abroszok 5. Hét uiseltes krakkaj abroszok 7 [Fog.; Utl]. *1699:* a' Kereszturi[a] Kapolna Conservatiojá(na)k alkalmatosságával Nemzetes Kápolnári Pal Ur(am) ... Conferált azon Tamplomotskahoz ... egy veres Csipkés aranyas Gyolts keszkenőt. Egy Lengyel országi kamukás Bétsi Csipkés Abroszt [MMatr. 9b. — [a]Maroskeresztúr MT].

2. ~ *him* szöttesminta-fajta; un anumit model tesut; Art Webemuster. *1628/1635:* Egj uegh kamokas hjmbe(n) szöt zeles kender uazon. Hasonlo keppe(n) harom kamoka hjmben szot szep kender uekonj uazon [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1648/1687 k.:* Balog Lászlo Ur(am) adott ... égy Lengyel országi kamukás himmel szött abroszt [Mezőkölpény MT; MMatr. 387].

kamukasuba szövetkabát; palton de postav; Mantel aus Stoff. *1560:* Egy weres kamuka suba [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1562:* Az ruhakrwl walo ozlas, Egy zederyes Kamoka Nesth swba, Egy Atlac dolmany veres [K; KP]. *1586:* adot volt ... egy kamuka suba félth (!) [Aszó (melyik?); Told. 27].

kamukaszoknya női damasztalj; fustă de damasc; damastener Frauenrock | női szövetalj; fustă de postav; Frauenrock aus Stoff/Tuch. *1568:* Mate deak Jacab, fas(us) e(st), hogy eo ezt hallotta, feyerwary Jmretol hogy am fel akazthatom vala, Praiko Mihalt, de ... meg latia ... hogy a mely kamoka szoknyat a felesege a faraúal lelt, bizon ra kolty az perre [Kv; TJk III/1. 238]. *1600:* Zabo Jstwanne Ersebeth azzany ... vallya: Amikor ... herczegh barbarat zolgaltam Akkor thwdom hogj zepen vala eolteozety ket kamuka zoknjaja vala, tafotaya vala ... ketteoys [Kv; TJk VI/1. 513].

Szk: *citromszín* ~. *1728:* Egy Czitrom szin kamuka Szoknya kötöstöl [Told. 19] ✱ *hollószín* ~. *1739:* Egy hollo szin Kamuka szoknya ... szederjes bagazia az bérlése [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ *karmazsinszín* ~. *1651:* Egy Karmasin zen Kamuka zoknia egy rend Aranias ezőst Czipke rajta [WassLt Vass Judit kel.] ✱ *királyszín* ~. *1651:* Egy Kiraly zin Kamuka zoknia galon az Allian [WassLt Vass Judit kel.]. *1657:* egy kiralj szin viragos kamoka valnelkűl valo szoknia, az allia(n) kilencz rend ⟨aran⟩y perem [Mihályfva NK; JHb XXII/42] ✱ *kökörcsinszín* ~. *1759:* Egy Kökörcsin szin gazdag aranyos virágos Kamuka szoknyát [Nsz; TSb 7] ✱ *meggyszín* ~. *1651:* Vagjon edgj Med szin Kamuka Szoknyaja az kit visel ... Edgy Med szin Terczinella Vall Arany Galanddal szektek be [WassLt Vass Judit kel.]. *1664:* Egy virágos medgiszin kamuka szoknyát, hat rend ezüst prém az allyán medgi szin viragos Barsony az válla fejér ezüst prémes [Beszt.; SL] ✱ *narancsszín* ~. *1739:* Egy narancs szin velenczei Kamuka szoknya ... kék bagazia az bérlése [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ *publikánszín* ~. *1739:* Egj bublikán (!)[a] szin kamuka szoknya ezüst kötes Galandol Vállal edjütt [Sajókeresztúr SzD; BLt 7. — [a]Értsd: publikán] | Publikány szin viseltes kamuka szoknya [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ *szederjes* ~. *1560:* Egy zederjes kamuka zoknya weres atlach az allian wallan vonth Arany Atlach [JHb QQ Temeswary János reg.] ✱ *szegfűszín* ~. *1634:* Egy szegfű szin kamuka Zoknya az allyan ket rendel zeold barsony prem [Kv; RDL I. 105] ✱ *téglaszín* ~. *1682/1687:* Attam Egi fel uiseltes Tegla szin kamoka szokniat, Ennek is az allian Negi rend Ezüst uolt [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] ✱ *tengerszín* ~. *1709:* Tenger szin kamuka szoknya [Kv; Pk 6] ✱ *testszín/teccin* ~. *1614:* Egy test szin kamúka Zoknya visselt [Kv; PLPr 1612–15. 114–5]. *1637/1639:* Egj teczin kamúka szoknya az vallan tizenhat gombu aran keotes [Kv; RDL I. 111] ✱ *velencei* ~. *1637/1639:* Egy Szederies velencei kamuka szoknya [Kv; i.h.]. *1719/1751:* Az hajadon Leányok édes Annya akarattya szerént viola szin vagy kőkörtsin szin Veletzei Kamuka szoknyát vállastol kötöstöl determináltunk [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1733:* Vagjon egj Velenczei Karmasin Kamuka szoknya valeat Hung. Flor 12 [Kv; Pk 6]. *1739:* Egy narancs szin velenczei Kamuka szoknya [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ *veres* ~. *1611:* Egj uerres kamoka zoknia haro(m) hantasal es niolczos keöttes rajta az uala(n) f. 23 [Kv; RDL I. 88]. *1654:* Egy veres Kamuka szoknya vallastol tt: f. 40 [Kv; i.h. 142] ✱ *violaszín* ~. *1734:* Egy violaszin kamuka szoknya ezüst gazdag széles csüpke körűlötte Galandal [Pk 6 Pákei Jánosné Almási Judit hagy.] ✱ *virágos* ~ → *meggyszín* ~ ✱ *viselő* ~. *1727:* Egy viselő kamuka Szoknya Válastul s elő ruhástul [Marosszentgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.] ✱ *zöld* ~. *1560:* Egy weres attlach zoknya. Egy granath Keontos. Egy zeöld kamuka zoknya [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1652:* Egy Zeöld kamuka szoknja az allia(n) Eot rend keo-

zeónseges Ezwst prem [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1654:* Egy Zeölt Kamuka szoknia valneikul tt: f. 28 [Kv; RDL I. 142].

kamuka-szoknyaalj női damasztalj; jupon de damasc; damastener (Frauen)Unterrock. *1726:* attunk egj Viselt es Velentzei Veres Kamuka szoknja alljat [Kv; Pk 6].

kamukaszövő-takácsmájszter damasztszövő-takács; ţesător de damasc; Damastweber(meister). *1836:* 1836-ba(n) adtam által Kolosvárt lako Kamuka Szövő Takáts Maiszter Konetzni Ignátz eö kegyelmének 123 ... font fonalat [IB gr. Bethlen Sámuelné lev.].

kamuka-szuperlát damaszt ágyfüggöny; perdea de damasc la pat; damastener Bettvorhang. *1732:* Ágy felibe valo kék kamuka Selyem Supellát két darabban, gombjával, Sinorával, Rojtyával [Kv; Ks 4 Kornis Zsigmond lelt.]. *1742:* Kamuka supellat, keskeny arany csipke körülette [Ne; Told. 19].

kamukatakácsné damasztszövő-takács felesége; soţia ţesătorului de damasc; Frau des Damastweber(meisters). *1838:* tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának és instálok az vékonyab Asztal keszkenyőkhez mégy (!) egy fél font, fonalat ... tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának Kamuka Takátsné[a] [Kv; IB. — [a]Konetzni Ignátzné Dombaji Annának a férje takácsmester, a feleség meg szövőnő is].

kamuka-tányérkeszkenő damaszt-tányértörlő; cîrpă (de şters vase) din damasc; damastenes Tellertuch. *1629:* Egy vegh kamoka tanyer kezkeneo [Gysz; LLt Fasc. 155].

kamukaváll női damasztmellényke; ilic/pieptar de damasc; Damastleibchen. *1664:* Viseltes megy szin arany galandos kamuka vall Nro 1 [Dés; Hr 2/23]. *1735:* Egy Teczin viseltes kamuka vál [Sv; Hr].

kamukázás himzés; broderie; Sticken. *1716:* Fejer ruhakbol juta Jankonak Egy vaszon abrosz veres fejtővel kamukázással varrott d. 68 [Kv; Pk 6].

kamukázott damaszt-himmel himzett; brodat asemenea ţesăturii damascului; mit Damaststickmuster gestickt. *1625:* Mas egy len szál lengeteg fél szél veres fonallal kamukazot kendeo f —/32 [Kv; RDL I. 126].

kan I. *mn* him; mascul; männlich. *1761:* Teli Malaczak Eme, és Kann [Branyicska H; JHb XXV/39. 19].

II. *fn* **1.** kandisznó; vier; Eber. *1623:* Moldouaboll az Nezter es Prut melleöll, Hauaselfeoldebeöll az Duna melleöll Jgen Jo fęle Eoregh zeöke diznokott vetesze(n) 200 tenezteny valokot Tauozoll Jo kanonokot is vagy 10 [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1647:* Vagyon eőregh Eme diszno No 3 Kan eőrógh vagyon No 1 [Solyomkő K; SLt GH. 5]. *1681:* Artany nro 18. Eme nro 53. Kan nro 3. A(nno) 1680. Kann nro 3 [Szúv; UtI]. *1731:* Attam számban a Petki[a] Sertéseinkét a Pasztornak Ecseti Martonnak ez szerent Artany nro 19 Kán oreg nro 6. öreg gölje nro 36. Tavalji Süldő nro 27, melyben kan nro 9 [TKl Petki Nagy cs. szám. 87a. — [a]Petekről (U) való]. *1736:* Sertések. Két esztendős kan nro 1. Három esztendős kan nro 1 ... Esztendős Kan Nro 4 [Várhegy MT; CU XIII/1. 115]. *1744:* Őreg Gője Sertes nro 13 Artány Nro 11 Kam nro 1 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1786:* Esztendős Kan nro 2 Nagy Gönne nro 11 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1824:* 3 veress szőrű, edgyik kam, máskettő gője, 3 Tarka ezek közül egyik kam, kettő ártány [HSzj *farkasszőrű* al.]. — L. még RSzF 215; UF II, 612.

Szn. *1599:* Kan Pal [Alperét/Szinye SzD; Ks]. *1857:* nagy kan Janko [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: *fejér* ~. *1684:* Vinczrol hozot fejer kan no 1 [A.porumbák F; UtI]. *1721:* van Lesneken Majorsagh Diszno nro 35 Az öregi het a kannal egjgyütt a Süldője nro 28 azok köztis van egj fejer kan a bal oldalan egj kis fekete folt [Lezsnek H; Szer.]. *1734:* Fejer kan no 1 [Datk NK; JHbB. D. 1] ✱ *fekete* ~. *1734:* Fejer kan nro 1 ... Fekete kan no 2 [uo.; i.h.] ✱ *kurta* ~. *1656:* Fejer kurta kan [Doboka SzD; Mk Inv. 13] ✱ *magyarországi* ~. *1729:* A Diszno okolba(n) találtunk örög disznót ... Esztendős Ártány 22 örög magjarországi Kan 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb] ✱ *nagy* ~. *1677:* Nagy kan nro 4 Eme Disznok no 61. [A.komána F; UtI]. *1753:* Eőrög Eme Diszno nro 25 ... Nagy Kanak nro 2 [Záh TA; Told. 18 gr. Toldalagi Ferenc inv.]. *1832:* Egy nagy Kanbol lett kövér ártán. Egy nagy és egy más esztendős kan [Sáromberke MT; TSb 26] ✱ *öreg* ~. *1637:* Eöregh kan nro 4 [Fog.; UF I, 415]. *1656:* Disznok Dobokan. Eöregh kan vagion Nro. 2 [Doboka; Mk Inv. 11]. *1688:* Eőrőgh Artany nro 2. Eőrőgh Kán nro 1 [Vh; UtI]. *1744:* Őreg Kan nro 2. Eőreg Gője nro 4 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12] ✱ *tarka* ~. *1748:* Őreg Sárga szőrű tarka kan 1 [Aranykút K; Ks 23. XXIIb] ✱ *téli* ~. *1696:* Sertesek vadnak az makkan ... Teli Kan no 15. Teli eme no 21 [Bethlen SzD; BK] ✱ *vén* ~. Kann 2 ... Kan 1 ... A vén Kán 1 [Csapó KK; RLt].

2. vadkan; mistreţ; Wildeber. *1711:* az Haller Györgj Báttyám Ur(am) sipos kopoját levágta az a kan az kire mentünk volt az nyáron Haranglábra[a] [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev. — [a]KK].

Szk: *erdei* ~ 'ua.' *1710 k.:* Hívata engem mindjárt a generális, nékem agyarkodék szóval, a fogát is csikorgatta, mint az erdei kan [BÖn. 969].

3. *becsm.* Emberre von.; referitor la oameni; in bezug auf Menschen. *1773:* Kutja valagábol eset vén Kannya [Tarcsafva U; Pf].

kán han; Khan. *1582:* Teremy Myklos wyzy negy lowan az Tatar Kam fyaynak marhayokat Tordara atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 3/V. 40 Lederer Mihály sp kezével]. *1583:* egyeb byzonios emberek ... azt yriak hogi eggik Chawz az masikat ery, wgy futtiak eiel nappal Tatar hamoth [BáthoryErdLev. 124]. *1618:* De immár bizony dolog, hogy Erdebilbe hadta ez az követ az vezért, és az ḳazul pas⟨a⟩ után vagyon mindenütt az tatár hám [BTN[2] 154]. *1621:* Az Tatar Can keouete ... it mulatua(n) atta(m) ... zabot [Kv; Szám. 15b/IX. 3]. *1657:* egynéhány taraczkot hoztak el a veszedelmes sánczhelyre, mely most a kámnál vagyon [ETA I, 164 NSz]. *1658:* Elérkezvén másodnap az tatár chám is nagy dühösséggel meggyújtatván az Monostor utcai Hóstátot [Kv; KvE 177 LJ]. *1672:* Az tatár Krimből ki nem jöhet, mivel a kalmuk s muszka a régi tatár khánnal rajtok vannak

[TML VI, 240 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1689:* Csaszár szürke Török ló szarcsa Pej török ló Tatár Chám külte [UtI]. — L. még BÖn. 733–4; BTN[*] 263; ETA I, 157, 165, IV, 269; KemIr. 313, 316–20, 323–5, 330; SKr 322, 358, 372, 382, 430, 437, 452; TML II, 75, IV, 43; UF II, 290.

kanál l. kalán

kanális 1. malomárok; canalul morii; Mühlgraben. *1817:* Malom gátokat, Canalisokat, ugy halastokat ... nem épittetett [Vályebrád H; Ks 79. 5]. *1864:* Dósa Lajos ... lisztelő és dürützkelő malmának, az utolsó árviz ... a vizet kerekekre vivő kánalissát betöltvén; ... helyre állitására nézt árendatora Szentkovits Lukáts urral ilyentén egyességre lépett[a] [Mv; DLev. 5. — [a]Köv. az egyezség szöv.].

2. meder; albie; matcă; (Fluß)Bett. *1843:* a' Deberke patakának egy uij Canalissa ásattatnék [Dés; DLt 901].

3. (vízlevezető) csatorna/árok; canal de scurgere; Abfangrinne, Wassergraben. *1757:* Kertbeli kutra Canalisson alá fojo Csengö Patak vize a földbe rakot Csatornákott ne hogy meg iszopollya 'a viz szorgalmatos vigjazással kell lenni [Déva; Ks 92. I. 23]. *1825:* 'a Nsgod Lako Curiáján lévő Konyhárol az uttza felöl esö kő falon keresztül levö Canalison a' Mosadék ezen város uttzajára valo ki follyásának szünete nintsen [Dés; DLt 626]. *1826:* a' Nehai Vass Sámuel Ur Udvarahoz tartozott Szökő kut felette költséges, és oda a' viz düctüssát nem lehet különben használni, hanem ha a' Néhai Vass Farkas Ur Curiálissához tartozott Csürös kerten keresztül, Conserváltatik a Canalis [Cege SzD; WassLt Jk 4–5].

4. (tengeri) csatorna; canal (maritim); Kanal für die Schiffahrt. *1710 k.:* Utunk volt Bruga, Nieuport, Ostenda, Dünkirka, Calaisre, mindenütt hajón, canalisokon [BÖn. 582].

5. *átv* út-mód; fel, mod; Weg, Weise. *1757:* meg mutatom micsoda canalison kell azt a gonoszságot ki keresni [Fráta K; Ks 101 Cserei György lev.]. *1761:* A memoria hominum a szörös botskornak arulása Varasunban (!) szabados volt, hogy nevezetesen vasár, és sokadalmi napokan senki nem kerdezhette, miért arultatik mindenektöl, hanem az Tavaszszal mitsoda canalison folyt, mitsoda directorium által ment véghez, hogy az szöres botskor(na)k publicum commerciuma tollaltatott [Torda; TJkT V. 63]. *1780/1804:* a' Bánya Koho Verö dolgában a' Torotzkai Forumról másuvá apellalni nem volt szabad, hanem a' Birák elöl 18 köz ember székire ... egyébb dologrol való törvényeket pedig maga Canalissán apellalni meg engedtetik [Torockó; TLev. 39–40].

kanapé 1. divány; sofa, canapea; Sofa. *1758:* Veres muszujal bévont kanapé [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1779:* Napkelet felöl való Házba zöld kanape [Szu; UszLt XII. 8]. *1790:* Egy ruinába jött kanabe (!) [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1793:* egy kerek hátu kanapé antik labakon karmelita szin selyem materiaval boritott | egy kanape hamu szin bagaziaval boritott [TL Conscr.]. *1820 k.:* Egy kanapej [Szentkatolna Hsz; HSzjP]. *1823:* Egy tarka-kartonos kanapéé és hat keményfábol készült bévont székek [Nsz; DobLev. V/1080]. *1849:* Egy kanapéj gyöngy szinre festve, szélei pedig sárgásan, — ezen kanapé tötött veress virágu anyaggal bé huzva a fögje [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Szk: *hátas ~. 1788:* Egy nagy hátas fekete bagaziás kanapé [Mv; TSb 47] ✱ *karos ~. 1849:* Egy nagy fejér karas kanapé, ülete szalma [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *kétülésű ~. 1806:* Edgy két ülésü zöld posztos veress festékü bikfa viseltes kanapé hozzá tartozo minden párnáival [Ne; DobLev. IV/897. 1a Árva Szántó Sándor conscr.] ✱ *mahonifa ~. 1862:* egy mahonifa kanapé rongyos kék ször szövet boritékkal [Kv; Pk 2] ✱ *rokokó ~. 1848:* Egy rococco kanape 's e'hez 6 rococco székek [Bilak BN; LLt]. *1852:* Egy rokoko kanapé szalmával töltve [Görgénysztimre MT; Born. F. VIIIb] ✱ *töltött ~* párnázott kanapé. *1816:* Egy Veres festékes tsikos kanavászú töltött kanapé [Varsolc Sz; i.h. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.]. *1850:* Egy fekete polituros töltött kanapé [Mv; DE 2]. — L. még a *bükkfa-, diófa-, fenyőfa-kanapé* címszók al.

2. (kerti) föld/gyeppadka; băncuţă de pămînt gazonat (în grădină); Erd/Rasenbank (im Garten). *1814:* A' Veteményes kért Sántzal körülvéve és Ákászfákkal be Ültetve, és a kertben az akászok között égy Pár kanape gyepből [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriája]. *1816:* a' kertnek csak nem közepibe vagynak kereken ültetett gyertyán fa Fiatalok, melyek kerületében Födböl rakott pasintal ékesittetett kanapéjokon lehet nyugodni [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

3. kerti heverő; bancă cu spetează (în grădină); Gartenliege. *1796:* Zöld kanapet is csinalt edgyet a vetemenyes kertbe a mint bé kell menni a közép mesgyén [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1822:* A Szomoru Füszfáknál kanapé Fejér 2 darab [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

kanapéfa fa-kanapéváz; ramă de canapea din lemn; hölzerner Kanapeerahmen. *1801:* Egy régi Kanapé fa [Koronka MT; Told. 23].

kanapépárna diványpárna; perniţă, pernă de divan; Kanapeekissen. *1849:* a' Grof megkérte Kelemen Bénit hogy keszittessen égy kanapé párnát ... a Kanape párna meg is készült [Kv; Végr. Vall. 78].

kanapé-processzus kb. kicsinyeskedő, szörszálhasogató ügymenet; procedură meschină; haarspalterischer Prozeß. *1877:* Önnek cikkét a Tört. Társ. ülésében szerettem volna felolvasni, hanem egy kellemetlen intermezzo megzavart. A cikk felolvasása ellen Deák Farkas tiltakozott, mondván, hogy a cikk elöbb a céh bizottságnak lett volna bemutatandó, és annak jelentése alapján felolvasandó. Én nem szeretem a kanapé-processzusokat, s legkevésbé oly régi barátommal, mint Deák Farkas [PLev. 35 Szilágyi Sándor Petelei Istvánhoz].

kanárimadár canar; Kanarienvogel. *1806:* egy kanáriai madarat kaptunk melly G. Kornis Gáboré volt | A Serfőzőtől két Kanariai madarat vettünk | az egyik kánali (!) madár meg dőglött [Dés; KMN 211, 335–6]. *1823:* Három fa és egy drotos nagy kalitzka 4 ezekbe kanári madarak hat [Nsz; DobLev. V/2080. 3a Demény György hagy.].

kanás a ló állcsontja; falcă/mandibulă la cal; Kinnlade/backe des Pferdes. *1811:* Nagy szépség ellen való hibának tartatik mikor az áll-tsontjai, vagy a' kanássa a' Lónak széles [ÁrÉ 156]. — E szót a MPászt. nem ismeri.

kanász disznópásztor, kondás; porcar; Schweinehirt. *1798:* A kanász két Nagy ártánt, s két nagy koczát el vesztet mellyeknek Semmi jelét Se producalta, a midőn elis szőkőt [H; Ks 108 Vegyes ir. 51].

kánászter bádogkanna, kaniszter; canistră; Kanister. *1808:* 1 pár Kánászter [Mv; Told. 22].

kanavász, kanavác I. *mn* de/din canavaţă; aus Kanevas. *1705:* Boricza leányomnak adtam ... egy vaszon rokolyat szőr kanavacz selyl(em) csipkes vállal [PatN 56]. *1719:* Ket job szoknyam vagyon Brassoban egy veres Angliai egy zöld kanavacz [Eresztevény Hsz; HSzjP]. *1740:* egy Virágra varrott Pásint szin aranyos virágu kanavátz kerületű s Tetzin Tafota bélésű Paplan [Ne; Told. 19]. *1766:* Két egy pár Embernek valo Derekallyak; egyik(ne)k kanafász, a másiknak kék közönséges táblás tokjak [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva lelt.].

Szk: *~ lengyel váll. 1697:* Egy zöld kanavácz lengyel váll; keskeny arany kötes rajta [Beszt.; Ks] ∗ *~ nyári kesztyű. 1657:* Vagion mas egj zeöld kanauacz Sarga galonos njarj kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42] ∗ *~ pozsonyi váll. 1749:* egy Zöld Sellyem Kanavátz habos Matéria Posoni Vál ... mellyen vagyon három sor Poszománt, fejer Réz kapcsokkal, és benne lévő Szekfű Szin materia Lászlival [Koronka MT; Told. 12/2].

II. *fn* canavaţă; Kanevas. *1599:* Nemet Janos Hozot Bechj Marhatt ... 3 Fel Veg kanawachott 3 // [Kv; Szám. 8/XIV. 36–7]. *1667:* attam Pater Janosnak egy darab kek kanavaczert s arany chipkejertt f. 50 // [UtI]. *1668:* Ket darab veres kanovacz Uln. 6 1/2 [Mk Kapi György lelt. 4]. *1673:* Egy haj szin mente tizenket szál szaros gomb rajta kanavaczal bellet [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy.]. *1789:* Egy viseltes Lállybli, melly(ne)k az eleje fekete Bársony a' hátullya fekete Materia, a' Bérlése Kanafáz [Mv; ConscrAp. 22]. *1797:* 32 sing Szines kanofácz [Mv; BálLt 71]. *1811:* Janketli béllésnek egy Sing, egy fertáj kanavászony Singe 4 flor 2 Sing és fél kanavászony [Kv; Hodor lev.]. *1861:* 12 sing kanafász ... f 5/40 [Kv; Újf.]. — L. még MetTr 352; TML I, 541, 551, 555.

Szk: *aranyos ~. 1696:* veres Aranyos kanavács (!) vállastol Ződ Aranyos kanafász [Kelementelke MT; LLt] ∗ *barackvirágszín ~. 1697:* Baraczk virág szin kanavász [KGy] ∗ *csikos ~. 1799:* Egy veres csikos kanafász [Kelementelke MT; LLt]. *1860:* Egy tsikos kanavászszal bévont kanapé [Kv; Végr.] ∗ *fekete ~. 1693:* Edgj muntli nestel béllett az eleje fekete kanaváczbol valo flo. 32 [Ne; DobLev. I/37]. *1821:* 70 Sing fekete kanafátz [NkF] ∗ *habos ~. 1676:* Vettünk Katonak ... 8 singh kek Eghszin habos kanavaczot 7tedfel forinton singit [Beszt.; Törzs] ∗ *hamuszín ~. 1781:* 4 Sing Hamuszen Kanafász [Berz. 17]. *1801:* 2 Sing hommuszin kanafász 40 xr [Déva; Ks 120. III. 7] ∗ *hollószín ~. 1696:* Hollo szin kanavász [Gysz; MNy XXXVI, 198] ∗ *karmazsinszín ~. 1696:* Két sing karmasin szin kanavácz [LLt 102/24.] ∗ *kék-égszín ~ → habos ~* ∗ *krádli formájú ~. 1823:* Veresses Kradli formáju konefász [Kv; Somb.] ∗ *meggyszín ~. 1708/1755:* Egy vég megy szin kanavátz [Altorja Hsz; HSzjP] ∗ *sárgás ~. 1819:* egy sárgás Kanavátz haju kék tsikos derekaly [Kv; Pk 3] ∗ *szederjes ~. 1811:* 1 darab szederjes kanavász [CU 113. I] ∗ *széles strófú ~. 1833:* Egy viseltes tarka kanavátzbol valo derekaly ... Egy más széles strófu kanavátzbol derekaly [Dés; DLt 750] ∗ *tarka ~. 1833:* Egy viseltes tarka kanavátzbol valo derekaly [Dés; DLt 750] ∗ *testszín/teccín ~. 1717:* Egy szoknya(na)k valo tetszin Kanavácz [TSb 5] ∗ *tót ~. 1798:* 2 Sing tarka tót kanaváz xr. 36 [Déva; Ks 73. 74. VII] ∗ *veres ~. 1806:* Veres kanafácz 1 54 [Mv; Ks 34. VII] ∗ *veres sujtásos/sujtású ~. 1798:* 3 1/4 sing veres sujtásos kanavász Rhf I xr 27 3/4 [Mv; Ks]. *1806:* 3 Sing Veres Sujtásu kanaf(ácz) [Mv; Ks 34. VII] ∗ *zöld ~. 1696:* Ződ Aranyos kanavász [LLt Fasc. 75]. *1702:* adot volt ... egy válnak valo zőld kanavaczot hozza valo Arany galandal [Dés; Jk 325]. *1804:* Zőld kanafász [Kv; CsS]. *1837:* Zőld kanafászszal boritott kanapé [Szentbenedek SzD; Ks 88. 27].

kanavászabrosz faţă de masă din canavaţă; Kanevas-Tischtuch. *1821:* Vagyon egy rojtos kanafátz két szöttes hímes, s egy viselő abrosz 20 Rfl [Kvh; HSzjP].

kanavász-derékalj saltea de canavaţă; Kanevas-Unterbett. *1850:* Egy veres streifos kanavasz derekaly [Mv; DE 2].

kanavász-derékaljhaj invelitoare pentru saltea de canavaţă; Kanevas-Unterbettbezug. *1816:* Három Csikos Kanefátz Derekalj haj [Mv; MvLev.].

kanavászdolmány mantie de canavaţă; Kanevasdolman/mantel. *1628:* Egy Zöld kanauasz uiselt Dolomanj [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9]. *1629:* Egy Zeold Kurta Kanavacz dolmani tt f. 11 [Kv; RDL I. 132]. *1678:* Uzonbol[a] vitte(ne)k el ... Egy fekete kanavácz dolmant nr. 1 [BLt I. — [a]Hsz].

kanavász-előruha kanavász-kötény; şorţ de canavaţă; Kanevasschürze. *1686:* Szoknyák száma ... Edgj zőld áljáb(an) szőt kanavacz elő ruhástol [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1702:* küldőt ... Egy kék Kanavácz elő ruhát csipkést [Solymos H; Told. 22]. *1763:* 2 Kanafátz eloruha 1. 70 [Kv; TJk XVII/1. 14 Polykter István hagy.]. *1787:* A más neveletlen Árvának Juczikának ... egy Kanavász elő Ruhára ... Hf 5 Dr 12 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy.].

Szk: *habos ~. 1673:* adot megh ... Egy karmasin szin habos kanavácz elő ruhát [JHb Apaczay Cheri Tamás H és Zaránd m. not. kezével] ∗ *paraszt ~. 1683:* Egy paraszt kanavácz előruha galand rajta haj szin [UtI] ∗ *viselő ~. 1766:* Két viselő kanafász előruha [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva hagy.].

kanavászfersing kanavász-szoknya; fustă de canavaţă; Kanevas-Frauenrock. *1787:* A más neveletlen árvának Juczikának ... egy Kanavász fersingre ... Hf 5 Dr 12[a] [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. — [a]Több hagyatéki ruhanemű együttes ára]. *1790:* Egy viseltes Kanavátz Fersing [Mv; i.h. Balog Jánosné Boka Kata hagy. 8].

kanavászfoszlány kanavászköntös; rochie de canavaţă; Kanevas-Leibrock. *1688:* Egy Narancs szin Kanavacz foszlány Vitez kötés Szkofiombol rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27].

kanavászhaj kanavász párnahuzat; faţă de pernă din canavaţă; Kissenüberzug aus Kanevas. *1812:* Egy Kender Vaszon Nagy para (így!) kender Vaszon Takjaval kék kanavász Hajával [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9].

kanavászing cămaşă de canavaţă; Kanevashemd. *1708:* Két Pár Kannavátz Ing; egjik ezustell, másik ezustel arannyal varrot [BLt Béldi Klára Nsz-be küldött egyetmásai között].

kanavász-kantus kanavászköntös/ruha; rochie de canavaţă; Kanevaskleid. *1697:* Egy kanafas kantus [Alvinc AF; Berz. 26].

kanavászkeszkenő kanavászkendő; basma de canavaţă; Kopftuch aus Kanevas. *1756:* töllem vásárlott valami kanafácz keszkenököt, tizenkét Márjást fizetett érettek [Kv; Mk IX. Vall. 38]. *1791:* 3 Tuttzet kanafász keszkenyő apro [Mv; MvLev.].

kanavász-kurtarékli bluzuliţă de canavaţă; kurzer Kanevas-Tulifant (Leibchen). *1817:* volt egy kanafász nyári kurta reklije [DLt 744 nyomt. kl].

kanavászmente mintean de canavaţă; Waffenrock aus Kanevas. *1695:* Egy Egh Szin Kanavácz Mente [Hsz; LLt]. *1697:* Egy zöld kanavácz lengyel mente, elegyes kötéssel [Beszt.; Ks]. *1701:* Karmasin Szin Kanavácz mente, egy rend elegyes Csipke körülette [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54/1481]. *1739:* Eg szin kék virágos kanavácz ... mente ... ujnyi szelességu arany kötés [Szászerked K; i.h. 96].

kanavászon l. kanavász

kanavász-párnatok toc de pernă din canavaţă; Kanevas-Kissenbezug. *1820:* Egy Kanafátz Párna Tok [Mv; Told. 19].

kanavász-plágen ?' *1840 k.:* Öt kanavász Plágen. négy pár musulin kis Firhang [BetLt 3].

kanavász-porköpenyeg halat de canavaţă contra prafului; Staubmantel aus Kanevas. *1816:* Kanavátz por köppenyeg ... 1 Rf 40 xr [Kv; Born. IV/41].

kanavász-ruha ? kanavász kötény; şorţ de canavaţă; Kanevasschürze. *1709:* veres kanavacz ruha [Kv; Pk 6].

kanavász-slafrog kanavász hálókabát; capot/halat de canavaţă; Kanevas-Schlafrock. *1788:* Fedréttel béllett kékes kanafátz viseltes Slafrog [Mv; TSb 47].

kanavászszoknya fustă de canavaţă; Kanevas-Frauenrock. *1718:* Egy zöld alyaba szot kanavacz szoknya [Maksa Hsz; HSzjP]. *1748:* Egj kanavátz szoknya Ezüst kötéssel [Martonfva Hsz; i.h.]. *1766:* Tarka Sellyem Kanavász Szoknya [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

Szk: *barackvirágszín ~. 1751:* Baratzk virág szin kanavász szoknya [WLt] ✱ *égszín ~. 1672:* Egzin habos keskenj kanavacz soknja egi rend aranj Galon az allyan az vallais affele [SLt A. 52 Suky Krisztina lelt.] ✱ *habos ~. 1692:* Egy tetczin habos kanavácz szoknya, Széllyes elegyes arany kötéssel [Bilak BN; JHbK L. 36]. *1718:* Edgj Publican Szin habos kanavász Szoknya [Sár.] ✱ *hollószín ~. 1704:* Egy hollo szin kanavac szoknya [LLt Fasc. 75] ✱ *karmazsin ~. 1698:* Egy karmasin kanavacz Szoknya [M.bükkös AF; BálLt 71] ✱ *karmazsinszín ~. 1704:* Egy karmasin szin kanavácz Szoknya kék bagaziával béllet hét rend ezüst prem az allyán [Kv; WassLt]. *1717:* Karmasin szin kanaváz szoknya elo ruhástól arany galandal sürün fel hánva 1 [TSb 5] ✱ *kék ~. 1718:* Egy kék kanavacz szoknya, széllyes arany kötés rajta [Kilyén Hsz; SzO VII, 234 Barabás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.] ✱ *kökörcsinszín ~. 1717:* Kökörcsin szin gyenge Kanavácz viseltes szoknja három ujnyi ritka elegyes kötés az allján [WassLt Vass Susanna lelt.] ✱ *lengyelországi ~. 1697:* Egy Lengyel országi Egh szin kanavácz szoknya, az allyán két sorjával szelyes ezüst galand [Beszt.; Ks] ✱ *meggyszín ~. 1688:* Megy Szin kanavacz Soknya viseltes szellyes és keskény arány galandal fel hányva az allya [Beszt.; Ks S. Misc. 27] ✱ *publikán szín ~ → habos ~* ✱ *teccin ~ → habos ~* ✱ *tüdőszín ~. 1713:* Egy Tüdőszin kanavácz szoknya ritka elegyes kötés rajta [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.] ✱ *veres ~. 1651:* Harmadik Szoknia Egy veres kanauacz Aranias zoknia, ezőst prem Eőt rendel rajta [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] ✱ *violaszín ~. 1718:* Egy viola szin kanavász szoknya, arany kötés rajta [Kilyén Hsz; SzO VII, 254 Barabás Györgyné Kilyéni Székel Erzsébet kel.] ✱ *zöld ~. 1700:* Egy Zöld Kanavácz Szoknya egy Sor arany Csipke rajta vállával hasonloval az vállán vas kapots [Hr 1/20].

kanavásztok kanavász-párnatok; toc de pernă din canavaţă; Kanevas-Kissenbezug. *1824:* Hat párna kanavász tokkal [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt].

kanavászú vmilyen kanavászból való; din oarecare canavaţă; aus irgendeinem Kanevas. *1816:* Egy Veres festékes tsikos kanavászú töltött kanapé [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.].

kanavászváll brasieră de canavaţă; Kanevasleibchen. *1681:* Züldt kanavarcz (!) Val [Beszt.; LLt]. *1697:* Narancs szin kanavácz váll; széllyes ezüst Csipke és Vitéz kötéses ezüst kapcsok rajta [Szentmargita SzD; KGy]. *1839:* felsing kanafáz Válal 18 kr [Kv; Pk 6].

Szk: *sima ~. 1760:* Kőkörtsén szin Simma Kanavász Váll két rend ezüst Czipkével [Mv; TGsz].

kanavászvánkos kanavászpárna; pernă de canavaţă; Kanevaskissen. *1696:* Kicsin kanavasz Vankos [Buza SzD; LLt 193. B].

kanavászzubbonyka tunică de canavaţă; Feldblüschen aus Kanevas. *1662:* Ebéd után ... szekerében nagy nehéz álom jött vala reá[a], mellybül felserkenvén, hát nagyon megizzadott, csizmáját ... levonta, dolmá-

nyát is aszerint és csak a kanavász zubbonkában ... egész Vécsig[b] mind aludt [SKr 290. — [a]II. Rákóczi Györgyre. [b]MT].

kanca 1. iapā; Stute. *1594:* Wrunk ö fge, 1. feier Kanczaiat, ki meg sęrül vala. 1. karoban, külde Biro Wra(m) Wyúarban ... d 25 [Kv; Szám. 6/III. 7] | Ez jdei kancza vagion No 8 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 8–9]. *1625:* egi kek szeörö kanczamot ugirattak (!) az karoban, kj miat megi holt [UszT 151]. *1632:* Also Porumbaki Uduar ház ... Menesek szama. Eoregh szwrke kancza N 10. Eoregh fako kancza N 10. Eoregh barna kancza N 1. Eoregh fekete kancza N 3. Eoregh hamu szinw kancza N 2. Eoregh pej kancza N 5. Eoregh babos kancza N 4. Negiedfw Kancza N 9. Harmad fw kancza N 8. harmad fwre keleö kancza N 7 [A.porumbák F; UC 14/38. 186]. *1680:* Egy eorögh szürke kancza. Egy eorogh fekete holdos kancza. Egy egér szörü fako eorogh hodos kancza kit (!) hatullya csiklojában szár. Egy eorögh vercse kancza. Egy eorogh szepe kancza kicsin holdgya [Radnót KK; UtI]. *1737:* Öreg Szarvas Szörü Fako Kancza [Borsa K; Told. 53]. *1837:* Szamosfalvára midön a kantzákot hágatás véget el küldöttem uti költségre adtam 50 xr [Budatelke K; Born. F. Ih].

A kancák életkorának egyfajta régiségbeli jelölésére a köv. kijegyzés mutat rá: *1656:* Eöregh kancza nro. 17. Eötödfüre meneo kancza nro 7. Negyedfüre meneö kancza nro. 4 Harmadfüre meneö kancza nro. 8 [Fog.; UF II, 149]. — L. ezt részletes adatolással *harmad-, negyed-* és *ötödfü* al.

Szk: *csikós/csitkós ~. 1654:* Kádar György ... az Fejedelem eö N: Dragony közöt Vagyo(n) egy Csittkos konczaja [Szászrégen; Ks Bánffy Anna urb.]. *1679:* Két czitkos kancza az idei czitkajaval [Csikfva MT; Berz. 20/13. 1]. *1706:* Sz(ent) Léleken vagyon edgy csikós kancza az ott valo Schola Mesternél Barabásnál [Hsz; Törzs. Rákóczi-inv.] ∗ *csikózó/csitkózó ~. 1682:* Egy Csitkozó örög Kancza [MNy XXXVIII, 304]. *1755:* Német Lajdinántnakis adott vala ... edgy Szepe Csikkozó Kanczát [Gernyeszeg MT; TGsz]. *1852:* itt afféle csitkos v(agy) csitkozo kantza, szekeres, nem szekeres, nem jár [Torda; BetLt 4 Betegh Gábor lev.] ∗ *deres ~. 1681:* Menesek Szama következ(i)k ez szerint ... negyedfü Deres kancza nro 1 [UtI] ∗ *fakó ~. 1681:* Fako kancza ... no 3 [UtI]. *1780:* A' faku konczára 4 otska patkut xr. 12 [Szászváros; BK] ∗ *fekete ~. 1747:* az harmadik[a] egy fekete kanczán, de személyit e'nek észre nem vehettem [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb. — [a]Katona] ∗ *gyermekded ~. 1627:* Monda Mihalffy Tha(ma)s kwlgy el egy giermekded kanczat adok [Nyárádszereda MT; BfN St. Feier (85) vall.] ∗ *hámos ~. 1817:* egy Lutzi nevezetü hámos kantzát adott [Nagyernye MT; LLt]. *1840:* Gyenge István ... egy hámos kancáját gonoszul levágták [Jenöfva Cs; RSzF 105/6] ∗ *hátas ~. 1696:* volt 1 lovász paripája, 2. hatas kanczaja [Buza SzD; LLt Fasc. 146] ∗ *holdos ~. 1680:* ada édgy eoregh barna holdos Kanczát ... pej Holdos szárlábu czödör czitkojával jo akarattyábol [Vágás U; Pf] ∗ *meddö ~. 1690:* Fogarasban Sárkánban[a] Szombatfalván[b] a Majorkodásbul és más hellyekrül Percipiált ... Bonumokrul irott Generalis Extractus ... Ménesek Száma Eörög meddö Kanczák nro 26 [UtI. — [a–b]F]. *1736:* Meddü Kantza [Bongárd BN; CU]. *1794:* Szeg Sárga meddö Kantza [Zentelke K; CU] ∗ *német ~. 1786:* egj hitvan Nemet kanczájat meg vettem vala [Longodár NK; KvAkKt Mss. 261] ∗ *oláh ~. 1713 k.:* Szántani valo lovak ... az olá kancza csitkostol [Hsz; ApLt 2] ∗ *parasztocska ~. 1823–1830:* Vettem volt már egy lovat egy odavaló gazdától 24 forintokon. E parasztocska kanca volt, de fiatal, sebes és iramló, szegény ifjú legénynek való [FogE 282] ∗ *pej ~. 1681:* Menesek Szama következ(i)k ez szerint ... Tavallyi Pej Kancza no 3 [UtI]. *1820:* A' Kigyo nevü pej kantzát [Szászvesszöd NK; Told. 19] ∗ *pej szörü ~. 1754:* Egy Tsitkozo pej szörü kantza [Kajla (BN) környe.; WassLt] ∗ *piros pej ~. 1810:* tavaj hozott édgy jo forma szép piros pej Kantzát [KLev.]. ∗ *rudas ~* a szekérrúd jobb oldalára befogott kanca. *1824:* egyik rudas kantza a' felhértzbe rugván, szinte meghibádzék, de már meg gyogyult Istennek hálá [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] ∗ *sárga ~. 1820:* egy sárga jocska kantza [Born. F. Ig] ∗ *sárható ~* fedeztethető, hágatható kanca. *XVIII. sz. eleje:* Ha lehet Örög Men Lovat ne uegy ā Menesedbe, mert ... akar mint rőhögjen eo, de tsak fejét sem emeliti à Sárhoto Kancza [JHb 17/10 lótartási ut.] ∗ *sötétpej ~. 1849:* Sötét pej kancza jobb lába fehéres [Kvh; CsS] ∗ *sufa ~. 1681:* Menesek Szama következ(i)k ez szerint ... harmadfü Sufa kancza no 1 [UtI] ∗ *szeg ~. 1736:* egy szeg kancza [Pusztakamarás K; Told. 44] ∗ *szegsárga ~. 1822:* Egy szeg sárga kitsi erössen kehes ... kantza [DLt 163 nyomt. kl]. *1861:* Egy szegy Sárga szín Igás Eves kehes Kantza [Marosbogát TA; HG] ∗ *török ~. 1679:* Szürke Boer Sig(mon)d vrtol vött Török Kancza ... Szürke, faja az fen irt Török kancza(na)k [Fog.; UtI] ∗ *vemhes ~* csikózó kanca. *1644/1759:* Vagyon ... egy barna szörü vemhes kancza Csikojával [Ne; DobLev. III/651. 7b] ∗ *vemhező ~* 'ua.' *1754:* egy vemhező Fejer Kantzája légyen [SLt B. 300]. *1766:* a Réten lévén ... egy sárga szörü nagjon vemhezö Kantzája és egy Pej szörü Lova ... gonoszul el károsodott volna [Kük.; BfR VI. 125/18 vk].

Sz. *XVIII. sz. eleje:* (: ā mint Szokták mondani, ā Kancza vemhezi ā Lovat s az Abrak az Annya :) hejába van valakinek jó féle Menesse, ha roszul tartya [JHb 17/10 lótartási ut.].

2. *átv, becsm. 1670:* Hunyad vármegyének híres bikájának, az berbécsek ... apjának, az kanczák derék ménlovának [TML V, 29 Teleki Mihály tréfás lev. Naláczy Istvánhoz].

kancaborjú üszőborjú, *rég, táj* ünőborjú; viţea, viţicā; Kalbin. *1644:* Latam azt az fogoli legent az ablakomrol ... es minketis rutul kezde szidni ... hogi esse lelek kuruak olianná tartom az Varasi Embert mint az kancza boriut [Mv; MvLt 291. 407b].

kancabőr piele de iapă; Stutenfell. *1637:* Az ... maiorhaznal ... Gyartatlan kancza beör nro 15 [Fog.; UF I, 417]. *1691:* Lo és Kancza börök [Fog.; UtI]. *1736:* Dög börök nagy kantza bör Nro 4 [Bongárd BN; CU XIII/1. 20]. *1747:* Kantza bör a melly Kantza is megdühödett volt [Szpring AF; JHb XXV/88. 4]. *1756:* Nagj Kantza Bör, Bocskornak való 1 | Ki kiszitett fél kantza Bör ... Talpnak valo Kantza, vékony Bör [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 18–9. 29].

kancacsikó nőstény csikó; mînzā; Mutterfüllen. *1627:* Tavali lo czitko Nro 2 ... Kancza czitko ez idej [Mezörücs MT; BLt]. *1641:* Egy barna vemhezö kancza tavaly

... barna kancza czikaiaval eggiüt [Tompaháza AF; BálLt 40]. *1655:* ada ... egy tavaly kancza csitkot [Mocs K; LLt]. *1678:* maradott itt Fogarasba(n) ... Tavalyi fekete kancza Csitko mindenik szár labu egi kis holgiak nro 2/2 Tavalyi fako kancza Csitko serenyek farkok fekete nro 2. 1 Tavalyi fejér fako kancza Csitko nro 1/1 Veres Tavalyi kancza Csitko hodos nro 1. [Fog.; UtI]. *1700:* Egy tavalyi kancza Csitko [Csicsó Cs; BálLt]. *1710:* edgy harmadfü kancza csitko [Vadad MT; VK]. *1765:* Egy szép zsufa fako kantza mellette lévő sárga kis kantza Csikajával [Szászsztjakab SzD; Told. 8]. *1768:* a kissebb szürke kantzának Esztendös szürke forma kantza Csikkaja volt [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei kezével]. *1833:* Aranyszőrü fekete serényü 2 esztendöre menendő kantza-csitkó [Dés; DLt 310].

kancacsikócska nőstény csikócska; mînză; kleines Mutterfüllen. *XVIII. sz. v.:* egy fekete esztendős kancza tsikotska [Pf].

kancácska nőstény lovacska; iepuşoară; kleine/junge Stute. *1627:* Tauali louaczka Nro 4. Tauali kanczaczkais Nro 4 [Bodola Hsz; BLt 1]. *1639:* Ket Surke (!) Kancziaczika Egi Veres holdos Kancziaczika [Hsz; LLt]. *1725:* Nekem jöve ... egj Seregély Szörü forma negjed fü Kanczacska [Usz; Pf]. *1778:* egy Kantzátskát 8 forintón ... tserélt [K; KLev.]. *1798:* befizették ... Egy vén, s kisded kanczácskának az árát 21 Rf 15xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 57]. *1812:* Egy egér szinü 4. esztendős Kantzátska [DLt 383 nyomt. gub-i kl].

? **kanca-gyermekló** '?' *1755:* Cir. 8 eszt(endös) közép rendü barna Kantza, nyári Paripa Csikkojával Nro 1. Három eszt(endős) Kantza gyermek lovak no 2 ... Két eszt(endős) Kantza Csikok Nro 3 ... öt eszt(endős) barna pej kis ded lo [Batiz H; BK Naláczi conscr. 1020].

Régiségbeli adataink szerint az összetétel utótagja csak 'csödörcsikó' jel-ben fordul elő (L. *gyermekló* al. és részletesebben: SzE 406–7). Itt az összetétel talán 'törpe-kancacsikó' jel-ű lehet.

kancakabala kanca; iapă; Stute. *1680 k./1715 k.:* A' melly fékemlöben elsöben nints Zabla Elhány 's vét, légyen bár egy rosz kantzakabla (!) [Rosnyai, HorTurc. 165].

kancaló kanca; iapă; Stute. *1586:* Czanadj Tamasne louain viszik. 3 louon az kik az kanchia louakat hoztak vala be hwniadra vittek attam f 1/50 [Kv; Szám. 3/XXIV. 50]. *1594:* Thauali kancza 10 vagion No. 4 [Somlyó Sz; UC 78. 7. 8–9]. *1625:* uett uolt az Nemes es Nemzetes Belieniesy Geörgi Vra(m) ... egi darab szanto földet eörök Arron, ket czitkos kancza louon a Len kertben, it Fogarasban [Fog.; Szád.]. *1687:* Egy kancza lu [M.bece AF; Told. 25]. *1688:* Öreg Kancza loak nro 14. 3-madfü Kancza lö nro 6 [Fog.; UtI]. *1691:* egj pej szörü kantza lovamot kárré valotta, miatta meg holt; mely meg ert volna flor. 20 [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1714:* az kancza lura ült Bajor Uram, ugj üzte hogj be érje, de nem érte be [Berekszó H; Szer. Marian Danila (26) jb vall.]. *1768:* Ezen magam Kantza Lovamot a' Cziganyok Patkoljak meg mert féltem hogy valahol meg esik 's meg vét [Záh TA; DobLev. II/387 Székely István édesanyjához].

Szk: *kékszőrü ~. 1625:* egy kek zeörü kanczia louam Eset egj verembe es vgian ot megj holt [UszT 58a] ∗ *német ~. 1756:* Egy német Kantza Ló ... meg hitvánkozván, és nagyon elgyengülvén, eztet ismét ... egy ugyan Kantza loért el tserélte [Gernyeszeg MT; TSb 21] ∗ *világospej ~. 1840:* világos pej kantza ló ... nem igen nagy szerénye jobbra hajló barna, egy kissé veressellik [Dés; DLt 1627 nyomt. kl].

kancalovacska kancácska; iepuşoară; junge Stute. *1640:* egi rosz kancza Louaczka [Kv; RDL I. 123]. *1698:* Kancza lovaczka nro. 1. Tanulatlan [Oroszfalu MT; LLt Fasc. 138].

kancaménes herghelie de iepe; Stutenherde, Gestüt. *1731:* A mezőn lévő Vad gyermeklovakatis meg néze ... vgy a Kancza ménestis gyakran meg nézesse, a Kancza mesterrel [JF lovászmesteri ut.]. *1755:* Ezenn Kancza Ménessenn Kivüll vala még edgy nihány darabbol álló Paripa Ménes is [Gernyeszeg MT; TGsz 35].

kancamester kancagondozó lovászmester; îngrijitor de iepe; die Stuten betreuender Stallmeister. *1731:* Az Lovászokat, Kancza Mestert, és nyergelö szolgákat rendb(en) végye, és kit kit az maga hivatása szerent szolgáltasson [JF lovászmesteri ut.].

kancapuska '?' *1665:* Felsö czejk Rez ... Pornelkül sülö puska no. 1. Kancza puska no. 10 [Fog.; UF II, 313]. *1667:* Felsö Czejt ház ... Pornélkül sülo puska nro 1 Kancza puskák nro. 10 [uo.; i.h. 338]. *1673:* Regi mordalj pistolj nro. 1. Kancza puskák nro 10 [uo.; i.h. 538].

E lőfegyverfajtát sem történeti szótáraink, sem az RMFegyv. Mut. nem ismerik.

kancás kancán lovagoló; care călăreşte pe o iapă; auf (einer) Stute reitend. *1716:* kik voltanak az Lovasok nem láthattam, hanem most már hallom Benedek Uramtul hogy az Csitkos kanczás az Biro volt [Karácsonfva MT; Told. 76].

kancatehén üszö, *rég, táj* ünö; juncă; Kuhkalb. *1634:* Az kis leanyanak eo kegmeknek hagyok negy borius Tehenet, à legh iouaban ... es ahoz negy harmadfw kancza Tehenetis [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.].

kancatinó ? üszö; juncă; Kuhkalb. *1761/1784:* A Fejös Tehenekből ... alku szerént ... jutott, tiz tiz Fejös Tehenünk, és két Kantza Tinonk fojatni valok [Hosszúfalu Szt; TKl Teleki Sámuel tutorságának ir. Com. Anna Teleki (61) vall.]. *1768:* hajtatott ... Dobokai Joszágból ... harmad fü Kancza Tinót Nro 6, Esztendös Kancza Tinot 5 [Mk III. XXX]. *1808:* Mészköi László adott egy Kantza tinot ... Inakfalvi Popa Tomának 49 vf [Torda; TVLt Közig. ir. Vásári jk].

kancelláltatik ? bejegyeztetik/toldatik; a fi intercalat/adăugat; eingeschrieben/geschaltet werden. *1781:* ez a szo minuta uj téntával cancelláltatott [Szentiván Hsz; HSzjP].

kancellár-díner hivatal/irodaszolga; om de serviciu (al cancelariei); Kanzleidiener. *1856:* halt meg Brukner

Márton Cancellar Diner fiacskája Márton 6 holnapus korában gyulasztó lázban [Dés; RHAk 76].

kancellária 1. (fejedelmi) oklevéladó hivatal; cancelarie (domnească); (fürstliche) Urkunden ausfertigendes Amt. *1573:* Kadas Istwan deak ... vallia, hogi az gywleskor Mykor az vayda It volt egy Janos New deak az Cancellarian valo oda Ment volt es vgian otth halt [Kv; TJk III/3. 98]. *1594:* 29 Januar(y). Feieruari Geoleskor Egi artikulusert atta(m) Cancellaria(n) valo Deakoknak f. 1/50 [Kv; Szám. 6/VI. 7]. *1621:* Andras deak Cancellarian hol es Vdvarnal lakot [Szentháromság MT; Berz. 8. 72/23]. *1671:* az két Cancellariakon[a] lévö hites Deakok közönséges kötelességgel tartozván minden rendnek, nem excludaltathatnak az legitimum mandatumok mellett valo executiok dolgából [CC 61. — [a]A kisebb és a nagyobb fejedelmi kancellárián]. *1677:* a' legitimus Executorok, ugy-mint kikre a' Sententiák, legitimum Executionale Mandatumok ... és többek effélék dirigaltatni szoktak, signanter mindkét Cancellariákon lévö hites Notariusok-is excludaltassanak [AC 198].

Szk: *kisebb* ~ fej-i kisebb kancellária. *1677:* hogy ha a' Tisztek ki-menni, és executiot tenni nem akarnának, azon Tiszteket exequaltassak a' Fö és Vice Arendatorok, nagyobb vagy kissebb Cancellarian lévö Deákok által [AC 74] ✱ *major* ~ fej-i nagyobb kancellária. *1676:* My Jánosfalvi János es Fogarasi Gergely György az mi Kglmes Vrunk eö Naga major Cancellariajan lako hites iro Deaki [Fog.; Szád.] ✱ *nagyobb(ik)* ~. 'ua.' *1618:* ada ki Pattko Janos Vra(m) Vrunk eo Nga Nagyobbik Cancellariajan lako eskut Notarius es Scriba egy Nundinalis Lewelet kett sokadalomra sonalot, minden eszte(n)deob(en) es minde(n) heti vasarnapi uasarra szolot p(ro) f 13 d [Borb. I]. *1627:* Az Vitezleo Zent Mihalffalwi Andras Deak Vram eo fel(sé)ge nagiob Cancellariayanak Hwteos scribaia es Notariussa [Kp III. 94]. *1640:* Vass Judit Aszont eo kgmet Jktattattakis az Czegey es Czegehez tartozando Joszagba nagiubbik Cancellarian leuo Cancellaristak, Kuthy Jstua(n) es Horuat Boldisar Uramek altal [WassLt Borsay Jstuan (42) Legenben lakó ns vall.].

Kancellárián 1691-ig az oklevélkibocsátó fej-i hivatalt, 1691-től a Bécsben működö erdélyi kormányhatóságot értették. — A fej-i korban a nagyobb v. major kancellária főként a diplomáciai és fontosabb ügyekben kiállitandó és kiadandó iratok szerkesztésével foglalkozott.

2. erdélyi udvari kancellária Bécsben; cancelaria curţii transilvănene la Viena; siebenbürgische Hofkanzlei in Wien. *1722:* azon Varosnak holmi punctumokbol allo dolgai lévén az Cancellarian, az egész Gyülés alatt az oda valo Biro edgjszer sem jöve hozzám [Buza SzD; Ks 8 Bornemisza János lev.]. *1766 u.:* Nagy Enyedi Szánto Elek Ur ... az Iskolákat el végezvén Német nyelvnek tanulására küldetett Szebenbe a honnan is Cancelláriára menvén ... osztán ... mind Cadét Katonává lett [DobLev. III/639]. *1823–1830:* (Szentpáli Elek) Zeyk János úrfival, ki bécsi kancellárián sekretárius lett volt, s ott meghalt, ment fel a jénai akadémiába, onnan Göttingába [FogE 286]. — L. még i.h. 79, 244; RettE 242, 248, 354.

Szk: *felső* ~. *1722:* mennyi levelet hozta(na)k a Felsö Cancellariarol Boerosodni akarván némelljek [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból.] ✱ *udvari* ~. *1823–1830:* ámbátor a gubernium mellett az exactoratuson négyen is vagynak, az udvari kancellárián is egy Dósa szekretárius volt, mind ellenségei Dósa Gergelynek, s velek folyt a per [FogE 129]. *1847:* Visszajövö utamban egy izben tudom, hogy a felséges udvari kancelláriától kaptam útilevelet [VKp 168].

3. erdélyi fökormányszéki guberniumi hivatal; cancelaria guvernatorului suprem din Transilvania; Oberregierungsbehörde (Gubernium) in Siebenbürgen. *1724:* Cziko Lászlo mpr. és Czelekius Andras Felséges Urunk Erdellyi Pro(vincia)lis Major Cancellariajának hütös iro Deaki [Ks 32. XXXII].

Szk: ~*ra áll* a kancellárián dolgozik. *1765:* Ujhelyi András ... apja kimenvén Magyarországra ottan megtelepedett s meg is házasodott, vévén el ennek az anyját, medio tempore megholt s maradtak valami levelecskéi. Ez minthogy jól tanult volt, azon leveleket kezéhez vette s Erdélybe jött s cancelláriára állott s hivatta magát Körmendinek [RettE 156] ✱ *guberniális* ~ erdélyi fökormányszéki hivatal. *1723:* Néhai Groff Kálnoki Adám Joszáginak Föl(sé)ges Vrunk rescriptumá(na)k tenora szer(int) Inventáltatni, s Urbárizáltatni kelletvén eze(n) Guberniális Cancelláriárol expedialtattak ä végre két Cancellista Deákok [ApLt 1 gub.].

4. hivatal; serviciu, cancelarie; Amt, Kanzlei. *1832:* a meg kivántato szénát, és zabot administrálni szándékozok, a meg jedzett napon reggeli 10 orára 25 Rf. C. P. mint Bán pénznek elöre valo letétele mellett, ezenn kotya vetyének, az ide valo Tisztségi Cancellariaban elváratatnak [Torda; TLt Praes. ir. 1158]. *1847:* Varga Katalin ezelött hiveimet elámitotta azzal, hogy a papi ház színe alatt megyémbe vagy cancelláriát, vagy fogadót, vagy más uradalmi épületet kivánnak felállittatni [VKp 267].

Szk: *dominális* ~ uradalmi (gazdasági) hivatal. *1787:* a' Notariusok ... arra ... különösön vigyázzanak, hogy az Dominalis Cancelláriát ne praeteréállyák, hanem mindenkor azt elobb meg találllyák, és ha az ott való Determinatioval meg nem elégszik[a], ugy osztán folyamodjék az officiolatusra [Torockó; TLev. 3/2. 1b. — [a]Az instancia irója]. *1842:* Hallottam, hogy ... mikor a pénz számlálodott egy Langos nevü Áts mester ember ... bé ment volna a' Cancellariara [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.] ✱ *udvari* ~ 'ua.' *1817:* az utrizátus ... Dévan ... az Udvari Cancellarianak ablakát, és annak vas rostellyát ki feszitvén és bé rontván bé ment, azon reménység fejében, hogy ottan pénzt fog találni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

5. *1710:* a török tábort ... fel praedálák, a vezérnek sátorival, számtalan kincsivel, egész cancelláriájával együtt | minden munitióit, prófontját, tábori eszközeit, a fövezérnek minden sátorát, cancelláriáját, nyolcvan öreg falrontó ágyúkkal elnyerének a keresztények[a] [CsH 173, 202. — [a]Lotharingiai Károlynak a török feletti győzelme, az ún. második mohácsi csata (1687. aug. 12.) alkalmával].

kancelláriai erdélyi udvari kancelláriai; de la cancelaria curţii transilvănene; an der siebenbürgischen Hofkanzlei. *1854:* Gróf Teleky Sámuel fökorlátnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyervén, hogy a kancelláriai hat órai rendes szolgálatot kettöre apasztván, az egyetemben tudományokat hallgathassak [ÚjlE 156–7].

kancellárista 1. (fejedelmi) kancelláriai íródeák; diac/grămătic al cancelariei (domneşti); Schreiber der (fürstlichen) Hofkanzlei. *1621:* Voczorara Attam Hust ... Negi Cancellaristaknak Lib. 4 [Kv; Szám. 15b/IX. 39]. *1625:* Zeöleosaj Janos Cancellarista erkezwe(n) Fejerwarrol, posta(n) ... Atta(m) nekj ... Etelt es Jtalt [Kv; i.h. 16/XXXIV. 44]. *1646:* Ismet egy Cancellaristais juta Huszti Istvanis masod magaüal [Mv; MvLt AAII 6]. *1671:* az Cancellaristák közzűl ... valakik afféle illegitimum mandatumokat tudva akar ki expositiojára-is irnának, avagy csak suplicatio irás által törvénytelen dolgokban busitanák-is Nagodat in amissione honorum et officii convicaltassanak [CC 60–1]. — L. még SKr 92, 152.

2. (királyi) táblai tisztviselő/íródeák; funcţionar la curtea de apel; Kanzlist/Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. **Szk:** *inkvizitor* ~ vallató íródeák. *1657:* Cserényi Györgyöt ... kerestettem, szállásán, s megmondák, hogy inquisitor cancellaristával, egy Dengelegi Balázzsal ment légyen el [KemÖn. 164–5].

3. főkormányszéki guberniumi íródeák; diac/grămătic la cancelaria guvernatorului suprem; Schreiber bei der Oberregierungsbehörde. *1727:* Minden napon Várando Cancelláristák mellé bizonyos Expressust aplicálnak, Rácz András Ur(a)mot, vagi mást, illendő utrumokkal, uti költségel, Requisitoriának, és Compulsoriumnak Taxájával [JHb XLII].

kancellárista-deák 1. fejedelmi kancelláriai íródeák; diac/grămătic la cancelaria domnească, fürstlicher Schreiber. *1630:* teöb Nemes Ember nalánál ot nem volt ackor, sem kaptalon, sem Cancellarista Deak, kik statuáltak volna [Ne; BálLt 82]. *1641:* Urunk eö Nga it Monostoron[a] ... egi Cancelarista Deakal megh eköttete es reuersalist veőtth tölle [Kv; KJ. — [a]Km]. *1677:* Barta Mihali ... megh Esküue(n) igi val ... az Cancellarista Deakok ... Fel vinci Sigmo(n)d vram szamara megh Eskeuek uala a falut [Harasztos TA; Berz. XII/17].

Szk: *hites* ~. *1679/1741:* Sarközi Istvan az Erdelly Mélgs Fejedelem Kegls Vrunk ő Naga hites Cancellarista Deakja [Ne; DobLev. I/27a].

2. (királyi) táblai íródeák; funcţionar la curtea de apel; Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. *1674/1676:* az Eoreg Rakoczi Györgj Fejedelem, két Cancellárista Deákokat, úgy mint Árkosi Mihályt, és Belenyesi Istvánt Mező Szilvas(na)k[a] el foglalására külde [Köbölkút K; JHbK XX/21. — [a]K]. *1700:* egi Balog Sigmond nevü Cancellarista Deák más Társával menvén Kőles Mezöben[a], ott foglalni kezdvén Telekiné Azzon[b] számára az Falut ... Mikola Lászlo uram ... tiltatta szolgabiroval az Diakokat hogy el ne foglaliák Joszágát [Burjánosóbuda K; JHbK LVII. 38. — [a]K. [b]Özv. Teleki Mihályné Vér Judit]. *1728:* valami Canczalarista Deakak fel kertek[a] [Velkér K; Ks 7. XVI. 6. — [a]Komsa Tadarnét].

kancellárius 1. a fej-i kancellária feje; şeful cancelariei domneşti; Leiter der fürstlichen Kanzlei. *1566:* Im most ertywk Cancellarius Wrunk altal az felseged walazat [SzO II. 191]. *1579:* Az 13 decembernek Orban deak az Cancellarius fő deakya ... kulde hozam kerete bort ... kett Eytelt kuldtem neky d. 8 [Kv; Szám. 1/XVIII. 39] | Kowachoczy farkas Erdely Cancellarius a feyedelem feo tanacha [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/30]. *1585:* waraddol hozanak Kancellariosnak es Leleszj Janosnak 4 Altalag Bort [Kv; Szám. 4/XVIII. 4a Gellien Imre sp kezével]. *1590:* Esmeg vgian Cancellariosnak Zalaszra kertenek. Egy Zeoűetneket f. — d. 9 [Kv; i.h. 4/XX. 33 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1618:* Tolnai Janossal uetetem ket forintara Naranczot Lemoniat Pomagranatot melliet Bethlen Istuan Vramnak Cancellarius Vramnak kwltem, az kit rea attam teszen ... f. 1 d. 25 [Kv; RDL I. 103]. *1625:* Erkezwen Beczibeöl Also Lindvaj Janos, az Senniej Jstwa(n) Cziaszar eö felge magjar Cancellariűssa postaja ... Attam etelt es italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 44]. *1664:* Bizony nyugodjék meg Kegyelmed az cancellárius uram jó akaratjában [TML III, 6 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

2. erdélyi udvari kancellária feje Bécsben; şeful cancelariei curţii transilvănene la Viena; Leiter der siebenbürgischen Hofkanzlei in Wien. *1720:* az Ur Canzellarius Uram Tavaszal bé igyekzik [Ks 95 Gyulafy László lev. Bécsből]. *1759:* Az én értemre deficiáltak familiák e szerént: a Gyulaffi, Gyulaffi Lászlóban, ki cancellárius vala az udvarnál[a] [RettE 87. — [a]Folyt. a családok neveinek fels-a]. *1774:* De gr. Kornis Mihály ur, aki most bécsi consiliarius vagy inkább cancellarius [i.h. 335].

Szk: *aulikus* ~ bécsi udvari kancellár. *1710 k.:* én csak provincialis cancellarius vagyok, ő[a] pedig aulikus cancellarius [BÖn. 912. — [a]Kálnoki Sámuel gr. az első erdélyi udvari kancellár] ✱ *udvari* ~. *1759:* Ennek[a] az fejedelmi nagy embernek ... Második leánya Klára gr. Bethlen Ádámné. Ennek gyermekei: Gábor udvari cancellárius[b] [RettE 92. — [a]Bánffi Györgynek. [b]Köv. a többi gyermek fels-a]. *1823–1830:* Azonban az is akadályozhatott, hogy a professzorok felírtak volt minket udvari cancellárius gróf Teleki Sámuel úr öexcellenciájának Bécsbe, hogy két deák vagyon, aki Selmecre szándékozik [FogE 107].

3. tartományi kancellária feje; şeful cancelariei unei provincii; Leiter der Provinzial-Kanzlei. *1692:* Jöttek az urak Szebenbe gyülésre ... Ezen gyülésen confirmáltatott a diploma[a] szerint Bánffy uram gubernatornak, Haller János uram thaesaurariusnak, Bethlen Gergely vram generalisnak, Bethlen Miklós uram cancellariusnak [HAMN 330. — [a]A Diploma Leopoldinum].

Szk: *erdélyi* ~. *1802:* Erdéllyi Cancellarius Székelly Dávid Ur el hagyatott Özvegye [Topasztkirály K; EMLt] ✱ *provinciális* ~. *1710 k.:* kéretém mint fő, vicecancellarius Kálnokitól a pecsétet. Nem ő bizony, mert én csak provinciális cancellarius vagyok, ő pedig aulicus cancellarius, mert a vice nevet nem akarta hallani [BÖn. 912]. *1784:* Méltóságos Gubernialis Consiliarius, és Provincialis Cancellarius Killyeni Székelly David Úr [Kilyén Hsz; LLt Fasc. B. 33].

4. némely ország legfőbb kormányzó tisztviselője; cancelar, şef al guvernului; regierender Oberbeamte mancher Staaten. *1585:* byro vram hozot el Tamas vramtol[a] 6 Ezwst kalant aranyast, Kancellariusnak, Kendy Sandornak atta ajandekon ... fyzettem Erette f. 15 d. 62 [Kv; Szám. 3/XXII. 59. — [a]Buday Tamás ötvöstől]. *1614:* Mihály vajda béméne vissza Havaselföldébe, de oda is reajöve Zamoyski János, az nagy lengyel cancellarius nagy lengyel haddal [BTN[2] 49]. *1618:* 1 die Julii hivata be az vezér délután, és ott voltak szembe az

mufti, az két kadilesker, az vezérek, cancellarius [i.h. 92]. *1619:* Az havaselvi vajdának érkezett tegnap főkövete, kit Kgd is ismerni fog Popa Viszter ... mostan ország cancellariusa [EOF VII, 496. — A nagykárolyi értekezletre von. jelentések és iromány ok].

5. vmely hivatal feje; şeful unei administraţii; Leiter irgendeines Amt(e)s. *1657:* A solemnitasok után Erdélyben az fejedelem az új fejedelemasszonnyal béméne, elkisírvén ... az electornak fő marsalkja Borsdorf, cancellariusa Knizbech [KemÖn. 64].

kancelláriusi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *tiszt* fej-i kancelári tisztség; cancelariat, funcţia de cancelar pe lîngă un domnitor; Amt/Würde des Leiters der fürstlichen Kanzlei. *1662:* Kovacsóczy István ki már még Bethlen fejedelem idejében is számos esztendők alatt az cancelláriusi tisztet dicséretesen viselte vala az országban ... meghala [SKr 156].

kancelláriusné a kancellár felesége; soţia cancelarului; Frau des Oberbeamten der Kanzlei. *1595:* Cancelláriusne Azzoniomnak gazdalkottam ez mod zerint ... veottem ... Jros vaiat p(ro) f — d 16. Liztet pankohnak [Kv; Szám. 6/XVI. 16]. *1621:* Cancellarius Vr(am) eo Nga feorendbeli nagy szolgay Jeöuen Radnotrol, Magiar orzagba(n) akaruan menni, es Cancellariusne Azzonio(m) halala feleol hirt vinni eö Nganak [Kv; i.h. 15b/XI. 10]. *1704:* az úr[a] ... az asszonyokkal is enyelegvén, a kancelláriusnét meg akarván csókolni, egy nagy karos bőrös széken általestek mind a ketten [WIN I, 84-5. — [a]Bánffy György gub.]. *1797:* az öreg Doctor Pataki Uram Kolosvárrol MVásárhellyre jött a Cancellariusnéhoz [Héderfája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

kancelláriusság 1. a fej-i kancellária vezetői tisztsége; funcţia de şef al cancelariei domneşti; Amt des Leiters der fürstlichen Kanzlei. *1657:* noha ... a cancellariusságnak is tisztit, jövedelmét bírja vala, de mivel az az állapot ... bőcsületes udvar- és asztaltartást kéván vala, azért sine publico titulo viseli vala, hanem csak a tanácsi és itilőmesteri titulussal él vala [KemÖn. 255]. *1774.* Jósika István, a Jósika familiának fundátora, Báthori Zsigmond idejében cancelláriusságra ment volt [RettE 335]. *1802:* Baro Josika István Ur ... Erdélyi Fejedelem Báthori Sigmond Uralkodása alatt Cancelláriusságot viselt [Kv; JHb XXXV/64].

2. erdélyi udvari kancellári tisztség Bécsben; funcţia de cancelar al curţii transilvănene la Viena; Amt des siebenbürgischen Hofkanzlers in Wien. *1722:* Nehai Mltgs Groff Körös-Pataki Kálnoki Samuel Vram eő Nga Cancellariussagába expediáltatott volt Groffi titulussa, Mltgs Groff Szárhegyi Lázár Ferencz bátyám Vram-n(a)k eö kglm(ene)k [Szentlélek Hsz; ApLt 5]. *1777:* Azokat, akiket nem szeretett s akadályára gondolta lenni, hivatalokból amoveálta; úgymint Kornis Mihály urat a bécsi cancellariusságból akarta promoveáltatni erdélyi provincialis főcommissariusságra [RettE 379].

3. tartományi kancelláriai főtisztség; funcţia supremă la cancelaria provinciei; Amt des Oberbeamten bei der Provinzial-Kanzlei. **Szk:** *guberniális* ~ főkormányszéki/guberniumi kancelláriai főtisztség; funcţia supremă la cancelaria guvernatorului; Oberkanzleiamt bei der Oberregierungsbehörde (dem sieb. Gubernium). *1777:* Mondják, hogy főispánságot offerált[a] ... őfelsége Magyarországon, de nem acceptálta. Ez elég nagy szerencse, de mikor Brukenthal úr akaratjából a gubernialis cancellariusságra akarta volna őfelsége ... promoveálni, s nem acceptálta volna, jubiláltaték, megnyerte elsőbeni hivatalát [RettE 380. — [a]Gr. Kornis Mihálynak] ✱ *provinciális* ~. *1761:* Ezen esztendőben országos dieta volt, az holott candidáltattak provinciális cancellariusságra, a parte catholicorum[a] ... ; reformátusok[b] [i.h. 126. — [a-b]Köv. a nevek fels.].

kancelláriusság-viselt fej-i kancellári tisztséget viselt; fost cancelar pe lîngă un domnitor; Amt des fürstlichen Kanzlers bekleidet habend. *1662:* Péchi Simon ... az urak között ő régiebb és Bethlen fejedelem idejében cancelláriusság-viselt ... becsületes megőszült személy volna [SKr 185].

kancellista 1. királyi táblai tisztviselő/íródeák; funcţionar la curtea de apel; Kanzlist/Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. *1700:* Szikszai István hites Cancellista m.p. [Küküllővár KK; UtI]. *1722:* Doctor Fogarasi Samuel Uram ... Kutyfalván[a] az Küküllő Vármegyei Református Papok partialis székin ... producalt egy: Cancellisták ált(al) peragaltatott Inquisitiot [BfN X. 2/113 Steph. Solymosi (30) de MarosVasarhely vall. — [a]AF]. *1752:* a mostani fungens Falus biro Betze Imre több hitesseivel eleiben álla azon betsülletes Cancellisták(na)k [Delne Cs; Berz. 12. 92/228]. *1756:* Maras Vásárhelyt ket Kantzalistánok[a] [TL Teleki Ádám költségnaplója 75b. — [a]Köv. a részl.]. *1794:* A fel küldött Kanczalisták hogy és mit dolgoztak a' Méltoságos Asszony részére [Szováta MT; Berz. 18]. *1814:* nem tudván ki tanálni a' kérdett Telek kőzőtt levő Köz Métát ... Pávai Sámuelnét ... meg esketvén a' Cancellista Urak, a' merre és a' hol mutatta ki nékünk a' két Telek közt a' métát, mindenütt otton jegyeztetett ki, és tétetett a' Dálnoki féle Telekbeli foglalás [Dés; Ks 79. 29. 799].

Szk: *eskető* ~ vallató íródeák. *1772:* Azon két Eskető Cancellisták hallottam hogy ... az hitlőket is kivánták ugy Disponálni, hogy magok Exponensei használnára fateáljanak [Drág K; TSb 21]. *1835:* Ugy vigyázzanak kendtek, hogy azok az Esketö Cancellisták nem valami Csiripár semmisem Emberek, azokot a Király küldötte [Zsibó Sz; WLt] ✱ *exekútor* ~ ítéletet végrehajtó (táblai) íródeák. *1807:* Ma itten Somaival nagy Vetélkedésünk volt a melyre Csikét is el hozta magával, hogy mi modon tsalhassanak meg, de nem érték el tzéljokat mert az Executor Cancellisták látván Impertinentiajokat, visza mentek az itélő mester vrhoz Rélatiot tenni [M.fodorháza K; RLt O. 1 Also Ferenc vall.] ✱ *inkvizitor-* ~ vallató (táblai) íródeák. *1772:* Azon két Inquisitor Cancellisták miképpen bántak a' Fatensekkel, nem de nem kénszergették, fenyegették, pirongatták, foggattáké ? [Drág K; TSb 2 vk] ✱ *kérdező* ~ 'ua.' *1820:* a' Kérdező Cancellista Ur azt mondá, hogy ha meg nem mondom, az Isten is megvér [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.] ✱ *királyi tábla* ~. *1852:* (Az összeírás) Ványai Teleki László, és Zilahi Farnos Mihály Királyi Táblai akkori Cancellisták által vitetett véghez [TSb 1] ✱ *konzisztoriális* ~ az erdélyi ref. egyház főtanácsi tisztviselője. *1774:* Maros széken ... lett főkirálybiró Halmágyi István, aki elsőben volt Consistoria-

lis cancellista, azután regestrator, azután secretarius, azután tabulae regiae assessor [RettE 332] ✱ *táblai* ~ királyi táblai íródeák. *1779:* Dobolyi Joseff ur(am) Felesége Tkts Trauzner Judith Aszszony; más felöl Nzts Gerendi Sigmond Ur(am) exhibeálának mi előttünk egy Contractualis Levelet ... Grátza György Feke Samuel exmissus Táblai Cancellisták Regiusságok alatt költetett [Nagylak AF; DobLev. III/522. 1a].

2. főkormányszéki/guberniumi tisztviselő/íródeák; diac/grămătic la cancelaria guvernatorului suprem; Kanzlist/Schreiber der Oberregierungsbehörde/dem Gubernium. *1710 k.:* Soha én a gubernátor előtt végbe nem tudtam vinni, hogy annak a költség nélkül bészorult förendnek, és ... kancellistáknak ex publico valami kevés élés adassék [BÖn. 961]. *1717:* az meg irt Major Cancellárián lévő Cancellistáknak, a' fenn Specificalt pénzbeli augeált fizetéseket ... assignallya [Nsz; Ks 83]. *1757:* Feles számbol állo Jobbágy Gazda embereketis reducaltatott ... Méltoságos Gróff Bethlen Gergely Ur ... Foltra[a] ... nemellyeket Thorda Varmegyéből; Sokakat a Fiscale Dominiumokbeli Cancellisták által nagy költséggel hordatott viszszá eő Nga [BK. Joannes Gulya de Déva (43) prov. vall. — [a]H]. *1778:* Ennekelötte bizonyos esztendökkel két Cancellisták altal az ő Nsga[a] hire 's akarattya ellen ki barázdáltatta ki azon Földek és Széna fűvek közötT valo Barázdákat ... ugy hogy a' régi barázdákon joval belöl ment? [Mezőméhes TA; Wass-Lt. — [a]Gr. Czegei Vass Ádám]. — L. még FogE 99; RettE 121, 337.

Szk: *fiskális* ~. *1812:* minékünk mint Actualis Fiscális Cancellistáknak a' Diurnumunk égyikünkre valo nézt naponként tészen 3 RFtokat [Kv; SLt Vegyes perir. Újvári Ádám nyil.]. *1819:* a mikor is egyik a Fiscalis Cancellisták közzül egy magos poltsra fel álván a Királyi Adomány Levelet fel olvasta ... a Kővári Nemesség ... contradicalni kezdett [Nagysomkút Szt; Ks 67. 47. 28] ✱ *guberniális* ~ főkormányszéki íródeák. *1807:* hattam én egy Biro Josef nevezetű űgyes Gubernialis Cancellistát, ä ki azt tellyesiteni fogja [Kv; WLt Papp Sámuel lev.]. *1820:* a mikor Mlgs Zejk Lajos Ur itten Rákoson[a] vagy másutt is Gubernialis Cancellista által Eskettetett, akkor a' Tanu megvallattatotté ? [Kv; JHb 48. — [a]TA].

3. közigazgatási v. uradalmi íródeák; diac/grămătic intr-o administrație sau pe o moșie; Verwaltungs- od. Domänenschreiber. *1753:* úgj értettem hogj a levelet Simon János vram irta meg rolla eo kegjelme akkor Cancellista volt a Csáki vdvarnál [Dés; JHb XXX. 9 Emericus Cziko de Csik Mindszent (62) vall.]. *1762:* az ö Sok hamisságát ma egy Cantzallista Sem tudna le rajzolgatni [Öltszem Hsz; Mk IX/109]. *1822:* Székely Sámuelnek az eleje a' Görgényi Dominium Birtokossai közül valamellyik(ne)k kontzolistája volt [M.bölkény MT; Born. G XIII. 22 özv. Szabo Josefné Beretzki Klára (64) vall.]. *1829:* a D(ulló) a kantzalistájával, a más Barátival itten Kölpényben Notarius Urnal bálaztanak [Kölpény MT; TSb Sulegyán Páskuj (58) árendás vall.]. *1845:* ő magát Cancalistának mondgya neveledése az N:Enyedi Colégyomba volt [Nagylak AF; DobLev. V/1251 Dobolyi Bálint Miksa János alispánhoz].

Szk: *expeditor* ~. *1766:* Ne Sallynályon azért az Úr két Tanult 's Jo Expeditor Cancellistákat nevemre exmittálni [Berve AF; CartTr II. 832 gr. Gyulai Ferencz aláírásával] ✱ *udvari* ~ uradalmi íródeák. *1812:* Udvari Cancellista Egyed Mihály Ur [Gyalu K; RAk 113].

4. a fej-i kisebb v. nagyobb kancellária íródeákja; scriba maioris sive minoris cancellariae; diac/grămătic la o cancelarie domnească mai mică sau mai mare; Schreiber/Kanzlist einer kleineren od. größeren Kanzlei. *1677:* hogyha a' Tisztek ki-menni, és executiot tenni nem akarnanak, azon Tiszteken exequaltassák a Fö és Vice Arendatorok, nagyobb vagy kissebb Cancellarian lévő Deákok által; ha penig a Tisztek ellen a' Dézmához nyult ember repellalna, hasonloképpen az Executiora ki nem ment Tiszt-is, a' Cancellisták ellen, az Executiotol meg-szűnni tartoznak [AC 74. — A fog. ilyen kuszált!].

Ha. *1774:* Kantzalistát [Meggyesfva MT; LLt Fasc. 126]. *1778:* Kantzalistákott [Jobbágyfva MT; LLt]. *1779:* Cancalista [Nagylak AF; DobLev. III/539. 2b]. *1781:* Kantzalista [Msz; LLt 89/5]. *1784:* kantzalista [Mv; Lakatos céh lev.]. *1796:* kantzalista [Szökefva KK; Kp II. özv. Ujfalvi Sámuelné Sombori Borbála nyil.].

kancellista-deák 1. fej-i udvari íródeák; diac/grămătic la cancelaria curții domnești; Schreiber der fürstlichen Hofkanzlei. *1653:* Egy Gabor Deak nevö Cancellista Deak vagyon az ki Csikban lakik ... Petki Urunkhozis igen tart ... ő kegyelmevelis Communicalhatod[a] [Ks 41. E 31. — [a]A divizió-kitűzését]. *1672:* Gidofalui Samuel Etfalui, az Erdelyi meltóságos Feiedelem Uduari Cancellista Deákja [BLt 5]. *1686:* Alvincen lako Varadi Inczedi Mihaly az mi Kglmes Urunk eö Nga Udvari Posta Mestere es hites Cancellista Deakja [Incz. VI. 17a]. *1719:* néhai Gubernátor Bánffi György ur(am) ő nga edgy ide valo György Deák nevű emberrel inquiráltatott, ki is az előtt, Cancellista Deák volt [Lozsád H; BK sub nro 262 Andreas Bekess (70) ns nyil.].

2. uradalmi íródeák; diac/grămătic pe o moșie; Domänenschreiber. *1730:* a' Néhai ... Vér Judith Aszszony ... két Cancellista Deakot is tôbbire szokott volt ... tartani, akkor penig Sepsi Balog Sigmond és Maramarosi Huszti Horváth Samuel Uramék voltanak Cancellista Deákjai [Retteg SzD; TKl Steph. Zabolai de Dees (57) ns vall.]. *1744:* Méltoságos Groff Mikes István Uram ő Nga Cancellista Dijakki [Ks 5. XII. 11]. *1756:* Kantzalista Deákok(na)k Pappirosra ... Spanyor Viaszra Rhfl. 2 xr. 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 95b]. *1779:* Pap Alekszát, Vaszaliát és Alekszának Fiát Togjert a magok Zalagos örökségekről ... adatta által az méltóságos Groff Gyalakuti Lázár János Ur eö Excellentiája Cancellista Deákjainak [O.péntek SzD; GyL].

3. táblai íródeák; funcționar la curtea de apel; Schreiber an der königlichen Gerichtstafel. *1721 u.:* két Betsületes kánczalista Deakok altal ... Inventaltatat [Usz; Ks 73/55]. *1763:* Kornis Sigmond Vr ő Nagysága ... Doboka Vár(me)gyei Totfalusi Kortsomarassáért avagy Vendegfagadossáért Vjvárasi Josefért (: kitis ö Nagyságátol Cancellista Diákok által Jobbagyságra fel kértenek :) Lönek kezesek[a] olly conditioval[b] [Ks 25. VI. — [a]Köv. a kezesek fels. [b]Köv. a feltételek]. *1776:* Esketettek vala ezen dolgokrol két Tit. Cancellista Deákokis igen sietve, és rövideden [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1815:* Két Kantzalista Déjákot, és mint egy 50. Számbol allo Idetsi[a] lakos Szászakat Betsüs

Birák(na)k az Helynek Szinére átalis hozván, a' minden azon részen volt ujjitasakat, épitményeket meg Betsültettünk [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall. — [a]MT].

Szk: *inkvizitor* ~ vallató táblai iródeák. *1727:* Az Inquisitor Cancellista Déákok mellé ... rendeltetik Commissarius(na)k Benczenczi Rácz András Uram, kiis Viaticumat vévén kezéhez ... mindenütt azan Deakokkal fog jarni a Specificalt szemelyekhez [Déva; JHb XLII].

kancellista-deákocska fej-i kancellária iródeákja; diac/grămătic la cancelaria domnească; Kanzlist/Schreiber der fürstlichen Kanzlei. *1675:* Belenyesi István vram, Nemes Személy (50) ... igy vall: Az idősb Rakoczi György idejében, én uj Cancellista Deakotska lévén, a' Secretarius Szalardi János Vram adsciscála Arkosi Mihály ő kglme mellé ... én akkor, mint uj scriba ... a' falut akartuk certificaltatni (így!) [Vajasd AF; JHbK XX/21].

kancellista-deákság táblai iródeáki tisztség; postul de funcţionar la curtea de apel; Amt/Posten des Kanzlisten an der Gerichtstafel. *1722:* György Déákot pedig én is jol esmertem s tudom hogy olyan ember volt hogy ha job (így!) fizetet néki az ember ... ugy irta az Relatoriát vagy egyebet, a mint hogy a Cancellista Déákságbolis azért vetették is ki, s azután holtig notatus emberis volt [Martinesd H; BK 262 Juon Koszta (70) jb vall.].

kancellistaság iródeáki tisztség; funcţia de diac/grămătic; Kanzlistenamt/würde. *1823–1830:* Második hivatal volt a sedria, melynek praesese és hat asszesszorai voltak, mellette az irók auscultans név alatt fizetés nélkül, ezek mintegy praktikánsok voltak, mert a kancellária és kancellistaság megszüntek volt [FogE 92].

kancellus szószék; amvon; Kanzel. *1737:* Ezen Székek előtt, a' templomnak égy részit (: mellyis Sanctuariumnak mondatik :) a' másiktol el szakaszto, czifra festik alá csinált Cancellus vagjon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI. 13. 8].

kancellusos ? baluszteres, korlátbábos; cu balustradă; mit Baluster/Geländerstab. *1775:* vagyon az nagy Udvarház, az melynek ... két ablakokkal vilagoskodo Pitvarában, Kancellusos kő gráditson fel menvén vagyon bé menetel [Nagyiklód SzD; CU].

kancionálé egyházi énekeskönyv; carte de cîntări bisericeşti; kirchliches Gesangbuch. *1706:* Egy Cajoni Cantionale [LLt Fasc. 108 a Lázár család moldvai lelt-ban].

kancsal 1. kancsi; saşiu; schiel(äugig). *1704:* Ugyan ma jött meg az úr kancsal trombitásaféle [WIN I, 195]. *1816:* Krotskevits Károly Ur az Orvosi tudománynak Doctora ... Szem orvos, ajánlja szenvedő felebaráttyainak ... a' maga kész segedelmét ... teljes bizodalommal foljamadhatnak hozzája azok, a' kik[a] ... kantsalak [DLt 103 nyomt. kl. — [a]Köv. a szembetegségek fels.]. *1819:* egy kevéssé kantsal és hunyorgató, vagy is szaporán pillogató [DLt 370 ua.]. *1823–1830:* Körmendi Gábor prokurátorságot folytatott ... Maga nagy ember volt, de erősen kancsal s annálfogva idétlen nézésü [FogE 89].

Szn. *1595:* Kanchial Marto(n) [Kv; Szám. 6/XVI. 145].

2. ~ *szemű* 'ua; idem'. *1827:* Nagy Josef, másként Vendler János ... fekete kantsal szemü ... szökött el ... fekete Báránybör Kosokba [DLt 36 nyomt. kl].

kancsalít bandzsalít; a se uita crusiş; schielen. *1839:* Hell György ... kék szemü, a' bal szemével kancsalít egy keveset [DLt 1535 nyomt. kl].

kancsi 1. kancsal; saşiu; schiel(äugig). *1765:* Deserdin[a] ... öneki szüntelen rabjai voltanak, kiket különbkülönbféleképpen kínzott maga egy magához hasonló káncsi birájával együtt [RettE 186–7. — [a]Francia származású, a maga korában rémtetteiről hirhedt Du'gardin József Gyulatelkén (K) volt birtokos. Az emlékiró i.h. részletesen ir róla].

Szn. *1553:* Andreas Kanczy [Kapjon SzD; Makkai, SzDPuszt. 49]. *1602:* Kanczi Máté (szabad székely) [A.csernáton Hsz; SzO V, 179] Kanczi János (lófő) [Márkosfva Hsz; i.h. 189]. *1614:* Kanczi Mate, Kanczi Marthon [A.csernáton Hsz; BethU 288, 359]. *1798:* néhai musikás Kantsi Gyuri (cigány) [Dés; DLt]. *1861:* Halt meg Kancsi Zsuzsi Czigán kovács Vorhán Pista neje [Dés; RHAk 126].

2. ~ *szemű* 'ua; idem'. *1849:* égy kancsi szemü katona tiszt volt [Kv; Végr. 91].

kancsó 1. cană; Kanne, Krug. *1632:* hogy el hozzak az bort, ki teőlte az Annia kanczojabol a kannaba, az kanczot az feöldheöz üte [Mv; MvLt 290. 67]. *1651:* Egj kek kancsjo Vincsen (!)[a] csinalt ... d. 40 [Kv; RDL I. 28. — [a]A habán készitményeiről híres Alvinc (AF) tn utótagjának elirásával]. *1730:* bortöltteskor Karacson tajban az baraknak ... be pecsétlése után ki szakasztatta volna fel az Ur pecsetit es ki hardatta volna kancsokkal az Ur borat ... huva vittek? [Kük.; Ks 8. XXIX. 24 vk]. *1767:* azon potentiarius embertelenkedet, gazalkadatt az Egetboros Üvegeket, kantsokat az Asztalhoz ütvén mind őszve rontotta ? [Majos MT; Told. 26 vk]. *1799:* Gyepes György N. Trifan Vonutz(na)k fejében égy Teli kantsot tsapott ugy hogy el lepte az Vér, és személlye ábrázatja eldagatt [Dés; DLt 109/1812]. *1840:* Bontza Illyésnek ... Vagynak ... e következendő Felkelhető Javatskai ... Két karos Fogas meg rakva Kantsokkal, Tángyérokkal, és Tálakkal Rfrt 5[F] [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042. — [a]Folyt. a fels.].

Szk: *bányai* ~. *1754:* Bányai kantso 3, ketteje tsorba [Borsa K; Told. 51] ✱ *bokályos* ~. *1679:* Szürke bokalyos kanczo nro 1 ... Sarga bokalyos Kancso nro 3 Fejér bokályos Kancso nro 3 Kék bokályos kanczo nro 2 [Uzdisztpéter K; TL, Bajomi János lelt. 24, 27] ✱ *csatornás szájú* ~ kiöntő csöves kancsó. *1736:* Bornak valo Zöld tsatornás száju kantso 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 105] ✱ *csős* ~ 'ua.' *1677:* vad(na)k ... Vizhez, s egyéb ususra való üvegek, bor hordani csös kancsók [Kv; RDL I. 155b] ✱ *fedeles* ~. *1763:* Törpe fedeles kantso [Kv; TJk XVII/1. 13–4 Polykter István hagy.] ✱ *fedeletlen* ~. *1791:* 1 Onas Fedeles és 1. Fedeletlen kantso [Nagyercse MT; Told. 36] ✱ *füles* ~. *1679:* Kék kristály apro szerű füles kancso nro 12 [Uzdisztpéter K; TL, Bajomi János lelt. 24] ✱ *holicsi* ~. *1796:* Ürmös Boros Hollitsi Kantso Nro 4 [Kóród KK; Ks 72. 54 gr. Kornis

István hagy.] ∗ *kupás ~. 1797:* Vintzi Kupás Kantso egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7] ∗ *mázas ~. 1679:* Fületlen, töröt mázos kanczo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 17]. *1761:* Fél ejteles mázas onos szaju Kantso Nro 2 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 27] ∗ *parasztos ~ 1756:* Más fél ejteles parasztos kantsó 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV. 35. 26] ∗ *seres ~. 1841:* Üveg edények ... Seres kantso 1 [Egeres K; Ks 89] ∗ *szegedi ~. 1747:* szegedi kancsó [EM LII. 145]. *1754:* Szegedi kantso nro 10 egyik tsorba, egyik ón fedeles [Borsa K; Told. 51]. *1761:* Szegedi fél ejteles kék Sárga festekű Kancsok 6 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 10]. *1775:* Egy Szegedi Onas Kantsó [Erdőfüle U; NrNyt VII. 127] ∗ *tordai ~. 1812:* Egy Par kek és Sargas kantso Tordai xr 12 Egy pár zöldes Tordai kantso xr 10 ... Egy fules Tordai Tal xr 12 Egy pár Lapos Tordai Tál xr 10 [Mv; MvLev. Szürtei Josef hagy.]. *1818:* Vintzi és Tordai kancsók Nro. 10 — Rf 2 xr 30 [Harangláb KK; Ethn. LXXII. 608 Kökösi András kir. táblai assz. és feleségе hagy.] ∗ *tölcséres szájú ~. 1784:* Tötseres Száju Zöld nagy kantso 1 [Mv; Told. 9a] ∗ *ürmösboros ~. 1790:* Ürmös boros kantsók 11 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1816:* Ürmös boros kantso ... 2 Rf 41 xr [Kv; Born. IV. 41] ∗ *vinci ~. 1754:* Egy Csákos vintzi fejér Kantso Egy tarka vintzi tsákos Kantso [Nsz; Told. 19]. *1797:* Vintzi Kupás Kantso egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7]. *1810:* Egy on fedelü Vintzi kantso Rf 3 xr 1 [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. 3]. — L. még az *uradi, bokály-, cinfedelű, csákos, cserép-, erdélyi, föld-, győri-, kristálykancsó* címszó al.

2. kanta; cantă, cană; größerer Krug. *1681:* Belső Sáfár ház ... Vagyon itt ... Sos Tarkony Egi öregh kancsoval No 2 [Vh; VhU 562–3]. *1768:* Ugorkás kantso 3 [Mezősztgyörgy K; Ks].

3. vhány kancsónyi; de cîteva căni; von einigen Kannen (viel). *1759:* Tisztartó Vram ... el ment a' Fogadoban innya ... és osztán reggel holt részegenn kantso borokkal ment haza [Marosludas TA; TKl]. *1801:* tsak ked ne haragudjék Martzi bá, nem bánom a többi haragudjék s azzal a kantso bort, mely a kezébe volt a földre ki őnti Turos Martzi eleibe [Szucsák K; RKA]. *1823–1830:* a kőmívesek ... ott is akarták hagyni a munkát. Ezeknek is hát rendén kívül is kellett adni egy-egy kancsó bort [FogE 297].

◇ ? **Szn.** *1590:* Koncho Georgy [Km; GyU 12].

kancsócska căniţă; Kännchen. *1698:* egy zöld kancsocska [Kóród KK; LLt Fasc. 72]. *1749:* Husz darab Üveg Cre⟨de⟩ntia Nro 20 Hozza valo Nagyobb és kissebb pohárkáji és kantsotskaji Nro 32 [Told. 19]. *1791:* Két portzellán fertállyos Kantsotskák [Mv; MvLev.]. — L. még az *ivókancsócska* és a *kristálykancsócska* címszó al.

Szk. *szopo ~* szívókás kancsó. *1678:* Dje 18 July Eperjesi által vasároltatván az Uj Keresztenyektűl vinczi edényeket ez szerent ... Bokaly kancsot ötöt Tizenót öt pénzen egyet egyet teszen f — //175 ... Szopo kansocska hét három penzen egyet egyet facit — //21 [UtI]

kancsuka cnut; Kantschu. *1755:* nem jöhet ő bé, Isten tellyes Sz. Háromság úgy segéllyen, csak kettőt üthessek rá a' kancsúkámmal mindjárást bé jöhet [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

kandeláber karos gyertyatartó; candelabru pentru lumînări; Armleuchter. *1832:* Bronzirozott igen szép Kandeláber [LLt]. *1877:* 1 darab 4 águ kandalaber [Ks 87 Kornis osztálylelt.].

kandér 1. üst; cazan; Kessel. *1609:* Az Kondérok ala az kohnjarol ... 8 [Kv; Szám. 126/IV. 260]. *1637:* harom Eőregh Vas konder, Harom ismet keözep rend konder [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1645:* Eőregh kanderokot es vaz fazakokot tudok hogj ualanak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1689:* Apro Onas Kandér no. 4. Onazatlan kandér no. 1 [Fog.; UtI]. *1705:* Vas György boltjában ... találék ... holmi óntálakat, tányérokat és kandérokat [WIN 1. 642]. *1745:* Nagy kandér egymásba járó [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: *borevesztő ~. 1656:* Bor erezteö kander nro 2. Egy bor merő vas abronczos ejtel [Fog.; UF II. 117] ∗ *borhűtő ~. 1678:* Uzonból[a] vittenek el ... Egy bor hűttö Kandert nr. 1 [BLt 1. — [a]Hsz] ∗ *egybejáró ~. 1681:* Konyhabeli eszközök. Egyben jaro onas Konderok ujjak ... no 18 [UtI]. *1793:* Konyhabeli Rez Edények ... egybe járó Kandér fedeles 2[a] [Kv; TL Conscr. — [a]Folyt. a fels.] ∗ *lúgos ~. 1681:* Egy lugos Kondér no 1 [UtI] ∗ *utazó ~. 1837:* Utazo kandér [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 11] ∗ *úti ~. 1802:* Egy Uti Kandér fedelével, és fogantyujával [Ne; DobLev. IV/858. 8a]. *1819:* egy fedeles uti Kandér [Kv; Pk 3].

2. nagyobb fazékfajta; căldare, găleată; Art größerer Topf. *1798/1821:* Egy nagy Réz Fazék vagy Kandér Fedőjivel ... Más kissebb Réz Fazék vagy Kandér Fedőjivel [Kv; Pk 15]. *1832:* a' kandér' szád-szélessége 7 1/4 hüvelyknyi [DLt 535 nyomt. klj.

Szk: *boros ~. 1715:* jutot ... Vass Mária Asz(szonynak) Harom boros kandér [WassLt] ∗ *fedeles ~. 1714:* Fedeles Kondér Vassal boritott Ládáb(an) 52 lb 31// 20 [AH 58]. *1767:* Egy fedeles kondér HSzj *kandér* al.] ∗ *fedeletlen ~. 1761:* Fedeletlen Kandér Nro 2 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 26] ∗ *gazdálkodó ~. 1756:* Két nagy gazdagkodo Konder [MNy XXXVIII. 132] ∗ *konyhára való ~. 1720:* Konyhára valo öregh kander nro 4 Kussēb Kander nro 3 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

3. vhány fazéknyi; de cîteva căldări/găleţi; von einigen Töpfen (viel). *1674:* Tudode lattade, mikor ... Haller Pal Uram inquiraltatot Nemzetes Vas Janos Ur(am) ellen ... ackor ... eö Nga kander borokat vitetet oda, es az ki vallot innya atta(na)k, s az ki nem vallott itlan mene el [T; WassLt vk]. *1704:* Ma főzettem a szegény raboknak ... egy kandér étket [WIN 1. 281].

Ha. *1625:* Conder [Kv; Szám. 16/XXXV. 79]. *1714:* Öreg Kondér [AH 43–4]. *1756:* Kanderakat [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. *1845:* Kandir [Gyalakuta MT; LLt].

kandérfedél üst- v. fazékfedő; capac de ceaun sau de căldare găleată; Kessel- od. Topfdeckel. *1736:* Réz Kandér fedél [CU]. *1839:* Egy kopott files kandérfedél [Kv; Pk 3].

kandérforma nagyobb fazékformájú; de forma unei căldări/găleţi; in Form eines größeren Topfes. *1681:* egj konter[a] forma üst [HSzj *üst* al. — [a]Tollvétség *kondér* h.].

kandérocska fazekacska; oală mică; Töpfchen. *1714:* Harom par harom szegletes Konderotskák 8 kb. 3. 84 [AH 49]. *1729:* Egy káposztás Uti réz Kandérotska [CsS].

kandéros '?' **Hn.** *1334:* Ibi transit ultra ad vallum Konderosweugh [MNy XIII, 255].

kandiás nincstelen zsellér; jeler/răzeş lipsit de avere; besitzloser Inquilin. *1834:* Az ugynevezett Candiások az Ekla által az előtt határozott 4 garasokat megfizetni nem akarják. — Ezen Candiások közzül más jelen nem lévén tsak Miklos Josef az azt felelte, hogy ha a Curator meg mutattja a Comuentiobol, hogy azzal tartoznak, ugy meg fizetik, különben nem [Válaszút K; AÉ 469]. *1835:* Intessenek meg mind ezek[a] mind pedig az úgy nevezett Candiások, hogy értékek szerint igyekezzenek fizetni. Meg kéretik a' Bároné Tisztye, hogy a' Kandiásokra nézve tégyen rendelést, hogy a régi usus szerint a' 30 xrt fizessék meg a Tiszt. Papnak [uo.; DVJk II/4, MNy XXXVII, 120, AÉ 469. — [a]A papibért nem fizetők].

A Kandia névre és kandiás származékára l. MNy i.h. és részletesebben: AÉ 466–70

kandidáció (tisztségre) jelölés; candidatură/desemnare; Kandidierung, Kandidatur. *1728:* az emlitett Candidatio véget compareálni Maga homagionale obsequiumnak agnoscallya [ApLt I gub.]. *1756:* Szilagyi Györgj Uram ... ez után az Catolica részén valo Candidatioban ne observaltassek es ne admittaltassék, hanem a T. Reformata részen légjen [Kv; KCLev.]. *1773:* az interimalis notariusok candidatioja alkalmatosságával ... Némellyek a Tiszt Vrak közül ... nevemet a candidatusok számából gyalázatoson ki törleni ... semmit sem tartozkodtak [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből]. *1810:* annélkült hogy Candidatiora és votizatiora lépetenek volna, közönségesen megégyeztenek [Kv; AC-Szám. 17].

Szk: *~ba befér* jelölésre kerül. *1778:* imé mostan bátorkodtom Nagodnak alazatoson jelenteni, és Instálni: hogy az Actualis Assessorok számab(a) (: minthogy két Vacantia is vagyon :) had férhetnék bé, eleitől fogván kivánván az Nemes Haza Törvényeitis tanulni; ... ugy tudom, hogy ez előtt Candidatioba is bé fértem [Telegdi-Bacon Hsz; Borb. II T. Baczoni Boda Sándor kezével].

kandidál (tisztségre) jelöl; a candida/desemna; kandidieren. *1669/1726 k.:* Deés Várossának ... lészen nemes Hadnagya Biro helyett. Azért annak választása Annuatim légyen illyen formában: Az nemes Vármegyének Kis Karácsony napján Girás Gyeneralis gyűlese légyen és ott a Deési Universitas Comparealván magok kozzül ... harmat cándidállyanak, hogy a Nemes Vármegye a Fő Tisztekkel együtt azok közzül Communi voto et Suffragio, a mellyiket azon Tisztnek el viselésére méltonak, elégségesnek itel az maradgyon meg [Dés; Jk 2–3]. *1778:* Celebráltatván Consistorium, a' vacans Notariusi Hivatal iránt, hogy ara kit candidálnánk és választanánk [Kv; SRE 234]. *1840:* 3 személyeket az ord. és vice directorságra is Candidálva, a T Esperesthez küldjék be peczétes levélbe [Nagykapus Kv; RAk 17]. *1872:* nem kell kándidálni senkit, hanem kijelölés nélkül válaszszon az eklezsia [Kv; Pf Ürmösi Kálmán segédpap lev.].

kandidáltat (tisztségre) jelöltet; a lăsa/permite să candideze (pentru o funcţie); (für eine Würde/ein Amt) kandidieren lassen. *1739:* ezen Seriest az Reformata Religio maganak praetendalvan bennunkot magok közi Candidaltatni nem akarnak, holot de Ordine ezen Series most in toto limitative minköt Concernalna, mivel husz, huszon edgy esztendök el forgasa alatt az mű Religionk vacalt [Étfva Hsz; ApLt 4 Benkő Ferenc Apor Péterhez].

kandidáltatás (tisztségre) jelöltetés; candidatură/desemnare; Kandidierung. *1770:* én sem az első candidáltatásomkor[a], sem most senkinek is nem irtam csak egy betűt is, nem installtam senkinek félszóval is [RettE 244. — [a]A főszolgabiróságra].

kandidáltatik (vmilyen tisztségre) jelöltetik; a fi candidat/desemnat; als Kandidat aufgestellt werden. *1735/XX. sz. eleje:* Candidaltatott megye bironak ... Csch Péter vram [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1775:* Harangoztato Gazda Darko Marton Ura(m) ... két Esztendőknél tovább viselvén Hivatalát, tudnillik négy Esztendőkig, már most Candidaltatának a' Harangoztato Gazdaságra hárman[a] [Kv; SRE 231. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1837:* ezutánn a' Megye Birák a' Tiszt. Paptol, Pátronusoktól, és Présbyteriumtol Candidáltassanak [Nyárádsztbenedek MT; HbEk]. *1872:* harangózónak választatott Pákai Elek ... candidáltatott még Horváth János [Burjánosóbuda K; RAk 118].

kandidándus (tisztségre) jelölendő (személy); candidat; der/die Kandidierende. *1760:* Tek. Senátor Pataki István vram nem akarván semmiképpen, a' Fö-Quartásságra valo Candidandusok közzé ingrediálni, a' vice-Quartásságban meg maradott [Kv; SRE 192].

kandidátus 1. (tisztségre) jelölt személy; candidat; Kandidat. *1710:* minden tisztségekre valo candidatusok között egy mindenkor pápista legyen [CsH 306]. *1729:* A Ns Küküllő Vár(me)gyei Fő Ispánsági Hivatal nehai Groff Keresztes Márton Fő Ispán Vr halála miatt vácálván, azon vacantiák Supplementumára Stylo Solito fel adatott Candidatusok közül Flgs Vrunk Groff Kornis Ferencz Göntz Ruszkai Bárot attyai kégyelmességgel declarálni méltoztattván [Nsz; Ks 18/XCIII gub.]. *1841:* Ezután a' Candidátusok nevei le iratván s rendre minden Czéh Tagjának Votizácio végett ki osztatván ... leg több votumokat nyertek[a] [Kv; ACLev. 136–7. — [a]Köv. a nevek fels.].

2. doktori fokozatra jelölt (személy); candidat la titlul de doctor; Kandidat für die Doktorwürde. *1823–1830:* A doctori graduáltatás ilyen móddal megyen véghez[a]: amely fakultásban valaki graduáltatni akarja magát, a decanushoz ... elmennek azon fakultásbeli professzorok, ott a kandidátus költségére meg vagyon rakva étekkel és itallal az asztal ... a professzorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyébről, míg valamely fakultásabeli kérdésre száll, a kandidátus, ha tud, hozzászól a dologhoz, ha nem tud, keveset szól. Azonban a decanus kiteritteti az asztalt esznek, isznak s vége van a cenzurának [FogE 239–40. — [a]1796 táján a göttingai egyetemen].

kandikál kukucskál; a trage cu ochiul, a se uita pe furiş; in irgendetwas öfters hineingucken. *1773/1778:* a'

Contractust eleget kérök hogy adja kezünkbe ... de nem adá a kezünkbe hanem azt mondja vala hogy ebbe bizony nem kondíkal az eb adta huntzfuttya senki azzal a' tüzbe veté [Ilencfva MT; DLev. 6].

kandírozott zaharisit; kandiert. *1758:* vagyon ezek[a] között egj darabocska candirozott szerecsen dio virág is fa hajjal elegy ez is gjomor erössittönek tartatik [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixéna lev. — [a]A cukrozott citrom- és narancshéjak közt].

kándli kis kancsó; căniță; kleine Kanne. *1763:* 1 Fejér réz káfes kandli [Kv; TJk XVII/1. 17]. *1788/1791:* G. Kornis István ur eö Nga vásárlásai ... 6 hollitsi Tányért 2 kándlit 3 pár findsiát és egy Nadméz tartot in Summa Mf. 1// 80 [Mv; Ks 73/55].

kandor becsületesség; candoare, cinste; Ehrlichkeit. *1699:* Nem mérem magamnak azt igirni hogj Nagdhoz melto dolgokrol irhassok ... hanem köteles affectusomnak annál nagjob confidentiajat és ebb(en) candorat mennél kissebb dolgok(na)k meg irásába(n) is ne(m) állak hatra [TL. Fogarasj Sámuel gr. Teleki Pálhoz Franckerából]. *1710 k.:* Nemes Jánosnak ... nem volt hütele; mert hiszen ha valakit, ötet illette volna a Háromszék csendesítésére való követség, minthogy majd továbbad Fogarasból ... elküldték, és a jámbor ember minden közönséges jóravaló igyekezetével s candorával in suum finem abutáltak [BÖn. 705].

kandulátus kb. (vmilyen tisztségre) választható; eligibil, care poate fi ales (pentru o anumită funcție); (für irgendein Amt) wählbar. *1870 k./1914:* Candulatus: minden olyan tanulmányait bevégzett ifjú, a ki ... már választható volt. Leginkább a papjelöltekre alkalmazták, kiket kezdetben főpatronusi, esperesi, püspöki ajánlatra hivtak meg [MvÉrt. 6].

kanfarú (le)csapott farú; cu crupă teșită; schiefhinterig (vom Pferd). *1683:* adattam gondviselése ala ... Hat Szürke gjermeklovakat ... Az harmadb(an) ezek(ne)k nem ismerszik egjeb bontakozas, hanem az Vercse szőrű kan faru [UtI]. *XVIII. sz. eleje:* A kan farü lo abjectum quid, à keskeny faru ló nem diszes: Szep à hoszszu tomporaju, de lég szeb az gombőlyög fomporáju (!) [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1783:* (A kanca) piros pej nagyobb idejü, vastag, tsontos, kövér, egy kevéssé kan faru, az edgyik hátulso körme féjer [Dálya U; Sár.]. *1806:* Egy barna szőrü, négy Esztendőre menendő Kanfaru Kantza-Csiko [DLt 298 nyomt. kl]. *1845:* egér szőrü ló ... kamfaru [DLt 814 ua.]. — A jel-re l. MPászt. 316.

kanica szöttes (gyapjú)öv; cordon țesut (din lină); gewebter (wollener) Gürtel. *1620:* Egy keötes kis kaniczatul f — 5[a] [Kv; KvLt II/69 VectTr 8–9. — [a]Az adandó harmincad]. *1687 k.:* Egy kötés kis kaniczátol f — // 07 1/2 [MvRKLev. Vect. 4]. *1688:* Egy kötés Kis Kaniczátol f — // 07 1/2 [BfR Vect.].

kanica-öv szöttes öv; cordon țesut, gewebter Gürtel. *1674:* egy szép szkofiomos kanitza eöv, égy selye(m) kanitza eöv nem szkofiomos [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.].

kánikula 1. caniculă; Hundstage. *1662:* a fejedelem az evangélicus fejedelmekkel lött szövetségnek eleget tenni igyekezvén ... annak alkalmatosságát semmibe is elmúlatni nem akarja vala, főképpen hogy már az üdő is szintén cánicula, a hévholnap felében volna [SKr 270]. *1710:* Ebben az esztendőben is áprilisban esett nagy hó, és canicula végin lett nagy árvizek a gabonát egészlen megemészték [CsH 312]. *1737:* A Cánicula elein melj nagy igyekezettel voltam azon hogy Ngodnak Udvaroljak bizonyságot tehetnek a Mélt. Urak Josika Moses Uramék [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1751:* A Szőlők kapállása még Canicula után ment véghez a' gyomlálással edgyütt [Marossztkirály AF; Told. 29]. *1752:* meg találta ideit a bor vecturázás(na)k Ur(am) éppen Canicula kezdetin kell olly hoszszu utra bort vitetni! [O.cseszlve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor[a] lev. — [a]Nk].

Szk: *~ra jár az idő. 1662:* az idő is cániculára, az hévhónapra járván, a vitézlő nép a vérben[a] is halni nem kevésbé kezdett vala [SKr 235. — [a]Vérhasban].

2. nyári rekkenő hőség; caniculă; arșită, zăpușeală; Sommerhitze. *1734:* Barcsai János Urfiat ... mikor Canicula volt K. Lonán[a] ... nagy diligentiaval tanittatta [Kv; TKl Joannes Farkasdi (27) praeceptor rhetorum vall. — [a]Kendilóna SzD]. *1752:* most Caniculán, a mely sohol sincs a Világon vesztegetnek vélle kéczeris iratták Velém[a] [Kv; Szám. 69/XXVII. 1 Pataki István fb nyil. — [a]A számadásokat a bíróval].

kánikulai szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *~ vakáció* nyári vakáció; vacanța de vară/zilelor de cuptor; Sommerferien. *1823–1830:* Ezen kánikulai vakáción Tompán[a] Botos Dánielnél nyaraltam, a fiát, Eleket tanítván. Ezt[b] megszeretik a deákok is, és vagy haton ezen 1792-ik esztendőben a kánikulai vakáción dupét vágatnak [FogE 102, 108. — [a]MT. [b]Az elől a fejtetőn tőben lenyírt hajviseletet (a dupét)].

kánikuláris kánikulai; de caniculă; in der Hundstagshitze/Hitzeperiode. *1745:* az I ... az egész Canicularis napokon szoross fogságban tartatott [Torda; TJkT II. 94]. *1813:* a mostani esztendő termései ... a buzaba ... vagy nagyon léhások vagy igen ritkák és aprok, a tőrök buzába ugyan még kétségesek, de mivel a Tavasz mostohasága miát nagyon el késtek annál fogva a Canicularis napokba apron lépnek bé gyanithatobb a vekony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

kankalékos-kút gémeskút; fântână/puț cu cumpănă; Galgenbrunnen. *1594:* Az Maior haz vduaran vagjon lo Istallo No. 1[a] ... Kankalekos kwt vagjon No. 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20. — [a]Köv. más gazdasági épületek fels.].

kankarék kútostor; cumpănă de fântână; Brunnenstange. *1589:* Az feredeo hazhoz veottem egi kankarekhoz coreg kozoru fat d. 51 [Kv; Szám. 4/X. 24].

kankó[1] kampó; cârlig; Haken. *1749:* midőn meg jöttem volna ... az hatulso ajtot is ... be zarva jol meg czövekelve és Támasztva tanáltam ... de mind azon által két Szalonna el veszett az Kankoját melyel fel volt akasztva le oldották és az hol az elött állott ismét oda

akasztottak [Kövesd NK; ApLt I Sükösd István vall.]. *1817:* Egy Csomo Spárga Kankoival [Mv; MvLev.].

kankó[2] szörbekecs, *táj* zeke; zeghe; kurzer Tuchmantel, Joppe. *1841:* Kositza Jó'sef nevü tót ... visel ... széles tüszöt kurta ször kankót, 's bocskorba jár [DLt 1296 nyomt. kl].

? **Szn.** *1603:* Blasius Kankó [Nyárádszereda MT; SzO V, 246]. *1644:* Kanko Janos [Mv; MvLt 291. 436a]. *1670 e./1687 k.:* Kanko Albert [Panit MT; MMatr. 342].

kankó[3] gonorrhea. *1794:* a néhai Groff ... volte olyan nyavalyábann ... Dobban Sánkerben és Kankoban ? [Koronka MT; Told. 42/1]. *1806:* Doctor Sz. aztis mondja hogy a' kanko tsak fark catarhus, és nem olly irtozatos rosz magában, mint azt azután a vélle valo bánása az orvosoknak rend szerint el nehezitti, és veszedelmessé teszi [Mv; Ks 94 Vegyes ir.].

kankós kampós; cu cîrlig; hak(enförm)ig. *1714:* Egy ollos forma nyárs ... Egy öreg kankos nyárs [Kv; Pk 6]. *1828:* Tábla taszito hoszszu kankos vas rud jo [Oltszem Hsz; MkG].

kankutya kankó, gonorrhea. *1583:* monda enneke(m) balas kowachne Iay Io Ilona mo(n)da(m) Az Agebnak hogy enneke(m) haggio(n) beket mert en Raytam az haui korsag vagyon es hize(m) kankuchaia (!) vagio(n) az Agebnak Menny el vere(m) Ilona Ke(n)di Ianoshoz ... es mongiad Neki hogy vetessen valami Petreselyem lewelet eotesse meg vaias vizzel keosse be vele es meg giogiul [Kv; TJk IV/1. 155].

kankutya-nyavalya kankó; gonorrhea. *1784:* az I ... magát tisztátalan személyekhez adván, azokkal suspiciose nagy betegségemnek ideje alatt annyira konverzálódott, hogy salva venia lapostetvekkel eltölt és a frantzus kankutya nyavalyákban esett és azok miatt annyira debitálódott, hogy a matrimóniumnak folytatására éppen alkalmatlanná lett [FogE 344].

kanlifioli l. kartifiol

kanmalac purcel; männliches Ferkel. *1642:* Ez el mult tely es niari kan malacz nro. 140 Eme malaczok azon ideiüek vadnak nro. 153 [UF I, 819 Porumbáki urad.]. *1675:* Öregh Kan ... Kan Malac ... Eme Malacz [Radnót KK; UtI]. *1679:* Disznók ... Ez idei ... Tavaszi Kan malacz 4. Ez idei Eme malacz 4. Ez idei nyári Kan malacz 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 117]. *1689:* Kann Malacz no 50. Emme malacz no 60 ... Ez idei Kan Malacz no 28. Ez idei Emme malacz no 14 [Fog.; UtI]. *1700:* Teli Kán Malácz nro 46 [Sárkány F; UtI]. *1831:* Vagynak három ártán és két kan malatzok [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8]. *1832:* Abafájárol[d] hozatott egy Kan és egy Eme idei malatzok [Sáromberke MT; TSb 26. — [d]MT].

kanna[1] **1.** cană; Kanne (mit Henkel und breitem Hals). *1593:* áwal fel menek az lato borral porkolabhoz megh adam neky az lato bortth, egy kannaban teolte megh mere, s monda hogy nincsen egy Eytel egy Jtal hia vagion [Szu; UszT]. *1598:* Zabo Ferenczne vallja ... hogj az chyap zekhez be zorult volna addigh it keon az olah molnar legennjel tehat eozze vezet az haydw es vgj eote Agjon, amikorra az chyap zekteol kj Jeott volna immar akkor az legenj az feoldeon fekszik vala, megh az masik legenihez az en kannamat hozza meritette vala [Kv; TJk V/1. 243]. *1685 e.:* nyilik ... Ebből az edgy üveg ablakos boltra ... bellet ajto kolcsostol Melyben vadnak ... Bokaly kancso p(ro)miscue Nro 3. Zöld mázos Kanna Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 3–4]. *1780:* Veres szölö Liktarium kanna 1 [Bethlen SzD; BK]. *1814:* Egy 13 probás Lávour 32 1/4 Lott ... Egy Lavourhoz valo kanna 8 Lott [Kv; Born. IV. 41]. *1816:* Egy Lavur kannájával [Kv; i.h.]. *1827:* Edgy vedres zöld kanna a' szája eltörve [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: *beföttes ~. 1848:* Üveg nemük ... Beföttes kanna Nagyobatska 9. Kissebb kanna 5 [Szászerked K; LLt Kováts Mihály gub-i irnok kezével] ∗ *ugorkás ~. 1780:* Zöld mázu ugorkás kánna 2 [Bethlen SzD; BK]. *1813:* Züld Ugorkás kanna [Veresegyháza AF; Told. 18].

2. kancsóféle edény; un fel de garafă; Art Karaffe/Wasserkrug. *1562:* Az zallagybol engedet biro vram, Kakas gergelnek ... hogy az donacio levelet meg hozta es meg Jrta ket kannat ky tessen f. 1 d. 75 [Kv; Szám. 1/VII. 61]. *1573:* Keore Anna Lakatos Lerinchne ... vallia ... Ment volt betegsegeben Borbel Balintnehoz ... Azt Monta hogi az mely Irmes Bort az vra Neky kwldeot volt az Emezty Meg eotet, myhelen meg Itta azonnal az Agy ala vetette az kannayat [Kv; TJk III/3. 115]. *1583:* Eothweós Peter vallia, Laktam Eothweos Orbannal ... chinaltatot vele(m) keozel tizen ket girabol kannakat [Kv; TJk IV/1. 117]. *1640:* egy kannát is mutata a katonának [Mv; MvLt 291. 212a átírásban!]. *1730:* égy Serpentina kőböll valo arannyas fedelü kanna [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1753:* On Fedeles Kanna Ürmes bornak valo 3 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1849:* 12. fein theás fin'sia kannával ... 60 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

Szk: *abroncsos/abroncsú ~* ? pánttal diszitett kanna. *1629:* Egy harom Abroncziu Kanna Nagiob Eytelesnęl [Kv; RDL I. 146]. *1657:* egy Eoreg abronczios kanna, egj karika vagio(n) rayta [Kv; SzCLev.]. *1672:* Keovetkezik az ön szerszám. Vagyon égy eoregh abronczios kanna [Kv; i.h.] ∗ *aranyos ~. 1643/1778:* egy virágos aranyos Kannát, kűl belől aranyos [Told. Transs. 147]. *1737:* Egy aranyas Kanna Trébellet [Mv; MRLt. — Tomai László kijegyzése] ∗ *bokályos ~. 1681:* Tarkán Zomanczozot, ón fedelü, Uy Keresztyen bokalyos Kanna [Vh, VhU 540] ∗ *cifrás ~. 1623:* Egi Jo chyfras kanna ket Eiteles [Kv; RDL I. 121]. *1637/1639:* kett cziffras felfel Eiteles kanna [Kv; i.h. 111] ∗ *halhéjas ~* ? pikkelyes diszü kanna. *1628:* On szerszámbol Katanak Jutot Egi masfel Eyteles hal heias Kanna [Kv; i.h. 139] ∗ *hólyagos ~. 1668.* Regy holiagos tarkán aranyozott kanna kivül, belöl merö Arannias [Mk Kapi György lelt. 4]. *1673:* Egy aranyos fejér holyagos kanna ugya(n) az brassaiak adták [Fog.; UtI] ∗ *hosszú ~. 1637/1639:* Kett hoszu drettelyes kanna [Kv; RDL I. 111] ∗ *karcsú ~. 1670:* Vagyon égy két eiteles karcsiu kanna az keozepin abronczy [Kv; SzCLev.] ∗ *keresztelő ~. 1643/1687 k.:* Vagyon ä Samsondi Eeclab(an) ... Egy keresztelö kanna [Mezösámsond MT; MMatr. 380]. *1812:* B.Ché Remekre botsata egj keresztelö kanát [Kv; ÖCJk] ∗ *lábas ~. 1633:* Egy eoregh 3 Ejteles labas abro(n)czios kanna

[Kv; RDL I. 103]. *1714:* Egy őreg Angyalos lábos harom ejteles kanna [Kv; Pk 6] ✱ *lyukasztásos ~. 1670:* Vagyon egy virágoson lyukasztásos eiteles kanna, páva és hattyuis lévén réá lyukasztva, mellyet Iffiu Bácsi Gyeörgy az Tofalvi István Ura(m) Inassa adott volt ajándekban az B: Czéhnek Inasi esztendejébeol valo fel szabadulásakor [Kv; SzCLev.] ✱ *pogánypénzes ~* antik pénzekkel diszitett kanna. *1627:* Ezust marhabol, Egj pogan penzes Kanna, niom m 1. p. 47 Giraiatt bechultuk p(er) f. 16 tt f. 37 d. 62 [Kv; RDL I. 134] ✱ *sima ~. 1596:* Egy nagy sima kanna harom eyteles ... Hat sima eyteles kannak [Kv; i.h. 65]. *1658:* vagio(n) egy eyteles sima kanna ket gomb az fedele(n) [Kv; SzCLev.] ✱ *szegedi ~. 1777:* Vagyon ègj Szègedi kanna onos fedelű [Szentkirály Hsz; NrNyt VII, 126] ✱ *szeges ~. 1634:* egy himes szeges masfel eiteles kanna kin test allasok wad(na)k [Kv; RDL I. 105] ✱ *törpe ~. 1629:* Egy Cyfras fel eyteles teorpe kanna [Kv; i.h. 143] ✱ *trébeles/trébelt/trébelyezett ~* poncolt kanna. *1637/1639:* 1. Mereo Aranyas trebellet kanna, nyo(m) m. 4. p. 6 f 66 [Kv; i.h. 111]. *1730:* égy trébellyczet kanna Vrmős Bornak valo [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1735:* Egy Ezüst Aranyas Trebeles Kanna 34 1/2 Betsi lot [Kv környe.; RLt] ✱ *újkeresztyén ~ → bokályos ~.* — L. még *bádog-, ezüst-, ón-, öntöző-, structojáskanna* al.

3. (vhány) kannányi; de cîteva căni; (Flüssigkeit) von einigen Kannen. *1573:* Teomeoswary Andras ... vallia ... Mondot (!) Barcay (!) No esse lelek varga ha meg Nem Izod byzon meg banod, hogi meg Itta volna Barcay, es Zolden Ne(m) akarta meg innia, egy kanna bort veot fely es Archwl Eontette Zoldent [Kv; TJk III/3. 207]. *1599:* vyonatt kezde vonny alola az zeket, kit hogj nem enged vala Zabo Georgy, az kanna bort Boldisar egychersmind az fejere burita [Kv; TJk VI/1. 287]. *1665/1754:* Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... tartozik ... az egész Társaságot két asztalra tisztességes collatióval és szabad borral meg vendégleni ... Ha pedig Collatiot ád légyen Szabadságában minden Asztalnál űlő személyért egy egy kanna bort meg-innya [Kv; ACLev. 21–2]. *1730:* az Pünkestkori bor töltéskor ... Gészi hozot vagy két kanna bort [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 24].

kanna[2] ? virágnád; Canna indica L.; cană, belşiţă; Blumenrohr, Kanna. *1679:* Ló festeni valo kana, két zsákb(an) | Kana szitalo szita nro 2 ... Kana tarto hitvan tarisnya nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 43, 89].

kannácska căniţă; Männchen. *1560:* En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan kyralnak w felsegynék dyrectora adom Emlekezetere Myndeneknek, hogy ... weottem kezzemhez ... Zewch Lenartwl bezterczey polgartul ... Egy kys azywsth (!) Kanaskath [Beszt.; BesztLt 27]. *1596:* Egy nagy sima kanna harom eyteles ... Esmet harom dretteles kannachkak [Kv; RDL I. 65]. *1612:* ket kis fertalyos kannaczkak [Kv; PLPr 1/3. 1612–1615]. *1623:* ket kis vy kannaczka es egj Talaczka niomnak Lib. 8 [Kv; RDL I. 121]. *1728:* Egy plebol valo kannácska [Árkos Hsz; SVJk].

Szk: *bécsi ~. 1596:* Ket eggyaranyw Bechy kannachkak drettelesek [Kv; RDL I. 65] ✱ *keresztelő ~. 1633/1687 k.:* Vagyon ã Paniti Ecclában ... egy keresztelő fertalyos kannátska [Panit MT; MMatr. 341]. *1722/1770 k.:* a' Keresztelő Kannátskát pro tempore engedte[a] a' Batzai Ecl(esi)a usussara, de úgy hogy el-ne veszszen [SzConscr. 227. — [a]Csicsómihályfvi (SzD) ref. ekl.] ✱ *sima ~. 1615/1628:* Egy sima meszelyes kannaczika [Kv; RDL I. 96c] ✱ *törpe ~. 1615/1628:* Egy kis teörpe kannaczika [Kv; i.h.]. *1629:* Egy kis teorpe Kannaczika mely nyom Ket Girat harom nehezeket aestimaltuk tt f 41 d [Kv; i.h. 132].

kannaforma kanna alakú; de forma unei căni; kannenförmig. *1733:* Kanna forma bokály 1 [Marossztkirály AF; Told. 2].

kannagyártó I. *mn* kannakészítő; care face căni; kannegießend/machend. *1599:* Az kannagyarto legennek az Talra palazkra es az kannakra Walo czimer fel meczicsteol attam d. 28 [Kv; Szám. 8/XIII. 12 Szabó András sp kezével].

II. *fn* kannakészítő mester; meseriaş care face căni; Kannegießer/macher. *1588:* Az melj Talakat Zamosfalwara Nikola[a] ferencznenek zettek volt az kanna gyartonak hogy meg merte atta(m) d — 8 [Kv; Szám. 4/1. 34. — [a]Így *Mikola* h.]. *1591:* Hogy Talott Zettek az kanayartto az wasar Birakal együt Iart 2 Nap fyzettem f — d 25 [Kv; i.h. 5/1. 46]. *1592:* Wst Giarto Georgi Coloswari ... wallia ... zememel latam hogi el adak az rezet ... feier onnotis, vgimint fel masat adanak el az Zebeni kannagiartoknak [Kv; TJK V/1. 240]. *1625:* Vrunk eo felge varasunkban leue(n) Boer Simon az eo felsege Bor teolteoje, czinaltatta megh az eo felge Pincze tokjait ketteot, melyhez ... adtanak az kannagyartok onat huszonegy fontot ... fizettünk ... 20 [Kv; Szám. XXVII. 5]. *1678:* Uzonbol[a] vitte(ne)k el ... Egy ládába(n) kannagyarto-(na)k valo vas szerszamokot [BLt 1. — [a]Hsz]. *1718:* a Pincze tokban levő üvegeket magom jelen létemb(en) ... az sutujakot belé csinalta az kanna Jarjto (!) [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből].

Szn. *1564:* Anthonius Kannagyartho [Kv; Szám. 1/X. 41]. *1566 k.:* Lukas Kangiartho. Petrus Kangiartho [Lápos[a]; Makkai, SzDPuszt. 58. — [a]Hagymáslápos Szt]. *1570:* Kanna Jarto Gergel. Kanna Iarto János [Kv; TJk III/2. 29, 182]. *1595:* Kannagyarto Mattyas [Kv; Szám. 6/XVIIa. 120 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1645:* Kannagyarto Marton [Kv; TJk VIII/4. 2]. *1701:* Kannagyarto Görgy fia regeny Kannagyárto Gurka [Kv; Szappanos céh jk I. 26a].

kannagyártó-műszer kannakészítő-eszköz; unealtă de făcut căni; Kannegießer-Werkzeug. *1658:* Az kannagiarto műszert az Leginnyel megh Beőczultettue(n), Jo lelke Jsmeretj szerent ad f. 50 [Kv; KJ].

kannamosós zsurlós; acoperit cu coada calului; mit Sumpfschachtelhalm (bewachsen). *1825:* A' Tobeli Sátés Kanna mosos[a] [Jedd MT; LLt. — [a]Kaszálók fels-ában].

Alkalmasint a hn tömelléki zsurlóban gazdag kaszálóra vonatkoztatható.

kannás[1] kannagyártó; meseriaş care face căni; Kannegießer/macher. **Szn.** *1735:* Kannás György [Kv; Dica]. *1761:* Kannás Susanna [Torda; TJkT V. 45–6].

kannás[2] ? **Hn.** *1826:* A' Kannásba (k) [Magyaró MT; EHA].

kanóc fitil; Zündschnur. *1582:* Zuchakj Ianos ... mingiarast az Almariumhoz Mene Akiben az por All vala, meg tekerithe az Almarium kolchat, es azonban mingiarast fel Lobbana az por, De Nem lattam kanochot Nalla [Kv; TJk IV/1. 51]. — Vö. a *kanót* cimszóval.

Sz. *1657:* Kassai István ... megérezvén az ellenségnek kanóca bűzit, beteggé tötte vala magát [KemÖn. 254].

kanócgyűjtés kanócszedés; adunare/stringere de fitile; Luntensuchen/sammeln. *1662:* az ő felsége szolgálatjában kanócz és szurokgyűjtésben forgolódván, úgy fogák le őket[a] [TML I, 356 Ebeni István Teleki Mihályhoz. — [a]Értsd: a török kézbe esett két erdélyit].

kanóckötél gyújtózsinór; fitil; Zündschnur. *1662:* A Veres-bástya arányában pedig ... toronybástyát építtetett vala[a] ... Ez is alól cejgháznak, tüzes szerszámokkal ... kénkö-, kanóckötelekkel és egyéb sok eszközökkel lévén rakva, felül élésházának ... fordittattak vala [SKr 298. — [a]A váradi várban I. Rákóczi György].

kanócos szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *katona* gyalogos puskás katona, gyalogos; archebuzier; Arkebusier, Büchsenschütze. *1666:* Egy Jenei Szabó Gergely nevő becsületes ember, az ki Gellin Gergely ezerében kanóczos katonák főhadnagya volt, itt vagyon [TML III, 621 Alsó János Teleki Mihályhoz Drinápolyból] ✱ ~ *silbak* ? gyalogos puskás őr; santinelă cu puşcă cu fitil; Schildwache mit Luntengewehr. *1705:* a porokat egy tüzes kanóczos silbak nem vigyázván fellobbantotta és károkat is tött [WIN I, 435].

kanocska kandisznócska; vier tinăr; Eberschweinchen. *1682:* Esztendős Kanocska nro 2 Esztendős Artanyka nro 11 [Szúv; UtI]. *1798:* A Nagy kanok egy kanocskának bélit kiontván megölettem a Cselédek(ne)k [H; Ks 108 Vegyes ir. 51]. *1826:* én Istálnék Ngodtol egy Tavallyi Kanotskát [Mv; Told. 7].

kánon 1. (egyházi) jogszabály; canon, regulă bisericească; (kirchliche) Rechtsnorm/regel. *1640:* Néhánkor olyan dolog is eshetik, hogy valamely pastor[a] két felé is igírkezett, vagy nem legitimo modo hanem más alávalo supplántálással kelleti valahová bé magát canonunk ellen [SzO VI, 147 fej. — [a]Értsd: lelkipásztor]. *1671:* az mely Canonokat keresztyen Ecclesiáink es annak gondviselői csináltanak azokat minden részeiben megh tartsak ... és azok ellen senki ne mereszellyen cselekedni [SzJk 116]. *1792:* a Papi Tisztre és vallásra s annak tisztán valo meg tartására tartozo dolgok, az Ecclai Törvények Canonok Constitutiok es az Ecclanak igazgatására valok sat. szoktak follytatni mellyeket a' Professorok(na)k (így!) nem tsak magoknak tudni hanem Tanitvanyaik szivekbe bé tsepegtetni kötelesek [M.bikal K; RAk 11].

2. törvény; lege; Gesetz. *1794:* En viszont mondék Nekié, mitsoda Kánont tsinálhatnál Nékie Te élhetetlen? [Szászvölgy KK; BK. Bába Vonu (33) dom. biró vall.].

Szk: *erdélyi* ~. *1662:* Mellyet[a] ha fegyver nélkül megadnának, hogy kinek-kinek minden jószága, háza, öröksége, az erdélyi cánonok, törvények szerint való irással meghagyattatnának, erős esküves alatt igírtetik [SKr 591. — [a]Várad várát].

kanonika-porció lelkészi/papi járandóságbeli föld; teren arabil dat preotului pe lîngă retribuţie; zu Pfarrerbezügen gehöriger Boden/Land. *1796/XIX. sz. eleje:* a Molnár András irtovánnya a Reformatus Pap Canonica portioja vegiben (sz) [M.lapád AF; EHA]. *1811:* A Bodon Hegy alatt a' Patakon tul a' Bodoni Határ Széltől fogva a' Canonica Portioban adatott Retig fekvő Rétek [Mv; EHA].

kanonikus kanonok; canonic; Kanoniker, Domherr. *1770:* Sztojka Zsigmond is megholt ... Elsőben református. A szegény bátyámmal, Váradi Zsigmond urammal coaetaneus s együtt is tanultak, de ez medio tempore pápistává lévén elsőben Egerben canonicussá lett, azután erdélyi püspökké [RettE 233].

kanonok canonic; Kanoniker, Domherr. *1677:* die 9 Xbris erkezek mű hozzánk Nitrára Fel csiki ka(r)cz Falui Georgi Janos ... kedues Battya(na)k, Kastal Ferencznek, ugia(n) Nemes Nitray Canonok(na)k latogatassára [CsALt f. 27. I/38 Georgiffy Mihaly nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1751:* Gróff Kornis Ferencz Canonok Ur [Mv; Ks 20/X]. *1843:* Benköné a Balásfalvi Canonoknál, mind fizetésére, mind Commoditássára nézve olly jol találllya magát, hogy onnan nagy igéretek mellett se lehetne kikapni [Veresegyháza AF; i.h. V/1245 Bartok Sigmond öccséhez, Bálinthoz].

kanót kanóc; fitil; Zündschnur, Lunte. *1571:* Az keotelwereknekis hagiak megh, hogy kanothnak valo geplwket kessichenek [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1585:* Afra Istwan Coloswary ... vallia ... az veresbely drabant oztan puskat fogot hozzaiok de nem volt kanottia, sem por nem volt az serpenieoben [Kv; TJk IV/1. 486b]. *1637:* Kanot Eöregi kalacziba(n) tekert n 24. Keótésben kanot Jelen n. 11 [Ebesfva; UtI]. *1647:* Egy vekonj kalacz forman font kanot. Ismet egi kötesben egy falka kanott [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1658:* Vagio(n) tizen niolcz Szakallos ... Vagion harmadfel Eól kanot [Kv; SzCLev.]. *1676/1681:* Az várbéli németek(ne)k is ige(n) sok kanot kévántatik, a kik(ne)k is elegendő szöszt adgyo(n) hogi csinálhassa(na)k kanótokat idejen magok(na)k [Vh; VhU 660]. *1681 e.:* az nimet felöl ast besilik ... igen rendhez könyw hadra kiswlt emberek uoltak ... trupokban sem iöttek ... Tott falunal[a] gwlekestek, meg kanototis ot gyutogatnak ... ha az magyarok alab lestik uolna megh, tuzes kanotyok sem löt uolna [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz. — [a]SzD]. — Vö. a *kanóc* cimszóval.

kanótbéli kanócbeli; de fitile; Lunten-, an Lunten. *1657:* Tokajt is a fejedelemnek megadták, mert noha mind magyar, német szép praesidium vala benne, de csak kanótbéli fogyotkozás miá is nem volt módjok az tartásában [KemÖn. 274].

kanótkötés kanócköteg; legătură de fitil; Zündschnurbündel. *1620:* Az Felseő Varba ... Egy Tonnaba

valami Kén keö. Egez kanott kötes, rakas, 6 [Kővár Szt; Borb. II].

kanótos[1] szk-ban; în construcţii: in Wortkonstruktionen: ~ *muskotély* puskafajta; un fel de flintă: Art Flinte. *1672:* Enchusáb(an)[a] volta(m) ... Az kapun be menvén az társaim fegyverit el szedték, igen nevetséges dolog volt, hogy elönkb(en) allitván égy muskotélyost, kész kanotos muskotéllyal, rendel fogta hozzánk [PatN 1a. — [a]Németalföldön] ∗ ~ *puska* 'ua.; idem'. *1605:* Az kapuban, kanotos puska numero 6 [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. *1637:* Kanotos puskak Jelen n 15 ... Papirosbol czinalt teoltes keotessel uagion n 33 [Ebesfva; UtI] | Eöt kanotos Puska ennek eggike muskotér [Teremi KK; Ks 69. 50. 44].

kanótos[2] '?' *1634:* Egy coreg kanotos szelü ohn tal [Kv; RDL I. 105].

kanótpálca '?' *1647:* Egj kanot palcza horgastul. Egy vekonj kalacz forman font kanot [Marosillye H; VLt 55/5415].

kanótszövet kanóc-szövés; ţesutul fitilului de aprindere; Zündschnurweben. *1675:* midön ... ualamely oly munkara keuantatik, ugy mint por tőrésre, szaraztasra, kanot szövetnek, golyobis öntésre ... egy masnak[a] segiteni tartoznak reais kenszeritessenek [Fog.; UF II, 675. — [a]A pattantyúsok].

kanótvas '?' *1694:* Egy mas löcz, kanot vas, karikaiaual den. 30 [Kilyén Hsz; BLt].

kanördög *becsm* kb. ördögfajzat; soi rău, sămînţa dracului; Teufelsbrut. *1772:* Vajda György Uram ... Takáts Mihály Uramat ... nem tsak Nös paráznának, sött kan ördögnek, és férfiakkal sodomikuskodonak tele torokkal az Ucza közepin kiáltotta [Dés; DLt 321. 77b].

kansa kanmalacocska; purceluş; männliches Schweinchen/Ferkelchen. *1686:* Eme nro 4. Tavalyi Kánsa nro 12 [Szúv; UtI]. *1689:* Tavalyi eme nro 15. Az idej Kansa nro 20. Az idej eme malac nro 23 [Radnót KK; UtI]. — Vö. a *kansa* címszóval.

kánság (tatár) káni méltóság; demnitate/rang de han (tătar); (tatarische) Khanwürde. *1669:* Az régi cham is beküldött volna a portára s az chamságot sollicitálja [TML IV, 450 Székely László Teleki Mihályhoz].

kansamalac kanmalac; purcel; männliches Ferkel. *1648:* Eöreg kan ... no 11 Ez idei kansa malacz ... no. 100. Ez idei eme malacz ... no 114 [Fog.; RákGlr. 525]. *1667:* Majorságh Sertes Tenyészeseket Percipialtam. Az 1667beli Teli es Nyari Eme és Kansa, Malatsokat nr. 60 [Görgény MT; UtI]. *1674:* Ez ideji ... kansa malaczot Perczipial(tam) Nro 56 Ez ideji ... eme malaczot percipial(tam) Nro 56 [Szúv; UtI]. *1686:* Az el mult nyari Kánsa Málácz nro 4 ... Az el mult nyari Eme málacz nro 7 ... Ez idej Kánsa málacz nro 30 [Görgény MT; UtI]. *1689:* Az idej eme malac nro 19. Az idej kansa malacz nro 16 [Radnót KK; UtI].

kansertés kandisznó; vier; Eberschwein. *1745:* Havasalföldi kan Sertés nro 1 ... Effele öreg kotza no 2 [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1753:* Nagy öreg eme Sertés Nro 12 ... Kan Sertés Nr 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

kansüldö növendék-kan; vier tînăr; männlicher Frischling. *1681:* Disznók száma Öregh kan Nro 3 Tavalyi kan Süldö Nr 12. Ez idei kan Süldö Nro 14 [Vh; VhU 569]. *1691:* Hajtattam a Zaláni erdőre Tavaly kan süldött [HSzj *kan* al.]. *1700:* Esztendős Kán Süldö nro 50 [Sárkány F; UtI]. *1744:* Öreg fejer kan Nro 1 ... Teli Eme Süldö Nro 3 Téli kan Süldö Nro 3 [Szamosfva K; JHbK LI. 17].

kanta 1. cantă, cană; großes Tongefäß mit breiter Öffnung, Kanne größerer Art. *1656:* Az egyik szölyőbül az idein két csöbröt adtam s még 2 kantával; az másikbul harmadfél csöbröt adtam s még 1 pintet [TML I, 13 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1777:* A Ládátis fel nyitván abbanis találtattanak ilyen nevezetes portékák ... egy kisded kanta félig mézzel [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 1a]. *1789:* Egy Zöld Mázos kantába cir(citer) egy fontnyi Pulpa Prunorum Rf 1 | Más Kantába Rob Juniperi cir(citer) 2. Libr. Rf 2 [Mv; ConscAp. 6]. *1797:* Egy kanta etzet ágyal Egy két vedres Kanta [M.igen AF; DobLev. IV/777. 15]. *1843:* Toka Sándor mészáros Legény ... kerésére adtam ... égy kantába hideg vizet 's azzal ... meg öntözte a' földön vérébe fetrengö Pekariknak fejét [Dés; DLt 586. 3].

Szn. *1573:* Kantha gergely [Kv; TJk III/3. 259]. *1583:* Kanta Gergelne. Kanta Miklos [Kv; Szám. 3/XI. 25, 32]. *1588:* Canta Mihaly [Kv; i.h. 4/III. 50]. *1602:* Kanta Balázs [Dálnok Hsz; SzO V, 178]. *1621:* Kys Kantha Mihali [Kv; Szám. 15b/XI. 16]. *1630:* Kanta Mihalne [Kv; i.h. 18b/IV. 83].

Hn. *1592:* az Canta neww lo kéoteo hely mellet (sz) [Szentbenedek MT; EHA]. *1800:* az Kantában indult pálinkáért [Kvh; HSzjP Kajtár János (31) szabad személy vall.]. *1815:* vagjon edgy Kanta nevezetü Rét [Nyárádszt benedek MT; Told. 50]. *1853:* A' kanta hágónál, vagyis sós-kútnál az ugy nevezett hargos föld [Kv; KmULev. 14].

Szk: *csecses* ~ szopókás kanta. *1816:* Egy tsetses Zöld kanta ... Egy nagy Mézes Kanta [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.] ∗ *dohottas* ~. *1744:* Dohottas kanta dohottal [Marossztkirály MT; Told. 18] ∗ *mézes* ~ → *csecses* ~ ∗ *mustáros* ~. *1810:* egy kis Mustáros Kanta kitsi horgos Kalánnal [Mv; KGy] ∗ *ugorkás* ~. *1819:* egy Zöld ugorkás kanta [Kv; Pk 3]. *1849:* Két Ugorgás (!) Kanta tserép [Somkerék SzD; Ks 73/55] ∗ *vajas* ~. *1777:* tétettünk ... két párnahajban ... Egy Vajas kantát félig Vajal [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 1a].

2. *biz 1671:* Ferencz deák vén kanta, jól esett neki, ha Kegyelmedtül is hasonló válasza lött, mint itt [TML V, 533 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. vhány kantányi; de cîteva căni; von einigen Kannen (viel). *1662:* Vala már hátra az ifju fejedelemnek[a] a kisasszonnyal[b] való lakodalmuk kiszolgáltatása. Mellyre ... ki-ki mind méltóságához illendö követeit és méltóságos tisztességes gazdag ajándékait küldték vala, a lengyel király a többi között egy nagy öreg, füles, ezüst

vedret, mellybe két kanta bornál több mehetett [SKr; 198. — [a–b]II. Rákóczi György Báthori Zsófiát 1643-ban vette el]. *1664:* Én, Uram, most 12 forint adót és vágó marhát, egy szalonnát és egy kanta vajat vetettem kapu számára fel ... hogy hozzanak [TML III, 207 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1841:* visznek még egy Kanta mustba fött Büs almát [Hosszúaszó KK; Born. F. IIb Szemerjai Károly számadó jel.].

kantáció kántálás; cîntat; Singen. *1760:* Az Expectans Deákok ... a' mely pénzt acquirálnak a' Cantatiobol, azért prédikáljanak innepenként ott a' hol kivántatik [Kv; SRE 194].

kantafalvi Kantafalva tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kantafalva; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kantafalva. *1680:* Kaytar Janos Feier varmegiei Kantafalvi [Kvh; HSzjP]. *1800:* Kantafalvi Kajtár János Szabad Személy és Bíró (31) ... igy vall ... Műnkőt Kantai Hűtősőkőt huss hagyo vasárnapra egy vagy kettő fele ora tályékán éjfél után tanálván [Kvh; i.h.].

Kantafalva Kézdivásárhely tőszomszédságában az egykori F.Fejér m-ben hajdan önálló település, később Kvh-be olvadt bele; máig külön Kanta néven emlegetett városrész.

kantakorsó korsóformájú kanta; cană în formă de urcior; krugförmige Kanne. *1679:* Vajnak valo, szoros szaju fületlen paraszt Kanta Korso nro 27 | Vaj(na)k valo Kanta Korso nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 35, 63].

kántál a colinda; von Haus zu Haus gehend Begrüßungsworte/strophen singen. *1654:* En, Udvarhely Fülei Daniel ... Nagy Karaczonnak első napya(n) ... az szokas szerint ... nap estigh cantalni jártunk[a] [Fog.; KemLev. 1430 Dauid Janos kezével. — [a]A fogarasi isk-ban tanuló diáktársakkal]. *1838–1845:* kolindál ... kántál (latin) karácsonszombat-éjen ablak alatti énekét nevezik igy a földész legényeknek [MNyTK 107. 25].

kántálás éneklés; cîntat; Singen. *1736:* (A szeminarista diákok) soha másszor bort nem ittanak, hanem sátoros innepeken, mikor az pátereket megcántálták akkor adattak az páterek két-három veder bort nékik az cántálásban | Az mely pénzt cántálásokkal s temetéseken kaptanak, azt el nem volt szabad költeniek, hanem vitték az nagy mesterhez [MetTr 429].

Szk: *lakodalmi ~. 1763 u.:* A' Lakadalmi Cántálásokból Dupla Portio, extendön (!) által exurgal ad minus Fl. hg. 5 [Kv; BK A kv-i ref. koll. ir.].

kántáló 1. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion; *~ deák* énekléssel köszöntő deák; student în teologie care salută cîntînd; mit Gesang grüßender Student. *1678:* 14 Juny az Lakadalmi alkalmatosaggal Cantalo Deakoknak f 6 [UtI]. *1763 u.:* A' három esztendőnként esni szokott nagy Innepekben, meg Cantálván a' Városon minden Reformatus Gazdákat Négy Togás Deákok, azok közül ... dupla portio a' Seniore, egy a' Contrascribájé, a' többi proportionaliter a' Cántáló Deákoké ... mellyből ... minden Innepen be-jö Fl. hg 10 [Kv; BK A kv-i ref. koll. ir.].

II. *fn* énekléssel köszöntő személy; persoană care salută cîntînd; mit Gesang grüßende Person. *1725:* A' két Úrfiért Husvétba Cántallok(na)k egy oláh zlótot[a] [TKl Huszti András kezével. — [a]Ti. adott Bartsai János tutor]. *1727:* az idvezült Ur(am) ő klgme adott Teleki Samuel uram(na)k hogj Karácsonban az Cantaloknak adgjon Den. 60 [K; TKl]. *1755:* 3tia Apr: Kántalok(na)k Deákok(na)k ... Rf. 30 xr 58 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 15a].

kantár[1] 1. frîu; Zaum. *1620:* Bagaria sziy szerszamokrul es egieb Geőreőgh Marhakrul[a] ... Egy lanczos keőteö fektul f —/ 1. Egy kis kantartul — / 2[b] ... Egy io fele kantartul f —/ 4[c] [Kv; KvLt II/69 VectTr 18–9. — [a–c]Folyt. a fels.]. *1643:* egi veres kecziet, kantartt egguth loptak voltt el hazamtol [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1645:* Egj Kantartis boglaroztam feieren haguan czak holjagos boglarokkal [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1753:* hat Lora valo uj Dohottos hámok Kantárokkal Gyeplőjekkel együt Zabolák nélkül [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1783:* Kotoj Juon ... égy kántárt adott volt Nánya Makavéjnak a mint maga mondotta, azért hogy az eő kantza Csitkajának igen nagy volt [Faragó K; GyL. Nyegra Vaszilly (30) jb fogadós vall.]. *1812:* egy ujj bőres nyereg mindenféle szerszámmal, két nyereg takaroval két kantárral edgyik rezes [Körtvélyfája MT; LLt]. *1824:* vásároltam ... Egy Lo Szekeret, egy Lovat két viseltes hámmal kontárokkal és gyeplőkel [Ne; DobLev. V/1093].

Szk: *angliai ~. 1805:* Egy Anglus nyereg Szarvasbőrrel boritva, Angliai platirozott fekete kantárral [Mv; TGsz 52] ✱ *aranyos ~. 1661:* Egy aranyos kantar szügelőstül [TML II, 189 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] ✱ *bokrétás ~. 1765:* Rezes Hám Bokrétás Kantarokkal [Kóród KK; Ks 19/I. 6]. *1788:* Hat lora valo rezes Hám bokrétás kantáraival és gyeplőivel égyütt [Mv; TSb 47] ✱ *bokrétás rezes ~. 1790:* Egy pár Csézás Rezes Sziju Hám ... Bokrétás Rezes Kantarokkal es karmasin Selyem Arany Rojtos le fütyőgőkkel pár 1 [Sv; Ks] ✱ *csigaformájú ~. 1711:* Keskeny tört szira (!) vont ezüst aranyas Csiga formáju kantár szügyellőjevel edgyütt [Told. 19] ✱ *dohottas ~. 1758:* Egy ujj dohotas Kantár fejérvári zabolával [HSzj *fehérvári zabla* al.] ✱ *ezüstös ~. 1661:* Egy ezüstös kantár szügelőstül [TML II, 189 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1687:* Egj ... zabolás ezüstös Kantár Szügjellőstül, veres Claris a pilangoib(an) orrozoja nelkül [UtI]. *1732:* Egy puszta magyar nyereg, ezüstös Cantár [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 16]. *1780:* A Lovász Mester Házában ... Zőld bársonnyal boritott német nyereg, ezüstös kantárral, farmatringal és szügyellővel [Bethlen SzD; BK] ✱ *ezüstös, aranyos ~. 1679:* Egy ezüstös aranyas kantár szügyellőstől [MNy XXXVIII, 383]. *1691:* Egy ezüstös aranyas kantár zománczos szügyelővel farmatringal edgyütt [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] ✱ *fakó ~. 1788:* Egy fako kantár Szárostol [Bányabükk TA; MkG]. *1859:* Egy fako kantárra strupli [Kv; Újf. 1] ✱ *lovagló ~. 1807:* Lovaglo kantár kettő [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41] ✱ *magyar ~. 1705:* Mas edgy magyar kantar szügyelő Ebeni Istvan neve rajta [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezével] ✱ *pikkelyes ~. 1681:* Paripakhoz valo Kantar ... Most ki adott uj Pikkelyes kantárok szugyelőstül enekis edgyike resus (!) pikkelyü kettei simák nro 3 [UtI] ✱ *portai ~.*

1740: lántzos orrodzojú Portai Kantár [Ne; Told. 19] ∗ *rezes ~. 1630:* 8 Rezes kantar 8 forint erö f — d 24 [Kv; Szám. 18b/IV. 97]. *1812:* Egy Magyar bélett Nyereg minden hozzá tartozandokkal, és rezes kantárával együtt [Görgény MT; Born. XXXIX. 43] ∗ *rezes, aranyos ~. 1717:* egy rezes aranjas kantár és szügyöllö [TSb 5] ∗ *török ~. 1628:* Egy Rudon[a] ... Egy hituan török kantar [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 11–2. — [a]Köv. a fels.]. *1708:* egj török kantár zabolátlanul [HSzj *török-kantár* al.]. — L. még a *parasztkantár* címszót.

Sz: *1770:* Ha eddig az Vramat Szép betsülettel szolgáltam ugy is akarom végezni, mely tsak Bétsböl valo le jöveteléig tart, azután énis valamely felé forditom a kantárt [Mezőbánd MT; DobLev. II.421 Szánto Sándor édesanyjához].

2. edényhordó háló; plasă pentru transportat vase (cu mîncare); Tragnetz. *1797:* egy étel hordo Kantár [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. *1801:* Egy pár fazék hordozo kantár 3 xr [HSzj *fazékhordozó-kantár* al.].

kantár[2] **1.** (régi) súlymérték (kb. 50 kg); cîntar, (veche) măsură de greutate (cca 50 kg); (altes) Gewichtsmaß (etwa 50 kg). *1588:* Lowas Jstwan vitt Vrunknak harom lowan, egy Kantar Malosa zeolcott, Egy Kantar Riskassat Egy Kantar Mondolat attam neky az harom lora Feyerwarigh f. 2 d. 67 | 24 July Veottunk ... Egy Kantar Riskassat f. 7 [Kv; Szám. 4/I. 9, 35]. *1599:* Kolosy Jstwanne Vizen. Zilagi ban ... Egy kantar Borsott 2 //— [Kv; i.h. 8/IV. 15 hj]. *1674:* Torcsvarrol administraltanak elsö uttal Malosa Szölöt egy Kantart ... Figét egy Kantart ... Egy Kantár Riskásat ... Brassóbol hosztanak Riskását egy Kantárral de ki nem lött hanem uolt 8 font héya Tölt csak 112 fontra [UtI]. *1688:* Egy másáb(an) vag(y)o(n) oka nro 52 Egy Másab(an) vagyo(n) font no 144. Egy Kantárban vagyo(n) fon(t) no 120 Egy kantárban vagyo(n) oka 48 | Egy Mása vagy kantár plehtöl f —// 75 [BfR II Vect.] | Egy kantár Timsotol f — // 60 ... Egy kantár Riskásatol f — // 37 1/2 [MvRK-Lev. 28 hj].

2. (régi) ürmértékegység; cîntar, (veche) unitate de măsură pentru capacitate; (alte) Flüssigkeitsmaßeinheit | (régi) ürmérték-edény; vas de capacitate unui cîntar; (altes) Flüssigkeitsmaßgefäß. *1620:* Egy Masa, auagy egy Kantar bortul f. 2 [Kv; KvLt II/69 VectTr 12]. *1678:* 1 January attunk volt Sandor Deaknak vásárlásra Havasalföldi uttyára száz forintot ... Mellyen való vásárlást hozott meg 2 Aprilis melly igy következik: Két kantár Riskását 150 penzen okáját ... Egy kantarban vagyon negyven negy oka ~ 44. Fa olajat egy kantárt, okáját 40. ö pénzenn: Teszen Tall: 13. d. 33 Malosa szölöt más fél kantárt tizenkét pénzen okajat d. 12, teszen Tall 8/55 [UtI]. *1684:* Egy Brassai Arós embertül kit a Brassai Biró Vr(am) hozott ide vöttünk egj Kantár Fa olajat Tizennyólcz forinton f. 18 [UtI]. *1688:* Egy Tonna vagy kantár fa ollajtol f — // 75 [BfR Vect.]. *1748:* Öt ejteles nagy Zöld Kantso Nro 1. ... Ehez hasonlo Orros nagy Kantarok Nro 2 [Ks XXVIII. 8. 5]. — L. még UF II. 392.

3. *mérö ~* mérleg; cîntar; Waage. *1758:* két mérö kantár cum apertinentiis egyik készületlen Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8].

kantár[3] ászok; podval; Ganter, Kanter(holz). *1632:* Tomori Bastia alatt ualo pincze ... Az also aszkon es kantarokon leueö, penzen ueött Meggies szeki borok | Harom rend azkon auagj kantarokon uagion eczet vasculis N. 17 [Fog.; UF I. 148, 153].

kantár[4] l. kontár

kantárfék kantárszár; dîrlog; Zaumzügel. *1595:* 1. Vyon Uy szep onos zabolaiu kanttar fekét vesztettek oda ... d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 311 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

kantáros kantárral felszerelt; echipat cu frîu; mit Zaum versehen *1650:* Vrunk eö Nga paranczolattjabol visznek Szamos Vyuarba, kantaros paripakatt [Kv; Szám. 26/VI. 359]. *1728:* az mult Derek arataskor az Mihalcz Istvan Uram Kantaros lovat el lopak [Kvh; HSzjP Al Torjai Mihálcz Péter Ur (30) vall.].

Szk: ~ *kapucán. 1753:* Egy Kantáras Kaputsan N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

kantároz kantárral felszerel; a pune frîul; zäumen. *1635:* egy louais uala nyergestol is kantározni kezdet vala [Mv; MvLt 291. 59b]. *1771:* Most circiter 10 Eztendeje Mi[a] ugy hallottuk Inquisitiobol hogy Nagy Josefné Aszszonyom ágya alatt egy Lo fejet kantározva talaltak volna a midön Kis Samunéval perelt Nagy Josefné [Dés; DLt 321. 45a. — [a]Andreas Nagy (46) és Antonius Stikler (47) ns].

Sz. *XIX. sz. m. f.:* Ugy meg vagyok búva' rakva Mint a Csitko kantározva[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó].

kantár-reparálás kantárjavítás; repararea frîului; Zaumausbesserung. *1858:* Egy kantár réparálás 30 xr [Kv; Újf. 1].

kantárszár dîrlog; Zaumzügel. *1657:* élék azért hamarjában ily mesterséggel, hogy hosszú kötelecket köttetvén az megmaradott lónak kantárszárára, elbocsáttatám [KemÖn. 92]. *1673:* Egy fejér iszkofiummal szött kántár szár [Fog.; UtI]. *1782:* Az határpásztorok⟨nak⟩ határőrzeni egy lovon nem is több⟨ön⟩ lészen szabad menni; és ha vala⟨ki⟩ a gyepen étetni akarna, kantárszáron étessen [Oroszfalu Hsz; RSzF 152]. *1839:* a' második szekérbe volt Logos Lonak Kantár szárát meg fogta [Dés; DLt 587]. *1843:* Egy kantár Szára uj struplit tettem ... 12 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szíjgyártó nyil.].

kantárszárú kantárszáras; cu dîrlog; mit Zaumzügel. *1755:* Egj czüstes arannyas gazdag majsz Kantor Száru egész lora valo Szerszám Zablástol [Petek U; TGsz 51].

kantárváltság ? fuvarbér/díj; taxă de transport; Frachtgeld/lohn. *1704:* ma esett veszekedés a Toroczkai Istvánné asszonyom szolgái között az németekkel, kikre is németeket hívatván a vártáról ... a vártára vitették. De viszont négy zlottot adván kantárváltságban, onnan a szolgákat kiváltották [WIN I, 98]. *1757:* Merkás Kosztán(na)k Krasznára[a] ki menvén Kantár váltsagra s uti költségre adt(am) xr 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 151a. — [a]Sz].

kántéria dalolás; cîntat; Singen. *1759:* Nótám vagyis cantériám alkalmas, melyért az éneklést ifjabb koromban igen szerettem, mások sem gyűlölték [RettE 78–9].

kantifioli l. kartifiol

kántista diákénekkari tag; corist în corul elevilor; Sänger im Studentenchor. *1870 k./1914:* (A neutralisták az) V. és VI. osztályos nagyobb szolgatanulók, kik naponként cipót kaptak s ezért az officiálisták mellett (contra, senior, thekárius) szolgálatokat tettek ... A neutralisták voltak kántisták is [MvÉrt. 27].

kantonirung táborozás; campament; Lagern. *1770:* 1-ma Julii a Bethlen regimentje Jádhoz Beszterce vidékin kiszálla kantonirungba [RettE 237].

kántor[1] egyházi énekvezér; cantor, cîntăreţ de biserică; Kantor, Kirchensänger, kántortanító; dascăl, învăţător (la ţară); Kantor und Dorfschullehrer. *1590:* Az Scholabely Negy professorokra[a] ... Ezeken kyweol ... a' ket kantorra[b] ... keolt vniversaliter f : 864 34 [Kv; Szám. 4/XXIII. 5. — [a]Köv. a nevek fels. [b]Köv. a járandósági jogcimek fels.]. *1592:* Az Magyar Kanttor felesegett es porttekayat hozttak harom zekeren, Torotzkorol [Kv; i.h. 5/XIV. 309 Eppel Péter sp kezével]. *1694:* Az Templomba(n) va(gyo)n ... Zölden festet Kantor(na)k valo Eneklő vagy Gradualhoz valo Pulpitusis nro 1 [Kővár Szt: JHb Inv.]. *1696:* Praedicatorok, Schola Mester es egyeb Conventionatusok fizetésekrül valo Regestrum Pro A(nn)o 1696[a] ... Schola Mesterek f 40 Cantornak fl 08 [Dés; Jk 209b. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1735:* kerdem hol vagjon a tolvaj felele kantram (!) el futa [Kvh; HSzjP Turoczi Balint (28) vall.]. *1751:* A Méltoságos Regium Gubernium Commissiojának Continentiaja szerent Investigalván ... A.Maros Bogáti Processusb(an) Pagatim hogy egy, egy Faluban az egy egy Fungens Parochuson kivül hány Fungens Káplányok, és hány Cantorok, sine Functione ... találtattak [T; TLt Közig. ir. 1544 Bogáthi Horváth Szabo István ... vszb kezével]. *1789:* meg fogadtam Drassai[a] Kántorornak Kolosvári Benkő Josefet 3. Esztendőre [TSb 24. — [a]AF].

Szn. *1453:* Cantor vn. Thomas Cantor [Kv; Csánki V. 318; TT 1882. 532]. *1473:* Michaelis Kantor (gen.). Michaelis Kanthor [Doboka; Barabás, SzO 131]. *1482:* Johannes Kanthor jb. Demetrio Cantor jb [Mizsuk K; TelO II, 148]. *1505:* Michaelis Kanthor de Hydalmas[a] [BfO II, 403. — [a]K]. *1569:* Paulus Kantor de vray [Uraly MT; VLt 7/692]. *1597:* Cantor Pal [Kv; TJk VI/1, 3, 4, 9]. *1602:* Kántor Pál szab. [Kozmás Cs; SzO V, 236]. *1614:* Kantor Peter jb [Nyújtód Hsz; BethU 342]. *1632:* Petrus Kantor de Kozmas[a] [BLt 3. — [a]Cs]. *1735:* Kántor Páll Istvánné [Dés; Jk 457b]. *1764:* Kántor János [Héderfaja KK; RfR VI. 125/18]. *1810:* Kántor Josef [Adorján MT; Born. G. XIV. 1].

Hn. *1712:* Kántor képinél (sz) [Gelence Hsz; EHA]. *1731:* A Kántor Képe alatt (sz) [uo.; EHA]. *1810:* a Kántorba (sz) [Melegföldvár SzD; EHA].

Szk: *belső* ~ a várfalakon belüli ref. egyházrész kántora. *1767:* Belső Cantor Beke György Ur(na)k injungáltassék hogy magának a' Déákok közzül egy jó éneklőt substituáljon [Kv; SRE 223]. *1774:* a' Belső Cantor Néh. Beke György ökigyime decessusa történt Cantori Vacantiárol ... belső Cantornak választatott a' mostani Lonai Mester Keresztes Samuel ő kegylme [Kv; SRE 230] ✱ *külső* ~ a várfalakon kívüli egyházrész kántora. *1768:* végeztetett a' Férfi Gyermekekről-is ... Hogy azokatis szüléik tanittassák, és kivált a' Hostátiak, a' külső Cántorokhoz jártassák [Kv; SRE 227] ✱ *megyebéli/megyés* ~ egyházközségi kántor. *1729:* engemet az Megje Kozák Istvannal edgjütt küldött hogj meg maraszszuk Megjes Kantornak [Kőrispatak U; Pf]. *1733:* Albert Mihály P:t Ditraj Megyes Cantor [ApLt 2 a megyés kántor Apor Péternéhez]. *1774:* Az itten levő Tisztelendő Pater Plebános urnak minden Esztendőben adnak az Udvarbol[a] ... az mellette lévő Megyebéli Cantornak 4. köböl Buzát minden Esztendőben [Mocs K; KS Conscr. 72. — [a]Köv. a járandóságok fels.] ✱ *tábori* ~. *1683:* Vevén Zoltán Zólgátul Tizen hat sing Fajlandist három Tabori Elés Mester es Tabori Kantor számokra meljnek az árát meg adták [UtI] ✱ *tanító* ~. *1768:* Hogy penig ingyen ne essék fáradságok a Tanito Cantoroknak ... a' szülék-is ... jol tselekszik, ha többet adnak is, minthogy valojába többet-is érdemel a Tanito egy Gyermektöl, és tsak a szegényebbek kedvekért rendeltetett az a' kevés fizetés [Kv; SRE 225].

kántor[2] **1.** negyedév; trimestru; Vierteljahr. *1567:* szent Janos Nap ellot vallo vasarnapon Attam gergelnek az harmadik cantorra f. — d. 50 [Kv; Szám. 1/XIII. 80]. *1582:* Az keett Zemett Byronak Gergel'nek es Matthyasnak fizettem Eggyknek Eggyknek kantorra keet keet forintotth Eozze vettwen fizetesek tezen f. 16 [Kv; i.h. 3/V. 56 Lederer Mihály sp kezével]. *1595:* Monostori kapubeli heteseknek Elsö hetes Temeswarj Gergely: Attam ez Esztendőbelj 4 kantorra ... f 25 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 234 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1632:* Az hidtol minden Cantoronkent administralnak az varhoz[a] negy negj forintott [Galac F; UC 14/38. 101. — [a]Fog. várához]. *1655/1754 k.:* Minden Kántoron el-olvastassék a' B. Czéh Privilégiuma, és akkor tartozzék minden Mester Létz Pénzel tudni illik d. 12 [Kv; ACJk 6]. *1730:* Mindezekért pedig Mihálcz Ferencz Uram is ígiré Mikó Judith Asz(szonyna)k életiig való atyafiságos Szeretetit ... hólta Után, lelkinek üdvességiért ... az Négy Kántoron Négy Misét Szólgáltatt [Somlyó Cs; Borb. II]. *1774:* Cizmadia Jakab Istvan ... en nalam mester legenykedett negy kantorokig az az egesz esztendeig [Kvh; HSzjP Michael Benkö Csizmadia (39) vall.]. *1842:* Takáts Mihály nevü Csizmadia Legényt a mult esztendőbe befogadtam az egy Kántor alatt többet felénél az adosságából lefizettettem 47 v. Rforint Adossággal ... nállam az egy Kántora lakása ki tölt [Dés; DLt 100]. — L. még AUt 231, 234; MNy XXXVI, 270.

2. negyedévi céhgyülés; adunare trimestrială a breslei; vierteljährliche Zunftversammlung. *1846:* Kantor tartatván fizetett idősb Karai Josef 1 Rf 48 xr [Kv; ACLev. 57].

3. negyedévi járandóság; salariu leafă pe un trimestru; Vierteljahrslohn, bezüge. *1669:* Szakaczioknak attam ... Kis Miklosnak egy Cantor penzt f 10// Tesztamives Radulynak egy Cantort f 10 // ... Baksa Istvannak egy Cantort f 37 // 50 [UtI]. *1671:* In Radnot[a] adtam két Bejaronak kantorokat ki, ugy mint Kendefi Miklosnak f 20 // ... Tisza Istvannak ... 18 // 75 [UtI. —

[a]KK]. *1685:* Fö Hophmester Naláczi Vramnak ö Kglmenek egy Kantorat fizetesében ugymint f 125 // ... meg fizettük ... Simon Gábornak is három Kántorát f 45 [UtI]. *1725:* fizettük megh ... T. Notari(us) Ur(am) három Cantorat f : 90 [Kv; Szám. 54/II. 5].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *nyári* ~ ápr. 24-től nov. 21-ig terjedö időszakasz; perioadă de timp între 24 aprilie — 21 noiembrie; Zeitspanne zwischen 24. April und 21. November. *1755:* A Koresmatartás ... Szent György Naptol fogva ... Szent Mihally Napig a Nyári Kántor a' Mlgos Possessor Ur és Aszszony eö Ngaké [Balla Sz; BfN Naláczi Sára conscr.] ∗ *Szent Mihályi* ~ ? nov. 21-től ápr. 24-ig terjedö időszakasz; perioadă de timp intre 21 noiembrie–24 aprilie; Zeitspanne zwischen 21. November und 24. April. *1838:* Közelebb jövö szent Mihályi Cantor [Kv; ACProt. 7] ∗ *téli* ~ 'ua.; idem'. *1757:* Az Téli Kántor ugymint Sz. Mihály naptól fogva Sz. György napig a' Falujé ez idö alatt se egy, se másik, Mlgs Possessor Ur nem szokott kortsomaroltatni Koresmatartás Szent Mihálly Naptol fogva az Szent György Napig az az a' Téli Kántor a Hellysége [BfN Bánffy László conscr.]. — L. még MNy XXXVI, 270].

5. ~ *hete* a húsvét elötti kántorböjt hete; săptămîna postului după duminica invocavit; Fronfastenwoche. *1742:* Kantor hetin jo essö lön, igen sokat segitett az Szantas vetes körül Ng(dna)k is keves vetöje vagyon hatra [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez]. — A jel-hez l. OkIN 48.

kántorális kántori; care aparţine cantorului; Kantor(en)-. *1841:* A Kolos Monostori Cantoralis Háznak ... Inventáriuma[a] [Km; KmULev. 2. — [a]Köv. a fels.].

kántor-bejárás kb. negyedévi panaszvizsgáló látogatás; inspecţie trimestrială pentru rezolvarea reclamaţiilor examinarea plîngerilor; vierteljährlicher Besuch für Klageuntersuchung. *1710:* az B: Cehnek Privilegium szerent kántor be járás lévén az kerdesb(en) panaszlá fel Bagyoni János Ur(am) Vásárhelly András Uramat mivel az eö kgyk legényét hitegette mellyről valo dolog nem igazodhatván el az Két Társ legények bizonság tétele nélkül, azért most ezen dolog haladott el hogy mentől hamarabb végére kelljen menni az mivel igen nagy Privilegium ellen valo dolog [Kv; ACJk 76].

kántor-céhgyülés negyedévi céhgyülés; adunare trimestrială a breslei; vierteljährliche Zunftsitzung. *1808:* Kántor Czéh gyülés Lévén fizetödtek az elöbbeni Tisztek, ugy mind az elsö Czéh Mesternek 7 Rf[a] [Kv; ACSzám. 14. — [a]Köv. a tisztségviselö járandóságának fels.]. *1846:* 16ik Martii Cántor Czéhgyülés tartatott [Kv; ACLev. Kül. Perc. 49]. *1853:* Kantor Céh gyüllés alkalmával feltétel pénzül jöt be 7 Rf 48xr [Kv; i.h. 33].

kántori[1] kántor-; care aparţine cantorului; Kantor(en)-. *1751:* Beke György Uramat a' Szatmár-Németi Reform. Ecclésiából ... a Vener. Consistorium Cantori Hivatalába bé-is állitá [Kv; SRE 184]. *1780:* a Reformata NEnyedi Nemes Ekklésia kántori residentiája [Ne; DobLev. III/541. 1b]. *1793/1794:* Tiszteletes Popa Samuel MBagoi Unitus Pap ö kegyelme kéri ... gyermekek tanitására adassék egy Kántori ház [M.bagó AF; i.h. IV/379. 9b]. *1863:* minden felszedendök fel legyenek szedve u.m. kamatok taxák, Papi és kántori bérek [Gyalu K; RAk 84].

Hn. *1867:* A kántori kertben (sz) [Nagypetri K; KHn 304].

kántori[2] negyedévi; trimestrial; vierteljährlich. *1725:* A' két izben administralt T: Tanács Cantori Seriböl vettünk ki mys 4. 4. vider Sert [Kv; Szám. 54/II. 19]. *1726:* Cantori ser ki fözetésre, magok munkájokkal faracsagokra in universum f. 308//47 [Kv; i.h. 11].

kántorinas ? kántor-tanuló; discipol învăţăcel pe lîngă un cantor; Kantorlehrling/schüler. *1672:* A mostan Görgényböl hozot kis kantor Inasnak p(ár) l[a] az négy Kantor Inásoknak, Hunyadinak, Tordainak, Kis Fogás kantor Inásnak ... egy egy Pokroczot no 4 ... adtam [UtI. — [a]Ti. csizma]. *1678:* Kantor-Inasok Mosó Aszszonyanak adtam f 2 [UtI]. *1684:* ă Cantor Inasok Dolmanyakhoz adtam Vásznat [UtI]. *1703:* Udvarbiro ur(am) mellet Continuskodo 1 Radnothi Kantor Inásnak ... 2-2 A(sztali) Czipoja [Fog.; UtI].

kántorkodik kántorként müködik; a funcţiona ca dascăl de biserică/cantor; als Kantor tätig sein. *1657:* Az olá templomban szorgalmatosan a Szent dolgoknak gyakorlására kiváltképpen vasárnapokon és jnnepeken és halott temetésekre ha kivánnyák el járjon az egész scholával együtt ... maga cantorkodván vagy praecinálván[a] [UF II, 186. — [a]A román mester, azaz tanító].

kántorné soţia cantorului; Frau des Kantors. *1762:* az Cantorne Aszsz(on)y(o)m akkori talyigassa felöl hallotta volna, hogy az gyermeket Pojanb(a)[a] vittek [Torda; TJkT V. 94. — [a]TA]. *1771:* a fiam Hadnagy Uramtol pecsétet hozot volna az iránt hogy az özvegy Kántorné Szölösi Istvánné hazáb(an) meg akart maradni [Dés; DLt 321 Eva Onaki Szabo cons. nb Alexandri kis vall.].

kántorol ? oktat, tanít; a dăscăli/învăţa; lehren, unterrichten. *1896:* Gratulálok neked, testvér! ... a versed igazán szép, lelkes, magvas, egyszerü ... Én tegnap 9 órakor kaptam meg Vásárhelyt. Arra való emberem volt Pap Sándor professzor, aki (biztositlak) jobban olvasta fel, mint te, aki végig kántoroltad [PLev. 182–3 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kántoros I. *mn* negyedévi; trimestrial; vierteljährlich. **Szk:** ~ *begyülés* negyedévi céhgyülés. *1718:* az Privilegium olvasás penig halasztodott az leg közelebb esendö Kántoros bé gyülésére az B: Cehnek [Kv; ACJk 108] ∗ ~ *legény* negyedévre v. negyedévi bérrel szegödött segéd. *1831:* Szabo Josef ... noha Czéhbeli Fazakas mester ember el esett allapottya mian nem kapax hogy maga mühellyebe mesterseget fojtathassa hanem nékünk alább irtaknak Kántoros Legeny keppen dolgozik, s ugy tartogattya Házat [Dés; DLt 1176] ∗ ~ *szolga* negyedévre szegödött szolga. *1582:* Anno D(omi)nj 1582. 8. Januarij. Keowetkezik az Kantoros Zolgaknak fyzetesek[a] ... Ezeknek mynden Kantorra fyzettem Eggyknek Eggyknek f 6/25 [Kv; Szám. 3/V. 55 Lederer Mihály sp kezével. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1625:* Keouetkezik a kantoros szolgaknak az 4 kantorra valo fizetesek[a] [Kv;

i.h. 16/XXXIV. 26. — [a]Köv. a nevek és a járandóságok fels.].

II. *în* negyedévre szegődtetett személy; persoană angajată pe un trimestru; auf ein Vierteljahr Verdungene(r). *1590:* Kouetkezyk Az Zolgaknak valo fyzetesek Monostor Kapubely heteseknek Kantorosak[a] ... f. 25 ... Hyd Capubely hetesseknek Kantorosak[b] ... Keozep Capubely hettesseknek Cantorosok[c] [Kv; Szám. 4/XX. 27 Hooz Lörinc sp kezével. — [a–c]Köv. a nevek és járandóságok fels.]. *1603:* Vegesztek ... ö kk egez Varossúl e maj Naptol fogua mindenik Saffar egy mast ertue(n) az hoo penzesseknek eggyik fizesse(n), az masik az Cantorosoknak [Kv; TanJk I/1. 449]. *1625:* Az Cantorosok(na)k valo fizetesek f 592/15 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 261]. *1672:* az mennyi kordományokat neke(m) fel adtanak azokbol mennyi Csizmát szabadtam s kiknek erogaltam Kantorosokra s Conventiosokra [UtI].

kántorpénz 1. negyedévi fizetés/fizetség; salariu/leafă pe un trimestru; Vierteljahrslohn/zahlung. *1587:* 1 Januar ... az Cantoros zolgaknak es az louas legineknek fizettem elseo Cantorra f. 67/75. 25 Marty az masodik Cantor penszt attam mind az lowas legeniekkel eggiwt f. 67/75 [Kv; Szám. 3/XXX. 5 Seres István sp kezével]. *1591:* Az feredosnek valo fyzettese 25 die februari az borbely Gergynek 1 kantor penczt f 3 [Kv; i.h. 5/I. 112]. *1671:* Adtam ... Mákai Jstvan Egyik Konyha Ajton allonak egy Cantor penzét hat forintot ötve(n) penzt [UtI]. *1687:* A Szakatsok(na)k s tõbb Konyha(be)lieknek Cantor s Gyólts penzeket e' szerint adattuk ki [UtI].

2. '?' *1580:* Amy az Nemes embere(n) valo ado vetel Rwdeg legenyeke(n) leanzoka(n) kik senkyt Nem zolgalnak hane(m) it elnek. Az varasso(n) vgya(n) azon elóbby mod tartassek, hogy a mykor talallya (!) vegyenek sarchyot es kantor penzt raytok [Kv; TanJk V/3. 200a].

kántorság kántori tisztség; funcție de cantor; Kantor(en)amt. *1625:* Erkezek Andras Deak, minden haza nepewel eggjwt, es Fejerwarra az Kantorsaghra Akarwa(n) mennj ... Attam Etelt es Italt nekik [Kv; Szám. 16/XXXIV. 51]. *1693:* Az külsö Templomban[a] pro tempore Cantorsagra fel állitot Varallyai Marton Deák atyánkfiának sz. Mihály napig fizetése leszen fl. 20 [Kv; SRE 11. — [a]A várfalon kívüli, Magyar utcai templomban]. *1702:* Mint hogj a' T. Refr. Szasz Ekklésiáb(an) Cantorságra kéz bé adassal, senkitöl nem kénszerittetvén maga kényén kötelezte magat Kupás András. Azért a' T. Consistorium(na)k tettzet nekie ... fizetést rendelni e' szerint[a] [Kv; SRE 79. — [a]Köv. a fels.]. *1799 k.* A M. Bikali Ref. Ekláb(an) Kántorságot és Orgonistaságot folytato Mesternek fizetese [M.bikal K; RAk I. 2].

kántorságbeli szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: ~ *szolgálat* kántori szolgálat; serviciu/slujbă de cantor; Kantorendienst. *1676/1681:* Markus Mihaly nevü örökös emberem, tanalva(n) megh engemet ... kinek tekéntetben vövén, Udvaromba valo Cantorsagbeli szolgalattyat ... azon specificalt házát Marjus Mihalynak a minde(n) napi paraszt szolgalattal ki vövén esztendönként ... Het forint Taxat fizessen es Het napi klakazast es dézma-adast ... praestallyon megh engedtem [Vh; VhU 261].

kántor-sokadalom negyedévi vásár; bîlci trimestrial; Vierteljahresmarkt. *1579:* Meg ertettek eo kegmek egez warasul az sokadalom felöl valo zawat Byro vramnak wegeztek eo kegmek hogy az le tetel felól es az kantor sokadalmok felöl valo lewelet eo kegme Byro vram kerestesse megh es e Icowe gywlesre hozza fel eo kegme. Akor akar eo kegmek wegezny felölle [Kv; TanJk V/3. 191a].

kantuális egyházi énekeskönyv; carte de cîntări bisericești; kirchliches Gesangbuch. **Szk:** *magyar* ~. *1591:* Az Vdwarhaznal az Espotalyban a' keönywek ... Orgonahoz valo fekete keöny (!) Egi Magiar Cantualis [Kv; AggmLt A. 53].

kantus[1] **1.** köntös; rochie; Gewand. *1755:* adot Volt ... Gáborfi Anna ... Melg(os) Groffne Kornis Ferenczne Geréb Susánna Hugom Aszszonynak Holmi portékákat Atyafiságbol hogy ha Lehet el adatassa Ugy mint egy Varrat Kantust[a] [Betlenfva KK; Ks 91. — [a]Folyt. a fels.]. *1758:* Alsó Szoknya ött, hatodik egy hammuszin Atlacz, mostani modi szerént varrott, hozzá valo Kantussával edjütt [Nsz; TSb 21]. *1759:* Egy Cave szin uj kantus ... Egy igén viseltes zöld kantus ... Egy kanafas kantus [Alvinc AF; Berz. 20]. *1768:* Egy fejer veress Sujtásos Tafota hoszszu Kantos, Kartonnal bélelve [Nsz; TGsz 51]. *1788:* Egy el rontott kantus némely része tsikos Tofotábol ... állott [Mv; TSb 47].

Szk: *mór-selyem* ~. *1788:* Egy hamu szin mor selyem kantus [Mv; i.h.] ✱ *német* ~. *1759:* Azelőtt szép magyaros rókatorokkal vagy nyesttel béllelt mentéket viseltek a magyar úri és nemesi renden lévő asszonyok, de most kivált az úri asszonyok mind német kantust viselnek [RettE 91].

2. pongyola; halat, capot; Morgenrock. *1777:* Fel keléskor kivántato kantus [Nsz; JHbB 406 Bethlen Rozália kel.].

kántus[2] énekóra; oră de muzică; Singstunde | diákénekkar; cor de elevi; Studentenchor. *1870 k./1914:* Cantus: közönségesen az éneket, énekórát nevezték így. Különösebben a tanuló ifjakból kiválogatott és ajánlkozó jobb énekesek csoportját, melynek vezetője cantus praeses, karvezető volt. Ez a kezdete a későbbi négy szólamra alakitott dalköröknek [MvÉrt. 6–7].

kantusocska köntösöcske; rochiță; kleines Gewand. *1775:* midőn ottan az irt Kis gyermeket kantusocskájába fel akartuk volna öltöztetni, monda az Aszony Annya ne vigyék, mert mezitláb vagjon [A.volál Hsz; HSzjP Sigismundus Illés (40) vall.].

kánya ? gaie; Weihe (Raubvogel). **Szn.** *1602:* Kánya Péter szab. [Delne Cs; SzO V, 228] | Kánya Miklós lófő. Kánya Tamás ua. [Mindszent Cs; i.h. 232] | Kánya Ferencz lófő [Szentsimon Cs; i.h. 234] | Kánya Imbre szab. [Szentgyörgy Cs; i.h. 239] | Kánya János szab. [uo.; i.h. 239]. *1614:* Kanya Lukacz pp. Kanya Janos pp. Kanya Imreh pp. Kanya Mattyas pp. Kanya Antal pp [uo.; BethU 424] | Kanya Benedek ppix [Menaság Cs; i.h. 430] | Kanya Janos. Kanya Peter zs [Delne Cs; i.h. 463] | Kanya Miklos [Mindszent Cs; i.h. 447].

Hn. *1753:* Kánya völgy [Marosbogát TA; EHA]. *1766:* Kánya nevezetü hellyen (sz) [Szentkirály Cs;

EHA]. *1768:* A' Kánya vögy eszkában (sz) [Marosbogát TA; EHA] | az Kánya málban (sz) [Mákó K; KHn 232]. *1771:* Kánya Májba (sz) [uo.; KHn 233]. *1777:* A Kanyába [Bács K; EHA]. *1864:* Kánya vőlye (!) [Ábrahámfva U; Pesty, MgHnt LVII, 43a] | Kánya kutya a kányával hozzák kapcsolatba [Dobó H; i.h. 111b].

A fennebb közölt szn-i adalékokban valamelyes bizonyossággal valóban a ragadozómadár-név lappanghat, a hn-i előfordulások ide tartozása jóval kétesebb: ezek alakulhattak a *gányafa ~ kányafa: kányabungita* 'Viburnum opulus' cserjenévvel is (vö. a *gálnás* cimszó jegyzetével). — L. még a kételyes alakulásra nézve MNy XL, 240–2, AÉ 409–11.

kányaorrú sasorrú; cu nas acvilin/coroiat; mit Habichtsnase. *1810:* Bonczidai Sugár János ... Kánya orru, gesztenye szin haju [DLt 654. nyomt. kl].

kanyargós kanyarulatos; şerpuit, cu cotituri; schlängelnd, serpentinartig. *1826:* a' patak ... kiszélesitése is ... nem elégséges arra a' hoszszu ductus miatt, hogy az adozo közönség földjeit majd minden esztendőben eliszapolo patak vizét ártalom nélkul derivalni lehessen azon kanyargos és hoszszu úton [Msz; GyL].

kanyarít 1. *~va* kanyargós(an); cotit, sinuos; schlängelnd. *1814:* az egyikünk Koronka Lászlo által intézett Hellyen kellene folyni a pataknak, mert a régi Árka fel hold formálag kanyaritva lévén amiatt kiüt sok kárakat okoz [Kövend TA; Borb. II].

2. *vmit ~ magának* vmit hasit a maga számára; a-şi înjgheba ceva; etw. für sich abschneiden. *1768:* Kétáne Juon ... egy pajtát, és a kűrül valami sövény kertet konyaritot volt magá(na)k [Mezőpagocsa TA; Ks 8. XXI. 36].

kanyarított kb. vhová/vmi köré fonódott; răsucit în jurul a ceva; irgendwohin/etwas umschlungen. *1806:* magamis bé tekintettem az ablakon, az hunnanis láttam énis szemeimmel hogy másodmagával fekszik az ágyban, és ... láttzatott az ottan fekvő személljnek feje alá konyoritott vastag keze nyele | tsak az feje körül kanyaritott vastag karját szemlélhettem az ablakon által [Dés; DLt 250/1808 Apátzai Kata Fösűs Nemes Munkátsi Istvanne (20) vall.].

kanyaró morbilli. *1878:* A betegség ... neme Kanyaró [Körösfő K; RHAk 58].

Szn. *1614:* Kys Kanyaro Janos lib. Kaniaro Georgy lib. [Derzs U; BethU 119].

kanyarodás kanyarulat; cotitură, întorsătură; Biegung. *1824:* A' mi ezen ... métának ... Pojána Lasurilor tályékán valo ki horgadását illeti: ezen kanyarodás azon okbol tétetett meg[a] [LLt Csáky-per 87 L. 18. — [a]Köv. a megokolás].

kanyarodik kanyarogva fordul/megy, tekergőzik; a coti; sich schlängeln/krümmen. *1741:* a mint az ut kanyarodik ... a mlgs Groff ur földit az ut ne tángállyja [Retteg SzD; Ks 14. XXXVIII. 11]. *1762:* innen az Aranyos Pataka ezen Bikfánál édgy keveset kanyarodván az Aranyos Fűben járo utig [Szentlászló TA; EHA]. *1765/1770:* az Exponens Ur Malmán Fellyül az Fűz Fákon belőll, a mint most a viz mosat vagyon és konyorodik az Fűzfák véginél, még egy utatska ment a Malomra [Szépalak KK; SLt évr. Transm. 349]. *1769:* azt tudom, hogy mindenkor azon kanyarodva menő ország uttyáig birta a' Mikola rész ... a rétet [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1816:* Innét continualtatott a' köz Terrenumnak metalis ductussa La Pestyerike nevü helyre ... a' honnat kanyarodik a' ductus napnyugotra [Létka SzD; EHA]. *1864:* Horgas szántók, melyek horgason kanyarodnak [M.valkó K; KHn 112].

kanyarodó kanyar; cotitură, curbă, întorsătură; Biegung, Kurve. *1837:* csak egy kanyarodonál van egy kís tettző hágás, de nem kaptato [Magyaros U; MvLev. 8].

kanyarodólag kanyargósan; şerpuit, cu cotituri; schlängelnd. *1830:* a szíkságosan[a] ~ a Kanyarodolag járo Patak Arka | (A) Szánto Föld ... oldalát Kőrül veszi az ottan Kanyaradolag hoszszan le follyo Soos Arok [Kajántó K; KmULev. 2. — [a]Értsd: cikcakkosan].

kányás '?' **Hn.** *1615/1616:* Kányás szugolyájába(n) (sz) [Szentsimon MT; MMatr. 165]. *1678:* A' Kányásban egy kötél vonás, a Totok földeb(en) a Kanjasra menő Labban (sz) [Tövis AF; EHA]. *1707:* Kányás völgyben [Oltszem Hsz; EHA]. *1725:* Kányásutja [Kisborosnyó Hsz; EHA]. *1786:* A Kányás ág bértzén [Hadad Sz; EHA]. *1811:* A' Kányás Bértzen [Jobbágytelke MT; EHA]. *1832:* A' Kanyás oldalon (sz) [Kémer Sz; EHA] | Kányás [Köpec Hsz; EHA]. *1864:* Kányáság erdővel koszorozott határrész temérdek kányájárol neveztetett [Hadad Sz; Pesty, MgHnt XXIV, 136b] | Kanyás egett pataka. — nevét a' partján bokrosan lathato egerfákrol veszi [Keményfva U; i.h. LVII, 255a] | Kányás Lüget alja (sz, bokros hely) [Hodos MT; EHA]. — A jel. bizonytalanságára nézve l. *kánya* al. a jegyzetet.

káosz haos; Chaos. *1710 k.:* Apáczai pedig az elébbeni chaost rendbevette, az ó filozófiát az újjal conferálván, annál nagyobb világot hozott az elmémbe, úgy hogy jómra fordult a hiábavalóságoknak is tanulása [BOn. 554]. *1854:* majd ha eljön egy új chaosz kora, a' teremtő kéz koresitás nélkül találja meg a régi szellemet [ÚjfE 4].

kap 1. a primi/căpăta; bekommen, erhalten. *1772:* Mentenek Vászk Vonulyhoz, és ott pályinkát kértenek s kaptanak is [Tordavilma SzD; TL. Geczö Márk (38) ns vall.]. *1774:* tőkéletlenül a kertbe félen menvén tejedet ki fejted, nagy nyögéssel jajgatással elé menvén hogy a kisded tejet ne kapjon s láttassék tejed nem lenni [Usz; BetLt 7]. *1775:* Hosszu Gergely Idősb Miko Ferenc Urtol kapot volt egy Magjar Bibliátt, és azt adta Gróf Miko Pál Urnak a fen meg nevezet földért [Bodok Hsz; EsztMk]. *1798:* Mikor Bodonba jöttem akoris Tizen egy Darab Allodialis kaszálot kaptam [Bodon TA; IB]. *1820:* tréfábul mondám: tám pálinkát adsz azért hivusz, kapsz aztis [Várfva TA; JHb 48. Buszujok Anna Matzodi Szamuiláné (70) vall.].

Szk: *ajándékba ~. 1798/1800:* égy Könyvet kapatt ajándékb(an) [Harasztkerék MT; Told. 30] ✱ *kezéhez ~. 1790:* Hatvanötöt ebből[a] paratis Korda István ... Kezihez kapott [Jenőfva Cs; RSzF 261. — [a]A tőle ellopott 80 forintból]. *1803:* A baróti prevaricátoroktól

kaptam kezemhez 1 Rft 40 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 298] ✱ *kölcsön ~. 1806:* A' többi pénzt pedig tartsa meg Ngod és ne költse el, mert nem könnyü dolog még költsönis pénzt kapni [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.] ✱ *kutyaporciót ~* ? verést kap. *1801:* Te ne szolj egyet is baszom teremtette, mert ha szollasz mingyárt te is kutya portiot kapsz 's ezzel megfordulván Balas Márton a Kantsot Turos Mártonnak ... a fejébe tsapta [Bács K; RKA] ✱ *parancsolatot ~. 1842:* Dél után poroncsolatot kaptam pénz faszolni menyek holnap [Bereck Hsz; HSzjP]. *1843:* parancsolatot kaptam, hogy újabb rendelkezésig a globák szedésével hagyjak fel [VKp 72] ✱ *rendelést ~. 1831:* a' katona fogás még foj itt de a' mind a' kapitány mongya most könyeb ezután, most kapat rendelést hogy 5 sukast bé vehet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. szerez; a obţine/primi: erwerben, verschaffen. *1672:* Lápos vidéke, Máramaros el sem lehetne Bánya[a] nélkül, mert onnét kapnak az mi kevés pénzt kapnak [TML VI, 411 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]Nagybánya]. *1752:* ha eö Excellentiája most azön bőrökből pénzt akar kapni, lenni kelletnék eö Excellentiájának égj hitelös emberinek kiben ne diffidálna [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1761:* Katalin esztiéknek vagyon ... egy Stompjok melly mikor jár ... kapnak noltz kilentz, s tiz forintokotis esztendö alatt [Sztanisa H; JHb LXVIII/2. 63]. *1778:* temènteni (!) Sok pénzt kaptanak eo Ngok, a fenn le irt erdők fajibol [Koronka MT; Told. 79]. *1785:* Szenet ugyan az Vas készittésnek Számára tsinalunk, s égetünk, de nem az mi Határunkon; és abbolis kapunk pénzt [Torockó; TLev. VI/1. 11b]. *1797:* (A hidast) nem Mérte senki is ki venni arendaba, hanem héten altal a' mit kap a hajos, a hét végével bé viszi az Udvarba [Csombord AF; CU III/2. 16–7].

Szk: *elégtételt ~. 1850:* panaszoltam is volt akkori Inspector Marsinai urnak de semmi elég tételt sem kaptam [Nagylak AF; DobLev. V/1289] ✱ *jó hírt, nevet ~. 1657:* bátyám ... kicsatázván töbekkel együtt vitézül emberkedett, és még akkor jó hirt, nevet kapott [KemÖn. 14] ✱ *szolgálatot ~. 1829:* Földvári Ignátz itt azt is mondotta: hogy Szamos Ujvár felé véven uttyát, ha szolgálatot kap ott marad [Kv; DLt 9] ✱ *vérrel ~. 1819:* azt[a] sohasem engedik a' Teleki Familiánok mert ők vérrel kaptak 's ös törsökös Nemesek a' vidékben, s tsak vérrel engedik más hatalma alá [Remete Szt; Ks 67. 47. 28. — [a]A kövári uradalmat].

Sz: *talámmal csak hával várat nem ~. 1770:* látom az actor gazdának, vagyis gazdaasszonynak novumja mellett reformatiojában kévánná maga törvényit felújitani s lelatoriájával (!) bizongatni; de ... egyet is nem ismérek hogy lelatoriámat valami új, hasznos feleletekkel megronthatná; mert ha valami kevés szókkal többittetik is, de csak oly szókkal, hogy: talán, vagyis, gondolom. Talámmal csak hával várat nem kapunk [M.hermány U; RSzF 212].

3. (vmilyen betegséget) szerez; a contracta/face (o boală); (irgendeine Krankheit) bekommen. **Szk:** *bolondító nyavalyát ~. 1814:* attol az Ember meg gajdul, meg szédül, és bolondító nyavalyát kap [DLt 1014 nyomt. kl] ✱ *brantot ~. 1826:* Meg holt ... az Öreg Péntek András vagy Biro Bandi 65 Esztendös korában, Sérésének meg dagadása miatt brantot kapván [Körösfö K; RAk 130] ✱ *görcsöt ~. 1831:* Ha valaki hirtelen ... görtsököt kapna [Dés; DLt 667]. *1853:* a' lelkem Anyám ... három nap óta kornyadoz csuf görcset kapott volt a' gyomrába [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *hibát ~. 1850:* (A csikók) ha ... valami hibát nem kaptak vagy szerfeletti roszsz telelések vagy hurtzoltatások nem volt, ugy bizonyoson a' 110 ... Pengö forintot egygyen egy(gy)en meg kell hogy érjék [Csapó KK; DobLev. V/1292] ✱ *köhögést ~. 1851:* Anyám szegény ... meghült 's kőhögést kapott [Kv; Pk 7] ✱ *nyavalyát ~. 1771:* A szegény O-Donellnek[a] halála úgy esett, hogy ... a királyné megpirongatta az országhoz való hűségéért, melyen confundálódván nyavalyát kapott [RettE 251. — [a]O-Donell Károly gr. ír származású osztrák lovassági tábornok 1767–1771 között az erdélyi gub. elnöke]. ✱ *nyavalyarontást ~. 1818:* ejedtségibe nyavaja rontást kapat Léánya [M.fráta K; KLev.] ✱ *sértődést ~. 1836:* a Gróf Kendefi féle kancza csikónak hátulsó bal lába hasonló sértődést kapván ezis dagattocska [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.] ✱ *vérfolyást ~. 1818:* vérfojást kapat [M.fráta K; KLev.] ✱ *vizkórságot ~. 1850:* Sala Mihály ... alig ha elébb utobb vizkorságot nem kap, mert fullad erősen, és sorvad [Kv; Pk 7].

4. lel, talál; a găsi; finden. *1570:* (Az inas) kezebe Nem kapot semmyt, hallota eo Maga zayabol hogi az Trombitasnak zeleot hozot [Kv; TJk III/2. 108]. *1637:* megh hatta neki batiam ... oda ne jöjön többször mert ha ot kapja bizoni adigh el ueri hogj megh hal bele [Mv; MvLt 291. 97a]. *1650:* mind az harmot ott kapa(m) mind attjastol, egy Lancziatis akor elveöm tülleök [Besenyö BN; Ks 41. B. 21]. *1724:* El men(n)y mert ha töbszor itt kaplak éppen a kapuig verlek a korbátstsal [Náznánfva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall.]. *1742:* azon ökreket ... parlagul heverö földeken kaptuk [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1773:* Vasz (!) fazakat ... igenis kerestem ... de en nem kaptam [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149]. *1803:* egy igen emberséges Molnár András nevezetü embert kaptam, ki is magát arra kötelezi, hogy Ngodat ... hivsegesen szolgálja [M.lapád AF; BLt 9 Váradi Mihály tt lev.]. *1814:* Ezen Nyil Erdö Nagyobb részint Bükkös, Tölgyes Cserés és Gyertyános: Meg lehetös Épületekhez kévántato Ágasakat, Koszoru és Fojo Gerendákat ... lehet benne kapni, találni [Récekeresztúr SzD; BetLt 3]. *1851:* két Béresnek valot is kapat én ugy tudom [Mv; DobLev. V/1314. Dobolyi Klára Dobolyi Bálinthoz].

A cimszónak ez a jel-e nemcsak az erdélyi régiségben, hanem a mai erdélyi köznyelvben is általános. Történeti adalékainkat mintegy hússzor ennyi cédulaanyagból szemelgettük ki.

Szk: *difikultást ~. 1761:* arra ä Melgos Principalis Uram eö Nga aszt monda, ne kapjon kend affele bacatella dolgokban[a] dificultast ä lancz teremttet (!) hiszem mind sem ér egj garast [Branyicska H; JHb XXXV/45. 7. — [a]Vmi hasadt fazekakra von.] ✱ *hibát ~. 1832:* ha itt nem is — másutt meg fogom mutatni, hogy nem tudnak bennem anyi hibát kapni [Torda; IB. Demény János udv. tiszt nyil.] ✱ *készen ~. 1823–1830:* Én Bethlen Pál vagyok, s olyan asztalt kell tartanom, hogy ha délben érkezik is akármely vendégem, mindjárt készen kapja az ebédet [FogE 135]. *1844:* a' Szilva fákat tudom készen kapam bé ültetve [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *kezében/kezén/kezénél ~. 1569:* Az keoztek walo weghezes felwl penygh es Adossagh felwl azth mondom hogy ez Nylwan walo, es zembe walo ados rea byzony-

TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

tottak ezth kezeben kaptak (így!) [Szentgyörgy (melyik?); BesztLt 77 Lukas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i biróhoz és az esküdt polgárokhoz. — [a]BN]. *1646:* Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy a p(rae)dicallo szekbeol az szeonyeget le veotte ki vitte s el akarta lopni kezeb(en) kaptak [Kv; TJk VIII/4. 81]. *1698:* Kovacs Jancsi Czigannak kezenel kaptak a' maga ellopotta (!) lovat [Dés; Jk 267b]. *1746:* az I ... egy Szelistyei Táth Jakab nevű oláh ember(ne)k egy lovát el lopta és Egerbegy felé vivén utól érték, kezin kapván l(e)g(iti)mo modo elis esküttek [Torda; TJkT III. 38]. ∗ *részegségben* ~. *1570:* Maradek peterne Anna, ezt vallia ... Masnap ... Rezeksegbenis kaptha volt[a] [Kv; TJk III/2. 89. — [a]A szolgálót].

5. kb. megtalál; a găsi; (auf)finden. *1756:* Bulza Iszpász Exponálya ... kerdi tőllem, meg kaptam vagy nem Sertésimet idevalo Bota Thoagyer, kinek mondám: én nem kaptam sem sertésemet, Sem aztot ki engem meg kárositot [Vályebrád H; Ks 62. 22].

Szk: *benne* ~. *1584:* az hamis singewt es fontutt igy bewntessek, hogy valamenyzer benne kapiak, Az Vasarbirak mindenzer Egy forintot vehessen rajta (így!) [Kv; PolgK 6].

6. ráakad/talál; a descoperi/da peste (ceva); auf/vorfinden. *1770:* Hogy kaptak ezen Bányákra az emlitett szemellyek azt magok tudgyák [Torockó; Thor. XVI/39].

7. ér, talál; a găsi; (an)treffen. *1767:* az Szent Mártoni egész Majorság Szőlő ... idejébe el nem takarittathatók, váratlanul hamar következvén a' sanyaru Tél, mettzetlen és fedetlen kapá [Kóród KK; Ks 19/1. 8]. *1771:* Az Aporné Aszszonyom Réttye fellyebb vagion a mienknél, mind rendül kapta az Ar viz, el is hajtotta [Esztény SzD; Told. 5a]. *1789:* alig ha Katonaságis sok el nem veszett, mert az utban kapta ez a' kegyetlen idő mikor a' Duna felé Masiroztak [Sztrézakercsesora F; TL. Wessenyi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1798:* társunk ... eppen a fáknak vágásán nyesegetesin kapva ... Kis Palit a Bivalast Bival Szekerével edgjütt rabul hozta bé [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1815:* Peter Mihálynét a Feleségem a Szalannák lopásán kapta [Mezóbánd MT; DobLev. V/983. 3b Armanka Szinyion (40) jb vall.].

Szk: *beszélgetésben* ~ beszélgetésen ér. *1662:* Vadáni felől már kétszer is Irtam kegyelmednek, őtet megfogták ... sok hiában való beszélgetésben kapták [TML II, 374 Ebeni István Teleki Mihályhoz] ∗ *kedven* ~ jókedvében talál/ér. *1704:* egy csizmadia szásznak a kertiben lévő tóját meghalászók, honnan is holmi apró csukafiakat, egy compót s holmi apróságot fogtunk, kikre azelőtt oly módon rá sém néztünk volna, most pedig nagy kedven kapván, az úr három forintot fizete értek [WIN I, 277] ∗ *szökésen* ~. *1704:* Ugyan ma is felakasztának[a] két muskotályost, kiket a szökésen kaptanak tizenkettedmagokkal [i.h. 145. — [a]Nsz-ben] ∗ *tetten* ~. *1843:* az emberek vágtanak is fát, kik közül mi akiket megkaptonk, fel jelentettük vagy megzalagaltunk, akiket pedig tetten nem kaptunk, természetesen elmaradtak [VKp 83 Krisán Petru gornyik (53) vall.].

8. elér/kap; a ajunge/da peste ...; erreichen. *1823–1830:* De zokogva sirtam, hogy olyan hirtelen és mérgesen kapott a nyavalya, nyilván meghalok, és a kollégiumot többször nem látom [FogE 130].

9. (fattyat) szed fel; a zămisli/concepe (un bastard); (Bastard) bekommen. *1613:* ennekem attiafia volt[a] zegenlettem tudakoztam tőlle hol s kitűl kapta[b] [KJ. — [a]A teherbe esett leány. [b]Értsd: a gyermeket]. *1642:* az Ania Bennedeket Hadadban kapta volt [Szilágyszeg; BK]. *1650:* Bizonicha ... Hogi ne(m) fia Vadasz Peternek az A. hane(m) az Annia tudgia hol kapta [UszT 8/64. 78b]. *1700:* Annok el szökett olah Miklossal Tölle kapta vala eszt a Gede Janost [Kilyén Hsz; LLt]. *1741:* azt monda az Annya: De ez bizony nem attol valo gjermek, hanem én Ezt egj Muczok Juon nevű szérétőmtől kaptam volt [A.répa MT; Ks 7. XIX]. *1777:* akkor közönseges hit volt hogy ezenn Podás Vasziliát ... Filep Antal Uramtol kapta volt azon Irina [Szentbenedek SzD; Ks 30. 28]. *1800/1802:* az én gyermekeim számba sem vesznek, holott akar katonátol akár czigánytol kaptam is légyen, tsak én neveltem őket [Kakasd MT; DLt 6 Vall. 89].

Szk: *bitangba* ~. *1682:* Sipos Janos, ennekem fiam, de en czak ugy bitangb(an) kaptam volt ennekem ... fattyu gyermekem [Marossztgyörgy MT; BálLt 55 Borszontzul Istvánné Bukur Piroska (45) vall.] ∗ *bitangul* ~. *1729:* tudom hogy Tot Görgynek az Anya ... az gyermeket bitangul kapta [Esztelnek Hsz; HSzjP David Tamasne collona Orsik (40) vall.] ∗ *fattyúba* ~. *1760:* az ő Annya Portsira Felső Ilosván lakván ... ugy kapta őtet Fatyuban, azon Lengyel országból bé jött Orosztol [F.ilosva SzD; BK Kisbajomi lev.]. *1782:* ezen Togyerröl hallogattam köz hallomásokkal, hogy az édes Annya fattyuban kapta légyen Magyar Országott [M.fodorháza K; Eszt-Mk] ∗ *zabgyermeket* ~. *1774:* Magyar Vonul Fia Mihaila nevű ... M.Országra Szőköt, kinek itten maradot két Fia, az Annyával ... mellyis azolta kapat még egy zab Gyermeket [Mocs K; Ks Conser. 94–5].

10. elszenved/tűr; a suporta/suferi/îndura; ertragen/leiden. *1728:* Biro Martzi az Sátorban lopás(na)k vétkéb(en) akarta magát elegyiteni ... Azért a' mi verettetést kapott, magha lévén ok adoja, szenvedgje fajdalmát [Kv; TJk XV/4. 168]. *1733:* (Szombati István) mikor az levelet el olvasa engem ugj arczul csapa hogj mingjart ki locsana a vér az orromon ... s én el lodulek onnet hogj többet ne kapjak [Csicsóhagymás SzD; JHb]. *1745:* mikor visza ment az katona az fogadob(a) az emberek hajigaltak utana hajtolag ütest kapot [Mocs K; Ks 5. X. 6 Nyikita György (38) zs vall]. *1755:* akarmellyik vegye el róla azt a' verést, a' mellyet tőlem kapatt [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1776:* nem tudom meg mondani, hogy két rész között melyik vollt meg vertebb, majd mindenik egyenlőképpen kapatt voltt [Katona K; Born. VI. 14]. *1838:* Gál Mária ... Martan Páltol útlegeket kapatt [Dés; DLt 8].

Szk: *büntetést* ~. *1786:* Tudam aszt ... hogy az Thoroczkai Lakosak ... az maguk rendes kortsomároltatthatásak idején kivöl ... soha nem tartattanak korcsomán Bort nem is árultanak s ma sem árulnak, s azert soha büntetést sem kapat edgyis [Torockó; TLev. 4/13–12]. *1820 u.:* (A szénalopásért) semi büntetést nem kaptak [Egerbegy TA; Tolvaly lev.] ∗ *pirongatást* ~. *1804:* helytelenkedtem az expositio alatt, melyért pirongatást kaptam [Dés; KMN 27] ∗ *pofot* ~. *1847:* Hallottam, hogy Varga Katalin ... réément bucsumeserbui kisbiró Plésa Juon házára ... s ott összeveszvén, valakitől egy pofot kapott volna [VKp 271] ∗ *szentenciát* ~. *1782:* Wesselényi Miklós összeveszvén Haller Jánossal ... há-

romszázad magával reáment Haller Jánosra Gorbóra. Melyért ... mind azért s mind egyéb számtalan excessusaiért ilyen sententiát kapott, hogy magának mortuum homagiumát, ugy a 300 embernek is, fizesse meg Wesselényi [RettE 420].

11. felkap/ragad; a apuca/lua; aufraffen. *1572:* latta hogi Antal az chegert[a] kapta es vtana Indwlt gasparnak [Kv; TJk III/3. 26. — [a]A jel-t l. ott]. *1590:* kapa egy szekerczett ã tizedes ereosse(n) wte oldalba Albertott velle arczulis vere [UszT]. *1637:* kapa egj darab fat Czizmadia szeöcz Peter, s ugi ute teten ezt az C. Lakatos Istua(n)t [Mv; MvLt 291. 114b]. *1697:* Miért nem oltyátok azt az Tüzett ... kapjatok Csebret sajtárt s olcsátok [Szamosfva K; Ks 90]. *1698:* egj eltört rakonczat kapa rá ment az utólsó szekérre [Hidvég Hsz; HSzjP]. *1765:* az Tisztartois látván, hogy az kolcsárt fojtogattyák ... ugy kapta az Baltát, s az Görög Fiát ütette meg vagy kétszer az Lapjával [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.]. *1803:* a' Remeteiek ... Féjszét kaptak, hogj ökreinket főbe üssék, 's ki nyuzzák [Toplica MT; Born. XVc. 1. 112 Buzilla Silip (40) col. vall.].

Szk: *ölbe ~. 1584:* De meg zoktátok thy hogy giermekteket eoletekbe kapiatok, zellel hordozzatok, es mikor a' chorda be Ieó Altal vizitek keozteok, es igen art a' giermeknek. Mert ... mikor a chorda be Jeó az tehenek hatan egy egy eordcogh wll [Kv; TJk IV/1. 280–1 Keomives Imrehne Ersebet Es Eotweos Peterne Anna vall.].

12. *1823–1830:* Küldött volt a burkus király leányával ide két gárdistákat ... kik közül az egyik táncoltatván a hercegasszonyt vagy menyasszonyt, megsikamodván mindketten elesének. A gárdista felugrott, a hercegasszonyon is az ott levők kaptak s felemelték [FogE 248].

13. vki örömmel kap vkin/vmin/rajta; a primi/accepta ceva cu mare bucurie; an jm etw. Freude haben. *1567:* Ez okkal tartia megh az apja az En Jobagio(m)nak Marhayath hogy En walamy holth Ember Marhayabol Elegitótte(m) megh ... En affele Marhan nem kaptam [Kv; BesztLt 28]. *1588:* Sombori vram czyak semmit sem zol az Romlottaknak hanem minden oknelkwl az en ket fiamat meg fogatta oth tartotta, de leges leg Jnkab azert kapoth az en fiaimon hogy ... az en fiam azt mongia mond ky volna az a ky ezt az en vramnak meg mondana [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1619:* Úgy kell-é az hatalmas császár vezérinek ezer talléron kapni, hogy azféle latrot elbocsássák? [BTN[2] 238]. *1733:* Bartos Marton uram ... kesz levalni a penzt az mint meg vette volt Nemzetes Bakcsi Gabor uromtol az szöcs helyitt ... az Verseg nem kap rajta mert mar el jött az kertelesnek az ideje [Albis Hsz; BLev.]. *1744:* (A helyet) afféle haszontalan gazbol és tövisből ... mig ő kglme ki nem irtá addig senki nem kapot rajta, s a juhokkal hizlalá [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27].

Szk: *~ az alkalmatosságon. 1657:* eljüvén Mikó, kezdett practicálni az fejedelem ellen az kajmekámmal ... az római császár agensével egy értelemből kapván azon alkalmatosságon [KemÖn. 86]. *1800:* Nemes Finta András Uram ... kapott az alkalmatosságon ... és mint Nagy Szájas, gyakorlott Vásáros ember, engemet gyarlo Aszszonyt az eszemből ki beszéllett ... és 29 V. Forintokba azon régi Vásott Kopott Mentét reám tudta [Torda; TLt Közig. ir. 362] ✱ *kapva ~ván az alkalmatosságon/alkalmatosságot. 1662:* egykor ... valahányat a törökben a várbélick[a] megölnének. Mellynek híre a passához bevitetvén, ez alkalmatosságot kapva-kapván a telhetetlen nemzet, azonnal nagy kemény fenyítő levelet íratván rájok ... ha a várat meg nem adnák, őket lábbal ki belőle mint s hogy vonatná, s kit micsoda kínokkal öletne s karóztatna [SKr 647. — [a]Szentjób (B) várának védői]. *1667:* szerezzenek urunk ő nagyságának confirmatoriát s egy nehány ezer aranyat igért mentest s ezek[a] kapva kapván az alkalmatosságon, mingyárást megigirtik, hogy megszerzik, csak legyen meg a pénz [TML IV, 134 Nemes János Teleki Mihályhoz. — [a]A törökök] ✱ *két kézzel ~ vmin. 1710:* A nagy, ambitiósus, kevély ember[a] két kézzel kapván a promótion, nemcsak maga mellé fogadá őket[b], és mind pénzzel, köntössel, intertentióval édesíti naponként magához értéke felett is [CsH 104. — [a]Teleki Mihályra von. 1674-beli feljegyzés; Teleki akkor még csak kövári kapitány volt. [b]A magyarországi bujdosó főurakat].

14. megkap/ragad; a apuca/prinde; ergreifen. *1592:* Molnár Thamasne Anna azzoni ... vallia ... latuk ... hogi az fia megh az fan eozue gieongeoreodue vagion, az fel kezeuel egi agat kapot vala, az masik le fwg vala [Kv; TJk V/1. 212–3]. *1606:* mo(n)d neki osuat Janos, Allj hatra Lanczosne mert vgy wtlek az zabliaual hogy altal megie(n) benned, ozton el erezte yettebe, mert az kariat kapta vala [UszT 20/203]. *1629:* az decurio ... le hailot vala ... hogy fel igyenesedek, ket kezevel kapa az mellyen az Dolmant eoszue foghua(n) monda Jai el vesztel esse kurua fia [Kv; TJk VII/3. 28]. *1644:* Az Céhbelick ... Ne(m) hagiak hanem kapak az kalmar ladaiat azt kezdek huzni vonni [Mv; MvLt 291. 431b].

Szk: *arcul ~ vkit. 1630:* arcul Kapa Szanto Martonne Szeoke Petert s mind le keörmeöle hogj az ver mindgjart lefutamodek az orczaja(n) [Mv; MvLt 290. 198b] ✱ *mellben ~. 1765:* Imre György ã keziben lévő égetbórt ... réá köszönvén, leg ottan Murvai melyben kapta, s ottan taszigálni kezdvén igy kezdődött a köztök levő haj tépelődes, hurtzalodás [Torda; TJkT V. 259] ✱ *nyakon ~. 1582:* Anna Eotweós Isthwanne ... vallia ... monda az Eothweos Mihalj Az Abrahamnak es Jakobnak Jstene Algia megh az Thy hazassagtokat es egbe keleste őket, Az legenys niakon kapa az Azzont es űg Alda [Kv; TJk IV/1. 66] ✱ *üstökön ~. 1585:* lata(n)k hogy ... keozeone az Andras nekiek Amazok penig egik Ewsteokeon kapa, az masik az feiet kolchiola Altal [Kv; TJk i.h. 486].

15. fog, ragad; a apuca/lua/pune mîna pe ...; fassen, ergreifen. **Szk:** *botot/botra ~. 1755:* az Esküvés után ezt monda Iszakul Bende Te átkozot miért Esküszől hamissan, melly Szavaira is Szille Szándu botott kapván vagy kétzer meg ütötte Válközt [Oprakercsesóra F; TKhf 31/11]. *1765:* botra is kapának az Görög Fiai, az Mester, azzal el halgata és elis méne onnét [Marosbogát MT; Mk V. V/97 Varga István (20) jb vall.]. *1796:* valahogy magát kiszabaditotta, és botra kapván, nem akarta magát hagyni [Panit Sz; TSb 2] ✱ *fegyverre ~. 1684:* Továbbá valaki céh házánál fegyverre kapna valaki ellen, fél mesterségen marad érette [Dés; DFaz. 14] ✱ *kardra ~. 1855:* a falusi legénység botra azok[a] meg kardra kapván, gonoszul el döngették egymást [ÚjfE 267. — [a]A verbuváló katonák] ✱ *pisztolyt ~. 1752:* hol jár(sz) illyen a'muljan adta Tolvaja mert most mindgyárt meglőlek, és azonb(an) Pisztolyt kapa reám, s nékem tartá

hogy megh löljön (!) [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 29] ✱ *puskára ~. 1797:* Imreh Daniel pedig látván hogy el akarják venni a' Marhákot, mivel szép szerint oda nem engedte, Puskára kapa és sok izben hozzok tserszenté a' Puskát de el nem süle [Oltszem Hsz; Mk II. 8/260hh. Oltszemi Simon Sigmond (30) vall.] ✱ *verőre ~* ? kalapácsot ragad. *1829:* a Hütösség hozzá ment a zálaglás véget, de Dani verőre kapott [Etfva Hsz; HSzjP].

16. el/rajtacsíp/kap; a surprinde/prinde asupra faptului; ertappen. *1568:* hallotta(m) az bek Marton Zolgayatul, hogy a Zena(n) kapta volt egzer, ez az zenarol ala akarya volt vetny [Kv; TJk III/1. 200]. *1570:* Erzebet Kopaz Jakabne Aztis vallya hogy ... az Thaborba akarna az Molnarlegen Menny kywel Mongiak vala hogy az Rengeo Annat kaptak [Kv; TJk III/2. 102]. *1610:* Mihaly deak ... megbezellette maga Torma Vram(n)ak, mint kapta a' feleseget Kun Peterel kiert megis Eoteögette volt az Vtan Ithon [Dés; DLt 321]. *1720 k.:* szükséges azon havast megtilalmazni és annak vigyázására rendelendő gornyikok valakit ottan kapnak, legkisebb fában kárt tészen, minden irgalmasság nélkül 12 forintokat az udvarbiró megvegye [ErdO I, 646]. *1752:* soha nem hallottam senkitül hogy egy ágyban kapta volna ... Tisztarto uramatt a meg irt koltsárnéval [Gordánfva Sz; BK]. *1757:* Trenk Uramnak egy Jobbágyát a' Kár tételen kaptak, s meg nem advan magát ... a Pásztorok meg verték [Mocs K; JHbK XLVII/17].

Szk: *együtt ~. 1584:* Catalin feyer B(ene)dekne vallia ... Kochis Albertne ... monda Az en vram eyel ther be Theteo Janoshoz, es hat Ninchen hon az vra, es az Azzont a' feleseget eggywt kapta Theompe Miklossal [Kv; TJk IV/1. 205]. *1633:* Zabo Jacabne oda hiuatta Abrugit ... aztis latam, mikor az katonak egiött kaptak vala eökett hogy Abrugit az hiubol ugratak le az Lakatos Mihaly uduarara [Mv; MvLt 290. 123a]. *1814:* nem atallotta a Tiszteletes Papot azzal vádolni, hogy a felső Házba edgyütt kapta bujálkodni szolgálójával [Kisborosnyó Hsz; HSzjP] ✱ *vétken ~. 1631:* Isten ugj segellien szememmel a vetken kapa(m) szalontajt Baczki Kataval [Mv; MvLt 290. 238a].

Sz. *1653:* Az ki szegény eggyes állapattal vagion penégh, az ollyan igaz mentséggel, s ne hazugsággal állassa dolgát, hogy körmén ne kapják az tőkeletlenségét [Cege SzD; WassLt].

17. belekap/markol; a apuca înşfăca (cu mîna); hineingreifen. **Szk:** *hajába ~. 1573:* Adam Istwan mingyart hayaba kap az Battyanak es az falhoz tazyttia [Kv; TJk III/3. 198b]. *1717:* Láttam hogy pokon (!) Csapá Becski Miklos Ura(m) Nzs Dobai Péter Uramat .. és annak utána egymás hajába kapának [M.köblös SzD; RLt Pataki Sámuel (40) ns vall.]. *1777:* Petru ... még keményebben kezdet káromkodni hajomba kapni, és morczonglani [H; Ks 114 Vegyes ir.] ✱ *szakállába ~. 1585:* Torday Was Georgy ... vallia, hallam hogy tapazto Istuanon Biro Mihalne mind leaniostol raita volt, Az zakalabais kap vala [Kv; TJk IV/1. 537]. *1666:* Laposi Mihaly Szeken lako Bardi Mathene Szada Ersebet ellen proponal 1. hogy hazaszagi egyeszeget nem akart. 2. hogy Szakalaban kapot [SzJk 99] ✱ *üstökébe ~. 1638:* Istuan Deak Ura(m) ... azonba(n) verni kezde, czapdosta valtigh kapot az vsteökebe(n), de hogj kopasz vala nem foghatta megh az vstöket [Mv; MvLt 291. 130a].

Sz: *nem jó vki szakállába ~ni. 1664:* Nem jó az császár[a] szakálába kapni egy nehány rebellis miatt, melyet úgy gondolom, okos ember nem is cselekszik [TML III, 43 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz. — [a]A török szultán].

18. beleköt vkibe/vmibe; a se lega de ceva/cineva, a provoca pe cineva; jn anrempeln, mit etw./jm anbandeln. *1596:* Vegeztek ... hogy ... eggyk chehis[a] az masik igasságaba rendtartassaban né kapion hane(m) az ew elebi zokasok es rendtartasokhoz tarchiak mindenekbe(n) magokat [Kv; TanJk I/1. 283. — [a]A hentelérek és a mészárosok céhe]. *1687:* Lattam hogy Komsa Mark masakkal eggyüt veszekednek vala ... egy mast szidalmazzak, es fututallak, de egyik fély (!) sem mer vala a' masikban kapni [Hurez F; Szád. Opra Boer (35) vall.]. *1766:* Bánffi Boldizsár ... úgy hallom, hogy holmi quaesita rációkból akar a feleségébe kapni, inkább hiszem vissza akarja venni a szénafüvet [RettE 203–4].

19. belekap vhova; a-şi face (un) obicei din încălcarea proprietăţii altora; hineingreifen. *1639:* az Kis pallonal eleónkbe alla Zy Martonne, es monda hogy miert kaptatok az más ember gyüpüiebe ... szerreol szerre koborlottatok az mas ember szeolejet [Mv; MvLt 291. 180a].

20. megkap, kézhez kap; a primi; erhalten. *1798:* Midön ... három részekre meg lett volna osztva az egész Bodza mezeje, akor kaptuk Mlgs Béldi Mihály Urnak ... Levelét [BLt 2]. *1816:* én meg váram mihelyt kapja levelemet mindjárt irjon [Kv; Pk 6]. *1841:* Eddig reméllem mind a Küküllő Vári Szekerestől küldött Leveleimet kaptad lesz [Ádámos KK; Pk 7]. *1873:* A kérvényt ma kaptam, s reggel az enyémmel együttesen Keresztúrt feltétetem [Szentmihály Ú; Pf Henter Károly lev.].

Szk: *kezére ~. 1780:* Midön a privilegjiumat kezünkre kaptuk kevantuk az urbarialis Tabellaba is beiratni [Torockó; TLev. 513] ✱ *kézhez ~. 1867:* September 23-án ... költ levelököt kézhez kaptam [Pf Pálfy György édesatyjához, Pálfy Mihályhoz Kv-ról] ✱ *választ ~. 1740:* Az doktortol késöcskén kaptam választ [M.csesztve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1852:* (A) törvénytelen és a gyakorlatban hallatlan tény végre hajtása ellen adtam bé egy kérelmet irásban ... választ réá soha e mái napig sem kaptam [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.].

21. vmilyen tisztségre jut/vmilyen tisztséget elnyer/megkap; a obţine/primi o funcţie; eine Würde/ein Amt bekommen/erhalten. *1710 k.:* Naményi Mihály ... az atyám teste felett prédikálván, akkor virágzó ellenségeinek büntetéseket megjövendölte, alig hogy rosszat nem ejtének rajta érette, de azután ugyancsak bételék, még pedig némelyiken hamar; ő tisztességes értékre is kapott vala [BÖn. 530]. *1797:* Szilagyi Mihály ... minek utánna Tisztartoságra kapott ... igen sok embert és Asszonyt vert és tsufolt meg [Náznánfva MT; Berz. 3N 3/21].

22. odakap/nyúl; a băga mîna în ..., a apuca; hingreifen. *1570:* az Iweges gërgh fya ... leh zeokellet az lorol, Es az feoldhez kezd kapny, Azonba Zeoch myhal eleb Ery es az zekerchewel ketzer megh wthy [Kv; TJk III/2. 185]. *1586:* Leorinchet ... Az vtan vram megh fogha, Vramnak Az Torkahoz kap vala [Kv; TJk IV/1. 546]. *1629:* Kerekes Züle kepeben jeot ... mikor ugy alozik magunkis lattyuk hogy az vak szemehez kap, eo azert azt mongya hogy nem aluszik hane(m) mindent

ugy lat mint emette [Kv; TJk VII/3. 121]. *1634:* lattam az Borbely legent ... hogy az Leany czieczyhez kapa, kire monda az leany, no ne kapdos en hozzam, hane(m) las dolgodhoz [Mv; MvLt 291. 32a]. *1711:* A Birohoz kapa Bodo Pal azonban le feslek a keziből a Biro [Karatna Hsz; HSzjP Zölde János (99) jb vall.]. *1843:* Szabo János Pekáriknak ábrázatjához kapatt a' mikoris meg is körmölte [Dés; DLt 586. 5].

23. kapkod, kapdos; a tot încerca să prindă apuce ceva; hin und her greifen. *1588:* hogy hallam Az zendeólest ... Immar Erdeótheleki Marthon kezeben nyncz kopia, megh cóklelte wolt Immar chyan Janost, es az teóbbihez zagwlda, es Az teóbbi kopiayan kezde kapny [Perecsen Sz; WLt Chyoma Balas jb vall.]. *1589:* En penigh hogi oth rakokgatok vala a zatyorba eggietmast az Aztalnal, czak megh ragada kezde zorongatni, kapni minden fele [Dés; DLt 226 női vall.]. *1779:* az tájban részegen Gramma Tudor nevü halász reajak menven a tora ottan egyikhezis masikhozis kaplan (!) hogy fejseit kezibol ki ragagya, az hálo el vaddalászra [Záh TA; Mk V. VIII/12 Kotzobán Nyikulája (28) jb vall.].

Szk: *hetvenkétfelé* ~ ide-oda kapkod. *1664:* künnyen bár hetvenkét felé kapjon is némely uram, de nem vélem, véghez vihesse [TML III, 31 Teleki Mihály Lónyai Annához] ✱ *kétfelé* ~. *1600:* Vgy kezd kett fele kapni, es penzt keresni, de hogy sohult ne(m) talalt, Chiki Miklost kezde vntatni sok zowal [UszT 15/4]. *1619:* bizony talám jól volna az ország Státusinak is érteni az dolgot, minthogy mindennek bőrébe jár ... olykor is kellene az, azmég kétfelé nem kezd az ember kapni [BTN² 230]. *1676/1681:* Arrais gondgya légye(n)[a], hogi giakorta megh tisztogassák ā Lövö szerszamokat ... hogi ha az szükségh kévánnya ollyankor ne kapjon két felé, ne légyen fogiatkozás a dologhban [Vh; VhU 666. — [a]A porkolábnak] ✱ *sokfelé* ~. *1663:* Én azért, kegyelmes Asszonyom, több mediatort magamnak nem keresek Nagyságodnál, mert valakik az emberek közül az Isten és magok között az egy mediatornál többet keresnek, rosszul leszen dolgok. Így én is, ha sok felé kapnék, tudom nem jól esnék [TML II, 453–4 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz].

Sz. *1662:* vizben haló ember az habhoz is kap [SKr 465. — A lengyelországi szerencsétlen végü hadjárat után II. Rákóczi Györggyel szemben fej-mé választott Barcsay Ákos válasza Rákóczi vádjaira].

24. belcharapózik kap; a se întinde extinde; hineingreifen. *1655:* Adam Jánosnak levén két fiaczkája, az egyik valami kis kolcz puskával lödözvén az eszterhába(n) talált lőni, mely mia az Ádám János háza megh gyulvan más hazra kapot az tűz mely miais az Kenosi Ferencz házais eléget [Pagocsa K; TSb 21]. *1697:* En csak az Tüzet oltottam, Mivel ha nem forgolodunk vala szinte a kertb(e) kap vala [Szamosfva K; Ks 90]. *1763:* az deszkához akarván tamasztani az gjertyát, ugj kapott valami csepüben[a] [Torda; TJkT V. 154. — [a]A láng].

25. *átv is* hozományba örökül jut vkinek, hozományban örökül kap; a primi ca zestre, a moșteni dobîndi; als Erbstück jm zufallen. *1716:* hadgy bekit az ebnek, mert mentől inkább veszik eszekbe hogy haragszol, annal inkáb azt gondolják, hogy boszonthatnak, am had czifrázza az orrom hasicsak fel, ha két esztendőre ugy nem jár mint az Anya ... tudod az Apor Farkas termeszetit hevenyeben kapja, vegre meg unnya [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1757:* A mikor Keszeg György az Attyatol meg különezett ... a' Feleségivelis kapatt ... két harmadfü és két másad fü Tulkokat [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1808:* Mü közelebröl Mohai ágbol és fél Foszto lineábol származattak még eddig semmit se kaptunk; hasonlolog Décsei Successorokul kik a' Foszto Ágbol jövünk le, a' Foszto rész meg örökösittésérol semmit se tudunk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014]. *1845:* Én ezt gondoltam hogy már eddig consumálodván a Csere az ezen öszi vetés ala valo földeket is által adom most; instálom utasitsa ezen fiut hogy valamit kapjon belölle [Ipp Sz; Végr.]. *1846:* A' kaszálóbol kapjan 4 holdat [Gernyeszeg MT; TGsz].

Szk: *részt* ~. *1804:* Bizonyitsák meg a provocatusok Szentersébeti Moses György és Daniel ö kglmek az Instáns Szent ersebeti Mojses Máris Gál Péterné, és Lázár Julis ellen, ellenek mozditott Divisionalis perekben ... Hogy ... ha az Instánsok a' Mojses Joszágbol részt kapának, Kádár Pál ö kglmeis részt kivánhatna [Usz; Borb. II] ✱ *testamentum mellett* ~. *1803:* Tudgyae a Tanu nyilván és bizonyoson értettee hallottae vagy levelekbol olvastaé vagy olvastatni hallottaé ... Hogy ... a fiak Léányokkal valaha osztoztaké vagy ... a léányok ha valami kitsidböl részesettekis aztott vagy az Zállagosbol vagy az szülöjökkel valo dajkaságokért azoknak rendeléséböl bizonyos Testamentum mellett kapták? [Szenterzsébet U; Borb. II vk].

26. feljut/kap; a urca; herauf/hinaufgelangen. *1808:* midön azon Meredek borozdára kapott az Eke Taliga, tehát az Ekét a' földböl ki-emelte s ki-vetette [Felör SzD; BetLt 6 Nic. Molnár (60) col. vall.].

27. nyer; a primi; gewinnen. *1770:* (Teleki Ádám) Regius consiliariusságot kapott volt, melynek nagyon örült [RettE 221]. *1772:* (Szilvási János) főstrázsamesteri titulust kapott [i.h. 266]. *1823–1830:* egy Bikfalvi Falka Sámuel nevü székely ifjú ... az úrfiak mellett szolga volt ... generális gróf Bethlen Pál felvitte volt Bécsbe metszés tanulni, s csakhamar ott stipendiumot is kapott [FogE 171]. *1864:* Határaiban legismertebb a Borszéki fürdö, mely áldot savanyu viz forrásaitol kapta el nevezését [Szárhegy Cs; EHA].

Szk: *dicséretet* ~. *1804:* a Németböl igen jol exponáltam, jol resolvaltam, ditséretet kaptam [Dés; KMN 30] ✱ *haladékot* ~. *1834:* ha haladékot nem kap tösként exequaltatom [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez] ✱ *utat* ~. *1786:* a' Communitas egészszen vagy annak valamely membruma a' törvénytelenségre utat kapna 's vetemednék, a' Sérelmesek kik a' törvényt magokis meg tartani másokkalis meg tartatni kévánnyák juxta Legos et Constitutionem [Torockó; TLev. 9/23] ✱ *vmilyen termést* ~. *1805:* Egerbegyen ... Az Alakorjak, és Zabjakbol pedig közép szerü termést kaptanak ... Also-Detrehembe: Öszi ... Zab, Alakor, és Árpabéli Vetéseikböl ezek középszerü termést kaptanak [Torda; TLt 1182 Közig. ir. ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével].

28. elér vmit; a obține ceva; etw. erreichen. *1710 k.:* a vizaknai birákat és a papot ... Firtatták, examinálták, eskették hogy valljanak reám, semmit sem kaptak [BÖn 932].

29. kedvet kap vmihez/vmire; a prinde poftă de ceva; zu etw. Lust bekommen. *1755:* az miolta az szegény Feleségem igen Sullyos Forro hideglelésb(en) volt alig ve-

heték ki, már szegin talám etélreis (!) kapna [Kecset SzD; TKl]. *1823–1830:* Ebbe a füvésztudományba pedig onnan kaptam volt, hogy ... még Bonyhán fejembe verték volt, hogy készüljek az oeconomiára tartozandó dolgokra is [FogE 223].

Szk: *appetitusra ~. 1735:* kelletlen éppen nem jó enni, hanem egy két feléből elég leszen enni egressel, sóskával etc. gyengén savanyitott étkekből gondolom hogy ehetik Excellentiád, mint hogy az savanyutska étkek által hamarébb appetitusra kap az ember [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből] ✱ *életre ~. 1710 k.:* Majd minden betegségemben a hajdúkáposztán kaptam életre [BÖn. 514].

30. kikap; a primi/mînca bătaie; das Seinige abkriegen. *1850:* Jánost bánom hogy el nem jött de kapak én ha haza megyek [Kv; Pk 6].

31. rákap/szokik; a se obişnui cu ceva; sich etw. angewöhnen. *1759:* a' Diszno ... Tyukot, Kakast s egyebet is ... megett, mellyet egykor cokemének midőn egy kakast ett volna meg meg mutatván, ezt felelte, verjétek ki hát a' hogy kapott az affélére [Ludas TA; TKl Gurutza Ignat (30) jb vall.].

32. *~ja magát* fogja magát; a face ceva bruse/pe neaşteptate; plötzlich, auf einmal etw. machen. *1684:* Ha valamely mester ember az céh házánál kapná magát, az céhet ott ha⟨gyná⟩ vagy csak maga gondolatlanul az cé⟨hnek⟩ becstelenségére az korcsomára menne ... s olyan helyen az céhet bestelenitené ... elmarad ... félmesterségen [Dés; DFaz. 12]. *1705:* Windischgrätz felöltözvén ... egyedül is csak kapja magát és ment mindenüvé [WIN I, 631]. *1757:* azzal én kaptam magamot és el mentem ā Keszeg Pál házához [Gálfva KK; Ks 66. 44. 170]. *1771:* kapja magat ki megyen és bé hozzá maga Gyöngyösi a Gunyát [Dés; DLt 321. 31b].

◇ **Szk:** *~ belőle/benne* jut vkinek vmiből, részesül vmiből; a avea parte de ceva; zuteil werden. *XVIII. sz. eleje:* Meg ne szántsd ördög adta s(it) v(enia) baszom a lelkedet mind magad(na)k, mind Urad(na)k, mert Isten Sz.Háromság ugj segéljen, két három ökrödet meg lovōm 's magad is kapsz benne [MNy XXXVIII, 54]. *1809:* Vagyon a' Falunak közönséges osztatlan hellye ... mindenik Colonus kapott belölle egy két vékára valo Nyilatskát [Csicsógyörgyfva SzD; Ks 76/56 Conscr. 83.] ✱ *fühegyre ~* kb. legelőre jut/kerül; a ieşi la păşună; aufs Gras kommen. *1722:* (A sertésnek) valamicsodásnak kéne lenni mikor Tavasz felé fü hegyre kap [Fog.; KJ Miss.] ✱ *hajba ~nak* összeverekednek; a se lua/prinde de păr cu cineva; sich in die Haare fahren/geraten. *1803:* hirtelen hajba kaptanak Pankán Aurámal, én a kortsomarosnéval választottuk el okét [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *a kedvét ~ja vkinek* tetszését elnyeri vkinek; a-i fi pe placul cuiva; js Gefallen gewinnen. *1811:* épitsünk Templomot ... És szenteljük a' Najades[a] Szüzeknek, Igy tám kedvit kapjuk a Driádeseknek[b] [ÁrÉ 185. — [a]A najádok görög vizi nimfák. [b]A drnádok v. drüászok erdei nimfák] ✱ *képzeletet ~* fogalmat alkot vmiről; a-şi forma o idee; sich über etw. einen Begriff machen. *1811:* 'S Hogy képzeletet kapj egész Ménessire Egy Lovát le-irom fülitől farkáig ... nem tartlak függöbe sokáig [ÁrÉ 155] ✱ *lábra ~* **a.** lábra áll; a se pune pe picioare; auf die Beine kommen. *1667:* az jobbágyimnak marhái ugy elestek, hogy magamnak is úgy, a mint kellene, nem szánthatnak ... ha várakoztató leszen[a], mig jobbágyaimnak marhájok lábra kapnak, mindjárt felküldeném [TML IV, 75 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — [a]A borok szállitása]. *1812:* A marháink már ez utan lábra kapnak, az ételek az általlis meg szaporodván, de eddig tsak eheztek nem lévén Sem fü sem fa levél [RLt D. Teleki József lev.]. — **b.** *átv* erőre kap, megerősödik; a se întrema, a prinde puteri; neue Kraft gewinnen. *1710:* Mivel ... Teleki Mihály Istennek büntető ostora volt Erdélyben, ő pedig a magyarországi mótusok alkalmatosságával kapa lábra s onnan hozá be közinkben ezt a hosszas nyomorúságot, szükségesnek itélem ... rövideden lehozni mind Magyarország veszedelmit ... mind Erdély végső romlását [CsH 61. — 1665-re von. feljegyzés] ✱ *lóra ~* lóra szökik/veti magát; a sări pe cal; aufs Pferd springen. *1662:* Gaudi ezt hallván, azonnal lovára kapa, s parancsolá a pattantyúsoknak jó készséggel, kartácsos, feles töltésekkel az ő lövőszerszámaival utána lenni [SKr 450]. *1716:* Lovakra kapván ... Nyáros nevű Rétin fejjül az élen mind nyargodoznak [Karácsonfva MT; Told. 76] ✱ *marhára ~* megvagyonosodik; a prinde cheag; sich bereichern. *1668:* ők osztan él ménténék ... Béréndrě hogy osztan anyra nőttének ott szolgalgattanak szillel, annyra hogh marhara kaptanak [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXIII. 4] ✱ *más útra ~* másfelé/más úton indul/tér el; a lua în altă direcţie; in eine andere Richtung gehen, sich anderswohin begeben. *1742:* kezdé Dan Dsurdsat szidni káramolni, mondván ... most mindjárt meg mutatom hogj ki vagjak én, meljet Dsurds látván más utra kap [Bulzest H; Ks 111 Vegyes ir.] ✱ *nem ~ rajta* kb. nem törődik vele, ügyet sem vet rá; a nu-i păsa de cineva; jn etw. keiner Beachtung würdigen. *1678:* adgya meg hát az hitetlen fi az én penzemet az kivel ados, menyen ördögbe pokolba, én továb rajta nem kapok, czak pénzemet tegye le [Kisgörgény MT; Ks]. *1697:* Had vegyék jo valaszt Ngdtul Vajda Janos irant ... egyebert nem kapok rajta csak az szölőben valo ekeczeleséért [Apáti SzD; WLt Miss] ✱ *pofon ~* pofon csap/üt, pofon vág; a trage cîrpi o palmă; ohrfeigen. *1798:* Exp(onnen)s ... a Görbe hatut ki ... az Ablak mellett állott jámborul, Pofon kapta szidalmazván s huntzfutozván [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] ✱ *az út vmerre ~* kb. az út vmerre fog/fordul; drumul o ia/coteşte într-o anumită direcţie; der Weg führt irgendwohin. *1769:* az ... által járon az ut által menvén ... az Apahida felöll levő Vermes nevezetű ... Hegy oldalánal éppen a tőviben kapott ... azutánis ... az ut ... a' nevezett Hegy oldal allyában kapván azon oldal alatt ment elé, senki által nem háborittatván [Apahida K; JHb XLII/24] ✱ *vérszemre ~* vérszemet kap; a deveni îndrăzneţ, a prinde curaj; übermütig werden. *1775:* a volt oka, hogy a lengyel király, Poniatoczki, összeszűrvén a muszka cérnéval a levet, a király vérszemre kapván, nagy hadat gyűjtött [RettE 356] ✱ *a víz vhova ~* a viz befolyik/kap vhova; apa pătrunde/curge undeva (înăuntru); das Wasser fließt irgendwohin hinein. *1806:* ő nagyságais ... a' Kükűllő régi fojonya árkán keresztűl kollát kertett tsináltatott, s föld töltéssel azon alol meg töltette, hogy a viz áradások idejénis azon régi árkában ne kapjon [Erdősztgyörgy MT; WH].

◇ **Szk:** *bolondságában nem ~ a falra* nem megy bolondul fejével a falnak; nu merge prosteşte cu capul de pereţi; einer geht nicht mit dem Kopf närrisch gegen die Wand. *1677:* Kegyelmedet azért kérem, velem tovább

mint gyermekkel ne bánjék, úgy is emez-amaz biztatásokkal ne próbálgasson, mert hidgye el, bolondságomban én sem kapok az falra [TML VII, 519 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

Ha. *1767:* kapat [Abosfva KK; Ks 4 St. Bartos (24) jb vall.]. *1807:* kapatt [K; KLev.]. *1809:* kapatt [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1818:* kapatt [Ákosfva MT; MRLt].

kapa 1. sapă; Hacke, Haue. *1568:* en az leannak attam vala egy kapara oth penzt, es az kapat soha meg nem valta hanem vgyan oth marat, es en el adam [Kv; TJk III/1. 199 St.Kys vall.]. *1572:* Lattok wgjmond, az Eozwe zaydulast Mykoron Assoth kapath kernenek, hogj hatarth wessenek [Jákótelke K; KP. Wynche Symon jb vall.]. *1588:* az mint az teorweny talalta akkeppen sok Jambor eleot kezembe twzet eowembe zekerczet, hatomra kapath wowen meg kereoltem az en eoreoksegemet [Zsákfva Sz; WLt]. *1600:* Nadoltattam eott kapat megh Thoroczkaj Acellal, attam teolle az Ciga(n)nak d 40 [Kv; Szám. 9/XII. 67 Ígyarto Simon isp. m. kezével]. *1618:* Egj hitua(n) kappa tt. f. — d. 05 [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével]. *1736:* Eltető Ferencz Uram énnekem azt felelé, hogy mongyam meg Ács Györgynek, hogy azt a kapāt a kivel azt a Szölöt akarja kapálni Ács György akasza fel az hijjuba hadd rosdā sodgyék ott, mert ot nem kapál [Szentegyed SzD; Wass-Lt Pop Gligor (60) jb vall.].

Szn. *1568:* Michael Kappa [Kv; TJk III/1. 239]. *1570:* Kapa Antal. Kapa Myhal [Kv; TJk III/2. 48, 182]. *1643:* Antonius Kapa[a] [Kv; KvTOkl. II, 315. — [a]A »jurati cives« közt]. *1698:* Kolosvári Kapa György Szűr csapo [Dés; DLt 267a].

Szk: *ágas ~. 1587:* Chinaltattam 2 ágasz kapát p(ro) d. 20 [Kv; Szám. 3/XXVI. 65 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1601:* 1 Aghas kapa 1 eoregh galho chakany [Kv; AggmLt A. 41] ✱ *gyökérásó ~. 1693:* Boriczanak ... Egy gyökér Aso kapa [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1794:* Gyökér áso kapa hét [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1812:* gyükér áso kapaval kezdette asagatni[a] [Nyárádsztlászló MT; Sár. — [a]A földet] ✱ *gyökérvágó ~. 1589:* Egy Gywker vago kappa [Kv; KvLt Vegyes I/2. 69]. *1652:* vagyon gyüker vago kapa N. 94 [Görgény MT; Törzs]. *1687:* Gyükér vago kapa nro 2 [Veresmart TA; Berz. 11. 87/I]. *1800:* tsináltattunk egy Gyükér vágó kapát, az árra 9. Susták | Palffi István Rectificatornak adatt gyökér vago kapa [Torockó; TLev. 5] ✱ *homokvágó ~. 1677:* Egy magyarországi homok vágó kapa [Kv; RDL I. 155b] ✱ *horgas ~. 1759/1779:* Horgas kapa [Pusztakamarás K; Mk] ✱ *irtó ~. 1650:* Jrto kapa njelesteöl nro. 80 [Fog.; UF II, 102]. *1780:* Irto Kapa 1 Sima kapa 1 [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.] ✱ *kétágú ~. 1589:* Ket ágw Kapat vóttem f. — d. 20 [Kv; Szám. 4/XI. 44] ✱ *kövágó ~. 1674:* Az keo vágo kapának megh acélozásától fizettünk f — d 20 [Kv; SzCLev.] ✱ *lapos ~. 1650:* Kozonseges avagy lapos kapa njelesteöl nro. 250 [Fog.; UF II, 102]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vagyon ezen kapu között ... Lapos Kapa Nro 3 Fa nyeles áso Nro 3 [Vh; VhU 502, 508–9]. *1881:* Kereszturi hozatam ... egy lapos kapat 3 xr [Etéd U; NkF] ✱ *magyarországi ~ → homokvágó ~* ✱ *mészkeverő ~. 1826:* mészkeverő kapa [Körösfő K; RAk 137] ✱ *mecenzájferi ~* mecenzéli kapa. *1842:* Ket mettzenzájferi[a] kapa nyelestől [Csekelaka AF; KCsl 3. — [a]Mecenzéfnek (Abaúj-Torna m.) e tájt országos jelentőségű kézműipara volt] ✱ *sima ~. 1780:* Irto Kapa 1 Sima kapa 1 [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.] ✱ *szecskavágó ~. 1796:* Egy Szatska Vágo kapa [A.preszáka AF; MkG Conscr.]. ✱ *szőlőkapáló ~. 1758:* Szőlő kapálo hitván öszve romladozott kapa 3 [Déva; Ks 76. IX. 8] ✱ *torockói ~. 1587:* veottem egj Toroczkaj kapatt p(ro) d. 20. [Kv; Szám. 3/XXVI. 65]. *1590:* Az fúndamentu(m) Assassara vettünk 4 torozkaj kapat ... f. 1 d. [Kv; i.h. 4/XIV. 9] ✱ *tővágó ~. 1629:* Kapa, Twuago kapa [Kv; RDL I. 146]. *1659:* Egy Teö vago kapa, egy rosz kappaual edgiut er f. — /50 [Kv; i.h. 143]. *1726:* Egj tőö Vágo kapa [Kv; Pk 6] ✱ *veremvágó ~. 1679:* Verem vágó kapa nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 78].

2. *vhány ~ra való* vhány kapanapszámnyi; care poate fi prăşită/lucrată de un anumit număr de prăşitori; von einigen Taglöhnerarbeiten mit Hacke. *1722:* Vagjon az Borpatak nevű hellyben egj hold szölö 25 kapára valo [Gyf; Born. XXIXa 8 Bornemisza János conscr. 21].

kápa 1. nyeregkápa; ciochină; Sattelknopf. *1688:* Az edgyik nyérges Ladaban volt egy régj karmány nyeregh véres barsonyal és az elsö s hatolso kapaja ezüstel boritot ... egy Török nyerégh csák pusztán, szederjes posztoval boritot az kapaja Szkofiommal várott [Beszt.; Ks Misc. 27]. *1736:* az tanács urak az várnak belsö piaczára mentenek, az kik penig tanács urak nem voltanak, az vár kapuja előtt szállott le lovárol; akkor az lovász kápával beterítette az nyerget [MetTr 362–3].

2. ágyú-alkatrész; parte a tunnului; Kanonenbestandteil. *1681:* Vagyon ezen Bástyán Réz Taraczk Nro 5 vas Taraczk Nro 1 Elsö 2 fontos Réz Taraczk ágiaval, Kerekeivel kápajaval jo [Vh; VhU 364–5]. *1805:* Egy pár arannyal incrustalt Olaszcsöjű, elefánt-csont ágyu, igen szép faragott sisakos fö Kapával [Mv; TGsz 52].

3. pisztoly-alkatrész; parte a pistolului; Pistolenbestandteil. *1788:* Egy pár Lipsiai rezes Pistoly vas szegekkel, a' kápája meg verve [Mv; TSb 47]. *1805:* Egy pár 'Sebbe való igen szép Ánglus mordály. Londonba csinálták, ezüstös horgas kápával [Mv; TGsz].

4. csuklya, kámzsa; glugă; Kapuze. *1584:* Lakatos Balint Nem tuggya mi keppen lakot az hazba Giarfas pap ... Barat kapaba temették el, kinek teób vagion 60 eztendeyenel [Kv; TJk IV/1. 328]. *1771:* Pénteken csak bé jö a házomba két idegen barát ... kérdém mi volna kivánságok, felele a nagyobbik: égy pár tojás, én két tojást adok néki, melyet bé eresztvén a kapájáb(a) (: az hova soha az igaz Barát nem rak tojást :) megfordulának, és ki menének az ajton [Dés; DLt 321. 31b–2a Georgius Hánez (56) vall.].

Szk: *tafota ~. 1789:* vettem kezemhez Egy fekete téli tafota kápát, före valot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt.].

kapaalja vhány kapás-napszámnyi; care poate fi prăşită/lucrată de un anumit număr de prăşitori; von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit Hacke. *1732:* A' Majorság szölö vagjon edgj napi 40 kapa allya [Erdőszengyel MT; Told. 11/67]. *1816:* Colonicalis Szölöje[a] A' Nagy Hegyen egy Pászma az Uraság majorság szölöje, és Pokola Miklos szomszédságai köztt, egy kapaalya, közep termés idején ád belölle 1. veder Dézmát [Varsolc

Sz; Born. XXIX. 24/20. — [a]Értsd: van a jb-nak]. *1836:* Egy darab szép szőllő egész Tábla ... mint egy 60. kapa-allya [Lackod KK; Ks 78. 21 Conscr. 23–4].

A földmértékelő fogalom történetére nézve l. Bogdán, MMért. 193 kk.

kapacinos '?' *1627:* Egj lora valo, ezwsteos aran(n)ias szerszam kapaczinos. Mas lora valo aran(n)ias, ezwsteos szerszam kapaczinos szugelóie teorkeses. Harmadik lora valo keskin (!) aranias ezusteos szerzam kapaczinnostol [Bodola Hsz; BLt Béldi Kelemen lelt.].

Nagy valószínűséggel a n. *Kappzaum* 'orrfék, kötőfék' elalaktalanodott változata; jel-e tehát 'orrkötőfékes; cu botar/botelniţă; mit Kappzaum'. — Vö. a *kapucán* cimszóval.

kapacitál a capacita/convinge; überreden. *1794:* A' kertészt capatitalni akartam a' bora felől [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1806:* Gyujto Sándor ur ide bé érkezett, és én vélle ... legottan a' Buza mezei dolgot igazitásba kivántam venni és szerencsésen ugy capácitáltamis, a'mint illett [Ks 94 Thuroczy Károly lev.]. *1815:* én elöre tudtam ... hogy kudartzat nyerendünk, de nem volt annyi erőm hogy a' Tkts Soo Tisztséget az iránt Capacitállyam [SLt évr.].

kapacitáltathatik kb. ösztönöztethetik, serkentethetik; a putea fi capacitat/convins; angeeifert werden können. *1717:* Hogy annál is jobban az Iffiuság a Tanuláshoz édessedgyek, s Capacitaltatthassék ... rendeltünk az itt való Accessisták Intertentiojokra ex Impositione estraordinaria Tritici Cubulos 50 Avenae 75 Foeni Currus 50 ... a designált naturálékat adassa ki [Ks 83 a gub. Nsz-ből].

kapacitás 1. kiterjedés, nagyság; întindere, mărime; Ausbreitung, Größe. *1777:* vagyon egy Dalnoki Vadalmássa nevezetű jo nagy darab Terrenum ... a' melynek capacitassa mekkorasága iránt bizonyos nem vagyok [Dés; Ks 79. 29. 234]. *1782:* A menyi számu földek, kaszálo helyek voltak mindenik forduloban, azokat mind describáltam capacitassaival edgyütt [Arany H; JHb XXXI/53. 82].

2. termőképesség; fertilitate; Fruchtbarkeit. *1700:* Az Egyhaz es Ispitaly földek(ne)k situssát, quantitassat, capacitassát ... elerkezven a vetesnek drágalatos napjai szorgalmatossa(n) investigalni kell [Dés; Jk 310b]. *1758/1785:* Az Hoszszu földnek Süllye felől valo része ... ezeknek Capacitassa exurgit cu(m) cubul. 32 [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 277].

3. űrtartalom; capacitate, volum; Rauminhalt. *1797:* a mint mi magunk az Hordok(na)k capacitássokat hozzá vetve el intézhettük ... tészen az kőzőnséges Borok(na)k S(um)m(a)ja Ezer háromszáz nyolcvan égy veder [M.igen AF; i.h. IV/777. 24].

4. képesség; capacitate, aptitudine; Fähigkeit | tehetség; talent; Begabtheit. *1710:* Én históriát írni nem akarok, mert ha akarnék is, ahoz való capacitásom nincsen, bizom másokra [CsH 50]. *1771:* A szegény Egri János is megholt Hidalmáson[a] ... Temetéseken, lakodalmakban gazdaságot sokszor viselt, melyre capacitása volt [RettE 255–7. — [a]K].

kapacitású 1. vmilyen kiterjedésű; de întinderea/mărimea; von ... Ausdehnung. *1778:* a' Viz Mlgs Gróf Wass Samuel Vrfi Malmajáig (!) fel tojulván, Mlgs Gróf Wass Ádám ur(na)k hol? hány ? és mekkora Capacitasu földeit lepte el a Viz [Mezőméhes TA; WassLt vk]. *1793/1794:* Benedek Ferentzné Mogyoross Susánna p(rae)tendájla, hogy mivel a régi osztályba a Condividens Attyafiaival egyenlő capacitásu Nyil adatott Bagoban, és Aszszony népén most pedig a' Kőz földek fel osztásával Bagoban a condividens Attyafiainak Nyilja nevekedik, tehát ezen nevekedésből p(ro)portioja meg itéltessék [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 8b].

2. vmilyen termőképességű; cu o fertilitate; von ... Fruchtbarkeit. *1751:* a Dombok kőzött egynehány darabotska igen kevés Capacitású [Koronka MT; EHA]. *1756:* A ... Nemes Szánto Földek ... mekkorák, vagy menyé Capacitássuak [H; JHb LXX/2. 6 vk]. *1773:* a' Berek előtt valo lábban egy Láb buza föld circiter 25 kőből vetés kapacitásu [Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 9]. *1801:* adtam kaszálókat ... de mint hogy ezek tőbbetske capacitásuak, tehát erre nézve még adott Buza János nekem ... hat magyar forintokat [DLev. 1. VII. A. 2]. *1810:* Mindenik Ülésházhely után ... hány kőből vagy véka capacitásu szántó és ... kaszálo Helyek vagynak? [Dob.; Ks 76 Conscr. 12].

3. vmilyen hozamú; cu un randament; von ... Ertrag. *1768:* (A kaszáló) kisseb Capatitasu hogj az ingovántol nem lehet mindenüt kaszálni [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag].

4. vmilyen befogadó képességű; de o capacitate ...; von ... Aufnahmefähigkeit. *1750:* Vagyon ... a falunak felső végiben fenn egy nagy hegyen egy tisztességes kőtemplom, a régi gyülekezethez képest jó nagy kapacitású [Sárpatak MT; ETA 107. 21].

5. vmilyen képességű, cu un anumit talent; von irgendeiner Begabtheit. *1775:* Rhédei Farkas ... édesatyja volt Rhédei József, jó capacitású, de hirtelen haragú és durvácska ember [RettE 352].

6. *vhány szekér* ~ vhány szekérre való, vhány szekérnyi; de cîteva căruţe; von einigen Fuhrwerken. *1756:* Ezen Széna rét ... két szekérné Capacitássu [Tirnava H; JHb LXX/2. 65 vk]. *1762:* Az Gerendből vettünk ... egy kalangya Szénát, hat Szekér Capacitasut [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

kapácska sapă mică; kleine Hacke. *1791:* Egy kerti két águ kiss kapácska [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grék Mihucz kereskedő hagy.]. *1817:* Egy viseltes Áso, és Négj Kapa, Két Kapatska [Mv; MvLev.].

kápafa vmilyen hídgerenda; un fel de grindă pentru poduri; irgendein Brückenbalken. *1851:* A' hidhoz ... Szovátán vagyon még hat darab hét őlős gerenda eltörve, melyek kápa fáknak használtathatnak [Erdőszt-György MT; TSb 34].

kapafog metszőfog; dinte incisiv; Schneidezahn. *1852:* Titi a' ket első nagy kapafogával már harap széltébe [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

kapafok muchie de sapă; Hackenrücken. *1825:* Szöts János pedig maga ditsekedet aval nékem, hogy Molnár Sigára jol reá mostam a' kapa fokkal [Szentgerice MT; CsS].

kápájú 1. cu o anumită ciochină; mit Sattelknopf. *1681:* Török, avagy Muratt nyergek ... Ezüstel aranyosan megh boritott kápaju. Veres bársonyos szkofiummal varott regi nyereg [UtI]. *1840:* egy el hasadt kápáju nyereg [HSzj *kápa* al.].

Szk: *hegyes ~ nyereg. 1671:* itt ... mind amaz kutya hegyes kápáju nyerget csinálják [TML V, 430 Rédei Ferencz Teleki Mihályhoz Drinápolyból] ∗ *török ~ nyereg. 1744:* Edgy régi szú ette Török kápaju Nyereg [Szentdemeter U; LLt 67].

2. vmilyen fegyveralkatrészes; cu o anumită piesă de armă; mit irgendeinem Gewehrbestandteil. *1805:* Pistolyok ... 9. Egy pár Lüttichi, ezüst készületű horgas kápáju General Laudoné volt | Egy pár Franczia virágos csójű ezüst készületű, kerek kápáju ... Egy pár rezes kerek kápáju és Szerszámu Frantzia vont juku pistoly [Mv; TGsz 52].

Szk: *rezes ~. 1753:* Rezes Kapaju Flinta N. 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1754:* Egy pár rezes kápáju kisded kis Mordajotska [Nsz; i.h. 19]. *1761:* Két Rezes Kapaju, kova s vészö nélkül való vadász Flinták [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6]. *1802:* Egy pár rezes kápáju pistoly [Ne; DobLev. IV/7b].

kapál 1. a săpa prăşi; hacken. *1570:* Brassay Ambrws Ewtet az kertbe vytte kapalny [Kv; TJk III/2. 50]. *1609:* Jde münkeöt sokszor kerettek kapalni [Kozmás Cs; BLt 3 Feyer Janos Koszmasy (26) lib. vall.]. *1631:* monda Nagi ferencz Lengiel Miklosne Azzoniomnak, hogi meniel utalatos oczma(n) ondok aszonjalat ördeögbe a nagi fogaddal kapalni az szeöleömben [Mv; MvLt 290. 260a]. *1752:* Várczán Páskuj ... Láttam hogj szegény eö is mint más szegény ember dólgozgatot, málét kapált kaszált [Bikácza Sz; BfR Szász Gábor (56) jb vall.]. *1850:* az Isö évben már csak is egyszer kapálták vagy is inkább turták fel a szőlőmet [Ne: DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint a városi tanácshoz].

Szk: *dohány ~ni. 1771:* a Botskor István Ur kertiben dohán kapalni is hogy el ment a Fükötösné Léánya oda is el hivatta a Léán a Katonát [Dés; DLt 321. 30b–1a Anna Birtalan rel. vid. nob. Danielis Borosnyai (48) vall.] ∗ *kert ~ni. 1687:* Soha az elött Rabokot szőlő művelni, kertek kapálni, ki nem vittek, hanem Tavalytúl fogva Udvarbiró V(ram) kezdette el [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50) a csehi lovas sereg zászlótartójának vall.] ∗ *kukuruza ~ni. 1782:* ritkán esett meg az is ... hogj hetességre kukuruza kapálni, vagj szedni, vagy széna tsinálni kimentenek az aprobb tselédek [Torockó; Thor. XX/5] ∗ *törökbuza ~ni. 1756:* Lenardot ... el hajtotta ... Török buza kapalni [Told. 16/42]. *1782 k.:* Szölö szedni ... Karo hegyezni 3 Nap ... Karo vágni 3 Nap ... Törökb(uza) Kapálni 3 Nap ... Törökbuza Szedni ... 2 Nap [Ne: DobLev. II/567. 1b] ∗ *(minél) fölendebben ~* mentől inkább a föld színén felszínesebben végzi a kapálást. *1847:* a Szászok' kapája pedig nagyon kicsi, s robotban minél föllendebben kapálni különben is szokások [KCsl 13].

Sz. *1644:* ragada Czizar Andrasne az kést Monda hogy Meny el hires kurua Mert beled vereo(m) az kest En megh zolta(m), hogj tegie el az kest, mert az Eördeogh sem zant sem kapal [Mv; MvLt 291. 430a].

2. *1603:* Buzas Pal nagi galambfalwi ... eszt wallia, Enekem monda Kaniadi Janos hogi Jo wolna be haitanunk az mihalj ferencz menesit mert harmad napia hogy az Gaspar Balint buza wetesen kapalnak [UszT 17/40]. *1736:* (A temetésen) az szin mellé vittenek aranyas, ezüst, köves, szerszámos, boncsokos, tollas, bőrökkel ... czafrangokkal felöltöztetett uri paripákot ... azok ott kapáltak s visitottak [MetTr 407].

kapa-lapitó lakatos-szerszám; uncaltă de lăcătuş; Schlosserwerkzeug. *1741:* Egy kapa lapitö [Kv; TL lak.-szerszámok közt].

kapálás 1. praşilă, prăşit; Hacken. *1589:* Az Zeoleonek Masodik kapalasa 19 Juny kezdettem a Masodik kapaltatasat (igy!) Eodem die voltanak 5 attam nekik f. — d. 60 [Kv; Szám. 4/XI. 27–38]. *1600:* Szelök miueltesere Valo keoltsegh ... Az haitasra ment f 2 d 47 Kapalasra ment f 4 d 20 [Kv; i.h. 9/IX. 53]. *1683 k.:* Wagyon az Parochiahoz egy Szöllö Mellynek ki nyitasaval metczesevel ... egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak [Sámson Sz; SzVJk 166]. *1694:* Majorság-Szőlő vagjon itt egjgj ... melj(ne)k eddig való mind(en) műve, karozása, hajtása, kapálása, meg-adatott [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1728:* Aranyas Mál nevü Sz(ö)lö He'gyben lévö szöleit, elsöben ... megkarozzak, ki hajtják, meg kapállják ... másodban ki kapállják lágy szemreis harmadik kapálását meg adgyák [Torda; JHb Jósika Mózes ir.]. *1786:* a jövö héten leg inkább a szöllö kapállásán leszünk rajta [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1851:* a' Törökbuza földeimet ha az idö segit mind meg szántatom, a kapálást ... részébe adom [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut.].

Szk: *lágy szemre való ~. 1809:* Hátra vagyon még a Szölönek a Canicula el telése után István Király nap[a] tájékán a Lágy szemre valo Kapállás [Szság; KS. — [a]Aug. 20.].

2. kapáló/kapás napszám; zi de lucru la prăşit; Taglohn mit Hacke. *1677:* Látván az szegény jobbágyok-(na)k ügye fogyot, alapattyakat, Szegénységeket, kölczön osztattam ki nékik ... buzat Cub sax no 7. Jobbágy Szeren kivül minden veka buzára egy egy napi kapálást, vagy aratást igirtek [UtI].

3. a kapálás ideje/időszaka; vremea/timpul săpatului; Zeit der Hackarbeit. *1771:* Imbrefi szöts Ferentz ... a legközelebb mult Tavaszszal elsö kapálláskor mult Esztendeje a Béla Hegyin meg támadván akkori Timár Kis Istvánt ő klme Inassát szörnyen forgolodot szekérczével körüllette [Dés; DLt 321. 26b–7a Daniel Tot (45) ns vall.]. *1790:* Törökbuzát a' hó harmatis érte Isö kapálláskor [Sztrezakeresesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsethez].

4. vhány kapás-napszámnyi (szőlő); (vie) care poate fi prăşită într-un anumit număr de zile; (Weingarten) von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. *1647:* Vagion egy io darab Szeoleois Szaz Ember kapalasa beoűeon [Teremiújfalu KK; BK 48/16].

5. *1760:* (A) Sessiot egyenlö két részekre mérték bizonyos jegyekkel, ugymint: fára vágott keresztekkel, és kapálásokkalis meg határozták, métázták [Runk TA; Ks 83 Vall. 7].

kapálási szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *munka* kapáló munka, kapálás; munca prăşitu-

lui; Hackarbeit. *1848:* tartozok lesznek ... kalákába két napot aratási vagy kapálási munkában dolgozni[a] [Km; KmULev. 3. — [a]A kölcsönzött összeg kamatja fejében].

kapálatlan I. *mn* neprăşit, nesăpat; ungehackt. *1740:* a sok essö mián Semmit nem ugarolhattunk mért a föld eppen el áradot, a malé mind kapálatlan [Noszoly SzD; ApLt Bak András Apor Péternéhez]. *1801:* én Tantsra[a] még érkezvén majd, meg halék csudámb(an) hogy az szőllő Levelezetlen, az Tőrőkbuza kapálatlan [F.zsuk K; SLt Margitai János P. Horváth Ferenchez. — [a]K]. *1832:* az aratásrol nemis gondolkottunk, de nagy része ellenben a teres máléknak elöszöris kapálatlan [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.].

II. *hsz* (meg)kapálatlanul; neprăşit, nesăpat; ungehackt. *1700 k.:* azon ... szölött itt marus székben havattön ... nehai Györgj János edgy kevessé imigj amugj, félig meddig művelte ... hol kapálatlan, hol leveledzetlen maradott [LLt 65/7]. *1793:* bezzeg a ked epitett szöllője Buzdan[a] Sirattya kedet, gyamlálatlan, kapálatlan [Drassó AF; LLt gr. Lázár János lev. — [a]AF].

kapálatú vhány kapásnapszám nagyságú; de o suprafaţă care poate fi prăşită într-un anumit număr de zile; in Größe von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. *1719:* Vagjon a' czahoban egj szőlő mint egy hat ember kapálatu [Szentgerice MT; MMatr. 121]. *1736:* van egy kis Szölős és Gyümöltsös Kert ... vagyon benne öt ember kapalatyu szőlő [Várhegy MT; CU III/1. 114].

kapálgat *gyak* a prăşi în repetate rînduri; wiederholt hacken. *1637:* a kertemb(en) kapálgatok vala [Noszoly SzD; WassLt Teötöri Janos (60) jb vall.]. *XVIII. sz. v.:* A Rosmarint tőve körül ne enged meg keményedni a földet; azért gyakran ... kapálgasd [Ks Kerti Oeconomia]. *1844:* A' Szöllöt harmadikszor is kapálgotjuk hol burjánosabb [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P.Horváth Ferenchez].

kapálhat a putea prăşi; hacken können. *1771:* majd minden nap esett az eső, úgyhogy se ugarat nem szánthatunk, se törökbúzát nem kapálhatunk [RettE 252]. *1772:* Ez az idő nagy romlására vagyon a gabonáknak ... a törökbúza gazban hever, nem kapálhatják [i.h. 277].

kapáló 1. kapálás; praşilă, prăşit; Hacken. *1768:* kéttzer el vitte volt magával kapaloban [Martonos Hsz; HSzjP]. *1807:* erővel el vitte a Menyetskét Kapálóban [K; KLev.]. *1820:* Gan Juonnéis ... nállom masokkal edgyütt kápálóba levén a' Bárónérol ki abba az idő tájba viselös vala ... azt mondá a' Bárotol viselős biz ő [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pállfi Ferentz (29) hites assz. vall.].

2. vhány kapásnapszámra való; care poate fi prăşit într-un anumit număr de zile; gut für einige Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. *1683 k.:* Wagyon egy darab Szöllő hat ember kapallo [M.valkó Sz; SzVJk 43]. *1694:* vagjon ... Nagj Majorság Szőlő ... circ(iter) husz ember kapálo egj hétig | nagy darab, circ(iter) 40 ember kapalo heljen, termeketlen köves [Borberek AF; BfR]. *1715:* Az négj ember kapállo Szöllötskének is edgj felöl Szomszedgja Gyermán Sztojka [Farkastelke AF; JHb XXVII/33]. *1791:* Vagynak-é Allodialis ép vagy Puszta Szőlő hellyek ? ... hány Ember kapállok és középszer terméskor hány Vedret teremhetök ? [BSz; Ks 74/56 vk].

kapálódik kapálódzik, rúgkapál; a da din mîini şi din picioare; trampeln, strampeln. *1605:* Tudom azt hogj valamy paztorok Jeowenek az falura, mondak hogy valamy vagyon it kwn de ... chyak kapalodik, Jutank oda Josa Istwannal ... hat ot fekzyk s chyak kapalodik tetova [UszT 19/89].

kapáló-eke ekekapa; prăşitoare; Keilhacke. *1833:* Az Udvar ház hijján ... Egy kapálo eke lapos vas nélkül [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.]. *1838:* A' Gabonás melletti Kamrában 4 málévető kas és 2 kapálo eke [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kapálójú vhány kapás-napszám nagyságú; de mărimea ce poate fi prăşit într-un anumit număr de zile; in Größe von einigen Tag(e)löhnerarbeiten mit der Hacke. *1710:* edgy kis Szőlőcske két ember kapáloju [Borsa K; ApLt B. V].

kapáló-kaláka kb. közösségi kapáló-segítség; clacă la prăşit; gemeinschaftliche Hilfe in der Hackarbeit. *1794:* Mikle György is ilyen Tőrőkbuzabéli kapálo kalákát tsinálván eö is maga Pálinkájat adta [Vályebrád H; Ks 81 Opra Ignát (55) vall.].

kapálózik kapálódzik, rúgkapál; a da din mîini şi din picioare; trampeln, strampeln. *1636:* az ember mindjárt világra való születése után kezeinek lábainak egyenesen való neveltetésekért, az böltsöben valo le kötöztetését neheztelvén, és azon való békételenkedésböl siránkozván, rugodozván, kapálozván, az Dajkának ének szóval való rengetésével kérlelődik meg, és tzendesedik el [ÖGr 7].

kapált prăşit; gehackt. *1781:* (A szőlőt) most egész jo kapált szöllőnek találtuk | a szöllönek a' kapáltatása mintegy egyszeri formában kapáltnak találtatott lenni az elébeni oculatiokor [Ne; DobLev. III/559. 1a]. *1811:* A' kapált szölönek annyi mustyát szűrik, Hogy a' szegénységet már könnyebben tűrik [ÁrÉ 203].

kapáltat a pune să prăşească; hacken lassen. *1570:* Kolb Miklos es, fazakas gal ... vallyak, hogy ezt Mongya volt chynek gergelne palochy Janosnak Byzon Jó Erekseget Attham en Kegnek ... chyak kapaltasd Jdeien meg Mert harom Eztendeie hogi my nem kapaltatwk [Kv; TJk III/2. 167]. *1634:* az Uduarbirák jobbáginkat magok munkayaual terhelik, szántatnak, vettetnek, arattatnak, kaszaltatnak, kapaltatnak ... magok számara vellek [UF I, 329 I. Rákóczi György gazd. ut.]. *1690:* Ianos kovaczne az mjt benne kapaltatott böczültük flo. 5 [Km; Ks 11. XLVI. 16]. *1717:* az szőlőt vagyon harom hete hogy meg leveleztettem és most kapaltatom hogy inkab ne gazosodgyék [Gyeke K; Ks 96 Biró János lev.]. *1792:* Bardocz Adám Vram egj néhány dolgossaival kapáltat az Exponens Aszonynak Pök hegybeli szöllöiben [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Clara Váró cons. Laurentii Mohai (28) ns vall.].

kapáltatás faptul de a pune pe cineva să sape; Hakkenlassen. *1589:* Kóuetkezik a' Zölöre ualo kölchegnek zama ... Elseo Zeoleo kapalas 26 Marty kezdettem a' Zeoleonek kapaltatasat voltanak kapasim elseoben 10 eggiknek eggiknek attam d. 12 tt f. 1 d. 20. ... 19 Juny kezdettem a Masodik kapaltatasat Eodem die voltanak 5 attam nekik f. — d. 60 [Kv; Szám. 4/XI. 27–38]. *1694:* Mind ezek penig a' szőlők eddig valo jo müvekb(en) meg vad(na)k: karozasok, hajtások, kapáltatások dolgából [Borberek AF; BfR]. *1746:* (A szőlőnek) kezdettem dolgoztatásához Die 26ta[a]. Végeztem Metszését hajtását ... kapáltatását [M.köblös SzD; RLt Rettegi István, DiarOec. 43. — [a]Április]. *1792:* azon kapáltatás alkalmatosságával ... Bardocz Lajos Úr is ott volt [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Kőmíves István (46) jud. dom. vall.].

kapáltathat a putea să dea (cuiva) pentru prăşit; hakken lassen können. *1817:* még égy Szál Málét Sem kapáltathattam a kenyér nem léte miat [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

kapamunka kapálás; munca prăşitului; Hackarbeit. *1824:* felsö kőmáli egy fertáj szölömnek kapa munkáját végben viszi ezen a nyáran [Kv; Pk 5].

kapandó kapni való; care urmează să fie primit; was zu bekommen ist. *1843:* desperalva voltam már a' tölled kapando fa felöl azért ... Szebenbe mentem 's onnan vettem 3 szekér fenyő Fát [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242].

kapanyél coadă de sapă; Hauenstiel. *1574:* Vuch Istwan kezebe volt az palcha ... Nagiob volt egi kapa Nyelnel [Kv; TJk III/3. 390]. *1590:* Az fundament(um) Assasara vettünk 4 torozkaj kapat ... f. 1 — Ahoz kapa nielet vettunk ... d. 2 [Kv; Szám. 4/XIV. 9]. *1600:* Kapa nielre attam d 7 [Kv; i.h. 9/IX. 53]. *1634:* (A leányzót) Teglas Ferenczyne verte, egy szek labbal, avagy darab kapa nyellel [Mv; MvLt 291. 6b]. *1797:* Egy kasza nyel Dr. 16. Egy kapa nyel Dr 2 [DobLev. IV/775. 1a].

kapar szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vki magának* ~ vki (a rábízottakból) magának gyűjt/kaparint; a sustrage (pentru sine) din bunuri luate în administrare; (von den jm Anvertrauten) sich erhaschen/zusammenkratzen. *1664:* az Sztepán Ferencz levelében látjuk, hogy az székelyhidi udvarbíró igen magának kapar; azért ha az praesidium Székelyhidat feladja, legyen olyan vigyázás az udvarbiróra, el ne vihesse semiét, maga se mehessen másfelé [TML III, 314 a fej. Teleki Mihályhoz].

kapareszelő pilă pentru/de ascuţit sapa; Hackenfeile. *1854:* égy erdölö Fejsze és égy kapa reszelo [Sárd KK; WassLt].

kaparit 1. kaparint, szerezget; a sustrage; erhaschen, zusammenkratzen. *1596:* Az mi az Mezaros Miklos fizeteset nezj, penzel nem fizettem, sem az varos zenaiawal, hanem mideön kert volna teöllem szenat, megh mondam, hogj ha magamnak az Varos zenajaban nem koporitok, masnak sem adok [Kv; Szám. 6/XXIX. 173 Bachi Tamás sp kezével]. *1662:* midön nem oly régen csak az elmúlt időkben traktáltak volna törökökkel a hódolt faluk felöl ... Forgách Ferenc esztergomi érsek ... e törökkel való végezést a hódolt falukról az ország kívül, nagy beggyel magának koporítá [SKr 110]. *1710:* Meghal azalatt János király[a] ... így a magyarországi birodalomnak jobb részét a török magának koporítá, a más része német kézben esik [CsH 66. — [a]1540-ben Szapolyai János].

2. hozzákaparint/foglalgat; a acapara treptat; nach und nach an gliedern. *1779:* ezen föld ... azon ház után jutott volna ... Ha oda jutott ... Loga Tyim Jobbágy is jo tehetségü ember lévén tsak ugy kaparitotta a maga földihez szomszídja lévén? [Fejér m.; DobLev. III/524. 1a vk].

kapás[1] 1. hozzákapás/nyúlás; apucare; anfassen. *1640:* Czizmadia Lőrinc inasa, Horvát Palkó ... fassus est: En majd másfél esztendeje, hogy ott laktam Biró Pálné házánál, de én bizony soha csak egy kapását sem láttam senkinek hozzá [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban!]. *1666:* Laposi Mihály Szeken lako Bardi Mathene Szada (!) Ersebet ellen proponál. 1 hogy hazaszagi egyeszeget nem akart. 2 hogy Szakalaban kapot, 3 ... Replica ... Tagadgya az szákalban valo kapast [SzJk 99].

2. *vétken való* ~ tettenérés; prindere/surprindere în flagrant delict; Ertappen. *1599:* Keomywes Antal ... valja: Az Ablakon keonycokleottem vala kj es vgj zidalmazza vala Korchyolias Istwan az feleseget kurwanak mondwan ... Amy az vetken valo kapasokat nezy arrol azt vallja, hogy zynten az laba keoze terdepelt volt, az azzony leplet az legen eleott fel vetwen [Kv; TJk VI/1. 371].

kapás[2] 1. kapáló napszámos; prăşitor; Hacker, Hauer. *1573:* Anna Azzon Bodog gabrielne, Ismet Anna azzony wicey Janosne ... eggiaránt ezt walliak, hogy ... volt Vicey Janosnenak oth egy kappasa annak Enny vyttek volt azonba hogy le wl Enny az kapas, es tekint Daroczy Janos Maiora fele, s Mond, Mely rut füst Megie(n) fel az Daroczy Maiorabol [Kv; TJk III/3. 191]. *1587:* Az Zeoleonek megh kappallasa. 26 die aprilli voltanak esmeg 29 kapasok fizettem 1 pro 12 d. Tezen f. 3. d. 48 [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Suweges Gáspár isp. m. kezével]. *1603:* az mostany niomorult niawalias zwk wdeoheoz kepest ... az ferfy zeoleo mywesnek kapasnak es homlitonak fizessenek napzamra tizen negy negy penzt [Kv; TanJk I/1. 441]. *1700:* Die 14 Marty A(nn)o 1700 Iste(n) akarattjabol a' dolog tevő tavaszi napok bekőszönvén a' munkasok diurnuma limitaltatott e' szerint: A' karozonak // 12 hajtonak //6. kapasnak // 12 [Dés; Jk 305b]. *1756:* a Termö es Terméketlen szölö Tök találtattak in summa 3210, mellyet ... 30 kapás egj nap ki kapálhat [Branyicska H; JHb LXX/2. 32]. *1760:* egy Darabatska szölö Negy kapás égy nap ki kapálhatya [Körtvélyfája MT; LLt]. *1796:* Szöllöje A Nagy Hegyben ... egy Nap ki kapállya 2 kapás [Pujon SzD; WassLt].

Szn. *1615:* Kapas Mihaly Derzej[a] ky mostan Solyom kón[b] lakyk [Törzs. — [a]M.derzséről (SzD) való. [b]K]. *1741:* Kapas György [Kv; Dica 27b].

Szk: *vhány ~ra való* vhány kapás-napszámosra való. *1803:* Szöllö ... két kapásra valo, közép termésbe ád 5 veder [Elekes AF; DobLev. IV/862. 15b].

2. kb. földosztó városi tized-megbízott; persoană imputernicită cu împărțirea pămîntului din partea unei circumscripții (municipale); Stadt-Zehntel-Beauftrage(r) für Bodenverteilung. *1734:* Az Somkút[a] felé valo Fordulo hatarnak ... a Nemes Házak után járando Város foldej ... felosztására Assessor Atyankfiai eö kglmek közzül denominaltattak Divisoroknak[b] ... Rudasok(na)k Kapásoknak denomináltattanak 1 Tizedből Rudas Vincze György Atyánkfia. 2. Tizedből Kapás Iffju Szöcs Mihaly Atyánkfia.[c] [Dés; Jk 446b. — [a]A várossal tőszomszédos település. [b]Köv. a nevek fels. [c]Folyt. a részl.].

kápás képes vmire, győz (meg)csinálni vmit; a fi capabil de ceva; zu etw. fähig sein. *1826:* meg őregettem és már toáb nem lehetek mivel a strápátziot már nem Győzem és nemis vagyok kápás [Háporton AF; Kath.].

A Szatmártól Háromszékig használatos tájszóra és jel-ére l. MTsz, TSzj. Vö. a *kapax* címszóval.

kapásnyi vhány kapás-napszámosra való; care poate fi prășit într-un anumit număr de zile; einige Tag(e)löhnerarbeiten mit Hacke. *1786:* Borosnyai János ő kegyelme és Felesége ... kénszeríttettek venni költsön ... Bartok Sándor Ur(am) eö kegyelmétől 40 idest Negyven M. Forintokot ... le köték ... eö kegyelmének a M. Igeni Vilagosban négy kapásnyi szöllöit a Püspökség földin [M.igen AF; DobLev. III/609. 1].

kápa-sróf lőfegyver-alkatrész; parte a unei arme de foc; Schußwaffenbestandteil. *1808:* A' Nagyobbik golyobisos Stutzb(a) uj Far Sutu Rfr. 3 ... Egy kápa Sroff — xr. 12 | Egy Pistolyb(a) ... Két uj kápa Sroff xr 24 [Kv; TKhf puskaműves számlából].

kapaszkodik *átv* ? összeszedi az erejét; a-și aduna/strînge forțele; die Kräfte zusammennehmen. *1662:* nem kellene mindenestől csak mireánk támaszkodni, hanem ö[a] is kapaszkodnék valamit [TML II, 354 Lónyai Anna özvegy fejedelemasszony Teleki Mihályhoz. — [a]Az ub].

kapat Sz. *1710:* Titeket is jól ismerlek, mert noha nem nyughattok, mindenkor válogattok az uratokban s azon igyekeztek, hogy hatalmas császár szakállába kapassátok a német királyt[a] [CsH 75–6. — [a]Köprüli fővezír nyil.].

A 'vki ellen ingerel vkit' jel-sel számolhatni. — Vö. *kap 17.*

kapathat megtaláltathat; a putea face să găsească; auffinden lassen können. *1595:* meg eskezzem ... hogy ualamj buza arra hatra vagion ... ha az ó kalendariu(m) zerent valo nagj pentekre megh nem hoznam mynd egj pórig, ezen en hit leuelem tartassa zerent, ualahol kapathat fel akaztasson [M.fráta K; SLt U. 42]. *1662:* ot Kemeny Janosnak semminemü jovait, sem penig masut Beszterczen soholt nem kapathattam [KJ]. *1672:* a somlyai katonák helyébe is, parancsolá vrunk, ha kapathatok, én is mást fogassak [TML VI, 2 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kapatik találtatik; a se găsi; gefunden werden. *1704:* a director ... contendála, hogy in flagranti kapatott etc., azért nem admittaltathatik az apellatio [WIN I, 185]. *1748:* Világos hogj az Incta(na)k Szölösi Anna(na)k kezin kapatott edgj általa el lopatott vég fátyol [Torda; TJkT III. 208].

kapattathatik találtathatik; a putea fi găsit; gefunden werden können. *1677:* Az Erdélyből ki-szököt Jobbágyok akár minémü alkalmatossággal, ha az Erdélyi birodalomban kapattathatnak, minden javokkal edgyüt szabadossan arestáltathassanak [AC 105].

kapavágás 1. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *egy ~sal sem segít* egy kapavágásnyit sem segít; a nu da nici-un fel de ajutor; keinen Hauenhieb helfen. *1710 k.:* Meszet, téglát magam erdőm s emberem szerzette[a]. Senki csak egy kapavágással sem segített [BÖn. 905. — [a]A gyf-i ház számára] ✱ *egy ~t sem lát* a kapálásnak nyomát sem látja/leli; a nu se vedea nici urmă de prășit/săpat; keine Spur des Hackens sehen/finden. *1716:* ezen a födön sohult éddig az hétig égy kapa vágást sem látot sénki a szőlőkbe [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.] ✱ *egy ~t sem tesz* egy kapavágásnyit sem dolgozik; a nu lucra deloc; keinen Hauenhieb arbeiten. *1843:* Bárb Kángyin unokámtól hallottam, hogy ... ó szerénti Szent György-nap után való szombaton több bucsum-pojényi lakosok Varga Katalinnal együtt a Pojána Bogyestyilor Linge Heregus nevű helyre ... kimentek, s ... mondották légyen, hogy ottan az erdővetést meg nem akarják engedni, onnan tüstént eltakaradjanak, egy kapavágást se tegyenek [VKp 79].

2. egy kapavágásnyi mélység; adîncime de o sapă; Tiefe eines Hauenhiebs. *1815:* Ha a' fészek helyén lévö föld dorontsos lenne ... kapával a' dorontsokat szélyel kell roncsolni, 's a' földet egy jo kapavágásig meg puhitani [Kováts Sámuel, Utasitás a' Krumpi termesztésre. H.n. 1815].

kapavásárló persoană care cumpără sapa; Hauenkäufer. *1798:* mivel most teli 'a Hellység idegen Kapa Vásárlokkal, nem lehet tellyeséggel jot találni készen [Torockósztgyörgy; DobLev. III/613].

kapax 1. képes; capabil, în stare de ...; fähig. *1732:* határokis bö eszve is foly ezen határral ugy hogy nem capaxok el élésire [Budorló K; Told. 11/70]. *1737:* Egy Onodi Mihály nevü nemes ember ... functiojában sok exorbitantiakat es kötséget tsinált a Város(na)k annyira hogy most sem capax azon szegény Város belőle ki feselni [Vh; Ks 83]. *1746:* En nekem Fiam lévén capax vagyok azon örökséget egyedűlis tartani, semmi Ortákra szükségem nincsen [H; Ks LXII/20]. *1851:* addíg míg alatson uton és modon ringy rongy Joszágát réjám nem Tojta Férje ... még 3000 ezer (!) frja se lett volna hogy valakinek kölcsönözzen nem hogj ezereket cápáx lett volna adni vásárunk utánnég [NagyLak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint nyil.]. — Vö. a *kápás* címszóval.

2. alkalmas; apt, capabil; geeignet, passend. *1710:* Soha nem akart Erdély találni a maga dolgainak folytatására a maga fiaiból capax személyeket, örökké a magyarországi vertumnusi természetű fiakat admirálta, azokat amplectálta, nevelte, gazdagitotta, úrrá tette [CsH 61. — 1665-re von. feljegyzés]. *1774:* Radak István úr ... A Vetési regimentben kapitány volt sok ideig.

Hazaszállván ... semmi hivatalra fel nem vetődött, noha bizony capax lett volna mind pennája és deáksága, mind eszire nézve [RettE 322]. *1776:* Szekare Mihály ... fél eszü boldogtalan haz tartásra nem Capax, most is bujdosoban vagyon [Bujtur H; Szer.].

kapca 1. obială; Fußlappen/fetzen. *1572:* Istwan vayda fia keretzyk volt hogi be Ereztene Mert megh hal hidegel Mert Mynd Kapcaya Eowe oda Marat keomyes gërgne hazanal [Kv; TJk III/3. 7 Ilona Hegedus Janosne zolgaloia vall.]. *1585:* 20 Januar(ii) Az Akazto Jspanoknak vittw(n)k Aiandekot kett chiszmatt kapczawal egietemben [Kv; Szám. XVI/3. 35]. *1627:* Kalmar Marha ... iutot ... Egy bokor papuczi, kapczaual Egiwt [Kv; RDL I. 132]. *1642:* Egy bokor Solja kapczastol [Koronka MT; Told. 1a II.]. *1674:* Négy bokor paputs, ketteie kapczástul [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1783:* még a' kaptzájátis ki szappanyoztatván Vántza Tisztartónak, Demeternétől bé sem vették mangurlatlan [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.]. *1787:* Kaptzának párnának valo Bágáziáért 54 Dr. [Mv; MvLev.].

Szn. *1602:* Kapczia Mihály szab. [Delne Cs; SzO V. 228] | Kapczia Péter lófő [Várdótfva Cs; i.h. 230]. *1614:* Kapcza Mihaly ppix [Delne Cs; BethU 462]. *1799:* Kapca Joseff [Kv; TCJk I. 6b]. *1845:* a' K. Fejérvári káptalan személyesse Kaptza Joseff [Usz; UszLt XI. 85/6. 36].

Szk: *salaváris ~.* *1732:* Egy pár fejér poszto Salaváris kapcza [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 9] ✱ *sárga ~.* *1665:* Sárgha Kapczaia Tall. 3 [UtI].

Sz: *a ~ megszorult.* *1737:* titkollyák ugyan a Németek, s, mások; de a kapcza még szorult [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.] ✱ *odafel szoros a ~.* *1672:* Az németet, írják sietve felhívnák Bécsben, mert oda fel is szoros volna a kapcza [TML VI. 409 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. rongy; cîrpă; Tuch, Lappen. *XVII. sz. v.:* egy Szürke magas Ló se(m)mi szerszám nincsen rajta lévén csak a Farkán egy veres sinor és az homlokan égy veres Kapza [LLt 19/6]. *1826:* halván a Nagyságod Hajós Malmának pusztulását el mentem szemeimmel körül Néztem ... az also kő bé van Dugatsolva Sok helyt kaptzakkal, hogy a liszt a Bontoba ne huljon [Klic SzD; JHb].

3. '?' *1843:* 800 kaptzát, 100 matskát hordottak a malomhoz az erdőről [Born. F. IIIc Szemerjai Károly számadó kezével].

kapcafolt obială, cîrpă; Fußlappenflicken. **Sz.** *1752:* Egy keves Capitulumat azan emberseges ember(ne)k illenek adni ne gyalazna én ö kglnek kaptza foltja nem volnék [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

kapcás[1] '?' *1736:* a halottat rendszerent materia köntösben nyujtóztatták ki, vagy bőrös kapczás nadrágban vagy csak materia vagy szép gyolcs kapczában [MetTr 401].

kapcás[2] holttetemes, kaptás, kaptatetemes; cu molete/ariciu/pocă (la picior); kötenschüssig (Pferdekrankheit). *1685:* F(o)g(a)r(a)si Fekete Török lo faj, Kapczás ... Gyermek lovak. 1. vercse Szürke, elein jobb lába-Kapczás ... Setét Pej, kapczás a hatullja [UtI]. *1755:* Ludesd(en) fejér kaptzás haszont(alan) roszsz ló 1 [H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.]. *1799:* Egy három esztendős kapczás kancza Csikot ... eladtam [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. *1807:* hátulsó bal lábával pokos, elsö bal lábával pedig Kaptzás ... pej Ló [DLt 391 nyomt. kl]. — A jel-re nézve l. MPászt. 316.

Szk: *~ körmű.* *1768:* Pénzen adtam el égy kapczás körmü ... kancza Csitkot [K; DobLev. II/390. 12a].

kapcáskodik beleköt vmibe; a se agăţa de ceva; a căuta nod în papură; hadern, stänkern. *1880:* A „megeste" szó ne gyötörjön. K. esetleg kapcáskodott ebbe belé. Kapcáskodott volna másba, ha ezt nem találja, mert — úgy látom — keresett szót, amibe belékapcáskodjék [PLev. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kapcáz '?' *1597:* Ifiabik Zigiarto Balint Coloswary ... wallia ... Sarkeozi Janos fel keluen az chiakannyal kezde az Vraim keozeöt zellel ewteogetny ... hanem ... valamikeppen en kapam megh az chiakant az kezebe(n) ... nagi nehezen niomhatok minniaianis le eginehania(n) wgian kapczaznak wala akik raita kapdostanak [Kv; TJk VI/1. 29].

kapcázás holttetemesedés, kaptáskodás; formare de molete; Kötenschüssigkeit. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lonak husos á Köröm hazba, nagy hajlandossagha van á kapczazásra [JHb 17/10 lótartási ut.].

kapcs l. kapocs

kapcsocska copcă mică; Heftelchen, Spängchen. *1585:* Ersebet Sarlay Ambrusne vallia ... Agya es leple haz ezkeoze vala Az Azzonnak es keosseontuye, kapchochkaia, es egy Eowechkeyeis [Kv; TJk IV/1. 428]. *1615:* Mas ket Bokor kapczioczka szokniara valo, nem igen viselt niom G. — p 11 [Kv; RDL I. 96b]. *1635:* adatot volt ... egy bokor kapczioczikat [Kv; i.h. 105]. *1720:* Vagyon Egy Csomoban füzue egy pár Palastra valo kapocz es ket ezüst gombocska, 4 ezüst karikácska, valami kapcsocskák Nro 8 ... Valami elegy belegy pénzecskék [Kv; Pk 6].

Szk: *aprólék apróság ~.* *1611:* Ezwst teö tarto valamj aprolek kapsochkaual ... f. 1 [Kv; RDL I. 88]. *1763:* Három Lántz végire valo Kapots Uagy holmi aprosag kaptsotskák nro 24 [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] ✱ *virágos ~.* *1637/1639:* Egj kis szokniara valo viragos kapcsocsjka njo(m) p. 9. f. 3 d. 50 [Kv; RDL I. 111].

kapcsol 1. csatol, csatlakoztat; a ataşa/anexa; verbinden, anschließen. *1637:* keöreös keörwl az jstallok fakkal vadnak a palankhoz kapcsyolua [Fog.; UF I. 412]. *1676:* az ablaknak rámái vas pántosok, sarkosok vas horgokkalis, lévén az keö mellyekhez kapcsolva [Fog.; UF II. 723]. *1831:* a tulavizi[a] dirib, darab arendaba adatott Földekböl, a Birtokasakkal tégyenek cserét — hogyha ezekböl ki nem telnék, azon esetbe, a Solymostoi Hid mellett, ugyan arendaba adott Földötis vegyék, s kaptsalják a több kicserélendö Földökhez [Dés; DLt 904 mell. — [a]A Tulaviz — a régiségben csak a Szamos balpartján elterülö — város határának a folyóviz túlsó partjára esö része.].

2. *átv* fűz; a lega; knüpfen, verbinden. *1594:* Minthogy eleiteol foghwan az Varos, az orszagh feiedelminek es mellette valo tanach vraknak az vj estendeoknek eleodeden, aiandekokkal zoktak kegielmessegeoket io akarattiokat ez varoshoz kapchiolnj ... Annak okaert vetettenek eo kgmek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk I/1. 228]. *1617:* az emberek minden koron szoktanak magokhoz erdemes Jo Akarokat ... kapchyolni [Meggyesfva MT; BálLt 57]. *1669:* Isten az mi Kegyelmes urunk szivét már újabban Kegyelmedhez gyalulván, mely ő nagysága fejedelmi kegyelmességét ... jobban-jobban magához kapcsolván, az idő és az ő Nagysága elméjének ... Kegyelmedhez való vonásával mindenek napfényre jűnek [TML IV, 557 Teleki Mihály Fleischer Andráshoz].

3. *vkihez ~ja magát* **a.** csatlakozik vkihez; a se ataşa de cineva; sich jm anschließen. *1630:* Bethlen István is, az öregbik Bethlen István fia és az veje is, Zólyomi Dávid Rákóczi Györgyhöz kapcsolták vala magokot az atyjok ellen, minthogy minekelőtte Bethlen Istvánt, az gubernátort fejedelemmé választották volt, már annak előtte hűtöt adtak volt Rákóczi Györgynek [Kv; KvE 160 SB]. — **b.** szövetkezik vkivel; a se asocia/alia; sich verbünden. *1662:* De hogy lengyeleknek s több különböző valláson levőknek hivataljokat megvessük, svékusokhoz kapcsoljuk magunkat ... őkegyelme is tanácslotta [SKr 463–4].

kapcsolás csatolás, kötés; legătură; Bindung. *1761:* a Tserefa Gerendákat ... a felső Contignatioban valo Kapcsolásakra forditották [Mv; Told. 15/53].

kapcsolódik 1. kapcsoltatik; a se lega; angeschlossen/verbunden werden. *1807:* égyik féle a Nyilo kapu Sorkanak, vas kavával tartozkodik, a más ugy mint az Udvár ház felől valo kötel Altal kaptsolodik [Dés; BetLt 6 Gyergyóújfalvi Nagy Ferencz kezével].

2. vkihez csatlakozik; a se ataşa de cineva; sich jm anschließen. *1657:* annyéra nem kezdette irtózni az emberhalált, hogy midőn az házasság által némethez kapcsolódván[a], török császár portájától elszakadott volna, azt dissvadeáló jámbor fő és úri rend hazafiait ... tizenegyig valót tyrannusi kegyetlenséggel öletett meg [KemÖn. 21. — [a]Báthori Zsigmond fej. Mária Kristierna Habsburg-főhercegnőt, II. Ferdinánd húgát 1595-ben vette feleségül].

kapcsolófa vasverő ház/hámor tartozéka; parte a unei forjerii/fierării vechi; Hammerwerk-Zubehör. *1673:* a vas verő hajtó tarajos kerékre tizenhat kapcsoló fák között csinált víz szekrény ereszti le a vizet [Cssz; CsVh 43].

kapcsolt csatolt; anexat, alăturat; bei/angeschlossen, mit etw. verbunden. *1752:* Illye Popa kévánságát accludalt Instantiajabol meltoztatik az Mgs Ur ... meg ismerni ... Recomendalom azert bizodalmason az Mlgs Ur(na)k, azon Processust meltoztassek remittálni, ne kellessek ezen szegény Papnak az Törvénykezeshez kaptsolt, nehezsegeket és költségeket szenvedni szolgalattya neglectussaval [TKl br. Bornemisza Ignác gr. Teleki Ádámhoz Nsz-ből].

kapcsoltatik 1. csatoltatik; a fi legat/prins; gekoppelt werden. *1801:* a Nagy Barana, a mellyhez a mostani Raboknak lábaikon lévő vas Békok kaptsoltatnak [Erdélyi bányakincstári lt. 3268]. *1816:* ezen kapu Zábéi erős cserefa kötésekkel, és felekben vésettett Cserefa gerendákkal Kapcsoltatik (így!) [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1817:* a' Hegyesi Rész is az Udvarhaz kaptsaltatván, a' Harsányok a' Völgyre ki költeztek ottan Nagy írtásokat tevén [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Kimpián Juon (100) vall.].

2. csatlakoztatik; a se alipi; angeschlossen werden. *1657:* (A terület) örökösen Erdélyhez ... kapcsoltatnék [KemÖn. 23].

kapcsos 1. kapocsal záródó; care se închide cu cîrlig; mit Haken/Riegel versehen. *1732:* ezen pinczetok mindenik ép. vas hevederes, kapcsos, és záros, kólcsal nyilik [Kóród KK; Ks 12. I]. *1797:* Szoritto strofos vas abrants kettő, édgyik lántzas másik kapcsas [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21].

2. csatos; cu copcă/copcie; mit Heftel/Spange. *1698:* Edgy rend Nyakravalo gyémántos kapcsos gyöngyem hagyom Kalára Léjányomnak [LLt 102/25].

Szk: ~ *darócú* csatos daróckabátot/zekét viselő. *1747:* hallotta é a Tanu, hogy ... Pap Vanka ... Alpareton esset Sokadalomra masod magaval ment be, magos, szaraz, Sarga bajuszu, czondrás es fejér kapcsos darolczú olá tarsaval [KSz; Ks 27/XVII] ✱ ~ *palást. 1637:* Kis Katanak penigh veott az Annya Egy Gyeongjös partat, és egy kisniczer Palastot ... az gyeongyeös Parta, es az kapcsos palast egyutt teszen f 39 [Kv; RDL I. 24] ✱ ~ *szőrharisnya* csatos gyapjúharisnya/nadrág. *1747:* egy kalauz forma ember is vala véllek, az ki is kapcsos szőr harisnyáb(an) vala [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb].

kapcsosan kapocsal záródón; cu închidere prin cîrlig; mit Haken/Riegel schließend. *1679:* Kapcsoson czinalt fejér láda, eggyik toljo fedeles, masik Sark s heveder nelkul valo fel nyilo fedelű nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 55].

kapdácsol vmit foglalgatni igyekszik, vmin kapdos; a încerca să ocupe ceva treptat; etw. nach und nach zu besetzen streben. *1757:* Én külömb(en) nem hallottam hogy ... a' Lázár Familia azon bükös Erdön kapdácsolt volna [Gyszm; DE 3 St. Kémenes (38) pp vall.].

kapdál vmin kapdos, vmit foglalgatni igyekszik; a încerca să ocupe ceva treptat; etw. nach und nach zu besetzen streben. *1781:* ez előtt valami három esztendővel kezdének itten kapdálni, s hatalmaskodni [Gyszm; DE 3. 7].

Szk: ~ *rajta/vmin. 1689/1782:* Isten ugy segélyen tsudálkozom mit tsinál Nagy János, miért kapdál azon az hellyen | harmad ideje adosságért Makfalvi Dosa Thamas Uram kezde kapdalni rajta[a] [Szentgerice MT; CsS — [a]A földön]. *1745:* addig elé soha Senki sem kapdalt rajta[a] [Nyomát MT; Sár. — [a]A földön]. *1766:* az egész Cserét vagjis vápát a Söröstör Fiak ... el foglalván egdj alkalmatossággal irtogatni kezdettek vala s az Falu Kőrispatak ki ellenzé belőlle, az után nem hallottam hogj

kapdáltak volna rajta [Usz; Pf]. *1837:* Ezen Mátyus nevű Erdőnek nap nyogott felöl valo részet most is ... a Gyalakuti Groff Lázár Urak birják, azzal meg is elégedtek nem kapdáltak sem fa, sem marha legelés aránt hasznain [Szováta MT; KelM].

kapdálhat (el)kapdoshat; a putea pune mîna; (weg)haschen/schnappen können. *1706:* Szantöföld és Széna fü egeszen mennyen ... Palffi Ferencz Uram és Posteritassi birodalmában ... ugy az Házam, es Örökségemis semmi részeiben senki ne kabdálhassan [Tarcsafva U; Pf].

kapdos 1. *átv is* kapkod; a face ceva în grabă; hin und her greifen. *1600:* (A telekfalviak) siwegh wetwe allottak eleöttecnk, hogy megh engedgywk nekik arathassak be buzaiokat, vgy kapdostak egy mas elott, méég wasarnapis arattak [UszT 15/58 Barla Janos Lokodi zabad zekely (60) vall.]. *1632:* az Biro polgariual egg'ut ... mihett be jutanak mindgiart kapdosni kezdek az marhakat ... az ki uolt 37 auag' 40 szamu kódmöni [Mv; MvLt 290. 108a]. *1715:* Minth hogj vezedelmes idö vala ... nagj félelemmel vitethettük véghez az eo Her(czegse)ge dolgait, rendessen nem follyhatott, hanem csak kapdosva [Fog.; UtI]. *1797:* Kapdasott fü után s evet mint akár mely egésséges marha [Sinfva TA; Borb.]. *1798:* oltalmazásképpen én magamis fogtam a Nyergest hogy Deluciot meg ne tsufolhassa közüllünk kezeinkből a Nyerges keményen kapdosot Nevezetesen Deluciohoz [Déva; Ks Vegyes ir.]. *1801:* 4. Marháját ... látván hogy az Törökbuzában is beléfutnak s kapdossák, be hajtattam onét a Faluban [Koronka MT; Told 10 Ginda János (19) zs vall.].

Szk: ~ *kétfelé.* *1722:* (A borról) idején kel providealni, mert ha akkor[1] kapdos az ember kétfelé, káros [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — [1]Mikor már kocsmárolni kell].

2. összekapdos/kapkod; a strînge/aduna în grabă; zusammenraffen. *1840:* az idö annyira boszszantván a[1] Gazdákot kéntelenek ott lesni mig valamennyire türhetöleg derül, és a' buzát kapdosni lehet [Dés; DLt 930].

3. *1705:* (Az emberek) már mint verték azt a rézpénzt, úgyannyira, hogy mikor vásárok estenek Tordán, szintén úgy keresték az üstöket, azt mindenütt vötték és ugyan kapdosták, kiből osztán mind rézpénzt vertenek [WIN I, 630].

4. kb. csapkod, csapdos; a da agitat din mîini; herumschlagen. *1631:* hogj kapdos uala Bálint Deak ket fele, hat my megh ragadok s be uonok az hazba(n) [Mv; MvLt 290. 243a].

5. hozzá-hozzá/oda-odakap vkihez/vmihez; a încerca în mod repetat să prindă/apuce pe cineva/ceva; zu jm/einer Sache wiederholt greifen. *1585:* (Andrást) egyik Ewsteokeon kapa, az masik az feiet kolchiola Altal, az harmadik az oldalan valo kardhoz kapdos vala hogy el vegie teolle [Kv; TJk IV/1. 486]. *1600:* Vekas Jakab ... vallia ... latam hogy az kyk az felekreol Ala Ieouenek vala ketten ... az lowan valoth latom hogy megh zolitak es ottan hamar rajta kezdenek kapdosnj [Kv; TJk VI/1. 525]. *1606:* mégh Emreh Lukaczne kapdos volt osuat Janoson mikor az Vrahoz chiapdos volt [UszT 20/203 Britannús Imreh de Kis Kede pp vall.]. *1629:* ki ieöue Horuat Jstuanis en nem tudom mi uolt nalla az Azzony nepek kapdosnak uala rajta s ott wte agjban egy bottal Varga Geörgy [Kv; TJk VII/3. 101]. *1630:* latam hogj kapdosnak egj mashoz, de utest en nem latta(m) [Mv; MvLt 290. 196b].

6. fogdos; a pipăi; (be)fingern. *1597:* zok Peterne Anna azzony vallia ... latam hogy Sardy Janos az zolgaloyahoz akki akkor nalla lakik wala kapdos wala mind alol fellyewl [Kv; TJk VI/1. 100]. *1629:* Lattam hogy egymassal jadzottak kapdostak egymashoz s morgottak miczioda sokat ejeztek a tűz vilaganal mind ketten [Kv; TJk VII/3. 147]. *1631:* (A legenyek) az ket aszony emberhez kapdosnak vala [Mv; MvLt 290. 50a]. *1755:* az a Tatár szemű leg kisébb Urfiacska Dajkája, valahogy kapdosott az Legényekhez, Klmes Asz(o)ni eo Excelljának disgustussáb(a) esett [Ks 86 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1777:* Kováts Márton tsak kapdosot a pendellyihez [Sárvásár K; KLev.].

Szk: *egymásra* ~*nak.* *1589:* Mentünk Zent Margitára[a] ... es oth az Thakacz Imreh leanyat Katalint ki hayadon megh eskettewk ereos hittel es ... ezt vallia Catalin: Mikor en Andras Ispanneval lakom vala ... egi hazban haltak ketten, tudom Matias deak azzonio(m)mal ... egi masra kapdostak, mosolgottak eozwe ... tudom ezt is hogi az pinczebe ketten rekezkedtek Nappval ... de en nem tudom mith czinaltak oda be [DLt Vall. — [a]SzD].

7. *másfelé/másokon* ~ kb. mással szeretkezik/éli világát; a întreține relații sexuale în afara căsătoriei; mit jd anderem/r Liebelei treiben. *1775:* Alkalmas személyü, de se szépségre, se egyebekre nézve a kisujját sem éri fel az édesanyjának[a], még az erkölcsit is a mostani világhoz alkalmaztatta látván, hogy az ura is másfelé kapdosott [RettE 353. — [a]A leány]. *1812:* Ugy tapasztaltam hogy a Groff Ur eö naga szerette volna a Groffnét, de a Groffné éppen nem és inkább másokon kapdosott [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.].

8. kapogat, szerezget; a obține încetul cu încetul; nach und nach sich erhaschen/verschaffen. *1754:* némely Grátiát kapdosni kiváno emberek sugollásibol kentelenittettenek kalákázni [Gernyeszeg MT; TGsz 16].

9. ~ *rajta/vmin* vki birtokát/tulajdonát foglalgatni igyekezik/törekedik; a încerca în mod repetat să acapareze proprietatea cuiva; js Besitztum/Eigentum sich zu verschaffen (be)streben. *1586:* Sophia Bako Georgne, Orsolia Czibere Peterne Azont valliak ezzel teobbitik, hogy Molnar Mihalne az egy keobeol peres buzan kapdos vala [Kv; TJk IV/1. 610]. *1587/1721:* ugj élték és tartották mind két felöl, hogy az Arkon tul élték az Nyárlajiak, innit az Arkon az Egregyijek[a]; de az Nyárlajiak[b] kapdostak azért a Csokásonis Egregj felöl és irtottak is [Nagysztmihály Sz; Ks 15. XLVIII. 21. — [a]M.egregy (Sz) lakosai. [b]Kékesnyárló (Sz) lakosai]. *1606:* ezt meg Ertuen hogj en az Jozaghoz niultam ugj kapdostal raita kj fogok es megbizonytom [UszT] | (Alparétet)[a] zekelj Moses megh verese vtan Kendj vram foglalta el: Annak vtanna esmet Christoph deakne azzonio(m) missilissel foglalta el eggik is kapdosot rajta másik is [Bálványosváralja SzD; Ks I. 25. — [a]SzD]. *1640:* mely puszta ház hely vagion ... ha mi p(rae)tensióiát tartotta volnais eddigh Kun Abraha(m) de ez uta(n) semmi keozit hozza soha nem tartia sem mondgia, sem rayta nem kabdos ... semmi feoldit nem eli, Ha penigh ... kapdosna te-

hat az Decretumba(n) denotalt pena(n) maradgion erette [Tótőr[a]; Ks 42. C. 26. — [a]Később: Tötör SzD]. *1689:* ez az controversiás helly ... az patakigh mind erdős vala ... ez előtt mind edgy negyven esztendővel, az Hideghkutiak irtogatak megh, attol fogva mind békességesen birtak, nem régen kezde Bethlen Samuel vr(am) rajta kapdosni [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. *1702:* az a Darabacska lopally az Kin ... Fejir vari Sandor Sigmond Vram kapdas [Fejér m.; Kath.]. *1748:* tudok a Telekben[a] ... Toth György kapdos rajta [Zágon Hsz; HSzjP Olosz György (60) jb vall. — [a]Egy földet]. *1754:* Teleki Lajos nem volt soha, most sem olyan ki a' masén kapdosson [Sárpatak MT; TGsz 16].

10. ~ *rajta/vkin* kb. vkit személyében alattvalóvá/jobbággyá igyekszik tenni; a încerca în mod repetat să-şi supună pe cineva; jn in seiner Person zum Leibeigenen zu machen streben. *1598/1635:* Kötestis teott uala kövaczy Paal es Zuczy Georgy eleot, hogy ha eo ez uta(n) en rayta(m) kedvem ellen akarna kapdosni, tehatt tolle mindenekett ki foghlalhassak [Mv; APol. I. 68]. *1615:* tudom Tholdalagy Geörgj Vra(m) ez Derzej Pete Martonyo(n) rayta kapdosoth ez uezedelmes wdoben, de ne(m) hattak szabad vrasagaba(n) mert nem illette [Törzs. Kapas Mihaly Derzej[a] (50) jb vall. — [a]M.derzséről (SzD) való]. *1618:* Maros Szeken Selyeben lako Kis Gergely adgya ertesünkre ... Selyei Kouacz Mathe ... megh fogta es ... mostis kapdos rayta, hogy ugyan Jobbagyaua tegye [Borb. I fej.]. *1674:* ugy viselhed magadot Marczi hogy holtod utan az gyermekiden nem kapdosok [Bözödújfalu U; Pf]. *1676:* az Jobbágyok(na)k léveléket adgyam ki ... holta utan szabadságot ad nekik semmi attyafiai rajtok ne kapdossanak [Vaja MT; Ks]. *1724:* Alvinczi István Vram Tahúl Tudoron hijaban kapdos, mert nem jobbagja sem Alvinczi István vram(na)k, sem más(na)k [O.lápos SzD; BK. Koszta Simon (50) jb vall.].

11. el-elcsipdes/csipeget (vki birtokából vmennyit); a ciupi (din proprietatea cuiva); (von js Gut etw.) nach und nach wegnehmen. *1572:* az Byrcz thetheyn ment eleo az Somkwthy[a] es az Chatany[b] hathar, de az Somkwthyak kapdosthanak az Erdeobeol | az Somkwthyak kapdostanak az Erdeobeol es vgy vezekettenek tazigalottanak az hathar felett [Dés; DLt 184. — [a–b]Déssel szomszédos két falu, Csatán és Somkút]. *1583:* A hol penygh az fyweth barommal el nem etettek ollyan hellyen az Varosyak kaszaltak kapdosva [HSzjP]. *1681:* Az ... fold megh ua(gyo)n ... noha mostan ... az ualtozasokba(n) edgis masis kapdosot belle nem leuen ember Czepegön az ki tutta uolna es igj nemelj szanto foldekben szena füuekben kapdosni kezdettek uolt [Csepegömacskás K; SLt AM. 11]. *1714:* Popa Jonásk ... Dédára telepedvén, mint idegen, másunnan jött kezdett kapdosni ezen deákok irtása nyoman ... a fia Popa Todor is felnevekedvén együtt szaporgatták a foglalást [Déda MT; MúzBf].

12. *rajta* ~ rajta-rajtaüt; a ataca prin surprindere în mod repetat; wiederholt überfallen. *1657:* Nagy haddal ment igen eleiben Manszfeldnek Valenstein, hogy impediálja alájüvetelit és egész Slesián által mindenütt rajta kapdosott | Az mi tanácsunk pedig az vala: hogyha az fejedelem után nyomakodik az ellenség[a], mi Patakból, Kassából, Tokajból, Ónodból és Tiszántúl való több helyekből rajta kapdossunk; az fejedelem is pedig mezei harcot néki ne adna [KemÖn. 66, 215. — [a]I. Rákóczi Györgynek 1644. évi magyarországi hadjárata alkalmával]. — L. még KemÖn. 227; SKr 523.

13. harácsolgat; a jefui/prăda în repetate rînduri; wiederholt brandschatzen. *1653:* Béjövének[a] azért mind török, tatár és magyar ... és elszélede a tatár a városon, és kapdosott és prédált [ETA I, 64 NSz. — [a]1601-ben]. *1662:* a lengyelek ... a fejedelem s az urak társzekerei (!) mindegyre ragadozzák, kapdossák s felverik vala [SKr 373]. *1776:* nem tudjuk sohais itt a Tzofalviak szabadoson erdőltenek volna, hanem titkon kapdosták [Zágon Hsz; HSzjP Sigismundus Király (66) vall.]. — L. még SKr 228.

14. lopogat; a fura în repetate rînduri; wiederholt stehlen. *1638:* Hallottam Masoktol hogi Ez az Kallaj Giürka kapdosot széllfel ... az swkos Balint Louat, az Eo louaual egiut talalta uolna megh [Mv; MvLt 291. 138b].

15. *átv* kb. vmiért esenkedik, vmire áhitozik; a rîvni la ceva; nach einer Sache verlangen. *1662:* kívánságunk, humorunk szerént magok-alkalmaztatókon kapdostunk inkább [SKr 715]. *1710:* ha Apor István a maga hivatalját[a] rendesen viselte s a sok ajándékon annyira nem kapdosott volna ... soha az udvar cameráliis commissiót Erdélyben nem küldött volna [CsH 296. — [a]Apor Erdély kincstárosa volt]. *1710 k.:* Ez ... a világi hirnév, becsület ... Aesopus kuvasza szájában való koncnak az árnyéka, melyhez mikor a világ kapdos, magát a valóságos becsületet veszti el. Ehhez kapdosa Éva s Ádám, és az Istentől néki adott örökkévaló becsületet veszté el [BÖn. 419].

◇ **Szk:** *bujdosáson* ~ kb. csatangoláson/kóborláson jár az esze; a-i sta mintea la hoinăreală; es geht einem die Streiferei im Kopf herum. *1747:* a' nagjobbik Batyánk Miklos minthogy dologtalan ember volt, katonaságon s bujdosáson inkáb kapdosott mint a' gazdaságon [Torda; TJkT III. 124] ✱ *katonaságon* ~ → *bujdosáson* ~ ✱ *nemességen* ~ kb. nemesség megszerzésén jár az esze, nemességszerzésen töri a fejét; a-şi bate capul pentru obţinerea unui titlu nobiliar; es geht einem die Erwerbung des Adels(standes) im Kopf herum. *1679:* soha hogy Nemességen kapdosot volna nem hallottam mind jobbagy képpen szolgálá ő kegyelmét [Bözödújfalu U; Pf] ✱ *nyerekedésen* ~ nyerészkedésen jár az esze; a-şi bate capul la speculă; es geht einem die Gewinnsucht im Kopf herum. *1735:* én ... a törvényel valo nyerekedésen nem kapdosok, hanem tsak a magam betsüllete restitutiojátt kivánom [Szentiván Hsz; ApLt 4 Henter János Apor Péterhez].

kapdosás 1. hozzákapkodás; prinderea/apucarea (a ceva); Hin(zu)greifen. *1629:* en ezeknel az fogoly Inasoknal sem szekerczet sem semmi egyeb fegyvert nem lattam raita kapdosasokatis nem lattam az decurion [Kv; TJk VII/3. 29].

2. fogdosás; pipăit; (Ab)Fingern. *1584:* Vas Georgy ... vallia hogy kabdosast nem latoth, hanem hallotta az Azzonnak zaiabol hogy mondotta hogy meg fogta az keoreossy peter zemere(m) testet Az kezet mütatta s azt monta hogy illien Nagy az keoreossie, de eo azt sem tudggia ha fogtaie vag nem fogta [Kv; TJk IV/1. 241].

3. foglalgatás; acaparare (treptată); Besitzergreifung. *1650:* minek eleötte arra rendeltetett beöcziwlletes

hiveink ad oculatum revisionem ki mehetnek ... supersedeállyon azon Vár helye(n) valo kapdosastol [Thor. XXI/5 fej.]. *1662:* Parancsollyuk azért szünyél megh azon jószágnak[a] kápdosásától [Told. I fej. — [a]A székelykocsárdinak (TA)]. *1684:* Ezen kűűl teőb emberek feőldeib(en) valo kapdosásit is Szabo Peternek tudom bizonjossa(n) [Csikfva MT; BálLt 50].

4. *lovakon és barmokon* ~ ló- és baromszedés; rechiziţionare de cai şi vite; Pferd- und Vieherhebung. *1604:* Byro Vramis kiraly biro Vrammal viseltessenek zorgalmatoson gondot rea, hogy lowokon es barmokon egyteolis mastolis kapdosas ne essek ... az Zolgalat legyen io rendtartassal, ne hogj egy nemely harom vagy negy vttal zolgalion, mas chiak taúúl nezze [Kv; TanJk I/1, 471].

5. elcsipdesés; csipegetés; ciupeală; Wegschnappen. *1658:* Christoph deákné asszonyom jöve hozzám, hogy vrának volt egynéhány aranya s nálad maradott vala. Hanemha ná⟨lad⟩ van, édes Fiam, add meg nekik; hiszen az mely Isten eddig megtartott efféle kapdosás nélkűl, ennekutanna is ugyanazon Istennek (így!) [TML I, 266 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

6. rajtaütés; atac prin surprindere; Überfall. *1662:* Rákóczi fejedelem hadainak főképpen Szatmár, Szabolcs vármegyékből, Ónodból s török nemzetre való csatázása, kapdosása s azon hatalmas nemzetségnek kóboroltatásával való ingerltetése megzaboláztatnék[a] [SKr 479. — [a]1659. évre von.].

Szk: *rajta* ~. *1657:* Ezen napon is hálóhelyekig azért mind rajtok kapdosva késérők, és egy nékik jó alkalmatosságú helyen szekerekkel bésáncolván magokat maradának. Harmadnap esmét Lőcse irányában való táborhelyekig megint hasonló rajtok kapdosással késérők őket. Ez nap Szuhai Mátyást nyakon lövék, de nem halálosan [KemÖn. 227–8].

7. harácsolás; jefuire; prădare; Brandschatzung. *1653:* Básta mindazonáltal, noha akkor haragjában ugyan nem ellenzette az ő hajduit a kapdosástól, de végre megvonitá zabolájokat, és másképpen rendelé dolgát [ETA I, 84 NSz]. *1672:* az haszontalan oda alá való kapdosásnak hagyjanak békét, lovokat tartsák jól, fegyvereket tisztitsák, élesitsék [TML VI, 136 Teleki Mihály Pap Izraelhez Kővárból].

Szk: ~ *szerint* harácsolásképpen. *1592:* kapdosas szerent az brassayak vyttenek volt el valamj diznokat [Bikfva Hsz; HSzjP Balog Mathe Urunk drabantia (35) vall.].

kapdoshat 1. *vmin* ~ kb. vki birtokának megszerzésére igyekezhetik, törekedhetik; a putea rîvni la proprietatea cuiva; js Besitztum/Gut erwerben zu können streben. *1646:* ezt a portiot regen nekem atta uala ketek, es enis oly igen szorgalmatossan epitettem, arra nezve hogy jouendoben ream száll ... kin bizony igen meltan kapdoshattam volna kapdoshatnekis, de ne adjon Isten hogy azert en soha ketekkel ellenkedgyem [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István atyjához].

2. vki jobbággyá tételére igyekezhetik, törekedhetik; a se putea strădui să-şi supună pe cineva; jn zum Leibeigenen machen zu können streben. *1676:* Mojsesek(ne)k es Szegediek(ne)k holta után szabadságot hágy nekik, ugy hogy az Nemes országot szolgállyak es hadat visellye(ne)k az eo kgme attya fiai rajtok nem kapdoshat(na)k [Vaja MT; Ks]. *1678:* pénze lévén nálok eleteig azért szolgallyák, holta utannis semmi atyafiai nem kapdoshat(na)k [Kisgörgény MT; Ks].

kapdosó I. *mn* **1.** *átv* vmin kapó, kapkodó; care apucă; haschend, greifend. **Szk:** *vmilyen rossz szokáson* ~. *1636:* Job volna azokat a' nagy tömlőjű furollyákot, és sok süvöltőjű fűvokat ... a' templumokból ki hányni, és az kovátsok műhelyében adni. Azok talám még-is menthetőbbek az kik a' régieket meg tartyák, hogy az meg avult rosz szokáson kapdoso egyűgyű községet le hányattatásokkal fel ne zajditsák [ÖGr 9].

2. kb. be-beharácsolgató; care jefuieşte; brandschatzend. *1677:* Mind Székelység, s' mind egyéb rendek ... ha onnan[a] ide kapdoso latrok in facto ... deprehendáltatnának tolvajlot marhának nyomát bé-is követhetik [AC 149. — [a]A szomszédos területekről].

3. foglalgatásra igyekvő, törekedő; care se străduieşte să acapareze; nach Besitzergreifung strebend. *1678:* a nehai Kendi Janos jovain kapdoso praetendensek panaszara nézve ... nem azoké a Praetendenseke, hanem inkább enyim volna a Panasz tetelre valo alkalmatosság [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez]. *1774:* sok árváknak pedig káros szokott lenni az ollyatén magát ajánló és a' Jószágon 's vagyonokon kapdoso Tutor [Kozárvár SzD; Told. 22].

4. *1710 k.:* egy francia öreg nemes ember ... Igen kemény, noha csak kisded vagy középtermetű ember vala, leányokon igen kapdosó, csicserézó vala [BÖn. 582].

II. *fn* **1.** kb. harácsolgató; jefuitor, prădător; Brandschatzer. *1575:* az varmegye penzebül, mellyet mi szamunkra fel szettel fog(adj) huszon ött drabantot magad oltalmara es hazadat epichy meg olly modon hogy hertelen valo kapdosoktu⟨l⟩ magadat oltalmazhasd [BáthoryLev. I, 313–4 és hm. — A szatmári németek fenyegető készülődéseivel kapcsolatos fej-i intelem].

2. kb. tolvajkodó; hoţ; Dieb. *1758:* Udvar István nevű Jobbágyának és Feleségé(ne)k Csuha Pannának minden lopástól, tolvajlástól ... ártatlan életek volt, kiket soha mind eddig a' napigis nem ismértunk más emberek jovain hamis uton, módon kapdosók(na)k, hanem magok javokkal, 's sorsokkal meg elégedtenek mindenkor [Betlensztmiklós KK; BK].

kapdosott összefogdosott; prins; zusammengefangen. *1662:* (A prédikátort) egy dolmányban elbocsátván, a kapdosott török rabokkal, az nánási pusztákra hurcolván, abbul ... jutalmaztatást várván, az fejedelemasszonynak, Rákóczi Györgynének Ecsedbe[a] ... hirré tötték vala [SKr 567–8. — [a]A Báthoriak ősi fészke].

kapdostat rajta-rajtaüttet; a pune pe cineva să atace în mod repetat prin surprindere; wiederholt überfallen lassen. *1657:* Ez idők alatt az lovashadakkal az vár[a] aljat megnyargaltatván s kapdostatván mutatának hostilitást [KemÖn. 148. — [a]Munkács váráét]. *1662:* (A palatinus) addig is, mig maga a több hadakkal utánok érkeznék, hol együtt, hol másutt kapdostatni kellene őket, de ugy cselekednék, hogy derék harcot vélek ne állanának, s az hadakat épen megtartanák minden úton-módon [SKr 228–9].

Szk: *rajta* ~. *1657:* Nem merészelvén azért az ellenség mulatozni, Eperjest is nem obsidealta, hanem szál-

lott Sáros vára alá, én pedig utána szállék Eperjes mellé, és szüntelen rajta kapdostattam, fárasztottam, vesztegettem [KemÖn. 222].

kapdoz kb. beleakad, belekapdos/kötölődzik; a provoca ceartă (cu cineva), a se lega de cineva; mit jm anbinden/bandeln. *1662:* a vidékbéli falukon a gyulai törökök által a jenciek ellen valami dézmákba kapdozván esvén ... a gyulaiakhoz való írás és követség által idején-korán a dolog meg nem orvosoltatott [SKr 314].

kapdozás 1. kapkodás; pripă, pripeală, precipitare; Hastigkeit, Übereilung. *1662:* mihelyt Báthori Zsigmond imide-amoda való kapdozásával ... a szegény országnak frigye ellen a török nemzetre kardoskodni kezde, azonnal mint jára az ország, nem mutathatják-e ... az égés és régen pusztában való állás miatt romladozott kőfalai, mellyek ... újabban meg nem épülhettek? [SKr 81].

2. kapdosás; încercare de acaparare; Greifen, Schnappen. *1662:* ha taval is a magok között való nagy szakadozások, fejedelemségen való kapdozások, osztozások nem lettek volna, Jenő is mostan is magyar kéznél volna [SKr 489].

kapdozgat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *máshoz* ~ kb. máshoz kapdosgat/kötődik; a încerca o apropiere sentimentală (de cineva); mit jm anbandeln. *1754:* Román Istokra pedig panaszolkodott ... miképpen szokta ötet élni s már el hatta és máshoz kapdozgatt [Altorja Hsz; HSzjP Catherina Molnár (35) jb vall.].

kapdoztat kb. kapdosva legeltet (marhát); a paşte vitele pe apucate; hineingreifend weiden lassen. *1646:* (A malomból) mikor kieresztettwnk is az Leórinczi fiaktol igen feltwnk nemis mertwnk ott mulatni czak kapdosztattuk az marhat [Torboszló MT; MvÁLt Bereczki lev. 39. — Pál Sándor kijegyzése].

kapella 1. kápolna (épület); capelă; Kapelle. *1705:* Ma ismét a szászok ... csinálának solemnitást[a] ... a schola előtt való egy capellában ... szép muzsikák és éneklések is voltanak [WIN I, 480. — [a]Nsz-ben]. *1710 k.:* A püspök Bécsben a császár capellájában is szolgáltatott misét [BÖn. 883]. *1726:* adtam 2500 tégla cserépért, az kis capellára Conrad Maur pallirnak ... fl: hg: 17 d: 50 ... 90 kupás teglaért ugyan az kápolnára d: 50 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1776:* gr. Lázár János ... egyetlen egy fia, ugyan János ... gr. Kornis Ferencné, Geréb Anna leányát ... elvette ... úgy engedte meg ez apostoli szentszék, hogy elváljanak[a] hogy Drassón[b], Gyalakután[c] és Bacában[d] capellákat epitsen [RettE 373. — [a]A leány és előbbi hites mátkája. [b]AF. [c]MT. [d]SzD].

2. kápolnaterem; capelă (într-o clădire); Kapellensaal. *1731:* A Kastélyban lévő Capellában megh hagyván az Oltárt ... edgy helyen meg pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII].

Az 1944. évi őszi hadműveletek nyomában elpusztított, ma romokban heverő szentbenedeki Kornis-várkastély egyik kápolnaként használt emeleti termére von. ez az összeírásrészlet.

Szk: *úti* ~. *1730:* Az uti Capéllaban járó ezüst Mű ... égy Reliquias arannyas Kereszt ... Égy Turributum naviculajával. Egy ezüstös Missalé [Kv; Ks 15. LXVIII. 6].

kapella-láda '?' *1751:* Egy darab kék sujtásos matéria. Kapella Láda 2 [Kóród KK; Ka 20/X].

kapellánus '?' *1596:* 25 Aprilis ... W. ö fge Musicusit és kapellanusit vitte Thordaig Zabo Lukacz 4 loual ... f 1 [Kv; Szám. 6/XXI. 10]. *1727:* Az mostan Varosunkb(a) Quartelyb(a) be szállando Colonellus ur(am) eö Nga ... be száll az Ur Petki Nagy Sigmond ur(am) házához ... rendeltetett szállásul ... Capellanus ur(amna)k az Somodi István uram háza [Dés; Jk 368a].

kapellánusi '?' *1765:* El-érvén Isten kegyelmességéből Világi életemnek 60dik Esztendejét ... Esperesti Hivatalomnak, sok interveniens difficultássai miat, ottan ottan meg-akadályoztatván hogy a' közönséges Stilus szerint Capellanusi subsidiummal subleváltassam, szükségesnek esmérem [DobLev. IV/215].

kapella-tok vmilyen lószerszám-rész; o anumită parte a harnaşamentului; irgendein Bestandteil des Pferdegeschirrs. *1732:* Egy lora valo Capella tok [Ks Kornis Zsigmond lelt. 25].

káperápe '?' *1870 k./1914:* Nagybotos, az ifjuság legizmosabb fia, ki a nagy gerundiummal vezette a kirohanó ifjuságot az égéseknél divatban volt bontásra, rontásra és a káperápéra [MvÉrt. 6].

Alkalmasint a 'harácsolás, zsákmányolás' jel-sel számolhatunk.

kaphat 1. a putea primi; bekommen können. *1619:* Talám, Kegyelmes uram, ha haszna lenne az commendatiónak, Nagyságod kegyelmessége után vagy egy dolmánnak való posztót én is kaphatnék ettől a béktől [BTN[2] 253]. *1786:* el kellenek Thoroczkonak egeszszen pusztulni, ha az Vas mivelestöl Bányászságtol el szoritatinanak ... az Mlgos Uraságoknakis karak következnék, mivel anyi tementelen Vasat Dézmában mint ma kapnak, nem kaphatnának [Torockó; TLev. 4/13. 45]. *1788:* a' szüntelen utazo Militaris Tiszt Urak a' Fogado Házokba be szálván ... semmi fizetest a' Szobákért, fáért, Istálloért, Szinért Gyertyáért nem kaphat, relegálván arra ... hogy a Város fizessen a' szállásért [Déva; Ks 74. VII. 56]. *1805:* életében nagy huzo vono és izgága szérző ember volt, és tsak ezértis belé kötött az emberekbe ok nélkülis hogy égy ütést kaphasson s az után jol meg ránthassa [Farnas K; KLev.].

Szk: *kezére* ~. *1745:* az Szent Ivanyi Jószágát ... ha az Vass Urak kezekre kaphatyák ... az Sz Ivanyi Hataron Csak egj Esztendő el mulva is nem Sok fen allo fiatalt avagy fat talalnak Nagy(ság)tok [Vasassztiván SzD; ApLt 4 Zilahi Balog Pál Apor Péterhez]. *1820:* ha a' Josika Vagyonnyát kezekre kaphattyák részt ád belölle [Aranyosrákos TA; JHb 48] ∗*részt* ~. *1812:* Hallottam ... másoktol ... hogy a kotsárdiak Just formáltak volna ... azon ... Berekhez és hogy szépen nem kaphattak belölle részt perben vagynak aránta [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 36a Hatzegán Juon (40) jb vall.]. ∗*törvényt* ~. *1766:* az A ö kegyelme ... más Törvényt nem kaphat, hanem az mely nékem favéál [Torda; TJkT V. 313].

2. szerezhet; a putea procura; sich erwerben/verschaffen können. *1614:* (Az éhinség) oly igen nagy volt köztök, hogy még a fejedelmi emberek is csak valami rossz lóhúst kaphattak volna is enniek, kedvesen kapták volna [BTN[2] 60]. *1633:* az Aszoni azt mo(n)dotta ... az fertelmes kuruak az vasarhely legeniek ha egi karasia köntöst kaphatnak oly keueljek velle hogy nekik sem szolhatok [Mv; MvLt 290. 123a]. *1700:* 1699-ben Az ket On kannát és egy On Pohárt az Harangban öntették, mert fejér onát nem kaphattak [Zovány Sz; SzVJk 54]. *1720:* nem kaphatak az ki négy hitvány Lovamat el hajcsa [Balázstelke KK; Ks 96 Simon Pál lev.]. *1858:* Mihelyt pénzt, és váltokat kaphatok, tőstént nem másnak, hanem a Tekintetes urnak fogom küldeni [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

Szk: *bizonyost* ~ megbízható értesülést/hírt szerezhet. *1667:* Én, Uram, eléggé igyekezem rajta mind igéretekkel, mind egygyel, mind mással, hogy valami bizonyost kaphatnék [TML IV, 38 Naláczy István Teleki Mihályhoz] ✱ *hírt* ~. *1618:* Szölfikár[a] ... most igen jól kezdte magát viselni ... bizony sohonnat jobb móddal hírt nem kaphatni, mint ötöle [BTN[2] 135. — [a]Erdély portai követeinek állandó tolmácsa] ✱ *szatiszfakciót* ~. *1766:* Szegény Bethlen Olivér meghala s rajta marada a tavalyi megvagdaltatása s verettetése ezek által az limitaneusok által. A bátya, Bethlen Gergely úr, eleget igyekezett, hogy satisfactiót kaphasson, de csak hijában [RettE 198].

3. (vmilyen betegséget) szerezhet; a putea contracta (o boală); (irgendeine Krankheit) bekommen können. *1764:* az marha igen kicsinyből, csak egy hertelen valo fordulásbolis nyavalyát s romlást kaphat [Torda; TJkT V. 224–5]. *1838:* a Feleségem ... a jobb hüvejkét kezdette fájtatni ... el dagadoz az hüvejk ... oda lesz az en Jo Felesegem bizonyoson vagy el veszti az ujját, vagy még brantot kaphat a keze [Babuc K; RLt Kuun Károly Rettegi Sándorhoz].

4. találhat; a putea găsi; finden können. *1570:* Ifiabik Iweges gërgh ... vallya, hogy Egnap (!) Mykor Eotet ferdeos kelemen fayd leony hyttha volna Es sennyt (!) Nem kaphatak volna ... Jeotek zamosfalwara [Kv; TJk III.2. 186]. *1592/1593:* Azt en Nem tudom hogj tilalmas volt valaha, de mindenkor barom Iart ott. Az mikor fwüet kaphatot [Szásznyires SzD; Ks]. *1642:* Kovacz Marthon talaltatot volt Lopasban ... exequalni akartak az tiztek, de Hohert nem kaphatua(n) vitetet Szamosuyvarban az tómlóczben [SzJk 59]. *1688:* az mi hazam vagjon Miklos vára(n) égjiknek sem jo az Ablakja ... Tölcserést penigh nem kaphatok az kivel megh csináltassam [Kozmás Cs; ApLt 6 Béldi Anna Kálnoki Sándornéhoz]. *1785:* Kohoink és Vereink számára Erdeinkben nagy épületre való Szerszám fákat nem kaphatni [Torocko; Thor.]. *1842:* Anyámnak más patsent ily hirtelen nem kaphattam az enyimet küldöm adigis ... most hirtelen nem volt kit mást külgyek a' szolgálonkat s ez nem kaphatat [Kv; Pk Pákei Krisztina lev.].

Szk: *alkalmatosságot* ~. *1661:* gondolom, talán lenne Kegyelmednek módja benne, pénze jutván annyira és valami alkalmatosságot is kaphatván a lehozásban[a] akár csak Eperjesig vagy Kassáig [TML II, 81 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz. — [a]A felsorolt asztalnemüknek] ✱ *férjet* ~. *1811:* Most jó Férjet kaphatsz, szépet 's kellemetest [ÁrE 205] ✱ *vkinek kezén* ~ *vmit. 1667:* Bizonyosan hallom, Zalakna felé is vittek Zolyomitul[a] leveleket, de még kezén senkinek sem kaphattam [TML IV, 69 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — [a]Zolyomi Miklóstól].

Sz: *se hírét, se porát nem* ~*ja. 1692:* Székely Borka ... mar három esztendeje hogy el hadta, az időtúl fogva kereste de sohul se hiret se porát nem kaphatta [SzJk 259] ✱ *úgy elmegy, hogy még a porában sem* ~. *1638:* ugj el mene hogi megh az poraba(n) sem kaphatunk [Mv; MvLt 291. 121a].

5. megtalálhat; a putea găsi; auffinden können. *1570:* ez az orban, njilwan valo orw egj Nyhan falw ki atta ... mys kerestwk hazanaljs az tawalj ezthendobeys de nem kaphathok azerth kg:tek az ew erdeme zerynth akazthassa felel (!) [Nagyfalwa[a], BesztLt 13. — [a]Apanagyfalu SzD]. *1598:* el weze eleollem egi pragai kese(m), mideon ezembe vehete(m) vtanna menek de nem kaphata(m) [Kv; TJk V/1. 153 Kalmar Istwan vall.]. *1607:* az nemes birot nem kaphattom hogy ide hozhattom volna [Ne; Told. 1]. *1631:* Valaszutj Istua(n) mongya vala hazamnál, hogy megh hatta uolna az Jobagyanak ... hogy ha oda megye(n) auagy valahul kaphattya, More Laszlot, megh adgya neki [Abrudbánya; Törzs. Jo. Vayda (35) jur. civ. vall.]. *1701:* eo kglme mindgjárt ... engem kulde el hogj akar magokat az Jobbagjokat akár feleségeket s gjermekeket kaphatam fogjam meg s vigyem le Deak Uraim kezekb(e) [Keresztényalmás H; Szer. St. Kőrösi (40) gondv. vall.].

6. elkaphat/foghat; a putea prinde/surprinde; erwischen können. *1561:* Egy legennek se legen zabad it az warason ezwst miwel uag' darab ezwstel kereskedni es maganak nyluan a vag' titkon myelni mert ha ualakit vagy Jnast uagy legent ebbe kaphatnak az miet attol el vezik es az ceh ladaiaba tezik [Kv; ÖCArt.]. *1590/1593:* az barmot kit it kaphattak, megis keoteottik az Malomnal az Deesi Molnarok, az megh kj valtottak teolleók [Szentmargita SzD; Ks Vall. Dés és Szentbenedek határperében]. *1598:* Az az nagy nyr tilalomba uolt mind az szepuizel egietembe es az kit ot kaphatot megh fogata lanchoztata [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1620:* hallotta(m) czinighe Antalnak az w maga zayabul hogy mondotta hogy ha vayda Janost az falu földen kaphatta(m) volna mikor az pallot el vaghta megh verte(m) volna [Páncélcseh SzD; RLt O.5 Szász Janos (35) jb vall.]. *1632:* mi vittünk vala hirt Berkeszinek, hogy oda feljár az felesége. Talám ha hallgatott volna, együtt is kaphattuk volna őket[a] [Mv; MvLt 290. 82b átírásban. — [a]Az asszonyt a szeretőjével]. *1767:* hallottam ... midőn meg nevezett Komarnai Bóér eő Kegyelme Tisztarto Szegvári János U(ra)mat ... Fenyegette illyen Szokkal hogy ha tul kaphattya az olton soha többet nem eszik [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24 Joh. Székelly (87) vall.]. *1784:* az Utrizált Erdő mint egy kilentz vagy tiz Esztendőktől fogva tartatik ... Szoros tilalom alatt s attol fogva az nevezett ket Udvaron kivül Senki mas nem usuálta, hanemha alattomban, de ha ottan kaphatták a Sitárok, bé hajtották [Kosztesd H; BK 310 Kretsun Isztratoj (30) jb vall.].

Szk: *kezébe/kezére* ~. *1573:* ertem az .k. Leuelett Chaba Janos feleol kybe theorúin napyat kevan, Azertt .k. egy nehan napigh legie(n) weztegsegben, amigh weghere mehetek hol legye(n) es mihent kezbe kaphatom, Knek en mingiarast túttara adom ... Horvat Miklos Nagy sayoy[a] tyzt tarto [BesztLt 3752 Horvat

Miklós Thymar Gergelly beszt-i bíróhoz. — [a]BN]. *1691:* a Partialis előtt azzal vadolta a' férje ötet, hogy meg akarta ętetni ... azzal fenyegette, hogy e' miatt az el válásnak dolga miatt ha kezébe(n) kaphattya Feleséget ugy bānék vélle hogy csudája lészen mások(na)k [SzJk 248]. *1805:* Lula Farkas es Lula gjörgj ... tevenek panaszt ... Hogy ökötT Hana Bandi Peter Gergelj Pap Dani meg tamadtak ... fenyegeték, hogj kezeket ki tekerik, el törik, ha kezekre kaphattják [Torockó; TLev. 9/39].

7. vásárolhat, vehet; a putea cumpăra; kaufen können. *1595:* az Ris kassat most ne(m) kaphatnj. Dragais feletteb [Kv; Szám. 6/XVIIa. 207 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1683:* A pinz dolgat a m⟨i⟩ nezi, My Vr(am) eoromesbben jo felē p(en)zt venenk tsak hogy mys imit amat, az hun kophotnank egy egy haz jobbagyot akarnank venni s follyo pinzen inkab kaphatni [Diód AF; Incz V/19]. *1711:* Valami 8 madarakot is küldöttem de az is annyira el szüküle hogj l⟨ste)n tudgja mint kaphattyjuk mível a Nemet Tiszt Uraimek katonákkal kész pénzen kerestetik több árrat is adgjak mint kellene [Mádéfva Cs; Born. XXXIX. 50 Gergely Déák Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1720:* az kave ollyon drága hogy elig kaphatni okajat bizony husz mariason [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. *1797:* Kedden Beszterczereis be mégyek hogy sendelyt es Deszkat Letzet ha kaphatnek [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

8. érhet/találhat vmit; a putea găsi ceva; finden können. *1593:* Kis Tivadar ... Aztis vallia hogi Komyatzegi ferencz iol esmeri az oruokat, es az oruok ahul mi io louat kaphatnak, neki vizik [Kv; TJk V/1. 415]. *1625:* Zent Pali Janos Vram ... az eö kglme emberinek ezen keotes es kezes leuelnek az eö erejeuel ... mindenekrul Jgazat vehessen vala melikett[a] eleb kaphattia [Törzs. Petkj Farkas Kirali Halman és Jeddj Petter Jedden lakó ns emberek biz. lev. — [a]A szökött jb-ot vagy unokáját]. *1668:* Tudod-e ... azon szekeliek Szentpálj Janos ... Uram jouait kj akaratiabol hordottak s praedaltak el mind, az mit kaphattak [K; BfR 57/51 vk]. *1733:* a Contro versiab(an) forgo Rétet ... a ki hamaréb kaphatta, kaszáltatta s vitette, hol füvül, hol szénául [Hévíz NK; JHbT]. *1764:* Murvai Janos ... ujra a Kortsoma hazhoz mezitelen kardal viszsza ment olly véggel, hogy ottan ha kiket kaphatna, halalosan sebhetné [Torda; TJkT V. 227]. *1771:* Széki Persi és Sári a hol mit kaphatnak mindgyárt ellopják [Dés; DLt 321. 36b].

9. elé/felkaphat, felragadhat; a putea apuca; aufraffen/packen können. *1573:* Eotthwes Antal Azt vallia ... Mond peter No en Iol twdom hogi Mihelen Meg virrad az leszen lob ki myt kaphat de ezt[a] vigetek az gazda birtokaba tarcha Annak meg kinek hatta [Kv; TJk III/3. 240. — [a]A halott holmiját tartalmazó ládát]. *1630:* az katonak az szobaban rekezkedenek s aztis be akarják vala rontani ... onnetis Ualtigh haigaltanak ki az ablakon keouel Uaskalannal, az mit kaphattak [Mv; MvLt 290. 223]. *1714:* Tisza István Ur(amna)k egj ... Jobbagjat ... az mennél nagjob tüzes üszegett kaphattak, azzal verték [Berekszó H; Szer. Kanisa Mihály (40) jb vall.].

10. (nőt) megkaphat; a putea avea (pentru raporturi sexuale) o femeie; (eine Frau) bekommen können. *1568:* Édes sophiazzon elegeth Jarnak effele Genyetek (!) effele Nyomorwlt azzony vtan; de azert semmit ne(m) kaphatnak [Kv; TJk III/1. 145]. *1590:* (Pribek Gergely) aztis mo(n)da hogy ennekem Zabadsagom vagio(n) arra ahol kaphatok (: baznom saluo honore dicto :) mert en neotele(n) Ember vagiok [Szu; UszT].

11. foghat; a putea prinde; fangen können. *1708:* mivel minden fele ember folyvást halaszsza, gübüli a patakokat, ugj meg szükült a' pisztrang hogj mar nemis kaphat(na)k [Fog.; KJ Fogarasi János nyil.].

12. ~ *vmire* viheti vmire; a ajunge/deveni ceva; (noch) zu etw. bringen. *1771:* (Egri János) Kolozs vármegyében nótáriusságot és viceispánságot is viselt, de nem volt quadratus ember, könnyen hajlott az igazságtól s ha módja volt benne, maga is szaporán eltekerte in favorem alterutrius. Ugyanezért éppen semmire sem kaphatott, noha ugyan járt utána, de csak kifelejtették mindenből [RettE 256].

13. belekaphat jószágba, kapdoshat vmely jószágon; a se putea atinge de proprietatea cuiva; in das Gut hineingreifen können. *1679/1681:* Az Jószágbeli szegénjsegnek sok igye baja esvén, sem idegenek(ne)k sem utanna valo Tiszteknek azokat huzni vonni eo kglme[a] megh ne engedgye ... ha megye Tisztei kaphatnak beléje, azokat abbéli szandékokban meg előzze, az vétkes embert megh fogatván aszt Törvénj szerint ... meg bűntesse [Vh; VhU 676. — [a]Az ub]. *1753/1781:* Josika Imre ur ... semmi utat és módot nem találhatott, mikeppen kaphasson a Kun Jószágban [Balsa H; JHb LXXI/3. 289 Lupe Juon (60) jb vall.].

14. *1810:* a sok T. buza vetesből a nagy szárosag miat nem Kaphatam tobet Csak 400 szaz vékat Csoűl [Mezőrücs MT; Borb. II Bukur Juon lev.].

◇ **Szk:** *életre* ~ élhető állapotra juthat/vergődhetik; a putea porni în viaţă pe propriile picioare; wiederaufleben können. *1733:* Menes pasztorok(na)k fogadtuk meg Ajtaj Györgyűtt es Fogarasi Josephet ... most hogj életre kaphassanak minden lotol kell adni a tanito penzel 15/15 penzt [Dés; Jk]. *1810:* Takáts Josit tartsa és Sorsához képest nevelje és mesterségre annak idejéb(en) a' mire inkább hajlandósága leszen tanitassa és mikor szárnyára botsátodik kész pénzt 500 +/- Rforintokot adjon a melyel életre kaphasson [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével] ∗ *lábat* ~ *vki praktikája* érvényesülhet/eredményes lehet vki fondorkodása/fortélyoskodása; a putea reuşi maşinaţiunile cuiva; js Pfiffigkeit zur Geltung kommen/erfolgreich sein können. *1657:* az én gonoszakaróimnak ellenem való practicájok ártalmason lábat nem kaphat vala [KemÖn. 308] ∗ *lábra* ~ erőre kaphat, megerősödhetik; a putea prinde (iarăşi/din nou) puteri; zu Kräften kommen können. *1710:* bárcsak akkor[a] térnek vala eszekre, a magyar urak, és Szapolyai János királyságra való választásán egyeznek vala meg, még úgy is, annyi romlás után a magyar birodalom lábra kaphat vala [CsH 66. — [a]Mohács után] ∗ *lóra* ~ lóra vetheti magát, lóra szökhetik; a putea sări pe cal; sich aufs Pferd schwingen können. *1657:* egy kurtán az német sáncához nem messze nékitelepedvén gabonát csépelt, túl megkerülték, s lóra nem kaphatván ott megnyomták ... maga lovára ülteték, fékemlőjét ... egy német fogta [KemÖn. 242] ∗ *új vérre* ~ ?? *1722:* A mucsodás fazonabilis idő jár a Menes is vj vérre kaphat [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Ha. *1782:* kaphatak [Kv; Ks 37. IV. 36 Kornis Zsigmond lev.]. *1790:* kaphassan [Torda; KW]. *1795:* kap-

hatatt [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai lev. 9]. *1840:* kaphassan [Kv; KLev.].

kaphatás szerezhetés; obţinere; Verschaffung. *1793/1794:* a' Falu kivánságára, a szükséges Pasztoroknak élhetésekre, és könnyebben valo kaphatásokra nézve ... házaik epittésekre illendő hellyek ... assignáltassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 10b]. *1833:* elöre Hetekre Honapokra nem vehetünk gabanát, hanem a' mit árulhatunk, nem annyiban Szombatanként a' Vásárokban ... hanem a' pénz kaphatásunkhaz képestis Házakbol és Malmakbol naponként veszszük [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kapható szerezhető; care se găseşte; verschaffbar. *1849:* Kaphato Thorockon, mint egy 1000 ~ czer mázsa vas — melynek fele Tiszta vas — fele pedig ugy nevezett vas kenyér [TLt Bir. ir. Jelentés Ugron István kormánybiztoshoz]. *1867:* Jelenleg kaphatók ... Ironok (: plajbászok :) és pedig a közönséges jó iron 12je ... 7 kr ... Finom iron czedrus fába 12je 27 kr [M.bikal K; RAk 161 esp. kl].

kaphattat megszereztethet; a putea procura obţine prin intermediul cuiva; verschaffen lassen können. *1689:* Kovats Mihálj ... ha meg nem adná az Lo arrát valahonot kapná vagj kaphattatná Petrityevit Horvat Miklos Ur(am) es ket agon levő maradéki tehat mind maga s mind maradeki örökös Jobbagjsagab(a) essenek [Széplak KK; SLt AK. 28].

kapiaga vmilyen török tisztség; o anumită demnitate turcească; irgendeine türkische Würde. *1630:* az kajmekámnak és kapitán pasának s az kezlár agának, ha lehet, az kapi agának is ha mit küldhet őfelsége, erre kiváltképpen Ibrahim effendit kell megtalálni és őáltala kell procedálni [BTN² 434].

kapiál be magába fogad; a cuprinde în globa; fassen, aufnehmen. *1717/XVIII. sz.:* A' Pap hegj óldalon vagjon egj darab Szántó föld, kit is a' Tövis vett fel, mellyet ha meg irtanának capialna Triciti Cub. 25 [Szilágycseh; EHA]. *1761:* fenyő fűrész deszkából tsinált hét különös gabona tarto szakaszok avagj hámbárok, melyek capialnak, circiter kilentz szaz véka gabonát [Spring AF; JHbK LVIII/1. 498].

kapiálhat 1. befogadhat; a putea cuprinde; fassen können. *1717:* az Udvar az epületeknek quantitasához képest igen kitsiny és szoros lévén több épületeket nem capialhat [Nagyrápolt H; JHb XXXI/3].

2. (ésszel) felérhet/foghat vmit; a putea înţelege; auffassen können. *1722:* Marha ... el ado száma nélkül valo olcso, de ugy sem kél, honnan terenpt ez a' szegenység pénszt éppe(n) ne(m) capialhatni [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kapiáló befogadó; cu o capacitate de ...; fassend, aufnehmend. *1761:* Ezen Pintze torkából ... kötött jo kemény ajto ... nyilik ... az házak, pitvara és Nagy Palota alat lévő ép boltozatu cir. huszon hat hordo bort capiálo jo Pintzéb(e) | kemény cserefa talpakban vésett kötéses csere sasfakon állo magyaros szarvazatu uj zsendelly alat Vagyon minden oldal nélkül cir. negy Szekeret capiálo Uj Szekér szin épitve [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 202, 207].

kapicán l. kapucán

kapicsor női kelmefajta; ţesătură pentru femei; Art Textil/Stoff für Frauen. *1698:* ha az kapicsornak singit megh vehetnek ottan egy forinton meltoztatnek Ngd vetetni ollyat ki egészszen sélyem volna [ApLt 6 Donatt György Kálnoki Sándorné Lázár Erzsébethez Bereckbe (Hsz)]. *1701:* vásárlottam ... Becsben ... Kék habos kapicsort 16 Réfet, huszonegy garason refit [Kv; Pf].

kapicsor-szoknya fustă din ţesătură pentru femei; Rock aus kapicsor-Stoff. *1697:* Egy fejér kapiczor szoknya, kötöstöl, vallastol, fekete szélyes Csipkével [Beszt.; KGy].

kapicsor-váll vestă din ţesătură pentru femei; Leibchen aus kapicsor-Stoff. *XVIII. sz. eleje:* Vagyon égy kék kapitsor váll két sor arany prémmel kapocs nelkül [LLt Fasc. 71].

kapikiha, kapitiha portai követ (külföldi követ a török portán); capuchehaie, capichehaia; ausländischer Gesandte(r) bei der Hohen Pforte. *1614:* urunk sem követét, sem kapitiháját, sem csak egy postáját is az Portára nem bocsátotta, azki itt benn Bethlen Gábor tractája ellen szólott volna, és gondot viselt volna [BTN² 72]. *1617:* szoual beossegesen izentwnk ezen kapykyhayanktol [KJ fej.]. *1619:* Pitár Koszta, a havaselvi kapitihaja [BTN² 272]. *1653:* Báthori Gábor expediálta volt a portára Borsos Tamás bátyámat, és ott volt continuus oratorságra — a kit zálognak mondanak a magyarok, de a törökök kapitihának mondának [ETA I. 117 NSz]. *1659:* minden nap ujjob, ujjob hirunk s leveleink jönek Portarul az ot len levő Követ Uraktul és Kapikiháktul [UszLt 17 fej.]. *1669:* Kapikia Böer Sigmond ... Az Keresztien más országbéli ottho(n) leuő Oratorokatis, Tarsalkodva(n) vellek, s betsületek megh adásával tegje io akarojuka, kikis ... dolgainkb(an) segitik. Kiknek szolgaival mint elebbeni Kapikiháb, beczületes egyet értesivel társalkodásával s tisztességek megh adásával tegje kesz io akarojva [Törzs. fej-i instr.] | már sem kapichia, sem tolmács mellettem [TML IV. 551 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz Tessalonicából]. *1670:* nemzetes Buer Sigmond uram ü kegyelme Erdélyországának s kegyelmes urunknak kapitihája adott mindkettőnknek egy-egy lovat [EOE XV, 123 Drinápolyban kelt téritvény]. *1685:* Drinápolybol a Kapithiája irja, hogy a' Teftedár Passát inditotta meg az Császár Ibrahim Szerdár Passa segettségére [Zabola Hsz; GramTr II. 462 Mikes Kelemen a fej-hez].

Szk: *portai* ~ török portai követ. *1657:* mind az fejedelemnek, mind az vajda portai kapikiháinak menjen parancsolat, hogy egyetértsenek [KemÖn. 299].

E tisztségre nézve l. Biró Vencel, Erdély követei a porton, 79—94. — A szerző a fejezeteimben és a szövegben e tisztségnévre *kapitiha* alakban hivatkozik.

kapikihaság porta követi tisztség; demnitate de capuchehaie; Gesandtenamt bei der Hohen Pforte. *1614:*

In anno Domini 1613. Istennek kegyelmességéből indultam el házamtól, Maros-Székelyvásárhelyről, az Báthori Gábor kapitihaságára, die 10 Aprilis [BTN² 65]. *1619:* Én igazán mondom, hogy én immár régen elszántam vala magamban, hogy én örök búdosásra Miszirbe menjek, ha nagyságod az kemén fenyegetéseket csak valami részből is az én kegyelmes uramon s országán megteljesíti vala az én itt való kapitihaságomban [i.h. 296 Borsos Tamás a török fővezirhez]. *1662:* másik viceispán Boldvai Márton a portára kapikihaságra lévén, a vármegye minden tisztek nélkül fejetlen-lábos maradott vala [SKr 313]. *1667:* az mü keglmes Aszszonyunk eö Naga adot kezemben Nemzetes Balogh Mate Vr(am) altal Kapikihaságomra az Fogarasi adobol két szaz tallert ... Szekely Moyses m.pr. [Gyf; UtI]. *1699:* Török országb(a) Capitihaságra kellet mennem [Kv; LLt Fasc. 140].

Szk: *portai ~*. *1662:* Budára a vezérhez is még Kassárul Bihar vármegyének egyik viceispánját, gálospetri Rácz Istvánt, ki a portai kapikihaságot jó üdőkig viselte ... küldötte vala[a] [SKr 218. — [a]I. Rákóczi György a törökökhöz tudósitással].

kapitálé (alap)tőke; capital (de bază); (Grund)Kapital. *1709:* Doctor Kolosvári Pál és a Város között az adosság iránt fennforgho Controversia ... revidealtatván ... determináltatott ugy hogj az penz belj adosságok(na)k Interessét meg fizetvén az Város sine Controversia, várakozzék az Creditor az Capitaléért az már kiadatott Moratorium szerént [KvLt I/197 a gub. Nszből]. *1726:* Amelly három ezer m: forint Adosságom Besztercze Városánál vagyon magamé, ... annuatim az Interessét annak igazán oszszák ketten edgj más között. Amig elkerülhetik penig az Capitalét fel ne vegyék [JHb XXV/21 Jósika Imre végr.]. *1787:* Ezen Kassai Mihállynál költsönozött Capitalét Néhai Nagy György eö Kegyelme ... Executione mediante desummáltatni akarván égy darab Jószágát el foglaltatta [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 13].

kapitális I. *mn* **1.** főbenjáró; capital; Kapital-. *1681:* Mindenféle városi Pörök szoktak indulni elsöbe(n) a váras Birája szekin; ha kinek ott nem tetzik viheti az Vár beli Officialisok szekire; ha ugya(n) ott sem, a' D. Terrestris szekire ugya(n) ā varban; ot végenek kell szakadni; ha Capitalis a' dologh, az vár megye Tiszteinek jelenlétekben kel véget szakasztani az Ur szekin [VhU 70].

Szk: *~ krimenbe esik* főbenjáró bűncselekményt követ el. *1625:* en ram Zegeni niomorek aruara potentiose ream icot es minden io ok nelkul minden iouajmat ... el uitte takarittatta az maga hazahoz ugy anniera hogy en uelem Zinte ugj czelekezet mint ha ualamj notaba(n) incurralta(m) uolna, uagy ualami Capitalis Crimenbe estem uolna [UszT 8a] ✱ *~ szentencian van* főbenjáró ítélet alá esik. *1600:* Azertt hiuattam Ketek Eleybe az alperessekket ... mind(en) hazaimnak es ahoz ualo epülettimnek el pusztittassaban ott woltak kiert si iuris az mondom kapitalis sententian vadnak kilen kilen es aballj (!) karonak[a] fiszetessekett Duplawal kewano(m) meg az articülüs tartassa zerent [UszT. — [a]Tollvétség *karomnak* h.].

2. *~ ellenség* kb. halálos ellenség; duşman de moarte; Erbfeind. *1710 k.:* Apor István ... nékem capitalis ellenségem | Boér Ferenc ... noha capitalis ellenségem öccse, és maga is ellenségem volt, ha nem atyja voltam-é esetiben, mondja meg maga [BÖn. 929, 938].

3. felséges, nagyszerű; grozav, splendid, excepţional; herrlich, großartig. *1839:* Hát még milyen capitalis virschliket falatoztunk fel jó csipös tormával örömkönnyeket facsaroval [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

4. *~ összeg* tőke; capital; Kapital. *1845:* A' czéh tagjainál künnlévő capitalis Öszveg 749 Rf ... A' Tőkék után járuló kamatok restantiája 83 Rf 24 xr [Kv; AC-Szám. 1].

II. *fn* **1.** főbenjáró ügy eset; proces capital; Halssache. **Szk:** *~on ér. 1590:* engem Palaticzj wram Capitalison ertt mert Jelen nem woltam, es ertem zolo sem wolt [UszT] ✱ *~ra keres. 1590:* En fel peres ... mondam nekj az al peresnek, hogy en nem mehetek mertt Jhon Jó az tőruenj nap, kiböl Palaticzj Geörgj wram, capitalisra keres, es ha az napra hon nem Lehettnek megkaroswlnek [i.h.].

2. (alap)tőke; capital (de bază); Grundkapital. *1702:* ha dolmányomat le vettem is, ha egyik részét a' jószágocskámnak el adom-is, de bizony kgldet nem csak az interessirül, hanem a' Capitalisrul is contendalom [Ádámos KK; ApLt 5 Mikes Mihály Apor Péterhez]. *1722:* találtatnak mégis olly fukár és felettébb usorás emberek, kik az eö Felsége parancsolattyával nem gondolván, felettébb és szerfelett taxállyák a' szegény meg szűkült kölcsönözö embereket, és majd Capitalisokat is meghalado Interest vesznek rajtok a' kozonseges jonak nagy kárával [Ks 18/XCIII a gub. Kv-ról]. *1740:* igérém arra magamat és kötölezem hogy ... interessit az Száz nyolvan (!) penzt az kapitalissal edgjút meg adni tartazam ... Fogarasi Szakacs Ianos mp [Ne; DobLev. I/118]. *1768:* Azon ötszáz Hatvan hét M forintokbul állio Capitalisnak felvételét örömest appromittalták [Zilah; RLt]. *1822:* a Capitalisrol tovább interesezni nem kellett [Hadrév TA; KCsl 5].

Szk: *~sá csináltatik* tőkésittetik. *1781:* ezen Fundus ki adásától fogva ezen Capitalis min Intereszeztetik, és Capitalissá tsináltatik | (A) ketszaz huszon ket Magyar forint ... az oltától fogva valo Interesse is Capitalissá tsináltatott 430 négy száz harmintz Magyar forintra [MMatr. 487–8 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.] ✱ *~sá tétetik* 'ua.' *1781:* a ki adattatott Capitalis[a] Interessével együtt Capitalissá tetetvén, ment mostanig 422 ~ négy száz huszon ket Magyar forintokra [i.h. — [a]200 m. ft] ✱ *~ zálogos summa. 1680:* el menenk ... Nemzetes Szalanczi Anna Aszszonyhoz ... Sztan Huszar nevü Jobbagyert az Capitalis Zalogos Summaual megh kenalok es az Asztalrays le tevők eö klmek(ne)k [Derzs U; JHb XXV/1. 34].

kapitális-pénz tőkepénz; capital; Kapital. *1730:* (A) Summa penzre Annůatim Jnteres kévántatik fl hung 43 // 20, mely interest tartozunk meg adatni Szent György napjátol fogva ... az Capitalis penz(ne)k meg fizetheteseig [Dés; Jk 399a]. *1772:* a' Hagjmas Bodon Nms Ecclesiának Capitalis kevés pénzét azon Ecclésiának tagjai koltson interesre ki vévén annak interessének és Capitalissának bé fizetéséről az Eccl(esi)a(na)k kevés, vagj semmi sécuritássa nintsen [Hagymásbodon MT; HbEk]. *1794:* a fel osztott Capitalis Pénzeknek hátra lévő Interesse iránt azt az határozást tevék, hogy kiki ő

Nagyságokat tudositsa mennyi interessel tartozik [Kv; JHb XX/40. 11].

kapitális-summa tőkepénz; capital; Kapital. *1623:* az Capitalis summaual megh kenalom szemelje szerent [Dés; BálLt 39]. *1627:* az Kapitalis summat en fōl nem ueszöm [Borosbocsárd AF; i.h. 40]. *1671:* valakik vagy inscriptios vagy zálagos jószágot birnak az mit most extra ordinarie kelletik az Possessornak fizetni, tempore redemptionis a' Capitalis summával refundaltassek [CC 90–1]. *1679:* Ha mit ezentul épetetne, ahoz ertő emberekeel megh bőtsültetvén, azt is az Capitalis Summaval neki[d] le tenni tartozzam [Vh; VhU 306 Thököly Imre ad. lev. — [d]Viszár Iuon görög kereskedőnek]. *1809:* esztendo bé-telésével mind a' Capitalis summát, mind annak törvényes Interessét hiba nélkül bé-fizetem [Marosvécs MT; DE 2].

kapitalista tőkepénzes; capitalist; Kapitalist. *1852:* pénz Interessekre sints szükségem használni kivánom pénzemet, én nem vagyok Fejedelem sem oly Capitalista kinek pénz Interesre légyen szükségem [Nagylak AF; DobLev. V/1375].

kapitálocska tőkécske, tőkepénzecske; capital mic; Kapitälchen. *1792:* valameddig az Sz. Ur Isten hatra lévő rövid eletemnek fog kedvezni, mind addig azon Capitalotskaim, és azoknak Interesse hatalmom és birodalmom alat légjenek [Héjjasfva NK; SLt XLIII. 17 Felső Dobofalvi Marothi István nyil.].

kapitál-pénz tőkepénz; capital; Kapital. *1752:* Marada mostan a' Nemes Ekla kezeben capital pénz ad foenerandum flor. hung. 286 // 74 [Aldoboly Hsz; SVJk].

kapitány 1. parancsnok; comandant; Kommandant. *1562:* Nem sok idő elmulván, a király küldé népét Udvarhelyre, kiknek kapitányok vala a vitézlő Petri Gábor [ETA I, 20 BS]. *1585:* adata byro vra(m) Olaz kapytannak Tordayg 4 louat [Kv; Szám. 3/XXII. 7]. *1603:* kowaczy Lukaczi Etedi Lofeo Ember ... ezt wallia, Tot mihalj mag wetőböl Jö wala haza be hiua hogiay görgjnj az katonak kapitaniahoz wgj meg Jtatak ot ... hogj El nem Jarhatot [UszT]. *1613:* Báthori Gábor kapitányi Kakonyi István és Nagy Gergely [ToldE 223]. *1642:* Besztercze Banyan Ezer Embernek voltam Capitannya [Fog.; Told. 1]. *1655:* 23 magával jütt vala ki szombaton az legnagyobb lator szemény s gyalogok kapitánya [RákCsLev. 492 Rákóczi György anyjához]. *1737:* (A harcban) magam ugyan nem voltam ottan, Secundalni el mentünk volt Kapitanyommal de késön érkeztünk az vásárra [Szépviz Cs; ApLt 2 Kálnokj Samuel Apor Péternéhez]. *1739:* (Adtunk) Muszka kapitanynak Biro Uramni eni valot [Kvh; HSzjP].

Szk: *ágyús ~* ütegparancsnok. *1705:* Egy ágyús kapitány feleségestül s két szép fiaival [WIN I, 647] ∗ *ezredes ~* kb. ezredparancsnok. *1662:* Török János ezredes kapitánya is hadaival Illyérül táborába[d] el nem érkezhetett vala [SKr 520. — [d]II. Rákóczi György táborába] ∗ *hajdúvárosbeli ~*. *1677:* Ha mely Hajdu városbeli Kapitányok, Hadnagyok, vagy a' városbeliek, az ollyan latrok, Csavargók kergetésére nem insurgalnának, a' Director ad Diaetam avocaltatván, immunitasokat amittalyák [AC 133–4] ∗ *limitaneus ~* határőrvidéki parancsnok. *1778:* ezen kisasszony ... egy Lelken, vagy inkább Lerchenfeld nevű limitaneus kapitányhoz akart menni [RettE 388] ∗ *mezei ~* az ún. mezei hadak parancsnoka. *1646:* erkezek ... Nagi Imreis Mezei Kapitanis, sokad magaval [Mv; MvLt AAll. 6]. *1657:* Vala egy Kovács Péter híres mezei kapitány és igen szép s jó hada, kiket szegény Bethlen Gábor sok idő alatt és sok helyekről gyüjtögetett vala egyben; ezt az kapitánt corrumpálták és pártjokra vonták vala [KemÖn. 114]. *1704:* Érkezvén commissio Szebenböl ... melyet Hatházi Gergely hozott, akit ennek előtte ide a gubernium mezei kapitánynak rendelt [Kv; KvE 283 SzF] ∗ *rác ~*. *1705:* jövének meg a németekben és az rác kapitányok is ketten, Horváth János és Pivoda [WIN I, 522] ∗ *udvari ~* **a.** fejedelmi udvari főtiszt. *1657:* (Atyám) Pétert, az bátyámat, Báthori Gábor fejedelem idejében adta volt Bethlen Gábor udvarában, ki akkor generálisa és udvari kapitánya is volt | nékem pedig igen köteles jóakaróim: Nagy Pál, ki akkor gyalogkapitány, Bornemisza Pál, ki udvari kapitány vala [KemÖn. 14, 162]. *1681:* Nevek az udvari népeknek: Hoff Mester Vram ... Udvar(i) Praedicator ... Udvar(i) Kapitány ur ... Gyalogh Kapitány ur ... [UtI]. — **b.** főúri udvari főtiszt. *1657:* az öreg Csáki István ország generálisa volt ... s az atyám udvari kapitánya volt [KemÖn. 146]. *1723:* Nehai Keczeli Gergely ur(am) Nehai Meltgs ur Banffi Denes urnak még hit és belső Embere volt, eczers mind Udvari Capitanya is volt [Borsa K; Told. 49].

2. kb. vezér; conducător; Führer. *1653:* Igy veszté a nagy kapitány avagy ugyan fő generális ember[a] magát, a maga vakmerő bolondságával[b], semminek állitván ellenségét [ETA I, 124 NSz. — [a]Támper generális 1620-ban. [b]Vakmerően Pozsony falai alá ment, és a várbeliek lelőtték].

Szk: *generális ~*. *1591:* Theleki István ... vallia: Tudom azt hogi megh fizettem Baczy Peterne, Tobias Bayz leuelere, az Cassaj generalis Capitan Zolgaianak Cassai Janosnak marhaual, tizenket zaz eginehani forintot [Kv; TJk V/1. 76]. *1615:* Hadgiuk es paranchiolliuk serio kegteknek minden hadi apparatussal ki ki maga szemellieben jwtest ieoieon, Generalis Kapitanunktul Balassy Ferencz Vramtul halgatvan [Törzs. fej.].

3. (városi) fertálykapitány (az egyes városnegyedek polgári elöljárója és várvédelmi parancsnoka); căpitan al unui cartier (conducător civil al unui cartier şi comandant al apărării cetăţii); Stadtviertel-Kapitän (bürgerlicher Vorsteher und Burgwehrkommandant der einzelnen Stadtteile) | tizedkapitány (a tizedekre osztott városnegyedek egyikének parancsnoka); căpitan al unei subdiviziuni comandantul unei subdiviziuni (din cartier); Zehntel-Kapitän (Kommandant eines Stadtviertelzehntels). *1558:* Byro wram az thyzedeseknek Ees kapitanoknak megh hagyak hogy el yaryak es az ... kywrtheketh kemeneketh megh lassak Arthalmasth el thewryewnek (!) [Kv; TanJk V/1. 48]. *1573:* Biro vram ... Minden fertaliokon valo kapitanokat Be hywassa Es azoknak Az varos vegezeset Erteniek agya, Azok az eo kapitansagok alat valo tyzedeseknek, az tizedesek penig hazonkent hyrre tegek hogi Minden Erche Es ehez tarcia Magat [Kv; i.h. V/3. 85b]. *1585:* Gergely Antal vallia, Capitan vagiok Magyar vezaban [Kv; TJk IV/1. 505]. *1605:* Thorda útzaba(n) ... Örög Sütö hazat akarna Biro W.

epiteni ... az öt fertalba(n) valo Capitanok tizen ... oda mennyenek és meg ocúlalyak azt a heltt [Kv; TanJk I/1. 507]. *1631:* Ovary Fertalybeli kapitanok [Kv; MúzRadák]. *1657:* ualasztatik ket feö Inspector, Magyar és Szász az kik az alkalmatosság szerent dirigallia(na)k az városba(n) minde(n) rendbelieket, attol fwgjenek az Torniokba(n) es uarfokokon leueö Cehek, fertaliok(na)k kapitanny, Tizedesi, kapukba(n) leueo vigiazok, es az szwkseghez kepest minde(n) hadi ordinantia azo(n) vrajnke legyen [Kv; PolgK 127]. *1699:* Kapitany Uramek a' Tizedesekkel szorgalmatossa(n) vigyazzanak az uttzakra; a' kemenyeket szorgalmatossa(n) minden holnapban egyszer eljárják; uttzakra ganajt es szemetet hordokat, toties quoties meg büntessék alioquin magok fl. 3 megbüntettetnek [Dés; Jk 277b]. *1740:* (A) Posta pénz és büntetés a Varga uttzai fertályb(an), ezen atyankfiáért Postalkodo szegenyseg(ne)k cedallyon a Kapitanyok és Tizedesekis egy forintig participalodván belölle [Torda; TJkT I. 180]. *1847:* Kováts Márton K Közép Tized Kapitánya m.pr [Kv; ACLev.]. *1870:* Szentpéteri János m pr kétvizközi kapitan [Kv; i.h.].

Szk: *hites ~. 1637:* Vagyon Egy haaz ... mely hazat az hüteos kapitanokkal Együtt vgj mint verek keozeot becsültettünk ... harom szaz forintra [Kv; RDL I. 24]. *1640:* Vagion egi ház ... az hwteos Capitanokis ielen leue(n) Aestimaltuk f. 125-ra [Kv; i.h. 123].

4. elöljáró; căpetenie; Vorsteher/stand. *1756:* a Falu Kapitannya Keregutz György és a több Falusi Eskuttek ... Istrangokat vivén magokkal, a Szegény Falusiak Lovait el fogdosták [Bencenc H; BK Misc. 1143 Samuel Noptsa (34) ns vall.]. *1848:* Gergely Ferencz ... a Nagyuttzai felső fertály kapitánya | Bernáth Josef ... a Selymék uttza felső fertája kapitánya [Kolozs; EHA].

Szk: *sóvágók ~a. 1683:* Mi okon kelletet Nemes Kegyes Istvan es Borbely Istvan so vagok Kapitanyat in jus adtrahalnom [Dés; Jk].

5. várparancsnok/kapitány; comandant/căpitan al cetăţii; Burghauptmann. *1562:* 1536 esztendőben Kassát megvevé a János király népe árultatás miatt ... a városnak pedig elvevék szabadságát és kapitányt vetének beléje [ETA I, 14 BS]. *1582:* wizi ... Marci 13 Cibere Peter az Kallai Capitantt Chapi Christophott, Almasra[a] Neg' louo(n) fizettem f 1 d 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 9. — [a]Nagyalmásra (K)]. *1595/1603:* En Zarkandi Anna ... veottem keszemhez egy keozepszerw lapos ladachykat Az en Bizodalmas Vramtúl Keresztúrj Christoph vramtwl Keowary kapitantwl, es Koloswary fw Ispantwl [Hadad Sz; Ks P 16]. *1640:* Gereö Monostori Kemeny János ... eö Nganak az Erdely meltosagos Fejedelemnek feö Komornyikja Fogarasi Kapitannia [Told. 27]. *1657:* (Bethlen István) váradi Kapitán, hajdúság generálisa | Dóczi András Kassai királyképe s egyszersmind szatmári kapitány is volt [KemÖn. 14, 35]. *1667:* (Dosa Tamás) Szendrőben ... akkor Szendrei kapitány vala [Abod MT; DLt 2. XVIB/5]. *1677:* A' törvénytelen Arestatiok dolgabol a' Hajdu vitezek-is az Ország közönséges Constituojához tartsák magokat, azon kivül eselekedők ellen a' Váradi Kapitány székin légyen az Articulusok szerint valo brevis processus [AC 172]. *1677/1681:* Adom tudtára Vayda Hunyadi mostani, es ez utan minden üdőben következendő Kapitányimnak, Praefectusimnak, Fö es Vice Udvarbiraimnak, Porkolabimnak, es Szamtartoimnak, Varosbeli Biraknak, Folnagyoknak, Eskütteknek es minden nevel nevezhető Tiszteimnek[a] [Vh; VhU Thököly Imre ad. lev. — [a]Köv. az ad. lev. szöv.].

Szk: *szubstitutus ~. 1662:* Kővárban most Mikes János lévén Rákóczi fejedelem substitutus kapitánya ... a várat megadni nem akarja vala [SKr 562] ✱ *végbeli ~* végvári kapitány/parancsnok. *1667:* A' Kapitány a' Nemes ember joszágában, sem pecsetivel, sem egyébképpen, semminémü törvénybéli dolgot ne igazgasson ... meg-maradván mindazonáltal mindenekben, a' Végbéli Kapitányoknak az ö régi authoritasok, és az ö Tiszteknek, vigyázásokhoz, gondviselésekhez tartozo dolgokban valo régi ususok [AC 226].

6. székely szék kapitánya; căpitan al unui scaun secuiesc; Hauptmann des Szekler Stuhls. *1566:* amel zolgainkat felseged rawoy ... nekwnk engedet, kykkel mykor felseged parancholna, zolgalhatnank, azokat ys mostan Capitan Vrunk ereoltety az zolgalatra [SzO II. 282 székely főemberek és lófők a fej-hez]. *1584:* mikor Capitan Vram ide az zekre Jeot volt, mind az ket feel meg biralta volt [Mv; BálLt 80]. *1589:* Capitany vram szolittotta Istuan Kouacziott Vduarhelitt mielhogy meltatlan Panaszt teott feiedelemnek [UszT]. *1615:* Nómós es vitezleó Beldi Kelemen Vram harom szeki Kapitan [BLt]. *1620:* En Nimethy Gergelli Vrunk eo Felsighe Tanachia es Vduarhelli szeky kapitannia [Kv; Borb. I]. *1662:* Vitezleö Aranias szeki Capitan Nouak Farkas Vram [Kv; RDL I. 14]. *1625/1752:* Fö Király Biro Uram Lázár István Kapitán Uramtol eö Kglmétol eö Felsége porontsolattyával meg kért volt Kászoni Számos embereket [Csíkszereda; LLt]. *1677:* a Székelység nem utolso tagja lévén ez hazának, ö Naga[a] Kapitányokat, Király-Birákat, Generálisokat, magok nemzetiböl állokat, és köztök lakokat adgyon elejekben [AC 26. — [a]I. Rákóczi György fej-i kondicióji].

Szk: *~ képe. 1592:* Niolch eskött Embereket eskettenek vala Capitan Vra(m) kipiben [UszT]. *1606:* halia Jakab Andras meniemw (!) terhes dolgokot barta istuan kapitan Vram petki Janos Eo kegelme kepibe zamlal en hozza(m) [i.h.] ✱ *~ széke. 1591 k.:* Tilalmat teottem az Ik ellen 1591 ez(tendeö)ben Zent Janos nap táwat, mely tilalmamnak okadasat az Capitany vram zekin akarta(m) megh mondanj [i.h.]. *1598:* hiuatam tóruenyhőz az Alperest kapitan wramnak eó kegielmenek (!) zombati zekyre Jt Wduar heli zekeben martonossy Jozagiarol [i.h.] ✱ *~ (vallató) pecsétje. 1592:* Im hilak Capitani vra(m) pechietiwel ma Estwere az hidra az var Elejben [i.h.]. *1606:* Hitta uala Balint kouacz Buzas Janost Capitan vram peóczetiuel az eó kegyelme zekire [i.h.]. *1664:* Hiva minket Kapitan Ura(m) ... vallato peczetivel ... Czipkes Istva(n) Ne(me)s szemelj hazahoz ... Mü azért ... el mentünk, es az valloknak hütök uta(n) Valo Vallasokat fel irtuk [Asz; Borb. I].

7. százados; căpitan; Hauptmann. *1688:* Baron Gal ober Lejtmán Regimetyeben levö Capral egy tallert tólem el csalt, s hogj a' Kapitannya(na)k panaszt töttem a' koszperdel a' vallamot meg vagdalta [Kv; UtI]. *1716:* Bajomb(an) az Kapit(ány) és Tatárlakára az Lajtmán be szálván quartellyb(an) [Küküllővár KK; UtI]. *1736:* Az Kovásznaji kolonellus Biro uramnit volt ebeden Lemheni kapitany fö estrasa mester es a Lejdnany akor költottunk[a] [Kvh; HSzjP. — [a]Köv. a fels.]. *1831:* a' katona fo-

gás meg foj itt de a' mind a' kapitány mongya most könyeb [Kv; Pk 6].

Szk: *eszkadronos ~. 1826:* Repartitio ... az 1826/7dik esztendőre meg kivantato Tűzi fákrol ... Escadronos Kapitány Frenko András 11 Öll 1 Fertály [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1495] ✱ *lokumtenens ~. 1740:* Az Aknán quartélyozó becsülletes Locumtenens kapitannak egj Tisztességes Levelet kell irni [Dés; Jk 532a].

8. hajóparancsnok, hajóskapitány; căpitan de vas; Schiffskapitän. **Szk:** *gályai ~. 1619:* Negyedrészben mentek a gályai kapitánok fęlöltözve ketten-ketten, ezek után gyalog csidások [BTN˜ 378] ✱ *tengeri ~. 1619:* a kapitán pasa az tengerről hozott nyereségből vive ki az csaszárnak ajándékot ... az drénápolyi kapura ... Első sereg az jancsárság ... Tizenegyed-rendben nagy pompával négy fő tengeri kapitán, cifrán felöltözve, tollason [BTN˜ 377–8].

◇ **Szn.** *1570:* Kapitan Pal [Balázsfva AF; JHb XX/51]. *1575:* Kapytan pal [H; JHbK XIII. 35]. *1614:* Kapitan György zs [Panit MT; BethU 34]. *1629:* Kapitany Matias [Mv; MvLt 290. 186b]. *1670:* Kapitan Pal [Kv; JHbK XXIV/25]. *1705:* Kapitány Annok [SzJk 349]. *1728:* Radulj Bokorné Kapitan Borbara [Kvh; HSzjP]. *1738:* Kapitány Izsák Uram [Szentpéterfva H; Szer.]. *1840:* Kapitány Kristoff [Dés; DLt 1268].

◇ **Hn.** *1658 k.:* Az Kapitan Reti mellett (r) [Gyf; EHA]. *1758:* A Nyárosban Herszényi kapitány nevezetű helljben (k) [F.tök SzD; EHA]. *1767:* In Territorio Kapitán et Posta réth appellato [Gyf; EHA].

kapitányember căpitan; Kapitän, Hauptmann. *1657:* az fejedelem[a] csatát bocsáta Érsekújvár felé Egri István nevű, igen jámbor, böcsületes, vitézi kapitány emberrel Kiri János ... segitésére küldé Bőjti István igen híres vitéz kapitányembert [KemÖn. 67. — [a]Bethlen Gábor 1626-i észak-magyarországi hadakozáskor].

kapitányház '?' **Hn.** *1817:* A Kapitány Háznál az úton alól (sz) [Szabéd MT; EHA]. *1847:* ugy nevezett Kapitán háznál lévő föld [uo.; EHA].

kapitányi 1. kb. vártartomány-parancsnoki; de căpitan al cetății; vom Burgprovinzkommandanten. **Szk:** *~ autoritás. 1662:* Gyulai Ferenc ... azt felelte vala: hát uram, az én váradi kapitányi authoritásom, becsületem hová lenne? [SKr 534].

2. testőrkapitányi; de căpitan al regimentului de gardă; vom Gardisten Har(t)schierkapitän. **Szk:** *~ titulus. 1770:* (Inczédi) Sámuel gárdista volt s kapitányi titulussal lejövén, vette Vitéz György leányát, Vitéz Évát [RettE 230].

3. rendőrkapitányi; de căpitan de poliție; vom Polizeikapitän. **Szk:** *~ hivatal. 1849:* egész tisztelettel kivánom felkérni az ideiglenes I. Kapitányi hivatalt ne terheltessék ... jelen ügyeimet végképpen ellátni [Kv; Végr. Vall. 100].

kapitány-lejtnant kb. alkapitány; sub-căpitan, ajutor de căpitan; Kapitän-Leutnant. *1704:* A harcon pedig egy Mester György nevű ember elveszett ... A forgóját itt egy kapitány lajtmán viseli vala, kiről azt mondják, hogy ugyan ő ölte volna meg [WIN I, 262]. *1746:* Militaris Tisztek segitő Szállásai ... Placz Major Vram(na)k cseledi szamara 3 Ober Leitnantnakis 3 Unter Lejtnantnak 1 Strasa Mesternek 3 Kapitány Lejtnant Vram(na)k 3 Furirnak s Feldnekelnek 2 Obrist Lejtnant Companiájaban ... Kapu zaro Strasa Mesternek 3 [Kv; Ks 11. XLVI. 25]. *1770:* br. Inczédi Sámuel ... fia: István, ez sokáig volt katona a Gyulai regimentjében, kapitány-lieutnant [RettE 230].

kapitányné 1. a parancsnok felesége; soția comandantului/unui comandant; Frau des Kommandanten. *1590:* Karpitos Peter vitte Hunyadra olaz Capitannet 4 Louon fyzettem f. 2 [Kv; Szám. 4/XXI. 87]. *1658:* ha kapitánné asszonyomat látom, elmegyen, én is elmegyek [TML I, 252 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

2. századosné; soția căpitanului/unui căpitan; Frau des Hauptmanns. *1813:* Zakariás Ur Ingarten kapitányné Asszonytol másuva lakását mind halálig nem változtatta [Sszgy; HSzjP néhai Szemerjai gy. kat. Orott Márton özvegye Kováts Lidia (33) vall.]. *1836:* Basa Kapitányné a' mig élt ugy birta mint fiu leány [Szotyor Hsz; i.h. Szotyori gy. kat. Szabo György (90) vall.].

kapitány-pasa vmilyen török portai főtisztviselő; căpitan-pașa; irgendein türkischer Oberbeamter bei der Hohen Pforte. *1618:* Az Fejér-tengerről is az kapitán pasa az véle való janicsár agáját hazabocsátá 12 gályával együtt ... ő maga is az kapitán pasa Szakezbe mulatott [BTN˜ 170]. *1630:* az vezérnek úgy tetszik, hogy sok kézre ezt[a] nem kell ott benn bocsátani, hanem az kajmekámnak és kapitán pasának s az kezlár agának, ha lehet, az kapi agának is ha mit küldhet őfelsége [i.h. 434. — [a]Az ajándékot].

kapitányság 1. városi fertálykapitánysági tisztség; funcția de căpitan al unui cartier; Amt des städtischen Viertelkapitäns. *1572:* Byro vra(m) Chirbes Balk heliebe valasson Mast az kapitansagra [Kv; TanJk V/3. 61a]. *1584:* vegeztek ... eo kgmek hog minden ember pwnkeostig haza eleót valo teolteset es oda hordot feóldet ky horgya ... minde(n) Akadaliokat haza eleól el tisztichon ... minden Capitan az eo Capitansaga Ala valokat minden Zemely valogatasnel kwl el Iarwan meg haggia nekik [Kv; i.h. 279b]. *1620:* az hosdatban leweő Capitanságok alat valo emberek ... valakit megh kaphatnak az koborlason ... megh foglyak [Kv; i.h. II/1. 297]. *1631:* Sombori Istua(n) de most penigh Farago Andras Uram kapitansagaba(n) Nagj Marton hazaba(n) lako [Mv; MvLt 290. 256b]. *1703:* Igaz dolog, hogy ennek előtte néhány hetekkel igen onszoltak s kényszeritettek arra, hogy a kapitánságot újólag felvegyem ... csak nem vállaltam [Kv; KvE 276 SzF].

2. székely széki kapitányság; funcția de căpitan al unui scaun secuiesc; Amt des Szekler Stuhl-Kapitäns. *1636:* (Beldj) uramott utolszori Kapitansagaban kezde szolgalnj [Mogyorós Hsz; BLt]. *1653:* A mi azert a kapitánság allapottyat illeti ... mi dispositionkban levén az arra valo vigyazas, igyekezünk rovid nap kgtek eleiben ollyat allatni, a' kit erdemesnek s eleghsegesnek, es az kgtek törvenyenek es szokasinak megh tartojanak, s oltalmazojanak esmerhetünk lenni [UszLt IX. 75. 12 a fej. Usz-hez]. *1710:* Az anyám atyja, az öreg Cserei Mihály ... a Rákóczi és Barcsai Ákos disturbiumiban csiki kapitányságra választatott [CsH 79]. *1770:* (Száva Sándor)

most vén korában bolondult meg az Aranyas széki kapitányságért [RettE 235].

Szk: *~ra jön. 1606:* Az Felperes pedig azt magiarasza hogi mikor Bedeö Istua(n) ura(m) a Capitansagra jeött leuelet kuldezett minden felé hogy minden ember haza takarodgiek [UszT] ✱ *~ra küld be. 1710:* a fejedelem ... maga kedves úr igaz hívit, Teleki Mihály uramot küldötte be kapitányságra[a] [CsH 196. — [a]1686-ban Cssz-re].

3. várbeli/vártartományi parancsnoki tisztség, várkapitányság; funcţia de căpitan al unei cetăţi; Amt des Burgkommandanten/hauptmanns. *1614:* Géczi András meghala Fogarasban fogságban, az Balling János kapitánysága alatt, Bethlen Gábor fejedelemsége alatt [Kv; KvE 148 SB]. *1657:* Mindaddig ... veszedelmezett az erdélyi állapot, és volt német iga alatt Magyarország is, míglen Isten Boeskai Istvánt támasztotta váradi kapitánságból, ki Erdélyből exstirpálta a németséget [KemÖn. 25]. *1662:* Weér György, a jenei kapitány elhalván, Gyulai Ferenc a dévai kapitányságbul Jenőbe rendeltetett vala | (Ébeni István) behivattatván, a szamosújvári kapitánysági helyheztettetett és tanácsurak közé vétetett vala [SKr 308, 485].

Szk: *~ra hoz. 1659:* Rédai László uramat ő nagyságát halljuk de certo, hogy kapitányságra hozzák Váradra [TML I, 361 Balogh Péter Teleki Mihályhoz Ecsedről].

4. *udvari ~* kb. testőrkapitányság; funcţie de căpitan de gardă; Amt des Har(t)schierkapitäns. *1657:* Macskási Ferenc ... is udvari kapitánságot mind Bethlen Gábor, s mind öregbik Rákóczi György fejedelmek idejében[a] [KemÖn. 16. — [a]Viselt].

5. századosság; funcţie de căpitan; Amt des Hauptmanns. *1774:* (Daniel István) A fiának ... kapitányságot vásárolván a Bethlen Ádám regimentjében, amely is most egy Barko nevű spanyol nemzet generálisé [RettE 330]. *1806:* már vége a' Capitányságnak, a' Hadnagyságoknak ... mint a' Pünkösdi Királyságnak [Mv; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

Szk: *~ot kap. 1776:* a szegény Barcsai Valami Pivoda nevezet alatt lévő nationalis militiában kapitányságot kapott [RettE 371] ✱ *~ra megy* eléri a századosi rendfokozatot. *1759:* Varsányi Zsigmond ... kapitánysági ment volt a Gyulai regimentjében [i.h. 86]. *1780:* Echard ... Fourierből ment volt a Gyulai regimentjében kapitánysági [i.h. 411].

6. parancsnokság; comandament; Kommandantur, Kommando. *1623:* iratot volt ez Jobbagysagbol kapitansagha ala ... azon ideóbelj Tirannus Fejedelemtől Basta Geörgytől [LLt Fasc. 75]. *1653:* (Makó Györgynek) a magyar katonák voltak kapitánysága alatt [ETA I, 54–5 NSz] | Retteghj Tyukodj Imbre Capitánsága, es Nánásj Mihalj Ur(am) Hadnagisága alat léuó legényel ... Szauaj Péternét Ambrus Judith Aszont in facto adultery Urának keotót hútj keotelessege ellen ... etszakának ideién ... megh foghtatták [Kv; CartTr II. 1013].

7. a kapitányi tisztség ideje/időszakasza; perioada în care cineva deţine funcţia de căpitan; Zeitdauer des Hauptmannsamtes. *1590:* megh az Batthory Istuan Capitansaganak eleotte volt, az en hazamnal vramnak elteigh valo menedek leueleonk az ado feleol [Szu; UszT]. *1600:* (Az örökséget) melliet az warhoz birtak Telegdi kapitansagatol fogwa, eö kgmek megh zabaditotta, ez mostani zabadcsagh zerc(n)t [i.h. 15/214]. *1606:* az Perneszi Istua(n) Vram Capitansagakor az Keczetick tartiak vala ez Peres helyen diznajokat [i.h. 20/60].

8. *~ alja (had)* egy parancsnokság alatti (sereg); căpitănie; (Heer) unter einem Kommandanten. *1661:* Szamosújvárott . . egy kapitányság alját hagyott ő nagysága [TML II, 199 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1662:* Az fejedelem maga is nagy hamar lóra ülvén, Kemény János néhány hajdúseregekkel előre elmegyen, valahány kapitányság-alja fizetett népét segítőseregöl bocsátván utána [SKr 338].

kapitányság-viselés kapitányi szolgálat; serviciu funcţie de căpitan; Hauptmannschaft. *1710:* az atyám után is katonákot küldvén a fejedelem, csiki rákosi házánál arestálák, s kivivék Fogarasban. Hét esztendeig való kapitányság viselésiért erdélyi módon az lőn a jutalma, hogy hét esztendeig s nyolc holnapig viseltetének ártatlanul vasat szegénnyel [CsH 149].

kapitányság-viselt care a avut gradul de căpitan în armată; als Hauptmann gedient. *1657:* az havasali akkori vajda igen rosszul kezdvén viselni az szomszédságot vele[a] ... reáküldé Jancsó Pál nevű csak egy kapitányságviselt emberét ... nem foghaták meg az vajdát, hanem székiből kiugratván, török közé szalada [KemÖn. 79. — [a]Bethlen Gáborral].

kapitánytiszt székely széki kapitány; căpitan al unui scaun secuiesc; Szekler Stuhl-Kapitän. *1622:* Beldy Kelemen Vram Harom Zeky Capitan tizt liwin ... fogatta woltt megh Kowach gergeltt mint az fele Malefactort [Hsz; Kp I].

kapitiha l. kapikiha

kapituláció[1] **1.** (vár v. város) fel/megadás; capitulare (a unei cetăţi sau a unui oraş); (Burg od. Stadt) Übergabe/gebung. *1705:* a' Bajika vara(na)k kapitulatioja alkalmatossagaval ... ot voltam [WassLt G. Pápai de Turde bizonyságlev.].

Szk: *~val feladja magát. 1708:* a szászvárosi német capitulatioval feladja magát, és Szebenbe kisértetik [Kv; KvE 252 GM].

2. *~t tesz* (el)kötelezi magát; a se obliga; sich verpflichten. *1770:* a diplomatica historiaban kitett conditiók hová lesznek, melyekben az öfelsége praedecessori a quantum iránt capitulatiót tett, törvényünknek s nemesi szabadságunknak megtartására és oltalmazására magát obligálta? [RettE 224].

kapituláció[2] békekötési pont; punctele acordului de pace; Friedensschluß-Punkt. *1619:* Az perzsával való békesség teljességgel véghezment. Az békességnek capitulatióit ultima die Augusti az divánba olvasták | Azmi Homonnai, Sorbán és Gáspár vajda ellen való tractát néz, abban is igen szorgalmatoson munkálkodám ... már az levelek mindenképpen készek ... Lengyelországba serio megírják, hogy ez mostani későbbi confederationak, capitulatiója szerint, kik espresse így vadnak, hogy „Sorbánnak, Homonnainak, Petráskónak semmi úton, sem szín alatt az három országra, Erdélyre, Mol-

dována, Havasalföldére hadat gyüteni-fogadni az országokban ne engedjenek" [BTN' 316, 332].

kapituláris 1. káptalani; care este reprezentantul unui capitul; Kapitel-, Stifts-. *1677:* Ha a' joszágok külömb külömb Vármegyékben, vagy Székekben volnának, azon egy Vármegyének és Tiszteknek authenticum rescriptumjokra, melyben a' dolog agitáltatot, más Vármegyebéli, vagy Székbéli Tisztek, avagy Mandatum mellett Itilö Mesterek, vagy Capitularis personak-is tartozzanak ki-menni és peragalni a' meg-itilt dolgot | végeztetet, hogy ... a' Fejedelmek válaszszanak és állassanak-is, mind Fejérvári, 's mind Váradi Káptalanokban, és Colos-Monostori Conventben, jo lelki ismeretü, és azon hivatalnak meg-felelésére elégséges tudományu alkalmatos embereket, legaláb három három személyekböl állókat, kiket a bé-álláskor a' töb Capitularis Collegák elöt, egy Itilö Mester, avagy Cancellarius, avagy Secretarius elöt erös hittel kötelezzenek ad fidelitatum, taciturnitatem, conservationem, requisitionem, literarum transnuptionem, extradationem, legitimamq(ue) executionem, kiknek a' szokot Káptalani pecsétek-is kezekbe adattassanak [AC 101, 207].

2. székes káptalani, székes káptalanbeli; al capitulului; vom Domkapitel. *1694:* Mivel vacált a leordinumi püspökség, akartak az capitularis papok püspök-fejedelmet választani [HAMN 333-4].

kapitulum[1] l. káptalan

kapitulum[2] számadásbeli tétel; poziţie; Posten. *1585:* Legh elseoben az eo Zam Ado Regestumaban Prouentuson kezgien mindent eleo Zamlalnj, Elseo Capituluma penigh ig legien, Iria megh Meny Buzaia leöt az feoldbeli Wetemenybeol, Meny leot az Molnokbol, Meny leót az Meray dezmabol Mayorsagbol, egy summaba megh tartozzek mondany ... Az wegiben ezen Capitulumnak megh mongia, hany keobleot teóth penze benne ... Ez legien prouentussa Irasanak elseo Capituluma [Kv; KvLt Vegyes III/19]. *1586:* Legh elseoben az eo Zam Ado Regestumaban[a], Proventuson kezgien mindent eleo Zamlalnj, Elseo Capituluma penig ig legien, Iria megh Meny Buzaia leót az feoldbeli Wetemenybeól | Comprehendallion minden Diuersakat, keozeonseges Aprolek keolchegeket, Vgmint lowakra, Zekerekre Es zolgakra valo keoltseget (: etelek kyweol :) ruhazatokat kowachioknak valo fizetgetest, effele keozeonseghes Aprolek keolchegnek haggya legh vtolszory Capitulomat az eo Exitus Mutatasanak [Kv; PolgK 19, 21. — [a–b]Az isp. m.].

kapitulum-tartás a Szent Ferenc rendjéhez tartozó erdélyi bulgarita szerzetesek provinciájának gyülése/tanácsa; sfatul/adunarea călugărilor din ordinul franciscanilor bulgariţi din Transilvania; Rat/Versammlung der Provinz der siebenbürgischen Bulgariter. *1821:* Déván a' Bulgarus szerzetesek Capitulum tartására 4 kupa szin Bor [Déva; Ks 105. 169].

A fenn említett rendre nézve l. a *bulgárus* cimszót és a hozzá csatlakozó jegyzetet. — Vö. a *káptalan, kapitulum 5.* jel-ével.

kapkod kapdos; a încerca în mod repetat să apuce ceva; nach einer Sache haschen/greifen. *1640:* Lattam azt, hogy Biró Pálnéhoz kapkodott az katona. Lába közé is akart nyúlni az katona, de nem engedte [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban! Börvei Péterné Erzsók asszony vall.]. *1812:* Grantzi pedig azon kapkodott hogy üthessen a Groffhoz [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) vall.].

kapkodó kapdosó; care încearcă în mod repetat să apuce ceva; nach einer Sache haschend. *1842:* a ragadmányon kapkodo egér a pallora kötött etel el nyelésével az ütöt mindég maga ejti magára [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt].

káplán capelan, preot ajutător al parohului; Kaplan. *1570:* Minden Templumba ket predicator legien De hogy azok a kaplanok Terhetis ely viselhessek. Ew kegek Borbol bwzabol aggya nekyk azt myth Ennek eleote az kaplanoknak Adotth [Kv; TanJk V/3. 5a]. *1593:* balint papot feiedelem kaplaniat wizy Zengelj Istuan 2 louo(n) huniadig f 1 [Kv; Szám. 5/XXI. 111]. *1646:* Kaplannak valo fizetes [Mv; MvLt AAll. 6]. *1686:* Gerdalyi Cáplány Henrich Georgig (!)[a] [Gerdály NK; UtI. — [a]Sajátkezü aláírásban]. *1759:* a Káplány uram Cseledjei gyujtatták meg az erdőt [Gergelyfája AF; Told. 42]. *1765:* Tisz Esperest Soos Ferentz ... Tisz. Ifju Verestoi György uramat maga káplánnyának választotta [Kv; KvRLt I. B. 1: 215]. *1785:* a pénzt ... méltoztassék tsak ide a Káplányomnak küldeni [Szentbenedek SzD; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1816:* fenyő fa rámáju ablak az Cáplány házára vágva [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

Szn. *1402:* Kapplan [Kv; Csánki V/316].

Hn. *1693:* Káplán földe. Káplán tanorokja [Szentmiklós U; EHA].

Szk: *udvari ~. 1800:* Ádám Bocskor mpa Udvari káplány [O.fenes K; JHb LXVI/46]. *1828:* Udvari káplánynak 36 veder[a] [Marosillye H; Born. F. IIa. — [a]Bor].

kápláni segédlelkészi, *biz* kispapi; de capelan, a(l) capelanului; Hilfsprediger-. **Szk:** *~ bér. 1806:* Fizettem a Szász Városi Residentiának káplányi bért [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.] ✱ *~ fizetés. 1789:* T. Iffjabb Intze Samuel Atyánkfiának a' szokott kápláni fizetés az Eklesia Fundusából Esztendönként ki adattassék [Kv; SRE 258–9]. *1840:* Kápláni harmadrész fizetés [Nagykapus K; KszRLt] ✱ *~ hivatal. 1742:* Tiszt. Sós Ferentz Uram öreg rend és erötelenségre jutott Atyánkfia helyett Tiszt. Tudós Batzoni Máté Uram helyett mind eddig ditséretesen a' Kaplani Hivatalban szolgált [Kv; SRE 177] ✱ *~ parochia* segédlelkészi lakás. *1728:* Vagjon a Kaplanyi Parochia holot regen a kis Pap lakot a Piaczon [Szgy; SVJk].

káplánság segédlelkészség; calitatea/funcţia de capelan; Kaplanei. *1720:* emlékezvén a T.Consistorium maga jo igiretire, midon T. Viski Pál uramat (!) T.Püspök a Soós Ferentz uram melle Caplánságra hivatalt adotth, hogy ha ki az T.Ministerek közzül ... decedál immediate eo kglmé(ne)k harmadik Papságra hivatalt adunk [Kv; SRE 133–4]. *1732:* Applicáltam magamat Tisz Bonyhai György ur(am) Erdély országi Rftus Püspök és M. Vásárhelyi fö pap hejében valo káplányságra [ArJk 39]. *1765:* én ... elsöben káplánságot, azután penig

ezen Ecclában valo actualis Papságot consequaltam [Kv; DobLev. IV/215 Soos Ferentz esp. nyil.]. *1806:* a Trésztiai káplánságért a Sz. Városi Resident(iának) 1805-re ki fizett(em) 20 véka[a] [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir. — [a]Törökbúzát].

káplár 1. vmilyen altiszti rang; unul dintre rangurile de subofiţer; Rang irgendeines Unteroffiziers. *1667:* Olasz Ferenczre bizná Kegyelmed, Hunyadban szerezننének vagy 15 legényt ugyan az javában s egy jo értelmes kaprált, bár feleségesek lesznek is, mindjárt ez külső várban csináltatok nekiek lakóhelyt [TML IV, 23 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *módjára. 1783:* az instantiat a fenekekre tették, a' mint mondják —, s ott irtak Resolutiot, de Mogyorofa pennaval Kaprár módjára [MNy XXXV, 270].

2. tizedes; caporal; Korporal, Unteroffizier. *1672:* 28 Novembr(is) az Kallai Nemeteket meg fogadván ezszerint fizetetek (!) ... Káprárok[a] ... f. 5 // Tizedesek[b] [UtI. — [a]Köv. négy név fels. [b]Köv. tíz név]. *1681:* Káplár Joannes Ebner f 5. Káplár Ferdinand Sifofski f 5 [UtI] | Conventioja Hunyadi várbeli kapus Nemeteknek Hó pinzes fizetesek, hat hetre rendeltetett. Kapral, Kenyér Andrásnak, hat hetre hat forint [Vh; VhU 643]. *1708:* Bezerédi próbált, nagyhírű vitéz ember volt, ki is ezen revolutioban capráron felyül való német tisztet 72 ölt meg együtt és másutt [SzZs 510]. *1729:* Az itten valo Caprált, és a Kapitánj Vrammal tolmatsoskodo Németet hallottam hogj egj nehanjszor huntzfuttal szittak Fo Biro Vramot [Sövényfva KK; TSb 51]. *1771:* égy részeges Lovas katonák káplárja is keresvén Szabó Ferkőne szállását és rá nem találhatván ... a káplár erővel bé akart bujni az ablakon [Dés; DLt 321. 16b Borbara Szőlősi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. *1779:* Josephus Kupán Korporál (41) [Martonfva Hsz; HSzjP]. *1835:* Armálisták káplárja Nagy Laszlo [Szentimre MT; BalLev.].

E régiségbeli tisztségnév nem azonosítható a mai altiszti *tizedes* ranggal, mégis kénytelenek voltunk ezt a rangjelölő elnevezést használni. Az 1. jel. alatti egyetlen adalékban a *káplár* vmilyen a *tizedes* feletti altiszti rangot jelöl; ezt egyetlenül is külön jel. alá kellett vonnunk.

Szn. *1768:* Káplár Jánosné [Martonos Hsz; HSzjP].

Szk: *dragonyos* ~. *1763:* egy Dragonos káplár más köz emberrel ... meg verte, hurczolta, kergette, rugoldozta [Lisznyó Hsz; HSzjP]. *1802:* ekkor minthogy veszekedtek az ott jelen volt Dragonyos Káplár mondotta nékiek, mit veszekedtek [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] ∗ *exekutor* ~. *1738:* Executor kaplarnak egetbort akavitat de. 6 göngösinenit halvan [Kvh; Bogáts 13] ∗ *jubilált* ~ obsitos tizedes. *1841:* ezen gyűlés alkalmatosságával megfogadtattak tehénpásztoroknak ezen 1841-dik évre gyalog katona és jubilált káplár Miklós János és ugyan Miklós József az tavalyi bérre [Taploca Cs; RSzF 201] ∗ *jubilátus* ~ 'ua'. *1803:* Székely Gyalog Katona Jubilátus káplár Veress Josef 50. esztendős [Maksa Hsz; HSzjP]. *1824:* Bagotaji Samuel jubilátus Káplár | Köpec 1821 Botz Dávid jubillátus káplár [Köpec Hsz; Köpeci lev.]. *1843:* Egerbegyi[a] Jubilatus Káplár Nemes Tolvaj Ferentz ada kezünkbe ... égy utasitást [T; Tolvaly lev. — [a]TA] ∗ *kontrás* ~ '?' *1833:* Mű neveinket alább irtak adjuk ezen bizonyitto irásunkat[a] irtám én Motok Jánnos mp Contrás Káplár és Nemes [Szeszcsor F; TL. — [a]Köv. a részl.] ∗ *lovas* ~. *1767:* Lovas káplar Kádár Ferentz [Uzon Hsz; Kp IV. 247] ∗ *obsitos* ~. *1783:* Libitsan David nevezetű Absitos Kaplar [Kissolymos U; Márkos lev.] ∗ *verbunkos* ~ toborzó-káplár. *1843:* a' verbunkos káplár ötet a piatzon megverte [Dés; DLt 793].

3. *tizedes* ~ falu- v. városbeli tized elöljárója/felelőse; responsabil al unui sector dintr-un sat sau oraş; Vorsteher od. Verantwortlicher eines Dorf- od. Stadtzehntels. *1823:* megh erkezvén Thorotzkora ... osztottam fel az Helyseget 10ekre[a] s tettem tizedes kaplarokat [T; Bosla. Szigethi szb kezével. — [a]Olv. tizedekre].

Ha. *1729:* kaprallal [K; Ks 7. XV. 13]. *1739:* Káprár [Hsz; ApLt 3.]. *1741:* kaplár [Mezősályi TA; Ks] | kaprar [Miklósvár Hsz; HSzjP].

káplár-alja kb. szakasz; căprărie; Korporalschaft, Zug. *1703:* Azon sánczon épittető officereknek és egy káprál-alja németeknek az utazásokon rájok valo költségeken kivül adtunk búzát cub. 10, zabot cub. 36 [Csikszereda; SzO VII, 113].

káplárné tizedesné; soţie/nevastă de caporal; Frau des Unteroffiziers. *1817:* Fabján káplárnétól kölcsönzött a communitás a procator fizetésére, melyet meg is fizetett Rft 95 [Bodos Hsz; RSzF 302]. *1831:* ez az öszvekelés ... Kövér káplárnénak tokmálásaból, erőltetéséből esett [Angyalos Hsz; HSzjP Gyalog katonáné Pető Péterné Csulak Borbára (46) vall.].

káplárpálca tizedesi bot; baston de caporal; Korporals/Unteroffiziersstock. *1727:* az Aszony keményen meg veretetvén nem álhatván a' káplár Páltzát el szököt [Szárazpatak Hsz; HSzjP]. *1828:* a' Bellegarde gyalog Regementjébol el-szökött Vice Káplárnak ... magánál volt ... egy Káplár páltza [DLt 383 nyomt. kl].

káplárpálcányi tizedes-botszerű; asemănător unui baston de caporal; korporals/unteroffiziersstockartig. *1813:* Pop Iuont Kaplárpaltzánnyi patzaval (!) meg verette Romontzai Ur [K; KLev.].

káplárság tizedesség; rang de caporal; Rang des Korporals/Unteroffiziers. *1778:* Pataki Ádám ... igen jó katonának való ember volt ... de mégis egy káplárságnál többre nem mehetett, mivel szörnyű részeges és kurvás volt nyavalyás [RettE 388]. *1787:* egy absitos káplárságot viselt embert szegődtem feleségestől együtt ... kik(ne)k jo indulatjokat látom minden dologhoz [Bencenc H; BK; Bara Ferenc lev.].

kápli ? sapka; şapcă; Kappe. *1820:* Egy Fekete Bársony Kápli Egy nagy fekete Sejem Keszkenyő [Mv; Told. 19].

kaplyoni a Kaplyon (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kaplyon/Coplean; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kaplyon. **Szn.** *1672:* Kaplani Suska [SzJk 120].

Hn. *1725:* Kaplanyi út. kaplanyi országut [Dés; DHn 34]. *1864:* Tul a' vizen Ispotalyi szanto a Kapjoni utnal [Dés; EHA].

kapó 1. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *deákokba* ~ *asszony* kb. diákokkal kikezdő/összeakaszkodó asszony; femeie care umblă după elevi;

mit Studenten anbändelnde Frau. *1823/1830:* Ez a Zilai feleségül vett volt egy ifjú leányt ... aki nyelves, de utoljára vén férje mellett kikapó, vagyis inkább deákokba kapó asszony lett volt [FogE 295] ✱ *jószágon ~ ember* birtokon kapkodó/birtok-kaparintó ember; om căruia îi place să acapareze moșii; nach einem Besitz greifender/haschender Mensch. *1753/1781:* Josika Imre ur ... igen Joszágon kapo ember [Tekerő H; JHb LXXI/3. 312] ✱ *kétfelé ~ ember* ide-oda kapkodó; care tot încearcă să apuce ceva; hin und her greifend. *1785:* Igaz: hogy jó kétt felé kapo ember volt Néhai Jantso János feleségivel edgyütt [Kvh; HSzjP Mathias Pongrátz (52) vall.] ✱ *prédán ~ hajdú* a zsákmányon kapdosó hajdú, haiduc soldat care se ține de jefuri; nach der Beute greifender Heiduck. *1706:* Kocsárdnál generális Pekri Lőrinc egy hajnalban reáüt, és 1500-at levágván bennek ... a futott-német őszveszedi magát, de viszont ráüt a prédán kapó hajdukra [Kv; KvE 249 GM] ✱ *világon ~ ember* kb. világi előnyökön/javakon kapdosó ember; om acaparator de bunuri pămînteşti; nach weltlichen Vorteilen/Gütern haschender Mensch. *1753/1781:* Josika Imre ur, igen világon kapó nagy hatalmu ember volt ... igen ravasz [Balsa H; JHb LXXI/3. 292]. *1779:* Gr. Bethlen Elek úr ... Szép literaturájú és tudományú, jámbor, istenfélő ember volt, de minthogy nem volt világonkapó ember, semmiféle tisztséget nem viselt [RettE 398].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivisch gebraucht. **Szk:** *másén ~* a más birtokán kapdosó, kapari ember; persoană care acaparează bunurile altcuiva; nach dem Besitz/Gut eines anderen greifender Mensch. *1764:* Láposi sem birta az Eke András földét, mert nem volt a másén kapo [Buza SzD; JHb IV/13] ✱ *más vagyonán ~* 'ua.; idem'? *1809:* némely más vagyonnyán kapok ... olly bal hiedelemmel vagynak, hogy erőszakoskodásoikért a mostani törvény szűnés alatt meg nem büntettethetnek [UszLt ComGub. 1558].

kapocs 1. (ékszerszerű) ruhakapocs; copcie (asemănătoare unei bijuterii); (verzierter) Kleiderhaken. *1552:* Ez előt valo időkbe egy ieles menyeközébe aleg láttál két selem ruhát: De most minden tölchergyártoné selem ruhába mórál. A sok gyűrőket, Boglárokat, kapchokot, ⟨k⟩esentyűket etc ki számalhattya meg! [HeltDial. G 8b]. *1568:* Vrsula Consors Benedicti lakatos ... fassa e(st) ... hogy az leannak vala keth kwswntywye es három bokor kapchyi [Kv; TJk III/1. 159]. *1573:* Anna Eotthues Elekne Azt vallia hogi ... az Azzony Rwhazatal parta Eowekel gywreokel kapcal gazdagon volt, Latta Nagy zok kapcayt kyket azt Monta az azzony hogy tyz hean Zaz [Kv; TJk III/3. 169]. *1600:* Kalotazegy Benedekne Anna azzony ... vall ... ket eoweys voltanak ... kapchay, és zoknyais palastyais vala [Kv; TJk VI/1. 513]. *1611:* Egy altal teordeleses palastra valo kapocz, Turkeses gieongieos dupletos mind az alja, mind az oldala [Kv; RDL I. 88]. *1629:* egj elrontot magiar Orszagi kapczot küldeöt vala hozza(m) hogy megh uegiem, es megis veöm [Mv; MvLt 290. 147a]. *1732:* Egy alamodi tettzin Süveg prémezetlen aranyos Sinorral kapcsokkal | Egy Viseltes dolomany Tőrők kamállot kapocs és Gomb Nélkül [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6, 9]. *1763:* Egy Ingre valo Tseh gyémánt ezüstbe foglalt kaptsok [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. *1821:* Három Kapats [Mv; MvLev.].

Szk: *apró ~*. *1573:* Katalin nehay Buday Zabo Ianosne Azt vallia hogy ... az Azzony ... Nagy szep Approlek Ezwst Mywet eleh hozot eleoh Rwhaiaba appro kapchokat mint zazig valot [Kv; TJk III/3 168] ✱ *aranyos ~*. *1602:* ket aranias kapcz, es ket aranias teo [UszT 19/53]. *1606:* Menthwnk wala Kőhalomban Sokadalomba, ot vala Zőke lőrinczneis eő hat vöt egy Aranios kapcziot [i.h. 20/310 Néhaj Dobaj Péterné Piroska löuetej vall.]. *1732:* Egy hollo szin Uy Sellyem kámélotbol valo nyári dolomány aranyos kapcsokkal Gombokkal | Vas Szinű Nadrág 12 pár aranyos kapocsal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 5–6] ✱ *bogárhátú ~*. *1696:* két rendbeli ezüst aranjas dolmánjra valo Gombok bogárhátu ezüst kapcsok [Kv; LLt Fasc. 146] ✱ *ezüst-aranyos ~*. *1674:* Tizen-négy bokor, Aszszony ember(ne)k valo eöregh ezüst aranyas kapots [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1738:* Egy hitván Sellyem váll ezüst Aranyos kapcsokkal [DobLev. I/171] ✱ *ezüstös ~*. *1591:* Mikor zeredan Thamasfaluarol[a] Jwvek, Bogártelken[b] alol talalek ket zekeret ... Ezwstos kapcz is vala az azzoni zokniaian [Kv; TJk V/1. 107 Zanto Pal Merai[c] jb vall. — [a–c]K] ✱ *gyöngyös ~*. *1573:* Feierdy Kato Azt vallia hogy ... Puskas gaspar ... kwldeot volt Aranjas geongies kapchakatis zoknyara valokat [Kv; TJk III/3. 169]. *1637/1639:* Egy bokor palastra valo Gyeongyös Turkeses Kapocsy [Kv; RDL I. 111]. *1665:* Gyulai Samuel Ur(am) ... adot be az B. cehnek Zálagul egy pár palástra valo aranyas, győngyös kapczot [Kv; ÖCJk] ✱ *háromszegű ~*. *1736:* Egy zománczós Pésma Tarto 2 haromszegü kapócsal 1 lótban s egy Nehezékben [Kv; RLt Somai Sándor és Sára lelt.] ✱ *karikás ~*. *1634:* egy ezust kapcziot eleo von, az mely karikas kapoczy vala [Mv; MvLt 291. 8b] ✱ *köves ~*. *1560:* Egy Bokor Eoregh Ezusth aranias kewes Kapch [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1732:* Egy arany drága paszomántos öv, ezüst aranyos, és köves nagy kapcsokkal szép munkás czirádákkal [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7] ✱ *lapos ~*. *1732:* egy nagy utazó téli mente ... a Gombok alat egy ezüst arannyos Zamanczos nagy lapos kapocs [Kv; i.h. 5] ✱ *morvai ~*. *1599:* Bodony Mihaly Hozot Bechj Marhatt ... 20. Múrway Hat gereznat — // 24. 42 fl. Murvay kapsott 1 // 26 [Kv; Szám. 8/XIV. 43 hj] ✱ *négyszegű ~*. *1682/1687:* 1. Attam egi Ueres Poszto Angliai Uy Szokniat ... Tizen Niolcz bokor Feier ezüst Negi szegü kapcsok raita ... 2. Attam Egi kek Angliai Szokniat ... husz bokor Ezüst Negi szegü kapcsok raita [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] ✱ *sima ~*. *1733/1813:* egy ajjában szött zöld-aranyos szoknya vállastól, mely váll zöld aranyos tarczal ket sor arany szélyes tsipkével és husz pár ezüst sima kapottsal [Kv; SLt XLII. 6. 30 P. Horváth Krisztina végr.] ✱ *türkiszes ~*. *1637/1639:* Egy bokor palastra valo Gyeongyös Turkeses Kapocsy [Kv; RDL I. 111] ✱ *virágos ~*. *1611:* Eott pogan Penz egj kws úiragos kapoch teöb aprolek ezwstel egiwt niomnak p 39 ... f 6 d 50 [Kv; RDL I. 88]. — L. még *ezüstkapocs* al.

2. vaskapocs; crampon; Eisenhaken | ăcskapocs; scoabă, clemă de dulgher; Klemmhaken, Bauklammer. *1588:* Razmannetol veottem keet sing vassat ... d. 16. Ezen vasbol chinaltattam az torombelj kutt gardaiara keet kapchiot [Kv; Szám. 4/I. 29–30]. *1594:* Was wettel Az Srampokhoz ... vettem 20 Sing vossat ... f 1 d 60 ... az Srampoknak, vettem kapchynak 10 vossat ... d

80 [Kv; i.h. 6/VIII. 109–12 Casp. Semel sp kezével]. *1673:* Agju tengelyét felljül szorito kapcsok [Fog.; UF II, 541]. *1757:* a Malomnak egesz oldalai a Kaptsokbol és heveder fáibol ki szakadozván a Viz felé meg indult allapottya, hogy ha nem corrigaltatik ... az egész Köpadotis magával a Vizben ne huzza [Nagyernye MT; LLt 129]. *1786/1787:* Egy Fürész Malomhoz tartozó Vas Szerszámok ... kerekekre valo Fogas Vas Karika és harom Kapacs ... 2/64 [M.valkó K; BetLt 1]. *1835:* Vettem vasat az Kashaz Kaptsaknak negy rudat [Betlensztmiklós KK; HG]. *1842:* A' Csiga Tárgy annyira el juggalodott és hasadozott a' kapcsokkal a' használat által hogy közelebbről az belső hidhoz bé verendő czövekekhez nem használhato [Dés; DLt 1547].

Szk: *foglaló* ~. *1598:* az uaralia malomra ualo kolczegy ... uottem egy apro uasat az folio kore foglalo capchot d 10 cynaltak [Kv; Szám. 7/XVI. 119] ✱ *kádározo* ~. *1788:* Egy kádározo kapots [Mv; TSb 47] | 1 Kádározo kapots ... 1 [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27]. *1865:* Egy kádározo kapocs [Szárhegy Cs; LLt] ✱ *mutteres* ~. *1852:* Az elsö viz kerék a szorito pántok helyett, négy helyen, külön kēt srofos, mutteres kapcsokkal van el látva [Km; KmULev. 2 malomlelt.].

3. *1756:* A Nagy kapu felsö szemöldök faján ... vagjon Négy Cserefábol Csinált Láb, vagj is kapots, mellyek felette lévö alatson szarvazattját jo Sendely fedél alat a kapu felekhez foglallyák [Branyicska H; JHb LXX/2].

4. szekérrész; parte de căruţă; Wagenteil. *1776:* a' Czigánnak hogy a' Groffné Hinto kerekire egy Kaptsot csinált, és a tökarikákot ujjra verte ... fizettem Dr. 12 [Mezöméhes TA; WassLt]. *1794:* Egy Udvari Lo után valo vasas tár Szekér Nro 1 Melyben ezek a hibák két kerékszeg Lántzostol a hátulso felhértznek égy darabja pánt és felhértz vasastol és két kapotsal együtt [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1827:* Más szekér ... négy a párnát a' tengelyhez szoritto kapots [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

5. csat; cataramă; Schnalle. *1621:* Eo felsege[a] paranczolua(n) hogy Tokotis czinalljanak hozza[b] ... Az kapczajhoz veottem ... rezet Zigjarto Mihaljtol f — ¼ 16 [Kv; Szám. 15b/IX. 83. — [a]A fejedelemasszony. [b]Az órához]. *1807:* El vitt ... 1. kardat ... hüvellyestöl, és kaptsastól [DLt 673 nyomt. kl].

6. hajcsat; agrafă de păr; Haarschnalle/spange. *1823-1830:* 1796-ban Németországban láttam a kisasszonyok hajait fonatlan ... valami háromujjnyi szélességre vékony csontból csinált kapocs közé befoglalva [FogE 67–8].

? ◇ **Hn.** *1786:* a Kapots tetön felyül [Burjánosóbuda K; BHn 45].

Ha. *1589:* kapch. kopoch [Kv; KvLt Vegyes I/2. 30–2] | Capsot [Kv; Szám. 4/VI. 17 Stenzely András sp kezével]. *1600:* kapcziat [Kv; i.h. 9/VIII. 3]. *1742:* kaptsakon [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *XIX. sz. eleje:* kaptsak [Kv; Pk 2]. *1821:* Kaptsak(na)k. Kaptsakat [Mezömadaras MT; MRLt]. *1823:* Kaptsat [uo.; i.h.]. *1849:* kapacs [Mv; MvLev.].

kapocsfa szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *ruhaszoritó* ~ kb. fa ruhacsiptetö; cîrlig (de lemn pentru rufe); hölzerne Wäscheklammer. *1826:* A' Szárasztón ruha szoritto kapots fák [Varsolc Sz; Born IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

kapocsforma kapocsszerü; în formă de copcie; haken/schnallenförmig/artig. *1757:* aranybol való. 5. kisdeg boglárok ... aranybol való kapots formára tsinált 6. boglárotskák [Marossztkirály MT; Berz. 3. 1/11]. *1823–1830:* nevezetes lett osztán a pozsonyi vál ... hátul a válnak volt kemény halcsontból kiálló két ujj szélességü farka egy nagy kapocs forma horoggal, melybe hátul a szoknyát akasztották, hogy az ezt feljebb vesse [FogE 66].

kapocska 1. (ékszerszerü) ruhakapocs; copcie asemănătoare unei bijuterii; (verzierter) Kleiderhaken. *1637/1639:* 1. Szoknyara ualo viragos kapocska — p. 9 — f. 4 | Egj fel bokor viragos, nyeset agas regi forma kapocsj mas egj ola forma lapos viragos fel kapocsikaual egjütt njom p. 26. ... f. 8 d. 26 [Kv; RDL I. 111]. *1720:* ket ezüst gombocska, 4 ezüst karikácska, valami kapocskák Nro 8. ket kis boglárocska [Kv; Pk 6].

2. ácskapocs; scoabă, clemă de dulgher; Klemmhaken, Bauklammer. *1640:* Tatrosi Nagj Ja(nos) ... panczel Cheben malom Hazara ment eyne(k) ideien ... molnarinak zekerczeiet furuiat, kapoczkaiat el⟨vitt⟩e [Dob. Ks 90]. *1696:* Kapoczka Atsnak valo no 1 [Bethlen SzD; BK]. *1726:* Egj szekertse (!) ... Egj Uy kapoczka ... Három furu [Kv; Pk 6]. *1816:* Egy nagy Kapotska ... Egy kupás, és egy tollas vésö [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

kapocs-tisztítás kacsolás, kacstisztítás; tăierea cîrceilor; Rankenabschneiden. *1809:* A Szöllönek nevezetes munkája a hónalj-tisztítás vagy is a második kapállás és kötözése a Csonkázással a Kapots Levél honyaj tisztittással együtt, mely ha illendö modon nem fojtatatatik árt a Szöllö Termésnek [KS Szilágysági girókuti és kövesdi tisztek ut.].

kapogat a primi din cînd în cînd; ein bißchen bekommen. *1710:* csak fára többet adtam eddig háromszáz forintnál. Más becsületes förendek is noha néha-néha, akinek közel[a] volt jószága, kapogattak valami keveset magok számára, de amellett bizony mindeneket elkölték [CsH 377. — [a]Nsz-hez].

kapoldozik kb. (füvet) harapdos/legelget; a paşte smulgînd iarba în repetate rînduri; (Gras) weiden. *1804:* mikor az ökrököt el hajtotta Pap János kapoldoztak az ut mellett az ökrök, az után tsak hamar hat kialtnak a Janosi Miklos Uram fiai Pap János(na)k hajtsa el onnan az ökreit [Pálfva U; Pf Pál András (34) szabad székely vall.] | mint hogy az ökrök el eheztek volt, az ut félen kapoldoztak ... az ökrök pedig sem fübe, sem gabonába nem voltak, hanem az ut félen kapoldoztak [uo.; Pf Dömötör György (19) szabad székely vall.].

kápolna capelă; Kapelle. *1600:* a miert az kett fel peöres wezekedik, az mind keözwl Peter Gereb birta, az kapolnatis eö chenaltatta az Pap hazatis [UszT 15/51 Kadar Lukach (75) Zenth Mihaly Zabad Zekelj vall.]. *1605:* Az Kapolnaba(n) Alabastrum keóbeól czinalt harom Oltar vagion [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej. inv.]. *1630:* Kapolnat ... bikesigesen birtak Horvat Lazar Vramek [Kackó SzD; Ks 90]. *1650:* az felesegem ... az Doboka(n) levö kapolnat hiaztassa be [Kv; JHb III/7].

1697: Szentt Márk Evangélista napián nalunk az Kotormányi Kápolnanál lévén Devotio-Bucsu [Kotormány Cs; CsJk I]. *1761:* a Branyitskai határnak felsö fordulojáb(an) ... lévén egj régen épitet de egészszen desolálodot temetségre epitetet Kápolna [Branyicska H; JHb XXXV 41]. *1816:* két ajto nyilik az Capolnaba ... tollas kolcsal nyitatik [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

Szn. *1614:* Kapolna Janos [Bethlenfva U; BethU 126].

Hn. *1590:* az Kapolna hagoiaban [A.boldogfva U]. *1592:* az Kapolna eoswenie mellet. Kapolna mezeye [Fancsal U]. *1606:* az Kapolna hagoban [Szentmárton Cs]. *1608:* az Czere feoldiben az Kapolna fele [Kalotasztkirály K; KHn 50]. *1711:* also Kápolnában (sz). az Sűrű Felsö Kapolnában (k) [Kissolymos U]. *1720:* az erdö alatt ... Sz: Margitt Kápolnáján fellyjül a Szénasság között [Szentimre Cs]. *1722:* az Kapolna Völgyin [Nagyalmás K; KHn 311]. *1744:* Kápolna Kuttyánál [Bölön Hsz; INYR]. *1754:* Kápolna Szerbenn [Vajdasztián MT]. *1751:* azon Utromban fel tött föld az Szént Antal kapolnajahoz valo [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 11]. *1757:* Kapólna Utzában [Taploca Cs]. *1766:* a Boldog Aszszony Kápolnájátol fogva a Várig fekűvö M.G. Urak lábja [Doboka; DHn 13]. *1770:* A Kápolna nevezetü helyben [Disznajó MT]. *1803:* Kápolna teriben [A.jára TA]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kápolnabeli, kápolnabali a Kápolna hn *-beli ~ -bali* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-beli ~ -bali* al toponimului Kápolna; mit dem Ableitungssuffix *-beli ~ -bali* gebildete Form des ON Kápolna: a Kápolna nevű helyben lévö; care se află/găseşte în Kápolna; im Ort Kápolna befindlich. **Hn.** *1711/XIX. sz. eleje:* Kápolnabali[a] [Kissolymos U; EHA. — [a]Értsd: föld]. *1823:* az Kápolnábali. az felsö Kápolnábali föld [uo.; EHA].

kápolnácska capeluţă; Kapellchen. *1662:* Báthori István azon harcon[a] lovával és súlyos sebekben való elesésének emlékezetére építtetett cseréphéjjazat alatt levő kápolnácska ma is fennvagyon [SKr 517. — [a]A kenyérmezei csatában 1479. okt. 13-án]. *1724:* Bosi Miklos vr(am) Ö Kglme maga ... fateala hogj a' Bosi[a] Kapolnacska földéért a megye Közönséges buzajabol adtanak buzat metr nro 6 [MMatr. 301. — [a]MT]. *1742:* egj kis bölt hajtásos, ugjan tsak padimentumos kápolnácskára ... külön külön ajtok nyilnak [Gyeke K; Ks 4. VII]. *1767:* Egy Kápolnátska is ... vagyon [Csapó KK; Berz. 3. F. 7. C. 6]. *1781:* ezen Kápolnátska bólthajtás alatt vagyon [Pálos NK; Hr].

kápolnahely kápolnatelek; loc de capelă; Kapellengrund. *1800/1802:* Sz Imrei[a] Ketskés György, a' Seprödi kápolna helly tágositására örökösön adott, harmintznégy quadrát ölböl állo helyet [MMatr. 240. — [a]MT].

kápolnás cu capelă; mit Kapelle. **Hn.** *1774:* Az Kapolnas mellet [Gyalu K; EHA].

kápolnásoláhfalvi a Kápolnásoláhfalu (U) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kápolnásoláhfalu/Căpîlniţa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kápolnásoláhfalu. **I.** *mn* Kápolnásoláhfalván lakó; care locuieşte în Kápolnásoláhfalu/Căpîlniţa; in Kápolnásoláhfalu wohnend. *1590:* biro Marthon Kapolnas Olahfaly | Thamas Imreh kapolnas olahfaly Vrunk Jobb(gia) [Uszt]. *1600:* Matis (?) Andras Kapolnas olahfalwj zabad zekely [i.h. 15/66]. *1606:* Kapolnas Olah Falui Sigmond Janos [i.h. 20/307].

II. *fn* Kápolnásoláhfalu lakosa; locuitor din Kápolnásoláhfalu/Căpîlniţa; Bewohner von Kápolnásoláhfalu. *1727/1751:* asserálván azt a' Kápolnás Oláhfalviak hogy ezen Hargita Havassán már romlásban valo Kápolna az magok határokban építtetett [CartTr II. XXX/3b határmegállapító ítéletlev.].

kapor mărar; Dill(kraut). *1570:* Recepta Contra Frigum doloris Vegy aspiomot partem 1, Petrisoliomot partem 1, kaprot partem 1, Levestökömöt partem 1, Törd ozve Jol, es annak utanna ös[a] erös echetet Reaia es fachard meg, oztan Annak az Viszeuel hinchek meg az gyermek Ruhaiat es fekessek beleie, es Meg gyogyul [Nsz; MKsz 1896. 372. — [a]Önts]. *1596:* Veottem ... Kaprot, tarkont d 8. Spinaczot d 3 [Kv; Szám. 6/XXIX. 142 Bachi Tamas sp kezével]. *1600:* Attam ... Kaprot d 2 [Kv; i.h. 9/III. 8 Szabó András sp kezével]. *1609:* Fözettem Cedula igazito Vramnak I. Tal Etek Paret, kaprot, hagima leuelet [Kv; i.h. 126/IV. 155]. *1714:* az kert ... veres hagyma, fok hagyma, murok, petresejem, kapor, kulomb kulomb fele salata tarkony, sálja szapora hagymával megh ékesitve [Kászonfelsöfalu; LLt Fasc. 85].

Szn. *1600:* Kappor Miklos Sombori [UszT 15/101]. *1614:* Kapor Georgy jb [Szentmárton U; BethU 95].

Szk: *sós ~. 1687:* Sos Tárkony ... Sos Ugorka ... Sos Kapor Tavalyi | Sos Tárkony in Vitr. no 3. Sos ugorka in Vitr. no 4. Sos kapor in Vitr no 1. [A.porumbák F; UtI] ✱ *száraz ~. 1679:* Száraz kapor, ugyan feles [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 138].

kaporcaszín '?' *1751:* Kaportza szin alsób(an) szött szoknyát [MNy XXXVI, 198].

kapormag sămînţă de mărar; Dillsamen. *1595:* Köment az mint ok szeretnek vala sohúlt nem vala hanem Kapor magot attam ertte ... d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 215 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1656:* Ezen kamaraban vagyon egi fias deszka almarium, Mellickben szoktanak megot tartani ... harmadik fiokjaban kapor magh circiter oct. 7 [Fog.; UF II, 153].

kapornya kápri; Capporis rupestris; capere; Kaper. *1586:* Cosma Balint es Katonaj Mihalj Eniedre az Güllesre vittenek volt eo kgmek Capornat Cancellar(ius) Vra(m)nak ... attam f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 19]. *1589:* Az vr, es az Iffiak aztalara hozattam ... Caporniat d. 5 [Kv; i.h. 4/X. 27–9]. *1620:* Egy Masa Timsotul f — /40. Egy Masa Kapornatul f — /40 [Kv; KvLt Vegyes II/69 VectTr]. *1625:* egi keues kapornat faolajat [Kv; Szám. 16/XXV. 168]. *1684:* Lengyel országi vásárlasokra adtunk Költséget ez szerint ... Platajczra f. 6 // — Habarniczára f. 6 // Kapornyára f. 2 // [UtI]. *1736:* A kapornya volt minden éteknek jó ízt adó szerszáma [MetTr 322]. *1751:* Kapornya ... Czitrom [Kv; RKA]. *1802:* 1/2 lb Kapornya 30 xr [Déva; Ks 120. III. 8].

Szk: *száraz ~. 1807/1818:* 2 Lott Száraz kopornya [Mv; Told.]. *1808:* 1/4 Font bors ... 1/8 Font száraz

Kapornya ... 2 Loth mindenféle szer [Mv; i.h. 22]. *1813:* Szároz kapornya [Mv; DLev. 3].

kapornyaolaj kápriolaj; ulei de capere; Kapernöl. *1678:* Kapornya olajert f 1 // 60 [UtI].

kapornyaszín (de) culoarea caperei; Kapernfarbe. *1732:* Egy Nyári Kapornya Szin mente Zöld aranyos materiával béllet [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7]. *1739:* Egy kapornya-szin Anglia Mentet Ezüst paszamantost Muszka orszagi Fejer belessel [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1743:* Egy Kapornya Szin ezüstes Virágos Materia Szoknya ... Egy Kopornya szin Anglia Poszto Mente [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1760:* Hat Sing Kapornya szin Sellyem [Mv; TGsz 2]. *1763:* Edgy Asszon mente Anglia kapornya szin arany paszamantal kötessel Torkos [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.]. *1791:* kapornya szin Mente (: Kaprifaber :) [DLt hiv. nyomt.]. *1793:* Kapornya szin fain mente [TL Conser.]. *1816:* Kapornyaszin közepü széles kék 's violaszin atlasz pántlikás szelü Selyem keszkenö [UnVJk 221]. — L. még RettE 80.

kapornyaszínü de culoarea caperei; kapernfarbig. *1759:* (Vettem) Hat sing kapornya szinü Velenczei virágos Kamukát [Nsz; TSb 7]. *1866:* Egy kapornya szinü viseltes köpény [RLt].

káposzta 1. varză; Kraut, Kohl. *1600:* Veottem kapoztanak valo palántott heted fęl szaz szalat f 1 d 14 [Kv; Szám. 9/XII. 68 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1614:* Minden kerttbeli vetemenyt is, kaposztat petreselymet, Murkot, Repat az Ioszagban neüellyen [Kv; AggmLt A. 83]. *1632:* Vagio(n) ... egj kaposztas kert, melib(en) kaposztat zoktanak eztendönkint neuelni [A.porumbák F; UC 14/38. 191]. *1647:* Azon kertben vagjon ... vetemenj ... vagion egi kaposztanak es vetemennek valo kert [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1749:* ebben az Esztendőben tubákja, káposztája volt benne [Sszgy; HSzjP Dálnoki Pálné (56) vall.]. *1774 k.:* Gergely Márton ... dohánynak káposztának s egyeb veteményezönek usuállya[a] [Marossztkirály AF; Told. 25. — [a]A deserta sessiót]. *1814:* Vagyon ... Egy Káposztás Kertyek, mellybe ... meg terem másfél Hordora valo Kapasztaja [Moruc[a]; CU. — [a]Szász-, később Aranyosmóric SzD].

Szk: *magnak való* ~. *1688:* az vetemenyes kertben ... Edgy nehány bokor magnak valo kaposzta [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. *1765:* Vagyon magnak valo Kaposzta és magyaro Hagymais egy kevés [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 9] ✱ *magyar* ~. *1831:* Töves Magyar káposzta háromszáz Fö találtatott [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

2. káposztapalánta; plantulă de varză; Krautpflänzling. *1588:* Eeczer esmet kapoztat palantöth vltetek vala [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1591:* ez az en peresem ... ezt chielekette en raytam kapoztat akartam plantalny ott farkas lakan Seezy Lukaczy eorcoksegebe(n) ... ott az pala(n)tott ky szette kezembe(n) ott megh fogott es ereosse(n) taszigalt [UszT]. *1747:* Kábosztat ültetnek [Sár.]. *1756:* Van egy puszta Sessio ... kápasztát ültettek bele dézmájáb(an) [Disznajó MT; Ks 23. XXIIb]. *1797:* a kertész eléggé igyekezett s ultetett vala kaposztat is eleget, de a balha mind el emésztette [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

3. káposztás(föld), káposztavetés; vărzărie, cîmp de varză; Kohlfeld. *1600:* A mi kar eset kenderbe es az kapoztaba(n) azis mind az kett ember diznaia miat eset [UszT 15/121 Ilona, Palffi Ferencz leania vall.]. *1611:* az al peres ... zent lukacz euangilista nap[a] tayba ... ra Ieot hazamra oduaromban, ugy mint harom záz feö kaboztamot le kazalta [i.h. 41a. — [a]Okt. 18]. *1679:* Másik veteményes kert ... 23 táblara vagyo(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta, kék kaposzta, veres Czekla [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 139]. *1694:* Kaposzta kert va(gyo)n mindgyart alol ... kiben nagy darabon va(gyo)n Kaposzta [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1723:* vagyon egy vetemenjes kert, kűrülette hitvánn kert ... benne káposzta, fuszujka [Boldogfva H; Born. Vegyes I. 16. f]. *1797:* A Veteményes kertbe ... Haróm Tábla fuszujka ... Két Tábla Ugorka ... Két Tábla Dinnye ... egy Tábla Káposzta [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. *1849:* Also és felső két veteményes porondom, pityokával. Kaposztával, és többféle Zöldségekkel [Dés; DLt].

Hn. *1776:* Káposzta szölö alatt (sz) [Szászcsávás KK; EHA].

4. (betakarított nyers) káposztafö; căpăţînă de varză; Krautkopf. *1586:* az ö varban Varga Gaspar veot veolt (!) Masfel zaz feö kapoztat kit naponkent hordottunk, fiszettem erette f 2/16 [Kv; Szám. 3/XXIV. 29]. *1591:* szaz harmich ket feo kapoztamis veszet oda [UszT]. *1606:* Relicta Orbanis sekelj Helena ... fassa est az peter Kouaczj leanianul en mentem uala az Alperes-hez engem hiut uala kapoztaért ... azt monda az alperes hogi eb agia s bestie agia az azoni rezze kapoztat el hozok de egibet ne(m) ada [i.h. 20/141]. *1677:* Ez álkalmatossággal uram kültem eö Ngok számokra egy nehány fö uy kaposztatt [Balázsfva; UtI]. *1726:* együttis, másuttis azzal bestelenitett és diffamalt, hogy én ... 33 fö káposztáját el loptam volna [Dés; Jk]. *1759:* Gyergjoba Kábosztát, Hajgmát s egjebet küldöt el adni [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1788:* most két lovon küldek: egy Désa fris vajat ... egy Sos Sajtat ... egy vekányi zöld fuszujt, egy kevés borsot, hét fö kaposztát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ *kérni. 1572:* Dely Martonne Marta, azt vallya, hogy egy Nap estwefeleh vgy Mint vachorakor Ment volt Eö kapozta kerny Keomyes Georgnehez [Kv; TJk III/3. 4] ✱ ~ *gyaluló masina. 1808:* edgy káposzta gyalulo Machina [Bodola Hsz; BLt II. 11] ✱ ~ *gyaluló pad. 1781:* égy kádotska s égy káposzta gyalulo pad [Szentdemeter U; Hr] ✱ ~ *formájú. 1790:* Holitser kaposzta Formáju Ugorka tarto Arszetli 2 ... Hollitsi Spárga formáju Arszetli pár 1 [Sv; Ks] ✱ ~ *termö hely. 1821:* a Malomhellyin és porondon ... Káposzta termö hely [Maroskeresztúr MT; EHA] ✱ ~*t sóz. 1754:* a Súrodát (!) nékem adta Mátyás hogy káposztát Soztam beli [Buzd AF; Ks 22/XXIa]. *1774:* káposztát sóztak minden esztendőben tiz káddal [Szentdemeter U; LLt Vall. 111]. *1798:* Egy nagy Kád melyben Kaposztát szoktak sózni [Vingárd AF; KCsl 5] ✱ ~ *vágó gyalu. 1744:* Edgy Káposzta vágo gyalu [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ *aprított* ~. *1671:* Egy kád apritot káposztát soztunk, Selyki Pétert bellé állatván mezitláb, majd csak nem két oraig tapodtattuk [PatN 79a] ✱ *hasogatott fejes* ~.

1594: Az Varbeli hazakban ualo Jnuentarium ... Az Eelees hazban ... Egi rakaas hasogatot fejes kaposzta No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 27] ✱ *nyers ~. 1585:* vöttem ... Nyers kapoztat es vgorkat tormat d. 4 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1591:* 4 January Nyerch zeoleott ... d 6 ... 7 January ... Nyerch kapoztatt az pechyenyeheoz ... d 3 [Kv; i.h. 5/X. 5].

5. sózott/savanyított káposzta; varză acră/murată; Sauerkraut. *1582:* 6 April Ebedre wette(m) karazt lb 5 d. 15 Kabozta d. 4 Olay ratany az karazt es kaboztat lb. 3 d. 12 [Kv; Szám. 3/V. 13 Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* 6 Bederke (!) Sostey. 5 kad kapposzta | Vagion Az haznalis ... 1 Berbencze Sos tey 2 Kad Kapozta [Kv; i.h. 4/VIII. 3, 4/XII. 21]. *1632:* Also Porumbaki[a] Uduar haz ... Ezen pinczeben harom hordo kapozta N 3 [UC 14/38. 180–1. — [a]F]. *1647:* Az Pincze Torkaban negy kad kapzta [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1718:* Adott ... egy vidres kora Cseber Kaposztát [Usz; Pf]. *1747:* vagyon edgy Hordo káposzta bé Sozva [Spring AF; JHb XXV/88. 5]. *1765:* A p(rae)cedenti Ratione meg maradat Kapaszta Vasa 03 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. *1788:* Panaszal hogy egy kád kápasztáját el vettem volna [H; Ks 76. VIIIc. 190].

Szk: ~ *kiszedni. 1698:* edgj vas villacska kaposzta ki szedni valo [Kóród KK; LLt Fasc. 72] ✱ ~ *nyomtatni. 1679:* Kaposzta nyomtatni valo malom darab kő nro 17 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 108] ✱ ~ *szedő villa. 1857:* Káposzta Szedö villa [Bodola Hsz; BLt II. 11] ✱ *(be)el)sózott ~. 1648:* Belseö pinczére be menvén ... ittis két kád soozott káposzta [Fog.; UF I, 939]. *1669:* Ezen pinczeben vagjon el szozot kaposzta eöregh kaddal [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1701:* Be sozott káposztának es az eczetnek fele az Relictae [Kissolymos U; BLev.]. *1750:* egy jo kád bé sozott káposzta [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4] ✱ *fojlott ~. 1677:* Kad Kaposzta vagyon Nro 8. fojlott Kaposzta hordo Nro 4 [Radnót KK; UtI] ✱ *fojtott ~. 1679:* Pincze ... Vagyo(n) itt: Tavalyi fojtot kaposzta, haro(m) öregh hordoval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 109]. *1685 e.:* Az Káposztás Pinczéreis hasonló ajto nyilik Melyben vad(na)k Ket hordoban fojtot kaposzta mindenik teli [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 17] ✱ *hasábos ~* sarvalt/gyalult káposzta. *1681:* Hasabos Kaposzta, egi kis hordoval [Hátszeg; VhU 598] ✱ *sáfrányos ~. 1639:* eccer ismét odafuta hozzám s mondá: ides Csiszár Jánosné asszonyom, ha az uram ideküld, hát mondjad, hogy te adtad az káposztát. Én kérdém, miért, s mondá, hogy az piacról hozták igen szép sáfrányos káposztát, azt hintém meg merkuriommal [Mv; MvLt 291. 195b–8b átírásban!] ✱ *sós ~. 1582:* veottem ... sos kapozta feozny d. 4. Olay ratany es az kaboztahoz lb. 5 d. 20 | sos kaboztat weotte(m) [Kv; Szám. 3/V. 5, 21 Lederer Mihály sp kezével]. *1730:* 3. kád Soos káposzta [Bibarcfva U; Berz. 16]. *1849:* egy hordotska sos káposztát el éltek [Dés; DLt].

Sz. *1600:* Fogaras tartományból minden háztól egy egy embert kiván, kihez, amint értjük az községnek semmi kedve sincs, mint az uraimnak az sós káposztához [SzO IV, 137].

6. káposztás eledel; mîncare cu varză; Krautspeise. *1570 k.:* végeztük és engedtük önékiek, hogy az uj mesterré lett tartozék az öreg mester⟨eknek⟩ ... adni, három tál enniva⟨lót⟩, egy káposztát, egy veder bort [Dés; DFaz. 10]. *1585:* Fözette(m) vgyan eö knek pentekre Egy talra 4 font karazt ratua kapoztara az arra d. 12 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1592:* Az vraimnok feözetem Ebedeöt ... Kaboztat Dizno oryatt, oüas zalonat f — d 7 [Kv; i.h. 5/XIV. 215–6 Eppel Péter sp kezével]. *1595:* Iöuenek az Lengyel kiraly követenek az Apat Wrnak elöl küldöt szolgai ... Az Kaposztahoz Lengyel modra attam 1/2 Eyttel vaiat p(ro) d 10 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 188–9 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1609:* Derekaso(n) hozza kezduen az kazalashoz voltak az olahok Nro 26 Feozettem egi eorwt nékiek kapoztaual [Kv; i.h. 126/IV. 414]. *1731:* az Bellicus szekretariussanak attunk kenyeret kapostat kolbaszt Bort oldalost [Kvh; Bogáts 8]. *1736:* tehén- vagy disznóhús kaszáslével, ennél s az káposztánál magyar gyomorhoz illendőbb étket nem tartának ez régi időben [MetTr 322].

Szk: *kolozsvári ~. 1832:* a' világszerte hires kolosvári káposzta, 's más aprolékos hazai encsenbencseneknek hiánya [JHb P. Horváth Lázár Csáki Rozáliához Bécsből] ✱ *olajos ~. 1595:* 19. July[a]: Mert hogy az Olahsag böitelt[b], fözettem Olaios kaposztat nekik [Kv; Szám. 6/XVIIa 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]–[b]Valószínűleg a rákövetkező Illés-nap miatt]. *1621:* Egi fazek olajos kaposztahoz Veotte(m) kapoztat. d. 5 olajatis egi fontot d. 5 [Kv; i.h. 15b/IX. 196]. *1625:* Attam ... Az vtra olajos kaposztat ... d 10 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 241] ✱ *rántott ~. 1823–1830:* Midőn a diligentiára be kellett volna menni Marosvásárhelyre, valami rántott káposztát adtak frustukra. De én ... semmit sem ettem, a szász deák evett keveset, s midőn az inas vitte ki a káposztát, látván az asszony, mondja, hogy talán azok az úrfiak nem szeretik [FogE 112] ✱ *sós nyers ~ pec-olajjal. 1710 k.:* Kiválképpen a káposzta nékem nemcsak étel, hanem orvosság is volt ... Nagy náthahurutban, erős hagymáz, forró hidegben, orbáncban próbáltam a sós nyerskáposztát pec-olajjal, de ecet nélkül, jól megettem | Vasárnapokon én böjtöltem a fogságban; de osztán in anno 1677. januariusban két hétig böjtölék egyvégtiben, ilyenformán: Ebédem: mint a fél kezem feje, annyi széles és hosszú pirított kenyér volt egy szelet, melyet szerecsen dióval dörzsöltem meg ... Vacsorám aszú szilva föve és szárazon, sós nyers káposzta pecolajjal, egynéhány dió, alma vagy aszú gyümölcs, egy szelet retek vagy nyers répa, de nem sok [BÖn. 514, 690] ✱ *szalonnás ~. 1637:* Csiszár Pal ... monda hogy nem jüsze oda fel ugj mond edes tars, most jol föznek szalonnas kaposztat, gyere edes tars [Mv; MvLt 291. 108b].

Vö. a *kékkáposzta* és a *vereskáposzta* cimszóval.

káposztácska káposztavetésecske; varză; Kohlsäätchen. *1768:* Hagjma semmi sem lett ... a kaposztatska mutattya magát, talán lesz valami belölle [Esztény SzD; Told. 5a].

káposztafej, káposztafő căpăţînă de varză; Krautkopf. *1590:* Veottem eleyn 200 Kapozta feot p(ro) f. 3 [Kv; Szám. 4/XVII. 11]. *1632:* mind(en) ado fizeteö jobbagy tartozik per annu(m) mikor az ideje eöt eöt feö kaposztaual, es ha azt nem prestalhattia, mind(en) kaposzta fejért egj egj penzt ... adni tartozzek [Persány F; UC 14/38. 8]. *1680:* tartoznak az Porumbáki loszágbol Kapaszta fejet mind(en) haztul ött ött fejet avagy azért denar(ii) 5-5 [A.porumbák F; ÁLt Urb. 49]. *1681:* Egyeb

féle adoval nem tartoznak, hanem ... minden ember tartozik kaposzta fűvel, per nro 25 [Lunkány H; VhU 114]. *1737:* a Czigány gyermekeket ló háton lévén maga meg kapta az ustóket s ugy hordozta mint egy káposzta főt [Vh; Ks 83].

Szk: *~re menendő* fejes káposztává növekedő. *1702:* az Veteményes kert ... Kaposztafőre menendő palant szál nro 1900 [O.brettye H; Born. XIX. 4. 9] ∗ *magnak való ~*. *1681:* Vagyo(n) itt: Magnak valo kapozta fő Nro 100 [Vh; VhU 570].

Sz. *1710 k.:* Hívata engem mindjárt a generális, nékem agyarkodék szóval, a fogát is csikorgatta, mint az erdei kan: Te szód-é, te hired-é ez és ez? mind csak te csinálod az ilyen hamis hireket az én gyűlöltetésemre, gyalázatomra, de bizony úgy bánok véled, hogy soha sem jót, sem rosszat nem csinálsz többé, káposztafejekké csinálom a fejeteket [BÖn. 969].

káposztafészek cuib pentru varză; Krautnest. *1843:* Káposzta Fészkeket csinált a Malom kertbe 1 gyalog Nap szám [Born. F. IIIc].

káposztaforgatás sóskáposzta-forgatás; pritocirea verzei; Mischen des Sauerkrauts. *1679:* Kaposzta forgatáshoz valo Szarvas Tekenő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 109].

káposztaföld cîmp de varză; Kohlfeld/acker. *1728:* Vagjon ... egj darabocska kaposzta föld [Málnás Hsz; SVJk]. *1780/1804:* Senkinek Birák hire nélkül Város közönséges földéből maga tetszése szerént erőszakkal foglalni szabad ne légyen ... a' közönséges föld adásban a Birák a' Proportiora mindenkor vigyázván, egy kis kender, káposzta földet pénz nélkül ingyen adja(na)k [Torockó; TLev. 38]. *1784:* Amint csíktaplócai Sántus Ignác praedecesorainak, úgy magának is békességes birodalmában volt közönséges falu helyén egy káposztaföldje, az néhai Ábrán Imre és Jakab vicinitásokban [Taploca Cs; RSzF 161]. *1835:* Az Allodialis Berek a' Maros folyása és az Allodialis Gyümöltsös kert, ugy a kaposzta földek szomszédtságiban [Gombás AF; EHA].

Ha. *1774:* kapaszta föld [T; CU].

káposztagyalu káposztasarvaló gyalu; tăietoare/tocătoare de varză; Krauthobel. *1637:* egy kaposzta deszkas gyalu vasastol [Fog.; UF I, 423]. *1745:* Káposzta gjalu nro 2 [Marosszékirály AF; Told. 18]. *1756:* egy káposzta gyalu [Déva; Ks 92. 1. 32 Dévai kúrialeir.]. *1797:* Egy káposzta gyalu [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16]. *1816:* Egy káposzta gyalu [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1828:* Káposzta gyalu használhato 2 Darab [Szentdemeter U; Told. 39].

káposztakert káposztáskert; vărzărie, grădină de zarzavat; Kohlgarten. *1694:* Kaposzta kert va(gyo)n mindgyart alol ... kiben nagy darabon va(gyo)n Kaposzta [Kővár Szt; JHb Inv.].

Hn. *1658/1797:* az Káposzta Kertben [Borberek AF; EHA]. *1694:* A' Káposzta kert nevű hegjb(en) vagjon egj hold szölö [uo.; BfR].

káposztalapi káposztalapu/levél; foaie/frunză de varză; Krautblatt. *1794:* magamis hordottam a káposzta lapit meg romlott ágyékának, melyinek és más romlott Tagjainak raggatására és orvoslására [Eresztevény Hsz; HSzjP Intze Ferentz szabad személy felesége Gyöne Klára (22) vall.].

káposztalé 1. zeamă de varză, moare; Krautsaft. *1580:* Az Zemet Biraknak vegeztek eo kegmek hogy ... vczanke(n)t el Iaryak az varast es kialchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdós vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se kapozta lewet se az barbelyok Az lwgot se az zochyek Az chyawat [Kv; TanJk V/3. 226b]. *1583:* Eztis hallottam andras katotül ümagatül hog kaposta leuet az uagj cigert hordat uele andras kato lejanjaual es balási gergelnöl felül hajgaltak meg ijel küuel [Kv; TJk IV/1. 194a]. *1680:* Kaposzta levet forgato csebrek vadnak no 4 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 19]. *1688:* (A németek) az borokba(n) valogatnak nyulosnak kapozta lenek nevezik, magunk szemelyebenis szidalmaznak [Kv; UtI]. *1807:* legjobb orvasság eleinten korpatzibre, káposztalév [DLt 73 nyomt. kl].

2. káposztalé-leves; ciorbă cu zeamă de varză; Krautsuppe. *1593:* Padotzot vaiba Ratua(n) f -- d 10 Megis padotzot kapozta Leûel f -- d 5 [Kv; Szám. 5/XXII. 5].

káposztalé-leves ciorbă cu zeamă de varză; Krautsuppe. *1759:* egjebet enni nem adtak hanem káposzta lévelevest tormával [Albis Hsz; DobLev. I/292. 3a]. *1760:* égy kis káposzta lév Levest fölöstöközöm vala [Kara K; Kf Miss.].

káposztaleves ciorbă cu zeamă de varză; Krautsuppe. *1664:* Még él itt Kolozsváratt az ű kegyelme hajdan szűbeli jóakarója, a káposzta leves és ű kegyelmenek szeretettel való szolgálatát ajánlja [TML III, 126 Veér György tréfás hivogatója Teleki Mihályhoz].

káposztalopás furt de varză; Kraut-Diebstahl/stehlen. *1733:* A Novizans fel producalvan Relatoriajat, magát tisztességesen enodállya az gyolts és káposzta lopás iránt valo bestelenség alól [Torda; TJkT I. 15].

káposztalopó *szitk* káposztatolvaj; hoț de varză; Krautdieb. *1631:* hallám, hogy Forrainé erősen mondja vala, hogy zsáklopó, káposzta-, ingalj-, fazék-, korsó-, tállopó [Mv; MvLt 290. 253a átírásban!].

káposztamag sămînță de varză; Krautsamen. *XVIII. sz. v.:* A Káposzta, Répa, Retek, Caulifiol, és kauli répa magot ... igy probáld: Törd meg ... és ha Siros vagy olajos a leve, jo és Fris ā mag [Ks Kerti oeconomia].

káposztametélő I. *mn* szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *~ gyalu* káposztagyalu, káposztasarvaló gyalu; tăietoare/tocătoare de varză; Krauthobel. *1632:* Egy kapozta metellö gyalu hat kessel [Fog.; UF I, 190].

II. *fn* 'ua.; idem'. *1647:* Egj uy kereszten czinalta reghi kaposzta metelő [Marosillye H; VLt 55/5415].

káposztapalánt plantulă de varză; Kohlpflänzling. *1714:* egy káposztás kis kert ... kaposzta palantal bé ültetve [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. *1717:* kaposzta Palantot Circiter négy ezerig már el rakták [Darlac KK;

Ks 96 Fogarasi Péter lev.]. *1722:* meretett ... Törökbuzat ... kaposzta Palantertis [Lezsnek H; Szer.]. *1760:* (A jószág) be vetett fructussaval együt tőrök buzaval faszujkaval együt tökkel kaposzta palantal [Kissolymos U; Markos lev.]. *1777:* (A) viz ... füveinket es kaposzta palantunkot mind el iszopolta [Körispatak U; Pf]. *1789:* Káposzta Palántért 2 Rfr [Déva; Ks 95]. *1793:* A Kertekb(en) lévö vetemenyek meg lehetosök, Kaposzta palantat raktam 400 szálat és ha essö lenne rakatnék eleget mert mindenféle palántam vagyon [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

káposztapalánt-ültetés káposztapalántolás; plantarea plantulelor de varză; Kohlpflanzen. *1779:* Fend meg ekéd vasát, láss az ugorláshoz ... Árpa, Török-buza, Haritska vetéshez ... Káposzta, és Dohány-palánt ültetéshez [Nsz; Vanier Jakab, Paraszti major II,4 Miháltz István kezével].

káposztapénz (jobbágyi/zselléri) káposztaszolgáltatás-váltság; bani plătiţi (de către iobagi/răzeşi) în contul dijmei de varză; (Leibeigenen/Inquilinen)Ablöse der Krautabgabe. *1674:* Az 1674. esztendöbeli Fogarasi Ratio az Proventussak(na)k az alab meg irt mod szerent talaltatnak. Egesz Fogaras földi ide szamlaltatvan, Fogaras, Betlen, teszen in summa f: 920//21. Summas Faluk taxaja teszen f : 1380 //. Barany es Kaposzta penz f 59//14 [Fog.; UtI]. *1708:* Az szolgalo Faluktol ... az Eles buzat, vajat vago marhakat alkolmasint meg atták ... Eles baranj és káposzta penz Roka bör arra mind hátra vagyon Semmit abb(an) ne(m) adtanak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. — L. még UF II, 641.

káposztás I. *mn* **1.** káposzta termesztésére szolgáló; de varză, pe care se cultivă varză; was zum Kohlanbau dient. *1757:* A Falu Also vegin vagjon egj darab hely mely az egész Faluban lévö ház hellyek utan fel nyilaztatván, ki ki háza után valo Káposztás helynek usuállya [LLt Fasc. 129]. *1795:* (A) Káposztás Nyilak a Falunak mind felső, mind also részébe falu köz, s következendöleg osztatlan helyei voltanak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 2a]. *1796:* Fogadtam meg Szilágy Csehi Joszágomba kertésznek ... Nagy Almásrol valo Szász Jánost ... igértem ... Egesz Esztendöre ... egy véka Aszu gyümöltsöt ... Egy Telket mellyen lakjék és a melyen magának veteményezö Káposztás helye is légyen [Kraszna Sz; IB]. *1798:* égy Gyümöltsös helyetske és Pusztátska ... törökbuzás és káposztás földetske [Kv; Pk 6].

Hn. *XVIII. sz. köz.:* A Káposztás halom nevü hellyben (sz) [Ikafva Hsz]. *1765:* a' Kaposztás tsúp allyában (sz) [Mezöcsávás MT]. *1773:* A Káposztás földnél (sz) [Vasláb Cs]. *1781:* Káposztás Lokban (sz, k) [Etéd U]. *1798:* A' Kaposztás hellyen (e) [Csóka MT]. *1802:* Káposztás Nyilakban (sz) [Gógán KK]. *1850–1860:* Kaposztás vár (sz, k) [M.lapád AF].

2. káposzta tárolására/tartására szolgáló; pentru varză, în care se ţine varză; zum Krauthalten/lagern dienend. **Szk:** ~ *bocska* káposztás hordó. *XVIII. sz. eleje:* Egy kaposztás botska ... Egy nagy kaposztás kád [Kv; LLt Fasc. 71] ∗ ~ *(föld)pince. 1681:* (A pincét) ha megh tisztíta(na)k megh Ujitanak, es orvosolnak ighen jo volna akar kapasztas, akar boros pinczenek [Hátszeg; VhU 600]. *1685 e.:* Az Kaposztás Pinczéreis hasonlo ajto nyilik Melyben vad(na)k Ket hordoban fojtot kaposzta mindenik teli [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 17]. *1717:* ezen kamara(na)k pitvarán belöl egy káposztás föld pincze [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 6] ∗ ~ *ház. 1724:* Ezen Házbul menvén a' káposztás Házban [Koronka MT; Told. 29/12]. *1758:* a' káposztás ház ... fával bé tsinált ablaka vagyon [Déva; Ks 76. IX. 8] ∗ ~ *hordó. 1632:* Egj kapoztas hordo [Fog.; UF I, 176]. *1761:* Káposztás hordo, az egyikb(en) sos káposzta No 2 Káposztás Kád Nro 2 [Szászvesszöd NK; JHb XXIII/31. 24]. *1841:* Egy Harmincz Vedres boras hordo ... Egy kaposztás hordo fa abrants rajta [Egeres K; Ks 89] ∗ ~ *kád. 1600:* bochatotta(m) wala Zolgamat nemy nemy marhaimert hogy el hosza az felljel megh irt hazbúl, ugiminth haro(m) feóldes hordot ... egy kapoztas kadat[a] [UszT 15/127–8. — [a]Folyt. a fels.]. *1748:* Káposztás kád nro 5 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1750:* Üres kapasztás kád Nro 4 [Gyeke K; Ks 83]. *1813:* Hibás ontorája fenyö fenekü Káposztás Kád [Koronka MT; Told. 18].

3. káposztás étel; (mîncare cu) varză; Kraut(speise). **Szk:** ~ *hús. 1574:* Anna Azzony nehay Keore Ianosne ... vallia hogi ... Meg aztalanal talalta(m) vala ... kapoztas husis vala Eleottek [Kv; TJk III/3. 315]. *1585:* Főzettem esmet Ebedre eö knek: Elsö tal Etek kapoztas hus Tehen hussal d. 7 [Kv; Szám. 3/XXII, 53]. *1592:* Feózettem Kapoztas hust tiwkkal oryawal f 0 d 13 [Kv; i.h. 5/XIV. 117 Eppel Péter sp kezével]. *1627:* kapoztas hust mit adot eönni, bort Innia [Mv; MvLt 290. 25b] ∗ *sós ~ hús. 1710 k.:* A sós-káposztás hús máig is minden csemege-specialénál kedvesebb étel előttem [BÖn. 514].

4. '?' **Szn.** *1336:* Kapozthas Kelemen [SLt O. 13; id. MNy X, 371].

II. *fn* káposztás föld; cîmp de varză; Kohlfeld. *1779:* Csiktaplocai Kardos János sertése kárban tanáltatott az káposztába; Fazakas Ferenc jobbágyember a káposztásban találta. Be nem hajtotta, hanem faragófészivel hajtólag levágta [Taploca Cs; RSzF 159]. *1800 k.:* Boslák Földin kender föld buzával parificaltatik másod Esztendön vettetik ... Káposztás parificáltatott ... Házi kert parificáltatott [Torockó; Bosla]. *1803:* Bolha Szegben káposztásnak fogott[a] [Szentsimon Cs; EHA — [a]Szántó]. *1840:* Káposztás, gyümöltsös a' fel adás szerént nints [Kisszöllös KK; Told. 24].

Hn. *1753:* Káposztás (szö) [Miriszló AF]. *1773:* Káposztás (e) [Csóka MT]. *1793:* a Káposztásb(an) (szö) [M.sáros KK]. *1793 k.:* A' Káposztás nevü helyb(en) (k) [Gógán KK]. *1805:* A' Káposztásba (sz) [Timafva U]. *1826:* A' Káposztásba (sz) [Kercsed TA]. *1834:* A' Káposztásban (sz) [Gombás AF]. *1847:* A' Káposztásban (sz) [Mészkö TA]. *1857:* A Káposztások mellett (sz) [Lörincréve AF]. *1865:* Káposztás nevü határrészben (sz) [Bölön Hsz]. *1870:* Káposztás [Csombord AF].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

káposztasaláta salată de varză; Krautsalat. *1710 k.:* Én a nyers káposztasalátát fonnyasztatlan ettem, de ellenben a nyers ugorkasalátát nem szerettem [BÖn. 514].

káposztáskert vărzărie, grădină de varză; Krautgarten. *1598:* mely helyét az Aszalonal az patak mellet kappoztas kertnek, be kertelt volt, falu elle(n) tette volth az tilalmat ... teobzer be ne kertelyiek, hane(m) zabad

falú helye legie(n) minth ennek eleötte [UszT 12/3]. *1632:* Vagio(n) ... egj kaposztas kert, melib(en) kaposztat Zoktanak eztendeönkint neuelni [A.porumbák F; UC 14/38. 191]. *1688:* Ezen kertnek egy darab resze el vagyon rekesztve kaposztas kert(ne)k mely tele van rakva palantal [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. *1757:* az ucza közönséges földén volt egy Darabocska káposztás kert [Kárásztelek Sz; CU]. *1773:* azon patak mikor megárad ... kinek széna tanorokját, kinek káposztás kertit el mossa [Vasláb Cs; LLt]. *1814:* vagyon ... Egy Kápasztás Kertyek, mellybe ... meg terem másfél Hordora valo Kapasztaja [Moruc[a]; CU. — [a]Szász- v. Aranyosmóric SzD]. *1838:* vitettem ... A káposztás kertre 170 karot [Usz; Pf].

Hn. *1700:* Az Kaposztas kertnek malom felöll valo része [Szentdemeter U; EHA]. *1747:* Az Kaposztás kért nevü helyben az olton tul (k) [Kilyén Hsz; EHA]. *1752:* A kábosztás kert [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1759:* Káposztás kert mellett (sz) [Szentkirály Cs; EHA]. *1773:* A Káposztás kerteknél (sz) [Vasláb Cs; EHA]. *1776:* A Falun Fellyül a Káposztás kertben (sz) [Szászcsávás KK; EHA]. *1795:* a Káposztás kertben (ke) [M.bükkös AF; EHA]. *1801:* A Koposztás kertbe (sz) [M.királyfva KK; EHA]. — L. még KHn 192.

káposztáskertecske grădină mică plantată cu varză, vărzărie mică; Krautgärtchen. *1746:* eö Nagjga Nehai Csincsa Mihály nevü Jobbágjának volt egj kicsiny kápasztás kertecskéje | egj essö Csinálta árkacskán alol lévö kis Ormocskán le a fen álo kert Szegleteig ... volt is valami kis káposztás kertecskéje [Monor BN; Ks 7. XX. 19]. *1766:* holmi káposztás kertetskéket procurálnak az uton alol többire minden emberek [Szentegyed SzD; WassLt Barnosz Prekup (54) zs vall.].

káposztavetés káposztaföld, káposztás föld; cîmp de varză; Kohlacker/feld. *1795:* (Az) osztatlan köz föld ... az Antiqua Sessiok száma szerint fell osztassék, itéltetett, ugy mind azon által, hogy minden Földes Ur Dézma mellett embereinek hagyja, és töllök el ne végye, mivel káposzta vetés nélkül meg nem élhetnek [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 6a].

kapott **1.** primit; bekommen, erhalten. *1805:* a Kis Mamától ezen nap kapott on katonákkal jatzodtunk egy keveset [Dés; KMN 88]. *1823–1830:* Bemenvén az öcsém Marosvásárhelyre ... a posztóra kapott pénzből ivott, nem dolgozott, korhelykedett [FogE 278]. *1849:* Butoraim, Köntösseim és egyebek miket Kelemen Béni le tartoztatott és el hordott ... reszint ... a Kelemen Benitől kapott pénből és ajándékokbol gyüjtettek [Kv; Végr. Vall. 49].

Szk: *Isten nevében* ~ Isten nevében lett. *1768:* rajtam ött márjásokat vont, hogy én Isten nevib(en) kapatt Disznomat vagy inkább malaczamat el tagadtam a Dézma aloll [Bukurest H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. *kezén* ~ *jószág* kezénél nála talált portéka; marfă găsită asupra lui; bei ihm ihr gefundene Ware. *1746:* Ö Thorda Várossában, a K(ö)z(önsé)g(e)s piaczon sokadalmi alkalmatossággal lévö Sátorát késö estve gonosz ⟨embe⟩rek fel vervén feles végböl állo jantsár patyolattjat ⟨több⟩ mint hét végett ... és egyebeket elvitték, ellopták, mellyek közzül egy vég patjolat az J. kezin találtatott s annak rendi szerint elis esküdtetett; ... meg kivánom à jure, hogy a damnificatus(na)k kára az J. bonumiból refundaltatván ... ha Szovatyossát, nem adhattja kezin kapot joszag(na)k felakasztassék [Torda; TJkT III. 100–1].

3. örökölt; moştenit; geerbt. *1826:* a mely fél Telket az Alperes Özvegy ... az édes anyjátol kapott Curialis hellye tagosittására tserélvén, mihelyt az özvegyi Curiában viszsza mégyen, azonnal a ... fél Telek is a Felperesek részekre viszsza jö [Ne; DobLev. V/1114. 8a]. *1827:* (Az özvegy) a Férjétöl kapott Joszágokot deteriorálta [Mv; i.h. V/1136 tábl.].

Szk: *testamentaliter* ~ végrendelet szerint örökölt. *1828:* A mi az Márko Sára ... Testamentumát illeti, ezen Testamentum három pontokra terjed ki 1ör az Vratol testementaliter kapott 4000 forintokra[a] [Mv; i.h. V/1136. 1b tábl. — [a]Folyt. a fels.].

4. vkinek jutott, vmiből nyert; primit; jm zugefallen/zuteil geworden, aus etw. gewonnen. *1756 k.:* a' Verös Kovátsok, az Műhellybeli Kovátsoknak nem akarják meg engedni mint eddig, hogy a munkájokért kapott Vas követ ki futassák és ki dolgoztassák [Torockószt-György; TLev. 9/9. 2a]. *1829:* Egy nevetlen némely elégett banko Tzédulák béváltásával kapott pénzből 20 Rf [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. *1850 u.:* Kimutatása mind a négy rátában öszvesen kápott kárpotlásaimnak falunként [BetLt 5].

5. kézhez vett; primit; erhalten, bekommen. *1847:* a felséges királyi udvarnak a felséges királyi gubernium útján kapott rendeleténél fogva egyebet az aranyváltói házhoz megkívántató ölfáknál ne tegyenek [VKp 200]. *1880:* Faluról jöttem be átfázva. Leveled izgatott hangja s éppen azon percben kapott telegramm üzött [PLev. 72 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. jutott; primit; zugefallen. *1868:* Minden fizetesek történjenek erdélyi Urbéri kárpotlási papirokban az illetéket fizesse mindenik kapott resze után [Kv; Végr.].

Szk: *sorára* ~ vkinek sorrend szerint jutott. *1854:* Czeh gyűllés tartatott a' melyben ... fel hozodott és panaszolodott miszerint Dalhan Josef ... a' Czéhtul sorára kapott legényt egy Kádár mesternek adta volna által, véle közös dolgoztatás véget [Kv; ACProt.].

7. szerzett; luat; erworben, verschafft. *1662:* (A magyar katonák) az elhullott magyar és török tisztek fosztogatásinak, török lovak fogdozásának, kergetésének esnének, és ... az kapott prédával csak szaladton-szaladának s menten-mennének [SKr 175]. *1772:* Feleségem ... máig is akkor kapatt nyavalyájával veszödik [Dés; DLt 321. 74 Sig. Dants (48) ns vall]. *1788:* job Labán kapot Plezura mian egy kevesse sántikál járásában [Dés; DLt]. *1806:* az lábán a' nagy huson ... lövés által kapott sebének hellyei láttzanak [DLt 574 nyomt. kl].

Szk: *csatán* ~ *sebhely. 1710 k.:* Betheln Farkas ... harcokon, csatákon kapott tizenhét sebhellyel ment a koporsóba életének ötvennyolcadik eztendejében [BÖn. 488] ✱ *fattyúban* ~ *gyermek* bitangban felszedett/szerzett fattyú/zabigyerek. *1812:* (Kereszteltem) Virág Borinak Fattyuban kapott Fiát Josit [Vista K; RAk 80]. *1837:* Sinko Katanak mint férjétöl már 3ik évtöl fogva elhagyattatott Személy fattyuban kapott gyermek(e) Márton [M.gyerömonostor K; RAk 7] ✱ *gazon* ~ *bitangja. 1793:* He kutya pitsájából esett parasztja Gazon kapott bitangja! [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

kappagató halászó-eszköz; unealtă de pescuit; Fischergerät. *1667:* Az Olt vizében is senki szikanynyal es kappagatóval vagy maszlaggal halászni ne merészellyen maga jószágán kivül; egyéb formán garkűvel, habval halászhasson, három forint büntetés alatt [Szenttamás Cs; SzO VI, 316].

kappan 1. herélt kakas; clapon; Kapaun. *1584:* Egy Jo tyukot adgyanak per d 5 Alat valot d 4 Egy io kappant d 7 [Kv; PolgK 13]. *1594:* Az Bagossi[a] Maior haznal wagjon ... Kappan vagjon no 11 thywk vagjon No. 100 | Az Zouani[b] Maiorban ... Kappan uagjon No. 8. tyuk vagjon No. 62 [UC 78/7. 18, 22. — [a–b]Bagoson és Zoványon (Sz) levő]. *1632:* Maior ház ... Ezen Udvaron Tiuk ol N. 6 ... Kappan vagion No 14. Tiuk Vagion No 20 [Komána F; UC 14/38. 130]. *1697:* Ez Udvaron ... vad(na)k szárnyas majorsagnak valo olacskák és szin vagion szárnyas majorság ez szerint ... Kappan nro 8. Kakas nro 6. Eőreg tyuk nro 26. Ertze tyuk nro 16 [Borberek AF; Mk Urb. 6]. *1756:* kegjmes Aszszonjom eő Exja elöszeri itt Létekor az konjhára költöttek tyukot és kapant 32 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1846:* Kappanyaít meg esmérte [Dés; DLt 60].

Szn. *1453:* Gregorius kappan [Kv; TT 1882. 532]. *1663:* Varga Eörsebet Cappani Ferenc rel(ictája) jb [Cege SzD; WassLt]. *1694:* Nicholaus Kappan de Dees [Dés; Jk].

Szk: *~nak megmetszetik. 1749:* Midőn kapanyok-(na)k meg metzettek döglöttek meg kakas csirkék 0 [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.] ∗ *kövér* ~ (meg)hízlalt kappan. *1621:* Egy keouer kappant ueuen ... eo kegmekys vonas igazoto vraym chiodalkozthak keóuersegen ... d 11 [Kv; Szám. 15b/XI. 309]. *1684:* Kővér Tyuk nro 20. Ridegh Tyuk nro 300. Kővér káppan nro 8. Rüdegh kappan nro 30 [Fog.; UtI]. *1687:* Kövér Tyuk no 6. Rüdeg Tyuk no 100. Kövér Kappan no 3. Rüdeg Kappan no 3 [A.komána F; UtI] ∗ *német* ~. *1761:* Nemet Tyukok 20 effele Kakas 4 Német kappan 8 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 19–20] ∗ *rideg* ~ hízlalatlan kappan. *1682:* Balásfalván ... Rűdeg Tyuk s Tyukfi nyoltzvan ... Rűdeg kappan egy [UtI].

2. főtt/sült kappanhús; carne de clapon fiartă/friptă; gekochtes/bratenes Kapaunfleisch. *1583:* Jeremias paxi ... vallia, Hallottam Gergeli Kovachne zaiabol hogy Kendi Ianossal eottek volna kappant | Az én Azzoniom bizoni abban Igazat mond mert az fel kapant ot ewek meg [Kv; TJk IV/1. 149, 156]. *1595:* 7. Kappant feozettem Malosa lere ... f —//77 [Kv; Szám. 6/XIV. 13]. *1609:* Ket kappan Swtue ... d 23 Zalonna Ispeknek ... d 1 [Kv; i.h. 126/IV. 423]. *1657:* Az öregbiket[a] azután vevé bavariai elector maga hatvanhárom esztendős korában, az menyasszony harmincharom lévén; mégis azután néhány gyermekek lőn, azt beszéllették, skorpióval hizlalt kappanokkal élt, talán abban volt valami virtus arravaló [KemŐn. 52. — [a]A római császár leányát]. *1774:* más Nap reggel megintlen mentem az Udvarban, s Sztán Takátsat tanáltam ... tsak ... a mikoron is bé nézvén a Takáts Ládánkban ... egj fél kapant láttam Sűlve a ládában, mellyet látván énis faltam belőle [Oprakeresesora F; TL].

kappancsirke herélt kakascsirke, *táj* herélt kakóca; claponaş; Kapaunhähnchen. *1794:* minden gazda ád esztendőnként egy Koppan csűrkét, egy Karátson tyukját [EMLt].

kappanhús carne de clapon; Kapaunfleisch. *1583:* Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne ere kenzergetet mikor az el mult Napokban az Toromban tartanak vala, No ugimond the leany Jlona Ne felj semmit en theneked gratiat hozok, Teged senki Nem bant chak Mond ezt es vald ezt, hogy Tudod azt hog Balas kowachne kendy Ianossal leót volna, ot meg kappan hust eót volna | Barbara Kassay Kalmar Tamasne vallia ... amit en mondotta(m) meg bizonytom Az Rosz Aszonialis ... Mert vgia(n) az kappan hustis meg Eowe Kendj Janosnal Balas Kowachne [Kv; TJk IV/1. 147, 157].

kappankodás *biz, tréf* szalmaözvegykedés; văduvie de paie; Strohwitwerschaft. *1724:* én ugyan bizony meg untám az kappankodast, de megis inkab akarom, hogy legyen vege az munka(na)k, mert ha el jősz, annak bizony nyaka szakad [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

? **kappanoló** kakascsirke-herélő/miskároló; care castrează cocoşii; verschneidend. *1585:* Kapan allo (!) matiasnenak attam masfel[a] [Kv; Szám. 3/XX. — [a]Köböl búzát].

kappanoz kakascsirkét herél/miskárol; a claponi castra cocoşii; Kapaunhähnchen verschneiden. *1789:* Tizenket kappanozni valo Csirkekért 1 Rfr [Déva; Ks 95].

kappanozás kakascsirke herélés/miskárolás; claponire, claponare; Kapaunhähnchen verschneiden. *1837:* A kappanyozáson eldőglőtt ... 4 kappany [Budatelke K; Born. F. Ih].

kappanság *biz, tréf* szalmaözvegység; văduvie de paie; Strohwitwerschaft. *1724:* Az Gyermekek I(ste)nn(e)k hálá, jo egessegben vadnak, én bizony meg untam az kappanságot, algy (!) felé sem merek az gyermekektől menni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)].

káppelmájszter karmester; capelmaistru, şef de orchestră; Kapellmeister. *1625:* Johannes Tesseliűs kappel meister erkezwe(n) waradrol, Eőteőd maghawal Atta(m) ... Hust lib: 5 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 163].

kápra 1. kecske; capră; Ziege. *1587:* Zent Gyeorgh Nap wtan walo zombaton Attak myndenesteol kezemheoz Johott kaprawal es Meliorawal eozze 264. Apro barant 114 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26 Zabo György isp. m. kezével]. *1592:* Ha walamely Nemes ember, vagy paraszt, gilkossagh es egieb kaar tetel miath, teőrweny zerent megh Sulliasodik, hát ne fizethessen Capraual, Juhhal, hanem ez varossy mod zerint fizessen [Kv; DiósyInd. 28–9]. *1625:* harom kapra kik feierek, feketek es swrkek uoltak [UszT]. *1659:* hungarice vocatur; az oláh fáta nótája, mikor kaprait az havasson elvesztette volna, és magát siratván, bújdosván keresné elveszett caprait [EOE XII, 386 ogy-i jel-ben]. *1711:* Vagyon azért most kezem alatt eő naganak őreg juha nro 11 ... három berbécs, három kápra, kettő tavaly [Búzásbesenyő

KK; BfR IV. 30/26 Untyás Opra (40) jb vall.]. *1765:* a Csets szopó Borjúk(na)k Juhok(na)k es Caprak(na)k szokták inkább tartani itten a Berekb(en) az hejet [Náznánfva MT; Berz. 13. V/13]. *1786:* A cáprákat, juhokat és egyéb marhákat is megtiltottam, hogy amennyiben lehetséges, az erdőkön ne jártassák ... Ami illeti az cáprákat és juhokat, azok teljességgel erdőbe nem járnak, mivel megparancsoltam, hogyha ott találtatnának, az pásztorok hozzám hozzák és licitatione mediante azonnal eladom s az pénzt a kié a cápra volt, viszszaadom [Kük.; ErdO II, 516 zágori járási szb jel.]. — L. még ErdO II, 369; UF I, 184, 415–6.

2. nőstény kecske; capră; Ziege, Geiß. *1638:* Paczolay Peterne azzonyom joszagibol ezeket a labas marhakatt haytottak volt Szentbenedekre ... Melliora ... no. 10. Ez idei berbeczy ... no 5. Eoregh berbeczy ... no. 1. Eoregh czap ... no. 1. Kapra ... no. 4. Kapra ollo ... no. 1 [Örményes K; RákGlr 567–8]. *1763:* Kápra Vagjan 2tő az egjik Czápat ollozat az egjik Nöstént [Kóród KK; Ks CII. 19].

Szk: *ellő ~. 1642:* Ellő juh ... nro 8712. Meddő 883 ... Ellő capra — meddő — Summa no 733 [Gyf; TT. 1895. 194 Rákóczi György erdélyi birt. összeír.] ✱ *(ez) idei (nőstény) ~. 1646:* Eoreögh neosten capra ... no. 13 Taualy neosten capra ... no. 3 Ez idei noesten capra ... no. 5. Ez idei czapocska ... no. 7 [Örményes K; RákGlr. 601]. *1711:* hajtottak ... Idei Czapott no 2 Idei Kaprátt no 4 [LLt Fasc. 33. C] ✱ *fejős ~. 1640:* Fejös kápra van nr. 31 ... Meddő kecske nr. 10 [Marosillye H; HÉvk. X (1899), 134]. *1662:* Eoreg Czap nro 16. Fejős kapra nro 24. Bak keczke ollo nro 17. Nősteny keczke ollo nro 7. Meddeo kapra nro 11 [Bábolna SzD; UtI]. *1745:* Vagjon Fejös kápra nro 4. medü kápra nro 1 eöreg Cáp nro 1 [Mihálcfva AF; BálLt 71]. *1763:* fejös Capra 2 ... öreg fejer Berbets 5, fekete 1 ... Két esztendos Tzap ... öreg meddü Ketske 1 ketske ollo 2 [Szentiván Hsz; Ks 23. XXIIb] ✱ *majorság fejős ~. 1632:* Maiorsagh feieös capra N 4 [A.porumbák F; UC 14/38] ✱ *meddő ~. 1632:* Dezmaban iutott meddeö kapra N 4 [uo.; i.h.]. *1745:* Vagjon medü kápra nro 1 ... eöreg Czáp Nro 1 ... Millora kápra nro 1 ... millora Czap Nro 1 [Mihálcfva AF; BálLt 71] ✱ *mióra ~. 1632:* Hauasalfeöldi hatarban leueő maiorsagh juhok ... Milliora juh ... no 154 Eöregh kapra ... no. 36 Milliora kapra ... no 6 [Fog.; RákGlr. 454] ✱ *ollós fejős ~. 1648:* Baranyos fejös juh vagyon ... Baranytalan fejös juh ... Ollos fejös capra ... Ollotlan fejös capra ... Eöregh meddü capra ... Eöreg czap [Fog.; RákGlr. 520] ✱ *ollótlan fejős ~ → ollós fejős ~* ✱ *öreg (fejős) ~. 1627:* Juhok. Eöregh juhok vadnak — Eöregh kosok vadnak — Eöregh caprak nr. — Tavali caprak nr. — [Nagyalmás K; CsákyO I/2. 674]. *1632:* Hauasalfeoldi hatarban leueő maiorsagh juhok ... Eöregh kapra ... no. 36 Milliora kapra ... no. 6 Eöregh berbecz ... no. 37 Eöregh czápp ... no. 2 [Fog.; RákGlr. 454]. *1711:* hajtottanak ... Tavalyi kaprátt no 2 hajtottak Eöreg Fejös Kaprát no 3 [Fejér m.; LLt Fasc. 33. C] ✱ *öreg meddő ~. 1648:* Eöregh meddü juh ... no 783 Eöregh meddü capra ... no 111 Eöregh berbecz no. 527 Eöreg czap no 125 ... Tavalyi czap no. 38 [Fog.; RákGlr. 525]. *1711:* Számlálván ... eleiben ... Eoreg meddü kaprátt no 10 [Fejér m.; LLt Fasc. 33. C] ✱ *öreg nőstény ~ → ez idei nőstény ~* ✱ *öreg ollózó ~. 1711:* számlálván eleiben ... Eoreg ollozo kaprátt no 1 [LLt Fasc. 33. C] ✱ *tavalyi nőstény ~. 1642:* Tavalyi nőstény capra nro 74. Ez idei nőstény ollo nro 241 [Gyf; TT 1895. 194 Rákóczi György erdélyi birt. összeír.].

3. *fekete ~* zerge; capră neagră, capră de munte; Gemse. *1740:* Fekete Kápra után fel küldöttem az havasb(a) de az nagj ho mia az kösziklás hellyre fel nem mehettek s alab semi kepen nem kaphattak tiszta jo szivel kivántam volna kedveskedni G(ró f) Uramn(a)k Vad káprával ha mod let volna szerzeseben [A.árpás F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

káprabőr kecskebőr; piele de capră; Ziegenfell/leder. *1627:* Zwch Mihalnal vagion ... tizenket niul beör, capra beor vagion 5 ... Czismasia Janosnal eöt kapra beőr [Nagyalmás K; CsákyO I/2. 677]. — L. még i.h. 665.

káprafiú kecskegida, gödölye; ied; Kitzlein. *1592:* Az Espotály haznal kyweol ... Ez idey Barany, Capra fiakal 88 [Kv; Szám. 5/XI. 17].

kápraolló (kecske)gida, gödölye; ied; Kitzlein. *1638:* Paczolay Peterne azzonyom joszagibol ezeket a labas marhakatt haytottak volt Szentbenedekre ... Eoregh czap ... no. 1 Kapra ... no. 4 Kapra ollo ... no 1 [Örményes K; RákGlr. 567–8].

káprár l. káplár

kapri a Kapor (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kapor/Copru; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kapor: Kapor határában levő; care se află/găseşte în hotarul Coprului; in der Flur von Kapor befindlich. *1589:* az földuarj Gwrgy vram kapri taua gattiara labal ki megien az kapri hatarol es földnek labajual özue [Földvár SzD; SLt DE. 5].

kápri kápribogyó, kapornya; cappari, capparis; caperă; Kaper. *1801:* 2 font Szárdelli 2 Rf. 3 font Kápri 3 Rf [Déva; Ks 120. III. 7].

CzF e címszóról a *kaporna* növény, ill. füszernévre utal, ott pedig — magának a növénynek részletező leírása és a lat. 'capparis' értelmezés megadása után ezt iktatja be: „Faja: *kápri kaporna*". — Az OklSz legrégebbi, 1548-beli, de egyetlen adatát 'cappari, capparis: kaper' értelmezéssel közli.

kapricia szeszély; capriciu; Kaprice. *1823–1830:* Sem be nem mentem, sem nem irtam[a], mert az a capritiám volt, hogy soha egy leánynak is nem irok, ne azután másoknak mutogassa irásaimat [FogE 291. — [a]Leánykérő levelet].

kapriol (vmilyen módis) táncfajta; un fel de dans (la modă); Art (modischer) Tanz. *1729:* közelebb Méltsgs Attya, Annya Hazát meg örvendeztető Isten s jó Emberek előtt kedves szép Fiat kivánok, de mikor Isten meg adgja örömiben ugj tánczollyon mint David, de Minuetet s Capriolt ne járjon a Keresztelőben, mert az, Szent Sacramentum [Légen K; TL. Szilvási Boldizsár gr. Teleki Pálhoz].

kaproncai vmelyik Kapronca tn *-i* képzős származéka; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kapronca; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des

ON Kapronca. **Szn:** *1582/1585:* Harii[a] Kapronczai György Uram [DobLev. III/596. 315. — [a]Hariból (AF) való]. *1679:* Hariban lako Kapranczai istvan [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/2]. *1684:* Kapronczai Geörgyne Kümües Sofia nemes személy [Dés; DLt 447]. *1725:* Kapranczai János [O.tordos AF; JHb XXVIII/59]. *1731:* Kapranczai István [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/32]. *1750:* Kaprantzai Györgjné [Mv; ArJk 47]. *1805:* Rakosan[a] Lakat Magjar Igeni Kaprantzai István [Borb. — [a]Aranyosrákoson (TA)].

Nem dönthető el, hogy a Bors-, Magyar- (Sáros m.) vagy a Maroskapronca (Arad m.) tn származéka-e?

kapros kaporral ízesített/készített; condimentat/gătit cu mărar; mit Dill zubereitet. *1621:* Kerekes Kelemenneteöl ueöttem egi Belest — kaprost ... d 24 [Kv; Szám. 15b/IX. 42].

Szk: ~ *béles.* *1621:* veöttem Kerekes Kelemenneteol egy kapros belest ... d 24 [Kv; i.h. 48–9]. *1637/1639:* Egj kapros belesnek valo Eöregh rez tál — f 1 [Kv; RDL I. 111].

kapszácska ládácska; lădiță; Kistchen, szekrénykе; dulăpior; Schränkchen. *1714:* Egy ... Kapszátskáb(an) foglaltatnak 1. Réz Pixisb(en) Tengeri Compasz. 2. Microscopium födelestül. 3. Fekete Futraljkáb(an), két perspectiva(m) egjik zöld másik fejér. 4. Egj kis fa Iskatulatska [AH 35].

A NySz *kápsa 2.* al. 'capsa; kapsel, schachtel' jel-sel szótározott, szerintünk *kápszá*nak is olvasható, latin eredetű szó (TESz) kicsinyítőképzős szárm.

kapszli 1. gyutacs; capsă; Zündkapsel. *1843:* Kért egy kápszlit töllem — melyre én kérdezve, hogy miért ? azt mondotta egy puskára [Bágyon TA; KLev.].

2. kályhacső-kupak; capac pentru burlan de sobă; Ofenrohrkapsel/deckel. *1852:* a konyha kementzéhez egy 6' hoszu könyökös tsöt tsináltam kápszlival [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak. m. kezével].

kapszlis gyutacsos; cu capsă; mit Zündkapsel (versehen). **Szk:** ~ *puska.* *1835:* Egy tőrök Flinta — Egy kápszlis lazarino Csóü hoszszu puska [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1843:* a' kápszlis puskát ... az utón egy aluvo ember nyakából vette-ki [Bágyon TA; KLev.]. *1846:* Egy Kápszlis hoszu puska [Szászerked K; LLt].

kapszlitartó gyutacstartó; cutiuță pentru capse; Zündkapselbehälter. *1849:* Egy kapszli tarto [Dés; DLt]. *1851:* Egy mostoni divatu ... kápszlitarto [Dés; DLt].

kapszula zsebóra-fedél; capac de ceas de buzunar; Taschenuhrdeckel. *1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkül valo 'Sebbeli Ora a' mutato táblájának mezeje kék ... a' belső Kapszula ezüst ... egy fatsart Lántz Gyűrűvel [DLt 456 nyomt. kl]. *1841:* Egy ezüst Zsebbeli ora üvege nélkül, belöl kapszulájával [Dés; DLt 466].

kapszulás fedeles, fedelü; cu capac; mit Deckel. **Szk:** *két* ~ kétfedelű, cu capac dublu; doppeldeckelig. *1801:* Edgy Zseb beli ezüst ora két kapsulás [Mv; MvLev. Tobias Antal hagy. 1].

kapta kaptafa; calapod; Leisten. *1627:* Jutot ... Varga mw szerbeöl. Eöregh es Apro beöreokbeol. Kaptakbol Czierzeö wstbeol, Czieres kádbol az melliek Egi summaba(n) tesznek harmicz negi forintot d. 83 [Kv; RDL I. 135]. *1629:* latek valami kaptakat [Mv; MvLt 290. 171a]. *1662:* Harom keszitet Tehen bör, Müszeris, kaptakkal, Csieres kaddal, üstivel[a] [Kv; RDL I. 146. — [a]Thordai Vargha Geörgy varga házánál]. *1734:* Csizmadija Műszer. 2 réz musta, egy Jó Tőke ... husz pár elegyes kapta [Kv; Pk 6]. *1788:* Csizmadia mű szerhez valo portékák Kapta Pár Nro 40 ... Sámfa pár Nro 7 [Mv; MvRKLev. 6]. *1826:* Mihály István Urat itten Lisznyomban az Eklésia házánál elsőbben egy mustyával az után kaptával egybe rontotta [Lisznyó Hsz; HSzjP Damo Elek gy. kat. vall.].

Szk: *oláhos* ~. *1810:* Tizen három par olahos kapta[a] [Mv; MvLev. — [a]Csizmadiaingóságok közt]. *1812:* Tizen három pár olahos kapta [Mv; MvLev. Szürtei János hagy. 4].

Sz: *saruját ilyen* ~*ra nem ütheti.* *1769:* (A testamentumhoz) Competentiajokot in Lines Veresiana mig meg nem mutatyák adig sarujokot illyen kaptára nem üthetik [Hsz; Kp IV. 252] ✱ *varga ne tovább a* ~*nál.* *1662:* Interrogantibus responde, ad consilium ne accesseris, antequam voceris. Minus ad judicium, clamat reus ad judicem. Varga ne tovább a kaptanál[a] [SKr 470. — [a]A II. Rákóczi György lemondása után fej-mé választott Barcsai Ákos — elődje vádjaira adott feleletéből].

kaptában kb. vmi után kapva; căutînd să apuce; im Greifen. **Sz.** *1662:* megértvén Minnye vajda ... hogy ugyan Szejdi passa ... reá indulófélben volna, magát bizni nem merészlé; hanem minden javaival felkelvén Erdélybe általjöni kénszeríttetett vala, és így ez is az árnyékhoz kaptában a koncot elejtette vala [SKr 526].

kaptagyártó kaptafakészítő; calapodaș, persoană care face calapoade; Leistenmacher. *1566:* kaptagiarto [Kv; Szám. 1/X. 202].

kaptál el/megnyer, szerez; a cîștiga/capta; gewinnen, erwerben. **Szk:** *gráciát* ~. *1657:* Révai Ferenc ... captált volt gratiát császárnál [KemÖn. 66]. *1659:* ha ő nagysága parancsol, megmutatom igaz hűségemet ... külömben azoknál, kik ilyen szegény legény vádlásával akarják az ő nagysága gratiáját captálni [TML I, 479 Udvarhelyi György Teleki Mihályhoz Adorjánból (MT)]. *1705:* már egynéhányan azt meg is szokták, hogy mások veszedelmével és becstelenségével captáljanak magoknak gratiat [WIN I, 491] ✱ *kedvességet* ~. *1704:* Pekri vram ... talám gratiára kívánna hazajüni, vagy pedig ezeknek becstelenségekkel akarna magának valami kedvességet kaptálni[a] [i.h. 265. — [a]A német császárhoz írt levelével] ✱ *promotiót* ~. *1662:* mert ha en lelkemmel s mások veszedelmével akartam volna magamnak promotiot kaptálni, elöttem volt, mert azzal kinálták [TML II, 384 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

káptalan, kapitulum 1. hiteleshely; capitul; Kapitel; a hiteleshely levéltára; arhiva de la capitul; Kapitelarchiv. *1555:* En Malom wyzy Kendeffy Gaspar ... Megh esmerem hogy az erdelybely feyrwary kaptalan az Janos kyraly keth leveleth kyk hartyan fygo pecytel wadnak ez

My Jozagonkrol ... ennekem megh attak Melyeknek Megh adasarol azon kaptalanth ezen kezem Irasawal es pecetewel Mente hagyom [Hácog/Gyf; GyfKápt. A. I. V. 101]. *1556:* Es az eloth ha meg adhathyays El wegye(m) Es meg Adwan tarthozyam kapthalanba ... leveleth Rola Adnom [Mikefva KK; BfR VI. 283/3]. *1578:* Miert Az varasnak zabadsaga es chyendez egyessege nem zenwedy hogy az Nemesseg keozwnkbe zallion, hogy eo kegnek is Az Nemes vraim vgy aggyak penzeket vala mely varasbely embernek hazara hogy semmykeppe(n) hozza nem bochyattiuk, Azert tiloggyanak mindenek effele penz ky adastol Azon keppe(n) war megie(n) es Conue(n)tbe es Captalanba protestallianak[a] [Kv; TanJk V/3. 176a. — [a]A városi tanács e célból választott tagjai]. *1593:* Ha Eö kgie az en atta(m) leüelel megh ne(m) Eleghednek tartozza(m) az feliwl megh Jrt kötel alat Eö kgienek wagy kaptalanba(n) vagy Jtilömester elötth leüelet adno(m) rolla [Perecsen Sz; WLt]. *1641/1642:* az mikor az Attiok Contractussanak ellenne mondottanak az Feyeruari kaptalanban az en mostani felesege(m) haiadon leany uala, hanem en az uta(n) uottem el [Mihályfva NK; JHb XXII/37]. *1677:* Az Egyházi rendek s' Papok kezéből a' Kaptalanok ki-vétetvén[a] ... a' Fejedelmek válaszszanak és állassanak-is, mind Fejérvári, 's mind Váradi Káptalanokban, és Colos-Monostori Conventben, jo lelki ismeretü, és azon hivatalnak meg-felelésére elégséges tudományu alkalmatos embereket, leg alább három három személyekből állókat ... kiknek a' szokot Káptalani pecsétek-is kezekben adattassanak [AC 207. — [a]Az 1557- és 1571-i ogy-i végzésre való hivatkozással; ekkor történt e hivatalok elvilágiasítása]. *1733:* Nemes Városunk(na)k Privilégiuma az egész Város meg Nemesitteteserol ... egj leven a Nemes Torda Varoseval ... melyet mys az kaptalanb(an) be vivén, s onnan ki venni expedialtuk Notarius Dobolyi Márton, és Ersekujvari Szabo Lászlo Atyankfiait eö kglmeket [Dés; Jk 438a]. *1782:* Privilegiumot nem tudunk mutatni, hanem lehet reménség hogy kaptolanba vagy egyébütt talaltassék [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartok (59) jb vall.]. *1790:* jó lenne a' Nemes Cáptalon elött Ngodnak meg kivánni, hogy az halállal maradott egészsz Massábol legelöszször is az a' Summa 8 vagy mennyi ezer forint vétetödnék ki Ngtok számára [Szásznyires SzD; Ks Miss I. Lengyel János lev.]. *1800 k.:* Én B. Josika Miklos ... a Venerabile Fejérvári Captolam elöt Contrádicálak solemniter, atyáimnak és Eleimnek minden Jussaim ellen tett Contractussainak Cambiumainak, el adásaknak ... 22 Esztendös Koramba [JHb XLVII. 30]. *1845:* a' K. Fejérvári káptalan személlyesse Kaptza Joseff [Usz; UszLt XI. 85/6. 36]. — L. még AC 71–3, 140, 251, 258, 261; BÖn. 908; CC 75; RettE 57; SKr 393, 405, 500, 507; TML II, 417.

A káptalanok a konventekkel (l. ott) együtt az újabbkori közjegyzői hivatalok elődei voltak, de olyan hatáskörrel, hogy nemcsak közhitelü iratokat állitottak és ilyen iratokról, oklevelekről másolatokat adtak ki, hanem bármilyen oklevelet, iratot megőrzésre is átvettek (L. még erre Csefkó: MNy XL, 116; Dosa, EJt II, 96–9; Kertész, Szok. 253–5; SzE 49–50).

Szk: ~ *pecsétje alatt* káptalan pecsétjével hitelesitve. *1585:* mynd az kett fell, kolozváárra be mennyen az kaptalan Eleyben es ezbely dologroll kaptalan pechiety alatt kelljen keözötteök leuell ... Mikor ... az Vitezló Theke Ferencz es Komjaty Mihall', az penz maradekanak meg adasara, es fell uetelere Conuent elejbe mennek, akkor keözteök mas Leuell kellyen Conuent pechiety Alatt [M.köblös SzD; SLt 29. J. 2]. *1659/XVII. sz.:* ez levelünket kolosvári káptolom pecsétje alatt bocsátottuk ki [EOE XII, 218]. *1702:* mivel hogi az Eleinktöl hallottuk, hogy ez mü szegény városunkis szabad hellj lett volna, arrol pedig az kolosvári káptalanba levél volna ... Parantsolatot vévén ki ... vittük bé az kolosvári kaptalanoknak ö kegyelmek pedig a Leveleket tisztek szerént fel forgatván és azok közett a mü Privilegialis Levelünketis feltalálván ... münékünk ki irták s kezünkben adták, káptalan pecséti alatt [Torockó; TLev. 4/3. 1b].

Sz. *1853:* Méltoztasson édes Néni az Ujfalvi, Máthé és Kispál családok genealogiájokrol annyit a' mi eszibe jut leirni s nékem el küldeni. Üdvezült bátyám ezeket jol tudta, s valoságos elő kaptalan volt, utánna Néni tudgya legjobban [Kv; Kp II Újfalvi Sándor Kispál Lászlóné Máthé Klárához].

2. hiteleshely tisztviselője; funcţionar de la capitul; Beamter des Kapitels. *1568:* Mykor az per es Jobagyok Meg Adassa keozteok weghez Megyen, Zekel Janos erreol Mester Awagy kaptalan eleott eoreokbe walo wallast tezen [Gyf; BfN 54/6]. *1586:* 29 Maj Rapolton az Captalannak, az Executiotwl es Relatoriatol attam f. 2/1 [Kv; Szám. 3/XXIV. 20]. *1595:* Lúkacz Deakot az Waradi kaptalant vitte Húnyadra Zabo Janos 2 low(on) ... f. 1 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 32 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1642:* Az mikoron Fodor Pal Deak Jktatta volna magat ... az kaptalanok penig ezek voltak Bojthj Gaspar es Kws faludj Andras [Abrudbánya; Törzs]. *1673:* azt az levelet az Colos monostori Conuentben az Captalanok parialvan pecset alatt adták ki [Szentpál KK; Ks 90]. *1677:* A' Protocolumok a' Cáptalanokban bé-adattassanak, Pecsételni soha csak egy Cáptalan-is más Collégájának hire és praesentiája nélkül ne mérészellyen; a' pecsét-is köz helyen, nem csak edgyiknél conservaltassék, mely-is juramentumjoknak seriessében légyen | Fejér Vármegyében Oláh Rákos és Aranyas Széken Hidas nevü faluknak controversiában forgo határoknak eligazittatása egy illendö bizonyos napra, Huszár Péter, Bethlen János, Lázár György, Torma Péter, a' Fejérvári edgyik Cáptalan Bárdi István, és a' Colos-Monostori Convent Pálfi István ki-bocsáttatnak, ugy mint erre deputatus Commissariusok, hogy ad faciem loci litigiosi ki-mennyenek, és ot mind a' két félnek igasságát megértvén, exhibitait discussio alá vévén, igazitsák finaliter ugy el az dolgot, hogy az egyenetlenség köztök megszünnyék [AC 208, 250]. *1718:* hallám hogj mondá a' Captalan (: kéziben lévén a' határ Iárt lével :) hogy ha most a' Sukiak ide ki találnak jöni mind mégh ölhétnének s meg foghatnának bennünköt mért a' mint a határt járt lévélböl látom nem itt vagyon a' határ [F.zsuk K; SLt F. 38 Ilyés János (55) vall.]. *XVIII. sz. v.:* 17a p(raesen)tis estvére Gyujto ur, és a' 2 kaptalan Drasson lésznek, 18a a dolgot Stylusba vészszük [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.]. — L. még: AC 51–2, 140, 177, 180, 184–5, 271; BÖn. 877; CsH 78; RákCsLev. 65; SKr 95, 394, 405, 439; WIN I, 604.

E jel-re l. Csefkó: MNy XL, 116–7; Kertész, Szok. 254; SzE 49–51.

3. *luth, ref* egyházmegye; superintendenţă; Superintendentur. *1861:* A' Nagy Sajoi Capitulumba a' Mátéi Egyház Papja tisztességes nyugodalomba tétetödvén

400 v. ér. for. évi fizetés mellett pályázni lehet [Gyalu K; RAk 62 esp. kl].

E jel. a régi erdélyi luth. és ref. egyházszervezeti életben — a nagysajói és a tekei káptalan nevében — az erdélyi ref. egyházkerület egyházmegyéinek a multi század második felében történt új beosztásáig megőrződött. — L. erre: EtLex.[1] *egyházmegye* és *káptalan* al.

4. *ref* egyházmegyei tanács; consiliu de superintendență; Superintendenturrat. *1612/1723:* Egyházfiakat választszanak a' Capitulumban bé hozzák, itt eskessék meg öket, kettőt Koronkából[a], harmadikat Bodonból[b]. A' Koronkai Egyházfiak pedig a' Bodoni Egyházfiak hire nélkül semmit se tselekedjenek [HbEk. — [b]MT]. *1676 k./1687:* A' melly erdőt ā Csokafalvi határba(n) Lászlo Jmreh erős hittel meg esküvén Sz: egyházénak vallott ... ezt az erdőt János Kováts ki botsátotta kezibül, ā megye elis foglalta, 25 forint ā kötele, ha ennek utánna az erdőhöz kozit mondaná, kiről ő maga a Capitulu(m) előtt itt Vásárhelyt köz birákat adott [Mv; MMatr. 86]. *1724 u./1770 k.:* En a' Fűzkuti Ekla Tiszt Enyedi Mihály Uram Seniorságab(an) Anno 1714 die 6 Febr. applicaltatott a' Szeki Tractushoz a' Tekei Capitulum kozöns(éges) consensusából és engedelméből in perpetuum irrevocabilit(er) [Fűzkút SzD; SzConscr. 105].

5. *rk* kanonokok testülete; consiliul canonicilor; Körperschaft der Domherren. *1672:* im(m)ar az esztendeie elmult, hogi kaptala(n)ba(n) be kellett mennem, de ugian az Nitraj Varossi Plebanussagotis, egiszersmind az Nyúghatatla(n)saggal, Nyakamon hordozom U(ra)m eo Nga Poronczolattjabul, az Nemessi rend, es az kossegh kiuansaga szerint [CsALt F. 27. 1/38 Georgiffi Mihalj nyitrai plébános lev. haza Csiksztgyörgyre].

6. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; in attributivem Gebrauch: káptalani tisztviselő; funcționar la capitul; Kapitelbeamter. **A.** (rendsz. fej-i hivatkozásban a szr-os) *hívünk*, ill. az *úr* fn előtt; (în formule de adresare) inaintea substantivelor *hívünk* (credinciosului nostru) și *úr* (domn); (in fürstlicher Bezugnahme) vor den Hauptwörtern *hívünk* (unser Getreuer), bzw. *úr* (Herr) mit Personalendung. *1640:* Hogy az mely határjárás ennekelőtte az kolosvári káptalan uram Pechy János által meglett, elsőben az köven felől, az ki Fekete-erdőnek mondatik, valamint eddig egyenlőben birták, most is és ezután is legyen úgy, hogy valaki hol szereti maga marhájával, ott csináljon kosárt mind juhnak, disznónak és baromnak [Mm; ErdO I, 450]. *1641:* Vitezleő Peczj Janos Colos Monostorj eggik kaptalan hiúünket boczatuan bizonios vallatassok veget hűsseghtek districtusaban: kiben hogy job modgyaval procedalhassan Kglmésen paranczollyuk hűsseghteknek Compulsorium Mandatumunk mellet paranczollya varasakban comparealni az districtusok belj Faluk lakosit [BesztLt 140 fej.]. *1643:* Doroghy Jakab neuw Szamosffaluj Tiztartaia Captalan Vr(amé)kat vgymint Thordaj Peter Deak es Palffi Istvan Vr(amé)kat melleie veuen, engemetis, menénk mind eggjűt Colosuarot lako Nemzetes Bornemisza Lazlo Vr(am)hoz : Bornemisza Lazlo Vra(m) ... Magyar Nagy Gorbo neuw egesz falunak Dezmajarol valo Igassagat producaluán, Captalan Vr(aimek)kal en eleottem ... el olvastatá, nekwnk meghis magjaraztatá ugjan Captalan Vr(amé)k altal [M.pata K; JHbK L. 7]. *1717:* Most nem régen szerzett égy Uy Veres barsonyban kötött Leopoldus Csaszar eo Felsege adta Deak Privilegiumis függő nagy pecséttel ennekis parja in folio Captalan Vraimektok ki adatott [Kv; ACJk 98].

B. szn előtt foglalkozásra utaló jelzőként; lîngă nume de persoane, ca atribut, indică ocupația; vor Personennamen als auf die Beschäftigung hinweisendes Attribut. *1643:* Az mint Kaptalan Peter Deak ur(am) eleőtt ez eleott, ualo napokban vegeztem uolt en Veres Istua(n) ugy mint Ziluasi Andrasne asz(ony) Plenipotentiariussa [Kv; Törzs]. *1712:* Kaptalan Marton Deak ur(am) constituala Plenipotentiarius(na)k Nzts Kurtanj Joseph vramot [Kv; TJk XV/1. 93]. *1745:* Káptalan Nagy János uram [Torda; KW]. *1768:* Kaptolan Nagy Josef. Kaptalan Nagy Josef [uo.; KW]. — A két első kijegyzésben a címszó vn-nek is tekinthető.

káptalanbeli káptalani (hiteleshelyi/helybeli); de la capitul; Kapitel-. *1633:* az Joszagnak kezeben eresztese, s az ados leuelek kezben adásais akkor mindjárt meghlegjen, az mikor az Captalanbeli fassio celebraltatik [Gerla[a]; JHb LVII. — [a]Szúv egyik részének neve]. *1724:* Bizony csak elhiszem nagy busulasa van az Egri Kaptolon béli adosag iránt a Nagy Aszszonnak [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1805:* A ... káptalan beli adosság interesseként Hf 10 [Marosztimre AF; DobLev. IV/20b]. *1844:* az előttem fel olvasott kaptalanbeli irás ... hasonlolag azt mondgya [Szászfenes K; KmULev. 1 Szigyártó Mitruj (60) col. vall.]. — L. még CsH 78; RettE 205; SKr 615–6; TML III, 41.

káptalanhely ? káptalani birtok; proprietatea capitulară; Kapitelgut. *1657:* Klastrom nevű káptalanhely ... felette pedig Sznió nevű vár nagy kőszikla tetején[a] [KemÖn. 233. — [a]Túróc m-ben].

káptalani[1] káptalanbeli (hiteleshelyi); de la capitul; Kapitel-, Stifts-. *1670:* N. Bányai Vr(am) eő kglme Sententiojának executioja, mint hogy mosta(n) Rakosi Ur(amna)k eő kglmének szükséges képpe(n) az ország Gyűlesére captalani tiszti szerént el mennj eő kglmek által dilatáltatik [Kv; TanJk V/1. 726].

Szk: ~ *pecsét*. *1677:* a' Fejedelmek választszanak és állassanak-is, mind Fejérvári, s' mind Váradi Káptalanokban, és Colos-Monostori Conventben, jó lelki ismeretű, és azon hivatalnak meg-felelésére elégséges tudományu alkalmatos embereket ... kiknek a' szokot Káptalani pecsétek-is kezekben adattassanak [AC 207] ✱ ~ *pecsét alatt* káptalani pecséttel hitelesitve. *1675/1760 k.:* Elsőbbenis ... producálá(na)k ő kglmek egy captalani Petsét alatt emanáltatott Regestromot [Ne; DobLev. I/316. 10a]

káptalani[2] a Káptalan (AF) tn *-i* képzős szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Káptalan/Căptălan; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Káptalan. **1.** Káptalanban lakó; care locuiește în Káptalan/Căptălan; in Káptalan wohnend. *1829:* Káptoloni Mészáros Juon Telke [Nagylak AF; DobLev. V/1150].

2. Káptalan határában levő; care se află/găsește în hotarul din Káptalan/Căptălan; in der Flur von Káptalan befindlich. **Hn.** *1836:* A Káptalani Tyukok rétjén

(ku) [uo.; EHA]. *1848:* A' Káptalani térbe (k) [uo.; EHA].

káptalanjószág káptalani birtok; proprietate/posesiune al capitulului; Kapitelgut. *1744:* Sokan p(rae)tendalnak Pankotához, ugyis beszéllik bizonyossan hogy örökké Captalan Jószág lett volna [Déva; Ks 101 Pogány József lev.].

káptalan-levéltartóház káptalani levéltár; arhivă capitulară; Kapitelarchiv. *1662:* A szegény fejedelem[a] ... hat esztendeig való regnálása, uralkodása alatt amennyi donátiói költenek ki, megmutatják csak az országbéli káptalanokra igazgattatott iktató és a meglett iktatásokról való relatóriák, avagy vissza választ vevő levelek, minémű csak a váradi káptalan levéltartó házban néhány csomókkal magam kezem alatt is állottak a helynek romlása[b] előtt, hát a fejérvári káptalanban, kolosmonostori conventben ... vittek végben [SKr 92. — [a]Az 1613-ban lekaszabolt Báthory Gábor. [b]Váradnak török kézre kerülése (1660)].

káptalanos káptalanban működő; care funcţionează la capitul; im Kapitel tätig. *1768:* A pátronusaink jovallasabol testimonium vetelere hogy t.i. nincsen a privilegiumunk a Captalanokba töltettem 5 nopot mivel a Captalanas Ur nem adatt addig testimoniumat mig egeszszen meg nem visgaltatta a Captalant [Torockó; TLev. 5/3]. *1777:* melly hellyet most ... az Váradi Káptalanos Urak birnak [BfN Vegyes ir.].

káptalanoz a káptalant emlegeti; a pomeni de capitul; das Kapitel erwähnen. *XVIII. sz. v.:* Engem Ngod méltoztassék irni: Tks N. Solymosi Kontz J(józsef) urnak mert Gyujto azt mondja; majd a' káptalanok reám pöknek azt gondolván: Inassa vagyok Ngodnak ... nékem ollyan Instructiot külgyenek, a' mint fennebb irám, de jobb lenne, a' G(ene)ralis Plenipotentia, mert igy semmitöl sem lehetne félteni, 's Gyujto Ur is nem káptalanozna [GyL. N. Solymosi Koncz József lev.].

káptalanpecsét káptalani/hiteleshelyi pecsét; ştampila capitulului; Kapitelstempel. *1651:* Kaptalan pecziet alat valo leueletis mutatua(n) nekeönk Tordai Keczeli Peter az Diuisiorol [Szászcegő SzD; JHbK XIX/26]. *1662:* Várad veszedelmének s megmaradásának állapotában járván a dolog, közönséges tetszésbül mind a fejedelemnek, s mind az országnak a városi lakosi rendek nevekkel is illendő levelek irattak vala, és azon ... erdélyi úr és a passával lett szóbeszéd káptalan pecsét alatt hitelesen az országnak is megküldetett vala [SKr 507–8].

káptalanpecsétes káptalani pecséttel ellátott; care are ştampila capitulului; mit dem Kapitelstempel versehen. *1598:* Georgius Zent Juani Requisitor Colosmonostoriens(is) fideliter et conscientiose retülit in hunc modú(m) Amire Bornemizza Gergely vram kerd az Kalmar Peter haza reze el adasa feleol arrol Captalan pechetes lewele extal, en annal sem teobbet sem kewesbet az dologban ne(m) thúdok ami ot vagion irwa (így!) [Kv; TJk V/1. 155].

káptalanság káptalan; capitul; Kapitel. *1662:* Benn a várban is pedig itt is eleget épitett[a] ... Az kapu bástyái oldalában egy szép tornyot pléhes szép mesterséges héjjazattal ... az alatt levő erős bolt pedig és az előtt más egy bolt is rakattatván, hogy az káptalansághoz való levelek ahol régenten szoktak vala tartatni, azoknak az új építések miatt el kellett volna bontatniok, ezek azok helyébe conservatóriumul, levéltartó házul fordíttattak vala [SKr 297–8. — [a]I. Rákóczi György a váradi várban]. — L. még CsH 391.

? **kaptáló** '?' **Hn.** *1797:* A Kaptálo Hegyen [Ajton K; EHA].

kaptány csapda; capcană, cursă; Falle. *1753:* Egy nagy Lántzos Kaptany N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1812:* Egy Kaptány [M.gyerőmonostor K; KCsl 11].

Hn: *1730 u.:* a Kaptán lyukban (sz) [Mezőmadaras MT; MMatr. 377]. *1738:* A Kaptány lyuknál (sz) [uo.; EHA]. *1754:* az két Kaptán juknál [uo.; EHA].

kaptányoz csapdával vadászik; a vîna cu capcană/cursă; mit der Falle jagen, Falle/Schlinge stellen. *1681:* A dicit ... Relatoriamb(an) specificalt napon hellyen es esztendőben Csűt hant, az halot[a] nekemis tőb bőcsülletes emberek(ne)k Ebei bele esven megh holtak J. de merito[b] Ertem hogy ... az eo kglme idejeben masok az eo kglme Karara az n(em)es[c] hataran Csüztem es kaptanyaztam volna ollyat semmit sem[d], azert kevano(m) hogy eo kglme specifice conproballya az Articulus szerent, hogy vagy eo kglme(ne)k vagy masnak az en Csümmel az eo Klme idejeb(en) masak hatar(an) Csüztem es kaptanyoztam valna [Dés; Jk 51a. — [a]Értsd: az holott. [b]Tollban maradt: replicat. [c]Tollban maradt: város. [d]Ide kívánkozik: tettem].

kaptár 1. méhkas; stup, coşniţă; Bienenstock. *1662:* Úgymint amelly igazgatást a felséges Isten a teremtésbéli és természetbéli dolgokban is mintegy kiábrázolt és előnkbe rajzolt ... A méhecskéknek kaptárjokban egy bizonyos anyjok és mintegy királyuk vagyon, ki mind teste állapotjával, s mind az ő tornyos friss hajlékával a lép között a többi közönséges méhektől megkülönböztetik. És azzal is, hogy noha a többi a gyűjtemény megszerzéséért nagy szorgalmatossággal jönek-mennek, fáradnak, de ő természetes helyét megtartván kaptárjában és mintegy székiben, helybéli tisztét viszi végbe, melly által az egész kaptárbélieknek életek, megmaradások vagyon [SKr 70].

2. ? (fatörzsbe vájt) méhészkedő odu; buduroi; Fangstock (in der Waldbienenzucht). **Hn.** *1743:* Kaptárhegy alatt (sz) [Balavásár KK; EHA]. *1789:* a' Kaptár oldalán (sz) [Csitsztiván MT; EHA]. — E kétes jel-re l. a TESz-t.

kaptárbeli I. *mn* kaptárban élő/levő (méh); din stup; aus dem Bienenstock. *1662:* olly méltósággal ajándékoztatott meg a természettől[a], hogy ha önéki elesése történik a seregnyáj közül, nála nélkül nagy kaptárbéli méhek meg nem élhetnek, semmivé lesznek [SKr 70–1. — [a]A méhkirálynő].

II. *fn* kaptárban élő méh; albine din stup; Biene im Bienenstock. *1662:* ő[a] természetes helyét megtartván kaptárjában és mintegy székiben, helybéli tisztét viszi végbe, melly által az egész kaptárbélieknek életek, megmaradások vagyon [SKr 70. — [a]A méhkirálynő].

kaptáros ? (fatörzsbe vájt) méhészkedő odús hely; loc unde se găsesc buduroaie pentru stupărit; Fangstockstelle in einem Baumstammloch. **Hn.** *1823:* A Kaptárosba (sz) [Szépkenyerűsztmárton SzD; EHA].

kaptat vmire rákapat/szoktat; a deprinde pe cineva cu ceva; jm etw. angewöhnen. *1710 k.:* A logikában sok üdőt töltöttünk ... Egyszer, mikor avval a sok quaestióval s responsióval eltöltötte elménket és az argumentumok, syllogismusok formálására kaptatott az eltanult quaestiókból, csak a matériákat kezdé adni: Erről írjatok argumentumokat, lássuk melyiketek tud tőbbet írni? [BŐn. 539–40].

kaptatetem pók (a ló lábán); vezigon/molet(e) articular; Galle, Schwamm. *1629:* mikor Czimbalmos István az lovat berben atta volt, es Zabo Istuan raita el mene, akkor az egy kapta tetemen kivűl semmi nyavalyaia nem volt | kerem Czimbalmos Jstuant hogj agja ide az louat had hozak Zenat rajta ... en egjebett nem lattam hanem az elseő laban uala kapta tetem de egjeb njaualyaiat nem lattam [Kv; TJk VII/3. 60–1]. — A jel-re l. MTsz; MPászt. 261, 316, 334.

kaptató meredek hegy/domboldal, kapaszkodó; urcuş, suiş; Steigung, Anstieg. *1773:* Tompa Gligor ... a Kaptaton ... maga őkreivel nem birta ki vontatni a terhet [Hesdát TA; JHb II/3] | Hogj Oláh Létai[a] Illye Silipnek terhét, midőn magamis az Havasra mentem volna, edgj kis kaptaton latván hogj nem birják az őkrei, kérésére én adtam néki segittséget mig azon hellyen ki haladott, annak utánna a Lejtőnek fogvan, mint mehetett nem tudom, mert énis sietven ... utamot kővettem [uo.; i.h. Tompa Gligor (25) vall. — [a]TA]. *1809–1815:* a Huhui oldalb(an) a Csatánb(a)[a] járó ut kaptatoján innen az Eszokban [Dés; EHA. — [a]A várossal tőszomszédos település]. *1837:* csak egy kanyarodonál van egy kis tettző hágás, de nem kaptato [Magyaros U; MvLev. 9 Utak, hidak cs.].

kaptély ívalakozó; cofraj pentru bolţi/arce; Bogenlehre. *1585:* Ez epyletnek megh chinalassara zerzeotűnk meg a kemywessel Bachy Peter vram Jelen leteben pro f. 25. Miert hogy az elseo zegetsegben nem volt a bolt hogy kaptelyra legyen, tetzet az vraim kezűl sokaknak hogy egy kewes keoltsegre nem kel nezny, hanem kaptelra legen a boltozassa, attunk ket kapteltul, haromtul f. 1. Tezzen f 2 d 33 | Az boltasban a falba hogy a kaptelyakat be chinaltak, akoron is ket embernek attunk ... d 16 ... Az arkossokat be chinaltak ket ember hordot keowet es keo port ala es az arkossokat segitetek be chinalny, attűnk ... d 16 [Kv; Szám. 3/XIV. 29, 31]. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Farago Legennek az eő edgik mester remekeh legien edgi Aito, Kaptelios, es szep egienes tettetes Zymizes (!) minden ahoz valo kornisokkal kapteliokkal megh ekesittetet, meljnek minden állása faragua igaz mertekbe legien [Kv; KömCArt. 8–9].

kaptélyos ivelt; boltit; gewölbt. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Farago Legennek az eő edgik mester remekeh legien edgi Aito, Kaptelios [Kv; KömCArt. 8–9].

Szk: ~ *ajtó. 1589/XVII. sz. eleje:* minden Rako Legenyek cziak az Bolt czinalast tartoznak ... Mester Remekwl megh kőuetni, az Kaptelios aitot nem tartoznak megh czinalni | Miert hogy penigh ez keőmiuességh ... kęt fęle Mesterekből áll: Faragobol es Rakobol: Az ki azert Farago mester akar lenni, mind az kęt fęle Mester Remeket tartozik megh czinalni ... az Rakok effęle faraguantol teliesseggel wressek legienek, mint hogy eők vagy nem akarták vagy nem tutták az faragasnak Remeket az Kaptelyos aitot meg czinalni [Kv; i.h. 11, 20].

kaptiva I. *mn* fogoly/letartóztatott (nő); arestată; gefangene, festgenommene. *1632:* Hallottam en ettől az captiua Azzonytoll az eo hitves urat megh sententiaztak [Mv; MvLt 290. 97a]. *1647:* Diosi Mihalyne Aszoni(om) ki hozatua(n) az Captiva Szolgaloiat suspiciot felel hozza, hogy leanyanak ladaczikaját fel nytva(n) negy gwrwjet uette uolna el ... Az Captiua leany ... mindeneket tagad ... eskudgyek megh raita, hogi sem hire sem tanaczia az el ueszet gywrwknek (így!) [Kv; TJk VIII/4. 232]. *1664:* Ezek uta(n) az Actorokis exhibealva(n) az Captiva ellen valo fassiojokat, kivánnyák ă jure megh büntettetni az Captiva Aszszonyt, mivel vilaghos bizonsaghok jeőttek be bűiös báiossághárol [Kv; TJk X/4. 252]. *1671:* eő vitte vezette oda azon házhoz azt az kar tevő szemely szolgálot ... ismeretes volt vélle ezen captiva őregh Asz(szon)y, mint hogy suttogottis ... velle égybe hajolván ackor mikor el szcokeőt [Kv; TJk VIII/11. 153].

II. *fn* fogoly/letartóztatott nő; femeie arestată/deţinută; Gefangene, Festgenommene. *1647:* az Captiua ... lopot volt egy ezwst kapczios palastot [Kv; TJk VIII/4. 443]. *1648:* Directores ciuitatis ki hozatua(n) Kapusi Kathat es Sipos Ersebeth new captivakot paraznasagot felelnek hozzajok, mint fattia uetettekhez [Kv; i.h. 272]. *1672:* Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz czelekedetit, paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet ă törvénynek ... mint hogy korsagos az captiva, ám bátor az pelengeren megh ne verettessek, hane(m) szalma koszoru tetetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék [Kv; TJk VIII/11. 197]. *1697:* Constal e' két p(rae)sens Captivak(na)k Paraznasagok az eő Nga Szeki előtt, mellyel az Respublicat megmocskoltak [Dés; Jk].

kaptivál elfog, fogságra vet; a prinde, a lua în captivitate; gefangennehmen, festnehmen. *1629:* eo engemet nem captivaltathatot volna, ha penigh Captivalnj akart ott kellet volna chyelekednj [Kv; TJk VII/3. 199]. *1667:* hűseged az orszagh törvínyével semmit nem gondolvan, szolgánkat maga autoritássával captivalta Mely Igy léve(n) el nem szenvedhettyűk [WassLt a fej. Czegei Vas Jánoshoz]. *1679:* captivalvan eőket sok ijjegetesek utan ... az Aszszony ember megh vallá hogy eő maga vitte oda a tűzet [Dés; Jk]. *1714:* Kgmetek azert Tisztekűl ezen parancsolatunkat keze allatt levő minden helyekben ... publicallya, és rá vigyázzon s vigyaztasson, hogy Senkiis[a] helyebol ki ne mozdullyon es bontakozzek ... külömben ha kiket deprachendaltat kgmetek in transfugio, immediate Captivallya, es elébbi helyekre reducallya [WassLt a gub. Nsz-ből. — [a]Ti. zsellér].

kaptiválhat elfoghat, fogságra vethet; a putea lua în captivitate; festnehmen können. *1646:* Captivus ... diceret, allegat Ertem minemű dologert Captiualtattal en-

gemet ket louadnak karat forgatod raitam s aztis csak suspitiora fundalod, azert azt mondom, hogi engemet ezert az Constitutio, Decretu(m), s országh articulussa szerentis nem captiualhattal uolna [Kv; TJk VIII/4. 106].

kaptivált elfogott, fogságra vetett; captiv, prins; festgenommen. *1637:* Ezek az ... mostani kaptivalt szemeliek mind penigh czeknek atjafiaj vagj baratjok semi szin alat semi nemw Suki Pal Uramhoz tartozok kozwl soha injuriat nem patralnak, ha penigh Comparialtatnek hogi valami szin alat azok ... Injuriat patralnanak fejeken maragianak erette [K; SLt D. 10].

kaptiváltat elfogat, fogságra vettet; a aresta/deţine; festnehmen lassen. *1625:* Az kulseo Farkas vczaj Capitanok accusalua(n) Byro Vrammal Balogh Molnar Mihalt es Bekesi Cata azzont, nemunemu vetkekert ... Captiualtatua(n) es harmad napon teoruenire ki hozatua(n) ... Attu(n)k az porozlok(na)k f — d 20 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21–2]. *1647:* Zekeli Gorgiot et Lodingos Georginet Kata azzont, illie(n) okert kaptiualtattak Director vraimek, hogi ... paraznasagba leledzettek [Kv; TJk VIII/4. 176]. *1674:* Kemény Jánosné Aszszonyom Eo Nga moso Aszszonyat captivaltattuk terhes állapattal vádoltatván, adtunk az város szolgájának ... d 6 [Kv; Szám. 32/L.]. *1735:* ha ot lészen azon Oláh azon Czigánjnéval együt ... captiváltassák [Barót Hsz; ApLt 4 Cserei Sámuel Apor Péterhez].

kaptiváltathat elfogathat, fogságra vettethet; a putea dispune (ca cineva) să fie arestat; festnehmen lassen können. *1629:* eo engemet nem captivaltathatot volna [Kv; TJk VII/3. 199]. *1645:* Banyai Janosnak nem volt ollyan teorvenye hogy az It Captiualtathassa, hane(m) Exequutiora kellet volna mennj es ha semmie nem leot volna ugy nyulhatot volna szemelyihez a varos priuilegiuma szerent [Kv; TJk VIII/4. 7].

kaptiváltathatik elfogattathatik; a putea fi arestat/prins; festgenommen werden können. *1677:* Lator jószágtalan Nemes, a' Tisztektöl ... captiváltathassék [AC 262].

kaptiváltatik elfogatik, fogságra vettetik; a fi arestat/prins; festgenommen werden. *1670:* az Aszony ... captivaltatott, és tortúrával valo ijesztés ala subycialtatott [Kv; TanJk II/1. 721]. *1671:* ha kiknek annyi javok nem lenne ... hogy a' károsoknak satis facialhatnának belölle plenarie, captivaltassanak és mind addig fogva tartassanak, mig a károst nem contentallyák [CC 66]. *1677:* végeztetet hogy minden rendek ... kereshessenek, és készithessenek Kénesöt, ily módok alat mindazonáltal ... senkinek másnak eladni szabados ne légyen, hanem csak a' Fiscus Tárházában avagy Kamorájában tartozzanak bé-szolgáltatni ... Ha ki penig bé nem adná, rajta érettetvén a' factumon, mind az ado, mind penig a' vévö meg-fogattassanak ... a' residentiatlan Nemes emberek penig, modo ut supra a' nemtelen emberek felöl iratatot, captivaltassanak, és Tiszt kézhez adattatván büntetödgyenek-is [AC 48–9]. *1745:* Az Incta captivaltatván gyanóra, és feles idökig ott tartatván rabságban ... ezért hogy eddig való raboskodása után simpliciter absolváltassék és el botsáttassék itiltetett [Torda; TJkT II. 94].

kaptivus I. *mn* elfogott, fogságra vetett; arestat; festgenommen. *1637:* Eö kglmek az ket felnek feleleteket es az bizonsagoknak, vallasit diligenter discutialtak, de az bizonsagok igen homaliosok ... inkab azt comperialliak eö kglmek az bizonsagok vallasibol, hogj az szegenj megh holt legeny ... haitotta volna hasbanis az Captivus legentt [Mv; MvLt 291. 104a]. *1670:* Az captivus J ... az magam árulo satoromba(n), invadalván enge(m) rut I(sten) elle(n) valo szitkokkal ... szidot [Kv; TJk XI/1. 14].

II. *fn* fogoly; prizonier, deţinut; Gefangene(r). *1597:* Myerthogy az Actor walamy nylwan valot ... az captiúúshoz nem bizonytot ... az Captiuús Iurallion tertiose honestis personis hogy abban az orzasban sem hire sem tanachia ninchen, es semmi reze sem volt benne ha Iural absolútús lezen [Kv; TJk VI/1. 5a]. *1625:* Azon Captivusok ellen ... Tizenket Tanut ideztetue(n) attunk Csillag Jstuannak f — d. 24 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21]. *1645:* az fogolnak szabadsaga vagyon az maga ki hozatasara, es ha az foghtato vel contumaciter vel vero ex negligentia absentallya magat, ā Biro absolvalhattya a fogsaghbol a Captivust [Kv; TJk VIII/4. 13]. *1695:* Mivel ez praesens Captivus gonoszul el veszet vagy el Lopatat Iklodi Kadar Simon két ökrei ugyan ezen Captivus kezenel talaltattak az Desi hatar szilben Etczakanak idejen, vilagosan Constal maga procuratora al(ta)l valo nyelve vallasabul hogy az Uraval Cseh mihallyal edgyüt hajtottak s Loptak azon két ökröket [Dés; Jk 192–3]. *1737:* az captivus ... két szombaton ... meg paltzáztassék a Piaczon in exemplu(m) itiltetett [Torda; TJkT I. 134].

? **kaptolyos** '?' *1653:* csinaltam nro 22 sing kaptolyos fogast, facit f 7 d 33 [Kv; ACJk 69b].

A címszó a *kaptélyos* elírása, esetleg alakváltozata is lehet?

káptya kergekór, kergeség; cenuroza/căpierea oilor; Drehsucht. *1821:* A 3om kirlán kőzül edgyik még a' meleg Ősztöl fogva hasmenéssel kénlodott 's abba el gyengülvén el dőglött, à más kettő meg káptyósodott ez a' káptya az Mikor a' Junok olyan nagy fő fájása van hogy szédül s nem lát belé ... kovájog mig el gyengül s el vesz [LLt].

kapu I. épület v. telekkapu; poartă; Haus/Grundstücktor. *1556:* Kepyro Antal Az kapura chimorth[a] chynalth [Kv; Szám. 1/IV. 204. — [a]Olv.: cimört, értsd: cimert]. *1589:* egi azzont az Kapuhoz tamaztot vala es vgia(n) ropog vala az kapu [Dés; DLt 226]. *1595:* Galambfalua(n) az my kapunk elót kezemet foga en nekem Varga Thamas [UszT 10/21]. *1626:* az molnar megh allapodek az Czedeo Leorinczi kapuia eleot [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Mihalj (60) pix vall.]. *1690:* az Actor ő kegyelme ioszaganak kapujat verte szitta Ördög lelkűnek hitta is ki bajra [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1730:* A meg emlitet Foglalás Vármezőn mikor eset ... a' Foglalo Deakok akkor ... a' kiket el foglaltak s egyszer s mind kapujokot meg is czedulázták [Vármező Sz; TKl Holhoz Vaszily (66) jb vall.]. *1779:* Az Udvar kapoiára, 2 korikát, és egj tsopat tsináltom xr. 12. A Maiar kopoiá-

ra, egj nagj Sarkat, 2 hargat, és 4 létz szeget tsináltam xr. 9 [Szászváros; BK. Kováts Mátyás kov. m. kezével].

Szk: ~ *bálványa* kapufélfa. *1636:* (A kapu) mellett egy gyalogh kapu eöregh, fa kilinczies es pantos, az felseö sarka szeles vas kapoczial foglaltatot az kapu baluanyahoz [Sövényfva KK; JHb Inv.] ✱ ~ *boltozata* bolthajtásos kapualj. *1736:* az hol most az convictus temploma vagyon[a], ott vala egy ház, az is csak köz rend ház vala, abban volt az szent mise; de abban igen kevés ember fért ... némelyek az kapu boltozatja alatt voltanak, azoknak ott székek volt [MetTr 425–6. — [a]A ma piarista templom néven emlegetett templom] ✱ ~*ja köve* kerékvető-kő. *1593:* gywto Marthonnak fizettem hogy az waras Jstaloia kapuia kowet fel Czinalta f 1 [Kv; Szám. 5/XXI. 64] ✱ ~*(ja) köze* (bolthajtásos) kapualj. *1570:* Janos deak Kismester vchay ... vallya hogy ... jelen volt mykor Zabo Symon Magat az hazba ... Be Jktata ... Az wrbeger haza kapwya keozy feleol Teortek ky egy aythot es azon Mentek Be [Kv; TJk III/2. 117]. *1647:* Az Kapu közi uyolagh padlot [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1652:* Ugya(n) ezen kapun van retez es vas retezfö egy öreg biko forma lakattyaval kulcsával, az kapu közi pogo(n) bot hajtásra van csinálva [Görgény MT; Törzs]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... A Kapu közi keö boltos [Vh; VhU 502, 508] ✱ ~*ja közé* kapualjba. *1573:* Belocz Ianos Es Thorday Imre ... Azt valliak hitek vtan hogi ... Halaz Gergel ... Mond hogi Igen Ehetnek es Ihatnak hiak Be eotet az Thimar Gergel hazahoz az Borra ... Mykor oda az kapw keozze Be Mennenek lattak hogi teobekel egembe Molnar Kelemen otth wl wolt [Kv; TJk III/3. 278]. *1600:* Molnar Janosne Kis Sophi azzony vallya ... az Zeoreos fogoly ember el vete az chiuprot be futamek az kapw keozze es vgy ragada dardath azonban az kapw keozeott vgy kezde gyakdosny [Kv; TJk VI/1. 455]. *1718:* be viven(c)k az kastelyb(a) az Aszszony eleibe az Aszszony arestumb(a) tetete az kapu közzé [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall.]. *1819:* Azon szobának ... két ajtaja lévén az edgyik nyilatt a kapu közé a' hátulso ház felöl [Kv; Pk 2] ✱ ~*(ja) között/közt* kapualjban. *1568:* az zabo Balint kapuja kozoth eset vala el az lean ... mondek zabo Balintnenak, myre bantyatok zegent [Kv; TJk III/1. 200]. *1570:* Varga Peter ... vallya, hogy Az ar wyzkor vetet volt harom Bort ... Mely Boroknak harmat az vrbéger haza kapuya keozet arwlta ky [Kv; TJk III/2. 120]. *1637:* az Kovacz legenis megh foga Istuan Deakot, s ott az kapu közöt valtigh huzak vonak egi mast [Mv; MvLt 291. 119a]. *1717:* Az kapu közt Job felöl egy Tömlecz [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1774:* (A) Lakatok(na)k költsait 'a kapu közötti lévö Vak ablakban bé dugtam [O.zsákod KK; LLt Vall. 195] ✱ ~ *levele* a kapu táblája/szárnya. *1582:* weottem Zabo Martontoll az ketth kapu Balwantt p(ro) f. 2 ... Az kapu leweleheoz eg' fatt p(ro) f — d. 13 [Kv; Szám. 3/VIII. 43]. *1621:* Az keozepseo kapu leuelere Czinalt egy pantot Vy vasbol ... /20 Az saramponal valo kapulevelenek meg igazitasatol attam ... /6 [Kv; i.h. 15b/IX. 240] ✱ ~ *táblája. 1791:* vagyon bémenetel az irt ... nobilitárius curiára égy toldott cserfakapu fedelekre alkotott, avadag fenyödeszkából való, zsendellyel fedetett galambúgos, égyes nyilású kapun, melynek nyilásánál vagyon égy törpe gyalogajtócska és mindez, mind pedig a kapu táblája vassarkokra vagynak alkalmaztatva [Ludvég K; ETF 108. 13] ✱ ~ *torka. 1744:* Kapu torkára valo pánt vas 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ ~ *tornáca* kapualj. *1744:* a Kapu tornáczában találtunk egy Gyalog Sajtotskát cum suis appertinentiis [LLt Fasc. 67] ✱ *bejáró* ~ utcakapu. *1750:* a' Be járo kapu ... Tögy fábol tsinalt fa sarku, fa kilentsü és Zárju [Szamosfva K; JHbK LVIII/4] ✱ *bolthajtásos* ~. *1681/1748:* A Kastelly hidgyán belöl bolt hajtásos kapu [Balázsfva; KvAkKt Mss lat. 236] ✱ *galambbucos/galambbúgos* ~. *1632:* Kocziolatai Uduarhaz ... Az Ucza feleöl egy eöregh dezkas galambuczos sindelies kapu, mellette egj kis Ayto [Kocsoláta F; UC 14/38. 134]. *1636:* az haz vegibe(n) vagyon egy daraboczka keö kerites es az mellett egy eöregh Galambugos kapu syndelies jo es epp mindenestul fogua, sem(m)i vas nincz rayta [Siménfva U; JHb Inv.]. — Magára a kapufajtára *galambbugos kapu* al. még fölös számú adalék és részletező feldolgozás: ETF 108. 7, 17; Ethn. LXXXVIII, 302–28 az elterjedésre von. térképvázlattal; NNyv 392–433 ✱ *galambos* ~ galambbúgos kapu. *1768:* Ezen ... curialis helynek a napnyugoti része közepetáján vagyon kötött kapulábakon ... vassarkokon és kapcsokon, fenyödeszkából csináltatott kétfelé nyiló, régi romladozott galambas kapu, mellette lévö ugyan vassarkokon járo kis ajtajával együtt [Mezöszengyel TA; ETF 108. 18]. *1812:* 'Sendely fedél alatt lévö Kö Udvar Ház ... Az Uttza felöl valo Galambas kapu [Sorostély AF; Born XXXV. 66 gr. Teleki Pál conscr.] ✱ *kötött* ~ kötéses telekkapu. *1699:* az Udvarháznak ... vagjon edgj nagj Galambug nélkül való jó Szarvazattyú Sendelyezett kötött kapuja kis kapujával edgjütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. *1734:* Az Nemes Curiara bé menvén találtunk egy uj kötött kaput Sendelyest galambug(ost) az Ns Curia körös körül palánkal bé kerittetett, szalmával meg fedve, és kalodázva [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas lelt.]. *1773:* A kapu ... fenyöfából vallo medve talpon allo Nagy Kötött Kapu ennek fiok ajtoja is hozzá lévén ragasztva [Tekeröpatak Cs; LLt] ✱ *zsindelyes* ~ → *galambbucos/galambbúgos* ~.

Sz: ~*ról* ~*ra hordoz* széltében-hosszában gyaláz. *1619:* Startzer ment volt az budai Mehmet aga hírével Görcsi apánkhoz ... Görcsi uram igen rútul szidta Startzert, csaknem kivetette az ajtaján is. Azt mondotta Startzernek: Rossz eb, kapuról kapura hordosz engem, gyalász, hogy én bontottam fel az uraddal az frigyet ... Többé engem kapuról kapura ne hordozz, mert én ugy megveretlek, hogy másnak is példa lész [BTN˜ 366-7] ✱ *kiáll a* ~*ba vakarózni* feltűnési viszketegsége van. *1879:* Kapdebo Frici Nyomtattassa ki a verseit ... Azt irja ... hogy neki nincs e versekkel semmi művészeti célja ... csak azt akarja megtudni — vajon mit szól a kritika ... Úgy rémlik nekem, mintha ezt mondaná: „Uraim, dámáim, énnekem nem viszket. Egyáltalán nem viszket — semmi bajom hál' Istennek; de kiállok azért a kapuba vakarózni, csupán azért, hadd lássam, mit szólnak hozzá a járókelők [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *olyan horgas a keze mint a* ~*ban való cigánynak. 1573:* Erdelyi gaspar azt vallya, hogy eoneky ezt Monta Agoston te Erdely gaspar olyan Boszorkany az Anyad hogi Neked kezedet Megh keotette hogi leaniat Megh Neh verhesd soha Myg Te els, Mert az egi chigan ollian horgas az keze Mint a kapwban valo chigannak, Arrolis ismere(m) hogi az hogy az hayat ely Nirte es az Leanya-

nakis rwhaiaba keotet benne hogi megh ne(m) verhesd [Kv; TJk III/3. 87].

2. kerítéskapu; poarta gardului; Zauntor. *1588:* 9. 7br(is) Az varas zenayanal, hogy az kapw le deolt volt, az Korchyoliasnak attam munkaiaban d. 12 [Kv; Szám. 4/I. 38]. *1597:* A. C(om)p(ro)bat hogy eö az Molnos Peter kylseö Vduara kapuiat es az Tiboldi Mihaly haza fele walo Vetes kert foliasat soha ne(m) wegezett az falúúal hogy eö chinallya, es hogy Tiboldi Mihalt, chak az Regy Vetes kert foliasabúl valaztotta kert bironak, ezek felöll ne(m) valaztotta [UszT 12/131]. *1621:* intik eö kglmek varosul Ado szedeö vrajmat, hogj kaput ne rekeszgessenek, Cziordat be ne hajczianak, mert az szegenisegh barmaj es marhaj vtha(n) el [Kv; TanJk II/1. 320]. *1699:* ezen fás kertbe az csür kertből jönek bé cserefa kötöt kapu mellyiékü vas kapcson forgo holnyolt bükfa deszkábol allo kapun [Szentdemeter U; LLt Inv. 31]. *1717:* Az Udvarrol a Csürőskertb(e) nyilo kapu leveles, kapufelestől jó [Dés; DLt 504]. *1757:* a Csürös kert ... Cserefa lapotzkákbol állo két létzekben véset, s rostéllyosson foglalt Kapuja [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1829:* Az Istálo szegeletétől kezdve, a Csűrős kert kapujáig két tábla Deszka kert avatég [Csekelaka AF; KCsl 6].

Szk: *~t hagy* kerítésen átjáró kaput készít. *1626:* Monda Mattius Janos uram, edes öczem az Imatsagnak haza lezen, kaput hagiok raia, had Jarion Ide az Aniamis Imatkozny [Maksa Hsz; HSzjP Posony Istvan Papolczy (44) pp vall.] ✱ *~t nyit* 'ua'. *1691:* A' Kőz kerteken ő kglmek édgyik ä másik meg édgyezett akarattya kivül s ellene kaput vagy ajtót ne nyisson hogy édgyik ä másik miá megh ne károsodgyék [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXIV/21] ✱ *karós ~.* *1681:* Marha akol ... Kerétése fedet sövényes volna, de nemely helye(n) eszt is renovalni kellene. Egi fele nyilo közönséges, karós kapuja Nro 1 [Vh; VhU 570] ✱ *magyarországi formára csinált ~.* *1666:* vagyon ... egy csűrös kert, mind körül támaszos, tövises, lészás, az kerten egy magyarországi formára csinált kapu ... mellette egy záros ajtó [Gyalu K; ETF 108. 18] ✱ *tanorok ~ja* kaszálókerítés-kapu. *1608:* Mely eoreoksegnek mellette foly az Thanrok kapuia eleot ala folio kws patak mas feleol az falu darck vttia mellette [Papolc Hsz; HSzjP].

3. kapuszárny/tábla; canat de poartă; Torflügel. *1570:* Barbara vxor Stephani Pechy ... fassa est, hogy ... eg'zer megien wolt az Kakas Andras haza elót ... nytwa wolt az Andras vram kapwia [Kv; TJk III/2. 41]. *1599:* Nagy Janos ereosse(n) kere zep zokkal hogy el mennye(n), be tęúe az kaput Nagy Janos, soha el ne(m) mene [UszT 13/105 Matthias Chanj de Rugonffalua ns vall.]. *1630:* en azt nem tudom ha vagtake taszitottake vagy penigh az szel rontotta akkor ejel be az kaput [Mv; MvLt 290. 223a]. *1731:* Vagyon a declarált Curianak kapuja ad Occidentem kötött Tölgyfábol allo faragott kapu lábja, romladozáshoz közelitett kapuja pedig régi fürész deszkákbol valo [Kászonimpérfva BCs]. *1767:* tsak parasztossan épült két tserefa alatson oszlopók közé sövényből font kapu [Csapó KK; Berz. 7. C. 6]. *1782/1795:* Az Vdvarba bé menő Kapunál ujj Galambugos Kapu-Lábak, feles Galambal, Kapu Tölgyfa Létzekből jo, és tisztességesen csinálva [Sorostély AF; Ks 80 gr. Teleki Károly udvarának leir.]. *1814:* Anti ... csintalan gyermek lévén, otton otton fel mászott a' rosz Kapura ... magát ott rángatván a' Kapun, a Kaput magára rántotta, és a' Kapu agyon utotte [Dés; Ks 79. 29. 795]. — L. még CsVh 48; ETF 108. 7.

Szk: *~ ostora.* *1592:* Az Monostor Kapuban a Keö kert aitaia el romlot vola, A kapu ostoranak valo fat veöttem Eppel Peterteöl ... d 44 [Kv; Szám. 5/XIV. 140 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* lakatos balint ... az kapura az kapu ostoranak bezarlasara lanczot Czinalt [Kv; i.h. 5/XXI. 19]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Kapuja, két felé nyilo, romladozott deszkás Nro 1 ... Be zárashoz valo pánt az kapu ostora véghin Nro 1 [Vh; VhU 502] ✱ *bélelt ~* deszkabéléssel borított kapuszárny. *1623:* Kapw mellyeket es felseö kúzeöbet igen zep Czyffrason teölgy fabol czyenaltasso(n), szep bellet az vagy keczeres kaputt ket felę Nylot gyalult deszkabol [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1817:* (A kúriának) utzárol bé járo két felé nyillo, fenyő deszkákbol készült berlett kapuja [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 1] ✱ *betevő ~.* *1694:* vagion a' szekér szin ... az Udvar felöl is a' mint áll kapuja tsak puszta, be tévő kapuja nelkül való [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.] ✱ *csipkés ~* fűrészelt díszes kapuszárny. *1732:* (Az udvar kapuja) Tölgj fa deszkábol egj felé nyilo csipkés kapu, melette lévő kisded kj jaro ajtoval [LLt 244. B] ✱ *deszkás ~.* *1680:* Nyilik ki innen az Uczara sendely fedel alat valo kötöt örögh Tölgy fa kapu, mellyek közöt egy deszkas kapu, mely fellyül fahorogb(a) allol penig perseljben vas csapon forog vas karikas Sarkáva! [A.porumbák F; Ált Inv. 26] ✱ *duplás ~* kettős kapuszárny. *1679:* Udvar Kapuja ... Ezen kapu mint hogi romladozott renovalni kellene duplás kapuval [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.] ✱ *egyes nyílású ~* egyszárnyú táblájú kapu, levélkapu. *1791:* vagyon bémenetel az irt ... nobilitárius curiára égy toldott cserefakapu fedelekre alkotott, avadag fenyődeszkából való, zsendellyel fedetett galambúgos, égyes nyílású kapun, melynek nyilásánál vagyon égy törpe gyalogajtócska és mindez, mind pedig a kapu táblája vassarkokra vagynak alkalmaztatva [Ludvég K; ETF 108. 13] ✱ *egyfelé nyíló ~* 'ua'. *1715:* a Curia(nak) ... fenyö leczekbol Csinált rövid Zabekkal egy felé nyilo kapuja van [Nagyercse K; Told. 27/17]. *1753:* avatag egy felé nyilo kapu, égy Gyalog bé járo fa Sarkakon forgo Bikfa deszkákbol készitetett ajtacskájával együtt [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7] ✱ *fenyődeszkás ~.* *1681:* Másik Csürös kert ... Uczarol valo, két fele nyilo Rámás, fenyo deszkas kapuja Nro 1 [Vh; VhU 571]. *1694:* iffju Bálpataki János Ur(am) Borbereki háza, avagj nobilitar(is) Curiája ... Udvára, njilik az uttzárol, két felé nyiló, párkánjos fenyő deszkás kapu [Borberek AF; BfR] ✱ *kétfelé nyíló ~* kettős kétszárnyú táblájú kapu. *1699:* Cseri fa sorkokon forgo ... ket feli nyilo kapu [Szentdemeter U; LLt]. *1742:* Azon ... Curiának Vass sorkokon forgo két felé nyilo regi fenyö deszkábol épült kapuját találtuk, mely kapunak is a bal kézre nyilo felin kj járo, gjalog ajtocska is vagjon [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. *1852:* A két felé nyilo kapu ... Felső két Sorkai vas pipái persellyei meg vagynak [Körvélyfája MT; LLt] ✱ *kétszeres ~* → *bélelt ~* ✱ *lándzsás ~.* *1786:* Vagyon csür, ágassai jók, fedeleis alkalmas, kertelése nincsen, hanem fejül egy Láncsás kapu ez is romladojába találtatott [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/18] ✱ *leveles ~.* *1589:* Hogy az Kcozep vzay leueles kapunak ki esset volt a sarka, fizettem az kouacznak hogi megh czinalta d. 10 [Kv; Szám. 4/X. 14]. *1677:*

Vagyon egy kőtőt Kapu fél, azon egy Leveles Kapu sendely nelkült [Dés; Borb. II] ✱ *ostoros ~. 1679:* Csűrős kert ... Öregh ket felé nyilo, ramás, ostoros kapuja, fenyő deszkaval buritott nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 130] ✱ *párkányos ~. 1652:* két fele nyilo parkanyos gyalult temerdek fejes szegekkel vert, fa sarkon forgo kapu [Görgény MT; Törzs]. *1699:* nyilik be az hinto szinben ... parkányos kapu [Szentdemeter U; LLt] ✱ *pártázatos ~. 1679:* Vagyon ... egi Uri Udvarház ... Udvar Kapuja. Ez az kerétésnek nap kelet felől valo oldalan vagyon fa Oszlopokra eppettetve. Két fele nyilo, felszer, romladozot partazatos Kapuja No. 1 [Uzdisztpéter K; TL] ✱ *rámás ~ → ostoros ~* ✱ *rostélyos ~* rácsos kapuszárny. *1702:* Ezen Csűrös kertnek ... rostélyos kapuja vagyon, az kis ajtaja fellyűl p(rae)stillával fedett, de még bé tevő ajtaja nincsen egy cseppis [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 11]. *1839:* A' Csűrös kert, mellybe egy használhato rostélyos kapu viszen, jo kapu felekkel, 's deszka ajtoval [Mezőszilvás K; TSb 2] ✱ *stakétás ~* léc-kapuszárny. *1849:* A' Szintől a marhák pajtájáig vagyon égy hegyes karotskákkal el látott Csinos kert — tölgy fa sasokba vagyon a' kőzepén egy stakétás két felé nyillo kapu vas sarkokon reteszszel el látva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

4. (városi) kaputorony; poarta oraşului; (städtischer) Torturm. *1557:* valamy kor walamy gonosz hyr wagyon az zegen Mywes Nep(ne)k Thornokba kel zolgalny ees wygyazny Ees Eyel Nappal kapwn, ees Az kewfalon ees, Az waras zerybe kel wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. *1574:* Minden kapun Minden Nap egy egy tyzed Eoryzzen, Mely tizednek hozza latasahoz eo k. Byro vram Rendellien az Tanachbely vraimba Mind az kapuknak Meg Nitasakor es Be Tetelekor ky lezen ot ky Nem, Az kapuk Mostany Ideoben Negi horakor Nitassanak meg [Kv; i.h. V/3. 103a]. *1586:* fizettem a harom kapwra[a] tizen hat ho penszt [Kv; Szám. 3/XXIV. 3. — [a]A Híd-, Közép- és Monostor-kapu darabontjaira von]. *1597:* Achy Lukachinak ... miűel az emelchieo hidat, ezen kapunal, fel emelte és a chiapiat vionnan be chinalta ... fizettem neky f 2 d 40 [Kv; i.h. 7/XII. 22 Filstich Lőrincz sp kezével]. *1605:* Az regy rendtartas ellen nem tetczet hogy Delbe(n) fel vonatassek az kapú, hanem nytwa legyen de erre zorgalmatos gonduiselese legyen biro vramnak hogy megh legyen paranchiolua az ott vigyazo polgarnak hogy senky az eo hyrenekwl ... semmy vthon az kapun valo vigyazatrol el ne mereszellyenek menny [Kv; TanJk I/1. 495]. *1657:* ualasztatik ket feő Inspector, Magyar es Szász az kik az alkalmatosság szerent dirigallia(na)k ez városba(n) minde(n) Rendbelieket, attol fwgjenek az Torniokba(n) es uárfokoko(n) leueő Cehek, fertaliok(na)k kapitanny, Tizedesi, kapukba(n) leueo vigiazok, es az szwkseghez kepest minde(n) hadi ordinantia azo(n) vrajnke legyen [Kv; KvLt Vegyes III/127]. *1823–1830:* Kapuja négy vagyon a kerítésnek[a] [FogE 194. — [a]Értsd: a lipsiai (lipcsei) városfalnak 1796-ban].

Hn. *1573:* Keozep Kapu, az hid kapw [Kv; TanJk V/3. 82a, TJk III/3. 77]. *1582:* Az monostor kapu [Kv; Szám. 3/V. 11 Lederer Mihály sp kezével]. *1591:* Monostor utza kapuban [Kv; i.h. 5/I. 108. *1595:* Közep utzai kapú [Kv; i.h. 6/XVIIa. 241 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

A kv-i toronykapukra l. KvTel. adattári részében az egyes címszók al.

Szk: *a ~ hídja* a kaputorony felvonó hídja. *1581:* Reggel mykor le ereztyk az kapw hidgyat ot leg'enek mindnyaia(n)[a], es le ne merezzellyenek fekunny ismegh [Kv; TanJk V/3, 244a. — [a]A kapuőrző darabontok] ✱ *a ~n kiveret* a városból kiseprüztet/üzet. *1574:* Istwan kovacz ... vallia ... Mond hogy Enneke(m) Nem kely az esse kwrwa semmyre, De addeg Boszont hogy en meg lessem egywt ... Bestie kwrwanak fely haszogatato(m) Inget es ky verete(m) az kapwn [Kv; TJk III/3. 380] ✱ *~t áll* kaputornyot őriz. *1603:* Myerthogy eo kgmek egesz varosul igen failaliak seot vgyan gyalazatnak tartyak hogy zabadsagunk ellen varosunknak kapuit az Nemeth gyalogok kezdettek allany ... Eo kgmek azert magok gyalazattyara holot egesz varosul az Romay chaszarnak, eo fel(se)genek hwteoseok, Nem akaryak ott zendűedny hanem az kapuknak eorizetit magoknak akarjak tartany varosul [Kv; TanJk I/1. 442] ✱ *~t bocsát. 1574:* Meg Ertettek eo K. varoswl Byro vramnak az postak myat valo Nywghatatlansagat, Es azoknak Eyely Alkolmatlan Ideoben valo Jeoweteleket az kapura es be keoweczeseket ... kjert ... Talaltatnak meg az feyedelmet, hogi ha eo N. Io akaratia volna ... hogi Eyely Ideoben Neh kellenek nekyk kapwt Bochatany, kywalkeppen az Mostany felelmos Ideoben [Kv; i.h. V/3. 103] ✱ *~t megnyit* a városkaput megnyitja (az ellenség előtt), a várost feladja. *1660:* Ragadván a Jancsárok, mint az ebet, vi⟨vé⟩nek az cigányok házok megi, fejemet akarván venni; még elküldvén az kapura, hogy nyittassam meg az kaput. Menvén a felvonóhídhoz, az kötélkieresztő lyukon behajolván, mondván Szeöleösi Gábornak: kéreczgzem (!) én be, kérvén, hogy megnyissátok a kaput, de semmiképpen meg ne nyissátok és be ne bocsássatok, mert el kell vesznetek ismét visszahoztanak, hogy mégis szóljak, hogy nyissák meg a kaput, mert az vezér jóakarattal lévén hozzájok, az várost akarván az vezér megőriztetni [Kv; KvE 181 LJ] ✱ *~t megnyittat. 1660:* még elküldvén az kapura, hogy nyittassam meg az kaput [Kv; i.h.] ✱ *~t nyit. 1605:* Tetczet az mostany wdeonek allapottya zerenth hogy az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat, Estwe vizontagh az zerent vigyek esmet azon birak vraim kezekhez [Kv; TanJk I/1. 495] ✱ *a város ~ja. 1710 k.:* menénk Heidelbergába, és ott szállást fogadánk a város kapuján kívül, amint a városba felmégyen egy utca [BÖn. 572].

5. várkapu; poartă a cetății; Burgtor. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az belseő kapu mellet. Wagjon Oregh kerek Soo No 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 29]. *1605:* Az Bastiakon szakalasok mindenestwl vagion Numero 4 ... Az kapuban, kanotos puska numero 6 [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.]. *1623:* Az Palank hozza ala az olt felę igen Jgienesse(n) 75. Eöll legyen es ott az Zegeten Egy zep Bastiaczyka mostani forman kiben 25 puskas legeny feryen Zw⟨kse⟩gnek Jdeyen ... az kapu felet Egy igen zep dezkas Nyary hazat Czyenaltasso(n) olliat Labakra kib(en) 20 Ember ell ferhesse(n) az az vachioralhassek benne aky akar [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1652:* Az belső régi oh kapu ... ez kapu alat az kapu elöt valo arkon altal egy kis emelcsős hid, vas retez retezfő, öreg lakattal kulcsal, vas

tengelye(n) forog [Görgény MT; Törzs]. *1681:* Kapu felett lévő Kő Ház Palotta ... gerendás, Zölden festett deszka mennyezetes, az allya teglaval padimentomozott [Vh; VhU 534]. *1685:* Fogaras Várába(n), az belsö kapub(an) lévő Tömlöc Tarto ház [BCs]. *1694:* A külsö Var Kapuja elött va(gyo)n egy Kő sziklabol vagot hitva(n) Aarok, az mellyen va(gyo)n egy reghi Sorvadot hid, az hidon egy ahoz hasonlo vastag Deszkabol csinalt emelcsös Pallo | Belső vár, és annak kapuja ... Azon kapunak közepe iránt egy keskeny Pallo formara fel vono Hidacskaja is van [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1703:* Az varbelj kapura Gemre ajtokra szegnek vettem ... vasat fl: 3 // 6 [Szu; UszLt XIII/94]. — L. még BTN[2] 53, 205, 252; MetTr 397; SKr 81–2, 266, 287, 295–6, 299, 301–2, 442, 589, 598, 601, 613, 648.

Hn. *1662:* a Bethlen- és Csonkakapu [Nagyvárad; SKr 607].

Szk: *~n szolgál. 1666/1681:* Teleken lako Muntyan Sztanczul Supplicatiojara valo valasz. Ezutanis Szolgaly kapumon, ugy mint eddigh szolgaltal mikor rended vagyon [Vh; VhU 445 Zolyomi Miklós vál.] ✱ *betevő ~* → *felvonó ~* ✱ *emelcsős ~* felvonóhidas várkapu. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vár emecsös kapuja ... (: ez felett vagyo(n) esztendő szám, 1480 :) Ennek Tengelyenek két veghin temerdek vas csap Nro 2. ā Tengelyen vagyon temerdek vas Karika Nro 6. Hid deszkait ószve foglalo temerdek vas rud Nro 6 Tekervenyes szű hoszszu Láncza à kapunak Nro 2 Temerdek Lánczos retez az hidon Nro 2 Ehez à kapu fél kőben retez fö Nro 2 Öregh Lakat czekhez Nro 2 A le eresztö hid külsö szélen is ... retez, retez föstöl Nro 2 [Vh; VhU 502, 508] ✱ *felvonó ~*. *1629:* A felvono kapun Vagyon három vas láncz [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. *1662:* Azon fökapura[a] pedig felvonó kapu intéztetett vala, mint régenten is lett volna [SKr 483. — [a]A váradi vár fökapujára]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... A fel vono és bé tevő kapu között két felöl, ülö pad szék Nro 2 | Fel vono kapura valo, foglalo hoszszu rud vas Nro 5 [Vh; VhU 502, 508, 510]. *1694:* Ezeket perlustralva(n) es inventalván ... az fel vono Kapuhoz vissza mentünk | (Az) oldal Bastya az fel vono Kapu mellet be menöleg bal kez felöl nyúl fel [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ *leeresztő ~*. *1647:* Az öreg le eresztö kapun ket Vas Lantz csigakon jaro Az Kapu közöt ket cziga orso fa kin az kaput alá s fel vonnjak es eresztik, az Csiga fán egy darab Lántz [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1681:* Lugas kert ... a vár mellet nap kelet felöl vagyo(n) ... szep recreatiora valo hely volna; kivalkeppen ha à várbol erre jaro hidaczkat czinalna(na)k (: mint régen volt es még mostis à vár oldalan ahoz valo le eresztö kapu megh vagyon :) [Vh; VhU 573] ✱ *levonó ~*. *1694:* Arx Keővár ... Az leg also es küsö kapuja eleiben menven ki az Varnak ... Ezen belöl mindgyárt van, egy köböl rakot Arkocska, mely Arkon van egy Vastag Tölgy fa Deszkabol csinaltatot Fel- s le vono Kapu, annak felső zapia vegin, mind ket felöl hozzaja alkalmaztatva, ket hosszu nagy erös Vas Lancz [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ *sánc ~ja* vársánc töltés kapuja. *1662:* A lengyelek a sáncok felsö kapujánál menvén ostromnak, nagyon emberkedvén, a sánc kapuján felesen be is ütöttek vala. De végre a belsö erö megsokasodván ellenek, visszanyomattanak [SKr 329]. *1708:* ertegettük azt hogj az sancz kapujáb(an) megh vagyon hagyva Senkinek meg ne engedtessék hordostol oda bort vigyenek be [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

Sz. *1630:* öfelségének szinte úgy kell egy ideig (még öfelsége tökéletesen meg nem állapodik az fejedelemségben) az hadra gondot viselni, mintha az kapu alatt volna az ellenség [BTN[2] 434].

6. *~ja fele* kapufélfája; stîlpul porţii sale; sein/ihr Torpfosten. *1662:* Gyulai Ferenc ... néhai Bonczidai János maradéki kezétül nyert vala egy ... köházat ... mellynek ... kapuja is nagy erös bolt, azon felül levő sorházak alatt nyílik vala be udvarára, felül a vár felöl való kapujafélin is nagy tágos két erös boltok valának, minéműekbe, míg az törökökkel való jó szomszédság tartatnék, Bethlen fejedelem idejében leginkább Gyuláról, Lippárul, szinte Szegedröl is az áros kereskedő törökök feljárván, szállani, árulni és azoktól jó bért is fizetni szoktak vala [SKr 628–9].

Sz. *1764:* 7-ma Januarii hala meg a szegény Décsei Zsigmond uram ... felette nagy keserűséggel vagyon a szegény asszony utána. Nem is csuda, mert akármit s akárhogy tetszik az asszonyoknak, de ha özvegyen maradnak, csak özvegyek ök, ha aranyos is a kapuja-fele, amint szokták mondani [RettE 159–60].

7. mező/vetéskapu; poarta ţarinii; Wiesen/Feldtor. *1592:* az my hatarunk orozhegy hatar altal ket vetes ellen valo kapukon Jótettek oda es Jótök, azert semmy hatarossagtok Byrodalmatok oda Nynczyen | Tudom hogy ket vetes kapw altal mennek fel Nywladba(n) es egy barom ellen valo kapw altal [UszT]. *1610:* mikor az falú birsaghban megh hirdete hogi az Kapu czinalny menyen minden ember ö is el mentt a faluual egött czinalta az kaput [i.h. 40a]. *1696:* Kovács János feleségestöl fell méne az úton s bé az Pasztorhoz, s az Marháját ki ereszté az Kapun, s onnan maga Kovács János mingjárt ki a Kerteken az Pásztor után, s az Pásztor haza felé futni kezde elötte [Mikháza MT; Berz. 17. Fasc. XII.]. *1715:* Vagyon a patakra menőben a Kapun kivül egy hold az Utat által keli [Étfva Hsz; Borb. II]. *1734:* az Strasálast Nemes Városunkb(an) fel kellett allittatnunk ugy — hogy minden nap egj étczakával míg el kerül a Város, ött helyen ugymint a Piaczon, a Hidon, a Szamosujvár fele be jövő Kapunál, A Borsos Utczaj Kapunál és Akna felöll a Kodor felöll bé jövő köz helynél tartoznak 10/10 Embert; egy helyre két két embert állitani [Dés]. *1736:* ahol az Porgolát kert vagjon, ot kapu volt a hidas és Egj malom, és az Malomra it jártanak és az hidasra [Szentmargita SzD]. *1750/1797:* Tudok itt a Falun alól is egy darab kaszállót, melly is a' kapúra jár véggel [Kisdoba Sz; Borb. II Nemes Vig Márton (46) vall.].

A falvak és kerítetlen, erődítés nélküli mezővárosok határát és a települések biztonságát a települések lakóterületének szélein vont kerítéssel, palánkkal védték a határba kiszaduló barmok, ill. a kivülről jövő idegen rendbontók és tolvajok ellen. E mező/vetéskerítéseknek a főútvonalak, ill. utcák torkolatánál álló be- és kijárati helyeit *kapu* névvel illették.

Hn. *1684:* az Hid kapu [Dés]. *1686:* Szál dobos kapujanal (sz) [Bikfva Hsz]. *1720:* Kabala kapun alol (sz) [Menaság Cs]. *1722:* az Zekely falvi kapunal [Mv]. *1734:* A Borsos Utczaj Kapunál [Dés]. *1767:* Az Székellyfalvi kapunál a Rövidben [Mv]. *1781:* A Gagyi kapunál (sz) [Andrásfva U].

Szk: *~t állit* mezőkaput készít. *1793:* a Tomnatyekiek az Orzag uttyan elöször Kaput alittani, és a' Tilal-

mas kertet egészszen az Gyalu Solmuluig hol az Bulzesdi hatar Conterminalodik fel tenni tartozonak [Grohot H; Ks 80. XL. 25] ✱ *~t (be) tart. 1666/1793:* Mivel sokaknak Telekjek kaszálo kertjek, Csür kertjek a Falu határára függ bé nimeljek kaput, nimeljek rést, nimeljek pedig jukakot szoktak bé tartani, azért az illjen heljeket ... meg circaltasson (így!) a Biro [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1806:* Senki-is a' Jószágának, a' falubol ki-rugo végin kaput semmi szin alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom talál, a' Falu ... meg nem forditty a [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115].

8. hegykapu; poartă de vie; Bergtor. *1790:* A Szöllő Biroság vagy Esküttség Esztendeig viseltessék, melly következzék Házalat szerént ... 'A Szöllö Birák kötölösségek ezis hogy a ... két Szöllö Hegyekre, azoknak Gyepüire, Kapuira, Pásztoraira s, azokrol Szollo minden Törvénnyeire Hitek szerént Gondot tartsanak | a' Kapuk minden időben be téve tartassanak a' Szollöben be járo hágso a Szöllös Gazdák közönséges igazitasak szeren légyen [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1810:* mihent azon a' Szöllö hegy Kapuján kijöttenek [Dés; DLt 82]. *1819:* a Hatulso Czitz hegynek a' Gyöngy Hegy felöl valo régi kapuja [Dés].

A szőlőtermelő települések szőlőhegyi területét kerttel kerítéssel védték a pásztor nélkül kóborló v. gondatlanul őrzött állatok és a tolvajok ellen. A szőlőhegy kerítéskapuján csak a hegyben birtokosnak és a szőlőpásztornak volt joga belépni, ill. azon belül ott tartózkodni.

Hn. *1646:* Az Kapunal valo Szeoleo (szö) [Mezökirályfva K]. *1658:* Az Nagy hegyben az felseö labba(n) az kapun beleöl (szö) [Mv]. *1793:* A' Kapunál (szö) [M.sáros KK]. *1804:* a' Szöllö kapunál a' felsö fordulon (sz) [Geges MT].

9. nyilás, rés; deschizătură; Spalt, Ritze, Öffnung. *1653:* Egy szereda napon délután meg vizsgálók azt: hun menyen el a császár szekere. És a mi szekereinket mennél láthatóbb helyre lehete és közelebb, kereken úgy állatók, hogy egy kaput hagyánk rajta, a szekér-táboron és elvárók a császárt' [ETA I. 133 NSz. — [a]A török szultánt]. *1662:* Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességüven nagyon kihasittatván és szakasztatván, annak is törésén ostromnak mehetnének, és igy immár a várra öt helyen való törés és rés s kapu nyittatott vala [SKr 606]. *1725:* a' melly hellyen Sárdi Jstván, Tisztartosságáb(an) edgy borozdát vonatott, azon viz folyamatnak Hideg kut felöl a patakon innét alól fellyül a' mesgjén volt edgy kis kapuja [Hévíz NK; JHbT].

10. országos adórovatal és katonaállítás egysége; poartă (ca unitate administrativă); Einheit der Landessteuerzahlung und Soldatenstellung. *1567:* Nylwan vagion nalatok, mykeppen ez erdel orzagbely hyweink harom nemzeteol ez mynapy réz zerént walo gyeolesekbe meliet my nekik zent Andras napyara[a] Zebenbe hirdetteonk wala egienleo akarattal végezek hog' az nemesség az elebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol hwzon eot eot pynzt, az mely nemes embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok eotwen pynzt, az eghazhely nemesek kedig hwzon eot eot pynzt aggianak kikkel az Zekelseg is egienleo terhet veon magara [SzO II. 212 fej. — [a]Nov. 30]. *1614:* Miuel hogi penigh Feieruar lezen ennekutannais, az Ngd es Ieouendeobelj feiedelmek Lako helie, annak epwletitis (így!) ... igirwnk Ngd(na)k minden kaputol egi egi forintot, az Adoual eggiwt ... be szolgaltatni | igirwnk ... minden kapurol egi egi Embert, Eót kapurol egi Negi Eokrw zekeret ... ugi hogi ezek Esztendeoben egiszer egi holnapigh munkalodgianak ott [Ks 87 ogy-i végzés]. *1621:* Die 17 Juny Kelletett Vrunk eö fge paranchyolattyabol Kapu szam Vta(n) hat kapurol egy louast rendelue(n), ahoz rendeluen Jaray Mihaly deak imét (!) masfel kapuiaval, Kamuti Farkasnak Hesdati Joszagat egy kaput, mellyet reank irtak volt, egy louast kellett allatnunk, es nekie fizetnwnk, Kamuti Farkas Joszagara esett volt f 3 ... Az varos Joszagarol negyedfél kapurol fizettwnk f 10 d 50 [Kv; Szám. 15b/VII. 26]. *1664:* Nemzetes Bartsi Baldisar Uram az bartsi Joszaghrol az Mustoha Anyammal egjüt az Harom Talleros adob(an) ket kapurol negy rot emberöl Ad(mini)stralt Tal 71/1 [WassLt]. *1677:* A' Kapu Szam utan valo Adórol ... E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járando adojok dolgában-is, külömb külömb karban forgott eleitöl fogva, és az idöknek, s' azokban lévö szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatot, az Ország lakosinak-is számokhoz képest: ugy hogy az 1545 Esztendöbéli Articulusokbol a' mint láttatik, egy kapurol nem többet, hanem csak den. 60. rendeltenek és adtanak; de annak utánna háboruságos idök-is következvén, noha az ado fizetö nép kevesedet, mindazáltal a szükség nevekedvén, a' költésnek-is nevekedni kellet, a' szerint az ado fizetésbeli summának-is; ugy hogy a' mint a' régi Articulusok mutattyák, elsöben den. 25-el, az után denar. 50-el, annak utánna denar. 75-el, és igy rendel fellyeb fellyeb nevekedvén, ment-fel szintén ad flor. 22. mindazáltal nem töbször, hanem in anno 1634 | Az Adó, az Országbéli adó fizetö kösségnek fel-számlálása szerint valo Kapu Számok után jár, mely már közönségesen rovásnak neveztetik, mely rovás és fél-számlálás szerint tiz emberek irattattanak, és rendeltettenek egy Kapu Számra, mely tiz ember számot hogy ha Isten kegyelmességéböl ez Hazának békességében valahánnyal meg-haladná-is a' mostani emberek száma, mindazáltal ugyan csak azon egy Kapunak tartatik, és a többi tartozik a' fel-rót embereket az ö állapottyoknak mivoltokhoz képest segiteni [AC 67–8]. *1699:* Ravatal. Vagjon ezen falun edgy kapu melly(ne)k 8 Ravatallyat az Gyulafi rész supportallja [Pipe KK; LLt Inv. 89]. — L. még SKr 654.

Szk: *fél ~.* *1677:* a' Fejedelemnek parancsolattyára, Nemessi praerogativával élö minden rendek, tartozzanak fel-ülni. Ha kik fel nem ülnének ... mélto és igaz mentségek nem találtatván, a' Vármegyének Tisztei eo facto egyházhelyi Nemes emberen tizenkét forint poenat exigaltassanak; más rendbéli Nemes emberen ki portionatus, és ház helyei, annál inkáb, ha jobbágyi vadnak, mindazonáltal fél kaput fellyül nem haladta annak menyisége, floren. 25 büntettessenek-meg. A' fél Kapun fellyül valo értekü Nemes ember, ötven forintal mulctaltassék; ha penig az egy Kapun fellyül terjed joszágának quantitása, száz forintra | Midön penig, nem személy szerint valo insurrectiojának kelletik lenni a' Nemességnek ... egyházhelyi Nemes emberek tizen állassanak egy lovast; fél Kapun alol lévö joszáguak nyolczan; fél Kaput biro Nemesség hat állasson egy jo lovast ... Gyalogot penig minden két két Kapurol, jo készülettel tartozzanak edgyet edgyet állatni [AC 92, 95].

11. a török porta; Poartă; die Hohe Pforte. *1620:* ha Ferdinandus az hatalmas császárral s muzulmán nem-

zettel akarna vagy akart volna frigyet-békességet kötni, ennyi ideig, azmiolta ellene támadott ennyi országa, hiszem vagy egy postájával, vagy egy levelével kellett volna az hatalmas császár Kapuját megtalálni [BTN[2] 388]. *1662:* Isten kegyelmességéből valaki még ez mai napig az ozmán nemzet fényes kapujához szabad akarat szerint folyamodott, kárát nem vallotta, neked is károdra, gonoszodra nem leszen [SKr 427]. — L. még SKr 355.

12. magasrangú török tisztségviselő udvarkapuja/udvara; curtea unui înalt demnitar turc; Hof(tor) eines hochrangigen türkischen Beamten. *1619:* Légyen hálá az Istennek, akármelyik vezér Kapuján megismernek | Mikó Ferenc ... Engem külde el Mehmet pasa uramhoz, hogy kérjem, hogy jó reggel jöjön elő az pasa kapujára [BTN[2] 222, 287]. *1669:* Kapihia Böer Sigmond ... magát ugj alkalmaztassa, hogy elseőbennis az Vezér es Kaimaka(m) kapui elött jo akarokat szerezzen, hasonlokeppe(n) az teob Divánt üleö vezérek kapujnis, hogj ... ez által dolgainkat jol kormániozhattia [Törzs. fej-i ut.].

Szk: *~ra/vki ~jára megy* kb. kihallgatásra v. tisztelgő látogatásra megy. *1618:* 29 die Augusti mentem a pasa Kapujára ... de az nap azmiért mentem vala, elhalasztám, és nem lők szembe a pasával | 2 die Decembris menék az kajmekám Kapujára és ott ő maga béhivata legmaga belső házába [BTN[2] 128, 157]. *1668:* A Csausz Passával valo szemben lételre ... alkolmatosságot keresvén ... kértem azon, hogy Nagod tekintetiert mutassa olly joakarattyat, jelenthessem meg az kajmekamnak halogatásnekül ... holnap reggel kapura megyek s audentiat szerzek [KJMiss. Székely Moyzes portai követ a fej-hez Drinápolyból].

13. *a portus ~ja* a kikötő bejárata; intrarea portului; Eingang/fahrt zum Hafen. *1710 k.:* amint a portus[a] szája vagy kapuja erős tölgygerendákkal, cövekekkel vala megerősítve: a szélvész ereje, vagy a kormányos tudatlansága miatt-é, a hajónak az oldala ... valami fában vagy köben megütközék s meglyukada [BÖn. 588. — [a]Doverben, az emlékiró külföldi utazása alkalmával].

14. *átv. vall. 1710 k.:* Hogy egy holnap, egy esztendő ennyi vagy amannyi napokból álljon, azt ugyan az emberek vették úgy rendben, mégpedig sok különbözésekkel, veszekedésekkel; de mindazoknak fundamentoma és Istentől nyitott kapuja, I. Móz. I: 14., az Isten órájának két nagy manusa vagy malleusa igazította rá az embereket: a nap és a hold [BÖn. 452].

Szk: *a halál ~ja. 1710 k.:* a halál kapuján az üdőből örökkévalóságra általment lélek bizonyos arról, hogy amely állapotba ő akkor tétetik, az osztán soha nem változik, sem el nem végeződik, ez már az örök élet, a mennyország, vagy örök halál, pokol [BÖn. 465] ∗ *az örökkévalóság ~ja. 1710 k.:* mikor én ... az örökkévalóság kapuján bénézek, mely is már én előttem végig nyitva vagyon, s bé kell mennem rajta, és talán csak annyi órám sincsen hátra, amennyi esztendőt már eltöltöttem, meg kell állanom a te itélőszéked előtt, mivel állok meg? [BIm. 1013]. ∗ *a pokol ~i. 1710:* a pokolnak kapui soha győzedelmet nem vesznek az Isten ecclesiáján [CsH 99].

◇ **Hn.** *1632/1664:* Az Kapura menőbe(n) az Juh hálásban (sz) [Koronka MT]. *XVIII. sz. köz.:* Az hidegsegh kapuianal (sz) [Szentmárton Cs]. *1651:* Menasagrol az Uasand kapujara ki meneo utt az Giepw kert mellet [Menaság Cs]. *1667:* az Pallag főben ... az Kapun belöl (k) [Nyárádsztlászló MT]. *1671:* Az Szén egetőnel valo kapunal (k, sz) [Szentsimon Cs]. *1683:* Hid kapu | penes Locum Vas Kapu dictum (sz) [Dés]. *1685:* az hoszu Bük, az Vass Kapuban [Bh; KHn 7]. *1687:* A Kapu nyilásánál (sz) [Désfva KK]. *1693* Derék Rétb(en) a' Kapu(n) belöl (k) [Kissárd KK]. *1711:* az Lokon Farkas kapu arányában (sz) [Menaság Cs]. *1713:* az Varhegj Kapujánál (sz) [M.sáros KK]. *1716:* Az Porgolát kapujanál (sz) [Csekelaka AF]. *1720:* Kabala kapun (sz) [Menaság Cs]. *1722:* A' Vajas Alma Kapunál (sz) [Csomakőrös Hsz]. *1732:* a retbeli kapunal (k) [Bikfva Hsz]. *1737:* Kőrtély kapura járó ország uttya mellett (sz) [Unoka MT]. *1748:* A Falu gjepüje mellet a Csics kapuján fellyul (sz) [Nagykend KK] | A Váczmán Kapu nevezet alat lévő Völgyben [Koronka MT]. *1749:* Nyir Kapunál (k) [Etéd U]. *1754:* A' Kőrtvélyes kapunál (k) [Erdőcsinád MT] | A Ketskes kapunál (sz) [Sárpatak MT]. *1760:* Felsö Határban Kűs Cserje nevű heljben a gjepű mellett Kűs Cserje kapuján belöl egj darab bokros helj ... vicinusa feljel ... az Hatar gjepüje [Etéd U]. *1767:* A bértz kapunál (sz) [Göcs MT]. *1772:* az Virág János kapujánál [Szentsimon Cs]. *1773:* Sugo Kapuja (sz) [Szárhegy Cs]. *1793:* A' Viz kapunál (k) [Torboszló MT; MMatr. 456]. *1796:* A Kapu alatt (k) [Gyalu K]. *XVIII. sz. v.:* a gyilkos kapunál (sz) [Verebes Cs] | a' Rákos kapunál (sz) [Gelence Hsz]. *1800:* A Horgos kapujánál (sz) [Kisillye MT]. *1808:* Nyir Mezőben a Vetés Kapunál, mely Regenten Csobot kapujanakis hivattattott [Szentsimon Cs] | cserés kapunál (sz) [Köpec Hsz]. *1809:* Szilos Kapunál (sz) [Szövérd MT]. *1809–1815:* Égés kapuján a nagy mezö gyepűjéi [Dés]. *1818:* A' Nyir kutnál vagyis Farkas kapunál (sz) [Ilyefva Hsz]. *1827:* Kerek Bükk Kapuja [Bede MT]. *1836:* a Huhu kapujánál lévő Deberke holt árka [Dés].

◇ **Szk:** *~t nyit* a deschide larg porţile; Tor öffnen. *1653:* De ezenközben, mivel már minden újításra kaput nyitott vala a Luther és Calvinus az az: anababtisták tudománya, tehát támada akkorban egy Dávid Ferenc nevű tudományos ember [ETA I, 27 NSz] ∗ *~t nyithat* a putea să deschide larg porţile; Tor öffnen/aufmachen können. *1662:* Ezekhez képest a hatalmas nemzet minden tanácsát arra kezdé fordítani, hogy Erdélyt ugyan derekasan magáévá tehesse ... s Magyarországnak megmaradott kevés részecskéjének holdoltatásához és foglalásához is nagyobb kaput nyithasson [SKr 531].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kapuajtó kapuszárny; canat de poartă; Torflügel. *1629:* Az kapu-ajtó vas sarkakon jár, annak zárlója lakathoz való elő tolyó vas kolcs, retesz fejével egyetemben [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. *1822:* (A) curia ... északi részén vagyon a közönséges bějáróhely, az holott is tanáltatott ugyanazon edgy fedél alatt edgy kisebb fenyődeszkákból készült, már meg is avult ajtó ... egy nagyobb ugyan deszkákból készitett, kétfelé nyiló kapuajtók, felyülről vaskapocs (!) régi sarkok vagyon, megavult cserefa lábak között, melynek tetejében vagyon egy sendellyel fedett galambbúg is [Gerővásárhely K; ETF 108. 12].

kapualj ? kapuszárny alsó pereme; bordura de jos a canatului porţii; der untere Rand des Torflügels. *1723:*

enis vagtam egy Szán talpat Eplent, labnak valott, egy Tesolát, egy Kapu allynak valo fát [Rőd K; Ks 33 Rőd II. 57].

kapualjfa kapuszárny alsó peremének való fa; lemn pentru bordura de jos a canatului porţii; Holz für den unteren Rand des Torflügels. *1729:* Az Ur erdejeből vagtam ... egj Kapu ally fát, s, egj agasocskat | egj Kapu aly fát vagok sarkostol [Karácsonfva MT; Told. 31]. *1763:* Láttam ... Mányika Iuont Fiával edgyütt ... Husvét elött egy Kapu alfának valo Cserefát vágott, melyet osztán el is hozott [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 27 Pataki István (30) jb vall.].

kapuálló kapuőr; portar, paznic; Torwärter. *1636:* En mivel akkor az be jaro kis ajton kapu alló valek, az templum porticusaban valek [Mv; MvLt 291. 67b].

kapubálvány kapufélfa/oszlop, *táj* kapuzábé; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1566:* Ambrosius Koachy ad promuralia Suburby Medie vnúm lignúm Kapu balvany vocatum dedisset ... d 35 [Kv; Szám. 1/X. 238]. *1587:* Az oda ala walo Espotaly bely kapw kertcheoz veottem egy kapw balwant, mynd keoteo, es fel fayawal eozze f. 2 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. *1588:* Keozep úczay Capun Kyweól esmeg 2 Legeny Asott Capú Boluanak helt attam f — d 12 [Kv; i.h. 4/III. 21]. *1636:* Az uduar haz es keö Istalo keözött uagyon egy uy mostan fel allatott kapu baluany, kapu nelköll ualo [Siménfva U; JHb Inv.]. *1692:* Ezen hoszu istallonak ... kapu balvannyi, heveder és szemöldök faja tölgy fabul valok [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1699:* A csűres kert kapuja ... kapu balvanyai meg rodhadtanak [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. — L. még ETF 108. 8, 15; HSzj *bálvány* és *léckapu* al.; UF I, 411, II, 150, 152, 164, 168, 170, 177–9.

kapubálványfa kapufélfa, *táj* kapuzábé; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1694:* iffju Bálpataki János Ur(am) Borbereki háza ... Udvarára njilik az uttzárol, két felé njiló, párkányos fenyő deszkás kapu ... Ennek kapu bálván fái töljfából valók, kötésesek, és kivűl felől, mettzésekkel is cziffrazatossak [Borberek AF; BfR].

kapubálványos kapufélfás; cu bulumac; mit Torpfosten. *1679:* (A majorházon) alól vagyon az csűrös kert, melyre nyilik kapubálványos és deszkás galambbúgos sövényből font kapu, mellette egy kis gyalog-kapu fazárjával együtt [Mezőbodon TA; ETF 108. 17].

kapubástya kaputorony; turnul porţii; Torturm. *1653:* Az apám Nagy Szabó János bíróságában rakák egy esztendőn[a] a kapu bástyáját, mindenképpen elvégezék die 28 junii, kezdették vala el die 15 aprilis [ETA I, 112 NSz. — [a]1613-ban]. *1662:* Benn a várban is pedig itt is eleget épitett[a], mert a Csonka-bástyát, mellyet 1598-ban a törökök meg rontattak vala, másfél ölnyivel feljebb rakatta vala, az közköfalat is egész az Aranyos-bástyáig egyfelől, másfelől is pedig a kapubástyáig felrakatta vala [SKr 297. — [a]A váradi várban I. Rákóczi György].

kapubejárás kapubejárat; intrarea porţii; Toreingang. *1629:* Az kapu be Jarast ketten biriak. Az vduart kertet kutat Egy Arant biriak az Eötseuel [Kv; RDL I. 132]. *1815 k.:* A többi alacsonyabb kapuk és kis ajtók bástyaszerűleg voltak épitve a fedéllel ellátva anélkül, hogy a kapu-bejárás fölötti jó vastag, erős lőrésekkel ellátott s magas helyiségeikben valaki lakott volna [Kv; ETF 107. 15].

kapubejáró szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *helyecske* bejárat; intrare; Eingang. *1726:* Ab A(nn)o 1714 Busittatom Becsűletes Perceptor Uraméktol, ez mostani magyar utzai házam végiben levő kapu béjáro helyecském iránt [Kv; Pk 6].

kapubeli 1. (vmelyik város)kapun lévő, ahhoz tartozó; care aparţine porţii (unui oraş); zu (irgendeinem Stadt)Tor gehörig. *1577:* Értettenek ... az Monostor vcza kapubely Temeteo hel felol is panazt, hogy Aytaia nytwa es lakat nelkwl ál [Kv; TanJk V/3. 140b]. *1588:* Veottem az Monostor Kapubeli Emelchyeohöz keet gerendat ... 1 f ... d. 95 [Kv; Szám. 4/I. 34]. *1592:* vettem Esmeg Az hiidt kapubely hiidthoz 2 Erog kettelett kyűel Az hydott fel vonzak Kettel werö Jakabtol p(ro) f 1 d 75 [Kv; i.h. 5/XIV. 267 Eppel Péter sp kezével]. *1595:* Padimentomoztak meg és foldgattak (!) az Hidúczaj kapú balj hjdat [Kv; i.h. 6/XVIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1609:* Az Hiducza kapubelj Gemheoz veottem Kerekes Georgiteol egi zaal fenjufat ... d 75 [Kv; i.h. 126/IV. 168]. *1621:* Fazakas Jstuan ... az keozep kapubeli Hetes hazban az kemenczet meg Czinalta f — / 80 [Kv; i.h. 15b/IX. 243].

2. (vmelyik város)kapun szolgáló, kapuőrző; care face de pază la poartă (unui oraş); (irgendein Stadt)Tor hütend. *1575:* Az kapubely Drabantok ... Igen gondwiseletlenwl vadnak ... Reszegek ... az Tyzedesek sem Byr velek teolle Nem halgatnak [Kv; TanJk V/3. 119a]. *1582:* Keowetkezyk az harom kapwbelj 18. Drabantoknak fyzetessek [Kv; Szám. 3/V. 57 Lederer Mihály sp kezével]. *1588:* Az harom kapwbelj hetes Drabantok fizetessek Hidwcza kapwban ... f. 5 [Kv; i.h. 4/I. 49]. *1596:* Közep Kapubalj tizedesnek Nagy Matenak f 2 [Kv; i.h. 6/XXIX. 179 Bachi Tamás sp kezével]. *1646:* Az negy kapubeli Drabantoknak az elseö Cantorra Januar. Febr. Martyusra, az harom hora fl. 24 [Mv; MvLt AAll. 6].

3. *becsm* kapuban ácsorgó/lebzselő; care stă gurăcască la poartă; Torgaffer. *1573:* Zekel Andras Azt vallia hogi Mikor Immar p(er)be volna agoston Katowal, Eccher Megen hazahoz agostonnak, tezen Zo bezedeket kato felěl, Mond hogi vgian Bozorkan az ely higed ollian az mynt az kapwbely chigan horgas keormw | Anna Molnar Istwanne, azt vallia hogi Ment volt az kato hazahoz ... Azomba Ieo oda agoston Mond neky Katonak Te Nylwan valo bozorkan vagi kapubely chigan vagi Inkab lakna(m) egi hazba egi ebel hogi ne(m) weled mert annalis alab valo vagi horgas kěrmed vagion [Kv; TJk III/3. 87].

kapubetétel kapuzárás; închiderea porţii; Torschließen. *1652:* Egy kis agoson valo rez harangocskais, kivel az kapu betételre és be eresztesre szoktak csengetni [Görgény MT; Törzs].

kapubezárlás kapuzárás; închiderea porţii; Torschluß. *1656:* a gradicz felin vagyon egy réz csengettjü, melljel kapu nitas es be zarlas idejen szoktanak csengetni [Fog.; UF I, 97].

? **kapuc** '?' *1816:* Petinét Kaputz ... 3 Rft 15xr [Kv; Born. IV. 41].

kapucán 1. (lovak jártatásakor/idomításakor használt) orrfék; iavaşa (de nas); Kappzaum, Nasenbremse. *1722:* A ... Lovakat ... afféle keréngön kapacsánon jó fárasztani és tanitani ... de mikor hátas is jó a kapatsánt két felöl a kengyel szijhoz kötni, hogy a fejét meg szegje [EMLt]. *1761:* Viseltes Kapuczán szár nélkül 1 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 23] | Kaputzán Nro 4 Egyik Kapuczánnak a szára Istrang az más haromnak sziju [Siménfva U; JHb XXIII/31. 20]. *1785:* Lo Szerszámok találtatnak eszerint ... Egy készületű hoszszu Spárgás Kaputzán Nro 2[a] [Bányabükk TA; MkG. — [a]Folyt a fels.]. *1812:* Udvarbiro Tekintetes Pap Ferencz Ur, keze ala dolgoztam az álább, meg irtakot ... 1. Egy Lo, fogo nagy Kötelet 4 Rf. 30 kr. 2. Egy uj Kapotzánt vassaval és Czigli szárával együt 3 Rf 40 xr. 3. Egy más Kapotzánnák Czigli szarával tsinálasáért vasa nélkült 2 Rf. 30 xr. [Nagynyulas K; IB. Hérman Janos kezével]. — L. még a cimszó téves értelmezésével MNyTK 107. 24.

2. orrfék; iavaşa (de nas); Kappzaum | álladzólánc v. a vele ellátott zabla; strună (la cal); Kinnkette od. das mit ihr versehene Gebiß. *1755:* Láttam benne[a] ... két Kapuczánt, két s.v. kutya nyakára valo Csigás ölvet [Gernyeszeg MT; TGsz 35. — [a]A ládában]. *1782:* Egy Kapucszán [Nalác H; CsS]. *1807:* Lovaglo kantár kettő ... Tranzli kettő. Kaputzány egy [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41]. *1810:* Egy kaputzán ... Rf 1 xr 12 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 23]. *1816:* Két Kapatzán ... 50 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1824:* Egy Kaputzánt hozzá valóival meg vette ... Nagy István [CsV]. *1832:* Egy rossz kaputzán ... Egy rossz otska kantár ... Egy hitván kaputzán [LLt]. *1849:* 1. festett loszekér ... 75 Rft ... Trinzlik, kaputzánok, s aproságok ... 75 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIV d] | Negy Kaputzán — kettő kantár nélkül [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szk: *kantáros ~. 1753:* Egy Kantáros Kaputsan N 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

3. (a fedező ménnek az orrára húzott) vaskarika; belciug, cercel (la nările armăsarilor de montă); Eisenring um die Nase des Hengstes bei der Beschälung. *1848:* A' menes patikája beli orvos szerek ... 3 pokrocz ... ket kapoczán ... 3. trinczli szárastol [Bilak BN; LLt].

Szk: *lóhágató ~. 1840:* Egy lo hágato kapotzán, eladatott 31 xr [HSzj *lóhágató kapocán* al.].

kapuciner '?' *1808:* Uj Agy Kaputziner Fa piklivel Rfr. 8. Uj ravasz tartostol Rfr. 1 | Uj kaputziner Agy Fa piklivel xr. 12 [Kv; TKhf puskamüv.].

kapucinus capucin; Kapuziner. *1705:* a több predecessorok[a] is mind azokban[b] feküsznek ott a sirban a capucinusoknál, több koporso levén réz ott húsznál [WIN I, 453. — [a]Császári elöd. [b]A koporsókban].

kapucinus-játék vmilyen játékfajta; un fel de joc; irgendeine Art Spiel. *1788:* Egy viseltes ostábla kotzka nélkül ... Kaputzinus Játék [Mv; TSb 47].

kapucsi, kapucsia 1. a török porta követe; capugiu, trimis al sultanului; Gesandter der türkischen Pforte. *1620:* beszéllé Szölfikar aga, hogy azmely lator magyarból lött Haszon kapucsi akkor jött meg Budáról, tegnap hívatta volt bé az vezér az császár divánjába, hogy az egész díván elött beszélje meg, micsoda hirt hozott Budáról? [BTN* 386]. *1664:* Ma el érkezik az kapucsi az éjjel Déván hált, 30 lóval vagyon, bizonyoson urunkért jött [TML III, 145 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Váradjáról (AF)]. *1665:* Jött a fövezérnek hozzám egy kapucsiája [AMN 91]. *1671:* Az Kegyelmed elmenetele után érkezik az kapudsi is, ki is fövezér és jenei pasa levelét hozá [TML V, 466 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1684:* Az Fenyes portarol erkezven Kapucsi hozott ollyan levelet melyben eddig szokasban nem volt kevansaga vagyon az Fenyes portanak melyhez az Nemes ország tetczese kivül szolni, nem akarunk [UszLt IX. 76. 20 fej.] | Az Kapucsinak Serbethre f 3 | Pap János kezében az Kapucsi szamára hol mi kivántato egjet másra f 10 | Isak Görögtül veven Öt sing Megyszin Angliait Also Ur(am) szamára az Kapucsi mellett valo forgolódásáért singit in f 4 // 50 Tesz(en) f 22//50 [UtI].

2. török ajtónálló/kapuőr; capugiu, uşier/portar turc; türkischer Türsteher. *1619:* Értem Nagyságod jámbor szolgáitól, mely difficultásnak tartja Nagyságod az kapucsiakra való költséget [BTN[2] 219]. *1657:* vala hatalmas gyülekezet császár udvarában, holott nékem egy Székely János nevü régi öreg legény szolgámat jól meg is ütögeték és dőfölék az nádpálcával az kapucsiak, mert felettébb előmenvén, noha intettem róla, de nem fogadván, esék rajta a dolog [KemÖn. 88–9].

kapucsi-aga török portai követ/küldött; capugiu, trimis; Gesandter der türkischen Pforte. *1670:* Az mi kegyelmes urunk ő nagysága kegyelmesen parancsolván, hogy a váradi pasa és az jeneiek ellen az kajmekám ő nagysága elött panaszt tegyek, im Uram, panaszunkra egy kapucsi agáját küldötte ő nagysága az ki minden dolognak eligazitására s végére valo menetelire küldetett [TML V, 96–7 Bojér Zsigmond portai követ Teleki Mihályhoz Thessalonikából].

kapucsi-basa, kapucsi-pasa a török porta követe; capugi-başă, trimis al sultanului; Gesandter der türkischen Pforte. *1615:* Ali bassa ... azt irta és izente az kaputsi basától, hogy hatalmas császár se az Erdélyi követ Balassi Ferencz, se az én[a] szómnak semmit se higgyen, mert minden dolgunk merő hamis csalárdság [ToldE 224–5. — [a]Az emlékíró, Toldalagi Mihály, erdélyi kapitiha]. *1619:* Mikor Ahmet császár egykor Drénápolyból hazajött vala, és az drénápolyi kapun pompával behozták vala ... ott voltak éppen az császár kapucsi pasái, mutafarakái, szpái agák, csauszok, ezek mellett szörnyü népnek sokasága [BTN* 268]. *1657:* Újobban esmét nékikészüle Erdélyből, s kiveré az vajdát székiből, az porta esmét más vajdát küldvén reá, kivel császár botja, zászlója, kapucsi pasája és sok fö boérok is lévén, azzal is megharcola Máté [KemÖn. 171–2]. *1659:* az utnak nehez volta miat nem keues bayal erkezhettünk be ide az

Portara; Az mely Kapuczi Bassa oda be is leon, velünkis iara, mingyarast jeoue szallasunkra az Vezer paranczolattyabol: Kezde kerdezni menyi lehet az be hozot pénz [Borb. I követjel. Konstantinápolyból]. *1662:* Az fejedelem is pedig, hogy már itt kinn is dolga félelmes nem volna, és a portárol az athnáméval és confirmátióval kiindult kapucsi basát is Fejérváratt akarná excipiálni, nem késék Váradról székibe bemenni [SKr 141]. *1678:* Kapuczi Basa jöt ki az Országba(n), melynek ki jövetele mindenkor valtozast szerez [Gyergyóújfalu; LLt Fasc. 120]. *1687:* Augustus 3. Jött a fővezértől kapucsi pasa, ki a németek táborának Eszéknél valo megverettetését meghozta [AMN 278]. — L. még TML I, 357, III, 145, 355, VI, 181, 425, VIII, 59.

Vö. a *fő-kapucsipasa* cimszóval.

kapucsinálás kapuállitás készités; făcutul unei porţi; Tormachen herstellen. *1589:* Thudom hogy az birsagot az kapu czinalasaertt fizete az varas ... Tudgia aztis hogy ez kapu czinalasertt fizettek Berze Matthe hogy perlett az varossal, az birsagott [Szu; UszT].

kapucska 1. portiţă; Pforte, Durchlaß. *1637:* Az varbol kj menven az jstallokfele, nylik be az jstallokra egy nagy eőregh deszkas kapu s mas egy kws kapocsykaia, mellyeknek kapu baluany czifrasok [Fog.; UF I, 411]. *1676:* (A) kapucskan tul az Majorhaz elleneben vagyan sások közze boronában fel rokott ... tapaszos jstallo [Fog.; UF II, 74]. *1717:* vagyon egy kitsid kapucska [Kőrispatak U; PI]. *1736:* Azon fedél alatt van a' Hinto Szin ... fa szegekkel Csekelly Hevederre szegezett kaputskája két felé nyilik [Várhegy MT; CU XIII/1, 111–2]. *1842:* Egy rongyos kaputska és hasonlo ajto nyilik égy őszve hánt kerittésen belöl a' szilvásba [F.árpás F; TSb 51].

Szk: *egyes* ~ egyszárnyú kapucska. *1842:* A' Csürös kert, melybe a' major kertből égy rongyos édgyes kaputska nyilik ... az uttzárol a' bejárás égy két felé nyilo avaték kapun van [Oprakercisóra F; TSb 51] ∗ *félszeres* ~ 'ua'. *1681:* Innen elébb menvén, vagyon az vas hámor gáttyára nyiló, fenyő fábul csinált mellyékű vastag deszkákbul álló, ugyan afféle deszkákkal meg fedett, fa kilincsetlen fél szeres kapucska [CsVh 90] ∗ *fenyődeszka* ~. *1715:* az nagy Tanorokra nyilik égy sendelyzés alat valo Kapu fél fák közzőt fa Sorkokon forgo Fenyő deszka Kapucska, melynekis Fa Zára Fenyő Deszkából csináltatot [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.].

2. kiskapu; poartă mică; portiţă; Einlaßpforte. *1656:* Tudom hogy Damokos Thamasnit szolghaltam es Beczeő Miklosne kapuczkat tartot ot ki az Beczö Peter hazanal ki az templom fele [Ikafva Hsz; HSzjP Koczis Ferenczne (70) vall.]. *1680:* nyilik ... az hazok meget valo kertre fa Sarkon egj gerezdes kolcsos kapucska [A.porumbák F; Ált Inv. 22]. *1732:* ezen Csürös kertből ... a gjűmölcsös kertbe njilik egj ... kapucska [Kóród KK; Ks 12. I]. *1742:* Nyilik egj kis fenyő deszkából csinált káputska a' Major haz udvarára ... reteszfejes kaputska a' Gyümoltsos kertbe [Pókafva AF; JHb XXV/58].

Szk: *bejáró (kis)* ~. *1698:* Mely udvarházon Eszakrol nyilik tölgyfábol faragott bálványu állo vas kávás két fele nyilo fenyő deszka kapu bejáro kis kapucskával vas be tolyo zárjával edgyütt [HSzj *faragott-bálvány* al.]. *1758:* vagyon edgy bé járo kaputska [Kiskapus K; Mk] ∗ *kis/kisded (benyíló)* ~. *1680:* az harmadik vetemenyes kertb(e) ... nyilik ... fa sarkon fa gerezdes, kolcsos egy kisded kapucska [A.porumbák F; ÁLt Inv. 28]. *1697:* ezen udvarházhoz ez ut felól vagyon egy Fenyő Deszkából álló viseltes kapu vas sorkakon függő, mellyhez vagyon applicálva egy küsded kaputska ugyan Fenyő Deszkából csinaltatot ... egy kisded bé nyilo kapucska vas sorkon állo, ugyan Fenyő fábol valo [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.]. *1758:* (A) Két rend galambbugos kapu[a] ... aspectusa napnyugotra néz mellette lévö kis kapucskájával együtt [Kiskapus K; Mk. — [a]Néhai Gyerőffi Kata udvarházának telkén]. *1775:* vagyon ezen emlitett Nagy Kapu mellett egy Kis Kaputska [Mihálcfva AF; LLt Csáky-per 106. L. 13]. — Vö. a *gyalogkapucska* cimszóval.

3. kisajtó; uşiţă, usuliţă; Einlaß. **Szk:** *leveles* ~. *1680:* Az Sűto haznak pitvarábol nyilik az kemeny allyara fa Sarkakon egy leveles kapucska [A.porumbák F; ÁLt Inv. 7].

4. *felvonó* ~ felvonóhidacska; podişcă (punte suspendată mobilă); Aufziehbrückchen. *1694:* Az Garadicson fellyűl az leg felsőb varnak fel vono Kapucskaján kivűl va(gyo)n egy boltozatos Szugalyat [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1754:* A' kő folyosóról mennek bé a Palotákra egy reteszes, reteszfős vas kaptsos fel vonó kaputskán, melly(ne)k két mellyékin vannak vas kaptsos Táblák [Marossztkirály AF; Told. 18].

kapu-ellenző '?' *1673:* Ezen ház hejával a kapu ellenző, vasas rostélj, csigájával egjütt, lanczaival kötve le függ [Fog.; UF II, 536].

kapufa kapufélfa; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1656:* Az jstalonal valo szeker szin, melire nilik ... egi fele nilo alol fa sark felül vas pantal foglalt kapufajan forgo vas szegekkel szegezve, valo kapu, melljnek vagjon fa zegezője zarja kolczaval egyutt [Fog.; UF II, 142]. *1792:* (Ha) ezen kapufákot is toties quoties hibáson találtatnák, hatalma legyen a falusi birónak megbüntetni és az azokon lett károkat exequálni [Árkos Hsz; RSzF 148].

Hn. *1891:* Kapufao(ldal) [Bogártelke K; KHn 187].

Sz. *1570:* Agotha Zamoskezy Myhalne, Ezt vallya hogy halotta sok Rwth zydalmokal zythkozodot Kys Myhal felesegeis ... zolgay es zolgaloyra ... ky mya Nem Jgen Twgia hogi eztendeot Teoltettek volna Nala, hane(m) Mind kapw fayatwl veznek Bwchwt [Kv; TJk III/2. 128].

kapufél 1. kapufélfa; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1675:* Vagyon egy rosz sövényből ezinalt kapú Dalnaki Vr(am) haza felől ket rosz kapu felél edgyűt [Dés; Borb. II]. *1679:* Csűrös kert ... Öregh ket felé nyilo, ramás, ostoros kapuja, fenyő deszkaval buritott nro 1 ... Kapu feli jo sindelyes [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 130]. *1740:* Ezen Curiara mennek bé egj fedél nélkül való Nagj Kapun, melly(ne)k kapu felei és szemöldök fája tölgy fábol valok [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61]. *1742:* a' Csür kapuja 3 kapu féllel leveles bé tövő kapu [Bh; Told. 25]. *1824:* Egy régi ele dölt faragott kapu fél

szemöldökostól rothadásba indult [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1849:* Ezen Kapu feleken fellyül vagynak két Urnák köböl faragattak [Somkerék SzD; Ks 73/55]. — L. még ETF 108. 11.

Szk: *galambbúgos ~. 1765:* Volt egy galambúgos kapufél, deszkakapu rajta [M.gyerömonostor K; ETF 108. 13] ∗ *kötött ~. 1677:* Vagyon egy kötőt Kapu fél, azon egy Leveles Kapu sendely nelkült [Dés; Borb. II].

Sz. *1640:* Michaël Szekj Rector Scholae Bettlenianae ... Cegeben mesterségen lakua(n) sallariomat fel vötte, es kapu feltöl vötte Buczújat melliert az Patrinus is Vas Giörgh kergette, de nem kaphatta [SzJk 52]. *1758:* Egyszóval nyomorúságos állapotban lévén, meguntam azon udvari állapotot, s egy jó reggel a kapufeltől vevék búcsút s eljövék haza [RettE 63].

2. ? kapu melletti falrész; zidul de lîngă poartă; Wandteil neben dem Tor. *1652:* két felöl az kapu felén harom vak ablak [Görgény MT; Törzs]. *1662:* egymásután kétszer ütötte vala meg a mennykő a várat. Először azt a ... toronybástyát ... Azután ismét csakhamar a kapufélen való harangos és órás, pléhekkel héjjáztatott tornyot [SKr 197–8. — [a]Várad várát]. *1681:* Drabant ház. Az Palank nagi kapujan bé jövén, bal kéz felöl à kapu félen vagyon [Vh; VhU 506]. *1694:* A' Csűrös kert kapu félen kivül, jobbkéz felöll vagjon, Barom állásara valo Pajta [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

kapufélfa kapubálvány, *táj* kapuzábé; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1694:* Csűrös kert kap⟨u⟩ ... vekonj szerü kapu fél fáival egjgjütt [Kisenyed AF; BfR néhai Bálpataki János urb.]. *1699:* vagjon edgj nagj Galambug nélkül való jó Szarvazattyú Sendelyezett kötött kapuja kis kapujával edgjütt; melly(ne)k kapu fél faji és kapujinak Sarkai és hevederei Szarvazattyai is Csere fábol valók [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. *1715:* az nagy Tanorokra nyilik sendelyezés alat valo Kapu fél fák közzöt fa Sorkokon forgo Fenyö deszka Kapucska, melynekis Fa Zára vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1738:* Az Udvar kapu ... kapu fél fái s felső gerendája Tölgy fábol valok szepen faragottak [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1789:* Vagyon egy Joszág a' Vár mellett melly(ne)k Kerittese mindenfelöll Sas fákba rakott Fenyö Deszka, egy rend Sendelly Fedellel, ennek Kapu fél Fáji Cserefábol valok; a' Kapuja 's ezen valo Záros Ajtoja gyalult fenyö Deszkákbol Vas Sarkokon [Mv; ConserAp. 18]. *1815:* ket otska kapufél Fa, kapu nélkül a mellette lévö Fenyö fa Ajtotskával [Kostest H; Ks 111 Vegyes ir.].

Sz. *1845:* Székelly Aniko ... Azt meg esmeri ... hogy nállom az irt időben és alatt szolgált, 's hogy a' Kapu fél fátol véve butsút honnem létembe(n) elillantott [Dés; DLt 591].

kapufélfájú vmilyen kapufélfás; cu bulumaci oarecare; mit irgendwelchem Torpfosten. *1808:* a falu közönséges utcájától nyillik befelé az udvarház udvarára egy fenyödeszkából készült vassarkokon és kapcsokon forgó rongyos zsendelyes, galambbúgos fedelű, alkalmas kapufélfájú kapu és mellette egy kis fasarkokon álló, vaskilincs-tartójú kis ajtó [Gyulatelke K; ETF 108. 12].

kapufél-kő kö-kapufél; stîlp de poartă din piatră; Torpfosten aus Stein. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vár emelcsös kapuja ... Ennek Tengelyenek két veghen temerdek vas csap Nro 2 ... Tekervenyes szemű hoszszu Láncza à kapunak Nro 2 Temerdek Lánczos retez az hidon Nro 2 Ehez à kapu fél köben retez fö Nro 2 Őregh Lakat ezekhez Nro 2 [Vh; VhU 502, 508].

kapufelvonás kapuzárás; ridicarea/închiderea porţii; Torschließen. *1621:* Szekeli Janos es Zabo Marton kapu fel vonaskor erkezuen az hauaselfeoldi keouetek eleöl (!) ... attam nekik Etelt, Italt [Kv; Szám. 15b/XI. 13].

kapufoldozás kapujavitás; repararea/reparatul porţii; Torausbesserung. *1654:* fizetet ... Ablak ramaktol. Item az Catedratol. Item a Capu foldozastul [Kv; EM XLVIII, 353].

kapuforma kapuszerü; de forma unei porţi; torartig. *1652:* Az Harcsa Fark Bástyára, vagyon egy bolt formán faragot kűből rakot kapu forma be járo hely, hat fog' fa lépcső gradics előtte [Görgény MT; Törzs]. *1662:* egy igen nagy kapuforma alkotmányt fundáltak vala [SKr 600].

kapugyámol kapufélfa; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1600:* Az ki megh Asta az kapu Giamolnak arkatt es az pinchebeol ki hordotta az feoldett kostal eozze Atta(m) d 16 [Kv; Szám. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével].

kapuhely 1. kapubejárat bejáró (kapufélfák közötti hely); intrarea porţii (locul dintre bulumaci); Toreingang (Raum zwischen den Torpfosten). *1851:* Az udvar keritése ... a' két cserefa sasok között lévö kapu hely tövissel van bé rakva, hol a' földön hever egy nagy kő kapuzábé is [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

2. mező vetéskapu-hely; locul pentru poarta ţarinii; Stelle des Wiesen Feldtors. *1739:* Minthogy ... szoross parancsolatunk vagjon várasunk békerittetésére, végeztük, hogy Hadnagj atyánkfia, mentöl hamarébb, a' tavalyi mód szerint jól bé kerittesse, csak harom kapu hellyek hagyattatván, úgy mint: az Hidnál, Szamosújvár felé, és Borsos uttza végin, egjébütt mindenütt jól bé kerittessék, a' kapu helyekre jó sertés fák csináltassanak, 's oda jó strasák állittassanak, kik Passus nélkül senkit be ne bocsássan(a)k; se úr, se köz rendet [Dés; Jk 524]. *1792:* Midön az árkosi communitás az új határokot, úgymint Gelje mezejit és Dió Szegjit ... elosztotta, szükségesképpen azon két határokban bejáró kapuhelyeket is hadni kelletett; minthogy hagyott is; mely kapuhelyeket annak utána bizonyos falusi emberek magokra vettek és vállaltak ... hogy eltartják és azokra ... szorgalmatos gondot viselnek [Árkos Hsz; RSzF 148].

kapuhúzó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ tölgyfa-tengely* '?' *XIX. sz. e. f.:* 4 db kapú húzó tölgyfa tengely a' felső rekeszekhez [Marosbogát TA; Kv; GyK kv-i építőmester malomszám-a].

kapuköz kapualj; intrarea porţii; Torgang. *1570:* Aztalos Peterne azt wallya, hogy ... hywatta volt eothet

Segesuary Damakasne hazahoz, Es Mykor oda Menth volna Talalta Az Kapu keozbe [Kv; TJk III/2. 130]. *1592:* Zabo Bartos ... vallia azt tudom hog' mindeltigh Az kapu keöz Berekzazi feleöl boltos volt [Kv; TJk V/1. 277]. *1597:* fizettem egi Lang fogoert Zakmari Janosnak melliet Chinaltak az Monostor vtzai kapukeozben, az Matias hazaban f — d 15 [Kv; Szám. 7/XII. 33]. *1629:* Az kapu-közben vagyon egy tömlöcz ... Ember lábára két pár vas ... Kalodára való egy retesz [Szu; SzO VI. 91 Székelytámadt vár lelt]. *1637:* mely hazat ... becsülleottünk ... az elseo hazban ualo gyontaros dezkakal, padokkal ... es az kapu keoz felet ualo tiz szal fürez dezkaual Egjütt harom szaz forintra [Kv; RDL I. 24].

kapuközi 1. kapualjbeli; în gangul porţii, de la intrarea porţii; im Torgang. *1730:* Gubernium kapu közi[a] padimentumozásért [Kv; Szám. 56/XIX. 16. — [a]Ez a kapuköz birt. szr-os alakjának is tekinthető]. *1870 k./1914:* télen 8, nyáron 9 órakor bezáratott a főkapu s attól kezdve a reggeli nyitásig kezdődött a deák- és kapuközi vigil őrzése [MvÉrt. 19–20].

2. ~ *bér* kapualjbér/használati díj; taxă pentru folosirea spaţiului din gangul porţii; Torganggebühr/taxe. *1768:* Pénznek Percept(ioja) ... Szamos Ujvári kordoványos Őrményektől 4. Sokadalmakkor kapuközi bért Hf 12 [K; DobLev. II/390. 19a].

kapukulcs cheie de la poartă; Torschlüssel. *1605:* Tetczet az mostany wdeonek allapattya zerenth hogy az varosnak kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinel mikor kaput kell nytny reggel az szasz nation valo kolchtarto mennyen az feo birohoz, az magyar penigh az kiralybirohoz es vgy vegyek kezekhez az kolchyokat, Estwe vizontagh az zerent vigyek esmet azon birak vraim kezekhez [Kv; TanJk I/1. 495]. *1852:* Egy otska Kapu kotsnak egész tollat tsináltam és elforditottam 55 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak. m. kezével].

Szk: ~*a tartója. 1576:* Myerthogi az Magiar wcay Kis Ajto tawol vagion, Es kapw kolca tartoyanak oda Iarny Saros Ideoben Nehez, Azert Annak kolcztartoyat Az ky eddeg volt helyen hagiak [Kv; TanJk V/3. 135a].

kapukulcstartó városkapukulcs-őrző; persoană însărcinată cu păstrarea cheii porţii oraşului; Torschlüsselwärter. *1594:* Megh ertettek eo kegmek biro vramnak panazolkodasat az eorzes dolga feleol, Azert eo kegmek ekkeppen vegeztenek feleolle hogi az Birak vraim kwwl, Tanachbeli tizt viseleok, polgarok, kwwl kapu kolch tartok, Jspotali mesterek kwwl, minden rendbeli zemeliek eorizzenek, es senki attol magat ki ne vonnia [Kv; TanJk I/1. 233].

kapuláb kapufélfa; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1600:* Borso Gergely azth mo(n)gya, hogy eö egyebet ne(m) chelekedet, hane(m) egy kapu labat wonatot el onnat [UszT 15/32]. *1609:* tudo(m) az kapulabat marton peter uite el [Szentmárton Cs; BLt 3 Demeter Giörgj z(ent) martonj soljmar (45) vall.]. *1714:* az régi el romlot kapu lábnak szál fábol valo Agya és kötözési [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. *1731:* Vagyon a declarált Curianak kapuja ad Occidentem kötött Tölgyfábol allo faragott kapu lábja, romladozáshoz közelitett kapuja pedig régi fűrész deszkábol valo [Kászonimpérfva; BCs]. *1732:* ezen major udvarra az Uczárolis nyilik kétfelé egj jó Sendelj fedél alatt, egj rendű fenjö deszkabol csinált galambug alatt állo, négy szegre faragott kapu lábakon állo, vas sorkokon forgo, fenjö deszkákbol cserefa hevederekre szegezett kötétes öreg kapu [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.]. *1839:* Fel állitottam három kapu lábot ... aztat Zsendellyel megfedettem a kapu eleibe egy Ülő széket fedezövel együt csináltattam [HSzj *ülő-szék* al.]. — L. még ETF 108. 10; UF I. 421.

Szk: *galambbúgos* ~. *1782/1795:* Az Vdvarba bé menö Kapunál ujj Galambugos Kapu-Lábak, feles Galambal, Kapu Tölgyfa Létzekböl jo, és tisztességesen csinálva [Sorostély AF; Ks gr. Teleki Károly udvarának leir.] ∗ *kötött* ~ kötéses kapufélfa. *1737:* Nyilik ... ajtó a csürös kertben járo sikátorra ... egy zsendellyel fedett kötött kapulábon [Széplak KK; ETF 108. 10]. *1768:* Ezen ... curialis helynek a napnyugoti része közepetején vagyon kötött kapulábakon ... vassarkokon és kapcsokon ... kétfelé nyiló, régi romladozott galambas kapu [Mezőszengyel TA; i.h. 18].

kapulábfa kapufélfa; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1732:* (A kúriához) mennek be ... három négy szegre faragot, huvarlot, földb(en) fel asot, kötöt kapu lab fakon, fa sorkokon ősve jaro, s ket fele nyilo deszkas nagy kapun [Tancs K; Told. 11/70].

kapulábú vmilyen kapufélfás; cu bulumaci oarecare; mit irgendwelchem Torpfosten. **Szk:** *galambbúgos* ~ galambbúgos kapufélfájú; cu bulumaci cu porumbar; mit Torpfosten mit Taubenschlag. *1698:* A templom felől vagyon egy Tölgyfábol faragot bálványu Galambugos kapu labu sövényből font kapujának deszkás beiaro kis ajtoival romladozott sendelyezet alatt[a] [HSzj *faragott-bálvány* al.].

kapulat '?' **Hn.** *1768:* In Loco a Kapulat felett valo Cserék (e). Kapulatba [Gyalu K; EHA]. *1773:* Kapulat felett Cserék. Kapulatban (sz) [uo.; EHA].

kapulátás mező/vetéskapu-ellenőrzés/szemle; inspecţie făcută la poarta ţarinii; Überprüfung/Kontrolle des Wiesen/Feldtors. *1592:* Szentlelekieknek az kapu latasra es vt latasra zek attak[a] Hadnagy Peter molomffalui, es Koúachj Peter Bogartffaluj [UszT. — [a]Olv.: szék adták. Értsd: a szék által a jelzett feladat elvégzésére kijelölt személyek].

kapulevél kapuszárny; canat de poartă; Torflügel. *1588:* Keozep Kapuban Sarampot meg foldoztak ... Az Czyganok Chinaltanak valamy Retez feoket. Horgaual egyetembe Az Capú leuelekre hogy ne Jngadozanak — attam f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/III. 29]. *1732:* Nagj jo kapu, melette valo kisded ajtajával s rajtok lévő kapu levelekkel. Vagyon harmadik kapu azon Curian a' mint a' Csürös kertben be szoktak járni, kertböl font kapu levellel [LLt 244. B]. *1747:* vagyon kétfelé nyiló tölgyfa kötesekre Vas szegekkel, felszegezett fenyö deszkákból álló vas kaptsokon és vas tsapokon forgo egi egj vas karikával Kapu levél, melly Kapu Levélis megrongyollott, s egynehány Vas szeg hijais van [Borsa K; Told. 24]

1757: a Kapu ... Bal kéz felől lévő Két Kapu felei között Szolgál be Fa sorkokon három három fa hevederekhez Szegzett Fenyő Fűréz avatag Deszkábol valo két felé nyilo Kapu Levele, vagyis Táblája, job Kéz felől mellette lévő Kisded be nyilo Kapuval együtt [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1774:* a' régiség miatt meg rongyollatt rosz kapu levelek ... két jo kemény Vass sarkakan forgok [T; CU].

kapumellék 1. kapufél; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1597:* Az Fenesi Keo zegeoteol Lenart Tamastol veottwnk 45 Darab keouet f 4 d 50 Az szegelet keoueket es az kapu melieket Es ket hozzu kapu mellieket f 1 [Kv; Szám. 7/V. 5]. *1623:* Kapw mellyeket es felseö kűzeöbet igen zep Czyffrason teölgy fabol czyenaltasso(n), zep bellet az vagy keczeres kaputt ket fele Nylot gyalult deszkabol [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1657:* (Az) áruló udvarbírót ... egy kapumellékre akasztatá fel az fejedelem[a] [KemÖn. 115. — [a]Az 1644. évi hadjárat alkalmával]. *1680:* az Csur(ne)k vagynak fa horgon jaro alol pedig Perselyes vas csapos, es vas karikas sarkos negy öregh fa szegekkel öszve szegezet deszkás kapui, mindenik(ne)k kapu mellyekib(en) vagyon egy egy vas retez [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31]. — L. még UF II, 156, 179.

2. kerékvető(kő); piatră/bornă apără-roate; Prell/Abweisstein. *1638:* Czikor Giörgy Nagy szeker fakat megh uet s be vitette, bizoni geőrzeőlte valtigh az haz oldalat, s ugia(n) hullot le az tapasz, De ... azuta(n) hogj az beöczületes Tanacz imponalta volt hogi kapu mellieket Czenallio(n) Czikor Gieörgj, nem láttam hogy az haz falat rontatta volna, seöt inkab ... ugj ereztette be az szekeret, hogy az haz falat megh ne erje [Mv; MvLt 291. 163b].

kapumellékű vmilyen kapufélfás; cu bulumaci oarecare; mit irgendwelchem Torpfosten. *1699:* ezen fás kertbe ez csűr kertből jőnek be cserfa kötöt kapu mellyiékű vas kapcson forgo holnyolt (!) bükfa deszkábol allo kapun [Szentdemeter U; LLt Inv. 31].

kapunálló I. *mn* kapuőrző; care face de pază la poartă; Tor bewachend. *1581:* Megh ertettek eo kegmek varossul Az panazt a ky essyk mindenfelöl az kapunallo drabantokra feokeppe(n) Az Reggely fel ne(m) keles felöl mykor az kapukat megh nyttiak, Biro vramat Azert keryk hogy fenytekbe tarchyak eoket [Kv; TanJk V/3. 244a].

II. *fn* kapuőr; portar, paznic; Torwächter/Wache. *1572:* Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogy ... hallota otth hogi egy gwbas kapwnallo Mongia volt az Casparnak hogi Neh kialtana Mert megh verne [Kv; TJk III/3. 25]. *1583:* Orsolia Nag Istwannę vallia ... azt monda a' leany hog meg bizonithattia a' kapwn Allokkalis [Kv; TJk IV/1. 158].

Szn. *1554:* Kaponallo paal [Kv; Szám. 1/IV. 45]. *1556:* Kapun alo paal [Kv; i.h. 176]. *1563:* Capúnallo Pal [Kv; i.h. 1/VII. 102]. *1585:* Lucia Kapun Allo Laiosne [Kv; TJk IV/1. 417].

kapunyi kapu-nagyságú; de mărimea unei porţi; in der Größe eines Tors. *1653:* Básta mikor bészállani akart Kolosvárra[a] ... nem bocsáták bé a városba ... És mikor ott állana, a hadai a kapu előtt várakozván, tehát egy darab kőfal — nagyobb egy kapunyi helynél — magától leomlott, és ... Básta parancsolta a muskatérosoknak, hogy azon az omláson mennének bé [ETA I, 91 NSz. — [a]1603-ban]. *1781:* kivül felöl mind egy kapuné nyílás ēppen anyi vala [Kisszőlős KK; Ks 19/IV. 8].

kapunyitás 1. városkapu-nyitás: deschiderea porţii oraşului; Toröffnung. *1575:* Biro vram eo k ... Emlekezek meg az feyedelemnek, hogy ha eo N. lo akaratia lenne az Eyeli kapw Nitas neh lenne [Kv; TanJk V/3. 122a]. *1602:* minden nap io reggel eot orakor harangoztassanak, s igy az Jsteny tiztelet kapw nytas eleot veghez mehet [Kv; TanJk I/1. 425]. *1656:* az gradicz felin vagyon egy rez csengettjü, melljel kapu nitas es be zarlas idejen szoktanak csengettni [Fog.; UF I, 97].

2. *~kor* kapunyitás idején; la ora deschiderii/la deschiderea porţii oraşului; zur Zeit des Toröffnung. *1676/1681:* Az várakb(an) ... a nemet vitezekis ... kapu zárás es nyitaskor mindnyajan az Isteni szólgálato(n) es az Imadsago(n) jelen legyenek [Vh; VhU 661].

kapuostor kapurész; parte (componentă) a unei porţi; Teil des Tors. *1600:* Az Zenas kertt kapu ostoranak valo fat veottem d 25 [Kv; Szám. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Hinto szin ... Deszkas kapuja két fele nyilo, mind ket felől oldal rámája vas sarkos; Az kapu ostora be zaro pántos, retez fejes, Lakatos Nro 1 [Vh; VhU 505].

kapuoszlop kapufélfa; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1774:* 'a meg irt Erdőben Csere fákot vágtanak, kettőt nagy Galamb búvós[a] kapu oszlopnak [Szénaverős KK; LLt Vall. 224. — [a]Így, de alkalmasint tollvétség *búgos* h.].

kapuőrzés paza porţii; Torbewachung. *1570:* Veres Gergh Zwr Thakach, hythy zerent azont vallya Minth Zigarto Andras, Mert eggywt voltanak az kapu wrzesen [Kv; TJk III/2. 82].

kapuráma kapukeret; rama unei porţi; Torrahmen. *1681:* Másik Csűrős kert ... Uczarol valo, két fele nylo, Rámás, fenyo deszkas kapuja Nro 1 ... kapu rámájának az két oldal oszlopan Sark vas Par 4 egyik oldal ráman vas karika Nro 2 [Vh; VhU 571].

kapus I. *mn* **1.** (prevăzut) cu poartă; mit Tor (versehen). *1759:* a' Tiszt. Páter Minoriták még eddig épület nélkült valo kapus Udvarok [Nc; DobLev. 1/288. 1a].

2. kapuőrző (vár/városkapuban szolgáló); care face de pază la poarta unei cetăţi/unui oraş; (Stadt)Tor bewachend. *1681:* Conventioja Hunyadi várbeli kapus Nemeteknek Hó pinzes fizetesek, hat hetre rendeltetett[a] [Vh; VhU 643. — [a]Köv. a részl.].

Szn. *1614:* Kapus Janos Dwchieo Z. Martony zs [Szombatfva U; BethU 135].

Szk: *~ darabont.* *1601:* Attam rudnaj Jstwa(n) kezíhez az kathonaknak walo ho penzekbe ... f. 3000 ... Az kapus drabantoknak ... haro(m) ho penzekbe atta(m) az adobol f. 37 | Az menjett Senniey vra(m) adatott en wele(m) az maga zolgajnak, az kapus drabantok-

nak: es az Brassaj drabantoknak, es az fogadott drabantoknak, es egjeb zwksegjre ... f. 221/40 [Lécfva Hsz; Törzs]. *1635:* I Testis Pap Ianos, 2. Farkas Gergely, 3 Zaz varga Jstva(n) varos hutos kápus Dárábantj [Mv; MvLt 291. 46b]. *1652:* Egri Georgy ... Kapus Drabant [Km; GyU 131]. *1822:* Négy Kapusz Darabontak ezek voltak[a] [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése — [a]Köv. a fels.] ∗ ~ *hadnagy. 1662:* (Bízatott a váradi) Kapu és Toronybástya belényesi Komáromi Ferencre ... mellette Bott János, Török András, Halász István. Ezek mellé ... kolosvári Szűts István hadnagyokkal, kapus hadnaggyal, kevés számú gyaloggal [SKr 585].

3. ~ *út* kb. (eredetileg) kapuval elrekesztett határút; drum de hotar (iniţial) închis cu poartă; (ursprünglich) mit einem Feldtor gesperrter Feldweg. *1572:* Azon Birz Thetheyn eleo Jndwlwan zallank ala Egy Kapws vtra kyt pestesy[a] Kapwsnak Neweznek [Dés; DLt 184. — [a]Pestes, a várossal szomszédos település].

Hn. *1572:* az Kapus vtrol az Birczen megyen eleo az Chatanyak es Pestesyek kezt walo hathar [Dés]. *1597:* az Kapus vt mellet (e) [Gyeke K]. *1793 k.:* A' Kapus utba [Gógán KK].

4. csorba; ştirbit; abgebrochen. *1812:* Az égyik Ökör szűrke középszerű testű ... az elsö foga kapus [DLt 318 nyomt. kl].

Szk: ~ *fogú. 1825:* Czirold János ötves Legény ... elöl felyül kapus fogu [DLt 433 ua.].

◇ **Hn.** *1300/1733:* in uno Byrch Kapus. Kapus Byrch [Bogártelke K; KHn 183]. *1646:* Az Kapus teteon (sz) [Mezökirályfva K]. *1648/1786:* Az Kapus oldalon [Mocs K]. *1663:* Az Kapus patak [Gyalu K]. *1681/1748:* Kabalás nevű Fordulóban: a' Kapus oldalon (sz) [Tűr AF]. *1690:* Az kapus oldalon (sz) [Dányán KK]. *1699:* A Kapus lábján (sz) [Szentdemeter U]. *1729:* Az Kapus tetönn (sz) [Dányán KK]. *1737:* a Kapus Bérczecskék mellett le follyo Patakon vagyon edgy Too [Nagyida K] | Kapus fű (sz) [Erdöcsinád MT]. *1745:* A Kapus odalon az also láb (sz) [Szentdemeter U]. *1754:* A' Kapus főbenn (sz). A Kapus földben (sz). A' Kapus-fűben (sz) [Erdöcsinád MT]. *1782:* a Kapus tetö nevezetü helyen [Burjánosóbuda K; BHn 43]. *1793 k.:* A' Kapus utba (sz) [Gógán KK]. *1801:* A Kapus kertbe (sz) [A.üvegcsür Hsz]. *1814:* az ugj nevezett Kapus máli szöllö hegjben (szö) [Aranyosrákos TA]. *1833:* a Kapus vagy Takaro mál nevű szöllö hegybe (szö) [Kövend TA].

II. *fn* **1.** kb. (eredetileg) határkapuval elrekesztett, ill. vedett hely; teren/cîmp (iniţial) închis cu poartă; (ursprünglich) mit einem Feldtor versperrter, gehegter Platz. **Hn.** *1350:* (Meta) transit per quendam locum Kapuus nominatum Versus Cykud [BfO I, 174]. *1353:* Item pertinentes ad possessionem deche vadunt sic a parte Castri Baluanus. Malunfekw ... Kapus et inde ad ... monticulum Beerch vocatum [M.décse SzD; MNy X, 236, MNy XXXIV, 254, NyIr 200]. *1427/1542:* Rywulum Kapus vocatum [M.valkó K; KHn 101]. *1590:* Kapus [Szentdemeter U]. *1620/1687 k.:* ä Kapus megett (e) [Ménes MT; MMatr. 407]. *1646:* Kapusban (k) [Kozárvár SzD]. *1680:* Kapus vegiben [Oroszfája K]. *1681/1748:* a' Kapuson által menö út [Balázsfva AF] | Telek kapusán belöl (k) [M.péterfva KK]. *1690:* Az kapussan (k) [Dányán KK]. *1693:* az Várhegye kapussa szomszédságáb(an) [M.sáros KK]. *1699:* Kapusnak az also lábja (sz) [Nagykend KK]. *1713:* az Kapusan fellyül (sz) [Mocs K; JHbK LVI, 7]. *1725:* a Kapus alatt [Vízszilvás SzD; WassLt]. *1732:* A Közepsö kapus alat a Dombra megyen veggel [Nagyida K]. *1737:* a Kapus hidgyánál (sz) [Erdöcsinád MT]. *1740:* Az Magyar kapusban (sz) [Egerespatak Sz]. *1751:* Az Bontz Hida felöl való Kapusban (sz) [Visa K]. *1751/XVIII. sz. m. f.:* az Bogát Capussánál (sz) [Bágyon TA]. *1755:* A Kapusb(an) (sz, k) [Gógán KK]. *1757:* A Kapusban (sz) [Csomortán Cs]. *1763:* A Kapusb(an) (sz) [Csávás KK]. *1768:* a Kapus közi (sz). Kapus közötT (sz) [Gyalu K]. *1784:* A' Magyaros Kapusnál (sz) [Szásznyires SzD]. *1791:* a' Kapus alatt (sz) [Aranyosrákos TA]. *1795:* A Kapusan belöll [Köbölkút K; CU] | A Töves ájjon vagy is a Kapus uttyánál [Göcs MT]. *1826:* A Kis Kapusnál (sz). A Nagy Kapusban (sz) [Pusztakamarás K]. *1828:* 'A Felsö Kapuson (sz) [Szentdemeter U]. *1846:* A' Kapus verőfényén (sz) [M.zsombor K].

2. kapuőr/őrző; portar; Torwächter. *1664:* senki levelét bé nem bocsátják hanem én kezemben hozzák, az kapusoknak parancsolva vagyon [TML III, 77 Boldai Márton Teleki Mihályhoz].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kapusarok kapusarokvas, *táj* pipa; ţîţînă/balama de poartă; Torangel. *1621:* hogy el loptak azon kapu sarkat Apahidan veottwnk ket sing vasat pro d 16 Az Czigannak fizettwnk d 12 ... esmet hogy az Varmegye hada le verte az kapu sarkat veöttwnk egy singh vasat p(ro) d 12 Chynalasatol az Czigannak adtunk d 6 [Kv: Szám. 15b/VII. 24]. *1666/1793:* azon tilalmas Erdőből nyir, nyár és Gyertyán fábol Falubeli embernek szükségire ... lötsfát ... kapu sorkot, ekeszarvát, nyujtot és apró szerszámnak valo fát ki embernek hirtelen kelletik ... pénz nélkül szabad hozni [A.csernáton Hsz; SzékFt 19].

kapusarokfa sarkos kapufélfa; bulumac cu ţîţînă; Torpfosten mit Angel. *1669:* a' Kapu Sarokfa az Simon Antalne joszagaban all [Szotyor Hsz; BLt].

kapusarokvas *táj* pipa; ţîţînă/balama de poartă; Torangel. *1692:* Kapu sarok vas kettö [Szárhegy Cs; LLt].

kapuskodik várkapu-őrként szolgál; a sluji ca paznic la poarta unei cetăţi; als Burgtorwächter dienen. *1679/1681:* Ezen hunyadi Jószághban feles szabadosok lévén, kikis negi karban allattattak; egi része Lova hátán szolgál, más része az en jó akaratomig Taxára bocsattatott; harmadik részeböl kettö kettö az also kapuban Continue kapuskodik; viszont a negyedik része virrasztoságal szolgal [Vh; VhU 674].

kapusorompó kb. kapukorlát; barieră la poartă; Torschranke/sperrbaum. *1588:* veottem esmeg 4 Teolgy fat az Capü Sarampohoz p(ro) f 1 [Kv; Szám. 4/III. 24].

kapuszám adórovatali egységek száma; numărul porţilor (privite ca unităţi administrative); Zahl der Steuerzahlungseinheiten. *1570:* Toaba keg: Ezteondeonkenth tartozik Az Nemes Vraymnak Egenleo kepe(n) az Notariusnak kapw zam zerynth ket ket penzel [BesztLt 47]. *1594:* Wagjon jt kapw zam No. 46. Pwzta haz heli vagjon jtt No — [Bagos Sz; UC 113/5. 17]. *1601:* Az melj 3

forintos adott kapu zam zerint rendeltek wala in subsid(io) regny Annak exitussa [Hsz; Törzs]. *1614:* Igirwnk ... kapu zam zerint Ngd(na)k vduara Nepe tartasara, Portara, es egieb minden fele zwksegere niolcz niolcz forintot [Ks 87 ogy-i végzés]. *1621:* Eö Felseghe Paranczolattiara kapu Zam Vtan az Colosuarmegiebeli Jozagbol Louast kellett allatnunk az fel rendeles szerenth Az Apahidi 9 Jobbagitol Attam f 1 [Kv; Szám. 15b/VII. 14]. *1653:* 1583 esztendőben ... Egy kapuszámról volt az adó ugy mint dr. 90 [ETA I. 40 NSz]. *1671:* Mivel Isten után ez hazának meg-maradása áll az Porta kedve keresésében, a' melly-is fundáltatott az adoban: mellyre nézve senkinek sem kedvezvén ez hazában, kelletett adót mostan[a] felvetnünk ez alább meg-irt mód szerént. Kapu szám után vetettünk egy kapura Tall. 15. Fejérvár megyében vagyon kapu szám a' pecsétes Regestum szerént portae, num 355 Col. 5 Rovatlan Falu vagyon, 2 ... Kükűllő Vármegyében vagyon kapu szám, num. 218. Col. 4. Rovatlan Falu 6 ... Torda Vármegyében vagyon kapu szám, num. 152. Col. 2 Rovatlan Faluk, 6[b] [CC 95. — [a]1667-ben a mv-i ogy-en. [b]A kijegyzés kihagyásokkal és befejezetlenül]. *1692:* Igaz dologh feles Kapu szamjokra nezwe keves hija hogj az Szasz Natio az terehnek felét ne(m) supportalta ha az Colosvari accordaban oda engedet adozo rendeket hozzajok szamlallyuk, de ha azt oda ne(m) szamlalljuk fele rajok nem eset ne(m) hogj két része az mint p(rae)tendalljak [Szőkefva KK; Törzs. Sárosj János kezével]. *1749:* Gróff Vass Wass (így!) Vrak édes Attya, Nagy Attya ... a Ravatal alkalmatosságával bizonyos házhellyekért a kapú számot le tévén ugy appropiálták volna magok(na)k [Dob.; WassLt]. — L. még AC 67–72; CC 68; 93–4; CsH 320; TML I. 296, 307, III. 46, 78, 107, VIII. 214; WIN I. 396.

Szk: ~ *után felvetett adó* kapuszám szerint kirótt adó. *1662:* Fogarasban lako Boer Sigmond, jöven mi elonkbe(n), ide Medgyesre az mi Keglmes Urunk es az Nemes Országh rendeléséből szá(m) vételre küldetet személlyek eleiben áda szamot két rendbeli adokrol. A kapu szám utan fel vetet husz forintos adorol, Melylyet csak maga Percipialt a Fogaras városába(n) levő Nemes emberektől Görőgöktől es Nemesi eözvegy Asszonyoktol. Es à huszon eőt Talleros Adorol [Szád.]. *1690:* Nemzetes petrigevit[a] Horvat Miklos Uram, az 1689 esztendőbeli Gyula Feiervari őszi nemes orszag gyülésib(en) kapu szam utan fel vettet ket szaz forintas adob(an) nemes Torda varmegyib(en) pakai (!)[b] egy rovatal alat valo zalogas joszagarul, az szerint mint az falu magak közöt fel vetete admi(ni)st(ralt) kezemb(e) f. 15//78 [Vécs MT; SLt AU. 58. — [a]Így, de szokásosabb alakban: Petrichevich. [b]Pókai (MT)] ∗ ~ *után járandó/való adó* kapuszám szerint fizetendő adó. *1677:* A' Kapu Szám utan valo Adórol ... E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járando adojok dolgában-is, külömb külömb karban forgott eleitől fogva, és az időknek, s' azokban lévő szükségeknek mivoltokhoz alkalmaztatot, az Ország lakosinak-is számokhoz képest | Jobbagyokrol ... Földes Urokat állapottyok szerint szolgálni tartozzanak, a' szerint a' Kapu szám után valo adót-is részek szerint meg-adni[a] [AC 67–8, 227. — [a]Hivatkozással az 1629- és 1638-beli ogy-i végzésre]. *1753/1781:* Jósika Imre ur ... Bétsben létében a kapu szám után valo adaját a Mostoha fiainak meg kissebbitette [Máda H; JHb LXXI/3. 272] ∗ ~ *után való gyalog* kapuszám szerint állított gyalogkatona. *1710 k.:* Az ország hada, vármegye, székely, mind üljön fel Bethlen Gergely commendója alatt, Gyulafi László udvari főkapitány is a mezei katonákkal; a szász natio kétezer jó fegyveres gyalogot állítson; a vármegyéken is a kapuszám után való gyalog elöálljon [BÖn. 759] ∗ ~ *után való zsoldos állatás* kapuszám szerinti zsoldos-katona adási kötelezettség. *1658:* Nemzetes Gyerő Monostori Ebeni Laszlo U(ramna)k bőcsülletes fő ember szolgank(na)k ... Erdelyi minden Varmegjenkben, kapuszam utan valo Soldos allotasat minden nemű joszagirol ... megh engettűk [WassLt fej.].

kapu-szemöldökgerenda stinghia transversală a porții; Torgesimsträger. *1774:* A kapuja ezen majornak észak felől vagyon és épittetett vastag cserefából, négyszegre faragott s földbe rakott vagy felásott kapuzábékból, vagy három kapufelfákból olyan formálag, hogy azoknak felső végeiben egy kifaragott kapu szemöldökgerenda húzattatott s belévésettetvén, kötésekkel arkas[a] formára kerekittetett, mely szemöldök-gerendákban keresztül fák vésettetvén s azokra gyalult deszkákból galambúg épittetvén bé is zsendelyeztetett [Erdősztgyörgy MT; ETF 108. 14. — [a]Értsd: árkus].

kaput[1] felsőkabát; surtuc; Geh Kaputrock. *1787:* Egy viseltes Kender magos Kaput Dr. 50 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8]. *1790:* Egy Rendbéli Szürke materia köntös 1 Egy kaput Szederjes [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c] | Arany por szinű kaput Bárány Bór Bérléssel hozzá valo nadrággal és Lajblival [Sv; Ks]. *1791:* A Masodik kocsisok Kaputyokra 4 tuczet gombért 48 xr [H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1809:* Groff kaputtyának fejér Nyullal valo bérelése a Szöts Munkaval edgyüt 17 Rf [Kv; TKhf] | Hát a Kaputad fillentyűjén látzo ujj szakadás hol lett és mikor kivel valo Dulakodásban ...? [Dés; DLt vk]. *1827:* gallér nélkül valo kaputjak volt [DLt 1261 nyomt. kl]. *1843:* a kufferből egy Lepedőbe takarva talált portékákat ki vettük s talaltunk benne egy Nadrágot — Kaputat[a] [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall. — [a]Folyt. a fels.]. — L. még FogE 110, 143, 161, 202, 272; PLev. 61.

Szk: *asszonyember német* ~ német módis női kabát. *1797:* Egy megy szin ánglia Aszsz(ony)ember német Kaput [Koronka MT; Told. 34] ∗ *civil* ~. *1825:* Elszökésekor magával vittel (!) egy setét zöld Civil caputot [DLt 736 nyomt. kl] ∗ *felső* ~. *1847:* Egy felső Kaput ... Fain barsony Galir és hajtóka hoza [Kv; Pk 6] ∗ *hosszú* ~. *1813:* igértem[a] ... Két Hoszszu Kaputakat, és három kitsi Lajblikat [Nyárádsztbenedek MT; Told. 45. — [a]Szabóinasnak szegődésekor a mester]. *1820:* bársany galléru hoszszu kaput [DLt nyomt. kl] ∗ *kurta* ~ rövid felsőkabát, bekecsféle. *1801:* Vinter Adám ... visel hamu szin szürke kurta Kaputot [DLt nyomt. kl] | Egy Zöld kurta kaput fekete hajtokával és Sárga Réz gombokkal együtt [Vargyas U; CsS] ∗ *német* ~. *1781:* Egy Bolha Szin Német Kaput | Egy király Szin német Kaput [Mv; Told. 9a] ∗ *nyári* ~. *1790:* Czapo Andris vett egy Anglia Kaputott és más nyári kaputot [LLt]. *1828:* Egy viseltes ezüst szin nyári kaput [DLt 118/1829 nyomt. kl] ∗ *szőr-matéria* ~. *1790:* Egy fejér szőr Materia kaput Hf 7 Dr 50 [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4] ∗ *téli* ~. *1826:* egy fekete posztobol készült ászträkán

börrel meg prémezett téli kaput [DLt 1123 nyomt. kl]. *1847:* A' lelkem Anyám pedig küld égy tűretlen 6 sing ázur posztot . . . per se téli kaputnak valonak [Kv; Pk 7]. *1858:* se kőpenyeg — se téli kaputom nincsen [Mv; DE 2] ∗ *teveszőr-matéria* ~ teveszőr kabát. *1793:* Bolhaszin teve ször materia kaput és Lájbel nyari paszomantos [TL Conscr.].

kaput[2] **1.** fejezet; capitol; Kapitel. *1662:* Maga a mi fordítónk is a caputok summájában mindenütt ezt foglalta és tette föl | Ó, melly nagy eszköze s alkalmatossága lőn aztán ez az Izrael bűnének s veszedelmének . . . Lásd meg Nádábon kezdvén, mellyet itt ez 12. caputban is felette emlékezetesen jegyzett fel az Istennek lelke [SKr 686, 705]. *1806:* 4 rendet irtam, és egy darab Caputat nagy kinnal elnyekegtem [Dés; KMN 167]. *1823–1830:* Unalmas volt a teológiája[a] . . . Némely caputról sok hónapokig elbeszélt, osztán sok caputokat elmellőzett, amiről pedig tanitott, arról mindent el akart beszéleni, amit valaha hallott vagy olvasott [FogE 139–40. — [a]Basa István (1743–1808) mv-i koll-i teológiai tanárnak]. *1870 k./1914:* Caput: a fordítás és tanulmány alatt levő latin és görög olvasmányok szakaszait, fejezeteit nevezték így [MvÉrt. 7]. — L. még i.h. 37; MNy XXV, 262.

2. (bibliai) rész; parte/verset (din Biblie); Kapitel (in der Bibel). *1662:* Tiszta istenes ember lévén[a] . . . estve hálóházában való bemenésekor magánosan is az isteni tiszteletet soha el nem múlatja vala. Az bibliábul pedig rendszerint minden estve két két caputokat akárminémű gondos dolgai közben is el nem vesztegli vala [SKr 293. — [a]I. Rákóczi György]. *1710 k.:* tempore examinis legyen a biblia a gyermek kezében, és ha tudja is, ha nem tudja is, mikor a praeceptornak felel . . . Kerestesse fel véle, és lészen az igaz, valóságos localis memoria. Ezt akárki experiálhatja magán, caputot, verset sokszor nem tudja, de tudja, hogy a faciesen mely tájon vagyon, s úgy talál reá [BÖn. 543].

3. (számadásbeli) pont; punct (în registrul de socoteli); (Rechnungs)Kapitel. *1585:* az eo Zam Ado Regestumaban . . . Vgian ez Caputba, menj penzt percipialt, arult beleole megh Iria [Kv; KvLt Vegyes III/19]. *1586:* Az Juhoknak, Baranyrol, Giapiayrol, Beorireól, Saytiarol, Waiarol, Thuroiarol, Sosteyereol hozza tudwan, Meny maradot kezenel az Zamwetel vtan, eg' Summaba mindenik felet prouentusba megh Mutasson (így!) Es vgian ez Caputba, meny penzt percipialt, arult, beleolle megh Iria [Kv; PolgK 19].

kaputartó 1. *mn* mező/vetéskapu-fenntartásra kötelezett; însărcinat cu întreţinerea porţii ţarinii; zur Wiesen/Feldtor-Erhaltung verpflichtet. **Szk:** ~ *(gazda)ember.* *1712:* Ha valamely ember a tanorok kaput nyitva hagyná, legyen a büntetés flo. 1 és ha a tanorokkapu rosz talál lenni és kár esik a kapurol, azon kaputarto emberek tartoznak a kapurol tett kárt megfizetni [HSzj *tanorokkapu* al.]. *1780:* Azért . . . olyan gondot viseljen minden mezőre kijáró kapu tartó gazdaember, hogy akárminemű kára legyen rajta, akár marhájába, még ha idegen . . . lesz is, és marháját ottan kiviszik, soha a communitás meg nem fizeti [Árkos Hsz; RSzF 146].

II. *fn* mező/vetéskert fenntartó személy; persoana care este însărcinată cu întreţinerea porţii ţarinii; zur Wiesen/Feldtor-Erhaltung verpflichtete Person. *1778:* Tovul illő határkapu épittessék. Azon kaputartónak az Töltés alsó részin való helyből mindenekelőtt bizonyos rész kiszakittassék; illőképpen jutalmául [Taploca Cs; RSzF 145].

kaputbeli (számadásban) vhányadik pontbeli; la unul din punctele (din registrul de socoteli); aus irgendwelchem Kapitel (in der Rechnungslegung). *1586:* Az Exitusnak modgia. Az elseo Capitulumra theryen[a], es valaminemeo keolchegh circa Primum Capitulum leott, eztendeo Altal az Zamwetel Napiatol fogwa eztendeo Zamvetel Napigh igazan megh Iria, hog' meg latogiek my Jeo beleolle es my megien rola, hasznos volte vagy Nem, Az Malom az Zantas wetes, es az elseo Caputbelj Maiorságh [Kv; PolgK 21. — [a]Az isp. m.].

kaputcsinálás kabátkészittetés; făcutul unui surtuc; Gehrockmachen. *1785:* kaput leibli nadrag tsinálás 5/2 [WLt Cserei Heléna jk 7a]. *1791:* Egy Kaput tsinálás 2/18 [i.h. 50b]. *1810:* Egy Tubák Szinü téli Kaput tsinálás [Kv; Hodor lev.].

kaputocska[1] kabátka; surtucel; Gehröckchen. **Szk:** *anginét* ~. *1813:* Belmán György Bavariai . . . anginét Kaputotskát visel [DLt 229 nyomt. kl].

kaputocska[2] fejezetecske; capitol mic; Kapitelchen. *1806:* dél előt egy Caputotskát el mondottam Repetitioba [Dés; KMN 197].

kaputrokk felsőkabát; surtucel, surtucaş; Kaputrock. *1772:* Kaputrok Zöld Hf 5 Egy Ujj flaner Lájbli Hf 1 [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1810:* Dávid Abrahám . . . 'Sido . . . visel Csikos zöldes hoszu nadrágot, Mantseszter matériából, hoszu olaj szin poszto Kaputrákot [DLt 582 nyomt. kl]. — L. még *katona-kaputrokk* al.

kaputvásárlás kabátvétel; cumpărarea unui surtuc; Gehrockkauf. *1847:* Cseh Antalnak egy Kaput vásárlás 2 Rf 50 xr [Kv; ACSzám. 18].

kapuvám vásárvám; vamă la piaţă/de barieră; Marktzoll. *1481:* absque aliquali solucione et exaccione tributi, wlgo Capu wam uel wasarwam nuncupati [Kv; KvLt Fasc. T. 56, 57, 58. — Kiadva KvTOkl. I, 264–6]. *1491:* wlgo Capu vam vel Wasar vam [Kv; i.h. 65. — Kiss András kijegyzése]. *1499:* wlgo kapwwam vel wasar wam [Kv; i.h. 71 ua.]. *1519:* wlgo Kapw vam vel vasar wam [Kv; i.h. 74 ua.]. *1521:* wlgo Kapu wam vel wasarwam | wlgo kapu-wamoth et wasar wamoth [Kv; i.h. 76–8 ua.].

A latin szövegből kiemelt szórványokban a *kapuvám* és a *vásárvám* között álló latin *vel* 'vagy' a két elnevezés azonosságára mutat, viszont az utolsó adalékban a latin *et* 'és' miatt két külön vámfajtára gondolhatunk.

kapuverem '?' *1588:* Az Hyducay Capún kyweol . . . Elseoben nem Jo hellyre talalkoztanak Capú vermet Asnya mas helt Asattam wellek . . . attam nekyek . . . d 18 [Kv; Szám. 4/III. 20].

A címszó alkalmasint a városkapu előtti, a támadók behatolását akadályozó-nehezítő gödörre v. veremre vonatkozhatik.

kapuvonó 1. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *gém* felvonóhíd-rész; parte de podişcă;

Teil der Zugbrücke. *1694:* Arx Keővár ... Az leg also es kűlső kapuja eleiben menven ki az Varnak ... Ezen belől mindgyart van, egy kőből rakot Arkocska, mely Arkon van egy Vastag Tölgy fa Deszkabol csinaltatot Fels le vono Kapu, annak felső zapia vegin, mind ket felől hozzaja alkalmaztatva, ket hosszu nagy erős Vas Lancz az mely ket Lancz az Kapu felet jaro ket fel vono Gemek(ne)k az ket Vegekre van kőtőzve ... Ennek az Kapu vono Gemnek az Kőzepin, az Tengelye vas karikas ket felől, Vas Kavakon forog, erős vas szegekkel vad(na)k az gemjei az Tengelyb(en) segezve [Kővár Szt; JHb Inv.].

II. *fn* kb. (város)kapuőr; paznic la poarta unui oraş; (Stadt) Torwächter. *1746:* Kilencz kapu vono az három kapura [Kv; Ks 11. XLVI. 25].

kapuzábé kapufélfa/sasfa, kapubálvány; bulumac, stîlpul porţii; Torpfosten. *1638:* Czeker Giörgi kapu zabet Czenalion [Mv; MvLt 291. 162b]. *1699:* elsőben Nyega Mihaly vagott kette az Kapu Zabe mellett egy karot [Rücs TA; KvAkKt 344]. *1743:* az Expon(ens) földes Urunk ő Ngok ide valo tilalmas erdejekből ... Tisztartó Hévizi vr(am) kapu zábé(na)k való két jó, és élő csere fákot vitetett el [Herepe AF; BK Herepei lev. Szimion Gábor (44) jb vall.]. *1761:* Ezen vdvarra Nap nyugott felöll földben meg rökönyődött galambugos még kevés ideig tarto sendelj fedel alatt levő kapu zábék között nyilik kupás kövön állo tserefa sorkon ujj fenyő deszkából kötött, tsak egj felé nyilo nagy kapu [Siménfva U; JHbK 37. LXVIII/1. 37]. *1781:* (Az) Uttza Kapu ... Kapu Zábeji négy Szegre faragott Tölgyfából valók [Mákó K; Hr]. *1814:* (A) Dálnoki Telek ... a' ... Salánki Háznak tsepegésetől fogva ... kezdődött szélessége, és ment a' Borbély István Telkének kapu Zábéáig [Dés; Ks 79. 29. 777–8 Kis Marjai István vall.]. *1816:* Ezen ... Jobbágyfalvi udvarházra ád be menetelt ... kivülről meg czifrásztatott ... újj kapu Zábékon épült ... két felé nyiló nagy kapu [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. — L. még ETF 108. 7, 14.

Szk: *kötött ~. 1744:* Ezen vámos hidon innen ... vagjon Cserefa agasokbol faragott kötött magos kapu zábé zendely fedél alatt [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

kapuzábéfa kapufélfa; stîlp de poartă, bulumac; Torpfosten. *1763:* (Az udvarházhelyre) vastag csere fakbol faragott, s cziffrán ki mettzett, Veres festésű galambugos Zsendelly fedél alat lévő kapu zábék között csere hevederekhez Lapos fejű vas szegekkel gyalult fenyő fűrész deszkákból szégzett, retzésen mettzett tetejű, Vas Sorku Kapu Zábé fáihoz Vas Kaptsokkal foglalt két felé nyiló közönséges jóságu Kapú szolgál be [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 197].

kapuzárás 1. închiderea porţii; Torschließen/schluß. *1676/1681:* Az várakb(an), az jó vigyazasert szoktak à Praesidiumokat tartani; ... a nemet vitezekis ... jo vigiazassal legyenek, à kaput ne tágitsák, ejjel nappal vártát tarcsanak; kapu zárás es nyitáskor mindnyajan az Isteni szólgálato(n) es az Imadsago(n) jelen legyenek à dobolastol fogva à kapu nyitas(na)k vagi zárás(na)k idejeigh gyujtot kanotokkal fegiveresse(n) szép rendett állyat(na)k [Vh; VhU 661]. *1870 k./1914:* Kapuzárás: minden estve egy negyedórai beharangozás (a nagy csengettyűvel) után télen 8, nyáron 9 órakor bezáratott a főkapu s attól kezdve a reggeli nyitásig kezdődött a deák- és kapuközi vigil őrzése [MvÉrt. 19–20].

2. *~kor* kapuzárás idején; la închiderea porţii; zur Zeit des Torschlusses. *1676/1681:* Az várakban ... a nemet vitezekis ... kapu zárás es nyitaskor mindnyájan az Isteni szólgálato(n) es az Imadsago(n) jelen legyenek [Vh; VhU 661. — A teljesebb szöv. 1. al.].

kapuzáró szk-ban; în consctrucţii; in Wortkonstruktion: *~ strázsamester* kb. kapus-őrmester; sergent-major însărcinat cu straja porţii; Tor-Wachtmeister. *1740:* Militaris Tisztek segitő Szállásai ... Placz Major Vram(na)k cseledi szamara 3[a] ... Kapu zaro Strasa Mesternek 3 [Kv; Ks 11. XLVI. 25. — [a]Folyt. a fels.].

kapuzás *diákny* kb. (a kollégiumi) kapuban állingálás; aşteptare îndelungată la poarta unui cămin; Herumstehen im Tor (des Kollegiums). *1870 k./1914:* Kapuzás ...: a kollegium főkapujában reggeli 5 órai nyitástól esti 8–9 órai zárásig 3–4 órás felváltással állandólag egy szolga (cursor) állott őrt. Ennek kötelessége volt az ott állingálókat vagy ki, vagy be tessékelni. E tilalmat azonban az utcánjárókra nézelődni (ma fixirozni) szerető nagyobb deákok nem respektálták, s így állandóan volt néhány kapuzó; kik a karfákra felülve, vagy hozzájuk dülve, léháskodva, fütyörészve, dudorászva, pletykálva, elmenőkre megjegyzéseket téve, incselkedve, csinyeket tervezgetve „hivalkodának" [MvÉrt. 19].

kapuzlár vmilyen török tisztség; denumirea unei funcţii la turci; irgendeine türkische Würde. *1670:* Uram, legyen azon, hogy az mikor megfordul, urunk ő nagysága mind az kajmekámnak ő nagyságának, s mind a tihájának, fővezér urunk ő nagysága kapitihájának, kapuzlár tihájának ajándékot küldjen ... úgy lészen nagyobb tekéntet az ő nagysága dolgaira is, mivel úgy látom, Uram, hogy ez az török világ csak adammal jár [TML V, 97 Bojér Sigmond portai követ Teleki Mihályhoz].

kapuzó *diákny* kb. (a kollégiumi) kapuban ácsorgó/állingáló (diák); elev care aşteaptă timp îndelungat la poarta unui cămin; im Tor (des Kollegiums) herumstehend(er Student/Schüler). *1870 k./1914:* a kollégium főkapujában ... állandóan volt néhány kapuzó; kik ... léháskodva ... elmenőkre megjegyzéseket téve ... „hivalkodának" [MvÉrt. 19. — A teljesebb szöv. *kapuzás* al.].

kapzsi I. *fn* **1.** harács, zsákmány; jaf, pradă; Beute. **Szk:** *~nak esik* harácsnak/zsákmánynak esik neki; a face jaf; über die Beute herfallen. *1653:* A több közönséges had a mi volt azt úgy igazgatták és instruálták, hogy mutasson elfutó képet és fusson ki a táborból, mindent a sátorban hagyván; mert tudta azt — valaki volt a ki ezt az okos stratagemát gondolta és dirigálta is — hogy a magyar kapsinak szokott esni, és úgy könnyebb vele bírni. Nem is csalta meg a reménység őket. Mert mikor látta volna a keresztyén azt, hogy fut a táborból a török, nem tudván a titkot, neki noszogatták egymást [ETA I, 49 NSz]. *1657:* az várast megvővők ... és hogyha az kapsinak nem esnek vala az városban, hátokon mehetünk vala az várba is [KemŐn. 260].

2. kb. harácsoló kapzsi osztozkodás; împărțeală la care participanții încearcă să obțină cît mai mult; (zusammen)scharrende habsüchtige Teilung. *1760:* Varsányi Zsigmond gyermekei ... az öregről[1] maradott mobile bonumokat, marhát s egyéb házieszközöket felosztának. Annak utána a szegény Varsányi Pál ... mobiliáihoz fogának. Bizony sok szép portékái s készületei maradtak szegénynek. Mely is oly kapzsi volt ezen feljebb megnevezett atyafiaknál, hogy szintén úgy reszketett mindenik mig kezéhez nem ment a nyíl [RettE 112-3. — [1]A nagyatyáról, Varsányi Benedekről].

Szk: *~t tesz vet benne* harácsoló kapari osztozkodást visz véghez. *1589 k.:* Magyari tamas monda Az Azzonnak hogy ha Engom hattak tutornak, Azt keuantom hogy megh lassuk meny Az penz, hozd ele az penzt. Azt akarom hogi legjen pechiet alath mert en teollem zamoth veznek. Az Azzonj Nagi syrast kezde tenni monda hogi megh sem holth Az en vram addigh kapsit akarnak benne tenny, monda magiari Tamas Jo Azzonj en kapsit nem vetek benne de azt Akarom hogy Az en tutorsagom alath pechiet alat legien [Szu; UszT] ∗ *rút ~* ocsmány harácsolás. *1657:* A lopott pénzt ... kik reá lestek, elfosztották; volt rút kapzsi szegénynek javaiban [KemÖn. 106].

II. *mn* kapari, pénzsóvár; lacom, avid de bani; habgierig. *1657:* tudom vala Bakos Gábor uramot csak egy hertelen és kapzsi embernek lenni, az mint hogy nem is tőn egyéb hasznot, hanem csak elpusztítá az földet az több hadak előtt [i.h. 199].

kar[1] **1.** *átv is* braț; Arm. *1573:* Zeles Antal azt vallia hogi Eo arwlia volt az Bort ... Az kor haytotta keozykbe peter ez merteket ... latta hogi az Nagi Pal hozza vagot, eo Ragatta meg az karyat [Kv; TJk III/3. 203]. *1589:* az Parta az karyaba vala az leannak az leany igen borzas vala [Dés; DLt 226]. *1625:* Fekete Marton ... Az karja megh teöreöt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 214]. *1637:* Pátkos Thamas ... monda hogi ö talalta ütni Hidegh Gyorgiot, mert ois ige(n) ütte neki az kariat [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Barrabas Mihaly pp vall.]. *1736:* Mihelyt az fejedelem leült asztalhoz, az fegyverhordozó inas, aranyas köves hüvelyű kard s fejedelmi buzogány lévén keresztül téve a karján, mind ott állott az fejedelem háta megett, mig asztaltól felköltek [MetTr 335]. *1794:* látom, hogy ... hoznak két véres, karakkal hátra kötözött nyegő embereket [Somlyó Sz; BfN dobozolt anyag VI]. *1797:* rám egy tekerő fát ragadván kezében elsőben a' karamat s az után a Vallamat ugy meg batolta, hogy két hetekig nem dolgazhatton (!) keze verése miatt [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. *1854:* ők is érzik bár a' balsors nehéz karjait [UjfE 3].

Szk: *~jain hordoz vkit. 1823:* Rátz Salamon ... szabóinas az apám műhelyében ... diesekedve emlegeti, hogy sokat hordozott a karjain [FogE 59] ∗ *~on fog. 1636:* ezt a fogoly legent ... Nagy Zabo Istvan karon foghta vala, es ugy vonza uala [Mv; MvLt 291. 68a] ∗ *~ról lövöldöz. 1710 k.:* majd harmincnégy vagy még több esztendős koromban kezdettem srétes puskával állani az erdőben ... nem is igen hibáztam hatvan esztendős koromig, noha csak karról lövöldöztem [BÖn. 502] ∗ *bal ~. 1761:* a nevezett Tiszt csak neki ugrék kezebeli égy vékonka ostorménfa pálcával, és égyszer a nyakát, mászszor a jobb karját, harmadszor bal karját meg ütvén, ekkor égy kisség a Veréstöl cessala a Tiszt ő kegyelme [BSz; Ks 25/III. 69]. *1763:* Panaszt tévén Báro Bornemissza Jgnatz Ur eo Exellja ... az I ... a piaczon meg-verte, rongálta, elanyéra, hogj bal karja egésszen ... el kékült [Torda; TJkT V. 171] ∗ *eláll a ~ja. 1782:* már a karjainkis el állatt (igy!) a sok hordozás és emelés miatt [Mv; DLev. 4/XXXVI] ∗ *fél ~. 1812:* Más alkalmatossággal ismét öszve veszvén a Groffné a Groffal fél karjárol az inget lehasogatta [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.] ∗ *jobb ~. 1662:* Africai Scipio vitéz, jobb karját, országa láttára menvén, elégette [SKr 471].

Sz. *1662:* Lássák azért azok, ámbátor joért gonosszal fizessenek: mi hogy valóságos keresztyének és magyarok vagyunk, még karunkat s kardunkat felbírjuk, keresztyénség és nemzetünk oltalmazásában kívánjuk elfogyatni életünket [SKr 475].

2. *a mente ~ja* a mente ujja; mineca surtucului; Ärmel des (Husaren)rockes. *1710 k.:* csak csoportra verök magunkat tizenheten lovon, még én büszkén, mint harcra, a hegyes tört mezitelen a mentém karján általütém, és a pisztolyt jobb kezembe és úgy jövénk el [BÖn. 562].

3. (szék)karfa; rezemătoare (de scaun); Armlehne. *1594:* Az Várbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Kwlseö Zenes hazban ... Karos zek uagjon No. 2. Kar nelkeöl ualo vleo zek No. 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22, 24]. *1637/1639:* 4 vj karszek az egjknek az karia le teort [Kv; RDL I. 111]. *1706:* Egy karj szék, de az karja külen hever [UtI].

4. (fogas)kampó; parte a cuierului; Hakenteil. *1650:* harom fogasnak csinaltam megh az karyat ... d 20 [Kv; ACJk 57b]. *1677:* Paraszt fogosak karjaival edgyüt és egy küsded fegyvernek valo fogas [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1801:* Vagyon a kő falra fel Szegezet két fogas egyik karjos a más kar nélkul valo [Vargyas U; CsS].

5. köszörű-rész; parte a tocilei; Teil der Schleifmaschine. *1790:* Egy jó nagy köszörü karostol lábastol [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferenené hagy.].

6. szövőszék-rész; parte a războiului; Teil des Webstuhls. *1768:* Osztováta karjával édgyüt [Mezőszentgyörgy K; Ks 23. XXIIb].

Kalotaszegen a *kar* 'a szövőszéken az a két függőleges fa, melyeknek szarvain a nyüst és a borda függ' [DolgD L. 71, 86]. — L. a képet i.h. és SzámSz *osztováta* al.].

7. lépcsőkarfa, korlát; balustradă; Treppengeländer. *1659:* Die 4 Apr. ez Garandicz karjat megh czinaltatva(n) ... keöltségh mind egywt tesze(n) f 2 // 40 [Kv; SzCLev.]. *1661:* csinaltam az felhaz graditsahoz egy kart f. 2 [Kv; ACJk 15b]. *1670:* (A malomházban) az kő padnal az fa padlasra megyen fel egy rosz cot lepczeöjjü fa gradicz karja nelkül [Középlak K; WassLt]. *1692:* Ezen ... hazakbul az Udvarra szolgal le egy filigorias tölgyfa talpokon allo ket szakaszban levő gradics, deszkazat, parkanyos karjai ket felől [Szentimre MT; JHb Inv.].

8. hídkorlát/karfa; balustrada podului, parapet; Brückenbrüstung. *1816:* Az ujjonnan Fábol állitando Kardosfalvi Hidnak ... 9 vagy 10 Czolos Vastagságu Tölgy Fa: 16 Czövekkeknek valo kivántatik ... 18 oszlopok a Hid Karjanak hellyre állitására [Km; KmULev 2]. *1826:* (A) meg avult Vámos hidnak ... meg avult karjait, és Függő Jarmait le szedni ... az hidnak uj karjait, és függő jármait szél deszkákkal az esőzések ellen borítni felülről [Dés; DLt az 1827. évi iratok közt].

9. (templomi) kórus/karzat; balcon; Chor. *1581:* 7 Decembris veottúnk Zenet az harangozonak ket Zekerel az Kysz hazban Az Karban ky wagio(n) fyzettúnk erete f. 1 d. 80 [Kv; Szám. 3/IV. 20]. *1601:* Az templom heazattyat hogy megh foldoztak, es hogy az pulpitomat fel vitte az karban Achy Lukachynak f 1 [Kv; i.h. 9/XV. 11 Jer. Nekel kezével]. *1621:* Az Eóregbik acz Górgy ... Az nagy karba(n)nis az polgarok eleot ket Zeket czinalt fizettwnk neki d 20 [Kv; Szám. 15b/IV. 12]. *1734/1770 k.:* (A templomot) tsaknem ex fundamento fel-épitette ... újdon uj szekekkel, karral, és a' Templom kőrül való Czinteremmel el-készitette [Vajdakamarás K; SzConscr. 45]. *1873:* a templomban levő karnak megkészitése is inditványoztatott [Burjánosóbuda K; RAk 18].

10. színházi emelet v. karzat; balcon; Galerie. *1823–1830:* Parternek neveztetik[a] a teátrumon az a hely, melyben a földszinén vagynak az ülőszékek, galériának neveztetnek pedig az úgynevezett karok | Ezen bálházból a teátrum s akkorra való ülőszékek ki voltak hordva, a karok vagy lózsék megmaradtak[b] [FogE 172, 248. — [a]1795-ben Bécsben. [b]Ugyan a tájt Kasselben].

11. *1851:* Az alsó nagy Szőlő hegyben ... lévő sajtó szin ... Van benne egy nagyon jó állapotban lévő cserefa sajtó, kádja rajta levő karjai, deszkái jók [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

12. '?' **Hn.** *1801:* Asvány karján (!) valami berkes Kaszalo hely [Szováta MT; EHA]. *1820/1851:* A' Pad karjában (k) [Erdősztgyörgy MT; EHA].

◇ **Szk:** *a fizetést más ~ba forditja* a fizetést másként rendezi; a (re)distribui în altfel salariile; js Gehalt/Lohn anders ordnen/arrangieren. *1673/1681:* Hedri Benedek Ur(am) lévén az Fiscus részérül Tiszt, akarván hűségét azzalis mutatni, ugymint a kinek nem bornya nem nyallya az magyari értelemként ... forditotta az Ministerek fizetésének némely részét más karban [Vh; VhU 465].

kar[2] **1.** kb. csoport; grupă; Gruppe. *1679/1681:* Ezen hunyadi Joszágban feles szabadosok lévén kikis negi karban allattattak; egi része Lova hátán szólgál, más része az en jó akaratomig Taxára bocsattatott[a] [Vh; VhU 674. — [a]Köv. a további részl.]. *1681:* Mivel a Joszágbeli emberek egi nyihány karbul es rendböl állanak (: ugi mint Lovas szabadosokbol, gyalogh szabadosokbol, marhaval szolgalo jobbagyokbol es jovevenj Sellerekből :) szükseges mind azok(na)k szolgalattjok distingvaltassék [VhU 199].

2. *tanári ~* (tanári) tantestület; corp didactic; Lehrkörper. *1879:* Hermannt ... Elcsapták azért, mert ... csúf nyilatkozatokat tett a tanári karról [PLev. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

3. állapot; stare; Zustand. *1824:* Egy öszve járo Két Táblából állo fenyő deszka fejér asztal meg lehetös karban [Erdőszengyel MT; TSb 43].

Szk: *~ba állíttatik. 1667:* máris karba állittattak az dolgok [TML IV, 81 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *mi ~ban áll/lesz/van. 1659:* Az mi az te elkezdett dolgodat nézi, én bizony soha nem tudom, mi karban legyen [TML I, 333 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1669:* kiglmeteknel nilvan Vagyon hogi az Dérzi Joszagh most mi karban vagyon [Beresztelke MT; KS 101]. *1675:* Az Donát Farkasné aszszonyom rákosi jószága mi karban áll, e szerint következik[a] [Rákos Cs; CsVh 64. — [a]Köv. a részl.]. *1777:* Mitsoda épületek, s mi karban 's állapotban voltanak az el adáskor ... nem emlékezem [Dés; Ks 79. 29] ✱ *mi ~ban hagy. 1679:* kérem ... gyakran tudositson ... azokat az elfoglalt várakat is az német mi karban hagyá [TML VIII, 440 Teleki Mihály Ispán Ferenchez] ✱ *vmilyen ~ba állat/állít. 1659:* Hogy Kegyelmed, édes Öcsém uram ... az én dolgomat jó karba állata, ha Isten éltet, megszolgálom Kegyelmednek [TML I, 381 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1710:* (Bocskai István) két esztendei hadakozás után megbékéllék az akkori német császárral, Rudolfussal[a] s a magyarországi állapotot jó rendbe s karba állitá [CsH 68. — [a]Az 1606-ban megkötött bécsi békében] ✱ *vmilyen ~ba hozódik a dolog. 1676:* Az nap semmire sem vehettem, hanem ma sok beszélgetések után, hozódott ilyen karban a dolog, az mint feljebb írám [TML VII, 211 Matskási Boldizsár Teleki Mihályhoz] ✱ *vmilyen ~ba jő. 1817:* meg kell azt jegyezni, hogy ezen szőlő helyek a' néhai Urakrol, az Exponens Aszszonyra igen rosz karban jottek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1008] ✱ *vmilyen ~ban áll/vagyon. 1662:* (A dolgok) már, Istennek hála, jó karban vannak [TML II, 300 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1679:* megvigyáztunk mindeneket házakot, Istállót ... az csür jó karban állván és ház, istálló, az sütőn kivül, mivel nem ollyas [Zágon Hsz; Barabás, SzO 381] ✱ *vmilyen ~ban hagy. 1725:* Ha penig mü Pünköstig ki nem mennenk, az hazakot, had jo karba [ApLt Apor Péter feleségéhez] ✱ *vmilyen ~ban tart. 1769:* A kiknek pallojok rendeltetet mindenkor olyan karban tartsák, s ugy Curalyák, hogy fogyatkozasban ne talaltassanak [Zetelaka U; UszLt XII. 89].

4. helyzet; situaţie; Lage. *1657:* elég hely lészen még mind őnagysága és az haza dolgainak jobb karban való állításában, mind több atyánkfiainak szabadításokban [KemIr. 324]. *1662:* Sokáig ezen karban hazának állapota nem maradhat [SKr 390]. *1681:* A Tõuissi[a] portio ket karba(n) áll. Az edgyik része mely Szegény Atyamrol maradot régj örökös ... A másik része a Tõuissi portionak senkiuel se közös [BálLt 1. — [a]AF].

5. állapot; stare; Zustand | helyzet; situaţie; Lage. **Szk:** *bizonyos ~ba állat. 1677:* Az Hadban szolgálo Lofõ és Darabanti renden lévõ Székelyeknek, a' köztõk lako Nemességtõl bántodását, és azok miat az Ország szolgálattyára valo hadakozo népnek kevesedését látván boldog emlekezetü idõsbik Rakoczi György Fejedelem, azoknak állapottyokat bizonyos karban akarta állatni [AC 15] ✱ *bizonyos ~ba állíttatik. 1677:* Annakutánna penig, midõn a' tõbb Fiscalisoknak-is dolgok bizonyos karban állittatot, iteratis vicibus confirmaltatot [AC 60] ✱ *a dolog mi ~ban hagyatik. 1668:* az mennyiben én is portán experiálhattam vala az német dolgait és magyarországit, általuk mi karban hagyatott volna Erdélylyel együtt, sok becsületes nagy úri rendek kevánnák, érteni és tudni [TML IV, 363 Pakó Kristóf Teleki Mihályhoz Kővárból] ✱ *a dolog mi ~ban vagyon. 1663:* emberé lévén a munka Istené az boldogítás, mindezek után mi karban légyen a hatalmas nemzetek között az dolog és azok között az mi szegény hazánk állapotja is, kegyelmednél elég nyilván van [SzO VI, 283 Bánffy Dénes Béldi Pálhoz] ✱ *jó ~ba állat/állít (dolgot). 1657:* Ezt azért ekképpen jó karban állítván ... ez dolgokkal nékem elöl ki kelleték jűnöm az fejedelemhez portáról

[KemÖn. 91]. *1660:* Ezek után Isten tartson meg jó egészségben, dolgaitokat pedig állassa jó karban [TML I, 584 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz Sárospatakról] ✱ *jó ~ba állattatik vminek állapotja. 1677:* Postálkodásnak állapottya, egy bizonyos jo karban állattassék [AC 266] ✱ *jó ~ba hoz. 1663:* én is az mit segíthetek ... bizony el nem mulatom, talán Isten az dolgokat is jobb karban hozza és Isten Kegyelmednek is dolgát boldogítja [TML II, 584 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1664:* Kegyelmed itt létében minden dolgokat jó karban hoza [TML III, 61 Kászonyi Márton ua-hoz] ✱ *jó ~ban hagyja a dolgot. 1660:* édes szerelmes Feleségem, én is mentest indulok, Nagy-Bányára megyek elsőben, ott minden dolgaimat jó karban hagyván, haza megyek onnét [TML I, 490 Teleki Mihály Pekri Sófiához] ✱ *más ~ba rendel vkit. 1664:* az vigyázás és az strásáltatás két képpen vagyon mostan, mintsem azelőtt volt. Maga az kapitán ... más karban rendeli őket [TML III, 37 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] ✱ *mi ~ban forog állapotja. 1662:* Kapnikbányai[a] jószágnak állapotja mi karban forogjon, Kegyelmed nem tudósított [TML II, 257 Kemény Simon ua-hoz. — [a]Szt] ✱ *változó ~ban forog állapota. 1677:* A' jezsuita szerzetnek ... igen változó karban-is forgott állapottyok [AC 6] ✱ *vmilyen ~ban forog vminek állapota. 1677:* E' Szegény Hazának állapottya, a' mint egyebekben-is ugy a' Kapu Szám után járando adojok dolgában-is, kűlőmb kűlőmb karban forgott eleitől fogva [AC 67] ✱ *vmilyen ~ban forog vminek a dolga* kb. vhogyan áll/van vminek (birtokjogi) helyzete. *1681:* Teleknek is penig a Leány Ággal azon karban forgot dolga, az mint üdvezült szüle Atyám le irta [BálLt 1] ✱ *vmilyen ~ban hagyattatik. 1677:* A' Szász Nátion lévő Possessor Patronusoknak Vármegyebéli jószágok, mellyeket eddig-is nem külömben birtak mint más Nemes emberek, ez után-is azon karban hagyattatnak [AC 121] ✱ *vmilyen ~ban marad. 1677:* a' kik ... publicis Constitutionibus Regni proscribaltattanak, vagy egyéb iránt valo Notáknak poenájában incurraltanak, és azok alol legitimé nem absolvaltattak, ez után-is azon karban és állapotban maradgyanak [AC 82].

kár I. *fn* **1.** *átv is* pagubă; Schaden. *1566:* az deesi keobleot[a] senky hwzonnegy pinznek alatta el ne vegye Mert my meg agywk minden Jambor zolganknak az eo fizeteset, Az keossegnek sek (!) kewanywk teorwentelen walo karat [BesztLt 6 a fej. Gabriel Peokryhez, az erdélyi mezei hadak kapitányához. — [a]Búzát]. *1585:* Balas kowach vallia ... Monda Andras kowach, Im be megiek Az gazdaszonnak megh Ielente(m) ha Akaria a' bekessegeth, ki Jeowe, es azt Monda hogy Ne(m) Akaria A' bekeseget, Mert sok karaual vagion [Kv; TJk IV/1. 91]. *1604:* Balas Ferencz. — akkor azt fogatta uala ... hogy ... ket Eokret ad ennekem az en keoltsegimert ... en uelek ne(m) nyughata(m), latua(n) karaimat el kelletek jeonem [UszT 18/43]. *1610:* nem volt karaual az Zaz Azonnak hogj mi oda Jartunk [Dés; DLt 321]. *1671:* Nyilván valo kárunkat látván a' Vékának és ejtelnek nem egyenlő voltok miatt, kikből is nagy confusio vagyon az Országban: Azért concludaltuk hogy mindenűt az Országban méressék az ejtel és véka a' Colosvári ejtelhez és vékához [CC 88]. *1710:* obligálá magát ... Horváth Györgi Ur(am) az praespecificált kezesek(ne)k ugi hogi magok károk el távoztatásáért, az magok hasznokra valami job formáb(an) valo contractust Csinálhatnak ollyant Csinálhassanak [Csikszereda; Borb. I].

Szk: ~ *becsülni. 1752:* Nemes Mihaila két pénzt adot az akkori Falus Bironak ... akkor mikor már a gabonát el vitték volt a földről hogy kár betsülleni jőjjön ki Esküttivel edgyütt, ki jővén ... Biro Samuel Uramis ide jött és a Birot magához szollítván azt mondá; Biro mire jöttél ide az Esküttekkel edjűtt, felelvén monda, kár betsülni jőttűnk, az Ur mondá néki, ha kárbetsülni jőttetek, nékemis hirt kellet volna adni; monda a Biro; Nem kár betsülni jőttűnk hanem birság innya [Nagylak AF; DobLev. I/251. 3a Molduván Paschuly (35) jb vall.]. *1756:* bé ne menje(ne)k kár betsülni ezen erdőben [Veresegyháza AF; Told. 30] ✱ ~ *látni. 1592/1593:* Mely kaart vgian akkor mindgiarasth az kegmetek Deliberatioiából megh lattattam, Birot vittem az kaar latnj ... eo kegmek io keet zeker zynara itiltek [Dés; Ks 35. V. 12]. *1684:* Mentünk kár-látni az Széna-fűre ...; láttuk az kárt hatodfél szekér szénára [Torda; SzZs 249]. *1758:* azon föld a kornetelki praediumban vagyon, az hova mindenkor szabad volt az Erdőallyi Biráknak kár látni, bétsülleni, s executiora menni [Erdőalja KK; Ks 66. 44. 17f] ✱ ~ *láttatni. 1646:* ha comp(ro)baltatik hogy hertelen kar lattatni kellet kj mennj, le szal az onus [Kv; TJk VII/4. 105] ✱ ~*ába következik vkinek. 1663:* ha késni fogsz nem keués károdba kőuetkezik [Polyán Hsz; BálLt] ✱ ~*ában forog a dolog. 1642:* eő Nsganak ore tenus megh mondottak miczioda nagy karaban forogh kgmeteknek ... az ă dologh [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *1764:* vévén ... észre Petki István Ur hogy kárában forog a dolog, Tyukkal, kaláccsal kezde Szatsvai Uram után járni [Udvarfva MT; Told. 14/26] ✱ ~*ában jár vkinek. 1687:* mentést vétess az falukon husz lovat de ne legyének aprók ... vegyenek ugyan jokot mert mind becsülletemben jár s, nagy kárombannis [ApLt Kálnoki Sámuel feleségéhez] ✱ ~*a érkezik vkinek* kár ér vkit. *1660:* ha nékem valami károm érkezik, tőrekedjék urunk előtt, mivel én nekem későn esik értésemre [TML I, 509 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz] ✱ ~*a forog vkinek/vminek vmiben. 1708:* Végeztetett hogy minden héten két két iffiu Mester ember rend szerént az Hársfára vigyazzon Monostor kapu elöt s az Piatzonnis mivel az Cehnek igen nagy kara forog benne [Kv; ACJk 54]. *1780:* számba venni tartozzék a' Birák (így!) ha a' Verők fel vadnake mind fogva, ekkor talalván Vacantiába maradott Verőket, mellyeknek heverésében a' Mlgs Familianak, az Országnakis közönségesen nagy kára forog, tehát az illyen vacans Verőket a' birák publicállyák [Torockó; TLev. 6b–7a] ✱ ~*a következik vkinek/vminek. 1587:* hogy az portusson sonknak sokajg valo leteleben karunk ne keöuetkezek az be hordo embereknek berekben minden feotül igirunk hat hat penzt [GyK. — A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval]. *1592:* (A polgárok) Biro vram mellet vgi forgogianak engedelmesen, hogi az zegeni varosnak az eo engedetlenségek miat kara ne keouetkezzek [Kv; TanJk I/1. 185]. *1639:* Uitezleó Pettki Istua(n) Ura(m) ... az Oláh Tiukossi[a] Uyzett el asatta es be uitette volna az maga udvaraba, mely Uyz aroknak el asassa es fel dugassa mjatt Eó Nekik nagy karok keóuetkezett volna azon Uizen valo Molnokban [Ks 67. 46. 24a. — [a]NK] ✱ ~*ára esik vkinek/vminek. 1662:* ez a közönséges jónak is valóban kárára esék | az egész várbé-

licknek[a] nagy szomorúságokra s károkra esett vala, hogy azon ellenség ellen való rohanásban fején lövés által megsebesíttetnék[b] [SKr 581, 609. — [a]A Várad várbelieknek. [b]Ibrányi Mihály] ✱ *~ára fordul vkinek. 1681:* (A bánya- és hámoreszközökre) viseljen szorgalmatos gondot[a] és ha mellyeket szükség orvosoltassa és jobbittassa, hogy azokban s azok miatt esendő fogyatkozás maga kárára ne forduljon [Szu; CsVh 106. — [a]Az ub] ✱ *~ára forog. 1811:* hogy az esztenatársaság ne nyerekedjék, így határoztaték meg: hogy ezután minden esztendőben 2 esztena azon havasba[a] tétetődjék; minthogy ennek előtte is az nemes mixta communitásnak nagy kárára forgott, hogy csak egy esztena birta [Szárhegy Cs; RSzF 184. — [a]Az esztenatartásra legjobbnak itélt Bük-Havasba] ✱ *~ára igyekszik vkinek. 1618:* az konihan forgodo attiankfiaitol ertetwk hogj karunkra Igiekszik[a] [Kv; RDL I. 103. — [a]A fej.]. *1758:* Senkinek kárára soha nem igyekeztem inkább szerettem magam szenvedni mástól, mint más tőlem szenvedjen [RettE 81] ✱ *~ára intéz vmit vkinek. 1826:* mivel a' Grof az Oculatiot éppen a' mü történhető kárunkra intézi akadályozni ... protestalunk [Msz; GyL] ✱ *~ára következik vkinek. 1654:* el hiszem az szegénység más ideghen nemes emberekteol fogh most fejében magának venni költséghet az ki nektek ne(m) hasznotokra hanem karatokra fogh keövetkezni [Bükkös AF; KemLev. 1425] ✱ *~ára lesz/nincs/van. 1563:* Jm ertem az myth Jrth keg:tek az Barbely fellöly, Azert ith Semmy karth ne(m) wallonak es Karokra sem lezen, az ith walo letelek [BesztLt 42. Tomas Daczo Casp. Szwchy beszt-i bíróhoz]. *1570:* Az kowach keoniorgeset eo kmek meg ertettek, eo kme Byro lattassa megh az kezerw helt es ha az warosnak karara ninch engediek meg Neky [Kv; TanJk V/3. 11a]. *1660:* az pogány valóban nagy kárára volt ennek az darab helynek[a] [TML I, 512 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — [a]Várad környékének] ✱ *~ára szolgál vkinek/vminek. 1754:* az ... Ulj malom ... mind az falunak ... mind közönséges személjes emberek(ne)k nagj károkra szolgál s vagjon nevezetesen az berekre kaszálo retre [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII. 10]. *1772:* ha ezek meg nem orvosoltatnak, mind az Also Detrehemi Mlgs Possessoratusnak, mind a' Falunak igen Nagy pr(ae)judiciumára s kárára szolgálnak [A.detrehem TA; Born. IX. 47] ✱ *~áról megelégít vkit. 1667:* az Alperes ... tartozik megh elégitteni Vas Janos Vramat karárol [Cege SzD; WassLt] ✱ *~áról megelégíttet vkit. 1569:* az w felge jobagia dolga felwl az elettis kgnek jrtam egnyhanzor es kertemis kgdet hog kgmed zegenth elegyttetne meg az w kararol [BesztLt] ✱ *~át érzi. 1779:* mikoron mind az Mltgos Familia[a] lágyalkodása, mind az Toroczkai Birák vigyázatlansága es kedvezese, mind pedig Communitasunkban lévő némely vakmerő és nyakos Embereknek álhatatlan és tehetetlen indulattya miatt Communitásunk Törvényeit fel rugta, es azokkal viszszá élt, mindenkor siralmas kárát érzette [Torockó; Thor. 21/20. — [a]A Thoroczkay család] ✱ *~át kívánja vkinek. 1588:* My mint kegies Attiak senkinek karat kissebseget Nem kewantuk [Kv; TanJk I/1. 73]. *1680:* Édes Jnczedi Ur(am) ... Kegyelmedet mint Uramat kerem alázatosan ... tekincsen Istent, s arva gyamoltalan voltomat; s annak felette szegeny-legenségemet ne kivannya karomat [Diód AF; Incz. Baló László lev.]. *1763:* tudom hogy Csekely Szegénylegénységemet Mgd is meg Tekintvén káromat nem kivánnya [Jobbágyfva MT; BálLt] ✱ *~át látja vmiben. 1800:* Nagy köszönettel venné Társaságunk ha ebbe a sovány pénz keresö üdőbe az ö nga assistentiaja mellett meg nyerhetné aztis hogy az Lo hajtok szolgák fizetésit ... a Constitutiob(an) ki irt articulushoz alkalmazta⟨tat⟩ák, nevezetes kárát látván abba hogy a midön a Vasnak ár⟨ra⟩ esztendönként alább alább száll azok(na)k bére esztendönként szap⟨o⟩rodik [Torockó; TLev. 9/31] ✱ *~át munkálkodja vkinek. 1711:* Ha hogy azért akarki ... magának primarietast vendicalna maga nagyzásával más(na)k kissebséget bestelenséget annál inkább kárát munkálkodni ... csak akarná is, a Commembra ... közzül pénzének le tételével amovealtassa [Dés; Jk 489] ✱ *~át pótolhatja. 1806:* ha a pásztorok tetemes kárt vallanának, oly⟨an⟩kor a négyökrü gazda tartozik a bérbe a pásztoroknak egy véka tiszta búzát fizetni, mellyből is a maga kárát pótolhassa [F.rákos U; RSzF 197] ✱ *~át szenvedi. 1594:* Erreolis megh fenychek valoba Zent palit, hogy Jo Gondwiseleo embert tarchion a' haznal hogy vigiazzon zolgallion az varos keozibe, mert ha mj teorterik veszedelem, eo lezen oka, eo zenwedj a' karatis [Kv, TanJk I/1. 231] ✱ *~át tapasztalja. 1753:* Nem keves karat Tapasztalvan mind az Bodolai T. Possessoratus mind Bodola ut falu az gyümölcs fáinak le vagasa meg hantasa miat mind az ertetlen erőszakos emberek es Kecskek miat [BLt] ✱ *~át vallja. 1569:* vegzet tudomanyodat Mas ember zouara elne hagiad, Mint az Jart vtat az Jaratlanert, Mert karat vallod [Nsz; MKsz 1896. 355]. *1613:* ha kegmetek eles haitonknak szaúat nem fogadgya karat vallyatok [Kv; PLPr 63]. ✱ *~ával esik (meg) vkinek vmi. 1737:* M: Haller Kata Asz(sz)ony eo Nga ... maga tehettsége szerént egyszer is mászszor is az M: Vr kévantato szükségeire interesre kölcsön Pénzt adgyon, mivel ha ez mostani jövödelmetlenségre nézve mástol kéntelenittetik kérni, né talám az meg irt Meltoságos Atyafiaknak esik károkkal [Kv; JHbK XLV/23]. *1814:* Sinfalvi közönseg Falus Birája Szabo Márton ... Falu képébenn és nevében ... Repellált, ezt mondván cum protestatione: Az Falu nevébenn és képébenn Repellalok ide Senki bé ne lépjék, mivel most nagy karunkal esnék meg, az Árok kinyittatása [Asz; Borb. II] ✱ *~ba belehoz. 1763:* a mostani It. inocens lévén belé akarta a kárba hozni [Torda; TJkT V. 157] ✱ *~ba ejt. 1573:* Erzen Iarto Myhal azt vallia, hogi ... Egykor Palochy kery volt Teole hogy Massat Irassa az regestumnak, Eo egyeleosser Nem akarta adny Palochy haragzik volt es fennegette erte hogi karba eyty myert nem atta [Kv; TJk III/3. 84]. *1750:* kárban ejtett gondviseletlensége vagy el tökéllet boszszuságbúl, a bort ki nem osztotta, hanem a Korcsmorost kárban ejtette [Szság; Told. 3] ✱ *~ba ejtetik. 1763:* Procuratora el menvén Varasunkrol az Novizáns Inak ki Cau(sajana)k defensiojat magára válolta vala, hogj attol esett meg tsalottatasa ... illendő, ne hogj ... meg szorittassék, és kárban ejtessék [Torda; TJkT V. 145] ✱ *~ba ejti magát. 1775:* A felesége ... sokszor intette s azt is eléhozta, micsoda szörnyű bajba s kárba ejtette magát, amikor negyvenezer forintot fizetett [RettE 354] ✱ *~ba esik. 1570:* Az Debrecheny leweleket eo k. Megh Ertettek ... visellienek gondot Rea, hogy Ez varossy Bwntelen emberek Azok mya karba neh Essenek [Kv; TanJk V/3. 7b]. *1574:* Borbel Demeter Azt vallia hogi ... Zekel Mate ... eleg karba

esset myatta azis az zeoket zolga myat volt [Kv; TJk III/3. 342]. *1740:* egj jo tehene ... karban eset meg holt karul eset [Vadad MT; VK] ✱ *~ba hajt. 1861:* Nagyságod nem kiván münkött illyen nyomorult emberekett ekkora kárba hajtani [M.zsákod U; Told. 31] ✱ *~ba hoz. 1558:* Mosthan myndenyk fel azon ygyekezyk, hogy az warosth nagy karba hozzak ... Merth mynd az harom Byro Wrammal ees az thanaczal akarnak perelny [Kv; TanJk V/1. 47]. *1590:* az al peres fogadasa zerentt dolgomatt el wezteglette, es engem nagy karba hozott, mert engem Palaticzj uram Capitalison Ertt miert Jelen nem woltam, es ertem Zolo sem wolt melj dolgot tiz forintal wegeztem el Palaticz urammal [UszT] ✱ *~ba megy. 1791:* Egy fejös Juh Meg vérhedvén, hogy kárba ne menyen a cselédek számára meg Nyúzattam [K; Ks 108 Vegyes ir.] ✱ *~ban forog. 1701:* Czegei Vas Daniel uram eö kglme Instántiájára Oculátorok(nak)k exmittáltassanak az ö kglme ... Viz Szilvási határon lévö Malma allapottyának revisiojára ... és jo Lelki ismérettel revideállyák ... ha mind az D(omi)n(us) Instáns Malma, Mind az Ország uttya, Révek, és határokis Szinte ollyan kárban forognak a mint praetendáltatik [Dob.; WassLt] ✱ *~ban hagy. 1570:* Ha hol penig .k. meg ne(m) eligitetj az zegin kezess embereket az 36 forintrol eg' altalliaba az w ffelsige iobbagjt karba ne(m) haggiük [Retteg SzD; BesztLt 3514 Barius Janos Rettegj porkolab a beszt-i biróhoz]. *1804:* ötet sem akarom kárba hagyni [F.berekszö Sz; BfR III. 12/7 Pogyina Gyorgyi (40) col. vall.] ✱ *~ban lesz/van. 1583:* az en peremnek lattam haladozását ... wgy wagion hogj eo felsegeth talaltam wala meg feleolle, miert hogy illien twrhetetlen karba wagiok [Hsz; BálLt 80]. *1805:* Anyinoszai Dán Dobra panaszolja hogy ez előtt 3 esztendök(kel) egy oda valo szegény özvegy Aszszonynak a lovát postaságra ki rendelvén egy Limitáneus Tiszt alá, a' lova az utba el döglött — és ö máig is kárba van [H; JF 36] ✱ *~ban marad. 1568:* mikor my Colosy Gasparnak kezdenk szantany, akor szantua vala mellette az Balas kowach fołde, es mi harom borozdat oda zantank forgatank az Balas kowach fołde fele benne, tudatlanságunkal, de hogy ezwnkbe vewok, esmet viza zantok, mert latok hogy karba marad kolosy gaspár [Kv; TJk III/1. 222] ✱ *~ban maradhat. 1753:* hogyi ha ... ö Ngát valaki ezen tőlünk impignorált Bonumokban, akár belső, akár külsőkb(en) turbálná, ö Nga kárban nem maradhatván akár mellyik ... Portionkat ... el foglalhassa [O.szilvás AF; DobLev. I/254. 1b] ✱ *~ba tesz. 1842:* Vagyon közönségünknek az egyik határba Árokelvé nevü mezöben ... két temérdek láb földek között, egy végig nyulo gyepje, vagyis üdülője mely oly elkerülhetetlen szükséges, hogy annak nem léte miatt ... gabonájokat el sem hordhatják, ha tsak mindenkor más felebarátjoknak gabonáját el nem rontják 's kárba nem tészik [HSzjP] ✱ *~ ér vkit. 1675/1688 u.:* ha kik ... ollyanok találtatná(na)k, kik földeimet meg szantanak, be vetnek, annak fel takaritasara io idein gondod legien ... hogj igi földeim el ne idegenedgyenek, nekemis az illyent ertesemre advan. Kar ez irantis ne erjen [Borb. I Petki János ut-a csíkcsicsai jb-birájához]. *1785:* Minémü haszon vételei vadnak ezen Hellységnek, és Határjának? avagy ellenben minémü károk szokták közönségesen érni hellységét és Határját? [K; TLev. 6/1. 9b] ✱ *~ esik rajta. 1697:* Vizi Jánost Büntette az Becz: Céh azért hogy hentessel Társalkodot diszno Vásárlásb(an) fl 1 d 50 aztis Tekintvén hogy sok károk estenek Rajta [Kv; MészCLev.] ✱ *~ fordul vkire/vmire. 1662:* nagyon irtóztatná elméjöket, tartván, hogy jövendőben familiájokra kár ne kezdene fordulni belőle [SKr 197] ✱ *~ háramolhatik vkire/vmire. 1812:* az igavonó marháknak oktalan elpusztitásából, mind az egész hazára, mind pedig magokra az Adózókra, igen felettébb nagy, és tsaknem elviselhetetlen kár háromolhatik [Kv; TVJk 1353 a gub. Torda város tanácsához] ✱ *~ jöhet vkire. 1595:* Amy Nezy Azokath, kik az varos keonyweben magokat be nem irattak volna ... ezeket eleob megh examinalwa(n) minemo zemely, ha ninche(n) valami Niawalia es tereh alat kinek it lakasa miat kar ez varosra ne(m) Ieohetne, Be iratasra magat kenzerithessek annak moggya zerent [Kv; TanJk I/1. 250] ✱ *~ jö vmiből. 1573:* Adot eo k. Nem vetnek Mert az kyt vetetekis Iol ertik hogi ... Nagiob Reze Restanciaba al ... Az okaert zediek fely es viselienek oly gondot Rea hogi Nagiob kar az Varosra Ne Ieoien beleole [Kv; i.h. V/3. 88a] ✱ *~ követ vmit. 1662:* Boldvai Márton ... Tokajba ... érkezett vala ... felföldi sok szép magyar és horvát könnyü hadakkal ... az vármegyékrül elegendö élések szolgáltatván, hogy öfelsége birodalmát is valami kár követni ne kezdené [SKr 626] ✱ *~ következik vmiben. 1743/1747:* kender, köles, borsó, faszujka, árpa vetéseib(en) ... sok károk következtenek az Falubeli Marhák által el gazoltatván [Dob.; WassLt vk]. *1793:* (A főkvártás) olly responsabilitást vállal magára — hogy ha negligentiája miatt tapasztalható kár következnék a' Dézma gabonában, annak refusiojára magát kötelesnek fogja esmérni [Kv; SRE 292] ✱ *~ következik vmiből. 1852:* ha a' mezö gazdaság a' közigazgatás által még anyira sem támogattatik hogy pénzünk után munkás kezeket kapjunk, nem csak egyéni de országos kár és elszegényedés következik belölle [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint nyil.] ✱ *~ mellé áll. 1768:* Bátya! ne hajtsd bé ezen Marhákat ... ha valami kárt tettek betsültessük meg, s készek leszünk a kár mellé állani [Mezömadaras MT; BK. Kalányos Miklos (30) jb vall.] ✱ *~ mellé hív. 1805:* (A) barom a vadak által megöletett Akkor is, megtudván, hívta a gazda a pásztort a kár mellé és megnyúzására, de akkor is nem ment [F.rákos U; RSzF 219] ✱ *~ral illet vkit. 1647:* Hüseghteknek Tisztihez valo kötelessegiert serö poronczollyuk az megh nevezet latrokot fel keresse s erdemek szerint meghis büntesse, seőtt masokotis effele czelekedetekteöl arczeallyon s karral eőket illetni ne engedje [BesztLt 130 fej.]. *1782:* kit hallat hogy ... eleitöl fogvast ö tanacsalta volna kisseb Fiát edes Attya ellen felette sok karokkalis illette volna Ydösbik Kovacs Peter Uramat Absentiajab(an) Borát, Buzázáját (!) ki csalván kisseb Fia kezeböll ... es hogy Földes jo Uri Aszszanyanakis fejet fejül halado sok károkat tett légyen [Msz; MbK IX. 29 vk] ✱ *~ral marad. 1786:* Mind a két félnek hiteles elegendö bizonysága nem lévén és mind a kettö falu egyezése ellen cselekedett, az káros a kárral maradjon [Taploca Cs; RSzF 216]. *1796:* én nem perlek vélle, mert ö gazdag ember, eröszakos, én pedig Szegény ember lévén, éngem el hurtzolna, 's megis a kárral maradnék [Bács K; RKA] ✱ *~ré vall. 1638:* Iurallion az Tamasfalvi Biro hogj az mint karre vallotta Gal Miklos az arpatt, nem eö miatta vagion az kar [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1703:* a bor akit küttél igen Sze-

retyük, hogy meg eczetesettek az tobbi valoban bānom valami formában ha mézzel vagy egyēbbel meg csinalhatnād, hogy tellyeseggel kārē ne vallanok [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1753:* én bizony eo kglmével meg nem békellem, ha káré vallomis a mi kevés nállam van [Fog.; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. *1853:* hallottam hogy 800 forinton 4 ökröt vettél, kár most venni sok helyeken ki ütöt a marhadōg nehogy kárré valjad [Kv; Pk 6] ✱ *~ré lesz. 1841:* a gabona káré lesz [Bogártelke K/Km; KmULev. 3] ✱ *~ról megelégít. 1626:* meg Elegitti az karrol [Mezőbergenye MT; LLt Fasc. 155] ✱ *~t becsül (vmennyire). 1757:* meg is becsültettem négy Szekér Szénára betsüllöttek a kárt [Gyszm; DE 3]. *1809:* Fazakass Imre tiszttartó hütösöket vivén ki a helyszínire, és az helységen lévő kárt becsülték 8 szekér szénára [Szárhegy Cs; RSzF 174–5]. *1849:* Ezen fel rombolt Portékák el becsülöi[a] ... le tett hitek után becsüllék a kárt [Héjjasfva NK; CsZ. — [a]Köv. a nevek fels.] ✱ *~t ejt vkin. 1629:* hiua fel Aszonyom hogy megh mutassa ... michoda kart akartak ejtenj raita [Kv; TJk VII/3. 22] ✱ *~t hoz vkire/vmire. 1575:* Balogdy Farkas Be hywassek, Es meg Erchye Byro vram teolle kyk legienek az teoby kyk Akarnak az feiedelem Melle Menny, Es otth zolgalatiokat meg Mwtatni ... vgi celekednenek hogi valamynemw Bwt kart haragot az varosra Neh hozzanak [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1578:* Az ispanokis vgy wysellyenek gondot mindenekre hogy, az eo gondwysseletle(n)segek myat valamy kart ne hozzanak az warasra [Kv; i.h. 160a] ✱ *~t intéz. 1750/1778:* Törökbuza Pásztor Fekete János panaszát hallotta el vonta tartotta Déák István Vram anyi Törökbuza fizetését a' menyi kárt intéztek a' betsüsök [Ilencfva MT; DLev. 6] ✱ *~t ítél vmennyire. 1726:* itiltuk a kārt hat m: Forintokra [Esztény SzD; Told. 29] ✱ *~t kimond. 1760:* a becsü Pohárral meg kinálván a Falus birot és eskūttyeit a Károsok, hogy a Kārt ki mondanák, Semmi képpen ki nem akarván mondani [Mihálcfva AF; Eszt-Mk] ✱ *~t lát* **a.** kárt vall. *1785:* En Bentzentzen félb(en) hagyattam a Mester emberekkel a munkát, mert tōbb kárt láttam benne, mint hasznat [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. — **b.** kárt megállapít. *1588:* Kerik varosul az Negy vraimath hogy Ahol kart latnak az videkiek miat az hatarokba(n) vagy valamj chipkedest kesedelemnelkwl megh Ielenchek [Kv; TanJk I/1. 65]. *1634:* kart vallok miaja és vallottam, im lassa kgd az kárt [Mv; MvLt 291. 3a]. *1752:* azon Rakosiak ... kezességen marhájokat kikértek ... és magok adtak két pénztis a kendermezei Biráknak, hogj menjenek ki kárt látni és betsülni, a minthogy ki is is mente(ne)k és 22 szekér kārig becsültenekis [Dob.; Somb. I] ✱ *~t láttat. 1699:* nemely Bōcs. Emberek relatiojabol constal hogy primo Szabo György Uram(na)k Törvényes kertye nem volt: 2do rést és kart nem lattatott és bōcsültetett[a] [Dés; Jk 278b. — [a]Köv. a további részl.] ✱ *~t megbecsül. 1592 k.:* Azt bizonytia Pal Thamas hogy meg beczyltette az karth, mellieth az Georgy Lukach Eōkre tett az cō buzaiaban. Primus test(is) Petrus Kowach de Orozhegy Jogagio ... My beczylleōk megh az Karth az Pal Thamas bużaiaban[a] [UszT. — [a]Köv. a további részl.]. *1782:* Se à kart meg betsülni, Sem pedig Marhaikat ki Valtani ne mérészellyék [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 8 Juráth Ignáth jb vall.]. *1845:* Ip Helysége Hüttes Birái adjuk ezen betsü Levelün(ket) ... ki rendelvén bennünket Rendes Al Ispány Tekintetes Kabos Josef Ur, hogy ... az Méltoságos Biro Lászlo Ur Erdejébe tett Kárt betsülnuk meg [Ipp Sz; Végr.] ✱ *~t megbecsültet → ~t megbecsül* ✱ *~t meglát. 1724:* meg akarván tartoztatni őket a' biro mig a' kárt rend szerint a' vagy bōcsü szerint meg lattyák ... tolvajt kiáltott a' biro [Szentiván SzD; Ks 32. XXXII] ✱ *~t mutat. 1582:* hyttak wala mynket az Coloswary Byrak es Tanaczy vraynk valamy vysz Thorlasnak meg latasara ... my nekywk kartys mūtatnak vala, de my nem mehetenk oda az nagy vyzteol, Az menyere láthattūk, azt lattuk hogy Isten Beochywlhette volna meg az kart, Mynemyw nagy karokra vala, az Gatt Myatt valo Torlas [Kv; KvLt VII/42 a km-i konvent okl.] ✱ *~t mível. 1662:* ollyan kárt és nagy bolondságot miért mivelnének, a tatár nyilától ott benne a várban[a] is clannyira miért félnének? [SKr 451. — [a]1658-ban Várad várában] ✱ *~t okoz. 1765:* Az Executorok ... sokkal több kárt hogy sem hasznot okoztak [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 254]. *1782:* Tudgyae a' Tanu ... hogy ... Also 'Suki Lakosok az ... Nemes Suki Határban némely ... Földeikben Kaszálloikban Marhájok által igen feles kárakat okoztanak volna? [K; SLt XLII. 5. 5 vk]. *1831:* a Guját oda hagyván kárt okoztal szerte szellel valo járkalasoddal [Dés; DLt 332] ✱ *~t okozhat. 1793:* az Mlgs Sandor Mozesne Aszszony Tisztyei ... fa Silipeken ... a nagy és drága Udvar ház fundamentoma töviben emelték az vizet, és félö hogy annak csepegése nagy kárt okozhat az egész udvar házakb(an) [Kisrápolt H; JHb XXXI/36]. *1852:* a munkát máról holnapra marasztani nagy kárt okozandhat [Kadács U; Pf Pálffi Dávid Pálffi Lajoshoz] ✱ *~t szenved. 1647:* Egy Albas Simon nevü gonosz tevöreis felette sok panasz vagyo(n), ki miatis ne(m) kevés kárt, es injuriakot szenvednek naponkint [Dés; BesztLt fej-i rend. Máramaros főtiszteihez] ✱ *~t szenvedhet. 1841:* az árvák ... apjok hibás tetteiért kárt nem szenvedhetnek [Dob.; Somb. II] ✱ *~t szerez. 1569:* horwat Lwkach ... latorsagokat, kart s bwt szeorzet [Mihálcfva AF; BesztLt 87 Wolffangus (!) Bornemyzza de Kapolna a beszt-i bíróhoz]. *1653:* Bethlen Gábor ... más embereknek egész országszerte igen nagy kárt tuda szerezni [ETA I, 141 NSz]. *1761:* ifliabb Ferentz Lörintz Ferentz Jánosnak kárt kivánt egy alkalmatossággal szerezni [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kólcsár (68) jb vall.] ✱ *~t tehet. 1623:* Megh itilhetj Ketek bölcsen, hogi enis magamnak es Giermekimnek kart nem tehetek [Szamosfva K; KCs IV/102 Ioannes Mikola lev.]. *1724:* minthogj az Ember halandö, s az idöis váltazo maradékimnak kárt nem tehetek [Ne; DobLev I/122] ✱ *~t tesz magának. 1671:* az ilyen dologban ember néha más barátjával akarván jól tenni, azt sem cselekedheti s magának is kárt teszen [TML V, 44 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *~t tesz vkinek. 1552:* Mely Thot[a], meeg az elcott valo oltar mesterekys, Nem birhattanak Jo modan, kynel Nog'ab kaarth, es keolchegeth Nem teottek volna [Mezőszengyel TA; BfR. — [a]A Monyaros alath valo tavat]. *1748:* a miolta esmérjük Argyelán Joszivot ... nem is tudjuk hogy babonaságokkal élt volna vagy élne annál inkább hogy valakinek aval kárt tett vagy használt volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] ✱ *~t tesz vmiben. 1598:* Zombatfaluan ... zaladas keppen ... ment volt ki egj yneö tehenem, es menth volt be az I. kertin, tett volt kart zabiaban [UszT II/2. D. 54]. *1720:* a Pásztort meg fogattak ... a' Turoban kart tett, az orda fözö

üstöt elvitte, a juhokba is Sok kart tött [Magyaros U; BNB]. *1773:* Hogy Valami kárt tet volna Török Ioszívné kertiben a questionalt golda nem tudjuk [Déva; Ks 113 Vegyes ir.] ✱ *~t vall. 1548:* Ez En Lewelemeth Adom Menedekul, Neky, hogy ... ha Megh nem oltalmazhatnam tahat valami karth val, Ezen lewel Ereieuel Az Jobagiomon Megh vehessye [Somkerék SzD; BesztLt 64 Erdelyi Bertalan elismervénye]. *1568:* Catherina Sth(epha)ni Reody consors iur(ata) fassa est, Ezt tudom hogy az Kodory Gasparne mellettem lakoth sok kart es haborusagot vallottam myatta [Kv; TJk III/1. 223] ✱ *~ul esik → ~ba esik* ✱ *~ul vall. 1773:* ne vallya kárul azt a sok penzt [Aranyosrákos TA; Borb.] ✱ *egy ~ra és haszonra* közös kárra és haszonra. *1810:* Az ökör és Tehen Csordákot, együtt a' lovakkal őrzik egy kárra és haszonra[a] [F.rákos U; Falujk 64 Sebe János pap-not. kezével. — [a]Köv. a pásztornevek fels.] ✱ *vmennyi ~on szól. 1597:* Bagy juhos nepek Zolia Lukaczy es az teobby ... zolitotak Sandorffalüát es a' birot Juhoknak be haitassaerth, holott egy Jühert megh ytettek, mast megh mechettek, es az paztort megh vertęk, tiz forint karo(n) zolnak [UszT 12/97]. *1598:* A(no)no 1598 Albert Mihaly Adosúlt megh ket zeker zenaert zantassal. Azert egy forint karo(n) zol. Az zenaert (is) egy for(in)ton zoll [i.h. 12/116].

Sz: *(maga) ~án tanul. 1662:* maga kárán tanul [SKr 649]. *1696:* tanulok, magam kárán noha a kit eddig, hun pár ökrökvel, hun paripával, s . hun. magam rövidetissivel, csendesitettt(em) ... énis aláb hagjok az ajandekozásb(an) [Monostorszeg SzD; Ks 11. XLVI. 12 Budai Zsigmond lev.] ✱ *maga ~ával tapasztal. 1662:* hogy azon hajdúvárosok az felföldi végekbéli katonaságnak ugyan kiváltképpen való fészkei volnának, nagyon eszébe vette és maga kárával tapasztalja vala [SKr 530] ✱ *sem ~át, sem hasznát nem nézi, csak a becsületit. 1618:* vagy igirte vagy nem, de örökké az ottomány nemzetség nem hadja, sem kárát, sem hasznát nem nézi, csak az becsületit [BTN[2] 134].

2. hadi emberveszteség; pierderi de vieţi omeneşti (în războiu); Menschenverlust im Krieg. *1653:* a várat is megvevék és ott is levágák a törököt — semmi kár nélkül | Abban igen kevés szaladt el seb nélkül és kár nélkül, de nem is voltanak sokan [ETA I, 45, 144 NSz]. *1705:* Die 15 mensis Junii per accordam Medgyest Forgách uramnak megadják; mindez üdő alatt erősen löttetö öexcellentiája, és egyszer sok ember kárával meg is ostromoltatta [Kv; KvE 244 GM]. *1759:* in anno 1758 Leitmericznél valami kevés victoriát reportáltak volna a micink, melyet igen nagy kárral és vérrel consequáltak [RettE 83]. *1790:* Itt mi körülettünk az a rosz hir foly, hogy a Török Belgrádot sok kárunkal ismét viszsza vette [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: *~ával esik vkinek. 1662:* lövöszerszámink, a fejedelem sátorai s feles szekerei is elnyerettetvén, noha az ellenségnek sok kárával és nagy vére kiontásával esék ... mindazáltal a győzedelem ugyancsak az ő részekre esett vala [SKr 554] ✱ *~ esik vkiben. 1662:* a janicsárokban az ostromon hogy sok kár esett volna, a bosszúra olly igen nekidühödtek vala ... a fokokon levő lövőhelyekre annyira figyelmeznének ... hogy csak valami mozdulást sajdithatnának ... a bástyákon ... tiz-tizenkét janicsárpuska sül vala [SKr 612] ✱ *~t ejt. 1662:* Gaudi kevés lovas néppel a sok pogányságnak eleibe sietvén a Pece vize széléig ... csuda, melly sok ideig tartóztatá és bennek amennyi kárt is ejt vala [SKr 450] ✱ *~t tesz. 1653:* 1631 esztendőben ... egy Csaszár Péter nevü paraszt ember, Kassa táján nagy paraszt hadat támaszt, és a nemességnek nagy károkat tesznek [ETA I, 143–4]. *1707:* Ez idő alatt baron Tige kiütvén Szebenből, sok károkat teszen, és Nagyszegi Gábort, a kurucok commendérozó brigadérosát elevenen elfogja, sokat penig levág [Kv; KvE 250 VBGy] ✱ *~t vall. 1562:* 1532 esztendőben Szulimán török császár esmét kétszázezer emberrel Bécs alá indula ... ki jóllehet kimentiben népében nagy kárt valla, mindazonáltal békével haza méne országába [ETA I, 13 BS].

3. testi károsodás/sérülés; leziune corporală; Körperschaden. *1588:* Erdeőthelki marthon ... 1587 Eztendeiben ... Az en fiam jobagyat, chyan Janos neweőtt ... halalos sebbel illette ... holt eleweneól hatta ... mellyet Az potencian kyweól, Az my Jobagyonk karaert es Nyomorussagaertt negywen forintert fel nem veőtt wolna [Somlyó Sz; WLt]. *1796 k.:* Minden fele Marha elég jol telelt és elég jol ment ki az télből megis mos amiolta a Mezón járn(a)k nagy kár esett bennek [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1810:* Mind ezen romlások által azon Bikában okozott kárt betsülték 40 ~ Negyven vforintokra, ha meg nem gyogyulna, vagy ha meg gyogyulna is, de ha ezek miat félszegség maradna azon Bikában 40 vforintra betsültetett [Marossztkirály MT; Berz. 11. 75]. *1841:* Tagadni azt, hogy ők okozták a tsikomba a káromat, — tudgyák, de aztat mégis, hogy a tsikom lába azon kőrakásba, mellyet mutattak, — történetesen akadatt volna s éppen azon általok ott mutatott jukra, és hogy meg annál történetesebben ottan kellett el törnie ... a könyökin joval fellyűl, — bé nem bizonyitották [Dés; DLt 1541]. — L. még RSzF 196.

Szk: *~ré vall. 1855:* minél elébb téli meleg gunyárol gondoskodjék, ha nem akarja a nagy hidegben kárré vallani [ÚjfE 293].

4. kareset; pagubă materială; Sachschaden | kártétel; păgubire; Schädigung. *1552:* az Moduay vayda ... soha karrnekkwel ky nem menth [Torda; LevT I, 95 Bank Pál, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1573:* Maloza leorinch Azt vallia hogi ... mykor az kar leot veres peterne hazanal azkor az Boron Mind ketten Bertalan es gergel ott voltak egi tarsasagon [Kv; TJk III/3. 282]. *1605:* az mikor eóket felelni hitta volt, az karert hitta úolt az A(ctor) [UszT 19/13]. *1727:* az kárról kezest kell adni és meg kell fizetni [Szemerja Hsz; SzO VII, 332]. *1767:* öt embert elis fogtanak volt azon kárert, de azok nem tudom mi okon meg szabadultanak hoszszas rabaskadások után [Abosfva KK; Ks 4 Mart. Antal (43) jb vall.]. *1793:* gabonája ha olly káros helyen vagyon hogy lopástol vagy kártol fejti, és ehhez hasonlo casusok hirt tévén az hiteseknek vagy határ őrzőknek fogyaték kalongyáját gabonáját bé hozhatja [A.csernáton Hsz; SzékFt 30].

Szk: *~a eshetik vkinek. 1768:* a Gáton fellyül lévő állományos vizre a Poss(esso)ratus(na)k azonn rendben lévő Colonicalis Sesióji réá rugván, itt esiké vagy eshetiké több, vagy kevesebb kár, mint a fennebb emlitett Láb Földőkben? [Abafája MT; Told. Huszár lev. vk]. *1773:* nem lehet képzelni, hogj a Querulansoknak Kára eshetett volna[a] mint Havasi meredek és tekervényes Hellyeken [Hesdát TA; JHb II/3. — [a]Utána kimaradha-

tott: másutt] ✱ *~a esik vkinek/vminek. 1573:* Berekzasy Mate Azt vallia hogi ... az tehenes myklos Zeoleo Eoreksegenek pwzta zëuentelen volta myat szok karok estenek zomzedinak nekies ez vallonak [Kv; TJk III/3. 148]. *1649:* Eo kegyelmek Tanacziul az Birak vraim teorucniet azzal emendalliák, hogy Kegyelmes Urunk-(na)k eo Naga(na)k hvttel keotelezett Reuersalisos szolgaia volt vgy kellet volna uigiazni hogy miatta kara az fiscus(na)k ne essek [Kv; TJk VIII/4. 385]. *1706:* A' mult öszszel az Armadától ár Viz modgyára el borittatván, mint hogy á meg ehezett népnek minden gongya az volt hogj meg elégedgjék; igen sok káraink estenek, nagyob reszént azokról Quietantiaink nincsenek [Kv; KvLt I/193 Kv városa gr. Bánffy György kormányzóhoz]. *1801:* valami orotvánt midőn tisztitották volna törökbuzának valo bé vetésre, a gezemuzát meg Gyujtották, s hogy a szél futt abbol a Mlgos Groff Exp(onens) Aszszony Erdeje meg Gyult és sok kárai estenek [Erdőszt-György MT; WH. Tanti György (40) cig. vall.] ✱ *~a okozódik vkinek. 1787:* a Helység Határán a' Tilalmasaknak szoross megtartásokrais nagy vigyázással légyenek a' Notariusok a Falus Birákra, hogy ... ha leg kissebb szánt szándékos kára valakinek okozodik a' Birák keményen meg bűntettettnek, és azonkívűl a' károsnak okozott kárát egyenesen a' Birák fizetik meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a] ✱ *~(a) történik (vkinek). 1806:* Senki-is a' Jószágának, a' falubol ki-rugo végin kaput semmi szin alatt ne tartson; mert ha valami kára történik, és a' nyom arra talál, a' Falu ... meg nem fordittya [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1817:* Falunkban teméntelen károk történtenek, de hogy ö okoztaé azon károkat ... nem tudom [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1858:* ha mi hanyagságunkbol kár törtenne ... tartozunk kárpotolni [Alvinc AF; Incz.] ✱ *~ ér vkit. 1675/1688 u.:* Takarodas(na)k idein minden feli gabonak(na)k aratasara, be hordasara, az szenanak gyűjtetesire, öszve rakasara io űdőt valasz, hogi valami kár ne eryen, mert ha mi kar lesz benne, te fizeted megh [Borb. I Petki János ut-a csíkcsicsai jb-birájához] ✱ *~ esik vkitől. 1589/XVII. sz. eleje:* ha ez kár az Gazdatol esik ... az Gazda szenuedgie [Kv; KömCArt. 18] ✱ *~ esik vmiben. 1756:* azon eczaka nagy Ho eset és ha Pako Uram oda nem érkezet volna nagyob kár és veszedelem eset volna az Juhokban [Butyásza Szt; TKl]. *1786* (Az erdőket) az Communitas szorgalmatasan őrzi vedelmezi, hogy kár bennek ne essék [Torockó; TLev. 4/13. 10]. *1791:* Feles károk estenek az Szeplaki Johakb(an) ... Sokakot meg is Nyuztak [Széplak KK; SLt évr.]. *1835:* A moderatus Lignationis Usus meg engedtetik ugy hogy az Erdő rendibe ne vágattassék hanem tsak imit amot ritkitva az Hajto jelen letibe oly vigyázattal ritkitva vágattassék, hogy az által az Erdőkbe preda és semi kár ne essék [Sófva BN; Somb. II]. ✱ *~ esik vmin. 1594:* Az Ghonosz vtaknak meg latasara, es itiletire mint s hogy s hol kel epiteny, valaztottak varosul illie(n) vraimat[a] ... Kiknek varosul oly Authoritast Adtak ... hogy kinek kinek feolde(n) Amy kar esnek, illendeokeppe(n) meg fizeteodgiek [Kv; TanJk I/1. 238. — [a]Köv. a nevek fels.] ✱ *~ követ vkit/vmit. 1662* (Haller Gábornak) Jenó környül semmi jószága nem lévén, amely mellett ott continuus, szünetlenül való lakása lehetne, ott nem lakhatása miatt csakhamar minémű nagy kár követte vala a véghelyet, ide alább megértjük [SKr 308]. *1694:* ha ... Mezö Bándfalva[a] egesz mind(en) renden levő Uraimék ezen meg irt darab határnak birásától meg nem szűnnek ... tehát senkinek nem másnak, hanem magoknak tulajdonidzák (!), ha mi kár találllya es keoveti eö kglmeket [MbK 75a. — [a]MT] ✱ *~ talál vkit. 1621:* az ell multt napokban ... Nagy rettenetes Kar talaluan bennünket, wgy mintt Hid vczaban leweo hazam az twz miat ell eget telliessegesen [Kv; RDL I. 112] ✱ *~t cselekszik. 1598:* ezek a zemelyek chyelekettek ezeket az potentiakat es karokat [Alparét SzD; Ks]. *1599:* ha hordanannak, es fat vinnenek, az frathay Janos Vra(m) erdeyebeoll akár honnet az Gjrotj benedek vra(m) zopory Jobagy ... az ky az karth chyelekedj, az erdeo byrsagott ... megh veh⟨e⟩sse [M.fráta K; SLt U. 41]. *1677:* Akar Fiscusnak, akar Uraknak, és egyéb embereknek göböly, és egyéb féle csoport marhákat hajtván, ha tilalmas helyekben károkat, vagy egyéb hatalmaskodásokat és insolentiakat cselekesznek ... a' mellettek lévő, s' kárt tétetet béres leginyeket ... azoknak marhájokat arestallyák, s' a' kárt, avagy egyéb vétket meg-láttatván, azokon vegyenek satisfactiot [AC 215] ✱ *~t csinál. 1634:* Tudom hogy Tholdalagi Janos Vramnak egy cziganya ide fel az Sziluás keozeott vagdal vala valami czontorek Szylua fa teorzeókeokett Szennek valott ... az czigany monda, nem czinalok en semmi kartt cziak teorseok darab fakat vagok [Dés; DLt 383]. *1763:* a Praelukaiak igen sok teméntelen károkat irtásokat tsináltak [Szelnice SzD; TGsz 70] ✱ *~t elszenved. 1723:* Tudom az egész Falu is akarja ennek a Malomnak meg maradását; méltonak itélem azt a kárt el szenvedni, mely ennek Gáttya miatt eshetik [Sövényfva KK; MbK 150] ✱ *~ tétetik. 1795:* (A) Gátnak el szakadásával mind ... eö Nsgoknak mind pedig a Dombai Közönségnek ... szornyű karok tétettek [Ádámos KK; JHb XXX/48] ✱ *~ tétetődik. 1844:* A földekben kaszálokba nem tudom hogy kár tétetődött volna az Arendátor által [Abafája MT; TSb 22] ✱ *~t megejt vkin. 1597:* Enge(m) Kis Bodo Gergelj kere hogy el men(n)jek Nagy Bodo Janosni, mo(n)dgia(m) megh zep zoúal hogy fogianak embert bechyltessek megh az kart mind faiaba(n) kertibe(n) fjúebe(n) ... s monda Bodo Gergely, zereteó Tamas Vra(m) migh az io zomzedúnk s io Atiankfia my raitunk az kart megh nem eyte ... de hogy Im(m)ar az fiúet megh kazalta, mert abban az labunkol ha mit nyomottúnk, de kart ne(m) tettúnk [UszT 12/38 Thomas Sima de S. Kiralj lib. vall.] ✱ *~tól megóvatik. 1869:* A pap és tanitó ... kérik a consistoriumot, intézkedjék, hogy az egyház javaiban csonkulás ne essék sőt a kártol megóvassanak [M.bikal K; RAk 279] ✱ *~tól megőriz. 1784:* Még eddig a Jo Isten minden olyas kártol meg őrzette Nagtokot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *~tól oltalmaz. 1578:* Az Kys falwdi tohoz, ky immar kez, Jol hozza lasson, hallal ha mit hol kaphat megh rakia, es kartol kiwalt keppe(n) vidratol oltalmazza [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1606:* Kwldöttek az vraim Marefaluara kerettek egy mast hogy otalmozzuk egymast kaartul [UszT 20/90]. *1790:* mind végig a Szedetlen és hátra maradat Szöllőt, mig meg szedődhetik, a Kártol őrizni és oltalmazni kötelezteik [Karácsonfva MT; Told. 76] ✱ *~tól oltalmazhat. 1651:* az en határomra hatta(m) volt hogy Gátat czinallja(na)k hogy inkab regi folyamjab(an) menven el az Viz, nagyób kártol magamot oltalmazhatuan annal, az

melly rajta(m) esett [Uzon Hsz; BLt] ✱ *~tól őriz → ~tól oltalmaz* ✱ *~ történik. 1789:* az Néhai Vladár Adám Legénnyei ... egy bizonyos nap a Petséteket le szakadva találták, de kár hogy történt volna[a], még eddig nem odserválták [Mv; ConscrAp. 1. — [a]A pincében]. *1810:* ha az arendat(or) által a gabanákban ... és gátokban kár történnék az iránt tartazik jot állani [Km; KmULev. 3] ✱ *~t szenved. 1671:* Minémű károkat szenvedgyenek az Szathmár Vármegyebéliektől annak szomszédságában lévő Atyánkfiai panaszszokbol értyük [CC 89]. *1782:* Sok kárakat kelletik szenvednick mellyet az Also Suki Marhák tettek [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 12 Molduván alias Morosán Alexa (36) zs vall.].

Szk. *1653:* a had dolga olyan, hogy kár nélkül nem jár a hol had jár [ETA I, 83 NSz].

5. kárpótlás/térítés; despăgubire; Schadenersatz. *1749:* egy Banatusi ember az erdőhátsagon ... meg fosztatván, midőn maga kára keresésében Sollicituskodott volna, nyilvánságossá tetetődőt Csorogár Lászlo ... által vighez vitt meg fosztattatása [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1765:* (Konsztántin és fiai) Sokakat meg tsufaltak, és vertek, ollyan emberek, hogy az uton állo Tolvajok olyan dolgat nem tselekesznek, a kárunkatis el hadgyuk, tsak Szónk vélek ne legyen [Marosbogát TA; Mk V. V/97 László János (58) jb vall.].

Szk: *~át (meg)keresi (vkin). 1592:* en mindenesteöl fogúa te miattad vagjok az karba en az en karomath kerestem es keresemis [UszT]. *1604:* Talaluan megh egi Verczie szabasu szürke herelt louat ... egy Fogarasi Geőrgi neuű legeny alat ... ha io szauatossat nem adhatia, hogi aldomas itallal uötte, es czerelte ... annakis[a] karat rajta keresi [Kv; TJk VIII/4. 115. — [a]A másik elveszett lónak]. *1738:* hogy ha ... Nobilitaris Curiajan el égne, minden a miatt történhető káraít eő Nsaga Kegyelmeden fogja meg keresni [Mv; Told. 47/51]. *1818:* Ha Gyenge Péter magát károsnak üsméri, keresse a kárát a gyűjtőn [Jenőfva Cs; RSzF 185] ✱ *~át megkívánja vminek. 1583:* egj Jaro hatarába el foglala ... az decretom tartasa zerint walo poenaiat warom az káráth meg kewanom kit azolta wallottam miatta [Polyán Hsz; BálLt 80] ✱ *~át megveszi rajta. 1570:* Az Tehen Barmot es Jwhot Az ky karba talal haycha ba (!) es vegie megh karat Rayta [Kv; TanJk V/3. 9b] ✱ *~ban fizet. 1776:* kinek-kinek írása: maga kötése, irott törvénye; azért tartozik ökegyelmek az kárba fizetni [Zalán Hsz; RSzF 104]. *1796:* Tudom a Sánta Szöts hozott vala hozzánk egy Lovat s el adta egy Lügeti embernek az atta a Magyarosi Duhálmoknak, a Duhálmok kárba fizették egy Magyarosi Szásznak [Hídvég Hsz; HSzjP] ✱ *~ra kiad. 1782:* A csitkós kancákat az oldalföldek mellé ne cövekeljék; vagy ha cövekelik, csitkaját pásztorolják akiké; különben ha kárt tészen, az annyát lehessen bévinni és kárra kiadni [Oroszfalu Hsz; RSzF 172] ✱ *~t követ vkin. 1597:* Im(m)ar az fiúet megh kazalta, mert abban az labonkol ha mit nyomóttünk, de kart ne(m) tettünk ... Sententia ... Az merth pedigh nyomodasert wis kart keöüet az Actr(ix)o(n), azis megh lehetne hogy megh ne(m) elegitettek es engezteltek de mind az altal mindenik fęl tyrje el eddig valo karat [UszT 12/38]. *1720/1770:* Ha mi kárt és injuriáltatást követtek eddig a' széplakiakon ... Bethlen Ferentz Uram a' széplakiaknak contentatiot tégyen [KK; SLt Transm. 236] ✱ *~t megvehet vkin. 1589/XVII. sz. eleje:* (A felfogadott mester) kártis ne tegien az Gazdaknak, mert raita meg uehessek az kárt [Kv; KőmCArt. 17–8] ✱ *~t vehet. 1782:* Az simplex vádra ... nem büntethet az határpásztor, se kárt nem vehet [Oroszfalu Hsz; RSzF 152].

6. káros/sajnálatos dolog; lucru regretabil; bedauerliche Sache. *1629:* az Klastrom utca végén való gyümölcsös kertemnek ... derekát én magam vettem volt az első feleségemmel, Huszár Borbárával, és azt én úgy colláltam, építettem, hogy elszaggatni egymástól, hasogatni nagy kár volna [BTN[2] 420 végr.]. *1634:* Az mi penig az Rez Tablara valo kepeimet illethj, es Romabol hozott Oltar Reliquiaimat, ha az Paterek[a] be jeohetnek, es itt az Orszagban Collegium lehet, azokbol ... egy igen szep Oltart epiczenek, co kegmek magoknak, mert kaar volna egymastol el szaggatni eoket [WassLt Wass János lelt. — [a]Jezsuita páterek]. *1681:* Az Ebedlő palota, es nagi Tornacz alattis volna egi gerendas nagi pincze, de mi okert hattak el veszni nem tudatik; ... kár illyen épületet el hadni veszni [Hátszeg; VhU 600]. *1722:* A Pej hámos Lovak szépek ... Jo hámosokis, kár volna Postára hurczolni őket [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1741:* ő[a] az oka minden rosz tselekedetnek, s nem is volna kár meg égetni, s meg is érdemlené [Sámsond MT; Ks 184. LXXXVIII. — [a]Kloczáné]. *1762:* az A: ... hallani is irtozás azt mondotta az Annya felöl ... Nem kár volna puska porral fel vettettni [Torda; TJkT V. 77].

Szk: *~, hogy* ... sajnos/sajnálatos/sajnálható, hogy ... *1568:* Eleget zol vgmond Bezzek kaar vgy mond hogy effele parnath Jllyen roz dizno zaggattia [Kv; TJk III/1. 154]. *1585:* az Az Azonj azt monta Markos Mihalnak, Bizony kár hog zep hozzw bouzod vagion, es Ne(m) tucc Igazat mondani hane(m) hamis vagy [Kv; TJk IV/1. 448]. *1632:* monda Szakolczaine Feltotinak ... tókelletlensig minde(n) dolgod hitetle(n) szakalu ember, kar hogi illie(n) szakalod uagio(n), es tokeletlensig minden dolgod [Mv; MvLt 290. 93b].

7. *1670:* nekem maga Szilágyi Janosne Aszszonyom beszéllé az minapib(an), hogy ... ment Szilagyi Peternehez ... kerte azonnis hogy a Menyenek egy szolgalot hozzon, azonban Kotsis Ferentz ... mondot ollya(n) szot hogy az is kar oda az ki ott van csak kenyer hejjal tartyák [Görgénysztimre MT; RLt 1 Margarita Farkas cons. Petri Literati (40) ns vall.].

8. tilos/tilalmas hely; loc oprit; Gehege, Schonung. *1716:* hallottam hogy ... a Császári beresekre a szekulaiak fél tamadtak volt és a karbol meg kötöt ökrököt erőszakoson vottek el [Szentegyed SzD; WassLt]. *1761:* az ökrekis tieid a' mellyek kárban vadnak [Majos MT; Told. 35].

Szk: *~ba ereszt. 1734:* akar nappal, annál inkább ejjel a marha mellett Ember legjen, hogj kárb(a) ne ereszsze [Dés; Jk 449b] ✱ *~ba megy. 1768:* Soha Sem tiltotta eő Nga hogy a Marháit kárbol be ne hajtsák, söt fűlünk hallottára gyakorta parancsolta, hogy valamikor marhái kárba mennek, hajtsák be, és azonnal hirt tévén Eő Nga mindenkor meg fizet érettek, és a kárért [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. *1804:* (A dési sertéscsordának) különös Sertés Pásztora ugyan nem volt, hanem ... Házi Cselégyei is vigyáztak a Sertésekre, hogy kárban ne mennyenek [Dés; DLt 83/1810]. *1847:* Köteles a pásztor a bikára jó gondot viselni ... valamely gazdához tehenye után elmégyen a bika, és kirekeszti, elcsapja s kárba

menne, az a gazda köteles megfizetni [Zalán Hsz; RSzF 203–4] ✱ *~ban talál. 1570:* Az Tehen Barmot es Jwhot Az ky karba talal haycha ba (!), es vegie megh karat Rayta [Kv; TanJk V/3. 9b] ✱ *~ban találtatott. 1749:* (Az alperes) maga kárb(an) találtatott ökreit midön azokat bé akartak volna hajtani, mera et absoluta potentia media(nte), az hajtok(na)k nem tsak resistált hanem a' marhakat pari potentia elis vötte [Torda; TJkT III. 255] ✱ *~ba szalad. 1712:* Ha ... marhái ... kárba szaladnak és a határ pásztor megkapja, büntetése denár 6 [HSzj *szaladás* al.]. *1759:* Ha Barmai valamikor a' szabad helyből kárba szaladnának, tartozzanak csak zállagot venni ... de munkálkodó Barmait vagy Cseledjit ne incaptiválhassák, hogy így Dolgában kár interveniályon [Torockó/Gyertyános AF; Bosla]. *1816:* Nem tapasztaltam egyszer is hogy az Exponens Marhája kárt tett volna a' Báro Ur Ö Nsága Javaiban, annyival inkább azt sem ha mikor marhája kárba szaladott az onnan Terittőt agyba főbe valo veréssel fenyegette volna [Mezömadaras MT; Born. XV Pap István (40) szolgáló ember vall.] ✱ *~ba szalaszt. 1792:* ha történetből kárban szalasztotta az ökrekett, a kárt meg kellett fizettni [Déva; Ks 73. 74. VII. 98] ✱ *~ból behajt. 1730:* marháját az kárbul be hajtani nem engedte [Dés; DLt]. *1782:* az kárbol Also 'Suki Marhákat hajtván bé, kénszeritetéké az Also Sukiakat hogy a' kárt betsültessék meg [K; SLt XLII. 5. 5 vk] ✱ *~ból bekaphat. 1751:* Vándorék(na)k ... ha ez effélc vigjázo Határ Pásztorok valami kárbol néha be kaphattyák is be hajtott megh kötözött Marhájokat ... ha valami kárt marhájokra becsültetnek azt számban sem veszik [Balázstelke KK; IB] ✱ *~ból elhajt. 1767:* nem tudgyuk kik voltanak azon hatalmos emberek, kik az kárbol el hajtani kezdett marhákat az hajtok elöll el vették [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 23–4] ✱ *~on talál. 1592:* Cyki (!) Peter azt mo(n)dgia eö latta volt holúa Az diznot, es eó igazitotta rah Por Thamast hogy megh nyusza bochkornak, merth eö karon talalta, es vgy wtette megh | Azt Akaro(m) megh erteny my az oka hogy megh ytetted az en diznomath ... Az valazt tezem hogy Az eggyet megh ytettem, merth szabomba[a] karo(n) talaltam [UszT. — [a]Értsd: zabomban] ✱ *~ról behajt. 1588:* Az wtan az tilalmasbol az karrol be hajtam valami barmokath be rekeztem, hon nem letembe fel keolth Nilas Tiwadar vgyan ith valo Sombori vram Jobagia ... ereowel ell boczyatta az marhat kit az karrol haytotta(m) vala be [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlabas jb vall.].

II. *ritk* mn-i jell-ű haszn-ban; cu funcţie de adj.; als Adjektiv gebraucht: káros; păgubitor, dăunător; schädlich, schadhaft. *1669:* (A német) oly várát rontotta el a magyar nemzetnek, ki kárabb Váradnál természet szerint való erősségre nézve [TML IV, 524 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz].

◇ **Hn.** *1674/1687 k.:* A' Kár hágo vápájában (sz) [Havadtö MT; MMatr. 144]. *1680/1792:* a' Kárba hágosban (sz) [Albis Hsz; EHA]. *1765:* A Miklosvára felé valo Határban: Kárhágo alatt (sz) [Köpec Hsz; EHA]. *1766:* Kár bérez oldalon [Nagyfalu Sz; EHA]. *1780:* A Kár patakban (sz) [Harasztkerék MT; EHA]. *1826:* 'a Kárbük (e) [Zsobok K; KHn 323].

◇ **Szk:** *~ esik vmilyen élelemben* elkárosodik/romlik vmilyen élelmiszer; a se altera/strica un aliment; (Lebensmittel) schlecht werden, verderben. *1791:* hirtelen a szekeret se akartam tartoztatni hogy kár ne essék az ázalékokb(an) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Ha. *1632:* károkot [Kv; KvE 164 SB]. *1640:* Kárakat [Holbak F; UC 14/48, 45]. *1642:* károkot [Dés; DLt 424]. *1672:* károkot [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1688:* kare (vall) [O.újfalu F; DLt 1. VI. B. 20]. *1699:* kárré [Vaja MT; VH]. *1717:* kárré (vall) [Sárd KK; UtI]. *1740:* károkot [Abosfva KK; Ks 99 Györki János lev.]. *1744:* károkot [Vadad MT; VK]. *1746:* kárakat [Ádámos KK; JHb XIX/B] | kárakat [Dicsösztmárton; i.h.]. *1749:* (másoknak) károkra [Torda; TJkT III. 267] | károkot [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4]. *1753:* (az ő) kárakat [Grohot H; Ks 80. 40/5 Román Ignát (28) jb vall.] | karamat [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 al. Suki László Gálfalvi Ádámhoz]. *1754:* károkot [Angyalos Hsz; HSzjP]. *1756:* (A gazdáknak) kárak [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1757:* (az ő) károkra [Torockó; Bosla]. *1761:* kárakat [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kólcsár (68), Séra János (51), Takács György (46) jb vall] | károkot [Szirb H; JHb XXXV/79]. *1762:* károkot [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1763:* káramra [Nagyercse MT; Told. 22] | károkot [Udvarfva MT; EHA]. *1770:* károkot [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1771:* károkot [Grohot H; Ks 80. XL. 17] | kárak [Radulesd H; Ks 93. XIX. 6]. *1772:* Kárammal [Kük.; JHb LXVII/220] | karokot [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1775:* káromot [Vadad MT; Berz. 11. 84. 13]. *1776:* károkot [Backamadaras MT; CsS]. *1777:* kárakot [uo.; CsS]. *1778:* károkot [Albis Hsz; BLev.] | Kárammal [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16]. *1782:* Káré, Kárré (vall) [Km; KLev.]. *1786:* (az ő) karak [Torockó; TLev. 4/13. 48]. *1788:* károkot [Báld K; BLt]. *1831:* kárakat [Dés; DLt 332. 3, 5]. *1832:* káré (vall) [Bordos U; Told. 39]. *1836:* kárré (vall) [Dés; DLt 731/1840].

karabély *rég* karabin; carabină; Karabiner. *1661:* Az karabélyt lehozza Kegyelmed magával [TML II, 79 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1666:* Miklos pap Uram ö Kegyelme ... Gyárfás Mihály(na)k ... adot ... egy hat forintos karabelt lodingostol [Angyalos Hsz; BLev.]. *1678:* az mi kglmes Aszszonyuk (!) ö Nga altalam parancsolván Fogarasi Vicè Capitany Madarasz Mátyás U(ramna)k hogy ... adasson ... Carabelyokb(a) valo töltest ezertt [Fog.; Szád.]. *1679:* Karabely, mely(ne)k 6 Sarkanya el torott nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62]. *1692:* Egy nagy Karabel ... harom tölcseres korabel kerekes ... Egy paraszt Karabéj [Szárhegy Cs; LLt]. *1747:* (A katonáknak) kardgyok, pár puskájok és karabélyok vala [Désakna; Ks 27. XVII. b]. *1756:* Semmire kellö atzél nélkül való karabély 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22]. *1808:* A' kissebbik Karabély ... A' Kápjába felyül egy sroff szeg xr. 12 [Kv; TKhf müv. számla]. *1822:* Egy karabé jo Szerszámmal [Szentanna MT; MvLev. 8]. *1827:* Egy kisded hitván Karabéj két forintba [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. — L. még CsH 229; UF II, 538; WIN I, 168, 391. — Vö. a *parasztkarabély* cimszóval.

Magára a jel-re nézve l. *karabin* al. a jegyzetet. A karabély korabeli formájára és harcászati alkalmazásra von. ismeretekre nézve l. RMFegyv. 221–2; az egykorú példányok képét l. i.h. 165–6 kép.

Szk: *damaszcérozott ~. 1823:* Egy kurta Damasztzerozot karabej sárga kötojevel [BK Inv.] ✱ *kurta ~.*

1823: Egy Par nyakba valo kurta korabéj [i.h.] ✱ *nyakba való ~ → kurta ~* ✱ *prusszus ~. 1754:* Egy Prussus mundér Karabelly [Nsz; Told. 19] ✱ *tölcséres ~. 1692:* harom tölcseres karabel kerekes [Szárhegy Cs; LLt]. *1729:* a' Tisztarto házban egj tölcséres karabéllj [Marossztgyörgy MT; Ks 23. XXIIb]. *1736:* Némelyek ki gyöngyházzal, ki czifra csonttal kirakott tölcséres karabélyt is viseltenek, de azt az szolga hordozta [MetTr 371].

Szn. *1692:* Karabélj Andr(ás) [Hermány U; UszLt IV. 53].

karabélycső ţeava carabinei; Karabinerlauf. *1756:* Karabély tsö 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22].

karabélyforma în formă de carabină; karabinerförmig. *1652:* Karabély forma ki hosszab s ki rövidebb N. 9 [Görgény MT; Törzs].

karabélyos carabinier; Karabinier. *1682:* adatot eo Nga Hetvenhét személyböl állo egy kornyeta allya karabélyosok(na)k egy ho penzeket [UtI].

karabélysárkány cocoşul carabinei; Karabinerhahn. *1758:* Egy Karabély Sárkányért, és egy flinta irányzoért Xr 48 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 175b].

karabin karabély; carabină; Karabiner. *1642:* De mégh kezénél volnának ... negy pistolyok, egy karábin ket szablyák, ket hegyes teöreök [KJ]. *1659:* Egy karabinom is vagyon az Vér György házánál levö lakatosnál, ha eddig el nem készüle, készittesse el Kegyelmed [TML I, 442 Vér Sigmond Telcki Mihályhoz]. *1665:* Felsö czejk haz ... vagjon ... Tesseni puska no. 3. Karabin no. 4[a] [Fog.; UF II, 313. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1714:* Egy kisded Karabin fa agja elephant tsont viragokkal kerekes, régi modi fl. Hung. 2 | Karabin elephant tsont Viragokkal fl. Hung. 10 [AH 14, 26].

A *karabin: karabély* azonosítás a RMFegyv. 221 köv. felvilágosítása láttán fogadható el: «A lovasság a nehéz kéréklakatos pisztoly csövét kétes értékű hatása miatt mindinkább meghosszabbitotta, amelynek következtében egy újabb lövöfegyvertipus keletkezett, az aránylag rövid és könnyed lovaspuska, az *„arquebuse"*, mely azonban más irányú fejlődése miatt nem egyeztethető össze a gyalogság által használt könnyű szakállas puskával. A lovas arquebuse a pisztolyból fejlődött ki. Elnevezése rövidesen megváltozott, 1589 óta francia neve után *„karabin"* néven ismeretes, magyar neve *karabély* (l. i.h. 165. kép). A *karab* arab szó, jelentése: „rövid"».

karaboly ? (fekete) bőrfesték; vopsea (neagră) pentru piele; (schwarze) Lederfarbe. *1684:* e szerént vadnak az czeitházban: ... Karaboly, egy mása [Zalatna AF; UtI]. *1724:* az en házamhoz tartozo föld van egy darab ... birja Kovásznai uram egy puskáért, egy pipáért és két font karabolyért, ugy hallottam hogy a puska ért volna f. 6. a pipa negy sustákot a karaboly penig tiz poltrát [Felfalu MT; Mk 9 Ferencz Luka (50) jb vall.].

karácsony 1. crăciun; Weihnacht(en). *1568:* Thomas budai ... fassus e(st) ... ez el mult eztendobe fylstych Lorinc birosagaba, karaczon elęth, akor volt az ozue vezes Jtues (!) orban es otues gergel kozot [Kv; TJk III/1. 179]. *1640:* Itt az korczomat kraczontol fogua Z(ent) Mihaly Napig Az Ur szamara tartiak [Gyalu K; GyU 56] | Korczoma kraczontol fogua Z(ent): Mihaly napig [Szászlóna K; GyU 64]. *1652:* Educillatio. Karatsontul fogua Sz(ent) Mihaly napig az Ure[a], Ennek eleötte, s mind utanna az szegenysege [Kajántó K; GyU 126. — [a]A korcsoma]. *1755:* az olahok remínkednek hogj az Karácsonjuk első napján ne külgjem el [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt lev.]. *1757:* mikor vágtunk a kglmetek két karacsonyak között[a] a Csonka héten voltunk [Spring AF; BK sub nro 834. — [a]Azaz nagy- és kiskarácsony (újév) között]. *1762:* Magyar Igenben lako Epescopalis (!) Seller ... falyamadat ... Danczkai Josef Urtol percipialni 50 id est ötven m⟨a⟩gyar farintakat ... a penzt ... a közeleb esendö Karatsanra ... ⟨tartaz⟩zek bé fizetni [M.igen AF; DobLev. II/337]. *1775/1781:* adunk ... a többb Erdöhati Falukkal[a] ... minden esztendöben karátsonrá egy egy vágot[b] [JHb LXXI/3. 399-400. — [a]Köv. 9 falu fels. [b]Ertsd: vágni való marhát].

Szn. *1573:* Ilona nehai Karacon Janosne [Kv; TJk III/3. 107]. *1591:* Karacho(n) Mihaly [UszT 13/69]. *1604:* Mogiorosi Karachion János [i.h. 16/53]. *1614:* Karaczyon Imreh lib. [Szentlélek Cs; BethU 436]. *1668:* Karatson Janos [SzJk 104]. *1688/1782:* Karátson Balás [Szentgerice MT; CsS]. *1833:* Angyalosi Pr(ovida) Csákány Jánosné Karátson Julianna [Angyalos Hsz; HSzjP].

Hn. *1714:* Also Karaczan falva [Karácsonyfva AF; EHA]. *1744:* Karácson falva [uo.; EHA]. *1754:* A' Karatson Telkin (sz) [Sárpatak MT; EHA]. *1759:* A Karátson völgyiben (sz) [M.palatka K; EHA]. *1796/XIX. sz. eleje:* A Karátson Horgossában [M.lapád AF; EHA]. *1814:* Karátson Kuttyánál (k). A' Karátson Kuttyánál (sz) [Pusztakamarás K; EHA].

Szk: *~ böjtje. 1723:* az utolso Mirigy alkalmatossággal (!) 1709 esztendöben Karácson büti elöt három héttel [Kisdevecser SzD; Ks 39. XXIII. 1]. *1774:* En csak az öszel az olahok karátson Böjtiben mentem az Uraság Motsi Toi Malmában [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) molitor vall.]. — Vö. a *karácsony-böjt* cimszóval ✱ *~ estéje. 1625:* az Bethlen Gábor pénzét nem szerették; végre ugyan el is veszték mind az ötpénzes garast és az apropénzt is ... osztán koronás pénzt veretett, ötpénzest és apropénzt is; és az elöbbeli pénzt szintén karácsony estin elveszték [Kv; KvE 156 SB] ✱ *~ harmad napja. 1664:* Fogattam meg Giörgiot az tavali szolgamot Karaczion harmad napian [Albis Hsz; HSzjP] ✱ *~ hete. 1590:* karaczion hetiben Jeoweonk vala Sombat fala feleol [Szu; UszT]. *1798:* A' Nagyságod szénáját még Karátson Hetiben jó móddal el-adtam [Torda; Borb. II Kolosvári N. István kezével] ✱ *~ innepe. 1632:* Azután csak most karácson innepiben odament volt Berkesziné az Szöcs Péterné házokhoz, ahol most is laknak [Mv; MvLt 290. 79b átírásban!)]. *1837:* Karátson innepe körül fa vágáson találtatott [Kakasd MT; DMLev. I. II. 28] ✱ *~ másodnapja. 1582:* Az Regestum be adassa vtan adot Zamot vgmint Karachon Masod napian Neminemeo exitusrol zekerezesreól ki theót f 80/73 [Kv; Szám 3/VI 11 Diósy Gergely not. kezével] ✱ *~ napja. 1593:* Eö kgie Enghemet meg böczwllötth es az napot[a] ez Jöuendö Karachion napiara 1593 eztendöben lewöre halaztotta [Perecsen Sz; WLt. — [a]A kölcsön megadásának napját]. *1763:* közölebb esendö karátson napjára [Kilyén Hsz; LLt]. — Vö. a *karácsony-nap* cimszóval ✱ *~ sokadalma* karácsonytáji nagy- v. országos vásár (napja). *1809:* most az közelebb elenyészett 1808-dik eszten-

döben karácson sokadalmának utolsó napján vásárlott lett volt egy ökörtinót ... Szabó Ferenc ... Barabás Balázstól 20 magyar forintokkal az anyjának, Szabó Antalnénak; holott kellett volna ünötinót hogy végyen [Szárhegy Cs; RSzF 285] ✱ ~ *szenvedője. 1781:* A közelebb mult Karácson szenvedein Csernátomban ki tette Kálnoki Ferencz Uramnak tenyerét a térdeire? [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ ~ *szombatja. 1724:* Most Karátsony Szombatyán Pekri Uramhoz mentem [Királyfva KK; BK. Fekés (?) Házi Péterné (25) ns vall.]. *1783:* Kömives alias Bandi Miskat ... meg fogok mint hogj tüzi fát vág vala ... de sok könyörgésére Karácson Szombattja lévén el bocsáttok magát [Kissáros KK; JHb XX/8. 13] ✱ ~ *tájban/tájékán/tájott. 1675:* azon jobbágyok ... tartoztak Karácson tájban egy szekér fával [Fog.; UF II, 602]. *1739:* kocsisok Felejtarok és lovaszok utan éleget jártotom de még edig nem kaphatom, karacson Tajban inkab kaphatot volna az ember [Pálos NK; Ks 99 Géczi László lev.]. *1801:* Lázár Ádámnak a Felesége Árgya Eva ... vette bé magához ... karácsony tájot Sándor Jantsit [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1823:* a közélebb mult Karátson tájékán a' Kémények takaritatlanság miatt ki gyúlt [Mv; LLt] ✱ ~ *tájig. 1658:* Rákóczi fejedelem pedig feljött vala Görgény Várába, és ott lön karácson-tájig [ETA I, 166 NSz] ✱ *székely ~. 1896:* Decemberben a székely karácsony énekeit, szokásait ismertetjük[a] [PLev. 185 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A Kemény Zsigmond Társaságban].

Sz: ~ *tájban minden jó végezések visszafordittatnak. 1619:* Uram, sokat nem irok, sem senkit nem ijesztek, de ha a dato presentium két hétre ökegyelmek itt benn nem találnak lenni, én bizony félek, hogy azmint az kalendárium is mondja, hogy: „karácson tájba minden jó végezések visszafordittatnak", csak ne telnék mirajtunk meg [BTN˜ 375] ✱ *szekeres ~t szánas húsvét szokta követni. 1686:* Aprilis ... 15. Húsvét másod napja. Nagy hó lött, és most töl be, hogy: „szekeres karácsont szánas husvét szokta követni" [SzZs 506].

2. ~*ban/kort* la/de crăciun; zu Weihnachten. *1577:* Wegeztek eztis eo kegmek hogy ... minde(n) tyztek az Regy io zokas zerent karachionba wegezeggyenek el [Kv; TanJk V/3. 155b]. *1585:* Karachomban a' harom falú[a] tartozik zabbal cub. 15. vgian karachionban tartoznak az olahok az Ispanoknak harom chergewel a' haro(m) falubol [Kv; Szám. 3/XVI. 48. — [a]Kv három jb-faluja: A.- és F.füle, Asszonyfva TA] | Dorottia Zakal B(ene)dek Zolgaloia vallia, ... meegh eztendeo karachonkort latta(m) hogy volt fekete Gyeorgy Vendelebe, lopast hozza Ne(m) tudok [Kv; TJk IV/1. 517]. *1647:* Karaczonban minden Ember egy egy Tykot ad[a] [Meggykerék AF; BK 48. 16. — [a]A földesuraknak]. *1736:* Pro A 1736 fogadtam meg kis szolgalonák Gyermek mellé Gyorffi Klárát, kinekis fizetése lészen[a] ... karátsonba uj Csizma [Szék SzD; ArJk 34. — [a]Köv. a fels.]. *1850:* Karátsonba-Husvétba- és Pünkösdbe az Udvar tartozik nékiek egy egy Véka gabonát adni minden gazdának [Gyéressztkirály TA; DE 5].

3. ~ *hava* december; luna crăciunului, decembrie; Dezember, Christmond/monat. *1565:* 1565 esztendőben karácson havában ... megszállák[a] Tokaj várát [ETA I, 22 BS. — [a]A németek]. *1600:* Karaczon havának 15dik Napia(n) veottem ... Eot keobeol búzát [Kv; Szám. 9/XIII. 13 Damokos Máté isp. m. kezével]. *1662:* Az idő pedig már karácson havára járván, naponként neki kezde nehezedni [SKr 522]. *1743:* Karátson havában Új Esztendőigh ... a' kiknek Lovok vagyon a' Papnak két Ló fát, a Mesternek egy Lo fát megh vigyenek [Torockó; TLev. 10/1.]. *1819:* az szintén el enyészőfélben lévő 1819ik Esztendő, Karátsan Havának 25-ik Napján ... jövének mi elönkben ... következö Nemtelen Személyek[a] [Szentbenedek AF; DobLev. V/1027. — [a]Köv. a nevek fels]. — L. még RettE 214; SKr 312.

4. ~ *adója* a földesúrnak járó (évi) adó-szolgáltatás; dare (anuală) faţă de moşier, adunată la crăciun; (Jahres-)Abgabe für den Feudalherrn. *1585:* mind a' haro(m) falubol[a] ... Ado kitt karachion Adaianak hinak facit f. 24 [Kv; Szám. 3/XVI. 32. — [a]Kv három jb-faluja: A.- és F.füle, Asszonyfva TA]. *1590:* Karachion Adaiaba egj egy Negied Zab mind(en) Nylas emberteol [Kajántó K; GyU 17]. *1621:* Ez idei Z. Marton, auuagy Karachyon Adaya mëgh restal, miuel hogy ebben az Zendwlesbe(n) fel ne(m) szedhettwk raytok f 27 [Kv; Szám. 15b/VII. 12]. *1685 e.:* Census. Juhbol méhböl és minden fele leguminabol dezmát, karacson adaját Cub. 2 [Demeterpataka AF; MvRKLev. 31]. *1774:* Karátson adójából ... mennyi jöhetett bé? [KS gub-i vk] | Karátson adojaban pediglen minden Gazda itten ád egy tyukot, vagy égy Garast Harmad Ideiig mind penzül vették fel jött minden Esztendöben az Motsi, és Keszei[a] Emberektöl 2. Nemet forint és 6 Grajtzár [Mocs K; KS Conscr. 18, 48. — [a]Keszüi (K)]. — L. még UF I, 866.

5. ~ *csirkéje* a földesúrnak járó (évi) csirke-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în pui faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnchenabgabe für den Feudalherrn. *1699:* Ezen Jobbágyok Karácson Csürkéjét is Szoktak adni mindenik tizet, tizet esztendönként [O.csesztve AF; LLt Litt. C]. — Vö. a *karácsony-csirke* címszóval.

6. ~ *tikja/tyúkja* **a.** a földesúrnak járó (évi) tyúkszolgáltatás; obligaţie (anuală) în găini faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnerabgabe für den Feudalherrn. *1590:* Karacio(n) thiukia egi egy thiuk [Tiburc K; GyU 19]. *1640:* Munera: Kraczon Tikia No. 2 [Gyalu K; GyU 57]. *1692:* Census. Mindenütt való örökös Jobbagyok, és Sellyérek, az kiknek marhájok vagyon capitatim tartoznak adni egy egy köböl Zabot, két két karacson Tyukját: Az ökretlenek-is tartoznak adni két két Tyukot [Mezőbodon TA; BK Inv. 3]. *1694:* Munera, mind(en) hazas emb(e)r, ád egj egj Karatson Tjukját, a' nötelen iffjak mind az által, azzal ne(m) terheltet(ne)k [Láz AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1716:* Annuatim minden Gazda Karacsany Tyukját adni tartozik [Grid H; BfN 92/4]. *1725:* (A) Jobbagyok minden Eszténdöben tartoznak adni karátson Tyukjat kettöt kettöt [Toplica MT; Eszt-Mk Inv. 21]. *1752:* minden Jobbágj és sellér Gazda ember ád Esztendönként az Uraság számára 5 ˜. öt tyukot aprostol (: melly Karátson tyukjának mondatik :) [Somkút SzD; JHbB 247]. *1769/1778:* minden Esztendöben (: melly az Karátson Tyukján kivül nem régen ragadott fel :) adtunk egy kotlós Tyukot Tiz Tsirkéjivel edgyütt, azon kivül, más Tyukot Karátson Tyukjának, egy kakas Tsirkét Kappannak valot [Kárásztelke Sz; BfN DDD/4]. *1824:* Karátsan Tyukja [Háporton AF; Kath.]. — Vö. a *karácsony-tyúk* címszóval.

b. a városi tanács (évi) tyúk-járandósága; obligaţie (anuală) în găini faţă de consilierii/asesorii orăşeneşti; (Jahres-)Hühnerabgabe für den Stadtrat. *1731:* Tisztelletes Kamarasi László Urunk(na)k Lakadalmi Solenitására (!) ... Csatánbul[a] az Tktes Nemes Tanácsot illető 14. Karácson Tyukját, Amelle meg megannyi Tyukot szerezzen Csatáni Ispán Atyánfia [Dés; Jk 425b. — [a]SzD].

Az **a.** alatti szolgáltatásra nézve l. a GyU Mut-jában jelzett helyeket. NNyv 441–2, UF II, 63 és ez utóbbi forrás mindkét kötetében az egyes települések szolgáltatására von. gazdag adalékanyagot.

7. ~ *tyúkmonya/tojása* a földesúrnak járó (évi) tyúktojás-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în ouă faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnereierabgabe für den Feudalherrn. *1672:* Karacsony Tyukyát és Tyuk monyát ugy mint az Töb Olahok attak [Kisgoroszló Sz; Born. 6/24]. *1782:* Majorságot nagyobbára pénzen veszünk magunk szükségére is, még is meg kell lenni, hogy Tyukot, és Tojást adjuk, Karátson Tyukja s Tojássa Titulussa alatt [Torockó; Thor. XX/5]. *1810:* Szent Márton Ludját, Karácson Tyukját, Tojássát és Zabját, Nyári Csirkéket vagy egyébb Adományokat (: Daciakat :) szoktanak é a' Szolgálo Emberek az Uraság számára praestálni? [Dob., Ks 76 Conscr. 13 vk]. — Vö. a *karácsony-tojás* és a *karácsony-tyúkmony* címszóval. A tojásadásra l. NNyv 447.

8. ~ *zabja* a földesúrnak járó (évi) zab-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în ovăz faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Haferabgabe für den Feudalherrn. *1590:* Karachion Zabia cub. 32 [Bács K; GyU 21] | Karachion Zabia mind(en) Nylas embertól egj Negied Zab [Jegenye K; GyU 25]. *1592:* az harom falun[a] Zeóttunk fel karaczon Zabiat 15 keöblót [Kv; Szám. 5/XII. 2. — [a]A város három jb-faluja: A.- és F.füle, Asszonyfva TA]. *1725:* (A) Jobbagyok minden Eszténdöben tartoznek adni ... karacson Zabjat ugy mint az Négy ökrös Gazda negy Vekat az ket Ökros ket Vökát, az Marhatlan is ket ket Vekat adni [Toplica MT; Eszt-Mk Inv. 21]. *1760:* mindenféle Colonus pedig, egy egy Karátson Tyukjával, és négy, négy véka Zabbal tartoznak, Karátson Zabja, és Tyukja nevezeti alatt [Novoly K; BLt]. *1768:* Ajtonbol kerátson Zabját (: minthogy sokan[a] dologgal szokták le fizetni :) Ingrediált Gelin. 18 [Ajton K; DobLev. II/390. 6a. — [a]A jb-ok közül]. *1801:* ad ... Karátsony Zabja nevezete alatt 4. véka zabot [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1815:* Farkas György ... Daciája. Ád 2 ~ két véka Karátson zabját. 1 ~ egy Tyukot. 1 ~ egy Csirkét. 10 ~ tiz tojást [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1075]. — Vö. a *karácsony-zab* cimszóval. E szolgáltatásnemre l. EM XLV, 7; NNyv 442.

9. ~ *fája* **a.** a földesúrnak járó (évi) fa-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în lemne faţă de moşier; (Jahres-) Holzabgabe für den Feudalherrn. *1681:* hogi valami Confusio ne légyen; ... az sessiok distingvaltattak ... Husvét, es Karaczo(n) Tyukja nro 38 Karaczon faja Curr. nro 7 [Szentkirály H; VhU 89, 92]. *1785:* kinek mennyi Lova vagyon, Ugyan Annyi terhe Karátson fáját adunk | Karátson fájátis két Lo terüt külön külön minden Esztendöben ... Adunk [Torockó; TLev. 6/1. 3b, 7b Transs.].

b. kb. (bányavárosokban) a fenti szolgáltatás váltsága; (în oraşele miniere) răscumpărarea obligaţiilor de mai sus; (in Bergstädten) Ablösung obiger Abgaben. *1785:* Az Karátsan fáját az Elsö Classisbéliek váltyuk meg három sing vassal, az második Classisbéliek kettövel; az Harmadik Classisbéliek egy sing vassal [uo.; i.h. 5a ua.].

c. a városi tanácsbeliek/asszesszorok évi fa-járandósága; retribuţia în lemne a consilierilor/asesorilor orăşeneşti; Holzentlohnung der städtischen Ratsherren/ Assessoren. *1715:* Assessor uraimék(na)k járando Karácson fáját esztendőt által p(rae)stálni [Dés; DLt 501]. *1764:* A Tizenkét Tanácsbeliek(ne)k Szokot Karatsonfaját ... vitetet a Spotály[a] Embereivel [Méra[b] K; AggmLt C. 30. — [a]A Szent Erzsébet ispotály. [b]Kv jb-faluja].

10. ~ *ajándéka* a földesúrnak adott karácsonyi ajándék; cadou făcut moşierului de crăciun; dem Feudalherrn gegebenes Weihnachtsgeschenk. *1590:* Karachion aiandikaba Adnak 3 keobeól zabot [Tiburc K; GyU 19] | Karachion Ajandokaba mind(en) Nylas ember Ad fel keobeol zabot [Bogártelke K; GyU 23].

11. *1800:* Hogy Arkossi László karátson kaláttsát Peretsenben, a kotsisok directioja alatt fogja meg enni Gáspár István ki nékem nagy ellenségem annyira el hirdette, hogy nem tsak nekem tudtomracsett, hanem az egész V(á)r(me)gyében a hol járok szánokozással sugják Fülem⟨be⟩ hogy vigyázzak magamra, még tsak a paraszt Gyerkekis tsufolva kiabálják utánnam [Perecsen Sz; IB].

Ha. *1568:* Karachyon [Sajókeresztúr SzD; KJ]. *1570:* Karachonra, karachonnak [Kv; TJk III/2. 28, 170]. *1593:* karachontol [Kv; TanJk I/1. 218]. *1594:* karachionba [Győrtelek Sz; UC 113/5. 46]. *1711:* karácson után [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1726:* karátsonig [Pagocsa MT; Told. 28]. *1729:* Karácsonig [Kv; ACJk 14]. *1730:* karátsonra [Noszoly SzD; ApLt Só János deák lev.]. *1731:* Karácson [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. *1736:* karácsonyig [Torda; TJkT I. 114]. *1829:* Karátsan [Mezőkölpény MT; TSb Korso János (43) vall.].

karácsony-böjt szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hagyása* karácsonyi böjt vége; sfîrşitul postului crăciunului; Ende des Weihnachtsfastens. *1741:* az fogados Kindai Ferencz, az Karátson böjt hagyásakor eczakának idején részegen az házára ment Boka Bumbulnak, hogy meg verje [M.fráta K; BLt I Molduván Nekita (30) zs vall.]. — Vö. a *karácsony 1.* ~ *böjtje* szk-tal.

karácsony-csirke a földesúrnak járó (évi) csirke-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în pui faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnchenabgabe für den Feudalherrn. *1836:* A Karátson tsürkét és tojást fel kell szedetni és azokat ide Csapora küldeni [Csapó KK; Berz. 21]. — L. még *karácsony 5.* al.

karácsony-csizma cselédbérbeli csizmajárandóság; cizme date ca retribuţie servitoarei la crăciun; Stiefelbezüge als Lohn. *XVIII. sz.:* Egy pár piros Karátson tsizmára Flor I Dr. 68 [Backamadaras MT; LLt 336 Litt. B]. *1827:* kétt pár fejelés Csizma, s egy pár karátson Csizma[a] [Tarcsafva U; Pf. — [a]Cseléd-fizetésben].

karácsonyfa *alk* karácsonyi hírlapmelléklet; supliment de ziar la crăciun; Weihnachts-Zeitungsbeilage.

1881: S vajon okvetlenül szükséges, hogy ama melléknetnél te is azt keresd, amibe belé lehet csipeszkedni, s elfelejtsd, hogy általában véve a mi karácsonyfánk állott azon a nivón, amelyen a budapesti újságok hasonló karácsonyi melléklete? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1887:* Nagyságos Uram! Kérem írjon egy araszos cikket a karácsonyfámra [i.h. 136 ua. Szilágyi Sándorhoz].

A szó 'Weihnachtsbaum' jel-ben — a fenti *alk* használatú, másodlagos jel-t őrző adalékokon kívül — nem fordul elő kijegyzéseinkben. Ez érthető is, mert a karácsonyfa-állítás szokása Erdélyben csak a múlt század második felében kezdett német hatásra terjedezni, és igazában csak századunkban vált általánossá.

karácsonyfalvi I. *mn* **A.** a (Nyárád)karácsonyfalva (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului (Nyárád)karácsonyfalva/Crăciuneşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Nyárád)karácsonyfalva. *1687 k.:* A' Karatson falvi határon vagyon égy kaszálo rét [Karácsonfva MT; MMatr. 78]. *1748/1784:* A Karátsan falvi határán [Msz; Told. 28]. *1762:* egy ide valo Karátsonfalvi Illyes Antal nevü ember [Folyfva MT; i.h. 3a].

B. a (Homoród)karácsonyfalva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului (Homoród)karácsonyfalva/Crăciunel; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON (Homoród)karácsonyfalva. *1606:* ennekòm az Karachio(n) falui hazamhoz kellet Jónóm | Kouacz Tamas Karaczionfaly (60) ppix [UszT 20/45, 20/237]. *1610:* az Actornak masod magaual kel meg eskennj hogj az melj Njomot az karachion falj hatarban vittek az az Nyom az eö eökre Njoma volt [i.h. 46d]. *1758:* vagjon a' Karátsonfalvi Homorodon két kerekü, egj kása tóró, es egj dűrützkölö [Homoródsztpál U; Ks 15. LXXVIII. 2].

II. *fn* **A.** (Nyárád)karácsonyfalva (MT) lakosa; locuitor din (Nyárád)karácsonyfalva/Crăciuneşti; Einwohner von (Nyárád)karácsonyfalva. *1634/1687 k.:* A' Visita(ti)okor meg igérték ā Karátson falviak hogy a' Pastor rétit ā bokroktol meg irtyák [Karácsonyfva MT; MMatr. 79].

B. (Homoród)karácsonyfalva (U) lakosa; locuitor din (Homoród)karácsonyfalva/Crăciunel; Einwohner von (Homoród)karácsonyfalva. *1606:* Mjert az Alpereseket az Hermaniakot az bizonisag beöueben tartotta meg hogy nem feleltenek az tizt ellen meg Zabadultanak az Actoroknak Kercsetiteöl az Karaczionfaljak ellen [UszT 20/323].

◇ **Szn.** *1590:* Karaczionffaly Giorgy deak [UszT]. *1603:* Andreas Karáchionfalvi [Erdősztgyörgy MT; SzO V, 249]. *1606:* Karachonfalui Ferencz. Karaczonfalui Balas [UszT 20/107]. *1610:* Karaczionfalj Ferencz [i.h. 46b]. *1614:* Karachionfaluy Jstua(n) pp [Karácsonfva U; BethU 107] | Karachionfaluy Janos lib. [Zetelaka U; i.h. 129]. *1621:* Karachionfoluy Mihali [Kv; Szám. 15b/XI. 305].

◇ **Hn.** *1745:* Kratsunfalvy ut. Kratsonfalvi út [Karácsonyfva AF; EHA].

karácsonyi de crăciun; Weihnachts-. *1799:* Pálfi Györgynél a' közelebb mult Karátsoni Szt Innepi napokbanis volt bor 's a' mint látom mostis a' Czégér fenn vagyon [Makfva MT; DLev. 5]. *1832:* A közelebbről valo kalatsoni (!) Szent Innepi Napokot kivánom hogy a' Tekintetes Sogor érhesse el még sok számos Esztendőkbe őrömmel, friss jo egességgel és áldott békességben Uri Kedvesseivel edgyűtt [O.asszonynépe AF; DobLev. V/1184].

Szk: ~ *adó* a földesúrnak járó (évi) adószolgáltatás; impozit (anual) plătit moşierului la crăciun; dem Feudalherrn gebührende (Jahres)Steuerleistung. *1632:* Adaiokat ez ide ele megh irt mód szerent keczer administralliak per annum, egiszer Karaczionban, egiszer Pwnkestben. Az Pwnkeösdi ado mellett faluiul tartoznak adni f. 1. melliet hinak ezwst pinznek. Az karaczoni ado mellett penigh adnak Eötue(n) penzt, ~ d. 50. kit eök szoktak hini hal penznek [Grid F; UC 14/38. 3]. *1680:* ezek[a] az Pünkösti ado melli szoktak adni ezűst pénzt fl 1 //. Az Karacsoni ado melli penig Hal penszt denar 50//. szoktak adni [Korb F; ÁLt Urb. 73. — [a]A korbiak]. — L. még AUt 327; UF II, 640. Vö. *karácsony 4.* szk-tal. ✱ ~ *áldomás feladás. 1805:* ítéltetett, hogy fele rész légyen a' gazda kára azért, mivel nem kell vala tsak egy (!) vaktáb(an) kitsapni, hanem ha ki hajtotta, a' maga tsordájához kell vala hajtani, fele kár pedig a' pásztoré: Mivel a' Karátsoni áldomás feladás szerént, tartozik vala a' pásztor, azon utzábolis szinte ugy ki kiáltani a tsodát (!), mint szintén a' több utzáibol a' funak (!), a' mit a' pásztoris elmulatott, és igy nem tudott a' gazda mihez tartani magát [F.rákos U; Falujk 3–4. — [a]Tollvétség *falunak* h.] ✱ ~ *böjt-hagyás. 1788:* Azon Házba ... laktam ... az Karátsoni böjt hagyásig [Déva; Ks 75. VIIIb. 110] ✱ ~ *honorarium. 1640:* Census ... Roka bört, Karátsoni honorariumban falujul N. 4 aut f. 8[a] [Paroh F; UF I, 705. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1667:* Fogarasi udvarbiránk ... administrált tárházunkban ... az komanai Asszesszor bojérok hozta karácsonyi honorariumot ... fl. 19. 50 [AUt 6] ✱ ~ *innep. 1760:* Töltöttem a karácsonyi szent innepeket Macskáson Décsei Zsigmond uramnál, Istennek hála jó egészségben, jó kedvvel [RettE 113. — [a]K]. *1783:* egy néhányon Legénjekül vendégséget csináltunk volt az emlitett Karácsoni Innepeken [Kissáros KK; JHb XX/8. 21]. *1877:* Terhes foglalatosságaim nem engedték hogy ígéretem szerént a Karácsoni ünnepeket együttt tölcsük [M.décse[a]; Tolvaly lev. Tolvaj Károly lev. anyjához. — [a]Valószínűleg Marosdécse AF] ✱ ~ *kommunió* karácsonyi úrvacsoraosztás. *1834:* Karatsani Communiokor Borra — — [Mezőménes MT; MRLt] ✱ ~ *melléklet. 1881:* S vajon okvetlenül szükséges, hogy ama melléknetnél te is azt keresd, amibe belé lehet csipeszkedni, s elfelejtsd, hogy általában véve a mi karácsonyfánk állott azon a nivón, amelyen a budapesti újságok hasonló karácsonyi melléklete? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

karácsony-innepnap sărbătoarea crăciunului; Weihnachtsfeiertag. *1835:* Kedves Uram Ecsem! ... a közelebbi Karatson Innep napokan szokasunk szerént a Tiszteletes Ministereinket meg vendegelni hon nem létünk mian nem tudtuk [Kadács U; Pf Pálffi Dávid lev.].

karácsonynap ziua de crăciun; Weihnachtstag. *1562/1567:* Ez lewel keolt pokafalwan azon Napon Mikor az Jozagot meg kereok Karachyon nap vtan valo Kedden[a] [Pókafva AF; JHb XXVI/33. — [a]Dec. 29]. *1581:* Ezeket Karachyon naptol fogwa veottem zen (!) vincze napig[a] [Kv; Szám. 3/I. 3 Eppel András mb kezével. — [a]Jan. 22-

ig]. *1594:* Huswet napban az Jspannak tartoznak aiandekban ket auagi harom tikmonnial egi egi kalachial ha kalachiot nem adhat egi darab kenieret ad ... Karachjon napban penigh egi egi diszno labat es egi egi kalachiot [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. *1672:* En Pánczel Cschi Vajda János Assecuralo(m) ezen oláh Tivadar nevü Szükereki Jobbagjo(m) által az kik mü földünkre Szükerekre[a] es Pintekben[b] szállanak idegen emberek, hogy enekem esztendő által semmit ne szolgálljanak, ha(n)em öt öt forintot adgjo(n) egy, egy ember, s az felet annakis, Pünkösd napra szolgáltassa be, az felét penigh karátson napra [Páncélcseh SzD; RLt O. 5. — [a–b]SzD]. *1729:* ada Pálosi Grópa János(na)k az Föd Vári Ferencz ur(am) jobbágyá(na)k tiz magyar forintot az jövö Karácson napig [TKl Petki Nagy cs. szám. 84a].

Szk: ~ *tájában/tájban/tájott.* *1595:* Karachon nap tajba mo(n)dotta hogy az paztorok egy hyaúal attak megh az eö Juhokot [UszT 13/77]. *1606:* az Telbe(n) Karachion nap tayaban Zologmaba(n)[a] valek az Bako Peter hazanal ... Dymyen Boldisar ot uala ... ualamj Eöröksege(n) alkozunk uala uele [i.h. 20/125 Siklody Barabas Samo (32) vall. — [a]U]. *1636:* Anno presenti (!) 1636 karatson nap taiat [Bözödújfalu U; Pf].

karácsonytojás a földesúrnak járó (évi) tojás-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în ouă faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Eierabgabe für den Feudalherrn. *1836:* A Karátson tsürkét és tojást fel kell szedetni és azokat ide Csapora küldeni [Csapó KK; Berz. 21]. — Vö. a *karácsony 7.* szk-tal.

karácsonytyúk a földesúrnak járó (évi) tyúk-szolgáltatás; obligaţie (anuală) de găini faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnerabgabe für den Feudalherrn. *1585:* Az Ispanoknak tartoznak az harom falubol[a] karachon tywkkal 24 [Kv; Szám. 3/XVI. 27. — [a]Kv három jb-faluja: A.- és F.füle, Asszonyfva TA]. *1590:* Karachion tik egj egj Thiwk [Bogártelke K; GyU 23]. *1683:* Penzen vett Tyuk no 70 Karácson Tyuk no 80 [Radnót KK; UtI]. *1767:* az ideval6 Jobbágyok és 'sellérek minden facultásokbol ã tizediket ki szokták adni ã földes úraknak, a mellett Karácsony Tyukot is adnak [O.sályi KK; Berz. 3. 7. C. 6.]. *1827:* Steff Luka nevü Colonus ... Ád ... Így karacson Tyukot Tiz Tojást két kapanynak valo Csürkét, és két veka karatson zabot vagy a hellyet két napszamot gyalog Szerben [Göc SzD; WassLt Conscr. 111, 115]. *1842:* édgy Kárátson Tyuk, Tiz Tojás ... minden fele termeseból Dézma adas datiaaknak (!) tellyesittesekre [Törzs. Desi taxalisták 75]. — Vö. a *karácsony 6.* szk-tal.

karácsony-tyúkmony a földesúrnak járó (évi) tyúktojás-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în ouă faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Hühnereierabgabe für den Feudalherrn. *1672:* Szelszeghi Ado reghi üdöbe(n) ... Vagho marhával, karácsony Tyukkal es Tyukmonnyal ugy mint a többi tartoznak [Szélszeg Sz; Born. VId. 24] | Nagy Goroszlay[a] Ado, boldogh üdöbe(n) ... Szent Gyorgy, Szent Mihaly Adayaval ugy Drabant, és Tretina pénzel, Vagoval[b], Karacson Tyukkal és Tyukmonnyal tartoznak [Szság; i.h. — [a]Sz. [b]Értsd: vágómarhával]. — Vö. a *karácsony 7.*szk-tal és a *karácsony-tojás* címszóval.

karácsony-zab a földesúrnak járó (évi) zab-szolgáltatás; obligaţie (anuală) în ovăz faţă de moşier (adunată la crăciun); (Jahres-)Haferabgabe für den Feudalherrn. *1629 k.:* Karaczio(n) zab: Cub: 12 M.- [Kv; RDL I. 132]. *1815:* Daciaja Adomanya esztendő által 2 véka karácson zab, 1 egy Tyuk. 1 egy kappannak valo Csirke, és 10 tiz Tojás [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1120]. *1827:* Steff Luka nevü Colonus ... Ád ... Így karacson Tyukot Tíz Tojást ... és két veka karatson zabot vagy a hellyet két napszamot gyalog Szerben [Göc SzD; WassLt Conscr. 111, 115]. — Vö. a *karácsony 8.* szk-tal.

karafin, karafina 1. (üveg)palack; garafă, carafă; Karaffe | butélia; butelie; Bouteille. *1735:* Karafina Kor(ód) Sz. M(árton)[a] Kolosvár 2. Fincsia Sz. Benedek(en) [Szentbenedek SzD; Ks 66. 45. 171. — [a]KK]. *1736:* nem vala ekkor hire az karafinának, mert ha eléhoztad volna hogy: karafin, más megharagudott volna, mert azt gondolta volna — hogy kurafiázod [MetTr 325]. *1748:* Az ebedlö palatan egy fias pohar Szék Ebben vagyon karaphina Nro 5 [Mezősály TA; Ks 7. XVII. 12]. *1778:* Négj Lábas pohár karafinával [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1796:* Kupás Flasko 5. Karifina 3 Boros pohár 6 [Tresztia H; Ks 115] | 9 nagyob Karafin per 4 — 36 [WLt Cserei Heléna jk 87b]. *1819:* maga Rákosi Ur a' pálinkát töbnyire egyedül hordotta fel a' pintzéböl égy zöldes nagyotska karafinával [Kv; Pk 2]. *1823:* Etzettel teli Cilinder 11 Kissebb és nagyobb karafinak 10 [Nsz; DobLev. V/1080. 3a]. — L. még FogE 135.

Szk: ~ *forma.* *1735:* Karafina forma Kristály Kancsók 4 [Ks 38. V Clenodia] ✱ *aranyos* ~. *1736:* Arannyos Karafina egy pár 2 Arannyozatlan nyakas kis Karafina 1 [CU] ✱ *aranyos szájú* ~. *1805:* Négy Bor vizes Üveg ... Három Aranyas Száju mettzet Karafina [Szamosfva K; BLt 10 Conscr. 109] ✱ *aranyozatlan* ~ → *aranyos* ~ ✱ *cseh* ~. *1832:* Cseh metszett itzes Karafina [LLt] ✱ *ecetes* ~. *1744:* Eczetes Sorofos Csorba Karafina [Buza SzD; LLt 181. B]. *1797:* Etzetes karafina kettő [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7]. *1803:* Egy tört talpu fa olajos és etzetes hojagos egybe ragadott horgas száju karafina ... Más ehez hasonlo ép horgas nyaku kettös karafinák [Ne; i.h. IV/858. 2b] ✱ *faolajos* ~ → *ecetes* ~ ✱ *faolajtartó* ~. *1839:* Egy kisdég faolajtarto karafina [Kv; Pk 3] ✱ *faragott* ~. *1782:* Két faragat lábatlan rosólisos pohár ... apro faragat karaffina [Nalác H; CsS] ✱ *fél ejteles* ~. *1803:* Egy fél ejteles kerek Karafina ... Egy négy szegeletü firtajas karafina [Ne; DobLev. IV/858. 2b] ✱ *fél kupás* ~. *1819:* mutatván égy fél kupás karafint elö ... Szilva pálinkát ... pintzéjéböl fel hordozoskodni szokta vala [Kv; Pk 2]. *1832:* Ro'solis a' Grofné Ő Nságáé két kupás Czilinderekbe, és egy fél kupás karafinba [Sáromberke MT; TSb 26] ✱ *fertályos* ~. *1761:* Három Simma, Kisded, karafin 3 megint Meczett kristály karafin 2 Egy egy fertalyos meczett karafin 2 Simma efféle karafin 2 [Kémend H; JHb XXXV/39. 28] *1817:* Egy Fertályos Karofina xr. 13 [Mv; MvLev. ifj. Simonffi Ioseff hagy. 8] *1831:* Három darab Sima fain fertállyos karafinák [Mv; MvLev.] ✱ *hólyagos* ~ → *ecetes* ~ ✱ *horgas nyakú* ~. *1803:* ép horgas nyaku kettös karafinák [Ne; DobLev. IV/858. 2b] ✱ *horgas szájú* ~ → *ecetes* ~ ✱ *hosszú nyakú* ~. *1802:* Négy kerek nyakas fertájos karafinák hosszukok ... Hosszu Nyaku ke-

rek fertájos karafinak No 2 ... Egy négy szegeletü hosszu Nyaku fertájos karafina [Ne; DobLev. IV/858. 3a] ✱ *iccés ~ → cseh ~* ✱ *kerek ~. 1802:* Négy kerek nyakas fertájos karafinák hosszukok ... Hosszu Nyaku kerek fertájos karafinak No 2 [Ne; DobLev. IV/858. 3a]. *1848:* Üveg Némük ... Egy kerek Metzet karafina 1 [Szászerked K; LLt] ✱ *kettős ~. 1782:* Egy kettős fa alajnak etszetnek valo karaffina [Nalác H; CsS]. *1803:* ép horgas nyaku kettös karafinák [Ne; DobLev. IV/858 2b] ✱ *másfél fertálynyi ~. 1823:* Ezen adosságba inhypothecálva van egy Kis cistába egy másfél fertálynyi Karafinába valami (: amint tartatik :) Ro'sa Olaj [Nsz; DobLev. V/1080. 1b] ✱ *metszett ~. 1761:* Három Simma, Kisded, karafin 3 megint Meczett kristály karafin 2 Egy egy fertalyos meczett karafin 2 Simma efféle karafin 2 [Kémend H; JHb XXXV/39. 28]. *1802:* 17. metzet karafina ... 8 Rf 30 xr. [Déva; Ks 120. III. 8] ✱ *négyszegeletü ~. 1802:* Egy négy szegeletü hosszu Nyaku fertájos karafina [Ne; DobLev. IV/858. 3a]. *1803:* Egy négy szegeletü firtajas karafina [Ne; i.h. 2b] ✱ *nyakas ~. 1736:* Arannyozatlan nyakas kis Karafina [CU]. *1791:* Nyakas karafin [Nagyercse MT; Told. 19] ✱ *ormos ~. 1823–1830:* (Id. gr. Bethlen Pál) Magának s elsőbb rangú vendégeinek külön és jobb bort tartott, és egy fertályosnál kisebb, széles talpú, ormos karafinban tették fel [FogE 135] ✱ *pálinkás ~. 1797:* Rosolinos talpas pohár egy talpatlan is egy ... Pálinkás Kis Karafina három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7] ✱ *pennatartó ~. 1730:* Egy asztalra valo Kalamáris Porozojavall, Penna tarto Karafinnyával és Tablajával édgyütt [Kv; Ks 15. LVIII. 6] ✱ *sima ~. 1753:* Simma Karafina Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1801:* Simma Apro Karafin [Vargyas U; CsS]. *1831:* Három darab Sima fain fertállyos karafinák [Mv; MvLev.] ✱ *srófos ~ → ecetes ~* ✱ *úti ~. 1802:* Egy kötött Uti fertájos karafin [Ne; DobLev. IV/858. 3a] ✱ *virágos ~. 1797:* Egy virágos Karafina ... Egy Sima Karafina [M.igen AF; i.h. IV/777. 12]. *1817:* Egy virágos fertályos karafina xr 10 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 4]. *1841:* Két virágos Karafina [Kv; SL] ✱ *vizes ~. 1804:* Kupás Üveg Flaskó nro. 1 Vizes Karafina nro 5 [Tresztia H; Ks 108].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány (üveg)palacknyi; de un anumit număr de garafa; von einigen Karaffen (viel) | vhány butéliányi; de un anumit număr de butelie; von einigen Bouteillen (viel). *1823–1830:* Igen úri asztala volt[a], ültünk gyermekeivel együtt haton az asztalnál. A rendszerént való ital volt a ser, hanem az asztalnak négy szegeleténél volt négy karafina bor, Rhenus mellékéről való [FogE 206. — [a]Eislebenben egy Tölpe nevü Ober Berg-Commissionsrath-nak]. *1828:* hozzám behozott volna egy kártus és karafina mustot [Dés; DLt 161].

karafina-fedél palackfedél; capac de garafă; Karaffendeckel. *1736:* Arannyozatlan nyakas kis Karafina 1 Karafina fedél 2 [CU].

karafina-üvegdugó üveg-palackdugó; dop de sticlă pentru garafă; gläserner Karaffenpfropfen. *1849:* 15 karafina üveg dugo [Somkerék SzD; Ks 73/55].

karaj l. karé

karakó női otthonka; capot; Frauen-Hauskleid | pongyola; halat; Morgenrock. **Szk:** *bársony ~. 1800:* Egy veres bársony hajtókával, ar⟨any⟩ lántzolással készült fekete bár⟨sony⟩ karrakó Egy ... fekete Creditor karrakó [LLt]. *1811:* egy fekete barsony Karako Veres barsony hajtokaval s Lantzalassal [Mv; LLt] ✱ *török karton ~. 1797:* Egy viselő Tarka Tőrők Karton karakkó Fersengestől [M.köblös SzD; RLt Kisbudaki Rettegi Terézia kel.] ✱ *ujjas ~. 1811:* egy Ujjas kurta Karako Publikan szin [Mv; LLt].

A franciából a németbe s onnan a magyarba került szóra és jel-ére l. Hartnagel Erzsébet: MNy XXXIII, 229–30.

karakter 1. rang; rang (grad); Rang. *1726:* A székeknek és statusoknak proprietássa tartassék a régi usus és mód szerént, cum hac tamen declaratione, hogy egy caracterben lévő bizonyos számú személyeknek adassék egy szék sine determinatione, hogy melyik végin vagy közepin legyen, ha pedig decedalna a széket felváltó személy sine semine, a szék redealjon az ecclesiahoz és az ecclesia más béradó embereknek adhassa hasonló caracterben lévőnek pro denariis ötven [SzO VII, 324]. *1731 k.:* Néhai Keresztesi Samuel Ur(am) ... derekas Tisteségekre, Ugi mint Consiliáriatüsságra, az után Praesidensi officiumra, s Characterre promovéáltatott [JHb XLII]. *1764:* En bizony Bátyám Uramat mindenkor maga Uri Charactere szerént respectaltom ez utanis a szerent kivánom respectalni, ha szintén maga Atyafiságat tőllem meg vonyais [Középlak K; BfR]. *1807:* minekutánna én meg-halok ... az én meg Lelketlenitett Tetemeimet ... Familiámhoz 's Characteremhez illő tisztességgel temetessen (!) el [Kv; Ks 14. XLIIIb gr. Teleki Tamás végr.]. *1813:* tsudálotoson esik nékem, hogy én az igyekezetemér (!) tsak ezt hallom, hogy ne járjak landerist: ez a Szokatlan tántz, nem az en Caracteremhez valo ... meltoztatik Ngod meg látni, hogy én Istalot és Házat epittek, Somjora[a], nem pedig landalist járok és a Szőllőköt meg igazittom [Perencsen Sz; IB. Botos Peter gr. Korda Annához. — [a]Sz]. — L. még MNy XLIII, 208–9; RettE 247.

E jel-re l. Horger: Nép és Nyelv I, 241; Csefkó: MNy XLIII, 208–9; TESz. — Ilyenféle jel-re Geleji Katona Istvántól 1645-ből, tehát az itt idézetteknél jóval korábbi adalékot ismerünk (MNy LXVI, 234).

2. jellem; caracter; Charakter. *1765:* Becze László ... feleségét 20 esztendős koromban annyira szerettem, hogy ha neki is annyi esze lett volna, mint nekem, elvettem volna. De ő látta, hogy nem hozzám való sem aetasára, sem characterére nézve [RettE 186]. *1825:* ezen elő szamlalt Tanuk a Blozsai[a] Birtokosok(na)k mind Cointeressatus Zálogság Jussán s bébirok attyafiai, ki Sogorság, ki pedig más attyafiságos nexusson, s közönségesen ugy tudom hogy Caracterekre nézveis Mediocris hirü nevü emberek [TSb 47. — [a]SzD].

Szk: *erkölcsi ~. 1813:* Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanitványunk eleitől fogva ... eggy volt mindenkor a' leg jobbak közül. Hozzá járul ehez szelid és jámbor természete, becsülletes maga viselete, és szép erkölcsi karaktere [Ne; NyIrK XII, 137] ✱ *morális ~. 1827:* kéntelenittetünk Újjbol ... esedezni Méltoztatnak ... ezen se Hazánk sem Isten Törvennyével nem gondolo Lelki esmérettől sem Emberi szeméremtől nem vezérelhető minden morális Charactert magárol le vet-

kezett Embertől[a] ... menté tenni, s oda Helyheztetni parantsolni, a honnét sem nekünk se más Felebarátunknak ártalmára ne lehessen [Nagylak AF; DobLev. V/1125. — [a]Gergeljfi Borbéj Ihmrétől] ✱ *vmi nem mutatna semmi ~re* nem nagy jellemre mutatna. *1855:* nem mutatott volna semmi characterre, nékem ártani, mivel én soha sem a' Forradalom elött sem után nem kivántam önnek sem égy sem más tekintetbe ártani [Káptalan AF; i.h. V/1394].

3. becsület; cinste; Ehre. *1834:* Én Nagyságos Groſ Ur! Papi Characterem, söt Papságom el vesztése alatt erösittem e dologban lévö artatlanságomot, s ugyan azért instálom Nagyságod méltoztasson e dolognak szorossan utánna járatván a Tiszten eleget vetetni [Bögöz U; IB. Bentzedi Sánfor ref. pap lev.].

Szk: *~éről jótáll. 1823–1830:* a gróf ... becsületére irhatja, hogy sokáig laktam a nagyatyja udvarában, s vele is idegen országokon utaztam, azért karakteremről jótáll stb. [FogE 298].

4. jelleg; particularitate; Eigenart. *1710 k.:* Ekkor kelletvén Száva Mihálynak számadásra feljöni a kamarára, Apor[a] adta pajzsul néki a katholikus státus követje characterét és instructiót [BÖn. 919. — [a]Apor István, erdélyi kincstartó].

5. írásjelleg; particularitate a scrisului; Schreibart. *1798/1799:* az Al Peres Báró Úr, a' processus follyamatjában nem ezt erössitti, hogy ezen Recognitiója[a] extrajudicialis lett volna, hanem tsak azt állitja, hogy az illusive lett volna ... a' midön az Al-Peres Báró Ur a' kért Privilegialisnak Betüit, Charactereit, Contextussát, idejét, Adóját egyszóval Circumstantialis voltát declarálta, 's ezt a' Királyi Tábla-is illusionak nem itélte [Torockó; TLev. 5/16. 424 Transs. — [a]Annak elismerése, hogy a perben forgó kiváltságlev. birtokában van].

6. kb. vmilyen állapotbeli helyzet; poziţie/atitudine (a cuiva) într-o anumită situaţie; Lage in irgendeinem Zustand. *1737:* Minthogj Nms Várasunk Protocollumib(an) fel-találtatik és mind a Tktes Nms Tanáts 's Universitas recens abb(an), hogy Hentes Atyánkfiai, a melly Hentességi Characterekb(en) ma vagjnak, ex Consensu et annuentia D(omi)noru(m) Lanionum lött, egjgjmás között meg-egjgjezvé(n); azért in Statu quo, Hentes Atyánkfiai meg-maradnak [Dés; Jk 255a]. *1761:* az aqvisitumok ... hason fele ... illeti ā Relictat más fele pedig ā fiakot ... ugy mind azon által hogy vita durante ā relicta azokbol éllyen charactere szerént de sem(m)it belöllök se ne abealienállyon (!), se másnak ne hagyhasson hanem ā meg irt regula(ti)o in vigore maradgyan hólta utan ā fiaké legyen [Hsz; BLev.]. *1782:* (Veress Samuelnek) tanácslották, hogj édes Annyarol maradott Joszágotskája s vagjonkája ne pusztuljon el, váltsa fel inasi aprod még hátra lévö esztendeit ... és a' Mészáros Czéhis ... nem tsak inasi aprod esztendeit relaxálta, hanem kéresire legényi caracterben is tartattatni declárára (!) [Torda; KW]. — L. még RettE 66.

7. *1818:* Fel kell tenni ... A völegénynek vevezték és keresztnevét Characterét, hogy nemes é? vagy nemtelen? [Méra K; RAk 21].

karakterizál jellemez; a caracteriza; charakterisieren. *1836:* azon ki nyilt Szivböl költ Testamentum az Alperes Özvegyet annyira Characterizálya, hogy illyen Testamentummal kevés özvegyek ditsekedhetnek, hogy férjeknek gyámolai légyenek | (A) bizonyittás nélkült lett vexálo réá fogások az Felpereseket nem kevésbé ugy Characterizályák, hogy motskolodo irásaiknak leg kissebb hitele nem lehet [Ne; DobLev. V/1213. 1a, 3b].

karakterű 1. vmilyen jellemű; care are un anumit caracter; von irgendeinem/welchem Charakter. *1783:* Ezek(ne)k edes Atyokat a Tanú életben érte é? vagy pedig bizonyos hallomásból mitsoda Caracterü Ember-n(e)k tudja len(n)i? [KSz; Borb. II vk]. *1813:* mindezen kérdésbe nevezett Szeméjek rosz Characterü, rosz hirü nevü és magok viseletü emberek(ne)k tartatnak ezen Faluban [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Pogyine Togyer (50) col. vall.]. *1838:* Esmerié a' Tanu az Exponenst? és ... minö erköltsü, Carakterü, és természetü Embernek tudja, és esmèri? [Ne; DobLev. V/1221. 1b vk]. — L. még FogE 137, 155.

2. rangú-rendű; de rangul; vom Range und Stand. *1788:* E Nemes Vármegye Fö Közép és Also rendbéli minden Caracterü Tiszt Urainak és Tisztviselöinek illendö betsületeket tartozo kötelességem szerint kész engedelmességgel mindenekben meg adom, s parantsolattyokat, Tanitásokat, Oktatásokat tellyes igyekezettel fel venni ... Magistratusomhoz illendö engedelmességgel, szelidséggel leszek [BLev.].

karalábé, kalarábé gulie; Kohlrabi. **A.** *1771:* Caurerábe egy köbül [Katona K; Born. VI. 7]. *1803:* Korélábéért, Kaposzta zöldségért és Murokért ... [Kissáros KK; UnVJk 153]. *1855:* Hagyma ... Korélábi ... fokhagyma [Mezöerked K; LLt].

B. *1717:* az földön Czékla, és az hordok veginél Caulerapé [Abafája MT; JHbK XXIV/20. 3] | Caulirábet 9 ... küldöttem [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1750:* vagjon ... egj falka Caulerape circiter edgj szekerel [Szamosfva K; i.h. LVIII/4. 4.]. *1751:* Kártifiol ... Kalarabi ... Kell [Kv; RKA].

Szk: *téli ~. 1831:* Téli koralábé vagyon ötven véka [Nyárádsztanna MT; MvLev. 8].

Sz. *XIX. sz. m. f.:* Azér ettem korelábét Hogy a lábam iárjan prádét[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyüjt. — [a]Táncszó].

karalábé-hántó karalábé-hántáshoz való eszköz; instrument de curăţat gulii; Kohlrabischäler. *1874:* Korélábi hántó ... Spékelö tü [TSb 7].

karalábémag, kalarábémag sămînţă de gulie; Kohlrabisamen. *1724:* im küldöttem kartifiol magot, egy lotot ... kaulerape magot küldöttem ... karelápe és articsóka magot | küldöttem kaularape magot [MNy LXI, 474 Apor Péter lev.]. *1789:* Czeller Mag 1 1/2 Loth Rf — xr 24 ... Kalarábé Mag 2. Loth Rf — xr 30 ... Kartifiole Mag 8 Loth [Mv; ConsrAp. 30].

Szk: *fejér ~. 1796:* Fejér Karalabé mag ... Elegyes kék karalábe, és kehl magok [Déva; Ks 76. IX. 26] ✱ *kék ~ → fejér ~* ✱ *nyári ~. 1824:* A' Nyári kártifiol, nyári korolábé, és nyári olosz káposzta Magokat ... Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] ✱ *őszi ~. 1830:* Téli Nyári Kártifiol és őszi Korélábé mag vétetett Besztertzen 36 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

karám (bányász-)szállás; sălaş(ul minerilor); (Bergarbeiter)Unterkunft. *1772:* Tudgyaé a' Tanu ... szemeivel láttaé. vagy szavabevehető emberektöl hallottaé, hogy in A(nn)o Dieq(ue) Supra Specificatis a' Kis Bug nevezetü bányán a' legények karámjában mitsoda tumultus orialodott Almási Mihály és Vernes Jánosék között? [Asz; Bosla vk] | Tudom világosan láttam szemeimmel a' Specificalt napon azon tumultusbol orialodott actust a' meg nevezett kis Bugi legények karámjában, mivel magamis ott voltam [Torockó; i.h. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.].

karamel '?' *1793:* Karamel, vagy meritö serpenyö [TL Conscr.].

karamida tégla; cărămidă; Ziegel. **Hn.** *1800:* Alsó forduló: A Karamidáknál (sz) [Ispánlaka AF; EHA].

karasia l. karazsia

karasíroz kb. szeretget; a tot dezmierda; karessieren. *1764:* Azt is hallottam felölök, hogy Szebenben a többi között maszkarában lévén öltözve mind a kettö úgy, hogy egyik, úgymint az asszony nem ismerte az urát Haller Pált, mivel úgy tettette, hogy ő nem megyen a bálba. De annak utána elmenvén, a feleségét mint más, nem Haller Pál, karasirozni kezdette. Amaz is engedvén nékie, alkalmatosságot keresett, hogy együtt dolgokat végezzék [RettE 168].

kárász **1.** carassius carassius; caracudă; Karausche. *1579:* karazt vöttem p(ro) d. 7 [Kv; Szám. 1/XVIII. 13]. *1584:* Az Hall dolga. Zamos Retkenek, ky harom fonth, Awagy nagiob Niomw, Aggiak fonthiat Lib. p.d. III Chwkanak Aggiak fontiat Lib. p.d. IIII. ... Eoregh karaznak ky Egy egy fontot Niom Awagy nagiobat Lib p.d. III. Ennel Apro (!) karaz, kinek kettey wagy penigh harma niom egy fontot Lib. p.d. II. [Kv; KvLt Vegyes III/7–9]. *1585:* 8. Janua: Fözette(m) ... pentekre Egy talra 4 font karazt ratua kapoztara az arra d. 12. Kapoztat wött hozza vagua d. 4. peczhe (!) olayt masfel fontot az arra d. 9 [Kv; Szám. 3/XXII. 53]. *1652:* Vagyon egy teolteöt halas tois, mellyet czak Tiborczi Thonak hynak. Ebb(en) Czuka, Czompo, Karaz igen szepek teremnek [Tiborc K; GyU 128]. *1720:* Vagjon ezen Küs Lozna[a] mellett Szamosbol szakadott Tó Csik, Csuka Czompo Kárászal telylyes, de tsak Telnek idejen halaszhatni meg, Veszekkel, az Jobbágjoktol es Sellerektöl tilalmas [JHbK XXVI/12. — [1]Kölózna SzD]. *1797:* Vagyon égy nagy ... Halas To ... terem ezenn Tóba Tsuka, Po'sár, Kárász, Tzompo Keszege, Csik [Cege SzD; WassLt Conscr. 558].

Ân. *1674:* Karasz (kopó) [EM XLIX, 535].

Szk: ~ *rátani.* *1585:* Olait Karaz Ratany es Tiükmoniat Sutnj wotte(m) f. — d. 12 [Kv; Szám. 3/XVIII. 18b Gellien Imre sp kezével].

2. mîncare preparată din caracude; Karauschenspeise. *1592:* Harom font karaz ratwa f 0 d 9 [Kv; Szám. 5/XIV. 123 Eppel Péter sp kezével]. *1596:* Masodik tal etek karaz eles lewel varose, melliet zabadkozasommal meg maraztotta(m) vrunk konihaiatol [Kv; i.h. 6/XXIX. 61 Bachi Tamás sp kezével].

◇ **Szn.** *1570:* Karas Myklos [Kv; TJk III/2. 136b]. *1590:* Karaz Kelemen. Karasz Miklos [Kv; Szám. 4/XXII. 50]. *1593:* karaz Leorincz [Kv; TJk V/1. 435]. *1596:* Karaz Leorinczne [Kv; Szám. 6/XXIX. 129 Bachi Tamás sp kezével]. *1631/1733:* Kárász Péter [Balázstelke KK; JHbK XXXIII/4].

◇ **Hn.** *1723/1799:* a Karász patak nevü helly mellett (sz) [Harangláb KK; EHA]. *1754:* A Boltán innen valo Tonak a véginél egy darab Kárász n. sz. föld [Dés; ETF 101. 36]. *1803:* A' Kárász nevezetü helyben (sz) [Harangláb KK; EHA]. *1850:* Kozárvári fordulóban ... A' Kárász tónál (sz, k) [Dés; ETF 101. 37].

◇ **Sz.** *1786:* Hazug Vén Kopatz s. t. ! ... jöj el, holnap, mert ha el nem jösz nem látz s punctum, ha holnap is el nem jösz Piritat Kárász, még pedig Vásárhellyi az orod végire [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond durván tréf. lev. gr. I. Bethlen Sámuelhez].

karasznai l. krasznai

kárászos (eredetileg) kárászban gazdag; (iniţial) bogat în caracude; (ursprünglich) reich an Karauschen. **Hn.** *1632:* (Szénafü) vagion az Dobolyi reten, a Karaszos tót altal keli [Aldoboly Hsz; EHA]. *1696:* Al Dobolyi Réten Kárászos tó hátán (k) [uo.; EHA]. *1728:* Hegj farkon Kárászos tonál (sz) [Lisznyó Hsz; EHA].

kárásztelki a Kárásztelek (Sz) tn *-i* képzős szárm.: derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kárásztelek/Carastelec; mit dem Ableitungssufix *-i* gebildete Form des ON Kárásztelek. **1.** Kárásztelkén lakó; care locuieşte la/în Kárásztelek/Carastelec; in Kárásztelek wohnhaft. *1606:* Martinus Zabo Kalazteleky hungarus [Kv; PolgK 113].

2. Kárásztelkéhez tartozó; care aparţine de Kárásztelek/Carastelec; zu Kárásztelek gehörig. *XIX. sz. köz.:* A Karaszteleki Hatar felol az Ereszvény alatti kaszálló [Somlyóújlak Sz; EHA].

karát carat; Karat. *1558 k.:* wgy veriek az aranyath, hogy Meg Legien az karat zam, tudny Illik az 25 1/2 karath | azth kewannyak Mind kösseg es Mind aranywalto, hogy Jo garattal es bouon walo Nyomással wsse meg az aranyat, de Mikeppen wthety Meg azkor az Pondust, Mikor zwkön es konyw Mertekel agiak be Mind ezwst es Mind aranyath [Nsz; MKsz 1896. 295–6]. *1575:* Mikor az primma Inposiciot betöttem volna es az elsö twzböl kywottem volna, lön karat 23, esmeg be töm felet es Vwm az tekelletes gradusra az twzet, de semmit Nem haznala, hane(m) vgian azon graduson Marada [Nsz; i.h. 367]. *1839:* Egy brilliántokbol valo bokréta 14 karat 560 Rf [Kv; LLt]. — L. még MKsz 1896. 355, 368.

karata ? varrásminta-fajta; un anumit model de broderie; Art Stickmuster. *1674:* Harmadik abrosz kékes fejéres az közepiben. Negyedik Gallos Gyolcs Spanyor him az közepiben. Eötödik Zöld Sejemmel, arannyal varrot, közepiben karáta, két asztalra valo [Beszt.; WassLt 72/6].

karataforma ? varrásminta-fajta; un anumit model de broderie; Art Stickmuster. *1699:* az Ur Asztalara valo szönyegek Abroszok Keszkenök ... Egy karata formára varrott kendö ... Egy négy Szélben levö bors formara Szütt gyapott abrosz [Kv; KvRLt X. A. 43b].

karatás ? vmilyen varrásmintás; cu un anumit model de broderie; mit irgendeinem Stickmuster. *1674:* számláltam megh az mely varrottakat magam varrattam Ágnes számára ... Vagyon más bokor lepedőben valo Tőrők varrassal varrott Ezüst es arany fonallal edgyüt ... Vagyon más ket bokor lepedőben valo karatás fejéres [Beszt.; WassLt 72/6].

karatlan 1. kar(fa) nélküli; fără rezemătoare/braţ; ohne Armlehne. *1763:* Ket posztos karjos szék Floh. 15 Harom karjotlan Floh 4 dr. 80 [Hsz; Ks 23. XXIIb].

Szk: ~ *deszkaszék. 1679:* Paraszt, hosszu, karotlan, fejér szék nro 1. Karotlan hoszszu szék nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 42] ✱ ~ *egyesszék. 1632:* Meg holt Kgls Vrunk[a] hatulso haza ... Egj karatlan edgjes szek [Fog.; UF I, 167. — [a]Bethlen Gábor]. *1656:* Egy karatlan egyes szék [uo.; UF II, 108] ✱ ~ *fenyőfaszék. 1816:* öt rosz karatlan fenyő fa Szék [Friss BN; BálLt 66] ✱ ~ *pad. 1710 k.:* ültetének egy hitván fekete posztós karatlan padra [BÖn. 718]. *1733:* Karotlan Pad az Palotan 1 ... Hosszu karos szek 1 [Kozmás Cs; Ks]. *1756:* Hoszszú Karatlan Pad 1 [Piskinc H; JHb XXXV/35. 38] ✱ ~ *padláda. 1840:* Egy Karos pad Láda R. for. 3 ... Egy karatlan pad láda R. for. 2 xr 30 [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1024 Bencze Illyés lelt.] ✱ ~ *padszék. 1656:* Vagyon ... az fal mellett eleö 2 darab bellett padszek, masik egi karotlan padszek [Fog.; UF II, 151]. *1724:* Négy hoszszu kar Szék ... Karatlan pad szék nyöltz [Koronka MT; Told. 29/12] ✱ ~ *parasztpad. 1793:* Egy Karatlan paraszt Pad Dr. 20 [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 1] ✱ ~ *parasztszék. 1632:* Egj hituan karatlan paraszt szek [Fog.; UF I, 156]. *1699:* Fenjö deszkából valo karotlan paraszt Székek nro 3 [O.cseszt-ve AF; LLt Gyulafi László lelt.] ✱ ~ *szék. 1676:* vagion ... Egi karszék, masikis egi karatlan szék [Fog.; UF II, 713]. *1756:* 6 Zöld karas töltett székek Karatlan töltett székek, hata egj szinü, hata penig más szinü Nro 12 [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.] ✱ ~ *ülőszék. 1802:* Két karos, ki töltött, s egészszen bé boritatt ülő székek ... Tizen egy ugyan ki töltett, de karatlan ülő székek [Mv; TGsz 52].

2. ?' *1737:* (A szoba) oldalan korös környül vas szegekkel fel szegezett festetlen Fogasok vagy(na)k négy darabja Karos, öte penig karatlan [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. *1793:* Negy Karas fogas Hf. 1 Dr 46 ... Egy hitvan Fogas karatlan Dr. 05 [Mv; MvLev. Prágai Tamás hagy. 1].

Szk: ~ *fogas. 1681:* Ezen Udvarbirák házabol nyilo belső Kő Ház ... Karotlan fogas az falon [Vh; VhU 547]. *1694:* Vannak ... itt karotlan festett Fogasok [Borberek AF; BfR]. *1762:* Az Cseléd Hazban ... két karotlan fogas [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3] ✱ ~ *gúnyafogas. 1802:* Egy kis karos és egy karatlan kisded gunya fogosok és egy pipa fogas három pipa szárokkal [Ne; DobLev. IV/858. 4b].

3. ?' *1817:* Egy karotlan Fa veder xr. 9 [Mv; MvLev. ifj. Simonffi Joseff hagy. 8].

Ha. *1747:* karottlan [Aranykút K; Ks 73/55]. *1753:* karatlan, karotlan [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1756:* karatlan [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1778:* karatlan [Csapó MT; Berz. 4. 8. C. 18]. *1788:* karatlan [Somogyom KK; Told. 44a]. *1797:* karatlan [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. *1813:* Karotlan [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1849:* karatlan [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1860:* karatlan [Kv; Végr.].

Vö. a *karos* és a *kartalan* cimszóval.

karátszám numărul de carate; Karatzahl. *1558 k.:* az aranywalto ... Meeg azerth is zol, hogy wgy veriek az aranyath, hogy Meg legien az karat zam, tudny Illik az 23 1/2 karath [Nsz; MKsz 1896. 295].

karátú vhány karátos; de ... carate; karätig. *1558 k.:* ha az arany 8, 9, 10 auagy 11 garatu[a], tahat ezt e Mixturat auagy az addicioth keziched Neky[b] ... olwazd ǫzue es, hogy ǫzue oluadot, tahath granald meg es tarch dolgodhoz az Mikor zwkseg [Nsz; MKsz 1896. 297. — [a]Alább és fennebb *garato* és *karatú* alakban is. [b]Köv. a leír.].

karazat karfázat; balustradă; Geländer. *1849:* Bástyába feljárhatásra épült fa garadits karazattal, jó moddal épülve [Szentbenedek SzD; Ks 78/55].

karazsia 1. posztófajta; caragiu (un fel de postav); Karasie (Art gemeines, zweimal gewalktes Tuch). *1532:* Ittem dominus quondam Georgius Stolcz pro quoddam panno karasia et aliis quoque quibus obligabatur, excepit centenaria ferri IIII, qui tum fecissent fl VII [DomH 124]. *1561:* duodecim vlnas panny karasia ... 8 vlnar(um) karasia et octo vlna panni barazlaj [Kv; TanJk V/1. 69]. *1573:* Veg gergel azt vallia hogi az zent Martony zokadalomba Eo vytte volt vincet es galt valamy karasiaual [Kv; TJk III/3. 123]. *1582:* 16 Apr Biro V es az tanachy wegezesebeol weottem az puska targyra harom sing karasiat attam erette f. 1/95 [Kv; Szám. 3/V. 14 Lederer Mihály sp kezével]. *1637:* egj dolmannak valo karassiatis veszünk | eö nekys tiz sing karasiat, inget labra valot igirtek volt [Mv; MvLt 291. 91b, 92b]. *1655:* Szauaba(n)[a] lako Vajda Istvánne es Szodorai Istvanne Aszszonyom kivana mi teöllünk Szavaban predikatort, igirvén a Predikatornak ... Vajda Istvánné Aszszonyom minden esztendőre egy egy dolmant vagy mentét vagy felsö ruhát iö koz landisbol vagy io karasiabol valot [SzJk 175. — [a]K]. *1670:* Szamtartonak ... Ruhazatyara egy végh Karasia [A.komána F; UtI]. — L. még BTN[2] 81; UF II, 324.

Szk: *brassai* ~. *1636:* Indumenta ex genere brassai aut keöz karasia vulgo vocato No. 1 [Kővár Szt; RákGlr. 425] ✱ *danckai* ~. *1644:* Czeffey Laszlo vra(mna)k Adgyon Göcz Pal vram, egy vig Danczkai Karasiatt, az jo felet [Kv; Szám. 42. 42] ✱ *fejér* ~ → *sárga* ~ és *vurecki* ~ ✱ *guresz/gureszki* ~ ✱ *1630:* Kouaczi Gaspar Hozot lengiel orszagbol ... 32. végh Gures karasiat tt f 6 40 ... Gáspár deák. Hozot Jároszlárol 21. vegh Gurezki karasiat tt f 4 d 20 [Kv; Szám. 18b/IV. 61] ✱ *fekete-kék* ~. *1588:* Az Chigan Vaidanakis veottem 8 sing fekete kek karasiat, singit d. 65 teze(n) f. 5 d. 20 [Kv; i.h. 4/I. 45]. *1597:* Hozzw Ianos ... wallia ... lattam hogi ... Thordan egi sokadalomban ada Kalmanchchy Miklos deak ... egy vegh fekete kek karasiat Bornemizza Benedeknek [Kv; TJk VI/4. 49] ✱ *fekete-zöld* ~. *1597:* B wram w kegelme hagiasabwl hoszattam az pwska Targ loúo Mesternek ... 3 weg fekete szeold karasiat ... 2/10 [Kv; Szám. 7/XIV. 10 Th. Masass sp kezével] ✱ *kék* ~. *1621:* B. V. Tanaczj akarattjabol az puska tar-

giot Ki adata meljre zokas zerint ... veottem ... haro(m) sing kek karasiat ... f 2/85 [Kv; i.h. 15b/IX. 194] ✱ *sárga ~. 1629:* Elseoben valami Dirib, darab posztok, kwleomb, kwleomb, szinwuek, Sarga, Zeold, feyr Karasia fay londis (!) Kesniczer [Kv; RDL I. 132] ✱ *veres ~. 1585:* Az Púska Targyhoz wöttem Húswetban 3 szing weres karasiat ... f 1 d. 95 [Kv; Szám. 3/XVIII. 20b Gellien Imre sp kezével] ✱ *világos színű ~. 1594:* Varadi Zabo Pal vallia ... hazanal voltam Barath Sebestiennek, hogi vilagos zinw karasiat ada f 13 vegit hozzu Jstuannak [Kv; TJk V/1. 474] ✱ *vurecki ~. 1628:* Egy eóreógh himez Ladaban ... Egy darab kek Vureczki karazia egibe gieöngeörleőt. Mas darab kek karazia ugian Vureczki. Egy Uegh feier karazia [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9]. — Alkalmasint azonos a *guresz/gureszki ~* szk al. szótározott kelmefajtával ✱ *zöld ~. 1573:* Lakatos Albert ... vallia ... egebet ne(m) latot ha ne(m) egi darab zeold karasiat, valamy pozto zelt [Kv; TJk III/3. 122]. *1628/1635:* Poztok. Egj uegh kek karasia pozto ... Egj uegh zold karasia [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1635 k.:* hozot ... egi szokniat Fekete szinü Zold krassia singit vöttek uolt egi egi flo d. 20 [Usz; Pf].

2. karazsiából való; de caragiu, făcut din caragiu; aus Karasie, Karasie-. *1560:* Egy feyer Nadrag Karasia felzer [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1570:* Arrol walo memorial, Ferenc deak kezehöz mit attonk Zabo Janos Hagiomasat ... 1 fekete főlső ruha felzőr ... 1 feier wy nadrag karasia [Kv; TJk III/2. 8b]. *1629:* Dolmani karazja. aba nadragh. Brasai mente ala barani beor [UtI].

karazsia-dolmány dolman de caragiu; Karasiemantel. *1586:* Januariusban keonierge az Trombitas Eó kegnek Thanachiwl, hogj felseo rwhaiat meg bellettettnek eo kegmeok ... februar: 28 veottunk egi kek karasia dolmantis nekie — f 5 [Kv; Szám. 3/XXIV. 43]. *1589:* Egy Roz karasia dolmany f 1 [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 37]. *1632:* en vettem vala ... egi zöld karasia dolmant az szegeny Uramnak [Mv; MvLt 290. 63b].

karazsia-felsőruha redingotă de caragiu; Karasie-Oberrock. *1683 k.:* Adott egy karasia Dolmanyt es Felseö ruhat [Görcsön Sz; SzVJk 81].

karazsia-kérés cerere de caragiu; Bitte um Karasie. *1595:* Czakor Petert es Kerey Balast Wrunk ő fge postait (: Czakor Peter jöt wala 200 weg kek karasia kerni ... :) vitte Thordaig Neb Lőrintz ... d 50 ... Monda Biro W. hogy jo frösteke(m)mel mútatna(m) el őket az karasia keresröl [Kv; Szám. 6/XVIIa. 72 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

karazsia-köntös haine de caragiu; Karasie-Gewand. *1633:* az Aszoni azt mo(n)dotta ... az fertelmes kuruak az vasarhely legenick ha egi karasia köntöst kaphatnak oly keueljek velle hogy nekik sem szolhatok [Mv; MvLt 290. 123a].

? **karazsiamál-suba** şubă de caragiu; Karasie-Pelzmantel. *1560:* Temeswary Andras wyteteth el egy zewld stameth nest Subatg. Egy skarlath Török Nyak subath harmadykath kek karachia (!) Mal Subath [JHb QQ Temesvary János reg.].

karazsia-maradék rămăşiţe/resturi de caragiu; Karasierest. *1628:* Egy eóreógh himez Ladaban ... ket dirib darab karazia maradek [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 9].

karazsia-mente mintean de caragiu; Karasie-Leibrock. *1595:* Egy egesz Scharlat nestel bellet karasia menthe ... f. 131 [Zsombor K; SL]. *1611:* Egj oh viselt karasia mente hitua(n) malal belelt es zakadozot zöld ... f 5 [Kv; RDL I. 88].

karazsia-nadrág nădragi/pantaloni de caragiu; Karasie-Hose. *1585:* Biro vram Tanachawal Egietemben az Púska Por Chinalonak Búchút adanak ... Egy Karasia Nadragot wöttem Nekie Jsmet f 2 [Kv; Szám. 3/XVIII. 28b Gellien Imre sp kezével]. *1589:* Egy kek karasia Nadragh ... Egy karassia veres Nadragh [Kv; KvLt Vegyes I/2. 66]. *1595:* Az tziganok fizetese: 11. Jan: Hejanak: Biro W. hagyasabol vöttem 1. kek karasia Nagydragot p(er) f 1 d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Andrást, az eoregh Legént fogattam megh esztendeigh f 22 Kętt Jnghbe, kett gattyaba, Egy szeór mentebe, Egi karasia Nadragba eg' siwegbe [Kv; i.h. 9/XII. 61 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1646:* Varos szolgainak Nagy Mathenak ... Egy karasia Nadragra ... attunk fl. 3 [Mv; MvLt AAll. 6].

karazsia-posztó caragiu; Karasietuch. *1578:* (A gondviselőnek) Lezen fizetese ez gondwiselesre. f. 24. Egy wegh karasia poztoia [Kisfalud AF; OL M. Kamara Instr. E-136 Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kowachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1588:* Vrunknak leott volt keet Tizedesse, kik feyer es keek karasia poztott kerestek [Kv; Szám. 4/I. 31]. *1595:* Niolch singh karasia poztotis monda hogy vagyon Azt az giermekinek hagia [UszT 10/59]. *1622:* Jutot Istok(na)k niolcz sing s' egj fertalj zeöld karasia pozto meljnek singet tudua(n) 1 p(er) d. 90 tt. f. 7. d. 20 [Kv; RDL I. 119]. *1675:* Egj karasia szoknya ... 2 sing karasia poztó [Andrásfva MT; Told. 76]. *1681:* Conventioja Hunyadi Magyar Praedicator(na)k ... Fajlondis poszto öt singh ... Karasia poszto, kilencz sing [Vh; VhU 640].

Szk: ? *duróczki ~. 1644/1759:* Vagyon heted fél sing Duroczki setét szinü karasia poszto pro florenis Hat [Ne; DobLev. III/651. 4b].

karazsia-saru cipici/papuci de caragiu; Karasieschuh/opanke. *1574:* Kalmar Ianos vallas tetele ... hywa hozzam Brassoy Keresy lwkacyott ky illyen vallast tyn en Elyttem ... Attam volt en vgi mond istwan vramnak Eg' Berbencyeben 152 Karasya sarut ez el mwltt wdykben [Kv; TJk III/3. 392b].

karazsia-szél val de caragiu; Karasie-Blatt (Breite). *1599:* Zaz Jstwan Vizen. Zakmarra ... 5 Veg Zeles karasia Zeltt ... // 25 3 Veg keskeny karasia Zeltt ... — // 9 [Kv; Szám. 8/XIV. 9 hj].

karazsia-szoknya fustă de caragiu; Karasie-Frauenrock. *1592:* tudo(m) hogy mêgh teobb marhayays (!) voltak Balas Janosnak de Azokbol, az keöntest, es az karasia zokniat ... ket parnat heastol az en leanio(m)nak Katanak hagiott vala Balas Janosne Katalin

[UszT]. *1675:* Egj karasia szoknya [Andrásfva MT; Told. 76].

karbani szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *jó ~ tartás* jó állapotban való tartás; întreţienere, păstrare în stare bună; Halten in gutem Zustand. *1864:* Hivatalosan kéretik fel minden pap a nép iskolák felvigvázására és annak jó karbanni tartására [Szászlóna K; RAk 149 esp. kl].

kárbecsülő kárbecslő/látó; expert de daune, persoană care evaluează daunele/pagubele; Schadenabschätzer. *1785:* senki a meg lett károkra (: a szegény károsokon kivül :) nem hajt ... mondják hogy kár ki keresö s betsüllö com(m)issáriusok jönek ... azok(na)k betsüjeket ki hiszi meg? [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.].

karbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *legelsö ~* legjobb rendbeli; (aflat) în cea mai bună stare (fizică); aus/von bestem Stand. *1780:* Nagy excessus tapasztaltatván a' szolgák fizetésének ... meg sokasitásával, azért ezután az ollyan szolgáknak ... akik ... Tavasszal állanak szolgálatra, a leg elsö vagy jobb karbelieknek egész öltözö gunya mellett harmincz Vonás forint [Torockó; TLev. 8].

kárbéli veszteségbéli; de daune/pierderi; Schaden-. *1662:* a vármegyék ... császárhoz követséget rendelvén, az Várad megsegitésének szükséges voltát mind a confoederátiókbéli, s mind a magyar birodalomra azon véghelynek elveszésébül következendö nagy károkbéli okokkal megmutogatták vala [SKr 627. — [a]A töröknek 1660-beli ostromló szándéka miatt]. *1677:* ha mi kárt a' Possessornak tet az occupans, azt is refundallya, benè quidem, és a' panaszlo fél-is el-vegye simpliciter, s' annak kezéhez vételére azon Székböl exmittallyanak a' panaszt tet ember mellet, Tisztet avagy bizonyos Commissariust, az ekképpen valo kézhez vételre, s' assignálására a' meg irt jószágnak, és kárbéli refusionak [AC 80].

karbonári köpönyeg ujjatlan, bö köpönyeg, *tréf* malaclopó; macferlan, pelerină; Radmantel. *1827:* Szederjes kárbonári köpönyeg mellynek gallérja fekete matska börrel volt prémezve [DLt 1156 nyomt. kl]. — A jel-re l. ÉKSz.

karbonári-sapka sapkafajta; un fel de şapcă; Art Mütze. *1829:* egy Giráf Kázémér Laibli f. 8. egy spentzel Csinálása ... f 6 egy Karbonary sapka [Ks 31. XXXb Dobray Peter Notta-ja].

karbonár-köpönyeg ujjatlan, bö köpönyeg, *tréf* malaclopó; macferlan, pelerină; Radmantel. *1840 k.:* egy jó Kárbonár Köpenyeg [BetLt 3].

kárbunkulus nestemată roşie, granat; Karbunkel. *1811:* Nagyok a szemei, tiszták, 's ha forognak, Két nagy Kárbunkulus módjára ragyognak[a] [ÁrE 156. — [a]Gr. Bethlen János szerint a ménesbe való szép ló egyik értékes testi tulajdonsága].

karcer iskolai diákzárka; carceră; Karzer. *1823–1830:* Az akadémia[a] épülete egyemeletü ... fenn a contignatioban vagyon a karcer, melynek ablakából köntöseket összekötve ereszkedtek is le éjjel detentusok [FogE 235. — [a]A göttingai]. *1870 k./1914:* Carcer: félnaptól két napig terjedö bezárásra büntetett tanulók házi fogadója[a] | Piskiria: (carcer, custodia) azon sötét kis szobácska, melyet a bezárásra itélt tanuló fogságára használtak [MvÉrt. 7, 31. — [a]Sajtóhiba fogdája h.].

karcfalvi a Karcfalva (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Karcfalva/Cîrţa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Karcfalva. **I.** *mn* **1.** Karcfalváról való; originar din Karcfalva/Cîrţa; aus Karcfalva stammend. *1772:* Karcfalvi Korda Márton [Jenöfva Cs; RSzF 134]. *1790:* karcfalvi Miháj Andrásné [uo.; i.h. 239].

2. Karcfalva területén levö; care se află în/la Karcfalva/Cîrţa; in Karcfalva befindlich. *1772:* Köd felé forduló karcfalvi határban ... Korda Márton nagy erdöt aszalt le [uo.; i.h. 134].

II. *fn* Karcfalva lakosa; locuitor din Karcfalva/Cîrţa; Bewohner von Karcfalva. *1681:* Karczfalviak Markus Gergely, Gidro István, Gidro János [CsVh 101].

karcolás 1. zgîrietură; Kratzer, Schürfung. *1669:* Im az császár képét is Kegyelmeteknek felküldtem, kérvén ... hogy frisseltesse meg ö nagysága és azon képiróval rectificaltassa ezt az karcolásokot [TML III, 463 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1722:* tudom es lattam; midön meg holt volna nehai Nimeth Sigmond Ura(m), hogy az orczajan lattczot egj kis karczolas es bör el menes [Hosszúaszó KK; Szentk. G. Takács (30) jb vall.]. *1773:* Tardi Uram Stefán Nevezetü Béressinek a kartzolást láttam a Nyakán ... Tardi Uram ... Béresse mutatta a nyakát Nékem is, melyen a Kardvágás Jol esmérszet 's valoságoson nem Kortzolás hanem vágás volt [Burjánosóbuda; KLev.]. *1802:* találtam rajta e következendö Sebet Vakütést töb tetemes Kartzolásokkal együt ... Az Fején ... Vak ütés igen kemény meg kékülve törött Vérrel el telve [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1843:* Bottyán Mihály ... meg mutatta nékem az ortzáján lévö Kortzolást [Bágyon TA; KLev. Csép Sámuel (28) vall.].

2. firkantás; trăsătură de condei; Kritzelei, Geschreibsel. *1679:* Ök egy karczolást sem tehetnek [TML VIII, 265 Teleki Mihály lev.]. *1847:* Jósi ... addig boldog, míg falun időzhet, ronthat, építhet matyoghat, 's nem kell rontani termetét a' félbetük karczolásával [Kv; Pk 7].

Ha. *1816:* kartzalások [Dés; DLt 416].

karcolat schiţă; Skizze. *1879:* Megirtam, amihez hozzákezdettem. A Kálmánról szóló karcolatot. Sikerült [PLev. 37 Petelei István Jakab Ödönhöz].

karcolt zgîriat, cu zgîrieturi; gekratzt. *1852:* a' kö ... göröncsös, karcolt [Kv; Pk 7].

karcsont osul braţului; Oberarmknochen. *1840:* Nagy Mihály ... találtatott e' szerint ... Az Jobb felöll valo részen az Nyak Inas hust meg szurva egy fél Czolnyira hatva ... ennek megbántodása mián a Kar csontnak feje és Váll Lapotzka meg vagyon Dagadva és fájdalmasan érzi [Dés; DLt 848c].

karcsú 1. zvelt, subţire; schlank. *1814:* bizony tsak szép az a' Vajna Rósi, be kartsú! be tsinos [Mv; TSb 12].
Szk: ~ *termetű. 1802:* Anniska ... közép kartsu termetü, hoszszatska száraz ábrázatu [DLt nyomt. kl]. *1809:* kisség kartsu sovány termetü [DLt ua.].
2. kecses alakú; gingaş, delicat; zierlich. *1637/1639:* Egy karcsú Ezüst kanna, az allya spiczre lyukaztasos m. 2 p. 36 — f. 44 Egy mas karcsu Ezüst kanna annakis az alya spiczre lyukaztasos m. 2 p. 22 — f. 39 d. 33 [Kv; RDL I. 111]. *1670:* Vagyon égy két eiteles Karcsiu Kanna az keozepin abronczy [Kv; SzCLev.]. *1672:* Keovetkezik az ön szerszám Vagyon ... égy két eiteles karcsiu kanna [Kv; i.h.].
◇ ? **Hn.** *1798/1812:* A Kartsu nevezetü helyen (sz) [Köszvényes MT; EHA].

kard 1. sabie; Schwert. *1568:* Bestye kuruaffi soha ne(m) felek En a te kardodttwl [Kv; TJk III/1. 140]. *1574:* Balint Lakatos peter fia Azt vallia hogi ... az zablia Kelemen kezebe Marad, ... Azt meg latwan Lakatos Istwan Meg fwtamya Kelement es Mind kardostwl az feoldhez vty [Kv; TJk III/3. 316]. *1603:* Chizar Jstwan ... vallia: ... a' Nemet ... Tothaza (!) Jstwannalis eozze Chapot vala s a' kardgiok eozze ragadot vala [Kv; TJk VI/1. 708]. *XVIII. sz. eleje:* Vettem ... Egj kardat Andris(na)k flor. 4 [Kutyfva AF; Törzs]. *1728:* Egy szál kardomot hüvelyestől ... elkérte [Kovászna; HSzjP]. *1736:* Az kard szíjához volt függve kötve az nagy szablyatarsoly, az szintén olyanformában volt elkészítve mint az lóding [MetTr 371]. *1761:* az I ... egy Kardat az Fogados hire es akarattya ellen ... el lopott [Torda; TJkT V. 30].
Szk: ~*dal rámegy. 1782:* rea mentek vala puskával, kardal [Szörcse Hsz; HSzjP Donat Györgyné Tompa Kata (60) ns vall.] ✱ ~*hoz nyúl. 1710:* Tegyétek le, úgymond[a] a puskát, mert több puska vagyon amott[b] ... hanem minden ember a kardhoz nyúljon [CsH 53. — [a]A győztes Kucsuk basa a Kemény Jánossal való 1662. jan. 22-i nagyszöllősi csatában. [b]Az ellenségnél, Kemény hadainál] ✱ ~*ját kivonja. 1657:* én is kardomat kivonván, az enyimet kezdém mutogatni [KemÖn. 147] ✱ ~*ot bedug. 1812:* Grantzki ... Csak ugyan bé dugván a' kardot bé-ment az udvarban [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.] ✱ ~*ot (fel)köt. 1599:* Polyak Marto(n) es Makraj Peter ki ughranak, Nagy Janos be mene az hazba, fel keötę kardgyat, en megh foga(m), de sem(m)ikepe(n) megh ne(m) tarthata(m) [UszT 13/105 Matth. Chanj de Rugonffalva ns. vall.]. *1823–1830:* a gróf ... kardot köt derekára, s kiindul a házból [FogE 99] ✱ ~*ot fog (vki ellen). 1614:* innet penig az német-magyar had miatt oly igen megfogyatkozott volt az török császár ereje, hogy ha Bocskai István akkor[a] az német ellen kardot nem fogott volna ... az magyar birodalom az magyar korona alá visszajött volna [BTN 55. — [a]1603-ban]. *1620:* (Ha) az ország kardot fogna az hatalmas császár[b] hada ellen ... nagy veszedelem következnék ebből az dologból [i.h. 394. — [a]A török szultán] ✱ ~*ot (ki)húz. 1724:* Naláczi László ur(am) is kargyát hívelyéből ki huzván az Pasko Sigmond feje félé (!) eresztě, és homlokban meg Sebhete meg véresité [Mihályfva NK; BK nro. 984 Lad. Tordaj (35) ns vall.]. *1749:* Damokos uramot láttuk hogy kardot huzott volt ... eo Nga Beressire [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17] ✱ ~*ot (ki)ránt. 1584:* Nagy Janos Aytony, Farkas Pal Coloswary valliak, Ez Kis Mihallial egiwt Izunk vala, Es eozwe vesze eg legenniel ez Mihaly ky ranta kargiat es hozza chapa a legenheoz [Kv; TJk IV/1. 322]. *1586:* az darabantok ... az Monostor vczay kapuban egymashoz kardot rantottanak [Kv; TanJk I/1. 23]. *1603:* Fajdossi Benedek rantot kardoth hozzaja es vgy chyapta [Kv; TJk VI/1. 671]. *1753:* Damokos Péter ur(am) ... kardot is rántván réája, tsapdasat hozzája [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17] ✱ ~*ot (ki)von. 1562:* az székelyek ... a király ellen s az urak és a nemesség ellen kardot akarának vonni [ETA I, 18 BS]. *1772:* ezen szokat szollá azon katona ... vagy te meg halsz vagy én meg halok ki vonván a kardgyát [Dés; DLt 321. 69 Fr. Lutz (32) ns vall.] ✱ ~*ot vonhat. 1619:* (Az ország) rea támadhat urára, fejedelmire és kardat vonhat ellene, mert ő szegte meg az esküvést [BTN 298] ✱ ~*ot vonsz. 1619:* ők[a] az csehekkel régtől fogva egy fejedelemség alatt lévén ... megesküdtek, hogy egymás ellen kardot nem vonsznak [i.h. 306. — [a]A magyarok] ✱ ~*ra hány* kardélre hány. *1705:* a rácok mind kardra hányják a kolozsváriakat [WIN I, 637]. *1772:* a muszka ... rajtament, hogy kardra hányja őket[a] [RettE 276. — [a]A lengyeleket] ✱ ~*ra hányat* kardélre hányat. *1704:* Ma parancsolt ki a generál a Maroson innét valókra, hogy mindeneket behozzák, hanem csak a télre való szükségekre hagyjanak élést, már bizony mind kardra hányatja üket [WIN I, 272]. *1710 k.:* mely nehezen oltalmazók meg Tordát Aporral ketten tőle[a], hogy fel ne égesse, kardra ne hányassa [BÖn. 965. — [a]Rabutintól] ✱ ~*ra kap. 1855:* a Zsibói ... falusi legénység botra, azok[a] meg kardra kapván, gonoszul eldöngették egymást [ÚjfE 267. — [a]A toborzó huszárok] ✱ ~*ra kel. 1657:* megvivém az választ, de Csákinak nem igen kedvest, kivel egy kertben sétálva s beszélve, kevésbé múlék, kardra nem kelénk [KemÖn. 150] ✱ *acélos* ~. *1823:* Egy atzelos kard [Nsz; DobLev. V/1080. 2b Demény György hagy.] ✱ *aranyos* ~. *1628:* Egy kis Ueres barsonios Arannias kard [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 5]. *1755:* egy Aranyas drága köves, és egy más ezüstös kardgya, és valami két szolga kardgya marat vala eö Excelljanak [Gernyeszeg MT; TGsz 35] ✱ *aranyos-ezüstös* ~. *1627:* Egj aran(n)ias ezwsteos kard, boglaros maicz raita [BLt I Béldi Kelemen inv.] ✱ *aranyos maroklatú* ~. *1730:* egy arannyas Maroklatu Zománczos, Viola szin Barsonnyal borított Kard [Kv; Ks 15. LVIII. 6] ✱ *aranyozott* ~. *1805:* Egy aranyozott rezes franczia kard, a' Marengonal el-esett Franczia Generalisé volt [Mv; TGsz 52] ✱ *bársony* ~ bársonnyal bevont kard. *1653:* Kemeny Janosnak egy veres barsonj aranios kardot portai format [KCs 1402 Mészáros Péter Fejér m-i viceisp. végr.] ✱ *bársonyos* ~ 'ua.' *1628.* Egy Veres Barsonios arannias twrkezez kard [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10]. *1669:* Egy Veres Bársonias Ezüstös Kardnak az árából ... bőcsű szerent jutot negyed része kilencz forint [Fog.; Szád.]. *1688:* Egy szederjes bársonyos, ezüstös Aranyas kard Bathori Andrásé volt [Born. II. 18 Mikola László inv.] ✱ *bogláros* ~. *1673:* Egj boglaros merő ezüstes kard [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagyból Bethlen István inv.] ✱ *capás* ~ sagrénbőrrel bevont kard. *1652:* Egy portai nyakb(a) vető ezüstes aranyas kard fekete czap(ás). Más ezüstes aranyas czapás kard [Nsz; IB. X. 2 Bethlen István inv.]. *1688:* Egy fekete

Czapás Portaj Arányas kárd kek selyem sinor raita [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1757:* Egj fekete Czapás Aranyos ezüst Kard [Jobbágyfva MT; BálLt. 71] ✱ *drágaköves ~ → aranyos ~* ✱ *egyenes ~. 1674:* vagyon egy kard mely az Uram eleije volt aranyas szeles horgas kard ... Vagyon más egy Viseltes egyenes kard mely az szegény atyámé volt [Beszt.; WassLt 72/6] ✱ *ezüst-aranyos ~. 1736:* Ritka volt akkor az ezüst aranyas kard, senki nem is viselte más, hanem az embereknek az igen nagyja, és azok is rendszerént igen az közönséges kardot viselték [MetTr 371] ✱ *ezüst-aranyos hüvelyű ~. 1628:* Egy mereö ezwst arannias giongyhazzal bellet hwuelw kard [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10] ✱ *ezüstdrótos ~. 1805:* ezüst drotos Magyar kard maroklattyával [Mv; TGsz 52] ✱ *ezüstös ~. 1595:* Egy regy modon chjnalt ezwsteos kard Aranjas [Zsombor K; SL]. *1823:* Beringer Ignátz ... meg esmeri hogy Regestrans Demény Urtól által vette, a Roesler Ur inhypothekalt ezüstös kardját [Nsz; DobLev. V/1080. 1b] ✱ *ezüstös-aranyos ~. 1645:* Egy Portai forman czinalt ezüstös Aranias kard, Szyaual boglaraual, Szablia tarsaliaual egiut [LLt Fasc. 125] ✱ *francia ~ → aranyozott ~* ✱ *horgas ~* görbe pengéjű kard. *1697:* Egj horgas kard szijjas boglaros tarsollyával [Borberck AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 8]. *1823–1830:* Régen hosszú horgas kardjok volt a magyaroknak [FogE 64] ✱ *hüvelyes ~. 1723:* Néhai Told(alagi) Janos Vr(am) maga viselte tzapás fekete zomántzos hüvelyes kard [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ *jágeri ~. 1804:* Egy Jageri Kard [Hosszútelke AF; Kath.] ✱ *kadéti ~. 1849:* el vettem Égy Kadéti kardot lagérozott szijjal és pordupéval [Dés; DLt] ✱ *kazul ~* perzsa kard. *1642:* egy arannyas kazul kard, az sziia kek maicz | egy aranyas kazul kard [Koronka MT; Told. 26, 1a. II Toldalagi Mihály portai követ inv.] ✱ *magyar ~. 1805:* Egy Török vas úti kard, aczélos Német hüvelyben, ezüst drotos Magyar kard maroklattyával [Mv; TGsz 52]. *1823:* Egy hoszszu ezüstös Magyar kard [BK Inv.] ✱ *mezitelen ~. 1584:* Balassy Ambrus ... latta hogy Mezitelen kardot Rantot volt [Kv; TJk IV/1. 311]. *1794:* mezitelen kardal vitezkedett [Déva; Ks 79. XXVI. 10] ✱ *nyakbavető ~. 1688:* Egy viseltes Nyakban vető ezüstös kard paraszt szijval fel kötve [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1711:* 1 nyakban vetö kard ezüstös 20 [ApLt Apor Péter inv.] ✱ *portai ~. 1673:* Egj portai fekete czapas regi forma kard szijjaval, Más egj portaj kard sziy nelkül [Marosszkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy-ból Bethlen István Inv.] ✱ *rezes ~. 1788:* Egy viseltes rosdás rezes kard [Mv; TSb 47]. *1802:* Egy rezes kard szijjak nélkül [Ne; DobLev. IV/7b] ✱ *sásélű ~. 1588:* Egy Regy Sas elew kard [Kv; KvLt Inv. I/2. 19] ✱ *szarvascsont-maroklatú ~. 1755:* a' Szt Péteri Sokadalomra edgy Sárga hodos, és edgy pej Gyermek Lovakonn bé menénk ... s azokat ottan edgy Szarvas Csont maroklatu Kardért adá eö Naga[a] egy Szilágysági Zilai nevü Embernek [Gernycszeg MT; TGsz 35 Alex. Varró (24) jb vall. — [a]Teleki Sándor] ✱ *tarsolyos ~. 1676:* Egy kék posztójú tassolyos kard. Más egy tassoly nélkül való hitvá(n) kard [Kv; RDL I. 155a] ✱ *tombak ~* ☞ *1763:* Egy Tompak (!) arannyas mostani modi ujj kard ezüstel arannyal elegyesen varrott, Viola szin barsonnyal bellet kötöjivel [Szentiván Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1765:* (Hagyok) Ferkönek egy tumbak aranyos kardot [Torda; Pk 2] ✱ *tombákos ~. 1781:* Tombákos Kardok [Mv; Told. 9a] ✱ *török ~. 1714:* Török Kard, Vörös Barsonnjal boritott huvelyell fl. Hung. 18 [AH 46]. *1723:* Egy rövid Török kard hüvelye semmire kellö [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ *türkiszes ~. 1688:* Véres Barsonyra tisztességes türkeses Portaj kard selyem Majczal fel kötve [Beszt.; Ks S. Misc. 27] ✱ *uniformis ~. 1836:* Egy uniformis Frakk. Egy uniformis Kalap. Egy uniformis Kard [Kv; RKA] ✱ *viselő ~. 1653:* Balasffalui Udvarbironák (!) az viseleö kardgyat[a] [KemLev. 1402 Meszaros Péter Fejér m-i alisp. végr. — [a]Hagyja a végrendelkezö] ✱ *zománcos ~. 1699:* zamáncos Kard Lodingostól tarsalyostol [LLt Fasc. 28. C]. *1788:* Egy viseltes Zamántzos kard [Mv; TSb 47].

2. *város ~ja* a város pallosa; paloşul oraşului; Stadtpallasch/beil. *1585:* Az varos kargyat meg tyztytatta(m) d. 25. Az elöttis tyztytatta(m) Egyzer merth Rosdas volt Czhyzar Ferenczhnek fyzette(m) d. 25 [Kv; Szám. 3/XXII. 78]. *1591:* vettetem Zamott Chyzar ferenczel, az varos kordyatt haromzor Tyztitota Megh atta(m) f — d. 75 [Kv; i.h. 5/I. 45]. — A fövesztésre ítéltek kivégzéséhez használt pallos.

3. *átv* fegyveres erő; forţă armată; Waffengewalt. *1619:* jól elővegye Kegyelmed az hét mesterséget, mert ezeknek csak kettö vagyon: szép szó és kard | az én uram[a] s az ország, ha lehetett volna, eddig is megadta volna Jenőt; de mondom ezt az várbéli népre képest, hogy soha azok kard nékül azt az várat meg nem adják [BTN[2] 225, 278. — [a]Bethlen Gábor]. — L. még BTN[2] 277.

Szk: *~dal fejedelemmé tesz. 1662:* (Zolyomi Dávid a) fejedelemnek is kedvetlenségét látná magához, az ellen is, hogy amelly karddal fejedelemmé tette[a], ugyanazonnal le is tenni hatalmában volna, együtt is, másutt is hintegetni, beszélleni kezdette vala [SKr 150. — [a]I. Rákóczi György a török hozzájárulásával került a fej-i székbe]. ✱ *~dal megvesz* fegyveres erővel elfoglal. *1619:* mondám ..., hogy Jenőt karddal kellene megvenni [BTN[2] 204–5] ✱ *~ja erejéből. 1662:* íme Váradot[a] Istennek kegyelmességébül, hatalmas császár serénységébül, éles kardja erejébül elfoglalta volna és már birná [SKr 634. — [a]Váradot a török 1660 júliusában 50 000 emberrel vette ostrom alá] ✱ *~nak kell odamenni. 1619:* Monda arra az pasa: ... adják eleikbe az várbélieknek[a], hogy magát veszti el az ország miatta, ha kardnak kell odamenni, mert azhová az had megyen, oztán ott nem kémélik sem urat, sem szegényembert [BTN[2] 278. — [a]Borosjenő vára őrségének] ✱ *~ot visz vhová/vmire. 1619:* Monda az pasa: Hát te ugyan kardot akarsz vinni az országra? Én mondám arra: Nagyságos uram, az én fejem olyan, mint az ország, hogy vinnék én az én uramra s fejemre szablyát? [i.h.] ✱ *~ra kél a dolog. 1619:* Mondám ... neki: ... mondd meg, érted-é, ha vagyon valami correspondentiajok őfelségével római császárral, ha kardra kél az dolog? | Hát mit bolondoskodnak ezek? Magoktól ők is semmik, ha kardra kél a dolog [i.h. 259].

Sz: *~ ki, kardra megyen a dolog. 1678:* naponként látom gonoszabbá s halálosabbá válik az hazának az nyavalyája, kivált ha ugyan kard ki kardra megyen az dolog [TML VIII, 48 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz] ✱ *éles a muzulmán nemzetnek a ~ja. 1619:* Hu az barátom az hatalmas császár zsoldját felveszi, őrizze is az országot érette, mert mindenkor az a hire, hogy éles az muzulmán nemzetnek az kardja [BTN[2] 189] ✱ *keresztény vérében*

fürészti ~ját. 1663: A másik is pediglen mint oly nagy pogány, ki mindenkor keresztény vérében feresztvén kardját, úgy szereztette messze ki terjedett birodalmát [TML II, 489 Teleki Mihály Lónyai Annához] ✱ *nem békesség kell, hanem ~. 1676:* az tihája azt mondotta, tökéletlen emberek azok a lengyelek, nem békesség kell azoknak, hanem kard [TML VII, 170 Naláczy István és Székely László Teleki Mihályhoz] ✱ *talál más szeget is ... ~ját ahová függessze. 1678:* az muszka ... készületi a táborra oly nagy, hogy még soha olyan nem volt ... midőn objiciáltam ... minek való az nagy haszontalan költség, ha az békesség meg lesz, azt felelték rá: noster imperator et bellandi semper promptus et pacificanti paratus, talál más szeget is hatalmas császár maga kardját az hová függessze [TML VIII, 72 Kapi György uahoz].

karda l. gárgya

kardalészára szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hagy* kb. gondviseletlen(ül) hagy; a lăsa de izbelişte/fără supraveghere; ohne Pflege lassen. *1760 k.:* annak is végire járjon a Dékány hogy ha oljan Emberé az Marha hogj aki szokasos marháját kardaleszára hadni, és szánszándékkal el hadja minden őrözetnél kül igy az illjen Gazdát az Fő Jnspectorral egyet értve bé jelentse a Tekintetes Fő Hadnagy Urnak [Torda; KW]. — Vö. a *kardalistára* címszóval.

kardalistára szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hagy* kb. gondvisleletlen(ül) hagy; a lăsa de izbelişte/la voia întîmplării; ohne Pflege lassen. *1801:* lehetetlen ... meg-érkezése előtt itten hagynam a' Házat kardalistára; hogy eddigis itt nem hagytam, bezzeg vólt haszna; mert nem tsak le-arattattam ősz Buzámat hanem jo szárazon az esőzés előtt bé-is takarittattam [Kv; SLt Lázár István P. Horváth Ferenchez]. — Vö. a *kardalészára* címszóval.

kard-dupej kardbojt; dragon de sabie; Degentroddel. *1808:* 1 arany Kard dupej [Mv; Told. 22].

kardéra vaktában; orbeşte, la întîmplare; blindlings. *1661:* Az mint az ló felől ír Kegyelmed, úgy vagyon, volna ugyan három vagy négy paripám, kiket csak ilyen kardéra ki nem küldhettem mostan, hanem ... nem sokára kimenvén, kiviszek magammal bennek és ... könnyű megalkunnunk [TML II, 5–12 Lázár István Teleki Mihályhoz Szárhegyröl (Cs)]. — Vö. a *kardóra* és a *kordé* cimszóval.

kardhordozás kardviselés; purtatul săbiei; Schwerttragen. *1583:* eő kgme Biro vram talallia meg Az papa keowetet, kerie arra hogy effele kard es fegyver hordozastol az Iffiakat el fogiak [Kv; TanJk V/3. 272a. — A teljesebb szöv. *átalrekesztetik* al.]. *1823–1830:* Bolondul is volt írva, kivált a magyar öltözet annak, aki Németországra akart utazni ... hát még a kardhordozástól mint irtódzattam [FogE 143–4].

kardikó kardocska; săbiuţă; Schwertlein. *1738:* Az úrfi Kardikóját ki hozattam Bányárul [Nagysomkút Szt; TLMiss.].

kardinális *mn* **1.** kb. törzs-, *rég* derék-; cardinal, fundamental; Grund-. *1818:* a' Cárdinálisobb Adosság eddig elé ment 120 R forintra [Mv; DLev. 3. XXVIIIA].

2. ~ *tiszt* fő tisztségviselő; funcţionar superior; Oberbeamte(r). *1704:* első, cardinális tiszt lévén a gubernator, második a kancellarius és így ... az director prosequálhatja [WIN I, 155–6].

3. '?' *1770/1771:* Hogy Juxta numerum antiquar(um) Sessionum légyen az osztály, azis tsak ollyan hellyekre illik, az hol a' cardinális, s consequenter a' kissebbekis külömben nem eliciáltathatnak [Fejér m.; DobLev. II/428. 3a].

kardinális, kardinál *fn* biboros; cardinal; Kardinal. *1589:* 7 febr. Hogi be iutot eo maga Cardinal vram veottem egi niolcad borsot d. 28 [Kv; Szám. 4/X. 10] | 9 Feb ... B v p Gardinalnak feo Louainak Pokrozot, es egyeb gunyayat vitte deak adam 3 loual attam Tordayg f. — d. 75 Esmeg vitte Kalmar Andras, az Gardinalnak Zowetnekyt vgian Tordara Ket Loual attam f. — d. 50 [Kv; i.h. 98 Stenzely András sp kezével]. *1594:* 24. Marty Ghardinal es Bathory Boldisar vramnak itt letelekor az kik zenatt hoztak: azoknak fizettem Jllen Renden[a] [Kv; Szám. 6/IV. 92. — [a]Köv. a szám.]. *1599:* Sennyey vramnak ... kwltwnk ayandekot mint hogy Gardinaly eleiben ieót [Kv; i.h. 8/XIII. 5 Szabó András sp kezével]. *1633:* Beneo Mihalj Feyeruari Cardinal Ur(am) eo Naga Secretariussa [Ks 90]. *1653:* De e tájatt, hogy Mihály vajda Erdélyre és a Cardinalisra[a] készüle, alsó Magyarországban Bocskai István is nagy hajdu és magyar haddal megindulván, bejött Erdélybe [ETA I, 53 NSz. — [a]Báthory András bíboros, fej.]. *1697:* Ez nap jöt(t) az császár az Boldogságos Szűz képéhez, volt nagy solem(ni)tas, az cardinal[a] celebrált [AIN 147. — [a]Kolonics Lipót bíboros]. *1815 k.:* Vólt még régen Kolosvárt fondatio ... Cardinalis Batthyáni Józseftől 20 convertitára[a] [JHbCs. — [a]Közhasznú humánus intézetek feláll.]. — L. még BÖn. 173, 412, 593, 913; BTN˘ 201; CsH 314, 359; ETA I, 51–2, 53, 159; FogE 183; KemÖn. 23, 85, 104, 105, 111; SKr 100, 110; WIN I, 314.

Ha. *1592/1593:* Cardinal [Szentmargita SzD; Ks]. *1597:* Gardinal [Dob.; Ks]. *1657:* kardinál, cardinál [KemÖn. 37, 56]. *1710 k.:* cardinal, kardinális [BÖn. 418, 894]. *1711:* Cardinalis [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1736:* cardinál [MetTr 423].

kardinális-ruha bíborosköntös; veşmînt de cardinal; Kardinalkleid/gewand. *1653:* A székelyek ... felöltöztetvén cardinalis ruhába és süvegbe, a papok és Mihály vajda is jelen lévén sok fő rendekkel, eltemeték a nyavalyás papot[a] a fejérvári templomba [ETA I, 53 NSz. — [a]Az 1599-ben bíborosból fej-mé választott Báthory Andrást].

kardinális-süveg bíborosföveg/süveg; tichie cauc/potcap de cardinal; Kardinalshut. *1653:* A székelyek ... felöltöztetvén cardinalis ruhába és süvegbe ... eltemeték a nyavalyás papot [ETA I, 53 Nsz. — Vö. a *kardinális-ruha* cimszóval].

kardinálság bíborosság, bíborosi méltóság; cardinalat, demnitate de cardinal; Kardinalswürde. *1676:* Csáki uram Kegyelmednek írt levelében úgy olvastuk, hogy

cardinálságot adtak neki [TML VII. 146 Naláczy István és Székely László Teleki Mihályhoz].

kardkivonás kardkirántás; scoaterea săbiei din teacă; Schwertziehen. *1816:* ha szekeret adni ... nem akarunk, következése a' Kard ki vonás, és lapozás [K; KLev.].

kardkötő kardöv/szíj; centură de legat sabia; Säbelkoppel/gehenk. *1842:* Egj vitéz kötés, és égy fekete kard kötö [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

kardlapoz kardlappal sújt/üt; a lovi cu latul sabiei; mit der flachen Klinge schlagen. *1745:* láttam hogy Gyulaianus himlö helyes katona egy embert kard lapoz [Domb K; Ks 5. X. 6 Gátvai Márton (38) zs vall.]. *1749:* Domokos uramot láttuk hogy kardot huzot volt ... eo Nga Béressire ... de hogj ... kard lapozta volna ... mü nem látuk [Balavásár KK; Ks 15. LXXVIII. 17].

kardlapozás kardlappal sújtás/ütés; lovire cu latul sabiei; Schlagen mit der flachen Klinge. *1816:* ha szekeret adni ... nem akarunk, következése a' Kard ki vonás, és lapozás [K; KLev.].

kardmaroklat kardmarkolat; mînerul sabiei; Schwertgriff. *1750:* egy rosz vasas kard maraklat [Bezded SzD; LLt B].

kardóban szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *áll* fordulóponton van; a fi în punctul crucial; auf dem Wendepunkt sein. *1618:* Eddig penig, Kegyelmes uram, micsoda cardóban álljon az dolog. Nagyságodat igy certificálhatom, sőt eddig itt igen kellett gondolnom az vezérek elött az Nagyságodnak második szolgámtól küldött levelemre ... kiből Nagyságod hiszem hogy eddig való suspicálásit és énnékem kötelességem alatt való injungált irásomot bösegesen megértette [BTN² 157].

kardocska săbiuţă; Schwertlein. *1700:* Egy kis Zöld aranyos Gyermek(ne)k valo kardocska [Hr 1/20]. *1714:* Kissebb szablja Zöld barsonnjal boritott, markolattja hasonloképpen meg aranjozott ezüstel s selyem Szijal fl. Hung. 24 ... Kardotska hasonlokeppen ékesitett, Vörös barsonnjal boritott futraljb(an) fl. Hung. 16 [AH 7]. *1737 k.:* Edgy kis kardocska [Brassó; ApLt Apor Péter inv.]. *1763:* egy fekete kardotska fekete sellyem maitz kötelvel ... Egy kitsiny veres barsonyos kardotska Gyermek(ne)k valo [Hsz; Ks 23. XXIIb].

Szk: *aranyos ~. 1688:* Egy Gyermek(ne)k valo Portaj Arányas kárdocska véres barsonnyal boritot szyval fel kőtve boglarosson szablya tasalys (!) rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27] ∗ *ezüstös ~. 1823–1830:* csak a consiliariusokat láttam gyermekkoromba kicsiny ezüstös horgos kardocskával járni, későbbre a Királyi Tábla assessorait [FogE 64] ∗ *horgos ~* → *ezüstös ~* ∗ *portai ~* → *aranyos ~*.

kardóra szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hagy* gondviseletlen(ül) hagy; a lăsa de izbeliște/la voia întîmplării; ohne Pflege lassen. *1751:* egj hétig sem lakik az Ur ő Nga Udvaráb(an) ... és az ur ő Nga Udvarában levö epületeket is tsak kardora hadgja romlásit nem epidgeti [Marossztkirály MT; Told. 29].

kardos kardot viselő; care poartă sabie; Schwert tragend. *1794:* Városi Szolga Biro Korponai Samuel Vram ... egy kardos Cancellistával vagy Tisztartoval a' Czigányok közzé Mazurhoz ment hogy hivja musikálni [Ne; DobLev. IV/728. 1b]. *1849:* Vagyon ... ezen Szobába ... itt egy mestersegesen formált kis Huszár-gyalog kardos- és dolmányos [Somkerék SzD; Ks 73/55].

Szn. *1563:* Kardos Janos [Kv; Szám. 1/VII. 81]. *1570:* kardos Myklos [Kv; TJk III/2. 38]. *1600:* Kardos Miklosne, Erdeö teleky Borbalazzony [Perecsen Sz; WLt]. *1602:* Kardos Albert. Kardos Imre. Kardos János. Kardos Miklós. [Taploca Cs; SzO V, 230]. *1603:* Blasius Kardos szab. [Iszló MT; i.h. 259] | Andr. Kardos jb [Gálfva MT; i.h. 261]. *1614:* Kardos Andras lib. [Csejd MT; BethU 47] | Kardos Andras lib. [Nagyajta Hsz; i.h. 198] | Kardos Antal jb. Kardos Mihaly jb [Gelence Hsz; i.h. 377]. *1623:* Johannes Kardos alias Durka (60) jb [Küsmöd U; JHb]. *1737:* Kardos Lászlóné [Désfva KK; EHA]. *1768:* Nehai Ajtai alias Kardas István Uram [F.sinfva TA; AbN]. *1817:* Kardas Samuel [Asz; Borb. I]. *1828:* Kardas János. Kardas György [Sinfva TA; i.h.]. *1840:* Kardas András [Várfva TA; Bosla]. *1850:* Kardos Josi (béres) [Dés; DLt 1320]. *1851:* Kardas Agnes [Asz; Borb. I].

Hn. *1745/XVIII. sz. v.:* erdö alat Kardos nevü helyben (sz) [Szentsimon Cs; EHA]. *1746:* Kardosban (sz) [uo.; EHA]. *1773:* Heveder fenyö nevü helyben két darabocska szánto földet edgyik Kardos felé megjen véggel [uo.; EHA]. *1801:* A Kardos széna fü a Siposba (k) [Bibarcfva U; EHA]. — A hn-i adalékok alkalmasint szn-i eredetűek lehetnek.

kardosan karddal; înarmat cu sabie; mit einem Schwert (versehen). *1736:* Vacsora előtt[a] az leányt ebédlőpalotában kihozták, ... azután az legény ... czifrán, kardoson, lódingoson az leányhoz ment [MetTr 376. — [a]A kézfogás napján]. *1757:* Az Urak magok kardoson voltanak [Csicsókeresztúr SzD; LLt 49/1277]. *1764:* Murvai János ... azonn házhoz kardosanis ment volt, melyből lucide következik, hogy eleve el tőkéllet verengező gyilkos szándékkal ment az Inctusok közé [Torda; TJkT V. 227]. *1823–1830.* Vasárnap reggel Szathmári panaszra ment, s két direktor, szolgabiró, három városszolgája, porkoláb kardosan keresték templom után [FogE 278].

Szk: *magyar ~. 1823–1830:* Lipsiában[a] létünk alatt egy banquiroshoz voltunk invitálva ebédre. Az úrfi és a doktor felöltöznek egész gálába, a Bécsben készittetett drága magyar öltözetbe, mentébe, dolmányba, övesen, magyar kardosan [i.h. 202. — [a]Lipcsében].

kardosfalvi a Kardosfva (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kardosfalva/Cordoş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kardosfalva. *1816:* Az ujjonnan Fábol fel állitando Kardosfalvi[a] Hidnak ... 9 vagy 10 Czolos Vastagságu Tölgy Fa; 16 Czövekeknek valo kivántatik a két közbülső és a két szelsö Jármakhoz [Km; KmULev. 2. — [a]Akkor Kv határában kisebb település, ma a város egyik külvárosa]. *1842:* megkerese éngemet Titt Sándor Lász-

lo Ur ... hogy mennék el ... Széllés Györgyhöz és kérdeznem meg aztat hogy ö a midön a kardasfalvi Malmat Haszonbérben tartotta akkoron mitsoda álapatban volt? és most is mitsoda állapotban vann? [Kv; i.h. Verestoy Cséri Farkas szb kezével].

kardosfuszujka babfajta; un soi de fasole; Bohnenart. *1811:* Termesztet a kertész Fuszujkát Fejért Met. 6 1/2 Fekete tarka fuszujka kupa 13 Barát Fuszujka Met. 1 kupa 5 Fejér kardos Fuszujka kupa 10 Sárga Fuszujka 4 [Hsz; Mk IX/109-hez]. — A valószínü, közelebbi értelmezésre l. CzF *kardospaszuly* címszavát.

kardoskodás 1. vagdalkozás; lovituri date (orbeşte) încoace şi încolo cu sabia; Herumhauen. *1688:* A sz: Partialis Nemegyei Mihaly Uramnak az egyszeri cselekedetiről, részegeskedésiről kardoskodasárol condonál de illyen conditioval, hogy a Vissai[a] Ecclesiat complacallya meg kövesse, es obligallya magat maga kezének subscriptiojával, hogy ha többé e fele enormitasokba elegyitené magát a' sz: Társasagtol rejicialtassék [SzJk 223. — [a]K].

2. hadakozás; război, luptă; Kriegsführung. *1662:* És igy ez nevezetes fö-végház is, a keresztyénségnek egyik föbástyája[a], midön 1598-béli megszálláskor, akkor is török császárral majd hasonló formában való kardoskodásban el nem foglaltathatott volna, imez mostani ujjvonásban, azon megszállás után hatvankettödik esztendöben, szegény nemzetünktől igy vesze el [SKr 619. — [a]Várad vára]. — L. még SKr 455, 576, 577.

3. *gúny* hetykélkedés, hősködés, vitézkedés; fanfaronadă, lăudăroşenie; Übermütigkeit. *1662:* A vezér ... illyen elviselhetetlen vasigát és járamot vetvén az ország nyakába ... illyen gyümölcsei lőnek egyelőször ... a török császárral való ujjvonásnak, kardoskodásnak, magyaros magyarkodásnak [SKr 455].

kardoskodik 1. (karddal) vagdalkozik; a lovi (orbeşte) încoace şi încolo cu sabia; mit dem Schwert herumfuchteln. *1570:* feyrwary Ambrus ... mongya wala byzon nem kardoskodnal ytth [Erked K; JHbK XIII. 23]. *1585:* Zegedy Gergelj ... vallia, Mikoron az hayduk ot kardoskodnak vala, eg eleobe ingien sem latta(m) Egher Leorinczet, hane(m) az vta(n) latam hogy ... meg fogot egy Magas Iffiw leghent, es azt mongya vala Neky, hogy Te vagal vgmond engemet te vagal [Kv; TJk IV/1. 521]. *1630:* Az sz. Marton napi sokadalomkor az Czirkalobol megiünk haza s lata(m) hogj ez az Halona (?) Gieörgj ... ot az Aztalos Marton haza eleöt kardoskodik vala, szidgja vala ereössen Asztalos Martont esse lilek fianak [Mv; MvLt 290. 258b]. *1631:* latta(m) az sok ember keözöt hogi kardoskodnak vala s lehet ekkor eset az seb Mihaly Deakon [Mv; i.h. 242a].

2. *átv is* hadakozik; a se război/lupta; kämpfen. *1662:* De ellenben mihelyt Báthori Zsigmond ... a szegény országnak frigye ellen a török nemzetre kardoskodni kezde, azonnal mint jára az ország, nem mutathatják-e csakugyan azon Szászságon levő friss köépületeknek fennálló sürü puszta kéményei, az égés és régen pusztában való állás miatt romladozott köfalai ... ? [SKr 81]. *1690:* 10 Decembris ... Az város[a] népe is az nemes ország presidiumával együtt kardoskodván az tatárok ellen, esett el kard miatt közülünk mintegy harminc⟨hat mives⟩ ember [Kv; KvE 220 BP. — [a]Kv]. *1872:* A cserére vonatkozólag a cath. egyház ügyvéde felszolitást tett ekklankhoz, hogy a csere állása ellen ne kardoskodjanak, hanem megtörténtnek tekintsük [Burjánosóbuda K; RAk 118].

Ha. *1692:* Kardoskodat [Mv; MvRLt Series Causarum].

? **kardszablya** kardfajta; un fel de sabie; Art Schwert. *1693:* Andrisnak. Egy kard szablya tarsolyostol Lodingostol Ezüst karikastol, kolcsostoll [Ne; DobLev. I/38. 10].

kardszíj *rég* kardkötő; centură de legat sabia; Schwertgurt, Säbelkoppel. *1711:* Kék selyem Majcz viseltes kard sziu hozzá valö szi-végével Pikkelyeivel edgyütt [Told. 19]. *1717:* Egy Kard Szi boglarok rajta [TSb 26]. *1719 k.:* Egy veres elegyes iszkomfiummal varrot tarsoly, Schofiumal Selyemel szöt kardszij rajta [LLt]. *1736:* Az kardszíj volt vagy bagariából vagy selyem majczból; kinek tiszta ezüst, kinek ezüst aranyas csatja, az bogláris végin való csat is ezüst volt, kinek penig csak réz vagy aczél csatja volt [MetTr 371]. *1742:* Pantallér-szíj. Kardszíj [Szu; SzO VII. 418]. *1810:* Egy tarisnya szijju tengejes csattal Rf 1 xr 56 ... Egy kard szijju réz csattal Rf 4 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 12].

kardtörés kardpárbaj/viadal; duel cu sabia; Säbelduell. *1710 k.:* (A zsoltárokból[a]) vették a keresztyének is a temetésekbéli sok bolond ceremóniát, zászlót, címert, kard-, kopiatörést etc. [BÖn. 420. — [a]A fog. homályos, zavaros volta miatt bizonytalan ez az utalás.].

kardvágás lovitură de sabie; Säbelhieb. *1773:* Tardi Uram ... Béresse mutatta a nyakát Nékemis, melyen a Kardvágás Jol esmérszet 's valoságosan nem Kortzolás hanem vágás volt [Burjánosóbuda K; KLev.].

kardvas kardpenge; lamă/tăiş de sabie; Säbelklinge. *1599:* Nierges Jianas. Hozot ... 1 keotes kard Vasat ... — //21 [Kv; Szám. 8/XIV. 5 hjj. *1657:* Én is csináltatván ... egy kardvasat foka felöl darabig arannyal megveréttem vala [KemÖn. 54]. *1761:* Egy két darabba tört kard vass [Branyicska H; JHb XXXV/39. 6].

Szk: *magyar ~*. *1805:* Egy Magyar kard-vas [Mv; TGsz 52].

kardvillogás kardcsillanás/csillogás; luciri de săbii; Säbelflimmern. *1766:* több Puska roppanásokis esének ... amint egybe keveredének ... kard villogásis láttzott [Kökös Hsz: Kp I. 234 Paullus Serester (46) miles equ. vall.] | sokan kiis szaladozánk s hallók a Puska ropogást, látánk Kardvillogást [uo.; i.h. St. Falka (35) ua.] | Kardvillogástis láttam, de kik miképpen sebhettek egjmást én nem láthattam [uo.; i.h. St. Illyés (70) jb vall.].

kardviselés kardhordozás; purtatul săbiei; Säbeltragen. *1759:* De a törökkel való hadakozás alatt annyira felvettük vala a kard s tarsoly viselést, hogy ritka ifjúember járt a nélkül [RettE 90].

kardvonás *átv* támadás; atac; Angriff. *1665:* Ugy látom az ő nagysága irásából, hogy Somlyó muniálását és

segítségét török császár ellen való kardvonásnak tartja ő nagysága, noha azt is akkor kellett volna meggondolni, mikor bele küldötték az praesidiumot [TML III, 499 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

karé '?' *1811:* Itt' tiszta legelő, amott sürü bokrok ... Itt legelődnek a' Csikok egész nyáron ... gyors szarvas módra futják a' karékot [ArÉ 149–50].

karé, karéj 1. kb. kanyarulat, kanyar; curbă, cotitură; Biegung. **Hn.** *1592 k.:* Jstwan kowaczynakis vala az nagy veolgy kareyan orotasa [UszT]. *1600:* az diznowal ... a kareba iariunk [UszT 15/106 Bartha Marto(n), malo(m)falui, Zabad Zekely (25) vall.]. *1604:* Az ó cyk vttiatul fogua ala a' Karén, szaldok szeghre | az lasz kareigh kj [Abásfva U]. *1623:* Völgy Kareja(n) (sz) [Sszgy]. *1678:* az Domb karen külliel (sz) [Datk NK] | vulgo Tolgyes oldala alat valo mezö Bogát pataka karea (!) [Hévíz NK]. *1681:* Lisznyo felé valo határban az Tot karén (sz) [Bikfva Hsz]. *1702:* Szép mezőn valo határon Labor völgje karéyán (sz) [Sszgy]. *1719:* egy nyir erdő István karéján [Szováta MT]. *1728:* A Felsö horgas tó karaján (k) [Komolló Hsz]. *1757:* Az Omlás karéjan (sz). Az Omlás Karén (sz) [Csomortán Cs]. *1758:* a Pálfi János Gödre karéján (k) [Selye MT]. *1771/1817:* Pad Karélyán (sz) [Kadicsfva U]. *1781:* A fel osztando Erdök ezek: ... Egett oldal háttya Medve verem karéáig [Mogyorós MT]. *1782:* A Cserehátón Nagy völgy Keréjján (sz) [Szu]. *1801:* A Sombor karéjján [A.üvegcsür Hsz]. *1805:* Matska likb(an) (k) vicin(usa) ... kereken a Karé [Makfva MT]. *1828:* a' Pad karéjo (!) nevü hejen (k) [Erdösztgyörgy MT]. *1838:* Nyálas (!) bértz karéjja alatt Asztagos felöl (e) [Kissolymos U]. *1858:* A' Bükkben a' kerén (sz) [Mikóújfalu Hsz]. *1864:* Küsasszony karéja egy hegy orom kereken [Homoródalmás U; Pesty, Mg-Hnt LVII, 158b]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

2. '?' **Szn.** *1765:* az Karéj[a] Péter Cserinél az ut mellett (sz) [Köpec Hsz; EHA. — [a]Az előbbi föld egyik szomszédjaként Karély Ferenczet említik]. *1768:* A Karélly péter Cseréin (sz) [uo.; EHA]. *1813:* a Karé péter tserein (sz) [uo.; EHA]. *1837:* a Karé péter tseréjin [uo.; EHA].

3. perem; margine; Rand, Saum. *1728:* Egj ezüst tangjerocska, a kareja meg romlott [Besenyő Hsz; SVJk]. *1729:* Gyontato pohar plehből valo arany füstos a kareja [Erősd Hsz; i.h.].

karéjú vmilyen peremü; cu un anumit fel de margine; mit irgendeinem Rand. *1728:* Vagjon egj czüst kehelyecske (!) arannyas karéju [Szacsva Hsz; SVJk]. *1729:* Vagjon egj kehely ezustböl valo aranyas kareju [Bodola Hsz; i.h.].

karélás rostálás; ciuruire, cernere; Sieben, Schwingen. *1807:* El-tsépelvén Gabonáját, visgállya-meg, a' mag között nintsen-é Bolond-buza? ha lészen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztittsa-ki [Dés; DLt 73].

Magára az igei alapszóra nincsen adalékunk. A jel-re nézve l. CzF *karél* címszavának értelmezését.

káreset károsítás, kártétel; păgubire; Schädigung, Schadenzufügung. *1862:* a' Távirdai drotokon és portzellán csengetyükön, a' tudatlanok és rosz akaratu népek által sok kárositások tétetvén ... fel szollittatnak a' T. Papok, hogy intsék a' népet, s világosittsák fel hogy hasonlo kár esetektől ovakodjanak [Gyalu K; RAk 73 esp. kl].

káresett kárul esett; pierit, care trebuia sacrificat; Schaden erlitten. *1724:* valamikor azon erdöb(en) kár eset marhák meg nyuzattatása iránt mindenkor ... mi Falustól fizettük megh [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2].

karfa 1. fakorlát; balustradă; Holzgeländer/balustrade. *1574:* Pal Ambrus eorizeo azt vallia hogy latta az gërgy oda leot es kar fara keonyekleot volt [Kv; TJk III/3. 394]. *1596:* Attam en magam ket gerendat az Also karfanak f — d 80 ket kozorufat felseo karfanak f — d 76 [Kv; Szám. 6/XXIX. 64 Bachi Tamás sp kezével]. *1598:* Az Torda wcsza kyss Aytoban eltorot wolt walami kaarfaia [Kv; i.h. 7/XVIII. 126. Th. Masass sp kezével]. *1650:* a Malomba le menöleg vagyon egy karfa [Gyéressztkirály TA; DE 5]. *1681:* Vagyo(n) ... Groff ur(am) eö Nga[a] számara egi Udvar ház ... Kapu elött levö Filegoria, földben ásott fa oszlopoko(n) áll, fellyül jo sindelyes; körül lévö kar fai deszkazatlanok [Hátszeg H; VhU 595. — [a]Gr. Thökölyi Imre]. *1694:* Ezen Filegoria(na)k harom felöll valo részei, karfasok és karfai deszkazatossak, deszkazati parkanjossak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János lelt.].

2. lépcső- v. tornác-karfa/korlát; mînă curentă, balustradă; Handgeländer/läufer. *1652:* Ezen Harcsa fark bastya Padlásárol egy 13. lépcsös gradicson fel menvén, kinek két felöl valo karfai ajto mellyeke gyalult fenyeo deszkaval béllett Filegoria [Görgény MT; Törzs]. *1681:* az gradicz karfai nagyobb reszent deszkazatlanok [Brettye H; VhU 588]. *1694:* Megjen fel ennek az haznak parasztossan meg deszkasztatot Folyosojára egy tiz Lepesből allo romladozot fa Garadics, kinekis hasonlo gyenge rosz Karfaia [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1697:* Tornácz. Ez mind végig vagyo(n) az házak előtt; mellyis könyöklös Kar fajaval együtt mind veghig partazatos deszkaval buritott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. *1699:* ezen njari haz kőből valo ... Pitvarab(an) két felöll léven fel járo jo Gradicsok karfaival es deszkazattyaival edgjütt [O.cseszlve AF; LLt Gyulafi László lelt.] | vagyon nyolcz cseri fa köteses oszlopokon allo fojosocska karfa nélkült [Szentdemeter U; LLt]. — L. még UF II, 153, 593.

3. hídkorlát/karfa; balustradă de pod; Brückengeländer. *1594:* Az karfaiat az palonak, le Rontottag (!) vala, vett(em) Mass karfatt hozaia ... d 14 [Kv; Szám. 6/VIII. 118 Casp. Semel sp kezével]. *1597:* Acz ferencz feöldoszta (!) meg az palot az plebanoss Maioranal az kaarfaya Romlot wolt le ... f 0/12 [Kv; i.h. 7/XIV. 109 Th. Massas sp kezével]. *1656:* az hid reghi rosz karfai ... bomlo felben vadnak [Fog.; UF II, 93]. *1846:* fa hidhoz ... 11 híd padlok az oszlopok irányába, mellyekbe a karfa közép és kisebb oszlopai tevödnek [Dés; DLt 858/1847].

4. kb. taligaoldal; pereţi de cotigă; Karrenseite/leiter. *1581:* Vottem egy gyekent Az Taligara p(ro) d. 16 ... Az Taligahoz Chynaltatta(m) harom Kar fat fyzettem d. 8 [Kv; Szám. 3/III. 7 Chyanady Thamas mb kezevel].

? **karfa-kocsiláda** '?' *1655:* Egy öregh kotsi lada ... Egy rosz reghi fekw lada ... Masfel singes Zaros karffa lada. Egy jo vasas karffa koczi lada jo Zaros [Kv; RDL I. 29].

? **karfa-láda** '?' *1655:* Masfel singes Zaros karffa lada. Egy jo vasas karffa koczi lada jo Zaros [Kv; RDL I. 29].

karfa-oszlop karfa-láb; balustru, stîlp de balustradă; Geländersäule, Docke. *1838:* Sukon, a' Szamos Vízére épitendő ujj Pallohoz meg kivántatnak a' következendő Fa Materialék ... 12 darab ... karfa oszlopok ... 12 darab ... karfa oszlop támaszok ... 10 darab ... karfák [SLt Vegyes perir. mérnöki rajzmelléklet].

karfaoszlop-támasz karfaláb-támaszték; proptea la balustru; Dockenstütze. *1838:* Sukon, a' Szamos Vízére épitendő ujj Pallohoz meg kivántatnak ... 12 darab ... karfa oszlop támaszok [SLt Vegyes perir. mellékelt mérnöki rajz].

karfás (fa)korlátos; cu balustradă (de lemn); mit Holzgeländer. *1632:* uagion egj ala iaro fa gradicz, karfas, sindelies az fele [Fog.; UF I, 138]. *1636:* egy berenabol rott haz tornaczos karfas | az kis Tornaczbol uagyon mas ayto hely egy eöregh Tornaczra, az Tornacznakis (:mely uduarlo Tornacz:) ket oldala karfas, dezkazott partazot es bellet [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* Az Veres bastyara fel menven; Vagjon egj fel jaro reghi Gradicz karfás | Az Wár hidgya jo, mind ket felől karfás [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1679:* Ezen Contignationak haro(m) oldala veresse(n) festett orsos Karfas ... Felső Contignatioja ... külső folyosojanak haro(m) oldala, zöldel veressel festet orsós kar fás [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. *1680:* nyul fel az kertben valo czifran epitet Filegoriara egy kar fas fa gradics, mellynek felső veginel vagyon az filegoria körül keskenj folyoso ... Ezen feljül meg irt Fillegoria holyagosson kar fásson vagyon Sindelyezve es czifrazva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Garadicz külső széle orsos kar fas mind véghig | Dobolo Bástya ... A dobolo hely Talpfakra csinalt Kar fás az óldala deszkával boritott [Vh; VhU 543, 564]. *1694:* ezen az Var árkán altal vagjon egy keskeny hitván reghi Karfas Hidacska, az közepin ennek erős Pallo va(gyo)n [Kővár Szt; JHb Inv.].

karfásan karfázottan, karfázva; cu balustradă; geländert. *1680:* (A) Fillegoria holyagosson kar fásson vagyon Sindelyezve es czifrazva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 9]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Nap keletről valo ... kő bastyaja az Palank(na)k ... Felső Contignatioja kar faso(n) van csinalva | Az folyoso fábul kar faso(n), alol gerendason vagyon épétve ... folyosonak külső oldala karfás, festett deszkával boritott [Vh; VhU 502, 504, 531].

karfátlan fără balustradă; ohne Geländer, geländerlos. *1656:* Ezen malom elött valo tornáczra, hejazatt alat 12 lepczökbeöl allo, karfatlan gradicz [Fog.; UF II, 158].

karfáz fakorláttal/karfával lát el; a prevedea cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer versehen. *1681:* Tonácz, esztis most kezdettek karfázni [Brettye H; VhU 588].

karfázatú fakorlátú, karfájú; (prevăzut) cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer (versehen). *1747:* tőlgyfa oszlopokon és Talpokon állo fenyő karfázatu Tornátzos épület [Borsa K; Told. 24].

karfázott fakorláttal/karfával ellátott; prevăzut cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer versehen. *1636:* az molnar haza ellenébe(n) egy olay üteö szin agasokra epituen, uydön uy karfazott keörös keörül | Ez uduarhaznak ... Tornacza auagy eresze mind ueghigh karfazott es deszkazott, az harmad resze an(n)akis partazott [Siménfva U; JHb Inv.].

kárfizetés kártérítés; despăgubire; Schadenersatz, Entschädigung. *1757:* ezert méltán mi sem Kár fizetessel sem tiltasok ellen valo tselekedetünkért Onussal nem tartazunk [Torockó; Bosla]. *1777:* Midőn ... a pásztor mellette[a] lévén, a vad miatt kár lészen, fele kárfizetéssel tartozik [Zalán Hsz; RSzF 190. — [a]A csorda mellett]. *1832:* a Pityókás Kert őrzése ... esmerjék kötelességeknek azon kertet őrizetek alá venni, őrizni, onnan minden marhát ... egy-egy garas hajtópénzért hajtsák bé ... kárfizetés mellett [Árkos Hsz; RSzF 155].

karhegedű '?' *1758:* Muzsikán is kaptam, de az karhegedűmet mikor tanultam volna egy ... barátom ellopá és öszverontá, azután csak flautálni tanultam [RettE 80].

kárhozás kárhozat, elkárhozás; damnaţiune; Verdammnis. *1672:* Nagyságod ... kegyelmes parancsolatját értem és annak engednem életem elfogyásával is kész vagyok; de lelkem kárhozását Nagyságod sem kivánja, tudom, én sem cselekedhetem [TML VI, 292 Teleki Mihály a fej-hez].

kárhozat elkárhozás; damnaţiune; Verdammnis. *1619:* Egy ember[a] által jött bé az világra az halál, kárhozat, bűn etc. s egy ember[b] által jött bé az megszabadulás is [BTN[2] 229. — [a]A bibliai első ember, Ádám. [b]A Megváltó, Jézus Krisztus]. *1657:* Dicsőség adassék Uram Teneked ezért is, hogy a' Te rettenetes búsulásod között is megemlékezvén irgalmasságodról megmértékletted a' büntetést, mert mi ennél sokkal is nagyobbakat, sőt a' gyalázatos és véghetetlen kárhozatot érdemeljük vala, ha a' mi bűneink szerént cselekszel vala vélünk [KemIr. 332]. *1710 k.:* nem hoztam semmit is a magamét e világra, hanem csak a bűnt, halált és kárhozatot, mezitelen ismét kimegyek [BIm. 1015]. — L. még BIm. 1012–3, 1037–8; BÖn. 426, 440–1, 468, 482–3, 507–8; TML IV, 485, VIII, 35.

Szk: *örök ~. 1710 k.:* meg kell állanom a te itélőszéked elött, mivel állok meg? a magaméval? az irtóztató, örök kárhozat sententia hallására [BIm. 1013]. *1806:* Én esküszöm az egy igaz Istenre és az ő Szent Evangeliomára, aki Atya, fiu, Szent Lélek, hogy engemet úgy segéljen, úgy adja ezen a világon való szerencsémet, más világon pedig tegye örök kárhozatra a lelkemet, valamicsoda igazán én esküszöm, hogy Kari Ferenc huszár ökegyelme lopta el az én pénzemet [Szárhegy Cs; RSzF

263] ✱ *vkinek lelke ~jában jár vmi. 1620:* Ferdinandus soha az hatalmas császárral igaz frigyet-békességet nem köt Németország képiben, mert az őneki lelke kárhozatjába járna [BTN² 388].

kárhozatos 1. elkárhozást/kárhozatot hozó/okozó; care duce la pierzanie; verdammlich. *1658:* az uradnak is nem tartozol kárhozatos dologban szolgálni [TML I, 167 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1677:* nem-is szereti felebaráttyát a' lopo, sőt inkáb rontya; ... másokat-is maga mentségének alkalmatosságával kárhozatos hamis hitekre viszen [AC 123]. — L. még AC 13; SKr 435.

2. kárhozatra méltó/való; a fi condamnat, reprobabil; verdammungswürdig. *1657:* proponálta magában, hogy haddal menjen római császár birodalmán által svecus mellé, melyet értvén lők nagy tribulatióban, mert eltitkolnom uramtól kötelességem ellen kárhozatos volna [KemÖn. 158]. *1818:* fajtalan és kárhazatos életű Kotsi Jánas Ur [M.fráta K; KLev.]. — L. még TML IV, 442.

3. kb. átkozott/átkozottul rossz; foarte rău; verflucht schlecht. *1801:* az Némai fogadotol fogva egesz az ki kapo Hegyig, oly kárhozatos Ut vagyon [Dés; DLt].

Szk: *~ hirbe egyeledik. 1669:* Magam részéről adta volna Isten, hogy ma holtam volna meg, sem mint ily gyalázatos és kárhozatos hirbe egyelettünk volna [TML IV, 430 Bánffy Zsigmond Teleki Mihályhoz].

kárhozik elkárhozik; a fi damnat, a fi osîndit la iad; verdammt werden. *1710 k.:* Ezen összel hala meg az én szép, jó feleségem ... Halála előtt negyednappal délután néki háborodék ... sikoltani kezde: Jaj, jaj, bizony elkárhoztam. Meg-meg imádkozott, s monda: Nem kárhoztam. Ismét: Jaj, bizony elkárhoztam. Meg imádkozott, s mondta: Nem kárhoztam [BÖn. 744].

kárhozott 1. elkárhozott; damnat; verdammt. *1710 k.:* Vedd fel már keresztyén lélek, az üdvözült léleknek ezt az örökkévaló boldogságát, annak azon mértékben és módokkal való ellenkezője a kárhozott léleknek az ő szomorúsága [BÖn. 466]. — L. még i.h. 475.

2. kb. átkozott; blestemat; verflucht/wünscht. *1742:* karhozott léleknek pronuncialt, szememben is pökvén [Martonfva Hsz; HSzjP].

kárhoztat 1. okol vkit (vmiért); a învinui pe cineva (pentru ceva); jm etw. zur Schuld legen. *1652:* Mikor az Fekete Matthias unokaja halalos Agyba(n) feküt ... cumminecaturaual az Birot karhoztattak, hogy az eö Verése miat kel megh halni [Balotafva Szt; Ks 90]. *1724:* Ersok nevü Szolg(áló)játis tudom meg kebelesedni, miértis a Kotsist kárhoztatták [M.királyfva KK; BK. Fodor Peter (66) manumissionalis szolga vall.].

2. vádol vkit vmivel; a acuza pe cineva de ceva; jn beschuldigen. *1583:* Orsolia Kendi Ianos zolgaloia vallia ... Monda Vram, Az Isten vg segillie(n) hogy en sem ismerem, es Im latode miwel karhoztatnak [Kv; TJk IV 1, 146]. *1633:* hogi Varga Miklosne el akaria vala az vrat hadni, akkor hallottam hogi azzal karhoztatta az vrat Bölöni Miklost, hogi az eö Vra az aztalra teolteött volt penzt kj, es ot törsoli volt [MvLt 290, 138b/2].

3. megró; a dojeni/mustra; tadeln. *1636:* Oh menyi bajom volt az kotáknak igazgattatásokkal, kevés probát hoztak az mellyben egy néhány hiba nem lőtt vólna, s-meg mászor kellett metszetnem; Ez késlelte egygyik az munkát meg, noha el hittem hogy még-is ne(m) mindenütt az kotálás ugy az mint némellyek szeretnék, az mellyért engemet senki ne kárhoztasson [ÖGr Aj.]. *1689:* az én földemre hire(m) nélkvl epittetett Malmot el hanyattam, azert talám enghem kgltekis ne(m) fog karhoztatni [Szőkefva KK; Szád. Sárosi János lev.]. — L. még BÖn. 540; KemIr. 333.

4. kb. átkoz; a blestema; jn verdammen/fluchen | szidalmaz; a înjura; beschimpfen, schmähen. *1657:* De mégis mivel nem mindeneknek[a] eshetett kedvek szerént, ahhoz képest Bethlen Gábornak azirránt való cselekedetit is sokan kárhoztatják: nem is voltak vétek nélkül némely ő dolgai is [KemÖn. 33. — [a]Az ország rendeinek]. *1662:* Árulók vagynak közöttünk, elárultak, elárultak bennünket! — sürün kezdék kiáltani, s nevezet szerint a förendeket kárhoztatván [SKr 173–4]. — L. még FogE 83, 87; KemIr. 320; SKr 381.

5. kárhozatra juttat; a lăsa să cadă anatema; der Verdammnis anheimfallen lassen. *1612/1613:* Nagi Orsolianak itt zasz Somboron[a] lőn giermeke, kerdeztük hogy kivel czinaltotta ... azt mondotta, hogi senki lelket se imezzel se amazzal ne karhoztassa, mert Czereny Gaspar czinalta ezt a' giermeket [KJ. — [a]SzD]. *1840:* jobb volna Ferenczi Urnakis adosságai le-fizetésén törni a' fejét ne-gyanakodjék oknélkült — ne — kárhoztassa — Leleki esméretét [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

kárhoztatandó megrovandó; de condamnat, condamnabil; zu lästernd. *1661:* Bizonyosan adaték értésünkre, hogy Kegyelmetek a jelen való hónak második napjára rendelte volna Kisselyken való gyülekezetit, hogy ott az hazának megmaradásáról tanácskoznék és végezne. Mely szándék csak lenne rendesen és annak módja és szokása szerint, magában nem volna kárhoztatandó, de ha az szép szóknak és jó végnek szine alatt más fekszik ... jól meglássa, mit cselekszik [KemIr. 348 Kemény János fej. kiáltványa az erdélyi rendekhez].

kárhoztatás vádoltatás; învinovățire, învinuire, acuzare; Anschuldigung/klage. *1678:* Kétség kívül kell hinnem, némelyeknek ... mind csúfos dolognak, mind az én ítiltetésemre és kárhoztatásomra elégséges oknak láttassék mostani szándékom és igyekezetem [TML VIII, 162 Teleki Mihály az ország rendeihez].

kárhoztathat 1. megróhat; a putea condamna; rügen/tadeln können. *1657:* az jövendő mondót senki nem kárhoztathatja, ha jót, ha gonoszt mond is [TML I, 63 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1672:* Ha ki conscientiose szólott az dologhoz, nem kárhoztathatom [TML VI, 399 Béldi Pál ua-hoz].

2. vádolhat; a putea acuza; beschuldigen können. *1665:* senki ... azért méltán senkit is nem kárhoztathat [TML III, 370 Teleki Mihály Boldvai Mártonhoz]. *1678:* Ha keresztyénül gondolkozik a dolog felől, nem kárhoztathat [TML VIII, 2 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kárhoztathatik kb. vádoltathatik; a putea fi acuzat; beschuldigt werden können. *1558:* Jewe En hozzam Kendy Anthal Iobagya Seres Myhal, ki mongya egh

fyath o kneel fogwa lenny es walamy wetekert tartathny deh az wetek Nem oly volna mellyerth wezedelmenek kellene kěwethkezny, mert perewsse sem wolna ... kereom k det, hogy ... Ah kinek perewsse Nynch az nem karhoztathatik Annyra [Kv; BesztLt 20 Fr. de Kend a beszt-i bíróhoz]. *1677:* Kegyelmed ügye lévén a mi ügyünk, mint szintén miénk, ne kárhoztathassék senkitől Kegyelmed [TML VII, 543 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

kárhoztatik kb. vádoltatik; a fi acuzat; beschuldigt werden. *1659:* Az jó Haller és Balog Máté uramék igaz hazafiúságokat bár másképpen mutatnák, méltán lelkek ismeretek ellen való dologgal ne kárhoztatnának [TML I, 437 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* ne kárhoztassam azért is s velek se bestelenkedjem [TML VIII, 397 Vesselényi Pál ua-hoz].

kárhoztatott kb. átkozott; blestemat; verflucht/wünscht. *1710 k.:* a méltatlan kárhoztatott s meggyalázatott embert, ha az egész világ gyalázza is, de ha az ő lelkiismerete ellenkezöt tud s mond: elég vigasztalás néki [BÖn. 418].

karicsál fecseg, karattyol; a trăncăni/flecări/turui; plappern, gackeln. *1847:* A' kicsi fattyam megint helyre állott, víg, eleven, karitsál őszve vísza mindent, értelmesen [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

karigyertyatartó karos gyertyatartó; candelabru pentru lumînări; Armleuchter. *1846:* Egy öntött üveg karigyertyatartó [Dés; Berz. 20].

karika I. 1. verigă, belciug, inel; Ring. *1560:* Egy nagy Ezwstós zablia ... keth karykaual mely az zyian vagion [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1581:* Az Nagy Templomban hogy fel mennenek az gradychyon Chynaltattam ket Karykat az Keofalba [Kv; Szám. 3/IV. 15–6]. *1590:* Chinaltattam Az Monostor vtzay Capún az vonno hydra egy karykat Chyapostol Peter kowachynak attam f. — d. 12 [Kv; i.h. 4/XX. 19 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1681:* Lőcshőz valo Uy vas káva, karikástol Nro 3 [Vh; VhU 523]. *1692:* Egy hámorra valo verő nyel derek karikája [Szárhegy Cs; LLt]. *1747:* Váltó ekéhez Való Kormány rajtok lévő két karikáival s három horgokkal [Borsa K; Told. 24]. *1779:* Specificatio Arol a Munkarol a mit ... Dolgosztom ... Két korikás Marak Vassat ... xr 36 Es két foito korikát meg forosztottam xr. 6 ... Fel vertem a' kerekekre 15. otska korikat [Szászváros H; BK. Kováts Mátyás kovács számlája]. *1819:* a Sertések pedig Járommal és orrakba valo karikákkal voltak [H; JF 36 Prot. 8].

Szk: ~ *formába. 1811:* Hátulja[a] nem lőtsös, nem-is áll hám-fáson, Első lábat nem rak keresztül égymáson, Hanem elé-vetvén karika formába Emeli a' forgó tsontok' irányába [ÁrF: 158. — [a]Gr. Bethlen János véleménye szerint a ménesbe való szép lónak] ✱ *aranyos-ezüst* ~. *1668:* Egy karmasin vont Arany Val Arany czipkevel, es Arany Keskeny galonnal czifrazot, aranias ezüst karika rajta [Mk Kapi György lelt.] ✱ *belső* ~. *1625:* Az Talygahoz ... azon tengelhez belső karikait es az ket tanyer karikakat vyollan kellett Csinaltatno(m) [Kv; Szám. 16/XXXII. 13] ✱ *ezüst-aranyos* ~. *1560:* Zalagon wagion Machkasinenal ... egy ferfynek valo ezusth Aranias karyka [JHb QQ Temeswary János reg.] ✱ *foglaló* ~. *1687:* Egy aranyas ezüst forgacs övet, mellyben vagyon, negyven kilencz foglalo karika [Déva; Szer.] ✱ *forgó* ~. *1661:* Mind kocsisok, mind lovászok csináljanak nyergeket, pányvákat. Vétetek én itt forgós karikáknak való vasat is [TML II, 66 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz] ✱ *kinyitó* ~. *1772:* (Az ablak) Rámái Hársfából két kissebb, és két nagyobb Táblákra vadnak külömbeztettve, két két kisded vas sorkotskákkal, és Forditojával edgyüt, és ki nyito karikaival [BethKt Mikes conscr.] ✱ *láncos* ~. *1673:* ezen házban vagyon vas verő ... az verő nyele fából való mellyen két lánczos karika [Cssz; CsVh 42] ✱ *ónos* ~. *1810:* 11 pár onos karika Rf 3 xr 42 ... 210 ostorba valo Vas karika ... Rf 3 xr 10 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14] ✱ *pántos* ~. *1694:* Ablak ... abba(n) vas rostelyocska, onba(n) foglalt Üveg Ablak rajta, Vas sarkos pantos Vono karikai fordito vasai meg vad(na)k [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ *szorító* ~. *1813:* Pofa Vasak szoritto karikával együtt [HSzj *gangos* al.] ✱ *ütköző* ~. *1749:* Czinaltattam Egj Löcz keopwt az Talygaba(n) ... Az el törőt köpwböl czinaltatta(m) 1 wtközö karikat [Kv; Szám. 26. VI. 464] ✱ *vasas* ~. *1758:* Lo rud hoza valo vasas karikaval [HSzj *ló-rud* al.] ✱ *vassarkos* ~ → *pantos* ~ ✱ *vonó* ~ → *pántos* ~.

Sz. *XIX. sz. m. f.:* Üssed üssed karikára Tégy petákot a hasára[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. Táncszó. — [a]Ez és a megelőző három szó kihúzásával föléje írva: Hogy hajék ki az uccára].

2. kaszakarika; brăţară de coasă; Sensenring. *1694:* Egy kasza karikaiual és vas Peczkiuel edgyüt aestm. den. 60 [Kilyén Hsz; BLt]. *1764:* egj kasza karikástol kolopátsostol [HSzj *kaszakalapács* al.]. *1819:* Más kasza karikájával, nyelével és két élü kolopátsával [i.h. *kaszakarika* al.].

3. *1879:* Bolond szédüléseim vannak. Néha önkívületbe esem. ... Egy-egy lila szin karika képződik előttem, s repdes, mint egy pillangó [PLev. 38–9 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. gyűrű; inel; Ring. *1761:* Egy Zamántzos hálál (!) fűves Karika [Nsz; Ks 73/55 gr. Eszterházi Kata hagy.].

5. tekercs; sul, vălătuc; Rolle, Spule. *1668:* Egy karikaban vetve het ret Arany Lancz [Mk Kapi György inv. 14]. *1797:* Karikákban kőtött ki faragatt abrants ... 200 [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18]. *1826:* Stacatur drot egy karikába [Szentdemeter U; Told. 41].

6. kerék; roată; Rad. *1747:* Karikás ágyfa, mellynekis lábai jók, de egyik karikáját lerágták (!) 1. Karikás ágyfa, mellynek kijáró karikája vagyon 1 [Borsa K; Told. 24]. — A jel-re nézve l. *karikás 3.* al. a szk-hoz csatlakozó jegyzetet.

7. ablakszem/karika; ochi de geam rotund; Fensterscheibchen/einfassung. *1745:* nyilik a' Nagy Palotára egy ... Ajtó, mellyen vannak ónba foglalt két üveg ablakok két törőtt karikával [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1752:* A Palotában ... Három onba foglalt Üveg Tángyér Karikás Ablakjai lévén azokban Három Karika meg repedezett [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27]. *1783:* Az üvegeket az ablakakra, az hány karika lészen onastol együtt annyi garas lészen ára [Drassó AF; TSb 24]. *1795:* Két felé nyilo ablak az utza felől 5. karika hibáz a' felsö résziben alol pedig Semmi üveg nintsen [Dé-

va; Ks 108 Vegyes ir.]. *1802:* ablak van ugyan vagva ... és meg is vagynak a rámai, de egy szál karikajak sincs [Kv; Pk 4]. *1824:* A N. Nyugott felől valon[a], hibáz három üveg Tábla és egy karika [Erdőszengyel MT; TSb 43. — [a]Ablakon].

8. venyigekarika; inel pentru curpen de viță; Rebenring. *1735:* Az Szőlőkben esett és esendő károk aestimatioja iránt tett illyen determinatio ... egyben ki tört szőlőnek az arra denar(orum) 12. Karikájat le tört szőlőnek az arra denar⟨orum⟩ 6 [Torda; TJkT I. 83].

9. *1681:* Ez idei Nyari Juh Sajt jó, karikaval 34 [Vh; VhU 560].

◇ **Hn.** *1662:* a Karika útján beindulának[a] [SKr 661. — [a]A vitézlő nép]. *1705:* a harc a Karikában volt éppen | az Karikán a kurucok sáncot csinálván ... ott invadálták őket [WIN I. 600, 604].

II. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; attributivartig gebraucht. **1.** vhány karikányi; de cîteva cercuri; von einigen Ringen. *1777:* tétettünk ... két párnahajban ... két karika viaszat [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 3b]. *1789:* Egy karika fagyú, hány font? nem tudatik [EMLt]. *1804:* Szilágy Szegről Nadudvari gyorgy uram az hat másа gelétett és kilentzven karika Fejér Földet el hozta [Zilah; ZFaz.].

2. ~ *szarvú* kerekszarvú; cu coarne în formă de cerc; mit kreisförmigen Hörnern. *1620:* neki hagjom az karika szarvu szóke únót is [HSzj *ünő* al.]. *1742:* negyed fűre meno Tehen 3. Egyik ... barna karika szarvu, harmadik szőke ugjan karika szarvu [Kisborszó SzD; TL 42].

3. ? vhány végnyi; de cîteva valuri; von einigen Weben/Stücken. *1835:* 1 korika Satirt Selyem 36 xr [Born. O. Ia].

4. ? abroncsos; cu bandaj/șină; mit Reifen. *1679:* Kőzőnséges, deszkas, Karika Kerekű, gyermek(ne)k valo kis szekerke no. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6].

Ha. *1758:* korika [Csejd MT; VK]. *1768:* karikakot [Martonos U; Pf].

karika-aranygyűrű arany-karikagyűrű; verighetă de aur; goldener Ehering. *1856:* A harmadik karika aranygyűrűt ... Vincze Ferenczne Radnotfai Rozalianak hagyom [Kv; Végr.].

karika-bor '?' *1596:* Varadrol hoztak karika borokat, zabo Boldisar vizen eggiet Tordaigh. 10 Eokreon f 1 d 25 | fizettem az korchioliasnak, hogi az karika borokat fel vontatta az zekerekre f — d 50 [Kv; Szám. 6/XXIX. 28, 70 Bachi Tamás sp kezével].

karikacsapás *átv* gyerekjáték, semmiség; bagatelă, fleac; Kinderspiel, Kleinigkeit. *1703:* ugj látom édes Eőcsé(m) Ur(am) hogj kgd két ezer forintnak meg adását tsak karika tsapásnak tartya mostani üdőb(en) ... holott ha szintén k(ne)k ados nem volnékis illye(n) szükségb(en) ha volna miből bizonj kk succuralnek [Zabola Hsz; ApLt Mikes Mihály Apor Péterhez]. — A jel-re nézve l. TESz; A NySz 'facilitas; leichtigkeit' értelmezéssel él.

karikácska I. ineluș; Ringlein. *1742:* onba rakott vas Sarkotskákkal, vesszőtskékkel, es karikátskákkal [Pókafva AF; JHb XXV/58]. *1797:* az ajto alat egy tojogalo fiok vas kis karikátskával [Kőrispatak U; Pf].

Szk: *kivonó* ~. *1669:* (Az ablakon) ki vono karikacska hat [Krakkó AF; BfN dobozolt anyag VI].

2. ? ablakkarikácska (ablakszemkeret); ramă rotundă de ochi de geam; Fensterringel. *1676:* Ezen házon most vagyon két ablak ... onban foglalt üvegekkel csinálva kiknek vas sarkai, pantyai, forditoi, és karikaczkai megh vannak [Fog.; UF II, 721].

karikaforrasztó-fogó hámorszerszám; clește de lipit inel/verigă; Ring-Lötzange. *1673:* Az hámorhoz való eszközök ezek: Egy vas vagdaló fogó, egy kalán fogó, két sing fogó sparingostol, két forrasztó fogó, egy lapos fogó, két vas fogó ... egy karika forrasztó fogó [CsVh 44–5].

karikagyűrű jegygyűrű; verighetă; Ehering. *1704:* Ma fogtak a kis karikagyűrűm csinálásához is [WIN I, 95]. *1731:* Lattam Turi Ilona Asz(szonyna)k ... edgy arany karika gjűrűit [Ne; DobLev. I/142]. *1827:* Karika gyűrű, mellynek felső részin hoszatska négy szegelet találtatik [DLt 1156 nyomt. kl].

Szk: *gránátos* ~. *1801:* Egy kis gránátos karika gyűrű 1 Mfr. 20 pénz [Kv; Ks] ✱ *kettős* ~. *1651:* Edgy kettős Karika Gyűrű edgy Gyemant benne s edgy Rubint [WassLt Wass Judit kel.].

karikahordó ? kerek hordó; un fel de butoi; Art Faß. *1582:* Masas Allbertt wizen feiedelemnek eg karika Hordo Bortt Tordara hatt louon fizettem f 1 d 50 [Kv; Szám. 3/VIII. 9].

karikájú vmilyen (kerék)abroncsú; cu un anumit bandaj; mit irgendeinem Radreifen. *1818:* Egy ujjadon ujj vasazatlan Fako Szekér, három jo szoritto karikáju heverő kerékkel [Kv; Born. IV. 41].

karikakapocs kerek kapocs; copcă rotundă; runde Heftel. *1625:* egy arany szin dupla tafota Zoknya mellyen ezűst karika kapcziok vadnak [Kv; RDL I. 126]. *1673:* egi ezüst karika kapots [WassLt Borsai István hagy.]. *1682/1687:* attam Tizen Niolcz feier ezűst karika kapcsokat, meliben adminus uolt egi Taller [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.].

karikalábú lőcslábú; cu picioare crăcănate; krumm/säbelbeinig. *1797:* Schmeltz György ... karika lábu, rongyos fekete bőr német nadrágba [DLt nyomt. kl]. *1805:* Lőrintz Makavé ... karika Lábú [DLt ua.]. *1831:* Kusu Muntyán ... vékony karika lábu [DLt 100 ua.].

? **karikapalack** '?' *1647:* negy karika palaczk [M.királyfva KK; BK 48. 16].

karikás I. *nm* **1.** (prevăzut) cu verigă/belciug/inel; mit einem Ring (versehen). *1681:* Ugyanezen bolt ajtaja előtt vagyon egy eöreg vas kimérő és bé mérő másа, kompanaival és hozzá való köteleivel edgyütt. Ennek vagyon karikás táblája, ehhez való vas rud vasával edgyben [CsVh 93–4]. *1685 e.:* Tár szekerhez valo fehecz (!)[a] tartos es karikas uj lajtorjak Nro 2 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 17. — [a]Értsd: felhére]. *1753:* Két vas abrantsos karikás szőlő hordo botok [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1781:* Ferencz Urfi ő Nga kotsijára a' hátolso

tengeljre ... két makos marok vassat xr. 30. ... ismét oda két Karikást-is xr. 30 [Szászváros; BK]. — L. még UF II, 314, 539.

Szk: ~ *derékszeg. 1665:* Algjukhoz valo karikas derék szegh no. 53 [Fog.; UF II, 314] ✱ ~ *kapocs* kerek kapocs. *1627:* Vagion Egi új veres Czimazin szoknia ... Tiz bokor Aranias karikas kapoczi raita [Kv; RDL I. 96b]. *1634:* egy ezust kapcziot eleo von, az mely karikas kapoczy vala [Mv; MvLt 291. 8b] ✱ ~ *marokvas. 1591:* vettetem Szamot Gaal kowachyol ... Chyinalt, kett karikas Marok wossat [Kv; Szám. 5/I. 10–1]. *1779:* Specificatio Arol a Munkarol a mit Ngs Groff Bethlen Gergelj Urnak Dolgosztom ... Két korikás Marak Vassat is a magam Vassambol xr 36[a] [Szászváros; BK. Kováts Mátyás kovács számlája. — [a]Folyt. a fels.] ✱ ~ *orsó. 1728:* Az Udvarház Kamarajaban ... apro karikas orsok nro 13. öreg karikatlan nro 8 [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petki Dávid inv.].

2. ? fogantyús; (prevăzut) cu toartă; mit einem Griff (versehen). *1656:* Az egyik ablakban ... vagion 3 labon allo fadgyu olvaszto nieles karikas eoregh serpenjeö [Fog.; UF II, 106]. *1711:* 1 Karikas réz medencze 4 //20 1 Őreg karikás Serpenyő fa(cit) 2 //40 [ApLt Apor Péter inv.].

3. kerekes (kereken gördülő); (prevăzut) cu roţi/rotiţe; mit Rädern (versehen). *1791:* Egy Karikás ezek közzül edgyik alá bé járo Ágyatska [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grik Mihucz hagy.]. *1808:* két festett ágy egy karikás betsü árrok 4 Hflor [HSzj *festett-ágy* al.].

Szk: ~ *ágy. 1795:* Három nagyobb 's egy kis karikás ágy viseltesek, és egy más nagyobbatska [Mv; MvLev. Szabó Mózes hagy. 5]. *1797:* Egy magos ágy tok, mely alá karikás ágy szokot bé járni, és most a Szakács ⟨alszi⟩k rajta [Szu; UszLt XII. 87]. *1828:* Egy Kaszten forma ágy alolrol jár ki egy kis karikás ágy [Szentdemeter U; Told. 39]. *1870 k./1914:* egy „kamarának", szobának teljes lakossága ... állott 5–6 nagy és 2–3 karikás ágyban háló és három publica mensán s ládákon alvó ifjuságból ... A többi ágyak két oldalt a fal mentén sorakoztak, alattuk a karikásokkal, hol, a mennyi betért [MvÉrt. 15 *habitatio* al.] ✱ ~ *ágyfa. 1747:* Karikás ágyfa, mellynekis lábai jók, de egyik karikáját lerágták (!) 1. Karikás ágyfa, mellynek kijáró karikája vagyon 1. Kőzűnséges ágyfa 1 [Borsa K; Told. 24]. *1787:* Egy Karikás ágyfa Dr. 36 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4]. *1846:* adjon ... két egy forma Divánt ... melybe jár két karikás ágyfa is [Kv; Végr.] ✱ ~ *nyoszolya. 1651:* csinaltam egy karikas niuzolyat [Kv; ACJk 74n]. *1671:* Csinaltam ... egy karikas niuzoliat d 80 egy fenek dezkatis attam bele [Kv; i.h. 54a] ✱ *kivonó* ~ *ágy. 1799:* Kivono karikas agy a Legenyeke szurkos Fekete vászonnal, és rásával boritot [Szu; UszLt XII. 87].

Az erdélyi ref. kollégiumok bennlakásában Kv-t, Mv-t, Szászvároson, de valószínűleg másutt is a lakószobákban alvás céljára egy olyan (vas)ágyfajtát alkalmaztak, amely egy emeletes ágyrészből és alája kerekeken/karikákon betolható, ill. alóla kihúzható alsó ágyból állott. A két ágyrész között, az emeletes ágyrészhez két fiók volt foglalva, az emeletes ágy, ill. a karikás ágy használójának holmija számára. Az emeletes ágyban a felső, V–VIII. osztályos, a kihúzott karikás/kerekes ágyban az alsó osztályos diákok, a fiókk aludtak. A fennebb, a 3. jel. al. közölt 1791-t, a szk-ok közül a ~ *ágy*, ill. *kivonó* ~ *ágy* al. beiktatott 1797, 1799, 1828, 1870 k. évből való adalékok kétségtelenül ilyenféle ágyfajtára utalnak, és így a többi adalék is ide vonható. Kijegyzéseinkből (l. fennebb) úgy látszik: az erdélyi régiségben lehettek divány és ilyenféle nyoszolya alá betolható alvóhelyek is.

4. ~ *láb* kb. kerekes láb; trepied cu rotile; Fuß/Gestell mit Rädern (versehen). *1740:* Egetbor-főző üst ala való karikás láb [Hermány U; ApLt Apor Péterné inv.].

5. ~ *ostor* hosszú csapójú, cifra szíjostor; bici de gonaci; Hetzpeitsche. *1697:* Karikas ló hajto ostort //12 [Dés; Jk]. *1737:* Jártott szijjubol valo karikás ostor [Melegföldvár SzD; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár Conscr.]. *XVIII. sz. köz.:* egy jo rojtos és karikás béresnek valo ostor 24 den [HSzj *béres-ostor* al.].

A M.Pászt 221 ezt az ostorfajtát így értelmezi: Karikás — általánosan — a pásztorok hosszú, fonott, forgó-karikán járó ostora, az melynél az ostorfej és telek közt karikasor van beiktatva. Részletes leírását és képét l. a NrLex-ban. Az itt közölt adalékokból láthatni, hogy ez az ostorfajta az erdélyi régiségben a béresek és a kocsisok állatterelő eszköze is lehetett.

6. ablakkarikás/szemes; cu ochiuri de geam rotunde; mit runden Fensterscheibchen (versehen). *1656:* Ezen haznak ... Vagyon 3 coregh ablaka ... mindeniknek vas sarkon panthon forgo tokos üvegh ablakaj vas veszösök, forditosak, karikasok, az egyik üvegh tabla ablak negjed resz üvegh ablak nélkül ... az többi penigh 11 uvegh tanjer hejaval ! jvegh ablakhoz valo ramaczkak nro. 6. Vas veszeös karikas sarkos mindenik [Fog.; UF II, 119, 162]. *1692:* vas sarkakos (!) karikás forditos ablak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1793:* Az Ablakakat még a Hutáb(a) el nem küldhettük ... és hogy az karikás ablakakat is meg foldozhassuk vagy 20. karikát is hozatak [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1803:* égy küsded onban foglaltatott karikás üveg Ablakotska [Dicsőesztmárton; UnVJk 139]. *1807:* édgy Sütő Ház ... égy két felé nyilo onozott karikás Üveg Ablakkal [Szentmargita SzD; Ks 76. 56 Conscr. 6]. — L. még UF II, 172.

7. '?' *1791:* Kereketlen karikás ágyu [Nagyercse MT; Told. 36].

A kijegyzés valamelyes valószínűséggel az olyan egy- v. kétfogantyús/karikás ágyúcsövekre vonatkozhatik, amilyeneket a RMFegyv. 162 l. 50., a 163. l. 52., a 167. l. 59–60. és a 176. l. 70. képén láthatni.

8. *1573:* Borbara veres gërgne Azt vallia hogi ... Ecckert Ianos ... Nagi vas Mozar teoret veot volna ... Eo meg kerdy ha karikas az vege [Kv; TJk III/3. 140].

II. *fn* kerekes ágy; pat cu rotile; Räderbett. *1870 k./1914:* (A diákszobában az) ágyak két oldalt a fal mentén sorakoztak, alattuk a karikásokkal, hol, a mennyi betért [MvÉrt. 15 *habitatio* al.; A teljesebb szöv. előbb l. 3. ~ *ágy szk* al.]. — L. ott a jegyzetet.

karikasátor kerek sátor; cort circular; Rundzelt. *1681:* Egy viseltes karika sátor n. 1 [UtI]. *1682:* Daniel Mihaly Vr(am) adta viseltes Karika sátort Donáth Vr(am) kezebül Teleki ur(am) adatta a Bějárok(na)k [UtI].

karikatábla üveg-ablakkarika; sticlă (de ochi) de geam rotund; rundes Fensterscheibchen. *1832:* Ablakja[a] 3 kétfelé nyiló, — az Istállo felöl valo két fligelü, 8 onba foglalt Táblákkal — az also két két fligelek onba foglalt karika Táblákkal [Sáromberke MT; TSb 26. — [a]A háznak].

karikátlan 1. karika nélküli; fără inel/verigă; ohne Ring/Scheibchen. *1728:* Az udvarház Kamarajaban ... apro karikas orsok nro 13. oreg karikatlan nro 8 [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petki Dávid inv.].

Szk: ~ *derékszeg. 1665:* Algjukhoz valo karikás derék szegh no. 53. Ittem karikatlan derek szegh no. 38

[Fog.; UF II, 314]. *1673:* Középső czejtház ... Agjukhoz valo karikas derek szegek, melljek közzül az egjiknek nintsen karikája nro 44. Karikátlan derek szegek nro. 41 [uo.; i.h. 538–9].

2. abroncs nélküli; fără şină/bandaj; ohne Reifen. *1589:* Harom hitwa(n) O kerek karikatla(n) [Kv; KvLt Vegyes I/2. 41].

karikatúrás kb. torzképes; cu mască caricaturală; mit Fratzenbild. *1823–1830:* nem kell azt képzelni, hogy a Személyek valami tsuda állatoknak, ijesztő Vázoknak, rongyosoknak, matsukásoknak öltöztek volna ... Ábrázottyakat is korommal, 's egyébbel be nem mázolták; sem nagy orru vagy más karrikaturás Ábrázatot mutato Áll-ortzával (: lárvával :) be nem boritották [FogEK 424].

karikázás bucskázás; rostogolire; Überschlag. *1846:* Dévárol Laposnyakra[a] haza ment egy ket lovu batárdba ... : egy lejtőn ... a' batár kereke nem kőttetvén meg, a' lovakra nyomult, ezek megijedtek, és elragadták ... a' hinto fel, és háromszori karikázással a' Marosba fordult [Kv; Pk 7. — [a]H].

karikáztat szőlőtőke venyigéjét karikába kötteti; a pune să ineleze viţă de vie; Reben ringweise binden lassen. *1857:* (A szőlőben) nem idegenekkel karikáztatok — és én pénzes Emberekkel nem is karikáztatok [Nagylak AF; DobLev. V/1409 Bartok Ferenc Dobolyi Bálinthoz].

karikós szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *ágy* kerekes ágy; pat cu rotile; Räderbett. *1788:* Egy magoss labu karikós ágy ... Egy kitsin karikós ágy [Mv; TSb 47]. — Az értelmezésre nézve l. a *karikás 1. 3. szk*-aihoz csatlakozó jegyzetet.

karima 1. perem; margine; Rand. *1595:* foldoztattam az Varos 4 ohn Taalat Sixtúsnal, miert hogy az karimaiok mint (!) fel zakadot vala ... d 28 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 139 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1736:* rendszerént az süveg alsó karimáján, az sinórnak helye volt az az kitől kitölt ezüstből, selyemből volt, némelyeknek csak tiszta selyemből [MetTr 348]. *1823–1830:* A leányok régen pártát viseltek ... a kisasszonyoké négyujjnyi széles volt, alsó karimája szélesebb, mint a felső ... Amig háromszögü felakasztott karimájú kalapot viseltek, addig az horgas fésűt a kalap karimájához bedugták [FogE 67, 108]. *1827:* Ezüst kapocs, mellynek karimája négy ezüst gőtsötskékkel ki-van tzifrázva [Kv; DLt 1156].

2. szél; margine; Rand, Saum. *1811:* (Az erdőnek) elérvén alsó karimáját, Ottan szemlélheted Ánglus Kert' formáját [ÁrÉ 6].

karima-írás kb. körirat; inscripţie marginală; Randschrift. *1834:* Egy fejér ónból készült, 's minden karimairas — nélkül lévő huszasnak, melyen az 1828-ik esztendei szám, és a' pénzverőház E. betüje van [Dés; DLt].

karimájú vmilyen peremű; cu un anumit bor; mit irgendeinem Rand versehen. *1703:* az ki penig az kalapot veszi, nagyotska karimajut vegyen [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1819:* egy keskeny karimáju nagy files tepsi [Kv; Pk 3]. *1829:* Árkosi István ... viselt nagy karimáju fekete kalapot [DLt 981 nyomt. kl]. *1836:* Marusan Juonnak ... Elszökésekor volt öltözője: kerek tetejű, széles karimájú kalap[a] [DLt 505. — [a]Köv. a részl.]. *1838:* Dima Dani ... szökött el Debreczeni kupeczes kis karimáju kalapban [DLt 1165 nyomt. kl].

karimás 1. vmilyen kerületű; cu un anumit perimetru; von irgendeinem Umfang. *1750:* mutatá(na)k ... Nagj jo Karímás ősz buza Asztagokat ... az Elsö contineal Gelinas 250 ... Annak utánna mutatá(na)k ... egj Párkányos Tavasz buza ugyan Majorság Asztagot, mellyis koránt sints ollyan magos és vastag mint az ősz buza Asztagok [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 2–3].

2. cu bor; krempig. *1785 k.:* Papot kérnék ... De hogy a pap csak otthon kuttogna, Nem kell nekem karimás kalapja [EM XX, 500 Balás kódex. — A vén leány panasza].

karimátlan ? perem nélküli; fără margine (lucrată); randlos. *1622:* Két cifras tormanak ualo taloczkak: Egj karimatlan taloczka [Kv; RDL I. 119].

karimáztatik '?' *1662:* kedvek telhetik ... még az haza fiai közül is, kik a véghelyeket csak mint sodorokot a szalonnán, annyira hajtanák, mellyek ha lemetszetnének is, a szalonna ugyan egész szalonna lehetne és maradhatna afelől. És ime! ó, bizonyára igen le is metéltetének a sodorok. De ó vajha csak már is a szalonna is nagyon hozzá ne karimáztatott, szeldeltetett volna! Adná bár Isten, ezután is utána ne szeldeltetnék, karimáztatnék jobban-jobban! [SKr 628].

karimírozás ? szegélyezés; tivitură; Besetzung, Bordierung. *1758:* Egy Tarka Tafata Szoknya, az allyán karimirozással tsinált [Nsz; TSb 21].

karinca l. katrinca

karinga szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~*t nyargal* körbe/keringve nyargal; a galopa de jur împrejur; herumrennen/galoppieren. *1839:* látám hogy az a' lovas ember a' Lakodalmas ház előtt valo pusztán karingat nyargala [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Mart. Miklos (50) jb vall.].

A jel-re l. MTsz. *karingat* 'keringet, körbe forgat', *karingó* l. 'körbeforgó', 2. 'körforgattyú'.

kariol taligakocsi (könnyű kétkerekű kocsi); cariolă; Karriole. *1823–1830:* Göttingából ... eljövén velem egy ... Lengyel József nevű jóbarátom is, Mündenig mentünk kariolon, kétkerekű lecticán egy lóval ... Lengyel harmadnap visszament a kariollal s lóval Göttingába. A kariol kétkerekű kocsi, féderen jár, egy ló két rúd közé vagyon fogva, az hasa alatt a két rúdhoz szíjuval erősen odakötve, úgyhogy ha a kariol felfordul, mely könnyen megesik, a ló is vele felfordul, s fel nem állhat addig, míg az hámból fel nem oldoztatik [FogE 250–1]. — A jel-re l. a n. *Karriol(e)* 'ua'.

karitol kariesál, locsog-fecseg; a trăncăni flecări turui; plappern, quatschen. *1671:* egy nehanyszor admo-

nealtam az faluban ne karitollyon imit amot, ha Schola mester [Páké Hsz; HSzjP].

karkai l. karkói, krakkói 1.

karkatura 1. (szekér)teher, rakomány, *táj rég* tere(h), terü; încărcătură; Last, Fracht. *1740:* adtam ... negj köböl Zabot az zabnak vekájat adatom három Sustákon az szenának karkaturajaert ... kettőt kivánok [Kercsesora F; TKl Mohai Mózes gr. Teleki Ádámhoz]. **2.** Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; attributiv gebraucht: vhány (szekér)tehernyi, terünyi; de cîteva încărcături; von einigen Wagenlasten/ladungen. *1740:* adtam ... eddig az ideig egj karkatura szenát és negj köböl Zabot [uo.; TKl ua.] | Szebenben küldötem ket karkatura Szenát fát[a] [A.árpás F; TKl ua. — [a]Folyt. a fels.].

kárkeresés kb. kárnyomozás; cercetare în legătură cu o pagubă suferită; Schadenfahndung. *1573:* Ez el mult napogba bocsatam wolt ket Jobagyomat walamy kar wtan, zabad lewel wolt nallok ... Az Egyket megh fogtak ... El hwgye kegtek bizonyal hogy Jgaz Jarasba woltak ... Jnkab Azt zolgaltam wolna meg kegteknek hogy kegtek lót wolna segychygel nekyk Az kar keresisbe [Szászfülpös[a]; BesztLt 3604. — [a]Később Kisfülpös K].

Valószínűleg ellopott v. eltévelyedett állat keresésére, ill. az utána való nyomozásra vonatkozó szöv.

kárkikereső kb. kárbecsülő; care evaluează daunele/pagubele; Schaden abschätzend. *1785:* senki a meg lett károkra (: a szegény károsokon kivül :) nem hajt ... mondják hogy kár ki kereso s betsüllő com(m)issáriusok jonek ... azok(na)k betsűjeket ki hiszi meg? [Szászváros H; BK. Bara Ferenc lev.].

karkói a Karkó/Boroskrakkó (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Boroskrakkó/Crîcău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Karkó/Boroskrakkó: (boros)krakkói; din Krakkó/Crîcău; (Boros)Krakkóer. *1664:* ha az karkoi sajtokban kihozatna Kegyelmed, akarnám [TML III, 4 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1677:* Keglmes Vrunk eo Naga Karkai Joszágában bé szürt ... uy Borokrol való Generalis Extractus ... Karkai Majorsag hoszszu szőlo Bora. Karkai Majorság Körtvélyes Bora [UtI]. *1767:* Az Karkai Kezesek Dupapeátrán kinek menyi kaláts pénzt adtak? [Zaránd m.; TKhf vk]. — Vö. a *krakkói* címszóval.

Szn. *1578:* Karkay Kouacz Calman eskwth polgar [KemLev.]. *1594:* Karkai Martton Deak [Kv; Szám. 6/III. 12].

karkötő karperec; brăţară; Armspange/reif. *1749:* egj Szivárván szin tarka pántlika kar kötö [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1759:* Egy pár ezüstes kar köttö ... Egy pár fekete ezüstes kar köttö | Egy pár Tzitrom szin aranyos kar köttö [Alvinc AF; Berz. 20]. *1761:* egy szivárványos karkötö s kereszt pantlika [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Klára lelt.]. *1776:* Egy veres Aranyos kar kötö, hozá valo kereszt pántlikával [M.köblös K; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.]. *1788:* Háram rendbeli színes sejmekkel valo ezüstös gazdag Tradur pántlikábol készitett kar kötö | Egy pár kar kötö fél gyászos szivárványos pántlika, és kereszt pántlika hozzá | Egy pár Bakatsin fekete kar kötö, Tászli, és hozzá valo Palatínli (!) [Mv; TSb 47]. *1804:* egy gyöngy szin atlacz Magyar Szoknya mely ki van varva, szines selymekkel ... egy pár inguj, és kar kötönek valo ezüst kötés [Koronka MT; Told. 19 gr. Toldalagi Anna menyasszonyi kel.].

karkötő-pántlika banderolă, brasardă; Armbinde. *1743:* Czitrom szin kar kötö ezüstes pántlika ... Ugyanegy ezüstes kereszt Pantlika [Koronka MT; Told. 8]. *1746:* Két darab fekete karkötö pántlika [Vargyas U; DanielAd 256]. *1773:* Zöld aranyos karkötö pantlika, kereszt pantlikástól együtt a' kereszt pántlikán vagyon egy arany gyöngyös boglar, a' kárkötökön pedig egy égy rubintos arany boglár [RLt].

kárkövetelés kárpótlás-követelés; pretenţie de despăgubire; Entschädigungsforderung. *1868:* Méltoságos Rettegi Imbre Ur fel szolitása következtében ... a nagy rétben ... a métán keresztül kárkövetelés égyszersmind birtok háboritás métázás ki egyenesités következtében meg is jegyesztetet az öregek igaz hitek szerént meg is csováltatott és a tet kár megis betseltetett [Nagyesküllö K; RLt O. 2 Sztojka János „elöljáró" kezdetleges irásával].

karlangó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~jában/(ją)ul jártat* "?" *1826:* Barta Imre égy lovát karlangojául jártatván | Székely Ferentz borját karlangoul jártatván | Solyom András Sertésseit karlangojában jártatván [Lukafva MT; CsS] | Tibáld Mihály Ur a Tilság után lovait karlangoul jártatta [Szentgerice MT; CsS] ✱ *~ul jártatás. 1826:* Id. Székely Márton égy marhája karlangoul jártatássert [Lukafva MT; CsS]. — Vö. a *kallangó* cimszóval és CzF *kalang* cimszavával.

kárlátás kármegállapitás; evaluarea pagubei; Schadenerhebung. *1744:* Mitsoda Gabonája dissipaltatott azonn Nyomásba lévö földönn ... Annak kár látásától ki fogta el a' birákat? [Dob.; WassLt vk]. *1752:* ki és kit impediáltak ottan az kár látásban [Nagylak AF; DobLev. I/251].

kárlátó I. *mn* kárbecslö; care evaluează daunele/pagubele; Schaden abschätzend. *1752:* Hát ki és kit impediáltak ottan az kár látásban és mitsoda hellyt állot a kárláto biro vagy eskütt [Nagylak AF; DobLev. I/251].

II. *fn* kárbecslö személy; persoană care evaluează daunele/pagubele; Schadenabschätzer. *1639:* immar akkor megh eset volt az kar latok hogi fel bontottak az szekeret ... ugi vettek ki az poztot [Mv; MvLt 231, 86b].

karló l. kalló

kárlott kb. kártolt; cardat; gekrempelt. *1609:* Az szűrmivesekröl, kik lasnakot, gubát, harisnyát csinálnak. Egy egész vég lasnakot akárminemü szinöt, öreget, jót, karlottat egy forinton nyolczvan pénzen ... f. — d. 90 [EOE VI, 192–3 ogy-i árszabályzat].

karlszbádi-muskéton-pisztoly pisztolyfajta; un fel de pistol; Art Pistole. *1805:* Egy pár Carlsbadi Musqueton Pistoly, aranyozott rezes laposa kápával [Mv; TGsz 52].

Sem ennek, sem az alábbi pisztolyfajtának a neve nem fordul elő az RMFegyv Mut-jában.

karlszbádi-pisztoly pisztolyfajta; un fel de pistol; Art Pistole. *1805:* Egy pár kék csőjű Carlsbadi Pistoly aranyozott Sas-fő kápával [Mv; TGsz 52].

karlszbádi-umbrakulum karlszbádi (gyertya)árnyékoló/ernyő; abajur de Karlsbad; Karlsbader (Kerzen)-Lichtschirm. *1805:* Egy Karlsbadi Kis Umbraculum 2. Gyertyára, Zöld taffatával [Mv; TGsz 52].

karmantyú manşon; Muff, Schlupf. *1732:* Egy téli nest kestyü avagy karmantyu [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 6]. *1776:* egy veres bársony nusztos kozák Süveg egy nusztos karmannyuval (!) edjüt [Hr]. *1788:* Egy nuszt kesztyü vagy karmantyu [Mv; TSb 47]. *1789:* vettem kezemhez ... Egy Muszka országi karmantyut, vétele 4 Csaszari arany [Nedgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1794:* Egy Karmantyu 20 — [WLt Cserei Heléna jk 66b].

Czf a címszót így értelmezi: Melegen bélelt henger alakú prémes öveder, melyet a nők télen alkarjaikat bedugva viselnek.

karmantyú-csinálás karmantyú-készítés; confecţionarea manşoanelor; Muffmachen. *1768:* Karmantyu tsinálás — 36 [WLt Cserei Heléna jk 13b].

kármány-gyolcs finom (török) gyolcsfajta; un fel de pînză fină (turcească); Art feine (türkische) Leinwand. *1620:* Egy Baal Karmany giolcztul f 3 ./. ... Egy vegh Bartffai giolcztul f —/6. ... Egy vegh Lengiel giolcztul f —/15 ... Egy vegh indiai haitot giolcztul f —/6 [Kv; KvLt II/69 VecTr 10–1].

Az előtagnak 'dél-anatóliai török népcsoport' jel-ére l. a TESz e címszavát.

kármány-kengyel (török) kengyelfajta; un fel de scărişă (turcească); Art (türkischer) Steigbügel. *1681:* Szilagibol hozott Lovász mesterek Ladaja Nro 1 Ebb(en): Kárman Zabola 1 Fejér vári rudas Zabola 2 Réz kármány kengyel mindenik selyem sinorostol [Vh; VhU 554]. — Vö. a *kármány-nyereg* és a *kármány-vaskengyel* címszóval.

kármány-nyereg (török) nyeregfajta; un fel de şa (turcesc); Art (türkischer) Sattel. *1688:* Az edgyik nyérges Ladaban volt egy régj karmány nyeregh véres barsonyal es az első s hatolsó kapaja ezüstel boritot kármány vás kengyelek rajta ... Zöld barsónyál boritot Magyar nyerégh ezüstös, ezüst kengyelek is rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1708:* Egi arany fonallal varrot posztós kàrmany nyeregh [ApLt néhai gr. Apor István ingóságai].

E nyeregfajtáról az RMFegyv. 342 ezt írja: „A török nyereg egyik fajtája ... az ún. *Kármán nyereg* ... A nyeregfajta jellegzetessége felugró csúcsú, karcsú gombban végződő elülső kápája ... Hátsó kápája széles és egyenesen áll" (L. i.h. a 19. képen egy ilyen jellegzetes nyeregábrázolást.)

kármány-patyolat (török) patyolatfajta; un fel de batist (turcesc); Art (türkischer) Batist. *1688:* Egy vegh kármán Patyalattol f — //15[a] [BtR VectTr. — [a]A szedett harmincad(vám)].

kármány-vaskengyel (török) vaskengyelfajta; un fel de scărişă (turcească); Art (türkischer) Steigbügel. *1688:* Az edgyik nyérges Ladaban volt egy régj karmány nyeregh véres barsonyal es az első s hatolsó kapaja ezüstel boritot kármány vás kengyelek rajta [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. — Vö. a *kármány-kengyel* címszóval.

kármány-zabola (török) zabolafajta; un fel de zăbală (turcească); Art (türkischer) Zaum/Zügel. *1595:* Zekely Gieorginek attam Biro vram akarattiabol egy bagarya fekert es karmany zabolaert f — d 75 [Kv; Szám. 6/XVI. 132]. *1614:* Egy karman szabola [Kv; PLPr 1612–1615. 113]. *1642:* Egy lora valo ezwsteós aranyas szerzam Zwgyelleósteól, Karmany zabola rajta ... Egy ezwsteós aranyas boritot Fejeruari zabola fekemleósteól [Koronka MT; Told. 20]. *1681:* Kárman Zabola 1 [Vh; VhU 554]. *1688:* Egy eőregh Szellyes Rostelyos es Arányos lora valo szérszám ... ezüstős Kármány Zabolaval. kinek Tarka Majcz az fékemlő szara ... Lora valo szerszám ... ezüst kalmany (!) zabolara vonva [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1694:* Két Kármán zabala [Kv; Berz. 2. Fasc. 29. 76]. *1699:* Ket Kárman zabola | Egy karman es egy feier vari zabola 2 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1758:* Egy kármány Zabola kantárjával [Brassó; ApLt Apor Péter inv.].

A NySz — PP nyomán — a 'lipatum', PPB-re utalva az 'ein scharf gebiss' értelmezéssel él. — E zablafajtát az RMFegyv. zablákról szóló fejezete (351–6) nem említi.

kármány-zabolás kármány-zabolával fölszerelt; echipat cu un fel de zăbală (turcească); mit Karman-Zaum ausgerüstet. *1630:* 6 sima karman Zabolas fek agj 10 forint érö f — d 30 ... 3 Rezes karman Zabolas fek 12 forint érö f. d. 36 [Kv; Szám. 18b/IV. 97].

karmazír-gyűrű gyűrűfajta; un fel de inel; Art Ring. *1782:* Ajtai Moses Déák(na)k Remek csinálásradott (!) az B. Czé égj Bokrétás vagj Carmazir gjürüt és égj placcot jo féle kövekre [Kv; ÖCJk]. — Vö. a *karmezíroz* címszóval.

karmazsin 1. sötétvörösszínű bőr; piele cîrmîzie, carmajin; Karmesinleder | ugyanilyen színű kelmefajta; stofă cîrmîzie; Karmesinstoff. *1589:* Veottem ... 4 pachymagot Karmasint p(ro) f. 4 d. 20. Byro vram Paranchyiolatiabol Ayandekban Atták [Kv; Szám. 4/VI. 14 Stenzely András szám.]. *1640:* egi Görögh Papot vertek fel ... és attol njertek az karmasinokatt [Mv; MvLev. 291. 253a]. *1661:* Az karmasint elhoztam, de lábad mértékét nem adtad, nem csináltathatom a nélkül [TML II, 61 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. *1671:* Carmasinbol vagj Orosz beorbeol csinalt sarukat minden rendbelj emberek be hozhassanak es el adhassanak [Kv; Céhir. I. 17]. *1673:* Az karmazsinakat elküldtem [TML VI, 446 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1676:* Karmasinokot is vettem [TML VII, 157 Daczó János ua-hoz]. *1714:* Magjar Biblia ezüst kaptsokkal fedele Karmazin meg aranjozott in 8 fl. Hung 5 [AH 43]. *1736:* némelyeknek[a] az belső borítékja volt virágokra czifrázott szattyán bőrből, némelyeknek gordoványból, némelyeknek karmazsinból, némelyeknek jóféle posztóból; az fejedelemnek bársonyból [MetTr 364. — [a]A magyar hintókénak].

Szk: *sárga ~. 1701:* Veres karmasin N. 3 ... Sárga karmasin N. 2. [Csicsókeresztúr SzD; LLt 54/1481].

1708: Két veres bagaria bőr. Sarga kordovány 33. Sarga s veres karmasin 8 [Nsz; ApLt néhai gr. Apor István ingóságai] ✱ *szederjes ~. 1678:* nekem egy szederjes karmasint küldjön minél hamarabb [TML VIII, 43 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1683:* Egy darab szederjes karmasin [UtI] ✱ *veres ~. 1609:* vasarlottam ... 12 sing veres karmasin dupla barsont singit per f 8 f 96 ... Ittem Negied fel singh fekete dupla barsont singit per f 6 f. 21 [Kv; Szám. 126/IV. 418]. *1699:* Egy kötesben dirib darab veress karmasin s egy darab zöld szirony [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1710:* Veres karmasinra vont, harom ujnyi szelessegű ezüst aranyos rostélyos, nem igen derek kövekkel portai fele agj szügjellőjével orrozojaval, Tarka selyem majtz fekemlő (!) szar rajta [Told. 19]. *1832:* Nagy pyhe párna veres karmasin Grosdenaple selyem tokkal négy [HG Br. Brukenthal lev]. — L. még WIN I, 195, 255.

2. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: sötétpiros/vörös (színű), kárminpiros; roşu carmin (cîrmîz) închis; karminrot. *1620:* Egy sing Karmasin Barsonitul f — 15[a]. Egy sing Tarka Barsontul f — 15. [Kv; KvLt II/69 VectTr 7–8. — [a]A fizetett harmincad(vám)]. *1688:* Egy sing Karmasin Bársontol f — // 22 1/2 Tarka Bársontol —//22 1/2 [BfN Vect.]. *1719 k.:* Három vánkos hejj; az egyik sok szinü Selyemmel aranyal és ezüst Csipke mogyoro merőben gazdagon varrot Az masik karmasin Selyemmel, és aranyal ezis kazdagon varrot [LLt Fasc. 115]. *1727:* Karmasin Sellyemel varrot Párna hally egy pár, más Tenger szin Sellyemmel varrot párna hally egy pár [Vargyas U; CsS] | Egy Gazdagon Aranyal ezustel karmasin Selyemmel varot agyra valo ket vánkos hajával s ket Lepedővel együt [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. *1763:* 2 Lepedő Hajtás 4 párna Csupnak valo Zőld és Karmazsin Selyemmel Török varrás [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.]. *1766:* karmasin és fejér Sellye(m)mel varrot K⟨end⟩ö [Lezsnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1768:* Karmasin és kék Selyemmel irás után varrott kendő [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes ágynemüjegyzéke].

A fenti adalékokban a színjelölő jelzőkkel párhuzamosan előforduló szintén jelzői jell-ű *karmazsin* láttán nagy valószínűséggel arra következtethetünk, hogy az alább felsorakozó szk-okban jelentkező *karmazsin* jelző ott már éppen úgy 'sötétvörös színű' jel-sel szerepelhet, mint ahogy az eredetileg szintén 'vörösszinü kelmefajta' jel-ű *skarlát* kelmenév is másodlagosan — szófaji átcsapással — 'haragosvörös' jel-t vett fel (L. Bartha, MSzinn. 72).

Szk: *~ atlac. 1620:* Egy sing Aranyas Atlacztul f — /20. Egy vegh karmasin Atlacztul f 4 [Kv; KvLt II/69 VectTr 7–8]. *1683:* adtam ... Annisnak 1. veg karmasin Atlaczot f 6 // 50 [UtI]. *1688:* Egy singh Karmasin Atlacztol — // 15[a] [BfR Vect. — [a]A fizetett harmincad] ✱ *~ atlacselyem. 1711:* 10 3/4 Lott karmazin Atlacz sellyem ... 12 // 90. 20. Lott elegyes Bécsi Atlacz sellyem ... 15 // [ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ *~ bagazia. 1789:* vettem kezemhez ... 2. Vas Ágyat hozzá valo karmasin tafota superlátokkal vékony karmasin bogaziaval bérlett ágytakarokkal és paplanokkal edgyütt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1] ✱ *~ kamelot. 1770:* 6 Sing karmasin Kamellot [Told. 74] ✱ *~ kamuka. 1620:* Egy sing Aranias Kamukatul f — /20. Egy sing Karmasin Kamukatul f — / 20. Egy sing Karmasin Kamukatul f — / 10. Egy Vegh Racz Kamukatul f — / 45 [Kv; KvLt II/69 VectTr 7–8]. *1688:* Egy sing Aranyas Kamukátol f — // 30 Egy sing Karmasin Kamukátol f — // 6 [BfR Vect.] ✱ *~ kanavász-szoknya. 1698:* Egy karmasin kanavasz Szoknya [M.bükkös AF; BálLt 71] ✱ *~ kreditor. 1816:* Két darabban Karmasin Kreditor 2 Rft 5 xr. [Kv; Born. IV/41] ✱ *~ palatindli. 1759:* Két pár, egyik tetzin, másik karmasin ezüstes Palatindli [Alvinc AF; Berz. 20] ✱ *~ sája. 1599:* Enedy Mattias Deak Hozot. Bechj Marhatt ... 2 Veg. karmasin Saiatt 4 // . 2 Veg Rassat 4 // — 5 Veg. Maxnar poztoth 1 // [Kv; Szám. 8/XIV. 39] ✱ ? *~ selyemgyeplő. 1790:* Egy pár Czézás Rezes Sziju Hám veres karmasin Selyem Gyeplőkkel, és Bokrétás Rezes Kantarokkal és karmasin Selyem Arany Rojtos le fütyögökkel pár 1 [Sv; Ks] ✱ *~ selyemöv. 1738:* Egj karmasin ezüstel elegjes sellyem öv 1. Más egj karmasin ezüstel elegjes Selyem ő v 1 [DobLev. 1/179] ✱ *~ selyempaplan. 1732:* Karmasin Sellyem paplan [Kv; Ks Kornis Zsuzsanna inv.] ✱ *~ selyemszoknya. 1738:* Egy Karmasin sellyem szoknya ezüst Csipke allyán [DobLev. I/171] ✱ *~ tafotaszuperlát* sötétvörös selyem drapéria-féleség. *1789:* vettem kezemhez ... 2. Vas Ágyat hozzá valo karmasin tafota superlátokkal vékony karmasin bogaziaval bérlett ágy takarokkal és paplanokkal edgyüt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1].

karmazsinbakancs karmazsinbőr-bakancs; bocanci din piele cîrmîzie; Schnürschuh aus Karmesinleder. *1771:* Egy pár kék Karmasin Bakkants aranyos Sinorral [Nagyida K; Told. 19]. *1788:* Egy pár sima kék Karmasin Bakkants ... Egy pár piros Karmasin Bakkants [Mv; TSb 47].

karmazsinbőr piele cîrmîzie, carmajin; Karmesinleder. *1599:* Niergess János. Vizen. Caroliban[a] ... 30 Karmasin beoreket ... 1 // 50 [Kv; Szám. 8/XIV. 3 Hj. — [a]Nagykárolyba]. *1620:* Egy Karmasin beőrtúl f — /5. Egy Tczapa beőrtúl f — /5. Egy Kordovany beőrtul f — /5 [Kv; KvLt II/69 VectTr 2]. *1714:* Négj egész Karmazin Bör és harom hasonló darab fl. Hung. 4/ | Körökes fűggő Óra figurákkal ékesitett, rézb(en) foglaltatott ezüstes mutatóval Karmazin bör futraljb(an) fl. Hung. 30 [AH 30, 44]. *1732:* Viola Szin Ször Virágos Sellyemből valo Vánkos karmaszin bőr az allyak [Kv; Ks Kornis Zsuzsanna inv.].

karmazsincipellős karmazsinbőr-lábbeli; încălţăminte din piele cîrmîzie/carmajin; Schuh aus Karmesinleder. *1679:* Leannak valo, Veres karmasin, nemet uj czipellős jó Par. 1. Fejer karmasin nemet Czipellős Par 1. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27].

karmazsincsizma karmazsinbőr-csizma; cizme din piele cîrmîzie/carmajin; Stiefel aus Karmesinleder. *1621:* B V. adata Egi karmazin Csizmat f 1 d 60 | Veottem Egy szep Karmasin Czizmat Vrunk eofelsege postajanak Nagi Ferencznek veotte(m) ... f — 1./. 65 [Kv; Szám. 15b/IX. 17, 226]. *1628:* Egy Karmazin Czizma [Gyalu K; JHbK XII/44. 10]. *1663:* 9 Bokor karmaszin csisma bgaria (!) talpu ... f 27 [Kv; KvRLt X. A. 25j]. *1681:* mostanig valo nem adozasaert ... adgyon az gyermek szamara ... Keri Ferencz ... egy Tisztesseges karmasin csizmat s' egy par karmasin papucsot, ezentul pedig minden esztendőt altal mig ot laknak mindenik ember egy egy pár karmasin csizmat tartozzanak adni,

az mostanit pedig mind az egy gyermek lovat, s mind pedig az karmasin csizmat es papucsot kapczastol ... Aldozo csötörtökre szolgaltassak fel [IB. Thuroczi András fogott közbiró Désfalván lakó kezével]. *1720:* Lakodalmak alkalmatossagara ... intéztetett ... Karmazsin csizmákra f 9 [Gernyeszeg MT; WassLt]. — L. még TML I, 101, II, 190; WIN I, 268.

Szk: *narancsszínű ~. 1705:* Edgy Pár Narancs szinü Karmasin Szkofiummal varrat Csizma [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné inv. Rettegi György kezével] ✱ *piros ~. 1746:* Egy Pár Piros Karmasin csizma ezüst Paszománt s Satkantyu rata (!) [Nsz; Told. 19] ✱ *sárga ~. 1609:* Az kohnia mesternek adtunk egi Sarga karmasin czizmat ... f 2 d 75 [Kv; Szám. 126/IV. 297]. *1621:* Ado zedeo vraim veotenek egy Sarga karmasin czizmat masfel forinton, melliet eö kgk attak az Varadi hadnagynak Czeghedi Gergelinek [Kv; i.h. 15b/XI. 303] ✱ *száras ~. 1599:* Nierges János. Vizen ... 13 Zaras karmasin Chismat ... — // 26[a] [Kv; i.h. 8/XIV. 3. — [a]A fizetett harmincad(vám)]. *1620:* Egy Szaras Karmasin cziszmatul f — 14 [Kv; KvLt II/69 VectTr 3]. *1666:* Viski Pál ... Harminczadoltata Negy bokor szaras karmasin czizmatt [Utl] ✱ *veres ~. 1657:* Kegyelmednek küldtem egy veres karmazsin csizmát, sarkantyust, viselje jó egészséggel Kegyelmed [TML I, 47 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1699:* Ket bokor berlelt szaru Aszony embernek valo veress karmasin csizma 2 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

karmazsin-csizmaszár carîmb din piele cîzmîzie/carmajin; Stiefelschaft aus Karmesinleder. *1685 e.:* Karmaszin fekete csizma szár par Nro. 1 [Borberek AF; MvR-KLev. Urb. 4].

karmazsin-jancsárkapca karmazsinbőrből v. -kelméből készült katonakapca; obiele din piele sau stofă cîrmîzie pentru militari; Soldaten-Fußlappen aus Karmesinleder od. Karmesinstoff. *1628:* Egy kek karmazin Jancziar kapcza hozzw-szarw [Gyalu K; JHbK XII/44. 10].

karmazsinkapca karmazsinbőr-kapca; obiele din piele cîrmîzie/carmajin; Fußlappen aus Karmesinleder. *1584:* Veottunk egy zaraß Chyzmat, es egy karmasin kapzat, Zylwassy Imrehnek Vicey Gaspartol f. 3 d. 10 [Kv; Szám. 4/XII. 19e]. *1592:* Az Vice Ispannak Orban giógnek vótte(m) Egj Karmasin kapczath Thordan f. /55 [Kv; i.h. 5/XII. 9]. *1599:* Balint Deak Vizen. Baniara 15. kordovan kapzat — // 11 1/2 6 Bokor karmasin kapzat — // 19. 37 Zattian kapzatt — // 18 [Kv; i.h. 8/XIV. 22 Hj]. *1629:* Egy Karmasin Kapcza [Kv; RDL I. 132]. *1633:* Giarmati Marto(n) egi karmasin kapczat ada Aszoniamnak, es Azzoniom el ueue es az szarujuba(n) viseli [Mv; MvLt 290. 122a]. *1699:* Egy bokor sarga karmasin kapcza nr 1 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. — L. még EM XLVII, 136.

karmazsinos kb. karmazsinkelméből készült; tăcut din stofă cîrmîzie; Karmesin-, aus Karmesinstoff. *1714:* Egy aranyos karmasinos Attyok nevet viselő keszkenő [Kv; Pk 6].

karmazsinpapucs karmazsinbőr-topánka; sandală-papuc din piele cîrmîzie/carmajin; Opanke aus Karmasinleder. *1681:* adgyon az gyermek szamara ... Keri Ferencz ... egy Tisztességes karmasin csizmat s' egy par karmasin papucsot [IB. Thuroczi András fogott közbiró Désfalván lakó kezével]. — A teljesebb szöv. *karmazsincsizma* al.].

karmazsinsaru karmazsinbőr-lábbeli; încălţăminte din piele cîrmîzie/carmajin; Schuhzeug aus Karmesinleder. *1620:* Zaz szattian sarutul f — /66 ... Zaz Karmasin Sarutul f 1 [Kv; KvLt II/69 VectTr 2–3]. *1627:* Egj veres Karmasin sarw tt f. 1 [Kv; RDL I. 134]. *1630:* Tolczeres Lorincz Viszen ... 12 karmasin sarut [Kv; Szám. 18b/IV. 98]. *1633:* Abrugi az Azzonio(m)nak karmasin szarut uőt, az Azzonio(m) papirosba takarta az szarut, es az Anniahoz uitte, s meg hatta az Annianak hog' az maga szauaual kvlgie Azzonio(m)nak az szarut [MvLt 290. 121b].

Alkalmasint ide vonható a kőv. adalék is: *1574:* Vrbeger Gergel Azt vallia hogj Istwan deak es fenessy Mihal ... chak valamy karmazia Sarw feleol Nem alkhatak meg [Kv; TJk III/3. 392]. — Ebben a szövegben a *karmazia* vagy tollvétség, vagy érdekes alakváltozat.

karmazsinselyem vmilyen selyemkelme; un fel de mătase; Art Seide. *1686:* Harmadik főkötő karmasin Selyemel ezüstel arannjal kőtött [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1700:* közönséges Veres kamuka Petymettel berlett mente az Gombjai Karmasin Sellyemből kötöt a tetejében egy kis arany fonal csillag [Hr 1/20]. — A 'liláspiros selyem' jel-sel is számolhatni.

karmazsinsólya karmazsinbőr-lábbelifajta; un fel de încălţăminte din piele cîrmîzie/carmajin; Art Schuhzeug aus Karmesinleder. *1628:* Egy Sargha karmasin solia Egy rosz Jancziar kapcza [Gyalu K; JHbK XII/44. 10].

karmazsinszíj karmazsinbőr-szíj; curea din piele cîrmîzie/carmajin; Riemen aus Karmesinleder. *1710:* Egy par karmasin szijon szkofiummal varrott ezüst karikaju agar örvök hoza valo ar(any) tettzin selyem Majtz eresztőjevel edgjütt [Told. 19].

karmazsinszín kb. (kékes) kárminpiros; roşu carmin/cîrmîz/închis; karminrot. *1661:* Angliai, édes Uram, karmasin szin s viola szin vagyon [TML II, 193 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz Husztról]. *1686:* Fűzők száma. 1 Edgj karmasin szin ezüstel szőtt [BK Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1716:* Becsi Pattogos Gyolcs, karmasin szinny [Altorja Hsz; HSzjP]. *1732:* Szönyegek karmasin szin dufflák vadnak nro 13 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. *1755:* adok által Kolozsvárat lako Tyukodi Pál Uram feleségének Lukáts Kata Ötsém Asz(szonyna)k ... egy Asztalra való Szünyeget ... és két mely fűzőt egyike Szekfű Szin az masik karmasin szin [Aranyosrákos TA; Borb. II néhai Székely György relicitája Csipkés Borbára végr. Szaniszló Sigmond kezével].

Szk: *~ angliai mente. 1699:* Egy Viselő Karmasinszin Angliai mente [Hsz; LLt]. *1733:* Az boltban egj karmasin szin hoszu anglia mente roka málal, és hátal bellett, tiz ezüst gomb két felöl valo pikellyel edgyütt egj pikelly héán [Hacasel H; JHb Jósika Zsigmond inv.]. *1755:* Leányam Kovács Ágnes ... Vit el egy Veres Karmasin szin Angliai Mentet Ezüst Varasost Roka Mállal keszitetet [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19] ✱ *~ angliai posz-*

tó. 1708: Egi viseltes veritek czafrag karmasin szin Angliai posztobol Aranj fonal viragok rajta [ApLt 5 néhai gr. Apor István ingóságai]. *1742:* Csinaltatott T. Nmts Benkő Raphaelne Aszszonyunk az Arkosi Templombeli praedikallo székre egy karmasin szin Anglia posztobol valo boritekot [Árkos Hsz; SVJk] ✱ ~ *anglia-váll. 1734:* Egy karmazin szin Anglia vall Ezüst csűpke 3. rendel és Galand rajta [Kv; Pk 6] ✱ ~ *aranyos kaftány. 1723:* Egy Paplan a' közepi karmasin szin aranyos kaftány, a' Széli zöld seljem materia [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ ~ *aranyos kanavác. 1683:* Egy szoknya karmasin szin Arányas kanavácz valastol [Beszt.; Ks S. Misc. 27] ✱ ~ *aranyos matéria. 1686:* 5 Ötödik karmasin szin aranyas materia [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1761/1784:* Paplannya pedig jutott ... Őtsém Uram(na)k három, edgyiknek a' közepe volt Karmasin szin aranyos matéria, és kerülete volt jo féle zöld atlatz [Kővárhosszúfalu Szt; TKl com. Anna Teleki (61) vall.] ✱ ~ *atlac. 1686:* Edgj vont elegjes ezüst Arany paplan az kerületi Sima karmasin szin atlacz [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.]. *1782:* Karmasin szin attlatzbol ket rendbéli, ezüst tzánklival készitett váll, Mejtartostol szoknyajaval edgyütt [A.balásfva BN; LLt] ✱ ~ *bársony. 1788:* Egy mente béllésnek valo karmasin szin Bársony bojtos, viseltes [Mv; TSb 47] ✱ ~ *bársonyváll. 1705:* adtam házastársul, Pataki Boricza ... Arva leanyomat Técsi György U(ramna)k mosta(n) Kentelki és Czegei Eccla Praedicatoranak ... Ez Boricza leányomnak adtam ezeket: ... Egy tisztesseges zöld rása szoknyát, ezüst galandos karmasin szin barsony vállal, az allyan penig ket rendel Arany galand[a] [PatN 56. — [a]Folyt. a fels.] ✱ ~ *bársonyvánkos. 1732:* Három karmasin szin bársony Vánkosok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.] ✱ ~ *bojtosbársony. 1768:* Fekete bársony Mente, arany Slingerekkel, Nusztal prémezve; karmasin szin bojtos bársonynyal bérelve [Császári SzD; WassLt] ✱ ~ *bőr. 1732:* Karmasin szin bőrök nro 2 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt.] ✱ ~ *duflakanavác. 1677:* Folthi Pannus szamara ... vettem 3 singh karmasin szin habos dufla kanavaczot, singit 7ted fel forinton melly teszen flo: 19 de 50 [Beszt.; Törzs] ✱ ~ *dufla-selyem öv. 1674:* egy karmasin szin Dufla selyem Eő [Beszt.; WassLt 72/6] ✱ ~ *kamukaszoknya. 1651:* Egy Karmasin zen Kamuka zoknia egy rend Aranias ezöst Csipke rajta [WassLt 72/2 Vass Judit kel.] ✱ ~ *kanavác. 1696:* Ket sing karmasin szin kanavácz [LLt 20/24] ✱ ~ *kanavácmente. 1701:* Karmasin Szin kanavácz Szoknya Karmasin Szin Kanavácz mente, egy rend elegyes Csipke korűllette [Csicsókeresztúr SzD; LLt Fasc. 54] ✱ ~ *kanavácszoknya. 1704:* Egy karmasin szin kanavácz Szoknya kék bagaziával béllet, hét rend ezüst prem az allyán [Kv; WassLt]. *1717:* Karmasin szin kanavácz szoknya elo ruhástól arany galandal sürün fel hánva [TSb 5] ✱ ~ *kendő. 1723:* Egy karmasin szin Selyemmel arannyal irás után varrott kendő [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ ~ *kurta mente. 1750:* Karmasin Szin kurta Mente, egy rend paszamántal [WassLt Wass Danielné portékái] ✱ ~ *majc. 1683:* Egy darab karmasin szin Majcz [Utl] ✱ ~ *nadrág. 1710:* Egy karmasin szin varrott nadrág [DanielAd. 90] ✱ ~ *öv. 1767:* Gubernátor Groff Kornis Sigmond Ur ő Exclája ... halálakor ... Volt égj Bársony karmasin szin öve, Ezüst kaptsolo Tsatt rajta [Kóród KK; Ks 21. XVIII. 78] ✱ ~ *pántlika. 1727:* Negy sing karmasin szin Pantlika [Dés; Jk] ✱ ~ *rojt. 1674:* Egy kezre valo karmasin szin rojt [Beszt.; WassLt 72/6] ✱ ~ *selyem. 1649/1687 k.:* Elekesi Borbála Aszszony adott à Szeredai[a] Templomhoz az Ur Asztalára egy karmasin szin selyemmel varrott szkofiumos patyolat keszkenőt, négy him vagyon benne [MMatr. 250. — [a]Nyárádszereda MT]. *1676:* Vettem Polthi Kato szamara ket keszkenöt karmasin szin selyemből es szkofium(m)al varrottat. flo 7 de 50 [Beszt.; Törzs]. *1734:* Karmasin Szin Selyemmel Ezüst fonallal varatt edgy pár kis Ing [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina inv.] ✱ ~ *selyemdamaszk. 1793:* egy gyöngyös mettzésű kanapé antik labakon, karmasin szin selyem damaskal be vonva [TL Conscr.] ✱ ~ *selyemöv. 1676:* Egy viseltes karmazin szin Selyem öv [Gyf; JHb XXXI/2.]. *1716:* Egy karmasin szin seljem öv [Kv; Pk 6]. *1774:* Tudom ezelőtt 34 esztendővel a magyar gyalogtiszteknek, s nevezetesen a Gyulai regimentjebeli tiszteknek, szederjes, rókatorkos mentéjek, dolmányuk, aranyas réz gombokkal, karmazsinszín selyemövük, magyar kardjuk volt, de most a némettől nem különböznek [RettE 324] ✱ ~ *selyemszoknya. 1714:* Karmazin szin Selyem Szoknya aranyos Viragokkal szövett f.h. 75 [AH] ✱ ~ *selyemzsinór. 1732:* Egy ezüst arannyos elefánt csontbol valo maroklatu két rubintocskával czifrázot régi modi kard Karmasin Szin vastag Selyem Sinor rajta [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 16] ✱ ~ *selyemzsinór-öv. 1698:* Karmasin Szim Szellyem (!) Sinor ő [M.bükkös AF; BálLt 71]. *1704:* Egy karmasin szin sellyem sinor eő gombozatlan [LLt Fasc. 75] ✱ ~ *skarlát. 1714:* Karmazin Szin Skarlatbul való Magjar Czafrang, aranj s ezüst Skofium Viragotskakkal körös körül ki varrot [AH 4–5] ✱ ~ *skarlátposztó. 1793:* egy ... nyereg takaro Karmasin szin skarlat posztobol, ezüst s arannyal ki varva, a' széle paszamantba szegve, molyette [TL Conscr.] ✱ ~ *tercenella-szoknya. 1708:* Egy karmasin szin Terczenella szoknya [LLt Fasc. 115] ✱ ~ *teveszőr-öv. 1763:* Edgy szkofiummal gombozott karmasin szin teve ször öv [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] ✱ ~ *topánka. 1793:* egy pár arannyal varrott karmasin szin topánka [TL Conscr.] ✱ ~ *váll. 1763:* 1. Karmasin szin váll ezüsttel s mely tartoval [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] ✱ ~ *zsinór. 1667:* Kegyelmednek parancsolatja szerint im a 8 vég karmasinszin sinort megküldtem [TML IV, 184 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *zsinóröv. 1716:* Ezüstel vert karmasin szin Sinor Eöv 25 gyongy gomb rajta az kötője vegin is gyöngy Gombok [WassLt]. *1781:* Egy karmasin szin Sinor Öv [Mv; Told. 9a].

E címszóval kapcsolatban két megjegyzést kell tennünk. 1. A szó régiségbeli írott hangalakja kétségtelenül zs-vel olvasandó, hiszen az *z* az *s* és a *z* jelölésére is egyaránt használatos volt. — 2. Nehezebb kérdés a szó jel-e. Erre nézve szótárainkban a köv. jel-meghatározásokat találhatni: *1568: karmasin szin* vér szabasu szin [NySz a *karmazsin* cimszó adalékai közé beledolgozva]. *1708: Karmasin-szin:* Cramoefinus [PP]. *1767: Karmasin-szin* Cramoefinus ... Purpur Farbe [PPB]. *1865: karmazsin* 'haragos, sötétvörös [CzF]. *1965: karmazsinszín* élénk, kissé kékes árnyalatú sötétpiros [ÉrtSz]. — PP latin értelmezésével a szerk-nek nincs mit kezdenie, mert a latin-magyar részben nem szerepel az értelmezésként adott latin szó, és Finály sem szótározza. A PPB német értelmezése azonban 'biborszín' jel-re mutat. A TESz — nyilván az ÉrtSz tájékoztatását követve a 'kissé kékes árnyalatú élénkpiros szín' jel-sel számol. A *karmazsinpiros* és a *karmazsinszín(ű)* cimszót Bartha, MSzinn. 72 egyaránt 'karminrot' értelmezéssel iktatja be adattárába.

karmazsinszínű kb. (kékes) kárminpiros; cîrmîziu, roşu carmin/cîrmîz/închis; karminrot. *1667:* ada kezeben

... Egy Terczenella szoknyát karmasin szinüt [LLt]. *1681:* Egy karmasin Szinjü Aszoninak valo sinor ö [Beszt.; LLt]. *1736:* Nyári palástot is viseltenek ... annak kivül az eleje selyem a galléra egészlen bojtos bársonynyal vagy karmazsin szinü vagy veres vagy zöld, ki mint szerette, meg volt prémezve [MetTr 343]. *1823–1830:* Ezerhétszázkilencvenen innen jött be módiba a sarkatlan törpepapucs és csizma. Régen karmasin és piros színü lábbeliket viseltek, talán a törököktöl vévén a szokást, kik a veres szint ma is szeretik [FogE 65].

Szk: ~ *atlac szoknya. 1681:* Egy karmasin Szinjü Sima Atlacz Szoknia ... Aranias Pérém raita [Beszt.; LLt] ✱ ~ *gyolcskeszkenö. 1643/1687 k.:* Illyés Gergelyné ... adott a Böi[a] templomhoz egy karmasin szinü gyolcs keszkenöt [DobLev. V/264. — [a]MT] ✱ ~ *selyem. 1697 k.:* Medgyesfalvi Templom Eszközei ... Egy Karmasin szinü selye(m)mel varrott keszkenö [Meggyesfva MT; MMatr. 74]. *XVIII. sz./1770 k.:* conferall ... Thuri Judith Aszszony egy arany szkófiommal karmasin szinü selyemmel elegyesleg varrott patyolat keszkenöt [SzConscr. 124]. *1747:* Conferála a Böi[a] Refr Ecclesiában az Ur Asztalára ugyan Böi Györfi Márton Uram egy gyolcs keszkenöt; melynek négy szegeletin karmasin szinü sellyemmel négy virág van varva aranynyal elegj [MMatr. 264. — [a]MT] ✱ ~ *tercenella-szoknya. 1705:* Edgy karmasin szinü aranyos Terczenella Szoknya edgy rend galand az allyan [Cege SzD; WassLt Vas Dánielné lelt. Rettegi György kezeirásában].

karmazsinveres (kékes) sötétvörös, kárminpiros; cîrmiziu, roşu carmin/cîrmîz/închis; karminrot. *1728:* Egy karmasin veres selyemmel varrot gyölcs (!) keszkenö [Lisznyó Hsz; SVJk].

karmazsinzsinór (kékes) sötétpiros zsinór; şnur roşu închis (albăstriu); (bläuliche) karminrote Schnur. *1667:* Az kit ... Nagy Istvántúl küldtem ... 6 vég teczin és karmasin[a] sinor 24 tall. öt sing kamuka 15 florint [TML IV, 185 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

karmelita-szín kb. karmelita barna; castaniu (de carmelit); karmeliterbraun. *1793:* egy kerek hátu kanapé antik labakon karmelita szín selyem materiaval boritott [TL Conscr.]. *1824:* Egy paplan kőzépre valo két Szélböl állo Kármelita Szin arany virágokkal Szött kamuka [Fugad AF; HG Mara lev.].

Bartha, MSzinn. nem szótározza ezt a szinnevet.

kármentesités kártalanítás; despăgubire; Entschädigung. *1850:* Az olyan papok, kik a dézma vagy dézma Negyed vesztése által eddig fizetsegekben rövidséget szenvedtek, azon terményeknek mikböl el-veszett fizetésök állott ... értékét adják bé ... hogy a Fö T. Püspök Ur, a kár mentesítést ... a magas Kormánynál, annál hamarébb sürgethesse [Nagykapus K; RAk 5 esp. kl].

kármentesitö szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *intézet* biztosító intézet; societate de asigurări; Versicherungsanstalt. *1853:* Tüz, Viz Égi háboru ellenis Kár mentesito intézetben bé állani [M.bikal K; RAk 53 esp. kl kiv.].

kármentö '?' *1681:* Csür vagyon itt egi Csür ereszszevel együtt 24 oszlopon állo, szalmaval fedet; ... két felöl lévö kár mentöjenek tapaszos sövenye el kezdet romladozni [Vh; VhU 569]. — Talán a MTsz „a csür szakaszának belső oldalfala" jel-ével számolhatunk.

karmezíroz körülfoglal; a face o montură; umfassen. *1827:* Egy Termés köböl valo gyürü kerek fövel, mellyen a' termeszetöl egy elöfa bé növe szemléltetik, Rózsaszin kitsin Brilliantal körül foglalva (: Kármézirozva :) [DLt 464 kv-i nyomt. kl]. — Vö. a *karmazír-gyürü* címszóval.

karniol[1] karneol; cornalină; Karneol. *1589:* Ket giwreöt eggikbe Carniol, masikba czimer Keó ... Megh Eer Eöreomest f 6 | Vagion egy gywreobe valo karniol ket Lowaghos ember Allas benne [Kv; KvLt Vegyes I/2. 46, 64]. *1627:* Egj Aranj Giwreö, akiben vagio(n) Egj hituan Carniol aestimaltuk ad f. 4 [Kv; RDL I. 134].

Szk: *veres* ~. *1622:* Egj zep ueres karniol d. 32 ... Egy kws ueres karniol ... d. 20 [Kv; i.h. 119].

karniol[2] Karniolia hercegség lakosa; locuitor din Carniolia; Bewohner des Herzogtums Karnolien/Krain. *1662:* Magyarországnak ... a lengyelekkel, szilézíaiakkal, morva- és bécsországiakkal, stíriaiakkal, karintiaiakkal és karniolokkal az határok végett való viszálkodásokat ... öfelsége eligazítja ... és az országokhoz visszahozza[a] [SKr 122–3. — [a]A Bethlen Gábor és II. Ferdinánd között létrejött nikolsburgi békekötés (1621) egyik pontja].

A jel-re l. CzF köv. értelmezését: Karniolia ... Hajdan herczegség, most az austriai örökös tartományok egyike, mely a laibachi kerülethez tartozik. — Értsd: 1860 táján].

karniol-aranygyürü arany karneolköves gyürü; inel de aur cu piatră de cornalină; goldener Ring mit Karniol. *1819:* egy képes Karnyiol arany gyürü [Kv; Pk 3].

karniol-gyürücske karneolköves gyürücske; inel de cornalină; Karneolringlein. *1791:* egy Garas nagyságu Carniol Gyürütske [DLt hiv. nyomt.].

karniol-kereszt cruce din cornalină; Kreuz aus Karneol. *1801:* Egy kis karniol kereszt 12 Mfr [Kv; Ks].

karniol-kö piatră de cornalină; Karneolstein. *1752:* egy Carniol köbül valo Pötsét nyomo [Eszt. gr. Petkiné[a] lelt. — [a]Csak így!]. *1839:* Egy pecsétnyomo gyürü karniol kövel [Kv; Pk 3].

karniolos karneolköves; cu piatră de cornalină; mit Karneol, Karneol-. *1596:* Egy mereo partha eo Carneolos eoregh gyeongieokkel meg wagion rakwan ... beochyw zerint ér f 240 [Kv; RDL I. 65].

Szk: ~ *aranygyürü. 1589:* Vagyon egy Carniolos Arany gywreo, Niom Masfel Araniat keowesteol szwkeon [Kv; KvLt Vegyes I/2. 75]. *1627:* Egy Karnyolos Arany giwrw nyom Harmadfel Aranyat aestimaltuk tt. f. 5 [Kv; RDL I. 132] ✱ ~ *gyürü. 1627:* Egy Carniolos giwrw, vagion zálagban tt f. 5. d. 50 [Kv; i.h.]. *1637/1639:* Egj sima zomanczos Carniolos gjürü, nyom Ara(nyat) 3 f. 6 [Kv; i.h. 111] ✱ ~ *kösöntyü. 1637/1639:* egj viragos Geongjeos, Türkeses, almadinos, Carniolos Ke-

sentyü, annak is az keozepiben topazius ... f. 47 [Kv; i.h.] ✱ ~ *pecsétes gyűrű. 1566:* Ket karnyolos pechetes Gywrw [JHb QQ Temesvary Janos reg.] ✱ ~ *pecsétnyomó. 1814:* Regy 8, szegü kárneolos petsét nyomo 6 Rf [Kv; Born. IV. 41] ✱ *pecsétnyomó ~ gyűrű. 1628/1635:* Egj peczet niomo kerniolos gywrw [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Uzoni Béldi Kelemenné lelt.].

karniol-pecsétnyomó pecete/pecetlar din cornalină; Petschaft aus Karneol. *1836:* Egy emalirozott Arany ora lántz egy metzet Kárniol pecsét nyomoval es mas Zöld fejü kerek ora koltsal [Apahida K; RLt O. 4].

karniol-pikszis karneol-szelence; cutiuţă din cornalină; Karneolbüchse. *1820:* Egy Carniol Pixis [Mv; Told. 19].

? **kárnít** kb. gyaláz; a ocări/huli; (auf) jn schmähen/schimpfen. *1736:* emlékezem reája, midőn ezen szent Ferencz alázatos fiai kivált valamely kálvinista faluban vagy más vallásu falukon, városokon, mezővárosokon mentenek által, csúfolták, huritották, kárnitották s káromlották, de ezek az szent szerzetesek jó szivvel voltanak bolondok az Krisztusért [MetTr 437–8].

karnizs függönytartó; corniză, cornişă; Karnies. *1789:* Egy pár Zeold perpeta firhang tetejiben valo Garnis [Mv; ConscrAp. 22].

karó 1. par; Pfahl. *1573:* Magiary peter azt vallia hogi ... Botos Marton es chiuka Mathias vonznak volt egi Karot egimas kezebeol ... Azomba ely zalaztia Matias az karot hátra Essik, Marton hozza huzza az karot hogy wsse, De eo Meg zolitia hogi Ne Bancha az tyzedest [Kv; TJk III/3. 228]. *1576:* zabadda hagyak a cyk falwyakat[a] hogy lezzet karot zabad legyen vagnyok [Jobbágyfva MT; BálLt 78. — [a]Csikfva (MT) lakosai]. *1590:* Amy Az karokot illethy es à Sendelt, melyben az eghesz Coloswarmegiej Nemessegh, consencialwan Az varosnak ereot Adot, hog' az Sendelt a' Nemessegh es Jobbagy harom Araznyra chinalliak, Az karonak penigh hozzat eot singhre [Kv; TanJk I/1. 125]. *1625:* gyermek Louamotis be haytotta, melj be haitas miat az ... az cziwrre meneö kertnek kapuianak karaiaba(n) szeokeott, mely miat megh holt ... pwnkosd Nap tauat [UszT 92a]. *1647:* Telben az mennyi karot itilnek szwksegesnek lenni, minden Jobbagyra az menyi illik rea vetik, es az Ur Erdejebeol annyt chinalnak [Gergelyfája AF; BK 48. F. 16]. *1781:* Láttam Görgenyi István Uramat hogy karónak valo aszszu tsapokat mikor kerülte[a] gyakrobban mindenkor hozott haza [Csóka MT; Ks. — [a]Az erdőpásztor az erdőt]. *1829:* nékem a' mi kevés erdőm vol (!) el éltük nintsen honnét boldoguljak még egy karom sintsen [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz].

Szk: ~ *vágatni. 1820* Apám ... kérdem hová menne? azt felelte: Az havasra karo vágatni, de ... nem karo vágatni ment, hanem a Mokányok le hivatalára [Aranyosrákos TA; JHbB 48 Gán Juon (40) zs vall.] ✱ ~ *vágni. 1724:* azon Nagy erdőre jártunk az vrak számára karo vágni [Gergelyfája AF; JHb XXVII/2] ✱ ~ *verni. 1732:* (A konyhában találtunk ... egj nagj karo verni való vas rudat [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

Sz: ~*n varjat mutat. 1662:* legyen azon Kegyelmetek, ha az békesség ugyan véghez megyen, a praesidium addig ki ne vitessék, még kinek-kinek jószága s jovai nem restituálódnak, mert az után, ha ki talál menni, bizony félek, csak karón varjat mutatnak [TML II, 357 Ebeni István Teleki Mihályhoz] ✱ *úgy áll, mint a ~. 1631:* monda Czetri Giörgj, hogj megh hidgjetek aszony emberek azt ugjmond hogi soha nem gjakot eo edeseb piczat annal mint az uarga Menyhartneje ... mondotta aztis hogj egj ejel tizszeris fel ment rea s meghis ugj allot mint az karo teste [Mv; MvLt 290. 56b] ✱ *úgy ül belé mint a ~ba. 1783:* mikor ő Nsga Bagoson[a] lakott, egy Nagy Jankó nevü szeretője lévén ... Demets Bori beszélte volna, Nem elégszik meg az Exponens Asszony ő Nsga a' rendin vélle, hanem még feljül fordúl, és úgy ül belé mint a' karoba [Perecsen Sz; IB. — [a]Sz].

2. szőlőkaró; arac, par; Stecken, Stütze. *1571:* eo k.[a] aztis kyaltassa megh hogy az zeolew Mywesek keozzwl seh darab karot seh venyket haza Neh horgion [Kv; TanJk V/3. 36b. — [a]A biró]. *1585:* Zigiarto Ambrus vallia, Vincelerem vala ez Vuch Istwan Meg mondak egkor Nyarba hogy felesegesteol ereössen lopia zeóleómbeól ky a' karokath, oda futamam lowa(m) hata(n), hat Eoreossen (!) horgiak terehbe a' karoth az zeoleómbeól az eo Zeoleyekbe [Kv; TJk IV/1. 391]. *1650:* A Hidkapun levő Vrunk eő Naga ket Tized allya Drabantjnak, Adatam hogj az Szölök karaitt es kertek Tamaszitt be ne hadgyak hordani: Bort. Hust 10[a] [Kv; Szám. 26/VI. 419. — [a]Folyt. a fels.]. *1711:* Szabo Mihály ur(am) az Ur eő Naga Gondviselője hozzám jüvén kére, hogy uigyek karot ki az Ur Szölöiben ... vittem az mogam Szekeremen három Száz Szölö karót az ur(am) Szölöiben [Buzásbesenyő KK; BfR IV. R. 30/26]. *1726:* A' Közép Lombi Szölö ... karoja és fája tsak közép aránt va(gyo)n [Kv; KvLt VII/20a]. *1836:* A Szőllők annak rendé szerént jo állapotban el fedve: de gyenge karokkal ki karozzva [Mezőerked K; LLt].

Szk: ~ *hegyezni. 1782 k.:* Karo hegyezni 3 Nap ... Karo vágni 3 Nap ... Török buza Kapálni 3 Nap [Ne; DobLev. III/567. 1b]. ✱ ~ *vágni* → ~ *hegyezni* ✱ ~*val beállít* (ki)karóz. *1789:* Imreh Sára Asszonynak amely szöllöji Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlitotta é, Süjesztette é, szaporitotta é, ganészta é karoval bé alitotta é? [Karácsonfva MT; Told. 76] ✱ *gömbölyeg ~. 1732:* A Majorság szölö ... nem régen kezdett jo féle szölövel derekason épülni ... elegyes gömbölyeg karokkal Karozott [Erdőszengyel MT; TSb 51] ✱ *hasitott ~. 1676/1681:* Kérges nevü Falubeli Jobbagyink arra kötöttek magokat, hogy azon Szölönek minden munkajat jol megh adgyak valamint illik, jo kertekkel tartjak hasitot karot elegedendöt hordnak bele [Vh; VhU 342–3].

3. kerítéskaró; par de gard, stobor; Pflock, Pfahl. *1579:* wottem karot az Swüenhöz mert wala o karo es d. 6. Toaban vöttem az Süwenehöz (!) Twesset d. 20 [Kv; Szám. 1/XVIII. 12]. *1589:* Az itt valo Maior kertre chinaltatta(m) seouent nioczua(n) karora [Kv; i.h. 4/XI. 26]. *1600:* Mint hogy ... az Totth vcha veginél az kapu mellet az Seowent mind tamoszostol le rontottak vala, kelletett veszzeore, karora, es fonok(n)ak keoltene(m) f 2 d 86 [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1684:* Sempeteri Szöcs Mihaly hordotta azon kertnek karojat veszszejet tehat kertelesitis maga vitte veghez

[Ne; DobLev. I/29]. *1749:* az Hidtol fogva fōl az zabos Kert Kōrül ólj tekerösön vitték az Kertött hōgy Sinorra Csinálván két Száz Káro Száz Támaszalis Kevesebbel be érné az ember [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1758:* Gyömocses kerti kürül levö kerteket kik hordottak annak karójit Sövenyit [Szabéd MT; Berz. 5. 44. S. 25]. *1837:* 21 korobol állo régi támaszas meg támagatot hitván lésza alat lévö kert [Várfva TA; Borb.].

4. vhány karónyi; de un anumit număr de pari/stobori; von einigen Pfählen. *1571:* zamtalan ezer karo kerteket vagatott le [SzO II, 325]. *1591:* Az minth Aranzuk negj zaz karo kertwnket hordatta el az Alperes [UszT]. *1596:* Thodo(m) aztis hogj ket helyen hantak megh a falu mézejen a' Palfi Peter kertit áz Chehertfaluiak, minth tizen hat karo kertet vontak volt kj [i.h. 11/65 St. Ambrus de Tarchafalva vall.]. *1600:* az el mult 1581. eztendeoben, zent Gyeörgy nap taiat, walamire walo gondolatokban wagtak wala le wgy mint zaz karo kertemeth, saiath eöreöksigemen [i.h. 15/242]. *1652:* Sz: Peteri Gergely Vram ... csinaltatott ezek melle száz karo Kertet támaszival eggyütt [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 13].

5. cölöp; stîlp, pilot; Pfosten, Pfahl. *1583:* az Eottweoseok tornyanal byro Vra(m) Akarattiabol verettem fel hatt karott melliet megis fonattam attam teole d. 5. [Kv; Szám. 4/I. 35]. *1623:* Az Jstallok(n)ak minden faytt zep fakboll Czynaltassa Ereös Talpban allassa labaytt, azokott megh beöteözzek Joll az karokotys mind az Talph fakb(an) vessek, zepen megh gerendazzak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1732:* A Székely Sigmondné Aszszonyom Curiája és ezen Curia között valo közkert mellett hosszan nyulik a Lo Istállo, melj talpakb(an) rott karokra sövény oldalu tapasza hulladozni kezdett [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1743:* Az konyha meget van ágasok nélkül karora font s Perellyésen szalmával bé fedet dib dáb majorság ól [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI]. *1756:* Vagjon karok közé Sovényböl font két avatag Szalma fedelü s. v. Sertéseknek valo Rekesz [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. *1761:* Vagyon két hitvány fedél nélkül valo ágasokra épitett eresz és egy hitvány Söveny pajta tsak karora kertelve [Szentkirály U; PfM]. *1839:* A' rüdeg sertés ol, tömött sövény fonásbol, Karoba fonva, szalmával fedve, elötte lévö váluval [Mezőszilvás K; TSb 2].

6. sánckaró; ţăruş; Schanzpfahl. *1662:* Melly stratagéma, hadi fortély és mesterség kétség nélkül az ellenség nagy romlásával véghez is megyen vala, mert már az árok is megásatott s az istállók is földdel megtöltettek vala, az sáncnak is minden karói elkészittetvén, fel is állatni kezdetett [SKr 605].

7. boglya/kalangyakaró; par; Feimen/Mandelpfahl. *1668:* Kérlek, édes Feleségem, ha az idö engedi, a búzát hordják ... talán jó volna az kalangyáknak az felső, inkább megázott kévéket raknák inkább karókban, az szárazabb részét asztagban [TML IV, 335 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. *1756:* Balog Uram az Csolti határban lévö Majorság Retyit az Uraságnak maga számára le kaszáltatta fel gyűjtette maga tselégjeivel s embereivel holot lehetet 4 szekér széna s az Uraság kereszt vagy kalongya alá valo karokkal Balog Uram szolgája azon szénát bé kertelte [Szelnice SzD; TKl]. *1786:* Találtatik oh széna 5. Karoban, kettö jo, abban vagyon Cur. 12, más háromban mely essö verte Iszoposis Cur. 12 [Nagyalmás K; JHbK 34]. *1793:* Drági Gondviselö Instructioja ... A zabb olly kényes, nem hogy essöbe, söt csak jo harmatossan sem lehet öszve kötni; azért jol meg szárassza, karoba rakassa, 's jo szárazon hordassa bé [JF 36. 189–90].

8. boglya; claie; Feimen. *1773:* Széna tanáltatik Karó Tavalyi, és harmadidei Nro 13 [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1831:* Széna egy karoba kilentz szekérrel [Koronka MT; Told. 73].

9. vhány boglya/boglyányi; de un anumit număr de clăi; von einigen Feimen (viel). *1761:* Vagyon a Csűrös kertben egy karo széna F. Curr. 20 [Spring AF; JHb XXIII/31. 34]. *1774:* 'a Csűrős kertben szoktak rakni 3. karó szénát, mely 3. karóban 15 szekerrel menyen [Szentdemeter U; LLt Vall. 119]. *1786:* 3 karo széna ... Cur 6 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1793:* tizen két karo szénám ben-is van a Csűrbe, s a jövö héten a tőbb szénät is bé hozattatom [Drassó AF; GyL Miss.]. *1812:* Két Karo széna, melyben vagyon 12 közönséges Szekér széna [Körtvélyfája MT; LLt 18/2].

10. paszulykaró; arac de fasole; Bohnenstange. *1823–1830:* magam láttam, hogy odakünn[a] egész hold földet bevetnek komlóval az emberek, s mint itt a fuszulykát, hosszú karókra felfuttatják [FogE 218. — [a]Németországban].

11. gátkaró; stîlp/pilon/pilot pentru dig; Dammpfahl. *1581:* Az Alperety Malomnak zwksegere ... Hogy az wyzet el weottek volt weottem 36 Karot az wyz elwetelnek d. 72 [Kv; Szám. 3/I. 3–4 Eppel András mb kezével]. *1586:* veottem ... két zeker Eoreg karot, volt zaz es Eötven negi meljnek 35 karaiat Zabo Giorgj vitette az Tarchia hazanal valo Gáth meg tartasahoz attam erte f 1/25. [Kv; i.h. 3/XXIV. 16]. *1762:* Azon Maros Árkáról pedig úgy fogodotté el a viz, hogy valakik Karót vertenek Közepib(en) és ágot is hánytak, s' azokat a' Viz meghordotta iszoppal? [Körtvélyfája MT; BálLt 87 vk].

12. kb. határkaró; ţăruş de hotar; Grenzpfahl. *1593:* Mikoron masodszor minket Andras oda hit volna az seoueni latni latuk hogi ahul az hatar fat mi inteztwk vala, attol fogua egy keuesse vgmint harom vynira, nem tuggiuk ha zanzandekbol, vagi chak vetsegbeol esset, az karot nehul kwllieb verte fel [Kv; TJk V/1. 368]. *1682:* az megh irt szanto földböl az foglalo karot (: melyet el foglaltatta volt Patko Abiga Aszoni :) azt en elöttem ki veti az földböl [Aranyosrákos TA; Borb.].

13. nyárs; ţeapă; Spieß. *1669:* Adja Isten, az nekem szánt karó helyett nagy jutalom legyen érdemem [TML IV, 605 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

Szk: *~ba tétetik* nyársba húzatik, felnyársaltatik. *1645:* a fogoly ... miuel illyen keritet varasba(n) eolte szeornyű halallal megh jol teott vrat ... a piacz keorül ... haromszor 10 farkra keotve(n) hordoztassek, es szekerre teue(n) az akaztofa alá vitessek ott negye vágattassek s karoba(n) tetessek [Kv; TJk VIII/4. 47]. *1646:* (A fogoly) mint Tolwai megh fogdostassek, es ki vitessek karob(an) tetessek, hogy kessel ä teomleocz tartot megh eolte ket keze el vagatassek [Kv; i.h. 61]. *1763:* (A vádlott mint) nös parázna halállal büntettessék, és mint intoxicatrix feje karoban tétessék teste pedig kerékre [Torda; TJkT V. 177] ∗ *~ba veret* nyársba húzat, felnyársaltat. *1619:* Az Jenihitsor, nagyságos uram, nem olyan parasztemberböl való tolvajnak való ... kérem én nagysá-

godat, hogy hitre adją nékem nagyságod, hadd veressem karóba az ebet [BTN˜ 238] ✱ *~ba verethet* nyársba húzathat, felnyársaltathat. *1664:* Hallottam Tompay Györgytűl maga szajabul hogy monda Ennek az Tőrvinek ha itt vigi nem lehet az Tiztek előt vegben nem vihettem dolgomat nem szanom alli passahoz menny avagj az fü vezérhez megis vegben viszem dolgomat, bar czak Egiket vérethéssem karroba [Göc SzD; WassLt Nagy György (65) ns vall.] ✱ *~ba verettetik* nyársba húzatik, felnyársaltatik. *1647:* az captivus ... agyo(n) uerte es megh eölte Toth Illiest ... megh keuano(m) hogi meg kenoztassek, es an(na)k utanna neggie uagatva(n) karoba uerettessek [Kv; TJk VIII/4. 249]. *1677:* Ha valamely Falu vagy Városbéliek, mezőn és erdőn lappangó latroknak gazdálkodnának, vagy azoknak kergetésére fel nem támadnának ... a' Falu ötszáz forintal büntettessék; a' Biro penig és polgárok, ha ő rajtok mulnék-el, harmad magockal karóba verettessenek [AC 128] ✱ *~ba von* felnyársal. *1710:* Teleki Mihály a hazaszöktekben sokakot megfogata s megsaccoltatá ... Holott bizony ő érdemlette volna meg hogy karóban vonták volna annyi sok száz ártatlan ember halálaért [CsH 196. — 1686-ra von. feljegyzés] ✱ *~ba vonat. 1664:* Az commendáns ... Egyszer vetett adót, élést fel egy esztendőben ... azt kiszedték tűzzel, fegyverrel; bírákat karóba vonatott, falut elégettetett, úgy vötte az adót [TML III, 77 Boldai Márton Teleki Mihályhoz] ✱ *~ba vonattatik. 1647:* az Captivus ... hatalmaso(n) inuadalua(n) az megh holt czigan(na)k satorat es Toluajul megh eölte ... Teczik az teőruennek hogy chiclekedetiert lo farkon uondoztassek megh, es annak utanna vonattassek karoba(n) in terrore(em) aliorum [Kv; TJk VIII/4. 222] ✱ *~ba vonsz* felnyársal. *1664:* Sok fenyegetés volt rajtok, hogy meg lövoldözik az németek, karóban vonszszák[a] [TML III, 106 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz. — [a]A bihari kismarjaikat] ✱ *~ra szentenciáz. 1710:* Sentenciáztak meg egy katonát az sényői kalvénista praedikátorért ... Sentenciázták torturára, azután karóra [SzZs 277].

Sz. *1606:* a tolvajoknak karó jutalma [TML III, 600 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz].

◇ **Hn.** *1703:* Karo szegen (sz) [Bardoc U; EHA]. *1801:* Karoszégnél (sz) [Szárazajta Hsz; EHA]. *1817:* A' Karo Hegyzőbe (sz) [Györgyfva K; EHA].

karócska 1. țăruș mic; Pfählchen. *1768:* Nyikita egy szekér kast akart csinálni, mely(ne)k karotskait az földben fel szurdolván, már kertelni akarta, de Nemes Toth Gábor Fia Juvon kezib(en) levo bottyával az karotskakat el ütötte [Káján SzD; BK]. *1849:* A' Szintől a marhák pajtájáig vagyon égy hegyes karotskákkal el látott Csinos kert | Rostéllyos kertnek valo hegyes karotskák [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. szénakarócska/boglyácska; clăiță, claie/căpiță mică; Heufeimchen. *1819:* 1818-ban termett Szederjesi Széna Egy karotskába [Baca SzD; TSb 6].

3. vhány karócskányi/boglyácskányi; de un anumit număr de clăițe/clăi mici; von einigen Feimchen (viel). *1736:* Egy Karotska Tavaji Széna cur. 2. [Martonfva NK; CU XIII/1. 249]. *1788:* Egy Karotska sátés Széna [Mv; TSb 47]. *1791:* égy Karotska szénáját elsőben én álkuttam volt meg [Gálfva MT; Sár.]. *1810:* Egy karotska Szénája [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37]. *1816:* a' Balás János Méhészinél vagyon égy karotska Szénája [Mezőmadaras MT; Born. XVb Puro Juvon (50) méhész vall.].

karódarab bucată de par; Pfahlstück. *1570:* Az Talas Mathe haygalny kezte feoldel es karo Darabal ez Eokreket [Kv; TJk III/2. 47]. *1580:* karo darabot penig es zoleo teorseket ne hoggian Az vinceler az mwesseknek haza hozny se eomagok ne hozzanak [Kv; TanJk V/3. 214b]. *1644:* Czizar Andrasne Egj karo darabbal az Satorabol ki wte, Es Agion wte Georeogh Thamasnet [Mv; MvLt 291. 429b]. *1660:* Midőn estve lött volna, imádkozni akarván térden állva az több rabokkal ... egy nagy karódarabot ragadván az törökök, kezdenek verni bennünket az imádságért [Kv; KvE 180 LJ].

karófa lemne pentru pari; Pfahlholz. *1583:* Az Gerendely meg zakat volt foldoztatny veottem 2 Apro vassat d 16, Korro (!) fat Gusnak es zegnek es fogasnak. veottem d 53 [Kv; Szám. 31/XII. 4 malomszám.]. *1584:* Veottem Kartyas Mihaltol 17 Karo fath fyzettem erette f — d. 32 [Kv; i.h. 3/XIII. 3 ua.]. *1585:* Karo fat wottem Choweknek walot ... f. 1 [Kv; i.h. 3/XVIII. 36b–37a Gellien Imre sp kezével]. *1644/1759:* Mostan a' Kertben valo karo fákot két felé oszszák egy aránt [Ne; DobLev. III/651. 7a]. *1654:* az Borbeliok gatianak valo Karofak [Mv; MvLev.]. *1696:* hoztak ... az Arapataki erdőről Karo fat [Szentkirály Hsz; LLt].

karófark karócsonk/vég; ciot/capăt de par; Pfahlstumpf. *1626:* itt eggi karo farkis nem volt, mert az egesz Hostat el egett uala az haborusagkor [Kv; RDL I. 129]. *1714/1781:* Gerend Lónán kétszer kellett pásinton építteni, a mint most leg közelebb, tsak egy karó fark is az udvarház helyinn nem maradott, s ugy kellett eő Nagyságának építtéshez kezdeni [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 464].

Szk: *egy ~ig eléget. 1705:* kétszáz rácok ... egészben elégették egy karofarkig az egész falut, mind templomostul [WIN I, 623].

karófarknyi karócsonknyi/végnyi; de un ciot/capăt de par; von einem Pfahlstumpf (viel). *1771:* Néhai Hora Péter egy karo farknyitis oda nem építtetett [Encs SzD; Ks 30. 26].

karófás '?' **Hn.** *1864:* Karofás sorok [Ditró Cs; EHA].

karó-felfonás két karóköznyi sövényfonás; împletire a unei porțiuni de gard de nuiele între doi pari; Zaunflechten zwischen zwei Pfählen. *1587:* Az Zeoleos kertt Sevweny fonassahoz Elseoben fogattam 3. olahott, kiknek attam keotzaz karo felvonastol az zazatol d. 1 ... Ezen Seoweny fonastol attam vizontak ezen 3 olahnak zaz karo fel fonastol Eozzessegel d. 66 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Szabó György isp. m. kezével].

karó-felverés karóbeverés; batere a unui par; Pfahleinrammung. *1587:* fogattam 3. Magyart 70 karo fel veresteol, es fonastol harom karayatol attam d. 2. tezen d. 46 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 11 Szabó György isp. m. kezével].

karóforma karószerű; asemănător unui par; pfahlförmig/artig. *1735:* (Az) Udvarhaznakis, Delre vagjon egj hitván, két felé nyilo Söveny Kapuja, két hitvány Jegenye fákbol állo karo forma felekben, madzaggokon forgo [Szentjakab TA; JHb IX/9. 3].

károgás kb. csárogás, zsibongás; croncănire; Quaken. *1568:* mikor Koppany lorinc Bornemiza Janos az ko fal mellet voltak; akor nagy karogassal zallottak ala a ko falrol Andras Kato, seres Anna es Bornemiza Margit [Kv; TJk III/1. 228].

karóhasogató kb. karóhasogatásra való hely; locul unde se despică pari; Platz/Ort zum Pfahlspalten. **Hn.** *1730:* A karo hasogato alias Serfőző nevű hellyben (sz) [Szentmargita SzD; EHA].

karóhely locul ţăruşului; Pfahlstelle. *1620:* ott az földe határának karo helyeket is műtogata enneke(m) [RLt O. 5 Sos Mihaly kidej (48) Doboka m. vicebirájának vall.].

karókert kb. karós sövénykerítés; gard de pari; Pfahlzaun. **Hn.** *1769:* Karo kertnél (sz) [Lázárfva Cs; EHA].

karókiadó kb. karóosztó vásárvámos; inspector de piaţă/vameş care împarte/distribuie pari; Pfähle verteilender Marktzöllner. *1774:* közűllünk némellyikünk Vásár, és Sing Vám Szedők, némellyikünk pedig Deszka, Létz és Karo Kiadok voltunk [Mocs K; KS Conscr. 102–4].

karókihordás karókiszállítás; transportarea parilor/aracilor; Pfahlbeförderung. *1600:* Veszzeo es karo ki hordasertt az zeoleos kerttbe Atta(m) d 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 34 Damakos Máté isp. m. kezével].

károkozás kártétel; păgubire, pagubă; Schädigung. *1817:* a' Szamos ... csavarosan follyván Gyakori ki ütésekett és kár okozásokatt tött [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

károl károsnak ítél; a considera ceva drept pagubă; als schädlich beurteilen. *1664:* Egy Sima Arany Láncz, melyben vagyo(n) Arany nro. 51. Ennek felét Emaritatiojára intéztűk, károlván el vágni az másik felét melyben vagyo(n) Arany nro 25 1/2 [Beszt.; SL].

károlopás karótolvajlás; furt de par; Pfahldiebstahl. *1593:* Berthalmi Andras vallia ... Mikoron en az kalandosok Attia volnek panaszt teonek Keueli Mihalira ... hogi karot lopot volna, megh hagiuk neki hogi megh tiztícha magat ... ki vetwk az kalandosbol, miert hogi az karo lopasbol sem tiztitotta vala ki magat [Kv; TJk V/1. 393].

károlyi *vsz* a Nagykároly tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Nagykároly/Carei; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Nagykároly. **Szn.** *1721:* Karalyi ura(m) Eö Ngysaga [WassLt Veres Ferencz dobokai hites szb kezével]. *1739:* údősb Karali Samuelné [Ne; Incz. IX. 8b].

káromkodás gyalázkodás, szitkozódás; injurătură; Fluch, Lästerung. *1662:* Ez diéta[a] néhány hetekig tartott vala, amellynek utolján egy ötvös, Thoroczkai nevű, káromkodásért megsententiáztatott és die 17-a Julii meg is köveztetett vala [SKr 193. — [a]Az 1638 júliusában Désen tartott, a szombatosokra kegyetlen ítéletet kimondó ogy]. *1678:* Varakozzek az Aszszony Ura uta(n) Szekely Boldisar uta(n), ha pedig azonközb(en) haza találna jűni az Tiszteket kénszericzek meg fogasra es az karomkodasért megh büntetesre [SzJk 133]. *1705:* Deliberatum. Minthogy Ketskeméti Istvánnak az előtti káronkodásáért ollyan deliberatuma lőtt, hogy par exemplo alior(um) ha többször efféleb(en) comperaltatik meg pálczáztatik a piaczon, ezen dolgát penig most ujjolag utálatos Jstent és embereket irtoztato káronkodásokkal és egjéb utálatos szitkokkal ujjitotta. Azert ... az elöbbi deliberatuma szerint most elsöb(en) in exempl(um) alior(um) a piaczon meg palczaztassek, ennek utánna penig, ha ezen dolgát csak mi kicsib(en) ujjitya és Isten ellen káronkodik, meg bizanyosodva(n) a dolog, két vagy három szava bé vehető emberek által, az Ország Törvénye és az Constitutio szerint halállal bűntettetik meg [Dés; Jk 349a]. *1747:* az J ... az káromkodásokért kövel agjon verettessék és meg hallyon [Torda; TJkT III. 134]. *1761:* Szabo Josef egj alkalmatossággal Lazar Gergelj uramot, kö teremtettével szidgya vala es igeri vala keménjen hogj az fejér nyiko tömessében bele veti egjeb karomkodasokkalis karomolja vala de mitsoda szokal nem emlekezik [Sf Simenfalván[a] lako Balint András és Mirtse Istvánné Bokor Sára bizonyságlev. — [a]U]. *1801:* Juon ... hajtani kezdette Enyed felé a hajot, de azon meg haraguván a hajos le vetette a rudat a keziből, és nagy káramkodással azt mondotta, No hajtsad már te a hajot s. v. fututz mortzi tej [Ne; DobLev. IV/841. 1b]. — L. még Ethn. XXIV, 86–7; MetTr 414.

Szk: *~ra fakad. 1796:* Tusa Lászlo ... ujra káránkodásra fokadatt [Fodorháza K; RLt Odorheján Nyikita (30) zs vall.] ✱ *~t cselekszik. 1736:* világosan Constál, hogj ... hol és mitsoda helyeken 's kik ellen, minemű I(ste)n ellen való káromkodásokat, invasiot és fenyegetéseket tselekedett Contra Leges Patriae [Dés; Jk 206b] ✱ *~t követ el. 1762:* az Ik ... az I(ste)ni félelmetis férre tévén, az tellyes Sz: Haromság egj bizony örök I(ste)n, és annak két személlye ugymint Fiu, és Sz: Lélek I(ste)n ellen sokféle kereszténységben halhatatlan káromkodásokot követtek el [Torda; TJkT V. 109] ✱ *~t mond. 1736:* az Incta ... hallatlan káromkodásokat tőtt, 's Papjaikat 's Eklésiánkat Tűzes menykövel űttette, el mondván azt is hogy a Tatár hajttsa el, 's rutul Teremtettézvén sokféle káromkodásokat mondván [Dés; Jk 202b] ✱ *~t patrál. 1737:* mitsoda alkalmatossággal minémű I(ste)n ellen való káromkodásokat patrált az I. exhibeálandó Cit(a)toriamból világosonn Constál [Dés; Jk 255a] ✱ *~t tesz → ~t mond* ✱ *~t visz végbe. 1747:* az J. ... több gonoszsági u. m. lopási, paráznasági, verekedesi vérengezesei között, az I(ste)nnek ditsőséges sz: nevét nem félvén nem rettegvén irtoztato karomkodasokat vitt végbe [Torda; TJkT III. 144].

Ha. *1756:* káronkodásait [Petek U; Hr 3/15]. *1761:* káronkodásokkal. káronkadásáért [Torda; TJkT V. 43]. *1769:* káramkadásait [Bukuresd H; Ks]. *1781:* káromkadásokkal [Ádámos KK; Pk 7].

káromkodik a injura; fluchen, schimpfen. *1653:* Eligge szolitottuk rola, hogy ... halgasson ... De co ugian nem halgata, hane(m) annal inkább káromkodot

[Ne; KemLev. 1394]. *1762:* Az ... Inquisitoria Relatoria fel olvastatván, világoson ki jö ... Váradi Szabó Pálnak nyilván lett káromkodása ... midön elsöbenis irtoztato, s embert rettentö, mind I(ste)n, Religio, mind Nemes Várasunk Hadnagja ellen, kutya, menkö, langazos teremptettével szitkozodni, karonkodni sokaknak hallottára bátorkodot ... azért az Város Piattzán lévö fa lora, az holnapi, u.m. Szomboti vásár napján fel ültessék, 8 orától fogva 10 oraig, ottan tartattassék, consequenter midön onnan le vétetik, ... az fen irt 40 palcza ütéseket végje, azután eresztessék szabadon, ugy mindazáltal, hogy ha né talám továbbis magát meg ne(m) jobbitana ... s azon rosz cselekedetek(ne)k tételéb(en) deprehendaltatnek, halállal büntetödgyék [Torda; TJkT V. 113]. *1777:* Tyiu György ... részeg vagy józan korába káramkodotté ...? [H; Ks 114. 61. 128 vk]. *1794:* ö Nsaga nem káramkadat, sem nem erőszakaskadatt [Koronka MT; Told. 42/1]. *1827:* Bodi István fia András jöt egy karoval nagy kárinkodva ezt mondván ki nyul az udvari cselédhez [Peselnek Hsz; HSzjP]. — L. még Met-Tr 416.

Szk: *atta teremtettével ~. 1771:* En Verekedönek Verengezönek és Isten ellen szörnyen káromkodonak tudom Imbrefi szöts Ferentzet ... kutya Baszam Ördög és a mi száján ki fért atta Teremtettével káromkodot [Dés; DLt 321. 26b–7a] ✱ *attával ~. 1701/1786:* Etzken Miklos ... nagy orditva attával, teremtettével, káromkodva jö a Joszágra [Albis Hsz; BLev.]. *1752:* Simo János ... Kortsmákot gjakorlott, ott részegeskedett, Isten ellen attával, teremptettével Káromkodotté [Msz; Pf vk] ✱ *disznó teremtettével ~. 1762:* az Ajtotis be rontá Kaffai János, s Diszno teremtettékkel, s-egyéb szitkokkalis rutul káromkodék [Geges MT; IB. Agilis Paulus Pétsi jun. (20) vall.] ✱ *eb-adtával ~. 1739:* ördög és Eb-attával s teremtettével ... káromkodott légjen [Dés; DLt] ✱ *mennykö teremtettével ~. 1772:* hallottam ... Hogy Borbély István Menkö ördög Teremtettével káromkodott mikor kivált részeg volt [Dés; DLt 321. 51b Eva Dobai Rel. Vid. Nob. quondam Michaelis Zilahi aliás Gombkötö (50) vall.] ✱ *millingos teremtettével ~. 1772:* Tulajdon szájából Latz Ferentz Uram(na)k hallottam égy versen hogy Millingos (!) Teremtettével káromkodott Tit. Zilahi István Uram házánál [Dés; DLt 321. 79b] ✱ *ördög-adtával ~. 1737:* Székely András megrészegedvénn, Nms Várasunk uttzáinn ... ördög attával 's ördög teremtettével irtoztató képpen káromkodott [Dés; Jk 261b] ✱ *ördög teremtettével ~. 1772:* hallottam ... Hogy Borbély István Menkö ördög Teremtettével káromkodott mikor kivált részeg volt [Dés; DLt 321. 51b Eva Dobai Relicta Vidua Nob. quondam Michaelis Zilahi aliás Gombkötö (50) vall.] ✱ *tüzes adtával ~. XVIII. sz. eleje:* Latam hogj egj kaszaval az öcsit Kun Janost levaga Kun Miklos karomkodot is Tüzes atával Teremtetevel [Karatna Hsz; HSzjP] ✱ *tüzes mennykövel ~. 1735:* Attaval Teremtettévelis Tüzes Menkövel s egjeb szitkoknak nemivelis káromkodott [Dés; Jk].

káromkodó I. *mn* **1.** care înjură; fluchend, schimpfend. *1662:* a kolosvári káromkodó ötvös megköveztetik[a] [SKr 192. — [a]Az 1638 júliusában Désen tartott ogy „utóján" (SKr 193)]. *1704:* Ha kik ... elébbeni vétkes, és káromkodo magok viseléssének ezen parantsolatunk meg vetésével véget vetni nem akarnának ... elsöben meg veszszöztesse, másodszor páltzáztassa, harmadszori és utólszori büntettesekre kövel agyonverettesse [UszLt IX/77. 79]. *1751:* Én itt Balástelkén lako Vándor nevezetü Familiát[a] ... ismerem ... Ns Kököllö Vármegjében söt talám az egész Országban is ezeknél istentelenebb igasságtalanobb, verekedöbb, vérengezöbb, erőszakosobb, káromkodobb emberek nincsenek [Balázstelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1762:* Kovács Ferencz Uram ... el bucsuzása alkalmatosságával vagy szavaival, vagy maga viselesevel szolgaltatote okat ... azan karankodo, fenyegetödzö es mocskolodo szemellyek(ne)k hogy egész Familiaját Szidgyak, mocskollyak? [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1769:* Szörnyü kárankado Tyu[a] György [Bukuresd H; Ks. — [a]Olv.: Tyiu]. *1844:* Szakmári Ferentzet ugy az ágyasát esmérem; egy égtelen káromkodo parázna életet folytato gaz ember [A.sófva U; DLt 1441].

Szk: *~ száj. 1771:* Pap Andrásnét hallottam szidni az Urát ... az Ura pedig nem halgathatván motskos és káromkodo száját, fel ment és a kender közibe bújt elötte, de oda is fel ment utánna és Ezt mondá: Buj ki, Buj ki, ábbol a kenderböl kutya Menkö Teremtette, mert mindgyárt fel gyújtom a házodat [Dés; DLt 321. 37b St. Kis (33) ns vall.] ✱ *~ szitkozódás. 1671:* Az nem régen az hazában be-jött káromkodó szitkozódás melly hallatlan dolog légyen; Azért valaki az illyen káromló szitkozódáson deprehendaltatik ugyan ott, és azon helynek Birái által büntettessenek törvény szerént s' szitkoknak mivoltához képest[a] [CC 52–3. — [a]Köv. a részl.] ✱ *~ szitok. 1662:* az égtelen káromkodó szitkok ... a vétkeknek mivoltok szerint feszületbe bizonyos órákig való tétettetés alatt megtiltattak vala [SKr 583]. *1670:* Hallottade azon Kotsis Ferenczet kik szidalmaztak volna, Isten ellen Isten s az orszagh törvenyeb(en) megh tiltatot Karomkodo szitkok(na)k nemevel s mi formaban [Szentimre MT; RLt 1 vk]. *1690:* Néhai Nemzet(es) Kolosvári Mislei Péter Hajadon Léánkájának Annisnak ... házoknál ... Isten ellen rutt káromkodo szitkokkal szidalmazta az Ac(tort) [Kv; TJk XIII/1. 444] ✱ *~ szó. 1684:* születésétől fogva tőlle a máj napig bút bánatot, és gyalázatot, sött magam személyemben is sok átkot és káromkodó szokat szenvedtem [PatN]. *1844:* (Szakmári Ferenc) most Vasárnap is ollyan gazlodást tett le, hogy ... káronkodo szok között kurvának szidta Cseresnyés Danielnét [A.sófva U; DLt 1441].

2. kb. istenkáromló; blasfem, sacrileg; gotteslästerlich. *1710 k.:* micsoda káromkodó absurdum volna azt hinni, hogy az Isten az én vigasztalásomat az ördögre bízta volna, hiszen az angyalok tiszti [BIm. 1033].

II. *fn* persoană care înjură; Lästerer, Schmäher. *1705:* (Stephanus Végh de Dées) mindenütt, kivált a Város piacza(n) és a Városon kivül szerte széllyel ördög attával, Teremettével, es születtével Dées Városra hivatalos magiar Papját, Tiszteletes Almási István Uramat szidalmazta bestelenitette ... az illyen káronkodo juxta Constitutionem Oppidi Dées büntetödgjék [Dés; Jk 349a]. *1710 k.:* a káromkodót is, noha meg kell kövezni, de akkor is nem szidni, hanem szánni, siratni, érte könyörögni kell [BÖn. 431]. *1771:* En Verekedönek Verengezönek és Isten ellen szörnyen káromkodonak tudom Imbrefi szöts Ferentzet [Dés; DLt 321. 26b–7a].

káromlás 1. gyalázás, gyalázkodás; înjurare, hulire; Lästerung, Schmähung. *1662:* Isten nevének rettenetes szabadjában való káromlása [SKr 713]. *1689:* Tiszt(eletes) Szent Királyi György Ur(am) fia Samuel vallásnak káromlásáért meg kalodáztassék [SzJk 240]. *1747:* az élö Mindenhato Nagj I(ste)nnek ditsösséges névének káromlása és szidalmazása semmiképpen nem engedi, hogj az Inctus élete továbra terjedhessen ... az I(na)k ... másoknak példájokra az feje vétettessék és meg hallyon [Torda; TJkT III. 180]. *1844:* Csizmadia Szakmári Ferencz szembesitetett; és a' fennebbi Vaddgyai, bünei, és Tett mocskolodásai aránt értesitetett; a' melyre Közönségesen azt felelte, hogy a' káromlások nem igazak ...; az Tkes K: Biro Urat nem gazoltta. — Azt elisméri, hogy Cseresnyés Dánielnét szidta [A.sófva U; DLt 1441].

2. gyalázó/káromló szitok; cuvînt de ocară, înjurătură; Schimpfwort, Verwünschung. *1653:* Akkori napokban[a] hallottál volna egész Erdélyben ... praedicatoroktól a praedicáló székböl sok káromlásokat és módnélkül való kárpálódásokat a két religio, ugymint a calvinista és ariana religión valóktól disputálást hallottál volna [ETA I, 29 NSz. — [a]A XVI. század közepi „hitbéli változtatás" idején]. *1739:* ö kegyelme be szaladván maga házában és ajtaját be tévén ... és engemetis rut, irtoztato káromlásokkal káromolván [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP Blasius Molnár (45) jb vall.]. *1740:* igen kegyetlenül bánt minnyájunkal Vdvarbiró Vram, minden ki gondolhato káromlásokkal öszve gazolván minket [Rogna SzD; Ks 54. 72]. *1798:* Petröczi Györgj ur lohaton paltza lévén kezében elömbe jüvén s engemet szidni tolvajazni kezde mely szidalom (!) karomlasok között a szekeret töllem el vévén ... magaval hivut bé az ... ö nga Udvaraba a Tiszt eleibe [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1801:* bé jött Balás Marton a házba és elömbe állott, a kezével mind az orrom elött hadarászott, születésem oráját, üdvösségemet, Teremtésemet szidván, nem lévén semmi szitok és káromlás, a mellyel ne szidott volna, igyekezett belém kötni [Bács K; RKA]. *1804:* elönkbe szökdösének Firtos Varollyai Jancsi Miklos Uram fiai, Egre kiálto káromlással Szidalmozni, káromolni, tolvajozni kezdének [Pálfva U; Pf Dömötör György (19) szabad székely vall.].

Szk: *~t szól. 1601:* (Akik) az religio ellen blasfelmaltak, es ez vthannis karomlast zolnanak tehat affeleket ... megh bizoniultattwan affele dolgok rea mindeneket ... megh beontessenek, az blasfematort az Kalodaban tegyek es ott tartassek az regy mod zere(n)t [Kv; TanJk I/1. 393] ✱ *~t tesz. 1650:* Damasdi Istuannak helieböl ki kelletet menni, eztendeie elöt ... Hogi az Sz. Iványi ur(am) predicatioia ellenis azt az karomlast tötte hogi szarik affele predicatioba(n) [SzJk 182].

Ha. *1842:* káramalására [Dés; DLt 1516].

káromló gyalázó, gyalázkodó; de ocară, înjurios; schimpfend, schmähend. *1671:* Az nem régen az hazában be-jött káromkodó szitkozódás melly hallatlan dolog légyen; Azért valaki az illyen káromló szitkozódáson deprehendaltatik ugyan ott, és azon helynek Birái által büntettessenek s' a szitkoknak mivoltához képest [CC 52–3]. *1735:* Constal Exhibealando Citatoria Relatoriam(na)k siriesséböl hol, mikor, és minemü Istent káromlo karomkodásokkal karomkodott az I [Torda; TJkT I. 57]. *1747:* az J. ... azért hogj edgj étszaka a' tömlöczb(en) kellet halnia, rut káromkodásokkal teremtettézesekkel káromlotta a Magistratust ... comprobalván meg kévánom a' Jure, hogj azon I(ste)n ellen lött káromlo szavai(na)k érdemlett büntetését el végje [Torda; i.h. III. 161]. *1761:* mitsoda fenyegetözö karomlo szokkal illettek az Mélgos Exponens urat ...? [H; JHb XXXV/45 vk].

karomnyi karvastagságú; de grosimea braţului; arm(es)dick. *1802:* egy Karomnyi Fát vévén kezébe ... a' kotsist ... meg ütötte kétszer [Mv; Born. XXXIX. 53 Franc. Szathmári jun. (23) vall.].

káromol 1. gyaláz, gyalázkodik; a înjura/huli; schmähen, schimpfen. *1673:* Desi István ... midön Tatar Mihaly(na)k megh holt szolgaját temették volna Deakink ... enekelven, deakinkat, kantorunkat rut illetlen pogany modra valo bögesevel megh czufolta, az Istennek igejet mellyet szollotta(na)k karomlotta [Kv; TJk VIII/11. 328]. *1745:* Senkit nem hallottam, hogy káromlat volna senkitis [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag]. *1752:* ö Kglme irtoztató káromkodással kezde káromlani, s Tolvajozotis [Abosfva KK; Ks 8. XXIX]. *1786:* meg támadot jambor embert minden oknélkűlt káromlotta, tépte, rongálta [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1799:* Ne haragudgyék ked szomszéd Uram s ne is káromoljon ok nélkül [Dés; DLt]. *1842:* káramolta a Hadnagyat [Dés; DLt 1516].

Szk: *attával ~. 1707/1768:* két fia ... meg nem betsüllik, az édes Attyát (igy!) ... és az ö kegyelme Feleségét ... hanem ... attával, teremtettével káromlották [Albis Hsz; BLev.] ✱ *eb-adtával ~. 1756:* ebattával Menykö Teremtettével káromolja, gazolya[a] [MNy XXXVI, 269. — [a]Azt, akire haragszik] ✱ *menykö teremtettével ~ → eb-adtával ~* ✱ *mordijom teremtettével ~. 1783:* az Apját szidta karomolta morgyiom Teremtettével [Udvarfva MT; Told. 44/54] ✱ *teremtettével ~ → attával ~.*

2. *(az) Isten(é)t/istenséget ~ja* istenkáromlást követ el; a comitea blasfemie; Gotteslästerung begehen/tun. *1653:* az Istentöl ... mi semmit is nem félünk, mert a Tiszán túl hagytuk ... Ilyen szókkal káromlották az Istent[a] [ETA I, 72 NSz. — [a]A hajdúk]. *1745:* az I ... az elö Mindenható I(ste)nt, irtóztatóképpen káromlani nem irtózik [Torda; TJkT II. 39]. *1809:* H. Oklándon lakott Kapus Imbrenek Egy bitang fia ... Nagy fizetesért katonának ment, ez most az Innepre haza jöt ... Istent káramalt [UszLt ComGub. 1732]. *1818:* a' mikor és[a], vagy havaz az Istenséget szidja káramollya [M.fráta K; KLev. — [a]Értsd: esik].

Ha: *1756:* káromolya [Galac BN; WLt]. *1794:* káromolja [Ne; DobLev. 4/XL. A]. *1793:* káromolják [Ilencfva MT; DLev. 2]. — *1737:* karomlott [Torda; TJkT I. 134]. *1745:* káromolt [uo.; i.h. II. 99]. *1760:* káromlott [Kóród KK; Ks 17/XXXI]. *1762:* káromlott [Geges MT; IB]. *1776:* káromolt [Kiskaján SzD; BK]. *1758:* Karomlottak [Fejér m.; TKl 19/42 vk]. *1765:* káromoltak [Torda; TJkT V. 264]. — *1724:* káromlotta [M.királyfva KK; BK]. *1728:* káromlotta [Dés; Jk 39a]. *1744:* káromlotta [Szentegyed SzD; WassLt]. *1751:* káromolta [Balázstelke KK; IB]. *1762:* káromolta [Szenthárom-ság MT; Berz. I. 10/39]. *1786:* káramalta [Hidvég MT;

GyL]. *1794:* káromlotta [Ne; DobLev. IV/128. 1b, 4a, 5a]. *1796:* káromolta [Ilencfva MT; DLev. 4/XI. A]. *1799:* káromolta [Dés; DLt]. *1806:* káromlotta [Dés; DLt 249/1808]. *1807:* Káramalta [K; KLev.]. *1786:* Karamalták. Káramalták [Hídvég MT; GyL]. *1799:* Káromlották [Dés; DLt]. — *1747:* káromollya vala [Hagymásbodon MT; Berz. 1. 8. 1]. *1761:* karomolja vala [Usz; Sf]. *1762:* káromolya vala [Geges MT; IB] || *1761:* karomlotta volna [Branyicska H; JHb XXXV/45. 10]. *1783:* káromolta volna [Udvarfva MT; Told. 44/54]. *1774:* káromlották volna [Zoltán Hsz; HSzjP]. *1786:* káromalták volna [Torockó; TLev. 4/13. 28] || *1751:* karomolni [Balázstelke KK; IB]. *1761:* káromolni [Torda; TJkT V. 54].

káromoltatás gyaláztatás; înjurie, hulire; Schmähung, Lästerung. *1818:* Kedves Fiam! ... az Unokám ... Mint a' Hegyi Tolvaj meg támod, Boszorkánynak, Borso szalma alá valonak itél, iszonyu káromoltatásom között halállal fenyeget [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321/818-hoz Palatkai Anna fiához].

káromoltatik gyalázkodással/gyalázkodó szóval illettetik; a fi pîngărit; geschmäht/lästert werden. *1636:* Azt sajnálá leg keservesben az Isten az David két szarvas vétkeiben, hogy az ártatlan Uriásnak kegyetlenül való meg ölettetésével meg káromlattatá az ő nevét az Ammonitákkal, az ő ellenségivel ... Ezzel ortzázza vala az szent Pál-is az keresztyéni név alatt pogányul élő Romaiakot, hogy ő miattok káromlattatik az Pogányok közötti az Istennek neve [ÖGr 7]. *1661:* Nézzétek urak az templomokat, lovak istállóivá tétettenek! és ahol ennekelőtte az Úrnak neve tiszteltetik vala, ott most az pogányoktól káramoltatik [KemIr. 340]. *1783:* már nem Földes Uraknak, hanem Hoheroknak hivattattunk, Tiszteink 's mellette lévők az utzákon teli torokkal káromaltatnak [Torockó; TLev. 4/9].

karonfogva egymásba karolva; braț la/de braț; eingehängt, Arm in Arm. *1807:* Egész nap szep idő volt ... a Szunyogok az uttzákon tépelődtek, és a Legyek karon fogva sétáltak [Dés; KMN 268].

karónyi vhány karóból álló; făcut dintr-un anumit număr de pari; aus einigen Pfählen bestehend. *1794:* szinte 1000 karonyi kertet keletvén fel álitanom, bizony meg valom, hogy az akarat meg vagyon, de most semmi tehetségem nintsen [Déva; Ks 75. VII. 256]. *1797:* Imre Daniel az honan be akarta hajtani a' Kőltze Josef és Kőltze Sigmond Marháit nem is volt azon Hely körül egy Karoni jó Kertis mais mind résbe vagyon [Málnás Hsz; Mk II. 8/260hh. Barabas Moses (67) gy. kat. vall.].

karópénz vmilyen vásári vámjövedelem; un fel de venit realizat din vama încasată la tîrguri; irgendein Marktzolleinkommen. *1827:* Itten Czegébe[a] ... Esztendőnként kettzer szokot Vásár esni ... Vásár Czedulákből Dészka, és karo pénzből a valoságos jövedelem 5 Rflornál váltoba nem tőbb [WassLt Conscr. 85. — [a]SzD].

karórépamag '?' *1735:* Tövis repa mag egy Sacskóba. Karo repa mag. közönseges repa mag [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

karos 1. karfás; cu rezemătoare; mit Armlehne. *1589:* Ket padzek karos gyontaros [Kv; KvLt Vegyes I/2. 68]. *1656:* Ket vasas koczi, eggyik bőrős, masik karos viselősők [Doboka; Mk Inv. 7]. *1767:* Egy béletlen, és böretlen, négy szegeletin való karika forma vasakkal, régi féle nagy karos szék, másika félviseltes bőr szék karos [Marossztkirály MT; Berz. 38. P. 2].

Szk: ~ *bőrösszék. 1704:* (Az úr) a kancelláriusnét meg akarván csókolni, egy nagy karos bőrös széken általestek mind a ketten [WIN I, 84–5] ✱ ~ *deszkapad. 1821:* a Kapu előtt kivülről mind két felől vagyon két kisded ereszetske[a] ... mind a kettőben végig vagyon egy szakáll száraszto karos deszka pad [Koronka MT; Told. — [a]A nob. kúria előtt] ✱ ~ *fakanapé. 1849:* Két karas fa kanapék gyöngy szinűek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *fenyőfapad. 1826:* Két karas fenyő Fa padok [Dés; DLt 1827/82] ✱ ~ *forgószék. 1853:* Egy eleibe[a] járo zöld bőrű karos forgo szék [Mv; TSb 4. — [a]Az íróasztal elé] ✱ ~ *hosszúszék. 1753:* Karjos hoszszu szék N 2 Edjes szék N 2 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *kanapé. 1849:* Egy nagy fejér karas kanapé, ülete szalma [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *karszék. 1632:* Két karos giantaros kár szék ... Eggjes karszek [Fog.; UF I, 157] ✱ ~ *pad. 1631:* Onnat nyilik be ... paraszt zaru ayto egy hazra ... benne ... egy karos pad [Fog.; UF I, 401]. *1799:* az aszszonyok ... a tüzhellyröl fel kelvén a Gazdám ágya eleiben a karos padra mentek [Barót Hsz; HSzjP] ✱ ~ *padláda. 1840:* Egy Karos pad láda R. for. 3 ... Egy karatlan pad láda R. for. 2 xr 30 [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1024 Bencze Illyés lelt.] ✱ ~ *padszék. 1656:* Egy karos padszek; ket Kehely [Doboka; Mk Inv. 3]. *1680:* Asztal egj karjos pad szek egy [A.porumbák F; ALt Inv. 18] ✱ ~ *ülőszék. 1802:* Két karos, ki töltött, s egészszen be boritatt ülő székek ... Tizen egy ugyan ki töltett, de karatlan ülő szekek [Mv; TGsz 52].

2. fakorlátos; cu balustradă de lemn; mit Holzgeländer. *1632:* (A) Huszar uaron palankon uagion egy eöregh kapu ... Az kapu felett egy dezkaual bellett niari haz ... Keöreös keörniwl foliosoia karos es padlott, oldalai dezkazatlanok | Az hid padlot, karos, gombos, uas szegekkel szegezetth [Fog.; UF I, 130, 177]. *1681:* Ezen előb menvén vagyon az nyári házra bé menő kis karos tornáczocska ... Ezen tornáczon belől vagyon egy bokor bőr törő korlát [CsVh 90]. *1745:* a' felső Contignatiokra fel járó deszkával bérlett, karjos ujj grádits [Marossztkirály AF; Told. 18].

3. ~ *fa* ? karfa; balustradă; Geländer, Handläufer. *1744:* a Tornacza jo tágos alol tégla Pádimentomos feljűl virágos Deszka menyezetű Sztergábol mettzett karos fáé [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

4. '?' *1737:* (A szoba) oldalan korős kőrnyűl vas szegekkel fel szegezett festetlen Fogasok vagy(na)k négy darabja Karos, öte penig karatlan [Széplak KK; CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.]. *1801:* Vagyon a kő falra fel Szegezet két fogas egyik karjos a más kar nélkül valo [Vargyas U; CsS].

Szk: ~ *fogas. 1679:* Festet, hoszzu, karos fogas az falon nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt.]. *1694:* Vannak itt a' falon négy darab paraszt Fogasok és egj darab Karos Fogas [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János lelt.]. *1745:* hat karjas, és egj gjalog réz fogú fogasok [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *fogasocska. 1747:* találtatnak ... két Kő házak ... Ezek közül a

külsöben találtatnak katona Fogasok 3 A Belsöben penig katona Fogas 2 Karos Fogasocska 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ∗ ~ *gúnyafogas. 1802:* Egy kis karos és egy karatlan kisded gunya fogosok és egy pipa fogas három pipa szárokkal [Ne; DobLev. IV/858. 4b].

Ha. *1723:* karas [Ludvég K; Told. 29/7]. *1735:* Karjos [Marossztjakab TA; JHb XI/9. 4]. *1736:* Karjos [Bölön Hsz; Berecz lev.]. *1756:* karas [Somkerék SzD; Ks]. *1760:* karjos [Szentdemeter U; LLt]. *1768:* Karjos [Fejérd K; ApLt B. V]. *1793:* Karas [MvLev.]. *1801:* Karjos [Vargyas U; CsS]. *1807:* Karjas [Körtvélyfája MT; LLt]. *1849:* karas [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1854:* karjos [Sárd KK; WassLt].

karós 1. karófából álló; (făcut/format) din pari; aus Pfählen/Pflöcken (bestehend). *1681:* Tyukász Major Ennek Udvara Sövénnyel vala Keritve ... Egi felé nyilo, paraszt karós kapuja [Vh; VhU 566]. *1810:* az ájjba ... szép felserdült fiatalas, Letzes, Karos Erdö [Vaja MT; EHA]. *1829:* vett Jenei Joseff és Kovats Joseff masokkal edgyütt a Kemény Anna Létzes és karos erdejéböl egy nyíl erdöt [Asszonynépe AF; DobLev. V/1184 Zabolai Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz].

Szn. *1567:* Petro Kaaros [Kv; TJk III/1. 37]. *1568:* petri Kaaros [Kv; i.h. 230]. *1573:* Karos Jacab [Kv; TJk III/3. 135]. *1592:* Karos Peter [Kv; Szám. 5/XIV. 102]. *1594:* Kaaros Peter [Kv; i.h. 6/III. 12]. *1597:* Kaross peter [Kv; i.h. 7/XIV. 22]. *1598:* Kaross peter [Kv; i.h. 7/XVIII. 92].

A *Kaaros* adalékok ugyan inkább *Káros*nak olvashatók, de az *1592*-i, *1594*-beli és az *1598*-ból való *Karos* ~ *Kaaros* ~ *Kaross* aligha lehet különböző személy.

Hn. *1604:* Karos fal neww helyben (sz) [Kissolymos U; EHA]. *1797:* Karoson (k) [Tordátfva U; EHA].

2. ~ *borsó* mazăre de grădină; Gartenerbse. *1765:* Vetésre vagyis ültetésre karos borso erogal(tatott) Metr. 2 Gyalog borso Metr. 2 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52].

3. ~ *fuszulyka* karósbab/paszuly; fasole de grădină volubilă; Stengelbohne. *1747:* Karos faszulyka Metr 2 [Borsa K; Told. 24]. *1851:* Az egész kert ásható része fel van ásva, és válogatott karós fuszulykával bé ültetve [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

káros I. *mn* **1.** károsult, kárvallott; care a suferit o pagubă; geschädigt. *1570:* Zeoch Antal, Ezt Recognoscallya hogy Mykor ... Bezel volt Zekel peterrel azt montha neky, hogy ados is vagiok, vgi Mond, Karokath vallotta(m) hazambely Nep Myais karos vagiok [Kv; TJk III/2. 160]. *1598:* Gegeó Peter Vra(m) ... karos ember uala [UszT 13/36]. *1671:* Történt ollyan dolog-is hogy némelly Nemes Embernek lovát el-lopván, az nyomát Egyházi rend Praedikátor házához nyomozták honnat a' Lator el-szaladván javait a' káros Embernek még Tiszt kérésére-is ki nem adta volna[a] [CC 1–2. — [a]A pap]. *1714:* a' káros Gazdáknak Praetensio szerént volt héjja a' nyájnak Meddü Juh 7 [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1768:* szolga Biránk Bölöni Peter uram vice Ispány Ur képiben parantsolta a mü Falunk(na)k Szász szent Lászlonak hogy az Oláh Rákosi káros oláh Papnak a Controversias határb(an) meg nyuzott ökrit fizessük meg [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. *1809:* a' kantza ... ejtszaka viradtig eldöglött ... a károsodásban okozza a' Káros Gazda a' pásztorokot [F.rákos U; Falujk 40 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: ~*sá hagy. 1571:* Kmed erchye megh az aszonyom Jobagya Jgassagath Kmed elygytesse megh teóruyny zerynt, mert altalan fogua karossa nem Hagyuk az aszonjom Jobagyath [Kodor SzD; BesztLt 3562]. *1626:* az masik fél nem hadgia karossa, Hanem meg Elegitti [Mezőbergenye MT; LLt Fasc. 155] ∗ ~*sá hagyhat. 1557:* ez el mwlt napokba eg yobaguk (!) ment wolt K. cleybe walamy marhaya wezet wolt el ... az zekyn embert karosa nem haghatom [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely myklos somkereky zolnok warmegey yspan a beszt-i biróhoz és a száz emberhez].

2. kárt okozó/tevő, kárral járó; păgubitor; jm Schaden zufügend, schadend. *1560:* Jol tudgia keg: azt hog' az[a] ennekem igen karos uolna [Apanagyfalu SzD; BesztLt 41. — [a]A dézmálás]. *1566:* panazolkodnak mynekeonk az Bezterczey hiweink, hogy az el mwlt napogban oda Deesre az my Nepeonk tartasara Negyedfel zaz Coloswary keobeol zabot keoldeottek wolna, Es chyak 16 wagy het het pinzt attanak wolna ot keobleyert ... Eok az Bezterczey piaczon 30 pinzen veottek wolna keoblet ... Eonekik felette karos wolna [BesztLt 6 fej.]. *1573:* Meg hattak volt Espotal Mester vramnak hogy az hydat az eo Molnanal meg epitene, Mellyet mynd Ez Ideig es eo k. Nem chelekedet meg, kyt nehez newen veznek varoswl eo kegek ... Megis keryk eo k Towab ne halogassa, mert karos mind az varosnak mynd eomaganak [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1604:* Zeoch Caspár királybiro Vram mayora ... felette karosnak lattzik az mostany wdeo allapatjahoz kepest annak az kapuhoz keozel valo lethe [Kv; TanJk I/1. 898]. *1653:* Die 24 augusti naphaladtakor igen nagy káros szélvész lön [ETA I, 116 NSz]. *1746:* eö Kegyelme az ... ujj Malomnak épittetését ellenzette és tiltotta, hogy ne epitsék mert Káros Lészen [Ádámos KK; JHb XIX/8]. *1791:* most lévén a leg szorgosabb nyári munka annyi dolog tévö Embereket károsnak tartott el szakasztani [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1828:* Mészáros Atyánkfiainak ki kiáltattatott jus kivánása egészszen hellytelen, meg tarthatatlan és mind réánk mind Nagyságtokra nézve felette káros [Torockó; TLev. 13/3].

3. kárveszélyes; care (poate) aduce pagube/prejudicii; schadend, schädigend. *1573:* Zabo Marton eskwt polgar Azt vallia hogi ... Kakas Andrasnak karos volna az Hemmig (!) Iacab Be Iaro helye ky feleol az per vagion keoztek [Kv; TJk III/3. 188]. *1599:* Biro vram ... megh paranchyolia ... hogy minden helyeken az Teozeleo helyeket es kemenyeket keorteoket megh circallianak (így!) es Ahwn, felelmesnek karosnak talaltatik le rontassak [Kv; TanJk I/1. 335]. *1698:* A mi hatarunk ... tudgjak hogj mitsoda karos az viz miat, az Küküllö gjakrabban minden esztendön el rontya [A.karácsonfva MT; Told. 31]. *1759:* ha azon ... igen káros új Malmot meg is fel építhetné, és annak Gáttya meg kőttethetnék ... a ... város felől való részén fekvő sok szép és hasznos szánto fölgyeit kaszáló réttyeét ... az víz el boritván éppen haszontalanná és Semmivé tenné [Mv; EHA]. *1800:* igy igen Horgoson, és mind a nyilokra, mind a kaszálora valo nézve igen Káros lenne az utt [Backamadaras MT; Hr 1/40] | Ez[a] a patak miat káros vizenyes Cziheres [Bikszád Hsz; HG Conscr. 27. — [a]A kaszáló]. *1820:* (A kaszálót) Káros volta miatt haszo-

nolni nem lehet ... füvit ... meg étetik a helyit pedig a Sertések fel hánnyák ugy annyira hogy Kaszalás idején tsak tsuszát kaszálnak [Martonos U; Pf].

Szk: ~ *hely. 1570:* Az Borbel Marton Suplicatioyara eo K. Azt Mongiak hogy az Mynemw helt kewan ... aztis lassak megh, ha karos helien Nem lezen, eo k. megh latyak [Kv; TanJk V/3. 17a]. *1793/1794:* a' Bágyoni Részen levőknek Nevében Pávai László Ur Jelenté, hogy La Bérk nevezetű Erdő a tőbb Erdóknél károsabb hellyen lévén, azt nem lehetne egészszen tsak egy Nyilban lenni [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16b] ✱ ~ *kert. 1620:* az meg irt karos kertnek szinere menuen, az alkotast el kezdeók keőzteők [Szentrontás MT; Sár.] ✱ ~ *rész. 1775:* azon iparkogyék kgld hogy az Ut felől Szántassan kgld számomra nem pedig a Patak felől mert a' kárasabb rész [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c] ✱ ~ *víz. 1826 k.:* Ha a Kelementelki közönség károsnak érzi a tulajdon also felsö fordulo határainn Csulok ágy patakjokat, mitsoda igasság ítélhesse meg azt önékiek, hogy az ők káros vizeket egyes egyedül a Gyalakuti közönségnek kárt tétel végett mind egy cseppig határára ezen Patak tétettessék ...? [Gyalakuta MT; GyL].

4. ~ *eset* káreset, károsodás; păgubire; Schädigung. *1579:* Kerik ... biro vramat hogy ismegh Az feyedelmet talallyak megh, es Jelenchie megh az zegeny varosnak sok kwlemb kwlemb Niomorusagat, es fyzetesset karos essetit [Kv; TanJk V/3. 201b].

5. *1675:* ha Kegyelmeddel beszélhetnék, nem volna káros [TML VII, 11 Teleki Mihály Baxa[a] Istvánhoz. — [a]Olv.: Baksa].

II. *fn* károsult/kárvallott személy; păgubaş; Geschädigte(r). *1669:* My Daczo Gyorgy Doboka varmegienek Fü biraia es Thorday Ianos Ezen varmegyenek vice Jspannya: Adgyuk az Testimonialis Cedulankat pro Futuro Cautela magiar koblosi[a] Monar Janosnak mivel Lopasb(an) Talaltatot. melyröl karossaval Concordalt [Szék SzD; RLt I Thorday Ianos kezével. — [a]SzD]. *1671:* A' Székelységben a' Latrok prosequaltatásában bé-vött ususok ugymint, károsoktol, vagy egyéb aránt meg bántodott felektöl valo kezes kérés, és tőbb törvényes utakat s' modokat meg-gátlo akadályok-is ... tollaltassanak [CC 40]. *1777:* Eztet ... a kárasnak ante Iudicium meg igyirte [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1779:* mi városostol azert soha azon károsaktol meg nem kerestettünk s péréltettünk [BfN Bh-i cs]. *1795:* Déák Juvon Marhái is el ehezvén az hidegben károsadtak el, ebben is tsak az edgyik all perés ... tartozik fizetni felereszíben ... felit szenvedje a káras [Msz; MbK 104]. — L. még RSzF 105, 193.

Ha. *1774:* Karosokot [Msz; Pf]. *1778:* Káras [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/6]. *1812:* káras [F.rákos U; Falujk 77–8 Barrabás Áron pap-not. kezével]. *1831:* Kárasak [Dés; DLt 332].

károsan kárt okozva; provocînd pagube, păgubitor; schadend, schädigend. *1580:* vala ky talaltatyk hogy Rawazul, karosson es chyalardul zant Annak az zantasnak bery el wezze(n) minde(n)ok wetetle(n) [Kv; TanJk V/3. 215a]. *1667:* (A major) az eö kgme Juhai hasznát avagy gyüjteményét igen károson, haszontalanul és soványul administralta ugjmint az sajtot, ordat, vajat penig semmit sem adott be [Cege SzD; WassLt]. *1723:* az Deesi malomnak penig vize bőven eleg vagyon ... de ha fellyebb köttetik az gát ... vagy az viznek egy keves aradasa leszen is az Szent Benedeki malom karosan Inpedialtatik bizonyos [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6]. *1790:* a Szöllö Pásztor ... ha a' fennebb meg írt, kötölösségei ellen Törvénytelenül károsan és hibáson víseli magát, egy héttelis szüret elöt minden fizetés nélkült a Szöllös Gazdák ki vethessék a' Szöllőböl [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1846:* A Fogado Házat a' rá zuhont kövek károsan rombolják [Dés; DLt 856].

Szk: ~ *esik. 1625:* De az Falu ... az Foldöymett Byrakal el merettek mellyet lattua(n) hogh enneke(m) karoszon eszik nem leöt mitt tenem ... Teorueniniel megh tiltotam [UszT 94a]. *1701:* Tagadhatatlan dolog, hogy midön ... Göcs Sára Aszszony es ... Göcs Kata Suki Pálné Aszszonyom ö kglmek közt Atyai Joszágok azon adhibealt Becsülletes Emberek által subdividaltatott volna, tehat ekkor Suki Pálné Asszonyom feletteb még bántodott, és igen károson esett volna az ö kglme részérol azon Divisio [Kv; SLt FG. 55]. *1735:* (A torockóiak) nem tsak kasza vasat készitenek hanem lapas és sing vasakatis, és igy ha tsak a vas szám és nem a mérték vétetnék fel igen kárason esnék [Torockó; TLev. 4/11. 2b].

károsánc şanţ împrejmuit cu ţăruşi/pari; Pfahlschanze. *1662:* mihelyt ostromnak jönek vala[a] a törésen belöl, a karósáncok között nagyon megfelesedvén, a sánc miatt pedig a várba be nem üthetvén ... azon karósáncoknak bevágásán akármint munkálkodnának, ha néhány ezeren lesznek vala is azok, egy szempillantásban rettenetes veszedelemmel a por miatt mind elvesznek vala [SKr 605. — [a]A törökök Várad várának 1660. évi ostromakor].

károsít 1. kárt okoz, megkárosít; a păgubi; schädigen. *1571:* Aggyak ertenwnk hogy, Az mynemeo Vetes Buza, Zab kender es egijeb Mayorsag, a mezeon vagyon ... Most a valtozasba Mynd feo nep lo feo mynd keosseg, Barmawal etetne Nyomottatna karossytana ... kigielmeteknek legyen gongya a meg eorzetesere hogy el ne vezzen, Barom mya [SzO II, 337 a fej. az usz-i királybírákhoz]. *1677:* ha kik méltatlanul fogdosnának, károsítanának, vagy törvénnyel is vexalnának valakiket, és méltatlan panaszokat tennének, ezen meg-irt processus mellet in poenam talionis incurallyanak [AC 158–9]. *1683:* (A tisztek) annak elötte egykor a Zalaknaj Joszágot akartak sattzoltatni, s Batizi ur(am) nem fogta engedni hogy karosittsák magok hasznokert [Balázsfva AF; UtI]. *1759:* László Péter ... a Sokadalmakb(an) károsittani szokta à Kereskedöket és Görögöket [Újbárest H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1773:* kik verték, arestalták és zálogositották az Gyogyiakot ... mikb(en) kárositották Vexálták öket a Csáklyaiak Circumstantialiter beszéllye elé a Tanu [Fejér m.; WH vk]. *1794:* Bulz János Sugya ... az Udvartis sok képpen kárasitotta [Vályebrád H; Ks 75. VIII. 172]. *1821:* Csernátoni Sámuel ... a föld népe által administralt Naturak be vételekor és ki adásakor a' Föld népét nagy mértékben károsittya [Szászrégen; TLt Prses. ir. 65/827-hez Bethlen Imre gr. aláírásával].

2. kb. pusztít, tönkretesz; a distruge; verwüsten, zugrunde richten. *1625:* az uiz az mi saiat eöreoksegunket zena fuunket minden nap zaggattia es karosittia [UszLt VI/56. 22a]. *1806:* az Exponens Groffné Aszszony ö

Nagysága Majorját ezen ujj, folyom vize felettébb rontotta ... kárositotta [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1820:* Ezen helység három határát együve fel véve fele jó s' könnyebben mivelhető s' takarodo, a más fele pedig alább valo és nagyobb munkával mivelhető, s' bajos takarodo, hegyes lévén helységünk a zápor essö károsittya [Bágy U; MvÁLt Usz-i urb. összeír. 2].

Ha. *1716:* karosittani [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1796:* kárositatta [Kv; AggmLt]. *1807:* károsittani [Dés; DLt 198]. *1811:* kárasitatta [Kiscég K; KLev.]. *1816:* kárositatta [Kövend TA; Borb.]. *1818:* kárasittya [M.fráta K; KLev.].

károsítás 1. károkozás/tétel; păgubire; Schädigung. *1818:* 1814dik Esztendőben azon panaszlo Topánfalvi Tutajos által Mlgs Miksa Imre Ur Hajos Malma meg károsittatott ... A viz a Malom alá hajtotta a Deszka Tutajokot, s' ugy rontotta őszve az Malmot — Mely károsittás kétszáz Rforintokot meg ért [TLt Adm. ir. 1527-hez]. *1832:* számtartom kárasittásába bizony nem gyönyörködöm [Csapó MT; Berz. 20]. *1833:* A maga Tüzitöl származo karosittásról Felelettel tartozik az égi és szomszedokbol harapozhato tüznek terhetől mente tetetik [Dés; Törzs. Dési taxalisták 50].

2. megkárosítás; păgubire; Beschädigung. *1669:* mások károsétásaért Citál valamely szegént [Dés; Jk]. *1670:* Bizom Kegyelmed hozzám való atyafiságára s affectiojára, nem kételkedvén, böcsületecskémnek inkább mint kisebbségemnek s kárositásomnak örül [TML V, 402 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1710:* (Jósika Imrét) ezért a bolond, de halált, vagy egyéb jovaiban való károsítást nem érdemlett irásért nem akarták megsententiazni [CsH 345].

károsíthat kárt okozhat, megkárosíthat; a putea păgubi; (be)schädigen können. *1710 k.:* minthogy én rajtam a világnak üldözése rendkívül való volt az én ifjúságomtól fogva ... azt fogja a dolgokat nem tudó maradék vagy világ mondani, hogy talán Erdélyben leglatrabb ember én voltam, hogy annyit szenvedtem ... ki úgy fog itilni és szólani ... a maradékimot szomorithatja, sőt talán károsíthatják, bosszúsággal illethetik némelyek én reám való bosszúból őket [BÖn. 406].

károsító károkozó/tevő; persoană care provoacă o pagubă; Schädling. *1814:* meg mondotta a Boszorkány Péternek, hogy melyik volt a' károsittó vagy pénz el lopó [Banyica K; BfR 117/1].

károsított károsult, kárvallott; păgubaş; Geschädigte(r). *1740:* azon személlyekre adattatott nyilok vétettessenek el és fordittassanak a károsittattak számokra [Dés; Jk 537a]. *1838:* Egy kissebb 8-ad iv alakú, nyomtatott bőr pugillaris, a' belső bőrre nyomott kép alá irt nevével a' Kárositottnak | Egy nagy fa kalamaris melynek fenekén aligha a kárositott neve nincs felirva [Kv; RLt O. 1 nyomt. kl Mike Sándor ellopott ingóságai].

károsíttatás károkoztatás, megkárosíttatás; păgubire; Beschädigung. *1680:* Kglmesse(n) es seriö parancsolylyuk ... keglmetek(ne)k Gyulaffi László Ur(a)t minden akadály és károsittatás nelkül eltesse, és a' meg irt Dezmak(na)k maga szamara valo perceptjoját meg engedgje [Törzs. fej.]. *1681:* Brettyén[a], es ahoz tartozo Némely Falukbol jövének illyen Querelákis be, à Connumerator es vélle levő böczületes emberek elejb(en); panaszolkodván à szegény jobbágyok à végre, hogi majd el szenvedhetetlen megh bantodasok karosittatasak meg orvosoltatnek [VhU 118. — [a]H]. *1795:* mivel az Nsgtok nevezett Malma az elébbeni sok rendbéli jelentett károsittottásokra s azokat meg elöztettni, s el háritotni kiváno Admonitiokra, s Törvényes p(rac)cautiokrais ... edgy Singelis alább nem szálittatott ... mellyből ismét tsak a következnék, s azis következik hogy minden elébbeni károsittotások meg ujittotnak [Ádámos KK; JHb XIX/48]. *1800:* Colunussai ... sok szenvedésekét, és Kárasittatásakat kéntelenitettek ki állani [Körösbánya H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1816:* Hogj a T(e)k(inte)t(e)s Tisztség Resolutioja az Exponenseket utasittja a Törviny rendes uttyára, azért nem kellene alattamas kárasittatásokkal akadájaztatni a hasznat venni akarokat hanem Törvinyes utan prosequalni [Kövend TA; Borb. II Gál Sigmond ns nyil.].

Ha. *1766:* kárasittatását [Torda; TJkT V. 349]. *1775:* kárasittatása [Kv; Sár.]. *1814:* kárasittatás [Aranyosrákos TA; Borb.] | kárasittatásamba [Szentháromság MT; Sár.]. *1825:* kárasittatása [Ne; DobLev. V/1088. 1a].

károsíttatik megkárosíttatik vki; a fi păgubit; beschädigt werden. *1766:* Constal fenyegetoczese (!) az Inak az A. ur ellen, ugy a dolognak történt léte, hogy a sertes el dögölvén, az A. ur károsittatott ... arravalo nézt az elkárosittatott sertés legitimalando árát az I fizesse meg [Torda; TJkT V. 334].

Ha. *1790:* kárasittassék [Magyaró MT; MvLev. Vegyes anyag 8].

károsodás károsulás; pagubă, păgubire; Schädigung, Eintrag. *1697:* tűz miatt valo szertelen karosodast ... valamikeppen vigyazassal elharithatnok rollunk [Dés; Jk]. *1703:* az nemes hazának könnyebbségire nézve kellett szállani az militianak véghelyekre, münekünk nagy terhviselésünkre és sok károsodásunkra és azokbol lett károsodásinkot és terhviselésinket alázatosan bonificáltatni kévánjuk [Csikszereda; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonákra tett költség miatt]. *1785:* közönséges kárasadása ezen Hellységnek ... Hogy ide az Metallurgiáház privilegiált Erdök egy részit az ... Remeteiek el foglalták [Torockó; TLev. 6/1. 13a]. *1842:* a két renden lévő Birák ... el mentek az irt Erdős hellyen jelen lévő Gidofalvi Domokos urhoz kinek is tudtára adták hogy a Barthos famillia Erdőbéli károsodását akarja meg láttatni általunk [Albis Hsz; BLev.].

Ha. *1831:* Kárasadásaik [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1834:* kárasodását [Dés; BetLt 5]. *1836:* kárasadását [Dés; DLt 556].

károsodhatik károsulhat; a putea suferi o pagubă; Schaden nehmen können. *1774:* károsodhatot Marháib(an) a szénátlanság miatt [Told. 23].

károsodik károsul, kárt szenved; a suferi o pagubă; Schaden erleiden. *1634:* Czüreinkben való fogiatkozásokat iol meg visgállyon ... benne valo takarmányunk ne károsodgiék [Fog.; UF I, 336 I. Rákóczi György

gazd. ut.]. *1677:* minden helyek, az Országnak régi végezési szerint, a' ben valo őrizések, vigyázások által ... jo gondviseléssel tartassanak: hogy igy vétek nélkül ne károsodgyanak az emberek, a' kin valo és idegen gonosz tévők által történt dologért [AC 232]. *1770:* Vagyon még ... ezen patak(na)k két felén és ezen Tanya kőrül ... mint egj szekeretske szenát termő hellye ... az hol is midőn essőzesek s árvizek járnak a viz ki vetven réája károsodott ... de egyébkor szarazabb időben Semmi kár benne Nintsen [Berekeresztúr MT; BetLt 7] | a kárt osszák kétfele, egyik se károsodjék ereje felett [M.hermány U; RSzF 213]. *1786:* Mostoha Atyám ... nem karasadik a szolgálatban [Mezőbánd MT; MbK XI. 74]. *1800:* végye az B. Exactoratus igazitásba hogy ne kárasadgyunk [Torockó; TLev. 5]. *1806:* ha ezen darabszám fizetést el-huzzuk, legényeink el mennek, és más Városokon Czéhunkat el híresitvén majd Legények nem jönnek, és ugy az uraságok munkái is haladnak, miis sokat károsodunk [Kv; ACLev.].

károsodott károsult (személy); păgubaş (persoană care a suferit o pagubă); Geschädigte(r), Verlusttragende(r). *1835:* Sz Agotha nevű helységben tűz által károsodtak(na)k alamisna pénz szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAk 9 esp. kl].

karospad bancă cu rezemătoare; Bank mit Armlehne. *1613:* egy rovid szerü karjos pad [HSzj *udvarház* al.]. *1723:* egj hitván karas pad labak nélkül [Ludvég K; Told. 29/7]. *1735:* ezen Házban találtunk ... béllet gyalog Padott nro 1 Oh Karjos Padott nro 2 [Mezősztjakab TA; JHb IX/9]. *1736:* egy Karjos pad [Bölön Hsz; Berecz lev.]. *1762:* a' melly etzaka pedig fel költöztetek Bormezei Juditoth ött szekéren hozák fel a' Portékákot ... üstött hozot 3mat karjos padot egyet [Oltszem Hsz; Mk RN. IX/109]. *1768:* Karjos pad nro 1 [Fejérd K; SzNMúz. Apor lev. B. Fasc. 5]. *1793:* Egy Karas pad [Mv; MvLev.]. *1801:* Vagyon egy jo Karjos Pad [Vargyas U; CsS].

karosszék karszék; jilţ, jeţ, scaun cu braţe; Lehnstuhl. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Keőzepseő hazban Aztal uagjon No. 1 ... Az aztal keőrul karos zek ladastul No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22]. *1636:* vagyon egy Zeőldel festet gyantaros karas szek [Siménfva U; JHb Inv.]. *1680:* az fal mellet ket darab béllet pad szek. Item karjas szek no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. *1681:* Vagyon ... két új kötött pad szék, egy régi edgyes karjos székkel [CsVh 95]. *1696:* Fejer Gyalult uj Karos szek nó 3 [Bethlen SzD; BK]. *1753:* Edgjen szék N 2 Karjós szék N 1 [Bece AF; Told. 18] | Hoszszu fejer karjos szék N 18 [Marossztkirály AF; i.h.] | Rövidebb gyontáros festett karos székek [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1763:* Két posztos karjos szék Floh. 15 Harom karjotlan Floh 4 dr 50 [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1786:* Egy parnás karos szék [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1849:* Két veress festékű bőrös töltött Karos székek | Két nagy körül karazatt, hat pedig ugyantsak kissebb karas székek sárgán poriturazva massiv ... veres tarkáju massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

Ha. *1680:* Karjas Szek [A.porumbák F; ÁLt Inv. 21]. *1755:* Karjos Szék [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.] | karjos szék [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1760:* karjas Szék [Kissáros KK; SLt PQ 10] | karjos ... szék [Szentdemeter U; LLt]. *1761:* Karjos Szék [Siménfva U; JHb LXX/2]. *1788:* Karas Szék [Somogyom KK; Told. 44a]. *1807:* karjos Szék [Körtvélyfája MT; LLt]. *1810:* karas szék [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. — Vö. a *karatlan* címszóval.

karosszékecske karszékecske; jilţ/jeţ mic; Lehnstühlchen. *1585:* chinaltatúnk Aztalos Benedekel az Scholaban az Mester hazaban egy Aztalt es egy karos Zekechket, es egy fenywfabol chinalt padzeket, attunk az chinalassatol f. 1. d. 20 [Kv; Szám. 3/XIX. 29]. *1594:* Az Eczetes hazban ... Karos zekechke No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 25]. *1638:* vagion az szamtarto haz ... Egy kis pitvarkajara nilik eggj kis paraszt aitoczka. Vagion benne eggj eggjes karos szekecske [Fog.; UF I, 661]. *1685 e.:* Rövid karos szekecske Nro 1 [Borberek AF; MvR-KLev. Urb. 7].

károsult I. *mn* károsodott/kárvallott; păgubit; geschädigt, verlusttragend. *1840:* a Tiroli jég, és Felleg-szakadás által károsultak ... A Lombárd-velenczei áradás által károsult lakosok számára ... alamizsna szedés parancsoltatik [Nagykapus K; RAk 17 esp. kl].

II. *fn* kárvallott személy; păgubaş; Geschädigte(r), Verlusttragende(r). *1840:* a Tiroli jég, és Felleg-szakadás által károsultak ... számára ... alamizsna szedés parancsoltatik [uo.; i.h. ua.] | A' Tiroli jég és felleg szakadás által károsultak [Szucság K; RAk 67 ua.].

? **kárószín** ♈ *1850 k.:* égy káró szin uj tibet iberok [Pk 2].

karóvágás tăierea parilor; Pfahl/Pflockhauen. *1852:* A' Berek Pásztor ... Télbe mennyi karo vágás esik az Berekbe szolgálaton fejül Tartozik vágni 10. kéve szőllő kötő veszszőt szedni [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

karóvágatás tăiatul parilor; Pfahl/Pflockhauen. *1842:* a' Sogor ... panaszollya ... hogy a' karo vágatás ideje itt vagyon 's néki nints honnan vágatni, mert azt Te mind le vágatod [Veresegyháza AF; DobLev. V/1241].

karóvas karózóvas (karóveréshez való eszköz); uncaltă de fier cu care se bat parii/aracii; Eisenwerkzeug zum Pfahl/Pflock(ein)rammen. *1797:* szőlőbe valo két kissebb karo vas. Lábra kötő karozo vas egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. — Vö. a *karózóvas* cimszóval.

karó-vastagságú karóvastagságnyi; de grosimea unui par; pfahl/pflockdick. *1847:* az őlyvesi erdő, karo vastagságu szép fiatal erdő [Méra K; EHA].

karóvég karócsonk; capăt/ciot de par; Pfahlstumpf. *1827:* én a' Flora kertyéből, egy száraz Füzfa karot ki törtem, és azzal egyet a' kosokjára ütöttem, a' karo vég azonnal el törött [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110].

karóvigyázás karőőrzés; păzirea parilor; Pfahl/Pflockbewachung. *1590:* Myert hogj penig Biro vram tanachawal egiembe az sok kileomb kileomb fele egieb

gondok miath, Nem zynte eleghedendeokeppen extendalhattiak gondwisseleseketh az karo vigiazasban, Azert Az Capitan vraimys arra vigiazzanak vgj, hogj czekbe Iusson, mint eskwttenek meg à varosnak hasznos zabadsaganak megh Eorizesere [Kv; TanJk I/1. 126].

karóz (szőlőhöz) karót ver; a arăci (via); anpfählen, stützen. *1573:* péter Hertel ... karozny volt velem az en zeöleöimben es akor azt monda hogy En nekem nem leön Teöb karom az 52nel kit Teöled vöttem [Kv; TJk III/3. 162 Anna Azony nehay Simon Hendelne vall.]. *1600:* Karozás 27 Marcy kezdettem el az szeoleot karozni [Kv; Szám. 9/XII. 79 Igyarto Simon isp. m. kezével]. *1777:* (A szőlő) regi viseltes hásäb karoval, de nagyob részént kerek karokkal vagyon karozva [Ne; DobLev. II/591]. *1784:* Somlyó csehi Szöllö Hegyen lévő szöllöjökbe fogadtam Vintzellérnek ... Tulokdi János Ö klmet ... tartozik ö klme, az őszszel vett Palánt Szőllőt is Maga, kellete koránt ki-nyitni, vagy nyittatni, meg metzeni, karózni, homlitani, köttetni, háromszor mindenütt meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendöképen elfedni [Somlyó Sz; IB]. *1790:* A Kik(ne)k ... Szőllőjek vagyon, egyebkor Szőllö karot Házához vinni ne merészellyen hanem tsak mikor Szöllőjét karozza [Karácsonfva MT; Told. 76].

karózás karóverés; arăcit; Anpfählen, Stützen. *1589:* 9 die Marty kezdettem el a' Zólónek elsó miuet az karozast, voltanak elsó napon 8 karozok, attam eggiknek eggiknek d. 12 tt. f — d. 96 [Kv; Szám. 4/XI. 27–8]. *1595:* Rendeltek volt eo kegmeok azoknak az zeoleoknek gongiawisselesserol hoz Lukachot es Sviffner Mathiast ... Karozasra ment 12 napzam ... f 1/44. [Kv; i.h. 6/XIII. 30]. *1679:* Majors(ag)Szőlő ... kezdettek eppéteni in A(nno) 1675; harmoda beis ültetett, karozassal vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140]. *1683 k.:* Wagyon az Parochiahoz egy Szőllő Mellynek ki nyitásával, metczesevel, Karozasaval es Karokat bele hordasaval es egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak[a] [Sámson Sz; SzVJk 166. — [a]A lelkésznek]. *1746:* egy darab szőlő ... tavaszi munkáját végbenis vitette, úgy mint hajtását, karózását és egyszeri kapálásának jobb részit [Torda; TJkT III. 78]. *1852:* A' Szőllők karozására kertek javittására altal adom ... az Tanarog körül és az malom Patakjánnál lévő fűzfákat [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

karozat karfa; balustrada (scării); Holzgeländer/balustrade. *1850:* az épület elejen Tornátz van a karazattyai meg vagynak, de bomlo félbe [Gyéressztkirály TA; DE 5].

karózatlan karótlan; fără araci; nicht angepfählt, ungestützt. *1708 k.:* harmad fel hold szolőtt ki karoztunk, a' többi megj karozatlan, s miveletlen [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hoszszu Demeter P. Horváth Miklóshoz]. *1829:* a' Szőllőm karozatlan marad s el pusztul [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154].

karózó I. *mn* karóveréshez való; pentru/de bătut pari/araci; zurammen von Pfählen/Pflöcken dienend. **Szk:** ~ *fejsze. 1747:* karazo fejsze egy [Aranykút K; Ks 73/55].

II. *fn* karóverő/karózó napszámos; zilier care lucrează la arăcit; Tag(e)löhner, der die Einrammung der Stützen verrichtet. *1587:* fizettem kerülbe 56 karozonak 1 p(ro) 10 d. Tezen f. 5 d. 60 [Kv; Szám. 3/XXVI. 21 Süweges Gergely isp. m. kezével]. *1595:* Az hasongarthj zeoleohoz vettem 200 karot f — d 64. Karozok voltanak ... 4 tezen f — d 48. [Kv; i.h. 6/XIII. 13]. *1682:* vegeztük hogy az Karozok(na)k Kapasok(na)k per djem d. 12. 12 adgyanak az Hajtok(na)k per djem 9. 9 [Dés; Jk 18a]. *1700:* Die 14 Marty ... Isten akarattyabol a' dolog tevő tavaszi napok be köszönvén a munkások diurnuma limitaltatott e szerint: A' karozonak //12 hajtonak // 6. kapasnak //12. homlitonak // 15. leveledzőnek //6 [Dés; Jk 305b].

karózókacor szőlőműves kés; cosorul viticultorului; Weinbauernmesser. *1629:* Egy karozokaczor [Kv; RDL I. 132]. *1658:* Kett karozo kaczor d 25 [Kv; KJ]. *1734:* Egy pár Karozo kaczor [Kv; Pk 6]. *1839:* Egy karozokatzor, s karozo vas [Kv; Pk 3].

karózószekerce securice pentru bătut araci/pari; Stützen/Anpfählaxt. *1693:* Andrisnak ... egy karozo szekerce [Ne; DobLev. I/38. 9]. *1812:* Egy kis karozo Szekertze x 24 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 23].

karozott szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *szék* karszék; jeţ, jilţ (scaun cu braţe); Lehnstuhl. *1849:* Két nagy körül karazatt, hat pedig ugyancsak kissebb karas székek sárgán poriturazva massziv [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

karózott cu araci/pari; angepfählt, gestützt. *1732:* A Kerek hegyben ... vagyon edgy láb, homlokos s vapás szőlő, külőmben hasáb Csere karokkal karozott [Szászsztjakab SzD; EHA] | A Majorság szőlő ... elegjes gömbölyeg karokkal karózott [Erdőszengyel MT; Told. 11/67].

karózóvas karóverő vaseszköz; unealtă de fier cu care se bat parii/aracii; Eisenwerkzeug zum Stützen/Anpfählen. *1662:* adtunk ... Egj karoszo vasat [Kv; RDL I. 147]. *1726:* Egy karozo vas [Kv; Pk 6]. *1780:* A Tiszti Lako Házban ... Karozo vas 2 [Bethlen SzD; BK]. *1787:* Ket avatag Karozo vas [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8.]. *1797:* Szőlőbe valo két kissebb karo vas. Lábra kötő karozo vas egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. *1802:* Egy otska karozo vas [Dés; DLt]. *1827:* Karozo vas négy [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. — Vö. a *karóvas* cimszóval.

karóztat 1. karózó munkát végeztet; a pune/angaja pe cineva la arăcit; anpfählen/stützen lassen. *1717:* Az Ur levelet az jnnep harmadnapján atták még. nem is léhetét az jnnep elöt karoztatnom most erössen karoznak talám a karozást holnap él végzik [Búzásbocsárd AF; BfR Sigmond János lev.].

2. nyársba húzat, felnyársaltat; a dispune să fie tras în ţeapă; pfählen/an den Spieß stecken lassen. *1662:* Várad várának a hatalmas muzurmány nemzet számára elfoglaltatni kellene ... De ha meg nem adnák ... fegyverrel is nem sokára megvennék ők[a], de mint s hogy nyúzatnák, karóztatnák, süttetnék a benne valókat [SKr 591. — [a]A törökök].

karóztatás karózó munka végeztetése; arăcit; Anpfählung. *1684:* Aprilis 18. Kezdettem az martalji szőlő karoztatásához és hajtásához; volt két hajtó s egy karózó, Istók [SzZs 263]. *1763:* hideg télnek idején minden fele valo szolgáltatás ... kutak, jég vermek ásatás (!) fagyos földbenn valo karoztatás, kerteltetés, fagyos honytsokoknak egyenessen valo doroszoltatása és meg szűnés nélkül valo epités [Hsz; UszLt 16]. *1843:* a' Haszonbérlő ... a haszonbérbe vett Szöllönek jo moddal lejendő karoztatásáért a' Negyedik télen lejendő levágáskor résziben hogyatván [Nagylak AF; DobLev. V/1248].

karöltő ? karmantyú; manşon; Schlupf, Schliefer. *1788:* Egy fejér kék pántlikás fökötö Egy fekete homlok kötö. Egy pár fekete fodor fátyol ingujj, hozzá valo kar öltövel [Mv; TSb 47].

kárpál 1. kb. karattyol; a trăncăni; quatschen, gakkeln. *1638:* Aztis hallam hogy bizoni valtigh karpala az Ura oda be szida is valtigh inte [Mv; MvLt 291. 159b].

2. ~ *vki után* kb. szitkot szór (az elmenő után); a spune vorbe de ocară (după/la plecarea cuiva); hinter jm herschimpfen. *1638:* valtigh karpala az Eöregbik utan az ura erette [Mv; i.h.].

3. *ts* gyaláz; a huli/ocări; schmähen, lästern. *1618:* Mikor azféle sok fenyegető szavát eluntam volna, végre mondám[a], hogy: Látom, hogy kegyelmed mind engem kárpál [BTN˜ 87. — [a]Az emlékíró felettesének, Kamuthi Farkas portai követnek]. *1710 k.:* Én mindjárt látám, hogy Rabutin a szegény Bethlen Lászlóban engem carpál [BÖn. 918].

4. ~ *rajta* kb. feni vkin a nyelvét; a spune vorbe de ocară la adresa cuiva; an jm die Zunge schärfen. *1630:* az minap iznak vala hazunknal Szanto Marton s Koppani Janos ... eözveszolalkozanak az elebbi veszekedés felet ... Szanto Marton megh haita egj tanierral Czonka Janost, azonban az felesege oda jöue Szanto Martonnak, s monda hogj czak rajtunk karpalnak de bizony megh verem egiszer eökett [Mv; MvLt 290. 202a].

kárpálás kb. pirongatás; dojană, mustrare; Schelte, Rüge. *1676:* en Ura(m) ennel töbit (!) eben nem tudok, hanem ellenben kglek karpalasara bizonj meltatlan leuen szajnalom (!) hogi ... pirongatoczik mint ha en az kglek prouentussat magamnak akarna(m) reserualnj [Ádámos KK; MvRKLev. Mikola Zsigmond lev.].

kárpálódás kb. gyalázkodás; hulă, ocară; Schmähung, Lästerung. *1653:* Akkori napokban[a] hallottál volna egész Erdélyben ... praedicatoroktól a praedicáló székből sok káromlásokat és mód nélkül való kárpálódásokat a két religio, ugymint a calvinista és ariana religion valóktól disputalást hallottál volna [ETA I, 29 NSz. — [a]A XVI. század közepe táján, a hitviták idején].

kárpász kb. karattyoló, szószátyárkodó; flecar, guraliv; Quatschkopf. *1746:* az I.[a] ő Kglme engemet[b] minden igaz ok nélkül I(ste)n s Haza Törvénye ellen motskolt Kárpásznak, fososnak, S.v. kurvának pronuntialt, több bestelen szókkalis illetett, mellyeket irtozom ide bé iratni, mivel keresztény embernek nem illenék [Torda; TJkT III. 72. — [a]Varadi Mihályné Sáska Sára. [b]Rácz Jánosné Fogarasi Annát].

kárpénz '?' *1847:* Minden két ökörre jó kötéllel harangot kötni köteles a gazda és a szükség idejibe elegendő eregeltetőt ad a közönség. Kárpénzt 3-om krajcár; midőn pedig csordának fele itthon vagyon, akkor köteles egy pásztornak melléje állani; eregeltetőt ad a közönség [Zalán Hsz; RSzF 203].

karperec brăţară; Armband/spange. *1845:* remekező ifju Arany mives Kováts Ferentz remek-rajzát el-készitvén ezennel bé-mutatja, mely áll égy kettős kigyo fejü karperetzből, és égy őszve font pántlika állásu mejj-tőből [Kv; ÖCJk]. *1846:* Egy pár bársony bronzba foglalt karperecz [Dés; Berz.].

kárpit 1. carpetă; Wandbehang. *1564:* Kerem Kegielmeteket mint vraimot hogy kegielmetek Ez mostany zewksegemre agion valamy ewrek[a] vas fazekakot talakot es Talnierokot giertia Tartokot es karpitokot [Vingárt AF; BesztLt 38 Zerecien Christina az nehay Pathocy Ferenczyneh a beszt-i polgármesterhez és királybiróhoz. — [a]Értsd: öreg]. *1588:* Egy vazonra boritot karpit Irot madarakal vadakal [Kv; KvLt Vegyes I/2. 19]. *1602:* Bogathy Miklos irt volt kegyelmednek falra valo karpitok es szönyegek felől, az mint erttyük az Kgm(e)d Bogathj Miklosnak irt leúeleböl ott affelek talaltatnak is [Gyf; PLPr 43–4 Báthory Zsigmond fej. Gellyen Imre kv-i „senator primarius"-hoz]. *1623:* Fogarasban ... Az palotakboll az karpytokot zedesse le tiztittassa megh es az kik megh zakadoztanak varogattassa megh twryek igen zepen be es rakyak zeöld hazban be az aztalokra az faltol tawol, hogy az egerek megh ne ragyak [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1684:* Az Fejervári N. Palota Karpitinak ujitására vettem Sido Moysestül Miniumat Libr 1/2 p(er) f. // 30 [Utl]. *1714:* Külömbfele Historiakat repraesentáló s Phrigiai tövel ki varrott két kisebbekkel egjutt Karpitok (így!) No 6 [AH]. — L. még MetTr 392; TML IV, 463; UF I, 408, II, 732–3.

Szk: *aranyos* ~. *1599:* Ket parazt Karpytt — // 7. 1 Aranios karpitt ... f 2 [Kv; Szám. 8/XIV. 30 Hj] ✱ *bécsi* ~. *1589:* Ket Darab Jo Bechy karpit Es Eot hitwa(n) zakadozot [Kv; KvLt Inv. I/2. 37] ✱ *falra való* ~. *1595:* Toth Andras uite Cancellarius Vram zolgaitt harman uóltak falra ualo karpitokal egiúth es kepekkel, gialuban 3 louan zekeren f — // 37 1/2 [Kv; Szám. 6/XIV. 36]. *1638:* Uzonbol[a] vitte(ne)k el ... Falra valo kárpitot nr 29 [BLt 1. — [a]Hsz] ✱ *flandriai* ~. *1628:* Egy Vegh Flandriay karpit Veres Diuanj szóniegh Nr. 36 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/14. 2]. *1681:* Flandriai rongios karpit Nro 2 [BLev. 554] ✱ *iratos* ~. *1669:* Ezen palota(na)k ... Harom öregh iratos karpit a fal oldalan [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a] ✱ *irott* ~. *1637:* Az felseo kiczin boltban ... egy Irot karpit [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] ✱ *kalmár* ~. *1614:* Egy kalmar karpit egy ölnie [Kv; PLPr 1612–15] ✱ *krakkói* ~. *1599:* Eot krakay karpithott ... // 12 ... Egietmas Krakay aprolekott [Kv; Szám. 8/XIV. 10 Hj] ✱ *lovas (bécsi)* ~. *1634:* Egy falra walo Lengyel orszagi lovas karpit, melj az elseo hazban az falon vagyon [Kv; RDL I. 105]. *1637/1639:* vagyon az Elsö ablaktol foguant az bolt aitoigh egy louas Bechy karpit [Kv; i.h. 111] ✱ *norimbergai/norimbergi* ~. *1627:* Ket norimbergai Karpit aestimaltuk tt f. 1 | Harom uiselt Beczi Karpit ... Ket norimbergy Karpit aestimaltuk tt. f. 1 [Kv; i.h. 132] ✱ *nyiredékes* ~. *1588:* Het da-

rab apro hitvan Nyredekes karpith [Kv; KvLt Inv. I/2. 24]. *1589:* Niredekes karpitok mindenesteol [Kv; KvLt Vegyes I/2. 49] ✱ *oszlopos ~. 1647:* egy kis haz ... vagion benne ... Egy Teoreok oszlopos karpit az haz oldalan [Királyfva KK; BK 16] ✱ *perzsiai ~. 1656:* Ezen palotanak karpitt fügeszteö zeölden festett fogasi vadnak keörös keörnyül, kiken vagyon küleömb küleömb formákon szeót hét darab Persiai karpitt függesztve [Fog.; UF II, 134]. *1674:* Vagyon egy falra valo persiai kárpit [Beszt.; WassLt]. *1678:* Uzonbol vitte-(ne)k el ... persiai karpitot [BLt] ✱ *székely ~. 1627:* Egj szekelj Karpit viselt f — d — 50. Ittem negj szakadozott szekelj Karpitok f. 1 [Kv; RDL I. 134 néhai Kanta Mihály Farkas utcai házánál levő hagyatékából jutott unokájának, Istóknak]. *1647:* Az palankon kwl egy szalmas Swteo haz ... egy parazt kemencze, Egy hituan szekel karpit [M.királyfva KK; BK Fasc. 18]. *1704:* Egy rongyos fekete ször Székelly Kárpit [Kv; WassLt Vass Dániel portékai közt] ✱ *szőr ~ → székely ~* ✱ *tarka bécsi ~. 1637/1639:* az kemencze megett az aitonal egy tartka Bechj karpit [Kv; RDL I. 111] ✱ *török ~. 1591:* Reghy teoreok karpit 1 [Kv; AggmLt A. 53]. *1714:* Külömféle figurakkal ékesitett Török Karpitok No 7 sok hellje(n) lyukas fl. Hung. 44. [AH] ✱ *vászonra irott ~. 1656:* Az haznak falaj dirib darab vazonra irott karpitokkal be vonva [Doboka; Mk Inv. 2] ✱ *velencei (bőr) ~. 1656:* Ezen palotaknak falain vagjon ramakra fügesztett 6 rendbeli nyomtatott viragos velenczej beör karpit [Fog.; UF II, 137]. *1662:* (Bethlen Gábor) naponkint erősödvén[a], és tárháza is épülvén, az fejedelmi házakat ... székes helyén[b] nagy friss és pompás épülettel ... belül ... azokat sok ezer tallér-érő különbnél-különb velencei drága kárpitokkal megékesitvén, mellyekben holmi római és Julius császár históriái voltak csudálatos szép mesterséggel szőtetve [SKr 96. — [a]1613-tól. [b]Gyf-ott] ✱ *zöld bécsi ~. 1637/1639:* az Bolt aitotol foguant az kemencze megeigh más zöld Bechy karpit [Kv; RDL I. 111].

2. felhőfüggöny; perdea de nori; Wolkenwand. *1811:* Apolló serkeny-fel már nyugodalmadból ... Òszlasd a felleget előtted, 's az éjjel Homályát okozó kárpitot rántsd széjjel [ÁrÉ 117].

kárpitdeszka ? falburkolat-deszka; scîndură pentru lambriu; Wandbehang/Tapetenbrett. *1656:* Az legenjek hazabol ... nilik ... regi bellett ajto ... Az fal mellett eleö egi felöl festett karpit deszka [Fog.; UF II, 162]. *1662:* tartozzek ... az hazbol akkor ki menni, azon hazbali kemenczeket pohar szekeket, padokat, aytokat, karpit dezkakkal edgyüt ... semmit onna(n) el ne vigyen se vitessen [Mája MT; BálLt 50]. *1772:* Diofa festékes Kárpit Deszka nro 2. edgyik festet, a másik parasztos vagyis festetlen [Mv; DLev. 5. XVII. 3].

kárpitfüggesztő szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *pártázat* ? kárpitkeret/ráma; ramă de/pentru lambrechin; Wandbehangrahmen. *1658:* (A palotában a) falon fen körös kornyül karpitt fügezteö partazat, melljeken vagyon 4 darab velenczei tarkason njomtatott aranyas viragos bör karpitok ... viseltessek [Fog.; UF II, 133].

kárpitíró kárpitfestő; pictor de lambrechine; Wandbehangmaler. **Szn:** *1648:* Karpit Iro Janos [Kv; TJk VIII/4. 301].

kárpitocska carpetă mică; kleiner Wandbehang. *1647:* Vagjon két reghi karpitoczka, ember kep rajta [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1656:* vagyon az szamtarto hazban ... az falhoz szegezve 2 labas fogas egyik alat vagyon ramara szegezett karpitocska [Fog.; UF I, 111–2].

kárpitos 1. kárpittal bevont; tapisat, tapiţat; (auf)gepolstert, tapeziert. **Szk:** ~ *pad. 1782:* Kárpitas Padak | Agja, Asztala, Fogassa, Kárpitos padgyai tisztességesek [Mv; DLev. 4. XXXVI].

2. kárpitkészítő; tapiţer; Tapezierer. **Szn.** *1587:* Carpitos peter [Kv; Szám. 3/XXX. 27 Seres István sp kezével]. *1591:* karpittos Peter [Kv; i.h. 5/I. 33–4]. *1597:* Carpitos Peter [Kv; TJk VI/1. 9].

kárpitosné a kárpitkészítő/kárpitos felesége; soţia tapiţerului; Frau des Tapezierers. *1597:* menenk Bornemizza Thamas hazahoz aholot mondek hogy egj boltba volna megh marhaia karpitosnenak : Joannes Rosas ... fassus est, Enneke(m) az bechews vraim semmit az en adossagomban ne(m) bechewlleottek az Cantor Pal marhaibol hanem az Carpitosne marhaibol hazi ezkeözeböl [Kv; TJk VI/I. 3, 4].

kárpitráma kárpitkeret; ramă de/pentru lambrechin; Wandbehangrahmen. *1637:* (A szoba) menyezeti kwleömb-kwleömb viragokra meszbeöl ki meczett ... az falon keöreös keörwl karpit rama [Fog.; UF I, 408].

kárpitszeg cui de tapiţerie; Tapeziernagel. *1599:* Biró Vram Urunk szamara karpit szegnek uitetet 3 Vasat ... d 36 [Kv; Szám. 8/XI. 4].

kárpittartó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *párta* kárpitfüggesztő keret; ramă pentru fixat lambrechinul; Rahmen zum Aufhängen des Wandbehangs. *1632:* Elseö ház ... Az falon keöreös keörwl karpit tarto festet parta ennihani darab [Fog.; UF I, 167–8] ✱ ~ *ráma* 'ua.; idem'. *1632:* (A palotában) Az falon keörnieös keörniwl karpit tarto ramak [uo.; i.h. 168] ✱ ~ *vasszeg* kb. kárpitozó szeg; cui de tapiţerie; Tapeziernagel. *1679:* Az Pohar szekek feli hajtott deszkabul valo menjezetes, Sarga festekkel csillagoso(n) az falra szegezve festet hoszzu katona fogas nro 4. Ezekb(en), fegyver, avagi karpit tarto hajtot vas szegh nro 43. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 50].

kárpótlás 1. kártérítés; despăgubire; Schadenersatz. *1823–1830:* a tótok kérni kezdették a szekeres gazdámtól a hagyma árát. A gazda kárpótlásban igért három forintot [FogE 264]. *1850:* Lavai el lopása kárpotlásaul ... fizetett T. Dobai Balint Ur Bara Joseffnek hatvan az az 60 pengő forintokat [Nagylak AF; DobLev. V/1295 Koréh György kezével].

2. úrbéri kártérítés; despăgubire urbarială; urbarialer Schadenersatz. *1852:* felsőbb rendelvények nyomán is az urbériségeken alapult adosságok fel vétele a' telyes kárpotlás meg történtéig felvan függesztve [Nagylak AF; DobLev. V/1330] *1856:* én azon allodiumokért Ö Felségetől egy fillér kárpotlást nem nyertem [Koppánd AF; i.h. V/1403].

3. úrbéri kártérítési összeg; suma despăgubirii urbariale; urbariale Schadenersatzsumme. *1850 u.:* Kimutatása mind a négy rátában öszvesen kápott kárpotlásaimnak falunként [BetLt 5]. *1865:* Kedves unokámnak Antos Klárának hagyom ... Bányabükki és Puszta Szent Mártoni öszves birtokamat, az ezen birtokak után járó mindennemü kárpotlással együtt [Kv; Végr.].

Szk: *úrbéri ~. 1863:* A Szilágyságban fekvő ... részjoszágokat ... az urbéri és dézmakárpotlásokat ide nem értve, azonban az urbéri megváltásokat beleértve, összák fel egy formán [Kv; i.h.].

kárpótlási szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *úrbéri ~ papír* úrbéri kárpótlási kötvény; obligaţie de despăgubire urbarială; urbarialer Schadenersatz-Schuldschein. *1868:* Minden fizetések történjenek erdélyi Urbéri kárpotlási papirokban az illetéket fizesse mindenik kapott resze után [Kv; Végr.].

kárpótol 1. kárt megtérít; a despăgubi; Schaden ersetzen, entschädigen. *1852:* Ha akár a' mivelés elhanyagolásából vagy rosz mivelésből, akár a' maga idejében meg nem tett bé takaritásbol a' tulajdonos Urnak bár mi nemü kára útné ki magát telyesen kár potolni kötelesek[a] [Ne; DobLev. V/1354. — [a]A részes művelők]. *1863:* Alajos fiam ... pénzbeli örökségéhez képest meg rövidités szenvedett 's anyai kötelességemnek nézem őt eziránt némüleg kárpotolni [Kv; Végr.].

2. kipótol; a completa; ersetzen. *1765:* kárpotoltuk a quantumnak tsonkaságát [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 29].

3. úrbéri kártérítést eszközöl; a efectua despăgubire urbarială; urbarialen Schadenersatz entrichten. *1852:* A' Tőkét ... a' magas kormány engedellye nyomán csak akkor fizeténdem, midőn a' vesztett Urbériségek kárpotolva leéndenek [Nagylak AF; DobLev. V/1351].

kárpótoltatik vkinek kára megtéríttetik; a fi despăgubit; entschädigt werden. *1852:* Ezen tőkepénz tartozás ... a' köztünk történt jószág vásárból folyt; ezen joszághoz urbériségek tartoztak melyeket elvesztettem, következőleg a' bennek fekvő summát sem fizethetem mind addig, mig érettek nem kárpotoltatom [Nagylak AF; DobLev. V/1330].

karszék karosszék; jeţ; jilţ (scaun cu braţe); Lehnstuhl. *1585:* Ket Karzek gyontaros volt, egik orsos f 0/90 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 3]. *1589:* vgion eo neky chinaltatünk frankennek egy kor zeket, egj Aztalt, egj Niozoliat, Aztalos Imrehnek attunk f. 1 d. 48 [Kv; Szám. 4/IX. 11]. *1647:* Lako haz ... Vagion benne ket pad szek; ket karszek; ... egy pohar Szék [Nagyteremi KK; BK]. *1706:* öbb pad szék bellett, nro. 2. Egy karj szék, de az karja külen hever [UtI]. *1729:* Pad, Kár szék, Asztal, Agjfa Pohár szék minden maradott mind jo gazda Paraszt embernek szokott lenni [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 80a].

Szk: *cifrás ~. 1658:* Egy beöreös zetselszek Est f 2 Egy Cifras karszek Est f 1 Harom karszekek Est f 1 [Kv; KJ] ✱ *egyes ~. 1756:* Vagjon egjes Kar szék, egjike el hasadván 3. szkábával erősitetett meg nro 8 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 25] ✱ *fejér ~. 1629:* az végsö boltház ... Egy fejér karszék [Szu; SzO VI, 97-8 Székelytámadt vár lelt.]. *1656:* az fal mellet ... egy fejér kar szék [Fog.; UF II, 173] ✱ *festett ~. 1656:* vagyon benne[a] egy paraszt nioszollia, egy festett karszék, egy asztal ladafiaval [Fog.; UF II, 96. — [a]A szobában]. ✱ *gyontáros ~. 1673:* Wagion egi Zaros fias asztal à hazban ... Egi jo giontaros orsos Kàr szèk. Egi eggies Kàr szek [WassLt Borsai István hagy.]. *1687:* Egy gyantéros karszék Horvat Adam neve rajta [Déva; Szer.]. *1739:* két uj gyántáros láda, égy gyantáros karszék, égy gyantáros ágy [Torda; TJkT I. 165] ✱ *hímes ~. 1618:* Egj himes karzek ket oloz korsoual ... tt. f. — d. 75 [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével] ✱ *hosszú ~. 1681:* vagyo(n) ezen házban: Bellett pad szék à fal mellett Nro 2. 4 singes hoszzu kar szék Nro 1 2 singes hoszszu kar szék Nro 1 [Brettye H; VhU 588] ✱ *olasz-korsós ~* olasz reneszánsz-korsómintás karosszék. *1622:* Egj papirosos olosz korsos karzék tt. f. — d. 75 [Kv; RDL I. 119] ✱ *orsós ~ → gyontáros ~* ✱ *politúros ~. 1850:* Hat darab polituros kar szék 4 bevont loszőrrel töltött párnájú [Algyógy K; Born. F. Ii] ✱ *rostélyos ~* kb. áttört/rácsos támlájú karszék. *1615:* Egj io Eöreögh Niozolia az Eöreögh boldba(n) es egj rosteljos kar zek f. — d. 80 [Kv; RDL I. 97] ✱ *szekfűves ~* szekfű-mintásan festett támlájú karosszék. *1611:* Egj zeölden festet zekfeöues karzek oloz korsos [Kv; i.h. 88] ✱ *tarka ~. 1629:* Egy tarka kar szek aestimaltuk tt f. — d. 80 [Kv; i.h. 132] ✱ *zöld (gyontáros) ~. 1629:* Egy hymes láda ér tt f. 1 d. — Egy Zeold kar szek ér. tt f. 1 Egy zeold gyontáros karszek [Kv; i.h. 143, 146]. *1664:* Zöld gyontáros kar szek [Dés; Hr 2/23] ✱ *zöldes ~.* Egj Jo zeöldes kar szek f. — d. 80 [Kv; RDL I. 123].

karszékecske karosszékecske; jeţ/jilţ mic; Lehnstühlchen. *1632:* Komanai Uduarhaz ... az Szakacz hazra nilik egy parazt felszer Ayto ebben vagio(n) ... Kèt parazt pad szék N 2 ... Egy kis kar szekeczke N 1 [Komána F; UC 14/38. 120].

karszékli, karszétli női ujjas; camizol; Frauenjäckchen/Kamisol. *1788:* Fekete mor karszétli mejjtartójával égyüttt viseltes [Mv; TSb 47]. *1799:* Egy sima patyolat szoknya ki csipkézve hozzá valo karszetlivel [Kelementelke MT; LLt]. *1809:* Két pergált aufstät Lájbi, kiurgolt patyolattal gárnerozva, hozzá való két Fersingjivel, és két ujjas karszéklijivel [Koronka MT; Told. 19]. *1810:* Három Fejér Kar-Székli [Kv; Berz. 20]. *1817:* Egy Krepp Asszonyi Karszékli [DLt 598 nyomt. kl]. — Vö. a *háló-karszétli* és a *karton-karszétli* cimszóval.

E viseletdarab divatjára nézve ez a századvégi viselettörténeti érdekességű észrevétel idézhető: *1893:* A tordai nők régen karszétlit viseltek, ez derékig érő szűk ujjas volt tarka kartonból. A karszékli ... az ötvenes években maradt le [Jankó; TAszT 109].

kárszenvedés kárvallás; pierdere, pagubă; Einbuße, Verlust. *1806:* Sok Dolog ... tsak ollykor lesz hirivel az Városnak a midőn az Város a Nagy fizetesbe s kár szenvedesbe esik [Szu; UszLt ComGub. 1753u.].

kárt fakanna; cofă, doniţă; hölzerne Kanne. *1609:* Egy öreg kartot egy vedrest nyolcz pénzen ... d. 8 Az deberke valamennyi vedres, adjanak minden vedertöl négy pénzt ... d. 4 [EOE VI, 151 ogy-i végzés]. *1632:* Komanai Uduarház ... Eöteödik Palota ... Harom Czjeber N 3. Egj kart N 1 [Komána F; UC 19/38. 128]. *1636:* egy uy desa, es kart, egy seres hordo, es Ser töltő liju [Siménfva U; JHb Inv.]. *1669:* Vagyon ezen pinczc-

ben ... Egy desaban szöleö egres. Egy kis kartban sos Tarkonj [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1679:* vanna nro 1. kart nro 1 [Uzdisztpéter K; Tl. Bajomi János inv. 27]. *1699:* edgy ejtel Nro 1. Kárt nr. 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. — Vö. a *kártya, kárta* címszóval.

Szk: *abroncsos ~. 1685 e.:* Szász Sebesen ... vadnak ... Abroncsos kartok [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 18–9] ∗ *borhordó ~. 1594:* Bor hordo kart No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22] ∗ *vízhordó ~. 1652:* Az felsö regi oh kapu ... vagyon 2 vizhordo kart [Görgény MT; Törzs]. *1688:* Egy viz hordo kárt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 3]. *1699:* Szapullo fenjö kad Nro 1. ... Viz hordo kárt. Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.] ∗ *vízmerő ~. 1679:* Viz merö kárt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 67].

? **karta** '?' *1807/1818:* 1 Karta szalop régi modi [Mv; Told.].

A szöv-ben ugyan *karta-szalup* összetétellel is számolhatni, de ezt sem tudjuk értelmezni.

kárta[1] halotti emléklap/chárta; chartă (filă de înmormîntare); Beisetzungscharta. *1705:* A koporsó[a] majestason volt ... A templom mind végig be volt vonva fekete posztóval, az oltárok és legfelül a kétfejü sas ... Ezeken kívül a templomban egynéhány kárták figurákkal egyben [WIN I, 476. — [a]Az I. Lipót császáré]. — Vö. a *charta* címszóval.

kárta[2] l. kártya, kárta

kartabeánka váltó; poliţă, cambie; Wechsel. *1762:* Mlgs Felsö Magy(ar) Suki Suki János Ur ... adott vala kezűnkben maga által subscribált pecsétes Cartha beánkát, Mostan azon summát ... Suki János Ur ex toto exolválá, az Carthabeánka el tevellyedvén soholt meg nem kaphattyuk [Kv; SLt XXXV. 6]. *1772:* Háromszáz német Forintokrol valo Kárta béánka [Koronka MT; Told. 26]. *1809:* Meltoztatik az Ur asztott irni hogy az által adott quietantiát Sohult nem találja ... a végre küldöm ezen záratékba valo Cártabeánkát hogy amig az originális quiaetantia meg kerülne ... szolgáljon, meg találvan pedig asztot Meltoztatik visza küldeni [M.bikal K; BetLt 2]. — A NySz *kartabianka* címszóval szótározta.

kártábus '?' *1818:* tsudálkozom a Groffon hogy miért hadja nyitva a Hálo Háza Ajtoját A Tot Tsizmadéa legényeknek Hogy ot meregessék a nagy vén kártábusokat a drága székeken [Kv; GyL. Székely István lev.].

E becsmérlö szöv-ben a címszó a r. *caltabuş ~ cartabuş* 'májas(hurka)' szó átvétele lehet.

kartács cartace; Kartätsche. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... Kantha Mihaly hozott ... Kartecziott f 12 d — Rez vezzött f 13 d — Pwska palazkot f 12 [Kv; KvLt II/69 VectTr]. *1662:* (A) megnyittatott kasamatáról közkőfalon levő törésre rohant sokaságba kartácsokkal, szakadékokkal valo lövések miatt nem kevesen elveszvén, nagy sok kárral hátraállanának és szaladnának[a] [SKr 607. — [a]A törökök]. *1667:* Kortácsnak valo fa kupák nro 30. Hetinek nincs fedele [Fog.; UF II, 341]. *1673:* Pléhben valo kordátsok nro. 57. Faban valo kordátsok nro. 140. Vászonban valo kortácsok nro 88. Kortacsnak valo üres kupa nro. 130 [uo.; i.h. 539]. *1681:* (A) kis házacska köboltos ... Vagyon itt ... Szakállashoz és seregbontohoz valo vas golyobis Nro 2965. Kortacz Saczkoban, s annelkül is libr. 74[a] | Nebojsza Bástya ... Kartácsb(a) valo vas szakadék Libr. 1 [Vh; VhU 515, 558. — [a]A hadi eszközök bő leirásából kiszakasztott szövegrész]. *1705:* Ma is a generális kiment vala[a] es bombákat, kartácsokat hányatván próbálgattatta öket, de mind rosszul succedáltanak [WIN I, 574. — [a]Nsz-ből]. — L. még UF II, 338, 537; WIN I, 569.

kártácska kb. hirdetményecske, falragasz; înştiinţare scurtă; Anschlag. *1698:* Az pápista atyafiak novemberben inditának olyan hirt, hogy nekik akadémiájok leszen, és ugyan egy nyomtatott kártácskát is ragasztának az óvári, immár 3 esztendők elött az unitáriusoktól elvött schola ajtajára [Kv; KvE 271 SzF].

kartácsszeg kárpitosszeg-fajta; cui de tapiţerie; Tapezier/Polsternagel. *1796:* 1000 Kartáts szegre 1[a] [WLt Cserei Heléna jk. — [a]Ft]. — A jel-re l. Krauss, WbNSH-wspr. 463.

kárta-gyöngy félgyöngy; mărgele din piatră semipreţioasă; Art Perle. *1710:* Tettzin pantlikara Varrott gyöngjös parta kilentz boglar benne, kett kett szem Carta gyöngy a Boglar mellett [Told. 19]. *1715:* Edgy Áll hajj 40 szem öreg kárta gyöngy rajta, s két gyöngy rósa, edgy edgy arany boglár benne [LLt Fasc. 148]. *1723:* Egy kerek arany függö melly(ne)k az közepib(en) egy nagy veres szabásu szinü Sötét Hiacintus, körülette hat szem jo fele kártya gjöngj, haro(m) gjémánt, három rubint [WassLt Oszt. lev.]. *1809:* Egy filegrán munkáju arany Pászli, harmintz kilentz jó féle kártya Gyöngyel meg-rakva [Koronka MT; Told. 19].

A NySz két adalékát német 'kartenperle' értelmezéssel közli. E gyöngynevet Ballagi, NMSz-a a fenn megadott jel-sel szótározta.

kárta-készités halotti emléklap/chárta-nyomtatás; tipărirea cartelor/filelor de înmormîntare; Drucken von Beisetzungscharten. *1700:* Typographus(na)k Carta keszitesért fl 3 q // CC [Abrudbánya; Pk 6]. — Az elötagra nézve l. a *charta* és a *kárta* címszót.

kartalan karfátlan; fără rezemătoare; ohne Armlehne. *1857:* Szegletes kartalan szék [Bodola Hsz; BLt 11]. — Vö. a *karatlan* címszóval.

kártándli, kártendli kartondoboz; cutie de carton; Kartonschachtel. *1792:* Igen rongyos kártendli [TL Conscr.]. *1823:* Három nagy Cartándli, mindenféle ujjabb s viseltesebb virágokkal teli Egy keskeny Cartandli, külömbféle Tollakbul [LLt Csáky-per 601. L. 1]. *1834:* Egy mintegy fel sing hoszszuságu, más fél fertály szélességü egy jo hüvelykes Tenyér magosságu tarka papirossal be vont Kártándliba, melynek a' felsö részin 4 petsét helye látzik voltak következendö portékák [TLt Praes. ir. 1062 özv. Baró Kemény Simonné lelt.].

Szk: *papiros ~. 1821:* Van egy pappiros kartandli kevés keményittö benne [Veresegyház AF; Told. 19] ∗

rózsás ~. 1846: Egy virág tarto magoss arannyos Urna ... égy asztalra valo rosás chártándi [SLt 17].

kartécs l. kartács

kártékony 1. kártevő; păgubitor, dăunător; schädlich. **A.** Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere. *1607:* (A disznót) mindenek lattara Vczara kelleót volna kj vonni kit ha czjelekedeót volna az Jncta az teorüenj semmi poena(n) az dizno Megh eolesert minthogj kartekoni volt, Ne(m) hatta volna [Mv; MvLt 290. 12]. *1799 k.:* (A szántóföldet) Szűkséges képen kelletett volna a praetendensnek mint maga földgyit vagy, kertel vagy Sántzal oltalmazni a kártékon Marháktol [Albis Hsz; BLev.]. *1814:* az Exponensek elkárositatt sertései szokásas Kártékanyak voltak é? [Aranyosrákos TA; Borb. vk]. *1816:* a Felperes sertéssei kártékanyak és szokásasak nem voltanak [Kövend TA; i.h.]. *1819:* a' kérdésben forgo kutya az Marhákra tanult volt, és Mitu Csernának a' panaszlo meg is fizette egy kecskéit ... mint hogy azon kártékony kutyát magánál meg szenvedte szenvedgye azon kutya által okozott kárát [H; JF 36 Prot. 10].

B. Emberre von.; referitor la oameni; in bezug auf Menschen. *1760 k.:* az illjetén kártékony pásztor a kőrül levő szöllő Hegyek Pásztorait őszve gyűjtöte főtt Tőrökbuza bálra ... és igy egész éjjel dorbézoltanak a Birtokosok tetemes kárára [Torda; KW]. *1794:* (Ha az ifjú) dissolutiohoz szokik, egy incommunicabilis, szenvedhetetlen, kártékony ember lesz belőle, semmi rend, engedelmesség a nyakára nem fér [Csetri, Kőrösi Csoma 93 Naláczi József testőríró, generális jel. a Ref. Főkonz-hoz].

Szk: ~ *módra* kártékonyan. *1814:* Tudja é ... hogy a ... Kis aszszony Körtvéllyfáji ... árendába más által biratott Joszágát valaki csipte, harapta, és foglalgatta volna? Vetéseit és Kaszálloit kártékony modra marháival étette és prédálta volna? [LLt vk].

2. kb. ártalmas; dăunător; schädlich. *1828:* felette artalmas, s erössen pusztito Dér-Hoharmat, Aszály, Rogya, és az idő follyásának ... más mostoha kartékony, de közönségesen mindenfèle Uralkodo ... viszontagságai [Kv; SLt Vegyes perir.].

kártékonykodik kárt okoz/tesz; a pricinui (cuiva) o pagubă; Schaden anrichten, schaden. *1806:* 1803ban öszszel Szilva Szedéskor Basa Denielnek ött Darab Sertéssei az Also Czitzhegyében kartekonykodni be mentenek ... ki Gyepüjén mentenek be? [Dés; DLt 82/1810 vk]. *1807:* szoktanaké másoknak is gyümöltsös, veteményes Kerteikben gabonaikban kártekonykodni pusztittásokat prédálásokat üzni, ha igen mi modon és mikben állanak azok? [Kakasd MT; DLev. XXXV. 13 vk].

kártékonyos kártékony, kártevő; păgubitor; schädlich. *1776:* Az utrizált személyeket jol esmérem, olyas nevezetes kártékonyos Emberek(ne)k eleitől fogva nem esmértem [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

kártékonyosocska kártevőcske; păgubitor; kleine Schäden anrichtend/machend. *1776:* Popa Györgyről mondhatom azt hogy eleitöl fogva kártekonyosotska Ember(ne)k tapasztaltam lenni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

kártékonyság tilalmas hely; opritură; Gehege, Schonung. *1840:* amely marhát szánszándékból való kártékonyságba való odahajtással megtapasztalnak s ott tanálnak, hajtsák birókézre az ilyes marhát gazdástól [Taploca Cs; RSzF 175].

kartell fogolykiadási egyezmény; cartel, convenţie pentru schimbul prizonierilor; Vertrag zur Auslieferung von Gefangenen. *1705:* Mi az őfelsége cartellja szerint a rabokat kiadjuk, ha kiváltják, de eddig még sem hercegeket, sem grófokat, annál inkább alábbvalókat tőlünk ki nem váltottanak, sőt még választ sem adnak leveleinkre [WIN I, 649]. — Az értelmezésre l. a TESz-t.

kártély, kártélyos l. kvártély, kvártélyos

kártérítés despăgubire; Schadenersatz. *1846:* Férjétől birt Zálagas Kis Eskűllői részek részleges el kárasadások kár térítése [Kisesküllő K; Somb.].

kártét károkozás/tétel; păgubire; Schädigung. *1677:* A' Mely szolga szegődöt idejét jámborul ki-tölti, s' annak Ura contentalni nem akarná ... ha comperiáltatik igaz praetensioja ... tartozzanak Urának javaibol satisfactiot tenni a' Tisztek ... ugy mindazáltal, hogy ha kár tétét, vagy egyéb mélto okát, nem comprobálhatná az Exponensnek Ura [AC 244]. *1772:* akár Juh akár Csorda Pásztor legyen, ha bé adatik az Határ Biro büntesse egy forintig valahányszor a Gabonabeli kár tétel vádoltatik [HSzj *juhpásztor* al.].

kártétel 1. károkozás/tevés; păgubire; Schädigung. *1570:* Bozy Isthwan, Azt vallya hogy Nem Mezze az zakal Ambrus zeoleyet eorzeotte Eo Mykor Jaray Janos az ferencz deak zeoleyet urzy (!) volt, De eo Nem lathot semy kar tethelt [Kv; TJk III/2. 200]. *1594:* Leot panazolkodas ... hogi az vetesen zabadon niúlaznanak, es az vetesben nagi kart tennenek, niomottatnak, Azert biro vram kialtassa megh, hogi valakit az vetesen, vagi zeoleoben kaphatnak hogi niűlaz, tahat nylakkal puskaual meg leoueoldeozik, mert lattiak eo kegmek hogi egiebkeppen sem akarnak effele níulazok az kar tetelteol megh zwnni [Kv; TanJk I/1. 236]. *1629:* Nemis tudom hogy Jo Annan kar teöt volna az legeny. De hallotta(m) azert mastol hogj eö dolga voltt az kar tetel [Mv; MvLt 290. 36a]. *1677:* A' Halas Tókban sok károkat szoktak tenni a' halat lopók ... ha meg-fogattathatik, díjjának le-tételével szabadullyon-fel ... ha penig annak utánna tudatik-meg, a' Tisztek floren. 12 büntessék, és a' kár tételnek meg-tudhato volta szerint ... a' meg-irt poenanak két része a' panaszlo félé, harmada az Executoroké légyen [AC 110]. *1716:* az malomnak ... el szenvedhetetlen ... kár tételit ugjmint ország uttjának közenseges révnek el bomlását ... eddig nem tapasztaltam most sem tapasztalom [Sövényfva KK; MbK 111]. *1757:* az Exponensek(ne)k Sem Potentiarioskodása (!) sokat Sem Marhájokkal valo szánszandékos Kártételeket nem tudom [T; Ks 8. XXI. 13]. — L. még RSzF 157, TML III, 600.

Szk: *~ben megtaláltatik vki. 1605.* Az zantassal penig az Özy vetesnek kartt ne tegyenek az fordülassal és rea valo menessel. Mert a ky effele kar tetelben meg talaltatik az kartt meg vezik raita [Kv; TanJk I/1. 502] ✱

~en kap vkit. 1757: Frenk Uramnak egy Jobbágyát a' Kár tételen kapták, s meg nem adván magát ... a pásztorok meg verték [Mocs K; JHbK XLVII/17] ✱ *~ esik vmiben. 1677:* ha valamely gabonában, vagy szölöben kár-tétel esnék ... törvény szerint büntessék [AC 217] ✱ *~t visz végbe. 1736:* kerettem volna kézben az ő Kgl-me Josef nevű fiát ... Relatoriamban meg nevezett ettzakai tolvajságokat lopásokat és kártételeket vitt végben I(ste)n és haza törvénye ellen [Torda; TJkT I. 123].

Sz. *1620:* De vallaha, tullaha, billaha! az németek nekünk a bolondvári kártételt megfizették; Vácot, Fileket, Nógrádot s mind az több várakat, melyeket az muzulmán nemzet bírt, megigérték [BTN 398].

2. a károkozás helye; locul producerii pagubei; Schädigungsstelle | a károkozás eredménye; rezultatul păgubirii; Schädigungsergebnis. *1573:* Rach Mihal azt vallia hogi mykor meg vagta volt tehenes myklos Kis mihal dyznaiat Eotet Ely hitta volt hogi meg Mwtassa neky az heliet az karteteltis, Eo ely Ment vele latta az helt, deh ne(m) az eo felden volt hane(m) az zomzediaen hwl meg vagta, Latta az kar teteltis, es hwl ky zeoket az dyzno az zeowenien [Kv; TJk III/3. 148]. *1630:* mutogata Borsos Ura(m) az kar tetelt | Latta(m) enis mind az kar tetelt, s mind penigh az marha tapodast ganelast [Mv; MvLt 290. 222–3]. *1783:* Lázár Imreh Úr rész erdejében reá akadván egj helljen a' kár tételre, Erdö Pásztor Társammal edgyütt fel vevök a' Szekér nyomot, meljel el vitték a' lé vágatt veszszöt [Kisváros KK; JHb XX/8. 13].

3. megkárosítás; păgubire; Beschädigung. *1805:* a Verös kovatsoknak felette el aradván lopások s Gazdajoknak kár tetelek ennek el tavaztatására hataroztatik hogy senki is se kovátsának se Segitoinek vassal fizetni 12 for. büntetés alatt ne mereszeljen [Torockó; TLev. 7/12].

kártétető I. *mn* károkoztató; care acţionează în aşa fel încît să se producă pagube; Schaden anrichten lassend. *1680 k.:* látván ... az határainknak elvesztegetését az sok kár tétető gonosz potentiariusok mia ... rendeltünk ezek(et) úgymint gondviselőknek: Jankó György atyánkfiát, és ő kegyelme mellé záloglókot, hajtókot Mikes Pál uram két bíráját [Zágon Hsz; Barabás, SzO 383–4].

II. *fn* károkoztató személy; persoană care acţionează în aşa fel încît să se producă pagube; Person, die Schaden anrichten läßt. *1680 k.:* így végezénk ... hogy ennekutánna az sok kár tétetők refrenáltassanak, hogy ennekutána ha valakit vádolnak valakik, zálogoljanak meg egy forintig [uo.; i.h.].

kártevés károkozás/tétel; păgubire, provocare de daune; Schadenzufügung. *1666/1793:* Mivel sokaknak Telekjek kaszálo kertjek, Csür kertjek, a Falu határára függ be, nimeljek kaput nimeljek rést, nimeljek pedig jukakat szoktak be tartani, azért az illjen heljeket kár tevésnek idein minden Holnapban meg circáltasson a Biró [SzékFt 22–3].

kártevő I. *mn* **1.** károkozó; care aduce pagube/prejudicii, păgubitor; Schaden zufügend, schadend. *1592/1593:* Hogy penigh az kaar thyveö Barmokat eleollem el veottik ... aztis beochywywel varom megh az Teoruenteol, Item karomatis beochyewel varom megh [Dés; Ks 35. V. 12]. *1605:* minden ember labas marhaynak paztort tarchion senky az kertek keozeot zabadon ne Jartassa, mert valaky ott talalya megh leohessek es egyeb arantis el eolhessek affele kar teweo marhakat [Kv; TanJk I/1. 525]. *1736:* (A rét kerülői) a Rét őrizéséhez szorgalmatosabb(an) lássanak, és a kártevő marhákat bé-hajttsák [Dés; Jk 464b]. *1756:* A tilalmasban talált Lovaktól a' Gornikok patko pénzben 8. pénzt, szarvas Marhától 3. pénzt vegyenek, és a kárt a kár tévő marháknak Gazdája meg fizesse [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv.]. *1790:* (Domokos Istvánnak) némely kártevő udvari ebek két juhait elszaggatták [Árkos Hsz; RSzF 279]. — L. még RSzF 173.

Sz. *1686:* paraszt példáb(an) szokták mondani az kártevő macskát meg szokták verni hogi mászor kárt ne tegy(en) [Kv; TJk XIII/1. 311].

2. *~ hely* tilos (tilalmas hely); loc oprit, opritură; Gehege, Schonung. *1606:* ha Mare faluanak Marhaia az Remetej hatarban kar teueö heljre megjen kart tezen ha otth talaltatik be haiczak [UszT 20/89]. *1647:* ha valamellyik Czejdi ember latna valaki marhajat az kár tevö helyben [Csejd MT; Told. Huszár 17a]. *1671:* (A pásztorok) praetendallyák azt, hogy kár teveö tilalmas helyről bé haytando marhajt az Incta potentiose el vötte volna [Kv; TJk VIII/11. 114]. *1674:* Péter Miklost citaltattuk hogy az Mezeo pásztoroktol kár téveo helyről bé hajtott marhákat el veott | Pásztor Mártonnak egy Gyeorgy nevű szolgáját kérettük fel hogy kár téveo helyről bé hajtott marhákat az mezeö pásztoroktol hatalmasul el veott [Kv; Szám. 34/L. 4–5]. *1769:* Simon Jánosnét ... a hunnét bé hoztak kártévö hely volt e [Koronka MT; Told. 19/45].

II. *fn* károkozó személy; persoană care aduce pagube; Schädling. *1605:* Az Zeolceo keozeot valo nyulaztatasrolis azon vegezes obserúaltassek: A' kik effele kar teweoket penigh be mondanak biro Vram(na)k awagy az Tanachnak tehat tiz forintnak harmada annak adassek [Kv; TanJk I/1. 511]. *1732:* hami kar fog lenni, az kár tevö fizeti meg [Dés; Jk 426b]. *1755:* az Ngod Joszágáb(an) nem voltam kár tivö Sött inkáb haszan tevö [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt kezével]. *1783:* az fel vert Füzfa Karokat s Töviss kertet heljre plántájja s tsinálja a' kártévö [Ádámos KK; Pk 7]. *1792:* a Kár tévökett, az Udvar büntette, másnak szova eddig elé nem volt a Tilalmas rontásért [Déva; Ks 73. 74. VII. 98]. *1852:* Luka Szinyionné ... sok károkot okozott, azért bériből akkor el huztunk, mint kár tevötöl, és bodorgo cselédtöl [Nagylak AF; DobLev. V/1282].

karthágóbeli karthágói; din Cartago; aus Karthago. *1710:* (A) magos és szoros havasokon régenten a carthagóbeli híres Hannibál bement vala [CsH 325].

kartifiol karfiol, kelvirág; conopidă; Karfiol, Blumenkohl. *1715:* az kaulefioli Szépen ki kelvén, a bolha által ell veszet [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1717:* Küldöttem ... Fejés káposztát vagj harom Caulofiolét is [Abosfva KK; Ks 96 Mátis István lev.]. *1724:* az kertek tiszták, az Caulifiolik erössen nilnak [AplLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. *1734:* A mi kárdifiol volt a' harmat előtt Pinczébe tettük [Szamosfva K; Ks 99 Veres János lev.]. *1751:* Kártifiol ... Kalarabi [Kv; RKA]. *1787:* Küldök ez uttal Gligor által ujságba

egy kevés tseresznyét, epret, Zöld borsot, kardifiolit [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1791:* a kertekb(en) ... Cárfioli is ugyan szépen vagyon de immár fel kezdett magzani [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1793:* Ezen alkalmatosságbol ... küldök Nagyságod számára ... sákba bé tsinálva 8 kártifiolát [Hadad Sz; JF 36 LevK 286 Benkő Elek lev.]. *1815:* Czékla, Kartifiol és Répa is felesen [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50]. *1817:* A kertész már a Táblákot fel asatta ... a hova a Káposztát szoktak ültottni és a Kártifiolát [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.].

kartifiol-mag sămînță de conopidă; Karfiolsamen. *1711:* tettem le ... négy Német forintot kaulifiol, articsoka, téli és nyári endivia magra [Nagyalmás K; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1724:* en eddig elé kaulifiol magot, ugy olasz kaposzta magot ket izbenis küldöttem [ApLt I Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1789:* Kartifiole Mag 8 Loth [Mv; ConscrAp. 30]. *XVIII. sz. v.:* A Káposzta, Répa, Retek, Caulifiol és kauli répa magot ... igy probáld: Törd meg ... és ha Siros vagy olajos a leve, jo és Fris ā mag [Ks Kerti oeconomia]. *1796:* Papirosban ... Balsam mag ... Cartifiol mag [Déva; Ks 76. IX. 26].

Szk: *nyári ~. 1816:* Küldöttem a' Görgényi Kertésznek 2. Loth. Téli, és Nyári Kartifiol magot [Mezőmadaras MT; Born. XVb]. *1824:* A' Nyári kártifiol, nyári korolábé, és nyári Olosz káposzta Magokat, mellyeket — Nagyságod levelébe bé petsetelve küldeni méltoztatott, — Ma a Meleg ágyba el vettettem [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.] ∗ *téli ~. 1830:* Téli Nyári Kártifiol és őszi Korélábé mag vétetett Bésztertzen 36 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

kártocska fakannácska, *táj* kártusocska, kártyácska; cofiță, donicioară; hölzernes Kännchen. *1679:* Kicsiny fedeles kártocska nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28.]. *1688:* Luczai Sándor administrált ... Kártocskát, nro 6. [Porumbák F; UtI].

karton pamutvászon; stambă, carton; Kattun. *1757:* A Kis Boltban a két ablakon két ele vont kártonbol valo supellat [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1758:* Egy veszszös hoszszu Német Schlaffrock tafotából, kartonnal bérlett [Nsz; TSb 21]. *1769:* 3 1/3 Sing cartany [Gyf; Berz. 7. 69/1]. *1803:* 3 sing Kartany [Mv; DE 3]. *1805:* Paplanak fain kartanbol [Hosszútelke AF; Kath.] Két darabbatska Ujj Kartan [Szamosfva K; BLt 9]. *1813:* 8 1/2 sing moldony ... 3 sing kartony [Mv; DE 3]. *1840:* 1 Bujbelének valo Kartony [Dés; DLt 1248]. *1856:* Varga Susi fizetése ... 2 fersing lajbistol egyik karton egyik kotzkás[a] [Körtvélyfája MT; LLt. — [a]Folyt. a fels.]. — Vö. a *cickarton* cimszóval.

Szk: *csikos ~. 1812:* Egy Donyha haj csikos kartonbol [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 9]. *1838:* két csikos karton ablakra való forhang drot vasával [Gidófva Hsz; HSzjP] ∗ *kék ~. 1841:* Egy karos és hat kék kartonnyal bé vont égyes Székek [Egeres K; Ks 89] ∗ *tarka ~. 1816:* Egy Olosz fal fenyö fábol torka kartonnal [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1833:* Egy töltött jo diofa kanapé zöld csiku tarka kortonnal bé vonva [Katona K; Ks 73/55] ∗ *török ~. 1804:* 1 Fekete tafota ruha hozza valo ket rendbeli Karton egyik jo féle Czitz az masik Török Karton [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervénye] ∗ *virágos ~. 1754:* Con ferált Májai Ferenczne Szabo Mária Aszszony az Ur asztalara a Bői[a] Refr. Eklesiaban egy asztalra valot melynek a közepe veres viragos Karton, körül egy tenyérnyi kék virágos ször matéria [DobLev. V/265. — [a]MT].

Ha. *1808:* Kartany [Mv; Told. 22]. *1828:* kartant [Mv; DE 3]. *1831:* Kartony [Mezőgerebenes MT; TLt Közig. ir. ad 1315] | Kortony [Marosludas MT; i.h.]. *1841:* kartan [Dés; DLt 365].

karton-ágytakaró cuvertură de pat din stambă/carton; Kattun-Bettdecke. *1768:* Egèsz Karton derekajj halj 2 ... Egész Karton vánkos haj 4 — Egy karton ágy takaro ... Viseltes Karton paplan [LLt Fasc. 11]. *1801:* Édgy rongyos Karton ágy takaro [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 6]. *1805:* Egy Kartany Ágy Takaro ... Ket darabotska Ujj Kartan [Szamosfva K; BLt 9]. *1830:* égy Kartony ágy Tokoro [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 174].

karton-alsószoknya jupon de stambă/carton; Kattun-Unterrock. *1789:* vettem kezemhez ... 2. Gyoltsal bérlett Karton also Szoknyákot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

karton-bújbelé pamutvászon rékli; bluză (femeiască) de stambă/carton; Kattun-Tulifant (Leibchen). *1839:* Egy rongyos Karton Bujbelé [M.lápos SzD; DLt az 1846. évi iratok közt].

karton-derékalj un fel de saltea subțire de puf, făcută din stambă/carton; Kattun-Unterbett. *1819:* egy kék Karton Kotzkás kissebb derekaly [Kv; Pk 3].

karton-derékaljhaj kartonderékalj huzat; învelitoare de stambă/carton cu care se îmbracă salteaua de puf; kattunener Unterbettbezug. *1768:* Egèsz Karton derekajj halj 2 [LLt Fasc. 11].

karton-elöruha kartonkötény; șorț de stambă/carton; Kattunschürze. *1790:* Egy viseltes gyolts elö ruha. Más viseltes Karton elö ruha. Egy viseltes Bagazia elö ruha [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 4]. *1811:* visel ... égy fejér gyapot gyolts fersinget, égy fejér korton veres csillagotskákkal elö ruhát [DLt 508 nyomt. kl].

kartonfersing kartonszoknya; fustă de stambă/carton; Kattunrock. *1781:* Karton fersing egy [Koronka MT; Told 10]. *1817:* Egy kartan Fersing [Mv; MvLev.].

Szk: *pettyegetett ~. 1817:* Egy petyegetett tarka karton fersing [Mv; DLev. 3. XXIIIA] ∗ *tarka ~* → *pettyegetett ~* ∗ *virágos ~. 1817:* Egy fejér virágos kartan Fersing RFl 10 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsánna hagy. 3]. *1849:* a Jonás Ferencz ... szolgálojától el lopott ... Egy kékes és veresses virágos viseltes kartony fersinget [DLt nyomt. kl].

karton-főkötő scufie/scufiță de stambă/carton; Kattunhäubchen. *1790:* Két Karton Főkötő, Két fejér gyolts Főkötő [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy.].

kartonfüggöny perdea de stamBă/carton; Kattunvorhang. *1850:* Két karton nagy függönyök ... 5 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

kartonhaj karton-párnahuzat; faţă de pernă din stamBă/carton; kattunener Kissenbezug. *1768:* Három píyhe Derekaly: egyik karton hajjal, kettő kék Diktával [Császári SzD; WassLt Wass Ágnes ágynemü-lelt.]. *1787:* Négy közönséges nagyságu Párna, mindeniken kék kartan haj Rf. 2 Dr 72 [Mv; MvLev. 8]. *1812:* Ket Nagy parna kender Tokjaval (így!) Botbeli kek karton Hajával [Mv; i.h. Szürtei Josef hagy.].

kartonhéj karton-párnahuzat; faţă de pernă din stamBă/carton; kattunener Kissenbezug. *1766:* Négy nagy vánkosok, Ugy három kisebb lintzi Gyolts Zöld és karmasin Selyemmel varrot hijakkal a nagyobak(na)k, de a kissebek(ne)k karton hijak vagyon [Lesnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1789:* 3. párna jo féle Karton hejjával, edgyike tépett Toluval, Ketteje pijhével [Mv; ConscrAp. 21].

kartonhéjú kartonhuzatos; cu faţă de pernă din stamBă/carton; mit kattunenem Bezug. *1836:* égy Karton paplan ... és két kis karton héjju párna [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

karton-karszétli női kartonujjas; camizol de stamBă/carton; kattunenes Frauenjäckchen. *1810:* Egy Karton Karszétli ... Rf 6 [Mv; MvLev. Illyés Anna hagy. 2].

kartonköntös kartonruha; rochie de stamBă/carton; Kattunkleid. *1789:* vettem kezemhez ... Egy viseltes veres karton köntöst Szoknyástul [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1800:* Három karton köntös, az edgyik kalamajka [Kisborosnyó Hsz; HSzjP]. *1805:* Egy viala szin atlacz köntös ... Két Kartony Köntös [M.köblös SzD; RLt Majtényi Istvánné Rettegi Sára kel.]. *1820:* Kartony Köntösök Nro 4 [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.].
Szk: *babos ~. 1816:* Kék babos karton köntes 10 Rf [Kv; Born. IV/41] ✱ *samoá ~. 1823:* Schamoa viseltes karton köntös [LLt Csáky-per 601. L. 1].

kartonlájbi kartonmellényke; vestă de stamBă/carton; Kattunleibchen. *1817:* Egy virágos Sellyem, más fejér Pikét, és égy kartan fejérnép kurta Lájbik Rfl 6 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsánna hagy. 3].

karton-nyakravaló papion de stamBă/carton; Kattun-Halsbinde. *1880:* a lájbid felett két csücskéje látszik ki valami kék babos karton nyakravalónak [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kartonos kartonnal bevont; îmbrăcat cu stamBă/carton; mit Kattun überzogen. *1823:* Egy tarka-kartonos kanapéé [Nsz; DobLev. V/1080]. *1849:* egy tarka kartanos töltott szék [Somkerék SzD; Ks 73/59].

kartonpaplan plapumă de stamBă/carton; Kattun-Bettdecke. *1761/1784:* egy karton paplannya [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Com. Anna Teleki (61) vall.]. *1787:* Egy viseltes Karton Paplan Hf 3 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4]. *1810:* 2. Kartan Paplany viseltes [Mv; DLev. 2. XIX A]. *1818:* Égy Karton Paplany uj berke gyapjuval töltve ... 149 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.]. *1850:* egj darab ... karton paplan 7 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].
Szk: *babos ~. 1838:* Egy veres babos karton viseltes paplan [Kv; Pk 3] ✱ *kék/kékes ~. 1788:* Kékes virágos nyári karton Paplan ... Kék virágos karton nyári paplan [Mv; TSb 47] ✱ *nyári ~ → kék/kékes ~* ✱ *tarka ~. 1764:* égy kőzönséges Küsded tarka Karton Paplan [Kál MT; Berz. 6. 54. L. 2]. *1790:* Egy viseltes gyapottal töltött tarka karton Paplany [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy.] ✱ *veres ~ → babos ~* ✱ *virágos ~ → kék/kékes ~* ✱ *zöldes ~. 1849:* Egy zöldes karton paplan [MvLev.].

kartonpárna karton vánkos; pernă de stamBă/carton; Kattunkissen. *1805:* Egy Tölgy Fa régi modi kanapé Kartany parnakkal [A.jára TA; BLt 9].

karton-párnahaj karton-párnahuzat; faţă de pernă din stamBă/carton; kattunener Kissenbezug. *1797:* négy fajin karton párna haljak [M.köblös SzD; RLt]. *1812:* Egy veresses Karton párna haj Rf 3 [Mv; MvLev. Szabadi Josef hagy. 8].

kartonportéka marfă din stamBă/carton; Kattunware. *1831:* az Görgenyi Járásban ez elött öt Esztendökkel Görgényben volt egy Boltos, a' ki Kovákkal Pipákkal Gyapattal Fejtövel, és holmi kartan portekakkal kereskedett [M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 1315].

kartonrokolya kartonszoknya; fustă de stamBă/carton; Kattunrock. *1804:* egy karton Rokkolya 7 Rf. [Kvh; HSzjP]. *1820:* Vagyon 1 karton Rokolya Surtzal együt 11 Rf [Kvh; i.h.].
Szk: *faolajos ~. 1837:* Egy veres fa olajos karton rokoja surtzával együt [Kvh; i.h.].

kartonruha kartonköntös; rochie de stamBă/carton; Kattunkleid. *1817:* Egy Veress Kartan Ruha Rfl. 4 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsanna hagy. 3]. *1817:* Egy kartan Fersing, és égy kartan Ruha [Mv; MvLev.]. *1848:* Karton ruhára 2 ftot ... adott [Kv; Végr.].

karton-surc kartonkötény; şorţ de stamBă/carton; Kattunschürze. *1805:* Tsináltattam a Szolgálonak egy kartany surtzatt 1 f 40 x [Tresztia H; Ks Vegyes ir. 109]. *1829:* Vagyon két karton rokolya ehez karton Surtzal együtt 20 flor. [Kvh; HSzjP].

kartonszélű kartonszegélyű; cu marginile de stamBă/carton; mit kattunenem Saum. *1797:* Király szin tafata közepü Karton szélü Paplan [M.köblös SzD; RLt]. *1797:* Egy Király szin Selyem közepű és Kartan szelü rongyos paplan [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

karton-szuperlát kartonfüggöny; perdea de stamBă/carton; Kattunvorhang. *1749:* egy karton Supellát [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1789:* vettem kezemhez ... 2 uti rosa szin atlatz paplant, 1 uti karton Superlátot, ahoz hasonlo ágy takaroval édgyüt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1].

karton-takaró kartonterítő; cuvertură de stambă/carton; Kattundecke. *1803:* Egy babos karton Takaró a' Praedikállo széken [Szentháromság MT; UnVJk 263].

kartonujjas jachetă de stambă/carton; Kattunjacke. *1838:* Egy ujj hoszszu bunda, égy köpönyeg, egy prémes ujjas, négy karton ujjas ... ezek mellé adattak kilentz Lájbik égy Selyem, a' többi karton [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

karton-überrokk karton felsőkabát/felöltő; pardesiu de stambă/carton; Kattunüberrock. *1837:* Egy karton iberok parkét bérléssel [Dés; DLt 526/1838].

karton-vánkoshaj karton-párnahaj; faţă de pernă din stambă/carton; kattunener Kissenbezug. *1768:* Egész Karton derekajj haly 2 ... Egész Karton vánkos haj 4 ... Egy Karton ágy takaro ... Viseltes Karton paplan [LLt Fasc. 11].

karton-viganó karton-szoknyafajta; un fel de fustă din stambă/carton; Art Kattunrock | egybeszabott női felsőruha/köntös; rochie de stambă/carton dintr-o singură bucată; in einem geschnittenes Frauenkleid/gewand. *1813:* Egy gyolts vagy karton Vigáno vagy Iberrok megfestésiert ... 1 Rfl 31 xr [Kv; MNy XI, 35 A' Festők Miveinek Limitatioja 21]. *1816:* Kartan vigáno 5 Rf 11 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1823:* Bartsné Kata ... szörnyü gálántoson jár ... többnyire karton és tsipkés vigánoval [DLt 254 nyomt. kl].

A lehetséges kétféle jel-re l. az ÉrtSz *viganó* al. Az erdélyi adalékokban azonban nagy valószinüséggel inkább csak a 'szoknyafajta' jel-sel kell számolni.

Szk: *hamuszín* ~ → *virágos* ~ ✱ *tarka* ~. *1803:* Egy Tarka karton vigáno [Kvh; HSzjP]. *1817:* Egy tarka karton vigáno [Mv; DLev. 3. XXVIII. A] ✱ *virágos* ~. *1818:* Egy hamu szin virágos karton vigáno viseltes [Kv; HG Ádámosi Végh lev.].

kártos, kártus 1. fakanna, *táj* kárta, kártyus; cofă, doniţă; hölzerne Kanne. *1722:* az ő kglme Felesége hozzája menvén kérte tölle a korsojat hogj igjek, az szolgálois oda adá s Nagj Ferenczne Assz(ony) foga s az földhoz üte, az után a kartosát is az földhöz üte, s annak akkor csak a Fencke esek ki [Göc SzD; WassLt Marosán Gergely (60) zs vall.]. *1731:* Csabai Lászlo Uram ő kglme Gligor nevü szolgájátt Láttam az fogadoban, az holottis egy kártosban két kupa bort vön [Császári SzD; i.h. Balás Thodor (22) vall.]. *1753:* Egj kártas raszsz [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1773:* a' Vármegye Stab házaitól égy Kártossal ivo Viz Után a Szamosra menvén láttam ... Jobbágyát [Dés; Ks 32. XXXII]. *1780:* magam Szemeimmel láttam Sokakot onnéd Kártussal, kantsoval, és Fazékkal vinni Bort [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1780:* A Velmitzében 20 vedres egetbor főző üst 1. 15 vedres egetbor főző üst 1 ezek(ne)k Sisakjok, tsös kádjok, tsö alá valo kártussok egy egy külön külön vagynak ... Nagy kartus 1 [Bethlen SzD; BK]. *1799:* égy kártos Petreselyem maggal tele [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: *ivó* ~. *1742:* Ivo Kártos [Bh; Told. 25] ✱ *merítő* ~. *1757:* az Arany a' porond közt meg ülepedik ... menedékesen lábakra más fél öl hoszszaságu deszkát állitván, mossák czondra poszto fótakkal bé teritven edgyik a' porandat szüntelen tölti a deszka teteire, másikra pedig meritö kártassal a' vizet, s ekképpen le mosodván a porond megülepedik az Arany a fotakan [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével] ✱ *öntöző* ~. *1735:* Öntözö Kartos nem igen jok 2 [Kóród KK; Ks 65. 45. 171] ✱ *tökési* ~. *1836:* Hat új Tökési Kártos [MNy XXXVIII, 207] ✱ *vizes* ~. *1745:* csobolyó forma vizes kártos nro 2. [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1814:* A' Cseled Ház Ajtaján bemenve ... egy vizes Kartos, egy tehen fejo Sajtár [Mezősályi TA; RLt] ✱ *vízhordó* ~. *1722:* (A konyhában) egj viz hordo kártos, ket korso [Algyógy H; Born. XXIXa 9 Bornemisza János conscr. 1]. *1740:* Viz hordó jó kártos 2 [Gyéressztkirály TA; Ks 89 Inv. 7]. *1781:* Viz hordo kártos [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *vízöntöző* ~. *1788:* Egy viz öntözö Kártyos [Mv; TSb 47].

2. vhány fakannányi; de un anumit număr de cofe/doniţe; von einigen hölzernen Kannen. *1752:* Csak két Kártyus bort hoztanak volna [Algyógy H; BK]. *1755:* magamis bé menvén az Burdéllyba, játék ottan egy kártos bort [Déva; Ks 101]. *1828:* hozzám béhozott volna egy kártus és karafina mustot [Dés; DLt 161].

3. fémkanna; cană de metal; Metallkanne. *1730:* égy trébellyezet kanna Ürmös Bornak valo. égy kártos egeszszen arannyas [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1732:* Egy Ezüst Arannyos kártos [Kv; Ks 35].

? ◇ **Hn.** *1774:* a' kis kártos utya' hoszában [Gerend TA; EHA]. — Vö. a *kártya, kárta* cimszó hn-i adalékaival.

kartőn karon(fogva); de braţ; am Arm (führend). *1603:* Barabas olahot ket felöl kar ton fogta wala deak Jstuan, mas felöl az Imreh kowaczy fia, mihalj wjfalwy [UszT 17/41 Demeter mihalj Bezedi zabad zekel vall.]. *1879:* Nehogy azt véld, hogy nem eszeltem én ki már magamnak, hogyan nézhetsz ki(!) hogy nem láttalak én már abban a nagy fás sorban — ott a kertben — sétálni a feleségeddel kartőn, nagyokat lépve [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kártya 1. játékkártya; carte de joc; Spielkarte. *1694:* Itt[a] láttam ... Egy lovat; ki ... A kártyában amennyi szem volt, annyiszor ütötte a földhez a lábát [Kv; KvE 231–2 VBGy. — [a]A sokadalomban]. *1736:* Innepekben, de kivált sátoros innepekben ... Akkor kártyával is szabad volt játszodni, de másszor nem [MertTr 432]. *1798:* 7 játék fainab kártya xr 42 [Déva; Ks 73–74]. *1847:* a' slájfer kártyát kért [Dés; DLt 498].

Szk: *francia* ~. *1756:* kávéra s pár Franczia kártyára Reh F. 3 xr. 6 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 75b]. *1800:* 2 Játék magyar kártya ... 4 Játék megint francia kártya [Mv; Told. 74]. *1851:* 2 tuttzet francia kártya [Dés; DLt] ✱ *magyar* ~. *1800:* 2 Játék magyar kártya [Mv; Told. 74]. *1808:* 2 Játék Francia Kártya ... 1 Játék magyar Kártya [Mv; Told. 22].

2. kártyajáték; joc de cărţi; Kartenspiel. *1583:* Joannes Kalmar Iunior fassus est ... Azt(is) tudom hogy Kapa Mihály Iol lakot Bechben de Nem lattam hogi kartiara Awagj egieb helre tekozlotta penzet [Kv; TJk IV/1. 124]. *1657:* az usualis moneta bő volt csak kártyára is udvarában[a] [KemÖn. 141. — [a]1631 táján Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalin fejedelemasszonyénak]. *1710 k.:* a játékban telhetetlen s fáradha-

tatlan volt az én gyermekségem és felserdült ifjúságom; de nem veszteg ülő, mint a kocka, kártya, szák, sakk [BÖn. 501]. *1819:* a Legények között ... a Kártya, kugli s ... több a félek szorossan meg tiltassanak [Kv; MészCLev.].

Szk: *~hoz fog* kártyázásba/kártyázni kezd. *1704:* kártyához fogván, egész késöig mind kártyáztak [WIN I, 79] ∗ *~ra megy* kártyázni megy. *1704:* az urak mentenek Haller István uramhoz[a] kártyára [i.h. 78. — [a]Nszben] ∗ *~t játszik* kártyázik. *1573:* Kiral Mate azt vallia hogi ... az Janos deak hazanal latta hogi veres Antalal kartiat Iachot gergel, antal ely Nerte penzet [Kv; TJk III/3. 282]. *1593:* Aztalos Lukach vallia ... Albert Marton ... kartiat koczkat jaczot korchomakon, es eleg pinze volt [Kv; TJk V/1. 421] ∗ *~t játszodik. 1806:* játzodtunk kártyát, szembekötösdit [Dés; KMN 190] ∗ *vmennyit elveszt a ~n. 1704:* Bethlen Sámuel vram egynehány forintot el is vesztett a kártyán [WIN I, 90].

kártya, kárta 1. fakanna, *táj* kártyus; cofă, doniță; hölzerne Kanne. *1598:* mo(n)da Nagy Gaborne, Jeozte rongios beste kúrúa, azton be mene a pitúarba suiteö (!) hazaba ki hoza az kartiat az feoldhez ytę [UszT 13/30–1 Catherina consors agilis Lucae Somogy ppix vall.]. *1669:* Hat legely ket kartya ket meregeteö sajtar Egy liu [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1697:* Egy kis kártyáb(an) sendeljszeg [Borberek AF; Mk Urb.]. *1705:* a Schlick generállal lévő hadak ... Felül a hordóknak dongáit bévagdalták és kártákkal mérték a hordókból[a] [WIN I, 630. — [a]A bort]. *1723:* Egy korso, 2 légely, 1 kártya [Holtmaros MT; Told. 29/7]. *1738:* Az Fa Edények száma ... Fel kéz Csőber 4 Kártya 4 [Papolc Hsz; ApLt Jeszenszki Pál Apor Péternéhez]. *1752:* Hallottuk ... hogy ... Olosz Ferentz ur, ide valo udvar ház alatt lévő pintzéit, étzakának idejin fel vervén: kártyákkal hordatták volna a bort [Algyógy H; BK. Csengér Andris (65) jb és Onu Lázár (37) jb vall.]. *1801:* A Palinka Házba találtatik ... egy nagy Kártya [Héderfája KK; IB].

Szk: *csecses ~. 1738:* egy Fedeles tsetses kártya [M.bikal K; KLev.] ∗ *fedeles ~ → csecses ~* ∗ *kétfülü ~. 1767:* két fülü kártya [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2] ∗ *meregető ~. 1827:* egy meregető Kártya fertályos [Koronka MT; Told. 34] ∗ *meritő ~. 1789:* Egy Merittö Kártya Rf — Xr 3 [Mv; ConserAp.] ∗ *moslékmerő ~. 1790:* Egy moslék merő Kártya [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 2]. *1836:* egy moslék merő kis kártya [M.péterlaka MT; TGsz 18] ∗ *öntözö ~. 1747:* Öntözö kártya báldog Csővel [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1804:* Rosz öntözö kártya [Borosbenedek AF; SLev.]. *1817:* Egy öntözö kártya 35 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41] ∗ *sótartó ~. 1736:* Fenyö Edények: ... Fö hordo cseber nro 2 ... Só tartó kis kártya 1 ... [Várhegy MT; CU XIII/1. 93 néhai gr. Keresztes Márton gyermekei kúriájának leírása]. ∗ *vetemény öntözö ~. 1770:* A Pinczében ... Vetemény öntözö kártya nro. 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ∗ *vízhordó ~. 1598:* vala az Inek egy vizhord⟨o⟩ kartiaia kezzembe [UszT 13/27]. *1725:* Sütö házb(an) ... egy viz hordo Kártja [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 6]. *1775:* Gyertya mártani valo rongyos kártya ... Közönséges viz hordo kártya 1. Egy vedres viz hordo kártya [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] ∗ *vízivó ~. a.* (fa) ivóedény. *1771:* A' már meg romlott Gátnak hibái és jukai ugy a nagy silipnek el törött talpa miatt nagy jukak esvén ... ugy el ment a' viz, hogy még annyi sem ment a kerekekre, a' mennyi egy jo víz ivó kártyán keresztül térne [Ádámos KK; JHb LXVII/166]. — **b.** vhány (fa-) ivóedénnyi. *1800:* idevalo Vintzellér Levatyáne egy Viz ivo kártya Szilvát adott egy fel fertaj eget borert [Somkerék SzD; JF. Andreka Bulbuk (42) újparaszt vall.] ∗ *vízmerítő merő ~. 1773:* találtunk benne ... öt rosz viz merö Kártyát, két Viz hordo légelyt [Ksz; LLt]. *1795:* Nagyobb viz merittö kárttya [Kosesd H; Ks 78. XVII. 13].

2. vhány fakannányi kannára való; de un anumit număr de cofe/doniițe; von einigen hölzernen Kannen. *1758:* Kolosvárt vásároltatt(am) nyolcz Sing Német Posztot Rhf. 8 ... Egy Kártya sárga ször, xr. 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 211a]. *1774:* én a kutra jártam egy kártya vizért [Vaja MT; Told. 46/14]. *1800:* idevalo Vintzeller Leontyáne adott egy kartya Szilvát ... Sido Hersnek [Somkerék SzD; JF. Andreka Szevinka (14) újparaszt vall.].

? ◇ **Hn.** *1774:* a' kis kártya nevezet alatt lévő helyben valo földek.a' Nagy kartya nevü földben (sz). a' nagy kartya földek Haraszt felol valo oldalánál (sz) [Gerend TA; EHA]. — Vö. a *kártos* címszó hn-i adalékával.

kártyácska, kártyáska fakannácska, *táj* kártyusocska; cofiță, donicioară; hölzernes Kännchen. *1748:* Kis kartyátska no 1 [Nagyida K; Told. 11/95]. *1822:* Kretsun Nutzuj egy Kis Kartyába egy Kupa Bort vett magához, ezen Kártyáska borral Nagy tűzzel Nagy Indulattal, felém jött [KLev.].

kártyajátszás kártyázás; joc de cărți; Kartenspielen. *1573:* Olajos Myhal Azt vallia hogi ... Zeoch gërgy es fekete Matte Az kartya Iaczason Egbe veztek, hallotta hogi chigannak chalardnak hamisnak Monta Zeoch gërgy Matet | Veres Antal Azt vallia hogi Az owarbely Janos deak hazahoz Ment volt korchomara teob tarsasagal egembe ... ott addeg Isznak hogi kartia Jaczasnak elegetek[4] hogi ely Nerte volt penzet vgi Mint fl 3 [Kv; TJk III/3. 224, 282. — [a]Olv.: elegyedtek]. *1584:* Az Lezzegeö (!) Legenick feleöl valamennel Iobba(n) tudnak eo kgmek tanachul wegezny, eo kgmek lassak es bewntessek es talallianak oly modot hog' dologra Mennienek es az korchoma(n) karthia Iaczasba(n) henyelesbe(n) zitkozodasba(n) kialtozasba(n) Ne heweryenek [Kv; TanJk V/3. 281b]. *1593:* Ilona Cyposwteo Azzonj Torday vallia, hogy oda Jart Vince es Estwe kesen latta karthia Jazzasokat [Kv; TJk V/1. 423]. *1599:* Zabo Janos al(ia)s Luch ... vallja ... eolenk egj aztalhoz valamy kartya Jatzasnak okaert mikoron penig Jatzanak Munkott ... Boldisar vonny kezde az Zeket Zabo Georgy alol [Kv; TJk VI/1. 287].

kártya-májszter nagy kártyás; cartofor; Kartenspieler. *1861:* Olunitz (?) Juon Fogarasban jelenleg alkalmasint flaszter koptato és kártya maiszter [Msz; TSb 38].

kártyás[1] (szenvedélyes) kártyajátékos; cartofor; leidenschaftlicher Kartenspieler. *1704:* Ma reggel prédikálott Zilahi uram ... amelynek alkalmatosságával ... a kártyásokat igen kiprédikálá [WIN I, 79]. *1831:* Dávid Antal egy részeges, kártyás korhel ember lévén, a' mult

uj esztendô napján Sz: Mise elött Offen Bányán kártyázott, s ... az oda valo K. Ispány Ur meg vágotta [A.jára TA; TLt Közig. ir. nro 403 Csiktaplocai Lázár Antal szb kezével]. *1836:* Vári János ... nagy kártyás, kuglis, biliárdos és tánczos, gyakran dohányoz [DLt 577 nyomt. kl].

Szn. *1584:* Kartyas Mihal [Kv; Szám. 3/XIII. 3]. *1594:* Karttias Mihal [Kv; i.h. 6/IV. 72].

A szn-i adalékok a *kártyás*' szónak felvehetö 'kártya,fakanna készitö' jel-e alá is tartozhatnak.

kártyás[2] vhány fakanna férőjű/űrtartalmú; cu o capacitate de ... cofe/doniţe; einige Holzkannen (viel). *1758:* egy 5 kártyás Pálinkafőző üst ... csebrekel és Kártyákkal együtt [HSzj *csős-cseber* al.].

kártyasajtó '?' *1857:* Abrosz s szervét sajtó 1 Kártya sajtó 1 [Bodola Hsz; BLt 11].

Valamelyes valószinüséggel a játékkártya-köteget együtt tartó présfélére gondolhatni.

kártyásnyi fakanna-vastagságú; de grosimea cofei/doniţei; holzkannendick, dick wie eine hölzerne Kanne. *1826:* az alkujok let volna tsak egy kartásnyi vastagságu Fákra [Klic SzD; BálLt].

kártyász kártyajátékos; jucător de cărţi; Kartenspieler. *1842:* Etzaka 9-től 12. Orakorig jártam ki a' pulver várdáig és bé a' városra mely alkalommal holmi kártyászokot el idéztem [Kvh; HSzjP].

kártyázás kártyajáték; joc de cărţi; Kartenspiel. *1710 k.:* Az ország keserves állapotjáról beszélgettünk; több sok szó után mond Apor[a]: Ez elveszett és még inkább is elvész, és ennek a többi között nagy oka a gubernátor rendkívül valo tunyasága, kártyázása és mindenekfelett a szörnyű fondorkodása és a tanácsnak elárulása a generális előtt [BÖn. 971. — [a]Gr. Apor István, a fejedelemkorban tanácsúr, majd kincstartó]. *1756:* Tit. Némethi István Uramat kártyázás közbe találtam [Kv; Mk IX Vall. 31]. *1771:* Vasárnapokra nem egyebet csinálnak ... tsak a kartyázásban egész napot töltettek és a Templom felé sem mennek [Dés; DLt 321. 10a St. Tot ex Ormány[a] (27) ns vall. — [a]SzD]. *1845:* átallyában minden kortsomarozástol és a kártyázástol kivánam a férjemet el tartoztatni, hogy ne pazéroljan [Dés; DLt 502].

kártyázik a juca cărţi; Karten spielen. *1702:* En tsak iszom kártyázom az pénz szinten el fogyot küldenél bár csak tiz forintot [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1752:* a közellyeb el mult fársángba ... estve vacsora elött kártyázni lévén az Ur co Nga [Altorja Hsz; HSzjP Caterina Sándor (19) ppa vall.]. *1756:* Némethi István Uram legottan az Asztalhoz tsapván in Specie tizen egy új, és egy ó aranyat, azt mondá a' Felesernek, aló bankó Tamás, 's azonnal mingyárt kártyázni kezdettek ketten három Márjásokba [Kv; Mk IX Vall. 33]. *1844:* a' Doctor Indenhoffert ujba érte a' gutta, de azért kártyázik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kártyázó 1. kártyajátékot játszó; care joacă cărţi; Karten spielend. *1836:* Kontz Ignátz ur ... egyebet nem csinált hanem a' volt kártyázo, mese mondo, és pipázo társait egybe gyűjtvén csak nem mind rollam tudakozodot [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

Szk: ~ *kompánia* kártyakompánia. *1823–1830:* Máthé László is hazaérkezik a kártyázó kompániából, ahol kétségkívül ittanak is [FogE 82].

2. ~ *asztal* kártyaasztal; masă măsuţă pentru jocul de cărţi; Karten/Spieltisch. *1823–1830:* a palotának[a] alsó végében volt egy igen nagy asztal, pénzváltó és kártyázó asztal. Soha is életemben olyan nagy csomó arany- és ezüstpénzeket, mint ezen asztalon, nem láttam [i.h. 248–9. — [a]A németországi Kassel báltermének]. *1849:* Kártyázo diofa asztal. 1. lábon ... 30 Rft [Görgénysztimre MT; Born. XXIVd]. *1854:* a Nappali Házba ... találtatik ... égy Kártyázo asztal Zöld posztoval be huzva Jo [Sárd KK; WassLt].

kártyos, kártyus 1. fakanna; cofă, doniţă; hölzerne Kanne. *1752:* bé menvén Két kártyussal, és egy jo nagy szivo lopóval bort hozván ki a pincéből ... Alb Opra hazahoz vittük [Algyógy H; BK. Bukur Opra (25) jb vall.]. *1756:* Ujj kártyos 1 ... avatag mosogató cseber 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1775:* 1 Soitar. 1. kártyos, és 1. kalany tartó x 4 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4]. *1816:* Két rongyos kártyos egynek file nints [Varsolc Sz; Born. IV/41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1851:* két spurkát cseber egy kis teknyő- és kártyus- és egy sajtárgaláta [M.bogáta SzD; BetLt 2].

Szk: *ivó* ~. *1747:* Két feiöl béfeneklett Ivó kártyos [Borsa K; Told. 24] ∗ *füles* ~. *1794:* Fenyő Füles jó kártyosok [Tasnád Sz; CU] ∗ *öntöző* ~. *1786:* Öntöző kártyus 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1849:* Egy öntözö kártyusra három abron (!) és uyj felsö feneket csinaltam 29 xr [Kv; Pk 6] ∗ *vetemény öntöző* ~. *1810:* Egy vetemény öntözö pléhes kártyos ... Rf 2 xr 2 [Mv; Mv-Lev. Trincseni Mihály hagy. 20] ∗ *vízmeregető* ~. *1798/1821:* Viz meregető Kártyus [Kv; Pk 5] ∗ *vízöntöző* ~. *1788:* Egy viz öntözö kártyos [Mv; TSb 47].

2. vhány fakannányi; de citeva cofe; von einigen Holzkannen (viel). *1752:* Mlgs Olosz Ferentz vr. ide valo pinczéit ... étzakának idejin violálván, Csak két Kátyus bort hoztanak volna ... Alb Opra Házához [H; BK].

karuc, karuca (paraszt)szekér; car, căruţă; (Bauern-) Wagen. *1614:* Iobagiones subiugati ... Chjeidi Benedek Geljen Thamasnak atta magat egj karuzan [UszLt Bethlen Gábor összeír. Msz Ernie[a]. — [a]Nagyernye MT]. *1672:* utoljára nem lévén az kozákoknak mihez kapni, az karuczákból ama lóvonó fát vették, avval kezdették magokat oltalmazni [TMÁO V, 119 Máté deák a fejhez]. *1759:* Ezután Zsigmond Kovács nevü Tórdai Ember Músnai Évát Enyedi Leányból való Feleségét viselös és várandos állapotjában Tórdán egy karuczra[a] tészi, és Enyedre zökögteti kiméllettenül [Herményi, EDem. 617]. *1817:* A két hitván Lova, karutzája egy v(tag) két kisded miveletlen szöllöje ... ugy tudom hogy Sárdon meg van [M.igen AF; KmULev. 3 Benkő Sámuel lev.]. *1818:* Jergel György ... egy karutzaval és egy Loval Bonyhádrol elszökött [DLt 251 gub-i nyomt. kl]. 1821: Egy Ujj Karutza minden Reszeivel vasazatlan [Mezőméhes TA; HG Mara lev.]. *1838–1845:* karuca: „kis könnyü lószekér" [MNyTK 107].

karucázik szekerezik; a merge cu căruţa/carul; fuhrwerken, karren. *1843:* ifj. Bottyán Minya karuczázott azon két loval és Szekérrel [Bágyon TA; KLev.].

karuly karvaly; Accipiter nisus; coroi, ulişor; Sperber. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... karulioknak eolveknek solmoknak keresesekre es zerzesekre fogsagokkal birsagvetelekkel ereoltetessek es kynzasok [SzO II, 330 A székely nemzet foly.]. *1594:* Az vaida ... tartozik ... Niarban annak jdein egi karullial [Baksa Sz; UC 13/5. 42] | Az waida Karachionban az varhoz egj eozzel tartozik, es annak jdeien egi karullial [Kerestelke Sz; i.h. 60]. *1621:* Ket Keouari szabados hozua(n) G.V. eo Naganak ket karult ... atta(m) nekj etek jtokra valot ... / 6 / Maczkasi Vram az Varadi Porkolab kereti B. Vramat hogy kulgeon eo keme valamj Karuljra valo eot eot zeorgeot melljet veotte(m) Stenczel Janos Vramtol Negiet f — / 20 [Kv; Szám. 15b; IX. 76, 212]. *1681:* Minden banyarol az Safarok tartoz(na)k adni annuatim ket ket Karulyt vagi azert fizetni per. 2 /— most azert az öt banyatol lészen Karuly nro. 10 [VhU 64]. *1694:* 14. (Augusti) foglyosítottam meg egy karulyomat, melyet az gombkötő tanított [VassGy 187]. *1754:* (A) Jobbágyoknak ezen Specificált Taxához accedálnak ezek: ugy mint két Héti Kaszálás, Gabonátskából való Dézma adás, bizonyos Számu Kászu Szurok, egy Pár Karuly [M.gyerőmonostor K; Told. 12/40]. *1756:* Nikula mint Udvari Biro ... 2. Károlyt 4. Petakkal vett [Váka H; Mk 13]. *1768:* Az szolgálaton fejül szoktunk az Uraságnak egyébbelis Gazdáskodni, ugy mint két Karujjal, Pisztrangal, és más fele hallal [Farkasmező Sz; Ks 74/56 Conscr. 77]. — L. még RettE 80; TML II, 178.

Hn. *1680:* az Karolyb(an) vagjo(n) egj kaszálo ret [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 15]. *1762/1779:* A Karuly alatt (sz) [Vérvölgy Sz; EHA]. — Az 1680-beli adalék idetartozása kétes.

karulyfi karvalyfióka; pui de coroi; Sperberjunge(s). *1654:* Ezen Gyapiak(na)k Exjtussa ... szabados Janosnak kett Karuly fiakertt nro 4 [Egeres K; Ks 70 Szám. 51]. *1735:* A Pávai Sojmarok Ngdnak ket Karully fiat visznek harman, parancsoltam volt 12tőt, tavallyis Semit attanak [Imecsfva Hsz; ApLt 4 Imecs Antal Apor Péterhez]. *1754:* Karulyfiat kultem kettőt ... azok tudom jókis lesznek de ezek bizony vékony állapottal vadnak [MúzBeth.].

karulymadár karvaly; Accipiter nisus; coroi, ulişor; Sperber. *1659:* Édes Öcsém uram, Kegyelmed küldjön nekem karul madarat [TML I, 427 Bethlen Mihályné Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1661:* Az karuly madarat köszönöm igen, édes Feleségem, kérlek viseltesd gondjokat [TML II, 121 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1681:* Karoly madar nro 10 / Vas Banya nro 5, adatik innen Karuly Madaris nro 10 [VhU 77, 218]. *1725:* Taxaban adott karolly madarakat a Manostori havason lakik [LLt 36/80]. — L. még TML II, 125.

karulyos karvalyos; bogat în coroi, cu mulţi coroi; reich an Sperbern, Sperber-. **Hn.** *1698:* Karulyosb(an) egj kis csegely kaszálo. Karulyos előtt más kis sziget kaszálo [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Katalinas Gábor (70) jb vall.]. *1713:* Karulyos felett (szö) [Kémer Sz; EHA]. *1732:* Az Karoljoson (sz). Az Karolyosban [Páncélcseh SzD; DHn 55–6]. *1736:* A Karůlyos elött [uo.; i.h. 56]. *1744:* Karujosba (sz) [M.zsákod U; EHA]. *1826:* A' Kis Karulyasba (e) [Kercsed TA; EHA]. *1832:* Karujosban (k) [Száldobos U; EHA]. — E helynevek eredetileg karvalyban gazdag területre vonatkozhattak.

karulypénz karvalyváltság (karvalyadás váltsága); bani de răscumpărare pentru coroi; Sperber-Lösegeld. *1566:* singuli libertini tenebantur pecunia seu censu quodam, qui vulgo vocatur Karvoly pénz et eoz penz ... den 57 [GtSz XII, 259–60 Kővár reg.]. *1603:* Censum Caroli pénz vocatum, quem singuli iudices ac libertini annuatim, unum falconem redimendo per denarios 60 solvere tenebantur facit f 82[a] [Makkai, SzDPuszt. 148. — A kővári uradalom tartozékai jb-szolgáltatásainak összesítése] | Deinde ad summam, ad haec census eorum Karolly Pénz vocatus sive Eős[a] pénz exiguntur iudicibus et libertinibus singulis d 60 [Dragománfva[b]; i.h. 110. — [a]Nyilvánvaló elírás v. sajtóhiba *Eőz* (olv. *őz*) h. [b]Később Rózsapatak SzD] | Census Caroli pénz d. 60 ... Census Cosar per 4 [Kápolnok SzD; i.h. 116].

Ugyanezt a váltságot fizették a kővári vártartomány egyes települési közül pl. Csokotis (Csókás SzD), Fónác (Kővárfonác Szt), Garbonác (SzD), Kápolnokmonostor (SzD), Kovácskápolnok [SzD], Lackonya (Lacháza SzD), Kötelesmező (SzD), Magura (Nagyhegy SzD), Berence (Szt), Kővárgyertyános (Szt) is [i.h. 112, 115–20].

kárvallás kár, károsodás; păgubire; Schädigung. *1542:* Byzon kegelmes wram, hog engemeth az fel ezthendeyg ǫth tharthozthathak. zegen legen wolthomra nag kar wallasokra[a] ... nagwbath nem wallottham [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m-i isp-hoz és Fog. vára urához. — [a]Elírási, fogalmazási v. sajtóhibából *kar wallasomra* h.? — Utána is felhetően ilyen okból értelmetlen a szöv.]. *1570:* Margytthazzon Bwday Weres Benedekne Azt vallya hogy Eweleh (!) eleget Bezellet Mind Nagy Neste es Mind Zabo Balinthne karwallasa feleol [Kv; TJk III/2. 660]. *1597:* Kidey Thamass wrűnk postaia Jwta Adot (!) poroszlo Martony az w Maga lowat Alaia Megh Reszegedet wolt ... haragiaban Jargalta wesztegedte az Czakantis bele wakta es Megis Twrositodta ... w kegelmeket Talalta Megh Nagy kaar wallasairt adatanak w kegelmek ... f 2 [Kv; Szám. 7/XIV. 67 Th. Masass sp kezével]. *1603:* Nyreo Daniel ... vallia Az Gergely Antalne karwallasaban semmit nem tudok kiteol eset [Kv; TJk IV/1. 647]. *1786:* Lévén praetentiója, osdolai lovas katona Ferencz István ökegyelmének 6 számból álló juhoknak elkárosodása végett ... mely kárvallásért az osdolai hütösség eleibe tekintetes szolgabíró úr poroncsolatjából relegáltatott ezen két felek között való megigazitandó dolog [Ozsdola Hsz; RSzF 183].

Szk: *~ban vagyon. 1577:* Miert hogy penig az wyz miat mostis sok kulemb kulemb kar wallasba wagio(n) az waras Nepe sok hellye(n) ... keryk ... Byro vramat, hogy talallyo(n) Modot benne hogy illye(n) kar wallastul az keosseget Menchye megh [Kv; TanJk V/3. 140b] ∗ *~ esik. 1578:* volnanak Nemynemo Sellerek, kereskedeo zemelyek kik varasnak Registrumaba ninchienek be Irwa ... Byro vram tanachyawal hywassa be az olyakat ... Inchye megh coket eo kegmek ... hogy leowendeore is az warasra valamy haborw es kar wallas

myattok ne essek [Kv; i.h. 176a]. *1639:* Mikkoron Galfalua(n) az karvallas esek az Andras Deak szekeren, enis ot volta(m) [Mv; MvLt 291. 186a] ✱ ~ *következik. 1592:* effele engedetlen emberek miat, az varosra se vrunknak nehessege ne zallion, se karuallasa ne keouetkezzek [Kv; TanJk I/1. 190]. *1782:* az emlitett Praefectus Ur(am) ... a szegény községnek meg eskütt ellensége minden dolgait inventiojit és directiojit ugy moderallya, es arra dirigalja, hogy abbol a szegény, és el nyomorodott népre mégis több több romlás, kár Vallás, és Tereh viselés következzék [Torockó; Thor. XX/4] ✱ ~*t szenved. 1780:* ha Natságtok tekintetben nem veszi ügyünket, nagy kárvallást kell méltatlan szenvednünk [uo.; TLev. 9/17].

Ha. *1697/1767:* kár vallásamat [Kocsárd TA; Hr 8/16]. *1778:* kárvallásam [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16].

kárvallatlan szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~*ná tesz* kártalanít; a despăgubi; entschädigen. *1799:* a' Kerületbéli Tisztek ... ha vagy egyikben vagy másikban valami Excessust találnának ... a' Contribuenseket kárvallatlanná tegyék [AszLt 207 kv-i nyomt. gub-i körrend. 6014. és 6463].

kárvalló kárt szenvedő; păgubit; geschädigt. *1602:* Takach Georgy ... vallya Reggel latom hogy Syr vala ez zabo Mihaly az kar vallo ember akkor megh sem tuttam my vegre syr, Annak vthanna vgy ertettem megh hogy kart vallot [Kv; TJk VI/1. 616].

kárvallott károsult; păgubit; geschädigt. *1569:* az w felge jobagia dolga felwl az elettis kgnek jrtam egnyhanzor es kertemis kgdet hog kgmed zegenth elegyttetne meg az w kararol, Nam az egez Orzag azzal el hog az Mynyre az karwalloth ember meg mer eskwdny arrol teznek eleg tetelth kgmetek penig Nyoltz ftra bwczwltę az ket wkrwth [Görgény MT; BesztLt 81 G. Aknay prov. arcis georgen a beszt-i biróhoz]. *1590:* 20 Aprilis Adatot Byro vram, Kadar Janosnak, az Tanachy kyulte el az Kar ůallot Mezarosert 7 Eokret loptak el ... atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 22 Kis István sp kezével]. *1621:* káár ualoth ember uagiok, louamat ell loptak [Burjánosóbuda K; JHbK XXII/29]. *1677:* a' Vármegyének, vagy Székes helyek Executori ... ezen Articulusnak vigorával a' kár vallot embert contentaltassák [AC 76]. *1695:* Eddégis sok panaszok voltanak és sok kárai az Ecclesianak, a szolgak(na)k rosz örlesek miat, azért minden meg karositot embernek dolga törveny szerént haladék nélkül igazittassék el, és ... a' kárrol contentumot tétessen ... hogy az Ecclesia eleiben panaszra ne jöjön a' kár vallot ember [Kv; SRE 41]. *1747:* (Az alperes) ezen gonosz tselekedetit meg valoságositotta azzalis, hogy a' kár vallott Szemellyeket békességgel kénalta [Torda; TJkT III. 188].

karvaly l. karuly

karvas páncélujj; brăţar, armură de braţ; Armberge/schiene. *1646:* az fogaso(n) egi fekete palcza, egi bokor kar vas [M.bükkös AF; KCsl 2]. *1657:* Pánczelokat, sisakokat, kar vasakat mind Uyolag megh tisztitattam Szebenbe(n) ... fl. 12 [Borberek AF; WassLt Perc. 28]. *1679:* (Az árvának) Fegyvere ... volt egy pár polhakja ... egy pár karvas jó ...; ezek is az tutor kezében maradnak az gyermek számára egy kard(d)al, lodinggal palaczkostól [Zágon Hsz; Barabás, SzO 381]. *1736:* (A temetéskor) az ki ezen bakacsinban öltöztetett lóra ült, fejében sisak lefüggve, pánczéllal az nyakán, derekában pánczél-ing, az két karján két karvas [MetTr 407].

Án. *1674:* Karvas. Sisak (kutya) [EM XLIX, 535]. *1676:* Karvas (agár) [i.h. 536].

Szk: *aranyos* ~. *1759:* szállittasson el ... Egy más közönséges atzél lántzbol készült Sisakot ... Két aranyas Kar Vasakat [Sárd AF; TSb 51] ✱ *fekete* ~. *1823:* Két Pántzél ing arannyos boglárokkal. Három fekete Pantzél sapka ... Egy rez Pàntzél Sapka ... Harom pár fekete karvas [BK Inv.] ✱ *német* ~. *1681:* Kesztjusö(n) csinalt német kar vas, ighen szép Par 1 [Vh; VhU 539].

karvasas páncélujjas, karvasat viselő; echipat cu brăţare/cu armură de braţ; mit Armberge/schiene. *1772: 19*-na Julii 1772 temettetett generális gr. Bethlen Ádám úr Kolozsváratt a Farkas utcai templomban igen nagy halotti pompával ... Vittek egy ágyút és utána egy fekete posztóval bévont lovat, melyen senki sem ült. Volt más ló is, mely fel volt öltöztetve régi, fegyver ellen való vasas szerszámokkal. Az ember, aki rajta ült sisakos, mellvasas, kar- és szárvasas volt, nagy vasbuzdogány keziben [RettE 280].

karvastagságú de grosimea braţului; arm(es)dick. *1823–1830:* Harmadik vacsora neme volt az ángolna. Ez kígyó forma hosszú gömbölyű hal, karvastagságú is vagyon [FogE 229].

kárvesztés '?' *1851:* hât a' Sárosi kár vesztésröl tám elis felejtkeztél nem adtuk fel az iragatoknak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Az idezet kétértelmű volta miatt a 'károsodás' és a 'kártalanitás' jel-sel egyaránt számolhatni

karvezető kb. karmester; dirijor de cor; Chorführer. *1870 k./1914:* Cantus: közönségesen az éneket, énekórát nevezték igy. Különösebben a tanuló ifjakból kiválogatott és ajánlkozó jobb énekesek csoportját, melynek vezetője cantus praeses, karvezető volt [MvÉrt. 6–7].

karzat 1. karfa; balustradă; Geländer. *1846:* A Lisztelö Malom ... 3 jo kéreg között forognak ezen kö padon 3 kövek ... mind a 3 kö felett jo fenyö hullogato jo karzat — jo garat vagyon [Bács K; KmÚLev. 2].

2. lépcső-karfa; balustrada scării; Treppengeländer/läufer. *1851:* A' Malom ... A' hijuba feljáró nyolcz lépcsőjű fenyő grádits a' körülte lévő felső és alsó karzattal jó. A' karzatot tarto oszlopok a' fiok gerendákhoz foglaltattak [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

3. hídkarfa; balustrada podului; Brückengeländer. *1846:* fa hidhoz ... 26 szál kétrendbeli karzathoz meg kivántato gerendák tsapjaikkal együtt ... 8 szál ... a' négy szárnyakra | az elbontando hid karzatjaiba netalán találtathato oszegek[4] kivonatván ... egyébaránt a felállittando hidhoz kivantatnak, a' karzathoz, oszlopok tamaszaihoz, padlozat leszoritto gerendákhoz, 152 darab, 9 huvejk hoszszu szegek [Dés; DLt 858/1847. — [4]Olv. ó szegek].

4. erkélykarfa; balustrada balconului; Altangeländer. *1848:* A Bástya oldal Szobába ... Ezen háznak a kertfelöl valo áltányra két felé nyilo ajtaja ... Az áltány karzatja vasakkal együtt 10 Rft [Szentimre MT; Born. G. XXIVd]. *1854:* Mentünk az Palotára -- mely (!) fel Jaroja Jo állapatba vagyon az áltánon lévö Pádimantum és karzat hasonloan Jo [Sárd KK; WassLt].

5. *1858:* a' szála mellett lévö szoba feletti karzat padlozatja jo [Mv; TSb 39].

karzatoszlop karfa-láb; stîlp de balustradă, balustru; Geländerpfosten säule. *1838:* 22 darab 1-1 öles karzatoszlop ... Rf. 22 ... 12 darab hosszu fenyö fábol valo karfa ... Rf 18 ... 48 darab karzat rostély fenyö fábol ... Rf. 16 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. — Hídépítésre von.].

karzatrostély ? karfa-rács; grilaj de şipci la balustradă; Geländerlattung lattenwerk. *1838:* 48 darab karzat rostély — fenyö fábol ... Rf. 16 [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. — A teljesebb szöv. *karzat-oszlop* al.].

kas 1. coş; Art größerer Korb. *1625:* az haz hejan vagyon egy kasis [Kv; RDL I. 126]. *1632:* Egj kasban ket veka azzu szilva N 2 [Komána F; UC 14/39. 125]. *1653:* harom kas labas. Egj fedeles ketteje nem ... Egj kis kerek kas Egj kis kas kjb(en) szozt[a] mit tart(nak) [Ilencfva MT; DLev. 1. II B. 12. — [a]Olv.: szöszt]. *1687:* Az Istallo mellet valo kamarában negy kas; az Istallo heján egy öregh kas [Déva; Szer.]. *1723:* Bab Csipelve egy kasban vagjon Cub 7 met. 2 [Ludvég K; Told. 29/7]. *1750:* Majörság Zab egj nagj Kas a Tsürbe tele van Ugjan ott egj kissebb Kasis tele Zabbal [Esztény SzD; i.h. 25].

Szk: *búzahordó ~. 1637:* uagyon ... egy hozzu kadarlo szin, vagyon buza hordo kas nro. 10 [Fog.; UF I. 418] ∗ *font ~. 1729:* Öreg nagj font kas nro 2. kissebb font kas nro 1 | Font kas nagj és kisded 2 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 79b, 80b] ∗ *fűvesszőből font ~. 1699:* edgj fenek nélkül valo hitvan kas ... edgj fűz vesszöböl font két köblös kas [Andrásfva U; LLt Inv. 115–6]. *1840:* Egy fűzveszszöböl font kas [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042 Bentze Illyés lelt]. ∗ *gyümölcstartó ~. 1681:* Gyümölcz tarto Kas Nro 1 Ebben Aszszu szilba ... Cub 1 gr. 2 [Hátszeg; VhU 596] ∗ *hamutartó ~. 1717:* Az Czipo tarto kamara, melyben talaltatott ... egy kis hamu tarto kas [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5] ∗ *komlós ~. 1816:* Egy rongyos Komlós kas [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ∗*kőhordó ~. 1756 k.:* Három lora kö és szen hordo kasra f.h. 4 [Torockósztgyörgy TA; TLev. 9/9. 1] ∗ *polyvás ~. 1548:* lopta valamy vasas kerekeimet el, kiknek az vasait Nala talaltam vala megh egj poljvas kasban [HSzj *vasaskerék* al.] ∗ *polyvatartó ~. 1785:* Elönkben jövén ... Pap Istvánné, nem különben ... Pap István senior ö kegyelme, kiktöl is kérdésben tevök, minemü portékáji volnának Pap Istvánnál, ezek tudniillik:[a] ... 1 pojvatartó kas ... [Árkos Hsz; RSzF 238. — [a]Köv. a fels.] ∗ *szakasztó ~. 1679:* Tésztához valo szakaszto kas nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 94] ∗ *szénhordó ~ → kőhordó ~.*

Sz. *1678:* Addig kedvezünk mi is az ördögnek s tagjainak, hogy bizony kiesünk az Isten kassábol [TML VIII. 113 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

2. vesszöhombár-féle; coş/ladă de nuiele (pentru grîne); Art Getreidekasten aus Flechtwerk. *1570:* Kerekes Mathias, Azt vallya, hogy Mykor Gereb Balas Megh holt volna ... az my Marhaia Maradott volt ... az Kerekes Andrasne hazahoz hordotta volt ... Az myt vyt volt[a] ... kas buzanak valo [Kv; TJk III/2. 97. — [a]Köv. a fels.]. *1594:* A pituarban ... Kass buza tartani ualo wagion No. 1 [Kraszna Sz; UC 78/7. 20]. *1632:* A szuzek mellett ... egj kis kas melikb(en) keöbleös Cub N 1 [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. *1656:* Az Istallo faraban egy kis gabonas haz forma kamaraczkaban, ket buzanak valo veszszökböl font kas tapaszos [Doboka; Mk Inw. 7]. *1750:* Majorbéli Gabonassában ... Egj Kasban ösz Tavasz buza de tele nintsen ... Második Kas két felé rekesztetett [Esztény SzD; Told. 25]. *1807 k.:* egy alkalmatossággal az Eskettetönek aratás felé Buzája el fogyván mástol kellet kérni, az Attyának teli kassa levén nem adatt [Sinfva TA; Borb. II Gombási Péter (26) ns vall.].

Szk: *búzás ~. 1570:* Kerekes Mathias, Azt vallya hogy ... az Gereb Balastwl Marat Marhat egy low zekeren vytte volt hoz Bartos az Kerekes Andrasne haza eleybe oth rakta volt leh[a] ... Es Buzas kas [Kv; TJk III/2. 156. — [a]Köv. a fels.] ∗ *búzatartó ~. 1682:* Egy öreg buza tarto kasomat kértem pecséttel [HSzj *búzáskas* al.] ∗ *gabonás ~. 1757:* Egy kerek gabonás kas, kettös, cir. öt vékás [Nagyercse MT; Told. 36] ∗*gabonatartó ~. 1737:* ben ... vadnak valami oh es ujj gabona tarto szuszekok, kasok s egyéb portékák [Nagyiklód SzD; i.h. 27]. *1742:* Gabona tarto kas edjik hitván 5 [Bh; i.h. 25] ∗ *lábas ~. 1594:* Az Bagossi Maior haznal ... Buza tartani ualo labas Kaas vagjon No. 2 [Bagos Sz; UC 78/7. 18–9] ∗ *szakaszos ~. 1637:* Az konyha alat valo pinczebe(n) ... egy szakaszos kas es mas kisseb [Teremi KK; Ks 69. 50. 44]. *1732:* A Kamarában édgy szakaszos kasban, Majorság Tavasz buza [Nagyiklód Szentjakab SzD; TSb 51] ∗ *tapaszos ~. 1647:* Az belseo Pinczere Aito nincz: Ebbenis vagion mas Eoregh Szuszek ... Het wres tapaszos kas Gabonanak valo [Megykerék AF; BK 48/16]. *1720:* Venikebol font tapaszos kas [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1].

3. fonott/léces gabonatartó, góré, *táj* kotárka; coşar, pătul; Mais Kornspeicher aus Flechtwerk od. Latten. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes[a] ... kasaknak vikankint keoblenkint valo zedessek [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly. — [a]Köv. a fels.]. *1647:* Az Udúar szegeletin vagion egy reghi szalmas Gabonas haz ... Egy hituan kas [Nagyteremi KK; BK 48/16]. *1716:* egy török buzának valo kas az haz megett [Doboka; JHb III/68]. *1759:* Hajkul Farkas ... az el-mult esztendöben a' kassokböl a' Török bűzát el-tsépeltetvén, vékával eo kglme fel nem mérette [Marosludas TA; TKl]. *1791:* Valamennyi Gabonája volt Kozma Ferentz Urnak ... szemül a' Hambárakban, és tsöstöl a Kassakban bé rakua ... mind égy szemig ... el hordattatta és takaritottatta [Mezösámsond MT; Berz. XX/9. 15]. *1794:* Itt az Udvarnál az Kasokat mind ujra fedettem be töviseltettem [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1813:* Ezen kasak mellett három Oh Cserefa gerenda 3 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1860:* A' szekér szin mellett van egy — deszka fedél alatt — tutaj gerenda talpakon állo — sasfák közi rakott tutaj fábol készült uj kas [Mezöbánd MT; TSb 39].

Szk: *búzás* ~. *1696:* Buzas üres Kas nó 1 Hitvan Ajtaja Lakat rajta nó 1 [Bethlen SzD; BK] ✱ *font* ~. *1652:* Egy négy fába font kas [Görgény MT; Törzs] ✱ *léces* ~. *1846:* epitettem kölábra létzes kast sendejel fedve ketött [Kv; Végr.]. *1849:* Kasak. A' Major Telken két részre alakitott jo ujj létzes kasok Török Buzának valok, kö lábakan, Zsendelly fedéllel [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *málés* ~. *1765:* Az udvaron vagyon hat Málés Kas [MNy XXXVIII, 207]. *1795:* Málés Kas ... az oldalai körödös környül veszszövel vannak bé kertelve [Kémer Sz; BIN Conscr.] ✱ *törökbúzás* ~. *1756:* Az Akoly kertben vagjon Török Búzás kas nro 10 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. *1851:* Egy 13 kölábakon — tölgy fa gerendákon álló — fenyö léczü törökbúzás kas Zsúp fedél alatt két kis lécz ajtókkal ... A' kasba van egy kevés csusza [Erdösztgyörgy MT; TSb 34] ✱ *vesszős* ~. *1837:* a négy veszös kasok közül elcsépeltettvén az edgyik lett szeme ... 298 véka [Budatelke K; Born. F. Ih].

4. vesszőgarat; coşul morii; Mühlkasten aus Flechtwerk. *1763:* A Kö pad, a' ket kassával, s lisztelö valluival [Ispánmező SzD; Torma]. *1765:* az birois ... Mingyárást kénszeritteni kezdé Urszulyt szép szoval arra hogy merje ki az kasbol az gabonáját mert Semmiképpen meg nem engedi hogy az ö Aszszonya örlöje elött meg örellye [Záh TA; Mk V. VII/19 Blága Györgyitze (43) jb vall.].

5. vesszőméhkas; coşiţă/stup (de nuiele); Bienenkorb aus Flechtwerk. *1818:* ha pénz fizetödett a Superaedificiumokért azt ä pénzt meg fizette eddig dupláson az ä nagy láb föld, melyböl sok asztag rakodott és ... sok méz gyült a kasban [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014].

6. szekér- v. szánkosár; coş de căruţă/sanie; Wagenod. Schlittenkorb. *1585:* Kun Istua(n) vallia egkor ez Nagy Gergelljel Menenk A' Mezeore, egy egy lowo zekerrel ... Az lean chak le vgrek ot A kasbol [Kv; TJk IV/1. 503]. *1590:* Chinaltattam az eöregh Zekerhez kast fl. — d. 32 [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. *1598:* Zabo Gieörgj hozta az Varos kúchiatt haza apa hidárol Egj kast keöteottek rea ... // 25 [Kv; i.h. 8/V. 166]. *1681:* Konyha ö koczi, minden hozza valo Eszközével, kassaval, jó Nro 1 [VhU 505]. *1691:* holmi goromba Embereim Szekeremet az nagy viznek vittek, annyira hogy az viz el forditatta, a' szekeremet, a' Kasb(an) levö eggyet massal [Dés; Jk]. *1761:* Alkalmas Deszkás szan ocska kassával s Rudgyaval égybe [Kémend H; JHb XXXV/39. 34]. *1843/1845:* A hátulso ülést a' T. Ur posztojaval ujjbol bé huztam a' szekeret kassával eg(g)yüt ujjitottam [Nc; DobLev. V/1254].

7. kocsiszekrény, karosszéria; lada trăsurii, caroserie; Wagenkasten, Karosserie. *1780:* Tsináltam az Piratselhez az kasnak uj feneket [Szászváros; BK]. *1781:* Ferencz Urfi ö nga kotsijára ... a bakjára két nagy hosszu plehet ki-tottam a' ki a' kast tarttja Rhen for. 1 [uo.; BK]. *1796:* a Kotsis a Lovakkal futásra Vévén a Dolgot el nem érhették, hanem Kövekkel hajgáltak utánnok Ugy hogy Ugyan Kongot a Kotsi Kassa [Gyula K; RLt Oltyán Juvon (46) szolgáló ember vall.]. *1812 k.:* tele volt az emlitett Kotsi(na)k Kassa [IB. Takáts Josefiné Jánosi Ersébeth tiszttartóné (28) vall.].

E jel-re l ÉrtSz *kas 3 a* és Frecskay 144 *kasos-kocsi* al.

8. varsaszerü halászeszköz; coş de pescuit; Fischkorb. *1661:* Bank janos ... ugyan ot zahi hataron valo tojat halasztatvan Vas Laszlo uram rea menven Eczakanak idejen az halaira, az kasbol az halakb(an) ki mert ... s factumon rajta erven Vas Laszlo eo kigyelme emberi, ad tertium tőrvenyt lattatot reaja eő kegyelme vilagos bizonysagokkalis meg bizonyitvan ... az dolgot [Mezőzáh TA; WassLt].

9. borítókosár, tyúkborító; coş cu care este acoperită cloşca/găina cînd cloceşte; Hühnerkorb. *1761:* Boritto ketretz 2 Kas kettő fa [Szentmargita SzD; Ks CII. 16].

10. tyúkültető kosár; coş în care se pune cloşca/găina la clocit; Korb zum Hennensetzen. *1670:* Tyúk ültetéshez valo kas nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 102].

11. *madártartó* ~ vesszőkalitka; colivie împletită din nuiele; Käfig aus Flechtwerk. *1656:* Ezen vamos udvara kertiben vagyon egy öregh seoveniböl font madar tarto kás [Fog.; UF II, 145]. *1679:* Madár tarto kas, egyik romladozott nro 3 [uo.; i.h. 102].

12. *szűrő* ~ szűrőkosár; strecurătoare împletită din nuiele; Seihkorb. *1699:* Seres Kad fenekere valo Szürö kas [O.csesztve AF; LLt Litt. C].

13. sánckosár; gabion; Schanzkorb | ágyúvédő kosár; gabioane pentru protecţia tunurilor; Kanonenschutzkorb. *1637:* A bástya épp s jo az keöfalon vagyon 31 teöltetöt kas, az szegelyetin egy kws, keöbeöl eppittett uigyazocsyka [Fog.; UF I, 395]. *1662:* Jenő[a] várában ... Újváros felöl való két szegletbástyák közkőfala ellenében napkeletről szintén a Körospartra kasok töltetvén, s azokba ... tizenhat lövőszerszámok ... helyheztetvén, úgy elkészítték, hogy már csak el kellene sütögetni a lövőszerszámokat | az két kasamaták ellenébe kétfelöl az árok szélibe kasok közé állattak vala két-két öreg faltörö álgyúkat [SKr 430, 595. — [a]Borosjenő]. *1710:* Teleki Mihály ... a szölöhegy tetejin kasokat csináltatván, s lövőszerszámokat vonatván fel, lötetni kezdé a várat [CsH 349].

14. hídlábvédő alkotmány; împletitură de nuiele făcută pentru protecţia stîlpilor podului; Brückenschutzvorrichtung. *1846:* a' hidnak ... két közbülsö rako fával körül vett, és kövel ki töltött Czövekes kassai ... közelebbi idökben javittattak ki ... ezen kasakhaz alkalmazando párkány gerendákhoz feszittö gerendák alkalmaztatnak (:Schprengwerk:) [Dés; DLt 858/1847].

15. deszka-saroglyaféle; un fel de targă; Art Schragen/Trage. *1685 e.:* Fenyö deszka buza hordo kas Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 11].

16. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; în attributivem Gebrauch. **a.** (vhány) kosárnyi; de cîteva coşuri; einige Körbe (viel). *1647:* Vagjon egj Kas komlo | Ket kas korpa [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1754:* Groza Iván ut I reponallya ... tanaltunk ... 12. vékás kas Törökbuzaját [Bukuresd H; Ks 62/4]. — **b.** (vhány) górényi; de cîteva coşare/pătule; einige Maisscheuern (viel). *1748:* Az eddig valo Laszói[a] korcsmáros Muntyán Máté vesztegetvén és tékozoluán Az Uraság Laszói Vendég fogadónál le tétetett, s keze alatt léuö Gabonáját; Mellyre nézve ott léuö egy Kas Török buzája Arestáltatott [F.lapugy H; Ks 62/18. — [a]H]. *1770:* egy kas málét a hizo Sertésekre költöttek [Récekeresztúr SzD; SzentkGy Bocsa Kosztán (52) jb vall.]. — **c.** (vhány) méhkasnyi; de cîteva coşniţe; einige Bienenkörbe (viel). *1688:* ket jo kas mihet ... hozattak velem [Kv; UtI]. *1720/1811:* Az öt kas Méh ad tres aequales partes dividaltatnak [Szotyor

Hsz; Borb. II]. *1783:* Még is Anno 1761 el károsodván ... Groff Liber Báro Boros Jenöi Korda György Ut ... Szokoli[a] Udvarából egy Kas Méhe gonosz Ember által, mennyiben békéllettek meg azon Szokoli lakosok az el károsodott Kas Méjért és kivel? [K; IB vk. — [a]K].

◇ **Szn.** *1614:* Kas Thamas varosi rend [Illyefva Hsz; BethU 219].

◇ **Hn.** *1617/1687 k.:* A' Kas Szeriben (sz) [Mezökövesd MT; MMatr. 395]. *1621:* Az Isten kassán (sz) [K; BHn 108]. *1737:* Az Isten kassában (sz) [Nagyölyves MT; EHA]. *1754:* Az Isten Kossában (sz) [Uzdisztpéter K; EHA]. *1757:* A Kas uttyán ă Bor altalban (sz) [Taploca Cs; EHA]. *1805:* Az Isten kossában [Borsa K; BHn 122].

◇ **Sz:** *könnyű ..., mert a maga ~ából süti* könnyű, mert a sajátjából veszi. *1748:* Tudom hogy elég kenyeret sütött, még reá támadtak az sütönek hogy jobban költ ă kenyere, mondván: Könnyü Kgldk, mert a maga kassából süti [Torda; Borb.] ✱ *jó atyafi a ~ búza* ha bajban van, jó, ha van mihez nyúlni/kihez fordulni. *1784:* Mi vitte légyen Bátyám Uramat Hátár osztásra, maga tudhatya leg jobban Bátyám Uram ...; de mint hogy régi mondás: Jo atyafi a Kas Buza, Senki nem gondolhatya ollyan nagy Gazda Urrol, hogy illyen atyafiáért ... ne sajnállat (így!) volna annyi költséget tétetni [Középlak K; BfR].

Ha. *1644:* kasokot [Körispatak U; Pf]. *1811:* Kasak [Felőr SzD; BetLt]. *1812:* kassa [Petrilla H; JF 36 Prot. 31]. *1840:* kasamra [Dés; DLt 277]. *1849:* Kasak [Szentbenedek SzD; Ks]. *1850:* Kashaz [Gyéressztkirály TA; DE 5].

kása 1. mei, păsat, crupe; irgendein Mahlgut/produkt. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez: wegy kasath egy rezth, wegy korpat 1 rezth, wegy len Magot 1 rezth wegy soot egy rezth Egyenlö Mertekkel es Melegh echettel habariak meg özwesegel, hogy kenhessek Ruhara, es kössek zyuere auagy oldalara, es meggyogul egy oraygh auagy kettöig [Nsz; MKsz 1896. 372.]. *1587:* Kassat veottem az Aratoknak egy nyolczadotth d. 18 Olayat hozzaya 4. fontotth [Kv; Szám. 3/XXXIV. 10 Zabo György isp. m. kezével]. *1594:* A Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Kasa thartani ualo Bodon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22, 26]. *1625:* Tehen belheöz Czinalnj attam Tiukmanjat es kasatis [Kv; Szám. 6/XXXV. 87]. *1701:* Szentdamakosi Kotori György panaszkodik, hogy nála egy katona négyed magával lévén ... hol kását, túrót, sajtot, ordát ... nem adott volna, ha mikor nem adott, korbáccsal fenyegette [Szentdomokos Cs; SzO VII, 70]. *1757:* Vagyon ... olaj üttető Cserefából állo Sajto, és hat küllö fa Bottyaival, mellyekben az emberek lábai által Kása töretetik, és Len mag [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1817:* mikor a Kását és a Törö buza Lisztet küldöttem edgyik sák ... ot maradot [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.].

Szk: *~t csinál. 1676:* Ezen kis padnak négy bokor kövei, lisztet járnak az eötödikben kasát czinálnak [Fog.; UF II, 746].

Sz: *a ~ mellől vesz el (feleségül)* szegénysorból vesz feleségül. *1836:* Az Alperes Özvegynek szivre hato terhelésére vagynak ... az felperesnek sok képpen motskolodo iratásai, a többek között, hogy az Alperest a néhai férje a kása mellöl vette volna el ... mert az Alperes édes Annának a kásán kivül is bövölködö Haza volt, a melynek bövsége a férjhez adás után, azon a napon ki potolta néhai férjének minden tekintetben el pusztult szükölkodö Házát [Ne; DobLev. V/1213. 3a] ✱ *(meg)égeti a ~ a száját. 1634:* hallam hogy Pragai Thamas monda, Uraim ne lóuóldözzetek mert egette egyszer nekunk az kasa az szajunkot [Mv; MvLt 291. 18a]. *1752:* itellye Isten s maga Mlgs Sogor Ur(am) hog incertumra tehesseke valoságos dispositiot avagj sem, ha incertumra tészek megadom az árát mivel meg egette a kása a szájamat [ApLt 5 Apor Péter Kálnoki Antalhoz (Csak az aláirás sk)] ✱ *ha egyszer a ~ megégeti a száját, másszor megfújja. 1723:* abban sincsén kétcségem, hogy busulasi ne volnának felesen az Asz(onyo)m(na)k az pokol szomszed miá, de ... ha edgyszèr a kása meg égéti az száját másszor meg fujja [Darlac KK; i.h. 1 gr. Haller János anyósához, Apor Péternéhez].

2. kukoricakása; păsat/crupe de porumb; Maisgrütze. *1721:* meretett a Kocsis 4. veka Török buza Vamot ... eggyikbul kasat csinaltak [Lezsnek H; Szer.]. *1768:* Málénak ... Erogatioja ... Ajtoni[a] 4. Béresek(ne)k Conventiojok-béli kásájokért adtam Metr. 08 Ajtoni Lovásznak Conventioja-béli kásájáért 02 [DobLev. II/390. 8a. — [a]K]. *1790:* Öröltettem a' Pujka Fiak(na)k Kásának és Lisztnek 20 Veka[a] [Nagyida K; Told. 9. — [a]Szemes málét]. *1802:* Pujka Pipéknek Kására Török Buza 2 k(u)pa [Lunka H; Ks 120. IV. 18]. *1834:* A Majorság Fiaknak kását ... 6 v(éka) Törökbuza [Hosszúaszó KK; Born. F. la Bod Péter tt jel.].

3. köleskása; mei păsat; Hirsegrütze. *1649:* kòbòl kolest megh czinaltatua(n) percipialtu(n)k kasat cub. — Metr. 6 [Kv; Szám. 26/VI. 501]. *1682:* Vagjon ... mosot kolös kasa(na)k Cub 25 // Ugjan kasa(na)k valo mosotlan tiszta kölös Cub 42 [A.porumbák F; UtI]. *1855:* küld Felesegem Mimi Hugomnak ... egy véka köles kását ha szükséges a kasa néktek tudosits it nálunk nagyon hasznaljuk, s azert termesztünk is kölest [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

4. búzakása; păsat/crupe de grîu; Weizengrütze. *1697:* magam fel mentem vala Bányára volt töb negyven szeker buzánál kásával edgyütt [Szilágycseh; BK. Kúmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1720:* Az két véka buzából tsinált kását el küldöttem ... az Kásá szürkes, az buzája üszögös ... ha Ngtok(na)k teczeni fog az Kása méltoztassék parantsolni ... tsak az búza szemen szedet ës mosot legyen, ugy lész fejér az Kásaja [Héviz NK; Ks 95 Fogarasi Péter lev.].

5. rizskása; crupe de orez; Reisbrei. *1842:* midön az ebéd el keszittés körül forgolódván a' tüzön lévö dinsztelt forro riskását hus lèvel fel ereszteni akartam, az Asszony nagy mérgesen egy kalán forro kását ugy csapot a' szemem közé, hogy ha tenyereimmel nemüleg szemeimet nem védem a' szemem is ki egett volna [Dés; DLt 1452a. 3].

6. kásaétel; păsat (mîncare preparată cu păsat fiert); Speise aus Grützbrei. *1609:* Feozette(m) egi wrwt[a] kasaual [Kv; Szám. 126/IV. 415. — [a]Olv. ürüt]. *1625:* Kezittettem. Ebedre ... Kasat Tejben feoue [Kv; i.h. 16/XXXV. 213]. *1667:* Székely Mojzes, azt mondják, hogy ordával fözeti a kását s aval él [TML IV, 250 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1760:* Murok, répa és egyéb Leguminakbol a' Cselédek(ne)k fözetni kell, ugy árva

Laskát és Kását, meljeket egy egy kis Sirral nyakon lehet önteni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1823–1830:* Aratás után kedves étele volt a fürj kásával [FogE 135. — [a]Gr. Bethlen Pál táblai elnöknek].

Szk: *fürjes ~. 1670:* adtam ... negy font Ris kasat, az Ketejet fél főztek fűrjes Kasanak it letünkkor [UtI] ✱ *olajos ~. 1595:* Attam ... az fö kenezeknek ... Waczorara, fözettem ismeg nekik Olaios kassat [Kv; Szám. 6/XVIIa. 270 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

◇ **Szn.** *1582:* Kasa Marton [Kv; Szám. 3/V. 44]. *1598:* Kasa Martony [Kv; i.h. 7/XVIII. 99 Th. Masass sp kezével]. *1603:* G. Kása [Seprőd MT; SzO V, 254]. *1614:* Kasa Mihalj. Kasa Gyorgj. Kasa Imreh [Nyárádszereda MT; BetLt II. 65]. *1768:* Kása Imbre [uo.; Ks 74/55].

◇ **Hn.** *1679:* Az Kása Mezőb(en) [Vajdasztiván MT; EHA]. *1680/1825:* Kása mezőn [uo.; EHA]. *1687:* Kása domb (sz) [M.gyerőmonostor K; EHA]. *1699:* Kása Réth (k) [O.csesztve AF; EHA]. *1756:* Kása mál (k) [M.bikal K; KHn 70]. *1803:* Kása Üver nevezetű Czigeres Hellye [Backamadaras MT; EHA].

kásacsinálás kásatörés; pisarea boabelor de cereale pentru păsat; Grützestoßen | kásaőrlés; măcinarea (boabelor de cereale) pentru păsat; Grützemahlen. *1652:* Pots Mihaly ... Eddig' olajwteseuel kasa czinalasaual szolgalt [Szászlóna K; GyU 123].

kásacsináló I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ külü* kásatörő kölyű (kásatörő famozsár); piuă de pisat boabele de cereale; Grützestampfe. *1640:* Vagyon a' varosban egy Malom haz harom kerekre csinalua ... ezen Malomban uagyon Negy kasa csinalo es Len magh teőrő külőis [Fog.; UC 14/48. 12].

II. *fn* kásatörő/őrlő (személy); persoană care face păsatul/crupele; Grützestoßer/mahler. *1688:* Iuon Sztivorul ... Kása csinálo [A.porumbák F; ÁLt Urb. 3].

kásadaráló kásaőrlő malomrészleg; moară de crupe/pentru făcut păsat; Grütz-Reibmühle. *1640:* Az vár előtt a' Csúrős kertt ellenben uagyon mas egy ... io Malom haz, Eőtt kerekre csinalua, hatodik kerek kasa daralojaual edgyűt vár szamara valo [Fog.; UC 14/48. 12].

kásagyöngy mărgăritar mărunt, perlă măruntă; kleine Perle. *1625:* Wagyon elegy belegy gyeongy, egynehani szem eoreg, az teobbi keozep szerű s — kasa gyöngi walami keues [Kv; RDL I. 126]. *1697:* Egy pár kása gyöngyből fűzött, nyakra valo gyöngy végère valo gomb [Szentmargita SzD; KGy]. *1723:* Vagyon egy kis Iskatulyában ... fekete apro kása gyöngy [Koronka MT; Told. 29/2]. *1739:* Jó féle gyöngyes Párta hat arany boglár benne nagy rubintokkal közép szérű kása gyöngyel sinorozva [Sajókeresztúr SzD; BLt 7]. *1788:* Minden féle satiros szinű nagyobb és apróbb, fejér és fekete kása gyöngyök égy iskátulyába [Mv; TSb 47]. *1816:* Kása gyöngy ... 46 xr [Kv; Born. IV/41]. *1848:* 1 nyakra és 2 kézre valo felfűzött gránát sor-szelin apro kása gyöngy [Pk 2].

kásagyöngyös impodobit cu mărgăritare/perle mărunte; mit kleinen Perlen. *1676:* Egy viseltes fekete bársony Kása gyöngyös parta [Gyf; JHb XXXI/2]. *1788:* Csős és Kása gyöngyös drotos Palántli hozzá valo kar kötő [Mv; TSb 47].

kásakülü kásatörő; piuă de pisat boabele de cereale; Grützestampfe. *1747:* Sendelyes Szin alatt egy Kása külő, negyes Lyukával és Csákánjával [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

kásamalom kásatörő-malom; moară de crupe; Grützmühle. *1829:* A Kása malom Két Kis Kövel, és hozzá tartozando mind fa, mind vas eszközeivel [Km; KmU-Lev. 2].

kasamata l. kazamata

kásaőrlő I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ kézimalmocska* kásadaráló; rîşniţă de urluit; Graupenmühle. *1838–1845:* rezsnyice: Resnyice (daráló) kása- és sóőrlő kézmalmocska [MNyTK 107. 32].

II. *fn* 'ua.; idem'. *1637:* Uagyon buza eorleö malom nr. 5 s egy kasa eorleő idest nro 1 [Fog.; UF I. 420].

kásás 1. kásáshurka; caltaboş cu păsat; Grützwurst. *1793:* Az Aprolekjai közűl maradtak Drágba Borsas Kolbász 24 Tejes 4. ... Kásás 2 [Drág K; JF 36 LevK 109].

2. '?' **Hn.** *1699:* Kákás toknal (k) [Csöb MT; EHA]. *1859:* Kásás (l) [Rava U; EHA].

kásás-almárium kásatartó (fali)szekrény; dulap (în perete) pentru păstrarea păsatului; (Wand)Schrank zum Grützelagern. *1815:* Egy kitsi kásás Almárium [LLt Csáky-per 20. L. 14].

kásaserét madársörét; alice mărunte (pentru păsări), ploaie; Vogelschrot. *1807/1818:* 1/2 Font Kása selét [Mv; Told.]. *1808:* 3 Font nagy selét ... 3 Font Kása selét [Mv; i.h. 22]. *1862:* Kasa selét 90 kr [Kv; SLt Vegyes perir. Budai Imre számlája].

kásaserétes szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ pléh* kb. madársörétes bádogdoboz; cutie de tinichea pentru alice mărunte; Blechbüchse mit Vogelschrot. *1782:* 1 Kása Serétes plé [Nalác H; CsS].

kásáshurka caltaboş cu păsat; Grützwurst. *1674:* Diszno aprolek erogatioia ... Gőmbőczőt napjaban gjomrával, és Kásás hurkajaval 2 [Fog.; UtI].

kásaszemű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ gyöngy* kásagyöngy; mărgăritar mărunt, perlă măruntă; kleine Perle. *1757:* 9 rend jo féle kása szemű győngy | Más fél Köntingni fűzettlen jo féle kása szemű gyöngy [Marossztkirály MT; Berz. 3. 1/11].

kásatartó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ fenyőfaláda* ladă de scînduri pentru păsat; Kiste zum Grützelagern. *1819:* vagyon egy Élés Kamra, melyben tanáltatik ... egy Kása tarto régi fennyő fa Láda [Baca SzD; TSb 6].

kásatörő 1. kásakölyű (kásatörő famozsár); piuă de pisat boabele de cereale; Grützenstampfe/mörser. *1694:* negj Kasa törő [Kővár Szt; JHb Inv.].

2. kásaőrlő-malomrészleg; parte a morii unde se macină boabele de cereale pentru păsat; Teil der Mühle mit

Grützestampfe, Graupenmühle. *1636:* Az malom(na)k masik reszeben egy kerek ezis feölül Cziapo keö nelköl ualo, vaniolo, kasa teörö, es olay üteö [Siménfva U; JHb Inv.]. *1637:* Vanyolo es Kasatörö. Vagyon Ugia(n) Serban Algye Boernak egy vanioloia es kása teöröye [Vojla F; UC 14/42]. *1699:* A Malom házzal által ellenben Jo szarvazas Sendelyezés alat cserefakbol, ugyan cserefa sasokban rakot, döröszkölö, es két töröjü kása törö minden kességivel hat vedres üstivel eggüt [Szentdemeter U; LLt Inv. 35]. *1701:* a' malomra egy kása tőrőt, és vanyolot akarunk csináltatni, igen io Mester molnárt hoztunk mostan maga meg csinálja [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sámuelnéhez]. *1706:* Malom vagyon edgy három kövü, kása törö is vagyon benne [Hsz; Törzs. Rákoczi inv.]. *1743:* Két külüjü Kasatörö nro 1 [Boroskrakkó AF; BfN V. 1]. *1821:* Vagyon még ezenn Malomnak egy Kerekén Dürützkölöje, 'a Kása töröje is [Makfva MT; DLev. 6]. — L. még UF I, 788, 902, II, 291.

3. ? kásadaráló; rîşniţă de urluit; Graupenmühle. *1632:* Az kasa teöreö felet egj dezkabol czinalt kamora szerszam tartani valo [Fog.; UF I, 189]. *1728:* Vagjon azon Konyhán, edgj jo három Kűlűs Kása Törö, limitaltatott in et p(ro) f. hung 3 [M.déllő TA; IB VI. 225/14].

kásatörő-fakölyű fa-kásakölyű; piuă de pisat boabele de cereale; hölzerne Grützestampfe. *1656:* Vagyo(n) egi jstallo is szalmaual fedett, melynek pituaraban egy kasa tőrő fa kölyű [Doboka; Mk Inv. 6].

kásatörőjű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *malom* kásamalom, kásatörő malom; moară de crupe/pentru făcut păsat; Mühle mit Grützestampfe (ausgerüstet). *1687:* az Soo Varadi[a] felső határban Sáros Patak közi nevű helyben epittettenek volt egy más erejével egj két kőjű kása tőrőjü Malmot [Sóváradi Biró lev. — [a]MT].

kásatörő-kerék kásatörő-malom kereke; roata morii la care se face păsatul; Rad an der Grützestampfe/Graupenmühle. *1825:* A Negyedik es utolso Zsilip mellyen a viz az ugy nevezett kásatörö kerékre folly uj, nem régibenn keszittetett, derék Tolgy Zsilip vállu [SzentkZs Conscr. 351].

kásatörő-kölyű 1. kásakölyű (kásatörő famozsár); piuă de pisat boabele de cereale; Grützestampfe, hölzerner Grützemörser. *1594:* Kasa teöreö kwlw vagjon No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 17–8]. *1647:* vagjon negj kasa tőrő küllő [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1697:* Ez Udvaron job kéz felől vad(na)k az Istállok végib(en) Kása tóró Kűlők és 10 őrlő [Borberek AF; Mk Urb. 6]. *1698:* Ugyan kett bokor keöre forgo liszteleö malom s négy kasa teöreö külyü [MNy XXXVIII, 54]. *1726:* Lenmag vagy kasa tőrő külű [Szárhegy Cs; LLt]. *1740:* alma Tőrő köjük Nro 3 Kasa Tőrő köjü Nro 1 [Dés; Hr 2/10]. *1747:* Vagjon kásá törö kulyű kettö [Aranykút K; Ks 73. 55]. *1748:* Kása törö külü egy Fab(an) Nro 2 [Mezősályi TA; Ks 7. XVII. 12].

2. kásatörő-malomrészleg; parte a morii unde se macină boabele de cereale pentru păsat; Teil der Mühle mit Grützestampfe/Graupenmühle. *1640:* vagio(n) egy Csapo Malom kett kö padra csinalua es Egy kasa teöreö külöis negy Nylra [Sárkány F; UC 14/48. 22]. *1679:* à Malmokra, azok(na)k jövedelmére szorgalmatos gondgya légyen eö kglmenek ... kása tőrő kölyűt, poszto kallot az hol alkalmatos lehet csináltasson [Vh; VhU 671]. *1690:* Kasa Toro külü nro 2 hozza valoival együt [BK Kentelki[a] inv. 7. — [a]SzD]. *1748:* Ezen Malomnak oldalában alol felöl vagjon két vanyolo, két Kása tőrő Kűllő [Cserefva MT; Told. 79]. *1774:* Vagjon Kászon Jakab falváb(an) egj Deszka födél alatt való ... három Kása és Len mag tőrő külűk ... két kövü Malom ā Kászon Vizin melyben ... Kása, és Len mag tőrő három Külű és Olaj Sajtóis vagyon [Kászonjakabfva; LLt].

3. kásamalom, kásatörő-malom; moară de crupe/pentru făcut păsat; Grütz/Graupenmühle. *1637:* Azon malom haz mellett ... vagyon mas sendelyes boronabol rott hazis, kiben vagyon negy nyilu, mosaru kasa teöreö keöliw viz kerekjuel eggywt [Fog.; UF I, 425]. *1736:* Moso és koltsár haza ... Dél felöl valo végib(en) egy kis rekesz hol epittetett egy jó kasa tőrő külű [Mikefva KK; CU XIII/1. 169].

kásatörő-lábkülű lépőkölyű; piuă pentru (făcut) păsat (acţionată cu piciorul); (Grütze)Fußstampfe. *1768:* (A) sajto szin alatt, Kása Len mag tőrő Láb külü [Mezőszt-György K; Ks 23. XXIIb].

Egy ilyenféle eszköz képét l. NrLex. III, 448.

kásatörő-malom kásamalom, kásásmalom; moară de crupe/pentru făcut păsat; Grütze-Stampf/Graupenmühle. *1632:* Az Uduarhaz eleőt egi boronabol rott malom ház kèt kerekre ... Egj kasa teöreö malom két kwlwre [UC 14/38. 133]. *1640:* Kása törö molnais edgy vagion [Kisvajdafva F; UF I, 780]. *1680:* Az ... Folljo Vizen[1] vagjon ö magok(na)k egy egy nyilo (!) kása Törö malmok [A.porumbák F; ÁLt Urb. 51. — [a]Az Olton]. *1692:* Kasa tőrő Malom. Ez epitetet erős tőgy fa talpokra, lábokra, baronabol fel van rova, rosz szalma szuppal (!) fedet ... ebben vagyon egy tőkében kasa tőrő valu nro 5// zuppoja, vagy tőrője nro 5 // vas nelkűl valok, jok: gerendelyi lapocskai, vizkereke, szilipje (!), Gerendelye vegiben ket vas csapok vas karikakkal bele foglalva [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

kásatörő-malomház casa morii de crupe; Grütze/Graupenmühlhaus. *1790:* (Az) actorok ... kegyelmedet ... Árkoson lakó infanterist Lőrintz Józsefet mint inctust ezen fórum eleiben meghívták törvényre; és azt mondják kegyelmed ellen, hogy kegyelmed ... éjszakának idején az actorok malmához tartozandó ványoló és kásatörő malomházat ... felverte, és onnan 80 sing harisnyának való megványolt posztót ellopott [Árkos Hsz; RSzF 261].

kásatörő-válú jgheab de păsat boabele de cereale; Grützestampftrog/mulde. *1692:* Kasa tőrő Malom ... ebben vagyon egy tőkeben kasa tőrő valu nro 5 [Görgénysztimre MT; JHb Inv. — A teljesebb szöv. *kásatörő-malom* al.]. *1750:* vagjon edgy Kása tőrő vállu Tőrőjével edgjütt [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 4]. *1756:* egy kása tőrő ház ... fala ruinaban, kereke, tengeje transibilisek ... a tengely végin 2 Kása törö vállu [HSz; *kásatörő-ház* al.].

kaskavál juh- v. kecskesajt; caşcaval; Schaf- od. Ziegenkäse. *1827:* a' mikor a' Nyári legelés véget ki alkudtunk volt ... két jo káskávált ... előre adtunk volt [Lisznyó Hsz; HSzjP Bélmezőn lako providus Marin János (50) vall.]. *1862:* a honi káskával [Oroszhegyi, Román élet 134].

kaskavále-sajt juh- v. kecskesajt; caşcaval; Schaf- od. Ziegenkäse. *1683:* fogarasi udvarbíránk Szeczóri Sorbán administrált tárházunkban odavaló proventus kaskavale sajt árát, százhuszonhat forintokat [Fog.; AUt 300].

kaskemence paticskemence; cuptor din împletitură şi de lut; (Back)Ofen aus Strohlehm. *1694:* va(gyo)n egy Darabont Hazacska kinekis egy kis rosz Kas kemenczeje [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1734:* Az malom oldaláb(an) egy molnár ház kas kemence bene [Bogát NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.].

kaskert vesszőkerítés; gard de nuiele; Rutenzaun/werk. *1729:* vagyon edgy rideg diszno pajta szalmás, edgy kas kert előtte kercken kertelve [HSzj *ridegdisznó* al.].

kaskétli ellenzős sapka; caschetă; Schirmmütze. *1774:* Lasci[a] ... inventioja az hogy a magyar regementekben ... A ... kalapot ... letétette ... adtak nekik ... a kalap helyett, mely egész díszt adott nekiek, valami sapkát, melyet káskétlinek hívnak; suta, rút, egy kis rezet tettek elől reá, melyet senki előtt, mikor fejekben van, levenni nem szabad [RettE 323–4. — [a]Lasci (Lacy) Ferenc Móric osztrák tábornok, a hadsereg újjászervezője].

Szk: *kengyelfutó* ~ fullajtársapka. *1790:* Kengyel futo kasketlira valo Kornis[a], ezüst Czimer [Sv; Ks. — [a]Gr. Kornis].

kaskötő kosárfonó; împletitor de coşuri, coşar; Korbflechter. *1614:* Barta Peter lib. kas keöteő [Altorja Hsz; BethU 305, UszLt VI/56. 291]. *1700:* Egy Szász ember ... kas kötö [Kv; Szám. 40/III. 107].

Szn. *1573:* Kas keteo agoston [Kv; TJk III/3. 87b]. *1574:* Augustinus Nagy al(ia)s Kas kötteu [Kv; TJk III/3. 137]. *1583:* Kasketheo Agoston. Kaskeoteo Agoston [Kv; TJk IV/1. 192, 194]. *1600:* Kaskeotheo Marton [Kv; TJk VI/1. 433]. *1714:* Kas kötö Simon [Kv; Dica XXV. 60, 66]. *1735:* Kos kötö Debreczeni Páll [Kv; i.h. XX. 66b]. *1737:* Kasskötö György [Kv; i.h. XII. 80]. *1739:* Kas kőtő Kis Mihály [Dés; Jk 519a].

kasmatlás csatangolás; hoinăreală; Bummeln. *1838:* Csötörtőken fel is rontá a' Csizma lábomat a' sok kasmatlásban, 's azóta sántán bénnán a' házban kuttogok [Kv; Pk 7].

kasmatol matut; a moşmoni; nesteln. *1793:* ő Klmeis fejéhez kapott Dénes Kriska aszszonynak, hogy haját meg fogja, de azt már, hogy meg foghattaé vagy sem? nem vehettem észre, de feje körül kasmatolván láttam, hogy fökötője fejéről le esett és hajadon fővel volt [Dés; DLt].

kasmir l. kazimir

kasocska 1. kosaracska; coşuleţ, coşniţă; Körbchen. *1717:* (A pitvarban) két kis kasottska, edgyikben ... Csicsiri borso metr 3 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. *1748:* Kissebb, s nagyobb kasocskák, melljekb(en) gyümölcsöt Tojást, és egyebb e' félét Szoktak tartani, és hordani Nro 9 [Ks XXVIII. 8. 5]. *1770:* Az Hijjuban Két vékas Kasotska [Esztény SzD; Told. 29].

2. kukoricagórécska; coşar/pătul mic; Maisscheuerchen. *1738:* el Csepeltettem kezem ala ingredialt kasocska Torok buzat ingredialt belőle mett 130 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

Szk: *gabonatartó* ~. *1742:* Gabona tarto kis Kasotska [Bh; Told. 25].

3. vhány górécskányi; de cîteva coşare/pătule mici; von einigen Maisspeicherchen (viel). *1818:* Még van ... egy kasatska Majorság Mále. Csépletlen (Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.]. *1850:* egy kasatska Tőrőgbuzámnak felét ... verettem el ... az Császári Draganyos Lovakkal étették meg [Nagylak AF; DobLev. V/1282].

kasornya füleskosár; coşuleţ cu toartă/mîner; Korb mit Henkel. *1637:* az bastyaban ... az boltban ... egyik ablakban vagyon ket kasornya [Fog.; UF I. 405]. *1806:* Vagyon egy tsigollya veszszőcskékből font fogontsus nagy kasornya [HSzj *csigolyavessző-kasornya* al.].

kasos 1. kocsi/szekérkasos; prevăzut cu coş de căruţă; mit Wagenkorb ausgerüstet/versehen. *1647:* Egy festekes kisded, kasos, de beor sarhanioju koczy, minden szerszamaúal [M.királyfva KK; BK 48/16].

Szk: ~ *szekér. 1662:* (Báthori Gábornak) felmészárolt teste annyiban is elég méltatlan gyalázattal illettetett a háladatlan világtól[a], hogy egy hitvány kasos szekeren két teheneken hurcoltatott Adorjánig[b] [SKr 90. — [a]1613-ban. [b]Szt]. *1758:* egy nagy Lovas kasos szekér [HSzj *ide- s tova-járó-szekér* al.] ∗ ~ *társzekér. 1638:* Az szamtarto haaz mellett vagjon ... szekér szin. Vagion alatta három eökör utan valo io vasos, kasos, minden keszsegeuel valo taar szeker; es raitok vagjon ket uj vasos kerekis [A.porumbák F; UF I. 661].

2. hátikosaras; echipat cu coşuri de purtat în spinare; mit Tragkorb (ausgerüstet). **Szk:** ~ *ló. 1710 k.:* Volt ... egy hintóm hat lóval; két kasos szekszénas lovam, egyik a szakácsé, más a pohárnoké [BÖn. 724]. *1756 k.:* (A) felső és also tilalmasak Sz.Gál napján[a], mellyekbenis az első egész héten, tsak a' kasas lovaknak szabad legeltetniek ... A Stompok és Bányák között a' kő hordo, vagy kasas Lovakon kivül Juhat ketskét, disznot, tehenét senkinekis tartani nem szabad sub poena flor. 12 [Born. XXXVIII. 8 abrudbányai bányászok törv. — [a]Értsd: okt. 16-án szabadittassanak fel].

kassai a Kassa tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kassa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kassa, Kassáról való; din Kassa; aus Kassa stammend, Kassaer. *1592:* Eztis hallottam hog' vetelkettek az Cassaj Kalmar Thamasne es az Leania [Kv; TJk V/1. 300 Georgy Eotweos Marton

Inassa Ach Antal vall.]. *1862:* Szalámi Kassai [Kv; SLt Vegyes perir.].

Szk: ~ *pirula. 1844:* A' potz egérek számára kerestem Vásárhelyt mind a' három boltokba Cassai pirulat de nem kaptam [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] ✱ ~ *porcelán. 1850 k.:* 4 csésze, ezek kassai porczellánok voltak [Kv; Pk 2] ✱ ~ *tányér. 1816:* Kassai tángyér 1 Rf 40 xr [Kv; Born. IV. 41] ✱ ~ *véka. XVIII. sz. eleje:* ad két Véka buzát a' Kassai Vékaval [Kis- és Nagydoba Sz; SzVJk 151].

kassai-szarkaláb '?' *1672 k.:* Kassai szarkalab: Calcatripa. Rittersporn [PPGl].

Nem tudjuk mai növénynévvel azonosítani.

kást világospiros; roşu deschis; hellrot. *1768:* Kást nyakszorito 2 [Mezősztgyörgy K; Ks 23/XXIIb].

Az értelmezésre nézve l. TESz *kastély* al.

kastany-dolmány ? gesztenyeszín dolmány; dolman castaniu; kastanienbrauner Dolman. *1627:* Ket kastany dolomany Egj felszer Sekfw szin atlac doloman [BLt].

kastartó 1. kocsikastartó; suport pentru coşul trăsurii; Wagenkorbhalter. *1785:* A' nyerges Munka ... A Kastartonak lántz helyet egy Bivaly bör a ki kisitésével (!) Rf 10 [Torda; DobLev. III/601. 3 Kocsijavítási kellékek számlája].

2. (malombeli) kosártartó; suport pentru coşul morii; Korbhalter (in der Mühle). *1786:* aestimaltattuk ... mind azt Valami azon Malomnál ⟨talál⟩tatott ... Három Lisztelő Tekenö 4. Kasokkal kastartoival s minden eszközeivel együtt Hf 1 Dr 44 [Apahida K; RLt O. 2].

3. '?' *1656:* (A szobában) Az ajto megett deszkabol csinalt reghi tal tarto. Jbidem egi öregh kas tarto, ramas 2 altalagh, az egyik cserefabol valo, az masik fenjeö fabol valo [Fog.; UF II, 162].

kastély[1] **1.** castel; Schloß. *1561/1579:* My el menenk Kozarwarra Zent Luccza Azzon nap vtan valo zeredan ... es megh kenalok Ewkeoth, hogy ha akaryak a kozarwary kastelt kezekhez valtany [Kozárvár SzD; SLt AB 4]. *1628:* Magioro(n)[a] leueo kasteliomat ... hagiom az en szerelmes ura(mna)k Kekedj Sigmondnak [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Lev. Bánffi Mária végr. — [a]Magyaró MT]. *1672:* Ebesfalvi Kastélyban eddig be iött Majorsáq, dézma és egyéb gyülevész borokrol valo rövid Extractusoczka [UtI]. *1677:* Várakat, Kastélyokat, Vég-házakhoz közel épiteni nem szabados [AC 272]. *XVIII. sz. e. f.:* Az Castély Udvaráról vagj Piattzárol, ã két Contignatioiu Kö gradicson fel menvén, a Kerengö Gradics mellett léptünk a' Leányok réghi nagj házaba(n) [Gernyeszeg MT; TGsz 42]. *1739:* ezen kérdésbe forgo rét ... a Székelyek le vágatásakoris[a] a Sz: Benedeki kastélyhoz birattatott volt [Dés; Ks 28. V. — [a]1702-ben v. 1703-ban]. *1804:* Rákóczinak ... valami váracskája vagy kastélya lett volna [Perecsen Sz; EMLt Aspremont Conscr.]. *1823:* A Nagy kert felöl a' Kastély kö lábainak bé fedésére 1000 Praestyila [Déva; Ks 106. 158].

Hn. *1762:* A kastellyon felyül (sz) [Küküllővár KK; EHA]. *1773:* az Kastéllyon alóll (sz). a Kastélly kertjén mindgyárt kivül (sz) [Szárhegy Cs; EHA].

2. templomerőd/vár; biserică fortificată; Kirchenburg. *1571:* Myert penig az harom zek az ket olah orzag zelien vagion es gyakron teoreokek ... miat rablas esset, vadnak keozeottek magok oltalmara epitett ereos Casteliok es Cynteremek [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. *1658/1799:* a pogányság Enyed alá szállott és ... a várost mind elégették és elrontották ... az Isten csodálatosan az égből tüzet bocsátott a pogányokra, az enyedi várat avagy kastélyt meg nem vehették [Mv; EM XVIII, 452]. *1677:* Az Enyedi Kastélyban a' Nemességnek, kiknek az elöt-is Kamorájok volt, ha elvétetet, restitualtassék ... a' Nemes rendek-is a' Kastélyhoz tartozo rend szerint valo tereh viselést ... supportállyák [AC 140]. *1737:* ö Thordai Refor. Szt Ec(cle)sia Templom Kerittése vagj Kastéllya mellett le follyo Patak [Torda; AbN]. *1746:* az I ... Tordai Borbely György vr(ama)t etzakanak idején töb társaival az o Tordai Kastélyban annak égyik bástyajaban bé huzta es ott mind addig verte mig égyet szuszszant [Torda; TJkT III. 44].

Hn. *1638:* az Kulseo Casteliban [Dés; EHA]. *1691:* az Varczogás utcza Castel felöl valo szegeletinn [Ne; EHA]. *1693:* a' Kastély elött Miriszlo Uczában [Ne; EHA]. *1698:* a' Kastely uttzaba(n) [Dés; EHA]. *1763:* a Kastellyban. az Enyedi Kástéllyban [Ne; EHA]. *1772:* Kastelly alatt [Torda; EHA]. *1839/1840:* a Kis Kastély uttzában [Dés; EHA].

kastély[2] l. kostély[2]

kastélybeli, kastélybali 1. din castel; im Schloß. *1616:* hivata Engemet Twuisre ... Feier varmegyeben az Kastelbalj hazahoz [BálLt 40]. *1720:* Kastélybeli rèszek az Arvak(na)k ... most romlot allapotb(an) vagjon [Branyicska H; JHb Sig. Vizkéleti de Szurdok (20) ns jel.]. — L. még SKr 179.

2. templomvárbeli; din biserica fortificată; von der Kirchenburg. *1635:* Szász István az kastélybeli hütös darabant [Mv; MvLt 290. 191]. *1693:* Az Várasbeliektol vött Castelybéli kamara [Ne; DobLev. I/37]. *1739:* a' Kastélybéli Kamara hely [Ne; EHA].

kastélybor vörösbor; vin roşu; Rotwein. *1745:* Karkai[a] Majorsáq Körtvelyes szölőnek Kástélj Bora. Karkai Majorsáq Hive szölöben termett Kastélj Szin bor [BfR. — [a]A Boroskrakkón (AF) lévő].

A jel-re l. MA: *kástelyos bor.* Vinum rubellum; nyomában PPB: *Kastélyos-bor:* Vinum rubellum. röthlichter Wein értelmezését. — L. még TESz *kastély* al.

kastélyforma 1. în formă de castel; schloßartig. *1662:* Liechtenstein nevű egy nagy herceg embernek vala ... egy ... majorja ... de olly friss pompás vár- avagy kastélyformában ... épittetett ház és lakóhely ... nem lehetne olly ... herceg ember, ki gyönyörködve nem lakhatnék benne [SKr 259]. *1747:* Királyhalmán[a] vagjon egj Kastélj formára épitetet udvar ház [Ks 23. XXIIb. — [a]NK].

2. templomvár-forma; asemănător unei biserici fortificate; kirchenburgartig. *1614:* Nagy Szabó Mihállyal addig tartánk ketten tanácsot, s addig méregetök Brassónak az kőfalát, hogy ... hazajövénk Vásárhelyre, és ... proponálük ... hogy azt az elégett klastromot kastély formára kezdenük épiteni[a] [BTN[3] 53. — [a]1602-ben].

kastélyka kastélyocska; castel mic; Schlößchen. *1650:* az Castelyka eö magaba(n) keo kerite seuel eggiut alkalmas ... az benne valo lakasra | az Castelyka ... pinczeinek gerendaj meg toredeztek, hiazattianak (igy!) igen felette meg rongiosodot [Folt H; BK sub 117].

kastélyocska templomváracska; mică biserică fortificată; Kirchenbürgchen. *1653:* Immár kastélyocskánknak tiz holnapja vala hogy csinálni kezdettük vala, és a czinteremet is két kicsiny bástyácskával erössitteni kezdettük vala | Arra[a] ugyan csak azt mondották a székelyek: „hogy ök nem engedik hogy legyen, hanem reánk jönek és elhányják a kastélyocskánkat" [ETA I, 81, 88 NSz. — [a]1603-ban Bástának a mv-i templomvár építését rosszalló szavaira].

kastélyos szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *épület* ?kastélyszerű épület; clădire în formă de castel; schloßartiges Gebäude. *1823:* Vagyon a' Kastéllyos epülettel által ellenben Eszakra vagyis Enyed felé kőrös környül a Moros (!) folyamatjaval kőrül véve ... egy alkalmas Nagyságú sziget [Marossztkirály AF; EHA].

kastély-szinbor vörösbor; vin roşu; Rotwein. *1745:* Karkai[a] Majorság Hive szölöben termett Kástélj Szin bor [BfR. — [a]A Boroskrakkón (AF) levő]. — A teljesebb szöv. és a jel-re von. jegyzet *kastélybor* al.

kastigál l. kasztigál

kasul-keresztül keresztül-kasul; în cruciş şi în curmeziş; kreuz und quer. *1790:* Sokat jártam kosul keresztul MVásarhelyjen [LLt 74/3]. — Vö. a *keresztül-kasul* szktal.

kásvai-rosta rostafajta; un fel de ciur; Art Schwinge. *1647:* Vagjon egi őregh Casvai[a] Rosta. Vagjon két rosz bör rosta [Marosillye H; VLt 55/5415. — [a]? Kásva MT].

kasza 1. kaszapenge; coasă, fierul coasei; Sensenblatt. *1573:* Marton porozlo azt vallia tawalj leottek volt az Biro eleybe panazolkodny az kowachok kasa feleol ... Mentenek az Bako Andras házahoz ... otth ... egi Nehan keotes kasat talaltak | Igarto Georgy Azt vallia ... Mate kowacz Molnar Mihaltwl veot volt 25 kasat, Eomaga Monta hogi meg vekonitia es beleget Rea wthy vgy aggia ely [Kv; TJk III/3. 177–8]. *1592:* Tothazi Mihali, es Zakarich Miklos ... valliak ... Egi fel hordo kazat veűenk mi ketten Moldouai Georgiteol [Kv; TJk V/1. 203]. *1595:* Vittetem 2 Cigant ala, mellyekkel czynaltattúk az kaszasok szerszamat: ... 21 kazat foldoztak ... Vöttem az foldozgatashoz .1. sing vassat p(er) d 8 [Kv; Szám. 6/XVII. 272 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* 1. wy kaza. 1 kalapacz, 2. kalapacz wló kazahoz ualo [UszT 8a]. *1640:* Az ki be akaria magat ez Czehben szerzeni, tartozik egy ásót, egy kapát, egy kaszat, és egy keotö fejszet elseoben mester remekben keszíteni és be mutatni [Kv; KovCLev.]. *1784:* azon potentiarus Hatalmaskodo Emberek Tihai[a] Lakósok ... a' mint távolrol látthattam a' Kasza fényiröl kaszákkal mentenek az utrizált hellyre [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 8. — [a]Tihóról (Sz) valók].

Szk: ~ *foldozni. 1621:* A kaszasokkal lëuö Czigannak adtunk ... Egy sing dopszaj vasat p(ro) d 18 kasza foldozni [Kv; Szám. 15b/VII. 23] ✱ *németországi* ~. *1573:* Istwan kowach Azt vallia hogi mykor Mate kowachot zolgalta Latta hogi az Nemetorzagy kasat Meg haytotta ettzette Beleget Rea wteotte, Es wgy atta ely mynt kyt eomaga cinalt [Kv; TJk III/3. 178].

Sz. *1676:* Erdélyben az nagy emberek s a tanácsi rendek oly egyesek, mint az vissza szegezett kaszák, nekünk is minden dolgot úgy meg kell rágnunk, hogy alá nyelhessük [TML VII, 141 Naláczy István és Székely László Teleki Mihályhoz].

2. coasă; Sense. *1569:* az Kys veolgyet penig tudom hogy az bernald balas Jobbagy ... az falwk engedelme ellen Zantottak, kazaltak es neha kazayokat ekeyeketis tudom hogy be vyttuk es Ittunk Rayok [Mezőbánd MT; VLt 7/692 Georg Haranglab de Band vall.]. *1620:* Zaz Sarlotul f —/25. Zaz Kazatul f —/50[a] [Kv; KvLt II/69 VectTr 17. — [a]A harmincad összege]. *1653:* Egj jo kaza mas Egj hitvan njelestöl [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12]. *1724:* Valaki más ember fűvit kaszával hordaná marhájával gázoltatná 33 Pénz az bűntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32]. *1754:* Kászára valo Fűveinket Gabonáinkat maga marháival soha nem gázoltatta, vesztegette [Gernyeszeg MT; TGsz 16]. *1768:* a Sarju Gyarapodik, akit a kasza fel fog fel kaszáltattyuk [Esztény SzD; Told. 5a].

Szn. *1590:* Kaza Mate jb [Kajántó K; GyU 15]. *1602:* Kasza Balás szab. [Feltorja Hsz; SzO V, 181]. *1614:* Kaza Jstw(an). Kaza Thamas lib. [uo.; BethU 309]. *1756:* Kasza Miklós [Szentmihály Cs; EHA]. *1808:* Kasza Pál (szabó) [Dés; DLt 940]. *1860:* Kasza Joska [Dés; RHAk 108] | Ifj Kasza Márton [M.léta TA; RAk 3]. *1886:* Kasza Márton közepsö [uo.; RAk 46].

? **Hn.** *1671:* kasza reve [Kilyénfva Cs; EHA]. *1735/1757:* A' Felső mezőben Kasza Nevü helyben (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1757:* A Bara Kasza Arnyékaban Fel menö Parlagb(an) hevérő egy vizes Zább (!) Föld (sz) [Szentmihály Cs; EHA].

Szk: ~*val bír* kaszával/kaszálással birtokba vesz. *1599:* ott a' taiba az hül valami kis mezeoczkek uadnak czak ne(m) rege(n) kezdek kazaiokkal birni [UszT 14/13]. *1728:* vagyon mas Sz. egjhaz erdeje is Ennek egj reszit Gyarfas Ferenc(ne)k kaszaval birni engedte az Eccl(esi)a [Sszgy; SVJk] ✱ ~*val szolgál. 1780:* Tartoznak azon Hév s Hideg Szamosi Topányok Nyári Holnapokban három heteket kaszával szolgálni [BfN Instr.] ✱ ~*val szolgálatot tesz. 1791:* az Uraság Szolgálattyát ugy viszszük veghez, hogy Nyári időben kaszálásra Sármásra menvén ... ottan helyben 3 Heteket tartozik minden Gazda Ember (: a Hurubásokon kivül :) kaszával Szolgálatot tenni [Búzamező SzD; Ks 74/56 Conscr. 92] ✱ *gereblyés* ~. *1765:* Gerebjés Gasza (!) 1 [Kóród K; Ks 19/1. 6] ✱ *pántos* ~. *1750/1811:* Egy Pántos Kasza [Csiksztmárton MT; HG] ✱ *rövid* ~. *1763:* Kasza Hoszszu No 2 Rövid Kasza No 1 [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/23] ✱ *visszaszegezett* ~. *1627:* Ezenközben erkeznek az Somosdi Uraim fegiueres kezzel, szabliaual, puskaval, vizza szegezet kaszaual ... veueók ezünkben hogy nem io zandekkal vadnak [Nagyernye MT; BálLt 82].

3. nádvágó kasza; tîrpan; Schilfsense. *1588:* Kouetkozyk Az Waros Toúara valo Kolchege ... Azon Kazakat Kyuel az Nadat Aratyak attam f. — d. 8 [Kv; Szám.

4/III. 22]. *1596:* Mint hogj sok nadat vagtak le sok kaza törött es kalapochot chynaltak ... hozattam ... aczelt f — d 32 [Kv; i.h. 6/XXIX. 170 Bachi Tamás sp kezével]. *1662:* a fejedelem ... a Belinyes vidéki vaskóhi gondviselőnek formákat küldött vala, minémű köpüs húzva metélő kaszákat csináltatna százat ... azokkal ... az lápokat az víz fenekén nagy méllyen felmetéltetné, szaggatná [SKr 287].

Szk: *nádvágó* ~. *1679:* Nád vágo Kasza nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 70].

4. *szecskametélő/vágó* ~ coasă de tocat paie; Häckselsense. *1735:* Két szecska metellő kasza [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1770:* Szatska vágo kasza Nro 1 [uo.; i.h.]. *1820:* Két szacska vágo Kasza [Koronka MT; Pf]. *1837:* Egy Szatska vágo kasza [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

5. szecskavágó kés/penge; cuţitul tocătoarei de paie; Häckselmesser/klinge. *1681:* Szecska metelő Láda, kaszaja nelkül Nro 1 [Vh; VhU 505]. *1735:* Ket Szacska metelő kasza nelkűlt valo fával [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIC]. *1758:* egy szacska vágo láda kaszája nélkűl [Nagylak AF; KGy]. *1788:* Ket Szatska Vágo minden készületivel, az harmadiknakis kaszája s villája [Mv; TSb 47]. *1794:* A Szatska vágo az igaz hogy készen vagyon tsak a vasozását tudnám jol végbe vitettni mert edgyik mestersége a Szájának vasozasab(an) és Kaszájának jo moddal valo accuratiojában all [Szilágycseh; IB. Fogarasi István kezével]. *1802:* Egy viseltes szatska Vágo kaszája nélkül [Ne; DobLev. IV/9b].

6. *szalmavagdaló* ~ coasă de tăiat paie; Strohsense. *1697:* Az haz hejjan vagjon ... Egy szalma vagdalo kasza cum suis requisitis [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4].

7. *szőcsölő* ~ húsoló kés/vas; coasă cojocarului (cuţit de descîrnat/cîrnosit piei); Abfleischeisen. *1589:* Valami Dirib darab roka beor f 1 d 50 Ket hyttwa(n) zeocheoleo kaza [Kv; KvLt Inv. I/2. 41]. — A jel-re l. Frecskay 481.

8. tímár-szabókés; cuţit de tăbăcar; Gerbermesser, Art Kneif. *1787:* Timár vagy is Varga Mesterségnek valo Eszközök ... Hét Kasza mindenik hitván Dr 42 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 6].

kaszaalja (bizonyos számú) kaszás-napszámosra való kaszáló; fîneaţă care poate fi cosită de un anumit număr de cosaşi (într-o zi); Grasland für einige Mäher-Tag(e)-löhner. *1681:* Mika nevű kaszalo rét; mely 50 ember kasza allya; teremhet 40 szek: szen:[a] [Szentkirály H; VhU 89. — Olv.: szekér szénát]. *1699/XVIII. sz. eleje:* Az Földek lábján egy Csegely nyil három kasza allya [Veresmart TA; Berz. 11. 87/2].

Bogdán, MMért. 196 szerint a hazai németségnél a XVIII. században divott ez a földmérték *Mahder* ~ *Mähder* néven, de ez a megjelölés még a történeti anyagot közlő német szótárakban sem jelentett földmértéket, csak kaszást, a magyarban azonban a XIII. századtól kezdve van rá 'földmérték' jel-ben adatunk. E mértékegység — Bogdán szerint — magyar származású, sőt ősi földmértéknek látszik. Minthogy *kasza* szavunk a XII. századtól adatolható szláv jövevényszó, magára a mértékegységre alakult nyelvi megjelölés valóban még akár az ómagyarban, de mindenesetre csak a korai szláv szókincsbeli hatás nyomában keletkezhetett. — L. e mértékegységre részletesen i.h. 196—201.

kaszadarab bucată dintr-o coasă; Sensenstück. *1528:* I cutellim antiquum ad scindendum stramina wlgo kazadarab [Vh; MNy XXXI, 194].

kasza-fancolás kaszaormózás; fălţuirea coasei; Sensenfalzen. *1792:* Az árkosi közönséges falugyűlésiben ... mindennemű munkáknak árok a régi usus szerint valo árokra meghatároztatott eszerint ... kaszakarika csinálás den. 6, egy kaszafantzolás den. 12[a] [Árkos Hsz; RSzF 292. — [a]Terjedelmes árszabásból kiemelve].

kaszakalapács ciocan pentru coasă; Dengelhammer. *1593:* egykor hoza kelletek menne(m) egy kaza kalapachert [UszT].

kaszakalapács-acéllás kaszakalapács-edzés; călirea/oţelirea ciocanului pentru coasă; Härten des Dengelhammers. *1792:* Az árkosi közönséges falugyűlésiben ... mindennemű munkákra árok a régi usus szerint való árokra meghatároztatott eszerint ... kaszakalapács acéllás den. 6, egy kaszaülő csinálás ... den. 6[a] [Árkos Hsz; RSzF 292. — [a]Terjedelmes árszabásból kiemelve].

kaszakarika brăţară de coasă; Sensenring. *1694:* Egy kasza karika den. 3 [Kilyén Hsz; BLt 4].

kaszakarika-csinálás făcutul brăţării de coasă; Sensenringmachen. *1792:* kaszakarika csinálás den. 6 [Árkos Hsz; RSzF 292. — A teljesebb szöv. *kasza-fancolás* al.].

kaszakő cute, gresie; Sensenstein. *1679:* Kasza keő egi Iskatulyab(an) nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27].

kaszál 1. a cosi; mähen. *1555:* w walkon lötth ez wylagra es twg'a hog' azt á Cylla mezöt walkayak eltek, es mykor kaszalni keztek elözerys egi kelecelj ... Berkes Thamas eg' daraboth be kertelt wolt Abba 'a mezőben es megh kazalta wolt [MNy XXIV, 357 St. Weres de Petri[a] jb vall. — [a]Kis- v. Nagypetri K]. *1569:* Lukachy pap mongia ... Az kys gherebenesy hatar feleol ezt valljak, hogj az gherebenesyeknek, Zabad volt, az gyalog vttol fogwa ... Zantanyok kazalnyok mynd az chereig | apam az feketen kazal vala az Zabad fyben [Mezőbánd MT; VLt 7/692 Fr. Zep de Band vall.]. *1600:* 22 Juny Kwldeóttem két kazást kajantho veolgybe ... kaszaltanak haro(m) nap ketten ... d 60 [Kv; Szám. 9/XII. 69 Igyarto Simon isp. m. kezével]. *1683 k.:* Az Parochiahoz vagyo(n) harom kaszallo Réth mellyeket magok kaszallanak, gyűjtenek es be is hordgyak az Pastor marhainak az Széériek az Parochialis kertb(e) [Szér Sz; SzVJk 164]. *1727:* A Paraszt Fundusok után nincsen más őrökős Széna fű hanem ... a' Szegényebbek közzűl kettő, három áll egy rudra, a' Gazdagjabbak közzül penig edgyes két, három rudott kaszáll [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1754:* azon helynek egy darabját kaszállonak hagytam, annak idejében kaszállani oda menvén ... egy Jobbágy azon helyet kaszállani kezdvén ellenzettem a kaszállástol, ki belém kőtvén kaszájával reám ütött [Galgó Sz; JHbK XLVI/2]. *1801:* En ... pénzért kaszáltom [F.szőcs SzD; TKl Páska Nutz (40) és Kornya Togyer (50) col. vall.].

2. a se cosi; schägeln (mit sichelförmiger Bewegung laufen). *1839:* Szandman Károly ... bal lába, a' térdin alól nyomorék, hogy midőn lépik is kaszál vele [Dés; DLt 290 nyomt. kl].

kaszálás cosit; Mahd. ? *1503*[a]: Igy vagyon Annak az Alkalma, Hogy mykor az en penzemet Meg Agya Annak Vtanna egyszer kazalyam meg luka gyorgj eloth Merth meg ky Ne(m) tölth az. 3. kazalas [Szentlélek Hsz; MNy LX, 106. — [a]A keltezést a szerk. kétesnek tartja]. *1571:* Aggyak eleyben eo Nagak[a] Menye fogiatkozassunk vagion az Bwzanak kessen valo Behordasaban hogy azonnal vgian egy Ideoben az kasalasis Raytunk vagion ... Neh Maradywnk hatra dolgai(n)kban [Kv; TanJk V/3. 45a. — [a]A fej-nek]. *1647:* Sellerek harman vadnak, Nyarba harom heten szolgalnak, Kaszalaskor Arataskor, es Czipleskor [Spring AF; BK 48/16]. *1697:* ha az eö kglme földin kaszalt, ugis az kaszalas arat refundalja, az Diosine Aszszonja(m) Jobbagjanak [M.köblös SzD; RLt 1]. *1704:* Esett penigh értéssunkre hogy à szegénység és lakossok olly oktúl viseltettvén, hogy ha mi Takarmányt gyűjtenének is, nem magok hanem Hadaink által emésztetnek meg, sem kászállást, Sem penig egyéb oeconomicalis Takaródást tenni és véghez vinni nem akarnának [UszLt IX. 77. 79 gub.]. *1786:* a' Hideg Völgy verö fényen lévö nagy oldal, a' mellynek mind szántásra, mind kaszálásra némely része alkalmatlan [Mezőbánd MT; EHA]. *1802:* jelen lévén az Ugarlásnak ideje, nem késik 'a kaszállás is [M.zsombor K; Somb. II].

Szk: ~ *farka* kaszálás vége. *1767:* e pedig volt kaszálás farka felé, de aratás előtt [Uzon Hsz; Kp IV. 243 G. Kováts (20) miles equ. vall.] ✱ ~*sal uzuál* kaszálással használ. *1775:* azon Joszágott ... Máté András nevu Jobbágya birá kaszálással usualta [Bodok Hsz; EsztMk] ✱ ~*t szolgál. 1752:* minden köbölert[a] tartoznak annuatim egy napi kaszálást, vagy aratást szolgálni [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31. — [a]A kölcsönvett kukorica köbléért].

kaszálat 1. kaszálás; cosit; Mahd. *1647:* Kaszalo ret vagyon mindenik fordulora nyolczva(n) ember kaszalatyara valo egy napra [Sólyomkö K; SLt GH. 5]. *1723:* A To hellyben egy Rét négy ember Kaszálattya [Mezőcsávás MT; Hr 6/25]. *1731:* az kit Tegnap kaszáltattunk 40 kaszás kaszálattya [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.]. *1854:* Által adám Tellyes Egerszegi[a] szántás és kaszálat alatt lévö Birtokomat Curialisomba lako Brézsa Todornak oly formán: hogy a' Lak házam (!) használatáért Erdeimet pásztorollya [DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével. — [a]MT].

2. (vhány személy) kaszálásnyi; care poate fi cosit de un anumit număr de cosaşi; Mahd von einigen Personen. *1624:* egi Ember kazalattia ret [Bálintfva MT; Sár.]. *1640:* Itiltük harom ember kaszalattia fwnek [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... Sz. Király két ember kaszálattya füvet ád [Marossztkirály MT; MMatr. 320].

kaszálatlan 1. *mn* necosit; ungemäht. *1561:* az mely kazalattlan volth benne azt el kazaltatta [HSzj *kaszál* al.]. *1571:* Bwdatelkj feöldeön Maradott walamy kaszalatlan fywem [Egeres K; BesztLt 3545]. *1652:* Mostan bogliab(an) ninczen az szena, miuel meg' kaszallatlanis [Gyalu K; GyU 119]. *1706:* Fejér borsó két vékán vetett még kaszalatlan [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1753:* szerte szélyel gazolták az ö Nga ökrei akkor az kaszálatlan füweket [Kóród KK; Ks 15. LXXVIII. 17]. *1771:* hogy én kerülö voltam láttam égy néhányszor a kászálatlan Retben bé eresztette a Marhákat [Dés; DLt 321. 15a]. *1815:* vagyon edgy Kanta nevezetü Rét, de ezt erössen meg iszapolván az Árviz mind eddig kaszálatlan [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50].

II. *hsz* kaszálatlanul; necosit; ungemäht. *1681:* Szena kalongia vagio(n) öt az Csűrös kertben de megh az Czika kaszalatlan vagion [Gálfva KK; BK. Réthi János kezével]. *1742:* egy Darab Széna fü ... a mult nyáron kaszálatlan marada [Kincsi KK; SLt 8. K. 15]. *1767:* egy egy darabat kaszalatlan hagytanak a török buzában [Udvarfva MT; Told. 44/36]. *1818:* Iuon Csorka panaszsza fel vétetik Mihaila Popa ellen egy Darab bokros heljen valo haraptüzel valo veszszeje elégetése keresetében ... Az allperes azt feleli, hogy Tavaly egy Darab szena füve kaszalatlan maradván azt gyujtotta meg és onnan akarattya ellen harapozott el a tüz [Petrila H; JF 36 Prot. 27].

kaszálatlanul necosit; ungemäht. *1679/1681:* à szèna helyeket jol megh nizze, kaszálatlanul egyetis ne hadgyo(n) [Vh; VhU 669].

kaszáldogal kaszálgat; a cosi iarăşi/din nou; wiederholt mähen. *1722:* Már ezentul (?) kaszàldogalnánk [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kaszálgat a cosi iarăşi/din nou; wiederholt mähen. *1722:* ezen ... kaszálocskajokon ... az marus vize folyt; osztan onnét el fordulván a viz bérek vette fel, kit is Néhaj Pristiny Joanos ki irtván s irtatván és annak utánna kaszálgatni kezdvén mind holtig pacifice birta [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1732:* 'a Verőfény oldalt 'a bokor 's Tőviss igen fel-fogta, 'a hol kaszálgattyák leszsz Currus Foeni 12 [Szászsztjakab SzD; EHA]. *1743:* a' Dombai rétet ... ennek előtte kaszálgatták most pedig a' fűz fa fel kezdette nöni [Sövényfva KK; JHbK XXVIII/9]. *1786:* a' Csorda pásztorunk Kaszálo réttyét kezdették érette kaszálgotni [Jedd MT; JHb Miss]. *1794:* Vagyon egy darab hely ... a bokros hely miatt kaszálgattyák [M.bagó AF; DobLev. IV/734. 7a]. *1844:* Contorást nem tudom miolta kaszálgott (!) itten [Szászfenes K; KmULev. 1 Urszuly Gligor (60) col. vall.].

kaszálgatás cositul repetat; wiederholtes Mähen. *1844:* a' Szászfenesi embernek ide által harapodzása — 's itten kaszálgatása — a' határ vonal iránti tudomásomat meg zavarta [K; KmULev. 1 Opra Vaszilika (40) col. vall.].

kaszálgathat a putea cosi în repetate rînduri; ab und zu mähen können. *1844:* mi volt az oka, hogy a' nevezett Colonus e' kérdett és ki nevezett helyen kaszálgathatott? [Kv; KmULev. 1 vk].

kaszálgató kaszálgatni való; care poate fi cosit; für die Mahd geeignet. *1787:* más Parlagb(an) hagyott, már kaszálgato[a] [Désakna; Hr 1/22. — [a]Szántó].

kaszálhat a putea cosi; mähen können. *1685:* az Sándor Uram tisztartojától Gáspártol azt az darab joszágoczkát Benkö Samuel Ur(am) edgy nehányszor megh

vette árran esztendőnként az füvit vgy kaszálhatta Benkő Samuel Ur(am) [Altorja Hsz; Borb. II]. *1696:* vagyon egj Darab szenafű Templum szamara ... mikor niomasban esik egj kis reszecskeje, es egesszen egy irant nem kaszalhattyak [Alfalu Cs; GyHn 16]. *1744:* Istvand végire hajdon volt egy to mély regen már hogj elapadt s a hejjit szánthatni, kaszálhatni [Szentdemeter U; EHA].

kaszálhatatlan care nu poate fi cosit; nicht mähbar. *1805/1825:* Ezen Erge a' régi időb(en) tos, Csikos, Halas, Nádas, Bokros, Kaszálhatatlan, Dioszegi Tovának (!) és Barátok Tavának neveztetett [Dés; DLt Pál András (67) ns vall.].

kaszálható care poate fi cosit; mähbar. *1672:* itt az Adamosi hataro(n) ... uagjon edgj lo kertem, osztis edgj nehanjszor el foljta az arviz immar onnyira uagion hogj nemis kaszalhato, az sok iszop, s fű bokrok mia [Ádámos KK; JHbK XXI. 16]. *1785:* Réteink ... ha ... Lovaink által meg nem etetödnének kétszeris Esztendönként kaszálhatok volnának [Torockó; TLev. 1/1. 10a]. *1793/1794:* La Büdös To Nevezetű hellyen, lévő, és tsak második Esztendőben kaszálhato Rét [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 20b]. *1843:* az árviz fel porondozván ezen darab hellyet, azon kaszálhato fü az olta nem nőtt [Körtvélyfája MT; LLt].

kaszáló 1. fîneață, fînaț; Heuwiese. *1640:* Lupul Brazul ... szanto feolde koszaloia eoroksege ennekis annia vagion mint a Battia(na)k Dragicz Brazulnak [F.vist F; UC 14/48. 124]. *1732:* kételenittetnek vagy erdejeket vagy kaszálojokot el zálogosittani s el adni [Budorló K; Told. 11/70]. *1789:* az kászálokot szaporittani lehetne [Almás U; ÚszLt XIII. 97]. *1805:* a Szálas Völgyben az Erdőre ki menö ut és az Tamási Fiak kaszalojak között [Kisillye MT; EHA]. *1819/1831:* A' Kolosvári határon az elö völgyben lévö Hunyadi Sámuel successorinak elfoglalt Kaszállojakrol szollo betsü Levél [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Szk: *allodiális* ~ földesúri/majorsági kaszáló. *1756:* a Sz. Benedeki Határban situalt Kanta nevezetű Allodialis kaszalo nagy helység [Szentbenedek MT; EHA] ✱ *aprólék* ~. *1641:* uadnak holmi aprolek kazálokis [Nagygoroszló Sz; GyK X. 30/8] ✱ *gyümölcsös* ~. *1754:* Az also Czitz hegybe ... az allyán vagyon egy szekér szénára valo gyümölcsös kaszáló [Dés; EHA] ✱ *hoportyokos* ~. *XVIII. sz. e. f.:* Bodor Samuel hoportyokos vápás kaszálloja [Petlend[a]; AbN. — [a]Tordatúr határában eltűnt, ill. kisebb házcsoporttá zsugorodott település] ✱ *irtványos* ~. *1791:* alsó határban felsö szilasájban Les vápájában ... edgj darab irtványos kaszálo [Körispatak U; EHA] ✱ *kerülö* ~. *1785:* a Két viz között lévö Majorság szánto föld végénél, két kis kerüllö kaszállo [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/378 Kornis Krisztina conscr.] ✱ *kolonikális* ~ jobbágytelekhez tartozó kaszáló. *1785:* Colonicalis Kaszállok ... Az Ujj hegyen két Pallog mellyet Kaszál(nak) meg [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20/455–7 Kornis Krisztina conscr.] ✱ *nemes* ~ allodiális/majorsági kaszáló. *1766:* Vagyon ... igen jo Nemes Rétecske ... melly régenten az Néhai Diosi Ferencz Nemes kaszálloja volt [M.köblös SzD; RLt] ✱ *nyilas* ~. *1753:* Nyilas Kaszálló(k) [M.décse SzD]. *1754:* A Falu nyilas kaszáloja között [Damos K; KHn 44] ✱ *osztatlan* ~. *1750:* A' Belsö Tók között lévö osztatlan kaszálo [Kutyfva AF; EHA] ✱ *postális* ~ postaállomási kaszáló. *1798:* a' Postalis Kaszállokba ä Sollymostonak azon része melly vagyon ... Dél felöl a' Keresztül menö Gát Töltelék ... Szomszedtságiban [Dés; EHA] ✱ *rétes* ~. *1791:* valami Rétes kaszállok ... a' Falusiak közt minden Esztendőben Ruddal fel-szoktak mérettetni [Búzamező SzD; Ks 74. 56 Conscr. 94] ✱ *sátés* ~. *1725:* az Viz szelén egy darab sátés kaszálo [A.jára TA; EHA] ✱ *tós* ~. *1765:* ezen distingvált szántó földeknek ... kellé rugni éppen ... Váradi Mojses Ur(am) Domb alatt lévő tós kaszallojára? [H; JHb XXXIII. 19 vk] ✱ *úrbéres* ~. *1850:* Az urbéres kaszállok mellett [Sáromberke MT; EHA] ✱ *vápás* ~ → *hoportyokos* ~ ✱ *zálogos* ~. *1810/XIX. sz. köz.:* Beng alatti zállogas kaszálló [Gernyeszeg MT; EHA].

2. cosaș; Mäher. *1590:* Az kazaloknak Aratoknak enyek hogy el wegeztek attam f. — d 24 [Kv; Szám. 4/XVII. 12]. *1600:* Az Sariu szena kaszalonak kostal eozze attam f. 1 d 8 [Kv; i.h. 9/XIII. 9 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1809:* Egy étel nélkül szenát takaro, gyomláló, kaszáló, arató es ehez hasonlonak bére 20 xr [HSzj *gyomláló* al.].

3. *vhány ember* ~ vhány ember egy napi kaszálómunkájára való; (fîneață) care poate fi cosit de un anumit număr de cosași într-o zi; für eintägige Mahd von einigen Menschen (bestimmt). *1632:* Kazalo Rett uagio(n) egy darab, Varhoz ualo, masfęl szaz ember kaszalo edgy napon [Monora AF; UC 14/38. 43]. *1642:* Vagion egj kerek retis Eot ember kaszalo. It(em) Zekeltelek pataka mellett ket ember kaszalo [Bh; GyU 73]. *1643/1687 k.:* Vagyon az Héán égy darab Széna fü ä Parochialis házhoz ugy mint őt enber vagy hat kaszálo [Csitsztiván MT; MMatr. 328]. *1681/1748:* A Somberek alatt vagion ... rét mintégj harmincz ember kaszálo [Balázsfva AF; EHA]. *1727 u.:* adtak ... egy Rétet a' Tölgyben ... négy ember kaszalló [Zovány Sz; SzVJk 53].

Ha. *1735:* Kaszalojok [Szentjakab TA; JHb XI/9. 22–3]. *1739:* kaszálló [Dés; Jk]. *1744:* kaszalokot [Koronka MT; Told. 14/11]. *1780:* kaszálokot [Sóvárad MT; LLt 88/9]. *1786:* kaszálojokot [Mezösámsond MT; Berz. 15. XX/18]. *1802:* kaszállojakat [Héderfája KK; BfR 44/171]. *1812:* kaszálojakat [Kövend TA; Borb.]. *1818:* kaszallot [Mészkö TA; KW]. *1821:* kaszálokan [Csitsztiván MT; MvLev. 8]. *1834:* Kaszálojak [Doboka; DHn 18].

kaszálóbirodalom kaszálóbirtok; fîneață; Heuwiesengut. *1792:* mind szánto, mind kaszálo birodalma volt annyi Zoja Sára aszszonynak, hogy annak hasznábol betsülletesen meg elhetet volna [Telekfva U; Pf]. *1804:* Felsö Fordulo hat(ar)ban Szakadat nevezetű helységben az Anya Szék és vago patak k(ö)zöt Levö Erdős Irotvány és Kászalo birodalmat meg meretvén ... a Kaszoni birodalom felöl [Szováta MT; Sár.].

kaszálóbirtok fîneață; Heuwiesengut. *1868:* ezen Circum vicinált ki nevezet két Darab külsö Szánto és kaszálo birtokunkat ösze Cserélönk örökösön [Szováta MT; Bereczki József lev.] *1871:* (A) külsö kaszállo birtokott ... kéntelenitetik el adovä teni [uo.; i.h.].

kaszálócsegely ék alakú kaszáló; fîneață în formă de ic; keilförmige Heuwiese. *1728:* (A) kaszálo Cseglyek edgy kis szánto földel edgyütt ... Zálogban voltanak [Vajdasztián MT; JHb IX/11]. *1748:* a Patak mellet vagyon egy kis kaszalo Csegély [Sásvári préd. MT; EHA]. *1751:* a' Sásváriban Kerek Föld nevezetü föld bé a' Patakig mellette lévő kaszálo Tsegellyel együtt [Koronka MT; Told. 31/4].

kaszáló-csegelyecske ék alakú kaszálócska; fîneață mică în formă de ic; keilförmiges Heuwieschen. *1751:* a Tó gáton alól és a' Nagy Árkon túl lévő kaszáló Tseglyetske [Koronka MT; Told. 31/4].

kaszálócska fîneață mică; Heuwieschen. *1714:* To kert nevü helyb(en) egy darab kaszálocska [Lengyelfva U; Orb.]. *1724:* az Sásba egy kaszalocska [Középlak K; JHb VI/3]. *1762:* az Néhai Orbán Györgytöl zállagasitatt kaszállotskát birta [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1822:* egy kaszállotska ... égy más Darabotska Szöllő ... égy kitsiny Nova Sessiotska [Jára MT; KelM].

Szk: *allodiális* ~ földesúri, majorsági kaszálócska. *1798:* allodialis kaszálotskát bir a Fogados mely a fogado után kaszáltatik [Mezőbodon TA; IB] ∗ *dirib-darab* ~. *1797:* Falu osztatlan közönséges hellyei vagynak imitt amott egy egy csegely diríb darab kaszállotskák [CU IX. 2. 115] ∗ *kerülő* ~. *1785:* a Két víz között lévő Majorság szánto föld végénél ... két kerüllő kaszállotska [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/378 Kornis Krisztina conscr.] ∗ *zálogos* ~. *1762:* volt ... az Falu közönséges Berkes hellyén tul egy kevés Zállagas kaszállotskája [Körtvélyfája MT; BálLt 87].

kaszálódarabocska fîneață mică; Heuwieschen. *1821:* Fodor Irimia ... kénteleníttetett ... bizonyos Kaszállo darabotskákat ... Zállogjára vetni [Szökefva KK; Kp II. 117].

kaszálódik kaszáltatik; a se cosi; gemäht werden. *1833:* ha kaszálodik, teremhet 7 Szekér[a] [Csekelaka AF; EHA. — [a]Szénát]. *1854:* Pányul völgyibe ha jokor kaszálodik 4 Szekér Széna [M.köblös SzD; BetLt 3 Betegh József kezével].

kaszálóföld kaszálórét; fîneață, fînaț; Heuwiese. *1622:* Tot higiab(an) egi kis kaszalo föld [Baca SzD; SzJk 13]. *1730:* (A) Kaszálo Földéket ezen aláb Specificalt mod szerent nyilaztuk és osztottuk őt egyenlő részékre Nyil vonás szerént [Szentmargita SzD; KGy]. *1771:* a Vas és Csegezi részre mind szánto és kaszállo Földeket többet fogtak fel, mint sem az Exponens Ur ö Naga részére [O.rákos TA; JHb XIII/66]. *1820:* Egy egész telken lakó Colonusnak, fixe hány szántó és kaszállo földje van, megmondani nem tudjuk [Báld K; BLt 6].

Szk: *allodiális* ~ földesúri, majorsági kaszálóföld. *1741:* Igirem magamat, arra: hogy ... az allodialis szántó és kaszálló földeketis szaporitani: és augeálni kivánnóm [M.derzse SzD; RLt Somai Sándor kezével.] ∗ *belső* ~. *1653/1681:* VHunyadi varosomb(an) ... a Piaczi szeren ... hazat ... külső belső szanto kaszalo földekkel ... és szöllővel őszve Adom ... Szákács Gergelynek [Vh; VhU 227 Nic. Zolyomi Nyomkerekiben (B) kelt okl.] ∗ *külső* ~. *1780 u.:* a' Flgs K. Guberniumnak ebben lett determinatioja[a] a' Bányászok iránt szoll tsak azokrol, kiknek külsö szánto, kaszaló földei vadnak [Torockó; TLev. 14/2. — [a]A katonai terménybeszolgáltatásra von.].

kaszálófű kaszáló; fîneață, fînaț; Heuwiese. *1591:* azkoris kazalo fw uolt hol penig széna uolt Réndin [UszT]. *1593:* attam Ciehiben[a] Crazna varmegieben ... Egy fell haz heliet ... mynden hozza tartozo Eöröksegheyuel Egietembe, tudny Jllik Zanto földeyuel Zena reteyűel kazalo fweyuel es mynde(n) hozza tartozokkal Egietembe [Perecsen Sz; WLt. — [a]Somlyócsehi Sz]. *1600:* latam Gyznok vadnak az kazalo ffwben ky wzem [UszT 15/5]. *1651:* adunk Zalogban az Burjanos ó Budaj hataron liueó szena feőueken ket darab kazalo feóuet [Diós K; JHbK XVI/25]. *1654:* egy darab kaszalò fö [Monor BN; Ks Bánffy Anna urb.]. *1746:* a' miolta azon ujj Malmat ... eö Nagjsága a mostani hellyére tsináltatta ... ki jö a' rétre a' viz és a' kaszálo füvekbe(n) károkat teszen [Ádámos KK; JHb XIX/8]. — L. még RSzF 152; UF I, 707.

kaszálófüvecske kaszálórétecske; fîneață mică; Heuwieschen. *1639:* egj darab kaszalo füvecske [M.köblös SzD; KmKonv. C. Doboka D. 43]. *1690:* ada ... egj kis kaszáló fuvecskét [Aldoboly Hsz; BLt].

kaszálóhavas havasi kaszáló, *rég, táj* havasi szénafű; fîneață alpină; Alpenwiese. *1586:* Feyer Antal kozmassi[a] Nemes Ember ... azt valla ... kazalo hawaswkat soholt Nem tudom [BK Misc. 1145–78. — [a]Cs]. *1784:* Egy Limbovitz nevü kaszálo havast foglaltatott volt a Nsgtok számára Titt Csato Vram [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

kaszálóhely kaszálórét; fîneață; Heuwiese. *1590:* (A föld) vicinussa ... En magam Zina föwem kazalo helyem [UtI]. *1600:* Azth tudom hogy Oswat Matthias Barta Gergeltol mas eöreksigel kazalo hellel cherelte [UszT 15/89 Chiki Miklos (45) Bethlenfalui[a] vall. — [a]U]. *1671:* Miüel pedigh, az szanto es kaszalo hellyek, gyakrabba(n) az eöreökseghek utan járnak, az kie az haz hely azé effele pertinentiakis [Dés; Borb. ogy-i bizottság: Béldi Pál, Haller János, Kornis Gáspár jel.]. *1688:* kénszerittetvén az Felesege az nagy ado mia adta Zálágban egy darab kaszálo hellyit [Bodok Hsz; BLt]. *1757:* Sándor György nevü jobbágyának kaszallo vagyis Tanórok hellye [Szentmihály Cs; Sándor conscr.]. *1815:* magunk mellé vévén ... Ohábai Simon Péter nevü erdö Gornyikot ... (a) kaszállo hejjeket erdövel együtt 10. ölös lántzal fel mértük [H; Ks 111 Vegyes ir.]. — L. még RSzF 136, 173, 181, 225.

Szk: *allodiális* ~ földesúri/majorsági kaszáló hely. *1817:* ezen ... Curiához tartoznak allodialis szánto, kaszálo és más haszon vehetö hellyek [Árkos Hsz; Kp V. 318] ∗ *gyümölcsös* ~. *XVIII. sz. m. f.:* Gyümölcses kaszallo hely [Gyszm; EHA] ∗ *irotványos/irtoványos* ~. *1767:* a Tatarok uttyanal levö irtovanyos kaszalo hely [Kőrispatak U; EHA]. *1847:* Pap tavában irotványos kaszálló hely [Kál MT; EHA] ∗ *közönséges* ~ köz-kaszáló hely. *1761:* Vagyon az Falunak Közönséges kaszálo hellye melly minden esztendöben ... fel nyilaztattván

jutt egy Gazdának belölle foeni cur. 1/2 idest fel szeker szénara valo fü [A.gezés NK; JHbK LXVIII/1. 463]. *1791:* Bázsa Völgye, Órbányos, Ilomás, Szurákos, és ã Farnak also része, mellyeket határoz meg a Szt Lászlói Határon lévő szántó és közönséges kaszáló hellyek [Szentlászló TA; EHA] ✱ *külső ~*. *1718:* Tudgya ẽ az vallo bizonyoson ... külsö kaszalo hellyek is ... hol vadnak ... s kik vicinussi? [Szentmihály Cs; Borb. II vk] ✱ *nemes ~* allodiális/majorsági kaszálóhely. *1752:* mikor Isten eö Szent Felsége az Harczai határon erdökön és az Nemes kaszalo hellyeken, Vad gyümölcsöt ád, szabad légyen Gálfalvi Klára Aszszonynak és Posteritásinak az Gálfalvi Ádám ... birtokában lévő vad gyümölts fákról magok házok szükségire eczetnek gyümöltsöt szedetni [Harcó MT; SLt 19. E. 11] ✱ *nyilas ~* nyilvonásos kaszáló. *1774:* a Falusiak nyilas kaszállo hellyek [Aranyoslóna TA; EHA] ✱ *puszta ~*. *1740:* edj darab puszta kaszálo helly [Sztána K; EHA].

kaszálóhelyecske kaszálórétecske; fîneață mică; Heuwieschen. *1699:* Ezen haz hely utánn Van két kaszallo heljecske [Vécke U; LLt]. *1728:* az Ivanka patakánál égy darabotska föld ... a labja kaszalo hellyetske [Mogyorós Hsz; SVJk]. *1762:* még az el mult Holnapba ki idéztetvén a' meg írt Czegei Esküttek és örögök, ègy darab kaszállo Hellyetskének el igazittása végett [Cege SzD; WassLt]. *1770:* Vagyon ... egy darabotska kaszálo helyetskéje ... mint egj szekeretske szenat termö hellye [Berekeresztúr MT; BetLt 7]. *1786:* azon darabotska hellyért adtam Cserébe az én részemen Gyulai nevezet alatt lévő kaszállo hellyetskémet [O.borosbocsárd KK; DobLev. IV/762. 1a].

kaszálóhelység kaszálórét; fîneață, fînaț; Heuwiese. *1760:* a Titt. Mlgos Familia birodalma vagy kaszáló helysége mellett [Ditró Cs; LLt Fasc. 149].

kaszálóilleték kaszáló-járandóság; fîneață ce revenea cuiva în completarea salariului; Heuwiesenbezüge. *1871:* a kántor kaszálo illetékét, bele egyezésével — árverés utján egy évre kivette 22 frton Szabó Ferencz [Burjánosóbuda K; RAk 114].

kaszálóirotvány irtáskaszáló; teren defrișat folosit ca fîneață; Rodewiese. *1640:* Georgj folua[a] fele Nagy szen Egetheöben Egi darab kaszalo Irotvan [Retteg SzD; EHA. — [a]A tőszomszédos Csicsógyörgyfalva]. *1651:* Az udvarház fellet vallo kazalo Jrotvanjban Jutta harmincz nigj rud [Szükerék SzD; RLt O. 5]. *1657:* az Erdo alat egy darab kaszalo Irotuani [M.fodorháza K; SLt HJ. 38]. *1698:* egy kaszálo irotván tizenkét szeker szenára valo [Buza SzD; LLt 208 Litt B]. *1775/1802:* azon két kaszállo Irotványaknak pacificum Possessoriumokbol jo moddal concludalhatni, hogy ... Bezdédhez[a] tartazo lehetett [JHb LXVII/3. 112. — [a]SzD]. *1801:* mint egy hat hét Szekér szénára valo Orotványai vagynak ezen Részenn valo Embereknek azért nem is lehetett a kaszállo Orotványokot fordulora szakasztani [Nagynyulas K; DLev. 5].

kaszálóirtás irtványkaszáló; teren defrișat folosit ca fîneață; Rodewiese. *1827:* találtatnak ... Colonialis kész Szánto és Kaszállo Irtást ... 170 ~ Százhetven Jugerumat [Erdősztgyörgy MT; TSb 51].

kaszálókert 1. kerti kaszáló; livadă (teren în preajma casei pentru cosit); Garten-Heuwiese. *1666/1793:* Mivel sokaknak Telekjek kaszálo kertjek, Csür kertjek a Falu határára függ bé, nimeljek jukakot szoktak bé tartani, azért az illjen heljeket ... meg circaltasson a Bíro [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1705:* En Kézdi Széki Alsó Torjay Mihálcz Mihály senior, Nemes Személy ... Mivel mindeneket valamikel itten emlittett Also Torján mostan birok, tudni illik: Szántó földeket, kaszáló hellyeket és e Faluban is kaszálo kerteket, mint ezek énnekem purum magam acquisitumim [Altorja Hsz; Borb. II Nic. Márton scholae magister pp kezével].

2. bekerített/kertelt kaszáló, *rég, táj* tanorok; fîneață împrejmuită; eingezäunte Heuwiese. *1731:* Vagyon ã Curia mellett egy Tanorok vagy is kaszálo kert [Impérfva Cs; JHb Inv. Kászon Impér 1/25. sub K]. *1808:* mennénk el az ugy nevezett Bornyu Mál alatt lévő Kaszállo Kerttyéhez, a' melynek oldalában mostan egy kis Pásztorlo Házat állittatott fel [Kv; Pk 3].

kaszáló-kötélfű kb. egy hold kaszáló-fű; fînul de pe un iugăr de fîneață; ein Wiesenmorgen Gras. *1841:* megfogadtattak tehénpásztoroknak ezen 1841-dik évre gyalog katona és jubilált káplár Miklós János és ugyan Miklós József az tavalyi bérre, azaz egy tehénre 3 krajcár váltóba és négy kupa gabona, s azonkivül a kaszáló kötél fű [Taploca Cs; RSzF 201].

kaszálómező kaszálórét; fîneață, fînaț; Heuwiese. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas allat egy nagy kazalo mezzó [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez].

kaszálónyíl sorshúzással vki részébe jutott kaszáló; parcelă de fîneață primită prin tragere la sorți; durch Los zugeteilte Heuwiese. *1727:* az ollyan puszta Antiqua Sessiok uta(n) valo kaszálo nyillakat el vévén ... adassék oly szegény Városunk lakossának, ki az Ne(m)es Város minden fele Terheit Supportállya [Dés; Jk 363a]. *1730:* adá(na)k ö kegymek Hòrvaht (!) Fer(encz) ur(amna)k ... egy kaszálo Nyilat [Mezőbánd MT; MbK 170]. *1747:* utánnok valo szánto kaszálo és erdőbéli nyilak [Csehtelke K; LLt 56/1581]. *1758:* midőn még a Gyéresi Rét örökösen fel nem volt osztva, hanem minden Esztendőn osztották, és edgy osztás alkalmatosságával mind Nemes Péter, mind Nagy György a Nyilat bé vetvén az Utrizalt Sessio után járandó kaszállo Nyil ki fogása véget ... azon alkalmatossággal Nemes Péter fogta ki a Nyilat s öis birta [Gyéres TA; Born. IX. 41 Pintye Kirilla (75) jb vall.]. *1783:* egy egy kaszáló nyilat birván kénszerittettek és kertek barattságos szeretettel minket hogj edgyütt ... nem tsak gjepüvel, hanem sántzalis jo modgjával vennők körül [Ádámos KK; Pk 7]. *1820:* Háza utan járni szokat haram rud kaszalo nyil [Dés; DLt]. **Hn.** *1784:* Kaszállo Nyilak (sz) [Póka MT; EHA].

kaszálónyilacska sorshúzással vki részébe jutott kaszálócska; parcelă mică de fîneață primită prin tragere la sorți; durch Los zugeteiltes Heuwieschen. *1701:* egy Kaszálo nyilacska [Nagykend KK; Told. 28/5]. *1788:* a Bornyu kert nevezetű helyben egy fertály kaszálo nyilatska [Mezőbodon MT; MMatr. 317]. *1821:* Fodor Irimia ... kéntelenittetett ... Zállogjára vetni ... egy kis kaszállo nyilatskáját [Szőkefva KK; Kp II. 117].

kaszálóoldal hegyoldali kaszáló; fîneață pe coastă; Heuwiese am Berghang. *1809:* a Néhai Szatsvai Ádám Urnak ... adatott kaszállo oldal [Dés; EHA].

kaszálóörökség fîneață moștenită; Heuwiesenerbschaft. *1722:* kaszálo örökség [Zágon Hsz; SzentkZs]. *1732:* Ezek[a] után valo szánto, és kaszálo örökségeket ... a Jobbágyok magok házokhoz foglalták [Dál K/Szászsztjakab SzD; TSb 51. — [a]A puszta szessziók]. *1749:* Tudjuk ... hogj ... Gál Juonnak az Háza után és az Bruma Házhelye után az Bodolai Határon mind az két Mezöben az szánto es kaszálo örökségeket szomszédoslag birtak [Bodola Hsz; BLt 7 Székely Istok (40) jb vall.].

kaszálóparlag parlagon hagyott kaszáló; fîneață lăsată în paragină; ungemähte Heuwiese. *1652:* Az Tekenös Arka mellet ket felöl az Arok mellet kazalo parlagh [M.derzse SzD; DHn 38]. *1676:* az Kőrtveljes aj terib(en) egi darab kaszalo parlagh [Borsa K; BHn 110]. *1751:* Erdős Pál kaszálo Pallag óldala [Koronka MT; EHA]. *1759:* Nagy Er mellett alább égy Kaszállo Pallag [Nagyernye MT; EHA]. *1785:* a szöllö hoszszu hégybe égy pallog: égy felöl Kis János ... kaszálo pallogjának ... szomszédságában [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20. 399 Kornis Krisztina conscr.]. *1801:* Kaszálok ... Szöllök alatt a Karolyi Delniczék közt 3 Nyilatska ... Ugyan ott egy kaszálo Parlag [Bürkös NK; RLt].

kaszálóparlagocska parlagon hagyott kaszálócska; fîneață mică lăsată în paragină; ungemähtes Heuwieschen. *1801:* égy kis kaszalo pallagotska [Székes MT; MvLev. Msz-i anyag 8].

kaszáló-pojánocska kaszálórétecske; fîneață mică; Heuwieschen. *1747:* a Zaharia kalibájánál lévö, három apro szánto és kaszáló Pojánatskák(na)k tetejétöl fogva ... a Bértz felé | apro szánto és kaszálo Pojánotskák [Nagyida K; Told. 27].

kaszáló-prédium kaszálóbirtok; fîneață; Heuwiesengut. *1796:* a' mi Falunk határán ... a' Sályi[a] Határ felöl vagyon ö Nagának égy Saulitza nevü Kaszállo Praediuma a' tőbb Groff Was Urakkal együtt [Mezővelkér TA; WassLt. — [a]Mezősályi TA].

kaszálórész parte de fîneață; Heuwiesenteil. *1776:* az Patakan tul valo régenten Erdős, az Után bokros kaszálo Részében [Ádámos KK; JHb XIX. 18 Alexander K: Nagy de Sövénfalva kezével]. *1864:* a' kaszálló részbe a' templom fundamentumára akadtak [Méra K; KHn 243].

kaszáló-részjószágocska kaszáló-részbirtokocska; fîneață mică; Heuwiesen-Teilgütchen. *1826:* Szánto és kaszállo Rész Jószágotskaja [Mk III. XVIII/316].

kaszálórét szénarét, *rég, táj* szénafű; fîneață, fînaț; Heuwiese. *1557:* hiuattatunk vala kiralne azzon ew felsege ... paroncholattiaual, felseó es also Borgora nemi nemeó kazalo reteknek mege (!) jgazgatassara, melyi rith feleól az ket fel keózeót perpatúar jndwltatot volt [Beszt.; BesztLt 49]. *1568:* Intenek mynket az felseged paranchiolattyawal[a] ... hogy my az peres feoldeknek zynere ky mennyewnk, az felseged Lewele tartasa zerent My az zem Lato bizonsagokat be vegyewk az megh newezet peres zanto feold feleol es kazalo Réth feleol [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28. — [a]Köv. az intetők nevének fels.]. *1578:* mykor my az Nagod paranczyolattya tartassa zeryntth ... Lazar Leorinczet ... Alard Ferencz rez Jozagaban Bozza zegben es ahoz Thartozokban, Mindenekben Tudnj Illik zanto feoldekbe(n) kazallo retekben ... bele akartuk volna Statualny ... Ellene monda [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1610:* Tudom azert hogy ⟨az⟩ holt maros teövinel vagjon Lazar Jstvannak egy Darab kazalo retj [Alfalu Cs; Törzs. Beőge Ferencz (60) jb vall.]. *1646:* az Hatvani Istvanne kaszallo Riti szomszedsagaban [Dés; Hr 2/46]. *XVIII. sz. eleje:* adtunk ... egy jo darab kaszalo ritet [Székes MT; EHA]. *1786:* Az Istállonak ... végitöl nyulik ... Napkelet felé egy romladozott gyalog Kert, mely ... el-Választ egy Kaszálo Tanorokot, vagy is Kaszáló Rétet [Nagylózna SzD; JHbK XXXI/5. 3]. — L. még CsVh 117; GyU 19; UF I, 699, II, 234, 295, 305.

Szk: *~et kifog magának* kaszálórétet birtokába vesz. *1629:* Also es Felseo Thorda keozeot semmi hatarozas nem volt hane(m) az egesz hatart elegyeslegh birtak es az ki hova akart Zabad valaztasa szerent maganak Zanto feoldet es kaszalo retet ki fogni az eo Zabadsaga volt, akar mellik reszen az hatarnak [Kv; TanJk II/1. 50] ∗ *allodiális* ~ földesúri/majorsági kaszálórét. *1749:* ott meg tervén a méta szélén egjenesen le, a nagy árkon által az Urak allodialis kaszálo Réttjének felső végéig [Nagyida K; EHA] ∗ *fiskalis* ~ kincstári kaszálórét. *1836:* Nagy Király rét nevü fiscalis kaszallo rét [Torda; EHA] ∗ *irotványos* ~. *1663:* Tudom ... egy io darab orotványos kaszálo rétit [Szováta MT; Berz. 11. 79/9] ∗ *közönséges* ~ közös kaszálórét. *1700:* bocsátott eö Kgle nékem a Dési réten Cserében edgy örökös kaszálo rétet, mellyet vicinalnak ... edgy darabo(n) varas közönséges edgy nyil föld kaszálo rétek [Szentbenedek SzD; Ks 25. VI]. *1815:* (A földnek) szomszédja a' Falu közönséges kaszállo Réttye körös körül [Körösfő K; KHn 67] ∗ *nemes* ~. *1605/XVIII. sz. v.:* maroson tul lévő Kisberek nevü nemes kaszálo réttyck [Körtvélyfája MT; EHA]. *1756:* az Utrizált Falukban lenni nem tudunk ... Nemes Majorkottato szánto, vagy kaszállo Réteket [Holtmaros MT; JHbK XX/23] ∗ *örökös* ~. *1753:* Szénafü, az Falu közönséges Nyilas Rétiböl ... obveniál egy egy Gazda ember(ne)k három három szekér szénára valo nyil szerint az kinek hol jut, állando örökös kaszállo Rét, avagy széna fü nintsen az házhellyek után [F.zsuk K; SLt E. 20].

Ha. *1717:* kaszalo rit [M.gyerömonostor K; Szentk.]. *1720:* kaszalo Ritek [Baca SzD; EHA]. *1738:* kaszalo Rettyek [A.karácsonyfva AF; Told. 31]. *1750:* Kaszálo Rettyeket [Szentlászló MT; Sár.].

kaszálórétecske fîneață mică; Heuwieschen. *1641:* Kozla Gergelj ... bir eggiüttis másuttis egj egj kis kaszálo reteczkéket [Kisgoroszló Sz; GyK X. 30/8]. *1721:* adtak volt ... két kaszálo retecskét [M.gyerömonostor K; KCsl 5]. *1762:* lévén egy darabotska kaszalo retetskem [Szentrontás MT; Sár.]. *1830:* Hét darabotska Szánto Földekkel és egy kaszállo rétetskével [Nagyadorján MT; NkF].

kaszálórétség kaszálórét; fîneață, fînat; Heuwiesenland. *1748:* a Harasz Kereki[a] Határ széllyin a Boroszlo felé fel nyulo egy nagy darab kaszálo rétség vic(inusa) egy felöl a' ... Kanta nevezetü Allodialis Nagy rétség, kül felöl pedig a Haraszkereki Határ [Szentbenedek MT; EHA. — [a]Harasztkerék MT].

kaszálósarjú sarjúkaszáló rét; otavă bună de cosit; Wiesengrummet. *1591:* Annak vtanna minth egj harmad nappal az János Balas boriaith wzi uala be az kazalo sarjubol Ferench Marthon [UszT]. *1780:* A Toth György háza mellett levő vetés kert folyását, kik hanyták ki, gyakorta magok marhajokot kik hajtogatták, jo kaszálo Sarjúját kik étettek meg ottan? [Tarcsafva U; Pf vk]. *1803:* Váltolag kaszáltató kaszálló Sarju vólt [Váralmás K; KHn 313].

kaszálósuhar kopáros kaszáló; fîneață de proastă calitate; halbschürige (magere) Heuwiese. *1825:* A két Arok köze nevü hellyenn vagjon egj sovány kaszalo suhar | Egy Kaszalo Suhar vagyon a két ut kozött [Nagymoha NK; SzentkZs]. — A jel-re l. MTsz *suhar* al.

kaszáló-szénafű kaszálórét; fîneață, fînat; Heuwiese. *1597:* Az my Nezy pedigh az ew Annyoktul maradott Jozagott, es egieb res mobilisecket ... keozteok megh oztok, es az Jozagrul feoldekrwl, kazalo zena füwekreol mindeniknek az ew ryzekreol czedulakat attunk [Galac BN; WLt]. *1625:* Az Alperes ... rea ment ugi mint hatalmasul s megh kaszalta kaszalo szena fwuunkeöt el hordotta [UszT 132a]. *1640:* egy darab kaszalo széna fü [M.derzse SzD; RLt 1]. *1693:* a' Terebitsen vagyo(n) édgy darab kaszálo széna fü [Jedd MT; MMatr. 310]. *1735:* az kaszáló Szénafuvémböl és szántóföldeimbölis ha mit el foglaltak ... Protestalunk es Contradicalunk [Torda; TJkT I. 78]. *1797:* Ez a' kaszállo széna fü fekszik magos oldalos hellyen [Ajton K; EHA].

kaszáló-szénarét kaszálórét; fîneață, fînat; Heuwiese. *1752:* Biro Samuel Ur(na)k ... kertben lévő füvelö hellye, és kaszalo széna Rettye [Nagylak AF; DobLev. I/251].

kaszálósziget fîneață înconjurată de ape; Heuwiesenінsel. *1694:* birtunk zalogul egy darab kaszàlo szigetett, mely(ne)k ... nap nyugotrol az Szamos follya hatàratt nap Keletrül az nadas erge follya körül [Szamosújvárnémeti SzD; RLt 1].

kaszáló-tanorok bekeritett kaszáló; fîneață împrejmuită; eingezäunte Heuwiese. *1681:* Adának ... az Falu keozeott egy ben ualo kászalo tanorokott [Tarcsafva U; Pf]. *1742:* Ezen Tanorok(na)k az végiben vagjon ... Josef Mihály Ur(am) kaszalo Tanorokja [Koronka MT; Told. 26]. *1775:* veszszőből font kertel békeritett kaszálo tanorokja [Almás U; EHA]. *1806:* a régi Kükülö fojomjában határozodott azon Kaszállo Tanorok [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1825:* a Báro Henter Josef Ur és Grof Bethlen Sándor Ur ö Nsagok kaszalo Tanorokjok [Nagymoha NK; EHA].

kaszáló-tanorokkert bekeritett kaszáló; fîneață împrejmuită; eingezäunte Heuwiese. *1772:* egy darab kaszálo Tanorok kert [Kászonimpérfva; LLt Fasc. 85] | egy darab Kászalo tanorok kertnek egy része [Kászonjakabfva; LLt Fasc. 71].

kaszáló-tóhely tóhely-kaszáló; fînaț mlăștinos; Teich-Heuwiese. *1672:* Nemzetes Nemes Peter uram ... ada es ajandekaza ... Tohaton levö hazhelyeit s ... ahoz tartazo szanto kaszalo 's kaszalatlan ... Toh helyit [Torda; BLt 11 Nemes János kezével]. *1748:* az Udvarhoz tartozo Közepsö To fenék nevezet alat lévö Satés kaszálo To hely [Koronka MT; EHA].

kaszálóvápa gödrös kaszáló; fîneață (aflată) într-o adîncitură; Heuwiesenvertiefung. **Hn.** Az kaszállo vapában (k) [Szászcsávás KK; EHA].

kaszálózugoly kaszálózug; fîneață (aflată) într-o fundătură; Heuwiesenwinkel. *1655:* Pal Giorgi vette egy kis kazalo sugoljat (!) salagban[a] ... mely szugolja vagion az Kapolna alat [Bethlen SzD; EHA. — [a]Értsd: zálogba].

kaszált lekaszált; cosit; abgemäht. *1561:* az melly kazalattlan volth benne azt el kazaltatta es az Mely kazalth zenath ott talaltatok[a] [HSzj *kaszál* al. — [a]A közlés ilyen zavaros]. *1647:* vagjon ... egi kalongia kaszalt Zab es Arpa [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1725:* Szinten mikor meg dugtak is azon tot, kaszált buglyai voltanak az Falusiaknak ott s ... az Viz felis vette ā Falusiak Szénáját [Mezőszakál TA; JHb XI/15]. *1771:* a kaszált buzakból tsinalt széna iránt parancsallyan az Ur ... mert azt az Egér mind meg örli [Esztény SzD; Told. 5a].

kaszáltat a pune să cosească; mähen lassen. *1569:* az Nagy weölgy torkat ... az kynchyes domb terywel egyetembe bernald balas kazaltatta, s byrta [Mezöbánd MT; VLt 7/682 Georg Haranglabi de Band vall.]. *1586:* Megh Jria, Meny Eöll zenat kazaltatot, Es Meny Maradot Zamwetel vtan kezebe eg summaba [Kv; PolgK 20]. *1622:* en Bencz Pal inassa uoltam harom esztendeig tudom hogj az iohost eo kaszaltattja uala [BLt Benedictus Sas de Zent Simon[a] (80) ns vall. — [a]Cs]. *1659:* az köles helyett Ebeni Miklosne Aszszonyo(m) bekessegesse(n) birta, kaszaltotta [Kv; SLt AQ. 17 Fr. Igaz (35) centumvir vall.]. *1725:* Keczeli Andras ur(am) maga számára kaszaltotta ezen Controversiaban levö darabját az retnek [Aranykút K; Ks 7. XIX]. *1754:* kaszaltatatt maga szamára két Kalangyani szenát [Veresegyháza AF; Told. 28]. *1764:* a' mikor arattatott a To feneket is kaszáltatta [Ne; EHA]. *1804:* ki jöttek a Ditraiak[a] ... kik is ekképpen szollának hozzám hogy én az ök határjokbolis kaszáltottam volna [Toplica MT; Born XVb Tritsch János vall. — [a]Ditró (Cs) lakosai].

kaszáltatás cosit; Mähen(lassen). *1582:* Keowetkezik az kazaltatasra walo keolchyeg [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1609:* maradot uala a kazaltatastol az konkolios zegeny buza liztiben megh, mely meg moliosodot uala [Kv; i.h. 126/IV. 361]. *1752:* Mostan Ugaroltatason, kaszáltatason, Gyüjtetesen ... szorgalmatoskodom [Mocs K; Ks 83 Mart. Tihanyi lev.]. *1782:* meg betsültetvén találtatott azon kaszáltatás és Galázoltatás által tett kár e szerint[a] [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 14.

— [a]Köv. a fels.]. *1806:* A Kaszáltatásan sem voltam jelen, és ha károsítottam megfizetni ... kötelezem magamat [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Mohai Lőrintz Bartók Ádámhoz].

kaszáltathat a putea cosi; mähen lassen können. *1716:* Az Mold (!) nélkül valo nagy árvíz ... az égesz rétekét mindenütt ... él borítota, az szép fűvít ugy még hatta iszopol, hogy talá(m) sémít ném kaszaltathatunk az idén [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1739:* a controvesiob(an) lévő széna fü a Vendictortol ... ollyan conditioval s qualificatioval adatatott által az Emptor Sebestyén János Ur(amna)k, hogy minden esztendőb(en) kaszáltathassa [Torda; TJkT I. 178]. *1771:* A Réti kerteket amellyeket el szagatta vólt az Ar viz, fel emeltettem, tsak kevés Szénát kaszaltathattam a Széllcibe [Esztény SzD; Told. 5a].

kaszáltathatik a se putea cosi; gemäht werden können. *1744:* Széna két szekérnél annuatim tòb nem kaszáltathatik [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb].

kaszáltatik a se cosi; gemäht werden. *1712:* egj To hely mely hivatik Nemeti Tójoknak ... kaszáltatot mikor tilalmasban esik [O.németi BN; EHA]. *1769:* (Ez a hely) mindenkor a' Mikola részre kaszáltatott [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1806:* (A) Kaszállo Tanorok ... ő Nagysága édes Annya részére kaszáltatott [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1860:* A Laza ... néhol szántatik, néhol kaszáltatik [Sarmaság Sz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

kaszáltató szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *kaszálósarjú* kaszálható sarjú; otavă care poate fi cosită; mähbares Grummet. *1803:* Váltolag kaszáltató kaszálló Sarju vólt [Nagyalmás K; KHn 313] ✱ ~ *rét* kaszálható rét; fîneaţă care poate fi cosită; mähbare Wiese. *1768:* Minden Esztendőben Kaszaltato Rét vagyon egy [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conscr. 84].

kaszáltatott care a fost cosit; abgemäht. *1804:* az általam kaszáltatott nyers rendeket kéttfelé hánytuk [Toplica MT; Born. XVb].

kaszamankó kaszafogantyú; mînerul/mănunchiul/piciorul coasei; Sensenhandgriff. **Hn.** *1729:* a Kaszamanko [Vajdasztivány MT; EHA].

A helynévadás szemléleti alapjára nézve itt és a köv. címszó esetében a szerk. tájékozatlan.

kaszanyél coada coasei; Sensenstiel. *1639:* (Az) Ura(m), az kis fianak miklanak mondotta hogi eregi mikla haghacza fel az hiuba(n) lassad ha ninczen valami kasza ot fen, az gjermek fel hagot, mondotta, hogi ninczen kasza hane(m) kasza niel vagio(n) s az kasza nielet ala atta [Mv; MvLt 291. 203a]. *1756:* Ujj kasza nyel 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35]. *1797:* Egy kasza nyel Dr 16 [M.igen AF; DobLev. IV/775. 1a].

Hn. *XVII. sz. v.:* A' Kasza nyelben (sz) [Szancsal KK; EHA].

kaszaörv kaszakarika; brăţară de coasă; Sensenring. *1653:* (Vett) egy kasza örvöt [Ilenefva MT; DLev. 1. II B. 11].

kaszárma l. kaszárnya, kazárma

kaszármális szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *káplár* kaszárnya-tizedes; caporal de schimb; Kasernenkorporal. *1857:* Baya Ferencz Kasarmalis Káplár [Dés; RkHAk 159].

kaszárnya, kazárma laktanya; cazarmă; Kaserne. *1796:* az Varb(an) az Kaszarnyáb(an) [Kakasd MT; EHA]. *1820:* Udvarhely Várossát a' több Városokhoz hasonlitani nem lehet mert azok, vagy kereskedő Városok, vagy bennek Dicasteriumok vagynak, vagy Katonai Kaszármák [UszLt VIII. 8/68]. *1834:* A Casárma fundamentom kőve le tételekor Czehunk és a több Czehokkal együt ezen solemnitassal haza kiserésével a zaszlonak költődöt el 10 Rf 12 xr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 14]. *1840:* azon szándékkal indultam ki, azon éjjel, hogy a kaszárnyába menyek ... de bé lévén a' kaszárma zárva visza tértem [Dés; DLt 1073].

Hn. *1813:* a' Kaszárma hidján tul [Dés; DLt 162. 2]. *1822:* a Kázárma hidja [Dés; EHA]. *XIX. sz. köz.:* a' Kaszárma nevü udvar [Tasnádszántó Sz; EHA]. *1848:* A Kaszárnya hidja. A Kazárma hidja [Dés; EHA]. *1852:* A Kaszárma hidja [Dés; DLt 11].

kaszárnyai 1. kaszárnyánál lévő; de la/pe lîngă cazarmă; an/bei der Kaserne (befindlich). *1848:* A' Szajka patakán lévő Kaszárnyai hid [Dés; EHA].

2. ~ *pénztár* '?' *1841:* Özvegy T. Sylvester Györgyné aszszony Szabad Királyi Kolosvár Várossa Kaszarmai Pénztárában tartozo adosságát ... bé fizette [Kv; Pk 4].

kaszás 1. cosaş; Mäher. *1569:* Az kazasokat penig, a mely gyalog vt, megyen pagochyara gherebenesreol, az Nagy weolgy torkon ot alatt mynd az kerezt vtig vagatta velek ala [Székelyvásárhely; VLt 7/692]. *1571:* kerem ... kegmedet Agion hetwen cott kaszast harmad napra [Egeres K; BesztLt 3545]. *1642:* kgmetek egy nehanj napra ha megh nem bantodik uelle rendelne tizen hat auagj huz kasazt es egy nehanj aratot [Sófva BN; BesztLt 115 Petrus Gauay a beszt-i főbíróhoz]. *1647:* Az Gardanban vagion egy darab Szena Ret igen teoúisses, megh tart húsz kaszast egy hetigh [Gergelyfája AF; BK 48/16]. *1722 k.:* A Minister tartozik a kaszasok(na)k edgy veder borral, edgy tál etekkel [Körtvélyfája MT; GörgJk 121]. *1763:* F Ilasvára 50uen Jo kaszásakat praestalnak ... a Borlyasziak[a] [BSz; TKl. — [a]Borlyáza, később Lonkafva (SzD) lakosai]. *1782:* az Uram eő Naga Jobbágyai és Sellérei Super veniálván azon kaszállobol ki nyomták a ... Groff Ur kaszássit s magok le kaszálták [Mocs K; JHbK LIII].

Szn. *1603:* Kazas Janos Lhetai (!) [Kv; TJk VI/1. 687]. *1604:* Kazas Mihaly Zent abrany[a] Zabad Zekel [UszT 20/319. — [a]Szentábrahám U]. *1614:* Kaszas Georgj zs [Gagy U; BethU 174] | Kaszás János [Kissolymos U; i.h. 181]. *1648:* Kazas Istuannit 4 ejtel bor [Etéd U; Pf]. *1735:* Kaszás Mihály Tizedes [Kv; Dica. XX. 355]. *1770:* Georgius Kaszás [Kv; i.h. XXVIII. 16]. *1828:* Kaszás Samuel [Kv; CsCJk I. 284b].

Sz. *1847:* egy kaszás csak parányit eszik hozzá képest [Kv; Pk 7].

2. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: 'ua.; idem'. *1798:* A Kaszás Maká-

nyak Consumáltanak 35 Cupa [Marosbogát TA; MkG].

3. a (nagy) Kaszás (a Halál); Moartea; Sensenmann (Tod). *1658/1800:* Mind az által gyakrabban azokon szokta boszuját állani, az kik az hartzoknak bizonytalan ostablaján koczkáztatvan életeket, ugyan ingerlik s szorgostattyák, azt az el távozhatatlan kaszást [Gyf; BLt].

kaszásföld kaszáló(rét); fîneaţă, fînaţ; Heuwiese. *1765:* ezen föld felől azt mondotta, hogy ez nyilvánságoson Kaszás föld [Kissolymos U; Márkos lev.].

kaszáslé levesfajta; un fel de supă; Art Suppe. *1609:* Eot font Tehen hust feozettem kazas lenn ... 10 Tjukmanjat es Eczetet hozza ... d 4 1/2 [Kv; Szám 126/IV. 155]. *1719:* Etzetes Fokhagymas Meses (!)[a] Etelek hasznossabbak az Pestis idejen ugymint ... Sufas, kaszás Lev, Czitromos Etelek [Ks 54. 84 Medicina instructio, I. — [a]Olv.: Mézes]. *1736:* tehén- vagy disznóhús kaszáslével, ennél s az Káposztánál magyar gyomorhoz illendöbb étket nem tartának az régi időben [MetTr 322]. *1759:* Asztalok nem volt cifra az uraknak is csak az én értemre is, hanem széltiben felvitték a káposztát, répát, murkost, kaszáslevet s több efféle régi magyaros jó étkeket [RettE 90].

kaszaszék *szűcsm* húsolópad; scaun de cîrnosit blănuri; Abfleischbank. *1659:* csinaltam egy kasza szeket d. 90 [Kv; ACJk 52a].

kaszatömlöc kaszaverem; groapă (de execuţie) în pereţii căreia sînt fixate coase; Sensenkerker/grube. *1704:* ma hallottuk, hogy Segesvárott ... ha igaz, amint a híre vagyon, tőbb magyarokat is szikkasztottanak el, egy kaszatömlöcbe hányván öket [WIN I, 89].

kaszaüllő kaszaverő üllő; batcă, nicovală pentru coasă; Dengelamboß. *1700:* Kasza 2. Kalapacz 1. Kasza ülö 1 [Csicsó Cs; BálLt 71]. *1770:* Kasza ülö kalapatsal egyutt [Usz; Pf].

kaszaüllő-csinálás făcutul nicovalei (de bătut coasa); Dengelamboßmachen. *1792:* egy kaszaüllő csinálás ... den. 6 [Árkos Hsz; RSzF 292. — A teljesebb szöv. *kasza-fancolás* al.].

kaszavágás vhány kaszavágásnyi rend; de cîteva poloage/brazde; (Schwaden) von einigen Sensenschnitten (viel). *1764:* En is If. Marosán Lup szintén addig kaszáltam s birtam, mignem harmad idén az Ur Geréb Elek Uram négy kasza vágásomat rendül el tsoválta [Hídalmás K; RLt O. 2].

kaszavas 1. (kaszának való) rúdvas; oţel în drugi/bare (pentru coase); Stang/Stabeisen (für Sense). *1657:* Kasza uas Toroczkay ... f 41/76 ... No 232 [Kv; PolgK 23]. *1673:* uöttem korong uasak nadlani egy kasza uasat d 75 [Kv; Szám 34/LII. 8]. *1725:* Vöttem 2 száll kasza vasatt szálat den 71 [Kv; i.h. 54/IV. 14]. *1780:* mindenik Verős Kovács tiz fontos jó ép kasza vasakat, és két sing Vasat egy kaszavas számba, az arra ki rendelt Vas Dézmásnak, minden mivéből ... kiadni tartozzek [Torockó; TLev. 5/3, 6b, 8a]. *1787:* a Kasza vasaknak másája Fl.h. Kilentz M. forintokkal ... fizettessek ki [uo.; i.h. 9/25].

Szk: *torockai ~*. *1736:* Torotzkai kasza vas szal 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 113]. *1800:* 5 Torotzkai kasza vasat ... erőszakosan el vétette az árulo asztaláról héti vásár alkalmatosságával [HSzj *áruló-asztal* al.].

2. kaszapenge; coasă, custură, fierul coasei; Sensenblatt/klinge. *1848:* 2 font vas és 1 kasza vas fénkö [Szu; Pf].

3. bőrpuhító kaszapenge; oţel pentru înmuierea pielii; Ledereisen. *1756:* Csizmadianak valo szélyes kasza vas [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22].

kaszaverő kaszakalapács; ciocan pentru coasă; Dengelhammer. *1769:* Patkolo verö egy kasza verö ülöstol [Nagyercse MT; Told. 19].

kaszaverő-kalapács kaszakalapács; ciocan pentru coasă; Dengelhammer. *1769:* egy ... Kasza verö Kalapács ülöstöl [Nagyercse MT; Told. 19]. *1780:* Kasza verő kalapács [Bethlen SzD; BK]. *1787:* egy Kasza vero kolopáts [Mv; MvLev.]. *1817:* Kasza verö kalapáts ülöstöl [Varsolc Sz; Born. IV. 4]. *1865:* Egy kasza verő kalapács [Szárhegy Cs; LLt].

kaszaverő-üllő kaszaüllő; batcă, nicovală pentru coasă; Dengelamboß. *1824:* Egy Kasza verö Ülüt vet ... Nagy István Ur [CsV].

kaszibás görbe/kecskelábú; cu picioare strîmbe; krumm/beinig. *XVIII. sz. eleje:* ha fiát ... köszvényes, Arenás, Kolyikás, Kaszibás Balgatak Familiaba hazasittya Valaki vagy Leanyat ã féle Nemzetség közzé adgya Consolatiojat bizonyosan afféle qualitásokbul várja [JHb 17/10 lótartási ut.].

kaszilika ? bódé; gheretă; Bude | házikó; căsuţă; Häuschen. *1823:* A Vámot Szedö kaszilikának bé deszkásztatásara el lévén bontva 1380 Létz Szeg 'A Vámot Szedo Kaszilika ki foldozására 3 bük Deszkák [Déva; Ks 106. 154. 158].

kaszinó 1. táncos összejövetel, *rég, táj* koszorú; serată dansată; Tanzgesellschaft, Kränzchen. *1814:* A' közelebb mult Fársángan tsak égyszer voltam Kazinoba, ekkor ... a' Grof gyakran tántzolt Rósival és tractálta [Ne; TSb 12]. *1829:* A' Bálok és Casinok alkalmatosságával, Fára, Gyertyára, Musikások fizetésekre, 's több egyébb Költségekre fizetödött 83 Rf. 52 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

2. cazinou; Kasino. *1879:* Az öreg Mentovich egészen jobban volt, iskolába járt, a kaszinóba [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz]. *1896:* A kaszinó igen becses alkotás ... Itt esznek, isznak, olvasnak és társalognak. Mindez igen szükséges dolog az életre [i.h. 187 ua. Gyalui Farkashoz].

kaszinói din cazinou; aus dem Kasino. *1849:* kostot az Uri Kasinoi vendéglőböl hordattunk [Kv; Végr. Vall. 15].

kaszinólegény kaszinószolga; servitor de cazinou; Kasinodiener. *1859:* Etédi Jósef ... kaszinó legény [Dés; RAk II/11]. *1861:* halt meg Etédi Jossef kasino legény leánykája Kati 8 honapus korában szamár hurutban [Dés; RHAk 125].

kaszli[1] **1.** fiókos szekrény, komód; scrin, comodă; Kommode, Truhe. *1793:* A házban tanáltatott ... egy diofábol való Chaszli, kétt fiokú, jó vas zarjával, és a ki vonoja mindenik(ne)k rézből [Kosesd H; Ks 78. XVII. 1].

2. szekrény; dulap; Schrank. *1841:* Egy gyöngy szin festékü fenn állo záros ajtaju Kaszli [Somb.].

3. *éjjeli* ~ éjjeli szekrény; noptieră; Nachtkasten. *1848:* Két Tisza fábol készült éjjeli kaszli 30 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

4. faliszekrény, *táj* (fali)téka; dulăpior în perete; Wandschränkchen. *1849:* a' falba van alkatva szalma szinre festett égy quadrup, égy kaszli három fiokos polituras [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

5. Jelzői haszn-ban: cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: egy fiókos szekrénnyi; de un scrin; eine Kommode (viel). *1839:* égy kaszli abrasz kendö [Désakna; DLt 1545/1841].

kaszli[2] üst; căldare; Kessel. *1841:* A' felső hatulsó Sor konyhája avult ajtóval ... Spar heerdje nem rég készült, vas pántal kürül övedzve két vas ajtóval 4 vas táblával egy réz és egy pléh kaszlival, felette lévő Sátorral [Nsz; Told. 18 gr. Toldalagi Zsigmond lelt.].

kászonfelsőfalvi a Kászonfelsőfalu tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kászonfelsőfalu/Plăieşii de Sus; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kászonfelsőfalu. **I.** *mn* Kászonfelsőfaluból való; din Kászonfelsőfalu/Plăieşii de Sus; aus Kászonfelsőfalu. *1609:* citaltam Nagtok elejben ... Peteo Martont Cazoni felseo faluit [Kvh; BLt]. *1676:* Münköt megh biralua(n) kezunkot fogdosua(n) ... Peter Marton kaszon Felsőfalvi solimar [Born. XL. 89].

II. *fn* Kászonfelsőfalu (Kászonfeltíz) lakosa; locuitor din Kászonfelsőfalu/Plăieşii de Sus; Einwohner von Kászonfelsőfalu. *1710:* ezen adásb(an) ... jelen voltak, es Consentiáltak Nemes és Nmzts Kászoni István, Miklos Deák, Mihály Péter ... Uramék Kaszon Felső falviak [BCs].

kászoni a Kászon tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kászon/Casin; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des On Kászon **I.** *mn* din Kászon; Kászoner (aus/von Kászon). *1733:* Kaszani Bornemisza Jugnatius (!) [Vajdasztiván MT; JHb XI/21]. *1769:* Gyergyai és Kászani Levelek [LLt]. *1774:* Kászani Bornemisza János [Mezőkök TA; CU]. *1797:* az Kászani Joszág [Szászerked K; BálLt 1].

Szn. *1661/1720:* Kászani Joseph Deakne [Dés; EHA]. *1709:* Kaszoni Janos Uram [Impérfva Cs; BCs]. *1710:* T.N. Fö Kirally biro Kaszoni Janos Uram [Csikszereda; BCs]. | Kászoni István [Ksz; BCs]. *1723:* Kászani Ur(am) Jobbagya [H; JHbB P. 29/1]. *1818:* Kászani Miklos Ur [M.fráta K; KLev.]. *1852:* Kaszani Pali (esküdt) [Nagylak AF; DobLev. V/1339].

Hn. *1807:* a' Kaszani Malmánal (sz) [Mezőcsán TA; EHA].

II. *fn* Kászoni nemzetségbeli (személy); persoană care face parte din familia/neamul Kászoni; Person aus dem Kászoner Geschlecht. *1767:* (A birtok) szállott a Kászoniakra [JHb IX/47].

kászonimpérfalvi a Kászonimpérfalva tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kászonimpérfalva/Imper; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kászonimpérfalva; din Kászonimpérfalva; aus/von Kászonimpérfalva, Kászonimpérfalvaer. *1592:* Kazon Jmper folui Ciutak Georgy [Impérfva Cs; BCs]. *1605:* chutak georgj kazonj Jmper faluj Nemes zemely [BCs]. *1610:* Pal Balas Kaszon Imperfalui [Impérfva Cs; BCs]. *1710:* Kaszon Imperfalvi Durko Peter nevü Jobbagy [Born. XL. 88]. — Vö. az *impérfalvi* címszóval.

kászonjakabfalvi a Kászonjakabfalva tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kászonjakabfalva/Iacobeni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kászonjakabfalva; din Kászonjakabfalva; aus Kászonjakabfalva stammend. **Szn:** *1605:* Kazonj Jakab faluj Baritz Balas, Veres drabant [BCs]. — Vö. a *jakabfalvi* címszóval.

kászonszékbeli kászonszéki; din scaunul Kászon/Casin; vom Kászon-Stuhl. *1662:* De a dolog nagy tanácsosan úgy moderáltatott, igazittatott vala, hogy Mikó Ferenc — ki Bethlen fejedelem hüséges szolgálatjáért a csík-, gyergyó- és kászonszékekbeli fökapitányságra, fökomornyikságra és tanácsuraságra mozditott vala — több eszes, okos akkorbéli úri személyekkel ... bocsáttatott vala az vezér elejébe [SKr 157. — *Inkább *mozditatott* alakot várnánk].

kászonújfalvi a Kászonújfalu tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kászonújfalu/Casinul nou; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kászonújfalu; kászonújfalusi; din Kászonújfalu/Casinul nou; in Kászonújfalu wohnend, aus Kászonújfalu. *1602:* Kyralj miklos Kaszon vyfolui Nobili(s) [BCs]. *1605:* Chazar Janos pap kazonj vy faluj plebanus [BCs]. *1609:* Kaychya Jmreh kazon vy falui lo feö nemes ember [BLt 1]. *1651:* Szabo Gergely Kazo(n) Uy Falui Primipil(us) [BCs]. *1714:* kászonujfalvi uramék soha marhát nem adnak s ki nem váltják az mienket az vectura alól [BCs].

kassza 1. pénzszekrény; casă de bani; Geldschrank | pénzesláda; ladă de/cu bani; Geldkiste/Truhe. *1765:* noha most eö kegyelme nem Regius Perceptor, s az király pénzinek kassája nincsen az eö kegyelme Házában ... mégis éjjel, nappal szüntelen két strázsát tartat Borbándal maga udvarában rendre [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 178]. *1786:* Cserefábol tsinált Láda, melly Cassának tartatik vas zárjával edgyütt 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1839:* Egy — Lagérozott ... két felé nyillo ajtaju nagy Cassa [Dés; DLt 87/1840]. *1848:* (A) büntetéspénznek két része a commonitás cassájában tétessék, a harmada pedig aki annak utána jár, fárad, azé legyen [Jenőfva Cs; RSzF 266. — L. még FogE 257; RSzF 105, 301.

Szk: *dominális* ~ urasági pénzesláda. *1756:* nagy vas Láda, melly Dominalis vagy Provisoralis Cassának neveztetik, holott az Uraság pénzbeli Proventussa conzerváltatik különös nagy kemény mesterséges Zárral muniálva [Déva; Ks 92. I. 32] ✱ *provizorális* ~ → *dominális* ~.

2. pénzesdoboz; casetă de bani; Geldschachtel/kästchen. *1789:* A' le irt Asztal(na)k belsö felin lévö Fijokok közüll a' két szélsöben vagyon Zár alatt a' Cassa [Mv; ConscrAp. 43–4]. *1819:* tanáltatik ezen házban egy Zöld festékes Pulpitus ... egy vas sorkokon le járó iro asztalával ... egy bé huzo also Fiokjával, ebben a Pulpitusban vagyon egy kitsi rakatt Cassa [Baca SzD; TSb 6].

3. pénzalap; fonduri; Geldfonds. **Szk:** *inszurrekcionális* ~ nemesi felkelési pénzalap. *1827:* Nehai édes Anyám ... befizetett vala az Insurrectionalis Cassaban Valto Czedulaban 37 Rforintokat 55 xrokat [K; Végr.] ✱ *konvencionális* ~ '?' *1826:* az Insurrectioban Lovas Soldost álitottunk, részszerint az Insurgensnek meg kivántatott requisitumokra, reszszerint a conventionalis Cassába ... 395 Rftokat költsön fel vett pénzböl fizettünk [Ne; DobLev. V/1114. 4b] ✱ *közös* ~. *1840:* Gyenge István ... jelenté magat, hogy egy hámos kancáját gonoszul levágták ... azon káráért fizettünk 5, azaz öt váltó magyar forintokat a közös cassából [Jenöfva Cs; RSzF 105–6] ✱ *özvegyek* ~*ja*. *1861:* elkell küldeni, Agentia, Zsinati uti költség, Diurnum, Püspöki fizetés, képezde, Zsinati Jegyzö könyv özvegyek Cassájába valo bététek öszveget [Gyalu K; RAk 58 esp. kl].

4. pénztár; casă; Kasse, Kassa. *1715:* Jn Anno 1702 felvetett adobol in Anno 1713 Erogaltanak N: Rediger György és Levai Jstván Pénz Perceptor Uraimék a mint irjak az Cassáb(an) és az Summáb(an), az Cassáb(an) fl. 240 //00 [Kv; KLev. I/213]. *1793:* a' N Erdéllyi Mlgs Reform. Fö Consistorium pénzes Tárjából ... fel-vett 3000 m for. Capitalisnak egy esztendei ... 72 Mfkot tévö Interesseiben, a' fenn irt Fö Consist. Cassájában, kezemhez ... kifizetett légyen meg-esmérem, és ... quietalom [Kv; TKl Cseh János cons. secr. nyil.]. *1802:* a Gyülendö alamisnak Cum Fine Aprilys el mulhatatlanul be szolgaltassanak a Titt Sz.P. Ur Kásajáb(a) [Énlaka U; Borb. II Gálfalvi Pál esp. rend.].

Szk: *allodiális* ~ majorsági/urasági pénztár. *1815:* a' Császári Királyi Bétsi Polytechnicum Institutumnak ... Isö és kiadandó több könyvei is azon Magistrátusok által a' hol Czéhok és Fábrikák vagynak az Allodiális Cassáknak költségein meg vétettessenek [Kv; ACLev.] ✱ *generális* ~ főpénztár. *1750:* az Super Auctionalis Summa ... incassalttassék az Generalis Cassankba [Nsz; ApLt 3 Ioan. Dombi jun. lev.] ✱ *királyi* ~. *1786:* Már én a Nsgtok Bentzentzi öröksségeikre mind idegen selléreket telepitettem ... Bentzentz ... a mostoni költezödéssel még nagyobban el pusztult, még a királyi kassais meg érzi ezt a bodulást [Bencenc H; EK. Bara Ferenc lev.] ✱ *az ország* ~*ja* országos pénztár. *1718:* Hogj penig ezekre Sufficiálhasson à Kolosvári Tanács ... az Expensákot a Gubernium Supportátattya az Ország Cassájából: hogj láthassa az Város hogj kiványa az Gubernium ... Conserválni [Kv; KLev. I/225 gub.] ✱ *provinciális* ~ tartományi pénztár. *1769:* Akik ... el fognak Jobbagyot vagy más hazabéli katonaság kivül valo szemelyt az ollyantol az Provincialis Cassábol vészi az égy arannyat [UszLt XIII/97] ✱ *uradalmi* ~. *1830:* Pitzal Antalnál lévö restans 500. Rforint Arenda Censusnak ... az Uradalmi Cassába leéndö incassáltatására az irt Arendator magát nyilván kötelezvén [Km; KmULev. 3].

kasszáció 1. érvénytelenítés, hatálytalanítás; casare; Kassation, Ungültigerklärung, Aufhebung. *1826:* Hibázott a szoszollo abban is hogy midön a C alatti ... esketéseket a Felperesnek látta ... miért nem közlötte velem hogy annak ellenére én is esketés által azon esketésnek eröltetett készülését és Cassatiora mélto voltát meg bizonyithattam volna [Ne; DobLev. V/1114. 4b].

2. megszüntetés; desfiinţare; Aufhebung, Einstellung. *1750–1756 k.:* Gróff Teleki Ádám Vr eo Nsága ... bennünket, mint liquidalt Debitorokat, ugy kiván eo Nsága prosequalni, es agravalni, holott eo Nágá(na)k legitime emanalt Recognitionallissa extal, hogy a' Torotzkai Bányák Cassatiojáért eo Nsaga(na)k a' Torotzkai Lakosok semmivelis nem tartoz(na)k [Torockó; TLev. 8/5]. *1786:* itten Thoroczko Varossában az Nemes Vármegye Publicáltattván némelly szokatlan dolgaknak s illetlenségeknek Cassatiojakrol s el töröltetésekrol [uo.: i.h. 4/13. 30].

kasszál érvénytelenít, hatálytalanít; a casa/anula; für ungültig erklären. *1598:* az eö fel(se)ge embery eleött kik az Witezleö Mindzenthy Benedek wramath, Wdwarhely kapitanth, egy puzta hazba ... Korondon[a] ... es ahoz az puzta hazhoz walo eöreöksigibe ... statualtak, annak az puzta haznak es eöreksiginek hason felenek contradicalt wolt, azt a contradictiot mi eleötteönk zabad akarattia zerénth, retractalta, cassalta, remittalta es telliessiggel semmie teötte [Ks 14. XXIX. 4. — [a]U]. *1635:* eo Felgeis nyiluan walo igassagokat megh latuan, azt az Annuentiat nem cziak cassalta eo Felge, hanem az mellett igen serio megh parancziolta, hogy az egy incorporalt uniojokban megh tartassanak [Kv; KvLt Céhir. I. 15]. *1750:* a' meg nevezett Szabad Emberek is minnyájan lemondának azon Praetensiojokról s azt Cassalak [Koronka MT; EHA]. *1806:* az Alperes akármint koholtatta hát szinte Esztendö múlva a Történet után a' maga Esketését ... de midön a' Felperes ... azokat ... Authenticaltatta ... 1805-be tett vallomásokat mindazon fassiokat revocaltąk, cassaltak [Dés; DLt 250]. — L. még BÖn. 739; BTN 420; CsH 384, 390.

kasszaláda pénzesláda; ladă de/cu bani; Geldkiste/truhe. *1766:* A mostani Provisionalis Szálláson ... Találtatik ... Az Archivum ā falba, kicsin Cassa Láda nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 17]. *1848:* Egy egész vas Cassa Láda zárral és két nagy Lakattal 70 rf [Görgényesztimre MT; Born. G. XXIVd].

kasszáltat 1. érvénytelenittet, hatálytalanittat; a pune să fie casat; für ungültig erklären lassen (semmisnek nyilvánit; a declara nul; für nichtig erklären. *1613:* Eo felsege[a] az Orzagal ellene valo vetsegwnkertt, feleolleonk az minemeö Articulust iratott es Czinaltatott volt, melliett vgian kys niomtattak volt, azokott eo felsege cassaltassa es ki vonassa [KJ. — [a]Báthory Gábor]. *1733:* senkinekis egy szinü remediummal kettövel élni nem lehet, hanem ha az egyiket vagy deponálta vagy Judicialiter cassaltatta [Torda; TJkT I. 8]. *1770:* Inctus dicit: hal-

lom az actornak iratásából, hogy a novumot casáltatni kivánja, hogy a 8-ad, vagyis 15-töd napot meghaladta [M.hermény U; RSzF 208–9].

2. hivatalból letétet; a face/pune să fie scos din serviciu; vom Amt absetzen lassen. *1752:* az én Personamal inkáb hiszem az alatom való Tisztek igen keveset gondolnak tsak inkáb hiszem sántikálnak s mástól várnak, nemis lesze(n) ebben az Joszagb(an) jo directio még valamellyikünket de toto nem cassaltattyak [Mocs K; Ks 83].

kasszáltatás 1. érvénytelenittetés, hatálytalanittatás; casare, anulare; Ungültigerklärung, Kassierung. *1802:* Mely adosságnak ennyi részb(en) meg fizetését, akár mint igyekezzék magárol el hárintani, és az Executio Cassaltatása kérésével, a Creditor Urat azon hibás repulsionak oka adása meg keresesire utosittani, aztott ... meg Sértödesek nélkült meg nem nyerheti [Torda; TLt Közig. ir. sztlan Gálffi Joseff visp. nyil.].

2. megszüntetés; desfiinţare; Aufhebung, Einstellung. *1750–1756 k.:* a' Torotzkai haszontalan ezüst bánya colaltatása(na)k cassaltatásában Mltgs Gróff Teleki Adám Vr eo Nsága ... conventiora nem mént ... a' Mltgs Familia respectussaért allaboralta ... a' Felsöbb Felséges Instantiaknál azon hitván Bányá(na)k cassaltatását [Torockó; TLev. 8/5].

kasszáltatik érvénytelenittetik, hatálytalanittatik; a fi casat/anulat; für ungültig erklärt werden. *1671:* Végeztük Országul hogy az kik ... méltatlan repetitiokat és Evocatiokat töttek, cselekedtek, azok invalidáltatnak cassáltatnak [CC 67]. *1739:* mivel ... ma Vajda Mihály ur(am) nem p(ro)ducalhatván ... Kováts Péter maga keze irását az Néhai, edes Attyánktol vött harmincz forintokrol a hodie in perpetuum cassáltossék es annihilaltossék [Mezökölpény MT; MbK VII/8]. *1764:* megkivánom azért hogy ezen tetemes hibákra nézve az A ö klmě processusa cassáltassék [Torda; TJkT V. 232]. *1807:* ezen Testamentumnak leg kissebb ereje sem lévén meg kivánnya, hogy az cassaltassék cassaltatván pedig aztis meg kivánnya, hogy azon Testamentum irok ob infidelitatem Fiscaliter prosequaltassanak [Aranyosrákos TA; Borb. II]. — L. még AC 18–9, 252.

kassza-maradék pénztári maradvány; rest de casă; Kassenrest. *1841:* 1840ik Évi Kassamaradékat bé-vette [Mezökölpény MT; MRLt. — Tomai László kijegyzése].

kasszíroz lefokoz (rangjától megfoszt); a degrada, a lua gradele; degradieren. *1760:* A hitvány hadnagyot cassirozzák mint desertort, de az asszonynak nagy dolog ha halál nem lesz a büntetése [RettE 111].

kaszten 1. szekrény; dulap; Schrank. *1801:* Két diofabol ki rakott Nagy kasztenek, az edgyiknek felső része két felé nyilo üveg Táblákra [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy.]. *1849:* szegény Uram Kasztenyeiben nagyon sok szep képek ... az én Kaszteneimbenis még sok fejérnemu volt [Széplak KK; SLt 17]. *1850:* egy avatek kaszten [Dés; DLt 776]. *1865:* Egy világos kékre festett kaszten [Szárhegy Cs; LLt].

Szk: *kékfestékes ~. 1849:* Egy kék festékes kasztent talált Cseh Josefne öszve romolva a volt Fogadossánál árra 7 pfr. [Héjjasfva NK; CsZ] ✱ *kék festékű ~. 1819:* egy kék festékű Kaszten egy Záros és koltsos ki huzojával [Baca SzD; TSb 6] ✱ *polituros ~. 1854:* egy Polituros kaszten két Zárral kults nélkült [Sárd KK; Wass-Lt] ✱ *rokokó ~. 1848:* Egy rococco kanapé. Egy harom szegü Rococco uveges kaszten nemes stufakkal [Bilak BN; LLt] ✱ *üveges ~ → rokokó ~.*

2. fiókos szekrény, komód; scrin, comodă; Kommode. *1805:* A kasztanombol el veszett 2 m. forint [Kvh; HSzjP]. *1811:* Egy kaszten három fiokjával [Lécfva Hsz; i.h.]. *1843:* Egy Kasztennek 3 zárjához 1 uj kutsot tsináltam [Kv; Somb. II]. *1848:* Ezen kasten fiokjiba voltak 4. font szarvas gomba 4 rfl [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1851:* egy pugyillárissát a Kasztenemre tette légyen [Dés; DLt 474]. *1853:* Két alabástrom státua a' Kasztenen [Mv; TSb 4].

Szk: *cserefa ~. 1857:* Politirozott cserefa kaszten [Bodola Hsz; BLt 11] ✱ *diófa festékes ~. 1805:* Egy bé petsételtetett 3 fioku Diofa Festékes Kasztenv [Szamosfva K; BLt 9] ✱ *fenyő ~. 1857:* Politirozott fenyő kaszten [Bodola Hsz; BLt 11] ✱ *festett ~. 1809:* Vagyon egy festet kaszten 3. zárakkal 18. Rf [Kvh; HSzjP] ✱ *furnérozott ~. 1818:* Egy három tojokáju Furnirozott Kaszten zárjával, siltjeivel és egy koltsal [Kv; HG Ádámosi Végh hagy.]. *1846:* van ... egy furnérozott kaszten három fiokkal [Szászerked K; LLt] ✱ *politúros ~. 1850:* Egy fekete polituros három fioku kaszten [Mv; DE 2] ✱ *politúrozott ~. 1833:* Két diófa politérozott kasztenek, három három fiokkal, rezes ki huzojokkal, minden fiokjai Zár alatt [Katona K; Ks 73/55]. *1849:* Hentes Juvon haza hozott égy Diofa pullitérozott kasztent, mely haszon vehetetlen melynek árra 22 pfr [Héjjasfva NK; CsZ] | Egy politurazatt kaszten három fiokkal, — rajta alakult iro fiokkal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ *rakott ~ → vhány cisztájú ~* ✱ *trancsírozó ~* tálalószekrény. *1828:* Egy fejér transérozo Kaszten [Szentdemeter U; Told. 39] ✱ *veres ~. 1840:* Avult veres Kaszten [Nagykapus K; KszRLt] ✱ *vhány cisztájú ~* vhány fiókos/rekeszes szekrény. *1814:* egy Diofa rakott három Czistájú kaszten [Forró AF; KCsl 5] ✱ *vhány fiókos ~. 1807:* Egy Diofa festékű három fijokos kasten Záros [Körtvélyfája MT; LLt]. *1855:* egy harom fiokos kopott kaszten [Kara K; HG] ✱ *vhány fiókú ~. 1837:* Egy Tükör alá valo kisded két fioku kaszten. Egy harom fioku kaszten [Gombás AF; TSb 20] ✱ *vhány subládájú ~* vhány fiókú szekrény. *1819:* égy régi romladozott három subladaju diofaval kirakott kaszten [Baca SzD; TSb 6] ✱ *vhány subládás ~* vhány fiókos szekrény. *1819:* egy veres festékes két supládás kaszten [Kv; Pk 3] ✱ *vhány tojókájú ~* vhány fiókú szekrény. *1803:* Egy Dioszin festékü három Tojokáju réz fogantyus záros Kaszten [Ne; DobLev IV/858. Ib]. *1810:* Egy 3. tojókájú koszten Rf 60 XV 5 [Mv; MLev. Trincseni Mihály hagy. 8]. — Vö. a *diófa-, kőrisfa-* és *tiszafa-kaszten* címszóval.

3. *éjjeli ~* éjjeliszekrény; noptieră; Nachtkasten. *1842:* Egy három Szegü ejjeli kaszten festett [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.]. *1844:* Két ejjeli kaszten [Kv; LLt Csáky-per 530. L. 27].

4. ládikó; lădiţă; Kistchen, Kästlein. *1832:* Gyöngy szinü kaszten [Marosbogát TA; MNy XXXVI, 198]. *1838:* egy harom tojokáju Ladán állo kis kaszten [Szentimre MT; BalLev. Balog Klára kel.].

Szk: *irástartó ~. 1849:* Egy Irás tarto gyöngy szinre festet kaszte el rontva, Zárja kults nelkül [Somkerék

SzD; Ks 73/55] ∗ *kínai ~. 1805:* Egy nagy Chinai feketénn Aranyosonn Lakirozott Kaszten. A' tetein két Wasen[1], és egy kosár, hasonló munkával [Mv; TGsz. — [1]Értsd: váza].

5. gabonás láda; ladă de cereale; Korn/Getreidekiste. *1842:* ezen Csürnek déli részén vagjon égy gabona tarto kaszten [Oprakercisóra F; TSb 51].

6. *krumplitartó ~* burgonyás láda; ladă de cartofi; Kartoffelkiste. *1842:* a' pinczébe ... négy cserefa ászok van és égy gyümölts és krumli tarto kaszten [uo.; i.h.].

7. *gyümölcstartó ~* gyümölcsös láda; ladă de/cu fructe; Obstkiste. *1842:* a' pinczébe ... négy cserefa ászok van és égy gyümölts és krumpli tarto kaszten [uo.; i.h.].

kasztenfiók komódfiók; sertar de scrin/comodă; Kommodenschublade. *1849:* Egy kaszten fiok zárostol [Dés; DLt].

kasztenforma fiókos szekrényszerű; asemănător unui scrin; in der Art einer Kommode. **Szk:** *~ ágy. 1813:* Zöld festékü kaszten forma három fiokkal valo Ágy Nro. 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1828:* Egy Kaszten forma ágy alolrol jár ki egy kis karikás ágy [Szentdemeter U; Told. 39].

kasztenformájú fiókosszekrény alakú; de forma unui scrin; kommodenförmig. *1815:* nagy Kaszten formáju fenyő fa Láda veres festékkel, melly is viseltes [Szentbenedek MT; Told. 50].

kasztenláda ruhásláda; ladă pentru/de haine; Kleiderkasten/kiste. *1837:* Egy kaszten láda 16 Rf [Gidófva Hsz; HSzjP].

kasztigál 1. el/megver, eltángál; a bate; verprügeln. *1597:* Constal az bizonsagokbol hogi Kis Imreh az eonneön vérét giermeket nem kereszteny modon hane(m) izonyu zeornyewkeppen castigalta taglotta giakorlatossaggal, kit nem illett wolna chelekednij [Kv; TJk VI/1. 42. — A teljesebb szöv. *kasztigálhat* al.].

2. büntet; a pedepsi; strafen. *1766:* (A molnárok) ha valamely szegénynek a Malomban vitt gabonáját el darálnak, vesztegetnék, tehát az Incl. Provisoratusnak incumbal, hogy eőket érdemek szerént Castigállya, és a kárt meg fizettesse [Déva; Ks 78. 20/6].

kasztigálhat megverhet, a putea pedepsi (corporal); züchtigen/verprügeln können. *1597:* Kis Imreh az eonneön vérét giermeket ... izonyu zeornyewkeppen castigalta taglotta ... kit nem illet wolna chelekednij, mert mas modonnis castigalhatta wolna Atiay modon ... ki laczik az bizonsagokbol hogy az giermeknek az Attia verese miat leöt halala [Kv; TJk VI/1. 42].

kasztigáltatás megverettetés; pedeapsă corporală; Verhauen(lassen) *1731:* Csiszár Sárá(na)k sok izb(en) valo fajtalankodása jöven világosságra a szék előtt, noha ez előtt is Castigaltatott oly vétkéért a fogháznál, megis nem desistalt, azért mostan méltán hoher kéz(be) adattathatnék ...; mégis ex superabundanti gra(ti)a Sedriae két napokon a Tanács ház előtt város szolgai által valo castigaltatást vét reá a Szék [Kv; TJk XV/9. 10].

kasztigáltatik megbüntettetik/fenyittetik; a fi pedepsit (corporal); bestraft werden. *1677:* Az erkölcstelen fiakat kik Attyokat, s' Annyokat nem böcsüllik ... hogy ha Attyát, Annyát, szidalmazza, vagy poenitentiaztassék, vagy egyébiránt castigaltassék a' Birák itileti szerént [AC 132–3]. *1787:* midőn valaki tisztitatlan metallumbol, vagy tsalardsagra czelozo szandekbol rosz vasat kesztitene ... ennek tselekedője ... a Torotzkai jo féle vasnak hirét gyalázatban hozta az Ország előtt, 24 kemény paltza ütessel castigaltassek [Torockó; TLev. 9/25].

kásztor-kalap hódszőr-kalap/föveg; pălărie din păr de castor/biber; Hut aus Biberhaar. *1714:* Egj futralyb(an) Castor Kalap rosa formára tsinalt, két arany rubintal ki rakott, gombotskákkal egjütt, korül ezüst skofium ovetskevel meg kötet és Stucz (!) Madar Tollal ékesitett fl. Hung. 30 [AH 18]. *1791:* egy fein Castor Kalap[a] [DLt nyomt. kl. — [a]A párhuzamos német szöv.: ein fein Castorener Sommerhut]. *1815:* egy Kerek kásztor Kalap ... rósa szinü bérléssel, mellyről a' tzimer le volt szakasztva [DLt 473 ua.]. *1836:* Egy ujj fél Kásztor kalap [Kv; Pk 3].

kásztor-posztó hódszőr-posztó; castor, postaw din păr de castor; Tuch aus Biberhaar. *1805:* 3 Sing extra fáin Kásztor Paszto Lazur szin [Mv; Told. 74].

kásztor-strimfli hódszőr-harisnya; ciorapi din păr de castor; Strumpf aus Biberhaar. *1778:* 1 Pár Casztor Strinfli — 54[a] [Ks 32. XXXIII. — [a]Értsd: dénár].

? **kasztra** '?' *1804:* Egy Szatska vágo kasztràstol [Borosbenedek AF; SLev.].

kásztro l. kásztrol

kásztrofedő lábosfedő; capac de castron/cratiță; Kochtopfdeckel. *1835:* Kasztro Fedő [Mezőcsán TA; LLt].

kásztrofedelecske lábosfedőcske; capac de castron/cratiță; Kochtopfdeckelchen. *1768:* rez kászo fedeletske egy [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

kásztrol lábos; castron, cratiță; Kochtopf, Kasserolle. *1745:* Kasztru fedelestől nro 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1757:* Két kásztro alá valo vas lábok [Jobbagyfva MT; BálLt 71]. *1761:* Kásztrol ketteje fedeles Nro 3 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 25]. *1780:* Hentzi szakáts szájából hallottam, hogy mondotta ezt: ha engemet meg szoritnak én bizony ki mondom hová lettek a kasztronok [Bethlen SzD; BK. St. Kun (46) lib. vall.]. *1798:* É'gy kisebb és nagyobb Kástrol nyelei vagynak [Kv; Pk 6]. *1802:* Egy hitván kásztrol, gyarlo nyeles fedőjével [Ne; DobLev. IV/858. 8a]. *1831:* két Kásztrol onazva [Mv; MvLev.]. *1848:* Öt avaték kásztru fedelestül ... 16 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1848 k.:* Egy fekete vas, belöl portzellán kásztro [Somb.].

Szk: *egybejáró ~. 1792:* Egybe járo kerek kasztro 12 Darabb ... Egybe járo hoszu kásztro fedelével együt [TL Conscr.] ∗ *fedeles ~. 1793:* hoszszuko fedeles

Kasztrol egybe járok 4 [i.h.]. *1816:* Réz edények ... Fedeles kisded kásztro 2 Rft ... Kisded fedeles uti Kásztro 4 Rf 20 xr [Kv; Born. IV/41] ✱ *lábas ~. 1744:* Labas kastrol jó más roszszab [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1773:* Két lábos kásztroly egy lábotlan de mind az haromnak Jó erös vas nyele vagyon [Szárhegy Cs; i.h. 149] ✱ *nyeles ~. 1793:* nyeles kerek Kastrol fedelestöl 4 [TL Conscr.] ✱ *ónos ~. 1753:* Onos Kásztro N 12 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ *öntött ~. 1851:* Két öntött kásztron [Dés; DLt 2284] ✱ *rézfedeles ~. 1789:* Egy veres réz fedeles Kásztrol, vas a' Füle Rf 3 [Mv; ConscrAp. 22] ✱ *tepsi formájú ~. 1801:* Hét darab Tepsi formáju lapos kástrolok ollyanak hogy tsak négynek vagyon Fedele, és kettö közüllök roszszatska [LLt 106/1] ✱ *úti ~* → *fedeles ~.*

Ha. *1780:* kásztronokat [Bethlen SzD; BK. Beniamin Orosz de Sárd (20) ns vall.]. *1797:* Kasztrol [Szság; IB 111. R. CXLV/22]. *1806:* kasztro [Bodola Hsz; BLt]. *1811:* Kásztro [Aranykút K; CU]. *1819:* Kásztro [Baca SzD; TSb 6]. *1821:* Kásztro [Mezöméhes TA; HG Mara lev.]. *1824:* két — Kásztrolok [Fugad AF; i.h.]. *1848:* Kásztronok [Szászerked K; LLt]. *1849:* Kasztrol [Dés; DLt].

kasztron l. kásztrol

kásztronnyél lábosfogantyú; mîner de cratiţă; Kochtopfstiel/griff. *1780:* Leányom ... akkor látta hogy kásztron nyel ütötte ki magát a Sákon, nem lévén a Sák is igen jó [Bethlen SzD; IB. Joh. Ersek (43) jb vall.].

kásztru l. kásztrol

kásztrum ravatal; catafalc; Leichengerüst. *1854:* Kasztrum fel állitásáért [Kv; HG temetés költségjegyzék]. — Az értelmezésre nézve l. MüvLex. I, 386.

kászu 1. fakéreg-bödönke; vas din scoarţă de copac; Gefäß aus Baumrinde. *1714:* 4 jó Tehetös szénás Juhos Emberre répartiáltam ... Két Kazup szurkot, melyb(en) 40. Kázuval vetettem, az milljen kázukkal szokták be adni [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1747:* Szurok Kászuban Nro 2 [Szpring AF; JHb XXV/88. 4]. *1752:* Nagy Janos Ur(na)k ... egy kazu [Göc SzD; Borb. I Borsai Sándor kezével]. *1788:* most két lovon küldek ... egy Sos Sajtat, 12 kászut[a] [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]Fels-ból kiemelve].

Szk: *csirizes ~. 1817:* Egy Csirizes kászu [Mv; MvLev.].

Sz. *1701:* Vehetet volna nenem aszszony rollam peldat hogy hires eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert üressen viszi haza [Ne; BLt 9 Toth István édesanyjához, Toth Balásnéhoz Angyalosra (Hsz)].

2. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány kászunyi; de cîteva vase din scoarţă de copac; von einigen Gefäßen aus Baumrinde. *1749:* egy kászu szurkot is külgy [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1794:* Egy kászu surok [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1806:* 2 kászu Szurokért per 3 xr.-jával [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.]. *1815:* Küldök két kászu Szurkot ... Nsgod Számára [Bányica K; IB. Barabás Mihály lev.]. *1841:* költöttem é szerént ... Egy kászu szurkot 10 xr [Mv; IB. Magyari Anikó lev.]. — Vö. a *kászu-szurok* címszóval.

kászu-sajt fakéreg-bödönbe tömött sajt; caş pus în vas (făcut) din scoarţă de copac; in Gefäß aus Baumrinde gestopfter Käse. *1677:* Ez alkalmatossággalis küldöttem Kglmes Asszonyom ... Kaszu sajtokotis Tizet küldvén [Fog.; UtI]. *1708:* Az Kaszu saitokat ur(am) el keszitetvén fenyö magasan in nro 60 bé küldettem [Fog.: KJ. Fogarasi János lev.]. *1787:* mind eddigis azért késtem a küldéssel, mert kászu sajtat vártom, de még nem hozának [Bencenc H; IB. Bara Ferenc lev.]. — L. még AUt 138.

kászu-stibli keményszárú csizma; cisme cu carîmbi tari; hartschäftiger Stiefel. *1823–1830:* Az itt[a] volt akkori német deákok nagyon vadoknak látszanak, azaz nagy, felakasztott taréjos kalappal, kászu stiblivel, vagyis olyannal, amilyenbe itten Erdélyben is régen a nagyurak kocsisai jártak, erösen kemény szára a térden felül ér, melyre nagy sarkantyú van felkötve [FogE 245. — [a]A jénai egyetemen].

kászu-szurok fakéreg-edénybe öntött/tartott szurok; răşină păstrată în vas din scoarţă de copac; Pech gegossen/gehalten im Gefäß aus Baumrinde. *1744:* Edgy rosz Cseberb(en) feles kászu szurok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1754:* (A) Jobbágyoknak ezen Specificált Taxához accedálnak ezek[a] ... bizonyos Számu Kászu Szurok [M.gyerömonostor K; Told. 12/40. — [a]Köv. a fels.]. *1789:* 200. Kaszu Szurak Rf 3 [Mv; ConscrAp. 7]. *1843:* Kászu szurok huszon Négy pár 48 [Km; KmULev. 2 papirosmalom lelt.].

katalin-körtövély körtefajta; un soi de pară; Art Birne. *XIX. sz. eleje:* Kutyfalvi[a] Nari[b] katalin körtöély Nro 6 [Keménytelke TA; IB. — [a]AF. [b]Tollvétség *Nyari* h.?].

Katalin-napja Katalin-nap (Nov. 25); ziua Sf. Ecaterină (25 noiembrie); Katharinentag (25. Nov.). *1670:* huszon négy forintot ... ez esztendöb(en) lejendö Katalin napjára ... le tegyenek [Gyf; Incz. III. 9a].

A rk egyházban Szent Katalin vértanú emlékezetére és tiszteletére szentelt nap. Népi idö-, szerelmi és álomjósló szokások fuzödnek e naphoz (NrLex II, 98).

Katalin-vására Katalin-napon v. e tájon tartott vásár; bîlci iarmaroc de ziua Sf. Ecaterina; Markt gehalten am od. um den Katharinentag. *1801:* tsak hamar Banffi Hunyadra mentem Katalin vásárára [Mákó K; KLev.].

katalogál katalógusba/jegyzékbe foglal/vesz; a cataloga; katalogisieren. *1721:* A Templom rupturainak, tserepek iránt valo meg Szemlélcsere deputaltassanak olly T. Szemelyek a kik ... serio meg nezzék a Templom rupturait catalogallyak [Kv; SRE 142].

katalogizált katalógusba/jegyzékbe vett; inregistrat într-un catalog; katalogisiert. *1801:* Az VIdik szám alatt Catalogizált Gazdákon kivül még vagynak ollyanok, a kik Bért igen keveset vagy semmit sem fizetnek [Málom SzD; SzConscr.].

katalógus 1. névjegyzék; catalog, registru de nume; Katalog, Namensverzeichnis. *1587:* Haladot ez dologh erre hogy Biro vra(m) eo kgme hiüasson minden Arossy es kalmary Rendeket, Neweket be Irattassa, Es illie(n)

feó Vraimnak, Tudny illik Pulacher Istua(n) es Kalmar Ianos Vraimnak Catalogusba Aggyak, mert ket feó embert Akarnak varosul Valaztany ... az Aros Rend keozzewl, kik eoket az el veghezet Rend tartas zerent igazgassak [Kv; TanJk I/1. 43]. *1741:* Lakatos Mihály, Andras és Janos ... Felséges Aszszonyunk Hűségire tejendő Solemne homagium alkalmatosságávalis ... az verus és indubitatus Nemes emberek Seriessében és Cathalogusokban ne állíttassa(na)k s ne is acceptaltassa(na)k [Kr; TKl gr. Teleki Ádám nyil.]. *1839:* az egész Czéh, külön külön, fejenként a Catalogussok szerént a maga voxolását meg tévén ... a bé vett voxok általunk fel számitattak [Kv; ACSzám. 126].

Szk: *ország ~a* országos névjegyzék/tár. *1736:* Mikor osztán az temetéshez hozzá készültenek, napot rendeltenek, az rendelt napra az atyafiait és ha nagy ember volt, az ország catalogusa szerint az ország rendeit levél által az asszonyokkal együtt elhítták [MetTr 404].

2. névsor; listă de nume, catalog; Namen(s)liste. *1671:* decernaltuk hogy ennek utánna az Praesidens Urak a' Catalogust el-olvastatván, valakik jelen nem lesznek a' hivatalasokban az Gyűlés bé-állásakor, elbomlásakorig, és a' Catalogusnak el-olvasásakor absenseknek comperialtatnak lenni, az ollyanokon irremissibiliter exequaltathassák ... az 200 forint poenát [CC 85]. *1772:* In anno 1714 Pápai Ferenc[a] professor lévén az enyedi collegiomban, az akkori deákság catalogusa most is megvan nálam [RettE 284. — [a]A szótárszerkesztő Pápai Páriz Ferenc]. — L. még EM XI, 376; FogE 104.

Szk: *~t olvas* névsort olvas. *1819:* a Dēcan ... a Temetéskor Cathalogust olvasson, a jelen nem lévőket Szorgalmatoson jegyezze fel [Kv; MészCLev.].

3. jegyzék, lajstrom; borderou, listă; Verzeichnis, Liste. *1679:* Lisztes Ház ... Konyhára valo, két fűlű, föld fazék nro 1. Udvari Cathalogus nro 1. Szakadozott, rosz haloczka nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 61]. *1692:* Gerendakon köteleken függö ket deszkabul allo pocz, ket katalogus az ajton belől az rekesz mellet [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1773:* szántó földeinket Néhai édes Atya(n)k ... el tikozolta ... meg sok vagyon mellyeket nem reducalttunk ... ezek(ne)k Catalogussát le irom [Hsz; BLev.]. *1790:* mindeneket a bé küldet Catalogus szerint irjanak fel [Vajdasztiván MT; DE 4]. *1804:* a könyvek katalogussát számba vettük ... ebéd után a könyves Thékát el raktuk [Dés; KMN 39].

4. iratjegyzék/lajstrom; repertoriu, registru; Register. *1735:* Ammi az Levelek(ne)k ki adattatását illeti ki ki a maga részit Concernalo Leveleket ki veheti ... mindazonáltal amely Levelek közönségesen egyiket mint a másikat illeti azokat a nagjobb Attyafinak ... iteltetett ad Conservandum regestralva(n) p(rae)titulált Atyánkfiai eo kglmek, es kinek kinek Catalogusb(an) adgják ki [Dés; Jk 153a].

5. tanári, névsoros ellenőrző-osztályozó könyv; *táj. rég. diákny* defter; catalog; Klassenbuch. *1870 k./1914:* Catalogus: a tanárok névsorkönyve, melyből különösen ismétlések (recapitulatio, colloquium) idején gyakran számbavették a tanulókat, s a hiányzókat megnótázták [MvÉrt. 7].

katáng cikória, katángkóró; Cichorium Intybus; cicoare; Zichorie. **Szn.** *1564:* georgius Katank [Kv; TanJk V/1. 70]. *1568:* Sophia R(elic)ta Simonis Katang [Kv; TJk III/1. 195]. *1570:* Borbara Katangh Gyerne. Sofia Kathank Symonne [Kv; TJk III/2. 164, 170].

katarális hurutos; cataral; katarrhalisch. **Szk:** *~ nyavalya* kb. hurutos betegség/megbetegedés. *1819:* meg holt Imre Mart(on) 1/2 esztendös catharalis nyavallyáb(an) [M.gyerőmonostor K; RAk 127] ✱ *~ hideg* kb. hurutos hidegrázás. *1819:* meg holt ... Szüts Andrásnak 2 hold napos János fia catharalis hidegb(en) [uo.; i.h.].

katarka l. kotárka

katarus hurut; catar, guturai; Katarrh. *1704:* három óra után felmentem vala ... a fejedelemasszony látogatására, aki is a catharusban fekszik vala [WIN I, 240]. *1730:* Engemet ujjabbanis ostromoll a' Catharus [Szentbenedek AF; Ks 83 gr. Kornis Zsigmond lev.] | én a melj nap Gyekéből[a] meg indulta(m) azon napon kezdődöt a Catarus rajtam, s máig se tisztult ki jol [Kapjon SzD; Ks 99 Gyulafi László lev. — [a]K]. *1820:* En regtöl fogva betegetske allapottol vagyok: — a Catharus majd meg folyt [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd lev.]. *1844:* most nagy Catarusunk van 's köhögésünk [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. — Vö. a *fark-katarus* címszóval.

kataszter telekkönyv, telekkönyvi hivatal; cadastru, serviciul cadastral; Katasteramt. *1862:* ha a törvényesen felvett Jegyző könyvekben a Cs. kir. Cataster által megállított classificatio lenne basisul meghatározva, a mérés kezdetén a telekkönyv kivételét vagy lemásoltatását az illető Elöljáróság által eszközölteti és nékem kézbesíti [Kv; Ks 92].

káté katekézis, katekizmus; catehism; Katechismus. *1805:* Letzkét tanultam a Nagy Kátébol [Dés; KMN 145].

katedra 1. templomi szószék; amvon; Kanzel. *1585:* Die 18 Marty Chinaltatúnk a Scholaban az Scholamester hazaban hat belet padzeket ... es az nagy Templumba egy Catedraban egy keonieklet fizettűnk ... Aztalos Imrehenek f 2 d 82 [Kv; Szám. 3/XIX. 30]. *1653:* Het Skarlat szeönyegh uagyon ezek keözzül edgy az Enyedi Cathedrara [KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m. alispánjának végr.]. *1694:* Az Templomba(n) va(gyo)n egy zölden festet Catedra, arra teritve egy feketen meg habozott Szönyeg [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1728:* Egj kecse (: szekely festekes :) Cathedrara valo [Besenyő Hsz; SVJk]. *1800:* A fö Consistorium és Sinodus rendelése szerént a' Simbolikus könyvekel ellenkezö dogmát, ne predikáljunk, más vallásuakat ne motskoljunk, a Privát meg sértödést a' katedráb(a) ne vigyük [M.bikal K; RAk 33]. — L. még UF II, 701.

2. tanári dobogói asztal és szék; catedră; Katheder. *1585:* az egik Auditorumba egy Catedrat chinaltanak wyalagh [Kv; Szám. 3/XIX. 310]. *1823–1830:* Basa István[a] ... a dogmatikát tanította, melyből minden szerdán délelött disputatiója volt ... maga mint praeses a katedrán ült, a defendens a katedra elött egy kis asztal mellett állott az ajtóba vagyon a katedrája, oda csak kiáll s kezd olvasni [FogE 139–40. — [a]A mv-i ref. kollégiumban tanár 1774–1800 között].

Szk: *alsó* ~ a tanári dobogó alatti doktorándusi emelvény (németországi egyetemeken). *1671:* Die 12 Octombris Doctoráltak égy Déákot az Jusban ... palástot ad(na)k réa az also Cathedrátol fel szolitván az Professor maga mellé, ott vetkezteti, öltözteti [PatN 50a] ∗ *felső* ~ tanári előadói emelvény (uo.). *1823–1830:* A decanus ül a felső katedrában, a procedens az alsóban,[d] s minekutána disputációjokat elolvasták, a procedens visszafordul a decanushoz, ez amazt megcsókolja, azután a két pedellus a két sceptrumot, mely egy singnyi hosszú gombos pálca, keresztben tartván, a procedens három ujjait ezek közé teszi, a syndicus a hitet elmondatja, s ezzel megvagyon a doktorság [FogE 240. — [a]A göttingai egyetemen 1796 táján].

3. *1823–1830:* Mikor esznek[a], egy egy kis katedrában felállván olvas a Bibliából, de nagyon siet, hogy elvégezze a pensumát, mert ő is ehetnék szegény [FogE 197. — [a]Lipcsében az egyetemi hallgatók a XVIII. sz. végén.].

katedratakaró szószékteritő; învelitoarea amvonului; Kanzeldecke. *1842 k.:* A' Catedra Takarot Szarvadi Trézia készitette 1762 e(sztendőben) [Szucság K; RAk 86].

kategória 1. csoport; grupă; Gruppe. *1796:* Ambar nem edgy Categoriaban, de mind azon edgy Letzkében tanult az Exp(on)ens urakkal mind az Falusi oskolaban mind pedig annak utanna a' Nms MVásárhelyi Ref. Collegiumba [Ilencfva MT; DLev. 4. XL. A].

2. kb. alkat, jellem; caracter; Status, Charakter. *1815:* én elöre tudtam, esmervén igaz Magyaros Chategoriaját, hogy kudartzat nyerendünk ... s már az Ur Feleletiből látom is, hogy az én jövendölésem bétölt [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz].

kategóriájú vmilyen csoportba/kategóriába tartozó; dintr-o anumită categorie, de o categorie oarecare; in irgendeine Kategorie gehörend. *1747:* Praetendal az A. Procurator fizetesire husz forintot, de minthogy mas hasonlo categoriaju emberek(ne)k fáradságokra, egj edgj aranyat fizetett a Procuratornak is faradságára és functiojára itiltetett fl hung 10 [Tord: TJkT III. 182].

kategorice határozottan, kategórikusan; categoric; kategorisch. *1619:* És ugyan az elöbbi maradott fenn, de qualitercunque agitáltatott, categorice azt mondják, hogy semmit azon nem adnak, mert ők tudják, hogy ... az az conclusió nem terjed explicite Lippára s Jenőre, hanem csak akkori concessumra, Tokaj- és Szakmár⟨ra⟩ az Tiszáig [BTN[2] 202–3]. *1667:* Szükség azt igen sietve megküldeni, hogy cathegorice választ tehessen [TML IV, 52 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1704:* öexcellentiája azt csak megkívánja, hogy resolváljunk categorice: vagy absolváljuk az inctust, hogy ha ártatlan, hadd szabaduljon meg ... vagy ha bünös, pronunciáljunk ellene [WIN I, 182]. *1815:* üdö telve el érkeztek ... a Birak a Falu Eleivel ... kik elött ... a Leveleket juxta modum et Consvetudinem chategorice declaraltuk [Asz; Borb. II]. — L. még TML III, 108, 287, VI, 437, 441.

kategórikum szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: ~*ot vesz* kb. határozott döntést ér el/csikar ki; a obţine o decizie categorică/hotărîtă; eine feste Entscheidung erlangen/erzwingen. *1663:* Kegyelmed kivánsága és irása szerint cathegoricumot venni mint lehessen, elmém fel nem éri [TML II. 583–4 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz]. — L. még TML II, 157, 570.

katekézis káté, katekizmus; catehism; Katechismus. *1657:* Visitatiojokban ... meg visgalják és ugyan megis examinallyák az papokat ... Vagyone Uj Testamentumok, Psalteriumok, Cathechisissek [UF II, 182 Lorántffy Susanna fejedelemasszony rend. a fogarasföldi román papok vizitációja ügyében]. *1667:* Ket psalteriumott kotast f 3 — Ket kis Kátekesist f. —/40. Egy öregh Catekesist fl. —/60 [UtI]. *1805:* a Catéchésisböl kérdezett a Rector [Dés; KMN 94].

Szk: *heidelbergai* ~ heidelbergi káté. *1791:* minden fel szentelendő személlyek mikor fel szentelés végett a Gen. Synodusra jőnek Canonja Papi Tisztje (így!) Helvet Confessioja Hejdelbergai Catechesise még pedig tulajdon magáe magaval légyen [M.bikal K; RAk 9 esp. kl].

katekizáció kátéoktatás/tanítás, katekizálás; catehizare; Katechisierung. *1768:* tapasztaltatott, hogy a' nagyobb Leányok egyik a másiktol rosz példát vévén ... a Tisz. Papoknak Templomba valo Catechizatiojokra járni nem akarnak [Kv; SRE 226].

katekizál kátéra/katekizmusra oktat; a catehiza, katechisieren. *1683 k.:* Szanto Föld vagyon Nro 4 ... mellyeket az Falu ketszer kétszer meg szánt, Praedikator magvaval be vét es az leanzok kiket Catechizal aratasb(an) segiteni az Pastor(na)k tartoznak [Varsolc Sz; SzVJk].

katekizálás 1. kátéoktatás/tanítás; catehizare; Katechisierung. *1580:* Latwan ezt is eo kegmek egez varassul hogy az iffiüssag az istennek igyere elóbby mod zerent ne(m) tanytatyk es az Catechizalas tellyessegel meg zwnt holot zwksegh volna az iffiusagot Az istennek tyztessegere giermeksegteol fogwa tanytany es abba fel newelny [Kv; TanJk V/3. 212b]. *1671:* A Cathechizalasra kézek voltunk lészünk is hogy Auditorink observantiaval legyenek a' Ngd hatalma kévántatik [SzJk 117].

2. hitoktatás; lecţie de religie, lecţie de catehism; Religionsunterricht. *1736:* volt egy közép rend faház,[a] ott az rhetorikát es poesist tanitották, abban volt ugyan az catechizálás is s az deákok congregációja és mikor declamatió volt, ugyan valami comaedia [MetTr 431. — [a]A kv-i jezsuita szemináriumban].

katekizáltat katekizmusra oktattat; a pune să catechizeze; katechisieren lassen. *1580:* hywassak be plebanos vramat es haggyak megh, hogy minde(n) vassarnap del vta(n) az Regy zokas zerent mind a' ket templumba chatechyzaltasson hogy Az iffiwsag az istennek tyztessegebe newekegyek [Kv; TanJk V/3. 212b].

katekizmus káté, katekézis; catehism; Katechismus. *1671:* igen szükséges(ne)k lattyuk hogy tartozzanak a p(re)dikatori rendek minden Ecclesiakba(n) az iffjakat s öregeket is akik nem tudnak az Cathecismusra tanitani [SzJk 116–7]. *1710 k.:* Oda feljebb emlitém a biblia és locusok tanulását; nem volna-é jobb azt praemittálni

amaz sok haszontalan garmmatica, syntactica, poëtica repetitióknak, vagy bár csak conjungálni a katekizmussal [BÖn. 555].

Szk: *nagy ~. 1823–1830:* mikor a nagy katekizmusból kellett repetíciót mondani, rendszerint majd mindenkor verést kaptam, mert a citációkat, a locusok verseinek és részeinek számait nem tudtam jól megtanulni [FogE 80] ∗ *oláh ~* román görögkeleti káté. *1849:* Egy oláh biblia 5 f ... Egy praedicatoros (!) oláh kőnyv xr. 30 ... Egy oláh Cáthécismus 4 xr [Mv; MvLev. Trombitás Parthenias gk pap hagy. 8].

kátés káté-tanuló, katekizáló; persoană care învaţă catehismul; Katechismus Lernende(r). *1874:* Leányok, Kátések[a] ... Nem kátések[b] [Szucság K; RAk 59–60. — [a–b]Köv. a nevek fels.]. *1876:* Majus 28-án a' templomban Confirmáltattak : Leányok: Kátések[a] ... Szájból tanultak[b] [uo.; RAk 60. — [a–b]Köv. a nevek fels.].

katipila katus, katuska, katica (női munkába kotnyeleskedő férfi); bărbat căruia îi place să efectueze muncile de la bucătărie; Topfgucker (in der Küche herumstehender Mann). *1823–1830:* kértem a húgomat, hogy szerezne egy férfi főzőt nekem ... Szerzett is ő nékem egy Samu nevű legényt, aki paniti[a] fiú lévén, gróf Bethlen Sándornénál kuptáskodott, mint katipila tudott mindenféle fejérnépi munkát [FogE 283. — [a]MT].

A jel-re l. CzF *katus, katuskodik*, az ÉrtSz *katicáskodik*, az MTsz *katipila, katicáskodik* cimszavát.

katipiláskodik *becsm* kb. kotnyeleskedik, katuskodik; a se fîţîi trebăluind prin bucătărie; sich tölpelhaft benehmen, Blödsinn treiben. *1812:* Tapasztaltam annyit, hogy a' Groff szerette volna a Groffnét s' a' Groffné otsárolta mondván: Menny el ne jár (!) utánnam, ne katipiláskodj és láttam hogy a Groffné nem akarta a Groff eo nsgát szeretni [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.].

katlan 1. cazan (aşezat în cotlon): Kessel. *1625:* Pál Gieorgj monta hogi Albert Lörincz sert akart uolna feozni s nem engette megh hane(m) azt monta hogy uard megh had feozzen (!) meg en az enimet s az en katlanomban meg feozhed teis [Boldogasszonyfva U; UszT 164b]. *1637:* Az Szappanfeozeo hazbanis az katlannal Együtt valamy hituan kadakat megh aestimalua(n), Teszen ezek(ne)k mind együtt az arrok tizenhat forintot 16 [Kv; RDL I. 24]. *1680:* ezen Pitvarban egy Paraszt Pad szék ... ugjan ott egy katlan, mellybe mosogatasra valo vizet szoktak mellegiteni [A.porumbák F; ÁLt Inv. 17]. *1757:* Kő és agjagbol csinalt Katlan, melyben Olajnak valo Len magot szoktak pergelni [Budatelke K; LLt Fasc. 129]. *1825:* pitvarába ... be lépve találtatik egy jo kis sütö Kementze Mellette Lévö Kis Katlan elöttök állo sövény Gogány [Köszvényes MT; Told. 34]. *1841:* ezen konyhának az Szamos felöl valo oldalában vagyon épitve egy katlan szapulonak [Km; KmULev. 2]. *1847:* A' Hammu 'sir főző ház ... van benne két katlan [F.árpás F; TSb 46]. — L. még SKr 608; UF I, 188, 421, 665, II, 151, 167, 736.

Szk: *égetthor-főző ~. 1674:* Két jo öregh sütö kemenczek az ket kemencze kozot egj eget bor fozo katlant [A.porumbák F; UF II, 596]. *1790:* vagyon ... egy paraszt kályhákbol rakott kementze füttöstöl, a' belsö végibe égett bor főző katlan [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 1] ∗ *pálinkafőző ~. 1744:* pálinka főző katlan, benne lévő egetbor főző réz fazakával Sisakjával, Csőjivel és keverő kádgyával Csebrivel együtt [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1837:* Vagyon itt a' pitvarban két tüzelö juk kőből rakva, mellyeken a' Pálinka főző katlanokba tsinálodik a' tűz [A.szőcs SzD; BetLt 5] ∗ *rántó ~* '?' *1745:* ezen Sajtolo házban ... ránto katlan 1, ebben ránto üst [Alfalu Cs; LLt Fasc. 149] ∗ *serfőző ~. 1625:* öneki uolt ... serfeöszö katlanais [Miklósfva U; UszT 163a]. *1674:* Masodczor hoztak be beszterczere ... egy Ser főző katlant [Beszt.; WassLt 72/6]. *1699:* az pitvarban ... van Serfözö katlan 1 ... ser fözö öreg kad nro 2 [O.csesztve AF; LLt] ∗ *ürmösfőző ~. 1814:* Ürmös fözö Katlan 2 Rfr [Benedekfva Sz; BetLt 3] ∗ *vízmelegítő ~. 1679:* Moso Ház ... Vagyo(n) itt Viz melegitö Katlan nro 2. Szapulo szek nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 65].

2. üstház; cotlon; Kesselständer/haus. *1591:* Ser feözeö haz ... Vagion abban egi eöregh Rez wst katlanba be rakot kiben a' sert feözik de nem felette Jo [Kv; AggmLt A. 53]. *1679:* öregh katlan ... Ezen, kőrul vas pártázatos, öregh réz üst 32 vedres nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 136–7]. *1692:* enyv fözö haz ... Vagyon ebben egy öreg katlan: abban egy öreg rez, enyv fözö üst, egy enyvet szűrö kad [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1735:* Eget borfözö Fazakamat ... Katlanombol ki ásta, s elis vitte [Dés; Jk]. *1787:* vagyon egy hátulso hazban égy rosz kemetze s katlanba rakott Cserzö nagy réz üst [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 1]. *1842:* találtatik a' pálinka házba égy katlanon két pálinka fözö üst [Oprakercisóra F; TSb 51].

3. égető-kemence (fazék-, tégla- v. mészégető kemence); cuptor de ars (oale/de cărămizi/de var); Brennofen (für Hafen, Ziegel od. Kalk). *1594:* Amy Nezy Az katlant a' Zentpali hazanal, Arrol zentpalyt Biro vram megh Inchie hogy onnat el bontassa Mas batorsagosb helyre Epichie [Kv; TanJk I/1. 231]. *1761:* Nehai Mltgs Generalis vr eo Naga ez elött hat vagj hét esztendökkel vettett (!) volt feles téglákot, melyek mostannis szalma fedél alatt négj katlanb(an) integre extálnak [Spring AF; JHb XXIII/31. 43]. *1775:* Szabad lészen ... két katlanra valo Mész köveket minden esztendőben rakattatni és a Mérai[a] erdőről vecturázando le dőlt Fákkal Tökékkel, és egyeb alacson nemű fákkal ki égetni [Kv; AggmLt C. 46. — [a]K]. *1805:* Olár Györgyné ... a' katlanért mellyben fazakat éget 15 x [Déva; Ks 109 Vegyes ir.]. — L. még RSzF 123.

Szk: *~ alá gyújt* begyújt az égető kemencébe. *1836:* Innep napokon éjfél előtt Senkinek a' katlan alá gyujtani nem szabad, minthogy akkor a' Katlanbeli tüz botránkozást okozna, és a' Városbelieket égés rémülessével töltené el [DFaz.] ∗ *~ inge* '?' *1822:* a' Cserép és Tégla készitésekre meg kivántato költségeket ezekben találtam ... a) Az égetéskor egy katlanban 10 ezret rakván abbol az ajjában égetetlen szokott maradni ezer, és igy elvész egy ezertöl száz Tégla melynek árra 51xr b) hasonlolag a' katlan ingiben megint elvész egy ezerbol száz, ennek árra 51 xr [Torda; TLt Közig. ir. 631] ∗ *mészégető ~. 1818:* Mitaka Zejket, és István Duntsát (?) meg kérdeztem hogy mondanák meg, hogy azon mész égető katlant mely mellett allanak ki asatta [H; JF 36 Prot.

36] * *téglaégető* ~. *1637:* Uagyon fa labakra epitett ket tegla szin ... egyikben vagyon egy teglaegetö katlan [UF I, 326].

4. *faaszaló* ~ szénégető kemence; bocşă; Kohlenbrenner, Köhler. *1792:* Vagyon egy Üveg Csür maga Kő oszlopokra emelt Sendelyes fedéllel ... Ebben vagynak ... egy ... materia olvaszto Nagy Katlan egy fa aszalo más katlan, és egy harmadik meg romladozott katlan [Butyásza Szt; TKhf 50/I].

katlanbeli din cotlon; aus/von dem Kesselständer. *1836:* Innep napokon éjfél előtt Senkinek a' katlan alá gyujtani nem szabad, minthogy akkor a' Katlanbeli tűz botránkozást okozna és a' Városbelieket égés réműlessevel töltené el [ZFaz.].

katlanocska căzănel, cazan mic; Kesselchen. **Szk:** *égettbor-főző* ~ pálinkafőző-üst; cazan de fiert rachiu/ţuică; Branntweinbrennkessel. *1722:* A Sütő házban ... éget bor főző katlanocska [HSzj *sütőkemence* al.].

katlanüst üstházba való üst; cazan pentru cotlon; Kessel für den Kesselständer. *1634:* Egy eoreg katlan wst er f. 12 [Kv; RDL I. 105].

katolika I. *mn* római katolikus; romano-catolică; römisch-katholisch. *1718:* az Ur Josika Sigmond Ura(m) eszt monda hogy mersz ma dolgosztatni holot éz az ház őröktűl fogua igaz chatolika ház volt én aszt felel(em) rejja az Urn(a)k is voltak ma dolgosi szőlőjeb(en) kertib(en) [Branyicska H; JHb Fülei Csak Ferencz gondv. vall.]. *1736:* Mikes Kelemen ... abban az időben Kornis Gáspárral nagy oszlopi valának az catholica religiónak [MetTr 440]. *1776:* En B. Dévai Lajos hallottam, M.G. Kornis Ferentzné Aszszony ö Ngatol, hogy Gróff Lázár János Urffi Reversalist adott ezekről a többi közöttt: ... Hogy Gyermekeit Catholicus Pap által kereszteltetti, Catholica hitben neveltetni engedi etc. [Szentdemeter U; GyL br. Lud. Révai (40) vall.] | Jol tudom, hogy a Gróffot sokan untattak, sokan kivánták le verni, arrol sok alattombéli szenvedési voltanak Reformatus Attyafiaitol, és Ur Méltoságoktol, hogy Catholica Feleséget ne végyen [Kóród KK; GyL. Fridericus Nóvák (21) kamerdiner vall.]. *1788:* (Eskettetett) Gyalai Bör Ferentz Fia István Jegenyéből jött Catholica özvegjgyel Szilágyi Juliánával ... Reformalodott [Gyalu K; RAk 11]. *1840:* (Pávai Rozália) Catholica lévén ... T. Csiszár Sámuel ur által a' Reform(áta) vallásba bévitetődőt [Burjánosóbuda K; RAk 35]. — L. még RettE 125.

II. *fn* római katolikus asszony/nő; femeie romano-catolică; Katholikin. *1736:* Ha catholica volt az új asszony, azt másod napján beavatták [MetTr 389]. *1776:* Generalis Dispensationak Kellene lenni, hogy egy reformatus egy Catholicát el venne [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1805:* Szakáts Josefné noha Catholika, de még is maga kivánta (: nem lévén itten Catholikus Pap :) hogy én általam kereszteltessék meg[a]; ugy mind az által, hogy Catholica légyen a' kis Léánya [Gyalu K; RAk 96. — [a]Az újszülött].

Nyilvánvalóan a hazai latin nyelvhasználat hatására mutat az, hogy az itt felsorakozó és az itt fel nem használt adatokok tanúsága szerint a jímszót csak nővel és a latinban nőnemű fogalomra von. magyar szóval kapcsolatban használták.

katolikai római katolikus; romano-catolic; römisch-katholisch. *1652:* hagyok ... Az monostori Catholicai Ecclesiahoz tiz forintott [Kv; RDL I. 139].

katolikus I. *mn* **1.** római katolikus (vallású); romano-catolic; römisch-katholisch. *1605:* az Catholicus vraimnak Supplicatioiokat Aszszumalúan leg elseo es feowebbik kewansaga ellen valonak tettzyk arra semmy vthon lelkek esmerethy ellen Nem mehetnek [Kv; TanJk I/1. 522]. *1677:* A' Catholikus Papoknak Kolosvárrá ... betegeknek ... látogatására, gyontatására, keresztelésre, halottaknak ki-késéréséré, bémenniek szabados légyen; ezeken kivűl valo semmi ceremoniakot ne peragálhassanak [AC 6]. *1741:* miis[a] Jure meritoq(ue) p(rae)tendállyuk azt, hogj légjén kilencz Esztendők alatt Reformatus Hadnagja Dés Várossának; Tizedikb(en) pedig légjen Catholicus; minthogj Dés Várossának tized része sincs Catholicus [Dés; Jk 548a. — [a]A város ref. többségű tanácsa]. *1766:* a mi nagy Atyánk ... boszuságbol a Szentséges Catholica hütre allott, de sem Felesége, sem gyermekei Catholicusokká nem lettenek [Torda; TJkT V. 298]. *1824:* Be szegőtette Inasanak Himel Balint uram Ferentz Miskát Harom esztendőre Születesire vallo nészt udvar helyi zetelaki Religyiora vallo neszt Katolikus az Isten segeje meg [Kv; KovCLev.]. — L. még BTN[2] 308; KemÖn. 31.

Szk: ~ *státus* a római katolikus rendek (testülete). *1662:* Ki volt szerzője, hogy a minap elmúlt posonyi gyülésben a personális az egész római katolikus státusok képében nagy fenn protestálván, a szabad religiónak ellene mondott? [SKr 106].

2. a katolicizmus érdekeit szolgáló/tekintő; care are în vedere interesele catolicismului; auf die/den Interessen des Katholizismus Rücksicht nehmend/dienend. *1662:* az katolikus méltóságbéli igyekezeteknek nagyobb foganatja lett vala [SKr 637].

II. *fn* római katolikus személy; persoană de religie romano-catolică; Katholik(in). *1593:* Inchiek a' Catolicusokat ... hogy ne temettessenek ideghe(n) hatarbely Ecclesiasticussal [Kv; TanJk I/1. 215]. *1677:* A' Négy recepta religion lévők közzűl a' fellyűl meg-nevezett Reformata Evangelica, Lutherana, vagy Augustana, Unitaria vagy Antitrinitaria religion lévőknek tulajdon Püspökjők magok vallásán lévők legyenek, a' Catholicusoknak, vagy Pápistáknak penig Vicariusok, kik az ő religiojok és inspectiojok alatt az Egyházi rendekre vigyázzanak [AC 5]. *1762:* A Catholicusak Parochusak [JHbK 125]. *1784:* tudom azt, hogy az Málnási Erdőnek Makbeli hasznábol a Málnási Catholikusok ... nem részszesedtek, mivel annak haszna csupán Reformátusokul az mi Templomunknak építtésére fordittatott vala [HSzjP Mart. Zilay (44) jb vall.]. *1810:* az elsö Czéh Mesterség a vener(abilis) Evangelica Religio sorsossait, a 2dik Czéh Mesterség penig a R. Catholicusokat illeti [Kv; ACLev. 17].

katolizál áttér római katolikus vallásra; a se converti la catolicism; zum katholischen Glauben übertreten. *1766:* minek utánna Catholizalt ... nagy Atyánk, azután nemis született egy gyermekeis [Torda; TJkT V. 299]. *1793:* el válik a' Groftól, catholizál, és Nemes Aszszony lészen [Koronka MT; Told.]. *1840:* Kereskedő Kapitány Kristóff Ur ... 'Susánna Léányunkat ...

erőszakosan meg tartotta Szolgálojának ... azzal biztatta, hogy ha igazságoson szolgálja és Catholizálni fog, tehát bizonyoson el veszi feleségül magának [Dés; DLt 1268]. — L. még FogE 109, 288; RettE 259.

katolizálás convertire la catolicism; Übertritt zur katholischen Kirche. *1866:* Imre Korpos János bujtogatása nyomán az ekkláb(an) nagy fejetlenség állott bé ki a hiveket a catholisalására csábitja [M.gyerőmonostor K; RHAk 27].

katona ostaş, soldat; Soldat. *1570:* Lowas Balint ... vallya hogy Az Barom paytaban volt, azonba Mond az ew zolgaia Neky ahwl Mynt veryk Egmast valamy katonak [Kv; TJk III/2. 187]. *1585:* Catalin pap Peterne vallia, ez el mult cheóteorteókeón ... latam hogy harom katona megien vala eleo az Swteo haz eleót, ot egy Suteo Azzony kyn all vala, es az harom katona megh tapazta az Azzont ... az Sito Azzony meg zida eoket az tapogatasert [Kv; TJk IV/1. 324]. *1603:* Mikor az katonak hozzank be zallanak az fö hadnagiok nalam Zalla es az katonakban sokan Jöuenek be hoza [UszT 17/22 Hoggiay görgy Etedy Zabad Zekel vall.]. *1625:* Herczegy Gergely Urunk eo felsege bizonios Zamu katanainak hadnagia [Dob.; Ks 42. E]. *1697:* az Nemes vármegye az katonakra drabontokra magok fejekre s egy egy lovakra portiot nem vetet [Szilágycseh; IB]. *1771:* a Sollymasi portushaz a So Tisztek házához sok Tölgy fát vittenek a Vetzeli Katanák [Vecel H; Ks 93. 19. 6].

Szn. *1453:* Katana. Kathana [Kv; Csánki V, 318] | georgius kathana [Kv; TT 1882. 528]. *1575:* Kathona Mate [Simontelke BN; JHbK XIX/24]. *1590:* Katona Pall jb [Kajántó K; GyU 16] | Chatona Mihal [Kv; Szám. 4/XXI 17 Kis István sp kezével]. *1600:* Kathona Antal [UszT 15/72]. *1602:* Katona György darabont [Szentmihály Cs; SzO V, 226]. *1642:* Kis András alias Katona. Mihalko Katona Janos [Mv; MvLt 291. 313b, 328]. *1645:* Katona István Vram [Szükerék SzD; RLt O. 5]. *1692:* Katona Nagy György [Szenterzsébet U; UszLt IV. 53]. *1699:* Katana Marton Uram [Szék SzD; SzJk 320]. *1727:* Katana András. Tholdalaga(n)[a] lako Katana István [Vajdasztiván MT; JF IX/7. — [a]MT]. *1745:* Katona Istok taxas [Küsmöd U; UszLt III. 35]. *1796:* Katana András [Méra K; AggmLt B. 15]. *1800:* Katana Imbre [Borsa K; IB. Petyko Rozsa vall.]. *1823:* ifiabb Katana István [Mezőmadaras MT; MRLt]. *1846:* Katana Klári [Kv; Végr.]. *1849:* Katana Miklos fö ezredes [Dés; DLt].

Hn. *1622:* Katonafölde [Szentmihály Cs; SzO VI, 66]. *1672:* az Katana utban (sz) [Kalotasztkirály K; KHn 50]. *1683:* az Katonak reti mellet (k) [Nagyfalu Sz; EHA]. *1737:* Katona utban (sz) [Magyarókereke K; KHn 92]. *1742:* Az Katona Dombján (sz) [Bh; KHn 15]. *1768:* Katonak nyiljában. Katanak nyiljaban [Gyalu K; EHA]. *1891:* Katonacserje [M.bikal K; KHn 72].

Szk: ~ *fékta. 1568:* Warro Ilona ... fassa e(st) Ezt hallottam hogy Andras Katho Katona fekta bestie hires kuruanak szitta, es Racok beste hires kuruaianak [Kv; TJk III/1. 235]. *1623:* az Aytho eleoth az vdvaron zida kathona fektanak [Kovászna Hsz; HSzjP] ✱ *~nak áll. 1712:* nagyobik fiam katona lévén a kolegyiumbol állat katonának [Hsz; HSzjP]. *1747:* Moldován Todor ... az Kalnokianusok közzé katanának álván, onnanis el szökött [Küküllővár KK; Ks 112 Vegyes ir.] ✱ *~nak (be)ad. 1760:* a gyalog tyrokat ... repartialta az ország a communitasokra, azok pedig az falura, az holott is minden csavargó embereket felkötözvén katonának beadtak [RettE 103]. *1770:* (Somai Gergelyt) 18 vagy 19 esztendős korában katonának adták [i.h. 219] ✱ *~nak beasszentál* katonának besoroz. *1828:* a Nemes Vármegye Chirurgusával meg víziteroztaták; hogy bé asentaljak katonának [F.gezés NK; Told. 7a] ✱ *~nak beesküszik* katonának áll. *1763:* Isák Daniel exponallya hogj verekedése után sem szabadulhatott addig mig kötelenségből katonának bé nem eskütt [Kisborosnyó Hsz; HSzjP] ✱ *~nak (el)fog* katonának szed. *1796:* Engemet soha Katonának senki sem fogott, nem Assentáltattam, azert desertor nem vagyok [H; Ks 115]. *1828:* Pántzélcseröl[a] eggy Czigányomat fogták el Katonának Lászlo Jóseff Nevezetűt [BetLt Fosztó Gábor Vajna Istvánhoz. — [a]SzD] ✱ *~nak megy. 1744:* (Az őrőksége) falu közönséges földiből adatott volt Nagy István(na)k sodossagáért[a], hogy katonának ment volt a Faluért [Koronka MT; Told. 14/11. — [a]Értsd: zsoldosságáért]. *1814/1837:* az nagyobbik fia Antal ... Katanának menvén Frantzia országba maradott Hazánk Törvénye ellen [A.szőcs SzD; BetLt 5] ✱ *~nak öltöztet* katonának beöltöztet/soroz. *1761:* A többit[a], akik ifjabbak voltak katonának öltöztették, az öregeket pedig ad perpetuos labores Fejérvárra[b] damnálták [RettE 124. — [a]A vallási unió rendjén megkísérelt erőszakos templomfoglalás ellen lázadozó román parasztokat. [b]Kozárvárról (SzD)] ✱ *~nak visz. 1765:* Molduván Vonya ... tsak azon féltiöl bujdákolt az Erdön, hogy ne talántán katonának vigyék [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 10]. *1870:* Rögtön szárnyra kelt a hir hogy a mely gyermeket a tanfelügyelő becsalt az iskolába, annak vége, azt viszik katonának [Kv; Borb. I Szeremley Lajos nyomt. felterjesztése] ✱ *~t állít* katonát ad. *1809:* Az Szt Királyiak(na)k az aránt bé adott Kérelem levelekre hogy akik Katonát állitottak ... mind a Királlyi ut csinálásától a Falu Határon lévő utak csinálásától mentè tétessenek, mellyet arra lett válaszokkal meg is Nyertek [Szu; UszLt ComGub. 1660 Dersi Ferentz Dullo kezével] ✱ *~t verbuvál* katonát szed. *1744:* kezdettem katonakot verbualni Enyeden [Ks 73/55 Kornis Antal nyil.] ✱ *bakancsos ~* gyalogos. *1803:* Kolozsvárrol egy bakkantsos Katana izent volna [Aranyosrákos TA; Borb] ✱ *címeres ~* (ország)címeres jelvényt viselő futár. *1650:* Erkezek Nagj Benedek, Varadj Czim(eres) katona Varadrol [Kv; Szám. 26/VI. 400] ✱ *dragony/dragonyos ~* könnyü-lovas katona. *1763:* Konya Antal exponállya hogy ... Hadnagy Baro Dumelli Ur feles Dragon katonákot hozván a faluban azokkal üvegekkel ugy tálakkal az Aszszony népeket hajgáltatta [Egerpatak Hsz; HSzjP] | Jako Ferenczné részéről exponáltatik hogy egy Dragonos katona verte rugodta, vondozta [Lisznyó Hsz; i.h.] ✱ *ezerbeli/ezrebeli ~* vmely ezredhez tartozó. *1706:* Vaj László Ur(am) ezre beli katonák ... az Udvarházra jövén az ablakból két veszszö vasat el vittek [Hsz; Törzs Rákóczi inv.]. *1714:* Enis lévén ezerbéli katona ... Rabutin Ge(ner)alisnak ki menetelivel be jöttünk Deesig [Dés; Ks 26. XIII Joh. Sándor (50) ns concivis vall.] ✱ *fejérbeli ~* fejér mundéros katona. *1583:* Hegedws mathe ... vallia, Lakozunk vala itbe(n) Az Agoston Balint hazanal ... Be leowe eg feyerbely kathona egy ke-

rek Abrazatw ... Az kathona penig feyer Ruhaban vala [Kv; TJk IV/1. 99] ✱ *fizetett* ~ zsoldos. *1677:* a' Nemes ember, és fizetett Katona ... tartozik maga szabadsága mellet felülni 's abban a' helyben szolgálni [AC 226] ✱ *grenicer* ~ határőr. *1850:* a Kortsomaros le ment, a házához, onnan csak hamar két Grenitzer Katanákkal ujbol fel jött hozzánk [Dés; DLt 1320] ✱ *hópénzes* ~ hónapszám-zsoldos. *1671:* Ha mely hó piznes katonák Colosvári fő Kapitány Atyánkfia tiszti alol el-szöktenek vagy el-szöknének, valahol találtatnak ... mindenütt tartozzanak meg-fogni, és kézben adni [CC 81]. *1839:* Parancsoltatik hogy égy Pap is, sem ideiglenes, sem végképenis szabadsággal el bocsátott hó pénzes katonát, az illető katonai Elöljáróság Szabadság levele nélkül házasságra öszve ne eskessen [Nagykapus K; RAk 16 esp. kl] ✱ *invalidus* ~ hadirokkant. *1829:* az Invalidus katonaknak semmi se gyült [Nagykapus K; RAk 39] ✱ *kékbeli* ~ kék mundéros katona. *1747:* Luka Jónucz két kék béli katonát ide hoza és szólita az mi házunkhoz [Alparét SzD; KS 27. XVIIb] ✱ *kommendós* ~ ? határőrkatona. *1808:* a Szöts Miklos eö kelme Szekere Hogy az Ojtozi Commendos katonák Bukátajokot bé vitte az Ojtozban adattatott rendes fizetés 1 Rf ... a Comendos katonák bukátájokott az Ojjtozi Comendoban bé vitte a Sükös Josef szekere [Kvh; HSzjP] ✱ *kvietált* ~ leszerelt katona. *1777:* az asszony ... egy Macskási Pál nevű, siketes, főstrázsamester titulussal élő Gyulaianus quietált katonával nagy confidentiaban vagyon [RettE 378] ✱ *limitaneus* ~ határvidéki katona. *1784:* Ilia Csenesán ... Orlát[a] nevezetü Faluba Limitaneus Katonává lett [Szecsel Szb; Mk IV/35. 22 Opre Csilán (75) lib. vall. — [a]Szb]. *1791:* Pap Mihály nevezetü Borgoi[a] limitaneus Katonát a ... Verbunkosok ... fogták el és tétették ide Magistratualis Foglántzra [Torda; DLt. — [a]BN] ✱ *lovas* ~. *1763:* Az Udvarhelly széken commoráló Althám Compagniából valo Lovas Katonák [Udvarfva MT; Told. 44/22]. *1805:* Rákosi András Lovas katona 55. Esztendős [F.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ *mezei (fizetett)* ~ az ún. mezei (zsoldos) hadakhoz tartozó katona. *1629:* az az Bodrok keozj Szabo Janos Nagy Marton hadnagysaga alat valo Mezei fizetett katona [Kv; TJk VII/3. 172]. *1631:* mezei Katonainknak haggiuk es paranczolljukis, hogy mikor Desj varosunkba Eoket be szolitani akarjuk ... Senki semmi uton es modo(n) azon kiuwl valo helickre Birosag viselt Polgari rendekre, es Eoregh beteges ven Emberekre szalani ez leuelwnk latuan ne mereszellyen [DLt 365 fej.]. *1703:* Rosonay Andras az Mezej Katanák közet mint egy szállás oszto élt s lakott [Sv; Pf] ✱ *obsitos* ~ leszerelt katona. *1742:* égy Absitos Katonához mentem Férjhez [Kv; AggmLt C. 12]. *1749:* Az I. Ugy declarallya magát hogj az nálla lévő obsitos Katona előbször égett bort den 6 bort pedig 5 Cupat ivutt légyen [Torda; TJkT III. 255]. *1779:* Rétyen lako Apsitos katona Sipos Elek 60. Esztendős [Egerpatak Hsz; HSzjP] ✱ *ordinánc* ~ (katona)ör. *1823–1830:* Azonban szerencsésen szállásunkra értünk, hát ordinánc katona vagyon odarendelve [FogE 178] ✱ *szederjesbeli* ~ szederjes/lilás mundért viselő katona. *1600:* Helena consors Joannis Sardy ... fassa est ... lata(m) egy Sederies beli kathonat hogy Chako Balint mellet al vala [Kv; TJk VI/1. 439]. *1747:* jött által az szamoson két szederjesbéli sárga sinoros, és réz gombos köntösü katona [Mikeháza SzD; Ks 27. XVIIb] ✱ *székely* ~. *1823–1830:* Míg az anyám ellen folyna a fiskális kereset, Szebenbe országgyülés lévén, Mathé László is odament volt, s az apám is bemenvén az ország generálisának bepanaszolta Máthé Lászlót mint székely katonát [FogE 84] ✱ *udvari* ~ ? fejedelmi testőr. *1646:* Vduari Catonak erkezenek Hadnagiok Nagy Imre, Mezey Hadnagi egy nehanyad magaüal [Mv; MvLt AAll. 6]. *1657:* egy Nagy Péter nevű udvari katona ... azután Monostoron lakék s hala meg is [KemÖn. 40] ✱ *trombitás* ~. *1670:* Anno 1670 die 9 Junny Colosuarat fo vetelre ki viven egy trombitast az hoher nem jol talalta vagni, helyeröl mesze mint (!) sebesen, vgyan akor az hohert ez cselekedetiert az trombitas Catonak darabontok holtigh vertek [Kv; ACJk 4a] ✱ *verbunkos/verbuváló* ~. *1745:* Tudgyae ... a' Tano ... hogy a' melly emberekkel a Nms Gyulaianum Regimente béli Varbuualo Katonak veszekedtek hová valok voltak ? [K; Ks 5. X. 6 vk]. *1754:* Klára Léányais valami K.Vasárhellyi verbuálo katonával ugy szökek Moldovába [Karatna Hsz; HSzjP Honesta Foemia Juditha Henter Consors Lib. Blasi Kardos vall.]. *1772:* a Fükötösné Léányához Mariskához járt igen sokat égy Tyírilla nevezetü Verbunkos katona éjjel és nappal [Dés; DLt 321. 41 Dan Anucza cons. lib. Marosan Gligor (50) vall.] ✱ *veresbeli* ~ veres mundéros katona. *1599:* Trauszner Ianos Takacz ... vallya: En valek Czaplara Bernard Wramnak ... Az veresbelj katona, ot vetekedjk vala az darabantokkal az pitúarban [Kv; TJk VI/1. 330b].

Sz. *1662:* Végezetre, hogy a pápás papi rend avagy lelki személyek teljességgel még csak legkisebbik külső világi, avagy polgári dolgokban, tractákban magukat ne elegyítsék, hanem csupán csak a lelki dolgokra legyen gondjuk ... ama közversek szerint: ... A katona fegyvert forgasson, a papnak legyen a templomra gondja! [SKr 117].

Ha. *1585:* kattonna [Kv; TJk IV/1. 524a]. *1631:* katonakot [Mv; MvLt 290. 233b]. *1729:* Katonákot [Sövényfva KK; TSb 51]. *1747:* katonákot [Récekeresztúr SzD; Ks 27. XVII]. *1765:* katanákkal [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Pintye Illye (20) zs vall.]. *1772:* katana [Tirnava H; BLt II. 11]. *1780 k.:* katanák [Torockó; TLev. 15/5]. *1783:* Katonákot [Kissáros KK; JHb XX/8. 12]. *1791:* Katana [Sebeshely AF; JHb]. *1797:* Katana [Kv; DLt]. *1806:* katanák [Torda; TLt Közig. ir. 583].

katona-ágytakaró pătură militară; Soldatendecke. *1797:* Katona ágy Takaro [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6].

katonaasszony kb. katonás asszony, kardos menyecske; femeie energică; resolutes Frauenzimmer/Weibsbild. *1657:* dajkám ... leány volt, ha szabad úgy mondani, de talán inkább leányasszony, leány annyéban, hogy ura nem volt, asszony, mert fia volt, s teje volt bövön; marusszéki székely asszony, jó énekes, jó hajdútáncos katonaasszony volt [KemÖn. 36].

katona-bancsi *becsm.* ▼ *1775:* hallottam, hogy az Asszonyt katona bantsinak, görbe nyakunak, Fudázának ... mondották [Szentlélek U; HSzjP Susanna Némethi Johannis quondam Ventzel cons. (85) lib. vall.].

Valószínűleg katonákkal barátkozó, társalkodó asszonyra von.

katonabarátkozás prietenie/camaraderie ostăşească; Soldatenbefreundung. *1657:* Ittlételünk[1] alatt Puchámmal[b] mind levelek irogatásával, rabok bocsátásával az ellenségeskedés alatt tisztesságes katonabarátkozással éltünk, urainkhoz való kötelességünk sérelme nélkül [KemÖn. 239. — [a]A felsőmagyarországi hadakozásban. [b]Pucham Johann Christoph gr., császári altábornagy, az 1644. évi hadjárat egyik vezére].

katonabíró kb. székely katonarendű falusbíró; jude din rîndul secuilor militarizaţi; Szekler Dorfrichter aus dem Soldatenstand. *1779:* Andrias Gelei Felső-Csernátoni Katona Biro Annor(um) 55 Fat(etur)[a] [Martonfva Hsz; HSzjP. — [a]Köv. a vall.]. *1802:* Málnási Szakáts András Gy(alog) katona, Málnási Katona Bíro[a] [Oltszem Hsz; i.h. — [a]Más kijegyzésben: a' mostani fungens Katona Biro Szakáts András eo klme]. *1828:* Babos Imreh Ur tett kifogást a' Katona bíro Böjte Moyses ellen ... mert peres társa [Besenyő Hsz; i.h. Kováts Boldisár (56) zs vall.]. *1831:* a' Sárfalvi tavalyi katona Bíró tösténtes ki kérdeztetések szükségesnek találtatván [Kvh; i.h. Babós Ignác vall.]. *1845:* az ökrököt is mint közönségesenn tudatik a Katona bíró Hütösseivel hajtotta bé [Fotos Hsz; i.h.]. — L. még RSzF 96, 121, 192.

katonacipők katonabakancs; bocanci militar; Soldatenschnürstiefel. *1797:* Egy pár paraszt Czipők Dr. 90 ... Egy pár katona Czipők Hf 1 Dr 02 [DobLev. IV/775]. — Az alapszóra l. a *cipők* címszót.

katonadarabant dorobanţ; Soldatentrabant. *1558:* Lanthos Matthyasne ... azt walla, hog⟨y⟩ ... az ew hazanal lakyk woltth az hegedewzne lattha ho⟨gy⟩ kathona darabanthok Jarthak az hegedewznehez [Kv; KvLt Diversae I/26].

katonadob tobă militară; Soldatentrommel. *1823–1830:* Szebenben is járattunk[a], ha vagy egy levetett katonadobot lehetne találni [FogE 121. — [a]A mv-i ref. kollégium diákjai].

katonadolog 1. mesebeszéd, hárijánoskodás; vorbărie; Faselei. *1584:* Eotweos Orban vallia, hiwata Baki pal es mutata egy Eowechket, kit mond vala hogy a Nennye ... Az vta(n) monda eszt hogy lennek procatora Mert Noha Ne(m) mehetne vegere de sokat lopot volna rayta Balasy Gergelj, De hogj en eszembe veóm hogy chak kathona dologh es mindent el zoll, Ne(m) veóm fel a' p(ro)catorsagot [Kv; TJk IV/1. 197].

2. csekélység, semmiség; bagatelă, fleac; Kleinig/Nichtigkeit. *1638:* Varga Miklosni holt reszegh uolt ... okadozot és ez az Nagi Miklos honia ala fogta es keozkenóieuel törlötte az szaiat ezt monduan semmi semmi katona dologh [Mv; MvLt 291. 142a].

katonaember 1. székely katonarendű személy; bărbat din rîndul secuilor cu obligaţie militară/de stare ostăşească; Szekler aus dem Soldatenstand. *1653:* Vala városunkban egy Kovács János nevü katona ember, a kinek Báthori Gábor adott hadnagyságot [ETA 1, 106 NSz]. *1810:* (A pásztor) fel fogadá a' közönség Burju Csordáját ... ha penig mint Katona ember valami történetből a' Csordát üdö nap előtt felhagyná, vagy felhagyni kéntelenitenék ... tartozzék maga képéb(en), a' Csorda mellé alkalmatos embert álittani [F.rákos U; Falujk 58 Sebe János pap-not. kezével]. *1823:* egy katona Ember kalákát tsinálván estvének idején ... szokás szerent jol ittanak [Étfva Hsz; HSzjP].

2. *1662:* üdősbik Rákóczi fejedelem ... kapitányul Pósa Györgyöt, látott, hallott, próbált jó katonaembert, Weér János nevü várbéli gyalog hadnagyot vagy száz jó gyaloggal, néhány pattantyúsokkal küldvén beléje, porral és golyóbissal is jól megerősítette vala[a] [SKr 544. — [a]Pocsajt]. *1663:* Köszöntöm Macskási uramot ő kegyelmét; egy lóig, tudom, ő kegyelme úri katona ember és nekem ... egy jó paripát küld, tőlem, más hasonló német ajándékot várván ő kegyelme [TML II, 611 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

katona-exekúció katonai segédlettel végzett adóbehajtás/szedés; execuţie (financiară) făcută cu sprijinul autorităţilor militare; Steuererhebung mittels Soldatenunterstützung. *1843:* adószedő Pekárik Josef ... Kelmeden a portio pénzt katona exequutioval vette légven fel [Dés; DLt 586. 16].

katonafickó katonalegény/süvölvény; soldat/militar tînăr; Soldatenbursche. *1820:* Adossa voltam egy Bretelini katona fitzkonak Gáspár Nyikulajnak [Bretyelin H; Ks XCVII. 7].

katonafiú '?' *1804:* az Ekklésia erdejéből amidőn fát osztanak illendő fizetésért, mely megveszett és elrothadott ... kinek-kinek anynyi adassék, amennyi az Ekklésia becsületes katonafiának [Szemerja Hsz; HSzjP].

katonafogas fali fogasfajta; un fel de cuier de perete; Art Wandhaken. *1679:* Zölden festet Katona fogas az Falon no. 5 | 3. Bastya ... Vagyo(n) itt az Falon: Katona fogas az falon, mind körul, czak fejeren darab no 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 8]. *1681:* Ur Háza ... vagyo(n) itt ... Katona hoszszu fogas fel szegezve Nro 1 [Vh; VhU 543]. *1694:* A' falon is kőröskőrül ... katona Fogasok [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1737:* Ezen Leányok Házában illyen eszközek találtatnak ... Egy paraszt tálas ... Ket hoszszu Katona fogas [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13]. *1753:* nyoltz darabbol valo katana fogasak Nro 8 ... edgy hoszszu katana fagos őt darab rövid fagosok, és más fél singes karos fogas [Mezőzáh TA; Told. 18].

Szk: *paraszt ~.* *1747:* Vagyon Katona paraszt fogas 2 Karos fogas 2 Párkányos paraszt fogas 1 Karos festett fogas [Borsa K; Told. 24].

katonafogás katonaszedés; prindere cu arcanul a recruţilor; Soldatenpressen, Rekrutenausheben mit Gewalt. *1787:* igaz hogy a katana fogással meg hibázván a dolgot, mert az al Tisztek ... sok akadályt szerzettenek az oeconomia folyásában [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1831:* a' katona fogás még foj itt, de a mind a' kapitány mongya most könyeb ... de fél hogy ujjabb tirozás lesz [Kv; Pk 6].

katonafogdosás katonafogás/szedés; prindere cu arcanul a recruţilor; Soldatenpressen, Rekrutenausheben

mit Gewalt. *1808:* a' Katona fogdosások(na)k idején ne a' tsendes jámbor Oláh Legények adattassanak katonak(na)k, hanem az itzki vitzki haszontalan Magyarok, mellyet ismet nem bajos végben vinni kevesebb ajándékok által is [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

katonaforma katonaszerű; care pare a fi soldat; soldatenartig. *1822:* Kádár Mozes az Udvarbíró szolgája (14) ... így vall ... béjöve egy idegen katona forma legény a' kortsmába [Uzon Hsz; HSzjP].

katonai[1] **1.** a katonasághoz tartozó, a katonaság számára való; militar, milităresc; Soldaten-. *1658:* Én pedig az olvasókat kérem, ezekben történhetett fogyatkozásokról bocsánatosok legyenek, úgy mint ki gyermekségembéli tizenöt esztendős koromtól fogva nem a' tudományoknak tanulásában, hanem katonai, udvari és egyéb világi, külső dolgokban töltöttem időmet s gyakorlottam magamat [KemIr. 329–30]. *1822:* A' Másik telek vagyon egy felöl Nemes Szabo Sámuel, más felöll ... a' katonai Lo iskola Szomszédságokban [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 22]. *1828:* Ezen Városba szállásolo Katonai Czugnak a Kaszármában lejendő be költözése [Dés; DLt 761]. *1844:* az el égett két Katonai Istállok építtése aránt Ujj csődűlet, s árr verés hirdetendö [Usz; UszLt XI. 85/1. 96]. *1851:* a' Katonai öltönyöketbakkancsokat a' Vaspályán Göz szekeren Szolnokig le hoztuk [Dés; DLt].

2. katona-; militar, ostăşesc; Soldaten-. **Szk:** ~ *aggastyán* hadastyán, veterán; veteran; Veteran. *1868:* A' Magyar Kir. Honvédelmi Miniszterium ... rendelete nem vonatkozik a potentialis, és tartalékos invalidusokra ... ugyan azért az ily katonai aggastyánok csak is a Nagy szombati Hadastyán Intézettől nyert engedély elö mutatása mellett eskethetök össze [Gyalu K; RAk 148–9] ✱ ~ *állapot* katonáskodás; militărie; Soldaten/Militärdienst. *1658:* Hogy azért az ... ezelött is vélem együtt katonai állapotban inkább forgott mintsem könyvek olvasásiban magokat gyakorlott ... vélem együtt sanyarú rabságot viselö magyar vitézlö rendek ... fogyatkozástételek nélkül olvashassák, hallgathassák és magok szükségekre szabhassák az szent zsoltárokkal való éléseket, azoknak értelmek s különbségek szerént igyekeztem alkalmaztatni megszaggatott részekre azon zsoltárokat [KemIr. 329] ✱ ~ *asszentáció* sorozás; recrutare; Stellung, Musterung. *1809:* N. Kőhalom Széki Lakosok Szer feletti fizetéssel magok hellyet Katonai assentatiora fogadnak Személlyeket [UszLt ComGub. 1748] ✱ ~ *elöljáróság* katonai parancsnokság; comandament militar; Militärkommandatur. *1839:* Parancsoltatik hogy egy Pap is sem ideiglenes, sem vég képenis szabadsággal el bocsátott hó pénzes katonát, az illetö katonai Elöljáróság Szabadság levele nélkül házasságra öszve ne eskessen [Nagykapus K; RAk 16] ✱ ~ *erő* katonai karhatalom; putere militară; militärische Armgewalt. *1847:* a katanai erö ne bocsáttasson a nyomorult s elkénszeredett adózó népre [VKp 156] ✱ ~ *esketés* a katonasorban lévö személy házassági egybeesketése; cununie a unui militar; Soldatenehe. *1868:* Ezennel figyelmeztetnek, és kötelességekké tétetödik komolyan, a' T. Uraknak hogy ezen katonai esketésekröl szollo kivonatokat ... az 1866-ban kiküldött minta szerint be küldeni [Gyalu K; RAk 148] ✱ ~ *esztendő/év* an militar; Militärjahr. *1801:* e follytában lévő Katonai Esztendőnek második angariajárol kün heverö Taxakrol szollo Laistrom [Kv; DLt]. *1842:* irásoson adjanak egy hiteles papi ki mutatást ... arrol, hogy a le folyt katonai egész év alatt, Ekklésiájokban ... kik házasodtak és kik holtak meg [Nagykapus K; RAk 18] ✱ ~ *exekúció* karhatalmi/katonai végrehajtás; execuţie făcută de autoritatea militară; Exekution durch Militärgewalt. *1843:* Én mindazonáltal, hogy a katonai executio után a kerpenyesiek valami ilyes költséghez járultak volna, nem hallottam [VKp 89]. *1853:* A tegnapi napon ... a ... Járási Hivatalhoz bé szolittatunk vala az hol a több ki adások között leg szorosabb parancsul azt adá ki az Elnök ur, hogy az állam költsönt égy 3 nap alatt (így!) ha bé nem fizettyük katonai executio száll ki [Pálfva U; Pf Illyés Péter főbíró lev.] ✱ ? ~ *hatalomkar* katonai karhatalom; autoritate militară; Militärgewalt. *1843:* Azt is tudom bizonyoson, hogy mielőtt a katonai hatalomkar kijött volna, idősb Farkas Sándor befolyással volt a bucsumiak perök vezetésibe a katonai hatalomkar kijövetele előtt idősb Farkas Sándor úr volt a megbizottunk [VKp 94, 102] ✱ ~ *hivatal* katonai tisztség; funcţie în cadrul armatei; Militärwürde/amt. *1747:* a p(rae)t(ende)ns eo kglme katonai hivatalb(an) va(gyo)n [Torda; TJkT III. 116] ✱ ~ *köntös* katonaruha; uniformă militară/de militar; Soldatenuniform/kleid. *1797:* magán ... Szűrke tzondra harisnya és botskor volt, e' pedig Nem Katonai köntös [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21] ✱ ~ *mondur* 'ua.; idem'. *1809:* az egész Katonai munturba ment el [DLt 380 nyomt. kl] ✱ ~ *öltözet* 'ua.; idem'. *1657:* (Bethlen Gábor) Testamentumot is tőn halála előtt többel fél esztendőnél, legálván[a] ... feles pénzt, ezüst marhákat, katonai és lóra való öltözeteket s egyéb jókat [KemÖn. 95. — [a]Az utána köv. név, ill. személy szerinti felsorolás kihagyásával] ✱ ~ *örömszemély* katonaszajha; tîrfa militarilor; Soldatenhure. *1840:* Darvas Joseff Uram ... midőn égy katonai örömszeméllyel (: kurvával :) pálinkát égy társaságba iddogálva idözött volna ... gondtalanul és tréfábol salve venia! pinaarendatornak találtam mondani Darvas Uramot [Dés; DLt 166] ✱ ~ *parádé* **a.** katonai díszfelvonulás/pompa; paradă militară; Militärparade. *1823–1830:* Hogy a franciák Bécsből elmentek, s a császári ház hazatelepedett, a bécsi polgári katonaság katonai parádéban a zászlókkal együtt kiment egy mezőre [FogE 259]. — **b.** katonai készültség; stare de alertă a armatei; Militärbereitschaft. *1823–1830:* Kezdi a votumszedést a legutolsó deákon, akik megijedvén a katonai parádétól, Székely Mártonra votizáltak ... és így Székely Márton contrascribának tétetik [i.h. 138] ✱ ~ *parancsnokság* comandament militar; Militärkommandantur. *1850:* Dési polgár Erdődi Sándornak a' vidéki Mlgs Katonai Parancsnoksághoz bé adott ... kérelmét ... hivatalos ajánlás mellett teszem át a czimzett Tanátsnak [Dés; DLt 6] ✱ ~ *patrul* katonai járőr; patrulă; Militärpatrouille/streife. *1844:* a Katonai Patrol elé állott [Torda; KLev.] ✱ ~ *rendőrség* poliţie militară; Militärpolizei. *1847:* Varga Katalinnal ma déli 12 órára szerencsésen megérkeztem, kit a katonai rendőrségnek átadtam [VKp 177] ✱ ~ *szolgálat* serviciu militar; Militärdienst. *1769:* Akik másakot az Eo Felsége birodalmán kivül valo országokra főképpen katonai szolgálatra ki szökni akarot házánál tartana duggatva ... hoszszab, vagy rö-

videbb üdőkig sententiaztatik és büntettetik [UszLt XIII. 97] ✱ ~ *tárház* cămară militară; Militärschatzkammer. *1796:* kivánnya eo Felsége ... ezen Nemes Erdély Országának Főbb, és Birtokokra nézve tehetőssebb Hazafiait arra indittatni hogy ... a Katonai ki üresedett Tárházat ... bizonyos Számu pénzekkel Segittenek [Körösbánya H; Ks 74. VII. 164 1/4] ✱ ~ *terhek* prestaţii (materiale) pentru armată; Militärlasten. *1837:* ezen folytában lévő 1837-dik esztendőben a néhai férje jószágában lévő termésnek felit elvészi, a katonai terheknek is felit az özvegy kiállja [Jenőfva Cs; RSzF 246] ✱ ~ *(tiszt)hatóság* katonai parancsnokság; comandament militar; Militärkommandantur. *1844:* (A szökevények) szorgalmatosan felkerestetvén, ha megtaláltatnak, fogattassanak el és szoros őrizet alatt kisértessenek a' legközelebb eső katonai tiszthatósághoz [Kv; DLt 1247 nyomt. kl]. *1866:* ha a' mi Anya Könyveink rovatai nem foglalják is magokban, mind azokat mellyek a' tabori lelkészék Anyakönyveik' számára előszabvák a' katonaság körül tett lelkészi szolgálatokot, azok szerént kell bétölteni és ... a' Katonai Hatoságnak ... beküldeni [Gyalu K; RAk 113].

Sz. *1657:* az ki mit nem ött, nem tudja mi ízü, nehéz kenyér az katonai kenyér [KemÖn. 261].

katonai[2] a Katona (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Katona/Cătina; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Katona: **1.** Katonáról való; din Katona/Cătina; von/aus Katona (stammend). *1685:* Egy Tonnáb(an) Katonai Jros Vaj, kevés [UtI]. *1768:* láttam hogy valami Katanai emberek ... huzzák vonnyák vala egymást [Katona K; Born. VI. 6 Marsinyán Vasily (28) zs vall.].

Szn. *1585:* Katonaj Mihalj [Kv; Szám. 3/XXIV. 19]. *1766:* Pokafalvi Katanai Laszlo. Stephano Kathonai de Pokafalva [Hosszútelke AF; JHb XXVII/29, 38]. *1793/1806:* Kathanai Thérésia [Ecsellő AF; Kath.].

2. Katonán lévő; care se află în Katona/Cătina; in Katona befindlich. *1731:* Kosztin ezen Katonai Fejedelem Malmában mind holtáiglan Molnár volt [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (64) jb vall.]. *1776:* a Katonai Sokadalomba ... láttam ottan, hogy ... Vojvod Juon, és Dán Juon szobol vetekednek [uo.; i.h. VI. 14].

3. Katonához tartozó; care aparţine de Katona/Cătina; zu Katona gehörig. *1768:* számos katonai ökröket hajtottanak vala bé az Felszegi Uraimék tilalamban lévő Rétyekből [Melegföldvár SzD; i.h. VI. 6 Burján Márton (46) jb vall.]. *1814:* Katanai Határ [Pusztakamarás K; CU].

katonainas katonalegény; ostaş; Soldat. *1568:* Laur(entius) Zekel ... fassus est hogy mikor o keme az hora latni ky ioth uuolna egy Gyermek az zorosson Jo uolt ky syrua. Es egy feyer mentebeli kathona Jnas Jo uuolt az gyermek elęth [Kv; TJk III/1. 143]. *1630:* az katona Inasis ada erkezek [Mv; MvLt 290. 194b]. *1633:* tőb katona Inassokis szabliakot rantua(n), oda futanak keözikben [Mv; i.h. 114a].

katonajel katonai szimbólum; simbol militar; Militärsymbol/zeichen. *1823–1830:* Basa István, aki teológiát tanitott és rektor volt ... kérdette[a], hogy hogy mertem katonasippal sipoltatni. Mondottam: hogy a dob is katonamuzsika, a zászló is katonajel, mégis azokkal járunk [FogE 122. — [a]Mv-t 1794-ben].

katonakáplár káplár; caporal; Korporal. *1776:* a veszekedésekre oda szaladot katonakáplárnak tet relatioja bizonyitya, hogy ok nagy lármával mentek [H; Ks 114 Vegyes ir.].

katona-kaputrokk katonakabát; haină/veston de uniformă militară; Soldatenrock/kaputrock. *1799:* A' Nemes Splényi Regimentyéből el-szökött Bants Vaszilie ... el-vitt magával egy Katona Kaputrokot, egy fejér Láibit, egy kék Nadrágot, két Lábravalot, két Jnget, és egy pár Paputsat [Dés; DLt].

katonakengyel scărişă/scară (de şa) militară; Soldatensteigbügel. *1681:* Egy mostan ki adott Veres barsonyos nyeregh, szkofiummal varrott fejér ezüstt csontozással, Egy pár Uj katona ezüstt aranyos kengyellel tarka majicz (!) le kotő szijjaval vas csattokkal [UtI].

katonakenyér szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *igaz katonakenyeret akar enni* kb. becsületesen akar katonáskodni; a dori să-şi împlinească îndatoririle de soldat cu cinste; will ehrlich Soldatendienst tun. *1659:* en nem tolvajkenyeret, hanem igaz katonakenyeret akartam s akarok enni ő nagyságánál [TML 1, 443 Veér György Teleki Mihályhoz].

katonaköntös katonaruha; haină/uniformă militară; Soldatenkleid. *1657:* azalatt lóra ültetvén[a], katonaköntösben öltöztetve más úton valóban szaporán elrándulék véle [KemÖn. 118. — [a]Egy franciskánus barátot]. *1783:* Azért a hütösök fórumán megítéltetett, hogy a fa cedályon Göntz Mihálynak, minthogy tőle loppa vitte el a katonaköntöst [Árkos Hsz; RSzF 287]. *1809:* Komlógián Gligor ... Komlódról[a] való ... A' Katona köntösbe ment el, u.m. korsikáner kalapba, sapkába [DLt 489 nyomt. kl. — [a]K]. — L. még CsH 147.

katonaköpenyeg manta (militară); Soldatenmantel. *1827:* katana Köpenyegek [DLt 1261 nyomt. kl].

katonaköpenyeg-csinálás confecţionarea mantalei militare; Verfertigung eines Soldatenmantels. *1843 k.:* egy bekes ujra meg vatérozva 4 ft ... Kétt krabátli (!) 4 ft 50 x. egy katona köpenyek tsinálás 6 ft 40 x [Kv; Újf.].

katonakötelesség had/katonakötelezettség; obligaţia de a face serviciul militar; Militär/Wehrpflicht. *1821:* Fejérvári Simonyi Sándor minek utánna ... katona kötelességének szánszándékos el titkolásával tsalárdal (!) a' Szent Ferentz szerzetbéli Bulgarus Barátok közzé magát fel vétette volna, azon Barátok Alvinczi Klastromábol ... el szökött [DLt 467 nyomt. kl].

katonakötelezett had/katonaköteles; obligat la serviciul militar; militärdienstpflichtig. *1863:* a katona kötelezett, illetőleg a sorozás alá eső ifjaknak neveik ... a templom elött olvastatik fel az által adván értésökre, kik a had kötelezett egyének [Szászlóna K; RAk 142 esp. kl kiv.].

katonakötelezettségű had/katonaköteles személy; persoană obligată la serviciul militar; Wehrpflichtige(r). *1852:* A birodalom más tartományaihoz tartozo katona kötelezetségüeknek, Magyar, Erdély, Toth, Horvát országokba a' Temesi bánság és Szerb vajdaságbai át botsáttatása tekintetében, az eddigi szabaj szerü el járás, további rendelésig meg marad [M.bikal K; RAk 97 hiv. rend.].

katona-közlegény közkatona; soldat; gemeiner Soldat. *1819:* (Kereszteltem) Katona Közlegénytől Kalauz Jóseftől ... Fekete Betának: Su'sánát [Kv; KvAkKt Mss 321].

katona-kvártélyos (katona)beszállásolás; (în)cartiruire; Einquartierung. *1822:* Esedezem Nagyságodnak alázatosson, és a Tekéntetes Rendeknek nemességemről bé adott Leveleimhez képest mint nemes szemely publicáltassam, arról nékem hiteles Testimonium adattasson, és 'a katonaquartélyostól Zilahon menté tétessem [Zilah; Borb. II Décsey György ns nyil].

katonaleány határvidéki katona leánya; fata/fiica unui soldat dintr-un ţinut grăniceresc; Tochter eines Militärgrenzwächters/soldaten. *1797:* a' pretendens Katona ... a' Szabad erdölést, magának nem vendicálhatja; sőt ha mindjárt katona léány volna is ... Felesége, ugy is jószág ... ötet éppen nem competálná, hanem tsak az egy állapotjához alkalmaztattatt emaritatio [Déva; Ks 73. 74. VII. 125].

katonalegény ostaş, soldat; Soldat. *1637:* ot Balogh Giörgyneuel iuanak az katona legeniek [Mv; MvLt 291. 117a]. *1822:* Én ott voltam a' kortsomában mikor Rétyi Miskával öszve bonyolodtak vala az Uzoni katona legények [Uzon Hsz; HSzjP Szabó József (37) jb vall.].

katonaló cal de trupă; Soldatenpferd. *1840:* Katana Lovak [Dés; DLt 935].

katonamundér (katona)egyenruha; uniformă (militară); Soldatenuniform/montur. *1809:* A Benyovszki Regimentje Depojától el-szökött két gyalog Katonák ... mind a' ketten Katona mundurral, u:m: tsákoval, bajonéttal, réklivel ... szöktenek el [UszLt ComGub. 1703 nyomt. kl].

katonamundér-fabrika katonai egyenruha-gyár; fabrică de uniforme militare; Fabrik für Soldatenmonturen. *1823–1830:* Elindulásunk napján ... mentünk ... Stockerau városkán keresztül, ahol katonamundur fabrika vagyon [FogE 173].

katonamuzsika katonazene; muzică militară; Militärmusik. *1823–1830:* Mondottam, hogy a dob is katonamuzsika [FogE 122. — A teljesebb szöv. *katonajel* al.].

katonáné 1. katonáskodó v. katonaviselt férfi felesége; soţia unui militar în termen; Frau eines Soldatendiensttuenden. *1622:* Kis Andrásné az katonáne, Márta asszony [Mv; MvLt 291. 318a átírásban!]. *1800:* azon nyavallyás Katonáné nem tiszt Commissioja mellett fogattatott el, mivel a' mellett a falusi Bironak kellett volna otet el fogni [Erdősztgyörgy MT; KW]. *1801:* egy szegény Katonánénak f 2 [Déva; Ks 97].

Szk: *obsitos ~. 1800:* egy Beretzkiné nevezetű Absitos Katonáné [Dés; DLt] ∗ *reguláris ~. 1799:* Bodoki Sándor Mihállyné Keresztes Judit, 30. Esztendős Regularis katonáné [Bodok Hsz; HSzjP].

2. székely katonarenden lévő férfi felesége; soţia unui bărbat din rîndul secuilor militarizaţi/de stare ostăşească; Frau eines Szeklers aus dem Militärstand. *1771:* A beadott relatoriákban levő fatenseket is meg nem vizsgáltam volt, tudniaillik az olyanokat, kik az actorral hasonló társaságban és egy kereseten lehettek volna. Minthogy tisztességbéli dolog katonáné ellen, az jobbágy fatensek ellen nem contendaltam volt [M.hermány U; RSzF 268].

Ha. *1845:* katanáné [Kv; KLev.].

katonanyereg şa militară; Soldatensattel. *1657:* tanálkozám szemben Petki Istvánnal ... szép új tatár nyergemet, mely feles pénzt érne, károsnak tartanám olyan bizonytalan útra[a] vinnem ... vigye el nyergemet ... én is az övét, ki csak paraszt, de jó ülésű katonanyereg vala [KemÖn. 59. — [a]Sziléziába]. *1662:* Vagjon két parasztos nyereg egik katona nyeregh, az másik Tatar nyereg [Jobbágyfva MT; Berz. 22/6]. *1673:* Egy ueres bársonyos Katona nyereg [Fog.; UtI]. *1688:* Ezüst boritásu aranyas Türkéses katona Nyereg ezüst aranyas kengyellel edgyütt ... Egy Szederjes skárláttal boritott varrott katona Nyereg [Born. II. 18 Mikola László inv.]. *1697:* Felvinczi Sigmond Ur(am) egj uttal Gernyeszegre[a] hozott egj egész lora valo öltözetet, ugj mint Portai Szeles feket, igen szép köves orrodzójaval edgjütt. Aranjos imitt amott Turkessel rósa formara, csinált Katona Nyerget, merőben Aranyos Ezüst Kengyelestül [JHbK XXXII/25 Sig. Korda (35) vall. — [a]MT].

katonanyereg-bunda ? katonai nyeregtakaró-fajta; învelitoare de şa militară; Art Soldatensatteldecke. *1850:* egy katona uj nyereg bunda — fekete bárány bör — veres poszton 20 vft. egy más viselt nyereg bunda 5 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

katona-patrontás katonai tölténytáska; cartuşieră; Patronenhalter. *1823:* Arannyas Patrontás ... egy katona Patrontás [BK Inv.].

katonapénz katonaadó; contribuţie militară; Soldaten/Militärsteuer. *1742:* Tudgyuk hogy vetett a Tanáts városunkra esett quantumbol Katonak számára valo nevezetű pénzt ezen Esztendőben itt vásárhelljen minden Nemes házakban lakozo emberekre magok tetczesek szerint, kire 6. 7. 8. több és kevesebb számu forintokotis ... a kik pedig nem akartak meg fizetni, magokot is marhájokotis arestaltak ... mást el adattak rész szerént a katona pénzért, rész szerént előbbeni portiojért [Mv; Told. 15/23]. *1760:* egy tehenemet el-vették ... (: a reám vetett nyóltz Forint Katonapénzt hogj meg nem fizettem :) el fogták, lábán el-adták [Mv; i.h. 15/44]. *1761:* Hogy Nemes Botsoni (!) Samuel Ur(am) eő Klme Eő Felsége Szamára Katona pénzt ... offeralt légyen egy Rhenenst, es praestalta is arrol vigore p(rae)sentium qvietaltatik altalam [Somlyó Sz; Borb. II Balog András szb kezével].

katonapokróc pătură militară; Soldaten/Militärdekke. *1829:* A' Károly Fejérvári Katonai Monturs Commissioba bé adott 912 Darab Katona Pokrotz árrában jött be a' Költségek levonása mellett 675 Rf 50 xr | katona pokrotz ... A' Szegényeknek takarodzni adatott 11 Darab [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

katona-polgár kb. székely katonarendű esküdt; jurat din rîndul secuilor militarizaţi; Szekler-Geschworene(r) aus dem Militärstand. *1776:* ha ollyas alkalmatosság tanáltatik a katona Polgárnál vigyék oda [Márkosfva Hsz; HSzjP St. Czel (53) gy. kat. vall.]. *1779:* a' Katona Polgár a' falut lármájával fel költötte [Egerpatak Hsz; i.h. Rétyen lako Apsitos katona Sipos Elek (60) vall.]. *1832:* A Katona Polgárnak Botskorra 1 Rf 10 xr [Maksa Hsz; i.h.].

katonaporció '?' *1815:* A Felso Pad alatt ... kaszálloja ... Terem Katona portiot ... 15 port(io) [Bálványosváralja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 1081]. *1879:* Ragyogott a képe mikor mutatta nekem az ívét. „Ő — úgymond —, ő húszon alól meg sem áll" ... Biztattam. Mondtam. „Igaz, magyar meg sem áll egy 1/4 száz alól. — 25 katonaporció, magyar porció embere legyen" [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz].

katonapuska puşcă militară; Soldatengewehr. *1818:* egy Katana Mangaléta Puskának vas veszszöjével tsaknem halallra verte Léányát [M.fráta K; KLev.]. *1823–1830:* Meg is irtóztam volt a katonáktól, mert valahányszor az Apámhoz mentem, mindannyiszor a katonapuskát az ajtója mellé támasztva találtam [FogE 277].

katonarab hadifogoly; prizonier de război; Kriegsgefangene(r). *1659:* Sztepán uram megtalál az török rabod felöl, mivel régtül fogva magyar katona rabja volt az gyulai Olaj bégnek, az melyet mostan azért bocsátott el, hogy az rabodat érte elbocsássad [TML I, 334 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz Nagyváradról].

katonarend 1. székely katonarend; categoria secuilor militarizaţi; szeklerischer Militärstand. *1817:* (Ha) a licitáción valamelyik katona renden lévö tart fel valamely havast, az iránt a hadi tiszt úr helybehagyása, vagyis vidimerozása járuljon hozzá. Ha pedig valamely colonus találná fenntartani valamelyik havast, az iránt a földesúr caveályon [Szárhegy Cs; RSzF 131].

2. *fizetett* ~ zsoldos katonaság; oaste mercenară; Söldnermilitär. *1662:* Az véghelj[a] alatt ... levö Gyarak nevü falut azért az elöljárok nekigyújtván ... s az egész város lakosi felzendülvén ... mind a fizetett katona- és lovas rend is a vicekapitánnyal, Újlaki Lászlóval nagy hirtelen mind felültek vala ... csak nagy szágoldva megyen vala a meggyújtott falu felé [SKr 316. — [a]Erdélynek egyik délnyugati végvára: Gyula].

katonarész székely katonarend; categoria secuilor militarizaţi; szeklerischer Militärstand. *1784:* Quaerulose exponályák az mostani határpásztorok az hütösök fórumán, hogy némely becsületes katona részen lévö gazdák, akik külön laknak és különösön aeconomiáztak, mégis határbért külön nem akarnak fizetni [Árkos Hsz; RSzF 153].

katonaruha haină/uniformă militară; Militärkleid, Montur. *1869:* A kik a magok kölségén áltak bé[a] kell szobát fogadni a városon, katona ruhát csináltatni ... ezenkivül kell puskát bérelni ki [Pf Pálffi Károly lev. Kvról. — [a]Katonai önkéntes szolgálatra].

katonás 1. katonai; militar; militärisch. *1747:* Pap Mihály nevü katona fejérszeg Szöke, vastag sárga bajuszu, bé font hajjal, katonás szederjes kőntősbe hosz(sz)u veres kalpagban fegyveresen jo paripan mint katona kevés ideig nállom mulatott [Csicsópolyán SzD; Ks 27. XVII].

2. katonára jellemző viselkedésű; cu comportament milităros; mit militärischem Benehmen. *1725:* maratt volt edgj fia Hocz Simon nevü, kitis Hocznak neveztenek az emberek, azért, mivel nyalka, bűszke, katonas, és magát viselö (így!) legény volt [Kisnyíres SzD; Ks].

Szk: ~ *természetű. 1823–1830:* Pál[a] rettenetes mérges, katonás természetü [FogE 216. — [a]Gr. Bethlen Pál].

3. *átv* kardos; energic, hotărît; resolut. *1773:* Borbereki Danielné Aszszonyom ... igen katonás Aszszony lévén puskát véve kezében azzal őrzötte maga azon Udvarházat a' kapuján kivül [Marossztkirály AF; DobLev. III/447. 7].

4. határőrvidéki; din zona de frontieră; von der Militärgrenze. *1792:* a Hunyad vármegyei Limitaneus atyafiakot a Fö Hadi Tanáts egy különös parantsolattal fel lázasztatta nagyon, mert akiket deputatusi nevezet alatt a katonás helységek most esztendeje a dietára küldettenek Sérelmeknek Ország eleib(e) valo terjesztése végett, azokat Corifeusok(na)k lenni itélte, s el fogattatások iránt kemény rendelést tett [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

katonaság 1. armată; Militär. *1660:* az katonasággal mindjárt indúljon [TML I, 576 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1677:* A' Katonaságot, és egyéb vitézlö rendet a' Fejedelmek, vagy magok mellet tartsák, vagy Fiscalis Városokban, és nem egyéb helyeken quartélyoztassák békességnek idején; a' rendelt fizetések meg járván, pénzeken éllyenek[a] [AC 98. — [a]Hivatkozással az 1609., 1613. és 1649. évi ogy-i art-ra]. *1785:* katonaság ezen a földön több nintsen, hanem itt Szászváros uolt eddig egy Divisio Dragonos de azis holnap le indul a Bánátusb(a), mondják ugyan hogy hová hamarább érkezöleg vagyon sok katanaság [BK. Bara Ferenc lev.]. *1789:* két Márhát az otton lévö katonaságnak és Spotálynak el vágattam [Csikszereda; UszLt XIII. 97]. *1852:* a' kerítést — mely fűz ágakbol volt 's el sorvadott — az istállo sövény falával, szalma fedele és létzezetével együtt, 1849be a' muszka katonaság hordotta el tüzelésre [KmULev. 2].

Szk: *lovas* ~. *1809:* (A) Marsualis Quietantiakat ide zárva küldöm, Személlyesen magam meg nem jelenhetvén a Nemes fel költ lovas katonaság mellett szüntelen jelen kelletvén lenni [Szkr; UszLt ComGub. 1612]. *1848:* Kötelezé magát ... Mátyás Simon mi szerént a' ... Lovas katonaság számára meg kivántató kellékeket ... a legnagyobb pontossággal szolgáltatandja ki [K; KLev.] ✱ *mezei (fizetett)* ~ kb. zsoldos katonaság. *1662:* Mintegy hatezer jó lovag népet, mezei fizetett katonaságot és székelységet adván ... háportoni Kapronczai György mellé ... Ki megindulván a melléje rendeltetett szép hadakkal ... Liptó és Árva vármegyék is fe-

jet hajtottak a fejedelemnek[a] [SKr 215. — [a]I. Rákóczi Györgynek]. *1792 k.:* meg külömböztetvén a Székely Katonásogott (!) a Mezei katonasagtol, a melly többire Joszágtalan emberekből áll, és ollyan állapotba vagyon, a ki a maga költségen nem élhet, annál fogva minden Fegyverit, mind kőntősit mind elelmit ... egy aránt a Fejedelemtől és országtol veszi [UszLt X. 80] ✱ *szélbeli* ~ határőrvidéki katonaság. *1799:* az emlitett Vetzelei Kőzőnség[a] még a Szélybeli Katonaság fel-állása elöttis, a Kortsmárlás Jussával békességesen élt [Kv; Ks 101 gub. — [a]Vecel (H) lakossága]. *1809:* az Executiorol le szállott Szélybéli Katonaság mellett ejjel nappal nyughatatlankodom [Szu; UszLt ComGub. 1616].

2. katonai szolgálat, katonáskodás; serviciu militar, militärie; Militärdienst. *1653 u.:* Gyorkonak, ha ki akarja tőlteni az Inas esztendeit tartozzanak katonaságra felkésziteni; ha pedig nem, egy gyermek lovaczkát adgjanak nekj [JHb XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsánna végr.]. *1758:* annak utánna is hogy Laboncz Petru a' katonaságbol haza telepedett egy nehány esztendők alat azon Session lakott [Kékesnyárló Sz; Mk III. XXIV/464]. *1775:* Sz. Katolnai Cseh Mihály katonaságában egyszer volt Házunknál [Kvh; HSzjP Consors Nicolai Nagy Helena Szabo (56) vall.]. *1791:* a katonaságtol Huntzfut Levéllel proscribáltatott volna [Dés; DLt].

Szk: *~ból leszáll. 1752:* János István ... Désházára házasodván hogy le szállának a' Kurucz világkor a' katonaságbol oda hozzánk telepedik még [Désháza Sz; Ks 101] ✱ *~on szolgál. 1614:* Tibricz Jstwan, zegensegh mia, masut katonasago(n) zolgal [Illyefva Hsz; BethU 218] ✱ *~ot visel. 1797:* Egy kevésség viselte itt Egerpatakon Lázár a katonaságot [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér György (58) gy. kat. vall.] ✱ *~ra van* katonáskodik. *1760:* Mósa Lászlo Uram ... Horvát Kozma Uramtol, a' ki katonaságra vagyon vásárolt itten két Teleket pertinentiáival edgyütt [Omlásalja SzD; BK] ✱ *kinyeri magát a ~ból* felmenteti magát a katonai szolgálat alól. *1823–1830:* Ez a Máthé László csakugyan kinyerte magát a katonaságból olyan feltétel alatt, hogy az Aranyosszék katonáinak prokurátora leszen [FogE 85].

Sz. *1797:* Mikor a Burgus haborura ... fel indult el szökött Köpetzről, mert nem fért a katonaság a nyakára [Sszgy; HSzjP Moritz Gábor senator (77) vall.].

3. katonai pálya/hivatás; carieră de militar; militärische Laufbahn, Militärberuf. *1653:* itt Enyeden lako Debreczeny Nyerges Janos nevü Nemes ember ... rut illetlen diffamatioval illette, idvezült Meszaros Peter Uramat ... Hamis hütünek, huzo vononak ... sem katonasaghoz illendőnek [Ne; KCs 1391]. *1747:* a' nagjobbik Batyánk Miklos minthogy dologtalan ember volt, katonaságon s, bujdosáson inkab kapdosott mint a' gazdaságon [Torda; TJkT III. 124]. *1805:* N. Kapitány Z[a] Aranka Ferentz Kedves Testvérünk meg holt ez esztendőben 31a January 1805. életének 63k Katonaságának 27k és Pensionatusságáb(an) 400 Rforintal 12k esztendejében [ArJk 61. — [a]Ölv.: Zágoni].

Szk: *~ra adja elméjét. 1769–1770:* Rhédei János úr lehányván a gyászt, elméjét is újra katonaságra adván visszamene a regimenthez s derekas progressusa lett, mert ezen Gyulai regimentiben főstrázsamesterséget ért volt [RettE 216] ✱ *~ra adja magát. 1734:* Nms Komornyik János, magát Attya és Attyafiai akarattyok ellen katonaságra adván, ă katonasághoz valo kötelesség ălol őtet harmincz magyar forintokkal, és husz pénzekkel váltották meg édes szüléi [Szécs Sz; Borb. II] ✱ *~ra rezolválja magát. 1782:* Ő újra katonaságra resolválván magát ... a szegény Veress László oda[a] recomendáltatván valamelyik companiának hadnagyságára [RettE 420. — [a]A Kálnoki regimentjébe].

4. kb. vkinek katonai erényei; virtuţile militare ale cuiva; js militärische Tugenden. *1730 k.:* Az kanoki[a] Antal Bátyám vram dolgat hallom bar az franczian mutatná meg katonaságát s ne az Szegénységen [ApLt 2 Apor László Apor Péternéhez. — [a]Tollvétség *Kálnoki* h.].

5. *polgári ~* polgárőrség; gardă cetăţenească/civică; Bürgerwache/wehr. *1823–1830:* Hogy a franciák Bécsből elmentek ... a bécsi polgári katonaság katonai parádéban a zászlókkal együtt kiment egy mezőre ... Ezen polgári katonaságnak elöljáró serege (avantgárda) állott a magyar mesteremberekből, kik is gránátszín mentében magyar nadrágban s csizmában voltanak, háromszegű kalappal és magyar horgas karddal [FogE 259].

Ha. *1795:* katanaság [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai lev. 9]. *1797:* Katanaság [Kv; DLt]. *1801:* Katanaság [K; KLev.]. *1818:* katanoság [Zágon Hsz; Szentk.]. *1840:* Katanaság [Dés; DLt 1239]. *1843:* Katanasága [Dés; DLt 360].

katonásdi (joc) de-a soldaţii; Soldatenspiel. *1805:* Delután is valami városi gyermekekkel a palotán katonásdit játzodtunk nagy lármával [Dés; KMN 298].

katonasíp fluier militar; Militärpfeife. *1823–1830:* Gegő János ... a katonasíppal sípolni megtanult és mikor egy alkalmatossaggal ... sípoltattam Gegőt ... professzor Basa István ... nagy rémüléssel kérdette, hogy hogy mertem katonasíppal sípoltatni [FogE 122].

katonáskodás katonai szolgálattétel; serviciu militar, militärie; Militärdienst. *1792 k.:* ezen jövendőbéli Székelly katonáskodás(na)k plánuma ... a' Léopoldinum Diplomáb(an) Haza Törvénnyeib(en) és a' Székelly Nemzetnek ős, Tőrsőkős régi Jussaib(an) fundáltatik [UszLt X. 80]. *1813:* Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanitványunk ... tudománya által a' Statusnak sokkal hasznosabb polgárja lehet, mint az ellenkező reá nézve felette szomorú esetben katonáskodás által [Ne; NyIrK XII, 137]. *1822:* Kibédi Gergelyfi Beniaminnak hivattatom, az Nemes Maros Széki, Kibédi Nemes Ember vagyok ... Katonáskodásom előtt szolgáltam Nemes Hunyad Vármegyébe, mint Stationalis Notarius [K; KLev.].

Ha. *1848:* Katanáskadásam [Dés; DLt].

katonáskodik a face armata/serviciu militar; beim Militär dienen. *1736:* Kifor Philep, és Kifor Juon ... katonáskodván nyertek magoknak Nemességet [TKhf M.Nagy János de Nagy Ilonda (66) ns vall.]. *1745:* Hodor al(ia)s Balas Mark ide valo Jobbágy katonáskodván telepedett volt Nemes Bihar vármegyében Marghitára [Apáca Sz; WLt]. *1769:* az Atyám Jól üsmerte s nékem bizonyoson beszellette, hogy Vásárhelyre és másuva a' hol kivántatott sokat katonáskodot ... a regi táborozó üdökben [Szárhegy Cs; LLt].

katonáskodó katonai szolgálatot teljesítő; care face serviciu militar; Soldatendienst tuend. *1783:* az Inclytum Oloszianum Gyalog Regementben Katonáskodo Akosfalvi Titt. Szilágyi Sándor ö klme [Mezőbánd MT; MbK XI. 69].

katonastrázsa őrálló katona; santinelă; Schildwache. *1769:* Azon hellyekre az hol katona strásák tartatnak ... ott Strásának számára egy holnapra tartoznak a Faluk fél font gyertyát adni [UszLt XIII. 97]. *1823–1830:* a Várdaház[a] előtt álló katona strázsa kétségkívül elandalodott volt a sok gyermek látásán ... kezéből kiejtette a puskát [FogE 73. — [a]Mv-t.].

katonasüveg katonacsákó; ceacău, chivără; Soldatenmütze, Tschako. *1812:* szederjes aranyal bordirozott Katona süveget visel [DLt 684 nyomt. kl].

katonaszabású katonakülsejű személy; persoană cu înfățișare de militar; Person mit/von militärischem Aussehen. *1585:* Dauid Marton ... vallia. Az olahok archul haitanak Reank eg katona zabasut [Kv; TJk IV/1. 416].

katonaszálló beszállásolt katona; soldat încartiruit; (ein)quartierter Soldat. *1784:* N Enyedi Nemes Házaimra hirem és akaratom ellen, söt a K. Felséges Gubernium(na)k ... rendelése ellen, katona szállokat tett [Nagylak AF; DobLev. III/587].

katonaszedés katonatoborzás; recrutare, luare la oaste; Soldatenaushebung, Rekrutierung. *1772:* Orátor[a] volt Szathmári Mihály uram a kolozsvári theologiae professor Materiája volt a verbuálás, amint most szokták hívni a katonaszedést, melyet azért vett fel materiául, hogy a megholt úr is katona volt [RettE 280. — [a]Gr. Bethlen Ádám generális temetésén beszélt].

katona-székely katonarendű székely; secui din rîndul militarilor; Szekler aus dem Soldatenstand. *1821:* ha Ditrónak és Szárhegynek a népessége a millitáris státusságra nézve felvétetik, bizonyoson egy katona székelynek Borszékba, az erdős helyeket kivéve, korántsem jutna annyi helye, amekkorát a gróf úrnak épületei elfoglalnak [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 141].

katonaszemély 1. székely katonarendű egyén; secui din rîndul militarilor; Szekler aus dem Soldatenstand. *1789:* Csiktaplocán lakó akkori strázsamesterné, mostan Gergely Jánosné, hadnagyné asszony ... hibából taplocai Lajos Péter és Lajos János katona személyeknek földit bé tanálván vettetni ... megkéráltatta az fenn írt személyeket, hogy az hadnagyné asszony földit mint magáét tulajdon magjával vesse be Lajos Péter és János [Taploca Cs; RSzF 289]. *1793:* Osvát Julis katona személy[a] az Urnak sem éjjel, sem nappal dühös versengései miat békesége nem lehetett [Páva Hsz; HSzjP. — [a]Felel a vk-re]. *1800:* 1-ső Vallo Bartok Anna Kézdi Szt Léleki, 19 esztendős szolgáló katona személy ... vall[a] [Kvh; i.h. — [a]Köv. a vall.].

2. katonai állományban lévő egyén; militar (persoană din efectivul armatei); Person im Soldatenstand. *1823:* A' Katona Személlyek körül véghez viendő Parochialis Actusok ... fel kel tenni ... a Matriculának, s Protocolumnak Pagináját, hogy hanyadik lapon van protocolálva [Nagykapus K; RAk].

katonaszerető katonaságkedvelő; căruia îi place milităria; militärfreundlich. *1710:* Gyulaffi László tanult udvari, katonaszerető ember volt[a] | Károlyi Sándor ... Rákóczi hűségire áll, és mivel Szatmár vármegyei főispán s nagy tekintetű katonaszerető úri személy vala, az egész Felső-Magyarországot Rákóczi mellé hódoltatá[b] [CsH 295, 333. — [a]1699-re von. feljegyzés. [b]1703-ra von. feljegyzés].

katonaszerszám katonai felszerelés; echipament militar; Ausrüstung. *1603:* Erdélyi Balinth ... vallia ... Kosa Miklos ... hywa az masik hazaba hogy lassam megh kathona zerzamith [Kv; TJk VI/1. 663–4]. *1673:* az menyi ezűstes arannyas lora valo szerszámok, kardok, hegjes törők, s katana szerszamok vadnak cedalanak resziben az mi itiletűnk szerint ... Betlen Istvannak [Marossztkirály AF; IB]. — L. még KemÖn. 86.

katona-születésű székely katonarendű; din rîndul secuilor militari; von szeklerischem Soldatenstand. *1823–1830:* az apám egy szabólegénye ... háromszéki katona születésű lévén, fogva vitték be [FogE 78].

katonatarsoly katonatáska; geantă militară, raniță; Felleisen, Ranzen. *1717:* Egj harom részbol állo katona Társolyra valo Porteka varrott [TSb 5].

katonatartás katonaság-szállásolási és -ellátási kötelezettség; obligația de a contribui la întreținerea trupelor; Soldaten-Einquartierungs- und Verpflegungspflicht. *1858:* Minden nemü rovatalokot, adokot, kösségi terheket, fuvarozást, köz munka tételt, katona tartást én bérlő köteles leszek hordozni bérbe feltudás nélkül[a] [Kendilóna SzD; TKhf 15. — [a]A Kővár-vidéki uradalomra von.]. — A jel-re l. CzF.

katonatiszt ofițer; Offizier. *1752:* maga udvarházát a falusiak valami Katona Tiszt számára ell szegődvén, ezen Istállotis annak szükségére engedte [Buzd AF; Ks 22. XXIa]. *1756:* Németi István Uram ... kotzkázván az ide valo Katona Tisztekkel, marokkal hánta ki az aranyat [Kv; Mk IX. Vall. 43]. *1782:* néhai édes Annya tulajdon nekem is kérkedett azzal hogy Togyert ... egy Rátz Katona Tiszttől kapta légyen [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1837:* magam szemeimmel láttam az utrizált aszszonyt ben a Házbol az ablakjába ki könyökölve egy Katona Tisztel discuralni, hathatoson nevetni, egy estve Naplemente elött [Völcs SzD; BetLt 1 Durus József (51) vall.].

Ha. *1795:* Katana Tiszt [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai lev. 9]. *1812:* katana tiszt [Dés; DLt 323].

katonatisztecske ofițeraș; Offizierchen. *1778:* a Gyulai Kolozsvárt quardizonban lévő katonatisztecskéi mind odavesztenek volna [RettE 384].

katonatiszt-kedvelt katonatiszt-kedves/szerető; ibovnic ofițer; Liebhaber, der Offizier ist. *1849:* Krisán Mária ... az általa felemlitett portékákat ... részint magány keresményéből, részint katona tiszt kedveltje Szi-

veskedéseiből, 's reszint Kelemen Béninek ajándékaibol ... szerezgette | Hogy Kelemen Béni élt éngemet azt leg kévesbbé sem tagadom ... ezen kivül pedig midőn Kelemen Béni nem volt Kolosvartt katona tiszt kedveltemmel történt társalgásaimat sem tagadom el [Kv; Végr. Vall. 78, 98 Krizsán Mária vall.].

katonaújonc recrut; Rekrut. *1848:* A Katona ujjontzok számára tartott Bál-billétekért melyek megmaradtak 5 Rfr [Kv; ÖCLev.].

katonauniformis katonai egyenruha; uniformă militară; Soldatenuniform. *1823–1830:* Az ifjabb gróf pedig akár micsoda országban járt, mind csak katona uniformist hordozott s a cselédjei is azt [FogE 144].

katonaváros *rég* Nagyvárad egyik városnegyede; un cartier al oraşului Oradea; Stadtteil/viertel von Nagyvárad/Großwardein. *1758:* Váradon az katona-városon ... vannak Rettegi familiát illető levelek [RettE 55].

Az öregebb rendű nagyváradiak ajkán még ma is él ez a városnegyednév (Fischer Ervin közlése).

katonavas kb. kurtavas (bilincsfajta); cătuşe, fiare; Schelle. *1797:* A Tömlecz körül lévő vas, és fa portékák ... Harmincz Négy lábra valo Bekó vas ... Tizen egy pár Katona vas, melyek közül Négye láncz nékül valo [Szu; UszLt XII. 87]. *1824:* Két Ujj Lakatot a Katona Vasakra 1 Rf 24 x Az Lovak békóját igazittattam és az el romlott Katona-vasakra valo lakatokat 48x [Dés; DLt]. *1842:* az orozo Fazakas legény Pap Josef ezen rosz tettiért szenvedjen Katona vason 8 napi arestomat [Dés; DLt 916]. — A jel-re l. ÉrtSz *kurtavas* al.

katonaverbuválás katonaszedés/toborzás; recrutare; Soldatenaushebung, Rekrutierung. *XVIII. sz. eleje:* Egy Katona Verbualásra ... A Zászló Tartó(na)k Rf 28 A Strása Mester(ne)k ... két Holnapokra Rf 28 A Fourer(ne)k két holnapokra Rf 22 | Egy Katona Verbualásra ... Dolmányhoz 18, mentéhez 15. pár kétszeres pikkelyű sárga gombokért, és a szarka lábbokhoz kivántato 8. pikkelyekért Rf 1 xf 47 [Kük.; JHbB].

katonavilág kb. katonáskodó világ; lume aflată în războiu; Kriegszeit. *1758:* igen nagy s jó katonavilág támadott ez hazában, mert hadakozván a francia felséges asszonyunk[a] ellen, sok új regimentek, batalliák állittattak mind Erdélyben, mind Magyarországban [RettE 66. — [a]Mária Terézia]. *1765:* Béresnek azon Legény ... tsak azon féltiből állott, hogy katonának ne vigyék ... az Apja ... azt monda, hogy a Fiamot Borsai Sándor uramhoz adám Béresnek ebben a katona világban, ottan tudom, hogy Semmi baja nem lészen a katonaság iránt [Szépkenyerüsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 26].

katonaviselt care şi-a satisfăcut serviciul militar; ausgedient. *1840:* Ide valo Darabont Istvan ... éngemet ország, világ koborlonak; 's vármegye ugato kutyájának mondott ... én azért hogy ns v(ár)m(e)gye hajduja vagyok, — csak ugato kutya nem lennék. betsületes abschitos katona viselt ember vagyok [Dés; DLt 1008].

katonazeke katonakabát; tunică militară; Soldaten/Waffenrock. *1807:* el-vitt magával Csákot, Katona-zekét [DLt 708 nyomt. kl].

katrinca, karinca kötény/lepelszoknya (román női viseletdarab); catrinţă; Umhüllschürze/rock der Frauen. *1612:* mi Buczultunk ket pozto szoknjat Jankonakis ... katrincza fl 2, pozto szelj, 5, dutka ... ueres fonalas katrincza 20 d heian fl 1 [Ksz; BCs]. *1700:* A Jvon Csirisér felesége Kota (!) azt vallya: hogj az Csolnakosi Jánosné Aszo(nyo)m szolgaloja felé Marinka, el jött hozzam, és hozott négy zlotot hogj egj Katrinczát és pártát vegyek számára [Csolnokos H; Szer.]. *1762:* mikor ... a' Kertemen által akart volna Tománe hágni, Mark Luka hátul meg fogta s.v. a' Katrinczáját [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1777:* midőn ... profugus Haderan Alexa Házához mentünk volna tétettünk ... azon Párna hajakb(a) ... négy fejér nép Inget, egy Rokoját ... és egy kisded katrinczát [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 3b]. *1811:* Zágyiának hivják az Oláhnék azon két tarka ször surtzokat, amelyeket elöl és hátul kötnek, a' Magyarok Katrinczának-is hívják [ÁrÉ 71]. *1838:* Vagyon 6. Karintzák (így!) egy Sejem, egy fejér, egy Pergát, három fejtős 18 fl [Gidófva Hsz; HSzjP]. *1869:* a topliczai[a] népviselet igen festői, főként a nők ünnepi öltözete nagyon szép ... Itt ... nem katrinszát, hanem a test körül festői redőzetekben bonyolított fotát viselnek [Orbán, SzfLeír. II, 135. — [a]Toplica (Maroshéviz) MT]. — L. még RSzF 267.

Szk: *cifra ~. 1764:* Mészáros Vonul felesége a Léánya egy Ingét, és Két tzifra Katrintzáját; mely négy Márjást leg alább is meg ért, s négy Kendőt vitt az ő Házában [Csucs AF; BfR II. 66/28 Mány Paska (30) jb és felesége Mészáros Juána (26) vall.] ✱ *előbe való ~. 1668:* az ruhazatnak is jol tudgia szamat ... eott lepedő het abrosz előbe valo Katrincza nyolcz [Szentsimon Cs; CsÁLt 1. 1/27] ✱ *fekete ~. 1720:* Egj fekete katrincza gjermeknek valo [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1847:* Solomon Zófia ... viselt ... fekete ször kötényt katrintzát [DLt nyomt. kl] ✱ *kék ~. 1807:* Felesége hasonló modon Olá nemzet ... fekete Szokmányba, bör mejre valóba ... kék Katrintzába, az az gyapotból font, és szött festett elöruhába csizmába járt [DLt 494 ua.] ✱ *szederjes ~. 1762:* láttam ... egy bélletlen mentet is a' Ládája fenekén ... Szederjes karintzában vala takarva [Oltszem Hsz; Mk IX. 109] ✱ *veres fonalas ~. 1612:* ueres fonalas katrincza 20 den. heian fl. 1 [HSzjP] ✱ *viselő ~. 1850:* Menyhárt Kalárának megadatott a' fejtö rokoja és karintza ugy a viselő karintza is [Uzon Hsz; i.h.].

katterezett '?' *1807:* Egy Téjnek valo Ezüst Kanna katterezett Fedéllel fillegran munkából [DLt 378 nyomt. kl].

kátymány l. kotymány

kátyó mocsár, mocsaras hely; mlaştină, mocirlă; sumpfiges Gelände, Sumpf. *1839:* A Kéketz mellett ... a Darvos nevü nagy kátyóval [Tasnádszántó Sz; EHA].

Hn. *1832:* A' Boroskátyon [Tasnád Sz; EHA]. *XIX. sz. köz.:* Az ugynevezett Szabo János Kátyoja (k) [Tasnádszántó Sz; EHA].

kátyu l. kátyó

kaució 1. kikötés; condiţie; Bedingung. *1677:* az adásban és vételben ... a' közeleb valo vérek, ezek után a vicinusok ammonealtatván, ha azok meg nem akarnák venni, az után lehessen szabados az adás és vétel, a' távul lévőknek-is ... ollyan cautiok ne legyenek, hogy hirtelen valo időre szoritván, vagy olyféle pénznek, és egyéb marhának adására ... erőltessék a' minémünek szerét nem tehetnék [AC 154]. *1748:* (A földet a) Velkéri possessorok a seculis birván in interrupto Domino mediante, ha mi forma Cautiokkal s Violentiakkalis a Sállyiak involaltak rectificaltassék, és az Dominus Terrestrisek Jussa manutenealtassék [T; Ks 7. XV. 31]. — L. még AC 157.

2. kezesség; garanţie, chezăşie; Bürgschaft. *1751:* Mlgs Nagy Barivoj Bóér István Ur ... Fellőri[a] ket Jobbágy inasi ... el szőkvén incaptivaltattanak ... a' Tömleczből kibocsátatta, Miglen jobb Cautio alá vétetődhetnek [BetLt 7. — [a]SzD]. *1765:* Az utrizált Halmágyi Istvánt Jól esmértem ... tudgyuk hogy itten ... egy Bogdány nevü ifjju Cancellisták által Jobbágynak repetáltatta, repetáltatván Cautio alatt itten hagyta kevés idő alatt [Egerbegy TA; DobLev. II/383. 7b]. *1793:* Serban Mojsza tentáltais, hogy az Hajdukat Ajándékkal meg vesztegetvén el szőkhessék azon Tőmlőtzből ... de czen practicajaval ki nem szabadulhatván Néhai Földes Ura ... Cautio mellett ki botsátatta [Somlyócsehi Sz; TKhf 13/34 Csulik Ignáth (85) jb vall.].

Szk: ~ *alá megy. 1765:* Izpáz eszre vévén[a], Cautio alá ment s a Falus biro nem merte meg fogni azolta abban van dolga [A.preszáka AF; Mk. — [a]Hogy el akarják fogni] ✱ ~*t prestáltat. 1816:* A' bé küldött két Rabok ... késértessenek viszszá Sz Biro őkgyméhez a' végre hogy el nem szőkések iránt ő velek elegendő Cautiot praestaltatván annak utánna őket ... botsássa szabadon [TLt 1215]. *1837:* a' Királyi Fiscus praestaltassan Cautiot Sal(amo)n Móses Izraelitával [Dob.; Somb. II] ✱ *udvari* ~. *1779:* jajszo kiáltására az Exp(one)ns Vr eo Nsga Udvari biraja is elő járulván, midon Vdvari Cautio alá akarta volna tenni, ki miként aggrediálta s dőfölte őtet ...? [Fejér m.; Mk 5/3 vk].

3. biztosíték; asigurare, garanţie; Gewähr. *1736:* azt p(rae)tendállya az Incta, hogy a Cautio alóll absolváltassék, adván ratioját ezt, hogj tanquam Residentias Nemes Asz(szony)t nem lehet vala incaptiválni [Dés; Jk 218a]. *1761:* Már lévén ezen admonialtatásom által indemniseb mind eddigis voltam, az Törvényes Cautiok és Praeservatiumok mellé Jobbanis ragaszkodom [TKl gr. Teleki Ádám nyil.].

Szk: ~*t ad. 1737:* (Az alperes) mikor ... el botsattatik szomszédsagomban tovab valo lakástol praecludaltatik, hiti szerint Cautiot adván hogy ártalmomra sem maga sem más által nem igyekszik [Torda; TJkT I. 134]. *1739:* ezen Nms Hazának mind Praxissa, mind Törvénnye azt tarttya hogj irresidentiatus Nms Ember Residentiatus Nms Emberrel nem perelhet, hanem ha ... Cautiot ád [Dés; Jk 291a] ✱ ~*t állít. 1708:* Polgári Gábor ... az maga késedelmességéért, és el vesztegléséért, Vasba(n), és Lánczba(n) mind addig dolgozzék, valamig vagj az Város Magistrátussa az iránt valo kárt ő Császári Majestássának jová tészi, vagj elégséges Cautiot állít [Kv; KvLt I/194] ✱ ~*t szisztál. 1737:* mint hogj pedig az Inek a keresethez elegendő residentiája nintsen meg kivánom ... Cautiot sistállyon [Dés; Jk 252b].

4. óvadék; cauţiune, garanţie; Kaution. *1813:* A' Felperes Cautio praestálásra nem Szorittathatik [Dés; DLt 162]. *1846:* A tegnapi napon velem közlett irományokat megolvasván ... mulhatatlanul szükségesnek látom azt is belé tenni, hogy ... a Zárgondnok B. Bornemisza János Jovain joszágain semmi felelet és tereh, cautio, vagy jot állás nem fenekelhet [Born. F. VIa br. Bornemissza Pál nyil.].

5. *szekuritásbeli* ~ óvóintézkedés; măsuri preventive; Vorsichtsmaßnahme. *1718:* Pestis alkalmatosságával Tessék az Magistratusnak delegalni bizonyos betsülletes Embereket Tanacsbol ... kik is ... az meg irt Doctor Borbélly, es egjéb betegek(ne)k s holtak(na)k ministraloitol vegjenek relátiot, praescriptio modo, illendő Securitasbéli Cautioval vagj még azokan kivül fel találhatoval, mentől jobbal lehet [Kv; KvLt I/225 gub.].

kaucionális jótállás; garanţie; Bürgschaft. *1826:* Tőrők Josef ifju Legény ... Szász Kata hajadon Léanyal á Tiszt Esperest Intze Samuel Dispensatioja, és Fogados Ns Toth János Uram Cautionalisa mellett, öszve Eskettetett [Gyalu K; RAk 15].

kaucionáltat kezesíttet; a(-şi) pune pe cineva garant; Bürgschaft leisten lassen. *1799:* igéré magát a nevezett Jobbagy hogy magát Cautionaltattya [Asszonynépe AF; DobLev. III/537. 1b].

Az elszőkött, de szőkés közben elfogott, ill. a szőkésre gyanús v. magát más földesür keze alá adó, de visszaigényelt és „megadott" jobbággyal a földesür kezeseket állittatott, hogy többé el nem szőkik, ill. ha elszöknek, a kezesek vagy visszahozzák, vagy egyenként bizonyos összeget fizetnek a földesürnak.

kaucsuk-kalosli sárcipő, kalucsni; galoşi; Galosche, Kalosche. *1866:* Két pár kaucsuk kaloschli [RLt].

kauleropé l. karalábé

kautela óvó záradék; cautelă, măsuri de precauţiune; Vorsichts/Mahnungsklausel. *1619:* az zsitvatorokbali articulust ... Görcsi uram ... azonképpen refutála, hogy: ... amikor Herbestájntól az confirmatióra bé-küldték volt azt az articulust, az mufti akkor is eszébe vötte volt azt az cautelát, és soha különben nem confirmálta, hanem azt adták hozzája[a] [BTN~ 202. — [a]Köv. a hozzáadás]. *1671:* Ha Ispánt akarnak executiora ki-vinni, azzal mentik magokat hogy ők Czégért nem tőttenek, és igy a' korcsomábol lévén szegény Nemes Atyánk fiainak kicsiny jövedelmek aval a' Cautelaval, aztis tellyességgel defraudallyák [CC 37–8].

kautus 1. elővigyázatos, óvatos; prevăzător, precaut; vorsichtig. *1653:* Mert magok is hát egyszer oda futnak, hogy látják emberséges magunkviselését, jóllehet hogy ugyan tartottunk valamit felölle eszünkben, és még mostan is az a tanács: cautusok légyünk dolgainkban [ETA I, 89 NSz].

2. kb. ravasz; şiret, viclean; schlau. *1618:* Vendégségbe hiván az szolgámot és megrészegitvén, mit nem vehet ki az cautus ember az részeg emberből, főképpen ifju

emberből? [BTN 161]. *1664:* Ebben legyen cautus és, kérem, levelemet égesse el, más szem ne lássa [TML III, 218 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kautuskodik elővigyázatoskodik, óvatoskodik; a se comporta cu prudenţă/precauţie; sich vorsichtig benehmen. *1664:* Kegyelmetek cautuskodjék úgy az dologban, hogy valamint egyeknek kissebbségire ne essék az Cob uram maga mentegetése [TML III, 180 Székely István Teleki Mihályhoz].

kauza 1. *jog* peres ügy; cauză; Prozeß/Rechtssache. *1586:* Scoha Sem temagad ellen, Sem Cattus Azeon Ellen Semynemeo Deolgeokba(n) Causakba(n) Senky mellett Ellenetek pert Ne(m) fogadok sem ne(m) agalleok [Kv; TJk IV/1. 165]. *1587:* Kiwannjuk aztis w Nagatul hog az portusra oly ertelmes teöruenj tudo embert rendeljen hog az mj causajnk esnek ... el igazthassa (!) velunk egietemben teoruenj zerenth [GyK. — A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az örmezei portusról]. *1614:* ez leouendeo Maiusnak elseo napian Colosuarat terminus celebraltassek, melj egj holnapig durallion, holot ante omnes causas az Bathori Feiedelem ideiben teoruenitelenwl elueot Iozagoknak causaia assumaltassek [Ks 87 ogy-i végzés]. *1632:* az en atyam Sombori Laszlo kezehez vőtt volna hogy causamnak ratiojat adna(m) mi oko(n) fogta volna igyemet [SzJk 39]. *1677:* Az illyen Causaba[a] penig a' paraszt embert privatus Nemes ember-is meg-foghassa, és a' Tiszteknek kezekbe adgya; ha a' factumon érettetik [AC 137. — [a]Törvénytelen pénzverésben]. *1700:* nem excedallya ez az Causa a' Szék authoritassát [Dés; Jk 314b]. *1787:* Ezen fennebb irt causából az egész esküttség előtt kézbeadással Köllő Antal uram Basa Péterrel együtt megbékélének egy magyar forintba [Taploca Cs; RSzF 255]. — L. még AC 131; RettE 131.

Szk: *~t felvesz* peres ügyet felvállal. *1586:* Melchior Nemet ... fassus est ... Monda(m) Jo Georgj vra(m) bizon ne(m) twta(m) hogj Ianos Dejak fya legen Balassy lazlonak mert fel ne(m) veote(m) volna az Causat De Immar masfel forjntot adot nagj balas az zolgaloiaert zolgalatomba(n) penze nalla(m) vagion Tyztessege(m) nem agja hogy el alhassak melleolle [Kv; TJk IV/1. 615–6].

2. per; proces; Prozeß. *1579:* Myerthogy kyralyne Azzony ... Jdeyben wgya(n) megh wolt paranchyolwa, hogy az mely Jozagok az megh holt kendy ferenche wolthanak arrol az tabla teorwe(n)t ne szolgaltathat (!) ... hadgiuk azerth hogy kegytek affele Causat mostis eleo Ne wegye(n) [SLt Z. 2 fej.]. *1592:* Kaidichy folui Fabian Benedek vt A zolittia azo(n) Kajdichfoluan lako molnar Peterth, zamlallia hogy ennek elötte valo esztendeokben volt peri velle, mely Causaual az vice zekre bóchattattak volt, most Absens molnar Peter az J [UszT]. *1613:* p(ro)catorsagabanis ada jure perennali Kover Istva(n) Ur(am) Rethi Ur(amna)k 3 hol (!) földet hogi mind Tablan s minddenút curallia causait [Altorja Hsz; Borb. I Czinpa István Deak (50) ns vall.]. *1701:* rendeltünk kgltek(ne)k Országul közönséges Gyűlést Gyula Fejérvarra ... holis az Gyűlések alatt agitáltatni szokott Causák folly(na)k [UszLt IX. 77. 36 gub.]. *1738:* ezen forumon kivánta causáját decidáltatni az I [Torda; TJkT I 170]. *1772:* eö Excellentiája ilj csekély okbol ellenem Causat nem mozditott volna, ha rosz akaroim igasságtalanul nem informálták volna eö Excellentiajat ellenem [Kük.; JHb LXVII/237]. *1796:* az All Peres a Causa meritumábais belé ereszkedett [Mv; TLev. 5/16. Transm. 82 tábl.]. — L. még AC 158, 179; CC 50; CsH 98, 141; RettE 141–2, 412–3; RszF 257; UF II, 666, 668; WIN I, 185, 190.

Szk: *a ~ba beáll* beleavatkozik a perbe. *1600:* Bele allott Sofaluj Gergelj az caúsaba ... Sententia Mjert az A eleózer Korondfaluanal kezdette az Causat Annak vtan(n)a Sofalui Gergelj Ingeralt az Causaba, bizonitott mi(n)d az A s mind az Ingerans [UszT 15/174] ✱ *a ~t halni hagyja* a pert elenyészni/megszűnni hagyja. *1670:* az A ... absentallya magat, holott az Procuratoris in facie Sedriae fateallya, hogy hivatta s mégis compareaua(n) Causaiat halni hadgya [Kv; TanJk II/1. 727] ✱ *a ~t lehagyja* felhagy a per folytatásával. *1695:* Killyeni Mihalyne Aszsz(ony)is az mint kereste Borane Aszsz(ony)t 10 kalongya buzanak elviteliert azon Causat es abbol orialhato mind(en) maratsagokot le hagya es egymast mű elöttünk megh követek [Kilyén Hsz; BLt]. *1766:* az erdő le vágatásából energalt Causatis Csiki Istuán Ur(am) Felesége s' Testvérei kepekb(en) le hagja [Mv; JHb XIII/55] ✱ *a ~t leszállítja* megszünteti a pert, perletétellel él. *1610:* ne legen keseo az Appellatioknak heljén le zallitano(m) az Caúsat ha ollj ok talaltatik ben az p(ro)positioban [UszT 34b] ✱ *~t megállatja* szünetelteti a pert. *1606:* Az A. pedig megh kérdi ha megh allattia ez Causat auagy nem es az I. falu megh allattia [i.h. 20/75] ✱ *a ~t szállítja vkire* az alperességet másra viszi át/terjeszti ki. *1625:* szallittia az Actor az Causat az tauali birorol Zigiarto Boldisarrol ez mostani birora Barabas Thamas veres drabantra [i.h. 101] ✱ *apellátás ~* fellebbviteli per. *1758:* Ezen Pünkösd utánni Periodusontsak apellátás Causák tractáltattak 's mind végig a' féle Causák fognak tractáltatni [Mv; Ks 8. XXII Medve Mihály lev.] ✱ *derekas ~* fő/fontos/nagy per. *1677:* a' mely causak a' Táblán decidaltatnak, az onnét emanáltatot Sententia szerint, a' mit a' Biráknak itilnek, nem azokat a' Birákat illetvén a' kik elöt inchoáltatot, hanem a' kik elöt decidaltatot, annál inkáb a' derekas causak inkábbára Táblán, mint sem vármegyén inchoáltatván, akar per inchoationem, akar per decisionem szakadgyon a' Táblán vége [AC 206] ✱ *divíziós ~* osztályper, osztályos per. *1762:* ollyan pr(ae)tensiok adták elö magokot hogy meg nagyob difficultásokbann invólváltatott volna ezen divizios Causa [Kvh; BLev.] ✱ *kriminális ~* büntető/főbenjáró/közbüntetti per. *1593:* Eotweos Andras ... vadoltatik hogy Criminalis caussakat zarwas bwneokert Inditottak volna ellene [Kv; TanJk I/1. 211. — A teljesebb szöv. *ártatlanítja magát* al.]. *1720:* masod nap penig két Criminalis Causa fog ugyan itt agitaltatni [Alvinc AF; Ks Gillyén Dániel lev.] ✱ *repulziós ~* ellenszegülési per. *1775:* ugy értém hogy Dobollyi urgeallya ellenem a' Repulsios Causaját ... ne sajnallya Sogor Ura(m) ellene contendalni, allegalván aztat, hogy én hon nem vagyok, hanem az Partiumban [Kissáros KK; JHb XIX/19] ✱ *szekuláris ~* világi per. *1592:* Hogy az zentzek, Secularis caussak itiletibe magukat ne awassa, se Testamentum dolgaba, hanem in ea parte, mikor Valaki az Ecclesiahoz legalna valamith [Kv; DiósyInd. 29] ✱ *tabuláris ~* táblai per. *1764:* Már pediglen ha Mlgos Ötsém Ur(am) ... Sz Márton napig le

nem jön, addig együt nem is beszélhetünk a Tabularis Causaink állapottyárol, brevibus én recomendalom [Borb. II Nic. Kendeffi lev.].

3. dolog, ügy; pricină, cauză; Sache, Angelegenheit. *1618:* Ha eddig is az egy Szölfikár[a] nem lött volna, ilyen ardua et maxima causáiban Nagyságodnak mellettem ... bizony csak olyan lőttem volna, mint egy darab tök, és az Nagyságod dolgai is nem tudom, miben állapodhattak volna meg [BTN~ 164. — [a]Csausz, az erdélyi követek isztambuli tolmácsa]. *1626/1681:* Hadgyuk azert es serio parancsolyuk is hüsegteknek ... szabadosaink ... taxajokat ... bé szolgaltatva(n) ... minden nemű Causajokb(an) őket ... hüsegtek az mi oltalmunk alat sublevalya es oltalmazza is [Vh; VhU 227 fej.]. *1694:* az franczia feltett czélja ez volt, hogy az Batáviai házat ezen causával összeveszesse az Nimburgumi hazzal és hadat indítasson egyikkel a másik ellen, hogy annál jobban férjen az dologhoz [HAMN 333–4]. *1710:* A törökhöz sem bízhatik vala[a], mert mind a portán ellene nagy nehézség vala, mind a budai fővezér és legközelébb a váradi basa halálos ellensége vala, aki nemhogy felvenné causáját, sőt inkább veszedelmit munkálódná [CsH 119. — [a]Az 1674-ben kivégzett Bánffy Dénes]. — L. még CsH 308; RettE 181; TML VII, 155.

4. ok; motiv, pricină; Ursache, Grund. *1739:* az egészsz Nms V(á)r(me)gje Csudájára 's álmélkodására Házát Tisztességben és Gyermekeit nem tartotta ... hanem mindenféle Embereket Házába bé-fogadot, és causát adott a Gonoszra Leányinakis [Dés; Jk].

kauzabeli perbeli; procesual; prozessualisch. *1677:* Parasztok ellen valo Causákbéli bizonyitásban jo Relatoriak stalnak [AC 24].

kauzál 1. okoz; a pricinui/cauza; verursachen. *1642:* Zikszai idejeben az vetessel mindenkor beoueon el ertek ... de miolta Vrunk kezehez iutot az a' Joszag czak vetesreis alig erik meg vele: ezt penig Caussallyak, mert az vetes mindenkor kesen esett [Bh; GyU 73]. *1723:* A Sövényfalvi Teritoriumra jövő árvizet ez a Sövényfalvi Malom Gáttya Causállyaé ...? [Kük.; MbK 150 vk]. *1755:* Mellyik közüllők causálta a fel támadást és verekedést [H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1764:* maga szavaibol ki jött Imbre Györgjnek, hogy főben ő ütette s azis importáltatik hogy leg inkáb azon fején esett seb causalta az halált [Torda; TJkT V. 239]. *1771:* Tserefalvánn[a], a Saeculis fenn állo régi Őss Malmamra a' vizet fel-tollya, ugy hogy, az én Malmomnak, kivált mi hellyt tsak a leg-kissebb Arja szokott lenni a' Nyárád vizének, Hólt-vizet Causált, és a' miatt kerekei Malmomnak nem foroghatnak [Told. 9. — [a]MT]. — L. még KemÖn. 38; SzO VII, 261; WIN I, 139.

Szk: *bánatot ~. 1705:* nékem nagy bánatot causáltanak [WIN I, 557] ✱ *gyanút ~* gyanúra ad okot. *1721:* város szolgája által kerestette Bagyoni Janos Uram az Inast Farkas Györgj Uramnál, mellyis gyanot causalt arra, hogy hitegette volna ... melly mia ketelenitettett a' B.Cehet egjben gyüitetni [Kv; ACJk 114] ✱ *kárt ~. 1749:* nevezett Malomnak ... olly magossan valo Gáttyának fel kötéssit melly miatt a Kűküllőnek fel áradasakor valakinek kárt Causalna [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4]. *1756:* ezen ... földeket, én ... birtam ... meg esett hogj mind a két Vr részire meg dézmálták, s sok kárt causáltak nékünk [F.borgó BN; BK. Bágy Kosztantin (80) jb vall.] ✱ *kárvallást ~. 1657:* noha akkor nem voltam tisztem szerént generális ... inponálta vala az fejedelem azt az tisztet, melyet felvenni sokáig recusáltam, causálván praedecessoromnak Mikó Ferencnek holta után maradékinak sok kárvallásokat [KemÖn. 194] ✱ *szomorúságot ~. 1705:* Gyurkón ... mind jobban-jobban uralkodván a melancholia ... apjának, anyjának és egész atyafiainak oly nagy szomorúságot causált [WIN I, 535] ✱ *szükséget ~. 1762:* Ad Instantiam Cehae Cerdonum Thordensium ... ezen Várost, és ennek vidékét ... ki készitett botskornak valo bőrrel el tartsák, s ebben szükséget nem Causalnak [Torda; TJkT V. 81].

2. okol; a considera drept cauză a ceva; als Grund angeben. *1654:* (Az) jspanokis fogyatkozással járnak el dolgokban, hivataljokban ... ottan ottan azokot causálnák [UF II, 90]. *1663:* Az mi az Kegyelmed onnan való eljövetelit illeti az fejedelem és ország híre nélkül hogy cselekedje Kegyelmed, én nem javallom, mert ha úgy talál lenni és az ország kárt vall az kővári állapotban[a], örökké Kegyelmedet causálják [TML II, 592 Ebeni István Teleki Mihályhoz. — [a]Teleki ekkor Kővár (Szt) kapitánya volt]. *1714:* Az Polyani Joszág felöl a miképpen mais az Atyafiak asserallyák és az Polyáni emberek(ne)k hamisságokat Causállyák hogy nem akarnák hogy Ngod meg venne [Egerbegy TA; JHb XVI. 11].

3. kivált; a declanşa/stîrni; hervorrufen. *1657:* rebelliót causált az religionak persecutioja [KemÖn. 33]. *1740:* a Postalkodást már más szegenyek tizennegyedik rendb(en) prestállják, amiolta ezen atyánkfia tsak ötször, mellyel az egész Varosnak nagy disturbiumot causalt s causál mais, mindenekb(en) rosz példával praecálván [Torda; TJkT I. 180].

kauzálhat okozhat; a putea cauza; verursachen können. *1735:* Mlgs Cecilia Kis-Aszszony gyomráb(an) megnevezett téj feneklett meg ... sok változást most vagy ezután caussalhat [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből]. *1765:* vallyon ă Sebet illendőképpen curáltáké s szükségkeppen azon ütés causalhattaé a halált vagy curáltatván, továbra valo életeis Murvai Janosnak lehetett volna [Torda; TJkT V. 261].

kauzálható okozható; care putea cauza; verursachen könnend. *1756:* A már meg nevezett két embereknek kezekben volté vala mi halált Causalhato Karo Bot, Vasvilla vagy egyéb fegyver, vagy nem [H; BK Misc. 1143 vk].

kauzális szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ levél* perlevél; litterae causales; scrisoare de judecată, actele procesului; Prozeßschreiben. *1677:* A' Causalis levelek ha szintén illegitimus Fejedelmek idejében költenek-is, de ha ritè és legitimè emanaltattanak, és éltenek-is vélek, helyesek legyenek, és in Judicio acceptaltassanak [AC 176–7].

kauzált okozott; cauzat; verursacht. *1727:* méltoztassék ... szántszándékkal Causált Káromrol Contentáltatni [Ne; DobLev. I/129]. *1770 k.:* méltoztassék ... Koronkai János Atyankfianak demondálni, hogy helyes okból lett maga Cselekedete altal Causált, bűntetésnek Subcumballyon [Torockó; TLev. 9/14].

kauzáltat okoztat; a cauza/pricinui; verursachen lassen. *1754:* Ki kaszáltotta s kaszálta le itten lévő Kukuruzájakat nem láttam, és mennyi kárt causaltattak [Nagygoroszló Sz; WLt Dalye Togyer (46) vall.].

kauzáltatik 1. okoztatik; a fi cauzat/pricinuit; verursacht werden. *1722:* Méltoságos Generalis Commendans eö Excellentiája holnap estvére ide érkezvén ... azert akartuk ... Kglmeteket p(rae)moveálni ... jo dispositioval légyen, Valami rövidségek ne Causáltassék [Kv; Ks 18/XCIII a gub. Kv városához]. *1746:* sok károkat szenvednek a' szomszéd faluk Lakosai, hogi penig a' Gáttol Causáltatik é vagj nem, nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/8].

2. okoltatik; a fi învinuit/acuzat; jm etw. zur Last gelegt werden. *1671:* Székelyhidnak el-rontásáért[a] Boldvai Márton nem cauzáltatik [CCI. — [a]Értsd: a várnak]. *1701:* Generosus D. Samuel Cserepi de Dées Ductor ejusdem oppidi Dees ... solemniter protestala azon hogy a Deesi Tanacs az ő kglme Hannagysag beli Ratiojat el nem akarja igazitani ... Melyből ha mi ... akarmi nevel nevezendő, repentinus Casus következnek se I(ste)n se ez vilag előtt Maga es Posteritasi ne causaltassanak [Dés; Jk 322a]. *1735:* Kűlemben ha mostis ezenn jo igyekezetünkben frustalodunk, és nem Consolaltatunk, jövendőben ne causaltassunk [Ne; DobLev. I/159 Szántó Mihály kezével]. *1740:* az idö telten telik, az Militia kőrül valo dolgok ugy a mint kellenék nem effectuáltathatnak, és igy ismét mi Tisztekül fogunk Causaltatni [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

kauzáns I. *mn* perlekedő, törvénykező; împricinat; prozeßführend. *1632:* a' töb Causans Peresek közvl mv elottvnk Comparealtanak Also Toriay Miklos deak egi feleol, Masfeleol ismet Recziey Boerok [Fog.; Szád]. *1749:* jelen lévén a megirt ket Causans Jobagjok ... elötünk Sub poena Flor. Hung 12 kézbe adással meg békéltenek [Hosszútelke AF; JF].

II. *fn* peres fél; parte litigantă, parte (într-un proces) împricinat; prozeßführende Partei(en). *1656:* akartuk kegmeteket azert tudositani, hogy az causansok tudhassák magokat ahoz alkolmaztatni [WassLt ogy-i meghivó]. *1677:* Mikor Törvényes Székek két Vármegyében egszer-'s-mind celebraltatnak, ha mely Causansok personalis comparatiora mind két Székre citatusok volnának, edgyik helyen dilatio adassék nékik, mivel mind két helyen jelen nem lehetnek [AC 186]. *1733:* a Citatiokban in longum et latum sok labyrinthussal ne ellyenek a Causansok [Torda; TJkT I. 20]. *1797:* publicaltassek 1mo Hogy ezután a' Causansok ügye a' Partialisba fel nem vetetödik ... 2do Hogy a' Causansok magokat egy nappal a Partialis elött jelentsék [M.bikal K; RAk 23]. *1814:* a Causánsak pereik nem folyhatása miánn ne szenvedjenek [TLt Praes. ir. Fodor Mihály ügyvéd panasza Csipkés Albert ügyvédtársa ellen]. — L. még AC 179; CC 59.

? **kauzulás** '?' *1730/1773:* hagyok ... Edes Leanyomnak ... egy kék Kausulas Paplant [Szárhegy Cs; LLt].

káva 1. kútkáva; ghizd; Brunnenkranz. *1679:* Kút, Az Nagi Udvaro(n), az Fas kert ajtája mellet vagyo(n) négi szegü oldala az fenketől fogva az felső Kávájáigh faval rott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91–2].

2. ? fogantyú; toartă; Griff. *1652:* Az Botház szegeletiben vagyon egy cleven kut 15 agasokon allo ... viz merő vedre avatagh vas abroncs haro(m) rajta, vas forgo kavájával, 39 szem lancz karikaival egyőtt [Görgény MT; Törzs].

3. lőcskáva; pleviţă; Leistenkranz. *1599:* A varas kuczianak az kauaya teöreöt uolt el Kerekes Pal czinalta megh attam teolle d 80 [Kv; Szám. 8/XIII. 36 Szabó András sp kezével]. *1836:* Két jó Vasas posta szekér, az edgyiknek edgyik lötse Kávástol edgyütt nints meg [MNy XXXVIII, 305].

4. malomkő-káva (a malomkövet körülfogó kéregkeret); tocul/văcălia pietrei de moară; Mühlsteinkranz/reifen. *1731:* (A malomban) ván két káva és két molnár láb, egy merő fél véka is [Impérfva Cs; JHb I/25 sub K]. *1862:* A' három kövü malom ... a két elsö könek fenyö fa kérgei (: kávái :) használhatok [Mezőbánd MT; TSb 39].

5. sajtformázó keret; veşcă (pentru caş); Käseformrahmen. *1587:* Zent Antal Napian[a] veottem Sayttnak walo kawatth d. 35 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 16 Zabó György isp. m. kezével. — [a]Jan. 17.].

Szk: *sajtnyomó* ~. *1679:* Szent Peteri kűlső Esztena ... Vagy(on) ezen Pitvarban ... Sajt nyomo ruha nro 2 ... Sajt nyomo káva nro 2[a] [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. — [a]Fels-ból kiemelve].

6. kapukáva; rama porţii; Torzarge. *1749:* Vass Erogatioja ... Az alsó Nagy Kapunak kavajára és Zarojára s szegeire erogaltam Libr. 7 [Kiskend KK; Ks 70. 5 Szám].

7. ? gerendakapocs; scoabă (pentru grinzi); Balkenkrampe. *1592:* Voss wettel Az Nagy hiidt höz ... Torotzkoy Sing wosbol Chynaltatom Eött kawatt, Melyel Az vyzbe Jaro gerendakott Le kapchyoltak Az kowachnok fyzete(m) f 1 d 75 [Kv; Szám. 5/XIV. 261 Eppel Péter sp kezével]. *1710 k.:* Sok gerendat látok én Füleken, majd annyi régi római kos-falrontót csináltatok kávákkal belöle, hogy bizony elcsudálkoztok, mi leli azt a hitván vékony kerítést; mert alig volt jó fél öl is a temérdeksége, új volt és rossz mésszel rakva [BÖn. 730–1].

8. '?' *1836:* Egy Kávákra tsinált törek-tartóba az 1836 béli termés tsépléséből gyült Törek s ezen kivül termés Török-Buza Szalma [MNy XXXVIII, 384].

9. '?' *1851:* A' malom hijján egy avatég kéregben találtatott 255 káva készen és hozzá való récze orru szeg [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

Vö a *fa-, kút-, lőcs-* és *vaskáva* cimszóval.

káva-félvéka kéreg-félvéka; vas din coajă/scoarţă de lemn cu capacitate de o jumătate de baniţă; Halbscheffel aus Rinde. *1805:* Székely Káva véka ... Székely káva fél véka [Buza SzD; LLt Csáky-per 124 L. 31]. — Vö. a *kávavéka* cimszóval.

kávájú ? fogantyús; cu toartă; mit Griff. *1798/1821:* Veder Kutra valo, fa kávája [Kv; Pk 5].

kávakarika a lőcskáva karikája; inelul/cercul pleviţei; Ring am Leistenkranz. *1827:* vasas ökör szekér ... mindenik Kerekén negy négy fojto Karika ... Egy derek szeg — hátulso derék-szeg ágassát le szorito kapots, 1 löts — löts kávával egy-egy viseltes káva karikaval, két lajtorja négy rosz löts fő [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kavalér, kavallér l. gavallér

kavar vegyít; a amesteca; mischen. *1884:* Érdekelne téged a műhelyem, kiszáradt tentatartóm — melybe csak néha kavarok egy-egy kis vizet [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Érdeklődésre számot tartó nemleges adatolásbeli tényként megemlíthető, hogy az erdélyi régiségből magára a *kavar* alapszóra — a fenti, feltűnően késői és írói tollról származó egyetlen adalékon kívül nem, csak három származékára került elő levéltári adalék. Nem szerepel címszóként ez az ige a PP-ben és az utána következő kiadásokban (PPB, PPE) sem. — Egyébként is a *kavar* ige a magyar régiségnek viszonylag későn jelentkező, rendkívül gyér adatolású és alakulását tekintve kellően nem tisztázott szavai közé tartozik [TESz].

kávaretesz zárfajta; un fel de zăvar; Art Schloß/Riegel. *1732:* A belsö Udvarbol a major udvarra edgj ... öreg kapu nyilik ... az nagj kapu ... zárodik reteszfőbe járo káva reteszszel [Kv; Ks 4c. XXVIII néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

kavargat összedobál/hányogat; a amesteca; zusammenwerfen/schmeißen. *1602:* Myerthogy Lattiak az Templomokban valo temetes myat valo zeornyeoseget, kiteol megh irtozwan kerezteny Attyankfyay mind az Jsteny tizteletre valo menesben megh zeonnek, s mind penigh zegeny Attyank fiainak el takart testeket gyakorlatossaggal haniogattyak kawargattyak sokaknak lelky fajadalmokra (!) Eo kgmek azert egy voxal tellyessegel ez may naptol fogwa tollalyak az Templomokban valo teme(te)st [Kv; TanJk I/1. 408].

kavarint *mozz* kb. megforgat/perdít; a învîrti; schwingen, schwenken. *1811:* Mikor közelit égy Tatár Jantsi felé, ragadja ő-is csip-hadaróját elé Egyet kavarintja, és ugy fültön üti, Hogy a' Tatár mindjárt a fejét le-süti; Másodszor-is hozzá üt ... a' Tatár-is a' Lelkit ki-fujja [ÁrÉ 46–7].

kavarodik kb. beletorkollik; a se amesteca; hineingemischt werden. *1823:* égy bajbol elég feslödik ki s már másba kavaradik [K; KLev.].

kavarog bódorog, csatangol, kóborog; a hoinări, a umbla haimana; herumstreifen, sich herumtreiben. *1679:* feleségünket s apro gyermekinket kevés portékáinkkal együtt ... az kinek penig háza népe nincsen, imitt-amott kavarog, élődik s kit az török, s kit az labancz s kit az paraszt ember öli s vágja s fogyat bennünket [TML VIII, 469. — A mezei hadaknak Teleki Mihályhoz intézett panasza] | itt is temporizálnunk nem lehet egy helyben, csak kavarogniok kell ezeknek a hadaknak, várván a mi kegyelmes urunk és Kgld parancsolatjától [i.h. 475 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

kávás 1. fakeretes/párkányos, *táj* gárgyás; cu ghizd; mit hölzernem Brunnenkranz. **Hn.** *1465/1539:* in Kavaskuth hegyen [Bh; KHn 6]. *1549:* in Kavaskuth hegyen [Bh; KHn 6]. *1716:* Az kávas kutban (sz) [Bh; KHn 10]. *1758:* A Kávas kut oldalán (sz) [Bh; EHA].

2. ? fogantyús; cu toartă; mit Griff. *1692:* Ezen kuthoz való vas füles abroncsos, és kávás vider ... 22 szemü vas lanczokon áll [Mezöbodon TA; BK].

3. ~ *sajt* formázó keretben készült sajt; caş făcut în veşcă; im Formrahmen verfertigter Käse. *1676:* Conventioja Szebeni Ácz Tamas(na)k ... Verö disznaja, egi ... Kávás Sajt, kettö [Vh; VhU 639–40]. *1681:* Conventioja v. hunyadi Német kertésznek pro A. 1676 ... Kávás Sajt, kettö ... Verö Diszno, egi [Vh; VhU 640].

4. '?' *1732:* ezen major udvarra az Uccárolis nyilik ... fenyödeszkákbol cserefa hevederekre szegezett kötéses öreg kapu, melj zárodik kávás vas retesszel [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond lelt.].

◇ **Hn.** *1758:* A Kávás Völgyében (sz) [Bh; EHA]. *1773:* Kávás Tövin Várhegy alatt irtovány (k) [Szárhegy Cs; EHA]. *1864:* Kávás hegy [M.sárd K; KHn 229]. *1865:* Kávásnál régi szöllöhely [Zilah; EHA].

kávásan '?' *XVIII. sz. eleje:* melly Lonak rövid vastag a nyaka, Szolgalatra valo erös ... s mely Lovaknak Kávason horgas a nyakok azok Pompas lovak, ă félék a Török lovak [JHb 17/10 lótartási ut.]. — A MPászt. nem ismeri e szót.

kávavéka kéregvéka; baniţă de coajă de lemn; Rindenscheffel. *1801:* Egy Vasos Véka ... Egy Káva Véka [Mundra AF; EMLt]. *1805:* Székely Káva véka ... Székely káva fél véka [Buza SzD; LLt Csáky-per 124 L. 31]. — Vö. a *káva-félvéka* címszóval.

kávé 1. szemes kávé; cafea boabe; Bohnenkaffee. *1700 k.:* Ternovai Pap Miklos viszen ... harom oka kávét [Szászváros; RLt St. Lengyelfalvi kezével]. *1720:* az káve ... ollyan drága hogy alig kaphatni okajat bizony husz mariason [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. *1724:* semmi fü szerszam nincsen sem nádméz, sem kavé, sem faolaj sem Czitrom lev [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nyújtódról (Hsz)]. *1755:* Három font kafféra Rhf. 2 xr 58 ... Kaffére, Nád mezre | egy font kavéra xr 45 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 3a, 4]. *1781:* 1 font Kávi [Berz. 16]. *1789:* a' Nádméz, Kaffe, Riskása ... Passus mellett expediáltathassanak [Dés; DLt]. *1797:* M Tisza Laszlo urnak egy Suveg nád mézért és hat Font Kávéért a kit Debretzenből hozott Hung fl. 22 Dr. 16 [Szság; IB III. CXLV. 22]. *1816:* 1 Font Fáin kávé és egy Font Fáin Nádméz Rf 6 [Mv; DE 3]. *1818:* Kavé s Nádméz ... f 100 [Déva; Ks 103. 303]. *1837:* Fáin kávvi [Dés; LLt].

Szk: *kuba* ~ kubai kávé. *1854:* 3 font fáin kuba kávé 40/6 [BetLt 3] ✱ *prágai* ~. *1812:* 1 1/2 Font Prágai Kávé [Mv; Told. 21].

2. feketekávé; cafea neagră; schwarzer Kaffee. *1660:* Végtére chávét hozatván, itallal kinála és leültete [Kv; KvE 182 LJ]. *1748:* egy pár Káféhoz valo kis ezüst kanál [Vargyas U; CsS] | Láttam ... kávéhoz valo ezüst apparátusokot [Torda; SzentK. Sig. Pap (50) ns vall.]. *1752:* Csudálkozva hallom asztis, hogy kaveba csinalt volna etött, en aszt sem tudom mi az a kave [Altorja Hsz; HSzjP Andreas Vizi (25) pp vall.]. *1755:* Otska Káfet hordo Tátza 1 Kafé szin fintsia tálastol [Batiz H; BK Naláczi conscr. sub nr. 1020]. *1807:* Két nagy Ezüst Ibrikek Kávénak és Téjnak valok [DLt 378 nyomt. kl]. — L. még FogE 194, 259, 268–9.

Szk: ~ *főzni. 1807:* Egy nagy Kávé főzni vagy Punts készitemi valo Maschina [DLt 378 nyomt. kl].

3. tejeskávé; cafea cu lapte; Milchkaffee. *1735:* Az Mlgs Anniska Kis-Aszszony ... egy lot mannát és egy quõting Folia Sennot ... ruhába kõtvén és reggel vagy két phindsia szilva, vagy apro malosa levivel, akar kávéval vagy herbathevel, fel forralhatni ... az levit hõrpelgesse fel a Kis Aszszony [Ks Borosnyai N. Márton orvosi tanácsa Nsz-ből]. *1736:* Legelsõben is reggeli kávé, herbathé, csukolátának híre sem vala [MetTr 321]. *1750:* attam mas nap Kávénak tejet [Mv; AAll.]. *1797:* Bivaj téj kávéhoz Dr. 6 ... Egy Kiffli Kávéhoz Dr. 2 [Szság; IB III. CXLV. 22].

4. kávézás; luarea cafelei; Kaffeetrinken. *1779:* ebéd után pedig fel kelvén asztaltol bé mentünk házunkba Rosolisra s Kavéra [Marosvécs MT; KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Drusina (61) vall.]. *1805:* Felöltöztem 7 elõtt a Templomba mentem, onnan ki jõvén hazamentem kafére [Dés; KMN 98].

kaveál *jog* jótáll; a garanta; für jn/etw. bürgen. *1750–1756 k.:* meltoztassek Nságtok a' praet Groff Ur(na)k[a] eo Nsg(na)k ebbeli impetitioja aloll Helysegünket simpliciter absolvalni, és in Scripto cavealni, hogy ezutannis hasonlo impetitio ellen azzal Helységünket legitime defendalhassuk [Torockó; TLev. 8/5. — [a]Gr. Teleki Ádámnak]. *1817:* Ha ... valamely colonus találná fenntartani valamelyik havast, az iránt a földesúr caveályon [Szárhegy Cs; RSzF 131].

kaveáltatik biztosíttatik; a fi asigurat; gesichert werden. *1657:* Ekképpen ... végbenméne az tracta[a]; de egyik kiváltképpen való punctumban expresse caveáltatott vala, hogy, ha török miatt impediáltatnánk ez hadakozásban, salvo foedere et amicitia conservata megbékélhessünk a német császárral [KemÖn. 267. — [a]A 30 éves háború protestáns hadakozó feleivel kötött szerződés]. *1677:* (A) Mezõ Városokon-is fundusokat a' Fejedelmek ne eximálhassanak ... a' mint ab Anno 1613. cavealtatot, ugy ez után-is szabados ne légyen [AC 141]. — L. még AC 255.

kávébab babkávé, szemes kávé; cafea boabe; Bohnenkaffee. *1792:* Ásiából, nevezetesen Arabiából származott a' Kávé mag, vagy mint sokan nevezik Kaffé bab; melyből készül a' mindenüvé elterjedett meleg ital, nevezetvén nálunk Kávé-nak [Éder, BenkõNyMunk. 162].

kávéfõzõ I. *mn* kávéfõzésre való; de fiert cafea; zum Kaffeekochen dienend. **Szk:** ~ *csupor.* *1805:* Három Kávé Fõzõ Csipor [Szamosfva K; BLt 9] ✱ ~ *ezüstkanna.* *1727:* egy kaffe, s meg ugyan egy téh fõzõ ezüst kannák [Várhegy MT; BálLt 92] ✱ ~ *ibrik.* *1732:* Egy kerek Simma kávé fõzõ ibrik Lot 39[a] [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 11. — [a]Ezüstmívek között]. *1735:* Egj káffé fõzõ ibrik [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1736:* Az Ur Házáb(an) Kafe fõzõ ibrik rezbõl valo 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 102] ✱ ~ *korsó.* *1722:* Egy kávé fõzõ korso [ApLt 2 Apor Péterné inv.] ✱ ~ *masina.* *1849 k.:* Egy kávé õrlõ 5 ft Egy kávé fozõ masina Pléh 2/30 [DobLev. V/1280] ✱ ~ *üst.* *1790:* Uti káve fõzõ üst egész apparatus 1 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24].

II. *fn* 1. vas de fiert cafea; Kaffeekocher/sieder. *1726:* egy ezüst Cave fõzõ [ApLt 3 Apor Péter végr.]. *1748:* Káfe fozo egj [Vargyas U; CsS].

2. kávés; cafegiu; Kaffeesieder. *1663:* keresztül kasul járta táborokot ... van másfélszazezer is kávé fõzõ, áros, kocsis és számtalan szekerek mellett levõ paraszt emberekkel együtt, de annak harmada sem fegyver fogható [TML II, 597 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kávéház cafenea; Café. *1756:* Németi István Uram ... mivel a' kávé Házba akart menni ... magát az inassal a' kafé hauzba késértette [Kv; Mk IX Vall. 34]. *1823–1830:* Pesten a Duna partján vagyon[a] egy nevezetes Kávéház, mindennap százanként az idõtöltõ emberek benne, a nagy palotának falaiba mint egy-egy ajtó akkora tükrök [FogE 167. — [a]1795-re von. feljegyzés]. *1879:* Mert én kávéházot nem látok, lapot nem olvasok, emberekkel nem közlekedem, nem is tudok hírt semmit a világ állásáról [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — L. még FogE 257.

kávéibrik kávés csésze; ceaşcă de cafea; Kaffeetasse. *1789:* Kave Iprik (!) [WLt Cserei Heléna jk 26a]. *1820:* Egy ezüst kávé fa nyelü Ibrik [Szászvesszõd NK; Told. 19].

kávéital kávéivás; băutul/consumarea cafelei; Kaffetrunk. *1793:* a kafé italban torkosságig magát gyakorlotta [Páva Hsz; HSzjP Gombkötõ Ilona (26) vall.].

kávékalán kávéskanál; linguriţă (de cafea); Kaffeelöffel. *1874:* Evõ kalány Kávé kalány [TSb 7].

kávékalánka kávéskanalacska; linguriţă (de cafea); Kaffeelöffelchen. *1748:* Egy káffé kannácska 36 1/2 loth ... 6 cáffé kalánka 5 1/2 loth [Brassó; DanielAd. 261 Georg Ötves Ollesher testimoniuma néhai Vargyasi Daniel Ferenc ezüstnemüiről].

kávékannácska cană de cafea, cafetieră; Kaffeekännchen. *1748:* Egy kaffé kannácska 36 1/2 loth [Brassó; DanielAd. 261].

kávémag babkávé, szemeskávé; cafea boabe; Bohnenkaffee. *1792:* Ásiából, nevezetesen Arabiából származott a' Kávé mag, vagy mint sokan nevezik Kaffé bab [Éder, BenkõNyMunk. 162].

kávémagos ? babkávé-mintás; cu model de forma boabei de cafea; mit Kaffeebohnenmuster. *1849:* Kávé magos Abrosz [Körtvélyfája MT; LLt].

kávémasina kávéfõzõ; aparat de fiert cafea; Kaffeemaschine. *1807:* Egy kitsin simma Kávémaschina [DLt 378 nyomt. kl]. *1848:* Egy Káve maschina [MkG Conscr.]. — Vö. a *réz-kávémasina* címszóval.

kavens kezes, kezességet vállaló; garant, chezaş; Bürge. *1745:* Szarka József ... ha kezesség alat volna ... sistáltatása aránt a Cavenseket kellenék meg zerditeni [Ks 101 Haller János aláírásával Nsz-ből]. *1784:* Tettzet vala Nagyságtoknak ... az Exponens Haller Heereseket praemonealni, hogy a' melly praetendált tizen öt ezer Forintokat ... Gróf Haller János ur õ Excellentiája kezességire adott volt Bornemissza János Ur azon Summát a' Cavens Gróff Maradéki meg fizetnének (így!) [JHb LXVI/38].

kávéőrlő kávédaráló; rîşniţă de cafea; Kaffeemühle. *1756:* Kavé örlö Nro 1 [Somkerék SzD; Ks]. *1757:* egy Káfeörlöre xr. 51 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 143a]. *1785:* Egy kave örlö 2/4 [WLt Cserei Heléna jk 7b]. *1791:* Egy nagyotska szerü Kávé örlö avatég [Mv; MvLev.]. *1802:* Egy rossz kávé örlö rezes [Ne; DobLev. IV/858. 8a]. *1804:* Káfé őrlö [Borosbenedek AF; SLev.]. *1849:* kávé örlö 1 [Széplak KK; SLt 17] | Kávé örlö, és egy kávé maschina [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. — Vö. a *rész-* és *vas-kávéőrlő* címszóval.

Szk: *rézgarádú* ~ rézgaratú kávédaráló. *1848:* Réz Edények ... Egy réz kávé őrlö 1 ... Egy rez garadu kávé örlö 1 [Szászerked K; LLt].

kávéőrlő-igazítás kávéőrlő-javítás; repararea rîşniţei de cafea; Reparatur der Kaffeemühle. *1834:* Kávé örlö igazitás 15 x [Dés; Törzs. Dési taxalisták 4].

kávépergelő I. *mn* kávépörkölő; de prăjit cafea; Kaffee röstend. **Szk:** ~ *masina. 1837:* egy kávé pergelö masina [Budatelke K; Born. F. Ih] ✱ ~ *nyárs. 1837:* kávé pergelö nyárs egy [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ ~ *pléh. 1788:* Kávé pergelö pléh nyársával [Mv; TSb 47] ✱ ~ *serpenyő. 1816:* Egy kávé pergelő Serpenyő [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemissza Krisztina conscr.]. *1829:* Kávé pergelő Serpenyő [Kv; Pk 6] ✱ ~ *tepsi. 1849:* Kávé pergelö egy Tepsi [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *vas. 1780:* Kávé pergelő vas 1 [Bethlen SzD; BK] ✱ ~ *vaslábosocska. 1804:* Káfe pergelő vas lábosotska [Borosbenedek AF; SLev.] ✱ ~ *vasserpenyő. 1797:* egy Kavé pergelő 3 Labu vas Serpenyő [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

II. *fn* kávépörkölő; maşină de prăjit cafea, prăjitoare; Kaffeeröster/brenner. *1816:* Kávé pergelő ... 1 Rf 30 xr [Kv; Born. IV. 41].

kávépor örölt kávé; cafea măcinată; gemahlener Kaffee. *1722:* tsak az háromszori Cavézasrais négj négj tsésze és napjában 12 tsésze Cavé por den. 6 [Uzon Hsz; ApLt 1 Intzédj Jósef nyil.].

kávés I. *mn* **1.** kávéfőzésre való; de fiert cafea; zum Kaffeekochen dienend. **Szk:** ~ *fazék. 1816:* Csatornás szájú kávés fazek ... 15 xr [Kv; Born. IV. 41] ✱ ~ *kandli* kávéskanna. *1763:* 1 Fejér réz kafes kandli 2 [Kv; TJk XVII/1. 17 Polykter-ház lelt.].

2. kávézásra szolgáló; pentru servit cafeaua; zum Kaffeetrinken dienend. **Szk:** ~ *edény. 1837:* Kivül barna, belől fejér kávés edények két Ibrik egy kenyérhez valo vaza, 5. felsö és 4. also Findcsiakkal 12 darabb [Szentbenedek SzD; Ks 88. Oszt. 9] ✱ ~ *ezüstkorsó. 1732:* Egy Nagy kávés ezüst korso Lot. 76 [Ks Kornis Zsigmond lelt. 10] ✱ ~ *pixis. 1838:* Egy habkeverö, egy kávés pixis [Szentbenedek SzD; Ks 88. 12]. *1848:* Két Káves Pikszisek [Szászerked K; LLt] ✱ ~ *porcelán kancsó. 1801:* Egy kávés Porcellány kantso [Vargyas U; CsS].

3. (szemes)kávétartó; pentru păstrarea cafelei; (Bohnen)Kaffeebehälter. **Szk:** ~ *iskatulya. 1792:* Pléh kávés Iskutullya [TL]. *1821:* Egy Kávés Iskotullya [Mezőmenes MT; HG Mara lev.].

4. kávé-eszköz tartó; pentru păstrarea serviciului de cafea; Kaffeetrinkzeug-Behälter. **Szk:** ~ *láda. 1730:* Az Ur ö Excellja Kavés Ládájában lévo ezüst Mü ... Két Csokoladés Findsa Tartok [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

5. ? kávépörkölésre való; de prăjit cafea; zum Kaffeerösten dienend. *1789:* vettem kezemhez ... Egy pár kék portzellán fingsiákat, egy párcellán Ibrikkel edgyüt egy kávés pléhet [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1].

II. *fn* kávéháztulajdonos; proprietar de cafenea; Cafébesitzer. *1757:* Német István Uram ... egy este Vini Lajos nevü Kávéshoz hatod magával el menvén, hét pohár rósólisért nékie egy aranyat adott [Kv; Mk IX Vall. 213].

◇ **Szn.** *1753:* Kávés Jósef. Kávés Ludvig [Kv; Dica XVII. 1, 11]. *1756:* Kolosvárat lakó Káfés Jósef [Kv; Mk IX Vall. 30].

kávésabrosz kávézó abrosz; faţă de masă folosită la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. *1732:* 3. Török Varrásos hoszszu keskeny kávés abroszok [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 18]. *1790:* Kavés Abrosz Borzos Nro 2 [Sv; Ks].

kávésasztal kávézó asztal; măsuţă pentru servitul cafelei; Kaffeetisch. *1789:* Egy Kávés Asztalhoz valo tarka Keszkenö Rf 2 xr ... 6 [Mv; ConscrAp. 21].

kávéscsésze kávésbögre; ceaşcă de cafea; Kaffeetasse. *1743:* Káfés Csésze gyenge 6 [O.fenes K; JHbK XXIX/28].

kávéscsupor kávésbögre/csésze; ulcică/cană; Kaffeenapf/häferl. *1797:* Két Kávés tsupor Dr. 18 [Szság; IB III. CXLV. 22].

kávéserpenyő kávépergelő serpenyő; prăjitoare; Kaffeeröstpfanne. *1849:* Kávé serpenyö 1 kávéörlö 1 [Széplak KK; SLt 17].

kávésfindzsa kávéscsésze; ceaşcă; Kaffeetasse. *1732:* Egy Vizes kávés fingsiákot öblitö ezüst csésze Lot 23 [Ks Kornis Zsigmond lelt. 13]. *1753:* Kávés Fintsia N 4 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1763:* Hat fejér Kafes Fingsia talatskaival [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1790:* Csokoládes Fintsia 4 Kávés Fintsa 8 [Sv; Ks]. *1828:* 3 halott a városon ... Hajdoni Actrix Simény Biri Néném a kit eppen akkor ütött le a gutta midön kávés Findsiaját már félig ki üritette volna [Kv; RLt Horváth Zsigmond Rettegi Györgyhöz]. *1846:* Tiz pár kávés findsiák égy formák talastol fejér arannyozott Szélü [SLt 17]. *1849:* Kávés fin'sia bétsi proczellán ... 30 Rfr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

kávésibrik kávéscsésze/csupor; cană de cafea; Kaffeetasse/näpfchen. *1715:* edj Caves Ibrik Ezüst Gira 1 Lott 4 [BfR]. *1765:* Egy kisded kávés Ibrik Cserép [Szentjakab MT; Told. 8]. *1787:* Egy füles Nyakas kávés Ibrik [Kv; Ks 73/55 Oszt. lev. 111]. *1790:* Egy pár fejér portzelán kafés Ibrik kék pántlikaval [A.jára TA; BLt II. 12]. *1812:* Nagyob Kaffes Ibrich [Györgyfva K; LLt Csákiper 212. L. 3]. *1814:* Egy Nagy Kávés Übrik 34 Lott ... Más gömböllyü kávés Ubrik 12 Lott [Kv; Born. IV. 41]. *1824:* az ezüst portékáknak hasonfele része ... Egy nagyob Kavés Ibrik [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1].

Szk: *poncolozott* ~ poncolt (fém)kávéscsésze. *1824:* a' Remek[a] lészen égy kis Pontzolozott kávés Ibrik [Kv;

ÖCJk. — [a]Értsd: a remekelni készülő ötvösinas számára] ✱ *rovázatos ~*. *1837:* Egy tokba ... egy rovázatos kalány ... Egy nagy rovázatos talpos kávés ibrik [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 19, 20] ✱ *talpas ~* → *rovázatos ~*.

kávéskalán kávéskanál; linguriţă (de cafea); Kaffeelöffel. *1757:* Két kis káffés ezüst kalán [Marossztkirály MT; Berz. 3. 1/11]. *1765:* Ezüst Leveses Kalany 1 Ezüst Kávés Kalany 1 ... Pléh Kalány Nro 8 [Kóród KK; Ks 19. I. 6hoz]. *1789:* Vagyon Ötves Rázer Joseff Uramnal 13 Lot és egy fél Könting Ezüst, mellyből egy Kávés kalán ... bé jött fél Lot 1/3 könting [Mv; ConscrAp. 3]. *1791:* Két ezüst kavés Kalány [Dés; DLt]. *1836:* Három evö Kalány ... Hét kávés kis Kalány [Apahida K; RLt O. 4].

kávéskalánka kávéskanalacska; linguriţă (de cafea); Kaffeelöffelchen. *1772:* Ezüst ... 9 kávés kalánka [Egeres K; Ks]. *1800:* Nyóltz kaves kalánka ezüst [LLt]. *1803:* Nyoltz egy forma kávés kalánkák [Ne; DobLev. IV/858. 1b–2a].

kávéskalánocska kávéskanálka; linguriţă (de cafea); Kaffeelöffelchen. *1748:* Néhai Korda Sigmond Ur eo Nga Özvegye Nemes Iulia Asz(szon)y, dolgoztatott vélem ... holmi kávés kalánostkákot és egy Néhány kés Nyeleket [Kv; Szentk. Sam. Jónás (42) vall.] | Én Frajja voltam Néhány esztendőkig az Aszszonynak Korda Sigmondné Aszonyomnak ... vittünk volt ezüst portékákot oda e-szerint: egy ezüst ibriket 12. kis kávés kalánotskaival edgyütt [Bőgöz U; i.h. Julia Szabo (22) vall.].

kávéskeszkenő 1. kávéskendő; şervet folosit la servitul cafelei; Kaffeetuch. *1788:* 9. Tarka kávés keszkenyö [Mv; TSb 47]. *1800:* két káffés keszkenö [LLt]. *1820:* Czipo Szaggato Keszkenyö 12 ... Két Kávés Keszkenyök [Felőr SzD; BetLt Fráter Theresia kel.]. *1848:* Négy külömböző kávés keszkenyő fáin 50 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. *1850:* Asztal keszkenyö ... Kávés keszkenyö ... Ozsonya kis keszkenyö [Kv; Pk 5]. — Vö. a *kamuka-kávéskeszkenő* cimszóval.

2. kávézó abrosz; faţă de masă folosită la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. *1816:* Fél Sellyem kávés keszkenyö ... 20 Rf ... Más Czérna kavés Keszkenyö ... 5 Rf [Kv; Born. IV. 41]. *1817:* Egy gyapot virágos kávés keszkenyö 3 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41]. *1819:* egy hazi veres kavés keszkenyö [Kv; Pk 3]. *1849:* Nagy veres Kávés keszkenö Roza bukétos formára [Körtvélyfája MT; LLt].

kávésmasina kávéfőző; aparat de fiert cafea; Kaffeemaschine. *1848 k.:* Egy kitsiny kávés Maschina fájin rézből valo [Kisesküllő K; SL].

kávészín kávébarna; cafeneu; kaffeebraun. *1710:* Egy kávészin aranyos szoknya, aranykötés rajta [DánielAd. 90]. *1723:* Az Urfinak magá(na)k ... Vétetett menté(ne)k, dolmány(na)k, nadrág(na)k négy sing s három fertály kávé szin fantzia (!) posztót fl. 11/31 [TKl Huszti András kezével]. *1745:* Egy Kávé szin tarka matéria szoknya Csipkés ezüst kötés rajta [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1755:* Ugorkának való Kávé szin Portzellán Tálotska 1 1 Káfé szin fintsia tálastol [Batiz H; BK sub nr. 1020]. *1821:* Kávé szín platirozott pleh Gyertyatarto [Backamadaras MT; CsS]. *1837:* Egy kávészin és egy fekete selyem és egy briner kurti 35 Rf. 30 x [Kvh; HSzjP]. *1850:* Egy kávészin frakk — egy fekete frakk [Algyógy H; Born. F. Ii Török Antal uradalmi biztos összeírása].

Szk: *pergelt ~* sötétbarna. *1771:* pergelt kaffe szin ezüstes fekete selyemmel Krépsines Mente, Dolmány Nadrág [Nagyida K; Told. 19]. *1816:* pergelt kávé szin kásmir fél keszkenö [DLt 802 nyomt. kl] ✱ *sötét ~*. *1732:* Sötét kávé Szin mente hiuzzal bélet | Más sötét kávé Szin poszto Salavári [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 7,9]. *1828:* Egy setét Kávé szin vatirozott fáin poszto kaput [DLt 118/1829 nyomt. kl].

kávészínű kávébarna; cafeniu; kaffeebraun. *1710 k.:* Egy kavé szinü ferfi beleletlen mente ... Egy uj kavé szinü dolomany ... Egy uj kave szinü Nadrag [LLt Fasc. 146]. *1752:* egy Viselt Caffe szinü Mente, ezüst fonál gombokkal [Eszt. gr. Pekriné[a] lelt. — [a]Csak így!]. *1775:* Terésinek (!) hagyok 2. derekalyt egy káfé szinü paplannyal [Örményszékes AF; BetLt 6 özv. Szalántzi Jánosné Boér Borbála végr.]. *1780:* káfé szinü keszkenyö [Hr 2/44]. *1824:* a' köntös egy kávé szinü Atlatz [Mv; BálLt 1].

kávészűrő strecurătoare de cafea; Kaffeefilter. *1788:* Kávé szürö zatsko forma jukatos pléh kettö [Mv; TSb 47].

kávétartó vas pentru păstrarea cafelei; Kaffeebehälter. *1748:* Káfe tartó 1. Porozó egj [Vargyas U; CsS].

kávézás luarea cafelei; Kaffeetrinken. *1722:* én Cavé, Téh, Rósólis, Nadméz etc accidentiákra ... gondot viseltem ... tsak az háromszori Cavézasrais négj négj tsésze, és napjában 12 tsésze Cavé por den. 6 [Uzon Hsz; ApLt 1 Intzédj Jósef lev.]. *1784:* Grof Toldalagi Lászlo Ur ö Nga ... M Vásárhelyi Nemes Udvar házának Felsö Tractussában, az Uttza felöll való nagy Palotáját ... adja által ... Fridrich Novák ö Kegyelmének és Feleségének oly véggel, és tzéllal, hogy ö Kegyelmek ezekben Tractirsággal, Vendég tartással, Bálok adásával, Biliárdozással, Kávézással, a' Kertbe tekézéssel ... az alább meg nevezendö Naturáléknak szabott árrokon kivül, magok telyes tettzések és Limitatiójok szerint kereskedhessenek [Mv; Told. 16/87].

kávézik a bea cafea; Kaffee trinken. *1805:* nem káfeztam mert siettem a Particulába [Dés; KMN 101]. *1814:* A' Grof el-kisérte a' Grofnét Enyeden innen a' Miriszloi Fogadoig, ott benn a fogadoban kávéztak [Mv; TSb 12]. *1819:* reggelenként a néhai Ur Kávézott, Ebéden Vatsorán mindenkor bort ivatt [Kv; Pk 2].

kávézó-abrosz kávésabrosz; faţă de masă folosită la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. *1811:* 2 vastag abrasz ... 1 kávezo abrasz [Uzdisztpéter K; CU].

kávézó-asztal măsuţă pentru servitul cafelei; Kaffeetisch. *1801:* Egy nagy kerek, egy Szegeletbe valo, egy hoszszu, és egy kerek kávézo Asztalok [M.macskás K; RLt Détsei Bálintné Filep Deáki Ersebet hagy.].

kávézó-asztalkeszkenő 1. kávézó abrosz; faţă de masă folosită la servitul cafelei; Kaffeetischdecke. *1806:* Edgy kávezo asztal keszkenyő külőmb külőmb féle viragokkal szőve [Ne; DobLev. IV/897. 1b]. *1852:* 2 Nagy Kávezo asztal Keszkenyő 12 Szemeljre valo [Torda; HG].

2. kávés asztalkendő; şervet folosit la servitul cafelei; Kaffeetuch. *1818:* Egy kamuka Abrasz ... Ehez 12 kamuka Asztal Keszkenyők 83 Rf ... Harom vastagobb házi Szőves Abraszak ... Két Kávézo veres Asztal Keszkenyők ... 12 Rf [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina kel.].

kávézó-asztalocska măsuţă pentru servitul cafelei; Kaffeetischlein. *1787 k.:* Katzkoi[a] udvarban találhato Fa Eszkozők ... Keskeny kavezo fél viseltes asztalocska [RLt. — [a]SzD].

kávézó-findzsa kávéscsésze; ceaşcă de cafea; Kaffeenäpfchen. *1736:* Káfezo findtsia nro 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 158].

kávézó-keszkenő ? kávéskendő; şervet folosit la servitul cafelei; Kaffeetuch. *1836:* Egy házi szőtt veress kávézo keszkenő [Kv; Pk 3]. *1849:* Egy kávézo veress Keszkenyő [Somkerék SzD; Ks 73/55]. — A 'kávésabrosz' jel-sel is számolhatni.

kávézó-kiskalán kávéskanál; linguriţă (de cafea); Kaffeelöffel. *1773:* Két nagy Ezüst kalán és három kávezo kis kalán [RLt].

kávéztat kávét itat; a da (cuiva) să bea cafea; Kaffee trinken lassen. *1815:* mást méltatlanul nem ruhaz Étellel itallal nem taplál s nem kávéztat [Mv; Berz. 21].

kavilláció kertelés, köntörfalazás; divagaţie, digresiune; Umschweife, Winkelzüge. *1796:* ezen Cavillatiok általis azt jelenti ki az All Peres Ur, hogy a' Kereset alatt lévő Levél valósággal kezénél vagyon [Mv; TLev. 5/16 Transm. 72–3 tábl.].

kavillál 1. kertel, köntörfalaz; a divaga; Umschweife/Winkelzüge machen. *1638:* ezt Szabo Peterne monda neki hogy azt mondgya, mert nagi szemerem leszen ha azt nem mondod, megh penigh igen Cavillal vala Beszedben az Kupasne, En mondam ne Cavillyal (!) hanem mond megh igaszan hogy nem voltal otthon [Mv; MvLt 291. 151b]. *1664:* Csak ne kavilláljon egyfelé is, hanem most, ha lehet, szakaszd végét a gyűlésen [TML III, 22 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

2. kb. tévelyeg; a rătăci; im Irrtum sein. *1678:* vgy czelekedgjék mind(en) Ember, hogj az mi Kgls Urunk eo Nsga mellé tarczia az hűséget, más fele ne cavellalyon, mert bizony fel akad érette [LLt Fasc. 120].

kavillálás kertelés, köntörfalazás; divagaţie, digresiune; Umschweife, Winkelzüge. *1664:* mind csak kavillálás az, mert ha az fejedelmet ő nagyságát megtréfálta,[a] tehát egy vármegyét még inkább [TML III, 20 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — [a]Vas János]. *1677:* Debreczen Városának állapottyára nézve ... meg-határoztatot ... a' Birák hitek kötelességek szerint, minden alattomban valo kedvezés, hír tétel, vagy cavillalás nélkül, szorgalmatossan fel-keressék[a], és ha kaphattyák ... feleségével, gyermekivel, és minden javaival tartozzék meg-adni [AC 145. — [a]Az 1625 után a városba menekült jb-okat].

kavillálhat kertelhet, köntörfalazhat; a se putea abate de la subiect, a putea divaga; Umschweife/Winkelzüge machen können. *1657:* hagytam vala az tárház kulcsait Kún Ferenc, ki az magyar udvarnak hopmestere, Felvinczi Márton Fogarasi udvarbíró, ezeknek kezeknél, de titkoson, mert tudtam az szokás szerént következő tékozlást ... de az én elmenésem után ottan mindjárt firtatván őket az kulcsokért ... nem cavillálhatván tovább előadták [KemÖn. 137].

kavillum kifogás, ürügy; pretext; Ausrede, Vorwand. *1678:* Nemzetes Czegei vas János Ur(am) al(á)z(atos) requisitiojabul értyük hogy ... Nyerges András levé(n) adoss hét száz negyven forintokkal, melly summa pénz adosságát eddig valo sokszori requisitiojárais eő Kglnek ne(m) refundalták, hol egy hol más helytelen cavillumokkal differálták [WassLt a fej. Beszt-hez]. *1737:* az Inctus ... olly Cavillumokkal és Subterfugiumokkal kivánnya aggraválni az At, a mellyek magokb(an) hamishitüséget nem involválnak, hanem többire mások(na)k diffamatioját, és maga Tisztib(en) való restes el-járását [Dés; Jk 246a]. *1740:* az Controversiában forgo szena fü dolga, meg in A(nn)o 1707 inchoáltatott, és mind ez ideig is egy s más cavillumok és haszontalan exceptiok miat nem decidálodhatot [Torda; TJkT I. 186]. *1839:* Méltoztasson irt számado Darvas Josefet arra szoritani, hogy minden Cavillumokat, és terqiversatiokat félre tévén — maga practensioit sürgetőleg bé adni szoross kötelességének esmerje [Dob.; Somb. II]. — L. még RettE 98.

kazák férfi ruhadarab; cazacă; Kasack. *1710 k.:* viseltem ... szép vékony keményített ujjú gyolcs inget, mert annak az akkori módi szerént a kihasitott ujjain, a kurta csak ágyékig érő dolmány-, vagy kazáknak ki kellett bugyogóson látszani, ezen felül vettem a kurta dolmánykát ...; ezen felül télben a kazákot [BÖn. 576].

kazal 1. széna/szalmakazal; şiră/stog de fîn/paie; Heu/Strohschober. *1558:* Byro wram az thyzedesecknek Ees kapitanoknak megh hagyak hogy el yaryak ees az Artalmas helen walo zenath Wdwaron wagy kerthbe valo kazalokoth, Nagy erews Bywnthethessel ky hordattassak az warosbol [Kv; TanJk V/1. 48]. *1594:* Az Somlioi Maior kertben vagjon haro(m) kazalban zena eöll No. 107. Az ket kazalnak zeli es magassaga ket eöl az harmadik kazalnak zeli es magassaga masfel eöl. Az kraznai Maiorban uagio(n) ... egi kazalban zena eöll Restal No 5 [Somlyó Sz; UC 78/7. 15]. *1677:* Vagyon ott most széna egy kazalban készen org. no. 6 [Rákos Cs; CsVh 54]. *1680:* Csures kertben ... Szena kazalokban[a] [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31–3. — [a]Köv. a fels.]. *1753:* két ölős kazal [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1771:* nem akartam a M. Ur kazalait meg kezdetni [Esztény SzD; Told. 5a]. *1798:* A' Nagyságod szénáját még Karátson Hetiben jó móddal el-adtam, a' kazal 8. ölből állván ölit 20, 20 Rftokon [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.].

Szk: ~ *széna.* *1573:* Stomp Ianos azt vallia hogi ... Nagi fwsteot latot az Darochy Maioraba, Be futamot

oda tahat Immar harmada egh az kazal Zenanak [Kv; TJk III/3. 190]. *1813:* egy félbe lévö 4 Ölös kazal Széna 4 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

2. gabonaasztag; stog de cereale; Getreidefeimen. *1680:* Kölös kazalakban[a] [A.porumbák F; ÁLt Inv. 31–3. — [a]Köv. a fels.]. *1757:* egy hoszszu Kazal Buza [Nagyercse MT; Told. 18]. *1831:* két kazal cséplettlen Zab [Mv; Berz. 20].

3. vhány kazalnyi; de cîteva stoguri; von einigen Schobern (viel). *1647:* Az Vizen tulis vagjon egi kazal szena [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1669:* Egj zab asztagocska ... Egj kazal szalma [Kőhalom NK; Ks 67. 46. 24a]. *1674:* Vas Janos Ur(am) ... szena fűvét megh kaszáltatta, mellye(n) mostis edgy nehány kaszally szenaiat latom cö Naga(na)k [Mezőzáh TA; WassLt Grana Georgy (60) jb vall.]. *1704:* Bonchida körül sok kazol szénákat felégettek[a] [Kv; KvE 283 SzF. — [a]A német katonák]. *1748:* edgj nagy kaszaly szalmát azon sertések széllyel gazoltak [Torda; TJkT III. 240]. *1753:* Egy kaszaly Szalma [Karácsonfva MT; Told. 18]. *1776:* egy kaszaly szalma [Mezőméhes TA; WassLt]. *1824:* (A) Csürös kertben tanáltatot egy kazal Szalma ... hoszsza 5 öll Szel(essége) 2 öll [Mezőbodon MT; Ks 89].

4. (fa)rakás; grămadă/stivă (de lemn); (Holz)Haufen/Stoß. *1680:* Az praemitalt házok és Sütö ház közötT vagyon Asszu fa egj kazalban org. no. 3 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 6]. *1696:* vagyon az Veres Bastyahoz Ualo Cserep Ket Kazalb(an) [Bethlen SzD; BK]. *1716/1739:* A Tüzre valo fátis hordják ki rakják kaszajba [A.csernáton Hsz; SzékFt]. *1761:* Jo rakás vagyis Kaszal ki hegyesitett csere karois vagyon a Csürös kertb(e) [Spring AF; JHb XXIII/31. 44]. *1818:* a' kerüllöknél nagy Kazal fát láttam [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

5. vhány rakásnyi; de un anumit număr de grămezi; von einigen Haufen. *1674:* Egj nagj tűzre vágott kazal fa [A.porumbák F; UF II. 607]. *1676:* Vagyon az külső Várban ... egy kazal aszu fa [Fog.; i.h. 705].

6. földhányás; grămadă de pămînt; Erdaufwurf. *1681:* Az szölö földelni valo hasznos jó új földet igi csinállyák: oldalab(an), allyban (: valahol helye vagyo(n) :) mind gyepestöl nagi hosszu kazal földeket hannak öszve jo magassan; harom vagy négi esztendöre alkalmasint öszve érik [Vh; VhU 586].

kazal-fa kazalba rakott ölfa; lemne în stînjeni; Klafterholz. *1849:* Láttam hogy a Molnar Nonuj vitt két szekér Kaszaj fát [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Márton (57) vall.] | ezek hordották el a' kaszal fákat — mely volt harmintz öl, melynek öle ért két pengö forintot [uo.; CsZ].

kazalmaradék rămăşiţe dintr-un stog; Schoberrest. *1629:* Vagyon egy zab-asztag ... Kazal maradék, egy kevés széna [Szu; SzO VI. 103 Székelytámadt vár lelt.].

kazalocska kis kazal; stoguşor; Schöberchen. *1650:* Egy kazalacska s Eötteódfel kalangya szena [Sólyomkő K; SLt GH. 5]. *1735:* Csak edgy kalongya széna van az is el fogy ... hanem van még az katonai[a] határon két kazalocska [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev. — [a]K.]. *1765:* Margai Ferentz Vram(na)k ... Vagyon a Csüres kertben egy kalongyátska szenaja és egy kazalatska szálmája [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 9]. *1804:* 3. Kazalatzka Szalma [Hosszútelke AF; Kath.].

kazalozás kazalrakás; clădirea stogurilor, cläire; Schobersetzen, Auffeimen. *1843:* itt tűnik ki, hogy ők valoban ... kazalozás kalongyálás- és asztag rakási mester⟨se⟩geket nem értenek [F.zsuk K; SLt évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

kazamata cazemată; Kasematte. *1647:* Az maros felől kasamatahoz valo öregh Gerenda kikett fel kell emelni az Kasamatara vagjon hét ... Az masik Kasamata megh vagion Gerendazva [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1653:* A mely torony a várban vala[a] ... fundamentumából lerontottam, mert a bástya kasamátáját arra vittem [ETA I. 148 NSz. — [a]A görgényiben (MT)]. *1662:* (A) Veres és Aranyas két bástyáknak[a] napkelet felől való oldalait s kasamatáit lőni, törni, rontani, vini legalkalmatosabbnak itilték vala [SKr 590–1. — [a]A váradi várban]. *1681:* a' Fejer Bastya ... Also Contigna(ti)ojanak mostan jaro garadicza nincze(n), el bomlott. NB ... Ez Kásamata volna, de többire ganajjal teli, kár hogi ki nem tisztittyak [Vh; VhU 519]. *1696:* ezen Bastyanak az Kasamatajab(an) vagyon ket Hordo ó Bor [Bethlen SzD; BK]. — L. még SKr 301, 591, 597, 599–600, 609, 614, 620; UF I, 97, 395, 398, II, 101, 103–4, 310, 312, 335–6, 542.

kazamata-forma kazamataszerű; în formă de cazemată; kasemattenartig/förmig. *1694:* Ezek alat va(gyo)n egj Bolthajtasos Teglabol csinalt Kasamata forma pincze, valami Algyu Kerekeket tartanak benne az nemetek [Kővár Szt; JHb Inv.].

kazamatás cu cazemate; mit Kasematte. *1662:* Görgény várának, hogy csak az éjszakrul való szőlőhegyéről állittathatnék lövéssel való ártalma, az ellen egy igen-igen erős kőrakású, kétszárnyú öreg kasamatás bástyát indittatott vala[a] | Fogaras várának igen nagy széles, teli vízzel való mély és béllett árka volna, s nagy reguláris kasamátás bástyái [SKr 295, 668. — [a]I. Rákóczi György].

kazán cazan; Kessel. *1846:* Adórendszer ... Velnicéktül és Szeszgyáraktul ... Ezen elözmények után javásolom: Velnicékre (: az az: gépszerkezet nélküli közönséges kazánokkal ellátott pálinkaházakra :) a kezelö Személyzet fej-adójánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni ... Kazán-pénz minden kazántul, a Velnicés' fej-adójával egyenlö mennyiségü [Br. Kemény Dénes, Érdekegység (Kézirat az EMLt-ban) I. köt. VIII. 1.].

kazán-pénz kazánhasználati adó; taxă pentru folosirea cazanului; Kesselgeld. *1846:* Velnicékre ... a kezelö Személyzet fej-adójánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni ... Kazán-pénz minden kazántul, a Velnicés' fej-adójával egyenlö mennyiségü [Br. Kemény Dénes, Érdekegység (Kézirat az EMLt-ban) I. köt. VIII. — A teljesebb szöv. *kazán* al.].

? **kazármáta** kaszárnya, laktanya; cazarmă; Kaserne. *1715:* (A) keresztnél, Kőmál tetején akarnak várat építeni ... hogy ha akarjuk, hogy a német militia ne lakjék rajtunk, tehát oda Kőmálra kell építeni valami lakó hajlékokat nekik — melyeket ö kazármátáknak nevez [Kv; KvE 295–6 Szr].

Nagy valószinüséggel csak az emlékiró tollán alakkeveredéssel (*kazamata x kazárma*) keletkezett alakulat.

kazetta tégely; creuzet; Tiegel. *1570:* Festeket. Mikeppen kel chinalny. Vegy Terpentinat, lakkal, törd meg. Jol lagian, oztan egy kis kazetaban fözd meg es Jo lezen [Nsz; MKsz 1896. 366]. *1580:* Jo zep festek Mint egy somalch Az terpentinat fözd meg az Meg töröt lakkaual egy kis kazetaban es Jo lezen [Nsz; i.h. 369].

kazimir kásmír (kelme); caşmir; Kaschmir(stoff). *1806:* 3 3/8 Sing kazimir 12. 37 [Mv; Ks 34. VII]. *1806/1818:* 7. Sing Szederjes Kaszimir [Mv; Told.]. *1808:* 2 nagy keszkenyő Kazumir [Mv; i.h. 22]. *1822:* 1 Sing fekete kazimir [Mv; DE 3]. *1829:* 5 Sing Kázimír [CsS] | Szenkovits Kájetán boltyabol ... 12 Sing Kázimir ... Rf 48 ... 2 Sing fekete Kazimir ... Rf [Kv; SLt XLI].

Az ÉrtSz a cimszóbeli szót *kázsmír* (~ *kázsmér* ~ *kasmír*) alakban szótározza. Szerkesztésünkbe a szó, valamint összetételei a forrásainkban szinte kizárólagosan jelentkező alakban került be.

kazimír-félkeszkenő kásmír-keszkenő; basma de caşmir; Kaschmirtuch. *1816:* pergelt kávé szin kásimir fél keszkenő [DLt 802 nyomt. kl].

kazimír-keszkenő kásmír-fejkendő; tulpan de caşmir; Kaschmirkopftuch. *1807/1818:* 1 Nagy Kázimir keszkenyő [Mv; Told.]. *1808:* 2 Nagy modi Kazumir Keszkenyő [Mv; i.h. 22]. *1809:* Egy rósa szin Kazimir keszkenö [Koronka MT; i.h. 19]. *1810:* Módi kazumir keszkenyő [Mv; i.h. 74] *1818:* Zöld kazimir keszkenyő [DLt 251 nyomt. kl]. *1835:* Nagy Cazimir Keszkenö mosonénak [Born. O. Ia]. *1847:* Egy portubák szinü földü, a közepében három rendbeli kerek czifraságokkal ékesitett, közepében egy sárga csillag lévén, a széle körül külömb külömb féle fejér és sárga virágokkal diszesitett kázmér (!) keszkenö [UnVJk 141].

kazimír-köntös kásmírruha; rochie de caşmir; Kaschmirkleid. *1832:* Kék párisi Caschimér köntös [HG Br. Brukenthal lev.].

kazimír-kukulikókeszkenő ? kásmír-kalikófejkendő; năframă de caşmir; Kaschmir-Kalikokopftuch. *1806:* 1 Kazimir kukuliko kesz(kenyő) 15 [Mv; Ks 34. VII].

kazimír-lájbi kásmírmellény; vestă de caşmir; Kaschmirleibchen/weste. *1805:* egy fekete virágos Casimir Lajbli [DLt nyomt. kl]. *1810:* Egy Kászmér Lájbli [Mv; MvLev.]. *1829:* Egy férfju Sáál f 6 — xr. egy Giráf Kazemer Lajbli f. 8 [Ks XXXb].

kazimír-mellény vestă de caşmir; Kaschmirweste. *1850:* Veres Casimir mellény kettö, a b. Borenemisza családi czimeres gombokkal 7 f 30 xr [Algyógy H; Born. F. Ii].

kazimír-nadrág pantaloni de caşmir; Kaschmirhose. *1824:* Egy ujj Kazimir Nadrág [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt].

kazimír-nagykeszkenő kásmír-vállkendő; maramă de caşmir; Kaschmir-Umhängetuch. *1817:* Egy Veress kazimir virágos Szélü nagy keszkenö Rfl. 3 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsánna hagy. 3]. *1821:* Egy viseltes szine hagyatt kazimir Nagy keszkenö [Mv; i.h.].

kazimír-posztó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *kurtarékli* rövid kásmír rékli; bluză (femeiască) de caşmir; kurzer Kaschmirtulifant. *1811:* Egy Fekete Kazimir poszto Kurta Rékli [Görgény MT; Born. XXXIX. 43].

kazimír-sapka şapcă de caşmir; Kaschmirmütze. *1847:* Klinger Wencel ... fejül egy kerek gombal öszvehuzott hamuszin casemir sapkát ... viselt [DLt 633 nyomt. kl].

kazimír-sisak caschetă de caşmir; Kaschmirhelm. *1806/1818:* 1 Fain veress Kazimir Sisak [Mv; Told.].

kazimír-spencer kásmírzubbony; spenţer/bluză de caşmir; Kaschmirspenzer. *1820:* Egy kitsi Kázimir spentzel két Arány Gombal [Mv; Told. 19].

kazinci magyar mentefajta; un fel de mintean unguresc; Art ungarischer Dolman. *1866:* tavaszi szürke kazinczi [Meggyesfva MT; LLt].

kazul I. *mn* perzsa; persic, persan; persisch. **Szk:** ~ *kard. 1642:* egy aranyas kazul kard [Koronka MT; Told. Ia. II Toldalagi Mihály portai követ lelt.] ∗ ~ *követ. 1619:* találék egy jó magyarul tudó törökre ... ki ... az perzsa követ mellett volt ... kérdezém, ha ugyan igaz-é, hogy jő kazul követ? Az is azt mondá ... hogy ő együtt jött az követtel Konjáig | Mikor Ahmet császár egykor Drénápolyból hazajött vala, és az drénápolyi kapun pompával bejöttek vala ... ezt az kazul követet ... minden pompával ... hozák bé [BTN^ 241, 268] ∗ ~ *pasa. 1618:* az kazul pasa az többi között Perzsiából irta az hatalmas császárnak[a] | jutott egy posta Perzsiából az fővezértől ... ez azt hozta, hogy a kazul pasa Tebrizig eleibe jött volt az vezérnek ... megvittak, és ... victor lött az vezér, és a kazul pas⟨a⟩ igen kevés magával szaladott el [i.h. 145, 152–3. — [a]Köv. a nyil.]. — L. még i.h. 125, 170, 193.

II. *fn* a perzsa; persan; Perser. *1614:* azt mondá az pasa, hogy: ... kazul, csilali[a] mind az hatalmas császár ellen volt, s mit használtatok véle? [i.h. 77. — [a]A török *csilalia* 'lázadó, szökevény' (i.h. 480)]. *1618:* úgy megverték az kazult, hogy az fővezér az maga seregével csak rea sem érkezett az derék harcra, addig elfutott az kazul pas⟨a⟩, oztán mindenütt utána az tatár hám | (Görcsi Mehemet pasa) mondá, hogy: Hová tegyük hát mi osztán az mi hadunkat, ha megbékéllünk az kazullal, mert az mi hadunk nem nyughatik és veszteg nem ülhet [i.h. 154, 171]. *1657:* Huszref pasa nagy triumphussal jüve, meghozván azt a hires Abaza pasát, ki ... az kazulhoz adhaereált vala [KemÖn. 88].

kazula miseruha; odăjdii; Meßgewand. *1586:* Ez Niolcz Zaz, tizenegy forint Niolczva(n) ket penz ... Igyarto Simonnak, Es Veisz Tamasnak Egyhaz fiaknak eppen kezeknel maradoth, Nem tudwan eheöz, az Casulakat Es kywe (!) Iaro Ezwst Zerzamokat es egieb Inuentariumot zwnieget es effelet [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. *1588:* Az egihazfiaktol ... Weisz

Tamastol ig Veottek zamoth: maradot volt Nallok ... keesz penzwl ... Restantiaul ide nem tudwan az kjueol Jaro ezwst marhakat, zwniegeket, Casulakath f. 760/43 [Kv; i.h. 4/II. 18]. *1589:* ladakat czinalt Aztalos Jstuan, melliekbe kasuliakat (!) raktanak [Kv; i.h. 4/X. 5]. *1634:* Az mi Templumhoz valo ezkeozim vadnak mindenfele kepek, Casulak, Monstrancia, kehely, Ampolnak, es mind effelek egyebek ... azokat chak ide az Monostori Templumhoz Applicallyak, az ott lakó Jesuita Paterek [WassLt Wass János végr.]. *1790:* Templombeli porteka ... Egy Rongyos Casula [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1804:* A Templomban tanáltato Mobiliak ... Kazula arany készülettel ... Albák nro 3. [Tresztia H; Ks 108]. *1808:* Misèhez tartozo Casula [Bodola Hsz; BLt II.11].

Szk: *aranyos ~. 1585:* Egy zeold Aranios Casula Ad f 4 [Kv; Szám. 3/XIX. 4. — A Szt. M.-t. eszközeinek inv.]. *1642:* egy aranyas kazul (!) [Koronka MT; Told. 26] ✱ *aranyszínű ~ → tarka ~* ✱ *fejér ~ → veres ~* ✱ *fekete ~. 1732:* találtunk, egj fekete Casulat, egj manipulust, és Stolat mind kettöt feketét [Kóród KK; Ks 12. I] ✱ *sárga ~ → tarka ~* ✱ *színes ~. 1796:* Ordinár Szines kasula 1 Ordinár Fekete kasula 1 [Tresztia H; Ks 115 Vegyes ir.] ✱ *tarka ~. 1585:* Egy arany zinew tarka Casula Ad f 3. Egy Sarga Casula himes kereztew Ad f 1 d 50 [Kv; Szám. 3/XIX. 4. — A Szt. M.-t. eszközeinek inv.] ✱ *veres ~. 1790:* Egy veres s kozepin Fejer Casula Sellyem Poszomanttal s keszülettel [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c].

kazulás csuklyás; cu capişon/glugă; mit Kapuze (versehen). *1788:* Nyul bőrrel béllett kasulás fekete mente | Zöld bagazia nyul bőrrel bérlett kasulás Mántli [Mv; TSb 47].

kazul-varrás perzsa-hímzés; cusătură/broderie persană; persisches Sticken. *1574:* egy ala varrot Eleökeöteö kazul varrassal viselt [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. *1576:* Wagion harmad eleo Rwhays kazwl warrassal warroth harom Rendel [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6].

kazup[1] **1.** kb. fakéreg-puttonyka, *táj* kászu; vas (făcut) din scoarţă/coajă de copac; kleines buttenartiges Gefäß aus Baumrinde. *1652:* Egy tonnaban fenyö szurok kazuppokba(n) [Görgény MT; Törzs]. *1681:* Fenyö Szurok kazuppal Nro 2 [Vh; VhU 530]. *1718:* Szurkot két Kazuppal küldött [Szurdok Mm; TKl Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1787:* Moston egy szekeret fel inditván rakattam: ... 3 darab sotlan fris iros vajat egy kazupb(an), 13 kupa Csikot [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* Ezen alkalmatosságtol ... küldök Nagyságod számára két kosárba és egy kazupban szépen lapu közé rakva, három féle szép Cseresnyét [Hadad Sz; JF 36 LevK 286 Benkö Elek lev.].

Szk: *~ fenyősajt. 1681:* minden havastol (: a' kin Esztena vagyo(n) :) nyárban tartoz(na)k haro(m) haro(m) jó öregh Sajtot ... adni Kazup fenyó Sajtot ... Kazup szurkot, harmat harmat [JHb XXXII/56]. — Vö. a *kazupos* címszóval.

2. vhány puttonyforma fakéreg-edénnyi; de citeva vase mari (făcute) din scoarţă de copac; von einigen buttenartigen Gefäßen aus Baumrinde. *1714:* 4 jó Tehetös szénás Juhos Emberre répartiáltam ... Két Kazup szurkot, melyb(en) 40 kázuval vetettem, az milljen kazukkal szokták be adni [Szurdok Mm; TKl. Zólyomi János Teleki Pálhoz]. *1748:* administrált Nuczul Hajdu által Ruszka Pojáni udvarbiro Kovátsi Illyés u(ram) ö kglme ... Huszonöt kazup Szurkot n. 25. egj véka fenyö magot — met. 1 [Kendilóna SzD; TKl].

kazup[2] '?' *1817:* Zsiván Filipinus ..., a' ki eredetére nézve ... Slavonai visel magos, kerek kalápot (!), fejér kazuppat, és botskort [DLt 69 nyomt. kl].

kazupos kászus (kászuba tett); (păstrat) în vas făcut din scoarţă de copac; in Rindebüttchen (gesetzt). *1681:* Kazupas fenyö sajt nro 165 Kazup szurok. nro 165 [VhU 218]. — Vö. a *kazup* címszó ~ *fenyősajt* szkával.

kázus 1. eset; caz; Fall. *1657:* A fejedelem ... az Morva szakadékján lévö hídon menvén által[a], az híd egy helyen meg tanálván lyukadni ... az fejedelem nyakra-főre az magas hídról leesék az vízben ... de az fejedelemnek nagy bátorsága látszék ez casusban is, mert semmi confusio és alteratio benne nem esmérteték [KemÖn. 48–9. — [a]Bethlen Gábor az 1623. évi morvaországi hadjárat idején]. *1668:* En Jenei Gaspar obligalom magamat, teljes eletemb(en) valo bor nem iszasagra excipialvan ilyen Casust, hogy harmad napi betegsegemb(en) a dolog ugy kivanvan, hatod resz ejtelnyi bort szabad legyen nyavalyam terhenek könnyebbitesere meg Innom [SzJk 102]. *1721:* nékem szándékom innen Görgényben[a] mennem, ha csak valami extraordinarius casus nem impediál [Gyf; Ks 95. — [a]MT]. *1772:* Nékem ugy látzik hogy ezen dolognak és Casusnak fövebb oka Vermes János volt ... és hogy azon szerentsétlenség ... nem szánt szándékbol esett [Torockó; Bosla]. *1840:* Nem esméri el hibáját a panaszlo asszony — mivel már elátolkodott ... tagadásra vette azon Casust is [Dés DLt 36/1841 Kovacs János városi hajdú vall.].

Szk: *~ esik (rajta/vkin). 1677:* Estenek néha illyen casusok-is, hogy némellyek az Országnak publica Constitutioi és Articulusi ellen protestatiot tettenek, testimonialist-is ki-vévén rola [AC 188]. *1736:* az Actor lovaival meg nem allott hanem tsak continualta meg szelesedett lovaival uttját mely miá esett rajta a casus [Torda; TJkT I. 117] ✱ *~ történik (rajta). XVIII. sz. eleje:* Minemü véletlen és minden remenségünkenn kivül valo Casus történt a' napokbann rajtunk, gondollyuk eddig szerte nyargalo hirekből értette Excellentiád [LLt]. *1783:* Szivem rebegésével félek hogj valami véletlen Cásus Történik én rajtam [Torda; KW] ✱ *fatális ~. 1837:* azon szerentsétlen tűzi veszellyek kárát mellyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei támasztottak, a Zállagba vevö Ur tartozik viselni, ki vévén a fatalis Casusokot um. a menkö vagy rosz emberek gyujtogatásábol eredett ... károsodásokot [Dés; BetLt].

2. *jog* ügy; cauză; Sache. *1584:* Tartozikis az poztos sowago az biro pechetire az fellwl megh Irt dolgokirth es Casusokba eleó Jwni Teórvinre de nem eleb hane(m) veczernie zekre [Torda; DLt 212]. *1585:* eo Nga keg(el)mesen engedne megh Azt hogy Se kwlseo, Nemes, vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varossy Ember, Semminemeo Attestatoriaúal Ne kenzerithetne vallasnak okayert semminemeo Kiraly vagy Vaida embere

eleybe az varossy keosseget soha semminemeo Wdeoben es casusokba(n) [Kv; TanJk I/1. 16]. *1667:* si juris az Törvenytöl megh kivanom hogy a' D(omi)nus Jnctus azon büntetessel büntettessek mint azok kik effele casusokba(n) incurraltanak [Kv; RDL I. 148]. *1671:* A' Szász Atyánk-fiai részéről concludaltuk Nagd consensusábol hogy bizonyos casusokon kivül ő kegyelmek közzül privata personak immediate táblára ne evocaltatnának [CC 50]. *1701:* Generosus D. Samuel Cserepi de Dées Ductor ejusdem oppidi Dees ... solemniter protestala azon, hogy ... a Deesi Tanacs az ő kglme Hannagysag beli Ratiojat el nem akarja igazitani ... Melyből ha mi oly ... Casus következnek se I(ste)n se ez vilag előtt Maga es Posteritasi ne causaltassanak [Dés; Jk 322a]. — L. még AC 77; TML VIII, 3.

3. büntett; delict, infracţiune; Straftat. *1677:* A' Gyilkosságnak Casussában az a' régentén bé-jöt, keresztyénséghez nem illendő szokás, mely miat a' hólt testek sok ideig föld szinén tartattak, ugy mint a' mely mondatot tetémre valo hivásnak ... mind ezek a' Székelység közzül in perpetum tollaltattak [AC 151]. *1776:* ha effele Casusok simplicit(er) el halgattatnának, sok szánszándékkal való cselekedendő dolgokis véletlen történeteknek allegáltathatnának és igy sok rosz casusokra ut adattatnék [Déva; Ks 111 Vegyes ir.]. *1784:* A Bányák, és Bányászság felett valo controversiakbol szarmazo Causák az eddig bé vett Rendtartás, és Constitutiok szerint az Toroczkai foruman folyhattnak, és ... a Mlgos Possessoratus eleiben appellaltathatnak ugy mind azon által, hogy ha az Bányákon ... Lopasok, Gyilkosságok, egy szoval akkármely Personalis dolgok intervenialnanak, azok ... a személyes actusokbol származo casusok közzé számláltassanak [Torockó; TLev. 2/6 3b–4a].

4. véletlen (eset); întîmplare; Zufall. *1585:* Vallatwan kenoztatwan az Ersebetet Semmyt nem vallot seót hittel Nagy Eskwwessel mondotta vallotta ... hogy Casusbol tudatlanul leot, es ment ell teolle, es nem tudta hogy giermek legie(n) [Kv; TJk IV/1. 454]. *1764:* ha az illyen Casus[a] admittaltatik sok rosz consequentia következnék, mert nem tudván kib(en) mitsoda intentio vagjon a szánszándékos gyilkosságat Casusnak neveznék [Torda; TJkT V. 246. — [a]Ti. szándékosnak látszó emberölés gondatlanságból származó emberöléssé nyilvánítása].

5. *vkinek/vminek ~a* el/leesése/este; căderea a cuiva/ceva; js Fall/Sturz. *1825:* mi el szaladtunk feljebb az erdőben, s onan látuk a Veszutz Vaszilika casussat, és le agyaltatását [Kötelesmező SzD; TSb 47]. *1841:* mind az ők együtti vallamások sok confrontatiojábol, mind az al őri tsordásnak, akire provocál, hogy látta a casussát a tsikomnak szemtöl szembe, amazok(na)k le házuttolásábol, nem egyéb fortéllyoknál jön nyilvánosságra [Dés; DLt 1541].

kázsmír l. kazimír

kazsulirozás hízelgés, talpnyalás; linguşire, linguşeală, măgulire; Schmeichelei. *1894:* Kiss József minden ok nélkül méltatlankodott velem: lapját visszavonta ... Most ez a gaz kölyök, ez a Bede odadobja neki a rajzomat alacsony kazsulirozásból, s Kiss azzal figurál ki, hogy közli [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

A mai köznyelvi *gazsuliroz* igére gyűjtésünkben nincsen erdélyi régiségbeli adalék, viszont Petelei, úgy látszik, a származékot csak a *k*-s alakváltozatban ismerte, éppen úgy, mint Gyarmathi Sámuel [Voc]. Ez az alakváltozat a magyarban a régi német *kajolieren* (< fr. *cajoler*) közvetlen átvétele lehet [TESz].

kebel 1. mell; piept; Brust. *1568:* Clara Rlta Luce Nagy ... fassa est ... az Bekenne fogtassa meg immar, ha iambor azzony az oruos Annat hyzem a' meg mongia ozthan ky wotte el kelebebe (!) tarchia az orrot[a] [Kv; TJk III/1. 120. — [a]A fog. ilyen zavaros, de legrégebbi voltáért és hangátvetéses alakjáért be kell iktatnunk]. *1569:* Lucas Custos Campi ... fassus est ... hallotta ezt, hogy Janos deak ezt Monta Wicey Janos vramnak hogy te Vicey Janos Jgen kerengez Az halo eleot egzer rea keryttettelek vala, Azonban Az keobelere Mutat, es Mond hogy Byzon esmet rea kerytlek az halora ewel A sentenciawal [Kv; TJk III/2. 172b].

2. a női ingelő kebel/mellrésze; pieptul cămăşii femeieşti; Brust/Vorderteil des Frauenhemdes. *1570:* Zigarto Balintne Anna ... Aztis vallya hogy eccher ... Zeoch Demeter ... eothet megh fogia es az kebelebe akar volt Nywlny, Es eo ky Rantotta Magat kezebewl [Kv; TJk III/2. 83]. *1584:* Anna Zekeres Mihaly feleseghe Magdalena Nyary Barthosne Rosa Gazdagh Georgne egy Arant valliak hogy Zedeskort estwe Ieonek volt az Mesgyen, Es ezt Zemekel Lattak hogy ferkely Miklos Az Terden All vala es az leany Az hatan fekzik volt, Az leannak penigh mind Nytwa vala Az kebele ... megh meg zolitok mondwa(n): veztegh chak ferkely Miklos, meg mondom Az felesegednek othon, De chak Newethette [Kv; TJk IV/1. 227].

3. az ingelő és a mell közötti rész; sîn (spaţiul dintre piept şi cămaşă); Teil zwischen dem Vorderteil des Hemdes und der Brust. *1590:* menek ... korchomara hat egy zegenj Ven ember sirankoz tepi magat, hogy a' keobelebeol mas fel forintoth loptak [Kv; TJk V/1. 27]. *1591:* Merai Thamas ... vallia ... az ezwst keozeot latek egi kis feier boglaroczkat ... foga a Dayka es az teobbiuel eggiwt kebelebe teue [Kv; i.h. 180]. *1597:* Varga Jmreh ... wallia ... az megy ereskor latam hogi az Feőrkeol Mihaly fia az Chizar Peterne kerti feleol az zorosbol ele ieo wala az kebele rakwa wala gyewmeölchel [Kv; TJk VI/1. 106]. *1610:* Kouaczj Birtalannenak az kebeleben uala egj keotelek penz [UszT 4/3b]. *1655:* megh mèrvèn az aranyat, az után ... be tötték az kebelekben [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. *1720:* eő kglme hoszta az pénszt az én házomhoz és eő kglme olvasta felis az falu(na)k mégh penigh az kebeliből vöve elö [Somostelke KK; MbK 133]. *1748:* az Inctus töb complex és Malefactor Társaival edgjütt invádálvan étszakáz(na)k idején az Harasztosi[a] szölö hegjet kebelekben fel szedett kövekkel a pásztort adorialtak és hajgálták [Torda; TJkT III. 197. — [a]TA]. *1820:* Bàsa Györgyis ... panaszlá Nékem ... hogy Diszno ölés alkalmatosságával a' Kebelibe rejtett Diszno hus darabokat is ki hutzták [Várfva TA; JHb 48 id. Pálfi Tamás (57) ns arm. vall.].

Sz: *hátán háza, ~ében kenyere. 1664:* ez katonák is csak elmennek, mert azoknak csak hátán házok, kebelekben kenyerek [TML III, 108 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz Székelyhídról (B)]. *1796:* Omnia mea mecum porto, a melly magyarul sokkal jobban igy van kitéve: Hátán háza, kebeliben kenyere [EMLt Gyarmathi Sá-

muel Aranka Györgyhöz Göttingából] ✱ *ketteivel vannak ~ében kígyói. 1671:* Az magyarországi dologban is énnékem nagy akadályom vagyon, mert az ki által kellene azt végben vinnem, attól kell inkább titkolódnom és magamat oltalmaznom. Más nagy dologra nézve is ketteivel vannak kebelemben kigyóim [TML V, 428 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból] ✱ *kígyót keblünkben ne tartsunk. 1664:* kígyót keblünkben ne tartsunk, fizetetlen praesidiumot, hanem rendeljen ő nagysága, honnet lészen ezeknek fizetése meg [TML III, 78 Boldvai Márton ua-hoz] ✱ *nem bátorságos/nem jó keblünkben/az embernek ~ében kígyót tartani. 1662:* Dunaniczit hallom, hogy Rácz Istvánnal correspondeál ... sőt Rácz István olyan szót is ejtett, hogy ő barátja Dunaniczi, az ki Dunaniczinek vét, neki vét ... Ha igaz, nem jó kígyót kebelünkben tartani [TML I, 351 Ébeni István ua-hoz]. *1672:* Pelei uramban hogy nincsen Kegyelmednek egész hitele, az nem jó. Ugyan is kebelében embernek kígyót tartani nem bátorságos [TML VI, 34 Bánfi Dienes ua-hoz].

4. *áty* szív; inimă; Herz. *1710 k.:* Arra fokadjunk-é hát, édes Istenem? mint a Jób baráti, hogy valami képmutatás vagy titkos, éktelen rút bűn vagyon az én feleségem kebelében vagy az enyimben vagy mind a kettőnkében, és azért ront Isten ilyen majd példátlan romlással [BIm. 1021]. *1849:* Vagyan ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe egy bámulásra mélto nagy terepéj, Tölgyfa, melly alatt vagynak faragatt kövekből alkatatt ülő hellyek, asztalak. — melly hellyek gyönyörrel töltik el a' kebelt Tavaszan és nyáron át [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1854:* a' hol vasönkény a fájdalom panaszát elnyomá a hazafi keble rejtekeibe ... biztatásul: hogy ők is érzik bár a' balsors nehéz karjait [ÚjfE 3]. *1882 k.:* Te Ödön ... azon gonosz szándékok töltik el hazafiúi kebeledet, hogy valamely versenyen pályázol vele[a]? [PLev. 103 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Az elkészült költői beszéllyel].

Sz. *1665:* Bő írásomról megbocsásson Kegyelmed ... Kegyelmed köbölében akarám kiönteni az én sok méltatlan búsulásomat, a kikkel illettettem [TML III, 492 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1667:* Az igaz barátság azt kívánván, hogy ember jó s gonosz szerencséjét barátjának kebelébe öntse, akarám Kegyelmedet én is útamról s dolgaimról tudósítani [TML IV, 142 Bethlen Miklós ua-hoz].

5. *vall* Isten kebele, mennyország; sînul lui Avram, rai, paradis, împărăția cerurilor; Schoß Gottes, Himmelreich. *1710 k.:* Elvetted ugyan az első feleségemet a halál által ... sok esztendei keserves betegeskedései után a te kebeledben megnyugtattad | jobb énnékem egy nap, egy óra, sőt egy szempillantás a te házadban, kebeledben, mintsem ezer nap, sőt ezer esztendő egyebütt a világnak legnagyobb dücsőségében is [BIm. 988, 1019]. — L. még BIm. 1038.

Sz. *1673:* szólítá Isten ő felsége ki itt Fogarasba szegény Szentpáliné asszonyomat ... kit is Isten ő felsége bevitt az Ábrahámnak kebelében, amen [AMN 152].

6. vminek a derékrésze kiöblösödése; burtă, partea mai largă a ceva; Mittelteil/Ausbuchtung einer Sache. *1757:* meg mérvén ezen Nemes Lako Joszágot ... A Közepe tájékánn által pedigh mivel kebele vagyis széllyesebb (így!) mint a meg mondott betüje[a] vagyon negyven-két öl egy Sing és egy arasz [Szentmihály Cs; Sándor conser. — [a]Értsd: bűtüje, azaz vége].

7. csürfiók; clădire anexă la șură; Scheunenschuppen. *1633:* Uagion egi io boronaual fel rakot öregh chwr ket felöl valo odva negi szegeletin töreknek ualo kebele [Komána F; UF I, 314].

8. vmely közösség/testület (saját) köre/szervezete; cadrul unei colectivități; (eigener) Kreis/(eigene) Organisation irgendeiner Gemeinschaft. *1662:* Szegény elromlott, s ha Isten nem könyörül, annál is inkább elromlandó Erdély, megnevelted vala hiszem sok szép ifjú népedet kebeledben e negyven esztendők alatt, megpihenvén a pogányi fegyvertől és rablástul mind ez ideig! [SKr 714]. *1706:* Szakáts Kata ... ki Paráznaságb(an) találtatván a' Papisták közzé ment volt, onnan viszsza jött, és az Ekklésia kebeléb(e) kéredzvén, be is vétetett, s absolváltatott [Kv; SRE 95]. *1795:* a Dombai köz hellyek osztállyára, a Tktes Vármegye kebeléből érdemes Co(mmi)ssarius Urak vagynak ki rendelve [Ádámos KK; JHb XX/18]. *1848:* Ha valaki a magunk kebelünkben könnyü lopásban tanáltatnék ... akkor a falusi bírák szoros kötelességeknek tartják elsőbben 12 Rft, azaz tizenkét rénens váltó forintokig megbüntetni [RSzF 266]. *1850:* a' helybéli Kat. Térparancsnokság, hogy ezen tény ki nyomozására Hatosagunk kebeléből kinevezett Tanácsos Ferenczi József aa mellé egy szükséges Cs. Királlyi Katonai Egyént ki nevezni méltoztasson. Dées Város Tanácsából ... Ki adta Veres Lajos mp h. fő Jegyző [Dés; DLt 1320]. *1857:* Binetz István atyánkfia kivánna fiát Binetz Lajost Czéhunk kebelébe igtattatni [Kv; ÖC-Jk]. — L. még RSzF 105.

Sz. *1760:* Somkereki Kertész András ... azon tselekedetit[a] meg bánván, viszsza jöne Reformata Sz. Vallásunkra ... viszsza vévők az el tevelyedet Juhot Eklésiank kebelében [Kv; SRE 193. — [a]Más vallásra való áttérését].

◇ **Hn.** *1604:* Az medúe vere(m) kebelen az kerten keóuyl elegh hely Vagio(n) [Abásfva U; EHA] | be menenk az Medúe Vere(m) kebelbe az diznoúal [UszT 18/100]. *1685:* Szek alma Kebelib(en) [Szemerja Hsz; EHA]. *1697:* eger kebelb(en) (k) [Kökös Hsz; EHA].

◇ **Sz:** *kivettetik vki szeretetének ~éből* a pierde dragostea/afecțiunea cuiva; aus js Herz ausgestoßen werden. *1783:* Talám itélettel, és nehezteléstl is téritett az Ur Notárius Ur én reám ... Ne vállyék azért hozzám eddig gyakorlott barattsagi hivsége idegenséggé, és ne vettessem ki szeretetének kebeléből [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz] ✱ *a tavasz megnyitja a maga ~ét* primăvara își face apariția; Frühling fängt an/erwacht. *1847:* Midőn a vidám tavasz megnyitja a maga kebelit, kötelesek a nevezett pásztorok az eleibe adott ökröket számadások alá venni és pásztorolni [Zalán Hsz; RSzF 202].

kebelbarát meghitt jóbarát; prieten intim/la catarامă; Busenfreund. *1854:* úgy hiszem, hogy örömtelen éltem lehunytával, ha kebel 's elvbarátaim lapozni fogják egykori igénytelen lapjaimat szerény emlékemnek: azon örömöket és fájdalmakat, melyeket én éreztem 's melyek közt irtam, vélem érezve ... némi felvilágositásokat is találhatnak benne [UjfE 5].

kebelbeli vmely közösség/testület kebeléből való, vmely közösséghez/testülethez tartozó; din cadrul unei colectivități, care aparține unei colectivități; aus dersel-

ben Gemeinschaft/Körperschaft stammend, zu derselben Gemeinschaft/Körperschaft gehörig. *1803:* Instálunk alázatoson a Méltoságos Kirallyi Administrationak[a] meltoztassék nékünk égy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyittást arrol adni hogy a Kebelebéli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei Terhektől [Torockó; TLev. 15/9. — [a]A vh-i bányaigazgatásnak]. *1831:* (Gazdája) noha ... szinte 12 huszassal tartaznék, még se kaphatatt ki fizetésiböl egy xrtis; arra valo nézt jelenteni kívánnya magát a Tttes Kebelbeli Magistratus előtt, és kéri indemnizáltattatását [Dés; DLt 332. 9].

kebeles, kebles I. *mn* **1.** állapotos, terhes, viselős; gravidă, însărcinată; schwanger. *1600:* Farkas Antalnak felesegenek az annia leany koraban lakot Lukach Janosnal ott meg keöbelesult ... wgy zerze az zegeny we(n) embernek ... Gyeörgyffi Balintnak egy chep hire sem volt abba(n) hogy keöbeles wolna mi(n)d addigh is, mygh hazahoz witte, hane(m) az vtan esmerte megh hogy ollianos [UszT 15/37 Janos Gergelyne Zetelaki Marta azzony vall.] | Gyeörgyffi Balint egywgyw we(n) ember wala eö neki hogy az leany kit az kett legeny neki zerze keöbeöles leött wolna, abban semmi hyre me(m) wolt [i.h. 15/38 Balint Peterne Orsolia azzony, nemes zemely vall.]. *1666:* az en Fiammal Jano Janossal, az ki mostan Vizaknan megh holt kebeles volt [Papolc Hsz; HSzjP Toth Janosne Anna (60) jb vall.]. *1724:* Pekri Ur(am) Susi nevű Szolgálójával hál ... hallottuk Sz. Királyon, hogy a mostani Szolgálója is kebles [Harcó MT; BK] | Pekri Uramhoz mentem ... kérdém pannát a Szolgálót, kijé ez az ruha. E bizony enyim, jaj mitsoda dolog ez, te bizony kebeles vagy, ő panna tagadta [M.királyfva KK; BK. Fekés Házi Péterné (25) ns vall.].

E jel-re l. az MTsz székelységi bizonyitékát.

2. ~ *birtokos* kb. törzsökös birtokos; proprietar băştinaş/autohton; alteingesessener Besitzer. *1836:* Veress István Atyánkfia ... Nemes Torda Vármegye Also Kerületében Torda Nemes Várossában Kebeles N(eme)s Birtokos [KW].

II. fn-i haszn-ban; cu funcţie subst.; substantivisch gebraucht: terhes/viselős nő; gravidă, femeie însărcinată; Schwangere. *1724:* Tudom h(ogy) Pekri Ur(am) udvarából vagy négy kebeles kj ment [M.királyfva KK; BK. Krátsunné[a] (38) jb vall. — [a]Csak igy!].

kebelesedik megviselősödik; a rămîne/fi însărcinată; schwanger werden. *1724:* Tud(o)m h(ogy) Ersók ott Pekri Uramnál meg kebelesedett, és h(ogy) a mostani Szolg(álo)ja is kebelesedik úgj hallom [M.királyfva KK; BK]. — Vö. a *kebeles I. 1.* jel-sel.

kebelesen állapotosan, terhesen; însărcinată, gravidă; schwanger. *1600:* Tudo(m) hogy ezt az Gyeörgyffi Balinth keseöbzeri felesigit Ilonat keöbelesen wittek Gyeörgyffi Balint hazahoz, Lukach Janos zolgayatol esett terehbe [Uszt 15/38].

kebelez csicserész, markolász; a pipăi sînii cuiva; herumknutschen, (ab)tappern. *1582:* Cathalin Zabo Marthonne ... vallia ... Igiarto Georg feyerwary Jstwannehoz Niula ... Vrsula feierwari Jstwanne ... vallia ... eotet kebelezi volt [Kv; TJk IV/1. 53–4]. *1700:* sem a' leány, sem a' legeny meg nem tagadtak, hogy tudniillik egy mast ne(m) markasztak es nem kebeleztek volna es hogy a' Csűr oldalai melle a' legeny nem nyomta volna [Dés; Jk 316].

kebelezett vhová bekebelezett/odacsatolt; (care este) înglobat în ceva; einverleibt, angegliedert. *1838:* Alsó Fejér Vármegyében kebelezett Sugadi praedium [EHA]. *1848:* e királyi főkormány nemes Alsó-Fejér megyében kebelezett Bucsum, Abrudfalva és Kerpenyes közönségek lakóinak bujtogatásával ... vádolt ... kóbor nőszemélyt, Varga Katát a törvényes királyi tábla előtt indítandó bűnvádi kereset alá vetendőnek határozta [VKp 298].

kebles l. kebeles

keblesség öblösség; adîncitură; Ausbuchtung. *1662:* a hegynek közepibe[a], mintegy térjes keblességébe is egy nagy sorsáncba még megannyi lövőszerszámokat helyheztettek vala [SKr 593. — [a]Nagyváradon].

Az NySz e cimszó alá 'sinus; einbuchtung' jel-sel egyetlenként ugyanezt az adalékot iktatja be.

kebli *rendsz egyh* vmely testület keblebeli; din cadrul unei instituţii; zu irgendeiner Körperschaft gehörig. **Szk:** ~ *elöljáróság. 1883:* Kötelességévé tétetett az egyh. kebli elöljáróságának a haranglábnak[a] teljesleg leendő újból építtetése [ETF 107. 10. — [a]Botházán (K)] ∗ ~ *tanács. 1858:* Ezen végrendeletem teljesedésbe vételét a' kolosvári ev. ref. ekklézsia kebli Tanácsára és elöljároira bizom, kiket e' végre tisztelettel fel is kérek [Kv; Végr.]. *1874:* Értésére esvén kebli tanácsunknak, hogy Bálint János és Kudor Ilona házastársak most is külön élnek, nevezett házastársakat ujra öszszerendeli [M.bikal K; RAk 305]. ∗ ~ *tanácsi gyűlés. 1871:* 1871. Februarius 14-n kebli tanácsi gyülés tartatott Benedek Pál helybeli pap elnöklete alatt [uo.; RAk 287].

keblű vmilyen érzelmű/lelkületű; cu suflet/simţămînt; gesinnt, von irgendeiner Gesinnung. **Szk:** *nemes* ~. *1846:* A Belső Szolnok Megyei Példány kisded ovoda építési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak [Dés; Berz.] ∗ *romlatlan* ~. *1854:* a' romlatlan keblű magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein [ÚjfE 5].

kece l. kecse

? **kecegető** '?' **Hn.** *1652:* Az keczegető előt (sz) [M.derzse SzD; DHn 39].

kecele I. '?' *1582:* Agoston Georg vallia az fogoly leany Ilona egkor felesegemnek eg keczeleyet lopta vala el | Sophia Agoston Georgne vallia ... Az keczele lopasat(is) iol tudom [Kv; TJk IV/1. 103]. *1599:* Sardy Janosne Ilona azzony ... vallja Ez leany ... valamy fejer ruhajt lopta el, inget, kechelejet, es eleo ruhajat [Kv; TJk VI/1. 334]. *1606:* Husuet napiara oztöttam ki az szegeniek ladaiabol az Jspotalybeli szegeniek(ne)k Eggik azzonnak attam egj hitúan also Inget vgian annak attam

egj hituan keczelet [Kv; Szám. 12a/I. 49]. *1627:* Keouetkezik (!) az elseö Aniay Harmadbol Jutot Feyrnemw Ruhak Wicej Mathenak ... Egy keczele fekete szyl raita tt f 1 d. 50 [Kv; RDL I. 132]. — Vö. a *gyolcs-* és *vászonkecele* címszóval.

Az NySz — egyetlen adalékkal, de más forrásokra is utalva — 'casula; Kirchenkleid' jel-t tulajdonít a szónak. CzF — Gyöngyösire utalva — a 'fejreval ó ... asszonyi kendő, ruha' jel-t szótározza, de a nyj-i szinten élő 'kötény, ruha' jel-re is hivatkozik. Az MTsz 1. nagy, széles, bő kötény; 2. vászonlepedő; 3. fejreval ó kendő; 4. meleg női ujjas; 5. ringy-rongy ruha; 'kézi batyu' szétágazó jel-e ismeretében nem tudjuk a magunk szükszavú adalékait értelmezni. — A TESz is öt jel-sel számol.

2. ~ *szabatu? 1653:* (A szultán kocsijára) a szolakok viselnek vala gondot. Azok a szolakok három százan vagynak; egy kéziv vagyon egyik kezében, másikban egy marok szép aranyos nyíl vagyon, dolmánnyok hosszu selyem ruha, azon feljül fejér gyolcs vagy tafota keczele szabatu vagyon [ETA I, 133 NSz].

kecse 1. pokrócfajta; checea, un fel de pătură; Art Kotze. *1602:* volt Vas Gergelnelis egy kechebe takarua vramnak valami ruhay, az kechét megh adák de az Ruhák Oda leonek [Kv; RDL I. 73]. *1634:* Oon es wuegh Pincze tokaimat, haz eolteozetimet, karpitimat, szeonyegimet, zeczel szekeimet, Adgy eolteozetimet, derekalyimat, paplanimat, kecheimet, Lepedeojimet ... hagiom az Erdelyben Colosmonostoron lako Jesuita Patereknek [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.]. *1673:* Egy Uy orög kecse. kit Juda hozott ... öt uy Kilin. Három uj scarlat szönyeg [Fog.; Utl]. *1700:* Egj tarkas örög kecse no 1. Szakadozott Szünjeg no 16 [Ebesfva; Utl].

A szövegekben egymást váltogató *cs, cz, ts* hangjelölés miatt a *cz*-s formák esetében talán *kece* olvasattal is számolhatni. A TESz az oszm.-tör. eredetűnek minősített szót *kecse* alakban szótározza. Az átadó nyelv és az átvevő balkáni nyelvek jövevényszavainak *cs*-s hangalakja a magyarban is inkább *cs*-s hangalak felvételére késztetett.

2. szönyeg; covor; Teppich. *1669:* Keczét én többet ilyent nem kaphatók ... hanem ezt elküldhetem Kegyelmednek; kivánom, az mely házban fel lesz vonva, sok emberséges ember lakhassék vígan [TML IV, 448 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1684 u./1770 k.:* unum Tapetium Kecse vocatum a Gregorio Domokos collatum [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227]. *1685:* Egy tarka Kecse ... Ket öreg tarka Kecse no 2 [Gyf; Utl].

Szk: *ágyra való* ~. *1666:* Az szönyegeknek olyanoknak ké lenni, bár száz talléros volna egyik-egyik ... Szönyeg legyen 12, ki hosszú asztalra való, ki földre, ki falra való, mind persiai szönyeg és két nagy ágyra való kecse [TML III, 595 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

3. székely festékes; covor secuiesc, scoarţă secuiască; Szekler Teppich. *1728:* Egj kecse, (: szekely festekes :) Cathedrara valo [Besenyö Hsz; SVJk].

4. lópokróc; pătură de cal, pocladă; Pferdedecke. *1596:* Miklos Vra(m)nakis egy kecheje uala azerth azon az lon [UszT 11/45]. *1642:* egy veres czujtar egj lora valo kecze [Koronka MT; Told. 1a. II]. *1643:* egi veres kecziet, kantartt egguth loptak voltt el hazamtol [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1761:* Brassai keskeny nyereg alá valo pokrotz Nro 6 Takaro Nro 2 Ketse Nro 2 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19].

5. pokrócfajta; un fel de pătură; Art Kotze | szönyeg; covor; Teppich. *1581:* Maróti Mihálnak hagyok egy keczét [SzO IV, 76 Székely András végr.]. *1588:* Egy feyer o vissélt zeoniegh Mas feyer zeoniegh vísseltyeb Egy seotet kék keche [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. *1596:* az en meg Neuezet zolgam talalt ez al peresre es vele eözúe tarsalkodúan kaptanak valami njeresegeth mellyet meg oztúan az en zolgamnak rezeben Juth egy paripa es egy paplan, marad annak felette egy keczie es f. 6. kj köz volt ez al peressel | az zegeni Andras ... igy teón Testamentomot. Én valtigh neúezem nekj az kiknel mj marhaja uagio(n) hogy inkab meg neúczze. Neúczek uala Sebesi Miklosnal penzt, kechet, paplant, louat [UszT 11/43, 11/44]. *1622:* Jutna ... Janczinak Egi Kecze f 1 [Kv; RDL I. 15]. *1628:* Ket uegh szekel karpit Nro. 4 Negy kulan. Ször Pokrocz Nro. 8. Egy feier keczie [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2]. *1647:* (Egy pitvarban) Egy kar szek; az fal oldalan egy rosz kecze [M.királyfva KK; BK 48. 16 néhai Gerendi Márton udvarházában]. *1676:* Egy kecze, s egy Paplan az inventalt jók közzül, mellyek ... egy kalmár ládáb(an) rakattak, az Dna Tutrix gondviselése alatt hagyattak [Kv; RDL I. 155a]. *1728:* Egy Festekes (: szekely szönyeg :) Barta Gjorgjne Asz(szonyom) conferalta ... Egy kecse Barta Sigmondne Asz(szonyom) conferalta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1749:* Conferált a' Mester Templombeli Székireis Söltyös Mihallyne egy viseltes kecsét [Bodola Hsz; SVJk].

A legtöbb adalékban bizonytalan a jel. Itt a 'pokróc' és 'szönyeg' jel. mellett 'faliszönyeg', (házi bútor és templomi bútorzat leteritésére szolgáló) 'pokróc-, ill. takarófélé' jel-sel is számolhatni.

◇ **Szk:** *székely* ~. *1726:* Egy vereses székely kecse [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1728:* Egj veresses szekely kecse. Egy kötöt festekes. Egj dufla szönyed (!) [uo.; SVJk].

kecsécske szönyegecske; covoraş; Teppichlein. *1643/1770 k.:* Vagyon a' Prédikálló széken egy darab zöld posztó, mellynek egyik vége rojtos. Vagyon a' Prédikátor székin egy tarka Keczeczke [Bethlen SzD; SzConscr.].

kecseforma szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *bársony* '?' *1662:* érkezett ... a portára egy persiai követ ... aminémű ajándékokat hozott volt a császárnak ... igy következik ... atlacot, véget Nro. 30 ... kecse-forma bársonyt, véget Nro. 30, asszonynak való drága patyolatot, véget Nro. 80 [SKr 350].

kecsege 1. cegă; Stör. *1582:* 24 (Marty) Zita peter wizen az feyedelemnek wizát heringet kechyeget negy lowa(n) tordaig fizettem f. 1/50 [Kv; Szám. 3/V. 38 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* 26 Marty Vrúnknak hozanak waraddol olaz Gümeolczot es kechegeket hozta warady Zabo Peter vgia(n) ö witte Tordaig 4 Lowa(n) f. 1 [Kv; i.h. 3/XVIII. 4b Gellien Imre sp kezével]. *1588:* 2 Marcy Kuchis Peter wyt Heringet es Kechyeget Vrunk Zamara 4 louon Tordara attam nekye f. 1 [Kv; i.h. 4/III. 50]. *1596:* 8. febr. Karoly Georgi vizi Tordara 6. louon Lippay Ianost kechegeuel, giwmeolchel, es teob vysagal f 1 d 50 [Kv; i.h. 6/XXIX. 22 Bachi Tamas sp kezével]. *1678:* Nagyságodat alázatossan követem, hogy gyakrabban ketségékkel nem kedveskedhetem, mert nem kaphatni, most is kettöt küldöttem Ngd(na)k, kiket is Szatthmár felöl hozattam [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával]. *1681:* adattak Konyhabeli eszközök ... Két Tonna aszszu halat ... Száraz halat. Tiz Posárt ... Tizenkét kecsegét [Utl]. *1774:* Halászok voltake eximálva a Joszágba kivált az Oláh Csesztvei Joszágban,

fogtaké Tok Halakat, Hartsákot, és ketsegéket, abbol mit prosperáltak? [KS gub-i vk].

2. kecsegéből készült étel; mîncare preparată din cegă: Störgericht. *1586:* az eles leben az kechiegehez alma hagjma —/21 Eles lehcoz alma hagima, peterszeliem, kenier az etek leben —/12 ... masik talra ket kechiege eles rewel (!) harmadik szwlt [Kv; Szám. 3/XXIV. 778]. *1592:* Egi Swlleö hidegge teöwe ... d 12 ... Egi kechieget fwwe ... d 12 [Kv; i.h. 5/XIV. 119 Eppel Péter sp kezével].

kecsegehal cegă; Stör. *1662:* a székelyhídi határban felül napkeletről ... egy szép halastót, hogy nagy szép bő forrás vize tartana, bő vizével, tiszta kecsegehalával meghalasított vala, a pataki praefectusa, Debreczeni Tamás által téli gyalmoláskor ugyan számos hordó kecsegét parancsolván beleküldeni[a] [SKr 296–7. — [a]I. Rákóczi György].

kecsegés kecsege-tenyésztő; cu cegi; mit Stör, Stör-. *1662:* Melly kecsegés tó egynéhány esztendőkig azon sok szép kecsegékkel durált, tartott vala is, mig egykor egy nyárban egy nagy zápor és égszakadás lévén, azon tónak gátját az árvíz elszaggatná, és a sok szép kecsegék, a tó vizével együtt, mind az érben s annak nádas, sáros rétségére öntődtek és széllezettek vala, mellyet csoda, amelly búsulással értett vala a fejedelem [SKr 297].

kecsegeskedik hiteget, kecsegtet; a amăgi/atrage (prin promisiuni mincinoase); jn mit einer Sache vertrösten/hinhalten. *1702:* nem mélto kegyelmednek kécsegeskedni, mivel már nem boloncsák dolgunk [Ks 96. — Lev. Gyerőfi Borbárához].

kecsegevásár kecsegevétel; cumpărare de cegă; Störkauf. *1661:* Szép kecsege vásárom volt tegnap; im asszonyoméknak is küldött feleségem kettőt, egészséggel adja Isten Kegyelmeteknek elkölteni [TML II, 222 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Csekéről].

kecsegtet hiteget; a ademeni; jm etw. vorspielen. *1849:* valahányszor Kelemen Béni Sibon volt és praefectusi kötelességét ottan telyesittette mind annyiszor ... magával felvitt Szállására és ottan engemet mindannyiszor amitgatva és szép szavakkal ketsegtetve szüzességemtől meg fosztot ... és engemet maga számára mindannyiszor valahányszor kedve tartotta fel is használt | egy deputatus ... engem azzal ketsegtetett hogy elveszen[a] [Kv; Végr. Vall. 21, 41. — [a]Női vall.]. *1852:* 3. év ota mind azzal ketsegtettek a' huntzfutak viszszá jönnek lakta helyekre [Nagylak AF; DobLev. V/1375].

Sz. *1862:* ma egy fiatal életének alig kezdő tavaszán tűnik le a világ szinpadáról, hol ót rózsaszínű szép reményekkel kecsegtette a jövendő [Kv; Végr.].

kecsegtetés 1. csalogatás, késztetgetés; amăgire; Antreibung, Lockung. *1833:* Most ujjabban közönségessé teszi a' Mlgs Fő Consistorium, hogy Papjaink minden ketsegtetés bünét ki kerülve, a' Lelki esmeretekbe meg gyözödöket fen állo Törvényeinkhez képest Hathetí tanittás nélkülis által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEk].

2. becézés, kényeztetés; dezmierdare, alintare; Verwöhnung/zärtelung. *1768:* Mihailanak volt mas neve nem Negyoj edgy darabig hanem Rusz Mihailanak hivtak ... s ez a Ruszi nevezett az Edes Annya ketsegteteseből rea ragadvan Rusz Negyojnak hivtak senki ötet nem haborgatta [F.borgó BN; BK. Popa Iuon pastor eccl. graeci ritus unit. vall.].

kecsegtető biztató, hitegető; amăgitor; antreibend, hinhaltend. *1847:* Nem Méltó a világ semmi dicséretre, nem lehet találni állandó jót ebbe, mert én megtekéntém minden oldaláról, miólta vizsgálom mint egy szarándokul, de nem dicsérhetem semmi méltóságát, sem magos, sem mélyen kecsegtető jovát [VKp 158–9 Varga Katalin sk].

Sz. *1808:* ezen planumból nékem ugy tettzik hogy ... ő Kegyelmek egy kisség a' suttonból igen mérészen pillantanak ki, és ketsegtető reménységre széles szájat tátanak [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

kecseti a Kecset (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kecset/Păltiniş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kecset: din Păltiniş; Kecseter. **Szn.** *1603:* Kecseti Boldizsár [Kisfalud U; SzO V, 290] | Kecseti Imre jb [Szombatfva U; i.h. 291]. *1679:* Kőcseti Istvánné Annok (25) [Kőrispatak U; Pf].

kecske 1. capră; Ziege. *1548:* Továbbat ím az kecskéhez majort költem, ki mind sajtját, ordaját, berenczéit vaját megtudja csinálnia [Fog.; NádTLev. 137 Nádasdy Anna Nádasdy Tamáshoz]. *1572:* draguzlon Mynden Embernek zabad volth lakny Mynd Johaual kechykeyeüel [Erdőfva K; KP. Chyarno Kozta jb vall.]. *1588:* az tornaczban keczkeket tartot rakwa volt minden az ganewal [Vécke U; BálLt 81]. *1637:* egy keczket Ditroban[a] el loptak vala, s mint hogy az keczkenek az bélit el ne(m) tudtak volt rejteni ki tudodek [LLt Fasc. 69. — [a]Cs]. *1649:* Percipialtak Juhot, keczikekkel, Miluarakkal edgywt Nro 357 [Kv; Szám. 26/VI. 496]. *1724:* van megh olvasva juh es kecske mindenestül szaz harmincz Gidoval es Barannyal eggjütt [Lezsnek H; Szer.]. *1726:* lévén igen szép termő Csemete szilvá fák, melyekbenis a kecskék hatvan hetet meg hántottak [Esztény SzD; Told. 29]. *1744:* (Az) erdőre is ha a Pásztor vakmerőképpen méreszelné hajtani a ketskéket toties, quoties meg büntettessék Flor. Hung. 3 ... Ha penig valaki az haza fiai közzül adanimalná a' Pásztort, hogy a meg-irt erdőre hajtsa a ketskéket azon hazafia büntettessék meg Flor. Hung. 6 ~ hat Magyar forinton [Torockó; TLev. 10/2]. *1805:* Láttam, hogy Ki Tavaszodot az után a Ménes pásztor ketskéiis a turmával együtt jártanak [Libánfva MT; Born. G. XVI/1].

Hn. *1451:* supra vallem Keczkewelg [Szásztörpény (BN) kör.; TelO II, 48]. *1587:* az keckemaly farkaba [Vaja MT]. *1652/1754:* Lapis ... vulgo Ketske Kö dictus [Ompolyica AF]. *1659:* Az Ketske várb(an) (sz) [Fejérd K]. *1669:* Keczkj (!) hégi alat [Bencéd U]. *1670:* az Ketske Málban (szö) [Sárd AF]. *1671:* Kecske Tho felben (sz) [Méra K; KHn 240]. *1706:* az Kecske kutnáll az Redes szöllők felöl [Ne]. *1730:* a Kecske kutban (sz) [Ne]. *1743:* Kecske hát [M.decse SzD]. *1752:* a' Ketske Pallo [Gyalakuta MT]. *1755/1831:* Ketskehegy alatt (sz) [Csíkmántor KK]. *1761/1818:* A Ketske hát oldalban (sz) [Marossztkirály MT]. *1768:* A Veres Domb nevezetü

Erdö ... a Ketske kö tajékán vagyon [Boroskrakkó AF]. *1773:* Ketske köre kimenö ut [Szárhegy Cs]. *1778:* A' Ketske hát alatt (k) [Nagyfalu Sz]. *1781:* A Ketske nyak nevezetü hellyben (sz) [Mákó K]. *1797:* Ketske hegy Farkánál (k) [Bencéd U]. *1807:* A Ketske var Torkában [Fejérd K]. *1856:* Also fordulo határ Ketskerév nevü hellyén (sz) [Kibéd MT]. *1864:* kecske vész [Zetelaka U; Pesty, MgHnt LVII, 377b]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *venni. 1757:* én a' tájb(an) Szolgáltam Thódor Gergélly örmént, velle ketske venni jöttem bé [Gyszm; DE 3] ✱ ~ *módjára mekeg. 1745:* Azon éjjel kakasszó elött egy órával bejöve és beálla a kürtömnek derekában egy boszorkány ... ott irtóztato, ijjesztö, rettentö sikoltásokat süvoltéseket vön végben ... néha bölcsömben levö ... gyermekemnek szava szerint, néha kecske módjára mekegett [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 161].

Sz: ~*re bízatott a kertészség* kecskére bízza a káposztát. *1826:* A' Krajnik és Colonusok közötti öszi Dézma széken végben vítetni szokot Szílva Computus még eddig függöben áll — az idei Dézma széken ez iránt panaszoltak, de a' Computus a' Krájnik Urra bizatott, mint a ketskére a' Kertészség; én ugyan Separativum Votumon maradtam [H; Ks 111 Vegyes ir. Gencsy Alysios ub vall.] ✱ *a ~t kertésszé teszi. 1658:* Értettem az leveledbül, hogy Törökök kúcsárrá tetted; igen jó bizony az kecskét kertészszé tenni [TML I, 168 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✱ *idegen ~re bízza a gyümölcsöskertet. 1710:* a magyarországi birodalomnak jobb részét a török magának koporítá, a más része német kézben esik, ... példa lehet minden keresztény nemzetnek, hogy a magok nemzetekbül uralljanak inkább királyt, mintsem idegen kecskére bízzák a gyümölcsöskertet [CsH 66–7] ✱ *igen táncol a ~, mikor a farkas aluszik* nincs itthon a macska, táncolnak az egerek. *1619:* Az kapitán pasa haszonnal-szerencsével járt vala, és ő addig sarcoltatta az szegény Insulabélieket[a], hogy szinte az két várnál érte egy szélvész és négy vagy öt hajóját az szélvész az kösziklához verte. Utána mindjárt nyomába az siciliai hajók ... mikor értették, hogy ezek béjöttek, amaz törökök sententiája szerént, hogy: Igen táncol a kecske, mikor az farkas aluszik etc. — öt-é vagy hat misziri hajókat ök is vöttek [BTN[2] 191. — [a]A krétaiakat] ✱ *úgy ugranak, mint a ~k. 1736:* Most az ilyeneknek[a] semmi keleti nincsen, sem a szép lassu magyar tánczcnak, hanem azt kiáltják: vonjad az német, franczia, tót tánczat: ugy ugranak mind az legény, mind az leány mint az kecskék [MetTr 333. — [a]A régi magyar táncoknak].

2. nőstény kecske; capra; Ziege, Geiß. *1578:* Az elöbbi végzések szerint berbécset, juhot, czápot és kecskét fejedelem hire nélkül ki ne merjenek vinni az országból semmi rendbeli emberek [EOE III, 134 kv-i ogy-i végzés]. *1680:* volt nekem is vagy öt Czápom, két kecském [M.köblös SzD; RLt I Dán Pintye (35) jb vall.]. *1686:* Juhaymott keczkekel es czapokkal edgyar(an)tt ... Karaczonfalua es Almas fele fordulo hatarbol ... potentia mediante be haytottak [Usz; Törzs]. *1729:* hoztanak ... egj kecskét ollostol [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 32b]. *1760:* midőn a násznagy csak azon lenne, hogy amely leányzót ez s ez[a] eljegyzett, adják ki, elsőbben kimutattak valami alávaló, együgyü személyt, vagy cigányleányt s még néha kecskét is (mely megesett az én elsö házasságomkor is, szúrta volna meg aki cselekedte) [RettE 98–9. — [a]Megnevezvén a vőlegényt]. *1789:* Ezen Napokban olloznak a kecskék Nyőstényt No 6 Czápot No 8 [Déva; Ks 95].

Szk: *(az/ez) idei (nőstény)* ~. *1638:* ez idey keczke n 6 Egy Czap ollo [Cege SzD; WassLt]. *1647:* Az idei neosten barany no 115./— Tawalyi neosten keczke No 2./— Ez idei Neosten keczke No 3./— Czap, mind eoszue No 15./ [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1690:* Az idei czap vagyan nro 2. Az idei nösteny kecske vagyan nro 2 [Küküllővár KK; UtI]. *1745:* Vagjon Idei kecske nöstén nro 1 [Mihálcfva AF; BálLt 71] ✱ *esztendős* ~. *1736:* Esztendős Czáp nro 17 Fejős ketske nro 11 Meddő ketske nro 5 Esztendős ketske nro 7 Czap olló nro 9 Nöstyén ollo nro 8 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175] ✱ *fejős* ~. *1585:* Barbul ... Adott egy feyeos Juhott. Egy feyeos kechkett [Kv; Szám. 3/XVI. 4–5]. *1621:* Fejeös keochyke (!) volt No 10 [Kv; i.h. 15b/VII. 7]. *1748:* Fejős Kecske 5 Czáp 2 Czáp ollo 2 [Hidegkút NK; 23. XXIIb]. *1805:* Két Fejős Ketske Gidojával ... Két Fejős Ketske Gido nélkűl [A.jára TA; BLt 9] ✱ *fiazó* ~. *1711:* Aministralt (!) Gyergyoboi ... 20. fiazo kecsket [Born. XXXIX. 9] ✱ *gidós* ~. *1795:* Gidos Kecskék szaparodása [Déva; Ks 95] ✱ *gidózó* ~. *1831:* Két Gidozo ketske három Gido [Mv; Berz. 20] ✱ *majorság meddő* ~. *1632:* Maiorsagh meddeö keczke N 4 [A.porumbák F; UC 14/38] ✱ *meddő* ~. *1627:* Bodolai[a] es Vzoni[a] Juhok(na)k ... szamban adasa ... Eoregh czap Nro 34. Meddw Juh Nro 99. Meddw keczke Nro 87 [BLt I Inv. — [a–b]Hsz]. *1728:* Attak számba ... Fejős ketsket Nro 14 ... Medü ketsket 1 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 30b] ✱ *nagy* ~. *1789:* Nagy kecske No 14 Nagy Czáp No 4 [Déva; Ks 95]. *1819:* egy nagy ketske nyöstény ollojával nro 2 [Baca SzD; TSb 6]. *1828:* Inventaltatik Korondon[a] egy nagy Ketske, három Jérke — Tavalyi czáp nyoltz, Nyősténis nyoltz [Told. 41. — [a]U] ✱ *nőstény* ~. *1637:* Tavaly neosteny keczyke nro 14 [Fog.; UF I, 416]. *1794:* Két nőstén ketske égy égy tavalji ollo [Gyalakuta MT; TSb 17] ✱ *ollós* ~ gidós kecske. *1648:* Ollos feiös keczke no 251 Ollotlan fejös kecske no 251 [Fog.; RákGIr 524–5]. *1688:* Fejös ollos kecske nro 4 [A.porumbák F; UtI]. *1754:* szokás szerént ... a' kinek öt fejős Juha, a' vagy annyi ollós kecskéje volt, tartozott az illyetén marhájábol egj baranyt, avagy kecske ollót Dézmában adni [Bukuresd H; Ks 92. X. 2] ✱ *ollótlan* ~ gidó nélküli kecske. *1648:* Ollotlan feiös keczke ... no 251 [Fog.; RákGIr. 524–5] ✱ *ollózó* ~. *1735:* Öreg szám ollozó kecske 14 Öreg Czáp 8 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1759/1779:* Óllozó Ketske [Marosnémeti H; CU] | Ollozo ketske [Pusztakamarás K; Mk] ✱ *öreg* ~. *1610:* Az eöregh keczke N 37. [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1684:* Őrög kecske nr. 50. Őrög Czáp nr. 18 [A.komána F; UtI]. *1696:* öregh Keczke no 20. Öreg Czap no 5 [Bethlen SzD; BK]. *1770:* Öreg Ketske nro 1 Észtendös Czáp nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ *pleketura* ~. *1672:* Plekatura Juh nro. 15// . Pleketura kecske nro 1 // [Alvinc AF; UtI] ✱ *tavalyi (nőstény)* ~. *1621:* Kechyke Bak N 6. Tavaly Neösteny kechyke N 5 [Kv; Szám. 15b/VII. 7]. *1684:* Tavalyi Czap nro 4. Tavalyi Kécske nro 9. [Déva; UtI]. *1687:* Tavaly kecske nro 4 Eöregh Czápok Nro. 3. Az idei Czáp nro 2. Az idei kecske ollo nro 4 [Mocs K; JHbK LVI/6] ✱ *tejes* ~. *1756 u.:* Bada György ... vásárolván Vraság Kecskéi

közzül, tejes kecskét Nro 50, és ugyan hatvan ött meddü kecskét à xf. 50 comput(álván) ... még azoknak árrában restál Rfr. 87 xf. 30 [Déva; Ks 94. 24. 3].

3. kőműves-állvány; capră de schelă; Rüstbock. *1761:* kelletvén csak nem szűntelenül Allásokat, Kőmiveseknek kivántato kecskéket, vagy amaz magas lábu Székeket ... csinálni, Dolgoztanak ... Hatvan napokig [Mv; Told. 15/53]. *1780:* Az kőméveseknek Kévántato Szekeket, vagyis Ketskéket egyéb azokhoz kévántato, és Atsi Mesterségit illető dolgokat el kisziti [Déva; Ks 78. 20/10].

Az MTsz a Székelységből ilyen jel-t ismer: három v. négylábú, keskenypadú magas állványszék, amilyeneket rögtönzött deszkaasztaloknál v. építő állványoknál használnak.

4. malomkő emelő/tartó faállvány; capră, cumpănă; Mühlstein-Hebebock/Holzgestell. *1812:* a' Malomban menvén találtatott ... Negy avaték Szuszek ... egy Ketske [Körtvélyfája MT; LLt]. *1813:* Kő emelő rúd Ketske 1 [Koronka MT; Told. 18] | A' Karátsonfalvi lisztelő malomnak ... le irása ... Kö emelő rud kettő, ketske 1 [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 70].

Szk: *kőemelő/követ emelő ~. 1785:* A' Csertőrő és három Kása tőrő Váluk fenekei egészlen vassal vagynak borítva. A Cser tőrő botok végei is vasasok. A kő emelő ketske végei is ugyan vasasok, az felső vegin is van egy vas karika [Szu; Ks 73/55]. *1833:* Van ... ezen Malomban ... egy kővet emelő vas Karikás Ketske [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1850:* vagyon egy követ emelő ketske egy vas karikával de rosz [Gyéressztkirály TA; DE 5 malomleír.] ✱ *kőtartó ~. 1824:* (A malomban) Egy kő tartó Ketske, három vas korikával, és két végibe lévő vas szeggel [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

5. kb. parterősítő/védő bak; capră pentru consolidarea malului; Uferbefestigungsbock. *1606:* Az keó ne(m) volt elegh, mynket keó hordani fogadának, hogy my oda jűtunk, tahagh az keczke ott vagio(n) [UszT 20/322 Val. Thamas de Karachonfalúa lib. vall.]. *1771:* ennek előtte circiter három esztendőkkel el szakadván a' Malom Gattja Todor Tisztarto olj nagj kecskét vettetett alájja, melj miatt a' Gát tellyességgel le nem nyomulhatott, s a' szerént meg sem dughatták [Sövényfva KK; JHb LXVII/175]. *1823:* tessék kegyelmeteknek ... Csapo Gátat onnat merőbe el tenni ... és oly formálag erőssitteni meg, ketskék és tzövekek által az ott lévő Martot, a mint az Exponens Grof Ur ö Nagysága a magáé mellett megerőssitette a' Malomig [Erdősztgyörgy MT; TSb 35]. *1840:* Kásova Marhássai ketskéket a fábrika gátjához és Mészkővet hordtak őszve [Msz; Born. G. XXIVb]. *1856:* Számolat a' gátra tett kőlcségekrűl ... A' vízbe hány (!) kecskék ki fáragásáért 7 fl. 30 xr [Kőboldogfva H; Born. E. IXa].

6. tekerőlevél-rész; parte de vîrtelniță, capră; Teil der Haspel. *1805:* Praetendál, Tsöllő kereket és 2 Ketskés tekerő Levelekkel, elé is adá Lajos Sándor az tsöllőt, a ketskék jutának az Árvának, A Csöllökerék pedig az Özvegynek [HSzj *kecskés-tekerő* al.].

Szk: *tekerő ~. 1804:* kétt pár tekerő Ketske azon Csöllő szerszám 8 Szegei [i.h. *tekerő-kecske* al.].

kecskebak 1. bakkecske; țap; Ziegenbock. *1621:* Kechyke Bak N 6 Tavaly Neösteny kechyke N 5 [Kv; Szám. 15b/VII. 7]. *1632:* Hauasalfeöldi hatarban leueő maiorsagh juhok ... Eoregh juh uagion ... no. 154 ... Keczke bak ... no. 1. Eöregh czápp no. 2. 1631. esztendeőbeli czapp no. 11 [Fog.; RákGIr. 454].

Szk: *magyarországi ~. 1679:* Morvai Őregh Kos nro 12 ... Magyarországi Őregh Kos nro 28. Magyarorszagi Tavalyi kos bárány ... Magyarországi Kecske bak Őregh nro 10 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 123] ✱ *öreg ~. 1627:* Bodolai es Uzoni Juhok(na)k, Tehenek(ne)k, es egjeb eoregh labas marhak(na)k szamban adasa ... Dizke kost Nro 48. Eoregh kost Nro 28. Eoregh Czapot Nro. 6. Eoregh keczke bakot Nro. 1 [Bodola Hsz; BLt. 1 Inv.] ✱ *tavalyi ~. 1632:* Tauali keczke bak N 2. Tauali neősten keczke N 2 [A.porumbák F; UC 14/38].

Sz. *1736 u.:* Vonjad a franczia, német, tót tánczot; s ugy ugordik mind legény mind leány mint a kecskebakok, mikor egymással szembe öklelnek [MetTrCs 456].

2. kecskebuka, bakugrás; (joc de-a) capra; Bockspringen. **Sz:** *~ot vet vkinek atyafisága* kecskebukát vet/kecskebukázik atyafiúi kapcsolata; a neglija/uita relațiile de rudenie; js verwandschaftliche Verbindung macht ein Bockspringen. *1670:* Úgy látom, édes Komám, kecskebakot vet az Kegyelmetek atyafisága; de urának s hazájának többel tartozik Kegyelmed, mintsem egy privata personának [TML V, 82 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kecskebéka 1. Rana esculenta; broască de baltă; Wasserfrosch. *1710 k.:* Egyszer hírem nélkül, Bécsben, a velencei követ asztalánál, kecske-békát is sokat ettem apró hal képében ... nékem semmi változást nem csinált, mindazáltal a megmondás után többet benne nem ettem [BÖn. 516].

2. *szitk* alávaló/gyalázatos ember; om ticălos/nemernic; niederträchtiger Mensch. *1632:* az szwretkor Czisz-mazia Istuan az szeoleiet az Fazakas Simonne mezgeien hordgia vala ala ... eleibe alla es szída mondua(n) keczke Bika im bestie kurua fi ageb miert hordod ith ala az szeoleot, de Csizmazia Istuanis visza szitta bestie kuruafi szűlének es taszigaltak egymast [Mv; MvLt 290. 109].

kecskebőr 1. bak- v. nőstény-kecskebőr; piele de capră; Ziegenfell. *1568:* Ladislaus Varga, Antonius Varga ... fassi sunt ... Emlekezwnk, arra hogy mikor Timar Janos Brassai, Ide Monostorra hozot vala ket ezer Juh borth, es zaz keczke bort ... ennek vagyon 20 eztendeye [Kv; TJk III/1. 189]. *1587:* Attak wala Vizontak kezemheoz Joh beort kechke beorrel eggywtth 56 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 26 Zabo György isp. m. kezével]. *1598:* Egj Czonka Vyű Scharlat mentem vagion fekete keczike beorrel bellet, azt Gerendj georginek hagiom [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1600:* Varadi Szwcz Ferencz ... ketske beorbeol egi giermeknek egy keodmeont czynált [Kv; Szám. 9/XII. 99 Ígyártó Simon isp m. kezével]. *1632:* Paldeak Vram ... adot enneke(m) ket keczke beöreökeöt, melljet az Marczinenj timarhoz vittem vala gjartanj [A.venice F; Szád. Bukur Czizmasul (50) jb vall.]. *1721:* egy veka Törők buzat attam a Muncseli embernek egy kecske bűrert [Lezsnek H; Szer.]. *1798:* Azon 17 kecske bőrnek ki érelésiért, mellyet a Szász városi Timár tavaly kordoványnak ki készitett 8 Rf. 20 xr [H; Ks 108. Vegyes ir. 72].

Szk: *csáválatlan ~. 1728:* az Pintzében vagyon Tsávalatlon Ketske bőr 4 [Ludvég K; Told. 29/19] ✱ *kisded*

~. *1669:* Vankos(na)k valo kisded keczke bőr Nro. 11 [Kőhalom NK; Ks 66. 46. 24] ∗ *öreg* ~. *1677:* Vadnak dőggel holt Juh bőrők e' szerint. Tavalyi Kos bar(any) bőr 7 ... Eőrőg Juh bőrök 31. Eőrőg berbécs bőr 1. Eőrőg kecske bőr 1 [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1679:* Őregh kecske bőr nro 1. Ez idei Gido bőr nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 149].

2. kecskebőr-tömlő; burduf din piele de capră; Balg/Sack aus Ziegenleder. *1771:* Ciko Ferencz uramhoz vitem volt uram altal ket eöszi temlő turot ... En uram mind az ketőt jonak gondolom len(n)i de az nagjobbaczka ki is kecske börben vagion az leg job [Kászonújfalu; BCs].

kecskebőr-gerezna (nyers) kecskebőr-szőrme; piele de capră (nelucrată); Ziegenfell. *1620:* Egy Veres Tengeri barani búr gereznatul f —/12. Egy fekete keczke beőr gerezna f —/9 ... Egy fejer tengeri barany beőr gereznatul f —/5 [Kv; KvLt II/69 VectTr 4–5 hj].

kecske-cáp kecskebak; ţap; Ziegenbock. **Szk:** *ez idei* ~. *1687:* Ez idei kecske czáp n. 2. Ez idei nőstény kecske n. 4 [Radnót KK; UtI] ∗ *tavalyi* ~. *1724:* Tavalyi nyőstény ketskék nro 9. Tavalyi ketske czápok nro 4. Őreg czápok nro 2 [Koronka MT; Told. 29/12].

kecskecsecsű I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *szőlő* **a.** szőlőfajta; ţiţa-vacii, razachie; Griechische Trauben, Geißtutteln. *1585:* Veres keczhyke czhyeczhyw zőlőtt hozattam Nyrö Kalmannetol elegyes zőlőwel d. 20. Az byro adot vgyan keczhyke czhyeczhyö zőllot 7 gerezdet d. 10 [Kv; Szám. 3/XXII. 66]. *1595:* 16. Nouemb(ris) ... Meg hagya Biro Wram, hogy mentest mindenfele szep gyümölczet szerezzek, itúalot és olaz gyümölczet: Citromot ... Naranczot ... Keczke Czöczü veres zölöt vöttem Wenásnetol p(er) d 10 ... Vöttem Muskotaly zelöt [Kv; i.h. 6/XVIIa. 154 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1597:* Kerekes palneteol Veres kechike chiechieo zeoleot f — d 5 [Kv; i.h. 7/XII. 105 Filstich Lőrinc sp kezével]. — **b.** kecskecsecsű-szőlőtő; razachie; Griechischer Traubenstock. *1684:* Benedeki Gothárt Istvántol Muskotally Tő szö(lő)ket Tövestűl huszonhatot ... Szigyártotul harmat Kecske csecsű szőlőt edgjet [UtI]. — Vö. a *kecskeszemű* cimszóval.

II. *fn* 'ua; idem'. *1727:* Anno 1727. in Martio Dolgoztatta(m) Hegjes Dombon ... 6. tőt Muskotályt ... 4 tőt Ketskecsecsűt ... 1 tőt Rumunyát [Kv; EMLt Kanita Jánosné jk].

kecskecsorda kecskenyáj; turmă de capre; Ziegenherde. *1773:* A mi a Ketske Tsordát illeti, azokrol lejendő fizetésis igy determináltatott. Minden két Esztendösen felyűl valo ketskétől Szent György Napkor 4 ~ negy Poltra [Torockó; TLev. 2/3].

kecskediszke egy-két éves kecske; capră de 1–2 ani; ein-, zweijährige Ziege. *1750:* Nagy Cap vagyon Nro 2 Nyőstény ketske Diszke vagyon Nro 2. Diszke Cap vagyon Nro 1. ketske ollo nyőstény Vagyon Nro 2. ketske ollo Cap vagyon Nro 2. Üveg tsüri Diszke ketske ollo Nro 4 [Üvegcsűr MT; Ks 91]. — Vö. a *diszkecáp* és *diszkekecske* cimszóval.

kecskefaggyú seu de capră; Ziegentalg. *1754:* minden holnapra fél, fél mása olvasztott ... ketske fadjut ... tartozzanak adni[a] [Alvinc AF; Incz. XI. 4a. — [a]A jbok].

kecskefaggyú-interes kecskefaggyúban fizetett kamat; dobîndă plătită în seu de capră; in Ziegentalg gezahlter Zins. *1754:* Timár Miklos és Timár Roska György ... Léváltanak ... két száz m. forintokat ... az jövő ezen Esztendőb(en) Szent Katalin napján esendő Alvinczi Sokadalom napjáig őt mása olvasztott ketske fadju interesre ... Mely fadjutis okvetetlen tartozzanak az Szász sebesi jövő Sz: Bertalani Sokadalomkor meg adni [Alvinc AF; Incz. XI. 4a].

? **kecskefarkú** '?' *1636:* Szegeletre ualo czierép forma, hars fabul faragot, ki kisseb ki nagiub mindenestwl hét Remek, vgi mint keczike farku Czierep forma, Jtem, az alliának ualo Czierép forma [Kv; RDL I. 109].

kecskefiú (kecske)gida/gödölye; ied; Kitz, Zicklein. *1694:* Sokadalom celebráltatott. Itt láttam csudálatos comediajátszásokat ... Láttam ... Egy kecskefiat, kinek két feje s nyolc lába s két dereka volt [Kv; KvE 231–2 VBGy]. *1756:* Runkan Koszta egy ketske fiját adott [Esztény SzD; Told. 29]. *1759:* négy bárány, két ketske fiu [uo.; i.h.].

kecskegidó gödölye *rég, táj* kecskeolló; ied; Zicklein, Kitz. *1777/1780:* A Dézmabéli Proventus az Esztendőknek bővsége vagy Szűkségihez képest, holl nevekedik, holl száll ... Barány, és Ketske Gido Nro 10 [Alparét SzD; JHbK LII/3]. *1843:* egyes akarattal a' négy el bodorgott ketske gidok kőzzűl az egyiket ... fűbe ütven — bejjem vittem [Dés; DLt 1492].

Szk: *nőstény* ~. *1805:* Fejér nyőstény Bárány 27 ... Nyőstény ketske gido [Berz. 11. 75].

kecskegyomor szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *kecskegyomrot hány* '?' *1593:* Katalin Moldouai Jstuanne vallia: Lattam hogi Kis Mihalne iaczot az latraual, es kechke gyomrot hant eleotte. Az vratol hallotta hogi kialtotta hogi az esse lelek kuruat egi latorral kapta az feleseget [Kv; TJk V/1. 370].

kecskehús carne de capră; Ziegenfleisch. *1668:* Juh hust kecske hust, ürü hust ... fontal adgyanak [KvTOkl. II, 407]. *1702:* A jo Köver Berbecs husnak fontyat mas fél penzen az alab valo és kecske hust pro d 1. adgyak, ha kik eo kglmek kőzzűl az kecske hust Berbecs hus gyanant adnak ... az ollyan exorbitansokat a Constitutiob(an) megh irt poena szerent bűntes(se)k [Dés; Jk 321b]. *1729:* A Kecske husnak árulása tellyesseggel interdicaltatik [Dés; Jk 389b].

kecskekóra szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~*t vet* kecskebukát vet, kecskebukázik; a se da peste cap; Purzelbaum schlagen. *1769:* a kertel egjütt ki dőle az őkőr a kerten s altalis fordula az fején ... hibaja ... a miá ha esett hogj kecske kórát vetett az őkőr mikor ki szőkőtt a kertből | az őkőr ... a kertet magával egjütt ki dőjté és ketske korát vete s le dőle [Tarcsafva U; Pf].

kecskekörmű '?' *1811:* Nem lankad, sőt mentöl tovább a' menése[a] Tüzesebb, nem botlik, bátor a' lépése; Körmeinek Tángyér forma az állása Mikor lépik hangzik azok' tsattanása;[b] Nem ketske körmü, vagy szorult körmü, vagy teli talpu [ÁrÉ 158. — [a]Gr. Bethlen János véleménye a ménesbe való jó lóról. [b]Az ezután köv. szövegrész lapalji jegyzetben].

kecskeláb 1. kecskeláb-csont; (os de) picior de capră; Ziegenbeinknochen. *1721:* egy 20 fontos ketske láb mindöszve 1 és fél mása [Radnótfája MT; Ks 79. 226]. *1757:* Udvar Biro Uram vigyázása Subordinatusát ugy manuducállya hogy ... A rongy öszve szedés, és ketske láb nem lételek mián a' papiros Csinálás meg ne Csökkenyék hibázzék [Déva; Ks 92. 1. 23]. *1840:* A Papiros malom ... folytattatik az inventatio ... Posta papirosnak valo rongy 16. mázsa 95. font ... Ketske láb 16 kupás kis vékával tetézve mérve kétszáztizenhárom véka [Km; KmULev. 2].

2. kecskebak (A-alakú állvány, asztal-, polc-, székláb); capră; Zimmerbock. *1605:* Az Bastiakon szakalasok ... mindenestwl vagion Numero 4 ... Az kapolna mellet uagion egy hozzw szakalos, keczke labra szegezuin [Gyalu K; Sennyei 11/17 fej-i inv.]. *1656:* az pinczenek ... 3 ablakaj az fal mellett elö keczke labra czinalt két szél deszka polcz keczke lab szekis nro 2 | Ezen majorhaz udvaran vagyon egy rendben boronakbol fel rott két rendbeli tapaszos rekeszek, kamarak ... Ezen rend rekeszek között vagyon egy tej tarto haz, mellyben keörös keörnyül hat szal deszkakbol kecske labakra csinált polczok vadnak, mellyeken tejet szoktanak tartani [Fog.; UF II, 167, 179]. *1782:* Négy egy aránysu (!) rakat kecske labu asztal Más két egy aránsu rakatlan asztal kecske lábakra [Nalác H; CsS]. *1793:* Négy nagy ketske láb. Kitsi ketske láb [Faragó K; Told. 19] | A nyári ház hijon ... Négy nagy ketske láb 4 Kitsi ketske láb 8 [Koronka MT; i.h.]. *1794:* Két rosz asztal ketske lábon melyen Czipok állanak [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1812:* ketske lábakra tsinált asztal [Marossztkirály MT; Berz. 8 Fasc. 72]. *1832:* Egy fenyőfa Deszka Asztal, Ketske lábon [Sáromberke MT; TSb 26].

3. '?' *1528:* I ferreum instrumentum wlgo Czeczkelab[a] [Vh; MNy XXXI, 194. — [a]A közlésben így (sajtóhiba?), de a *kecskelab* címszó al.]. *1589:* Harmincz két kechke Lab [Kv; KvLt Inv. 1/2. 40].

Bizonnyal valamiképpen ide vonható a köv. két adalék is: *1656:* Vagyon ezen pincze ajtaja felett 2 keczke labakon alló bontakozott cserep hejazatt alat valo cserepezes | vagyon keczke labra csinalt sendeli hejazattisával edgyütt ... szerszámra való[a] [Fog.; UF II, 104, 125. — [a]Értsd: kamrácska v. bódé?]. — L. még i.h. 310.

kecskelábú kecskebakos (A v. X-lábú); cu picioare în formă de A sau X; bockfüßig. **Szk:** ~ *asztal. 1782:* Négy egy aránysu rakat kecske labu asztal [Nalác H; CsS]. *1786:* Ketske lábu Asztal [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1789:* Vagyon még ezen fellyebb declarált hálo Házban ... Egy Ketske lábu rakott Asztal 4. Fijokjával Rf 4 [Mv; ConscrAp. 5]. *1816:* 4 fiokos ketske lábu rakatt asztal [Kv; Born. IV. 41]. *1822:* Egy fenyőfa ketske lábu asztal fejér [Nyárádsztanna MT; MvLev.] ✱ ~ *diófaasztal. 1786:* Egy Ketske lábu Diofa Asztal fiok nélkül [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38] ✱ ~ *diófaasztalka. 1790:* Ketske Labu Diofa Asztalka [Sv; Ks] ✱ ~ *szék. 1779:* Ketskelabu Zöld párnaval valo székek [Szu; UszLt XII. 87]. *1788:* Fekete borított viseltes Ketske lábu Szék Flor 4 Den 80 [Kv; TSb 47]. *1810:* Egy bőr alá valo ketske lábu szék [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 18] ✱ ~ *töltött szék. 1806:* így tutzet ketske labu toltött Szék tsikos hajju párnaval [Bodola Hsz; BLt].

kecskelapocka kecske-előrész; omoplat de capră; Ziegenblatt. *1592:* Jütanok ... Enyedre ... Az Zolgaknok vettem kett kettske Lapotzkat, Sittny f — d 7 [Kv; Szám. 5/XIV. 241 Eppel Péter sp kezével].

kecskemarha kecske; capră; Ziege. *1795:* a Falu Turmájába egyben tsapott Juh és Ketske Marhainknak az időtöl fogva negy tejet el-vesztettünk [Böd SzD; RLt].

kecske-mióra másodéves kecske; capră de 2 ani; zweijährige Ziege. *1585:* Keowetkezik immar rend szerinth az Jwhoknak eottwenlese mely rend szérinth ekkeppen uagion Ex possesione Azzonffalua ... Arpagnak Juha kechkeie 136. Adott kett feyeos Juhott. kett keczke Milwarat [Kv; Szám. 3/XVI. 2]. *1592:* Jutoth ez Jdeón az Varas Zāmara dezmaba(n) feieós Keczkek Jutottanak No 6 ... 9 Keczke Miluara es Czapok Jutottak No. 9 [A.füle TA; i.h. 5/XII. 7]. *1834:* adtom volt egy jo Borjus Tehenet, ket süldőt, egy ketske Millorat [Aranyosrákos TA; Borb.].

kecskemódon kecskeként; ca o capră; wie eine Ziege, ziegenartig. *1736:* Asztalról felkelvénn, ... azután tánczolni kezdettek, nem ugrándoztak kecskemódon, mint most, hanem szép halkal járták, gyakorta kiáltván: három a táncz [MetTr 331].

kecskeolló (kecske)gida/gödölye; ied; Zicklein, Kitz. *1592:* Vagio(n) meegh Keczke ollo haro(m). Kettó holt megh be(n)ne [A.füle TA; Szám. 5/XII. 7]. *1610:* Az eőregh keczke N 37 ... Az keczke ollo uolt 32 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1631:* Keczke ollo 2 Eőreg czap 4 [LLt] | czap 5, Keczkollo 4 [Hsz; LLt]. *1676:* Eőreg fejős kecske Nro 48. Ezek kőzött vagyon plekatura kik(ne)k kecske ollojok nincsen nro 5 [Szúv; UtI]. *1689:* Kecske orló no 10 [Szilágycseh; UtI St. Krajnik kezével]. *1750:* ketske ollo nyőstény Vagyon Nro 2. ketske ollo Cap vagyon Nro 2 [Üvegcsűr MT; Ks 91]. *1753:* Kecske Nro 6 Kecske Allo Nro 3 Czáp 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1754:* szokás szerént ... a' kinek őt fejős Juha, a' vagy annyi ollós kecskéje volt, tartozott az illyetén marhájából egj barányt, avagy kecske ollót Dézmában adni [Bukuresd H; Ks 92. X. 2].

Szk: *az/ez idei bak/baksa* ~. *1648:* Eöregh keczke no. 55 Eöregh czap bak ... no. 2 ... Ez idei bak keczke ollo no 15. Ez idei nősteny keczke ollo no 15 [Gyalu K; RákGlr 539]. *1662:* Az ideji Baksa keczke ollo Nro 1. Az ideji nyösten keczke ollo Nro 5 [UtI] ✱ *(az/ez) idei* ~. *1687:* Tavaly kecske nro 4 Eőregh Czápok nro. 3. Az idei Czáp nro 2. Az idei kecske ollo nro 4 [Mocs K; JHbK LVI/6]. *1692:* Ez idei kecske ollo p(romi)scue no. 15 [Mezőbodon TA; BK Inv. 25]. *1732:* adtak szamba Bacs Jfrim(na)k Dezma Juhokot ... Meddű kecske 11. Czáp 2 ... Jdei kecskeolló 11 [Szászerked K; LLt] ✱ *(az/ez) idei nőstény* ~. *1595:* Ez idey Neosten kechke ollo. 9 [LLt 84/1]. *1706:* Az idei nősteny kecske ollo no 2 ... Az idei czapocskak no 6 [Görgény MT; Born. G.

VII. 4]. *1734:* Jdei nyöstén kecske ollo no 5. Jdei czáp ollo no 14 [Datk NK; JHbB D. 1] ✱ *bak ~. 1662:* Bak keczke ollo nro 17 Nősteny keczke ollo nro 7 [Bábolna SzD; UtI] ✱ *nőstény ~. 1629:* Czop vagyon három ... Nőstény kecske ollo négy ... Tavalyi czopsa öt [SzO VI, 102 Szu vára lelt.]. *1734:* Fejös kecske no 1. Meddü kecske no 2 ... Nyőstény kecske ollo no 1. Czáp ollo no 1 [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas lelt.] ✱ *tavalyi ~. 1687:* Tavali keczke ollo nro 5 [Kál MT; Berz. 2. 41/95]. *1743:* Fejös kecske ... Meddü 2 ... Czap öreg Tavalyi kecske ollo [Szászerked K; LLt].

L. még a *bak-, cáp-, díszke-* és *mióra-kecskeolló* címszót.

kecskeolló-bőr 1. (kecske)gida/gödölye-bőr; piele de ied; Kitzfell. *1600:* hoztanak haza az Johazok megholt Baranioknak beorit 28 ketske ollo beórt 7. Ezeket attam varadi Swcz Ferencznek hogy megh czawallia [Kv; Szám. 9/XII. 99 Ígyárto Simon isp. m. kezével]. *1660:* Keczke ollo beor nro 2 [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1685:* Csavalotlan Eőreg Juh. Tavali Barany bőr es Kecske ollo Bőrek [Radnót KK; UtI]. *1699:* Öreg ökör bőr készületlen nro 3 ... Csávált hitván njul bőrök nro 5. Csávált kecske olló bőr Nro 1 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1730:* Az egész Tavaszon meg nyuzott és dőggel megh holt Bárany bőrökött számban vévén adott be az Major ... Fekete bárány bőrt. Kucsmá(na)k valott nro. 18 ... fekete kecske ollo bőrt nro. 1 [Petek U; TKl Petki Nagy cs. szám. 84a]. *1734:* az gabonás ház héjján csáválatlan kecske ollo bőr no 5. Öreg kecske bőr no 3 [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas lelt.].

2. *tengeri ~* ⁇ *1607:* Eöt mentek, harma veres Skallatok. Eggik fekete Tengeri keczke ollo beőrrel bellet [UszLt III. 4. A. 3].

kecskeolló-cáp bak-kecskegida; ied; Ziegenböckchen. *1724:* Kecske ólló czáp nro 3 Nősten Kecske ollo nro 4 [Koronka MT; Told. 27].

kecskeolló-kordován (kikészített) kecskegida-bőr; cordovan de ied; Kitzfell. *1672:* Szábattam ... Incedine Asz(szonyom) kis Fiácskájának az Pénzen vöt bőrnek egjik darabjaból egy kis Csizmat. Ittem fel kordovant adtam meg hozza aflele keczke-olló kordovant az elég nem leve(n) [UtI].

kecskepásztor păstor de capre; Ziegenhirt. *1573:* kettő kozzolok[a] kialtany kezde ... Jöwetek el loo keczke paztorok ha Jambor az anyatok my ihon wagionk [Gyerőmonostor K; KCs 40 Cziokan János jb vall. — [a]A magyarvalkaiak közül]. *1769:* A Ketske Pasztorok téli üdőben gyumőlts és más élő fakot harom forint büntetes alat vagdalni vagy Széna fuvekben gazolni ne mereszelyenek [Zetelaka U; UszLt XII. 89]. *1849:* A kecske pásztoris ... égy sákba Csepüt vitt láttam [Héjjasfva NK; CsZ. Horváth Bori (15) vall.].

kecskerágás kecske-rágcsálás; rosătură (făcută) de capre; Ziegengenage. *1785:* a Ketskek mint egy paleza es egy fejsze nyel korani szep tserefa fiatalokot es tsere musdajokot kereken es oldalul meg hántogattak ... ugy láttuk es itiltük hogy azon ketske ragas miatt meg hibaztanak erössen a fiatal tsere musdaj fak [Kórispatak U; Pf].

kecskerágófa ? csikos kecskerágó; Euonymus europaea/europaeus; salbă moale; Europäischer (Gemeiner) Spindelbaum. *XVI. sz. e. f.:* De fusano — kechkeragoffa [MNy XXI, 142]. *1629:* uagion az gjepuben hatar heljen egy Keczke Rago fa ... az mellette ualo felso Kecske Rago fanal [Jobbágyfva MT; BálLt 48]. *1757:* a kert tővibe egy ketske rágo fara keresztet vágának [Kakasd MT; DLev. 2. XVB. 9]. *1812:* vágatott volt a Groffné Aszszony eő nsga vagy négy Kecske rágo fábol készitett páltzákot, a' mint Aniko fraj mondá éppen a' Groffnak megvérésére [Héderfája KK; IB. Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) ns gr. I. Bethlen Samuel ttnéja vall.].

kecskés I. *mn* **1.** ⁇ **Szn.** *1453:* Franciscus Kechkes [TTár 1882. 529]. *1592:* Joannes Kechykes [Mikháza SzD/Dés; DLt 235]. *1600:* Keczkes Andras (60) [UszT 15/99]. *1614:* Kechkes Miklos lib. [Derzs U; BethU 119] : Kechkes Balas pp. Kechkes Janos ppix [Rava U; i.h. 182]. *1643:* Keczikes Uarga Janos [Mv; MvLt 291. 390a]. *1717:* Kecskés György [Dés; DLt 506]. *1735:* Ketskés István [Szentimre MT; BalLev.]. *1745:* Kecskés Peter [Bethlen SzD; Ks 14. XXXIV. 10]. *1749:* Ketskés Sara [Torda; TJkT III. 264]. *1760:* Bethleni Ketskés András Jobbágy [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1809:* Ravaji Nagyobb Ketskés István. Kissebb Ketskés Mihálj. Ifiabb Ketskés Miháj. Nagy Ketskés mihálj [Rava U; UszLt ComGub. 1602]. *1838:* Ketskés István [M.gyerőmonostor K; RHAk 3].

2. ⁇ **Hn.** *1658/XVIII. sz. eleje:* Az Ketskés oldalon egy örög föld. az Ketskés Szölö alat (sz) [Désfva KK]. *1687:* A Ketskés szölötetőre jároban (sz) [uo.]. *1693:* Az Kecskes hegyben (szö) [Abosfva KK]. *1737:* A' Ketskés Puszta hegyben (szö) [Désfva KK]. *1740:* Kecskés Völgy (sz) [Gyerővásárhely K]. *1746:* Ketskes Pataka Martyán tul [Vadasd MT; Told. 42]. *1754:* A' Ketskes kapunál (sz) [Sárpatak MT]. *1772/1812:* Az Ketskés fönn (sz) [Kál MT]. *1786:* a Ketskés árka [Borosbocsárd AF]. *1793:* A' Ketskés Toba (k) [Remeteszeg MT]. *XIX. sz. eleje:* A Ketskés Borozdán (sz) [Désfva KK]. *1854:* Im Riede Kecskés-Reketyés (sz) [M.lápos SzD]. — A valószinű jel-re nézve l. *II. fn* al.

3. ⁇ *1805:* Praetendál Tsölö kereket és 2 Ketskés tekerő Levelekkel [HSzj *kecskés tekerő* al.]. — A teljesebb szöv-et, és a belőle kihámozható jel-t l. a *kecske 6* al.

4. *~ ló* ⁇ *1638:* Barczai Sigmond Vramnak hagio(m) az török lovat es az keczkes lovat [Cege SzD; WassLt Vass György végr. St. Mogiorokereki pastor[a] kezével. — [a]Értsd: ref. lelkipásztor].

II. *fn.* ? kecskelegeltető hely; păşune pentru capre; Ziegenweide. **Hn.** *1346:* castrum Kechkes vocatum [Bocsárd (AF) körny.; DocV 109]. *1358:* Olacos ad castrum Kechkes pertinentes [Bocsárd AF; i.h. 123]. *1614:* A Kecskésb(en) (szö) [Nagyfalu Sz]. *1656:* esztenaja volt az Keczkesben [Kvh; HSzjP]. *1687:* Az Ketskesben (szö). Az Ketskes alatt a Kutnál (sz) [Désfva KK]. *1690:* sub sylva Kecskés nominata [Alvinc AF]. *XVIII. sz. e. f.:* A' Kecskés meleg odallyának második lábjában (sz) [Torda]. *1728:* A Ketskesben (sz) [Angyalos Hsz] : A Kecskésb(en) (sz) [Fotos-Martonos Hsz]. *1731:* Kecskes nevű szöllö hegyben (szö) [Kál MT]. *1736:* az Ketskés előtt (sz) [Sárpatak MT]. *1754:* A' Ketskés Farkában (k)

[uo.]. *1757:* Kétskésbe (sz) [Márkod MT]. *1766:* a Kecskés alatt [Nagyfalu Sz].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kecskesavó zer (care se separă) din lapte de capră; Ziegenmolke. *1679:* Fejér hatu viragh vize keczke Savoval vett nro 5. Gyenge Győkér vize, Keczke savoval vett nro 6 ... Méz viragh vize, kecske savoval vett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 32]. — Vö. a *kecsketej* címszó 1679-beli adalékával.

kecskeszakállú kecskeszakállas; cu barbişon/cioc/ţăcălie; ziegenbärtig. *1633:* monda Fazakas Simonne Czjzmazia Istuannak ne hord ith ala az meszgiemen szeoleodet keczke szakalu kurua fia ageb [Mv; MvLt 290. 109].

kecskeszarv corn de capră/ţap; Ziegenhorn, Bockshorn. *1823–1830:* Volt egy tarkásan lakirozott hosszú pálcája[a], tetejébe kecskeszarv, azon alol az ezüst karikára e volt metszve: Eb kéri, eb adja [FogE 89. — [a]Körmendi Gábor mv-i prókátornak].

kecskeszarvú cu coarne de capră/ţap; mit Ziegenhörnern. *1823:* Egy már 4 Esztendős Tino ... kék szörü ketske szarvu [DLt nyomt. kl].

kecskeszemű 1. cu ochi de capră; ziegenäugig. *1805:* Szent Mihállyán Szimion, mint egy 20. Esztendős ... bé-esett Ketske-Szemü [DLt nyomt. kl].

2. ~ *szőlő* kecskecsecsű szőlő; ţîţa-vacii, razachie; Griechische Trauben. *1585:* Kozmanne Azzoniomtúl wittek ... Zep kechke szemw Zölet es Szep kortwelieket Nagy Talakkal Attam Erette f. 1 [Kv; Szám. 3/XVIII. 30a Gellien Imre sp kezével]. *1595:* 19. Octobr(is) Ajandekban küldöt Biro Wram ö fgenek ... Weres keczke zemö zelöt p(er) d 28 [Kv; i.h. 6/XVIIa. 150 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Vö. a *kecskecsecsű* cimszóval. — A jel-re l. az MTsz *kecske-csecsű* cimszavát.

kecskeszőlő kecskecsecsű szőlő; ţîţa-vacii, razachie; Griechische Trauben. *1589:* Veottem Almat Kortuelt Feyer Zeolot es weorös Kechke zeolotys f. — d 77 [Kv; Szám. 4/VI. 61 Stenzely András sp kezével].

kecskeszőr păr de capră; Ziegenhaar. *1710 k.:* Cselekedjed azt a te véghetetlen irgalmasságodból, hogy ne légyen ez haszontalan hízelkedése az én szivemnek, hogy én a te dücsőségedért szenvedek, hanem amint régenten, ha ki a te sátorodhoz egy marok kecskeszőrt vagy a te házad ládájába két rézfillérkét adott, nem utáltad meg, hanem kedvesen vetted [BIm. 1002].

kecsketartás creşterea caprelor; Ziegenhalten. *1786:* alázatoson reménkedünk a' Felséges Királlyi Guberniumnak ... méltoztassék ... oly hathatós rendeléseket tétettni, hogy ... a' körül levő helységekben ... mind a' ketske tartás, mint pedig az erdőknek véghetetlen irtása kemény büntetés alat interdicaltassék [Torockó; TLev. 9/24].

kecsketej lapte de capră; Ziegenmilch. *1679:* Eufrasia viz, keczke tejjel vet | Keczke tejjel vett, Fekete Cseresznye 2. vize üveggel nro 1. 3dik vize üveggel nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 46]. *1778:* Három fertály tiszta, vagy efféle árpával fött vizzel egy fertály ketske, vagy tehén tejet egybe elegyitve, hasznos jó ital; de ez is erösen hideg ne légyen ... A' kiknek a' Torkok, oldalok, vagy mejjek fáj, azok mindent melegetskén igyanak [MvALt Mátyus, ConsSan. gub.].

kecskevásár kecskevásárlás/vétel; cumpărare de capre; Ziegenkauf. *1802:* Tudom a Barbuj István Salamon Mihájtol lött ketske vásárát [HSzj *kecskepásztor* al.].

kecskevesztegetés kecskelegeltetéssel járó erdőprédálás/pusztítás; pagubă produsă în pădure în urma păşunatului caprelor; Waldzerstörung/verwüstung durch Ziegenweide. *1759:* Gyertyánosban lako Providus Jobbágyok ... adanak Egy Darab Erdöt az Exp(onen)snek ... Sub Conditionibus, hogy ... a Venditorok ... minden Harap gyujtástol, ketske vesztegetestöl, Lopástol, es mind(en) legitimus Impetitorok(na)k Damnificalasatol az Exponenst manuteneálják [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

ked l. kend

kedd 1. *fn* **1.** marţi; Dienstag. *1568:* En kg:teket Mind eges tanachol meg leltem wala az dypsey[a] dolog felwl, kyt keg: eges tanachól halastot wala az holnapy Napra tudny (így!) pwnkost nap wta(n) walo kedre [Erked K; BesztLt 38 Petrus Bozzasy de Erked Gr. Thymar beszt-i bíróhoz. — [a]BN]. *1571:* Vegezetre eo k. varosul keryk azon Byro vramat eo keget hogi az Jeowendeo kedre gywche beh eo kegelmeket az zaz vraimat [Kv; TanJk V/3. 35b]. *1598:* Amy azert az Mezarosok dolgat illety, arrol valo Tractatvst halaztottak eo kgmek ezten kedre, akkor eo kgmek derekas keppen akarnak feleolleok vegeznj [Kv; i.h. I/1. 314]. *1600:* az Almasiak tudomant teonek az Vargiasiaknak, hogy az Jeöuendo kedre tartozzanak fel az Erdeore a' hagiot helire es Bizonichanak az kj fogas szerent [UszT 15/16 Zentes Gaspar Kis Bachony vall.]. *1646:* Süveges Mihalynak az jeoveo keddet adá ã teorueny hogy akkor süveges Matyastis ele szolicziak bizonsag(na)k [Kv; TJk VIII/4. 55]. *1779:* Méltoztassék ... válaszszát velem közleni a' jövö keddig ezek iránt [Kv; SLt XXXIX Lázár István lev.].

Szk: ~*re virradólag.* *1727:* hetfü eczaka mentek be azon portioba(n) kedre viradolag és Csötörtökön viradolag ex turbaltattak onnan [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 5]. *1815:* Fekete Stephán beszellette, hogy a Szénával együtt el fogta Péter Mihálynét, most kedre viradolag [Mezöbánd MT; DobLev. V/983. 4b Szorduj Kratsun (40) zs vall.] ∗ *húselhagyó* ~. *1732:* En az Ngsad Levelét vöttem hus el hagjo kedd elott valo Penteken [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péternéhez] ∗ *húst hagyó* ~. *1831:* az oláhok Hust hagyo keddek elött egy héttel [Dés; DLt 332].

2. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; attributiv gebraucht: keddi; de marţi; Dienstag. **Szk:** ~ *nap.* *1570:* Kis Marthon Katalin Nagy Mihalne, Azt valya hogy egy ked nap mykor az Rengeo Margit leanyat megh fogthak volna, Ment volt hozzaya hogy kěnergene Byronak erthe hogy kj Ne veretne [Kv; TJk III/2. 101].

1763: egy Terminust tenni kivántam, ugy mint: a Pünkösti szent Innepek Csonka heti után valo Ked napot [Kendilóna SzD; LLt Fasc. 160]. *1823–1830:* Megházasodék az apám az 1764. esztendőben, januáriusnak 3-ik napján, mely kedd nap volt | Kedd napon volt az egybeesküvésünk, szeptember 10-ik napján 1799. [FogE 69, 303]. *1840:* leg utolszor ked nap estvéjén látta légyen [Dés; DLt 370].

II. *hsz* **1.** *~en* **a.** keddi napon; (în ziua de) marţi; am Dienstag. *1508:* ez leuel kewlt koloswarth keden[a], letare eleuth valo vosarnap eleuth [EM XXIX, 261 Cheh István lev. — [a]Márc. 21.]. *1554:* En Borlobassy línart Hedwrffay zenth myklos nap Elwt valo kedwn[a] Engethem az en vramnak Es Batyamnak borlobasy Janosnak Egy Jobagom feleseght (!) Jobagwl gyrko petwrne kapolnan lakozot vgy mynth atyamffyanak [Héderfája KK; BfN. — [a]Dec. 3.]. *1559:* Kedon zent Katarina azzon Nap Eloth[a] Lazlo wram adoth Neki ... d 50 [Kv; Szám. 1/V. 173. — [a]Nov. 25.]. *1579:* Kólt vzonban ... zent Andras nap vtan valo keddeon[a] | Zent phileop Zent Jakab Nap elwt valo kedden[b] [Uzon Hsz; Kp 1. — [a]Nov. 24. [b]Ápr. 28.]. *1596:* Az Jelen valo 1596 ezt(endeo)ben ... púnkest nap utan kedden[a] Jeott oda eö kegme valamyre valo gondoltaba ejnek veztegsegebe ... az aitot be teorte ram [UszT 11/51. — [a]Jún. 1.]. *1607:* Ez Jwúeó ezte(n) keddeon hja [Mv; MvLt 290. 13a]. *1647:* Ez kerdesben ezt tudom. En kedden menek Csiszer Peter latni kerde(m) tölle mond megh most eleottunk hogi kik uertek hogj artatlanul senkit ne giullolliu(n)k s ne perelliunk [Szentimre Cs; CsÁLt F. 27. I/13 Sandor Miklos Szent Jmrehi vall.]. — **b.** az ez utáni/a jövő kedden; marţea viitoare; am kommenden Dienstag. *1567:* az azzon ... legien oth fogwa ameddig en k.tekhoz kedden be megiek, akor had erchiem enis ezt az dolgott [Nagysajó BN; BesztLt 74]. *1585:* Monda Danch leorincz Ier ky Andras Vram ozzuk meg a zenat ... Monda Viczej Andras bizony Nem engedem ... Kedden ... Mennyen ky zekeresed, es ozzuk meg tizenket orakort [Kv; TJk IV/1. 516]. *1774:* Kedden ... az Malmon alol valo To árkot akarnám az Falusiakkal az hinártol, és Béka nyáltol meg tisztittatni [Záh TA; Kf Nagy Sámuel lev.]. *1785:* most Kedden a málét is fell kelletik mérnűnk mivel el Csépeltetett [Kaplyon SzD; Ks Pap Péter gondv. lev.]. *1793:* Drágbol a' mikor el indultam azt mondottam volt Kegyelmednek hogy Kedden jöjjen ki ide Hadadba [Hadad Sz; JF 36 LevK 298]. — **c.** keddenként; marţea, în fiecare marţi; Dienstags. *1589:* A Zegenieknek etelekre ualo Keolcheg. A Prima die February vsq(ue) 20 diem Decembris attam a' Zegenieknek eg' heten, haro(m) napp tudniillik Vasarnap, kedden es chötörteokeon husra valo penzt eg' egi napra 16 hat penzt [Kv; Szám. 4/XI. 40]. *1731:* A lovak exercieziuma pedig minden héten négy nap légyen, vgjmint hetfön, Kedden, Csötörtökön, Szombaton [JF lovászmesteri ut.]. *1786:* az kedden és pénteken valo fa hordásra szabadnak engedtetik[a] [Borosbocsárd AF; EHA. — [a]Ti. az erdő].

2. *~enként* minden (egyes) keddi napon; în fiecare marţi; jeden Dienstag, Dienstags. *1806:* Nem szükülését, hanem a szalonnának Némellykor olly bőségit láttam itten Udvarhelljen, hogy amian a szalonnának Nagy része majd tsak hogy rajtunk külsökön nem Maradott, s ollykor ollykor Magunk Estvére kelvén Keddenként magunk kénáltuk meg Pataki István Uramot, hogy a szalonnánkot meg vegye [Szu; UszLt ComGub. 1753u Farczádi Üdösbb Sándor Mihály (72) ns vall.].

keddi kedd napi; (pe ziua) de marţi; dienstägig. *1807:* dél előt a keddi Letzkét mondottam el dél után p(e)d(ig) nyomorogtam a tanulással [Dés; KMN 368].

kedély hangulat, kedélyállapot; dispoziţie, stare sufletească; Stimmung, Gemüt, Laune. *1881:* szeretném, ha a Feleségedről írnál egyet-mást. Hogy van ? milyen a kedélye ? gyötör-e téget sokat s te gyötröd-e őt ? ... Szeretném már látni otthon: mikor boldog [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *vki/vmi ellen ingerli a ~eket. 1843:* (Ajtai Incze János) több versen járt ki Kerpenyesre és a több ezen középső uradalomhoz tartozó falukba, és mindenütt az uradalom ellen ingerelte a kedélyeket, és sok nyugtalanságot s ingerültséget okozott közöttek [VKp 90].

kedélyállapot stare sufletească, dispoziţie; Gemütszustand. *1879:* Olyan a kedélyállapotom, hogy léptennyomon szükségét érzem annak, hogy — valakit megharapjak | Kedélyállapotom hát az oka, hogy neked sem írtam. De többet gondoltam rád, mint te reám [PLev. 36, 53 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kedig 1. *ksz* **1.** de, azonban; dar, însă, totuşi; aber, doch, indessen. *1550:* En Kemenj Ferencz jelentem ... hogy Az Eghez reznek Az kyt Az Reghi (?) chyeteny gabriel Byrt wolna berenden hasonfelet eztrigj Myhalnak: Megh ⟨e⟩reztettem Az keppen Az My keppen thordan Az fogot Emberek Megh Leltek wolth Az Massodyk hassony felet kedygh Az folyo Bechert zalagol Addygh tartom Az Mygh Az Nemes Eztrygy Myhaly kez penzewl En Nekem hwz foryntot le nem tezen [Berend K; BfN VI. 28/2. — L. MNy LVIII, 490 Kemény Ferenc bizonyságlevele]. *1565:* En atta(m) tyz forynthárra Eoreokseget nekyk, kyt ha meg nem kyldyk Ez en felesseghemtewl mosthan, tahát en mentęl hamarębb Lekenczey Embert talalok ytt myndyarasth meg tartom Erette, ha kedyg En wagyok ados walakynek, Jewien Jde, meg fyzetem neky mynd Egy fyleryglen [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceickhez]. *1570:* fogada Kapitan Pal ... hogy Kemeny Istwant azban az Jozagban mynden Theörwin szerynt walo haborgatok ellen meg' otalmaza ... Hogy ha kedig walamikeppen meg' nem otalmazna ... Thehat az Summat Tartozek meg' Teretenye Kemenj Jstwannak [Balázsfva AF; JHb XX/51]. *1571:* tettzęk nekwnk hogy wdwar byro wram Petúram (!) Meg hyhatthya p(ro)curatorat, ha tyztan wtolso dologba volna is eddegh kegyęg chak walamy exceptiokkal proponaltak p(ro)cedaltak [Dés; BesztLt 3491 Gabriel Kabos Belsőszolnok-megyei „comes" jel.]. *1589:* Ha kedigh megh bizonitta elegendeo lato bizoniokkal hogy ennekem keolchion adott az hwzon het forintotis azonkeppe(n) nints mit tenne(m) az teorwenteol kel varno(m) pr(o)test(atur) [Szu; UszT]. *1595:* Ha kedigh az be zedesbe walami kár lenne gonoz adosok miatt, wagj ha marhat bechwltettnének, auagy keolchegh miatt, vagy ki wezne benne, felét ennek az fogiatkozasnak Sara azzony zenweggye, felét wiczey Mathe [Kv; RDL I. 132a]. *1602:* Kemeny Janos vram kert volt en teollem Nyolczuan ftot, mikor megh atta vala Ombo-

zon voltam, Az adoss lewél kedigh itt Colosvaratt volt, megh nem adhattam nekj [Kv; i.h. 73].

2. meg, viszont; iar, şi; hinwieder. *1565:* Tekynche meg ketek azt hogy ke. Enghemeth keeth Eztendeygh kergettetek En kedyg Ne(m) mezze wolta(m) oda wyffalwban [Kv; BesztLt 5 Konth János a lekenceickhez]. *1567:* My masodik Janos ... wdwar hely zekben lakozo fw nepeknek es Lo feyeknek keozeoneteonket es zokot kegielmessegeonket Jrywk ... az nemesseg az elebbely Rawas zerint Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden Kapwtol hwzon eot eot pynzt, az mely nemes Embernek penig Jobagy Rawason nem volnanak, azok Eotwen Eotwen pynzt, az eg' haz hely nemesek kedig hwzon eot eot pynzt aggianak [Törzs. fej.]. *1593:* En ezt twdom gyermeoksegeomtwl fogwa ez Ideyg. Hogy az kj Hegeot akart venny az Erdeo keozbe(n) ott kerteott kellett tarttany ... Ha kinek kedig zokazos Barma volt Hoza kellett latny annak az kie az Barom volt Hogy velle ne mennyen Euel Eltwnk fallul[a] [UszT. — [a]Értsd: faluul]. — L. még SzO II, 212.

3. mégpedig; şi anume; und zwar. *1619:* Ezt halvan Byer[a] Peter è contra azt felelt (!): Ugy vagion hogy birom azon resz eöreökseget, mind Recze(n) s mind egiebwt, mostanis kedigh, mert en azan szegeni megh holt Boyer István batianknak joszagat es resz eöreökseget szok faratsagom(m)al es nagy summa keöltsegem(m)el valtottam es szerzette(m) idegeni emberek kezebeöl [Fog.; Szád. — [a]Olv.: Boyer].

4. márpedig; deşi, cu toate că; jedoch. *1542:* Ha kegelmedeth megh nem banthanam wele, kegelmedeth kernem mynth kegelmes wramoth, hog k. adathna Cristof wramwal neg zantho ewkrewth az en pwztamba ... zolgalatomba thwgyak wram, chak adasson k., ţth kedeg olcho az ewkewr, wagon es [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. isp-jához, Fog. vára urához]. *1551:* mikor az uraym Fewlsew Apoldon[a] leznek; mykor ewk oth leznek, onnan hatra hozny az en kochymath, konyha kochyt es Gaspar Deaket, nag mwka (!) leszen az lowaknak, yth kedyg zekeret fogadni draga pynzbe telik [Nsz; i.h. 90. — [a]Valószínűleg Kisapold Szb].

5. *mind ..., mind* ~ mind ..., mind pedig; atît ... cît şi ...; sowohl ... als auch. *1572:* (A berket) hadriui Ferencz vram meg engette azzoniomnak fiurul fiura es az w meg maradekira vizontak Azzoniom Orsoliazzon az my Jussat Reminleotte volna Hadriui Ferencz vramnak Lw kertiben molnaban, hat Myndeneket meg engedeot azzoniom Ferencz vramnak Es az w maradikinak eoreogbe. Es mynd Ferencz vram: Mynd kegig (!) Orsoliazzony fel veottek giermeokkwknek terhit, ez felyul meg mondot dolgokbol [Gerend TA; BK].

II. *hsz* nyomatékosításként; ca cuvînt de întărire; als Verstärkung: pedig; însă; doch. *1552:* A borr ital vtan kedig mindgyarast eluéß eßec: ott ninch az vtan tanách ..., hanem zur zauar [HeltaiDial. K. 7b–8a]. *1565:* Ez Lewelet kedyg kywano(m), hogy mynd az eghez falw eleot olwassak meg [Kv; BesztLt 5]. *1574:* Az on kegig es az veres rez az czustot, Mellieth az tegla es so ky vont es hozza zitta az aranbol azt Megh tartiak es otalmazak [Nsz; MKsz 1896, 291]. *1598:* azt kedigh nekik megh hattam ... hogy az erdeth megh oltalmazzak ne vagiak, az halas vizetis ne halazzak mert ha rajta kaphattiak wket vallamelljken hogy kart tenne megh bwntetem wket [Kiskájon SzD; BálLt 81]. *1600:* En falú szwksegeert mentem vala arra a' peres erdeore a' Notariushoz, es talalam eleöl az vargiasiakot egibe chokorodanak, es halla(m) hogy azt ieleontek, Jo Vraim Valakikót my hitünk volt, innet tartozzek be az falura Vargiasra, mert a' feleltetesnek hellie nem itt vala, az Jdeois kedigh el mult, mert Jmmar maid dęl vala es vgy Jeoúenek el [Kisbacon U; UszT 15/17 Balint Koúach Kis Bachany vall.]. *1683:* ment által az országban, Kolozsvár mellett, az tatár chán többel százezred magánál, mely miatt búzáink mind eltapodtatott tőlök; mely nap kedig az tatár chán az vár mellett az búza között táborát megszállítá, mingyárast szörnyü nagy jégeső lőn, söt még tüzes menkő is esett, mely miatt az Hóstátban ház is elégett [Kv; KvE 217–8 BP].

kediglen I. *ksz mind ..., mind* ~ mind ..., mind pedig; atît ... cît şi ...; sowohl ... als auch. *1508:* az Bathory Annath ky wolt az Zwky Janos felesege meg elegytette Az fellywl meg mondoth Zwky Jsthwan mynd leg rwhayarwl, mynd kedeglen egebekrwl walamy wola, mynd rwhabol mynd egeb Jngo byngo marhayabol, es Atyanak penzebewl [Kv; EM XXIX, 263 Cheh István kezével].

II. *hsz* nyomatékosításként; ca cuvînt de întărire; als Verstärkung: pedig; însă; aber. *1547:* ha kedegylen ezth[a] walaky megy Bonthana Wgian elewtthe legiewn dolga mynth Az eleby Kwtthes wolt hogy Biro Espan nekwl Igazath wewhessenek Jozagan: Ez lewely kewlth ... Segwswaroth [MNy XXXVI, 53 A mohai tóról való cserelevél. — [a]Az egyczséget. Nagymohai (NK)]. *1560:* ammy nemew Mewet fogadot wala Negy wen foryntba Annak harmad reze Meg el kezdve el Ne(m) wcegezwe all ... En kediglen wra(m) ew Naga Akarattyabol thyzen eot pe(n)z hyan harmincz het foryntra fyzettem Neky [Gyf; BesztLt 10 Bl. Bagotai a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1577:* Ezekben kediglen ⟨a⟩z kytt meg mondottam Jussom vagyon mellyeket meg byzonytok [Mv; BálLt 79].

kedv I. chef, poftă; Lust. *1573:* Orsolia veg Bartosne hogy eo puskarnet zolgalta, latta hogi Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rakot ky puskar Ladaiabol mykor kedwe volt hozza esmet ely rakta, Nem byzta az felesege kezebe [Kv; TJk III/3, 170]. *1653:* A tatárokat úgy hallók, hogy a mi nyomunkra indultak volna. Azt hallván, bizony tartottunk igen töllök, nem volt kedvünk azokhoz az útitársokhoz [ETA I, 137 NSz]. *1657:* Midön pedig megérkezett volna császártól az fővezér, béhivatá az kapikihákat; mivel engem nem hívúnak, örömest künn is maradék az ajtónál hallgatván, midön őket riogatá, szidogatá; kijüvén kérdém, hová töltték az kaftánt, de nékik nem vala kedvek az tréfához [KemÖn. 90]. *1771:* tsak be jő házomba a Fükötösné Leánya, be köszönvén, kérdi az a katona, hát miért jöttél mi kel ... a Leány tsak magához akarta volna tsalni, a katonának pedig nem volt kedve hazul el menni [Dés; DLt 321. 33 Rátz Anna (48) vall.]. *1801:* Én oly rosszul nem vagyok, hogy kötelességem nem tehetném, de ételem, álmom, kedvem felette gyarlo, s bágyadtságom nagyon érzem, ugyan tsak remélem még most a rosz fejsze nem vész el a fa vágorol [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. *1825:* könnyen el mehetek, nints is nagy kedvem Bálozni [Dés; DLt].

Szk: *~e ered/érkezik* kedve kerekedik. *1808:* minthogy az Oláh irásra a' Popa meg tanitott volt, 's látván annak nevezetességét nagy kedvem eredett, hogy valami képpen maga(m)n(a)k leirjam [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII]. *1811:* Most estve házamba hogy bételepettem A' napszám Listába belé tekintettem, és kedvem érkezett arról gondolkozni. Melly sokféle ember jár eggyütt dólgozni! [ÁrÉ 66] ✱ *~e tartja* kedve van vmihez. *1628 u.:* hirem s akaratom ellen ot iart a' hol kedve tartotta [SzJK 32]. *1701:* Ha valamellyik Betsületes Mester ember meg halna, és az eo Felesége Eozvegységre maradna, Ura holta után Férhez nem menne ... szabad néki Mesterséget ũzni meddig kedve tartya [Kv; PosztCArt. 16]. *1817:* Ennek elötte ... ugy volt szokásban ... hogy a' tselédek akkor mentenek el a Faluba, és Üressen hagyták az Istállot, a' mikor kedvek tartotta [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.] ✱ *~e telhetik benne* kedvét lelheti vmiben. *1597:* Azzoniunk eo felsege es Kristof Deak vra(m) Konihaiara Mindent kj fogtak Vachiorara, Hetfeore Ebedre valot (: miert hogj akkora telt eppen ky az harmadnapi Gazdalkodas :) ky Akariak valo (!) fogni kiert B Vramatis igen Búsitottak De vgia(n) nem telhetek kedúek benne [Kv; Szám. 7/XII. 131 Filstich Lórinc sp kezével] ✱ *~e telik* kedvét leli vmiben, kedvére történik vmi. *1614:* 1595 Szent György-napi gyülésben Fejérváratt végezének articulust az szegény sabbatarijsok ellen, hogy persequálják őket. Azkinek persecutióját Mindszenti Benedek, ki akkor udvarhelyi főkapitán vala, el is kezdé Udvarhelyszékben és Marosszékben, de az Isten nem bocsátá ötet abban elő, hogy azoknak vérében kedve teljék [BTN˜ 42–3]. *1678:* Áldassék Istennek szent neve, hogy a mi jó jámbor kegyelmes fejedelmünk ellenségi, gonosz akaroinak kedvek nem tölt [TML VII, 93 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] ✱ *~ét szegi* elveszi a kedvét vmi, elkedvetlenít vkit vmi. *1598:* Miuel hol edgyink hol masink nemw nemw szwksegeinkben hozzayok folyamodvan kedwnketth nem szeghtek [Kadicsfva U; Törzs. Benedekfi János és Christoph nyil.]. *1614/1616:* Nem akarvan azert ez dologban igassagok mellet kedúeket szegni, az dologhra igy emlekezünk [Kolozs; RDL I. 100] ✱ *~et szerez* felkelti vki kedvét. *1710 k.:* A scholákban classisokban való tanításnak formáját nem követte ... kerülte s megelözte, hogy a gyermek meg ne unatkozzék, és felette terheltetvén el ne idegenedjék a tanulástól ... Gyümölcsel, dicséret, szép szóval etc. kedvet és kedvességet szerzett [BÖn. 534] ✱ *~ét tölti* kedvét leli vmiben. *1765:* azt tudom hogy azon kisérő Legények semmi rosz véggel vagy szándekkal nem voltanak, hanem csak Iljuság bolontság kedveket töltötték lövésekkel [Gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.] ✱ *bosszús ~. 1662:* a clérus és palatinus bosszús kedvek [SKr 270] ✱ *gonosz ~* cudar kedv. *1570:* zekel peter otth wl volt Jgen gonoz kedwe volt, kerdy Myth Bankodnek Azt Monta neky hogy vadnak sok Bwsulasim hazambely Nep Mya es Adossagba is zokba vagiok | Vst Jarto Janos Es Angalit az felesege ... vallyak ... Azt Montha Nagy gonoz kedwel, Enneke(m) semmyre Nem kellene az esseh zeoleye chyak hadnanak Beket vele [Kv; TJK III/2. 107, 178] ✱ *kellemetes ~. 1824:* Mikor szokott kellemetes kedvében lészen[a], installak akkor hozd ele kérésemet [Kv; EM XVII, 173 gr. Csáky Rozália gr. Lázár Benedekné Bethlen Mária grófnőhöz. — [a]A cimzett férje] ✱ *komor ~. 1776:* az elcitől fogva való szomoruságnak, komor kedvnek jelit mindenkor láttam, mind a' Groffnéban, s mind ã Kis Aszszonban [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.] ✱ *nehéz ~en vesz* rossznéven vesz. *1577:* eo k. egez varasul ... nehez kedwe(n) is wezyk hogy eo kegme biro vram effele dolgot eo Reaiok igazet [Kv; TanJk V/3. 143b] ✱ *rossz ~. 1804:* a Rector ... rosz kedvel ment el [Dés; KMN 32]. *1824:* Szeretett vala engemet a Mennyei Felség Fiju és Léány Magzatokkal ... adott vala nékem egy olj Fijat K: Dobolyi Sándort ... ö vala az az én házámban ki minden szomoruságomot örömre, minden rosz kedvemet Jo kedvel válthatta fel [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a]. — Vö. a *jókedv* cimszóval.

Sz: *semmi ~e nincs, mint az uraimnak a sós káposztához. 1600:* Fogaras tartományából minden háztól egy egy embert kiván, kihez, amint értjük az községnek semmi kedve nincs, mint az uraimnak az sos káposztához [SzO IV, 137] ✱ *vkinek ~e, mint a barometrum az idő után jár. 1841:* a' Rosi kedve — mind a Barometrum az idő utánn jár — hol jobb — hol roszszabb — néha jo kedvvel beszélget — néha bajjal lehet [Veresegyháza AF; DobLev. V/12].

2. tetszés; plac, plácere; Wohlgefallen. *1548:* Az Jo zomzitsagirth es Az Ty kegyelmetek kedwyert nem Mweltem [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Tamás lev.]. *1584:* eö Nagysága kedweerth minden kegyelmeseg⟨g⟩el chelekezik wele [BáthoryErdLev. 211]. *1595:* Biro Wram külde ... ala Wyúara Azzonnyúnk ö fge Doctoraert, Sombori Sandor es püspek Wram keduiert, miert hogy ő km(e)k igen beteg vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 149 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1765:* mintegy Paraszt Ebéd tállyban ... halván pedig a' Puska szot az Aszszony kérdé ö Nga töllem hogy vallyon mitsoda Lövések azok, mellyre én mondám hogy talam valakinek valami Matzája vagyon ottan, mint hogy igen szokot lenni a tájján s annak kedvéért mulattya magát valaki [Gerend TA; KS. Mart. Szabados (47) jb vall.]. *1776:* Néhai M. Groff Gyalakuti Lázár János ő Nga, és ugyan Néhai M. Groff Kornis Ferentz eö Nga igen nagy szeretetben éltek, és gyakron egyik, a' másikát latogattak, de ki kedviért nevezetesen Kornis Anna Kedviértő, azt nem mondhattyuk [Egrestő KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz.György (66) és felesége Catherina Szeredai (54) vall.].

Szk: *~ébe jár vkinek* vki tetszését igyekszik elnyerni. *1818:* az háziaknak Edes Apamék helyet ... kedvekbe járak [Pk 3] ✱ *~e kereső* vki tetszését kereső, vkinek kedvében járó. *1598/1635:* In summa semmibe(n) keduem kereseo fiam ne(m) uolt [Mv; APol. I. 68]. *1730:* Mihálcz Ferencz Uram ... Miko Judith Aszszony mellet lévén, Mindenekben kedve kereső engedelmes jo Atyafiságát Mutatta eö kegyelméhez [Somlyó Cs; Borb. II] ✱ *~ére esik vmi* tetszik vkinek vmi. *1662:* (A) német gyalog is a fejedelem[a] szolgálatjára és fizetésére állván, hitekkel is hüségére kötelezték vala magokat. Melly a fejedelemnek nagy kedvére esék, hogy igen jó német gyalog volna, s gyalogja száma a mostani szükségben vélek jól szaporodnék [SKr 214. — [a]Kemény János] ✱ *~ére járó* vki tetszését kereső, vkinek kedvében járó. *1795:* igen kedvére járó gyermek volt ... csak nem mindenkoron erőszakoson lehetett ötet felöltöztetnünk [Mv; Told. 47] ✱ *~et/ét kereshet(i)* **a.** tetszést elnyerhet.

1630: Item, mit mondott az pasa Habil agának, miért kellettett itt hadni mégis, és mit írt az vezér néki, hogy tudja, hogy vehet most az erdélyieken valami 25 vagy 30 ezer tallért, és azzal itt benn az Portán kedvet kereshet vele [BTN² 436]. — **b.** kedvében járhat vkinek. *1794:* Muntyán Gligor ... Hásártos Feleségе tanátsán járván, hogy azzal is kedvét kereshesse Feleségének, ottan ottan belé akad egyben is Másban is [Déva; Ks] ✱ *~ét keresi* **a.** vkinek/vmely fórumnak tetszését elnyerni törekszik. *1568:* keg:tek Engeggie(n) arra hog zerzogem meg o magawal az dypsey emberel Janos gerebely en az iambornak kedwet keresne(m) meg alkwnna(m) io modaly welle [Erked K; BesztLt 38]. *1617:* Georginek kereste az Azzoni kedvet ne(m) az vranak [Mv; MvLt 290. 28b]. *1677:* Mivel szegény hazánknak meg-maradása Isten után a' Fényes Portától függ, ő Felsége a' Portától el ne szakadgyon, hanem annak kedvét keresse [AC 24]. — **b.** kedvez/kedvében jár vkinek. *1772:* A' [a]Haju Vám, ket Esztendőkkel ennek elötte adatott ... a' Fogadós(na)k 65. M. Forintokért ..., minthogy Böltstseri ur(am) a' Fogados(na)k kereste kedvét szüntelen, a' mitől fogva itt tisztartóskodott [Gernyeszeg MT; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez] ✱ *~et keres magának* tetszést elnyer magának. *1705:* Holmi cigányt, kocsist, lovászokat és urak szolgáit tart ő fogva Szebenben, és azokat nevezte kurucoknak, avval keresvén kedvet magának az udvar előtt [WIN I, 649] ✱ *~ét leli* **a.** vki tetszését elnyeri. *1559:* Walamely Mezaros penygh az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond, Annak harom Eztendeygh ne legyen zabad, Mezarlani, de Bathor eztendew mwlwa az Warasnak kedveth lelye Az harom ezthendewnek ky thelesnek elewtthew (!) es Alatta semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. *1570:* Az Bor behozas feleol az zaz vraim eo k. azt Mongiak hogi ha arrol valo priuilegiumot ... kewannya eleh vinny az feyedelem, Eo K. Byro vram es az Thanach legien Azon hogi eo felsegenek es chyaky vramnak lelyek kedwet ... hogy azbely zabadsaga az varasnak Maradhasson Megh [Kv; i.h. V/3. 19b]. *1583:* Senki keözullunk a' Ceh titkat ki ne uigie, es magat, es Cehbely creösseget oly igen nala tarczia hogiha kwleómbet czielekezik es masut ky hintegeti az Ceh nelkul ualo leteleuel buntessek mind addig, Amigh creós birsag utan az Cehnek keduet leli [Kv; MészCLev.]. — **b.** kedvében jár. *1572:* Filstich Leorinch ... vallia, hogy 1567 Eztendeobe volt zent Marton Nap vtan ... Mond Aros Myhal ... Im Gergel vram Nekem ados Ihol vagion ados leweleis ... Mond neky ... Harmad Eztennapra leld kedwet es Elegicz megh [Kv; TJk III/3. 36]. *1583:* Zeóke Pal ... vallia ... Chiokos Benedek az Torday Embernek meg hagya hogy be Mennie(n) az Vamoshoz es kedwęt lelie mindenkeppe(n) [Kv; TJk IV/1. 119] ✱ *~et nyer* tetszésre talál. *1798:* Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a betsűlletes Communitás[a] előtt is kedvet nyert légyen, s kivánom is szivemből hogy örömmel tellyes ki menetele lehessen [Mv; TLev. 5/14. 1a. — [a]Torockó] ✱ *~et/ét talál(ja)* vki tetszését megnyeri. *1578:* az Mely birot es feot az vriste(n) eleinkbe Rendel, azt bechywllettel hallgassak mint varasnak feiett es elötte larot, Mert valaky az ellen valo vetekbe találtatik, egez eztendeyg honesta proscriptiowal bwntessek, az az egez eztendeig cedulat neky ne kwlgienek mind addig is mig az varasnak es az meg sertet zemelynek kedwet talallya es meg Engeztely [Kv; TanJk V/3. 169b]. *1619:* megírattam Szölfikár agával és tihájával, hogy ellegyen az Erdélyben való practica nélkül, mert bizony az Portán kedvet nem talál vele [BTN² 381] ✱ *~ét teljesítheti* kedvét töltheti vkinek. *1662:* a Rákóczi fejedelem ott benn levő keze-lábai, hogy hovahamarébb a fejedelemnek abban is kedvét teljesíthetnék, a nép elméjét hogy kötelességek mellől magok jóakaratjok szerént elvonhassák és a fejedelemhez fordíthassák, csuda melly nagy szorgalmatossággal igyekeznek vala [SKr 496] ✱ *a Krisztus ~éért. 1731:* jajgatni, s remenkedni kezde, ā Christus kedvejert hadgjak beket, mert mingjart meg hal [Mv; Told. 76] ✱ *nem tart jó ~vel vmit* nem néz jó szemmel vmit. *1657:* az néném asszony levelét hozák, az melyből értem, hogy ő kegyelme nem tartja jó kedvve(l) az Kegyelmed házasságát [TML I, 79 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] ✱ *vki ~ébe esik* elnyeri vki tetszését. *1779:* Utoljára kedviben estem[a] az éneklésel, melyhez jó nótám is volt úgyannyira, hogy semmiféle világi ének ... nem kellett neki, hanem amelyeket én énekeltem [RettE 404. — [a]Bíró Annának] ✱ *vki ~ét magához édesíti/hajtja. 1662:* Rákóczi György fejedelem a végekbéli passák, bégek kedveket magához hajtani és édesíteni minden alkalmatossággokkal igyekezi vala [SKr 457].

3. kívánság, óhaj; dorință; Wunsch. *1572:* Pal deak azt vallia hogi ... egy zemely az padra deoytette volt Hegedws Janosnet Es azt mywelte neky az my kedve volt [Kv; TJk III/3. 32]. *1679:* Quartalas es Buza takaritasa mentül jobban lehet ugy légyen, Mindazaltal ember az magajét is kedve szerent nem takarithattya minden kor [Dés; Jk 39b]. *1710:* A fejedelemasszonynak nem lőn ugyan kedviből a Barcsai fogsága, de már nem tehete róla [CsH 177–8]. *1797:* instálom Ngodat alázatoson ... ne hogy sok irigyeimnek kedvek bé telhessék ... Ngod Executioval, ... rajtam és Házomon valami szégyent üzzen [Gogánváralja KK; Ks Miss. I]. *1820:* a' Báro Ur ... Sokszor ebéd felett béhozattatván[a], nem tsak gondoskodott körülette, sőt száma nélkül mondotta; bár az Isten 10 vagy 15 Esztendeig éltetne, hogy nevelhetnem ezen Kedves Fiatskámot kedvem szerént [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hütes assz. vall. — [a]Csecsemő fiát].

Szk: *~e ellen* akarata/óhaja ellenére. *1569:* vagion hwsz Eztendeye, hogy az Nagy weolgy torkan alol, az kereztwtig, Ecczer bernald balas Meg kęrte vala az harom falutol, Annak vtanna myndenkor, vgian kedwek ellenis Meg kazaltatta [Mezőbánd MT; VLt 7/692 Petrus Jo de band vall.]. *1592:* Al peresek My kedwünk ellen es akaratunknal kwl Mynden mod nel kwl, ott Akarnanak byrny wagy byrnanakis Az my hatarunkban az orozhegy hatarban [UszT]. *1607:* Kornis Gaspar Radnotott bekessegesse(n) birta iktattais bele magatt. Hogj Balasi Ferencz bele zalla az utan keduch ellen nagi sirua mene ki beleólle [Boldoc TA; Ks O. 16] ✱ *~e ellen esik* akarata/óhaja ellenére történik vmi. *1619:* Jaj annak az országnak, kinek gyermek ura vagyon[a] ... Mert ha valami zürzavar kedve ellen kezd esni az ilyen gyermeknek, nem úgy az ellenségre veti annak bűnét, mint az vezérekre, és mindenkor félthetik az vezérek magokat tőle [BTN² 265. — [a]Ézsaiás prófétától vett mondás, amelyet Báthory István mint kormányzási irányelvet mondott ki Zsigmond öccse uralomra kerülésekor] ✱ *~e szerint*

esik kívánsága szerint történik. *1597:* panazolkottak volt B V(na)k hogy ne(m) kedúek zerent eset volna az eleobbi Gazdalkodas [Kv; Szám. 7/XII. 121 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1751:* Hallám uj Király születet Csillag által ki hirdetet Es nem kedvem szerint esik Ha orromba piskálodik Ha koronámat kivánnya Es országomat el vonnya [Hétfalu Br; EM LI, 125 betl. játék] ✱ *~ét tölti* **a.** vkinek kívánságát/óhaját teljesíti. *1663:* ha mindenkor az én gonosz akaróimnak kedveket akarja Nagyságtok tölteni, nem leszen jó vége dolgomnak [TML II, 454 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1732:* ő Nga(na)k kedvit kel mindenben keresni, és töltenj [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1852:* én ha te volnék kedvit tőlteném szegénynek menyire ohajt látni és menyire szeret téged [Kv; Pk 6]. — **b.** nemi kívánságát/vágyát teljesíti. *1633:* eő nekj az Zabo Jacab szolgaloja azt beszellette Hogi Zabo Jacab eő nekj Aranias kaftant igirt cziak tőlczje keduett, de hogj keduett tőtteőtte volna azt en ne(m) hallotta(m) s nemis latta(m) [Mv; MvLt 290. 126a].

4. vki iránti jóindulat, kegy; bunăvoinţă; Wohlwollen. *1567:* Myerthogy Ennel kyseb dologbanis lattam ty: kteknek: En hozzam valo zeretetit Jo kedweket, kerem azert ty: kteket hogy Mostannes Mutassa meg ty ktek En hozzam valo zeretetit Jo Kedveteket es legien Jelen az meg Irth Zent Marthon Nap vtan valo vosarnapon Jt frathan az en hazamnal, azęn (!) tyztesseges Ewromembe Ekesiczye ktek: Jelen letewel azen (!) lakodalmomat [Fráta K; BesztLt 78]. *1653:* a székelység a Mihály vajda népétől semmi bút nem látott, mert a vajdának kedvében voltanak [ETA I, 54 NSz]. *1811:* Kedves Gróf! oh valyon ki volt vagy ki lenne, Kire a' János név méltóbban illene? ... Miként Szent János vőlt Jésusnak kedvibe, Ugy Nagyságod minden igyekezetibe, Érezze dólgába, 's tselekedetibe, Hogy Ur Jésussának van szeretetibe [ÁrÉ 182].

Szk: *~ébe esik. 1763:* Az 1740. és előtte lévő esztendőben a törökkel hadakozás lévén, ez az mostani császár Franciscus az armadára lement volt és ott experiálni akarván, az ellenség megsejtette s el is fogta volna, ha ez az Szilágyi (József) nem lett volna, úgy beszélték akkor. Melyért nagy kedvébe esett Lotharingusnak [RettE 155] ✱ *~ébe vesz* jóindulatába fogad. *1660:* még ennél is nagyobb hitelem lenne az úr ő nagysága előtt, ha Kegyelmed bárcsak egyszer emlékeznék az úr előtt felőlem levelében atyafiságosképpen, mert Kegyelmedre tekintve jobban kedvekben vennének ő nagyságok [TML I, 558 Teleki Ferenc Teleki Mihályhoz Husztról] ✱ *~éből kiesik* kiesik a rózsás-kosárból. *1658/1741:* te Gyúla fejér vár ... imé Istentől te meg itiltettél Mert ellene nagyot és sokat vétettél Kiért kegyelméből kedvéből ki estél [EM XXXVI, 144–5 Köröspataki B. János, Historia]. *1849:* Kelemen Béni ... vallomásában azt hozván fel, miképp 848ban a nő jelentette volna néki, hogy a gróf Mikes János kedvéből kiesett s a nő szándékozna Szebenbe elmenni főzönőnek béállani [Kv; Végr. Vall. 36] ✱ *~ét megnyeri. 1808:* (A román jb-ok) olly okoson tudják ezen állapottyokra magokat szabni, indulattyokat mérsékelni, dólgaikat tsendesen igazitani ... hogy ezek által mindeneknek kedveket meg nyerik [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

5. kedvtelés; plăcere; Neigung. *1614:* Báthori Gábor mind Sorbán vajdával, s mind az több szomszéd fejedelmekkel hogy egybeveszett és veszekedett, nem az hatalmas császár hűsége mellett cselekedte, hanem kellett kedvének, hogy fejedelemséget és praedát keressen, s azért ment Havaselföldére [BTN² 73]. *1692:* Kgldet édes sogor vr(am) kérem az én boltaimot Kgld az maga kómivessivel rakassa es boltoztassa vgj, hogy had köszónhessem meg Kgld(ne)k ... had vendegelhessem meg kgld(e)t edtzer ugjan kedvémre bénnek [Kece TA; ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1730:* Kolosra mene maga dolgában, most kedvire masirozhat, nem ügy mint Velem [Noszoly SzD; i.h. 4 So János deák Apor Péternéhez]. *1837:* Ferentzi Mária aszszony ... Kolosvárt jol tőlti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitája, azokkal valo idő töltés sétálás egész kedve [Doboka; BetLt 1 Pákai Dánielné Benkő Su'sánna (40) dom. biróné vall.]. *1855:* látom, hogy kik ma leg jobb kedvekre töltik világi életeket, már holnap égy jobb életre, a más világra mennek át [Kv; Végr.].

Szk: *~et kap vmiben* kedvtelést lel vmiben. *1811:* Fáláris ha kedvet kap mások kinjába, Ö süjjön és bőgjön a' réz-bikájába [ÁrÉ 95] ✱ *~ét tölti vmiben* 'ua'. *1811:* (A gróf) el tökéllé magában, Hogy kedvit tőltse a' Ménes tartásában [ÁrÉ 133].

6. jókedv; bună dispoziţie, voie bună; Lustigkeit, Frohmut. *1657:* Ezen[a] azért az mi hadaink is igen megszívesedének, és kedvek újula [KemÖn. 218. — [a]II. Rákóczi György 1644-beli hadjáratakor Szerencs vára megvételén]. *1765:* Ebédtől fogva késő estvig igen friss nyájasságban mulattunk, nem is volt három esztendőtől fogva olyan kedvem, mint akkor [RettE 184]. *1776:* Mgs Gróffné Aszszonyom ő Nga, Szűntelen nagyon szomorkodott Semmi kedve nem vőlt, Sirt, Bánkodott [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi (31) káplán vall.]. *1825:* nekem kedvem lévén musikáltattam magamat [Dés; DLt]. *1892:* Most egy éve nyomorult állapotba estem. Se olvasni, se írni, se becsületesen beszélni nem tudtam. A télt áthúztam valahogy. A tavasz kedves volt, kedvem volt; éreztem, hogy térek vissza az emberi társaságba [PLev. 159 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *elfogy a ~e* elmegy a kedve. *1805:* Dél előtt nem tudtam a Letzkemet, azert asztallábára ültem s ott exponáltam résolváltam jol elsőben de a vég felé el lankadtam, el fogyott a kedvem [Dés; KMN 57] ✱ *megjő a ~e* jókedvre kap. *1823–1830:* Korrepetitor nevet vettem ... megjött a kedvem, vígan utaztunk, némelykor a doktor csuda természetéért nevettünk [FogE 164] ✱ *nagy ~en kap* jókedvében talál vkit. *1704:* Ma délután az urak és az asszony is több urakkal és főasszonyokkal együtt kimentek vala, és egy csizmadia szásznak a kertiben lévő tóját meghalászók, honnan is holmi apró csukafiakat, egy compót s holmi apróságot fogtunk, kikre azelőtt oly módon rá sem néztünk volna, most pedig nagy kedven kapván, az úr három forintot fizete értek [WIN I, 237].

Sz. *1793:* bezzeg mikor Csernátoni Ur[a] jelen volt ebéden vagy vatsorán, akkor nem veszekedett, hanem ollyan kedve vőlt, hogy madarat lehetett volna ő Ngával fogatni [Koronka MT; Told. — [a]A háziasszony kedvese].

7. hajlandóság/készség vmihez; faptul de a fi dispus la ceva; Neigung, Bereitschaft. *1619:* Ha Felségednek ehhez kedve vagyon[a], ezen levelünk megérkezvén, azzal semmit Felséged ne késsék, hanem egy bőcsületes postáját ... Felséged bocsássa Nisre [BTN² 292. — [a]Az

elöbbiekben jelzett úthoz]. *1629:* paisos Jstuan ieöue hozzam s ielente hogj az Zomzedo(m) az Zeölleött el akarna adni, ha keduem uolna hozza [Kv; TJk VII/3. 70]. *1642:* az kez fogasbanis sirt az Lean es nem volt kedve az Leannak az Legenihez . . . Azert teczet az sz. szeknek hogi az Leanzot az Iffiutol el zakazza, et ad s(e)-c(un)das nuptias trasnsmittallia mind kettöt [SzJk 59]. *1697:* Peter Deákne Aszonyom(na)k igen nagy kedve volt az bekeségre, de tettette magát az ura előtt mintha haragudnék [Kotormány Cs; CsJk 10 Péter Sándor (55) pp vall.]. *1702:* A Thesaurariusséghoz nékem kedvem nintsen [ApLt 2 Apor István nyil.]. *1738:* az kis Unokamot (így!) hagyom gondviselesit Antal fiamra, ha aszt az üdöt éri neveltesse az apáczák közöt, ha kedve lesz ot maradasra jo ha pedig vilagi életre ki jün legyen jo gondviselö nevelöje [Ks 14. XLIIIa Kornis István végr. fog.]. *1845:* Ismétlem még egyszer magának aztot — hogy ha vagyon kedve Nagylaki Ioszágunk meg vásárlására, mi el adjuk [Csapó KK; DobLev. V/1255 Wizy Lajos Dobolyi Bálinthoz]. *1861:* ha pedig igy el nem igazithassuk, — nékem perelni semmi kedvem [Uzon Hsz; Kp V. 411 Vajna Tamás Kispál Lajoshoz].

Sz. *1775:* elhiszem kedve volt Katónak a tánera [RettE 358-9]. — Vö. a ma is közkeletű *könnyű Katót táncba vinni* szólással.

8. *vmi ~éért* vminek az érdekében javára, vmilyen céllal, vmi miatt; de dragul/în interesul a ceva; (um) einer Sache willen/halber. *1589/XVII. sz. eleje:* az Legeny rend ez Varosbol el mehet iobbadon valo tanulasnak okaert idegen mesterekhez, orszagokat iarhat az tudomany keducert, igaz hellieken, kwlseo mestereknęl szolgalhat tisztesegesen, es onnat meg iöúen, az Cehbe minden bwntetesnek felelme nęlkwl viszontagh be álhat [Kv; KömCArt. 7–8]. *1649:* tudom hogj klakaban arattanak, az hatar kedvyrt, hogi megh Engegie nekik az niomas hatart, a Marhajokal járni az tilalmason küül [RDL I. 135 Dögh mezej[d] Kotucz Jonas (60) vall. — [d]Dögmező SzD]. *1665:* akarna . . . az vizet az malomra altal boczatani, latom hogy ugyan azon helyen astak altal az arkot az magok molnok kedvejert [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1731:* en a buzanak a javaban atam el ket marjasonis, az ojan szinü buzat, a Vasarban is, husz polturan mertek. Csak a malom kedviirt atak ket marjas (!) irete; hogy közel Volt, a malom [Varsolc Sz; Ks 83]. *1772:* Mi mind a' ketten . . . eö Excellentiaja Malmában mind őrlés kedviért, mind pedig vám méresnek alkalmatosságával mint Regiusok igen sokszor meg fordultunk [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 316]. *1792:* a Johok kedvéjért Majarkodó házat csináltatott [Szászerked K; LLt]. *1800:* Sóó hordás kedvéért vagy miért tsináltak itt a' Szamos szorossán Utat, én azt nem tudom [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Stélutz Györgyi (36) col. vall. Vérvölgyi Bányai János kezével].

9. kb. kedvezés; favorizare; Gunst, Begünstigung. *1582:* (Én N) Eskeoze(m) az elo Istenre . . . hogy az varasnak valaztassa es az vnio tartassa zerent e' mostany varostul Ram byzot vonas igazetasba, hwen el larok, kedwet bozzusagot Attyafiusagot Baratsagot felelmet adomant es minde(n) nemo Zemely valogatast hatra hagywa(n), kinek kinek mind az eo Allapattja sorsa eörgsege[d] es keressety zerent igazan erölkedem . . . Intezny, es a wonast a zerent Rea wetny | Byrot es polgarokat, kedwert Attyafywsagert Baratsagert vagi adomanyert partolasbol sem valaztok [Kv; TanJk V/3. 256b–7a. — [d]Más tintával *eörksege*-re javítva]. *1615:* Kegmetek penigh Tyzt Viselco Vraim senkit hon hadni ne merezellien . . . mert ha fizetesert, auagj egieb uton valakiket adomaniert, keduert, baratsagert hon hadni tapasztaltatik, Kegtek bwntetesnelkwl nem marad [Gyf; Törzs. a fej. Usz-hez].

◇ **Szk:** *kész ~vel konformálja magát vmihez* készségesen alkalmazkodik vmihez; bucuros se adapteazǎ la ceva; sich einer Sache bereitwillig anpassen. *1785:* Amplectalván . . . az ez előtt 1781dik esztendőben . . . költ szentséges Királyi Rendeléseket, vagy Normát az Erdők(ne)k jo gondviselés alatt léjendő tartasárol s tartatásárol . . . ahoz magunkat kész kedvel conformaltuk [Torockó; TLev. 11/4].

◇ **Sz.** *1811:* oly' kedvet kapott mint szegenn ujj szita [ÁrÉ 65].

kedvel 1. a agrea/plăcea; gern haben, lieben. *1619:* Ő kezdé beszélleni, hogy: — Nem igen kedveli — úgymond — az pasa uradat. Mondám neki: Miért nem kedveli ? Az én uram őnagyságának semmit nem vétett [BTN[2] 176]. *1657:* (Báthori Gábort) egyébiránt igen kedvellették az emberek | ő[d] az országban sine discretione religionis kedvellette, promoveálta az embereket [KemÖn. 27, 101. — [d]Bethlen Gábor]. *1762:* az Hesdátiak közzül heten ollyanok kiket az Szent Lászlaiakis kedvellenek esküdgyenek ezen Controversiás hellynek propriettássára és legyen az Hesdatiaké [O.fenes K; JHb XXXIV/1]. *1785:* Testvereit . . . igen szerette, s' kedvelte, el annyera, hogj elig várták egj mast látni [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1846:* a parasztnép a lázasztó asszonyt, Varga Katalint nemcsak kedveli, de azt lehet mondani, imádja, annak kezit a piacon nemcsak a jobbágyok, hanem némely disunitus papok is csókolják, és pénzzel meg is ajándékozzák [VKp 143].

2. szeret (szerelemmel); a iubi; lieben. *1597:* Andreas Benche . . . fassus est . . . Ersebet igy felele . . . az en Jstene(m) az en ziwemet Vrbeger Balinthoz vezerlette . . . en azt kedwelem es kegielmetek akarattiabol ahoz megiek | Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi lattam azt hogi egi Chizar legeny kenegeti fogdossa wala giortia wilagnal, egieb legenyeketis elein lattam hogi hozza iartanak . . . akit kedwelt keozzewleok az vranal inkab bechewlleotte mind etelbeol s mind egiebarant [Kv; TJk VI/1. 63, 72]. *1772:* (A) Majornétol hallottam beszelleni hogy Tit. Zilahi István Ur(am) . . . Gazmér Kriskát inkáb kedvellette mint a Feleségét [Dés; DLt 321. 56a Joannes Simon (43) ns vall.]. *1776:* Kitsinségitöl fogva ismertem M. G. Lazár János Urfli ő Ngát, fel serdülése után tapasztalt(am) . . . hogy M. Annikó Kis Aszszont felette kedvelli [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St. Miklós (55) vall.].

3. *~ik egymást* kb. szerelemmel vonzódnak egymáshoz; a se iubi; sich gegenseitig lieben. *1776:* Tapasztaltam azt ott, hogy . . . Lazár János Urfli ő Nga ezen M. Uri Házhoz[d] járogatott nem annyiban egyébért, mint a Mlgs Groff Kornis Anna Kis Aszszony ő Nga Szeretetiért Mivel gyermek korától egy mást kedvellették, a' mint a' jelekből tapasztaltam, 15 esztendőktöl fogva, mellyekb(en) ezen Mgs Udvarban Szolgáltam [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes (30) famulus vall. — [d]A gróf Kornis házhoz].

4. tetszik vkinek vki/vmi; a plăcea, a fi pe plac; gefallen. *1598:* Kraiczar Andras ... vallya En wittem ki Bachy Petert Varadra s en zegeottem be Bodony Mihalyhoz tizenhat forintba eztendeigh s tizteseges ruhaba, vgy hogi egi hetigh wagy ketteoigh proballia megh zolgalattiat, ha nem kedweli zolgalattiat bochiassa el [Kv; TJk V/1. 186]. *1599:* Barbelj Georgy ... vallja ... vgyan Akkor veottem vala egy veegh gallertis ... amikor ada penig az teozelyen (!)[a] valo keotesbeol veon ele egy veget az Bakos Caspar hazanal, en nem kedwelem, S wgy ada az Aztalrol mast erette más keotesbeol [Kv; TJk VI/1. 352. — [a]Értsd: tűzhelyen]. *1649:* Sovány vendégség lőttvolna az, még Pap vraimék sem kedvellenék az ollyan bankétot [MNy XI, 375 Geleji Katona István nyil.]. *1672:* A' Meszaros Mesterseg(ne)k tanulására álló Inas a' mely Mester Emberhez akar állani 2. hetig próba hetet lakhatik Uránál a' vegre hogy ha az ura kedvelli a' Szolgais hasonlokeppen ha szereti a' Szallast [Dés; Jk]. *1761:* egy esztendőb(en) tudom hogy német Quarteljos lévén Falunkb(an) a' Bralje Maftyej rétyéb(en) lévő fűvet inkáb kedvellette mintsem a' Falu rétyéb(en) lévőt, és az ő rétyéből a' fűvet lova számára el-hordatta [Illyésfva Sz; BfR 45/9 Ratyis Aleksza (60) jb vall.]. *1766:* edgjik Sák buzát visszá küldötte tőllem nem kedvelvén a' mint hogj én visszais hoztam [Abosfva KK; Ks 8. XXV. 18]. *1837:* Ferentzi Mária aszszony ... Kolosvárt jol tölti az idejét tsak a bál Komedia és Katona Tisztek visitája, azokkal valo idő töltés sétálás egész kedve, kedvelte más rendű és rangu gavallérok(na)k is visitájokat [Doboka; BetLt I Pákai Dánielné Benkő Su'sánna (40) dom. bíróné vall.].

5. kedve van vmihez; a-i plăcea ceva; zu etw. Lust haben. *1767:* ezen ... Erdőnek a' Fáját ... emberei is ... vágták, hordották valamint szintén kedvellették [Udvarfva MT; Told. 44]. *1819:* Kretsun Josziv ... az ivást nagyon kedvellette, kivált a' pálinkát [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

kedvelhet szivlelhet; a putea simpatiza; mögen/gern haben können. *1811:* Miolta a' Tmolus Hegyén tartott hartzba Apolló Midástól hagyatott kudartzba[a] A' Pán' sipolása szebbnek itéltetett, Az időtől fogva Pánt nem kedvelheti [ÁrÉ 76. — [a]Apolló és Pán sípversenyében a bírónak hívott Midás király Pán javára döntött].

kedvelő (care este) amator (de ceva), care are pasiune pentru ceva; liebhabend, an etw. Gefallen habend. *1796:* Gothába ... A Hertzegné nagy kedvellője a Tsillagvisgálásnak [ETF 182. 27 Gyarmathi Sámuel felj.].

kedvelt 1. *mn* preferat, iubit; beliebt. *1657:* midőn Báthori Zsigmond az oda fel emlitett jámbor urakat megölette volna, ... azoknak jószágokat elosztogatta volna az maga kedvelt emberinek [KemÖn. 32]. *1838:* Nékem itten Ns Hunyad Vármegyében egy Szép kis joszágatskám jött kezemben N. Rápoltan ...; mely mind hogy Sz: Mihalyfalvi[a] inkább kedvelt joszágamtol oly messze vagyon, ... el határosztam magamban hogy el addyam [Bosla. br. Miske Ferenc lev. — [a]TA]. *1873:* jo időtöltést kivánva a kedvelt tudományokkal mindnyájatokat üdvözöl barátod Henter Károly [Szombatfva F; Pf].

II. *fn* kedves; iubit, ibovnic; Liebe(r), Beste(r). *1849:* levelet kaptam Kolosvárrol itteni katona tiszt kedveltemtől [Kv; Végr. Vall. 39 Krizsán Mária vall.].

kedveltet 1. megkedveltet/szerettet; a face să fie iubit/agreat; liebgewinnen lassen. *1657:* (Csáki István) az fejedelemasszonyhoz igen titkoson bészínelvén magát még éltében az fejedelemnek[a], mind személyét annyéra kedveltette s mind practicáját, hogy az fejedelem halála után egészben az ő akaratját akarja vala az fejedelemasszony[b] követni [KemÖn. 109. — [a]Bethlen Gábornak. [b]Az özvegy fejedelemasszony, Brandenburgi Katalin].

2. ~*i magát* megkedveltéti/szeretteti magát; a se face iubit; sich beliebt machen. *1730:* Kaczkai Illye György ... mig maga jo viselésével kedvelteti magát a Dési Malom Mesterséget másnak rajta kivűl nem adgyuk [Dés; Jk 499]. *1813:* Báro Kemény Simonné Ur Aszszony ő Excellentiája, és Báro Kemény András Ur, ha a' Pap[a] magát kedvelteti, a' Tiszteletes papnak érdeméhez képpest szoktak hol többet hol kevesebbet ajándékozni [SzConscr. — [a]A ref. pap Szaván (K)].

kedveltethet megkedveltethet; a putea să facă să-i placă ceva; jm zu einer Sache Lust machen können. *1636:* A' Pápa részegitő borának arulói-is ezent művelik, mert hogy az ő elegy belegy vélekedésiket, és szerzetiket inkáb kedveltethessék, és az igaz vallást a' külsö pompasságrol és gyönyörűségről bötsülö itéletben embereket reá hitegethessék, sok költségben készült musikai eszközökre tesznek szert [ÖGr Aj.].

kedveltetik kedvére van vkinek; a fi pe placul cuiva; nach js Geschmack sein, gefallen. *1660:* Akarván annakokáért kegyelmeteket hazámban menni igyekező szándékomnak oka, vége és módja felől tudósitanom: oka azért nem egyéb, hanem hazámhoz való szeretetem és kötelességem. Vége az, hogy ha kedveltetik, kegyelmeteknek szolgáljak [KemIr. 338]. *1667:* Az mi kegyelmes urunk ő nagyságának látogatása igen alkalmatos időben lött s amaz propositio is örömmel hallgattatott s kedveltetett, csak kellett haladni bizonyos ideig [TML IV, 160 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1799 k.:* a Tiszt, Biro ha keménykedik s néha a szofogadatlanakra réáis legyint már nem kedveltetik [Kv; AggmLt C. 114].

kedveltető 1. kedveskedő; care să facă plăcere, alintător; gefällig, (lieb)kosend. *1823–1830:* még a professzornék is panaszolkodnak életekre[a] ... ez életben semmi gyönyörűségek nincsen, mint valami rabságban, magányosságban élnek; férjeiket csak ebéden s vacsorán látják, egy-két fertályóráig, akkor is rántcos, komor homlokkal, gondolattal tele fővel, egy kedveltető szavok sincsen, talán azt sem tudják, hogy mit esznek [FogE 225. — [a]1796 táján Göttingában].

2. *magát* ~ maga-megkedveltető/szerettető; care ştie să se facă plăcut/agreabil; sich beliebt machend. *1779:* kolozsvári református pap Deáki Pál vram megholt ... igen tudós és eloquens, valóságos papi ember vala szegény, minden emberrel magát kedveltető [RettE 393–4].

kedves 1. *mn* 1. rendsz rokonra von.; de obicei referitor la rude; gewöhnlich in bezug auf Verwandte: drag, scump; lieb. *1622:* kedues Sogor Vramat kirem es hagio(m) Tutornak [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71]. *1631:* enis feleseghemet ... kedues atiamfiainak tutorsagok es gondueselesek ala hagiom [Nagyterem KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György végr.] | Ez fassiomat tőttem

illyen bõczyolletes io akaro Uraim s kedves atyamfiai elott [Szentmargita SzD; Told. 26]. *1652:* az Feleseghemmel együt kerestük az mi keves bonumunk vagyon ... az mi marad mind külsõket es belsõket ... hagyok ez en kedves hwtõs Feleseghemnek Makai Balasi Annanak [Kv; RDL I. 139]. *1699:* ezen kedves Felesegem Kapi Anna ... énnékem az én sokszori betegségimb(en) böttsülletes jo feleséghez illendõ nagy hüséggel jo gjamolom es takargatom volt [Mk Macskássy Boldizsár végr.]. *1728:* A kik Rationansok voltanak azon kedves Atyánk fiai eõ kgl(ne)k Ratiojok(na)k Ventillatiojokra Exactorok(na)k delegaltattanak[a] [Dés; Jk 382b. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1780/1797:* ha én ezen Vásárt meg másolnám tehát azon Két száz M: fint Summa Vinculumot rajtom Kedves Testvér Õtsém ... exequaltothasa [Vargyas U; MbK X. 56]. *1796:* Naponkint erõmet fogyatkozni érezvén, kedves Házam Népe' oktatásáúl 's vezérlésére, tészek ilyen utólsó hagyomást és Testamentumat [Koppánd AF; DobLev. IV/760. la K. Dobolyi József végr.].

Ide vonható talán a *betûs 1.* al. közölt, egyedülállóan érdekes himzésfelirat.

Szk: ~ *emlékezetû. 1807:* Kedves emlekezetû édes Atyam T. Simen János Uram 53 esztendeig Sárpataki Pap [GörgJk 186]. *1829:* a' Néhai Kedves emlékezetü Férjem ... minden ingo Jovait örökösön, az Ingatlanokot pedig tõkélletes használásra nékem hagyta [Ne; DobLev. V/1155].

2. *biz* v. *udv* megszólításban v. utalásban; în adresare familiară sau politicoasă; in vertrauter od. höflicher Anrede/Hinweisung, Berufung: drag, scump; lieb. *1625:* Az Vristen ö szent felsege keuansaga szerint ualo sok iockal algya meg minden kedues szep familiaiual eggywt [UszT 170a]. *1661:* Kedves régi jóakaró Asszonyom, most immár annál is kedvesebb és szerelmes édes kis Feleségem [TML II, 177 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. *1667:* Méltoságas palatinus Kedves urambátyám [EOE XIV, 211 a fej. a palatinushoz, Vesselényi Ferenchez]. *1720:* Meltosagos Groff Kedves Fiam Uram [Ks 96 br. Apor Péter vejéhez, gr. Haller Jánoshoz]. *1749:* Kedves édes anyád róla való megemlékezésedet igen kedvesen vevén, köszöntet [Bodok Hsz; DanielAd. 274 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. *1755:* Kedves Sogor Uratskám mitt tudgyak ujjságb(an) irni [Albis Hsz; BLev. Albisi Barabás István Bartos Kelemenhez]. *1757:* Edes kedves öcsem Aszony [Kara K; Kp III. 137 Rhédei Drusiána Palatkai Ferencné Sombari Barbarához]. *1851:* Kedves Miklosam! ... szivemböl sajnállak hogy ugy unod magadat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. kedvelt; drag; beliebt. **A.** emberrel v. embercsoporttal kapcs-ban; referitor la persoană/grup de persoane; in bezug auf Menschen/Menschengruppe. *1595:* Egervari Ianos Wrúnk ö felsege fö postaia, erkezek öted magaúal: Biro w. miert hogy túdgya mely kedúes Wrúnk ö fgenel, és hogy illyen fö legatioban megyen ... paranczola hogy ... gazdalkogyam nekj [Kv; Szám. 6/XVIIa. 189 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1657:* Béldi Pál ... igen jeles ember vala, az fejedelemnek hiteles, kedves embere [KemÖn. 79]. *1662:* úgy akarta Isten eleitől fogva, kiváltképpen az ö választott és kedves népének dolgait folytatni, hogy az édes mindenkor keserüvel elegyítessék | az elsö lövésnek golyóbisa ... egyik leányasszonynak (ki majd kedvesebb szolgálója volna) fejét elvitte vala [SKr 73, 240]. *1678–1683:* soha senki olj kedves, es, hiteles nem lehet, hogi neha giülüllseghre, s megh vettetesre ne iussan, s minel hitesb, s kedvesb Ura elöt valakj, annal inkab tamod ellene valo s igiekezö tarsa [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1823–1830:* a vásárhelyi igen híres pap ... T. Borosnyai Lukáts Simon ... minden úri temetésen egy a legkedvesebb actor volt [FogE 63].

B. állattal kapcs-ban; referitor la animale; in bezug auf Tiere. *1584:* Susanna varga Georgy felesege ... ezt vallia ... Eg Jo kedwes tehene vala az Aniamnak es annak egi Eoreg Boria vala, kit az Aniam ugian fel akar vala Newelny hogy Jo fele vala [Kv; TJk IV/1. 278]. *1657:* Azonban két agarakat biza reám az fejedelem, igen kedves ebeit, Hóka és Kormos nevüeket [KemÖn. 40]. *1760:* egy igen kedves Agaram volt, és aztot töllem el vette [Aranykút K; Ks 92]. *1811:* Ádám a' Világra két fiakat hoza, 'S Az égyik közüllök báránnyal áldoza; Hol azt-is jegyezd-meg, a' mig tovább mennél; Hogy Isten elött nints kedvesb állat ennél [ÁrÉ 76–7].

Án. *1794:* A Kedves nevezetü mag Lo [Koronka MT; Told. 15/104].

C. étellel, földdel, tárggyal, eszközzel kapcs-ban; referitor la mîncăruri, pămînt, obiecte, unelte; in bezug auf Speise, Feldstück, Gegenstand, Werkzeug. *1671:* A kissebbik hintot ... küldgje eo keglme Groff Csiaki (!) István vra(m) számára Szinér Váralljára[a] ... mert igen kedves szekere [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mindszenti Krisztina végr. — [a]Szt]. *1704:* Ugyan ma vöttem eszembe, hogy az inasom tegnap kijártunkba egy kedves és derék régi flintámnak a csüjét valamiben megakasztván, éppen közepen eltörette és meggörbítette, úgyhogy már alkalmatlan lészen a szolgálatra, aki is nékem igen kedves flintám volt [WIN I, 237]. *1710 k.:* A sós-káposztás hús máig is minden csemege-specialénál kedvesebb étel elöttem | Ha itt az aranyvizet jó innyaadó által adtam volna be, úgy hiszem többet használt volna, mert kedves itala volt ennek a fejedelemnek is az [BÖn. 514, 917]. *1736:* az nagy embereknek régi időben mikor mulattanak, igen kedves muzsikájok volt az török síp, egyszersmind az dob | Igen kedves muzsikája volt az duda[a] [MetTr 330, 336. — [a]I. Apafi Mihálynak]. *1744:* Néhai M. Veselenyi István Vr ide Gat köttetni fakat vagyis Veszszöket küldött (: mert igen kedves Toja volt :) [Tóhát TA; JHb XI/17. 8]. *1752:* A Mlgs Cancellarius Vr eo Exaja(na)k minden rettyei felett valo kedves rettye vagyon égy Kása rét nevü [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.]. *1774:* Földvári István ... Legkedvesebb mulatóhelye volt, mikor sütökemencébe bújhatott [RettE 339–40].

D. istenséggel, elvont fogalommal kapcs-ban; referitor la divinitate, noţiuni abstracte; in bezug auf die Gottheit, abstrakte Begriffe. *1662:* a csíkiak ... hogy magok is mind a római valláson volnának, az új szövetség[a] nálok igen kedves lévén, s ahhoz nagyon is bizván, hogy a fejedelem az öfelsége és maga hadaival öket megsegíteni ne halasztaná, nagyon szorgalmaztatják vala [SKr 666. — [a]Kemény János fej-nek a Habsburgokkal való szövetsége]. *1715/1761:* idegen országra bujdosásra kelletett mennünk el hagyván érettem kedves Hazáját, 's ot esztendök forgása alatt velem tûrt szenvedett [Nsz;

Berz. 17a. — [a]A feleség]. *1811:* Bizony minden első munka leg-kedvesebb, 'S minden első Termés leg kellemetesebb [ÁrÉ 49]. *1847:* Rozának éppen zápfogai jönek, 's megint meghuttyant, — külőnben szokott vig szeszélyéből, mely mindnyájunknak Színház — és bál helyett a' leg kedvesebb időtöltést szerzi, nem könnyen jön ki [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

Sz. *1803:* a' Remeteiek ... azt izenték viszsza, hogj Feléjek senki, a' kinek kedves az élete, közelitteni ne merjen, külőmben öszve vagdallyák, 's keresztül lővöldözik [Toplica MT; Born. XVc. 1/57].

4. szívesen vett, örömmel várt/fogadott; primit/aşteptat cu plăcere/bucurie; gern erwartet/empfangen. *1602:* Zolgallattomoth Ayanlom K:mednek mynth uramnak Atya(m)fyanak az Isten sok kedues Jokal Algja megj K:medeth [UszT 16/93 Hoggyai György lev.]. *1615:* sem faratsagunkat, keoltsegwnket nem szantuk, hogj az kwlseo Hatalmas Feiedelmeknekis Orzagunknak kedues allando bekessegett, szerezhesswnk [Gyf; Törzs. fej-i rend. Usz-hez]. *1619:* Bizony, Kegyelmes uram, az volna nekem is nagyubb örömem, ha Nagyságodot kedvesb hírekkel örvendez⟨tet⟩hetném, de nem tehetek, Kegyelmes uram, róla, hogy az fatum énreám is ezt hozta most is [BTN˜ 267]. *1657:* Én azért Namínyben Lónyay Zsigmondnál tanálám Csákit, az holott megmondám az választ az munkácsi dologból, mely néki nem vala kedves [KemÖn. 124]. *1672:* megh muttatya az üdo lezen kedues bekesseges üdonk, à uagi sem. ha itten nem maradhatu(n)k Kastal Ferencz Ur(am)mal egiut be hazánkba(n) menyunk [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihalj nyitrai plébános haza, Csiksztgyörgyre]. *1735:* eo Keglmek Instantiajak ... meritumi in Considerationem jövén ... s az edgyik Instansnak remelhető hű kedves szolgálattyais fen forogván, ... kivansagokat a Nemes Tanáts meg adta [Ne; DobLev. 1/161]. *1746:* szépen köszönöm az T. Pater Piaristák képébe ... Mlgs Sogor Uram(na)k alamisnálkodását, mely minél hamaréb esek, annal kedveseb fog lenni tudom [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.].

5. szívesen látott/fogadott (vendég); (oaspete) primit cu plăcere/dragă inimă; gern gesehen (Gast). *1573:* Kadas Istwan deak ... vallia, hogi ... farsangba Mentenek volt oda valamy farsangosok estwe kessen, otth sokat Thancoltak gergel deakneis keoztek volt, Azonba leot az ablak ala paisos Lwkach eoche azis Be keretzyk volt de az teob farsangos Nem bochatta (így!) Azt Montak neky ... Ide Nem Ieos Mert ne(m) vagy It kedwes | Kalmar Janos ... vallia hogi ... mykor Az gergel deakne zomzedsagaba Menegzeo volna, ... Eo is akar oda Be Menny de Nem bochatiak, hanem Mond onnat beleol Az zekeres Iacab fia Mennyetek ely ti Innet Mert Nem vatok keduessek [Kv; TJk III/3. 98, 153]. *1662:* Husztra is elment volt Bucsi uram, de hogy nem volt igen kedves vendég, nem mulatott ott sokáig [TML II, 243 Vér Judit Teleki Mihályhoz]. *1776:* mint kedves vendégeit igen jo szivel látott és tractált [Kadács U; Pl].

6. örömet szerző, jóleső érzéssel eltöltő; care produce/face bucurie/plăcere; Freude bereitend, mit Wohlgefühl erfüllend. *1664:* Bizonynyal irom Nagyságodnak, semmi sem kedvesebb ő nagyságának, mint ha gyakran méltóztatik irni, tudósítván az dolgokrúl [TML III, 152 Teleki Mihály Wesselényi Ferenc nádorhoz]. *1705:* kivánja, hogy gyakran izenhessen ilyen jó új híreket és győzedelmeket ... oly kedves dolog önagysága előtt fegyverének boldogulása [WIN I, 537]. *1710 k.:* (A biblia) együtt-másutt való forgatása s olvasása felette kedves volt, rabságomban pedig egyetlen egy kenyere volt lelkemnek, azzal élek máig [BÖn. 505]. *1769:* Lazaretből irt kedves leveledet szintén most estve vévén ... örömmel olvasám [Bodola Hsz; DanielAd. 274 Hidvégi Mikó Ferenc Vargyasi ifj. Daniel Istvánhoz]. *1777:* dátált kedves levelét is tegnapi napon vettem [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.]. *1890:* A kolozsvári közönség, mely olyan őszinte, mély tisztelettel adózik a Nagyságod művészetének, egyszerre teljes mértékben érdeklődik estélyeink iránt arra az igen-igen kedves hírre, hogy alkalma lesz Nagyságodat viszontlátni [PLev. 153 Petelei István Prielle Kornéliához].

Szk: ~ *kötelességet teljesít. 1887:* A legnagyobb hálját és köszönetét fejezi ki ezért a Tekintetes Szerkesztő Úrnak választmányunk, s kedves kötelességet teljesítünk, midőn ezt tudomására hozni szerencsénk van [Kv; PLev. 134 EMKE Petelei Istvánhoz] ∗ ~ *kötelességévé teszi. 1853:* Titi, kétség kívül hűlés következtében rosszacskán lévén ... e' levél megirását nekem tevé kedves kötelességemmé [Kv; Pk 7].

Sz. *1673:* Több s nagyobb indulat én bennem Kegyelmedhez nem is lehet, kire nézve Kegyelmednek kicsiny kedvetlensége is engem hamar meghat, mert az szeretetnek kedves és nem kedvetlenek az ő gyümölcsei [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. kellemes; plăcut; angenehm. *1661:* Búsulnod nem kell, édes kis Jutkám, mert az mely Isten most bennünket egymástúl eltávoztatott, azon Isten ismét megengedi együttvaló kedves lakásunkat is [TML II, 172 Teleki Mihály Vér Judithoz]. *1685:* magamat nem kedves becstelensegemre le szidálmazat [Dés; Jk]. *1754:* Az vadászatnak terhesedvén már az üdő jobb talám ... kedvesebb üdőre halasztani [Nsz; Ks 28. VII gr. Daniel Zsófia lev.]. *1811:* Rád-is Házam! a' sors nagy változást hozott, Melyet, tudd-meg, az Ösz, nem egyéb okozott: Czifra vagy zöld fákkal, ékes virágokkal, Egészszen bé-töltél kedves illatokkal [ÁrÉ 188]. *1823–1830:* Itt kedves mulatásom volt Székely Márton és Krizbai Elek barátaimmal [FogE 252].

Szk: ~ *illatú. 1662:* árnyékos helyek, kedvesillatú füvek, szép virágok [SKr 261] ∗ ~ *italú. 1715:* Kedves italu finum bor ... Kedves italu finum jo bor ... Vad izü bor ... lágy izü, de jo bor [Ebesfva; UtI] | Kedves italu vékony bor [UtI] ∗ ~ *(jó)izű. 1662:* És ha szintén a fiscus hasznát el nem múlatta is, a lakosok közül afelől ... kiknek nem töltettek meg pincéi gyönyörűséges, kedves jóizű borokkal ...? [SKr 302–3]. *1724:* mind itt az városson valahol tudtam kedves izü és szép gyümölcseket termő fákot, azokrol oltó ágakat szedettem ..., és Ngod(na)k alázatossan el küldettem [Ne; Ks 95 Brulljai György lev.]. *1795:* A Krumpinak két neme vagyon, a' veres aprobb hoszszukobb, és valamivel kedvesebb izu [DLt nyomt.].

8. jó/kellemes ízű; cu gust bun/plăcut; mit/von gutem/angenehmem Geschmack. *1614:* oly nagy drágaság lőn az országba[a], hogy ... Az tölgymakkból sült kenyér kedves, kiben én magam is öttem [BTN˜ 54. — [a]1603-ban]. *1618:* tudja Nagyságod, itt mely kedves az erdélyi jó sajt, és az brassai öreg mézes pogácsa [BTN˜ 122]. *1800:* Meg is kostoltuk ... azon kedves Italt; és ollyan-

n(a)k talalta(m) hogy ha az én Szegény Geniusom jelenlett-volna ann(a)k ki-választásan, ennél Gustusommal egyezöbbet az sem találhatott volna [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.]. *1811:* Azért gondolkodni kezdek a' módjáról A' Turónak ... 'S Imé ki találtam ... Ollyan jó Turó lett belölle, mondhatom, Hogy a' Csiki sem jóbb, a' mely leg hiresebb, 'S ennél még a' Svájtzer sajt-is nem kedvesebb [ÁrÉ 80-1].

9. *1614:* maganak penigh az feyedelemnek[a] Zayabol hallottam hogy mondotta: Soha keduesb testw embert ne(m) kostoltam Dengeleghinenél, maga immar egy nehany zazal volt keözeom [Nsz; VLt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall. — [a]Báthori Gábornak].

10. tetszetös; plăcut, drăguţ; (wohl)gefällig. *1849:* A szobá sárgán festve fejér virágokkal — A Stakhaturája lila Sin, és fejér czirádákkal — igen gyönyörü es kedves [Somkerék SzD; Ks 73/55].

11. vkinek tetszö; care place cuiva; wohlgefällig. *1610:* adott ... Pál deaknak sok szwkseges dolgokbeli kedues forgodasa tekintetebeol, kett helien valo Porond Baniatt [Abrudbánya; Berz. 17]. *1663:* Ím kegyelmes Asszonyom, e rózsaszín posztót megküldtem, kérem igen alázatoson Nagyságodat, méltóztassék urunknak ő nagyságának be praesentálni, nagy gyönyörüségemre volna, ha kedves lehetne ő nagyságánál [TML II, 478 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz].

Szk: *Isten előtt* ~ Istennek tetszö. *1690:* ara is intelek attjai indulattal mivel nagj Nemzetbol valo Felesegett vottél illendökeppen meg becsullyed, hogj egjutt valo eltetek Isten elött kedvés emberek elott becsületes legye(n) [Görcsön Sz; Eszt. Serédi Benedek fiához, Gáspárhoz]. *1772:* Mely ha Isten előtt kedves dolog, bizony se egynek, se másnak nem tulajdonítja az Uristen azt a bonum opust, hanem Daniel István úrnak [RettE 275].

12. megnyerö, szeretetre méltó; plăcut, agreabil, simpatic; gewinnend, einnehmend, liebenswürdig. *1772:* Almádi István ... testvére, András ... conversatióban kedves ember volt [RettE 267]. *1823–1830:* (Csernátoni V. Sámuel) Kisded ember, kedves magaviseletü, kedves beszédü, nem mély tudományú, de értelmes tanító [FogE 140]. *1840:* Gábor ... Kedves jo fiu ... olyan a' több ifjak kőzt, mint a brilliánt a tarka hamis kövek kőzt [Kv; Pk 7].

13. kb. bájos; drăgălaş, fermecător, drăguţ; anmutig, lieblich. *1710 k.:* Jött ... a gubernátorné is mindenestöl Csanádra, ott betegedvén meg Zsuzsi, igen kedves leányok [BÖn. 952–3]. *1850:* kitsi Titinek szép nagy fekete haja van még meg hajlik a' nyakán kedves kövér kis gyermek barna mind én [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1853:* A kis Druszám[a] nő, épül, kedves, gyönyörü gyermek alig várom hogy lássa 's megdurutskolja [Kv; Pk 7. — [a]Ti. ugyancsak Lajos].

14. kedvezö; favorabil; günstig. *1640:* Kigteol edes Batjam Ur(am) jo es kedues valazt varok, s kerem megh se hadgjon jo remensegembenn fogjatkozno(m) [Barcsa H; GramTr V. 360 Barczay Zsigmond Bornomisza (!) Pálhoz].

15. *gúny* drágalátos; drăguţ, scump; (höhnisch) allerliebst, wert. *1573:* Rosa azzony Medwes Palne, Azt vallia hogi ... Zeoch Janos az eo Boltiaba gergel deaknenak azt Monta Zembe My dolog azzoniom hogi Engem be Nem bochatal hazadba Az kedwes kwrwa lelkeket Mind lesem ez eiel hogi ki Ieonenek de Nem Ieozem (!)[a] ky lesni [Kv; TJk III/3. 154. — [a]Értsd: győztem]. *1896:* A hideg borzongassa meg a te kedves Jancsó barátod hátát [PLev. 182 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *édes-~.* *1851:* nem ijesztgetik szegény fejét mindegyre ez vagy amaz bajban létével, 's nem sápítnak annyit a' fűlébe, mint édes kedves drágalátos leánya szokott [Kv; Pk 7].

◇ **Szn.** *1581:* kedues Pal [Kv; Szám. 3/IV. 2]. *1602:* Kedves Márton (szabad személy). Kedves Péter darabont [Szentmárton Cs; SzO V, 237] | Kedves András lőfő [Szenttamás Cs; i.h. 221]. *1614:* Kedves Janos pp. Kedves Andras pp [uo.; BethU 479]. *1781:* Kedves János gyalog katona [Várdotfva Cs; RSzF 286]. *1826:* Jenőfalvi Kedves József [Jenőfva Cs; i.h. 175].

II. *fn* **1.** birt. szr-os alakban; cu sufix care exprimă raport de posesiune; mit Possessivendung: vkinek családtagja; membru de familie al cuiva, cel drag cuiva; js Familienglied, Liebe. *1640:* Az ditsöseges diadalommal fel tamadot Ur Jesus Christusnak kazdag áldását kivanom kegdk kedvesivel eggyut [KJ]. *1651:* Ezek uta(n) Jsten tartsa megh keglmeteket sok eztendeigh bodogul mind(en) kedueslul, Ara(ny)as szekben Várfaluá(n) lako Czipkés Jstua(n) es Rakoson lako Gergelfi Andras Nemes szemeliek keglk(ne)k szeretettel szolgál(na)k [Borb. I levélzáró formula]. *1688:* Isten minden üdvesseges kevanta szerent valo jokkal boldogicza Ur(am) kgket kedvesivel eggyütt [Mészkő TA; Borb. I]. *1796:* Köszöntvén kedvesseivel együtt Tiszteletes kedves Professor Uramat, 's kedvesseit állandoul maradok igaz szivü Szolgálója Bethlen Kata [Vajdakamarás MT; DE 4]. *1807:* Otsém Asszonyt is tisztelvén Kedvescivel egyetemb(en) maradok Sogor Urnak szerető Attyafia Tamási Justina Rákosi N: Josefné [Abrudbánya; Pk 7]. *1832:* Az életnek sokféle viszontagságai között, első helyet foglal azon csapás melyszerént a' könyörületlen halál által, valamely Kedvesünktöl megfosztatunk [Nagylak AF; DobLev. V/1185 gyászjel.]. *1855:* Az Isten különös bölcs végzése szerént bizontalan lévén e földön szeretet kedvesseim közti mulatásom ideje ... kivántom földi dolgaim elrendezése által az enyimekhezi forro és igaz szeretetemet holtom után is tanusitani [Sáromberke MT; TSb 7 gr. Teleki Sámuel végr.].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix care exprimă raport de posesiune; mit Possessivendung: vkinek felesége; soţia cuiva; js Frau. *1784:* kivánom ... e mostani szorongottatásokb(an), hogy külgyen az Isten segedelmet a Ngtok Házáb(an) és örvendeztesse meg a Nsgtok kedvesét, hogy minnyájon örvendezhessünk a Nsgtok örömöken [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1788:* Tisztelem a kedvesedet és minden hozzád tartozandokat [M.dellő TA; DobLev. III/638. 1b Szántó Sándor lev.].

3. rendsz a férj megszólításaként; de obicei folosit ca termen de adresare către soţ; gewöhnlich als Anrede des Ehemannes: *~em* drágám, édesem; dragul/scumpul meu; mein Liebster. *1830:* Vásárhelyre is fuss be Lajashaz kedvesem, s hagyakaz néki hogy viselje magát [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1831:* tudosits kedvesem, hogy ne nyukhatatlankodjam [Kv; Pk 6 ua. ua-hoz]. *1844:* külgyél kedvesem egy néhány forintat az utra [Kv; Pk 6 ua. ua-hoz].

4. kegyelt személy, kegyenc; favorit (persoană iubită); Günstling. *1811:* Első Bethlen János nyomdokit kövesse[a], A' ki vala Sigmond Királynak Kedvesse [ÁrE 185. — [a]A kisded Bethlen János].

kedvesebben 1. örömestebb; cu mai mare plăcere/bucurie; mit größerer Freude, lieber. *1710 k.:* ha nékem Keresztúri Pál akkori eszemmel, amint voltam, egy falut ajándékozott volna, nem vettem volna kedvesebben tőle, meg is szerettem, dicsértem, hogy micsoda jó vén ember az, még az apámnál is jobb [BÖn. 531].

Szk: ~ *lát* nagyobb örömmel fogad/lát. *1660:* Levelit is Kegyelmednek bizony jó szivvel láttuk, magát bizony kedvesebben látnók [TML I, 543 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

2. kellemesebben; (mai) cu plăcere; angenehmer. **Szk:** ~ *élheti világát.* *1661:* édes Feleségem ... Adjon Isten, édes Jutkám, egy jó ifjú legény urat is én utánam, az kivel kedvesebben élhessed világodat, mint én velem [TML II, 185 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz].

kedvesebbik kedveltebbik; cel mai drag (cuiva); der/die/das bevorzugtere/beliebtere. *1667:* Édes Bátyám uram ... az kedvesebbik tanácsa szintén most jött be [TML IV, 66–7 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

kedvesedik egyre kedvesebb (lesz); a se face tot mai drăguţ; immer lieber (werden). *1852:* kitsi Titi beszél is jár is ... szemlátomást épűl, 's kedvesedik [Kv; Pk 7].

kedvesen 1. barátságosan, szívesen; prietenos, amabil; freundlich, herzlich. *1618:* Mikor mind elvégeztem volna propositiómat, és kedvesen s csendesen meghallgatta volna[a], első objectuma is ez lőn erre: Hogy lehet ez az dolog így, ha ez az dolog mind így vagyon, hogy az fejedelem erről nekem privatim nem írt ? [BTN˜ 113-4. — [a]A török nagyvezér]. *1710:* Jósef király nagy dícsírettel Bécsben visszajövén, és a császártól kedvesen s pompáson excipiáltatván, a kisebbik fiát, Carolust a császár spanyol királynak declarálja [CsH 327].

Szk: *igen nagy* ~ *hallgat.* *1619:* Mikor ezeket sok szóval cleibe adtam volna[a], igen nagy kedvesen hallgatá és igen örült neki, semmi contrariumot nem disputált mint annak előtte [BTN˜ 311. — [a]A pasának] ✱ *(igen nagy)* ~ *lát* (felette) barátságosan fogad vkit. *1618:* az pasa Kapujáról jövök vala és találám elöl Gratianus uramot ... Minthogy azelőtt is igen barátságosak voltunk egymással, igen nagy kedvesen láta [i.h. 173]. *1657:* noha kedvesen láttak ... mindazáltal felette szomorúvan és gyakor meg siratással békével járám meg ez utamat is Isten kegyelméből [KemÖn. 105] ✱ *igen* ~ *tart* **a.** szívesen lát vkit. *1618:* voltunk vendégségbe Markó vajda urammal Startzer uramnál, az római császár continuus oratoránál és igen kedvesen tarta [BTN˜ 147]. — **b.** szívesen vesz vmit. *1619:* Valóba, Kegyelmes uram, azmint lehetett, vigyáztam az két vezérnek actáira ... de én semmi idegenséget Felségedhez és különbséget ez mostani elkezdett dologhoz nem ismerhettem, hanem igen kedvesen tartják és igen örülnek neki [i.h. 335].

2. jó szívvel, kegyesen; binevoitor; gnădig, gütig. **Szk:** ~ *akceptáltatik* kegyesen fogadtatik. *1657:* követeket számtalan éléssel küldé[a] császár számára[b], mely oly kedvesen is acceptáltatott, hogy ha hadát küldötte avagy vitte volna, annyéra nem bécsültetett volna [KemÖn. 80. — [a]1627-ben Bethlen Gábor. [b]A török szultán számára] ✱ *(igen/nagy)* ~ *vesz* (igen/nagyon) kegyesen fogad, jószívvel vesz. *1618:* Szamos Ujvari hazunknak eppittetése feleol nem akaruan el feletkezni ...; Inthiwk kegdet, hogy az Zent Benedekj[a] erdeobeol engedgien két szaz igen szep igienes temerdek hoszu szál palank fát vagatni ...; mys kegdteol keduesen vęszszwk [Ks 38. I. 31 a fej. özv. Kornis Boldizsárné Keresztúry Katához. — [a]SzD]. *1662:* jött vala Janusius Radzivil[a] litvaniai herczeg ... Kit, hogy keresztyén evangélicus fejedelmi ember vala, Medgyesi Pál a fejedelem[b] udvari prédikátora ... illendő szép orátióval köszöntött, és az is nagy kedvesen vette vala [SKr 278. — [a]Vasile Lupu moldvai vajda veje. [b]I. Rákóczi György]. *1673:* Kegyelmed két rendbeli levelét bécsülettel vettem; az híreket urunk ű nagysága előtt mind elolvastam, melyeket ű nagysága igen kedvesen is vűn Kegyelmedtűl [TML VI, 531 Székely László Teleki Mihályhoz] ✱ *nem vesz* ~ elégedetlenül fogad vmit, nincs megelégedve vmivel. *1596:* Cristoph Deak Izent vala Biro vramnak hogi Azzoniunknak eo fel(se)genek gazdalkoggiek, egi ebeden chak keuesed magawal lezen: de azt az gazdalkodast nem veuek keduesen vgiannyira hogi Azzoniunk[a] panazolkoddottis feleolle: Es az koniha mester biro vramal megis haborodot vala [Kv; Szám. 6/XXIX. 141 Bachi Tamás sp kezével. — [a]A fejedelemasszony].

3. örömmel; bucuros, cu plăcere/bucurie; mit Freude, freudig. *1614:* Forgács Zsigmond és Ráduly vajda kiballagának az Királykövén Havaselföldébe ... majd ebben az búdosásokban hadoknak felét is elvesztek az havasokon való éhség miatt, mely éhség oly igen nagy volt köztök, hogy még az fejedelmi emberek is csak valami rossz lóhúst kaphattak volna is enniek kedvesen kapták volna[a] [BTN˜ 59–60. — [a]1611-re von. feljegyzés]. *1661:* bizony rövid nap jobb állapottal leszünk és veled is kedvesen mulatozom [TML II, 188 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz].

Szk: *(igen nagy)* ~ *vesz* **a.** nagyon nagy örömmel fogad/vesz tudomásul vmit. *1618:* az kajmekám igen nagy kedvesen vevé, hogy Nagyságod ezekről az hírekről így ... informálta és tud rea vigyázni [BTN˜ 117]. *1665:* Az Kegjel(me)tek ebbéli jo akarattyát kedvesen veszszűk, és más hasonlo, sőtt egyéb általunk véghez mehető dolgokbannis mindenkoron szeretettel szolgalni, kedveskedni igyekezünk [Ne; DobLev. I/20] — **b.** (ajándékot, levelet) örömmel fogad/vesz át/kézhez. *1568:* Kwzwnethemnek Zolgalathomnak es magam aianlasanak vtanna, Zerelmes Byzoth vraym ... az thw k: leueleth megh ertetthem, mellyeth, en thw k: nagy zeretettel es kedwesen wöttem [Magyaró MT; BesztLt 29]. *1751:* Im én is egy sajtot hoztam ... Vegyétek tőllem kedvesen Mert adom igen szivesen | En is ... egy kis tőmjént hoztam ... Ved kedvesen illatomot Es kitsin ajándékomot [Hétfalu Br; EM LI, 124, 126 betl. játék]. *1788:* én a Hugom grátiájabol igen kedvesen vészem ha Commissiot küld [Szászalmás NK; IB. gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez]. *1803:* ha valami elein erő körtövélyt Árpás vagy vajas almát gyenge veteményt lehetne találni — 's hoznának magokkal Kedves Sogor Uram, kedvesen vennném [M.déllő TA; DobLev. IV/868 K.Luczai Elek aláírásával].

4. kb. dédelgetve, kedveskedve; cu dragoste; liebkosend. *1704:* Ki Atyát sirattya ki szép Hazas Társát Ki kedvesen nevelt szerelmes mágzattyát, Mint szeme világat eleset Istapját Bankodván sirattya kedves Atyafiat [EM XXXV, 275 gyászének].

Sz. *1710 k.:* Vajon nem panaszolkodott volna-é úgy is az ember, hogy ő csak úgy vagyon, mint az arany kalitkában, igen kényesen, kedvesen, de ugyan csak fogva tartatott madár [BÖn. 478–9].

5. készségesen; cu promptitudine; bereit(willig). *1618:* Nagyságod szolgája volt[a] s ha igen jól s kedvesen szolgált, Nagyságodnak szolgált [BTN² 119. — [a]A jel. írója magáról].

kedvesít megkedveltet, kedvesebbé tesz; a face să fie mai drag (cuiva); beliebt machen. *1618:* Az hatalmas császárnak ... most vagyon Erdélybe igaz tökéletes szolgája, Bethlen Gábor, ennek igyekezze nagyságod[a] kedvét keresni, s többet használ nagyságod vele. Ekkor csak ęzzel akarám urunk személyét kedvesíteni előtte [BTN² 142. — [a]Görcsi Mehmet pasa, nagyvezér].

kedveskedés (ajándékokkal való) kedvkeresés; cîştigarea bunăvoinţei cuiva (prin oferirea de cadouri); Gefälligkeit. *1657:* az honnan mi kevés jövedelmecském jő vala, én azt az hadakra, kémekre és uram dolgai mellett költöm vala ... mind uramhoz való hűségemből, s mind magam böcsületemnek s az hadaknak való kedveskedésemnek szeretetiből tisztességes erogatiókat tettem [KemÖn. 237]. *1690:* Item kedveskedésben is küldött egy putina testebeli lepényhalakat és pisztrángot [Sziget Mm; AUt 511]. *1723:* adgya Isten hogy eletem fotajig Szolgalhassam meg Ngd meltosagos graczijajat s szep Szunyok haloval valo kedveskedesit [Darlac KK; ApLt 2 Apor Zsuzsánna lev.]. *1728:* az Aszszony sajtal s Fürjeszecskével (!) valo kedveskedését alázatoson vettem [uo.; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1750:* eö Excellentiája mászoris Kedvesködöt s Aszu szöllö borával valo Kedvesködésit ez aránt alkalmaztatta [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

kedveskedhetik 1. (vmilyen ajándékkal) kedvében járhat/kedvét keresheti/lelheti vkinek; a putea să cîştige bunăvoinţa cuiva (oferind cadouri); jm mit einem Geschenk dienen können/zu gefallen suchen können. *1614:* Löttünk szembe először az fövezérrel, Naszuf pasával ... Végre oztán sem az magának való ajándékot el nem vevé, sem másnak rendelt-küldött ajándékot senkinek nem hagyá megadni, hanem ... azt mondá, hogy mind császárnak kell adni ... hogy császárnak inkább kedveskedhessünk [BTN² 69]. *1630:* had enis mind szolgalhassak, es kedueskedhessem kegld(ne)k [JHbK XXX/28 fej.]. *1678:* Nagyságodat alázatossan követem, hogy gyakrabban ketségékkel nem kedveskedhetem, mert nem kaphatni, most is kettőt küldöttem Ngd(na)k, kiket is Szatthmár felől hozattam [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával]. *1710:* Egjeb vjságom nem lévén hogi Nagod(na)k kedveskedhette(m) volna küldöttem edgi kevés Csikot [Radnót KK; Ks 95 Komáromi Ferenc lev.]. *1729:* Remélem vala, hogy en is valami ujsággal ... Darlaczi meleg ágyambol kedveskedhetem vala az Asz(szonyo)m(na)k de azt bizony ... kit az utolszori havazo hideg, kit a patkány mind el rontott [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához]. *1740:* Méltóságos Gróff Fő Ispán Úr ő Nga számára, hogj Hadnagj atyánkfia egj szép szopós bornyúval, új Esztendei ajándékban kedveskedhessék facultáltatik [Dés; Jk 526b].

2. ~ *vmiben/vmilyen dologban* vkinek kedvére tehet vmit; a putea face ceva spre mulţumirea/plăcerea cuiva; jm eine Sache zu Dank machen können. *1672:* Kegyelmed levelét elvettem, hogy Kegyelmed fáradazatt az dologban, igen kedvesen veszem Kegyelmedtől mind az Kegyelmed jó kévánságával együtt; engedje Isten, Kegyelmeteknek is kedveskedhessem s más dologban [TML VI, 269 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1679/1681:* Majorsagh földben bar nekem is tőb volna, azt szaporitanom s nem fogyatnom kellene abban nem kedveskedhetem [VhU 457 Thököly Imre vál. földkérésre].

kedveskedik 1. kedvében jár, kedvét keresi vkinek; a căuta să-i fie cuiva pe plac, a umbla în voia cuiva; jm zu gefallen suchen/etw. zuliebe tun. *1595:* Az Nemet Zakaczoknak penig, miert hogy kedüeskednj akarttam nalok: hozottam Borth, egyszeris maszoris 3 Eyttelt ... d 6 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 217 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1621:* Eö kgmek Tanachiul ... az Zamosfalui hatarba(n) leueo tokban ... halaztatnanak. Ha mit foghatnanak Gubernator vramnakis eo Nganak kedueskednek eo kgk velle [Kv; i.h. 15b/XI. 282]. *1643:* Klteknek közeönseghessenis minnden illendeö dolgokban szeretettel igiekzem kedueskedni [Sófva BN; BesztLt 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i bíróhoz]. *1689:* Mézes pogatsaval, Almával, Pereczel, Kortvellyel kellet kedveskednem árpás almával [Mv; MvLt AAll. 8]. *1702:* őrömest madarakkalis es őszi tomlővel kedveskedtem volna de madarat bizony az Szememmel sem lathatok oly Szük [Szárhegy Cs; ApLt 5 Lázár Ferenc Apor Istvánhoz]. *1750:* eö Excellentiája mászoris Kedvesködött s Aszu szöllö borával valo Kedvesködésit ez aránt alkalmaztatta [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1818:* az igért szappanyozo Tekenőkkel ... kedveskedem a' Tekintetes Aszszonynak [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

2. *1811:* Igy bánik a' vén fa, a' mennyit vénhedik Mind szebb gyümöltsel és jobbal kedveskedik | Bár-is a' vad tőke oltva jofélével, Kedveskedik néha nemes gyümöltsével [ÁrÉ 135, 140].

3. (adományozással) kegyet gyakorol; a da dovada de generozitate (prin donaţii); (durch Schenkung) jm Gunst erweisen. *1653:* A vár építéséről[a] azt kérdette: „Ha eddig volt é privilegiumotok rolla hogy épithessetek?" Arra azt felelték: hogy volt Bástától ... Azután tészen ilyen választ: „Jó hiveim! abban is kedveskedem jó szivel" [ETA I, 96 NSz. — [a]1605-ben a mv-i templomerőd építéséről Bocskai István]. *1666/1701:* mivel Iste(n) az mi bűneinkért Colosvárat már véghellyé tette, az dolog magával hozta, hogy úgy kellett lenni; Azért ha Isten Váradot kezünkbe adgya, őrömest abból kedueskedünk eö kgek(ne)k [KvLt Fasc. F. 188 fej.].

4. kedvesen/barátságosan viselkedik vkivel; a se purta prietenos/amabil cu/faţă de cineva; sich lieblich/freundlich gegen jn benehmen/verhalten. *1619:* Minthogy valóban fraterne éltünk Startzerrrel[a], most is valóban kedveskednék nyavalyás, én is semmi idegenséget még eddig hozzája nem mutattam [BTN² 334. — [a]Portai német követ].

kedveskedő 1. vkinek kedvében járó/kedvét kereső; care caută să fie cuiva pe plac; jm zu gefallen suchend. *1656:* kglmed hozzam még mutatandó Attjafiusagos jo

akarattjat minden alkalmatossagokkal kedveskedeo szolgalatommal mégh halalni igjekezem [Fehéregyháza NK; JHb Paulus Haller lakodalmi meghivója] | Az Kegyelmed fáradságát mind ebben s mind az mit mindeddig cselekedett, igen alázatosan s kedvesen veszem, adja Isten, más kedveskedő szolgálatommal megszolgálhatnom [TML I, 6 Bonis Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. ~ *állapotban* jókedvűen; bine dispus, vesel; gutgelaunt, lustig. *1656:* Én ... maradok az Kegyelmed köteles szolgája s mint atyjafia kivánom Istentől, jó egészségben s kedveskedő virágzó állapotban láthassam hamar nap [TML I, 39 Palásti György Teleki Mihályhoz].

kedvesség 1. kegyeltség (vkinek kegyelt volta); (faptul de a se bucura de) favoare, trecere, simpatie; Beliebtheit. *1619:* Ha valamit itt[a] kezdnek is, nem féltem itt az Felséged kedvességét s szerencséjét hogy periclitáljon [BTN~ 325. — [a]A török portán]. *1657:* tudjuk vala pedig azt, hogy az töröknél nem volna kedvességben az fejedelem személye[a] [KemÖn. 191. — [a]I. Rákóczi György 1644. évi hadjárata idején]. *1668:* én, Komám uram ... tudom én Kegyelmednek oly kedvességét urunk, asszonyunk előtt, hogy még ha dolga valakinek halálos volna is, ily meghitt hivekért s egyszersmind atyokfiáért, hanemha ugyan az mi lehetetlen volna, azt nem cselekednék [TML V, 378 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz]. *1711:* Eőröm(m)el értem Haller György Báttyá(m) Ur(am) eő kegjelme leveleből az M: Cardinalis Ur(am) eő Eminentiájánál való kedvességedet [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1777:* Úgy mondják, lehetetlen Brukenthalnak kedvetlenségben esni a királyi felségnél. Söt Somai Sándor urammal pro és contra ugyan disputáltuk azt a király előtt való nagy kedvességet [RettE 379].

Szk: ~*et kaptál* vki előtt kedves/kegyelt lesz. *1704:* Pekri uram a császárnak azt irta, hogy ő nem jóakaratja szerint lött volt kurucca, és akik most leghüebbeknek vallanak is, még azok inkább idegenek őfelségéhez ... Melyből az ember azt is gondolhatja, hogy talám ... ezeknek betstelenségekkel akarna magának valami kedvességet kaptálni [WIN I. 265] ✱ *maga ~ét vadászó* kegyeltségre törő. *1662:* De már akkor ez hízelkedésbűl származott veszedelmes tanácsot megfordítani, boldog Isten, ó, melly késő vala ! Illy keserű ízi is szokott ez illy hízelkedő, magok grátiájokat, kedvességeket vadászó udvari hősök hízelkedések gyümölcsének lenni [SKr 346].

2. vkinek kegye/kegyessége; bunăvoință, grație; Gunst, Gnade, Gütigkeit. **Sz.** *1657:* Ez alkalmatossággal azért megteljesedék rajtam amaz köz- s igazmondás: hogy az nagy emberek kedvességek igen nyúlháton jár [KemÖn. 244].

3. közkedveltség; simpatie generală, popularitate; allgemeine Beliebtheit. *1662:* De, ó, nagy Isten! e világi mulandó és hirtelen való változások alá rekesztetett irigy, gonosz szerencse melly hamar és nagy véletlenül öntötte vala ki ez méltóságos, kellemetes és minden istenes keresztyéneknél kedvességben lehető, dicséretes életű személyek ellen is az ő kegyetlen, szíveket bágyasztó, keserítő s halálosképpen megsebhető keserű mérgét! [SKr 310]. *1772:* Ma ... temettetik a szegény esperestünk, Beregszászi Mózes uram, Désen ... püspökséget kellett volna érni, ért volna is, de ambitiosus ember vala szegény, melyért nem volt sokaknál kedvességben, azért is nem érhette el a püspökséget [RettE 275].

Sz. *1710 k.:* Amint Salamon mondja ... Kívánatosb a jó hírnév a nagy gazdagságoknál; ezüstnél és aranynál a kedvesség jobb [BÖn. 408].

4. szívélyesség, meghittség; intimitate; Herzlichkeit, Vertraulichkeit. *1765:* az Istenes szent élet alljon labra közöttök[a], távaztassanak el minden alkalmatassagokat a' melyek által vagy a szülék vagy a Házasok között valo életnek kedvessege meg zavartathatnék [KV; SRE 213. — [a]A házastársak között].

5. ~*gel* szívélyesen, szívesen; cu cordialitate; herzlich. *1618:* Mindazáltal az én uram[a] levelének tenorát nagyságodnak[b] szóval is megmondom ... Igen nagy emberséggel és kedvességgel monda erre: Örömest meghallom, valamit mondasz [BTN~ 113. — [a]A fej. [b]A török vezirnek (külügyminiszternek)]. *1767:* Ami p(e)d(ig) a Tisz. Fonyi László Atyánkfia Felfalusi Minister(ne)k dolgát illeti, igen nagy kedvességgel marasztatása iránt hozzánk írásb(an) botsátott recomandatiojat ... ditseretes maga viselese felöl vettük ... azért meg hagyatik ottan ő kglme [GörgJK 209–10].

Szk: ~*gel lát* szívélyesen/szívesen fogad. *1663:* Én Gyalu felé indultam vala, de az Mezőségen ére az urunk jövetelinek híre, melyre nézve ő nagysága eleiben fordulék; ... Bizony fáradt, törődött állapottal van. Az vezér, az mely pompával és kedvességgel látta, úgy bocsáttá el, igirtetett sok kegyelmesség, de annak effectualása, avagy csak kimondása is halasztatott Nándor-Fejérvárra [TML II, 647 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

6. szívesség; amabilitate; Liebenswürdigkeit. *1896:* Köszönöm a Zsuzsikának küldött talián könyvet ... Nemcsak, mert jó nyomra vezette az asszonyt, de a kedvességéért vagyok adósa. Köszönöm [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz]. *1899:* Még egyszer szeretettel köszönöm az eddigi és mostani kedvességét, boldog lehetnék, ha már én is járhatnék valamiben a maga kezére [i.h. 204 ua. ua-hoz].

7. kb. készség; devotament, abnegație; Bereitwilligkeit. *1676:* Tekéntetben vévén Tekéntetes és Nemzetes Keresdi Bethlen Gergely Uramnak ... mi hozzánk, s édes Hazájához is gyakorlott hűséges kedvességét; ... Udvarhelyszéki Székbéli Fő Kapitánysag(na)k hivatallyaval jutalmazta⟨tni⟩ kévánnyuk kglsségünkből [UszLt IX. 76. 4 fej.].

◇ **Szk:** ~*et szerez* vmit megkedveltet; a face (ca cineva) să îndrăgească ceva; etw. beliebt machen. *1710 k.:* A scholákban classisokban való tanításnak formáját nem követte ... kerülte s megelözte hogy a gyermek meg ne unatkozzék, és felette terheltetvén el ne idegenedjék a tanulástól ... Gyümölcsel, dicséret, szép szóval etc. kedvet és kedvességet szerzett [BÖn. 534] ✱ ~*et szerez magának* megkedveltetí magát; a se face iubit; sich beliebt machen. *1659:* egynéhánynak ha a vétkesek közül elüttette volna az ország az fejét, ugy szerzett volna az portán magának hitelt és kedvességet [EOE XII, 206 Barcsai Ákos Lázár Györgyhöz] ✱ ~*et talál (magának)* 'ua., idem'. *1662:* a fejedelemnek ... egy Boros János nevü ifjú legény akadott vala udvarába ... noha minden tudomány nélkül való ... de hogy különben serény forgolódó, jó lovakhoz értő, jó lóháti legény volna ... olly igen nagy kedvességet talált vala a fejedelemnél magának, hogy majd meghitjebb szolgája annál alig vala

[SKr 322–3] ∗ *~et vadászik* kegyeltségre tör; a se face iubit; sich beliebt machen. *1666:* Igaz dolog, ha lelkiismeretinek ember kedvezni akarna, avagy az itt folyó dolgoknak ellenkező írásával kicsiny ideig való kedveseséget vadászni, efféle darabos irogatás nélkül mind el lehetne ... de oltalmazzon Isten affélének elhallgatásátul mind engemet s mind más urát s hazáját igazán szerető hazafiát [TML III, 637 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

kedvetlen I. *mn* **1.** vkinek nem kévére való/nem tetsző; neplácut; nicht gefällig, unbeliebt. *1619:* magam látom, hogy nagy kedvetlen dologba esett most is szolgálatom az én kegyelmes uram előtt [BTN^ 220]. *1662:* Budáról egy török követ érkezék, ki ... hogy a fejedelem[a] körül ... kedvetlen, szomorú környülálló dolgokat látna, minden dolog valóságos kimenetele felől tudakozásával nagyon szorgalmatoskodnék [SKr 383. — [a]1657-ben II. Rákóczi György]. *1664:* Nekem igen kedvetlen hírem érkezék [TML III, 183 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

Szk: *nagy ~ füllel hall vmit* nagyon kedvetlenül vesz tudomásul vmit. *1662:* Melly hírt Gyulai Ferenc nagy kedvetlen füllel hallván, mit kellene cselekedniek, azon törődni, tanácskozni nem szűnnek vala [SKr 538].

Sz. *1673:* Kegyelmednek kicsiny kedvetlensége is engem hamar meghat, mert az szeretetnek kedves és nem kedvetlenek az ő gyümölcsei [TML VI, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. kb. kelletlen; care nu este dispus (de ceva); unbehaglich/willig/gern. *1586:* Lakatos Tamas vallia ... tudom hogy Coloswary Balint ... en Vele(m) perel vala, Es Igyarto Georgy vala procatora, Egykor ky leowe Igyarto Georgy Monda ... inkab Kdnek zolgalok eo ellene ... Az leweleket egybe keotem es egy tallerral egyetembe ... oda kwldem ... sok ideigh tarta oda leweleimet, de ... latua(n) hogy ... kedvetlen volna ... monda(m) hogy ha Ne(m) Akar zolgalny hat Aggya meg leweleimet [Kv; TJk IV/1. 583]. *1630:* látja azt, hogy az ország is kedvetlen az hadakozáshoz [BTN^ 427]. *1657:* Estvére kelve jüve az strázsára egy magyarul tudó csausz, szót adván békesség tractája felől ... Kornis Zsigmond eleget kapa kétfelé, kit küldhessen, de az emberek igen kedvetlenek valának az pogány közé menetelhez [KemÖn. 179]. *1661:* nekem csak egy szóval jelentett-e olyat, hogy kedvetlen volna azon dologhoz ? [TML II, 76 Kemény János Teleki Mihályhoz és Kászonyi Mártonhoz]. *1710 k.:* Tanulótársakat, mint magyarok között új tudományokra nehezen találá[a], kedvetlenek voltak hozzá [BÖn. 552. — [a]Apáczai Csere János].

3. kellemetlen; neplácut, dezagreabil; unangenehm. *1669:* Én bizony, édesem, igen rosszul vagyok. Az sok kedvetlen dolog szintén eluntatta velem magamat [TML IV, 551 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1710 k.:* Szaglásom felettébb is erős volt, akár jó, akár kedvetlen szag iránt majd a kényességig [BÖn. 492.]. *1740:* Itt essö elsöben, de az utan kedvetlen havazasok dér fagy következék, es ma is dural [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez]. *1774:* Mü az elmult héten kedvetlen essös idöben ide a Solymosban Verdödénk [Kissolymos AF; Told. 5a]. *1796:* ha hol ne talán illyetén metalis differentiák adtak volna elö magakot azokis a jövendöbeli következhetö, kedvetlen Consequentiaknak el távoztathatásokra, nézve Sopialtathassanak [Kük.; JHb XX/34]. *1853:* az állam költsönt ... ha 3 nap alatt vagy hozzánk vagy illető helyre bé nem szolgáltottya a leg kedvetlenebb következést értse magán Uraságod [Pálfva U; Pf Illyés Péter főbíró nyil.].

Szk: *~ ábrázatú. 1657:* főgenerál Gécz ... kedvetlen, embertelen ábrázatú, tarjagos, rufus ember vala [KemÖn. 214] ∗ *~ tekintetű. 1811:* Schmidt Márton ... fekete szeg, fekete borzos haju ... kedvetlen tekéntetü, Farkas mosolygásu [DLt 749 nyomt. kl]. *1819:* Kretsun Josziv ... beteges ... szintelen, bé esett szemü, és kedvetlen tekintetü ember volt, tsak a' szünet nélkül valo részegség mutatott benne elevenséget [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

Sz. *1680 k./1715 k.:* A Kedvetlen dolgot nézni is szem fájás, Hallanunk pediglen kedvetlen fül fájás [Rozsnyai, HorTurc. 183].

4. (vkire nézve) kedvezőtlen; defavorabil, nefavorabil; ungünstig. *1662:* a csauzok ideget vetvén nyakába[a] megfojtották őtet, kit Huszain basa is nem kevéssé siratott vala ... íme, ma terajtad, de holnap énrajtam is eshetik hatalmas győzhetetlen császárunknak kedvetlen ítéleti! [SKr 165. — [a]A szultán parancsára Csiaffer budai basának]. *1737:* el ne távozzék Abosfalvárol, mivel minden oran jöhet kedvétlen hir ! [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.]. *1747:* az mellyik félnek kedvetlen Deliberatuma fog pronuntialtatni, maganak tulajdonitsa [Torda; TJkT III. 119]. *1766:* Meg hala szegény Ugron Jó'seff Bátyam; mit tsinálunk a' Szegény Gyermekivel, kedvetlen Relatiokat hallottam nyavallyásokról [Mv; Told. 5]. *1824:* Csernátoni Sámuel ... fel-adása minden pontjait nem igen igazaknak találván, kedvetlen válaszszal útasitatott el [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Torotzkai Pál nyil.]. *1840:* kedvetlen válosztal botsáttottam el [Dés; DLt 343].

5. barátságtalan; neprietenos; unfreundlich. *1597:* Kantor Istúan Somosi Borbely Peter inasa ... vallya ... talalam ezt az Zaz varosj Petyt hogy izik vala ... monda Petj, mit lakol illye(n) ven kedvetlen embereknel, laknal Iffjú Mestereknel, azok tartnak ifiu Legenyeket kiknek megis konyebbe(n) talalnad kedüeket [Kv; TJk V/1. 128]. *1619:* voltam szembe az vezérrel ... ekkor hozták volt meg Landorfejérvárról Habil effenditöl, hogy ... falukat holdoltattak[a], kiért oly kedvetlen vala az pasa, hogy nem tagadom, hogy magam is megijedtem vala [BTN^ 266. — [a]Erdély borosjenöi és lippai végvárainak vitézei].

6. rosszkedvü; indispus, räu/prost dispus; schlecht gelaunt, lustlos. *1667:* beteges s kedvetlen, azért olyan sémbes most [TML IV, 237 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Eljöve másnap Tököli s Vesselényi háromszáz szép válogatott lovassal, beszélének s együtt evének velünk; de annal kedvetlenebb s annál hütötlenebb vendégséget nem láttam [BÖn. 723]. *1811:* A' Gróf kedvetlen volt, és azt panaszolta, Hogy nem ett jó Sajtot és Turót, miólta Ezen Vidékre jött [ArF 80].

7. kb. bántó, sértő; jignitor, ofensator; beleidigend, verletzend. *1748:* olly kedvetlen szókat, és eö Nga(na)k nem kevés kissebségére valo szókot ejtett és szóllott, mellyek által az ö Nga Dignitássa, becsületi igen sértegetödik [Told. 20a].

8. kb. keserves; amar, amarnic; bitter(lich). *1662:* szivemnek nagy szomorúságával kelletik már ez ide

alább következő, a szegény hazának rettenetes siralmas, nagy romlására hanyatló és soha eléggé meg nem gyászolható, siratható kedvetlen állapotinak megírására pennámat fordítanom [SKr 320].

◇ **Szk:** ~ *ábrázattal* elkedvetlenedve, kedvetlenül; cu mîhnire/amărăciune; mißmutig/gelaunt. *1792:* Ennek előtte valo időkben ... kedvetlen ábrázattal szémlélvén az Unitaria Religion levő Státusnak ... utolso pusztulasra hanyatlot állapottyát ... Hagjok és Testalok a' ... Kolos Vári Unitarium Collegium Szükségire örökösön ... Hung fr. 10 000, az az Tiz Ezer Magyar forintokot [Héjjasfva NK; SLt XLIII. 17 Felső Dobofalvi Marothi István kezével] ✱ ~ *szóval vesz* rossznéven vesz/rossz szemmel néz vmit; a lua ceva în nume de rău; jm etw. übelnehmen. *1595:* feier Warat Sz. György Kapúiaban, hogy az Darabantok, az Wy, és az több Algyú nezesünket kedúetlen szoúal ne vegyek, az mint magokat mútattyakis vala: Adatanak ökm(e)k az Darabantoknak borra d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 144 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

II. *hsz* **1.** kedvetlenül, rosszkedvűen; prost dispus; lustlos, mißmutig. *1618:* Ott igen sokot kedvetlen argumentálván az pasával kedvetlen jöve el [BTN˜ 100]. *1675:* talám Isten napfényre hozza s megorvosolja az én bántódásimat, mert így bizony kedvetlen szolgálok sokáig [TML VII, 87 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

Szk: *igen (nagy)* ~. *1619:* Igen nagy kedvetlen monda, hogy még meg lehet addig, azmég elérkezik | Erre ugyancsak igen kedvetlen ismég monda: ... ha az hatalmas császár hűvségéhez akarják magokat tartani, úgyis nem kellene az hatalmas császár országát pusztítani | Az Kegyelmetek félemmel (!) írott levelét énnékem az brassai posta megadá ... melyet bizony nagy kedvetlen és szomorúsággal olvastam el [BTN˜ 243, 244, 372].

2. kelletlenül; în silă, fără plăcere; unwillig/gern. *1594:* Lakatos Albert vallia ... mikor ra kerdettek ha akar engedni az Ceh vegezesenek keduettlen felelt rea, de vgian ra jgirte magat, hogi kez engednj [Kv; TJk V/1. 456]. *1657:* Öcsém uram ... hogyha Kegyelmednek valami szerencsétlen állapotja volna, olyankor bűcsúznék az szolgája kegyelmednek, az vagy kedvetlen szolgálná, bizony Kegyelmed is soha jó szívvel nem lenne hozzá [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Szk: ~*-kételen* kénytelen(ül)-kelletlen(ül). *1710 k.:* az egymást szeretők, házasok, vagy jó barátok ... sokszor megegyeznek oly dologban is, amely egyiknek semmit sem használ ... Nem is úgy, mint aki féltében kedvetlen, kételen megegyez mással ... hanem mindezeknél feljebb és szorosabban, önként, szabad akaratból, maga hasznáért, tanácsból, végezésből [BÖn. 472] ✱ *kénytelen és* ~ 'ua'. *1710 k.:* No ez a pátens meglévén már Béldinél[a], ki akarta parancsolni a székekre, hogy ez ekkor itt, amaz ekkor imitt compareálljon mustrára. Én és Nemes János[b] ... remonstrálók néki az illegalitást, és kérők s intők, hagyja le. ... Lehagyá kénytelen és kedvetlen [BÖn. 677–8. — [a]Béldi Pál Hsz főkirálybirája. [b]Hsz főkapitánya].

kedvetlenít elkedvetlenít vkit, vkinek elveszi kedvét vmitől; a-i lua tăia cuiva pofta de ceva; ver mißstimmen, jm die Lust nehmen. *1662:* az mostan ott lévő élésből a németeknek nem is ád, mindazonáltal egy hét alatt adasson, míg ez az követ által megyen, addig nem kell őket kedvetleníteni [TML II, 407 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1671:* némely Déésre telepedendő bőcsuletes emberek ... pénzen vévén fundusokatt, Contradictióival (!), Prohibitioval, s egyeb sinistra praetensiokal obvialnának, es kedvetlenette(ne)k eokett [Dés; Jk 13b]. *1811:* Ember! e' virág-ház' sorsát tartsd eszedbe, Méjj bé-nyomást tégyen emlékezetedbe ... Elmélkedjél, hogy majd el-mulik szépséged, 'S Hervadt erőtlenség kedvetlenít téged [ÁrÉ 189].

Szk: ~ *magától vkit* rossz kedvre hangol vkit maga iránt. *1664:* Én is kérem Kegyelmedet, ne kedvetlenítse magátúl az asszonyt [TML III, 67 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kedvetlenítő kedvet szegő; care indispune, deprimant; jm die Lust verderbend. *XVIII. sz. köz.:* hogy ki ne menyen Világ eleiben leg kisseb egymást megh sérthető, vagy meg is sértett, sőt kedvetlenitő szokás, attol igen oltalmozkodtak [Nsz; Told. 2].

kedvetlenkedik 1. elégedetlenkedik; a fi nemulţumit; unzufrieden sein. *1663:* ha pedig igazan nem szolgalna(m) es keduetlenkeduen el szeőkeőm ... [Kozmás Cs; BLt]. *1678:* Kérem Komám uram, mivel Kged is tudja, ő ngok Komáromit mellém adták vala ... fizetése is küldessék meg az eddig való mód szerént, ne kedvetlenkedjék [TML VIII, 129 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

2. elkedvetlenedik, elmegy a kedve; a se descuraja/indispune; mißmutig werden. *1755:* Az Aszony eo Excellja kedvetlenkedet szokása szerént, hogy látta ā Groffnénak gyengeségit ... a Groffneval edgyüt [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.]. *1817:* En Isten hálá Mimiekkel ... egességbe vagyak hanem kedvetlenkedem, hogy Mimiék magakra vannak, s igen unalomal telik még eddig az üdő, mert Theatrom nintsen, senkihez nem menyek [Kv; Ks 101 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

3. elkedvetlenedik vkivel szemben; a deveni indiferent/nepăsător faţă de cineva, a se îndepărta (sufleteşte) faţă de cineva; gegen jn mißmutig sein. *1657:* Kérem Kegyelmedet mégis, édes Öcsém Uram, az Istenért, hogy Kegyelmed ne kedvetlenkedjék, hanem szolgálja jó szívvel ő nagyságát [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1678:* Nagyságtokhoz is miattam ne kedvetlenkedjenek, vagy idegenkedjenek csak legkissebben is [TML VIII, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. *1737:* Husvet után ... minnyárást hallottam hogy bizony kedvetlenkednék Ngod irántam hogy más Alumniára transponáltattam [Ne; TL. Onodi B. József gr. Teleki Ádámhoz].

kedvetlenkedő kb. barátságtalan; neprietenos; unfreundlich. *1662:* az ifjú fejedelemasszonynak die 24. Februarii egy szép fia született volna ... kinek keresztsége ... diem 2. Aprilis rendelvén, hogy a szomszéd oláh országbéli vajdákat is, nem gondolkodván a Lupul vajda idegenkedő s kedvetlenkedő magaviselésével, az ifjú fejedelem a komaságra elhivatná megiratott vala [SKr 245].

kedvetlenőzik elkedvetlenedik; a se descuraja; mißmutig werden. *1662:* Az törökök közül a cserékre s gazokra is nagyon sokak szaladtak vala, de a harc meglétele után olly igen nagy záporeső lett vala, hogy az vitézlő nép nagyon megázván, kedvetlenőzvén, a gazokról ki nem vadásztathattak vala [SKr 413].

kedvetlenség 1. barátságtalanság, barátságtalan magatartás; lipsă de bunăvoință/amabilitate; Unfreundlichkeit. *1619:* Erre ugyancsak igen kedvetlen ismég monda[a]: ... ha az hatalmas császár hűvségéhez akarják magokat tartani, úgyis nem kellene az hatalmas császár országát pusztitani ... Én, Kegyelmes uram, látván nagy haragját, kedvetlenségét, többel sęmmivel nem untatám, hanem csak kijövék elöle [BTN~244–5. — [a]A török vezér]. *1662:* hogy fejedelemnek is kedvetlenségét látná magához ... amelly karddal fejedelemmé tette, ugyanazonnal le is tenni hatalmában volna, együtt is, másutt is hintegetni, beszélleni kezdette vala [SKr 150].

Szk: *~et mutat. 1618:* panaszlék szabású ugyanannak az tihajának ... hogy mind vártam s nem küldettek értem. Arra csak azt mondák, hogy valamikor el akarok menni, mindenkor elmehetek. Kiből úgy vőm eszembe, hogy mind kedvetlenséget mutatnak hozzám [BTN~127]. *1653:* Báthori Gábor azonban a portát megtalálta volt követei által[a], esetit megjelentvén a portán, és alázatoson hogy már hűségit ajánlá; noha majd kedvetlenséget mutatott vala a porta hozzája némünémü dolgáért azelőtt is [ETA I, 105–6 NSz. — [a]1611-ben] ✱ *~ét veti vkire* barátságtalan magatartást tanúsít vkivel szemben. *1653:* Rákóczi Sigmondra pedig a porta haragját — vagy hogy úgy mondjam valami kedvetlenségét vetette volt[a] [i.h. 102. — [a]1607-ben].

2. elégedetlenség, neheztelés; nemulțumire, supărare; Unzufriedenheit/wille. *1582:* Megh ertettek ... eö kegmek az Vrunk eo Naga paranchiolattyat ... Azert eo kegme Biro vra(m) talallya megh vrunkat eo Nagat es chyendesichie eo Naganak kedwetlenseget ebből es kenyeórógie(n) eó Naganak hogy törwenywnkbe marazzon megh [Kv; TanJk V/3. 251b]. *1597:* Megh ertettek ew kegmek varossúl Biro vram panazolkodassat ... ew kegmekis ... ertik ew kegmenek kedüetlenseget rendeltenek ew kegmek mostan zaz forint segitseget [Kv; i.h. I/1. 291]. *1783:* talám ... nem én vétettem a Barátttság ellen, és egy mást remenlem ā kedvetlenségnek terhe alol azon részben könnyen fel oldozhattyuk, 's egymás Barati maradhatunk [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz]. *1801:* vajha ne adgyan mélto kedvetlenségre okot [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.]. *1807:* Levelét atyafiságos indulattal veszem a melyből látom az otsém Uram kedvetlenségét abban hogy a Gergelyfai Limitatio szerint competalo 11 Napi szabadtsággal[a] viszsza éltem volna és már 2 esztendöktöl fogva mind én Vészem a hasznát az Otsem Uram ki rekesztésével [Ne; DobLev. IV/912. 1a. — [a]A korcsmatartási joggal].

Szk: *~et hoz magára/vkire* neheztelést von magára/vkire. *1657:* látom az Kegyelmed irásából, hogy valóban megúnta az udvari szolgálatot ... Kérem is Kegyelmedet, édes Öcsém uram, az Istenért ... ne hozzon Kegyelmed mind magára, mind mireánk nagyobb kedvetlenséget, mivel azt tudja ő nagysága, hogy mi adjuk az tanácsot [TML I, 85 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] ✱ *~et szerez* elégedetlenséget okoz. *1710 k.:* sokszor mondtam Telekinek[a]: Uram, én jól látom, hogy az én libera voksom csak kedvetlenséget szerez, az Istenért kérem kegyelmedet, adjon exemtiót nékem a fejedelem a gyülésbe való menéstől [BÖn. 722. — [a]Teleki Mihály kancellárnak] ✱ *nagy ~be hozza magát. 1662:* Az ország fő rendeivel való mértéktelenségével is csak hamar idő alatt nagy kedvetlenségben és unalomban hozá magát[a] [SKr 88. — [a]Báthori Gábor] ✱ *nagy ~gel vesz vmit* nagy elégedetlenséggel fogad vmit. *1836:* Nagy kedvetlenéggel vettem ...: hogy a Tekintetes Ur a Tartsafalvi sz. Ecclésia Curátorává Választatott, de ezen szép Hivatalt ..., nem akarja fel venni [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály un. esp. lev.].

3. kegyvesztettség; dizgrație; Ungnade. *1657:* az fejedelemnek személye igen kedvetlenségben lévén a törökönél [KemÖn. 154]. *1669:* Kapi Gábor az fejedelemnek nagy kedvetlenségében van [TML IV, 577 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ma Keresztesi uramnál lévén ... hozá elő ökegyelme, hogy nem tudja, mi okon, ő maga és az ő egész háza micsoda nagy kedvetlenségben van az urak előtt [WIN I, 570].

Szk: *~be ejt* vkinek kegyeiből kiejt, kegyvesztettségbe juttat/kerít. *1782:* Mü modon azokatt a hivséges Tisztyeit, és Embereit a Mlgs Groff Ur(na)k ... ottan ottan dehonesztalja, s szidalmazza, s fenyegeti ... a Mlgs Groff Ur előtt szűntelen vádolja s kedvetlenségben ejteni kivánnya[a] [Torockó; Thor. XX/4. — [a]Az uradalom prefektusa] ✱ *~be ejthet* kegyvesztettségbe juttathat. *1679:* Tudja azt kegyelmes Uram az német, ha Nagyságodat ... az fényes porta kedvetlenségébe ejtheti, hogy kivánsága szerint lesz neki dolga az bujdosó magyarokkal is [TML VIII, 452 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *~be esik* kegyvesztetté lesz/válik. *1603:* kenzeritesből kelletet az bekesseg melle allani, és Csaszar ő fge az mi kegyelmes Wrúnk kedüetlensegeben esni [Kv; TanJk I/1. 453]. *1777:* Úgy mondják, lehetetlen Brukenthalnak kedvetlenségben esni a királyi felségnél [RettE 379]. *1782/1799:* En is ott voltam az Instantia bé vitelbe ... sajnáltuk ha kedvetlenségben esnénk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 350] ✱ *~et vesz* kegyvesztettséget von magára, kegyvesztetté válik. *1601:* Amy nezy az orzagh kewansagat az keolchyeon penz feleol, ... keryeok ... biro vramat tanachyawal egyetemben hogy ... minden kesedelemnekeol eo kgmek keoldenek Ala ... hogy kedwetlenseget eo Nagoktol varoswl ne vennenk [Kv; TanJk I/1. 376].

4. elkedvetlenedés vkivel/vmivel szemben; indiferență/nepăsare (manifestată) față de cineva/ceva, îndepărtare (sufletească) față de cineva/ceva; gegen jn/etw. Verstimmtwerden. *1586:* Pechy Jstwan Coloswarat lakozo ... wallja Attam En Jgarteo Georgynek[a] ... eött forinteott ... Nagiob szwksegemnek Jdeyen el alla Melleole(m) Jgarto Georg Mykor latta(m) volna penig az eó kedwetlenseget ... vetem az Teorvenynek hogy azt az fyzetest nem Erdemlene meg az eót forjntot [Kv; TJk IV/1. 584a. — [a]Prókátornak]. *1654/1696:* ennyi hosszas suljos betegségemben, minden unokozás (!), kedvetlenség nélkül tsak eo[a] volt mellettem [Medgyes BálLt 46. — [a]A feleség]. *1662:* Ezalatt Erdélyben gyülést tartván a fejedelemasszony[a], maga is látván mind elégtelenségét, s mind az hozzá való kedvetlenséget, csak könnyen kész lévén engedni az országnak, hogy más fejedelmet választhasson [SKr 131. — [a]Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin].

5. kellemetlenség; neplăcere; Unannehmlichkeit. *1710 k.:* Mert noha a faolaj ugyan jó étel ... de senki ... kedvetlen szagú faolajjal nem köpülte bé orcáját, testét, mind magának, mind másnak kedvetlenségére és ruhája mocskolására [BÖn. 408]. *1792:* ebbeli remente-

len következésekre Nézve hathatosan protestalnak hogy ha abbol akkár mi nemũ kötségek fáradságok, és károk, sött ne talám kedvetlenségek következnének, mind azoknak a Tekintetes Exponens Ur, es Aszszony okai nem lésznek Excellentiadnak [Kük.; JHb XIX/36]. *1796:* eö Exllja sem perlekedni, sem az Urral is jövendőben izetlenkedni nem akar, sőt mind azon kedvetlenségeket kivánván meg elözni ... admoneáltattya az Urat tessék az Urnak a levált Zálog Summát intra 8vam ... meg fizetni [Kv; JHb VI/33]. *1812:* Ha az ember minden haszontalan beszéden megindulna, úgy soha csendességben nem lehetne, sőt azáltal különben is gyakor ízben előfordulni szokott kedvetlenségeit szaporitaná [BfN gr. Bánffy György a Bánffy-birtokok inspektorához]. *1830:* Melly Protestatiom ha reménységemen kívül a' T. Urak elött hellyt nem találna, minden ebből következhető kedvetlenséget magoknak tulajdonittanak [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748]. — L. még FogE 277; RettE 132, 279, 316, 378.

Szk: ~ *adja elő magát. 1795:* ha ne talám ide hátrébb valamelly kedvetlenségek, és alkalmatlanságok, adnák elö magokat ö Ntsága Semminek oka nem lészen, hanem fogja Kegyelmednek tulajdonittani [Ádámos KK; JHb XX/18] ✱ ~*et hoz magára* kellemetlenséget szerez magának/hoz a maga fejére. *1638:* hogi ualami keduetlenseget kgtek magara ne hozzon ualameli gonoz akaroinak Inczielkedesebeol, Job hirre tenni kgteknek, az mi kegielmes Vrunknak [Somkerék SzD; BesztLt 5 St. Erdely a beszt-i főbiróhoz] ✱ ~*et húz maga után* kellemetlenséget von maga után. *1804:* Hogy pedig ezen el nem igazult dolog valamely kedvetlenséget ne huzzan maga után, ... Méltoztassék Nsgad Maga Törvényes Plenipotentiariussát égy Szeriben minden haladékatt félre tévén utnak inditani [Ks 94 Vegyes ir.] ✱ ~*et okoz. 1818:* Ötsém Ur(am) ... ugy cselekedgyék a' mint kedve tartya, én Felebarati indulatbol egyszersmind azértis hogy pereinket ne szaporittsam ... fogtam pennát, ha kedvetlenséget okoztam bocsánatot kérek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz] ✱ ~*et szenved. 1764:* Minthogy Mészáros eökegyelmek felettebb abutalnak az husnak draga árran valo adásaval, az helységnek kárára, erre végre, limitaltatván a bárány hus, a jovát ... adgyak a d. 9 ... a marha husnak pediglen fontya légyen a d. 3 és nem külemben, ha valami kedvetlenséget nem akarnak szenvedni [Torda; TJkT V. 216] ✱ ~*et szerez. 1669/1726 k.:* Mivel Dées várossát a Nemes Ország közönséges jónak respectálásábol nobilitálta meg akarván feles néppel telepiteni ... a Hadnagy⟨nak⟩ igen szorgalmatos gondgya légyen arra, hogy ... az oda származando jo szolgálatra valo emberek(ne)k kedvetlenséget ne szerezzen [Dés; Jk 4].

6. kb. kedvvesztés; dezgust; Unwille. *1699:* A Relatorákbol a Menyecskének mástul valo megh terhesittetést nyilva(n) láttyuk, férjéhez is nagy kedvetlenségét hogy nem akar cohabitalni experiáltuk, ezokértis a' Legint Péter Kelement ... tölle el szakasztyuk et ad secunda vota transmittállyuk [SzJk 317]. *1802:* Ezen az Exponens praejudiciumára abalienált össi Joszágok aránt ... egész betsülettel Levele által de szemelyesen-is meg-tanálta, és meg-instálta Nagyságodat, de nem hogy ezt meg-nyerhette volna, sőt valósággal kedvetlenségit, és idegenségit tapasztalta [Torda; JHb XIII/9].

7. kb. keserüség; amărăciune, tristeţe; Bitterkeit. *1696:* Edes Urfi az én ifiui Gyönyörüseges életem nem irigyelhető, nem leven semmi kellemetesseg benne, ... elek vilag szerint bizonytalansagban, s-testver Atyamfiatul is meg fosztatott Voltom, nem kevés kedvetlensegett inditt szivemben [Vécs MT; TKI Kemény Simon Teleki Pálhoz].

8. kellemetlen dolog/ügy; lucru neplăcut; unangenehme Sache. *1818:* Sz Lászloi[d] Járásbeli Szolga Biro Kasza Josef Urnak, bizonyos kalatsosságat elöre fel vett fizetés mellett magokra vállalt Fenesi köz Lakosok u: m: Bus Gavrilla és Kulda Lázár ... hozzám tett, és Záratékjával együtt ide zárt Jelentéséből, egy ujjabb kedvetlenséget kéntelenittetem a' Tkts Tisztség eleibe terjeszteni [T; TLt Közig. ir. 1435 Ugron István főispán aláirásával. — [a]TA].

◇ **Szk:** *vki ~ével is* vki nehezményezése/neheztelése ellenére, vki neheztelésével nem törödve; chiar dacă va fi în ciuda/pofida cuiva; trotz/ungeachtet js Unwillens. *1686:* enis ... kgtek keduetlensegeuelis Vaji Ur(ama)t Jussáb(an) mindenk(ént), valamint lehet oltalmazo(m) [Ks 101 Teleki Mihály lev.]. *1700:* parantsolatunkat az engedetlenek(ne)k kedvetlenségével-is meg betsültettyük, és ellenek keményen animadvertálunk [UszLt IX. 77. 3 gub.].

kedvetlenséges kedve ellen való; care este împotriva dorinţei cuiva, nedorit de cineva; unwillkommen. *1730:* vettük volt Ngodnak dispositiojat, hogy ezen szegény Városon már régtöl fogva rajta heverö fél Compania Lignivilliana Militianak ... adnanak minden Portiot ... mellj is ennek az felette meg terheltetett és bizony el is romlott városnak igen nehéz, és kedvetlenséges, hogy a Companianak terhét mi hordozzuk [Vízakna; Ks 83].

kedvetlenül *ige* elkedvetlenkedik, kedvét veszíti, kedve szegik; a se descuraja; mißmutig werden. *1662:* (A vitézek) a csaták miatt is naponként fogyattatván s erötlenülvén és kedvetlenülvén ... hogyha harczra kijönnének ... mindenképpen nagy romlásokra lehetne [SKr 252].

kedvetlenül *hsz* **1.** elégedetlenül, elégedetlenkedve; nemulţumit; unzufrieden. *1739:* Kedvetlenül értettük, hogy az Isten haragjának engesztelésére ... rendelt bőjt nem kezdett volna observaltatni [SzO VII, 398 gub.]. *1767:* azt is kedvetlenül hallom sőtt bestelenségemnek is tartom ollyan hazugságokat beszéllettek felöllem hogy én az meleg völgyben az Uraknak földjéből edgy jo darabot ell szántottam volna [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. *1868:* A' mult öszi R. 'sinaton kedvetlenül volt kéntelen tapasztalni, hogy a' T. Atyafiak közzül többen vagy igen ritkán, vagy költött okaikat egy pár sorban irják meg [Gyalu K; RAk 143].

Szk: *(igen)* ~ *vesz* (nagyon) rossz néven vesz. *1578:* Meg ertettek ... eo kegmek my nemó gyalazat esset legie(n) eo kegmen Byro vramon, mellyet byzonnyawal eo kegmek ige(n) kedwetlenwl veznek az zemelytwl a ky miat esset [Kv; TanJk V/3. 173b]. *1604:* Intik Zam Veweo Vraimat hogy eo kgmek az partial iratatasat towab Immar ne halazzak mert ekedigh valo haladekotis ... nagy zywek faidalmaual es kedwetlenwl vezik eo kgmek varosul [Kv; i.h. I/1. 482] ✱ *(nagy)* ~ *ért* (nagyon) elégedet-

lenül jutott tudomására/vesz tudomásul. *1662:* nagy munkát és sok üdőt is kívánna annak[a] megvétele, mellyet palatinus nagy kedvetlenül ért vala [SKr 225. — [a]Patak várának]. *1793:* Kedvetlenül értettem azt a Be panaszlást, hogy ... Udvarhelly Városnak Magistratussa most emlitett határozás iránt illetlenül szollott, s mint egy fenn héjjazva Függetlenségekkel kérkedezni nem átallott [UszLt VIII. 8/68 a gub. Kv-ról].

2. barátságtalanul; neprietenos; unfreundlich. *1764:* Nem mondom külömben hogy helytelen fetsegesiért, ollykor kedvetlenül nem szollottam a rosz embernek, de a mindenkor olyan mod(d)al eset meg, hogy abbol tanulhatott volna, ha fántasiaja engedte volna [Középlak K; BIR].

Szk: ~ *lát vkit* barátságtalanul fogad vkit. *1670:* ha Kegyelmed biztatna, hogy az méltóságos fejedelem az én kegyelmes uram ő nagysága kedvetlenül nem látna, ő nagysága udvarában mennék [TML V, 258 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *igen ~ fogad. 1618:* Azt is hallottam, hogy ez mostani követet, Kamuti Farkast igen kedvetlenül fogadta az fejedelem, hogy hazament [BTN[2] 149].

3. kellemetlenül, kellemetlen körülmények között; penibil, supărător, neplăcut; unangenehm. *1748:* másunnétis kedvetlenűl menekedett meg [F.karácsonfva KK; Told. 56]. *1789:* oka ne légyek ha a Zsitárok mellé Segélycsegül rendelendő értetlen Embereim által valakinek kedvetlenül történhető baja, vagy kára kővetkeznék [Déva; Ks 74. VII. 74. 1/4].

4. kedvezőtlenül; defavorabil, nefavorabil; ungünstig. *1853:* A' maga gyengélkedése kedvetlenül hatott a' szegény Őregünkre is, ki külőnbenis magáért untalan töprenkedik, sir [Kv; Pk 7].

5. kelletlenül; în silă, fără plăcere; unwillig. *1653:* De sem a hajduk, sem nemesség, sem pedig székelység, sem senki nem mene takaroson és szivesen melléje[a], hanem csak imigy-amugy immel-ámmal és kedvetlenül [ETA I, 113 NSz. — [a]1613-ban a török kegye vesztett Báthori Gábor mellé]. *1657:* reászorulának, és sok szókkal kérének, hogy Munkácsra mennék el, és tractálnám udvaranépének s köntösének kiadatását; melyre tettetvén, mintha kedvetlenül venném rá magamat, noha igen akarám azt az alkalmatosságot [KemÖn. 149]. *1843:* elég kedvetlenül mégyek, de nints más modom [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242]. *1896:* Jól olvasd el ezt a levelet, s helyesen felelj reá. Helyes felelet pedig nem az, hogy kedvetlenül, becsületből kellemes dolgokat irj nekem, hanem azt, ami jön neked belülről igaziba [PLev. 176 Petelei István Jakab Ödönhöz].

6. rosszkedvűen, rossz hangulatban; rău/prost dispus; mißgelaunt. *1662:* hogy az nap estvére Vécsre akarna menni[a] ... ottan szekerében nagy nehéz álom jött vala reá ... egész Vécsig mind aludt, ahol nagy bágyadtan, kedvetlenül lévén különben is ... szokásánál idejébben csak lefeküdt vala [SKr 290. — [a]I. Rákóczi György]. *1774:* töltöttem el ezen esztendőt gyermekeimmel együtt jóegészségben, de kedvetlenül, mivel a szegény feleségemnek kezeiben, lábaiban való fájdalmai máig sem szüntek [RettE 341].

Szk: *elég nagy ~. 1620:* Csak az elődedin igirtem az én nagyubbik leányomat, Annókat Balog Lászlónak, elég nagy kedvetlenül [BTN[2] 408] ✱ *igen ~. 1761:* Igen kedvetlenül adá Isten megérnem a karácsonyi szent innepi napot mind a bátyám Rettegi István uram, mind édes feleségem, mind kedves kis Mihály fiacskám betegségére nézve [RettE 130].

7. kb. szomorúan, rég szomorán; trist, mîhnit; traurig. *1662:* Kedvetleneöl és igen kedvetlenől[a], szívemnek nagy szamorúságával kelletik már ez ide alább következő, a szegény hazának rettenetes siralmas, nagy romlására hanyatló és soha eléggé meg nem gyászolható, siratható kedvetlen állapotinak megirására pennámat forditanom [SKr 320. — [a]Így a kiadásban!]. *1750:* Ketvetlenül (!) értem Mltsgs Angjom Aszszonj erőtelenkedesét, kivánom Isten az Vy Esztendőben jobb egésseggel örvendeztesse meg [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.].

Szk: *igen ~ hall. 1705:* Az itt lévő nyavalyás kuruc asszonyok igen kedvetlenül hallják a segitség-hírt, mik is mindnyájan igen tartunk attól, hogy az a rácság teljességgel elpusztítja az országot [WIN I, 489].

kedvetlenülés elkedvetlenedés; descurajare, deprimare; Verstimmung, Entmutigung. *1662:* Melly elméjébe esett illy hirtelen való nagy változása az országnak elméjére minémű nagy idegenséget s kedvetlenülést hozott vala[a], sok szóval irni róla nem szükség [SKr 390. — [a]A szerencsétlen lengyelországi hadjárat után 1657-ben a rendeknek II. Rákóczi György által tett igéretek figyelmen kivül hagyása miatti országos elkedvetlenedésre von.].

kedvez 1. kedvében jár/kedvét keresi vkinek, kedveskedik vkinek; a face cuiva pe plac; jn begünstigen, jm günstig sein. *1614:* az szine és elei az város[a] népének befutánk-búdosánk Brassóba[b], azhol — Isten jót adjon az brassaiaknak — nagy böcsülettel fogadtak és kedveztek [BTN 52. — [a]Mv. [b]1602-ben]. *1638:* talalkozam erre az polgar Balint szolgalojara, s monda azt hogi bizoni az eő Mostoha Annia nem jambor mert inkab szeret mast s inkab kedvez masnak hogj nem mint az apianak [Mv; MvLt 291. 124b]. *1684:* Szolgálojanakis velle valo dajkalkodasáért kedvezett es fizetett többet, mint kellett volna [Torockósztgyörgy; Pk 7]. *1724:* Egy oláhné is járt a nyáron bé Pekri Uramhoz, a ki az előtt Szolgálója vőlt ... Pekri Ur(am) azt is éli, láttam ugyan magamis, hogy kedvezett néki eg(g)yet mással [Náznánfva MT; BK. Etsedi Sámuel (25) ns vall.]. *1726:* kérem két Fiaimat, hogy ... az mostoha Annyokat meg ne szomorittsák, keserittsék, hanem inkáb mindenben kedvezzenek és szolgállyanak néki minden készséggel és engedelmességgel [JHb XXXV. 21 br. Jósika Imre végr.]. *1771:* égj alkalmatossággal Girborol ide jőve ő hozzaja égj ember, és ugj mond aszt mondá nékie ... ne bánnjál ezen gyermekkel rutul, hanem etzer mászzor fogd pártjat, s kedvez nekie a miből tsak lehet [Csáklya AF; JHb Nikoje Patru (70) jb vall.].

Szk: *vki füleinek ~. 1662:* Gyulai Ferenc még is, míg lehetne, Rákóczi fejedelem füleinek kedvezni igyekezvén, az itt kinn való dolgokat valami gyengén, és hogy a vezér már bemenő útjában volna, megirta vala [SKr 550].

2. vkinek/vminek előnyére tesz vmit, vkit/vmit előnyben részesít; a favoriza/avantaja pe cineva/ceva; jn/eine Sache bevorzugen. *1586:* Ennekem penzem Nem vala hanc(m) egy Ezwstbeol chinalt hyweliem vala kesesteol keowek valanak benne, Azt Ada(m) neky, vgy hogy en-

neke(m) kedwezzen mindenkeppen : Sywegh Bertane (!) Vallia hogy semmith Nem thüd, hogy Igyarto Georgy có Neky kedwezet volna seót mindenkor Ighen ellene volt a' procatorsagban [Kv; TJk IV/1. 585, 588]. *1653:* Básta pedig kedvez vala a székelyeknek, mert tudta azt, hogy micsoda állapotjok vagyon: hogy ők mindenkori és fizetés nélkül való hadak [ETA I, 88 NSz]. *1666:* az mi Kgls Aszszonyunk eö Nga allitvan engemet ... az eö Ngok Konyhajara valo Eles hajtosagára; Eszkúszöm azert az l(ste)nre ... hogy ez Tisztemben ... sem adomanyert sem barátsagert sem Atyafisagert senkinek nem kedvezek [UtI]. *1677:* In Prosecutionibus Causarum senkinek kedvezés ne légyen, se Mesterektöl, se egyebektöl, hanem a' Mesterek a' regi jo mód szerint Seriesböl itillyenek, ebben se Uraknak, se egyéb Fö rendeknek nem kedvezvén, mind szegénynek, boldognak, az igasság egyaránt szolgáltassék [AC 187–8]. *1703:* az hátra lévö pénznek fel szedeseben penig ugy szorgalmatoskadgyék, hogy ha hamar meg nem lészen ... Meltgos Generalis Vr(am) kegyelmetekre magokra küldi az Executiot lassa kegtek mint kedvez másoknak, es aval maganak mint tsinál galyibat [UszLt IX. 77. 72 gub.]. *1793:* Nsgod parantsolattya ellen kezem alatt lévén Az Apámnak sem kedveznék [Kályán K; JF 36 LevK Vég Mihály prefectus lev.].

Sz: *addig ~ az ördögnek, hogy kiesik az Isten kasából. 1678:* Higyje el Kgld, vallásunk kioltására igyekeznek némelyek. Félek én, úgy ne járjunk mi: sero sapiunt friges: Addig kedvezünk mi is az ördögnek s tagjainak, hogy bizony kiesünk az Isten kassából [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] ✱*másnak ~ s a maga feje esik bele* másnak kedvez s a maga feje hull a porba. *1614:* ne vonja az más ember nyakából az maga nyakába az istrángot, vagy az más ember lábából ne vegye ki a tövisct s az magáéba verje, az mint én akkor jártam vala, hogy másnak kedveztem, s az magam fejem esett vala beléje[a] [BTN~ 45. — [a]1595-re von. feljegyzés].

3. kegyeiben részesít vkit, kegyes vkihez; a fi îndurător/milostiv faţă de cineva; jm seine/ihre Gunst gewähren. *1619:* amaz nevezetes szultán Szulimán hadta testamentomába, hogy Erdély ö plántája és hogy örizzék s kedvezzenek néki. Ez az oka csak, miért az hatalmas császárok kedveznek néktek. Ti mégsem veszítek eszetekbe magatokat [BTN~ 208 Görcsi Mehemet pasa nyil.]. *1710 k.:* Azonban hagytál nékem világi vigasztalásomra még szép fiat s leányokat és onokákat, csak ezeknek kedvezzen már a te édesatyai szemed, én édes Istenem [BIm. 989].

Szk: *isten ~ vki életének. 1720:* a Szász Natio reszerül is a Curator deficialvan Tiszt Pataki Pál Vr(am) ö klme Curatornak választatik az Isten kedvezzen az ö kglme életenek is azon Eccla(na)k hasznos szolgalattyara [Kv; SRE 137]. *1727:* ha Isten életem(ne)k kedvezend ezt a mostani abbeli defectusomat ki potolni tellyes tehettségem szerént el nem mulatom [Ne; TL. Beregszászi Moyzes Teleki Pálhoz]. *1790:* kivánom hogy Isten kedvezzen a Nsgod életének ... és sok és terhes nyavalyái után parantsoljan pihenést [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. kegyelmez; a cruţa (viaţa cuiva); jn begnadigen. *1655:* az havasali vajda helyben van, de rettenetes hallatlan vérontás lett; nem kedvezett az átkozott semén drabantság terhes boérnéknak s ártatlan gyermekeknek, szántalan boért öltek meg [Veress, Doc. X, 287 II. Rákóczi György anyjához, Lorántffy Zsuzsannához]. *1662:* (János királynak) nem kellene leendö ellenségének kedvezni, hanem a jelenlevö sok szép kész hadaival mindjárt Ausztriára, Stíriára ütni ... és ekképpen a dolgot Ferdinándussal eligazítani [SKr 77].

5. kb. kezére játszik vkinek vmiben; a face jocul cuiva; jm etw. in die Hände spielen. *1681:* Vadoltatua(n) Borsai Nagy Kata aszony Komlosi Ura(m) felesege paraznasag nemeivel Tiszteletes Esperest Ura(m) tiszte szerint solemnis inquisitiot per agaltatot ellene, mellyet el olvasva(n) ... ollya(n) Circumstantiak böuön talaltatnak, mellyek paraznasagra mutatnak Komlosi Uramis lattatik kedvezni és konnivealni felesegenek ez dologba(n) [SzJk 153]. *1842:* a' kérdéses időben olly Zivatoros, szeles, sötétes, és esös volt az idö hogy tám a' természet is kedvezni akart a' tolvajnak [Km; KmULev. 3 Jac. Fink (42) vall.].

6. jóindulattal vesz tudomásul vmit; a lua cu bunăvoinţă cunoştinţă de ceva; etw. mit Wohlwollen zur Kenntnis nehmen. *1755:* jelenté magát be(csü)l(e)tes iffiu Vig György, hogy ezen mesterségre kedve volna állani, ā becsülletes Cheis kedvezvén szándékának, üsmérvévén (!) Becsülletes városi ember gyermekének lenni acceptálá [Kv; FésCJk 61].

7. kímél; a cruţa/menaja; schonen. *XVIII. sz. eleje:* Az lovat hoszszu kötéllel urokkal kel ki fogni ā Menesbül ... elsöbben semmit sem kell kedvezni néki, éjjel hordozzák leginkáb Szantáson, és mindenüt [JHb 17/10 lótartási ut.].

Szk: *semmi költségnek nem ~* semmi kiadást költséget nem kimél. *1776:* Groff Lázár János Urffi ö Nga nem hogy meg másolta volna a' Kis Aszszony Groff Kornis Anna ö Ngáról való Szándékát, de söt ... füleim hallattára mondotta: hogy ezen Mlgs Kis Aszszont el nem hadgya, készebb inkább azért a' Királlyi, és Romai Szék eleibeis menni, Semmi költségnek nem kedvez [Egrestö KK; GyL. Jos. Szalai (45) vall.].

8. kb. elöbbre valónak tart vmit; a considera ceva ca mai important; etw. für wichtiger halten. *1662:* De hol csellengették el az üdöt, magok tudják, hihetö magok nyugodalmának, elszokott kényes életeknek kedveztek akkor is inkább, mintsem hazájok szeretetit s annak megmaradását viselték volna szemek elött, pedig hogy a várból[a] kimehettek volna [SKr 588. — [a]A váradiból]. *1710:* Teleki Mihály ... az ország elöttt nagy perorátióval kezdi elöszámlálni, Apafi Mihály fejedelem mely nagy békességben s nyugodalomban tartotta már húsz esztendötöl fogva az országot, és a török portát is, nem kedvezvén a maga költségének a közönséges jóért [CsH 157].

◇ **Szk:** *az idö ~* az idöjárás kedvezöre fordul; timpul devine favorabil; das Wetter wird günstig(er). *1822:* A kihajtásnak ideje kezdödik miként az Üdö annyira kedvez, hogy a' fü Nöni kezd [HSzj *pásztorkodás* al.]. *1843:* a' jövö héten — ha az idö kedvez — a' külsö Udvar planirozgatásához kivánnék fogni [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez] ✱ *a szüret ~* a szüret gazdag termést hoz; culesul viei aduce o recoltă îmbelşugată; die Weinlese bringt reiche Ernte. *1659:* az szüret kedvezvén, ha Kegyelmed fáradtságát nem szánná, szeretettel látnuk, el is várjuk, ha mindezekben Isten s Mehmet pasa meg nem gátol [TML I, 439 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kedvezés (vkire nézve) kedvező megkülönböztetés; favorizare/protecţie; Begünstigung, Gunst. *1571:* mykoron Byro vram ... az Zaz vraimat Beh gywtene, Es valaky az harangozasnak Ideyetwl fogwa egy oraiglan fely Nem Icone, hanc(m) az vtan Erkeznek mykor az orah ely teolt volna, Tyz penzt vegenek rayta Zemel walogatasnelkwl, ha penigh hon lewen vgian azon oranak ely Theolte wtan sem Akarna Jeony d 25 vegenek rayta kedwezes nelkwl [Kv; TanJk V/3. 31a]. *1623:* senky se Bortt se sert se titkon se Nilua(n) ne Arultasson valakit Rayta kaphatt keduezes nelkül Borat seret az Varban vitesse es 12 forintall bwntesse affelet [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1671:* Fejér-Vár megyében Tótfaludi, Sárdi, Kisfaludj ... falubéli lakósok ... éllyenek a' nyom fel-vételről, a' lopott marhákrol irott Articulusoknak continentiajok szerént. Kik ha azokhoz nem tartanák magokat, a' Tisztek ... reá kénszeritsék őket, meg-is bűntessék kedvezés nélkül az Articulusok rend tartása szerént [CC 88]. *1695:* En Tekei Tivadar ... ha ez magam fejem kötését valamelly részeb(en) fel bontanam ... meg fogattatthassa(m), és akkoronnis mint illyen Tolvajt és hamis hűtűt prosequalhassanak eő kgl(me)k és rajta(m) bosszuságokat ugy amint akarjak eő kglmek kedvezés nélkűl ki tőlthessék [Marossztkirály AF; WassLt Sz: Győrgyi Mihally schola mester kezével]. *1710:* Valaholot azért őrmény, vagj eféle Kereskedő ember[a] ... az Falukon arulna, marhája elvétessék kedvezés nélkűl a Tisztektől [KvLt I/198 gub. rend. Nsz-ből. — [a]Pestises helyekről jövő]. *1723:* az urdolgába(n) legyen kűs kedvezésis Nikora Péter(ne)k [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. *1792:* a Commetaneusoknak az haszonnak kedvezés nélkült lejendő feladásáért keményen meg eskettük, a Tőrőkbuza Földet ... viszszá foglaltuk, és idei termésit meg itéltettük mellyet 200 véka Csős Tőrőkbuzára itéltenek [Msz; MbK XII. 87]. — L. még AC 76, 83, 122, 131–3, 152, 187, 263.

kedvezetlen kedvezés/részrehajlás nélkül; fără favorizare/protecţie; ohne Begünstigung/Gunst. *1571:* hol penig ty kegielmetek ezeket meg nem hinne lattassa meg ty kegielmetek oly Jamborokkal kyk kedwezetlen igazan tudakozzak meg es menyenek vegere kyktol ty kegielmetek nilvabban meg ertheti es sokkal beowebben [SzO II, 330 a székely nemzet foly.].

kedvezhet 1. kedvében járhat/kedveskedhet vkinek; a putea face pe placul cuiva; jn begünstigen können. *1765:* az Executorok ... Biráinkat szidták, verték ..., ha pedig ajjándékocskát adhattak Biráink nékik, s az intertentio dolgábanis kedvezhettek, akkor tsendesebben viselték magokat [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 256].

2. előnyben részesíthet vkit; a putea avantaja pe cineva; jn bevorzugen können. *1570:* Eotthwes Andras, es Eotthwes adam ... vallyak ... Bwday Thamas az ceh Mester Jllien Jntest Teot az cehben, Jo vraim ... az ky harom legent Thartot ez Eleot Ezwtan Neh Tarchion, Mert en azban senkynek nem kedwezhetek az en hytem zerent [Kv; TJk III/2. 1]. *1571:* vegeztek Mostis azt hogy senkinek ezben Nem kedwezhetnek, Keryk eo k. Nehez Newen Neh vegiek hogy az eo k. kewansaga zerent ez dologban Ne(m) chelekethetek [Kv; TanJk V/3. 44a]. *1609:* heoteonkbe Jár nekeonkis az teoruinj kizolgaltatasa nem keduezhetteonk az masik felnek, hanem fel kellet uenneonk az tiztasagot az Inctusnak Instantiaiara [Dés; DLt 317]. *1661:* az Szomszed hatalmas nemzetek(ne)k minden felől derekas keszületeknek is hire sürüden jeövén füleinkben ... szüksegesnek iteltük sem magunknak sem Kgtek(ne)k nem kedvezhetvén országul kevés napok alatt valo consultatiora convocaltassuk [UszLt 33 fej.]. *1671:* Noha szemünkel láttyuk az hodoltság alatt lévő szegénységeke(n) valo sok féle exactiokat de még-is ez iránt nékik-is nem kedvezhetűnk, mivel külömbe(n) e' ránk vetet nagy adozásra el ne(m) érkeztűnk, hane(m) a' hodoltság alát lévő kapukra-is kapuszám után vetettűnk felénnyit, mint azokra, kik ne(m) hodolnak, u. m. fl. 16 [CC 98]. *1672:* izenték az tanácsurak külön, hogy ... azon igyekeztek, igyekeznek ma is, hogy mi formában orvosoltassék meg az ű kegyelmek dolgok, de magok veszedelmével nem kedvezhetnek senkinek is [TML VI, 149–50 Székely László Teleki Mihályhoz].

kedvező 1. vkinek kedvében járó; care caută să fie cuiva pe plac; jn begünstigend. *1839:* Bálint Öcsém is ... Testvér Hugunknak ... légyen kedvező, annyira hogy a' mit ujjbol csináltatna, azoknak csináltatása árra, az ezűst többségiben potoltassék ki [Nagylak AF; DobLev. V/1225].

2. részrehajló, vkit előnyhöz juttató; care favorizează/avantajează pe cineva, părtinitor; voreingenommen, jn bevorzugend. *1701:* ha valamelly más Országban szökő ember akár Tiszt, akár más az kinek incumbálna, rajta érné vagj érhetné, és fel akasztással példát nem csinálna, az ollyan kedvező Tiszt vagj akar kiis maga büntetődgjék azon emberért [UszLt IX. 77. 30 gub.].

3. vki/vmi számára előnyös; avantajos, favorabil; vorteilhaft/teilig. *1693:* a jószerencsétől vezérelve útjaimon, az Odera melletti Frankfurtba értem. Tanulmányaim előbbre menetele számára szerfelett kedvező körülményekre találtam, megszakítottam bujdosásomat [Kv; KvE 224 VBGy]. *1842:* A váltó Gazdasági 2ik és 9ik Táblákon termett Másod Kleehelt[a] a héten igen kedvező űdőbe rakattak űsztűrűkbe [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev. — [a]Így! Értsd: lóhere]. *1843:* (Varga Katalin) magára nézve kedvező alkura lépett volt a bucsumiakkal, dolgaikat vezetendő [VKp 123]. *1854:* Hanyatló éveim, honom s nemzetem jelen búskomor helyhezete, lehetetlenné teszik soraimban azon rendet és egybefüggést, mit fiatal éveinkben, kedvezőbb körülmények közt tán képesebb lehettem volna tenni [ÚjfE 5].

kedvezőtlen defavorabil, nefavorabil; ungünstig/vorteilhaft. *1887:* Kéz alatt megtudtam, hogy az Ellenzék ... hozni fog egy birálatot a Beszélyek és apróságokról, mégpedig kedvezőtlent — no, ez az ő dolga! [PLev. 135 Gyarmathy Zsigáné Petelei Istvánhoz].

kedvkeresés (maga számára való) előnykeresés; încercare de a obţine un avantaj/favor; (für sich) Vorteilsuchen. *1581:* wagion az Sohoz tartozo hawas alatt egy nagy kazalo mezzeo ... az Egez videknek nagy Bantasokra es niomorusagokra ... Ezt a mezzeött Pal deak ez el mult eztendeoben kezdette volt meg zallitani egy nihany nepekkel ... hizem hogy maganak valo kedw keresesbe [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez. — [a]Varadj Kis Pal deak]. *1662:* Fogthüy János amint

... a nemesség közt ülne, hihető ... csak kedvkeresésbül való esküvéséért lelkébe nem kevéssé való fordulása lévén ... a földre esék ... kiviteték ... másodnapra megholt vala [SKr 516–7].

kedvkereső vkinek kedvében járó/kedvét kereső; care caută să fie pe placul cuiva; js Gefallen suchend. *1662:* mikor az igazmondó s nem kedvező tanítók elfogynak és a kedvkereső hízelkedők veszik környül a gondviselőket s a népet mint Acháb és Jeremiás idétt: el is veszének nagy hamar mind Acháb, s mind a zsidók, ugyan Jeremiás értére [SKr 712].

kedvkereste vkinek kedve keresése; încercare de a obţine bunăvoinţa cuiva; Werbung um js Gunst. *1710:* A fejedelem is (csak úgy hízelkedjék valaki urának kedvkerestiben) recognitiót külde ki az ország közé, hogy önagyságát sokszor condítiói ellen való dolgokra erőltette [CsH 178].

kedvű 1. vmilyen kedélyű; cu ... dispoziţie, care este într-o anumită dispoziţie; von irgendeinem Gemüt. *1818:* idegen létemre reménségem felett jol fogadtak 's olyan kedvü emberek hogy mingyárt nem lehet ilyencket látni [Pk 3. — Kv-i leány lev. Ádámosról (KK)].

Szk: *víg* ~ vidám, víg kedélyű. *1600:* en erossen mondottam hogy ne higye, mert eö chak ollian wygh kedwo iffiu legeny, senki tanachat ne vegye ele hanem chak tarcha ahoz magat, a mit Bodo Benedek mondot neki [UszT 15/64 Bodo Janos Zent Egyhazas Olahfalui Zabad Zekely vall.]. *1767:* 12-ma Iulii temettetett zágoni Aranka György erdélyi református püspök Széken. Derék ember vala ... hospitalis, generosus, vígkedvü, egészséges, jó erőben levő ember vala szegény [RettE 210].

Szn. *1648:* Vigh keduu Pal [Kv; TJk VIII/4. 321].

2. *édes* ~ kellemes ízű; cu gust dulce/plăcut; von angenehmem Geschmack, wohlschmeckend. *1843:* 1841-beli sajtolás; melybe 8 lót viola-gyökér volt be függesztve; tisztácska, és édes-kedvü kevés szamatossággal [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

kefe 1. perie; Bürste. *1738:* egy kefe Sikarlofa [M.bikal K; KLev.]. *1801:* ezüst Portékák ... Egy kefének gömböllyég háta [Kv; Ks] | ezüst Gombotskákkal megkülömböztetett kefék [LLt 106/1]. *1840:* Egy Flakon ... Egy nagy és három kitsi Kefe [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19]. *1840 k.:* egy kis tükrös — más Csontnyelü Kefe [BetLt 3].

2. ruhakefe; perie de haină; Kleiderbürste. *1807:* Kefe gunya takarito [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: *bársony* ~. *1789:* Egy nagy Bársony Kefe Rf 1 [Mv; ConsrAp. 5] ✱ *gúnya-takarító* ~. *1851:* Egy gunya takarito fájin kefe [Dés; DLt] ✱ *köntös-tisztító* ~. *1697:* két köntös tisztito Uri kefe [KGy].

3. *fogmosó* ~ fogkefe; perie de dinţi; Zahnbürste. *1824:* Egy fog moso kefe [Fugad AF; HG Mara lev.].

4. lábtörlő-kefe; ştergătoare (de picioare) asemenea unei perii; Abstreicher-Bürste. *1823–1830:* Aki ide[a] be akar menni, az ajtón kivül törölje meg a kefféhez a papucsát, mert a pádimentom igen fáin viaszozott kockás farakás [FogE 183. — [a]A drezdai könyvtárba 1795 táján].

5. lókefe; perie de cal; Pferdebürste, Kardätsche. *1745:* 1 kefe, 1 vakaró 30 kr. 1 tarisznya 6 kr. 1 futrás kötél 9 kr. [Szu; SzO VII, 428 katonai felszerelési kellékek közt]. *1747:* Viseltes Ló vakaro kefejivel edgyüt 2 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1768:* azon Popák, kik azon Sessiokon laktanak, eö Nsgokk esztendönként bizonyos taxában egy vakarot, egy kefét, egy lekötöt, egy sebesi pokrotzot fizettek [Koronka MT; Told. 26]. *1782:* Egy uj vakaro, s háram rosz egy jo kefével [Nalác H; CsS]. *1816:* Lovakaro kefétöl ... 30 xr [Kv; Born. IV. 41]. *1827:* egy jo kefe és jo Vakaro ... négy jo Szőr nyűgök [Koronka MT; Told. 34].

◇ **Szk:** *borvirágot tisztító* ~ perie pentru curăţatul mucegaiului depus pe butoaie de vin; Kahmbürste. *1826:* Borvirágot tisztítto kefe 1 Darabb [Szentdemeter U; Told. 41] ✱ *csizmatisztító* ~ perie de cizme; Stiefelbürste. *1797:* Csizma tisztito kefe a Grof számára 3. Dr. 50 [Szság; IB III. R. CXLV. f. 22] ✱ *liszt-seprő* ~ perie de adunat făina; Mehlbürste. *1852:* Az eszközök közül hiányzik: Egy liszt seprő kefe [Km; KmULev. 2 malomleír.].

kefeseprű partvis; perie cu coadă; Handbesen aus Borsten. *1806:* egy ütést kaptam a kefeseprűvel a fenekemre mert ki téptem belölle egy tsomot [Dés; KMN 178]. *1831:* vettem a Magistratualis Hazba asztalok le seprésere egy kurta nyelü kefe seprűt 50 xr [Torda; TVLt Nyugták]. *1849:* Egy oltska kefe seprű [Somkerék SzD; Ks 73/55]. *1852:* Három kefe seprő [Görgényisztimre MT; Born. F. VIIb Br. Bornemisza cs. lelt.] | vásároltam egy Kefe seprűt [Dés; DLt 1343]. *1862 k.:* 1 dr. Kefe seprő 65 kr. [Kv; SLt Vegyes perir.].

kégli (ablak, ajtó) sarokvas/pánt; ţîţînă, balama; Kegel. *1852:* Az Istálo Ablakaihoz 5 uj vinklihaknit 5 sainhaknit 6 kéglit 1 Gombot 4 foraibert tsinaltam es felszegesztem 5 Rf | egy füstház Ajtohoz 2 uj kéglit 2 pántot tsináltam és a foráibert bénittoltam 1 Rf 30 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak. mester szám.].

kegy kegyes jóindulat; graţie, bunăvoinţă; Gnade. *1854:* Gróf Teleky Sámuel főkorlátnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyerém, hogy a cancelláriai hat órai rendes szolgálatot kettőre apasztván, az egyetemben tudományokat hallgathassak [ÚjfE 156–7].

kegyed *biz. udv* (te)kegyelmed; dumneavoastră; Euer Gnaden. *1721:* Az Szent Pali Rectorrolis tudosicson édes Öcsem Uram kigyed ha valamit erthet; mint vagjon, s mint böjtölhet [Királyhalma NK; Ks 96 Petki Dávid lev.]. *1779:* Láttya láttya kityed (!) engemet Márton Ur(am) ... meg betsűlhetne, mert én ollyan helyre igazitottam 'a kiböl meg élhet 'a mig él, de engemet nem betsűl [O.zsákod KK; LLt Vall. 194–5].

kegyelem 1. megkegyelmezés; graţiere; Begnadigung. *1599:* Myerthogy az fogoly Alperesek az Zęk Zynin immar producaliak vetkekreol valo feyedelem kegelmet es gratiaiat ... es elni akarnak velle [Kv; TJk VI/1. 372]. *1658:* Sokak még bűnöknek ismeretire sem jutván, melynek elöljárása s azt követett poenitentia nélkül senki bűnbocsánatot nem nyerhet, már bűneinek kegyelmét énekli [KemIr. 329]. *1702:* A' mely Malefactor az ke-

g(ye)lem utan vétkezik keservesseben es sulyossaban büntedik (!)[a] Isten és az Nemes Országh Törvénye szerent [Dés; Jk 320b. — [a]Tollvétség *büntetődik* h.]. *1817:* a mi kevés jöne is attol el ne essen az ehező nép; — a kik azon Kegyelmet ohajtva várják, s bukálnak is az éhség mián; Csuszávalis élnek, de arra is nem igen kapnak [Póka MT; TLt 542].

Szk: *~mel él. 1639:* Megtalalua(n) az Eccl(es)iat Nagi Jstuanne kit Rettegen neminemeő sullios vetkeiert meg vezzőztenek volt noha halalt erdemlet volna. De kegielemmel elven onnat explodaltatot, es Földvarat lakua(n) kiuansaga szerent az reconciliaciora ad quindenam admittalta[a] ugian Földvarat [SzJk 44. — [a]Az eklézsia] ✱ *kegyelmet kér. 1616:* Az moldvaiak is tudván, hogy török császár kedve ellen új vajdájokkal együtt meg nem maradhatnak, ... általunk kérnek kegyelmet és megmaradást az fényes portától[a] [EOE VII, 358. — [a]Az alvinci tábori ogy Thurzóhoz és Homonnaihoz]. *1658:* Másodnap hallván, az szilisztriai pasának és az tatár chámnak Tordánál való létét, az becsületes város kiküldvén egy rossz szekéren az pasa és tatár chám eleibe ajándékkal, hogy az szegény városnak kegyelmet kérnék [Kv; KvE 176 LJ] ✱ *kegyelmet nyer. 1640:* Walamely mester, az waras teoruenye ellen, vagy gyilkosságban, vagy paráznaságban auagy lopasban elegitene magát, az Czebeol ki rekesztessék, es mind az Czeh kivűl legyen meg kglmet nyer rolla, vgy mint az ollyan vetkereol [Kv; KovCLev.]. *1657:* emlékezzél meg arról, Bethlen Gábor éltében valami fosztogatásbéli csintalanságért megfogattatván és sentenciáztatván, meg akarnak vala ölni, s te nyertél vala kegyelmet az fejedelemtől [KemÖn. 118].

2. irgalom; milă, îndurare; Erbarmen. *1662:* Az említett erdélyi úr azért a várbéli tiszteket Istenre s lelkek üdvösségére kényszeríti vala: Váradot tartanák meg ... ha most Várad kezébe[a] adatnék, hogy soha többé Erdélyben magyar fejedelem nem lenne, s Várad is elveszne, semmi kegyelem soha nem adatnék [SKr 505. — [a]Értsd: a török kezébe]. *1673:* Vagyunk Istennek itíletiben és kegyelmében; szánjon meg ő sz(ent) felsége véghetetlen kegyelméből minket [TML VI, 539 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

Szk: *minden ~ nélkül* irgalmatlanul. *1586:* az varos Erdeyet ... valaky ... ennek vtanna Eelnę, raita kaphatnak ... minden kegielemnelkwl az Espanok megh foghassak, es be hozhassak, es fel Akazzak [Kv; TanJk I/1. 29]. *1635/1650:* Eo kglmek vegesztek, es kemenjenis megh tiltottak, hogy senki az fele Araniat az Fejedelem tilalma Ellen ne mereszellien vennj, mert valamely Ember megh tapaztalodik benne, feie joszaga minden kegielem nelkúl, az Feiedelem paranczlolattia szerent exequaltatik [Kv; ÖCJk]. *1736:* Most egjszer az Instánst Gratiájáb(a) vévénn a Tekintetes Ns Tanáts és Universitas, szorossan meg-kivánnya és Deliberallya azt, hogj ha többször az Instans hasonlo l(ste)n ellen való káromkodásokkal élne, minden kegjelem nélkűl halállal büntettetik [Dés; Jk 210a].

3. kegy; favoare, graţie; Gunst. *1594:* Az ki feien ioszaghan marad ... az vra kegyelmeben vagion, abbol az Jspannak semmi nem illik [Kraszna Sz; UC 113/5. 28]. *1618:* az én uram ebben is csak öhatalmassága[a] kegyelmét várja [BTN 94. — [a]A szultán]. *1662:* Ha akarod azért hatalmas császár kegyelmét megnyerni, és Istennek azokat a szolgáit, kiknek veled együtt meg kell halniok, megszabadítani, minden kételkedés nélkül jöjj el! [SKr 427]. *1853:* hidje meg nem grátzia nem kegyelem hogy jószágát tartom [Ne; DobLev. V/1362].

Szk: *kegyelme alá vesz. 1661:* Nem kételkedhetünk semmit abban, hogy római császár őfelsége maga is és az ausztriai háznak szokott kegyelmessége szerint minket oltalma, kegyelme alá ne végyen [KemIr. 346–7] ✱ *kegyelmébe vesz. 1653:* Ez alatt Básta a székelységnek is levelet külde: „hogy semmit ne gondolkodjanak, mert a római császár kegyelmébe vette őket, legyenek vesztegségben" [ETA I, 61 NSz]. *1655:* Némely boérok és a Secretarius Brassóba ... kiszaladnak[a] és urunkhoz jőnek, és urunk oltalmába és kegyelmibe veszi őket [i.h. 158 NSz. — [a]Moldvából a kegyetlenkedő rácok elől] ✱ *kegyelmet nyer* kegyet nyer/talál. *1662:* De ha a tökéletességben erős és állhatatos vagy, és kegyelmet akarsz nyerni, hadd hátra minden gondolatidat, és jöjj ide a mi fényes császári táborunkba [SKr 427] ✱ *kegyelmet nyerhet* kegyet meg/visszakaphat. *1671:* hogy ha a' Méltoságos Fejedelem Rákoczi György[a] Uram ő Nāga az fényes Portatol kegyelmet nyerhet, az ő Nāga hűségére redealnom szabad legyen, a' Porta engedelméből [CC 11. — [a]II. Rákóczi György] ✱ *isteni ~. 1783:* mostoha Fiam ... éngemet azért, hogy ... a' kurváját ... elfogattattam, az ország uttyán főben kévánt ütni égy dorongal, s ha az Isteni kegyelem meg nem oltalmazott volna szörnyű halállal meg kellett volna halnam [Mv; MbK XI. 68]. *1827:* Kibédi Gergelyfi Borbéj Ihmre ... Dobolyi Sigmondnak Csűres Takarmányit fél éjtzaka fel gyujtotta ... Csak az Isteni nagy kegyelem őrizte meg Falunkat a porrá égéstől [Nagylak AF; DobLev. V/1125] ✱ *Isten kegyelmébe vesz. 1676:* nagy hirtelen halál által az Úr az életből kiszólítá az én kedves nénémasszonyt, Werner Mihálynét ... és az négy megmaradott árváinak Isten őfelsége legyen kedves tutora és vegye kegyelmébe [Kv; KvE 217 AM] ✱ *(Isten) kegyelmét megvonsza vkitől. 1657:* Ezek miatt Uram, a' Te rettenetes búsulásodban megvonszod kegyelmedet mitőlünk, szabad indulatunkra bocsátottál, hogy magunk keressük magunknak veszedelmünkre való utainkat [KemIr. 332] ✱ *királyi ~ 1780 u.:* a' Boldog emlekezetű Koronás Kirallyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis[a] ... Kegyesen emlékezni Méltoztatott, és mind a' Kirallyi Vajda-Hunyadiakat mind minket az igaz Bányászok közze számlálván azon Kiralyi kegyelemben mint más igaz bányászokat részesiteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2. — [a]A torockóiakról]. *1841:* Másodszor, azon robotok alól ők mint bányászok Felséged nagy öseinek királyi kegyelmeikből nyert szabadosság által is fel volnának mentve [VKp 60] ✱ *mennyei ~. 1737:* ad Professionem Theologica(m) Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat sollemniter introducálák ... Isten ő Felsége Mennyei Kegyelmivel Tiszt. Tsepregi Ferentz Uramat ruházza fel, hogy ő Kglme maga Hivataljában nagy haszonnal járhasson [Kv; SRE 167] ✱ *vki kegyelméből kiesik. 1818:* Ezen Kegyelmes Privilegium általhágoi nem tsak az ő Felsége Kir: kegyelméből kiesnek, hanem azonkivűl mindannyiszor 100 ~ szász aranyakkal büntetődnek [DLt 456 a gub. Kv-ról].

Sz. *1799:* A Molnár házát tsak a Kegyelem tartya toldozott foldozott Avatag borona oldalu rongyos Sáté és szalma fedelü épület [Bányabükk TA; MkG Conscr.].

kegyelembeli 1. kb. kegyes, kegyelmes; îndurător, milostiv; gnädig, gnadenvoll. *1834:* A Felsö Sinfalvi Közönség nagyobb Részének mint panaszlo Felperesnek, Várfalvi Fodor István, Rákosi Fülep Mihály és Székelly András . . . mint bépanaszoltatott Allperesek ellen . . . egy darab Ökör tilalmasnak hatalmasul lett elfoglalásáért inditott panaszos keresetekben, a' Felperesi Rész által nyert Kegyelembéli Ujjitás mellett, a' Nemes Aranyos Széki Törvényes Derék Széken Kövenden . . . kimondott Válaszolo Határozás [Asz; Borb. I].

2. isteni kegyelem által való; prin mila lui Dumnezeu; durch/von Gottes Gnade(n). *1772:* semmi disputatio nem volt praedicatiójában[a] a religióról, hanem praemalta (!)[b] a mi hit által leendö kegyelembeli idvességünknek igen szép explanatióval módját és rendit [RettE 281. — [a]Borosnyai (Lukács) Simon mv-i ref. papnak. [b]Elírás lehet *proclamalta* h.].

kegyelemév kegyév; an de graţie; Gnadenjahr. *1865:* A' Mlgs Fö T. Püspök ur . . . a' Marosi Egyház megyében meg üresült M.madarasi elsö oszt. papi állomást rendeli köröztetni. A' kegyelem évre nézve az Egyház község az özvegyel ki edgyezett [Gyalu K; RAk 98].

A pap özvegye — a férje halálát követö évben — benn lakhatott a papilakban, ill. megegyezhetett az egyházközséggel lakásának vmilyen más módon való biztosítását illetöen.

kegyelemkérés cerere de iertare/graţiere; Bitten um Begnadigung. *1658:* Szent Dávid király és próféta az Úristennek oly kiváltképpen való kedves embere vala . . . néhol maga esetit, gyarlóságit, bünеit megvallja, azokból való felserkenésével, poenitentiájával és kegyelemkérésével együtt [KemIr. 327].

kegyelemosztás acordare de favoruri; Gnadenerteilung. *1764:* Méltóságos generális Hadik úr öexcellentiája igy köszönt be az erdélyi regium guberniumba: „Az kegyelemosztásra . . . született felséges kéznek ingyen való kegyes téteménye, hogy a méltóságos guberniumot e mai gyülekezetben ezen föhelyröl vagyon szerencsém idvezlenem és tisztelnem [RettE 174].

kegyelet 1. kegyes/kegyeletes érzelem; pietate, sentiment de afecţiune/respect profund; ehrfurchtsvolles Gefühl. *1854:* a' romlatlan keblü magyarnak százszorozott kegyelettel kell csüngenie múltja emlékein [ÚjfE 5]. *1879:* A te nevedben tettem koszorút. Mindenkire, ki tudta, milyen szeretettel voltál az öreg[a] iránt, igen jó hatást tett kegyeletednek e kifejezése [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Mentovich Ferenc].

2. ”' **Hn.** *1742:* A Kegjelet farkánál (sz) [Szacsva Hsz; EHA].

kegyelme *bir, udv* **A.** egysz 3. szem-re von.; pentru persoana a 3-a singular; in bezug auf Ez. 3. Pers.: ökegyelme, (ö)maga; dumneatui, dumneaei, dumneasa; Seine/Ihre Gnaden. *1641:* suky pal vram be kulte az Elso riz arenda pinzt fold varrul flo 6 melyrul quietalom kigielmitt [Veresegyháza SzD; SLt XXXVI]. *1733:* az . . . fundusok(na)k rectificalodni kel . . . javalyuk hogy ne kerteltesse be mert nem hadjuk kegyelmit törvenelkül (!) mert ö kegyelme haza törvenye ellen vette meg [Albis Hsz; BLev.]. *1757:* Vévén azert Kigielme ezen Comissiot minden Falub(an) az egész Falu beli népett gjüjtse öszve, és hallottakra publicallja [Szkr; Borb. II. Pávaj Sándor vkb nyil.].

B. tbsz 3. szem-re von.; pentru persoana a 3-a plural; in bezug auf Mz. 3. Pers.: ökegyelmük, (ö)maguk; dumnealor; Ihre Gnaden. *1598:* Weress Paltwl wodtenek keg'elmek 2 lowat hamostwl N'ergestwl [Kv; Szám. 7/XVIII. 41 Th. Masass sp kezével]. *1608:* Biro vram es kigelmek Thanaczwl meltonak Jtelven es szuksegesnek az eo kewansagokat, Valasztak Lakatos alyas Kapusy Andrast Tuttorül az Zabo Lenart kett Arwaynak peternek, es Lenartnak [Kv; RDL I. 83].

C. megszólításban, vkire való utalásban; ca termen de adresare; in Anrede: egysz 2. szem-ű alak magázó v. önözö formaként; pentru persoana a 2-a singular, ca pronume de politeţe; als Höflichkeitsanredeformel in Ez. 2. Pers.: tekegyelmed, (te)magad; dumneata, domnia-ta; Euer Gnaden. *1542:* Az Istennek wthanna es az ew nag kegelmesseges engedelmebol elthyg walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes wramnak [Fog.; LevT I, 16–7 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1562:* Zerelmes Regi vram Jm kwltem oda kegelmedhez gergel deyakal Zolgamat, vgyan Biztomban mert Ennekem kegelmed Annak ellotteis Bizot vram wolt Jzentemis vala az kegelmed zolgajatul hogy kegelmed Ennekem valami Roka malokoth venne Mostanis kerem kegelmedet Minth Regi vramat kit En kegelmednek megy zolgalhassak [Szúv; BesztLt 67 Joan. Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i biróhoz]. *1568:* fatetur dionisius l(ite)r(a)tus, hogy mikor ϱ az kalmar lazlo fyay kepekbe agalt, Nyrϱ Kalman es Vicey Janos ellen, akor, Mond kakas Andrasnak dienes deak, hogy agallyünk az kalmar fyay ellenis, hogy ha kegyelmed bekeseges azokal [Kv; TJk III/1. 218]. *1603:* dosa gergeljnϱ Kobatfalwy Orsoliazonj . . . ezt wallia En ot walek hogj Boldisar daniel azt monda peter deaknenak hogj azoniom giogiczia meg ked az En giermekemet en pinzröl pinzre meg Elegittöm kegielmedet ha az jnas el megienis de en Jagazat (!) tezek knek [UszT 17/30]. *1606:* kigelmeode legeön Eöreökben [Tövis AF; BálLt 90]. *1653:* Kiuanomis Istenteöl eö Felsegeteol, hogy kegyelmedet ez leuelem szerenczes oraban talalya [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. *1669:* Edes Batyam ur(am) kerem kidet szegödgyön kidgyelmed egy bokor kést nékem az kidgyelmed kése formajara ne legyenek igen nagyok . . . a nevemet irassa rea kigyelmed [Novaly K; Ks 41. H]. *1718:* kérem bizodalmoson kigielmedet hogi agion énékem azon hátra maradot penzbén bár tsak száz véka buzát [Ks 96 Apor Péter lev.]. *1721:* Edes Sogor uram nem tudhatam az kigyelmed szándékat akaratyát mit akar kigyelmed [Csapó KK; Berz. 17. XII]. *1736:* Abban az idöben[a], ha annál távul való atyafi volt is, annál inkább ha közelebb való atyafiak voltanak, úgy hitták egymást: öcsem, bátyám, sógor, koma; söt az ki atyafi sem volt, mégis azokat is atyafinak hitták sokat, a kik atyafiak nem voltak penig: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed [MetTr 357. — [a]A fej-i kor végén]. *1793:* az Kajáni takarodásra meg kivántato ázalék állapottyát, hogy mibe légyen meg nem foghatom . . . irtam volt Kigyelmednek, hogy vigyenek Drágbol[a] ismét any-(ny)it mint elsöbe [Hadad Sz; JF 36 LevK 318. — [a]K]. *1812:* azt mondja a' Groff nékem: Tiszteletes Uram ne

mennyen el ... frustukollyunk edj keveset edgyütt, még beszédimis vagyon kegyelmeddel [Héderfája KK; IB].

D. megszólításban, utalásban; ca termen de adresare; in Anrede: **a.** tbsz 2. szem-ű alak egysz 2. szem-ű magázó v. önöző jell-ű formaként; formă de persoana a 2-a plural, ca pronume de politețe pentru persoana a 2-a singular; in Mz. 2. Pers. als Höflichkeitsanredeformel für Ez. 2. Pers.: tekegyelmed, (te)magad; dumneavoastră; Euer Gnaden. *1557:* Im bocyatam egy emboromert Illes barlat kegelmethez borgon[a] vagion valamy jobagwnk kit Kegelmetek azt mongya hogy kegelmeteke mj penygh azt mongwk hogy myenk azert Kegelmetek bocyassa oda emboret lassuk megh Teorwen zerint ha Kegelmeteket illete y[b] vagi minket [Apanagyfalu SzD; BesztLt 16 Blasius Miko és Fr. Appaffi Gr. Timar beszt-i bíróhoz. — [a]BN. [b]Olv: illeté-i]. *1609:* kerem ... hogj kigelmetek adnaya meg az enymet [Kv; Szám. 126/IV. 89]. *1669:* Edes Batiam Uram el hiszem hogi kiglmeteknel nilvan Vagyon hogi az Dérzi Joszagh most mi karban vagyon ... Nem tudhatom mi legen az oka hogi eö kigelmek mint kigelmeteket s mind minket ki tutanak bélőle Holot mi is szintén oljan vérek lötünk Volna hozaja mint szinten eö kigelmek [Beresztelke MT; Ks 101]. *1682:* monda Szekely Janos, Bonczíday Gergely Uramnak hirre akarom az Dolgot tenni, mert én eö kegyelmetűl fogadta(m) az házat megh, monda Nyirö Janos Ur(am), Kegyelmetek tsak mennyen ki az házbul mert én eö kegyelmének adta(m) az házat [Kv; RDL I. 162 Frusina Czimbalmos alias Bálás relicta vidua quondam Joannis Farkas (80) vall.]. *1710:* igaz iambor jügyekező (!) szorgalmatos szolgaja voltam uram kegyelmeteknek [Somlyó Cs; ApLt 2 Farkas István Apor Péterhez]. *1717:* reménkedgyék kegyelmetek az Uramnak ... mostani rosz cselekedetemet ne tekéntse, törvennyel ne Prossequajjon [Kál MT; Berz. 12. 92/90]. *1746:* kérdök hogj miért kötte meg kegjelmetek azt az marhát [Uzon Hsz; Kp I. 157]. *1790:* két Hold szánto Földeket ... ki váltat kegyelmetek [Aranyosrákos TA; Borb.].

b. tbsz 2. szem-ű alak tbsz-ú magázó v. önöző jell-ű formaként; formă de persoana a 2-a plural, ca pronume de politețe la plural; in Mz. 2. Pers. als Höflichkeitsanredeformel für Mz.: tikegyelmetek, (ti)magatok; dumneavoastră, domniile-voastre; Eure Gnaden. *1551:* Erthyewk valamy nehessigit az my keg.-mes vronknak N.-gos Nadasdy Thamasnak[a] az my athyankfiara Janos Deyakra, melynek engeztelissire ment odaky, kiryewk kegielmeteketh mielye az my zolgalatonkirth es barachagonkirth, engeztelye meg kegielmetek az vrat, wegye el haragiat rola ew nagsaga [Fog.; LevT I, 77 Daczo Mate és Thorma Janos porkolabok G. Parnezit, Fr. Sennyey és Val. Magiar címzettekhez. — [a]Előbb országbiró, majd nádor, kezdetben Szapolyai János, azután I. Ferdinánd híve]. *1568:* Keozenetwnket es Zolgalatunkat iriuk tw keg. minth tiztelendeo vrainknak, es teruiny wleo Vrainknak en egeresi fw Brio fazokas mihaly, az en tarsomal Sardj Leorinczel, voltunk Sekeresj az Beztercej Nyz Gergelnek, es az Seges wari Zabo farkasnak az w Marhayuknak Birben Varadda viteleben valamit azert mw az w dolgukban tudunk hit zerint ez Leuelben az mw lelkj paztorunkal vallas kipen Beh Jrattuk : es kegielmeteoknek peczet alat Beh kwldeottuk [Egeres K; BesztLt 50 Michael Fazokas jud. prim. in Egeres a sv-i királybiróhoz és székbiróhoz]. *1569:* Emlekezhethyk kegelmetheok Rea, hogy En kegelmetheoket Megh thalaltham egy nehanzor : Mjnd Emborym es leweleym althal : az en wram Jobbagya felevl. Monar Leorynch felwl ... Ez lewel wywo Emborom Az myt zol kegelmetheok megh hyggje zawath [Nagysajó BN; i.h. 62 Lucas Horwath Domby Gergeoly beszt-i bíróhoz]. *1606:* Ezerth hittam, az megh neuezet peresseket kegielmetek eleyben [UszT 20/143]. *1650:* az Kegyelmetek tekintetes Ecclesiajanak allapattjat ... megh ne(m) Visitaltuk [Mv; MvRLt]. *1668:* az Isten meg aldgya kigyelmeteket mind fejenkent [Kv; ACJk 55a]. *1741:* Hát hallottae, lattae kegyelmetek Kovacs Janosnak Paraznasagal valo kerkedekenseget ? [Kovászna Hsz; HSzjP vk]. *1777:* Tudhattyák kigyelmetek miképpen ... Transigáltak vala ... Kigyelmetek ... azon rész Joszágok(na)k idegenektöl valo ki kerese-se s annak utanna örökös bírása iránt [Dés; Borb.]. *1817:* Nemes Barthos Dániel, és Sámuel Uraimék Kegyelmeteket ... Gyalog Katona Deák Moses ökögyelmit Tiszteletes Elekes Sigmondné Asszonyomat fiaival együtt ... Admonialtatyák illy okon[a] [Albis Hsz; BLev. — [a]Köv. a részl.].

E. *kegyelmedék* tekegyelmed és társai mindannyian; dumneata/domnia-ta împreună cu toți tovarășii; Eure Gnaden und Ihre Genossen allesamt. *1619:* Én azt hallottam ide bé, hogy Kegyelmedék országul reáment volna, hogy megadják azokat az átkozott várokat [BTN 225].

Ha. *1569/1571:* kig(el)metek. ti kig(el)meteoknek [Dés/Székelyvásárhely; SLt XY 24.]. *1625:* kegyelmeteok [UszT 166a]. *1627:* Kigyelmetek(ne)k [Marosbogát TA; RDL I. 17]. *1635:* kigielmetek(ne)k [Kv; KvLt Céhir. I/13 a varga céh lev. a tanácshoz]. *1662:* kigyelmednek. kigyelmeteknek [Déva; Ks 41 Nádudvari Istvánné Varadi Anna lev.]. *1700:* kigyelmed [Alfalu Cs; LLt Fasc. 160]. *1701:* kigyelmed. Kegyelmedet [Gyeke K; Ks 96 Kornis István Gyerőfi Borbálához]. *1708:* kigjelmed [Kv; ACJk 66]. *1724:* kigjelmed [Ne; DobLev. I/122]. *1725:* Kigyelmed [O.fenes K; Ks Mikola László lev.]. *1727:* kigyelmed. Kigyelmetek(ne)k [Abrudbánya; Pk 7]. *1745:* kigyelmedet [Nagyernye MT; LLt Fasc. 128]. *1756:* kigyelmed [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14] | kigyelmed [Butyásza Szt; TKl]. *1757:* Kigielmetek(ne)k [Szkr; Borb. II]. *1761:* kegyelmed. kigyelmedtöl [Torda; TJkT V. 68]. *1771:* Kigyelmetek [Burjánosóbuda K; JHbK XLIX]. *1776:* Kigyelmed [Márkosfva Hsz; HSzjP]. *1790:* kegyelmetek [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1798:* kigjelmetek. kigyelmetek(ne)k [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1803:* kigyelmed [Dés; DLt 17/1809-hez]. *1817:* kegyelmetök. Kigyelmetökön. kegyelmetököt [Farkaslaka U; Ben.].

E címszót vö. a *kelmed* és a *kend* címszóval.

kegyelmes 1. venerat, mult stimat; gnädig. **A.** uralkodókra v. förangú személyekre von.; referitor la domnitori și la persoane de rang înalt; in bezug auf Herrscher od. hochadelige Personen. *1542:* Ez lewel adassek az en kegelmes wramnak Zalay Janosnak, Poson varmegenek Ispanyanak Fogaras waranak ewrrewk wranak nekem kegelmes wramnak ... Petrus Orozy servitor perpetuus manu propria [Fog.; LevT I, 16, 18]. *1545:* Ez leuel adassek az mj keghelmes vrunknak frather giorginek ez orzagnak biraianak [Fiátfva U; MNy XXIV, 217 ozdy gergel és gaspar gerebh lev.]. *1572:* az megh holt kegel-

mes feiedelmwnk elegh zegitseget Rendelt eo nekyk az quartabol kywel megh kely Elegednyek [Kv; TanJk V/3. 57b]. *1598:* Az vristen eltesse Feolsegedett mintt kegielmes vrunkott az Feolseged orszaganak otalmara [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1688:* Adatat az mi Kegyelmes Aszanyunk[a] it fagarasban 43 forintat 20 pinszt [UtI. — [a]A fejedelemasszony]. *1702:* mű sem Felséges és Kegyelmes Császárunk sem Koronás Királyunk ... Guberniuma sem ... földes Vraink ellen tudtunkra nem vétettünk [Torockó; TLev. 4/3. 1]. *1765:* L: Baronissa Dániel Sofia kegyelmes Aszszonyom eö Exaja Dévai Rév Hajóját ... exarendaltam három esztendőkig [Déva; Ks 78. 20/5].

B. a fej-hez v. főrangú személyhez intézett megszólításban; ca termen de adresare către principe/domnitor sau persoana de rang înalt; in Anrede an den Fürsten od. die hochadeligen Personen: Excelenţa Voastră!; (Euer/Euere) Exzelenz! *1540:* Kegyelmes wram. Igen eremest mennek the k : ha mehetnek [Kv; LevT I, 8 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1544:* kegielmes vrunk az minth Nagysagod leueleben Nekwnk paronciola hogy az nywythody giorgy felesege ky wolna az annazzoni az kepebe Mj El Menivnk az heiasfalui vitaliusthol az w athiafiatul hogy az nagj lakj rez Jozaghban ozlast keriunk [Fiátfva U; MNy XXIV, 216 ozdy gergel és gaspar gerebh Fráter Györgyhöz]. *1577:* Nagisagos kegielmes wrunk eorökre walo hwseges szolgalatunkot Aianliuk nagisagodnak mint kegielmes urunknak es feiedelmwnknek [UszT]. *1581:* Emlekezzek meg kegielmes vram felseged kegielmessen mykor az vristen eó zent felsege az meg holt kegielmes feyedelmunket Janos kiral fiat el wewe Eleóllunk, niomorw orzagunknak allapattia miben marat vala [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály lev.]. *1758:* alazatos könyörgö Instantiàm altal remenkedem kegjelmes Aszszonyom, Tekintse meg Excellentiád erötlen és ügyefogjot meg rongosodot, voltomat, és szannyon meg Excellentiad adgjon nékem Jstenért egj Czondrara valo pènzt [Szökefva KK; Ks 72. 54]. *1762:* Gr. Bethlen Miklós ... Kérdé azt is, hogy mi kálvinistákul, hogy akarunk idvezülni etc. Erre azt mondám: „Mi bizony kegyelmes uram csak Krisztus érdeme által" [RettE 140]. *1783:* Éppen tegnapi Napon vettem Dálnokinak Levelit kegyelmes Aszszonyom mellyben deplorallya maga beteges Statussát, és kiván Excellentiaddal Accordara menni [JHb Árkosi Ferenc gr. Csáki Katalinhoz].

C. a fej. és más uralkodók v. főrangú személyek akaratára, ténykedéseire von. szokványos jelzőként; ca atribut uzual/convenţional care califică voinţa, acţiunile principelui, a altor domnitori sau persoanelor cu rang înalt; als gewöhnliches Attribut in bezug auf die Tätigkeit, den Willen des Fürsten und anderer Herrscher od. hochadliger Personen. *1555 k.:* Ew felsege ... kesedelemnel kyl walo kegyelmes walazt agyon [LLt]. *1566:* Ezek rend szerint az wizkereztbely feyerwarat walo keonieorgeseonk kikbeol felseged kegyelmes walazzat uariuk az felseged kegyelmes igyreti zerinth [SzO II, 191]. *1590:* mikoro(n) Vr Isten az mi bodogh Emlekezetw feidelmeonket Istuan kiralt[a] mikor Lengely kiralysagra valaztak talaltuk volt megh keonieorgesseonk altal eo nagjsagat kettfalwúl, arrul eo Naga mi nekeonk kegielmes valaztis teon es leweletis Jgere melliet megis adott [UszT. — [a]Báthory István erdélyi fej. és lengyel király]. *1603:* Meg ertettek eo kgmek egez Varosul az mostany feiedelmwnknek kegelmes Adomanyat az fęl dezmanak Arenda fizetesęrt az warosnak valo conferalasarol [Kv; TanJk I/1. 447]. *1664:* az Naczagod kigielmes dispositiojat varom [KJ]. *1738:* Generalis Gilányi János Ur ö Excellentiája ... kegjelmes Parancsolattya szerint, Piacz Hejnek rendeltük, az Városon kivül, az Hidon túl a ket viz között lévő Hejet [Dés; EHA]. *1784:* Annak Okáért a' Királlyi Gubernium ezen kegyelmes Rendelését Felséges Urunknak ugyan ö Felsége Parantsolattyábol Ezen Patentialis Levélnek Ereje mellett mindeneknek, az kiknek illik tudtára adni, és közönségessé tenni kívánta [Borb. II gub-i nyomt. Nsz-ből]. *1809:* ha Ő Felsége azon Kegyelmes Rendelését tészi iránntunk, hogy az ado alol ki vétetünk, műis az Haza Törvényei szerént, á több Immunis Nemesekkel edgyüt az Adozás terhe alol pihenésünket érezve birtakáinkhaz képest Insurgalni tartozunk [Asz; Borb. II].

2. kegyesen elnéző/jóindulatú; îngăduitor, binevoitor; gnadenreich, gütig. *1564:* Felsigednek köniörgwnk mind feienkint hogy felsiged legien kegielmes mind zeginy kössyginek felsigednek ne nize felsiged az vitkwnket [Cssz; SzO II, 180]. *1569:* wrasagod ligien kegielmes Jrgalmas az en fyaymnak merth tudom hogy witkezthenek mind Isten ellen s mind kthek Ellen, de kmed ne nizze azt [BesztLt 104 G. Bartor (!) a beszt-i bíróhoz]. *1572:* Mennel hamarab lehet ... eo Naghoz Ala Mennjenek Tyztesseges Ajandekal, eo Nag(n)ak keneregienek hogi legen kegelmes oltalomal [Kv; TanJk V/3. 65b]. *1584:* kyth en felseges wram semj kepen weghez nem wyhethek hanem ha az felseged kegyelmes zemey lesznek raytam [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma kezével]. *1619:* Diligenter studiose azokat[a] is megolvastam és mindeneknek az Nagyságod parancsolatja szerént idejét is vártam, valamire az Úristen segíti, azon leszek, hogy az vékony szolgálatomba az Nagyságod kegyelmes szemei előtt meg ne fogyatkozzam [BTN~ 184. — [a]A leveleket]. *1710:* alázatoson könyörgök Felségednek, hogy magát a maga természete szerint való kegyelmes állapotjára vigye vissza, tudniillik irgalmasságárol és mind az én hivséges szolgálatomról, mind a maga Felséged nekem tett ígireteiről és szent szavairól megemlékezvén, kegyelmes szemeit fordítsa reám [CsH 87–8]. *1804:* Az All-peres Rabok ... önként tett meg-vallásokkal magokan annyit segijtettenek is, hogy ellenek elég kegyelmes Itélet mondattatott [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

Szk: ~ *természetű.* *1702:* A minden nyomorultakhoz kegyelmes természetü Felséges Romai Császárhoz mint kegyelmes Urához; ügyefogyott, 's minden nyomoruságok árjával környül vétetett Torotzko városának siralmas panasza [Torockó; TLev. 4/3. 1a].

3. *vall* irgalmas, kegyelmet gyakorló; milostiv; mildtätig, gnadenvoll. *1567:* Meg Mutatwan az hatalmas Isten, en raytam valo kegyelmes kezyt, kegielmessegęt, meg holt tarsom helyebe atta Ennekem hazastarsul, az vitezlew gyerofij Mihal vram leanyat [Fráta K; BesztLt 78 Gr. frathaj a beszt-i biróhoz es tanácsához]. *1568:* Kewano(m) az kegtek egeszeget Mind feyenkent hallany, En is istennek kegelmes akaratyabol mosta(n) egeszegbe(n) wagiok [Erked K; i. h. 38 Petrus Bozzasy de Erked Gr. Thymar beszt-i biróhoz]. *1581:* (Az Isten) minden Ellensegin valo Gyeózedelmeth hogy Engeggye felsegednek, kyert keonyergettem ez wtannis keonyer-

gek az my kegielmes Istenunknek [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1602:* En Sarkeozi Janos az en io Eggessegemben es ezeme(n) Leuen Ayanlom az en lelkemet az en kegielmes Istenemnek az en Bwneos Testemet az feoldnek Giomranak [Kv; TJk VI/1. 626a]. *1607:* ha Az Isten Czeffej Margit Azzont kegielmes gonduiselesebeól, Hazas tarsul eö kemenek nem rendelte volna Az sok kar vallasok es fogiatkozasok miatt, Joszaganak nagj rezeteol priualtatnj kellet volna, eö kemenekis peniglen vegseö zegensegre kellet volna Jutnj [Ks NN 30]. *1631:* az szegeny aszszoni allatok mikor Vroktol megh fosztatuan eoszuegisegben maradnak meli ighen giamoltalansagra iussanak ... enis az en szerelmes keduem szerint valo feleseghemet Borsuai Ersebetet elseöben az Istennek kegielmes gonduiselese es oltalmazasa ala aianlom [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 2 Sükösd György végr.]. *1746:* Felesegemnek, Fiamnak, Leanyaimnak s azoknak világ végeig valo maradvainak igaz Tutorul hagjom az minden özvegjek Arvak kegjelmes Tutorat az én jó Istenemet [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály végr.].

◇ **Sz.** *1614:* Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul lészen dolga. Hogy azt eltitkoltam, az én fejemre térüle, és csak alighogy úgy nem járék, azmint szokták mondani, hogy: Kegyelmes tolvajnak nyárs a seggibe. Ő kiszabadula, (én) beléesém a nyomorúságba [BTN[2] 45].

kegyelmesebben 1. kegyesebben; mai milostiv/îndurător; gnadenreicher. *1566:* mostis alazatoson kenyeorgunk felsegednek, az hatalmas egy byzon Istennek zent fyaert, meltoztassek kegyelmesben es wilagosban az my hozzank walo kegyelmesseget meg mwtatny [SzO II, 191 a székely főemberek foly. János Zsigmondhoz]. *1667:* ő nagyságok ha mégis en felöllem kegyelmesebben nem gondolkodnak, az ruhámat is levetem magamrúl s tanulok ugyan, de bizony az kapuknak feléje sem mégyek, mivel nincs is fizetésem arra [TML IV, 166 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

2. irgalmasabban, elnézőbben; mai îngăduitor/indulgent; mildherziger. *1603:* Azok közzül penig az kit (!) töruenybe fognak, Magokrol ha el mútathattyak, es Authorat adhattyak, ki inditassabol czelekettek legyen, ö velek kegyelmesben czelekeggyenek: Az Aúthorara penig oly büntetest vessenek, hogy úgy meg erezze hogy mind ö, 's minden gyermeky és mindennemü Nemzete rolla örökre meg emlekezzek [Kv; TanJk I/1. 454].

kegyelmesen 1. kegyesen, kegyes jóindulattal; cu bunăvoință; gnädig, gütig. *1567:* Marton Saranak Vary Peter deaknenak panazolkodasabol ertywk hog(y) te Vaya[a] neweo falut, kyt my az eo Vranak eltebe kegyelmesen attunk volt, holta vtan eo kezebeol ottan ky foglaltad volna [SzO II, 215–6 a fej. Telegdi Mihályhoz, a székely székek kapitányához. — [a]MT]. *1581:* Erreóllis kegielmessen Emlekezhetik felseged hogy ... felseged kegyelmességebeól rendelte es atta wala tyztwl nekem az keöztunk valo so kamarat [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1591 k.:* Az zegin megh romlot atiankfiay el fottanak akar my kichin Contributiot(is) Nagy Zaccoltatassal es fogsagal exigalnak ... eo Naga kegjelmesen prospiciallion megh maradasunkra [Dés; DLt 233]. *1647:* hűségtek(ne)k kegyelmese(n) es seriö Paranczollyuk, ez leuelünket uéue(n) mingyarast az Exponens Aszszonynak, megh irt Attyafiayual ualo dolgat, igaz Teörueny szerent el igazitcza [Borb. II fej.]. *1671:* Az Udvari Tisztek penig, ha nem akarnák törvény szerént el-igazitani ... a' mi Kegyelmes Urunkat meg-találtatván, a' panaszló fél méltoztassék kegyelmessen demandalni az el-igazítás felöl [CC 66]. *1739:* eö Felsége kegjelmesen interdicalta az discretio adást [Harasztos TA; 99 Orbán Elek lev.]. *1815:* Ö Felsége Körösi Sándornak a' Göttingai és Heydelbergai Academiakra valo felmehetésre szabadságot adni kegyelmesen méltoztatott [Kv; NyIrK XII, 140].

Szk: ~ *fogad. 1710 k.:* Székely László lakodalmából menék haza Szent-Miklósra, és onnét Fejérvárra, hol a fejedelem minapi igireti szerént kegyelmesen fogada [BÖn. 693] ✱ *(igen)* ~ *lát. 1657:* ebédkor Görgénybe érkeztem az fejedelemhez, ki igen kegyelmesen is láta [KemÖn. 92]. *1669:* Az szebeni királybíró ... hogy udvarhoz jöve, kegyelmesen látá ő nagysága [TML IV, 607–8 Naláczy István Teleki Mihályhoz] ✱ *(igen)* ~ *vesz* nagy jóindulattal/kegyesen vesz/fogad vmit. *1653:* Bocskai ... igen kegyelmesen vette, hogy annyi földről látogatni fáradtak[a] [ETA I, 95 NSz. — [a]A mv-i követek]. *1661:* önagysága az fejdelem küldvén bennünket Kemény Ferenccel önagyságával az német főgenerálhoz ... Odajutván, sátorában salutáltam, kegyelmesen vevén Montecuccoli önagysága, mondván, hogy avégre küldte volna az római császár őfelsége ez nagy erőt, hogy az keresztességet megszabaditaná az pogány insége-ből [Kv; KvE 185 LJ].

2. isteni kegyelemmel; cu milă/îndurare divină/cerească; mit göttlicher Gnade. *1646:* Az kgld egessegenek őrülek, kivánom I(ste)n ö Sz: Felsege, kgldre életenek minden napjaiban, Vigyászan kegyelmesen [Vécs MT; TKl Miss.]. *1663:* Mennynek, földnek hatalmas Ura ... az énreám törö gonoszakaróimnak és az engem gyülölö ellenségimnek ... gonosz cselekedetek között kegyelmesen megtartottál [Kv; KvE 187 LJ]. *1762:* Ez[a] igen erős hitü, minden reménységét s bizodalmát Istenbe helyheztetö ember volt, úgy is hiszem őfelsége kegyelmesen idvezitette, lelkét-testét pedig nyugossa meg a mindenható Isten [RettE 135. — [a]Rettegi István, az emlékíró testvérbátyja, előbb Doboka m. jegyzője, majd alispánja (i.h. 539–40)].

kegyelmesség 1. kegyes jóindulat, kegy; grație, bunăvoință; Gnade, Gunst. *1566:* Felseged kegyelmessige szerent miltoltatnek (!) mind az minnen szemilyünknek, szolgaink es földön lakoinknak allapottiokat oly modon rendelni | alazatoson kiuannok es uarnok az felsiged kegyelmessigit [SzO II, 186, 191 a székely főemberek a fejhez]. *1593 k.:* Nă[a] kegyelmessigit tellyes ileteonk(en) hiwsigel zolgalliuk megh mint kegyelmes vrunknak [Dés; DLt 241. — [a]Olv.: Nagyságodnak]. *1594:* Mierthogy eleiteol foghwan ez Varos, az orzagh feiedelminek es mellette valo tanach vraknak az vy cztendeoknek eleodeden, aiandekokkal zoktah kegielmessegeoket io akarattiokat ez varoshoz kapchiolnj ... Annak okaert vetettenek eo kgmek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk I/1. 228]. *1637:* Nagod[a] kegelmessegeböl paranczioll-ionis Jobbagink ellenünk ne reluctallianak hanem fogagyanak szot [Torockósztgyörgy; TLev. 8/2. — [a]A fej.]. *1779:* hogy nekem is Excellentiád kegyelmessége után

nyugodalmotskám lehessen ... azon Fundust Instálom [Déva; Ks 73. IV. 59k]. *1783 k.:* kéntelenittettünk a' Flgs Királlyi Gubernium kegyelmességéhez follyamadni [Torockó; TLev. 4].

Szk: *~e alá ajánlja és adja magát vkinek. 1603:* az Romaj Csaszar ő f(else)ge az mi kegyelmes Wrúnknak kegyelmessege ala aianlyúk és adgyúk magúnkat [Kv; TanJk 1/1. 452] ✱ *~ébe vesz. 1759:* az I. Liszkai Benjámin ő kglme, nagj Isten ellen való káromkodásokkal, ördög és Eb-attával 's teremtettével ... káromkodott azon I. Azért, noha ... Halállal büntettethetett volna, mindazonáltal minthogy az I. még iffjú Ember, és talám az Isten megtérését továbbra halasztotta ... a Tktes Nemes Tanács, olly kegjelmességéb(e) vette, hogj, ez elsö Cselekedetiért ugjan meg ne hallyon ... Deliberáltatott, hogj ... a' Nms Város Piattzán ... a' kalodáb(an), Hóhér által keményen meg pálczáztassék ... és a Szent Eklát ... kövesse meg [Dés; Jk 319] ✱ *~et cselekszik. 1620:* En Lugosi Tamburas Janos ... estem volt valamj olj uetetben (!) melljert en az halalt miltan megh erdemlettem volna, de az en Vram ugi mjnt Teöreök Geörgi ilj kegielmességet czelekedet vélem, hogi erettem teőrekeduen az halaltol megh mentet [Gyf; KCs IV/97] ✱ *~ét (meg)mutatja. 1573:* Ertyk aztis hogi az feiedelem Biro vram altal Ez ely mwlt Napokban az c(on)pulsoria dolgaban Reszerent valo kegelmesseget Mwtatta [Kv; TanJk V/3. 87b]. *1598:* mutassa minden kegelmessigit hozzaiok [BálLt 51 Kowachoczy János kezével]. *1677:* akarván Kegyelmeteknek ebből-is Kegyelmességünket megmutatni, a' Kegyelmetek kivánságára annualunk illyen okok alat[a] [AC 152. — [a]Köv. a részl.] ✱ *~ét megvonja. 1581:* Keonjergek annak okayert fel(segednek) mind Kegielmes feyedelmemnek hogy teolle(m) Kegielmesseget ebbeli Chelekedetemert meg ne vonnia [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] ✱ *~ét növeli vkihez. 1663:* Immár penig hitlevelét hozzánk küldvén, kegyelmességünket Kegyelmetekhez többíteni és nevelni akarjuk [TML II. 479 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *~ét többíti → ~ét növeli vkihez* ✱ *~ét veszi* kegyét elnyeri/tapasztalja. *1564:* Vagion oly atiankfia hogy w felsige kegielmessygyt vötte és mutatta igassagaban de azual semmyt nem gondolt vele [Cssz; SzO II, 176]. *1662:* (A váradi Szinán passa) titkon Husztra Zólyomi Miklósnak megírta vala: ha hatalmas császár kegyelmességét venni akarná, Váradra csak menne őhozzá [SKr 653] ✱ *~ével él. 1673:* Urunk ő nagysága is megizené nekik szóval, hogy ha ű nagysága kegyelmességével akarnak élni, minden rossz ember szavának hitelt ne adjanak [TML VI. 526 Székely László Teleki Mihályhoz] ✱ *~ével éltet. 1662:* a mi kegyelmes császárunk kegyelmességével szokta azokat éltetni, akik szabad jó akaratjok szerént az ő császári székihez folyamodnak [SKr 427] ✱ *fejedelmi ~ét fején tapasztalja. 1666:* a Nagd szokott Fejedelmi kegliséget, Fejemen tapasztaltam vala [JHbK XXIV/24 Mikola Zsigmond supl.] ✱ *fejedelmi ~ét fenntartja vkin. 1663:* könyörgök csak azon Nagyságodnak, megigirt fejedelmi kegyelmességét Nagyságod rajtam fenntartván, vegyen kegyelmes oltalmába és az én kegyelmes uram ő nagysága gratiáját is fejemen nevelni méltóztassék [TML II. 478 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

2. fejedelmi kegyes adomány; milostenie binefacere princiară; fürstliche Gnadengabe. *1618:* az minemw rezz Jozagoczkat Niàrlo Kekessen Doboka Wàrmegieben Coloswari Barbelly Martonne Azzoniom birt, ahoz en nekem bizonios Compententiam leuen Vrunk eö Nàga kgmessege utan [Kv; RDL I. 105 Kowachoczy István nyil.]. *1641:* Toroczkai Borbely Istvan edgyk udvari Borbelyunk ... az mostani el mult feiervárj Generalis giülesen (: neki kegiel(me)sen conferalt Armalis Leuelünket :) publicaltatni akarua(n), azonb(an) hüseghtek contradicalt volna az Publicationak, ki miatt czyak in suspenso kelletett volna maradni, azon nekie egyczer conferalt kegielmesseghünknek [Thor. XV/6 fej.]. *1653:* mondja azt Bocskai, hogy: „... a dézmát usque ad beneplacitum néktek[a] conferálom, s azután más kegyelmességemet is ajánlom" [ETA I. 95–6 NSz. — [a]Mv városáét].

3. kegyelem; graţiere; Begnadigung. *1613:* az fogoly ... tellyessegessen az Urúnk ő Fge egyszerj kegyelmessegehez Akarya magat tartanj [Kv; PLPr 1612–1615 I/3].

Szk: *~re indul. 1580:* Indullya(n) eo Naga is kegielmessegre Az zegeny fogoljhoz [Kv; TanJk V/3. 229a].

4. *vall* isteni kegy/kegyelem; mila lui Dumnezeu; Gottes Gnade. *1567:* Meg Mutatwan az hatalmas Jsten en raytam valo kegyelmes kezyt, kegielmesseget, meg holt tarsam helyebe atta Ennekem hazastarsul, az vitezlew gyeroffj Mihal vram leanyat [Fráta K; BesztLt 78 gregorius frathaj a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1631:* ezennis eöreökke aldom eö szent felseghenek szent neuet, hogi engemet kegyelmessegebeol nem tsak ep elmeuel es testel adot ez vilagra, hanem az felett külseö iouaiualis, minden erdemem felett megh latogatot volt [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1]. *1671:* De mind ennyi szoros állapotunkban-is kegyelmességét Isten tőlünk meg nem-vonta [CC 6]. *1677/1768:* éngemis amaz hű szolgával dicsirjen megh Isten nem az én hüv sáfárságomért[a], mert én csak az nékem adatott Talentumot sem adhattam elö talám, hanem az ő ingyen való ki beszélhetetlen kegyelmességébül, irgalmasságábul [Ne; DobLev. II/386. 2. 4a Samariai Lökös Péter mpria végr. — [a]Célzás Jézus Krisztusnak a talentumokról szóló példázatára]. *1738:* Isten ő Szent Felsége nagj kegjelmességéből szintén el-hozván azt az időt, mellyb(en) ő Felsége Gabona beli szép áldását kezünkbe véhettyük; azért ... Dézmások(na)k és quartások(na)k rendeltetnek[a] ... ő kglmek [Dés; Jk 500. — [a]Köv. a nevek fels.].

Ha. *1571:* kegijelmessigyth [Szu; SzO III. 340]. *1591 k.:* kegyelmessigel [Dés; DLt 233]. *1647:* Kegyelmessegiböl [Kv; ACJk 65a].

kegyelmességes legkegyelmesebb; cel mai milostiv; gnadenvollst/reichst. *1542:* Az Istennek wthanna es az ew nag kegelmesseges engedelmebol elthyg walo zolgalathomot irwm kegelmednek mynth kegelmes wramnak [Fog.; LevT I. 16 Petrus Orozy Zalay Janoshoz, Pozsony m. ispánjához és Fog. vára urához].

kegyelmetesség kegyelmesség, kegyesség; graţie, bunăvoinţă; Gnade. *1663:* Isten is megverne, ha hazámnak velünk tett kegyelmetességeért ő felségének vékony tehetségünk szerint hálaadó szolgái, hívei nem lennénk, noha az mi szolgálatunk ő felségénél csak annyit teszen, mint a tengerben egy kalán víz [TML II. 55 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz].

kegyelmez irgalmaz; a avea milă, a cruţa/ierta; sich js erbarmen, jn begnadigen. *1637:* Iffiu Borbely Istuan(n) ... fassus est: En rajtam is vagtak eret, s enis vagta(m) mason de abbol megh sem en sem mas megh nem vilagtalanultunk: szanto Marton vilagtalansagais nem az eruagas miat eset, hanem az niavalia nem kegielmez senkinek [Mv; MvLt 291. 106b].

kegyelmezés iertare, graţiere; Begnadigung. *1653:* Báthori Gábor ... azt mondá: „Meg kell kegyelmeznem mind Brassónak s mind Géczinek s a többinek is" ... Mint ment végbe a kegyelmezés, vagy a békesség ? nem tudom [ETA I, 112 NSz].

kegyelmi szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *levél* kegyelemlevél; scrisoare de graţiere; Gnadenbrief. *1614:* Daroczj Janosnenak Karolyi Catha Aszszonnak, azokert az vetkes czelekedetiert, hogy ... hütös Uran küuül egyebekkel adúlteriomot committalt volt, Gr(ati)a és kegyelmi Levelünket adtúk volt ... Mely Gr(ati)a Levelűnket Ty törüenyetek szerent, neminemü ratiokkal erötlenne töttetek es condescendaltattatok [PLPr 1612–1615. 125 fej.].

kegyelmű szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: *véghetetlen* ~ *Isten* határtalanul irgalmas/kegyelmes Isten; Dumnezeu (cel) cu mila nemărginită; unendlich gnadenvoller Gott. *1673:* Az én keserűségemnek mély tengeréből mint és mit írjak Kegyelmednek, alig tudom, mert midőn az véghetetlen kegyelmű Isten az én szegény házamat megörvendeztette vala kedves édes apró gyermekimnek adásával, azzal ő felsége igaz itíletiből nem sokáig engedé vigasztalásunkat, hanem egy hét alatt ... szemünknek minden gyönyörűségitől megfoszta [TML VI, 538 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz].

kegyenc kedves, szerető; favorită, amantă; Liebling, Günstling. *1849:* Krizsán Márisko ... felelete mindig a vólt hogy ő gróf Mikes János kegyencze lett, és mindazokat[a] Mikes a gróf vette volna néki [Kv; Végr. Vall. 4 Kelemen Béni vall. — [a]Bútorokat, ruhákat].

kegyes I. *mn* **1.** kegyesen jóakaratú, kegyet gyakorló; milostiv, îndurător; gnädig, gnadenreich. **A.** uralkodókra, főrangú v. magasabb tisztséget viselő személyekre von.; referitor la domnitori sau la persoane de rang înalt; in bezug auf Herrscher, hochadlige od. höhere Ämter bekleidende Personen. *1588:* My mint kegies Attiak senkinek karat kissebseget Nem kewantuk, hane(m) hogy vnionk es Consuetudonk meg maradhasson, leptettewk volt ky Eottweós Andrast hogy igazicha dolgat es az vniowalis megh bekelwen, az vnionak Artalma rontasanelkwl tisztessegesen leoyeon be [Kv; TanJk I/1. 73]. *1597:* Az Mezarosokhoz noha ew kegmeknek modgiok wolna benne hogi kewleomben nyulnanak ..., de mind azaltal ... hogy megtessek azis hogi ew kegmek[a] mindenkoron inkab az kegiessegre hogi sem az kemenysegre voltak hailandok, es hogi ew kegmek eleiteol fogwa(n) kegies Atyak woltanak, indultattak illyen kegiessegre hogy ez sokadalom ideyen ez leoweo hetfeoteol fogwa egy hetigh az húsnak fontyat ... masfel penzen adhassak [Kv; i.h. 299. — [a]A szűkebb városi tanács]. *1677:* Vármegyék Vice Ispáni, Szolgabirái, Notáriussi esztendőnként bucsuzni tartozzanak; Tisztekben a' szegénységhez kegyessek legyenek [AC 272]. *1788:* ha Felséges Urunk Kégyes szemeivel a Földnek Suhadása miat ezerekben valo károsodássomat meg látná. Mint Kegyes Monárcha bizonyossá tészszem magamat s éngemet Segitene enyi sok Károsodássom között is [TKl br. Dioszegi Sigmond kezével]. *1793:* nem mondom, hogy az Asszony eö Nga mint kegyes Asszony talám valami Conventiotskátis nem adott nékie[a] [Kerestelke Sz; TKhf 13/34 Boska Togyer (80) zs vall. — [a]Serbán Péter jb-nak]. *1796:* Szegény őreg Anyám ... Ngoddat, es Kegyes Groffnéjat eö Ngát alázatoson Tiszteli [Vaja MT; Ks 101 Balla Imre Kornis Gáspárhoz]. *1850:* ha Nságod nem lesz kegyes várni mig marháimbol el adok, parancsoljon elbecsültetni [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez] | Alázatoson bátorkodunk Nagyságodhoz folyamodni mint Kegyes Földös Urunkhoz [Jenő SzD; TGsz 35].

B. főrangú v. magasabb tisztséget viselő személyhez intézett megszólításban; ca termen de adresare către persoane de rang înalt; in Anrede an hochadlige od. höhere Ämter bekleidende Personen. *1737:* Méltóságos Groff Uram kegyes Patronusom! [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1773:* Méltóságos Grof Fö Ispány Vr! nékem Kegyes Vram! [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből]. *1817:* Esedezem azért Mély alázotossággal Kegyes Patrona Aszszanyom Nagyságodnak [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap özv. Toldalagi Lászlóné gr. Korda Annához].

2. uralkodók, főrangú személyek, magas hivatalok ténykedésére von.; referitor la acţiunile domnitorilor sau persoanelor cu rang înalt; in bezug auf die Tätigkeit von Herrschern, hochadligen Personen od. höheren Ämtern: kegyesen nagylelkű, kegyelmes; milostiv, binevoitor; gnadenreich. *1566:* kegyes adomanyat felsegednek az hatalmas Isten ezer keppen hasznoson meg fyzeti te felsegednek [SzO II, 207 ogy-i végzés]. *1653:* Jobbágyim ... ha ahoz alkalmaztattyák[a] és nem impingálnak az ellen, énis illendeö Jo akarattal és kegyes indulattal leszek, mint Jo Asz(sz)onyok hozzáyok [Cege SzD; WassLt. — [a]Tollban maradt: *magokat*]. *1671:* Sok izben megtapasztaltuk Nagodnak[a] az szegény házához valo kegyes Atyai indulattyát [CC 71. — [a]A fej-nek]. *1755:* el akartam adni ... a Csürt és a Házat ..., de ö nem engedte ... Enis annak okáért supersedcáltam, nem akarván véle motskolodni addig, mig Ngyd[a] kegyes, és bölts judiciumára botsattom ezen dolgot [Albis Hsz; BLev. — [a]Gr. Mikes Antal, hsz-i főkirálybiró]. *1767:* Die 5ta Mensis Curentis emanalt kegjes Commissioját Mlgs Groff Fö Ispány Urnak vettem nagj alázatossággal Continentiáját in Omnibus punctis meg értettem [Lapusnyak H; Borb. II Kádár Péter kezével]. *1834:* Ezek utan a' Nagyságod kegyes gratziájába magamot ajalvan, alázatos tisztelettel vagyok Méltóságos sz: Grof Ur Nagyságodnak alázatos szolgája Bentzedi Sándor mp Bögözi E: Ref Pap [Bögöz U; IB]. *1837:* Mikor inditando valék kerülö irásomat akkor érkezék a' Felséges Királlyi Fö Kormány Széknek ... kegyes rendelése [Vaja MT; HbIEk].

Szk: ~ *indulatját megmutatja.* *1606:* az Vriste(n) keglmes feyedelmet mutatua(n) es rendelue(n) eleónkbe(n)[a], eó fel(se)geis az zegeny megh romlott magiari nemzethnek kegyes indulattiat es keglmesseget megh

mutatua(n) minde(n) rendeknek olly leüelet es gratiat adott hogy tizenket eztendeökteöl fogua valamik leöttenek es törtentenek ... es semmibe(n) maradgianak [Kálnok Hsz; UszT 20/13 St. Bedeó trium sed. sic. capitaneus aláírásával. — [a]Bocskay Istvánt] ∗ ~ *jóakaratát mutatja vkihez/vmihez. 1664:* Kérem alázatosan Nagyságodat, mint eddig, úgy ezután is az mi kegyelmes urunkhoz, szegény hazánkhoz mutassa ... kegyes jó akaratját [TML III, 153 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz] ∗ ~ *könyörülő szívére vesz vmit. 1812:* Kedves Bátyám Vram ... végye az én felette nagy meg sértetésemet 's gyaláztatásomat Kegyes könyörülő szivére és tsak az igazsagba engemet oltalmazni méltóztassék [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.]. ∗ ~ *szemekkel megtekint. 1756 k.:* alázatoson installyuk azért a' Mlgs Familiat, hogy mind ezeket, hazankot fajlalo szivel, s kegyes szemekkel meg tekenteni s melto s Istenes consideratiob(a) venni méltoztassék [Torockó; TLev. 9/9. 1b–2a]. *1782:* Alázatoson reménykedünk a Tekintetes Praeses Ur és a' Tekintetes Táblának méltoztassék ezen deffectusunkot kegyes szemekkel megtekinteni ... és ... vjj Deputatus személyeket Exmittalni [Albis Hsz; BLev.] ∗ ~ *szívre vesz. 1752:* Fizetésetském irántis igen alázatosan, de tellyes bizalommal instálok, ha kegyes szivére nem vészi a' Mlgos Ur igen bajosan Subsistálhatok [Szentdemeter U; Ks 83]. *1805:* nagy alázatossággal esedezünk Ngdnak, méltoztassék romlott allapotunkat kegyes szívre venni [Torockó; TLev. 9/42].

3. udvariaskodó nyil-ban szokványos jelzőként; ca atribut uzual/convenţional în mărturisiri/declaraţii de politeţe; als übliches Attribut in überhöflichen Äußerungen. *1663:* mindezeket igy értvén, adná jó és kegyes anyai tetszését, mi tevő lennék? [TML II, 444 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánosnéhoz]. *1674:* Az Uristen minket is megszomoritván, kivövé ez világból kegyes atyánkat, üdösbik Linczigh János uramat [Kv; KvE 193 LJ]. *1769:* a' Mlgos Nagy Aszszony ő Exclja kegyes kezeit alázatos engedelmességgel csokolván, magamat Excellentiádnak kegyessegiben ajánlom [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.]. *1772:* Tiszteinek ebben a' dologbanis ne hidgjen eö Excellentiaja, hanem inkább tarcson olyonokat, kik a' Malmotis annji erövel igazittassák meg, a' mennjivel illy boszszu üzetést az eö Excellentiaja jo kegyes neve alatt indittanak s folytatnak [JHb LXVII. 241]. *1830:* Kegyes kezeitt Excelentiádnak és Groff Kuun Contesz Ő Nagyságoknak Csokolva maradtam és vagyok alázatos Szolgája Thott Dániel [Mezösztgyörgy K; HG]. *1837:* alázatos esedezéssel reménkedem Nagyságodnak és kegyes lábai elött le borulva könyörgök [Szentdemeter U; Told. 39].

4. irgalmas, kegyelmes; milostiv, îndurător, iertător; gnädig, huldvoll. *1635:* az Istennek kegyes providentiájából az ö álnok tanácskozások semmié lón [Kv; KvE 167 SB]. *1657:* de jaj, esmét elfordítá az Úristen az ő atyai kegyes orcáját sok bűnökkel megterheltetett szegény hazánkról [KemÖn. 30]. *1677/1768:* A mely kevés Jószágot, és egyéb res mobiliseket édes Feleségemmel Istennek kegyes rendeléséből együtt életünkben az ö Felsége ingyen való irgalmasságából ... szerzettünk ... azt ... testalyuk ... édes Fiainkra ... örökössön [Ne; DobLev. II/386. 2b]. *1678–1683:* Tovabra pedigh edes maradekim, s, nemzetim ajanlok mindjajon benneteket, az telljes szent Haromsagh egi bizonj örök Ur Is(te)n kegies gonviselese ala, es szent vezerlese ala [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1699:* Ezekreöl Nagdat alazatoson követem, ajalván Is(te)n kegjes gondja viselése alá [TL. Fagarassy Sámuel gr. Teleki Pálhoz Franekérából].

5. kb. istenfélő, hívő; cucernic, cuvios, evlavios; gottesfürchtig, gläubig. *1636:* kiterjedhetnék az Nagyságod Istenhez és az ő szent tiszteletihez valo kegyes buzgoságának, annak ditsőségenek killyebb killyebb terjesztetéseben valo szorgalmaskodásanak ... álmélkodással való hirdettetésekre [ÖGr Aj.]. *1770:* Ez[a] leánya volt gr. Haller László úrnak amaz ritka példájú kegyes asszonytól gr. Bethlen Katától [RettE 220. — [a]Gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbála]. *1775:* azt mondjuk hogy jámbor eszes kegyes és Templomot szerető és gyakorlo ember [Peselnek-Hsz; HSzjP Rápolti Anna ns vall.]. *1785:* kegyes jámbor Aszszony ember [Mv; DLev. 4. XXXVII].

6. jótékony, jótékonyságot gyakorló; binefăcător; wohltätig. *1710 k.:* Maga[a] költségével, 4000 forinttal erigálta az udvarhelyi scholát, adott a marosvásárhelyinek is 2000 forintot, az enyedinek is ezret ... Különben is kegyes, jámbor, akárkit is segíteni inkább, mint rontani kész, és igazbeszédű ... ember volt [BÖn. 487. — [a]Bethlen János, az emlékiró atyja]. *1763:* Ez az istenfélő kegyes úriember minden gazdagságát (amely sok vala) collegiumoknak, szegény ecclésiáknak s megnyomorodott s ügyefogyott papoknak testálta [RettE 150. — [a]Gr. Bethlen Farkas generális]. *1774:* A melly Pap fizetést ... adták e kegjes uri emberek a Sáromberki Ekl(esi)ának akármi idöbeli fungens R(e)f(o)r(matus) Papjanak [Sáromberke MT; GörgJk 137–8]. *1823–1830:* Azt kérdi ... ki lakik Hosszúfalván[a]? ... A gróf Teleki Imre úr Őnga ... kegyes úrnak kell lennie, mert most is Marosvásárhelyt három árva gyermekeket taníttat maga tulajdon költségén, mégpedig tisztességesen, s már tógás deákok is lettek [FogE 171. — [a]Kővárhosszúfaluban (Szt)].

7. kb. istennek tetsző; plăcut lui Dumnezeu; gottgefällig. *1624:* Miuel ertettwk az Kgd mihozzank es Ecclesiankhoz ualo kegies indulattiat es az mi Templomunknak eppvletibe(n) ualo igiekezetit igen nagi hálaadassal nezzvk minnyaian kgtöl [Mv; Törzs. Torday Pal Deak özv. Belleni Sigmondnéhoz]. *1642:* Intelek arrais Atyai indulattal, hogy Jambor I(ste)n felök es egy mas szeretök legyetek, I(ste)nes es kegjes erkölczöket köuessetek mindenekb(en) [Fog.; Told. 1]. *1679/1681:* Udvarbiro Vramis ... kegyes es Tiszta józan eleteb(en) peldát adgyon töb utanna valo Tisztek(ne)kis abbeli maga szép viselésevel, es I(ste)nhez valo buzgoságával; mellyet ökis látván követhessék az Istenes életben eö kglmet [Vh; VhU 668]. *1699:* Hallér István Uramnak ő Nagyságának kedves hites társa ... Butsessi Sára Aszszony ö Nagysága, Isten dicsösségéhez valo buzgóságbol, és annak elö mozditását kiváno kegjes szándékbol ... annak a Tipographianak kiváltására mellyett Tótfalusi Kis Miklós Urammal maga szükségére készéttetett az Ecclésia és a' Collegium, adott maga keresményéből készpénzül fl. Ungar. 566 [Kv; SRE 63]. *1721:* Ha mit conferalnak a Makfalvi Templomhoz vagj a' perselyben hannak, meg engedtetet hogj a Mater(ne)k a filiahoz valo kegjes indulattjabol harmadát az Abodi filiahoz adgják [Makfva MT; MMatr. 196]. *1780:* mind két ágon lévő kedves Gyermekeimet édes Anyai hatalommal és szivel intem Az Isteni félelmet, kegyes életet, a tiszta szin mutatás nél-

kül valo igaz Atyafiui Szeretetet, egyetértést magok között tartsák főbb Czéllyoknak [Mv; Told. 27].

8. ~ *olvasó* cititorul binevoitor; der gütige Leser. *1755:* Keresztyén és Kegyes Olvasó! ... Költ a N. Enyedi Ref. Collegiumba [BLev.]. *1767:* a kegyes olvasó ha mi kedvességre való dolgokat talál benne, vegye jó neven [RettE 214]. *1785:* Kegyes olvasó! Ezen bizonyságtevő és ajánló levelemet előmutató becsületes ifjú, most akadémiákra szándékozó személy ... Fogarasi Pap József uramnak ... tanitványa vala ... Gombási István mp [Mezőmadaras MT; FogE 338].

A későbbiekben szokványos nyájas olvasó jelzős szk elődje.

◇ **Szn.** *1680:* Kegyes Anna [SzJk 151]. *1681:* Stephanus Fazakas alias Kegyes [Dés; Jk]. *1684:* Kegyes Istvan desi nemes ember [Dés; DLt 447]. *1823–1830:* csizmadia Kegyes Mihály fiai, Miska és Samu[a] [FogE 102. — [a]A XVIII. sz. végén tanultak a mv-i ref. koll-ban].

II. *fn* '?' *1662:* Udvarbiróné asszonyomat köszöntsed; az ura igen szerelemben esett itt egy kegyessel [TML II, 383 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. *1666:* Az én egészségemért is egy tánczot járjon Kegyelmed az kegyesekkel [TML III, 544 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kegyesen 1. kegyes jóindulattal; cu bunăvoință; gnädig, gnadenreich. *1562:* De az ifju király őket nagy kegyesen unszolja vala hogy szálljanak le, és ő nékik minden szabadságokat megengedni kész volna[a] [ETA I, 18–9 BS. — [a]János Zsigmond a felkelt székelységnek]. *1589/XVII. sz. eleje:* Bereczk Mihaly, Berkeniesi Mathe Ceh mesterek ... Keoniörgenek ennekokaert, hogi mi az eő Ceheknek es Tarsasagoknak bekesseges, cziendes, hasznos birodalmara talaltatott es ujonnan iratot Articulusokat, kegiesen Atyai engedelemmel vennök, megh çrtenök, es ... ki adnok az eő Ceheknek örökeos birodalmara, igazgatasara [Kv; KőmCArt. I]. *1769:* Mivel az országba Isten kegyelmességéből már a Pestis annyira meg szünt Kegyesen meg engedte a Mlgos K. Gubernium, hogy mind a Sokadalmak fel szabadullyanak mind pedig az oskolákbol el széllyedet Iffjusag tanulásának follytatására egybe gyűllyön [UszLt XIII. 97a]. *1782:* Instalom Ngödat meltoztassek ... nékem kegyessen meg parantsolni mi tévő légyek [Baca SzD; GyL. Molnar György lev.]. *1787:* Nagytságod nékem dirigált kegyes jó Válaszu Levelét alázatos tisztelettel vettem, a mellyben is Kegyesen méltoztatott azon Also Detrehemi Joszágnak kiadásáról igéretet tenni [F.detrehem TA; Born. IX. 52 Bágyi Ágnes br. Bornemisza Ágneshez]. *1824:* Ha nékem méltoztat vala Nagyságod kegyesen parantsolni én Kolosváron is elvégzettem volna az ánslágoltatást [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. *1842:* Mélly alázatossággal esdeklek Méltoztasson A Tekintetes Király Biro Ur a Hajdu Imre eő kelme ... keresete alol kegyesen fel menteni [Szováta MT; Bereczki József lev. (Mt)].

2. *gúny 1759:* A' Péterlaki ... oláhok innen Radnotra, egy husvét ünnepére, hogy illendő Agapét tarthassanak nagy kegyesen, két vagy három negyvenes bórt bévetnek a' Beszerikába ... de Kemény László Consiliáriusnak meg hozzák a' hirt, 's rá izen a' papokra, hogy a' Beszerikát Koresma házzá tették [Hermányi, EDem. 597].

kegyeskedik 1. kegyet gyakorol; a manifesta bunăvoință/milă; gnädig/gütig sein. *1850 k.:* ha tsak Nagyságod nem méltoztatik kegyeskedni iránt om [Szászújős SzD; TSb 35].

2. méltóztatik; a binevoi, a avea bunăvoință; geruhen, belieben. *1887:* Kegyeskedjék egy rövidke történettel megajándékozni a Kolozsvárt — ha csak lehet e hó 19-éig [PLev. 136 Petelei István Szilágyi Sándorhoz]. *1898:* Alássan kérem hát, ha lehetséges, április hónapra kegyeskedjék nekem helyet adni, mert egy ... elbeszélésem március hónapban készen lesz [i.h. 195 ua. Gyulai Pálhoz].

3. *gúny* 'ua.; idem'. *1855:* September elejétől fogva a forro hideggel bajlodam hol el hagyot hol ujbol rám jőt eppen ma van a napja nem tudom kegyeskedike az el maradassal [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz]. *1879:* Majd én ... egy barátságos levelet irandok Samukának, melyben szívesen megkérem, hogy azon a 3 előfizetőknek kompétáló példányokat tőlem kegyeskedjék átvenni [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kegyesség 1. kegyes jóakarat/indulat; bunăvoință; Gnade, Gunst. *1585:* Ach Mathias Es Hannes Dauer[a] ... Erre ezt felele Zeoch Caspar, hogy kegiessegebeol vitte el tanitatny a' giermeket mert myerthogy Mustohaia chak Rongallia [Kv; TJk IV/1. 443. — [a]Valljá]. *1597:* hogy megtessek azis hogi ew kegmek mindenkoron inkab az kegiessegre hogi sem az kemenysegre voltak hailandok ... indultattak illyen kegiessegre hogy ez sokadalom ideyen ... az húsnak fontyat ... masfel penzen adhassak [Kv; TanJk I/1. 299]. *1639:* Az Ecclia Christophorus Rivulinust[a] recipialta illien Condicio alat ... de illjen okkal hogi ha magat dissolute viselne es valamiben impingalna, minden kegiessegnek remensege nelkől explodallia az societasbol[b] [SzJk 44. — [a]A személynév utótagja alkalmasint a *Nagybányai* név lat. formája. [b]Azaz a lelkészi karból]. *1677:* A' Vármegyéknek Vice Ispáni, Fő és Vice Birái, Notariussi ... a' szeginységhez a' mennyiben conscientiajok sérelme nélkül lehet, könyörületességgel és kegyességgel lenni tartozzanak [AC 117]. *1695:* Kgld Alumnusi várják Ura(m) Kgld jóakarathyát, Alumniajok(na)k meg adatása iránt méltoztassék Kgld, szegényeknek igert kegyessége szerént hatra maratt reszét Alumniajok(na)k ki adatni [Kv; BK. Sz. Némethi Sámuel Bethlen Gergelyhez]. *1724:* Világos dolog Tar János Ur(am) circit(er) négy vagy eot holnapokig ollyan igye fogyot, el esett, gyámoltalan utolso állapottyában viselte gongyát Tar Andrásnak s még pedig keresztelenül-s-na⟨gy⟩ kegyességgel ... el temettette [Asz; Borb. I]. *1786:* Enis mint gyenge öregségem engedi ... az Ur hozzájok mutatando kegyességit 's Patrociniumatis meg szolgálni igyekezem [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.].

Szk: ~*ében áll* kegyes jóindulatán múlik. *1783:* már Excellentiád kegyességében áll, mire méltoztatik Excellentiád hadni [JHbCs Árkosi Ferenc gr. Csáki Katalinhoz] ✱ ~*et cselekedik. 1729:* instalok azért Ngodnak alázatoson, ennek az elepedett szegény községnek képében, Istenért tselekedgyék Ngod olljan kegyességet most is mint masszor is tselekedett Nsgod hogy ... ngod könyörülő gra(ti)aja által consolaltassék ez hitván helljség [Vizakna AF; Ks 83] ✱ ~*et mutat. 1634:* Az Z. Zek is

... ebben kegiesseget mutatna, hogy az megh nevezet Haller Peter vram Leania Causaiat agalhatna [SzJk 42]. *1780:* Méltoztatatt Natságtak[a] ... a' verös kovátsokhoz ... Constitutiok ujjanon valo ki adásában nagy kégyességeket mutatni [Torockó; TLev. 9/17. — [a]A Thoroczkai familia] ✱ *~re indultatik. 1579:* Megh bechywlwe(n) azert mind az keonyeorgeo zemelyeket mind az istennek paranchiolattyat Indultattak illye(n) kegyessegre hogy Byro vram eo kegme Tanachyawal hywassa be az Azzont es aggia eleybe io moddal, ennek vtanna hogy vgy wysselie magat hogy teobbe eo kegmeket ezzel meg ne haborichya [Kv; TanJk V/3. 183a] ✱ *anyai ~. 1765:* nem nézvén az eo kgylme Iffjui balgatagságát, eddig elé tselekedett vétkeit s hibáit, azokrol el felejtkezvén, eo kgylmének e(n)gedne meg s venné Anyai kegyességéb(en) [Torda; Pk 2] ✱ *atyai ~. 1732:* az Ne(m)es V(á)r(me)gye maga Attyai Kegjességebül most egyczer meg gratiazott néki [Dés; Jk]. *1824:* 7a Martii hozzám atyai kegyességgel, utasittani méltoztatott Levelét Edes Atyám Uraméknak 13a volt szerentsém tisztelni Hoszszutelkén[a] [DobLev. V/1084. 1a. — [a]AF] ✱ *fejedelmi ~. 1677:* Istenért, Komám uram, ... szóljon ő nagyságának, maga fejedelmi kegyelmessége, kegyessége szerint ... ha ugyan igen sokat vétett is Veseléni uram, biztassa meg kegyelmes levelével [TML VII, 510 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz] ✱ *királyi ~. 1760:* Ditsöségessen országló Felséges Aszszonyunk maga kedves első szülöttye Felséges Josephus Benedictus Ertz Hertzeg közelitö Lakadalmi Solemnitásának vigasztalását ... Tömlötzeire, és deliquenseire is önként valo Királlyi Kegjességéből terjeszteni kivánván, az actu detentioban lévő Rabok el botsáttása iránt melly kegjelmessen méltoztatott parantsolni Királlyi Levelének ide zárt mássa meg mutattya [DLt 321 gub.] ✱ *vki ~ebe ajánlja magát. 1769:* a' Mlgos Nagy Aszszony ö Exclja kegyes kezeit alázatos engedelmességgel csokolván, magamat Excellentiádnak kegyessegiben ajánlom [TSb 13 gr. Teleki Sámuel lev.] ✱ *vki ~éhez folyamodik. 1804:* A Nsgod sok izben tapasztalt kegyes Gratiája bátoritott engemet arra, hogy ezenn ... nagy szükségemben a' Nsgod kegyességéhez folyamodni bátorkodjak [Cserefva MT; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz].

2. kegyes élet; viață pioasă/cuvioasă/evlavioasă; frommes Leben. *1726:* En T. T. eszküszöm az egy elö Istenre ... hogy ezen Egyhaz fiui hivatalban ... mind magam eletemben, mind házam népének a kegyességben való gyakorlás által masoknak ... jo pelda ado lészek [Kv; SRE 154]. *1727 e./1770 k.:* A' Kegyesség(ne)k makula nélkül való Tüköre Mlgos született Gróf Kis Aszszony Bethlen Krisztina Aszszony Ő Nga szent indulattal conferalt a' Détsei Refor(ma)ta Ekla(na)k egy igen szép virágos és arany tsipkével kerittetett Keszkenőt az Ur(na)k Asztalára [M.décse SzD; SzConscr. 208].

3. kegyes/jóindulatú cselekedet, jótett; binefacere, faptă pioasă; gnadenreiche/holde Tat. *1766:* Meg hala szegény Ugron Jö'seff Bátyam; mit tsinálunk a' Szegény Gyermekivel, kedvetlen Relatiokat hallottam nyavallyásokról, tselekedjék Édes Bátyám Uram minden kegyességet véllek [Mv; Told. 5]. *1850 k.:* véllem téendö kegyességiért pénz vagy munkabéli interesre magom nem tsak ajánlom hanem Contractizalom is magam [Szászújös SzD; TSb 35].

Szk: *istenes ~. 1799:* velem tejendő I(ste)nes kegyességéért a Sz. I(ste)n ez élet Sok javaival ... meg jutalmaztattya a' T. Urakat [Dés; DLt].

kegyességbeli kegyes; milostiv, îndurător; gnädig, gnadenreich, gütig. *1741:* kegyességbeli gratiájához Nagyságodnak bizony mig élek bizakodván foljamodom ... ha mire Isten arántam fel indittya Ngos Groff Uram szivét ... háládatossággal lenni ... el nem mulatom [EMLt Onodi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz Francofourti ad Oderam-ból].

kegyességtelenség kb. istentelen, kegyesség nélküli élet; viață fără/lipsită de evlavie/smerenie/cucernicie; gnaden/gottloses Leben. *1662:* Nem gondoltunk-e ki sok vétkeknek rútságára való eszközöket, utakat, módokat ...? Szóljanak az elébb emlitett vétkeknek s nevezetesen a dobzódásoknak, hejehujáknak, becstelenkedéseknek, fennköpéseknek, nyegédségeknek, az Ésau hívságinak, kegyességtelenségnek különb-különbféle sok mesterséges eszközei ! [SKr 714].

kegyességű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *nagy ~* nagyon kegyes; prea milostiv; sehr gnadenreich. *1759:* Néhai méltóságos gr. Gyulai Ferenc generális úr öexcellentiája 28 esztendőtöl fogva való özvegye, nagy kegyességű, istenháza egyik dajkája [RettE 84–5]. *1805:* Meltoságos L. Báro Familiae Praeses Ur, nagy Kegyességű Földes Urunk, Patronusunk [Torockó; TLev. 9/42] ✱ *példás ~* példásan/példamutatóan kegyes; de milostenie/smerenie exemplară/demnă de urmat; vorbildlich gütig/gnädig. *1803 u.:* a Mennyei sz(ent) Vr Isten példás kegyességű áldott Jo Feleséggel áldván meg Csudálatosan meg áldotta igyekezetünket meg szentelte akaratunkat és az ezen Levelben ki irtakat szereztük [DobLev. IV/864].

kegyetlen 1. crud, nemilos; grausam, furchtbar. *1600:* az varosnak ollyan kegyetlen fejedelemnek Idejeben magat vezedelemteol megh kellet oltalmazny [Kv; TJk VI/1. 445]. *1658:* Ez esztendöben pediglen az Úr öfelsége nagy haragját reánk kiontván, az kegyetlen pogány ellenséget kihozván országunkra [Kv; KvE 176 LJ]. *1667:* Kenszerittettunk ... ezen Varosunkbelj Isten dücziösségere Alamisnaba(n) Conferalt, Unitaria s Orthodoxa Ecclesiak jovaihoz nyulnunk, Azzokkal azon hatalmas Nemzetnek utolso romlasunkra celozo kegyetlen szandekokat complacalnunk, s azzal Kgles Urunk s az Nemes Orszagh megh maradására, szolgalattyara Varosunkat megh tartanunk [Kv; RDL I. 179]. *1751:* kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket verontásokat vagj egyéb terhes mortificatiokat ezektöl[a] nem szenvedtenek, söt mais némelyik kezeknek beljegét viseli s holtigh való nyomorékká lett miatta [Balázstelke KK; IB. — [a]A Vándor család féktelen tagjaitól]. *1796:* Felséges Fejedelmünk II. Ferentz ... a' kegyetlen Frantziak pusztitasai ellen ... az Istenbe(n) helyhezteti bizodalmat [M.bikal K; RAk 22]. *1854:* Oh kegyetlen halál szivek epesztöje, Ó kegyetlen halál könyvek élesztöje [Peselnek Hsz; HSzjP].

2. kiméletlen; necruțător, neîndurător; schonungslos. *1592:* Az kelchyegem ha kegdtek Sokolya, oka ez hogy az Terök kewettel Magyar kattonak volttak, es Az

Terök kewettnek gazda woltt vrûnk zolgaya, Pettö ferentz, Az Jgen kegyettlen voltt hozank hogy Nem gyezttük Teltteny [Kv; Szám. 5/XIV. 229 Eppel Péter sp kezével]. *1657:* Azután törvényre vitték[a] Fejérvárra, az holott megsentenciázván, vivék Kővárban az holott ... egyedül való kegyetlen fogságban tizenöt vagy tizenhat esztendőkig tartván ... hala meg [KemÖn. 162. — [a]Zólyomi Dávid erdélyi főnemest; I. Rákóczi György hűtlenség cimén elitéltette]. *1765:* ezek a rend kivül való Executorok kegyetlen kinzasokotis vittek vegbe Biráinkon, meg kötözték eöket, szakállokot, ujjokot, üstökököt furulyukba szegezték [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 280–1]. *1796:* ugyan hogy vihette réá a Lelkek kigyelmeteket, hogy olyan kegyetlen verést és Taglást tégyenek az Exponens Urnak Béressén [Dob.; RLt]. *1843:* minden igaz oknélkűlt réám támadott, kegyetlen nagy gazolásokat tett rám [Dés; DLt 1371].

3. kb. gonosz; cumplit, groaznic; böse, ruchlos. *1662:* Siralmas szemmel tekinthetted volna a keresztyéneknek gyermekeivel megterheltetett lovakat, kik örök rabságra vitetnek vala. Bizony felkiáltottál volna: ó, kegyetlen idők, ó, boldogtalan napok [SKr 103]. *1737:* kegyetlen föld az, a melj az hálá adatlan embert el nem nyeli [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz].

4. zord; aspru, greu (de îndurat); rauh, streng. *1657:* Szomolyánnak városában evék egy ebédet az fejedelem rettenetes kegyetlen hideg üdőben [KemÖn. 49]. *1716:* még edig itt nálunk igen kegyetlen nagy Téli idő vagyon [Mezőméhes TA; ApLt 2 Makkai Mihály Apor Péterhez]. *1742:* A Megje Biraja ... az Udvarhellyi Gymnasiumb(an) tanulo fianak betegsegit hallotta s utanna ment, es az kegjetlen idö uttját remoralta [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1789:* alig ha Katonaságis sok el nem veszett, mert az utban kapta ez a' kegyetlen idő mikor a' Duna felé Masiroztak [Sztrézakercsesora F; TL. Wesselényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1817:* Lorintz K Biro Ur ... kegyetlen zuzmaras üdőben, az Farkasak ellen ... Kegyetlen vadaszatat tett, valami 600 Emberrel [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz].

5. vérengző, vérszomjas; setos de sînge; blutdürstig/gierig. *1811:* Mi hajtya prédára ... a' kietlenböl a kegyetlen Tigrist ? Hogy széljel keresse a vért, még pedig frist ? [ÁrÉ 21].

6. ~ *haragú* éktelen(ül) haragvó; mînios, tare/foarte supărăcios; heillos/enorm böse. *1710:* A fejedelem in prima furia kegyetlen haragú ember vala, és szintén akkor dúl-fúl vala Mikes Kelemen ellen [CsH 180].

kegyetlenkedés 1. kegyetlenség; cruzime; Grausamkeit. *1662:* (A) grófasszony olly nagy kegyetlenséggel viseli vala magát, hogy a ... csatakor bizonyos nemes emberek is fogatván s vitetvén fel a várba[a] ... öket is egynéhányszor ki akarta vitetni és megnyakaztatni, ha az istenes keresztyén asszonyi állat ... kegyetlenkedését lenyomni nem igyekezte volna [SKr 240. — [a]A Zemplén megyei Jeszenő várába]. *1710:* A német császár azért látván a franciának nagy kegyetlenkedésit, Magyarországban levő ármádájából feles regimenteket felvitet az Impériumban [CsH 217–8. — 1689-re von. feljegyzés]. *1835:* Süljei adozok ... Kérelem Levele, meljben magokat Földös Vrak Zudor Elek kegyetlenkedései alol sijetöleg meg mentetni esedezik [Kv; DobLev. V/1208 gub.].

Szk: ~*re vetemedik*. *1662:* micsoda nagy törvénytelen kegyetlenkedésre is vetemedett vala a fejedelem[a] ... Kendi Sándort ... Iffjú Jánossal, Kendi Gáborral, Gergely deákkal ... és Forró Jánossal 1594-ben ... a kolosvári piacon megnyakaztatván | amelly királyok, fejedelmek kegyetlenkedésre vetemedvén, mások szabadságának letapodására igyekeznének, azok ... száraz lábbal koporsójokba szállani ritkán szoktak vala [SKr 82, 360. — [a]Báthori Zsigmond].

2. könyörtelenség; neîndurare, neînduplecare; Unbarmherzigkeit. *1662:* így lőn vége ennek az 1661. siralmas esztendőnek is, melly a dög- avagy mirigyhalálnak szörnyű kegyetlenkedésével is elég siralmas és emlékezetes lőn [SKr 669].

3. *1662:* Az éjszakai szélnek olly rettenetes zivatara, kegyetlenkedése alatt ... a ... szalmával fedett házaknak pernyéit ... mint a polyvázó havat a szélvész nagy sürűséggel úgy hozná be ... az egész városra[a] [SKr 548. — [a]1657-ben Váradra].

kegyetlenkedett kegyetlenül tombolt; care a bîntuit fără milă/cruţare; heillos/grausam gewütet/getobt. *1821:* A nem régiben kegyetlenkedett elfelejthetetlen éhségben[a] nem győzvén a korpa és csusza szegény eledel mellett a rendetlen és sullyos szolgálatot instantiánkal folyamodtunk eo Ngáhaz [K; KLev. — [a]Az 1817–1818 táji szörnyű erdélyi éhinségben].

kegyetlenkedik 1. a comite atrocităţi; grausam sein. *1614:* az székelység kegyetlenkedett, söt még az Jaksági parasztság is feltámadott vala földesurára[a] [BTN 47. — [a]1599-ben]. *1701:* A Csénadi Peter dolga irant Feleségével vegeztetett Hogy Csénadi Ur(am) ne kegjetlenkedgjék tovább Feleségénn ugj mint eddig [Kv; SRE 77]. *1780:* ö Felsegenek Rescriptuma extal arrol hogy a mely Dominus Terrestrisek kegyetlenkednek ok nelkül magok Jobbagyok ellen a Tiszt Urak vagy Fiscus ... oltalmazzák [Bözödújfalu U; Pf]. *1806:* a' Pásztorok ... bottak, kövel, hajtófával a marhán kegyetlenkedni ne mérészellyenek [F.rákos U; Falujk 13 Sebe János papnot. kezével]. *1870:* Lakatos Márton tagadja, hogy nejével kegyetlenkedett volna, azt ugyan megvallja, hogy néha meglegyintette, de erre a nő nyelvessége szolgáltatott okot [M.bikal K; RAk 284].

2. könyörtelenül tombol; a face ravagii; unbarmherzig wüten/toben. *1662:* (A pestis) sok helyeken, de főképpen ahol a hadak forgottak volna nagyon kegyetkedett volna [SKr 669].

kegyetlenkedő care comite atrocităţi; sich grausam benehmend, Grausamkeiten verübend. *1662:* Keserves vala nézni s hallani, hogy annyi sok kegyetlenkedő ... sokaságos ellenségtől minden hegyek, völgyek, erdők, kősziklák elborittatván, azok között való lyukak, barlangok ... mindenütt felbujtatnának, kerestetnének és azokban rejtezett szegény község foltonként, csoportonként hajtatnék, huzattatnék a siralmas rabságra! [SKr 437].

kegyetlenképpen kegyetlenül, könyörtelenül; fără milă/cruţare; grausam. *1592:* Vadalma Gergelne Anna azzoni ... vallia, Lattam zememel egikor, hogi Kotro Mihali az fiat le czeoueklette vala, es kegietlenkeppen

veri kenozza vala mierthogi teob tarsiual valami pipet loptak volt. Intemis en rolla, hogi ollian kegietlenwl nem kellene giermeket kenzani [Kv; TJk V/1. 216]. *1741:* Múntyán Jánost megh fogván s kegyetlenképpen meg kötözven egy egész éczaka kün az kalodáb(an) tartották [F.lapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1774:* Bogdán Dénes ... azzal a tolvaj Pásztaival három vagy négy széki embernek a házára reámenvén kegyetlenképpen megverte öket [RettE 325].

kegyetlenség 1. cruzime; Grausamkeit. *1614:* Az az Istentelen Tamásfalvi János is nagy kegyetlenséggel bírá Maroszszéket és az religiónak erős persecutora lőn [BTN[2] 48. — [a]1599-ben]. *1653:* a magyar hajdu a havastorkokat mind feljárja vala, és az oda futott népet levágja vala nagy kegyetlenséggel, és mindenétől megfosztja vala, és éhelhalóvá hagyja vala[a] [ETA I, 86 NSz. — [a]1603-ban]. *1765:* a Commisáriusok ... pogányhoz is nem illö kegyetlenségekkel ... néha gombolyékban kötözték s marha ganéjos vizzel öntözték Biráinkot [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227] | Hogy az Executionak kegyetlenségit könnyebbithessük, az Executor Commissariusnak discretizáltunk száma nélkül [Szeszcsor H; i.h. 256].

Szk: *~et cselekedik. 1705:* Beszélé azt is, micsoda kegyetlenséget cselekedett Forgách, mint akasztatta fel azt az szegény rabot [WIN I, 479] ✱ *~et elkövet. 1704:* Ugyan ma hallottuk, micsoda kegyetlenséget követtek el a németek és rácok Enyeden, holott még a terhes asszonyi állatoknak sem kedveztenek [i.h. 71]. *1825:* (Vaszutz Vaszilikát) a Földön le hurtzolták egészen a Borbokár Juon lapango barlangjához, s ottis minden kegyetlenséget rajta elkövetvén ki ölésel ki szeme ki szurásával, ki meg lövésel érdekelvén, s életének tsak ugyan meg kegyelmeztek [Kötelesmező SzD; TSb 47] ✱ *~et gyakoroltat. 1662:* ennél sokszerte nagyobb kegyetlenségeket gyakoroltatott és gyakoroltatna ma is Lengyelországban a fejedelem[a] [SKr 363. — [a]II. Rákóczi György] ✱ *~et visz végbe. 1765:* Deserdin[a] ... Gyulatelkén[a] csak magára lakván, irtóztató kegyetlenséget vitt végbe kevés jószágocskáján [RettE 186–7. — [a]A francia származású Dujardin József br. ezredes rémtetteire nézve l. i.h. 186–9. K].

2. kegyetlen természet; fire plină de cruzime; grausame Natur. *1753/1781:* (Jósika Imre) kemény és ravasz ember, mert eö Nagyságától nem mérte volna senkiis meg kérdezni a nagy kegyetlenség mián, hogy mi formán birja és apprehendalta[a] [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 335. — [a]A szóban forgó jószágot]. *1797:* Szilágyi Mihállybol még Inas korában tsak hamar kitört a' Pogányi kegyetlenség s ... Balog Márton nevü Szabot ... igen rutul meg verte s kinozta minden igaz ok nélkűlt [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21].

3. *az időnek ~e* az időjárás zord volta/zordsága; asprimea vremii; die Härte/Rauheit des Wetters. *1672:* Ma indula a császár Drinápoly felé innen Jászvásár mellöl, de az üdönek rendkivül való kegyetlensége miatt még oda mennek, sok török héjával lesznek [TML VI, 393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz].

kegyetlenül 1. fără milă/cruțare; grausam. *1592:* Vadalma Gergelne Anna azzoni ... vallia, Lattam zememel egikor, hogi Kotro Mihali az fiat le czeoucklette vala, es ... veri kenozza vala ... Intemis en rolla, hogi ollian kegietlenwl nem kellene giermeket kenzani [Kv; TJk V/1. 216]. *1594:* Borbely Balint vallia, Az Sebes leghenyt ... elseobeis en keotem be, Monda a' zegheny legheny, Hatalmas Jsten minem poghan volt, hogy illie(n) kegietlenwl vagha [Kv; i.h. 462]. *1697:* az Czizmadia Inassát Tutonya Pétit Janos mester részegen az szekér aloll az Üstökinél fogva randitotta ki, s ugi verte megh erőss kegjetlenül [Somosd MT; SLt AK. 32 Gal György (30) ns vall.]. *1737:* (Az alperes) magam szallasomon ... meg támadott kegyetlenül meg vért kezeben lévö nagy bottjaval [Torda; TJkT I. 134]. *1762:* Kegyetlenül kimiletlen botozta az Utrizált Téglávetöt [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1827:* Toth Joseffet kegyetlenül meg verték, akkor Nemes Marton Uramatis az erdő Inspectort rutul meg czibárolták [Szind TA; Mészkői lev.].

Szk: *~ viseli magát vkihez. 1775:* Meghala szegény Sombori János uram ... féltek is tőle méltan is, mivel alattvalóihoz igen kegyetlenül viselte magát [RettE 344] ✱ *fene ~. 1662:* amidőn már állíthatnák, hogy minden világi boldogságokat elérték és megnyerték volna, szinte ollyankor szoktak azokkal fene kegyetlenül irigységbe esni [SKr 288] ✱ *irgalmatlan ~. 1770:* Sokan a Lekenczeiek buzával széna szalma árrával adossok lévén az Radnoti Udvarhoz mások pedig bor árrában részegeskedések mián irgalmatlan kegyetlenül égyszersmind fel akarják szedni és némeljeket tömleczeznekis ha oda kaphatyák [Lekence BN; Ks 47. 67. 29] ✱ *irtóztatóképpen ~. 1736:* exhibealt Relatoriambol vilagos hogy ... azon repetitus személy azon ... Leánzot irtoztato képpen kegyetlenül meg verte taglotta, kezib(en) lévö vasvilláival, fejitis bé törvén veritis ki ontotta [Torda; TJkT I. 100].

2. îngrozitor, cumplit, groaznic; heillos, ungeheuerlich. *1823–1830:* Nem lehet képzelni, hogy amely szekérnek az aljában vas terü vagyon, mely kegyetlenül ráz az [FogE 268]. *1844:* kijöve egy puskával Szakmári Ferentz káromkodások közötti, esküttt kegyetlenül, hogy ma Cseresnyés Danielnét keresztül lövi [A.sófva U; DLt 1441].

Szk: *~ nagy* éktelen/irdatlan nagy. *1779:* ellönkb(en) ki jövének, Kállo, Iosi, Fodor, és Szándor nevü Csigányok ... kegyetlenül nagy dorongokkal verven ütvén mi hozzánk Potentiose el vévén az rabokat [Záh TA; Mk V. VII/12 Gramma Onyiszija (30) jb vall.].

kegykoszt hrană/mîncare dată de milă; Gnadenkost. *1870 k./1914:* A koszt többféle volt: vagy kegykoszt ... vagy 1-2-3 személyre kialkudott telyes, vagy csak ebédes koszt [Mv; MvÉrt. 21. — Vö. a *kegykosztos* címszóval].

kegykosztos persoană care primește mîncare dată de milă; mit Gnadenkost. *1870 k./1914:* Gómer: az a nagy fazék volt, melyben a szegény tanulóknak, a jobbmódú családok által felajánlot ... jó húsos, gombóczos, laskás fött ételeket az erre kirendelt szolgák behozták ... s a kegykosztosok ebből ebédeltek [Mv; MvÉrt. 14–5].

kegyvesztett dizgrațiat, căzut în dizgrație; in Ungnade gefallen. *1879:* sorsomról ne szólj senkinek, mert csak neked írom meg őszintén. Fájna, ha szánakoznának rajtam arrafelé, s még ... kegyvesztett lennék, hogy mért nem jó úgy, ahogy van minden [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

keh 1. emfizem pulmonar (la cai), tignafes; Dampf. *1639:* (A lovat) en Oruoslam megh. s az keh, igen foitogattia vala, megh en tekevek (!)[a] ö hajat az zabolajara s fel kötettem az szajat: s ugj hagjam el [Mv; MvLt 291. 185a. — [a]Elírás *tekerék* h.?]. *1654/1696:* igen el hala ... menesem sok esztendöben keh miatt [Medgyes; BálLt 46]. *1683:* adattam gondviselese ala ... Masod rendbeli hat fekete farku s Serenyü Fako lovakat, Mellyek közöt is edgik ... ugi tantorog Szenan leteben keh is ismerszet benne [UtI]. *1812:* ezen Lo erössen köhög, es ugy látzik, hogy a' kejre (!) nagy hajlandósága van [DLt 645 nyomt. kl]. *1842:* a' Ló gyenge ... egyéb aránt is a' Kehe follytogatta [Dés; DLt 564]. *1843:* az egyik Csikom a Kehe mihán ugy meg romlot, hogy az Isten tudoja mikor lesz ki epülendösége [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

Szk: *folyó ~. XVIII. sz. eleje:* Az melly lovat ă follyö keh háborgat ... kîgyö fü gyükérel valo praxissal kell elejt venni de ha ă torkan gyült egybe, ó hájat tyukmony fejérel, eczettel, foghagymával egybe kell keverni, gyengén meg kel melegiteni kétt tyuk tojás hajba kel önteni a lovat vagy hanyotta kel döjteni, vagy fel kell kötni az orrát s bellē kel az orrába tölteni, az orvosságoth mind ă kett orra lyukába, egy egy tyuk tojás hajjal, à tyuk tojás hajatis belē kel az orrába rontani, vgy kel mind addig tartani még le nyeli [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1722:* az Komanai Gyermek lovakkalis ... szaporniczások ..., de én inkáb csak foljo keh(ne)k gondolom [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *száraz ~. 1824:* Egy barna pej mintegy 10 Esztendös Kantza ... mintegy tizenkét markos száraz kehébe vagyon [DLt 164 nyomt. kl].

2. kehes váladék; secreţie/mucozitate (la cal emfizimatos); dämpfiger Ausfluß. *1763:* (A) Kanczának az egjik orán igen erösen foj a kehe [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.].

kehely cupă, potir; Kelch. *1549/1752:* Hagjok magamnak két nagj aranyas kupát, egyiket hogj kehelt tsináltassanak belölle, ... Továbbá hagjok három Török aranyat aranyoznia az kéhelre [Szentanna MT; LLt]. *1570:* Zabo esthwan vallia, hogy Az Annyanak vetetth volt Byro Myhalne zalagba egy kehlyet [Kv; TJk III/2. 162f] | Kazas Albert palotthkay, ... vallya, hogy hozot (!) volt Siluester Thakach hazahoz oltalomra Az falw kehleyt ... Byro Myhal megien hozzaya, Es megh Mongia hogy Az kehelnek egyket tyz zaz penzert vetetek volna zalagban [M.palatka K; i.h. 163]. *1573:* Katalin nehay Bwday Zabo Ianosne Azt vallia hogy ... pwskar ... hozot volt eleh egi kehlyet patinastwl Appro czwst poharokat | Kalmar Istwan azt vallia ... latta hogi puskar Mwnstranciat hozot eleh ... es egi kehlietis de az Rez volt [Kv; TJk III/3. 168, 170–1]. *1605:* élteben Catanak hagia az kehlyet [Szu; UszT 20/133 Catherina Rlta quond(am) Leonardi Varga In Vdúarhely vall.]. *1672:* En azert mosta(n) nem kuldhetek tobbet hanem ... egi keheljre ualo pállat [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihaj nyitrai pléb. lev. haza Csiksztgyörgyre]. *1714:* Meg aranjozott ezüst Kelh, mellyn(e)k also reszin irva vagjon: Balthasar Apafi Ao 1648. 2. Mark ezüstett nyom fl. Hung. 40 | Vekonj gyoltsbul kelyhre valo ékesség, aranj Skofiummal s arany fonallal ki varrott 8. Koszorukkal s idvözult Herczeg[a] Czimerivel egjütt körös korül arany Csipkétskével fl. Hung. 20 [AH 28. — [a]II. Apafi Mihály a beiktatott, de aztán Bécsbe vitt erdélyi fej.]. *1728:* Egj bomlot kehely plehböl valo aranyfüstel üttetett [Árkos Hsz; SVJk]. *1744:* remekb(en) egj kellyhet csinalhatt drott rakassal Zomanczoson, vagj faragással Zomanczoson [Kv; ÖCJk]. *XVIII. sz. v.:* minden faluban az Vnitarius és Reformatus Atyafiak Egyhazfiait 's a' Népek Vennyeit eskessék meg és Hűtők után kérdezzék meg ha az Ecclesiánal vagy pedig külön es szemellyeknelis tudnaké lattanaké lenni régi Szt edényeket, ugy mint kehellyeket, azokra valo Tangyerokat jo féle gyöngyökkel rakatt Casulakat [Borb. I].

Szk: *aranyos (ezüst) ~. 1604:* Egy aranias kehely labas Zomantczos mely niom m. 2 p. 38 [Kv; RDL I. 77]. *1643:* Rhredai Jánosné Aszszonyom Kornis Margith Aszszony I(ste)nhez valo buzgo indulattyabol csináltatott ezen Erdö Sz. Györgyi Templomhoz egy más fél girás merönn arannyos ezüst Kehelt ă melly készült flor. 35 ... adott ő Kglme ... ă kehely mellé égy arannyos keszkenötis [Erdösztgyörgy MT; MMatr. 141–2]. *1728:* Vagjon egj aranyas Kehely tangjerostol [Nagyborosnyó Hsz; SVJk] ✱ *merö aranyos ~. 1679:* Edgy merö Aranyas Kehely [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése] ✱ *misemondó/miséző ~. 1791:* Mise mondó kehelly, ez minden hozzá tartozóival Nro 1 Mise mondó könyv Nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXXIX/37]. *1837:* Egy veres toku réz miséző Kehely aranyozva, mely acceptalodott ezüstbe 12 Ezüst Loth [Szentbenedek SzD; Ks 88. 35]. — Vö. az *ezüst-* és *gyóntatókehely* címszóval.

Ha. *1570:* kehliet [Kv; TJk III/2. 162a]. *1573:* kehliet [Kv; TJk III/3. 167, 173]. *1670 e./1687 k.:* kéhelyt [Kál MT; MMatr. 269].

kehelycsinálás kehelykészítés; făcutul/facerea cupelor/potirelor; Kelchmachen. *1718:* az öttves az kehely Csináláson rajta van [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.].

kehelyecske kelyhecske; cupă mică, potiraş; Kelchlein. *1728:* Egj on kehelyetske Brassai Kis Gjörgjne Collatuma [Gidófva Hsz; SVJk]. — Vö. az *ezüst-* és *önkelyhecske* címszóval.

kehelyforma kehelyszerű; în formă de cupă/potir; kelchförmig. *1683:* Wagyon egy Réz pohár kelly (!) Forma, Fogh lenni Lengyel orszaghi, ugy latzik Aranyas [Szilágycseh; SzVJk 129]. *1699:* Kehely forma ezüst pohár tanyeraval edgyütt kül belöl aranyas nyom két girat 12 nehezeket [Kv; KvRLt X. A. 43b]. *1714:* Meg aranjozott ezüst Kelh ... Kelh formára tsinált, meg aranjozott ezüst kuppa, mellyn(e)k a' födele 5. Viragokkal s annyi apro gyöngjekkel fölljül ki rakott, 29. latott nyom fl. Hung. 36 [AH 28].

kehelyforma-pohár kehelyszerű pohár; pahar în formă de cupă/potir; kelchförmiges Glas. *XVIII. sz. köz.:* Templom Eszközei ... Vagyon égy Ur Vatsorájához arannyas ezüst kehely forma pohár kilencz taller benne mellyet Márkodi Gergelyné Dersi Anna J(ste)nes indulattyábol ajándékozott [Jedd MT; MMatr. 304].

kehelymódú-pohár kehelyforma/szerű pohár; pahar în formă de cupă/potir; kelchförmiges Glas. *1595:* Egy kehelj modw Aranjas Pohar M — p. 35. Ket coregh fejer serlegh poharok M 4 p 24 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.].

kehelypohár kehelyszerű pohár; pahar în formă de cupă/potir; kelchförmiges Glas. *1604:* Zakacz Benedekne pedigh halalakor azt mo(n)da hogy az kehely pohart Ersok az Actrixnek hadgia [Szu; UszT 20/132 Anna consors prouidi Michaelis Horuat In Vduarhely vall.]. *1605:* mo(n)da Zeochy Georgyne hogy hyúassunk Deakot, Irassuk fel, mo(n)da hogy ... az kehely pohart Ersoknak hagia [Szu; i.h. 20/134 Haelena Consors Agilis Joannis Pap In Vduarhely vall.]. *1768:* Ötves István Deák ... a kiadott kehely pohár hellyet Czéh hire nélkűl égj kisded Monstantiát mutatott be [Kv; ÖCJk]. *1770:* az blts Ché az remeket ki adta Berekszászi Josef Déák(na)k ... égj mostani modi kehelly pohár az talpán és kosárán muslis munka légjen [Kv; i.h.]. *1782:* Kováts László Déák(na)k lészen Remekje Egj kehej pohár trébellet Kosárral és trébellet talpával [Kv; i.h.]. *1792:* Uri Vatsorahoz valo kehely pohar [Kv; SLt 17].

kehe-nyavalya kehesség; emfizem pulmonar (la cai), tignafes; Dämpfigkeit. *1843:* nagyon resen állunk az esetre, ha a' veszedelmes kehe nyavalya ismét a' kis csikók közé ütend [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

kehes bolnav de emfizem pulmonar/tignafes; dämpfig. *1632:* egy roz hituan gjermek lo igen kehes [Fog.; UF I. 177]. *1639:* igen kehes vala az lo [Mv; MvLt 291. 185a]. *1682:* Sescsori Istvan Ngtok Etekfogojk hozot Ebesfalvarol tizen egi fako Lovakat ... kik közül kettő Inpokos, harmadik kehes [Görgény MT; UtI]. *1686:* Máramarosi Kamara haztol ... behajtott Ménes Szam ... Mén lovak. Egj holdos kehes sárga kisdedló 1. Egj kék szürke kehes béna Tőrők lo 2. Egj vén Tiszta fejér kehes béna rosz menlo [UtI]. *1687:* Szürke kehes gyermek lo nro 1 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1767:* az közelebb Mult Télen két Nyomorék Kantza itt Korodon meg döglött, mellynek égjike Erős kehes, a' másika el Nyomorodott Szőr-férges volt [Kóród KK; Ks 19. I. 8]. *1774:* Simon Mihály adott ell ... egy Meczetlen Mag Lovat, mintegy 13. esztendős kehes volt [Vécke U; LLt Vall. 202]. *1798:* A Hámbol ki mustralt kehes Luczi kanczát pénzen el adtam [H; Ks 108 Vegyes ir. 47]. *1822:* Egy szeg sárga kitsi erőssen kehes ... kantza [DLt 163 nyomt. kl]. — L. még ÁrÉ 139; HSzj *almás-sötétszürke* al.; RSzF 280.

kehesedik kehet kap; a se îmbolnăvi de emfizem pulmonar/tignafes; Dampf bekommen. *1790:* a' Vén Kantzák közzül ... Egyik Kakas nevű Mag ló kehesedni kezdett [Sztrézakeresesora F; TL. Vessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

kehesség emfizem pulmonar (la cai), tignafes; Dämpfigkeit. *1630:* Azt az Philep Pal louat lata(m) enis hogj jo kancza lo vala, enis jarta(m) raita videkben, de ... en nem santasagot sem kehesseget nem latta(m) [Mv; MvLt 290. 217a].

kék I. *mn* 1. albastru; blau. *1576:* wagion ket czeostes kes myndenyknek mereo czeost A hywele ... Az egyik hywelen wadnak weres keowek, A masikon wagion kek es weres [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 2]. *1608:* Egj lengetegh feo aly hay kęk [Kv; RDL I. 83]. *1627:* Feier apro szeoniegh Nro 7. Scallat szoniegh kettei veres, eggik kek Nro 3 [BLt I Béldi Kelemen inv.]. *1659:* Kerem adgyon ... Failandis posztott kéket három singet, három fertalt [SLt FG. 20 Dobolyi István kezével]. *1673:* Ket szeliem övek, egyik kek, masik hamu szin [WassLt Borsai István hagy.]. *1732:* Két Japónika övek edgyik kék uy majcz, másik Viola szin viseltes [Ks Kornis Zsigmond inv. 8]. *1736:* Abban az időben[a] kétféle skarlát posztó volt, velenczei skarlát, annak tizenhat forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból köntöst, az másik török gránát volt, négy forintos volt singe, az olyan posztó többnyire kék, zöld meczszin (megyszín) volt, ilyet viseltenek fő emberek, nemes emberek [MetTr 351. — [a]A fejedelemkor végén]. *1751:* ministrálo gyermekeknek valo Dalmatika kék 2 [Kóród KK; Ks 20. X]. *1801:* Három ordinár Vászon Párna Hajak, edgyike retzés, ketteje kék [Gyalakuta MT; LLt 106/1]. *1815:* Nemes Személly Domokos Miklós ... Körtvéllykapun[a] Lakos ... szoke Szemei kékek [Torda; TLt 1237. — [a]MT].

Szk: A. *ágyneműre, varró- és szövőkellékekre von.:* ~ *abrosz. 1717:* Lengyel országhi kék asztalra valo vékonj abrosz nro. 1 [TSb 5]. *1819:* Kék házi Sáhos apro kotzkaju abrosz [Kv; Pk 3] ✱ ~ *bakaselyem. 1710:* Egj Csomo kek Baka selyem [Told. 19] ✱ ~ *cérna. 1790:* Kék, s Fejér Czérnábol kötött Lora valo Szunyog Hálo 2 [Sv; Ks] ✱ ~ *dunyha. 1693:* Egy kek Dunyha [Ne; DobLev. I/38. 10] ✱ ~ *fejtős. XVIII. sz. v.:* Egy kik fejtős négy nyüstös viseltes Abrosz [Szövérd MT; MMatr. 126] ✱ ~ *fonal. 1570:* Anna Jerney ferencz deakne ... vallya ... az zokadalomba vyt volt Jnet 15 fonth kek fonalat kyt harom fontyawal veot volt [Kv; TJk III/2. 176]. *1623:* Egi kendeő keszkeneő, kek fonallal szeőt az vegi f. — d. 12 [Kv; RDL I. 121] ✱ ~ *fonalas. 1589:* Egy Mereo derekaly hay vy, kek fonalas [Kv; KvLt Vegyes I/2. 35]. *1625:* Egy egesz derekaly hai ... negy nyeosteos kék fonalas er ... /35 [Kv; RDL I. 126] ✱ ~ *kockás. 1830:* Ágytakaró: szőtös kék kotzkás három [Msz; Told. 19] ✱ ~ *párna. 1698:* Egj kűsdegh kék párna [Kőrőspatak Hsz; HSzjP]. *1795:* két kék és edgy Tarka Parnák [Monostorszeg SzD; BetLt 5].

B. *edényneműre von.:* ~ *bokály. 1697:* Vagyon az Vinczi felső várban ... Egj kőház ... Itt vagyon ... Parkanyos fogas nro 3. Paraszt fogas nro 1, ezeken az fogasokon kék virágos bokály nro 5 [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 7]. *1733:* Edgj forma Virágos kek apro bokally ... 8 [Marossztkirály AF; Told. 2]. *1744 e./1770 k.:* Kigyós György conferált az Ekla(na)k egy ónba foglalt fedeles kék Bokályt [Feketelak SzD; SzConscr. 109] ✱ ~ *bokályedény. 1708:* Vagyon egy kék nagy ejteles Bokálly edény [Kv; ACJk 69] ✱ ~ *bokálykancsó. 1696:* Egy fel uidres bokaly kék kancsot csinaltatuan mostan a mellynek feneke es fedele onban foglaltatott [Kv; i.h. 20]. *1727:* Vagjon egj öreg kék Bokály Kanczois [Kv; i.h. 135] ✱ ~ *bokályos csupor. 1679:* Serbet, egi kék bokalyos csuporban, egi keves [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28] ✱ ~ *bokályos vizeskorsó. 1679:* Kék bokályos, vizes korsó nro 1 kek bokalyos, tőrőt, vizes korso nro 1 [uo.; i. h. 27, 33] ✱ ~ *figura. 1714:* Ött darab Porcellan Csisze melly közzül egj nagjob kék figurakkal [AH 10] ✱ ~ *kancsó. 1651:* Egj kek kancsjo (!)[a] csinalt — f — d. 40 [Kv; RDL I. 28. — [a]Alvincen (AF)] ✱ ~ *kristálykancsó. 1679:* Tölcseres szaju kék kristály kan-

cso nro. 12 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] ✱ ~ *landschaftos tányér. 1849:* Kék Landschaftos tanyér 17 darab [Széplak KK; SLt 17] ✱ ~ *mázas. 1775:* Kék mázas vizes korso [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153] ✱ ~ *mázú. 1761:* Kék mázu tarka szegedi bokálj [Szentmargita SzD; Ks CII. 16 gr. Kornis Ferenc kúriájában] ✱ ~ *pántlika* kék csík. *1790:* Egy pár fejér portzelán kafés Ibrik kék pántlikaval [A.jára TA; BLt II. 12] ✱ ~ *szegélyű. 1862 k.:* Dessertes kékszegélyű tál [Kv; SLt Vegyes perir.] ✱ ~ *szélű. 1837:* kék szélű Findzsia tál 60 kr. [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 9] ✱ ~ *virágforma. XVIII. sz. eleje/1770 k.:* Adott ... egy kristaly bokály Tányért, melly(ne)k a' kőzepibe vagyon egy kék virág forma [Árpástó SzD; SzJk 22] ✱ ~ *virágos. 1793:* Kettős kék virágos ... tsukulátés poharak [Kv; TL Conscr.] ✱ ~ *virágú. 1800:* Tizenkét Holitsi portzelán kék virágú Tányérok [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.].

C. *bútorzatra, asztalosműre és tartozékaira von.:* ~ *festékes. 1802:* Egy kék festékes régi Levél tarto Ládátska [Türe K; MkG]. *1810:* Egy kék festékes régi karos szék ... xr 53 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 22] ✱ ~ *iskatulya. 1744:* egy kis kék hoszszu Iskatulja virágos üres [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ ~ *kecse. 1703:* Egy kék kecse [Zabola Hsz; HSzjP] ✱ ~ *ládácska. 1812:* Egj kék Ladátska [M.gyerőmonostor K; KCsl] ✱ ~ *máz. 1790:* Kék és fejér mázzal tarkázott kemence 1 [Déva; Ks 76. IX. 24] ✱ ~ *re színelt. 1810:* Egy kékre szinelt (: Lazurozott :) jóféle arany tojás kerekségü Frantzia Piksis [DLt 368. nyomt. kl] ✱ ~ *szuperlát. 1700:* Egj Kék viseltes Ajtora valo Superlat no 1. [Ebesfva; UtI] ✱ ~ *viaszosvászon. 1805:* 2 1/4 Sing Kék viaszas vászon [Mv; Told. 74].

D. *kelmére, ruházatra, lábbelire, öltözködésre von.:* ~ *ánglia-dolmány. 1735:* Egy kék ánglia dolmány, fekete farku veres Sinor rajta Egy viseltes kék ánglia Süveg nest nélkűl [M.zsombor K; Somb.]. *1776:* Egy Viselő kék és egj más Szederjes Arany paszamantal hánt Anglia Menték, az első festettlen, Nyestel; premezet és roka Mállal béllet; a masikon sem prém sem béllés nintsen [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] ✱ ~ *angliai posztó. 1693:* Harmad fel sing kek Angliai poszto [Ne; DobLev. I/38. 8b] ✱ ~ *ánglia-süveg* → ~ *ánglia-dolmány* ✱ ~ *atlac. 1628/1635:* Kek Sima atlacz, tizennegj singh egj fertalj [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1656:* hagiom ... Basa Peter leendo sogor Ur(amna)k ... kek atlacz teodzöt (!) dolmaniomott [Ádámos KK; BálLt 93]. *1714:* Barack szin Seljembul valo Dolmanj, nagjob részrűl kek Atlas Materiaval béllelt [AH 7] ✱ ~ *bagazia. 1588:* Egy veres skarlat Mente ... kek Baghaziawal bellet [Kv; KvLt Inv. I/2. 13]. *1788:* Szoknya alá valo veres és kék Bagazia [Mv; TSb 47] ✱ ~ *bagaziás. 1679:* Kék bagaziás, fekete poszto palast nro 1. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 59]. *1753:* Esztergában metszett labu töltött kék Bagaziás szek N 12 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *bársony. 1793:* Egy kék bársony arany ezüstel elegy poszomántos Váll [Mv; i.h. 44a] ✱ ~ *bársonyos. 1805:* Három Török Handgiar kes, egész ezüst Hüvellyekben; az egyike nagyobb és kék bársonyos, és más kettő kissebb egészszen ezüstel boritott [Mv; TGsz 52] ✱ ~ *bársony-zsineli. 1866:* Egy aranyas és kék bársony zsinelivel kötött hazi sapka [RLt] ✱ ~ *bugyogónadrág. 1844:* Kis János ... a Czondrája alatt hozott egy Kék bugyago Nadrágot és egy ujost [Bágyon TA; KLev.] ✱ ~ *cipellüs. 1788:* Egy pár kék aranyol varrott rosz Czipellus [Mv; TSb 47] ✱ ~ *csíkos. 1823–1830:* a kemence felől pedig ... ült egy előttem esméretlen ember, fekete csinos öltözetben, kurta mentében, kék csikos háziszőtt vászonlájbliban [FogE 272] ✱ ~ *csömölyet. 1714:* Egy vég kék csömőjét az Gyermek el viselte [Kv; Pk 6. — [a]Vö. a *csemelet* cimszóval] ✱ ~ *dikta. 1717:* Egy kek dikta derekaj hajnak valo [TSb 26] ✱ ~ *fajlandis-dolmány. 1658:* ada ... egy kék Faylandis dolmant [Balázstelke KK; Kp III. 84] ✱ ~ *fajlandis-mente. 1700:* Egy kek belletlen fajlandis mentét ádd (!) [Dés; Jk] ✱ ~ *fejtős. 1845:* Duduj Annis ... visel székely szöttes kék fejtős fersinget [DLt 52 kv-i nyomt. kl] ✱ ~ *flanel. 1840:* viselt ... kék fláner újjast [DLt 537 nyomt. kl] ✱ ~ *gomb. 1723:* gömbölyeg Selyem apro kek gombok paraszt pikkellyel tizenöt [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ ~ *gránát. 1666:* Egy kék gránát nyari mente kaftannyal bérlett [Ks 21 XVIII. 79] ✱ ~ *gyapotfersing. 1798:* Egj Kék gjapott Fersing [Kv; Pk 6] ✱ ~ *gyöngyöv. 1682:* Attam minden napi viselö kek giöngi öuett [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] ✱ ~ *hálóöv. 1717:* Aszszonj embernek valo kék halo óv 1 [TSb 5] ✱ ~ *kaftán. 1656:* hagiok Sebessi Miklos Uram(na)k egi oregh Galleros, kek kafftannial berlet scarlat mentet veresett (!) [Ádámos KK; BálLt 93] ✱ ~ *kamelot. 1752:* Egy kék kámelot Váll drot kapcsokkal [Eszt-Mk gr. Petkiné inv.]. *1758:* Egy kék Kamérlót Sárga prémmel meg hányt superlát [Nsz; TSb 21] ✱ ~ *kamukaselyem. 1732:* Ágyra valo kék kamuka Selyem Nyári Paplan [Kv; Ks Kornis Zsigmond inv. 4] ✱ ~ *kanavác. 1667:* attam Pater Janosnak egy darab kek kanavaczert s arany chipkejertt f. 50 [UtI] ✱ ~ *karazsia. 1621:* veottem haro(m) sing kek karasiat ... f 2/85 [Kv; Szám. 15 c/IX. 194] ✱ ~ *karazsia-dolmány. 1586:* veottunk egi kek karasia dolmantis nekie[a] — f 5 [Kv; Szám. 3/XXIV. 43 — [a]A város trombitásának] ✱ ~ *karazsia-posztó. 1588:* Vrunknak leott volt keet Tizedesse, kik fejer es keek karasia poztott kerestek [Kv; i.h. 4/I. 31] ✱ ~ *kockás. 1818:* Egy kék kotzkás házi szött ujj Iberok [Kv; HG Ádámosi Végh lev.] ✱ ~ *kreditor. 1776:* Egy kék kréditor Szoknya [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.] ✱ ~ *lájbi. 1829:* két kék Laibli viseltesek [Kvh; HSzjP]. *1830:* Egy kék viseltes téli Lajbli [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ ~ *landis. 1670:* szabtak ... Dolmant Laczkonnak kek Landisbol [UtI] ✱ ~ *lengyel öv. 1779:* Horoga Jonásk ... széles kék Lengjel övel övezvén be derekát az két végét lebocsátota az Horgas ináig [Orbó SzD; GyL. Berincse Dumitru (59) jb vall.] ✱ ~ *levantin. 1820:* Egy Kék Levantin [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.] ✱ ~ *libéria-posztó. 1839:* 21 sing kék libéria poszto [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ ~ *matéria. 1836:* Vagyon ket lájbi kék materja mely ér 4 flo 20 [Gelence Hsz; HSzjP] ✱ ~ *mente. 1647:* egj kek mentemet el ue(ue)k [Kv; TJk VIII/4. 238–9]. *1738:* egy kek Bélletlen mente fordittott fejér s veres Turka sinorral [M.bikal K; MLev.] ✱ ~ *mór-váll. 1770:* Virágos Kék mor váll ezüst kötéssel jo gazdagon be hányva [M.andrásfva U; EMLt] ✱ ~ *mundér-posztó. 1738:* Kék mündér posztó [LLt Fasc. 152] ✱ ~ *nadrág. 1591:* Barrabas Peter, Nadasi[a] vallia ... Egi fejer Daroczos ember vala ott, kinek kek nadraga vala [Kv; TJk V/1. 108. — [a]K] ✱ ~ *német posztó. 1757:* Cselédimnek ... kék kétszer vanyolt Német Posztóra ...

Rf. 42 xr 58 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 109b]. *1797:* 3 Sing Kék Német posztó [Mv; DE 3] ✱ *~ öv. 1737 k.:* Egy kék ö Aszszony embernek valo [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ *~ pamut. 1679:* Parna hajban valo, kek s veres pamuttal varrott darab vászo(n) 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80] ✱ *~ pántlika. 1800:* Egy fehér Schlajer, kék pantlika⟨val⟩ bé szegett ... Creditor viganó [LLt] ✱ *~ pántlikás. 1816:* Kék pántlikás fökötö ... 35 xr [Kv; Born. IV/41] ✱ *~ perpeta-mente. 1634:* Az Balintffi Christoph vram ket nagiob fianak hagiom az kek perpeta, mallal berlet szorittos mentemet [WassLt 73/1 Cegei Wass János végr.]. *1673:* Egi kek perpeta mente Aszszoni embernek valo, rokaval bellet [i.h. Borsai István hagy.] ✱ *~ rázsaszoknya. 1764:* A' Leany kőzep rend staturaju ... Szebeni kék rása szoknyája [Torda; SzúvLt] ✱ *~ rázsaposztó-előruha. 1682:* Attam egi kek Rasa poszto Uy elő ruhat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.] ✱ *~ remek. 1683:* Vote(m) harom sing kek Remeket singit f. 2 teszen f 6 [UtI] ✱ *~ remekposztó. 1685:* November 1. Volt az sokadalom Kolosváratt. Vöttem ... kék remek-posztót ... fl. 1// 36 [Torda; SzZs 268] ✱ *~ rojt. 1696:* Egy török czafragra (!) valo kék rojt [LLt 102/24] ✱ *~ selyem-béllés. 1824:* Egy rongyos fejér patyolat vetkező kek sejem bérléssel [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *~ selyem-hajfonó. 1602:* Egi kjk seljem haj fono [Jára MT; Berz. LXV/9] ✱ *~ skárlátmente. 1627:* Egj kek skallat menthe roka hattal bellett [BLt 1 Béldi Kelemen inv.]. *1645:* egj kek skarlat hozu uyu mentet is hyozmallal bellettetis lattam [Gysz; LLt] ✱ *~ sólya. 1613:* az gazdaasszonnak magának küldtem egy kék sólyát. Istóknak egy kék sólyát kapcástúl [BTN⁻ 76] ✱ *~ stráfos lájbi. 1826:* Übel Károly ... elszökésekor viselt ... egy otska kek Stráffos Laibit [DLt 514 nyomt. kl] ✱ *~ surc. 1809:* Donáth Anis ... Viselt ... egy kék Surtzat [DLt ua.] ✱ *~ szoknya. 1651:* Egy kek vont ezőst zoknia [WassLt 72/2 Vass Judit kel.]. *1756 k.:* Kovendre[a] vittem ... egy kek szoknyat parasztat [Borb. — [a]TA] ✱ *~ szőrsodrás. 1775:* 1 Csomo kék Szőr Sodrás x 3 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4] ✱ *~ tabit. 1628/1635:* Matériák : Kek arannyas tabit tizen harom singh, egj fertalj [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] ✱ *~ tafota. 1628/1635:* Egi kek tafota Theoreok hjm(u)el varrott eleo ruha [uo.; i.h.]. *1789:* vettem kezemhez ... Egj kék tafata hoszszu angloise köntöst [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1] ✱ *~ tafotás. 1657:* Vagion egj kek tafotas varrot fen allo galler aranj czipkes [Mihályfva NK; JHb XXII/42] ✱ *~ tamisz. 1805:* 4 Sing kék tamisz [Mv; Told. 74] ✱ *~ tercenella. 1709:* Egy Darab Tercenella ... 1 kék aranynyas Tercen allya (!) szoknya ... 2 sing zöld terczenella [WassLt Árva Matskási Ersebet inv.] ✱ *~ török kamuka. 1674:* Vagyon más egy Aranyas kaftán paplan kek Török kamuka az kerülleti [Beszt.; i.h. 12. B. 72/6]. *1697:* Egj kék Török kamuka, nyul háttal bérlett viseltes hálo mente [KGy] ✱ *~ váll. 1793:* kék vál ezüst Keszületel ezek Creditorok [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina lelt.] ✱ *~ vászon. 1787:* 5 sing keskeny kék vászon [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 6] ✱ *~ verítékposztó. 1807:* Egy Jobb és egy fél viseltes Nyereg alá valo pokrotz ... viseltes kék verétek poszto egy [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41] ✱ *~ vinci posztó. 1634:* Conventioia az Feieruari Maior Bironak ... Kek vinci posztoia Ul. 8. vel f. 6 [Gyf; UtI].

E. *drágakőre, ékszerre von.:* *~ fogasos aranygyűrű. 1651:* Egy kek fogasos Arany gyureo ... f 4 [Kv; RDL I. 28] ✱ *~ opál. 1818/1826:* Foglalatlan kék Opál [Kv-AkKt 27] ✱ *~ safely. 1634:* 3 Kék safely. 3 Rubint. 1 homlokra, 3 Eöregh Smaragd [Kv; JHbK XVII/15] ✱ *~ safélyos kövű. 1645:* Aranj Gyűrűket is lattam asszoniomnal ... az tobbj kőzőtt egj Meczetlen kek Safeljos köüű uala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120] ✱ *~ üveggyöngy. 1800:* adot Által ... Kék és Hamu szin Üveg gyöngyöt [O.fenes K; JHb LXVI. 46] ✱ *~ zafír. 1686:* Edgygyemantos arany gyűrű, Más gyűrű rubintos, Harmadik gyűrű kék safir benne [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina jegyaj.]. *1687:* adott volt ... ajandekban ... egj hadi szerszamos Függött, melj gyemántokkal, rubintokkal rakva, és az közepin nagj öregh mettszett kék Safir vagjon [Körtvélyfája MT; BálLt 1] ✱ *~ zafiros. 1703:* Edgj kék zafiros öreg gyűrű [Zabola HSz; HSzjP]. *1761:* Egy pár Kék Záphiros Fülbe valo, kinek a' Másliaja Gyémantos, ā Közepe egy apro Gyémánt [Nsz; Ks 73/55] ✱ *~ zománcos. 1697:* nyolcz hoszszuko fejér, fekete s kék zománczos boglár [Szentmargita SzD; KGy]. *1766:* Egy kék zamántsos (!) Arany Virágotska [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ *~ zománcú. 1703:* fülben valorol le tort fejer, és kek zománcu arany pantlikatska [LLt Fasc. 115].

F. *emberre von.:* *~ szemű. 1767:* Raffael Mariának le irása ... nagyon himlő helyes, kék szemö [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével]. *1848:* Páskuly György ... kék szemü [Kv; KLev.].

G. *különböző dolgokra von.:* *~ ég. 1786:* nem jo fel ollyan Nap a kék égre, mellyben jo emlékezeted szivembe nem volna [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a] ✱ *~ láng. 1841:* kevéssé tavulatska, egyszer tsak látom hogy a' földből hirtelen kék lang jönn fel [Kv; KLev.] ✱ *~ papiros. 1574:* Anna Azzony nehay Keore Janosne Mostan Lakatos Balazsne ... vallia hogi az vra Keore Janos Mert volt egyszer Bányára hogi meg Jeo egy kek papirosba teszen leh az astalra valamy fenyeset [Kv; TJk III/3. 315]. *1789:* 13 Arkus irni valo kék Pappiros Rf — xr 7 [Mv; ConscrAp. 89] ✱ *~ szilony. 1758:* Két darab kék szilony [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.].

2. (halvány) kékesszürke; de culoare cenuşie-albăstruie, cenuşiu-albăstrui, porumb, porumbiu; (blaß) blaugrau. *1525:* legamus unum equium videlicet maiorem subflavum vulgo keek [Héderfája KK; TelO II, 450]. *1525/1567:* filio nostro Iohanni ... legamus ... duos equos sellatos, unum videlicet roh et alium minorem keek [uo.; i.h. 451 Barabássy Lénárt erd. alvajda végr.]. *1634:* Tauajl louaczka czitko 3 egjk kek zar [Hsz; LLt]. *1757:* Egj hitván kik kesej farku kicsind futtasott (!) harom esztendos [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9].

Szk: *~ gyermekló. 1642:* adot ... Egi kik Giermek lovat [Keresed TA; Borb.] ✱ *~ kanca. 1656:* Borsan[a] ... Eőregh kek kancza [Mk Dobokai inv. 8–10. — [a]K] ✱ *~ ló. 1570:* polgar Myhal Also fyley ... vallya, hogy latta egy Lo Bwdosik volt az filey hataron ... egy Nagy kek lo [Kv; TJk III/2. 111]. *1596:* Thudom hogj Sebesi Miklos tartott az kek lohoz zamot ... Hogy az kek louat megh patkoltattakis Sebesi fizetett eo neki attol [UszT 11/48]. *1611:* Egy öreg kek lo [Taploca Cs; LLt Fasc. 155]. *1631:* azt lata(m) hogj az az kék lo santal vala [Mv; MvLt 290. 58a] ✱ *~ paripa. 1599:* adot eo kegme Theke Ferencz ... Egy rosdas neueó kyk paripat

huzon eot ftba: Masikot egy herilt kyk paripat huz fton [Dés; SLt 29. J. 10]. *1627:* Bodoki[a] es Vzoni[b] ... Menesek(ne)k szama ... Vercse kek paripa Nro 1. Setetpey száár gjermek lo Nro 1. ... Az regi kek paripa Nro 1 ... Szürke kek szekeres lo Nro. 6 [BLt 1 Inv. — [a-b]Hsz]. *1631:* Veseleni Boldisar vramnak hagiom az en kek paripamot mely az en menesemben termet [Nagyteremi KK; JHb XXI/17] ✱ ~ *szekeres lo. 1647:* Gerendreol ide hajtatott ... hat kek Szekeres Lo [M.királyfva KK; BK 48/16] ✱ *vércse szabású ~ ló. 1596:* vagion wgymond egy verche zabasú kek lo azt ad nekem [UszT 11/45].

3. (halvány) kékesfehér; alb-albăstrui; (blaß) bläulichweiß. *1690:* Beres Őkrők ... 5 Kek Szelyes Szarva 6 Kek, Konya Szarva | Bornyus Tehenek. 1 Kek, Fel allo Hegyes Szarva ... 3 Kek, Szelyes Szarva, 4 Kek, Csonka Szarva [Kentelke SzD; BK Inv. 14–15; 15–16]. *1692:* Öregh Meddü Tehenek ... Kék kaila Szarva [Mezőbodon TA; BK Inv. 22–3]. *1711:* Enis tartottam hat hétig két Tulykot, egyik Szőke, ă másik kék [Ditró Cs; WLt Emericus Korpos (50) ppix vall.] | azon marhák mellett valo Gondviselő adott vala Sz: Miklosi Mihály Deáknak két őkrőt, egyik rőt, ă másik kék vala, a kéken láttam is az Ur Vesselenyi Ur(am) eő Nga bélyegit [Gyszm; WLt Mathias Peter (40) armalista vall.] | Láttam két fejér őkrőt és egy kéket, ă ketteit Killyenfalvi Borka Istvánnak adta vala [Gyergyóújfalu; WLt] | Tudom hogj Szárhegyi Csergő Péter kezinél vala azon marhák félib(en) két Tulyok, egj kék és egj ordas [Szárhegy Cs; WLt Franc. Angi (28) lib. vall.]. *1741:* Hat béres őkreis ... négy fel állo kek, egy barna felállo, s egj fejér buta szarvu [Mezőbánd MT; LLt Litt. B 146]. *1757:* Egi par: Szugár, ă masik Tempe, kikek buta Szarvuak, 5 esz(ten)dősök [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9].

Án. *1761:* (Az) ökrek kozzül egy pár ... edgyik Kik nevü A(nno)r(um) 8 ... masik Szőke nevü 9. Esztend(ős) mind kettő kik szörü, fel állo szarvu [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3].

Szk: ~ *bika. 1681:* égy kis kek bika ... egy kis kek Tehen [Milván K; RLt 1] ✱ ~ *ökör. 1676:* Szekelyai (!)[a] tobagiom ... kik őkreit el vévén megh nyuszták[b] [Boncida K; Born. XXXIX/51. — [a]Szakulájról (SzD) való. [b]A szamosújvári darabontok]. *1687:* Vasarlatt ... két kek őkrőtt pro f. 20 [UtI]. *1711:* tartottam en is két kék fenn állo szarvu őkrőkőt [Ditró Cs; WLt Todor Czigány (40) jb vall.]. *1752:* Egj kék Buta szarvu ökör [Doboka; TL 42] ✱ ~ *tehén. 1681:* Az Milványi[a] megh holt jobbágy⟨omnak⟩ ... Jánosnak maradott ... Két kék tehen s égy veres [RLt 1. — [a]K]. *1701:* Egj kis kek Tehén van azt hagiom Bodonine(na)k Sophinak [Polyán TA; JHb XVI/7]. *1711:* Egj hegjes Szarvu kek Tehen mostis Solyom Thamasne Aszszonjomnál meg vagjon [Gyergyóújfalu; WLt Mich. Simo (25) pp vall.]. *1755:* 7 eszt(endős) ökörborjas, Kik hegyes szarvu fejős Tehen [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.] ✱ ~ *tinó. 1757:* Egy Sucája nevezetü fel állo szarvu kik tino [Pusztasztmiklós K; Berz. 3 1/9] ✱ ~ *tulok. 1697:* Harmadfü tulkok. Kék tulok nro 1 Sárga tulok 1 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 6]. *1754:* egy harmad Füre menő kék Tulak Mas harmad fure menő kék Tulak ... egy harmad füre menő kék szörü Tino [Kajla (BN) körny.; WassLt]. *1808:* A Lonai Vlád Irime adott két kek tulkot F Vintzi Kolosvári György(ne)k 197 vf [TLt Közig. ir. Vásári jk] ✱ ~ *ünőtinó. 1711:* Tudom hogy a Lázár Ferencz ur(am) Diszno Pásztora János, vett vala pénzel ... egy kis kék ünő tinot [Ditró Cs; WLt] | Fazakas Istvánnak adott vala ... egj kis kék ünő tinot [Szárhegy Cs; WLt Greg. Csiki (34) pp vall.].

4. kék szegövel szegett ruhás; îmbrăcat cu haină tivită cu albastru/cu tivitură albastră; mit blauer Borte (ein)gesäumtes Kleid tragend. *1595:* 28. Aprilis ... Waradi Lúkacz Deak, Wrünk ö fge eggyik Secretariussa, szolgaiúal Darabantokkal kékekkel[a] megyen Tasnad[b] fele ho penzel [Kv; Szám. 6/XVIIa 57 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Értsd: kék darabontokkal. [b]Sz]. — A jelre nézve l. *kékdarabont* al. a jegyzetet.

5. kékfoltos; cu vînătăi, cu pete vinete; mit blauen Flecken, blaufleckig, blutunterlaufen. *1574:* Anna kiral Balintne Azt vallia hogy ... halala vtan Mykor felj eolteztetnek kett chonya (!)[a] az agekais Mind Eowig kek volt [Kv; TJk III/3. 386. — [a]Bizonytalan: honya v. chomya (combja) h.]. *1582:* Ersebet Zekel Balasne ... vallia, hogi latam hog mikor Isten Az Lowal megh niomodot Azzonnak Az giermeket Ada ez vilagra, Az gyermeknek kewes hea hog ketteó nem valt vala a' feye, egieb thesteis mind kek volt Az gyermeknek [Kv; TJk IV/1. 16]. *1593:* Smelczer Georgi vallia: az Jnast lattam ... hogi halua fekzik vala latam az oldalat hogi egi feleol igen kek vala [Kv; TJk V/1. 405]. *1629:* nem tudgja miert rongallia az Ura, de azt latom hogj valoba(n) megh uerte volt, mert igen kek vala az teste [Mv; MvLt 290. 147b]. *1774:* az karjai mint kékek voltak ... Laszlo Jutkának ... mint betegeskedik az Verés mián [Szőkefva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1840:* Marton Ilonka Bátori Györgyné ... panaszlá hogy városi Hajdu Kováts János bé jöve bűntető házamba ... a' kezébe lévő ujj korbátsal ugy el vert hogy tsupa kék némely hellyen testem [Dés; DLt 36/1841].

Szk: ~ *felduladás* kék kidudorodás, dagadás. *1801:* láttam homlokán kék fel dulladást [Kv; KLev.] ✱ ~ *ütés. 1749:* Juvon Grék, és Szimion Girloman, őszve veszvén egj más között megtépelődtenek, de sem kék ütés, sem peniglen vér eresztés nem volt rajtok [Told. 3].

6. *szitk 1803:* Mikor a' Kender ton Kenter asztotaskor lettenek volna a to tisztitás alkalmatosságával ... Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét és azt mondá ... te zöld béka, Kék béka tsak nézek a' mitt nézek mert ugy mosnálok a' Toban hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb.].

◇ **Szn.** *1590:* Kik Bak Mihaly [Kajántó K; GyU 16].

◇ **Hn.** *1451:* primo incipissent[a] a portu fluvii aque Zamos a quondam lapide Kekkew nuncupato [Szásztörpény (BN) körny.; TelO II, 46. — [a]Értsd: a határjárást]. *1643/1687 k.:* Kék patakán felyül ... 5 hold föld ... égy felől vicinussa ă Kék pataka [Andrásfva MT; MMatr. 245]. *1650:* az kék oldal nevü helyben (sz, k) [Gyszm] | Torda varmegjeben ... Kekbuk Praedium [Kékbükk TA]. *1730:* az Kik bükkön egy Darab kaszállo [Szentlászló TA]. *1740:* Kék Dombja Vermeben (k) [Sztána K]. *1746:* Kek vágas patak hegjén (sz) [M.hermány U]. *1757:* a Kék vápan (sz) [Nagyernye MT]. *1799:* A Kik Domb tetőn (sz) [Vaja MT]. *1813:* A' Kék Dombjánál (sz) [Sztána K; KHn 307] | Kék Kut verme [Vista K; KHn 272]. *1816:* Kék hidgya teriben (sz) [Andrásfva MT]. *1830:* a' kék mezőn a kék mező oldalban [Hidvég Hsz]. *1833:* Kék vápájában (k) [Nagyernye

MT]. *1891:* Kék d(omb) [Bogártelke K; KHn 187]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

II. *fn* **1.** kékszínű fonal v. anyag; fir sau material de culoare albastră; blauer Faden od. Stoff. *1589:* Eot fewaly visseltek kekel zeottek [Kv; KvLt Inv. I/2. 36]. *1664:* Agy fütül valo kékkel szüt vaszon nro 1 [Dés; Hr 2/23]. *1674:* Egy festett kissebb ládáb(an): Tizen-ött Tőrök keszkenő. Két kendő veressel kékkel [Szászvárosi ref. egyh. lt Halics Mihály inv.]. *1682/1722 k.:* eg (!) veressel kékkel szőtt abrosz [Ludvég K; GörgJk 97]. *1683:* adtam ... Búdöskuti Sigonak Dolmant ... Crispán szin es kek Remek el fogjot mely is a kekkel együt volt Egy vég [UtI]. — Vö. a *francia-kék* címszóval.

2. kékség, kék folt (véraláfutás); vînătaie, echimoză; Bläue, Blutunterlaufung. *1573:* Anna Beke gergelne Azt vallia hogi ... hallotta panazolkodasat Mwtatta kekeyt hogy az vra Eotet az attyatwl Maratert very [Kv; TJk III/3. 168]. *1584:* Peterdj Balas vallia ... Latta az kekeketh Desy Istvanon de Ne(m) tuggya kiteól esset [Kv; TJk IV/1. 203]. *1593:* Rosnai Andras vallia ... menek hatra az Zeoch Pal vduarara tahat az eo Inassa Peter halua fekzik egi agiba ... mikor megh latogattuk volna, latam enis hogy vgian pazmankent rendel vala az kek az Inason az vekonian az veressegh miat [Kv; TJk V/1. 404]. *1606:* Latott wtes mia ualo keket es sebet az osuat Janosne kezen [UszT 20/203 Britannús Imreh de Kis Kede pp vall.]. *1631:* Kocsis Mihalyne ... mutogata valtig az kekeket rajta enis latam hogi elegh kekek valanak rajta [Mv; MvLt 290. 232a]. *1644:* mutatta szegeni aszoni hogy meli rut kikek voltak az testen [Mv; i.h. 291. 417b]. *1730:* egy Béressel még megis verték, magam is láttam a kékit [Türe K; Told. 28]. *1774:* Gligor a kezével ellent vetett, melyet ugy meg ütött hog a keze bokáján Negyed napig is a kéke megláttzat [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

Szk: *~et mutat. 1573:* Ilona Zeoch ferenchne Azt vallia hogy ... Hallotta az azzonnakis panazolkodasat hogi az vra eotet Rongallya very Az atthia twl Marattert mwtatot kekeketis Neky [Kv; TJk III/3. 168]. *1591:* Karoly Benedek, fenessi Thamas, varos hites zolgay hitek vtan valliak, Lattük hogi Barbeli Balint biro vramhoz jeoue es keket mutata, monda azt hogi fenessi Marthon verte [Kv; TJk V/1. 80]. *1600:* Marton Janosne Anna azzony ... vallya, Amikor megh vertek ez felperes azzont ... mutatta az kekeket karyan hwn, az vra penigh oltalmazo Simon othon sem volt mikor ez esset rajta, hanem az feozben volt [Kv; TJk VI/4. 431] ✱ *~et mutogat. 1596:* az vereseghnek kekit latam vertis latam raita ... kekyt az vereseghnek mútogata az A(ctor) azzony | az mely vert es keket mútogatott azt az I ⟨che⟩lekette raita [UszT 11/11] ✱ *~et tesz vkin. 1574:* Partas Katalin Azt vallia hogi Mazas Peternel volt es hallota hogi az tarkeowy Balas felesege kery volt hogi hoza fogadia az zolgalo leant Ne vallion kart, Azt Monta hogi ne(m) fogadia Mert keket teot rajta [Kv; TJk III/3. 392]. *1599:* Judith ... az feoldre le ite ... Veghre kezeywel feyemet az en magam hazam oldalahoz verte tazigalta ... sok keketh teón raitam karomon vallamon [UszT 14/42]. *1665:* Hurezi Bukur Sokabine, egi ot valo aszoni emberen tévén kéket administralt f 1/20 [UF II, 315] ✱ *vminek a ~ét viseli. 1749:* Szolga Biro Uram Dumitru Pantát és Vaszilia Dusát mi okon nem tudgjuk keményen meg verte, hogj mostis a kéket viselik [Told. 3].

3. *jog* súlyos testi sértés kék nyoma (véraláfutás); urma unei leziuni corporale grave (vînătaie); blaue Spur einer schweren Körperverletzung (Blutunterlaufung). *1590:* Vér birsag fl. 1. Az Tiztartoé ... kik d. 33 az zerelmes embere[a] [Kajántó K; GyU 17. — [a]Olv.: sérelmes emberé, azaz a súlyos testi sértést szenvedett félé]. *1640:* Mulcta: Verbirsag f. 1. kek ... d. 33. de ezeknek harmad reze az biroe, ket resze az Uduarbiroe [Mákó K; GyU 53]. *1665:* Dragussi Opre Kozte egy kékért ... f. 1/20 [UF II, 315].

Mindhárom adalékban a *kék* jelentéstapadásos alakként *kékbirság* h. — A II. 2. alatti szk-ok nem vonhatók ide. Megjegyzésre érdemes, hogy az Úriszék nemleges tanúságából itélve — a magyarországi szokásjog a kékmutatást és a kékbirságot nem ismerte.

Szk: *~et mutat: 1594:* Or birsagh keőzeötteők es Parazna birsägh egi egi forint veer birsagh hatuan hat penz Az ki keketh mutat hatuan penz [Bagos Sz; UC 113/5. 17]. *1666:* Mulcta. Vér Birsagh egy egy forint két resze az Tiszte, egik resze az Faluje ha keket mutat, minden kekert ötven ötven pénz [Hévszamos K; GyU 151].

A súlyos testi sértés esetében a bántalmazott a falusi biróság v. az úriszék előtt megmutatta a súlyos testi sértés kék nyomát, s ha a sértés a vádlottra bizonyult, a kékmutatás (l. ott) birságát fizette meg. A birság összege 1590-ben Kajántón (K) és 1640-ben Mákón (K) 33, Gyaluban azonban 1666-ban 66 pénz (dénár), illetőleg — mint a fenti adalék mutatja — minden kékért ötven-ötven pénz volt [NNy 479]. — Vö. a *kékbirság* és *kékmutatás* címszóval.

4. *tbsz* kékdarabontok, kékdarabontság; dorobanţi cu uniforma tivită cu albastru; blaue Trabanten. *1609:* attam ... Zuczjagi Janos es Turi Janosnak az ketteonekjs f. 2 d — mjnt hogy Zuczjagi Janosnak az kekekheoz kelle mennj [Kv; Szám. 126/IV. 170]. *1625:* Nagj Thamas az kekek Tizedessj fele Tized maghawal erkezwe(n) magyar orszagbol, Atta(m) ... Hust lib. 10 [Kv; i.h. 16/XXXIV. 180]. — A jel-re l. *kékdarabont* al. a jegyzetet.

A címszóra von. l. P. Dombi Erzsébet: NyIrK XXVI, 109–14.

kékagyag agyagfajta; un fel de argilă; Art Tonerde. *1675:* Hogy a kőzep Utzai sütő hazhoz, az Jobbagiok Kek Agjagat hosztanak, attam az Agjagert az monostori Bironak az szokas szerent ... d 9 [Kv; Szám. 35/I. 29]. *1700:* Az Ovari Sütő Házra valo kőlcseg ... Hozattam egj szekér kek agjagot fizettem Flor. 2 Dnr 50. Verettem meg az kemencze fenekit fizettem Flor 5 [Kv; i.h. 40/I. 25–6].

kékalmás almáskék, kékesszürke; cu părul vînăt rotat; bläulichgrau. *1653:* Öt paripa vala ... egyik, egy szép kék almás kurtán ló, ott marada az istállóban [ETA I, 70 NSz]. — A jel-re l. MPászt 338 *almáskék* al.

kékbabú kékbabos; cu buline albastre; blaugetüpfelt. *1823:* Ezustos Tradár'sán apró kék babú magyar köntös [LLt Csáky-per 601 L. 1].

kékbarna *vsz* kékes v. szürkésbarna; marou-albăstrui; bläulich/graubraun. *1697:* Tino ... Tavaly Kek Barna fel allö szarvacskaj [Almakerék NK; UtI]. *1757:* Egi pár kik barna az egyik szürke, a' másik szügár (!), 4 esz(ten)dősök | Egy kik barna Rusána 6. est(en)dós kikes ókór borjával [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9]. — A vsz-ü jel-re l. MPászt. Mut.

kékbarnuca kékesbarna tehén; vacă maro-albăstruie, vacă cu părul marou-albăstrui; bläulichbraune Kuh. *1757:* Egj szép kik barnutza fel állo hegyes szarvával 6. estendos ökör jó borjával [Pusztasztmiklós TA; Berz. 3. 1/9].

kékbeli 1. *mn* kék köntösös/ruhás; îmbrăcat în albastru; in blauem Kleid, blau gekleidet. *1582:* Michael Nag' ... fassus est ... Danchak Ianos az vczan fel megien vala Az Apia hazahoz ... Ez keozbe megh foga eg kekbely legeny [Kv; TJk IV/1. 10]. *1590:* egy kekbelj legenj ... az ajtot kaput rettenetesewl verte [Kv; TJk V/1. 2]. *1591:* Boitor Antal, Nadasi biro, vallia ... Latam hogi ez ernieos zekerrel Nadason[a] megh allottak vala az kekbeli emberis ott vala, es egi veres zokniabeli azzoni emberis vala vellok [Kv; i.h. 107. — [a]K]. *1747:* jött ide két kékbéli öltözetb(en) lévő katona négy loval [A.hagymás SzD; Ks 27/XVIIb].

II. *fn* kék köntösös/ruhás ember; persoană îmbrăcată în albastru; Mensch blau gekleidet/in blauem Kleid. *1572:* Thamas Eotthues Myhal zolgaia, latta hogy az Kerekesne hazabol ky Ieot ez Caspar es ... kardiat ky vonta volt es hozzais vagot egy kekbelihez Bayrais hy volt egy gwbas legent [Kv; TJk III/3. 25]. *1591:* Apiok Janos, Thwrej[a], Cardinal vram eo Naga Jobbagia vallia ... Az veres nadragu ember zekeren vala egi azzoni, es egi ferfi, de az kekbeli zekeren senki nem vala [Kv; TJk V/1. 107. — [a]Türéből (K) való].

kékbírság tettlegességi büntetéspénz; amendă pentru provocare de leziuni corporale; wegen Tätlichkeit bezahltes Strafgeld. *1632:* Eleiteől foguan ualo rend tartas szerent Fogaras feölde birsagh szedesben egienleö modott es rendett tartott. Kék Birsagh uolt f. 1/20. Ver birsagh uolt f. 4 [Grid F; UC 14/38. 6]. *1640:* Mulcta. Ver birsag f. 1. Bika birsag f. 3 ... kek birsag d. 66 [Gyalu K; GyU 57] | kek birsag d. 33 [Jegenye K; GyU 50]. *1652:* Az kek birsagis, mely a' falub⟨an⟩ esik a' Biroje ... Ha az Ur dolgan esik az Tizteke [Kajántó K; GyU 127] | Ver Birsag 'ha az Bironak meg' mutattya den. 33. a' kek birsagis anny azon modon az biro eleot. Ha: penig' a' Tiztartonak mutattya meg' f. 1. Akar hun essek [Km; GyU 134].

A birságnemre l. a *kékmutatás* cimszót és további adalékokat Asszonyfva-, Bh- és Szászlónáról [GyU 54, 57, 64, 73, 134, 142, 147].

? **kékcse** *vsz* kékesfehér; alb-albăstrui; bläulichweiß. *1349:* Jacobus germanus Zeuke unum bovem suum kegche colorem subtraxisset [Urk. II, 71 Nic. dictus Wos comes de Kolus bizonyságlev.].

kékcsíkú kékcsíkos; cu dungi albastre; blaugestreift, mit blauen Streifen. *1819:* egy kisdeg igen keskeny kék tsiku derekaly [Kv; Pk 3]. *1834:* 25 Sing kék tsiku krádli mátrácnak a 54 xr [Kv; Born. F. IXa].

kékdarabont kék szegővel szegett ruhás gyalogság; dorobanți cu uniformă tivită cu albastru; Fußvolk/Infanterie in blaugesäumter Uniform. *1594:* Karkai Martton Deakot, ötedmagaúal Kek darabantokall ... vittek Gyalúig | Wrúnk ö fge Kek Darabantit, 6. beteget, és az többinek parttekajt, vitte Thordara filei Húzar Balint 8. ökkerrel ... f 1 [Kv; Szám. 6/III, 12, 20]. *1596:* 27. Aprilis: ... Az Kek Darabantok Porttekaiokat vitte Tonnich Mollert 4 loúal, Thordaig ... f 1 [Kv; i.h. 6/XXI. 21–3]. *1625:* vittek ... az Kek Drabantok portekajat ... Fejerwarigh [Kv; i.h. 16/XXXIV. 275]. *1627:* Cziki Georgj Kek drabant [Farkaslaka U; UszLt IV/50. 54] | Bekeő Damokos kek drabant [Etéd U; i.h. 63–4]. *1652:* Varffaluan[a] lako Szekeres Jacabne Kek Drabant Felesegě Bordats Barbár Asszoni [Borb. I. — [a]TA].

A megadott fejedelemkori jel. Kelemen Lajos egykori közlése.

kékdarabont-hadnagy locotenent la dorobanți cu uniformă tivită cu albastru; Infanterie-Leutnant in blaugesäumter Uniform. *1598:* 11 xbris B. V. Hagiasabol kultem Kalmandj Mihalynak az Vrúnk kek darabant hadnagianak ajandekoth ebedere[a] [Kv; Szám. 8/V. 109. — [a]Köv. a fels.].

kékégszín égszínkék; albastru deschis; himmelblau. *1676:* Vettűnk Katonak ... 8 singh kek Eghszin habos kanavaczot 7tedfel forinton singit melly teszen flo: 52 [Beszt.; Törzs].

kékellő 1. kékes; albăstriu, albăstrui; bläulich. *1806:* Nyistor Bábénak ... kékellő szemei [DLt 348 nyomt. kl]. *1808:* A' kenyér melyben sok Szarvas Rós vagyon, kékellő, kellemetlen izü, és szagu, a' hoszszabb vele élés után pedig Babra nyavalyát (: Raphanium, Kriebel Krankheit :) okoz [DLt 868 ua.]. *1836:* Guttner János ... szász ... kékellő szemű [DLt 760 ua.].

2. kékesfehér; alb-albăstrui; bläulichweiß. *1806:* Egy kékellő szörü Tehén | kékellő szörü Tulak [DLt 574 ua.].

kékes I. *mn* **1.** halványkék; albastru/bleu pal/deschis; bläulich. *1576:* Wadnak fewal heak kekessek egy wegbe negy fewal hera walo [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 11. 15]. *1589:* Ket vankos hey Lengiel Myw kekes [Kv; KvLt Vegyes I/2. 36]. *1625:* Egy lengeteg Abrosz kekes volt f. — ./. 20 [Kv; RDL I. 126] | parna hey veresesek es kekesek kendeók veressesok kekosok iok, kenderból zótettek mind ezek [UszT 8a]. *1644:* Egy lepedo fej kekes Veresses val. 24 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1680:* Fejtős kendő kekes es vereses 4 vegb(en) [Fog.; UtI]. *1687 k.:* Vagyon a Kebele Sz. Iványi[a] Ecclaba(n) ... Két abrosz égyik kékes másik veresses [MMatr. 297. — [a]MT]. *1694:* Egy lepedő fej kekes Veresses val(ora) 24 [Kilyén Hsz; BLt].

Szk: ~ *abrosz*. *1588:* Egy veres Abroz, egy kekes Abrosz [Kv; KvLt Inv. 1/2. 14]. *1716:* egj kékes abros két szélben ... más kékes abros három szélben [Kv; Pk 6] ✱ ~ *ágyfőtől való*. *1629:* Egy kekes Agy fwtwl valo. tt f. — d. 60 [Kv; RDL I. 132]. *1664:* Bele szütt kekes Agy fütül valo Nro 3 [Dés; Hr 2/23] ✱ ~ *ágytakaró*. *1810:* Egy Kékes ágy Takaró ... Rf 5 xr 16 [Mv; MLev. Illyés Anna hagy. 2] ✱ ~ *derekalj*. *1647:* Ket kekesz derekaly cziüp f. — d. 40 ... Mász egy kekes derekaly haiastol cziüp — f. — d. 70 [Kv; RDL I. 134] ✱ ~ *derekalj-csup*. *1837:* Kékes Derekaj Csup égy [Várfva TA; Borb.] ✱ ~ *derekalj-tok*. *1788:* négy nyüstös kékes Derekaj tok [Mv; TSb 47] ✱ ~ *dunyhahaj*. *1658:* Kett kekes Dumha (!) hay Est d 40 [KJ] ✱ ~ *főalj-haj*. *1637:* Jutot Kis Katanak ... kett foaly haiastol, mindeniken kekes feualy haj vagyon [Kv; RDL I. 24]. *1669:* Egy kekes fóval haj ... f — // 15 [Kv; i.h. 150] ✱ ~ *gyolcsabrosz*. *1672/1687 k.:* Csokai Balás István feleségevel edgyütt

adott a' Csokai Templomhoz egy kékes Gyolts Abroszt [Csóka MT; MMatr. 85] ✱ ~ *héj. 1576:* Egy wankos henak walo kekes he [Szamosfva K; JHb XVIII/7. 15] ✱ ~ *hímes. 1749:* Conferalt Nemet Istvanne Aszszonyom a Szacsvai Templomb(an) valo Ur Asztalara egy kilint mely fejeres vereses kekes himes [Szacsva Hsz; SVJk] ✱ ~ *kendő. 1723 k.:* Két éneklő Székre valo kékes kendő; egyik szakadozott, melly szüntelen rajta az éneklő Széken; mást Innepeken teszik reája [HbEk] ✱ ~ *kendőkeszkenő. 1636:* Egy kekes kendeo kezkeneo ér ... d. 12 [Kv; RDL I. 109] ✱ ~ *keszkenő. 1586:* 2 kekes kezkeno [Kv; Szám. 6/IV. 47] ✱ ~ *paplan. 1615:* Egj kekes kws paplan f. 1 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével] ✱ ~ *paraszt-vánkoshaj. 1790:* Két kékes paraszt Vánkos Haj [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 3-4] ✱ ~ *párnahéj. 1599:* Zaz Istwanne Vizen Zilagiban ... Kekes parna hejnak Valot —/18[a] [Kv; Szám. 8/XIV. 31 hj. — [a]Ennyi a harmincad] ✱ ~ *rózsás derékalj-csup. 1655:* Egy kekes rosas derekaly czup [Kv; RDL I. 29] ✱ ~ *rózsás főaljhaj. 1588:* Harom kekes Rosas fewaly hey [Kv; KvLt Vegyes I/2. 18]. *1629:* Egy mereő kekes rosas Czinalatlan fiuali haj tt f 1 d. 25 [Kv; i.h. 132] ✱ ~ *surgyé* kékes derékalj. *1793:* három kis Pejh parna ... Azok alat egy kékes Surgej (!) [M.köblös SzD; RLt Kolosi Krisztina kel.] ✱ ~ *szösz-vászonkendő. 1812:* Kekes Szösz Vászon Kendő xr 20 [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9] ✱ ~ *szövés. 1816:* Egy Frantzia kotzkás zöld, vereses és kékes szövéssel virágzott keszkenő [Iszló MT; UnVJk 178] ✱ ~ *ujjas. 1829:* Márton Mihály ... Szökött el kékes Segesvári Fláner ujjasba [DLt 46 nyomt. kl] ✱ ~ *vesszős főalj-haj. 1622:* Egj kékes veszeös feualj hej f. — d. 25 [Kv; RDL I. 119]. *1640:* Egi kekes veszszeös feualj hay viselt [Kv; i.h. 123] ✱ ~ *virágos csésze. 1849:* égy fületlen kékes virágos Csésze leveses [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *virágú. 1788:* Egy kékes virágu moj ette Slafrog [Mv; TSb 47]. *1849:* égy tötött 'Samelli, kékes virágu massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. kékbe játszó; albăstriu, albăstrui, care bate în albastru; ins Bläuliche spielend. *1790:* Olitser Nagy Tanyer kékes 2 [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c].

Szk: ~ *findzsa. 1817:* 5. kékes Fintsiak 7 Rf 5 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 42] ✱ ~ *holicsi edény. 1821:* Kékes Holitsi Edények: Nagy leveses Tál, Fedelestöl van 2 [Veresegyháza AF; Told. 19] ✱ ~ *porcelánfindzsa. 1759:* Tizenkét pár egy forma kékes porcellán Finsiákat [Sárd AF; TSb 51]. *1788:* Két pár Kékes tsukuládének valo porczellán fintsia tálostol [Mv; TSb 47] ✱ ~ *stráfú findzsa. 1849:* égy ... belölröl nagyan aranyazatt kivülröl pedig kékes stráfu fin'sia tála nélkül [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *tarkás szemű. 1846:* Miller Vincze ... kékes tarkás szemü [DLt 1114 nyomt. kl] ✱ ~ *vinci bokály. 1755:* Fel ejteles kékes vinczi bokaly 1 [Buza SzD; LLt Litt. B].

3. kékesfehér; alb-albăstrui; bläulichweiß. *1801:* Edgy Szőke és edgy kékes fejős Tehén [TL].

Szk: ~ *színű. 1833:* adott el ... 1 kékes szinü Tehenet [Torda; TVLt Közig. ir. 797] ✱ ~ *szőrű. 1813:* A Tehén kisded szőke, a nyakán kékes szőrü tsáko szarvu [HSzj *csákószarvú* al.]. *1833:* Bágyoni Boronyai János adott el ... 2 Kékes szürü Tulk(ot) Rf 133 [Torda; TVLt Közig. ir. 797].

4. kékfoltos; cu vînătăi, cu pete vinete; blutunterlaufen, mit blauen Flecken. *1574:* Catalin azzony Molnos Mihalne Azt vallia hogy ez ely Mwlt Aratasnak vtanna hamar volt hogi Mazas peterne Eohozzaya Ment voltky az hostatba ... az karyan Inget fely Twrte latta hogi kekes volt, de eo Nem latta kytwl Es Mint leot, wtes vagi zorongatas volt [Kv; TJk III/3. 392]. *1757:* nézém az kezeit, hát igen kékes [Mocs K; Mk IX Vall. 185]. *1813:* Bal felöl az nyakán kékes vak ütés [Dés; DLt 162].

5. kékszegőjű ruhás; cu uniformă tivită cu albastru; in blaugesäumter Uniform. *1653:* a fal alatt kün valami puskás darabontok — kékesek, a veröfényen tetvet öltenek[a] [ETA I. 124 NSz. — [a]1620-ban a pozsonyi vár falai alatt].

Szk: ~ *darabontság. 1667:* oda vagyo(n) most Kékes Drabantságra [LLt 69/5].

6. '?' **Hn.** *1864:* Kékes domb itt régen sok kék virág termett [Csöb U; Pesty, MgHnt LVII, 102b].

II. *fn* **1.** kékdarabont; dorobanţi cu uniformă tivită cu albastru; Infanterist in blaugesäumter Uniform. *1653:* Ezt a brassai készületet értvén Báthori Gábor; ő is valami hadait igen sietve bébocsátotta a Barczára, mind a maga gyalogival és kékessivel együtt [ETA I. 110 NSz]. *1679:* noha Orosz Peter Hegedüs Ferencz es Benedek Mihály eleget laká⟨na⟩k szabadcsagert az Kékesek közi, de hogy önnet meg jövenek, ugyan úgy szolgáltak mint ös jobbágyok | Küssebb Orosz Peter mindgyárt el mene az Kékesek közi, az mig oda lakékis az Apja itthon az töb fiajval édgyüt Lázár Istvan Vr(ama)t szolgalta jobbágy Szerben [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151].

2. Hn. *1390:* rivulum Kekes appellatum [Kővár környe.; DocVal. 388]. *1722:* A' Kékes táján (sz) [Csomakőrös Hsz; EHA]. *1782/1798:* kékes Nevezetű részben (e) [M.sülye AF; EHA].

kékeses kékesecske; albăstrui, albăstriu; bläulich. *1643/1687 k.:* Vagyon a Sz: Simoni[a] Eccláb(an) ... égy kékeses abrosz [MMatr. 164. — [a]MT].

kékes-fejéres kézimunka-fajta; un fel de lucru de mînă (lucrat în alb-albastru); Art Handarbeit (bläulichweiß gestickt). *1676:* Beszterczei Varro Aszonnak az Kato kekes fejeresseirt flo : 2 [Beszt.; Törzs].

kékesi a Kékes (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kékes/Chiochiş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kékes. **1.** Kékeshez tartozó; care aparţine de Kékes/Chiochiş; zu Kékes gehörig. *1610:* Az Kekessj Jokzakbol (!) eö klmek ekkepen deliberaltanak [Kv; RDL I. 6]. *1818:* Kékesi Rét [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

2. Kékesen lakó/működő; din/care locuieşte la Kékes/Chiochiş; in Kékes wohnhaft/tätig. *1567:* ty ktek Sagyn Somszydy kjkessy biro Janus es az teob Eskeottek[a] [M.kékes SzD; BesztLt 86. — A beszt-i bíróhoz és tanácsához. — [a]Köv. a fels.]. *1570:* Kegelmetek Vrwnk Eo felsege Jelen valo Adoyat ... Mellyeth ez El Multy gywlesbe zerzeth az orzag Meg kyldetthe, pecheth alath, Mellyeth ... My koron az ty keg: Embere Eleo Ada, En Magam vetette(m) le az pecheteth rola, az Karoly Lazlo vram Tyztartoiawal Sebestie(n) deakal az kekesy tiztartowal [i.h. 47]. *1664:* A kékesi prédikátor felöl ne feledkezzék Kegyelmed [TMI. III, 65 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

kékesnyárlói a Kékesnyárló (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kékesnyárló/Chichişa; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kékesnyárló. **1.** Kékesnyárlóhoz tartozó; care aparţine de Kékesnyárló/Chichişa; zu Kékesnyárló gehörig. *1810:* F. Kékes Nyállai Erdők [Hodor lev.].

2. Kékesnyárlón lakó; care locuieşte la Kékesnyárló/Chichişa; in Kékesnyárló wohnend. *1716:* eo Nsga Kekes Nyárlai Pál Alexa nevu' Jobbágyának az Szüle Attya [JHbK III/68. 22].

kékesség kékesdarabontság; serviciul la dorobanţi cu uniforma tivită cu albastru; Trabanten-Fußvolk in blaugesäumter Uniform. *1667:* oda vagyo(n) most Kékes Drabantságra ... az után meg jövén az Kékessegről senkit jobbágjul nem szolgált [LLt 69/5].

kékes-szürke de culoare cenuşie-albăstruie, cenuşiu-albăstrui, porumb; bläulichgrau. *1843:* vékony kékes szürke szőrű Tulkai [K; KLev.].

kékesszürkés gri-albăstrui; bläulich fahlgrau. *1788:* Két embernek valo kékes szurkés fejér fonallal két nyüstbe szött Derekaj felső tok [Mv; TSb 47].

kékesülés kékség; învineţire; Bläue. *1748:* Azon mèg verés volt e oljan keptelen valo a meljből halál következhetet volna, ha volt mitsoda formáju Sebeket, kékésülést vagy Jelt Látot a Testén a Tanu Kukulj nevú Cziganyna)k [Dob.; Ks 4. 11 vk].

kékfejér kb. hamvasfehér; alb-albăstrui; bläulichweiß, weißlichaschgrau. *1656:* Az Istalloban hat szekeres lo, harma szurke harma kek fejer, eggyik(ne)k az szürkenek festett az farka [Dob.; Mk Inv. 7].

Sem az MPászt, sem Bartha, MSzinn. nem szótároz ilyen színnevet.

kékfejtő fir de bumbac de culoare albastră; blauer Baumwollfaden. *1668:* Egy kek fejtovel szot vankos hej [Mk Kapi György inv. 9]. *1682:* Attam ... egi giapottas len uaszon abroszt, kek feitőuel azon rosakra uarrottat [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1716 u./1770 k.:* Szász Mihályné adott az éneklő székre egy szála-vászon kék fejtővel szött és varrott hosszu kendot [Ördöngösfüzes SzD; SzConscr. 190]. *1829:* Kék Fejtő maradott volt 4 font 2 Loth [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kékfestékű vopsit în albastru, de culoare albastră; blaugefärbt. *1747:* a Tisztarto urain mostani lako Házában ... találtunk ... Kék festékű párkányos és rostélyos Tekátskát [Szpring AF; JHb XXV/88. 3]. *1797:* Egy kék festékű Théka Zárostol[a] [M.igen AF; DobLev. IV/777. 7. — [a]Benne 19 címszerűen felsorolt könyv és más tárgyak]. *1819:* egy kék festékű Kaszten egy Záros és kotsos kihuzojával [Baca SzD; TSb 6].

kékforma-szőrű kékes szőrű; cu părul alb-albăstrui; weißhaarig mit bläulichem Schimmer. *1769:* Haza jövék ... látek a Pajtába egy kék forma szörü (: amint emlékezem :) Harmad füre menő Ünő Tinot meg kötve [Mezőmadaras MT; BK].

kékgyalog 1. kékposztó-ruhás fejedelmi gyalogos; infanterist/dorobanţ cu uniformă tivită cu albastru; fürstlicher Infanterist in blaugesäumter Uniform. *1625:* Az Vrunk eő felge kek Gialogj keőzzwl Zakadot Janos harmad magaval leve(n) vghian Drabantokkal, az kassaj penz vereők mellet, es Kassa fele keserven az vrűnk eő felge penzet ... attam nekik[a] [Kv; Szám. 16/XXXIV. 23. — [a]Köv. a fels.]. *1653:* A fejedelem maga is egykorban bémene a városba a kék gyalogokkal, és egy házhoz letelepedék [ETA I, 107 Nsz]. *1662:* Nagyszombatot bal kézre hagyván, a Fehérhegy alatt Szomolyán vára alatt jártatván tábort, ott egynehány nap alatt táborát megnyugtatta vala, mig a Fehérhegy útjárol a sok útálló puskás tolvajok elkergettetvén, az utak együtt is, másutt is feles muskatérosokkal s kék gyalogokkal általállattatnának [SKr 255].

2. a fejedelem kékdarabont-hada; oastea dorobanţilor cu uniformă tivită cu albastru; fürstliches Trabantenheer in blaugesäumter Uniform. *1653:* Egykor csak hallók, hogy ... Imrefi János ott veszett vala[a] — egy szikkanó sárba esett és ott ölték meg; a kék gyalog mind oda vesze [ETA I, 105 NSz. — [a]A szebeni csatában] | Összekapnak[a] ugyan és a magyar és tatár harcol valamit, de imitt a kék gyalog hamar elvéré őket [i.h. 110 NSz. — [a]1612-ben Báthori Gábor fej. hadai Fejér Mihály és Géczi András seregével].

Szk: *udvari ~. 1643:* Nemzetes Nagy Pal Ura(m) az my Keglmes Urunk(na)k fejedelmünk(ne)k az Tekintetes es Nag(ysa)gos Rakocy Geörginek eo Naganak 20. Uduarj Kék gyaloginak feö Kapytannia, Karansebesi es Lugosi Bán [Déva H; JHb 53/p].

kék-hamuszőrű kb. világos hamvaskék szőrű; porumbiu la păr, cu părul porumbiu; mit aschfahlen Haaren, aschfahlhaarig. *1632:* Komanai Uduarház ... Paytak. Az Paitas kertben eöregh Eökeör uagio(n) No 17. Tarczia ezekben N 4. Barna N 7 Kék hamu zeőrw N 1. Szőke N 1 Veres reőtth N 2 [UC 14/38 Kománai Urb. 30]. — A jel-re l. MPászt 445 *kékes* al.

kékít kékre ver; a învineţi în bătaie; jn blau prügeln. *1759:* edgj darab hasáb fával ujjanyira meg verte taglotta és Testét kékitette [Msz; VK]. *1762:* Serbán nevű Jobbágy Kotsissa ... meg támotta, halálra verte, taglotta, testétt kékittette, karját el rontotta | mind ketten meg támották Foldre le ütvén ottan verték, Sebhették, testétt kekitették, vérétt kiontották [Msz; Ks 67. 48. 91].

kékitő '?' **Hn.** *1755:* A Kékitő Kútan feyül [Somlyó Sz; EHA].

A hn-beli jelző alkalmasint a mosást befejező *kéklés* munkamozzanatára von. szemléletet rögzíthet.

kékitő-papiros '?' *1863:* 2 levél kekitő papiros 16 xr | 1 arkos Kekito Papiros 5 xr [Kv; SLt Vegyes perir.].

kékkáposzta vöröskáposzta; varză roşie; Rot/Blaukohl/kraut. *1585:* 11 Janua: Fozette(m) Ebedre kek kapoztat tehen hussal d. 8 | Tehen húst hozattam főzny d. 5. Kek kapoztat d. 3 Mezet hozza d. 4 [Kv; Szám 3/XXII. 55, 71] | feier sos kapoztat ... d. 3. kek kapoztat ... d. 25 [Kv; i.h. 3/XVIII. 29b Gellien Imre sp kezével].

1590: Elseo Tal etek volt kek kaposztas hústh ... Kek Capoztat p(ro) d. 3 [Kv; i.h. 4/XX. 38 Hooz Lőrinc sp reg.]. *1621:* kezitettem Ebedre ... Kek kapoztahoz Tehenhust ... /18 ... Kek kapoztat d 7 [Kv; i.h. 15b/X. 26]. *1650:* Főzettem kek kaposztaual Tehen hust Lib. 20 [Kv; i.h. 26/VI. 420]. *1679:* Másik veteményes kert ... 23 táblara vagyo(n) mostan ezekben, veres hagima, pár hagyma, Petreselyem, murok, kaposzta kek kaposzta, veres Czekla, tárkony [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 139].

kékkáposzta-mag vöröskáposzta-mag; sămînță de varză roșie; Rotkohlsamen. *1656:* Ezen rekeszben vagjon ... saczkoval kek kaposzta magh [UF II, 155]. *1724:* im most kékkaposzta magotis küldöttem [ApLt I Apor Péter feleségéhez Nsz-ből].

kékkáposzta-palántamag vöröskáposzta-palántamag; sămînță (de răsad) de varză roșie; Rotkohl-Pflänzlingssamen. *1656:* Ittem vagyon ezen fogason 4 rendbeli saczkok ... kek kaposzta plant magh egi öszve marokkal [UF II, 154].

kékkáposztás vöröskáposztás; cu varză roșie; mit Rotkohl. *1590:* Elseo Tal etek volt kek kaposztas hústh [Kv; Szám. 4/XX. 38 Hooz Lőrinc sp kezével]. *1598:* Kek kaposztass hwss [Kv; i.h. 7/XVIII. 77 Masass Tamás sp kezével].

kékkő rézgálic; piatră-vînătă, sulfat de cupru hidratat; Kupfervitriol. *1558 k.:* Az lazuriomoth Igy chinald: Wegy kenesoth 2 rezth, ken koueth 3 rezt, salarmoniac(o)th 8 rezth, es ted egy Mazos korsoban es egesd meg lassu twzon es Nagiobich meg az twzeth; annak vtanna chinald vgy, Minth az chinobriomoth es lach ky Jony belolle egy kek koueth, es te talalz zep Nieresegeth Magadnak [Nsz; MKsz 1896. 383]. *1743:* Gyurkának ki turosadván a Lova, annak orvaslására kék köre adtam 4[a] [MúzBeth. — [a]Dénárt]. *1798:* 12 lóth kék kő 12 xr. 4 loth Romai Gálitz kő 4 xr [Déva H; Ks 73. 74. VII. 13 1/4]. *1807:* Egy Scatulyaba fejér gálitzkő Egy pappirosba egy tsomo kék kő [Körtvélyfája MT; LLt]. *1825:* hus kékkő büdöskő 24 xr [Kv; Pk 5]. *1827:* néki innya kellett vagy kék követ, vagy festéket mellyel katrintzát szoktak festeni [Kv; KLev.]. *1843:* A K Monostori Papiros Gyár ... által adatik a Haszon bérlő Urnak ... kékkő hét, és fél Loth [KmULev. 2].

kékkrumpli kék burgonya/pityókafajta; soi de cartofi cu coajă vînătă; Blaukartoffel. *1853:* 4 véka kék krumplit küldeni el ne mulasd [Kv; Pk 6].

kéklazur ? lazurkék, világoskék; albastru deschis, azuriu; lasurhell/blau. *1629:* Egy válban uágott kęk Lazur poszto mente tafotáual bellett. ér. tt f. 16 [Kv; RDL I. 143]. *1645:* Egy kek Lazur Czapragh körül Galannal premezet [LLt Fasc. 125].

A jel-re l. Bartha, MSzinn. 76 *lazurkék* al.

kékliliom kék nőszirom; Iris germanica; stînjenel; Schwertlilie. **Szk:** ~ *vize* kékliliom főzete. *1679:* Kek Lilium vize nro 1. Fejér Liliom 2dik vize nro 1 3dik vize nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

kékmutatás súlyos testi sértés véraláfutásos helyének felmutatásával való bizonyítás és birsága; arătarea vînătăilor ca dovadă a leziunilor corporale grave suferite și amenda lor; Beweis und Strafgeld für eine schwere körperliche Verletzung durch Vorzeigen der blutunterlaufenen Stelle. *1590:* Ver mutatasis egj forint, az tiztartoie, az kek mutatass az birake [Km; GyU 13] | Birsagh zedessel vgj eltek pecheth ne⟨m⟩ beochywlles fl. 1. kek mutatas d. 40 [Mákó K; GyU 27]. *1652:* Az Verbirsag' f. 1. a' Biroje ha az Ur dolga⟨n⟩ nem esik, Kek mutatas den. 66. azis a' Biroje a' falub⟨an⟩ ... Az Bika birsag' f. 3 harmada az Biroje az ket resze a Tiszteke[a] [Szászfenes K; GyU 122. — [a]Szászlónán (K) is ugyanilyen a büntetés (GyU 124)]. *1666:* Vérbirság és kékmutatás itt is az szerint mint az több falukon [Daróc K; NNyv 479].

A súlyos testi sértés esetében a bántalmazott a bíróság előtt megmutatta a verés megkékült helyét; ha aztán a verés a vádlottra bizonyult, a kékmutatás birságát fizette [EM XLV, 32; NNyv 479–80]. — Vö. a *kékbirság* cimszóval.

kékpityóka kékkrumpli; cartofi cu coajă vînătă; Blaukartoffel. *1853:* el ne mulasd bár 2, 3 kék pityokát Lajoséknak magnak [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra].

kékposztó postav albastru; Blaustoff/tuch. *1697:* Ezen boltb(an) ... Egj tabori Sátor Kék posztobol csinált párna sákb(an) Egj puszta derekaly [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter inv. 8]. *1706:* Egy Csomocska diribdarab kék posto [LLt Fasc. 146]. *1745:* Két darab kék posztó [Torda; TJkT II. 101]. *1796:* egy Lajbli kék posto [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1806:* (Vásárolt) 3 3/4 Sing kék posztót 18. 45 [Mv; Ks 34. VII gr. Kornis Gáspár kezével]. *1866:* Pique Barchet ... Kek Poszto ... Bagazia ... Damisz zászlonak [Kv; Újf.].

Szk: ~ *férfibunda. 1787:* Egy viseltes kékposzto férfi Bunda Hf 6 Dr 12 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 7] ✱ ~ *férfiljbi. 1787:* Egy viseltes kék poszto férfi Lájbli ... Dr 6 [Mv; i.h. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4] ✱ ~ *mente. 1790:* Egy rokás Asz(szo)ny Embernek valo kék Poszto Mente [Mv; i.h. Kis Ferenc ács hagy. 4] ✱ ~ *mundlisár. 1768:* Égj kék poszto Mundlisár [EMLt kézimunkák között] ✱ ~ *nadrág. 1787:* Egy viseltes kék poszto nadrág ... Dr 30 [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4] *1822:* Pokol János ... kék poszto nadrágban és csizmában, fekete fürtös gubában szökött meg [DLt 758 nyomt. kl] ✱ ~ *rékli. 1850:* Szász Péter udvari kotsis halálával maradott portékái számbavevése: kocsis guba, bör kozsokja — bör mellénye — kék poszto reklije [Algyógy H; Born. F. Ii] ✱ *egyszer ványolt* ~. *1690:* nemes, vitézlő Száva Péter ebesfalvi udvarbíránk administrált Fogarasban udvarunk szükségére berkegyapjából csinált egyszerványolt kék posztót [Ebesfva; AUt 584]. *1726:* egyszer ványolt kék poszto ulnae 4 [Görgény MT; Born. G. VII. 23] ✱ *francia* ~ *férfimente. 1787:* Egy fekete Bárány bőrrel prémezet Frantzia kék Poszto viseltes Férfi mente [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 8] ✱ *kétszer ványolt* ~. *1732:* Másfél szing kéczer Ványolt kék poszto darabocska [Kv; Ks 9 Kornis Zsigmond lelt.].

Sz. *1570:* Eok Lattak hogy Annyera verbe volt hogy Minden teste vgy volt Mint egy kek pozto, hogy az wyat Leh Nem Tehette az testen hwl ep volt volna [Kv; TJk III/2. 110]. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia vallia ... bi-

zony az zeginy giermekeket keoteozte az Apam az Agashoz, immar negied napja hogi ot senywednek Zegenyek ... mind el kekewltek zegenyek mint az kek pozto sem ewlhetnek sem alhatnak az keotelis el be sewlliedet wala az kariokba [Kv; TJk VI/1. 39–40]. *1794:* én lévén kenője, Gyogyitoja, láttam ... ollyan kék volt mind szintén a kék poszto [Eresztevény Hsz; HSzjP István Demeterné (60) vall.].

kékposztójú kékposztóból készült; de/din postav albastru; aus blauem Stoff/Tuch (verfertigt). *1806:* Bek Mihály, Stiriai Márburgi 24 esztendös ... visel ... kék posztoju aranyal varrott módi Süveget [DLt 598 nyomt. kl].

kékposztós kékposztóból való; de/din postav albastru; aus blauem Tuch. *1681:* Nyereg alá valo Nemez Nro 4 (: Első veres bársonyos. 2dik zöld posztos. 3dik Kék posztos, három skofiumos virágh rajta. 4dik szederjes posztos :) [EMLt].

kékróka apró sarkiróka; Alopex lagopus; vulpe polară; Blaufuchs. *1820:* Egy Lengyel bunda Paplenből kék rokával premezve 1 [Felőr SzD; BetLt 5 Fráter Theresia kel.]. *1823:* Kotzkás Merino ujj Bunda kék Rókával és tarka prém béléssel [LLt Csáky-per 601. L. 1].

A kékróka itt az *ezüstróka* — az észak-amerikai *vörösróka* (Vulpes fulva) — egyik színváltozata is lehet.

kékrókabőr ezüstróka-prém/szőrme; blană de vulpe polară/albastră; Blaufuchspelz. *1850:* Egy megyszin bársony kalpag, kék róka bőrrel [Mv; DE 2].

kékség véraláfutás; vînătaie, echimoză; Blutunterlaufung. *1729:* ä Feleségit ... ä Kis Miháljnál lévö Katona igen keménjen meg verte magam is láttam ä kékségeket ä Testin [Sövényfva KK; TSb 51]. *1756 k.:* Bányák és Stompok körül verekedők, vérengezők kékségért négy forintat, vérontásért pedig 12 forintot birságat fizessenek [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1763:* az ... Udvari Birot ... annyira sebhette hogj ... annak béllyegét, és kékségét hoszszas ideig viselte [Dés; DLt Liber Inventationis]. *1771:* Török Szöts Mihalyne panászlá e nékem (!) hogy mint támadta meg Josef nevu fia és a karját is meg mutatta hogy mi képpen szorongatta karját, láttam is a kékséget a karján [Dés; DLt 421. 42a Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.]. *1774:* az karjai mint kékek voltak az Exponensnének Laszlo Jutkának ... Mast is még lathatni dagadását s kékségit az is igaz hogy az verés után mint betegeskedik az Verés miián [Szökefva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1794:* őket is meg-verte a' Szolga Biro, 's mutatta is verettetésének jelét; annakutánna maga Hajda és Felesége is mutatták testeken a' kékséget, 's láttam mely erőssen meg-verettettenek [Ne; DobLev. IV/728. 3a Parkán Latziné Pitzi Ilonka (26) zs vall.].

kékszin albastru, culoare albastră; blaufarbig. *1748:* Szederjes Szin viragos, aranyos, ágy eleib(e) valo supellát ... Más kék Szin hasonlo Supellát [Ks XXVIII. 5. 8].

kékszinű albastru, de culoare albastră; blaufarbig. *1795:* visel egy rongyos kék szinu apro fejér gombos kurta Jánkerlit [DLt nyomt. kl]. *1845:* egy darabotska Muszuj kék Szinű [Dés; DLt 1388].

kékszőke kékesfehér; alb-albăstrui; bläulichweiß. *1656:* Vagyo(n) ... Meddeö tehen Nro. 7. 1. Fejer babos. 2. Fejer szöke, 3. kek szöke. 4. fekete barna [Dob.; Mk Inv. 12]. *1681:* Mogha Tivadar eökre 7. égyik egy kormos buta 2 égy kék szőke hegyes [Milván K; RLt 1]. *1694:* két ökrőm egy Rőt és egy mas kék szőke gonoszul az Jarmom nelkűl el veszet [Dés; Jk].

Az MPászt 445–6 marhára von. színnévként értelmezés nélkül közöl a címszóval kapcsolatos utalásokat.

Szk: ~ *tehén. 1693:* A Relictanak Dossaban adtunk egy borjas kek szöke Tehenet meg becsülven ad fl. Ung. 16//50 [Ne; DobLev. I/13] ✱ ~ *tinó. 1689:* vőtt volt egy ... kék szöke Buta Tinot [Dés; Jk].

kékszőrű 1. kékesszürke szőrű; cu părul porumb/cenușiu-albăstrui, porumbiu la păr; bläulich/blaugrauhaarig. *1593:* Orban Gergely enis peoresse lezek Pathkos Janosnak ... Chiki zenth giorgion ahol enneke(m) hazom wagyon egy Tanorokomtöl wezte(m) el egy lowamot ky kek zeöre wala [UszT]. *1599:* A(ctor) Zabo Ferencz Sikei Lo feö ... p(ro)ponit ... Az en battia(m) Zabo Pal, kiwel egy woltam mi(n)d apawal aniawal, weott wolt zolgalattiawal egy gyermek lowat negyed feöre kelot egy kek zeörwth, ott maratt azis nala [i.h. 15/188]. *1752:* Várczán Páskujnak ... marhák és lovak is kulomb kulomb félék fordultanak meg kezin s udvarán, ki szöke ki Barna, ki kék szörű, ki szürke, ki sárga, ki pej, ki barna szörű Lovak [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.].

Szk: ~ *kanca. 1625:* egi kek szeörö kanczamot ugirattak (!) az karoban, kj miat megi holt [UszT 151] ✱ ~ *ló. 1617:* Az nehay Mako georgy kuldeoth volt be Egy kek zeorw lovat [HSzj 171].

2. kékesfehér szőrű; cu părul alb-albăstrui; weißhaarig mit bläulichem Schimmer. *1695:* Tudok egy űnő tinót kék szőrűt idegen marhat hogy itt vagyon Fenesi Mihalynal [Kökös Hsz; MvRKLev.]. *1711:* Láttam egy kék Szarvas Tehenet ... Tudom hogy azon Szarvas Tehénnek a borját egj kék Szörűt [Gyergyóújfalu; WLt Andreas Kovács (40) pp vall.]. *1719:* (Az) ökör kék szörű fenn állo Szarvu [Kisfalud MT; Berz. 2. 41/119]. *1754:* a Béres ökrök ketteje Fako, ä más kettö pediglen Kék szörűek [Gernyeszeg MT; TGsz 2]. *1761:* (Az) ökrek közzűl egy pár ... mind kettö kik szörű, fel állo szarvu | (A) beres ökrök ... edgyike Szilaj névű, kik szőrö [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1805:* (A tinók egyike) kék szörű, fel-állo kukuri fejér Szarvu [DLt nyomt. kl]. *1808:* Ökrök. A két Rudas 8. esztendösök kék szörűek [Egeres K; Ks 89].

Szk: ~ *bika. 1806:* Egy kék szörü Bika [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.] ✱ ~ *marha. 1758:* fel fogván egj kik szörű harmad füvén járo bitang Marhat [Szentháromság MT; Berz. 1. 10/36] ✱ ~ *ökör. 1711:* Ujfalvi Pál Györgj Péternél vagjon egj kék Szörű ökör [Gyergyóújfalu; WLt Martinus Czirják (26) pp vall.]. *1735:* az J; ... az Exponensnek eö kglmenek egj kék szörű ökret ... meg szurta s meg sebhette [Dés; Jk 176b]. *1767:* Kik szörű Hegyes nevű ökret ... altul hajtotta [Tarcsafva U; PI] ✱ ~ *tehén. 1739:* fen állo szárvú, kék szörű Te-

hénnek az Tinaja [Torda; TJkT I. 165]. *1755:* Öt eszt(endös) Kik szörü, kis ded szarvu ... Tehen [Batiz H; BK sub. nr. 1020 Naláczi conscr.]. *1775:* 1 kék Szörö tehen Rf 5 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4]. *1793:* Egy három esztendős kék szörü Tehén meddö [Bodola Hsz; BLt 2] ✱ ~ *tehénke*. *1793:* Egy két esztendős kék szörü Tehenke [uo.; i.h.] ✱ ~ *tinó*. *1754:* egy harmad fure menö kék szörü Tino [Kajla (BN) körny.; WassLt] ✱ ~ *tulok*. *1711:* én is tartottam egj Telen, egj kék szörü szarvas ötödfü Tulykot [Remete Cs; WLt St. Siklodi (65) ppix vall.]. *1726:* Fejerden lako Varga Ferentz ... találván most a vásárb(an) egy kik szörü széles szarvu negjedfü tulokra ... azon marhát bé tartatta vala [Kv; TJk XV/6. 39] ✱ ~ *ünőborjú*. *1761:* Kik szörü ... két Esztendöss Ünö bornyu [Branyicska H; JHb XXXV/39. 18]. *1785:* Tavallyi kék Szörü Ünö bornyu 1 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns kezével] ✱ ~ *ünőtinó*. *1805:* Egy kék szörü ünö Tinó ... hegyes fenn álló Szarvú [DLt nyomt. kl].

kékszürke hamvaskék; cenuşiu-albăstrui, porumb, porumbiu; blaugrau. *1647:* az Buzai[a] hatarrol lopua ueszet vala el két fiatalj eökreö (!) egyik sarga es az masik kek szurke, fen allo szarvuak [Kv; TJk VIII/4. 237. — [a]SzD].

kékviola kerti viola; Matthiola incana; micşandră; Garten/Winterlevkoje. *1813:* Vagyon egy ... üveges virágház ... Ezen Házban a' következendö virágok ... vagynak: Sárga violák Tizen kilentz Cseréppel ... Kék viola 2 cserép[a] [Koronka MT; Told. 18. — [a]Fels-ból kiemelve].

kel *ige* **1.** jut (vhová); a ajunge; gelangen/raten. *1568:* Varadon az Biro eleiben kelenk es teoruin zerint az marhaual egy arant megh oztozank [Egeres K; BesztLt 50 Michael Fazokas Judex primarius in egeres a sv-i királybíróhoz]. *1584:* soha nem hitte hogy chak lo wenny keöltem wolna, hanem ynkab⟨b⟩ kemsegbe [BáthoryErdLev. 140]. *1595:* Mikoron annak vtanna Az Alparety Malomba keöltem volna, 1595-ben keölteöttem eggietmasra illienkeppen[a] [Kv; Szám. 6/XV. 24. — [a]Köv. a részl.]. *1606:* Mikor Sigher Janosnak kele az Marton Janos iozaga ez feöldis akkor keölt vala ki Marton Janos kezebeöl [UszT 19/25 Michael Elekes de Kwsmeod (50) lib. vall.]. *1614:* Szegedy Janos Kezdibeöl kele keözinkbe [Szentgyörgy Cs; UszLt VI/56. 417]. *1617:* Tudo(m) hogj megh Gyermek korabais Kocza Tamas, Becz Pal Joba(gia) vala, nem Adomany onnat kelenek az fiaj, Jakab, es Janos és Peter, szeretszegben[a] [BLt 3 Peter Deak de szentgeorgy Vice Cop(ilaneus) Sed(ium) Sic(uliculium) Csik Gergio et Kazon (70) vall. — [a]Cs]. *1630:* Gal Mihaly Erezeben[a] lakek, onnat kele oztan Szabedra[b] ugj keölt Eözue az Bozedi[c] Ferencz Annavaal [Mv; MvLt 290. 211b. — [a–c]MT].

Szk: *ennyiben ~nek* ennyire jutnak. *1662:* hogy mérgeket ily titkolás nélkül öntik ki, Isten cselekedteti velek, kinek kegyelmességéből orvoslására is inkább reá érkezhetünk, mert ha ennyiben költünk, minekünk is félre kell minden respectusokat tennünk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. kerül; a ajunge; gelangen. *1570:* Trombitas Boldyzar ... vallya hogy Latot Trombitas Demeteren zep varrot Jngeket Es Bokretat kezkeneot de eo Nem Thwgya honnat keolt hozza [Kv; TJk III/2. 22]. *1590:* Az my neszi az Jobbagja feölde dolgath ... Akkor pedig mikor en azt megh vettem, nem eö Jobbagja volth, hane(m) az vtan keölth az eö birodalmaba(n) [UszT]. *1600:* En hogy rea emlekezem mindenkor Bartaek eöreöksiginek tutta(m)[a], hane(m) az vta(n) hogy iobbagysagba(n) kwltünk Barta Gergely io akarathia zerenth el dirinchelte batiamnak Oswat Matthiasnak, minth eo magaeth [i.h. 15/89 Jacobus Oswat de eadem Bethlenfalwa (42) vall. — [a]A telket] | Ez niaro(n) huzon negj eztendeje vagio(n) hogy en Betlenffalwara keöltem lakoul [i.h. 15/90 Anna Consors Benedicti Peter Libertini de Betlenffalúa (75) vall.]. *1711:* Tudom hogy Szárhegyi Sajko Miklosnál volt egi Fejér Szörü kancza ... mikeppen költ hozza nem tudom [Gyszm; WLt Fr. Nagi (30) pp vall.]. *1773 k.:* Mely földek még az édes Apám György Mihály idejében idegen ágra költek volt azért, hogy szegénysége miatt nem mivelhette [Gyszm.; LLt 69/12].

Szk: *annyira ~ a dolog*. *1762:* a minapiban a cár és cárné között valami collisio esett a religió felett, mivel a cár csak superficialis görög vallású volt. A dolog annyira költ abból, hogy a cár dethronizáltatván ad perpetuos carceres condemnáltatott [RettE 143] ✱ *arra ~ a dolog*. *1653:* megbizonyosul ha arra kel az dolog [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1662:* a föemberekkel kapitány úr nagy jó reménységgel volnának, hogy a római császár őfelsége hamar való nap a várat meg fogná derekasan segíteni, és ha a dolog szinte arra kelne is, valami élés a várban volna [SKr 586] ✱ *hatodfüvűre ~*. *1754:* (Az) ökrökis a bé állandö s következendö Tavaszszal kelnek hatad füvückre [TGsz] ✱ *kérdőre ~* ? kikérdezésre kerül vki. *1570:* Mykor ... az kerdëre keoltek volna, Az Thanach vgy itely hogi chyak eok ketten Kwthy Antalal eskedyenek Rea [Kv; TJk III/2. 105] ✱ *kezébe ~ vkinek* (a jószág) vkinek a tulajdonába kerül. *1570:* Borbely ferencz ... vallia hogy, Az feold ... az eo Attyoke volt, Es az eo Attyoktwl keolt volt az Kaczkan Janos kezebe [Kv; TJk III/2. 116]. *1606:* melly heleth aztis ugia(n) Nagy Bernath irtatta uala megh var szamara, es az uthan kele Szekel Moyses vra(m) kezeben [UszT 18/11]. *1619:* mikor egy muzulmán császár lészen, mindjárt egyszersmind kezébe kél az egész muzulmán birodalom [BTN[2] 356]. *1711:* 2 Tulkot ... Sz: Miklosi Kémenes Imrehnek adott volt; de onnatis az után el hajtották volt és költek ä Keresztes Janos kezibe [Alfalu Cs; WLt Andreas Sándor (45) jb vall.] ✱ *kezéhez ~ vkinek*. *1569:* toth Janos byrya volt mynd ez egyz totok Jozagot de bernald balas kezyhez mynt keolt Nem twgya [Kr; BálLt 78]. *1633:* Fejedelem bira Meszeö Sziluast[a] ... az uta(n) Bornemizza Janos kezehez kele [Domb K; JHbK XXXIX/21. — [a]K]. *1636:* Nagy Balintnak uálá egy usti ... Nytrai Márthonne kezehez kéle az ust [Mv; MvLt 290. 63b] ✱ *kézről-kézre ~ a szolgálat*. *1653/1658:* VHunyadi varosomb(an) lako szakacsom Gergely mester, immar regtül fogva melto(sa)gos elein(kne)k jambor s hü szolgajok volt, söt ugjan ... kézrül kézre költ szolgálattya [VhU 227 Nic. Zolyomi okl. Nagykerekiből] ✱ *külön ~* külön válik. *1636:* külön költem az apamtol [Szu; Pf] ✱ *perbe ~ egymással*. *1633:* ez az Felej Gasparne es Koczis Jonasne egi nehani uttal veszekedenek egi mas keözeött, es ugia(n) perbenis keöltek vala egimassal [Mv; MvLt 290. 138b/2] ✱ *prédára ~* elprédálódik. *1675:* szeghiny Ar-

van maradott kisded Erdélyi Andras nevü Atyamfianak ... minden jouacskay praedara költenek az sok kezen valo meg fordulasa(na)k miatta [RLt I]. *1752:* ami Vas réz onn és egyébb ... eszközököt futva bévihetett Szebenbe be vit, a' mi kün maradot prédára költ [Beszt.; Told. 37/44] ✱ *processzusba* ~ perre/törvényre kerül (a dolog). *1738:* Processusb(an) kelvén, finale Deliberatumot obtineált Néhai Agjó Ferencz akkori Felesége Szabó Maria [Dés; Jk 496b-7] ✱ *szárnyaira* ~. *1839:* Nagy András ... a' fiát Ferentzet, fel nevelvén mesterségre adja — a' mint hogy Timársága is adta, s mind addig mig szárnyaira költ [Érkávás Sz; Borb. II Nemes Buttyán János (60) vall.] ✱ *szégyenbe* ~. *1574:* Ersebet oszvald kowachne azt vallia ... hogy Mytwl fogwa eo Margitot esmerte Jo hirben Newben volt, hane(m) Mytwl fogwa ez Istvannal Esmerkedet az myat keolt szok Rea valo zoban zegenben[a] (így!) [Kv; TJk III/3. 382. — [a]Olv.: szégyenben] ✱ *szénára* ~. *1737:* az juhok az miota Szenara költek már meg ettek vagj 6 Szeker Szenat [Noszoly SzD; ApLt 4 Hathazi Kristóf Apor Péternéhez] ✱ *szóba* ~ → *szégyenbe* ~ ✱ *törvénybe* ~. *1570:* mykor Teorwenbe keoltek volna masodnap az biro heted Magokal valo hytet hagy nekyk hogy Rea eskedienek [Kv; TJk III/2. 104–5] ✱ *törvényre* ~. *1591:* Mikoron annak utanna teoruenre keoltek volna, az Annia, az Istennek zent halalara kert engemet hogi le czendeziczwk ez dolgot [Kv; TJk V/1. 133–4] ✱ *törvényül* ~. *1619:* Most Erdélyben ugyan törvényül költ az egész ország nemessége között, hogy azkinek úgy faluja elpusztult, csakhogy megszállják az emberek, ki hat esztendeig, ki kevesebbig, ki többig ígírt szabadságot az szegénységnek, azmeddig azok is épülhetnek [BTN 234–5] ✱ *uzusba* ~. *1597:* (A bírónak) rendeltenek ew kegmek mostan zaz forint segitseget ... Mindazaltal ew kegmek nem akaryak hogy ez vzusba kellien az keowetkezendeo Birak vraimval, hane(m) ew kegmek magok arbitriumaban akariak megh tartany [Kv; TanJk I/1. 291] ✱ *vki jobbágysága alá* ~. *1676:* Szász Mihaly Fiaival edgyüt ... minek elötte oe kegyelmek[a] Jobbagytsaga alá költek volna Samai Peter Uramat szolgaltak [Mezőbánd MT; MbK. — [a]Néhai Kovacz Ferencék] ✱ *vki tutelája/tutorsága alá* ~ vki gyámsága alá kerül. *1584:* az vra(m) Az Nagy-Barat Istvan Tűtelaia Ala kele [Kv; TJk IV/1. 379]. *1643:* az Aruak osztan minden Jouokkal Rosas Istua(n) Uram Tutorságha ala költenek [Kv; SLt FG. 7].

Sz: *a dolognak a derekára* ~. *1614:* Azkinek bizony mi is igen örülünk vala azt ... gondolván, hogy igen jól jártunk, de ha az dolognak az derekára kelénk, há látúk hát, csak szemfényvesztés volt az mi akkori tisztességünk [BTN 69] ✱ *veszett neve* ~ *vminek*. *1730:* a mikor a kereszt el veszett, vagj veszett neve költ járté abban az uttzában az Aszszony Josika Anna Aszszony ... vagy nem ? [Torda; MvRKLev.].

3. keletkezik, származik; a proveni; entstehen, stammen. *1610:* megh tudnok azert ezt mondani hul keolt, tudgiuk hogj nem mezeol valo [Dés; DLt 321]. *1717:* az kitől értette(m), hogy költ az az hir, éppen csak ram valo haragjából hallom hogy besteleniteni akarna [Kv; Ks 96 Bíró Mojses lev.]. *1782:* (A curia) épületre valo fái a' Küküllövári Dominiumhoz tartozo Erdőkből költenek [Dombó KK; JHb XIX/22. 17]. *1805:* ugy tanállya ezen kőzonséges Törvény szék, hogy azon osztály Levél tsak az Alperesek elei között kelvén, tsak azokra, és azok(na)k egyenes Maradékaira nézve vagyon kötelező ereje [DobLev. IV/887. 3a].

4. időbeli von. szk-ban; în construcţii temporale; in temporalen Wortkonstruktionen: *éjszakára* ~*ve* éjszakára érve, mire éjszaka lett; pe cînd s-a lăsat noaptea, pe cînd s-a înnoptat; als es Nacht wurde/die Nacht einbrach. *1662:* Maurer Mihály ... egy faluban meg szállott, ahol éjszakára kelve az házban magát csak egyedül hagyatni parancsolván, otthon éjszaka csak nagy puskaroppanás lészen, reátörvén szolgái az ajtót, ágyában holt-elevenen találtatik, s azonnal illy nagy boldogtalanul ki is múlik [SKr 276]. *1736:* az I ... késő estvének idejénn, ejttzakára kelve, az Édes Annya háza ajtajára pöröllyel ment, vervénn az ajtót, káromkodván sok féle képpenn [Dés; Jk 206a]. *1771:* Eczakara kelvén a dolog ... lefeküttem de mint most ugy nem aluttam égy cseppet is [Dés; DLt 321 33a] ✱ *estére* ~*ve* estét érve, mire este lett; pe cînd s-a înserat, pe cînd s-a lăsat seara; als es Abend wurde/Abend einbrach. *1792:* Báboni Bodis Márton estvére kelve a' N.Almási Fogadoba bé menvén, a' holott jelen vala ... Csokoly Thogyeris, egyben veszének ketten mint itlas értetlen emberek [Nagyalmás K; Somb. I]. *1801:* estvére kelve az üdő maga az Béres Biro fia Vaszilika kérkedezet nékem, hogy az kortsmárost ugyan állattyára meg verték ők Apjostol s más Béressel [Kajántó K; FiscLt] ✱ *harmadnapra* ~*ve* harmadnapra ébredve; trezindu-se a treia zi; am dritten Tag aufgewacht. *1842:* harmad napra kelve mentem Valasz utra [K; KLev.] ✱ *hétfőre* ~*ve* hétfőt érve, hétfőre virradva; trezindu-se luni dimineaţa; am Montag morgen erwachend. *1778:* Másnap Hetfüre kelve Tekébe a vásárra hajtotta hogy eladja a báránytot [Nagyida K; Told. 6] ✱ *jó tavaszra* ~*ve* mire jól kitavaszodott; pe cînd s-a desprimăvărat bine; als es schon richtiger Frühling wurde. *1565:* Király jó tavaszra kelve nagy szertelen indula [ETA I, 23 BS]. *1653:* 1595 esztendőben Szinán bassa, jó tavaszra kelvén, hadait megindittá [i.h. 43 NSz] ✱ *másnapra* ~*ve* másnapra ébredve/virradva; trezindu-se a doua zi; am zweiten Tag erwachend. *1562:* Másnapra kelvén csütörtökön esmét elválogatának ugy mint két ezer népet, hogy Görgényre és Régenre menjenek [i.h. 19 BS]. *1653:* Más napra kelve azért elmenének, és a hol helyet mutatának nékiek, ott leszállának szegények [i.h. 64 NSz] ✱ *másodnapra* ~*ve* másodnapra ébredve; trezindu-se în ziua următoare; am folgenden Tag erwachend. *1639:* másodnapra kelve(n) latok hogi sohonna(n) senki nem gazdalkodik [Kiskerek AF; JHb XXVI/16]. *1653:* Másodnapra kelve menten érkezék a hír, hogy Gyulafi László megholt [ETA I, 99 NSz] ✱ *őszre* ~*ve* őszt érve; cu sosirea toamnei, apucînd toamna; herbstend. *1631:* De őszre kelve valóban jó vetni való idő jára [Kv; KvE 162 SB]. *1769:* midon innet őszre kelven Bethlenbe visszza hajtották a Csordát ... égy fako szörü Üno Tinoja ... el veszett a Csordából [Mezőmadaras MT; BK Oltyan Vonye (41) zs vall.] ✱ *péntek napra* ~*ve* péntekre ébredve/virradva; trezindu-se vineri; am Freitag erwachend. *1562:* Azután egy péntek napra kelve szállának Koronka mellé [ETA I, 19 BS] ✱ *reggelre* ~*ve* reggelre ébredve/virradva; trezindu-se dimineaţa; morgens/am Morgen erwachend. *1615/1616:* En ozton haza menek és reggelre kelüe fel menek az Birohoz [Kv; RDL I. 100 Emericus Nagy Bikfaluinus, előbb kolozsi préd. vall.]

1844: Kis János ... reggelre kelve Vasárnap el hivutt Sinfalvára [Bágyon TA; KLev.] ✱ *tavaszra ~ve* tavaszt érve, mire kitavaszodott; pe cînd s-a desprimăvărat; bis es Frühling wurde. *1573:* Zambo gergel azt vallia hogy Twgia azt hogy A Santa Imre Boryat teleltette Tamas ... Azwtan az Tawasra kelwe panazolkodik volt Eoneky Tamas Illenmodon Im vgi Mond az Batia(m) felesege Santa Imrehne ... az teleltetest sem fyzette meg [Kv; TJk III/3. 243a]. *1822:* a' kőz kertet ... végig Tavaszra kelve, jol és Emberül meg tsináltatom [Mv; Told. 23] ✱ *télre ~ve* mire tél lett/télre fordult az idő; pe cînd s-a lăsat iarna; bis es Winter wurde, winternd. *1560:* thelre kelween szerzeodenk esmeg meg wele, hogy Thelbe my Nekewnk harom szasz Sing keowet faraghyon [Gyf; BesztLt 11] ✱ *újesztendőre ~ve* újesztendőre ébredve/ újesztendőt érve; pe cînd a venit anul nou; zum neuen Jahr gelangend, das neue Jahr erreichend. *1657:* Az újesztendőre kelve, urunk minden hadait hirtelen megindittá [ETA I, 161 NSz] ✱ *vmely esztendőre ~ve* vmely esztendőre ébredve; pe cînd a venit un anumit an; zu irgendeinem Jahr gelangend. *1658:* Rhédei fejedelem is ad diem 8 januar 1658-k esztendőre kelve Medgyesre az országnak gyűlést hírdete esmét [i.h. 166 NSz].

5. házasságra von. szk-ban; în construcţii referitoare la căsătorie; in Wortkonstruktionen bezüglich der Heirat: *együvé ~* egybekel; a se căsători; sich vermählen. *1736:* minek utana egjgjűvé költek, őt Hétre Gyermekek lőtt és kintelenittettenek Ekklesiát követni [Dés; Jk] ✱ *férjhez ~* férjhez megy; a se mărita; jn heiraten. *1750:* Én itt Sz. Györgyön szűlettem e világra, innét költem férjhez is [Sszgy; HSzjP Haelena Bakó Circumspecti Valentini Tanko de Illyefalva Civis Consors (64) vall.]. *1757:* három Leányi ... közzűl egyik kőlt volt Férjhez az Harko Familiaban, nehai Nagy Harkó János Urhoz [Harasztkerék MT; VH] ✱ *házastársul ~* 'ua.; idem'. *1582:* az legeny akinèk Catalin hazas Tarsul keolt volt el Akarta hadny a' feleseget Catalint [Kv; TJk IV/1. 42 Taniztra keteó Simon vall.] ✱ *keszkenő alá ~* 'ua.; idem'. *1604:* Eztendeónkent, a' tutor huz forintoth adgion az Aruanak ruhazattra migh kezkenco ala kél [UszT 20/128] ✱ *vkihez ~* vkihez feleségül megy; a se mărita cu cineva; sie heiratet ihn. *1730:* Nagy Almason ... mikor Szegény uramhoz költem Banyat se Stompokat nem tanaltam [Folt H; BK sub nr. 140 özv. Folti Bálintné Josika Mária végr.]. *1782:* Minthogy Bencze Pálhoz költ volt férhez Mihály Kata — jobbágy emberhez —, az Mihály György jószága nem illeti Bencze Mátyást, mint jobbágy embert. Illeti Mihály Katának az leányit ... minthogy szabad emberhez költek [Jenőfva Cs; RSzF 233].

6. kezd kibújni, sarjad; a răsări; sprießen, keimen. *1715:* az Illyeni uton levő majorság földbe el vetett ... kőlessét ... hogy bé vetették rettenetes zapor esső érte, melly miatt a földb(e) verődvén, felette ritkán kőlt [Sárkány F; UtI]. *1770:* Az Zab aban az rosz szántásban is igen szépen kőlt, és meg zöldűlt mivel a föld igen jo [Lekence BN; Ks 47. 67. 29 Simon Pál tt lev.]. *1788:* A mi helységünkben Isten jovoltából a gabonák szépek ... a Török buzák jol kelnek [Bencene H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1795:* En a vetemenyezést regen el vegeztem ... és már kelnek is [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1796:* Széna tsinálo a Csani határan már Istennek hálá kevés vagyon a Vetésnekis nagyab részét el végeztettem s már szépenis kél [Koppánd TA; GyL. Csia Moses kezével]. *1814:* (A zab) ritkán és szigorán kelvén igen gyarló zab termés lett [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 38. 131]. *1857:* Tavaszbuza ... mostan kél [Nagynyulas K; TGsz].

7. *holddá ~ve* kb. holdkeltekor; la răsăritul lunii; bei(m) Mondaufgang. *1584:* Maros Gergely vallia ... ez Andras az eleót valo Napestig Mind a korchoma(n) volt ... oth Iywt, vegre az Andras meg kerte ez Azont hazastaszul (!) az Attiatul Anniatul, es holda kelwe megh Az Azonynak Attia Annia Inget gatiat(is) vit volt Andrasnak vgmint Immar veynek [Kv; TJk IV/1. 351]. *1653:* Igi azert keseredet Ember zitkozodva(n) busulua(n), holda kelve egi őkrűnk megh hala, azt niuzo(m) vala [SzJk 70].

8. indul; a porni; sich auf den Weg machen, aufbrechen. *1665:* Ma itt[a] nyugodván, holnap már zálakra kelek és vizen megyek egy darabig [TML III. 464 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Rózsahegyen].

Szk: *új szerre ~* '?' *1618:* ezt az széna árát tegnapra tudta az csausz, hogy akkor tölt el ennek az szénának az napja, immár ezután új szerre kél [BTN[2] 86] ✱ *útra ~*. *1582:* Az wtra hogy keoltenek nem ment Wywarra[a] hanem tartot Lonara[b] Kendj Sandorhoz [Kv; Szám. 3/V. 48 Lederer Márton sp kezével. — [a]Szúv-ra. [b]Kendilóna Szúv felé menet útba esik].

9. *átv* ébred; a se trezi; aufwachen. *1662:* Azt a keserves nagy jajt, hogy ... megszűnik minden örömek, és becsületeknek koronája földhöz ütődvén, csúfságra s gyalázatra kelnek, a bűnök hozzák [SKr 697].

10. rátámad vkire; a sări cu gura la cineva; jn. angreifen, auf jn losfahren. *1847:* (Varga Katalin) kemény fenyegetődzésekkel ellenem kelt, s azt mondotta, hogy mint a kisbírót, Dánts Juont lecsapta hivatalából, úgy engemet is lecsap [VKp 194].

11. Csak múlt idő egysz v. tbsz 3. sz-ben; numai la trecut la pers a 3-a sg. sau pl.; nur in Vergangenheit Ez u. Mz 3. Ps.: iratott, iródott; a fi scris; wurde geschrieben, (es) ist geschrieben worden. *1508:* ez leuel kewlt koloswarth keden, letare eleuth valo vosarnap eleuth [EM XXIX, 261 Cheh István kezével]. *1542:* Ez lewel kelth Fogarasban Zenth Marthon nap vthan vasarnapon 1. 5. 4. 2. ezthendewben [Fog.; LevT I, 19]. *1546:* Ez Lewel keelth az meg yrth, helyen, Es napon, Ezer Ewth zaaz negywen haath Ezthendeeben [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1557:* ez leuel feir varot keult zent Demeter napian Anno do(mi)ni 1557 [Gyf; BesztLt 59 Zalanchi ianos kezével]. *1588:* (A remissio) Iudex Ordinarius eleott keolt, kyth eo kegme nem hamissolhat [Somlyó Sz; WLt]. *1692:* Meszaros Istvan vram mutata mi nekűnk egy Definitiva Sententiat, mely kőlt Fejervarat ... 1573 Eszten⟨deob⟩en [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20]. *1712/1722:* Hát aszt tudode bizonjosson ... hogy azon jószágokrol valo per foljta levelek, melljek Bánházi Pál idejében költenek hogy meg voltanak [Torda; JHb XIV/6 vk]. *1799:* Én elsö tekintettel 'a Nsgod keze irására réá ismervén, utoljára vevén észre, hogy a Groffné Asszony Ő Nsga neve alatt kőlt 'a Levél [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap kezével]. *1851:* mind asztot feszengetik Deák Gergélyek hogy ha a' Puplicatio (!) után kőlt a' Contractus [Héjjasfva NK; Pf Nagy Károly lev.].

12. (el)fogy, elkel/kél; a se trece; Absatz finden, sich verkaufen. *1578:* Az kisfalwdy haznal, Dorombarinal,

Galdynal, a minemeo bwza aztagok, es egiebfele maiorsagok wadnak, azokra olly gongya legyen, hogy a minek megh kell tartatny, az karnelkeöl allyon. A mi pedigh el kelny walo azis ... yo modgyawal kellyen, es mindenrol yo zamot tarchon [Kisfalud AF; OL. M.Kamara Instr. E—136 Inreg. 34/104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv.-höz]. *1582:* 6 Marty Juta Janos deak az feyedelem boraywal Biro V. hagy(asá)bol keolt etere itara d 7 [Kv; Szám. 3/V. 9 Lederer Mihály sp kezével]. *1586:* Az vam kenierek howa keoltenek [Kv; PolgK 21]. *1609:* Fuzerzam keolt ez negi napi gazdalkodasra ... d 60 [Kv; Szám. 126/IV. 156]. *1697:* magam fel mentem vala Bányára volt tőb negyven szeker buzánál kásával edgyűtt, tizen nyolcz, husz, huszonegy huszonket polturánál feljeb nem kel a buza akarmelj szep legyen [Szilágycseh; BK. Kümíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1706:* Malom vagyon kettő edgyik edgy kövű, másik két kövű, kik(ne)k is vamja mint hogy kevés az Udvari cselédre kél [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc inv.]. *1722:* Pénzen adná az ember de nem kél [Fog.; KJ Miss.]. *1750:* (Bor) két hordoban ... edgyike actu csapon vagyon, kél kupája per d. 9 [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 5]. *1761:* A Bor nehezen kél Ngos Vram mivel igen Savanyó [Butyásza Szt; TL. Pop György gr. Teleki Adámhoz]. *1802:* Borok a Pintzében ... hordoban ... 30 vedres fogytán lévő melly kél a háznál szűntelen [Ne; DobLev IV/858. 9a]. *1841:* az uj bor ... igen drágán lévén ki tsapolva nem kél, mivel más Fogadokba mind oltsobban árullyák [Mv; IB. Magyari Anikó kezével].

Szk: *amint a bor ~. 1793:* ugy tartozik fizetni, a' mint a' Bor kél | ugy tartozik azután fizetni a' mint a' Bor jár avagy kél [Lompért Sz; SzVJk 179. 80].

13. *fakadék* ~ pattanás fakad/keletkezik; a se forma/face bubuliță; aus einem Pickel/Wimmerl dringt Eiter hervor, ein Pickel entsteht. *1639:* Ersik ... monda, hogy ihon egi fakedek (!) keolt az aiakamon[d] Istua(n) Mester csokold megh, amazis monda hogi hocza Aszoni En Isten ugi segellien hogj megh Czokolom, s latam hogi oda mene az menecske özue bunanak valtig nialak falak egj mast [Mv; MvLt 291. 195b. — [d]A szó első betűjére tinta cseppent, s ezért *niakamon* olvasat is lehetséges, de a kacérkodó csókra való felszólítás miatt a szöv-ben adott olvasat a valószínűbb].

◇ **Szk:** *abban semmi nem ~e* semmi efféle nem történt; nu s-a întîmplat nimic asemănător; es geschah nichts derartiges. *1619:* (A vezér) Semminemü dologról egy szót sem kérdezkedék, mint másszor. Valamikor szemben voltam önagyságával, ugyan én untam el beszélgetésit, kérdezgetésit de most abban semmi nem kele [BTN[2] 243] ✱ *botra* ~ botra kap; a pune mîna pe bîtă; den Stock ergreifen. *1755:* ottan botra kelvén, az Istenértis, kezdém őket kérni, és a mellett tiltani is, hogy gyilkosságot ne patrállyanak [Lyauc H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1825:* Mind Gyárfás Imre Uram mind Ovári János Botra kelvén ki mentek a kapura, hogy egy Marhát se ereszenek ki [Szgy; HSzjP] ✱ *fegyverre* ~ fegyverre kap; a pune mîna pe armă; die Waffe(n) ergreifen. *1662:* a borital közben egybevesznének s fegyverre kelvén egymással, valahányat a törökben a várbéliek megölnének [SKr 647] ✱ *kardra ~ dolga* harcra kerül sora; a se ajunge la luptă; es kommt zum Gefecht/Kampf. *1618:* magoktól ők is semmik, ha kardra kél a dolgok [BTN[2] 259] ✱ *mi ~ benne* mi történik vele; ce se întîmplă cu el; was geschieht/passiert mit ihm/ihr. *1572:* az Annyawal egyetembe fereztette ... az vtan nem tugia my keolt benne [Kv; TJk III/3. 33 Katalin Molnar Demeterne vall.] ✱ *semmi nem ~ vmiben* semmi nem történik; nu se întîmplă nimic; es geschieht/passiert nichts. *1584:* ez ideigh vgian semmy Ne(m) keolt vegezeseknek meg tartasaban [Kv; TanJk V/3. 282b]. *1620:* izenek ... hogy ne halogassa, hanem az magyarországi követet is juttassa szembe az hatalmas császárral s adja meg az ország levelét. De ebbe semmi nem kele [BTN[2] 389] ✱ *szablyára* ~ kardra/szablyára kap; a pune mîna pe sabie; zum Schwert greifen, das Schwert ergreifen. *1586:* Valtig zida Rutalmaza ozta(n) a' tizedest, es Chak Nem zabliarais kelenek [Kv; TJk IV/1. 462 Zeoch András vall.].

Ha. *1775/1781:* kél [Renget H; JHb LXXI/9. 381]. *1795:* kél [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1797:* kél [Ajton K; CU IX/2]. kél [Banyica K; IB. Gombos István lev.] | kél [Szótelke SzD; CU IX/2].

kel *fn* kelkáposzta; varză creață; Grün/Gemüsekohl. *1789:* Fodor Káposzta mag vulgo Keleh 2. Loth Rf — xr 30 [Mv; ConserAp. 30].

keldegel 1. kezd kibújni, sarjadozik; a începe să răsară; zu sprießen beginnen. *1847:* Késő, hideg kelemetlen Tavasz; ... száraz, és szeles, — ugy hogy a tavasz vetések egy része junius elejénn, az esőzés kezdődésével kezdett csak keldegelni [KCsl 13].

2. (áru) fogyogat, elkeleget; a se termina cu încetul; nach und nach abgehen/sich verkaufen. *1722:* az Ngodek bora lassan lassan keldegel [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből].

keleget (áru) fogyogat; a se termina cu încetul; nach und nach abgehen/sich verkaufen. *1844:* holnap fogunk a' borok le huzásához, ha az idő engedi — az uj bor nem igen keleget a korcsomákon | (A bor) ott csak el fogy, de itt telljességgel nem, s ha ott keleget jo lesz oda Szállitgatni [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

kelementelki a Kelementelke (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kelementelke/Călimănești; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kelementelke. **1.** *mn* **1.** Kelementelkén lakó/működő; din/care locuiește la Kelementelke/Călimănești; in Kelementelke wohnhaft/tätig. *1826:* a' Kelementelki kozonség ... egy instantiát ád be hozzám VK Birohoz ... az Oculatoria Co(mi)ssio kimenetelét sürgetvén [Msz; GyL]. *1865:* engem a kelementelki falus biro által a Madarasi Pap meg admoniáltatván, hogy a háza mellől a sertés pajtát harmad napok alat el tegye (!) [Kelementelke MT; Pf Kerekes Mihály lev.]. *1869:* a Bordosi, Kelementelki és Fületelki ugy a Sz. Demeteri nem különben N:Kendi volt vrbéresek szombatifájokat rendesen a csőbi erdőrészekből kapták ki [Csőb U; Told. 21].

Szn. *1580:* Keleme(n)thelkj Myhaly deak [Dés; DLt 206].

2. Kelementelkéhez tartozó; care aparține de Kelementelke/Călimănești; zu Kelementelke gehörig. *1570:* Neminemw feoldeok ... kelementelky hatarban kyk vadnak [Mv; BálLt 1]. *1825/1826:* Ez a' Csulokáj völgye

a' Kelementelki Szövérdi és Gyalakuti határoktol, igen nagy kiterjedésü völgyet formálván, midön vagy zápor vagy nagy esső esik, olyan veszedelmes vizet és iszapot ereszt ki öbléből, hogy ez az egész térséget ... elboritja [Msz; GyL].

II. *fn* Kelementelke lakosa; locuitor din Kelementelke/Călimăneşti; Einwohner von Kelementelke. *1570:* az feoldeket ... a kelementelkjek onnat[a] keowettek kerteek a mellyet Eltenek benne [Gyalakuta MT; BálLt 1. — [a]Gyalakutáról]. *1826:* azon árka ductussa és meatussa ... most is (: noha a' Kelementelkieknek incuriájok mián nagyon ruinalodva, béiszapoltatva és kitisztitatlanul :) fennáll, továbbá is maradjon meg [Msz; GyL].

kelence körülkerített méhes; stupină/stupărie împrejmuită/îngrădită; eingezäunter Bienenstand. **Hn.** *1643/1770:* puteum Kelentze dictum [Bethlen SzD; EHA]. *1718:* Kelencze Kutnál (k) [Szilágycseh; EHA]. *1718/XVIII. sz.:* a' Bukken a' klencze alatt (sz) [Monó Sz; EHA]. *1739:* A Méh Kelentzében (sz) [M.bece AF; EHA]. *1762/1779:* A Magyaroson a Kelencze Kutnál (sz) [Szilágycseh; EHA].

kelencekert méheskert; stupină împrejmuită; eingezäunter Bienenstand. *1704:* Kelencze kert [Kraszna Sz; MNyTK 132. 117].

kelencés méheskertes; cu stupină împrejmuită; mit eingezäuntem Bienenstand. **Hn.** *1749:* Nagj kelenczés [Vice SzD; SzDMon. VII, 105]. *1779:* A' Kelentzésnél (sz) [uo.; EHA].

kelendő 1. felmerülendő; care se iveşte; auftauchend, sich ergebend. *1674:* A mostani Temetesnek alkolmatossagaual eddig költ s ez vtan kelendő minde(n) költségek(ne)k kelletik mind az szegeny I(ste)nb(en) el nyugat aszonynak jouaibol ki telni [Szentdemeter U; Ks 90].

2. kimérésre adandó/bocsátandó; care se pune în vînzare; zum Ausschank zu gebed, auszuschenkend. *1735:* Borbirák Atyankfiai Senkitöl tőbb bort addig ne vegjenek, mig a kelendő felig el nem kéll, akkoris penig csak egy hordoval vigjenek s nem többel egj egj korcsomára [Dés; Jk 456b].

3. *ötödfüre* ~ ötévre menendő, ötödéves; aflat în al cincilea an; fünfjährig. *1757:* Farkas tájogba döglött meg ötöd füre kelendő ökörtulok ... Nro. I [Kiskend KK; Ks 75. 52].

kelengye hozomány; zestre, dotă; Mitgift. *1592:* eo sem marhaiat sem eoreoksege feyebe sem kelengyere nem kerte volna azt a feleol meg irt som(m)at, ha nem Moni Mihalyne io akarattiabol vitte az eo hazahoz a penzt hogy Zotos (!) Gergely kit akkor az Meg holt Gywlafli Istuan vram eo Naga fogwa tartoth hogy az fogsagbol azzal a pénzel zabaditana ky Magat [Szilágycseh; Borb. II Chych Janos deak vall.].

kelepce 1. csapda, tőr; capcană, cursă; Falle. *1769:* Egy kis el romlott vas kelepeze [Nagyerese MT; Told. 19].

2. átv jel-ü szk-ban; în construcţii cu sens figurat; in Wortkonstruktionen mit abstrakter Bedeutung: *~be kerülés* csapdába esés; cădere în capcană/cursă; ins Netz gehen. *1662:* Nadányi Mihály itélőmesternek a Minnyevajdához való követség kelepcébe kerülésére s veszedelmére következett vala [SKr 512] ∗ *hányja a ~t* cselt vet; a ţese intrigi; jm eine Falle stellen. *1669:* Naláczi uram beszélli, hogy öszvevesztek volna Zólyominé, az fejedelemasszony[a] ... Bizony ezermesterek, hányják a kelepcét, forgatják a dolgot, más mintha értelem nélkül volna [TML IV, 614 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. — [a]Lónyai Annát érti] ∗ *megveti a ~t* felállítja a csapdát; a aşeza capcana; Falle stellen. *1662:* ha Kegyelmednek volnék, bizony én is megvetném az kelepcét [TML II, 262 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

kelés 1. vmely irat kelte; datarea unui act; Datierung, Datum. *1594:* Hozzak minekunk Nagd parancholatiatt ... hogj mj ... az Nagd parancholattia tartassa szerint intenók wket, hogj Marosszekbe(n) az kiralj birak Es eskutt assessorok eleibe(n) menie(n) (igy!) az Nagd parancholattia kelesenek vtanna valo kouettkezendo szekre [WLt]. *1662:* Mellyben sokaknak itíletek szerint, főképpen az articulus kelésétül fogva ... állíttatott halogatni [SKr 335–6]. *1855:* a' kötelezveny kelésekor bizonyoson nem lehetett tudni az engemet terhelő ado hátralék összegét [Fejér m.; DobLev. V/1388].

2. *feljebb való* ~ növekedés; creştere, mărire; Wachsen, Steigung. *1810:* A malombeli és Fogadobeli Tiszta Jövedelmek fellyebb valo kelését a' nem engedi, mivel ezen Faluban ... Vidék Nepességéhez képest sok malmokat és Fogadokat épitettek [Doboka; Ks 76 Conscr. 100].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vminek kézhez ~e* vminek birtokba/kézhez vétele; luare în posesiune a ceva; Besitznahme/ergreifung. *1560:* Azert az ewreksegeknek kezehez kelese moggya zerentis ... Az my Atyankra Lepseni Istuanra szallot es Eo Reaia nez Ew vtanna my Reank [Kv; SLt ST. 6] ∗ *vminek idegen kézre ~e* vminek idegen fennhatóság alá jutása; ajungerea pe mîini străine a ceva; Gelangen/raten unter fremde Oberhoheit. *1662:* Nemzetes Váradi Incedi Mihaly özvedje, Nemzetes Csokasi Catha Aszszony, edes hazájának Váradnak idegen kézre kelése után ... birodalmunkba szárnyunk alá igyekezik [Incz. III. 1 fej.].

4. *vminek prédára való ~e* vminek elprédálása; risipire a ceva; Vergeuden einer Sache. *1662:* Az fejedelemnek legdrágább köntösi, drágaköves, medálos süvegei s egyéb nagy summaérő drága elenódiumi, házbéli s méltóságához tartozó eszközei málhákba kötöztetvén, vezeték-főlovaira málháltottak vala, de azokat is mind a főlovakkal együtt elragadozták vala, mellyeknek prédára való kelésekben is a fejedelemnek majd megmondhatatlan kára állíttathatik vala [SKr 373].

5. kelevény; furuncul, bubă; Geschwür. *1771:* láttuk szemeinkkel hogy a késnek a hegye azon véres volt, hasonlóképpen Nagy Józsefné is bé kötöt Orczával járt ... melyet Nagy Józsefné Kilisre fogta (igy!) [Dés; DLt 321. 47b]. *1839:* jobb lábán találtattak két kilisek is [DLt 786 kv-i nyomt. kl]. *1879:* Mikor visszautazott állomására, meglátogatott lakásomon ... elbeszélte kilisének azon előtted is ismeretes nagy történetét: „Sa' en's an" s más német ékességekkel fűszerezetten [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kelet[1] Csak birt. szr-os alakban; numai cu sufix posesiv; nur mit Possessivendung: **1.** vminek kelete; trece-

rea/căutarea a ceva; Absatz einer Sache. *1679/1681:* mivel sokszor az áll korczomak miatt lassu keleti lehet az e(n) boromnak, szükség hogi eo kglme[a] az ollyatén áll korczoma tartokat ... megh zabolazza [VhU 671–2. — [a]Az ub]. *1768:* Vendég fogadojok félen valo hely lévén az italnak igen vékony kelete vagyon [Inaktelke K; Ks 74/56 Conscr. 39]. *1770:* a Trébely eget bort vagy pálinkát főzik itt körül szaporán, a melyet olcson is adnak, Tehát a miá a seprő eget bornak ez idén semmi keleti nem volt [Balázsfva AF; UtI]. *1774:* Közönségesen vgy tudjuk, hogy itt Járában a Fársángon, és ... pünkösd után égy vagy két hétig vagyon a Korcsmának legg jobb kellete [A.jára TA; BLt 12]. *1780:* (A búzának) jó kelete lészen, mert a szegénységnek nintsen [Baca SzD; TSb 24]. *1782:* Ezen Portio nem ország uttyában esik, a bornak és pálinkának kelettye nem igen volna [Kisrápolt H; JHb XXXI/20. 13].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kevés ~e van vminek* kevéssé kapnak vmin; a nu avea trecere, a avea puţină trecere; wenig Absatz finden. *1736:* Az akkori időben kevés keleti volt az spanyol viasznak, ostyával, közönséges viaszszal, néha csak kenyérbéllel is pecséltetenek [MetTr 360] ✱ *nem sok ~e van vkinek vhol* nem sok hitele van vkinek vhol; a nu avea credit/trecere undeva; nicht viel Ansehen/Glaubwürdigkeit irgendwo haben. *1674:* Chernel Pál uram, elhiszem, most az keserűség miatt elszíná magát, de kérem ne hagyja, ha lehet; ugyan nem sok keleti lesz már ott ő kegyelmének [TML VI, 592 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *vkinek/vminek semmi ~e nincsen vki előtt* semmire nem becsül vkit/vmit; a nu aprecia (de loc) pe cineva/ceva; jn/eine Sache nicht/keineswegs schätzen. *1710 k.:* sem magunknak, sem pedig tanácsadásunknak, sem tudományunknak semmi hitele és keleti nem volt előtte; vagy teljességgel megvetette, vagy későn követte volna osztán, ha lehetett volna, és bolondság sült ki belőle [BÖn. 944].

kelet[2] răsărit; Osten. *1796:* Vész pataka mellyéke helyen keletről a vész pataka [Csatószeg Cs; EHA]. *1835:* keletről az Ördög árka [Árapatak Hsz; EHA]. *1842:* az Egrestőbe egy Tőrök buzás tanorok ... szomszédjai Keletről a' Lutz patakja ... Északrol az Egres patakja [Vajdasztiván MT; HG gr. Kemény Sámuel hagy.]. — Vö. a *napkelet* cimszóval.

keleti dinspre/de la ... răsărit, răsăritean; östlich. *1825:* Ezen Fold ... keleti vége köszirtes [Moha NK; SzentkZs Conscr. 20]. *1843:* a Szereturabéli Táblámnak keleti részébe ... egészen Szivájgoson (!) számlodva vetettem Rosot 18 1/2 Véka [M.köblös SzD; RLt]. *1851:* Az egész csűr támasztást vár, melynek keleti végén lévő talpja rothadni kezdett [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

kelet-indiai din India de răsărit/răsăriteană; aus Ostindien. *1694:* megmutatta, és szemünk láttára bizonyitotta be, hogy a kelet- és a nyugat-indiai varasbékák, valamint a teknőcök levedlik a bőrüket [Kv; KvE 231 VBGy].

keletkezett szerkesztett; redactat; entstanden. *1843:* Azt beszélik az emberek hogy tudna irni Varga Katalin, de hogy ő irta-é vagy másvalaki a három faluk érdekében keletkezett kérelemleveleket, nem tudom [VKp 98 Dánts Nutzu bucsum-száti[a] esküdt (54) gkel. vall. — [a]AF] | Hogy irni tud-é Varga Katalin vagy nem, nem tudom. Azt sem, hogy kik irták a falu érdekében keletkezett instantiákat [VKp 100].

keletkezhető létrejöhető; care poate fi făcut; entstehbar, entstehen könnend. *1846:* A sokszor emlitett malmokkali gazdálkodást az Uradalmi Nagy méltosságu Administrátor Ur ő Excellentiája engedelme nélkül senkinek sem subárendálhatom, s ha subárendálnámis, efelett keletkezhető egyezményem az Uradalmat leg kevesebbé sem kötelezendi [Kv; KmULev. 2].

keletkezik 1. létrejön; a lua fiinţă; zustande kommen. *1843:* a három adózó közönség lakosai ... azt állitják, hogy ők úrbéri szolgálatjokról létez egy egyezmény, mely egyezmény az ők megegyezéseken kívül keletkezett ugyan, s annálfogva nem is mulatják el ezen egyezményt a törvény útján megsemmisiteni [VKp 126–7].

2. származik; a proveni; stammen. *1847:* A Varga Katalin letartóztatása s elfogatása iránt a vármegyei tiszt uraktól keletkezett-é rendelet? [VKp 209].

? **keleven** '?' *1714:* Vörös Angliai Posztobul három Török Keleve(n) Zöld Selyem Primmel környjülvett, hasonlo szin Vászonnjal meg bélelt, 41 Réfbül álló fl. Hung. 164 [AH 22].

kelevet l. kerevet

kelevéz dárdaszerü fegyver; suliţă; Art Wurf- und Stoßwaffe. *1657:* Végtére concludálta az mulatságot az fejedelem bolondja, Mihály biró, ki igen fő mester, jádzi ember, de termetében is merő csúf ábrázatú, kelevészt töre az akkori főlovászmesternek Balási Ferencnek jádzi bolondjával, Cserkesz nevűvel [KemÖn. 63].

kelevény kelés; furuncul; Geschwür. *1582:* Jgiartho giorgi ... felesege az adgion fekszik walla ... mikor meg lattam wolna tehat rakwa swúlyel (!) es gonosz kelewenyel belol az szemerem testjbe mind egi egi babszem es nagyob [Kv; TJk IV/1. 59d]. *1696:* az Feleségem nagj hirtelenséggel az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék, ... ma tiszta véres genyetségetis pőkőt, kglteket becsülettel követvén, mellybül reménlyük, hogy azon mérges kelevény meg fokadott volna, mindazáltal igen nehez beteg mostis [Gernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. *1804:* itten közöttünk járaván nyavalyává lett az efféle kelevény igen sokak(na)k volt és van baja mostis a kelevényekkel [Palatka SzD; DLev. 1. II. 24]. *1831:* az ágyékába édgy nagy kelevény volt [Dés; DLt 568]. *1866:* Betegség neme: Kelevény [Bh; RHAk 110].

kelhet juthat, kerülhet; a putea ajunge; gelangen können. **Szk:** *kezéhez ~* kezéhez juthat. *1597:* Az zegeny Vitez Ferenczet neotelen koraban zolgaltam ... it Coloswarat eginehany embernek wolt ados ... azt monta ennekem hogi most megh nem fizetheti hanem mihelien az matkaiat haza viheti s az penz akit welle adnak kezehez kelhet mingiarast meg fizeti [Kv; TJk V/1. 139 Sala Istwan vall.] ✱ *pecsét alá ~* lepecsételésre kerülhet. *1677/*

1768: Ha az mostani mirigyes üdöben valamint ez utolsó tetzésünk pecsét alá nem kelhetneis ... csak ez üszögében való irásomis, és iratás s, testamentumunk az magam subscriptiom alatt olly rātum firmum légyen mintha authenticè kelhetett volna ki [Ne; DobLev. II/386. 4a].

kelhető ? kelendő; căutat; gangbar, absatzfähig. *1672:* Udvarnál való dolgokban most nincs elébb kelhető materia az Hedriénél s Pater Jánosénál, de azt elhiszem, jobban tudja nálam [TML VI, 50 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kelim l. kilim

kell I. 1. szükséges; a trebui, a fi necesar; notwendig sein, brauchen. *1568:* kyrem kegyelmeteket hogy kegyelmetekys Seghyche hozza awagy Negy Ezer sendelyel a hoz[a] ... Nagy hozzw hazam leze(n) es egy lo Jstalotys chynaltatok Arrays Sendel kel [BesztLt 79 Lucas pysthaky de Bongarth[b] a beszt-i bíróhoz Tordáról. — [a]A házépítéshez. [b]BN]. *1573:* Kerekes Istwan Azt vallia hogi Eo egi feleol Zomsed az Zas Antalne feoldehez, kenallia volt vele hogi meg vegie, De ... eo neky az nem kely [Kv; TJk III/3. 236]. *1606:* en chiak Jo Akarato(m)-búl Atta(m) Antal vram neúe ala maga(m), felesegem vetette zalogbais az eórekseget Antal vra(m)nak, mert az Arúak tartasokra kellett [UszT 20/192 St. Barla de Korond zs nyil.]. *1688:* Praebendasoknak ... kellenék megh Tyuk nro. 36 [Radnót KK; UtI]. *1722:* mondám nekie miert vered meg a szegény Komsa Kelement, arra monda, de nem vertem jol meg mert a kell vala hogj rontotta volna mind öszsze [Márkos Hsz; Ks 90]. *1784:* a széna gyujtésre nékünk annyi gyalog nem kéne kevesebbelis fel gyujthetnök az mennyi szénaja terem itt a Mlgs Uraságnak [Torockó; TLev. 4/9. 14b–5]. *1809:* Biró János azt mondotta az actornak, hogy Pajtás, nékem két ökör kényék, mert az ökrünket mind eladtuk [Szárhegy Cs; RSzF 284]. *1847:* nekem[a] az ügy vezetéséért annak bevégződésével jutalmam leend füstönként egy conventiós rénes forint, útiköltség, azonkívül ahova s ahányszor kellend, fizetik [VKp 165. — [a]Varga Katalinnak].

Szk: *ahol ~ is, ahol nem is. 1758:* Eléggé nevettettem az atyafiaktól[a], s nemhogy valamelyik csak egy darab kővel vagy csak jó szavával biztatott volna, vagy segitett volna, hanem az hol kellett is, az hol nem is, szüntelen csak az én építésem forgott szóban közöttök [RettE 69. — [a]Egy holland kőmüvessel való építkezése miatt] ✱ *akár ~, akár nem. 1849:* még csak Eszterrel nem vagyunk tisztába, mert őtet ugy látszik valaki felborsolta, 's nem igen akar anyám mellett maradni ... a' legnagyobb baj az, hogy szegény öreg, akár kell akár nem, örökké zsímbel réá 's megunta hitvány feje a' sok zsímbet [Kv; Pk 7].

Sz. *1710 k.:* Elvégzett dologhoz nem kell tanács [BÖn. 739].

2. *~ vkinek vmi* kiván vmit; a dori/vrea; wünschen, mögen. *1567:* pro Georgio Fazakas Contra vxorem p(ro)p(ri)am cora(m) d(omin)o Stephano smeltzer ... Catherina vxor Petri zekel ... fassa est se ex ore figuli audisse dictum Ennekem nin (!) kel a' bestye lelek kurua mert latrokkal tarttya baratsagath [Kv; TJk III/1. 109]. *1597:* eleottwnk sirwa megh panazla az leany hogi ereozackal Globicz Mihalnak akarya Marton vram adnia, eo nekie penigh nem kellene [Kv; TJk VI/1. 58–9]. *1636:* Monda az szò kozben, Enneke(m) bizony nem kellene az uezekedes [Mv; MvLt 291. 25a]. *1733:* nem kell néki egjéb hanem hogj azon a réten öljék meg őtőt [Hévíz NK; JHbT]. *1756:* Zegrán Lupuj ... azt mondván hogy rázzak néki körtőveljt ... tsak erőskedett, hogy ráznék mert kellenék egy tarisnyával [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall.]. *1779:* Praetendála az Ifju Ur, hogy Lako Ház is kénék [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1802:* én kérdém tölle de mire néked a' fegyver ? melyre ő azt felelte: tsak kénék néki [Mv; Born. XXXIX. 53 Susana Venus (19) cons. Iacobi Schreiber cauponis vall.]. *1823–1830:* Az a dohánykocsány pedig, hogy pipáztam, úgy felvágta a számat, hogy még az étel sem kellett [FogE 258].

Szk: *~-e több? 1591:* felele teglasne te Sak lopo buza lopo te Zekelj Mihalne Ageb kelle teób, Zolliàke teobbet [Kv; TJk V/1. 119] ✱ *mi ~ több? 1779:* Gramma Juon ... igy Szol Peter Birohoz az kezevel fenyegetodvén Na immár mi kel tob neked halallé vagy mi ? [Záh TA; Mk V. VII/12 Tauaszi Iuon (30) mercenarius vall.].

Sz: *ebnek ~. 1724:* egy alkalmatos(ság)g(a)l vóltam Pekri Házánál ... Feleségérül azt mondá: Ebnek kell. Fiárúl ismét, eb fia, ebrul ebre maradyon [Marossztkirály MT; BK. Fejér Petér (49) jb vall.] ✱ *nem ~ több kenyér neki. 1644:* Georeogh Thamas az Cziakannial ... vgj wteót hozza hogj ha az feiet talalta volna, Nem kelleót volna teob kenier neki [Mv; MvLt 291. 430a] ✱ *sem testének, sem lelkének nem ~. 1570:* Zeoch Gërgh ... vallya, hogy volt Zabo Janos hazanal es hallotta hogy zytta Zabo Janosne az vrath hata megch hogy az Esseh kwrwaffy sem Testemnek sem lelkemnek Nyn (!) kellene [Kv; TJk III/2. 28]. *1584:* Catalin chizar Andrasne vallia ... chizar Istwan zaiabol ... Azt(is) hallotta ... hogy a' felesege sem testenek sem lelkenek Nem kell [Kv; TJk IV/1. 301] ✱ *tatár ~ene vkinek. 1665:* ebek azok a kőrispatakiak, azoknak csak Tatar kellene [Pf].

II. Segédigeszerű haszn-ban; ca verb auxiliar; hilfsverbartig gebraucht: **1.** elkerülhetetlen, szükségszerű (megtenni vmit); a fi inevitabil/necesar (să facă ceva); unvermeidlich, notwendig (etw. zu tun). *1548:* en kower boldisar ezeket azert irattam fel hogy latom az vilagbol ky kel indulnom, ezek mynd en nalam zalogba vadnak [Besenyő Hsz; HSzjP]. *1592:* mely dologh ha bizonyos lett volna halalnak halalaval kellett volna megh halno(m) [UszT]. *1630:* En hazoknal sokaigh laktam Kalos Giörgjek(ne)k, de nem lattam semmj üteset az gazdamnak kiuel az felesegenek megh kellet uolna halnj [Kv; RDL I. 19 Tot Gergeljne Sophia vall.]. *1708:* Az szegeny Recsei Laszlo Deak(na)k csak meg kelle halnia Kuruczok rongálasa es felelme miatt, az el mult heten [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1797:* ollyan kemény és a Joszágbeli embereket ok nélkült is meg támado ember[a] volt, hogy ha az Isten innen tsudálatoson el nem változtatta volna, a' Joszágbeli Emberek(ne)k keze alatt el kellett volna pusztulni [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. 21. — [a]A tiszttartó]. *1823:* éhel kellenék el veszni házi nepemnek s magamnakis végső pusztulásra kellenék jutnom [Kv; ACLev.]. *1844:* szegény Intzédiné meghala ... az első hir ... mindenikünkre, de kivált Anyámra nézve nagy benyomást tőn, 's a' szokott rázkodáson keresztül kelle esnie [Kv; Pk 7].

Sz. *1850:* bajos az élet, de mégis élni kell [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. (parancsra) köteles (megtenni vmit); (la poruncă) a fi obligat (să facă ceva); (auf Befehl) verpflichtet sein (etw. zu tun). *1557:* valamy kor walamy gonoz hyr wagyon az zegen Mywes Nep(ne)k Thornokba kel zolgalny ees wygyazny Ees Eyel Nappal kapwn, ees Az kewfalon ees, Az waras zerybe kel wygyazny [Kv; TanJk V/1. 19]. *1589/1592:* miert hogy kyraly eo felsege zolgalattyaban kellett wolt lenni was Gieoginek, az napot[a] eo felsege halaztotta wolt haladek lewele altal ez may napra mely napon was Gieorgy mi eleottewnk meg eskewuek [Bonchida K; WassLt. — [a]Az eskütétel-napot]. *1605:* az mig az had itt lön minden éjjel az bástyából kelle czirkálnunk [Mv; EM XXI, 535]. *1683:* eo kglmk szükseges keppen Taborb(a) kel menni [Dés; DLt]. *1769:* azon Taxas Esztendőben, őszszel két hétig Nagyfalura[a] az Udvarban kellett járnom bandározni [Bagos Sz; BfN DDD/4. — [a]Sz]. *1806:* a' bort ... az idén már kellett volna vinnem Vásárhelyre a' Táblás Dosa Gergely Urnak [Sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1813:* mikor parantsolta az Arendátor Ur mennik (!) kellett [Kilyén Hsz; MvRKLev.].

3. (körülmények folytán) kényszerül, kénytelen (megtenni vmit); (prin forţa împrejurărilor) a fi nevoit/silit (să facă ceva); (den Umständen gemäß) gezwungen sein (etw. zu tun). *1570:* Zakardy Boldyzar ... vallya hogy Ew egyzer ... Ment volt hozzaya hogy penzt kerne theole Es Nem adot, hane(m) azt Montha neky Io Attiam fia Eoremest adnek ... De Im az haz Arraba kely fyzetne(m) az my vagion [Kv; TJk III/2. 203]. *1585:* Oth[a] leteben byro vramnak Myerth hogy kelle varakozny attam az zekeres legennek, louas legennek zabra zenara az Harmad nap multan, f 1 d. 44 [Kv; Szám. 3/XXII. 13. — [a]Gyf-t]. *1590:* Latam hogy Lowam hata(n) magamoth köztetek megh nem oltalmazhatom, vgy kelle le szallanom es az vth felre ky Allek [UszT]. *1624:* ha az rajtunk ualo ruha(n)kat kellene el adnunk sem hadnok [Tövis AF; BálLt 62]. *1625:* Tilalmat teott voltt Az feol peoreos ez El mwlt 1622 Eztendeoben ... ezerth kellet voltt Tilalmat teőnnwnk kjraly Byro Vrainк peczyetywel [UszT 138]. *1649:* minden eleteket el kel hadniok, s el kel buidosniok, az Pekri Mihalj vra(m) rettenetes kemenisege miat [Malomfva U; BálLt 1]. *1714:* engemét kergetének a Tövisbe kélét ûgranom [Szásznyires SzD; Ks 26. XIII]. *1768:* Sok napokat kellet nekem is a pinczében bé fokadot nagy viznek ki merésib(en) a Stabalis háznál el töltenem [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

4. helyénvaló, illik (megtenni vmit); a se cuveni/cădea (să facă ceva); es ist angebracht (etw. zu tun). *1565:* Azerth nem ertem az okath my oka legien ennek, hogy k.tek nem akar tórwinnel jlnj, kywel ó felsege orzaga jl ... ó felsege hywej wattok awal az torwinnel kellene jlnj k.teknek, kywel az tób hywej ilnek [Sajó BN; BesztLt 24 Horwath Lúkacz Sajoy tyz tarto a Beztertzey Byraknak es tanachnak]. *1589 k.:* nekeonkis melleje kell allanu(n)k vagy akarywk vagj nem mert nem lehetеonk Georgy Gereb nelkwl [UszT]. *1590:* el kelleöth uolna te neked warnod hogy ... biro vram zamoth adotth wolna [Szu; i.h.]. *1607:* az A.rezet Ne(m) kelleóth Volna el keóltem [Mv; MvLt 290. 9a]. *1666:* Noha az D. Anak hűtős embere es darabantya uolt az disturbiumos üdóben s nem hogi Ura jouainak p(rac)daloia lót volna, sot jnkab másoktolis otalmazni kellet uolna kötelessege szerent [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1701:* hirt kene az felesegek(ne)k tenni hogy allana(na)k elébb (: mivel magok az emberek itt nem volta(na)k :) [Almás H; Szer. G. Hercz (30) ns vall.]. *1722:* jó betsülletet kén adni és a Tseléden egész Authoritast kéne adni és mindenben manuteneálni kén [Gysz; LLt]. *1761:* I(ste)n parantsolattya szerént az fiu(na)k betsülleni kellenék az Annyát [Torda; TJkT V. 36]. *1798:* tudgya hogy kék élni a szomszédokkal [Zsuk K; SLt Vegyes perir. Nemes György (40) col. vall.].

Szk: *úgy* ~ megérdemelte. *1634:* hallam az jaygatast, ki menek latam hogy Bendjne az foldo(n) fekzik ... monda Zabo Mathae ura(m), ugy kel, ne meny te oda az holot penteken sapulnak [Mv; MvLt 291. 31a].

5. célszerű, tanácsos (megtenni vmit); a fi recomandabil/util (să facă ceva); es ist zweckmäßig/ratsam (etw. zu tun). *1556 k.:* ha myuel megh kellene thebiteny[a] [LLt. — [a]Az adót]. *1570:* Az zamosfalwy hatarban valo Tereth meg engettek eo k. zanthany, hogy neh ellyek az zamosfalwyak De aztis megh lassak es ely Intezzek arrah Bochyatot Emberek meddegh kellien megh zanthany [Kv; TanJk V/3. 8a]. *1598:* cok tellisséggel annak az kozarvari[a] lozagoknak allapattiat nem tudgiak es ertik, hanem arrol valo leueleket ez vtan meg latogattiak es megh ertik mit kellien feleólle chielekednjek [Dés; SLt Bl. 9. — [a]Kozárváron, a várossal tőszomszédos településen levő]. *1662:* Azért Kolosvárhoz egy mérföldön, Kóród nevű falunál mindkét táborostul megtartóztak vala, míg derekasan exámenbe, megvizsgálásba vennék a dolgot: meg kellenék-e az ellenséggel harcolni ? vagy ... retarádát tenni ? [SKr 661]. *1709:* mar az zabat kőlőstt kellenek meg dezmalnu(n)k [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1737:* az Király Biro ... fennyekezésire az Kosseg közzűlis fel kiáltottanak, hogy csak mind agyon kének verni az emlitett Vr Jobbagyit [Gysz; LLt]. *1768:* errőlis előre kének gondolkodnunk [Disznajó MT; LLt]. *1783:* Azon Gávai Levelekre csak lészen ... szükségünk de ezzel sem kének késnünk [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz].

Sz: *jótételért nem ~ jót várni. 1581:* Pal deaknak felseged wtan en Jol teótt Embere voltam de felsegedet meg keöwetem hallottam hogy Jo tetelert nem kel Jot varni [Gyf; Törzs. Kornis Mihály a fej-hez] ✱ *nem feljövetelével, hanem elnyugodtával ~ dicsérnünk a napot. 1776:* az hitles után illyen forma Szókat szólla B. Henter: Már énis Sok Viszontagságok, Nyomoruságok után, fel irám a Dispensatiora az esztendő Számat, Napot holnapot, hogy el nyertem Groff Kornis Annát, Mellyet halván a Groffné igy Szóla: Edes B. Henterem azt olvastam Benitzkiben[a] nem fel jövetellével, hanem el nyugottával kell ditsirnünk a Napot, mert afféle dolgoknak meg fordulását, én hallottam is, láttam is [Kóród KK; GyL. Gabr. Martonffi káplán vall. — [a]Nyilván még a XVIII. században is sokat olvasott költő, Benitzky Péter (mh. 1664) vmelyik költeményére von. utalás].

6. feltételezhető, valószínű (vminek a megtörténte); a fi probabil/se putea presupune (că ceva s-a întîmplat/petrecut); es ist annehmbar/wahrscheinlich (was geschehen ist). *1610:* Latam azt mikor Suki Benedek az Suki Pal Vram fia mind az Araniakat mind az Arany pogacziatt oda ada Bogathi Menyhartnak, en ne(m) olvastam megh de eő magok zaiabol hallam hogy mondak akkoron hogy Eoteödfel zaz arany az mégh teobnek kellett

uolna lennj [Nagylak AF; SLt TU. 3 Nagy Laki Georgy Deak (26) ns vall.]. *1772:* ugjan nagj árviznek kellett akkor lenni, mikor ez a' Malom a' Viznek bővsége miatt meg allatt [Sövényfva KK; JHb LXVII/280]. *1791:* azon divisio[a] ugy tudom ugyis kell lenni, hogy a' nehai Csongvai András Posteritásinál vagyon [Várfva TA; Borb. II Fr. Bako (66) ns vall. — [a]Értsd: osztálylevél]. *1809:* Nagyon jövevènynek kell pedig annak az Embernek lenni a' Bányaszsagot illető dolgokb(an) a' ki nem tudja azt hogj mindenféle Erczek(ne)k ... a' Bányakbol valo kihordattatások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak ... hany rendbéli kézen fordulnak meg, és hány rendbeli Munkás nem kivantatik azokra [Torockó; TLev. 9/43]. *1849:* azon idő alatt, mig Krisán Mária szállásomon lakott, pènzembe 690. ezüst forint hiányt találtam, mit tisztán aprodonként kellett ellopni [Kv; Végr. Vall. 6].

7. Felelősségre vonó, számonkérő kérdésben; sub formă interogativă, cînd se cere socoteală (cuiva); in der Frage einer Rechenschaftsforderung: képes (megtenni vmit); a fi capabil/în stare (să facă ceva); fähig sein (etw. zu tun). *1654:* midön hwseged kezéhez iutott Ibrany Mihaly hiuwnkel azon falu[a], nem elegedue(n) megh hwsegtek szokott adaiokkal, dezmáiokkal, keptelen saczoltatással terhelné az ott lakos szegénységét ...; Mely dologh ha igy uagyon mitsoda uakmereö batorsagtol uiseltetue(n), kellett tselekedni ne(m) tudhattyuk [IB a fej. I. Bethlen Domokoshoz. — [a]A Gyulai Szantsogsagba(n) Orkolab]. *1696:* Hallottam asztis az Bodoni Gjörgjné Aszszonjom cseléditől hogj mondották, és edgj más közöt Sibongották; hogj illjen hamar honnan kellet elö jüni ennyi sok aranj marhának, mivel az elöt nem láttanak [BálLt 85]. *1697:* Egykor Peter Deakne Aszszonyo(m) uett vala egy Sajtot Pater Kaszoni Sigmond uramnak, ki miatt nagy rút hirbe nebe (!) keuertek vala, én mondám neki, Margith Aszszony, miért kellett venned azt az sajtot, micsoda rut hirbe nébe (!) uagy miatta [Szentgyörgy Cs; CsJk 7–8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.]. *1721:* miert kellett teneked eczakának idein, a Nagy Simon Hazahoz menned ... ne is Szoly mert tölle tisztán csak nem maradtál [Kál MT; Berz. 12. 90]. *1740:* észre vévén én, hogy Király Ferenczet meg dullatta, kérdém ugjan bizony Biro Uram miért kell klmednek Király Ferenczet meg dullatni ...? [Sszgy; HSzjP J. Rákosi (39) pp vall.].

Ha. *1568:* kely (Mennem). (oda) kely (vynnem) [Erked K; BesztLt 68 P. Borzasy de Erked Gr. Thymar beszt-i biróhoz]. *1573:* kely [Kv; TJk III/3. 212]. *1710 k.:* (nekünk) kél (elmennünk) [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1713:* (mégh) kél (csinálni) [HSzjP]. — *1587:* (meg) kellet (adnom) [Kv; Szám. 3/XXXIV. 13]. *1599:* kelleth (uinnem). kelleth (fogadnom) [UszT 14/51]. *1590:* (el) kelle (mennem) [UszT]. *1609:* kelle (mennj) [Kv; Szám. 126/IV. 170]. *1820:* kelle (repetalnom) [Várfva TA; JHb 48 Biro Sigmond (49) hütes assz. vall.]. *1822:* (itt) kelle (tartoztattnom) [Mv; IB gr. Korda Anna ut.]. *1847:* (irni) kelle [Kv; Pk 7]. — *1595:* kel vala [Kv; Szám. 6/XVIIa. 292 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1605:* (szabaditanunk) kel vala (magu(n)kot) [UszT 19/51]. *1618:* (Meg) kell vala (szállanunk) [BTN 82]. *1681:* kell vala (vesztegetni) [Vh; VhU 122]. *1745:* kell vala (várni) [Torockó; Bosla]. *1753:* (nem) kel vala (pirangatni) [Lörincfva MT; SLt Suki László Gálfalvi Ádámhoz]. *1763:* kell vala (inditani) [Nagyida K; Told. 9]. *1766:* kel vala (succedálni) [Berve AF; CartTr II. 829 gr. Gyulai Ferenc aláírásával]. *1775:* (Meg) kell vala (gondolni) [RettE 358]. *1805:* kell vala (hajtani) [F.rákos U; RSzF 220]. *1857:* kell vala (küldenem) [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. — *1574:* kellet volt (ala Menny) [Kv; TJk III/3. 396]. *1625:* kellet volt (tennem) [UszT 37a] || *1567:* kellene (kwldeni) [Kv; TJk III/1. 125]. *1571:* kellenek (által hordany) [Kv; TanJk V/3. 45b]. *1585:* kellene (tudny) [Kv; TJk IV/1. 412]. *1708:* (rea) kellenék (erkezni) [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1717:* kéne é [M.köblös SzD; RLt]. *1724/1779:* (csináltottni) kelene [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. *1731:* kellenék (ki fizetni) [Nsz; Ks 83]. *1740:* kellenék [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1742:* kène (adni) [Kv; AggmLt C. 12]. *1744:* kének (lenni) [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 3]. *1747:* kellenék (által adnom) [O.csesztve AF; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1750:* kellenék (hinni) [Kv; Szám. 69/XXVII. 8]. *1751:* (convertálni) kellenék [Nsz; Ks 79. XXVI. 1 1/4 gub.]. *1752:* kéne (Sollicitalni) [Backamadaras MT; Ks 83 Fr. Árkosi lev.]. *1753:* kellenek [Szentbenedek MT; Told. 28]. *1755:* hejb(e) kellenék (allittanunk) [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt lev.]. *1758:* (meg) kék (ölni) [Cintos AF; TKl 19/42 Kirilla Gavrilla (36) jb vall.]. *1760:* kellenék (denominálni) [Kv; SRE 191]. *1762:* (el) kellene (égni) [Torda; TJkT V. 106]. *1763:* (meg) kellenék (korbátsalni) [Kóród KK; Ks 18. CII Szarka József tt lev.]. *1769:* kének (hajtani) [Nyárádtő MT; SLt XLVIII. 3]. *1770:* kéne (Királyfva KK; JHb LXVII. 104]. *1772:* kéne (lenni) [Kük.; JHb LXVII/2. 390]. *1784:* (által) kék (mennem) [Záh TA; Kf]. *1785:* kellenék (ki munkálodni) [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. *1796:* (bè) kének (adni) [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. *1798:* kellenék (ki valtodni) [Asz; Borb. I]. *1800:* kéne (irni) [Széplak KK; Ks Simon Elek lev.]. *1800/1802:* (meg) kellenék (betsűlni) [Kakasd MT; DLev. 6 Vall. 89]. *1801:* (agyon) kék (verni). (meg) kék (fizetni) [Mákó K; KLev. M.bikali cs. 9]. *1807:* kének (mutatni) [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1808:* kék (gyűlni) [Csapó KK; LLt]. *1809:* (tudnom) kéne [Udvarfva MT; Told. 44a]. *1817:* (el) kéne (mustrálni) [Nagypacal Sz; Berz. 11 Fasc. 75] | (meg) kellenék (fogadni) [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1822:* kék (küldeni) [Mv; IB gr. Korda Anna ut.]. *1823:* kellenék (el folyni) [Erdősztgyörgy MT; TSb 35]. *1843:* kellenék (meg tenni) [Dés; DLt 901]. *1842:* (bé) kéne (jöned) [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — *1570:* (Nem) kellet volna [Ely cherelny) [Kv; TJk III/2. 193]. *1572:* (fizetny) kellet volna [Kv; TJk III/3. 35]. *1590 k.:* kelleth volna (zollitani). kelleöth volna (zolnod) [Szu; UszT]. *1751:* (meg) kellett volna (kaszálni) [Koronka MT; Told. 14/48] || *1570:* kellyen (megh zantany) [Kv; TanJk V/3.8a]. *1573:* (Eleh) kellien (allany) [Kv; i.h. 88a] *1581:* (eleyt) kellie(n) (venny) [Kv; i.h. 240b]. *1710:* (végére) kelljen (menni) [Kv; ACJk 76]. *1736:* kellyen (keresni) [Dés; DLt].

kella tégely; creuzet; Tiegel. *1558 k.:* Mikor az kozonseges aranyat be tezik az kellaba awagy az tegelben, Minek elotte Megnem p(ro)baltak volna az toquel, hogy az aranyath ky Immar egy Massaba az az egy allath, hogi Jol fel keueriek az fenekerol es wgy agion p(ro)bat, kith meg p(ro)balianak [Nsz; MKsz 1896. 300].

kellék 1. *tbsz* accesorii; Zubehör/gehör. *1848:* lör Kötelezé magát ... Mátyás Simon, miszerént a' ... Lovas katonaság számára meg kívántató kellékeket ... a legnagyobb pontosság szolgáltatandja ki [K; KLev.].

2. *tbsz* kb. jellemvonás; trăsătură de caracter; Charakterzug. *1854:* az ifjuban sok hiányzott azokból, mik egy nőszülő nemes ifju kellékei közé számittatnak [ÚjfE 17].

kellemes 1. jóleső; plăcut; wohltuend, gefällig. *1886:* Az EMKE javára február hóban felolvasó estélyeket rendezünk Kolozsvárt... Nekem jutott az a kellemes megbizás, hogy téged a közreműködésre felkérjelek [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. ~ *ízű* finom/jóízű; cu gust plăcut, gustos; fein-(schmeckend). *1844 k.:* Muskotály-aszu. Kellemes űzü tisztált vala [Csekelaka AF; KCsl 6].

3. ? jómodorú, rokonszenves; manierat, cu bune maniere, simpatic; mit/von guten Manieren, sympathisch. *1823–1830:* az egész várost is nem lehet tsinosnak nevezni... a' Népe is nem igen kellemes, piszkos [FogEK 262].

4. '?' *1597:* Eoregbik Bek Janosne Anna azzony ... wallya ... mondek neki Edes azzonyom miert nem viselz gondot eletedbe(n) leanyodra, monda Im elegge vagion erte Marton deak hogy Globicz Mihalnak adgiam, de soha nem adom, hanem newekednek kellemes iffiak Vrbegernekis kellemes fia vagion hizen az Vristen gongiat visely [Kv; TJk VI/1. 63].

Talán a 'kedves' v. 'rokonszenves' jel-sel számolhatni.

kellemesség kedvesség; drăgălăşenie, gingăşie; Lieblichkeit. *1824:* (Fiamat) 3ad napra Nyavaljája Jobban is el érte ... a midőn Csütörtökön 5 ora tájatt hozzá bé érkeztem, már el gyengűlt, Testében csak az a vidámság és kellemesség volt meg meljet a Teremtő különős nagy mértékben adott vala ő nékie [Nagylak AF; DobLev. V/109. 4. la id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor].

kellemetes 1. kellemes; plăcut, agreabil; angenehm. *1662:* az én megőszült hajam, szakállam fehérségére méltóságos fejedelmi állapotokra jutottam ... boldog állapotban éltem; vallyon ... nem jobb s nem kellemetesebb dolog legyen-e ... választanom a sok boldog állapotaim után való halált és a szent paradicsomban örökké való nyugovást, mintsem ... számkivetésben való zarándokságra, idegen nemzetek között való bujdosásra ... éhezésre, koplalásra kivánkoznom ...[a] [SKr 164. — [a]A szultán által megfojtásra itélt Csiaffer basa válasza az öt menekülésre késztető hiveinek]. *1756:* Hagyván ezen egész épületeket reparatiora, mely ha annak rendi szerént, a mint el kezdetetett volt a szerént fog fel épitetni kellemetes lako helynek tapasztaltatni fog [Branyicska H; JHb LXXX/2. 23–4]. *1791:* az Oeconomiának folyásárol majd sem(m)it se irhatok, egyebet annál, hogy minden gazdát illető dolgok kőrül szorgalmatoson igyekezünk, az Istenis kellemetes napokat parantsolt, nintsen sem(m)i panaszunk a természet ellen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Szk: ~ *szépségű. 1745:* Szeredára viradólag meg hala az én kellemetes szépségű Leányom Ersébeth[a] öt eztendös és 3 hetü korában [ArJk 45. — [a]Széken (SzD)].

2. alkalmas; potrivit, corespunzător; passend, gelegen. *1585:* minden ember fertalionkent, Akinek zekere vagyon Eökrewel, lowaywal, egy egy zeker keowet hozzanak kellemetes wdeoben [Kv; TanJk I/1. 10].

3. ~ *kedv* jókedv; dispoziţie bună; Frohsinn/mut. *1824:* Mikor szokott kellemetes kedvében lészen, inállak akkor hozd elé kérésemet[a], reméllem, ha kosarat ád is, réám ezen bátorságomért meg nem nehéztel (!) [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália Lázár Benedekné Bethlen Máriához. — [a]A kv-i jótékony nőegylet pártfogására von.].

4. kb. kies; atrăgător, fermecător, încîntător; anmutig, lieblich. *1811:* Az Árokalyi[a] Udvar felett lévö ... Anglus Kertnek világ elött Kellemetes volta, nagyon hiressé lött [ÁrÉ 5. — [a]SzD].

5. *XVIII. sz. v.:* A petresellyem magot ha minek előtte el veted meg roncsolod valamennyire, kellemetes levelei lesznek [Ks Kerti Oeconomia].

kellemetesen kellemesen; prielnic; angenehm. *1708:* Ezen esztendőben a tavasz igen kellemetesen viselte magát, sok szép Isten áldásainak mutatásával [Kv; KvE 252 VBGy].

kellemetesség kellemesség; plăcere; Annehmlichkeit. *1696:* Édes Urfi az én ifiui Gyönyörüsges életem nem irigyelhető, nem leven semmi kellemetesség benne [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz].

kellemetlen *átv is* neplăcut; unangenehm. *1808:* A' kenyér melyben sok Szarvas Rós vagyon, kékellö kellemetlen izü, és szagu, a' hoszszab vele élés után pedig Babra nyavályát (:Raphaniam, Kriebel Krankheit:) okoz [DLt 868 nyomt. kl]. *1852:* a' Helységi elöljárok, és Lelkészek között föl merülhető minden félre értés, és kellemetlen surlodás, a legnagyobb készséggel eltávolitando [M.bikal K; RAk 49 esp. kl].

kellemetlenkedik kb. vki kellemetlen viszonyban van vkivel; a fi în relaţii încordate cu cineva; sich unangenehm aufführen, jm Unannehmlichkeiten bereiten. *1888:* Hallod, Ödön, bizony bolond vagy te. Mi köze egy irodalmi társaságnak azzal, hogy te kellemetlenkedel egy újsággal... beléugrattak egy kellemetlen polémiába [PLev. 140 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kellemetlenség neplăcere, necaz; Unannehmlichkeit. *1872:* Botos Sámuel ref. ki hoszszas ideig együt élt nejével Horváth Katalinnal ... állitolag sok házi békételenség és kellemetlenség merült fel közöttök, megkisértettük öket kibékéltetni, de ... nem sikerülve ...; a békeprobároli bizonyitvány kezébe adatott [Burjánosóbuda K; RAk 121].

Szk: ~*nek teszi ki magát. 1867:* Hivataloson figyelmeztetnek a' T. Papok ne tegyék ki magokot a' kimutatások[a] készitésében hanyagságok által oly komoly kellemetlenségeknek melyeket elháritani az Egyházi hatoságoknak nem áll hatalmokban [Gyalu K; RAk 158 esp. kl. — [a]A katonakötelesické].

kellete rendsz hr-os szk-ban; în construcţii, de obicei cu sufix adverbial; in Wortkonstruktion mit adverbialem Suffix. 1. ~*n felül* kelleténél bőségesebben; mai

mult decît este necesar/nevoie; über die Maßen reicher | kelleténél jobban; mai bine (chiar) decît este necesar; über der Maßen besser. *1811:* (A gyümölcsöst) Apollos kelletin felyül-is öntözi [ÁrÉ 89]. *1828:* Az Alperes Özvegy ezen ... pernek ... kelletin felyül valo sürgetésit lát⟨ta a Fe⟩lperesek által [Ne; DobLev. V/1129. 1a].

2. *~nél közelebb* a megengedettnél közelebb; mai aproape decît ar fi îngăduit/permis; näher als zulässig/gestattet. *1653:* Azok a szolakok három százan vagynak ... a császár szekere körül azon a tágasságon úgy futkosnak ki imide, ki amoda és a marok nyíllal úgy intik a ki kelletinél közelebb menne a császár szekeréhez, és menten hogy a nyíllal meginti, távolba nyomulnak a törökök [ETA I, 133 NSz].

3. *~nél többet* a megengedettnél/szükségesnél jobban/többet; mai mult decît ar fi necesar/nevoie; über die Maßen besser/mehr. *1618:* annak is ki légyen az oka, hogy az szolgám többet szólott ott kelletinél [BTN[2] 161]. *1772:* a szegeny Rákóczi[a] igen papos ember volt, többet hitt nekiek[b] kelletinél, úgy is vette hasznát [RettE 274. — [a]II. Rákóczi Ferenc. [b]A rk papoknak]. *1792:* Minthogy Nsgod Postanis gyakor tudosität Méltoztatik parantsolni, mivel pedig a közelebb fel járt lovas ember által talám még kelleténélis tőbbet irtam volt, s helytelen irásom(m)al megis fogtam Ngodat bántani ... alázatosan botsánatot instálok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

4. *~ korán/~ koránt* idejében, idején, kellő időben; la timp(ul potrivit); zur rechten Zeit. *1662:* kelletekorán olly darázsokat küldünk oda[a], akik minden bizonnyal a bágyadt legyeket elkergetik a kőfalak verőfényéről [SKr 228. — [a]Az esetleges ostrom hírére megfélemledett szerencsiek segitségkérésére adott palatinusi válasz]. *1784:* Somlyó Cschi Szölö Hegyen lévő szöllöjökbe fogadtam Vintzellérnek, Somlyó Mezö Várossában lako Tulokdi János Ö klmét ... tartozik ö klme, az őszszel vett Palánt Szöllőt is Maga, kellete koránt, ki-nyitni, vagy nyittatni, megmetzeni, karózni, homlitani, köttetni, háromszor mindenütt meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendőképen el fedni [Somlyó Sz; IB]. *1787:* ne csüggedj el reménségedben, mert az minden hato Isten, a ki mind eddig is el nem hagyott továbbra is gondot visel, és a mikor nem is reménlenéd, akkor kőrnyekez meg kellete koránt valo segedelmével [Marosbogát TA; DobLev. III/126. 1a Szántó Sándor Mich. Péntek de Lemény-hez].

5. *kevesebbet a ~nél* a szükségesnél kevesebbet; mai puţin decît ar fi necesar/nevoie; weniger als notwendig. Sz. *1710 k.:* Azt mondják a franciák: ha a férfiak többet nem innának, és az asszonyok többet nem ennének soha kelletinél, a doktorok, patikáriusok sokszor ennének, innának kevesebbet a kelletinél [BÖN. 512].

kelleteképpen kellőképpen; (aşa) cum trebuie; in erforderlicher Weise. *1777/1780:* a Vas Gyepü nevü szöllö Hegyben vagyon egy Nemes szöllöje ... más miolta az Jobbágyok kezdik mivelni, minthogy Munkája kelleteképpen meg nem adodik, terméseis meg hanyatlot [Désakna; JHbK I.II/3. 273].

? **kelletes** kellemes; plăcut, agreabil; angenehm. *1662:* Mitűl fogva Kegyelmed elment, semmi oly bizonyost Kegyelmed felől nem érthetvén, nem kevéssé búsultam, kiváltképpen bizonyos jóakaróimtúl értvén Kegyelmednek nem oly kelletes és becsületes állapotját lenni, mint reménlem vala [TML II, 390 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánosnéhoz].

kelletik I. 1. szükségeltetik; a fi necesar/nevoie; gebraucht/notwendig werden. *1578:* Minden fele barom maiorsagnak Zaporitasaara ... gondot wisellyen, kiknek tartasokra a minemeő gabonak kellethnek affęleketis kezichen es wettesse(n) nekik [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1590:* Az Hordo Taligas, hordot wyzot 32 vttal minden felle a' hol Zywkseg volt f. 1 d. 28. ... Zena Hozasz mindenesteol Az feo feo vraimnak zalasokra mindenfelle a howa kellettet [Kv; Szám. 4/XXI. 95 Kis István sp kezével]. *1599:* Az minemeő tilalm⟨at⟩ teöttek wolt kadachiak walami erdeö es mezeo wegett (: kit a mikor kelletik meeghis declaralliak :) Dobofalwa es Wagas elle(n), azt eön karokra megh zabaditottam [UszT 15/188]. *1632:* Kozma Istuan ... Paripayan szolgalya az hova szughsegh leszen Sigmond Palt vgy mint hadba a houa kelletik [Lemhény Hsz; BLt]. *1690:* az mi kelletett konjhara valo hirtelen kelletett s szeritt nem vehettük [Sszgy; LLt]. *1744:* Falus biro Pantsul nevü menvén a Falu Parantsolattyából ő kglméhez, hogy a' falu válluját adná vizza, mert a' Lajdimont Lovainak kelletik [WassLt Paulus Balog de Zilaj (47) ns vall].

2. *~ vkinek vmi* kivántatik vmi; a trebui, a fi nevoie (de ceva); gewünscht werden. *1557:* zerethew vram K meg emlekezhetik rola, hog mikort az mi baratsagonk valamibe K keletet minden kor K attiaffiay barathi voltonk ... valamibe K az mi baratsagonk kelletnek ismeg attiafiay barath lezek [Gyf; BesztLt 46 Zalanchi ianos Hannog georgy beszt-i bíróhoz és a város polgáraihoz]. *1571:* Az myben kteknek Az en szolgalatom kelletyk, keteknek nagyob dologban wgyekezem megh zolgalni [Cege SzD; i.h. 3582 Baltasar zalay Casp. zwch beszt-i bíróhoz]. *1592:* az eo Apia kezdette volt Irtanj ... Gergely Peter kerte volt ell az Apiatul hogy tiztichan az Irtast es az mikor kelletik fiaynak Ismet megh adgia [UszT]. *1627:* az Aniniok Sophia Azzoni ... mind addegh mieltesse, es vegie hasznat valamegh Kis Annának Kelletik az szeöleö [Kv; RDL I. 133]. *1671:* Immár Kegyelmed ne is irjon énnekem, ha kelletnék is, ezeket ne attingálja, mert mind együtt leszünk [TML V, 457 Rédei Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1758:* Történik pedig egyszer, hogy Rhédei József idejött, s kelletvén az öccsének, Rhédei Pálnak, egy olyanszerű szolga mint en, magához hivatott [RettE 64].

II. Segédigeszerü haszn-ban; ca verb auxiliar; hilfsverbartig gebraucht: **I.** elkerülhetetlenül, szükségszerüen (elkövetkezik, megtörténik); a trebui (în mod inevitabil/ineluctabil) să ...; notwendigerweise (erfolgen, geschehen). *1578:* A my baram wagy juh yde be az kohniara kell, arrol mindenkor az Saffartol czedulat wegyenek ... Ha minek egyebowe kelletik kelny az zokseghez kepest, arrol commissioia legyen, kit Zamadasara megh tarthasson [Kisfalud AF; OL. M. Kamora Instr. E—136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1666:* ez vilaghtol mégh kőlletek valnom [Kv; BLt]. *1682:* minnyájan emberi nemzetül az halandoság alá vagyunk vettettve, s, ez árnyék világbol valo ki mulásunk(na)k s égymástol valo megh válásunknak a szomoru halál által kelletik lenni [Kv; RDL

I. 160]. *1731:* látván ... Bács Iuan hogy meg kellessék halni, instantiara fogta a dolgot [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (964) jb vall.]. *1795:* ha a kegyelmed Tégla vetése miatt ottan a mart el romlik ... a Kükűllő vize onnan fellyül könyököt vét, a Hidnak Szükséges képpen veszedelmezni kelletik [Adámos KK; JHb XX/18].

2. hívásra/rendelkezésre köteleztetik (megtétetni vmit); (la chemarea/dispoziţia cuiva) a trebui să ...; (auf Ruf/Anordnung) verpflichtet sein, etw. machen müssen. *1588:* Eo ... twtta azt, hogy Ennekem ide Somliora Az vrunk eö Nagysaga paranchyolatthyabol mely nap kellessek Jeöneöm [Somlyó Sz; WLt]. *1598:* esmet Moldouaba kelletek me(n)nik (!) Istua(n) Vaidaual [UszT 13/36 Anthonius Damokos de Palfalua pp vall.]. *1644:* En Barta Miklos Aranias szekben Rakoso(n) lako Veres Drabant Adom tuttara mindenek(ne)k ... Miuel ... ez mostani hadj kezűletben ... nekemis el kelletik kezűlnöm es mennem, az En jo akaro Apam Vramnak ... maradok adosza (!) kez penzul tizen eőt forintal [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1646:* Feiervarra kelletek küldenünk Püspök Uramhoz Nemes Miklost [Mv; MvLt AAll 6]. *1689:* a Ngod sz(olgala)tyaba(n) kelletik continuuskodnom [Incz. VI. 26 Inczédi Pál a fej-hez]. *1703:* ne kellessék Egesz Districtusunkb(an) levő Becsűlletés Nemesseg(ne)k és Boérsag(na)k ébbeli szolgallattjatt tsak minékűnk nagy megh Romlásunkkal praestalnunk [Fog.; UtI]. *1854:* a Feleségemmel tet edgyezés szerent halalunk utan mind kettönknek reszünkbe jutott jovaink a vér atyankfiaira kelletik szállani [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György végr.].

3. kényszeríttetik (megtenni vmit); a fi obligat/constrîns (la ceva); gezwungen werden (etw. zu tun). *1562:* Albert herczeg ... a falukat mind elrablá és felégeté ... de csak ... semmi nélkül kelleték haza pironkodni [ETA I, 10 BS]. *1579:* Kenzerittetven hogy egj Molnos öreöksegwnket kelleteek megh valtanunk Zoltanban[a] ... Adunk ... Lazlo papnak ... egy pwzta wles helyett [Uzon Hsz; Kp I. — [a]Hsz]. *1588:* Ismeg ... hogy penzem nem volth ket eokreomet kelletek zalogba adni ... ket forintba [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1643:* Kekes Njarlo Nevü faluban talalt czynalni Szilvasi vramekek(ne)k (!) Egi Mathe Nevu Jo bagianak az Nagiob fia Janos haszat hogi jmar onnet el ne kelesek bontakozni ... ada czereben Nadudvari Vr(am) Szilvasi Andras vr(am)nak [Doboka; JHb III/2]. *1690:* eszt az örökseget ketelensegbül kelletik el adnom mivel meg nyomorodtam Sinka György Uram miatt [Makfva MT; DLev. 3. XXXI. A. 25]. *1755:* úgy meg ütek Jankullyék az száram csontjait, hogy mind el menvén róllok az bőr mostis tiszta sebből állanak, úgyannyira, hogy mankón kelletik járnom a meg verettetésem mián [Lyauc H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1843:* Férjem nélkűlt kelleték élnem [Dés; DLt 360].

4. helyénvaló, illő, illik (megtenni vmit); a se cuveni (să facă ceva); gebührend/angelegen sein (etwas zu tun). *1584:* Az Wasaron minden félét mint kellessék adni [Kv; PolgK 13]. *1599:* arra valo gondwiseleo chyak egy legyen, kyre sorsott vetwen, eo kgmek hogy mellyk nemzetbeol kellessek arra valo gondwiseleo embert valaztany, Az sors vgy hozta hogy az szaz nemzetbeol legyen [Kv; TanJk I/1. 334]. *1641:* Toroczkai Borbely Istvan edgyk udvari Borbelyunk ada értesűnkre alazatoso(n), hogy ... az mostani el mult feiervárj Generalis giülesen (: nekie kegiel(me)sen conferalt Armalis Leuelünket :) publicaltatni akarva(n), azonb(an) hüseghtek contradicalt volna az Publicationak, ki miatt czyak in suspenso kelletett volna maradni [Thor. XV/6 a fej. a Toroczkaiakhoz]. *1756:* Valahol ől, és Fertály iratatik ott nem közönséges, hanem Királlyi ölet kelletik érteni és annak negy reszekre osztott Fertállyait [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. *1838:* a Contractus nintsen ugy irva mint kelletett volna [Sáromberke MT; TSb 27].

5. célszerű, tanácsos, tanácsoltatik (megtenni vmit); a fi recomandat/indicat (să facă ceva); zweckmäßig, ratsam sein (etw. zu tun). *1587:* Hogi az varos ladaiban egiket sem leluk meg ket vj ladat vgj kelletet Czinaltatnom Giorgi kowachinak ... Az Czinalastol fiszettem nekie — 180 [Kv; Szám. 3/XXX. 43 Seres István sp kezével]. *1593:* yde sok jambor Jeöth kereskednj szeoksegekben ennekemis el kelleteth Jeönnem [UszT]. *1605:* Biro vram, Az wénség keozzeol az kiket akar hywasson, kikkel egyetemben lássák megh az keo faltol ualo distantiat, az az teob hostatokhoz képest mint kellessek rendelny [Kv; TanJk I/1. 506]. *1651:* ha megh hozzak, es megh agiak eppen az penzt ozta(n) lato(m) enis mit kellessek czelekednem [Kászonújfalu; BCs]. *1783:* a nagj rendetlen keménj szolgálott miat világot kelletett volna Njakokba venni [Buza SzD; LLt Csáky-per 110. L. 17]. *1849:* De mivel az uj Hid a' mostani otska Hidon felyűl építtetett, az ország uttyát az Uj hídhoz alkalmazolag kelletik át változtatni [Dés; EHA].

6. feltételezhető, valószínű (vminek a megtörténte/megtétele); a trebui probabil/poate să fie; vermutlich/wahrscheinlich sein (das Geschehene, die Verrichtung einer Sache). *1590:* A tarchahazy feoldreól vegheztenek, hogy ... mihelt a viz megh Apad, eo kgme Biro vra(m), kwlgyeon Ala oda, Oculalnj mint shogj, holot kellessek ennek áz viz foliasnak, vagy Gatlasnak lenny [Kv; TanJk I/1. 141]. *1597:* Zabo Mihali ... wallia ... az azzon ... monda ... az atkozot ember ew gilkossa az en giermekemnek addigh were rongala ... az ... vér wgia(n) darabonkent ment teolle, amiat kelletek megh halnj [Kv; TJk VI/1. 38]. *1632:* az Fazakas Mihalj Simonfi Mathenak segódót (!) szolgaja uala ... szókue mene el tölle ... latorsagot cselekede uala es azert kelletet uala el szókni Simonfi Mathetol [Mv; MvLt 290. 93b]. *1747:* az főbb ortákok gondviseletlenségek miat kelletett azon malom(na)k el pusztulni [H; Ks 62/10]. *1797:* itten régen is Malamnak kelletett lenni, mint hogy annak vastag régi Czövökei és Arka azt mutattyak [T; JHb Hesdát cs.]. *1806:* a' pallo még tartása lehetettlen Hajos Hidasnak kelletik lenni [Szászrégen; Born. XVI. 95 Kosa György (76) vall.].

7. Felelősségre vonó, számonkérő kérdésben; sub forma interogativă, cînd se cere socoteală (cuiva); in der Frage einer Rechenschaftsforderung: képessé tétetik (elvégezni vmit); a fi făcut capabil (să facă ceva); fähig gemacht werden (etw. zu erledigen). *1604:* michyoda moddal es maghok wiselessel kellessek eo keglmek(ne)k ... Nagy Banian lenny, arrolis eo Keglmek instrualtassanak [Kv; TanJk I/1. 475]. *1659:* Az nyolczadik punctumban az mely szónak annectálását nehezteli ő nagysága ...: nem látjuk mélto okát miért kelletnék kihagyatni [EOE XII, 211-2 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz]. *1702:* Mi okon kelletet ... Adám Ersebetet, és hűtős Urat Bodrogi Miklos Vramat in jus attrahalnom, Exhi-

bealt R(e)latoriambul ki tetczik [Dés; Jk 323b–4a]. *1764:* illetlen dolog Concludalni s nem is lehet oly okot keresni, mely rationabilis volna arra, hogy Nehai Viski Uram(na)k miert kelletett volna azon pénzeket más kezében adni [Torda; TJkT V. 195]. *1800:* Az Ifjakat a közönséges hivatalokra miképpen kellesék készitni arol az felseges K. rendelest Protoculalni kel [M.bikal K; RAk 33].

Ha. *1570:* kelletik (allanunk) [Mv; BálLt 1] || (futtny) kelletyk [Kv; TJk III/2. 30]. *1636:* kelletik (szolgalnija) [Siménfva U; JHb Inv.]. *1849:* kelletik (elutaznom) [Kv; Végr. 38]. — *1586:* (gaszdalkodnom) kelletet [Kv; Szám. 3/XXIV. 21]. *1590:* kelletet (meg talalno(m)) [UszT]. *1595:* kellettett (verni) [Kv; Szám. 6/XV. 59]. *1646:* (ki) kelletet (mennick) [Mv; MvLt AAll. 6]. — *1570:* kelletek (ely leonem) [Kv; TJk III/2. 16f]. *1586:* kelletek (fogadnom) [Kv; TJk IV/1. 588]. *1588:* (ell) kelletek (menny) [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1590:* (el) kelletek (mennem) [Szu; UszT]. *1610:* (Ezt) kelletek (meg Irnunk) [Dés; DLt 320]. *1618:* kelleték (irnom) [BTN² 123]. *1718:* kelleték (menni) [Szárhegy Cs; LLt 69]. *1778:* kelletek (tartasra jutni) [Albis Hsz; BLev.]. — *1633:* kelletik vala [Mv; MvLt 290. 117b]. *1700:* kelletik vala (élni) [Dés; Jk 309]. *1772:* kelletik vala (adni) [Gernyeszeg MT; TL]. — *1636:* kelletet uolt (abalienalni) [Cssz; BálLt 53]. *1670:* kelletet volt (czinálni) [Kv; JHbK XXIV/25]. *1677:* kelletett volt (adni) [Ne; DobLev. I/25] || *1583:* kelletnek (mennünk) [Kv; MészCLev.]. *1613/1687 k.:* (meg) kelletnék (dulni) [Berekeresztúr MT; MMatr. 222]. *1663/1728:* (perleni) kelletnek [Szentmihály U; Törzs]. *1672:* kelletnék (valtani) [Mezöbánd MT; MbK]. *1764:* kelletnék (lenni) [Torda; TJkT V. 226]. — *1597:* (el) kelletet uolna (Ieöni) [Kv; TJk VI/1. 62]. *1658:* kelletet volna (megh santzolni) [Harangláb KK; Ks 7. XX. 27]. || *1581:* (ne) kellessek (maradny) [Kv; TanJk V/3. 238a]. *1604:* kellessek (irnya) [Kv; i.h. 471]. *1610/1616:* (ne) kellessek (megtalalni) [Kv; RDL I. 100]. *1649:* (ne) kellessék (busittanunk) [Dés; DLt 429]. *1654:* (mitt) kellessek (cselekednem) [Gerend TA; KCs 1427]. *1657:* (vissza) kellessék (mennem) [KemÖn. 183]. *1662:* kellessék-e (választanom) [SKr 164]. *1668 k.:* (ne) kellessek (confugialnunk) [Kv; ACJk 55a]. *1671:* kellessék (sollicitálni) [CC 6]. *1677:* (ha) kellesséké (ki-bocsátani) [AC 119]. *1679/1681:* (ne) kellessék (jutni) [Vh; VhU 675]. *1705:* (ne) kellessék (menni) [WIN I, 655]. *1710 k.:* (ne) kellessék (megsértenem) [BÖn. 561]. *1722:* (ne) kellessék (szolgalnom) [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. *1756:* (ne) kellessék (ki pusztulnom) [M.köblös SzD; RLt]. *1770:* (be) kellessek (mennem) [F.várca Sz; BK]. *1803:* kellessék (fizetni) [Dés; DLt].

E cimszó múlt idejű *kelletett, kelletett vala/volt, kelletett volna*-féle igealakjai egybecsnek a *kell* igének az erdélyi nyj-okban, sőt még a hanyagabb köznyelvben is rendkívül gyakori raghalmozással alakult *kelletett*-féle alakjaival; azért erre csak nagyon csökkentett számú adatokot iktattunk be

kelletlen I. *mn* **1.** kb. jelentéktelen; neinsemnat, neimportant, lipsit de/fără importanţă; unbedeutend, belanglos. *1619:* Én az szerént az én igaz kötelességem szerént ... irom Nagyságodnak, hogy én ezeket mind megtractáltam, azki hasznosb volt copiosiusb, azki kelletlen volt lassabban, mjnt kit csak az margójára is irtam az materiának [BTN² 197].

2. kb. nem kívánatos, nem szívesen látott; nedorit, care nu face plăcere venind; unerwünscht. *1687:* Diszno Aprolék küldesetis parancsol (!) Ngd, de ... csak annyit őletek, a menyi nélkül ne(m) lehet az udvar tartas, mivel sok látogatok járnak, nagyubbára kelletlenek is [Balázsfva AF; UtI].

II. *hsz* **1.** ímmel-ámmal, kénytelenül; fără plăcere, în silă; mißmutig, ungern. *1637:* uaczorat evenk ketten egj ejtel bortis hozatank, az Aszontis kenalok, de czak kelletle(n) iuek az aszony [Mv; MvLt 291. 109a]. *1735:* Ha az ételi appetitus nem igen akar megjőni, kelletlen éppen nem jó enni [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből].

2. szükségtelenül; inutil, de prisos; unnötig. *1618:* Kamuthi uram ... ott kelletlen eleget beszéle, s kérkedek maga nagyvolta felől [BTN² 99].

kelletlenség szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~re megy a torockói vas* kb. ímmel-ámmal/kénytelen-kelletlen vásárolják a torockói vasat; fierul din Torockó este cumpărat în silă/cu (de-a) sila/de nevoie; lustlos, mißmutig wird das Torockóer Eisen gekauft. *1779:* a Torotzkai vas ... az ország népe előtt kelletlenségre az mi szomszéd Tartományinkban lévő lakosok előtt pedig annyira utálatb(an) ment; hogj az által már életűnketis köztök alig folytathattyuk [Torockó; Thor. 21/20].

kelletlenül feleslegesen, szükségtelenül, fără folos, inutil; überflüssig, unnötig. *1676/1681:* Hogi penig szüksegh es rendkivül, kelletlenül etzaka(na)k ideje(n) minden ember a vártako(n), s' masuttis az hol dolga nincze(n) ne járjon; szükséges hogi az Strasaknak vagi Cirkalok(na)k minden estve jel adassek ki ... hogi azo(n) jel mellet jobban vigiazhassanak az Strasak es külömböztethessék megh az ighaz jámbor embert ã Latortol [Vh; VhU 661–2].

kellető kellő, szükséges; necesar, trebuincios, de trebuinţă; erforderlich, nötig, notwendig. *1770:* ezen három esztendők alatt igen súlyos teherviselés volt a vármegyén. Ugymint a havasoknak vagyis passusoknak bevágására kellető számtalan dolgos, a kócsi es naszódi hídakhoz sok száz szál fáknak szállítása, s dolgosoknak praesentatioja [RettE 243–4]. *1795:* Bizom ehez, hogy a' közelebb eltőlt egy ujjabbi Esztendöre obveniált Interes(ne)k is ide kellető megküldése végett fogott ö Nga rendelést tenni [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Debreczeni István tt-hoz]. *1838:* A Tartsafalvi — és Csehétfalvi Közönségeknek, Havasokban tett kár tétel aránt, törvényes ki- botsáttatasunk mellett esketést folytatván — a kellető bizonságok hon nem léte miatt, a munkálat bé nem végződhetett [Korond U; Pf Pap Samuel esketőbiztos kezével]. *1844:* a Nagy erdői Utvonalon kellető jovitás [UszT XI. 85/1. 46].

kellő 1. kellőképpeni; aşa cum ar trebui; erforderlich, notwendig. *1857:* Jelen napjai rendszere is rendetlen lévén, nem enged időt emlékem[a] kellő rendezésére [ÚjfE 5].

2. használható; utilizabil; brauchbar. **Szk:** *semmire ~* semmire sem való, semmire sem használható. *1692:* Ezen meches kertnek környüllette valo söviny kertei dűlő felben vadnak, semmire kellők [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1748:* vagyon egy kis hitván Cseplesz melyből

tõbbire Csak Gyepût Szoktak Csinálni majd semmire Kellõ [Koronka MT; Told. 79] ∗ *valamire* ~ valamire való/használható. *1748:* A Berek közben vagyon ismét egy darab észkas oldal, ebben is valamire kellõ jo[a] nincsen [uo.; EHA. — [a]Ti. a fa].

3. '?' *1817:* remélem hogy le tsendesedik a Dolog — Mely a Kellõ értetlenségbõl támadott s nevekedett vakmerõségébõl, 's szofogadatlanságából, miért nem kérdett Tõllem Tanátsot, utasittást [Somkerék SzD; Berz. 11. 75].

kellően kellõ módon; în mod corespunzător; in erforderlicher Weise. *1868:* a régi compositiot pedig mig az ujabb nem alapul addig mind a bel, mind a kül birtokosság kellõen tartsa fen [Pálfva U; Pf hiv.].

kellőleg kellőképpen; (aşa) cum trebuie, după cum se cuvine; gebührend. *1863:* nép oskoláink hanyatlásának fõbb oka az, hogy oskola tanitoink kellõleg nintsenek dijjazva [Gyalu K; RAk 83].

kelme stofă; Stoff (Textil). *1849:* Kelemen parantsából nõje és leánya szamára vásároltam ... nõi kelméket [Kv; Végr. Vall. 17]. *1857:* Nyári öltönynek való kelme [Bodola Hsz; BLt II. 11]. *1860:* 3 1/2 s(ing) sötét kék kelme Budára[a] ... f 17 // 50 [Kv; Újf. 1. — [a]A jel-t l. *buda* al.].

kelméből kelméből való; din stofă; aus Stoff. *1849:* Korbuly ... a' tölle vásárlott kelméből Kelemen gunyáit megesmerte [Kv; Végr. Vall. 76].

kelmed, kelmetek *biz, udv.* **A.** egysz. 2. szem-ü alak magázó v. önözõ jell-ű formaként; ca formă a pronumelui de politeţe la pers a 2-a sg; Sie-Form Einzahl 2. Ps: tekegyelmed; dumneata; Euer Gnaden (wortwörtlich: Deiner Gnaden). *1736:* (A bort) vagy fazékban vagy kupában adták be ... Mikes Mihály akkor vonogatja magát az italtól, mond Bethlen Gergely: Uram, kelmed talám kerestályra vágy. Akkor kereskedni kezd a zsebiben ... kiveszen egy sustákot avagy négy polturát s adja az inasának, mondván: eredj, öcsém, hozz kerestályt õ kelminek, mert õ kelme kerestályra vágy. Igy csúfolá meg az kristálylyal innya kivánókat [MetTr 328–9]. *1825:* azon Telket ... kelmedtõl Itélet mellet ki nyerték [Msz; BalLev.].

B. tbsz 2. szem-ü alak magázó v. önözõ formaként; ca formă a pronumelui de politeţe la pers. a 2-a pl.; Sie-Form Mehrzahl 2. Ps: tikegyelmetek; dumneavoastră; Euer Gnaden. *1578:* Kemeteknek ne(m) lezen haznara, hanem Jnkabb Artasara [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1592:* azzal sem elegedwen Kemeotõk szeomelit, es szekit kewetteom szyda besztehy (!) leleok kwrwanak | nagy rwtton szydalmoza kemetoket kewettem bestey (?) leleok kwrwanak [UszT]. *1593:* Tarchia meg Jsten kemeteket Jo egissigben sok Eztendeyg [M.fráta K; SLt S. 39]. *1659:* Poronczollyuk annakokaert kelmetek(ne)k igen serio ... minden haladeknelkül jo hadi készülettel jõtest jõjön utannunk [UszLt 21 fej.]. *1761:* mondok eo kegjelmeknek: kemetek tüzetis tett [Koronka MT; Told. 26]. *1809:* ezen alábbi tudositások mellé zárt perfolyta Leveleket ... Dersi István ... a Kemetek parantsolattyára sem akarta ki adni [UszLt ComGub. 1655-höz gub.].

E cimszót vö. a *kegyelme* és a *kend* cimszóval.

kelmés '?' *1835:* vettem egy kelmés cipõt [KCsl 3. — Berlini feljegyzés].

kelner pincér; chelner, ospătar; Kellner. *1796:* A' Kelnernek 1 Rfl [ETF 182. 32 Gyarmathi Sámuel feljegyzése]. *1823–1830:* Lipcsében, ... Ezen serházban hallottam, hogy sokan kiáltják: Brod ... eszik a kenyeret. Én is mondom a Kellnernek: Brod! ... Ád a Kellner nekem is egy sarkalat kenyeret [FogE 203]. *1846:* Müller Vincze ... mesterségére nézve mészáros, és néha kelner, vándorkönyve nála van [DLt 1114 nyomt. kl]. *1853:* A kellnernek ajándék folyó Majus holnapra 1 Tallér [KCsl. — Útiköltség-jegyzék Berlinből].

kelneráj 1. söntés, *nép* kármentõ (a korcsmában lécráccsal elkülönitett raktározó-kiszolgáló hely); spaţiu din dosul tejghelei, îngrădit cu leaţuri/şipci, unde se depozitează vesela (într-o cîrciumă de la ţară); Weinschenke, Schankstube/raum. *1817:* ezen Házban[a] ... Az ajto mellett találtatik az ugy nevezett Kelneráj, benne lévõ kis asztalkával, és vas sarkakan járo gyalulatlan Dészkákbol készült, és kereszt gerendákan áll [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. — [a]Az ivóházban]. *1824:* A Kelneráj a' Kortsoma Házban jo boritott vaszárral, koltsostól 's két vas Sarkokkal, benne 5 poltzos Stelázsi [Kv; BetLt 2]. *1838:* A Várbéli Fogadoi eszkõzõk ... Az Ivo házban vagyon egy kelneráj fenyõ létzbõl van készülve ... ennek elején a' hevederes létz meg vagyon égve, az ajtoja két vas Sorkokon forog ... Két avaték asztal edgyik a' Kelnerájba [Km; KmULev. 2]. *1842:* Egy boronából épült avaték szalma fedél alatt allo épület — ez a' Korcsoma Ház, áll az Ivo házbol és égy vendég szobából ... az ivo vagy Korcsoma Házba az udvarrol nyilik egy fenyõ ajto ...; van égy kelneráj [F.árpás F; TSb 51]. *1849:* A Fogadoba ... Egy rostélyos Kerneráj, asztalával édgyüt [Somkerék SzD; Ks 73/55].

2. '?' *1869:* Az ócska fogadó ház ... az ivo ház ... Két hosszu deszka ivo asztal, és három hosszu Szék mellettük ... egy asztalon állo zár nélküli Kellnerei [uo.; i.h.].

kelő 1. *mn* **1.** szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *harmadfüre* ~ harmadik évében járó; tretin, (în vîrstă) de trei ani; dreijährig (Vieh, im dritten Jahr befindlich). *1574:* walaztank harmadfwre keleo Twlkokat [Fráta K; SLt S. 13]. *1589:* Harmadfwre kelõ tulok 6. Harmadfwre keló wzóbaro(m) 4 [Kv; Szám. 4/XI. 12–3]. *1626:* marada ... kett harmad fwre kelõ kûs kancza ... kett harmadfwre kelõ giermek lo [Usz; Pf]. *1627:* Harmad fwre kelõ tuliok vagion Nro 15 ... Harmad fwre kelõ uneo tehen vagion Nro 13 [Mezõrücs MT; BLt]. *1744:* Harmad fûre kelõ õkõr Tino nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13] ∗ *negyedfüre* ~ negyedik évében járó; (în vîrstă) de patru ani; vierjährig (im vierten Jahr befindlich). *1574:* walaztank, nyolcz Negyed fwre keleo Meddeo tehent ... esmet valaztank, nyolcz Negyed fw Twlkot [Fráta K; SLt S. 13]. *1626:* kett Negiedfwre kelõ giermek lo [Usz; Pf]. *1637:* Negied fwre keleo

wneo tehen, no 11 [Teremi KK; Ks 69. 0. 44]. *1744:* negjed fvrè kelö ökör Tino nro 2 [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1754:* vettem ... három ünö Tinokat negyed füre kelöket tizen három forintakon [Gernyeszeg MT; TL] ∗ *ötödfűre* ~ ötödik évében járó; (în vîrstă) de cinci ani; fünfjährig (im fünften Jahr befindlich). *1610:* Kws Miklosnak megh ada ... kett Eöteód fwre keleó twlkott [Bordos U; UszT 52-höz]. *1629:* Eotod fwre kelo tuliok 2 [Szentdemeter U; LLt]. *1632:* Eökeör Tulok 7. Ezekben ketteö eöteödfwre keleö [UC 14/38. 131 Kománai Urb.]. *1783:* Lázár Gergelj eö keglme ... ada két dérczeg (!) otöd füre kelö tulkot in flor. 20 ~ husz Mforintokba [Siménfva U; Sf] ∗ *tavalyára* ~ ? féléves; (în vîrstă) de şase luni; halbjährig. *1597:* adoth ... egy taualyara keleö chitkot [OfLev.].

2. forduló, virradó; de dinainte, care precedă; anbrechend, von (einem Tag) ... auf (den anderen Tag). *1801:* tudja ě á Tanu ki follytatta a maga mesterségit Innep napokra kelö étzakákon [Barót Hsz; HSzjP].

3. kb. fogyó/kelöfélben levő; (care este/se află) pe terminate; auf die/zur Neige gehend. *1842:* egy ötvenes hordo ... ebbe kelö bor vagyon csapon [Csekelaka AF; KCsl 3].

II. *fn* **1.** járókelő, utazó; trecător, călător; Vorübergehende(r), Reisende(r). *1677:* Az ingyen valo gazdálkodás dolgában, uton járok, kelök, és szállók miatt, a' szeginy kösségnek nagy bántodási vadnak [AC 103]. *1784:* az Biro, és Számado Polgárok ... V(á)r(me)gye Tiszteinek ..., vagy más akkár mely kelöknek, jároknak ... simpliciter Semmit ne adgyanak, hanem ha vagy kész pénzel ki fizetik vagy qvietállyák, külömben számvételkor nem fog acceptaltattni [Torockó; TLev. 2/6. 2a].

2. ~*ben* kb. vmi mentén; de-a lungul a ceva; entlang einer Sache. **Hn.** *1614:* az dalnoki hatarban az vapa keloben azmeli saigo holgia feolde volt [Dálnok Hsz; HSzjP]. *1646:* az Sz: Georgi ut kelöben ket hold uagion [Szentiván Hsz; BLt]. *1691/1824:* az Hegyen az ösveny kelöbe (sz) [Albis Hsz]. *1693:* Kányad felé valo határba(n) ă Kelöb(en) (sz) [Derzs U] | Banya ösveny keloben (sz) [Kilyén Hsz]. *1701:* Az ösveny keloben [A.csernáton Hsz]. *1713:* Meleg kelö (e) [Röd K]. *1728:* a Viz elvin, vagjon egj darab ösveny kelöben (sz) [Szotyor Hsz]. *1742:* az ut kelöben lévö földek közel (!) vagyon egj nagj darab sovany oldalos föld [Koronka MT]. *1753:* az gödör kelöben (sz) [Dálnok Hsz]. *1754:* Kellö. v. Kéllö meget [Nagysolymos U]. *1792:* a Kanyádi kelöbe (sz) [Derzs U]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kelt *ige* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *életre* ~ feléleszt, életet visz vmibe; a reînvia; beleben. *1896:* dűlöre vittem egy rég kinlódó dolgot. Ti. a Kemény Zsigmond Társaságot életre keltjük [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kelt, költ *mn* **1.** eliberat; ausgestellt, gegeben. *1634:* exhibealvan eö kegme Varadi Captala(n) eleöt költ Leveletis [SzJk 42]. *1677:* Törvénybéli levelek ha illegitimus Fejedelmek idejekben költek is, stálnak in judicio [AC 270]. *1692:* Vagyon a B. Céhnek Céh Priuilegiuma hártyára irott függö pecsétél. Vagyon a Kolos Monostori Káptalanbul költ párja is ez fellyül neuezett Priuilegiumnak [Kv; ACLev. 13]. *1724:* attuk Mys ez kezünk irása, es szokot pecsetünk alat költ levelünket [Ne; DobLev. I/107]. *1777:* Bede Juonnak ... kezéhez is adatodot a' kancza; a' mint az arol költ Zavatyos levél mutatya [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1800:* Az Alperes ... Ns Barthos Samuel ... a Felperes eokegyelmit[a] ... minden igaz ok nélkül szidta hamis Lelkünek, hamis Contractus s Testamentum ironak s az Annyat is gazolta, mellyeket nem tagadhat, de ha tagadni merészelné kész hitelesen kolt Relatoriájával meg bizonyittani [Hsz; BLev. — [a]Albisi Ifjabb Baktsi Joseff Uram-at]. *1814:* Egy, a Sinfalui kőzönséget a Betsű mellé hivato Admonitiorol valo Relatoriát ... Szék Assessora Rákosi Nemes Borbély János Ur Regiussága és Petséttye alatt költet[a] [Asz; Borb. II Kövendi Létai Péter hütes assz. kezével. — [a]Értsd: juttatott kezünkbe]. *1830:* Folyfalvi Imrehfi Ferentz Assessor és Somosdi Rátz Sigmond nevek alatt költ Jártató-Levél, a' Somosdi[a] Égetö nevü Erdön [Msz; Told. 19. — [a]MT].

2. keltezett; datat; datiert. *1674:* Brassai Tanács pecséti alatt sub Dato 1641 die 9 Mensis Juny fide mediante költ leveletis producalának [UF II, 590]. *1849:* Téglás Adám hivataloson szolitotta fel Tanátsos Kováts Moses vrat ... hogy adataival 's bizonyságaival édgyűtt, a differentias helyen jelennyen meg, mit hogy vett, tisztelt Kováts Moses Urnak folyo év Julius 26rol kelt levele Tanusít [Szu; Borb. II Simo Pál városi jegyző vall.].

3. kb. kiadott/bocsátott; emis; herausgegeben. *1769:* Ö Felsége orszagaib(an) levő Akademiákon a Tudományokat el végezi hellybe hagyván az Iffjuság(na)k Akademiakra lehetö menetele irant költ Diaetalis Articulusokat [UszLt XIII/97].

4. kb. kötött, szerzett; încheiat; geschlossen, erworben. *1662:* Isten után mindenekben önagysága gondviseléséhez ragaszkodván, valamint önagysága a beszterczei gyűlésben kelt confoederátió, szövetség mellett a haza megmaradására elkövethetne, követné el [SKr 649]. *1834:* az Also Sinfalvi Határnak a' Felsö Sinfalvi Birák gondviselése alá állittolag lett által adásárol költnek lenni hirelt Egyezményt az Alperesek ... elö adni nem bátorkodtak [Asz; Borb. I].

5. kikelt; răsărit; herausgewachsen, (auf)gekeimt. *1772:* A' Kertben tálváltottanak 1. Szép otat Alma-fa, item edgy oltat Körtövé fa; edgy magon költ Birs-alma fa [Mv; DLev. 5. XVII. 3].

6. elkelt; vîndut; verkauft geworden, abgegangen. *1768 k.:* Kortsomákon költ 256 kupa Gabona Pálinkák árrát Hf 84 Dr 15 [DobLev. II/18b].

◇ **Szk:** *hamis kamarán* ~ *(pénz)* hamis/hamisitott (pénz); (ban) fals/falsificat; falsch(es)/gefälscht(es) (Geld). *1656:* (A) ket száz aranyat Ozdy Thamás ur(am) teölle(m) potentiosě el ueön ... praetendalua(n) azt hogy ... hamis kamaran keölt aranyak [Kv; CartTr II. 905 Razmany Senior alias Ada(m) (41) vall.]. *1675:* Egy Ember ... Désen létemb(en) Tallerokat adott hogy meg váltanám, megis váltotta(m) ... esmérvén hamis Kamarán költek(ne)k lenni, meg fogá(m) ... veuénk Fő Hadnagy Vr házához hogy kézhez adgya(m) [Kv; TJk VIII/11. 352]. *1677:* Minemü bajoskodási légyenek e hazának a sok hamis kamorákon költ rosz ujj pénzek miatt [UszLt IX. 76. 5 fej.] ∗ *nem igaz kamarán* ~ vkihez nem igaz úton került (holmi); (lucru/obiect) ajuns la cineva pe cale necinstită; zu jm auf falschem Wege gelangt(e Sache). *1756:* hallatuk hogy Zudor Péternél voltak ... ö Nga Felejtárának gombai (!) mellyekis mint hogy kere-

kedtek hozzá bizonyoson nem tudjuk, elég az hogy Zudor Péter ... Farkas Bálintnak adta el ... eszre vévén Farkas Bálintnak az Attya hogy azon gombok nem igaz kamarán költ gombak, meg parancsolta az Fiának hogy Stante pede adgya viszsza annak akitől vette [Bácsi H; BK. Paulus Kőrösi (46) ns és Joh. Popa (40) ns vall.].

kelte (vmely irat) keltezése; datare (a unui act); Datierung (irgendeines Schreibens). *1851:* Nr 7139/851 1850. November előtti kelte hivataloson bizonyíttatik [Szu; Borb. II].

kém iscoadă, spion; Spion. *1582:* Helena puella Seruitrix Relictae Fran(cis)ci Igiarto fassa est ... mikor ot tanczolnak vala az kochis legenyek ... ketzeris mentek a' keó fal melle, es en azt itiltem hog' kemek volnanak [Kv; TJk IV/1. 11–2]. *1662:* (A) fejedelem ottan parancsolá: mihelyen a vezérnek Budáról való mozdulását kémjei által értendi, sem órát, sem napot nem várván, Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyékkel, az váradi haddal az egész hajdúsággal ... szállana ki [SKr 169]. *1670:* Én javallám ő nagyságának, küldene el egy kimet, csak Tömösvárat is végére mehetnénk annak, ha igaz-e ez hír? [TML V, 123–4 Ispán Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1671:* Kegyelmednek parancsoljuk kegyelmesen ... mind huszti, mind kővári vicekapitányoknak hagyja meg kémény fenyíték alatt ... kímek járatásátúl és minden alkalmatosságok felől való tudakozódásoktúl meg ne szünjenek, melyeket kötelességek szerint hírré tenni el ne mulassanak [i.h. 486–7 a fej. ua-hoz]. *1710:* kémek által szüntelen jártatják vala a Duna szigetiben nem messze levő kevés német tábort, hogy ha meg nem segíltenék Bécset, odalenne [CsH 169–70. — 1683-as eseményre von.].

Ha. *1664:* kim-e [TML III, 342 Bánfi Dienes lev.]. *1666:* kimet [i.h. 580 Ebeni István lev.].

kémel kémlel; a spiona/iscodi; spähen. *1590:* Nem tudatik my gondolattiabol az haznal ahul az en Jobbagiom Iamborokkal Iiut wolna menth oda kemleny ... Jango Gaspar | az Byzonjsagh be nem hozza, hogy Iango Gaspar kemlenj menth wolna, Hanem Barta Andras ... az Biro hazanal Jambor zemeliekkel harmad magaüal megh Eskedgiek, hogy Jango Gaspar (így!), eo kemleny menth wolth [Gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Giereo Monostora vall.]. *1710:* Kapi azalatt a fejedelemnek postán megírja, hogy Balassa csak kémleni jött volt be Erdélyben,[a] és most a német császárhoz vissza akar menni [CsH 103. — [a]1674-ben. — Vö. a *kémlel* címszóval.

kémelkedik *átv* szaglászik; a adulmeca/spiona; schnuppern. *1644:* imit amot nem kimelkedik, s nem practikál [KJ].

kemence 1. fűtő- v. főzőkemence; sobă (de încălzit), maşină/sobă de gătit; Heizofen, Kochherd. *1560:* Az twznek Mogjarol ... Mindenkoron az fazakak es az kemenche veressek es twzesek legyenek [Nsz; MKsz 1896. 350]. *1573:* Margit Aranias Ianosne ... vallia ... pecy Istwan ... padlast Kemenchet Zeowent chinaltatot [Kv; TJk III/3. 221]. *1652:* hagia ... kemönczet [Kőrispatak U; Pf]. *1688:* paraszt kályhakbul csinált fa labon állo regi kemencze fa Tüzhellyevel edgyütt [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 2]. *1694:* Vannak itt[a] a' Kemenczé(ne)k, faragott kőből valo két lábai, rajtok fellyűl lévő hosszú faragott kővel egjgjütt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír. — [a]Az ebédlő palotában]. *1702:* vagyon egy kémény formara Sövényből fonatott, tapaszos, a Padlásbol horgokon le fűggő kemencze mellynek tüzhelye, kőből vagyon ki rakva [O.brettye H; Born. XXIX. 4]. *1732:* a Kementze ... ket fele rekesztetett, vgy hogy füttőis, cserepesis [Nagyida K; Told. 11. 70]. *1748:* A Házak(na)k kéményi nincsenek, hanem kementzéből kürtők tsak a hijjaban szolgalnak Szekelossen [Nyárádsztbenedek MT; Told. 79]. *1761:* Ezen ház ... Kementzéje ... az ... szegeletb(en) kőből rakot köz tüzhelyre paraszt kájhákból rakatott kisded fűttőjével, álván a Kementzének eleje vas pánton. Melynek kürteje az Hijjuba nyulik fel [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 14]. *1824:* (A) vincelléri Ház ... kementzéje paraszt és Fűttője cserep [Erdőszengyel MT; TSb 43].

Szk: *belöl-fűtő ~. 1636:* Ez házban uagyon beleöl fulteö kemencze jo kalyhás [Siménfva U; JHb Inv.]. *1694:* mölnár ház ... be menvén vagjon ott, paraszt káljhás belőll fűjtő kemencze [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.] ✱ *belöl-szenelő ~. 1679:* Haz ... Kemenczéje zöld mazos czifra kalyhas, belől szenelő [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6]. *1726:* Zöld mázos kályhákból rakott, fellyűl tsipkés, gombos, belőll szenelő kemencze [Görgény MT; Born. G. VII. 23] ✱ *belöl-tüzelő ~. 1650:* Vagyon ezen haz(na)k fábol fel rott tűz hellyen fenyes kalyhabol rakott belől tüzelő kemenczeje [A.porumbák F; ÁLt Inv. 5]. *1699:* vagyon ezen házban edgy paraszt kajhakbol hitvan kő labakra fel eppéttetet belől tüzelő kemencze vas lévén az allyában [O.cseszlve AF; LLt Gyulafi László inv.] ✱ *bokályos ~. 1681:* Vajda Hunyad vára ... Buzgány (!) nevű Ház; avagi Ur Háza ... Alol faragot Keő Laban, fellyűl Kerekded vas abronczon s vas lábako(n) allo Kerekded bokályos Kemenczeje minden fogiatkozas nelkül [Vh; VhU 502. 550]. *XVII. sz:* Vagjon ezen házban Tüzelő bokályos kemencze [HSzj *bokály-kemence* al.] ✱ *csipkés ~. 1692:* Ebedlő Ház ... vagyon ezen házban paraszt veres kályhákból faragott kő labokra kémény allyából be-fűtő hasonlo csipkés kemencze [Mezőbodon MT; BK Inv. 8]. *1697:* Egj Kő lábokon állo Zöld mazu csipkes Kemencze [Borberek AF; Mk Urb. 3] ✱ *csupros ~* '?' *1621:* Az Gyermekek Comm(un)itassabanis ki liukadozot vala az Czupros kemencze aztis meg foldozta[a] p(ro) d 15. 11 Apro Csupor kahliat adot hozza p(ro) d. 11 [Kv; Szám 15b/IV. 28. — [a]Fazakas István] ✱ *fövenyes-kályhás ~* '?' *1680:* Vagjon fabol fel rott bontakozott tűz hellyen egy fövenyes kalyhas kemencze [A.porumbák F; ÁLt Inv.] ✱ *kályhás ~* csempés kemence. *1594:* Az Somlioy maior hazban ... Kalihas kemencze vagjon No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7 16, 18]. *1679:* Aszszony Háza ... kályhas keregded kemenczeje nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 22] ✱ *kerek ~. 1625:* Az Fazakasok czinaltanak az Palotaban 4. kemenczet ... Az Zeller hazanal az kerek kemencze No 64 Boltos kalyha vagyon rajta [Kv; Szám. 23/XXVII]. *1698:* egy kerek kemencze vas Lábakon es Szemöldökön allo [Buza SzD; LLt 208. B] ✱ *kívül-fűtő/fűtős ~. 1629:* Egj zep kiül futteo mazas kemencze [Szentdemeter U; LLt]. *1679:* Kő labakon állo Vinczi kalyha formara csinalt mazos kivül

fütös kemencze [WLt]. *1756:* A Kis Aszszonyok házába ... melegittetik nagj széllyes Lazúr, vagy fekete színű kivül füttő kemenczével [Déva; Ks 92. I. 32] ✱ *lángfogó ~. 1827:* A Láng fogo Kementze Téglából ujolag rakatott vas rudra, egy más vas ruddal p(e)d(i)g a közepen a Fiok gerendához fel vagyon kaptsolva [Koronka MT; Told. 18] ✱ *mázas ~. 1591:* Franciscus Orban de Lengeljffalwa Nobilis vallja: ... Kereztur varosanak zolgaltam vala valami keuesset, Igertek vala magokatt hogy ennekem egy mazos kemenczet czinaltatnanak [Usz; UszT] ✱ *meglakérozott ~. 1790:* Fáinul meg lakérozot kemencze 1 [Déva; Ks 76. IX. 24] ✱ *oláhos ~. 1757:* a Cseléd, vagyis Sütto Ház ... Sövényböl font oláhos Kementzéje [Budatelke K; LLt Fasc. 129] ✱ *olasz ~. 1756:* Strása Házba ... melegitt egy falban rakott olasz kemencze [Ks 92 I. 32 Dévai kúria]. *1757:* ă ... félsö házbol vagyon ă ... Kö Boltba szolgálo Ajtó ... Uj jó Kö Bölt valami harmad fel öll hoszusságu, és kett öll szellyességü Olasz keméntzevel s Fütöjével edgyütt [Taploca Cs; Sándor conscr.] ✱ *plattenes ~. 1848:* Csináltam egy plattenes kementzét a' Serházhoz [Dés; DLt]. *1865:* A' téli konyhába egy plattenós és Rehrenes (!) Kemencze [Szárhegy Cs; LLt] ✱ *sátor ~. 1851:* A' szekérszin ... házzá van változtatva, még nints padlása — Van benne egy cserép sátor kemencze ... A' Béres lakó háza ... Van benne ... cserépböl és téglából készült sátor kemencze [Erdösztgyörgy MT; TSb 34] ✱ *szabad ~. 1849:* Egy zöld kályha szabad kemencze 12 Rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ *szegeletes ~. 1836:* Vállaltam fel, hogy készitek Három kerek kementzét ... és három szegeletes kementzét, — mellyek közül edgyet tiszta fejér, a mást ... setét Zöld mázzal ... a szegeletes kementzéknek két-két vas ajtojok legyenek [HSzj *kemence* al.] ✱ *székely ~. 1621:* Az Gradicz alat valo kamaraban fundamentomatol fogua Czinalt[a] Egj Zekel kemenczet p(ro) fl 1. d. 25 vy kahliaia vagio(n) benne 116 ... fl. 3 d. 48 Boltos Czerep az kwrteyen. Es teteyen vagion Nro 10 ... d. 50 [Kv; Szám. 15b/IV. 28. — [a]Fazakas István] ✱ *tapaszos/tapasztott ~. 1694:* vagjon a ház közepin, sövénjböl font tapaszos kemencze: három lábakon állolag [Borberek AF; BfR]. *1732:* a le irt két házokbol, sovényböl font két tapasztott Kementzékböl, és kürtökböl szolgál bé a füst [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1756:* a Béres ház ... Sövényböl font tapaszos kementzéje ál fa lábon és elö fán [Branyicska H; JHb LXX/2. 12] ✱ *tüzelö ~. 1699:* Vagyon ezén ház(na)k egi Zöld mazu felig fujtös Tüzelö kemencze, az allya téglábol agyagbol van kirakva [Szentdemeter U; LLt Inv. 25]. *1849:* a mind (!) a Házba bé mentem találtom Csch Josefet a tüzelö Kementzeje mellet le ültetve egy széken s akkor is verik vala, kérvén a pénzét [Héjjasfva NK; CsZ] ✱ *zománcos ~. 1813:* Zöld Zamáltzos (!) kementze vas ajtoval Nro 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.] ✱ *zöld ~. 1807:* Egy avatag Zöld Kementze füttöstöl [Körtvélyfája MT; LLt]. *1849:* Vagyon a szobába, egy zöld kementze, vas pántokan és lábokan [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *zöld mázas ~. 1629:* Egy pitvaron belöl egy kis ház ... Az falhoz ragasztva való zöld-mázos kemencze, vas az elei alatt [Szu; SzO VI, 96 Székelytámadt vár lelt.]. *1807:* egy fél viseltes Zöld Mázos Keméntze hasonlo mazu kérek Fütöivel [Dés; BetLt 6 GyUjfalvi Nagy Ferencz kezével]. — Vö. a *francia-kemence* cimszóval.

Sz. *1710 k.:* Hadzsi Musztafa bég ... Magyarul jól tudott igen, úgy hogy a gyülésben egyszer maga tolmács nélkül proponálá a templomban a státusoknak, hogy legyenek hívek a hatalmas császárhoz és annak cirákjához, Barcsaihoz; másként ha tökéletlenkednek, azt nyerik véle, hogy a kemence nagyobb lesz a háznál [BÖn. 553].

2. ~ *szája* a kemence tüzelőnyílása; gura cuptorului; Heizöffnung des Backofens. *1589:* Az Zegenyek Swteohaza Kemenczeienek a' zaya le zakadott uala a' fenekeis megh bomlot vala, kitol fizettem a' Tapazto Mesternek f. 1 [Kv; Szám. 4/XI. 26]. *1593:* Az nagi hazban ă hua az swteo kemenczet chynaltak, Vettem az kemencze zaianak labnak es. 3. altal ŭasnak 4 apro uasot Roszman Istuantol p(ro) f — d 32 [Kv; i.h. 5/XX. 132]. *1723:* ă Deési gát miatt, ă Nagy: Szamos annyira fel nyomta ă K: Szamost, hogy ă Sz: Benedeki Malomb(an) tsak ne(m) a Kementze Szájáig tölt fel [Néma SzD; Ks 25. IV. 5].

3. sütőkemence; cuptor; Backofen. *1587:* Az Kyraly wczay Swteo hazrol walo Keolchyegh ... Az Kemence feneket hogy vyolan megh wertek ... Veottem egy Keo Sootth az Agyagh keoziben d. 3. Azon Kemenczeheoz veottem gyorttyat d. 2 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével]. *1600:* Az Kiraly Vchabely zeginiek Swteo hazaban chinaltatta(m) megh az kemenche fenekett Tapaszto Janossal Attam neki f. 2 d 50 [Kv; i.h. 9/XIII. 4 Damakos Máté isp. m. kezével]. *1631:* Philep Palne ... monda hogj niolcz igen nagj kenieret sütet volt Uarga Miklosnal, az egiket ki czipte az eger az kemenczeböl ... oda vagjon ki ueszet az kemenczeböl [Mv; MvLt 290. 236b]. *1700:* Az nagy Kö ház mellette levö kö kamrával, es Sütö hazzal, benne lévö két kemenczekkel [LLt Fasc. 153]. *1823:* Nms Szilágyi Istvánné aszszony ... amikor vetet bé a kementzébe reá rontott Csernátoni Samuel uram, akitöl külömben meg nem menekedhetvén a keziben lévö sütö lopáttal verte ki [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

Szk: *kalácssütő ~. 1816:* Egy más kaláts Sütto kis Kementze [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.] ✱ *kenyérsütő ~. 1814:* Az Udvaron egy meg avult Cseled, vagy Sütö Ház ... Van benne egy kenyer Sütö kementze [M.sályi TA; RLt Rettegi Sámuel inv.] ✱ *süteménysütő ~. 1810:* egy konyha ... téglábol, és kőböl rakot tüzhely vagyon benne, rajta lévö Sütemény Sütö kis kemenczével [Doboka; Ks 76 Conscr. 25–6] ✱ *sütő tűzhelyes ~. 1796:* 1 Sütö tüzhellyes Kementze [Déva; Ks 76. IX. 26].

4. kohó; cuptor metalurgic, furnal; Hochofen. *1677:* Vagyon az hámor ház kerittésin kivül hat fa oszlopokon deszkás héjazat alat vas futató ket lyukra csinált kö allyu kemencze, melyhez vagyon két bokor fúvó alá való futató hely [CsVh 53]. *1681:* Vas Banyák 1. Ploszka Bánya ... Kóh mester keze alatt valo jok: Az Kohoz, vagy Kemenczehez valo szin fa oszlopoko(n) állo, Vagyon ezen szin alatt vas valaszto Kemencze, most mindenik jó [Vh; VhU 578]. *1744:* Lakatosnak mű helly háza ... Vagyon benne egy Lakatos koho vagyis kemencze 1 [Branyicska H; JHb 103/151]. *1780:* az elsö futatott darab vasat meg mérvén, ha a' figált százhusz fontot nem talallya, a' masodikban potolhattya, és harmadikban, ha több a' masodik fuvásra keveseb követ hordván a' kemenczére, apaszthattya [Torockó; TLev. 5b].

Szk: *vasfútató ~. 1677:* Vagyon az alsó vas futató kemenczéhez is és azokhoz tartozó fúvókhoz vas horog tiz ~ no 10 [CsVh 49–50].

5. téglaégető kemence; cuptor de cărămizi; Ziegelofen. *1764:* Alkuttuk meg Havasálj földi Ribnyski Juon Csertsele Tégla vetővel, hogy ... vessen ... Három száz Ezer Téglát ... tartazik a' Téglának jó földett keresni, Jo száraz kemenczében rakni s meg égetni [Dob.; Borb. I Fogarasi hites vármegyei not. kezével].

6. arany- és ezüstfinomító kemence; cuptor pentru afinarea aurului şi argintului; Gold- und Silber-Raffinierofen. *1560:* A fazakaknak a kemencheben valo berakasarol. Előzör az kemenchet egy Nehany orayg fwteny kel ... Nysd meg az zayath es Hertelen Ne ragd bele a fazakakath ... Mertha Myngyarast be Rakod öket a twzes kemencheben, tahat Nagy karth vallaz Mert az twznek hertelen sebessegenek Myatta az ezwstnek nagyob reze, az cementh porban az fazakakban Megemeztetik es el vez | ez Jelröl Meg esmered. Mykor az cemment pornak Ereye elmulth, Midön a 24 hora elközelgeth es latod, hogy a kemencheben egy sarga Vekony köd kezd fen latny az zayan ky Jöny, az a Jele, hogy Immar az cementh pornak az ereye elkölth es touab az aranyban semmit Nem cheleközik [Nsz; MKsz 1896. 250–1. 351]. *1571:* Mikor az aranyat az kemencheben töttek és Megfwlt es Jar, tahat az zaian ky lelekzet[a] ki jő[b] az Nem jó[c] gondot visely reai(a) [Nsz; i.h. 356. — [a–c]A jelzett szavak titkosírásból feloldva.].

7. Jelzői haszn-ban; în funcţie atributivă; in attributivem Gebrauch: vhány kemencényi; de ... cuptoare, de un anumit număr de cuptoare; von einigen Öfen (viel). *1594:* eo kegmek varosul Ispoli (!) mester vramnak Nyreo Dauidnak megh hattak, hogi egettessen eo kegme ket eoreg kemencze mezet [Kv; TanJk I/1. 232]. *1721:* az mely kementze meszet az öszszel raktak volt, mihest az idö annyira nyilatkozik azt mingyart meg egetik [Pálos NK; Ks 95 Hévízi István deák lev.].

◇ **Hn.** *1648:* az Ördög Kemenczéje alat (sz) [Hidalmás K; EHA]. *1736:* a' Kementze megi tér. ott a Kementze megett. a Kementze megi árok [Mikefva KK; EHA]. *1768:* Kemencze megi nevü heljen [uo.; EHA]. *1814:* A Nagy Kementze (sz). A Nagy Kementze Gödribe (sz). A Kis Kementze (sz) [Pusztakamarás K; EHA]. *1815/1817:* A Kementzék alatt (sz) [Vágás U; EHA].

L. még a *kőkemence, parasztkályhájú* és *parasztkemence* cimszót.

kemencealj rakott kemenceláb; baza de susţinere a cuptorului; gebauter Ofen/Herdfuß | kemencepadka; vatră, cuptor, cotlon; gebaute Ofenbank. *1656:* Jnnet az tornacz ala nyilik ... vas sarkokon pantokon forgo reghi ajto, teghlabol rakot kemencze allya kalyha nelkül puszta, reghi, rosz, renovatiot kiván [UF II, 172].

kemenceárnyék kemence-szín; cuptorişte, construcţie rudimentară unde este cuptorul; Ofenschuppen. *1721:* Az kemencze arnyek mellett ala az haz szegeletire egy darab fedeles kert [Körispatak U; Told. 19].

kemencecsinálás kemencerakás; clăditul/clădirea cuptoarelor; Ofenbauen. *1591 k.:* Fazakas Lukaczi ... megh hazassula vgy zalla ă Georgj vram hazaban, oda zolgalt mind fazek s kemencze chinalassal Jde az varhoz semmit nem zolgalt [UszT]. *1592:* fizettem az Tanachi hazba az vy kemencze chinalastol, es hog' az eöreg kemenczeket megh foldoztak beleól fazakas Thamasnak es Simonnak f 2 d 32 [Kv; Szám 5/XIV. 161–2 Eppel Péter sp kezével.].

kemencecsináló kemencekészítő; cuptorar, meseriaş care face cuptoare; Ofenbauer/setzer. *1595:* Borra attam az kemencze chinalonak f — d 16 [Kv; Szám. 6/XIII. 6].

kemencécske cuptoraş; Öfchen. *1694:* Arx Keővár ... Ezen Kapu kőzött az also reszin vän egy kis Darabont Ház ... Mely Darabont Hazon fellyül van mas egy Kis Hazacska ... egy rosz tapaszos font Kemenczetske benne [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1742:* egj Sütö Kementzétske ... égetett teglából rakott kementzetske, és két kis Lantorna ablakatskáji vad(na)k [Pókafva AF; JHb XXV/58. — Tomai László kijegyzése]. *1774:* Tészta néműek sűtésére keszittetett kis kerek kementzetske [T; CU]. *1798/1821:* van még égy Vas pleböl valo viseltes avatag Kementzéstske is [Kv; Pk 5].

kemenceégetés arderea cuptorului; Ofenbrennen. *1597:* Az ket kemencze egetesteol ueottwnk esputaly Mesterteol egy keobeol buzat f 1 d 50 [Kv; Szám. 7/V. 1].

kemence-felrakás clăditul/clădirea cuptorului; Ofenaufbauen/setzen. *1836:* Fel adodott, hogy a' kemencze takaritás, le szedés, és fel rakás árra, hogy mi légyen 1836[ba] Januar(ius) 20-[kán] [ZFaz.].

kemencefűtő I. *mn* care întreţine focul la cuptor; Ofen heizend. *1587:* Kemenchie fwteo olahnak attam — /32 [Kv; Szám. 3/XXX. 41 Seres István sp kezével].

II. *fn* fochist; Ofenheizer. *1625:* Kemenczie fwteoknek Hust lib : 10 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 152].

kemencéjű vmilyen kemencés; cu un anumit fel de cuptor; mit irgendeinem Ofen. *1681:* egy fövenyes s csak paraszt kályhábul csinált, keő labos kemenczéjű hámor eőrzeő ház [CsVh 89]. *1761:* vagjon ... két üveg ablaku égj tángjér héjjával, teglábol rakott tüzhelyre; parasztos veres kájhákböl, fára rakott kementzéjű és kis fűttőjű, negj szegeletre faragott két vékony csere gerendáju, es fenyö fűrész deszka padlásu Cseléd ház [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 502].

Szk: *német ~. 1761:* az Ajto nyilásán belöll a Job kéz felöll valo szegeletben esztergában mettzett teke formáju három Lábakon állo fábol valo párkányu, tégla tüz helyén állo, fekete festékü kályhábol rakott, kerek Tornyos Nemeth kementzejü Haz [uo.; i.h. 501].

kemencekályha kemencecsempe; cahlă de sobă; Ofenkachel. *1841:* Kementze Kájhakért Gligornak Vettem 50 xr [F.szentmihályfva TA; Bosla].

kemencekürtő kályhacső; burlan de sobă; Ofenrohr. *1618:* hogy azféle mély helyre az szél bémehessen és benne járjon, hogy ... meg ne rekkenjen az ember az mély gödörbe; mint egy tengeri vitorlát vontak fel az mélységes gödör felibe és abban szelet fogván annyi tágoson, mint egy kemencekürtö, úgy fogták alá az szelet az nagy mélységes verembe [BTN 147].

kemenceláb picior de sobă; Ofenfuß. *1743:* Az kemencze lábok akár kőből, akár fából, a mint tetzik csinyáltathatom [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.].

kemence-leszedés kemence-lebontás; desfăcutul cuptorului; Ofen-Abbau/Abbruch. *1836:* Fel adodott, hogy a' kementze takaritás, le szedés, és fel rakás árra, hogy mi légyen [ZFaz].

kemencelyuk ? füstjárat; canal de fum, horn; Ofenloch, Rauchzug. *1765:* En Gróf Petki Anna Gróf Kornis Antalné Szegődtem meg az Jesuiták Pallérával Günter Ferencz Urammal hogy ... az ebédlő Palotámatis hasonlo Szép Stukaturával meg csinálya, kemencze lyukait, Fűtő helyeit ezen két Stukaturás házat felyül is az hiuban szépen téglával ki rakja [Kv; Ks 11/XLVI. 44].

kemencemellék kemencerész; parte a cuptorului; Ofenteil. *1597:* Az Azzonnepek feredeo hazokban, az kementze mellieket, ezen Dabo Leorintz viollan chinalta, es egieb tatarozas is volt raita atta(m) f — d 25 [Kv; Szám. 7/XII. 25 Filstich Lőrincz sp kezével].

kemencemész kemencében égetendő mész; piatră de var care se arde în cuptor de var/varniță; Kalk, der im Ofen zu brennen ist. *1589:* Vold negi Zekeres lw igen hituanok ezeket attam Zanizlonak Meraban, hogy ott kemencze Mezhez valo fat hordion [Kv; Szám. 4/XI. 15].

kemencemunka clăditul/clădirea unui cuptor; Ofenarbeit. *1810:* Orbán György felválolván az egész kemence munkákot ... az ispotályházokban is [DFaz. 35. 810].

kemencerakó kemencerakó fazekasmester; cuptorar, meseriaș, care face cuptoare; Ofenbauer(meister). *1586:* Az por teoreo malom haznal valo zobaban Czinaltattam egi kemenchiet ... Az kemenchie rakonak mwnkaiara es etelere Italara fiszette(m) — / 60 [Kv; Szám. 3/XXIV. 34].

kemenceremek remekdarabként készítendő kemence; cuptor construit la trecerea probei de maistru/meșter; Ofen-Meisterstück/werk. *1837:* Bihari Sándor mind Korongbeli mind Kementze Remekjeit bé mutatja [ZFaz.].

kemencés hn-i alakulatokban; în toponime; als Glied von Ortsnamen: *1717:* Kemenczes kutnal (sz) [M.gyerömonostor K; KHn 77]. *1757:* a kementzés-b(en) [uo.; KHn 78]. *1765:* A Kementzés kutan innét [uo.; KHn 80].

kemenceszitó vaskalán obiect în formă de lingură folosit la ațițarea focului în sobă; eiserner Ofenschürlöffel. *1697:* Egj Zöld mázu kemencze Szito vaskalan nro 1 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 4].

kemencetakaritás kemencetisztitás; curățitul/curățirea cuptorului; Ofensauberung/reinigung. *1836:* Fel adodott, hogy a' kementze takaritás, le szedés, és fel rakás árra, hogy mi légyen [ZFaz.].

kemencetisztitó kemencetakarító; persoană care curăță cuptoare/sobe; Ofenfeger/reiniger. *1589:* 14 octobris fyzettem az Kemencze Tyztitonak az Tanachy hazban f. — d. 20 [Kv; Szám. 4/VI. 47 Stenzely András sp kezével].

kemence-tűzhely cuptor; Ofenherd. *1685 e:* az Borbereki Curia ... nyilik be az Kis hazra vas sarkos pantos ... fel szer zaros bellet ajto ... Ebben ... Kész kemencze tűzhely Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 3].

kemény I. *mn* **1.** tare; hart. *1595:* vöttem. 1. köbel Arpat p(ro) f 1 d 25 mint hogy igen szep tiszta es kemeny vala | vöttem ... örög körtüelt p(er) d 17 ... kemény körtüelt p(er) d 20 [Kv; Szám. 6/XVIa. 201, 6/XVIIa. 214 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1761:* kötéses jo kemény csere oszlopokon állo négy szegeletre hegyessen szarvazott ... cserefából felrótt csinos uj gárgyáju kőből ki rakott ... bőv vizű Kerekes kút [Szászvessződ NK; JHbK/LXVIII/1. 197]. *1792:* vagyon egy ket kövü Lisztelő malom ... melynek viz Padja, és kö Padja jo Kemeny Tölgy fákbol vagyon [Bh; BfN Bánffy Sándor conscr.]. *1802:* ott toppant azon elébb emlitett Veres Sapkás ... és ... ugy meg tsapta főbe a Szegény Forro Lajost egy kemény Vas villaval, hogy szédelegve és le gőrbődve haza jöve a szállására [Mv; Born. XXXIX. 53 G. Virág (21) vall.]. *1847:* némely szőlőnemek (: péld. hóviz és ágasfark :) szemei kemények legalább részszerint. Legjobban meg van itt érve a Vékonyhéju és Madárszőlő [KCsl 13].

2. erős; puternic; stark. *1637:* Ebben az esztendőben oly hosszú, kemény hideg tél lőn, hogy sok marha holt meg éhel [Kv; KvE 170 SB]. *1730:* Világos lévén, de ighen nagj botránkozásárais évén a' Leánzoi ser(e)g-(ne)k, sőt mindenek(ne)k is, Csiszár Sárinak ily kitsin idős állapattyában ... Nehány Napok és Ettzakakon való Fertelmeskedése, mellyért Hohér által Pelengéren valo kemeny meg tsapattatást érdemlene [Kv; TJk XV/7. 131]. *1752:* ha még ennekutánna ... valami uj tűz támadna ő kglmek közőtt: akkor kénszerittetnék keményebb kézzel nyúlni e' dolognak orvoslásához [Kv; SRE 188]. *1755:* az Malmok mindenűtt meg állattok a nagj szárazság mián és kemény Dér mián [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt kezével]. *1767:* a' Szent Mártoni Szőlő egészen, a' Korodinak is égj része ... fedetlen maradott 's minthogj igen kemény hideggel volt, annyira meg sanyaritotta a' Szőlőnek fájait, hogy Tavaszal Tőkéjekről mind le kellett vágatni [Kóród KK; Ks 19/I. 8]. *1782:* a' mellette le follyo Patak szörnyü Arkot mosot ugy hogy értemre kemény kö gátot, rakatott, Azt is el mosván a' viz az után kemény Berek Gátott csináltatott s ugy töltötte fel már Porondal mert talám eddig az udvar is bé omlot volna a' Patakba [Nagyrápolt H; JHb XXXI/21. 15]. *1847:* Az idő 4-én is és 5-én is tiszta szép: de éjjel kemény derek vannak: 5-én az eddigiek közt legerősebb dér volt [KCsl 13 Kemény Dénes kezével].

3. szilárd; solid; fest. *1761:* Major ház ... Ez régi épület ugyan mindazonáltal még az állandóságra kemény [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 46]. *1815/1817:* ezen a Curialis hellyen a mint a romladozott maradványok mutattyák lehettek Derék és Kemény épületek, de már most csak azoknak omló félben lévő falai, és kö ke-

rités láttatnak [Szu; TSb 47]. *1823–1830:* Theresienstadt igen kemény erősség, négy kerítése vagyon, ugyanannyi sáncokkal, és így négy kapun kell bemenni, míg a városba behat az ember [FogE 178].

4. ~ *hit* kb. súlyos kötelezettséggel járó eskü; jurămînt care atrage după sine obligații grele; schwerverpflichtender Schwur. *1732:* Erre is aszt mondam azon kemény hitre melljre meg esküttem, hogj én hozzam Grabaricsné Aszszonyom Sem város szolgáját ... sem mást valakit nem küldöt [Kv; MvRKLev]. *1797:* (Az) alább ki irt Bizonyságokat ... a magok hitek, és vallások szerint valo kemény hittel halhatolog meg esketvén ... le tett hitek után vallottak [DobLev. IV/783. 1a]. *1800:* az alább le irt Tudakolo Kérdésekre minek utánna ... az alabb le irando Tanukot kemény hitek le tetele Után szorgalmatoson meg kérdeztük volna, azok(na)k Tanu-Bizonyság tételeket ... le is irtuk [Ne; i.h. IV/829]. *1812:* Héderfái Ref. Pap és Tisztelendő Esperest Molnár Győrgy ur 58. Eszt(endős) megkerestetvén önként elmondott kemény Hűte után vall [Héderfája KK; IB].

Esketések jelzős bevezető formulájában a jóval gyakoribb *erős* jelzővel váltakozva fordul elő a címszó.

5. erélyes; energic; energisch entschlossen. *1630:* Erre én is valóban kemény szóval töttem választ, hogy az hazugság, hol vött volna annyi kincset ? Harácsosa soha bizony Erdély Budának nem lészen, azt ne várják [BTN 435–6]. *1736:* kemény portiozo ember vagyok és Sok egjeb féle Szolgalatis jö a nyakamba [Récse F; JHbT]. *1823–1830:* Tudják meg, hogy ha messze mentenek is, de Őexcellája úgyis tud büntetni, mert pénzt nem fog küldeni. Ezen kemény levelen megijedtek, nem tudták, mit feleljenek [FogE 212].

6. erőskezű; cu mînă de fier; eine starke Hand habend. *1662:* (Szejdi Ahmed pasa) mint serény és igen kemény hadviselő ember, ottan minden tanácsát hadai erősítésére, szaporítására ... fordítván, hadait a tengeren innét való török birodalombul ... hogy megszaporítsa, elég módja vala [SKr 531].

7. nőre von.; referitor la femei; in bezug auf Frauen: *átv* férfias, kardos; energică, bărbătoasă; energisch, resolut. *1763:* Meghalván osztán a szegény Szilágyi[a], úgy vette el Teleki Sándor[b] ... ez ráncbaszedte volt gróf uramat, igen éles, nagy nyelvű, nagy haragú, magát férfi módon viselő, kemény asszony lévén [RettE 156. — [a]Szilágyi József vicekolonellus. [b]Az özvegyet, Halász Borbárát].

8. nyakas; încăpățînat, îndărătnic; hartnäckig. *1753/1781:* Báró Jósika Imre ollyan ember vala, hogy abban az időben nékie nem igen mernek vala véteni az urak, tölle mindenek féltenek, mivel kemény ember volt [Nagyrápolt H; JHb LXXI/3. 333]. *1758:* (Rhédei Pál) igen jó ember volt, e pedig kemény, haragos ember[a] s udvara sem éppen helyén való [RettE 64. — [a]Rhédei József].

9. ~ *nyakú* nyakas; încăpățînat, îndărătnic; hartnäckig; halsstarrig. *1662:* biztatja vala[a] őket, és hogy tudná ő a kemény nyakú, vakmerő természetű magyar nemzetnek szokását [SKr 177. — [a]Bethlen István].

10. szigorú; sever, riguros; streng. *1596:* Asszonnjunk ö fge kemeny paranczolattyara ... 54. szekeret kernek [Kv; Szám 6/XXI. 17]. *1639/1650:* az Feiedelemnek Rakoczi Georgy Vrunknak kemenj paranczyolattia Erkezuen hogy az portara valo harmintz harom kupat czinalliuk Eyel nappal, es egy korsot Medenczet tizenket lottos Ezwstből [Kv; ÖCJk]. *1676/1681:* (A castellanus) alatta valoit Isteni félelembe igyekezze tartani, es minden nevel neveze(n)dő czégeres vétkekb(en), Lélekével valo szitkozodások(na)k kemény Tilalma fenyeteke, es büntetése legy(en) [Vh; VhU 664]. *1702:* Az szebeni Fortalitiom épétésere kegjeltek szekibül küdött dolgosokban visza szöktenek Nro 13 ... kegjeltek ... küldgjen másokat vagi azonokat ujjobban a munkára kemény fenyiték alatt hogj többször meg ne proballyák [UszLt IX. 77. 53 gub.]. *1719:* Senki az házához passus nélkül idegen Embereket be ne fogadgyon, pestises emberekkel ne társalkodgyek kemeny büntetés alat [Torockósztgyörgy; TLev. 8/3]. *1813:* kintelen volt osztán keményebb Eszközökkelis az engedelmessigre hajtani [Dés; DLt 56/1814]. *1842:* Jakab Miska ... többszöri keményebb meg intésemre is nagyon resteskedik [Sárd KK; WassLt].

11. zord; aspru, greu; rauh, streng. *1662:* Ezen esztendőben die 17. Februarii Máramarosban, Szigeten estve hét és nyolc óra között igen-igen nagy szélvészes, zivataros fergetegben, olly időben, mellyben igen kemény idők és nagy szánút volna, egy igen nagy villámlással vagy az égnek megnyílásával olly igen nagy égi csattanás lött vala, mellynél immár nagyobbat valaki alig hallhatott vala [SKr 649]. *1751:* az Sz: Demeteri Jószágban igen vékonyan boldagulánk[a] az időnek kemény vólta miat [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. — [a]Szüretre von.]. *1757:* Szőts István faragó (64) vall Csudálkozám hogy illyen kemény időben jo reggel kik lehetnének azok [Kvh; HSzjP]. *1762:* Martius is igen kemény idővel köszöne be, egy csepp jele nincsen, hogy az idő engedelmességre forduljon [RettE 134]. *1768:* noha most a kemény üdő miatt Zajos a viz, de mégis meg nem reked, hanem keresztül follya a Gátot [Abafája MT; Told. Húszár lev. 17a]. *1800:* Januariusi Holnapnak ... 3dikán Titt. Szolga biro Ur ... mikor el akart indulni ... igen kemény idő volt [Torockó; TLev. 5].

12. *1745:* Mostani exmissus oculator v(ramé)k az A. Malmának mitsoda p(rae)judiciuma lehet igen kitsiny lévén ă patak az ujjonnan erigált Vér Boldisár Vr(am) malma miatt egészen ki nem láthatták, hanem keményebb üdőre halasztatott, mikor jobban meg tettzhetik akadálya az malom(na)k [Torda; TJkT II. 88].

13. durva; brutal, dur; grob, schwer. *1729:* kemeny rugasokat, tapotasokat töttenek rajta [Dés; Jk]. *1780:* Többet mondani nem lett volna jó mert kemény feleletek estenek volna [Ne; Borb. II Kováts József rektor prof. kezével]. *1797:* ez ugyantsak nem volt ollyan kemény verés mellyért az egy máshoz hittel kötelesek egymást végképpen el hagyhatták volna [Koronka MT; Told.].

14. kíméletlen; nemilos, neîndurător, necruțător, neînduplecat; schonungslos. *1643 k.:* Mivel az magyar orszaghi urak, nemessek, feö nepek, Varasok, az nemettöl szabadsagokban ighen megh bantodtanak ... talaltanak meg minket[a], hogy fel kelven ... seghitsegekre mennek, es eöket vennök az mi oltalmunk es gondviselesünk ala az nemet kemeny birodalma ellen [Törzs. — [a]A fejedelmet]. *1702:* edgjeb Contributiok Restantiajatis admaturállya hogy a szegenjség kemenj Executiot ne

szenvedjen [UszLt IX. 77. 50 gub.]. *1738:* ezen Servicz polturaért oly kemény executiot Szenvedünk, hogj ... Zagonban a falu hűtős polgarat gombolyagban kőttetvén, és jeges vizzel meg öntöztettvén az hideg aërre ki vitette az hol is az nagy hidegben annyira meg badgjadott, hogy fél holtan lévén tandem ugj bocsáttatta ell [Hsz; Ks 99]. *1793:* Gergellyfi Gergellynek egy 15 Aranyos Lovat bérbe adván, hogy rajta a' Legényit Tömösvárra, küldje áruval azon Lovat, a Legénye kemény hajtás, és tsigázás által el rontotta [Déva; Ks 114 Vegyes ir. 367]. *1845:* (Az) illyetén kemény meg kinzások, nem tsak a' mai pallérozott világ szellemével, söt a fenn álló hazai törvényekkel is meröben ellenkeznek [Dés; DLt 586. 27].

15. nehéz, terhes; greu, anevoios; schwer, lästig. *1823–1830:* Dési Gábornál is meguntam volt a kemény szolgálatot [FogE 93].

16. súlyos; greu; schwer. *1600:* az Vristennek kemeny ostora[a] meg nem zeonik, hanem naponkent halottyuk vadnak (így!) [Kv; TanJk I./1. 375. — [a]A pestis]. *1692:* Istennek kemény itéleti szerint rettenetes temérdek sokaságu Sáskák érkezvén határunkra az tavaszi vetést meg emésztették [HSzj *sáska* al.]. *1749:* kemény marha dögi volt [Koronka MT; Told. 29/42]. *1752:* láttam hogj kemenj lövés esett rajta, a' lábravalojais mind egj vér vala [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. *1761:* az I ... mint ház felverő érdemes volna az Akasztofára mindazonáltal Consideraltatván majd gyermeki állapattya s tömlőtzb(en) sokáig lett raboskodása élete meg hagyatik ugyan a' meg jobbulás(na)k reménsége alatt ugy mindazon által hogy rabok által 25 kemény páltza ütéssel büntettessék itéltetett [Torda; TJkT V. 30–1]. *1777:* masoknak példájára a Devai Piatzon Szombaton 50 kemény paltza utesekkel büntetödgyék [H; Ks 114 Vegyes ir.].

17. kb. merev; țeapăn, rigid; spröd. *1823–1830:* a mentét sohasem öltötték fel, hanem lánccal vagy drága kemény kötővel nyakokba vetve hordozták[d] | Gálaszoknyájok a régebbi úriasszonyoknak morból (igen kemény selyem matéria), virágos varrott matériákból állott, és oly kemény volt, hogy ha felállitották, magára megállott, mint a tyúkburitó vesszőketrec [FogE 64–5. — [d]A XVIII. sz. m. f-nek erdélyi úri viseletére von.]. *1829:* 4 Sing kemény Bagazia ... 1 f 20 xr [Kv; Born. O. I. a].

18. masszív; masiv; massiv. *1825:* A bé menő Ajto bellet Vas Sarkakkal, Kemény Frantzia zárral [Görgénysztimre MT; Born. G. II. 20].

19. kb. ádáz; înverșunat, aprig, dîrz; grimmig, erbittert. *1662:* Lőn rettenetes kopjatörés és nagy kemény viadal [SKr 174]. *1739:* Néhai Kibédi Márton özvegye Fogarasi Mária Asz(szo)ny ... kemény és mások veszedelmére czélozó fenyegetőzéseket sok izb(en) bocsatott ki szájából ... hogj tovább azon gonosz fenyegetőzéseiről lemond, nem cselekszi ... arról tulajdon keze irása alatt adjon reverzalist [Dés; Jk 302]. *1740:* tanáltattak olly vakmerö és a közönséges szolgálatnak promotioját akadályoztato emberek s nevezetesen Szabo Gabor atyankfia, kiis ... a Magistratustis kemény fenyegetésekkel, Publice illette [Torda; TJkT I. 180]. *1764:* Karollyi jo (!) tudta ... reája valo kemény haragjokat és törekedéseket [Nagysajó BN; KS. G. Simonfli de Magyar Bölkény (27) nob. equestris kezével].

20. kb. darabos; aspru, dur, bolovănos; holp(e)rig. *1803:* Párosi Serbán Lászlonak ... beszéde leppegő de Kemény [DLt nyomt. kl]. *1806:* Dina Lántzosnak ... kemény beszédje [DLt 102 ua.].

21. szúrós; sfredelitor, pătrunzător; stechend. *1806:* Mihály Juon ... 27 esztendős kemény pillantásu, vagy nézésű [DLt 644 ua.].

◇ **Szn.** *1469:* Michaelis Kemen [TelO 100]. *1544:* Franciscus Kemyn de Gerewmonostra [Told. 1]. *1550:* Joanny Kemen [Kv; Szám. 1/II. 8b] | kemyn Janos [Nagykapus K; MNy XXIV, 292 Melchior Czyde de Nag' kapus jb vall.]. *1566:* Kemyny ferencz. Kemyny Lazlo. Kemyny Imre [K; KP]. *1572:* keminy peter [Gyerőmonostor K; KP]. *1586:* Keminy Istvanne Azzoniom [Marossztgyörgy MT; JHb IX/48]. *1588:* Kemenj Georgj [Gyerőmonostor K; KP]. *1593:* Kemeni Istvan [Pókafva AF; JHb XXV/20]. *1594:* Kemin Janos [Kv; KvLt Vegyes 21/61]. *1602:* Kemény Mihaly lófö [Kozmás Cs; SzO V, 236]. *1629:* Kemen Boldisar [Botháza K; SLt Th. Peter (80) lib. vall.]. *1643:* Kemyny Janos [Koppánd AF; DobLev. I/13]. *1792:* Keminy Sándor [Dés; DLt].

II. *fn* kemény kötés; scoarțe de carton; starker Einband. *1846:* Ts Pákei úr Részére kötöttem konyveket ... 3 darab Angol vásznos keménbe darabja 36 xr [Kv; Pk 6 Bárdosy István könyvkötö kezével].

kémény 1. coș, horn; Schornstein. *1558:* Byro wram az thyzedeseknek Ees kapitanoknak megh hagyak hogy el yaryak ... kywrtheketh kemeneketh megh lassak [Kv; TanJk V/1. 48]. *1587:* Ket zeker hordot az kemenihez agiagot hoztak Niolc zeker agiagot —/56 Jt(em) hozattam ket szeker veszeót az kemenjhez es egiebwtis az hol szwkseg volt attam —/50 [Kv; Szám. 3/XXX. 23 Seres István sp kezével]. *1608:* Egy keozep szerw wst viznek valo Vgian Ahoz Egj kemeniben valo horog [Kv; RDL I. 83]. *1697:* tegnap előt igen szep tiszta idö volt itt de oljan nagy szel volt kinek mássatt ember elig hallota az palotának volt egy nagy magas kiminye ... ezen kiminy reá dült poszderjára tőrte[a] [Szilágycseh; BK. Kűmíves Gergely Bethlen Gergelyhez. — [a]A palota padlását]. *1700:* Csinaltattam egj kémént [Kv; Szám. 40/I. 25]. *1703:* az melly kémények rosszaknak talaltatnak le vonássák a' hol penig' az kémények tisztitatlanok lesznek az háznak Gazdáját toties quoties cum d. 12 büntessék [Dés; Jk 342a]. *1817:* Kortsoma ... A Konyhában v(agy) Pitvarban találtatik egy Sütö kemencze ... Kéménye sövény kertelléssel nyulfik ki a Ház Fedelen [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz 7]. *1828:* A' Konyhába ... A' kéménybén keresztül lévö vasrud — egy hoszszu vas horog függ le [Szentdemeter U; Told. 39].

Szk: *sövényből font* ~. *1632:* Szamtarto ház ... Az pituarban egj seöuembeöl font kemeny ... két lantornas ablak [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. *1810:* Vagyon égy csak vgyan venike fedelu csere fa sasok közé Sövényből font tapasztatlan oldalu, még jo állapotban lévö Konyha szin Sövényből font ki nyulo kéménnyével [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 385] ✱ *sövényes* ~. *1679:* Ezen Tornáczban levö deszkarekesz ... sövenyes kémenye, kivül belöl tapaszos meszes nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 6] ✱ *vesszőből font* ~. *1748:* vagyon egy fedél alatt Sövényből font egy konyha, veszszőből font kéménnyével, és égy Sütö Ház jo Sendely fedél alatt [Kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5].

2. ~ *sipja* kürtő; burlan, urloi; Rauchfang. *1738:* Itt az kémény allya meg van, de a kemény Sipja nincs [Szászvessződ NK; Born. XX. 12].

kéményalja a konyha tüzelő része; partea bucătăriei unde se face focul; Herdteil/Feuerung der Küche. *1647:* vagion egy kulczar haz; ... egy rosz kemeny allya, egy nyers diszno beőr benne [Drassó AF; BK 48. F. 16]. *1652:* vagyon egy kü Sator bolt hajtasos bü kéményö konyha, az kémény alljába vas rud által [Görgény MT; Törzs]. *1680:* Az Sütö haznak pitvarából nyilik az kémény allyara fa Sarkakra egy leveles kapucska [A.porumbák F; ÁLt Inv. 7]. *1718:* Fel Csik Széki Sz. Mihalyj Nagy Andrásné Ersébeth Pplla (61) ... Fas(sa est) ... tudom hogj a Tatár Jarasa előtt fa hazak valanak az Utrumban Specificalt Nemes Curian, hogy Tatár országbol haza jövénk keszen valának ezen kőházak ... az Kemen allja es pincze megh volt az elött is ugj tudom [Szentmihály Cs; Borb. II]. *1738:* Itt az kémény allya meg van, de a kemény Sipja nincs [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1748:* Sövényből fönt egy ház mellette lévő kémény aljával kő pintzétskéjével söveny kerteivel, és gyűmöltsösseivel edgyüt aestimaltatott ad H. fl. 84 [Déva; Ks 73. IV. 59f]. A jel-re l. NrLex. *szabadkémény* al.

kéményaljas szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *kemence* tüzelőrészes kemence; cuptor cu focar; Ofen/Herd mit Feuerung. *1692:* A Puska por tőrő malomra menő gat mellet vagjon egy kőből felrakot, kőkiminyes, kiminy allyas, be fűtős kemencze, ennek szendelyezese jo [Szentimre MT; JHb Inv.].

kéményebbecskén kissé erélyesebben; puţin mai energic; ein wenig/bißchen energischer. *1732:* csag (!) éppen aszt láttam vona leg szükségesebbnek lenni, hogy az M: Ur ot létiben ö Nganak keményebbecskén szollat vona, és tanácsával is éltette vona a M: Ur, ö Ngát [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz].

kéményebben 1. erősebben; mai tare; stärker, fester. *1793:* Horváth Joseff pedig Kéményebben urkolván a' kötelet Derekara ... [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

2. szigorúbban; mai sever; strenger. *1793:* a Grófné ... a Nagyobbik kis Aszszonkával sokkal kéményebben bánt, mint a' más kettővel; mert azt verte rongálta, a' más kettőt pedig szerette [Koronka MT; Told.].

Szk: ~ *fogja a dolgot* szigorúbban veszi a dolgot. *1629:* minthogi penigh hazamnal eset failaltamis ugy fogam kemenben az dolgot, megh feniegetem[a] hogy bizony tüzet rakatok az hatara, annak vtanna el szünt rolla [Kv; TJk VII/3. 118. — [a]A szolgálót bűbájossággal gyötrő, boszorkánysággal gyanúsitottat].

3. kiméletlenebbül; mai neîndurător/necruţător/nemilos; schonungsloser. *1699:* a Pinteki lakosok ... nehai Macskási Mihály uram idejeben az eö kglme Biráját meg vervén, vagdolván az Pintekiek, annakutanna az var(me)gyei tiszteivel el fogatvan közzülek es meg dulatván öket, ugy kezdette kemenyebben szolgáltatni [LLt Fasc. 140]. *1765:* (A regius perceptornak) reménykedvén, hogy ne facultallya ennyire az Executor Comissarius s Executorokot, mert elszenvedhetetlen hohérságot visznek végbe a szegény Contribuens népen, de azt felelte: jól teszik ... s még keményebben bánnak velünk ha a portio administratiojával késünk [O.girbó AF; EsztMk Vall. 304].

4. ádázabbul; mai înverşunat; erbitterter. *1812:* Ebből még nagyobb lárma kerekedvén még keményebben folytattak a veszekedést hol a' Kis Boltbol a kis palotára, a kis palotárol ismét a kis Boltban kerekedvén [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. *1818:* Unokám ... el Vitettetésekor még Keménnyebben fenyegetett [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna fiához].

keményecske 1. tărişor, tăricel; ein wenig hart. *1778:* Jo az igen bádgyatt és álmosságba, hagymázba merült betegnek a' két szárok ikrájára ... Kovásszal és meg tört mustár maggal s' kevés etzettel tsinált keményetske tésztát kötni egy gallérni nagyságra, hogy verességet, vagy hojjagot szivjon [MvÁLt; Mátyus, ConsSan. gub. — L. Színi Karola kijegyzése].

2. szigorúcska, jócskán szigorú; (mult) mai sever/aspru; ein wenig streng. *1807:* hálá légyen a Jo Istennek esmét egy esztendőt bé végzettűnk, mellynek tele keményetske vala [Dés; KMN 271].

keményecske coş mic, ursoaică, ursoaie; Schornsteinchen. *1736:* a konyha ... sövényből font tapaszos Keményetskéje [CU].

keményedett kb. megátalkodott; inveterat; halsstarrig, starrnackig. *1702/1799:* mikoron ezzelis[a] mint megkeményült nyaku és Vakmerő Embereket nehezen reducalhattak, meg érdemlettük volna közönségesen, hogy példás büntetésünköt el vettük volna ..., mégis Földes Uraink ö Kegyelmek, meg nem tekintvén az mi keményedett vakmerőségünkőt, hanem Istent ... minket gratiajokban vettek [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 320. — [a]A katonai egzekúcióval].

keményen 1. erősen; puternic, zdravăn; stark. *1619:* most azt kell adnunk bé az három embernek: muftinak, hocsának és kezlár agának — mert az úgy megmozdult, hogy şzinte most agitáltatik keményen az fényes Portán [BTN^ 337]. *1692:* Dalnoki István ... kemenyen megh pálczáztassek [Dés; Jk]. *1715:* Kőnczeiek fertelmes, mocskos levelet irtak ellenem az Gubernatornak az melljert ellenek az Gubernatoris kemenyen meg haragudot, es fel fogada hogy bizony meg bőcsültet vellek, hogy olljan emberek illjen embert tőbszőr nem mocskolnak [ApLt 2 Apor Péter lev.]. *1766:* látám hogy ottan az eö Nagysága udvarában az irt Aszszony eö Nagysága keményen kereskedék házban [Szentlélek Hsz; HSzjP Szabó Péter (30) jb vall.]. *1776:* Dán Juonnakis feje bé tőretvén vére keményen foly vala [Katona K; Born. VI. 14 Obrese Todora cons. Obrese Juon (50) zs vall.]. *1791:* a' Pakulár melylyen megragadván a' Fogadost öszsze kapának ... Szinja Vonutz is fel-kelvén segitségire méne a' Pakulárnak, és ketten keményen hurtzolni rántzikálni kezdék [Galgó Sz; JHb 1/23]. *1846:* Virág Lászlonak mingyárt meg indult a vér ortzájából s az keményen fojt [Dés; DLt 530/1847. 9].

2. szigorúan; sever; streng. *1646/1650:* az Inasokat mind be hiuatuan az Cehben, megh examinalvan Eoket, es az kik vetkesek voltak, az egesz Ceh elot, az drot vono

szeken kemenyen meg' plagaltátták [Kv; ÖCJk]. *1691:* Minthogy sok panasz volt az előtt Meszaros Mihályra Feleseget és Cseledgyeit le pirongattya az utan affele ne legyen, mert ... toties quoties kemenyen megh büntetik [Dés; Jk]. *1700:* parancsollyuk azt is igen serio és kemenyen, hogy a Regalistakon kivül lévő Fő, Uri és Nemesi Rendet exactiss(im)e vegye hiteles Regestrumb(a), és mentűl hamaréb a Guberniumnak külgye be [UszLt IX. 77. 4 gub.]. *1786:* Az mi illeti az Varosnak Erdejet, Nagytilalomban tartya aszt az Város és Orizteti keményen [Torockó; TLev. 4/13. 51]. *1809:* az Határunkon az Héjjasfalvi Marha döge lehetö kerülése aránt éjjel nappal keményen ört állittattam eddig [UszLt Com-Gub. 1638]. *1862:* A' Magoss Kormány ... rendeli, hogy az erdő praevaricatiok ... a' bün minőségéhez képest keményen büntetődnek [Gyalu K; RAk 67].

3. durván, gorombán; cu brutalitate, brutal, dur; rauh, grob. *1593:* be mene[a] az felesegehez, es kezde kerdezni miert ne(m) vetette volna le fedelet hogi vgi fekwt volna le agiaba az azzoni nagi kemenien zola neki [Kv; TJk V/1. 362. — [a]Safarit Georgi]. *1718:* az Aszonya vagy Nennye is igen keményen bantának vélle [Kv; ACJk 102]. *1757:* meg ragadván azonnal a' Torkán az inget, a' fejét a' falban verte, egy szóval rútúl és keményen bánt vélle [Majos MT; Told. 35].

4. kegyetlenül, kíméletlenül; fără milă/cruțare; unbarmherzig, schonungslos. *1612:* Forgacz mind Taborostol nagy hirtelen leoüe varosok alà, es mihelt erkezek keorwl veüen eoket Sancziott haniatott es azontúl mingiarast leotetett, Eok sem veüen ez dolgott Trefara, hozzaiok lottek ... eokis latua(n) hogy nem Trefalodtak velek, hostattiokot megh giüttak es kemenien egettek [Kv; PLPr 27]. *1729:* ă Kaplar keménjen meg verte hogy kék volt ă vála belé [Sövényfva KK; TSb 51]. *1746:* az J[a] ... Panithi Szabó Sára Aszszont édes szülő Annját, maga ferjével, mellyről protestalok, keménnyen meg verte, vérit kiontotta, gunyáját rolla le szagatta [Torda; TJkT III. 15. — [a]Maria Nemethi nb Pauli Sebestyén de Thorda consors]. *1765:* néha midőn előre el küldöttük a pénzt[a] ... azis haszontalan volt, ha valami ajándékotskát nem adtunk a Commissariusoknak ... de ha adhattunk ollyankor mingyárt meg kezdett lágyulni indulattya s nem bánt olly keményen Biráinkal [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 19. — [a]Az adót az adószedőknek]. *1793:* az Tüzhellyen ülve Patkos Csizmájával keményen és mérgesen az Abrazattyára toppintott Baratosi Joseffnek [Dés; DLt 1799]. *1797:* igen keményen meg verte, kinozta vérbe keverte ugy annyira, hogy némellyike agyban fekvőleg meg sindette [Náznánfva MT; Berz. 3 F. 3. N. 21].

5. alaposan, istenesen; zdravăn, foarte tare; gründlich, gottsjämmerlich. *1631:* Megh reggel vala az dologh hogj zerdülest hallek, fel ugra(m) az agjbol, s latam hogi egj rudal kemenien megh uere Baczki Kata Koczis Mihalynet ereössen az Ucza keözepin [Mv; MvLt 290. 231b]. *1643:* be Hozatta Ugron András ... Fodor Janost Es kemynye(n) megh verette es az veres uttan szökek el Fodor János [Koppánd AF; DobLev I/13] | Ugron Andras vram ... Fodor Janost ... le nyomatta vellem en nyomtam az Feyet, es kemnyen megvere ... Fodor Janost [uo.; i.h. Gal Balas (32) vall.]. *1762:* Mura János feleséget megtanálván az Udvarb(an) bé viték, és meg tsapták keményen elsöben egy Sütö kementze Lopátal, az vtán egy páltzával, végtére kalodáb(a) verték viradtig [Branyicska H; JHb XXXV/51. 9]. *1782:* Báttja ... az időben mikor producalni akart ... egy nállam akorr (!) tsiplö Farkas Ferentz nevü embert arra kénszeritett hogy tsak 24. oráig kösse le magát és Joszágát s'ellérnek mert ád 60. forintot, tsak azért hogj producálhassan ... de Farkas Ferentz nem hogj rá állott volna hanem keményen el motskolta érte [Torda; KW].

6. derekasan; din greu, cu mult efort, cu toată puterea; brav. *1737:* Moldvai Todor ... edgj szer edgj Aszszonj emberrel szökött el ... másszor pedig az olá országb(a) szökött s onnét magátol jött haza ... s az után is mind keménjen szolgálta Kováts Péter Ur(ama)t [Sövényfva KK; MbK VI. 4]. *1745:* à Sót keményen vágván, haza jövetelem után harmadfél esztendőkig, annakutánna Házasságra vettem magamat [Torda; TJkT II. 11]. *1760:* Gazdámal énis vágtam it az fátt ezen helyen keményen [Székes MT; Berz. 11. 77/10]. *1817 k.:* Itten ma elkezdödett a' Partialis, és foly igen keményen [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével].

7. kb. szilárdan; solid, trainic; fest. *1759:* a Csernek felöl valo Völgyben az Patak ... az Oldal alá ásta magát az Ország uttya bé szakadozván, az oldalnak circiter hat ölnyire hoszszan valo asásával es alol talpfának keményen le tsinálásával s ág töltéssel procuralják [Csernek SzD; JHbK XL/8]. *1823–1830:* Pestre Budáról az úgynevezett Repülő Hídon járnak által, mely híd 9 vagy 10 csónakokon tartatik, úgy hogy a legelső csónak a Duna közepén meg van állítva keményen, ettől láncon rendre bizonyos messzeségre függenek a több csónakok, mig a legalsó az híd hajójához van láncolva [FogE 167].

8. erélyesen; energic; energisch. *1662:* Az fejedelem a követeknek nagy keményen szemekre hányá az vezéreknek, basáknak hamis hitöket, s Ali csauznak magának is, hogy ... nem is úgy beszéllet volna azelőtt nem sok idővel [SKr 171]. *1696:* az felesége ... kemenyen mongja vala ezt az Pálczát rajta törtem ell [Mikháza MT; Berz. 17. XII]. *1778:* Ezen megindulván a császár, keményen reáír a ministeriumra [RettE 390].

9. mereven; neclintit, ferm; unbeugsam. *1578:* ezt eo keginek egez waraswl ige(n) nehez keppen wezyk eo kegmektol Biro vramtul hogy warasnak zwkseges keonyergessebe llye(n) kemenye(n) mind tanachyawal egyetembe meg vonza magat es az ezer forint mellet ala ne(m) akar az feyedelemheoz Menny sem eo maga, sem az tanachy bely vraim kezzwl egykis [Kv; TanJk V/3. 166b]. *1619:* ha Kamuti vram[a] olyan keményen s mód nélkül viselte magát, nem az én uram[b] akaratja, mert az én uram úgy ragaszkodott az hatalmas császár köntöséhez, hogy nem is akar attól elszakadni [BTN[a] 185. — [a]Kamuti Farkas ez idö tájt Erdély főkövete a Portán. [b]A fej.].

10. darabosan; bolovănos; holp(e)rig. *1807:* (A szökött rab) beszédjét ugy ejti, mint a' vastag nyelvűek, tudniillik butátskan 's keménnyen, egyéb aránt folytában 's akadozás nélkül batron beszéllö [DLt 674 nyomt. kl]. *1819:* Kurta András ... Magyarul, és Oláhul leppegve keményen beszéllö [DLt 571 ua.].

11. kb. veszekedetten; zdravăn; zügellos. *1741:* It az Excellenciád Jobbágj Legenyi Keményen Házasodni kezdettenek az régi ususs szerént bort kérnének [Pálos NK; Ks 99 Fogarasi János lev.]. *1776:* lattom hogy sokan vannak öszve tsomojodva s verekednek Keményen

[Katona K; Born. VI. 14 Mersinán Maria cons. Szuts Szimjon (28) zs vall.]. *1796:* mig a' nagy verekedés kéményen folyt Sonka Mihaila is kőzőttek lévén mérgesen, és kéményen bisztotta, és vágatta a' Tkts Csernátoni Vr(am) verekedésbe forgolódó Czigányait, illy szokkal hogy üssétek, verjétek agyon, és őllyétek meg ... ő Nagysága béresseit [Mocs K; Eszt-Mk].

12. *1822 k:* az kis Miklosnak az gyombra (!) nem megyen de mikor vagy eczer megyenis erősen véres és kéményen megyen ... ő a sérvéstől félti [Dés; WLt Kelemen Benjámin lev.].

◇ **Szk:** ~ *vendégeskednek* javában lakmároznak/mulatoznak; a fi/a se afla în toiul petrecerii/ospăţului; kräftig schmausen/zechen. *1765:* egy alkalmatosságal a Kerdesben forgo fogadob(a) talalék menni s találám a fogadost Izpázt feleségestül két idegen emberekkel vendegeskednek vala Kemennyen [A.preszáka AF; Mk III. LXIV/67].

kéményes I. *mn* cu coş/horn; mit Rauchfang. *1591:* Janos Balas ... az fiait az hazban kwlde eo maga egy kepet hoza kj az kemenies hazbol [UszT]. *1595:* 31 Octob(ris) ... mindennap tüzet kellet az sok zobakban és kemenyes hazban tennj [Kv; Szám. 6/XVII. 216 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1698/1720:* téglából rakot kéményes négj fioku Szilva vagj gjümölts aszalo [HSzj *gyümölcsaszaló* al.]. *1761:* (Az) Istálokon felyül ... az Patak jöte felé ... vagjon ... alkalmas épségű Kéményes konyha [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 199].

Szk: ~ *füstház. 1691:* hámor eörzeő ház, abban egy kemencze, az mellett egy kéményes füst ház, azon is egy ajtó, fa sorkas [CsVh 114–5].

II. ? *fn* **1.** '?' *1631:* az iozágon az melliet Colomban Keresztesek adanak Kelemen Janos ura(m)nak, uagion egy Czwr, ket haz egy fedel alat es egy kemenes, az haz alat pincze [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1701:* Egy Udvar haz, azokban hat tuzes haz ... Egy kéménes abban le szakaszto Dészka [HSzj *tüzes-ház* al.].

2. '?' **Hn.** *1891:* Kéményes [M.bikal K; KHn 72].

kéményfa lemn (de esenţă) tare; Hartholz. *1823:* Egy tarka-kartonos kanapéé és hat kéményfából készült bévont székek [Nsz; DobLev. V/1080]. *1842:* egy kémény fábol keszült lagirozott asztal fiokos és jó záros [Csekelaka AF; KCsl 3]. *1848:* Ött heverő divánt (: Prittset dészkapárnástul :) hat véset kemén fa Lábokra enyvezett plattokra égy Őlős hoszszuságut [Dés; DLt]. *1851:* Kemén fábol fáin ülőszék [Dés; DLt 2216].

kéményfalvi a Kéményfalva (U) tn *-i* képzős származ.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kéményfalva/Comăneşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kéményfalva. **1.** Kéményfalvához tartozó; din/care aparţine de Kéményfalva/Comăneşti; zu Kéményfalva gehörig. *1625 k.:* mikor lazlo biro leaniat hazasittia uala akor uetê zalogban balas bironak az kemenfaluy Jozagot [UszT 149a].

2. Kéményfalván lakó; care locuieşte în Kéményfalva/Comăneşti; in Kéményfalva wohnend. *1620:* Kowacz Jakab kemenfalj [i.h. 36a].

kéménykе szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *szó esik köztük* kb. éles szóváltásra kerül sor köztük; a se isca schimb de cuvinte/vorbe (tari) între ei; es kommt zu einem harten Wortwechsel zwischen ihnen. *XVIII. sz. köz.:* ha szintég magok kőzt kemenyke szo eset vagy eshetettis [Nsz; Told. 2].

kéménykedés makacskodás, nyakaskodás; îndărătnicie, încăpăţînare; Hartnäckigkeit. *1662:* Fejedelem[a] kéménykedése [SKr 382. — [a]A II. Rákóczi Györgyé 1658-ban a szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratot követő nehéz időkben]. *1691:* az Administráns Tiszteket és Commissariusokat ... kénszeritse az azon statiob(an) rendelt minden féle elésnek idejenkorán való administraltatasara ... mert ... ha maga kemenjkedésevel megh nem előzi az Német Militar(is) Executiot tehát az legh előszőris eo kglmere és az Administralo Tisztekre megjen nem az szegényseghre [Kv; Törzs. Főispáni ut.].

kéménykedhetik nyakaskodhatik; a se putea ţine tare pe poziţie (faţă de cineva); sich hartnäckig benehmen; halsstarrig sein können. *1695:* ujjab Comendans jöven ide ... ő más keppen az Comendanságot fel ne(m) vészi ha minden várbéli kolcsak kéznél nem lésznek ... talam Ura(m) kgld is erre nezve ... inkab batorkodhatik, es kéménykedhetik az kolcsok(na)k kezeb(en) valo nem adatatasokb(an) [Fog.; BK].

kéménykedik 1. kb. erélyesen lép fel, erélyesen viselkedik; a avea o atitudine energică; energisch auftreten. *1668:* En kgls Aszonyom attul felek ezek az I(ste)ntelen Szászok magamatis agjon vernek egiszer ha ngtok nem kéménkedik ellenek [KJ]. *1690:* Ha az károkat kicsiditene és azzal excusalna az General, és még minket vadolna hogy Comissariusokat nem rendeltünk az hadak melle, mondgya azt réá, hogy ... az Commissariusok semmit sem mernek a szegenyseg mellett kemenykedni [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.]. *1745:* A mi a penz fel hajtasat nezi en váltig kemenykedtem, kemenykedemis, Sött kemeny Executiokatis jartattam Nms 3szek parantsolattyabol, s nagyob reszint fel is került, nintsen is egyebût ollyan restantia mint Kőrispatakon a Kalnoki Groffoknal [Árkos Hsz; ApLt 4 Benkő Raphael Apor Péterhez.]. *1799:* a Tiszt, Biro ha kéménykedik s néha a szofogadatlanakra réáis legyint már nem kedveltetik [Kv; AggmLt C. 114].

2. bizonykodik, erősködik; a insista; (hoch und heilig) beteuern. *1730:* most esztendeje jó reggel keresni kezdém az Szántó taligámot, s az jobbágy Aszszo(nyo)mon kéménykedem vala ... az jobbágy Aszsz(onyo)m mondá hogy keressük Szakács Mátyásnit, oda menénk az házához s-ott találám meg [Csatószeg Cs; Borb. I Mihály Deák Uram de Al Csik Csató Szeg Nobilis (39) vall.].

3. konokul ellenkezik; a se împotrivi cu încăpăţînare; sich jm hartnäckig widersetzen. *1744:* Edgy alkalmatossággal ... Bölönben Zállogolni mentünk valaha Damokos Andráshoz az Adoér, és ott Damokos Andrásné igen kéménykedvén még a Sétárt ă feibeis ütötte ă hűtős Embernek; meg Zállaghlok, s meghis akarók fogni, s én mondám hogy meg ne foghják [Bölön Hsz; INyR 34 Mikó András (40) vall.].

4. kb. kiméletlenkedik; a se purta necruţător; sich schonungslos benehmen. *1765:* a Domesticus Executoroknak ... hol egy petákot, hol öt poltrát, hol hatot he-

tet nyolczat, tizet s egy márjást, Bárányt, malaczot adtanak Biráink, hogy ne mulassanak rajtunk, vagy feleltebb ne kemenykedgyenek, s ugy tapasztaltuk hogy voltis hasznuk az a fele adományotskáinkért [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 246].

5. *1700:* haza jőve Nagy Péter, ugy kezde Szentgjörgy varosa az Ghidoffalvi sokadalom ellen kemenykedni [Sszgy; HSzjP].

◇ **Szk:** *a dög ~ rajtuk* a marhavész dühöng/tombol köztük; pesta bovină/ciuma vitelor bîntuie printre ele; Viehseuche wütet unter ihnen. *1732:* Noha mi ezen két Monostoriak(na)k Marhájokbéli facultásokat, consignáltuk, de a' dög szinte most keménykedik rajtok [Gyerőmonostor K; Told. 11/67].

keménykén keményecskén, egy kissé keményen; (puţin) mai sever/aspru; ein bißchen härter. *1736:* Tömlecz Tartoi kötelességheis kénszeritette, hogj keménykén visellye magát, az elegy belegy személlyekből allo Rabokhoz [Kv; TJk XV/12. 5].

keménység 1. vminek kemény volta; tărie; Härte. *1793:* már többet a Földnek keménsége mián nem szánthatván fáért és kertnek valo deszkakert ment az egész Jószág [Szilágycseh; IB. Fogarasi István jún. 10-én kelt lev.]. *1796:* a föld erőssen meg száradván, midön szántani bé mentek a keménység miatt nem szánthottak | a föld keménysége miatt nem számlott [Méra K; AggmLt B. 15].

2. zordság; asprime; Rauheit. *1662:* az üdő is nagy keménységgel viselvén magát, s karácson is elközelgetvén ... az hadaknak nagyobb részét ... most házokhoz bocsáttatá [SKr 245]. *1713:* Várszai Nesztor (?) Avram hüttel fátealja hogj az mely Puszta Malmot Illyei Udvarbiro Ur(am) Varczán fel epitet vagj restauraltatot, mint hogj csak most a Telben keszült el egy nap sem forgot, most sem foroghat, mert az idök keménysége miatt a Viz egészen meg fogjot [Marosillye H; UtI].

3. szigorúság; szigor; severitate, austeritate; Strenge. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha az Inas az eo Mesterenek kemensege vagi tartasa, auagi egieb ok miat, az lakast el nem álhatná, teolle el menne, Tehat az Vrnak panaszat, es az Inasnakis panaszolkodását, az mesterek megh ertuen: Ha az Inas panaszsza elegendeonek itiltetik, tehat az Inasnak mas mestert adgianak [Kv; KömCArt. 4–5]. *1649:* minden eleteket, el kel hadniok, s el kel buidosniok, az Pekri Mihaly vra(m) rettenetes kemenisege miat [Malomfva MT; BálLt I]. *1676/1681:* (A castellanus) à kedves alatta valo p(rae)sidiariusokat félelembeis tarcza es tarsul magat nekik ne adgya; mind azo(n) altal a feleltebb valo kemenjseggel a p(rae)sidiariusokat el se idegenicze, hanem a' félelmet ... engedelemmel is mérsékellye [Vh; VhU 664]. *1740:* à Lipitorokis az ő Kegyelme[a] Keménysége s rend kívül való szólgálata miatt mentenek el az Groff Vrfi eő Nga földéről [Kornislaka SzD; Ks 54. 72. — [a]Az ub]. *1759:* A Jószágban Lévő embereket keménységivel ne idegenitse az Aszany [Kük.; Kp III. 177].

4. nyakasság; încăpăţînare, îndărătnicie; Hartnäkkigkeit, Halsstarrigkeit. *1600:* Vagion felette sok panazolkodas az Mezarosok feleol ... azert biro vram zorgalmatoson inuestigaluan az protocolomat vegezzenek vgy feleolleok mikeppen kellessek preuenialniok az eo vakmereosegbeol valo kemensegeket [Kv; TanJk I/1. 362]. *1605:* Ez a zegeny varas penigh nem ollyan, ky ereyeuel valamelly Feyedelem ereyet elémeneteleben megh késlellye; ... Nem zwkségh haat ezt valamy vakmereo kemenysége vagy engedetlensége miatt meg sanyargatny, awagy ennelis inkáb megh rontany [Kv; i.h. 504]. *1628 u.:* Hites felesegem ... ellenem valo fel haborodasanak oka, hogi az eő nagi ektelen gondviseletlensegereol es kemenisegereöl dorgaltam; Melj rosz dolgait nem hogj el hatta volna ... egtelen fertelmessül ugian meg harmaztatuan paikos modra Lelek Lelek bestie Lelek kurua fianak zidalmazot [SzJk 32]. *1637:* 11 Octobris. Holt meg az öreg Szőrös Mátyás uram, az ki 40 esztendeig volt az tanácsban; végtére megveték az ő keménységiért, hogy sem királybíróvá, sem penig divisorrá nem választák [Kv; KvE 171 SB].

5. kb. kitartás; statornicie, constanţă; Beharrlichkeit, Standhaftigkeit. *1662:* Már mintegy hat hete megszoríttatásoknak elmúlt vala, hogy noha lovak is már nagyobb részbül elholt s magok is igen éheznének, de hogy ... a portai segítséghez nagyon bíznának, mégis azon keménységgel láttatnának magokat viselni [SKr 327–8].

kéményseprés kéménytakarítás/tisztítás; curăţirea hornurilor/coşurilor; Schornsteinfegen. *1730:* Az Kemeny seprest Házoknál valo viztartást minden Háznál meg kell hirdettetni [Dés; Jk 403b].

kéményseprő hornar, coşar; Schornsteinfeger. *1705:* Bodoroczki Andras ... kemeny seprő [Kv; PolgK 148]. *1735:* Varos Kémény seprője [Kv; Dica XX. 12b]. *1750:* Kémény Seprőnek a Spotál háznál háromszori seprésiért HFlor I d 44 [Kv; Szám. 70/VIII. 18]. *1797:* A' Dévai Kémény Seprőnek 7. Kémények ki takarittásáért 2 Rf 20 xr [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 49].

kéményseprő-ház kb. a kéményseprőmester háza; casa meşterului hornar; Haus des Schornsteinfegers. *1823–1830:* a cigánymező a Szent György utcai kertek tetejétől ... Klastrom utca porgolát kapujáig ... szép zöld gyepes sikság volt. A ... széliben voltak a cigányházak, az említett kapunál a kéményseprőház [FogE 105].

kéménytakarittatás kéményseprés; curăţirea hornurilor/coşurilor; Schornsteinfegen. *1830:* A Kémény takarittatás és szemét hordatás servitussait, olly Formán vészi magára, hogy ha az egész Telket netalám egyedül találandja birni abba az esetbe ami takarittást azok kivánnának egyedül, ha pedig alolrol is idegen lako lészen, a proportione fele részes lészen [Kv; Somb. II].

keménytelki a Keménytelke (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Keménytelke/Chimitelnic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Keménytelke. *1810:* a' Keménytelki[a] Joszag Jövedelme adosságaim le fizetésekre forditodjék | Keménytelki Joszágotskám is a' Héderfáival edjüt halálom után is edjüt administráltassanak [Héderfája KK; IB. — [a]Az értelmezésbeli tn később: Mezőkeménytelke].

kéménytisztítás kéményseprés; curăţirea hornurilor/coşurilor; Schornsteinfegen. *1582:* Az Tanach hazban valo kemen thiztitasertt fizettem f — d. 20 [Kv; Szám. 3/VIII. 65]. *1621:* Az Kęmeny Tiztitonak Az Tanach haznal valo kęmeni Tiztitastol fizettem f — d 25 [Kv; i.h. 15b/XI. 285].

kéménytisztító kéményseprő; hornar, coşar; Schornsteinfeger. *1588:* Az Tanach hazban az kement hogy meg tiztitottak attam az kemeny Tiztitonak d 25 [Kv; Szám. 4/I. 42]. *1595:* Az kemeny Tiztitot kwldéotte Biro Vram Vyuarban, egi lowan Attam neki f — d 37 1/2 [Kv; i.h. 6/XVI. 145]. *1621:* Az nemet kemenj tiztitonak hogi az Torombali kement meg tiztitotta atta(m) f — /10 [Kv; i.h. 15b/IX. 189]. *1675:* Az Szegenyek hazanal, hogy ... a' hatulso Kemenyt megh Tisztitottak, fizettem az Kemenj Tisztitonak ... d 15 [Kv; i.h. 35/I. 30].
Szn. *1592:* Kemeni tiztito Janosne, Margit Azzoni [Kv; TJk V/1. 227].

kéménytisztító-vas kéményseprő-szerszám; unealtă de hornar; Werkzeug des Schornsteinfegers (Schlotteisen). *1637:* Kemen tiztitto uas uagion n 1 [Ebesfva; UtI].

kéményű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *bő ~* tág kéményes; cu coş/horn larg; mit weitem Schornstein. *1652:* vagyon egy kű Sator bolt hajtasos bű kéményő konyha, az kémény allyába vasrud által [Görgény MT; Törzs].

kéményvakaró-vas kéményseprő-szerszám; unealtă de hornar; Werkzeug des Schornsteinfegers (Schlotkratzeisen). *1826:* Kémény vakaro vas [Szentdemeter U; Told. 41].

keményvászon durva vászon; pînză tare; Steifleinwand. *1801:* 1/4 sing Kemény Vászon 3 xr [Déva; Ks 120. III. 7].

keményvászon-galand panglică din pînză tare; Band aus Steifleinwand. *1810:* Kemény Vászony Galand [Hodor lev.].

kémeri a Kémer (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kémer/Camăr; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kémer. **Szk:** *~ dézsa* szilágysági űrmérték; măsură de capacitate din Sălaj; Hohlmaß aus der Szilágy-Gegend. *1700:* ez utan ád személy szerent minde(n) szőlős gazda ember egy kéméri Desa bort [Kémer Sz; SzVJk 601].

kémeskedés kémkedés; spionaj; Spionage. *1672:* Nagyságod mondá, ... irjam meg Strasoldonak, affele kémeskedésnek hagyjon békét [TML VI. 19–20 Teleki Mihály a fej-hez]. *1676:* Kimeskedését ő tudja, van-e, nincs-e [TML VII. 155 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

kémeskedik kémkedik; a spiona; spionieren. *1676:* nehezteltem, hogy körölettem kimeskedik[a] [TML VII. 145 Teleki Mihály Béldi Pálhoz. — [a]Egy bizonyos „Belényi uram"].

kémeskedő kémkedő; care face spionaj; spionierend. *1672:* Nagyságod parancsolatjából én megparancsoltam volt ő kegyelmének, affele kémeskedő Strasoldo emberire vigyázna [TML VI. 19 Teleki Mihály a fej-hez].

kémia vegytan; chimie; Chemie. *1823–1830:* Egy itten tanuló quedlinburgi, mintegy 20 esztendős Voigt nevű ifjú ... dolgozott a kémiával is, mig a méreg megölte | Igen nevezetes fizikai s kémiára tartozó instrumentumai voltanak Lichtemberg professzornak[a] [FogE 193, 237. — [a]1796 tájt Göttingában].

kémiai vegyészeti; chimic; chemisch. *1823–1830:* Lichtemberg[a] ... oldalfélt ment, s úgy állott az asztala eleibe ... annak végén állottak a kémiai s fizikai apróbb instrumentumok [FogE 237. — [a]1796 tájt professzor Göttingában].

kémikus vegyész; chimist; Chemiker. *1710:* Az erdélyi commendáns meghalván ... végre ... gróf Steinville candidáltaték ... Igen híres chymicus, szüntelen csak a metalumok körül forgolódik [CsH 445].

? kémleget kémlelget; a spiona (mereu); nach und nach (aus)spähen. *1585:* latam hogy vagj harom More egj Berczen fen Alnak vala, es vgj kemlegettnek vala. Monda(m) valkay Istwannak ... Amaz Juhazok minket kemlenek [M.valkó K; KP. Tolniall (!) Gaspar jb vall.].

kémlel kémkedik, fürkész, *rég, táj* kémel; a spiona; nach jm (aus)spähen. *1633:* monda Szabo Jacabne hogi ez az legeni most czak az en itt letemet kemleli ... it uagiok most az Iffiu legenniel es tegien rolla ha bannia [Mv; MvLt 290. 128b]. — Vö. a *kémel* címszóval.

kémlelés kémkedés; spionaj; Spionage. *1677:* Görögöknek, Örményeknek, Ráczoknak, Bolgároknak, Dalmátusoknak, és egyéb nemzeteknek is ... szabados járások engedtetik, ily Conditiockal szabadittassanak ... hogy az igaz kereskedésen kivül egyéb dolgokban, kimlélésekben, levelek és izenetek hordozásában magokat ne elegyitsék [AC 135–6]. *1705:* baron Tige egy kémet küldött volna a kuruc táborra, kit is megfogván vittenek Forgách uramhoz, és midőn azt vélte volna a kém, hogy megölik, aranyakkal megajándékozta Forgách és visszabocsátotta. Mellyel megmutatta, hogy nem fél a kémleléstől [WIN I, 372].

kémség kémkedés; spionaj; Spionage. *1584:* soha nem hitte hogy csak lo wenny keöltem wolna, hanem ynkáb(b) kémségbe [Báthory, ErdLev. 140]. *1590:* az en Jobbagiom ... az eo kgme Jobbagia utan menth wolna az korchiomara, vgj minth keemsegre [Gyerőmonostor K; KP. Th. Kabos de Giereo Monostra nyil.]. *1663:* De uram, én úgy látom csak kimség ez is, nem követség, holott az várakat akarják inkább muniálni ezek. [TML II. 413 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].
Szk: *~ben találtatik. 1710:* egy Szaniszló Zsigmond nevű gonosz lelkiismeretű ember nem származék Tordára, kit Thököly alkalmatosságával az akkori Consilium Státus fel akar vala akasztani, kémségben találtatván, s Apor István sok intercessiojával szabaditá meg [CsH 299].

ken 1. be/megken vmit vmivel; a unge; beschmieren. *1584:* Veottem háyth hogy Az taligat meg kentek f — d 3 ... Veottem esmeg hayt az kerekheoz kenny f — d. 3 [Kv; Szám. 3/XIII. 7]. *1585:* Veottem az Talygahoz hayt kenny p(ro) f — d. 3 [Kv; i.h. 3/XXI. 6]. *1637:* eötet arra kerte Szy Martonne, hogj keniek megh az lovaknak az fogat szappannal, hogj ne ehessek, s az Szy Martonne fia mondotta hogj eő megh kente volt s mondotta az Annia hogj de roszul kented, ugj mond mert eleget eszik affelöl [Mv; MvLt 291. 78b]. *1702:* az ki rühes agarak vadnak ot az peczér inassal mosatasd meg bizd mihokra, ha dohány nincsen vétes büdös követ agy nékiek s mikor meleg van akor kenyek és minden harmad nap mosatasd [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *XVIII. sz. v.:* Az olyan marhának ... a hasa menese meg áll, a ganeja meg hül, s meg reked ... az olyatén marhának szappan tsapot kel csinálni tiszta szin mézbe igen jol meg törvén fejér veress hagymát kel elegyitteni es a szappan csap végit ezzel kenni jo böven, es a marhanak az allfelibe tenni, mert ez fél ora alatt meg ereszti és a ganéját meg inditya [UszLt X. 80].

Szk: *csizma ~ni. 1754:* A Város Poroszlojának csizma kenni degettet 1 1/2 xr [Kvh; HSzjP] ✱ *hintó ~ni. 1736:* Az kovajtermester Biro uramnit volt felesegestöl vittünk Bort, kenyeret, pecsenyet, hinto kenni hajat de 51 [Kvh; HSzjP]. *1750:* Háj hintók kenni [Marossztkirály AF; Told. 3] ✱ *kocsi ~ni. 1585:* B. Vram es Wicey Gaspar Vramek menenek feierwarra ... Az kúchj kenny wötte(m) haiat ... d. 4 [Kv; Szám. 3/XVIII. 23b Gellien Imre sp kezével]. *1586:* Kochi keny hajra es keotelre atta(m) — /12 [Kv; i.h. 3/XXIV. 17]. *1621:* Veottem ... Kuczi kennj egy font hajat ... /6 [Kv; i. h. 15b/IX. 96] ✱ *szeg ~ni. 1581:* Az eskolahoz valo Epites ... Esmeg Olayt weottúnk zeg keny d. 2 [Kv; Szám. 3/IV. 12]. *1595:* zegh kenni petz olait vettunk p(ro) f —/1 [Kv; i.h. 6/XIII. 39] ✱ *szekér ~ni. 1621:* vasarolta(m) ... Az kuczi es zekerek kennj egi hajat f —/25 [Kv; i.h. 15b/IX. 189–90]. *1731:* Arvinae[a] az hintok es Szekerek kenni nro 5 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51. — [a]A lat. *arvina* 'háj' tbsz-a] ✱ *taliga ~ni. 1585:* Veottem ... hayt az Talyga kenni p(ro) f. — d. 3 [Kv; Szám. 3/XXI. 6]. *1591:* Hayat veottem Taliga kenye f — d 40 [Kv; i.h. 5/V. 9]. *1592:* Taliga kennye veottem hayat p(ro) f — d 40 [Kv; i. h. 5/XIV. 47 Eppel Péter sp kezével]. *1598:* uottem hayat taliga kennj d 60 [Kv; i.h. 7/XVI. 123] ✱ *tarack ~ni. 1594:* Fel fonth fa olayath hozattam az Tharackok kenni f —/16 [Kv; i.h. 6/VI. 28] ✱ *zsendelyszeg ~ni. 1585:* wöttem ... haiat Zendel Zeg kenny ... d. 2 [Kv; i.h. 3/XVIII. 22b Gellien Imre sp kezével].

Sz. *1619:* Mint ilyen nagy búsuláson nem is merék, Kegyelmes uram, sokat altercálni véle[a]; gondolám, mintha az hasát kellene véle kennem, mondám ezt arra, hogy: Nagyságos uram, ugyan most is felelek én az én uram felöl, hogy az az én uramnak akaratjából nincsen [BTN˜ 244. — [a]Mehmet pasával, a török fővezérrel (külügyminiszterrel)].

2. *bab 1584:* Kerekes Istwan vallia hallottam Az Zomzed Inassatol hogy ... latta volna a' varganet hogy egy Nagy fekete diznot feyt. Tamasztis hogy kenth | Ekkert Mihaly vallia, Zememnel lattam hogy ez varganç Annianak Ami nemeo hitwa(n) kertechkeie vagyon ot vala es egy tamaz mellet Al vala, le haylot vala, es az eggik kezepe (!) eg cherep lewen a' cherepbe Niul vala es vgj keny vala 'a Tamazt, el Menek Mellette es vgia(n) vgy keny vala megis, egy Eolniere Alig volta(m) teolle [Kv; TJk IV/1. 280, 285].

3. bedörzsöl; a freca/fricţiona; einreiben/schmieren. *1724:* az Isten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1823–1830:* Azonban a nyavalya mind terhesedett ... a húgom ... velem dajkálkodott, s kenőcsével gyakran kent, vagy patikabeli zsirral [FogE 131]. *1842:* Egéségem rosz ... az orvaságot fogyhatatlanul iszom — s kennek valami erős kenővel, az oldalam még mind fáj [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. masszíroz; *rég* gyúr; a face masaj, a masa; massieren. *1570:* Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Ilona ... vallyak, hogy ... Mykor az Molnar kywel Mongiak volt hogi vethkezet[a] megh Betegwlt volna, hywathya hozza Borbel Janosnet hogy megh kenye, Es Mykor keny volt, Mond az Molnarnak Jm Mostan chiak ketthen vagywnk Jth ... Azert Mond Megh hogy ha volt keozed az Rengeo Margit Leanyawal kyt ky verenek [Kv; TJk III/2. 100–1. — [a]Rengeo Anna]. *1573:* Anna Henchy Gergelne ... vallia, hogy ... az zolgalo leany Bezellette neky hogi ... mynt tyz orakor Eyel Beh kyaltia ... az azzonia Kapa Myhalne es Mond neky hogi hozna Sos echetet be kenne megh Mert Igen betegh volna, Eo hogi kenny kezdy Mond az azzonianak, De byzon semy Nyawaliad Ninchen ne(m) chĕmerletel megh Az azzonya Igen Zydia Mond hogy vay megh chĕmerlette(m) myert te Nem Erzed [Kv; TJk III/3. 57–8]. *1584:* Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia ... Zabo Cato ... Egkor kwldeot vala Maglas Thamasnehozis hogy meg kergiem ha hozza Mennie(n) kenny [Kv; TJk IV/1. 217]. *1585:* Theremy Janos ... vallia, Es Bakos Casparis hogy Zent leorincz napia zereda(n) vala Regenbe a' sokadalom, meg betegedek az sokadalom eleodede(n) a' czegledy Nag Mate, es igen kenę ez olah Mihaly, Azon eyel mind Nyege [Kv; i.h. 518]. *1630:* mikor Kaloz Giőrgj az feleseget megh verte, oda hiuata engem az azzonj, hogj megh kenniem ... Aztis latam azert hogy az azzont kenem hogj elegh kekek valanak az valla(n), de el hittem abba(n) megh nem holt [Kv; RDL I. 19 eoregh Borbara azzonj Thorday Lakatos Tamasnak relictaja vall.]. *1844:* most ujba fekszem, iszom az orvassagat, kennek talám tsak adja az Isten jobra fordul a betegségem [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. vkire/vmire ráfog/ken vmit; a pune ceva pe seama cuiva/a ceva; jm/einer Sache etw. anhängen/unterschieben. *1662:* becsületes hazájok szerető és istenfélő jámborokra akarják kenni a hazán történt nagy romlásoknak s a szép véghházaknak török nemzet kezébe való esésének okát [SKr 74]. *1772:* a Fatensek s Commetaneusok Relatiojok hibások voltak, a' dolog valoságával ellenkeztek, midön az ĕn Malmomra kentĕk egészszen az eő Excellentiaja Malma fogjatkozásait, vagj kedvezésből, vagj a dolog valoságának űgjiben végire nem menéseből [Kük.; JHb LXVII. 233]. *1806:* kegyelmed a tolvaj s réjám akarja kenni [Szárhegy Cs; RSzF 264]. *1808 k.:* (A tanú) amit a' szöts Legénytöl magatol hallott ... azt már most az Alperesre keni mintha ettöl hallotta volna [Dés; DLt 250].

? **kenbla** '?' *1627:* Egj vegh szederies kisniczer ... Egj vegh mayzer. Egj darab veres kenbla. Egj darab szeold karasia [BLt 1 Béldi Kelemen lelt.].

kend *ige* törölközik; a se şterge; sich abtrocknen. *1691 k.:* Az Fiam(na)k az Collegiumb(a) adtam ... Egy gyapot vaszo(n) kis kendő, kendeni valo [PatN 14b].

kend, ked A. *biz, udv* megszólításban, utalásban egysz 2. szem-ű magázó v. önöző jell-ű formaként; în adresare, referire ca pronume de politeţe pers. a 2-a sg.; als Anrede/Berufungsformel für Siezen in Ez 2. Ps: tekegyelmed; Domnia Ta; Domnia-Voastră; Euer Gnaden. *1585:* Mikor Palffalwat Mihal deak iktatni akara es iktata, oda menek, Mondek Mihal deaknak, Palffalwawal Kechetffalwa teorvenbe wolt, procator hiwassal hiwtt minket Palffalwa, ertem hogy ked iktat, de azt akaro(m) megh erteneo(m) keg(yelme)dteol hogy ha az elebbi teorwenyhez tartozike ked wagy nem [UszT Kisffaludi Kecheti Caspar ffew ember nyil.]. *1628:* az Jstenert kerlek Ura(m) hogi ha immar az en gierme⟨ke⟩mett oda hittad, vgi tarcziad hogi se en, se Ked miatta ⟨gi⟩alazatot ne valliunk s tőlczie ki eztendeiet [SzJk 24]. *1643:* Veöttem Kednek leueletth melybeöl Daniel neueö Czigany feleöl ir Kd [Sófva BN; BesztLt Miss. 32 Petrus Gavay Andreas Vegh beszt-i biróhoz]. *1755:* (Holló Andrásné és Tétsi József) egymassal igy beszelgettek à mi kiedé enyim ā mi enyim kiede azt felele az ... Asszony nékem ugy mond nem ados kegyelmed egyébbel hanem ... tizőtt (!) forintokott adtam volt Kegyelmednek ebbenis meg tsalt kiéd semmit nem adott énnékem [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5]. *1759:* külde is az Ötsit: mennyen haza keed Ötsém Uram, mert keednek most senki nem vétett a feleséginek [Kvh; HSzjP Juditha Szőts (30) ns vall.]. *1773:* menyen kijed ihon sogram[a] és hugom Aszony jó akaratyábol bontson fel edgyet hozzon jobbat[b] [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69. — [a]Értsd: sógor uram. [b]Hordóbort]. *1792:* műdőn ... Ezt mondá Tordai Sándor én szóval vexálni kezdem hogy kijed tallám részeg azért beszél Testvére elen igy [Szenterzsébet U; Borb. II]. *1806:* Felesege sirva mondván az Urának jöjön kéd haza mert ... kédet rutul fenyegeték veréssel [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1813:* hát Kjedet kitsodá bántá ? [Dés; DLt 162]. *1814:* No Czéh Mester Uram ha kend engem igy gazol én el megyek a' Czéhbol [Dés; DLt 56]. *1831:* Bakcsiné asszony azt felelé: Maga mit beszél ked [Angyalos Hsz; HSzjP Pap Tamásné Séra Máris (40) vall.]. *1843:* No Ked Siga Báty! osztán legyen tanu bizonyság | No Ked Márisko nén! ezt a' földen valo lélek nem látta más csak ked [Bágyon TA; KLev.]. — L. még FogE 114, 155, 160, 301; RettE 138, 159, 176.

B. *biz, udv* **a.** tbsz 2 szem-ű alak egysz 2. szem-ű jell-ű magázó v. önöző formaként; ca formă a pronumelui de politeţe la pers. 2-a pl. pentru pers. a 2-a sg.; als Anrede/Berufungsformel für Siezen in Mz 2. Ps für Ez 2. Ps: tekegyelmed; Domnia-Voastră; Euer/Ihr(e) Gnaden. *1646:* eleinten annal neha teobbetis igir uala nekem ketek | azt az portiot regen nekem atta uala ketek, es enis oly igen szorgalmatossan epitettem, arra nezve hogy jouendoben ream száll ... kin bizony igen meltán kapdoshattam volna kapdoshatnekis, de ne adgia Isten hogy azert en soha ketekkel ellenkedgyem [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István lev. atyjához]. *1748:* kijetek az ökrőkőt csak nékem ajándékozá énis bizony járdogalom [Somlyó Cs; ApLt 5 Bőjte Lőrinc Apor Péterhez]. *1767:* nekem hejába olvassa Ketek, mert én fél Peres(ne)k Törvényt nem tészek [Jedd MT; Told. 45/I]. *1771:* ászt mondá, és felelé, mind maga Szentpali Ferentz Ur(am) mind pedig Felesége Váradi Susánna asszonj tsudálkozom keden Bátjám Ur(am) mit jár Ketek a Csákljai Jobbágjok után, mert nintsen Semmi Jussok p(rae)tensiojok hozzá, tsak égy kőröm feketénjiis, tsak tegye le ked magát bátjám Ur(am) [Girbó AF; JHb Joh. Szentpáli (57) ns vall.]. *1773:* mit tsinál ketek Tardi Uram [Burjánosóbuda K; KLev.].

b. tbsz 2. szem-ű alak tbsz 2. szem-ű magázó v. önöző jell-ű formaként; ca formă a pronumelui de politeţe pers. a 2-a pl.; Formel für Siezen Mz 2. Ps: tikegyelmetek; Domniile-Voastre; Ihr(e) Gnaden. *1565:* tekynche meg ketek azt hogy ke. Enghemeth keeth Eztendeygh kergettetek En kedyg Ne(m) mezze wolta(m) oda wyffalwban, En. keteket myndenkor teorwynnyel kynalta(m) soha sem teorwynnyel ne(m) akart ketek Jarny, hane(m) chyak teorwentelen chelekeottetek velem [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekencciekhez]. *1568:* En Lűka Janos Körősfwy biro ... Ezt vallotta mw Előttünk ez kőrősfwy Embór ez Varga Marton ... Jste(n) tarczia meg ketőketh [Körősfő K; i.h. 98]. *1592:* keouetem az kedtek szekit szidott engemet gyalazatos szitockall hamis hyteő beste lelek kurua fyanak, ky en nem vagiok [UszT]. *1610:* Ertieők hogi Az Gerendi Templomba melibe ez eleőtt Papista Papok tanitottak Gerendi Marton mas heőteőn ualo Arianus papott akarna Allatni ... Hadgiuk es Parancziolliukis, hogi ez Leueleőnk latua ketek Azon Templomnak Aytaiatt zaroltasza be es my hireőnk Nelkeol se egi se penigh mas Rendnek meg Ne Nyttassa [Gyf; JF 36 fej-i rend.]. *1628:* Bizony ne(m) jól czelekedet ketek hogi ez szegeny jambort el tapottattatok [Tövis AF; Told. I]. *1745:* Fő Biro Ur ... nem azért küldőtték kenteket ide hogy ily gazlást húzást vonást tselekedgyenek [Kiscég K; Ks 5. X. 6]. *1782:* mondék az a ketek legénye hibás lehet mitsoda fél fortsokullag megyen az uton [Zágon Hsz; HSzjP Agneta Bede cons. Gabrielis Vajna (45) vall.]. *1796:* énis a Bérestől kértem el a Vedret, de ugyan tsak ha ketekis itatni akarnak itt hagyhatam [M.fodorháza K; RLt Odorheján Nyikite (30) zs vall.] | a' Gujás fia felemelvén a' kapát a' fokával főbe akarta ütni Vadas Györgyőt, s Vadas György is akkor azt kiáltotta, fogjátok meg kentek mint gyilkost ... s a' Panitiak mindgyárt meg is fogták abba a' helybe, ahol a' hatalmat tsinálta [Panit Sz; TSb 2 Bonyhai Mihály (32) col. vall.]. *1797:* No, ha ketek, jőjjenek bé velünk ide az Udvarba [Náznánfva MT; Berz. 3. 8. N. 21]. *1806:* nállom amint ketek is láthottyák ennél a' nád páltzánál egyéb nintsen [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

C. *biz* egysz 2. szem-ű alak magázó, ill. tegező jell-ű haszn-ban; formă a pronumelui de politeţe la pers. a 2-a sg. folosită pentru adresarea cu dumneata, respectiv tu: Sie- bzw. Du-Formel Ez 2. Ps: maga; dumneata; Sie | magad, te; tu; du. *1606:* mikor ez az Nagj Ferencz megh haszasodek, kere engemet arra hogj ... kergjem megh ... my modőn Akarja őtőt Benkő Istuan Joszagaba es őröksegebe(n) be fogadni ... mondek Benkő Istuannak ... mi modon Akarya kéd őtőt Jozagodba es őröksegedbe be vallani [UszT]. *1761:* Keljen fel ked Létai, mert már szintén estve vagyon | Valamit hoztunk, mennyen

ked[a] mondja meg az Aszszonyának [Koronka MT; Told. 26. — [a]A szolgáló]. *1793:* azt mondá a' feleségem, halgasson ked [Koronka MT; Told.]. *1799:* Németi Samuel ... nem tudam trefábolé a vagy valojában mit kért mit nem Györfi Máristol mondván: adgyon ked égy kicsit hasatskán ... az után azon szora a Leány azt mondotta a Legénynek, mennyen ke, a Legény viszszá azt felelte igen de ked nem jő [Dés; DLt]. *1838:* nem vagyok én kend ... ha én kend kend is kend — nem vagyok én az Urnak kortsomárossa, hogy éngemet kendezzen [Dés; Pf]. *1843:* Mikor a' Szekerénél kend az idegen Utazot meg találta, ott hellybe meg támadták, és vertéké kedet vagy nem ? [Bágyon TA; KLev. vk].

Az adalékokban a *ke* alkalmasint *kē*, a *ked* rendsz *kēd* ritk *ked*, a *keed* biztosan *kēd*, a *kied* ~ *kijed* pedig *kijed* ejtett formát rejthet. — E cimszót vö. a *kegyed* és a *kegyelme* cimszóval.

kender I. *fn* **1.** cînepă; Hanf. *1571:* Aggyak ertenwnk hogy, Az mynemeo Vetes Buza, Zab kender es egijeb Mayorsag, a mezcon vagyon ... Most e valtozasban, Mynd feo nep lo feo mynd keosseg Barmaval etetne Nyomtatna karossytana [BáthoryErdLev. I, 118 A fej rend. Kornis Farkas és Petky Mihály nsz-i királybirókhoz]. *1574:* Katalin Grwmez Ianosne ... Azt vallya hogi ... Latta hogi az otth walo hazban 18 Maza kendert Rakatot volt[a] [Kv; TJk III/3. 340. — [a]Keotelwereo Ianos]. *1610:* En Karaczionfaluan felljel az wiz mellett valamj kendeorrel chielekeödeöm wala [UszT 46c]. *1677:* Kenderes Tanorokba(n) egj kis Daraboczjka Kendernek valo feold [Gyalakuta MT; EHA]. *1694:* Tizenegyed fel Kalongya kender Viragos es magos valora flor. I. den. 92 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1771:* Pap Andrásnét hallottam szidni az Urát ... az Ura pedig nem halgathatván motskos és káromkodo száját, fel ment és a kender közibe bújt elöttte, de oda is fel ment utánna és ezt mondá: Buj ki, Buj ki, ábbol a kenderböl kutya Menkö Teremtette, mert mindgyart fel gyújtom a házodat [Dés; DLt 321. 37b St. Kis (33) ns vall.].

Szk: ~ *csapni* kendert törni. *1782 k.:* Urszuj ... 3 Nap ... Kender csapni [Ne; DobLev. III/567. 1b] ✱ ~ *csinálni*. *1769/1778:* Fejér Cselédeinket is hajtották, vagy Rostálni, vagy Etselni, vagy Kender tsinálni [Nagyfalu Sz; BfN DDDD/4] ✱ ~ *nyúmi*. *1716/1793:* ha roslani, kender nöni ki mégjen szabadságában légjen két lovon, vagj ökrön ki menni [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1756:* kender nyöni menvén a falu mellé ott fö kendert nyöttem vala a férjemmel [Kvh; HSzjP Providi Mathei Poltán Conjunx Antonia Csonka (26) vall.] ✱ ~ *törni*. *1570:* Kallany fabianne Orsolya ... Azt vallya hogi ez ely mwlt heten Ment volt eo hozzaia ... Az lean es valamy kender Theorny walo Swlkot ker volt Theole [Kv; TJk III/2. 88] ✱ ~ *t áztat*. *1716:* a tökban kendert asztatni senkinek meg ne engedgje negjve(n) forint birság alatt [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. *1840:* Bölkény[a] ... Gyalagassa kendert nyöt és áztatott [Born. G. XXIVb. — [a]MT] ✱ ~ *t csap* kendert tör. *1597:* Orsolia Rosta Antalne leanya ... wallia ... lattam azt, hogi ... az Kis Imre fiat ... ereosse(n) megh vere ... az haianal fogwa igaz wgi hannya wala ket fele mint az zamoson zoktak az kendert csapny [Kv; TJk VI/1. 42]. *1735:* Csaponak kendert vettünk, mikor csapták a' kendert [Nagygyeke K; Ks]. *1840:* Bölkény[a] ... Gyalagassai kendert tsaptak [Born. G. XXIVb. — [a]MT] ✱ ~ *t csinál* kendert megmunkál. *1737:* Senki Falu között Derék orszagh uttjan Kendert ne tsináljon ... hanem ki ki maga életin [Kálnok Hsz; HSzj *pozdorjáz* al.] ✱ ~ *t csináltat* kendert megmunkáltat. *1822:* a' kendert felibe harmadába tsináltatyák [Mv; IB gr. Korda Anna ut.] ✱ ~ *t dolgoz*. *1788:* a kendert még akkor dolgozták, mert gazdaszszonyis nem régen szegodöt volt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ ~ *t elkészít*. *1754:* 1753béli 8 Kalogya Kendert el készitvén meg is fonatta, s meg is szötette [Mezögerebenes TA; BLt 7] ✱ ~ *t feltakarít*. *1820:* tartozunk a felett: a kendert szalmájából feltakaritni [Báld K; BLt 6] ✱ ~ *t kicsinál*. *1764:* Ami magának kendere itten termet itt csinálták ki [Méra K; AggmLt C. 30] ✱ ~ *t mos*. *1840:* Bölkény[a] ... Gyalagassai Kendert mostak [Born. G. XXIVb. — [a]MT] ✱ ~ *t nyű*. *1735:* mikor nyüte volna a kendert, eöket el fogta Eltetö Ferencz Uram [Szentegyed SzD; WassLt Urszán Gábor (68) jb vall.]. *1814:* nyöttünk 12. Kalangya kendert [Buza SzD; LLt Csáky-per 131 L. 38] ✱ ~ *t tilol*. *1840:* Görgény[a] ... Gyalagassai Kendert tiloltak [Born. G. XXIVb. — [a]MT] ✱ ~ *t vág*. *1840:* Görgény Marhassai ... Magnak valo kendert vágtak a törökbuzákbol [Görgény MT; i.h.] ✱ *ázatlan* ~. *1694:* Azatlan kender vagyon Gell: 162 [Ebesfva; UtI] ✱ *áztatatlan* ~. *1732:* Baronákbol Sasokban rakot 8 Fiokalo kikb(en) is vagyon mogos Asztatatlan Kender [Szászerked K; LLt] ✱ *csinálatlan* ~ meg nem munkált kender. *1675:* Ki Csinalt Kender tize(n) egi kalangia Csinalatla(n) ke(n)deris tize(n) egi [Mezömadaras MT; Borb. II] ✱ *csinált* ~ megmunkált kender. *1591:* Chinalt kender tiz keoteos [Kv; AggmLt A. 53]. *1632:* Czinalt kender egy rakasban cen. ... N. 11 [Fog.; UF I, 140] ✱ *kicsinálatlan* ~. *1683:* Ki csinálatlan kender is vagyon harmincz kalandgya [Balázsfva AF; UtI] ✱ *kicsinált* ~. *1673:* Kumanay udvarhaznal levö bonumak ... szama ... Ki csinalt kender hat kalangya s tiz fö ... no. 6/1 [UF II, 576]. *1674:* Vagyon most jelen kicsinalt kender Gel(en)ae Nro 265 [Szúv; UtI]. *1689:* Ki csinalt Kender Gell. 8 [Balázsfva AF; UtI] ✱ *kikészített* ~. *1684:* Dezma ki keszitet kender Gel. 59 [Küküllövár KK; UtI] ✱ *kitilolt* ~. *1748:* Regi kitilolt avatag kender [Nagyida K; Told. 11/95] ✱ *megmüveletlen* ~. *1720:* Megh miveletlen kender gelinar(um) nro 8 [Gorbó SzD; JHbK XXVI/12] ✱ *nyári* ~. *1638:* Nyári kender no. 200 feö [Szeráta F; UF I, 669]. *1675:* Nyari kender vagyon ... gell. 115 [Porumbák F; UF II, 683] ✱ *nyütelen* ~. *1757:* egy vékán vetet nyötelen kender el tapadtatott [F.orbó AF; BK sub nr. 899] ✱ *nyütt* ~. *1735:* Eltetö Ferenc Uram ... utrumban specificalt Selér Aszszonyokat el fogta ... s ugy vitete a Nyüt kenderel edgyütt a maga házához [Szentegyed SzD; WassLt Pop Gligor (50) zs vall.] ✱ *öszi* ~. *1675:* Öszi kender vagyon gell. 120 [Porumbák F; UF II, 682] ✱ *téli* ~. *1747:* Tizenedgy fö téli kender [Szpring AF; JHb XXV/88. 6] ✱ *tilolatlan* ~. *1780:* az öszszel tilolatlan vizes kenderemet mintegy öt före valot el lopott [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1825:* A' még zöld és tilolatlan bé-hozatando Kender es Lennröl minden Szekérbe be-fogott marhátol 6 xr ... fizetödik [INyR 8754 kv-i nyomt.] ✱ *tilolt* ~. *1656:* Het kötes tilolt kender [Doboka ; Mk Inv. 4]. *1679:* Tilolt Kender, Kötés nro 60 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 73]. *1697:* Tilolt kender gell. 26 [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 2] ✱ *törött* ~. *1633:* Töröt kender tilolatlan gelli. No. 30 [UF I, 310].

2. kenderföld/vetés, kenderes; cînepişte, semănătură de cînepă; Hanfsaat/feld. *1746:* el jövèn a kender nyövésnek ideje ... nyöni mentek a kenderb(e) [Szentegyed SzD; WassLt].

Hn. *1571:* a' Kender weolgyben [Szentgyörgy MT]. *1618:* Az Kenderkert [Szentkirály MT]. *1618/1687 k.:* Kender ágy völgyében [Mezősámson MT; MMatr. 381]. *1622:* Kender szery labiaba(n) (k) [Felőr SzD]. *1624:* Kender szerben [Nyárádtő MT]. *1641/1687 k.:* Kender szerinn (sz) [Székes MT; MMatr. 287]. *1649:* Az Kender kutnal [Nagyölyves MT]. *1650:* Az Kender Ay (sz) [M.fenes K] | Kender Berekben (sz) [Borsa K; BHn 109]. *1674:* az Kendergátnál [Szentmargita SzD]. *1676:* Kender Mező [Gyalu K]. *1681/1748:* A kendereknél (sz) [Szancsal KK]. *1698:* Kender reszben (sz) [Albis Hsz]. *1711/1761:* A' Kender szeg [Kutyfva AF]. *1714:* a Kender Szerben (sz) [Magyaró MT]. *1715:* Kendervege (sz) [Kérő SzD]. *1726:* Az Kender Aszo retiben [Bádok K; BHn 24]. *1731:* Kis Kender (sz) [Szentkirály AF]. *1732:* A' Kenderágjban (sz) [Marosbogát TA]. *1737:* A' Kender lábjában (sz) [Vécs MT]. *1738:* Kender molna oldalán [Bözödújfalu U]. *1739:* Az Kendermal Berczen (sz) [Almásztmária K]. *1754:* Kender ágy torkáb(an) (sz) [Marosbogát TA] | A' Kender Láb (sz) [Uzdisztpéter K] | A Kenderszégen alol [Dés]. *1758:* A Kenderszer pataka mellett (sz) [Nyárszó K]. *1767:* a Kender Padjában [Nyárádtő MT]. *1777:* A Kender Padnál [Nagyteremi KK]. *1782:* Kender Vapa (sz) [Köbölkút K]. *1797:* a' Kender kertben (sz) [Rava U]. *1820:* A Kender To háton (k) [Ákosfva MT]. *1826:* A' Kender ájba (szö) [Kercsed TA]. *1846:* A Kender mál feletti nagy láb (sz) [M.zsombor K]. *1864:* Kender ály [M.fenes K]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-bol valók.

3. kendermag; sămînţă de cînepă; Hanfsamen. *1590:* Az chichyert ki Bochyatom kezembeol, chyak hogy Az kinek Az varos adgia ... valamiuel megh elegichyen merth ... Egy keues kendert vetettem vala bele [Szu; UszT] | Kendert vettettem uolt masfel keöbleöth [Kv; Szám. 4/XIX. 21]. *1629:* azt hallottam ... az kender veteskor mikor Zamosffalwan à kendert vetettűk volna; hogy ... harom lowas ment wolna fel monostoron [Kv; TJk VII/3. 104]. *1676/1681:* Az várbéli németek(ne)k is igen sok kanot kévantatik, ã kik(ne)k ... elégh kendert vetnek [Vh; VhU 660]. *1743:* tizedfél véka kendert azonkivűl kölestis ... vetett vala [Szentegyed SzD; WassLt]. *1775/1781:* Alakort, árpát, Lent, kendert is szoknak vetni ... igaz hogy nem igen sokat vetnek [Renget H; JHb LXXI/3. 377]. *1814:* Uraság Szénafüviben volt az Kender vetve, de kik nyőttik ... Nem tudom [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38].

4. kenderrost/szál; fibră/fir de cînepă; Hanffaser. *1604:* ketten latok ... hogi ... fazakas palnę masod magaual nagi Terhet wizen wolt el az görfi Janos hazatol, de hogi tauol woltak nem tugiak ha zöz wolte wag' kender wolt [Keresztúrfva U; UszT 77c]. *1636:* vagion ... negiven kilencz keotes az mely kötessekb(en) vagion ... negiven, negiven fő kender, az regi mod szerent [Teke K; BK]. *1679:* Kenderhez valo Kézi vas gereben nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 72]. *1681:* az eghész hunyadi Joszaghb(an): az fel örökséges ház nép penigh fel foltal tartozik fonni; De akar kik is nem ã magokebol hanem az Officialisok industriajábol a Dnus Terrestris Adassa ki a' várbul szőszűl vagi kenderűl [Vh; VhU 82–3]. *1708:* Kender etseletlen 16 fö Kender etselett 39 fö [HSzj *ecseletlen* al.]. *1757:* Az idén szőtettem az tavalyi őszön fonni ki adott kenderböl szálából, és csőpűiböl ... Kender vászont 204 sing Szősz vásznat 89 sing Csőpű vásznat 117 sing [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1783:* Groff Torotzkai Sigmond Ur reszire a' fonást ugj kivánnyák mi tölünk, hogy 150 pászmát fonnyunk 30 szálával de kendert és szöszöt elegendöt nem adnak [Torockó; Thor. XX/5. 30].

Szk: *~t héhel. 1840:* Görgény[a] ... Gyalagassai kendert Héheltek [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVb. — [a]MT] ✱ *gerebelt ~. 1681:* Gerebellet Kender [Vh; VhU 562]. *1694:* Gerebelt Kender ... Gerebeletlen Len [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ *héheletlen ~. 1675:* Heheletlen Kender Ketszaz ötven Kalongia [Radnót KK; UtI]. *1717:* 17 fű heheletlen kender [Kentelke SzD; JHbK L. 3]. *1748:* Tilolt héheletlen kender Gelin 20 [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95]. *1799:* Öt kalangya Héheletlen kender [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *héhelt/héhellett ~. 1586:* Az kozep kapúy oranak egyik kotele Zakadot wolt el Chinalt kotelwero Jakab hehelt kenderböl wiat fizettem f. 1 [Kv; Szám. 3/XXVII. 15a]. *1675:* Hehelt Kender vagion hetven nyolcz Kalon(gia) [Radnót KK; UtI]. *1697:* Az rudon vagyon hehellett Kender gell 22//12 [Borberek AF; Mk Urb. 4]. *1750:* vagjon Héhelt Kender Három Kalongja [Szamosfva K; JHbK I. VIII/4. 4]. *1820:* Egy motolla Tizen nyoltz Kalangya héhelt kender [Mv; Told. 19] ✱ *kihéhelt ~. 1849:* a' pintzebol magam is ... el hoztam ... valami ki héhelt kendert [Héjjasfva NK; CsZ. Vaszi Demeter (51) nyil.] ✱ *megecselt ~. 1756:* Héhellett és meg etselt kender Szöszivel edjütt Gel. 53 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.].

5. kenderfonál; fir/tort de cînepă; Hanffaden. *1595:* Vöttem az Hidúczai Kapunak le vonasahoz 2. Örög kötelet, Ketelúerö Drotleff Peter töl, mondúa czjnaltatam, miert penig hogy felette draganak mondgya vala a Kendert, nem ada különben hanem ... f 1 d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 123 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* kendók weresesök kekösök iok, kenderböl zótettek mind ezek [UszT 8a]. *1679:* Két emberre valo fejér nyoszolja nro 1. Ennek parna tarto feneke kenderböl szütt hevederböl vagyo(n) czinalva [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 20]. *1785:* Kendert is fonnak az elsö Classisbéliek három matollát, az masodik Classisbéliek másfél Matollát az Harmadik Classisbéliek pedig fél Matollát [Torockó; Thor.]. *1787:* Egy veres fejtös kendözö kenderböl valo kendö [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4]. *1797:* Gabonás sak ször négy kenderböl három [M.igen AF; DobLev. IV/777. 13]. — L. még CsVh 61; MetTr 367; UF II. 249.

6. kenderkötél; funie/frînghie de cînepă; Hanfseil/tau. *1735:* Ferenczi Janos ... elejekb(e) ment volt és mondotta miért köteted a kendert ⟨ã⟩ Nyakára elég hogy meg köteted [Szentegyed SzD; WassLt Mille Gábor (58) ns vall.].

II. mn-i jellegü haszn-ban; cu funcţie de adj.; attributivartig gebraucht; kenderböl való; de/din cînepă; aus Hanf, Hanf-. *1608:* Negy Merö Derekaly hay, ennek kettej vy kender [Kv; RDL I. 83]. *1627:* Egi iratos Tarka ladaba(n) ... Egy vegh sima vaszon kender [BLt I Békli Kelemen lelt.]. *1679:* Vagy(on) ezen Padon ... Buza szárasztó ponyva (: béli ször, melycke kender :) nro 2

[Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 33]. *1695:* Vasaroltatta(m) ... Czövekes kötelett kendert nro 24 [Szentmargita SzD; TKl Petki Nagy cs. szám. 74b.]. *1770:* Negy Vankos ... Egy Kender veressél varrott [Usz; Pf]. *1839:* Vagyon Hat kendőző kendő egy gyoltz, egy kender 3 fr 20 xr [Szászfalu Hsz; HSzjP].

kenderabrosz kendervászon-abrosz; faţă de masă din pînză de cînepă; Tischtuch aus Hanf. *1687 k.:* Egy éneklő székre valo kékkel veressel varrott vászon kendőt hagyott à Sz. Benedeki[a] templomhoz égy kender Sáhos abroszszal égyűtt Ferenczi Sophia [MMatr. 12. — [a]MT]. *1803:* két szélyből négy ujjni szélességű Toth kötéssel égyb(en) foglalt viseltes Kender Abrosz [Ádámos KK; Palotay 20].

Szk: *borshimes ~. 1794:* borshimes kender abrosz a közepén fejér retze kötessel [Szemerja Hsz; HSzjP] ✱ *csillagos ~. 1728:* Egy csillagos kender abrosz [Eresztevény Hsz; SVJk] ✱ *fejéres ~. 1697 u.:* a Kakasdi R. Ecclesia Templom számára ... Néhai Imreh Györgyné ... hagyott ... egy Fejéres Kender Abroszt [Meggyesfva MT; MMatr. 74] ✱ *kockás ~. 1816–1817:* Vagyon egy 3 szélyből tót kötésekkel egybe foglalt kotzkás kender Abrosz, melynek egyik Szegeletén veres fejtővel illyen varrott Betük találtatnak: M. J. IS. D: B. M. [Szentgerice MT; Palotay 21] ✱ *kötéses ~. 1628/1635:* Ket temerdek keoteses kender abroz ... Egj uekoni keoteses kender abroz ... Egj vy keoteses kender abroz [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.] ✱ *(kötéses) sáhos ~. 1628/1635:* Egj temerdek keoteses sahos kender abroz. Más egj keoteses temerde⟨k⟩ sahos kender abroz ... Egj keoteses sahos kender abroz [uo.; i.h.]. *1637/1639:* 1. kett szel sahos kender abroz — f — d. 50 [Kv; RDL I. 111].

kenderaszó ?kenderszárító; uscătorie de cînepă; Hanfdarre. **Hn.** *1783:* A' Kender aszoban a' Füles Kuton felyűl [Bádok K; BHn 26].

kenderátói kenderáztatói; de la topilă; aus/von der Hanfröste. *1657:* Az mint Kegyelmeddel beszéltem ide be az kenderatoji föld felől, kérem Kegyelmedet ... hogy ne felejtse el [TML I, 78 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

kenderáztatás topirea/topitul cînepei; Hanfrösten. *1803:* mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna ... Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1828:* a' kender áztatásért minden Colonus a' maga Földös Urának Esztendőnként praestál égy napi dolgot [Szentegyed SzD; WassLt].

kenderáztató de/pentru topire a cînepei; zum Hanfrösten dienend. **I.** *mn 1656:* Egy Kenderaztato asott Thomat be hantak Teolteottek Eyel hatalmassul [Madéfva Cs; Eszt-Mk].

II. *fn* kenderáztató-hely; topilă; Stelle/Ort zum Hanfrösten. *1803:* Kenderásztatotokban ... gyalázta volna [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1843:* A tanorók végében lévő kender és len el-áztatásához és be-hordásához ha kender áztató készittetik 16 marhás napszám [Csekelaka AF; EHA].

Hn. *1711:* A Kender ásztatoban (sz) [Felfalu MT; EHA]. *1759:* A' Déllőnél vagy Kender ásztatonál [Zovány Sz; EHA].

kenderáztató-hely topilă; Stelle/Ort zum Hanfrösten. *1860–1861:* Tavai[a]: A m. samsondi, m.kölpényi, m.madarasi és m.bándi ... használják a tavakat marhaitató, feresztő és kenderáztató helynek [Benkő, MszIsm. 7. — [a]A Msz-éi].

kenderáztató-tó topilă, bazin de topire a cînepei; Hanfröste. *1785:* Kender asztato Tonk Városunk mellett elegendő van [Torockó; TLev. 6/1. 12a]. *1820:* kender àztato tok nincsenek, hanem olykor megdugják a vizet, 's oda áztattyák [Árvátfva U; MvÁLt usz-i úrbéri összeirások 4. — Kiss András kijegyzése]. *1834:* Dosa Mária ásatott volt egy Kender Asztato Tot [Etéd U; EHA]. — L. még RSzF 161.

Hn. *1720:* vagyon ... egy darab föld ennek vicinussa egy felől az Kenderasztato To [Pósa Sz; Ks 15. XLVI. 27]. *1743:* Kender áztató tó [Szászzsombor SzD; SzD-Mon. VII, 167]. *1798/1812:* A Kender ásztato to mellett (sz) [Buzaháza MT; EHA].

kenderbársony bársonyfajta; un fel de catifea; Art Samt. *1599:* Hannes Balk. Hozot Bechj Marhatt ... 5 Fel Veg kender Barsont —// 90[a] [Kv; Szám. 8/XIV. 40. — [a]A fizetett harmincad]. *1625:* Isten ez vilaghbol azon Leany Aszont ki szolitvan ... vasaroltattunk ... Fekete kender Barsont ... f. 13/25 [Kv; i.h. 16/XXVII. 9]. *1630:* Waradj Peter Hozot Lengyel orszagbol ... 6. fel végh kender Barsont ... d 84[a] [Kv; i.h. 18b/IV. 58–9. — [a]A fizetett harmincad]. *1767:* kender Bársonnyal bé vont Székek [M.zsákod U; Ks 19/I. 8 Anna László cons. Nicolai Horváth (40) vall.].

kendercsapó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *asszonynépek* kendertörő asszonyok; femei care meliţă cînepa; Hanf brechende Frauen. *1654:* attam ... czipott ... Az kender czapo Aszszony nèpeknek [Egeres K; Ks 70 Szám. 51].

kendercsapó-rúd ? kendercséplő-rúd; par/drug de bătut sămînţă din cînepă; Hanfdreschstange. *1679:* Kender ... Tőrő nro 2. Csapo rud nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 154].

kendercsepű cîlţi de cînepă; Werg. *1788:* Kender csepű égy tsomo [Mv; TSb 47].

kendercsinálás kendermunka; prelucrarea cînepei; Hanfbearbeitung/arbeit. *1757:* Vonya ... Kekesre rendelt hogj mennyek Kender csinálásra [Galac BN; WLt Nyegran Irinnyia (24) vall. — [a]SzD].

kendercsináló szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *tiló* kendertörő tiló; meliţă pentru cînepă; Hanfbreche. *1736:* 1. Kender tsinálo Tilo 6 [Mikefva KK; CU XIII/1. 171] ✱ ~ *tiloló* 'ua.; idem'. *1698:* Kender csinyalo tinolo (!) kettő [Kóród[a]; LLt Fasc. 72. — [a]K v. KK ?].

kenderdézma kendertized; dijmă din cînepă; Hanfzehent. *1662:* Fogarasi feö pap fizetése[a] ... Len s ken-

der dezma embereken mind ... f. 100 [Fog.; UF II, 218. — [a]Köv. a fels.]. *1765:* a kender dezmat pediglen ami volt azt is igazán ki adtam otod fell kalongyábol tizen egy főt [Balavásár KK; Ks 18/LXXXVIII. 13]. *1775/1781:* Kender dézma is bé mégyen három 4. kalongya [Algyógy H; JHb LXXI/8. 362].

kenderecske egy kevés kender; puţină cînepă; ein wenig Hanf. *1751:* Soha felit sem adta ki fizetésb(en) igért Gabonájakat, Eledeleket, s Kenderetskéjeket [Marossztkirály MT; Told. 29].

kender-előruha kenderkötény; şorţ de cînepă; Hanfschürze. *1604:* Az Felperes keres az Alperesen ... két giolcz eleo ruhat, negy kender eleo ruhat nagy kender kendezeott [UszT 18/35]. *1665:* Szegődte megh az Felesegem szolgalonak ... Anukot ez jövö Karáczonigh ennybe:[a] ... Egy kender elő ruhat fejtővel szöttet [UF II, 250. — [a]Köv. a fels.].

kenderes I. *mn* kendervetéses; cu semănătură de cînepă, semănat cu cînepă; mit Hanfsaat. *1629:* arrol az Borzza bokorrol megjen[a] az Koczis Andras kenderes Zwgetjnek also zegeletjre az Viz arok martjara [Jobbágyfva MT. — [a]A határ].

Hn. *1677:* Kenderes Tanorokba(n) egy kis Daraboczyka Kendernek valo feold [Gyalakuta MT]. *1679:* Az Kenderes völgiön levö oldalban (sz) [Apahida K]. *1694:* Kenderes Ágy [Mezősámsond MT; MúzRhédei]. *1737:* Kenderes Aj (sz) [Széplak KK]. *1741:* a Kenderes patak nevü helyben (sz) [Polyán TA]. *1744:* Kenderes völgjen (sz) [Fületelke KK]. *1757:* a Kenderes Szerben (sz) [M.fülpös MT]. *1763/1779:* A Kenderes ágyban (sz) [Marosbogát TA]. *1771:* Az Kenderes völgybe (sz) [M.valkó K; KHn 104]. *1810:* Kenderesájba [Bibarcfva U]. *1851:* A Kenderes bükk (sz) [M.fodorháza K].

Szk: ~ *delnice* kendernyilacska. *1807:* Kenderes Delnitzék a Malomnál 4. Kenderes Delnitzék a Falu vegin 6 [F.gezés AF; Told. 30] ✱ ~ *föld. 1592/XVII. sz. v.:* A Gíróti Tó nevü Végibe a kenderes föld borozdája iránt [Gyeke K; Ks]. *1733:* Az Falunak also végen az Kenderes földek merettettek tizen két Kotélre [Kiskerék AF; JHb XXVI/44] ○ **Hn.** *1691:* az felső kenderes földek mellet (sz) [Fületelke KK]. *1744/1819:* A Kenderes földek gyepüinel [Csüdőtelke KK]. *1780:* Kenderes és Dinnyés Föld [Jedd MT]. *1799:* a' patakra le járo Földek Tablaja melyek régi nével kenderes földeknek hivattak [Mv; MvHn] ✱ ~ *ház. 1676:* Kenderes ház ... nyilik az folyosorol avagy tornáczrol a mostani kenderes házra eőregh ... regi ajto [Fog.; UF II, 719] ✱ ~ *helység. 1768:* azonn Motsárban lévö Kenderes helység ... a Nyarad Vize kerületi miatt hosszabban esnek egy nyihány nyilak [Ákosfva MT; Told. 8] | a Kenderes helység ... a benn lako Possessorok(na)k és a lakosok(na)k antiqua Sessiojókra Subdiuidaltassek [uo.] ✱ ~ *nyil. 1768:* az Akosfalvi lakosok ... a Motsár nevü hellybenn ... felfogtanak vala ... egy darab földet Kenderes Nyilak(na)k [Ákosfva MT] ○ **Hn.** *1643:* Az felseo hatarban Kenderes nilban ... egy kenderes nil [Kozárvár SzD]. *1757:* A' Kenderes Nyilakban (sz) [Szászszöllös KK]. *1802:* A' Kenderes Nyilakban (sz) [Nagyeserged KK] | Kenderes Nyilak (k) [Meggyesfva MT].

II. *fn* kenderföld/vetés; cînepişte; Hanffeld. *1771:* Az 90. öles darab részét, a' meg irt kenderesnek ... Forró felöl valo része két felé szakasztván ... júta a' Szalántzi nevezet alatt valo Possessornak [Fejér m.; DobLev. II/428. 19a]. *1793:* a Falu kenderesse [Szancsal KK].

Hn. *1643/1770 k.:* in valle Kenderes vocata (sz) [M.légen K]. *1654/1789:* A kenderes fejeben [Dálnok Hsz]. *1778:* A Kenderesbe [M.ózd AF]. *1793:* a Falu kenderesse [Szancsal KK].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kenderesi ? kenderföldi; din/de la cînepişte; vom Hanfacker/feld. **Szn.** *1658:* Kenderesi János ... Szabados kupás [Zilah; EM XLIII, 305]. *1768:* Kenderesi János [Tóhát TA; JHb XI/22. 14–5].

Hn. *1685/1792:* Az Kenderessi füzesbe (k) [Dálnok Hsz; EHA].

kenderestanorok körülkerített kenderföld; cînepişte (îngrădită); umzäuntes Hanffeld. **Hn.** *1638:* az Kenderes tanorokba egj darab Ret [Szentháromság MT]. *1677:* Kenderes Tanorokban egy kis Daraboczjka Kendernek valo feold [Gyalakuta MT]. *1679:* Az Kenderes Tanorok [Vadasd MT]. *1699:* A Kenderes Tanorok mellett (k) [O.zsákod KK] | Az Kenderes Tanorokb(an) (ke) [Hétúr KK] | a kenderes tanorokban [Pipe KK] | a kenderes tanorok [Szentdemeter U]. *1727:* A' kenderes Tanorokban (sz) [Bordos U]. *1744:* Kenderes tanórokba (ke) [Kelementelke MT]. *1761:* A Kenderes Tanorokban (sz) [M.zsákod U]. *1797:* A Kenderes Tanorokban (ke) [Bordos U]. — Az adalékok az EHA-ból valók.

kendereskert (bekerített) kenderföld; cînepişte îngrădită; umzäuntes Hanffeld. *1630:* az az iffi legeny ... monda hogj meg terek ugj mond, mert soha el nem mehetek rajta[a] az kenderes kertnel touab [Mv; MvLt 290. 218b. — [a]Az országúton].

Hn. *1614:* az Kenderes kerten alóll (sz) [Nagymoha NK]. *1685:* Az Kenderes kertb(en) [Szemerja Hsz]. *1692:* az kenderes kerten alol [Kercsed TA] | az Kenderes Kert felett (sz) [Sinfva TA]. *1697:* Az Kenderes kertben (sz) [Csikfva MT]. *1702:* kenderes kerten alól [Petek U]. *1720:* az Kenderes kertben (sz) [Mikefva KK]. *1723/1799:* Az Kenderes kertben fél nyil Kender föld [Harangláb KK]. *1729:* A len kertben vagjon egy fel hold (: most kenderes kertnek hivják :) [Árapatak Hsz]. *1748:* a Kenderes kertben [Tusnád Cs]. *1754:* A' Kenderes Kertbenn (sz) [Ketesd K; KHn 62]. *1795:* A Kenderes Kerbe [Lecsmér Sz] | a Kenderes kertben (ke) [Istvánháza AF] | a Kenderes kertben (k) [M.bükkös AF]. *1795/1807:* A' Kenderes Kertben (ke) [Kispetri K]. *1825:* a Kenderes Kert felett (sz) [Szárazpatak Hsz]. *1840:* a Kenderes Kert alatt (sz) [Várfva TA]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kenderestó kenderáztató tó; topilă; Hanfröste. **Hn.** *1693:* az kenderes to [M.sáros KK; EHA]. *1699:* Kenderes to nevűben valo hellyen coreokseg [Eted U; EHA]. *1756:* Kenderesto[a] [uo.; EHA. — [a]Egy ugyanez évből való szerződésben kétszer is *Kender jsto* alakban]. *1773:* a Kenderes To Tanorokja mellet [uo.; EHA]. *1827:* Kenderesto Nevü Tanorok [uo.; EHA].

kenderestóbeli kenderáztatóbeli; de la topilă; von der/in der Hanfröste. **Hn.** *1874:* egy Kenderestobali széna Boglyáért [Eléd U; NkF]. *1878:* a Kenderestobali Fü [uo.; NkF].

kenderfej (összecsavart) kenderfő; fuior (de cînepă); Hanfknoten/büschel. *1648:* Feélben elaborált igen pozdorjas kender fejek nro 700 [Komána F; UF I, 928]. *1681:* 34 Kalongiabol valo ... Kender fejet Nro 850, mely tizenket fejevel tenne kitat Nro 70/10 [Vh; VhU 562].

kender-felsőing kendervászon-ing; cămașă (de zi) din pînză de cînepă; Oberhemd aus hanfener Leinwand. *1604:* Az Felperes keres az Alperesen ... negj kender felseo inget [UszT 18/35]. *1668:* az ruhazatnak is jol tudgia szamat ... egy gyolcz felsö Ingh kender felso Ingh [Szentsimon Cs; CsÁLt F. 1. I/27]. *1721:* uj kender felsö ing [Kőrispatak Hsz; Told. 19]. *1770:* Egy uj kender Fórsö Jng [Usz; Pf].

Az összetétel utótagjának jel-ére, ill. az utolsó adalékbeli alakváltozatra l. a *fersing* címszót.

kenderfersing kenderszoknya; fustă/jupă din pînză de cînepă; hanfener Rock. *1744:* Szolgálonak fizetese Hung f. 5[a] ... egj, egj kender fersing [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12. — [a]Köv. a szegődményes járandóság fels.]. *1778:* adtam altal ... Kender Fersinget ketőt [Agárd MT; Told. 8].

kenderfonal fir/tort de cînepă; Hanffaden. *1676:* Vagion ezen házban ... gombalyogkban: Len és kender fonal. Va(gion) len és kender fonal ... nro. 421 [Fog.; UF I, 718]. *1717:* Kender fonal darab nro 10 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 2]. *1738:* egy falubéli Esztovátán 70ven Singre valo Kender fonal [M.bikal K; KLev.]. *1756:* kivett ... Régi állott gyapott és kender fonalokat [Mv; TSb 21]. *1775:* 12 Gomolya kender fonal x 51 [Déva; Ks 76. IX. 18. 1/4]. *1820:* minden Esztendöben fontat az Udvar a' magáébol három font Kender fonalat, amelyet Készen fel matolálva Számba kel adni [Bogártelke K; KmULev. 2]. *1836:* Ezen Kender fonalat két felé kell valasztani — mert ennek fele ollyan vékony mint a' második rendbeli házi Lenfonal ; minek utanna a' leg vékonyát, a kenderfonalnak ki választotta az ött abrosz: Mejjékihez Az után Ujra valloszsza meg az kender fonalnak az vekonyát, és azt vesse meg mejjéknek [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

Szk: *font ~. 1829/1830:* 198. font Len és Kender fonalak [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 196] ✱ *kék ~. 1768:* két gomolyag kék Kender fonal [Csikfva MT; Pf] ✱ *nyálas ~. 1694:* Az Sos Házban nyálas kender fonal libr. 140 [Ebesfva; UtI] ✱ *szapulatlan ~. 1676:* szapulatlan vékony szerü kender fonal libr. 36. Ugyan szapulatlan vastagob kender fonal libr. 41 [Fog.; UF II, 720] ✱ *szapult ~. 1676:* Szapullat kender fonal libr. 25. Szapullat es Gombolyogokban tekert kender fonal libr. 79 [Fog.; i.h.] ✱ *szövetlen ~. 1768:* 60 Singre valo Szövetlen kender fonal [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] ✱ *tekeretlen ~. 1768:* Édgy darab tekeretlen ... Kender fonal [Csikfva MT; Pf].

kenderfonás torsul cînepei; Hanfspinnen. *1785:* Azon Jobbádgyak ... az kik Taxát nem adunk, ... Tyukat, Tojást, kender fonást és egyéb praestatiokat is mind az Taxás Jobbádgyak, ugy tészünk [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 3b–4a]. *1797:* minden Gazdátol égy hehellőnek ki kell telni: ... 2 font kender fonás; minden Gazdaaszszonytol meg kivántatik [Cege SzD; WassLt Conscr. 681]. *1804:* Egjéb kalákat nem szoktanak hanem Hordás Szűretezés, Kender nyövés, áztatás és tilolás, fonás ezekkel tartoznak ö Kglmek [Ádámos KK; Pk 5].

kenderfonatal kenderfonás; torsul cînepei; Hanfspinnen. *1820:* Kender fonatal ... 78. font [Jegenye K; KmULev. 2].

kenderfonó-kerék fonókerék; roată de tors; Spinnrad. *1827:* Kender fono rosz kerék kettő [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kenderfő **1.** (összecsavart) kenderfej; fuior (de cînepă); Hanfknoten/büschel. *1679:* Tavaly tilolt kenderfő, kalongia nro 6 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 81]. *1765:* Dohány Spárgak(na)k erog(alodott) kender fö 5. Iszáknak Csizmákhon (!) meg kivántato 6 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

Szk: *ecselt ~. 1674:* vagion ... ecsellet kender fö [A.porumbák F; UF II, 603] ✱ *pozdorjás ~. 1648:* pozdorjás kenderfeö, ezer és eötven feö ... nro 42 [Komána F; UF I, 928].

2. '?' **Hn.** *1743:* Kender fö dombján (sz) [Balavásár KK; EHA].

kenderföld cînepişte; Hanffeld. *1571:* Az wles hely a' kyn lakik az en hazamhoz walo kender feold wolt [Szentgyörgy MT; BálLt 78]. *1600:* Az mi nezi penigh az kender feöld faglalasat ... az bizonsagok wilagoso(n) be hoztak, hogy az azzony kezebol ki foglalta teörweny nelkol [UszT 15/71]. *1623:* vagio(n) Egi Kender feöld ... niolczadfel vekas [Kv; RDL I. 122]. *1660:* ada egi földet zallogo(n) egi kendér földön küül [Szentgyörgy Cs; BLt]. *1671:* vagyon egy kétvékás kenderföldem Farkas utca végiben, Kövespadra nyúl véggel [Kv; KvE 200 LJ]. *1690:* ada ... Uzonba(n)[a] ... egy darabocska ... kender fodet [BLt. — [a]Hsz]. *1711:* edgj darab kender föld ... eszak felöl valami kender földek jünek rea végel [Ingodály NK; JHb XXIV/19]. *1807 k.:* nem messze van az én Kender Földöm is hozzája [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) Asz assz-a vall.].

Hn. *1572/1573:* ky mene⟨n⟩k az föld zynyre ... kit ... Gatt zegnek kendeor foldnekis hynak [Nagyernye MT]. *1687:* A kender foldek kozott (sz) [Désfva KK]. *1703:* ä Rakottja vegib(en) ä Kender földek lábján egj daraboczka sátés (k) [Ádámos KK]. *1715:* Az Szölö oldalon a Keender földek mellett [Kalotasztkirály K; KHn 50]. *XVIII. sz. köz.:* A Kender fod (k) [Gyalakuta MT]. *1764:* Az Udvaron kivül lévö kender föld (sz) [Szilágycseh]. *1765:* Kendér földek végiben valo irotványok (k) [Csávás KK]. *1769:* a Kender foldökben (k) [Egerszeg MT]. *1781:* A Kender Földen (sz) [Mákó K]. *1829:* Szénásállybeli kis kender Föld [Szövérd MT].

Szk: *nyíl ~. 1780/1790:* a hidon alol kis nyil kender föld [F.tők SzD; THn 14] ✱ *nyilas ~. 1807 k.:* A Nyilas Kender Földen kivül tudak az Reformata Ecclesia Szomszedgyáb(an) egy darabotskát hogy mind etig az Eskettetö birta [Sinfva TA; Borb. II].

Ha. *1665:* kender födertt [Burjánosóbuda K; Ks 65. 43. 10]. *1769:* a Kender foldökben (k) [Egerszeg MT]. *1781:* A Kender Földen (sz) [Mákó K]. *1782:* A' Kender Földen (ke) [Kozárvár SzD].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kenderföldbeli kenderföldi; din/de la cînepişte; in/auf dem Ackerfeld (befindlich). **Hn.** *1769:* A Kender földbeli Rétben (sz) [Nyárádsztanna MT; EHA].

kenderföldecske cînepişte mică; Hanffeldchen. *1696:* Kender kertb(en) van egy Kűs Kenderföldecske [Szemerja Hsz; LLt]. *1702:* Két Kender földetskét minden Esztendőnként tartoznak égyszer meg szántani [M.valkó Sz; SzVJk 44]. *1710:* egy kűs kender földetske [Backamadaras MT; CsS]. *1737:* a patak mellett lévő Kender földecskével edgyűtt [Nagyida K; EHA]. *1760:* Harom Populosa Sessio vagyon a Bartoké mind jobb mind nagyobb. a más kettőt lehetne potolni egy egy vékás kender földetskével [Feltorja Hsz; LLt]. *1788:* a Tit. Felszegi és Kakutsi Rész Kender Földetskéje [Melegföldvár SzD; SLt XLI]. *1807 k.:* az Nyilas Kender Földen kivűl egy Kis Kender földetsket a Reformata Ecclesia Szomszedgyab(an) melly Burkus Gyuritol kerűlt oda, miképpen ki Szerzemennye altal nem tudom [Sinfva TA; Borb. II. Pető Ferentz (67) szabad személy vall.].

Szk: *csegelyes ~. 1678/1741:* A Somodiban a Magjar Szilásban ... egy Cseglyes Kender földetske [Nagylak AF; DobLev. I/27a].

kenderföld-ugarlás kenderföld-szántás; aratul cînepiştei; Hanffeldpflügen. *1853:* ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésrol ... kert és kender fölt (!) ugarlásrol [Kv; Pk 6].

kender-gomolya kendergombolyag; ghem de cînepă; Hanfknäuel. *1829/1830:* 15. font gyapott, és kender gomolyák [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt közig. ir. ad 196/1830].

kendergyolcs-előruha kendervászonkötény; şorţ din pînză de cînepă; Schürze aus hanfener Leinwand. *1598:* Kadar Antalne Duruttja Azzonj ... vallja ... lakom vala Sarkeozy Janosnit s ... vgyan akkor veze azzoniomnak egy kender gyolch elco ruhaja el [Kv; TJk V/1. 272].

kenderhéhelő (kender)héhel; ragilă/darac de cînepă; Hanfhechel. *1768:* Kender hehellő 2 [Szentgyörgy K; Ks].

kenderhely kenderes, cînepişte; Hanfstelle/feld. **Hn:** *1679:* Az Kender helyb(en) [Vajdasztiván MT; EHA]. *1701:* Az Kender helyben (k) [Nagykend KK; EHA]. *1707:* Kender hellyben (sz) [Torja Hsz; EHA]. *1745:* A' Kender helyb(en) [Marossztkirály AF; EHA]. *1778:* A Kender hellyben van kis Kaszallotska [Nagykend KK; Told. 79]. *1784:* A' Kenderhéjt (sz) [Galambod MT; EHA]. *1812:* A' Kenderhellyen lévő tisztitott szép fiatalos ritkás Erdő [Türe K; EHA].

kenderheveder 1. (széles) kenderszalag; bandă (lată) de cînepă; (breites) Hanfband. *1679:* Egi embernek valo fejér noszolya nro 1. (: ennek parna tarto feneke. 13 szál kenderhevederből czináltatott :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 18]. *1787:* Másfél öll uj kender heveder Dr 24 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 4].

2. nyeregszorító; chingă de cînepă; Bauchgurt. *1753:* Szijas tsattas vegű Kender heveder N 18 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1761:* Paraszt nyereg ..., paraszt farmatringgal, egyik kender hevederrel, felránto szijával [Siménfva U; JHb XXIII/31. 19–20].

kendering kendervászoning; cămaşă din pînză de cînepă; Hemd aus hanfener Leinwand. *1610:* sito Gergelj menedekre foga es allata eló egj zolgalomot Dauid Kata neiüt (!) ... hogj eö attol uötte a kender inget [UszT 44a]. *1667:* Az szolgalonak Rusori Annanak fizetese ez[a]: ... Egy kender ingh [UF II, 252. — [a]Köv. a fels.]. *1723:* Vagjon egj Szolgalois kinek fizetese egj gjolcs ferső ing ... egj kender ing allyával edjütt [Ludvég K; Told. 29/7]. *1770:* Egy Aszszony Ember Kender Ing. Egy uj kender Főrsö Jng [Usz; Pf]. *1798:* Fogadtam meg ... Groff Bethlen Samuelne aszszony Szamára esztendeig Frajnak ... Albert Márist akinek is esztendeig valo hivseges Szolgalatjáért igértem[a] ... két kender Inget aljastol [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével. — [a]Köv. a fels.]. — L. még UF II, 250, 255.

Szk: *magyaros ~. 1812:* Godra Mihálj ... magyaros lobogós újjas kender ingben ... szokott járni. [Dés; DLt 601 nyomt. kl] ∗ *németes ~. 1809:* Sombori Ferentz ... Retsenyédi[a] (57) ... A' Rabnak köntössei: ... Németes kender ing [UszLt 1677 ua. — [a]U].

kenderkalangya glugă de cînepă; Hanfmandel. *1677:* Kender kalangya [A.komána F; UtI]. *1753:* A Bátsfalusi Lakosoknak ez mostani 1753[dik] Esztendőben az Essö és ár-viz miatt ... kenderekben esett károk ... igj következnek ... Len és kender kalongya [Bácsfalu Br; BrÁLt I. B. V. 29. — Binder Pál kijegyzése].

kenderkarinca kender lepelszoknya; catrinţă de cînepă; Art hanfener Frauenrock. *1802:* Imreh Lázár Ur öreg Asszonya egy kender karintzát hozzájok bé vetett zállagba 14 krajtzár árra pálinkára [Oltszem Hsz; HSzjP Málnási Mihály Ferentzné junior Molnár Annis (40) vall.].

kenderkendező kenderkendő; năframă/basma de cînepă; hanfenes Kopftuch. *1604:* Az Felperes keres az Alperesen ... negy kender kendezeott egj selyem kendeot két kis kezkeneot [UszT 18/35].

kenderkendő ştergar/năframă de cînepă; hanfenes Tuch. *1643/1687 k.:* Vagyon ä Böi Eccláb(an) ... édgy veresses Kender kendő [Bö MT; MMatr. 263]. *1746:* Egy veressel vetegetett kender kendő [Zalán Hsz; SVJk]. *1747 e.:* Jllyés Gergelyné ... adott ä Böi templomhoz ... az éneklö székre égy kender kendöt, vékony veres fejtős [MMatr. 264].

Szk: *kendőző ~. 1844:* Viszen Tiz barackmagos kendőző kender kendöt [A.csernáton Hsz; HSzjP].

kenderkereskedés kenderárulás; comerţ cu cînepă; Hanfhandelverkauf. *1847:* történt, hogy házassági együttlétünk alatt kenderkereskedéshez kezdettem, és

egy ideig szerencsém volt a kereskedéshez | Varga Katalin ideváló születésű ... itthonlétekor kenderkereskedést folytatván, ki a brassai kötélverőknek hitelbe eladta, s annak az árát törvénnyel sem kaphatta kezéhez[a] [VKp 153, 157. — [a]A halmágyi elöljáróság jel. Kőhalomszékhez].

kenderkert kenderes; cînepişte; Hanffeld. **Hn.** *1696:* Kender kertb(en) van egy Kűs Kenderföldecske [Szemerja Hsz; LLt].

kender-kicsinálás ? kenderfeldolgozás; prelucrarea cînepei; Hanfbearbeitung. *1820:* Az Aszszonyok kender ki-tsinálásra s Rostálásra szolgálaton kivül tartoznak elö állani [Marosvécs MT; EMLt].

kenderkötél frînghie de cînepă; Hanfseil. *1610:* a padon egj kender keötel uagion [UszT 4. 9e]. *1629:* A felvono kapun Vagyon három vas láncz ... Azok végén egy-egy kender kötél [Szu; SzO VI, 91 Székelytámadt vár lelt.]. *1679:* Szalonna vonni valo hoszzu kender kőtél nro 1 | Buza, s Szena szeker nyomo rudgiahoz valo hoszzu uj Kender kötél nro 11 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12]. *1730:* Egy kendör kötel [Kőrispatak U; Pf]. *1772:* Kender kötel [Backamadaras MT; LLt Litt. B. 336].

Szk: *pányvás ~* hurkos kenderkötél. *1761:* Pájvás kender kötel Nro 12 [Spring AF; JHb XXIII/31. 36].

kenderkötés kenderköteg; legătură/mănunchi de cînepă; Hanfbündel. *1679:* Tilolt kender kötés nro 107 1/2 (: mindenikb(en) 25,5 fö :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 62].

kender-kötőfék căpăstru de cînepă; hanfenes Halfter. *1669:* Forgo karikas kender kötö fek No 8 [Fog.; UF II, 452]. *1676:* Sáfár hazban ... Kender kötö fék tizenöt: Nro 15 [Fog.; i.h. 712]. *1726:* öt viseltes kender kötöfék [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. — L. még UF II, 720.

kenderlágyító-szék kenderpuhító-szék; meliţă pentru cînepă; Hanfbrechbank. *1842:* egy Kender lágyito szék — a szükséges vas kötésekkel [Csekelaka AF; KCsl 3].

kenderléhel kenderhéhel; ragilă/darac de cînepă; Hanfhechel. *1865:* Két kender léhely [Szárhegy Cs; LLt].

kender-lekötő kender-hasló; chingă de cînepă; hanfener Bauchgurt. *1849:* Egy töltött magyar nyereg kender le kötövel farmatringal [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kenderlepedő cearşaf de cînepă; hanfenes Bettuch. *1610:* Ket kender lengettek lepedeo [Kv; RDL. I. 6]. *1650:* egi kender lepedeo, egi szeóz lepedeo [Újszékely U; UszT 8/64. 71b]. *1821:* Egy kisség durvábbatska ujj Kender Lepedők [Backamadaras MT; CsS].

Szk: *kékes ~. 1694:* Egy Veres feitős kekes kender lepedöt Val. fl. 2 [Kilyén Hsz; BLt 4] ∗ *recés ~. 1770:* Egy reczes kender Lepedö [Usz; Pf] ∗ *szedett ~. 1694:* Egy szedet veresses kender lepedö val. fl. 1//50 [Kilyén Hsz; BLt 4] ∗ *varratos ~. 1787:* Egy varratas Szép kender Lepedő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihálj hagy. 4] ∗ *veres fejtős ~* → *kékes ~.*

kendermadzag kenderzsineg; sfoară de cînepă; Hanfbindfaden. *1794:* Csupa Paraszt Mérö Font, kender Matztzagokkal Fábol Valo [Tasnád Sz; CU].

kendermag 1. sămînţă de cînepă; Hanfsame(n). *1585:* Anna Zasz Mihaly felesege vallia ... Az Iffiw megh wthe a' takachnęt, Es az vra ... le teowe Az kender magott, es vgy wthę Az hatalmas legenth [Kv; TJk IV/1. 475]. *1594:* Restal az Somloi Maiorban kendër magh cub. — gr. 1 1/2 [Somlyó Sz; UC 78/7. 6–7]. *1621:* gazdalkotta(m) az kohniara ... Kender magot Suffanak 2 Ejtelt ... d 6 [Kv; Szám. 15b/XI. 34]. *1678:* Len magv Cub no 10// ... Kender magv Sae Cub. 28// [Gyf; UtI]. *1687:* Egy Szádb(an) kender mágh [Veresmart TA; Berz. 11. 87/I]. *1691:* két véka kender magomot Dósa Thamás Uram az jobbágyához adta volt, hogy el vesse ő számára [F.volál Hsz; HSzjP Pater István cognomine Gál (40) Száraz Pataki Parochus vall.]. *1743:* vetettem ... Kender Magat Cub 3 Metr. 2 [A.árpás F; TKl Váradi Zsigmond Teleki Ádámhoz]. *1852:* a' kender magat el kel ... tétetni [Kv; Pk 6].

2. *~ eleje* kendermag színe-java; partea cea mai bună din seminţele de cînepă; das Beste vom Hanfsamen. *1676:* Kender magh elei Cüb — 34//3 Kender magh utoly Cüb 13// 2 [Porumbák F; UtI].

kendermag-olaj ulei (de sămînţă) de cînepă; Hanfsamen-Öl. *1634:* Várunkat ... vagy Uduarházunkat egyszer maszor vayal[a] ... kender es len magh olayall ... böüön megh takarya [UF I, 338. — [a]Folyt. a szolgáltatások fels.].

kendermagszín szürkésbarna; culoarea cînepie, culoarea seminţei de cînepă; hanffarben. *1710 k.:* Ruhája mintegy kendermag és fekete szinnel elegyes, selyem japonika forma hosszú mente [BIm. 1027]. *1795:* Kendermag szín köpenyegbe jár [Dés; DLt nyomt. kl].

kendermagos pettyes; pestriţ; getüpfelt. *1787:* Egy viseltes Kendermagos Kaput Dr. 50 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 8].

kendermag-utolj kendermag apraja/alja; partea (mai) slabă din seminţele de cînepă; Hanfsamenausschuß. *1676:* Kender magh utoly Cüb 13//2 [Porumbák F; UtI].

kendermagvetés kendervetés; semănătură de cînepă; Hanfsamensaat. *1681:* Conventioja Hunyadi ... Majornenak, es à szolgalonak egi veka Kender magh vetés [Vh; VhU 641].

kendermezei a Kendermező (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kendermező/Chendrea; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kendermező: Kendermezőről való; din/de la Kendermező; aus/von Kendermező. *1746:* (A) földetis égy Kender Mezei ember ... be vetvén, és égy darabján szénát tsinálván ... Páska Gábrilla ... az ezen földen termett Szénat, emlékezetnek okáért el égette, mind pedig a kendert el tapodtatta [Balázsháza Sz;

WH]. *1752:* azon Rakosiak[a] ... kezességen marhájokat ki kérték ... és magok adtak két pénztis a kendermezei Biráknak, hogj menjenek ki kárt látni [Dob.; Somb. I. — [a]Sz].

kendermunka prelucrarea cînepei; Hanfarbeit. *1821:* A' felesége[a] a' kender munka aloll hasonlóképpen Sz. György napig fel szabaditodik [Kiseskülő K; Somb. II Sombori Ferenc kezével. — [a]A földesúrnak pénzt kölcsönző jb-é]. *1835:* így engedte el a' Kender munkát ... Kendermagot, faszulyt s egyebeket is [Zsibó Sz; WLt Florica Fátzán (25) vall.].

kendernyíl sorshúzással kiosztott kenderföld; lot/teren pentru semănat cînepă repartizat prin tragere la sorţi; durch Los zugeteiltes Hanffeld. *1723/1799:* égy darabotska Kender nyil [Harangláb KK; CU]. *1767:* a Kender nyilaknak also bütüje [Csejd MT; LLt Fasc. 129]. *1823–1830:* kender és törökbúza nyilja mindenütt vagyon, ahol más gazdáknak is vagyon [FogE 215].

Hn. *XVII. sz. v.:* az Kender nyilak [Nagyiklód SzD]. *1718:* Az Kender nyilakban (sz) [Nagykend KK]. *1754:* a Kender Nyílb(an) (sz, ke) [Bogártelke K; KHn 185]. *1760:* a Kendér nyilban (sz) [Nyárádsztlászló MT]. *1781:* A Kender nyilba (k) [Mákó K]. *1798/1812:* A Kender Nyilakban (sz) [Buzaháza MT]. *1844:* Kis réten a' Kender nyilak között (ke) [Dés]. *1871:* Felsőrét kender nyilak (k) [Istvánháza AF]. — A forrásjelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kendernyövés kendernyüvés; culesul/smulgerea cînepei; Hanfraufen. *1746:* el jövén a kender nyövésnek ideje ... nyöni mentek a kenderb(e) [Szentegyed SzD; WassLt]. *1785:* ha tizenkét nap nem tart a Széna Gyüjtés kender nyövéssel potollyuk ki [Torockó; Thor.]. *1804:* Kender nyövés áztatás és tilolás, fonás [Ádámos KK; Pk 5].

kendernyövő kendernyüvés; culesul/smulgerea cînepei; Hanfraufen. *1703:* En az kender nyövőben aszt montám (!)[a] [Kszeg; BfN Bh-i csomó. — [a]Köv. a nyil.].

kenderpác-fonal kenderpátyosz-fonal; tort de cînepă băiţuit; Hanffaden aus feinem Werg. *1684:* Szapulatlan kender pácz fonal lib. 90 [A.porumbák F; UtI]. *1685:* Szapult Kender pácz fonal libr. 26 [uo.; UtI]. *1688:* Szapult es szapulatlan len es kender pacza, es szösz fonal Libr. 120 [Fog.; UtI].

kender-pányvaskötél kenderpányva; pripon din cînepă; Hanfleine/seil. *1726:* Nyólcz új kender pányvás kötél ... az lovakra [Görgény MT; Born. G. VII. 23].

kenderpárnahaj kenderpárnahuzat; faţă de pernă din pînză de cînepă; hanfene Zieche. *1761:* többet, hogy el lopot volna, nem agnoscala, mint: ... Egy uj kender párna hajat [Torda; TJkT V. 47].

kenderportéka kenderáru; mărfuri din cînepă; Hanfware. *1825:* Kender portéka, sodrott, Kötelek 1 Másа Be-hozatal Taxája 18 fl. [INyR 8754 kv-i nyomt.].

kenderrágó-tiló kendertiló; meliţă pentru cînepă; Hanfbreche (feinerer Art). *1685 e.:* Ket nyelvü kender rágo tilo Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9].

kenderrét kenderes; cînepişte; Hanffeld. **Hn.** *1667:* Az kender ret (k) [Imecsfva Hsz; EHA]. *1671:* Az Kender retet, az mint mostan El határlottak bjrjak Eö kgmek [Imecsfva Hsz; LLt]. *1693:* Kender rete(n) (ke) [Uzon Hsz; EHA].

kender-rokolya kendervászon-szoknya; fustă din pînză de cînepă; Rock aus hanfener Leinwand. *1665:* Szegődte megh az Felesegem szolgalonak ... Anukot ... ennybe[1]: ... Egy kender inget es rokolyát [Uf II, 250. — [a]Köv. a szegődmények fels.]. *1667:* Az szolgalonak Rusori Annanak fizetese ez: Egy kender ingh. Egy kender rokolya[a] [i.h. 252. — [a]Folyt. a fels.].

kenderség kenderes; cînepişte; Hanffeld/acker. **Hn.** *1667:* Az Kendersegb(en) (sz) [Toldalag MT; EHA]. *1738:* A' Kendersége(n) (sz) [uo.; EHA]. *1767:* A Feljáró Kenderségbe (sz) [uo.; EHA] | A Nagy Kenderségbe (sz) [uo.; EHA].

kenderspárga kendermadzag/zsineg; sfoară de cînepă; Hanfbindfaden. *1722:* Mint hogy a Gyalom szakadozva jött ide, ittis az halászasb(an) minden nap szakadozott erogalodott rea k(ender) spárga(na)k Gel. 1 [Katona K; UtI].

kendersurc kendervászon-kötény; şorţ din pînză de cînepă; Schürze aus hanfener Leinwand. *1798:* Fogadtam meg ... Frajnak ... Albert Márist akinek is esztendeig valo hivseges Szolgalatjáért igértem[a] ... két kender Surtzot [Banyica K; IB. Gombos István tt kezével. — [a]Köv. a szegődményes járandóság fels.].

kenderszál 1. *fn* kenderszál-fonal; fir de cînepă; Faden aus Hanffasern. *1611:* Eött kendeö kez keneö kender zal az negie [Kv; RDL I. 88]. *1647:* Az ket falka fonal kender szál f. — d. 80 [Kv; i.h. 134]. *1651:* Vagjon egj Sahos Abrosz fejeres kender szal f. 1 | Ket falka fonal egjk kender szal az masik szeösz [Kv; i.h. 28].

2. kenderszál-fonalból szőtt; ţesut din fire de cînepă; aus Hanffaden gewebt. **Szk:** ~ *aprórózsás abrosz. 1615:* Egy vy kender zal feyr apro rosas abroz f — d 55 [Kv; i.h. 97 Junck András kezével] ✱ ~ *gyapottas abrosz. 1625:* Mas egy kender szál harom szel veres veszeos keozte gyappotas abrosz f. — 80 [Kv; i.h. 126] ✱ ~ *sáhos abrosz. 1611:* Kett vy kender zal sahos Abroz [Kv; i.h. 88]. *1640:* Egi kender szál sahos Abrosz [Kv; i.h. 123].

kenderszál-abrosz kendervászon-abrosz; faţă de masă din pînză de cînepă; Tischtuch aus hanfener Leinwand. *1611:* Haro(m) viselt lengettek kender zal Abroz | Ket kender zal Abroz vjak feyr zęl benne [Kv; RDL I. 88]. *1637:* Fejer Ruhazatbol Peternek Jutot Egy borsos sahos kender szal harom szel abroz f — d. 75 [Kv; i.h. 24].

kenderszál-fonal kenderfonal; fir/tort de cînepă; Hanffaden. *1684:* Szapulatlan kender szál fonal lib. 114 [Porumbák F; UtI]. *1687:* Kender szál fonal [uo.; UtI].

kenderszál-főaljhéj kendervászon-párnahéj/huzat; faţă de pernă ţesută din fire de cînepă; aus Hanffaden gewebte Zieche. *1593:* teoreok Ianos Jowaibol ... az Waros zamara valok. Egi Vereses paraszt kenderzal feoualihei [Kv; Szám. 5/XX. 167]. *1659:* egy veres varad[a] kender szal feoual hai er f. —/60 [Kv; RDL I. 143. — [a]Értsd: varrott].

kenderszál-ing kendervászon-ing; cămaşă din pînză de cînepă; Hemd aus hanfener Leinwand. *1629:* Ismertem Keomies Pal anniat ... szegenj kuldus Aszonj volt, fel kezü hogy megh holtis en attam egy kender szal inget kiben el temettek [Kv; TJk VII/3. 33]. *1655/1754 k.:* Betsületesen viselvén magát Urához[a] Asszonyához, tartozék az Urais néki esztendönként egy egy kender szál Ingel és Lábravaloval [Kv; ACJk 32. — [a]Az inas].

kenderszál-kendő kendervászon-kendő; năframă din pînză de cînepă; Tuch aus hanfener Leinwand. *1662:* Egy veresses varrot kender szal kendö v(a)l(e)t f — d. 75 [Kv; RDL I. 146].

kenderszál-lábravaló kendervászon-gatya; izmene/indispensabili din pînză de cînepă; Unterhose aus hanfener Leinwand. *1655/1754 k.:* Betsületesen viselvén magát Urához[a] Asszonyához, tartozék az Urais néki esztendönként egy egy kender szál Ingel és Lábravaloval [Kv; ACJk 32. — [a]Az inas].

kenderszál-lepedő kendervászon-lepedő; cearşaf din pînză de cînepă; Bettuch aus hanfener Leinwand. *1593:* teoreok Janos Jowaibol ... az Waros zamara valok ... Egi kenderzal lepedeo [Kv; Szám. 5/XX. 167]. *1625:* egy kender szal lepedeo jo f. — /. 50 ... Egy kender szál lengeteg lepedeo er f. — /. 32 [Kv; RDL I. 126]. *1637:* egy kenderszal haromszel lepedeo f. — d. 75 [i.h. 24]. *1658:* Egy kenderszal lepedeö [Kv; KJ]. *XVIII. sz. eleje:* Kender szál lepedö tsipkéses [Kv; LLt Fasc. 71].

kenderszál-vászon kendervászon; pînză de cînepă; hanfene Leinwand. *1625:* Vagyon hat Abrosznak valo veres veszeos gyapottal szeott kender szal waszon egy veghben er f. 6 [Kv; RDL I. 126]. *1738:* egj darab ... kender (: szál :) vaszon [Torockó; Bosla].

kenderszeg kenderes szeglet/tag; colţul cînepiştii; Hanffeld-Ecke. **Hn.** *1754:* a Kenderszeg fejiben (sz) | A Kenderszégen alol a két Deberke között (sz) [Dés; EHA]. *1825:* Kender szeg [Dés; EHA].

kenderszösz cîlţi de cînepă; Hanfwerg. *1669:* Len és kender szösz ... cent. 2 1/2 [UF II, 452]. *1676:* Kender és len szösz cent. 37 [i.h. 705]. *1679:* Gyertja bélnek valo kender szösz, két Csomoval nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 64]. *1793:* Ket korsob(an) Valami len és kender szöszök [Faragó K; Told. 19].

kenderszösz-fonal fir din cîlţi de cînepă; Faden aus Hanfwerg. *1684:* Szapulatlan kender szösz fonal lib. 150 [Porumbák F; UtI].

kender-takaróruha kendervászon-takaró; şervet din pînză de cînepă; Decke aus hanfener Leinwand. *1770:* Két Kender Takaro ruha [Usz; Pf].

kendertanorok bekerített kenderföld; cînepişte îngrădită; umzäuntes Hanffeld. **Hn.** *1744:* A Kender Tanorok véginél [Bordos U; LLt Fasc. 67].

kender-termesztő kendertermesztéssel foglalkozó; cultivator de cînepă; Hanfanbau treibend. *1840:* 7a Fébr házamhoz jövén Tkts Vajda Pál és Vajda György Vrak a' Tkts Magistratus Rendeléséböl hogy Házamatés Telkemet matozzák fel — én meg engedtem ... — mint kender termesztö Gazdától tsepütis vittek — mintha még más Gazda-Embernél nem lenne, a' ki kendert szokott dolgoztatni [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

kendertiló (finomabb) kendertörő; meliţuică pentru cînepă; (feinere) Hanfbreche. *1674:* kender tilo tizen kettö [A.porumbák F; UF II. 605]. *1679:* Kender Tilo nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 154]. *1768:* Kender Tilo 3 [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1782/1795:* Kender Tilo 2 [Sorostély AF; Ks 80]. *1797:* egy jo kender Tilo [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22].

kendertilolás meliţarea/meliţatul cînepei; Hanfbrechen. *1804:* Egjèb kalákat nem szoktanak hanem Hordás, Szüretezés, Kender nyövés, áztatás és tilolás, fonás ezekkel tartoznak ö Kglmek [Ádámos KK; Pk 5].

kendertiloló kendertiló; meliţă pentru cînepă; Hanfbreche. *1679:* Kender tilolo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 9].

kendertiloló-tiló kendertiló; meliţă pentru cînepă; Hanfbreche. *1756:* Kender tilolo Tilok Nro 1 [Somkerék SzD; Ks Bethlen Imre lelt.]. *1771:* Kender tilolo tiló [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158].

kendertó kenderáztató tó; topilă; Hanfröste. *1803:* mikor a' Kender ton Kender asztotaskor lettenek volna ... Komjátszeginé Aszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét [Aranyosrákos TA; Borb.].
Hn. *1616:* kender to eleot [Csókfva MT; EHA]. *1697:* az Kender Tonal (sz) [uo.; EHA]. *1754:* A' Kender Ton alól (k). A' Kender Tó köze [Sáromberke MT; EHA].

kendertörő meliţă pentru cînepă; Hanfbreche. *1679:* Kender Tilo nro 7. Törö nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 154].

kendertörő-tiló kendertiló; meliţă pentru cînepă; Hanfbreche. *1728:* Len töro Tilo kettö, Kender törö tilo négy [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petky Dávid inv.]. *1775:* Kendert törö tilo 2 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 153].

kenderugar ogor de cînepă; Hanfbrache. *1832:* A vízre menöbe egy kender ugar [Márkosfva Hsz; BetLt 1].

kendervászon pînză de cînepă; hanfene Leinwand. *1628:* Egj uegh kamoka hjmmel zwtt kender vazon [Bodola Hsz; BLt]. *1653:* Vagion ... kender Vazon Tizen Egj singh [Ilencfva MT; DLev. 1. II. B. 12]. *1673:* Kender vasznot, most szöttöttöm, ha el keszül meni löt tudositani el nem mulatom [Komána F; UF II, 576] | Temerdeg (!) kender és Szösz vászony ull 3706 [Porumbák F;

UtI]. *1717:* az vékonyabik kender vászonybol eöt Singet ... el küldöttem [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.]. *1736:* Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek ... Az asszonyok kendervászonból burkot csináltanak az fejekre, azt megfeketítették [MetTr 405]. *1774:* az Vékony kender Vaszonynak Singe égy Petákon, a Vastagnak Nyoltz Pénzen el kelhetett volna [Mocs K; KS Conscr. 64]. *1820:* kender vászan ... Baraczkmagos [Sáromberke MT; TGsz 54].

Ha. *1740:* kender vásznot [Kük.; Mk IX]. *1757:* Kender vászont [Kiskend KK; Ks 71. 52. Szám.]. *1789:* kender vásznot [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1831:* kender vásznot [Körtvélyfája MT; LLt]. *1834:* Kender vászony [Sáromberke MT; TGsz 54]. *1848:* kender vászony [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

kendervászon-abrosz faţă de masă din pînză de cînepă; Tischtuch aus hanfener Leinwand. *1673 u.:* Egy kender vászon fejeres Abrosz másis vagyon kék fejtővel szőtt [Kakasd MT; EMLt]. *1682/1687:* Attam egi Simma Kender uaszon abroszt, kett felől az uegiben Kek feitőűel szeliessen szőttet ... Attam ... kett kender uaszon koczka formara szőtt Uy abroszokat, de ezek nem uoltak megh öszue uarua [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1722 k.:* vagyon harom kender vaszon Abrosz, az edgyik Sáhos Koczka formara, a masik negy nyüstes, kék es veress fejtő vagyon beleje Szöve az harmadik sima vaszon, elegyes fejtőből agak vadnak benne varva [Beresztelke MT; GörgJk 80]. *1756:* Conferalt Garda Péterné Dosa Judith Aszszony a Praedikallo szekre egy négy szél kender vászon abroszt, három helyt keresztül bors himes és edgyik végen hoszszu keresztes rojtya van [Vadasd MT; MMatr. 153]. *1787:* Egy Kendervászon hitván abrasz Dr. 4 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 4].

Szk: *kötéses ~. 1628/1635:* Egj temerdek keoteses kender vazon abroz [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.].

kendervászon-alj kendervászon-(alsó)szoknya; jupon din pînză de cînepă; Unterrock aus hanfener Leinwand. *1827:* kender vászony ally [Hosszútelke AF; Kath.].

kendervászon-alsóing cămaşă (femeiască) din pînză de cînepă; Unterhemd aus hanfener Leinwand. *1597:* Az zolgalo Azongiembernek (!) fizettem f 7 kenderwazon felysé inget d 60 kender wazon also inget d 40 ... Az egik zolgalo leanak ... kender vazon felsé inget d 60 ... also inget [Kv; Szám. 7/X. 18]. *1598:* Az zolgalo Azonembernek fizettem f 7. ... Kender wazon felsé inget d 75 ... kender wazon also inget d 40 ... Harmadik leannak Attam f 5 Egi kender wazon felsé ingett d 75 Egi kender wazon also ingett d 40 [Kv; i.h. 8/III. 20].

kendervászon-felsőing cămaşă (de zi) din pînză de cînepă; Oberhemd aus hanfener Leinwand. *1597:* Az zolgalo Azongiembernek (!) fizettem f 7 kenderwazon felysé inget d 60 ... Az egik zolgalo leanak ... kenderwazon felsé inget d 60 ... Az fezónének ... Egi felsé inget kender wazon d 60 [Kv; Szám. 7/X. 18]. *1598:* Az zolgalo Azonembernek fizettem f 7 ... Kender wazon felsé inget d 75 ... Mas leának zegéttem ... Egi kender wazon felsé inget d 15 ... Harmadik leannak Attam f 5 Egi kender wazon felsé ingett d 75 [Kv; i.h. 8/III. 20].

kendervászon-fersing kendervászon-szoknya; fustă/jupă din pînză de cînepă; Rock aus hanfener Leinwand. *1736:* 2. Ian ... fogadtam meg őregbik szolgálom(na)k Szőts Ersokot, kinek is fizetése lészen[a] ... 2. Kender vászon fersing. Rása . váll [ArJk 33. — [a]Szegődményes járandóság-fels-ból kiemelve].

kendervászon-ing cămaşă din pînză de cînepă; Hemd aus hanfener Leinwand. *1733:* Fogadtam meg Kis András Ersokat Szolgaloságra kinek is Esztendeig valo fizetese leszen[a] ... edgj Kender vaszon ing alljastol [Marossztkirály AF; Told. 49. — [a]Szegődményes járandóság-fels-ból kiemelve].

kendervászon-kendő kendervászon terítő; cuvertură din pînză de cînepă; Decke aus hanfener Leinwand. *1687 u.:* Nagy Szabó Miklosné Szilagyi Ersébeth adott az eneklő székre egy veres fejtövel Anno 1614 varrott kender vászon kendőt [Harasztkerék MT; MMatr. 116]. *1722 k.:* A Pülpitu edgy kender vaszon igen regi, Száz esztendő fele (: mirandum :) közelitő kendő [Beresztelke MT; GörgJk 80].

kendervászon-kendőkeszkenő kendervászon törülköző; prosop/ştergar din pînză de cînepă; Handtuch aus hanfener Leinwand. *1628/1635:* Kendeò kezkeniok: ... Egi fejer varrasos kender vazon kendeo kezkeneo [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.].

kendervászon-lepedő ? kendervászon-ágylepedő; cearşaf din pînză de cînepă; Bettlaken aus hanfener Leinwand. *1628/1635:* Lopodeok (!): ... Egj reczes uekonj kender vazon lepedeo. Egj koteses uekonj kender vazon lepedeo. Egj reczes uekonj kender vazon lepedeo [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1677:* Három szél kender vászon lepedő fél viseléséb(en) való v(a)l(e)t f — // 50. Más egy ollya(n) három szél fél viseléséb(en) való kender vaszon lepedő v(a)l(e)t f — // 50 [Kv; RDL I. 155b].

kendervászon-tok kendervászon-ágynemütok; toc dos (de pernă/pilotă) din pînză de cînepă; (innere) Zieche aus hanfener Leinwand. *1812:* Egy Kender Vaszon Nagy pára (!) kender vaszon Takjaval kék kanavász Hajával | Egj Tepetlen Tollu Derek ally kender vaszon Tokjaval [Mv; MvLev. Szürtei József hagy. 9].

kendervászon-vég kendervászon-göngyöleg; sul de pînză de cînepă; Webe von hanfener Leinwand. *1694:* Fejeritetlen Kender vászon veg no 16 [Ebesfva; UtI].

kendervetés 1. a kender elvetése; semănatul cînepei; Hanfaussäen/saat. *1629:* azt hallottam ... az kender veteskor mikor Zamosffalwan à kendert vetettük volna; hogy ... harom lowas ment wolna fel monostoron[a] [Kv; TJk VII/3. 104. — [a]Km]. *1792:* azon Márkodi[a] Ekkla ... a' Papnak tartására ... adjon ... földet ... égy köböl férójüt kender Vetésre [MMatr. 452. — [a]MT].

2. semănătură de cînepă; Hanfsaat/feld. *1715:* vagyon ... Borso vetés justae 4. Kender vetés Nro 3

[Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1736:* Vetések ... Tatárka vetés nro. 2. Kender Vetés nr 4 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175]. *1831:* Fél véka kender, fél véka málé vetés [Mezőkeménytelke TA; IB. Vass Josef ub lev.].

kendez kendnek szólít; a se adresa cuiva cu dumneata; Er/Ihr sagen (als Anredeform). *1838:* nem vagyok én kend ... ha én kend kend is kend — nem vagyok én az Urnak kortsomárossa, hogy éngemet kendezzen | Német János azt mondta, hogy őtet ne kendezze, mert ő Nemes ember [Dés; Pf].

kendező-kendő törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. *1773:* uj kendező kendö [Jobbágyfva MT/Nsz; BálLt 71]. *1778:* adtam altal ... Kendező kendőt hármot [Agárd MT; Told. 8]. *1806:* kendőző kendők 8 [Szentkirály Hsz; HSzjP]. *1817:* Egy kendözö Vastag kendö xr 12 [Mv; MvLev. Simonffi Zsuzsánna hagy. 4]. *1819:* hat viseltes kendőző kendő [Baca SzD; TSb 6]. *1824:* Vagyon 11. kendőző kendő széllyei feltővel ... 25 Rfr [Kanta Hsz; HSzjP]. *1830:* Egy pár Kendező-kendő jó [Msz; Told. 10]. *1852:* Kétt kendőző kendők. Becsára váltoba 40 xr [Peselnek Hsz; HSzjP].

Szk: *gyapottas ~. 1801:* Két Gyapottas Uj Kendezö kendők [Vargyas U; CsS] ✱ *kék fejtős ~. 1821:* kék Fejtös kendőző kendő [Mv; MvLev.] ✱ *stráfos ~. 1800:* Két stráfos kendező kendő [Told. 19] ✱ *veres fejtős ~. 1788:* Egy veres fejtős kendőző kenderből valo kendő [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 4].

kendő 1. törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. *1593:* Sophia Ach Antalne leania vallia ... Saswari Lukachnak az labat Cassai Catus egi leannial meg mosatta, es zepen kendeouel meg teorlette [Kv; TJk V/1. 333]. *1627:* Egy veres fonallal szwtt vy kendeö tt f. — d. 40 [Kv; RDL I. 132]. *1728:* Hat kendők, edgjik a két vege abroncsos mas harom veress fejtővel es egj kek fejtővel vetegetet, ugj az hatodik is veress fejtös [Nagyborosnyó Hsz; SVJk]. *1736:* Mikor osztán rendet állottanak, az pohárnok elé állott az mosdó vizzel és kendővel ... és legelsőbben is az leányokat és asszonyokat megmosdatták [MetTr 324]. *1737:* Mikor az vénség közül ki mégyen valamellyik tartozik az Ifiu Mester az ajtoig el kiserni és mikor bé jő vizzel es kendövel szolgalni [Kv; FésCJk 70].

Szk: *gyapottas ~. 1761:* többet, hogy el lopot volna, nem agnoscala, mint: ... Egy gyapottos kendöt [Torda; TJkT V. 47]. *1819:* Egy rojtos végű gyapottos uj kendö [Kv; Pk 3] ✱ *orcatörlő ~. 1732:* 8 Arczatöllö kendők ... Vagyon 6 Török orcza töllö kendö [Kv; Ks 17 Kornis Zsigmond lelt.]. *1755:* Ortza törlö kendö [MbK]. *1768:* vagyon hét orcza Törrö Kendö [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116].

Sz. *1760:* egy verset tanultam: Ha szeretsz, szeretlek én is; A milyen a Kendő, olyan a' mosdó [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával].

2. fejkendő, năframă, basma; Kopftuch. *1568:* Anna c(on)sors Joannis barbel, et Margaretha Rta Mattei chyany ... fassac sunt parformiter hogy az kean ǫuelek kerety volt zolgalatyat bodog Gabrielnetǫl, de azt monta bodogne, hogy nem agya, mert az kean ǫ tǫle lopot ... egy kendǫth [Kv; TJk III/1. 207]. *1621:* azt latok miniajan hogy az szüszek alol eö maga veön eleö egy kendeött, es egy Ingvalat [Mv; MvLt 290. 144b]. *1635:* Kóváczy Janosne is Joue hozza(m), es eois kerde ha ne(m) hozta(m) el az menyemnűl egy kendejett [Mv; i.h. 291. 50a]. *1778:* a kendőb(en) ezüst pénz Tallérokbol és huszasokbol állok, 12 Mforint 34 pénz [Nagylak AF; DobLev. III/503. 2b].

3. jegykendő; năframă de logodnă; Brauttuch. *XVII. sz. eleje:* Az Gal Ambarus leaniat en kerem megh Czureös Mihalnak az kendeöt ennekem adak en valek Naznagiais [Kurtapatak Hsz; HSzjP Gal Istvan jb vall.].

4. hímes/hímzett kendő; năframă brodată; gesticktes Tuch. *1588:* Ket Kendeo egyik varrot masik giapottas f. 1 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 14]. *1625:* Egy len szál hat singes weres fonallal varrott keszűletlen kendeo f. 1 ./. — Mas egy lengeteg rosz veres fonallal varrot kendeo f — ./. 25 [Kv; RDL I. 126]. *1703:* Egy zold selyemel varot imit amot arany fonallal való kendo [WassLt Barcsai András és Gáspár anyjának hagy.]. *1728:* Fejeressel varrott kendö 1 [Étfva/Zoltán Hsz; SVJk]. *1731:* Kendő spanyorral varrott veres fejtővel [Kvh; HSzjP]. *1789:* Len gyoltsból valö Virágos igen szép kendő, a' két végén és Szélén is egy darabig fejér Tóth Csipke [Kálnok Hsz; Palotay 19]. *1817:* szkofiommal varrott kendö [Szabéd MT; UnVJk 293].

Szk: *abroncsos végű ~. 1809:* egy Abrantsos végü viseltes Kendö [Mv; MvLev.] ✱ *aranyos ~. 1673:* Egj arannyas abrasz körületivel s egj arannyas kendővel edgjütt [Marossztkirály AF; IB] ✱ *babos ~. 1788:* Két fejér Babos kendö [Mv; TSb 47] ✱ *bojtos ~. 1674:* két bojtos kendő [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály hagy.] ✱ *borshímes ~. 1803:* égy Bors himes két végeire nézve veres fejtővel szötetett Kendö [Széplak KK; UnVJk 235] ✱ *csillagos ~. 1694:* Egy csillagos kendö valora den. 24 [Kilyén Hsz; BLt 4] ✱ *himes ~. 1829/1830:* Negy Himes Kendő Rf. 4 xr. 15 ... Egy nagy Himes Kendö [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 196/830] ✱ *kamukázott ~. 1625:* Mas egy len szál lengeteg fél szél veres fonallal kamukazot kendeo f. — ./. 32 [Kv; RDL I. 126] ✱ *kékes ~. 1651:* Tudok 3 kékes Abroszt 4, kékes kendeöt [Borb. II Várfalua(n) lako Aytony Jstua(n) Nemes szemely Felesége Czok Ersebet (25) vall.]. *1694:* Egy kékes kendö valora den. 18 [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1728:* kekes kendö egj [Zalán Hsz; SVJk] ✱ *kékes, veresses ~. 1662:* Három kis kekes, veresses kendökis pro d. 25 [Kv; RDL I. 146] ✱ *krakkói ~. 1611:* Vagio(n) ... Egj reöuit krakaj kendeö uiselt [Kv; i.h. 88]. *1655:* Harom sima gyolts krakkai viselt kendeok [Kv; i.h. 29] ✱ *öltögetett ~. 1729:* Ket veresses öltegetett kendö [Nyén Hsz; SVJk] ✱ *sáhos/sávojos ~* kockamintás kendő. *1748:* làttam ott ă kemencze elött rudra fel teritve szép sáhos abroszokat, kendöket [Torda; Borb.]. *1833:* egy sahos kendo [Dés; DLt 750]. *1849:* egy tsipkés savojos kendő 2 f [Dés; DLt] ✱ *selymes ~. 1627:* Egy selmes kendeo [BLt Béldi Kelemen hagy.] ✱ *szedett ~. 1737 k.:* 1 Szedet kendö [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.] ✱ *varratos/varrott ~* himes kendő. *1659:* egy veres varat kendeö kender szal er f./ 35 [Kv; RDL I. 143]. *1761:* (A vádlott) egy varratos Kendöt el lopott [Torda; TJkT V. 29]. *1770:* Egy varrot Kendö Fejeres [Usz; Pf] ✱ *veres fejtős ~. 1735:* Egy tótoktol vásárlott veres fejtös gyapottal szött kendö [M.zsombor K; Somb.]. *1818:* Negy veres fejtös Kendök 4 Rf 12 xr [Kv; Pk 5] ✱ *veres fonatos ~. 1716:* Egy veres fonatos kendö [Fintaháza MT; MMatr. 67] ✱ *veresses ~. 1593:* teorcok Ja-

nos Jowaibol a ky Registralva vagion ... Egi parazt vereses kendeo [Kv; Szám. 5/XII. 167]. *1728:* Egy fejtövel var(r)ott veresses kendö [Bikfva Hsz; SVJk] ✱ *veresses kékes ~. 1716:* egj vereses kékes kendö [Kv; Pk 6] ✱ *vesszős ~. 1651:* Egj Veres Rosas veszszeös kendeö [Kv; RDL I. 28]. *1818:* Hat fejér veszszős Kendők 6 Rf 18 xr [Kv; Pk 5] ✱ *zabolai ~. 1836:* Egy kisded Zabolai Kendő, a vége czüst fonallal ki varva RH fl. 1 [Kv; Pk 3].

E jel. alól — a szövegbeli bizonytalan fog. miatt — némelyik adalék az 5. jel. alá is tartozhatik.

5. (asztal- v. szék)terítő; cuvertură (de masă/scaun); (Tisch/Stuhl)Decke. *1643/1687 k.:* ä Nyárádtöi Ecclab(an) vagyon ... három abrosz, két kendő [MMatr. 8]. *1683 k.:* Vagyo(n) az eneklö szekre valo harom kendeö [Sámson Sz; SzVJk 166]. *1693 e.:* Simon István ... hagyott ... egy ládát kultsostol, hogy az Ecclesia javait ... abroszt, kendőt benne tartsák az egyházfiak [Somosd MT; MMatr. 85]. *1716 u./1770 k.:* Szász Mihályné adott az éneklő székre egy szála-vászon kék fejtövel szött és varrott hosszu kendöt A(nn)o 1716 [Ördöngösfüzes SzD; SzConscr. 190]. *1722 k.:* vagyon ... egy kendő éneklő szekre valo [Abafája MT; GörgJk]. *1728:* Pulpitusra valo kendö nro 1 [Zalán Hsz; SVJk]. *1789:* Egy Len Gyolcs két vége tot Csipkés és az Tsipkézésen fellyül mind a két felöl széles Retze belé kötve, a' Közepe a' Pulpitusra helyheztetésiért meg lyukasztatott kendő [Kálnok Hsz; i.h.].

◇ **Hn.** *1579/1687 k.:* A' Kendő pataka mellett az al Kendőb(en) égy hold föld [Márkod MT; MMatr. 228]. *1772:* Kendő pataka mellet (k) [uo.; EHA]. *1841:* Kendő pataka mejjeke nevü Hellyen [uo.; EHA].

◇ **Szk:** *aranyas ~. 1709:* Egj Asztal kűrűl valo aranyas kendő [WassLt Arva Matskási Ersebet lelt.] ✱ *csipkés ~. 1673:* Vagio(n) ... Mas szál vonasos feieressel varrot czipkes Kendeö [WassLt Borsai István hagy.]. *1803:* hoszszu Len gyolts Nyoltz Táblákból álló Tóth Kötésekkel egyb(en) foglalt tsipkés kendő [Szentbenedek AF; Palotay 19] ✱ *fejéres/fejéreses ~. 1709:* Egy fekete selymes fejereses kendő [Kv; Pk 6]. *1728:* Egj hitvan fejeress kendö [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1735:* Égy Fejerē ses Kendö [Kv környe.; RLt] ✱ *fejér varrású ~. 1728:* Egj fejer varrásu kendö [Árkos Hsz; SVJk] ✱ *fejtős ~. 1735:* Két Fejtös Kendö [RLt] ✱ *gyapottas ~. 1615:* Egy giapatos kendeö ueres fonalal paüak uadnak rajta uarot f — 1 d. 50 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1758:* vagyon egy gyapotos kendö pulpitusra valo körűl a Vége Csipkés [Mezöménes MT; MMatr. 3] ✱ *írás után varrott ~. 1657:* Vagion egj arannias Iras uta(n) varrot kendeö [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1723:* Egy karmasin szin Selyemmel arannyal irás után varrott kendö [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ *lengyel varrásos ~. 1748:* Egy Lengyel varrásos kendö [uo.; i.h. 11/92] ✱ *magyar ~. 1714:* 3 Óvit Magjar Kendö asztalhoz való különbfele viragokkal fl. Hung. 6 | Gyönge Vaszonbul valo Abrosz, egj hoszszu Magyar kendövel egjütt fejér Seljem viragokkal ki varrott fl. Hung. 15 ... Hasonlo Vaszonybul Valo Abrosz ... egj Magyar Kendövel fl. Hung. 70 [AH 30, 42] ✱ *recés ~. 1629:* Egy vy Giolcz reczes kendeo tt f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 132]. *1673:* Vagio(n) egi giölcz reczes kendö [WassLt Borsai István hagy.] ✱ *rojtos ~. 1746:* Néhai Damo Mária Aszszony ... conferalt az Ekklesianak ... Egy gyapott veres fejtövel varrott rojtos kendöt [Lisznyó Hsz; SVJk]. ✱ *selymes ~. 1718:* Selymes lepedő nr. 6. Selymes vánkos héjj nr. 8. Selymes kendő nr. 3. [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Erzsébet kel.] ✱ *spanyol hímes ~. 1674:* az Bánfi Dienes romlásakor hozattam bé ... egy spanyor himes kendőt [Beszt.; WassLt] ✱ *spanyol hímmel/varrással varrott ~. 1748:* Egy elegyes Selyemmel Spanyol himmel varrott kendö | Egy kék fejtövel Spanyol himmel varrott kendö [Koronka MT; Told. 70, 92]. *1654:* Egy arany fonalos Spanior Varassal varott kendeo [Csapó KK; LLt Fasc. 100 Litt. C] ✱ *tót kötéses ~. 1847:* egy más szakadozott Tót kötéses kendő [Dicsőszt-márton; Palotay 22] ✱ *tót varrásos ~. 1761:* Egy Tot varrásos viseltes kendö [Koronka MT; Told. 8 Fritsi Fekete Klára hagy.] ✱ *török sáhos ~. 1628:* Egy vegh teöreök sahos kendeö [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] ✱ *török varrással varrott ~. 1668:* Egy Török varrassal elegies sellyemmel Arany fonallal varrot kendö. Egy Török varrassal arany fonallal elegyes sellyemmel varrot kendö [Mk Kapi György inv. 6] ✱ *trupai ~. 1610:* Egj vj Trúpaj feyr zalal (igy!) kendeö [Kv; RDL I. 6] ✱ *vereses gyapottas ~. 1747 e.:* Debrősine Aszszonyom is adot edgj veresses gyapottas kendött az eneklö szekre [Bö MT; MMatr. 264] ✱ *veressel szőtt ~. 1673:* Vagio(n) ... Mas egi veressel szöt kendeo [WassLt Borsai István hagy.] ✱ *vmivel vetegetett ~. 1728:* Egj veress fejtövel vetegetett kendö [Bikfva Hsz; SVJk]. *1746:* Vagjon egj zöld Fejtövel vetegetett kendö [Killyén Hsz; i.h.] ✱ *zabolai ~. 1728:* Egj Zabolai veressel ötött kendö [Lisznyó Hsz; i.h.].

kendőcske ? terítőcske; cuvertură mică; Tischdeckchen. *1694:* kétt kis viselő kis kendöcske Zöld selyemmel varot [Homoródsztpál U; BálLt 71]. *1742:* Két kis kendötske [Kisborszó SzD; TL 42 Kifor család lt]. *1763:* 1 Kendötske —29 [Kv; TJk XVII/1 Polykter István hagy. 13-4].

kendői, kendei a Kendő (MT) tn *-i* képző szárm; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kendő/Cîndu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kendő: **I.** *mn* din/care locuieşte în Kendő; aus Kendő (stammend), Kendőer. *1614:* Nagj Gergelj kendej [Kendő MT; UszLt VI/56 Connum. 44]. *1693:* Controversia támadván a Kereszturi Megyében az Kendei Sellyei Papista Attyafiak között az Bere Kereszturi[a] Cimiteriumnak ... dólgáb(an) [uo.; MMatr. 230. — [a]MT]. *1773/1778:* Kendöi Balogh Ferentz Balogh Ioseff és Balogh Sigmond ... vagyunk mind harman edes Fiai Nehai Nemzetes Kendöi Balogh Laszlo edes Atyank Vrunk(na)k [Mv; DE 6]. *1792:* kendöi Szabo Familia. Kendöi Csont György [Márkod MT; DE 453].

Szn. *1575:* Kendei Gergel [Kendő MT; Barabás, SzO 305]. *1614:* Kendei Mihalj pp. Kendei Peter [uo.; BethU 62].

Hn. *1838:* A Kendei Felsö Fordulo Határban [uo.; KelM].

II. *fn* locuitor din Kendő; Einwohner von Kendő, die Kendőer. *1693:* harman vagy több(en) meg eskesznek az Kendeiek közzül [Berekeresztúr MT; MMatr. 230]. *1728:* Jora Czelozonak itilvén a' Sz.G(ene)ralis a' Márkodiak(na)k és Kendeiek(ne)k kereseket, hogj Könyörgeseket tévö és gyermekeket tanito Iliat vigyenek magok közzé, meg engedi a' Sz G(ene)r(a)lis [Mv; i.h.].

kendőkendező törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. *1831:* 3om hoszszu kendö kendezö fejtös [Körtvélyfája MT; LLt].

kendőkeszkenő 1. törülköző; prosop, ştergar; Handtuch. *1570:* Vernyka Taligas Janosne, Erzebet Dabo Thamasne ... azt valyak hogy eokys otth voltak, es ... mindent Jgazan ket fele oztotak[a] ... egy kendeo kezkeneot [Kv; TJk III/2. 69. — [a]Köv. a javak fels.]. *1576:* Wagion egy kendeo kezkenyeo gallos gyolch [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. *1588:* Harom kendeo kesz keneo giolch lengetegh f 1 Eot kendeo kez keneo f. 2 ... Egy kendeo kez keneo [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 14]. *1611:* Eött kendeö kez keneö kender zal az uegie s vy egj viselt es verres rosas Negj zeöz kendeö kez keneök kek vezeösen zeöt [Kv; RDL I. 88]. *1653:* Az leiaanioknak az kik maradnak tólem mindeniknek ... fiam ... adion kendö keszkenötis ... ketót ketót [JHbK XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsánna végr.].

2. *orcatörlő* ~ zsebkendő; batistă; Taschentuch. *1656:* Viseltes orcza teorleö Kendeö Keszkeneö, edgik veres, es kek fonallal varrott; az másik czak veres fonallal [Doboka; Mk Inv. 2].

3. (hímes) szőtteskendő; ştergar ţărănesc (brodat); gewebtes Tuch (mit Stickmustern). *1611:* Egj galler giolch kendeö kez kenö Aranias, meteleses negies ket felleö[a] mellette [Kv; RDL I. 88. — [a]A *selleö* olvasat is lehetséges]. *1623:* Egi kendeö keszkeneö, kek fonallal szeöt az vegi f. — d. 12 [Kv; i.h. 121]. *1633:* Hett giolcz kendeö kozkenók himesek es reczesek [Ks Vesselini Kata kel.]. *1683:* Halottol semmit ne(m) Fizettek[a] mint az Pastornak is, hane(m) ha Leany vagy Asszony állat hal (me)gh, az Felett valo énekleséret egy kendeö keszkenö [Hadad Sz; SzVJk 140. — [a]A kántorkodó mesternek]. *1683 k.:* Leanytol ha megh hal, ha csak el enekli az Minister egy kendeö keszkeneö [M.kecel Sz; i.h. 35].

Szk: *ezüstös-aranyos* ~. *1628/1635:* Egj Seljemmel uarrot ezusteos arannios gallos gjolcz kendeo kezkeneo [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.] ✱ *recés* ~. *1628:* Egy reczes kendö kezkenö [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10] ✱ *veres vesszős* ~. *1615:* Egj verres vezzeös kendeö kezkeneö f — D. 32 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével].

4. terítő; cuvertură (de masă); Tischtuch. *1628/1635:* egj seljemmel uarrot czynadoff teoreok forman czjnalt kendeo kezkeneo [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.] | Feyer ruha Jutot Eppel Orsolia Aszszonnak[a] ... Kendeö Kezkeneök [Kv; RDL I. 137. — [a]Az ágynemük fels-ban]. *1675/1687 k.:* Templom Eszközei ... Vagyon két kendö keszkenö kikb(en) pohárt tartanak [Mezökölpény MT; MMatr. 387].

Szk: *csipkés* ~. *1629/1635:* Egy uy gallos gjolcz seljemmel es arani fonallal uarrot czipkes kendeo kezkeneo Egj uazon kendeo kezkeneo veresses a zelie [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen hagy.] ✱ *veres rózsás* ~. *1615:* Egj uerres rosas kendeö kez keneö f —d. 35 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével].

kendőmarha kb. vászonnemű; pînzeturi, pînzărie; Leinenzeug. *1606:* Az zegeny Atyank megh hala es Az Aniank mene Dienes Mikloshoz Musnaba[a]. Az mi kendeo Marha hazbely ezkeoz maradot uolt. Azokat harom rezre oztak mi nekeonk aruaknak [UszT 20/185. — [a]U]

kendőszeg fogas; cuier (pentru prosoape/ştergare); Haken. *1593:* Ezek kwwl wagion walamj marha ... ket szaros lada ket aztal kendeö zeögek padok zúzekok [Szu; UszT 9/44]. *1701:* egj Kendö szeg [A.csernáton Hsz; LLt]. *1734:* Vagyon ... két fa ház ... az edgyike Tisztarto ház ... három kendöszeg benne [Datk NK; JHbB D/1 gr. Bethlen Ferenc lelt.]. *XVIII. sz. köz.:* Ha bémégy a' Libertinus[a] házába, puszta asztalt találsz, a' kendö szegen fejszét, kenderböl ostort [Ks 21. XV. 43. — [a]Értsd: székely lib.]. *1763:* vagyon ... egy paraszt kendö szegis lévén falára[a] fel szegezve [Hortobágyfva Szb; Born. XXIXa. 19. — [a]Az első házéra]. *1771:* A hazakba negy darab kendö szeg [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1803:* Két festékes égyik hoszszu más rövideb kendö szegek vagy fogasok [Betlensztmiklós KK; UnVJk 34]. — L. még RSzF 245.

kendőtartó fogas; cuier (pentru prosoape/ştergare); Haken. *1747:* Egy tékácska szegeletben valo Záros // 24 Egy kendö tarto // 50 [Kv; Pk 6].

kendővég fejkendővég; capăt de năframă/basma; Kopftuchende. *1628/1635:* Azzoni ember öltözetjre ualo egjetmas ekessegh: ... Kendö uegjbe ualo huzonnegj darab seljemmel varrot dirab-darab hjmek [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1829/1830:* Egy Selyemmel varrott Kendö vég [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. 196/830 néhai Darnótzi Jánosné Nalátzi Anna ingóságai].

kendőzés *átv* álcázás, leplezés; camuflare, ascundere; Verkappung/schleierung. *1679:* nehézségére legkisebbet is nem kivántam, de az régi magyarokként az rútat (értvén az úr éretlen dolgait) széppé sok kendőzéssel is nem tehetni [TML VIII, 513 Teleki Mihály Lónyai Annához].

kendőzik szépítkezik; a se farda/sulimeni; sich schön machen. *1634:* halam hogy monda Cziki Georgy Bakos Andrasnenak; te dizno, nem igaza(n) giazlaz, kendoszöl[a] te, eleget monda [Mv; MvLt 291. 5b. — [a]Más vallban: Dizno Azzony *kendeozoll* alakban].

kendőző kb. *rég* szépítőszer; fard, suliman, dres; Schönheitsmittel. *1634:* Cziki Georgy mondá Bakos Andrasnenak; Te roz Dizno azzony, ha szép Azzony vagy is, de ugian kurua nemszetseg vagy, s két fele kendozot tartaz, es nem igaza(n) giazlaz [Mv; MvLt 294. 5b]. *1710 k.:* (A) gazdag asszonyok, igen éltek az ilyen drága, jószagú kenetekkel ... kényességből, bujaságból illatoztatták, fényesitették orcájokat ... Jobb volt ez az Istentől adott zsidó asszonyok kendőzője a mai, az Istentől nékik adott szépséggel meg nem elégedő, vagy buja, vagy bolond asszonyoknak pénzen vött hitván kendőzőjőknél [BÖn. 408–9].

kendőzőkendő l. kendező-kendő

kendőzött szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *köntös átv* felsallangozott köntös; costumatie supraornamentată; aufgeputzte Kleidung. *1710 k.:* Üljön öszve szeretettel a keresztyén világ, vetköztesse ki a religiót a ficamás, kendőzött, pésmázott, maga találmá-

nyú köntöséből, azaz: vegye el tőle, amit maga hozzáadott, viszont adja vissza néki azt amit róla levont, az igaz szeretetnek és alázatosságnak fejér ... köntösét [BÖn. 432].

keneget 1. (be)dörzsölget; a fricţiona (în repetate rînduri); nach und nach (ein)reiben. *1715:* Fokadék ellen. Lencsét és meg hámozot almát erőssen őszve kel fözni és szitán által verni Fa olajat kőzib(e) tenni, hogy mint valami hig ir ollyan legyen azzal kell kenegetni [Szuszia H; Kf]. *1724:* az Isten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez]. *1743/1747:* aszt kerdezi vala az Ur tőllem ha kenegetneke a ketek faluján(an) valakit popiommal, aszt felelém hogy Popiommal nem kenegetnek, hanem tudok ollyas Embert az kit szapanyos Eget bor(r)al mosogatnak minden nap [Szentegyed SzD; WassLt Paulus Szabó de Zilah (55) ns vall.]. *1745:* Négya mondotta Kovács Mihálynénak, Te tartasz aféle varáslo Aszszont a házadnál s te vitted elis a tehén poklát a kuthoz, s a czigányok tanálták meg, melyre mondott Kovács Mihálynné Négyának, hát te mért kenegeted a tehened csecsit borzával; melyre mondott Nyégya, azért hogy meg hasadozott, s, nem fejhetem [Szentbenedek SzD; Ks]. *1783:* ott heljben el holt volt, az ott levő Aszszonyok kaptak rajta és addig kenegettek szappanos palinkaval hogj valamenjire meg jött, harmadnapján haza hozattam ide, de az után-is csak beteges volt, nem épűlhetvén ki azon verésből, a mián megis kelle halni [Lengyelfva U; Ben.].

2. masszírozgat; a face masaj (în repetate rînduri); wiederholt massieren. *1582:* Nilas Miklos ... vallia, Amikor az Catalin terehbe(n) eset volt ... holottam ez Mostany zolgalo Leanianak Luczanak zaiabol hog Nireo Kalman eó teolle eg Nehanzor kwldeót penzt es keoltseget fenesre annak az Nalla meg terhesedet Catalinnak, Tűdom azt(is) hog a' Lusza Bant Eyel Nappal Nireo Kalmannal es eó kenegette [Kv; TJk IV/1. 42]. *1584:* Sophia Varga Simonnę vallia hogy kenegetet minketis es foldozgatot, s azzal ęlt ez Zabo Cato | Anna Jllyes Kowachne vallia, Kadas Miklosnenak vala eg giermeke Az laban egy kisded fokadek leön, hiűa oda ez Zeold Ambrusnet es keoteozny kezte, de mihelt kenegetny kezte ottan el Dagadozot Az laba ige(n) rutul [Kv; i.h. 223, 255].

3. kb. (nőt) markolász; a pipăi (o femeie); (Frau) abgreifen/knutschen. *1597:* Lakatos Mihaly ... Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi lattam azt hogi egi Chizar legeny kenegeti fogdossa wala giortia wilagnal, egieb legenyeketis elein lattam hogi hozza iartanak [Kv; TJk VI/1. 72].

kenegetés szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vki kauzájának ~e* kb. vki perének vesztegetéses befolyásolása; influenţarea procesului cuiva prin mituire; Beeinflussung durch Bestechung des Prozesses js. *1763:* Ezen Admonatio sem származott ex fidelitate in Principem aut boni Publici ratione, hanem hogy magának használhatna valamit vélle, ex privato rancore tzélozván a maga Causájának kenegetésére [Nsz; Told. 33/22].

kenés 1. be/megkenés; ungere; Einschmierung. *1674:* Kender mag erogatioja ... Olajt csenáltattam a Bialok kenéseire [UtI]. *1677:* Béres Szekér kenesire és ... sendely szeg sirazására Erog(altam) Diver(sis) vicib(us) lib. 10 [Kővár Szt; UtI]. *1749:* Háj Erogatioja ... Ket Hintók és egy Tárh szekér kenésekre erogáltam ... 19 font [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. *1812:* Papp Ferentz Udvar Biro Ur ... fizetett légyen ki ... 1 kupa dohottat, és más fél kupa lo zsirt a szerszámok kenésére, per 5 Rf [Nagynyulas K; IB].

2. bedörzsölés; fricţiune, frecţie; Einreibung. *1724:* az Isten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessék evel az rutás kenővel [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

3. masszírozás; *rég* gyúrás; masaj, masare; Massierung. *1582:* Angleta Magiary Casparnę ... vallia, Amikoron ez Igiarto Georgnek az Elseo felesege betegh vala hiwa oda engem ... kere hogy Meg kennyem ... De en azt monda(m) Neki hog artana a kenes Neki [Kv; TJk IV/1. 71]. *1584:* Anna Meray Eotueos Thamasne ... vallia, Az Aniamat egikor meg kene[a], Mely kenes vtan nem Erze keonnebseget, hanem inkab giomranak es testenek dagadasat [Kv; i.h. 220. — [a]Zabo Cato].

4. bebalzsamozás; îmbălsămare; Einbalsamierung. *1710 k.:* A kenő jó szag használ az élőknek, akik bévehetik, érezhetik. A holtnak pedig bizony csak annyit használ, mint a holt lónak a patkó. Mit használt az aegyptusi királyok testének az a kenés, mellyel minden nemzetek felett bujálkodtanak ... Őrzött-é meg valaha csak egy testet is a kenés a rothadástól? soha sem. Ha újítják a kenését, eláll ugyan sokáig elszáradva, de olyan éktelen rút fekete, elirtózik az ember tőle [BÖn. 423].

kéneső higany; mercur, argint-viu; Quecksilber. *1558 k.:* Marad teneked az ... Iueg feneken cristaly zinǫ kǫued, Melynek egy reze valtoztath 100 p(ar)s kenesǫth, Jo es tekelletes ezwste [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1582:* Angleta Magiary Casparnę ... vallia ... zilwa zembe veottem volt be eg kis keneseot, es azzal giogiulta(m) megh [Kv; TJk IV/1. 71]. *1687:* Kenyesöt olvasvan meg | maradat ezen Fogarasi Közöpsö Boltban Hatszaz nyolcvan negy Korsoval Kenyesö [Fog.; UtI]. *1688:* Egy Mása kénösötöl f 3//oo [MvRKLev. Vect. 9]. *1714:* Kényessö 53 lb. 9,,54. 3. Salitrom 24 lb. 4,,80 [AH 38]. *1757:* az illyen látható Aranyos kőveket minek utánna a' Bányákból ... ki horgyuk; mosárokban meg törjük, s ahoz valo választo teknőtskével, mellynek Sádtrok neve, ki választyuk meg szárasztván 'a vizes por aranyat vas serpenyötskében, mennyi pondusu 'a por Arany, fél annyi kénesöt s néhol ... többetis teszünk hozzá [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével].

kénesőbánya higanybánya; mină de mercur; Quecksilbermine. *1662:* (A) zalatnai arany-, ezüst-, kénesőbányák, kapniki arany-, ezüstbányák is mind kezében[a] valának, mellyek Bethlen fejedelem idejétül fogva mind jó műben lévén ... noha a költség bányákra nagy volna, de a rájok való költség duplásan s triplásan megfordul vala [SKr 201–2. — [a]I. Rákóczi Györgynek]. *1677:* A' Kénesö Bányák eleitöl fogva Fiscale bonumok [AC 48]. *1710:* A bécsi udvar penig azért küldötte vala be Thavo-

nathot, mivel szüntelen ment innen fel a panasz Erdélyből, hogy a két úr, Bánffy György és Apor István a harmincadokot negyvenezer forintban, az arany- és kénesőbányákot pedig tizenkétezer forintban árendálván meg a császártól, öt-hatannyinál is többre menne a proventus, és így a császárt defraudálnák [CsH 296. — 1699-re von. feljegyzés].

kénesőbeli higanybeli; în/de mercur; von Quecksilber. *1618:* Azmiképpen még itt benn létébe eszébe vötte vala Kamuti uram[a] az kéneső-béli kárt ... Mátyás deák ... találta meg az lopott kénesőnek az szerszámát, 4 csanakot ... ugyan az körül az csanak körül és az padimentom között szedegettek fel azféle elhullott aprójék kénesőt az legények, két vagy három okát [BTN[2] 105. — [a]Kamuthi Farkas, Erdély portai követe].

kénesőmaradék higanymaradék; rămăşiţă/rest de mercur; Quecksilberrest. *1618:* Az maradék kénesőről azmint Eötves Mihály nekem számot adott, kiről ... keze írása vagyon, írt ő abban 112 oka kénesőt; ezt az kéneső maradékot ... adtam ... az cserge sátor árába az sátorcsinak [BTN[2] 105].

kénesős szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *föld* higanyos föld; pămînt care conţine mercur/mercuros; quecksilbriger Boden, quecksilbrige Erde. *1680:* vagyon ... egy negyvenes hordo kén essős földel tele. Item vagjon egy puttonb(an) es egy mehkosárküpüben hasonlo ken esős föld cir Cub 1// [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16] ✱ ~ *zsír* higanyos kenőcs; alifie/unguent cu mercur, alifie mercurială; Quecksilbersalbe. *1849:* 4 Loth Hánytato Borkő 2 f 8 x 10" Szalamia 23 x ... 8 Loth Kényesős zsir ... 44 x. 8 Loth Repülő zsir 26 xr [Dés; BetLt 3].

kénesőszín higanyszínű, ezüstös szürke; de culoarea mercurului; quecksilberfarbig, silbergrau. *1714:* Kéneső Szin s Virágos Bársony Férfi Mente, Moscoviai fejér Roka bélléssel 15. arany Skofium gombokkal fölljul apró gjöngjekkel ékesitett fl. Hung. 99 [AH 8].

kéneső-váltás higany-beváltás; preschimbare în mercur; Quecksilbereinlösung. *1667:* Bel⟨énycsi⟩ Istvánnak Logofet Demeter administrálta pénzt adtam kénesőváltásra, fl. 200 [AUt 33 zalatnai jöv.]. *1679:* küldöttünk kéneső váltásra, ugyan kéneső árát oroszlányos tallért kilenevenhetet, nr. 97 ... zlotot egyet, nr. 1 [AUt 182 alvinci jöv.].

kenet *ige* **1.** rákenet; a pune (pe cineva) să ungă (ceva cu ceva); daraufschmieren lassen. *1770:* az elmult Nyárban Udvarbiro Uram ő kegyelme Háromforint árra egér maszlagot hozatott Károly várról, mellyet Tésztaban gyurva sindelyekre kenette ő kegyelme s ugy raktak az Asztagba az egér ellen [Balázsfva AF; UtI].

2. ~ *i magát* **a.** bekeneti magát; a dispune să fie uns de cineva; sich einschmieren lassen. *1585:* Ilona Simon Martonne vallia, Az el mült heten vala, igy ziggya vala Danch Leorincz viczej Andrast: Roz vagy Czigan, lator vagy, megh feózeted Az ebet es annak Az hayaůal kenetted magadath [Kv; TJk IV/1. 515]. — **b.** masszíroztatja magát; a dispune să fie masat de cineva; sich massieren lassen. *1584:* Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia ... Zabo Cato ... Egkor kwldeot vala Maglas Thamasnehozis hogy meg kergiem ha hozza Mennie(n) kenny ... Azt Izene hogy ha ez eleót Ne(m) jeót, bar Immar Ne Ieoyeon, mert Haragonnek az vra rea erette ... Monda erre Zabo Cato, fatilla kwrwa Massal kenethy magat ... de ameg Az vilagban el mind eoreoke megh bannia a' fatilla lelek Curwa [Kv; i.h. 217].

kenet *fn* **1.** kenőcs; alifie, unguent; Salbe. *1584:* Catalin Nilas Simonne vallia, hywa hozza ez Lakatosne, Es hat Az kertiben ... twzet teot vala, Es az twz keozepibe fazek vala ... Es azt monda hogy keorēs fanak forgacha vagyon benne es olayat veszy es magat megh keny velle, mert azert igen fokadekos vala, es chak bizonsagul hit vala enge(m) oda, hogy bwyeos baiosnak Ne mondanak, holot maga giogitasara chinalna Azt A kenetet [Kv; TJk IV/1. 263]. *1662:* a király[a] teste is ... ahová lovastól a sáros patakban holt vala, kivétetvén, és a vajda parancsolatjából nagy tisztességgel hozatott[b], és a fövénytől, sártól megmosattatván, s jó illatú drága kenetekkel megkenettetvén, a királyok temetőhelyébe nagy tisztességgel temettetett vala [SKr 75–6. — [a]A mohácsi csata rendjén a Csele pataka vizébe fúlt II. Lajos. [b]Székesfehérvárra]. *1710 k.:* Az emberek is, mind férfiak, mind kiváltképpen gazdag asszonyok, igen éltek az ilyen drága, jószagú kenetekkel, nemcsak betegségeknek üdején azoknak gyógyítására, hanem jó egészséges korokban is [BÖn. 408]. *1751:* Isten veled Josef Atyám És Maria édes Anyám ... Im egy kis kenetet hoztam Kit uj Királynak tsináltam [Hétfalu Br; EM LI, 126 betl. játék]. — L. még BÖn. 422–5.

Sz. *1710 k.:* Amint Salamon mondja ... Az embernek jobb a jó hírnév a legjobb vagy drágább kenetnél [BÖn. 408].

2. rontó/varázskenőcs; unsoare fermecată; Hexen/Zaubersalbe. *1747:* az Felső malombéli német molnár ollyan babanás keneteket adot a keziben mellyekkel kenye meg a kerek orsojának tsapjait, és eő maga fusson ki a malombol mert őszve romlanok a malmok [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

3. utolsó kenet; maslu; die letzte Ölung. *1768:* láttam ... Boka Mitrut az agyban holt szamban fekünni nem ügyelt senkire az kenetet az Paptol el nem vette hanem mások tátatták fel a száját s ugy tettek a szájáb(a) [Kiskáján SzD; BK. Boka Togyer (32) jb vall.].

4. *utolsó* ~ maslu; die letzte Ölung. *1774:* Minden szerzetből tartott próbára maga[a] mellett papokat ... Most utoljára paulinus fejér barátot tartott, ki is eleget mesterkedett halálos betegségében, hogy valami pápista szokást, úgymint gyónást, utolsó kenetet fel akart adni [RettE 339. — [a]Kemény László, 1759–1762-ben Erdély gubernátora; 1774-ben halt meg].

5. *vall 1710 k.:* Engem pedig, én üdvességemnek királya, áldott Úr Jézus Krisztus, bocsáss most is feleségestől a te lábadhoz ... Drága kenet legyen a te Lelked fohászkodása [BIm. 1024].

kenéz **1.** román falusi elöljáró, falusbiró; chinez, primar, jude comunal; rumänischer Dorfvorsteher/richter. *1331:* magister Adrianus de ipsis kenezis et zondis nostris presentaverit nobis viginti birra, que vulgariter cherge ⟨dicuntur⟩, et quatuordecim caseos [Nyírmező

AF; DocV 71]. *1559:* Ez el mult napokba az En zolgaim fogtak volt meg Eg' fw orrot ... masz vton Jeo wolt Eg zegen ola, az vton chichio tartomaniaba Rokonsagy keozze, asztis megh fogiak ... az En zolgaim azt mongiak, es az kenezek hwteok zerent s az falw hog nem volt vele az zegen ola az kit meg fogtak az fw orral [Retteg SzD; BesztLt 24 Cristophorus arros officialis castri deserti Chichio[a] a beszt-i tanácshoz. — [a]Csicsó vára; ma is rom Retteg szomszédságában]. *1570:* Be hywattwk Az Byrakath es kenezeketh az Tellyes Banffy Menyharth Reez Jozagabwl ki hwnyadhoz Tartozo wolt wolna azokat es Egheb Jambor ween Zemelyeketh az Byro es kenezek melle meg eskettwk es Ewketh meg kerdeztwk ... Nylath wonthwnk czedwlankenth el ozthottwk es kynek kynek az Ew Rezet Eoreoksegewel Eghetembe Byrnya hattwk Mynden Ellene mondás nelkywl [Bh; Eszt-Mk Mogyorói cs.]. *1647:* Eskudgiek megh az Nadasi[a] kenez heted magaval, hogi eök niomot fel nem vottek ott [Hétbükk MT; BálLt 51. — [a]MT]. *1665:* egy Serba(n) Kosztye nevü Piskiben[a] lako Jobbagyát ... az nagy Barczay[b] Opra Groza nevü kenezze altal ... meg Fogatta [H; BK ad nr 1132. — [a–b]H]. *1777:* azt mondotta az kinyéz hogy az tolvajok el szalattanak, hanem ő képekben velem meg bekellik [H; Ks 114 Vegyes ir.]. — L. még GyU 81, 97, 112, 114, 436.

Szk: ~*t csinál* kenézt állít/tesz. *1582:* Byro vram hagiasaboll attam az felekieknek mikor kenezt Chinaltanak f 1 [Kv; Szám. 3/VIII. 27]. *1591:* Az fölleky kenezt Chinalttak attam nekyk f 1 [Kv; i. h. 5/I. 19] ∗ ~*t választ. 1590:* Biro vram adatot vellem, hogy Az fellekyek kenezt valasztotanak f. 1 [Kv; i.h. 4/XXI. 7 Kis István sp kezével]. *1625:* Az Felekieknek hogy Kenezt valaztottak atta(m) Tanaczj hagiasabol ... f 1 [Kv; i.h. 16/XXXV. 160].

2. személynevekhez kapcsolodó tisztség-megjelölésben az 1. al. megadott jel-sel: ca denumire a funcţiei aláturat numelui de persoană. cu sensul 1.; als Amtsbezeichnung mit der unter 1. angegebenen Bedeutung. **A.** kn után; după prenume; nach Vorname. *1482:* Johanne Kenez, Demetrio similiter Kenez [O.zsuk K; TelO II, 149]. *1556:* dorotthya azzon nagy sebestyenne ... almadj tamasnak eg haz helyet olah frathan, kyn Mostan az ew Jobagia Anthal kenez laknek ... akarna Jsmeg ... el zalagosithany [Fráta K; SLt U. 26]. *1568:* Bekenzeghy[a] fatul kenez galthewy Gergelne Jobbagya ezt walla [Gáltó AF; JHb XXIX/28. — [a]Bekenszeg eltünt település Demeterpataka (AF) vidékén]. *1625:* Veottunk ket Eoregh feniw Gerendat ... He Szamoson lako Marian kenezteol [Kv; Szám. 16/XXX. 17].

B. vn + kn után; după numele de familie şi prenume; nach Familien- und Vorname. *1568:* Mattyas Lazlo kenyez, iur(atus) fassus e(st) [Kv; TJk III/1. 180]. *1573:* Horga peter kenez[a] Azt vallia hogi ... az Kalmar lazlo fiay Janos keneznel Bwzaiat talaltak volt [Kv; TJk III/3. 215. — [a]Feleki vallói]. *1647:* Thoma Duma ... Kenez [Drassó AF; BK 48/16].

3. kb. (földesúri) botosispán; vătaf (moşieresc/la o moşie); (gutsherrlicher) Verwalter. *1567:* ez napokban thewedeth wolth el valamy keth Ewkrem, en hon Nem letembe ... Erthem azt, hogy .k. haythotta Be wolamy zabbol az egyketh ... Im kenezemetth kywltem Erette hogy .k. addya Meg az En ewkremetth [Apanagyfalu SzD; BesztLt 58 Sebastianus Erdelj Nag falw birójához és esküdteihez]. *1570:* polgar Myhal Also fyley ... vallya, hogy latta egy Lo Bwdosik volt az fyley hataron, Azonba Menth oda az Zylwassy Imre kenezze, kerdette hogy ha lattanak egy Bwdoso lowat otth valahwl [Kv; TJk III/2. 111]. *1572:* Kachkay tryff Zelechkey[a] Ew Nag'saga Jobbagia es kenezze [Dés; DLt 184. — [a]Szelecskéről, a város szomszédságából való] | Santha gawyrla (!) beodeoley[a] torozkay ferench Jobagya es kenezze [Torockósztgyörgy; Thor. XII/7. — [a]Bedellőről (TA) való]. *1578:* Hallotta Az Attyatwl mert az Attya Hozzwazay Peter kenezze volt [Torda/Mezőcsán TA; i.h. V/14 P. Gywla (40) jb vall.]. *1652:* Pele Georgy ... Kenez az Curiahoz [Asszonyfva TA; GyU 141]. *1768/1771:* Udvari Gornyikok, Tisztartók, Dsugyak, Kenizek kik(ne)k mi kárt tésznek, kiket mivel aggravalnak, opprimalnak és praeter debitum taxálnak? [H; Ks 112 Vegyes ir. vk].

4. ? szabados (libertinus)-féle; persoană dezrobită/eliberată (din iobăgie), un fel de libert; Art Freigelassene(r)/Libertin. *1517:* Regestrum factum super kenezios in districtu arcis Hwnyadiensis existentes Item de Monyoro kenez III ... Item de Rws V [DomH 168. — Ugyanabban a forrásban 27 településről felsorolva 1–7, egyből 15, egy másikból 20 kenéz. Egy másik, ugyanez évből való regestrumban ugyanerről a területről 24 település 1–15 kenézzel szerepel]. *1591:* 25 Nouembris hoztanak az feleky kenezek ismegh penzt f. 13 [Kv; Szám. 5/VIII. 34]. — E jel-re l. alább a jegyzetet.

A fennebb idézett magyar nyelvű szövegekben előfordulóknál latin nyelvű szövegben kétségtelenül magyarból latinosított, latinosan toldalékozott jóval korábbi adalékokat tarthatunk számon. Köztük az eddig legkorábbiként ismert erdélyi vonatkozású adalék az, amely az udvarhelyszéki székelység településterületén már 1301-ben név szerint említi Ursus *Kenezius*-t [DocV 45]. A név utótagja itt csak közszói szerepű lehet, mert ilyen korai időben kételemű román névvel nem számolhatunk. Kétségtelenül közszói használatú azonban már egy 1326. évből való egyezséglevélben a Fejér megyei Filesd[a] településsel kapcsolatban elénk kerülő köv. adalék: keneziis nostris de Filesd [DocV 65. — [a]Fenessel (AF) azonosítható; l. erre NNy 178 kk]. A DocV sok más XIV. századi adalékát mellőzve és egy századot átugorva csak néhány újabban előkerült XVI. századi adalékra hivatkozunk. Íme: *XVI. sz. eleje:* kenez autem si haberet centum porcos, dat tantum unum porcum [Bosor H; DomH 150]. *1512:* Item tenentur servire ad Castrum Hunyad cum equis kenezy et craynici [i.h. 163]. *1517:* prefatis kenezys | De taxa extraordinaria per kenezois dicato [Vh; i.h. 26–7] | De taxa extraordinaria per kenezois dicata Georgius Skaricza levavit fl X [i.h. 27]. *1522:* Census sancti Martini pertinenciarum ... Kenezy accipiunt, persone XXXIIII ... kraynychy persone IIII [Vh; i.h. 50]. *1531:* Michaeli Tolway kenezio ... dedi d L [i.h. 93–4]. — L. még i.h. 109.

A latin nyelvű szövegekből felsorolt erdélyi régiségbeli adalékok közül feltűnők az 1612-belieek: ezekben ugyanis — a vajdahunyadi vártartomány egy-egy települése keretében nem egy, hanem 1–7, 1–15, sőt 20 kenézt is említenek. Az ilyen több kenézzel jelentkező települések esetében a kenéz megjelölés tehát nem a tőlünk fennebb megadott jel-ekkel értelmezhető, hanem talán valamiféle szabados (libertinus) népségre vonatkozhatott, hiszen az első 1512-beli adalék szerint a vajdahunyadi vártartomány területén a kenézek a várhoz lovas szolgálattal tartoztak, tehát szabadosfélék vagy legalábbis várjobbágyok, azaz lazább feudális kötöttségű szolgáló népek lehettek.

Maga a cimszóbeli, délszláv eredetű tisztségnév egyébként az egyetemes magyar régiségben először a TAl-ben 1055-ben fordul elő (TESz). A tisztségnévre von., XI. századtól kezdődő adatok gazdag sorozata (l. DocV, Prodan, Job. Mut., TESz és az ott id. ir.) a régiségben nagyon elterjedt jövevénynek bizonyítja ezt a szót.

◇ **Szn.** *1572:* Symon kenez Also gykynesy [Dés; DLt 184]. *1573:* Demetrius Kenez de Dezmer [Kv; TJk III/3. 113]. *1592:* Michael Kenez [Mikeháza SzD; DLt 235].

◇ **Sz.** *1661:* Úgy látom, csak az könnyü hadak, mi leszünk az nehezek mellette; el kél kun az kenézről, míg szélyel kerengünk [TML II, 171 Haller Gábor Teleki Mihályhoz. — [a]Jel. ?].

kenézség szabadosságféle; statutul celui eliberat din iobăgie; Art Libertinentum. *1626/1681:* Erdőhati Porkolabnak Eskűttei ... Mi az mi hítűnk szerint igy Conferallyuk az Thoma Peter Uram es Thoma Laszlo Ur(am) leveleket, hogy mi őrőkke azt tudtuk s tudgyuk hogy mind az előtis kenésségekkel szolgaltak ... ez oraigh, semminemű szedő vevővel, sem semminemű dézma adassal nem tartoztak sem nem adtak mind ez oraigh [Vh; VhU 349]. *1632:* megh tekentvén ez levelem mutato Kozta Miklosnak alazatos könyőrgését, s mind peniglen Apianak Feredsi Kozta Mihalynak, ki mar megh holt, mind halaligh kénezségben valo hűséges szolgalattyat ... ugyan azon kenézsegben, melyben az Apia szolgalt ... Kozta Miklost meg hadtam, sőt Gyalaron ... mindennemű őrőkseget mindennemű ado fizetéstűl immunissa tőttem. Erre nézve hagyom s paranczolomis ... Hunyadi Varunkhoz tartozo gondviselőimnek, es Tisztviselőimnek ... hogy ... Kozta Miklost mas rendbeli szolgalatra ne kénszericzek, es ne erőltessék, hanem az mi az Kenézségnek az ő Tisztit illeti abban megh tarczak, es az szerint kivannyak es Vegiék szolgalattyat, hazatis penigh, es mindennemű őrőkségét, semminemű adozassal vővéssel ne terhellyék, hanem csak az Kenézségben szolgállyon [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és Petrus Bethlen ad. lev.].

kenézválasztás román falusbíró-választás; alegerea chinezului/primarului/judelui comunal; Wahl des rumänischen Dorfrichters. *1594:* Az feleki olahoknak Biro vram es az Eghez Thanacz Akarattiabol atta(m) kenez valaztasra f 1 [Kv; Szám. 6/VI. 5].

ken-fen 1. kb. babrálgat, teszeget-veszeget; a trebălui; schalten und walten, geschäftig sein. *1584:* Feyer Iacab vallia[a], hog latot hog kent fent, de semmy gonozt hoza Ne(m) latot [Kv; TJk IV/1. 256. — [a]Egy bizonyos Zeoldne boszorkánykodási ügyében tett vall.].

2. '?' *1697:* bé menénk Peter Deakné Aszszonyomhoz, kerdezuén mint vagjon s hogy az dolog, monda Peter Deakné, jay hová legyek bizony meg öll uram, mert mind aval vere hogy az Pap kűrvája vagyok, akkor eleget kenők fenők az mint tudók [Kotormány Cs; CsJk 2].

kengyel scăriță, scară (de șa); Steigbügel. *1584:* Veottem ket kengyel Zyat p(ro) f — d 12. Veottem egy kengiel p(ro) f — d 6 [Kv; Szám. 3/XIII. 8]. *1628:* Egj bokor kengjel [Bodola Hsz; BLt]. *1649:* vőttem egy bokor kengyelt [Kv; Szám. 26/III. 583]. *1714:* Magjar Nyereg, kék és Vőrős seljemmel be buritott, aranj s ezüst Skofium Viragokkal ki varrot, elsö resze almaval hatulso penig ezüst bagjoggal boritott, mellj(ne)k Kengjele meg aranjozott külomb külombfele ezust Viragokkal ékesitett fl. Hung. 112 [AH 16]. *1748:* Az masik Inctus(na)k ... edgj pár fa kengjele két rétben fogott botskor szijjuval öszsze kötve olly hoszszaságra, hogj nyereg nélkül a' ló háton által vetvén commodé lábait kengjelekb(e) figálhatta [Torda; TJkT III. 219]. *1820:* Egy Prittsés nyereg kengyellel, és le kötöjivel [Mv; MvLev.].

Szk: *aranyos ezüst ~. 1697:* Felvinczi Sigmond Ur(am) egj uttal Gernyeszegre[a] hozott egj egész lora valo öltözetet, ugj mint Portai Szeles feket, igen szép köves orrodzójaval edgjütt, Aranjos imitt amott Turkessel rosa formara esinált Katona Nyerget, merőben Aranyos Ezüst Kengjelestűl [JHbK XXXII/25 Sig. Korda (35) vall. — [a]MT] ✱ *ezüst aranyos ~. 1673:* Két bokor Tatár nyeregre való ezüst aranyas kengyel [Fog.; UtI]. *1688:* Ezüst borítású aranyas Tűrkéses katona Nyereg ezüst aranyas kengyellel edgyűtt [Born. II. 18 Mikola László lelt.] ✱ *kerektalpú török ~. 1691:* Egy pár ezüst Kálmány kengyel, Egy pár ezüst kerek talpu török kengyel, Egy ezüstös Török Hangsár kesz (!) köves [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] ✱ *magyar ~. 1756:* magjar kengjel egj sákba, pár 2 Ugjan azonn sakban Német kengjel, pár 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 19] ✱ *murat ~. 1681:* Török, avagy Muratt nyergek ... Ezüstel aranyosan megh boritott kápaju, Veres bársonyos szkofiummal varott regi nyereg. Murat ezüstt kengyelek rajta uj Portai le kötö majicz szijjal [UtI] ✱ *német ~ → magyar ~* ✱ *portai ~. 1710:* Egy pár portai kengyel [DánielAd 90] ✱ *rezes magyar ~. 1714:* Egy Par rezes Magjar Kengjel fl. Hung. 2 | Egj Par rezes Magjar Kengyel, alul rósaval ékesített fl. Hung. 6 [AH 13, 53] ✱ *réz oláh ~. 1714:* Violaszin Barsonnjal boritott Török Nyeregh ... hozza való Szerszámmal, s réz Oláh Kengjellel egjütt fl. Hung. 7 [AH 53] ✱ *tiszta ezüst ~. 1748:* Láttam ... egy igen ritka munkás köves Török Nyerget, tiszta ezüst kengyeleivel édgyűtt [Torda; Szentk.] ✱ *(vasas) török ~. 1714:* Ki metzett figurakkal egj Par Török Kengjel fl. Hung. 4 ... Harom Pár Vasas Török Kengjel, melljek közzül egj par meg aranyozott 1 „ 50 [AH 53]. — A kengyelfajtákra l. RMFegyv. 345–9 (bő képanyaggal).

Sz: *félen nyomja a ~t* kétkulacsos politikát folytat. *1662:* Azt Kegyelmed úgy tudja, valamely ember szolgálatunkra adja magát s annak oly dolgát veszszük eszünkben, hogy a kengyelt félen nyomja, hűségében kételkedünk, bizony meg is merjük mondani a dolgot, nem palástolunk semmit is [TML II, 366 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] ✱ *kétfelé nyomja a ~t* 'ua.' *1662:* (A) zászló alatt az ország rendeinek is egységben, hűségben végig kellene maradniok, kétfelé a kengyelt nem nyomni, hanem a fejedelmet önagyságát kellene uralni ... s országokban is békével úgy maradhatnának [SKr 672] ✱ *lábát ~éből ki nem vette. 1617:* az egez eztendeóben mind orzagostolis labunkat kengielwnkbeöl ki nem wéottwk [KJ] ✱ *nem igazán nyomja a ~t* nem folytat őszinte politikát. *1710:* Kálnoki Sámuel ... Brassóból kijövén Thököly táborára jöve, és be is esküvék hűségire. Megsajdíttotta Thököly, hogy nem igazán nyomja a kengyelt, s megfogatta [CsH 233. — 1690-re von. feljegyzés] ✱ *vénségének lábait a ~be teszi* vénségre hajlik/jut. *1727/1793:* Mivel hogy én már vénségemnek lábait szintén az Kengyelben tőttem [Ádámos KK; MvLev.].

kengyelfa szitásmalomrész; grindă de susținere (la moară); Tragschwinge (in der Mühle). *XIX. sz. e. f.:* 447 czövekre vas botskornak kivántatik 35 mázsa 10 font vas 12 db 1° 0' hosszú 9 czol vastag vánkost tartó kengyel fa 12 db vánkos [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmest. malomszám.].

Frecskay 284, 492 a szitásmalom részeként említi a kengyelt így: „A vashid két keresztgerendán: a kengyeleken, zsebenyeken, csigapallókon (Tragbank, Tragschwinge) fekszik."

kengyelfutó fejedelmi, főúri, nemesi hintót v. lovast futva követő szolga; slugă care alergă în urma stăpânului său aflat în caleașcă sau călare; Läufer (der einen

fürstlichen od. hochherrschaftlichen Wagen od. Reiter zu Fuß begleitet). *1609:* Vrunk feo loazzi ... Kengiel futok ... V. Cziatlo Tartojnak ... hust lib. 6 [Kv; Szám. 126/IV. 195]. *1625:* hozuan be eo felge kengyelfutoja egy tegzet arra czinaltattunk egy bagaria eouedzeot tt f —/65 [Kv; i.h. XXVII. 9]. *1653:* a császár ... kengyelfutójok vonogatták: ki az ő hegyes tőröket, ki az én kengyelemből [ETA I. 134 NSz]. *1657:* (A hintó) veres bársonyos vala az szokott helyeken és szkófiumarannyal gazdagon megvarrva, melyeket Konstancinápolyban varrottak vala ... kocsis, fellejtár veres bársony köntösökben ... kengyelfutók az szerént [KemÖn. 63]. — L. még BTN[2] 164; KemÖn. 48, 89; NeDem. II, 157.

kengyelfutó-kasketli kengyelfutó-sapka; chipiu purtat de slugă care aleargă în urma stăpînului său aflat în caleașcă sau călare; Läufermütze. *1790:* Kengyel futo kasketlira valo Kornis, ezüst Czimer [Sv; Ks].

kengyelszíj trăgătoare (la șa); Steigbügelriemen. *1583:* veottem 2 hamot ... mind heuederestul f. 1 d. 7 Kengyel ziat hozza d. 25 [Kv; Szám. 3/XII. 7]. *1585:* Veottem Egy Bokor kengyel ziyat f — d. 8 [Kv; i.h. 3/XXI. 7]. *1610:* Horuat Christoph egy kendgiel Syat vett az Zekeres Nieregben kolosvarat pro d. 25 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1737 k.:* Edgy kis oláh néregh ... edgy pár kengyel szijj Szügyellővel s ket fel ranto Szijjal edgyüt [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.]. *1849:* Egy prits nyereg kengyel szijju, és vas 50 Rft [Görgény MT; Born. G. XXIVd].

Szk: *cseres ~. 1599:* Zigyartho Daniel ... vallia Attam en oroz Jakabnak cheres kengyel zyatt penzen [Kv; TJk VI/1. 339] ✱ *dupla ~. 1810:* Két pár dufla kengyel szijju [Mv; MvLev. Trincseni Mihaly hagy. 13] ✱ *lengyelországi ~. 1611:* Egj lengiel orzagj kengiel zj sikos [Kv; RDL I. 88] ✱ *szimpla ~. 1810:* Egy pár Simpla kengyel szíjju Rf 1 xr. 1. Három simpla kötőfék Rf 5 xr 1 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 14] ✱ *vasas ~. 1688:* Szy Szerszanokrol (!). Száz Rab szitol f — // 49 1/2 ... Egy vasas kengyel szitol f — // 06 [BfR Vect.].

kengyelvas scăriță, scară (de șa); Steigbügel. *1521:* kengelwas unum et calcaria [Vh; MNy XXXI, 194]. *1585:* Az Lora valo keolchyg ... Veottem Egy kengyel vasat p(ro) f — d. 7 [Kv; Szám. 3/XXI. 7]. *1600:* Veottem egy szekeres Nyerget f 1 Veottem hozza kengiel zijjat d 12 Ket ö kengiel vasat d 22 [Kv; i.h. 9/XII. 64 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1744:* Edgy pár kengyel vas szijjastol ket hitván hozávaló szyügyellővel [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1805:* Egy Anglus nyereg Szarvasbörrel boritva, Ángliai platirozott fekete kantárral, platirozott pár kengyel vassal [Mv; TGsz 52].

Szk: *magyar/magyar módi ~. 1729:* Pánjvás njereg uy nro 6 ... Német kengjell vas Egj pár. magjar kengjel vas nro 1 [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1801:* Egy Pár régi Magyar modi kengyelvas igen Rosdás [Vargyas U; CsS] ✱ *német ~. 1729:* Német kengjell vas Egj pár [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb] ✱ *szalamiás ~* '?' *1628:* ket bokor Szalamias kengiel vas [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44 11] ✱ *török ~. 1628:* Egy Rudon Eót allasbeli kótó fek. ket terheló zyh. Ket bokor török kengiel vas [uo.; i.h.]. *1806:* Egy pár Török Kengyel vas [Bodola Hsz; BLt].

kenhet 1. rákenhet; a putea unge (ceva pe ceva); daraufschmieren können. *1570:* Zwfogastol es Nylallastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez: wegy kasath egy rezth, wegy korpat 1 rezth, wegy len Magot 1 rezth, wegy soot egy rezth Egyenlo Mertekkel es Meleg echettel habariak meg özuesegel, hogy kenhessek Ruhara, es kössek zyuere auagy oldalara, es meggyogyul [Nsz; MKsz 1896. 372].

2. megkenhet; a putea unge (ceva cu ceva); beschmieren können. *1808:* a' Magyarok nem bőjtölvén, és minden konyhára valót fel divatlankodván, nints mivel kenhessék a' kereket [Kemény, CollMss Tom. XXX. Varia XII].

kénkő kén; sulf, pucioasă; Schwefel. *1558 k.:* Az purgalasa[a] penig Ig lezen, Rp veres rezet es ted eleven zenre es ves az rezre kenkoueth es koz soth, keueseth es Mikor az kenko es az so Meg emezteteth es ved az fogoth es ved ky az rezet es uerd vekonyon plehe es az rutsag le hul rolla es lezen te neked purgalt rezed [Nsz; MKsz 1896. 281. — [a]Az ezüstnek]. *1569:* Kwlthem eo felsege hazabol thyz masa saletromot kegielmetekhez es egy masa keny koweth [Gyalu K; BesztLt 31 Haraklyany Lazlo gyalay Wduarbyro a beszt-i bíróhoz és polgárokhoz]. *1591:* viznek Vas Gyeorgnek Vywarban Kynkeowett 6. lowon harom Mylfeoldre attam f 2. d 25 [Kv; Szám. 5/X. 41]. *1629:* Egj kus fel kez czeberben egj keues kenko [Szentdemeter U; LLt]. *1667:* Béldi Pál uram három mása kinkőért, vagy büdöskőért tall. 45 [AUt 7]. *1710 k.:* Én mind anslágra vett tordai és Függő borát vittem volt; mikor a táborban általalagokra vettük is, mindenkor füstre vettük, sok szekfü, szerecsendió, fahaj és csak igen kevés kénkőből csinált anslágra [BÖn. 725]. — L. még MKsz 1896. 285; SKr 596, 602–3; SzO VI. 95.

Szk: *~re szolgál* kénkőbányában dolgozik. *1622:* Kaiczja Balastis tudom hogj mikor mj az kenkeore szolgaltunk uelwnk oda ne(m) szolgalt hane(m) Beczj Pálnet Jobbagiul szolgalta akkoris [BLt 3 Petrus Chyobod pp de Kozmas[d] (40) vall. — [a]Cs].

Ha. *1585:* kenkeowet [Kv; Szám. 3/XXIII. 24]. *1591:* Kenkoett [Kv; i.h. 5/I. 53]. *1620:* Kenkútúl [Kv; KvLt II/69 VectTr 13].

kénkőbánya kénbánya; mină de sulf; Schwefelmine, grube. *1571:* Az kén keo banya penig Kyzdiben Balvanios alat valo az Apor uraimnak saiat tulaydon eoreoksegek ; Az kynkeo banyat meg lassak, es az elebbi mod zerentt az mywet el kezdyek [SzO II, 328, III, 336]. *1614:* Ezek mind az kenkeo baniaba(n) miuelnek[d] [Altorja Hsz; UszLt VI/56. 293. — [d]Névfels. után].

kénkőszín kénsárga; de culoarea sulfului; schwefelgelb. *1651:* Vagyon edgy kenkó szin Scallat Szoknyaja Galanddal Peremezet es negyes kotessel hal hey formara czifráztak megh az Allyat es az elejit [WassLt Wass Judit kel.].

kénköves kénes; sulfuros (care conține sulf); schwef(e)lig. *1780:* itten lévő kastéllya alatt Bálint János Udvari Birája Excládnak egy tot dugatott ... Az Exclád Kastellya felettébb nagy alkalmatlanságot szenved e' miatt, mert iszonyu reggel ennek a nagy büdösségé, és egészségtelen, sőt a' sárja kenköves léven a' menkövet

magához vonnya, 's azért ritka Esztendő, hogy belé ne üssen a' menkő, mely veszedelmes és félelmes [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51].

Szk: ~ *tüzes tó* '?' *1710 k.:* A gyötrelemnek helye vagy állapotja pedig neveztetik Gehennának ... külső setétségnek ... Tófetnak ... kénköves tüzes tónak[a] [BÖn. 482. — [a]A kihagyást jelző hármas pont helyén bibliai helyekre való utalás]. — A 'pokol' jel-sel számolhatni.

kénosi a Kénos (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kénos/Chinuşu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kénos: Kénoson lakó; din Kénos/Chinuşu; in Kénos wohnhaft. *1604:* Gaspar Andras kinosy wallotta p(ro)catorra, Z martonj Boldi benedekőt [UszT 18/152].

kenő **I.** *mn* **1.** bekenő/dörzsölő; de alifie/unguent; einschmierend/reibend. *1710 k.:* A kenő jó szag használ az élőknek, akik bévehetik, érezhetik. A holtnak pedig bizony csak annyit használ, mint a holt lónak a patkó [BÖn. 423].

2. kenegető; care se unge mereu/într-una; wiederholt beschmierend. *1710 k.:* Egy római császár egy büszke, magát igen kenő, pésmázó úrfiat csak azért ölet meg, hogy a rajta való szagot neheztellette [BÖn. 423].

3. masszírozó; care face masaje; massierend. *1705:* Minekutána a nyavalyás feleségem gyermekhozása után kilenc hetekig mégis lábra nem állhatott volna, kifogyván a doktorok is minden orvosságból, most szerzettünk egy kenő orvosasszonyt, aki is megnézegetvén azt mondotta, hogy rossz bába volt mellette szülésekor, és azért érte az a nyavalya [WIN I, 585].

II. *fn* **1.** kenőcs; alifie, unguent; Salbe. *1657:* Csáki István ... harmadmagával estve elillantván[a], másnap ebédre Almás várában ment. Úgy hallatott, fenekére sok kenő ment, míg meggyógyult az nyereg ellen való felsebesedésből [KemÖn. 114–5. — [a]Gyf-ról]. *1710 k.:* A jószagú kenőnek szaga az orrodba hat, bőrödet valamennyire lágyítja, fényesíti, de a testednek belső részeire nem hat derekasan [BÖn. 422]. *1752:* ugj oda hatta volt Marinka ă gjermekeit, hogj az Sebek és tetvek el tőltették volt ... kiketis tisztagatván meg kentünk kénesőben csinált kenővel, s' lassan lassan meg gjogjultanak [Abrudfva AF/Abrudbánya; Ks]. *1844:* D. Joo orvaságat adot az olta szüntelen élek vélle tegnap előttől fogva kenőket rendelt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

Szk: *rutás* ~. *1724:* az Isten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni melyit hasát had kenegessek evel az rutás kenővel s egy kis Savanyo vizbe had feresztenék meg [Ilyefva Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

2. kenőzsír; unsoare (pentru uns); Schmier/Starfett. *1829:* Rántásnak, kenőnek az osztovátákhoz és apadásba 18 Véka[a] [Kv; BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám. — [a]Búza].

3. kenőasszony; maseză; Masseuse. *1582:* Margaretha Zekely ... fassa est ... Lattam hog Kalman vram az hatulso hazban fekwt, es az Lwcza volt mind ferezteoye, es mind keneoye [Kv; TJk IV/1. 39–40].

kenőasszony masszírozó asszony; maseză; Masseuse. *1621:* Gubernator Vrunknak[a] zemej fajuan ... Vizen Hunjadi Sigmond egi keneo azzont ket loan zekere(n) Enjedig ... f 1/25 [Kv; Szám. 15b/IX. 151. — [a]I. Bethlen Istvánnak]. *1715:* Bágyi Ferencz ... felesége Kenő Aszszony volt [Városfva U; WH Sig. Kénosi (59) vall.].

kenőcs alifie, unguent; Salbe. *1823–1830:* a húgom ... velem dajkálkodott s kenőcsével gyakran kent, vagy patikabeli zsírral [FogE 131].

kenőpénz borravaló; bacşiş; Trinkgeld. *1823–1830:* 1796-ban április 7-ik napján indultam el Lipsiából[a] ... hárman extra postán utaztunk, és fizettünk Eislebenig minden mértföldre két lóért 16 jó garast, és így négy mértföldre 64 garast, kenőpézt (Schmiergeld) két stációra 8 garast [FogE 205. — [a]Lipcséből]. — L. még i.h. 254.

kentefitél kb. pepecselget; a migăli/mocoşi; basteln, herumarbeiten. *1785 k.:* Szabót kérnék; de gyűszűt cserélne. Szurkos kovács csak szenet égetne. Az ötvös is csak kentefitélne; A lakatos mind holtig reszelne [EM XX. 500 Balás-kódex].

kéntelen l. kénytelen

kentelki a Kentelke (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kentelke/Chintelnic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kentelke. **I.** *mn* **1.** Kentelkén levő, Kentelkéhez tartozó; care se află în Kentelke/Chintelnic, care aparţine de Kentelke; zu Kentelke gehörig. *1641:* hallottam Kentelkin loko (!) Tot András szaiabol hogi azt mondotta hogi ide ala az Kentelki hataron az ket fekete zokmanios egibe menenek [Kentelke SzD; BfR Szekelj Geőrgj (34) jb vall.]. *1657:* egykorban kentelki házamnál lévén ... az szomszéd nemes embereket ... vendégelvén, vala többek közt jelen egy Cserényi György is [KemÖn. 163].

2. Kentelkéről való; din Chintelnic; von Kentelke, Kentelkeer. *1572:* Miert penig hogy mostan az kentelkj vidikiek Itt wy warnal fa hozasba zolgalnak es zolgalatnak miatta Mind Marhaiok s mind w magok megh farattanak kenizeritetem erre, hogy te kdet levelem altal Megh talalnam [Szúv; BesztLt 3608]. *1640:* en az kentelkj emberekel keőzben jeőueőnk vala, kj kj feliuel bezil az uton [Sajókeresztúr SzD; BfR].

II. *fn* Kentelke lakosa; locuitor din Kentelke/Chintelnic; Einwohner von Kentelke. *1811:* Kentelkiekre e' reok ragadhat: Nem jó Gazda, a' ki földet el-nem adhat [ÁrÉ 70].

kentula kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. *1614:* 7 sing kett darabba(n) kentúla [Kv; PLPr 1612–1615. 114]. *1629:* Negy sing veres paya tt f. 4 ... Egy vegh Kentula aestim. tt f. 18 [Kv; RDL I. 132]. *1630:* Iffiu Jonás deak Hozot beczibeol ... 16 vegh Baraszlait tt f 1 d 92[a] 4 b végh kentulat tt f — d 80[b] [Kv; Szám. 18b/IV. 86. — [a–b]Harmincad-vételre von.].

Szk: *kék* ~. *1629:* Negy sing karasia ... tt f. 4 ... Niolcz singh Slesiai keoz londis tt f. 12 ... Egy vegh kek kentula tt f. 18 ... Megis Egy wegh kentula tt f 18 [Kv; RDL I. 132] ✱ *szederjes* ~. *1627:* Negy Singh karasia ... f 4 ... Egy wegh szederies Kentula tt f. 18 [Kv; i.h.].

kény 1. akarat; voinţă, voie; Wille. **Szk:** *igen ~én bocsát vkit vhová* nagyonis saját akarata szerint enged be vkit vhová; a permite să intre cineva undeva după voia sa; jn sehr nach dem eigenen Willen irgendwohin hineinlassen. *1657:* Ez ilyen suspicio hozta, hogy azulta még fejedelmeket is igen kényén s magokra vigyázva bocsátják az szászok erős várasokban [KemÖn. 28] ✱ *maga ~én kötelezi magát* szabad akaratából kötelezi magát vmire; a se obliga la ceva de bună voie; sich aus freiem Willen zu etw. verpflichten. *1702:* Mint hogj a' T. Refr. Szasz Ekklésiáb(an) Cantorságra kéz be adassal, senkitől nem kénszerittetvén maga kényén kötelezte magat Kupás András. Azért a' T. Consistorium(na)k tettzet nekie ... fizetést rendelni e' szerint[a] [Kv; SRE 79. — [a]Köv. a részl.].

2. tetszés; plac, plăcere; Gefallen. *1643:* Akor is mi kor ugron andras uram megh fogatta es kenynyen megh verette Fodor Janost ugy megh verette valla penigh Hogy mint az öklunk any hus rothadot ki az farabol [Koppánd AF; DobLev. I/13]. *1815:* hogy maga is pazérollyon, más idegeny Szövetséges férfi Baráttyátis maga kényén Czifránn ruházzon, ez a Joszágai minden jövedelmibőlis ki nem telhetik [Mv; Berz. 21]. *1840:* Hajdu Kováts János feddettessék meg — hogy többé keze alatti rab Bátorinéval kénye szerént ne bánhasson | méltonak találom — hogy olly ügyelettel tekintessék Báthoriné — hogy — kénye szerént ne ittasadhassék meg, 's fogadokba ne járhassan [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével].

Szk: *maga ~ére hagy vkit. 1669:* Veres Péteréket nem kell, édesem, magok kényére hagyni ... megláttasd, mit mivelnek | Magok kényekre Török Istvánt és Veres Pétert ne hagyd, édesem, lássanak jól mindenekhez [TML IV, 471, 487 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithhoz] ✱ *maga ~ére s kedvére bocsát vkit. 1668:* Vesselényi Pál felől való Kegyelmed irását meg értettem, kinek ez iránt való kivánságát, megátalkodságát értvén, maga kényére s kedvére akartam bocsátani [TML IV, 327 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] ✱ *szabad ~éből kíván vmit tenni. 1817:* Demény György Ur ... a maga javait ... Szabad kényébűl kivánnya el idegenitteni és engemet s Testvéreimet vagy Maradekinkat azoknak jövendöbéli birhatásoktol ki rekeszteni, holott ... azak egyenesen Minket illetnek [Ne; DobLev. V/1009] ✱ *szabad ~ére prédál* tetszése szerint pusztít. *1822:* Itt ... kiki szabad kényére praedálja a' határt, különösön azzal hogy földjeit és rétjeit elébb tulajdon szabad marháival mások ki rekesztésével, és szomszédjainak kárával fel éteti [M.zsombor K; Somb. II].

kénye-kedve saját tetszése; pe/după plac/placul cuiva, la cheremul cuiva; seine/ihre Herzenslust. *1872:* A papi conventio, melyet az ekkla tagok kényök kedvök szerint változtatni akartak ... meg tartatik a maga eredetébe [Burjánosóbuda K; RAk 120].

kényelem comoditate, tihnă; Bequemlichkeit. *1865:* Vagyonomnak négy felé osztását és gyermekeim 's illetöleg unokaimnak valo átadását végrendeletem végrehajtoira bizom, azon kéréssel hogy a' nyilak ki csinálásába — a' mellett hogy azok a' lehetöségig egy értékűek legyenek, gyermekeim, 's illetöleg unokáim kényelmére tekintettel legyenek [Kv; Végr. özv. br. Radák Istvánne gr. Rhédei Klára végr.].

kényelmesen 1. comod; bequem. *1855:* Az étterem közepén kihúzó asztal, négy nagy gombon álló erős bikfa lábakon, köröskörül „Isten fizessé"-nek neveztetett széles párkányzat, min kényelmesen nyugszik a láb [ÚjfE 177].

2. kb. gond nélkül, gondtalanul; fără griji; sorglos. *1837:* A kérelmes Gergely Anna Babos Jánosné is oly környületek kőzött volt ..., míg nem most olly állapotba helyheztetödet Férjének szolgálattya és maga kereskedése által hogy a petsenye sütés, és árulásbéli kevés haszontol valo el zárása esetébenis kényelmesen élhet [Torda; TLt Praes. ir. 466].

kenyér 1. *átv is* pîine; Brot. *1553:* Az eles felwljs Azth paroncola hogy te K. myndyarasth zaboth borth keneret bwssegel kwgenek wtanwk pynzerth Es myndenek meg Agak Az arath [BesztLt 38]. *1564:* egy kengir irth d 1 egy tiwg (!) irth d 2 [Dés; i.h. 11]. *1582:* weottem az vtra walot kenyr d. 10 Hat tyukfiat d. 21 [Kv; Szám. 3/V. 18 Lederer Mihály sp kezével]. *1585:* Palfalvi Istwan Birtalan Keoreosi Istva(n) Jobb(agia) ezt feleli Mikor Mihal deak palffalwat iktata, az kor azt mo(n)da hogy eo az loffeieket ne(m) iktattia, Mikor adiudicatawal feleltete, azkoris az lofeiek mi(n)d serekkel kenierekkel es husokkal mellette woltak [UszT]. *1651:* Pű(n)kösd nap tayba(n) iőt uala hozzam Ambrus Ferencz be hiua(m) ennys adek saytot kinieret [Cssz; CsÁLt F. 27. I/16]. *1718:* Szip alazatoson meg szolgalom Ur(am) ha az Mlgos Urtul két véka lisztet kir Ur(am) kgd szamomra mivel két kenyirnél tőb nincsén szalasomon [Szentpál K; TKl Mihály Deák Szénás Miklóshoz]. *1840:* 3rom dogosnak ... vettem egy kinyeret [Asz; Borb.].

Szn. *1681:* Kenyér Andras [Vh; VhU 643].

Szk: *~ hordani. 1703:* Azon kompaniának süttetője és annonae officialissi mellett az táborra kenyér hordani, az sütőknek fát, az malomban búzát és lisztet hordani egy darabig tartoztunk 24 szekérrel [Cssz; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Ksz panasza a német katonaságra] ✱ *~ hozni. 1752:* (A tiszt) mindenkor tsak azan siránkozik hogy nints kivel dolgoztassan ... nemely 2 napat ha tőlt kenyér hozni kérezik azan hétbe ugy halam tőbszer a' szolgalatra nem tér [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.] ✱ *~ sütni. 1615:* Azzoniom Aniank adott ennekem ... Egi eoregh tekenott kenier sutni | Egy kis tekenot czipo sutnj [HSzj *teknő* al.] ✱ *~ vásárolni. 1793:* el-menvén en ... kenyér vásárolni [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt] ✱ *~en és vízen bőjtöl. 1822:* kenyeren és vizen bötöllyen [Kv; KLev.] ✱ *kenyeren-vizen tart. 1822:* látom a' Danko Malitziajit ... ötet pedig Arestomba kell tenni vasra veretvén kenyeren vizen kel tartani 15 nap [Mv; IB. Gr. Korda Anna lev.] ✱ *kenyeret süt. 1748:* egy sokadalmi alkalmatossággal fel jövén itt segitett eo Kglmé(ne)k kenyeret sütni piaczra [Torda; Borb.] ✱ *kenyeret süttet. 1604:* kerde Tordai Ferencz wram hogi mint hatta[a] s monda az Jnas hogi 18 pénzen hatta zazat, s monda Ferencz wram hogi pinszem aniera tolam nincz Eöcziem, de ha swtethetek En kenieret swtetek neked Erette [UszT 20/316 Zabo Lukachine Katalin azonj Zent Ersebeti vall. — [a]A palántot] ✱ *kenyeret süttethet → kenyeret süttet* ✱ *~rel tart. 1740:* Juhos

Anna azon Tóth Szakácsnak gjakran vakarút sütögetett és tartotta borral pecsenyével kenyérrel [Kv; Mk IX Vall.] ✱ ~ *szűke. 1814:* itten a Sok eso mián nem arathatunk a kenyér szűke nagyon uralkodik nállunk ugy hogy majd nem tudom mi tévős legyek [Nyárádsztbenedek MT; Told. 6 Barrabás István lev.] ✱ *~ül felvesz* kenyérként/kenyér formájában felvesz. *1665:* Az kővári praesidiumnak Nagyságod kegyelmes parancsolatjából Katona Mihály uram fizetett meg egyszer Fl. 87, mivel az többit borul, kenyérül vették fel [TML III, 527 Teleki Mihály Bornemisza Annához] ✱ *~ül megy* kenyérként/kenyér formájában kiadódik. *1797:* a Robottásoknak kenyérül ment 6 Köb(öl) 2 véka[a] [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. — [a]Búza] ✱ *apró ~* cipó. *1600:* Az Secretariusnak attam 5. czipot. 1. kenieret d 9. A kuczisoknak attam 4. apro kenieret d 16 [K''; Szám. 9/III. 7]. *1602:* Az Basta Vram eo Naga paranchiolattyatis eo kgmek zemeji eleyben vewen az eles feleol ... Buzat merwe vegyenek eo kgmek[a] kezekhez az Malom birak vraimtol mellyet megh eoreoltetue(n) egy aranyw Apro kenieréket seottessenek beleolle [Kv; TanJk I/1. 413. — [a]Az e célra választott négy tanácstag] ✱ *aszu ~* száraz kenyér, üres kenyér. *1582:* Kertem az Kovachot rea hog enny vigien az fogol leannak es azt monta hog vizek az essehnek egy Nag' szart, Ahol eg darab Azzu kenyer vigiek Neki [Kv; TJk IV/1. 112–3] ✱ *csurmojás ~* '?' *1823–1830:* az asszony benn a szobájában, nem tudván, hogy én hallom, szidni, mocskolni kezd, minthogy városi születés voltam, vargának, csurmojás kenyérrel élőnek s több affélének[a] [FogE 113. — [a]Kutyfalván (AF) Szentpáli Elekné az akkor preceptorkodó emlékiróról] ✱ *fejér ~. 1587:* Eóreg feier kenieréket veottunk f 1/80 [Kv; Szám. 3/XXX. 36 Seres István sp kezével]. *1763:* hallattam közönségesen az Falub(an) az Aszszanyak között beszélleni, Bezzeg jol elt Manyika Iuon az Mezőségen ... ott ő mind fejér kenyeret ett nem szorult alá valo gabonara [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 34–5] ✱ *fekete ~. 1710 k.:* Készebb voltam jól megsült fekete kenyeret, mintsem rosszul sült és sótalan zsemlyét enni [BÖn. 516] ✱ *házi ~. 1757:* Végeztük azt is, ... hogy ... céh gyülésében feleségestől szoktunk compareálni az vendégség alkalmatosságával, az új asszonyok tartoznak adni egymásnak ... egy veder bort, egy fazék ételt, egy pecsenyét és egy házi kenyeret [Dés; DFaz. 19] ✱ *komlós ~. 1823–1830:* Nagy Dániel ... Kebeléből[a] ... Ír a komlós kenyér készítése módjáról [FogE 219. — [a]MT] ✱ *lágy ~. 1621:* Az azzonj izenetire B. V. h. veotte(m) 1. zep fejer lagy kenjeret f — :6 [Kv; Szám. 15b/IX. 79]. *1834:* A' kerti Szőllő megszedésekor Anyám teméntelen vendéget hivott ... a Tracta állot Czipoka, és lágy kenyérből [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] ✱ *öreg ~* nagy kenyér. *1589:* veottem ... Egy eoregh kinieret d. 16 [Kv; Szám. 4/X. 42]. *1606:* Harmadzoris szantatta(m) megh az szegenek haro(m) köbleös földet ... Eöttek megh az ket nap ket eöreg kenieret [Kv; i.h. 12a/1. 33] ✱ *a piacról él ~rel. 1668:* Minthogy penig itt az búza szűkön szokott teremni, ha ezzel[a] elidegenittetnek az magyarországi emberek, nem leszen honnat élni az praesidiumnak, mivel ők a piaczról szoktak kenyérrel élni [TML IV, 323–4 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz. — [a]Harmincadszedéssel] ✱ *száraz ~* csupasz/üres kenyér. *1732:* az Incta ... fogságban tartatván, száraz kenyernel és viznel egyeb semmi, enni s innya ne adattassek [Kv; TJk XV/9. 80]. *1853:* a' tselédet nem kel sok hushoz szoktatni ... frustukra meg mondottam volt nèked mind más udvarakba is száraz kenyér, s vagy egy pohár pálinka [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra (KK)] ✱ *tordai ~. 1833:* nékünk Tordai Sütőnékűl azis a' fatumunk, hogy mü konnyű kenyeret szoktunk sütni, mü vizes nehéz kenyeret nemis tudunk, nemis kivánunk a' Publicum tsalására 's nehezségére sütni ... kár is volna, hogy oda kéntelenittessünk, hogy a' kenyérnek nehézségére igyekezőleg a' Tordai Szép és jo kenyérnek, melynek a' ditsöretét, az hol tsak esméretes, mindenűt meg adgyák a Világon, betsét 's jo emlékezetét meg homályosittsuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534] ✱ *tölgymakkból sült ~. 1614:* oly nagy drágaság lőn az országba,[a] hogy ... Az tölgymakkból sült kenyér kedves, kiben én magam is öttem [BTN' 54. — [a]1603-ban] ✱ *vert hajú ~. 1808:* Az Hegy Farki Malamnál Lévő Molnárt jol esmérem kitis Nyékulajnak hinak ... maga pedig vert haju kenyérrel él [Sóakna MT; Born. G. IX. 3 Serbenátz Toma (41) vall.].

Sz: *kenyerét sóhajtással eszi. 1658/1741:* Nagy veszedelemben forgál kis Enyed Kinek romlásodat nézi szőlő hegyed Az kin siralmidat éjjel nappal tégyed Kenjeredet penig sohajtással égyed [EM XXXVI, 145 Köröspataki B. János, Historia] ✱ *kenyerét nem ette, bocskorát nem szaggatta. 1761:* kenyered nem ettem, botskorodot nem szaggatom [Majos MT; Told. 35] ✱ *kenyerét vigan eszi. 1710 k.:* soha ebédemet, vacsorámat szomorúan nem ettem, még mikor sok országos gondok, búsulások közül mentem is asztalomhoz, az Isten kegyelme ... úgy oda béhagyatta vélem, hogy vígan ettem kenyeremet [BÖn. 493] ✱ *akinek ~ kell* ... akinek kedves az élete ... *1769:* a kinek kénjer kel közel ne jüjjen, mert mingjárt it végezzük ha közel jü ezzel nagy lödözve az Erdőre ki mentenek [K; Told. 3a] ✱ *becstelenségnek kenyerével tart vkit. 1710 k.:* Én Istenem! ... tizenhárom esztendők alatt micsoda keserűség, félelem, rettegés és becstelenségnek kenyerével tarta engemet az én magistrátusom, az én atyámfiai, egyedül csak Felséged tudja [BIm. 990] ✱ *befaló kenyere sincs. 1786:* tudam hogy nemellyiknek egy be falo kenyere sem volt, és hogy erőszakosan még is el hajtottak az Uraság dolgára, én töllem kért Isten nevében kenyeret és adtam, s azzal ment az Mlgös Uraság Szolgalattyára [Torockó; TLev. 4/13. 29] ✱ *ember pálinka nélkül elélhet, ~ nélkül nem. 1818:* titkos helyeken nemtsak mives nap hanem Vasárnap is főzik[a], már pedig ember pálinka nélkűl el élhet, de kenyér nélkűl nem [Fog.; Konst. — [a]A pálinkát] ✱ *enni valójevő ~ sincs. 1823:* az akkori szük és éhség mián enni valo kényér sem volt | még évő kenyerek is nem volt [Dés; DLt] ✱ *hátán háza, kebelében kenyere* hátán viszi batyuját, bot a paripája (ágról szakadt szegény). *1664:* ez katonák is csak elmennek, mert azoknak csak hátán házok, kebelekben kenyerek [TML III, 108 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1796:* omnia mea mecum porto, a melly magyarul sokkal jobban igy van kitéve: Hátán háza, kebeliben kenyere [EMLt Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából] ✱ *keserű kenyere van vhol* nehéz élete van vhol. *1724:* Pekri Ur(am) ... mondotta, ha visza adyák a Feleségét keserü kenyere lesz nála [M.királyfva KK; BK] ✱ *kiveszi a kenyeret vkinek a szájából. 1712:* Ha pedig kgmd ... Azt akarja, hogi a kenyeretis számbol ki vegyék, ártatlanul, kgmedért, En

oka ne légiek, se Isten, se ember elótt, valamire a Nagy szükség, kénszerit, kételen lészek, arra lépnem [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1727:* Instálok ... a Mlgos Fö Ispány Vr(amna)k ... méltoztassék ... meg tekinteni; 1mo Az én Özvegyi siralmas állapatomat ... 2. ezen Causának régiségét ... Ugy annyira hogy ez szük pénznek idején az Árváim szájokbol a kenyeret kivettem, és perre kellett költenem, és immár szegény árváimmal gyalázatos szegénységre jutottam [Ne; DobLev. I/129] ✱ *lelkének egyetlen egy kenyere vmi. 1710 k.:* az egész bibliát ifjantan minden esztendőben egyszer általolvastam ... rabságomban pedig egyetlen egy kenyere volt lelkemnek, azzal élek máig [BÖn. 505] ✱ *lesz még szőlő s lágy ~. 1892:* Nem olvasok, nem irok. Nem tudok irni, s az olvasás is fáraszt. Lesz tán még szöllő s lágy kenyér. Ha lesz: együk meg együtt [PLev. 159 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *még bujdosó kenyerét meg sem emészthette. 1668:* Ezt penig én kglmes Aszszonyom a' Nagtok istenes itiletire támasztom, ha valaki kivánhattyaé azt én tőlem, hogy szintén ugy mennyek én most elödedin elő a' dologgal a' ki bujdoso kenyeremet még jó modgyával meg-sem emészthettem, vagy bujdoso turbámnak letétele után meg-sem pihenhettem [KJ] ✱ *mindennapi kenyere sincsen. 1841:* minden napi kenyerek ... sintsen [Dés; DLt 363] ✱ *a mindennapi kenyerét koldulással eszi. 1747 k.:* az Város erdejei pedig tartassa(na)k mind tilalomb(an), de az szegeny ozvegy Aszszonyok számára excindaltassék egy darab, minthogy nagyobbára mindennapi kényérekét is koldulással eszik [Torockó; TLev. 2/1] ✱ *a mindennapi kenyeret vki szájába adja. 1703:* az en Anyam nem hogy örökseggel joszággal penzel birna, de megh az mindennapi kenyeret is en adom az szájában en ruházom [Kv; Pk 6] ✱ *nem kell több ~ vkinek. 1644:* Georeogh Thamas ... az Cziakannial ... vgy wteót hozza hogj ha az feiet talalta volna, Nem kelleót volna teob kenier neki [Mv; MvLt 291. 430a] ✱ *soha a kenyerét meg nem eszi. 1728:* igirte nekünk Sorbán Mihálj hogj ha az erdőre be kap minket meg fizet nekünk soha az kenjerét meg nem eszük [Altorja Hsz; HSzjP Borbandi Miklós (30) jb vall.] ✱ *soha kenyeret többet/soha több kenyeret nem eszik. 1687:* azt monda hogi ... ugj bantak volna vele hogi kenjeret többet nem öt volna [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1768:* ugy meg ütlők hogy soha sem eszel tőbb kenyerett [Mezőmadaras MT; BK. Kalányos Miklós (30) jb vall.]. *1792:* Bardocz Lajos Vr(am) ... egj Bián Juon nevezetü embert igj fenyegetett ... soha tőbb kenyeret nem eszel menydörgös teremtette míhent ezen az barazdan felyül kaplak, az Exponens Úrnak pedig azt mondotta, Sógor Vram, úgj szeretem Kgyldet mint a' Lelkemet, de ha többször bélépik ezen szöllőben soha tőbb kenyeret nem észik [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a]. *1797:* a' Gráditson feljáro karfát is le rántván azzal ugy utánnam hajtott, hogy ha ért volna soha talám tőbb kenyeret nem ettem volna [Harcó MT; Berz. 3. 3. N. 21] ✱ *sót-kenyeret eszik vkivel. 1618 k.:* mentem vala tömösvári Deák Mehmet pasához ... Mondá ... magam látom, hogy urad[a] nékem nem hiszen s megvetette barátságomat, s nem tartoznám véle, de megemlékezem az régi barátságról só⟨t⟩-kenyeret öttem együtt véle, ugyan nem hadhatom, hanem valamiben tudok, de mégis szolgálok neki, csak értsem dolgotokat mint vagyon s hogy vagyon [BTN[2] 176–7. — [a]Bethlen Gábor].

2. *vall 1564:* 1564 esztendőben husvét után való vasárnap Erdélyben a papok conciliumot tőnek Enyedre a Kristus vacsorája felöll; mert a szász papok azt mondják vala: hogy a Kristus teste az ige által a kenyérben elváltozik, az az a kenyér Kristus testévé lészen az ige által, és az ember szájába ugyan a Kristus testét adják. A magyar papok ellenben azt mondják vala: hogy nem változik el a Kristus testévé az a kenyér, és az ember szájába a Kristus testét nem adják, hanem az úr Jézus halálának emlékezetére a kenyeret adják, és a Kristus testét lelki szájjal eszi az igaz hitü ember, nem testi foggal rágja [ETA I, 21 BS]. *1710 k.:* sem a lutheranus, sem a református nem veszen sem többet, sem kevesebbet egyik a másiknál az Úr vacsorájában, egyik sem imádja az ostyát vagy a kenyeret, mint a catholicus pápista, mégis osztán eget, földet öszveforgatnak felette: hogy ott jelen vagyon-é test szerént a Krisztus [BÖn. 480]. *1811:* Mig lesz Bethlehemnek e' világon hire, Ne jusson nevetek elenyészésire; 's Mindegyik Bethlennek légyen a' Tárháza Igazán Bethlehem, a' kenyérnek háza [ÁrÉ 194].

3. kenyérdarab/szelet; bucată/felie de pîine; Brotstück/schnitte/scheibe. *1584:* Zigiarto Esaiasne vallia hogy ket giermekewel volt Egkor teyem el vesze, Es panazolkottam neky ... Es monda No keonyew gond az, Az veotte el teyedet, Eregy hiuasd ide chak, de mikor erte kwldeottem volna egy Darab kenyeret veón, s meg pirita, es megh soza, az Ayto kuzeob eleybe Tewe, el Ieowe a' Dayka es Altal lepe A kenyeret, le wltete(m) a Daykat es megh Zoptata(m) esmegh a gyereoffy Daikaiawal Az en gyermekemetis, es el Mene ez Sos Ianosne, es ige(n) hamar fel vewe a' sos kenyeret, meg teórle, es megh Ada Enne(m) ... Azert Ne(m) tudom miteól, de Zinte elegh teyem Ieowe mingyarast [Kv; TJk IV/1. 244–5]. *1644:* ez szasz gjermek ... bizoni az magam mostoha fiamat gjakorta megh verte s le niomta kenieret el uette teöle [Mv; MvLt 291. 413]. *1758:* arczatlan lévén a' Malacz, a' kenyeretis ki kapdosta a Gyermek kezéből [Betlensztmiklós KK; BK. Farkas Juana cons. providi Vintilka Petre (32) vall.].

Szk: *kenyeret szeldel. 1591:* Feierdi Janos ... vallia, Lattam hogi az en korczomamon Kis Thamas az ket olahal egi pohart hozatanak, borral megh teoltek, kinieret zeldelenek felliwl rea, es kezeket rea teuen egibe eskwuenek [Kv; TJk V/1. 71] ✱ *darab ~. 1584:* mikor erte kwldeottem volna egy Darab kenyeret veón, s meg pirita [Kv; TJk IV/1. 244 A teljesebb szöv. l. fennebb]. *1736:* Rendszerént kinek-kinek jó darab kenyeret adtanak[a]; fizetett sütőnéjek volt valamelyik sütőben [MetTr 428–9. — [a]A jezsuita koll. diákjainak]. *1851:* Titi ... virgonc mint a' Csik, a' dajka alig bir vele ... egész nagy darab kenyeret fogyaszt el, a' nélkül, hogy tikkadásról még csak álmodna is [Kv; Pk 7] ✱ *falat ~. 1710:* harmadnapig egy falat kenyeret sem ettem [CsH 235]. *1742:* egj falat kenyeret sem ád ökglme [Méra K; AggmLt C. 12] ✱ *leves ~. 1584:* Diossy Mathias ... vallia ... Ieowe hozza(m) egy darabant Weóm es kewana hogy Sos teyes lewest chinalliak ... Ez Zeles Miklosnetol ket penz arra vayat es ket penz arra Sos teyet hozatank, Az lewes kenyeret meg chinaltata(m), Es Bizoniara mikor fel Adak ige(n) wayas vala, De mihelt egy egy Zelet kenyeret ky veottewnk volna benne, Nioleza(n) valank az Aztalnal, de mingiarast Nagy hertelensegel el Enyezek az vala es fely, Es otta(n) Sawoya valtozek [Kv; TJk IV/1. 250].

1604: akor ... hogi meg Juta az Inas akoris ot walek s mingiarast lewes kenieret czinalanak Ennj [UszT 20/320 Kosa Boldy menessj marosszekben lako (16) vall.] ✱ *piritott ~. 1710 k.:* Vasárnapokon én bojtöltem a fogságban; de osztán in anno 1677. januariusban két hétig böjtölék egyvégtiben, ilyenformán: Ebédem mint a fél kezem feje, annyi széles és hosszú pirított kenyér volt egy szelet, melyet szerecsen dióval dörzsöltem meg, ittam rá egy pohár vizet [BÖn. 690].

4. kenyérjárandóság; pîine care se cuvine cuiva (ca parte integrantă a simbriei/salariului); Brotbezüge. *1679 k.:* Proventus Pastoris. Minden ember a kinek 25 kalongya buzája lésze(n) ád gel. 3 ... Garas pénzt mind(en) házas ember d. 5 ... Kereszteléstől edgy tyuk s égy kényér [MVJk 5]. *1681:* Az Molnar eze(n) Malom proventusaban Legenyestől negyed részt vészen, Heti kenjerre az Molnarnak adatik fel veka buza [Hátszeg; VhU 604]. *1700:* Bornyu Pasztornak ... fizetese leszen 10//10 penz es ket bornyutul egy kenyer [Dés; Jk]. *1806:* A' Falusi Közönség igére a' Pásztoroknak, Ugyan régi szokás szerént, minden jármas ökörtől, hátas és hámos lovaktol, három esztendősöken fellyül valoktol, egy egy véka buzát egy egy kenyeret, és a' Lovaktol, egy egy sustákotis [F.rákos U; Falujk 14 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még Csetri, Kőrösi Csoma 32; RSzF 188, 191–3, 203–5; SzO VII, 416.

Szk: *pásztori ~rel él. 1798:* Tudom két esztendőben Pásztorkodot s akor Pásztori kenyérel élt [Szárazajta Hsz; HSzjP].

5. ellátás, koszt; întreţinere, mîncare; Verpflegung, Kost. *1586:* Catalin Kadar Jacab felesege vallia ... az Arwakat ... ez Jambor Mihaly mester tarta Newele elegetis keolteót, Mostis dragha kenieren eo tartia seot megh ruhazta es scholabais Iartatta [Kv; TJk IV/1. 542]. *1662:* Nagy András is, az időben előment híres-neves nagy ember s szabados életű lévén, hogy a hajdúknak s országnak fő generálisa volna, s minden kóborlóknak nála kenyere s állapotja volna [SKr 88]. *1711:* Gegő Peterrel Correspondealt kenyerivel taplalta [Szentdomokos Cs; Born. XXXIX. 50]. *1794:* Csíkjenőfalvi Kozma Jánosné praetendálya ... Kozma Istvántól, hogy őtet, apró árvácskáit ezután is tartaná gondviselése alatt ... azt kivánnya, hogy együtt fogadgyák ⟨a⟩ szolgát. Ennek bérét, intertentióját együtt fizetik ... Kozma István annuatim tartozik költségivel, kenyerivel harmadára fizetni, Kozma Jánosné pedig két résszel, minthogy a szolga mindenkor Kozma Jánosnénál tölti ideit [Jenőfva Cs; RSzF 239–40]. *1835:* Sok árvákat, özvegyeket, el aggott öregeket holtokig tartott kenyérrel és köntössel [Zsibó Sz; WLt].

Szk: *kenyerét megszolgálhatja. 1592:* Tegla veteo Antal ... vallia ... az giermekek penigh olliak voltanak, hogi keniereket megh ne(m) zolgalhattak [Kv; TJk V/1. 219] ✱ *maga kenyere mellett* ... saját élelmével (szolgál/dolgozik). *1756:* ezen héti munkákon két nap, magok kenyerek mellett, négj nap Udvartól subministralando czipo mellet munkálodni kötelesek [Radulést H/Déva; Ks 101] | Burznyik[a] ... Ezen Faluban ... hetenként fejszével magok kenyerek mellett, Szolgalattyokot teszik [Ks 101. — [a]Burzsuk H] ✱ *maga kenyerén* ... 'ua.' *1723:* Lukát kellet fogadnu(n)k sódosnak Taploczára a maga kenyerin gyalog tutalyert ment, melylyet Sospatakig leis vitt a maga kenyerin többekkel edgyűt s fizettem 10 mariást [Hodák MT; VGy. Basta Nonuczné Maria (30) jb vall.]. *1814:* Pop Gligorás nevű Zsellér ... Szolgál Hetenként két napokat gyalog szerbe maga kenyerén [Septér K; BetLt] ✱ *maga kenyerén és keresetén él. 1698/1750 k.:* a melly Nőtelen Legény⟨ek⟩ ... magokra vag⟨y⟩nak és magok kenyereken es kereseteken él(ne)k, ... azok tartozzanak fél bért fizetni a Praedikatorok(na)k [RGyLt] ✱ *maga kenyerére* saját élelmével (vállal munkát). *1723:* ugyan a mult nyaronnis Sodosságot vévén fel sok reménkedésünkre két hétre, napjára hat hat polturát kért az maga kenyerire, attam egy borjut [Hodák MT; VGy. Basta Nonuczné Maria (30) jb vall.] ✱ *a megévő ~re reá szolgál. 1787:* Bátorkodom alázatoson instálni Nsgod a szegény gyámoltalan öreg Bátyámért ki már két héttől fogva szorult mellém a Nsgtok kegyességekb(en) bizván, mig az Isten bé hozza az aratást, talám azután a szegény attyafiak mellé vonja magát ... leg alább a meg évő kenyérre réáis szolgal, kivált a kertbe a Méhek kőrül vigyáz [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *az udvar kenyerén* ... a földesúr élelmezése mellett (dolgozik). *1824:* Szolgálattya gyalag szerbe minden heten 1. nap az Udvar kenyerén [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 126] ✱ *az uraság kenyere mellett* ... 'ua.' *1768:* vagyon Dezmérre ki adva 120 véka Buza ... ennek interessét aratással p(rae)stálják az uraság kenyere és délben azalékja mellet tévén az usorások a' magok nap számokat [Szamosfva K; Ks 74/56 Conscr. 34] ✱ *vki kenyerét eszi. 1573:* Simon görgy ... ot Lakoth nala az ő kenyeret ette hozzwtelky ferencz kennyereth eőtte mykor az dolog esseth [Fráta K; SLt S. 11]. *1776–1815:* a Vén Tolvaj katona ada kőtette őrekesnek a Grofhoz[a] ... a Nsgod kenyerit észi [Nyárádsztbenedek MT; Told. Miss 6 Barrabás István lev. — [a]Ti. az embert] ✱ *vki sóját s kenyerét eszi. 1698:* haza jöve Tisztarto Ur Veres Gergely Ur, s monda no az ki az en somot s kenyeremet eszi kellyen fel, jöjön is velem [Szászfalu Hsz; HSzjP Kűs Jánosné vall.].

6. kb. kenyérkereset; mijloc de trai, existenţă, pîine; Broterwerb. *1662:* Levelét Kegyelmednek elvöttem Kemény Simon uram levelében is mit írjon, értem. Könnyű ő kegyelmének az kisasszony mellett gyönyörködni, de egy fele jószág igen sovány kenyér nélkül [TML II, 262–3 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Apáczai János ... Hollandiában meg is házasodott volt, és ha nemzetségéhez, hazájához, abban az Isten dücsőségéhez való szeretet le nem hozta volna, professzori tisztességes hivatala és kenyere lett volna oda fel [BÖn. 550]. *1780:* Nem tudja a' szegénység, miként vétetik el a' Fiaktól az Apák kenyere [Torockó; TLev. 9/16]. *1895:* Örvendek, hogy a K. T.-ba[a] választottak ... Egy csomó könyv, egy csomó arany, egy halom dicsérés; jó darab kenyér, jó feleség, jó barátok — mi hiányzik még, testvér ? [PLev. 171–2 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Kisfaludy Társaságba].

Szk: *~be tesz. 1899:* Egy igen szegény, jó fiút szeretnék kenyérbe tenni Kolozsvárra [i.h. 202 ua. Gyalui Farkashoz] ✱ *kenyeret ad vkinek. 1658:* az Istenért kérlek, édes Fiam, hogy mindenecket úgy cselekedjél, a mint legjobb, mert valahul az Isten Rákóczi Györgyöt megtelepíti, mindenkor tud még egy szolgának kenyeret, ruhát adni [TML I, 274 Teleki Jánosné Teleki Mihályhoz]. *1825:* azt gondolja hogy a' halgatás elégséges. Lesi bürkös! ha En Kendnek jo kenyeret adtam, huzza meg a'

bagariát 's mind ketten dolog utánn áljanak [IB. Korda Anna Kozma Sándor provizorhoz] ✱ *kenyeret/kenyerét keres(i). 1683:* Ennyi, s teöb sok alkalmatlansági conflualvan tovabba valo betstelenségére es serelmere Sz: Tarsaságunk(na)k tetzet hogy Dobai Mihaly Atyankfiat közötte tovab ne patiallyia hanem medio temporis relegallyia, keresse kenyeret az hun talallyia [SzJk 194]. *1879:* A szegény székelynek egy hold földje van s hét gyermeke. Nem tud megélni, s más országba megy kenyeret keresni [PLev. 37 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *kenyeret keres vkinek* eltart vkit. *1628:* egikor Rezegen az en Mattkam aual feniegetet hogi orromot ajakastol el⟨me⟩czi holot megh cziak iegiben volta(m) nalla es kenierett nem ⟨ke⟩resett nekem; azert a' vegreis hozza nem allok, hanem ⟨el v⟩alom tölle [SzJk 18] ✱ *~ nélkül marad. 1835:* Az Örbai (!) Kerületben Czofalvi Pap tűz által mindeniböl ki pusztulván — s 7 neveletlen gyermekeivel égy felette kicsiny Ekkl(esi)ában kenyér nélkül maradván ... alamisna szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAk 10] ✱ *honnan eszik kenyeret* honnan szerzi a megélhetéshez szükségeseket. *1769:* jutat ... az Aszanynak az Korodi egészen portiojival együt ... meg valik hunnat eszik kinyeret Rücs[a] és Margita[b] nelkül [Marossztgyörgy MT; Ks 99 Kornis István lev. — [a]Mezörücs MT. [b]Szentmargita SzD] ✱ *a mindennapi ~. 1710 k.:* Mikor ez a nagy tudós ember lejött az academiákból, az akkori erdélyi szokás szerént Fejérvárott adják kezébe a poëtica classist, melyetis nem lehetett megvetni az obedientia és szokás szerént, mind a mindennapi kenyérre nézve, melyre szüksége volt maga, felesége s gyermekének [BÖn. 550–1]. *1788:* a Joszágotskám tsak a mindennapi kenyér bé hozására sem volt elég [Komjátszeg TA; Pk 6] ✱ *nem érdemli vki kenyerét. 1619:* bizony meglátjátok, hogy az egész díván előtt megmondom, hogy asszonnépeknél is alábbvalók vadtok, nem érdemlitek az hatalmas császár kenyerét [BTN[2] 232] ✱ *nem lesz helye és kenyere vhol. 1641:* kezdenek bennünket falangatni, Illien szoual, hogy it ne(m) leszen heliünk es kenierünk [Futásfva Hsz; BfR Valentinus Vasuat (50) parochus vall.] ✱ *özvegyi kenyerében bír vmit. 1863:* kedves nöm özvegyi kenyerébe birja amig él, a Nagy hid végénél lévő Isö szám alatti házat és telket is — csakis Nöm halála után fogván minden ... örököseimre át szállani [Kv; Végr.] ✱ *vkinek kenyere keresése/keresete* kenyérkereset. *1777:* az Ik ... engem anyira vertenek, hogy holtom napjáig épp ember nem lészek, s kenyerem keresesire elégtelen [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1801:* a Colonusok az Ehségekb(en) élelmek kenyerek keresesek Végett szerte el menvén, Némely földeket el töltött az éger, és Nyírfa bokor [F.szőcs SzD; TKl Rusz Stéfán (70) col. vall.]. *1841:* Másodszor, azon robotok alól ök mint bányászok Felséged nagy öseinek királyi kegyelmeikböl nyert szabadosság által is fel volnának mentve. Ezen szegény jobbágyok úgy hiszik tehát, hogy ... az ő régi törvényes szokásaik, s olyan moddali kinyerek keresete egyedül az öket igazgató tisztviselők által megváltoztathatók vagy megsemmisíthetök nem lehetnének [VKp 60–1]. *1843:* énis mind szegény Méhés gazda a' ki kitsin vagyonkám után tsaknem utolso kenyerem keresése volt ára esdeklem alázatoson Natságod elött méltoztat ... a' Méhem által okozott károsodásomat meg fizettetni [Torda; KLev.] ✱ *vmi által/vmivel eszi kenyerét. 1591:* Zigiarto Matiasne, Clara azzoni ... vallia, Latam hogi Haczoka Thamast az birak vonazolliak (!) vala es mikor az zabliaiat el akariak teolle venni ... ezt mongia vala, Zereteo vraim haggiatok beket, ne vegietek el zabliamat, mert en euel ezem kenieremet, ezt bizoni nem engedem el uennetek, hanem ha megh halok eleozeor [Kv; TJk V/1. 89]. *1668:* munkám altal kerestem s' ötte(m) kenyeremet [KJ]. *1801:* Csalásával ette s észi kenyerét [Torda; KW] ✱ *vmivel keresi kenyerét. 1662:* Jöuenek my Elö(n)kben[a] ... es lönek kezessek ... Felseo Veniczen lako Thoma Buniaert, pro f. 200 ... Ea Conditione, hogy ... Thoma Bünia, Ennek utanna jambor kereztenj elettel keresj kenieret, igaz kezj munkajaual [Szád. — [a]Köv. a fels.]. *1665/1687 u.:* Mivel ennek előtte valo esztendőkb(en) sok villongások voltak ā Kibedi Ecclb(an) ā Praedikator s mester béri bé szolgáltatása felől, annak okáért mosta(n) illyen igazittást tőttünk ... ā ki tsak tsépivel keresi kényerét csak égy véka buzát adgyon [Kibéd MT; MMatr. 201]. *1842:* a piatzon tőbnyire patogatott Török buza ugy nevezett Kakas árulással keresem Kenyeremet tavaszal [Dés; DLt 1528].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: az életközösség, ill. az egymástól való gazdasági és erkölcsi függés jelképeként; ca simbol al convieţuirii, respectiv al dependenţei economico-morale; als Sinnbild der Lebensgemeinschaft bzw. der gegenseitigen wirtschaftlichen und moralischen Abhängigkeit. **Szk:** *atyja kenyerét eszi* atyjával közös háztartásban él. *1748:* Minthogj az öreg Blenyesi István az Attestatio sz(erin)t valo Jobbagjokat maga Saját pénzen acquiralta, per hoc az Contributiotol eximaltatik addig, mig kezinél lesz; Ezen immunitassal pedig tsak az Acquirens gaudealhat, az Fia addig, mig Attya kenyerit észi [Torda; TJkT III 237] ✱ *egy ~en és egy adóban van vkivel. 1710:* En akkor az Fiammal egy kenyeren es egy Adoba(n) volta(m) [Asz; Borb. I Csipkés András (60) ns vall.] ✱ *egy ~en (s egy) szolgálaton van vkivel. 1688:* Comsa Nyágul ... Házos Eöcsevel Opraval egy kenyeren szolgalaton van [F.ucsa F; ÁLt Urb. 30]. *1732:* Az őrökös Jobbagyok a kik hazasok ambar egj kinyéren s szolgalaton légyenekis ... mind in particulari specificaltattak egy Columnaban [Tancs K; Told. 11/70]. *1756:* Murza Petre ... fia lévén Jánosnak egy kenyéren egj szolgálaton vadnak meg osztozatlan [Branyicska H; JHb LXX/2. 45] ✱ *egy ~en lakik vkivel. 1588:* Myerthogy penigh sok gonoz bewnbe(n) eleoket ertnek ez varosban kinek ket feleseget ertik, kinek penigh ha egy vagyonis, el wzy teolle, velle Nem lakik egy kenyeren ... Legien gongiok Zorgalmatoson hogy ez illien zemelieket ky tiztichak [Kv; TanJk V/3. 286a]. *1638 k.:* R(elicta) Salar Janosne Peter bironeuel egi kenieren laknak eozuegiek [Szászfenes K; GyU 32] ✱ *egy ~en vagyon vele/vkivel. 1638:* Fekete Péter az attia egi kenieren vagio(n) az fiaual ereotlen [Bogártelke K; GyU 41]. *1732:* Ifyabb Harisnya György ... Ez az Apjával Harisnya Andrással edgyütt lakik, edgy kinyérennis vagyon vélle [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1767:* a' Kaján András fija Lászlo egy házban egy kenyéren vagyon az Atyával [Hatolyka Hsz; HSzjP Réti Sámuelné Ferenc Ilona (75) vall.]. — L. még GyU 39, 54 ✱ *egy ~en vannak. 1570:* Farkas pal Azt vallya hogy Twgya Az Markos Antal attiafiay eggywt laktak Antalal es zolgaltak neky, de Nem Thwgia ha penzeyert vagy Ingen, azt sem Thwgia ha Egy kenyeren vagy kyleon voltak [Kv; TJk III/2. 138]. *1830:* Harsány Dumitru Testvere

Györgyitza ... mind kettejek egy élet szeren egy fedél alatt, egy kenyeren vagynak [Hodák MT; Born. XVc. 2/76]. — L. még GyU 34, 54; UF I, 811 ✱ *egy kenyeret eszik vele/vkivel. 1585:* Molnar Ianos vallia ot Az Vczaba lakom Ahol a' leany ez leany ... Az Molnar Jakabbal Nem latta(m) hogy chak bezedes leót volnais, maga egy kenyeret eöttem velle [Kv; TJk IV/1. 507]. *1606:* Tudom azt es Lattam hogy Slolya Jmreuel egy kenieret ötek [UszT 20/107 Slolya Lorinc vall.] ✱ *egy ~re és keresetre visszaáll. 1807 k.:* Az Eskettetőt tudam házassága után a néhai edes Attyátol kulon kenyerre és keresetre allatt, és sem edtzer Sem mattzor néhai edes Attya haláláig egy kenyerre és keresetre viszsza nem allat⟨t⟩ [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.] ✱ *egy marhára és ~re áll vele* közös háztartásra lép vele. *1648:* mivel Simon Görgy Ur(am) ... felesegiuel jmar öreghseghre juttanak, ... Gal Laslo Uramot felesegivel egjüt oda melleje hiva Kökösbe[a] hogi egy marhara és kenjérre alljon vele illien Conditiokval[b] [Dálnok Hsz; Kp I. 63. — [a]Hsz. [b]Köv. a részl.] ✱ *egy són (egy) ~en élnek/laknak. 1702:* idősbik Gyárfás Pállal edgjütt laktak egj son egj kenyeren [Sszgy; HSzjP St. Miklos (54) ns vall.]. *1776:* Már hatvan Esztendőket exscedalt őreg ember Ráduj Nyikula nevű Széplaki Birám ... Vejét maga mellet tartotta, egy són Kenyeren éltenek [Széplak KK; SLt 17 P. Horváth Ferencz nyil.] ✱ *egy són ~en van vkivel. 1638:* Czillag Giörgj megh teötte Uarga Miklosnenak, s külcon kenierreis vetette volt Uarga Miklos akkor tajba(n) az feleségett, nem eöt vele, az uta(n) ismet egi son keniere(n) volt vele, s eggjütt lakot vele sok eztendeigh [Mv; MvLt 291. 146a]. *1692:* az mikor azon perben forgo joszagot az ő néhai Annyok vette volt akkor egy son kenyeren volt az Annyaval [Kovászna Hsz; HSzjP] ✱ *külön ~en lakik. 1677:* Az Oláh Papoknak penig fiai, mihelt meg-házasodnak, avagy külön kenyéren laknak, ha nem Papok, repetaltassák a' szerint mint az egyéb Jobbágyokat [AC 15] ✱ *külön ~n van (vkitől/vkivel). 1602:* Sziszay (!)[a] Miklosne Barbara azzony ... vallia soha nem tudgya hogy kewleon kenieren leott volna Teorcok Caspar felesegeteol maga en mellettek laktam [Kv; TJk VI/1. 610. — Így *Szikszay* h.!]. *1688:* énnekem hűtes Ur(am) ... illyeneketis mondott, hogy ha külön kenyeren vagyok veled de ugyan csak veled hálok, szabad vagyok veled [SzJk 231]. *1807 k.:* mind addig külön kenyeren volt mig Szülei mind meg halálaztak [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.]. — L. még RSzF 104; VKp 127 ✱ *külön ~re és keresetre áll. 1807 k.:* a néhai edes Attyátol kulon kenyerre és keresetre allatt [Sinfva TA; Borb. II Fodor István (50) a szék assz. vall.] ✱ *külön ~re veszi magát* önálló háztartást kezd. *1807 k.:* az Ex(pone)ns hazasulása után külön kenyérre vette magát [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihály (49) ns vall.] ✱ *külön ~re vet. 1638:* külcön kenierreis vetette volt Uarga Miklos akkor tajba(n) az feleségett [Mv; MvLt 291. 146a].

8. *átv vmi mindennapi kenyere vkinek* szokása, hóbortja, mániája vmi vkinek; a fi în obiceiul cuiva ceva; etw. js Rappel, Grille. *1811:* Vagynak nyughatatlan elméjü Emberek, Kiknek mindennapi kenyerek a' Perek ... A' Pert Fiaiknak örökségül hadják, Kik Unokáknak is sokszor által adják [ÁrT 92–3].

11a. *1581:* kenyrre [Kv; Szám. 3/III. 5]. *1584:* Kenyerth [Kv; i. h. 3/XXII. 56]. *1585:* kenieret [Fürtösvárallja U; UszT]. *1588:* kynyeret [Kv; Szám. 4/I. 60]. *1591:* Kengyerett (!). Kynyerett [Kv; i.h. 5/I. 25, 5/X. 3]. *1596:* kinier, kinieret, kenieret [Kv; i.h. 6/XXIX. 16, 90, 174 Bachi Tamas sp kezével]. *1703:* kinyeret [Szu; UszLt XIII/94]. *1705:* kinyérre [Kv; ACJk 89]. *1733:* kenyer, kenyerrel [Kvh; HSzjP]. *1735:* kenyert [Kvh; i.h.]. *1748:* kenyerit [Torda; TJkT III. 241]. *1751:* Kinyér [Kv; RKA]. *1776:* kinyér [Tarcsafva U; Pf]. *1781:* kinyerre [Kv; Pk 2]. *1840:* kenyeret [Asz; Borb.].

kenyérárulás kenyérárusítás; vînzarea pîinii; Brotverkauf. *1833:* Instálunk mély alázatassággal Nagysadnak, méltoztassan igaz ügyűnket ... szivére venni, és azon rendelését, hogy fontal árulyuk kenyerűnket ... kegyesen viszszá huzva, a' régi eddig az ideig gyakarlatt kenyér árulásunk modgyát meghagyni 's meg tartani rendelni [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kenyéráruló kenyérárus, kenyeres kofa; vînzătoare de pîine; Brotverkäufer(in). *1824:* Nemes Torda Várossa Piaczán Azaknak az árusaknak 's Kereskedőtskéknek Nevei, a' kik ... tartoznnak fizetni ... Kun Arulo Sátorasak ... Fejér 's köz kenyér árulok[a] ... Étel s Kotsonya árulok[b] ... Kenyèr arulok[c] [Torda; TVLt rtlen 1826–1829. — [a–b–c]Köv. a nevek és a taksaösszeg fels.].

kenyéráruló-szín kenyéráruló piaci bódé; gheretă în care se vindea pîinea la piață; Marktbude zum Brotverkauf. *1800:* a' Déési piatzon a kenyér árúló Szin között hasonlolag gazolta Csapni valónak kurvának fenyegetodzései közb(en) [Dés; DLt].

kenyéráruló-tőke butuc pe care se tăia pîinea la piață; Klotz zum Brotverkauf. *1793:* Szent királyon hallottam hogy a' mészáros tőkén meg-vágták a Grofnét, de azután magátol a' szegény Néhai Groftól ugy hallottam, hogy azon dolog a kenyér árulo tőkén esett volna [Udvarfva MT; Told.].

kenyérbél miez de pîine; Brotkrume. *1635:* azt az Sebes kadar legenyt Sos kenyer bellel nálünk kötök be [Mv; MvLt 291. 48b]. *1736:* Az akkori időben kevés keleti volt az spanyol viasznak, ostyával, közönséges viaszszal, néha csak kenyér béllel is pecsételtenek, senkinek gondolatjában sem ütközött hogy apprehendálja [MetTr 360].

kenyérbeli 1. kenyérből/kenyér formájában kapott; (primit sub formă) de pîine; als/von Brot. **Szk:** ~ *komisszió* kenyérjárandóság. *1818:* A Tiszai Hojokázok Esztendei szolgálattyok egy Tereh gabonának Fel huzása ... mivel a Dominiumnak nem terem annyi gabonája, hogy abból a Szolgálo Emberekre tenni kelleto nagy Kenyérbéli Com(mis)sio ki tellyék minden Esztendőben a Banatusbol pénzel vett gabonát hoznak [H: Ks 111 Vegyes ir.] ✱ ~ *profunt* (katonai) kenyéradag. *1662:* Itt az dolgok Nagyságtoktül nem orvosoltatván, egy magyar sem fog maradni. Rettenetes rossz dolgokat látok mindezekbül, kegyelmes Asszonyom kijüni ... ölik a marhákat, mégis eddig, míg Nagyságtok részérül adatott mind kenyérbeli, mind húsbeli profontjok, mertem szólni nekik, de immár szabadosabban mívelnek mindent [TML II, 361 Teleki Mihály Lónyai Annához].

2. kenyérrel kapcsolatos; de pîine; mit Brot zusammenhängend/verbunden. *1700:* Kővetkezik ... Gatolásra, Malom csinálásra, szűretre valo kenyerbeli Erogatiom [Kv; Szám. 40/I. 19].

kenyérbevető-lapát lopată de băgat pîinea în cuptor; Brotschaufel/schippe. *1812:* Egy Ujj kenyer be vető Lapát xr 6 [Mv; MvLev. Szürteji József hagy. 5].

kenyérdagasztó dagasztó tekenő; covată/copaie (de frămîntat); Knettrog. *1724:* Most Karátsony Szombatyán Pekri Uramhoz mentem, és a Kenyér Szakaszto, vagyis dagaszto alatt, láttam egj véres ruhát [Királyfva KK; BK. Fekés Házi Péterné (25) ns vall.].

kenyerecske pîinişoară, pîinică, pîiniţă; kleines Brot. *1800:* Vettünk egy kenyeretsket [Torockó; TLev. 5].

kenyeres I. *mn* **1.** kenyérhordásra való; pentru (transportat) pîine; zum Brottragen dienend. **Szk:** ~ *tarisnya. 1821:* négy darab kenyeres tarisnyák 6. Rf [Kvh; HSzjP].

2. *külön* ~ *ember* önálló háztartásban élő ember; persoană cu gospodărie separată; in separiertem/gesondertem Haushalt lebende Person. *1683 k.:* Ad mind(en) külön kenyeres ember a Praedikatornak ... harom harom kereszt buzat 14 kévéjével [M.valkó Sz; SzVJk 43].

◇ **Szn.** *1575:* Kenyeres Tamás, Izlai [Iszló MT; Barabás, SzO 304]. *1591:* Kenyeres Balint [Kv; Szám. 5/I. 98]. *1599:* Kenyeres Marton [UszT 14/48 Mattheus Kouachy de Abastfalua (50) jb vall.]. *1602:* Kenyeres Benedek darabont [Gyszm; SzO V, 241] | Kenyeres István Lófő [A.csernáton Hsz; i.h. 179] | Kenyeres Mihály [Dálnok Hsz; i.h. 178]. *1603:* Th. Kenyeres ppix [Csíksztmárton MT; i.h. 260]. *1614:* Kenyeres Mihaly ppix. Kenyeres Pal lib. [Szabéd MT; BethU 40] | Kenyeres Gyorgj pp [Vadad MT; i.h. 52] | Kenieres Istua(n) Judex [Almás U; i.h. 96]. *1630:* Kenieres Istuan [Mv; MvLt 290. 219b]. *1683:* Kenyeres Janos [Dés; Jk]. *1694:* Kinyeres Marton [Vadad MT; VK]. *1809:* Kenyeres Miska [Kv; CsCJk 249b].

◇ **Hn.** *1652:* Az kenjeres ay arka mellet (sz). az kenjeres Ayba(n) az kőszebső labban (sz) [M.derzse SzD; DHn 38–9]. *1775:* A Kényeres Kutyánál (sz) [Muzsna U; EHA].

II. *fn* **1.** kenyérárus, kenyeres kofa; vînzătoare de pîine; Brotverkäufer(in). *1809:* A kenyeresek, mézesek az Sertés hus vágo Pad helyeik az Vertán Botya háta megé szoríttasanak árulás céljából [Kvh; HSzj *mézes* al.]. *1827:* a' piatzon kűnn árulo Sátrasak ... kőzőtt a' Fel vett Taxák iránt ki mennyit vett Fel alázatoson bé mutattyuk ... Kenyeresek a' nap keleti soran [Torda; TVLt sztlan 1826–1829].

2. kenyeres társ, cimbora; camarad, fîrtat; Kamerad, Kumpan. *1631:* Meszaros Marty elejben rugazkodek az lovo(n), ... kardot ranta trefaba mindenik s őszueczapkodanak ... azonba(n) hozza vaga Meszaros Marci, s ugj talala az kezit, hogi mindgjart el ejte az kardot s monda Föduari Janczi hogi ahun kenieres el uezted az kezemet | megh varo(m) Földvari Janczit, mert nekem jo kenieresem [Mv; MvLt 290. 49b]. *1632:* kialtia vala az az keödmenes legeny ... hogj tarcz jol az lovakat kenieres ugj mond [Mv; i.h. 78b]. *1710 k.:* az én jó francia társam ... mondá, hogy senki hozzám ne nyúljon, mert bizony tízet is megöl bennek ... Fordula a szülének: Aha vén boszorkány, ilyen szép ifjú gavallért kellene a vízbe vetni ? inkább nosza hajós kenyeresek, vessük bé ezt a szülét, próbáljuk meg, lemégyen-é a vízben, boszorkány-é, nem-é [BÖn. 583].

kenyeresház ? kenyérraktár; depozit de pîine; Brothaus/lager. *1587:* Az Kyraly wczay Swteo hazrol walo Keolchyegh ... Chynaltattam egy byzzeket (!) az Kynyeres hazban attam az Achnak d. 14 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével].

kenyerestárs cimbora, pajtás; fîrtat, camarad; Kumpan, Kamerad. *1600:* Myert hogy az fogoly legenyek kepeben az procurator excipial, es kewannya ertheny hogy feoldwary Balinth ky kepeben, es mynth Akar felelny: kyre feoldwary Balinth azt Allegalia hogy eo neky vthy tarsa es kenyeres tarsa volt es zabadon felelhet [Kv; TJk VI/1. 454]. *1682:* Ezek is kenyeres társai lévén lőt előttők [Érkávás Sz; BfR Kávás csomó]. *1710 k.:* Lejdában ... annyit ettünk-ittunk ebéden, hogy osztán majd estig csak fűttunk, mint a disznók, nem is tanulhattunk, nékem pedig balfelől ... fájdalom indula; adák a kenyeres társaim tanácsul, hogy minden reggel egy-egy pipa tubákot szíjjak fel [BÖn. 577–8]. — L. még BÖn. 589.

kenyeretlenség kenyértelenség, kenyérhiány/szűke; lipsă de pîine; Brotmangel. *1710:* a had a sok erős hideg s kenyeretlenség miatt elsonyorodott vala a mezei táborozásban [CsH 235]. *1756:* ha szintén a Jobbágy vagy Zsellér rend szerént valo szolgálattyát ki töltiis rend kivűl szolgáltattya, és ha magát menti, vagy kenyeretlenségivel, vagy pedig marhája el esésivel, akkor szidgja ... és mindenképpen fenyegeti, a' meljből kővetkezik a' Joszágnak marhátlansága [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb vall.]. *1778:* Minthogy esztendőnként súlyát érezzük kenyeretlenségnek és szénátlanságnak, tetszett az közönséges falunak, hogy az Ligat szakasztassák az Alsó Mezőhöz [Taploca Cs; RSzF 145].

kenyérevő I. *mn* **1.** vkinek házánál szolgáló, vki kenyerét evő; care mănîncă pîinea cuiva (ca slugă); js Brot essend. **Szk:** ~ *szolga. 1589:* az mikor az volt az Irtas kit bezel akkor ennekem az A kenier ewco zolgam volt fizettem nekj az mit enneke(m) ott segitet [Szentkirály U; UszT]. *1596:* az ket oláh ... pedigh kenyer eueő zolgak [i. h. 11/108]. *1674:* Czismadia Mihaly Colosvari az Inctust fogoly Kabai Danielt vadollya az Szek eleőt azzal, hogy ... részeghen szallásat invadalva(n), eőtet Nemes embert kenyér eveő szolgája leve(n) kezében leveő bottyával annyira invadalta, hogj ha más emberekteől ne(m) oltalmaztatott volna, talán halalra sebhetett volna általla [Kv; TJk VIII/11. 308].

2. kenyérpusztító; care consumă pîinea (fără nici un folos); Brot verzehrend. *1704:* embereket rendeltek a Hid-kapuba, akik ... fehéreselédet, úgymint leányt, asszonyt teljességgel ki nem bocsátottak, hanem csak a férfiakat, amely énnekem csodálatos politiának látszatott, aholott a fegyverfogható férfiakat kellene inkább benn megtartogatni, és a haszontalan kenyérevő cselédet, ugymint asszonyokat, leányokat kellene inkább kibocsátani, akik fogynának a városról [Kv; KvE 293 SzF].

II. *fn* kenyérpusztító; consumator de pîine; Brotesser, Taugenichts. *1573:* Balogdy farkas, Azt vallia hogi egjkort puskarne ... Ig zolt az ket Inas feleol, vgan panaz keppen, En vgimond kes kener Eoweket[a] hazamnal ne(m) Tartok chak lo vakargatasert, Mert en olchob zolgawalis Meg Erem [Kv; TJk III/3. 110. — [a]Olv.: kész kenyérevőket]. *1705:* Azt is beszélik, hogy a kurucok idebé bocsátották volna a medgyesi németeket, tudván azt, hogy itt mentül több lesz a kenyérevő, annál hamarébb megéheznek benne [WIN I, 455]. *1851:* fogadj[a] mentöl olcsobban és, a' kenyér evőt ne szaparitsuk, nem szegyen alkudni mert aztán késö bánkodni ugyis mind roszak ha ezer van [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra. — [a]Mindenes cselédet].

kenyerez kenyérrel ellát; a aproviziona cu pîine; mit Brot versorgen. *1658:* négy-öt napot nyugódván kenyerezvén hadainkat Jenő felé kellene az ebekre[a] indúlnunk [RákCsLev. 546 Rákóczi György anyjához. — [a]A törökök ellen].

kenyérhányó-lapát kenyérbevető lapát; lopata de băgat pîinea în cuptor; Brotschaufel/schippe. *1756:* Az Sütö kementzénél Kenyér hányó Lapát 2 Szén vonó 1 ... Pemete 1 [Branyicska H; JHb XXXV/35] | Kenyér hányó Lapat 1 [Piskinc H; i.h. 32].

kenyérhéj coajă de pîine; Brotkruste/rinde. *1570:* Myklos Nyrew Ambrus zolgaia Orsolya olah Myklosne Erzebeth, Rez Janosne ... vallyak ... Thamas deakne azt Mondgia ... az the leanyod az en germekym keozibe Jew es Az kenyer heat fely zedy [Kv; TJk III/2. 101]. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az Kwlseö Zenes hazban ... Kenier hejnak ualo Bodon No. 1 | Kenier hynak ualo Putton No. 1 [Somlyó Sz; UC 78/7. 22–25]. *1710 k.:* A mü lovaink sok másokéhoz képest jóllaktak ... magam voltam a szénaosztató, abrakot kétszer, annakfelette kenyérhaját, korpát ... nádjövést gyökerestül adtunk nékik [BÖn. 564].

Szk: *~jal tart. 1670:* nekem maga Szilagyi Janosne Aszszonyom beszéllé az minapib(an), hogy ... ment Szilagyi Peternehez ..., kerte azonnis hogy az Menyenek egy szolgalot hozzon, azonban Kotsis Ferentz ... mondot ollya(n) szot hogy azis kár oda az ki ott van csak kenyer hejjal tartyák [Görgénysztimre MT; RLt Petri Literati cons. Margarita Farkas (40) ns vall.].

kenyéririgység invidie profesională; Brot/Futterneid. *1801:* Mely nagyon meg keserittve; s meg sértve kell azon Kenyér Irigységnek Nevével vádoltatni: egy Terhét viselő Polgári Társsásságnak s Czéhnak, a melyek között oljanak is tanáltatnak a kik ketszeresen el vadnak Kötelezve Hűt által [Kv; ACLev].

kenyérkeresés kenyérkereset; mijloc de trai/existenţă; Broterwerb. *1823–1830:* A ... kövágók az eislebeni bányában egymás után nyolc óráig dolgoznak, éjjel-nappal benn vagynak rendre a vágok, és nyolcórai munkájokért kapnak öt-öt jó garast, melyből élnek és mécsnek olajat is vesznek. Ez ugyan keserves kenyérkeresés [FogE 207].

kenyérlágy kenyérbél; miez de pîine; Brotkrume. *1754:* azon egér kőből keveset kenyér lágyban tsináltam és attam a kutyának ... meg döglött miánna a kutya [Altorja Hsz; HSzjP Ladislaus Szöcs (37) jb vall.].

kenyérpiritó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ drót* grătar pentru prăjit pîine; Brotröstgitter. *1845:* Kenyér piritto drot 1 [Gyalakuta MT; LLt] ∗ *~ drót-rostély* 'ua.; idem'. *1831:* egy kenyér piritó drót rostély megvette Péter strásamester [HSzj *drót-rostély* al.].

kenyérporció (katonai) kenyéradag; raţie de pîine (pentru militari); Brotration (beim Militär). *1809:* Alázatos kötelességből jelenteni bátorkodom: Hogy a Csiki Katonaságot usq(ue) 28 mensis p(rae)sentis inclusive kenyér portiokkal Czulag pénzel 's egyéb szükségesekkel ki elégitettem [Szu; UszLt ComGub. 1616]. *1815:* (A város főhadnagya) ide Tordára rendeltetett két Lovas ordinántzok(na)k, mind szállásakrol, mind pedig számokra szükséges, s quietantzia mellett naponként kiszolgáltatando két két kenyér, és Lo portiòikrol provideáltassan [TLt rtlen].

kenyér-profunt katonai kenyéradag; raţie de profont; Kommißbrotportion. *1665:* Tudakozik Kegyelmed az ujvári németek fizetések és edictumok felől ... úgy hagytam, hogy míg udvarhoz megyek és onnan fizetésekrűl informatiot veszek, adjanak két két forintot az közlegénnek s az tiszteknek is fele hó pénzeket s azomban kenyér profontot [TML III, 419 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kenyérsütés coacerea/coptul pînii; Brotbacken. *1700:* Vadai Sig(mon)d ... Felesége hol Czipo hol kenyér sütéssel kereskedik [Kv; Szám. 40/II. 92]. *1833:* Ha minket fontal árulásra szorittanak, nékünk porrá kell lennünk, és oda kell jönnünk, hogy vagy felhagyunk a' kenyér sütésen, és magunkis élelem nélkűlt maradva inségre jutunk ... vagy egy darabig kénszeregve viszszük [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. *1887:* tudod-e, min múlik el szegény embernél a kenyérsütés legtöbbször? A liszt hiányán [PLev. 133 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kenyérsütő I. *mn* care prepară pîine; Brot backend. *1621:* Percipialta(m) az ket kenyer swteó vraymtol Abrak Chypot No. 560 [Kv; Szám. 15b/XI. 57]. *1662:* éjjel-nappal nem csak kenyérsütő kófárok, hanem valakiknek benne módja lehetett, süttön-sütötték és hortonhordanák a kapukra a kenyeret pénzen való árulásra és eladásra [SKr 571]. *1738:* Concluláltatott azért firmiter, hogj ... senki az külföldi betsülletes emberek közzül; sem pedig Várasunkbéli kenyérsütő Aszszonyok közzül tellyességgel semmi Gabonát, sem vajat, sem tyúkot, sem tojást ... meg-venni 12 ~ Tizenkét óra elött, ne mérészellyen(e)k [Dés; Jk 490].

II. *fn* kenyérsütő/készítő mester, pék; brutar; Brotbäcker, Bäcker. *1577:* Eo kegmek keryk Byro vramat ezenis ... hogy eo kegmek a mynemo tyztet byztak az ket hwteos vasar byrora abba Mehessenek elo. feo keppe(n) az kenyer swteok dolgabol hogy ha disciplinanak okaert valamelykteol kenyeret czypoyat el vezy wyhessek mingiarast az Espotalyba es az foglyoknak hogy e keppen meg Rettenwen az io Rendtartasba p(ro)cedallyanak az kenyer swteokis dolgokba [Kv; TanJk V/3.

144b]. *1580:* Az my az kenyer swteok felól valo panazt illety penigh, vgy wegeztek eo kegmek hogy az kenyerswteok tizenket oranak elótte az buza zerbe ne merezzellie(n) Menny, Mert valamely kenyer swteot az az vasarbiro ot talal egy forintot vehesse(n) rayta minde(n) ok vetetle(n) [Kv; i.h. 224b]. *1735:* A kenyersütők difficultalván hogy az Hentesek nem Csak Diszno hust, hanem Kenyeretis közöttök árul(na)k, s óket ki szorittyák helyekből, Azert tetczett hogy a' kenyér sütőknek fellyebb adassék helly — az Hentesek(ne)k alább más végtéb(en) [Dés; Jk 455b].

Szk: *~k színje* kenyeres bódé. *1787:* a piatzon ... Fazakasak és kenyér Sütők szinnyek szomszédságokban lévő lako Ház [Dés; EHA].

kenyérsütő-abrosz faţă de masă folosită la prepararea/coacerea pîinii; Tischtuch zum Brotbacken. *1693:* Boriczanak Egy vastag kenyersütő Abrosz [Ne; DobLev. I/38. 10].

kenyérsütő-kemence cuptor (de/pentru copt pîine); Backofen. *1656:* fordulván az also ház pitvarara ... Ezen pitvarrol szolgal ki veszövel font tapaszos füsteöleö kemenj, melinek az alljan vagjon egi kenjer süteő kemencze [Fog.; UF II. 162]. *1814:* az Udvaron egy meg avult Cseled, vagy Sütő haz, ebe vagyon egy Cipo gyuro asztal ... Van benne egy kenyer Sütö kementze [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sándor lelt.]. *1847:* Az épület keleti oldala mellé van ragasztva a' Konyhából ki járónál egy fedelezet, mely alatt van egy kenyér sütő nagy és egy kissebb kementze — ennek végében az árnyék szék [F.árpási üveghuta F; TSb 46].

kenyérsütő-lapát kenyér bevető lapát; lopată de băgat pîinea în cuptor; Backschaufel. *1840:* vásároltam Enyeden két kenyér sütö lapátot xr 30 [Szentbenedek (AF) környe.; MMatr. 1233].

kenyérsütőné kenyérsütő asszony, kenyeres kofa; brutăreasă; Bäckerin, Brotverkäuferin. *1780/1821:* A Kenyér Sütőnéknél 55 Rf 52 xr [Kv; Pk 5]. *1791:* A Tajgások és Molnárok Instantziajokra ... a' Tanáts Commissiot ad ki hogy egy kenyér Sütőné-is ... öt véka buzánál a' Sákba ne töltsön többet mert nem lésznek kötelesek ezentul az olyan Sákokat a' Talygások a' szekérre fel-tenni és a' Molnárokis a' Malomba emelgetni [Kv; TanJk 77]. *1833:* Mi Tordai Kenyér Sütőnék arra szorittatván, hogy kenyerünket fontal mérve árulnok ... folyamadtunk alázatasan ide zárt Instantiankal a Tordai Tekintetes Nemes Magistratusankhaz ... Nagysadnak alazatas szegény szolgáloi[a] ... a magunk és több Tordai Kenyér Sütőné Társaink nevünkben és képűnkben [Torda; TLT Praes. ir. 1534. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1844:* Szilágyi Mihállyné Turbutz Súsánna és Ozvegy Szilágyi Jóseffné kenyér sütőnék [Dés; DLt 1366].

kenyérsütőné-társaság kenyereskofa-céh; breasla vînzătoarelor de pîine; Zunft der Brotverkäuferinnen. *1833:* Méltoságos Abrohám Falvi Ugron István Urhaz Nemes Torda Vármegye Nagy erdemü Fő Ispannyáhaz, Ő Ngáhaz Nagy Kegyességű Jo Pártf. Urakhaz alázatas Könyörgö Levele a Tordai Kenyér Sütőné Társoságnak a' Piatzi Kenyér árulás nem fontal hanem tsak az eddigi régi mod szerént menetele iránt [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kenyérsütő-szita sită folosită la prepararea pîinii; Sieb zum Brotbacken. *1592:* Jsmeth vötte(m) kett kenier swteó Zitath f —/32 ... Kett Zwreó Zitat Vöttem az hazhoz f —08 [Kv; Szám. 5/XII. 8–9]. *1770:* Egj gjakor Szita viseltes. Egy kenyer sutő Szita. Egy Szürö Szita [Usz; Pf].

kenyérsütő-tekenő covată, copaie; Trog zum Brotbakken. *1720:* Kenyér sütö Tekenyö nro 4 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

kenyérsüttető kb. kenyérsüttető biztos; comisarul brutarilor; Kommissar des Brotbackens. *1621:* Az ket kenyer Swtteteöknek ... Eördeögh Andrasnak es Nyerges Istuannak ... Adtam nekik Cub 4[a] [Kv; Szám. 15b/V. 6 Voghner Mihály mb szám. — [a]Búzát].

kenyérszakasztó kenyér-kiszaggató kosár; paner pentru aluat; Brot-Ausstechkorb. *1724:* Most Karátsony Szombatyán Pekri Uramhoz mentem, és a Kenyér Szakaszto, vagyis dagaszto alatt, láttam egj véres ruhát [Királyfva KK; BK. Fekés Házi Péterné (25) ns vall.].

kenyérszer (piaci) kenyérsor; partea pieţii unde stau vînzătoarele de pîine; Brotstand/reihe (auf dem Markt). *1570:* Erzebet Kopas Jakabne, Martha Kis Demeterne leanya ... vallyak, hogy az Nagy Palne ... Menth volt az kenyerzerbe es ker volt egy filleren egy penzes kalachyot az leanthwl [Kv; TJk III/2. 7]. *1597:* Mostan penigh mint illien dolognak idejen estwe eöt orakor mind addigh migh az miessek el takarodnak az kenyer zerben vigiazasok legien es ugi adassak az kenyeret amint melto s illendeo, holot Isten az búzanakis olchosagat mútatta [Kv; TanJk I/1. 296]. *1604:* Vagion eoregh keobolt az kenier Zer feleol mind az masa hazigh es Masa haz keorniwl Nro 18 [Kv; RDL I. 77]. *1653:* az én feleségem ... Die 27 sept. a piaczon, a kenyérszerben lévén, mirigye lészen é vagy egyéb nyavalyája ? de kétfelöll fogva hozzák onnat elé [ETA I. 151 NSz].

kenyérszín kenyérárusító bódé; gheretă în care se vinde pîine; Schuppen zum Brotverkauf. *1657:* az eleobbi hely[a] alkolmatlannak lattatott lenni, az kinyer szinnek feletteb valo obstaculumia miatt [Kv; ÖCJk. — [a]Az ötvös szinnek való]. *1764:* kenyér szin előtt [Ne; EHA].

kenyértartó I. *mn* kenyér tartására való; pentru păstratul pîinii; zum Brotlagern dienend. **Szk:** *~ almárium. 1813:* Meg rongyolott kenyér tarto Almarium Nro 1 [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1836:* Egy kenyértarto almáriom ... Egy veress festékü almáriom tálassával [Kv; Pk 3] ✱ *~ láda. 1654:* Csinaltam egy kenyer tarto ladat f. 1 d. 80 [Kv; ACJk 51a]. *1787:* Egy Kenyér tarto Láda Dr. 40 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 5] ✱ *~ padocska. 1809:* Egy Kenyér tarto festett Fedeles Padotska [Mv; MvLev.] ✱ *~ polc. 1656:* Vagyon ezen pinczeben 2 rendbeli aszok egy deszka polcz, egy kenyer tarto polcz [Fog.; UF II. 104].

II. *fn* kenyértartó/tároló láda v. szekrény; ladă sau dulap pentru păstrarea pîinii; Schrank zum Brotlagern.

1653: Egj kenjer tarto Egj polcznak valo furez Dezka [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12].

kenyértészta aluat (de pîine), cocă; Brotteig. *1786:* az örög Tobiás Geczíné nem mehetvén a Mlgos Uraság Szolgalattyára egy versen azért hogy kenyér tésztáját akkor vetvén bé az kemmentzében ... az Mlgos Groff Thorotzkai Sigmond Ur eö Naga Darabantya kezét öszve rontotta [Torockó; TLev. 4/13. 48].

kenyérvakaró-kés cuţit pentru răzuirea pîinii; Brotkratzmesser. *1787:* két avatag kenyér vakaro kés Dr. 4 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy. 4].

kenyérvető-lapát lopată de băgat pîinea în cuptor; Brotschaufel. *1756:* Kenyér vetö Lapát 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 30].

kenyérvas vaskenyér (a kohó fenekére gyült nyersvas); fier forjabil (fontă brută poroasă adunată pe fundul cuptorului înalt); Eisenbrot (auf dem Boden des Hochofens angehäuftes Roheisen). *1800:* A tegnapi napon a Constitutio dolgát jelentett Birákjainknak és arra Nagyságodnak tett intezését, hogy a Futatásban a Kenyér vasnak mértéke légyen, a mostani gyülevész Köveknek melyet a Vas kö szüksége okozza hogy a darabb Vasak az illyen Kövekböl igen taraczkasok és hajasok szoktak lenni; azért alázatoson kérjük Nagysagadat hogy a Kohoban az másalás fel ne állittassék; hanem a Veröben a Vas Szam meg hatarozasat és annak szoross meg tartasa iránt téjendö parantsolatyát ohajtyuk[a] [Torockó; TLev. 9/34. — [a]A verős kovácsi társaság]. A jelre l. Jankó, TAszT 202.

kényes 1. finnyás; mofturos, gingaş; wählerisch, heikel. *1710:* Nyárban szénatakarni kihajtottak, s még csüfolódott velünk: „Szegény, kényes emberek gyermekei, ha meglátna most anyátok, megsiratna benneteket" [CsH 197]. *1710 k.:* Szaglásom felettébb is erös volt ... Izlésem igen jó, erös, söt talán kényes is volt [BÖn. 492]. *1830:* köszonyük a' küldetteket, de meg romlottak a' meleg idö 's Vuntujnak hoszu utazása miatt, meg nyálottak, tsak ugyan a' kolbászbol ... ettem énis egyszer Edes Anyám jo izün ette, de én olyan kényes vagyak az ételbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. — L. még FogE 99, 170.

2. kényelmes; comod; bequem. *1662:* (A katonák) hol csellengették el az üdöt, magok tudják, hihető magok nyugodalmának, elszokott kényes életeknek kedveztek akkor is inkább, mintsem hazájok szeretetit s annak megmaradását viselték volna szemek elött [SKr 588]. *1710:* (Az erdélyi urak) megszokták a kényes életet s nyugodalmat, s azért disvadcálják a fejedelemnek a hadakozást [CsH 109]. *1801:* a Gazda ... henyélésre, paráderа, vagy kényes Sétálásra éppen nem érkezik [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. *1880:* Egyébiránt lenézlek téged. — Téged, akit megzököghet egy cseppet a szekér s belébetegszel. Kényessé tett a házasélet, Jakab Ödön! [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — L. még CsH 463.

3. *átv is* gingaş; empfindlich. *1793:* A Zabb olly kényes, nem hogy essöbe, söt csak jo harmatossan sem lehet öszve kötni [JF 36 LevK 189–90]. *1880:* Te Pista! Soha szebb dolgot nem olvastam, mint a Te Sebestyén Esztid. Gyönyörü! Nem tudom: melyik része szebb. Az utolsó fele tán szebb az elsőnél, pedig roppant kényes helyzeteket rajzoltál benne [PLev. 76–7 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

4. *biz* rázós; delicat, dificil; heikel, kitzlich | kb. bajos, nehéz; anevoios, greu; schwierig. *1806:* láttya az Ur Isten hogj állok ezen bajos Világban, a mikor az emberekkel való bánás igen kényes [Ádámos KK; Pk 5]. *1847:* Megjegyzendö lévén az is, hogy ily kényes s nagyfontosságú tárgy több figyelmet, terjedelmesebb idöt és értékéhez illö utána járást igényelni láttatik [VKp 202–3]. *1894:* Nincs kihez forduljak ilyen kényes dologban. Unod bár, de téged gyötörlek [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz].

◇ **Án.** *1850:* Kényes (fakó kanca). Kényes (pej kanca) [Bilak SzD; LLt].

kényesebben kényeztetőbben; cu mai mare răsfăţ; verwöhnter. *1777:* (Gr. Wass Györgynek) Fia maradott egy jeles, Sámuel nevü ifjú, kinél soha kényesebben gyermeket neveltetni nem láttam. Úgyhogy midőn már felserdült korában sem szünt meg édesatyja s anyja a kényeztetéstől, maga az ifjú intette szüleit, hogy már, minthogy kikölt a gyermekségböl, szünjenek meg attól a szerfelett való kényeztetéstől, mert szégyenli [RettE 377].

kényesen 1. kényeztetve; cu răsfăţ, răsfăţat; verwöhnt. *1732:* Tartozo kötelességem szerént kévántam udvarolni ezen pár Agárral az M: Ur(na)k ... joságokat nem tudam, de aszt tudam hogy mindenkor Palatán, és kényesen tartották [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1823–1830:* (Gr. Bethlen Pál) kényesen felneveltetett úrfi volt | Vályi Zsuzsanna ... előbb férjhez ment volt egy Tegzi Mihály elöbb ugrai, azután dányáni paphoz, ki is igen kényesen tartotta feleségét, úgy hogy mikor reggel felkölt is ezen pap, lábujjhegyen járt, hogy a felesége alhassék [FogE 152, 281].

2. kényelmesen; comod; bequem. *1662:* a nyirt papság, kik az ő háló safarinájukkal nagy gyengén és kényesen élnek az ország oltalmazói ellen, titkon minden gonoszt forralnak [SKr 118]. *1747:* az Szekfü virágzik, az Rosmarint Ujul, bezzeg kényesen Sétálhattal volna te is itt az szép virágos kertben [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

Sz. *1710 k.:* Vajon nem panaszolkodott volna-é úgy is az ember, hogy ő csak úgy vagyon, mint az arany kalitkában, igen kényesen, kedvesen, de ugyan csak fogva tartatott madár [BÖn. 478–9].

kényeskedik 1. kb. nyafkáskodik; a văicări/văita; pimpeln. *1806:* tegnap egy kisség meg Sértéttem a sarkamat, és azzal kényeskedtem [Dés; KMN 209].

2. finnyáskodik; a fi dificil/pretenţios la mîncare; heikel tun. *1823–1830:* Aki utazik, az szánja is el magát mindenre, ne válogasson, ne kényeskedjék, mert nem mindenkor telik ki [FogE 204].

kényesség 1. kényeskedés; fandoseală, mofturi, nazuri, fasoane; Zimperlichkeit. *1710 k.:* Az emberek is, mind férfiak, mind kiváltképpen gazdag asszonyok, igen éltek az ilyen drága, jószagú kenetekkel, nemcsak

betegségeknek üdején azoknak gyógyítására, hanem jó egészséges korokban is, csak a szagáért, gyönyörűségből, kényességből, bujaságból illatoztatták, fényesítették orcájokat, kezeket, testeket meg ruhájokat [BÖn. 408].

2. finnyásság; rafinament; Heikeltuerei, Empfindlichkeit. *1710 k.:* Szaglásom felettébb is erős volt, akár jó, akár kedvetlen szag iránt majd a kényességig [BÖn. 492].

kényeztet dédelget; a dezmierda/alinta; liebkosen. *1823–1830:* Paedagogium is hires vagyon itten[a], melyet egy Francke nevű pap állított volt fel ... Esztendőre pedig fizet egy tanuló 300 tallért, ... aki kényeztetni akarja gyermekét, célját éri, ha többet fizet [FogE 192. — [a]Hálában]. *1853:* minő keserves dolog lenne égy tartos sulyos betegség által ágyba szegeztetni, távol mitőlünk, s nélkülőzni kényeztetve a' mi ápolásunkat, dajkálodásunkat [Kv; Pk 7].

kényeztetés dédelgetés; dezmierdare, alintare; Liebkosung. *1710 k.:* (A nemes ember gyermekeinek) ... szüléjük kényeztetése, és őstől reánk maradott, a scholát ... elhagyó gonosz szokás miatt kevesebb üdejek vagyon a tanulásra, mint a szegény emberek, városi és paraszti rend gyermekeinek [BÖn. 537]. *1725:* En ezen becsülletes nyavalyámbol csak nehezen épülhetek, már ugyan fenn járok, meg unván az kinyeztetést [Darlac KK; ApLt 2 Haller János apósához, Apor Péterhez]. *1823–1830:* én lévén életben maradt első fiú, bizonyosan elég kényeztetések között voltam | Lászlo ... az Anyai kényeztetésnek példája | harmadik ... egy korhel, sok szép Joszágát el pusztitotta; ... a' Szüléi kényeztetés meg ette [FogEK 78, 570].

kényeztetett dédelgetett; răsfățat, alintat, dezmierdat; verwöhnt. *1823–1830:* Valamint életem kényeztetett, úgy öltözetem csinos volt, könnyű is volt egy olyan híres szabónak egy kisfiát csinosan jártatni [FogE 78].

kényszeredett elgyötört/kínzott; chinuit, trudit; gequält. *1657–1658:* Az hadak maga, lova elfáradott, éhezett, kényszeredett: az ellenség erős, jó lovas, nemrégen nyugodtan indult [KemIr. 320]. *1662:* Már mintegy hat hete megszoríttatásoknak[a] elmúlt vala, hogy ... magok is igen éheznének ... az éhség miatt is már sajlóttabbak és kénszeredettebbek lévén, ha derekas ostrommal kezdenék őket nyughatatlankodtatni ... ugyan megvehetnék a sáncot tőlök [SKr 327–8. — [a]A moldvai Szucsava várában Lupul vajdáné katonáinak és a kozákoknak].

kényszereg 1. teng-leng, tengődik; a se ţine de-abia în viață; sich fristen. *1791:* Az Pujka fiakhoz az idén rosz szerentse volt ... még ugyan kénszereg vagy 25 és bártsak az maradna meg [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

2. kelletlenül/kénytelen-kelletlen tessék-lássék tesz vmit; a face ceva fără tragere de inimă; etw. ungern tun. *1833:* Ha minket fontal árulásra szorittanak, nékünk porrá kell lennünk, és ... felhagyunk a' kenyér sütésen. ... vagy egy darabig kénszeregve viszszük mig kitsidenkint a' Publikumnak elfontollyuk, 's akkor önként meg állunk [Torda; TLt Praes. ir. 1534. — A városi kenyérsütő asszonyok panasza].

kényszerget 1. készteteget/kényszerítget vkit vmire; a încerca să determine pe cineva să facă ceva, a îndemna pe cineva în repetate rînduri să facă ceva; jn zu etw. wiederholt zwingen. *1574:* Chyzar Antal kenzergette az Inast, hogy en rea(m) walgyon (!) hogy zemewel latta volna hogy en Altal Jttetem volna az Ablakat nyassal [Kv; TJk III/3. 329b]. *1583:* Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet ez Gergel kowachne ere kenzergetet ... No vgimond the leany Jlona Ne felj semmit en theneked gratiat hozok ... chak Mond ezt es vald ezt, hogy Tudod azt hog Balas kowachne kendy Ianossal leót volna [Kv; TJk IV/1. 147]. *1699:* Nem ketlem hogy lésznek oly emberek, kik arra ingerlik, és kenszergetik Bálintit György fiamot, hogy alyon el azon Testamentom mellől [Meggyesfva MT; BálLt 93]. *1745:* Eltető Ferenttz Ur(am) jött ki ide Zilajra és kénszergette az ide való Nemes Eltető Familiát szép szóvalis kérte haraggalis hogj akar Párb(an) akar originalisban adgják oda eő kk az Armalissokat [Zilah; WassLt]. *1765:* mire kován Ngod engemet kénszergetni [Csobotfva Cs; Ks 94 Petki Klára lev.]. *1844:* addig kénszergettek mig réá állottam [Bágyon TA; KLev. Nemes Iuon (22) vall]. — L. még BÖn. 683; FogE 109; RSzF 168; SKr 526; TML III, 560.

Szk: *lelkére ~. 1755:* Veszedelemb(en) még eddig nincsen Kls Vr(am) eo Exallya, mivel az Doctorokotis Lelkekre kénszergettem, de annyira ell gyengéedet, hogy nagy Dajkálkodás kell eo Exallyának [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből] ∗ *szóval ~. 1600:* Nyerges Peterne Margit azzony ... vallya ... en megh Georgy Balast ereossen kenzergettem zoval hogy be mennyen [Kv; TJk VI/1. 543].

2. erőltet; a obliga/sili/constrînge; nötigen, (an)treiben. *1597:* Gellien Jmrehne Kalachsewteo Kata azzony ... wallia ... ew kegme ... engemet arrais kenzerget hogi a klastromba iariak ... en bizony nem me(n)tem, nemis megiek noha waltigh kenzerget reaya [Kv; TJk V/1. 59–60]. *1668:* nekem Torma Benedek leuen ugyan Komlodi gonduiselőm, de miuel neke(m) nem idegenem, nem ugy tartottam, mint szamado gondviselőt, hanem mint attyamfiat, azert ... senki szamadasra ne kenszergesse [BLt]. *1671:* némelly hellyeken a' Nemes embert a' Parasztok a' Falus Biroságra kénszergettek [CC 36]. *1684:* kinszergetven gyakran az eő velle valo Paraznasagra [Dés; DLt 447]. *1724:* Egy Léány ... beszélte ..., h(ogy) alig maradhatott meg Pekri Uramtul, őtet kénszergette, izgatta, hogj véle közosüllyön [Királyfva KK; BK. Farkas Mihályne (30) jb vall.]. *1769:* Tyiu György ... kénszergette hogy tselekedgye akarattyátt, de a feleségem idős ember-is lévén nem engedet néki [Bukuresd H; Ks]. *1778:* kensergetnek hogj meg fizessem [Agárd MT; Told. 8].

Szk: *jobbágyságra ~. 1614:* Nagy Gergely Drabant, de Kalnoki Jan(os) Jobbagisagra akaria ke(n)zergetnj [Szárazajta Hsz; BethU 214] ∗ *a rosszra ~. 1768:* Csikfalvi Bakó Beniámin Uram ő kigjelme Sokszor oda jőt Aszszonjomhoz estve s kénszergette a roszra, úgj annjira hogj erőszakotis akart tenni Aszszonjomon [Vadad MT; EMLt]. *1823:* Csernátoni Samuel ... el jöt a házamhoz, szorongatni és a rozra kénszergetni kezdet ... ki kergettem vas fogoval vertem [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Sütő Parasztyiva (40) házas asszony vall.].

3. vmi kényszerít vkit vmire; a constrînge ceva pe cineva să facă un anumit lucru; durch eine Sache zu etwas gezwungen sein. *1583:* Megh ertettek eo kgmek varosul Biro vramnak beoseges eleo zamlalasabol, minemeo Nagy es vtolso zwksegh kenzergette eó kgmet tanachaual egietembe az Zabo Georgy hazanak eórcók Arron meg vetelere [Kv; TanJk V/3. 272b]. *1672:* bizony dolog hogy kgldet ennyiszer busittani neheztelem nem is busittanám kgldet ha az szükseg nem kenszergetne [Kantafva Hsz; BálLt 1]. *1678:* sok embereknek istentelen vélekedések, nyelveskedések, hamisan való rágalmaztatásim, azok miatt való suspicióim és szenyvedésim majd ugyan kényszergetnek magam igyének megvilágositására [TML VIII, 69 Kapi György Teleki Mihályhoz].

4. gyötör; a chinui; peinigen, quälen, plagen. *1604:* eoket mosta(n) sok kwleonb kwleonb fele zwksegek kenzergetnek es zorongatnak [Sóvárad MT; Berz. 15. XXXIX/3]. *1629:* Baranyai Zabo Janostol sokszor hallottam hogy ... az harom Mustoha leanyi kenszergettek az eo reszekert [Kv; TJk VII/3. 34]. *1717:* Ez üdön zab, Arpa ném térémvén buzánkot kezdetti (!) abrakolni, az masirozo Militia, ahol zabot talál is két lóra, egj vékát el huz, és az éget borért kérgetik, kénszérgetik az szégénjségét [INyR Cssz, Gysz és Ksz panasza]. *1724:* Hallott(am) h. vallásáért kénszergette Feles(é)gét, és a miattis hagyta volna el Felesége [Náznánfva MT; BK. Konkó István (36) jb vall.].

5. (el)kinoz/gyötör; a chinui; abquälen/martern. *1585:* Monda Danch leorincz Andrasnak, My dologh io Andras Vra(m) hog ily keseon Jeóz es it kenzergeted Barmat egez Napestigh zekeresemnek [Kv; TJk IV/1. 516].

6. *átv* vmi szorongat vkit/vmit; a constrînge pe cineva la ceva; bedrängen/drücken. *1583:* (A) sok keoltsegek ... mostan kenzergetik az varost Mellieknek segitsegere es kiwaltkeppen valo gondvisclesere vetettek eo kgmek Adot egy vonasra f. 2 [Kv; TanJk V/3. 274b].

kényszergetés 1. kényszerítés; constrîngere; Nötigung, Zwang. *1607:* sok zegeni Attiankfiaynkat kikteől azokban az wdókben fogsaggal, es egieb sok kwlömb kwlömb fęle kinzergetessel kinzerittettwnk azokat az summakat fel kęrni ... mys elegitheneók megh [Kv; RDL I. 80]. *1772:* semmi egyéb kénszergeteseket nem érthettem, hanem ... ilyetén szokkal kénszergettek engemet[a] [Drág K; TSb 21. — [a]Köv. a nyil.].

2. erőltetés; forțare, silire; Antreibung, Erzwingung. *1657:* Noha pedig talán harmadik esztendejében együttlakásunknak vallásban is megegyeztünk: mindazáltal addig nagy szűbéli fájdalommal szenyvedtem az vallásban különözést ... de minden kénszergetés és az miatt való izetlenkedés nélkül Isten megtérité [KemÖn. 151]. *1691:* Tordai János ... sok kenszergetesünk utánnis az menyecskehez ne(m) akar redealni. Tetszet azert hogy infidelitassaert vinculallyuk [SzJk 252].

kényszergető kényszerítő; care constrînge; zwingend, nötigend. *1667:* Gyakor leveleim méltán unalomban lehetnének Kigyelmed előtt, ha azoknak irására kénszergető sok szükségeimről bölcsebben nem értene Kigyelmed, mintsem én arról követhetném [TML IV, 14 Rosnay Dávid Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1671/1676:* Mi Lóniai Anna[a] ... Tekintetes, Nemzetes Czegej Vas Janos Vramtul, és Feleségetűl Ebeni Éva aszontul eö kglmektül vöttünk fel mostan Ezer száz huszon ött magyari forintokat, az magjar orszaghi mostani fel haborodott allapatokra kénszergető sok költésünk ezt kévánván czelekednünk [WassLt. — [a]Kemény János fej. özvegye]. *1685:* Ugy látom nemely Becsületes Emberek, a' nagy kenszergetö szukséget látvan ... nem lesznek idegenek, az kivánt dolognak meg engedesetől [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz].

kényszergettet kényszerítget vkit vmire; a încerca să constrîngă pe cineva să facă ceva; jn zu etw. wiederholt zwingen/nötigen. *1586:* Eotweos Orban vallia ... Az masik kerdesbe(n) Ne(m) tud (!) hogy a' leant Igyarto Georgy kenzergettette volna, hogy Ne vallana azt hogy eo hirewel leot volna az felelet Iratas [Kv; TJk IV/1. 596]. *1662:* (Szajdi Ahmed pasa) a birónak a tizenkét polgártársaival tizenhárom hegyes karókat faragtatott ... őket arra kényszergetteti vala, ki-ki abban egyet maga hátán az ő sátorához kihurcolván ... mind a tizenhármat azokba belévonatni és sátora előtt feltámogattatni akarná [SKr 541–2].

kényszergettetik kényszeríttetik; a fi constrîns/silit; gezwungen/nötigt werden. *1605:* Ha hol meghis Towab kenzergettettnenek ... tehatt Appellallianak Boczkay Vramra [Kv; TanJk I/1. 513. — [a]A kv-i követek ogy-i ut-ból]. *1672:* Nagyságod elébbi kegyelmes parancsolatjára nézve az atyafiaktúl és hadaktúl kényszergettetvén, hittel kellett magamat köteleznem, hogy holnap megindulok, már csak lehetetlenség elmulatnom [TML VI, 299 Teleki Mihály a fej-hez].

kényszergő sanyargó; care duce o viață chinuită/nenorocită; elend, kümmerlich. *1823–1830:* Gyermekeim! ... sajnáljátok a terhek alatt kényszergő embertársaitokat! [FogE 277–8].

kényszerít 1. késztet vkit vmire; a constrînge/sili pe cineva la ceva; jn zu etw. nötigen | rábír/vesz vkit vmire; a determina pe cineva să facă ceva; jn zu etw. bewegen/veranlassen. *1575:* Balogdy Farkas Be hyvassek, Es meg Erchye Byro vram teolle kyk legienek az teoby kyk Akarnak az feiedelem Melle Menny, Es otth zolgalatiokat meg Mwtatny, Az kyk azok leznek kenzerice eoket biro vram hogi Mennyenek Ely ... az feiedelem Melle [Kv; TanJk V/3. 123a]. *1583:* Orsolia Kendi Ianos zolgaloia vallia ... kenzerit vala Gergel kowachne arra hogy ... Megh Aiandekozna chak mondanam ezeket ig lenny, es eg Niomon vallanek az Ilona leannial ez dologh feleól [Kv; TJk IV/1. 145–6]. *1609:* Hoza mű nekünk az nemzetes vitezleo Beldi Kelemen Vzoni az Nagisagtok pechetit meliel kenzerite ... hogi mi el menek (!) Tusnadra es valakiket mű eleonkbe hina mi azoknak hitek zerent ualo vallasokot meg irnok beveneok [Cssz; BLt 3]. *1629:* kenszeritik az Aszont hogy megh eskedgjek, de nem esküuek [Mv; MvLt 290. 170]. *1665:* akkorj vdeöben senkit sem kjnszerjtettek akorj urak Telekb(en) hogj magat keosse iobbagjul [Jára MT; Told. 1a]. *1717:* Tudom, hogy kénszeritette Dobai Péter ur(am) az Falut és az Harangot félre is vertük, 's ki mentünk az Széna hozókra [M.köblös SzD; RLt Nagy Vantsa (60) jb vall.]. *1767:* kenszeritök eőket ... hogy hitek s vallások után

... a kerek erdőbe bé rugo végeit is azon két földeknek nyomoznák ki [Vajdasztiván MT; JHb IX/49]. *1844:* Kis János ... engemet unszolt hogy men(n)yünk eleibe a Lovárol a csengettyüt le venni, én vonogattam magamat de réám rivallott, és kényszeritett, hogy Men(n)yek el állani az uttyát [Bágyon TA; KLev. Vásárhellyi János (24) vall.].

Szk: *erővel ~. 1579:* Kett wassot wöttem az Zena ucza kys aytora ell Törett vala az emelchö chenaltata(m) ... Fyzetem Esmek az alch palnak hog egez Napyk ot művelt erővel kynzerytem rea fyzetek d. 25 [Kv; Szám. I/XVIII. 39]. *1678:* egj Janko Janos nevü orosz legenj ... ada magat ... Balogh Geőrgj Ura(m)nak örökös Jobbagjsagara ... Balogh Gorgj Ura(m) azt monda te lassad en erővel ne(m) kinszeritlek magad kivansagod, es sokszorj busittasod, hogj fogadgialak kezem ala [Héjjasfva NK; DLev. 3. XXXI. A. 17] ✱ *hitére ~. 1630:* Maga is jól tudja nagyságod, de én nagyságodat az üdvességedre, hütödre kénszeritlek, hogy énnékem megmondd azt, hogyha tudjaé, ez az hamis hír[a] honnét futamodott ... és ha tudja, kicsoda, ki az én kegyelmeş asszonyom ellen ezféle practicákat indít és visel [BTN 429. — [a]A tatárbetörés elleni császári hadgyüjtés híre] ✱ *(az) istenért/istenre ~. 1599:* Az Nag Jlö Istenre kenzeritek Mindeneket, mindenek meg Allianak az en Testamentomomo(n) es meg obseruallıak, es mindeneknek az mit Testamentomba hatta(m) meg Aggiak [Szava K; JHbK XXI/7]. *1619:* De én mostan nagyságodat az hatalmas Istenért kénszeritem, hogy az hatalmas császárnak s az muzulmán nemzetnek jlyen jó alkolmatosságát el ne taszítsa nagyságod [BTN 349] ✱ *lelke üdvösségére ~. 1632:* lelkek iduessegere kenszeritem eőkkeőt, hogj minden puntiaba (!) es Czikkelibe(n) fel bontas nelkul megh tartsak[a] [Msz; KJ. — [a]A végr-et].

2. erőltet vmire: a obliga/constrînge la ceva; zu etw. nötigen/antreiben. *1583:* Ersebet Kochis Georgine vallia hallottam Az leannak Zayabol syr vala: ... Im rea kenzeritenek Rengeo Anna es Borbelj Ianos hogy az valliam hogy engemet ez Igiarto Georgy gonoz eletnek chelekedetire Akart volna kenzeriteny [Kv: TJk IV/1. 126]. *1597:* Gellien Jmrehne Kalachsewtteo Kata azzony ... wallia ... az leany nagi kesserew (!) sirwa(n) ... felele ... mikor engemet hazahoz wit, ket dologrol teot ennekem fogadast, eggykreol hogi ne(m) kenzerit hogi az Calastromba iaryak, masikrol hogi az atiafiak akarattia ellen senkinek nem ád [Kv; TJk V/1. 59–60]. *1671:* Hogy soha ő Naga az Országnak semmi rendeit Reversalis adásra, és kételen szolgaságra ne kénszeritse, sőt emlekezetben se hozza, contentus lévén ő Naga az Homagiumnak depositiojával és kinek kinek szabad akarattya szerént valo szolgálattyával [CC 23 I. Rákóczi György fej-i »conditio«-inak törvénybe iktatása]. *1722:* Mük minyajon Unitariusbol lett Reformatusok vagjunk de mű az mi igaz hűtünk szerint valljuk hogj minket senki nem kenszeritett hogj Reformatusok legyünk, se fenjegetessel, se foksaggal [Héviz NK; JHbT]. *1724:* Susi Szájából hallottam magam, h(ogy) őtet kenszeritette és erőltette a közössülésre Pekri Ur(am), de ő el szalatt, el bújt [M.királyfva KK; BK. Simon Györgyné (36) jb vall.]. *1873:* Közgyülésünk ... tekintve ..., hogy az egyházfiság valóban tereh, nem kényszeriti tagjait hogy azt 3 évig hordozzák [M bikal K; RAk 300].

Szk: *rosszra ~. 1823:* Csernátoni Sámuel Uram ... velem is sokat probált, s kénszeritet a roszra ... nem hagyot béket Csibdesni kezdet, kértem sokat szép szoval hogy hagyon béket Csernátoni uram, de meg nem szünt tsuf természetit tovább is folytatni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Szilágyi Istvánné Imre Anna (41) ns vall.].

3. rákényszerít/szorít vmire, kötelez; a obliga la ceva; jn zu etw. zwingen/nötigen/verpflichten. *1552:* vegezek my Eleottunk, hog' meeg az Kelemen pap Elne, az Tho keolchegere Barchay Gyerg' kelemen papot. Nem zorgolmaztatna, sem kezeritene hanem ha az Ew akaratyabol akarna meg fyzethny [Mezőszengyel TA; BfR]. *1571:* (Az) Ispanok ... Nagy sok borokert ... eotwen forintot awagy meg teobbetis kenzeritettek fizetny [SzO II, 329 a székely nemzet foly.]. *1635:* Bob Koztint kenszeritte az szek, hogy megh bizonitsa azt, hogy More Lazlo azzal feniegette, hogy meg eölj [Abrudbánya; Törzs. Th. Metes de Buczum (50) jb vall.]. *1681:* Valamire az Officialis per bona(m) Industriam kénszeriti illendő keppen, tartoznak praestalni [VhU 82]. *1741:* Szék Tisztei poroncsolának egj külső rongjos embernek s oda állitták s kényszeritték hogj vonnya le az lakatot [Uzon Hsz; HSzjP St. Szinte de S. Kőrőspatak (30) pp vall.]. *1756:* minket Regius Perceptor Uram kenszeritt, hogy a' tavalyi Summát administrállyuk [Torockó; TLev. 9/8]. *1802:* méltoztatik azt Nagyságod böltsen meg-itélni, hogy a Nemes Ember Joszágai elidegenithetetlenek lévén, annak meg-hozására a Successorokat a Törvény kenszeritti [Torda; JHb XIII/9].

Szk: *adóadásra/adófizetésre/adózásra ~. 1590:* az eó Naga Elózóri leueleben valo paro(n)cholattjaual nem gondoluan az eó lofóy Zabadsagok Ellen ado fizetesre Es az malefitusoknak perseqútioikkor Vallasra kenzeritennek [UszT]. *1654:* teöb adozasra az szegenyseget ne kenszeritse es erette megh ne bántsa kárositsa [IB a fej. I. Bethlen Domokoshoz]. *1676/1681:* Paranczolom ... minden rendbeli ... Tisztviselőimnek ..., hogy megh irt György Mestert, es ket agon lévő maradékit az emlitet hazatul semmi paraszti szolgalatra, sem penigh en ream nézendő Tributiora, dézma, es ado adasra, ne kénszericzék [Vh; VhU 340–2 Thököly Imre ad. lev.] ✱ *békességre ~. 1558:* Ha penygh kyralne azzon bekesegre kezereythene Byro wramoth, Semmyre ne felelyen [Kv; TanJk V/1. 47] ✱ *dézmaadásra ~ → adóadásra ~* ✱ *hallgatásra ~* elhallgattat. *1710 k.:* a keresztyéni szeretettel és a természeti indulattal is ellenkező hallgatásra kénszeriték, én Istenem! azt a keserves asszonyt, az én feleségemet, akinek a maga házát csinálák majd másfél esztendeig tömlöcnek, hogy az én szabadulásomban ne fáradhasson [BIm. 1000]. *1751:* Vándor Iuon részegen jövén az korcsomárol ... kiáltozott a' nemeteket bestelenitette ... az Lejdinant is meg unván gazolkodását halgatásra kénszeritette [Balázstelke KK; IB] ✱ *hódolásra ~* meghódoltat. *1661:* Ezeken kívül Zaránd vármegyének részecskéjét szüntelen fenyegetvén, holdolásra kénszeriti [KemIr. 343. — [a]A török] ✱ *vallásra ~ → adóadásra ~.*

4. vmi rávisz/szorít vkit vmire, kénytelenít; a obliga ceva pe cineva să facă un anumit lucru; jn zu etw. verleiten/anhalten. *1552 k.:* az wezedelem, es az kytelensegh kenzery⟨t⟩ Mynket [LLt]. *1572 k.:* keövettem Ty Ke: hogy Ennekem meg bochiassa hogy mostan Bantom Ty Ke: ninchyen mit Tennem Az zwkseg kenzerit reaia [Kv;

TJk III/3. 30d]. *1604:* Esnek sok kwleomb kwleomb fele panazolkodasok az szaz Vraimtol, hogy regy megh regzet praerogatiúaiok ellen lowokat es barmokat postalkodasra el vetetnék Ennek vthanna biro vram el ne vetesse, ha felettebb valo ereoltetes Nem kenzerithy eo kgmet [Kv; TanJk I/1. 483]. *1692:* azon káraim kenyszeritettenek az Ebenek Farkas maszlagot csinalnom [Dés; Jk]. *1790:* Az időnek teldegelése kénszeritt engemet arra, hogy az Also es Felső Kis Martallya kőzőtt levő Város közönséges Sikátora el kotyavetyézése Terminussát meghatározni szorgassam [Torda; KW]. *1834:* a vett méltatlanság kénszeritt orvaslo szerhez follyamodni [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap kezével].

5. szorongat; a constrînge/sili/obliga; drücken. *1661:* nem szemtelenkedném nehány pénzért, ha az szükség nem kénszeríte [TML II, 29 Kemény János Teleki Mihályhoz]. *1754:* ő kegyelmek ennek előtte bizonyos Szükségektől kénszeritvén ... Laszlo András uramtol ... Leváltanak volt harom magyar forintokot [Makfva MT; DLev. 1. VIII. A. 8]. *1762:* nagj szükségektől kénszeritvén tövének mi elöntünk (!) illjen örökös vásárt [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28].

6. ösztökél, sarkall; a îmboldi/îndemna/stimula; antreiben/eifern. *1612/1723:* a' keresztyéni egyesség kénszeriti őket arra, ha láttyák a' Koronkaiak(na)k erötelen voltokat, segittséggel legyenek nékiek [HbEk]. *1619:* De mégis kénszeríte az Felségednek való irásomra kiváltképpen az Felséged Pozsonból irott két levele, kit Felséged nekem intituláltatott volt [BTN˜ 379]. *1664:* ezeknek megirásokra lelkemismérети kénszeríte s Kegyelmedtől vétkül ne tulajdoníttassék [TML III, 173 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1705:* Gyurkón, az úr fián mind csak jobban-jobban uralkodik a melancholia, és Szentpálinak azt beszéli, hogy őtet a sátán holmikre kényszeríti, ő azt veszi eszébe, és az Isten őreá az ő szülei vétkekért bocsátotta [WIN I, 540].

kényszerítés 1. késztetés, kényszergetés; constrîngere; Nötigung | rábirás; determinare; Veranlassung. *1582:* Mikoron egzer az fogoly Catus Azzony megh eskwt volna ez Boregeteo Peterne Rezere, Az vthan Bakoneis meg akara eo Rezere eskwttethny, De mongia vala hog cotet kenzeritessel eskettette volna megh Boregeteo Peterne es Adomaniert [Kv; TJk IV/1. 93]. *1595:* Az my megh hólt edes Aniank elteben esze nala leüe(n) testamentomot tett Jamborok eleott, megh gondolua(n) hogy my kette(n) eö neki edes gyermekj uagyunk zabad akarattjabul ne(m) kenzeritesbeól, valamit az en nene(m)nek Margith Azzo(n)nak az felperesnek akart hadni, neki hatta [Szu; UszT 9/50]. *1631:* Szücz Peter nevű ember ... meg esküvek senki kenszeritisiből [Tötör SzD; Ks 43. F]. *1639:* Mikor volnank Aranion Huniad varmegieb(en) ... Jöven mi elönkb(en) szemelük szerint ez ide ala megh nevezet szemeliek, ugy mint kezesek szabad akarattiok szerint, senki kenszerittes alat nem leven[a] [Arany H; BK. — [a]Köv. a kezesek fels.]. *1758:* az ... Czigányok ... kezességet vállalánakis kéz be adás alatt magok jo akarattyokbul nem kénszerétésbül [SLt 17. C. 33]. *1848:* mikor, hová távozott el ? — s ha eltávozott más kényszeritéséből történt-e vagy maga elszánásából? [Kv; Végr. 24 vk].

Szk: *minden ~ kívül/nélkül. 1579:* eleo nyelwekkel, minden kenzeritesnelkewl, my eleottewnk illien wallast teonek [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/40]. *1666:* a' meg emlitet ládát Varadi Szöcz Janos Uram ... minden kenszerites es untatas kivül ki hozatván fel nyittatá, es a' praescpecificalt Ecclesianak hagyott penzt fel kerestetvén Jstvandi Balint Uram kezeben ada [Kv; KvRLt VII. 6–7 Tolnai István ref. préd. kezével]. *1795:* jövének előmben ... Meleg Földvári[a] jó helly tarto tizen egy számbol állo meg szűkült Gabonátlan Emberek kik valolanak magokra minden kenszerites nélkült hitelbe 50 ~ Ötven Véka jo Rosos Buzat à Dr. 120 penzeken vekájat [SLt XLIV. 4. — [a]SzD].

2. erőltetés; forţare, silire; Antreibung, Nötigung. *1655:* Noszolyban lako Tot Borbala prokatora altal Noszolyban lako Fazakas Janos altal jelenti, hogy Ceffei (!) Laszlo Uram kenszereteseböl ment volt felesegül Kodis Mihalyhoz, ugyan Ceffei Uram koczissához [SzJk 76]. *1670:* az d(omi)nus Anak kénszeritteséből kellet mutálni Religioját az fel kért személynek [Kv; TanJk II/1. 804]. *1699:* Kovács Istvánnak semmi kedve s akarattya nem volt a hazassagra, hanem az Attyának kinszeritesébol kelletett meg hazasodni, akarattya ellen [SzJk 323]. *1817:* (A) ki kérdeztettések meg esvén mint Regiusok Kun György és Gál István ö Klmek elött s eléttem hogy mind ā ketten ā Házassági Hitlés ideje elött azt vallották, hogy önként s kénszerités nélkül kelnek öszve egy mással [Györgyfva K; RAk 95].

3. kényszer; constrîngere; Zwang. *1586:* Baniay Istua(n), Laskay Gergely Bechkereki Georgy, chetneky Christoph valliak, kery vala Eotthweos Imreh hogy Ne vezzeozzek teorwentelen Ne chelekeggienek, mert tagaggia vala Az vetket ... Az Mestereketis kenzeritesbeöl keowete megh ... Az wdeos Mesterek ... Egy Arant penig az kenzerites feleol ezt valliak, hogy Zechy Istua(n) vizontagh fel Akaria volt vonatnj vezzeozesre, ha megh Ne(m) Akart volna bekelny es Igy kenzeritesbeol leön a' keowetes a' legenteol [Kv; TJk IV/1. 543]. *1603:* kenzeritesböl kelletet az bekesseg melle allani, és Csaszar ö fge az mi kegyelmes Wrúnk kedúctlensegeben esni [Kv; TanJk I/1. 453]. *1765:* Rusz Gligorás midőn Salánki Gabor Ur(am) Udvari Birája Mihok Péter ivutt a kortsomán, mint égy kénszerittésből erőltette Mihok Pétert, hogy köszönnye reá a Méhsert [Aranykút K; Ks]. *1767:* Néhai Mltgs Csáki Ur Tihoi Tiszttartója Lázár Gyérmán korbátsal hajtotta, s erőltette égy néhány Tihoi embereket, hogy a hatarunkra meg esküdgyenek hogy Tihoi határ, és Sem(m)i Törvény nélkül kénszeritésből réá esküvén el vették tölünk 's az olta birják [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 15–6 Puskás Zaharia (35) jb és Kötza Mákovej (64) jb vall.].

4. kénytelenség; obligativitate; Not, Muß. *1595:* Az Capitanok es tizedesek az eo hiteok kenzeritese alat vigiazzanak ez Napsagtol fogwa az ollian zemeliekre kik hazat veznek, vagy penigh Jdeghenek lewen hazassagok Altal, hazhoz Jutnak [Kv; TanJk I/1. 251].

5. ösztökélés; îmbold, îndemn; Antreibung/eiferung. *1780:* Az inctus pásztor menti magát az utcának szorosságával, és hogy a marháknak egy része elöre magánoson vette volna arra útját, s nem kénszerítésből hajtattak oda, hanem magokra [Taploca Cs; RSzF 214].

kényszerítésképpen kényszerből; din constrîngere; aus Zwang. *1621:* Zakaczj Tamast ... poor Matenak kellet volna vinni Hunjadig, Vasarheljen[a] az Tatar hirt

meg ertue(n), vizza Teritette es Zenlazlo[b] feleol kenzerites kepen kellet vizza vinnj Enjedig esmet az zegenj Embernek adno(m) f 1 | 2 Xbris Azzonjunk eo fel. Zamara vitet szarasi (!) Matias Brassobol, haro(m) malhaban haban poztot ... kenzerites kepen Monoig[c] kellet vinnj [Kv; Szám. 15b/IX. 170. 15b/X. 13. — [a]Gyerővásárhelyen (K). [b]Tordasztlászló TA. [c]Sz].

kényszerítetlen kényszerítés nélkül, önként; fără constrîngere, de bunăvoie, benevol; ungezwungen, freiwillig. *1665/1754:* Ha ki kénszeritetlen meg eskűszik, büntet(ése) egy heti bér [Kv; ACArt. 14].

kényszerített vmibe belekényszerített; obligat/constrîns la ceva; zu etw. gezwungen. *1710 k.:* Ne tegyétek tü azokhoz magatokat, mert bizony más sem tészen azokhoz, akik kénszeritett, szükséges, igazságos hadakozásban leteszik életeket az Isten dücsőségeért, édes hazájokért, vallásokért, szabadságokért, feleségekért, gyermekekért [BÖn. 420]. *1869:* a major ... kimondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot. Csak képzeld, most azért, hogy egy évig kényszerített önkéntes katona lehessek ... folyamodnom kell Szebenbe super visitatiora; mert hanem rendes sorozásra elé kell állanom [Pf Pálfi Károly lev. Kv-ről].

kényszerítget kényszerget; a încerca să constrîngă/silească; wiederholt nötigen. *1662:* Gyulai Ferenc ... amennyiben lehetne, a fejedelem kedvét tölteni nagyon igyekeznék, ugyancsak a szegény Váradot zaklatja, kénszeritgeti vala, mert ... az egész utcákat mindennaponként dobbal jártatván, kiálton-kiáltja vala: valaki fegyverfogható ember akármi rendbéli volna is, menten-menne és sietne Gyaluhoz, a fejedelem táborára [SKr 551].

kényszerithet 1. vmire rábírhat/vehet; a putea determina la ceva; zu etw. bewegen können. *1587:* az Nagiob renden valo vraim, feokeppen eo kgmek az zaz vraim, el kesve wgjekeznek adaiokat be adni, bwntetessel, fogsaggal sem kenszerithetik az Ado be hozasara [Kv; TanJk I/1. 47]. *1716:* Mentem Segésvárra ... dél után öt oráig jártam és ő kgme[a] ís jártatot, hogy más alkolmatosab szálást találhassunk ... Polgár Méstér ura(m), azt mondgya, hogy ő kgmé né(m) kénszeríthét sénkit az Maga alkolmatosságának ki adására [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev. — [a]A polgármester].

2. vmire rászoríthat, kötelezhet; a putea constrînge/obliga la ceva; zu etw. nötigen/veranlassen können. *1585:* eo Nga kgmesen engedne megh Azt hogy Se kwlseo, Nemes vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varosy Ember, Semminemeó Attestatoriaúal Ne kenzerithetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vaida embere eleybe az varossy keosseget [Kv; TanJk I/1. 16]. *1595:* Amy Nezy Azokath, kik az varos keonyweben magokat be nem irattak volna ... Be iratasra magat kenzerithessek annak moggya zerent [Kv; i.h. 258]. *1665/1754:* Ha valamely Legény ... vra engedelméből fel-kél, az vra-is butsu hétre ne kénszerithesse [Kv; ACArt. 17–8]. *1785:* mig e[a] meg nem lészen, addig Mlgs Patronus Urainkis nem kénszerithetnének hüt le tétel alatt a tizedik Vasnak dézmába valo adására [Torockó; TLev. 4/11. 2b. — [a]A vasdézma-szolgáltatásban való itélet].

kényszerítő stringent, constrîngător; zwingend. *1670:* ha Kőrös oda leszen, bizony Fejérváratt is leszen sok zsibongás. Talám nem kellenék csak így engednünk elfoglalni ... oly kénszerítő parancsolat sem jöven [TML V, 350 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1681:* Szépvízi[a] harminczadnak és eőrnek álloji ... mind Moldova felől ide bé jőni akaró, s mind innen ki szándékozó embereket ... szorossan meg visgállyanak és az igaz ügyben és kereskedésben járó embereket annak szabott rendi szerint való taxával, vectigállal ... békével bocsássanak, effélékkel ellenkezőket penig ... méltó és tartozó büntetésre vonnyanak ... ő nagyságának ... meg jelentvén efféle dolgot, szorossan kénszerítő kötelességek alatt [CsVh 104. — [a]Cs].

Szk: ~ *szükség. 1677:* semmiféle kéncset-is ez Országbol ki-takaritani ... senkinek nem szabados, (: kivévén hazánknak közönséges veszedelemben forgo háboruságos állapottyának kénszeritö szükségit :) [AC 64] ∗ ~ *szükségtől viseltetik. 1690 k.:* midőn az Hommobriens (!) Fejedelem(ne)k edgj Companiaja be szallott volna Gerlara, sem Buza, sem Liszt, sem Bor nem leven, irtam s kertem élés hajto Commissarius Uramekat, hogj odais Élést hajtassanak, de abban semmi sem telven, nagj kenszeritő szüksegtől viseltetven, ketelenseg alatt kellett, az Varmegje(ne)k hodoltság(na)k mondato reszeből is keves Élést hajtatnom [UtI]. *1695:* Sok es kivált keppen valo kenszeritő szüksegtűl viseltetven, az regi observalt jo mod szerent ketelenitettünk harom holnapig valo Bor fogast allitani [Dés; Jk].

kényszeríttet 1. késztettet, rábírat; a determina prin ceva; zu etw. bewegen lassen. *1787:* Nemes Ara(ny)as széken Kövenden lako Varfalvi Bondáts Samuel Ur(am) n(eme)s személy engemet salariumomrol Contentalvan külde kezemben egy irott Instructiot egy citalo petsettel s egy csomo pénzel edgyütt, és kenszeritette engemet hogy aval mennék él, és mindenekben annak tenora szerent procedalnék [Asz; Borb. I].

2. rászoríttat vkit vmire; a ordona să fie constrîns la ceva; jn zu etw. nötigen lassen. *1577:* ha zwkseg Silipet chinaltatny, ... az ág hordasra penig kenzerytesse eo kgme zorgalmatoson mind az also felseo falukbely Iobagiot [Kv; TanJk V/3. 151a].

kényszeríttetés kényszerítés; constrîngere; Nötigung. *1662:* Stépán Ferenc ... a levélvivők után egy levelet nagy postán küldvén ... azokat rettenetes obtestátiókkal, kényszeríttetésekkel protestálásokkal tanácsolja s fenyegeti vala is, hogy levelet ... az ő meglátása nélkül ne vinnének [SKr 559–60]. *1715:* az Utrumba(n) fel tött Esztendőkb(en) ollyan állapot vala, hogj senki sem kénálta magát az udvarbiro mellé valami szolgálatra, hanem inkább kerülték, Tartva(n) az időnek háborgásától, sem vice udvarbiro, sem korcsomaros, sem biro, sem Hidas, sem kertészek, sem Csürbiro, sem mások akkori időben honorariummal nem járta(na)k szolgálattjok uta(n), hanem kit szép szoval, s kit kéréssel, kit fenyegetessel, s kénszeritetessel állitott akkori udvarbiro maga mellé [Fog.; UtI]. *1765:* noha kedvem ellen a fassiora való kénszeríttetésemet, mellyet ha modom volna benne ... Regius Perceptor uram ellen fassiómot jó szivel praeterealnám, de mivel meg hüteleztetém kéntelenittetem ... fatealni [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 316].

kényszeríttethet köteleztethet vkit vmire; a putea constrînge/obliga pe cineva la ceva; jn zu etw. nötigen lassen können. *1805:* Sako Janos erre[a] réa nem alla, azt mondvan, hogj ö a' Mlgs L. B. Praeses Ur ö Nga Parontsolo Levelet altal nem hagja ö is ugjan azon porontsalo Levelnek altal hagasara nemis kenszerittetheti [Torockó; TLev. 9/39. — [a]A bérmunkás követelésére].

kényszeríttethetik 1. köteleztethetik; a putea fi obligat; gezwungen werden können. *1568:* az illyen dologba penegh wgyan kenzeritethetunkys, kereztyeny regulank zerynth, Jsten zerynt, es feyedelmönknek, orzagunknak wegezese zeryntis [Magyaró MT; BesztLt 29]. *1592:* Adtak[a] illien zabadsagot, Hogy a' Coloswary Ember senki teórweny Zekire ne kenzeritethessek hanem chak az eö varossy Biraia eleibe [Kv; DiósyInd. 26. — [a]Károly Róbert és Zsigmond].

2. rászoríttathatik; a putea fi constrîns; angehalten werden können. *1662:* amint már a benn valók megijetkeztek volna ... ostrom nélkül is nem sok napok alatt a megadásra kinszeritethetnének[a] [SKr 246. — [a]Regéc várának védői]. *1740:* Timár Varga atyánkfiai ő kglmek, nem kinszeríttethetnek pedig Csizmadia atyánkfiaitól pénzen vásárlandó bőrök kikeszítésére [Dés; Jk 334c]. *1793:* A' Somosdi Visita(ti)oba ... a' fellyebb irt Személyek, magok és falus felekezetek nevekben és képekben, oly Conditiok alatt kötelezék magokat ... ha pedig ... igéreteket másolni akarnák törvényes eszközök általis, magok és Posteritassok Articularis poena alatt kénszerittethessenek [MMatr. 91].

kényszeríttetik 1. köteleztetik/rászoríttatik vmire; a fi constrîns la ceva; zu etw. angehalten werden. *1620/1681:* Vajda Hunyadon lako Lugusi (!) Mihaly Udvari gyalogh Drabantunk(na)k megh tekintven jambor szolgalattyat, kegyelmességünkből immunitast adva(n) könyörgésére Hunyadon lako Eöttsének Sztoikanak Hadgyuk azert es paranczollyuk ... ennek utanna ne kénszeritessék az Jobbagysagnak szolgalattyara, hanem mindenektul immunis legyen [VhU 279 Bethlen Gábor rend.]. *1671:* Jsmet az Foldozo Vargakis ... semmi uy saru művet ne gyakorollyanak, hanem csak tulajdon az Saruk(na)k foldozásaval ... magokat es hazok nepet taplalni kenszerittessenek [Kv; KvLt Céhir. I. 17] | Aranyas Székben à memoria hominum Arenda fizetéssel nem tartoztanak, még-is szabadságok ellen némelly Tisztektől, Arenda fizetésekre kénszerittetenek [CC 40]. *1718:* Varga Aszt: Marton Mester ... kévánságá(na)k fundamentuma az, hogy mivel ennek előtte ugyan az Remekért esztendeig valo szolgallattyát fel követte volt, de minthogy már meg mátkásodott ne kénszeríttetnék arra hogy azon esztendőt egészen el töltené inkább fizetne érette [Kv; ACJk 101]. *1863:* A' szülék kemény büntetés terhe alatt gyermekeiket az oskolába fel adni kényszerittessenek [Gyalu K; RAk 77].

2. rábíratik vmire; a fi determinat să facă ceva; zu etw. bewogen werden. *1584:* Myert hogy varosul zemekkel latthiak az varos hataran valo hidaknak veszedelmet ... ket ember valasztassek ... aky ... ezt a munkat successivis temporib(us) eothwe(n) forint Alat fel kenszeritessenek venny [Kv; TanJk V/3. 280a]. *1668:* felesége felette terhes dolgokkal késértetik, tűlem elválásra kényszeríttetik [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

3. kényszerül vmire, kénytelen vmit megtenni; a fi obligat să facă ceva; genötigt sein etw. zu tun/machen. *1562:* Beátrix[a] kényszeritteték haza menni Neapolisba [ETA I, 10 BS. — [a]Mátyás király özvegye]. *1567:* En Thomory Myklos ... Latwan Jozagonknak feletteb walo pwztwlasat, Orozffajabelj[a], es septerbelj[b] Rezeoknek, mellyek Halabory Palnal Zalogon Thartatthanak, kenzerytettem Arra hogy az meg Jrth rezeket valamynt es valahogy kezebeol ky veghyem, hogy thelliessegel el ne pwztwlna [Gyf; Ks. — [a]–[a]K]. *1606:* Swkeösd Miklos vram ... mikor hazassagra ... atta volna magat szwkwlt szegien Arúa leúe(n) ... azon Neuezeot Jozagra ... kenzerittetöt vennj f. 100 [Köpec Hsz; Ks 90]. *1616:* mely summa pinznek megh Serzisire kinseritetet w Naga iosagatis Zallagban hanni [Szentbenedek SzD; Ks N. 20]. *1707:* Isten adgyon Erdelynek jo békességet, hogy ne kénszerittessenek emberséges emberek itt nyomorgani [KaLt Körtvélyesi János Korda Zsigmondhoz].

4. (vmi bajtól/szükségtől) szorongattatik; a fi constrîns/silit (de un necaz/o nevoie); (von Not/Übel) bedrängt werden. *1583:* hogy az Nemes Azzony allath thwnya Illyk Gallaczy Annazzon ... Nemw Nemw Byzonos zwksegenek myatta kenzeretetthwen, az vytezleo Horwatth Kozma vramthol ... kertth volna negwen foryntoth [Oroszfája K; WLt] | En Dersi Peter ugian Dersi Vduar heli szekben lako ... neminemw szwksegemert, kenszeritetuen szalogositotam uala az en Kaniadi wles heliemet egi szanto feoldet ... eo kem(ne)k Ciefey Benedekne Aszszoniomnak, Petki Kata Aszonnak [UszT]. *1605:* Ladislaus Giulaffy de Ratoth ... kénszörittetvén kölcsön pénzt kérni az vitézlő és böcsületes Matthius János vramtol csiki kapitánytol, másfél ezör forintot urunk ő fölsége Erdélyországban levő hadának fizetésére [Fehéregyháza NK; Barabás, SzO 354]. *1714:* Az Polyani Joszág[a] felöl ... gondolkodván ... szüksegtölis kinszerittetven meltoztassek Nsgd Negyven Vonás forintokat Zálagjára adni es mig valaki közüllünk ... ki valtana addig manutenealni [Egerbegy TA; JHb XVI/11 Harsányi N. Miklós kezével. — [a]TA]. *1737:* Ha kik pedig Nemes Városunk Lakosi közzűl a szükségtől kinszerittetnek, nyilokat Esztendei hasznára; vagj tovább is el adhattyak [Dés; Jk 478a]. *1810:* el-kerülhetetlen szükségeitől kénszerittetvén kért költsön ... hat vforintokat esztendö illyenkorig [Marosvécs MT; DE 2].

kényszeríttetik kényszerül; a fi constrîns/silit (de ceva); gezwungen/nötigt sein. *1662:* Minket most, most segítsetek meg, és e háborút velünk egybecsatoltatott erővel kívánatos csendességre igyekezzetek vinni, hogyha mi még megrontattatunk, megerőtleníttetünk és a földre tapodtatunk, ne kényszeríttettessék ki is ezen gonoszt megkóstolni [SKr 118. — [a]Értsd: valaki].

kényszerültség szorultság, kényszerhelyzet; caz de constringere/forță majoră; Zwangslage, Notstand. *1852:* Bátor vagyok kényszerültségemben következő sérelmeim iránt panaszt emelni a' Tisztelt Igazgatóság előtt[a] [Nagylak AF; DobLev. V/1351 Dobolyi Bálint a cs. kir. Kerületi Igazgatósághoz. — [a]Köv. a részl.].

kénytelen 1. *mn* **1.** kényszerű, erőszakolt; obligatoriu, forțat; zwangsmäßig/läufig. *1671:* Hogy soha ő Naga az Országnak semmi rendeit Reversalis adásra, és kételen szolgaságra ne kénszeritse [CC 23].

2. kb. köteles, kötelezett; obligat; verpflichtet. *1604:* Tudom bizoniosson hogi Tarnoczi sebestiennek ketelen zolgaia wolt Zekel miklos oda kellet meny wala houa kwldeotte [UszT 20/319 Kazas mihaly Zent abrany zabad zekel vall.].

3. névszói v. igei-névszói áll-ként; ca predicat nominal sau verbo-nominal; als nominales od. verbo-nominales Prädikat: vmire kényszerített, kényszerül (meg)tenni vmit; a fi obligat să facă ceva; zu etwas genötigt/zwungen sein. *1662:* Hogy ily gyakran kell Nagyságodat búsitanom, alázatoson követem, de kitelen vagyok [TML II, 404 Teleki Mihály Lónyai Annához].

A. fn-i igenév előtt; precedînd infinitivul; vor dem Infinitiv. *1623:* Mak mikor sohont nem lenne thehat ollyankor Tatarkauall Zabbalis ketelen ky teleltettny[a] [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — [a]A disznókat]. *1671:* Incta ... p(rae)tendallya hogy ketelen volt tolvay kiaitani, mivel az paztorok verték, taglottak, kardal forgottak kőrülle, seőt az kardal hoszszáis űteottek [Kv; TJk VIII/11. 113]. *1712:* En oka ne légiek, se Isten, se ember előtt, valamire a Nagy szükség, kénszerit, kételen lészek, arra lépnem [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1756:* a' szorult emberek kételenek voltak a' Kovátsok akarattya szerént fizettni [Torockó; TLev. 9/9. 1]. *1813:* kintelen volt osztán keményebb Eszközökkelis az engedelmessigre hajtani [Dés; 56/1814]. *1828:* a Tennapi napon ... kéntelen volt ismét zállagolni [Ditró Cs; Born. XVd]. *1843:* az irt Dereszte használhatásától ... erőszakoson megfosztotta, a' Deresztére nem folyhato viz miatt, mely miatt a Dereszte most is kénytelen vesztegelni [Bodola Hsz; BLt 10].

B. ~ *vmire/reá* a fi obligat/constrîns să facă ceva; zu etw. genötigt/zwungen (sein). *1597:* talalam ... Zaz Janost S mondam myerth attad el az Kozarwary[a] iozagoth. S monda ... kytelen wagyok az el adasara merth semmy zomat nem fogattak[a] walamikor kywantatot wolna zolgalattyok [Dés/Néma SzD; SLt BC. 7 Lucas Fodorhazy de Nema vall. — [a]SzD. [a]A jb-ok]. *1630:* azzal mentette magat, hogi eő ketelen rea [Fületelke KK; BálLt 42].

C. ~ *vmivel/vele* a fi obligat la ceva; durch etw. genötigt/zwungen (sein). *1591 u.:* Thudom azt monda Sofalui Ferench, latom santa az lo, ... el kel vennem, ketelen vagok vele [Bogártfva U; UszT]. *1655:* Utollyára monda Ozdi Ur(am) Csepreghi Uramnak Csepreghi Mihály kételen voltál azok(na)k az kéttszáz aranyoknak kiváltásával [Kv; CartTr II. 869]. *1671:* ne(m) ad, mivel nem ketele(n) vélle [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 125]. *1705:* kitelen véle, mert itt van közöttök [WIN I. 460]. *1716:* megh nem hazosadnék, de kételen velle, mert nem visel gondatt rea, az nennye Aszszony [Nagyida K; Told. 22]. *1724:* Magamis kértem Pekri Uramat, hogj vegje visz(sz)a feles(é)gét, de ezt felelte Mihaszna, ha pedig a Papok Visz(sz)a adyák kintelen leszek vele ... én egyik házban, ő a másikban el lakhatik [Mezőbánd MT; BK. Szekeres Mihályné (25) ns vall.]. *1797:* kételen volt vele mert porontsolták ... semmi harag nintsem mivel ketelen volt véle [Málnás Hsz; Mk II. 8/260 Katona Istvánne Kis György Mária (40) vall.].

D. mellékmondat előtt; precedînd o propoziție secundară; vor einem Nebensatz. *1734:* kételen vagjok hogj el mennyek akár hová [Mezőszakál TA; Told. 28]. *1768:* az Béresek kételenek hogy nappal dolgozzanak | kételen hogy az Jobbágy ezen Restantiat más Esztendőben is meg adgya [MkG]. *1776:* Kételen hogy Groff Lázár engemet el vegyen, mert mi egymásnak meg eskettűnk [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva[a] vall. — [a]MT].

II. *hsz* **1.** kénytelenül, kényszerűségből; din constrîngere, de nevoie; genötigt/zwungen. *1586:* Jwta Sęp Jstuan vrunktol egj olaszal kinek ketelen gaszdalkodnom kelletet [Kv; Szám. 3/XXXIV. 21]. *1591:* ketelen kellet eo kegmeknek megis ez dologban haladekot tenni [Kv; TanJk I/1. 163]. *1596:* En hiuam teóruenjhez Jantsi Petert ... zombatra, s ne(m) megyek uala de foszto Emreh hjuata Capitan Vra(m) pechetiúel úgy kelle ketelen oda menne(m) [UszT 11/75 Ioannes Ferench de Zaldobos pp vall.]. *1657:* ketelen oda kellet mennem [SzJk 84–5]. *1687:* Mind a Rűdeg mind a Hiz (!) Disznokat kételen gabonaval kellet tartaniak [Máramarossziget; Törzs]. *1818:* én Felebarati indulatbol egyszersmind azértis hogy pereinket ne szaporittsam (: mellyeket ... csak kéntelen folytatak :) fogtam pennát [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrinc Dobai Sigmondhoz].

2. kénytelen-kelletlen, kelletlenül; fără tragere de inimă, în silă; gezwungen, notgedrungen. *1710 k.:* Nemcsak úgy egyez pedig meg a bűnben a test és a lélek, mint az egymást szeretők, házasok ... Nem is úgy, mint aki féltében kedvetlen, kételen megegyez mással, vagy csak egyezni láttatik ... hanem mindezeknél feljebb és szorosabban [BÖn. 472]. *1853:* szégyeltem hogy oly kentelen tsinált mindent | Kriskát ... láttam hogy oly kéntelen dolgozik s oly durtzás [Kv; Pk 6].

Szk: ~ *(é)s kedvetlen/kelletlen.* *1710 k.:* ez a pátens meglévén már Béldinél, ki akarta parancsolni a székekre, ... Én és Nemes János ... remonstrálók néki az illegalitást, és kérők s intők, hagyja le ... Lehagyá kénytelen és kedvetlen [BÖn. 677–8]. *1712:* az Mostoha Anyánk eő Naga az mint fűl hegyel értem, nagy dolog ha meg nem szorit, az Ezűst marhának valo fel osztozásért; én ugjan mind el halgatom egy Darabig De ha meg találnak szoritani, kételen s kelletlen még is meg kell lenni [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.].

kénytelenes 1. kényszerű; obligatoriu, forțat; zwangsmäßig/läufig. *1670:* Causa Bonczidaiensis[a] ... Király János ... propositioja hajdoni feleségе Vaida Annok ellen ki mostan Lőrincz Mihalyne keva(n) elszakadást ... Kiva(n) szabadságot masodik házasságara noha kételenes házassága történt volt Tatar orszagba(n) valo rabságaba(n) [SzJk 109. — [a]Bonchida K]. *1679:* Az bizonyos ... kimeneteliben is sem akkor, sem most nem egyeztek meg sokan, hanem csak kéntelenesek voltak akkor is, most is, kinek bizonyos jeleit is adták sokan [TML VIII, 491 Teleki Mihály Ruszkai Andráshoz]. *1729:* Kételenes, es bátorságos busittásomrol, alázatosan követvén az urat ajállom Mltsgs Uri házával edgjűt, a jo Isten oltolmában [Kiskapus K; Ks 99 Gyeröffi Kata lev.].

2. kb. (ki)erőszakolt; obținut prin forță; erzwungen. *1669:* az veszedelmes es ketelenes expeditio[a] [KJ. — [a]II. Rákóczi György szerencsétlen végű lengyelországi hadjáratára von.].

kényteleníttetik 1. kényszerít; a obliga; zwingen, nötigen. *1570:* Chaplar Jacabne azt is vallya hogi Varga Tamas ... mykor akarta ely Ment az zeolebe, ha Mykor nem akart menny hon Maradot, senky Nem ketelenitette Rea [Kv; TJk III/2. 125]. *1681:* annak felette nagy erőszak szerent ketelenitette Szegeny Anyámot arra a Contractusra [BálLt 1]. *1723:* Tudom olykor kételenitet Nemasági ur(am) a Taploczai utra mikor megh semmi mod nem volt benne elis mentünk [Hodák MT; VGy. Prekup Juón (26) jb vall.].

2. erőltet; a forţa; antreiben, forcieren. *1768:* viszá térésemet kételeniti [Disznajó MT; LLt Fasc. 71]. *1811:* Midőn az Egés volt ... meg parantsoltam a' kezem alatt lévő Hajtok(na)k hogy mennyenek s verjék fére a' Harangot kiáltsanak Tolvajt, s minden Falusi Lakosakat a' Tüz meg oltására kéntelenitstsenek [Cold K; JHb 5. 3/3 Ungur Toma (32) col. vall.].

3. vmi rászorít/visz vmire; a constrînge la ceva; eine Sache zu etw. zwingen, dahinbringen. *1555 k.:* az ketelensegh, es az reank kewetkezendew wezedelem Mynket Erre wyzen es ketelenyth [LLt].

4. kényszerül vmire, kénytelen vmit tenni; a fi obligat/constrîns să facă ceva; genötigt sein etw. zu tun/machen. *1753:* Én magától Dálnokíné Asz(szony)tol hallottam, hogy a sok nyomoruság mia kételenitett kölcsön pénzt fel kérni [Sszgy; HSzjP Helena Barabás Agilis Pauli Szabo Consors (42) vall.]. *1763:* Kéntelenitett ... illyen szokra fakadni [Mv; Told. 33/26]. *1786:* én akkor othon nem voltam tsák hallottam panaszalni az Gyermekemtöl, és ottan féltíben kéntelenitettis féltiben[a] meg békelleni vélle, de ezt mi okbol tselekette ki nem tanulhattam az okát máig is [Hidvég MT; GyL. Burszán Sándor (74) vall. — [a]Így, kétszer!]. *1802:* örökségemet idegenektől bitongaltatni nem szenvedhetvén kéntelenittem adosságban verni magamot [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.].

5. *átv* szorongat; a chinui/apăsa; (be)drücken. *1838:* Altallom égyszersmind szégyellem is Sogor Urhoz valo sok kuldozesesunkot keren (!) Atyafisagoson ne hogy meg ne nehezkegyek (igy!) mert a szegenség es nyomoruság kentelenit[a] [Usz; Pf Matefi Károly lev. — [a]Öreges, gyakorlatlan kézirással].

kényteleníttés kényszerítés; constrîngere; Nötigung, Zwang. *1688:* ket jo kas mihet ket veka Zabot es ket kupa bort kitelenitesböl hozattak velem [Kv; UtI].

Szk: *senki (nem) ~éből* senkitől sem kényszerítve. *1623:* egy felöl Vitezleo Jarmi Miklos Vra(m) Magiar Delön Thordauar(me)g(ie)ben lako, masfelöl ... az Nehay Fwzy Janosne Azoniom Baladílli Magdolnazony Besenyöben Kwköllőuar(me)g(ie)ben lako ... senki keteleniteseböl szabad io akarattiok szerent eleo nieluekkel, tönek mi elöttünk illie(n) uallast, es egy mas keozött eerökke meg maradando czieret[a] [Búzásbesenyő KK; DobLev. 1/5. — [a]Kóv a nyil.]. *1651:* Deva(n) lako Nemes Fileki Borbely Istva(n) ... senki nem ketelenitéséböl magára vállalva(n) Borbely Istva(n) fiainak léányinak ha kik lennének vagy volnának, mind penigh egjeb rokonsaginak kiket ez alább megh irando dologh valami uton modon Concernalna vagj Concernalhatna, vallá hogi bizonyos szükségeitől ... viseltetvén kenszerittetet volt el adni örök árron Nagj Tamás Vramnak ... egy Nemes szölejet [Déva; JHb 53].

kényteleníthetik köteleztethetik; a putea fi obligat; verpflichtet werden können. *1677:* Mások határán lévő por arany keresés, és annak meg-engedése, ál a' Földes Uraknak hatalmokban, kiktöl ha valakiknek meg-engedtetik, a' magok közt lejendö alkuvás szerént, annak tartozik fizetni, és abbol a' tized részt Tárházban szolgáltatni, nem kételenithetik [AC 63].

kényteleníthető 1. kényszerítő; constrîngător, care constrînge; zwingend. *1663:* Hidgye el Kegyelmed, Uram, egy emberséges ember sincs Erdélyben, ki az keresztyének jovát nem kivánja elmenvén az kéntelenitő török fegyver nyakokrúl, bizony szabadoson szólnak [TML II, 597 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1681:* Ezen conditiok alat ... szabad jo akaratombol, es nem valami kintelenitő alkalmatossagbol engette(m) megh Tekéntetes Nemzetes Keresztesi Samuel Ur(amna)k az Gyalari vaskö Banyaban valo vasko vágast [VhU 250].

2. szorongató; stringent; drückend. *1678:* Örömest idegen hadakat nem hoznánk a hazára, de ha az kételenitő szükség úgy kivánja, annak is meg kell lenni [TML VIII, 18 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* Kételenittö szüksegh hozvan magaval ... Néeb Márton Ur(am) bé nem jött [Kv; ACJk 76]. *1719:* Körös Halmagyi Tamás Péter nevü Molnar ember ... maga szabad akarattya szerint nagy és kételenitö szükségtül viseltetvén minekünk kezét bé adván remenkedett azon, hogy ... az Ur eö kglme vegye bé az Szilvási malomba(n)[a] mólnárságra [Császári SzD; WassLt. — [a]Valószínűleg a Császárihoz legközelebbi Kecsetszilváson lévő malomra von.].

kényteleníttetik 1. köteleztetik/rászorittatik vmire; a fi constrîns/obligat; zu etw. verpflichtet/angehalten werden. *1671:* Varmegyékben lévő sessionatus Nemes Atyánkfiai közzül, a' hol esztendönként a' Birosagnak tisztit és terhét, kételenittetnek supportalni, az ollyan Falukban táborozásnak idején-is efféle Birák othon maradhatnak [CC 35]. *1738:* lovas atyánkfiai, mikor magok rendekenn kivül postalkodásra menni kintelenittetnek, tehát a már Registrált lovatlan Atyánkfiai, minden Mértföldrol egj Egj lóért fizessenek Den 12 :/: 12 [Dés; Jk 49c]. *1770:* Ha Nemes Hazámban ad producendum, ... kénszerittetem, producalni kész lészek; tsak extra Patriam ne kéntelenittessem [SLt XLIII, 16 Marothi István kezével]. *1795:* kételenittetett ... a Kükölövári[a] Joszág állapottyára nézö Leveleket által adni [Kv; JHb XX/41. — [a]KK]. *1833:* nékünk Tordai Sütönékül azis a' fatumunk, hogy mü konnyü kenyeret szoktunk sütni ... kár is volna, hogy oda kéntelenittessünk, hogy a' kenyérnek nehézségére igyekezöleg a' Tordai Szép és jo kenyérnek ... betsét 's jo emlékezetét meg homályosittsuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

2. kényszerül, kénytelen tenni vmit; a fi constrîns/obligat să facă ceva; gezwungen/nötigt sein etw. zu tun. *1646:* mikor bekeuel ment volna ... egy nagy diszno verö bottal ... hozza verue(n) ugy ketelenitetet maga otalmab(an) eczer hozza ütni [Kv; TJk VIII/4. 56]. *1667:* Apám uram is kételenitteték oda való conjunctionkat declarálni [TML IV, 123 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1735:* Komornyik László Vram nagy szegénsége miatt tellyességgel elégtelen és tehetettlen lévén, kéntelenitetett eö kglme kérni ... Tordai Boldisar Vramtol ... nyólczvan egy magjar forintokat és két pénzt [Szécs Sz;

Borb. II]. *1740:* Hadnagj atyánkfia ő kglme, Nms Varasunk sok igjes bajos dolgaib(an), szüntelen expediálni kintelenittetik, semmi kölcség pedig ő kglme keze alatt ne(m) lévén vexáltatik [Dés; Jk 527a]. *1751:* alázatosson követem Ngdot, hogy kételenittetem Ngdot levelem által busittanom [Szentmihály Cs; ApLt 5 Biális János Apor Péterhez]. *1767:* jól tudhattyák az Urak minemő Rongyában vettem az házamat a Nèmes Várastól, kételenéttettem épéttetni hogy benne lakhassam [Kv; Ks 11. XLVI. 45]. *1871:* (A) külső kaszállo birtokott ... kételenitetik el adovä tenni [Szováta MT; Bereczki József lev.].

kénytelenittető kényszerítő, kényszerű; obligatoriu; zwingend. *1854:* nem akarom, hogy szeretett és jó feleségemnek az egyébaránt is ... felette haszontalan pärädés el temettetésemre tett költségnek kéntelenittető meg fizetése által is könnyeket facsarjak ki szemeiből [Kv; Végr.].

kénytelenittettetik kényszerül; a fi constrîns/silit; gezwungen/nötigt sein. *1717:* maga az idvezült Aszszony, halála oráján az Isten nevéb(en) kérte Nztes Besenyei Györgj Uramat ... hogj ha Isten bé hozza s tehetsége lészen, az meg irt üdvezült Aszony Attyafiának valaholott szerezzen, valami kicsiny hajlékot, hogy más ember háta megett ne kéntelenittettessenek nyomorogni [Vajasd AF; DobLev. I/93].

kénytelenség 1. kényszer, kényszerűség; nevoie, necesitate; Zwang, Notwendigkeit. *1555 k.:* az ketelensegh, es az reank kewetkezendew wezedelem Mynket Erre wyzen es ketelenyth | az wezedelem, es az kytelensegh kenzery⟨t⟩ Mynket [LLt]. *1649:* magam penzet ketelenseggel kellet keőltenem [Kv; Szám. 26/VI. 550]. *1718:* marháit és egyéb jovait is ä szoros ketelenség mián mind Szárhegyen kelle hadni [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. *1757:* tudom hogy az éség, rongyosság és hideg nyomta haza ököt és az kételenség [Kvh; HSzjP Szőts István (60) ötves vall.]. *1833:* meg valyuk Szegények vagyunk, a' kéntelenség viszen rá, erre a' mesterségre, hogy ha tsak egy kis dertzét fordithassunk Házunk élelmére [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. *1859:* én, mind az atyafiaknak, mind az idegenyeknek, azon igekezem (!) hogy ne alkalmatlankodjam, tsak a' mire a' nagy kéntelenség viszen [Mv; DE 2].

Szk: *~e tartja* kénytelen vmire. *1671:* Én, édes Komám Uram, bizony rosszul vagyok; ha kételenségem nem tartaná, fel sem kelnék sokszor [TML V, 437 Naláczy István Teleki Mihályhoz] ∗ *~től viseltetik. 1671:* a' kételensegtől viseltetvén, kénszerittettünk az Fényes Porta Parancsolattyából előbbi Fejedelem Rákoczi György Urunk mellől el-állanunk [CC 11]. *1710:* maga is sánta Báthori István, tömösvári ispán, aki nagy aemulusa vala Szapolyainak, a kételenségtől viseltetvén, subscribálá az ország assecuratóriáját [CsH 64. — [a]1665-ben].

2. *~ből* kényszerből, kényszerűségből; de nevoie, din necesitate; aus Zwang/Notwendigkeit. *1592:* mikor feiedelem Jobba(gia) akart elladni feoldet ... ell adhata mindennek ketelensegbwl ha az vrunk yobba(gia) megh nem akarta venni [UszT]. *1688:* Veres Nimetek Jarasakor ketelensigböl hozattam 36 penz ara bort [Kv; UtI]. *1768:* az Utromban fell jedzett szürke szörü Kantza lóvat ... ennek elötte Nyolczad fél Esztendövel én adtam völt Dobrosz Bukurnak, mint egy kintelenségböl [Bereck Hsz; SzentkGy Vlád Fórás (46) lib. vall. Jos. Szörtsei kezével]. *1782:* a' házosság ... kételenségböl esett, hogy holmija el ne pusztulyon [Torda; KW]. *1843:* bár vagy edgyszer az aratás folyta alatt haza rándulhatnék — de Kovászna[a] messze — s ha onnan Borszékre[b] is találok kételenségbol menni, még meszszebb [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242 Dobolyi Sigmond Dobolyi Bálinthoz. — [a]Hsz. [b]Cs].

3. kényszerhelyzet; caz de constrîngere/forţă majoră; Zwangslage, Notstand. *1671:* Nemw Nemw ketelensegeben kötötte volt önnón magat fiayual egwt Jobbagiül [Szentábrahám U; Told. 21].

Szk: *nagy ~ének idején. 1652:* Mw kik ez ide ala meg irt dologban fogot Birak vagiunk tudny illik[a] ... dragasagnak es nagi szwkgenek (!) es nagi ketelensegenek idein, ada mw elöttunk ... Barta peter, moyses giorginck egy Feoldet eörök arron [Usz; Borb. II. — [a]Köv. a fels.].

4. kényszerítés, erőszak; constrîngere; Zwang, Nötigung. *1591 k.:* Hogy ha akartame ketelenseggel Jobbagiaua lenni mikor megh fogta Gereb Vram [UszT]. *1600:* Engemet is ketele(n)sigh es azon birsagh alat weöttek keózikbe, valamit az Hadnagyok parancholtak ennekemis, ne(m) tehette(m) rola, meg kellet fogadno(m) [i.h. 15/25]. *1638:* Lazar Istva(n) Vram megh fogatot foghsaghba(n) tartva ketelenseg alat mivel idegen voltam s fogsagban voltam jobbagianak esküdeöt [Gysz; LLt]. *1653:* Madarason volt az apámnak hat ház jobbágya ... az öcsém akaratjából eladák a jószágot bolondul Gáspár Jánosnak; de kételenség alatt lön, mert egyébaránt is reám ereszkedett vala érette, és a fejedelmet is késztette reám ... És úgy oda kelle adnom [ETA I, 140 NSz].

5. kötelezettség; obligaţie, datorie; Verpflichtung. *1592:* wgy mynt Jo twtorok szoktak ozvegyot arwat ottalmazni, tartozot wolna ketelensegh allat, de azt nem chelekeodte ... twtorsagatol megh szabadwlast kewanok mind germekeostol, mert engeomeot mynd gyermekestöl ky wzeot hazabol | söt ha mas czelekeodte wolna raittames wgy mynt Jo twtorok szoktak ozwegot ottalmozni, tartozot wolna ketelensegh allat, de azt ne(m) chelekeodte [UszT].

Szk: *~e tartja. 1741:* mint hogj mi Jobbagji vagyunk az Mlgs Ur(na)k s musikálni kételenségünk tartja hogj az Ur kortsomáján musikállyunk, Sokszor ejjel nappal musikáltunk az boron ivokat tánczal meg elégitettük [M.fráta K; BLt I Hoka Marczi (50) jb vall.].

kénytet 1. készteti; a îndemna/îmboldi; antreiben. *1850:* ezenn kérdésekre azon szárnyalo hir kénytetet, hogy Nsgod Szt. György napkor a Jószágot haszonbérbe akarja adni [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. kényszerít; a obliga/constrînge/sili; zwingen, nötigen. *1855:* gyengélkedö egessegem mulhatatlanul ma Vásárhelyre a Doctorhoz kenytet [Búzásbesenyö KK; DobLev. V/1392 Újfalvi Lajos Dobolyi Bálinthoz]

kép[1] 1. tablou; Bild. *1582:* Balassy Ambrus fassione/(m) suam exhibuit in scriptis hoc tenore ... egkor meg Dauid ferencz ideiebe(n) Ez Kassay Kalmar Tha-

masne Borbara azzon vgyan ot az plebanossag hazanal az kapw keozeoth, az hona alol veon egy keonyweth eleo ... kepek valanak Irwa benne, hol kiraly kepe hol eordeog kep, hol zerenchye kereke es kileomb kileomb fele kepek [Kv; TJk IV/1. 106]. *1596:* Vagyon az elseo hazban negy coregh kép, Az eggyk Mater terra az Newe, az masik aratasrol valo kép, az harmadik Eúropa az Negyedik Dea florú(m), beochyewlleottewk ... f 16 [Kv; RDL I. 65]. *1669:* Ezen ebedleö Palotabol vagjon az iratos boltra nyilo fel szer ajto ... Egj tükör tok formaban egj néhánj kepp [Királyfva KK; Ks 67. 46. 24a]. *1731:* A Virágos Palotara nyilo Bothba ... drágább képeket ... és egyéb Portékákat megh hagyván intacte ... bezárván Ajtaját három tulajdon pecsetinkkell bé pecsételtük [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *1744:* üveg tekaba valo fris kisded kép, apácza munka [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1789:* Cserefa Rámába üveg alatt 8. külömbfele kisded Kepek. valent(es) Rf 2 | Cserefa arannyozott rámakba üveg alatt 3. rendbeli Képek Rf 3. xr 50. [Mv; ConscrAp. 4–5]. *1837:* két kis aranyos rámáju hajo tórést abrázolo képek [Szentbenedek SzD; Ks 88]. *1850:* Egy falra valo tükőr ket kepvel 2 fl 50 kr [Kiskászon Hsz; HSzjP].

Szk: *flandriai ~*. *1602:* Ha valami flandriai kepeketis találhatt Kegmed, külgyön azokatis [Gyf; PLPr Báthori Zsigmond fej. Gellyen Imre kv-i „senator primarius"-hoz] ∗ *gyümölcsös ~* csendélet. *1837:* Égy vékony aranyozott rámáju gyümoltsős kép keskeny aranyozott rámáju, két téli, és két tolvajoss (igy!) darabok [Szentbenedek SzD; Ks 88. 26] ∗ *(le)irott ~*. *1714:* Kis Almariomotska Tenger szinre festett külsö Tablakkal, kőrős körül külömbféle irott képekkel ékesitett ... fl. Hung. 12 [AH 19]. *1732:* ezen házba találtunk ... két aranyos rámás külömb külömbféle dolgokat ábrázolo irott kepeket [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai Kornis Zsigmond conscr.]. *1756:* A falon ... néhai nagj emlékezetű Kegyelmes Vrunk[a] eö Excellentiája Contraféje avagj le Irott Képe [Déva; Ks 92. 1. 32. — [a]Gr. Kornis Zsigmond] ∗ *olasz ~*. *1788:* Huszon égy darab viseltes Olosz képek | 65 darab nagyobb és aprobb rámás olosz képek [Mv; TSb 47] ∗ *oláh ~* ? ikon (szentkép). *1740:* Vagyon ... egy rosz zárotlan tarka Láda, mellyben vagyon egy nehány oláh kép [ApLt 5 Apor Péterné inv.] ∗ *papiros/papirosos ~*. *1732:* ezen házba találtunk ... három Selljem Thesis képet ... két pappiros Thesis képet rámákba [Kv; Ks 40. XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.]. *1768:* Rámás Pappiros képek 5 [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] ∗ *rakott ~* ? mozaik. *1841:* Egy rakott Kép Üvek allat [Kv; SL] ∗ *rámás ~*. *1634:* Egy coreg Ramas kep ... aestimáltatott f 1 [Kv; RDL I. 105]. *1849:* Nagyabb és kissebb üveges rámás képek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ∗ *tükörös ~*. *1768:* Tükörös rámás kép [Mezösztgyörgy K; Ks 23. XXIIb] ∗ *üveges ~*. *1839:* három uveges kép [Désakna; DLt 1545/1841] ∗ *üvegetlen ~* üvegezetlen kép. *1761:* Nagy rámás üvegetlen kép [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

2. képmás; portret, chip; Bildnis | arckép; portret; Porträt. *1584:* Asztalos Imreh wallia, Amikor Teremy Martat el Veotte vala Az en Batia(m) ... Mutatott Az Angiom Teremy Marta egy ezwstbeol chinalt Bodog Azzony kepitys [Kv; TJk IV/1. 357]. *1620:* Balikonak iutott Egj ramas Kleopatra kepe f — d. 80 [Kv; RDL I. 97]. *1653:* (Bethlen Gábort) Eltemették pedig die 10 januarii a gyula-fejérvári templomba nagy solemnitással ... A magok[a] képei is ki vagyon alabástrom kőből faragva, a mint a ki akarja ott megláthatja [ETA I, 142–3 NSz. — [a]A Bethlen Gáboré és első feleségéé, Károli Zsuzsánnáé]. *1681:* Egy Rubintos, Smaragdos kis fügöcske Cupido képe van belé csinálva [WassLt]. *1714:* Más Negj szegletes Asztali óra ház formáját representálván, mellj(ne)k a' tetején meg aranjozott réz szarvas vagjon négj oldalan penig apro képekkel ekesitett fl. Hung. 100 [AH 19]. *1725:* csináltatván becsületes Papista emberek egy kőkeresztet, mellyen is volt kőből kifaragva Cxtus urunk kin szenvedése, kepe [Kvh; HSzjP]. *1823:* Egy kis arany Medalion a Krisztus képével [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.]. *1850 k.:* A lelkem Anyám képe aranyos rámában [Pk 2].

3. oltárkép; icoana altarului; Altarbild | szentkép; icoană; Heiligenbild. *1634:* Az mi Témplumhoz valo ezkeozim vadnak, mindenfele kepek, Casulak, Monstrantia, kehely, Ampolnak ... azokat chak ide az Monostori Templumhoz applicallyak, az ott lako Jesuita Paterek [WassLt Wass János végr.]. *1672:* Tisz Balint Ur(am)nak ket kepet kuldottem es az Oluasokbol kettot a' melljek szebbek ha az Ur I(ste)n eltet, más ayandekkal lesek eo kglmenek [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1697:* Ez nap jöt(t) az császár az Boldogságos Szüz képéhez, volt nagy solem(ni)tas [AIN 147]. *1737:* Az Oltár felet ... Padvai Sz. Antal képe vagjon ramában foglalva [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 9]. *1751:* Vagyon ... egy szép ezüst Láncz övem, esztet hagjom az ó vári Pater Franciscanusok Templomában az nagy oltáron lévő B. Szüz Maria képére [Kv; LLt 1/10]. *1794:* Egy kolosvári tsudalatos kép más meg hasadozott Üveg képpel Rf 2 [Kosesd H; Ks 78. XVII. 6].

Szk: *papi ~* szentkép. *1784:* a Gárgány (!) külde néki egj irot Papi képet [Gyf; SLev.].

4. falfestmény; tablou mural; Wandgemälde. *1751:* a' Templom ... Bot hajtásán fen két kis kép [Kóród KK; Ks 20/10].

5. határkép; tablou (ca marcă) de hotar; Flurbild. *1570:* egj kep volt az hatar keozeótt az dombon, Mellyet hatar kepnek hyttak de azt Nem tuggya, ha hatarnak chynaltake vagy egyebert [Gyalakuta MT; BálLt 1].

6. alak, forma; figură; Form, Figur. **Szk:** *vkinek ~e* vkinek alakja/formája; înfăţişarea/figura cuiva; js Figur/Gestalt. *1584:* Albert Imreh vallia, Az felesegem gyermek Agiban fekzik vala es ketten eyel be leówenek bozorkaniok, Es az eggyk ez Zelesne kepe vala [Kv; TJk IV/1. 249] ∗ *vkinek/vminek ~ében* vkinek/vminek alakjában/formájában; sub înfăţişarea cuiva/a ceva; in js Figur/Gestalt/Form einer Sache. *1584:* Jgiarto Thamasne vallia egkor giermek Agiamba lewen megh Niomnak vala, de ez Sos Ianosne Bant velem es erre gianakottam, egkor vgia(n) ebren valek hogy egy fias dizno kepeben leowenek ream es a' malaczokal zoptatak teyemet ky, es huzon Niolcz hetig fekwem bele [Kv; TJk IV/1. 244]. *1629:* (A beteg gyermek) estvere mideon fel keolthettem azt monta hogy Kerekes Züle kepeben jeot rea[a] [Kv; TJk VII/3. 121. — [a]A boszorkány]. *1630:* Szabo Jstuannetol hallottam hogi mondta Nagi Peterne hogi Macska kepebe nyomta meg cotet Nagi Peterne [Kv; RDL I. 20 Nagi Matene Anna azony vall.]. *1644:* Rettegi Istvanne ... monda ... Oh edes Aszoniom, Thordai Martonne ke-

peben megh niomtak vala az boszorkaniok [Mv; MvLt 291. 422] ∗ *vminek a ~ére formált* vminek a formájára alakított/készített; făcut după înfățișarea a ceva; nach der Form einer Sache gemacht/verfertigt. *1714:* Kuvasz képére formált Asztali óra, mellyén a' Kuvasznak mutatója lévén minden orab(an) bizonjos Instrumentumok által ugat fl. Hung. 72 [AH 19].

Sz. *1716:* mikor el vitték Colosvárrá, emberi kép is aligh volt szegényen [Nagyida K; Told. 22].

7. kb. minta; model; Muster, Modell. *1710:* Rajzoláshoz valo edgj csumo kepeket [HSzj *rajzoló-vas* al.].

8. vkinek/vmilyen közösségnek képviselője/helyettese; reprezentant al cuiva sau al unei colectivități; Vertreter od. Stellvertreter js od. einer Gemeinschaft. *1563:* Ez Lewel keolth Veecz Varaban Zent gieorgi napian zombaton 1563 Horwat Kozma Veecz varaban Wr kepe Es wdwar biro [Vécs MT; BesztLt 16]. *1569/1571:* Andras mester ... Engemetis ker vala hogy kezes lennek Erette de az vr kepe nem veon be [A.zsuk K; SLt Varga marthon jb vall.]. *1589 k.:* Tudom aztis hogy Zabo Thamas biro kepe vala, az tilalmasbul ... Istvanfi Kelemennek be haytotta vala eokreit [Szu; UszT]. *1593:* Nagy Imre ... ket zelindeket wizen, kit kassarul az kiral kepe kwld wrunknak [Kv; Szám. 5/XXI, 112]. *1633:* az fw biro vram kepe (:miuel hogj w maga ithon nem úala:), twn illyen ualazt [Dés; DLt 373]. *1733:* Mŭ ... Thoroczko Vărossaban lako szemelljek, vgjmint tizennjolcz emberekből állo köz birált emberek vagyunk Biro kepi Vernes Ferencz, Varos Polgara kepei Ekărt Gergelj es Vernes Jakab, Biro Polgara kepi Tobis Jănos ... adgjuk tuttára mindenek(ne)k[a] [Torockó; Bosla. — [a]Köv. a nyil.]. *1736:* Mikor az császár-képe enni kezdett, akkor ültenek az ötven asztalhoz az vendégek [MetTr 395]. *1804:* Jékei a' Vice Ispány a Fő Ispány előtt meg szollitván engemet, mint Ngod képét, valami régi Arenda Taxáért, adtam Ngod részire 10 Rh. For. Bethlenért[a] és Málomért [Szásznyíres SzD; Ks 94 Thuroczy Károly lev. — [a]SzD]. *1834:* Az Uj papnak bé állitásával ... az Esperes v(agy) képe irjon bé a' matriculában minden actusokat [Nagykapus K; RAk 7].

Szk: *vki ~ét viseli. 1657:* mely miatt császár és az tanács s egész udvar előtt ... disgratiában esék Nigron, hogy császár reputatióját szemei előtt viselni nem tudta, kinek képét az ármádában viselte [KemÖn. 46]. *1659:* Egy izben Besztercére az ország gyülésére menvén öt hétig az királybiróval, az birónak képét viseltem, másodszor az biró beteg lévén, az városban harmadfél hétig viseltem, harmadszor gyülésre lévén a biró, ötödfél hétig az városban érette viseltem[a] [Kv; KvE 178 LJ. — [a]Értsd: az emlékiró, Linczeg János].

9. *~ében* vkinek/vmely közösségnek/közületnek a nevében; în numele cuiva sau al unei colectivități; im Namen js od. einer Gemeinschaft. *1544:* kegielmes vrunk ... paronciola hogy az nywythody giorgy felesege ky wolna az annazzoni az kepebe Mj El Menivnk az heiasfaluj vitaliusthol ... hogy az nagi lakj rez Jozaghban ozlast keriunk [Fiátfva U; MNy XXIV, 216 ozdy gergel és gaspar gerebh lev. Fráter Györgyhöz]. *1560:* Banffy Miklosnak Lepseni Annaszonnak az ew felesegenek ... kepeben valo Replicacio az elsew felelet melle valo [Kv; SLt 6]. *1606:* De akkor ott valek mikor, Zilagy Istuan es Gere Andrasne az Aruayok kepekben fel veűek az f. 8 Gere Matetúl [Szu; UszT 20/192]. *1685:* Inctus Uduarhely szeky Homorod Szent Paly falus biro Dimeni Ferencz primipilus az tellyes megh irt falunak lakosinak kepekben, kik nemesek, lofejek, drabantok, es Jobbagyok [Kük.; Törzs]. *1708:* jelen leven ... küsseb Palffi Andras maga az Apja Nagjob Palffi Andras kepeben [Tarcsafva U; Pf]. *1790:* Mi aláb Subscribáltak az egész Nemes Udvarhelly széki Nemes Rendnek Képében ... a Nemes Magyar Országi Diaetara választott Követünk Költségére Léváltunk ... 139 ~ Száz harmintz kilentz Rforintokot [Szu; UszLt ComGub.]. *1844:* Dullo Gálffi Sándor maga, és tőbb Dullo hivatalos társas nevekben és képiben, ugy az ado vető Biztosokis hivatalaikbol ki bucsuznak [UszLt XI. 85/1. 50]. — L. még ETA I, 55; FogE 342; MetTr 393; RettE 112–3, 299, 405; RSzF 95, 117, 248; SKr 380; SzO VI, 201.

10. arc; față; Gesicht. *1855:* A Grof Ur ... holta után nagyon csuf szinbe volt képe rutul nézett ki, fel is volt puffadva [Gezse AF; DE 5]. *1879:* Ragyogott a képe, mikor mutatta nekem az ivét[a] [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Jakab Elek megjelenendő verskötetének gyűjtőívét]. *1880:* Látlak előre, amint a képed kipofokosodik, megveresedik [i.h. 77 ua. ua-hoz].

Szk: *kikelt ~pel* feldúlt arccal/képpel. *1807:* Czuczuján Számoila meg szollittya egész ki költ képpel ezen szokkal miért szagattad el a' Contractusomat [Gyf; Eszt-Mk].

◇ **Hn.** *1514:* perveniendo ad quendam montem Kys Januskepe Bercze vocatum [Tóhát BN; TelO 329–30]. *1588:* Okep erdu [Bács K; KHn 214]. *1630:* Koos kepinel (sz) [Kilyén Hsz]. *1662/1687 k.:* Kép hégy nevű helyb(en) (sz) [Mezőkölpény MT; MMatr. 388]. *1675:* Az Képre menő lábban egy darab föld [CsVh 65]. *1676:* az Kű Kép [Gyalu K] | Kép Erdeje (e) [Kajántó K]. *1688:* Az Kép lábnál (sz) [Kozmás Cs]. *1692:* Az falu vegin alól az Képnél (sz) [Torockósztgyörgy TA]. *1693:* Kép hágojanál (sz) [Medesér U]. *1695:* Az Uzoni kepnel (sz) [Szotyor Hsz]. *1697:* A Felsö képén felyel két ut között (sz) [Illyefva Hsz] | Csonka képenn kívül [Türe K]. *1699:* Kép hellyben (sz) [Egeres K; KHn 190]. *1714:* Az sz. Miklos képe hegje megett [Lengyelfva U]. *1728:* A Két ut között, az also képnél (sz) [Illyefva Hsz]. *1731:* A Kántor Képe alatt (sz) [Gelence Hsz]. *1740:* A' Képen (sz) [Sztána K]. *1743:* Az Kép mezeiben (sz) [Szentimre Cs] | Máttyás képinél (sz) [Kissolymos U]. *1757:* a' Véres Kép Lábban (sz) [Taploca Cs]. *1799:* A Kép kötelben (sz) [Lemhény Hsz]. *1807:* a' Kép v. Kip teribe [Türe K; KHn 264]. *1816:* Kép előtt (sz) [Andrásfva MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

◇ **Szk:** *elfutó ~et mutat* menekülést színlel; a simula fuga; Flucht vortäuschen. *1653:* A több közönséges had[a] a mi volt azt úgy igazgatták és instruálták, hogy mutasson elfutó képet és fusson ki a táborból, mindent a sátorban hagyván [ETA I, 49 Nsz. — [a]A török] ∗ *elment ~et tesz* **a.** visszavonulást színlel; a simula retragerea; Rückzug heucheln. *1618:* Az perzsiai hirek igen sok külömb-külömbképpen forgattak eddig. Nagy része az vezér hadának csak harcot sem látott, de bővebben azt beszélik, hogy az kazul pas⟨a⟩ elment képet tött előttök, az tatár hám persequálta [BTN 170]. — **b.** eltávozást színlel; a simula plecarea; Fort/Weggang vortäuschen. *1781:* edgj alkalmatossággal el ment képet tévén az Ur, hogj Vatsorára nem jö [A.csernáton Hsz; HSzjP Fazakas Andrásné Birtalan Máris (30) jb vall.].

Ha. *1561:* kipibe [Fráta K; SLt U. 28]. *1563/1577:* atyafyay kepekben [Kv; Thor. VIII/2]. *1568:* kipibe [Gyf; RLt O.] | keppybe [Sajókeresztúr SzD; KJ]. *1569:* kypybe. kipibe [Msz; LLt 77/3,5]. *1575:* kipibe [Simontelke (BN) körny.; JHbK XIX/24]. *1578:* gyermekymnek kepekben [Dés; DLt 202] | keppeben [Jobbágyfva MT; BálLt 79] | keppeben [Kv; TanJk V/3. 176a]. *1579:* kipiben [Néma MT; Told. 31/1]. *1585:* kypiben [Dés; DLt 215]. *1589:* kipibe [Dés; DLt 226]. *1625:* kipibe [Kopaszfva (SzD) körny.; Ks 41. D. 14]. *1649:* kepyben [Kv; TJk VIII/4. 409]. *1656:* kipiben [Légen K; Borb. I]. *1675:* kipibe [Diós K; JHbK XIX/24]. *1727:* Falu képiben [Szamosfva K; Ks]. *1766:* Felesége s' Testverei kepekben [Mv; JHb XIII/55]. *1776:* Fiacskáim kípekben [Nagyborosnyó Hsz; Hr]. *1826:* maguk és ... Ecclesia képekben [Bágyon TA; Borb.].

kép[2] dárda/lándzsafajta; un fel de suliţă/lance; Art Lanze/Speer. *1570:* Erzen Jarto Peter, es erzen Jarto Symon ... ezt vallyak, hogy pentheken esthwe mykor ewk ky Mentenek wolna Az ew kertekben Eorzeny ... Jeonek az kertek keozybe Nyolchan ... Es ... Be hagnak ... ez vallok kertebe ... az Petert verny kezdyk ... kepetis ely veottek [Kv; TJk III/2. 72]. *1572:* az keossegoth Lattok hogi egimast kergettek, Es Ennekem Karabuch estua(nn)ak Meg az kepeotys Megh Ewteottek wala kezemben [Kalota K; KP]. *1574:* Keomíes Balas Azt vallia hogi ... vgi ragad Imre egi kepet es hozza wtth, azt Meg latwan Andras az gërgy Eochie ky fwtamyk es meg Ragadia Imrehet es az kepet kezebeol ky veszy [Kv; TJk III/3. 393]. *1593:* Gram Peter vallia, hallottam, hogi Mondro Peter az hauason egy embert eolt volt megh, es kepit zekerczejet el hozta [Kv; TJk V/1. 446]. *1595:* tolnaj kjaltast hallek ... fútama(m) oda fele eleóll talalam Benedek Petert, egy kep vala nala ugy techik Zabliais uala nala [Szu; UszT 10/102–3]. *1599:* Voltam az lengelfalui zallasba regen ... ghernie faert ... ot ... Agoston Demjant ... megh eókleltek uala keppel [UszT 14/12]. *1623:* senkinek fegyvert hordozni közöttök szabad ne legyen, még csak az juhok mellett való pakulárok se hordozzanak képet [Gyf; EOE VIII, 131 ogy-i végzés]. *1629:* Egykor az Vram Kün az keppel az Eszterhat gyakdoswan, miuel megh hagigaltak vala [Kv; TJk VII/3. 121]. *1638:* az legeny ualoba(n) forgodek az keppel keözel sem bocsatotta hozza s látam azt es hogy hozza czapa az keppel s ugi szakada el a hegjes teöris kezebe(n) [Mv; MvLt 291. 150b]. *1650:* az veszekedesnek kezdetibenis ot volt az fiamatis ő eoklelte keppel s ölte megh [UszT 8/64. 60].

Legrégebbről e szó 1395 tájáról adatolható [BesztSzj].

kepe az egyháztagok adta papi v. tanítói gabona-járandóság; cantitate de cereale ce se dă preotului sau învăţătorului de către enoriaşi; Getreideabgabe der Gemeindemitglieder für den Pfarrer od. Lehrer. *1702:* Az özvegy férfiu, a kinek ekéje és szántásinak rendi meg nem állott felesége holtával, az is egész kepével tartozzék [Uzon/Szemerja Hsz; HSzjP]. *1775:* annyi gabonája termett, hogy a tiszt(eletes) Loci miniszterednek ... tartozott volna be adni az egész kepét [Martonos Hsz; i.h.]. *1824:* az Arendatorok azon litzitaltatot Jószág és földekbül T. Lotzi Miniszterednek kepét fizessenek [Léefva Hsz; i.h.]. *1833:* Serkentem a B. Oskola Tanittokat és Megye Birákat kötelességeik hiv tellyesittésére: Az utolsok ne gondolják hogy a' kepe bé szolgáltatására idő haladékot nyerjenek a Visgalo Biztossagtol, söt a' hol hátra lévö kepe fog találtatni, minden kedvezés nélkül illö büntetését a Hivataljába el nem járo Elöljáro el fogja venni [Vaja MT; HbEk]. *1868:* a' magyar Létai T. Pap ... mindenét el vesztette ... Ezen szerentsétlenség akkor történt rajta, mikor kepéje, termései mind bé voltak takaritva [Gyalu K; RAk 151. — ⁴Tűzvész].

Hn. *1864:* Kepe egy része oldalos kaszáló, egy része erdő, egy része szántó [M.nádas K; KHn 225].

Szk: *gabonabeli ~. 1789:* A rend szerint valo Gabonabeli Kepe ... két kalongya Buza és Zabis ugyan annyi Kalongya minden gazdától külön-külön ha szinten együtt laknak is [Abásfva U; EMLt].

képebeli I. *mn* vkit képviselő; care reprezintă pe cineva; jn vertretend. *1607:* simien miklos wram zabadita meg Lörinczy Janost, ... az zanto földnek birodalmaban, az falu kepebelj Kws Jstuan harom borozdaia ellen walo birodalmaban [UszT 20/243].

Szk: *~ ember. 1570:* az harangozo zol fodor Janosnenak, hogi Beh Neh hordana az kamara zendelyet, mert az varose volna Nem Eweh. fodor Janosne azt Monta az harangozonak, hogy myert Mondod Te ... enneke(m) azt hogi az varose ha en heaztata(m) wala Megh ... Zeoch Myklos oda Jwtot, Az harangozo megh Monta myt mywelt Rayta es mynt zydalmazta, Es Zeoch Miklos feddette erte myert mywelte azt az ew kepebely emberen [Kv; TJk III/2. 77]. *1571:* Twgia k. minemy dologh esset volt ... az vram eo n:ga Jobágy keozeot, es az ew felseghe Jobagy Kys Demeteriak (!) keozeth mely dolognak harmoth (!) napya Theorwin napya tegnap woltt, de tegnap semmy theorwinyem lehettet mert az te k. kypebelj emberekis minden dolgoth chak te k.re haloztak [Nagysajó BN. BesztLt 3496]. *1592:* akkori Capitaniunk ... kipebelj Embert adot vala ide [UszT]. *1615:* Banffy Janost, az felliwl megh irt mod kivwl semmi nemw hadi expeditiokra magat szemeljeben eleteigh, se kepebeli embert allatni ne erőltesse [Gyf; Told. 1]. *1635:* Vitezleö Suki Benedek Uram ... Kepebeli Embere, avagi hwteós biraja Elek Thamas neww [SLt J. 35].

II. *fn* képviselő/helyettes (személy); locţiitor; Vertreter. *1665/1754:* Az határbol penig a' Szerhordó ki akarván menni, képebelit nem hagyand, büntetése egy heti bér [Kv; ACLev. 14]. *1841:* Ha valamely becsületes ifjú a szolgálat alól városunkból eltávoznék, képebelit nem hagyván ... midőn mikor haza jönne az olyan ifjú portiojából sir ásásért dénár. 18, virasztásért fennszolgálásér 12-12, gyermek előtt való callauzásért (!) és céhbe való szolgálatja neglectusáért dénár 6-6 subtráháltassék [Dés; DFaz. 29. — Az ifjú legények sirásótársaságának tagja]. — L. még MNy XXXIV, 120.

kepebér az egyháztagok adta papi v. tanítói kepeváltság; răscumpărarea cantităţii de cereale ce trebuie dată de enoriaşi preotului sau învăţătorului; Getreideablöse der Gemeindemitglieder für den Pfarrer od. Lehrer. *1862:* a Nyárszói ... nép igen szabad és önkényes. kezeket vetett az Ekkla erdeire s nem elégszik meg, hogy a' kepe bért, mellyet kiki maga tartoznek meg szerezni az Ekkla erdejiböl fizetik meg, hanem gyermeki bért is, a' tanitási s fizetési bér-fát onnan vágják [Gyalu K; RAk 67].

kepebor az egyháztagok adta papi v. tanitói bor-járandóság; cantitate de vin ce se dă preotului sau învăţătorului de către enoriaşi; Weinablöse der Gemeindemitglieder für den Pfarrer od. Lehrer. *1879:* Tegnap éjjel Tavaszinál voltunk ... Ittunk és pletykáltunk ... A fejem kábult a kepe bortól [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

képecske 1. tablou mic; Bildchen. *1710 k.:* Corderius Colloquiumit és valami képecskékkel nyomtatott kis evangéliumot exponáltam kicsiny koromban [BÖn. 535]. *1733:* két rámában valo kisseb képecske [Hacacsel H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában]. *1756:* harmadik almárium, melly asztal Almáriumnakis neveztetik, mellybe bé járó Ládácskák járnak ... edgyikben üvegben foglalt őt apró képecske reperiáltatik [Déva; Ks 92. I. 32]. *1757:* Egy Ezüstben foglalt képecske [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1807:* valami képetskéket vettünk kis Mámától [Dés; KMN 277].

Szk: *üveges* ~ üvegezett kis kép. *1782:* üveges Képetske [Nalác H; CsS].

2. *1770 k.:* Nemes és Vitezlő Szász Mihály Vr(am) Istenéhez való szent buzgóságából conferalt az Arpastói Ekla(na)k egy ezüst pohárt ... a szárán három füle vagyon ... a fedelé(ne)k a gombján egy képetske vagyon [Árpástó SzD; SzConscr. 221].

Szk: *oltári* ~. *1805:* játzodtunk ... onbol öntött oltári képetskékkel gyértya tartokkal [Dés; KMN 113].

kepefizető papi v. tanitói gabona- v. pénzjárandóságot szolgáltató; care dă cereale sau bani ca bir preotului sau învăţătorului; Getreide- od. Geldabgabe für den Pfarrer od. Lehrer leistend. *1792:* A' királyi kegyelmes Engedelem is, a' hol Száz, kepe fizető Gazdák találtatnak, magános Ekklát formálni szabadda tette [Mv; MMatr. 452].

kepélés kepefizetés; predarea/plătirea birului în cereale preotului sau învăţătorului; Getreideablösung der Gemeindemitglieder für den Pfarrer od. Lehrer. *1818:* az Oszporások tartoznak a kepélés napjáig befizetni az oszporát [Illyefva Hsz; HSzjP].

A közelebbi értelmezésre nézve l. a *kepe* és *kepebér* cimszóbeli jel-t.

kepely, képely l. gépely

képelyező vmilyen asztalosszerszám; un fel de uncaltă de tîmplar; irgendein Tischlerwerkzeug. *1753:* Edgj pappirosban Gelét, Pappirosba kötve Asztalosnak valo képelyező [Mezőzáh TA; Told. 18].

kepés kepe-szolgáltató (egyháztag); enoriaş care trebuie să dea bir în cereale preotului sau învăţătorului; Getreideablöse für den Pfarrer od. Lehrer leistend(es Gemeindemitglied). *1734:* A Kepézésben observaltassek hogy mikor az aratás veghez megjen az Parochius mennyen ki vagj negj hittel köteleztetett Kepésék a több kepesek között és csovállya el az három három Kalongyát [SVJk].

képes[1] **1.** *nm* cu portret; mit Bild(nis). *1728:* egy kis képes aranny gyűrű [Nsz; Ks]. *1792:* Spanyol fal égy képes, más Veres [TL Conscr.]. *1832:* Tizenkét aranyos és fekete képes cseh portzellán Findsiák [LLt]. *1839:* Egy képes mejj tő ... Egy Türküászos (!) mejj tö külön Türküászal (!) [LLt].

Hn. *1761:* Képes Domb [M.valkó K; KHn 104]. *XVIII. sz. v.:* A Képes n. erdő [uo.; KHn 105]. *1818:* a Kepes oldalon [Mészkő TA; EHA].

II. *fn* képviselő, helyettes, *rég* képebeli; reprezentant; Vertreter. *1820:* Kőnzei Béniám mpr. sub. Fő Biro képesse [SLt XLI]. *1844:* (A) fákot éppen általom mint Falus Biro képesse által ifj. Déák János ő kelme Törvényesen leis tartoztatta volt [Selye MT; DE 4] | a Falus Biro Boldisar Andras ... maga helyett a' Hűtösség közül képessit rendelt | a V. Ispán képesse Ada Josef Ur is erősen iparkodott, és döfődött bé egy páltzával a föld vegin ellent állo Jobbágyon [Szárazpatak Hsz; Berz. 17].

képes[2] **1.** capabil; fähig. *1838–1845:* Prikulics (román prekulicsu) boszorkány, lidérc, miről hiszi a nép, hogy mint Proteus minden állatalakot képes magára fölvenni [MNyTK 107]. *1843:* egy szekér 3 kalangyát is bajoson képes fel rakni [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez]. *1862:* (A családapa) élete még oly szükséges lett volna arra hogy gyenge magzatait táplálja és oltalmazza mind addig, mig maguk képesek lettek volna önerejükön az élet viharaival megküzdeni [Kv; Végr.].

2. '?' *1572:* chianady Janosnak ... hazat eorekseget varoson kywl valo Idegen Embernek Ne arwllya seh adya, hanem ez varossy Embernek, Es ha Ky Megh akarya venny ketser arran Neh tarcya, hanem az my Melto es kepes arra [Kv; TanJk V/3. 63b]. *1592:* megh tekintwe(n) Huniady Demeternek iambor zolgalattiat sok Wdeoteol fogwa(n)t ... valamy kepes zerent valo Honorariumot zakazzanak az Mostanj dezmabol [Kv; i.h. I/1. 200].

3. lehetséges; posibil, cu putinţă; möglich. *1672:* ha képes volna, ezen levelemben az szívemet is el küldeném [TML VI, 190 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

4. tagadásban; în negaţie; in Verneinung: **a.** nem bír/tud; a nu putea; nicht können. *1702:* Palfi Istvannalis magaval meg alkhatnek, de a Felesegevel nem kepes hogj meg alkhassek [Tordátfva U; Pf]. *1744:* ollyan Sár volt a' faluba, hogj allig volt képes gyalogis járni [Szentegyed SzD; WassLt]. *1751:* ezek(ne)k sok rendbeli Istentelenségeket, törvénytelenségeket nem képpes ki beszélleni [Balázstelke KK; BfR Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1757:* A Falu derekában ben ... ugy el seppedett a' hely, és azon része a' Falunak, hogy ha hasonlo moddal meg nem igazittatik, ezen részén a' Falunak, Tavaszszal és őszszel nem képes lészen járni [Koronka MT; Told. 19/23]. *1778:* a Kűkűllők ugy meg áradtanak hogy nem képest (!) által menni [Túr TA; TSb 10]. *1847:* Aniko asszony ... dögségét, becstelen száját ... nem vala képes tovább ki állánunk, mult héten elcsaptam [Kv; Pk 7].

— **b.** nem lehet/lehetséges; a nu fi posibil; nicht möglich, unmöglich (sein). *1687:* (A hajók) hevervén a Tisza parton ... ugy el rökönyődtenek rothadtanak, vesztenek, hogy el boesattani nem kepes [Sziget Mm; Törzs]. *1771:* Stihler Antal Uram ... a Marhája Ganéját az Uczára hánya ki és nem is képpest (!) járni sem gyalog sem szekérrel mikor fel olvad az idő [Dés; DLt 321. 24a Jos. Kresztes (27) ns vall.] | ö klme ... a szemetet ki hannya az Uczczára ... Tavaszszon nem képest lesz járni az

Uczczán miatta [Dés; i.h. 25b]. *1843:* nem képes, hogy ... itt a megyében valo tekergéstekben még tőbb tolvajságokat ... ne követtetek volna el? [K; KLev.]. — **c.** nem lehetséges (dolog); (lucru) imposibil; unmöglich(e Sache). *1710 k.:* Már nem képes dolog, annak végére menned, aminek végső vége nincsen [BOn. 460].

képesház képtár; galerie de picturi, pinacotecă; Gemäldegalerie. *1823–1830:* Megjártuk a képesházat (Bildergalerie)[a] ... két oskolára úgymint német és olasz oskolára van felosztva az egész galéria | A templombeli képekkel sok időmet töltöttem, mert a drezdai képesházban már kevés esméretet vévén a képekről, ítéletet az itt valókról tudtam hozni [FogE 184, 200. — [a]Drezdában. [a]A Lipcsében levőkről].

képesítés szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~t tesz* '?' *1604:* fillier miklos kezde panazolkodnj hogi pinze wezöt el melj panazra Zombatfalvi[a] meg akara fogatnj, de adig törcködénk hogi ne(m) foga meg: ha nem törwinnel hiua az hannagi Eleybe, ot gianoual kezde keresny, Az giano mellet kepesitest is teszen wala [UszT 18/148. — [a]A hadnagy].

képesség capacitate; Fähigkeit. *1879:* Kidolgozzák magukból az életkedvet, az erőt ezek az emberek. Kiméretik[a] eszüket, testi képességeiket [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Nem elírás v. sajtóhiba *kimerítik* h.?].

képest 1. vmihez hasonlítva/viszonyítva; în comparaţie cu ceva; im Vergleich mit einer Sache, im Verhältnis zu einer Sache. *1583:* az eo faluianak azokhoz kepesth[a] igen kichid hatara wagion [Gyf; ETA V/2, 17. — [a]A kis határú Monostorszegnek a nagyobb határú Kérő és Ormány (SzD) határához képest]. *1598:* Amint mosta(n) az feoldnek allapattia wagion ahoz kepest amint akkoron wala ket eolnyre el zakaztottak az wtt iarassal benne [Kv; TJk V/1. 195 Valentinus Zaz (60) vall.]. *1610:* az eő eőkrey hituanok uoltak az Zomor Balas io marhaihoz kepeőst [UszT 4. 9b]. *1683 k.:* Ha vekas buzat ne(m) adhat mint az Pastort az vekas buzajert à buzanak menyisegehez kepest ugy Contentallya [Sámson Sz; SzVJk 167]. *1748:* állapottyához képest egészséges vőlt, de az után tsak hamar fekünni esett [F.karácsonyfva KK; Told. 56]. *1786:* itten e mi földünken eddig elé a gabonának az időhöz képest igen kitsid ára vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1804:* ezen külső Eszközök ... igen keveset érhettek, mivel akkor oltso vilag volt a mostani időhez képpest [Murvasztimre AF; DobLev. IV/875. 4a]. *1847:* egy kaszás csak parányit eszik hozzá képest [Kv; Pk 7].

2. *-hez* v. *-re* hr-os szerk-ben; în construcţii, cu sufixul adverbial *-hez* sau *-re;* in Konstruktionen mit den Adverbialendungen *-hez* od. *-re:* vmit nézve/tekintve, vmit tekintetbe véve; luînd în considerare/avînd în vedere ceva; in Anbetracht einer Sache, mit Rücksicht auf eine Sache. *1584:* domini Iudices deliberarunt, Myerthogy az Suspitio Nagy es felette ketseges ferkeól Miklosnak Jamborsaga, ... Azert az Suspitionak Nagy voltahoz kepest teeczik à teorwennek hogy Jambor tisztessegbely theós giwkeres Zomzediwal heted magawal Menche magat [Kv; TJk IV/1. 228]. *1599:* Kouach Janos vram ... Feierwarra cum omni apparatũ biro vrammal ... ket vttal menth ... az felelmes eodeoheoz kepest minthogy igen sokad magokkal kellet mennyek keolteott mindenesteol ... fl 167/76 [Kv; Szám. 8/XV. 32]. *1615:* az Bodo Ferencz házánál ualo Giúmölczy kertótis tudo(m) hog Becz Pal bira ; Most Farkas Janosne biria, nem tudom mire ualo kepest [Szentmárton Cs; BLt Kouacz Bartalis (35) ns vall.]. *1662:* az dolognak külömb külömb változásához képest gyakrabba(n) kelletett közönsegesen orszagh gyülését celebralni [UszLt IX. 75. 44 fej.]. *1815:* A történhető változásokhoz képpest Sogor Ur(am) fáradságát, és Kedves Hugom Aszonynak meg jelenését előre Atyafiságos bizodalommal kikérem [Asszonynépe AF; DobLev. V/975 Borbereki Josef sógorához, Dobolyi Sigmondhoz]. *1827:* Sajnálom, hogy most az egyszer kiván maga hellyett szolgáltatni engemet, és mégis nem igérkezhettem, mert az idő egy ollyan alkalmatossághoz képest réám nézve igen rövid [Nagykadács U; Pf].

3. vminek megfelelően, vmi szerint; conform/în conformitate cu ceva; entsprechend (einer Sache). *1573:* Byro vr(am) es az Thanachbely vraim Ez felywl meg Irt byzonsagok vallasahoz kepest, Tẽrwen zerent meg hattak rayta Demyennek, hogi 15 Napra tartozek az Arwa kepebe meg fyzetny az 9 forintot [Kv; TJk III/3. 131]. *1577:* Az Varba penig Drabantokat annyt tarchon mostany Ideo allapottyahoz kepest az mynyt (!) mostansagal ew eleőtte tartottak [Ks Báthori Kristóf aláírásával]. *1595:* Az borokat az elmúlt údeohoz kepest a' mint iarassa volt el attam [Kv; Szám. 6/XV. 38]. *1607:* Vagion egi bizonsaga arrul az Alper(es)nek hogi zabadda hatta uolna[a] hogj ha rah nem megie(n) az nylra Zolgalni el vehessek, ki techik azert hogy az eó maga zauahoz kepest vettek el [UszT 20/80–1. — [a]A nyilföldet a felperes]. *1656:* Az temetes pedigh, tsak az en csiekelj allapotoczkamhoz kepest legien [Ádámos KK; BálLt 93]. *1700:* az hidis ollyan közönséges jo lévén melynek periclitatiojat szivünk fajdalmaval lattyuk, Végeztűk azért ... hogy minden marhás ember hozasson egy egy szál jo fát: ki ki erejehez es tehettsegehez kepest [Dés; Jk 303]. *1754:* az Antiqua Sessiokhoz képpest az Exp(one)ns Assz(o)ny eő Nga részén lévő emberek birnak több szánto s kaszállo földeket [Galgó Sz; JHb LVII/52].

4. vminek ellenére; cu toate aceasta, totuşi; trotzdem. *1655:* három száz forintért adnák, hat száz forintára erő aranyat, én szegénységemhez képest rá vőm magamat, igirék pénzt nekik [Kv; CartTr II Joannis Perecseni Relicta vall.]. *1731/1768:* énis Istennek ... érdemetlen vőltomhoz képest való sok irgalmából és áldásából bővön részesülvén itten utólso akaratomat ... rövidéden le tenni akarom [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1739:* én ... ő Excellja Sz. Benedeki kastéllyában, méltatlan voltomhoz képest Számtartoi hivatalban accomodaltattam magam [Dés; Ks 28. V]. *1774:* Mihály az ő gyengeségéhez képest elég szorgalmatos volt, de két rendben is meg nyavalyásodott [Zoltán Hsz; HSzjP]. *1854:* Ezen ... vetések ... a sanyaru időkhez kepest nagyobb rész jo állapotba van (így!) [M.köblös SzD; Torma].

képesti szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vmilyen cselekedethez ~ büntetés* vmilyen cselekedetért kijáró büntetés; pedeapsă cuvenită pe măsura unei fap-

te; irgendeiner Tat gebührende Strafe. *1848:* Ha valaki a magunk kebelünkben könnyű lopásban tanáltatnék ... akkor a falusi bírák szoros kötelességeknek tartják elsőbben 12 Rft, azaz tizenkét rénens forintokig megbüntetni, azután pedig a Compagnia-Comondónak bejelenteni, hogy a cselekedetéhez képesti büntetést kiszolgáltathassa [Jenőfva Cs; RSzF 266].

kepeszedés a lelkésznek, tanítónak a hívektől való gabonajárandóság begyűjtése; strîngerea/adunarea de la enoriaşi a birului în cereale pentru preot şi învăţător; Einsammlung der Getreideablöse der Gemeindemitglieder für den Pfarrer od. Lehrer. *1733:* mint hog kepe szedes volt 20 poltrat husra[a] [Kvh; HSzjP. — [a]Értsd: adtunk, fizettünk].

kepetartozás lelkészi, tanítói gabonajárandóság-hátralék; restanţă de cereale din birul ce se dă preotului sau învăţătorului; Rückstand der Getreideablöse für den Pfarrer od. Lehrer. *1875:* Kozma Fogadós István magtári, pénzbeli, valamint kepe tartozásai törlesztésére mint egy 7 vékás földjét felajánlaná [M.bikal K; RAk 309].

képez[1] **1.** alkot; a forma; bilden. *1864:* kék muszuj ... alján öt ujjnyi szines posztóval szegve, mely két felől felaggatva van a csipőnél úgy, hogy a posztó szegély hátul egy félkört képez [Nagypetri K; NéprÉrt. XXXIII, 273, NNyv 299] | a Gyergyó területén fekvő román községek[a] ... különös Járást képeznek egy Dulloi hivatal alatt [Tölgyes Cs; GyHn 59. — [a]Köv. a fels.].

2. *átv* nyújt; a oferi; bieten. *1847:* Csehországnak ... fénylő tornyokkal ékes fővárosa egy völgyben, dombokon ... hasonlíthatatlan szép panorámát képez [Méhes 4].

képez[2] gondol, vél; a crede/socoti; meinen, denken. *1573:* Borbely Kelemen ferdeos Kelemen Zolgaya ... vallia ... Ieo Be Kapa Myhalne al hata mege az sebes Embernek Nezy volt az sebet, Mond eo neky kebsede ha Meg giogwl vagi megh hal [Kv; TJk III/3. 55]. *1657:* azon a földön számtalan darvak lévén akkorban, kiket éjjel felbúdítván az had népe, távolyról az pogányság azoknak kiáltásokat emberek kiáltásának képzette s elrémítvén Isten őket ... utálatos lápos helyekre szaladoztanak éjszaka [KemÖn. 175].

képezde tanítóképző; şcoală pedagogică/normală, preparandie; Lehrerbildungsanstalt, Präparandie. *1861:* elkell küldeni ... képezde, Zsinatti Jegyző könyv özvegyek cassájába valo bétételi öszveget [Gyalu K; RAk 58 esp. kl]. *1863:* A' mult évi visgálat alkalmával ... a' képezde számára megrendelt rovatal nem szedődött fel [uo.; RAk 84 ua.].

Szk: *tanítói ~. 1852:* A' Kolosvárt fel álitandó Tanitoi képezde felsegéllésére az egész Eklába minden utat modot felölelni szoros kötelességünk [M.bikal K; RAk 50 ua.].

képezdérei tanítóképzői, tanítóképzőre való; pentru şcoala pedagogică/preparandie; für die Lehrerbildungsanstalt. *1863:* A krajczáros tőke felszedésekor a mult évben nem volt befoglalva a képezdérei adakozás [Szászlóna K; RAk 143 esp. kl].

? kepezes "?" *XVIII. sz. eleje:* A Menes közt ragadó veszedelmes nyavallya van három, az Rüh, fekély és à Szopornyicza ... azon kivül fajra járó nyavallyak is vadnak, azért tudva kepezes (!), Pókós, Körme Szoruló Mén Lovat ne végy Ménesedhez, mert okvetetlen ra fajzik [JHb 17/10 lótartási ut.].

képézés kepeszedés; strîngerea birului în cereale pentru preot şi învăţător; Sammlung/Einhebung der Getreideablöse für den Pfarrer od. Lehrer. *1734:* A Kepézésben observaltassek hogy mikor az aratás veghez megjen a Parochus mennyen ki vagj negj hittel köteleztetett Kepésék a több kepesek között és csoválya el az három három Kalongyát [SVJk].

képezet kép; tablou; Bild. *1849:* égy kis fekete képezet (: árnyék kép :) portré rámába | két ösi Czimerek képezetbe alakitva | 4. aranyazatt rámáju képek égy más képezet | Szűz máriát ábrázalo képezet aranyas rámába foglalva [Szentbenedek SzD/Dés; Ks 73/55].

képezett alkotott; format; gebildet. *1849:* Egy körül karolt polituras tábori szék az ülete hárásztból, rósát képezett virággal, ki varatt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

képező lelkészi/papi gabonajárandóságot adó szolgáltató; care dă cereale ca bir preotului; Getreideablöse für den Pfarrer/Priester leistend. *1792:* a' G(ene)ralis Synodus jonak tanálja hogy Márkodot Berekereszturtol el szakaszsza, ily kötelezések alatt ... Hogy azon Márkodi Ekkla Törvényes Contractussal le kösse magát arra, hogy a' papnak tartására meg kivántato elégséges jövedelmet adjon, nevezetesen minden képező ember Három kalongya Buzát, égy kalongya Zabot ... be szolgáltassa [Mv; MMatr. 452]. *1843:* minden kepéző Gazda külömbség nélkül fizet 25 krt, az oszporások 12 xrt [Feltorja Hsz; HSzjP].

képeztetik a se forma, a fi format; geformt/ausgebildet/gestaltet werden. *1844:* a' Kolosmonostori ugy nevezett Felső Berek ... mostani Szamos felölli bütüje mi által, hogy és miként képeztetett | ezen Felső Bereknek mostani Szamosfelölli felső bütüje ... képeztetett a' Szamosfolyo vize általi mosás által ... melly lassanként a' Szőllőkből — és a Sodro rétbőlis a' Felső Berekhez mosogatott [Kv; KmULev. 1 vk].

képfaragó szobrász; sculptor; Bildhauer. *1705:* Kép farago ivutt ad fl. 8 d. 40 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. *1710 k.:* Phidias, Praxiteles képfaragók és olyan híresek voltak, hogy még a bálvány-isteneknek is nagyobb becsületek volt, akiket ők csináltak [BÖn. 422].

Szn. *1558:* Joannes Kepfarago [ÖCJk I. 78a]. *1561* Joannes Kepfarago Colosuary [i.h. II. 8a]. *1646:* Kepfarago Illies [Kv; ACJk 66a]. *1753:* Kép Faragó [Kv; Dica XVII. 9].

képfaragó-munka szobrászmunka; muncă de sculptor; Bildhauerarbeit. *1831:* A nagy Háztol ki maradott nagy kapu, a kőfarago, képfarago, Asztalas és Lakatos munkával együtt Rf. 450 [Kv; Born. IV. 24].

képfaragóné a szobrász felesége; soție de sculptor; Frau des Bildhauers. *1795:* Kep faragoné Babanak 45 — [WLt Cserei Heléna jk 76a].

képírás festés; pictare, pictat; Malen | festmény; pictură; Gemälde. *1662:* (A) házak[a] körös-környül három contignátióban vannak, de azok mind alsó, felső, középső rendek ... különb-különb képírásokkal ékesitettek, mellynél már mesterségesebb és szebb, alig hihetné ember, hogy képírás láttathatnék is akárhol is [SKr 259. — [a]A csehországi Liechtenstein hercegi kastélyban]. — L. még SKr 300.

képírásos festéses; pictat; ge/bemalt. *1662:* Ezek alatt naponkint erősödvén[a], és tárháza is épülvén, az fejedelmi házakat és udvart itt is, székes helyén[b] nagy friss és pompás épülettel kivül olaszfokoson, belül különb-különb szép képírásos aranyos és mészmetszésbeli mesterséges mennyezetekkel ... megékesítvén [SKr 96. — [a]Bethlen Gábor a fejedelemségben és anyagiakban. [b]Gyf-t].

képíró I. *mn* care pictează; Bild malend, Bildmaler-. *1609:* Jeoue Urunk eo felsege zolgaja Lenart István, az kep iro Nicolaual [Kv; Szám. 126/IV. 215]. *1685:* Az kepiro Seregeliesi Mihaly [Kv; Dica XXX. 27].

Szn. *1554:* Kepyro Anthal [Kv; Szám. 1/IV. 28]. *1556:* Kepyro Antal Az kapvra chimerth chynalth fyzettwnk d 50 [Kv; i.h. 1/IV. 204]. *1557:* Antonius Kepiro [Kv; TanJk V/1. 78]. *1559:* Franciscus Kepyro [Kv; ÖCJk II. 11a]. *1561:* Antonio Kepiro. Kepiro Janos [Kv; TJk VIII/11. 1, TanJk V/1. 76]. *1566:* Dominicus Keopyro (!) [Kv; Szám. 1/IX. 208]. *1567:* Fran(cis)co Kepyro [Kv; TJk III/1. 52]. *1570:* Kep Jro Janos [Kv; TJk III/2. 54]. *1573:* Kepyro ferencz [Kv; TJk III/3. 257]. *1595:* Az varos eggyik Dobyara Biro W iratta az Waros Cimeret: Fizettem kepiro Jakabnak tőle hogy Olajos festekkel irtta az esö ellen d 40 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 125 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1618:* Kepirú Istua(n) [Kv; RDL I. 104 Andr. Junck kezével]. *1625:* Kepiro Istuannak hogi az belseo ora Tablaiat meg festette veottem eniuet peche olayat ... d 15 [Kv; Szám. 19/XXX]. *1632:* Kepiro Istua(n) varbéli szolga [Fog.; UC 14/38. 115]. *1633:* Kalmar Janosne alias Kep iro Janosne [Dés; DLt 380]. *1640:* Kip iro Istuan [Kv; RDL I. 117b]. *1666:* Kepiro Márton [Kv; Dica XXXII. 21]. *1668:* Képiro Péter [Fog.; Szád.]. *1690:* Kepiro Mihaly [Kv; Dica VI. 81]. *1698:* Segesvári Kepiro György [Dés; Jk 347a]. *1858:* Kepiro Elek kerekes [Dés; RkAk 97].

II. *fn* festő; pictor; Maler. *1589:* B(yro) W(ram) Akar(attyabol) vyttek el az Kepirot Tordara Istuan Byronak attam f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 110 Stenzely András sp kezével]. *1595:* Benesi Balas 5 loual Deesig vitte ... Dúrandot Wrunk ő fge Arany műüesset harom ötücs legent ... minden müelö szerszamot: Ith(em) Wrunk olaz köpiroiat portekastol Stelpso Wagyonit [Kv; i.h. 6/XVIIa. 98 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1625:* Moldouaj Georgiteol veottunk ket font valazto sart, az kepironak az festekben fontiatt adta p(ro) d 20 | hozattam bort az meszben, mert auúal keúertek meg a meszet ... Tikmoniat adtam 75. ert saitott, kit az meszben chinalt az kepiro | Aztalos Balintol veottem az kepironak Bania szeoldet 1 fertalt f — d 50 | Kassarol erkezwe(n) nagj Marto(n) urunk eő felge postaja vgia(n) az eő felge zamara valo kep Jrokkal ... vaczorara Attam Etelt italt [Kv; i.h. 16/XXX. 17, 18, 20]. *1679:* Képiro festékehez foglalt fazek nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 86]. *1683:* Az Kép iró által vétettem arany és egyéb festéket az eö Ngok[a] Házaik irására f 15// 98 [UtI. — [a]A fej-i pár]. *1705:* a' Kep ironak pedigh valami Czimer irástol a' mellytöl a' harmada is elégh lött volna adtak f: 8 [Kv; ACJk 61]. *1717:* En Brassaj Szent János hazában lako Hinto csináló András alkuttam meg Tek(intetes) Nemzetes Uzonj Béldi Kelemen urammal hogy készitek ö Klnek egy fél hintott tizenkilencz forintért illyen conditioval, hogy ö Kgme adgyon bőrt, posztott, Rojtott az lakatosnak és képironak fizessen [BLt 1]. *1738:* attam az Urak parancolat(a)bol az Csiki Kep ironak Met. 8 [Gysz; LLt. — [a]Rozsot]. *1791:* a Kep ironak a rut festesert 4 — [WLt Cserei Heléna jk 37a].

képíró-arany vopsea de aur pentru pictat; Bildmaler-Gold. *1625:* Prefectus Vr(am) eo kgme hagyásara vasaroltattunk képiro Aranyat tizenegy keonyuet. Jo felet coreget, keonyuet hat forinton f 84 | Borbelj Martonnetol, Veottunk az ouar felcol valo manus araniazny kep Iro Araniatt ket keoniuel f 12. [Kv; Szám. 5/XXVIIa. 16/XXX. 21]. *1678:* vöttem Balog Ferencz altal kepiro Aranyat huszön öt öt penzen tezen f 1//50 [UtI]. *1683:* Kép iro Arany az kolosvari kereskedöknell nem volt Szebeni Györi nevü kalmár het forintnál aláb könyvét nem akarta adni; Masnal sem volt az egesz sokadalomban [UtI]. *1697:* Hat könyv kep iro Arany [KGy]. *1711:* 9 könyv képiro Arany ... 3//24 [ApLt 5 Apor Péter lelt.]. *1717:* Egj néhány könyv kép Iro Arany [TSb 5]. *1759:* néhány tsiga hajban levö kep iró Arany [Sárd AF; TSb 51].

képíró-ezüst vopsea de argint pentru pictat; Bildmaler-Silber. *1661:* die 12 April: Vasarlotham Giulai Martonne Aszonyomtol ket könyü Kepiro (!) Esüstöt [Kv; ACJk 15b].

képíró-festék vopsea pentru pictat; Bildmalerfarbe. *1656:* Sarga kepiro festek egy tonnaban libr. 3. [UF II, 113]. *1683:* Az kép iro festék sok fele lévén. Ahoz kepest az mint itilhettem. Egy font görög fejert vöttem den 50. Egy font minimumot den 40. Két fertály latkát fl. 1//60. Arany sargat mas fel fontot es egy fertalyt d. 50 [UtI].

képíróné a képíró felesége; soție de pictor; Frau des Bildmalers. *1585:* Telekes Imre vallia ... Az embernek a' Syveghe el esek es Az kepirone fia fel veowe | Angalit Velmen Mihalnę vallia ... Az kepirone fia ... az eggik kereket vagia vala [Kv; TJk IV/1. 474].

képláb ? **Hn.** *XVIII. sz. v.:* Az Képlábban [Kozmás Cs; EHA]. *1864:* képlabon küjel [Alfalu Cs; EHA].

képmutatás ipocrizie, fățărnicie, prefăcătorie; Heuchelei. *1710 k.:* Ne vedd el, én Istenem, az én életemet a vérontókkal, az ajándék, képmutatás és erőszaknak embereivel, ne büntess engem | valami képmutatás vagy titkos, éktelen rút bün vagyon az én feleségem kebelében vagy az enyémben vagy mind a kettőnkében, és azért ront Isten ilyen majd példátlan romlással [BIm. 1014, 1021].

képmutató fățarnic, ipocrit, prefăcut; heuchlerisch. *1710 k.:* ha ki magamviselését ... a részegség, kártya, tánc s hasonló szokott mulatságoktól való magam elvonásában megnézte, merő melancholiának, képmutató, második Xenocratesnek mondott volna [BÖn. 493].

képnyél dárda/lándzsanyél; mîner de suliță/lance; Speer/Lanzenstiel/schaft. *1660:* Puskát ránta hozza rea ránta az keővet hogy megh leője, mellyre más ember egy kép nyellel hozza wte hogy láta hogy megh akarja leőni [Kv; TJk VII/3. 317–8].

kepper 1. kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. *1839:* Kremmer Mária ... viselt ... fekete kepperből készült fejérnép topánkát [DLt 232 nyomt. kl].

2. ilyen kelméből készült; confecționat din astfel de stofă; aus kepper Stoff verfertigt. *1837:* Kováts László ... szökött el nyári kepper pantalonba [DLt 650 ua.].

képráma képkeret; ramă de tablou, cadru; Bildrahmen. *1654:* Csinaltam ... harom Kep ramat ... d. 60 [Kv; ACLev. 51a]. *1827:* A' kép rámákra nézve most is olyan szerencsétlen vagyok, hogy el nem küldhetem [Kv; Pk 7]. *1837:* Tiszafa kissebb, nagyobb otska kép rámák [Szentbenedek SzD; Ks. 88. 15].

képtelen I. *mn* **1.** hihetetlen, lehetetlen; incredibil, de necrezut; unglaublich / hallatlan; nemaiauzit, nemaipomenit; unerhört. *1657:* hallatlan formán sententiázván meg Székely Mojsest ... generalis articulust csinálván, nemesi szabadságnak képtelen derogamenjével isteni és világi törvények ellen [KemÖn. 166–7]. *1710 k.:* Ez a gondolkodás a teremtett állatokban az Istentől adattatott örökkévalóságról ... nem is idegen, nem is képtelen [BÖn. 448].

Szk: ~ *dolog. 1683:* a Vármegye Tisztej ugy informálták volna Ngdat, hogy a Joszágnak nem engedném az adot be szolgáltatni, nem tudom ... micsoda ertzával mertek eö Kglmek olya(n) képtele(n) dolgot irni, mert aszt soha megh nem bizonyithattyák [Balázsfva AF; Utl] ✱ ~ *káromkodásra megy* hallatlan/irtózható káromkodásra fakad. *1765:* a boritaltol el nyomottatott lévén felettébb midön másoktol impediáltatott volna, fel haborodott és ... igy ment oly képtelen káromkodásokra [Torda; TJkT V. 265] ✱ ~ *kívánság. 1677:* Földes Uroknak ... az Oláh Papok annuatim bizonyos honóriummal ... tartozzanak: Kiben ha a Földes Urnak képtelen kivánsága lenne, a' Vármegyét requirálván, conscienciose limitallyák-el [AC 15] ✱ ~ *kondició. 1657:* (A) tractát is Kassai elbontotta vala az igen képtelen conditióknak proponálásával [KemÖn. 193] ✱ ~ *mondás. 1657:* Kékedi Zsigmond ... mondá: Az sok atyafi barátok doblották ebben Zólyomit, azok biztatták ... kire egyebet nem felelhetek ... képtelen mondás az, hogy az ki igaz atyjafia, barátja volt volna, veszedelmére való dologra tanácslotta volna [KemÖn. 161].

2. rendkívüli; extraordinar, neobișnuit; außerordentlich. *1783 k.:* a' Communitásban lévő Birák az adofizető népre semmi szin és praetextus alatt Földes Urak hire nélkül onust componalni ne bátorkadgyanak, az ellen valo Praevaricatiojok miatt kéntelenittettünk a Flgs Királlyi Gubernium kegyelmességéhez follyamadni, és ... képtelen huzásokat, Vonásokat docealván annak orvaslását kérni [Torockó; TLev. 4]. *1804:* a szeretet és emberség utján tett igyekezetei nem tsak foganatlanok lévén, hanem még képtelen méltatlanságokkal, és tsufságokkal viszontagoltatván [Berz. 21].

3. *1702–1764:* A jo leanj kerök az erköltsre vigjaznak inkab mint az ekesseghre, az keptelen abrazattolis viszsza nem üzetnek [Torockó; MNy IV, 233].

4. '?' **Hn.** *XVII. sz. m. f.:* a Kiptelen Fánál [Szucság K; KHn 253].

II. *hsz* hallatlanul, hihetetlenül, szertelenül; nemaipomenit/nemaiauzit/enorm de ...; unerhört/glaublich, übermäßig. *1625:* Az csizmadiák is mivel minden müveket képtelen drágán adják, végeztük felőlök, hogy ... míveket így adják[a] [Gyf; EOE VIII, 278–9. — [a]Köv. az árszabályozó tételek fels.]. *1657:* vala ilyen okoskodásunk: avagy hogy hajol az megengedésre az török, avagy nem; ha hajol ... oly nehéz kévánsági is lesznek, hogy arra lépni vagy lehetetlen, vagy igen veszedelmes ... avagy képtelen nagy adózás alá vettetése Magyarországnak is [KemÖn. 191].

képtelenség vminek képtelen/lehetetlen volta; imposibilitate (a ceva); Unmöglichkeit. *1662:* olly nagy képtelenséget maga fejétöl cselekedni nem illett volna [SKr 561]. *1762:* A' mi penig nézi azon ratioját, hogy látta volna az gyermeknek repesésit az Inél ez is képtelenség [Torda; TJkT V. 95]. *1772:* Mint hogy az Perek inditásában lábra valo allitásában s follytatásában nem tsak sok költséggel kell élni ... sőt nagy próbákat, gyűlölségeket, haragot ... szenvedni, mind ezeket maga személlyéb(en) viselő felnek jutalom nélkül hordozni képtelenség volna [Nagylak AF; DobLev. II/486. 16]. *1796:* az All Peres Rész méltatlan hurtzoltatik, sőt a Méltoságos Királlyi Táblais ok nélkült terheltetik mert ollyan levelet Repetaltatni, mellynek hasznát nem vehetik képtelenség [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19 tábl.].

képtelenül hallatlanul, szertelenül, szörnyen; nemaipomenit/îngrozitor/teribil de ...; unerhört, übermäßig, entsetzlich. *1604:* Megh ertetthek eo kigemek[a] ... minemw nagy keptelenwl es sokatt fizessenek nemellyek az Szaanthato vraym keozzeol akar my kichyn feoldnek megh szaantathatasaert [Kv; TanJk I/1. 475. — [a]A városi tanács tagjai]. *1839:* De itt rend kivül sok ho és, ejtzaka képtelenül meg fagy, az itatora alig tudjuk hajtani a' Marhánkat [M.valkó K; BetLt 4 Bálint János lev.].

képű szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: cu fața de un anumit fel; -gesichtig. *barna-piros ~. 1843:* Külsőjére nézve ezen fejérnép mintegy középkorú és -termetű, barna-piros képű [VKp 84] ✱ *hosszukó/hosszukós ~. 1846:* Riszta Gligor hosszukós képü [DLt 563 nyomt. kl]. *1848:* magos termetü, hosszukó képü, sötét haju, sötét szemü, hosszukó orru [DLt kv-i ua.] ✱ *sápadt ~. 1830:* Zoller József ... sas orrú, sárgás sápadt képü [DLt 667 ua.].

képviselet reprezentare; Repräsentierung. *1865:* Minden Egyház(na)k küldödik a' f. évi Közsinati Jegyző-Könyvének (így!) a képviseletet tárgyazó kivonata [Gyalu K; RAk 102].

képviseleti szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *rendszer* sistem reprezentativ; Repräsentationssystem. *1861:* ezen ujabban meg állított szabályok szerint szervezendők az Ekklák, és a Praesbiteriumok, meg jegyezvén, hogy a' hun a' népesebb Ekklákban képviseleti rendszer lenne szükséges ott a' szám minimumának meg határozása csak is a' közzelebbi visgálaton lesz eldöntendő [Gyalu K; RAk 63 esp. kl]. *1862:* mennyiben lépett életben Egyházainkban a ki küldött képviseleti rendszer [uo.; RAk 70 ua.].

képviselő deputat; Abgeordnete(r). *1849 u.:* jött egy fel hivás, mely a' képviselőket Szegedre összehívta [EM XLIX, 550 Zeyk Károly kezével].

képzel 1. a închipui/imagina; sich etw. vorstellen. *1721:* Felső Sz:Mihalyfalvi[a] Uraimek ... mutagatanak valami kövecses hanyasokat, az mellyek jol meg lacczá(na)k mind az utig az forrastol fogva, és mi ugy kepszeltük mintha azok az hanyasok hatar hanyasok lőttenek volna [Asz; Borb. II. — [a]TA]. *1774:* Márton Takátsat tanálta Nikula Czigánynál egj darab vas pántal ... a vas pánt a mint képzelte Kotsi kerékről valo volt [Oprakercsesora H; TL. Csiki János (45) vall.]. *1823:* mi modon képzeli hogy ezen Házba való bé menetel eshetett, Tolvaj kolcs által vagy más modon [Dés; DLt]. *1851:* én szinte annyi kints az ő Felsége Birodalma alatt hogy hamissan meg esküdgyem, 's azt kébzelem a ki betsűletes ember meg nem eskűszik [Nagylak AF; DobLev. V/1323].

2. maga elé képzel, elképzel; a-şi închipui/imagina; sich etw. vergegenwärtigen/vorstellen. *1791:* halván a' harangokat nagy lármával félen verni ... s az egész Falut alás fel nyargalni; Ugj hogj nem lehet kébzelni nagjobb Hora lármát [Gergelyfája AF; LLt 19/17]. *1828:* Hatfaludy Lajossal igyekszünk mindent ügyesen és helyesen eligazitan⟨i⟩ ámbár dolagba elégbe kerűl; nem lehet azt hazúl képzelni [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből]. *1840:* Én a Gerendak és Szaru fak meg találása és öszve szedesebe[a] merőbe munkalodam vosárnaptol fogva lehet kebzelni ... mennyi nem idejere szűletett és huntzfut emberrel kellett bibelődni [Várfva TA; Bosla. — [a]A megáradt Aranyos elsodorta faanyagában]. *1848:* miota a' bureuban főnököm lett, velem is csak amugy patzkázik, 's képzeljen merényt, mind Pákei Uramnak szóllít, még a' tkts czimet is sajnálja tőlem [Kv; Pk 7].

Szk: ~*ni sem lehet. 1796:* az Exponenst egy tiszta eletü jozan és jámbor embernek esmertem, akiről kepzelni sem lehet, hogy egy olyan feslet erkölcsű Személyhez adta volna magat [Déva; Ks 101]. *1803:* nállunk trágyázás nélkűlt jó földet képzelni sem lehet [Márkod MT; BetLt 5 Joannes Márton (44) lib. vall.].

3. *1838:* Csak képzelje! ma égy hete, mi után lefeküdtünk, a' Báróné Legényével el mentek dámászni, — brájerbe, onnan czigány sorba, itt őszveelegyedtek a' Déákokkal [Kv; Pk 7]. *1852:* Képzeld Kriska tsőtörtekre viradolag bajára ki ment mezitláb ... s meg hűlt, tsőtörteken estve már fajtatta az odalát [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1869:* a Major ... kimondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot. Csak képzeld, most azért, hogy egy évig kényszeritett önkéntes katona lehessek ... folyamodnom kell Szebenbe super visitatiora [Pf Pálfli Károly lev. Kv-ről].

4. gondol, vél; a crede/socoti; denken, meinen. *1789:* De nemis lehet képzelni hogy Karácsonyfalván kevés ideig valo Tiszttartoságbol Diringer[a] Uram olyas tetemes Summát és Bonumokot congeralhatott volna [DobLev. III/658. 1a. — [a]Diringer Mihály]. *1818:* Mikor kéntelen vagyok perelni, akkor jo szivvel perlek, annyival inkább az hol igasságot képzelek magam iránt [Szentbenedek AF; i.h. V/1013]. *1843:* halva hogy Nyomozat van, képzeltem hogy énis kerdőre vonatom [Bágyon TA; KLev. Henning András (36) vall.]. *1846:* Hogy mi oka lehetett Virágnak a Darvas meg verésére nem tudom, hanem képzelem hogy a' miért Darvas pofáját meg hasitotta [Dés; DLt 530/1847. 7].

5. tart magáról/vkiről vmit; a crede/a-şi imagina despre sine/cineva ceva; von sich/jm etw. halten. *1823–1830:* Egyszer Elek[a] úrfi azt beszéli nekem, hogy egyébként el nem mehetek vele, hanem ha szolgájának ajánlom magamat. Már én magamról többet képzeltem, mintsem arra állottam volna [FogE 142. — [a]A németországi tanulmányútra készülő ifjú gr. Bethlen Elek].

képzelés 1. képzelet; imaginaţie; Vorstellung, Einbildung. *1710 k.:* ebéd előtt 9 s 10 óra között ... súgá a jobb fülembe vagy jó vagy gonosz genius ... hogy a fejemet elütik. Én mindjárt mondám az ajtón kívül álló strázsáknak ...: hídd bé a konyháról az inast; ki bějövén, mondám néki, mit súgtak nékem. Ő haraggal mondá: Súgja bizony a kegyelmed képzelése, mert örökké csak gondolkozik [BÖn 686].

2. elképzelés; închipuire; Vorstellung. *1710 k.:* Mü ugyan, erőtelen emberi elmék, úgy csináljuk magunknak az örökkévalóságnak valami ideáját, képzelését és conceptusát, mintha a véghetetlen üdőnek, durationak megszámlálhatatlan és elmével is megfoghatatlan sok ezernyi ezer millió szempillantásinak, vagy óra-percentéseinek masszája, rakása, sokasága, mintegy tengere volna [i.h. 447–8].

képzelet 1. imaginaţie, închipuire, fantezie; Phantasie. *1811:* Ha le-fekszem-is ... Borzasztó képzelet, 's nyughatatlan álom [ÁrÉ 109–10]. *1879:* én édes izgatott ... jó Jakab Ödönöm! ... Epeszted még magadat azokkal a fekete boszorkányokkal, melyeket képzeletedben te alkotsz meg saját kinzásodra az éjszakának egy rossz órájában ? [PLev. 50–1 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. elképzelés; închipuire; Vorstellung. *1820:* Tőtősi Ferentz Urnak ... mondása kébzeletem szerént csak azon okbol esett hogy engemet a Báróné ellen téjendő vallomásra inkább fel buzditson [Aranyosrákos TA; JHb 48 Bárdutz Moses (31) ns vall.]. *1829:* Ezek volnának, csekély képzeleteim; azonban gondolathoz — gondolat fér — ennek mezeje határtalan [Kv; KvSzLt].

3. képzet; idee; Idee, Vorstellung. *1809:* szükség, hogy az ezen Tartomanyban Sajto alá bocsátando Ujságok ... olly kitételekkel 's írás modjával (: Stylussal :) keszittessenek melyek magokban a mostani környüállások folyamatjával ellenkező vagy azokat sértegető képzeleteket ne foglaljanak [UszLt ComGub. 1670 gub.].

képzelhet elképzelhet/gondolhat vmit; a-şi putea imagina ceva; sich etw. vorstellen können. *1812:* 3. v. 4. esztendőktől fogva a Kotsárdiaktol a Nemes Eklésia ugj

hallom, hogy háborgattatik, de mitsoda Jusson, nem képzelhetem [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 19b Ilie Lapadat (65) col. vall.]. *1820:* Mitsoda bé follyása lehet pedig Tötöri Urnak ... nem is kébzelhetem [Várfva TA; JHb 48/37 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.]. *1839:* mily vígság kőzt tőltőttűk azon kedves estét, képzelheti abbol, hogy őtőn a' Miklos egészségéért így Üveg Sánfánert (!), és égy más üveg Simény bort, utolso cseppig megittunk [Kv; Pk 7].

képzelhetetlen inimaginabil, de neînchipuit; unvorstellbar. *1710 k.:* Egy szikra tűz elszenvedhetetlen a testnek, hát ahol azok mind intensive, azaz hathatósságára, erejére, mind extensive, azaz terjedésére, tartására nézve véghetetlen, megfoghatatlan, kimondhatatlan, képzelhetetlen örökkévalóságok ? [BÖn. 467]. *1823–1830:* A híd[a] igen pompásan s jó móddal kikészítve ... Képzelhetetlen sok nép takarodik ezen keresztül [FogE 167. — [a]Pesten].

képzelhető 1. elképzelhető/gondolható; imaginabil, de imaginat; vorstellbar, erdenkbar. *1800:* Meg is kostoltuk kedves Feleségemmel együtt, az ő Ngok minden részből ki-telhető 's képzelhető Boldogságokat tárgyazo kedves Hőrpögetések sőt Tsemtsegések kőzőtt azon kedves Italt [Mv; IB]. *1818:* A fen le irt ... Excessusokbol 's erőszakokbol könyen képzelhető Dolog az illy moddal fel lázasztot nép Szomoru kővetkezetű tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; SzentkZs br. Szentkereszthy Zsigmond generális nyil.].

2. (képzeletben) remélhető; la care se poate spera (în închipuire/imaginație); (in der Phantasie) zu erwartend, in Aussicht stehend. *1828:* Magok a' Mészárosokis a' képzelhető kis nyeresegetis sajnálván a' Timároktol ... nem tsak a' magok által vágott Marhák bőrét vágják ki szőres Botskornak hanem a' más Mészárosokét is elfoglaljak a' Timárok elöll [Torockó; TLev. 13/3]. *1831:* minden képzelhető Utakat és modokat el kővetett, hogy a' gyujtogatásbeli szerencsétlenség eszközlőjét ki kerestesse [Dés; DLt 943].

képzelmény 1. kb. képzeletbeli dolog; lucru imaginar/iluzoriu; imaginäre/illusorische Sache. *1797:* Kánt ... Tudománnya pedig mind Metaphysicum, azért is nevezi Transcendentálisnak, mivel a' Valóságok országából, a' tsupa képzelmények országába transcendál [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

2. képzelgés; închipuire; Einbildung, Phantasieren. *1813 k.:* a' sem igaz hogy ellensége volna a' Felperesnek s' tsupa réá fogás 's merő azon képzelmény [Dés; DLt 56/1814-hez].

képzelődés 1. elképzelés; închipuire; Vorstellung, Einbildung. *1710 k.:* hogy lehetne hát a teremtett állatnak valami jóságot tulajdonitani maga létele előtt, hanemha olyan képzelődéssel, mintha az Isten a maga isteni jóságából szakasztott volna ki és abból adott volna minden teremtett állatnak [BÖn. 455]. *1791:* ha pedig reménség ellen Ngod az osztállyt valami képzelődésből még is huzni kivánná, ösztönöztetik az Exponens Ur Itellő Mester Ur által az osztállyhoz nyulni [JHb XLIV/5].

2. képzelgés; închipuire; Einbildung. *1807:* Ugy látom, hogy a' bé panaszoltatott Agh Josefet az az idétlen képzelődés vezérlé, hogy a' panaszlo Professor, és Testvérei néhai Dosa Adámnak nem volnának legitimus Gyermekei ... de ezt a' magánas képzelődést meg kelletik elébb törvényesen itéltetni | Szűkségesnek látom az egész Embert le űltetni és határ nélkűl valo kepzelődéseinek féket vetni [Balázstelke KK; DLev. 4/XXXVIII]. *1818:* az Emberi gyarloság okozza, hogy ... csak a jővendő képzelődéseken épittsűnk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrincz Bartok Adámhoz].

3. képzelet; imaginație, fantezie; Phantasie, Imagination. *1808:* A beteg, ha nyeghet ... legalább képzelődésébe ott van, hogy azzal könnyebül [ÚjfE 14]. *1811:* kell a' Ménlovat meg-tsinositani, Meg-mosni serényit és meg-simitani, Mert a' Kantza olyant fogad a' Méhibe, Milyent látott, és vett képzelődésibe [ÁrE 142].

képzelődik 1. a-și închipui/imagina; sich etw. einbilden. *1710 k.:* hogy az emberek így okoskodnak, képzelődnek, nem csuda, mert mindnyájan ... testek vagyunk egyrészről, a lelkünk, ha nem test is, de annak tömlöcében vagyon | az Istenben pedig valami vagyon, mind Isten az, mert Istenben ... olyanok, amelyek nem Isten, nem lehetnek semmiképpen, akármint fantáziáskodjék, képzelődjék arról az ember [BÖn. 448, 459].

2. elképzel/gondol; a-și imagina/închipui; sich etw. vorstellen, erdenken/sinnen. *1820:* tudom Silip és Dregán ugy képzelődtek hogy ha a' Báronét ki turhattyák ők lésznek az udvarba 'a Nagyobbak [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) cigány zs vall.]. *1823–1830:* de hogy inkább lehessen képzelődni, milyen egy kezdődő város, most juta eszembe megirni, hogy az utcákon szörnyű nagy csendesség uralkodott [FogE 179].

képzelt 1. képzeletbeli; imaginar, închipuit; gedacht, imaginär. *1782:* Togyer ... a' Fattyuságnak szine alatt az Uraság keze alol képzelt kimenekedésnek reménysége alatt patvarkodni kezde [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1796:* a Mlgs Fell Peres Ur Allegatiojaban ... declaraltatott, hogy ők semmi Just, és Szabadságot ... nem praetendalnak ... mégis ... a' Pernek természete ellen képzelt szabadságokat, és praetendalt Privilegiale Jussokat belé elegyittvén, azt per expressum praetendalni lattatnak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 19]. *1807:* itten az intrinseca solemnitasaban hibazat esett azon kepzelt Testamentumnak akkor, a mikor a Testansnak ... Testamentumarol valo Szándékát ... meg nem irtak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

2. închipuit, fictiv; gedacht, eingebildet. *1710 k.:* Ezeket mind elvégeztek a guberniumban énnálam nélkül ... mert ... sem nem hivattak, sem fel nem vártak ... hogy avagy a képzelt glória és gráciákból rekesszenek ki Rabutin[a] és udvarnál, avagy hogy megmutassák, hogy cancellárius esze nélkül is el lehetnek ők [BÖn 926. — [a]Rabutinnál, Erdély osztrák katonai főparancsnokánál]. *1879:* Csak te ne bolonditsd magadat. Ne emészd, ne gyötörd képzelt bajokkal [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

képzeltet elképzeltet; a face să fie imaginat; vorstellen/einbilden lassen. *1811:* És Te Dávid! ... Király és

szent Próféta szenvedd-el, Hogy én itt' bé hozzam Te Szent 'Soltáridat, 'S Az Első 'Soltárban emlitett Fáidat ... Hogy én ezen fákot ez Házba keressem, Czitrom 's Narants fáknak őket képzeltessem [ÁrÉ 126–7].

képzik feltünik, képződik; a apărea, a se arăta/ivi; erscheinen, sich bilden. *1745:* egy éjszaka álmomból felijedék s felülék az ágyban, hát a tüznél képzik Szabó Ferenczné[a] Én keresztet kezdék hánni magamra s kimene a kürtön [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 166 Sánta Oláhné (30) vall. — [a]A boszorkánysággal gyanúsított asszony].

képződik formálódik; a se forma; sich formen/gestalten. *1879:* A betük, ha olvasok vagy írok, összeszaladnak a pennám előtt, s szürkének látok magam körül mindent. Egy-egy lila szín karika képződik előttem, s repdes, mint egy pillangó [PLev. 38–9 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kér 1. a cere; bitten. *1548:* En Kewtessy ferenchy Attam Menedeketh Zwchy Mathiasnak. Az Bewzterczey polgarnak. hogy. En Theolem kerty wala. Gyaluban fl 77. Azerth Zenth Myklos Napjan Thordan. En Nekewm Megy Ada Mynd az fl 77. Azert Q(uietantia)th Attam Menedekwly Neky Anno 1548 [BesztLt 27]. *1569:* hwl az lewel kywel kyrtek es hyttok my es oth wagiwnk (!) meg irwa azyrt kyriük [Msz; LLt 77/5]. *1589:* Mydeore oztan haza menenk, Mosdo vizet kire megh mosdek [Dés; DLt 226]. *1589 u.:* azert az hat forintter egy ökreot adot wala be, azt nem kereom [UszT]. *1607:* Az azalot Damokos Peter Azalayanak hyttuk es teolle kertte az ki Azalnj akart rayta [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. *1686:* mit kercz te, monda néki gáspár [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII. 15]. *XVIII. sz.:* (A)z mely mesterember megbetegöl és kirend az céhtöl legényt, háromszáz műre adni kell [Dés; DFaz. 32]. *1812:* én Wármegyei Fő Biro vagyok ne mondgyák hogy születte Házánál koldus rongyos, tehát most Batyam Uramnak keszülni kel edények Asztal némück, gondolom az Angyom által, fajinak Uriak lésznek ha mastol kérendis, két napra [Jára MT; Pf Nagy Lázár lev.].

Szk: *adó ~ni. 1744:* Ado kérni jöttenek hozzánk [Bölön Hsz; INyR] ✱ *adósság ~ni. 1633:* egi vasarnap menek oda Zabo Jacabnehoz adossagh kerni [Mv; MvLt 290. 124a] ✱ *farsang ~ni. 1594:* Rosa, Pintek Janosne (valia) Ammikor megh fogak Marton Balast az eleot valo ejel kesen egi orakor jeottek vala ablakunkra farsang kerni [Kv; TJk V/1. 454] ✱ *grácia ~ni. 1754:* Ezen irtoztato hidegb(en) egy szegény Muskotérost meg akarván veszözni, Mlgos Carolina Kis Aszszony mint Generalisné ... engemet Platz Majorokhoz küldöt Gratia kérni [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből] ✱ *jószág ~ni. 1581:* hogj te valakjvel En hozam merz Jvny zalagyos Jozagy kyrny Azertt Ezt az kwssebbsegett nem Erdemlettem volnya tulle [Füzkút K; WLt] ✱ *juss ~ni. 1806:* Ersok ... sok versenn bé jövénn ide Déésre Jus kérni az ide való Dési Attyafiaihoz Sokszor panaszolt nekemis hogy just nem akarnak adni [Dés; DLt 17/1809hez] ✱ *pálinka ~ni. 1772:* hozám jöttenek pályinka kérni ... Dánes Ignát à fiammal égyüt [Drágavilma SzD; TL. Hirtze Ilie (59) jb vall.] ✱ *pár ~ni* másolatot kérni. *1802:* kevés üdö vártatva, az László Joseff Szolga Biro Ur ... Zsellére vissza jövén hozzánk jelenté Földös Ura szovával, hogy Pár kérni parancsolt volna [JHb LXVII/4. 21] ✱ *porció ~ni. 1756:* Kutja ördögatta Teremtette Diszno Pásztori tü még az én udvaromban jötek portio kérni [Petek U; Hr 3/15] ✱ *törvény ~ni* (birói) ítéletet kérni. *1591:* De mikor masodchor hozza(m) jeottel teorweny kerny, teorwent atta(m) en neked kit megh bizonitok [Szu; UszT] ✱ *adót ~. 1565:* az en hazamtwl adóth kyertek [Kv; BesztLt 5 Konth János vall.] ✱ *ajándékon ~. 1646:* (A földet) nemis kérem penigh ayandekon, hanem losardon[a] ket Jo ház helly⟨et⟩ adok erte [Bádok K; JHb III/ 72 Kézdi Polyáni Veres István apjához. — [a]Lozsárd SzD] ✱ *alább ~* olcsóbban kér. *1823–1830:* Ezen húsvéti sokadalomra ... jöttek sátorban holmi portékákkal árulni valami Hernhutterek is ... vagy két keszkenőt vásároltunk tőlek, ahogy tartották, kevéssel alább kértük, de egyenesen és röviden megmondotta, hogy annyi az ára s alább nem adja [FogE 198] ✱ *árendára ~. 1770:* azon helyét ... egy gazdag Marsináris (!) maga nállam lévén arendára kéré [Lekence BN; Ks 47. 67. 29] ✱ *audienciát ~. 1619:* 20 die Maji ... magam audientiát kérvén az vezértől menék az maga házához | kértem házánál való audientiát az vezértől [BTN[-] 268, 305] ✱ *bizonyságot ~* tanút kér. *1572:* My azert ehez hozza latwan es bizonsagokat kerwen teoleok, zaz keet bizonsag vallia egjarant mind, hogy soha az Drwllia neueo Erdeoben, Jakczj vraknak, Semmi birodalmok nem volth [Zsákfva/M.egregy Sz; WLt] ✱ *bocsánatot ~ (arról). 1607:* 19 Februarii. Olvasák meg az Bocskai István testamentumát az koporsó mellett, az nagy templomban, minden ember hallatára; kérvén mind kicsinytől fogva nagyig bocsánatot, ha mit vétett ellenek [Kv; KvE 137 SB]. *1769:* hogy eddigis nem udvarolhattam az én Sok felé valo jarasim miatt ... arrol alázatoson bocsánatot kérek [A.ilosva SzD; Ks 94 Miss.] ✱ *engedelmet ~. 1783:* égy Felfavi ember tsak meg fogá a köntössemett, s engedelmet kérvén azt kérdé tőllem[a] [Faragó K; GyL Marsinyán János (50) zs. vall. — [a]Köv. a kérdés]. *1793:* az sietö habari irásrol nacságodtol engedelmet kérek erreis alig tudék üdöt nyerni [Szőkefva KK; BálLt 1] ✱ *farsangot ~* farsangi ajándékot kér. *1594:* Ersebet Azzoni, Jwueges (!) Andrásne vallia: Mint egi ket orakor taiba effel vtan jeoue Balas az mi ablakunk ala, es farsangot kezde kerni, mikor valami almat attunk volna neki, el mene onnat [Kv; TJk V/1. 454] ✱ *feljebb ~. 1722:* Az Szeg Hodos Gyermek Lovakat ã negjet fellyeb ne(m) kérik husz Aranynál [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *gráciát ~. 1749:* kivantam Ngd előtt jelentest tenni es Gratiat kerni [Futásfva Hsz; ApLt 1 Dombi János szb kezével] ✱ *haladékot ~. 1597:* az Alord match Vra(m) fia Istúa(n) haladekot kere az Attianak [UszT 12/1]. *1776:* Mikor ... Mlgs Praepost Ur azon Reversalist az Exponens Urfi ö Ngával subscribáltattni kivanta, subscribáltaé akkor, vagy gondolkodásra valo haladékot kért magának [Nsz; GyL vk] ✱ *hitelbe ~. 1792:* Isten tudja mit mondjak: mert az Isten az idén böv áldását mutatta mindenb(en), mégis ollyon pénz szüki vagyon, hogy még illyent nem értem, ha ki akaris valamit venni, mind hitelbe kéri, hogy abbol keresse ki az árrát [Bencene H; BK Bara Ferenc lev.] ✱ *hozzája ~* magához hivat/kéret. *1619:* Másnap, azaz die 29 Martii mentem az pasához az lengyelek békességének tractálása felöl, minthogy Ozga uram titkon hozzája kért vala [BTN[-] 261] ✱ *időhaladékot ~. 1821:* annyi üdö haladékat kérek, miglen a ki-

vántato Ma(teri)alét Valahonnan meg szerezvén, a' Helly szinére vecturáztathatom [Kv; SLt évr.]. *1866:* A Debreczeniek ezen tanuknak hitelt nem adván idö haladekot kérnek ... más tanuk és adatok által leendő le rontására [M.gyerömonostor K; RHAk 27] ∗ *időt ~* (idő)haladékot kér. *1595:* Vadnak mëgh teób bizonsagys kiket hytt nemellyek betegek, nemellyek hon ninchenek, Azoknak ydeót ker [UszT 10/107]. *1776:* ã M. Praepost Ur ezen punctumokat subscribáltatni kivánta, nem Subscribalta vgyan akkor Groff Lázár, hanem ... időt Kért magának, hogy másnap nyóltz órakor subscriballya [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva kezével] ∗ *Isten nevében ~. 1786:* Tobias Antalné özvegy Aszszony ... haza jüven Isten neveben kert töllem kenyeret hogy negy Arva gyermekével ehel ne hallyan meg [Torockó; TLev. 4/13. 46–7] ∗ *kérve ~. 1600:* Wargha Gergely penigh az mo(n)gya, hogy eö semmit ne(m) patralt, hane(m) az tiztartotwl kerwe kert egy niozoliat s egy padot azt kez megh adni. Deliberatum hac quoq(ue) in parte hogy bizonicha megh hogy az tiztartotwl kerwe kerte, s eö atta [UszT 15/31–2] ∗ *kézbe ~. 1590:* (Az) en nallam megh tartoztatott zemelth Capitan vram Ferenczy Jstuan vram en teöllem kezben ker vala ... elö nem adhattam ez Alperesek el' zabadittassok myatt [UszT] ∗ *kezéhez ~i. 1586:* Pal zasz Cristoph fia, Zekeressel leowe Istva(n) papne a' borert, zalogot Ad vala, Orban eó kezeheóz keri vala Az zalagot, Az Azzony Ne(m) Ada [Kv; TJk IV/1. 501] ∗ *kezesre ~* kezességre kér vmit. *1625:* Hogj pedigh az szenat Téóruenire kezesre kertuk s megh Nem adta az Téóruennek engedetlensegennis megh vagion [UszT 132b] ∗ *kezességen ~. 1691:* kert volt az nehai Uram kezessegen ... talleros kettőt öreget [Barátos Hsz; HSzjP] ∗ *kölcsön ~. 1638:* enneke(m) Mostoha Ania(m) volt az Aszon, mostis el iü hozzam tiz, husz penzert kölczön kerni [Mv; MvLt 291. 144b]. *1705:* kértem kölcsön ... ötven formalis edgyes aranyakat [Nsz; Told. 2]. ∗ *oszlásra/oszlást ~. 1568:* paranczola felseged My nekeonk hogy az eo felesegenek Galtheoy Ersebet azzonnak Mohaba[a] ozlast kerne(n)k az Peterfalwy Porkolab Menyharth fyatol Porkolab Janostol ... az walazt penygh ezt teowe hogy kez ozlast adny [Kük.; EMLt. — [a]NK]. *1569:* hasonlo oszlast kyrnink [Msz; LLt 72/3]. *1592:* Itt Bogozben ... az mikippen az Lofeö Vraimmal ozlast kertónk vala az Irtas feöldből | My Azert az eo Naga poronchiolattianak engedelmesek leuyn, Elmenenk Kobatfaluaban Kachio Jakabne ellen ... es eoteolle ozlasra Kereok ... Benedek Janosnenak ... iozagat, eoreokseget [UszT] ∗ *párt ~* másolatot kér. *1792:* megszólítá az actor az inctus ökegyelmeket, hogy amint exmissióra keredzettek és párt kévántak, mostan azok mellett mit felelnek, elvárja. Melyre egy simplex inquisitiót beadván, a felolvastatott coram sedria. Melyből az actor is párt kére [Árkos Hsz; RSzF 257]. ∗ *passzust ~. 1730:* ö kegyelmetöl Pasust kére a szük időben elmene hogy elödhessék az utan haza nem jove[a] [Bözödújfalu U; Pf. — [a]A jb] ∗ *rajta ~. 1586:* soha enny Summat raytunk Nem kertenek [Kv; TJk IV/1. 32]. *1590:* teöbel nemis tartoztúnk annal az mitth raitunk kertek ahoz valo polgarok [Szu; UszT]. *1618:* (Korttomaz Györgyöt) bwntettwk 16. penzre, kit mikor oztan kertenek raita, azt felelte hogi bizoni nem agia megh teöruini nelkwl [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. ∗ *remek évet ~* remekmunka elkészítésére való évet kér. *1846:* 12 Octob(ris) Kántor Czéh Gyűlést tartatott azon alkalommal jelentette magát Haller Ferentz remek évet kérvén, fizetett sallariumot 1 fl Remek esztendöre rendeltetett Edes attyahoz Haller Ignátzhoz [Kv; AC-Lev.] ∗ *számba/számot ~. 1723:* Tudom kértem kölcsön deszkát Lukátol, de azt monta hogy az Aszszonyäe, számb(a) kérik, szégyent val, nem adhatt [Hodák MT; VGy. Buta Flora (50) jb vall.]. *1758:* Igen nehezen vettem magamat a tanulásra, de osztán, hogy Dobai János bátyám is külön számot kért tölem a szálláson a leckéről ... tanulásra adtam magamat [RettE 61]. *1765:* elis menénk az Pinczében, ... monda a kolcsár, hogy hadgyanak békét a rosmarintnak, mert az tölle számban kérik [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Halmágyi Mihály (35) jb vall.] ∗ *székadtát ~* a széktől adott számadoltatót kiván. *1590:* Az Nehay Markos Janos lengelffalui halala Elött hatta volt Az eö fianak Kis Markos Janosnak Tutorokka[a] ... kiktöl Az Tútorsagoth keuan(n)ia megh Az Kis Markos Janos ... Azert (?) megh hagja Az Zek Az Tútoroknak hogj zorgalmatossan gondot viszelljenek felölle. Az Tútorok Azert Zek Attakot kerenek kik elött szamot veszenek mind Az ket Aszontol Markos Thamasnetol es Nagy Markos Janosnetol [Szu; UszT. — [a]Köv. a nevek fels.] ∗ *törvényre ~. 1606:* Az mint pedig az p(ro)positionak eleötte azt lattatak megh, Allegalua(n) hogy az eö diznojokban tizenegyet ytettek megh, kiket kęrtek teöruc(n)re . kezesre, de ne(m) attak mëgh, mely ellen az J. faluis[a] ne(m) ellengezhet [i.h. 20/67. — [a]Kisfalud AF] ∗ *törvényt ~* (birói) ítéletet kér. *1575:* Eo K. Byro vra(m) mykor zembe leszen az feyedelemel ... keryen Teorwent es Teorweny zerent valo oltalmot eo Nagtwl [Kv; TanJk V/3. 111b]. *1589 u.:* Ezeokben az mit byzonithattok byzonittok az byzonsagh mellet az Teorwenttis kereom [Szu; UszT]. *1592:* az teörúentis kereöd magadnak [Szu; UszT]. *1667:* Dali Miklos es Nagi Istvan mindgiárast az Kirali Birotol Tilalomra törvent kerenek [Asz; Borb. I] ∗ *újesztendőt ~* újesztendei ajándékot kér. *1591:* Aattatt B. vram az Orozoknak, Mindt hogy az vy Eztentött kerny Jettek valah f 2 d 20 kett Tallert [Kv; Szám. 5/I. 8] ∗ *vhány forinton/pénzen ~* vmennyiért kér. *1570:* Nagy Myhal ... vallya hogy ... hitta volt Zabo Imreh Zeoleyebe es Mutogatia volt neky ezt Mondwan, Im az en zeolemet Zaz forinton keryk [Kv; TJk III/2. 91]. *1606:* zolla Demjen Boldisar hat forinto(n) keri vala[a] [UszT 20/124 Andreas Jakab de Zolokma lib. vall. — [a]Az örökséget]. *1632:* eötuen penze(n) tarta ennekem az Bicskiat s en huszon öt penzen kerem [Mv; MvLt 290. 94b] ∗ *zálogot/zálogra ~. 1591:* Sardi Janos ... vallia, Engemet az tanacz kwlde Bornemizza Gergelihez zalagert masod magammal, mikor ... masodzoris zalogot kernenk teolle, Monda, eb aggion, s arulo kuruafia Aggion, hanem el gieoznek hizem az vraim varni, megh talalom eoket [Kv; TJk V/1. 65]. *1592:* ket gyryere kert vala zalagara fl. 4 [Szu; UszT].

Sz. *1865:* Másról beszél Bodóné, ha a bor árát kérik [SzF 9 Kriza János Péterfi Sándorhoz].

2. megkér vmire; a ruga (pe cineva) să facă ceva; um etw. bitten/ersuchen. *1540:* kerem mynth kegyelmes uramath, hogy the k. kwldgyen walamy keues penzt kywel gywgythassam meg a labomath, merth lathya Isten, hogy imar thyz penzemnel theb nynchen [Kv; KvLt I/9.

Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1551:* kwldiwk Egh Emberwnketh, es achyokat ... kyrem Azyrth k: ... Aggyon Egh Emberth Velek, ky Mwtasa megh Az helyet holott Eöregh fakat talalnak [BesztLt 49 Joannes Dobai Vincencius swch (!) beszt-i bíróhoz]. *1601:* Kegd(e)tis Jntiwk es kerywk Zeretettel, latwan illien nagy keözönseges zwksegünket, ebböl ne vonnya ky magat, melliert mys miniayan orzagul ha miben kiwantatik, kegnek minden iowal lezwnk [Gyf; Ks 100]. *1618:* az gazdálkodó törököt kérük, hogy az szerezzen valami kevés bort [BTN* 83]. *1622:* kedues Sogor Vramat kirem es hagio(m) Tutornak [Nagydoba Sz; LLt Fasc. 71]. *1712:* kéreis minket ... Szigeti Sára Aszszony, hogy mennénk ki az megh irt Szölö hegyben, és megh járván az fellyeb specificalt puszta szölöt foglalnok, es assignalnok ... örökös birodalomra ... Josika Imreh Uram ... számára [Torda; JHb XV/4]. *1803:* kérének minket hogj az épületeket betsülnök meg és az után ebennvalo joszágokat is dividálnok [Kovászna Hsz; HSzjP].

Szk: *arra ~. 1572:* eo kegket Intyk kerykes varoswl Arra hogi legien oly gondok az Molnokra, Ne Nyomorogion az zegenseg myatta [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1838:* Besenyöi Libertinus Böjte István Communitas notariussa (42) ... vall ... ingemet és Kövér Domokost ... kért arra, hogy mennénk el az Eresztevényi erdö Birohoz [Angyalos Hsz; HSzjP] ∗ *arról ~* arra kér. *1575:* Harmadba Ertyk eo k. az hatar Iaras dolgabanis Mint Mwnkalodot eo kegek, Azert arrolis keryk eo kegelmeket hogi ... Meg Neh Zwnnyenek teolle [Kv; TanJk V/3. 19a] ∗ *azon ~* arra kér. *1551:* Azyrth K: Kyrem the k: hogh k: tegyen Byzonyossa phelóle ha Lezen wag nem, thowabba the k: kyrem Azonnys hogh the kegi Lassa es tegyen Byzonyossa Engemeth ha Lehet Az Cyeryph wagh nem [Szúv; BesztLt 57 Joannes Dobay prov. Vinceh Pellionj beszt-i bíróhoz]. *1589:* azon kirlek hogi fogad fel hogi sem vradnak, sem senkinek meg ne(m) mondod [Dés; DLt 226]. *1645:* Azon kirnek kegldet adna egj peczietet kgld nekik [Kisbudak BN; BesztLt 1645/20 Retteghy István kezével]. *1708:* kirtem azon hogy insinualja mind Fö es Vicze kapitany uraimekknak, azonn penczenek kezünkbenn valo bucsatotasat [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ∗ *benne ~* (nöre von.) részeltetést kér. *1631:* Czizmadia Lörinczne Orsolia Aszony ... fassa est: Enteölemis kert Szabo Giörgj benne: Eleget igirtis ennekem ... azt mondotta hogj ne adgjak egj penztis, czak adgjak egjszer benne [Mv; MvLt 290. 252a] ∗ *erre ~. 1576:* Kerik erreis Eo K. Biro vramat kialtassa meg hogi Minden Ember ... vgi Santasson hogi az orzag vtat meg Neh zorichon (!) [Kv; TanJk V/3. 137b]. *1598:* Kerjeok erre ... biro vramatt hogy eo kgme ezt meghkyaltassa [Kv; i.h. I/1. 313] ∗ *ezen ~. 1557:* Alberth pap Borsarol Ezt walla ... mykor az yo azzonyomot az Wr Jsten halalra Bethegeythe ... az Bethegh azzony ... ezen ygen kery wala Benedek wramoth azon[a] hogy oltalmaznaya ewkewth, Ees ne haborgathna [Szentmártonmacskás K; SLt S. T. 5. — [a]Így, kétszeresen hasonló jell-ü vonzattal!]. *1603:* Hivata minket az Vitezló Kozárvari Gergely Vrunk ... földvárra[a] ... halalos agiaba(n) kinloduan, minket nagy attiafiui zeretettel kire ezen hogy ielen lennenk es az mi nemeo testamentomot mi elöteonk tenne fel iegyeznök [Vizakna AF; SLt AB. 7 Jeremias buzai[b] predikator nyil. — [a]Melegföldvár SzD. [b]Az elöbbivel tőszomszédos Buzáról való] ∗ *Istenért ~. 1542:* Kegielmes azzonywnk Ndath Istenirt kyriewk meg bochasson, hogh ily giakorta valo irasunkkal Ndath meg banthywk [Fog.; LevT I, 20]. *1629:* mondgja(m) megh itho(n) az Uranak hogj az Istenert keri hogj menel hamareb lehet adgja el az szeöleött [MvLt 290. 190a]. *1735:* Az Poszto csinalois hasonlo kipen az Istenirtis kiri A Mlgos Urat kűlgye meg az sokadalomra ötet is meg napoztak az adosagirt [Kv; TKl Mihály Deák Teleki Ádámhoz] ∗ *kérve ~. 1619:* az pasa ... Kérve kérte, hogy el ne múlassam, hanem Nagyságodat az panaszok felöl böségesen informáljam [BTN* 252] ∗ *mindenekre ~. 1831:* hibáját meg esmervén én elöttem kért mindenekre hogy engednék meg néki [Dés; DLt 332. 17] ∗ *vmihez ~* vmire kér. *1592:* Ihol Atiam fia Istwa(n) vram az mihez engemet kertel meg zerzettem [UszT].

3. feleségül kér; a cere în căsătorie; um js Hand anhalten/jn werben. *1629:* Uala egi Gergely neueö szolga(m) az ki keri vala az leant s hogi neki nem adok, keöltteöt volt illien szot feleöle hogi eö veleis halt Ersokkal [Mv; MvLt 290. 189b]. *1758:* Ezen mostani feleségemet ... felserdülvén, minden ember bátorkodott kérni, azon okból hihető, hogy szépecske is volt s alávaló ember házánál is tartatott. Azok között Almádi András öcsém sokat kérte, de se sógora, se nénje nem akarta jobb embernek adni magoknál [RettE 75]. *1781:* (Özv. Bánffi Sándornét) Elegen kérték s nevezetesen br. Inczédi Sámuel [i.h. 413]. *1823–1830:* nekem mint legénynek szabad kérni, s a leánynak szabad jöni vagy nem jöni | Azután én is mindjárt a leánykéréshez kezdettem, mely csak annyiból állott, hogy én a múlt esztendöben is voltam húgomasszonynál s kértem [FogE 291, 299].

Ha. *1568:* kyerem [BesztLt 79]. *1570:* Kyreom [Bethlen SzD; i.h. 115]. *1606:* keró(m) [UszT 20/269]. *1642:* kirem [K; SLt 5. 25]. *1568:* kyryewk [Dés; BesztLt 61]. *1671:* kirjók [Baca SzD; RLT]. *1568:* kyrlek [Fog.; BesztLt 57]. *1582:* kerlek [Kv; TJk IV/1. 58d]. — *1597:* kyrtem [Dés/Néma SzD; SLt BC. 7]. *1659:* kirtem [Kv; Ks M. 20]. *1605:* kert [UszT 19/13]. *1667:* kirt [Szásztyúkos NK; Ks 67. 462]. *1711:* kirt [Szentegyed SzD; WassLt]. *1600:* kerteönk [UszT 15/106 Sofalui Gergely Malomfalvi pp vall.]. — *1599:* kirthe [Dés; Eszt-Mk]. *1584:* kertewk [Kv; TJk IV/1. 276]. *1644:* kirtelek [Nagypetri/Diós K; JHbK XVIII/29]. — *1745:* kérék [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1589:* kire [Dés; DLt 226]. *1615:* kjre [Boncnyires SzD; SLt 29. J. 12]. *1635:* kere [Mv; MvLt 291. 60b]. — *1600:* kereok [Kv; TJk VI/1. 497]. *1610:* kereök [UszT 43a]. *1769:* kerök [Bögöz U; IB]. *1801:* kérök [Albis Hsz; BLev.] — *1574:* kerek vala [Kv; TJk III/3. 386a]. *1584:* ker vala [Kv; TJk IV/1. 246]. *1634:* ker uala [Hsz; BálLt 1]. — *1597:* kyrtem wala [O.vásárhely SzD; Ks]. *1675:* kertem vala [Kv; JHbK XIV/33]. *1754:* kértem vala [A.kápolna KK; WLt]. *1548:* kerty wala [BesztLt 27]. *1573:* kerte volt [Kv; TJk III/3. 307]. *1634:* kertte volt [Gelence Hsz; HSzjP]. *1574:* kertek volt [Kv; TJk III/3. 378] || *1668:* kérnök [Kv; KvLt I/181]. *1843:* kérnök [Fejér m.; VKp 76]. — *1746:* kértem volna [Szentegyed SzD; WassLt]. *1589:* kirt volna [Dés; DLt 226]. *1641:* kjrtük uolna [Szucság/O.fenes K; JHbK XVIII/4]. || *1553:* kyryen [Kv; Bf VI. 295/1] || *1668:* Kirni [Kv; KJ].

kérd kérdez; a întreba; fragen. *1568:* Joannes gulay Paulus Dengelegy ... fassi sunt, aequaliter, Ez tugyuk hogy az gyermek oda Joue, es kerde hogy ha hon vagyon eotúes Pal, kerdǫk myre keresne [Kv; TJk III/1. 204]. *1589:* kerdette az Thoth leant mith czinal az Ew Azzonia [Dés; DLt 226]. *1610:* kerdeök húl járt, monda Brassoba iarek [UszT 4. 9d]. *1637/1639:* kerdettük volna hogj mi okaert hittanak volna eo kigjelmek minket oda [Kv; RDL I. 111]. *1711:* egykor estvè felé latuk h(o)gy két Német fako szekereket hajt, kirdűk az szekeresektől hova valok mondak Sz: Egyediek [Göc SzD; WassLt Nagy Ferencz jud. nob. (33) vall.]. *1770:* ital közben kérdém; hogy forognak a malom kerekei [Királyfva KK; JHb LXVII. 104]. *1814:* kérdém, mit hajtagatnának | kérdők hova mennének [A.rákos NK; Borb.]. *1833:* kérdő töllem, hogy valjon a' Huszárok Gidofalvarol[a] el bomlottaké [Angyalos Hsz; HSzjP Pető Péter (52) gy. kat. vall. — [a]Hsz].

Szk: *tanács ~eni. 1584:* Bred Azzony Kozma Millerne ... vallia ... Tawali Eztendeoben az leiant Egy legen kereti volt, a leian en hozzam iwue Tanach kerdeny hogy ha hozza Menniene az Zegeny legenyhez vag ne [Kv; TJk IV/1. 225]. *1762:* tanács Kerdeni másokhoz nem mentem [Karácsonfva MT; Told. 3a]. *1820:* a' tisztelt Plébanus Székellyel együtt folyamodtanak tanács kérdeni Mlgs Consiliarius és Director Turi Urhoz [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Ferentzi Mihály br. Jósika Jánoshoz] ∗ *azon ~. 1570:* Zeoch Kelemen, Zeoch Pal ... vallyak, hogy ... Zeoch Gërgh altal hywatta Az Dawyd new legent ... Es ezt Mongya volt nekj. Jo Atthiam fia Azon kerdlek ha megis Azt Mondodeh hogy az gereznat kyt hozzam atthal chinalny, ha vgian Megh chinallyam [Kv; TJk III/2. 161] ∗ *hitre ~. 1570:* Nagy hitre kerdette Taligas Janosne az Molnar legent mykor Thordara Mennek volt hogy Megh Mongia ha vetkezet vele[a] [Kv; i.h. 103. — [a]A városból ilyen vád alapján kivert Rengeo Annával] ∗ *Istenre ~. 1594:* Helfer Eotweos Andras vallia ... Masod nap Az Sebes leghent az polgarok az Istenre kerdek kj chelekedte raita, Azt monda a' leghenj ... Engemet Baisz Marton vagha [Kv; TJk V/1. 462] ∗ *lelkére ~. 1573:* Thakach Balas Azt vallya hogy ... Ieot volt az eo felesegehez Kadar Antalne Es vgian lelkere kerdette hogy meg Mongia ha myt Thwd Attiafiwsagok feleol [Kv; TJk III/3. 241] ∗ *módot ~ benne. 1597:* Dimien Andrasnak az Attia Demie(n) ferench magara veve az kwpwtt Eny rezebeöl, hogi ne(m) Elengezet (!) az szek atta Emberek Elott hane(m) modott kerdet benne mi kepe(n) chinalia megi az kwpwtt az szek Atta Emberektöl, my nekink is az techek törueny szerent hog Demie(n) Andrasnak kel az peres vtat cinalnj [UszT 12/85] ∗ *reá ~. 1559:* Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost kyk yth Coloswarth lakyk (így!), a Thanacz hazba Be hywassa ... Ees wgyan waloba Reya kerdgye ha Mezaros mesthersegewel ... akar elny az varoson ah wagy Thewzerseggeth akar yuzny [Kv; TanJk V/1. 57]. *1570:* Angalyt, Danchyak Leorinchne ... Az ew zalloya Beh Megien az hazba es Mond hogy az zomzed azzonnak Nem adnek egy penzt Jamborzagan, ... Rea kerdys Mond az Zallo, Az Estallo hean valek onnat Latta(m) [Kv; TJk III/2. 37] ∗ *róla ~. 1570:* Harangozo Cristiannus, Ezt vallya hogy Eotet hyttak volt Segeswary Damakos hazahoz hogi Testamentumot Jrion ... az Testamentum lewelet ... Megh olwasta elewtte ... kerdeteis rola ha hyon Embereket oda kykel megh pecheteltesse [Kv; i.h. 130] ∗ *tanácsot ~. 1570:* Racz Agotha Azt vallya hogy ... Eccher esmet Megen hozzaya Ez Santha Cristina es Tanachot kerd volt Theole Megyen[a] [Kv; TJk III/2. 146–7. — [a]Értsd: mit tegyen?]. *1606:* En bardoczjfaluan ualek es ieue en hozzam mak istuan es Jakab Andras ..., es kerdnek uala tanachiot hogj mit tennenek [UszT 20/17] ∗ *voksot ~. 1577:* Az zeole myesseknek fyzetesse felöl voxot kerdwe(n) egienleo akaratbol vegeztek[a] [Kv; TanJk V/3. 15a. — [a]Köv. a részl.]. *1581:* eo kegmek voxot kerdwe(n) adot vetet fel, mely adobul senkit ne(m) veznek ky ne(m) is zabadetanak senkit twlle [Kv; i.h. 245b]. *1645:* az Malom Mesterektwl kerdettwnk jo lelkek ismeretek szerint valo voxot [Körtvélyfája MT; BálLt 51].

kérdendő kérdésként felteendő; care trebuie pus ca întrebare; als Frage zu stellend/vorzulegend. *1697:* Mű vgj vettük eszunkb(e), hogy az első kerdendő Utrum mű ellenunk volna, Azert arra az első Utrumra meg nem esküszünk, meg sem vallunk, mivel üsmerjük lenni ellenünk [Mezőbánd MT; MbK 87].

kérdés 1. întrebare; Frage. *1600:* Molnar Istwanne Anna azzony ... vallya Azt hallottam Zenthmiklossy Gergeliteol egy nehani zory kerdesere varady Istwannenak hogy azt monda az Piaczon hogy az Aranyatt el nyertek es el chygankottak [Kv; TJk VI/1. 503]. *1674:* onnan fellyül kerdés jűt arrol, fizettettétte azon adosságh neme [Kv; TJk VIII/11. 314]. *1763:* már az az kérdés, hogj vallyon az én Inasom tselekedteé, vagj az eö kegjelméjé vagj mind az ketten [Torda; TJkT V. 253]. *1767:* egy hoszszu furuval a' kertet ... keresztül kasul furdolták még ... kérdeztem ... hogy mit keresnek a' kertben ... mellj kérdesemre Tisztartó Uram az felelte hogy azt hallatták hogj ha egy körteveljfa törsökre réá akadhatnának annak a' tovin Sok kintset kaphattná-(na)k [Abosfva KK; Ks 4 Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. *1831:* Ezen kérdésemre Te Vonutz, meg forditván elébbeni beszédedet én nekem ezt felelted[a] [Dés; DLt 332. 13. — [a]Köv. a nyil.]. *1850:* ezen kérdésekre azon szárnyalo hir kénytetet, hog Nságod Szt György napkor a Jószágot haszonbérbe akarja adni [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

Szk: *~be hoz. 1710 k.:* a két első holnapot jobb csak odaajándékozni, sőt jobb azt még csak kérdésbe sem hozni, és a státusok között arról nem is szólani [BÖn. 926] ∗ *~ben forgó. 1726:* azon régi örog Ember ... lehet ... ennek az Kerdésben forgó Gjörgi Gábornak az Szüle Apja [Bongárd BN; Szentk. Bulz Vaszily (79) vall.] ∗ *~ben forog. 1662:* minémü kedve s parancsolatja lehetne még a portának és császárnak, az most a boldog állapothoz képest kérdésben sem forogván a fejedelem elött ... segitségekre nagy hajlandósággal viseltetik vala [SKr 336] ∗ *~be tesz* felveti a kérdést. *1701:* ennek-elötte Sokszor kérdésb(e) tötte azt a' T. Consistorium, mi okonn adnak a' közönséges Dézmájából a' két Ecclésiának bort, hol többet s hol kevesebbet Kolosvári Hadnagj Uramnak ö kglnek [Kv; SRF 77]. *1873:* kérdésbe teszi ajánlja-e a p(resbite)rium e határozat foganatositását [M.bikal K; RAk 304] ∗ *~be tétetődik. 1794:* Mivelhogy ... tellyesseggel megakadályoztatott a vas tsina-

lásnak mestersege kerdesben tetetödett hogy mi modon kelletnek ennek elejét venni és orvosolni [Torockó; TLev. 9/26] ✱ *~be vesz* felveti a kérdést. *1662:* a lengyelek discursus, tanácskozás által kérdésbe vévén ... a szomszéd keresztyén fejedelmek közül ... a koronának reménységével mellyiknek volna hasznosabb segítségéhez folyamodniok [SKr 344] ✱ *~be vétetődik. 1662:* nem annak kellene inkább kérdésbe vítetődni, az ellen a török erő ellen ... szembeszállani hasznos és bátorságos lehetne-e vagy nem ? [SKr 533] ✱ *~re vesz* **a.** kb. kérdésként felvet. *1790:* panaszolkodik Miháj Andrásné, hogy őtöt az fiának felesége nem bötsüllené úgy, amint illenék. Arra való nezet hitesek eleibe kívánta tenni és ott kérdésre venni, hogy az ura nevét viselő asszont ura része illeti-e vagy nem [Jenőfva Cs; RSzF 239]. — **b.** számba/számításba vesz. *1782:* A menyi szamu földek kaszálo helyek voltak mindenik forduloban, azokat mind describáltam kapacitassaival edgyütt, az előbbeni Inquisitioban köblözeseit vicinitassait nem igen vették kérdésre [Arany H; JHb XXXI/53. 22] ✱ *~ tétetik* kérdés intézteteik. *1843:* Varga Katalin ... jelenlegi holléte iránt kérdés tétetett [VKp 68] ✱ *~ tétettetik. 1820:* kérdés tétettetvén az iránt, hogy Zonda Ignátz, Földesi István és Vig János ő Kgylk remekre botsáttassanéké (!) [Kv; FésCJk 26] ✱ *~t kérd* kérdést tesz fel. *1618:* Én nagyságodnak mindent titkolatlan megmondok ... én is hát nagyságodtól egy kérdést kérdek [BTN² 142]. *1619:* Tőled egy kérdést kérdek, erre felelj meg nékem [BTN² 298] ✱ *~ támaszt* **a.** kérdést terjeszt elő. *1646:* Az A(ctrix) egy kerdest tamaztot az Ecclia eleyben [SzJk 64]. — **b.** kérdést vet fel. *1717:* az B: Cehnek edgyütt létéb(en) támaszta kérdést az Apánk Ur(unk) eo kegyk hogy kiki egymashoz mi nemükeppen atta meg betsüllettit [Kv; ACJk 99]. — **c.** kérdést intéz vkihez. *1772:* (A) két Cancellisták ... engemet az ő Felsége kegyelmes parantsolattya mellett egy Hűtes által magokhoz hivatának, és én előmben ezen kérdéseket támasztták [Drág K; TSb 21] ✱ *~t tesz (vmi iránt).* **a.** kérdést tesz fel vkinek. *1625:* Az mikor Agiagfalua Musna megh alkunak Ugron Pal Uram kerdest tesz az Matisfaluiaktol, monda. Tw Matisfaluiak mit mondotok ez ellen [Agyagfva U; UszT 155a]. — **b.** megkérdez vkit. *1785:* kerdést tők Szedrési Peternétől hogy kik azok az Aszonyok [Csehédfva U; Pl]. — **c.** kérdezősködik vmi iránt. *1846:* Darvas János kérdést tett hozzánk, hogy nem tudnóké, hol lakik Pap Daniel [Dés; DLt 530/1847. 19].

2. vallatókérdés; utrum; întrebare pusă la interogatoriu/la ascultarea/audierea martorilor; Verhörfrage. *1582:* Czeker Georgy valla, hog semmith az penz Asas dolgaban es az kerdesnek articulussiba(n) Nem tud [Kv; TJk IV/1. 102.]. *1634:* az mély szena Rét felől az kerdes vagion ... soha senki nem ellenzette hogy tudna(m) az Vass Urakat rolla [Pulyon SzD; WassLt Apaczai Janos Deak (46) ns vall.]. *1723:* valamelyek a kérdésben fel vadnak téve, mind azokatt hallottam [Hodák MT; VGy. Buta Hora (50) jb vall.]. *1752:* Én a kérdésen is csudálkozom nem hogy valaha láttam volna a Tit. Benkő Anna Aszszonynak Boszorkánkodását, s boszorkányoztatását [Altorja Hsz; HSzjP Andreas Vizi (25) pp vall.]. *1762:* Mlgos Groff Bethlen Lajos Ur eő Nga Boros nevű Czigányának az kérésbenn emlitet ház mellett egy lo pajtácskája volt ... a Czigany maga pusztitotta el [Bethlen SzD; BK]. *1792:* az elönkben idézet eöregeket az Exponens Ur ... kérdéseinek tartások szerint minek utánna erős hittel meg hiteltük volna hitek le tétele után ... a magok szájokkal tett vallomásokat ... meg irtuk [Ne/Elekes AF; DobLev. IV/703]. *1806:* az elunkben hivattatott Tanukot rendes hitlések után a' kérdések szerént meg kérdezők egyen egyen [A.várca Sz; BfR 130/1].

3. vallató kérdőpont; punct din întrebare pusă la interogatoriu; Verhör-Fragepunkt. *1584:* Az második kerdis | Harmadik kerdis [Torda; DLt 212]. *1614/1616:* Az mi az első Articulúst avagy Kerdest illet az Utrumnak, azt en hallottam [Kv; RDL I. 100]. *1813:* nem igen járom a' Czéh gyülöseket, s nemis tartozom vélle s annál fogva ezen kérdés felett igen keveset tudak mondani ezen kérdésre (így!) [Dés; DLt 56/26].

Szk: *esketö ~. 1794:* Azan Esketö Cancalisták engemetis sokat keringettek hol ide hol amoda valtoztatván külömb külömb féle képpen Esketö kérdéseket; mind addig mig tetzések szerint tsikorták ki az emberből, valamit, s azt le írták | nem tudam, hogy azan Cancellisták eleiben adatt Esketö Kérdésekben volté ... kérdés irva [Koronka MT; Told. 42/1].

4. vallatás; interogatoriu; Verhör. *1666:* az a' Mány Piszeri (!) az ki felől mostan az kerdes vagyon ... az Lengyen országban valo veszedelem után ... bujdosot el [Bogát AF; JHb XXVI/50]. *1711:* hallattam hogy azon marhák (: melyről a' kerdes van :) Szaporodási féle volt [Újfalu Cs; WLt Mast. Czirják (26) pp vall.]. *1764:* az Szentkirállyiak Regiussais el jövén hozzám fateáltatni ... tudom hogy azon erdöröl légyen a kérdés [M.bagó AF; JHb XXVIII/48].

5. probléma; problemă, chestiune; Problem, Frage. *1679/1681:* Udvarbiro vram ... kitül mit es mennyit vött, s miert, Seriesbe(n) adgia à Számtarto kezéhez, hogi öis à szerint Rationalhasson rolla; jövendőbenis ha mi kerdes, difficultas emergalhatna ez iránt igazittathassek el a' szerint [Vh; VhU 676]. *1785:* a' midön ... negyedik Papságra választando személy iránt lett volna a' kérdés, unanimi voto mindnyájan meg nyugovának abban, hogy a' K. Lonai Ref. Ekklesiában Fungens Papnak Tiszt. Incze Samuelnek adattassék Hivatal [Kv; SRE 242]. *1796:* Hogy az Actorok ... magokot Jobbágyságra le köteleztéké, vagy nem ? 's ezek által a' Privilegialistól el állottanaké ? s azt el vesztettéke ? vagy nem ? nem ehez a' Processushoz való Kérdés [Mv; TLev. 5/16 Transm. 39]. *1826:* az Ország utján pedig mindég kell hidat tartani, magossabb vagy törpébb czövekeken álljon az, itt nem kérdés, csak hogy az Ország utját a' viz el ne iszapolja [Msz; GyL].

Szk: *~be hoz* kérdésessé/problematikussá tesz. *1796:* Az Törvényes, vagy Törvénytelenségít sem lehet hoc Processu azonn Levélnek ... kérdésben hozni [Mv; TLev. Transm. 67 tábl.] ✱ *~be tétetik* problémaként felvettetik. *1768:* discurálván a' Ven. Consistorium leg elöször is kérdésbe vétetett, vallyon az Aszszony Emberektöl eddig tartatott apro Iskolák meg-hagyattatnának-e ? [Kv; SRe 224–5] ✱ *vmely ~re száll* kb. vmely problémához ér, vmely problémához (el)jut. *1823–1830:* A doktori graduáltatás ilyen móddal megyen véghez[a] ... a professzorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyébről, mig valamely fakultásbeli kérdésre száll, a kandidatus, ha tud, hozzászól a dologhoz, ha nem tud, keveset szól [FogF 239–40. — [a]Göttingában].

6. *~en kívül* kétségtelenül; incontestabil, indiscutabil, fără îndoială/discuţie; zweifellos. *1795:* a Cserébe maradott uttzátol fogott ház hellyetske kérdésen kivül osztályra valo lett volna [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 5a]. *1800:* kérdésen kivült [Dés; DLt].

7. dolog, ügy; chestiune; Sache, Angelegenheit. *1647:* Ez kerdesbe ezt tudom En kerdem az en szolgamat az Mate Pal fiat Janost ha uolnae uettke az Csiszer Péter halalaban [Cssz; CsÁLt F. 27. I/13]. *1658:* Az kerdisben azt tudom hogy ... szabados utat ... Balint Istvannak az Bako Tamas eőrőksegen nem adtak [Hodgya U; UszT 8/64. 17a].

8. pálya/pályázati kérdés; întrebare pusă la concurs; Bewerbungsfrage. **Szk:** *fel/kitett ~* kitűzött pályakérdés. *1769:* A kik ezen fel tet kérdést Jol ki tanállyák és ki Mùnkallyák 150 forintos Arany Numismát vésznek ajándékba eo Felségétöl [Usz; UszLt XIII. 97]. *1823–1830:* Szent György-napkor ülik meg a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a feltett matériákra írott munkákra kitett jutalmak. 1796-ban az három fakultásokból három ifjak nyerék el a jutalmat, mert a medica facultásból kitett kérdésre senki is a jutalomig nem felelt [FogE 239].

9. kb. iskolai feladat; temă dată la şcoală; Schulaufgabe. *1807:* 7-től 8 utánig tanultam Statistikából két kitsiny kérdést 's 5 szőri viszsza adás után nagy nehezen el mondottam [Dés; KMN 355].

kérdésbeli szóban forgó; în chestiune; zur Frage stehend, vorliegend. *1781:* Néhai Guti Sándor Vram ... a' kérdésbeli helyre Juh Aklot tsináltatván, fel fogta volt, 's annak utánna Guti Kristina Aszszony reá Pakulár Házat tsináltatott [Perecsen Sz; IB. Andreas Veres (86) lib. vall.].

kérdésbeni szóban forgó; în chestiune; zur Frage stehend, vorliegend. *1847:* Darvas János ... ki a' kérdesbeni Verekedésre alkalmat szolgáltatott, vér birság fizetése alá vettetett | Virág László a' kérdésbeni kétzeres verekedéssel elkövetett köz botrányért 14. Napi bezárásra ... itéltetett [DLt 530a gub.].

kérdésecske *kics* (leckeként) feladott kérdés; întrebare (dată ca temă); (als Aufgabe) gestellte Frage. *1804:* Dél elött a tegnap elött hagyott Letzkéböl tanultam két kérdésetskét [Dés; KMN 39].

kérdéselt szóban forgó; în chestiune; zur Frage stehend, vorliegend. *1821:* a' kérdéselt nagy anya Gát reparatiojához lehetne fogni [Kolozs; SLt évr.]. *1834:* a' kérdéselt hellyet Torvény uttyán kivánnyák magoknak itéltetni [Asz; Borb. I]. *1843:* a' kérdéselt időben Kereskedő Pap Hátsig korttsmájába voltam [Dés; DLt 586. 11]. *1849:* Ezen kérdéselt és elöttem le sorolt fel jedzéseket meg halgatám [Héjjasfva NK; CsZ].

kérdéses kérdésben forgó; în chestiune; zur Frage stehend. *1849:* azon kultsal meg próbálva a' szoba ajto zárját, ugy találtuk mikép azon kultstsal bé és ki lehet zárni a kérdéses szoba ajtot | A kérdéses szálláson többször is jártam | a' kérdéses időbeni kosztozásrol mit sem tudok [Kv; Végr. Vall. 73, 90, 92].

kérdéskívül kétségtelenül; incontestabil, indiscutabil, fără îndoială/discuţie; zweifellos. *1710 k.:* Kérdéskívül abban solidum semmi sem lehetett [BÖn. 540].

kérdésvitel kb. izenetvitel; ducerea unui mesaj; Nachrichtsendung. *1665:* nem mi rajtunk állott az; az mi dolgunk csak követség, kérdés vitel és azokra való válasz hozás volt [TML III, 532 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz].

kérdet kérdeztet; a pune pe cineva să întrebe ceva; fragen lassen. *1606:* Engem kwldeot uala galfi istuan Ferenczj Gieorgjheoz, es azt kerdeti uala en uelem, hogy miert uitte el az louat [UszT 20/160 Valentinus Miklos de Szaldobos pp vall.]. *1711:* D: Sz: Martoni Balogh Sigmond Uramtol ... Győröffi Borbara Aszszony eő Naga aszt kerdetj hogj ... Erdélly Fő Generalis Commendáns Staanvil (!) ur(am) eő Excelentiaja Commissionalis Poronczolattyanak akare Engedelmeskedni avagy nem, es ... azon Bonumokban, intromittaltattyae [Kük.; Ks]. *1812:* a Groff bé küld a Groffnéhoz hogy Frustukra külgyön edgj kevés kolbászt; A Gróffné izenetül azt kérdeti kinek kell a Frustuk! [Héderfája KK; IB].

kérdetlen 1. (meg)kérdezetlenül; neîntrebat; ungefragt. *1569/1571:* Ez ellen Erdely lenartne azzoniom prokator altal ezt felele ... ez Andras Mester mynekwnk feoldeo(n) lakonk es zolgank volt az zabad Sokadalomban ... hirunknelkwl minket kérdetlen az my zolgankat meg nem foghattatok volna [Dés/Szu; SLt XY24.]. *1783:* Compulsoriummal engemet is idéztek volt, Comparealtam vôlt is, de hogy a' Sor nem került réam, én esketetlen és kérdetlen maradtam [Kr; IB. G. Sombori (54) ns vall.]. *1816:* éppen reggeli Tehénhajtáskor tanálkozván vélle, minden kérdetlen ezt monda nékem[a] [Dés DLt 99. — [a]Köv. a nyil.]. *1820:* Karátson előtt nekem kérdetlen azt beszéllette hogy a' Báro kitsi fia iránt nékie azt mondotta ... az enyim az én Udvaromba Született, akár ki mit mondanais Soha ki nem tagadnám [Aranyosrákos TA; JHb 48 Biro Gábor (69) hütes assz. vall.].

2. *~-hallatlan* kb. se szó, se beszéd; nici una, nici alta, nitam-nisam; weder Wort, noch Rede. *1755:* egy nyarssal kerdetlen hallatlan bé jöve ... mehes kértib(en) [Udvarfva MT; Berz. 11. 85/5].

3. *~-megszólítatlan* 'ua.; idem'. *1840:* talám égy darabot akkoris kérdetlen, megszollitatlan el borozdóltak [Dés; DLt 974].

kérdett kérdésben említett/feltett, kérdezett; menţionat în întrebare; erwähnt. *1776:* ezen kérdet Broszkai Praediumnak ... igaz határa ... az ... élen vagy is Bértzen elé fel felé menvén mégyen éppen az Nagy Kristoltzi határ széllyig [Szalonna SzD; JHb K XLII/6]. *1783:* A kérdett Öreg Détsei Sigmond Uramat esmérem gyermekségemtöl fogva, ... miólta meg házasodott örökké itten lakik s lakott Sámsonb(an)[a] [Borb. II Fr. Almási de Ér Szodoro (53) ns vall. — [a]Sz]. *1790:* az hol a' kerdett Sertés meg lötetett jo Sántz, jo kert volt [Dés; DLt]. *1792:* a' kerdett vatzkorfa le vágattatot volt de ki altal nem láttam [Szentlászló MT; Sár.]. *1800:* Vennék

magam mellé elegendő Segittséget, s a föld fenekibölis keresnők fel a kerdett Aszszonyt [Décse SzD; Ks Vegyes ir. 92] | Tudom hogy mind az gabona szükit mind az Marha dogit az Exp(ress)us uris a kerdett időben erzette [Ilencfva MT; DLev. 3 XXXV. 6]. *1855:* Én a kérdett joszágott jol tudom hol vagyon [Szentsimon Cs; Hr].

kérdez **1.** a întreba; fragen. *1570:* Repas Mihal ezt vallya, hogy Mynekvtanna Zekel peter ely Bwdossot volt ez varosrwl, Talalta volt Myrislo[a] es Dechie[b] keozet, Kerdezte hwl Jart, Monta hogy Magiar orzagbol Jeot Beh [Kv; TJk III/2. 16d. — [a-b]AF]. *1584:* Varga Jacab vallia ... kerdezte a' leánt, kiteól terheswlt megh [Kv; TJk V/1. 396]. *1600:* oda Jutanak valamy Almasiak ... kerdezeok azokat, ha Jónek Istúan deakek, mondanak hogy maid el iutnak [UszT 15/15 Fozto Imre Fwlej vall.]. *1630:* enis kerdezem hogj mint essett dolgok mikor az Eőtueős legeniekkel megh vagdalkoztak volna [Mv; MvLt 209. 203b]. *1783:* többet hogy kérdeztek vőlna töllem nem emlékezem reá [Perecsen Sz; IB. St. Gergely (47) jb vall.]. *1844:* indulatoson kérdezék azon Embernek a nevét [Szárazpatak Hsz; Berz. 17].

2. *tanácsot* ~ tanácsot kér; a cere un sfat; um Rat bitten. *1567:* kerdeztwnk tanachot Nemely wraymtol az feyerwary Ambrus Dolgarwl hogy kellene az Sentencia [Gyf; BesztLt 81 Th.Krechner és Lucas Pystakj a beszt-i bíróhoz és tanácshoz].

3. érdeklődik, tudakozódik vki/vmi felől; a se interesa/a întreba despre cineva/ceva; sich erkundigen. *1591:* Sardj Balint ... Ieowe oda Beogeozben hogj az zajt hallam Menek oda hozzaiok en teollem kerdenek pechieniet kerdeznj hol talalnanak [Szu; UszT]. *1604:* Tiboldy Isak Jöue oda az nemetekkel, het uagi niolcz Zazokis walanak uelok az birot be adta wolt öt keresik wala, Engem megis foganak az Zakalomot fogtak wgi wontak az lora, az birot wgj kerdeztek kerestek [UszT 18/145 Czieherdfalwi Issak wyfalwi zabad zekel vall.]. *1633:* nemis hallottam, hogy akkor senkj el veszet kezkeöneőjet kerdezte, es kereste volna [Mv; MvLt 290. 111a]. *1771:* égy részeges Lovas katonák káplárja is keresvén Szabo Ferkőné szállását ... erővel bé akart bujni az ablakon Szabo Ferkőnét kerdezvén erőssen [Dés; DLt 321. 16b Borbara Szőlősi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. *1853:* ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésről kert trágyázásrol ... veteményekről [Kv; Pk 6].

kérdezés kérdés; chestionare; Fragen. *1606:* Az teőb kerdezesekbeól azont vallja mj(n)t az teób bizonsagok [UszT 20/147]. *1705:* a főrendek ... a kérdezésben öszveegyeztenek volt [WIN I, 488].

kérdezett a kérdésben megjelölt; la care se referă întrebarea; erwähnt. *1711:* Tudom hogj a' kérdezett marhákb(an) a' kik meg maradtak volt Gjegjob(an) Lázár Ferencz vr(am) öszve gyütteté [Csomafva Cs; WLt Mich. Csata (42) pp vall.]. *1768:* az kérdezett Napon és holnapb(an) ... eő Nga hálojának kötele el vágodott [Tóhát TA; JHb XI/22. 6]. *1770:* (A) kérdezett Malom hogy el pusztult, alkalmasint vagyon [Dombó KK; JHb LXVII/157]. *1796:* a Tanu ... Mutassa meg ezen kerdezett hellynek Határait és Halmozásait [Hsz; BLev. vk]. *1804:* A' kérdezett dolog aránt a' felettébb régiség miatt Semmi bizonyost nem tudunk vallani [Makfva MT; DLev. 5]. *1824:* a' kérdezett idők alatt a' sertések két versen meg-hullottak [Szentdemeter U; Told. 40].

kérdezget *gyak* a întreba (mereu); wiederholt fragen. *1710:* Annakutána midőn páter Forstall itt Bécsben a velem való beszélgetésre hozzám bebocsáttatott volna, kérdezgetni kezdém a charta bianca felől [CsH 85].

kérdezgetés kérdezősködés; întrebări repetate/nesfîrşite; Gefrage. *1619:* (A vezér) Semminemű dologról egy szót sem kérdezkedék, mint másszor. Valamikor szemben voltam őnagyságával, ugyan én untam el beszélgetésit, kérdezgetésit, de most abban semmi nem kele [BTN[2] 243].

kérdezhet kérdhet; a putea întreba; fragen können. *1761:* A memoria hominum a Szőrős botskornak arulása Varasunkban oly szabados volt, hogy nevezetesen vasár, és sokadalmi napokan senki nem kerdezhette miért arultatik mindenektől [Torda; TJkT V. 63].

kérdezkedés **1.** kérdezősködés, tudakozódás; întrebări puse cu scopul de a afla ceva; Erkundigung/fragung. *1586:* Az Tarsay feleol az kerdezkedestis megh engedy az teorweny mindenkeppen | effele kerdezkedes Bosegessen leon keozeotwnk [Kv; TJk IV/1. 563, 615]. *1596:* Enge(m) Porkolab Vra(m) Zauaual hyúa Nagy Istúa(n) az zegeny Andras Testamentoma megh Irnj, de hogy ollyan keues zoual teón Testamentomot; az Nagy Istúa(n) kerdezkedesekre chak azt monda, hogy mindeneket Porkolab Vra(m)nak hagy megh keresni Attiafiai zamara [UszT 11/14].

2. vallatás; interogatoriu; Verhör. *1599:* Zaz Balint az Capitan Farkas vchaban kyweol, Zilagy Istwan Xdes[a] es Chengery Ferench Xdes ... vallyak: Elseoben az felseo inget ... az kemeny mellet az ezterhaban talaluk megh ... sok kerdezkedések vtan tehat megh vallotta hogy amellett valo Zarwfva meget az ezterhaban talaljak megh az mentetis ... aztis ott talaluk megh [Kv; TJk VI/1. 367. — [a]Olv. tizedes]. *1628/1778:* miolta ez Világot tudgyák, mindétig Tholdalagi Andrasénak hallottták ezt az Szőllőt, a ki felől a Kérdezkedés vagyon [Told. Transs. 187]. *1761:* ez iránt melly most kérdesb(en) forog nem volt kérdezkedés [Szombattelke K; Ks 4. VII. 10 Hurubán Szimion (65) zs vall.].

kérdezkedhetik kérdezősködhetik, tudakozódhatik; a se putea interesa punînd întrebări; sich erkundigen können. *1618:* immár egy holnapja, miolta kezdett itt költözni az európai hadak, mindennap eleget látunk bennek és kérdezkedhetünk tőlök [BTN[2] 170].

kérdezkedik érdeklődik, kérdezősködik, tudakozódik; a se interesa punînd întrebări; sich interessieren/erkundigen. *1573:* Herceg Antalne Anna ... vallia hogy Ez ely mwlt virag heten volt mykor vasarhelre vywarra es feyerwarra zokadalmokba Mennek, Es egimast (!) keszt kerdezkettek Kozma Gergely feleol howa leot volna hogy Ninchen otth [Kv; TJk III/3. 97]. *1577:* eo kegme is Byro vram ... az Capitanoknak haggia meg, hog tyzedek zerent kerdeszkeggienek e' dolog felól es az erdeonek el adassa felol tudakozzanak [Kv; TanJk V/3.

148a]. *1602:* Elisabet consors ... Petri Hozzw ... fassa est ... kerdezkedek teollem fabian Hazy Mathene, hogy ha lattam Salanenal eggy Erzent [Kv; TJk VI/1. 181]. *1636:* Pragai Thámás az mezeoseghrol joo uala kerdezkedem tölle, ha talalt uolna ualami louazokat lóüakkal menek uyfaluban, ot kerdezkedem uálá az loua(m) feleol [Mv; MvLt 291. 70b, 72b]. *1653:* Kérdezkedék Toldalagitól a tihája : micsoda rendbeli ember vagyok én [ETA I, 130 NSz]. *1700:* az mely szemellyeket az Dominus exponens elönkben alita elsőbenis erős huttel megh esketők, az elönkben adattatot Utrumokval szorgalmatoson kerdezkedenk [Burjánosóbuda K; JHb LI. 22]. *1736:* a' Timofi fia György ... kérdezkednék az Atyámtul az iránt, ha érte é a' Nagj Atyát [Kisbun KK; TL. Joh. Triff al(ia)s Ispán (42) ns vall.].

kérdező I. *mn* care întreabă/pune întrebări; fragend, Frage stellend. *1820:* a' Kérdező Cancellista Ur azt mondá, hogy ha meg nem mondom, az Isten is megvér [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Sámuelné (37) vall.].

II. *fn* persoană care întreabă/pune întrebări; Frager, Fragesteller. *1899:* egy szuszra megirhatja a választ. Irja is meg, kérem, szombaton, úgy, hogy vasárnap elmondhassam a kérdezőnek [PLev. 202 Petelei István Gyalui Farkashoz].

kérdeződik kérdezősködik, tudakozódik; a se interesa punînd întrebări; sich erkundigen. *1704:* sokat kérdeződék, hogy hun gyűlnek öszve a kurucok, hun harcolnak meg [WIN I, 244].

kérdezősködés tudakozódás; interesare; Erkundigung. *1797:* a' további kérdezősködésnek és tudakozódásnak békét hagyván, a' dolgot nem vitatja [Kolozs; Told. 42/24].

kérdezősködik érdeklődik, tudakozódik; a se interesa; sich interessieren/erkundigen. *1584:* Chizar Ianos vallia ... Mondek Tiede ez giermek Istwan vram, S monda ... ha Mas volnal bizony Mastis Mondanek hogy igy kerdezeoskeodeol feleólle [Kv; TJk IV/1. 301]. *1625:* en senkit ne(m) intette(m) hogy papista legien ha tudakoztam kerdözöskettem kik legienek keöztwnk papistak [UszT 78a]. *1723:* Décsei Mihályné kérdezősködőtt házánál, hová lőtt él az olaj és a liszt [Szásznyíres SzD; Ks 27/XVI]. *1733:* Reggel Mester Uramhoz menvén kérdezöskedém ö Kglmétöl [Hévíz NK; JHbT]. *1745:* kérdezöskedem volt hogy hová levének az emberek az Uttzárol [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1819:* Férjének állapattyárol kérdezöskedtem [Kv; Pk 2]. *1820:* a' Cancellisták ... Kérdezöskedni kezdenek [Aranyosrákos TA; JHb 47 Kotsis Petre (42) zs vall.].

Ha. *1639:* kerdezöskeödeöt volna [Mv; MvLt 291. 182a]. *1654 k.:* kerdözöskodek [Hsz; Kp 76 Pünkösti Pál (32) vall.]. *1749:* kérdezöskettem [Korolya H; Ks 101]. *1770:* Kérdezöskedni [Nagyercse MT; Told. 3a]. *1840:* kérdezöskedet [Dés; DLt 277].

kérdeztet kérdet; a dispune să se întrebe; fragen lassen. *1702:* Admoncaltatta Walter Janost az B: Ceh Az Ur Gubernator Urunk eö Naga Munkajn kivül hogy senkinek másnak Asztalos Munkát ne munkálkodgyék sótt aszttis kerdeztette tölle hogy honnét vőtte aszt az Autoritást hogy miolta az Remekjét meg tsinálta sok hellyekre munkaladott és mostis munkálodik az Ur eö Nsga munkajn kivul [Kv; ACJk 48]. *1776:* Kérdeztette én általam ... ha volnaé tökéletes Szándéka, s bizonyos akarattya ő Ngát el venni, vagy sem? [Kóród KK; GyL. G. Vizi rk kántor (30) vall.]. *1839:* Tkts Dobolyi Klára özvegy Bartok Adámné aszszony kérdezteti[a] [Fejér m.; DobLev. V/1223. 2. — [a]Köv. a vk-ek]. *1847:* Kincstári tanácsos és a királyi s közügyek főigazgatója, pálosi méltóságos Donáth Sándor úr, igazgatói hivatalánál fogva, azt kérdezteti a tanútól letett hite után[a] [VKp 206. — [a]Köv. a vk-ek].

kérdeztetés vallattatás; interogare; Verhörenlassen. *1841:* a tsítkonak miként lett a lába' eltőrése felől lett kérdeztetésemre valo feleletem mellett maradok ezentul-is [Dés; DLt 2541. 9b].

kérdeztetett a kérdésben feltett/forgó; la care se referă întrebarea; zur Frage gestellt/stehend. *1792:* En ezen kérdeztetett utrumokra az elébbeni Rellatoriaban meg feleltem [Szu; Borb. II]. *1806:* a Kűkűllő vizenek follyomja a' kérdesztetett hellyről ... Insinér által Gát kötéssel vétettetett el végkeppen [Erdősztgyörgy MT; WH].

kérdeztetik vki/vmi felől kérdés tétetik; a fi interogat referitor la ceva; nach jm/einer Sache Frage gestellt werden. *1606:* Bagi biro Bencze Peter ... kerdeztetue(n) hwti vtan ezt vallia[a] [Uszt 20/119. — [a]Köv. a vall.]. *1777:* Katalina Cigányné kerdeztetik, hol kaptad azon aranyat [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1809:* valami Boérok által ... Felső vagy Also Rákoson által hajtott Csorda Marhákban valo nyavalya kérdeztetik ... az egész dolog tsupa hir valoságnélkül [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634]. *1820:* a Templomba maga a' Néhai Báro Ur midőn az Urffi neve kérdeztetett szollott fel, és maga nevezte Pálnak 's Istvánnak [Várfva TA; JHb 48 Imreh Miklos (19) ifjú legény vall.].

kérdeztető I. *mn* **1.** vallattató; cel care cere interogatoriu; Verhör verlangende (Person). *1820:* A' kérdeztető Mlgos Bároné Aszszonynak ... kik légyenek rosz akaroi ... mi okbol kerekedett és miért a kérdeztető Bároné ellen valo haragjak, nehezkedesek [Kv; JHb 48]. *1843:* hallottam beszélleni hogy Lorinczi Josef Ur ... a kérdeztető Grof urat lebitángozta [Moson MT; TSb 49].

2. ~ *pontok* vallatókérdés pontjai; punctele întrebărilor interogatoriului; Verhör-Fragepunkte. *1832:* Ezen Kérdeztető pontokra tejendő törvényes Esketésnek végb(e) vitelire Eskető Regiusoknak kineveztetnek[a] [Asz; Borb. II. — [a]Köv. a nevek fels.].

II. *fn* vallató (személy); persoană care interogheazā; Verhörer, Befrager. *1849:* Esmeric a Kerdeztető Csen Sándort [Héjjasfva NK; CsZ].

kérdő I. kérdés; întrebare; Frage. **Szk:** ~*be tesz* feltesszi a kérdést. *1792/1795:* a' Marosszeki T. Esperest Tsiki János Atyankfia kerdőbe teszi hogy mikor a' Hazasulandok külömbözö hellysegbül valok mellyik Pap eskesse egybe a' Völegény Papja, é vagy a' Meny Aszszonyé? [M.bikal K; RAk 112] ✱ ~*re feltesz* kérdésként feltesz.

1772: Vallyon fel nyomjaé az én Malmom a' Vizet a' Novizans A eö Excellentiaja Malmára, a' mint most itt szubtiliter csak ennyit tészen fel kérdöre [Kük.; JHb LXVII/242] ✱ *~re hozatik* kérdésként felvettetik. *1801:* A Parochialis Ház anyira el rongyollott allapattya kérdöre hozatik a Nmes Ecclesia előtt [M.köblös SzD; RLt] ✱ *~re vesz* kérdést felvet/intéz vkihez. *1782:* én ... kérdöre vettem, hogj a' Bátyám ... részes volté abban a' Jobbagjokrol hamissan tsinált Contractusban [Torda; KW].

2. *jog, rég* vallatókérdés; utrum; întrebare pusă la ascultarea/audierea martorilor; Verhörfrage. *1570:* az kerdëre Lakatos Myklos hyty zerent vallya hogy hon Nem volt Sala Imre mykor Balasy Lazlo ky Bontotta volt az keozt [Kv; TJk III/2. 60a]. *1591:* az kerdeo eleott teorweny lattatasünk eleoszer az teorweny keozt lattato(m) megh azuta(n) a kerdotis eleoadom [UszT]. *1767:* En egyebet a' kérdöbe nem tudok, hanem a' Nevezett idöbe kére engemet hogy botsátanék vagy két aratot kalákába [Uzon Hsz; Kp IV. 243 Vid(ua) quondam Gabrielis Pünkösti Sara Batzoni (34) ns vall.].

Sz: *~ben fel/kitett. 1730:* Az kérdöben fel tett napon ... Látám Szakács Máttyást [Altorja Hsz; Borb. I Dánne[a] Provida (30) vall. — [a]Csak így!]. *1777:* A kérdöb(en) ki tett Néhai Nemes Etzken Andrást értem és jol ismértem [Albis Hsz; BLev. Vall. 8] ✱ *~ben forgó. 1688:* Az Kérdöben forgo Bikfalvi néhai Márkos Istvánnak ... ben valo örökségit tudok edgyet [Bikfva Hsz; BLt]. *1712:* Aztis bizonyosson hallottam, hogy az kérdöb(en) forgo Balog Mihályt az Annya csak bitangba kapta volt [Nagyegrestö KK; BetLt 6]. *1767:* Nem tudom ... hogy Néhai Györgybiro János gyülölséggel viseltetett volna a Kérdöben Forgo Veres Házhoz [Kökös Hsz; Kp IV. 246].

3. *jog* (tanú)kihallgatás; ascultare/audiere de martori; Zeugenverhör. *1573:* Igh Zolt Zeoch Pal Zeoch peternenek, Im latom hogi keolceged Ninchen Nekemis Ninchen Azert ezt en Nem varhatom mygh az Byrak Be gywlnek az kerdeore Mert az Meszsze leszen hane(m) En haza megek, Zeoch peterneis azt Monta ... vegre kerte Eotet ez vallot hogy gongiat viselne az kerděn ... es Eotet vallotta p(ro)curatoranak az azzony [Kv; TJk III/3. 182].

Szk: *~re vesz* kihallgat. *1800:* kérdöre vévén a dolgat magak sem tagadtak, hogy ök nem tselekedték volna [Ádámos KK; JHb XX/19]. *1849:* felhivom a tisztelt kinyomozó bizottmányt, vegye kérdöre Krizsán Máriát, hogy ... honnan mi jövedelme volt [Kv; Végr. Vall. 6].

4. *~re vételés* tanúkihallgatás; ascultare/audiere de martori; Zeugenverhör. *1849:* (Az) irommány felöl a' t. Rendörigazgatóság általi kérdöre vételésekor azt vallotta, hogy egy Erdélyi Janos nevü Szakáts irta volna [Kv; Végr. Vall. 52].

5. *jog* fellebbezés; apel; Berufung. **Szk:** *~ben áll* fellebbezés alatt van. *1573:* Zegedy Anna ... azt vallia hogy puskarne ... kerdezy volt mybe allana az eo megh holt wra pery Herschel Lykachal, Az vra azt Monta hogy Jo azzonyom Lam Meg Monta(m) ezeleotis hogy kerdeoben al [Kv; TJk III/3. 128] ✱ *~ben vesz* fellebbezési tárgyalásra kerül. *1662:* a törvényes octávákat békességnek idején az országnak mind felső, mind alsó részeiben az 1609-béli 70. articulus szerint mindenkor az ö idejében kiszolgáltatja, és mind az királyi táblán, s mind másutt az apellátióra kérdöben vett igyeknek megítélésében az birák a religió megkülönböztetése nélkül legyenek[a] [SKr 120–1. — [a]A magyar királyok választási „conditiói"-nak egyike] ✱ *a ~ megláttatik* a fellebbezés megvizsgáltatik. *1574:* Mely Nap[a] az kerdeo meg latatot vgian Azon Zokat Montha az Thanach eleot Borne-(m)yzza gergel, kyert p(ro)testal vicey Janos [Kv; TJk III/3. 234. — [a]1574. március 29-én] ✱ *~re fog* fellebbez. *1570:* Erzebet Darochy Jakabne Ezt vallya hogy ... ezt Mongia wolt More Ambrus az felesegenek. Ely vegezedeh mynden dolgodat az Rachnewal, Arra azt felelte az felesege ely vegezem, Mert holt Dymon (!)[a] Maraztam. Eo penigh Tanachra fogah kerdeore [Kv; TJk III/2. 149. — [a]Tollvétség *Dyomon* (értsd: díjamon) h.] ✱ *~re veszi a dolgot* fellebbez. *1564:* nimelinek az kinek pery volt, es kerdöre vötte az dolgat az alat öttuen forintot vöt reyta kin negiuenet [SzO II, 179] ✱ *~t hátra fog* fellebbezéstől eláll, fellebbezésről lemond. *1568:* eǫtues ǫ maga a kerdǫth hatra foguan Igy alkut volt meg az aly p(er)esel eǫtues gergelel, ambator maragon hatra az tiztesseg dolga, mennyen chyak az kǫtel dolga elǫ [Kv; TJk III/1. 178].

6. *~re vitel* (meg)fellebbezés; apel; Berufung. *1797:* Hogy ha pedig történnék hogy valamelly Criminalis Actust cselekedő személlyt az Uradalmi (: Dominalis :) széken pereltetnék ... köteles a' Földes Ur azon személlyt (: in vinculis :) fogva tartani a' Causának felsöbb kérdöre valo vitele utánis, s kezességenis elnem bocsáthatja [Mv; MbK XII. 113].

7. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~re vesz* felelősségre/kérdöre von; a trage la răspundere; jn zur Verantwortung ziehen/Rede stellen. *1799:* a' Béres Szekérrel Szölö karot hozván ... a' Tisztarto is ott lévén, a' szegény Bérest tsak azért, hogy a' tsatlo pálzát le nem kötette volt, kérdöre vette ... s egy szöllö Karoval ... el verte [Berz. 4. 31. N. 27]. *1809:* Itten Kis Galambfalván ... Szilágy somjai Bako Joseff ezen ide Zárt Passussal meg találtatván ... erössen fenyegetödzött ... Mellyekért Árestáltatván, annak utánna kérdöre vettem hogy hová valo Volna s mitsoda jarásbéli [UszLt ComGub. 1751] ✱ *~re von* 'ua.; idem'. *1798:* a viz melet Budáklot kérdöre vonám hol jársz aszt felelé hogy Gusajosba [Szárazajta Hsz; HSzjP Biro István (31) gy. kat. vall.]. *1814:* a' Menyemet midon kérdöre vontam volna azt mondotta: hogy ö az Annyánáll volt [Banyica K; BfR 117/1] ✱ *~re vonat* felelősségre vonat; a pune să fie tras la răspundere; jn zur Verantwortung ziehen lassen. *1849:* felhivom a tisztelt kinyomozó bizotmányt ... Krizsán Máriát ... kérdöre vonatni ... hól, mikor, minö és mennyi pénzen történt bevásárlását kimutassa [Kv; Végr. Vall. 6] ✱ *~re vonatik* felelősségre vonatik; a fi tras la răspundere; zur Verantwortung gezogen werden. *1802:* ide hatrébb ha a' fákban hijjanosság találna lenni, a' mostani számadok fognak iranta kérdöre vonatni [Torockó; TLev. 5] ✱ *~re vonattatik* 'ua.; idem'. *1785 k.:* Még Bánfi Hunyadon mulatott a nemes tábor, a körül lévö helységeknek pópái és öregei elfogatván és kérdöre vonattatván, majd minnyájan — kivált a popák — megvallatták, hogy Hóra követeket küldött hozzájok alattomban, hogy a Szent Katalin napi vására Bánfi Hunyadra el fog jönni sokad magával, esküdjenek az ö hivségére, mert császár parancsolatjával jár [Prodan, Răsc. Horia 181–2 A Hóra-felkelés rövid leírása ismeretlen szerzötöl].

◇ **Szk:** ~*re megy* kb. bizonyításra kerül; a se proba; zur Beweisführung gelangen. *1738:* Hogy ha valamely Inas az kiis Gazdajat akarná Hamissan vadolni akár mely Szénü Dologban és meg nem tudná Bizonyitani akkor mikor az dolog kérdöre menne tehát az ollyan Inasnak Büntetése Lészen 16 Lapát[a] [Kv; FésCJk 43. — [a]Értsd: lapátütés].

kérdőpont *rendsz tbsz* vallatókérdés (utrum) pontja; punct al întrebărilor puse la ascultarea martorilor; Verhör-Fragepunkt. *1813:* el mentünk ... Hederfájára ... az hová is a meg nevezett Inquisitoriában ki nevezett Tanukat ... elsobben is kemény híttel meg esketvén, a' kérdö pontokat és az arra tett vallomásokat külön külön mindenik Vallo elött fel olvastuk [Kük.; IB vallatójel.]. *1832:* mindnyajon egyessen vallanak az Iső 2dik 3dik 6dik 's a többi kérdő pontokra [HG]. *1842:* a' Kinyomozo Biztosság ... a' dolog világosságra hozhatására nézve szűkségesnek látta mindenek elött fel tenni ez alábbi Kérdö pontokat [Dés; DLt 1452a]. *1843:* Ezen fenn irt Tanuk ... így szájjal vallanak a' kérdő pontok közzűl ... A másadikra[a] [Borsa K; BetLt 1. — [a]Köv. a vall.]. — L. még VKp 91, 131, 225.

kerecsentoll pană de şoim dunărean; Gierfalkenfeder. *1692:* Kerecsen Thol kettö. Räro Thol egy. Egy tiszta arany Giemantos forgo Daru tolhoz valo ... Kocsok (!) Thol Eőt szäl [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa]. *1736:* A közönséges fő emberek egyes nusztos süveget viseltenek; az urfiak két, három, némelykor négyszerü nuszt farkas süveget, abban forgó vagy kerecsen vagy ráró toll volt [MetTr 346]. — L. még CsH 52.

kerecsentoll-forgósan (împodobit) cu panaş de şoim dunărean; mit Helmbusch aus Gierfalkenfedern. *1736:* egész nász népivel megindultak[a], két úrfiat szerszámos lovon, párducz- vagy tigrisbőrben felöltözvén, daru- vagy kerecsentoll-forgóson elől küldöttenek [MetTr 379. — [a]Az „elölköszöntők" a vőlegény házától a menyasszony házához].

? **kéredezhetik** ? kérezkedhetik; a putea să ceară permisiunea, a putea să-şi ceară voie; um Erlaubnis bitten können. *1653:* Akarnam ha ide keredezhetnel hogy keszitenelek jobban [Sófva BN; Ks 41. E. 31].

kéredzés kérezkedés; cerere de permisiune; Bitten um Erlaubnis. *1657:* az vezérhez kimenvén ... Haller uram, proponálá az kéredzést, hogy az fejedelem hivatna bennünket; kire az vezér mondá: Ha ti elmennétek, hát én kivel tudjak tractálni ? [KemÖn. 183]. *1705:* ez iránt az kéredzés iránt elsöben is magok a generálist tanálták meg felőle [WIN I, 420]. *1818:* Az én Tzélom tsak a' Taxára kéredzés volt [Körösbánya H; Ks 119e].

kéredzetlen kéredzetlenül; fără a cere voie/permisiunea; ohne Bitten um Erlaubnis. *XVI. sz. v.:* A mestere hire nekül senki sem(m)it ollyant ne miellen, ki ellene volna, sohova se mennyen kéretzetlen [Szentlélek Hsz; Barabás, SzO 350 a szentléleki iskola rendszabályai].

kéredzhetik 1. kérezkedhetik; a putea să-şi ceară voie, a putea să ceară permisiunea; um Erlaubnis bitten können. *1705:* én az úr mia nem kéredzhetem, ha kéredzem is az úr meggátolja elmenetelem [WIN I, 547].

2. vmire való bocsátását kérheti; a putea cere permisiunea pentru ceva; um die Zulassung zu einer Sache bitten können. *1674:* az Incta ... exmissiora nem keredzhetik [Kv; TJk VIII/1. 324].

kéredzik 1. kéredzkedik; a cere voie; um Erlaubnis bitten. *1570:* eo Nala zolgalt ez Borbara New lean es my (!) egy kort kerettzett volt Teole az predicatoria es sokaig keset oda [Kv; TJk III/2. 89 Maradek peterne Anna vall.]. *1585:* Theowissy Menyhart, Zabo Mate, Keozep kapubely Drabantok valliak Estwe kesen Az emelcheot Immar fel vontuk vala, Az Nagy ferencz leania Ieowe borral, keredczik vala, Monda Zeoch Mate ky bochatanalak ha A tizedesnek ellene Nem volna [Kv; TJk IV/1. 463]. *1592:* mikor le vagdaltak volna Ceklast, ez Mihali ereossen kereccik vala be oda ahul fekszik vala Ceklas [Kv; TJk V/1. 211 Nimeti orbanne, Anna azzoni vall.]. *1599:* mikola pal vramnak zolgay es Jobbagy egj nihanian oda giulekeztek kikteól mikoron keroczchiettunk volna hogj az vduarhoz be bochiassanak Azt mondak hogj semmikepen eok vrok hire nekul be ne(m) bochiatnak hane(m) az my executionknak ellene mondanak [Pócsfva KK; JHbK XIV/37]. *1663:* keredtzet oroszfajarul[a] Szücz Laszlo Rettegi Istva(n) Ur(am)tul hogy be mennyen Beszterczere az felesegehez, mert beteges vala de nem botsata [Retteg SzD; RLt 1. — [a]K]. *1770:* bé akarván menni az Ajton elegett zőrgöttem, s ettzer s mind kéredzettemis hogy botsássan bé eő Nsga, de semmi képpen bé nem botsátott [Gyf; BK sub nro 1017 Paulus Kontz (21) vall.]. *1822:* egy idegen katona kéredzett, hogy ereszsze bé a' kortsomába ... egy fertáj bor inya [HSzjP].

2. vmire való bocsátását kéri, kéredzkedik; a cere voie să facă ceva; um Zulassung zu einer Sache bitten. **Szk:** *bizonyságra* ~. *1629:* az Inctus ... keredzik bizonsaghra [Kv; TJk VII/3. 149]. *1650:* J ... bizonsagra keredznek, hogy az viz foliassa ne(m) az eo eoröksegeken volt elein, ne(m) ot eset be az derek patakban, az hol most bele esik [UszT 8/64. 59] ✱ *eklézsiakövetésre* ~. *1706:* Kéredzett Tót Kisanna Ekklesia követésre [Kv; SRE 95] ✱ *exmissióra* ~ bizonyításra való kibocsátását kéri. *1650:* J ... vyab exmissiora keredzik az Novum mellet, mivel Relatoriaiokal keszen ne(m) voltak [UszT 8/64. 53]. *1792:* A panaszoltatott inctus Küs Miklos azt állítja, hogy maga aki keresi, az vitte el azon elkárosodott orjost, melynek megbizonyítására exmissióra is kéredzett, hogy más törvényes napon doceálni kész lészen [Árkos Hsz; RSzF 262] ✱ *remekesztendőre* ~ remekdarab-készítésbeli évre való bocsátását kéri. *1834:* aki a remek Esztendőre kéredzik az írásba kérje okait fel adván Vandor Könyvét és meg kivántato minden bizonyitasait bé adván [Kv; ACLev. Kül. Perc. 15] ✱ *számvetésre* ~. *1645:* Varadj Borbara Aszony ... eot forint eot penz kereset dolgabol szamuetésre keredzuin, az teoruinj ki bocziátotta [Kv; TJk VIII/4. 1] ✱ *taksára* ~ évi robotváltság fizetésének engedélyezését kéri. *1749:* (A jobbágyok) taxára kéredzette(ne)k volt az Gubernátor urtol [Szásznyires SzD; Ks 81. III. 17]. *1770:* én kereczettem Taxara Nem Leven szolgalo Cseledem ... Senkire erővel a Taxat nem vetettek hanem magok keresek után Nyerték meg [Babuca Sz; BK. Volfgangus Szároz (60) jb

vall.]. *1774:* itten a' Székes hellyen taxára nem mehet 'a szegény Jobbágy ha csak egy arany ajándékat nem ád számtartó, és Praefectus Uraimék(na)k ... enis régtől fogva kéredzem taxára, de hogy nem ajándékozhattam az Tiszteket, nemis nyertem el [Szentdemeter U; LLt Vall. 67]. ✱ *vhova bevétetni* ~ *1826:* Ha a kalandos-apaságot viseltnek vagy viselőnek becsületes jó hirü nevü fia a Kalandos társaságban bevétetni kéredzik, őket a társaság maga közé bevenni ... köteleztetik [EM XI, 377 a Külközéputcai Kalandos-társaság art. XXXI].

Vö. a *kérezik* cimszóval.

kéredző I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *levél* elbocsátást kérő levél; scrisoare prin care cineva cere eliberarea sa din serviciu; Entlassungsschreiben. *1823–1830:* gondolván, hogy már továbbá nem lesz tekintetem, azon éjszaka egy kéredző levelet írtam ... Nem írtam, hogy bosszúmba cselekszem, hanem hogy publicus praeceptor vagyok ... s nem érkezem az úrfit tanitani ... Menőleg kéredző levelemet általadtam a szász deáknak, hogy adja be az úrnak [FogE 114] ✱ ~ *szupplikáció* '?' *1705:* Innen is pedig ma a két vásárhelyi követek elszöktenek és az beadott kéredző supplicatiójokat itthagyták [WIN I, 396].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: elkéredző személy; persoană care cere învoire; sich aus/losbittende Person. *1705:* a generálhoz felvitték volt a kéredzőknek számokat és neveket, kiket is a generál elbocsát [WIN I, 419]. — L. még i.h. 413.

kéreg 1. fakéreg; coajă, scoarţă; Rinde. *XVI. sz. eleje:* Item quilibet homo cortex ligni wlgo lwb sive keregh [DomH 151]. *1652:* Egy kéregből csinált fel véka [Görgény MT; Törzs]. *1839:* Egy darabotska kéreg [Dés; DLt].

2. cserkéreg; scoarţă de cer; Zerreichenrinde | cserzőkéreg; scoarţă/coajă de argăseală; Gerbrinde. *1687 k.:* Egy loter szcumpiatol f — // 20. Egy köböl szcumpiatol f — // 03 Egy Lóterhe kéregtől f — // 06 [MvRKLev. Vect. 19–20]. *1855:* Cserki Vurtán Szimion 1 loterü kérget készithet [T; Born. G. XXIVg].

3. csizmakéreg; ştaiful cizmei; Steife (im Stiefel). *1788:* Csizmadia mü szerhez valo portékák Kapta Pár Nro 40 ... Kéreg darab 2 [Mv; MvRKLev. 6]. *1819:* ha a dolgoztato Bőrt, talpat, Béllést, csiszliket, Sinort, kérget fonalat, czérnát, Szorkot, viaszat ... a' sorokra flekket ... egy szoval mindent a' mi a' Tön és Csirizen kívül egy csizmához meg kivántatik ád, a' csizma el készittésének idejét ... a következendőkben nyujtjuk be [Torda; TVLt sztlan Birósági ir.].

4. kb. malomkő-káva; tocul/văcălia pietrei de moară; Mühlsteinkranz. *1573:* az filep Janosne fely akar volt Eotteny az garatba, De ez leany Nem hatta hane(m) Bwzastwl ely tazitotta az keo melle eszt Latta hogi Mind kergestwl taszigallia volt az keo [Kv; TJk III/3. 293]. *1581:* Az Alparety Malomnak Zwksegere ... Harom Kerget veottem p(ro) d. 32 ... veottem Kerget harmat p(ro) d. 36 [Kv; Szám. 3/I. 3–4]. *1632:* Malomhoz ualo minden fele szerszam vagyon ... Egj uy fwrez dezkabol ezinalt keregh [Fog.; UF I, 189]. *1753:* Mola bilapidaris ... Az also kéregben a fel kő hitván; a felső kéregben penig a talp kő hitván [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1755:* Malom kő körül valo kéreg régi 1 [Déva; Ks 76. IX. 4]. *1824:* Az egész Kő pad, Kérgestől, garadastol, Lisztelő Tekenőivel edgyűt meg avult rosz állapotba [Kisjenő SzD; TGsz 51].

kéregedény kászu; vas din scoarţă (de copac); buttenartiges Gefäß aus Baumrinde. *1647:* Egj keregh Edenj Aszu gyümőlcs benne [Marosillye H; VLt 55/5415].

kéreget 1. időnként, többször is kér; a cere adesea/de mai multe ori; öfters/wiederholt bitten. *1631:* Szabo Gieörgj ... keregetet imit amot benne[a] s mondotta volnais hogj nem bün az paraznasagh [Mv; MvLt 290. 252b. — [a]A jel-re nézve l. *ad 19.* al.]. *1760:* oláh Borso ... Tavalyrol nem maratt semmi, hanem im innen im amonnan, ahonnan lehetet denique kéregettem, őtt kupanit [Szőkefva KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1817:* Szükségek Szorongattatások idein egyszer és mátszor sok summa Pénzeket kéregettek s vellegettek fel [Köpec Hsz; HSzjP].

2. tbsz 3. szem-ben; la pers. a 3-a pl; Mz 3. Ps: (többen is) kérik; (mai mulţi) cer; (mehrere) bitten. *1844:* A Szénát kéregetik de mind hitelbe [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. *1848:* a kebelei marhás gazdák kéregetik a' Bosi utnál, es a' csonkáson fellyül lévő erdőnket [Kebele MT; Újf. 6 Kimpián János gond lev.].

3. tbsz. 3. szem-ben; la pers. a 3-a pl; Mz 3. Ps: (többen is) kérik a kezét; (mai mulţi) îi cer mîna; (mehrere) bitten um die Hand. *1758:* De azalatt őtet is kéregették, megvallom nálam jobb emberek, úgymint: Kakucsi Imre, Rácz András ... Kakucsihoz azért nem ment, hogy ... megunatkozott iránta [RettE 76].

4. *tn* alamizsnát kér; a cerşi/cerşetori; betteln. *1586:* Keth zemelt eg' azont es ferfyat meg fogtata(m) es vezeozesre Jtyltek myert hog ez warosson zyn alat hamyssan chalarkotanak keregetenek [Kv; Szám. 3/XXV. 1]. *1758:* egy Kolosvári Dániel nevü haszontalan semmire kellő gazember ... arra jutott, hogy házanként kéregetett s úgy élt [RettE 59–60].

5. kb. kunyerál, kérincsél; acere de pomană; geilen, betteln. *1631:* megh enis atta(m) fat Katanak mind eo keregetet fat keozeöttünk ... kuldulta ot az fat szegenj [Mn; MvLt 290. 58b].

6. (mendikáns diákként) adományt gyűjt, *ritk* kápsál; a face colectă (ca student cerşetor); (als Bettelstudent) Gaben/Spenden sammeln. *1823–1830:* Ez a Nagy András beszélette, hogy egy debreceni deák Erdélyben járván kéregetni, az őtet reábeszélette, s elment vele Debrecenbe, ott tanult [FogE 149].

kéregetés adománykérés; colectă; Bitten um milde Gaben. *1803:* a kéregetés Dom. Curator es Egyhazfiak által, és a Mester által házanként essék [M.bikal K; RAk 36]. *1836:* a 4 M.or(szá)gi oskolák számára, a kurátor házankénti kéregetéséből gyült alamisnát ... administrálni kell [Nagykapus K; RAk 13].

kéregethet a putea face colectă; geilen/betteln können. *1634:* miuel menyegzőhöz valo kezwleti Nyerges Tamasnak nem vala mi adank az Zegeny Birone Azzonyommal 4 veka buzat es abbol kezdettwk el az Swtest, es az sok io Azzontol az Varoson az mit keregethettwnk

abbol Czinaltatott volt az szegeni Jstenben el nyugutt Birone Azzonyom egi fodor igler szoknyat [Mv; MvLt 291. 22b].

kéregető I. *mn* **1.** kolduló; care cerşeste/cere de pomană; bettelnd, Bettel-. *1662:* midőn erdélyi hadakkal, moldvai és kozákországi különb-különbféle kegyetlen nemzetségekkel az ország közepire[a] békességszerezni behatolt volna, az elegy-belegy nép ... az alamizsna kéregető szegényeknek szemeket kitolván, orrokat, fülöket, lábokat kezeket elmetélni nem szánnák[b] [SKr 362. — [a]Lengyelország közepére. [b]G. Lubimericzki lengyel főmarsal vádja I. Rákóczi György seregeinek kegyetlenkedése ügyében].

2. ~ *ív/levél* gyűjtőív; listă de subscripţie; Sammelbogen. *1793/1795:* A keregető Levelét és Jegyző könyvét Paginák szer(int) Numeralizalva mind az Esperest mind a' Curator Urak subscribálván és meg petsetelvén ugy meg indullyon követje[a] [M.bikal K; RAk 12. — [a]Egyházközségi építkezésre gyűjteni]. *1866:* Közöltetik a Sarkadi egyház keregető ive [M.gyerőmonostor K; RHAk 17].

II. *fn* adománygyűjtő (személy); persoană care face colectă; Gaben/Spendensammler. *1755:* Templom számára kéregetők(ne)k, és egj Papista koldusnak xr 34 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 32a]. *1798:* senki a' Papok közűl semmi féle koldusnak v. kéregetőnek, Bizonyság vagy koldulo levelet adni ne merészeljen, hanem azok(na)k a' kiket a' kir. Gubernium exmital [HbEk]. *1833:* Közönségesen az el égettek fel segéllésekre kéregetőknek 10 Rf [Kv; ACSzám. 3].

kéreg-mérővéka kéregvéka; baniţă din scoarţă (de copac); Scheffel aus Baumrinde. *1745:* Kéreg mérő véka nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1841:* Egy kereg fél vékás mérő véka [Egeres K; Ks 89].

kéregvéka baniţă din scoarţă (de copac); Scheffel aus Baumrinde. *1685 e.:* Kéreg veka Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 15]. *1688:* (A gabonás házban) egj merő kereg veka ... Egy kis mércze [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 6]. *1735:* Egj hitván Kereg veka [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 8]. *1831:* Egy Kéreg véka [Körtvélyfája MT; LLt].

kérei l. kérői

kerek, kerék I. *mn* **1.** kör alakú; rotund; rund. *1576:* Wagion egy feyr kerek Skatwlaba Ezeost fonal Arany fonal [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. *1673:* Egy kerek holyagos aranyas só tartó [Fog.; UtI]. *1711:* Kis kerék sotartocska [Told. 19]. *1739:* 1 vég Kerek himmel való Asztal keszkenyő [Szászerked K; LLt Fasc. 96]. *1778:* Kerek Szűrő Szitácska [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1790:* Csap alá valo Kerek Kádatskák 4 [Déva; Ks 76. IX. 24].

Szk: ~ *alju szoknya. 1628/1635:* Egj metzjn atlacz hozzw farku zoknia ... Egj zederies perpete kerek alliu zoknia [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] ✱ ~ *asztal. 1656:* Vagjon ezen filegoriaban ... Egy kerek asztal [Fog.; UF II, 155]. *1837:* Kolozsvári kerék asztal, két toldó táblával [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 42] ✱ ~ *bástya. 1594* Az piacz feleöl ualo kerek Basttiaban ... Vres Eöregh Zekreni uagjon No. 2 [Somlyó Sz; UC 78. 7/32]. *1652:* Ez Kerek Bástya mellett ä Folyaso alat egy réz Taraczk [Görgény MT; Törzs]. *1676:* Az Kerek strasalo bastia [Gyalu K; EHA] ✱ ~ *fejű gyűrű. 1636:* Nagy Balint(na)k vala egy nagy kerek fejű arany gyuruje [Mv; MvLt 291. 63b] ✱ ~ *fejű répa. 1681:* Vagyo(n) itt: Kerek fejű apro repa ... Murok répa [Vh; VhU 570] ✱ ~ *fejű szeg. 1852:* Az istálló ajtóra egy slagslaisni, kerekfejű vasszegekkel 30 xr [Kv; SLt Vegyes perir. Kállai Lajos asztalosm. jegyzéke]. *1862:* 1000 drb nagy padimentszeg 3 (ft.) ... 200 darab 3" kerekfejű szeg 96 xr [Kv; i.h. 22] ✱ ~ *ház. 1652:* Az Deszkas ház végiben balkez feleol vagyon egy oldal kerek ház vagy bástya [Görgény MT; Törzs] ✱ ~ *hím. 1739:* 4 vég kerek himbe szött Abroszsz darabba Nro 4 1 vég Kerek himmel való Aszsztal keszkenyő darabba Nro 1 [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ ~ *kalap. 1845:* Szamosfalvi Gábor Nyikuláj ... fején debreczeni kerek kalap [DLt 515 nyomt. kl]. *1846:* Ipi Szabó Sándor ... visel ... fekete bokrétás kis kerek kalapot [DLt 738 ua.] ✱ ~ *kemence. 1625:* Az Fazakasok czinaltanak az Palotakban 4. kemenczet ... mellyen vagyon mazas kalyha No: 60 ... Az Zeller hazanal az kerek kemenczen No: 64 Boltos vagyon raita 5 [Kv; Szám. XXVII. 23]. *1626:* veott ... Az kerek kemencze korso forma Labaihoz egy rud huniadi vasat f. 1/10 [Kv; i.h. 26] ✱ ~ *körmű. XVIII. sz. eleje:* A kerek körmü lónál job nincsen ... az ... lud talpú lonak ... Szegletes körme van, à félék igen jok Szoktak lenni, és nap keletrűl Származnak [JHb 17/10 lótartási ut.] ✱ ~ *pajzs. 1628:* Egy török kerek pais [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6] ✱ ~ *palást. 1627:* Egj rakot ladaban ... Egi fekete barsony viragos szoknia, ezwst premes. Egj kerek palast fekete barsony viragos [BLt 1 Béldi Kelemen inv.] ✱ ~ *rostély. 1629:* Egy kerek rostély er. tt. f. — d. 75 [Kv; RDL I. 143] ✱ ~ *stomp. 1757/1758:* Lészen circiter három esztendeje midon én mivesse lêven Jonás Pal Uramnak a kiis kerék Stompját ... epiteni akarta [Abrudbánya; Szer. Morar Onucz (25) vall.] ✱ ~ *süveg. 1797:* Egy paraszt fejér hoszszú Kutsma Hf 1 Dr. 18 ... Egy fekete kerek Süveg Dr. 76 [DobLev. IV/775] ✱ ~ *szemű aranylánc. 1595:* Eggik kerek zemeo Aranj lanch hozzw kiben vagyon Aranj forint pp. 130 [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. *1716:* egy nyakra valo kerek szemű arany láncz [WassLt] ✱ ~ *szoba. 1610:* az Mathias deak also Stompia keek szobaiabol ala ieöweo Arka [Abrudbánya; Berz. 17] ✱ ~ *szoknya. 1628/1635:* Egj kek uiragos barsonj kerek zoknia, az allia(n) ket rend aranj perem [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.] ✱ ~ *tál. 1786:* Egy kerék Simma nagy tál [Nsz; Ks 74/56 Conscr. 74]. *1806:* 2 tsipkés szélű kerék tálok [Ne; DobLev. IV/897. 1a árva Szántó Sándor lelt.]. *1837:* Egy csikos szélü kerék tál [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 10] ✱ ~ *tálacska. 1786:* Egy kerék tálatska ... Két kissebb kerek tálatska [Nsz; Ks 74/56 Conscr. 74] ✱ ~ *talpú. 1788:* Dio fábol valo kerek talpu égy lábon állo kisded rakott Asztalka [Mv; TSb 47] ✱ ~ *talpú kengyel* keleties (török) kengyelfajta. *1691:* Egy pár ezüst Kálmány kengyel. Egy pár ezüst kerek talpu török kengyel [Szentdemeter U; Ks 31. XXXa] ✱ ~ *tányér. 1677:* Egy fa tal ... négy kerek tányér, három deszka tányér ——// 18 [Kv; RDL I. 155b] ✱ ~ *tűzhely. 1676:* Vagyon ezen házban teglábol rakott kerék tűzhely mellyen egy paraszt kályhás belöl tüzellö vas lábon állo kemencze az szájában is vas

[Sárkány F; UF II, 754] ✱ ~ *vas-stömpöly* kerek alakverő. *1812:* Egy kerek vas Stőmpőlly [Mv; MvLev. Szabadi József kovács hagy. 12].

2. *hosszúkó/ovális* ~ ovális, tojásdad alakú; oval; eiförmig, oval. *1744:* Edgy hoszszukó kerek szőrős bőr láda [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1752:* Edgy ovalis Kerek Asztal Lábostol [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27]. *1855:* a' Kajántoi patak mellett ovalis kerek Főld [Kv; Pk 3].

3. kör alakú; cicular; kreisförmig. *1628:* vagio(n) az Geörgy falui vt mellet, egy kerek feold [Kv; RDL I. 137]. *1640:* adott ... egy kerek hatt holdni szena retet ... kilencz magyari forinton [Ne; DobLev. I/10]. *1652:* Egy nyolcz szegő kerek asztal | Egy Kerek Asztal nyolcz szegő [Görgény MT; Törzs]. *1693:* A' Kis réten vagyo(n) édgy kerek rét [Marossztgyörgy MT; MMatr. 310]. *1717:* eő Excellentiájának adtunk ... edgy darab kerek gazos Rétet [Dés; Ks 26. VII]. *1746:* égy agyagos kopatzos kerek domb [Nagyida K; Told. 9]. *1777:* az rétben lévő kis kerek rétetske [Hidalmás K; RLt O. 2]. *1806:* (Az) Agyagos alatt ... az Árok szomszédtságiban kis darabotska kerek fiatalos bük erdejek [Bede MT; EHA].

Hn. *1370:* campum Kerekmezew nuncupatum [Kővár (Szt) tart.; DocV 389]. *1464:* in prato seu fenili Kerekreth vocato[a] [Nagyernye MT; Barabás, SzO 112. — [a]Egy másolatban Kerekkerth]. *1554:* A Kerek hegen [Sárd K; Törzs]. *1577:* Kerek to zeryben [Méra K; AggmLt C. 3]. *1580:* Kerek erdeo [Somosd MT]. *1589:* zena reth melljeth kerek retnek hinak [Mikháza MT]. *1599:* Kerek ponk [Abásfva U]. *1602:* Kerek erdeo [Bágy U]. *1603:* Kerek feöld newy helyben [Bogárfva U] | Kerek Teóuisnel [Küsmöd U]. *1622:* kerék tóvis szeri labian [Felőr SzD] | Kerek nadra meneoben [Szentimre Cs]. *1622 k.:* Kerek ton tul (sz) [Szentmargita SzD]. *1625:* Kereksar felet (sz) [Kercsed TA]. *1627:* az kerek szena fwbe (k) [Galambod MT]. *1637/1752:* az Kerek Rakottyánál [Szárhegy Cs]. *1641 e./1687 k.:* Kerek tób(an) vagyon égy hold pallag [Jedd MT; MMatr. 257]. *1646:* Az Kerek domb oldolon [Kozárvár SzD]. *1650:* Kerek szeoleo [M.fenes K]. *1677:* az Kerek Aybaly hegyben [Kissolymos U]. *1679:* Kerek Ponkonn [Vadasd MT]. *1693:* Kerek Dombo(n) [Enlaka U]. *1697:* Az Kerek rett [Dés]. *1699:* az Kerek Dombnál [Hétúr KK] | Az Kerek Szakadásban (k) [Siklód U]. *1700:* Kerek Tövis nevű helyb(en) ... Irotvány [Kál MT] | ã Kerek tobali vaczkor fára meneő föld [Tarcsafva U]. *1712:* kerek egerben (sz) [Gelence Hsz] | Az kerek kert nevű hely [Tarcsafva U]. *1713:* a kerek domban fejűl [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/19]. *1717:* Kűs kerek kert [Kobátfva U]. *1720:* Kérek érdőben (sz) [Menaság Cs]. *1721:* Kerek pallag nevű helyb(en) ... egy darab erdős hely pallagos [Bibarcfva U] | Kerek rétben (sz). Kerek domb kőzött (irt) [Kozárvár SzD]. *1722:* A' Kerék tob(an). a' Kerek Egerre megjen véggel [Kovászna Hsz]. *1725:* az Kerek Egerben egy kis retecske [Torockósztgyörgy; UnVJk]. *1730:* Az Kerek To alat [Nagyfalu Sz]. *1731:* a Kerek To Tartománnyaban [Gelence Hsz] | Kerék Veremben (sz) [Imperfva Cs]. *1735:* Kerek eger [Bere MT]. *1740:* Kerék omlás mellett (sz) [Gyerővásárhely K] | A' Kerek Veremben (k) [Inaktelke K] | Kerek nyárban (sz) [M.Valkó K] | A Kerek kert megett pallag. A Kerek Tóó Terin [Sztána K]. *1744:* Kerek szakadásban (sz) [Siklód U]. *1746:* kerek gödörnél egy vápácska [Altorja Hsz; HSzjP]. *1749:* Kerek tővis nevű hellyben (sz) [Etéd U]. *1753:* Kerek mezőn. Kerék mezőn [M.décse SzD]. *1754:* A Kerek ortványban (k) [Erdőcsinád MT] | Kerek bük [Gyergyóalfalu]. *1773:* A Kerek fűz Dombja [Szárhegy Cs]. *1774:* Kerekszegen [Sóvárad MT]. *1780:* Kerek könél (e) [Tarcsafva U; Pf]. *1781:* A kerek Csere meget [Kányád U] | A' Kerek puszta alatt (sz). A Kerek Tőgy nevezetű hellyen (sz) [Mákó K]. *1785:* Kerek bércz [Dés]. *1792:* A' Kerek Domb kőzött égy darab [Márkod MT; MMatr. 453]. *1795:* A Kerek Gárd alatt [Mezőkőbölkút K; BfN Conscr.] | A Nagy kerék Rét [Szentlászló MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *muszkáta. 1814:* A' Felső Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... Rosa muszkáta cserépbe 24. Török muszkáta cserépbe 3 ... Kerek Miskáta Cserep 13 [Szászvessződ NK; Told. 18 gr. Toldalagi Kata lelt.] ✱ ~ *muskáta-gyökér. 1813:* Virág Házban ... Kerek Muskáta gyökér Nro 15 [Alpestes H; i.h. ua.] ✱ ~ *nádralevél. 1842:* Az elő mutatott Burjányokat esmérem ... azan Burjányok állanak Kerek nádralevélből, vad Petresellyemből, Pipe hurbol [Dés; DLt 85. 6].

4. kerekded; rotofei, rotund; rund(lich), kugelrund. *1788:* 12. Esztendös Fiu, barna, kerék ábrázatu [DLt gub. nyomt. kl]. *1799:* fejér piras, kerek ábrázatu [DLt nyomt. kl]. *1812:* Misztrai Alexa ... fejéretske, kerék abrázatú [DLt 506 ua.]. *1823–1830:* Egyik gyermekemnek a fejét egy bábaasszony úgy kezdette volt szorongatni, hogy a szeme is tolult ki, mert nekik az a boldogtalan szokások vagyon, hogy kerekebb fejet formáljanak [FogE 227].

5. ~ *esztendőn (által)* egy egész év alatt; într-un an întreg; ein ganzes Jahr hindurch. *1797:* Égett-boris pedig el-kél, középszerüleg véve, 5. Veder kerek esztendön [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 366] | Pálinkais elkél kerek esztendőn által mintegy 6. veder [Vízszilvás SzD; i.h. 79].

6. ~ *summában* egybevéve; toate luate la un loc; alles zusammengenommen, abgerundet. *1751:* Kerek Sum(m)aba azon földek tésznek 12. darabot [Nyén Hsz; BLt].

7. teljes; complet; vollständig. *1667:* Úgy látom, sokat járt, fáradott s veszedelmeskedett szegény, de kerekebb választ kivántam volna, mint az minemüt hozott [TML IV, 176 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

Szk: ~ *ár* preţ rotund; runder Preis. *1630:* hiszem nagj dologh az menjt szolgalta(m) en eő nekick s megis az kerek arrat kerek raitunk s ugia(n) el is menenek az kerek arraval [Mv; MvLt 290. 220b].

8. ~ *szám* număr întreg; runde Zahl. *1710 k.:* Hogy az az egynéhány órányi különbözés vagyon a nap és a hold járása között, és hogy proportio radii ad peripheriam in circulo nem kerekszám ... az Isten titkai a természetben [BÖn. 456].

9. félköríves; în formă de semicerc, semicirculat; halbkreisförmig. *1812:* sok emberektől hallottam, hogy Grantzi Moses Uram a' Groff ur eő nsgát meg tasztigálta és az Also udvarra lejáro kerek gráditsrol le is vágta volna [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.].

10. ~ *szakáll* körszakáll; barbă rotundă; Vollbart. *1773:* a nagyapját is esmértem én kegyelmednek[a]. Kerek, veres szakálla vala [RettE 310. — [a]Az emlékirónak].

11. ~ *só* kb. sókorong; sare gemă în formă de disc; Salzscheibe. *1594:* Az Varbeli hazakban ualo Inuentarium ... Az belseő kapu mellet, Wagion oregh kerek Soo No 1 [Somlyó Sz; UC 78. 7/22. 29].

12. gömbölyű; rotund; rund. *1824:* Wajna Antal Urnak Kolo'svári Fogadójában ... Nyoltz darab ki-miveletlen kerek Tisza-fák, 's két Deszkák [Kv; BetLt 2].

Szk: ~ *fa* gömbfa. *1592:* Piriska (?) Ambrustol Soliomkeoytol vettem kerek fat [Kv; Szám. 5/XIV. 56 Eppel Péter sp kezével].

13. hengeralakú; cilindric; walzenförmig. *1821:* Égy kerek ... tzövek végére valo gömboljég vas karika [Dés; DLt].

II. *fn* ? erdő; pădure; Wald. **Hn.** *1600:* az Fwz kerekbe(n) egi tanorok [Mezőbodon TA; KvAkKt Mss 343]. *1636:* Somkerekben (sz) [Siménfva U]. *1678:* Szylkerek felsö reszen (sz) [Fiátfva U]. *1713:* Szilkerek nevü helyben (sz) [Backamadaras MT]. *1723:* Kökény Kerek nevü helyben (sz) [Bibarcfva U]. *1727:* Territorium Gyöngyös kerek (k) [Zovány Sz]. *1753:* Nagy kerek [M.bece AF]. *1773:* A közepsö Kerek magos oldalában (sz) [Ditró Cs]. *1805:* az Eger Kerék alatt (k) [Kövend TA]. *1810:* Magyarokerek alatt [Bibarcfva U]. *1841:* Köris kerekben (sz) [Korond U]. *1864:* Somkerek. Szilvakerek [Perecsen Sz; Pesty, MgHnt XXVI, 86a]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Az 'erdő; Wald' jel-re l. TESz I. jel. — Bárczi Géza szerint az ilyenféle hn-i adalékokban a *kerek* tag 'erdő' jel-e a régi adatokból kétségtelen [Bárczi, TAl. 30]. Ennek ellenére a szerk. e jel kétségtelen voltával szemben fenntartással él. Még kevésbé látja elfogadhatónak az OklSz 2. 'silva rotunda, dumus rotundus; runder wald, rundes gehölz' értelmezését.

◇ **Szn.** *1602:* Kerek Tamás szab. [Nagyajta Hsz; SzO V, 212]. *1684:* Barbara Szeki de Des consors nobilis Georgyi Kerek [Dés; DLt 447]. *1693:* Kerek Györgyne Szeki Borbala aszony [Dés; Jk]. *1705:* Senatores: Georgius Kerek ... [Dés; Jk].

A két első vezetéknév *kerek*nek és *kerék*nek egyaránt olvasható; ezek az adalékok tehát a *kerék fn* címszó alá is tartozhatnak.

◇ **Szk:** ~ *postába köt* '?' *1655:* az lovakot az Szekerhez kötötte vala s ozton kerek postába [Kvh; HSzjP].

kerék 1. roată; Rad. *1548:* lopta valamy vasas kerekeimet el, kiknek az vasait Nala talaltam vala megh [HSzj *vasas-kerék* al.]. *1573:* Palfy Gaspar Apahidy ... vallia az ely mwlt Beoyben (!) volt hogi eo kereket vasastat volt Benedek kowachal [Kv; TJk III/3. 88]. *1595:* Ökmek hagyak, miert hogy Kerekes Palnakis, ürössége volna hozza, meg czjnaltassam az Taraszkokon, Mosarokon, és Sereg bonton valo kerekeket és Tengellyeket [Kv; Szám. 6/XVIIa. 119 if]. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Egy keözep vasat veottem d 18 ... kerek talpara wttettem, es az kerek agyára megh forraztattam Pal eziga(n)nal ... d 8 [Kv; i.h. 9/XII. 66 Igyarto Simon isp. m. kezével]. *1644:* mondak azt hogi az Baba Marton szekere iarta altal ugian meghis teczet az farczokan az giermek(ne)k hogi ki serkedez vala az vere a hul az kerek altal ment rajta [Mv; MvLt 291. 410b]. *1699:* vadnak beres szekérb(e) valo hitván kerekek nro 3 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1724:* egy Lektikába(n) való uj kerék vas nélkül [Koronka MT; Told. 27]. *1781:* áz egyik kerékre egy Ráfot fel-vontam xr. 36 [Szászváros; BK].

Szk: ~ *falazni. 1768:* bé hivák ... kerék falozni azon Tengejbe valo kerekeket meg faloza [Martonos U; Pf] ✱ *kereket falaz. 1651:* En ez Punkosd nap tayba kereket falazok uala Jmreh Istuannit [Cssz; CsÁLt F. 27. I/16] ✱ *kereket köt. 1632:* a hun kereket szoktak kötni, ott jü ki az udvarfalvi határ [Udvarfva MT; Barabás, SzO 369].

Sz: *az igazság kiszolgáltatása oly sok kereken megyen keresztül. 1843:* a közönség ... járuljon mind a kamarai, mind a közigazgatási hatóságokhoz illedelemmel és bizodalommal ... mert az igazság kiszolgáltatása oly sok kereken megyen keresztül, hogy az igaznak lehetetlen ki nem kerülni [VKp 119] ✱ *kerekét eloldja* kereket old, elinal. *1774:* volt más Jantsi nevezetű, mint egy tizen egy esztendős Legényke ... (:kereket ell oldván:) máig is oda Van [Szentdemeter U; LLt Vall. 27] ✱ *ötödik ~ vki. 1670:* csak ötödik kerék a szekérben [TML V, 372 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánfi Dieneshez, Teleki Mihályhoz] ✱ *a szerencse kerekén felhág. 1670:* többet is láttam és már Erdélyben, ki az szerencse kerekén jól felhágott s meg leesett [i.h. 395 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. *törvényes* ~ kb. hóhér/törvénykerék (kivégzéshez használt kerék); roată de tortură/execuţie; Folter/Richt/Henkerrad. *1797:* Egy hohér kezibe valo, vagy is Törvényes kerék ... Egy Hohér Pallos hűvelyestűl edgyüt [Szu; UszLt XII. 87].

A legmegalázóbbnak tartott középkori kivégzési módra l. Úriszék 1021.

3. hóhér/törvénykerék; roată (de tortură); Henker/Richtrad. *1736:* egy Péro nevű Rácz kapitány ... három paraszt magyar emberrel ... kerékkel rontottak meg, és az után négyé vágatván az Tagjok az Akasztófára akasztatnak [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből].

Szk: ~*ben tör meg vkit. 1764:* Krisán a bocskorszíjával megfojtotta magát, a más kettőt kerékbe törték meg Károlyváratt [RettE 427] ✱ ~*be töretik. 1603:* myerthogy nagy Balinth ... megh vallya ... hogy eo foztotta megh az holt testet, es ... parthayat es Tafotat el hozot ... elseoben lo farkon megh hordoztassek, masodzor hew fogowal megh fogdostassek es annak vthanna ... kerekben teorettessek [Kv; TJk VI/1. 675] ✱ ~*re ítéltetett. 1710 k.:* grófokat érdemel-é egy kerékre itiltetett veneficus sicarius szász[a]? [BÖn. 956. — [a]Szász János; bűnlajstromát l. i.h. 945–58] ✱ ~*re tétetik. 1764:* Imbre György ... halálra méltonak itiltetvén feje vétessék, azután teste kerekre, feje pediglen karoban tétessék [Torda; TJkT V. 239].

4. *merítő* ~ kútkerék; roata fîntînii, roată de puţ; Brunnenrad. *1724:* vagyon egy kerekes kut, egy vasas veder, egy meritö kerék tengelyestül [Koronka MT; Told. 29/12].

5. kútkerék; roata fîntînii, roată de puţ; Brunnenrad. *1570:* Zygartho Mathias ... vallya ... Egy koron Meryt volt az kwthon eo ez vallo, Es hogy ely haggya az Merytest, Megien oda zygarto gyërgh gyermeke Es az kwth kerekehez Nywl, Az kerek megh Serthy az kezet [Kv; TJk III/3. 74d]. *1632:* Az Swteö ház megett egy filegorias kutt, melljen vagion egy vasas vider kerekeuel es tengelieuel [A.porumbák F; UC 14/38. 175]. *1679:* Kút ... négi szegü oldala az fenketől fogva az felsö Kávájigh barona faval rott ... talpfas czulakoko(n) állo Ten-

gelyes kereke nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 91–2].

6. fonókerék, rokka; roată de tors; Spinnrad. **Szk:** *cérnafonó ~. 1835:* 1 romlott 2 jobb czérna fono s egy hasznalhato gyapott fono kerék [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *cérnaseritő ~. 1848:* Egy nagy Czérna seritő orso 1 ... Egy Czérna seritö kerek — hijuba [Szászerked K; LLt] ✱ *gyapotfonó ~. 1744:* gyapotfonó kerék nro 3 [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1762:* ött szekéren hozák fel a' Portékákot ... hehelt 3mat gerebent kett part ... gyapot fono kereket kettőt [Oltszem Hsz; Mk IX/109]. *1787:* Egy romlott gyapat fono kerék [Mv; MvLev.] ✱ *kenderfonó ~. 1827:* Kender fono rosz kerék kettő [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ *lenfonó ~. 1788:* Egy Len fono kerék [Mv; TSb 47]. *1810:* Len fono kerék xr 20 [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. 18]. *1820 u.:* Egy len fono kerék vagy rabka [Mv; MvLev.].

7. *száraz ~* taposókerék; roată acţionată prin călcare; Tretrad. *1662:* egy kerékkel két kőre forgó igen mesterséges szárazmalom (mellynek kerekébe csak két ökrök vagy lovak köttetvén, csak azon egy helyben mintha elébb-elébb mennének, nyomdosván az nagy száraz kereket, alattok nagy sebbel megyen vala és egynéhány rendbéli mesterséges kerekei által egyszersmind két követ külön-külön való orsóin s száraz kerekein forgat vala) [SKr 603].

8. kb. akasztó-kerék; roată folosită ca spînzurătoare; Hängerad. *1662:* (Heriza Vornik) Constantin vajda kezébe akadott, egy nagy oszlopra egy igen nagy kereket készittetett s huszonötöd magával arra akasztatta vala [SKr 369].

Szk: *~en vagyon. 1753:* Balan Andrast tudom hogy a mult esztendőkb(en) Déván kővel veretteték agyon s most is att a Kereken vagyon [Branyicska H; JHb Tomucza Opra (48) jb vall.].

9. *vízmeritő ~* vizemelő kerék; roată pentru scos apa; Wasserschöpfrad. *1820:* 'A Pálinka főzőnél a' viz Meritő kerék kupáinak igazgatására 30 Létz Szeg [Déva; Ks 105. 173].

10. malomkerék; roata morii; Mühlrad. *1581:* Egy Bokor keowet vontatam fel ata(m) molnarnak es egy wy kerektol f. 2 [Kv; Szám. 3/III. 3 Chyanady Thamas mb kezével]. *1594:* Vagion Egi Thoo kin egi Malom volt harom kerekeuel, de most az Arviz minden Gattiat el zagatta [Goroszló Sz; UC 113/5. 34]. *1632:* Vagion két malom egj egj kerekre [Ohába F; UC 14/38. 19]. *1745:* az eö Excellentiaja Malmának also kereke sokszor állot holt vizben tsak kevés áradásakoris a Nyarad vizinek [Backamadaras MT; CsS]. *1772:* az emlitett Malom két alsó kerekeinek Silipjeit meg foldoztattam s meg igazittattam [Ádámos KK; JHbK XXXIV/36]. *1816:* a Malom ... Bél kerekei, tengellyi, és az viz által alol csapatott kerekei jok [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1821:* Vagyon még ezenn Malomnak egy Kerekén Dürützkölöje, 's Kása töröje is [Makfva MT; DLev. 6].

Szk: *belső ~* bél/szárazkerék. *1600:* akkor az malomnak kett kereke forogh wala, annak vtanna wittek el az wasat, es belseö kerekeit el rontottak [UszT 15/264 Nobilis et Reuerendus Stephanus Kodor de Orozhegy vall.]. *1636:* A malomnak ... vagyon ... Jo keö padgya es belseö kerekeys eppek [Siménfva U; JHb Inv.]. *1685:* Vagyon az felsö vár alatt egy kőre forgo malom ... Ennek lisztes ládája, Orso faja, Belsö kereke, Padgya Korongha ... mind jok [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 22] ✱ *fölülcsapó ~. 1636:* Az malomnak elseö reszeben vagyon ket keöre forgo feölül Cziapo kett kereke [Siménfva U; JHb Inv.]. *1817:* Ujj Malom, Fejjül csapo 3 kerekekkel [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMűz. 8–9] ✱ *forgó ~* vízi/vízkerék. *1772:* a mely két zsilipbe a két forgo kerekek állanak a meg maradhat, de a kerék nélkült valo puszta Silip egy araszszal ... szállittassék alább a Zápor tartotol fogva [Kük.; JHb LXVII/2. 390] ✱ *kásatörő ~. 1825:* A Negyedik és utolsó Zsilip mellyen a viz az ugy nevezett Kásatörő kerékre folly uj, nem régibenn készittetett, derék Tolgy zsilip vállu [SzentkZs Conscr. 351] ✱ *kupás vízi ~. 1677:* (A hámor) fúvó hajtó kupás vízi kerekit az felsö kemenczéhez vitték, mert a mely ott volt ... el romlott | (A kovács)műhelynek vagyon fúvó hajtó egy vízi kupás kereke, gerendelyével két vas kerikájával és két vas csapjaival egygyütt [CsVh 49] ✱ *külső ~* vízi/vízkerék. *1620:* Boer Peter ... egiszer a malom portis el uitte ... a kvlsö kereketis megh czinaltatta de fel nem uonatta megh [Récse F; Szád. Stroya Morar (35) fej-i jb vall.]. *1694:* (A malom) Külsö kerekei roszszak, Gerendelyeis io [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1750:* A Malmon aloll menvén találtunk ... Négy Külsö Kerékhez valo fal-fát [Szamosfva K; JHbK LVIII/46] ✱ *lapátos ~* lapátkerék. *1677:* az vas verő házra szolgáló ... viz láda szolgál az eöreg vas verőt hajtó lapátos kerékre [CsVh 53] ✱ *lisztelő ~. 1594:* Az varas veghen uagyon egi Malom, ket lyzteleö kerekeuel [Somlyó Sz; UC 113/5. 6] ✱ *tarajos ~* lapátkerék. *1673:* az vas verő hajtó tarajos kerékre tizenhat kapcsoló fák közöt csinált viz szekrény ereszti le a vizet [CsVh 43] ✱ *tőkehajtó ~. 1680:* Fűrész Malom ... Rováczkos tőke hajto kereke ezen Fürésznek az Fürész Mester relatioja szerint kopat renovatiot keván [A.porumbák F; ÁLt Inv. 38] ✱ *vasverő ~* kb. hámor stompkerék. *1681:* (A) kis konyha az vasverő kerék felé menő vizen áll [CsVh 91] ✱ *vízhajtó ~* vízi/vízkerék. *1680:* (A kötörő malom) Viz hajto kerekinek tengellye vasas ugyan de az vas az mestereké [A.porumbák F; UF II, 674]. *1692:* a lisztelő malom ... Bel kerekei jok, viz hajto kerekei ujjak [Szentimre MT; JHb Inv.] ✱ *vízi ~* vízkerék. *1591:* Keouettkeozyk Az Alperet Malomra vallo keolchyege ... veottem egy wyzy kereknek vallo fat p(ro) f 1 [Kv; Szám 5/V. 3].

11. bél/szárazkerék; roată interioară; Innen/Tockenrad. *1681:* Ezen házban be nyulo viz kerék tengelyén vagjon vas csap és vas karika. Annak kerekin vagyon egy bör törö új vállu s két bot [CsVh 96].

12. fegyver/gépezet/szerszám kerékszerkezete; dispozitiv de roţi la o maşină/un instrument/o armă; Radvorrichtung einer Maschine/eines Werkzeugs/einer Waffe. *1590:* (A) felseo orara Kerekere fyzettem f. 6 [Kv; Szám. 4/XXI. 68–9]. *1714:* Üvegesn(e)k valo eszkez meg pallirozott Atzélbúl, kerekekkel, és requisitumokkal fl. Hung. 10 | Egj régi Puska, maskép Pulhak, ki metzett Csivével, s kerékkel fl. Hung 5 [AH 50, 51]. *1729:* a' Tisztartó házban ... Négy Sztucz, egy tersény puska kerék nélkül [Marossztgyörgy MT; Ks 23/XXIIb]. *1840:* Egy cső Furo masina ... 8 derékszeggel és kerekének egész készületivel [HSzj *csőfúró-masina* al.].

13. *pecsenyesütő (vas) ~* disc de fier folosit pentru friptul cărnii; Brateisen. *1629:* Egy peczienie swteo vas kerek tt f 2 [Kv; RDL I. 132]. *1801:* Petsenye Sütő kerék 1 [Pestes SzD; Told. 19].

14. ? hajtókerék; roată de acţionare; Treibrad. *1848:* Szacska vágo késhez valo olyan kerék, mint a' Cséplő gépé ... 2 rft [Szentimre MT; Born. G. XXIVd].

◇ **Hn:** *1798:* A' Fűz kerék nevű hellyben (sz) [Fintaháza MT; EHA].

kerékagy kerékfej/tuskó; butucul roţii, bucium; Radnabe. *1621:* Az oh vasat adta(m) szeghnek es karikanak es kerekagyra [Kv; Szám. 15b/V. Voghner Mihály mb szám.]. *1681:* Kerek agy, csak ki nagyolva [Vh; VhU 568]. *1794:* Kerék Agy Furo (!) [Zentelke K; CU]. *1849:* két furuk kerék agyak furásához [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kerékagy-fa kerékfőnek való fa; lemn pentru butuc (de roată)/bucium; Radnabenholz. *1681:* Kerék Agy fa [UtI].

? **kerékagy-kalánfúró** kerékagy-fúráshoz való fúrófajta; burghiu pentru butuc; Nabenbohrer. *1745:* Kerék agy nagy kalán furú nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18].

kerékakasztó kerékkötő; de piedică pentru roţi; Hemm-, Radsperr-. **Szk:** ~ *vaslánc.* *1790:* Egy kerék akaszto vas Lántz 1 Flr. [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 12].

kerekalmafa almafa-fajta; un soi de măr; Art Apfelbaum. *1687 k.* Gegesb(en) lako Csok Péter a kissebbik hagyott Fenes tővén ā felső határb(an), égy Tőkős, egy mosolygo, és egy kerek alma fát, fiatalokat Testamentumban[a] [Geges MT; MMatr. 174. — [a]A ref. egyháznak].

kerékbeli kerék-; din roată; Rad-. **Szk:** ~ *fentő.* *1809:* Kerékbéli fentő ... 1 fl. 34 xr. [HSzj *kerékfentő* al.].

kerekborsó borsófajta; un sol de mazăre; Art Erbse. *1738:* Kerek borso Cub. 1. mtr. 2 [Szászvessződ NK; Born XX/12]. *1765:* Termet de hoc Anno Kerek Borso Cub 4 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. *1778:* küldőttem ... égy véka elegyes aszszu Gyumőltsöt és egy véka kerek Borsót [Malomvíz H; KfMiss.]. *1796:* Sárga Fuszujka nagyobb féle ... Kerék borsó [Déva; Ks 76. IX. 26].

Szk: *mezei* ~. *1765:* Csorára kuldettem Mezej kerek borsot Cub Ol Metr. 2 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

kerekborsó-szalma borsószalma; vrejuri de mazăre (uscate); Erbsenstroh. *1738:* Egy kalangya kerek borso Szalma [Szászvessződ NK; Born. XX/12].

kerékcsap kerékfal-szeg; cepul obezii; Felgennagel. *1751:* Nékem adott Laczkó István kerék csapnak valót, s aszt mondotta hogy az maga Csereibol valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151].

kerékcsinálás kerékjavítás; repararea roţii; Radmachen/ausbesserung. *1597:* Es hogy az kereket el teörte ... masfel weka bűzat ighyrt volna az kerek chynalastol, de azert sem chinaltak megh [UszT 12/91]. *1644:* ados voltt cum fl. 2 es harom kerek czinalassal [HSzj *kerék* al.].

kerékcsináló szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *szék* scaunul de înspiţat, scaun de spiţe, cobilă; Rad(e)macherstuhl/werkzeug. *1656:* (A mívelő) szinben ... Vagjon ... kerek csinalo 2 labas szek [Fog.; UF II, 148].

kerekded 1. kerek; rotofei, rotund; rund. **A.** emberre von.; cu privire la om; in bezug auf den Menschen. *1617:* magos ember kerekded abrazattia vala [Szövérd MT; BfN Cath. Csaszar relicta Joannis Czibi de Bordos (65) vall.]. *1815:* Domokos Miklós ... Termete Magos Sugár Ábrázata kitsiny kerekded [Torda; TLt 1237].

B. tárgyra von.; cu privire la obiecte; in bezug auf eine Sache. *1594:* Vagion egi hituan kerekded aztal [Somlyó Sz; UC 78/34]. *1615:* Egj Eöreögh kerekdit (!) Iskatolya ... d 25 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1639:* Czikor Giörgj ... mutata egj lo bört de immar kys Czerzettek vala, ket liukat rajta, eggik kerekdid Liük vala mint az ujom az kin be mene [Mv; MvLt 291. 182b]. *1641:* tudok az Feny Peter Gödre előt egj kis kéregded reteczkét [Inó Sz; GyK X. 3018]. *1652:* kerekdéd ablakra valo ivegek [Görgény MT; Törzs]. *1676:* Vagyon ezen pitvarban egy keregdéd köből rakott puszta tűzhely [Fog.; UF II, 724]. *1686:* Ket kerekded czipó tartó Kosár ... hosszu Czipó fogó kosár — 3 [UtI]. *1730:* egy kis kerekdéd bot hajtasos hazoczkara ... szolgál más ajto [JHbK XLIX/4]. *1754:* a' Falu felé lévő kerekded Erdőben [Koronka MT; Told. 27]. *1783:* Kis Kerekdek Asztal 1 [Náznánfva MT; Berz. 13. VII/24].

2. *hosszú/hosszukó* ~ ovális; oval; oval, länglichrund. *1737:* Az Közepében ... ezen Palotának, vagyon egy hoszszu fenyő deszkából valo hoszszuko keregded ebédlő asztal [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 6]. *1748:* Asztal Nagj és hoszszu keregded 1 Asztal öszve hajto kerekded utra valo 1 [Nagyida K; Told. 11/95].

3. kör alakú; în formă de cerc; kreisförmig. *1662:* (A váradi) vár a városnak közepette, kerekded formában nagy erős kőrakással és kőfallal lévén megkeritve [SKr 415].

4. kb. ív alakú; în formă de arc, arcuit; bogenförmig. *1679:* Kerekded Legyező fa, buritatlan nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 30]. *1810:* jó szinű ábrázattya, kerekdék álla [DLt 598 nyomt. kl].

5. ? gömbölyded; rotund, rotunjor; kugelförmig. *1679:* Kemencze tetejere valo, keregded vegű, zöld mazos Kalyha nro 10 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12].

6. henger alakú; în formă de cilindru, cilindric; walzenförmig. *1612:* Egy kerekdid horpodazat Pohar fedeles Aranyas Labas [Kv; PLPr 68]. *1668:* Egy kerekded merőn Arannias Korso, Mosdostol [Mk Kapi György inv.]. *1679:* 3 labu, keregded tőke szék [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 79]. *1756:* Hoszszú kerekdéd körösfa páltza 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22]. *1761:* (A kemence) kerekded vas kűrtője szolgál a nagj keményben [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501].

kerekdeden 1. kör alakban; circular; kreisförmig, rund. *1626:* Az Lakatosok ... czinaltanak ket labat az Kerek kemenczehez ... item egy eoregh vasat kereghdiden az kemencze szajab(an) ... f 3 [Kv; Szám. XXVII 25]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Regi Szamtarto Ház ... Vagyo(n) ezen Pitvarban egi eleven kút, az kő sziklá-

bol ki vaghva, es keregdeden rakva; szájais szép keregdeden köböl vagyon meg czinalva [Vh; VhU 502, 521]. *1697:* egy Pésma tarto kereded, kék Zomanczos, mellen vagyon kerekdéden rakva tizenharom Rubint, ora formára van csinálva [KGy]. *1738:* van egy Méhes Kertecske kerekdeden keritett jo Támaszos Sátoros kèrtel bé keritve [Szászvessződ NK; Born. XX. 12]. *1763:* Az Udvarfalvi Határ a' Nyár szer nevezetű Erdőkön alól kerekdeden mégyen [Udvarfva MT; EHA]. *1803:* Ezüst Pohár ... égy forma három virágokkal és a' talpán felyül kerekdeden ki ülö tsötörtyéig ugyan hasonlokkal ékesítve [Szőkefva KK; UnVJk 91].

2. kör alakúra; rotund; rund. *1679:* Festet vászonbul, keregdeden czinalt kisded legyező [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 22]. *1694:* Vagjon ebbe(n)[a] egj Kemencze, Zöld mázos káljhákból kerekdiden rakott [Borberek AF; BfR néha ifj. Bálpataki János kúrialeír. — [a]Szobában]. *1702:* Vagyon egy zöld mázu kályhákbol kerekdéden rakatott kemecze [O.brettye H; Born. XXIX. 4].

3. ív alakban, ív alakúan; arcuit, în formă de arc; bogenförmig. *1731:* Az udvarház[a] ... kapuja naptámodat felöl ... Az ajtó szemöldöke felett kerekdeden csinálva [Szászcsanád AF; ETF 108. 78. — [a]A néhai gr. Bánffy Dénesé].

4. körben; împrejur; rundum, ringsum(her). *1803:* Vagyon ... égy szép kis harangocska ... melynek külsö oldalain kerekdeden ezek olvashatók [O.asszonynépe AF; EHA].

5. köröskörül; (de) jur împrejur; ringsherum, (rund) umher. *1679:* Jégvermes Pincze ... Vagyon itt, Alol, fellyül, oldalul fenyö deszkaval buritott, negi szegü kis pincze ... Ennek kivül az negi oldala mellett keregdeden Jegh verem vagyo(n); Szalmaval fedett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140–1].

6. ~ *hosszukó* ovális, tojásdad alakú; oval; länglichrund, oval. *1850:* Marzsán Juon ... kerekdeden hosszukó barna ábrázatú [Kv; DLt 505 nyomt. kl].

kerekdedforma kerekdedszerű; de formă rotundă; kugelrund. *1676:* Vagyon itt ... kerekdeden teglabol czinalt tűz hellyen egy vas labon fényes kalyhakbol kerekdeden rokott kemencze mellynek az elein kerekded forma vas vagyon [A. szombatfva F; UF II, 760].

kerekecske rotunjor; ein wenig rund. *1756:* negyedik asztal ... kicsin kerekecske [Déva; Ks 92. I. 32].

kerekedhetik 1. kb. kerülhet; a se putea ridica (din rîndurile unei comunități); gelangen/raten können. *1662:* Meg is szaporította öket[a] a mennyei Úr, és e kicsiny idő alatt ... úgy megsokasította, hogy csak egynehány nap sok fegyveres és látott-hallott vitéz kerekedhetik mezőre közülük hazánk oltalmazására [SKr 111. — [a]A Tiszántúlra letelepedett hajdúságot].

2. *híre* ~ híre támadhat; a se putea duce vestea; es kann sich die Nachricht verbreiten. *1836:* (E juhokból) azonban még sem vennék: mivel könnyen az a' hire kerekedhetnék, hogy a' fenn irt urtól viszszahánytakat vettem [Felgyógy AF; WLt Szabó György lev.].

kerekedik 1. kerül, kanyarodik; a se întoarce; gelangen. *1806:* innen kivül kerekedvén látok a széna tartott [Bodola Hsz; BLt].

2. kb. előkanyarodik/kerekedik; a coti; nach vorne/vorwärts schwenken. *1790:* a' hegy alatt, vagy-is a' gát farkába, a' melly nagy borozda kerekedik, az szakasztya meg a' Nagy Sármási, és Báldi határokat ; a domboeska a' mint meg hajlik, ott szakad meg, a' Pogol hidann feljebb s kerekedik a' gát uttyába, és a' gátnál egyenesenn vagyon a Nagy Sármási határ [Báld K; BLt].

3. felkerekedik/kapja magát és elmegy vhova; a porni la drum; sich aufmachen (auf den Weg). *1744:* én az hazban viszszá mentem, ā Legenyek penig az uttzara kerekedtenek [Besenyő AF; Told. 3].

4. jut, kerül; a ajunge; gelangen/raten. *1764:* Azután Kolozsvárra kerekedtünk, mert úgy voltunk informátusok, hogy Apahidának a plebánus kezénél lévő részét is kiadják [RettE 171]. *1767:* onnan a kocsomára Udvar Mátéhoz kerekedvén, oda jöve reánk Kis Todoris [Betlensztmiklós KK; BK. Musnai Márton (22) Ersek András conventios szolgájának vall.].

Szk: *elöl* ~ vki elé jut/kerül. *1766:* Pűnkösti György ... mikor üzték ... a Lova meg kapván elöl kerekedett Kispál Uraimékon [Kökös Hsz; Kp 234 St. Falka (35) miles equ. vall.] ✱ *perbe/processzusba* ~ perre kerül/megy. *1674:* Nemes Thorda Vár(me)gy(éne)k derék törvényes Székin kételenittetvé(n) perbe(n) kerekedni, az declaralt portiok végett [Havadtő MT; Told. 1a]. *1762:* post Deliberatum mingyárt Processusba kerekedett az A. az Ivel [Torda; TJkT V. 66] ✱ *szembe* ~ *a dolog* szembesítésére kerül sor. *1804:* nála tanáltatot meg ezen háznak fája és ö arra fogta hogy én adtam az én házamtol: de szemben kerekedvén a dolog hazugságban maradot [Hídvég Hsz; Mk I. IV/122] ✱ *törvénybe/törvény elébe* ~. *1675:* annakutánna törvényben kerekedvén Haller Pal Urammal ö Nagaual, Keresztesi János Uram Mostoha fia képiben szintén ugy forgodott mint Vas János Ur(am) [Cege SzD; WassLt Joannes Devai (24) ns vall.]. *1794:* Viszszáson éltünk vélle s Törvény eleibe is gyakron kerekedtünk az holott Mindenkor ö volt a Nyertes [Déva; Ks] ✱ *törvényre* ~. *1794:* Muntyán Gligor ... szomszédaival közzépszerűképpen élt, egyel is mással is kotzodott, mellyért gyakran Törvényre kerekedtenek [Déva; Ks] ✱ *vki eleibe* ~ vki színe elé kerül. *1777:* Medgyesen ... a bíró eleibe kerekedvén, a bíró azt javallotta, menjen ki a városból [RettE 374]. *1800:* tudom hogy Biro Uram eleiben kerekettek volt, hogy a' kortsomán ne vesztegetne [Kvh; HSzjP Bartok Anna Kizdi Szt. Léleki (19) szolgáló vall.] ✱ *vki elé* ~ *a dolog* vki színe elé kerül a dolog. *1761:* ez előtt egynéhány esztendőkkel valami Almámban lopásával kárt tévén Bota Nikula, Praefectus Uram eleiben kerekedett a' dolog, és vélem meg békéllett [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1797:* midön egymás között a' dolgot tsendessen ell nem igazitthatták volna a' dolog processualis Szolga Biro eö Kegyelme eleiben Kerekedett a' ki is azonnal mind Kettőjeket ell fogattatta [Déva; Ks 75. VII. 270].

5. vhová vetődik; a ajunge undeva; irgendwohin verschlagen werden. *1803:* a' Kis Hágon tul mind el szélesedvén sertéseim, az Exponens sertéssei is ekkor el tévelyedtek, 's ugy kerekedtek a' Czitz Hegyi Török buzákba [Dés; DLt 82/1810]. *1824:* Egy Gyurka Máris nevű szolgálom egy nehány Esztendőkig nállam lakván ... töllem el szökött s végre Benkő Lajos Urhoz kerekedett [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1846:* később oda kerekedett Darvas János is [Dés; DLt 530/1847].

6. *tolvajságra* ~ tolvajságra vetemedik; a se deda la furt/hoție; auf Diebstahl verfallen. *1842:* Uj Arestanst hoztak — a' ki kotsmáros lévén holmi tolvajságra kerekedet [Bereck Hsz; HSzjP].

7. vmire kap; a pune mîna pe ceva, a apuca ceva; nach/zu etw. greifen. **Szk:** *botokra kerekednek* botra kapnak; (ei) pun mîna pe ciomege; sie greifen nach Prügeln. *1862:* botokra kerekedvén Tővissi Jánost le ütették [Hagymásbodon MT; Told. 48] ✱ *lóra* ~ kap, lóra veti magát; a se sui/arunca pe cal; sich aufs Pferd schwingen. *1831:* mi szükséged volt te néked ... egy kis hus sütésért Lora kerekedni [Dés; DLt 332 vk].

8. *hajba/egymás hajába kerekednek* hajba kapnak, beleakaszkodnak egymás hajába; a se părui; sich immer in den Haaren liegen. *1807:* azután egy más hajába kerekedének s mind addig huzák egy más haját mig mind ketten a' földreis esének [Tarcsafva U; Pf]. *1823:* meg ragadtam õtet s hajba kerekedtünk, hanem sokáig nem tzibálodhatván el választottak egymástól [K; KLev.].

9. támad, keletkezik, származik; a se ivi/naște/produce; entstehen. *1782:* arra kérte ã Báttyát Samuel, hogj hadjon békét annak ... hogy sem valami kár és gyalázat kerekedjik belölle [Torda; KW].

Szk: *haragja* ~. *1820:* mi okbol kerekedett és miért a kérdeztető Bárone ellen valo haragjak, nehezkedesek ? [Kv; JHb 48 vk] ✱ *hír(e)* ~. *1731:* azon betegségéb(en) az a hir kerekedet vala hogy gyermek ágyat fekszik [Szelistye H; Born. XXXIX. 16]. *1775/1781:* ha hoztanak is valami kevés pénzt azon Bányákból, nem vólt ollyan sok hogy annak hire kerekedett vólna [Algyógy H; JHb LXXI/3. 369] ✱ *lárma* ~. *1764:* lárma kerekedik, és látom ott közél az emberek bolyongását, s hállottam kiáltani [SzúvLt]. *1803:* egy más között huzolkodván, Nagy Lárma kerekedik [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5. B.1] ✱ *nagy dolog* ~. *1843:* hibás Ked Toka Sámuné, adja ki ked a' Levelet szép szerént, ne pereljenek ketek, mert ebből nagy dolog kerekedik, — utoljára mégis békesség leszsz a' vége [Dés; DLt 1371] ✱ *rossz híre-neve* ~. *1823:* Őzvegy Josika Istvánné Tővisi Borbára aszszonyt igenis jol esmérem ... Esztendeig főzője voltam ... valhatom azt bizonyoson ... hogy ... el fajult életre vetemedett, mellyből rosz hire neve is kerekedett [Déva; JHb 48 Popa Mariska Dsoszán Szimionné (20) vall.] ✱ *zeréte* ~ zenebona támad. *1739:* én azonnal ... haza felé indulék, zeréte kerekedék tsak hamar [Szentlélek Hsz; HSzjP Michael Keresztes de Kézdi Sz Lélek (55) pp vall.].

Sz. *1704:* Azért az asszony, mint okos asszony, moderálja az urat úgy, hogy ne kivánjon ez iránt a marcona dolog iránt izetlenkedni, mert sokszor kicsiny szikrából nagy tűz kerekedik [WIN I, 274].

10. egybekerül, összegyül/jön; a se aduna/stînge; zusammenkommen. *1793:* az Ifiu Aszszony azokbol is a mi pénz kerekedett, mind maga költötte el [Páva Hsz; HszjP].

11. kikerekedik; a se forma; sich (aus)runden. *1773:* (A havasokra) zsellérnek annyi (!) szállottanak s ottan annyira vertenek magoknak mossiát, hogy majd egy falu kerekedik belöllök [Gyszm; LLt Conscr.].

◇ **Szk:** *eső* ~ eső (meg)cred; a începe să plouă; es beginnt zu regnen. *1799:* egy kis essö kerekedvén [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27] ✱ *szó* ~ *vki felől* a veni vorba despre cineva; es fällt ein Wort über jn. *1756:* egy alkalmatossággal magam jelen létembe, valami szó kerekedék Németi István felöl, 's az Úr Henter István Uram kezdé defendálni [Kv; Mk IX Vall. 46–7] ✱ *táncba* ~ táncolni kezd; a intra în dans; zu tanzen anfangen. *1630:* azuta(n) hogj tanczba(n) kerekedenek latam hogj Banhazi Uramnak kard vala az oldala(n) [Mv; MvLt 290. 196a]. *1823:* a mult Esztendö vége felé tántz lévén itten a szomszédomba Nms Déé Antal uramnál ... Szabo Josef uram a Feleségivel együt tántzba kerekedtek [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Csarvási Györgyné Benedek Klára (26) vall.].

kerékellenző-vas '?' *1680:* Fűresz Malom. ... Kerek hajto a vagy ellenző ket vasai jok [A.porumbák F; ÁLt Inv. 38].

kerékemelő-sróf '?' *1756:* Kerék emelö Sróff, fájával egjütt jó 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 23]. — Talán a 'hévér' jel-sel számolhatni.

kereken 1. köralakban; în formă de cerc, circular; kreisförmig, rund. *1690:* Vagyon Egy jo böv Vizü Kutt, melyen be asva, köböl fel rakva kereken [BK Kentelki (SzD) inv. 6]. *1732:* vagjon egj jó, sendelljel kereken fedett, csak egy cserefa oszlopon álló ló patkoló szin [Kóród KK; Ks 12. I]. *1747:* tanáltatott az Udvar közepin egy kerekén köböl ki rakott Csigás kut [Királyhalma NK; Ks 23/XXIIb]. *1765:* az ujj, most ásni kezdett árok felső végihez, vagy kezdetihez ... kereken totskának való hellyet ástanak a' Városiak [Mv; Told. 48/28]. *1810:* Vagyon ... égy állással tiz lora készült derék istálo ... Vagyon benne 11 oszlopos formára kereken csinosan kifaragott állás fa [Doboka; Ks 76 Conscr. 30–1]. *1820:* Egy Kereken veszszöböl font Sertés oll [Szentbenedek AF; DobLev. V/1030].

2. körbe, kör alakba, karikába; în formă de cerc; kreisförmig. *1653:* megvizsgálók azt: hun menyen el a császár[a] szekere. És a mi szekereinket mennél láthatóbb helyre lehete és közelebb, kereken úgy állatók, hogy egy kaput hagyánk rajta, a szekér-táboron, és elvárók a császárt [ETA I, 133 NSz. — [a]A török szultán]. *1816:* a' kertnek csak nem közepibe vagynak kereken ültetett gyertyán fa Fiatalok [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

Szk: *körül* ~ körös-körül, körödes-körül. *1810:* Egy közép nagyságu brilliántos ró'sa gyűrű, körül kereken, 8. gyémántokból, és a' középen egy nagy magános gyémántból (:Solitairéböl:) álló [DLt 368 nyomt. kl]. *1850:* a gabonás körül kereken van ültetve mind fiatal etzet fákkal [Gyéressztkirály TA; DE 5].

3. körül; împrejur, jur împrejur; herum, umher. *1823–1830:* Mennyit változott a világ! Ma a nadrág felmászott ... a mente, dolmány vagy lájbli megkurtult s kereken vágva, úgyhogy ha lehajol, az inge hátul kibiggyen ; A sirhoz érkezvén, professzorok s deákok kereken állották aztat, s a sirások beeresztvén[a], földdel behányták[b] [FogE 64, 243. — [a]A koporsót. [b]1796 táján göttingai temetésről]. *1828:* az hagymás mezön Lévö agyag helyet kereken kell Venni santzal [ZFaz.].

4. körös-körül; de jur împrejur; ringsherum. *1653:* (A brassiak) Garast is veretének a rebellio[a] alatt, melyet az egész országban mindenütt elveszik vala parancsolat nélkül, és kereken mindenütt [ETA I, 109 NSz. — [a]1612-ben a Báthori Gáborral való hadakozás idején]. *1766:*

kére minket ... hogy mennénk el ... Nyárádtöre[a], hogy ottan ... két antiqua Colonicalis Sessiojit, Nem külemben valamely helyek, Puszták, s Szegeletek azokhoz valok és tartozok, benn itt(en) a' Faluban s kereken mellette, mind azoknak ... régi igaz határakat kijáratnok [SLt XLVIII. 16.. — [a]MT]. *1799:* Tktes Nagy Dániel Ur élete párja B. Eröss Ágnes aszszony adott ... a' Kebelei Refor. Ekklának Ur Asztalára ... Egy Gazdag Arany kötésekkel kereken Varott patyalot abraszt [Kebele MT; MMatr. 302]. *1810 k.:* A láb földeket kózél az Udvarhoz kell tsinálni a' rétet jo moddal ki Sántzoltatni a' közepén is széles Santzot es kereken fuz fával bé ültetni [Banyica K; IB]. *1851:* A' Tanorok minden évben használható kereken sánczba véve [Erdősztgyörgy MT; EHA].

5. ív alakban; în formă de arc; bogenförmig. *1807:* az haja kereken az ábrázattyába bé-füsülve [DLt 582 nyomt. kl]. *1864:* Külső kerek gyepü ... nevét vette a' nemrégiben elbontott és fel hagyott határt hasito gyepüröl, mely a ref. megye földje Eszaki és Keleti szomszédságában kereken fordult bé [Kendő MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 117a].

6. határozottan, merőben; hotărît, ferm; rundweg, durchaus. *1852:* Bánfi Josef ... kereken tagadja, hogy az általa el foglalt Erdok és Berek részek 's egyebek ... az Horváth Kataliné lettek volna [Nagylak AF; DobLev. V/1351].

kerekes I. *mn* **1.** kerekded; rotunjor; rundlich | kerek; rotund; rund. *1714:* Körökes Török Tüker, Tekenjös békával széllyen meg boritott fl. Hung. 3 | két Lámpásotska egjik rezes, masik vasas feketére festet, mind kettö penig kerekes fel emelt üvegekkel 1 // 50 | Hintóba valo körökes óra, réz(be) foglaltatott ezüstes mutatoval és harom fundamentom(na)k inservialo gombokkal fl. Hung. 30 [AH].

Szk: ~ *rosta. 1761:* Romlott kerekes rosta [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 24]. *1771:* Nagy Hoszszu Rosta ... Kerekes Rosta [Nagyida K; Told. 19].

2. kereken járó/mozgó; cu roată; mit einem Rad. **Szk:** ~ *ágyú. 1735:* Gr. Kornis Ferencz Ur ő Ng(na)k cedált ... ket kerekes ágyú közül a' Kisebbik [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc]. *1758:* Kerekes küssebb rend Réz Agyu Nro 4. Nagyobbacska hasonlo készületü Vasas kerekü agyu Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8] ✱ ~ *szék* **a.** kb. tolószék. *1797:* Bénának valo kerekes bőr szék [Mezőköbölkút K; CU]. — **b.** járóka. *1679:* Járni tanulo gyermek(ne)k valo cziklos kerekes lyukas szék nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 12] ✱ ~ *tarack. 1756:* Dévai Curia ... Bástyába ... Mozsár ágyu egy. Apro kerekes kis Torock 6 [Ks 92. I. 32].

3. kb. hajtókerekes; cu roată de acţionare; mit Treibrad. **Szk:** ~ *csörlő. 1849:* A Takáts Ház ... Vagyon egy kerekes Csörlö [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *guzsaly. 1727:* Legyistrom az mit ki hoztunk brasobol ... egy kerekes gusalyat hoza valojaval [Árapatak Hsz; ApLt 1 Apor Susánna gr. Kálnoki Borbálához]. *1778:* Kerekes Gusaly kettö, egyik(ne)k meg van az orsója [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1816:* Egy otska kerekes Gusaly [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

4. (prevăzut) cu roată; mit einem Rad (versehen). *1694:* Va(gyo)n egy vastag fakkal felgerendázott mély kút ... Tengelye kerekes [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1732:* vagjon edgj ... kut, meljböl vizet meritnek cserefabol valo ... négj öreg öl, tekertes szemü lánczra foglalt vederrel, melj lántzis tekerődik, egj két felöl vas csapokon forgó ... kerekes tengeljre [Kóród KK, Ks 12. I]. *1824:* A' kut kerekes, bé fedett, 's rajta egy vas veder egy darab lántzal [Kv; BetLt 2].

Szk: ~ *kút. 1685 e.:* vagyon labakon állo sindely fedel alatt kőből rakott kerekes kut, mellyen jo vasas, lanczon járo veder vagyon [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 18]. *1699:* el jottünk az kerekes kut mellet [Szentdemeter U; LLt]. *1752:* vagyon jo Sendely fedél alatt valo kerekes kut ki folyo tsorgojával és vedrével együtt [Pókafva AF; JHb XXV/75].

5. cu rotiţă (la închizătoare); mit einem Rad, mit Radschloß. *1692:* Egy nagy Karabel harom tölcseres karabel kerekes [Szárhegy Cs; LLt]. *1736:* Akkor[a] leghiresebb puska vala az stutz, az után való volt az tersényi puska, az is vont lyukú volt, azután volt az kőszegi pulyhák, ennek nem volt vontja ... Ezek mind kerekesek voltak ... még az pistoly is rendszerint mind kerekes volt [MetTr 371. — [a]A fejedelemkor végén].

Szk: ~ *pisztoly. 1681:* Egi pár kerekes, aranyas csüjü tok nélkül valo pistoly Par 2. Franciai pistoly Tok nelkül Par 1/2 [Vh; VhU 538]. *1714:* Egj Par fa ágja (!) régi kerekes Pisztolj fl. Hung. 8 [AH 14]. *1723:* Egy par kerekes pistaly [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ ~ *puska. 1700:* Régi hoszszu Kerekes Puska 9. Regi Stuczok no 4 [Ebesfva Utl] ✱ ~ *stucc. 1759:* szallittasson el ... Egy kerekes Stuttzot [Sárd AF; TSb 51]. *1760:* Edgy Pár Tersényi Stucz mellyis gyöngj házzal ki vagyon rakva ... Két Kerekes Stutz [Mv; TGsz 2].

II. *fn* bognár, kerékgyártó; rotar; Wagner, Rad(e)macher. *1589:* Fizettem a' Kerekesnek Monostor wczaba(n) Demeternek Zeker es Talyga chinalasert F. 6 d. 20 [Kv; Szám. 4/XI. 45]. *1594:* Keoüettkozyk kerekössecknek fyzetesse [Kv; i.h. 6/VII. 6]. *1629:* Balintfi Christophnak ados leue(n) az kerekes, akkor sem mert hon lenni, hanem budoklot [Kv; TJk VII/3. 18]. *1680:* ezen szeker szinben ... talaltunk ... kerekessek(ne)k es acsok(na)k valo mivelö szekeket no. 9 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 25]. *1711:* 2 Bárd ... 6 // — 3 Kerekesnek valo Bárd ... 4 // 08 [ApLt 5 Apor Péter inv.]. *1726:* a' Németh kerekesnek ... tiz uj targoncsáért (!) ... fl: hg: 9 [Kv; Ks 15. LIII. 4].

Szn. *1436:* Kerekes [Kv; Csánki V, 316]. *1554:* kerekes balynt [Kv; Szám. 1/IV. 50]. *1563:* Kerekes Balaz [Vécs MT; BesztLt 16]. *1566 k.:* Ioannes Kerekes [Hagymáslápos Szt; Makkai, SzDPuszt. 58]. *1575:* Valentinus Kerekes [Dés; DLt 199]. *1577:* Joannis Kerekes [Ne; Incz. I. 2]. *1583:* Az taliganak lajtoriayat meg foldoztattam Kerekes mihalnak ata(m) d. 10 [Kv; Szám 3/XII. 6]. *1590:* Kerekes Pall jb [Km; GyU 11]. *1598:* Kadar aljas Kerekes Istwan (darabont) [Kv; Szám. 8/I. 13]. *1602:* Kerekes Gergely szab. [Jakabfva Cs; SzO V, 217]. *1607:* Kerekes Marto(n) [Mv; APol. I. 179D]. *1638 k.:* Kerekes Jstwan. Kerekes Gergely [Jegenye K; GyU 37]. *1644:* Az Posta lovak szekeribe czinaltattam Kerekes Andrassal egi utolso Tengelt [Kv; Szám. 26/VII. 540]. *1658:* Kerekes Péter ... Szabados kerekes [Zilah; EM XLIII, 305].

Szk: *hintó-csináló* ~. *1700:* az Hintó Csinálo kerekes [Kv; Szám. 40/III. 11].

◇ **Hn.** *1604:* (A) Medue Verme bikit, szekeres bikit, Kerekes bikit, nagy patak bŭkit Abastfalui birodalomnak tudom [Abásfva U; EHA]. *1643:* Kerekes domb niakan ... egy irtvan kaszalo [Kozárvár SzD; EHA]. *1705:* az also mezŏn Kerekes nevŭ hellyben az málna vesz utyan (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. *1759:* Kerekesben. a' Kerekes tetŏn (sz) [M.gyerömonostor K; KHn 79]. *1815:* Kerekes völgy nevezetŭ vagy is Kŭs Mezőben (sz) [Bözödújfalu U; EHA]. *1821:* A' Kerekes árka verőfényin [Mikóújfalu Hsz; EHA]. *1827:* A Kerekesbe ... tövisses Cziher [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 117]. *1852:* Kerekes Egriben (sz) [Bölön Hsz; EHA].

kerekesbárd bognárbárd; barda rotarului; Wagnerbeil. *1819:* Két Kerekes bárd [Kv; Pk 3].

kerekescéh bognár/kerékgyártó-céh; breasla rotarilor; Wagnerzunft. *1843:* Nagy Antal, az egyesült kovács és kerekes céh főmestere [Dés; DLt 159].

kerekesinas bognár/kerékgyártó-inas; ucenic de rotar; Wagnerlehring. *1814:* ége kis Fiutska Kerekes Inas [Dés; DLt 222].

kerekeslegény bognár/kerékgyártó segéd; calfă de rotar; Wagnergeselle. *1574:* Mentek volt Be az Thoromba Az Asztalos legenhez, kerdezek hogy ha volna Resze az halalba (!) az kerekes legennek [Kv; TJk III/3. 372 Cratter Georg p(rae)dicator vall.].

kerekesmester bognár, pintér; rotar; Wagner, Rad(e)macher. *1676:* vagyan sop fedel alatt pitvaraval együtt az kerekes mestere[a] háza mellyre nyilik paraszt bikfa ayto [Fog.; UF II, 740. — [a]Így, de nyilván sajtóhiba!].

kerekes-mesterember bognár, kerékgyártó, pintér; rotar; Wagner, Rad(e)macher. *1749:* az Inctus ... menvén furuért edgy Pap Miklos nevŭ Kerekes Mester emberhez kitsiny okért illyen káromkodást vitt végben[a] [Torda; TJkT III. 264. — [a]Köv. a káromkodás].

kerekesmesterség bognár/kerékgyártó mesterség; rotărie, rotărit; Wagnerhandwerk. *1731 k.:* Velemelly Udvarban lévő kerekes Mesterséghez tartozó Kalán Furukat el vitték [Sorostély (AF) környe.; JHbT Fasc. 14hez].

kerekesmunka bognár/kerékgyártó munka; lucru/muncă de rotar, rotărie; Wagnerarbeit. *1841/1846:* A kerekes munka javittasait ujbol meg festettem [Ne; DobLev. V/12. 54].

kerekesné bognárné, kerékgyártóné; soția rotarului; Frau des Wagners. *1572:* Deseo Benedek, latta az Kerekesne hazanal hogy egy gwbas legeny kardiat ky vonta volt [Kv; TJk III/3. 24]. *1814:* nagy haraggal kezdette motskolni a' Német Kerekesnét Kurvázta Lotyozta [Dés; DLt 222].

kerekespuska-kulcs cheia puștii cu rotiță la închizătoare; Schlüssel zur Radschloßbüchse. *1759:* szállittasson el ... Egy kerekes puska kotsot [Sárd AF; TSb 51].

kerekesség kerekesmesterség; rotărie, rotărit; Wagnerhandwerk. *1658:* Lenart Márthon ... Kerekességivel szolgál [Zilah; EM XLIII, 305].

kereketlen kerék nélküli; fără roată; radlos, ohne Rad. *1791:* Kereketlen karikás ágyu [Nagyercse MT; Told. 36].

kerékfal keréktalp; obadă; Felge. *1591:* Thudo(m) azt hogy az ffiattffaluiak kerek folat faragnak vala egyzer az kerezturffalui erdón [UszT]. *1595:* Kerekes Mattyas czjnalt ... 2. hamfat, 2 Lőczet, 2 kerek falt az posztos kúczira [Kv; Szám. 6/XVIIa. 153 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1692:* feles ki faragot kerek falak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1728:* vagyon egy Kerek falra valo Thoroczkai vass [Aranykút K; Ks 55. 73]. *1793:* A' Tsere ... Találtatnak benne rakó Fának Tengelynek, kerékfalnak ... való Bikfák [Inaktelke K; EHA]. *1840:* Orsova[a] ... Marhassai kerek falat hoztak az udvarba [Born. G. XXIVb. — [a]MT]. — L. még RSzF 115.

Szk: ~ *csinálni. 1600:* mente(m) magamis oda az Feier Niko melle zekereme(n) kerek fal chenalni [UszT 15/113 Isthwan Lazlo, Jlkey[a] Weres Drabanth (50) vall. — [a]Ülkéről (U) való].

kerékfalazó keréktalp-munkáláshoz való; de/pentru obădat; Felgen-. **Szk:** ~ *furó* obădar; Felgenbohrer. *1748:* Kerék falazo egy nagy furu [Ks XXVIIII. 8. 5] * ~ *pad/szék* scaun(ul) de înspițat, cobilă; Felgenbank. *1786:* A Farago szinben ... Kéz vonolo szék nro 2 Kerék falazo szék nro 1 [Nagyalmás K; JHbK; XXIX/36]. *1816:* Kerek Falazo Pad becsültetett 20 xr [HSzj *falazópad* al.]. *1826:* Egy kerék Falazo Szék, láb nélkült [Szentdemeter U; Told. 41].

kerékfal-fa keréktalpnak való fa; lemn pentru obezi; Felgenholz. *1769:* kerék fal fát hozott [Tarcsafva U; Pf]. *1840:* Kásova[a] Marhássai abrantsot és kerék falfát hoztak [Born. G. XXIV. — [a]MT].

kerékfalszoritó-szék keréktalp-munkáláshoz való eszköz; scaun(ul) de înspițat, cobilă; Felgenbank. *1851:* egy kerék falazó szék, egy kézvonó szék, egy faragó tőke, és egy kerékfalszoritó szék [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

kerékfej kerékagy/tuskó; butucul roții; Radnabe. *1666/1793:* azon tilalmas Erdőböl ... ha oly ökör rudnak valo fát talál vágni, hogy abbol kerek fejis ki telik ... adjon dénár 3 [A.csernáton Hsz; SzékFt 19]. *1692:* öreg szekerben valo ... meg fentözöt öreg kerekek nro 8 // kerek fejek nro 3 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1825:* ha valami alkalmatassagat kap ne sajnálja aszt az negy kerék fejet Kőrispatakra ki küldeni [Szentháromság MT; Pf Beretzki Sándor lev.].

kerékfentő kerékküllő; spiță la roată; Radspeiche. *1656:* (A) miveleö szinben ... vagjon kerek talp nelkül valo uy fenteös agyas kerek nro. 16 ... Ittem egi kerek fenteö [Fog.; UF II, 148]. *1676:* Az pitvar gerendain vagyon altal hányva ... kerek fentő no. 150. Uy kerekek fentösek minden kessegevel [Fog.; i.h. 740].

kerékfog kb. fogaskerék-fog; dinte la roată dinţată; Zahn im Zahnrad. *1840:* a K Monostori Papiros Malomnál ... Kerek fogak(na)k és vánkosoknak valo gyertyánfa darabok mintegy 1 láb 3 czol hosszuságuak [Km; KmULev. 2].

kerekforma în formă rotundă; rund. *1736:* az hintó derekában az ablak-tartó vas- vagy aczél-csaphoz közel volt mintegy arasznyi hosszú és mintegy másfél tenérnyi szélyes kerekforma erősen bécsinált fa ... ahhoz tartózkodtanak, mikor az hintóban fel akartanak ülni [MetTr 365]. *1751:* a' Bartsa Tsere alatt egy darab kerek forma Föld [Koronka MT; EHA].

kerékforma kerékszerű; în formă de roată; radartig. *1807:* Egy ... Kantza ... Lapatzkájára egy kerék forma Bélyeg vagyon sütve [DLt 422 nyomt. kl].

kerékfő kerékagy/fej; butucul roţii; Radnabe. *1679:* Vagyon egy fako Bires Szekér ... mindenik kerek fünek mind két végén egj egj vas karika vagyon idest nro 8 [Gyalu K; BfN Gyalui cs.]. *1750:* Kerék főt fűreszlő Jobbágyok(na)k 2[a] [Kv; Szám. 70/VIII. 6. — [a]Értsd hozzá: kenyér]. *1761:* Vagyon ... két kerekű Talyiga, melynek az egyik kerekin két kerék Fóre, és két fentő tőre valo, alkalmas vas karikai vannak [Kéménd H; JHb XXXV/39. 32]. *1818:* Fako Szekér ... kerék fóre valo 16. darab karikak [Kv; Born. IV/41]. *1840:* (A jbok) Kerékfőkőt vágtak [Hodák MT; Born. G. XXIVb].

kerékfűfúró kerékagyat/fejet fúró; de/pentru găurit butucul roţii; Radnabe bohrend. **Szk:** ~ *fúró* burghiu pentru butuc; Nabenbohrer. *1788:* Kerék fő furo nagy furu Kőfal furo furu, és forrás keresö furu [Mv; TSb 47]. *1837:* Kádárazo Szerszamok Két nagy kerék fő furu furu [Szentbenedek SzD; Ks 77/55].

kerékfúró-fúró spiţelnic, butelnic; Radbohrer. *1817:* Két Kerék Furo Furu 6 Rf [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

kerékgyártó bognár, kerekes; rotar; Wagner. *1593:* Czelegeo Jano witte az wrunk kerekgjartoiat 12 eokreon tordaig f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XXI. 125]. *1598:* Az kérékiartoúal úettete(m) zamot fizete(m) f 8 d 65 [Kv; i.h. 9/III. 23]. *1625:* varosunkb(an) lako keregh (!) gyarto mestereknek ... Zam uetes szerent Quietantiat aduan de f. 23/ bevaltottuk teolleok az Quietantiat [Kv; i.h. 5/XXVII]. *1823:* A kerék gyártok dolgozzanak eszerént: egy kereket falazzanak 9 xr [HSzj *kerékfalazás* al.].

Szn. *1594:* Kerekjarto Andras [Somlyó Sz; UC 113/5. 3]. *1713:* Szathmári Kerékgyárto Andras [Kv; CsCJk III. 161b].

kerékgyártó-legény bognár/kerekeslegény; calfă de rotar; Wagnergeselle. *1809:* azon Hazban dolgozo Szathler és kerék gyárto Legényeketis kinálván[a] [Dés; DLt. — [a]Pálinkával].

kerékgyártó-mesterség bognár/kerekesmesterség; rotărie, rotărit; Wagnerhandwerk. *1787:* Kebler Lőrincz ... maga kerék gyárto mesterségehez meg kivántató épületeket ezen fundusra építhet [Déva; Ks 73. III. 24].

kerekítés 1. '?' *1804:* Vagyon 20. Esztendeje hogy ezen irtás foldet Bozintán Kosztán békessegesen éli, birja, és hasznalja, a' miolta az Erdőböl és gazbol ki takaritotta, mert ... az Ötsémé Drentye Mitruje, tsak a' fel fogás és keresztés (!), 's némely fákon valo kerekités volt, de a' haszon vehetővé való tétel Bozintán Kosztáné volt [F.berekszó Sz; BfR III. 12/7 Drentye Vaszali (60) col. vall.].

A kerekítés alighanem a fa aszalásának, kiszáritásának az a módja, hogy a fa kérgét kereken szalagosan lehántják.

? **2.** '?' **Hn.** *1852:* a Szarka kerekittésibe (k). a Balint Jano kerekittésibe (k) [Magyaró MT; EHA].

kerekíttetik kerekítődik; a fi rotunjit; abgerundet werden. *1774:* (A kapufélfák) felső végeibenn egy kifaragott kapu szemöldök-gerenda húzattatott s belévésettetvén, kötésekkel arkas[a] formára kerekíttetett [Erdősztgyörgy MT; ETF 108. 14. — [a]Így, de talán *arkus* h.].

kerékkötő 1. *mn* de frînare (a roţii); Rad sperrend. **Szk:** ~ *eszköz.* *1697:* Azon szekerek mind legyenek hat hat őkrű jo ernyős szekerek, az mineműt hoszszu utra szoktanak keszitteni, es azon legyen eggy vezeték kerek es tengely, item kerék kötő eszkőz, fejsze, éggy öreg kőtel, es ökör fejere valo hat istrangok [UszLt IX. 76. 27 gub.] ∗ ~ *vaslánc.* *1789:* Egy ... Vasas Kerekű Kotsi ... Kerek kötő Vas Lántz rajta Rf 40 [Mv; ConscrAp. 18].

II. *fn* **1.** kerékkötő készség; opritoarea roţii; Radsperre/bremse. *1849:* Harom vasas Beres szekér vas kerék kötökkel övedzökkel és Lántzokkal [DobLev. V/1280].

2. kerékkötő hely; locul unde se fixează opritorul/piedica; Radsperrstelle. **Hn.** *1716:* Az kérék kötöben [Csekelaka AF; EHA]. *1739:* a Kerek Kötöbenn [M.bece AF; EHA]. *1763:* A Kerék Kötőnél [Felőr SzD; EHA]. *1770:* Kerek kötőben [Vista K; KHn 271]. *1797:* a kerek kötőbe. a' kerek kötő Ut [Ajton K; EHA].

kerékküllő *rég* kerékfentő; spiţă la roată; Radspeiche. *1632:* dezka es sindeli tarto szin ... Vagyon benne egj rakas kerék kwleőnek valo száraz fa [Fog.; UF I, 187]. *1674:* Vadnak az házak hejan ... Kerek küllök nr. 64 | Az eccetes házban ... vagjon Az kemencze meget kerek küllű nr. 60 [Fog.; UF II, 600, 603]. *1679:* Uy Kerék küllő, csak üszögeb(en) faragva No. 304 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1681:* Kerek küllü nro 18 [UtI]. *1692:* kerek fejek nro 3 öreg kerekben valo kerek küllök nro 100 [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1698:* negj lőcs, kerek küvő nr: 16. viseltes küvő nr: 22 [Kóród KK; LLt Fasc. 72].

kerékpad kb. keréktartó; suport de roată; Radbank. *1842:* a' lisztelő Malomnál a' külső kerék pad mélyen a' felyűl csapo vízkerekeknek órsofái forognak-erősen lognak és el vagynak gyengülve [Kv; KmULev. 3].

kerékpánt ? kerékabroncs, ráf; cerc de roată; Radfelge, Felgenband. *1822:* A marok veszők és kerék pánt megforasztás [HSzj *marokvessző* al.].

kerekrépa ? tarlórépa, *nép* fehérrépa; Brassica rapa, rapiţă sălbatică; Rübsen, Stoppelrübe. *1789:* Ezen sze-

keren küldök ... egy rétzét ... s egy kevés kerek répát kivánom költhesse Nsgtok jo egésséb(en) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

keréksár kocsikenöcs, degenyeg; unsoare de căruţă; Wagenschmiere. *1747:* Nms Pap Vánka másod magával hajtot feles meddö Teheneket, mind meg voltanak Kérek sárral béjjegezve Erdélj fele hajtotta [Szság; Ks 27/XVII] | lattam Pap Vankat tarsaval ... hajtani tizen egy darab marhakat ... kerek Sarral meg voltak jegyezve mint az Meszarosok szoktak [Szilágycseh; i.h.].

kerekség 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *a földnek ~ében* a föld kerekén; în lumea astă largă; auf dem Erdenrund(e). *1663:* az földnek kerekségében lévö minden te teremtett állatid áldják ... az te dücsöséges nevedet [Kv; KvE 187 LJ] ✱ *e széles világ ~ében* 'ua.; idem'. *1620 k.:* Egiptus csudálatos bö föld, hogy ez széles világ kerekségében annál bövebb föld nincsen [BTN² 411].

2. kerület; circumferinţă; Umfang. *1816:* Mértéke ezen Czinteremnek: Kereksége 47. Hoszsza 14, előtte a' belölle kimaradt küs Piatznak Hoszsza 9. Szélessége 10 [Vadad MT; UnVJk 187].

kerekségű 1. kerületű; de circumferinţa ...; von einem Umfang von ... | nagyságú; de mărimea ...; von einer Größe von ... *1768:* Egy egy Garasnyi kerekségű tizenháram filagrament arany boglárak, ugyan ehez tartazo Filagrament munkával csinált egy egy petáknyi kerekségü aranybol csinált fülben való [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109]. *1796:* a' Pártán vagyon öt számbol állo mint égy rez kraitzár kerekségü és nagyságu Arany Boglár [Sólyomkö K; RLt özv. Ludányi Jánosné Patonai Eszter lelt.].

2. *tojás ~* tojásdad alakú; oval, de forma unui ou; eiförmig, länglichrund. *1810:* Egy tojás kerekségü ezüst Skatulyácska | Egy kékre színelt (:Lazurozott:) jóféle arany tojás kerekségü Frantzia Piksis [DLt 368 nyomt. kl].

? **kerék-stomp** kb. érczüzö malom; şteamp; Erzstampfe. *1617:* Vagio(n) egi Kerek Stomp Verespatakb(an) [Abrudbánya; Törzs]. *1700:* az Veres patakb(an) az Igren Banjánál levö egj kerék stomp [uo.; EHA]. *1750:* Veres-patak torokban az Abrud vizin egy tizenkét nyilu kerék stomp [uo.; EHA].

kerékszeg 1. cuiul de la roată; Radnagel. *1591:* Veottem kerek zegnek 3 Apro vassat ... d 24. Veottem 1 Apro vassat poczoknak ... d 8 [Kv; Szám. 5/V. 3]. *1598:* veottem .3. apro vasat chinaltattam kerekzeget belcolle .d. 30 [Kv; i.h. 7/XVI. 108]. *1621:* Az oh kerekre[a] valo vasat mind hogy ige(n) el koptak volt adta(m) kerek szegnek es wtkeözeö karikaknak [Kv; i.h. 15b/IV. 7. — [a]Malomkerékre]. *1794:* Egy Udvari Lo után valo vasas tár Szekér Nro 1 Melyben ezek a hibák két kerék szeg Lántzostol [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1812:* Kerék szeg tengelly végibe lantzával együtt 6 xr. [Farákos U; Falujk 72].

2. *~re billentö* '?' *1794:* Ez a' jó féle menyecske kerék szegre billentö [Gyarmathi, Nyelvm. II, 248].

A szk értelmezése talán a Tsz és a MTsz tekintetbe vételével megkísérelhető: K e r é k s z e g r e j á r ó , kicsapongóról mondatik. Székely szó | szëgre-járó kikapós, kicsapongó, korhely | szegre-járócska kissé kikapós/kicsapongó, korhelyecske. — Így Kriza, Vadr. 517 is: szegrejáró kikapó, kicsapongó ... Az asszony szegrejáró ... férjén kívül más emberfián is kapó.

kerékszeg-fúró sfredel pentru cuiul de la capătul osiei; Radnagelbohrer. *1794:* Furu vagyon 5 ... 4dik Hoszszu száru Furu, az ötödik Kerék szeg Furu [Zentelke K; CU]. *1816:* egy kerék szeg Furu [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

kerékszoba '?' *1610:* az Mathias deak also Stompia kerek szobaiabol ala ieöweö Arka [Abrudbánya; Berz. 17].

keréktalp kerékfal; obadă; Radfelge/kranz. *1636:* Egi pánt kerek talpra ualo d. 5 [Kv; RDL I. 109]. *1656:* (A) miveleö ... szinben ... Vagjon ... kerek talpnelkül valo uy fenteös agyas kerek nro. 16 [Fog.; UF II, 148]. *1681:* Kerék talpnak valo fa, csak üszögeben ki faragva, darab Nro 26 [UtI].

keréktalpaló 1. *mn* kerékakasztó; de frînare (a roţii); Rad sperrend. **Szk:** *~ vas. 1823–1830:* Ahol[a] hegyeken kell általmenni ... vagynak az hegynek mindenik aljában kerék talpaló vasak, melyet a hegynek innetsö aljában felteszi a szekeres, s leereszkedvén rajta, a túlsó fogadóban hagyja [FogE 254. — [a]Németországi postakocsis utazásra von.].

II. *fn* kerékfékező fa- v. vaskészülék *táj* talabor, kutya, papucs; opritoare, piedică; Radsperre, Hemmschuh. *1862:* 1 drb kerék talpalo 1 ft 56 kr. [Kv; SLt Vegyes perir.].

A *táj*-i megjelölésekre nézve I. részben a Tsz és a MTsz értelmezését.

keréktalp-fa kerékfal-fa; lemn pentru obezi; Radfelgenholz. *1681:* Kerék talp fa nro 14 [UtI].

kerekű 1. cu roată; mit Rad. *1748:* Jo vasas kerekü Lektica hozzá valo Hamjaval, gyeplöivel [Nagyida K; Told. 11/95]. *1755:* edgy nagy vasas kerekü Ló szekér, és edgy fakó Ló szekér [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1789:* Egy jo moddal készült Vasas Kerekü Kotsi, melly(ne)k Böltsöje kivül fekete Börös belöl hamuszin posztos [Mv; ConscrAp. 18]. *1837:* Egy vas Ráfos kerekü Tár Szekér ernyö fájával edgyüt [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. malom/vízkerekü; cu roată de moară; mit Mühl Wasserrad. *1652:* Vagyon az Tho alat egy uy ket kerekw felwl czapo malomis [Vista K; GyU 99]. *1757:* Épitetett a harom Lisztelö kövü alol csapo Kerekü Malom [Nagyernye MT; EHA]. *1771:* négy kerekü Malombol csak két véka Vamot administrált egj Holnapra [Ádámos KK; JHb 167]. *1779/1785:* birt ... égy kerekü Malmat [Forró AF; DobLev. III/596. 113]. *1838:* Inventariuma A K Monostori Szitáló, és Lisztelö edgyüt nyóltz kerekü malmoknak [Km; KmULev. 2]. *1864:* Ditró nevü patak ... forgat több egy kerekü csapo örlö malmokot [Ditró Cs; EHA].

3. *1805:* Egy Falra valo Réz Kerekü Fa ora [A.jára TA; BLt 9]. *1809:* Egy falra valo réz kerekü Ora Vas pondussal [MvLev.].

4. '?' *1679:* Apro madárnak valo, kettös kerekü, vesszös kalitka [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.].

kerékvánkos kb. malomkeréktengely-ágy; perinoc/pernă la roata morii; Achsenschale des Mühlrad(e)s. *1840:* Kerek fogak(na)k és vánkosoknak valo gyertyánfa darabok mintegy 1 láb 3 czol hosszuságuak [Km; KmULev. 2].

kerékvasazás kerékabroncsozás/ráfozás; bandajarea roţii; Radbereifung. *1572:* Nemel Nap volt Mate kowachnal valamy kerek vasazasert [Kv; TJk III/3. 45]. *1798:* Kerek vasazásért [Aranyosrákos TA; Borb.].

kerékvető I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *fa* (bornă mică) apără-roate, bornă de protecţie (la poartă/stîlp de pod); Prellholz, Abweise (am Torpfosten, an der Brückensäule). *1847:* 12 darab kerékvető fa, a hid padlok végein [Dés; DLt 858] ∗ ~ *oszlop* 'ua.; idem'. *1847:* 38 darab kerékvető oszlopok [Dés; i.h.].

II. *fn* 'ua.; idem'. *1816:* (A) Kardosfalvi Hidnak 12 kerékvetők [Kv; KmULev. 2].

kerékzsilip scoc, lăptoc, uluc; Radschleuse. *XIX. sz. e. f.:* Az alsó szabad zsilip, és kerék zsilipek fenekei ki padolására odrossival együtt kivántatik 5 fertáj tutaj [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester jegyzéke].

kérel 1. kérlel; a ruga/implora; anflehen, erbitten. *1661:* kérem szeretettel, Örményesre jüjön el ... Kérelem, oda compareáljon [TML II, 15 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1772:* Hodis Maftyéj ... kérelte, de nem engedelmeskedet [Tordavilma SzD; TL. Ioszip Demián (36) jb vall.]. *1786:* nékemis artván hozám jött kérelt az békességre [Hidvég MT; GyL. Jarolin János (52) fogadós vall.]. *1796:* az Annya is Fijának kezit meg ragatta és kérelte mondván, hogj hadgyan békét a Béresnek [Fodorháza K; RLt Fr. Jakab de Középlak (42) vall.]. *1800:* Az édes Annyais ... kéreli Gázmár György Eő kegyelmét [Dés; DLt]. *1812:* Ekkor a számtartó és D(omina)lis Biro külön külön meg fogván őkőt engem védelmeztek, Grantzkit pedig kérelték [Héderfája KK; IB. Bordi István (32) jb vall.]. *1829:* hozzam jött 's kerelt hogy hatat kenném meg [Dés; DLt 246].

2. hosszasan kér vmit; a cere ceva cu insistenţă/îndelung; um etw. weitläufig bitten. *1692:* Kun Farkas Doceallya hogy azon ökörnek eggyiket az Nagj Annyatol adot borjuval kerelte [Kovászna Hsz; HSzjP].

kérelem 1. kérés; cerere, rugăminte; Bitte. *1592:* Irtottam Nywladba(n) ... fakatis aszáltam megh, Annak utanna kerelembul vittem az Azalt faba(n) [UszT]. *1606:* Az eó eokretis el vittęk volt s eó kerelęmbúl vitte el, hogy ott ne eheszek maszor esmet oda atta [i.h. 20/10 Michael Farkaslakj de Zentkiraly vall.]. *1747:* láttam két katonát, kik is Házomhoz magok szabadoson minden kérelem nélkül bészállának [Kiskájon SzD; Ks 27. XVI]. *1756 k.:* A Bányászok szolgája senki kérelmére a' Permester hire nélkűl ... a' Tokbol vizet ereszteni ne méreszellyen [Born. XXXVIII/8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1811/1813:* önként tett propria oris fassioját ... minden szo hozzá tétel vagy el vétel nélkül jövendőbéli törvényes erősségül kiis adtuk a' fenn tiszt Aszszony kérelmére [Szentbenedek AF; DobLev. IV/1. 941. 22]. *1842:* hiába tőrekedik panaszlo Hadnagy Atyánkfiának igazságos kérelmét ... Szoszolloi el fatsarásokkal bé lárvázni [Dés; DLt 1452].

Szk: ~ *szerint* kb. annak rendje és módja formájában való kérésre. *1572:* az Baniaj saphar Köszma (!) gergelt itt erosse(n) meg perlette, es 18 forintot irt ell rajta, mj annyual kett ökörrel s eg loual Nagy kerelem szerint elegytettwk meg [Lápos[a]; BesztLt 3687 ismeretlen levélíró a beszt-i bíróhoz. — [a]Valószínűleg Hagymáslápos Szt]. *1610:* Stenczel János vram adosagajert penigh Attu(n)k eö Klmenek egj ezwsteos kardot es kerelem zerent eö Klmet contentaltuk [Kv; RDL I. 6]. *1756:* Tudom hogy tsak az Esztergarozó szerszámát is nagy kérelem szerént engedte oda neha neha Lenardnak estvénként de maga soha nem tanitotta [Mv; Told. 16/42] ∗ ~ *szerint kér* kérve kér. *1632:* nemzetes Borsos Tamás uram közinkbe kijüvén kérelem szerént kére, hogy ezen jobbágyit, ne néznők az ő rosz voltakat, hanem vennők közinkbe [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366–7]. *1680:* aztis tudom hogi az felseő retet kerelem szerent kerte Uala ... kertnek, az Utan Cziak el foglala az tobbitis [Szentimre Cs; LLt Fasc. 156].

2. kérvény; cerere, petiţie; Gesuch, Bittschreiben. *1840:* Nyihány Evek teldegettek el, — mioltától olta van szerentsém ... kérelemmel folyamodni [Dés; DLT 343]. *1846:* Czéh gyüles alkalmával Bencsik János egy kérelmet ád bé el kobozott szerszáma ki kaphatasa iránt [Kv; ACProt. 15]. *1852:* Több allodialis földeket biro zsellérim ellen kérelmet nyujtottam bé, kérelmemre semmi válasz [Nagylak AF; DobLev. V/1552].

kérelemiratás kérvényiratás; scrierea unei cereri; Gesuchschreiben. *1854:* A Fuserok eltiltásáért kérelem iratásáért 7 Rf 30 xr A fuserok elleni ujabbi kérelem iratásáért 7 Rf 30 xr [Kv; ACSzám. 42]. *1855:* A' Tanátshoz kérelem iratásért a' Raktár dolgába 7 Rft 30 xr [Kv; ACLev. Kül. Perc. 73].

kérelemlevél kérvény; petiţie; Bittschreiben. *1794:* Fel-olvastatott Nehai T. Verestoi György Ur(am) Özvegyének ... kérelem levele Mellyben kéri 1mo hogy néhai férjének fizetése esztendeje ki teléseig adattassék ki [Kv; SRE 318–9]. *1844:* a Lővetei Közönség ... bé ád jelenleg két kérelem leveleket ... melyekben ezen tűz által történt káraiért Ő Felségétől Segedelmet esdeklik [UszLt XI. 85/1. 69–70]. *1845:* A fennebbi panaszos kérelem Levelet ... Gr. Béldi Ferentz Ur ő Nagával közölve ara tett feleletét ide zárom [T; TLt Bölöni Ignátz szb jel.].

kérelmes I. *mn* **1.** kérelmező; care solicită (ceva); um etw. ansuchend. *1837:* A kérelmes Gergely Anna Babos Jánosné ... most olly állapotba helyheztetődet Férjének szolgálattya és maga kereskedése által, hogy a petsenye sűtés és árulásbéli kevés haszontol valo el zárása esetébenis kényelmesen élhet [Torda; TLt Praes. ir. 466]. *1843:* A' Tisztelt Ttes Tisztség ... a kérelmes közönségnek többet engede, mint sem kért [Km; KmULev. 2 Kováts Miklos adm. nyil.].

2. kérelmezett; solicitat; um etw. angesucht. *1845:* A' Kérelmes a bent irt kerelmes tárgya iránt a' leg közelebb jövő quartalis Czéh gyülésre határozatatik [Kv; ACProt. 13].

3. ~ *levél* kérvény; cerere, petiţie; Gesuch, Bittschreiben. *1843:* a három faluk közönsége peres ügyében ... a kérelmes leveleket béadta [VKp 91].

II. *fn* **1.** kérelmező személy; solicitant; Ansucher, Bitter. *1821:* a kérelmes ... praetendált ártatlanságát a ki rendelendő Investigatoria Commissio elött igyekezzék be bizonyittani [Szászrégen; TLt Praes. ir. 65/1827-hez]. *1839:* Várja el a' Kérelmes a' Felperes által teéndö elöléپéseket [Dob.; Somb. II]. *1844:* nintsen egyéb téjendője a kérelmesnek, mint a többszer érdekelt republikatios per ki folytatása [UszLt XI. 85/1. 27].

2. kb. kérő (vkihez kéréssel forduló személy); solicitant; Bitter. *1843:* ezre Czégényi és Veress István megszólitá Pap Gábort, — hogy részeltesse a' sültyéből, — mivel nagyon sijetnek, — nints idejek süttetni, ezre Pap Gábor nyilatkozván kérelmessei felé — hogy jó szívvel [Dés; DLt 586. 5].

kérelmez kérvényez; a solicita; um etw. ansuchen. *1869:* Hogy hova küldje az ember a kérelmet, azt az határozza meg, hogy hova akar kérezni. mi mind ide Kolo'svárra kérelmeztünk | Az oskolábol sokan kérelmeztek, de még eddig csak kettöt a kik fel is vannak öltözve és engem visitáltak meg ... Pálffi Károly mp leendő baka [Kv; Pf].

kérelmezés kérvényezés; solicitare; Ansuchung. *1869:* Aztán tudod szép volt itt a kérelmezés, a kérelmeket bészedni itt Kolosvárt egy majorra bizták, a ki egy szot se tudott magyarul [Kv; Pf Pálffi Károly lev.].

kerelői a Kerelőszentpál (KK) tn előtagjából *-i* képzővel alakult szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kerelőszentpál/Sînpaul; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kerelőszentpál. *1661:* Anno 1661. die 10 Septembris hivattattam Istentűl ... ez bajos erdélyi fejedelemségre ... A kerelei réten a hatalmas nemzettűl adatott bot, kaftán, ló szerszámostúl, tollas süveg [AMN 84–5]. *1682:* Balog Borbara Procuratoranak constituallyia Sajo Udvarhelyi Szalardi Istvant. Kereloj Simon Mihaly ellen [SzJk 179].

Szn. *1555:* kereley pal [Msz; SzO II. 140].

kéremés kérés; cerere, rugăminte; Bitte, Ansuchen. *1574:* Marton ... Azt vallia hogi Eo Mywelttette keremes zere(n)t az Igarto gergy zeoleyet [Kv; TJk III/3. 337]. *1596:* Adot keremes zerent weres Tamasne Azzoniom vrunk be jeouetelire 6. Eitel vayat ... f l d 38 [Kv; Szám. 6/XXIX. 105]. *1629:* Az melj Zalas erdejek voltis aztis nem birtak modnelkűl, hane(m) az Tanaczi Erdeo birakat tartot benne, senkj hirnelkűl egy ujni fat sem mert le vagni benne ... hanem keremes szerent az kinek mit engedet ugi Zűksegere az Tanaczj [Kv; TanJk II/1. 50]. *1633:* Nagy Thamas Vr(amna)k ket Ekeje jart, es kiualtkeppen aual majorkodot, Jol lehet Clacaual cokis segitetek, mind szantassal es Aratassal egieb dologhalis keremes szerint [A.venice F; Szád. Bukur Grekul (35) judex vall.]. *1677:* Ki-vévén azt, ha kéremés szerint magok jo akarattyokbol, nem rajtok élödni akaro, hanem uttyokat jámborul continualo embereknek, valami emberséggel akarnak lenni [AC 222].

kereng, kering 1. kódorog, *táj* bódorog; a hoinări/umbla; (herum)streichen/streifen. *1593:* egi veres lo ... mikor az mezeoreol be jwt, az eo hazahoz ment, es ot kerengett [Kv; TJk V/1. 315 Kouach Balasne, orsolia vall.]. *1672:* az előtt valo nap mikor az eokrőkőt el loptak Barna Janos ā Sylvasi[a] hatoro(n) keringet [Septér K; BfR Radul Oltian vall. — [a]A Septérrel tőszomszédos Mezőszilvás (K) határán]. *1676:* Zalani Koncza Anna ... elbujdosvan imit amot kerenget [Gidófva Hsz; HSzjP]. *1695:* egy idegenn csoban szőrű tehen egy bornyaval együt mind itt Kökösbe keringe [Kökös Hsz; MvRKLev.]. *1779:* azután szökött el, innen és jó darab ideig oda bódorgott, Keringett, és ... Haza kerülvén a' bódorgásból, szűret után szült [Km; KLev.]. *1804:* a Dési Ur ... Basa nevű kortsomárossa 4 Malatz és 1 kotza Sertéssei örökké a Czitz hegyi Szőlők ajjába jártak és keringettek minden Pásztor nelkül [Dés; DLt 82/1810]. *1809:* Mái napon ... a Strásak egy lengyel embert fogtak el ... amint maga mongya hogy itt kering Erdellybe 4. Hetektöl fogva ... Lukátsffi István mp Dullo [Derzs U; ComGub. 1658 hiv. jel.].

2. kóvályog; a rătăci; herumirren. *1594:* Ez el múlt Eyel öltek vala meg az Apahidj Iobbagyinkat: Zomosfalúan, az Gyilkosokra vittek az szolga Birakat, azokat szellel kerestek Czanig, és ott szellel postalkottak kerengettek ... Napestig ... azon forgolottak hogy az gyilkossakat meg fogdossak [Kv; Szám. 6/III. 13]. *1711:* Ott[a] addig keringe alá s fel, mig oda lőn a jó alkalmatosság a hadának intertentiojára penig semmi provisiója nem volt [CsH 468. — [a]Bender felé a muszka cár és serege]. *1780:* midön a káros a vasat keresni viszsza tért volna, ezek a vassal nem mertek az uton járni, hanem az ut félen keringve jöttenek haza [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1793:* Iosef nevü fia ... imit amott keringet és Hammasnak hivták | mások hamvasnak is hivták minthogy többire az hammuba hevert [Bodola Hsz; Mk] | kün imit, amot istálloba, hol, keringett, és hálogatott [Zalán Hsz; Mk].

3. forgolódik; a se învîrti; verkehren. *1569:* Lucas Custus Campi ... hallotta ezt, hogy Janos deak ezt Monta Wicey Janos vramnak hogy te Vicey Janos Jgen kerengez Az halo eleot egzer rea keryttettelek vala. Azonban Az keobelere Mutat, es Mond hogy Byzon esmet rea kerytlek az halora ewel A sentenciawal [Kv; TJk III/2. 172b].

4. ólálkodik, settenkedik; a da tîrcoale; herumstreichen. *1762:* Merk Lukát Sok izben láttam, mint etczakának idején, mind nappal midön Kotsis Toma hon nem volt, a' Kotsis Toma háza körül, hogy kerengett, és béis ment [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

5. vonaglik, *táj* facsarog, tekergözik; a se zvîrcoli/zbate; sich (herum)wälzen. *1635:* azonba(n) ra rohana Debreczieni is ugy uaga megh ... hanyota esek, is vgy vagdala az foldon, seot ugia(n) megh keringe es azon sebek mia hala megh [Mv; MvLt 291. 39b]. *1791:* le huzatta és négyet ollyat vágatott rá, hogy szintugy keringett fatsargott, a földenn kinnyába [Méra K; RKA].

6. *ts* kerülget; a înconjura; um etw. herumgehen. *1657:* Mikor megszállott volna a tatár, legottan a sánczot lövöldözni kezdi és kerengeni [ETA I, 164. NSz] | néhány rendben kerengék szállásomat minden alkalmatosság nélkül az drabontok, de kívül az kerten mindenkor vigyázó emberimet tanálván, nem volt módjok az sicariusoknak [KemÖn. 148]. *1662:* sokak ... a városnak felső részén levő kapura kerülvén, azon is vár alá beke-

rülnek és úgy nézelik, kerülik s kerengik vala [SKr 569]. *1710:* nem vala több hatezer németnél vele, az a sok baromi kurucság még sem mere eleiben állani, maga könnyen százezer fegyverfogható kuruc vala Rákoczi mellett, mint az apró vislák a medvét, távul keringik ugatják, közel nem mernek menni ők is úgy kisírték Rabutint[a] [CsH 392. — [a]1707-re von. feljegyzés].

7. forog; a se învîrti; sich (herum)drehen. *1676:* Úgy szédült az fejem, hacsak írást kezdettem is nézni, mintha a ház kerengett volna [TML VII, 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

kerengés 1. kódorgás, *táj* bódorgás; hoinăreală; Herumstreichen/schleifen. *1657:* semmiképen nem tudtuk persuadeálni az tatártól való félelem miatt kerengésünket ... csata, strázsa, zsákmány ... és sok egyéb hadi nehézségek miatt [KemIr. 313]. *1786:* a Tractusokban szorgalmatos vigyázás kivántatik, hogy tudatlan, erkőcstelen, keringéshez szokott, rest ember a mesterségre[a] fel ne vétessék [Csetri, Kőrösi Csoma 43 a ref. főkonz. iskolaügyi rend. — [a]Értsd: iskolamesterségre]. *1816:* Daradits Mihály ... mikor a bikák bészorultak (: a társával együtt :) akkor csak az egyiket vették kezekre, és az másikat Gáll Mártonnál hatta, és Gáll Márton elhajtotta ... Veress Fülöpnéhez, mivel az ura idehaza nem lévén, és a sem vette kezihez. És azután a bika kerengése a faluközött esett, hogy senki számba nem vette [Szárhegy Cs; RSzF 180].

2. kanyarulat, kanyar; cotitură; Biegung. *1772:* Tit Fekete Ioseff uramnak volt két kövű Lisztelő Malma ... a Kis Küküllő folyásának sokkal kissebb keringése sorkában esett a Mságos Groff Osdalai Kun Istvánné Aszszony eő Nsga ... Királyfalvi Malmánál [Sövényfva KK, JHb LXVII/2. 357].

3. kanyargás, kerülés; ocolire; Schwenkung, Wendung. *1662:* Boldvai Márton ... a várból kibocsáttatván, hogy ... rabló tatárság kezébe ne akadna, noha kerengéssel ... Tokajba palatinushoz érkezett vala [SKr 626].

kerenget 1. kerülget; a ocoli; um etw. herumgehen. *1593:* Tudom hogy vagion mint egy 25 eztendeie hogy ez peres helien ker⟨t⟩ vala, hanem szanto feold vala, mikor sar volt mind egy arant Jar⟨tak?⟩ kerengettek. Vgj Emlekezem rea hogy a derek ut ott vala ahol az Mathe Leorinczy kertj vagion [UszT 10/91]. *1771:* Szasz Mihály egy ökröt kerengetni kezde a' végre hogy meg fogja [Vadad MT; VK].

2. (a fa kérgét) lehántogatja; a (de) coji (copacii); nach und nach abrinden. *1804:* ezt az irtás földet ... Ötsém Néhai Drentye Mitru véllem együtt az elött mintegy 28. Esztendőkkel fogta, énis ott voltam mikor a' fákat kerengettük, és keresztekkel meg határoztuk [F. berekszó Sz; BfR III. 12/7 Drentye Vaszali (60) col. vall.].

3. ? téritget; a ajuta să umble (pe undeva); herumtreiben. *1794:* elsöben az ágyhoz ment, le huzta Horvát Josef Uramat az ágybol, s meg fogta a' házba keringette [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

4. terelget; a mîna (spre ...); treiben. *1764:* Láttam ... Kántor Jánost, hogy ... a Groff Ur eo Nga Tanorakjáb(an) egj Lovan ülvén az ökröket kerengeti vala [Héderfája KK, BfR VI. 125/18 Bordi György jun. (25) jb vall.]. *1777:* Szelistyetöl nem meszsze rea tanáltam ... Muntyán Péterre hogy ö a Szelistyeiek(ne)k egy néhány lovaikat egy nagy mart felé keringeti vala, és lasu beszédel azokat szeliditi vala hogy ö egyiket meg foghassa közülek [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

5. kb. megforgat/nyaggat; a suci şi a răsuci (pe cineva); jn befragen, vexieren. *1794:* Azan Esketö Cancalisták engemet is sokat keringettek hol ide hol amoda választatván külömb külömb féle képpen Esketö kérdéseket [Koronka MT; Told. 42/1].

kerengez kerülget; a ocoli; um etw. herumgehen. *1671:* Lazar Gaspar oda erkezek monda Jozan Janosnak miert kerengezed az en hazamot [Nyújtód Hsz; HSzjP Üke Marton (25) jb vall.].

kerengő 1. *mn* 1. kóborló, kódorgó; hoinar, vagabond; herumschweifend. *1710:* azok a csiki keringő tolvajok[a] ... ott a csiki havasokon lappangottanak, le kezdettek vala jöni a falukra éjszaka, s fosztogatni házoknál az embereket [CsH 368–9. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1724:* ezt az Simont az emberek nevezték volt Hocz(na)k mivel ifju legén koraban igen keringő és dolgatlan ember volt [Kisnyíres SzD; Ks]. *1729:* aztis hallottam, h(o)gy Bodola Györné Aszszonyom, hogj Bartok Kelemen Uramat Keringőnek Csavargónak monta [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141]. *1768:* ã Birák(na)k, és Polgároknak elég bajok volt, 's vagyon ã sok keringő Marha mián [Mezőmadaras MT; BK. Fr. Markus (68) ns vall.]. *1781:* mind a' Strásákkal mind másokkal a' kortsomákon viradattig alkalmatlankodó, 's utzákon keringő ifjiuság szokott tsufolkodni s excedalni [Torockó; TLev. 2/5]. *1796:* Egy keringő Czigány Legeny tekerget itten [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1810:* Egy sárga szörü ... Ló ... egy gyanura el-fogattatott keréngő Embertöl el vétetett [DLt 696 nyomt. kl].

2. kb. jármozatlan; neînjugat; nicht ins Joch gespannt. *1820:* Páscuumak mind a' Vono mind a' keringö marhák számára van[a] [Besimbák F; MvÁLt Fogarasvidéki úrbéri összeirások 591. 9. — [a]Uo. a jb-ok az e vonatkozásban feltett kérdésre igy vallanak: Az iga vono marháink számokra ... nintsen pascuumunk, Teheneket, és ingo bingo kisebb marhákat tsak inkább tarthatunk (i.h. 3)].

3. ? forgó; care se poate învîrti; drehbar. *1819:* Keréngő tekerő levél vagyon hat [Somkerék SzD; Ks 73/55].

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *fagrádics* fa-csigalépcső; scară în spirală din lemn; hölzerne Wendeltreppe. *1632:* Fejedelem Azzony haza eleöt ualo pituar Vagion benne egy ala iaro kerengő fa gradicz [Fog.; UF I, 167] ✱ ~ *kőgrádics* kö-csigalépcső; scară în spirală din piatră; steinerne Wendeltreppe. *1694:* Az Zolyomi Haz Ajtaja mellet megjen fel egj kerengö Kö Garadics az Toronjban [Kővár Szt; JHb Inv.].

5. ~ *szél* forgószél; vîrtej; Wirbelwind. *1686:* Oly nagy kerengő szél lött az táboron, hogy sok kalyibát elrontott [VassN 57].

6. ~ *ház* '?' *1640:* Az keringeő hazakra nilik eggj bellet parasztaito, paraszt Zaros, vas sarkos, pantos [KJ].

7. kanyargós; cotit, şerpuitor, sinuos; sich schlängeld, voller Windungen. *1754:* a patak mellett édgy darab kaszáló két Szigetből álló, szomszédgya Délfelöl a patak kerengő follyása [Csomafája K; BHn 61] | az Or-

mányi patak kerengő follyása [Dengeleg SzD; EHA]. *1864:* Kerengő Régebben a' Küküllö ottjárt 's annak keringő folyásáról neveztetett (sz) [Betfva U; Pesty, MgHnt LVII, 71b] | Keringő a mellette elfolyó Maros vize keringő folyásáról [Vajdasztiván MT; i.h. XLIX, 343b].

A két utolsó adalékban hn-i származék is; az elsőben a köznévi és hn-i adalékban jellemző hangalakbeli kettősség.

8. ~ *szó* kertelés, köntörfalazás; înconjur, ocol, ocolire; Umschweife. *1662:* Barcsai Ákos feleleti az Rákóczi György uram volt fejedelemnek világ eleibe bátran kiterjesztett írására, mert igaz mentségünkre minket, ha szerit tehetné, magához hasonlókkal gyülöltető egy bakot, de kerengő szókkal nyúzó feleletire [SKr 461].

II. *fn* **1.** kódorgó személy; vagabond, haimana; Herumstreicher. *1817:* sok kerengők lappangván azok által történik az város kára [Bereck Hsz; HSzjP].

2. ~*ben van* **a.** bujdosóban/kóborlóban van; a fi în pribegie; im Herumwandern begriffen sein. *1692:* mikor Barabas Peter nevu Jobbagyanak szenajat el hordta akkor azon Jobbagy Aszszony fogva volt, az Ura keringőben volt [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1732:* hány fugitivus Jobbágyok vadnak keringőben ? [MúzRhédei vk]. *1761:* Fugitivi Iobbagiones ... Kelemen alias Molnár Péter — Gelentzén lakot, de most keringóiben vagyon [Tatrang Br; BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 579. — Binder Pál kijegyzése]. *1775:* válolának magokra kezességet ... Providus Kodra Györgyiért mostan keringőiben lévő Feleségével egyetemben [Fejérd K; ApLt B.Fasc. V]. *1805:* Pálosi Gyurka több complex Társaival el szököt de nem tudom meddig volt keringeibe [Szárazajta Hsz; HSzjP]. — **b.** elkódorog; a rătăci; herumstreichen. *1806:* égy vasárnap reggel éppen diszno Csorda hajtás idején, lévén énnékemis égy Keringő fejér malatzom az melj akkoris keringőben volt, és a midőn annak keresésére indultam volna, meg találtam az utrizált Udvari fogadoház ablaka alatt hogy ottan valamellj ki vetett szilva magot szemetskélt [Dés; DLt 250/1808 Mészáros Nemes Ats Joseffne Árkosi Susánna (22) vall.].

3. kanyar, kanyarulat; cotitură; Kurve. *1722:* a' Mikes Urak Malmátol ... eö Excellentiajaéig tér helljen folj a' Viz az eö Excellentiajáetol fogva enyimig jobban lejt, keringői vadnak [Kük.; JHb LXVII/253]. *1763:* az a' kerengő, holott a' Viz meg fekszik és tojul ... Popa Öroksegéből mosodott el [Szecsel Szb; JHb].

4. kereszt/körfolyosó; coridor circular; Kreuz/Rundgang. *1585:* vettunk egy Zeker Teowisset hogy a Scholaban[a] az púzta kamara aitokat es az kerengeot hogy bechinaltak hogy ide s túa a giermekek ne mehessenek [Kv; Szám. 3/XIX. 30. — [a]Alkalmasint a ma is álló Ferenc-rendi kerengős kolostorra von.].

5. ? szárazmalom-kerék, taposókerék; roată de moară acționată cu piciorul; Mühlentretrad. *1742:* Az ... Száraz Malom, Kerengöje jó és ép [BfN Vegyes].

A valószínű jel-re l. NrLex. III. 511, IV. 558–61 al. irtakat (szárazmalomképekkel és alaprajzi vázlatokkal).

6. örvény; vîrtej, vîltoare; Strudel. *1799:* Morgo nevü keringö felett a Maros meg csorbulásáig [Mv; MvHn].

Szk: ~*t csinál* örvénylik. *1820:* A Sópajtáknál levö hajos Malómnak kereke alol le tsapo viz arolrol (!) az utnak szegezvén magát kerengöt tsinált [Dés; DLt].

7. útvesztő, labirintus; labirint; Labyrinth, Irrgang. *1811:* Lehet még találni sok nyomorultokat, Kik Labirintusba kevertek magokat: Vagynak nyughatatlan elméjü Emberek, Kiknek mindennapi kenyerek a' Perek, Olyan Dédalusok ezek, kik tsinálnak Keringőt, melybe nem tsak holtig sétálnak, Hanem olyan Hoszszas a' Labirintussok, Hogy ... A' Pert Fiaiknak örökségül hadják [ÁrÉ 92–3].

8. orrfék, kapicán; iavașă de nas; Kappzaum. *1722:* (A) Lovakat ... afféle keréngön kapacsánon jó fárasztani és tanitani ... de mikor hátas is jó a kapatsánt két felöl a kengyel szijhoz kötni, hogy a fejét meg szegje [EMLt].

◇ **Hn.** *1625:* Az uiz elue ualo mezeóben egj dóló föld az keringóre ió labbal [Uzon Hsz]. *1680/1826:* Az Keréngőben [Vajdasztiván MT]. *1712:* az Kerengö Domb mellet (sz) [Komjátszeg TA]. *1716:* A Kerengö partya mellett [Nagylak AF]. *1720:* az Kerengöb(en) (sz) [Vaja MT]. *1721:* Felsö völgyben az kerengö kutnál (sz) [Köröspatak Hsz]. *1722:* A' Keringöb(en) (sz) [Zágon Hsz]. *1726:* a Kerengőben. Keréngő előtt (r) [Vajdasztiván MT]. *1743:* Keringö Szöllöben (sz) [Balavásár KK]. *1744:* a Keringőben [Aranyospolyán TA]. *1754:* A' Kere(n)gő Berekb(en) (k) [Gernyeszeg MT]. *1757:* A Keringőb(en) (sz) [Holtmaros MT]. *1762:* Ezen hellyet ugy értűk hogy kerengőnek vagy is víz között lévő kis berek(ne)k hivták [Körtvélyfája MT]. *1764:* a Kerengőben (sz) [Szövérd MT]. *1771:* A Keringő Berek [Körtvélyfája MT]. *1781:* A Keringö Martnál (sz) [Szárazpatak Hsz]. *1788:* a Keringore menő lább(an) (sz) [Torja Hsz]. *1791:* A' Keringöben (sz) [Magyaró MT]. *1797:* Kerengöbe (sz) [Kőrispatak Hsz]. *1807:* A Kerengöben a Nyarád vicinitásában (sz) [Köszvényes MT]. *1849:* Esztergár Keringőibe (sz). Sándor keringőibe (sz) [Kőrispatak Hsz]. *1858:* A kis Porond v(agy) kerigő [Szászújfalu AF]. *1864:* Kerengő [Ikland MT; Pesty, MgHnt XXVIII. 84a] | Kerengő [Sóvárad MT; i.h. 231b] | Kerengő [Siklód U; i.h. LVII, 300b]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kerengőgrádics csigalépcső; scară în spirală; Wendeltreppe. *1629:* Ez házaknak pitvarából, az kis keringő grádicson fel, egy kis pitvar [Szu; SzO VI, 96]. *1632:* Az kapu félen ualo kerengeö gradiczion fel menuen, iob kéz felé nilik ... Beczy zaros aito be uonoiaual es kolczaual edgietemben [Fog.; UF I, 135]. *1681/1748:* a' Paloták héjjazattyára menő kerengő garadits | Az Transitoriumbol ... vagjon a' Templomb(a) le járo kerengő Grádits [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236]. *XVIII. sz. e. f.:* Az Castély Uduaráról vagj Piattzárol, ā két Contignatioiu Kö gradicson fel menvén, a' Kerengö Gradics mellett léptunk a' Leányok réghi nagj házaba(n) [Gernyeszeg MT; TGsz 42]. *1770:* ⟨Szeg⟩ödtem meg ... Ats Mestert Mijáter Jose⟨fet⟩ ... Hogy az egész N. ⟨Sajó[a] Udv⟩arházomnak fedelét a' Delineatio szerént, a' kerengö graditsot egész végig a' padlásig ... el készíti [CartTr XIV br. Bánlli Mária nem sk szerz. — [a]SzD].

kerengőgrádics-ajtó csigalépcső-ajtó; ușa scării în spirală; Wendeltreppentür. *1585:* A nagy Templumba[a] kerengeo gradich aytonak walo zar chinalassatol ... d 15 [Kv; Szám. 3/XIX. 38. — [a]A Szent Mihály templomra von.].

kerengőleg 1. kanyargósan; cu cotituri, şerpuit, sinuos; schlängelnd. *1826:* a' víz ha kerengőleg, nem pedig a' maga esete után jár, egyebet nem teszen, hanem tölt [Msz; GyL].

2. *átv* kerülő úton, facsarosan; pe ocolite; umschweifig, gewunden. *1784:* directe ugyan nem mondja, hanem kerengőleg azt akarja el hitetni [Mv; Told. 20].

kerengős I. *mn* 1. kanyargós; cotit, sinuos; schlängelnd. *1662:* a nagy kerengős, sáros-vizes utakon ... a királyt a Viszlán által Pomerániába késérte vala [SKr 370]. *1811:* Amott a' kert ... Ámbár plántáltatott, természetest mutat Találsz azon által égy keringös utat [ÁrÉ 105].

2. ~ *(kő)grádics* csigalépcső; scară în spirală; Wendeltreppe. *XVIII. sz. e. f.:* fel menö kerengös karáditsra nyilik vas Sarku, erös záros ajtó [Gernyeszeg MT; TGsz 42]. *1740:* az Házoknak héjjára fel járo keringös kőgrádicsra szolgáló ajtó hellj [Kv; BfN Gyalui cs.].

3. kerge; căpiat; drehkrank. *1834:* Juhak Perteptuma ... 21 July a kalákásak(na)k meg nyuzatt(am) mivel keringösek voltak 2 Berke Bárány [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt kezével]. *1861:* 28ik Mar(tius) el döglött egy fejér Juh keringös lett [Sorostély AF; TSb 24].

II. *fn* '?' Hn. *1774:* a' Nagy rétben a Keringösnél (k) [Kalotasztkirály K; KHn 53].

kerengő-út kanyargó/kígyózó út; drum cotit/întortocheat; sich schlängelnder Weg. *1693:* az Keczkes nevü helyben (sz) ... fellyül vicinussa az Kerengő ut [Kál MT; EHA].

Hn. *1825:* A Keringö Utnál (sz) [Nagymoha NK; EHA]. *1834:* a' Kerengő uttal szemben [Jedd MT; EHA].

kerenta l. krinta

keres 1. a căuta; suchen. *1568:* Tordan Egy szallason volt, Andras Katoual, es Andras Kato valamy penzt kezd keresny, kyth azt mongia volt hogy el vezet, Es Talal az gazda szolgaya meg, negyed fel talert, s mond Andras Katho hogy eoue [Kv; TJk III/1. 233]. *1570:* Oroz falusy Kęlęmęn Lwrincz vallia ... hogh Mi koron az Liztet el oroztak volna az Istüan vram Molnabol, akkoron az Niomott vöttek be Oroz faluban, ott kezdik az Liztet hazonkęnt keresny ment annak szokasa [Oroszfalu SzD; BesztLt 114]. *1598:* az boriut mind addig kereste a tehenes ember az migh meg tanalta [Alparét SzD; Ks]. *1603:* Jhon keressetek mind cziör födellben, mindenöt ahol walamj borzogatast lattok, wgi kezdek keresnj es az cziör födeleben Talala meg dienes georgy Egj zederies mentet [UszT 17/22 Koronkai Peter Etedi Zabad Zekel vall.]. *1629:* Gyertyat ... hozanak, fogam mindenüt minden hazakban es az pinczebennis keresem megh reitek helyekennis de en sohult ne(m) talalam [Kv; TJk VII/3. 111]. *1647:* monda Marto(n) Mate az Benedek Jstuan szolgaianak keresze meg Cziszer Peternel mert nala sok penz uagio(n) talleris uagio(n) keresnj kezde az Benedek Jstua(n) szolgaia ne(m) talala [Cssz; CsÁLt F. 27. 1/13]. *1664:* akor hallam hogy monda Tonbay György itt keressük a lilek bestie kurva fyat mert ide buvek [Császári SzD; WassLt Drabant Mihaly (70) jb vall.]. *1778:* az Inas az estve ell hajtotta az ökröt s az egész étzaka keresték [A.volál Hsz; HSzjP].

Szk: ~ *i a halált magának. 1585:* hallotta(m) keözeönsegeskeppen hogy a' holt legeny kereste a' halalt maganak [Kv; TJk IV/1. 470] ✱ *akasztófát* ~ *1766:* eö Nagysága Szabó Pétert illyen szokkal fenyegeté: te Péter életeddel jádzol, s akasztófát keresz magadnak [Szentlélek Hsz; HSzjP Szondák Máttyás (42) lib. vall.] ✱ *keresve* ~. *1663:* akár mely időben szükség minden rendbeli embereknek, de kiváltképpen az fejedelmeknek, sok jóakarókat keresve is keresn(i)ek [TML II, 589–90 Teleki Mihály a fej-hez] ✱ *maga* ~ *i magának. 1672:* Bizony én ő reájok nem is sokat hajtanék, mert sokan közülök magok keresik magoknak. Az hamis hitért ... meg is verte Isten [TML VI, 143–4. Naláczy István Teleki Mihályhoz] ✱ *veszedelmet/veszélyt* ~ *magának. 1662:* sehol semmi kárt, prédálást ne tegyenek, mert különben a Tiszán békével által nem mennének, minden bizonnyal veszélyt keresnének magoknak [SKr 151]. *1670:* Nagy dolog volna az, kinek Isten eszet adott, magának veszedelmet keressen [TML V, 338 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

Sz: *amit magának* ~, *ússzék benne. 1672:* A bányaiak az mit magoknak kerestek, ússzanak benne [TML VI, 412 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *megtalálja az eb, amit* ~ *hitvány. 1666:* (Paskó Kristófnak) Hihető, van piszkálója; egyébiránt meg találja az eb, az mit keres hitvány [TML III, ua. ua-hoz] ✱ *napfényben homályt* ~. *1791:* mind ezek utánnis a' Nemes Uradalom Tisztsége a' Napfényben homályt keres [Körösbánya H; Ks 74. VII. 153] ✱ *ökör alatt borjút* ~. *1698/1699:* eö kelme ökör alatt borjut keres. egy szoval eö ke(mene)k chez sem(m)i szoloja ne(m) volna, ha az nagy Attyafitalanság nem volna eö kglmèben [Cege SzD; WassLt Vas György nyil.] ✱ *ubi non est, ott ne* ~*d* ahol nincs, ott ne kereskedj. *1710 k.:* (A jó hírnevet) amint a féldeák s félmagyar mondás tanít: Ubi non est, ott ne keresd, hanem az ő helyén [BÖn. 425].

2. (lakó/tartózkodási helyén) keres (fel) vkit; a căuta pe cineva (la domiciliu/locul de şedere); jn (am Wohn/Aufenthaltsort) aufsuchen. *1568:* Joannes gulay Paulus Dengelegy ... fassi sunt ... az gyermek oda Jǫwe, es kerde hogy ha hon vagyon eotües Pal, kerdǫk myre keresne [Kv; TJk III/1. 204]. *1599:* az harcholaskor ott ne(m) volta(m) mert en akkor eó magath kerestem hon hazanal [UszT 13/110 Andreas Lippaj de Bogarthfalúa ns vall.]. *1666:* Az áprilist alkalmasint megjártam, mivel szinte Bunon kerestem az urat, ő kglme pedig még az elmult hétfőn jött ide [TML III, 562. Csuti Benedek Teleki Mihályhoz]. *1667:* Tudom aztis hogy egykor keresi Vala egy oláh aszony [Réty Hsz; BLt].

3. felkeres; a mai căuta/a vizita (pe cineva); aufsuchen. *1664:* (Férje) ottan ottan el hagyta, nem tartotta taplalta feleséget es már vagyon huszon öt esztendeje hogy külön laknak az ferje az asszont nem is keresi [SzJk 95].

4. szokv m-okban; in propoziţii uzuale; in gewohnheitsmäßigen Sätzen: *mi ördögöt* ~ *itt?* mi a manót keres itten?; ce naiba caută aici?; was zum Teufel sucht er/sie hier? *1592:* Catus, Bek Janosne zolgaloia vallia ... be leoue az legini, es fekwuek mellem, mondek nekj, nem tudo(m) mi eordeogeot kerez itt, fel kele onnet, es megh kereste az seotetbe Azzoniomat [Kv; TJk V/1.

270]. *1632:* mj eordogot keres illien kor itt az iffiu legeny [Mv; MvLt 290. 81b] ∗ *mit ~ (itt)?* **a.** mi keresnivalója van (itt)?; ce caută aici?; was hat er/sie hier zu suchen? *1583:* monda ennekem balassi gergeli mit kerez it hires kwrwa mert vgy ruglak hogy ki essik az torongiod [Kv; TJk IV/1. 155 Orsolia Theoreok Martonne vall.]. *1633:* mit keresz te annok az kamoraba(n) ... semmit ne(m) vram, im cziak az reteszt vetetem fel [Mv; MvLt 290. 127a]. *1774:* ki vagy, s mit keresz ablakunk alatt [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. — **b.** mi járatban van?; cu ce scop a venit aici?; was führt ihn/sie her? *1573:* Ersebet Bota Miklosne Azt vallia hogy hazaba hallotta hogy Igen zergetyk az zomsedya Bako Andras aytaiat, Eo ky tekint hat az kowachot zergetnek, Mond nekyk myt keres keg(elmet)ek Mert Nincenek hon [Kv; TJk III/3. 179]. *1633:* kerdem mit keres ... elsöbe azt mo(n)da ... saluo honore sit dictu(m), hogi fel fele valo dolgara ment volt az Malom ala [Mv; MvLt 290. 115b]. *1810:* a' Vintzellér ... meg szollitotta Menyhárt Jánost mondván: hát kend itt mit keres [Görgénysztimre MT; Born. G. XV/1 Pap Danyila (43) vall.] ∗ *ott(an) nincs mit ~sen* semmi keresni valója ott; nu are ce căuta acolo; dort hat er/sie nichts zu suchen. *1760:* Mi bizony nem menünk, nintsen ottan mit keressünk [Vártelek Sz; Mk 14]. *1792:* be mene Sz. Ersébethi Szabo Mihály egj tarisnya Vatzkor szedni, meljet meg látván M. Sákodi Kedei András Uram, ugj el szidá, gazlá erette, ugjan rutul hogy ott nints mit keressen [M.zsákod U; Borb. II Olesza Tamás (80) lib. vall.]. *1814:* a' Grofné Orbora többé vissza ne mennyen, mert ott nints mit keressen [Mv; TSb 12].

5. tbsz 3. szem-ben; la pers. a 3-a pl.; in Mz 3 Ps: *vmit ~nek* vmi kelendő keresett, kereslet van vmi iránt; se caută, sînt căutate; (sie) sind gängig/absatzfähig. *1752:* itten â jo oh Borokat kérésik, de parancsollyatom nincsen s en nem adhatok parancsollyat nélkül [Szentdemeter U; Ks 83 Antal Mihály lev.].

6. vevő szándékkal vmi után jár; a căuta spre a cumpăra; mit Kaufabsicht einer Sache nachgehen. *1788:* a Tőrök buza még eddig látom nem igen hág fellyebb 14 garasnál itt nállunk az alföldiek nemis keresik [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1840:* (A fát) sokon keresik [Várfva TA; Bosla].

7. *în is* keresgél; a căuta mult/cu insistență; herumsuchen. *1582:* Latham hog az Azzont megh fogak es el wywek ... Az vthan gierthyavalis keresenek az eorizeok Az zeker keorwl [Kv; TJk IV/1. 8 Walentinus Wadany vall.]. *1598:* ez Merte(n) Albert mas zolga tarsatol egi czondorat lopot wala ... az legenyek keresny kezdek hat túrbaiokbol penzek eggietmassok wezet el [Kv; TJk V/1. 142 Velten Bidner vall.]. *1747:* sokáig keresven ... ezen erdő(ne)k az Dél felöll valo határát holott egj bongorba ezen borozdán egj régi Csere Csutkacskára vágá(na)k keresztet [Vaja MT; VH]. *1765:* Fő Biro uramnak contumax cselédgyei ... Borbánd felé járván, nem keresték az utat, hanem keresztül kotsul az város vetésein jártak lóval s szekerrelis [Ne; Eszt-Mk Vall. 126].

Szk: *határt ~. 1699:* Gomba után jártunkban ... az Anyam a Henczel Tetön meg álván ... monda: Emlekezzél rea mikor valaha Határt keres(ne)k és esketnek másut az hatarat Szász Nemeti(ne)k[a] ne esküd hanem it, mert règhen mikor Nemetit szászok lakták it volt az Határ Malom [JHb II/14. — [a]Később: O.németi BN] ∗ *nyomot ~. 1775:* (A) nyomot kezdik keresni melyet meg tanálván felesed magammal [HSzjP].

Sz. *1626/XVIII. sz.:* Keres mint oroszlány hogy kit be kaphassan [ItK 1931. 85].

8. fürkész, vizslat; a scurta/privi cercetător; herumspüren. *1593:* latam ... az Hidelui paztor ott az Kappa peterne kertibe nezel be, kerdem mit keresne ott [Kv; TJk V/1. 437]. *1840:* mikor a' Dullo Ur kereste, s visgálta a' Házam minden szegeleteit ... az Köntös-Tartomba ... égy jo ezust huszast is kapott [Homoródsztmárton U; KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

9. tudakol vmit, tudakozódik vmi után; a se interesa de ceva; nachfragen, sich erkundigen. *1666:* Beldj Palne Asz(szonyo)m holtom uta(n) ezen bőcsőletes emberek-nél keresse[a] [Kv; BLt. — [a]A végrendeletet].

10. vki/vmi után jár/néz; a căuta cineva/ceva; nach jm/einer Sache sehen. *1570:* Azon valaztot vraimat hattak eo kegek hogy az Juhoknak hatart Mwtassanak, hogy azon kywl Neh Iarianak ha megh Nem Eryk vele kyknek Jwhok vagion, Mas hataron keressenek feoldet magoknak [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1588:* Urunknak leott uolt keet Tizedesse, kik feyer es keek karasia poztot kerestek [Kv; Szám. 4/I. 31]. *1604:* hallottajs hogy daykat keresöt az aruaknak lőrinczi benedek [UszT 18/135]. *1635/1650:* valamely Eottues Legeny, Jdegen orszagbol vagy Varosbol Jeone ide Coloswarra, Es it akarna miuelnj. Az Eottues Legenyek Előtteok jaroit ... tallyak megh, es azok altal keressenek miuet az Mesterhez [Kv; ÖCJk]. *1728:* Meszáros Bernát intra octavum keressen szállást magának, és az Fejervari Sigmond Hazatol elmennyen [Dés; Jk 375a]. *1764:* keressen egy Varas békát és annak varja bé a száját veres selyemmel belé tévén elsöb(en) három kovats követ[a] [Kóród KK; Ks 19/I. 6. — [a]Babonáskodásra, bübájoskodásra von.]. *1773:* Vasz (!) fazakat ... igenis kerestem ... de en nem kaptam [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

Szk: *gomba ~ni. 1595:* vgy vegezonk egy massal mikor el valank egy mastol gomba keresni, hogy megh varjuk egy mast az maior haznal | el valank egy mástol gomba keresni [UszT 10/57] ∗ *just ~. 1763:* Rettegröl származván pedig ki az apja[a], ottan just keresett, de azon az úton nem boldogulhatott, minthogy mostohaapja volt az az innét Rettegröl kiszármazott ember [RettE 156. — [a]A Némában (SzD) meghalt Újhelyi Andrásnak] ∗ *más urat ~. 1679:* (A jobbágyok) el nem szöknek, el nem bujdosnak, más urat nem keresnek, es soha más helyre nem szállanak [Mezöbánd MT; MbK jb-i kezeslevél]. *1686:* Nyaga János nevü ember ... arra köte magát, hogj ez Országban más Urat ő Kglmeken küvül nem keres [Melegföldvár SzD; SLt AM. 35] ∗ *más utat ~. 1603:* (Kegyelmetek) ne mutasson engedetlenséget ... ha ... kegyelmetek különben viseli magát, más külemb utat keresünk az kegyelmetek hozzánk való hajtására [Szentbenedek MT; SzO VI. 7 Székely Mózes rend.] ∗ *nemesség ~ni. 1659:* Sonkolyosrúl[a] is akartanak menni nemesség keresni; megragadtatám vala öket, megesketetém erősen, hogy nem mennek el [TML I, 445 Teleki Mihály Pekri Sofiához. — [a]B] ∗ *oszlásrészt ~. 1582:* Szabo Simon ozlas rezt keres vala, Caspart (!) deaktul feleseghe vthan [Kv; TJk IV/1. 13-4] ∗ *szolgálatot ~. 1793:* itt Angyaloson[a] meg fordulván, és engemet értven Férfi nélkült lévő, Ház, Tüz tarto Fejér népet ... szolgálatot keresvén [HSzjP Nobilis ac Generosa filia Haelena

Forró (60) vall. — [a]Hsz]. *1831:* Bánamis en már most, hogy Rabságambol mihelyt ki szabadultam tanult kotsisi Mesterségemet nem folytattam, de ha az Isten innen ki szabadit szolgálatot keresek [Dés; DLt 332. 23].

Sz. *1742:* Hallottam mikor a' bányát öszve vagtuk hogy Kup Jovan mondotta Bartók András(na)k Halgass Bartók Andor, tsak lassabban, mert a' mit keressz majd meg találod [Torockó; Bosla. Tamás Albert (39) jb vall.].

11. *kedvét ~i vkinek* kedvében jár vkinek; a face cuiva pe plac; jm zu gefallen suchen. *1582:* Mikor szilagi Mihalt eozue szerzek az felesegewel ... akor azt lattam hog az felesege Mindenben kedwet kereste meg sem talalta kedwet semmiból hanem szitta [Kv; TJk IV/1. 60b Anna cons. Petri Kochis vall.]. *1591:* Nagi Antalne Nagi Demeter kwrwl forgodot es keduet kereste, inkab hogi nem mint az hwteos vranak [Kv; TJk V/1. 140 Baniabwki Janosne Anna azzoni vall.]. *1617:* Georginek kereste az Azzoni kedvet ne(m) az vranak [Mv; MvLt 290. 28b]. *1655/1754:* (Ha) Urával magát nem szeretteti[a], s kedvét nem keresi, az Társaságis Ura akarattya ellen semmit nem szolgálhat [Kv; ACArt. 20. — [a]Az apróbéres].

12. vkinek érdekét/javát keresi/nézi; a ţine cont de interesele/binele cuiva; js Interesse/Wohl suchen/sehen. **Szk:** *hasznát és javát ~i.* *1602:* Megh ertettek eo kgmek varosul biro vramtol az eo kgmek zorgalmatos gonduiseleseket, melyben keresik eo kgmek az zegeny varosnak haznat es iowath [Kv; TanJk I/1. 416] ✱ *maga hasznát ~i.* *1587:* Nemelyek penigh csak magok hasznat kerestek, hatra hagywan minde(n) keozeonseges hasznos faradozast [Kv; i.h. 434]. *1672:* Az magam hasznát az eo Ngok Jovainak meg kissebbitesevel nem keresem [UtI]. *1749:* ő industriosuskodot az a tolvaj eretnek csak az maga hasznat kereste [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferencz lev.].

13. találni igyekszik vmit; a se străduí/a-şi da osteneala să găsească ceva; etw. zu finden streben/sich bemühen. **Szk:** *alkalmatosságot ~.* *1710:* Vagyon olyan hir is, hogy az austriai udvar megértvén titkon Zrínyi Miklós szándékát ... erővel nem mernek vala belékapni, alattomban egy német jágert nagy fizetéssel fogadtanak volna meg, aki ... mind keresett alkalmatosságot, hogy valahol vadászatban meglőhesse [CsH 74. — 1666-ra von. feljegyzés]. *1778:* Ugrán Lepadát és Flora Jakob régen haragusznak Csanán Urszulyra, s az is igaz hogy Ugrán Lapadát kereste az alkalmatosságot, a' Kortsománis, hogy bele garáználkodhassék [Egerbegy TA; JF. Marosán Maftyéj (34) zs vall.] ✱ *mentséget ~.* *1792 k.:* ezen hellységek a' privilégyiumok(na)k tartása szeren(t) ... a' katonáskodás(na)k terhe alol ... mentségeket kerestek volna [UszLt X. 80] ✱ *módját ~i vminek.* *1618:* Én ezt jóakaratomból mondom, írd meg az uradnak[a], keresse módját az Jenő dolgának[b], mert egy búsulása az hatalmas császárnak ezféle s nagyot cselekedik egykor [BTN[2] 145. — [a]Bethlen Gábornak. [b]Borosjenőnek, Erdély délnyugati végvárának megszerzése a török diplomáciának több évtizedes célkitűzése volt]. *1709:* Keressék módját, miképpen kelljen a marhát kihajtani legelődni [Kv; KvE 288 SzF] ✱ *módot ~ vmiben.* *1613:* Eo felsege[a] Minden rendekett, ez orzagban az haro(m) nemzetett le eziendesiezien ... Modot keresuen benne, hogi eggik nemzett az masikra teoruen, buzutt wzny ne ereolkedgiek [KJ. — [a]Báthory Gábor]. *1634:* az mely haz maradat ... cziak ebben kerestem modot, hogy bele szálhassak, es ha modot talalok benne fejem fen allasigh (!) megh otalmazo(m) [Mv; MvLt 291. 13b]. *1723:* Némasagi ur(am) ... Luka Vaszilyra ... kardott rántott ... Módot keresett a rá való Tolvajkiáltásra [Hodák MT; VGy] ✱ *okot ~ vmire.* *1677:* az Országnak Fejedelmi ... magok indulattyokbol, authoritassokbol háborúságra és hadakozásra valo okokat ne adgyanak és keressenek [AC 39]. *1778:* (A jb) ottan ottan kereste az okot a' veszekedésre [Egerbegy TA; JF. Marosán Matyéj (34) zs vall.]. *1813 k.:* Dobai Mihály az Alpereseket szüntelen motskolta, és minden Gyűlésben okot kereset a' beléjek valo akadhatásra [Dés; DLt 56-hoz] ✱ *orvoslását/orvosságát ~i vminek.* *1602:* hallottam tölle hogi Jm mint haborgatnak az pinszen wöt öröksegemböl de orwossagat kel keresnem [UszT 17/37 nagi lazar Zent Abranj zabad zekel (32) vall.]. *1775:* (A gubernium iratában) egyéb nincsen, hanem ha a parasztember valami kárt vagy egyéb injuriát szenved földesurától, vagy valami tiszttől, miképpen keresse orvoslását a circulusok tábláin s miképpen adsistáljon a tábla mellette [RettE 342] ✱ *palástot ~ magának.* *1632:* Mathe Vaidanak ... abbeli czelekedetit rès szèrent my nekünk, es resz szerent Abaza Passanak eö Naganak tulaidonittottak, es magha mentsegere az my nevunkel kereset palastot maghanak [KJ] ✱ *refugiumot ~ magának* **a.** menedékhelyet keres magának. *1701:* hat Compagnia ... rebellálván ... Faluknak felverésével és nagj prédálással s sok gonoszsággal Török országra és más hellyekre el széllettenek, és tartunk attol, hogy ide Erdélybenis bé hatnak, és ... valahun magoknak refugiumot keresnek [UszLt IX. 77. 30 gub.]. — **b.** mentséget keres magának. *1595 k.:* sokan keozwllwnk kwlemb, kwlemb fele refugiumokat keresuen magoknak [Dés; DLt 247] ✱ *rést ~ rajta* kibúvót igyekszik lelni/találni. *1665:* ezen recognitionalisokban lett némely irások(at) még, úgy mond, kézhez sem adtatok s már is réseket kerestek rajta [TML III, 245 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz].

14. kitalálni igyekszik vmit; a se străduí/a-şi da osteneala să ghicească ceva; etw. herauszufinden sich bemühen. **Szk:** *akadályt/akadékot ~.* *1662:* hogy abba[a] jobb móddal tudhatnának előmenni s akadékokat ne kezdenének keresni, minden végzések a fejedelem és az ország között ... a fejérvári káptalan pecséti alatt ... a váradi káptalanoknak kezekbe küldettek vala [SKr 393. — [a]Az ország dolgainak intézésében]. *1670:* Kegyelmed azért, édes Komám uram, viselje magát kinyilt szemmel ezekre és ha miben az én gonosz akaróim akadályt keresnének ... hogy én általam ily nagy hasznos dolog ne mehessen végben, az olyanoknak álljon ellenek [TML V. 37 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] ✱ *gáncsot ~.* *1759:* Bánffi Dienes ... sokaknak gyülölségébe esvén[a], addig kerestek hozzá egy s más gáncsokat, míg életét elfogyatták[b] [RettE 92. — [a]Rátartisága miatt. [b]Apafi Mihály fejét vétette] ✱ *hibát ~* kb. gáncsoskodik, akadékoskodik. *1785:* módön a' szolgálatott meg tészük, és fel akarjuk rotatni, az Gondviselő hibát keres [M.bikal K; KLev.].

15. szerezni igyekszik vmit; a se străduí/a-şi osteneala să obţină ceva; etw zu erwerben sich bemühen. *1710 k.:* Sokan ... a tiszteket pénzen vészik, minden hamis utakon-módokon keresik [BÖn. 417–8].

Szk: *becsületet ~.* *1657:* minden becsületet, jó hírtnevet Isten segedelme után szerzettem s kerestem vala

[KemÖn. 55]. *1710:* Egyik felől megyen vala Scheffenberg ... a jobb kezét ellövik, az adjutántja mondja: „Nagyságos uram, forduljunk vissza!" Megrisztja a generál: „Eredj — úgymond —, mert így szokták a becsületet keresni, azért vettük fel a császár fizetésit, hogy meg is haljunk mellette" [CsH 212. — 1668-ra von. feljegyzés] ✱ *elégtételt ~. 1876:* Törös János ha Csonkáné által sértve érezte magát a törvény utján kellet volna elégtételt keresnie [M.bikal K; RAk 328] ✱ *hírt-nevet ~ magának. 1710 k.:* én hírt, nevet ezzel magamnak nem keresek, noha ugyan egészen meg sem vetem ! megemészti az üdö nemcsak az embereket, hanem azoknak minden munkájokat is, még amelyekben hírt, nevet, örökkévalóságot kerestek is [BÖn. 407, 457] ✱ *örökkévalóságot ~ → hírt-nevet ~ magának* ✱ *szabadságot ~. 1626:* az eo Kgme Eosinekis Jobbagia uoltam, keoteottem uoltis magamot ugian akkor eo knek arra, hogi soha semmi uto(n) eo kmet nem busittom, se szabadsagot nem keresek [Csekefva Cs; BLt]. *1796:* a' Fell Peresek ezuttal nem szabadságot keresnek, hanem a' Copiában elö adott privilegialisnak ki adását [Mv; TLev. 5/16. Transm. 39].

16. kb. kelt, okoz; a pricinui/produce/cauza; verursachen. **Szk:** *félelmet ~. 1657:* vadnak oly consideratióra való okok az én hitvány személyemnek állapotjában, akár ittlétemben, akár portára való vitetésben, hogy annak alkalmatosságával az én kegyelmes uramnak és hazámnak fogyhatatlan félelmet, költséget és nyughatatlanságot kezdenek keresni, ha az én innen való kiszabadulásom halad [KemIr. 323] ✱ *nyughatatlanságot ~ → félelmet ~* ✱ *garázdát ~. 1592:* Annak vtanna kezde mondani ferencz Kutinak, te esse kurua, el arultal engemet, de megh lad hogi gonozul Jarz, monda Küti Marton, de ne garazdalkodial, mert en ne(m) arultalak: Mikor ezen keppen zidalmazna ... monda Tot Jstuan, te hittuan ember, mit kerez garazdat [Kv; TJk V/1. 252]. *1705:* mindenféle rend csak keresi a garázdát a magyarral, valamiben tud neki injuriát tenni [WIN I, 446] ✱ *izgágát ~. 1726:* Ha ezen Testament(omba)n meg nem nyugodnának az en Edes Gyermekim, valameljik izgagát keresne: tehat az oljan gyermekem, minden acqvisitumtol privaltassek [ApLt 3 Apor Péter végr.]. *1832:* aki izgagát nem akar keresni által láthattya hogy a sok rendbeli Commissio oda ingyen ki nem ment, aztis Láthattyák hogy az Intsiniér azt a nagy Mappátis ingyen nem csinálta [Görgény MT; Born. XVb] ✱ *skandalumot ~. 1746:* jó idötöl fogva maga régi nemessi praerogativáját meg akarván tartani Pünkösti Susánna és Sára Aszszony, nem admittálták, az elsöségre[d], hanem magok édes Annyok mellett megálván úgy communicaltanak, mellyben Scandalumot keresvèn Kispál Györgyné Aszszonyom provocalta a' Szent Visitatio eleibe a' meg nevezett Leányokat; de a' Szent Visitatio nem itélte Scandalosaknak a' Leányokat [Uzon Hsz; Kp I. 160b. — Kispál Györgynét].

17. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *fejedelemség ~ni* fejedelemségre törekedni; a rîvni la domnie; nach dem Fürstentum trachten/streben. *1667:* nem fejedelemség keresni ment, hanem hogy jószágát visszaadják [TML IV, 88 Szilvási Bálint Teleki Mihálynak]. *1676:* Ö is, nyavalyás, az török földire indult volt királyság vagy fejedelemség keresni, amint hallom [TML VII, 259 Haller János ua-hoz] ✱ *királyság ~ni → fejedelemség ~ni* ✱ *fejedelemséget ~* fejedelemségre törekedik; a rîvni la domnie; nach dem Fürstentum trachten/streben. *1657:* Homonnai György német factióból és némely erdélyi pártosoknak is izgatásából fejedelemséget akarván keresni, elöljáró hadait ... béinditotta [KemÖn. 30–1].

18. kutat; a căuta; forschen. *1677:* Aranyász Oláhok Czigányok por aranyokat mi fizetésért tartoznak Fiscus számára adni ... Akar mely folyo vizekben keresni szabados [AC 251]. *1681:* Thot Márton, vágó bányász, csak alig lát eöreg is. Ennek mint hogy az vas keö bányát ez szokta keresni, fizetnek mindenik hétre fl. 1., mikoron abban fárad s dolgozik [CsVh 99]. *1732:* Ez utánnis ha hól micsoda pénzt, vagj Clenodiumot el tétetve lenni eszre vészen valamellyik Atyafi ... szabad légjen mindeniknek keresni, és ásni ezen Varczagás utzai alsó szoross mellett lévö háznak telekin [Ne; DobLev. I/149].

Szk: *pénz ~ni. 1730:* Tudodé, láttadé, vagy hallottadé nyilván és bizonyoson ... az közelebb el múlt Vasár nap, dél után, Mihálcz Istvánn Uram hire, s — akarattya ellen, hatalmason pénz ásni, vagy keresni ki ment völna? azon joszágon ki merte völna marékkal az pénzt? [Altorja Hsz; Borb. I vk] ✱ *kincset ~. 1705:* Az aranyos palotának mind a felsö, mind az alsó padlásdeszkáit leszaggatták, a falakat széllyelyuggatták, kincset kerestenek [WIN I, 655]. *1864:* Kincses ágy Régen ezen helyen a nép kincset keresett s vélt el rejtve [Csöb U; Pesty, MgHnt 102b].

19. előkeres/teremt; a căuta şi a găsi; hervorsuchen. *1621:* Az mi penigh egieb dolgokban illethj az keözseget, ezeknek dirigalasaban es bwntetesebe(n), keressek eö kglmek az 1611 Eztendeöbelj Die 20 July concludalt vegezest [Kv; TanJk II/1. 334]. *1680/XIX. sz. eleje:* ha ezen Papok papok nem lennének is, ha az magok régi igazságokot keresnék, az Boérokkal szolgálnának [Persány F; Szád. Mundrán lakó Algya Stefán Boér (70) vall.]. *1804:* most hirtelenséggel kontraktust keresni nem tudunk [DLev. 1. VIIIA. 24].

20. folyamodik; a recurge/apela; sich an jn wenden. *1668:* Ez feljebb specificált punctumoknak megállására igírje magát ilyen formán, hogyha csak az kisebb punctumocskát által hágná is, tehát énnekem se püspököt, se ecclesiát ne kellessék érette keresnem, hanem lehessen szabados elválásom tőle [TML IV, 402 Szalánczy Krisztina Teleki Mihálynak]. *1711:* Jollehet ennekelötte is vegesztetett volt a Sz. G(ene)ralistol, hogy senki az Atyafiak közül Esperestye hirenelkül ügjes bajos dolgab(an) ne recurallyon T. Püspök Urunkhoz es mashoz; mindazáltal azt sokan posthabealvan ... a Mgos Urakat a Supremus Consistoriumat keresik es busittjak dolgoknak orvoslasara [SVJk].

21. vkiért jön; a veni după/pentru cineva; für jn kommen. *1604:* Tiboldy Isak Jöue oda az nemetekkel ... az birot be adta volt öt keresik wala [UszT 18/145]. *1633:* halla(m) hogy az Vy Malo(m) aitaja megh nylek, es sokat kalandozanak az Malo(m)hazba(n), en rea akarek menni, hogi meg lassam kiczioda, de Zele Geörgi yezte el hogy az Vamost keressik az katonak [Mv; MvLt 290. 115b]. *1701:* Bukur ... mikor hazul el ment ... azt mondotta a' Feleségének hogy mikor Pestes felöl három magyar s egj oláh lovast lát jöni mindenét hadgja el csak az gyermeket fogja s mindgjárt fusson el mert öket keresik [Keresztényalmás H; Szer. Jac. Cserbelán (40) jb és

Demetrius Rugyan (26) jb vall.]. *1766:* midön eképpen beszélgetnénk meg sajditta ... Damokos Ferentz hogy ötett keresnék a Birák s meg futamodék házambol, és a kértemb(en) ugyan tsak meg fogák a Birák [Szilágycseh; BfR 104. 2 Andreas Hentes (35) jb vall.].

22. kézre keriteni igyekszik vkit; a se strădui/a-şi da ostenceala să pune mîna pe cineva; js habhaft zu werden sich bemühen. *1570:* ew volt zekeresse Zabo Balintnenak, mykor az or vtan Menth volt keresny [Kv; TJk III/2. 68 fejerwary Mathe vall.]. *1584:* Hallotta ezt(is) Teteó Ianostol ... hogy feddette volna ez Andrast, hogy Ne zolgalna eotet latorsagaval hanem Jamborul, Seot ha vetke volna el Menne, Mert Ne(m) Iol Iarna mert az Azony Apiais keressy, Es ez Zon elment Andrasis [Kv; TJk IV/1. 350 Takaro Ianos vall.]. *1626:* Boczkor Janos ... monda hogj ala megiek Zeöke Janosnoshoz (!) egy puzdorat kerek mert azt mondak, hogj Illies Jyuel (!) nyilual keres es ze(m)be allok uele [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Mihaly (60) ppix vall.]. *1666:* egy Sámsondrol[a] el bujdosott Kis Istva(n) nevű fugitivus Jobbágyom ... megh ertvén hogy keresem, nem régen a' Kolosi Aknára Millyérességre allott [Berz. 17. XII. — [a]MT]. *1724:* Todor ... észre vévén hogj az földös ura keresj, Kolos monostorra recipiálta magát [Kisnyires SzD; KS].

23. szerez; a agonisi/cîştiga prin muncă; erwerben, verschaffen. *1570:* Az My Marhachkayak Antalnak vagion mostan Eo maga az fiaywal egembe kereste Nem attyatwl Maradot [Kv; TJk III/2. 136 Karas Myklos vall.]. *1589:* egez eletvnkben az mi kichidet keresteonk vala es giwteottwnk vala, vgj mint fl. 32 ez tiz singh hean zaz singh vaznat [Máréfva U; UszT]. *1598:* Nem thúdom hogi Eotwes Thamasnak Eossireol semmi marhaia zallot wolna, hanem azt thúdom hogi keze múnkaiawal kereste amye wolt [Kv; TJk V/1. 207 Jffiw Boncidai Gergeli vall.]. *1602:* az magam lelemessit kit en kerestem, zerzettem, mindeneket Nektek hagio(m) [Kászonimpérfva; BCs]. *1629:* miert hagy reszt az felesegenek az hazba ha az gjermek(ne)k az szüle attiatol marat az, nem eö kereste [Mv; MvLt 290. 158a]. *1679:* az mely hazban mostan laknak ... aztis edgyűt szerzették, es keresték aztis Szigyarto Janos Uram egeszen ... hagyá Feleségének tellyes eleteigh [Kv; RDL I. 157]. *1772:* minden Jovatskájokat tulajdon magok égyjűtt keresték [Kv; KvRLt VII. 25 Kun Márton és felesége test].

Szk: *pénz(t)* ~ pénzt szerez, pénzre tesz szert. *1570:* Zabo Janosne ... ezt Montha hogy az wra ely very kergethy az haztwl hogy penz keressen neky, Es eo neky Ninchen Myhez Nyulny egyebhez hane(m) az my hazatayan vagion [Kv; TJk III/2. 22 Orsolya azzon Nyreo ferenchne vall.]. *1756:* mint hogy szegeny ember voltam menegettem eő kegyelmihez penz keresni [F.csernáton Hsz; HSzjP Fegyverneki István (42) pp vall.]. *1774:* Kerti veteményből se kerestek pénszt [Mocs K; KS Conscr. 56].

24. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *eledelt* ~ a căuta hrană/de-ale gurii; Essen suchen/aufbringen. *1719:* helységink szegény lakosi ... jó idénin (!) korán elbujdosván ... másutt életek táplálására való eledelt keresni [SzO VII. 259 Cssz, Gysz és Ksz tisztei a gub-hoz] ✱ *élelmét* ~*i* a-şi procura hrana; seine/ihre Lebensmittel suchen/verschaffen. *1847:* férjhezmenetelem idejéig hol Kőhalomban, hol Szebenben ... szolgálatom útján kerestem[a] élelmemet [VKp 167. — [a]Varga Katalin]. *1849:* Kelemen Béni ... mondotta nékem nem akarom én hogy szolgálattal keresd élelmedet annál fogva mostan jösz vélem égy szeribe el is vitt ujbol a' Biazini vendég fogadoba [Kv; Végr. Vall. 14 Krizsán Mária vall.] ✱ *életét* ~*i* a-şi asigura subzistenţa; sein/ihr Leben sichern. *1561:* Egy idegennekis ne legien it az warosson mwy chinalassal eletit keresni [Kv; ÖCArt.]. *1584:* (Hagyóné) Igaz Munkaiaual elt, Ruhat Mos az sok Iambornak es vgy keressy eletet [Kv; TJk IV/1. 365 Ersebet Nagy Janosne Anna Leorincz kowachne vall.]. *1722 k.:* Proventus Pastoris ... Az özvegy Aszszonyok az kik csak orsojokkal gusalyokkal keresik eleteket 3. sing vásznat adnak [Radnótfája MT; GörgJk 113]. *1790:* Keresem életemet Tsipel, Kászával, Kapával és a mivel lehet [K; KLev.] ✱ *kenyerét* ~*i* a-şi cîştiga pîinea; sein/ihr Brot erwerben. *1683:* Ennyi, steöb sok alkalmatlansagi confluallvan tovabba valo betstelenségére es serelmere Sz: Tarsaságunk(na)k tetzet hogy Dobai Mihaly Atyankfiat közötte tovab ne patiallyia hanem medio temporis relegallyia, keresse kenyeret az hun talallyia [SzJk 194]. *1790:* a Helységnek sovány terméketlenségére nézve kézi Mesterséggel, kádársággal, Szekerek s egyéb Eszkezek tsinálásával keresik kenyereket [HSzj *kézi mesterség* al.] ✱ *kenyeret* ~ *vkinek* eltart vkit; a întreţine pe cineva; jn erhalten. *1628:* egi kor Rezegen az en Mattkam aual feniegetet hogi orromot ajkastol el⟨me⟩czi holot megh cziak iegiben volta(m) nalla es kenierett nem ⟨ke⟩resett nekem [SzJk 18] ✱ *szükségét* ~*i*. *1581:* az En Jozagochkambeli zegeny Jobbagimis onnat Eltenek minden fele muhaba (!) walo fakkal hordo falnak walo fawal zuksegeket abbol kerestek [Törzs. Kornis Mihály a fej-hez].

25. igényel, követel; a pretinde/cere; verlangen. *1570:* Zeoch Myhal Recognoscallya hogy mykor hagiot byro volt hitta volt eo eleyben ferencz pap Alcz Antalt az zeoleyert es Torozkay adossagat keressy volt rayta, De az Theoruen ely vetette az papot Melleole, Es benne hatta Alcz Antalt az zeolenek vrasagaban, kiert Alcz Antal leys teotte az tyztasagot d 40 [Kv; TJk III/2. 84g]. *1583:* ha mi igassaga wolnais minden melleol el maradot es az mit Raytunk keres az is ra ter, miert ket missilis mellet zollit, Patuarosnak mondom Erette es keresetj melleolis el maradott [Hsz; BálLt 80]. *1591:* valamith en raita(m) keres, aszok mind rah ternek az felperesre [UszT]. *1631:* czak enrajta(m) ne keresse az uta(n) Kouacz Peter en mindeneket kiadok [Mv; MvLt 290. 261b]. *1646:* Talauan megh egi Verczie szabasu szürke herelt louat ... egy Fogarasi Geőrgi neuű legeny alat ... ha io szauatossat nem adhatia, hogi aldomas itallal uőtte, es czerelte ... annakis[a] karat rajta keresi [Kv; TJk VIII/4. 115. — [a]Másik elveszett lovának is]. *1795:* ha mi károk, hatra maradások következnek, mindeneket rajtatok fogna keresni s p(re)tendalni [Ádámos KK; JHb XIX/46]. — L. még RSzF 296.

Szk: *bírságot* ~ per útján pénzbüntetést igényel. *1766:* Az falu törvényiben constál, hogy Esztena nevű helyen alól foglalni csereerdőt nem szabad, mivel marha élő hely. Pető János junior, belemenvén, potenciose leaszalta. A bíró, Lőrincz János megzálogoltatta, és keresi a bírságot falu törvénye szerint. Mely megitéltetett [M.hermány U; RSzF 134] ✱ *elégtételt* ~. *1876:* Törös János, ha Csonkáné által sértve érezte magát, a törvény

útján kellet volna elégtételt keresnie [M.bikal K; RAk 328] ✱ *igazságot* ~ jogos követelését igényeli. *1590:* Reisz Mihaly ... hiremnelkwl az en pechetemet le vonta, ot Nem lewen, es Saffraniomhoz hozza niult, ez Nagy Antalnak fizetet sajat Adossagaba az en Saffraniombol, keesz volnek meg eskennj hogy igazsagot keres Nagy Antal [Kv; TJk V/1. 24 Peter deak Al(ia)s Syrmer vall.] ✱ *perrel* ~ per útján igényel vmit. *1637:* ollia(n) dologhra nem emlekezem hogj az diuisio uta(n) pert hattunk volna keőzőttük, hogy valamit perrel keressen az Aszszony [Mv; MvLt 291. 76b]. *1671:* perrel keresni az haereseknek saját jószágokrol valo leveleket károsnak ismérjük lenni [CC 68] ✱ *terhet* ~ *vkin* tartozást követel vkitől. *1586:* a' leant az Varos Directori es Igyarto Georgy kezessegen ereztek el, Azon keozbe fernek Adok a leant, de Igyarto Georgy Nem hizy vala, hane(m) terhet keres vala raytünk [Kv; TJk IV/1. 587 Zeoch Miklos vall.]. *1596:* P(ro)ponit I ... Az my terhet raytam keres[a], rah tér [UszT 11/6. — [a]A felperes]. *1598:* myert hogy mēgh az teőrúeny el ne(m) valt keóztink, semm(y)be megh Artatlansagod ki ne(m) techik, es terhet keresz, azis rad tér [i.h. 13/104].

26. reklamál/visszakövetel vkit/vmit; a revendica pe cineva/ceva; jn/eine Sache zurückfordern. *1569:* soha ne(m) keresyk ezt az zylkereky[a] Yozagot az wytezleó almady Andrastol es az Eeó Maradekytol: Es Anos azony Eeö maga feleölis felelt hogy soha ne(m) pęrly sem ne(m) keresy Eeöü js ezt az zylkereky yozagot [Néma SzD; JHbK XXXVIII/6. — [a]Szilkerék, később Szükerék SzD]. *1570:* mywel Zigartho Myhal es Janos deak Jdegen orzagba nem voltak hane(m) ... gyakraban az varoson laktak, hirekel volt az kertnek ely adasa, Nem Tyltotak sem kerestek ennye Idew alat ... Azert ely maratthak melleole [Kv; TJk III/2. 49]. *1584:* az Actor ne(m) attiafiatol keres Jozagot, hane(m) Idegenteol [Mv; BálLt 80]. *1600:* az mely hazat es eöreksiget keresne Racz Benedek, az apiae Racz Antale wolt, es ezt az It werre gywkerre illetne [UszT 15/136]. *1666:* nem hallottam hogy senki ellene mondat volna vagy kereste volna az Joszagot [Marosillye H; JHb XXV/6]. *1671:* (Ha szökött) Jobbágyokrol inquiraltatnak akar legyen az Relatoriaban az, hogy hol s' ki földén lakik az illyen Jobbágy, csak constallyon világossan, hogy azon Possessoré a' ki keresi és ab Anno 1657 bujdosott-el hire s' akarattya ellen, tartozzék ... restitualni [CC 58–9]. *1717:* azon szölö pos(ses)iojáb(an) eo kglmének valakitöl impedimentuma lészen, ne engemet Compillállyon érette, hanem az venditort, és ott keresse pénzit az kinél lehet [Ne; DobLev. I/91]. — L. még CC 69–70; RSzF 236.

27. *in* perel; a se judeca; einen Prozeß führen. *1592 k.:* my mind aszrol Reöuideden Illy valaszt tezúnk hogy my Jo modo(n) chelekettúnk, Jo modo(n) kerestúnk, merth my teőrúenynek foliassa zerinth chelekettunk [UszT].

28. perel vkit, pert folytat vki ellen; a da în judecată pe cineva, a face/intenta cuiva proces; gegen jn einen Prozeß führen, klagen. *1548:* Azyonom Aniam Zwch Thamasnak wettet volt zalagon Egy Arranas Barsont Nigy forintirth Azirt, Az Ew fyatul Zwch Lenarttul, En Meg váltottam. Es Ez En Lewelemeth Adom Menedekul, Neky, hogy ha valaky Ewtet keresne Jrthe tahat En Mindenek ellen Meg otalmazom [Somkerék SzD; BesztLt 64 Erdelyi Bertalan elismervénye]. *1592:* megh ertette(m) az Actrixnak keresetith, Jobbagia kepebe(n) keres hogy en itt az Sokadalo(m)ba le vonta(m) volna [UszT]. *1620:* Szentgyörgyi Molnar Istuan ... p(ro)clamaltata Kozmasi Kwsseb Mihaly Petert az breuisre intentaluan azt hog ötöt artatlanul le vagdalta volna mellynek fajdalmáert ad f. 25 kerese [Zsögöd Cs; BLt 3]. *1722:* az en vekony es csekely opiniom azert ebben e volna, hogy Ngod primam et omnia az ember halalert keresne a patralokot [Székelykocsárd TA; Ks Sándor Gergely lev.]. *1809:* áll a Törvény a kinek a mi keresete keressen kit kit de azért ok nélkül szenvedtetni senkit se lehet, és nem szabad [Szu; UszLt ConGub. 1655-höz]. — L. még RSzF 110.

Szk: *díján* ~ *vkit* holt vérdíjért v. eleven/élödíjért perel vkit. *1625:* Kaycza Pal kezdette vala perleni egy rutt enek szerzesen dyan keresi uala [Kászonfelsőfalu; LLt] ✱ *eleven díját* ~*i vkin* eleven/elödíjáért perel vkit. *1682:* Eleven dijját keresi Orosz Istvá(n) Dobai Uramon illyen okon, hogy egykor a' templomban maga élete után leseskedőnek mondotta, melly miatt a' tisztek kezében esett, kilencz hétig vele fogságot szenvedett, két forintot fizetett [SzJk 166] ✱ *fején, jószágán* ~ *vkit* (perben) fő- és jószágvesztést kér vkire. *1606:* Ezert euocaltatta uolt ... fwlej Jacab ⟨Andrast⟩ ... it bardoczj ⟨zek⟩ be giulest hirdetet uolt meljbeol iot ne(m) remenhet⟨w⟩nk ... Ergo azt mondiuk, hogi feieden iozagodon kereswnk erte [UszT 20/17] ✱ *fejét, nyelvét* ~*i* fő- és nyelvvesztésért perel vkit. *1591:* Kapa Casparne Lucza Azzoni ... hallotta Bornemizza Gergelneteol ezt hogi monta. Nem semmi vgimond az kinek fejet nieluet keresik[a] [Kv; TJk V/1. 62. — [a]A nyelvvesztést nyelvváltsággal (l. ott) helyettesitették] ✱ *füstjén* ~ *vkit* lakóhelyén perel vkit. *1570:* Charkay Myhal, Nagy Janos, Monostory eskwt polgarok ezt valliak ... bachy gērgh prokatora ... azt Montha Josa deakne ellen hogy ha Meltatlan es Ne(m) Jgazan chelekedet, Byraia vagion Koloswarat keresse fwstin es elegh Theorwent al neky rola [Kv; TJk III/2. 108]. *1677:* (Az újtordaiakkal) ha személyekben valo dologért perelne valaki, keresse fūstin, ha privata persona perel valami privatus embertöl öröksége, mint a' töb Oppidumokban, ugy ot-is az ot valo Birák elöt inditsa, onnét bocsáttassék Táblára [AC 141] *1791:* ha Goja Indréj hibázott volna, ötet itten a füstjén keresvén bőséges elégtétel fog adatni [Topánfva TA; Ks 75. VII. 197]. *1820:* Jnonyitza Ita nem tagadhattya, hogy az Lovat a Csolnokosi Embertöl Csolnokosi Sámuel Urnak el nem vette volna határoztatott, hogy azon Potentiáért 12 M frokra büntettessék, és a Csolnokosi Embert keresse a maga fūstyin [F.szálláspatak H; JF 36 Prot. 3] ✱ *girára* ~ *vkit* egy gira/márka birság kirovásáért perel vkit. *1593:* valami tilalomert engemet fel zolita, azt mo(n)da tilalmat teott az eo Jobbagia ellen Theoreok Pal ellen, kire rais hitta(m) az kiraly birak eleybe(n) Azert engemet Girarais keres vala az hiütalert [UszT] ✱ *gyanúval* ~ *vkit* gyanú alapján perel vkit. *rég* gyanúperrel perel vkit. *1615:* Olah Mate szeginy Jobbagiünk aggia erteswnkre ... hogi ... egy Bene Jstuan neuw ember szabad szekely, feleseget giermeket ez okon, hogy ... haza megh Eghwen, gianosaga volna hogy eo czielekette Arestalta volna; ... nem akarta sem gianoual sem penig egieb keppen keresni, hanem ... feleseget giermeket tartotta megh [UszLt IX. 75. I fej.] *1625:* hogy ez giwmolcziot eretlen koraba(n) le uertek karomra ... gianakodom hogy eö mia eset azis ...

mint hogy az giumolcz le ueres felol czak gianoual keresem ha az giano ellen menti magat absoualtassek abol az rezbol [UszT 64a] ✱ *hatalmat ~ vkin* erőszak/erőszakos tett miatt perel vkit. *1595:* en semmi hatalmat njem (!) czelekezem, az minemo hatalmakat en rajtam kerez [i.h. 10/23]. *1599:* vereseget hazra menth hatalmot kerez rajtam ... kez vagyok annak vtanna valazt tenne(m), de azt mondom ha ram ne(m) rakkad megh holt diomo(n) vagy [i.h. 14/45] ✱ *hatalomra ~ vkit* erőszakosságért/erőszakos tettért perel vkit. *1598:* hazra menth hatalo(m)ra keres, en ne(m) vagyok hazra menth hatalmo(n), merth en korchomajara Innia mente(m), eö adott okot tellyiesseggel mi(n)denekre, merth eleözeris eö zidott uala megh [i.h. 13/34]. *1606:* az Jozag azokban az wdeökben ... Ingien sem voltak te kezedbe se birodalmodban hanem annak vtanna az Commissariusok Jt leteben Jtelte az teörueny kezedben myert engem oljert keresz hatalomra kj te kezedbe nem volt [i.h. 20/162] ✱ *holt díját ~i* vérdíjért perel. *1602:* Wajda Andrasne Klara czitaltatta wolt boier martonnet, Tiztesse⟨g⟩ dolgaert, miert hogy Éttetönek monta, es az al peres miert zemelie zerint Jelen ne(m) wolt ... az fel peres holt dijat keressy hogi öttet Etetönek mondotta, Azert ugy tetzek az Teorwinnek hogi holt dian wagio(n) erte [i.h. 16/90] ✱ *igazsággal ~ vkit. 1761:* monda az Exponens mit csinálsz Mihály mit gazolkodol hiszen én Semmit Se vétettem, ha vétettem van igassag keres igassággal [Búzamező SzD; Ks 17/LXXXIV. 41 Marosan Grigoras (40) zs vall.] ✱ *jobbágyságra ~ vkit* jobbágyi állapotba való visszahelyezésért perel vkit. *1625:* Felső Boldogazzonyfalui Incze Janos vram felesege Janossi Susanna azzony kepeben mint perlekedik Hermani szamos embereckel, kiket Jobbagysagra keres ö kegme [UszT 170a]. *1744:* néhai Vesselényi István ur(am) eö Excellentiaja ... Czifra Szabo János Ur(am) Posteritassit Jobbágyságra akarta keresni [Somlyó Sz; TKl St. Jenei (32) lib. vall.] ✱ *kapitálisra ~. 1590:* Jhon Jó az törvenj nap, kibol Engem Palaticaj Geörgj wram, capitalisra keres, es ha az napra hon nem Lehettnek meg karoswlnek [UszT] ✱ *nagy terhekre ~ vkit* bírság megítéléséért perel vkit. *1592:* en vgy mint te mo(n)dod nem emlekeze(m) sem az veresegre, sem az sok szitkokra kiert te engemet nagy terhekre keresz [i.h.] ✱ *nótán/nótára ~ vkit* (fejedelem iránti) hűtlenségért perel vkit. *1710:* Szokás volt eleitől fogva, hogy mikor valakit nótára kerestek, publice az egész ország előtt mondották ki a voxot ellene a státusok [CsH 322]. *1736 u.* gróf Apor Sándort in anno 1345 ... az akkori fiscalis director notán keresi azért, hogy valami jobbágyot repetálván tőle Pálosról, az két cancellistát levonatja s úgy elvereti, pokrócban vitték el őket; ... akkor vesztette volt el az Apor familia az pálosi jószágot per notam [MetTrCs 446] ✱ *potenciára ~ vkit* erőszaktételért/erőszak miatt perel vkit. *1595:* Az mely potentiakra mjnket keres, abban my telliesseggel artatlanok vagyu(n)k, myert pedigh minket illjen potentiakra keres, valamely terhet keresi rajtunk, Azert mindeninknek holt dyan vagio(n) [UszT 10/101]. *1670/1740:* Potentias Törvény Keresetirűl. Végezék asztis hogy ha valaki valakit potentiára akar keresni az potentia égy Forint légyen Ebben is az Falunak 25 pénz legyen, a többi a nyertes félé [Homoródsztpál U; WLt] ✱ *törvényben ~ vkit* perel vkit. *1711:* minek előtte én mondottam volna hogy a Dna A. vesztette meg a lábomat; annak előtte sok izben és sokan ... kiáltották szeméb(e) hogy meg vesztette eö kgle; de eö kgle törvényb(e) csak egyet sem keresett én előttem [Dés; Jk 365] ✱ *törvénnyel ~ vkit* perbe fog vkit. *1570:* Espotal Mester kwlte volt Eotet Sram Istvannehoz az kertbe, kerye ozon hogy Dyznayt Ne veresse, hane(m) ha kart teot Theorwennyel keresse [Kv; TJk III/2. 174b]. *1584:* Az varos procuratori Ielentettek hogy sok gonozsagh volna az varosson es Eyel Iaro es parazna Azzony Allatok megis elegen volnanak, kiket az eleobbj mod zerent teorwenniel keresnenek, de sok feo feo vraimnak volna ellenek [Kv; TanJk V/3. 286a]. *1651:* teőruenyel keresuen az karos ember erette teőrueniel el érte eőket az el lopot Eőkreők arát mégh fizettek az karos embernek [Lompért K; WLt 2 Bodor Istua(n) (40) jb vall.]. *1731:* hamit vitettem volna keresett volna Törvennyel [Dés; Jk].

kérés **1.** rugăminte, cerere; Bitte. *1561:* my az meg mondot mestereknek kereseket igazaknak itilwen lenni az o vegeseket (!)[a] az my priuilegiomunkba vewok [Kv; ÖCArt. — [a]Az 1627-i más-ban: vegezeseket]. *1570:* vegre az fogoth nepekel ez wallo zolt Borbely Lazlonak az haro(m) lab Nyomneh feold feleolel (!). És az ew keresekre Megh engette wgy hogy keozth zaz Janos Thartozzek Mindenkor chinaltatny valamykor Zwksegh lezen [Kv; TJk III/2. 162 Nagy Barlabas vall.]. *1607:* a' Testamentom teuőnek ... keresere ezeket meg irtuk [Illyefva Hsz; BLt]. *1667:* Lazár Peter Uramís az mí tőrekedesünkre es keresünkre meg engede, és meg békélék ... Darabos Mihályval [Kv; Ks 65. 43. 10]. *1677:* Nagy Sebestyén Andras ... sokkal levén ados Kováts István Uramnak ugy adta ő kegyelmének, mellyet sok kéréssel es utanna valo járassal vihetet végbe, nem usoraért [Mezőbánd MT; MbK. — [a]A telket]. *1749:* kérésire el botsátottam kezességen hogy magát azon gjanobol ki tisztitsa [Veresegyháza AF; Told. 3].

2. kérvény; cerere, poliţie; Gesuch. *1836:* ide bé adott Kérése melletti hiteles Bizonyitványokbol nyilván valo lévén Babos Istvannak hibából esett taxáltatása, ötet ezen Kir. Fő Számvevő hivatal a' relaxalandok kőzé ... feljegyezte [Kv; RLt gub.]. *1843:* a falusi közönségnek mondotta Varga Katalin, miszerént ... őfelségénél járt, s azt reméli, hogy azon kérés nyomán, amit oda beadott a felséges királyi főkormányhoz, jó válasz fog jönni [VKp 114].

3. felkérés; solicitare; Aufforderung. *1568:* My koron my Az Wytezleo Bamffy Pal wram es Bamffy Menyhart keressere Rogatio wassarnapon[a] feyrwarath az Ew dolgoknak megh latasara, egybe gywltunk wolna, Wethenek my Eleonkbe Articulusokba egy nehany rendbely dolgokat, melly dolgok feleol, Ew kewztewk egyenetlenség wolt wolna [Gyf; JHbK XII. 8. — [a]Áldozó csütörtök előtti vasárnap].

4. megkérés, feleségül kérés; peţire; Werbung. *1582:* hallottam mind zeoke mihalnak es az eochemnek(is) zaiakbol, hogy Amikor baba Istwannenal voltak es eg mast az Azzonnial Aiandekoztak, Akkor Jttasok voltanak, hallottam azt(is) az eochem zaiabol hog az Azzony a' keresnek Napiat eleozeor hetfeore halaztotta volna, es az vtan kedre mely halogatast vgian meg vnt volna vegre [Kv; TJk IV/1. 68 Beregzazy Lukach vall.]. *1758:* Azután a sógort kérésére küldöttem, jóllehet nem igen javallotta. Talán azért is, hogy az anyját,

Danczkai Sámuelnét akarta volna velem elvétetni [RettE 73].

5. kikérés; solicitare; Ausbitten. *1545:* az nagisagodh poronchiolathia zerinth mi megh kerok az annazzonjnak egj fia ... az kinek neue gergelj gereb kelementhelken lakozando az vitalius gerebh az Jozagh kereseben semmj Ellenth Nem tartha [Fiátfva U; MNy XXIV, 216 ozdy gergely és gaspar gerebb Fráter Györgyhöz]. *1671:* Azon Vármegyének vagy Széknek valamellyik Tiszti által kéresse a' possessortol az illyen joszágot[d], az kérés után admoncaltassa azon székre az hol az joszág vagyon [CC 63. — [a]Jogos örökségét].

6. *jog* kereset; plîngere (scrisă), acţiune; Klage, Eingabe. *1786:* tartozik Ferencz István ökegyelme a maga duktussából elfogott juhokot elbocsátani, így itíltetett, és a Ferencz István kéresitől Oláh Bokor absolváltatott [Ozsdola Hsz; RSzF 183].

keresendő szerzendő; care va fi dobîndit; zu erwerbend. *1727:* minden kereset, es ezután keresendő ingo és ingatlan javaimat ... Szilágji Laszlo(na)k, és Borbárának vallattam, és kőtöttem [Gyf; JHb XVI/1.].

keresés 1. *átv is* căutare, căutat; Suchen. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... mak viragnak keresesse es zedesse varba vitele [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly.]. *1590:* Valaztottak oly zakadek erdeo keresesere kibeol a' zenas kert meg Epwllicon, Kadar Mihalt, es Vegh Janost [Kv; TanJk I/1. 139]. *1639:* Füzesen lako Nagi Janosne Leaniat Ersebetet bocziattia az Eccla hitötlen ferienek keresesere [SzJk 46]. *1749:* egy alkalmatossággal ... Lovam keresésére ki menvin jo reggel Kis Muncselen ködös idö vala [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1780:* egy ökre el veszvén ... a Kotsi Erdőben keresise alkalmatosságával ottan reá tanált ... egy Szürke Szőrű Lora [Fintóág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1806:* Oda maradván a hazajáro Csordabéli valamelly marha, tartozik a' Pásztor ... legottan azon Marha keresésére viszszáfordulni [F.rákos U; Falujk 13–4 Sebe János pap-not. kezével]. — L. még AC 63–4; CC 45.

Szk: *maga hasznaljava ~e. 1578:* Az molnarokrais wygyazasa legyen, hogy az molnok haznat ygazan be adgyak, tekozlast benne ne tegyenek, az eörlęket az molnoktęl, walamy hamis magok hazna keresesewel el ne idegenichek [Kisfalud AF; OL. M. Kamara Instr. E. 136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachochy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1654:* Semmi emlékezetre és dicséretre méltó dolgot nem épittenének sem város, sem egyebütt a nagy maga java keresése miá a jámbor tisztek [ETA I, 158 NSz] ✱ *vkinek kedve ~e. 1619:* Mondám ...: Az én uramnak vagyon gondja az maga ótalmára és az hatalmas császár kedve keresésére [BTN[c] 183]. *1671:* Mivel Isten után ez hazának meg-maradása áll az Porta kedve keresésében, a' melly-is fundáltatott az adoban: ... kelletett adót mostan fel-vetnünk[a] [CC 96. — [a]Köv. az adókivetés részl.].

2. elő megkeresés; căutare; Hervorsuchung. *1664:* Asszonyunk ő nagysága parancsolt volt valami levelek keresése felől [TML III, 130 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1718/1781:* Ezüst, arany, és egyeb supellectilék keresésivel, egyéb lábos, szarvas Marhák rátioival ... Josika uramot az több Condivisor atyafiak eö Kegyelmek nem terhelik [JHb LXXI/3. 485]. *1791:* Veres Jstan üdösb sus kribalak az privigyium (!) keresesere [Torockó; TLev. 5/7].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *élelme ~e* cîştigarea mijloacelor de subzistenţă/trai; sein/ihr Suchen nach Lebensmitteln. *1816:* Bulzesd, Grohot, Ribitsora és Ujbaresd falukban ... a' leg szegényebbek nagyon el széledtek élelmek keresése végett [Ribicsora H; Ks 118 Vegyes ir.] ✱ *kenyere ~ére elégtelen* (a fi) insuficient pentru cîştigarea pîinii de toate zilele; zur Erwerbung seines/ihres Brotes ungenügend sein. *1777:* engem annyira vertenek, hogy holtom napjáig épp ember nem lészek, s kenyerem keresesire elégtelen [H; Ks 114 Vegyes ir.] ✱ *maga élete ~ére alkalmatlan* (a fi) incapabil pentru cîştigarea mijloacelor de trai; zur Erwerbung seines/ihres Lebens ungeeignet sein. *1689:* Horvat Iudit Aszonynak ... Lévén ... égy Lovász Marton nevü örökös jobbágya ... azis igen el vénhedet és szegényedet, maga élete kereséséreis alkalmatlan ez mostani sok Contributiokra nézve [Kv; RLt O. 5].

4. kutatás; căutare; Forschung. *1677:* Nyomot sem be nem vesznek, sem ki nem adnak; szabados menetelt engednek a károsnak, segítik is keresésében [Gyalu K; MNy X, 370] | Kénesőnek keresése, és készithetése fel szabadittatik Fiscusnak adván-bé fizetésért [AC 261]. *1702:* Jött mi hozzánk Zalathnárol egy Sebastian János nevü Bányász Ur holmi materiáknak keresésére, a' ki a' mi völgyünkbe fekvö Materiákot meg probáltatván ... futatatt bizanyas materiákat, mellyet a' mi Földes Uraink ezekbe vévén megirigylettenek, és ottan ellenünk haragra indultanak [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. *1762:* senkiis, valakinek a' Supremum Montanisticum officiumtol, Patense lészen, az Ezüst és on Ercz(ne)k keresésétöl ... nem tiltatik, se meg nem gátoltatik | a' mely vas Bányák pedig mostan miveltetnek a' Községtöl, azokb(a), azok Possesoraiknak consensussok nélkül Ezüst és on Értznek Keresésére ... bé menni nem lehet [Torockósztgyörgy; i.h. 8/7].

5. kb. felkutatás; cercetare, căutare; Ausforschung. *1702:* Ki lött légyen mü közül (!) a mü szabadtságunk keresésének Indittoja? [Torockó; i.h. 4/3. 29]. *1762:* az utrizált fák keresésére ád szabadságot [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1798/1799:* a' Fel-Peresek ezen privilegiált állapottyok keresésében régtöl fogva nyughatatlankodnak Földes Uraik ellen [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 423].

6. követelés; revendicare; Forderung. *1629:* miuel az Inctanak minden Jovait el bechyültek adossaghban ... es akkor az A. negligalta az eo adossaga kereseset, tehat el mult mar melleolle. s az Incta sem tartozik semmitis fizetnj, miuel nem hogy vrarol az ki adosult volt valamie maradot volna de megh az magaeis ha mi leot volna mind el bechyültetet [Kv; TJk VII/3. 190].

7. *jog* kereset; plîngere (scrisă), acţiune; Klage, Eingabe. **Szk:** *méltatlan ~. 1588/1589:* chyan Benedek megy eskewgyek igy eö magah, ha Ezen Jstenteól walo liltiben megy meer eskenny, Tehat Marthon vram Chian Benedeknek dyan marad, Az meltatlan keressessert [Somlyó Sz; WLt] ✱ *törvény szerint való ~. 1671:* Mostani Kegyelmes Aszszonyunk birván hozzá valo falukkal és portiokkal edgyütt Balás-falvát-is ... kik penig még azon joszághoz praetensiojokat tartanák servatis

de jure servandis uttyok engedtetett Törvény szerént valo keresésekre [CC 71].

8. *per ~e* per folytatása; continuarea unui proces; Fortsetzung des Prozesses. *1670:* Capitany Vr(am) maradeki ereőtlenek es érteketlenek lévén ez hoszszas pernek keresésére, részek szerént kelletet volt Nehai Mikola Janos Vra(mm)al ... bizonyos Contractust czinalni [Kv; JHbK XXIV/25].

kereset 1. keresés; căutare, căutat; Suchen. *1821:* Petru Fág azt adja fel, hogy nékie égy tulka el tévellyedett mellynek négy napok mulva sok keresete után akadatt nyomába ... meg nyuzva [H; JF 36 Prot. 17].

Szk: *~e vagyon* keresett, kelendő. *1708:* A' Gabonák el adásáb(an) jó szivel leszünk munkások csak csepeltethetnök el es lenne keresetek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1792:* szükség hogy egy kevéssé még várakozzunk talám jobb kereseti lesz holminek továbbára [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. cîştig; Erwerb. *1570:* Margit Thakach Jstvanne Aztis Twgya hogi egy hazban Laknak. De eletek es keresetek feleol semmyt ne(m) twdnak [Kv; TJk III/2. 16e]. *1602:* az Thamas deak vram felesege Catha azzony ott az Annyaual lakott ... de az Annyawal eö neki semmi kereseti nem volt, hanem varrasawal ha talalt valamit [Kv; TJk VI/1. 606b Honesta Matrona Catharina Rlcta Ioanis Kadas vall.]. *1641:* io kereseti vtan Isten annak vtanna megh alda [Ne; RLt I Mich. Thot de Enied (72) vall.]. *1786:* keresetek is igen vékony volt [Kv; KLev.]. *1864:* Kovács Kata ... terhes asszonyok gyermek elcsinálása ... és több elé nem számlálható gaz keresetek után is él [M.bikal K; RAk 250–1].

Szk: *egy ~en van* közös kereseten van. *1599:* Chyge Miklos ... vallja ... Razman Istwan zolgaia lewen enys egy kereseten volta(m) az Annyaual Razman Adamnewal, es enys vittem oda az eo reze zerent valo portiot [Kv; TJk VI/1. 382]. *1747:* a' Parsok 100. marha bőrök el adásában edgj kereseten volta(na)k mellyeket el adván, Computust inealta(na)k edgjmás kozőtt [Torda; TJkT III. 121]. *1771:* A beadott relatoriákban levő fatenseket is meg nem vizsgáltam volt, tudniaillik az olyanokat, kik az actorral hasonló társaságban és egy kereseten lettek volna [M.hermány U; RSzF 268] ✱ *egy ~en és kenyéren van vkivel* közös kereseten és közös asztalon van vkivel. *1771:* Én pediglen az engemet kiházasított szülőanyámmal egy kereseten és kenyéren nem vagyok [uo.; i.h. 269] ✱ *egy kenyérre és ~re visszaáll. 1807 k.:* sem edtzer Sem mattzor néhai edes Attya haláláig egy kenyerre és keresetre viszsza nem allat(t) [Sinfva TA; Borb. II] ✱ *hamis ~tel él. 1675:* Mondré Pált citáltattuk hogy sok emberséges embereket megh chialván varáslásával és virgásságával meg karositott, s hamis keresettel élt [Kv; Szám. 34/LVI. 6–7] ✱ *külön ~en van. 1734:* Székely Ferencz Uram az Attyai Joszagra maga epitet Pinczet Pájtat es egyebeket is, noha külön kereseten volt az annyatol es báttyatol ... külön aquirált Ház helyet erdőt reteket es szanto földeket mindeneket [Asz; Borb. II Forika Mihaly ns felesége Kováts Anna (25) vall.] ✱ *külön kenyérre és ~re áll. 1807 k.:* Az Eskettetőt tudam házassága után a néhai edes Attyától kulon kenyerre és keresetre allatt [Sinfva TA; i.h. Fodor István (50) a szék assz. vall.] ✱ *maga kenyerén és ~én él. 1698/1750 k.:* a melly Nőtelen legény⟨ek⟩ ... magokra vag⟨y⟩nak és magok kenyereken es kereseteken él(ne)k ... azok tartozzanak fél bért fizetni a Praedikatoroknak [RGyLt A. 12].

3. keresmény; agoniseală, economii; Verdienst, Einkommen. *1597:* Elek Janos az Baniay Janossal walo tarsasagakor annyra ki fogiot wala minden keresetibeol hogi harom rendbeis foglaltak el hazat [Kv; TJk VI/1. 14 Berekzazy Lukach vall.]. *1638:* Az Mostany felesegem es kis giermekem felol, Mint sayat keressettembol, Igy disponalok [Kv; RDL I. 113]. *1780:* A' mik ... ezeken kivűl az Ház és Jószág kőrűl vagynak ma, és talaltatnak, azokat rész szerint együtt valo keresetünkből, rész szerint pedig Edes Atyám Házatol hozattattakbol szaporitattuk [Ne; DobLev. III/546. 2b]. *1795:* nem hogy Antal az Édes Annyával és Testvéreivel az maga keresetit közlötte volna, de még az életből magának vakart és gyüjtött [Osdola Hsz; HSzjP Ito Ferentz senior (46) gy.kat. vall.]. *1805:* Mi ... hogy az ő határ nélkűl való kivánságaiknál fogva keresetünknek minden Sirját meg emészteni kezdett munkásainknak regulatiojára a' Ngod plánumához mérséklett utat ki dolgoznok, egybe gjültünk vala a' Biroság Házhoz [Torockó; TLev. 9/38].

4. szerzés, vagyongyarapítás; agonisire, achiziţie de avere; Vermögenserwerb. *1658:* Az Vensegnekis Erötlensegi igen megh fogtanak az keresettől, nem kereshettem azok helyeben mast [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

5. szerzemény; bunuri dobîndite; Errungenschaft, Erwerb. *1572 k.:* Amy keresettem volnais azt massra kel biznom Azok penig mikor az en zemem ott nincsen chiak az isten Twgia mint chelekednek vele ... mert nem nevekedik hanem Inkabb apad az en marham [Kv; TJk III/3. 30d]. *1628:* (Férjem) mikor masunnatt valamitt hoz⟨ott⟩ affele Ragadomani uti emberektol el vőtte es ⟨nem⟩ Isten szerent valo kereseti volt az kiert velle haborgotta(m) [SzJk 19]. *1734:* Székely Ferencz Uram ... az aquisitumab(a) ment lakni ezt pedig hallottam hogy mondotta ... hogy azért megyen az maga keresetib(e) lakni hogj holta utan senki a maradekat vagy Successorat ne haborgassa meg benne [Asz; Borb. II]. *1755:* Volt ... T. Nzts Vajda Istvan Uram(na)k a Felei[a] határon ... egy darab szőlője tulajdon maga kereseti [MMatr. 406. — [a]MT]. *1785:* Jo Leányom ... el szőkvén, az én keresményembe nem részesülhet. mind magamébol mindenből ki tagadom, és semmi keresetemb(en), felkelhetöimb(en) részt ne várjan [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1b Dobolyi József kezével]. *1854:* a néhai Ipomnak több keresetei is voltak mellyek az osztály Levélbe fel vagynak Jegyezve [Uzon Hsz; Kp V. 398 Kispál György jegyzete].

6. jövedelem, bevétel; venit; Einkommen. *1731:* én nem tudom ... hogy ... az Keresztesi háznak s Familiának itt az Maros Szent Királyi[a] határon, szabados neve lett volna, annyival is inkább hogy pénzért vagy egyéb keresetért apro vagy őregh hajot Tarthattanak volna [Told. 2. — [a]AF]. *1774:* Vagjon ugyan az mi Falunk Határán a Méltgs Groff Exponens Uraságnak Erdeje ... de abbol Semmi kereset Sintsen [Szépkenyerűsztmárton SzD; KS Conscr. 104].

7. keresnivaló; ceva de căutat; etw. zu suchen haben. **Szk:** *nem volt/nincs semmi ~e vhol* **a.** nem volt/nincs semmi keresnivalója vhol. *1765:* a' szántások között lévő barázdában álló fejér kötöl jövő barázdának a' Maros felöl való szelin belöl semmi Jussa 's kereseti nintsen

a' Titt. Zejk Uraknak, mert tsupán tsupa régtől biratott Josika Juss [Haró H; JHb XXXIII/19]. *1769:* a Mikola resznek sem volt Semmi keresete az uton felyül, hasonlo-képpen a' Kabos Familiának sem volt az uton aloll [Dezmér K; JHbK XLII/24]. *1784:* Nintsen itt néked Semmi kereseted, mert ezt még Néhai Boldor Máris (!) kezdette irtani ezen ároktol fogva az hol te állaszsz, és akarnád magadot bé szurni [Vormága H; JHb XXXIII/36]. *1800:* ha ezen tull mentek a' Kőődiek ... azzal hibáztak, mert ott semmi keresetek nintsen, mert mind ezek a' Kelentzei Határ belsö Kerületiben vagynak [Benedekfva Sz; BfR II. 5/21 Bősházi Szilágyi Mihály (50) col. vall. Vérvölgyi Bányai János lejegyzésében]. — **b.** nincs semmi köze vmihez. *1736:* ezekre ... a ratiokra nezve nintsen az mostani I ö kgl(ne)k azon meg irt szőlöhöz semmi kereseti [Torda; TJkT I. 107]. *1808:* abban kigjelmeteknek semmi részek, keresetek nincsen [Aranyosrákos TA; Borb.].

8. kalmárkodás; negoţ, negustorie; Handeln. *1570:* Cheotertekenys Nyolcz orayglan Maradna Megh az vasar dolga, Senky keresetre Neh venne semmyt [Kv; Tan-Jk V/3. 7a].

9. (perbeli) követelés; revendicare (pe cale judiciară); (Prozeß)Forderung. *1595:* az minemo keresetet rajtam tez, abol en mindenekbol fogok Damokos Annara [UszT 10/23]. *1598 k.:* Teób keresete(m) illyen vagio(n) az Jn Vagion az Jnel egy kőz tallerunk, mellyet oztozasunk vthan Attak az Jhez annak felet keuano(m) megh az Jteol [i.h. 13/51]. *1599:* azt mondo(m) hogj mind ezeket en raita(m) megh chielekottek minden rajta(m) valo keresettik riok ter ... az hazat örökseget magamnak kezembe keuano(m) [i.h. 14/43]. *1698:* az Actioban feltett keresetet az A. exequaltathassa az Inctuson [Dés; Jk 270b]. *1791:* ha Ngod minden törvéntelen keresetèröl le mond, és maga ajánlása szerént az atyafiságos osztállyra ereszkedik, azt az Exponens Ur öttsével édgyűtt Atyafiságos indulattal vészen (igy!) [JHb XLIV/5]. *1826:* Az alperes pásztor ... megkivánja, hogy ... a kereset alól szabaditassék fel [F.rákos U; RSzF 223].

Szk: *~et keres* követelést perel. *1592:* Azt mo(n)dom, Az mely kereseteket keres rah ter ha mit ezekbe(n) tagad hogy igy ne(m) chelekedett volna bizonitok [UszT] ✱ *elesik a ~étől. 1593:* az teorweny azt Itele hogy el eset keresetitul ... kire engem kereset ra Jtele az teorweny nemis apellala [i.h.] ✱ *vki ~én marad. 1620:* az J sem maga sem p(ro)cur(atora) nem compareala, miert hogy p(ro)kator hiuastis izentetet uolt az Inak, azt keuana az A hogi ha ielen uolna az J ra szolana De miert nem Compareala, az Actornak minden kereseten marada [Zsögöd Cs; BLt 3].

10. reklamáció, visszakövetelés; revendicare; Reklamation. *1656/1667:* Kendi János vr(am) perrel el kezdvén joszágának keresetit, csak eddeghis alkalmas kölcségébe tölt [Kissáros KK; Ks NN. 25]. *1677:* ha comperialtatik, a' Haeresek legitima citatione mediante inchoallyák a' joszágnak keresetit ... finaliter decidallyák a' Causát [AC 101–2]. *1762:* az A. nem ijjesztette el a p(rae)tendenseket magok portékajok keresetétol [Torda; TJkT V. 86]. *1818:* Vaszilije Balogonye panaszsza felvetetik Dan Balog ellen az ház padlása és egy kotyettze keresetéb(en) melj kotyetznek a Praestyilláját az alperesnel találta [Petrilla H; JF 36 Prot. 18].

11. szóbeli panasz; plîngere verbală; mündliche Klage. *1819:* Fekete Isak a' sokadalmi alkalmatossággal egy Sidoval valo pofodozásért (!) ... behozattatván ... edgyik a' másiknak meg engedvén békesség uttyán ezen költsönös kereset el enyésztetett [H; Ks 91. c. 12]. *1821:* Mitu Adronnak Juon Korlán Felesége egy övedzö Szijju felett való keresete fel vétetik [H; JF 36 Prot.].

12. *jog* panasz; plîngere; Klage | írásbeli panasz, keresetlevél; plîngere scrisă, acţiune; Klageschrift. *1563/1577:* az Torozkay wraym az Jeowendeo megh mondot Terminuson, Semmi okon, Magokot nem abseltallyak (!), hanem az keresetrol Exhibealnak [Kv; Thor. VIII/2]. *1591 k.:* az Irtas feóld felöll valo keresete(m)re ollya(n) valazt tett, oslast keua(n), Arrol azt mondo(m), nem kellett volna en teölle(m) hatalmasul el foglalni, hane(m) mas modo(n) kellett volna ozlast kerni [UszT]. *1650:* Az varosiak aszt eligaltak, hogy az vice szeken felelnek megh az nyom dolgabol, de egyebböl az Privilegium tartasa szerint az derek szeken felelnek megh akar kinek keresetireis [i.h. 8/64. 75c]. *1675:* Mivel az D. Actor ... az originalist ne(m) exhibeallya ... hozza melléje az original levelet, es ugy tegyen eleget keresetinek [Kv; TJk VIII/12. 109]. *1736:* a kereset a Forumot is excedállya, mert egy Instructiob(an) kurvaságért és Diffamatioért valakit perelni nem lehet, hanem divisim kell vala Citaltatni [Dés; Jk 184b]. *1772:* mind ezekböl ... az nem következik, hogj az I. Groffné Malma Gáttja bövebb probára el vágattassék, mivel e' nélkülis mind az Oculata Revisiok, mind pedig minden Documentumaim keresetemet annyira probállyák, hogj semmi kéttség fen nem maradhat [Kük.; JHb LXVIII/263]. *1855:* több izbe meg szolitottam a' feljül jaro résznek nékem léendö kifizetésire, de sikertelenül, kéntelen valek tehát a' tisztelt ur ellen ezen keresetet be adni [Fejér m.; DobLev. V/1388].

13. perlés; purtare de procese; Prozeßführung. *1586:* ennekem az eo keresetiben az eo Naga tablaian swllios teorweniem leot volna vrunkat eo N(a)gat megh talaltam volna vy itileteth veottem volna az en keresetemet deponaltam volna [Kv; TJk IV/1. 619–20]. *1677:* Hogy ha valamely Executiokban procedalo Nemes ember meg-öletettenék, ha szintén a' gyilkos a' meg-öletet embernek feleségével, gyermekivel, vagy a' dolognak keresetit illetö attyafiaival meg-békéllenék-is, de a' Tisztek tartozzanak evocaltatni, és ... meg-is bünteteni, mivel sokszor találkoznak ollyak, kik vagy elégtelenek a' dolognak keresetire, vagy penig egyéb respectusokbol ... örömest posthabeallyák [AC 117–8].

14. per; proces; Prozeß, Rechtshandel. *1625:* most az tôrueni elöt kerdem ha felele felesege marta azoni felöl ha felel ereze maga(n) keresetemet ha ne(m) felel perlek az J. azzoninial martaual [UszT 93a]. *1676:* Mivel pediglen az Al-Gyogy[a] Vidéki joszágok ige(n) egybe elegyedve vannak, mind addig is migle(n) nem distingválodnak, igerik az Atyafiakis köz akarattal, farátsággal, az vélek Kőzös Keresetekb(en) tehetségek szerint Költségekkelis subleválni a' Dotalista Assont [Sv; Törzs. — [a]H]. *1796:* mivel ... ezen keresetben, az Evictionak terhe Nagodat illeti, azért ... Ngadat az emlitett széken téjendö oltalmazásra szollittattya, Tessék Ngodnak meg jelenni, és az oltalmat magára venni [T; JHb XXVIII/56]. *1834:* a' Szoszolloi meg Hivásnak a Hasonlo legrövidebb természetü keresetekbe nem tsak elötte, de még a' derekas Ite-

let utánnis hellye vagyon [Borb. Asz törv. széke]. *1840:* hibásnak találom a' panaszlo Károst, hogy miért késett jelen keresetével, és miért nem inditotta meg ezt mingyárt, mihent kára meg valósult [Dés; DLt 370].

Szk: ~ *alá hozott* perelt. *1820:* készek a pasztorok meg eskűni hogy ... meg gyogyithatatlan ugy nevezett Farkas vagy mérges tállyogba doglött meg a keresett alá hozott ökör [F.rákos U; Falujk 104–5 Barrabás Áron pap-not. kezével]. *1828:* Az Alperes Őzvegynek jussa a' kereset alá hozott kevés Őzvegyi Joszágban ... citatio uttyán vehető Biroi visgálat alá [Ne; DobLev. V/6. 1129. 1b] ✱ ~ *alatt fennforgó* perbeli. *1796:* Hijába reproducalja itten az All Peres Ur azon Leveleit ... a' mellyekkel azt akarja bizonyittani, hogy a' Torotzkaiaknak Privilegialis szabadságok ezen Leveleknek ereje által mortificaltatván, és ők örökös Jobbágyság alá esvén, ma már a kereset alatt fenn forgó Levélhez a' Fell Peresnek semmi actioja nem volna [Mv; TLev. 5/16 Transm. 34 tábl.] ✱ ~ *alatti* peres. *1799/1800:* a' régi emberektől hallotta, hogy egy Rákosi Táborozott volna[a] a' Kereset alatti Joszágrol [Harasztkerék MT; Told. 30. — [a]Hadba ment/szállott volna] ✱ ~ *alatt levő* **a.** peres. *1761:* a' keresett alatt levő Jókat bizonyos akadályok miatt nem apprehendálhatták [Ne; DobLev. II/322. 2a]. *1796:* ezen Cavillatiok általis azt jelenti ki az All Peres Ur, hogy a' Kereset alatt lévő Levél valósággal kezénél vagyon [Mv; TLev. 5/16 Transm. 72–3 tábl.]. — **b.** perbe fogott. *1819:* a keresett alatt lévő Alperes, jámbor, jozon életű ember lévén nem gyilkolo kézzel, sem nem szántszándékos előre el tökéllett indulatbol; hanem ... történeteset ütött a Kretsun Josziv Fejéhez kezében lévő vékony pàltzájával [Déva; Ks 116 Vegyes ir.] ✱ ~ *alá vett* peres. *1798:* egy versen Sz Biro Uram ki jött volt ide, hogy meg tekintvén a kereset alá vett hellyet a Felek közt el igazittsa a Controversiát [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.] ✱ ~*ben forgó* peres. *1803 k.:* Koránt sem csupán azon okbol invalidáltatott az 7. alatt valo abalienatorius Contractus, hogy a' Felperes Urak a' keresetben forgo ház el cserélésekor meg nem kináltattak volna [Dés; Ks 79. 29. 311] ✱ *becsületsértési* ~. *1877:* Bálint Katát ... azért mert ... panaszlott a szék szinén is sértegette ... Consistoriumunk ... az asztalpénz kétszeresére az az : 2 fr 80 krra bünteti, becsületsértési keresetével panaszlót az illető polgári birósághoz utasítván [M.bikal K; RAk 338] ✱ *bűnvádi* ~ *alá vettethetik* bünvádi eljárás indittathatik (vki ellen). *1847:* nézetem szerint elegedendő határozott bizonyítás nem találtatik avégre, hogy a három helységbeli lakosok közül valamelyik mint Varga Katának szándékos bűntársa bünvádi kereset alá vettethessék [VKp 297] ✱ *bűnvádi* ~ *alá vettetik. 1847:* (Varga Kata) a már elősorolt bűntényekért a méltóságos királyi tábla előtt indittatandó bünvádi kereset alá vetessék [i.h.] ✱ *derék* ~ érdemi per. *1600:* Jmreh Janos ... az derek keresettol el eset. Az teörwenjnekis a teczik [UszT 15/203] ✱ *elesik* ~*ától* elveszti perét. *1599:* Repl(icat) J ... Az fellyel megh Irt terhen Vagyon, merth azt en telliessegel tagadom. Annak felette keresetiteol(is) el esett [UszT 14/46] ✱ *elesik minden* ~*ától* minden perbeli kérelmes semmis. *1592:* Mielhogy azzal all eleo az Al peres hogy Ideo eleott p(ro)dukalta volna az bizonsagokat ... azt mondom hogy minden keresetiteol ell esett [UszT] ✱ *elmarad* ~*e mellől/*~*ától* elesik pere folytatásától. *1570:* Ez okokbol tettchy (!) az terwe(nne)k hogi az fely peres azzon Minden keresetetwl ely Maradot, Es az Alperest Minden tereh keowetestwl Mente hagya [Kv; TJk III/2]. *1583:* ha mi igassaga wolnais minde(n) melleol elmaradot ... miert ket missilis mellet zollit, Patuarosnak mondom Erette es keresetj melleolis el maradott [Hsz; BálLt 80] ✱ *fiskális* ~. *1823–1830:* Míg az anyám ellen folyna a fiskális kereset, Szebenbe országgyűlés lévén Máthé László[a] is odament volt [FogE 84. — [a]Miatta vonták kereset alá az anyát] ✱ *fiskális* ~ *alá vétet. 1823:* kérem a Tktes Tisztséget méltoztassék Csernátoni Samuel Uramat valahára lehető meg zabolázhatása végett fiscalis kereset alá vetetni határozni [Vajdasztián MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Budai István viceispán kér.] ✱ *főbeli* ~ főben járó per. *1832:* A' Tekei[a] Magistrátus Kováts Jánost Feleségével folyt válás pere következésében ki világosodott Nős paráznaságért Főbeli Keresetben megitélte [Borb. II. — [a]K] ✱ *kriminális* ~ büntető per. *1809:* azon Criminalis keresetek, mellyek ... Tolvajság vétkéért raboskado gonosz tévők ellen meg indittattak, és már a keresetnek derekára nézve is Jtélet alá botsátottak az azt illető Referensnél vagynak [UszLt ComGub. 1672 gub.]. *1832:* az Itélet Cassáltatott azon okbol hogy a' Tekei M(a)g(istra)tusnak nem volna hatalma criminalis keresetekben Itélni, és Kováts Jánosnak Kolos V(ár)megye Törvény Széke elött lejendő prosequáltatása porontsoltatott [Borb. II gub.] ✱ *leszáll a* ~*e* pere elutasíttatik. *1592/1594:* Mierthog' az Actor az haznak venditioianak à tempore venditionis kinek vagion 16. eztendeye nem contradicalt ... Azért ... le zal az Actor kereseti ... az Jnctusnak perpetuallia a teörweni ā hazat [Kv; RDL I. 63] ✱ *méltatlan* ~ alaptalan/ok nélküli per. *1573:* (Kis Mihály) teollem apronket (!) minden Zolgalatyat az mire zolgalt fel keregette, Azert mosta(n) engemet Meltatla(n) keres es haborgat mely meltatlan keresetnek terhet varom az teorwenytwl ... ezt az eo zolgalatyat soha sem emlegette sem kerthe, Ez okkal mondom az eo keresetyt Meltatlan keresetnek [Kv; TJk III/3. 262a]. *1796:* meg kivánnya az All Peres, hogy az Per derekára vettetett Fell Peresség ellen valo kifogás, in merito revidealtassék, és az All Peres a' Fel Peresnek ezen méltatlan keresetétől menté tétessék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 31] ✱ *méltatlan* ~ *terhén hagy vkit. 1570:* (A biróság) az Al-perest Minden tereh keowetestwl Mente hagya, Az fely peres Azzzont (!) vyzont Ez Meltatlan keresetnek terhen haggya [Kv; TJk III/2] ✱ *méltatlan* ~*nek terhén marad. 1570:* eo K.ek theorwen zerent Mongiak hogi Janos deak az egy Byzonsaga mellet megh eskediek hogi appalatioba alot dolga, ha megh eskesik vicey Janos vra(m) az Meltatlan keresetnek terhen Marad [Kv; i.h. 172a] ✱ *méltatlan* ~*nek terhén szól. 1592:* méltatlan keresetnek terhen zollok hozza, Azt megh bizonito(m) hogy Igen kiczin volt az[a] azkit az Damokos Mihaly arwaytol megh veottem [UszT. — [a]A föld] ✱ *személyes* ~ kötelmi per. *1826:* a Néhai Ladmaczi Samuel Dobollyi Josef ellenis inditott ... személlyes keresetébe hozatott Itélet mellett tentaltatott executio [Ne; DobLev. V/1114. 3a] ✱ *törvényes* ~ *alá hozatik* perbe fogatik. *1826:* Néhai Férjem ... a Testvérei rendetlenségek hibájok miatt törvényes kereset alá hozatván, maga és Annya a Mlgs Királlyi Táblán pereltetvén s' convincáltatván ... az egész convictiot ... 5515 Rforintokban költsön fel vett pénzböl fizette le tsak hogy a

rabságbol ki szabadulhasson [Ne; i.h. 4a] ✱ *törvényes ~et indít* pert indít. *1804:* a' Falu Székin Törvényes keresetet inditott F. Rákosi Pál István egy el károsodott sertésse iránt, a' Makkos sertés Pásztorok ellen [F.rákos U; Falujk II–III. 1.] ✱ *törvényes ~et indittat. 1816:* az Exponens közönség ... magok ... az erő hatalommal el foglalt heljnek Törvéntelen birtokárol sem le nem mondattanak sem az érant Törvényes keresetet nem indittattanak [Asz; Borb. II] ✱ *úrbéri ~* úrbérre vonatkozó/úrbért illető per. *1847:* ezen három helységbeli lakosoknak a királyi kincstár ellen úrbéri keresetök van függöben [VKp 296] ✱ *vkinek ~e alól/~ától abszolválódik/abszolváltatik. 1590:* az I ... az Zek Zinen harmad magaual el mentse magat absolvaltatik az Anak keresetiteol [UszT]. *1600:* heted magawal ... az J(n)ctus ... mentcze megh magat, es igy simpl(icire)r absolualtassek az Actornak keresetiteol [Kv; TJk VI/1. 541]. *1735:* ne légjen azért Kesö énnékemis ... magam artatlan szenvedésimről hiteles literale Instrumentumimat exhibealnom, és az Anak eö kglmenek kereseti alol ... simpliciter absolvalodnom [Dés; Jk 155b] ✱ *vkinek ~e alól felment. 1842:* Mélly alázatossággal esdeklek Méltoztasson A Tekintetes Király Biro Ur a Hajdu Imre eö kelme ... keresete alol kegyesen fel menteni [Szováta MT; Bereczki József lev.] ✱ *vkinek ~e alól feloldoztatik. 1836:* meg kivánnya az meg vexált Alperes Özvegy ... Hogy ... az felperesek keresetek alóll ... az okozta költség és fáradságnak megfizetése mellett fel oldoztassék [Ne; DobLev. V/1213. 4b] ✱ *vkinek ~én marad* **a.** vki perbeli követelésén marasztaltatik. *1589:* Az Keo halmi Zaznak fazekas Sandornak az Allmosi Márton fia ellen Andras ellen Illien teorwenie leott hogj ha Bodogh azonj napigh megh ne(m) elegitene az fr 4: tehat azuta(n) fazekas Sandornak eges keresetin tudnyillik fr. 8 maradgion [UszT]. — **b.** vkivel szemben elveszti a pert. *1604:* az Alperes Absentallya magat nem Compareal azert az Felperesnek keresetin marad [UszT 18/35]. *1606:* az azzonj chak az fel peres keresetin marat, miert hogj az megi holt Vra eskwt uolt megj kireol az per ria zallot [i.h. 20/325] ✱ *vkinek ~ától abszolvál. 1804:* méltoztassék münket a' Gazdag Mária méltatlan Keresetétöl kegyesen absolvalni [Dés; DLt 198/1807-hez] ✱ *vkinek ~ától abszolválódik. 1774:* Deliberátum: absolválódik Veres Benedek uram az határpásztorok keresetitöl, és az réses ember[a] fizesse meg a kárt [Árkos Hsz; RSzF 145. — [a]Akinek a résén mentek el a marhák] ✱ *vkinek ~ától felszabadul. 1648:* az Inctus jurallion azo(n) hogy az melj bonumokba(n) az Aszszony keres raita ha mi nala va(gyo)n mind eleo adgya es ha valakinek mit adot volnais benne voltakeppen eleö mondgia Juralua(n) az Actrix Aszonnak keresetiteol fel szabadul [Kv; TJk VIII/4. 293] ✱ *vkinek ~ától megszabadít. 1606:* miert hogi absentala magat bizonjsagat sem hoza ele az törvin meg szabaditta damokos Janost az warga Tamas keresetiteol [UszT 20/299] ✱ *vkinek ~ától megszabadul. 1606:* az A ... vargjasj Emberökel bizonjtoth, mjert hogj Vargjas faluaert lötth volt kezes matthe gjörögj per hoc nincz helje az vargjasy bizonisagok vallasunak az J. meg zabadúl keresetiteöl az Actornak [i.h. 20/314].

keresetbeli 1. keresetlevélbeli; din plîngere scrisă; aus der Klageschrift, klageschriftlich. *1672:* az J quoquomodo nemű nemű homalyos circumstantiakal fassioiban lattatik az d(o)m(inu)s Ac(tor)nak keresetbeli adossághát megh homályosittani, a' holott azt vallyák fatensi, hogy ... minden adosséghit megh fizette volna [Kv; TJk VIII/11. 175].

2. ~ *vagyon* szerzett/szerzeményi vagyon; avere agonisită; erworbenes Vermögen. *1796:* Minthogy ... Leányom Dobolyi 'Susanna, ki-is éretlen észtöl viseltetvén ... hír tétel nélkűl nagy meg-bántódásommal ... ment Férjhez ... ez iránt hibáját el-engedem, de fel-kelhető minden keresetbéli vagyonomból, 's építésemből egészszen üresnek vallom [Koppánd AF; DobLev. IV/760. 1].

keresetlen necăutat; ungesucht. *1657:* Én, noha igen gyermeki állapottal valék, mindazáltal úgy tanálá hozni valami keresetlen alkalmatosság, hogy azon napon mindjárt az fejedelem szekerének ablakjában ültem [KemÖn. 37]. *1797:* kit hol tanáltál, ott is keresetlen fával Agyba-föbe ütetted s verted oket [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

keresetmód kereseti lehetőség; posibilitatea de cîştig; Erwerbsmöglichkeit. *1823–1830:* Egy íródeákjának is soha semmi fizetést, sem gúnyát nem adott[a], hanem csak ennie, azonban mégis volt kereset módja, mert a peres emberek, ahány alperesek voltak, annyiszor kellett hogy mindent párjáltassanak [FogE 90. — [a]Körmendi Gábor mv-i prókátor]. *1843:* a három közönségeknek még több Varga Katalin szellemű oktatói is voltak, mégpedig olyan egyének, kiknek gyámkodásuk oda van kiszámítva, hogy a szegény tudatlan községben a perlekedés dühét felzaklatva, azoknak véres verejtékén magoknak keresetmódot alapítsanak [VKp 122–3].

keresett 1. căutat; gesucht. *1797/1799:* (A felperes) most a' Biró előtt, azon Keresett Privilegialis Levélnek Kezénél, és a' Familia Archivumában valo lételét tagadja [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 413]. *1823–1830:* a keresett szokmányt megtanáltam [FogE 144].

2. szerzett; cîştigat (prin muncă); erworben. *1623/1624:* Tutorinak penigh az Felesegemnek hagi⟨o⟩m en teöllem keresett ioszagoczkamban az ga⟨z⟩dam Azzont megh ne haboricza [Medvés AF/Gyf; KCs IV/103]. *1645:* sokkal illendeob embernek, az olyan n⟨agy⟩ utara ualo igyekezetiben Czeledi es haza nepej keozeott bizonyos dispositiot tenni, es igen szepen az eö teölle es birodalma alatt leueö keresett jokbul disponalni [Erdőszengyel MT; Told. 1a. II]. *1693:* a' Dna Relicta ... kevan harom dolgokot ... 3. Edgyút kereset minden joknak egesz hasonfele reszit [Ne; DobLev. I/38. 1]. *1735:* a jobbágyságból való meg valtakozásunk sem az öcsém sem az Atyám industriája és költsége által nem lett hanem sok véres veritékkel és faradsaggal kereset tulajdon acquisitumimbol [Torda; TJkT I. 70].

Szk: ~ *és talált jók* szerzett javak. *1599:* kinzeritethuen ... Hawaselfeöldeben ... bizonios zolgalattra ... magat keóteleznj, hogy Iambor zolgalattya vthan kereset es talalt Jokbul, az teob it Erdélyben zallagban leueó haznossab Jozagit ... haza jeóuen idege(n) kezbeól megh valthassa [Dés; SLt 29. J. 10] ✱ *vérrel ~ 1669:* tegyen oly igíretet Zerényi uramnak, azokból az erdélyi vérrel keresett várakból egyet jószágostól az leányának kötnék, ha szintén gyermeki nem lennének is [TML IV, 483 a fej. Teleki Mihályhoz].

3. perelt, per alatt lévő; care se află în proces; unter Prozeß befindlich/stehend. *1804:* az Alperesek önként meg esmerik a keresett jok zállogos voltát [Mv; DobLev. IV/872 tábl.].

4. kiagyalt/ötölt; inventat, născocit; ersonnen/klügelt. *1741:* a' mentionált repetitusok ... Protestatiojokban engemet ... Vádolnak mintha én valami keresett Szines praetextussal akarnám nékiek Nemességeket turbálni, s Armalissokat annihilálni [Kr; TKl gr. Teleki Ádám prot-ja]. *1755:* az Aszszony ... Atyám halála után színtén négy Esztendőkkel, Instantiát ad bé a Fiu széken ... igen tziffra kereset hazugságokkal, hogy introdukaltassék a néhai Atyánktol maradat joszágb(a) qua Bartos Mártonné [Albis Hsz; BLev.]. *1807:* Simény Elek Ur érdemel bűntetést, Törvény uttyán kivül keresett szín alatt mérészelt hurtzoltatásunkért [SLt évr. P. Horváth Károly és Miklós prot-ja].

Szk: ~ *színnel* kiagyalt színleléssel. *1662:* az ország koronáját Magyarországból semmi okon s keresett színnel, semmi mesterséggel ... öfelsége ki nem viszi avagy viteti [SKr 122. — Az 1620-ban Bethlen Gábor és II. Ferdinánd közötti nikolsburgi béke 10. pontja az emlékiró fordításában] ∗ ~ *úton-módon. 1771:* Csudálkozom én az olyan embereken, az kik azt jovalják a királynak, hogy az alattvalókat sokféle keresett útakon-módokon taxálja és enerválja [RettE 254].

keresgél 1. a căuta pretutindeni; herumsuchen. *1831:* A mely éjtszaka a Gazdám Lovai el lopattatak koránt reggel mindenfelé keresgélni kezdettem azakat [Dés; DLt 332. 13].

2. kutatgat; a scotoci/scormoni; herumstöbern. *1770:* hol ment bé az az ember a' ki a' be zárkazott ... embert az Ladákban keresgélni szemlélte ? [H; BK nro 1017 vk].

keresget a căuta (mereu); suchen. *1589/XVII. sz. eleje.* Valamely Heti beres legeny nem akarná az eö neki rendelt Mesterét ... szolgálni ... Seot Nemeseknel kwlseö hellieken gyakorolná mestersegét, az eö saiát hasznát keresgetvén es vadaszuan; Ez illien Legeny ... ebben az Városban, megh az eö saiát kezeuel se miuelhessen [Kv; KömCArt. 7–8].

kereshet 1. a putea căuta; suchen können. *1610:* vitte uolt el az Alperes leczemet meli feleöl az Alperesnek ollian zauat bizonythatom megh hogj eötuen negi szalat uitt el benne, az en leczem pedigh szaz hatuan het szal uala ahul nemw reszet megh talalom az teöbbitis ot kereshetem [UszT 36a].

2. kutathat vmi után; a avea voie să caute ceva; einer Sache nachforschen können. *1677:* végeztetet hogy minden rendek ... kereshessenek, és készithessenek Kénesöt, ily módok alat mindazonáltal; hogy ha kinek határán találtatik, a' Földes Urral contrahallyon, a' mint alkhatik a' Kénesöt keresö ember [AC 48–9]. *1762:* Meg engedtetik a' n. Enyedi Bányászok(na)k, hogy a' mely Bányákat a' Toroczkoi Lakosok fel hagytanak, és abban dolgozni nem akarnak s nemis dolgoznak, az Ezüst es on Ertzeket kereshessék és hajthassák [Torockósztgyörgy; TLev. 8/7].

3. járhat vmi után; a avea voie să umble după ceva; einer Sache nachgehen können. *1599:* Buza Palnak mi Lippai szolganknak megh tekintven beteges állapatiat, zabadsagot adtunk neki, hogy egi ideigh az ot walo zolgalattol wres lewen, orwost kereshessen, kiwel magat gyogyittathassa [KCs].

Szk: *világi szerencséjét* ~*i. 1781:* Csetri Samuel Vram, Hadi Szolgálatytyára adván magát ö Felségének ... kevés Hereditássát Militaris Statussa miatt eddig sem procuralhatta ... el kerűlhetetlen Szűkségei lévén, hogy világi szerentséjit kereshesse, magát illető rész Joszágának külsö Appertinentiáit áruban és Cserében botsátotta [Mezőbánd MT; MbK XI. 61].

4. *kedvét* ~*i vkinek* kedvében járhat vkinek; a putea să facă pe placul cuiva; jm zu gefallen suchen können. *1794:* Muntyán Gligor ... Hásártos Felesége tanátsán járván, hogy azzal is kedvét kereshesse Feleségének, ottan ottan belé akad egyben is, Másban is [Déva; Ks].

5. szerezhet; a putea procura/obţine; (ver)schaffen können. *1780:* éppen fel fordulna a' természet törvénye, ha midön a' madárnak tollat 's szárnyakat adatt a' természet, mellyekkel repülvén magának eledelt kereshessen, azonban repülésit meg gátolván éhel halásra jutatná [Torockó; TLev. 9/17].

6. megkereshet; a-şi putea cîştiga; sich verdienen können. **Szk:** *élelmét* ~*i. 1786:* ha a Thoroczkai Lakosok magak szokott Opifaciumaktol az Vas miveléstöl el rekesztettnének ... egyéb eletre valo modgyok és alkalmasságok nincsen, illyen kösziklás hellyek közötT mellyből elelmeket kereshessek [Torockó; TLev. 4/13. 10]. *1811:* A' Czigány ... Szászok közt szereti, Dolgot kap, 's élelmit köztök keresheti [ÁrÉ 68] ∗ *életét* ~*i. 1664:* Ezek az szegény két darabantok el halnak éhel ... valamiképen had kereshessék életeket [TML III, 12 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. *1750:* kéntelenittetett ... Szántó Mihály Ur(am) ... a Műszereket[a] el hozatni, és magához vitetni ... mig pedig ezen Törvényes processus ellenek peragaltatnek, hogy magok mestersége-ket s életeket kereshetnék az irt személlyek, a ... Kezeseknek kezeskedésekre ki kérték Műszereket [Ne; DobLev. I/243. 1a. — [a]Az elszökött cigány jb-okéit] ∗ *kenyerét* ~*i. 1776:* Andris Iuon ... magának keresheti e' kenyerit vagy koldulásával észi ...? [H; Szer. vk].

7. reklamálhat; a putea reclama; reklamieren/beanstanden können. *1554:* senkj ennek utanna ezert az ... eöreoksegekert eökeöt kereshesse es eoteöleok el ne vehesse maradwaytol [Etéd/Küsmöd U; MNy XXVIII, 319]. *1600:* Hol peniglen azth mongya Berze Mihaly, hogy eö neki Zent Imrehen attiafiastol eöstol marat iozagha wolna. Mi es tuggiuk hogy wolt, de ne(m) mondhattia eö kegme, hogy hatalmasul foglaltuk wolna el ... az megh holt batiadat Berze Mathet, hatwa(n) harom forintal fizettvk ki warosul belole addigh ki ne(m) weötte kezit belole Kegd ezt ne(m) keresheti, hane(m) ennekis helin kell maradni [UszT 15/258]. *1677:* legitima juris via jussokat kereshetik [AC 45]. *1713:* ha valamely Atyafi magát Injuriata félnek tanálná Semmiképpen annak Törvényes uttya ne praecludáltathassék, hanem maga jussát in foro Competenti kereshesse [Várfva TA; JHb XXXV/19]. *1765:* azt látyuk Semeinkel világoson hogy erössen meg vesztegetek ezen erdött es melto kárátt keresheti az Asszony eö Naga [Jedd MT; LLt].

8. perelhet; a avea voie să intenteze un proces; einen Prozeß führen können. *1573:* Soha nem hallottam ... hogy Jdeonek Jawaba az zolga vratol el zeokyek, es an-

nak vthanna wyzza terwen az eo vratt Meltan kereshetne az eo Zolgalattyaertt [Kv; TJk III/3. 262a]. *1596:* Megh ertettyk hogy Jozagoth akar keresni teóllynk, de az Jozagh feleóll, mind malom es egyebek feleóll ele uagion dolgónk az Tablara ... Azerth azt mo(n)dgiúk, ezert eó kegme it ne(m) kereshet myert elę uagion dolgúnk [UszT 11/25]. *1677:* a' Possessor a' Potentiariust ha akarja legitime prosequalhattya; hasonloképpen penig a' Potentiarius-is ha mi just praetendál, extra dominium keresheti [AC 80]. *1765:* Reconcilialvan az Instans, Infamisnak nem tartathatik ... és igy az It mint competens Ax keresheti el-tartott javaiert [Torda; TJkT V. 292].

Szk: *füstjén ~ vkit* lakóhelyén perelhet vkit. *1592:* minden Coloswary emberth ith fwstin kereshessenek Biraya eleoth [Kv; DiósyInd. 53] ✱ *törvény szerint ~ vkit. 1578:* Ha penig Frataj Janos nekj ne(m) allana ávagi neky ne(m) akarna állanj tahatt pattwaro(n) maragion, az Theorweny eleotte legen, Theorweny szerent vgian kereshessek [M.fráta K; SLt S. 20].

kereshetés keresési lehetőség; posibilitate de cîştig; Erwerbsmöglichkeit. *1843:* a panaszlo adoszedő Pekariknak fájdalmát, élelme nem kereshetésiérti hátramaradását ... hogy Szabo János megfizesse a' Törvényekkel, és igazsággal megegygyezönek véljük [Dés; DLt 586. 27].

kereskedelmi 1. ~ *út* drum comercial; Handelsstraße. *1845:* Csik széke a' Határán átnyulo ... kereskedelmi utnak ötet[a] illető része meg tsinálásához már hozzá fogott [Usz; UszLt XI. 85/6. 23. — [a]Usz-et].

2. ~ *növény* ipari növény; plantă industrială; Industriepflanze. *1860–1861:* A kereskedelmi növények közül termesztetik a len, kender ... és kevés török dohány [Benkő, MszIsm. 15].

kereskedés 1. kutatás; cercetare; Nachforschung. *1730:* Nehai Szabo Márton Ládainak fel nyitasara ... ugj akármi helyb(en) levő gjanusaga utan valo kereskedesre szabadság adatva(n) ottis talaltathato jok(na)k regestralásarais ... Exmittaltatnak[a] [Dés; Jk 393. — [a]Köv. a nevek fels.].

2. kenyér/pénzkereset; cîştigarea mijloacelor de subzistentă; Brot/Gelderwerb. *1681:* Masut à jó gazda 8 legh fellyeb 10 köból arpával, vagi kölessel jol megh hizlal egi disznot; mikor penigh az elet draga, mégh béketis hagy ez illyen kereskedésnek [Vh; VhU 576]. *1771:* a Csatányiak[a] nem tsak egyszer maszszor hanem mindennap a Város tilalmas erdejét a Városba be hordgyák kereskedés véget [Dés; DLt 321. 43b St. Jakots (59) ns vall.. — [a]A város tőszomszédos jb-falujának, Csatánynak lakosai].

Szk: *egy ~ben van vkivel* közös kereseten van vkivel. *1684:* szava bevehető emberekkel világoso(n) hitesse ell, hogy eo jambor és igaz ember legyen ... az kikkel pedigh egy kereskedesben volt, azokkal ne bizonyithasson [Dés; Jk].

3. kalmárkodás; negustorie, negoţ; Handeltreiben. *1561:* Az idegen mwiel ualo kereskedes felol Artic. 7 [Kv; ÖCArt.]. *1570:* Zapor Lazlo ... semmy Byzont Nem Thwd, hane(m) chyak azt hallotta hogy tharswl voltak egy massal kereskedes dolgaban [Kv; TJk III/2. 176]. *1593:* Sowal walo kereskedissel ... ilni akarnak [Dés; DLt 241]. *1602:* Az vassal valo kereskedest eo kgmek varosul megh zabaditottak minden Varossy embernek [Kv; TanJk I/1. 417]. *1627:* valamely kereskedeö Ember, akarmy neuel neuezendeo Marhat idegen Orszagbul el adasnak es kereskedesnek okaiert be hozot ez Orszaghban ... mindenkoron huzaddal, auagy Harminczaddal tartoznak [Törzs. Bethlen Gábor rend.]. *1740:* az Thordai Varga Mester emberek penig, a tseres szijjal valo kereskedést exercéálhattyák régi usussok szerént [Torda; TJkT I. 188]. *1769:* valakik ... kereskedésre Marhákat hajtanak a Banatus felé, kiki jo Passussal indullyon arra, és minden Statiokon Passussát Vidimáztassa [UszLt XIII/97 gub.].

Szk: *~t folytat. 1824:* 'singes kereskedest folytatok [Dés; DLt 206] ✱ *~t gyakorol. 1839:* mitsoda élelem modot, mesterséget vagy kereskedést gyakoroltál ? [Dés; DLt 1077] ✱ *~t indít* kalmárkodásba kezd. *1679/1681:* Arrais vigiazzo(n) eö kglme[a], hogi valakiknel az e(n) pinz béli jövedelmem forog, aszt magok hasznokra ne forditcsak, se kereskedest azzal magok szamara ne indicsanak [Vh; VhU 675–6. — [a]Az ub] ✱ *~t űz. 1823–1830:* Az a közönséges hír[a], hogy a falusi asszonyok a fekete öltözettel az ő férfiaikat gyászolnák, mivel a fejedelem azokkal kereskedést űz, és már egynéhány ízben sok katonákat adott el az anglusnak [FogE 247–8. — [a]Hassiaban, azaz a németországi Hessenben].

4. üzlet, bolt; prăvălie; Geschäft, Laden. *1849:* Krizsán Mária kereskedésünkből ennek előtte több versen vásárolgatott ... előbb kész pénzel, utóbb azonban hitelben [Kv; Végr. Vall. 86].

5. kb. adás-vétel; vînzare-cumpărare; Handelskauf. *1599:* myert hogj feletteb sok panazolkodasok vadnak, és abususok ... Matol fogwan Interdicalnak mindeneket eo kgmek az vasnak kereskedeseteol [Kv; TanJk I/1. 332]. *1696:* en ... mas szegeny kereszteny Felebarátimtul el lopot lovak(na)k kereskedesevel masok botrankozasara eltem [Dés; Jk].

6. nyerészkedés; speculă; Gewinnsucht. *1671/1681:* Felette szükséges léven tudni, ki mikor, myert promovaltatik, avagi è Contra degradaltatik közzülök, elég hitván szokas volt eddégis, az azzal valo kereskedés; nem vigiazvan Tiszt Vram arra, ki mire lehet alkalmatos, csak tölthette az ő erszenyeket ... ahoz nem értő embereket állattak à Banyakb(a) pinzért, esztendőben ketszeris valtoztatvan öket [Vh; VhU 677]. *1703:* Hogj penig abol a valagatas vagj iragatasbol valami kereskedés ne legjen, Kgld mig őszve nem gyűlnek a Hadnagjok, és egészen végb(en) nem menjen az el irás, neis jelentse meg senkinek hogj illyen valagatás vagj iragatas lészen, hogj az Hadnagjok megh otthon az Hazoknal el ne kezdgjék az alatok valoival az alkuvást és Kottja vettjét [UszLt IX. 77. 69 gub.]. *1741:* az Forspontatt ki hajtók. Sok szinü kereskedések tolláltatn(ána)k [H; Ks 101].

7. kb. zsákmányolás/vágy; dorinţă/lăcomie de pradă; Beutelauern/sucht. *1767:* Igazé hogy oly szokásos és fortélyos személlyek azon Potentiarius Adgressorok, hogy ok nélkült csak kereskedésből másokat is meg támodtak ...? [Majos MT; Told. 26. vk].

8. ? követelés; revendicare; Forderung. *1619:* ha teőbszeőr ... Boyer Peteren à vagy maradekin ... kereskednek, vagy valami kereskedesnek szikrajat inditana ... mingiarast czak ezen leuelnek erejeuel Boyer Jo-

naskon à vagy maradekin ezer arani forintot vehessen [Fog.; Szád.].

kereskedésbeli kalmárkodásbeli; pus în vînzare; Handels-. *1662:* nem esik vala az ország lakosainak is bántódások nélkül, hogy minden szabados kereskedésbéli jövedelmeket csak a fiscus számára igyekezik vala fordítani, úgymint mézzel, viasszal, baromgyűjtéssel valókat [SKr 144]. *1705:* valakik efféle Tilalmas kereskedésb(en) comperialtatnak ... minden kereskedésbeli marhájok és joszágok confiscáltassek ... szabad vásár és sokadalom napokon penig akarmi kereskedésbéli marha és joszág árulás meg engedtetik [Dés; Jk 348a].

kereskedhetik 1. (pénzt) kereshet; a putea cîştiga (bani); (Geld) erwerben können. *1784:* Grof Toldalagi Lászlo Ur ő Nga ... az Uttza felőll való nagy Palotáját ... adja által ... Fridrich Novák ő Kegyelmének ... oly véggel ..., hogy ő Kegyelmek ezekben Tractirsaggal, Vendég tartással, Bálok adásával ... kereskedhessenek [Mv; Told. 16/87].

2. kenyerét keresheti; a-şi putea cîştiga pîinea; sein ihr Brot verdienen können. *1820:* Erdőléssel nem kereskedhetűnk nem lévén se nékűnk, sem földes Urainknak ollyas erdejek [Náznánfva MT; Berz. 21].

3. kalmárkodhatik; a putea face negoţ; handeln/krämern können. *1561:* Az legennyel ualo tarsolkodasrol Es onmaganak az legyen menyt Mielhessen kereskedhesseke auag' ne [Kv; OCArt.]. *1587:* senki a vizen[a] hajowal ne kereskodhessek semmy fele kereskedessel, ha ki ollian talaltatik az portusnak erosseget meg tartuan ... el vegiek[b] ... az felet annak az el vöt marhajnak az w Naga ahoz rendeltetet emberemnek engegiük [GyK. — A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval az őrmezei (Sz) portus ügyében. — [a]A Szamoson. [b]Marháját, portékáját]. *1599:* Matol fogwan ... Interdicalnak mindeneket eo kgmek az vasnak kereskedeseteol, hogy senky semmynemeo vassal ne kereskedhessek hanem mindenfele vasnak megh vetele, es kereskedese in publicum vsum conuertaltassek [Kv; TanJk I/1. 332]. *1634:* mindenféle renden való emberek juhokkal, berbécsekkel ... szabadoson kereskedhessenek [EOE IX, 399]. *1806:* Oly böven volt a szalona ... kereskedhettekis vélle [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. — L. még CC 56.

4. követeléssel állhat elő vkivel szemben; a putea emite pretenţii faţă de cineva; an jn Forderungen stellen können. *1570:* Amaz zegen legen Meltan kereskedhetik raythunk [Kv; TJk III/2. 66b Margith Hennuegh (?) Jakabne, Es Orsolya fodor Janosne vall.]. *1590:* ha dolgod volt te neked vigiaznod kellett volna, nem kellett volna oda kesned, En rajtam nem kereskedhetel [UszT]. *1602:* ha kj foldes vru(n)k lenne ez szena Retet el venne ... Ferencz kouacztol, ollj ok alatt attuk nekj ... hogj my rajtunk falujul semmit ne kereskedhessek [Vaja MT; Törzs]. *1661:* adak tanaczul hogy ha megh Eskettettyuk annak utanna semmit nem kereskedhetűnk raitok [Sófva BN; Ks 41. K]. *1671:* En Lovadot sohova ne(m) tőttem, hanem oda az honnat el hoztam volt ... azért raytam ne(m) kereskedhetel [Kv; TJk VIII/11. 152]. *1716:* egy papnak el loptak volt egy lovat ... s az varmegye szekin az procator aszt felelte ... mint hogy az pap nyomot nem adot az falu eleiben s ra sem eskűt az nyomra lassak meg hogy ha kereskedhetike rajtok vagy nem [Szamosfva K; Ks 95].

5. mesterkedhetik, ravaszkodhatik, praktikálhat; a putea face maşinaţii; machinieren/sich bemühen können. *1679:* Ki mit mondott felőlem, megkivánom, ha az én atyafiságommal élni kíván, kijelentse, mert az én szómmal nem kereskedhetik [TML VIII, 533 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

6. *vall* gazdálkodhatik; a putea gospodări; wirtschaften können. *1636:* igyekezetem ez volt mindenkoron, hogy En-is az én Istenemtől kezemben bizatott Giratskával, ugy kereskedhessem, hogy jó szolgának találtassam [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával].

kereskedik 1. keresgél; a scotoci/scormoni; herumsuchen. *1592:* Ieoue egikor be hazunkba, es mint hogi egi skatuliaba valamitt (!) keoueket rakot uala be vram hattal fordula hozza(m), es alatomba kereskedni kezde az stakuliaba, Azomba ki veue az kezet, es niula az sebbe [Kv; TJk V/1. 244–5 Merai Tamasne, Anna azzoni vall.]. *1629:* Az mikor ez az dologh esset vala, kereskedenk szeliel az Uarba(n), es en nala(m) egj rud vala ... es ot az haz mellet egj arokbol ugy fordita(m) fel az Czapragot parducz beőrt, patko vereőt es szablya szyatt [Mv; MvLt 290. 144a]. *1664:* kereskedém vala az haragh (!) labnal, hogy ha vala mi vassat Tallalhattok [Veresegyháza SzD; WassLt Szekely Mihaly (35) jb vall.]. *1756:* midőn az utrizált Mlgs Aszszony maga Ládáiba kereskedett; vagy visgálódott volna, jelen volt Tit. Németi István Uram is [Kv; Mk IX Vall. 48]. *1762:* mint káros a hitesekkel kereskedni indulék [Peselnek Hsz; HszjP Fr. Bartis (25) jb vall.]. *1813:* midőn tehát, a Pajtában kereskednénk valami gazban takarva meg találtuk az Utrizált Szősz Pendelyt és Gagyát [K; KLev.].

2. kutat; a căuta; nachforschen. *1702:* Jőtt mi hozzánk Zalathnárol egy Sebastián János nevű Bányász Ur holmi metriáknak keresésére ... köztünk létibe reá jőttek, 's tiltották ki völgyűnkből, hogy ott ne kereskedgyék [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. *1730:* ne menny arra a Jószágra áskálni, s — kereskedni, mert meg bánod [Altorja Hsz; Borb. I].

3. *átv* áruba bocsát/vet vmit; a pune ceva în vînzare; in den Handel bringen, feilbieten. **Szk:** *hamis hitével ~*. *1691:* hamis hűtű lelek bestye lelek kurva fia mert hamis hiteddel keréskedel [Dés; Jk] ∗ *a hazával ~*. *1662:* minekutánna 1598-ban a szegény hazával mintegy csak kereskedvén, annak igazgatását Báthori Zsigmond Rudolfus császárnak ajánlván, maga Opuliába ment volna[a] [SKr 84. — [a]Báthori lemondott a fejedelemségről és az Opuliai hercegséget kapta kárpótlásul] ∗ *vallásával ~*. *1676:* csak mi cálvinisták ne kereskednénk vallásunkkal és magunkat ... ne kelletnénk holmi keresztfogásokkal [TML VII, 393 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz].

4. próbálkozik; a (se) încerca; versuchen. *1602/1603:* senkj ... Ferencz kouaczot, es holta utannis felesegit giermekit ez felől az szena Rett felől megh ne haborithassa sőtt, inkab ha valakj kereskednekis egez faluiul otalmazni akariuk [Vaja MT; Törzs]. *1635:* Arannyas Istva(n) ... mondgia válá, sok szép Azzonynák tőtte eo megh it vasar helyt, mostis az kel eo neki, kire mo(n)da Bakos Daniel, Baratom it azt fel ne(m) tálalod, hanem másuá meny kereskedni [Mv; MvLt 291. 52b]. *1792:* azt felelték hogy Uraké az Joszág és ottan kereskedjék Sin-

kovits János vr(am) [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. *1798:* az az egész rész a' ki nállam volt jutott ... Bartok Elek fiamnak, azért eö kegyelmeknél kereskedjenek az Instructionált személyek ne nállam [Martonfva Hsz; DobLev. IV/809].

Sz: *1763:* itt Kopár hellyen kereskedik, tsak morogjon Varga Pál [Msz; Told. 33/22].

5. kenyerét keresi; a-şi cîştiga pîinea; sein/ihr Brot erwerben. *1570:* Kwtas Jstwan ... vallya ... Latta hogy Antalnak az Eochey Magoknak kereskettek ky Barom Mellet ky penigh lo haytassal, chyak hogi Thartottak oda Antalhoz mynt atthiokfiahoz ! Nagy Bertalanne Annos ... vallya ... lattha aztis hogy az Attiafiak Approk voltak es ... Markos Antal lowawal zekerewel kereskedet, vgy tartotta eoket es Mind egywt laktak [Kv; TJk III/2. 137, 138b]. *1589 k.:* az ki korcziomaual kereskedik es az hazon veueo helien lakik tehat teobbet adgion az teob zegenysegnel [Szu; UszT]. *1700:* Vadai Sig(mon)d ... Felesége hol Czipo hol kenyer sűtéssel kereskedik [Kv; Szám. 40/II. 92]. *1747:* Nyilván valo Lopásait ... Pap Péternek[a] ... nem láttam, de azt tudom hogy szoban forgó emberek(ne)k tartatnak, mivel a féle marha és Lo Tősérséggel kereskedten(e)k és éltenek Erdélybűl magjar országra Lovakot és szarvas marhákat hajdogaltanak, Magyar országrol viszont erre bé Erdélyre [A.várca Sz; Ks 27/XVII. — [a]És társának]. *1778:* az Magyarosiak az tilalmas Csere fákbol kereskednek [Berekeresztúr MT; Berz. 15. XXXVI/14].

6. kalmárkodik; a face negoţ; handeln, krämern. *1573:* puskar eleoszer Sarkantius Balintot kezte volt zolgalny Satoros legenywl, Az vtan hogi meg holt volt az orgonas Ianos felesege ky kalmar arwal kereskedyk volt, vgy fogatta volt Marhaia melle puskart [Kv; TJk III/3. 173]. *1597:* Az en megh holt Atiam ... adott ùala az J Aszony Vranak ... harminch forintoth vgy hogy kereskedgyęk velle ... my nekönk pedigh anny ydeöteól foghua ... teobbet az Allasara njeresegebe ne(m) adott hane(m) egj zolonat es egj forintot hatua(n) penzt adott [UszT 12/55]. *1655:* Kupsanis[a] vagjon egy oláh pap, tudok más Oláh papotis ... mindenik por aranyal kereskedik tudom [Kv; CartTr II St. Thothazi nyil. — [a]TA]. *1679:* Szigyarto Janos Ur(am) ... az minemü sellyem sinorral, es ahoz valo aprolék portekakkal kereskedik, azokatis éppen mind Feleségének hagyá [Kv; RDL I. 157]. *1684:* hiteles szava be vehető emberekkel világoso(n) hitesse el hogy eo Jambor és igaz ember legyen, Lopot Lovakkal sem egyczer sem másszor nem kereskedet [Dés; Jk]. *1748:* Szilágyi, alias Lakatos János ur(am) ... N(eme)ssi szabattsággal elö ember volt. Soval kereskedet; A lakatos Mesterséget is üzte [Somlyó Sz; TKl Fr. Tidrik (! 67) jurassor vall.].

7. *rajta/vkin* ~ követeléssel áll elö/követelödzik vkivel szemben; a avea/ridica pretenţii faţă de cineva; gegen jn Forderungen erheben. *1574:* Orsolia az Zemetbiro Benedek Annya Azt vallia hogy eo zomzedos Mazas peterrel ... zoksor haborgot Eo weleis oknelkwl, hwl tykert hwl egibert Rea Ment es vgy kereskedet rayta [Kv; TJk III/3. 392 c]. *1592:* Az A en neke(m) kezembe ereztette ... Comp(ro)balo(m) Azokkal kik teörekettek keöztink ... en Raytam meltatlan kereskedik, en vgj zantotta(m) vettette(m) minth enyemet [UszT]. *1680 k.:* Azert kerem, Uraságtokot: mind Tanaczaval s mind segetsegevel eltesen ha Balo Thamás Uramon kereskedgyemé, vagy az Hermáni szászokon [Barót Hsz; Utl]. *1730:* tulajdon Radics Borbára által veszett el ã keresztye, máson nemis kereskedik hanem rajta [Torda; MvRKLev.]. *1784:* Tessék azért Nagyságtoknak azon praetensio iránt a' Méltoságos Cavens Méltoságos Maradékihoz nem ragoszkadni, és máson az iránt kereskedni [JHb LXVI/38].

Szk: *mit ~ itt?* mit keres itt?, mi járatban van?; ce caută aici?; was führt ihn/sie her? *1832:* Iosa Antal Uram mit keresked itt? [Zalán Hsz; HSzjP Száraz Ajtai Timár János, Getse Pál selére vall.].

8. üzérkedik; a specula/trafica, a face speculă; spekulieren. *1561:* Egy legennek se legen zabad it az waroson ezwst miwel uag' darab ezwstel kereskedni [Kv; ÖC-Art.]. *1789:* ami fa vagyon még Gelye Árnyékában ... a maga usussára fordítsa és erdölje ... Mindazonáltal oly conditioval, hogy aki onnan hozott fából kereskednék vagy pénzért más faluba adna, a fának az ára forduljon a communitás hasznára [Árkos Hsz; RSzF 114]. *1826 u.:* Én N. N. esküszöm ...[a] Isten engem ugy segéllyen Hogy ... sem a Kalandos szerszámával nem kereskedem, se a Kalandos massa pénzivel nem kereskedem [Kv; EM XI, 378. — [a]A kalandosapa eskümintája].

9. mesterkedik, praktikál; a pune ceva la cala (folosindu-se de cineva); machinieren, sich bemühen. *1710:* a porta a fejedelem s az ország sok instantiájára resolválta magát, hogy Zólyomi Miklóst kiküldi Erdélyben, ha a fejedelem hit alatt assecurálja, hogy bántódása nem leszen, és confiscált jószágait visszaadják. Aminthogy az ország kész vala assecurálni s a jószágit is visszaadni, hogy annál inkább Zólyomit bevehetnék Erdélyben, s a porta ne kereskednék vele az ország nagy költségivel [CsH 113. — 1674-re von. feljegyzés].

kereskedő I. *mn* **1.** kalmárkodó; care face comerţ/negoţ; handelnd. *1578:* volnanak Nemynemo Sellerek kereskedeo Zemelyek kik varasnak Registrumaba ninchienek be Irwa [Kv; TanJk V/3. 176a]. *1679:* Viszár Juon nevü Gőrög aruval kereskedő Nemes szemely [Vh; VhU 305–6]. *1748:* Praemonealtat(na)k mind azál(ta)l a' Mézzel kereskedő személlyek, hogj mászszor ne merészellye(ne)k olly méllyen belé meritteni az méz vásárlásában, mert ha kárt valla(na)k megok(na)k tulajdonitsak [JHb LXVII/3. 199]. *1782:* Özvegj Basa Istvanné Aszszanyam ... Nagj Kereskedö Gazda Aszszony volt, Semmiért a mi Ház Szükségire valo volt Szomszédban nem szorult, kereskedésre valo égjetmássai voltanak [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1807:* Mi Vasmivesek, és Vasakkal kereskedő Szegyén (!) emberek Vagyunk, Torotzko Sz: Györgyen lakunk, Földes Uraságot Szolgálunk, a köz tere Viselés alatt Nyomorgunk [TLt Birósági ir. Torockói jb-ok földesuraikkal való perei].

Szk: *~ népek. 1570:* Panazolkodnak egynehan vraim Az kereskedew Nepek feleol kyk hwl kolosvariaknak hwl Debrechenyeknek Newezyk Magokat, sem eggywl sem Masswt eoreokesek, Es vgy Eltetyk Magokat [Kv; TanJk V/3. 13a]. *1577:* Végeztük ezt is: hogy az erdélyi és magyarországi kereskedő népeknek ez országban öreg barmot szabad legyen felszedni, és a letevő helyeken idegen kereskedő embereknek eladni [ETA III, 299 ogy-i törvénycikk] ✱ *~ rend. 1584:* Az Kalmarok es kereskedeó rend dolga [Kv; PolgK 4]. *1592:* Biro vram tanachaual eggiwtt leuen vegeztek egienleo voxal hogi az

Arossagnak kereskedeo rendnek allapatiarol ammikeppen ennek eleotte vegeztenek volt, mostannis semmiben ne(m) vyttnak[a] [Kv; TanJk I/1. 186. — [a]Olv.: újítnak]. *1678:* Eskusze(m) ... hogi ... az Desj Rationistasagban ... az kereskedő rendeket ne(m) saczoltato(m) [Gyf; KaLt Apor István ir. Palogiay Mihály kezével] ✱ ~ *város. 1711:* Havasalyföldiben Brailla nevű gazdag kereskedő török varosra küldi [CsH 467].

2. kb. pénzkereső/szerző; care cîştigă bani; Geld verdienend | kb. haszonleső; profitor, lacom de cîştig; gewinnsüchtig. *1619:* másnap az dologban megindultam, és minthogy magam is tudván az embereknek természeteket és practicájokat, mi módon hasznot kereshessenek magoknak, kit bizonnyal tudom, hogy Kegyelmetek sem vélt egyébnek, hanem csak kereskedő practicának, én nem sokat ijedtem meg ettől, kiváltképpen én jól tudom, mint álljon az mi kegyelmes urunk mostani actái az Portán | Az dologban én, uram, ennél tovább nem procedálhattam, nem is illet procedálnom, mert ezt Kegyelmetek is jól látja s érti, hogy Szkender uramnak csak kereskedő dolga [BTN[a] 372, 374].

3. kalmár; care se ocupă cu comerţ/negoţ; Krämer-. *1639:* az Jarmos Eökreok(ne)k harmat az kereskedeo Iffiu legeny szolganak Keczelej Gergelj Deaknak aiandekoztak [Kv; RDL I. 116]. *1667:* Jene Passa nevű Brassai kereskedő görögnek adtam 15 pár — tizenöt bokor nusztokért őt mása kénesőt tokmában chere formában [AUt 34 Zalatnai jöv.]. *1710:* Kolosvárrol két kereskedő Görög titkon bé furta volt magát[a], azok inficiálták[b] [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez. — [a]Nsz-be. [b]Pestissel a várost]. *1748:* az puskások réájok bizototot vásári Strásálást posthabéálták ... az kereskedő vásári Görögökre rohontonak [Déva; Ks 112 Vegyes is.]. *1796:* Boltomat a Fogadom szomszédságában adtam Kereskedő örmény Kovrig Marton eő Klmenek es fianak Togyernek Arendában 4. Esztendőkig [Nagyzsombor K; Somb. I]. *1814:* Ferber János ... kereskedő Zsido [DLt 1088 nyomt. kl].

Szk: ~ *állapot. 1639:* Az Keczelej Gergely Deakkal ualo keozeos kereskedeo allapotbol maradot be uarando allapatbaly Adossagokbol ... f. 815 d. 26 [Kv; RDL I. 116] ✱ ~ *asszony. 1700:* Komonczíné kereskedő Asz(o)ny [Kv; Szám. 40/II. 96] ✱ ~ *boltos. 1790 k.:* Tompos György nevezetű kereskedő boltosnak ados volt feles pénzzel [HSzj *boltos* al.].

II. *fn* kalmár; comerciant; Krämer. *1597:* az Georcogeoket es egieb kewlseo kereskedeoket harmad napnal touab it nem akarnak az Aros vraim zenwedny, es akkoris marhaiokat balonkent es masankent adhatnak el [Kv; TanJk I/1. 294]. *1676:* Articulusa lévén ... az nemes országnak arrol, hogy az ollyan idegen kereskedők(ne)k az országb(an) szabadossan szellyel járni, ne legyen szabad [Fog.; BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbiróhoz]. *1710:* az örmenyek, s hozzá (!) hasonlo Kereskedők, mindenűt az Falukat fel járják ... Pestisses helljekről is árujokat el viszik [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből]. *1737:* meg esküvek az kereskedő hogy 14 Marias alol Senkinek nem adgya Nyitráját[a] [ApLt 4 Kálnoki Mihály Apor Péterhez Nsz-ből. — [a]A selyemnek]. *1756:* A. 1752 az Uraság ă Piaczon épittetvén két bóltot ... ă bé Szállot kereskedők épitésekkor anticipaltak volt Rf 400 [Déva; Ks 94. 24. 3]. *1809:* meghagyatik, hogy a Boltosoknál, és Kereskedőknél találtato gollyobist, Selétet vagy darabjában lévő onat szorgalmatoson fel kerestetvén azt ... a' ... ki nevezett puska por árulonak ... adassák által [UszLt ComGub. 1697]. *1864:* Tótok halála ... itten két Tót kereskedő meggyilkoltatott [Alfalu Cs; GyHn 21].

Szk: *boltos* ~. *1804:* (A) fen irt Punktumokra ... a' fen meg nevezett három Boltos kereskedők Job kezek bé adások által mi eléttünk magokat önként kötelezékis [Szu; UszLt ComGub. 1201 u]. *1842:* Gajzágó Lászlo Boltos Kereskedő [Ne; DobLev. V/1240] ✱ *singes* ~. *1851:* Déési volt singes Kereskedő Ifj Mosa Iosef [Dés; DLt 2349].

◇ **Szn.** *1575:* Franciscus Kereskedew civis. Kereskeodeo[a] [Dés; DLt 188, 194. — [a]Kétszer így]. *1696:* Michael Szőcs alias Kereskedő (66) [Dés; DLt 470].

kereskedőcske kiskereskedő; mic comerciant, negustor cu amănuntul; Kleinhändler. *1826–1829:* Nemes Torda Városa Piaczán Azaknak az Arusaknak s Kereskedőtskéknek Nevei, a' kik ... tartoznak fizetni[a] [Torda; TVLt sztlan. — [a]Köv. a nevek fels.].

kereskedőember kalmár; comerciant; Krämer. *1584:* Semmy idegen Wagy kyweol valo kereskedeo ember vagy kalmar, semmy marhaiat el ne Adhassa idegen wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo Coloswary embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath [Kv; KvLt Vegyes III/4]. *1613:* (A harmincados) ennek útanna ... az mely kereskedeő Emberekhez suspicio leszen ... Marhaiokat reuidealhassa és ha miuel többet raitok talalhat, aszt diligenter mi szamunkra confiscalya [Kv; PLPr 35–6 fej.]. *1668:* Idegen avagy kivül valo kereskedő Ember, Görög, akar Kalmár ... Colosvari Embernek is penigh a következendő mód és rend szerint adassa marháját: Süveget adgyon Hordoval, Kést adgyon Berbenczével[a] [KvTOkl. II, 404. — [a]Folyt. a fels.]. *1710:* Brassó városa elpusztula tűz miatt[a], az egész város minden utcáival együtt egybenégvén, nemcsak magoknak a városbelieknek, hanem az erdélyi uraknak, nemesseknek, sőt az oláhországi nagy boéroknak és idegen kereskedőembereknek, kik minden belső értékeket pro securitate, mint olyan háború időben, ott deponálták vala, megmondhatatlan és becsülhetetlen kárvallásokkal [CsH 219. — [a]1689-ben].

kereskedőgyakornok kereskedőinas; ucenic într-o prăvălie; Kaufmannsjunge. *1860:* halt meg Dobos Antal (: czizmadia Abel fia :) kereskedő gyakornok 15 évésben [Dés; RHAk 113].

kereskedői kereskedő-; de comerciant; Kaufmanns-. *1836:* A felsőbb rendelések nyomán a commercialis comissio kötelességének esmervén, a kereskedői könyvek (: Defterek :) megvizsgálását [Dés; DLt 732]. *1842:* tsak oda és az olyanokhoz folyamodok, a kik tudgyák és Hiszik is a Kereskedői állapatott [Ne; DobLev. V/1240].

kereskedő-kompánia kb. kereskedelmi vállalat; întreprindere comercială; Handelsunternehmen. *1823–1830:* azok a nagykereskedők kik kereskedőkompániákat is tartanak[a], sok ezerekkel dolgoznak [FogE 197. — [a]1796 táján Lipcsében].

kereskedőlegény 1. tînăr (necăsătorit) comerciant; Kaufmannsjunge/lehrling. *1619:* Immár Gratianus uram az moldovai vajda ... Ezelőtt három vagy négy esztendőyel egy szegény kereskedőlegén vala, most vajda [BTN[2] 226]. *1677:* Arkosi Istvánné Aszszonyom vett volt Miskolczi Istvá(n) nevü kereskedő Legénytöl 24 vedres átalag mézet [Kv; RDL I. 155b].

2. kereskedősegéd; calfă de negustor; Handlungs/Geschäftsgehilfe, Geselle. *1879:* (Kerekes Sámuelt) A kereskedőlegények megtámadták és megrakták úgy, ahogy embert meg nem raktak soha [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kereskedő-materialista kereskedő; negustor, comerciant; Kaufmann, Händler. *1756:* Németi István ... Szebenbe ... Marko nevü Kereskedő Materialistától egy vég Batiszt, és egy Bársony Sapkát el lopott [Kv; Mk IX Vall. 83].

kereskedőné kalmárné; negustoreasă, soţie de negustor; Krämerin. *1842:* az emlitett Kereskedőné ... azt izente hogy nem született arra hogy hozzá[a] le menynyen [Dés; DLt 1452a. 8. — [a]Idézésre a város hadnagyához].

kereskedő-pajtás kereskedőtárs; asociat/companion comercial; Kompagnon, Sozius. *1752:* Illyésfalvi Nms Pap Vánka volt a tôbbek közôtt edgyik kereskedô pajtássa [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.].

kereskedő-társ asociat/companion comercial; Kompagnon, Sozius. *1571:* hallotta Kadas Istwantwl ... hogy eoneky volt egy kereskedeo tarsa kywel eo Debrechenbe Ment volt ky [Kv; TJk III/2. 176 Kadas Andras vall.]. *1591:* Colosvari Kouacz Leorinczteol Theleki Jstuan kereskedeo tarsatol vasarlottam vala pozto marhat, meli teot egi summaban fl. 1104 [Kv; TJk V/1. 99 Kalmanczehi Miklos deak vall.]. *1597:* Az en megh holt Atiam ... adott ùala az J Aszony Vranak ... harminch forintoth vgj hogy kereskedgyęk velle ... harmo(n) voltünk hozza, Menihart Janos vala eggik kereskedeô tarsünk [UszT 12/55]. *1644:* ez az Tobak Istuan az en Vramnak kereskedeô Tarsa volt [Mv; MvLt 291. 408b]. *1742:* Egy Szamosujvári Márkul nevü igen tökélletlen örmény réá vévén egj Jobbagyomat Ortákjának vagj is Kereskedő Társának fogadta czimborálván jobbágyommal, és iminnet amonnat Haczeg Vidékéröl háromszáz nyolczvan forint árru s: v: kecske bőreket szedett fel ad Creditum ... melly bőreket ... Gyergyoban ... adta el [Nsz; Ks 91].

kereskedő-út kereskedelmi út; cale comercială; Handelsweg. *1844:* az Udvarhelyre menő Kereskedő utban, a Lövetei határon el nyulo posta Utvonal el pusztult és szinte járhatatlan állapotban van [UszLt XI. 85/1. 22].

kereskedőváros oraş comercial; Handelsstadt. *1823–1830:* (Lipcsébe) az egész világnak majd minden nevezetesebb kereskedő városaiból jönnek az kereskedők [FogE 197]. *1842:* Hamburg rémitő tüz vészben temérdek kárt szenvedett nagy kereskedő város [Nagykapus K; RAk].

keresmény 1. kereset; cîştig; Verdienst, Erwerb. *1597:* Elek Janos ... vesseleny Gasparnak hazat el keoteotte vala, melliet en valtottam wala megh neki, azútan arrol megh elegitet engemet, de michioda keresmeniebeol fizetet ennekem megh azt nem thúdom [Kv; TJk VI/1. 8 Zok Peter vall.]. *1631:* Rado Peterne ... modotta azt hogj eő nem ruhazhattia magat az Ura keresmenieböl, hanem bizony mase az kiböl eo ruhazodik [Mv; MvLt 290. 248b]. *1688:* az Beszterczej Vas Ládámb(an) idvezült Vr(am) keresménye folyo pénz, harom ezer nyolcz száz forint [Szamosfva K; JHbK LVII. 34]. *1741:* a mi kevés kereseményem volt el tudtam volna költeni [TL. Onadi B. Josef alumnus gr. Teleki Ádámhoz Francofurti ad Oderam-bol]. *1845:* kevés kereseményét meg iszsza[a] és el kártyázza, és sokszor egy fillért sem hoz haza onnan [Dés; DLt 502. — [a]A vő].

2. szerzemény; agoniseală; cîştig; Erwerb. *1608:* valamyek volt, vagy keues, vagy sok, de mind azo⟨k⟩ sayat keresmeniek volt [Kv; RDL I. 85]. *1628:* akar mi neue(n) neuezendő iouai ... Szabo Istuanra szallianak, es velle ne osztozhassanak[a] ... mert ezek eö neki mind saiat keresmeny volnanak, es igi ezekröl az varos töruenie szerent zabadon testalhatna is [Kv; i.h. 136. — [a]Testvérei]. *1646:* ha mellik fel az ktek io rendeleset bontogatna, es legh kisseb reszebennis raita megh nem nyugodnek, ketek(ne)k semmi nemü ingo es Ingatlan keresmenyeben resze ne legyen [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István atyjához]. *1682:* Szabo István hagyott ... a Bándi Templomhoz egy Szánto földet, maga keresményét [Mezőbánd MT; MMatr. 366]. *1693:* mind Szölök Szanto földek, Retek, major, es major hellyek, kertek, es egyeb örökseges, akar ösök, keresmenyek, es Zallagosok legyenek in quatuor aequales partes Dividaltatnak az negy Gyermekek ... közöt [Ne; DobLev. 1/38. 4]. *1736:* Ha ... a' Nagy Atyám attais öket, Nehai Kendi János Uram(na)k nem adhatoját atta, nem lévén maga keresménye [Ks 99 Kemény Ádám lev.]. *1761:* minden ingo bonumok(na)k és kereseményeknek osztályra kell menni [Hsz; BLev.].

Szk: ~ *cigány.* *1756:* Ezeken kivül van két vasmives keresmény czigányom [Szentmihály Cs; CsS] ✱ ~ *jobbágy.* *1756:* Vagyon Csik Csomortánban három keresmény jobbágyom ... Ezeket, mint kereseményemet életéig hagyom a feleségemnek [uo.; CsS]. *1781:* a' Méltosagos Exponens részre valo keresmény Jobbágy [Szamosfva K; Hr] ✱ ~ *jószág.* *1795:* L. B. Bornemiszsza Anna Mária ... és ... G. Bethlen Rosalia Aszszonyok Ö Nagyságok ... mind az ös, mind pedig a Keresmény Joszágokbol ... meg osztoztanak volna [Kv; JHb XL/8] ✱ ~ *szőlő.* *1774:* Vagyon ... egy Küsdeg Keresmény szőlője ezen jobbágynak [MNy XXXVIII, 209].

keresményes keresett, szerzett; cîştigat, agonisit; erworben. **Szk:** ~ *pénz* keresmény; cîştig, agoniseală; Erwerb. *1764/1765:* A mi kevés Joszágom Marad, ez közöttetek oszoljék (: jollehet emez Sz. Várallyat Saját keresmenyes pénzémmel váltottam ki idegentöl :) [Kórod KK; Ks 14. XLIIIa Kornis Ferenc végr.].

kereső 1. *mn* 1. kutató; care caută; forschend. *1677:* a' por aranyat kereső akarmely rendbéli emberek, az Aranyváltóknak magokat be mutassák ... a' kik-is Regestrumban vegyék neveket, és lako helyeket [AC 63–4].

Szk: ~ *nap. 1592:* az mi keppen Capitany vram tizeneoteod napra keresseo napot adott volt az kezeseknek az nap el teolt volna, azert eo kiwanna hogy az kezesek eleo allatnak az kikert kezesek voltanak [UszT].

2. vmi keresésére/kutatására való; de/pentru căutat ceva; suchend, Such-. **Szk:** *aranyat ~ fúró. 1790:* Arannyat vagy ezüstöt Kereső Furuk 3 [Déva; Ks 76. IX/24] ✱ *ezüstöt ~ fúró → aranyat ~ fúró* ✱ *pénz ~ fúró. 1762:* a pénz keresö furut ... talám valakinek oda attad de ha tudnám téged öszve rontanálak [Gyeke K; Ks] ✱ *verem ~ fúró. 1748:* Verem kereső nagy furu [Ks XX. VIII].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *élelmét ~* kenyerét kereső; care îşi-câştigă pîinea; sein/ihr Brot verdienend. *1787:* Banyaszkodasbol, Szén tsinalasbol, Kohok Verök körül folytatott munkájok altal elelmeket kereső[a] [Torockó; TLev. 9/25. — [a]Emberek] ✱ *életét ~* 'ua.; idem'. *1711:* Orsojaval eletet kereso Aszszony két nap szammal tartozik [Szentmihályfva TA; UnVJk 133]. *1742:* a havasokrol csak valami kártosokkal és fenyö edenyekkel le jövö és magok eleteket kereso szegény embereketis taxalja ... ez mostani Posta mester Nemet András Vr(am) [Somb. I].

4. kb. vagyongyarapító/szerző; care îşi sporeşte averea; Vermögen erwerbend. *1745:* én ezen Háznál még jobb kereső gazda voltam, mint az J. ő kglme mivel sót vágtam, és egjebeketis szorgalmatoson tselekedtem [Torda; TJkT II. 12] | Jánko Bálintot is ismértem, de tékozlo itkányos ember volt, inkáb mint kereso [Uzon Hsz; Kp I. 155a Valentinus Istok (58) pp vall.]. *1760:* Szabo Tamás Uramot nem keresőnek sőt többire mind tikozlonak vallyak [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1778:* Etzken Andras Uram ... Testamentumot tett volt minden maga keresetiböl mert jö kereso Ember volt [Albis Hsz; BLev.].

5. ~ *levél* ? nyomozó levél; scrisoare de urmărire; Fahndungsbrief/schreiben. *1640:* Szeken lako Sebe Janos Haiadon leaniat az Ecclia el futot ezeleös matkajanak Molnar Mihalinak keötelessege alol absolualta kereseö leveleben Ministerek vilagos bizonsagot teznek, hogi masutt is volt felesege [SzJk 48]. *1800:* Nemes Barthos Samuel Uram ... mint Fel-peres Albisban lakó Barthos Josef ő kegylme mint Al-peres ellen ... bé adja az A. betü alatt Törvényben idézö Levelét, a' mellyhez ragaszkodván illyen kereso Levelet ád-bé [Hsz; BLev.].

6. vmi után járó; care urmăreşte ceva; nach etw. strebend. **Szk:** *hasznot ~. 1678:* En Palogiaj Mihalj ... Fejer varat Lako ... Eskusze(m) ... az Elö Jstenre ... hogy ... az Desj Rationistasagban ... az én klmes U(ram)n(a)k és klmes Aszonjo(m)nak ... igaz tökéletes jambor Jstenfélö es hasznot kereso Szolgajok leszek [Gyf; KaLt Apor István ir.] ✱ *művet ~* munka után járó. *1628:* (Némely céhek) az sok vevö és mivet kereso embereket annál inkább defraudálják, miveket eltagadják, nyilván nem árulják különben az idegeneknek, hanem ha elöször vellek conveniálnak [SzO VI, 78].

7. *kedve ~* **a.** vkinek kedvében járó; care caută să fie pe placul cuiva; jm zu gefallen suchend. *1598/1635:* In summa semmibe(n) keduem kereseo fiam ne(m) uolt ... azert ... eo nekie a teob gyermekimmel egienlö rezt az en jouaimbol nem hagiok [Mv; APol. I. 68]. *1719:* Vitajos Mihály, mivel én nekem kedvem kereso Modon szolgált valamivel ados mindeneket Condonálok [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1726:* Az én edes kedvem kereso Feleségemnek hagjom ... az Borsai udvarház hellyet [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.]. *1730:* Mihálcz Ferencz Uram ... Miko Judith Aszszony mellett lévén, Mindenekben kedve kereso engedelmes jo Atyafiságát ... Mutatta eö kegyelmêhez [Somlyó Cs; Borb. II]. — **b.** kedves; drag, drăguţi; lieb. *1740:* az én kedvemet kereso kitsin fiam Sigo ... meg halván ... eltemettük [A.ucsa F; TKhf gr. Teleki Borbára aláírásával gr. Teleki Sámuelhez].

8. vmit hajhászó/leső; care vînează ceva; nach etw. haschend. **Szk:** *gráciát ~. 1764:* őfelségének gondolatjában sem lennének az ilyetén nemesi szabadságot sértő s rontó dolgok, hanem mind az olyan meritumot s gratiát kereso emberek ... hajtják reá az igen kegyelmes királyt az effélékre [RettE 179] ✱ *meritumot ~ → gráciát ~* ✱ *örökség ~. 1603:* az alperes ... erokseg keresso bestye lelek kuruanak szydot [UszT 18/67] ✱ *szabadságot ~. 1680:* Fogarasban al(aza)tos supplicatiom által, némelly nyughatattlan Szabadságot vadászó s kereso elméjü Székely Jobbagyim felöl talaltam volt megh Nagod(a)t [LLt özv. Lázár Istvánné Kereszturj Kristina kérelme].

9. vmire tekintő, vmit néző; care acordă importanţă (la ceva); auf etw. Rücksicht nehmend. **Szk:** *becsületet ~. 1710 k.:* Hát tü ... a becsületet örzö vagy kereso boldogtalan bolond duellizálók, mit nyertek? [BÖn. 420] ✱ *maga hasznát ~. 1662:* okos, ravasz, mindenekben maga hasznát kereso nemzetség [SKr 331]. *1764:* derék, tanult, értelmes, okos, de másként magát szerető s maga hasznát kereso ember vala [RettE 169].

10. igénylő; care solicită/pretinde; beanspruchend. *1677:* hogy ha az adósság meg valoságosodik, s a' Birák mindgyárt elég-tételt szolgáltassanak az adósságot kereso félnek [AC 190]. *1733:* az ki külsö, avagy belsö örökseget akar valakitöl keresni, azon örökseget kereso szemellj; vagj jo levellel, vagj jo bizonysággal, es jo fegjverrel álljan ele az ki be vehetö, vagj meghálható legjen [Torockó; Bosla].

Szk: ~ *fél* **a.** igénylő fél. *1580:* vegezetre vgy ozol megh az ket rez azok keozt a kiket illet Az ky penigh Az marhaba Iozagba wl Az tartozik hwt zerent mindeneket elö adny, ha az keresseo felek meg ne(m) hyzik egiebkeppen [Kv; TanJk V/3. 277b]. — **b.** felperes. *1650:* mind(en) Ioszagbol, es egyeb res mobilisekböl adgiak ki az Alperesek reszeket az kereso feleknek [Keresztúrfva U; UszT 8/64. 76]. *1675:* mivel Annus dies nincse(n) az minuta levelb(en) sem ne(m) pecsétes ergo maga az kereso fél, pariallya levelét [Kv; TJk VIII/12. 54].

II. fn-i jell-ü haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** kb. kutató személy; căutător; Forscher, Sucher. *1783:* sem Fiscalis Czigányokat, sem Arany és ezüst követ kereseöket nem találtam [HSzj *arany-ásó* al.].

2. kenyérkereső; persoană care îşi câştigă pîinea; Brotverdiener/erwerber. *1734:* én mellém nállanál senki több segittö, kereso és engemet vigasztalo nem akadott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 107].

3. vádló; acuzator; Beschuldiger. *1677:* A' Mely Nemes ember gyilkosságot patral, a' Tisztek citaltassák a' Vármegye Székire, avagy Octavalis Terminusra, ha oly bizonyos, és arra elégséges kereseöje nem találtatnék [AC 131].

4. felperes; reclamant; Kläger. *1573:* Az keresseo Eottues balint meg Elegedet vele[a], Az Pał deak appellal tanachra, Tanachis helen hatta [Kv; TJk III/3. 418. — [a]A hozott ítélettel].

◇ **Szn.** *1602:* Kereső Mihály szab. [Szentlélek Hsz; SzO V, 183]. *1614:* Kereseo Mihali puer ppix [Ikafva Hsz; BethU 314] | Kereseo Janos pp [Kissolymos U; i.h. 181]. *1748:* Keresö Sütö Péter ... Sütö az Udvarban [Koronka MT; Told. 79]. *1754:* Alexander Kereső nb [Káptalan AF; TL]. *1769/1792:* Keresö Móses Ur [Szeredasztanna MT; MMatr. 246]. *1771:* Kereső Samuel Ur(am) [Msz; BálLt 87].

keres-talál szerez; a cîştiga (prin muncă); erwerben. *1629:* ősről maradtam, semmi jószágom nincsen, hanem valamik vagynak, de azokat Isten áldásából magam virtusával, kit sok nagy jámbor szolgálatommal kerestem-találtam, kit pénzemen szereztem [BTN⁻ 419].

kereste vki szerezte, vki által szerzett; cîştigat (prin muncă) de cineva; erworben. *1677:* A' kiknek penig magok kereste joszági vadnak, azokrol valo dispositiojok és szabadságok a' Decretum tartása szerint helyben hagyattatnak [AC 102].

kerestelki a Kerestelek (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kerestelek/Crişteleс; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kerestelek: Kerestelke lakosa; locuitor din Kerestelek/Crişteleс; Einwohner von Kerestelek, Kereste-leker. *1594:* Badachion Portio ... Az Keresthelekiekkel egjenleö teöruenben ellnek [Badacson Sz; UC 113/5. 90].

kerestet 1. a pune să caute; suchen lassen. *1570:* zabo vinche gyakortha Menth oda es kerdezte hwl vagio(n) zekel peter, Noha Mas embertis kwldeot kywel kerestette De eo Nem Thwgya My okaert es my vegre kerestek [Kv; TJk III/2. 8a Orsolya Damakos Marthonne vall.]. *1625:* (A) Marhakot kerestettem, Tudakoztattam ... de sohult semmit hozzaiok nem halhattam [UszT 109a]. *1692:* (A férj feleségét) mig lehetett persequalta, kerestette ... tudakoztatta ... de sohul nem talalta [SzJk 264]. *1718:* az Cziganj Gyermeket meg edig meg nem kerithettem N(g)os Ur(am) noha valtig kerestettem ha kezhez kerittem mentést küldem [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből]. *1789:* ugyan nagy szégyennek tartom azt hogy ugy kerestettek Ferentz otsémet mindenfelé ezzel foguk Fejerit ki mutatták [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

2. előkerestet; a pune să găsească (ceva); hervorsuchen lassen. *1580:* Az Mezarossok es hentellerek felól a' my az vassarlast nezy kerestesse eo kegmek Az elöbby wegezest es a zerent eltesse mind a' ket felt [Kv; TanJk V/3. 210b].

3. (keresés/tudakozódás útján) szereztet; a pune să se caute (temeinic); (durch Suchen/Erkundigung) aufbringen lassen. *1570:* ew kegnek legien gongyok Rea hogy kerestessenek Thwdos Embert Ez Mostani predicator Melle [Kv; i.h. 3b]. *1586:* latwa(n) hogy az Niolcz Temeteo es Syr Aso emberek Nem gyeoznek az hostatokbely halottakrais vigyaznj Annak okaert Biro vram eo kgme, Magyar vezanak Keozep vezanak farkas vezanak Negy embert kerestessen [Kv; i.h. 1/1. 34]. *1597:* plebanos vramnak Borbeli Adammal orúossagot kerestettem [Kv; Szám. 7/XII. 15 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1655/1754 k.:* Ha más városról ide Legény jö ... Müvet akarván azért kerestetni ...; az Atya Mester is hivattya egyik bé-járo Mestert és a' Dékánt, és minek utánna bégyülnek, tégye le a mü keresésért d. 14 [Kv; ACArt. 7–8]. *1672:* Aszonyu(n)k eo Naga paranczollya hogy kgld mingiart szorgalmatoson Keserü Gombat kerestessen s külgiön [Radnót KK; UtI]. *1736:* Constál, hogy másokkal, fizetésért, fejér mázat, egér követ és szőrös férget Férje elvesztésére, másokkalis kerestetett [Dés; Jk].

4. ? idéztet; a pune să fie citat; (vor)laden/zitieren lassen. *1830:* Málnási Bartok Adám Urat ... az Isztinapataka nevezetü helyen ... lévö Fölgye barázdájának léjendö kijártatására téjendö naposztatás veget ... kerestettem volna [Szentbenedek AF; DobLev. V/1163].

kerestetés 1. elő/felkerestetés; căutare, căutat (prin intermediul cuiva); Aufsuchen. *1669:* Az szász-fenesi levelek kerestetésérül az requisitoriát küldje meg késedelem nélkül [TML IV, 527 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Ugyan ma írtam Havasalföldébe leveleket Golescul uramnak a lovaim kerestetése iránt, akik elvesztenek [WIN I, 287].

2. kb. érdeklödés; interes, dorință de a cunoaşte; Interesse. *1628:* találunk némely czéhet vétek nélkül annyiban, hogy vagyon mivek, de hogy hűséged[a] titkos kerestetésére mindent eltagadtak, az szintén annyit teszen, mintha semmi mivek nem volna ... mert az sok vevő és mivet kereső embereket annál inkább defraudálják [SzO VI, 78. — [a]Balási Ferenc usz-i főkapitányra és fej-i főlovászmesterre von.].

kerestethetik 1. a putea fi căutat; gesucht werden können. *1761:* az tőbb el orzott portékák ... méltán az I(nct)an kerestethetnek [Torda; TJkT V. 45].

2. pereltethetik, perbe fogattathatik; a putea fi dat în judecată; prozessiert werden können. *1808 k.:* Már ha a' balvélekedésért, ugy mint tsupa vélekedésekért nyelvváltságan kerestethetik akárki, ugy az egész világon minden ember tartozik nyelv váltsággal, mert senki sints a' ki mindent bizonyoson tudjon, és vagy egyszer vagy másszor balul ne vélekednek, de vélekedni s' gyanakodni szabad, tsak hogy semmi roszsz consequentiaja ne legyen a vélekedőtöl inditva [Dés; DLt 250].

kerestetik 1. a fi căutat; gesucht werden. *1670:* az I. mégh reggelis reszegh volt mikor kerestettenek azon Lovak házánál [Kv; TJk VIII/11. 20]. *1679:* az szállásomra erkezék Cserei János Uram Nagy István nevü Postája, edgy kevés üdö mulva kerestettven, de el ment volt [Fog.; Törzs. Joan. Daczo de Sepsi Szent Gyorgy (55) ns vall.].

2. kb. (keresséssel/tudakozódással) szereztetik; a fi căutat (prin informare temeinică); (durch Suchen/Erkundigung) erworben werden. *1787:* concludáltatott, hogy ... az emlitett Hivatal[a] offeráltassék Pataki Mihály Uramnak ... a' Typographiában valo Inspectorságra pedig más személy kerestessék [Kv; SRE 247. — [a]A ref. kollegium „fundusinak administratiojára"].

3. kb. találtatik; a se găsi; gefunden werden. *1791:* kerestessek valami jo mod az emlitett Joszágoknak ezután Arendában lejendö ki adattatások iránt [Kv; SRE 278].

4. kurrentáltatik; a fi pus sub armărire; steckbrieflich verfolgt/kurrendiert werden. *1764:* ma nem Communitas, hanem privatus emberek kerestetnek az sertés lopásért; azért az citalt Articulusok ide nem illenek [Torda; TJkT V. 206].

5. kb. követeltetik; a se pretinde; verlangt werden. *1768:* ezen adosságot fizette volt bé Balási Andras ... Tudom azt bizonyoson hogj az Utrizalt pénznek Zuvattya Törvinyesen nem vitettetett Balási Andrasra melly szerínt nemis tudom mi modon keresztetik (!) rajta [Martonos Hsz; HSzjP].

6. kb. visszaigényeltetik; a se pretinde retrocedarea; zurückgefordert werden. *1677:* Jobbágyok, kik ante Annum 1599. aufugiáltak longo litis processu kerestessenek [AC 260].

7. kívántatik; a fi dorit; gewünscht werden. *1677:* a' specificalt Casusokat, in arbitrio Causantium légyen, ha a' Táblán vagy a' Széken akarják prosequalni; de a' mely Causakban perpetuitas bonorum kerestetik, és Privilegium productioja-is kívántatik, immediate Táblán [AC 178].

8. pereltetik; a fi dat în judecată; geklagt werden. *1580:* ez walya puzta regtul fogwa(n) ... Eo Nagisaganak ... Tablayan hozzw per folyassal sok költséguel faratsagwal kerestettett ott es ventillaltatot Egy felol az Nagy Kereky patronúsok altal ... mas felol penig az Eormenzekessy patronusok ... altal [Pókafva AF; JHb XXVI/8].

Szk: *fejére* ~ fejvesztésre, ill. fejváltságra pereltetik; a fi dat în judecată pentru condamnare la moarte; auf Tod und Vermögensentzug geklagt werden. *1736:* tudni való, hogy a Nős parázna mindenkor fejére kerestetik; a Nőtelen pedig Nem ... a Nős parázna mindenkor personalis Comparatiora Citáltatik ... a Nőtelen pedig nem [Dés; Jk 217a].

kérészéletű rövid életű; efemer; eintägig. *1881:* Ott[a] van a te helyed, Ödön — ott, s nem a kérészéletű Fővárosi Lapokban [PLev. 87 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A Budapesti Szemlében].

kereszt 1. keresztfa; cruce; Querholz. *1582:* Lattuk az Babot hog eg kerezt modra chinalt karora eolteoztettek vala, eg foztan vala raita [Kv; TJk IV/1. 32–3 Berekzazy Lukach es Zabo Leorinch vall.]. *1626:* Jnnet el Vőnek az hatar jarni az Hauasra. Az Vrak megh allanak alatt az Lonkan műnket fel küldenek az Maira szburatojrara, es ot keresztet czjnaltatnak velünk [A.szőcs SzD; Wass-Lt.]. *1702:* Itt Kőmál tetején csinálának, állítának fel a pápisták egy nagy keresztet azon való feszülettel együtt [Kv; KvE 274 SzF].

Szk: *feszületes* ~ feszület. *1823:* Egy nagy ezüst aranyazott feszületes kereszt [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.].

Sz. *1665:* úgy kerül, mind az ördög a keresztet [SzO VI, 296].

2. *vall* ünnepnevekben; în numele unor sărbători; in Feiertagsnamen: *őszi szent* ~ *estéje* szent kereszt felmagasztaltatásának ünnepe (szept. 14.) előtti este; ajunul zilei de înălţarea sfintei crucii (14 sept); Vorabend des Feiertags der Lobpreisung des heiligen Kreuzes (14. Sept). *1590:* ezen cielen valo 1590. eztendőben vgymint özi zent kerezt estin [UszT] ✱ *szent* ~ *nap* szent kereszt felmagasztaltatásának ünnepe (szept. 14.); ziua-crucii, Înălţarea sfintei crucii, crucea mare (14. sept); Feiertag der Lobpreisung des heiligen Kreuzes (14. Sept). *1630:* Anno 1630 eztendebe(n) vgmint szent kerezt nap tavat [Szentimre Cs/Kászonújfalu; BCs] ✱ *szent* ~ *találása napja* szent kereszt feltalálásának ünnepe (máj. 3.); Aflarea sfintei crucii (3. mai); Feiertag der Auffindung des heiligen Kreuzes (3. Mai). *1730:* Vőttem a Szásznyiresi mészárosoktul Sz: Kereszt találása napjára egy Tagot [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV] ✱ *tavaszi szent* ~ *napja* 'ua.; idem'. *1650:* fel is veotte az teobbinek meg fizetesenek napyat ... 1603 eztendeobely Tawazy Zent kerezt napjat [UszT 19/73].

3. Jézus Krisztus golgotai keresztfája; crucea lui Isus Cristos de pe Golgota; Kreuz Jesu Christi auf Golgatha. *1811:* (János) Jézust a' Fő Papnak Házába kisérte, Sőt a' Keresztig-is el-kisérni mérte [ÁrÉ 178].

4. *átv* kb. megpróbáltatás; încercare; Pein, Qual, Heimsuchung. *1661:* az mit Isten elvégez, annak meg kell lenni, mert nem történetből lött asszonyomon is ez nagy kereszt, hogy Istennek oly bokros látogatását viselé [TML II, 27 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Istennek ugyanakkor házamon esett kereszteit oda fel a fejérvári új házam alkalmatosságával leírtam rövideden [BÖn. 937].

Szk: ~*et visel vki miatt. 1657:* csak az én Istenem tudja, mennyi keresztet viseltem én az itt való ispánok s szolgabirák miatt [TML I, 52 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✱ *házi* ~. *1819:* Néhai Rákosi Boldisár számtalanszor feleségének mondotta hogy te teszel engemet ... a' földbe, és te miadtad kellene nekem meg halnam, hanem okát soha fel nem fedezte se nékünk, sem pedig másoknak asztat nem mondotta, hanem mint házi keresztyét örökké magába tartotta [Kv; Pk 2].

5. útmenti/széli kereszt; cruce la marginea drumului; Wegekreuz. *1676:* az Kőszőrúben az kereszt az hatar [Gyalu K; EHA]. *1770:* a kolozsvári plébánus egy új keresztet ásatván fel az út mellé ... melyhez csoportosan mentek az emberek. Az ó kereszthez senkisem ment [RettE 222].

Hn. *1600:* ... az mely helet hinak Czigan kereztinekis [Lengyelfva U]. *1701:* Az Kereszt utaba(n) [A.csernáron Hsz]. *1713:* az Kereszt allyi oldalban [Fejérd K]. *1717:* Apro kereszten (k) [M.gyerőmonostor K; KHn 77]. *1720:* Kelemen keresztib(en) (sz) [Szentsimon Cs]. *1746:* a' Keresztre vagy Krucsára járó úton túl [Nagyida K]. *1753:* Kovács keresztén. Keresztszegbe (sz) [M.décse SzD]. *1754:* A' Csiko keresztibe (sz) [Ördögkeresztúr K; BHn 159]. *1770:* A kereszt nevezetü heljben [M.fülpös MT]. *1773:* A Dög Kert vagy Kereszt szegnél (sz) [Szárhegy Cs]. *1778:* a' Péter keresztiben (r) [Vaja MT]. *1782:* A Kereszt Ponkban (sz) [Nagysolymos U]. *1797:* a' képnél, vagy keresztnél (sz) [Ajton K]. *1805:* A' Falu végin a' Kereszt szegnél (sz) [Fiátfva U]. *1807:* Antal kőrösztiben (sz) [Kissolymos U]. *1823:* a Kereszt oldalba (sz) [Désfva KK]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

6. feszület; crucifix; Kruzifix. *1732:* minden Catholicus Rab az Szent Keresztnek meg csokolására elő allatta-(na)k és meg csokolták [Kv; MvRKLev.]. *1805:* Dumitru Mosik ... biztatta az öttsét ... hogy az hitét tegye le; de az iffju midőn a' kezét a keresztre kellett volna tenni habozni kezdvén vonogatta magát [Petrilla H; JF 36].

7. tetőkereszt; crucea de pe acoperis; Dachkreuz. *1729:* (A kötemplomnak) plével boritott kereszt kettő a' tetejin [Buza SzD; JHb V/2].

Szk: *gombos ~. 1662:* (Nagyváradon) amelly régi öreg, gombos, merőn aranyozott nagy keresztek, még a László királytól csináltatott két igen magas tornyokon levők, azon tornyok elrontatván Bethlen fejedelem idejében, a két veres cserepes toronybástyák tetejére csináltatva valának is [SKr 633–4] ∗ *kettős ~. 1841:* vagyon a' Fedél tetején, egy kettős kereszt bádokbol [Km; KmULev. 2].

8. templomi/körmeneti kereszt; cruce care se poartă la procesiune; Kirchen/Prozessionskreuz | templomi zászló; Prapur; Kirchenfahne. *1590:* meg allek ott az Pribék haza alat, nezem vala hogy Jeonek az kereztel Latam hogy az kerezt fele leowe de nem twdom ha az kereztet akartaie leony vagy nem afele leowe | mind le bwrwla(n)k jetteonkben, az kereztet mutatak Ihol ahol attal leottek az kereztet [Szu; UszT]. *1629:* Vivék Kamuthi Balázst Kolozsváron által Bácsbol Kolozsmonostorra temetni az papok keresztel és gyertyavilágnál [Kv; KvE 158 SB]. — Vö. a *keresztzászló* címszóval.

9. talpas kereszt; cruce cu postament; Stehkreuz. *1730:* A kóródj Templomhoz valo ezüst Mű ... Egy Ciborium Arannyas Egy nagy Monstrantia. Egy köves magos kereszt [Kv; Ks 15. LVIII. 6].

Az oltáron talpon álló díszes, ékköves kereszt.

10. kb. kereszt alakú ékszer/dísztárgy; bijuterie/podoabă în formă de cruce; kreuzförmiges Geschmeide/Schmuckstück. *1599:* azmely arany keresztet ifjú János király[a] az országnak hagyott ... Ez az kereszt ifjú János király idejétől fogva Szebenben állott [BTN 46. — [a]János Zsigmond]. *1668:* Egy kis pezma tarto kereszt, negy Rubint, s egy smaragd benne [Mk Kapi György inv. 10]. *1730:* edgj kis arany Láncz, jó felé Győngyökkel rakot kerésztell, és Nummismavall, edgyűtt [Kv; Ks 15. LVIII. 6]. *1814:* Egy veres fa skatullyáb(an) holmi szivek, keresztek, Fülbe valok, gyürük 20 xr [Kv; Born. IV. 14].

Szk: *spanyol ~* '?' *1699:* Egy eőreg spanyor kereszt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1724:* A Spanyol kereszteket igen köszönőm Kgld(ne)k [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *hányja a ~et* veti a keresztet (magára); a-şi face cruce; (ein) Kreuz schlagen. *1745:* nékem a sánta oláhné így panaszla, hogy egy estve csak bément a kürtőn Szabó Ferenczné[a] és rávesorodott, és ő ... keresztet kezdett hányni megára és ismét visszament a kürtőn [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 164 G. Semény (43) un. pap vall. — [a]Boszorkánysággal vádolt asszony]. *1823–1830:* Midőn itt[a] kell elmenni, minthogy ott mind erős pápistaság lakik, egymásra hányják a keresztet, s imádkoznak, ha pedig szerencsésen elhaladták azon veszedelmes helyet, a hajóslegények tartják a vízhányó lapátokat, s ⟨az⟩ utazók ... hányják a krajcárokat [FogE 262. — [a]A Dunán Linz alatt] ∗ *veti a ~et. 1811:* Az Eretnekek-is ötet egy selleggel Kinálták, a' mely volt meg-töltve méreggel. Melynek ő keresztet vetett a' szájára, S A' méreg ki tsuszott kigyónak módjára [ÁrÉ 179–80].

12. *főhöz való ~* sírkereszt; cruce de mormînt; Grabkreuz. *1854:* Főhez valo nagy kereszt [Kv; HG].

13. határkereszt; cruce de hotar; Flur/Grenzkreuz. *1750:* (A határ) mindenütt hányásokkal és keresztekkel kihatároztatott [Koronka MT; EHA]. *1777:* ott tartották a Határ szélt a hol mostis tartják, a hol tudniillik régen egj keresztis volt fel ásva [Resztolcs SzD; JHbK LVIII/28].

14. kb. állatnyom-jelző kereszt; cruce cu care este marcată urma lăsată de un animal; Kreuz zum Anzeigen der Fährte des Tiers. *1570:* Keleme(n) Janos ... vallja, hogh mi koro(n) az Niomott Be vöttek volna az falura, az Niomott szinte az w hazahoz vizik, az kereztet ott tezik le az niomot azonba talalkozik oda Ez Orban feyszeyeuel Rutul szidalmazza wket ... vegre vlesüel feniegeti wket [Oroszfalu SzD; BesztLt 114].

15. *ablak ~je* ablak-keresztfa; crucea ferestrei, cercevea; Fensterkreuz. *1570:* Es hogy oda Mennek az ayton Beh nem Mehetnek, hane(m) az ablak kereztyt Teoryk be es azon hagnak be az hazba [Kv; TJk III/2. 174b]. *1593:* Az haifono az mi ablakunk kereztin vala mikor Leorincz ott mi nallunk vala, annak vtanna hazunktol gonozul vezet el [Kv; TJk V/1. 341 Anna Azzoni, Kotloczi Jmrehne vall.]. *1632:* toliuajsag az hogi' ejel az hazamra jónek es az ablako(m) kereztit be uagiak [Mv; MvLt 290. 100b]. *1668:* az szentpáli János Uram akkori ... Novai[a] udvarházfelének, mégh az ablakának az keresztitis ki rontotta, az uvegh ablakait eöszve rontotta [BfR 57/7 Mich. Egei de Botháza[b] (30) ns vall. — [a–b]K]. *1726:* ezen óldal botnak ... kő ablak kereszti jó, az ablakban, az ablak keresztin alól két lapos hasagatott vas benne [Ne; DobLev. I/124].

16. malomkerék-rész; parte de la roata morii; Teil des Mühlrads. *1750:* Az Falubol le menvén a Malomhoz ... találtunk ... edgj ujj vizi kereket egjben állitva kereszteivel egjűtt [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 6]. *1852:* A' viz kerék keresztje végein vas karikák nintsenek [Km; KmULev. 2].

17. *hányó ~* '?' *1847:* a ... le vágandó fák becsüjébe azon rend tartassék ... egy Verő Nyelnek és hányo Keresztnek valo Fák ... egy szál fa egy Rforintba, az ezeknél nagyobb, ugy következőleg a kissebb, mekkorasagokhoz képest betsültessenek és adassanak a szükséges hellyekre Bányákra, — Kohokba, — Verőkbe [Torockó; TLev. 10/9].

18. kalangya; claie, cruce; Mandel, Hocke. *1657:* énnekem bizony nem lett több 9 száz kereszt búzámnál, még az is csak olyan, mint másszor 5 száz kereszt búza volt [TML I. 65 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1683 k.:* Ad mind(en) külön kenyeres ember az Praedikatornak ugy hogy enekellyenis mind az Templomb(an) s — mind Halott Felett, harom harom kereszt buzat 14 kévéjével [M.valkó Sz; SzVJk 43] | Samsonban[a] minden Házas ember ad az Mesternek egy egy kereszt buzat, melly Teszen 14 Kevet [i.h. 167. — [a]Sz]. *1756:* (Ott) lehetet 4 szekér széna ... s ... kereszt vagy kalongya alá valo karokkal Balog Uram szolgája azon szénat bé kertelte [Szelnice SzD; TKl]. *1784:* 'A potentiose elvitt Búza mostis a' Falu mellett keresztbe van rakva [Tihó Sz; JHbK LVI/8. 16].

19. kb. keresztrúd; cruce, obot; Querstock/stange. *1587:* egj zanhoz Chinaltattam egj Rudat es egj kereztet reaia p(ro) d. 16 [Kv; Szám. 3/XXVI. 51].

20. (vágó, szúró fegyveren) keresztvas; gardă (la o armă albă); (an Stich- und Hiebwaffen) Parierstange.

1595: Egy Aranjas zablja het boglar rajta ... az kereszthjn ezwst lanch [Zsombor K; SL. Sombori László reg.]. *1612:* Egy Ezüstes Zablya visselt merö ezüst az keresztj [Kv; PLPr 68]. *1622:* Banfi Petternek vagio(n) egi palossa ... az kerestj buritot ezwstel [Kv; RDL 1. 119]. — A jel-re l. RMFegyv 57 (szemléltető vázlattal).

21. kereszt alakú jel; semn în formă de cruce; kreuzförmiges Zeichen. *1655:* az Asztalra keresztet csinálvan Ozdi Thamás, az Olàhok kezèt reà tótte az keresztre, maga fellyül tötte az kezèt, erős hűttel egymás kezén megh eskúttek volna, hogy soha egymás dolgát ki nem mondgyak [Gyf; CartTr II].

Szk: *~et húz/von. 1711/1792:* miis ... mind a' két felek alkalmokat, és egyezéseket meg irtuk ... az melyik irni tudott ...[a] az melyik nem tudott keresztet vont [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 28. — [a]A kipontozott rész kitöredezett az eredetiből]. *1797:* Neveinket vagy tulajdon kezcinkel le irtuk; vagy a kik irást nem tudunk Szomszédaink és ismeretes Tarsaink altal le irattuk, neveink után magunk keresztett huzvan vagy tulajdon ujjainkat rea nyomván [Torockó; TLev. 5/7]. *1855:* Dimény Anna ... irástudatlan levén, neve elébe saját kezével keresztet huzott [Kv; Végr.].

22. kereszt alakú metszés/rovás; crestătură în formă de cruce; kreuzförmiger Stich/Einschnitt. *1647/XVIII. sz. köz.:* vagyon az arok szélin egy odvas Gyertyánfán kereszt [Csóka MT; DLev. 1. VIIA. 5]. *1725:* mind ket Erdök; mind régi, mind uj és most csinált Keresztekkel mind két felöll a' más szomszed Erdöktöl meg vadnak különböztetve [Gergelyfája AF; JHb XXVII/4]. *1760:* egj bük fa fiatalon az kereszt még az hányás is a tövin van [Székes MT; Berz. 11. 77/10]. *1764:* a' Cziberés nevű hellyen ... egy nagy vatzkor fában bé vágott kereszt találtatik [Hidalmás K; RLt O. 2]. *1782:* az a fa az Biro Sigmond Uram ... kaszáloja véginek, és az Kidei Nms Ref(orma)ta Ecla ... Erdeje szélinek az Határ fája melyb(en) régi keresztis esmérszett most is uj keresztel meg ujittatott [Kide K; EHA]. *1811:* ha ... Emberei meg Szabadon Erdöt kapnának foglaljanak Számára Ts Sombori Farkas Urnak, és meg találánok Szabad Erdöt ... az melyet el is foglaltak kereztekkel az en jelen letemben [Nyérce K; Somb. II].

Szk: *~et vág* **a.** kereszt alakú határjelt metsz/ró. *1625:* Az Nagi Kornis Farkas es Janos Gereb hatarlak el egiczer az uetelkedeo heliet akkor ... Sandorfalui Mester Balintal mj vagtuk az kereztet hatart czinaltunk [Remete U; UszT 181a]. *1757:* a kert tővibe egy ketske rágo fara keresztet vágának [Kakasd MT; DLev. 2. XVB. 9]. *1773:* ez az Kis Cserefa fiatal, mellynek tövire most keresztett vágunk és hantotis rakunk [Vaja MT; Told. 3a]. — **b.** kereszt alakú jelt metsz/ró. *1600:* Sigmond Hedrich ... vallya: Ez kapanehoz thwdom azt hogy ... mentenek volt hazara es ajtajat rontottak hogy be nem mehettek az hazan kyweol kereztet vagtak megh legezuen azzal hogy Az teob hazaktol megh esmerwen kurwa hazának lenny [Kv; TJk VI/1. 403]. *1633:* az Marko Vaydane aszonio(m) eo Naga szabadosi az djznokat uyszza terjtek es hajtak ... És vönek el az diznokba(n). 50. Es hajtak az 50 djznokat felso sóczre kerezteket uagua(n) ot az fakon az honnet az dyznokat megh terjtek [Rogoz SzD; WassLt Pap Tamas (65) ns vall.] ✱ *~et vágat. 1690/1745:* Onnat igjenesen alá erkezvén ... a' fára Keresztett Vágattunk [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. *1746/1831:* égy égéssel meg udvasitott Cserefára vágatván a' Keresztet [Szentdemeter U; Told. 38] ✱ *~ vágattatik. 1746/1831:* égy nem régen meg nyesett és sarjuzott Cserefára ... vágattaték égy Kereszt [Vécke U; Told. 38].

23. ? keresztcsont; crucile şalelor, crucea spinării; Kreuzbein. *1811:* (A szép lónak[a]) Hoszszu a' keresztye és nem tsapott faru [ÁrE 157–8. — [a]Gr. Bethlen János véleménye szerint].

◇ **Hn.** *1615/1687 k.:* Kereszt málon (sz) [Szentimre MT; MMatr. 235]. *1642:* Kerezt Ay wolgieben [Borsa K; EHA]. *1671:* Kerézt volgi vegiben [Méra K; KHn 240]. *1695:* az Kereszt hegye(n) [O.csesztve AF; EHA]. *1714:* az Keresztmony oldalon (sz) [Középlak K; KHn 294]. *1725:* Az kereszt mezön Papságh föld (sz) [A.jára TA; EHA]. *1731:* Kereszt arok [Vista K; KHn 270]. *1745:* A kereszt arok fejin (sz) [Nagykend KK; EHA]. *1762:* Kereszt Domb [Dob.; Ks 4. VII/12]. *1767:* az kereszt domb [Sárd AF; EHA]. *1775:* A kereszpám v. Keresz Pám Oldalán [Középlak K; KHn 209]. *1781/1818:* a Keresztnyilak között [Náznánfva MT; EHA]. *1792:* A Kereszt Lábba (sz) [Szucság K; KHn 255].

keresztanya naşă; Taufpatin. *1570:* Margith Thakach Jsthwanne hallotta ... Azt Mongia volt eo neky Nagy Janosne, Byzon Jgen felek Jo kerezt ania(m) hogy az en Eochem hamissan Theon hytet az zeoleo feleol [Kv; TJk III/2. 142]. *1674:* kereszteltettem meg ez Jancsi nevű fiamat, kinek keresztapjai Szeöleösi Gábor és iffiú Huszár Péter, keresztanyjai Krajczár Ferencné és Huszár Péterné [Kv; KvE 191 LJ]. *1728:* hogy pedig Susinak Fia lett nagy dolog elöttem akartam volna hogy ben lehettem volna hogy Kerezt Anya löttem völna [Darlac KK; ApLt Apor Anna Apor Péterné Kálnoki Borbálához]. *1737:* adott az Ur Isten égy Fiu magzatot[a], kit is kereszteltettem ... Györgynek ... kereszt Annya T. Nzts G. Was Daniel vr(am) Léánya, Was Anis kis Aszszony [ArJk 42 Zágoni Aranka György születési bejegyzése. — [a]Széken (SzD].

keresztanyaság năşie (la un botez); Patenschaft, Patentum. *1640:* kertemis kgd(e)t ... levelemben, hogy az keoztünk valo Attyafi szeretetnek erösseb bizonjsagaert, kgd kjcsin leankanknak kerezt Attjasaganak s Azzonjom eo kgme Kerezt Anjasaganak tiztit ne nehéztellie fel vennj [GramTr V. 359].

keresztapa 1. keresztatya; maş; Taufpate. *1623:* az Kereztsegben en leök az kerozt Apia [Szentmárton Cs; BLt]. *1674:* kereszteltettem meg ez Anna nevű leányomat; az keresztapjai voltanak Kozma András és Kannagyártó Márton, keresztanyjai Agoston Péterné és Kannagyártó Mártonné [Kv; KvE 190 LJ]. *1729:* kereszt Apjanak mellette valo remenkedeset s törekedéset respectalva(n) mitigaltuk mortuum Homagiumának idest f. 33//33 penznek 16: magjar forintját [Dés; Jk]. *1803:* Nékem Nagy Moses Kereszt Apám volt [Szenterzsébet U; Borb. II].

2. céhbeli tréfás legényavatás egyik szereplője; persoana care are rolul de naş în ceremonia (glumeaţă) în cadrul breslei cînd cineva trece în rîndul calfelor; einer der Mitwirkenden bei der Gesellenweihe in der Zunft. *1665/1754:* Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni, tartozik elsöben a' B. Társaságnak le tenni kiván-

ságának jelit, ugymint d. 25 ... Ezek meg lévén válaszszon magának egy Papot, két Kereszt Apát, és egy Harangozót [Kv; ACArt. 21–2].

? **keresztapó** keresztapa; naş; Taufpate. *1747:* magam is invitaltam az őcsémet Kereszt Aponak (!)[a], igerkezet [Alamor AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez. — [a]Lehet merő elírás is; a ? erre a fenntartásra figyelmeztet].

keresztatya keresztapa; naş; Taufpate. *1677:* adott I(ste)n ... égy Fiat. Kit keresz(tel)tem István(na)k ... Kereszt Atyák ezek[a] [PatN 46. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1724:* egy Asz(ony) emb(e)r sz(o)lg(áló)j(ána)k két gyermeke lett urvaräb(an), kik(ne)k én voltam Kereszt Attya [Szentkirály MT; BK]. *1754:* Mlgos Thesaurariusné ... Asz(szonyo)m ... egy hatalmas Leányt, vagyis Kis Aszonyt szült, Mlgos Commenderozó Generalis volt Kereszt Attya [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1808:* Született Kaló Jánosnak Márton Fia ... Kereszt Attyai, annyai[a] [Inaktelke K; RAk 25. — [a]Köv. a nevek fels.].

keresztatyaság keresztapaság; năşie (la un botez), Patenschaft. *1640:* kjcsin leankanknak kerezt Attjasaganak ... tiztit ne neheztellie fel vennj [GrammTr V. 358]. *1664:* Az méltoságos fejedelem levelét hozák, kiben mostani fiúi magzatjának keresztatyaságára hivat ő kegyelme ... ha magam ott nem lehetek is[a], az keresztatyaságot megtartom, nem is leszek feledékeny felőle [TML III, 141 Fr. Redei Teleki Mihályhoz. — [a]Betegség miatt].

keresztbe vmit keresztezve; încrucişat, în cruce; etw. gekreuzt verschränkt, kreuzweise. *1811:* De tudnáé ülve a' Lámát követni? 'S keresztbe lábait maga alá-vetni? | (A szép ló) Nem keresztbe lépő[a] [ÁrÉ 113, 158. — [a]Magyarázat e két sorra: Hátulja nem lőtsös, nem-is áll hámfáson, Első lábat nem rak keresztül égymáson].

keresztben 1. vmire merőlegesen; perpendicular; senkrecht. *1819:* A kert hoszszába két sorjával apro veres szőllő fák, megént keresztbe az also részibe viszont veres szőllők két sorjával [M.köblös SzD; Torma].

2. *1823–1830:* a két pedellus a két sceptrumot, mely egy singnyi hosszú gombos pálca, keresztbe tartván, a procedens három ujjait ezek közé teszi, a syndicus a hitet elmondatja, s ezzel meg vagyon a doktorság [FogE 240. — Doktoravatás Göttingában 1786 táján].

keresztbolt keresztboltozat; boltă în cruce; Kreuzgewölbe. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Farago Legennek az eo edgik mester remekek legien edgi Aito, Kaptelios ... Masodik remek, egy háznak, uagi szobának kereszt boltra valo boltozasa [Kv; KőmCArt. 8–9].

keresztcsont 1. crucile şalelor, crucea spinării; Kreuzbein. *XVI. sz. m. f.:* Az mely lonak az vizeleti megh áll ... harom bozza vezzot[a] agachkat ... haromszor vonniak altal az lo vekonjan es ... fen az kerezt chontot az hátán haromzor kell megh ewttny velle, es megh indul az vizeleth [MNy XXI, 142 St. Galaczj kezével. — [a]E szó utóbb az eredetiben kihúzva].

2. füstölt keresztcsont, *rég* keresztettem; afumătură/os afumat din regiunea şalelor; geräuchertes Kreuzbein. *1660:* Diszno lab 15. kereszt csont nro — 5 sodor 6 [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117.] *1673:* Fejer varra szallitottanak Fagarasbul ... Kolbászt Száz nyolczvan haro(m) ... Orjat hatot ... Sodort huszon kettőt ... Kereszt csontot Kilenczet [Fog.; Törzs]. *1678:* oldal petsenye kereszt Csontostul [Alvinc AF; UtI). *1747:* Oldalas kereszt csontyával edgyűtt Nro. 5 [Szpring AF; JHb XXV/88.3]. *1793:* Tavallyi oldal kereszt tsontostol 3 [Drág K; JF LevK 108]. *1823:* Négy oldalos kereszt csontyaval együt [Koronka MT; TGsz].

keresztcsontos care are osul din regiunea şalelor; mit Kreuzbein. *1823:* Quietaltatik Budatelky Tisztem ... Negy Kereszt tsontos oldalrol, negy lapotzkarol[a] [Kv; Born. F.Ile. - [a]Folyt. a fels.).

keresztecske 1. cruciuliţă; Kreuzlein. *1816:* a kapu teteinek két szélyin cserefából keszitett két keresztecske tiszteltetik [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

2. keresztalakú jelecske; semn în formă de cruce; kreuzförmiges Zeichen. *1803:* (Az abrosz) égyik szélyin veres fejtövel varrott jegyetske láttzik, égyik szinéről égy küs keresztetskét, az ellenben valo p(e)d(ig) O forma Betűt mutató [Désfva KK; UnVJk].

3. kalangyácska; claie mică, cruce; kleine Mandel (Getreide). *1819:* egy keresztetske Buzát találtunk itten [Dés; DLt 91].

keresztel 1. a boteza; taufen. *1564:* 1564 esztendőben ada[a] az én feleségemnek a Krisztina aszszonynak egy leánymagzatot, kit Annának keresztelének [ETA I, 21 BS. — [a]Értsd hozzá: Isten]. *1653:* ada az úr Isten az én feleségemtől Rósás Ersébettől egy fiu magzatot e világra ... kit Batizi János uram keresztelt vala Jánosnak [i.h. 102–3 NSz]. *1663/1687 k.:* Vagyon ... égy Velenczei rezes ón pohár, fél ejteles ón kanna kereszteltni valo [Nagyernye MT; MMatr. 278]. *1835:* kereszteltem Dioson[a] N: Sárközi Istvánnak Josefát [Burjánosóbuda K; RAk 52. — [a]Tőszomszédos település].

2. (a szülő a keresztségben gyermekének) vmilyen nevet ad; a da nume copilului (la botez); taufen (bei der Taufe den Namen geben). *1676:* I(ste)n meg áldván vélle valo hazassagomat ... die 7. Augusti, hajnalra adott I(ste)n egy szep láanyt, kit keresz(tel)tem ... Jutká(na)k [PatN 46a. 3]. *1849:* a' fiut meg szülve Kelemen Béni rendeléséből Kelemen Miklósnak kereszteltem volt s ... mint égy fél évig dajkáltam [Kv; Végr. Vall. 95].

3. keresztviz alá tart; a ţine în braţe pruncul în timpul botezului; über das Taufbecken halten. *1663:* Én holnap elmegyek ismét Medgyesre az ott levő atyafiakhoz, ez jövő szerdán keresztelvén az Bánfi uram fiát [TML II, 446 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánosnéhoz]. *1720:* Kádár Gergély ... nékem kereszt komám vala, még én kereszteltem vala egy Fiát néki [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69].

keresztelés 1. botez; Taufe. *1570:* Maklos predicator feleol eo kegek Jgh vegeztek, hogi plebanos vra(m) kewansaga zerenth Byro vram ynchie hogy chyendesseghe legien az keresteles feleol valo Thanytasba, Az Synodusiglan | kerestessenek Thwdos Embert Ez Mostani prae-

dicator Melle ... Az Templumbely ceremoniaknakis Az Vr vachorayanak es az kerestelesnek viscllye gongiat [Kv; TanJk V/3. 3a, 3b]. *1622:* Praedicator Jóvedelme ... kereztelesert egi kenier es egi eytel bor auagi az arra valamint iar[a] [Retteg SzD; SzJk 13. — [a]Folyt. a fels.]. *1705:* a' ki ő kglk kőzűl vacans lészen a' B. templomtol, ki mennyen a szűkség szerint keresztelésre s esketésre etc. [Kv; SRE 94]. *1736/1770 k.:* Egy kis fedeles ón Kannátska Keresztelésre való [Hesdát SzD; SzConscr. 184]. *1845:* Vas Papnak a keresztelésért 5 ft [Dés; KvNJ 23].

2. keresztelő; botez; Taufe | keresztelői vendégség; ospăţul de la botez; Taufgastmahl. *1574:* Katalin varga daúidne Azt vallia hogi Eo volt az zeoch pal hazanal az keresteleskor ... de semy gonoz Emlekezetet Nem hallot zeoch paltwl az hadnagiok feleol [Kv; TJk III/3. 336]. *1717:* Láttam hogy pokon (!) Csapá Becski Miklos Ura(m) Nzs Dobai Péter Uramat it az én hazamnal keresztelés alkalmatosságával és annak utána egymás hajába kapának, huszták egymást [M.köblös SzD; RLt Pataki Sámuel (40) ns vall.]. *1847:* Ha josz kedden itt légy — ha nem kedden vehesük leveled hogy a' keresztelés ne haladgyon [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

keresztelési de botez; Tauf-. *1681:* Mikor ă Dnus Terrestris szűkségere, rend kivűl való élést vetnek fel; (:ugi mint Lakodalmi, Keresztelesi, temetesi, hadban valo készülés etc alkalmatossagaval:) mind ă haro(m) falu[a] tartozik az limitatio szerint valo bonumot ad(mini)stralni [VhU 82. — [a]A.nádas, Mogyorosd és Szentkirály H]. **Szk:** ~ *kivonat. 1855:* a' kaczkai Ev. Ref. Sz. Ekklesia Anya könyvének keresztelési kivonattya [Kackó SzD; Végr.].

kereszteletlen I. *mn* megkereszteletlen; nebotezat; ungetauft. *1746:* (Temettem) Boros Mihály(na)k kereszteletlen gyermekét [Gyalu K; RAk 116].

II. *hsz* kereszteletlenül; nebotezat; ungetauft. *1671:* (Egyes papok) halgatojok kőzűl némellyekre neheztelvén, egész falukat tiltottanak-el a' Templonmtol, hólt embereket-is el nem temettenek az kisdedeket-is kereszteletlen hadták meg-halni [CC 4–5].

keresztelhet keresztvíz alá tarthat; a putea boteza/ţine în braţe pruncul în timpul botezului; über das Taufbekken halten mögen. *1668:* Az édes komám asszonynak ajánlom igaz szeretetemmel való kész szolgálatomat ... Bizony dolog, szivesen várom vala, szerencsémmel, ha fiat keresztelhettünk volna, minthogy még az fiúhoz szerencsém nem volt [TML IV, 350–1 Bánfi Agnes Teleki Mihályhoz].

keresztelkedik átkeresztelkedik; a se converti, a trece la altă religie; sich umtaufen lassen. *1682:* Causa Sz: Gotthartthiensis[a]. Ratz Janosne vallasunko(n) leuen ennek előtte mitsoda gondolatbol Apostatalt, olah hűtre keresztelkedet [SzJk 172. — [a]Szentgothárd SzD].

keresztelő I. *mn* **1.** keresztelést végző; care botează; Tauf-. *1868:* az oly gyermekek' keresztlevelét, kiknek szülői nem abban az Egyházközségben laknak, melyben gyermekek szűletik, és meg kereszteltetik, a' keresztelő lelkész leg ott külgye átt hivataloson, azon Egyház község lelkészének melyben a' szülék honosok [Gyalu K; RAk 143].

2. keresztelésre használatos; care se foloseşte la botez; Tauf-, zur Taufe dienend. *1643/1687 k.:* a Nyárádtői Ecclab(an) vagyon ... edgy ón kanna az Ur asztalára, ón tányér, edgy kis ón kanna keresztelő [MMatr. 8. — [a]MT].

Szk: ~ *kő* keresztelőmedence. *1690:* keresztelő-kőben levő réz-üstöcske [SzO VI, 424] ✱ ~ *(ón) kanna. 1643/1687 k.:* vagyon a Samsondi Ecclab(an) ... Egy keresztelő kanna | Vagyon az Udvarfalvi Ecclab(an) ... edgy keresztelő ón knna [MMatr. 380, 425]. ✱ ~ *(ón)-kannácska. 1633/1687 k.:* Vagyon ă Paniti Ecclában ... egy keresztelő fertályos kannácska [Panit MT; MMatr. 341]. *1729:* Keresztelő on kannacska fedeles [Erősd Hsz; SVJk] ✱ ~ *ónpohár. 1643:* Vagyon ... egy keresztelő on pohár [Gyalakuta MT; MMatr. 135] ✱ ~ *ónpoháro-cska: 1732:* Vagjon ... egj ezüt tangjerocska ... egj keresztelő on poharocska [Szotyor Hsz; SVJk] ✱ ~ *pohárka. 1728:* Egj keresztelő plehből valo poharka [Eresztevény Hsz; SVJk] ✱ ~ *szerszám* '?' *1585:* Egy eoregh kereszteleo zerzam rezbeól chinalt melj az templumban Allot [Kv; Szám. 3/XIX. 5] ✱ ~ *tál. 1823:* Egy aranyas ezüst keresztelő Tál, hozzá valo aranyas Kannájával együtt drága munkáju [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.].

3. keresztelőre való; pentru botez; zur Taufe passend/geeignet. *1824:* Egy fáin keresztelő vápőr keszkenő rozsa szin tafota béllessel, körös környül petinét csipkével gárnirozva [Fugad AF; HG Mara lev.].

4. keresztelésről szóló; care se referă la botez; von der/über die Taufe. *1833:* A' mely válo Személlyek(ne)k peres Leveleik kőzűl a' keresztelő, és nem kénszerittetésről szollo papi bizonyittások hibáznak, magok(na)k tulajdonittsák ügyek késedelmét [Vaja MT; HbEk].

5. ~ *János* Ioan Botăzătorul; Johannes der Täufer. *1811:* (János apostol) nagy Doctor volt a' Theologiába, Ebben keresztelő Jánost-is hallgatta [ÁrÉ 178].

II. *fn* botez; Taufe | keresztelői vendégség; ospăţul de la botez; Taufgastmahl. *1573:* mykor az eo hazanal kerezteleobe lakozot volna Kowach Benedek felesegestwl. Azomba Ieot oda az leania [Kv; TJk III/3. 227 Orsolia veres Lwkachne vall.]. *1631:* Moha(n) Joszin (!) hazanal Abrugyfalua(n) valank kereszteleob(en), es mellette wleok uala Válaszutj Istuannak [Abrudbánya; Törzs G. Egri (54) jur. civ. vall.]. *1679:* Béldi Pál ... Nemes Janos Ur(am) Hidveghi hazánal keresztelőben lévén Cserei Janos Ur(am) is és Beldi Pális ottis lévén, lattam hogy ketten félre mentenek edgy ablakban, és ott edgy más vallára tévén az kezeket sokat beszelgettek [Fog.; Törzs. St. nagy de Fagaras (30) ns, miles vall.]. *1694:* Ittak meg az keresztelőb(en) ket asztalra Ur. 9 [PatN 48b]. *1736:* Az régi magyarok az keresztelőt is nagy pompával, vendégséggel vitték véghez [MetTr 393]. *1739:* Várasunkb(an) feles számú Congregatiók evitáltassan(a)k, úgj mint Halott temetéskor, keresztelőkor, és egjéb alkalmatosságokkal [Dés; Jk 524b].

Szk: ~*t feltart. 1823:* Nagy Péterné ... Léányát nem más hanem Csernátoni Samuel csinálta ... Csernátoni Samuel tartotta fel a keresztellött alattomba [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez].

keresztelődik kereszteltetik; a fi botezat; getauft werden. *1849:* elfeledék megkérdezni azt, hogy a fiucska mi nevet kapjon ... azt izentem vissza, hogy Kelemen Béni

parancsából ... nevére kereszteltessék, s igy keresztelődött a fiucska Kelemen Miklósnak [Kv; Végr. Vall. 27–8].

keresztelőkönyv (meg)kereszteltek anyakönyve; registru de botez; Taufmatrikel. *1820:* Szánto Mihály két Fiai neveket, ugy a' Maradékjok neveiketis vagy a' Papok által a' Keresztelő Könyvekből, vagy a Contributionalis Tabellákbol ... ki lehet nyomozni [Mv; Borb. II Mátyás Sándor ügyvéd aláírásával]. *1834:* Nagy Mozes ... Moska János zellére 51 Esztendős, melyet a' Keresztelő Könyüből tudja [F.csernáton Hsz; HSzjP].

Keresztelő Szent János napja június 24; ziua Sfîntului Ioan Botezătorul (24 iun.); Tag Johannes des Täufers (24. Juni). *1567:* Keolt Egresteon[a] Kerezteleo Zent Janos Napja vtan walo chyterteken [BálLt 42. — [a]KK] *1583:* kerezteleo zenth Janos napia Eleotth valo chyeoteorteokon Zenttleleken kyzdyzekben [HSzjP]. *1604:* (A kártérítést) ez ielen való esztendőbeli Kőröztölő szent Janos napiara kellet volna megh adni [Radnót/Szőkefva KK; Ks 90]. *1620:* vegienek ... Zaz Barantul Keresztelő sz. Ianos napigh f 1 [KvLt II/69 VectTr 1]. *1761:* Minden héten a Siménfalvi vdvarhoz gjalog három napi szolgálatot tenni Sz.Mihálj napjátol[a] fogva Keresztelő Sz: János napjáig ... tartozunk [Homoródsztpéter U; JHbK LXVIII/1. 110. — [a]Szept. 29].

Keresztelő Szent János talléra régi pénzérme; o monedă veche; alte Geldmünze. *1752:* Egy Szent David tizes aranya Egy keresztelő Szent János talléra [Ks Kornis Ferenc lelt.].

keresztelt I. *mn 1845:* Keresztelt Silleres Virágbór [Csekelaka AF; KCsl 13]. — Az 'elegyitett, vizezett' jelsel számolhatni.

II. fn-i hasznban; cu funcție subst.; substantivisch: megkeresztelt gyermek; persoană botezată; Täufling. *1818:* a Kereszteltekre nézve Fel kell tenni ... A Proto-(colum) vagy Matriculanak paginajat [Méra K; RAk 21].

keresztelt I. megkereszteltet; a boteza; taufen lassen. *1773:* midőn a felesége tudakozódott volna a gyermek keresztelése napjáról, Nyárádi mintegy tréfaképpen ... azt mondotta volna, hogy ő nem kereszteltetí, hanem kereszteltesse meg az, aki csinálta [RettE 298].

2. gyermeknek a keresztségben vmilyen nevet ad; a da nume copilului la botez; bei der Taufe dem Kind seinen Namen geben lassen. *1653:* adott az úr Isten egy leány magzatot, kit a keresztségben Annóknak kereszteltettem [ETA I, 142 NSz]. *1737:* sok szomorusagink közöt adott az ur Isten égj Fiu magzatot, kitis kereszteltettem az elött csak harmad nappal boldogul ki mult ... nagj Attyának T. Bonyhai Simon Györgj Ura(m)n(a)k nevére Györgjnek [ArJk 42]. *1761:* Egy Jánk Praekup nevü Jobbágy ... megis Házasodott s Gyermekeiis vagynak de hány és minek kereszteltette nem tudjuk [Sztánisa H; JHb LXVIII/2.93].

kereszteltetés keresztelés; botez; Taufe. *1681:* Akar mely fele nevezetes naponis semmi fele ajandekkal nem tartoznak; hanem ha mikor a' Földes Vrnak kiválképpen valo rend kivül valo expensajának kellene lenni (:hazasodas, kereszteltetés, egyéb rend kivül valo vendeghségh:) illyenkor ha mit eö reajokis limitalnak, supportalni es administralni tartoz(na)k [VhU 69]. *1764:* (Az) Éget bort ... azért vitte hogy ... Csungár alias Vontsa Mihaila kis Gyermekének Kereszteltetésére légyen [A.szovát K; GyK]. *1814:* A' kereszteltetés alkalmatosságával ... Grof Teleki Ádám egész édes Atyai Örömet mutatott, 's maga is a' Czéremoniánn egész végig jelen volt [Mv; TSb 51].

kereszteltetik I. keresztelődik; a fi botezat; getauft werden. *1817:* Kereszteltettek ... Husvét másod napján[a] [Györgyfva K; RAk 76. — [a]Köv. a fels.]. *1833:* Midön törvénytelen ágybol született magzatok kereszteltetnek, ezen szo törvénytelen mindenkor hozzá adassék [Vaja MT; HbEk]. *1846:* Született és ... kereszteltetett Zentelki Daniel Erzsébetnek szerelem gyermeke [M.gyerőmonostor K; RAk 22].

2. *átv is* neveztetik; a fi numit; genannt werden. *1807:* Veress Györgynek és Török Ilonanak született Gyermekek kereszteltetett Sárának (Nagykapus K; RAk 5]. *1812:* Méltoztatik által lát(ni) a Tekintetes Iudicium, hogy ez tsupa meritalis, és meröbe hellytelen kifogás is kövötközésképpen tsak ezen keresett protelatiojara kereszteltetett acotoratus Exceptionok [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

3. céhbeli tréfás legényavatás alkalmával keresztelési ceremónia végeztetik; a se face ceremonie glumeață de botez în cadrul breslei cînd cineva trece în rîndul calfelor; anläßlich der spaßhaften Gesellenweihe in der Zunft getauft werden. *1665/1754:* Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni ... a' Pap meg szokta a' Kereszt Apák közt áldani. Ezek után keresztségétől való kivánságát meg kérdezi, hogy ha borral kivánnyaé hogy kereszteltessék, avagy vizzel? [Kv; ACArt. 21–2].

keresztény, keresztyén I. *fn* **1.** creștin; Christenmensch. **A.** *keresztény. 1599:* (Huszár Ilona) az leanyatt ereoszakkal adtta Teoreoknek felesegeol. Adottis nem adott az keresztenyek keozze, az varossy nepp keozze hanem mindenkoron Teoreokeok vtan chelchyapott, es hizelkedett[a] [Kv; TJk VI/1. 284 Makaj Vyzazy Mathyas Cornis vram Hajdu hadnagya vall. — [a]Makó városabelire von.]. *1602:* Hannes Fenescher es Merten Ebeser ... valliak hogy Ach Mihaly Instantiaiara eok kertek megh az mostany feleseget az keresztenieknek zokasok zerenth [Kv; i.h. 630]. *1745:* az I ... el felejtkezvén hütös Ura(na)k tett kötelességéről, idegen férfiakat botsátott magához, férjének tiszta ágyát paráznasággal meg motskolván más keresztények(ne)k botránkozására [Torda; TJkT II.32]. *1799:* Zsidó volté, vagy pedig Keresztény [Alőr SzD; DLt].

B. *keresztyén. 1584:* (Zabo Cato-nak) wadnak egieb Iambor keresztienek tudomania es giogitassa ellen valo bew Baiossagyes [Kv; TJk IV/1. 278]. *1663:* Aranios Medgyesrol sok keresztjeneket uittenek el rabol [KJ]. *1737:* halgatásokkal és lappantgatasokkal az Ik mind Isten elöttt nagy bünt, mind a Keresztyenek(ne)k nagy botrankozást tselekedtek [Torda; TJkT I. 133]. *1739:* Katona alias Imre István, maga Paráznaság béli vétkét ... önként meg-vallván ... mint keresztyénekhez illik, Isteneket és a Szent Eklesiát hogy meg-kövesse 's recon-

ciliállyon ... az Isten Házáb(an) Deliberáltatott [Dés; Jk 297b].

2. *új* ~ anabaptista; anabaptist; Anabaptist, Wiedertäufer. *1622:* 3. martii hozának ismét újólag keresztyéneket [ETA IV, 189 id. Herepei, Adattár I, 344 is]. *1629:* Erkezek Christoff Pap Uykereztien ... Vrunk eo Felsege küldi oda fel tudós miues Emberekért [Kv; TJk VII/3. 345]. *1659:* az ö Piaczokan[a] megh sem álnak a külsö falubéliek el adando Marhajokkal, hane(m) az Új keresztyénekhez viszik be, nékiek adván el minden élést [Törzs. fej. — [a]Alvinc és Borberek (AF) piacán]. *1662:* (Bethlen Gábor) idegen országokból nagy költségekkel mindenféle jó mesterembereket, tudós fundálókat, kőmiveseket behozat vala. Magyarországból az új keresztyének közül majd kétszázig való mindenféle mesterembereket ... mind feleségekkel, gyermekekkel behozatván, es azokat Alvincen ... igen alkalmatos kis helyre bizonyos privilégiumokkal, szabadságokkal megtelepítvén ... nagy erős helyen egy puszta várat is adván nekik ... mindenféle mesterembereknek különféle műhelyeket, lakóházakat, sok szép szőlőket, különb-különb majorkodáshoz való kerteket építvén ... nagy alkalmatosságára, hasznára voltak-mind fejedelmeknek, s mind az országnak [SKr 125]. *1679:* ada el ... N: Mathocsi Balas Uram ... egy darab Nemes telket ... Alvinczen ket utak között, mellynek egyike Varadgya felöl szolgal be az Vinczi Magyar Templom felé, másika az uj keresztyenek ... kertéré szolgál bé [Alvinc AF; Incz. IV. 30a].

Az erdélyi új keresztyének történetére nézve alapvetően fontos Herepei Jánosnak »Kik voltak az alvinczi újkeresztyének« című közleménye [Herepei, Adattár I, 341–53]. — L. még Kiss Lajos: MNy LXIII, 163–4. Megjegyzendő, hogy a régiségben a szk-nak volt 'cigány' jel-e is [MNy LXIX, 204, 206–7].

II. *mn* creştin; christlich. **A.** *keresztény. 1592:* Cassai Borbara ... atkozta az warost, Az Isten meni keowel veztene el, Jwne el az twz viz swlliesztene el eczer ... mert poganok, es Jstentelenek laknak ebbe az varosba egi kereztenj ember nem lakik [Kv; TJk V/1. 300–1 Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vall.]. *1606:* Istent s az keöreözteny allapotot tekintven fizetest rendelt minden esztendeönkent Holtigh nekj [Tövis AF; BálLt 90]. *1654:* Arpaston[a] lako nemes ... Kovacz Mihaly mostoha leanyat Szent Martoni Ilonat absolvalta az szent Ecclesia egy ... szolgajatul ... Mert az asszony igaz keresztény vallason[b] vagyon; az legeny pedig nem [SzJk 73. — [a]SzD. [b]A reformatuson]. *1697:* magais Totfaluis Ur(am) ... mint Ecclesiaja kárát nem kivano kereszteny Atyankfia minden maga vonogatása nelkul erre a' dologra rea igire magat [Kv; SRE 52]. *1705:* a' mi törvinyünkis a' keresztiny Asszonyi allatot ... fel szabadittya et ad secunda vota transmittallya [SzJk 349]. *1721:* a Tiszt. Paterek és a Keresztény Ecclesia között interveniált dolgok irant ... a Paterekkel ugy contrahaltanak[a] [Kv; SRE 145. — [a]Köv. az adásvételi megállapodás szöv.]. *1746:* az en Jo Istenem ... kereszteny Szülek altal e vilagra hozott az Igaz Idvezitö Reformata Religjoban fel nevelt [Nagyajta Hsz; Told. 18 Cserei Mihály nyil.].

Szn. *1599:* Kereszteny Janos [Kv; TJk VI/1. 313]. *1600:* Kereszteny Janos [Kv; Szám. XV. 192].

Hn. *1811:* A' Keresztény Cserében (sz) [Jobbágytelke MT; EHA].

B. *keresztyén. 1544:* Sombory Lazar wgyan azonth wallotha az ew kerezthien hythy zerent [MNy XXXVI, 52]. *1584:* keresztien emberheóz ezfelle Bew Baiossagh Nem ellendeo [Kv; TJk IV/1. 278]. *1592:* azt lattia kedtek hogj en Bestje sem vagiok, hane(m) keresztyen Ember vagiok [UszT]. *1603:* En zalanczj Gjeorgj zentthamasi ... Mintt Isten feleo keresztjin vrakatt, Bornemiza Boldisar wramatt, es Sennjej Pongracz wramatt hagjom az en Arwaim gongjak viseleojinek [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1663:* Mikola Sigmond Ur(am) is ... Lengiel országba(n) teob keresztien haza fiaival az Tatarok sanyaru rabsagaban eset volt [JHbK XIX/21 fej.] *1684:* Causa Szekiensis[a] ... Turos Janos ne(m) ugj tartotta[b] mi(n)t illik feleseget tartani keresztyen ember(ne)k [SzJk 206. — [a]Szék SzD. [b]Sárvári Ersokot]. *1702:* ennel az Istvannal keresztyenebb fiu nem lehet mert en hozzam jo panaszom nincz rea [Tarcsafva U; Pf].

Szn. *1609:* Kerestien Janosne. Kerestien Mihaline [Hévszamos K; GyU 429]. *1614:* Keresztyen Balas. Keresztyen Lukaczy [Tötör/Szombattelke SzD; Ks 42. E]. *1640:* Kereztien Mathe. Kereztien Thamas. Kereztien Boldisne [Hévszamos K; GyU 58–9].

Hn. *1801:* Keresztyén Mezejen (sz) [Szárazajta Hsz; EHA]. *1807:* az uton a Keresztyén tisztájáig [Árapatak Hsz; EHA].

C. *keresztyény. 1609:* Mostan ... az kereztieny hazassagra atta magat [Nagycserged KK; Berz. 12. 92/182]. *1661:* keresztyeny kormanyozas [KJ]. *1662:* Én Közép Szólnok Vármegyében Monoba(n) Lakozó Janós Deák ... lelke, ismeretj és az igaz keresztyenj tarsasagh és törvénye ellen Istentelenségben és Látorságba(n), arultatásba(n) atottam (!) magomat [Monó Sz; BK]. *1743:* Isten s emberek törvényét maga előtt viselő igaz keresztyény, jo lelki esmérettel biro tiszta természetű ember [Kv; TJk XVI/3. 119].

D. *keresztén. 1574:* az Zwkiak Siteo hazaban veot volt fely egy Ely wetet gyermeket Lwcha azzony meg az eo vra feddete hogi myert tart az fele bitangot, ha akar tartani tarcon keresten Ember germeket [Kv; TJk III/3. 334].

Szn. *1640:* Kerezten Simon [Hévszamos K; GyU 58–9]. *1642:* Kerezten Mathe [uo., i.h. 83].

keresztényfalvi a Keresztényfalva (Br) *tn -i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Keresztényfalva/Cristian; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Keresztényfalva. **Szk:** ~ *föld. 1688:* Egy loter[a] keresztényfalvi földtöl f — / 05 — Egy Masa jo es kemény Jndi festéktöl f 12 [BfR Vect. — Értsd: lótehernyi].

Szn. *1695:* Keresztényfalvi Jacab Vr(am)[a] [Kv; SRE 29. — [a]Kötelezi magát a kolozsvári református szászok között való prédikátorságra].

keresztényi, keresztyéni keresztény, keresztyén; creştinesc; christlich. *1561:* az orok eletre ualo vtosso fel tamadaswnk kerestyeni modra tizteltessek [Kv; ÖCArt.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha ki az Mesterek keözwl ... megh niomoroszik, keresztieni kegies indulatbol taplaltassanak; segittessenek az Ceh iöuedelme altal [Kv; KőmCArt. 25]. *1632:* enek utana Istenies keresztini iletet il (Dés; DLt 374]. *1665/1681:* (Ennek) erőssegere adom ez kezem irasaval megh erősitetet peczetes Levele-

met ... az en keresztyeni igaz hitem szerint [Vh; VhU 255]. *1677:* A' Vasárnapi vagy hetedszakai innepek, (:ugymint Istentöl rendeletett hetedik napok mellyek akkori időben szombatoknak neveztettenek, és mely helyet az Uj Testamantumban már Vasárnapok tartatnak a' keresztyéni Ecclesiákban:) meg-szenteltessenek [AC 6]. *1700:* Teken. Nemz. Déési Dioszegi Jstva(n) Uram ... Istenhez eő Felsegehez valo keresztyeni buzgo szeretetiböl conferált egy kisded harangot a' Déési Toronyban [Dés; Jk 311a]. *1758:* mind az két fél Istenesen meg gondolkodván ... békességre condescendalának ... azért az egj más között valo keresztyéni kötelesség szerint az szép bekesség igj mene véghez [Asz; Borb. I]. *1765:* senkivel nem veszekedik, nem motskolodik, hanem keresztyéni életet él [Torda; Pk 2].

kereszténypénz jobbágyi és zselléri adózásnem; dare/impozit la biserică; Art Leibeigenen- und Inquilien-Steuerzahlung. *1640 k.:* Kalotha Szegben valo zabdézma ab antiquo 18 falubol jön, az várhoz szokott járni és adminisztráltatni; az kiknek, pedig zabvetések nincsen és zabdézmát nem ad (így!), minden ember den 6 tartozik adni, kit keresztyénpenznek (keresztyen penz)[a] hinak ... Kik akképpen neveztetnek 1. Saluasara, 2. Zentelke, 3. Nyarszo, 4. Szentkirály, 5. Mogyorókereke, 6. Jako Telke, 7. Damos, 8. Valko, 9. Monostor, 10. Derete[b], 11. Remeteh, 12. Ketesd, 13. Bakony (!)[c] 14. Farnos, 15. Kis Petri, 16. Vásárhely[d], 17. Sztana, 18. Bikallya[e] [EM XLV, 27; ETF 114, 29; NNyv 472. — [a]E szk és az alább köv településnevek a forrás eredeti helyesírásával, egyebekben az itteni közlés átírt szöv. [b]Elpusztult település Bh környékén. [c]Elírás Bábony h. [d]Gyerővásárhely K. [e]M.bikal K.] *1677:* A' Dézmások per abusum magoktol talált szeginység terhére, a' Fiscusnak-is semmi hasznára való egyéb abususokat le-tegyenek, nevezet szerint, a mellyet ők szoktak hini, keresztyén pénznek, ászak pénznek, penna kévének, penna bornak; nékiek valo gazdálkodáson kivül [AC 217]. *1679:* Kalotaszegből ab antiquo miczoda falukbol szokott zabdézma a várhoz[a] járni ... [b]Ezen faluk lakósai az kiknek zabjok nem terem, tartoznak annuatim 8-8 pénzzel, melyet keresztyénpénznek (Keresztien penznek)[c] hinak [NNyv 472. — [a]Az akkor fej-i kézen levő Gyalu várához. [b]Köv. a 1640 k.-i forrásban előbb felsorolt településnevek. [c]Az átírásban közölt szöv-ben ez a forrásbeli betű szerinti formájában].

Ezt az adózásnemet — Bartal, Gloss szerint — eredetileg a keresztyén foglyok kiváltásának céljára fizették a jb-ok és zs-ek a püspőknek; így az a középkorban kétségtelenül egyházi jövedelem volt. Az 1556-ban Szászsebesen kimondott szekularizáció folytán Gyalu vára fej-i kézre került, és így a továbbiakban a keresztyénpénz a fej., majd később a várat és tartozékait birtokló főurak jövedelmét gyarapította. — L. még valamivel részletesebben: EM XLV, 27, ETF 114, 29; NNyv 472–3. A NrLex. szerint e szolgáltatásnemet sarlópénznek is hívták, de erre az elnevezésre nincs az erdélyi régiségből adatunk.

kereszténység, keresztyénség 1. keresztény vallás; religie creştină, creştinism; christliche Religion. *1677:* A' Gyilkosságnak casussában az a' régenten be-jöt, s' keresztyénséghez nem illendö szokás, mely miat a' holt test sok ideig-is föld szinén tartatot, ugy mint a' mely mondatot tetémre valo hivásnak, és ugyan ackor valo hit feladásnak ... ; mind ezek a' Székelység közzül in perpentuum tolláltatnak [AC 239].

2. keresztényi érzület; sentiment creştin; Christlichkeit. *1699:* Kgtek lassa magok kozot mit tsinál, ha kglmedet mind az Attiafiság, mind a kereszténység rá viszi, nekem nints semmi közöm hozzája [Bögöz U; BálLt I].

3. vkinek keresztényi mivolta; credinţa creştină a cuiva; Christlichkeit, js christliches Wesen. *1597:* Nagy Andrasne kepebe pedigh azt mondo(m), hogy engemet zihernek mondot[a] koponenak: mjert kereztiensegemteöl megh valaztott, kylen dion vagion crette [UszT 12/27. — [a]E két szó utólagos betoldás]. *1644:* Tasnádi Mihályné ... Sárközi Kata Aszony, a' mellyik házban akar lakni ... az eltéig boszu, és meg bántás nélkül békességesen tartsa, és becsülletit meg adgyák mint keresztségek kivánnya [Ne; DobLev. III/651. 72]. *1757:* Ebb(en) mutatodik pedig ki ... keresztyénsége s atyafiságos szeretete Tit. Sombori János Uram(na)k, hogy ... Kis Esküllön ad által egy házat ... a' mig tetzik Sombori Sigmond Vr(am) háza népével együtt rajta lakhatik [Kisesküllő K; Somb. I].

4. a keresztény népség; creştinătate; Christenheit. *1662:* Meglátá mindazáltal Isten az égböl ily nagy háborúban is és megszáná a nyavalyás és földre tapodtatott keresztyénséget, és a tüzzel-lánggal gerjedezö tört hüvelyébe fordítá [SKr 104].

5. a keresztény világ; lumea creştină; Christentum, die christliche Welt. *1555:* az kerestyenseghtewl Semmykeppen el nem akarnank zakadny [LLt]. *1595:* az felseges Vristent kerik varosul eo kgmek hogy az kereztiensegh Confederatioiat ... ereossiche eo zent felsege. Aggion es gywkereztessen ighaz zeretetet az kereztien feiedelmeknek zywekben egymashoz [Kv; TanJk I/1. 255]. *1612:* (Geczy Andras) ne(m) tekintue(n) sem Jstent, sem az nekünk valo kötelesseget, sem penig az keresztyensegnek romlását ... szep vegh hazainkat Töröknek igirte, és haddal indúlt reank [PLPr 73 fej.]. *1690:* Mindazonal(tal) mind ezeket az ö Felsege es az keresztenyseg Szolgalattyara tiszta szivvel és nagy örömest tselekeszszük [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr.]. *1696:* eo Felsege Szolgalattya es az keresztenysegh fegyverenek promotioja ugy kevannya ... kelletet az eó Felsegé Erdélyi Szükségére Ezer kóból Buzat fel vetnünk [MbK 85 gub.].

kereszténységbeli keresztény világbeli; din lumea creştină; von der christlichen Welt. *1794:* ez a' szegény Nemzet[a] ... a' tudatlan parasztság elött olly iszonyu gyülölségnek és tsufoltatásnak vagyon ki téve ... hogy velek a Keresztyénségbeli parasztok társalkodni, együtt dolgozni vagy mulatni is iszonyodnak [Mv; Berz. 8. 71. — [a]A zsidóság].

keresztényül keresztényhez méltóan; creştineşte; eines Christenmenschen würdig. *1660:* az volt-e igazabb az országnak, az ki egynehány izben pogányt hozott az országra ... vagy az, az ki élete fogyatásával is keresztényül s kereszténynyel, pogány ellen oltalmazta volna országát ? [TML I, 537 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1724:* Tar János Ur(am) circit(er) négy vagy eot holnapokig ollyan igye fogot, le esett, gyámoltalan ... állapottyában viselte gongyát Tar Andrásnak s még penig kereszténül — s — na⟨gy⟩ kegyességel, hogy annak alkalmatosságával egész házával s háza népével sokat szenvedett [Asz; Borb. I]. *1768:* (A kántorok) tisztességesen, keresztényül, és az ö gyenge idejekhez 's elméjek-

hez valo modon bánjanak véllek, tsak egyedül a' tanulásra, nem penig magok Házi dolgaiknak folytatásokra adplicálják, illetlen szokkal ne illesék, és magok, nem penig holmi substitutussok által tanittassák [Kv; SRE 226].

keresztes I. *mn* 1. kereszthordozó/vivő; care poartă crucea; Kreuz tragend. *1590:* Hallam hogy szidgia vala az kerezteseket à este lelek papas kereztes kwrwak [UszT].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *had* a. az 1514-i parasztlázadás hadereje; oastea răsculaţilor din răscoala ţărănească de la 1514; das Heer des Bauernaufstandes von 1514. *1562:* akkoron így rontatêk meg a kereszteshad a János vajda ereje által [ETA I, 11 BS]. — b. az 1514-i parasztlázadáskori hadakozás ideje; timpul luptelor din răscoala ţărănească de la 1514; die Zeit der Kriegführung des Bauernaufstandes von 1514. *1574:* en az kerestes hadkoron(n)ys gyermek woltam [Erked K; LLt Fasc. 29 Egyed pal orozfay halabory pal Jobbagya vall.]. *1579:* En az keresztes hadkor nagy Inas valek [Altorja Hsz; HSzjP Nic. Biro de felseothoria jb vall.]. *1584:* Nyreo Simon vallia ... En maga(m) penig az keresztes had elcot leotte(m) a' vilagra, emlekezemis Rea [Kv; TJk IV/1. 358.] *1592:* Colosüarnak Hywseghe, dichirtetik az keresztes hadkoris [DiósyInd. 17] ✱ ~ *hadkori* az 1514-i parasztlázadás idejebeli; din timpul răscoalei ţărăneşti din 1514; aus der Zeit des Bauernaufstandes von 1514. *1592:* Lajos kiraly megh diczirí ez Várost az keresztes hadkory hywsegeyert [DiósyInd. 20]. ✱ ~ *kor* az 1514-i parasztlázadás idején; în timpul răscoalei ţărăneşti din 1514; in der Zeit des Bauernaufstandes von 1514. *1550:* wk az kereztes kort haytottak volt neg' szaz ekrötth, fel a Cylla mezöre, Banfli Janostwl valo feltekben [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV, 291 Lucas Mathe de Szent kyral jb vall.] | w az köröztes koron walkon[a] lakot es walkaj ember szolgaya wolt [uo.; i.h. 358 Martinus peczök de Zent kyral jb vall. — [a]M.valkón (K)]. ✱ ~ *nyár* az 1514-i parasztlázadás nyara; vara naului răscoalei ţărăneşti din 1514; der Sommer des Bauernaufstandes von 1514. *1550:* vk gyermek korokban az keresztes nyar kor ott laktak az Cyllan walkayak[a] szolgay voltak [i.h. 357. — [a]M.valkó (K) lakosainak] ✱ ~ *támadás* ✝ *1587:* Mindeneket erttwen tudwan Zollany Akarnak derekason Az feleky kereztes tamadasokrol [Kv; TanJk 1/1. 52].

3. ? kereszt alakú; în formă de cruce; kreuzförmig. *1788:* Egy firhang tarto Keresztes fa [Mv; TSb 47].

4. ? keresztdíszes; care are ornament în formă de cruce; mit Kreuz verziert. *1756:* Ezen Boltnak két kisded kerek Ablak hellyei lévén keresztes Virágos vas Rudatskákkal foglaltattak bé [Branyicska H; JHb LXX/2. 22].

5. kereszt-ábrázolásos; pe care este reprezentată o cruce; Kreuz darstellend. **Szk:** ~ *arany. 1655:* Volt N. 13. tizes arany ... 5 pogany Arany nyom Ar. 10 3/4. Jttem volt 5 keresztes Aranj [Kv; RDL I. 29] ✱ ~ *fejű gyűrű. 1798:* Más Keresztes fejü Zamántzos aranj gjürü, a közepibe egj négj szegü gjémántotska, körülötte négy felöl rubint [Kv; Pk 6 Pázmány Hedviga hagy.] ✱ ~ *féltaller. 1723:* Keresztes fél Tallér nro 16 [Koronka MT; Told. 29/2]. — I.. ~ *tallér* al. a jegyzetet ✱ ~ *gyűrű. 1627:* Egy keresztes giwrw mely nyom Aur: I. tt. f I d. 50 [Kv; RDL I. 132] ✱ ~ *tallér. 1652:* Más zacskokb(an) vagyo(n) Ducat nr. 10. Oroszlanos tallerok nr. 8. Keresztes tallerok nr. 8 [Nsz; IB X. 2 Bethlen István lelt.]. *1663:* Az Szasz Medgjessi Giülesben fel vetett egy Talleros adoba(n) adott Barczai Boldizar vr(am) egj Keresztes Tallert [WassLt]. *1797:* Neubauertöl vettem ä Szekeret pro Rh. 270. Meg adtam 97 Keresztes tallért, és igy 8 xgr héjjan 220 Rh forintokat [Szság; IB III. CXLV. 22]. *1832:* (a pénzek) között Keresztes tallérok lévén még disputáltak fellette hogy égy Keresztes tallér nem ér öt forint 30 xrt [Kv; KLev.].

Ez valószinűleg a német *Kreuztaler* 'Albertus-taler, Burgundischer Taler' (Schrötter, Wörterbuch der Münzkunde 261] tükörszava. Vonatkozhatik azonban e név olyan tallérra, amelyen kereszt van; ez esetben nem tekinthető tükörszónak.

6. ablakkeresztes; cu cercevea/cruce; mit Fensterkreuz. *1694:* (Az elsö háznak) Ablaki vannak nro 2: fa meljekesek keresztesek; de puszták. Mindenik(ne)k bévono fa tablajok, vas sarkako(n), pantotskáko(n) forgók [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

Szk: ~ *ablak. 1656:* az pitvarbol nilik be job kezre az tyukasz hazra ... felszer deszka aito ... Ezen haznak ket keresztes puszta ablaka [Fog.; UF II, 151]. *1692:* Ezen haznak ... Görgeny vize felöl valo oldalan ket keresztes ablak [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1761:* vagjon ... más puszta házban ... hat hat tzikelyü keresztes ket ablak helje [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 45].

7. ~ *rojt* kb. keresztmintás rojt; franjuri în formă de cruciuliţe; Kreuzfranse. *1756:* Conferalt Garda Péterné Dósa Judith Aszszony a Praedikállo szekre egy négy szél kender vászon abroszt, három helyt keresztül bors himes és edgyik végen hoszszu keresztes rojtya van [Vadasd MT; MMatr. 153].

8. ~ *láb* kecskeláb; picior-de-capră, piciorare îmbinate cruciş; Backfuß, Ziegenbein. *1799:* Egy közönséges keresztes Labakon állo fenyö Asztal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1813:* Egy otska fejér asztal keresztes lábon [Kosesd H; Ks 111 Vegyes ir.].

9. megkeresztezett, keresztjeles; însemnat cu cruce; (an)gekreuzt. **Szk:** ~ *fa. 1733:* Teleki Josef Uramis, elö hivá Jakab Györgjöt ... monda neki ... no Apa járd ki ennek a rétn(e)k határát hited szerént ... meg indulván a hol el ment a Tisztek mindenüvé Füzfa tsovát tétettek ... azon a helyen vagyon a két, keresztes Füzfa, a hol a Tisztek által csovázták volt [Hévíz NK; JHbT]. *1813:* a honnét a régi keresztes fa el veszett oda halmot ástunk [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9] ✱ ~ *határfa. 1597:* ezen may Hatar iarasonkba mwtogattak az Alpretty[a] eoregg win emberek mynekónkis az kereztes hatar fakat [A.csobánka SzD; Ks. — [a]Alparét tószomszédos település]. *1786:* A' B. Madarasiak a Koronkai Fordulo Határban ... a' Madarasi Határ felöl a' Keresztes Határ-fákat törvénytelenül le-vágván, és az által a' régi igaz határ szélt bontogatni kivánván [Koronka MT; EHA] ✱ ~ *kő. 1762:* édgy Nagy keresztes Szürke kö [Ó-Torda; JHb XXXIV/1]. *1780:* az ide alább le irt Embereket megesketvén mind az két darab kaszálokat ki járattuk, s Keresztes Kövekkel meg Métáztuk [Sóvárad MT; LLt 88/9]. *1782:* A Hathod nevezetü helyb(en) ⟨lévö⟩ kaszállois ... három fel ásatt keresztes kövekkel Határoztatik ki [Kide K; EHA].

10. keresztvasas; cu gardă; mit Parierstange. *1588:* egy igen nagy kereztes hegyes teory wala Kopaczinak arra tetette az kezemet vgy esketet meg engem hogy soha meg nem haboritom ez dologert az Sombori Jobagiat [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.].

11. ~ *dáma* csillagkeresztes hölgy; doamnă distinsă cu medalionul cu cruce („csillagkereszt"); Dame mit Sternkreuz. *1745:* Groff Keresztszegi Csáki Katalin keresztes Dáma Ur Aszszony ő Excellentiája [Szurdok SzD; JHbK XXVI/5]. *1790:* MNemethi Mlgos Groff G(ene)ralis Gyulai Ferencz Ur eő Nagyga Mlgos Relictája Romai Birodalmi Keresztes Dáma Született Gróffné Hallerkői Haller Carolina Asz(sz)ony [H; Ks 108 Vegyes ir.].

12. ~ *csűr* '?'. *1656:* az csűrös kertben menven vagjon ezen csűrös kert közepin egy öreg negi szakaszban állo, keresztes csűr, melinek koszoru faj, feöleben asott asztag lab formara vagyon (így!) eresztve [Fog.; UF II, 147].

II. *fn* **1.** cruciat; Kreuzfahrer. *1550:* mykor az kereztössek kort az barmot, az szent kyralyak otth az Cylla mezön örizik volt valkaj Thamas ... ala hozatot volt az baromba [Szentkirály/Damos K; MNy XXIV,291 Symon kanta de Szent kyral jb vall.]. *1562:* az urak és a nemesség meglátván ezeknek[a] az ő igyekezeteket, könyörgének egyenlő akaratból a vajdának, hogy ne hagyná őket a kereszteseknek megrontani | (A vajda) azonhelyt erejét indittá és megveré a kereszteseknek táborát Tömösvárnál, Váradnál és Erdélyben Kolozsvárnál; annak felette Székely Györgyöt a kereszteseknek egyik hadnagyát megfogá és a hajdukkal nyersen ételé, harapdaltatá meg [ETA I, 11 BS. — [a]A lázongó kereszteseknek].

Az 1514-i parasztlázadás népére von.; ezeket eredetileg Rákóczi Tamás esztergomi érsek és primás a pápától nyert engedély alapján török elleni keresztes hadjárat céljából gyűjtötte össze.

2. keresztvivő; persoană care poartă crucea; Kreuzträger. *1590:* Latam akkor hogy jeonek az kereztesek a zent egyházhoz | Latam hogy az kerezthez leowe mert enis keozeotteok valek az kerezteseknek ... Mondgia vala à zazlos este lelek kwrwak ... nem titeket Illetne az zaszlo hane(m) feiedelmet [Szu; UszT].

◇ **Szn.** *1591:* Kereztes Janos [UszT]. *1602:* Keresztes András [Csomortán Cs; SzO V, 229] | Keresztes Péter lófő [Szentgyörgy Cs; i.h. 239] | Keresztes Márton szab. [Uzon Hsz; i.h. 203]. *1604:* Michael Kereztes de Zent Marto(n) (45) lib. [UszT 18/107]. *1614:* Kereztes Pál pp [Köpec Hsz; BetU 204] | Keresztes Istúan jb [Homoródújfalu U; i.h. 109]. *1626:* Kereztes Ferencz [Lécfva Hsz; HSzjP]. *1684:* Keresztes Balas [Karácsonfva U; BLt 11]. *1693:* Keresztes András [Dés; Hr.] *1701:* Keresztes Péter [Szentjakab SzD; Told. 2]. *1758:* Keresztes Mojsesne [Asz; Borb. II]. *1794:* Keresztes Miklosné [Altorja Hsz; HSzjP]. *1801:* Keresztes György [Erdősztgyörgy MT; WH]. *1811:* Keresztes Josef [Görgény MT; Born. G. XVI/4].

◇ **Hn.** *1600:* az Kereztes mezeyen [Torda]. *1607:* Kereztes dombon [Gelence Hsz]. *1687 k.:* Keresztes hidnál (r) [Seprőd MT; MMatr. 238]. *1695/1717:* Keresztes utnál (sz) [Tarcsafva U]. *1698:* Nagy keresztesben (sz) [Budatelke K] | Keresztesben (irt) [Buza SzD ... *1720:* Keresztes Bérez (Nagykalota K]. *1725:* az Keresztes oldal, az Keresztes Patakánál [Türe K; KHn 259]. *1750:* Keresztes Gyepűnél [Vadad MT]. *1807:* a Keresztes Bertzen [Szováta MT; Sár.] *1823:* A Keresztesbe (sz) [Türe K]. *1825:* A Keresztes Oldalba [Válaszút K; BHn 172]. *1835:* a' Keresztes élin (k) [Bodola Hsz]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

keresztesforma '?' *1828:* 26 asztal keszkenyő, és ahoz valo két hoszszu abrosz, fél Kamuka keresztes formára 50 Rfrt [BetLt 3].

keresztez (élőfába) keresztet metsz/ró; a cresta o cruce (într-un copac); (in einen Baum) Kreuz einritzen/kerben. *1800:* Láttam valami ujj Keresztezéseket a' Kelentzei Verő fény oldalon ... s mondják hogy azt a' Kődiek keresztezték a' Nyáron [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Romotsa Antal (36) ns vall. Vérvölgyi Bányai János lejegyzésében] | kik keresztezték a' Fákat azt én nem tudom, mert ... az a' Kelentzeieknek[b] békességes birodalmában volt [uo.; i.h. Stefutz Györgyi (36) col. vall. — [a]–[b]A Benedekfvával szomszédos Kőd és Kelence lakosai].

keresztezés kereszt alakú metszés/rovás; crestătură în formă de cruce; kreuzförmige Kerbung. *1800:* Valami ujj Keresztezéseket és ismét le vagdalásokat láttam a' Fátzá ... nevű Erdőben [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Stefutz Györgyi (36) col. vall. Vérvölgyi Bányai János lejegyzésében].

keresztezett keresztjeles, kereszttel megjelölt; însemnat/marcat cu cruce; gekreuzt, mit Kreuzzeichen versehen. *1597:* mykor Kendy Ferenczy Ideibe is, az hatart iaryük wala, akkoris lattam az hatarba az elebeny kereztezet fakat [Szinye SzD; Ks]. *1676:* Nagy Keresztezet fak [Bács K; KHn 215].

keresztfa 1. cruce; Kreuz, Marterholz. *1662:* az én uram Jézus Krisztusom, aki keserves kinokat szenvedett a magas keresztfának oltárán az én bűneimért ... vegye magához az én bűnös szegény lelkemet ! [SKr 305 Kornis Zsigmondnak halálos ágyán tett nyil.]. *1710 k.:* Én azt mondottam s írom most is: második tolvaj[a] a keresztfán [BÖn. 957. — [a]Célzás a Krisztussal együtt felfeszített két gonosztevőre].

2. határ- v. útmenti/széli fakereszt; cruce la margine de hotar/drum; Holzkreuz (an der Flurgrenze od. am Straßenrand). **Hn.** *1569:* (Az kynches veolgy) Az gherebenesyek[a] hatara, Nynchy kylljeb az kerezt fanal (Mezőbánd MT; VLt 7/692. — [a]Gerebenes tőszomszédos település]. *1619:* az Kereszt fan kyueól is uagio(n) az oldalban egj feöld: megh velwnk oztatlan [Kászonjakabfva; BLt 3 Marto(n) Pall vall.]. *1627:* az remetej Út mellett, ála az kereszt faigh mind bekerteltette uala, az Patakigh be uetette uala [Gysz; LLt Fasc. 152]. *1660:* Az Kereszt fan kiulis vagion egy feczke farku foldem [Kászonimpérfva; BLt]. *1757:* A Csitsai Határon à Lájos Kerészt fajánál [Taploca Cs; EHA]. *1783:* a Kereszt fánál lévő Hidon feljűl [Nagyeskűllő K; BHn 81].

Hn. *1600:* Keresztfa neweö helben [USzT 15/210]. *1740:* A Keresztfánál (sz) [M.valkó K; EHA]. *1754:* A Keresztfa bértzin (sz) [Szucság K; KHn 254]. *1773:* A Székelly Parlag Keresztfáján kűjel (sz) [Alfalu Cs; EHA]. *1786:* Keresztfára jövőben [Szentmárton Cs; EHA]. *1791:* a' Keresztfa szeriben (k) [Aranyosrákos

TA; EHA]. *1864:* hargas keresztfa [Alfalu Cs; GyHn 20].

3. kb. malomkerék-kereszt; crucea de la roata morii; Kreuz am Mühlrad. *1584:* Veottem egy bel kereknek valo ket kerezt fat es egy falfat, d. 32 [Kv; Szám. 3/XIII. 4]. *1585:* az malon zwksegere ... Veottem az Bel kereknel valo kerezt fatt [Kv; i.h. 3/XXI. 3–4]. *1795/1799:* az also Malomba ujj kereket akarunk tsinaltatni, azert adjanak kendtek lapotzkának valo fára szabadságot a' Molnarnak, e mellet a' Verőház kereszt fának, és Verő nyelnek valo fát is [Torockósztgyörgy; TLev. 5/16. 291] *1825:* A Felső keréknek Tengellye jo, ugj a benne lévő kereszt fákk és Deszkalevelek vagy pinnak is jok [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr.].

4. keresztezett/keresztjeles határfa; semn de hotar marcat cu cruce; mit Kreuz versehener Grenzbaum. *1769:* a Bezdédiek a praedeclarált Erdőket a réámbulált kereszt fákig, viz arkokig ... régi időktől fogva birják [Torda; TJkT III. 26].

5. kb. harántfa; arbore transversal, chingă; Querbaum. *1736:* (A lakodalom) másod napján ... egy meghántott ... fenyőfa fel volt állítva, annak az tetejin fúrás volt, és az fúráson fa általtéve, az kin az ki felhághatott reá, oda fel megnyugudt ... sokan próbálták ... az sok közül csak találtatott az ki felhágott, ott osztán az emlitett keresztfán megnyugudt [MetTr 389–90].

6. '?' *1779:* 16 Srofat Uira meg Vagtom ... Negj Ui Srofházat is xr 12 ... A keresztfára [Szászváros; BK. Kováts Mátyás kov. szám.].

Talán a 'felhére; crucea carului/căruţei; Bracke' jel-sel számolhatni.

7. *1840:* Külső kerekek kereszt fájának valo ki faragott fa I [Km; KmULev. 2 papirosmalom leír.].

keresztfal köz/válaszfal; perete despărţitor; Scheidewand. *1811:* A kereszt falak fundamentuma [Spring AF; KvAkKt Mss hung. 6].

keresztfás ablakkeresztes; cu cercevea; mit Fensterkreuz. *1656:* Ezen háznak ket keresztfás ablaka, puszta mindenikben 2 ket szal vas veszeö | Vagjon azon kamaran egi puszta keresztfas ablak | vagjon egy rend jstalo ... az edgyiknek ket kerezt fas puszta ablaka az masiknak hasonlo kereszt fas egi ablaka [Fog.; UF II, 159–61].

keresztfásan ? kb. szemöldökgerendásan; cu buiandrug; mit Gesimsträger. *1738:* A kapu feljül boltosan, az ajto penig hosszudák (!) négyszegletesen és ezen ajtó felett valo üregben keresztfáson van csinálva [Szászvesszöd KK; ETF 108. 15–6].

keresztfejsze kapavésö, vésöcsákány; teslă; Queraxt, Kreuzhacke. *1837:* Kádárazó Szerszamok Egy fél kereszt fejsze [Szentbenedek SzD; Ks 73/55]. *1840:* A' Kolos Monostori Papiros Malomnak ... Inventariuma ... Vesö Fejsze I Kereszt fejsze I Hosszu fejsze I Fa vágo fejsze 2 [Km; KmULev. 2].

A jel-re l. Frecskay 488, Gilyén József, Ács- és épületasztalosmunkák. Bp. 1963. 69

keresztfiú fin (de botez); Patensohn. *1634:* Mindszenti Gabor Ur(am)nak ... kedves kerezt fiamnak hagiom az fekete szereczen gyengen Ezwsteozeott Lora valo szerszamomat [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.]. *1781:* monda Székely Istvánnak, hogy forgodgyál kereszt fiam ez iránt az föld iránt [Kézdialmás Hsz; HSzjP Mich. Csüdör (50) vall.]. *1808:* A Krest (!) Fianak izenetétt meg mondám ... Tiszteli Krest apjátt [Darlac KK; Ks Fodor Antal Finta Pálhoz]. *1846:* Katona Gábor Kereszt Fijamnak 600 Rf Conventios pénzbe [Kv; Végr.].

keresztfolyosó '?' *1744:* Az Nagy Palotara megyen a Kőz fa vagj is Keresz (!) foljoso holott vagjon Tornácza jo tágos [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

keresztforma keresztalakú; în formă de cruce; kreuzförmig. *1694:* (Az ajtó) külsö felire vastag fojtos szegekkel hozzaja szegeztetet Kereszt formara Ket Lapossa(n) ki vert edgyik szegeletitol az masik szegeletire erős vas va(gyo)n rea szegezve, csinalva [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1769/1802:* egy udvas bükfában tanáltatott kereszt forma vágás [BSz; JHb LXVII/3. 49].

keresztformálag keresztalakúlag/formára; în formă de cruce; kreuzförmig. *1775/1802:* amint mentünk fel az oldalon ... mutatanák kilentz vagy tiz bikfa kereszt formalag vagot jegyeket (így!) [BSz; JHb LXVII/3. 83]. *1775/1805:* amint az árakbol ki jöttünk, mutatanak az árak szélléhez közél, egy Bük fába kereszt formálag vágott Jegyet, ezen felyül ... mutattanak egy száraz bük fába ugyan keresztformálog valo jegyet [BSz; i.h. 81].

keresztformán keresztalakúan; în formă de cruce; kreuzförmig. *1632:* Lugas kertth. Ezen Uduar haz mellett ualo kerttb(en) uagion egj kerezt forman czinált Lugas [A.porumbák F; UC 14/38. 184].

keresztgerenda 1. traversă; grindă transversală; Querholz. *1680:* Öreg (!) csür. Vagyon az erdö avagy havas alatt Felső Porumbakon[a] fellyül bik fa boronákbol sasok közze fel rakot kereszt gerendákkal felenel továbbá megh hányva egy sindelyes hejazat allat valo üveg csür [UF II, 973. — [a]F]. *1761:* Ezen palota ... Négy szegeletre faragott, hornyolt szélyü tizenkilentz szál kereszt gerendákkal, és hasonló formáju, csak vastagabb egy mester gerendával gerendáztatott, és deszkákkal padoltatott [Szászvesszöd NK; JHbK LXVIII/1. 202–3]. *1807:* a szin 4 kereszt gerendakal ... bikfakkal be keritve és szarwfazva mint az Istallo | A haz padlasat tartya egy vékony szérü mester gerenda és ott vekony Kereszt gerenda [Dés; BetLt 6 GyUjFalvi Nagy Ferencz kezével].

2. harántgerenda; traversă de lemn; Querbalken. *1851:* Van a' zápor tartóban kereszt gerenda két egész és két fél kötés [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

keresztháló meritőhálófajta; crîsnic; Fischhamen mit Querstange. *1753:* Kereszt halo No 4 Köz halo Nro 2 Vakarász hálo Nro 2 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. — A meritőhálóra l. NrLex. I, 36–7, 486–8.

keresztház '?' *1676:* vagion ... keö pinczekre epitett sup fedel alatt egy boronábol valo kereszt ház mellynek pinczéjére megien ala egy fa gradicz [Fog.; UF II, 149] | (A) kereszt hazra job kezre nyilik egy fa sarkos ajto [Sárkány F; i.h. 753].

kereszthéjazat kb. keresztfedél/tető; acoperiş cu un versant; Querdach. *1669:* az jégverem felett egyenes gebelre lévén az Szeöreös uram héazatja, kereszthéazatra csináltatván, törvénybe hívtam ökigyelmét, nem engedvén a vizet az én udvaromra bocsátani [Kv; KvE 211 LJ].

kereszt-hidlásfa hidlásfa, hídpadolás; podină; Belagholz/balken. *1657:* magam is pedig az híd végéig menvén, ki az árkon vala csinálva, de az kereszt hidlásfák el valának hányatva [KemÖn. 217).

keresztjáró 1. ~ *hét* kb. keresztjáró/búcsús napok; săptămîna crucii; Kreuzwoche. *1736:* Az keresztjáró héten első nap mentünk Fenes felé, az mint az löjtő bémegyen az Gorbó pataka felé arra az hegyre, ott volt valami elromlott kőoszlopnak az fundamentuma ... ; harmadik nap az monostori templomot kerüljük vala meg [MetTr 434].

2. '?' **Hn.** *1818:* Az Huszszu árkon le a Keresztjároig [M.bikal K; KHn 71].

keresztjegy kereszt alakú/forma határjel; semn de hotar în formă de cruce; kreuzförmige Grenzmarke. *1791:* az Orotványok végiben a borz likaknál ... egy néhány nagy fákban valo régi kereszt jegyeket is találtunk [Jobbágyfva MT; EHA]. *1813:* Groff Korda Anna Vr Asszony ... fogattatott fel egy jo darab fiatalos Erdőt ... már régetskén imitt amott a régi fogásnak jelei és valoságos kereszt jegyei a Fákon találtatnak [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9].

keresztjegyzés kereszt alakú/forma határjel; semn de hotar în formă de cruce; kreuzförmiges Grenzzeichen. *1791:* a patak marton, az ugy Nevezett föld hidnál ... hoszszan az erdön domb hányások és fák oldalára tett Kereszt jegyzésekkel lineát csinálván ekképen itt is a Toth János Ur Successori Részeket, a Toth István Ur Successori Részektöl meg Külömböztettük [Jobbágyfva MT; EHA].

keresztkert kb. kertfenék-kerítés, *táj* bütükert; gard în fundul grădinii; Zaun am Ende des Gartens. *1746:* (E) darab helységnek felsö véginél lévő kereszt kertye ... Atyim Iliszie kapuján alol két ölnyire kezdödvén, Csapanolag ment le a ... Specificalt metaig [Monor BN; Ks 7.XX. 19]. *1808:* a' tserélt föld végződésénél pedig a' kis Kereszt kertet a' magam materialéjából tsináltatom [Kv; Pk 3].

keresztkoma koma; cumătru; Gevatter, Pate. *1631:* (Szalontai Gergelyt) kerezt komanak hitta vala Ur(am) ... immar kerezt koma(m) volt, akkoris le akar uala niomni, s megh azt mondotta hogj no czak Komam Aszony mert bizony nem bün [Mv; MvLt 290. 238a]. *1638:* Szakmarrol Nemetibe altal mentünk eggjütt az Felesegevel; s ot ettek ittak eggjüt az kerezt komajanal [Mv; i.h. 291. 169b]. *1720:* Kádár Gergély ... nékem kereszt komám vala, még én kereszteltem vala egy Fiát néki [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69]. *1773:* Gergelly János igaze hogj Nehai Serester Andrasnak kereszt komja volt [Tarcsfva U; Pf.] *1833:* Kereszt Komák Sz; Királyi Tktes Nagy Sándor Ur, Fel: TKtes Kiszely Ro'salia Tktes Kiszely Domokos Ur; Fel: TKtes Gyarmati Anna [Damos K; RAk 58].

Egyes esetekben a cimszó vonatkozhatik kölcsönös komaságbeli viszonyra is.

keresztkoma-asszony komaasszony; cumătră; Gevatterin, Patin. *1630:* azt tudom hogi az vra betegsegeben enni s innia eleget adott es sziue zerent forgodot mellette nekem kerezt koma(m) azzony volt [Kv; RDL I. 20 Krakai Mihali Deakne Margit vall.].

keresztkő kő-ablakkereszt; crucea ferestrei din piatră; steinernes Fensterkreuz. *1652:* Négy ablak rajta[a], kereszt kő hármában s által járo vasak mindeniken négy négy iveg tabla [Görgény MT; Törzs. — [a]A házon].

keresztláb kecskeláb; picior-de-capră (picioare îmbinate crucis); Ziegenbein. *1609:* Aztalos Lukachy chinalt ... Egy wy Aitot fel kerezt labot [Kv; Szám. 126/IV. 128]. *1652:* Egy kis Asztal, keresztláb alatta [Görgény MT; Törzs Inv. 15]. *1660:* csinaltam az sütet camarahoz egy aztalt kerezt labra az labat hevederit magam hars fajabol [Kv; ACJk 78a]. *1680:* ez ... Tornáczban vagjon kereszt lábra egy hosszu asztal [A.porumbák F; ALt Inv. 4]. *1784:* Egy Fenyőfábol valo kerek nagy asztal, kereszt lábokon állo, a Fedele szurkos vászonnal bé huzva Fiokos [Rücs MT; Ks 21. XV. 22].

keresztlábas kecskelábú; cu picior-de-capră (cu picioare îmbinate cruciş); mit Ziegenbein. *1679:* Kereszt labas negi szegű, fejer Asztal nro 1 | Törött kereszt labas, hosszu asztal nro 1 | Vendeghsegh idején Udvarra valo kereszt labas, tőke, gyertja tarto nro 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 10, 80, 92–3]. *1681:* Kereszt Labas hoszszu asztalka Nro 1 | Kereszt labas negi szeghü Asztal Nro 1 | Kereszt Labas hoszszu Asztal Nro 1 [Vh; VhU 519–20, 521–2, 263].

keresztlábú kecskelábas/lábú; cu picior-de-capră (cu picioare îmbinate cruciş); mit Ziegenbein. *1609:* Asztalos Orelt Janos ... chinalt ... Az Seniornak[a] egy kereszt labu asztalt [Kv; Szám. 126/IV. 116. — [a]A ref. kollégiumba]. *1625:* Asztalos Pal ... Michael Coronensisnek chinalt Egi kerezt labu aztalt es ket padzeket [Kv; i.h. 16/XXX. 26].

keresztleány fină (de botez); Patentochter. *1634:* Mind szenti Gabor Uram kis leanianak, Mindzenti Christina Aszonnak, nekem zerelmes kerezt leaniomnak, hagiom az Safilos homlokra valo, keoues gyeongjeos fwggeőt [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.]. *1666:* az en kereszt leaniomnak hagyok egi Veres Barsonj kis Subatt [Radnótfája MT; BLt]. *1846:* Kereszt Leányomnak Baro Bornemisza Susikának hagyom ... Buzdon meg vásárolt Resz Joszagot [Kv; Végr.].

keresztlevél certificat de botez; Taufschein. *1821:* Az Aszszony kereszt levelét és Katona férjének Halálárol: a' Stabtol Hiteles Leveleket mutatván ... öszve Eskettettek [Gyalu K; RAk 34]. *1869:* Ha te folyamodni akarsz[a], még be veszik a folyamodásod ... — küldvén a folyamodásoddal a kereszt leveledet, apai engedélyedet [Pf Pálfi Károly lev. Kv-ról. — [a]Önkéntes katonai szolgálatra].

keresztnév nume de botez, prenume; Taufname. *1657:* Nicolanak egyik fia volt Gyerő, ez is vezetéknév nélkül; ennek gyermeki Gyerő fiainak mondatván, ragadt reájok az mostani név, úgymint Gyerőfi, mely vezetéknévre változván, azután az keresztnevek adattak hozzá; kikből való mostan Gyerőfi György (KemŐn. 11]. *1740:* azt irja vala, hogy az kereszt néven nem egyezhetnek ... meg irta(m) hogy az Nagy Aszszony és edes Anya Neveit rakják réá [O.csesztve AF; Ks 99 Gyulafi László lev.]. *1757:* Néhai Kakucs Mihály ... hivattatta magát Szuszékos Mihálynak, Füle nevű Faluba szőkött volt, és ottan ... meg halván ... maradott édj Fia ... ez is Szuszékosnak hivattya magát vezeték nevéről, de Kereszt nevét nem tudjuk [Szováta MT; IB]. *1816:* kereszt neveket nem tudom [Torda; KvAkKt Mss 363]. *1831:* Kereszt nevén esmerem tsak, vezetékjét nem tudom [Dés; DLt 332a].

keresztnevezet keresztnév; nume de botez; prenume; Taufname. *1736/1785:* Somlyai Kata ki Léánya lőtt légyen kereszt nevezeti szerint nem jut eszemben [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 260].

keresztoltár mellékoltár; altar lateral; Seitenaltar. *1775:* (A) csinálando egy oltárnak ... fábol való munkája, és mindenféle Cziradaja olly csinosok, tiszteségesek légyenek, valamellyek az Betsből hozott ott[a] Lévő Kereszt oltárnak munkája [Ks 92. — [a]Szőkefalván (KK)]. — A főoltár fekvési irányára merőleges mellékoltár.

keresztpántlika '?' *1717:* Két kis viseltes kereszt Pantlika [Nsz; WassLt Wass Susanna lelt.]. *1736:* Vond aranyos Kereszt Pántlika [Kv; RLt Somai Sándor és Sára osztozó lev.]. *1743:* Czitrom szin kar kotő ezüstes pántlika ... Ugyan egy Czitrom szinezüstes kereszt Pantlika [Nagyercse MT; Told. 29/30]. *1749:* Egj aranyas Strádor pántlika kar kőtő kereszt pántlikájával égjüt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 116]. *1770:* Megjszin aranyas régi karkőtő kőrőszt Pantlika | Habos veres kőrőszt Pántlika Czánklis [M.andrásfva U; Pf]. *1777:* A Testvérem ... engede nékem ... egy arany Medájt melynek is vagyon hat keresztpántlikája mely Pantlikákba vagyon egyikbe 5 ~őt rubint [RLt Sombori Klára és László osztozó lev.]. *1781:* Egy kereszt Pántlikára valo Zomántzos Pántlika rosa, mellyben vagyon tizen kilentz Gyémánt Taffel Stein [Nsz; Told. 3].

keresztpántlikás '?' *1777:* egy Arany hat kereszt pantlikás Médaj a közöpiben Smaragh kőrülette 20 rubint kő [Kisesküllő K; RLt Salánki Ráchel hagy.].

keresztpecsenye vmilyen füstölt disznópecsenye; file de porc afumat; irgendein geräuchertes Schweinefleisch. *1717:* Torok, Sodor és kereszt pecsenyék nro 50 [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5].

keresztprocesszió kb. keresztvivő körmenet; procesiunea crucii; Kreuzprozession. *1736:* gróf Apor István bévivén és fundálván az minorita barátokot Vásárhely[a] mellé az Kantában, az 1693 esztendőben ... magam az torjai zászlós keresztprocessióval menvén, én vivém be legelsőben a processiot szent Háromság vasárnapján[b] [MetTr 442. — [a]Kvh. [b]Ez évben: máj. 27].

keresztrece recefajta; un fel de reţea; Netzart. *1734:* Kőzőnséges czérnáből kőtött kereszt recze fejér czérnával tőltőtt edgy pár Visnyai Lepedő három vánkos hajaval edgyüt [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina inv.].

kereszt-rúdvas ablakkeresztvas; crucea ferestrei din fier; Fensterkreuzeisen. *1750:* ket Ablak Sarkakert karikákért, kereszt rud vasakért, és foglalo vasért HFlor 3 d 10 [Kv; Szám. 70/VIII. 19].

keresztség 1. botez; Taufe. *1623:* (Vrkon Istvánnak) az Kereztsegben en leök kerozt Apia, mikor megh kereztelek [BLt Istuan Kouaczj Szent Martonj[a] vall. — [a]Cs.]. *1640:* semmj valazo(m) kgteol előttem allo kereztsegeról kjcsin leankamnak nem jüue kjhez kepest tuthattam volna magamat teob jo akaro Uraimnakis hivatalljokhoz s majd penig a kerezteleo napjanak prefigalasahoz alkolmaztatnom [Barcsa H; CartTr V. 359 Barcsay Zsigmond Boromisza Pálhoz]. *1734:* adott az Ur Isten egj Léányt, kitis a' szent keresztség által Isten szövetségébe bé avattatván ... neveztünk Ágnesnek [ArJk 41]. *1820:* a Néhai Báro Ur ágyába fekvő Feleségének fejénél ült, legottan azon gondolkozván, hogy a' keresztség az Nap meg tétettessék [Várfva TA; JHb 48 Bontz Mária Szakmári Samuelné (37) vall.].

2. céhbeli (tréfás) legényavató szertartás; ceremonie (glumeaţă) în cadrul breslei prin care cineva trece în rîndul calfelor; (spaßhafte) Geselleneinweihungszeremonie in der Zunft. *1665/1754:* Az mely jámbor Iffiu Társ legénnyé akar lenni, tartozik elsőben a' B. társaságnak le tenni ... d. 25 ... minek előtte meg-kereszteltetnek a' Pap meg szokta ... áldani. Ezek után keresztségétől való kivánságát meg kérdeni, hogy ha borral kivánnyaé hogy kereszteltessék, avagy vizzel ? [Kv; ACArt. 21–2].

keresztsövény kb. kertfenék-sövény, *táj* bütüsövény; gard împletit din fundul grădinii; Zaun am Ende des Gartens. *1593:* vgian ezen kerezt seouennek, meli zent peter feleol vagion az Gaspar deak kerti vegiben el igazitasara kert volt ket hwteos embereket az tanachbol, miuel hogi akkoris, mikor eo birta vezekedes volt feleolle az magiar vczai kertes zomzedokkal ... kik mikor megh inteztek volna, vgi talalak hogi tartozunk annak az kerezt seouennek megh chinaltatasaual [Kv; Jk V/1. 435 Valazto Gergelne Orsolia vall.].

keresztsróf csavarfajta; un fel de şurub; Querschraube. *1808:* Kereszt Stroff xr. 12 [Kv; TKhf pműv.].

keresztszíj '?' *1588:* Zigiarto Balintnak attam hogy azon kwchira kerezt ziatt chinallion d. 40 [Kv; Szám. 4/I. 30].

keresztszülő *csak tbsz* naşi; Patenelltern. *1845:* K(ereszt) Szülék Szenási Ferentz 's nője Zsebe Kis Anna [M.bikal K; RAk 218].

keresztetem (füstölt, húsos disznó-) keresztcsont; afumătură de porc din partea şalelor, ciolan de porc afumat din partea şalelor; geräuchertes fleischiges Schweinskreuzbein. *1590:* en tiltotta(m) megh kiralybiro vram Peczietiuel az Jknel az birois ott vala minde(n) aprolekat feiet oriat kerezttetemet s mind az szalonakat | mi min-

de(n) approlekataz mi marhanknak ott az Jknel meg tiltuk sodora kerezteteme oriais vala ott benne [UszT]. *1718:* Adott ... egy kolbászt, egy oldal pecsenyet kereszt tetemestöl [Usz; Pf]. *1722:* vittem ... egy orjost, egy oldalt kereszt tetemestöl [Tarcsafva U; Pf]. *1747:* Diszno husok le irása ... Nyullya 9 Sodor 18 Keresztetem 18 Hoszszu pecsenye 18 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

keresztúrfalvi a Keresztúrfalva/Székelykeresztúr (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Székelykeresztúr/Cristur; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Székelykeresztúr. **I.** *mn* din Keresztúrfalva/Cristur; Keresztúrfalvaer. *1589:* Kerezturffalwy hatar [Szkr; UszT]. *1597:* Chyakany Balas Kereztwrffalwy vdwarhely zekben lako [i.h. 12/65]. *1602:* Kereztur falwi peter georgi [i.h. 16/84]. *1606:* Kerezturffaluj Georgifj Janosne Antalfj Catha Aszony [i.h. 20/298]. *1614:* Danka Georgj kerezturfalui [Kissolymos U; BethU 182].

II. *fn* Keresztúrfalva/Székelykeresztúr lakosa; locuitor din Keresztúrfalva/Cristur; Kereszturfalvaer. *1805:* Ezen helynek a' Kereszturfalva felé valo bűtüjébe vagyon két sos kut, egy a' Fiatfalviaké, más a mijénk Kereszturfalviake [Szkr; EHA].

keresztút útkereszteződés, *táj* általút; încrucişare de drumuri, răscruce; Weg(e)kreuzung. *1569:* twdom hogy az Nagy wcolgy torkat, az gyalog vttol fogwa az kerez (!) wtig ... bernald balas byrta mynd Ez Jdeig [Sámsond MT; VLt 7/692 Balthassar byro vall.]. *1636:* mindenik kerezt utt keözepin egy egy eleö fa csemete [Siménfva U; JHb Inv.].

Hn. *1572:* az Chatanyak es Somkwthiak wezekettenek az hathar wyget ez Kerezt wtnal [Dés; DLt 184]. *1617/1687 k.:* A' Kereszt ut alatt (sz) [Kövesd MT; MMatr. 397]. *1629:* az Kereszt utra meneoben (sz) [Uzon Hsz]. *1673/1766:* a Kereszt utban (sz) [Oroszfalu Hsz]. *1693:* Kereszt út vápájáb(an) (sz) [Firtosváralja U]. *1698:* Kereszt ut oldalán [Impérfva Cs]. *1700:* Kereszt ut nevü helyben (sz) [Aldoboly Hsz]. *1712:* az Kérészt ut [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1728:* Kerezt út nevü helyb(en) (sz) [Szotyor Hsz]. *1799:* A Kereszt útnál nevezetű Lábba [Lemhény Hsz]. *1818:* A' Kereszt Ut által Szökőben (sz) [Angyalos Hsz]. *1855:* Keresztutra jövőben (sz) [Szentsimon Cs]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

keresztű vmilyen keresztes; cu un fel de cruci; mit irgendeinem Kreuz. *1585:* Egy Sarga Casula himes keresztew Ad f l d 50 [Kv; Szám. 3/XIX. 4 a Szent Mihály templom inv.].

keresztül I. *hsz* **1.** keresztben; în curmeziş de-a curmezişul; quer. *1570:* Eok ez byzonsagok hogy az Rawast Lattyak hozzw volt es sok mecches rayta kerestwl ky chak Igenest [Kv; TJk III/2. 91 Aztalos Jmreh es Hunyady Estwan vall.]. *1621:* Az Teomlecz aytayat ketzeresen Czinaltattuk Aczj Ge/órgiel. Az padlasatis kerezttwl nagj fakkal altal zegestettwk 12. Zarú Zeggel [Kv; Szám. 15b/IV. 23]. *1647:* Az Konjha kemenyiben negi öreg szál vas, hoszszan, es keresztűl bele czinalva [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1680:* az Garadics(na)k felsö padlássa parkanyos lévén egj mester gerenda tarttya keresztűl [A.porumbák F; ÁLt Inv. 4]. *1737:* Joseph ... az Vékonyátis keresztűl erősen fájtatya [Szentlélek Hsz; ApLt 4 Apor Péterné férjéhez]. *1806:* ö nagyságais ... a' Kúkűllö régi fojomja árkán keresztűl kollát kertett tsináltatott, s föld tőltéssel azon alol meg tőltette, hogy a viz áradások idejénis azon régi árkában ne kapjon [Erdősztgyörgy MT; WH].

Szk: ~ *áll* elállja az utat. *1632:* látám Nyerges Tamás házánál egy katona lóháton ott ül vala. Keresztül állott a kapuban, s mondá mindjárt, hogy el ne jöjj, lilek esse lilek kurva fia — úgymond —, mert mindjárt általlőlek [Mv; MvLt 290. 78 Lakatos, alias Nyerges István vall. átírásban!] | ott ül vala egy katona keresztül, lóháton, a kapuban [Mv; i.h. Kolozsvári Csiszár István vall.]. *1635:* fel tekert puskakkal lanczíakkal fegjueres kezzel sokan drabantok kerezttwl allottak ... ez okon illien hatalmas repulsiora megh kelle allanunk [Szászrégen; VLt 17/1603] ✱ ~ *áll vmiben* keresztezi vki dolgát. *1619:* mikor az frigyet felbontá az német, akkor is vala az én uramnak módja benne, hogy elömenjen dolgában ... De akkor is nagyságtok s az fényes Porta úgy állot keresztül benne, hogy nemhogy az én uram elömehetett volna abba, azmint nagyságod most akarna, de inkább erős frigyet, békességet kellett kötni az némettel az Porta parancsolatjára [BTN² 250–1]. *1710 k.:* attól féltek, hogy keresztül állok dolgokban [BÖn. 926] ✱ ~ *van* útban van. *1585:* Az Seotetbe megiek vala, es hat kerezttwl vagion az kar zek, bele Akadek es el teorek Az Laba. Monda(m) hogy meg fizete(m) a kart [Kv; TJk IV/1. 444].

2. szélében; în lăţime; in der Breite. *1652:* Az Pincze nagy magas, sima boltasu, hosszára harom rend keresztűl viszont egyik végibe(n) egy rend, gantar fak benne [Görgény MT; Törzs]. *1763:* egy fertáll föld ... tészen mind hosszára mind keresztűl, tizenhat rudat, melly rud tészen tizenkilencz araszt [Drágavilma SzD; TGsz 70]. *1774:* el mentünk az vicinalt joszágra, es asztot ... hoszára fel mervén tanáltunk 78 nemet ölnek, keresztűl 12tőnek [Kászonújfalu; BCs]. *1781:* a Setét Bük ... felmerettetvén lett hoszszára, alol a Setét Bük pataka mellet ... 600 öll, keresztűl Eperjes Mező felöl 120 öll [Nyárádmagyarós MT; EHA]. *1816:* a' Templom hátulsó bűtüjénél keresztűl mérve 17, — a' Torony felöl valo bűtüje keresztűl mérve 12 1/2 ... öl [Csiksztmárton MT; UnVJk 139].

II. *nu* **1.** át; prin, peste; (hin)durch. *1600:* Veottem Egy Eoregh fat az Silipen kereztewl altal keoteo fanak [Kv; Szám. 9/VIII. 11]. *1745:* egy barázdát vonvan az ott valo viz mosásos és forrásos árkokon keresztűl [Nagyida K; Told. 9]. *1763:* (A malom) gáttya a Maros vizén keresztűl ... ragasztott volt Körtvelyfája felöl azon berkes és porondos hellyhez [Körtvélyfája MT; JHb IX/44]. *1793:* engemet is altal hivatt a patakon keresztűl [Zutor K; Somb]. *1806:* a' Szénáson keresztűl mentem le Sombor felé [Középlak K; EHA]. *1812:* én kivűlről az ablakon keresztűl jol láttam [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyha-szolgáló vall.]. *1843:* lapáttal árkot s csak hamar gátot Csinaltak éppen ... rétje derekán keresztűl [A.jára TA; BLt Fr. Varga (66) col. vall.].

2. valamennyi időn át; în timp de ...; während. *1838:* több esztendőken keresztűl [Dés; DLt 187/1842]

1847: Nyoltz Eveken keresztül minden Éven 20 Holdnak be takarittására Pálinkára fözelékre minden holdra fel véve egy egy forintott in Sum(m)a tészen 160 Rns [F.szentmihályfva TA; Bosla].

Ha. *1807:* körösztül [Kissolymos U; Márkos lev.].

keresztülás vmin végig árkot ás; a săpa un canal prin ceva; durch etw. (durch)schanzen/graben. *1762:* az felsö árkot Néhaj Petki Dávid vr engedelméből ásta el Vdvarfalva, melykor akkori Tisztarto Farkas máté protestalt: hogj ha keresztül ássákis a Berkes porond a Petki Házhoz tartassék | az irt M. Vr ... megh engedé hogj az utrizált berket keresztül ássuk, el asván a Nms Szék segijtségevel Gátot köténk s az vizett az ásott árokban vettetök [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31].

keresztülbarázdáltatik kb. széltében végig barázdáltatik; a fi brăzdat de-a latul; in der Breite durchgefurcht werden. *1735:* Az egész répás Völgyis ... egyenesen kétfele keresztül barázdoltatvan, a Nap Nyugot felöl való rész jüta a Torma és Josika részre [Mezöcsán TA; DobLev. I/360. 12–3].

keresztülcirkál kb. vmely tárgyon (babonáskodó-rontó szándékkal) ujjmozdulatokat tesz; a fave semn (cu mîna) pe ceva (din superstiţie şi cu intenţie rea); auf einem Gegenstand (mit behexender, verwünschender Absicht) Fingerbewegungen tun. *1771:* meg neheztelvén Nagy Josefné én réám, hozám jöve ... az Palinka föző Ustömet Csebremet a két ujjával keresztül cirkálta s azután az én pálinkám olyan lett mint a Savo [Dés; DLt 321 Catharina Fülöp cons. nob. Antonii Stikler vall.].

keresztülérő vmit keresztben átérő/fogó; care cuprinde ceva de-a latul; etw. in der Breite umfassend/schließend. *1736:* Ezen ... háznak két ablakai vadnak, mellyekis veszszövel bé vadnak vonogatva, mindeniken keresztül érö egy egy vékonyka vas Hevederetske van [CU].

keresztülesik 1. átbukik vmin; a cădea peste ceva; über etw. fallen/stürzen. *1829:* otan el is setétetem a mind jártam elé s hatra a sotétbe egy tökén keresztül estem [Told. 7a].

2. *átv* átesik, túljut vmin; a trece prin ...; über etw. hinwegsein. *1844:* szegény Intzédiné meghala ... az elsö hir ... mindenikünkre, de kivált Anyámra nézve nagy benyomást tön, 's a' szokott rázkodáson keresztül kelle esnie, de abból kiutsudva, meggyözödött arrol, hogy ... csendes és hideg vérrel kell venie a' dolgot [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

keresztület szélesség; lăţime; Breite. *1745:* egy darab kaszálo ... melynek keresztületi 39 rud | egy darab Zabnak valo lábnak keresztületi tészen 40 rudat [Szurduk SzD; JHbK XXVI/5].

keresztülfekszik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *vki dolgán* keresztezi vki dolgát; a se pune în cruciş şi în curmeziş; js Sache durchkreuzen. *1670:* Az pápista úgy fél urunktúl, mint az tüztül, tudván vallásához való szeretetit és ha publice elöhoznák, keresztül igyekeznének feküdni az dolgokon [TML V, 261 Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

keresztülfog 1. eláll/fog; a bara; verstellen/sperren. *1839:* három szászok szekereikkel tsappanolag álvan az ország uttyát keresztül fogták [Dés; DLt 587].

2. összefog; a strînge; zusammenfassen/halten. *1736:* A kisasszonyok, sőt elévaló fő nemes leányok is ... Mikor útra mentenek, az nyakokban hosszú fekete fátyol volt, azt az mellyeken keresztül fogták, az közepin valami drágakövü gyűrű volt, éppen az mellyeken, ez két végit az fátyolnak két felöl az czombokon lebocsátották [MetTr 344].

keresztülfolyhat átfolyhat; a putea curge peste ceva; durch etw. durchfließen können. *1815/1836:* Tudom s látom a szemeimmelis, hogy a Vizek Baroth felé, ha csak szivárványon nem vitetnek keresztül az eröttök állo Hegyen keresztül nem folyhatnak [Köpec Hsz; HSzjP Providus St Balás in possessione Ürmös[a] (50) vall. — [a]NK].

keresztülfolyik 1. átfolyik vhol; a trece curgînd prin ...; irgendwo durchfließen. *1844:* Egész veszedelemben forogván Megyesfalva a rajta keresztül folyni nagy igyekezettel kévánkozó Maros veszedelmes vize mián [Megyesfva MT; LLt].

2. *ts* átfolyik vmin; a trece/curge peste ceva; etw. durchfließen. *1768:* noha most a kemény üdö miatt Zajos a viz[a], de mégis meg nem reked, hanem keresztül follya a Gátot [Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a. — [a]A Maros].

keresztülfut szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *alvással ~ja a telet* kb. át/végigalussza a telet; a petrece iarna dormind; den Winter durchschlafen. *1813:* én Istalot és Házat epittek, Somorja ... s tudom mások se fogják azt mondani, hogy alvással keresztül futottam a Telet [Perecsen Sz; IB. Botos Péter gr. Korda Annához]. — Szabadabb értelmezéssel: 'begubózik télire'.

keresztülhajt áthajt; a mîna peste/prin ...; durch etw. durchtreiben. *1779:* mondám hiszem én láttam mikor keresztül hajtották ... a' vizen uszva[a] [Nyárádsztbenedek MT; Told. 46. — [a]A marhákat].

keresztülhajtandó áthajtandó; care trebuie mînat peste/prin ...; durchzutreibend. *1807:* Arendátor ö kegyelme ... A tsoportonként keresztül hajtando Juhoknak vagy Bárányoknak a Dévai Mezőn valo által menetelekért és füveltetésekért, az Udvarnak adni Szokott Bárányokkal a Pakurárokat, vagy Gazdákat bé igazítani ... köteles [Déva; Ks 111 Vegyes ir.].

keresztülhajtott áthajtott; mînat peste/prin ...; durchgetrieben. *1809:* (A) Felső Rákoson keresztül hajtott marhák közül egygy ragado nyavaljában meg doglött é vagy nem ? és azon által hajtott marhák nem hagytanak é magok után valami ragado nyavalját [Bardóc U; UszLt ComGub. 1633].

keresztülhány átvet; a atunca peste; überwerfen. *1720:* Kadár Gergély(ne)k a' ki Csizmadia vala, a' Lábai

bé fordulva allának vala eggyik laba feit a' másikon keresztül hánta [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69].

keresztülhasít végighasít; a tăia/împărţi în două (de-a lungul); (der Länge nach) durchschneiden. *1748:* (E) tanorok közepin egyenessen kőrösztül lévén hasitva váltogoslagh birták [Tarcsafva U; Pf]. *1812:* Fiatalos Ujj Erdő a' Felsö része tsapanyoslag keresztül hasitva [Msz; LLt 12/4].

keresztülhidal át/végigpadol/padlóz; a podi în întregime; bedielen. *1823:* Az Udvar által tartatni szokott vámos Hid, tölgyfa Stőmpökön, fenyöfa gerendákkal keresztül hidalva, gyenge állapotba találtatik [Csekelaka AF; KCsl 16].

keresztüljár 1. keresztülvezet; a conduce/trece prin ...; hindurchführen. *1750:* A Füzes Gát véginél a Kapusi ut keresztül jár rajta [Mezőbánd MT; Hr 2/4]. *1751:* Ezen Földen keresztül jár a' Faluból ki jövő ország uttya [Koronka MT; Told. 31/4]. *1764–1766:* ugyan ezen Déllön keresztül ... jár meg égy ut [Karácsonfva MT; Told. 76].

2. keresztez vmit; a încrucişa ceva; etw. kreuzen. *XVIII. sz. köz.:* A Sámsandi útnál az útan keresztül jár égj föld [Mezőbánd MT; EHA].

3. *ts* keresztül-kasul jár; a umbla (în) cruciş şi (în) curmeziş; kreuz und quer gehen. *1639:* Dauit Istuanne, Szeöcz Danielne, es Munkaczi borbely Istuanne, kereztül jarjak az szeöleöket, es koborlottak, es az en szeöleömbennis szakasztottanak [Mv; MvLt 291. 182a].

4. végigjár; a trece (prin); entlanggehen. *1823:* vagyon még a Pap erdején tul, egy Sajgo nevezetü Köves oldal mellyen ... egyszer egyszer a Falu közönséges Marhái kopározás képpen keresztül járnak [M.bece AF; EHA].

keresztüljáró 1. átjáró/kelő; care traversează; durchgehend/fahrend. *1753:* Mentünk ... a Maroson keresztul járo Hidasson által a Maroson a Kotz nevü Erdőnek allyára [Marosbogát TA; EHA]. *1768:* a Silipen aloll láttatik állványosnak lenni a viz, de ez a miatt vagyon, hogy a keresztül, s meg által járo Szekerek ki mozgotván hellyből a kovöket, gőbéje maradott a hellynek (Abafája MT; Told. Huszár lev. 17a].

2. átmenő; care este în trecere; durchziehend/gehend. *1824:* instálom ... a' Tekintetes dirigens Fő Biro Urat, olly hathatos rendelést tenni, hogy az illy keresztül járo, itten meg hálo csoportok, ne Sattzoltassanak [M.zsombor K; Somb. II].

3. keresztülvezető; care conduce prin ...; durchführend. *1756:* Zutoron alá folyo Almás vizén keresztül járo réven mindgyárt fejül lévő Szánto föld [Zutor K; Somb. I].

4. keresztben fekvő; care se întinde de-a curmezişul; querliegend. *1656:* Vagyon ugyan ezen haznak kett ablakaj elött ugyan kivül felöl 2 fele nilo vas sarkokon forgo ablak tabla kiknek 2 rendbeli retezek, retezfejekkel, keresztül járo njeles vas horgokkal együtt megh vagjon [Fog.; UF II. 127]. *1685:* ugyan azon fel járo földre dül, keresztül járo egy darab foldecske [M.köblös SzD; Becski]. *1688:* Felsö Völgyben az keresztül járo földekben [Oroszfája K; EHA]. *1754:* A Mező Csür felsö véginél keresztül járo kis Lab [Gernyeszeg MT; EHA]. *1769:* a Keresztül járo Nyilak között [Káposztássztmiklós MT; EHA].

Hn. *1613/1640:* az Kereztvl jaro Balatffi földe [Gyalakuta MT]. *1687:* A' Tövis Köz előtt ā Keresztül jároban égy hold föld [Nagyernye MT; MMatr. 278]. *1750:* A Sugoban a Samsoni uton keresztül jároban [Mezőbánd MT; Hr 2/4]. *1775:* A Keresztül járob(an) [Muzsna U]. *1781:* a' Hoszszu nyilban a' Keresztül jároban (k) [Inaktelke K]. *1782/1798:* A' Keresztül Jároban (szö) [M.herepe AF]. *1795:* a Keresztül járo [Istvánháza AF]. *1795/1807:* Az Oláh Kutnál a' Keresztül Jároban (sz) [Kalotasztkirály K]. *1814:* A' Keresztül jároba (sz) [Pusztakamarás K]. *1817:* a Keresztül járo nevezetü helyb(en) (sz) [Fintaháza MT]. *1839:* Tövis ágy keresztül jároban (sz) [Mezőmadaras MT; MRLt]. *1844:* a' Keresztüljároban (sz) [M.szovát K]. *1848:* Keresztul jároba (sz) [Szövérd MT]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Szk: ~ *gát. 1844:* (A Maroson) égy ujjanon keresztül járo nagy gát kőtődik [Meggyesfva MT; LLt].

keresztüljő átjön; a trece prin; her/hinüberkommen. *1744:* (A) Biro udvarán keresztul jüen [Besenyő AF; Told. 3]. *1773:* midőn Berectelkén[a] keresztüljöttek volna, bementek a főbíróval [RettE 309. — [a]MT.]. *1823–1830:* aki ... az hadakozás inségeit maga tapasztalván, mint én, aki egynéhány ellenséges táborokon jöttem keresztül, nem kivánna katona lenni [FogE 272–3].

keresztül-kasul 1. hosszában-keresztben; în lungime şi în lăţime, în lung şi în lat; in der Länge und Breite, kreuz und quer. *1775:* kezet fogának hárman ... s kötéllel keresztül kasul mérvén a Bede nevezetü Földet két egyenlő részre oszták [Gálfva KK; Ks 66. 45.17c].

2. összevissza; în lungiş şi (în) curmeziş; durcheinander. *1638:* latta(m) az aratas eleöt hogi ez az Csiszar Ferencz fia hajadon füuel czak szören egj lovon ereössen niargal uala ... Koronka fele el niargala s megh visza keresztül kosul, nem igen nezi vala sem hegjet sem völgjet [Mv; MvLt 291. 137a]. *1639:* az uczabanis megh szollitotta eöket, es mondotta eo nekick hogy bizony banom aszonj nepek hogj az szeöleöket kerestül kasul jartok (igy!) [Mv; i.h. 182a]. *1757:* az madarasi[a] széna Fövet egész étzakán keresztül kasul járta keresvén ökröit [Pagocsa MT; Ks 8. XXI, 13. — [a]MT]. *1765:* cselédgyei ... nem keresték az utat, hanem keresztül kotsul (!) az város vetésein jártak lóval s szekerrel is [Ne; Eszt-Mk Vall. 126]. *1785:* a Homorodiak a Ngstok szöllője körül a kertit és a szőlő karot mind egy szegig el hordottak, keresztül kasul járnak rajta [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosból]. *1838:* az ováron keresztül kasul járok pipázásaiktol is minden pillanatban lehet tartani [Dés; DLt 538].

3. *átv* összevissza, rendszertelenül; în neorînduială, anapodă; durcheinander, drunter und drüber. *1619:* Őnagysága, az én kegyelmes uram s Nagyságtok gonosz néven ne vegye, hogy ha keresztül-kasul irok is, mert én nem vagyok philosophus, hanem azmit tudok s látok, azt igen igazán akarom megirni [BTN[2] 229].

4. széltében-hosszában; în lung şi în lat; weit und breit. *1711:* A tatárok, mintegy tizezeren, két egész hétig Molduvában keresztül-kosul szörnyü pusztitást, égetést tesznek, a boérokot ... feleségestől, gyermekestől kard-

ra hánták, minden jovokot, marhájokot elvitték [CsH 470].

5. ~ *jár* végigjár vmit; a parcurge/străbate ceva; etw. durchschreiten. *1663:* keresztül kasul járta táborokot, de akárki mit mondjon, de ötvenezer fegyver fogható embernél bizony több nincsen ... Janicsárat nyolcezernél többet nem mond [TML II, 597 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

keresztülködés egyenetlenkedés, viszálykodás; dezbinare, discordie; Streit, Zwist. *1753:* valahol házak után valo akár minémü szántó és kaszáló földök volt ... egymás kőzőt szép Attyafiságoson minden keresztülkedés nélkül, egyenlö reszre ketten fel osztották [Sztina v. Nyárló[a]; Mk III. XXIV/464. — [a]F.kékesnyárló Sz].

keresztülködik egyenetlenkedik, viszálykodik; a se învrăjbi/duşmăni; uneinig sein, streiten. *1800:* a' Testvérével Barra Mihály Urammal nagy gyülölségben, s' keresztülködve élnek [Bereck Hsz; HSzjP Klára Jóseff (46) gy. kat. vall.].

keresztülköt átköt; a stăvili/zăgăzui; umleiten. *1762:* ástam részem szerint ... akkoris mikor a Nms Szék Segijtségevel a Marost keresztül kőtötték és azon arokra vettettek a Maros Vizit | az felső gátnál az utrizált Berket keresztül ássuk és ... azon felső Gátnál keresztülis kőtöttük volt az Maros vizit [Szentgyörgy MT; Ks 67. 48. 31].

keresztülkötő szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *gát* duzzasztógát; stăvilar; Staudamm. *1770:* Ezen keresztül kőtő gáton felyül ... egy darabotska fel fogott puszta helyetskéje ... haszan vehetetlen [H; JHb XXXI/17. 3].

keresztülköttet (folyót gáttal) átköttet; a pune (pe cineva) să facă un stăvilar (unui rîu); (Fluß) eindämmen lassen. *1811:* (A Szamos) kezdette a' föld Szinét ki kaparni, és lopájositani ... szükség lészen ... azon ... lopájos helyett állandoul keresztül köttetni hogy a' viz azon helyen sellöt ne kapjon [Dés; DLt 19].

keresztüllépik a trece peste; durch etw. (durch)treten. *1806:* az ut ... jövén ... keresztül az egres utyán, itt keresztül lépik az hidnál valo Pál György földének a' bütin [F.rákos U; Falujk 7–8 Sebe János pap-not. kezével].

keresztüllő 1. átlő vkit/vmit; a împuşca pe cineva/ceva; jn durchschießen. *1764:* Lukáts Bukur ... azt mondta: hogy mikor Uzonb(an) a Tömleczb(en) volt meg verte volt edgy Hajdu, de ha valahol találllya es puska lészen nála mindgyárt keresztül lövi [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65]. *1806:* oda ne menjen: mert keresztül lövi [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1844:* egyszer Szakmári Ferentz részegen ki jöve a' házbol egy puskát hozván magával monda, gyere ki Cseresnyés Dánielné ... mert az Isten Istenem ne légyen, ha ma ágyadba fekvö hellyedbe is keresztül nem lölek [A.sófva U; DLt 1441].

2. át/keresztültör; a străbate spărgînd/rupînd; durchbrechen. *1772:* eö Excellentiaja Testissei ... a' Malom árkából le foljo viz nagjobb sebessegiból, melj a' Gaton le foljo viz derekát keresztül lövi, azt hozzák ki, hogj az én Malmom fel njomja a' Vizet [Kük.; JHb LXVII/246].

keresztüllövettetik átlövetik; a fi împuşcat; durchschossen werden. *1794:* láttuk és szemléltük a bal lapatzkájánál és az hátulso két lábak között követsekkel keresztül lovettetve lenni [Déva; Ks 79 XXXVIII. 6].

keresztüllövődik kb. átcsap, keresztültör; a străbate; durchbrechen, überschlagen. *1772:* az árokbol foljo viz sebesebb s keresztül lovödik a' Viz derekán [Kük.; JHb LXVII/246].

keresztüllöviöldöz átlő vkit; a împuşca pe cineva; jn durchschießen. *1803:* a' Remeteiek[a] ... azt izenték viszsza, hogj Feléjek senki, a' kinek kedves az élete, kozelitteni ne merjen, külömben öszve vagdallyák, 's keresztül lövöldözik [Toplica MT; Born. XVc. 1/57 Sztoján Jakabutz (32) col. vall. — [a]A tőszomszédos Remete (Cs) lakosai].

keresztülmegy 1. végiggázol/megy; a trece peste; über jn hinweg/durchfahren. *1811:* Szabo Mihálly ... a' Szekérről le esvén, a' Nyakán és fején a' kerék keresztül ment [Gyalu K; RAk 249].

2. átmegy; a trece prin; durchgehen. *1727:* Azki a vetésen keresztül megyen, vagy az utat kiszántja, büntetése 20 pénz [HSzj *vetés* al.]. *1739:* Landorfejerváron jocskával alab, egy erdön keresztül akarván menni ... az exploratorokot az fák melöl harmincz ezerig valo jancsár puska szokal excipiáltak [Ks 99 Kornis Antal lev.]/. *1756:* Dévai Curia ... az ... Ur házán keresztül menve két felé nyiló ajtó nyilik az Kis Palota vagy Audentiás házba [Déva; Ks 92. I. 32]. *1760:* Falunk(na)k hatar széllye ... ab oriente ... indul Mojki nevű pataknál, és tart Eszak fele mindenüt Tufoi mari nevü hegyen, az honnan alá szálván Kerésztül mégyen Vála mare nevü patakon [Hasadát TA; EHA]. *1768:* itt az ök[a] nagy szálas Erdejökböl ki jö egy út, erre a Bérczre járo, s az határt magával hozo utra, a keresztülis megyen rajta készántulag, és bé az oldalon Felsö Bencze fejére [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17. — [a]Ti. az oláhrákosiak].

3. átlábal; a trece prin apă pe jos/cu piciorul; etw. durchwaten. *1768:* A' molnár meg ijetkezvén maga oltalmára a' bokroson keresztül szököt a Nyárádba ... s majd nyakig erö vizben ment keresztül s ugy szabaditotta meg magát [Karácsonfva MT; Told. 3a].

4. átvonul; a trece (prin/printr-un loc); durchziehen. *1677:* (A gyalogok is) ennek a vidéknek a Szamos mellett való részén mentenek keresztül sok kártétellel [TML VII, 524 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz Kővárról]. *1699/1700:* Kegyelmes Vrunk(na)k eö felséghének feles Hadai ... Hunyad Vármegyén mennek keresztül, mellyben ... jószágaim vadnak [BK. Folti Bálint Bécsben kelt végr.].

5. áthalad; a trece; passieren, durchgehen. *1866:* hol a gen. visitatio keresztül megy illö elfogadás intéztessék [M.gyerömonostor K; RAk 16].

6. átvezet; a trece prin; durchführen. *1840:* Az egész malmon keresztül megyen egy csatorna tölgyfábol [Km; KmLev. 2 papirosmalom inv.].

7. átmegy vhova; a trece undeva; hin/herübergehen. *1817:* Innet keresztül mentünk egy hitvány rosz hidan, a

nagyobb malamba [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 10]. *1823–1830:* (Münden városa) Göttingától 3, Kasseltől két mértföld. A göttingai deákok itt szoktak keresztülmenni Kasselbe [FogE 251].

8. keresztültör; a străpunge/străbate; durchbrechen. *1710:* Az ötezer jancsár oly nagy dühösséggel és vakmerőséggel megyen, hogy a német sáncát meghágván, és az egész tábor harcolván keresztül megyen, ott is vész majd négyezerig való bennek [CsH 194].

9. kb. behatol; a pătrunde; (hin)eindringen. *1752:* Az Templomunk Parochiank majd el pusztul az Tisztarto mian, mert a kolcsart el tiltotta az őszön, hogy fel ne jöjön meg földőzni az templom sendejeszését, es az egesz őszön, telen az essö mind keresztül ment az templomban [Mocs K; Ks 83].

10. kb. átcikázik; a străfulgera; durchblitzen. *1710:* kün a kapunál állottunk[a] sokan, s nagy hirtelenséggel az egen egy szárnyas sárkány szikrázva keresztülmene, más helyeken is az országban ugynakkor láttatott [CsH 3223–1. — [a]1702-ben].

keresztülmehet át/végigmehet; a putea trece prin ...; durch etw. (durch)gehen können. *1736:* Az 1687. esztendő előtt olyan emberséges ország vala Erdély, hogy egy pénz nélkül keresztül mehettél volna rajta, mégis mind magad mind lovad jól lakhatott volna [MetTr 355].

keresztülmelegedik átmelegedik; a se încălzi bine; durch(ge)wärmt werden. *1780:* ugy annyira meg tölt az a' to iszoppal, hogy éppen tsak a' malomnál vagyon egy kevés mélysége, 's ezért nyárba keresztül melegedvén az hal el dóglik [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi Sándor nyil.].

keresztülmenő 1. care trece (prin); durchgehend/führend. *1798:* a' Postalis Kaszálokba ã Sollymostonak azon része melly vagyon ... Dél felöl a' Keresztül menö Gát töltelék ... Szomszedságiban [Dés; EHA].

2. vmin áthaladó/vezető; care trece prin ceva; durchführend. *1758:* adak és kőtek által cseréb(en) ... Gerepen nevü promontoriumb(an) levő jo csötört quartas szöllőjeket ... mellyis a szöllőken keresztül menő Viz barázdáig nyulik tsak fel [Ne; DobLev. I/281. 1b]. *1774:* a Falu kőzőpin keresztül menő Ország uttya [Aranyosgerend TA; EHA].

keresztülmér végigmér; a măsura în lung şi în lat; ab/durchmessen. *1764:* A Falu Szigeti nevü helyetis keresztül mervén ... ugy kell nyilakra szaggatni [Újszékely U; WassLt].

keresztülmérettetik végigmérettetik; a fi măsurat de-a lungul şi de-a latul; durch(ge)messen werden. *1771:* Ezen ... darab Buza termő föld ... extendálodik egészen a' Ritisorig, a' ... 10. öles kötéllel keresztül mérettetvén lett egészszen 115. öl [Fejér m.; DobLev. II/428. 18b].

keresztülnyargal végignyargal; a trece în vitză mare (prin ...); durchrennen. *1642:* az Vicze Uduarbiro Zeoke Thamas meg reszeggwluen kereztwl nyargalt az buzaba verte az aratokat [Gyalu K; GyU 81].

keresztülnyúlik általnyúlik; a se întinde peste ceva; her/hinüberreichen. *1728:* A Hataron Zentelki bercz uton keresztül nyul véggel[a] [Kalotasztkirály K; KHn 51. — [a]Egy szántóföld]. *1840:* A zugo közepén és az egyik zsilip tsatornáján keresztül nyulik megint 3 tőlgyfa gerenda melynek kettőjére megint tőlgyfából egy vánkos vagyon emelve ... ezen vánkoson forog azon gerendej a mely a rongy törö válutol ide ki nyulik [Km; KmULev. 2 papirosmalom inv.].

keresztülnyúló keresztülhúzódó; care se întinde peste ceva; sich quer hinziehend. *1797:* Az Udvar, és Kert között keresztül nyulo otska Dészka palánk [M.igen AF; DobLev. IV/777].

keresztülövedző átkötő; care leagă de jur împrejur; umbindend. *1832:* Két hosszu hordo eresztö kötelek és egy keresztül övedző kötél vas horgaival [Sáromberke MT; TSb 26].

keresztülrak keresztülfektet/tesz; a pune/aşeza în cruciş; durchlegen. *1676:* Vagyon ezen pitvarban az fákban keresztul rakva egy gerenda [Fog.; UF II, 724].

keresztülrekeszt 1. kb. elrekeszt; a despărţi/separa; absperren. *1692:* Ezen konyhanak napkelet felöl-való részében vagyon sövénnyel keresztül rekesztve egy kis Házacska, melynek aitaia nincsen [Mezőbodon TA; BK 4–5].

2. kettéválaszt; a împărţi în două; entzweitrennen. *1756:* Az 3dik Ablak ... mellette vagjon egy kis vak Ablak Deszkával közepette keresztül rekesztve [Branyicska H; JHb LXX/a. 20].

keresztülrepedezik átrepedezik; a se fisura; sich durchspalten, einen Sprung bekommen. *1595:* a' seb a' zegenj lege(n)nek a' fejen ugy volt ket vagy haro(m) helye(n) minth ha kessek hasitottak volna megh az beórét, de az chiontia zellel kereztül repedezeött volth; Eók ne(m) Intezhettek mellyk miatt esett az halal [UszT 10/58].

keresztülrúgólag keresztben; în curmeziş, de-a curmezişul; quer. *1733:* az Lunkat egeszszen fel, keresztül rugollag Lábbal az utig ... mérők és mérettetők 21 Kőtélre [Kiskerék AF; JHb XXXVI/42].

keresztülrúgtat a face să se treacă (peste ceva); hinüberlangen lassen. *1777:* Pap Györgyi Udvari Biro lévén keresztül rugtatta a maga földit a Prekup Toma irtásán [Gambuc AF; KP. Koman Gabrila (85) jb. vall.].

keresztülspékel átdöf/szúr; a străpunge; durchstoßen. *1781:* keresztül akarta Spekelni a Vejemet [K; KLev.].

keresztülszakad 1. kb. kettészakad; a se rupe în două; sich in zwei Teile spalten. *1775:* Az also Lokban mellynek a' közepe keresztül szakadot [Muzsna U; EHA].

2. kettéreped; a se crăpa în două; entzweibersten. *1756:* a Tüzhely Teglabol rakőt oszlopokra, vagjis Lábakra rakatott a közepső Oszlopa egészen keresztül Szakadot, ugj hogy ha meg nem erössitettik, felő ne egészszen kementzestől le omollyék [Branyicska H; JHb LXX/2. 19].

keresztülszakaszt által/kettészakaszt; a despărţi în două; in zwei Teile spalten/reißen. *1694/1764:* a felső Rét a falu felöll közepin keresztűl szakasztva Nemes Jánosné Aszsz(onyom)é [Abafája MT; EHA]. *1735:* azon egész gödör az Akasztofallya bértzétől le menő utatskát keresztűl szakasztva, azon egész gödőrnek Nap nyugot felól valo része ... juta A Samariai Tordai Trauzner és Fejér részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 6–7]. *1762:* tudom asztis hogj miglen azon berket árokkal keresztűl nem Szakasztották ... Petki David ure volt [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31].

keresztülszakasztatik kettészakasztatik; a fi împărţit în două; entzweigespaltet werden. *1735/1760:* (A) láb föld ... keresztűl szakasztatván ... juta B Szentkereszti András, és Antos György Vraimék(na)k [Elekes AF; DobLev. I/160. 4]. *1801:* Ezen Táblának a' hegy felöll valo vége ... a' mint a' nagy barázda ki határozza az Utba, 's fetskefarkulag mégyen ki, s nem lehet bővitteni különben, h(ane)m ... az uton á(lt)al keresztűl szakasztatott, 's a nagy dombon lévő Táblához tétetett [Mezőbánd MT; MMatr. 269].

keresztülszakasztó kettészakasztó; care împarte în două; entzweispaltend. *1735:* a Boldutzi Falu hellyett[a] ... a Templom iránt keresztűl szakaszto méta irántában keresztul szakasztva a Fejér nevű széna Fűig ... a Torma és Josika Familiánál meg marad az alsó rész ... a Nagy Rétig a Samariai és Fejér részekre [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 11. — [a]Elpusztult falu helye Mezőcsán táján].

keresztülszállittat keresztülersztet; a pune pe cineva să transporte peste ...; durch/hin/herüberführen lassen. *1841:* utnak eresztém tutaj fáimat ... azon űrűgy alatt, hogy gáttyán keresztűl szállittattam fáimat — jelenleg: azon méltatlan követeléssel állott elő, hogy gát vámot fizessek [Dés; DLt 707].

keresztülszánt ? végigszánt (teljesen felszánt); a ara în întregime/complet (un teren); durchpflügen/ackern. *1715:* Török Pál Ur(am) azt a földet ... keresztűl nem szántotta, hanem azután edgy jobbágja kezdette ki szántani és azoltátol fogva minden esztendőbe veszekednek felette [Szászfülpös K; WH. Paulus Musnai de Szász Phülpös (58) ns vall.].

keresztülszól szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *vki dolgában* beleszól vki dolgába; a se amesteca în treburile cuiva; sich in js Sache (hin)einmischen/mengen. *1710:* (Carafa[a]) a jámbor császárt arra vette vala, hogy egész plenipotentiája legyen Magyarországban s Erdélyben, és maga is a császár ne szóljon keresztűl az ő dolgában, mert ő mindeneket a császár jovára cselekszik [CsH 207. — [a]A kegyetlen Carafa Antonio gr., olasz származású császári tábornok].

keresztülszökdös átszökdös/ugrál; a sări peste; wiederholt hin/herüberspringen. *1757:* azon idegen emberek az én kertemen Szokdestenék keresztűl és el mentek [Káptalan AF; TL. Rusz Nyikula (66) zs vall.].

keresztülszökik *ts* átszöki/ugorja; a sări peste ceva; über etw. springen, etw. überschlagen. *1776:* (A szántóföld) a Kőrtvélly fánál az utat keresztűl szöki [Maksa Hsz; EHA].

keresztülszöktet '?' *1794/1833:* keresztűl akarták széna fűvőkőt szöktetni, kotzodtanak veszekedének, de ... által nem jöhettek [Zágon Hsz; HSzjP Zágoni Albu Ferentz senior L(ovas) katona (75) vall.].

keresztülszúr átdöf/szúr; a străpunge; durchstechen. *1809:* jobb Csetse mellett égy Nagy kést keresztűl szurván [Dés; DLt].

keresztültaszít a împinge/îmbrînci peste ...; durchstoßen. *1797:* Szilágyi Mihály ... belém kötölőzvén mejbe ragada s egy törpe Hambáron keresztűl taszitta s ott jol meg döngölt öklezett [Harró MT; Berz. 3. 3. N. 21].

keresztültér átfér; a încăpea prin ...; hinüberkönnen/durchkommen. *1771:* (A zsilip) jukai között ugj el ment a' viz, hogj még annyi sem ment a' kerekekre, a' mennyi egy jo viz ivo kártyán keresztűl térne [Ádámos KK; JHb LXVII/166].

keresztülugrik átugrik; a sări (peste); hin/herüberspringen. *1811:* A' kis Labirintust ... Minden féle szilva fákkal béplántáltam, Sürün öszve fognak az ágai nőni, És megnyirettetvén kőfal gyanánt jőni: Mint Rómulus Sántzát keresztül ugrani Ugy tilalmas lészen ezt által rontani [ÁrÉ 90–1].

keresztülusztat ? át/keresztülront; a năvăli peste; durchbrechen, niedertreten. *1846:* emberei szedetlen Törökbuza főldein hatalmasúl keresztűl úsztatott [K; KLev.].

keresztülutazandó átutazandó/vonulandó; care trece prin; durchziehend/marschierend. *1819:* 32 négy négy marhás Szekerek és 40 Tésolás marha assignáltatott vala a' mái napra ide bé Tordára, az itten keresztűl utazando Katonaság számára [TLt Közig. ir.].

keresztülutazik átutazik; a călători/trece prin; durchfahren/reisen. *1866:* Azon Egyházakba, hol a' Fő Tiszt Mlgs Püspök ur keresztűl utazik illő elfogadása előre el intézendő [Gyalu K; RAk 121 esp. kl] a föt. püspök ur ... Keresztűl utazik: Gyalun, Kapuson, Valkón[a] [M.bikal K; RAk 158 esp. kl. — [a]Folyt. a fels.].

keresztülutazott átutazott/vonult; care a trecut prin; durchgezogen/marschiert. *1816:* A Circulus állapottyárol Nagyságodhoz köteles Relatiommal hogy eddig késtem, okai voltak ... a Sürün Vár-Megyénken keresztűl utozott és meg telepedett katonáknak tett administratumokkal valo bibelödés foglalatossága [H; JHb Jósika János főispán ir. 37].

keresztülüt 1. átdöf/szúr; a străpunge; durchstechen. *1768:* Josit ă földőn is keresztűl ütötte volna melyben [Mezőmadaras MT; BK. Anna Sárpataki Providi Istok Czigány Jobbagionis cons. (46) vall.]. *1804:* nékem futa Jánosi Mihály egy villával hogy űsse keresztűl rajtam [Pálfva U; Pf Jakab Péter (15) szabad székely vall.].

2. át/keresztülcsap; a trece peste, a se revărsa; überschlagen. *1826:* a' patak árka ... rendszerént az Ország utján keresztül üt, s azon belöl is mind a szántó földeket mind a' kaszállokat el iszapolja [Msz; GyL].

keresztülvág 1. átvág; a tăia/spinteca; durchschneiden. *1838:* Tktes Komáromi Lászlo Urnak — Nadrága Sebje posztostol edgyütt keresztül volt vágva — egy akkora helyt hol az öklöm bé férhetett [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 3b Nemt(elen) Hoportyán Krisztyom (60) vall.].

2. átszel; a tăia; (durch)queren/kreuzen. *1760:* mely ház hellyeket a' bánya pataka nevezetü árok keresztül vág [Kóród KK; Ks 13. XXI/8]. *1765:* (Egy föld) az ... eö Nsaga ezen vetéses földének a' végit ... keresztül vágja [Kéménd H; JHb XXXIII/18]. *1768:* Vané szükség azon fen emlitett utra, mely a Leány völgyéröl jövö utat ki jövén a Rákosi szálas Erdöböl készántulag keresztül vágja [O.rákos TA; JHb XXXVI/17]. *1772:* a' Gátrol le foljo viz most csendesebben láttatik menni, a' silipböl le folyonál, ugj hogj ugj tettzik, mintha a' Silipböl le menö a' Gátrol le foljot keresztül vágná [Ádámos KK; JHb LXVII/297]. *1782:* (A határ) az Almas Vizén Keresztül vág [Almásgalgó Sz; EHA]. *1836:* ezen földet a' Szolokma felöl le jövö patak keresztül vágta, ugy hogy a' Közepén foly által [Makfva MT; EHA].

3. kb. keresztülhúzza vki tervét; a dejuca planurile cuiva; js Plan durchkreuzen. *1772:* Bajtay Antal József[a] ... Azon is tanakodott hitvány feje, hogy lehetne az erdélyi reformátusokat vagy elpusztítani vagy pápistákká tenni, mely felett egynéhány rendbéli consistoriumot ültetett ... De a szegény Cserei Elek (aki gubernalis secretarius volt ...) mindenkor keresztülvágta [RettE 289. — [a]1760–1772 között erdélyi rk püspök].

4. elgáncsol; a împiedica; hintertreiben, vereiteln. *1705:* nékem oly ellenségemmé lött a commisszarius, hogy valamit efficiálni akartam, és ő interessatus lehetett benne, mindeneket keresztülvágott [WIN I, 640].

keresztülvágás átvágás; tăiere; Durchschneidung. *1770:* A' Nyárád árkainak szorosságait meg-szélesiteni. Horgas follyásait, néhol kitsin Földeknek keresztül vágásaival meg egyenesitteni [Cserefa MT; Told. 9].

keresztülvágó átvágó; care taie; durchschneidend. *1735/1772:* azon Vólgyet keresztül vágo Eke barázdolás [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 9]. *1768:* ezen mindenütt Bérczen járo határ úton készántulag keresztül vágo, és az oldalon, egyenesen dél felé éppen a Felsö Bencze fejére bé menö út [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. *1791:* mutatának ott, az Erdött Keresztül vágo egy vizmosást [Jobbágyfva MT; EHA]. *1823:* (Az országutat) keresztül vágo patak árka [Türe K; EHA].

keresztülvágtat át/végigvágtat; a trece în vitează/galop; durchrennen/jagen. *1823–1830:* De ezek is sebes vágtatást hajtják szekereiket ... a falun keresztülvágtatnak, osztán a falun kivül megállottak [FogE 264].

keresztülvet átvet/dob; a arunca peste (ceva); (hin)überwerfen, schmeißen. *1764:* Kotsis Jánosné ... egy Fekete Matskát s egy Fekete Kakast belé vetett egy Sákban s aztat a Csürben keresztül vetette a kakas ülön mind ezt pedig azért tselekedte hogy Merk Luka szabadulyon [Kóród KK; Ks 19/I. 6].

keresztülvezet átvezet; a conduce prin; durchführen. *1785:* illy Keserves állapottyáb(an) meg ölölvén engemet, az házb(an) Keresztül vezettem [Mv; DLev. 4. XXXVI].

keresztülvisz át/végigvisz; a transporta/căra prin ... durchführen. *1762:* az utrizált fákott ... az udvaron keresztül vivök es a Csür mellé Le vetettük [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31].

keresztülvitetik általvitetik; a fi dus prin; hinübergeführt/geleitet werden. *1815/1836:* Tudom s látom a szemeimmelis hogy a Vizek Barót felé ha csak szivárványon nem vitetnek keresztül az elöttök állo Hegyen keresztül nem folyhatnak [Köpec Hsz; HSzjP Providus St. Balás in possessione Ürmös[a] (50) vall. — [a]NK].

keresztülvon szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *nyárson* ~ nyársba húz, felnyársal; a trage în ţeapă; pfählen, (auf)spießen. *1658:* Mikó uram ... azt mondja, hogy bár keresztül vonják az nyárson, ha urunk bejü [TML I, 248–9 Bornemissza Kata Teleki Mihályhoz].

keresztülvont összehúzott/vont; tras; zusammengezogen. *1710 k.:* Egy hétig voltunk mátkások ... Az asszony Telekiné házában szegeletbéli ablaknál keresztülvont supellát alatt volt a szembenlétel tisztességesen. Búcsúzáskor volt az elsö csókváltásunk [BÖn. 752].

keresztvágás 1. határkereszt-metszés/rovás; executarea crestăturilor ca semne de hotar; Flurkreuzmarkung/kerbung. *1625:* Mester Balint annor(um) 104 in poss(ess)ione Sandorfalua commorans ... fatetur ... ois Jele(n) volt az hatar Jarasban, es kerezt vagasban [UszT 181a].

2. (határ)keresztjel; crestătură ca semn de hotar; Flurkreuzzeichen. *1727/1751:* az Actorok(na)k határit az Hargita Havassán az Inctusoknak Határitol Halmozásokkal distingvaltuk eszerént. Elsö Halom ... Öttödik a' Hargita Tetöröl le szálván egy Csöpört (!) kö mellynek Dél felöl valo oldalán Kereszt vágás vagyon [CartTr II. XXX. 6a]. *1733:* Ki járván azon emlitet Nemes Fejer vármegye Tisztei az emlitet Rétet követ egyet sem ástak fel, hanem az olt marton ... egj Füz fára keresztet vágtak, ugj hallom hogy mostis meg vadnak azon Füzfák, a kereszt vágásis tetzik rajtak [Hévíz NK; JHbT]. *1769:* láték egj kereszt vagást egj gjertsan (!) fán [Tarcsafva U; Pf]. *1805:* a' Palatkai Laszlo ur Erdeje jo meg tisztittatt ifliu Cserefakbol alló Erdö ... több Csere fiatal Fákban Kereszt vágásokkal meg különböztettük [O.palatka K; RLt O. I. 113].

keresztvágó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *fűrész* ives/keresztfűrész, *táj* harcsafűrész; beschie, joagăr cu gura curbă; Quersäge. *1848:* Kereszt vágo nagy fürész egy ... 5 rft. Kézi fürész rámás kettö ... 5 rft (Györgénysztimre MT; Born. G XXIVd].

keresztvas 1. kb. harántvas; bară transversală, traversă; Quereisen. *1676:* (A háznak) Vagyon 4. 4. nyilású két üveg ablaka ... táblái jok ... azoknak vas sorkai, pantyai fordíto vasai, karikai, keresztvasai meg vadnak [Fog.; UF II.728]. *1756:* Ágy Firhangjához szólgáló kereszt vas egy [Ks 92. I. 32 Dévai kúria].

2. kb. malomkerék-keresztvas; bara transversală de la roata morii; Quereisen am Mühlrad. *1810:* A Korong Vasak, Serpenyők, és Kereszt Vasak, 3. Keréknél jok a 4ik keréknél Ujjittást vár [Oroszfalu MT; Born. G. IX.5].

3. fölsővas, perpencevas; fier profilat în cruce (de la roata morii); Obereisen (am Mühlrad). *1846:* 3 jo kéreg között forognak ezen kö padon 3 kövek ... mind a 3 felsö köben egy edgyütt 3 kereszt vas vagyon [Bács K; KmULev. 2] | a Felsö kövek jök ... a köveken levö vas kereszt vasak jok [Szászerked K; LLt] — A malomkö keresztvasára von. jel-re l. Frecskay 493.

4. a kard markolati része; gardă (unei săbii); (Schwert) Parierstange. *1679:* Kosperdre valo keresztvas [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 43]. *1756:* hoszszú három szegeletü, meg füstösült vagy égett Spádi, kereszt vasával, és markolattyával egjütt [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 22]. — A *keresztvas*nak és a kard többi részeinek pontos vázlatát l. RMFegyv. 57.

keresztviselés kb. megpróbáltatás; încercare; Heimsuchung, Prüfung. *1705:* Délest prédikála Zilahi uram ... az Isten hiveinek, kiváltképpen pedig az Isten szolgáinak sokféle keresztviseléseket declaralá itt ez világon [WIN I, 418]. *1710 k.:* Tudom azt is, Uram, hogy az ilyen és ennél sokkalt nagyobb keresztviseléssei is a te híveidnek nem a te igazságodnak és haragodnak, hanem a te azokhoz való szeretetednek ... jelei [BIm. 1001].

keresztvíz apă de botez (apă sfinţită întrebuinţată la botez); Taufwasser. **Szk:** ~ *alá tart.* *1705:* Telekiné asszonyom ... keresztvíz alá tartotta a gyermeket [WIN I, 555]. *1821:* Ersébethet a' Bába tartotta Kereszt viz alá, betegnek jelentvén a' Gyermeket [Szucság K; RAk 65].

keresztvonás semnul crucii (cu valoare de semnătură la analfabeţi); Kreuzzeichen/strich. *1698:* Mü Üdosb Török Ferenc es Lengyel Laszlo mind ketten nemes Szemeljek ... Keresztur fi Szekb(en) Szent Ersébeten lakok ... adjuk Ezen levelünkőt és iratuk meg Fide nostra Mediante petsétünkel kereszt vonásunkal meg erositetük [Borb. II. — Két keresztvonással és két letöredezett pecsét nyomaival]. *1711:* mys attuk eze(n) Levelünkött ... szokott peczetünkkel kezünk irásával, és edgjikünk deaktalan leven kereszt vonasaval[a] megh erösitven [i.h. I. — [a]Also Torjai Kisseb Márton Mihály pp-nak csak keresztvonása és pecsétje]. *1730:* (A levelet) szokott Petsetünkel es edgjikünk tulajdon kez irasaval az masiknak maga keze keresztvonasaval Coroboraltuk [Aranyosrákos TA; i.h. II Joan. Csipkés nob. de Rakos kezével]. *1864:* mü alol irtak és a kik nem tudunk irni neveink alá irásával és neveink elött Kereszt vonásunkal tészünk bizonyságot [Szováta MT; Bereczki József lev.].

A régiségbeli nagyfokú irástudatlanság idején az írni nem tudók nyilatkozatait az iraton tett keresztjel-vonással v. — ritkábban — kormozott ujjbegylenyomatokkal hitelesitették.

keresztzászló templomi lobogó/zászló; Prapur; Kirchenfahne. *1736:* De még amaz nyomoru kézdi-vásárhelyi vargák is mikor catholica processio keresztzászlóval által akart volna menni mezővárosokra, által nem bocsátották [MetTr 442]. *1869:* Két kereszt zászlora a Megyebeliek gyüjteményéhez a templom pénztárából adatott ... fl. 5 xr. 33 [Bács K; RKAk 245].

A címszó olyan templomi zászlófajtájra von., amely a zászlórúdból és rá merőlegesen álló, mozgó keresztrúdból, ill emerre függesztett lobogó-részből áll.

keret *átv* cadru; Rahmen. *1890:* Igyekezünk azon ... hogy olyan keretet rendezzünk a Nagyságod előadásához, amely méltó legyen [PLev. 153 Petelei István Prielle Kornéliához].

kéret 1. a pune să ceară ceva; um etw. bitten lassen. *1568:* az lean quelek kerety volt zolgalatyat bodog Gabrielnetql de azt monta bodogne, hogy nem agya, mert az lean ǫ tǫle lopot[a] [Kv; TJk III/1. 207. — [a]Köv. a fels.]. *1573:* haromsoris kwlte Eotet Aztalos Imre Zeoch Georgyhez az hazat kerette Theole ... Mindenkor az valast teotte hogi Eo Mindiarast kes megh adny chiak az Eowet aggya megh [Kv; TJk III/3. 72 Mezaros Marton vall.]. *1596:* Vrunk keretet vizza ieöteben Gialuban egi citrumot, es hat zaraz lemoniat, fizettem erette f 1 d 25 [Kv; Szám. 6/XXIX. 102 Bachi Tamas sp kezével]. *1603:* Engemet oda kwlde Albert wram miklos gerebhez keretty wala az adossagot tőllę [UszT 17/27 warga Tamas Zent mihalj falus biro vall.]. *1692:* Pal ur(am) riszire valo paraszt házak szomszidsagába(n) lěvö Mony risz haz helyeket kéretik [Kide K; Mk III. XXXVIII. 1009. 19]. *1702:* penzel küldöt hozzam keretet sert eget bort, nyers bort [Tordátfva U; Pf]. *1744:* Fő Ispán Bornemisza Ignát Vrat is láttam két rendben halasztatott, Kendefi Gabor Vramtol kéretet halót [Tóhát TA; JHb XI/17. 10]. *1797:* kéretett egy egy Tár Szekérnyi Szenátskát [Mv; Told. 42/1].

Szk: *haladékot* ~. *1570:* Myert penig hogy most ew kegyelme, haladekot keretet, az Zekteol, es az Zek is meg engette, ew kegyelmenek a haladekot [Székelyvásárhely; BálLt I] ✱ *oszlást* ~. *1590:* szent András nap eleött valo Zombaton keretett volna ozlast az zek teorwínye es modgia Zerint Zent Demeteri birank Rosa Benedek altal es vgian aszon Rosa Benedek altal rais idezetett volna az szekre [Usz; Eszt.] ✱ *törvényt* ~. *1591:* ott valek egy Szereda nap mikor Varga Gergelt oda kwlde Farkas az birohoz teorwent keret vala velle mo(n)da az biro minek keretj az teorwent hogy nem jeo maga Jde, me nem Ebercueo farkas volnek hogj szembe(n) nem lehetne eomaga vele(m) ertene(m) megh miert kerj [Szkr; UszT Bercziky Mate fej-i jb vall.]. *1757:* Kornis Ferencz Ur eó Nsga kéret Törvént ... à Msgos Asszony ... Szent Margitai Potentiarius Jobbágyira[a] [BSz; Ks 17/LXXIV. 2. — [a]Köv. a nevek fels.].

2. vkinek kiadását kéri; a cere să fie predat cineva, a cere extrădarea cuiva; um js Auslieferung bitten. *1633:* Gavaj Peter ur(am) ... Altalam keretti ... Colosuarath lakó Bornemisza Lazlo vra(m)tul ... Kopoz faluj Jobagiokat [BSz; Ks 41. D. 28]. *1738:* Kérettem volt egy Samu nevü bérés szolgáját, akiis nem régib(en) itt ... a Piaczon, eczákanak idején tolvaj modon, több complicessével édjütt, égy kolosvári Hüvejes Gyurka nevü legényt halálosan meg vert sebhetet [Torda; TJkT I. 174].

1748: Groff Széki Teleki Adám uram ö Nga Ngodat Méltsg Groff ... Kornis Sigmond urat ... admoneáltattya ... és egyszersmind kéreti ... Uzdi Szent Péterről[a] ... aufugiált fugitivus Czigány Jobbágyit[a] ... kikis de p(rae)senti a Ngod Jurisdictioja alá Subtráhálták magokot [BSz; Ks 25. III. 77. — [a]K. [o]Köv. a nevek fels.].

3. *kézbe/kézhez ~ vkit/vmit* vkinek/vminek kiadását kéri; a cere să fie predat cineva/ceva; um js Auslieferung/die Herausgabe einer Sache bitten. *1656:* Manyikon[a] lako Halasz Janos nevü jobbagyom szoköt el földemröl ... Ment Zabolai Jstvan Uram hazahoz ... Kerettem az kezesek altal kezhez, de nem atta [SzJk 79. — [a]SzD]. *1736:* égy Szolgalom el szököt és ö kglmétöl kézben kérettem, de kézbe nem adta söt inkáb illetlen szokkal illetett [Torda; TJkT I. 124]. *1745:* kérettem kézhez egy Jstok nevü szolgáját, ki is ... a Thordai Széna fűveken lévő Tőrök buzákra menvén, hatalmasúl sok károkat tett [uo.; i.h. II. 60].

4. kikéret; a pune să ceară pe cineva/ceva; ausbitten lassen. *1597:* az Atiafiak ... azt hagiak hogi altalan fogwa Gellien vramnak aggiak az leant tartany ne Marthon deaknak ... De Marthon deak nem gondolwan ... hozza(m) kewlde kerete az leant teolle(m) hogi oda bochiassa(m) tútorsaga ala [Kv; TJk VI/1. 54].

Szk: *törvényre, kezesre ~ vkit/vmit. 1590:* Chyakany Balasne, Egy zent Abrani Jobagio(m)nak Kws Istwannak ... wzette Be Negy Eokret, Az kerezturffalwy hatarbol, meollyet teorwenre kezesre kerett(em) ky Ne(m) atta [UszT]. *1590 k.:* az actornak megh Neuezeot Eot Jobagiat Kerezturffalwara fogwa be witette, kib(en) mikor az actornak hyre leot volna az Jobagiokat teorwenre kezesre kerette [i.h.].

5. feleségül kéret vkit; a pune să ceară de soţie pe cineva; zum Weibe verlangen lassen. *1584:* Tawali Eztendeoben az leiant Egy legen kereti volt, a leian en hozzam iwue Tanach kerdeny [Kv; TJk IV/1. 225]. *1597:* Pegreczy Balint wallia ... Globicz Mihali kerette az leant ... dichirtemis az legent es io hirt attam feleolle ... het oratol fogwa kilencz oraigh mind firtatta hogi el wegie az giewrewt [Kv; TJk VI/1. 56]. *1653:* Székely Istvánnét kéretém, s az nem jöve hozzám, hanem az a Sarkó Anna, szegény özvegyaszszony eljöve [ETA I, 155 NSz]. *1735:* Kecskemetre keretenek nem adanak, Egy varganak keretenek oda toszszantanak [Kvh; HSzjP]. *1736:* minekelőtte az kézfogásra kivitték volna az leányt, úgy akkor is mikor kérették, megkérdette az apja s az anyja, hogy vagyon-e kedve ahoz az legényhez való menetelre az leányoknak; és ha mondotta, hogy vagyon, ugy igérték oda, vagy ugy vitték ki az kézfogásra [MetTr 376].

Szk: *házastársnak ~ vkit. 1675:* Ezen nap estve, Tisz. Miskolczi Gaspar Ur(am), somlyai[a] Reformat(us) tudos Predikator Ember, hajadon leanyát Juditot, vacsora felett meg neztűk volna, más nap mingyárt ... reggeli könyörgés után, kérette(m)[b] ... Hazas társ(na)k magam mellé. kit I(ste)n kglbol az nap del uta(n) elis nyertem [PatN 46a. — [a]Somlyó (Sz). [b]Utána a leánykérők neve].

6. vmire kéret vkit; a cere pe cineva prin mediator pentru ceva; jn um etw. bitten lassen. *1540:* Bathory Andras es Dragffy wram thy k: mynth attyok ffyaynak es barathynak kezenethyketh es zolgalathyokath yzenek es the k: azon ygen kerethek, hogy the k: az wrak akaratyabol, menthel hamarab leheth, ew hozzayok ky menyen es welek zembe legyen [Kv; LevT I,9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1579:* Kúpachy ferencz ö Naga secretariussa ... Igen kerete ha halnak tehetnem szeret kyvannak. En azt monostory halazokal halaztatek, Es oda küldem [Kv; Szám. I/XVIII. 19]. *1598:* kertem ereossen hogy legie(n) bekeseges ne Jeójen hazamra. Seót latua(n) az temeritast benne, hogy ollyan nagy Regeme(n)tiaúal fel fegyúerkezue(n) ieô hazamra, eleybe kyldette(m) Jambor nemes emberth, kerettem hogy hazamra ne ieójen [UszT 13/103]. *1609:* Jde mvnkeöt sokszor kerettek kapalni [BLt 3 Feyer Janos Koszmasy[a] lib. (26) vall. — [a]Cs]. *1748:* az nevezett sertéseket az Uram ... sokszor haza hajtatta kéretvén hogj tartsa rekeszben Tatár Vram, de tsak kaczagta [Torda; TJkT III. 241]. *1783:* honorifice requiráltának kéretvén azon: hogy ... Erdejeket fel osztanám [Harasztkerék MT; Told. 25].

kéretés 1. visszakéretés; faptul de a cere (ceva) înapoi; Zurückverlangen. *1657:* (A) vajdával egy fakó ló kéretése és nem adása miatt veszett öszve; megadta az árát [KemÖn. 28]. *1745:* Nagy Borbara Aszszony ... a két Tőrök búza földet az kéretés után sem rehabealta, hanem el halasztotta rehabealasát [Torda; TJkT II. 81]. *1847:* A' festéket sok kérésem és kéretésem utánis Antaltol kicsikorni ez uttal nem tudtam [Kv; Pk 7]. — L. még AC 192.

2. *kézbe ~* kikéretés; cerere de eliberare; Ausbitten. *1664:* (Baló László) több írási között adja értésünkre nyavalyás vajdánénak kézben kéretését [TML III, 339 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1677:* A'mely Szolgáknak hadakozásnak, vagy az had meg-hirdetésének ideje alat telnék-el esztendejek ... mind Zászlók alól, mind egyéb helyekröl ki-adni tartozzanak, két Nemes személy által valo kézben kéretésre [AC 1969].

3. (házastársul való) megkéretés; peţire, peţit; Anhalten um js Hand. *1629:* Czeffej Uram az hugomnak meg latasara seot ugyan keretesere indult volt, kerdezuen abrazatyokban ha az himló kart nem tötte [KCs IV/ 116 Kemény János lev.].

kéretezik kér, kérelmez; a solicita; um etw. ansuchen. *1550:* Kellenek ffely az leginek es menek az birohoz ... kernek volt ielt az birotol hog az w marhaiokat ki soren Meg valtozot melleie bocatania Az vag ez iellel az w adossokat ellö hinaiah ot az biro ille(n) sot solt Azth ne(m) tudo(m) Michoda lezegö Embert kerestek ti Mosta(n) ... cak kereteznek az birotol kowetkeznek volt hog meg loltek az w soren valtozot Marhaiokat mellire ilen soval illette wket hog meg rwtolta es meg sidogatta wket sem ielt ne(m) adot sem torwint ne(m) töt semi igazal ne(m) bocata wket [BeszLt].

kérethet szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *feleségét házhoz ~i* feleségét magához visszakéretheti; a putea cere reîntoarcerea soţiei; seine Frau zurückverlangen lassen können. *1680:* Thasnadi Janos ... facultaltatni kiva(n) hogy felesegett Kegyes Annat ki mellölle el szököt, kezhez kirethesse az hol talaltathatik, mivel könnyön nem akar mellölle el állani [SzJk 151].

kéretik 1. a fi cerut; gebeten werden. *1662:* És hogy Rákóczi fejedelem hadainak ... török nemzetre való csatázása, kapdosása s azon hatalmas nemzetségnek kó-

boroltatásával való ingereltetése megzabolázatnék, palatinus nagy szorgalmatossággal kéretik vala [SKr 479]. *1796:* a' Kérés éppen ad Sphaeram Actionis tartozik, mint hogy azokon a' Törvényeken fundaltatik, a' melyeknél fogva a' Levélnek viszsza adattatása kéretik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 63 tábl.]. *1827:* az Instructiot fel olvasván ... Tktes Dobollyi Sigmond Uratis ... Certificáltam ezen procedurarol Halmagyi Mihály által pár kéretett [Ne; DobLev. V/1117. 1a]. *1832:* Teke[a] Közönsége Instantiájában Kéretik privilégiumaiknak meg tartása ... a' Város Civilis és nem Colonicalis Jurisdictiojanak meg erősítetése [Borb. II. — [a]K].

Szk: *törvény ~. 1797:* Az Uradalmi (: Dominalis :) Székekre tartoznak a) Azon Törvényes ügyek, a' mikor valakinek paraszt cselédje más ellen vét, és azért a' Földős Uraságtol Törvény kéretik[a] [Mv; MbK XII. 113. — [a]Foly. a fels.].

2. felkéretik; a fi rugat; aufgefordert werden. *1844:* (Szakmári Ferenc) a' N Szék Tkts Tisztsége Dées felé tovább utlevelezni hivatalosan kéretik [A.sófva U; DLt 441]. *1866:* kéretnek a' T. Papok, hogy a mesteri fizetések ki mutatását irják ki és a' R. 'sinatra vigyék bé [Gyalu K; RAk 114].

kéretlen kéretlenül; necerut, nerugat; ungebeten. *1592:* Thudom hogy Nyuladbul az fanchialiaktul kerteonk vgj hoztwnk fat, mert ha keretlen hoztuk volna meg haboritottanak volna [UszT]. *1657:* én immár azelőtt arra való hajlandóságát Catherinának[a] vöttem vala eszemben szavaibol kéretlen [KemÖn. 129. — [a]Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalinnak]. *1710 k.:* (Keresztesi Sámuel) kéretlen önként ... az ablakait[a] szépen megüvegeztette vala [BÖn. 888. — [a]A gyf-i templomét].

Szk: *minden ~. 1823–1830:* Krizbai Dezső Elek ... leghivebb barátom, minden kéretlen adott nékem Marburgban csak ajándékba egy duplás aranyat [FogE 268]. *1831:* a Gujás ... minden kéretlen a Lovamat meg fogván a mezőn, arra fel ült [Dés; DLt 332. 7].

kérettet feleségül kéret; a pune să ceară de soție; zur Frau verlangen/um js Hand zur Frau anhalten lassen. *1662:* Történik azonban, hogy Mikes János ... ugyan Háromszéken ... Szentléleken lakó néhai Tarnóczy Sebestyén hajadon leányát Sárát ... megkedvellené, és a leánynak édes anyjátul néhány úttal kérettetné is. De a leányasszonynak sem lévén kedve hozzá, az anyja sem igérné neki [SKr 159].

kérettetés kéretés; cerere (prin intermediar); Bittenlassen. *1629:* az melj aranyat az Atol fel veot, sokszor valo kerettetesere megh nem atta [Kv; TJk VII/3. 146].

kérettetik 1. vki vmire kéretik; a fi rugat (cineva) să facă ceva; jd um etw. gebeten werden. *1662:* a marschalk haddal való kiütését a budai vezérnek mindjárt megíratták, mellyben kérettetik vala: a vezér, hacsak levele által is, intené meg a marschalkot, a hatalmas császárnak erdélyi birodalmához tartozó tartományokon ne fegyvereskednék [SKr 365].

2. kéretik vmi; a fi cerut ceva; etw. gebeten werden. *1677:* ha mely Harangok el-idegenettenek valamely helyektől ... Szolga Biro avagy szokott embere által, a' Harang legitime kérettessék [AC 99]. *1796:* a' Levél a' Keresetben fenn forgo Közönség részére kérettetik, mert ... egyenessen a' Torotzkai Közönségnek adattatván, egyedül őket illeti [Mv; TLev. 5/16 Transm. 63 tábl.]. *1823:* (A verekedés) ki nem nyomoztatván, kérettessék ujjabb és nyomosabb Investigatio ez iránt végbe vitettetni [Déva; Ks 91. C. 12].

3. felkérettetik; a fi rugat (să facă ceva); aufgefordert werden. *1825:* Méltoságos Grof Bethlen Pál Ur keserves vezetőnek kérettetik [Kv; TSb 8 br. Bánffy Gergely gyászjel-én kézzel ráirva].

kerevet heverő; sofă canapea; Sofa, Ottomane. *1620:* még itt benn[a] létébe eszébe vötte vala Kamuti uram az kénesö-béli kárt ... és kerestette ... az maga házába az kerevet alatt [BTN[2] 105. — [a]Konstantinápolyban]. *1621:* czináltata biro Vr(am) egy kereuetet Tymar Benedek hazanal, az Cziaszar[a] tolmachiat varua(n) be [Kv; Szám. 15b/XI. 195. — [a]A szultán]. *1653:* (A szultán táborában) Sofrát teritette le a Görchi Mehemet bassa tihája a kerevetre és letelepite, és vacsorát hozának s evénk ... Felszedők a kerevetet, és lefekünni készülénk, s nekem adának veres bársony töltött czapragot alám [ETA I, 130–1 NSz]. *1684:* egy török gyalog lóra üle s ugy vezette az kelevetig[a]. Az kelevetet két rendiben muskotélyosok fogták körül [SzZs 256. — [a]Apafi Mihályt fej-i beiktatásakor]. *1846:* Trefort és én Eötvös Pepihez szekereztünk ... Szemben a' kerevettel csubukos pipák sorba állitva [KZsN].

kérezik 1. kérezkedik; a cere voie să ..., a se ruga; sich ausbitten, um die Erlaubnis bitten. *1586:* el kereczet volt a' Ceh mesterteól, Mikor penigh az dolognak Napia eleot kerezenek, Ne(m) hagiot zechi Istua(n) zabadsagot Neky az Czeh Mester az el Menesre, hane(m) azt monta hogy Nem Mehecz, Mert holnap czeh lesze(n), es megh latod Mynemeo vysagotis hallasz [Kv; TJk IV/1. 557 Baisz Marton vall.]. *1619:* Kérezettem is Kamuti uramtól, hogy bocsásson az divánba, hadd hozzam ide őkegyelméhez, hogy explorálja őkegyelme [BTN[2] 121]. *1645/1646:* mikor Mak volt, mi az Stanisaiaktül[a] kerezzetwnk es az eö engedelmekbeoll jartunk azokon az helyeken [JHb XXXVII. 1. — [a]Sztanisa (H) lakosaitól]. *1681:* Ezek(ne)k notait felb(en) hadtam, lakasomatis Anno 1681. eö Nagok teczeseből változtatta(m), Colosra kérezvén eö Nagoktol [PatN 45]. *1752:* az emberei az mikor az szólgálatra járnak ... nemely 2 napat ha tölt kenyér hozni kérezik azan hétbe ugy halam töbszer a' szolgalatra nem tér [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

2. felkérezkedik vhova; a cere să fie luat într-un vehicul; herauf/hinauf/mitfahren wollen. *1582:* megiwnk wala Tordara az papok giwlesere es akor fogattwnk wala egy koczist en magamnak es az prokatornak, akor kerezek az koczira Jso Ambrusne [Kv; TJk IV/1. 59 f Kalamar Cassaj Tamasne Barbara azzony vall.].

3. magát vhova (helyeztetni) kéri; a cere/ruga să fi plasat într-o localitate; sich irgendwohin (versetzen lassen) bitten. *1869:* Hogy hova küldje az ember a kérelmet, azt az határozza meg hogy hova akar kérezni, mi mind ide Kolo'svárra kérelmeztünk [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ről].

Vö. a *keredzik* cimszóval.

kérezkedik kérezik; a cere voie să ..., a se ruga; sich ausbitten/verlangen. *1823–1830:* Én tehát tanítottam a gyermeket tovább is, az úr itthon volt, mégis a gyermeket el nem vette, én sem kérezkedtem[a] többet [FogE 115. — [a]A preceptorságból való elbocsátásra].

kérges 1. cu văcălie; rindig. *1811:* Találsz azon által egy keringős utat, Melyen akar merről ha indulsz sétálni, Erdei remete Házat fogsz találni; Kérges fákból készült, senki nem faragta, Oldalát 's fedelit a' moha bé fogta [ÁrÉ 105].

2. kéregkávás/keretes; ci văcălie; mit Rindenrahmen/fassung. *1679:* Kérges Uj vas rosta nro 4 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 36]. *1744:* Rosta öt kérgesek aestimáltatott den. 66 [HSzj *rosta* al.].

◇ **Szn.** *1667/1681:* Kérges (jb) [Vh; VhU 342].

kerget 1. űz; a goni/mîna; jagen, treiben. *1559:* mikor az En zolgaim, az fw orrot kergetik volt az vton, az Erdő keozeot. masz vton Jeo wolt Eg zeg'en ola, az vton chichio tartomaniaba Rokonsagy keozze [Retteg SzD; BeszLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszt-i tanácshoz]. *1573:* Eoche tordan Meg talalta volt abramot ... kergette vgy zalat ely Eleotte hogi meg gubayatis ely hanta [Kv; TJk III/3. 217 Feyer Ianos Zwky Benedekne Iobagia vall.]. *1591:* Latom hogy az Mihaly Marton fia egj czieppel kerget vala egy veres alaczy borywt. megh wteis velle az chywr kertbwl wzy vala [UszT]. *1613:* Czereny Caspar Vram fegiveres kezzel kergette azzoniomat, es minden zolgaiat, hogi inkab latorkodhassek [Szentimre MT; KJ. Joan Csanalosy assz. kezével]. *1617:* Tudom Aztis hogi Eltes matias Tehent Lopott úolt Kergetik volt Erte s az olton szaladot úolt Altal [Cssz; BLt 3 Leorincz Balynt Kozmasy Gialog hadnagi (50) vall.]. *1638:* mind erre fele az varas fele kergetek azt az kerekes balas szolgaiat, s ... megh szeőcz Istua(n) az puskat egi Czer (!) hozza czaponta [Mv; MvLt 291. 19b]. *1748:* az Tatár Vr(am) ... Csűrös kertiben ... kaptuk a' Tatár Vr(am) sok sertessit és ha kergetni kezdettuk tsak ugj által ugrostanak a' kerten, mint valami kuvaszok [Torda; TJkT III. 241].

Szk: *medve ~ni. 1600:* Banfli farkas ideibe Medue es eöz kergetni woltam az peres hele(n), Farkaslakiakkal eggieött [UszT 15/107 Menihart Zekely (43) vall.] ✱ *öz ~ni. 1604:* Az medúe búkibe ... mikor eöz kergetni jeöttek keoszilleónk oda az tajra Szekel Moses ideyebe, megh fogtak s be hoztak [i.h. 18/103 Gregorius Andras de Kapolnas oláhfalua (50) lib. vall.].

Sz. *1584:* Irtunk capitan wramnakis, hogy ewis az mennyre lehet, megh oja magat affele galibatol, egy falwerth kettőerth nagyob(b)at ne indichion, hogy az keöz bezed zerent, nywlat kergetwen Medwet ne keölcheönk, ne irritalywk eöket[a], merth kenyeő walamit el kezdeny, de nehez el wegezny [BáthoryErdLev. 205. — Az erdélyi hármas tanács Báthory István királyhoz. — [a]A törököket].

2. hajt; a goni/alunga; treiben. *1595:* ige(n) nagy zél vala vgy annyra hogy barmajnkot kiket ott eórizénk vala tiztara[a] kergeteók, felúnk vala hogy megh yti a' fa. Tudo(m) hogy az paztorok az nap ne(m) merék az erdőre be yzni az Juhot [UszT 10/57. — [a]Értsd: tisztásra]. *1638:* az Toroczkaj Urak az szegenységet valoban űzik kergetik az banianak mivelesére (Torockó; Thor. XVI/1 Val. Szócz jb. jud. prim. vall.] *1696:* az németek gjakorta kergetik az munkárol az Jobbagjokat, magok dolgokra vonszák [Marosilye H; BK. Bethlen Gergely Fogarassi Pap Miklóshoz].

3. hajkurász; a alunga/goni; hetzen, jagen. *1568:* Mazoris tudom hogy gergel deaknak egy tukiat ot kergetik vala [Kv; TJk III/1. 235]. *1573:* az Trombitasne kerget volt egi tykot az Eomaga vduaran kyt altal kergetet az paisos vduarara [Kv; TJk III/3. 106 Anna feozes (!) Balintne vall.]. *1600:* latam hogy ket beres gyermek ket tiukot kergetny kezdenek [UszT 15/27 St. Hoggiay de Hoggia ns vall.]. *1632:* lata(m) azt hogi Sy Marto(n)ne fia eróssen kerget diznokat ... es szekerczeuel hajgalais ... monda Sy Martonne ki ne vagd fia(m) az belit hane(m) kericz ala, es rekeszvk megh [Mv; MvLt 290. 101a].

4. üldöz; a persecuta/prigoni; verfolgen, nachjagen. *1571:* K. walamy drabantokat tartt feyeregyhazon[a] kyk ez el múltt napokbais kergettek vramnak eo N.nak egy Zabadossat [Barlád BN; BeszLt 3573. — [a]BN]. *1597:* Peterdy Adam kergetet egy szokot szolgat kert lowat alaya hogy szent Mihalyra Megyen egienessen [Kv; Szám. 7/XIV. 97 Th. Masass sp kezével]. *1614:* Beztercej hiueinknek ... akar mely fele minden latrokat kergetni meg engedgywk, azoknak fogásában es bwntetésében, melléjek fel tamadván, minden segitséggel legyen [PLPr 1612–1615. 116–7 fej.]. *1646:* Kontarokat kergetuin attunk az darabantnak ... d. 15 [Kv; SzCLev.]. *1650:* Bödő Jstua(n) Czim(eres) Pos(ta) Megjen Jarab(an)[a], es Sziluasra[b] az hol az Ispanokatt fel talallya, hogj az Toluajokatt kergessek, miuel Sziluasj Vramatt Hazanal megh Eöltek [Kv; Szám. 26/VI. 399. — [a]TA]. *1677:* Ha valahol Csavargo ... sokadalmas és egyéb uton járo leseskedő emberek hallattatnak lenni, és vagy valamely falunak határán lappanganak, vagy falukra bé mennek ... a' faluk fel-kelni, afféle embereket kergetni, megfogni tartozzanak [AC 133]. *1743:* én fel ebredék hogy ugattak az kutyák s vőm észre hogy gonosz ember vagyon az udvaromon és az vasvillával eleget kergetém de bé nem érém [Szásznyires SzD; Ks].

Szk: *tolvaj ~ni. 1687:* Ki Küldött Tolvaj kergetni, hadnagy Vr(am), olly parancsolattal Valakinél vagy Szatthmári Commendans, vagy Caraffa Levele, nem lészen, meg foghjuk [Szilágycseh: GramTr VIII. Nagy Lászlo, Szabad Legény (30) vall.].

Sz. *1760:* se Medve, se Nyul nem vagyok, hogy egyik Bokorból a másikba kergessenek [Igenpataka AF; TL gr. Teleki Ádám aláírásával].

5. hajtóvadászatot folytat vki ellen; a persecuta pe cineva; nach jm Treibjagd machen. *1565:* tekynche meg ketek azt hogy ke. Enghemet keeth Eztendeygh kergettetek En kedyg Ne(m) mezze wolta(m) oda wyffalwwban, En keteket myndenkor teorwynnyel kynalta(m) soha sem teorwynnyel ne(m) akart ketek Jarny, hane(m) chyak teorwentelen chelekeottetek velem, En Ez keeth Eztendeoben hogy tawol wolta(m) Eorcokseghemtewl semy haznáth ne(m) wehettem (Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. *1591:* Pernezy istwan Az korba kergetettis engemett kjert ... sokat kellett Budosnom [UszT].

6. kb. zaklat, vegzál; a deranja; belästigen, vexieren. *1568:* Panazolkodyk emeke(m) (!) az en zolgam fyczor Mattyas hogy hon nem Lytyben eo hazat kergetytek fe-

nyegetytek [Fog.; BesztLt 57 Casp. Beokeos Supremus Consiliarus Regie Mttis a beszt-i tanácshoz]. *1717:* az masirozo Militia, ahol zabot talál is két lóra, egj vékát el huz, és az éget borért kérgetik, kénszérgetik az szégénjséget [Cssz; INyR].

kergeteges I. *mn* kerge; căpiat; drehkrank. *1629:* Kergeteges nőstény bárány három [Szu; SzO VI, 102]. *XVIII. sz. eleje:* az ember is kétt keppen Szokot meg ficzamodni ă fejeben és ă bokájáb(an), az fejébül ki nem vehetni, mert mint az kergeteges borjunak, az ugy (!) kergén van az holjagja, s nehéz ki vágni [JHb 17/10 lótartási ut.].

II. *fn* kerge állat; animal căpiat; Dreher. *1629:* az meli louat Szeöcz Mihaly Ura(m) adot volt Istua(n) kouacznak az utra akkoris nem egesseges volt, mert mikor az Menesben jartis akkoris czak ment egi fele mint egj kergeteges, ha megh nem teritetük volna, mind el ment volna [Mv; MvLt 290. 163b].

kergetegség hóbortosság; ţicneală, sminteală; Verdrehtheit. *1662:* A pilises papok! Ó, micsoda kergetegség bánt titeket?! [SKr 105].

kergetés 1. űzés; gonire; Hetzen, Jagen. *1598:* A p(r)obat hogy a J kergetese Aúagy kergettetese miatt holt megh az eó menesloüa [UszT 16/63]. *1625:* az eők kergetesek miat ne(m) leott az D: Anak Diznaiba(n) semmi kaar [i.h. 143b]. *1769:* egj Sarig tulok ökör az kergetésben fel is akadott volt [Tarcsafva U; Pf].

2. üldözés; persecutare, prigonire; Verfolgung. *1567:* Meg Emlekezhetyk ty K. . . . My dolog tertenth vala . . . az Latrok kergetesebe [Szászmáté SzD; BesztLt 14 Nic. Thomory Beszt. városához]. *1605:* Gyulaffy Vramnakis irnya kell, es arrolis certificalny kell hogy az Toluayok kergetesere prouidealny akarnuk, eo Nagok kwleombet varosunk feleol ne itelyenek hogy egyeb vegre bochatanuk ky fegyueres emberinket [Kv; TanJk I/1. 518]. *1677:* Latrok kergetésekre, meg-fogásokra, tolvaj kiáltásra, harang verésére, tartoznak insurgalni mindenüt sub poena flor. 200 [AC 262]. *1698:* Az Hazának belső Csendességét haborito Tolvajok kergetésében, az regi modot minden Rendbeli emberek tartsák meg, minden Falus Birák, minden héten mind az Faluját ki ki czirkallyák meg, mind az Hatarokat járják megh, es valahol mit sejte(ne)k mindgyárt az közeleb valo szolgabirak(na)k vagj Tisztek(ne)k . . . tegyenek hirt [UszLt IX. 76. 46 gub.]. *1752:* Héviznél 10. Tolvajok . . . Horváthné Aszszonyomot fel verték . . . kiknek kergetésére ki indulván . . . puhatozodván, és visgalodván az érdőkőn irantok de actu hull legjenek nem tudatik [Barót Hsz; ApLt 3 Szabo Josef lev.].

3. hajkurászás; izgonire; Nachjagen. *1662:* Némellyek pedig . . . nem az ellenség üzésének, hanem az elhullott magyar és török tisztek fosztogatásinak, török Lovak fogdozásának, kergetésének esnének [SKr 175].

kergethet üldözhet; a putea persecuta; verfolgen können. *1563:* feleltettük meg a várost[a], és mentették magokat a gonosztevő emberek: hogy ennek előtte való két esztendőnek utánna a tordai gyüléstől fogva, ezután azért a bűniért, senki nem kergetheti és nem büntetheti őket [ETA I, 21 BS. — [a]Mv-t]. *1594:* ha az Azzonio(m) eo kgme feoldereol . . . ez Lowas Jstwan el zeoknek . . . zabadon kergethesse, meg foghassa eo kgme [Méhes TA; WassLt]. *1597:* (Ha) Keötelenden[a] lakozo Ozuay Istwan, Mely vgian ozuay[b] fiu . . . Bąd Istuan Neue Aloll Az vagy megh maradykj Neue Alolis el menne es el zeöknek tehat bąd Istuan es Męgh maradykys ezt az fellwl megh Irt bi adot Jobbagyot kergethessik es meghis foghassak Mind(en) teoruiny Nelkwll [Páncélcseh SzD; RLt 0. 5. — [a]K. [b]Oszvaj (később: Aszó SzD) községből származó]. *1610:* Miert hogy Kws Thamasnak megh eskwt az battya, Kws Miklos hogy az kezessegbe bele ne(m) hadgia, ha bele hadna, s ell zeok(ne)k az eó vratol. Kws Thamas mindenwt kergethesse, es megh foghassa, s megh hozhassa az eó Vranak Balasy Ferencznek [Bordos U; UszT 52]. *1618:* En nagi Janos . . . suki benedek urnak mind felesegenek es maradekinak neuek alol el ne(m) szökőm . . . Ha en pedigh hwtömnek ne(m) allanek. Ezen levelemnek erejeuel suki benedek vra(m) s mind maradekj kergethessenek minden neuezetes helieken . . . es fel akaszthassanak [Botháza K; SLt Y. 33].

kergető I. *mn* 1. űző; de hăituit; jagend. Hn. *1699:* Roka kergetőben (sz) [Egeres K; KHn 190].

2. ~ *levél* körözőlevél; mandat de urmărire; Steckbrief. *1590:* (A vádlott) Mierth hogj . . . Az falús Biro elöttis zembe nem volth, Ittis az vice kiraly birak szekin elö nem Jeö, nem Compareal . . . sententian marad . . . Az szek kergető leveletis ad az Anak [UszT]. *1599:* Keotelwereo Thamassal en Eggyeot mentem vala Bechyben . . . Poch Janosis . . . vtannunk Ieowe, az varostol kergeteo lewelet hozwan, es Thamast kezde firtatny, hogy megh fizesse az eokeor arrat [Kv; TJk VI/1. 358 Meggyesy Boldisar vall.].

3. üldöző; care urmăreşte; verfolgend. *1604:* Hasonlokeppen azon kúldús kergeteo biraknak az kuldus kergeteseert aminemeo fizetest Tanachiul rendelnek tartoznak az Egyhazfiak aztis meg fizetny [Kv; RDL I. 77].

II. *fn* 1. hajszoló, hajtó; curtezan; Buhler. *1653:* Meszaros Peternekis az bestye lelek kurua fianak az Annya, czak Olahokon huzo vono, kuruák kergetőie volt [Ne; Kem. Lev. 1294 Michael Feoldesi (30) ns vall.].

2. üldözés, üldöző; urmărire; Verfolgung. **Szk:** ~*ben marad* üldözőben marad. *1590:* myert hogy az fogast nem tagadgiak es fogasok Alatt szabadult el az gylkos azert maradnak dyan . . . Az a' gylkos pedigh vgyan kergeteobe marad [UszT] ✱ ~*ben vagyon* üldözőben van. *1584:* feoldessy Istwan . . . A feiedele(m) parancholattiara Ne(m) teottek volt igazat neky, es azert verte volna fel a' zombati[a] kalmarokat . . . harom ezer forint volt a' marha kit el veót volt Bizonnial ertettem mastolis hogy kergeteóbe volt erette [Kv; TJk IV/1. 290 Weres Thamas Coloswary vall. — [a]Nagyszombati].

kergetődzés kb. üldözés; persecuţie prigoană prin urmărire; Verfolgung, Jagd. *1745:* ezen tselekedetekre okot és facultast az I. p(rae)tendal magának az Actortol perpetrult káromkodásokból, s gyilkos fegyverrel való kérgetődzésből [Torda; TJkT II. 64].

kergettet 1. üzet; a pune să goneacă; treiben/jagen lassen. *1728:* azt nem tudom hogj kik lötték meg . . . ă Serteseket, hanem azt látám hogj ă Nemes Ferencz Vram Peczére ă Kopókkal kergetteti vala [Hidvég Hsz;

Mk I. I. G. Erdö (60) jb vall.]. *1804:* Portsalmi Ur(am) valami Sertéseket a Szölö ajjábul a kutyákkal kergettetett s maga is Portsalmi Ur(am) égy fuszujka karoval kergette és verte [Dés; DLt 82/1810].

2. üldöztet; a pune să persecute; verfolgen lassen. *1590:* Az melly Ferencz deak Neweo Jobbagyat az Varga Pal megh Eolte kynek halalert Az Teorwen Varga Paltis halalra Itilte ... my teorekeduen Teke Georgy Vramnak hogj Ne Kergettesse es egy halalbul ketteot Ne zerezen Kegyelmeze meg fejenek Illyen keppen[a] [M.köblös SzD; KCs IV/63. — [a]Köv. a részl.]. *1665:* Ket uttalis Kantarokat kergettetvén valami ügyel bajal percipialtunk f 1 d 60 [Kv; SzCLev.]. *1677:* (A cigányok vajdája) Sokadalmakon, Városokon és egyéb helyeken-is, Darabantok, vagy egyéb insolens emberek által ne kergettesse, fogdostassa öket[a] [AC 140. — [a]A jb v. zs. cigányokat].

kergettetés üzetés; gonire; Jagen(lassen). *1598:* A p(r)obat hogy az J kergetése Auagy kergettetese miatt holt meg az eö menesloua [UszT 13/63]. *1756:* Gergots Eva Aszszonynak ... majorság sertései ... a dögben holtanaké vagy ... az Lesneki also Török buza határnak Sitarjai ... ebeikkel valo kergettetések, mordostottasok, verések és vagdaltatások miatt dőglőttenek meg [Lesnek H; Szer. vk].

kergettethet üldöztethet; a putea pune să persecute/urmărească; verfolgen lassen können. *1593:* az ... haram Jobagiok ... ha az Eö kgiek neüe aloll el Zöknenek ... Eö kgie: az el zökőtth Jobagiokat myndenwtth kergettethesse es meg fogatathassa [Perecsen Sz; WLt]. *1600:* En Geresj nagy Miclos Bathorj Peter vram jobbagja ... Ha ... az eó keglme neüett el hadnam ... eó keglme mjndenütt engemett kergettethessen, mjnd falün, varasson, mezeón, vamo(n) Harmjnchjadokon, Reue(n), Sokadalomban, es Zabad varosokban ... Engemett megh foghasson [Szság; WLt]. *1657:* (Ha) Mezö Gyeórgy el szöknek es el bujdosnek ... tehat ... Vas Janos Ura(m) ... mindenüt kergethesse es kergettethesse, meg foghassa es meg fogattathassa [Cege SzD; WassLt].

kergettetik 1. üzetik; a fi izgonit/alungat; gejagt werden. *1662:* (A kutyák) utcánként seregekbe összegyűlvén ... rendkívül való rettenetes orditásokat tesznek vala minden éjszakákon ... Kik noha eléggé kergettetnének, lövöldözéssel is ijesztetnének, de ugyan csak héjában volna [SKr 630].

2. üldöztetik; a fi persecutet/prigonit; gejagt werden. *1567:* Vru(n)k Eo felsege Orzagaival Egietembe ez El Multy Gywlesbe(n) Zebembe el vegezte Egienleo Akaratal, hogy az gonoz teweo Emberek myndenwth Ez orzagba(n) ... kergetessenek [BesztLt Nic. Thomory Beszt. városához]. *1660:* szolgáim ... fogdostattak, kergettettek, mintha hazámnak ellensége vagy megsententiáztatott árulója löttem volna [KemIr. 336-7].

kérhet a putea cere; bitten können. *1586:* Biro vram tanachawal egyembe az ollia(n) vraimba(n) be hiuasson, kinek az Vristen beowebben Adoth kiteol amit kerhet, vegie(n) keolchyeon a' Regy mod zerenth [Kv; TanJk I/1. 32]. *1592:* Sigmond lewele hogy a' Coloswariaknak mind ith valo s mind masut valo hatarokon fekw zwleiekreöl Mustiokrol, Se vamot, se feóld bert, se kilencedet ne vehessenek, Ne kerhessenekis semmj keppen [Kv; DiósyInd. 25]. *1610:* talam kerheteónk ualami io emberúnkteól szalmat [UszT 4. 9d]. *1717:* sem maga Kis Péter, sem Felesége Váradi Susánna ... Nztes Besenyei Györgj Uramat ... ne háborgathassák, semmi részt se törvényesen se törvénytelenül többé ne kérhessenek s jussokat ne tarthassak Besenyei Györgj Uramhoz [Vajasd AF; DobLev. I/93]. *1773:* az buzaji Ngod(na)k igen jok hogy jobbat Istentül ne(m) kirhettunk volna [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez]. *1797/1799:* fenn hadgya az Al Peres ... azt a' facultást, hogy a' mennyiben ezen Itélettel meg terheltetését érzi, az Itéletnek meg jobbitását kérhesse [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 416].

kering l. kereng

kerít 1. bekerit/kertel; a îngradi/împrejmui; einzäunen. *1729:* (A) csürös kerten alól a' verö fényb(en) vagyon az marha akoly egy felöl támoszos lészás kertel, más felöl pedigh csak közönséges gyalog kertel keritve [Buza SzD; JHb V/2]. *1798:* Az Krájnyikális Fundus ... körüdes körül tsak nem régiben erigáltt támaszas sövény tövissel bélészázott, mind azon által szalma fedél nélkült való jó kertekkel vagyon kerittve [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. *1851:* A' szőlő gyepüvel van keritve [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

2. kanyarít; a pune în jurul (a ceva); sich überwerfen (Mantel). *1736:* Értékes, mind szabad, lófö, darabont, jobbágy embereknek feleségek, leányok ... nyárban egy abroszt vagy kendőt keritvén nyakok körül, úgy mentenek az templomban [MetTr 345].

3. szegélyez; a mărgini/încadra; umgeben/rahmen. *1699:* vagyon egj vetemenyes, es viragos kert tablakra fel osztva ... melly(ne)k első tablajában vagyon foghagyma, ennek egyik oldalát keritik egres fák [Szentdemeter U; LLt Inv. 28]. *1811:* A Ház oldalat kerétti környül Süvény [Spring AF; KvAkKt Mss lat. 6]. *1825:* Ezen telket egyebüt körös körül Gyenge Söviny kert keritti [Köszvényes MT; Told. 34].

4. (be)terel; vhová behajt/kerít; a mîna în ...; eintreiben. *1759:* (A pásztorok) a mezőben vagy akárhol nyájok közül való marhát látnának a csordájokon kivül keringeni, tartozzanak a nyáj közi keriteni [Papolc Hsz; RSzF 187]. *1806:* (A pásztorok) Kezek alatt valo Lómarhákon tellyességgel ne járjanak, 's keritsenek [F.rákos U; Falujk 13 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: *csorda ~eni. 1809:* magok a' pásztorok felültenek Csorda keriteni azon kantzára, ök bádjasztották el, és verték meg, a' mellyek mián elkellett dögleni [uo.; i.h. ua.].

5. vmihez (hozzá)foglal; a alipi de ceva; an etw. angliedern. *1601:* az Jesuitak ... keofallal Akaryak vyabban keriteni collegiumokhoz az kerteket [Kv; TanJk I/1. 287]. *1710:* Az Szekesi Parochia(na)k szoros voltát regtül fogva sajnalván Nzts Baranyai Sigmond Ur(am) ... conferala az szekesi Parochia mellet egy darab öröksége ... hogy az Székessi Eccla azon fundusnak felét keritese az Parochiahoz [MMatr. 287]. *1813:* Ezen introductioval el mentünk ... azonn helyre a' melyet Bulbuk Kristof kereskedö Sántzal a' Mlgs Zabolai Groff Miké

János Ur eö Nga Házához foglalt keritet [Nagylak AF; DobLev. V/955].

6. *átv. is* a acapara; sich etw. verschaffen. *1808:* ha észre vészem, hogy Czéhokhoz Mester legény jön, azonnal magamhoz kerittem [Kv; ACLev.].

Szk: *birtoka alá ~. 1802:* (Az) illyetén részekből ... Jósika Imre Ur ö Nga ... bizonyos Részeket appropriált, és a Komjátszegi Familia béli vérek ... Össi Successiojának tetemes praejudiciumára keze és birtoka alá keritett [Torda, JHb XIII/9]. *1794:* Veres György, a Sogorával Zahariával, egyet értvén lest állanak hogy háloban keritsék és meg kinozzák [Déva; Ks 79. XXVI. 10] ∗ *hálójába ~* elcsábít. *1796:* Ros Mária ... engemet is igyekezet a mig Mihejesnél laktam halojában keriteni de nékem látván rosz erköltsét soha sem kellett [uo.; Ks 101] ∗ *kézbe ~. 1700:* hallottam Csonokosi Bálint Ur(am)tol hogj azt mondotta: hidgjetek meg az beste kurva fiai, hogj kezben keritem[a]; kezebenis keritette, midön Hunyadi kapitány vőlt [H; Szer. Ioannes Pap de Maczesd (40) ns vall. — [a]Opris Sztánnak Dumetra nevű fiát]. *1744:* azt hiresitették, hogy Nyikulits Ignát öt forint kalács pénzt vőtt volna ä katonáktol, hogy kézben keriti nékiek Ferentzet [T; Orb. Varga Makavé (35) vall.]. ∗ *kézhez/kézre ~. 1657:* az öreg Bethlen István discurálván arról mint kellene azt az rossz embert kézre keriteni ...: én magamra vállaltam vala [KemÖn. 108]. *1677:* (Ha a latrot) mások fogták-meg, s' adták kezekhez[a], és ugy szalasztanák, avagy bocsátanák-el, s' intra quindenam kezekre nem keritenék a' Tiszteknek, öt szaz forint poenán ... convincaltassanak [AC 125. — [a]Vmely falu lakosainak]. *1718:* az Czigany gyermeket meg edig meg nem kerithettem N(g)os Ur(am) noha valtig kerestettem, ha kezhez kerittem mentést küldem [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből].

Sz. *1570:* vichey Janos Mongya volt Byronak hogy nem Elegzyk megh Rayta[a] Mert az ne(m) zek tëres ... hane(m) neky tyztessegebe jar mert ebet zoktak halora keryteny [Kv; TJk III/2. 172 Nagy Imre vall. — [a]A széktörést kimondó itélettel].

7. szerez; a face rost (de ceva); erwerben. *1645:* ezen Eőrégh embernek keritettek uala egy hazacskat Szent Mikloson [Györgyfva K; Told. 26]. *1775:* Ujfalvi Sándor ... szándékozván ottan örökös Juson birhato Réttyét szaparittani, és egy Tanorokat keritteni ... kérését tellyesittem [Szőkefva KK; Újf. 3]. *1806:* Czopfot nem ⟨ka⟩phattam de jarok bene, és valahogy tsak kerittenek edgyet Hétfűig, igy fogadták a borbéllyok [Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

8. *költségbe ~* költségbe kever/ver; a băga/pune la cheltuială; in Unkosten stürzen. *1799:* engemet 12 Forint költségbe keritett [Náznánfva MT; Berz. 4/ 31. N. 27].

9. a face proxenetism; kuppeln. *1583:* Margit Mihaly Kowachne vallia Hallottam zaiabol Gergel kowachnenak ... ide kj Az Ingien giako vczaban Balas kowachne Ingienys Aad ... Aztis monda hogy Balas kowachnet az Keó Malra ... keritettek volna [Kv; TJk IV/1. 147]. *1586:* Az Daroczos Azzony ... panazt teon lanosra hogy eo ereosse(n) Itatta hogy az Ifliu Azzont Neky keriche az Ifliab Azzonys Az Daroczos Azzonra panazolkodek mingyarast, hogy eo keritette az leghenieknek [Kv; i.h. 609 Theóreok Kelemen, Zaz Balint Es Zekesfeierwary Mihaly az varosnak hiteos zolgay Drabanti az keozep kapuban vall.]. *1634:* Szabo Jakabne ... mondotta, hogy eo arra az eletre ne(m) atta volna magat, de addigh jart raja Szabo Peterne, hogy mindenekben eo haytotta es eo keritette [Mv; MvLt 291. 14b]. *1771:* szabo Ferkőne minden féle rendü rosz erköltsü Aszszonyokat és Léányokat bé fogad a házhoz és a katonák számára afféle kurva személyeket kerít [Dés; DLt 321. 26a].

10. kb. csábít; a ademeni; verlocken. *1764:* (Bánffi Máriától) el akart válni Kemény Gergely, mivel vagyon tizenhat vagy tizenhét esztendeje, miólta gr. Haller Pállal úgy él, mintha együtt eskették volna meg a házasságra. Gyermekei vannak, de azt mondja Kemény Gergely, hogy tizenhat esztendőtől fogva nem hált másképpen vele, hanem mikor érzette, hogy megviselősödött vagy maga az asszony ment oda, ahol volt, vagy quoquo modo Szászzsomborra kerítette s ott megrészegitvén, maga mellett találta mikor megjózanodott [RettE 167]. *1772:* Standár Firer Uram ... monda, had el mert égy kor égy Aszszony más házhoz keritvén ingemet Daniel Antal Julit szinte meg tekerém | ezt is mondotta nekem Szabo Ferkőne hogy ritka Léány maradot el a V(á)rosb(an) hogy ö magához nem kerítette és meg nem parásznitotta Méltoságos Liber Baro Obester Barko Ur ö Nagyságával [Dés; DLt 321. 70b, 71a Adalbertus Török (26) ns vall.]. *1799:* másokat meg bérlett, hogy tsalna 's keritené hozzája[a] [Dés; DLt. — [a]A legényt].

◇ **Sz.** *1663:* vigyázz az magad életére, mert ... ha Ali pasától s az császártúl oly hiteles biztatás nem leszen, ennek úgy higyj, édes Fiam, hogy úgy ne járj, mint az mely madarat szép síp szóval a tőrben keritenek. Hiszem Fiam, ha olvastad Banfiniust, tudhatod, mit mivelt a török, az tutorságnak színe alatt Budával[a] [TML II, 466 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — [a]Célzás arra, hogy 1541. aug. 29-én a török sereg csellel foglalta el Budavárát].

? **kerítél** '?' *1694:* (Az Istallo) fala mellet ... va(gyo)n ragasztva negy egyenlo paros So őrlő vagy Rosnicza Kő Tolgy fabol egyben rottatot fa Talpa; mely Talp fakban, mindenikb(en) ket ket Rosnicza Kő helye van ki meczve, es keritélve, Azon negj paros Talpfakban, harom, külőnős feszkeiben va(gyo)n also Rosnicza kő, ugjan harom, ötiben nincsen semmi [Kővár Szt; JHb Inv.].

kerítés 1. kertelés; îngrădire, îprejmuire; Umzäunung, Einfried(ig)ung. *1657:* (A városnak[a]) jó, csak erős palánkból álló kerítése s toronybástyái fából valók [KemÖn. 269. — [a]Fileknek (Nógrád m.)]. *1681:* Kopók háza. Ezen külső Kerétesb(en) (: Palankb(an) :) egi vagyo(n), mind az negi oldala boronabol rott [Vh; VHU 506]. *1755:* (Az) Udvarháznak egész kerítése ...: a' kapu vagy patak felől, veszszőből font, meg tőviselt és szalmával sátorozott támaszos jo kertnek kerítése alatt a' Dél felöl valo szegeletéig [Ludesd H; BK sub nr. 1020]. *1805:* az Udvarház ... keritése is drága kert volt, fele része lészás kertel sasfákba fonva bé keritve, fele része pedig fejül bé füzelt sántzal és jo tövis kertel [Csekelaka AF; KCsl 16]. *1810:* Keritése ezen Csűrös és majorkodtato helynek szalma fedelű veszszőből font, támaszos, még alkalmas állapotban lévő kert [Doboka; Ks 76 Conscr. 51]. *1821:* Az egész Udvarnak keritésébe találtatott Ötvenhat láb Deszka Kert [Uzdisztpéter K; TGsz 18]. *1825:* (A telek) kerittése rész szerént jo rész szerént

már alkalmasint elviselt Sövényből valo kert [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 382].

2. gard; Zaun. *1588:* a sok fogliok zaladasa ... eset az foghaznak Epwletlen es ereotlenseghe miath Vegeztenek eo kgmek hogy a' foghaz keobeól epittessek megh feókeppen a' keritese egy eleoben [Kv; TanJk I/1. 75]. *1591:* az Klastomnal (!) walo Keritesen myelt Egy Achy attam neky ... d 28 veottem 4. dezkat kitt ott felmieltek ... d 3,7 [Kv; Szám. 5/X. 28]. *1679:* Pujka akol, Ez az major ház keretesen kivül Nap nyugot felöl vagyo(n) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 113]. *1694:* vagjon egj Jegh-verem-is; ... Ennek sövenj keritese, az udvarház(na)k keritesevel egjgjütt, nagjobb reszent jó [Kisenyed AF; BfR]. *1738:* ha mi rupturák estenek a keritéseken, azokat Hadnagy Atyánkfia ö kglme ... reparáltassa [Dés; JK 504b]. *1788:* A' Csürös kertnek ... mezöségi formán Szalmával s Gazzal meg rakva jo kerítése vagyon [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1803:* Templom utza végiben a Templom Kerittése alatt egy ben valo Fundus [Köpec Hsz; EHA]. *1817:* Az Udvar, és Kert körül lévö kerittés mindenütt avatëg [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 8].

Szk: *~be vehet. 1823:* méltoztassanak ... nékem meg engedni, hogy ezt az oláh Templomnál lévö szántóföldecskémet ... vehessem 's vétethessem keritésbe [M.köblös SzD; RLt Incze István lévita-lelkész kérv.] ∗ *~be vesz. 1853:* Etéd és a Körispatak közt ... malmommal szemben van egy tanorokom, melyet keritésbe véve használt bekességesen néhai édes Atyám [Etéd U; NkF] ∗ *~be vétet. 1796:* (A vendégház) régi sövény rongyos kertyit Udvarának körüllette más kerittesben vétette [Szentgothárd SzD; WassLt] ∗ *~be vétethet → ~be vehet* ∗ *~sel tart. 1681:* Majors(ág) Szölö. Itt kettö vagyo(n) ... mindeniket keretessel tartjuk [Hátszeg H; VhU 605] ∗ *egy ~be vesz. 1846:* a' Falutol is szerzett mintegy 4, vagy 5. öl szelességü földet borral az elöbbinek tö szomszédjában a mezö szélben, 's azzal egy keritésbe vette [Vaja MT; DE 4] ∗ *léces ~. 1834:* A 'Sukon[a] lévö udvaromat létzes keritéssel be keritsék; és ... az ahoz tartozó ajtó feleket 's Laszlikat párkányozva [Somb. — [a]K] ∗ *mezöségi ~. 1807:* Körül van kerítve az egész Curia úgy nevezett mezöségi keritéssel [Lomperd K; BfN Conscr. néhai id. Bánffy György lelt.]. — A tárgytörténetre nézve l. NNyv 397 ∗ *sáncos ~. 1810:* Fogado helly ... a' Veszszö kerités is el romlott — Sántzos keritése jo [Kisjenö SzD; Ks 77. 20 Conscr. 134] ∗ *sövényes ~.* sövény(kerités). *1681:* Gyümölcsös kert ... Sövenjes kerétése nemelj helyen romladozott — Sütö Kemencze, ez ä Molnár haza elött fél hajazat alatt vagyo(n) sövenyes kerétesb(en) [Vh; VhU 573, 577].

3. (oldal)fal; perete lateral; Seitenwand. *1653:* ott a mint állának a vezér sátoránál — a külsö keritését leszedték vala; de árboczfái — vagy oszlopainak mondjam — ott fenn valának [ETA I, 131 NSz]. *1681:* (A) Pohárszék kerétese talp fan allo, oldalai partazatossan vannak megh boritva [Vh; VhU 549].

4. *lótanitó ~.* kb. lóidomitó rekeszték; padoc pentru dresarea cailor; Pferdedressierzaun. *1843:* Ló tanitó kerittés [Alparét SzD; Ks 88 Oszt. 45].

5. várfal; zidul cetății; Burgmauer. *1568:* Igen nagy eröss ostrommal végre megvevék a várat és a benne való lánczokat mind levágatá; azután a városnak keritését földig mind letörte [ETA I, 25 BS]. *1580:* Emlekeznek eo kegmek hogy Minemo priuilegiumot adot volt Lengyel király[a] Az magwa zakot Jozagh es marha felöl, hogy ha my esenek, Az waras epwletyre es kerytessenek meg tartassara keoltenek [Kv; TanJk V/3. 211a. — [a]Báthori István]. *1617:* beleöl az kerétésen Zentth-Gyeörgy kapu útzayaban [Gyf; Berz. 17]. *1621:* (E) feöld es kert vagion Also kiraly vczaba(n) az keritesen beleöl [Kv; RDL I, 115]. *1653:* Gyula Fejeruarat az keritesen kiuöl Nagy Tegla uczában [Told. 1a]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Szegelet Bástya, Ez a kerétésnek Eszak felöl való szegeletib(en) vagyon [Vh; VhU 502–5]. *1694:* ertünk az belsö var kapujaba(n) levö also haz mellett az Var keriteseben egj Ajtot [Kövár Szt; JHb Inv.]. *1815/1817:* Az Úgy nevezett Udvarház, mely vagyon a vár keritésin kivül [Szu; EHA]. — L. még AC 219–20, 226–7; ETA I, 124; FogE 178, 194; SKr 297, 448, 495, 522.

6. bekeritett hely; loc îngrădit; Gehege, Einfriedung. *1677:* Az Keritésb(en) vagyon; szalmás fedeles sövennyel csinált és taposzas két ház Pitvaraval edgyüt [Mezömadaras MT; Borb. II]. *1679:* Udvar kerétésében levö Epületek [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 7]. *1778/1813:* (A) Fogado bé vagyon kérítve sövényböl font Szalma Fedelü kertel, melly kerittésbe vagyon épittve égy Szalma fedelü ... kortsoma Ház [Balázsháza Sz; JHb LXX/6. 25–6]. *1810:* réá akatt a' ház meget lévö kis keritésbenis égy fenék széna mellett Lovai nyomára [K; KLev.]. *1816:* Ezen kerittésben találtattnak a következö épületek [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

7. kert; grădină; Garten. *1749:* Szépen békeritvén az Ekkla a' Czinterem keritését, sok erogatumi voltanak [Árkos Hsz; SVJk]. *1756:* vagyon ... égy nem régen renovált régi hellyben levö Fa Templomok, Sendelly fedél alatt Szalmával fedett keritésben ... benn a keritésb(en) vagyon kötésekre tsinált tisztességes harangláb, benne lévö két harangokkal [Nagyernye MT; EHA]. *1803:* Hol Temetkeznek a Templom keritéseib(en) [M.bikal K; RAk 35]. *XIX. sz. köz.:* A' Puszta nevü gyümöltsös keritésbe [Egrespatak Sz; EHA].

8. vejsze (a rekesztö halászat eszköze); gard, leasă pentru prins peşte; Fischreuse/zaun. *1860–1861:* A ... gyalmászáson kivül a lakosok tartanak nádból készitett keritéseket, szerintök „veszeket"; szüntelen halásznak [Benkö, MszIsm. 7].

9. kb. visszaszerzés; recuperare, redobîndire; Zurückerwerbung. *1806:* minden solymosi es korodi portiunculáknak a' Ngod kezéhez léjendö keritését tökélletes fundamentumon munkába vettem [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

10. kb. jutás; ajungere; Gelangen/raten. *1570:* Nagy Barlabas ... vallya ... Az zek zynen Janos deak vichey Janosnak azt Montha volt Igen kerwleod az halot ... Koppany Leorincz Ezt vallja hogy hallotta azt hogy Janos deak Monta az halora valo keritest vichey Janosnak ... Nagy Imre ... Aztis vallia, hogy vichey Janos Mongya volt Byronak hogy Nem Elegzyk megh Rayta ... neky tyztessegebe jar mert ebet zoktak halora keryteny [Kv; TJk III/2. 172].

11. proxenetism; Kuppelei. *1582:* arra kerd, ha tudome parazna életet lopassat vagy kerytesét[a] ... hallottam, hogy az Darabantok deakok Igen iartak hozza, oth deoseoltek ittak rezegeskettek vala [Kv; TJk IV/1. 106 Balassy Ambrus vall. — [a]Kassay Kalmar Thamasne Borbara azzon-nak. *1583:* Anna Aztalos Imrehne, hal-

lotta ... hogy Amikor Biro Mihalnak az elseo feleseget keriteseyert, meg eole Az teorweny, eo magais Rezes leót volna Biro Mihal az felesege gonoz chelekedetiben | leremias paxi[a] ... vallia ... gergely kowachnenak se keritesse felelol de kwrwasaga feleol nem tudok semmit mert Nem Iartam vtanna [Kv; TJk IV/1. 140–50. — [a]Olv. Paksi].

◇ **Hn.** *1826:* A' Kerittésbe (sz) [Abafája MT; EHA].

kerítési kerítésbeli, *rég* kertelésbeli; pentru garduri; für Zaun, Zaun-. *1843:* Varga Katalin az embereknek azon tanítást adta, hogy kerítési, tüzelési és bányászati szükségükre fát szabadon vágjanak [VKp 88].

kerítetlen I. *hsz* bekerítetlenül, kerteletlenül; neîngrădit; ungezäunt. *1799:* a' Curialis helly körül valo kertelések hól kijjebb hól bejjebb voltanak, néha nagy része állott keritletlen [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

II. *mn* bekerítetlen, kerteletlen; neîngrădit; ungezäunt. *1801:* a Miháltzfalvi Udvar mindenfelöl keritetlen ... be keritése feles költségben került [Noszoly SzD; JHb LXVII/48]. *1825:* egy belsö puszta Telken ... egésszen keritetlen ... az Husvét utánni csonka Héten az kerteléshez hozzais fogok [Mv; Told. 7]. *1834:* Az ugy nevezett Pákos nevü Berek ... Keritetlen részében ... csak eltsonkázott Szilfák és Füz fák tanáltatnak [Marosgombás AF; TSb 51].

kerített 1. (be)kertelt; îngrădit; eingezäunt. *1627:* Az var alat egi nagi zeőleö ... oltovani fak is vadnak, zal karoval keritet [Nagyalmás K; KHn 311]. *1646:* Az udvarhaz Palankal keritet Tapaszos [M.bükkös AF; EHA]. *1681:* Udvar ház ablaka alatt lévő kertecske seövennyel kerített [Hátszeg H; VhU 603]. *1697:* Az Kapun belöl ... Vagyon egj baronaval, es cöreg deszkakkal keritett Viragos Kert [Borberek AF; Mk Urb. 1]. *1729:* Vagyon ... egy ujannan fel fogott tővissel keritett jó darab helységh lovak füvelésére, vagy egyébreis ... alkalmatos [Buza SzD; JHb V/2]. *1781:* Csüres kert ... meg romlodozott Sövény gyalag kertel keritett [Mánya SzD; Hr] | az Exponens kertben keritett kis Tonorokja [Nyárádsztbenedek MT; Told. 42].

2. ~ *város* kulcsos város (várfallal körülvett városi település); oraş înconjurat de zid; (mit Mauer umzogene) königliche Freistadt. *1589:* kerytet es mezó varossok [Kv; MészCLev.]. *1598:* minde(n) Neuezetes helyeke(n) keritett varasban mezeo varasba(n), falun, mezeon, molnokba(n) ... megh foghassak [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8]. *1612:* Fged keritett kvlczos Varosanak nagy romlasara volna Hogy oly Nemes Ember közünkben lakoul szallana ki az Varossi emberrel valo egyenlö terhe visselestöl, szabados legyen [Kv; PLPr 23]. *1671:* Urakat, Nemesseket, Keritett és Mezö Városokat, Székelységet és Szászságot régi és legitime emanaltatott privilegiumokban ... meg-tartt[a] [CC 8. — [a]A fej.]. *1736:* szokott lakóházok volt ben az belsö keritett városban, majd az város közepin[a] [MetTr 435. — [a]Gyf-ott]. *1760:* Kolcsós keritett és mezö Varasoknak s privilegiomos helyek(ne)k ara rendeltetet legitimus executór Tisztei [Retteg SzD; GyL Miss.]. — L. még AC 22, 24, 108, 129–30, 160; BTN[2] 414; CC 8; FogE 175, 194.

kerítget 1. a practica proxenetismul; wiederholt kuppeln. *1840:* ha Csatoné és Gyurka nem keritgette volna[a] a' Szégyen poltzra ki nem tétetett volna [Dés; DLt 277. — [a]Asszonyra von.].

2. csábítgat; a' ademeni; verlocken | csalogat; a atrage; kuppeln. *1799:* (A leány) miképpen keritgette a Legenyeket magához ? [Dés; DLt]. *1809:* A Felperes az Denes Andrassal titkos barátságban elne és magához keritgetné [Dés; DLt 146].

kerítgetés kertelgetés; făcutul gardului; Zaunmachen. *1841:* épitgetéseikkel, keritgetéseikkel most is naponként harapoznak bennebb bennebb a' Fekete jussba [Etéd U; NkF].

kerithet megkaphat; a putea acapara; etw. verschaffen können. **Szk:** *hálóra* ~. *1662:* De a marschalk[a] ... itt kinn ... a kölcsönt szegény nemzetünknek jóreszént megadván, és hadaival békével visszamenvén, hogy már hálójokat mindenfelöl jól meghányták volna, miképpen kerithetnék szegény boldogtalan nemzetünket a megvetett hálókra ... csak azon igyekeznek vala [SKr 369–70. — [a]A lengyel marsall] ✱ *kezébe* ~ elkaphat. *1567:* vagion egy eztendeye annak hogy ezek vtan jarok hogy ha kezzembe kerithetem oket, e nyarba is reayok mentem vola oda sofalwara[a], de akor az kyral Nemetj erdöre zalaztattam wala wketh[b] [Nagysajó BN; BesztLt 74 Horwath Lwkach Sayoj tyzt tarto lev. — [a]BN. [b]Az elszaladt pásztorokat] ✱ *kezéhez/kézhez* ~. *1606:* Mig ez az Per ne(m) indul uala köztök az elöt hallotta(m) Vas Petertól, hogy monta Adoryanj Balas, hogy ha az zolokmaj Eörökseget kezehez kerithetne tehat az hauady hataro(n) adna erette [UszT 20/125–6 Feldzenj (!) Janos (20) vall.]. *1682:* buydosván el Kraszna var(me)gyeböl Rétséröl ugjan oda valo eörökös Jobbágyom Imreh Janos, ket fiaival Tamással és Andrással ... kezhez nem kerithettem eőket lappangván elöttem [Kv; RDL I. 159] ✱ *kezére/kézre* ~ **a.** elkaphat. *1798:* várj meg illyen amujan adta Lotyoja mert ha kezemre kerithetlek tudd meg nem lesz szükséged pálinkával valo meg mosatásra: mivel kínos halállal kelletik kezém kőzött meg halnod [A.árpás F; TL. Maria conjunx prov. Michaelis Gosztáje (45) vall.]. — **b.** elfoghat. *1652:* hwseghtekis ighe(n) szorgalmatoso(n) rayta legye(n) mi modon az latrokat kezre kerithesse [Berz. 7. LXV/10 fej.]. — **c.** foglyul rabul ejthet. *1662:* az álnok, ravasz és csalárd nemzetség[a] minden mesterségét arra fordítá, hogy azon várban szorult sok népet kezére mint kerithetné [SKr 442. — [a]A tatárság]. — **d.** vmit kézhez kaphat/vehet. *1821:* a P Egresi Telket, azonn okbol hogy azt T. Dobai Sigmond Ur máig se kerithette kezére nem adhattya [Nagylak AF; DobLev. V/1041] ✱ *lesbe* ~ kb. lesben állva lépre csalhat. *1657:* az palatinus Nagyszombatban menne ... s mind az segítséget odavárnák, hogy netalán valami lesben kerithetnék [KemÖn. 240].

kerítő[1] **I.** *mn* **1.** körülfogó, bekerítő; care îngrădește/împrejmuiește; umzäunend. *1827:* az Udvart kerittő falak és Stakéták 2393 Rfr 43 xr [Cege SzD; WassLt Jk 19].

2. care face proxenetism; kuppelnd. *1585:* Paisos Lükach vallia, Ezt hallottam Nagy Caspar zayabol, hogy Monda: Meg Merem en zembeis Mondani Palastos Jstwannak hogy az eo Annia, Egy kerítéö Cürva volt | Me-

raj Tamas ... hoza aztis be hogy ozta(n) Az palastos Jstwan Annyat keriteó Bestie Curwanak zitta [Kv; TJk IV/1. 417]. *1633:* monda Szabo Marto(n) nezd az bestie kurua leania most keriti el az Aszoni nepekett, en mo(n)dam, hogy ne mo(n)gia azt. Eö arra azt monda ... az varasso(n) is ninczen az lelek kuruanall ... nagiob kürua keriteö Aszony [Mv; MvLt 290. 11a].*1635:* mondgia uala az kathona Turi Ferenczy, Aha kurua keritö eszes lelek kurúa, Teis ollian kurua uagy, mint az kit el keritez, mert te miad giotrodo(m) en az szerelembe(n) [Mv; i.h. 291. 59a].

II. *fn* **1.** kb. alkalomszerző; persoană care înlesnește ceva: Gelegenheitsschaffer. *1585:* Mathias Az porozlo vallia ... Azert Innet azt valhatom hog' ha a' gonossagnak keriteoie es parttartoia leot volna ez Kochisne, hat engem Ne(m) igazitot volna hog' megh fogia(m) [Kv; TJk IV/1. 502].

2. proxenet(ă), codoș(ă); Kuppler(in). *1584:* Anna Miklossy ferenczne vallia Monda hagione Zep Miklosnak, megis azt mondode Miklos vra(m) hogy en Keriteo Vagiok, Monda: vgia(n) azt mondom hogy ... keriteó vagy [Kv; TJk IV/1. 365]. *1585:* Zeoke Mihaly vallia ... Ezt hallottam zayabol Nagy Gasparnak es felesegenek-is, hogy Palastos Jstwan Nem Erdemlene zaz emberseget[a], Mert Az Annia keryteó volt, es Akinek Az Annia Curwa volt az fiais lator Annak [Kv; i.h. 417. — [a]Értsd: centumvirséget]. *1697:* monda ... Peter Deakne hid jde immár Sogor s monda Gergely Janos hogj ... azt fogadtam neki[a] hogj jde hivom az Deakot, de én bizony nem hivom, nem voltam eddig Senkinek kerittöje, ez utan sem lézek [Szentgyörgy Cs; CsJk 6 Szentt Györgyi, al(ia)s Bánkfaluy Szebeni György (53) pp vall. — [a]Az asszonynak]. *1731:* Moldován Todoris beszélte hogy ö Fogarasinak, és Kovats Maria Assz(onyna)k keritőjek volt, s vacsora után az árnyék szék felé levén egy Ház oda rekeszkettek ketten [Mezőbánd MT; Born. XXXIX/16 Martinus Szados (44) ns vall.]. *1829:* azzal támada meg Tiszteletes Aszony a pap jo gazda tám a jövő Esztendőre is meg maraszt hogy jo keritője legyél [Nagyborosnyó Hsz; HSzjP].

kerítő[2] **1.** '?' *1596:* Onna(n) az major haztol vjnek el[a] 12 veder ordat, egj keritto saitot, ket teömlöt kettj mechettek, az iob felet el viúek [UszT II/2B. 107 Olah Radúl az Amade falúj[b] eztenan valo major vall. — [a]A tolvajok. [b]Mádéfalvi (Cs)].

2. '?' **Hn.** *1670 u./1687 k.:* A' Kis Kerítő fön (sz) [Kál MT; MMatr. 270]. *1744/1819:* Kerittő nevű hellyben (sz) [Moson MT; EHA]. *1846:* Felső Kerítőben (sz) [Kál MT; EHA].

kerítődik foglalódik; a fi reunit; eingefaßt werden. *1846:* ezen három rész edgyüvé keritődött [Vaja MT; DE 4].

kerítős '?' **Hn.** *1818:* Kerittősben (sz) [Mezőveresegyháza SzD; EHA].

kerittet kerteltet, kertbe/kerítésbe vétet; a pune să îngrădească; einzäunen lassen. *1754:* (A puszta telken) az Vraság Marháit kezdették ott Teleltetni s még idö vártatva Marha oklot is kerittettek oda [Ádámos KK; JHb XIX/12].

Szk: *kertbe ~. 1613:* Rethi Ur(am) ... az Kadar Istvan hellit keziben adja, arra hazat Csürt, istallot czinaltatva(n), illendö jo kertbe(n) kerittetvén [Altorja Hsz; Borb. I].

kerittetett szegélyezett; tivit; umrandet/rahmt. *1725 e./1770 k.:* Gróf Bethlen Kristina Aszszony ö Nga ... conferalt a' Détsei Refor(ma)ta Ekla(na)k egy igen szép virágos és arany tsipkével kerittetett Keszkenőt az Ur(na)k Asztalára [M.décse SzD; SzConscr. 208].

kerítetthetik szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion; *kezére ~ 1662:* hogy Rákóczi György fejedelem mentől hamarébb kezekre kerittethetnék, Barcsai Ákos az országgal együtt minden tehetségek szerint azon lenni tartoznék [SKr 454–5].

kerittetik 1. kerteltetik; a fi îngrădit/împrejmuit; eingezäunt werden. *1662:* Az iskolának Körös felől és belől a város[a] felől való egyik oldala is olly tapaszos héjjazatos palánkokkal kerittetett vala [SKr 423. — [a]Nagyvárad]. *1842:* Mind a' gyümöltsös mind ezen leguminális vagy veteményes kertek körül sövény kertel kerittetnek mely részint szalmával fedeztetik — részint fedetlen sorvadt állapotba áll [Oprakercisora F; TSb 51].

2. szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: *hálójába ~ vkinek* vki csapdájába/kelepcéjébe/törébe esik; a cădea în capcana cuiva; in die Falle js geraten. *1662:* amidön már felzavartatván szegény hazánk, ennyiképpen megromlanánk, nemzetünknek, édes atyánkfiainak is színe, virágja Podolyán a csúnya tatár nemzet álnoksággal megvetett hálójába kerittetnek[a] ... édes hazánk ... fegyver által eltöröltetnék [SKr 577. — [a]Utalás II. Rákóczi György szerencsétlen végű és Erdélyre romlást hozó lengyelországi hadjáratára és az ott tatár rabságba esett erdélyi csapatokra] ~ *kézre* ~ a fi prins/arestat; ergriffen/handfest werden *1843:* (A Fehér megyei alispán) szükségesnek véli a biztosság személyes leírása szerénti circuláltatását[a] a felséges királyi főkormányszéknél kiszközöltetni, hogy így kézre kerittetvén, megérdemelt büntetése aránt a kereset megindittathassék [VKp 121. — [a]Varga Katalinnak].

kérkedékeny kérkedős, kérkedező; lăudăros, fanfaron; prahlerisch. *1710:* Baron Tige tanult, okos hadviselő ember lévén, kijöve Megyesről, és a kuruc portások eleibe jutván, úgy excipiálá, hogy a híres kérkedékeny katonák mindjárt szaladásra vevék a dolgot, utánok Baron Tige a rácokkal és németekkel [CsH 355–6. — 1704-re von. feljegyzés]. *1779:* Székelly Ferentznek vagy másoknak is és kiknek mitsoda haszontalan kérkedékeny szovaít hallotta a Tanu Néhai Groff Bethlen Agnes Asszonyrol ... ? [Marosvécs MT; KS vk] | Székely Ferencnek a feljebb meg mondott kérkedékeny szovainál nem emlékezem hogy többet hallottam volna [Nagysajó BN; KS. Farkas János (58) jb vall.].

kérkedékenység 1. kérkedés; lăudăroșenie, fălire; Prahlerei. *1689:* Deák Jánosnak maga nyelvével valo sokszori kérkedékenysége paráznaságával, és hazassági hitinek bontogatása; suspecta felemássával el szökésre valo igyekezés, ugyan azzal paráznaságra valo tilalmas conversatioja ... constálván ... Feleségét Czinege

Annokot Ferjétöl Deák Janostul divortiallya [SzJk 241]. *1741:* Hat hallottae, lattae kegyelmetek Kovacs Janosnak Paraznasagal valo kerkedekenseget? [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1751:* Az utrizált személlyek(ne)k kérkedékenségeket nem hallattam [Gyeke K; Ks]. *1753:* Aszt is hallottam hogj kérkedékenségböl beszellettek az Rosnyai Uram Jobbágyi ... hogy enis ütettem az fajszevel (!) masik az vasvillával harmadik egj bottal az Tisztartonak az illyen lelkü(ne)k az határa [Marossztgyörgy MT; Ks 48.67.31].

2. kb. pletykálkodás, szószátyárkodás; bîrfeală, trîncăneală; Klatscherei, Geplauder. *1700:* comprobalo(m) hogy kerkedekensegböl hazankent, piaczo(n), szerteszellyel, tisztessegbeli leanyomat diffamalta kurvanakis mondotta [Dés; Jk 3162].

kérkedés hetvenkedés, kérkedezés; lăudăroşenie, fălire; Prahlerei, Großtuerei. *1573:* Zeoch ferenchne Azt vallia ... Hallotta puskarnak kerkedesset hogy 2000 flig keolcen kerny senkihez Ne(m) Megien [Kv; TJk III/3.168]. *1675:* maga szavait, és kérkedését kész leszek docealni [Kv; TJk VIII/12.100]. *1739:* öt, hat Fatensek világoson subinferallyak az I Kibédi Mária Asz(szo)nynak ... idegenekkel való titkos és nyilván való társalkodását, Csokolódását; Sött Latrainak vélle lött paráznaságok iránt való kérkedéseket [Dés; Jk 299a]. *1751:* Ez mostani Quartéljos németekkel valo veszekedese alkolmatossággal (!) Vandor Juonnak hallottam illjen kérkedéseit Számban sem veszem az illjen atta Nemettyeit mert elég pénzem vagjon tiz Németnek is le tudom tenni dijját [Balázstelke KK; IB. Joh. Vernel (30) jb vall.] | pénzel valo kérkedését Murza Vonullynak Soha nem hallattam [Gyeke K; Ks].

kérkedezés kérkedés; lăudăroşenie, fălire; Prahlerei. *1689:* (Megbizonyosodott) Hunyadi Mátyasnak ... parazna életével, maga szájával valo kérkedezése [SzJk 233]. *1734/1747:* Micsoda fenyegetözést hallottál az utanis és micsoda kérkedezést, azon Szemellytöl Elteto Ferentz Uram ellen ... mond meg kedvezés nélkül igaz hited szerint | Mind ezen Causák iránt, kitöl mitsoda kérkedezést, vagy tóábra valo fenyegetéstis hallot az Fatens ? [Dob.; WassLt vk].

kérkedezik 1. kérkedik; a se făli/lăuda; prahlen. *1637:* Maga szajabol hallotta(m) Csiszar Palnak hogj kerkedezet vele hogj megh tötte Eötueös Janosnenak [Mv; MvLt 291.109b]. *1681:* Hallottade szajabul hogy valamikor valahol ... kerkedezet volna ezen meg emlitet menyecske maga, valami gonosz Cselekedetivel, fajtalan eletivel, paráznasagaval ...? [Dés; DLt 445 vk]. *1727:* maga szájávalis kerkedezett mezitelen testét mutogatván hogy az Lejt mannak nappal szolgáloja Etczaka hálo társa [Dés; Jk]. *1736:* nem kerkedezik az Haromszeki fö kirallj birosaggal [ApLt Apor Péter feleségéhez]. *1779:* sokszor hallottam edgytöl, 's mástolis, hogy Székely Ferentz kérkedezett volna azzal, hogy Néhai Báró Kemény Miklos Ur az ö Gyermeke lett volna [Marosvécs MT; KS.Maria Sutö providi Andreae Nagy rel. vidua (50) vall.]. *1793:* Kedvetlenül értettem azt a Bé panaszlást, hogy ... Udvarhelly Városnak Magistratussa most emlitett határozás iránt illetlenul szollot, s mint egy fenn héjjazva Függetlenségekkel kérkedezvén nem átallott [UszLt VIII. 8/68a gub. Kv-ról].

2. hetvenkedik; a se mîndri; sich brüsten. *1733:* a Legeny kerkedezett azzal az Incta Attyafiainak hogj jobb Sogorok lészen mint a meg nevezett Ura [Dés; Jk].

kérkedező kérkedö; lăudăros, fanfaron; prahlerisch. *1733:* Ammi illeti azon legenynek kerkedezésit az az Inctát nem feriallya, hanem magát az fatenst vagis (!) kerkedezöt [Dés; Jk].

kérkedhetik dicsekedhetik; a se putea lăuda/făli; sich mit etw. rühmen können. *1710 k.:* bizony nékem könynyebb és alkalmatosabb lött volna deákul írnom; nem úgy értem, mintha deákul jobban tudnék, mint magyarul, mert azzal bizony nem kérkedhetem, nem is kérkedem [BÖn. 407].

kérkedik 1. kb. dicsekedik; a se lăuda/făli; sich mit etw. rühmen. *1584:* Desy Jstwan Nekewnk vgrek es Kun Balint ... haza futa es Dardath hoza es le wthe ... desy Istwant, hallotta Kun Balintol az vta(n) hogy ell wteotte volt Desy Istwan oztan a' dardaűal es kerkedet vgia(n) velle [Kv; TJk IV/1.203 Bossy Pal vall.]. *1591:* az kapusiaknak ezek azt bezellik volt, es kerkettenek velle, minemw nagi orrok eok [Kv; TJk V/1.137 Nyrelt Janos vall.]. *1599:* Petki Andras egy nehanzer megh teöltette volna penzel erzenjet, merth azzal eó magha kerkedett az eleöt [UszT 14/41]. *1604:* meg kerködett vele hogi zinte azonkepen Zitta meg Görfi Janosnet az mint daliaj Janosne felelte [i.h. 77a]. *1631:* Mikor Fileki oda jöue kezde louaual kerkedni, hogy neki oly loua vagjo(n) hogj ... mind az Negj labat nügbe vetik s ugi uiszik s megis nehezen ülhetnek fel rea, mondanak ot az Uraim is hogj mind eltigh louaddal kerkedel [Mv, MvLt 290. 243b]. *1697:* én is azt hallottam Peter Deaknenak maga szajaból, másnak kerkedett uéle, hogj olyan gonosz ember az az Páter Kászoni, hogy csak le nyom az Padra engem s ott jó modon meg tészi nékem [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter Janos (37) vall.]. *1718:* találtam Madarasi Péter nevü Labontzot, maga kerkedék nékem hogy üdösbik Komsa Kelement ... meg verte [Márkos Hsz; Ks 90]. *1780:* Hallottam Csereitöl magától kérkedve beszélleni, hogy nékie elég pénze vagyon, s fel tzifrázhattya a Feleségít [Bethlen SzD; BK].

2. hetvenkedik, hetykélkedik; a face pe grozavul; großtun, sich aufspielen. *1584:* (A lagények) zabliat vewe(n) oldalokra az vczan Iartanak seót megh vgian az eorizeók eleottis ot haydu tanchot Iartanak es kerkettek hogy az eorizeok sem mertek eoket bantany [Kv; TJk IV/1.373].

kérkedség kérkedés; lăudăroşenie, fălire; Prahlerei. *1599:* te nekedis sokszor teöltette megh Petki Andras erzenjedet penzel ... Mikor Petki Andras élth en pedigh akkor leanzo voltam, myert in facie sedis mondod hoszam az teörüeny ala haito(m) fejemet, rakd ram ... Dixit Actrix. Az rah rakassal ne(m) tartozom, merth az mith en megh Irattam az eo magha[a] kerkedsegebeól volth, megh mo(n)dhattam [UszT 14/45. — [a]A Petki Andrással gyanúba hozott nöj]. *1681:* Daraba(n)t Istva(n) es Olah Istua(n) botrankozast töttek paraznasag-

gal valo kerkűdségekkel, mellyet mindazaltal realiter hogy tselekedtek volna mosta(n) tagadgyiak, hanem aval excusallyaiak magokat, trefaba(n) mondották [SzJk 157]. *1693:* világosa(n) ki tetczik Bartalyus alias Nagy Juditnak az Horvatokkal valo tilalmas és nyilvá(n) valo paraznaságra mutato egy néhány rendbéli conversatiói ... és ezeknekis velle valo gonosz életekkel valo kérkedcségek [i.h. 272]. *1701:* maga nyelvével valo kérketségevelis magát az I más rendbéli nagy suspicioban hozván eltöttem[a] illyen szokkal: hogy ... tulajdon édes Attyát ... ő bizony meg éteti tsak az Annya engedgye [Berekeresztúr MT; MVJk II/1.219. — Sipos Gábor kijegyzése. — [a]A felperes férj előtt]. *1708:* Megjegyezhető dolog magyarországi uraknak sok kérkedsége; az többi között azzal dicsekettek, hogy nállok az szolgabíró tehetősebb ember, mint nállunk az vice ispán [SzZs 504]. *1734:* tulajdon maga szájából hallották kerkedcségit, azon Meszárszékek verésével és onnét lőtt lopásokkal [Dés; Jk]. — L. még BTN[2] 100.

kérlel 1. (szelíd szavakkal hosszasan) engesztelni igyekszik vkit; a implora; versöhnen, erbitten. *1573:* Katalin Nehay Nagy Menhartne ... Azt vallia hogi ... az eo gazdaia Mazas Balintne hon Nem volt, az gyermeke az vchara ky Ment volt Iaczany, az Mazas peterne germekeis kynn volt es egywt Iaczanak volt Azomba Archwl chapia az eo gazdaia Azzon germeket az Mazas peterne leankaia, Az hogi Sirny kezd ... Az lean kerlely volt az germeket Illen zoual Ne syr chiak myes meg verywk az ageb leaniat ha Ide jeo [Kv; TJk III/3.371]. *1793:* Jollehet a' Mlgs Grof Ur száma nélkül kérlelte, szép szokkal kivánta engesztelni[a], de mind hasztalan volt, nem hogy meg engesztelődött volna, sőt félre fordulván illetlen szokkal illette, 's le tsúfolta [Koronka MT; Told. — [a]A feleségét].

2. (szelíden, hosszasan) kér vkit vmire; a ruga (cu stăruință); besänftigen, zu versöhnen suchen. *1749:* Urszul kérlelte hogy ne szidja mert Attya fia, de Pap Mitru azt mondá néki hogj Attyafia s.v. az Annya valaga [Szentbenedek SzD; MvRKLev.]. *1800:* kérlelte ... hogy menne el és ne mutskolodnék [Dés; DLt].

kérlelhetetlen neînduplecat; unerbittlich. *1854:* néhány évtized békéjét az 1848-ki év oly gyászos eredményü viharral szakitá félbe 's nemzetiségünk éreszobra felett a kérlelhetetlen halál öldöklő angyala a végórát felszámlálta [ÚjfE 4]. *1862:* ma egy fiatal életének alig kezdő tavaszán tűnik le a világ szinpadárol, holnap a férjfi kornak teljes erejében lévő család apát szakit el a kérlelhetetlen halál szerető nejének, és gyámoltalan gyermekeinek karjai közül [Kv; Végr.].

kérlelő induplecător; anflehend, erbittend. *1750:* Pap Mihály kérlelő szóval kérte az jobbágy aratókat, hogy segittsenek vagy két darabotska búzájának felaratásában [Perje Sz; Told. 3].

kerlési a Kerlés (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kerlés/Chiraleș; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kerlés: **I.** *mn* din Kerlés/Chiraleș; aus Kerlés, Kerléser. *1690:* Kellessi Majorságh Bor ... Kellesi Dezma Bor ... Kellesi Penzen vöt Borok [BK Kentelki inv. 11–2].

II. *fn* kerlési lakos; locuitor din Kerlés; Einwohner von Kerlés. *1732:* Adosságok ... A Kellésieknek 90 véka buzát ... tészen [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

kérlevél kérvény; cerere, petiție; Gesuch, Bittschrift. *1845:* Panaszlo Darvas Jánosnak kérlevele [Dés; DLt 530]. *1848:* Veres Làszlo ... városi fogados kérlevele [Dés; DLt]. *XIX. sz. köz.:* Panaszos Kérlevél készítése (: facti species :) [NkF].

kérő I. *mn* **1.** care solicită/cere ceva; um etw. bittend. *1710 k.:* a generalis Actont és Degenfeld secretariust ... együtt küldé a guberniumba az enyedi, tőlök békességet kérő követségben megfogott hadnagynál talált irásokkal [BÖn.971]. *1838:* September első napján ... a Herbergen ... fel szolla Haza Joseff hogj a munkát Kérő legények Könyveiket és el botsáto czéduláikat mutatnak ele [Kv; ACProt 8–9]. *1839:* a remek esztendő töltheté-sére magokat praenotáltatni kérő mester Legények [Kv; ACSzám 127].

Szk: ~ *levél. 1823–1830:* Kónya Ferenc ... esperes és generalis director ... nagy pártfogóm volt, s neki is irván egy kérő levelet, mindenképpen iparkodott, hogy valahová papnak betegyen [FogE 214].

2. kikérő, vkit igénylő; care pretinde (ceva); ausbittend/verlangend. *1592:* (A jobbágyot) kereő fel keresse es mutassa megh[a], Az Biro zolga adassal tartozik [Kv; DiósyInd. 62. — [a]A szökött jb-ot].

II. *fn* **1.** kérő/igénylő személy; solicitant; Bitter. *1666:* Kérem Kegyelmedet urunkat ő nagyságát találja meg ... török torkában vagyon Bajom táján Udvari nevű falu ... adná nekem ... ő nagysága ezer aranyig inscriptioban; elhiszem, lehet kérője, talám eddig is lött, de ha ő nagysága jó választ ád, irassa meg a donatioját, kérem [TML III,606 Betlen János Teleki Mihályhoz]. *1680:* a' ki valamit ker vagy veszen okos legyen az, es azt kerje, olytul kerje a' mi kinek egyedül szabados Vrasagab(an) ... vagyon ... mert ha az kirőnek az ado adgyais, de nem adhatojat adgya, az kirő ha veszi semmit veszen, es ha kart váll sibi im putett (!) [Dés; Jk].

2. vkit igénylő/kikérő személy; persoană care pretinde ceva, pretendent; Verlanger. *1592:* Vrunk resoluálta az Articulusnak Sullios ertelmet a' Jobbagi kereők feleol [Kv; DiósyInd. 62].

3. (leány)kérő (aki maga számára vkit feleségül kér); pețitor; Freier. *1573:* Orsolya Markos Benedekne ... vallia, hogy ... Ebbőlis gianakodot penig hozzaia, hogy katho zayabol ezt hallotta hazanal, hogy eo[a] olyat Tud, hogy ha Neky tyz Leania volnais eccersmind Eg Nap keereoye Lenne [Kv; TJk III/3.86d. — [a]Egy rontással gyanúsított asszony].

4. (leány)kérő (aki más számára nőt feleségül kér); pețitor; Brautwerber. *1660:* ha itt lehetek vala, csak gyűrűváltást és kérést is felvállaltam volna, mégis keszkenőm lesz vala, de immár eltolhatja az taligát 12 ökör után, az ki kérő leszen [TML I,525–6 Vér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Kérém tisztességnek okáért, hogy ő legyen a kerő Telekiné asszonyomtól (BÖn. 751].

5. kb. tépés (kötszer); material de pansament(e); Verbandstoff. *1585:* Borbely Peter ... vallia, Ighen veressen hozak Eyel Grusz petert, Az kariaba vala ket Izonyw Seb Mentis Anny hozzw kereo bele [Kv; TJk IV/1.482]. *1710 k.:* fájni kezde a torkom, ... egy nagy disznószaka.

vagy tályog lőn belőle ... Míg ki nem vágták, rettenetes nagy fájdalmat és alutlanságot szenvedtem miatta, azután nem, noha nagy kérő járt belé [BÖn. 525].

kérődik kéretik; a fi cerut; gebeten werden. *1861:* fel szolitottam a' Márkosfalvi embereket a fizetesre, azok a' sok mindenféle között azzal mentik magokat, hogy most nem fizetnek, hogy mivel az uj év első napján nem kérődött egdyik része nem tsinálta ki, a' másik a' mellynek ki volt, ki adta [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

kérői, kérei a Kérő (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kérő/Chirău; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kérő: din Kérő/Chirău; Kérőer, aus Kérő. *1583:* ha az eó faluya hataran walo dezmatol miltoe anny arendat fizetni, mint az Ormany, Kereoy dezmaktol fizetnek [GyF; ETA V/2.18]. *1641:* Kerej hatar [Dengeleg SzD; EHA]. *1676:* Az kerei joszágh buzabeli proventusabol jutot az Leánynak ... fl 10 / 35 [Gyf; JHb XXXI/4]. *1754:* A Kérei Határ szélibe [Kérő SzD; EHA].

Szn. *1555:* Kerey myklos vram [Beszt.; BesztLt 23]. *1577:* Sara Kerej [Ne; Incz. I.2]. *1595:* Kerey Balas [Kv; Szám. 6/XVI. 128]. *1599:* Kerej Jakabne Durko azzony [Kv; TJk VI/353]. *1618:* Michel Kéri ... de Dees [Dés; DLt 339]. *1619:* Michael Kirey [Dés; DLt 341]. *1621:* deesi kiry Mihal [Dés; DLt 345]. *1629:* Kerey Marta Aszszon [Kv; RDL I. 146]. *1641:* Fuzesen lako Laposi Janosne Kerey Ersebet [Kv; i.h. 125]. *1649:* Gregorius Kérei [Dés; DLt 425]. *1660:* Kérőben ... Lako Nemzetes Kerei Geőrgy [WassLt]. *1684:* Keri Gergelj ... Dés városának hites assessora [Dés; DLt 447].

Hn. *1737:* a Kérei Réttye [Dés; Jk 477a]. *1799:* a' Kérei Hágo innegsö allyában[a] [Dés; DLt. — [a]Désen keltezett iratból]. *1810:* a Kérői Feredőn tul lévő fogadok [Dés; DLt 1073]. *1851:* A' Kérei és Bikaréti nyillak, a Kérői patak [Kérő SzD; EHA].

kérőzik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ elméje* '?'. *1658:* Mikes uramnak az tetszik, ha Nagyságod, ha az regimenhez akar nyúlni, ne késsék, mert ezek bizony Nagyságod mellé csak úgy állani nem akarnak. Bán uramnak tetszik ugyan, csak ne legyen fegyverrel: kérőzik ő kegyelme elméje [TML I,114–5 Teleki Mihály a fej-hez].

kerpenyesi a Kerpenyes (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kerpenyes/Cărpiniş; mit dem Ableitungssufix *-i* gebildete Form des ON Kerpenyes: **I.** *mn* din Kerpenyes/Cărpiniş; Kerpenyeser, aus Kerpenyes. *1617:* vagion ... az Kőrpeniesi hatarb(an) valo kett Stomp hely [Abrudbánya; Törzs]. *1841:* Felséged ... abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi ... szegény adózó jobbágyainak ... ilyetén szerencsétlen állapotjokot ... Felséged legkegyesebb színe előtt elő nem mozdíthatják [VKp 59].

II. *fn* kerpenyesi lakos; locuitor din Kerpenyes/Cărpiniş; Einwohner von Kerpenyes. *1619:* Vaida Marton birta Keórpeóniesen fellewl es alollis azokat az Molnokat, melliekre mosta(n) az Keórpeóniesiek Stompot chinaltanak [Abrudbánya; Törzs]. *1636:* Lattae ualaha ha az szegeny szwle Attyam Vayda Marto(n) auagy az eo halala utan Bradi Janos az Kőrpeonyősieknek Vrborat attak uolna [uo.; i.h. vk].

kert 1. kerítés; gard; Zaun. *1573:* Fabian Zeoch Mate Zolgaia Azt vallia, hogi ... Nagi fwzt kezd fely Menni az Darochy Maioraba, fely hag az kertre, Es eleh Megen rayta zinten az Darochi Zeowenyere Hat otth egh az zeoweny [Kv; TJk III/3.189]. *1598:* az roka mezőnel ment ala az nagy nyr kezepet a kert [Pálfva Cs; BálLt 81 Joan. Balas de Madefalva vall.]. *1617:* Ha peniglen az keczkek az kert mellett járnak uagi az kertre fel hagnak akar mellyk fordulolagh be haithassak [Msz; Törzs.]. *1626:* Hallek dobogast az hidon azonközbe fel futanak az en kertem mellet, az kert zegihez, enys oda futek az kert mellet beleöl [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1702:* Ezen Veteményes kert tőviben, fellyül vagyon egy jó darab pusztás ... Vadnak ittis egy nehány gyümőlcs fák, de kért nincsen egy Cseppis körülötte [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 10]. *1749:* pusztúló félben lévén az Kert űj Kertőtt álittátván óda ... Sinorra Kezdém veretni az Kértőtt egjenességnek ókáért [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.] *1842:* a' Sogor ... panaszollya, hogy ... a Rosinak ki nevezett Curialis körül volt kerteket — hozzád Tüzre mind bé hordják [Veresegyháza AF; DobLev. V/1241].

Szk: *~ fedni. 1759/1779:* 3 Szekernyi Izik ... Kert Fedni valo [Zaránd m.; CU]. *1841:* Orsova[a] Marhássai tővisset hordottak kert fedni [Görgény MT; Born. G. XXIVb. — [a]MT]. *1878:* kert fedni [Etéd U; NkF] ✱ *~ hágni. 1647:* ez Actoris rut gialazatos szokkal illetet ezt mondva(n) az Darabontok(na)k foghjatok megh az Toluajt kert haghni megien vala most [Kv; TJk VIII/4. 231] ✱ *~ látni* kerítést megszemlélni/ellenőrizni. *1590 k.:* mikoron Az Zabo tamas kerthy latny ment az Varos akkor ha en foglaltam volna Engemeth megh ellenzettek volna rolla de engemeth akkor sem ellenzettenek sem te Sem Az varos [Szu; UszT]. *1796:* Erogatum ... Hogy az esküteimmel kertlátni jártam 6[a] [Bodos Hsz; RSzF 297. — [a]Dénár] ✱ *~ alá vesz. 1811:* azan puszta Hellyet jo Lészás támaszos kert alá vette [Aranyosrákos TA; Borb.] ✱ *~be kerittet. 1613:* az Kadar Istvan hellit kezib(en) adgia, arra hazat, Csűrt, Istallot czinaltatva(n), illendő jo kertb(en) kerittetue(n) [Altorja Hsz; Borb. I Cziupa Istvan Deak (50) ns vall.] ✱ *~ben tart. 1582:* en nem twd(om) ... az azony mjnt atta es hogj atta megj chegedj gjorgjnek az Jrotwanjant (!) ... w tarta kertbe(n) [Szőkerék SzD; JHbK XXXVIII/27]. *1600:* az baratoknak wolth egy kicsi birodalmok, kith eők kertbe tartottak [UszT II/2. F.269 Ambrosius Mihaly Betlenfalviensis (60) lib. vall.]. *1733:* az Regi Bornyu kertet ... mind kertben tartották [Erősd Hsz; BLt 7 Val. Bibó (26) jb vall.] ✱ *~ben tartatik. 1757:* Ezen Tánorok mindenkor kértben tartátik [Sándor conscr.]. *1796:* (Egy kaszáló) kertbe tartatik [Csatószeg Cs] ✱ *~ben vagyon. 1586:* (Bacz Pal monda) hogy ez ez (!) puzta It az en hazam eleot az Blasko Atyafiake. Akkor nem vala kertben, hanem puztha vala [BK Misc. 1145–78 Wayda Mathe Czichay[a] Nemes Ember vall. — [a]Cs] ✱ *~be vesz* **a.** kerítéssel vesz körül. *1681:* egj darab közönséges földett lészás kertben véttenek [KvAkKt Mss lat. 236]. *1752:* mig az Udvar házát ... ujra fel szarvazták és fedték, az egész ide való és Maros melyeki Jobbagyokkal s Sellerekkel az Udvart kemény kertb(en) vették [Backamadaras MT;

Told. 37/44]. *1819:* Szándékunk az hogy jo kertbe veve Gyümöltsös kertet tsináljunk [Kökös Hsz; Kp V.323]. — **b.** kb. szegélyez. *1778:* A' Csürös Kert ... Nap Nyugot és Dél felöl való része puszta sánczal vagyon bé keritve ... Eszakról a' Maros vette kertbe [Csapó KK; Berz. 4.8.C.18] ✱ *~be vett/vétetett* bekertelt/kerített, kerítésben/kerítés közt levő. *1757:* (A) házhoz foglalt, s kertb(en) vett darabotska helység [Galgó Sz; JHbK LIV/6. 8]. *1775:* az Falu alsó végin egy kertben vétetett réttye [Borsova Cs] ✱ *~be vevődik* bekerteltetik/kerítettik. *1850:* A' Gabonás ... készült 1838ba. Ekkor vévődött az egész Papi Telek lészás kertbe [Szucság K; RKAk 97] ✱ *~et csinál* kerítést állít. *1839:* Kintses[a] ... Gyalogossai kertet csináltak Túl az Hidon [Born.G. XXIVb. — [a]MT] ✱ *~et fed. 1841:* Orsova[a] ... Gyalogossai kertet fedtek [Görgény MT; i.h. — [a]MT] ✱ *~et fon* sövényel. *1841:* Orsova Gyalagassai kertet fontak [i.h.] ✱ *~et tart* kerítést állít és gondoz. *1598:* az megh neúezett feóldeknek kerteitis en tartom [UszT 13/47]. *1750:* Ezen Tőrők buza földből az Thordai Atyafiak nem vőnek reszt minthogy sok kertet kell tartani [Aranyasrákos TA; Borb.]. *1789:* a nevezet Curiák körul jo kerteket szoktaké tartani [Karácsonfva MT; Told. 76] ✱ *~et tartat. 1774:* az hegy kert betűjiben tiz láb kertét tartat[a] [Szentsimon Cs; Hr 10/54. — [a]Ertsd: akkora kerítésről gondoskodik] ✱ *~et tesz* kerítést állít, kertel. *1685:* Gáspár azt az kérdésben megh irt darab joszágoczkának az füvit nekem adta vala, hogy az körül ugyan tegyek edgy darab kertet, én kertelék edgy darabot érette [Altorja Hsz; Borb. II Andreas Biró (42) vall.] ✱ *~et tör* kb. kerítést eltávolít/levon. *1616:* Mi Feketek, Lukaczok, es Geörfiek ... illyen végezest es keotest szerzettünk szena Reteink felől (: mivel hogi kertben vad(na)k :) szenankat mikor be akarnok hordani nemzetesteol eozve giüllyünk, es napot p(rae)figallyu(n)k az hordasnak, nemzet hire nelkül senki kertet ne törjen, se hordani ne mennyen [Lozsád H; Törzs] ✱ *~tel bevesz* kerítéssel bekerít, kerítésbe vesz. *1729:* Vagyon ... egy szép hegy tetejin pasintos hellye(n) epitetett kő templomocska ... a' tetejin ... kertel be véve [Buza SzD; JHb V/2] ✱ *~tel tart. 1592 k.:* Azt az puzta helyet az hul most az ress vagio(n), Az teörue(n)y vtan kertelis tartotta 3. eztendóbe [UszT]. *1639:* en azt az darab helyet minden esztendeobe(n) kertel tartotta(m) [Szentpál U; Szád. Redej Janos Nagy Tamashoz, a fogarasi vár gondviselőjéhez] ✱ *csapos ~* fiatal fenyőkből v. ágakból rakott kerítés. *1850:* Kerítése gyalog tsopos kert | Ezen füves kert gyalog Csapos kertel van körül kerítve [Szárhegy Cs; KM. — A székely nyj-i *csap* 'fenyőág/gally' jelentésű. A jel-re l. Tsz, MTsz] ✱ *deszkás ~* deszkakerítés. *1736:* Az nyáriháztól fogva az templom kertiig ... volt deszkás kert [MetTr 430]. ✱ *eleven ~* (élő) sövény-(kerítés). *1843:* a királyi ispánsági gornyikok kihirdették a templom előtt, hogy kerítéseket csak sáncból, kőből s eleven kertből csináljanak az emberek, Varga Katalin ... azt mondotta, hogy csináljanak vesszőből is [VKp 110] ✱ *falu ~e* határ/mezőkerítés. *1593:* Mikor Peter Kouachy elózer teóruenybe indúla Az ffaluual, Az falú keuana hogy ha Az ffalú kertehez Akarja kertet ragaztani, hogy haznot Akar az eowe(n) venni, kertellyen ott es vgy vegie(n) haznot [UszT]. *1593 k.:* ha pedig Peter Kouaczy Az eó eórekseget púztajaba hadna, Annak vtanna Az ffalú kertehez ne vagassa, Az eó eórekseget kile(n) kertellye be [i.h.]. *1729:* Szanto Föld ... Az also mezöb(en) vagjon egj dárab a falu kertire jő be lábbal [Bodola Hsz; SVJk] ○ **Hn.** *1730:* Az Falu Kérti mellett (k) [Kozárvár SzD]. *1793:* a' Falu Kerte mellett (sz) [Gyerővásárhely K; KHn 153]. *1891:* Falúkerte [Inaktelke K; KHn 203] ✱ *fedeles/fedelmes ~. 1669:* Ezen Udvarhaz eleött vagjon egj óregh tanorok be kerteltetve az elei Satoros, fedeles kertel [Királyhalma NK; Ks 66.46.24a]. *1675:* Egy Diszno pajta, Ez is jo uj leszás fedeles kértel vagyon be kéritve [Dés; Borb. II]. *1732:* a' borju pásztor fia rontya vala a' nagy jo fedelmes kertet [Hévíz NK; JHbT]. *1765:* Ezen ... épület ... körül volt véve épülettel s fedelmes kertel [Pálos NK; Hr 1/29]. *1815:* Van az Udvar kőrül 150. öll otska fedeles kert [Kostesd H; Ks 111 Vegyes ir.] ✱ *fedett ~. 1669:* Ezen Tanorokban Vagjon az Csüreós kert, mely jo tamaszos es fedet kertel van be keritve [Királyhalma NK; Ks 66. 46. 24a] ✱ *galériás ~* '?' *1822:* ezen Galériás kerten vagyon két fel járo nagy két fele nyillo kapo [Nyárádsztanna MT; MvLev.] ✱ *léces ~* léckerítés. *1695:* Ezen épületek körül találtunk kerteket, léczes kertel lévén az egész hámor bé keritve [CsVh 116]. *1774:* ā Jószág resz szerént Borna, rész szerént pedig Léczes Kertben Vagjon véve [Kászonimpérfva; JHb sub K. I/29] ✱ *lészás ~* (szalmával, tövissel fedett] vesszőkerítés. *1630:* csiszar Mihaly eö maga vaga le az leszasz kertett [Mv; MvLt 290.198b]. *1652:* vagyon egy négy szegre font ... avatag sövenyes, leszas kert [Görgény MT; Törzs]. *1735:* edgj darabján ezen kertnek vagjon sövenyből csinált támaszos Leszas kert, egj reszin, Sánczos tővis Gyepű [Mezősztjakab TA; JHb XI/9.10]. — A jel-re l. Tsz, MTsz ✱ *mezőségi ~. 1788:* földel fel rakatt Mezőségi Kert [Kutyfva AF; MúzRadák. — Tomai László kijegyzése]. *1814:* ki vévén az veteményes Kertnek nap nyugotti részét a' holis mezőségi sövényből épült Kert vagyon [Forró AF; KCsl 5] ✱ *palánkos ~. 1680:* Ezen kert(ne)k penigh nap nyugat es nap kellet felöl valo resze sendellyes palankos, delről penigh támoszos erős leszas kertel vagyon él foglalva [A.porumbák F; ÁLt Inv.10] ✱ *rostélyos ~* rácskerítés. *1844:* ezen kapu áll két kö lábok között ... melyek közé rostélyos kert van csinálva, melyekböl némely rostélyok hibáznak|egy részíben meröben öszve vissza döledezett ... rostélyos kert [Abafája MT; TSb 35]. *1849:* Rostélyos kertnek valo hegyes karotskák [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *sasos ~* sasfák közé rótt kerítés. *1656:* azt fogada Biro Pal vr(am), hogy az kertet eppen el tartya fiurol fiura es oly kertb(e) czinallya ... hogy kárt Sos Pal rolla ne vallyo(n) nagy jo sasos kertb(e) nagy fedeles kertb(e) [Homoródsztmárton U; Eszt-Mk Cserei lev.] ✱ *sátoros/sátorozott ~* (szalmával, tövissel fedett) vesszőkerítés, fedeles kerítés. *1597:* az kert ige(n) maghos satoros kert uala [UszT 12/36]. *1656:* epiteek egi darab Satoros kértet az udvar hazo(n) belől [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Sükösd János (50) pix vall.]. *1732:* (A csűröskert) mind körül egésszen, Sűrün támaszozott, sátorozott fedett lészás kertel vagjon bé keritve [Told. 11/67]. *1776:* vagyon ... nap Nyugotra Sátoros kert, Délreis egy darab hejt Satoros kert egy darab hejt gyalog hitván kert [Mezőméhes TA; WassLt]. — A jel-re l. Vadr.515; MTsz ✱ *stakétás ~* '?' *1850:* Az udvar felöl való stakétás kerten Lécz hibázik 95 szál [Algyógy H; Born. F. Ii] ✱ *szalmafedelű ~* szalmalészás kerítés. *1756:* a Gyümöltsös ... avatag Sövényböl font ... lészás Szalma fe-

delü kertel circulaltatik [Branyicska H; JHb LXX/2. 33]. *1761:* ujjannon font jo támaszos szalma fedelü kert [Spring AF; JHbK LVIII/1. 497] ✱ *támaszos ~. 1669:* az Csüreös kert ... jo tamaszos es fedet kertel van be keritve [Királyhalma NK; Ks 66.46.24a]. *1680:* Ezen kert(ne)k circuitussa jo tamoszas leszas kertel vagyon be csinalva [A.porumbák F; ÁLt Inv.22]. *1811:* a kőz kert ... itt is a jo tamaszas kert a Lészázatlanság miá el rodhadat [Aranyosrákos TA; Pk 7] ✱ *tapaszos ~* kb. paticskerítés. *1705:* a házak végihez ragasztott sövénybül font tapaszos rövid Kert [Mezőzáh TA; Told. 28]. *1732:* Ezen lovász udvar ... kőrös kőrül, jó sendelj fedél alatt lévő njesett veszszővel kertelt tapaszas kertel van bé keritve [Kóród KK; Ks 12.I]. *1802:* fáin Lészás és tapaszos kert volt [Mezőbánd MT; Hr 3] ✱ *tövises ~* töviskerítés. *1680:* Vagyon eö Ngok(na)k ezen szakadekb(an) az berek felöl rakottya veszökből magossan fel font jo tövises leszás támoszos kertel be kertelt egy mehes kertek [A.porumbák F; ÁLt Inv.36]. *1771:* A ... Gubernium szoros parantsolattyábol ... az egész várost kőrnyül kelletvén venni tövises kertekkel hogy mindenek(ne)k mindenüt szabados járások kellések ne lehetne, a Lakosok közzül a reájok esett kerteket kik nem csináltak és álitottak volt fel? [Dés; DLt 321.2b vk] ✱ *zsendelyfedelű ~. 1761:* földben ásott, tsere Sasokhoz, fenyő füresz rökönyödött deszkábol, vas szegekkel szegzett, hulladozott s meg rothadott égj rend 'sendely fedelü kert (Spring AF; JHbK LXVIII/1. 501].

Sz: *illa berek, nád a ~. 1834:* Il a berek Nád a Kert [JHb br. Jósika Jánosné gr. Csáky Rozália fiához, Samuhoz] ✱ *~ alatt kell meghalni. 1719:* Rimánkodott nékem hogy hozzam el ötöt Nyenböl[a] mert az kert alat kel meg halni [Pürkerec Br; BLt. — [a]Hsz] ✱ *mások ~e alatt hal meg. 1746:* Admonealtatta volt az A. ő kglme ab offo az Jt azért hogy a feleségit el tsapván, interea mig Papok előtt decidalodik dolgok intertentiojárol provideálljon, mivel miserabilis és erőtelen persona lévén félő ne hogy éhel és hidegel mások kerte alatt meg halyon [Torda; TJkT III.94].

L. még a *bel-, borona-, füst-, gyalog-, gyepü-, határ-, korlát-, kőz-, láb-, palánk-, sövény-, tövis-, udvar-, vetés-,* és *zuvarakert* cimszókat.

2. sövény, vesszőfonadék; gard din împletură de nuiele; Hecke, Umfriedung. *1581:* Eotwes Istwan Kerthe altal zakat wolt az wyz 10 embernek hogy meg tuhaztottak fizete(m) f. 1. Azon kerthöz es Az malomhoz attam 24 karot kyert fizettem d. 24. [Kv; Szám. 3/III. 3 Chyanady Thamas mb kezével]. *1650:* mygh mjklos Ferenz kertel Es ganeval dugatnj nem kezde az porös arkot az vjz mjnd zörte mögön vala az myklos ferenz Eletjreis [Gagy U; UszT 8/64.58a]. *1706:* Ezen Curian vagjon egj szalmás ház, egj szövény Istaló egj Kertból font sütó ház [Hsz; Törzs.Rákóczi inv.]. *1732:* vagyon harmadik kapu azon Curian a' mint a' Csürös kertben bé szoktak jarni, kertből font kapu levellel [LLt 244.B]. *1760:* egy Sütö ház ... egy része barna, más része kert [Feltorja Hsz; LLt].

3. kb. bekertelt/kerítésbe vett hely: loc îngrădit, îngrăditură; Gehege, Umzäunung. *1558:* Byro vram az thyzedeseknek Ees kapitanoknak megh hagyak (igy!) hogy ... az Artalmas helen walo zenath Wduaron wagy kerthbe valo kazalokoth, Nagy erews Bywnthethessel ky hordattasak az warosbol [Kv; TanJk V/1.48]. *1588:* Ecczer ... hazamnal kertemben kapoztat palanthot vltetek vala [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1636:* Ez negyedik resze az kertnek cziak magaba(n) valo szep fuues baraniok hizlalasara valo kies helieczke [Siménfva U; JHb Inv.]. *1650:* vagyon egy kis kért auagy Tanorok [Gyszm; LLt]. *1795:* tull a' Kükűllőn ... az ezelőtt Fátzánosnak tartott Kert mellett [Küküllővár KK].

Szk: *baromlegeltető ~. 1681:* Az pajta ellenében az vízen túl, vagyon egy darab barom legeltető kert [CsVh 96–7] ✱ *dohányos ~. 1751:* Fekete Jósef, Tordai Márton, Szappanos György, Lénárt István, Köteles János, Szigyártó Péter és Szabó János Uraiméknak volt Dinnyés és Dohányos kertek azon helységben [Mv; Told. 48/4]. *1800:* (A) meg vett Dohányos kertet métázza egy felöl a Tekintetes Bányai Lázár ur kertye mellett lévő Potzok édes Alma fa [Mv; Lok.] ✱ *erdős ~. 1712:* az Erdos kert tisztájaval edgyütt [Bonyha KK] ✱ *hagymás ~.* **Hn.** *1775:* A Hagymás kertbe [Marossztkirály AF] ✱ *jégveremtartó/jégvermes ~. 1675:* Madarason levő Zalogos udvar haz ... be kerittetven vagion mind uvaraval ... jegi vermes kertivel mihes kértivel mind ezek be vettettetven kőrniül leszas kert sövenniel [Mezőmadaras MT; Borb II]. *1684:* (A gyümölcsöskert) vegib(en) ... a Csizmadia Czéhnek jég verem tarto kertyek [Ne; Incz. V. 39]. *1692:* a Görgeny vize felöl vagyon a jeg verem, mely jeg vermes kertre nyilik egy fa csapokon forgo szeles kapu ... kőrős kőrnyűl meg lehetős kert vagyon [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] ✱ *komlós ~.* **Hn.** *1604:* Egy Komlos kert neuy Eoreksegemnek az kepzepin [Bencéd U]. *1773:* a Komlos kertben [Csomafva Cs] ✱ *lókötő ~. 1667:* Lo keöteö kert [Marossztgyörgy MT] ✱ *ludas ~* libás kert. *1826:* A' Barcsai Malom a' Ludas kertel egyetembe 's Haltartoval [Abafája MT] ✱ *málés ~. 1775:* Málés Kert [Dés; Pat.] ✱ *postás ~* ? a posta kertje. *1685:* A Postas Kertb(en) a' Kalandos földei mellet [Ne] ✱ *puszta ~. 1651:* Mikor Beczki Sigmond ur(am) ... Nagy Mihalj es Diosi Nagj Miklos Uramat az Falu kózót valo Puszta kertb(en) megh verthe es vagdalta vala My oda futottu(n)k [M.köblös SzD; RLt I Tot Istuan(n)e Fodoroczki Katha asszony Nemes szemelj vall.] ○ **Hn.** *1864:* Puszta kert (ke) [Szászlóna K] ✱ *répás ~. 1679:* Répás kert mindgiart az mehes kert mellett vagyon, dél felöl, harom oldala gyalog sövénnyel kerített [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 138] ✱ *rétes ~. 1670:* vagyo(n) egy retes kertis [Középlak K; WassLt] ✱ *sáfrányos ~. 1627:* alol az falu vegen uala egj Saffranios kertj Pal Deaknak [Filetelke KK; BálLt I] | Az falu vegen az felséo szeren vala egj Saffranios kertek [Kelementelke MT]. *1700:* Kelementelken. Az Safrányos kertnek a mező felöl valo részsze [Szökefva KK; LLt] ✱ *sarjús ~. 1591 u.:* Bogarfalua(n) az sarius kertben vala az lo [Malomfva U; UszT] ✱ *szénacsináló ~. 1799:* Tudjaé a Tanu Albisban[b] a Czerjék György Uram ... horgos kert nevezetü Széna tsinálo kertit és ha igen, kiknek Vicinumjokban esik ? [BLev. vk. — [a]Hsz] ✱ *tilalmas ~. 1759:* a' Tilalmas kert [M.gyerőmonostor K; KHn 79]. *1782:* A Tilalmas kertnél [Kozárvár SzD] ✱ *tós ~. 1608:* az a' Thos kertis meli az Plebania kert mellet vagion, vgyan az eő kgme zerelmes hazas tarsanak ... adassék [Kv; RDL I.85]. *1632:* látám, hogy ez az Berkesziné Szőcs Mihállyal az Szabók tós kertiben vagynak ketten [Mv; MvLt 290.79b–82b átírásban!]. *1737:* Tós kertet is tudom ... emlékezem reá még mikor

Halastojais volt benne [Ne] ✱ *tökös ~. 1724:* az Felső kutra járo ut mellett lévő tökős kert [Csegez TA]. *1765:* a' Felsö Falu végén a Gerényben egj darabotska puszta tökös kert [Szászcsávás KK] ○ **Hn.** *1754:* A Tökős kert allyán [Görgénysztimre MT] ✱ *törökbúzás ~. 1722:* Az Tőrők buzás kertben vagjon egj föld pinczétske Kortsama háznak valo [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 2]. *1733:* Vagyon egy külőnös Tőrők Buzás kertis avagj Tonorok [Szentlászló MT; Sár.]. *1768:* Tőrők buzás kert ... mellyet vészen körül néhol alább való, néhol pedig közep szerű sövény fedeles és támaszas kert [Szamosfva K; Ks 74/55 Conscr. 22] ✱ *zabos ~. 1716:* az Mold (!) nélkűl valo nagy árviz ... mind az fölső rétét Zabos Kértét, Vad kértét, mindénüt él borítota [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

L. még az *asztagos-, borjú-, csikós-, csűr-, csűrös-, dinnye-, dinnyés-, fácános-, fás-, füves-, gabonás-, káposztás-, kender-, kenderes-, komló-, len-, ló-, major-, méhes-, méhész-, pityókás-, porond-, szénás-, vadas-* és *vízkert* címszókat is.

4. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány kertnyi; cît se recoltează dintr-o grădină; von einigen Gärten. *1555/XIX. sz. eleje:* akkoron Iktatásnak idejin egy kert széna vala ottogyon, azt aztán Apor János és Apor Péter elhordatta [Polyán Hsz; HSzjP].

5. *átv is* (dísz-, gyümölcs-, veteményes-, virágos-) kert (v. kertrész); grădină (sau parte de grădină de fructe, zarzavaturi, flori); (Zier/Obst/Gemüse/Blumen)Garten (od. Gartenteil). *1581:* az Jesuitak ... Az mely garadichion penig Ala Iarhatnak Az eo kertykbe Azt fellywl erösse(n) be padollyak [Kv; TanJk V/3. 247b]. *1597:* az megy ereskor latam hogi az Feőrkeol Mihaly fia az Chizar Peterne kerti feleol az zorosbol ele ieo wala az kebele rakwa wala gyewmeolchel, valami giermekek ige(n) kezdenek vtanna kialtani. Aha vgimond be hagtal wolt az Chizar Peterne kertibe(n) almat loptal [Kv; TJk V/1.106 Varga Jmreh vall.]. *1600:* wgyon aszon kertűnkbe ment Rea egy Gywmölchj fankra ... asztis p(er) potentia(m) megh zette [UszT 15/56]. *1632:* hallam az szó beszed keözbe Hogy veres Marton monda hogj az Feicdelem kertiben Fejeruarat volt narancz fa, s megis viragzot [Mv; MvLt 290.70a]. *1751:* az Ur(na)k emésztő szele e virágot érdekelni kezdvén mind addig lankasztá mig ... az I(sten)nek drága kertébe a több szép virágok közül éppen ki szárasztá, énnekem meg keseredet Atyának el felejthetetlen bánatomra [Szászújfalu[a]; Told. 67. — [a]Nem tudjuk azonosítani a ilyen nevű négy erdélyi település vmelyikével.]. *1769:* Csepekkel őriztek a kertiket [Tarcsafva U; Pf]. *1797:* Minthogy ezen kertben Szilva fa leg felesebben vagyon, ugy hogy meg olvasni igen nagy baj lett volna, azért a' Szilva fák, és közte imitt amott lévó Megy fák együtt betsültettek H ffor. 200 [Ajton K; CU IX/27.12].

Szk: *ánglus ~. 1796:* a Land Grafnak kimondhatatlan szép Weinstein nevű Anglus kertje [ETF 182.32 Gyarmathi Sámuel felj.] ✱ *házi ~. 1800 k.:* Káposztás parificáltatott ... Házi kert parificáltatott [Torockó; Bosla] ✱ *hollandus ~. 1822:* A Hollándus kertben Cseresznye oltás 22 darab [Nyárádsztanna MT; MvLev.] ✱ *lugasos ~. 1679:* Uduar Ház mellett nap nyugot felől valo Vetemenyes, Lugasos, gyűmölcsos, viragos kert [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 90] ✱ *oltványos ~* csemetekert. *1679:* Oltovanyos kert. Ez az Falu Erdeje között vagyo(n), ebben sok szép oltványos fa, mellyet in A(nno) 1670 kezdettek Colálnj; Galybol ősze vagott kerétése vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 140]. *1850:* az oltványos kert egyedül ép, — a' tőbbin mindenen látzik a' forradalom [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz] ✱ *veteményező ~* veteményes. *1787:* egy veteményező kert [F.bencéd U; Pf]. *1800:* az Exponens Ur veteményező kertyéből valaha kertel ki rekesztet külőnös kőz, vagy Sikátor lett volna, vagy soha se lett volna? [Berz. 5.45 S.85 vk]. — L. még az *almás-, gyümölcsös-, meggyes-, szilvás-, veteményes-* és *virágoskert* cimszókat.

6. temető(kert); cimitir; Friedhof(garten). *1602:* az hyd vchanak es Thorda vchanak Also zerin valok temeteodgyenek az keozep kapubely kertben, az felseo zeren valok penigh temeteodgyenek az monostor kapubely kertben [Kv; TanJk 1/1.407].

◇ **Hn.** *1526:* dyoskerth vocitatus [Dés]. *1591:* Bibarcz kerti newy kertben [Bibarcfva U]. *1592:* az Ker (!) meget (sz) [Toldalag MT]. *1604:* fiatalos kert neuy helibe [Szentlélek U]. *1616:* a Porgolaton tul mingiart mas szel feőld vagion kit kert meget valo feőldnek hynak [Nánánfva MT]. *1635:* Lazarfalua(n) alól, kit kertre menónek is hynak [Tusnás Cs]. *1636:* Az nyomasban Benke kerti felet (sz) [Siménfva U]. *1689:* Baranyi Balas Kerti megett [Póka MT]. *1698:* az Dio kertnel egy irtovány (k) [Buza SzD]. *1713:* a Kert megi nevű málb(an) (szö) [Kövend TA]. *1714:* To kert nevű helyb(en) egy darab kaszálocska [Lengyelfva U; Orb.]. *1721:* Falu kertinél (sz) [Bibarcfva U]. *1728:* Agostonok kertin kivűl [Illyefva Hsz]. *1731:* Kerre (!) menő Labban (sz) [Szentimre Cs]. *1732:* Vas kert (sz) [Kajántó K]. *1736:* mocsar kerre ióv⟨ő⟩ben (sz) [Szentimre Cs]. *1737:* A' Viz kerti megett (sz) [Désfva KK]. *1740:* A' Fadgyas Kertiben (k) [Sztána K]. *1745:* A nyires kert terin (sz) [Szentdemeter U]. *1750:* Kert mege nevü Szöllö málb(an) [Kecsed TA]. *1756:* Sántz kertben (k) [Szentimre Cs]. *1757:* Malom kért [Szentmihály Cs]. *1758:* A Rét kert nevü helljben (k) [Sztána K]. *1760:* Az Szőlő kert mellet (sz) [M.régen MT]. *1772:* Kert megi utzába [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 98] | Kakas Kertbe (k) [Csekefva Cs] | Az hoszszu Kertre Jűvőbe (sz) [Kozmás Cs]. *1773:* a Tetves Kertnél (sz) [Vasláb Cs]. *1776/1823:* a' Téglás kert nevezetű Berek [Kiskend KK]. *1781:* Dios kert árka [Bencéd U]. *1796:* Fűven kertnél [Verebes Cs]. *1798:* a Puszta szőlő Arka mellett mely Tseresnyés kertnek neveztetik [Aranyosrákos TA]. *1801:* A Kapus kertbe (sz) [A. üvegcsűr Hsz]. *1808:* egy Tsorgos kert nevezetű Tanorok [Kobátfva U]. *1810:* Réti kert nevezetű tanorokban [Tarcsafva U]. *1816 k.:* Tallo kert [Malomfva U]. *1819/1831:* a' patakos kert [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1825:* porongjos kert nevezetű helyben (k) [Kobátfva U]. *1832:* A' Csárda Kert (sz) [Kémer Sz].

A cimszó jelzet nélküli adatai az EHA-ból valók.

kért cerut, solicitat; gebeten, verlangt. *1782:* (A kalátsossak) el-jöttek házunkhoz, az holott is osztán Dévai Péter Vrammal nagy nehezen 26. forintokban, az kért buzában ... meg-alkuván ... Dévai Vram ki-fizette [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1792:* mivel már a kért terminus el tölt, ha fogadásoknak önként eleget nem tejéndenek az el kezdett törvény utja tovább is folytattassék [Kv; SRE 281]. *1796:* a' Fell Peres ... hitelesen bizo-

nyittya ... aztis, hogy ezen kért Levélnek originalissa, az All Peres Báro Urnál légyen [Mv; TLev. 5/16 Transm. 79 tábl.]. *1844:* Esztergárius Kováts Laszlo által ... átol adatni kért kolésza helyet ... átol adhatonak vélem [Torda; TVLt 318].

kertág kerítésrőzse/vessző; nuiele pentru gard; Zaungerte/rute. *1766:* Zajzon Bálint ott volt Lopjásban kert ágért [Sszgy; HSzjP Civis Alexander Szilágyi (27) gy. kat. vall.]. *1769:* Láttam mos nem régen hogy estve alkonyodatt tájba a Nagy Rétbe Viz-elve felöl negyen fel jövenek s rakodni kezdének kert ágal [Bögöz U; IB. Lado János (45) jb vall.] | Most karátson elött egy kevéssel hajnalba egykor Varga Gáborral együtt menyü(n)k vala Agyagfalvára s a Falun elül találok Jakab Jstvánt hogy egy tereh kert ágat hoz vala a vallán; de a Balla kertiböl vagy Lado kertiböl hozta nem tudom [uo.; IB. Veres János (57) szabad személy vall.].

kertajtó poarta gardului/grădinii; Zaun/Gartentür. *1810:* Pávai Josef Tehene bé rontván a' Kert Ajtomat mellyet már egyszer bé tsináltom vala bé jött a' Kertbe [Dés; DLt 144 az 1811. évi iratok közt]. *1839:* Pilon Szeg tsinalas a' maga Vasabol — 18 xr ... A Kert ajtóhoz 2 Niknogli[a] szeg 12 xr [Dés; Törzs. Dési taxalisták 17. — [a]Náknoglinak is olvasható].

kertakó őstelek-pénz; dare (plătită) pentru sesie; (Ur)Grundgeld. *1603:* Tenentur pecuniam kertako, germanice Grundtgeldt vocatam, ab una sessione integra d. 22 [Hagymáslápos SzT; Makkai, SzDPuszt. 125] | Tenentur insuper pecuniam kertako vocatam ab una scilicet sessione integra [Berkesz Szt; i.h.] Datur pecunia in pagis, kertako vocata 2 [i.h. 148 Kővár tartozékai urbnak jb-szolgáltatásait összegező kimutatás].

Az antiqua sessiok (őstelkek) birtoklásáért a földesúrnak évenként fizetett jb-szolgáltatás.

kert-becsinálás kerítésrés-bedugás; astuparea unei găuri în gard; Zustopfung der Zaunlücke. *1597:* Tudo(m) hogy zenafywet hagianak megh de ne(m) tudom ki zamara, Az kert bechinalast ne(m) tudgia [UszT 12/90 Joannes Marton de S.lelek vall.]

kertbeli kerti; de/din grădină; Garten-. *1614:* Minden kerttbeli vetemenyt is, kapoztat petreselymet, Murkot, Repat az Ioszagban neüellyen, hagymat fokhagymat [Kv; AggmLt A. 83]. *1711:* En is vágtam ... az kertbeli gyümöllcsös fákat, az ur kerteit támasztottuk meg vélek támasz nem lévén [Besenyő KK; BfR IV.30/26 Szőcs Demeter (50) jb vall.]. *1758:* kivántam Ngdnak kedveskedni részszerint a Kolosvári, rész szerént a sibai kertbeli 3 czitrom, és hat narancsokkal [Zsibó Sz; WLt Árva Daniel Polixénia lev.]. *1773:* constál, hogy Nemes N Enyed Várossában minemű Köház, Pintze, Telek, és Kertbéli részért ... admonéáltattam volt az J Asszonyt, hogy remittálja [Ne; DobLev. II/445.1a] *1805:* a Kertbeli Gyümöltsös ... is sokkal pusztultabb állapotba van, mint mikor Hertzeg Péter Ur birtokába ment [Csekelaka AF; KCsl]. *1826:* Az czen Udvarhaz tartozo kertbéli Szökő kut Sharpirungok (!) quo építmények és kő mettzéssel ... 2096 Rfor 43 xr [Cege SzD; WassLt Jk 13]. *1829:* a' kertbéli Házak kitakarittásokra 39 Rf. 14 xr [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kertbíró falu/mezőkert/kerítés választott bírája/biztosa; inspector care supraveghează ţarinii; gewählter Gehegeschulze. *1597:* A C(om)p(ro)bat hogy eo az Molnos Peter kylseo Vduara kapuiat es az Tiboldi Mihaly haza fele walo Vetes kert foliasat soha ne(m) wegezett az falúúal (így!) hogy eo chynallya, es hogy Thiboldi Mihalt, chak az Regy Veteskert foliasabúl valaztott a kert bironak, ezek feloll ne(m) valaztotta [UszT 12/131]. *1778:* Tavul illő határkapu építtessék ... és kinek-kinek részekerti registráltassék, és valami más vetéskertek a kertbíráktól ta⟨r⟩tattassanak felállításától fogva; addig pediglen az falusbíró kötelessége lészen [Taploca Cs; RSzF 145].

kertbíróság falu/mezőkert(kerítés) választott bírói tisztsége; funcţia de inspector supraveghetor al gardului ţarinii; Amt des gewählten Gehegeschulzen. *1663/1728:* Ha valaki Falus Birosagot, eskűttseget es kert birosagot erdő es hatar pasztorsagot fel nem akarna venni, az ki erde(m)es reaja falu boszujan maradgjon masnak advan azt az egj forintot az ki el viseli erette [Szentmihály U; Törzs. Jakab János más.]. *1757:* Kertbiroságomba ... meg tanáltattam az ... joszágra jaro vetés kertet [Dálya U; Hr 1/8]. *1758:* Viz kaput őt embernek kellett tartani ... kűlön kert biroság alatt kellett meg tsinálni [Tordátfva U; Pf].

kertbírság kb. a falu/mezőkert(kerítés) rendben nem tartásáért járó büntetés(pénz); amendă pentru neţinerea în ordine a gardului ţarinii; Strafgeld für Nicht-Inordnunghaltung des Geheges. *1607 k.:* Kwkeölleó Kemenifalua ellen teöt uolt tilalmat ... Kouacz Jakab, ahogy mentek volt rea kert birsagert amint az falubelj kert birak eleöt teörvenj zerent ra verek volt az kertet [UszT 19/14].

kertbütü kertfenék; fundul grădinii; Gartenende. *1801:* a Zágoni A⟨ndrás⟩ kert bütüjének délfelől lévő Szegelete [Vaja MT; VH].

kert-csinálás kerítésállítás; făcutul gardului; Zaunstellung/machen | kerítésjavítás; reparatul/repararea gardului; Zaunausbesserung. *1590:* reszt ... keuanz ház eppitesbol, czyr czynalasbol, kert czynalasbol es egieb marhabolis [UszT]. *1604:* az Actoris forgattia hogy Regen eleg zolgalat volt arrúl az hazrúl most(is) mi(n)d kert chinalasba, zedes vedesbe egyenleo terhet vonnak [i.h. 18/64]. *1610:* ha mikoron a falunak szwksige uolt mind kert czinalasra rea hittak ha nem ment hat meg birsagoltak [Kadács U; i.h. 37c]. *1748:* reám esvén, kért töllem a kert tsinálásra 5 Vonás Forintot [Kv; Bogdányi JK 104]. *1766:* a Falusi Birák büntetik a kert csinálásban nyakaskodokat [MNy XXXVIII,207].

kert-csináló kerítésállító/javító ember; persoană care face/repară gardul; Zaunmacher/ausbesserer/steller. *1844:* Kert csálo ember 15 [Born.F.IIIb].

kérte vkinek a kérése; rugămintea/cererea cuiva; js Bitte. *1573:* Cisar Antal, Chisar Andras es chisar peter-

ne, Azt valliak hogi Byzonial Twgiak hogi chisar Myhal 75 forintba arvlt meg kalmar ferenchnewel az hazra ... eok teorekettek kalmar ferenchneuel hogi Zent Martonnapig ely varya, Azkor fyzessen meg, az eo kertekre Igerte Magat hogy ely varya [Kv; TJk III/3.139]. *1574:* Nagy Iacab varos Zolgaya vallia hogy Borbel Ianos kertere kwlte volt Eotet az vey haza Aytaya meg latny [Kv; i.h. 357]. *1595:* 27. Octob(ris) Rauazdy Wr Wram kerttere, Azzonnyünk ö fge örömere és vendeglesere Kenden, keretet Biro V(ram)tol hegedüseket és Lontosokat [Kv; Szám. 6/XVIIa.151 ifj. Heltai Gáspárné sp kezével]. *1633:* az eő keglme sok kertere mentem uala egiczer halni Szabo Jacabnehoz az Vranak ho(n) ne(m) letebe(n) [Mv; MvLt 290.124b].

kertecske 1. kis kert; grădiniță; Gärtchen. *1586:* Zok peter vallia, megh ertem hogy Arullia lakatos Tamasne az eo kertechkeyet, velle egie(te)mbe ky Menek latny, kerdem mint hatta volna, Azt monda hogy husz frton Aggya [Kv; TJk IV/1.578]. *1595:* az haz ... eg' darab kerteczkeuel [Abrudbánya; Ks 42.B.22]. *1623:* Ez ... kerteczjkét ... ada órókósón fiurol fiura Alvinczi Andras deaknak [Dés; KGy]. *1681:* Udvar ház ablaka alatt lévő kis kertecske sövennyel kerített; fedele ighen bomladozott [Hátszeg; VhU 603]. *1694:* vagjon ... egj kis hazatska kertetskejevel egjgyütt [Borberek AF; BfR]. *1718:* lévén ... az Piacz szerben egy puszta romladozott kő háza nemes Curiacskájával és kertecskéjével edgyütt [Torda; JHb XV/17]. *1772:* Ezen kis kertetskébe nyilik égj Ajto [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1777:* (A) nem Unitus Pap is Nehai Also Janos Uramnak esztendönként egy egy Baranyt adott ... az ott lévő Pajtatol es kertetskétöl [Mezőpagocsa MT; BK. Vermesán Thoma (35) zs vall.].

Szk: *allodiális ~. 1825:* Egy ... allodialis kertecske vagyon a Falu also végiben [Körös Hsz; SzentkZs Conscr. 323] ✱ *gyümölcsfás ~. 1802:* Egy Gyümöltsfás kertetske, melyben vagyon termö és terméketlen 55 fa [Mezőrücs TA; SLev.1 Somlyai János udvarháza] ✱ *méhes ~. 1738:* Ezen Vetemenyes kertnek az Felső részibben ... egy szegletben van egy Méhes Kertecske kerekdeden kerített jo Támaszos Sátoros kertel bé keritve [Szászvesszöd NK; Born. XX/12] ✱ *szegelet ~. 1775:* szegelet Kertecske [Dés; Pat.] ✱ *veteményes ~. 1726:* egjébutt a veteményes kertecske kőrül, találtatott valami rossz, Tüzre valo porgolát kert [DobLev. I/124]. *1783:* Vagjon gyümöltsös Szilvás, és veteményes kertecske [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28] ✱ *veteményező ~. 1783:* A Major Ház megett va⟨gy⟩on Véteményező kertetske tsellédek számára valo [Branyicska H; JHb XXXI/28]. *1843:* tettzet ... admoneáltatni hogy a Tegla vető helyen fel epittetett Házatskát és egy kis veteményezö Kertetskét elrontsam [Dés; DLt 1358] ✱ *virágos ~. 1679:* Belsö, virágos kis kertecske Ez az Aszszonj eö Kglme haza mellet, es az Leany Aszszonyok hazai ablaki alatt vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57]. *1842:* égy virágos kis kertetske [O.kercsisóra F; TSb 51].

2. keritésecske; gărduleț; Zäunchen. *1584:* Ekkert Mihaly vallia, Zememmel láttam hogy ez varganę Annianak Aminemeo hitwa(n) kertechkeie vagyon ot vala es egy tamaz mellet Al vala, le haylot vala ... es vgy keny vala 'a Tamazt [Kv; TJk IV/1.285]. *1721:* a' Nagj Enyedi Vartzogás uttza végin lévö gjümölcsösek ... eddig indivisé volt ... 's a' két fél között sem(m)i circulus vagj kertecske körüllette nem épittetett, hogj belölle hasznot vehette(ne)k volna [DE 2]. *1750:* (A) templom és harangláb környül van véve az helységnek vékony tehetségéhez képpest valami kertecskével, néhol támaszos is [Unoka MT; ETF 107.24].

Szk: *rekesz ~. 1710 k.:* Egy kis rekesz kertecske volt az ablak alatt, mely miatt az ember az ablakhoz nem mehetett [BÖn. 562] ✱ *törpe ~. 1804:* a fenn irt kerteknek epitesire ugy keszüllyenek az emberek, hogy a Pünkösd Napja elöt esendo Heten egyszeribe fel tetetodgyon és be is fedödgyek, támaszul meg rakattasék az ut hoszan a kert vedelmére valo törpe kertetske meg csinaltassek [Zágon Hsz; Szentk.].

3. juhfejő kosaracska, karámocska; tîrlișoară, tîrliță; Schafhürdchen. *1781:* az elott igaz hogy tsináltatott volt ... azon hellyre egy kis Juh fejo kertet, és egy fél kajiba formát ... de azon hitván kertetske azonnal mindjart azon esztendobe el pusztult, és nem emlékezem hogy tsak egyszer is fejték volna benne a' Juhokat [Perecsen Sz; IB. Valentina Máthé (60) jb vall.].

kertel 1. kerítésbe foglal, kerítéssel körülvesz; a îngrădi|împrejmui cu gard; (ein)zäunen. *1589:* Thudom hogy ez peres feoldet az darabantoknak az attiokis eltek valtoslagh Zaz Benedekkel ... Latam hogy vrunk Jobbagy kertelik vala, de en aszt Nem tudo(m) kj szamara kerteltek [Szu; UszT]. *1593:* Vgjan Ezeon Peres Heljet az Elottis Meg tiltotta ugjan ezeon peres ... azt Monta Hogi Eo Nem tartozik ott vtatt senkjnek tartany sem kertolny [i.h.]. *1690:* az tavaszal Letai Istvan Ur(am)nak nap szamra kertelek vala [Aranyosrákos TA; Borb. I. Szőcs Janos (29) vall.]. *1739:* Jól reflectalunk arra, hogj Posta Mester atyánkfia ő kglme maga requirálvan Instantiája által ... az iránt, hogy egj embert engedne meg a Nms Város a Posta kertb(en) lakni, hogj az által oltalmaztassa 's meg-tartassa ő kglme, hogj minden Esztendőb(en) ne kellessék kertelni ... meg kivánnya a Nms Város, hogj ... a kertet úgy procurállya 's maga is a rupturákat renoválgassa, hogj minden Esztendőben ne kellessék kertelnünk [Dés; Jk 513b–4a]. *1775:* Gróff Miko István Uramnak az Néhai édes Attya ideib(en) ... birtam egy darab puszta Joszágot ... és épiteni akarék réa de azonb(an) N. Hoszszu Gergely Uram azt mondá, hogj többé ne kertelyük, mert ö kegjelmié ... a mü kertünkböl fogta ki [Bodok Hsz; Eszt-Mk]. *1813:* találtunk meg rongyollott, és félig fel kertelt sövény kertet Cserefa karok és vékony Sas fák közi kertelve minden fedél nélkült [Folyfva MT; Told. 18].

Szk: *udvarház-hely ~ni. 1721:* en mar Ngos Uram Udvar haz helly kertelni Veszszöt, karot támaszt felesen hordattam kivanom alázatoson tudni Ngdtol be kerteltesseme s meddik [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.].

2. elkertel, (kerítéssel a magáéhoz) hozzákerít/foglal; a alipi terenului propriu îngrădind/imprejmuind cu gard; durch Zaun an das eigene angliedern. *1587:* Twdgiak azt hogj az Janko ferencz haza helieys oda valo Eoreoksegh volt melliet az Bossy (?) Peter hazahoz kerteltek kjn most az vduara vagion [Jedd MT; BálLt 1]. *1610:* Mikoron Bodoghazzonfaluan laktam, Akkor az húl az keöz kert uala most masutt belljeb kertelt az

arúak feöldebe [UszT 48b]. *1617:* az haz faranal En Engedelmembeól kerteolt vala Gal Mihaly ot az haznal az kit most Berej Balint bir [Mv; MvLt 290.25b]. *1684:* azon Udvarházhoz hány fundus van kertelve kiké volt annak elötte s mi formán szerzette volt Lipcsei Ur(am) ne(m) tudom [Gyf; Incz. V.63a]. *1767:* az magom telkemben is még az atyám kertelt volt az Exponens Ur rész Pusztájából égy darabat [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28.16]. *1801:* ezen darab földeket, még az én gyereki koromban Uttzának szakasztották volt ki a Mlgos Possessoratustol; már most Amint emlékezem valami Negyven esztendőktől fogva Nemes Burzo Gávrilla azon uttzának ki szakasztott földet maga kertyéhez kertelte s mái napig is a Veje Nemes Pop Iuon birja [F.szőcs SzD; TKl].

3. (vesszővel) fon/sövényel; a împleti gard din nuiele; umzăunen. *1729:* Tűzi fája, kertelni való veszszeje a' Falunak elegendő vagyon [Cente SzD; JHbK V/2]. *1762:* Kertelni valo nyesett veszszőt a' Sajto Szin oldalához hoztanak Cur 7 Idest hét Szekérrel [Mv; Told. 15/57]. *1774:* szamszédgyai ... az Aranyas, jo aproság kertelni valo veszszők vadnak benne [Aranyoslóna TA; EHA]. *1786:* vagyon Bornyu pajta Sövényből kertelve tapasz nélkül [Nagylózna SzD; JHbK XXXI/5.8]. *1797:* A' Szekér szin mellett vagyon, egy cserefa sas fákbol, sóvennyel kertelve szalmával fedett Majorságnak valo ketretz [Ajton K; CU IX.2.9b]. *1813:* a' Bértz ... jo kertelni való veszszős nevendék Erdő [Udvarfva MT; Told.42].

kertelés 1. kerítés; gard; Zaun, Einzäunung. *1573:* Kerik eo k. Biro vramat es az Tanachot hogi lassak Meg az hwl Alkolmatlan Zantassok kertelesek Leottek ... Es az vtakatis hwl meg Zoritottak [Kv; TanJk V/3.79b]. *1596:* Az Zentegihaz mezejen pedigh holott ismet az kertet le vontak az Ik: az Arbiterek az mo(n)dgiak hogy vagio(n) vt az kerteles mellett, el mehetnenek s mehetnek, de azert teobzer kerteles ne(m) volt azon az helien [UszT 11/67]. *1692:* Vagyon ezen Gyümölcsös kert am. Eszak felöl . . mely gyümölcsös kert körül mindenütt uy kerteles vagyon jo formab(an) lészával elkeszitve kivalt az udvar felöl [Mezőbodon MT; BK Inv. 14]. *1746:* Étető Ferencz vr(am) foglalta el magának azon ... darab helyet, de ... oly hytvány és Semmire kellő kertelessel tartotta ... hogy az hol az Falu márhája Sokszor Csordájais kivánt belé menni ót mehetett belé [Szentegyed SzD; WassLt Kis Pavel (79) zs vall.]. *1760:* Az Udvar körül éppen semmi kertelés nintsen, az Tsűrős kerten kivül de ez körülis valami haszontalan már el sorvadozott sövény kertelés vagyon [Báld K; BLt]. *1799:* a' Curialis helly körül valo kertelések hól kijjebb hól bejjebb voltanak, néha nagy része állott keritetlen [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1817:* Az ezen Epületeket bé kerittető kertelés minden fedél és támasz nélkül lévén, le dőlt, és Sövénnye tsak tűzre valo [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 6.]

Hn: *1730:* az also Kertelésben (k). in loco az Kertelésben (sz) [Szentlászló TA.; EHA].

2. vesszőfonadék; împletitură de nuiele; Flechtwerk. *1755:* (A) Majorház ... boronákra sokféle fákbol parasztoson épittetett, mellynek füste Cserény alatt a' pitvarba szolgál, melly pitvar kerteléssel padoltatott [Ludesd H; BK sub nr. 1020 Naláczi-conscr.].

3. sövényelés; gard din împletitură de nuiele; Rutenzaun. *1703:* Mivel ezen Labrato Nevezetü hellyel ... a Falu Füvével egészszen szabadossá hagyta, erdejével pediglen tüzire, kalongya kötök, és kosarok kértelésékre, ugy kalyibaknakis szabadossá hagyta [Zágon Hsz; SzentkZs]. *1799:* A kemeny(ne)k fel-állitásáért kivévén annak kertelését, és a' létzezésért ... adok 3 ~ három Mforintot [Kakasd MT; DE XLI/4]. *1836:* én Farkas Pál a Nyires patakánál el maradtam es ottan a sertés okol kerittésének kertelését el bontottam [Kv; KmULev. 3]. *1844:* Az Istalot ... tsak mi szolgálatban foldozgattuk, mostis tsak támogatva van fákkal, es az oldala deszkával és kertelléssel, a' kerteles pedig sárral meg van vájagolva tapasztva [Abafája MT; TSb 22].

4. gátsövény/sövényelés; dig din împletitură de nuiele; Damm-Flechtwerk, Weidegeflecht. *1656:* Ezen to keöreös keörnyül füz fakkal leven megh ültetve, az tonak belseö szeli reghi rosz kertelessel vagyon megh kertelve [UF II, 181]. *1856:* Itt igen nagy hideg van — a' malom még nem jár mert a' víz igen kicsi, és az ujj kertelésen mind át szűrődik [Köboldogfva H; Born. E. IXa Török Viktor Török Antalhoz]. *XIX. sz. m. f.:* a gátakrol az árviz a kertelést el rontotta, a zápor tarto előtt a malom árkát meg követselte [Kadicsfva U; Pf].

5. határ/mezőkerítés, városkerítés; gard care împrejmuieşte ţarina/oraşul; Flur/Wiesen/Stadtzaun. *1739:* Mint hogj ... szoros parancsolatunk vagjon várasunk békerittetésére, végeztük, hogj Hadnagj atyánkfia, mentől hamarébb, a' tavalyi mód szerint jól bé kerittesse, csak három kapu hellyek hagyattatván[a] ... egjébütt mindenütt jól bé kerittessék, a' kapu helyekre ... jó strásák álittassanak a Strásákra 's kertelésekre valo vigjázókn(a)k az Hidhoz rendeltetik Pataki Daniel[b] ... ő kglmek, kik ha deprehendállyák, hogj vagj a' strása ki nem állana; vagj valaki hir nélkül bé jőne; vagj a' kertelést valaki által hágná 's ki rontaná, az ollyakat toties quoties Inspector atyánkfiai, Cum flor. 3 :/: 3. büntessék [Dés; Jk 524. — [a]Köv. a három kapu fels. [b]Köv. még két név].

6. (kerítéssel) bekerités, kerítésállítás; îngrădire, împrejmuire cu gard; Umzäunung. *1589 k.:* vagion ... feolde eoreoksege, melliet oda az eo hazahoz be kerteltek vala vgy teczik vala ennekem hogy akkoris az en feoldemre vitték vala az vtat az kertelessel [UszT]. *1592:* taüül vagio(n) Kis sarmas[a] Zouattol[b] es fatt nehez lenne oda vinnj kertelisre, hogy kjuel Az zenatt be kertelnek [BálLt 89. — [a-b]K]. *1603:* Korondj Sika Istúan Zabaditáttia az falun valo eöreksegét kertelésre [UszT 16/45]. *1650:* noha teob feoldet es kerteket szakasztottunk ahoz, de sokal alkalmatlamb az teob reszeknel ... mert soueny mind az mezo felol esuen, kulseó es igen sok múnkas faratsagos kertelesekkel ez az resz bantodik inkab megh [Folt H; BK sub nr 117]. *1680:* Varga András és Varga Bálint hámori szolgák voltak s kerteléssel szolgáltak [Madaras Cs; CsVh 74]. *1733:* Bartos Marton vram ... kesz levalni az penzt az mint meg vette volt Nemzetes Bakcsi Gabor uromtol az szöcs helyitt ... az Verseg nem kap rajta mert mar el jött az kertelesnek az ideje [Albis Hsz; BLev.]. *1769:* Dobollyi Pál Uramnak juta ... a Her'sa Gyümöltsös kertnek hazul felöl valo fele része ... minden esztendőben a' kertelést egyenlö erövel végbe vigyék [Ne; DobLev. II/407.2b]. *1794:* La Kopotsél ... erdőtske nem hogy épületre való Fákkal

ékeskedne, de még a' Kertelésre sem ád alkalmatos vesszőket [Nagyercse MT; EHA].

kertelésbeli kerítésállításbeli; la făcutul gardului; von der Umzäunung. *1756:* Értettük Nságtok(na)k az Ország uttja mellett lévő p(rac)tendens szanto földes Atyafiak iránt valo Commissioját, hogy kertelés béli segittséggel légyünk [Torockó; TLev. 9/9.1b].

kertelési kertelésbeli; pentru făcutul gardului; zur Umzäunung. *1843:* Varga Katalin azt állítá, hogy szabad minden embernek házi, bányászati és kertelési szükségére onnat, ahonnét tetszik, annyi fát s vesszőt vágni, amennyire szüksége van, csak irtásokat ne csináljanak [VKp 86].

kerteletlen 1. bekerítetlen, kerítés nélküli; neîngrădit, neîmprăjmuit cu gard; zaunlos, nicht umzäunt. *1799:* a' Curia néha nagyobb néha kissebb ki terjedésben voltt bé kertelve, néha nagy darab része kerteletlen pusztán állott [Gyéresztkirály TA; Ks 89]. *1816:* Vagyon egy Bor szin, hoszsza 12. öl, szélessége 4. öl, fa ágasokra épittetve, mellynek egy része meg van kertelve, és patitsolva a' más rész pedig kerteletlen, egészszen szalma fedéllel bé fedve [Varsolc Sz; Born. XXIX.24/7]. *1828:* Egy Livádátska kerteletlen régen Ház volt rajta [Fűzkút K; LLt Csáky-per L.10. 490].

2. sövényeletlen; vesszőfonás/szövés nélküli; fără gard din împletitură de nuiele; ohne Flechtwerk. *1729:* földen asott négy szegre faragott tölgj fa labakon álló náddal fedett, közönséges szekér szin kerteletlen [Buza SzD; JHbK V/2]. *1761/1818:* egy szalma fedél alatt valo hitván tapayz nélkül valo gabonás vgyan ezen fedél alatt egy hitvány Istálo edgyik vége kerteletlen [Marossztkirály AF; CU]. *1786:* Egy pajta jó fedélel, ágasokkal, de kertéletlen [Mezősámsond MT; Berz. 15.XX/18].

kertelget (kerítéssel) bekerítget; a îngrădi/împrejmui (încetul) cu încetul; nach und nach umzäunen. *1782:* azon Joszág ... Sokáig pusztán állott, Jármi Uraimék ismét réá tévén kezeket kertelgetni kezdették, a' mikor eö kegyelmek bé kertelették ... Groff Toldalagi Pál Ur eö Nga le vágatta és el hányatta [Galambod MT; Told. 29].

kertelhet sövényelhet (vesszőfonadékkal beszőhet); a putea împrejmui cu împletitură de nuiele; umzäunen können. *1600:* Az Telekfalui Byro panazt teött wolt az eskwteknek Lukach kowachnera walami kert felol, az wraim megh zabaditottak Lukach kowachnet, hogy kertelhesse(n) [UszT 15/211]. *1617:* Minthogy az vezedelmes Jdeobe(n) Nem kerteolhette(m) Nagy puztasagba(n) valek, az haz faranal En Engedelmembeól kerteolt vala Gal Mihálj ot az haznal az kit most Berej Balint bir [Mv; MvLt 290.25b]. *1684:* N. Enyedi Asz⟨ta⟩los Simonné Szász Medjesi Fodor Anna aszszony ... meg jöven az futasbol el pusztult örökseget nem kertelhette hanem Szempeteri Szőcs Janos csinált egészhöz kertet [Ne; DobLev. 1/29].

kertelő 1. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *ember* kertelést végző ember; om care face garduri; Zaunmacher. *1680:* Tudom hogj Varga András az hámoron kertelőember vala | tudom bizonnyal hogj Varga András és Varga Bálint az hámoron kertelő emberek voltak [Madaras Cs; CsVh 73,75] ✱ ~ *vessző* kerítés/sövényvessző; nuiele pentru gard; Zaunrute/gerte. *1795:* részint tűzifás kert és szöllő karoknak, és kertelő veszőnek valo[a] [M.bükkös AF; EHA. — [a]Értsd: erdő].

II. *fn* **1.** sövényfonó személy; persoană care face garduri din împletitură de nuiele; Flechtwerkmacher. *1677:* Dancs Péter kertelő, vas kő és szalmahordó Varga András Thamás Márton Siket györgy ezek kertelők | Az kertelők szén égetésre való szalmát ... tartoznak hordani [CsVh 56–7]. *1725:* Az kertelést vegezven adtam áldomást az kertelők(ne)k facit Den. 24 [Kv; Ks 15.LIII.5]. *1810:* a' Vintzellér el küldett ... Kántor Josefhez kert tsinálni, de ugy hiszem, hogy ha Kántor Josef nem parantsolta volna, a maga Fejitol nem küldett volna egy kertelőt is [Adorján MT; Born. G. XIV.1 Csorba Györgye (40) vall.].

Szk: *cédulás* ~. *1681:* Domokor Péter Csaki Péter czédulás kerteleök [CsVh 102].

2. kertelő/sövényfonó munka; (munca de) împletitul nuielelor pentru garduri; Flechtwerk/Zaunarbeit. *1711:* salvo honore két vono marhát még a Fársángba Sakács (!) Peter vr(am) fel fogván a Hamor számára avagy epületire akarja eökőt tartani, bizony it is szükseges volna bár csak kettő volna, mivel feles kertelöink, es egyéb dolgaink is volnanak [Impérfva Cs; BCs].

kertelt sövényelt, sövényezett; împletit din nuiele; mit Flechtwerk versehen. *1732:* Ezen ... Udvar, és gjümölcsös kert mindenütt körös körnjül jó Sendely fedél alatt lévő, njesett veszszöböl kertelt Sövénj kertel van bé keritve [Kv; Ks 40. Varia XXVIIIc]. *1772:* A' Kertelt Gát és a' viznek fel vitele Hfl.8 [Kisfenes és O.léta határa TA; JHbK II.17]. *1804:* Ujbol kertelt jo Tamaszos és fedeles kert [Borosbenedek AF; SLev.]

Hn: *1838/1839:* Kertelt rét vagy Sántz (k) [M.péterlaka MT; EHA].

Szk: *sövénnyel* ~. *1679:* Csűrős kert ... körül roskatt fedel alatt levő, sok helyeken romladozott, nemely helyen fedetlen sövénnyel kertelt [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 130]. *1755:* vagyon egy sóvénnyel kertelt, de el senyvedt, tiz Marhának valo gyenge Istállo [Ludesd H; BK sub nro 1020] ✱ *vesszővel* ~. *1732:* Ezen lovász udvar ... körös körül, jó sendelj fedél alatt lévő njesett veszszövel kertelt tapaszas kertel van bé keritve [Kóród KK; Ks 12.I].

kerteltet 1. kerítésbe foglaltat, kerítéssel körülvétet; a pune să se îngrădească/îmrejmuiască cu gard; umzäunen lassen. *1672:* Kerteltettem az az (!) varas jobagival [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. *1676:* az hol Gerendi Miklos Uram kezdet kerteltetni ot Tudom en Sarasi Thamasnenak egy Nehany rendbeli Osztvengait (!?) [Ne; DobLev. 1/24]. *1724:* üdösb Dósa András Uram ... mostoha Annyát Segitette maga jobbágjival kerteltetett [DLev. 2. XVIIIB]. *1730:* az mely darab földet ... Balint János most kerteltet [Des; Hr 5/39,40]. *1793:* Az Zilahi Rétetis az idén ujra kelletvén mindenütt kerteltettni ... ha minden esztendőben ujra kertellyük sokban kerül [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev.]

2. elkerteltet, (kerítéssel a magáéhoz) hozzákeríttet/foglaltat; a pune să se alipească terenului propriu îngrădind/împrejmuind cu gard; durch Zaun zu seinem/ihrem eigenen angliedern lassen. *1639:* a Sz. Gieorgy ház alat valo feold feleol irja Kegld hogj az én birám fel szántatta volna ... én ne(m) bánom semmi ellent nem tartok benne ha megh annyt kerteltetis ott elégh tágas az feold, en azt az darab helyet minden esztendeobe(n) kertel tartotta(m) mint afféle gialogh kert szokot lenni, ha nyarban tsinálták telbe ismét el égették, anélkül ha mit akartunk oda vetnys megh ne(m) maradhatna [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janus Nagy Tamáshoz, a fogarasi vár gondviselőjéhez]. *1698/1699:* majd egy egész haz hellyemet eo kglme maga haz helyéhez kerteltettet mellyet az egész Falu tud hogy enyim, de en mégis az jo Attyafiságért eddig pacialtam [Cege SzD; WassLt].

kerteltetés bekeríttetés; îngrădire, împrejmuire cu gard; Umzäunung, Einhegung. *1652:* igirem eo kgl(ne)k ... egy darab réghi Nemes puszta szőlő helyet (: mellyet az erdő vött fel :) adni, accedalva(n) ehez azis, hogy külön magának valo hegy léven ez megh irt szőlő sem colaltatasara, sem penigh kerteltetesere nem erkezhetem ... Sothi Janas Ur(am) azert az fellyeb megh irt puszta nemes szőlő helyet adá [Déva; Szer. Sothi János ref. esp. kezével]. *1763:* hideg télnek idején minden fele valo szolgáltatás — fagyos földbenn valo karoztatás, kerteltetés, fagyos honytsokoknak egyenessen valo doraszoltatása, és meg szünés nélkül valo epités [Hsz; UszLt 16].

kerteltetett fonattatott, sövényeztetett; împrejmuit cu împletitură de nuiele; umzäunt. *1694:* Az also Csurnek Keritese boronaval fel rakott, az felső penig Sövennyel kerteltetet [Kővár Szt; JHb Inv.].

kerteltetik 1. kerítésbe foglaltatik, kerítéssel bekeríttetik/körülvétetik; a fi îngrădit/împrejmuit cu gard; umzäunt werden. *1727:* A Berettyónak észak felől való részén ... jó csűröskert vagyon, melynek egy része jó gyámolos és lészás kerttel vétetett volt körül, más része új kerttel most kerteltetik [Nagyfalu Sz; ETF 108.16]. *1766:* oly szoros ez a' két Ház között valo Vdvar, hogj ha ez két felé szakasztatnék, és kerteltetnék, tsak egj Hordotska Borátis egjik Gazda maga pintzéjébe nem vihetné szekérrel ... annival inkább szénával s szalmájá-b(an) lévő Gabonával szekerit ottan bé nem hajthatná [Torda; TJkT V.327].

2. elkerteltetik, kerítéssel hozzáfoglaltatik/keríttetik; a fi alipit terenului propriu prin îngrădire/împrejmuire cu gard; durch Zaun angegliedert werden. *1769:* ezen Fundusnak a farka, a hol keskenyedni kezd kerteltessék Boér Juon által a maga Fundussához [Ne; DobLev. II.407.2a].

kertépítés kerítés állítás/épités; făcutul gardului; Zaunmachen. *1571:* Efféle keozteok valo sok Ispanoknak zabadosoknak valo zolgalatiok is zantassok vetessek aratassok kazalasok ezeknek be takaritassy zamtalan sok nekijek valo kert es haz epitessek voltak raitok [SzO II.329 a székely nemzet foly.].

kertes 1. *mn* **1.** kerítéssel bekerített; îngrădit, împrejmuit cu gard; umzäunt. *1710/1792:* (A földek) egyike vagyon az kerek Nyiren belöll az felsö Lábban, kertes circiter hat vékás [Albis Hsz; BLev. Transs. 30]. *1721:* a Csebernye ucza végiben egj Kertes ret [Bh; KHn II].

Hn. *1683 k.:* Wagyon ... Reth ... mellyet Kertes Rethnek hinak es tartoznak be kertelni [Perecsen Sz; SzVJk 70]. *1768:* A kertes rétb(en) (k) [Sarmaság Sz; EHA]. *1840:* A' Kertes rétbe (k) [Krasznahorvát Sz; EHA]. *1864:* egy kertes kut völgye elnevezésü határ rész végibe emelkedő magos agyagos domb [Diosad Sz; Pesty, MgHnt XXIV,68b].

2. szk-ban: în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *ember* kerttulajdonos; proprietar de grădină; Gartenbesitzer. *1670/1740:* Végezék azt is hogy valaki közönséges meg tiltott Határban vagy Ejjel vagy Nappal bé üzi Marhajat, valamenyiszer be üzi, a Biro mind annyiszor egy egy forintra Zalogollya meg ... Ha pedig gyepü kerten menne bé a kertes Ember is minden be üzéséért büntettesse a Biroval ötven pénzre [Homoródsztpál U; WLt] ✱ ~ *szomszéd* kerttulajdonos szomszéd; vecin proprietar de grădină; Nachbar des Gartenbesitzers. *1593:* Valazto Gergelne Orsolia vallia: vgian ezen kerezt seouennek meli zent peter feleol vagion az Caspar deak kerti végiben ... akkoris, mikor eo birta vezekedes volt feleolle az magiar vczai kertes zomzedokkal | Kapaz Leorincz vallia: En nekem kertes zomzedom Gaspar deak, de azt tudom hogi igen gonduiseletlen kertire, seot mostonnis puztaban all kerti [Kv; TJk V/1.435].

II. *fn* kb. kerített hely; loc îngrădit/împrejmuit cu gard; umzäunter Platz/Ort. *1792:* különben valamint szintén az örökfal kerteseket, úgy ezen kapufákot is toties quoties hibáson találtatnák, hatalma legyen a falusi bírónak megbüntetni és az azokon lett károkat exequálni [Árkos Hsz; RSzF 148].

Hn. *1692:* Felsö kertesb(en) (sz). Alsó kertesb(en) (sz) [Torja Hsz; EHA]. *1783:* a Kertes nevü helyben (sz) [Karatnavolál Hsz; EHA].

kertész grădinar; Gärtner. *1578:* Az kertekre feö gongia legyen, feökeppen Kys falwdon, hogy yol hozzaiok lathasso(n), kertezth ha talál, yoot tarchon [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E 136 Inreg. Fasc.34 Fol.104-6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1621:* Nagy Mihaly Negy eokren zekere(n) vizi Tordajg G. eo Nnak egy kertezet felesegesteol giermekesteol [Kv; Szám. 15b/IX. 158]. *1679/1681:* minden féle vetemény annyi legyen bennek[a] hogi à mi à várbeli szükségtöl megh marad benne, aszt adhassák el, es à kerteszt Conventioja szerint Contentálhassák azzal [Vh, VhU 675. — [a]A veteményes kertekben]. *1724/1779:* Az Kertész szüntelen dolgozzék, az meleg Ágyakat, és Veres hagymát, az palántot öntözze mivel hogy szározság jár [Gerend TA; KS. Bethlen Ágnes lev.]. *1797:* A kerti vetemenyekröl ugyan vékonyon irhatok mivel itten majd semmi sintsen a kertész eléggé igyekezett s ultetett vala kaposztat is eleget, de a balha mind el emésztette [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1807:* Török buza csöül ... ki adtam ... Szávully kertisz és Pálinka Főzőnek 40 Vékátt [Dédács H; Ks 98]. *1831:* Fogadtam meg Székelly Gergellyt Kertésznek ... kinek fizetést igértem az alább irtakat: ... Egy Kalap, egy Szür, két harisnya, két pár Csizma, egy ujj egy fejelés a maga számára, egy bör mellyre valo [Keménytelke TA; IB. Vass Josef ub kezével].

Szn. *1590:* Kertez Benedek Zent Imrehi Vrünk kerteze [UszT]. *1614:* Kertez Peter zs [Vacsári Cs; BethU 455]. *1632:* Kertez Peter al(ia)s Zabados ... harmados [Fog.; UC 14/38.102]. *1655:* Relicta Joannis Kertész [Dés; DLt 436]. *1727:* Elizabetha Kertesz [Dés; Jk]. *1742:* Kertész Ersok alias Miklos Déákne [Buza SzD; LLt Fasc. 109]. *1756:* Kertész Mihály [Szentmargita SzD; Ks 23.XXIIb]. *1757:* Kertész Geczi [Galac BN; WLt]. *1762:* Kertész Sigmond [Ocfva U; IB]. *1797:* Kertész Márton [Pujon SzD; WassLt Conscr. 502].

Szk.: *~nek tesz. 1731:* Rusz Stefánt Kertésznek tették vala [Katona K; Born. XL.79 Sütő János (64) jb vall.] ∗ *német ~. 1662:* Nimet kertésznek ... ruházatjára vinczi posztó uln. 10 [Fog.; EM IX,632]. *1794:* Az kérdésben forgo Méhes Kert épült egy Conventios Német kertés igazgatása alatt [Mezőmadaras MT; BKG Laurentius Kiss (36) col. vall.] ∗ *uradalmi ~. 1823:* Uradalmi kertész Ujbár Adám ... kéri Arendába ... a' Praetorialis kertet — a' káposztás és Dinnyés kerteket [Déva; Ks 91. C.12].

kertészbicsok kb. oltókés; briceag de altoit; Pfropfmesser. *1817:* Egy kertész bitsak | Kertész bitsok, Nádméz vágo kés [Varsolc Sz; Born. IV. 41].

kertészfickó kertészinas; ucenic de grădinar; Gärtnerjunge/lehrling. *1736:* egj kertesz Ficzko is el szőket kit a kertesz vert meg [Récse F; JHbT].

kertészfuszulyka paszulyfajta; phasoleus vulgaris; fasole (comună); Art Fasel/Bohne. *1811:* Fejér kardos Fuszujka kupa 10 Sárga Fuszujka 4 Kertész Fuszujka 3 [Ksz; Mk IX/109-hez].

kertészház casa grădinarului; Gärtnerhaus. *1656:* Jnet job kez fele terven nilik az kertesz haz pitvarara egi felszer vas sarkos pantos ajto [UF II,153]. *1712:* kellett az praenominalt Inctat ... Certificaltatnom ... Gerend Lonán levő kertesz Hazamnak az Incta eo Nga altal valo levagattatásábul [Torda; JHb LIV]. *1794:* mentünk a kertész hazba ... ezen Háznak 3 Ablakja ketteje lantorna az Harmadiknakis fele [Backamadaras MT; CsS]. *1813:* Kertész Házban ... Ablak meg rongyolot tarjával Nro 1 [Alpestes H; Told.18 Toldalagi Kata lelt.]. *1849:* A kertész ház Ujjodan uj veres zsendejezés alat [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kertészi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ olló* metszőolló; foarfece de grădină/grădinar; Gärtnerschere. *1828:* Fát nyiregető kertészi ollo el törve [Szentdemeter U; Told.39].

kertészinas ucenic de grădinar; Gärtnerlehrling. *1662:* Fogarasi egy kertész jnasnak Mikor liszen, kesz pinz per annum ... f. 3. czipoja per diem ... nr. 4. Saruja ... par Nr. 2. Turo per septimanam ... libr. 2 [UF II, 223]. *1716:* az kertész inas nem sokat Tud még [Gycke K; Ks 96 Biró János lev.]. *1764:* Tudé valamit abban a Tanu ki kerkedett volna azzal hogy eo vett két véka buzat a nevezett kertész Inastul[a] [Bögöz U; IB vk. — [a]Szétsi Ferentztől]. *1768:* a Kertész inastol penig hallottam hogy egy alkalmatossaggal a gyümöcsön az Ur eö Nga kertiben kapta [Ks 25. III. 68]. — L. még UF II, 332, 481.

kertészkedik a grădinări, a se ocupa cu grădinărie/grădinăritul; Gärtnerei treiben. *1731:* Rusz Stefánt Kertésnek tették vala ... s ... Kertész György mint Mostoha Attyával véle lakván, ő is kertészkedet mind addig, mig ... Mostoha Attya meg holt [Katona K; Born. XL. 79 Sütő János (64) jb vall.]. *1799:* a' Fák ... mértékletes ritkitására Gazda kell, ugyan csak gazdálkodnak és kertészkednek azak aránt a' Szarvas Marhák és Sertések, a' Szarvas Marhák hogy csokrosobban nojjenek a' tetejeket azok(nak) el rágják, a' Sertések p(edi)g hogy inkáb trágyázodgyék a' tővek fel turják [Aranyosrákos TA; Pk 7].

kertészkedő kertművelő; care se ocupă cu grădinăritul; Gärtnerei treibend. *1731:* Vankuly Vaszily Josika Mojses Ur(am) itten kertészkedő jobbagja [Kv; TJk XV/8. 30].

kertészlegény ajutor de grădinar; Gärtnerlehrling. *1812:* Magyari János 19. Eszt(endős) az Exp(one)ns Mlgos Groff ur eö nsga Kertész Legénnye [Héderfája KK; IB].

kertészmunka (muncă/lucru de) grădinărit; Gärtnerarbeit. *1821:* A Veteményezö táblák körül lévö rosz egres és veress szöllö rendekis perjével el lévén telve Szorgalmatos kertész munkát kivánnak [Koronka MT; Told.].

kertészné grădinăreasă, nevastă de grădinar; Frau des Gärtners. *1662:* Az kertész es kertészne vegyenek vizet, az var szükseghere (UF II, 221]. *1736:* Lattam az Uram özvegy kertesznéjét hogy szedte az Ur szölöjenek az gyepüjeröl az Tövisset [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVIII/32].

kertészolló metszőolló; foarfece de grădină/grădinar; Gärtnerschere. *1757:* Egy Kertész olló [Jobbágyfva MT; BálLt 71].

Szk: *fatisztító ~. 1679:* Fa tisztitó kertész ollo nro 1. NB. (: eszt nem kellene oly rosdáso(n) tartani :) [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 110] ∗ *srófos ~. 1735:* Srofos Kertés ollók [Szentbenedek SzD/Kv; Ks 40. XXVIIIc].

kertészpince pivniţă de grădinar; Gärtnerkeller. *1681/1748:* Ezen boltok véginél égj kis dészkázaton bé menvén, vagjon a' Szegeleten égj kertész pintze benne valo Gyümölts tarto hellyel édgjütt [Balázsfva AF; KvAkKt Mss lat. 236].

kertészség kertészmesterség; grădinărit, grădinărie; Gärtnerei. *1715:* engemet Pallerságra a Tisztek nem rendeltenek en akkor ide bé Fog(a)r(a)sb(an) Continuskodta(m), az kertészségb(en) [Fog.; UtI]. *1823–1830:* A kertészséget is erösen folytatják [FogE 247].

Sz. *1826:* A' Krajnik, és Colonusok között öszi Dézma széken végben vitetni szokot Szilva Computus még eddig függöben áll ... de a' Computus a' Krájnik Urra bizatott, mint a ketskére a' kertészség; In vgyan Separativum Votumon maradtam [H; Ks 111 Vegyes ir. Gencsy Aloysius udv. biró kezével].

kertész-spárga sfoară de grădinar; Gärtnerbindfaden. *1753:* Kertész Sparga Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 11. 18. C. 11].
Szk: *táblametsző ~. 1780:* Tábla mettző kertész Spárga 2 [Bethlen SzD; BK].

kértet kéret; a cere prin cineva/intermediul cuiva; bitten lassen. *1683:* Kerekes Peternél van Száz Aranya nehanyszor kertétte mind halogata megh adasat [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Gáspár végr.].

kertfal kerítés; gard; Zaun. *1570:* Az Estallo hean valek onnath Latta(m) Rea Neztem hogy Kardos Myklos az zomsedazzont Az kert falhoz Thamaztotta vala es otth keozesedek vele [Kv; TJk III/2.37].

kertfedél kerítésfedél; streaşina gardului; Zaundach. *1821:* a' régi kert fedél ki igazittására ... 1000 Praetyila Szeg [Déva; Ks 105.136.1].

kertfolyás kerítésvonulat; linia gardului; Zaunlinie/zug. *1591:* az oculatorok megh lattak az kert foliast hogy ott nem volt eo nekj kertj s eo nem kertelj [UszT]. *1605:* Janos deak azt monda hogy az kert folyasnak ket helyet rendöl volt [i.h. 19/95]. *1728:* a kovats Domb alat a kert mellet vic(inusa) a kert folyás [Mogyoros Hsz; SVJk].

kertfonás kerítésfonás/szövés; împletirea/împletitul gardului din nuiele; Zaunflechten. *1766:* az karók fell verése után fögtünk az kerteléshez, fel vivén az kert fonást valami övigni magosságulag [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XII]. *1823:* méltoztassanak engemet most ... egy egy szekér vesszövel fel-segiteni, a' kiknek pedig szekerek nints, a' kert fonással rajtam könnyiteni [M.köblös SzD; RLt Ignácz István levita-lelkész kezével].

kertfonó kerítésfonó/szövő; persoană care face garduri de nuiele; Zaunflechter. *1606:* Ez Eztendeobe hogj az szegenieket, az ket swto hazak vamiabol kenierrel fel nem ertem, szegeniek zamara ualo Erdeö le uagonak, kert fonoknak, haz tapaztoknak, Giwmeolczj kert eörzönek ... attam ki [Kv; Szám. 12a/I. 15].

kertföld teren pentru grădină; Gartenboden. *1629:* Tamas vram veot volna egy darab kert feoldet Paysos Istuan haza kerrül Kiralj ucczában [Kv; TJk VII/3. 160]. *1669:* Pataki Szabo Istvan Ur(am) Vön mi előttünk ... egi darab Kert földet [Pat.].

kertgabona-lopás furtul cerealelor din grădină; Diebstahl von Gartengetreide. *1727:* Az Biro minden Esztendöben ketszer öszszel és tavaszszal tartozik minden embert az kert Gabona lopásért meg eskütni [Szotyor Hsz; SzékFt 35].

kertgyepü szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *lészás ~* fedeles kerítés; gard cu streaşină; Zaun mit Dach. *1618:* az Atiam szeoleiet ... en birom ... az Atiam ... mindenkor leszas kert Giepwuel tartotta [Vajdasztián MT; RDL I.12 Baluani Miklos (50) Alia farkos ura(m) iobagia vall.].

kerthágó kerítésmászó; persoană care sare gardurile; auf Zaun kletternde Person. *1647:* eö gialazot engemet elseöben Toluai(na)k kert hago(n)ak kialtua(n) [Kv; TJk VIII/4.231].

kerthajlás ? kerítéskanyar; cotitura gardului; Zaunkurve. *1773:* A Kert hajláson küllyel [Gyszm; GyHn 39].

kertház kb. kerti ház, filegória; pavilion (în grădină); Gartenhaus/laube. *1697:* Voltam az Faboritába[a], szép kert házok és sokféle olasz gyümölcsfák voltak, szép vizi mesterségek, halastó, források, etc. [AIN 150. — [a]Alább egy másik naplófeljegyzésben: Bécsben a Favoritenstrasse császári kerttel és kastéllyal]. *1820:* Ami reparatiók a' kert Ház 's égy szoval a Telek körül kelletik (így!), azt a' proprietarius ur meg téteti [Kv; Somb. II].

kerthely telek; sesie; Grundstück. *1592 k.:* Annak vtanna Az kert helyeket fel rendeltek, neki mertek Azt az puzta helyet az hul most az ress vagio(n), Az teorwe(n)y vtan kertelis tartotta. 3. eztendöbe [UszT]. *1722:* ki jöttek vala azon hellyre es egy hoszszu faval mérdelik vala azon kert hellyet [Kvh; HSzjP Kantában lako Zernyesti Mihály (25) vall.]

kerti 1. kertbeli (kertben termesztett); de grădină; Garten- (im Garten angebaut). *1798:* Az Urak Házának a Héjjában tanáltatott ... Ket kupa kerti aszszu Veres Szöllö [Vingárd AF; KCsl].
Szk: *~ bab. 1692:* az oldalban elö egy darabig öreg kerti bab es kerti borso [Szentimre MT; JHb Inv.]. *1728:* harom ejtel kerti borso, harom ejtel kerti bab [Aranykút K; Ks 55/73 Gr. Petki Dávid inv.] ✱ *~ borsó. 1629:* Fejer kerti borso [Szentdemeter U; LLt]. *1647:* Kerti borso met. No. -/2 [Drassó AF; BK 48/16]. *1744:* Mezei borso Kerti borso [Buza SzD; LLt 181.B]. *1754:* Kerti Borso Metr No 3 1/2 [Buza SzD; LLt 169 Litt.B] ✱ *~ egres. 1621:* Ebedre ... az eö Nagha[a] konihaiara attam ... Kerti Egrest ... d 10 [Kv; Szám. 15b/IX. 35–6. — [a]Az I. Bethlen István gubernátoréra] ✱ *~ egresfa. 1669:* Hidkapu előtt, az Szamos mellett ... levő kertemet ültettem be az sövény mellett körös-körül szilvacsemetékkel és kerti egresfával [Kv; KvE 210 LJ]. *1699:* egj veteményes, es viragos kert ... elsö tablajaban vagyon fog hagyma, ennek egyik oldalát kerti egresfák[a] [Szentdemeter U; LLt. — [a]Ti. szegélyezik] ✱ *~ faszulya. 1728:* Kerti Faszulja metr. nro 3. [Aranykút K; Ks 55/73 Gr. Petky Dávid inv.] ✱ *~ faszulyka. 1741:* találtunk ... kerti faszulykát metr. 3 [Mezöbánd MT; LLt 146.B] ✱ *~ fülemilevirág* calendula officialis. *1719:* Kerti Fülemile Sarga Virágot (: Deakul Colendula Magyarul Sarga peremisnek hijjak :) harom lotot meg Szedven Szepen az virágát ... Eger fark fü Levelet virágával edgyut ... tegyek ezeket egy üvegbenn, mellyre Toltsenek jo eröss egetbort egy ejtelt ... ebböl kell edgy edgy kalannal adni az Cselednek innya Reggel [Ks 54.84 Medicina instructio] ✱ *~ gyümölcs. 1730:* A' Keczeli Uramék Jobbágyitúl nem tarthatni a' kerti gyümölcsököt is [Türe K; Told. 28] ✱ *~ kőmény víz. 1697:* Elés bólt ... Itt vad(na)k ... Fa hej viz, Borza viz, Rosa eczet, Kerti kőmény Víz, Citrom lév, Gyöngy virágos egettbor [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 3] ✱ *~ rózsa. 1679:*

Kerti rosa Első vize üveggel nro 1. 2dik vize üveggel nro 2. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 47] ✱ ~ *sáfrány. 1721:* Kerti Sáfránt nem kaphattom hanem veres kápaszta Palántot és Török borsot küldettem [Ks 96 Bornemisza Imre lev. Nsz-ből] ✱ ~ *szőlő. 1716/1764:* (A szőlőt) En nem ugy zalogosittam hogy magamnak arra valami Just csinallyak azon kerti szöllőkb(en) hanem hogy pusztulásra ne jussanak [Ne; DobLev II/352]. *1727:* Ezen Szilvást és a' fenn emlitett Kerti szöllőtt, az uttza felőll kőrős kőrnyűl jo satoros és fedett kert vészi kőrnyűl [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13] ○ **Hn.** *1754:* A' Kerti Szőlő-ben [Erdőcsinád MT; EHA] ✱ ~ *vetemény. 1639:* Ezen esztendőben mindenféle mezei vetemény igen bővön volt ... Kerti vetemény is bővön volt dinnyén kül [ETA IV,60 HGN]. *1706:* Fejer borso Cur 1. Kerti veteme(n) Arpa // 2 murok Cub. 1. petreselye(m) // 1 1/2 Tubák libr. 300 [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1805:* Fogadtam meg Sűtő Karátsont ... udvari Majorosnak ... Kőteles lészen ... mindenféle Kerti Veteményeket bővön termeszteni [Erdőszengyel MT; TSb 43].

2. kertben használt; pentru grădinărit; im Garten gebraucht. *1791:* Egy kerti két águ kiss kapácska [Déva; Ks 108 Vegyes ir. Grék Mikucz keresk. hagy.]. *1864:* Egy romlott, 's kerti takaritó targancza [Mihálcfva AF; HG Br. Gerliczy lev.].

3. kertben dolgozó, kertészkedő; care lucrează în grădină; gärtnernd. *1818:* Irad mijen jo kerti Gazdaszszan vagy én azan ugyan őrvendek tsak hogy egyebekbe is jo gaszdaszszan légy a kerti Gaszdaszszanság mind hijába valo még Kolosváratis ha a Férje nintsen álapotban (!) [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

4. ? kertre néző; care este spre grădină; zum Garten sehend. *1829:* Tizenkét a kerti szálába falra valo Tűkrős gyertya tartora 60 Rf [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kertirtás plivitul grădinii; Gartenrodung. *1600:* Beoyt keoszep vthan valo hetfeon Attam az zeginiek kerte keorwl valo Sowennek chinalasaert, es az fwz fa le vagasaert, es kertt Irtasertt f 3 d 80 [Kv; Szám. 9/XIII. 3. Damakos Máté isp. m. kezével].

kertivetemény-tartó kertivetemény-tároló; pentru păstratul zarzavaturilor din grădină; (Garten)Gemüsespeicher. **Szk:** ~ *pince. 1656:* Jnett eleb menven ugyan job kez felöl vagjon egy köböl rakott kapozta es egyeb kerti vetemenj, petreselljem murok retek etc. tarto pincze [Fog.; UF II, 153].

kertjáró I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *bíró* keritésbiró/biztos; inspector care supravegheazā gardul ţarinii; Zaunschulze. *1617:* Teoruenie penigh ennek az harom falunak ez uolt hogi az harom falubol harom kert jaro birott ualaszanak, megh ugian az harom falubol eott eskütt embert az harom falunak kertinek teőruenie el igazitasara hogi az kert jaro bironak Szent Laszlorol Balintfaluara tauazal ala kelletett jőni Szent Görgi napban az kert mellé, az Madarasiaknakis elő kellett allani az kert mellé. Azert az Balint falui kert jaro biro nelkült az kett falu kert jaro biroja az kert melle nem mehetett ... Elso Jarason mindenik falubeli kert jāro biro, kiki faluiabon hadgia meg az rēses embereknek hogi megh czinallja kertitt [Msz; Törzs].

II. *fn* 'ua.; idem'. *1617:* Elso Jarason kiki faluiabon hadgia meg az reses embereknek hogi meg czinallja kertitt, elsőben megh ne bűntessek Masodik jaras minden res kett, kett pénz ... Harmadik Jarasis minden res kett kett penz, de az kert járo az kertes embert az borra kel hini annelkült megh nem ihattja (így!) [Msz; i.h.]. *1769:* Minden ember tartozik egy forint bűntetés alat Szent kereszt fel magasztalása napjára[a] a maga vetés kertit fel tenni, ha ki pedig fel nem tenné a Kert járo egyszer tartozik admoenalni, azután ha ki konokságra, és makverőségre (!) vetven magát elsobben a Biro az egy forintot a kertjáro pedig 12. pénzt meg vehessek toties quoties [Zetelaka U; UszLt XII.89. — [a]Szept. 14].

kertkapálás săpatul grădinii; Gartenhacken. *1600:* Az kert kapalastol es Seweni fonastol, es foldozgatastol az el mult Tauazzal fizettem f 1 d 20 [Kv; Szám. 9/XIII.3 Damakos Máté isp. m. kezével].

kertkapu mező/vetéskerítés-kapu/kijáró; poarta ţarinii; Gehegetor. *1773:* a' Vetésre ki járo kert kapun belöl [Mv; MvHn].

Szk: *csűr* ~ szérűskert kapu. *1734:* Az Csür kert kapun ki jövén bal kéz felöll vagjon egj fedél alatt bornábol rakott öt Sertés pajta, kőrül bé keritve fedeles Sőény kertel [Datk NK; JHb D.1 Gr. Bethlen Farkas inv.] ✱ *csűrös* ~ szérűskert-kapu. *1694:* Csűrős kert kap⟨u⟩ ... vekonj szerű kapu félfáival egjgjütt [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

kertkaró kerítéskaró; par/stîlp de gard; Zaunpflock/pfahl. *1732:* vagyon edgy darab Erdő a Hoszszuban az élen ... néhol kert karonak valo Csere és gyertyán fátis találhatni [Szászsztjakab SzD; EHA]. *1762:* az Ádám Czigányné Fejét Török Mihály üté meg jó darab fával mint egy kert karo [Balavásár KK; Ks 17. LXXXI. 13]. *1777/1780:* Vagynak ezen Falunak határán ... Erdők, mellyekben elpusztult voltok miánn már Tűzi Fánál, és Némelyikében kert karonál egyebet nem igen lehet tanálni [Alparét SzD; JHbK LII/3.99]. *1790:* a jossággal most szölö s kert karot és kertelni valo veszszőt vágatok, mert az őkreik(ne)k hasznát nem vehetjük [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1805:* Ezen erdőben jó kert karok(na)k valok tanáltatnak, egy néhány kopáts is van benne [Gambuc AF; TGsz 48]. *1842:* az Egész Erdő fiatal gyéresen hagyatott, mint egy jo Kert Karo vastagságu fel eresztett Cserefás fiatal erdö [Kakasd MT; DE 2].

kertkaró-csináltatás făcutul parilor pentru gard; Zaunpflockmachen. *1731:* Hanes Jakab Ura(m) ... requiraltattya ... a Ne(m)es Tanacsott kert karo és Támasz Csinaltatás végett [Dés; Jk 411a].

kertkas '?' *1705:* azt mondotta, hogy holnap ő is el fog menni, mi pediglen a gubernátorral a kertkassal is maradánk, holott igen nagy készületünk volt, hogy mi is az úrral kimenyünk a táborba [WIN I,607].

kertkerítés gard de grădină; Gartenzaun. *1783:* Az egész élet körül gjenge kert kerittes [Algyógy H; Szentk.].

kertkészítés kerítésállítás; făcutul/facerea gardului; Zaunmachen. *1847:* (Varga Katalin) felszólította és biztatta az embereket, hogy az ispánságot kérdezzék meg, hogy miféle hatalomnál fogva tiltatja el az embereket a szabad erdőléstől, kertkészítéstől [VKp 193].

kertkóborlás a kertekben való csatangolás; hoinăreala/hoinăritul prin grădini; Gartenbummeln/schweifen. *1593:* az wst giarto Mustoha fiat es hegedws Istuanne ſjait fogtatuk megh kert koborlasert attunk zolgaknak d 8 [Kv; Szám. 5/XX.172/6].

kertkóborló a kertekben csatangoló; persoană care hoinăreşte prin grădini; Gartenbummler/schweifer/streicher. *1620:* Sok panazolkodasok voltanak ennekelőtteis, mostan vyabban vadnak, az majorok, kertek fel teőresse, Zarok le vonasa es koborlasok fellől ... melliek hogj valaha megh Zwnnienek, es hogj az kert koborlok megh zabolaztassanak: vegeztek ... hogj Biro vram ... hadgia megh valoban az Barnasiboknak hogj zwntelen az majorok es kertek keőzeőt Jarjanak, vigiazzanak, kiualtkeppe(n) pedig Eszakanak Jdejen, es vosarnapokra virradologh [Kv; TanJk II/1.297].

kertláb '?' *1841:* 'A Kerittések ... a patak felölis mind jok, azoknak egy Lábja Nyoltz s fél szál ujj deszkákból — a' többi kert Lábak pedig az Uradalom által tavaly igazittatván meg [Km; KmULev. 2].
Hn. *1835:* A' kert lábakra rugo lábba (sz) [Erősd Hsz; EHA].

kertlátás kerítéslátás/szemle; inspectarea gardului ţarinii; Zaunbesichtigung. *1727:* Falu mérés kertin valo résnek kert látáskor, először kilencz pénz az büntetése [HSzj *méréskert* al.].

A falu mező/vetéskerítése épségben tartásának ellenőrzése céljából a kertbirák és a mezőpásztorok — esetenként más ahhoz értő falusiakkal társulva — bizonyos időpontokban szemlét tartottak; ezt a szemlét illették a cimszóbeli elnevezéssel.

kertlátó I. *mn* határkert-ellenőrző; care supraveghează gardul ţarinii; Gehegeaufseher-. **Szk:** ~ *bíró* határkert-bíró; inspector care supraveghează gardul ţarinii; Gehegeaufseher/schulze. *1617:* Mikor az harom falu[a] tóruenie fel haborodot gomoliodott volt tehatt akor ugi uegesztünk wolt hogi az harom falunak eott eskűttje ... igazicza az kert lato birokal [Msz; Törzs. — [a]Bálintfva, Madaras, Szentlászló].
II. *fn* határkert-bíró; inspector care supraveghează gardul ţarinii; Gehegeaufseher/schulze. *1727:* Az tanorok kert, kapu, ha rés denar 10 ha csak annyi rés vagyon is hogy az kert láto az süvegit által hajthattya rajta [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 36].

E cimszót vö. a *kertjáró* al. idézett adalékokkal.

kertlésza kerítésfedél/sátor; streaşina gardului; Zaun(hall)dach. *1651:* Torda Sigmond Hoza loue Diosi Nagj Miklosnehoz Diosi Nagj Miklosne be futh az Hazba Torda Sigmond oda Mene szinte az Diosi Miklosne Aszzonyo(m) Haza mellel az kert lesza melle Tarta az puskat es ugj loue be az Hazra [M.köblös SzD; RLt I Matae (!) Giorgjne (25) jb vall.]. *1744:* a kert lésza alatt küsded arnyék alatt vadnak az ekék nro 3. Borona nro 6. [LLt Fasc. 67].

kertmegi ? a falu/mezőkerítésen kívül lakó; (persoană) care locuieşte în afara gardului ţarinii; außerhalb des Flurgeheges wohnende Person. **Szn.** *1614:* Kertmegi Mihaly de Giulatelke (jb) [Szentábrahám U; BethU 176].

kertoldalú kb. sövényfalú/oldalú; cu perete din împletitură de nuiele; mit Heckenwand/seite. *1812:* Major Ház ... fedele Szalmából valo ... Vagyon a' Ház végénél egy hitván kert oldalú Marha Pajta viszont Szalmával fedve [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 19–20].

kertpalánk kert-deszkakerítés; gard de uluci; Bretterzaun/planke. *1822:* Dobolyi István MKoppándi Curiája ... Az Udvar Galambugas kapuja, fáin kapu, és ajtofélfákkal ajtoval, és 11 tábla cserefa sasok közzé rakott kert palánkkal Rft 100 [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 8b].

kertrész parte de grădină; Gartenteil. *1880:* Kozma János gondnok a temetővel határos kertrész megvétele iránt a néh. Kozma Bandi András örökösével alkudozásba ereszkedett. [M.bikal K; RAk 354].

kertrevaló kerítésnek való; pentru făcutul gardului; für Zaun (bestimmt). *1815/1817:* A Sáros Patakán kűlyel (e) ... ez Bükk, Gyertyán és Nyir bokros, kertre valók is vagynak [Vágás U; EHA].

kertsövény sövénykerítés; gard din împletitură de nuiele; Heckenzaun. *1675:* Madarason levő Zalogos udvar haz ... az haz be kerittetven vagion mind udvaraval Csűrős kertivel vetemenies kertivel szilvas kertivel jegi vermes kertivel mihes kértivel mindezek be vettettetven kőrniül leszas kert sövenniel [Mezőmadaras MT; Borb. II].

kertspárgázó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *spárga* sfoară de grădinar; Garten-Bindfaden. *1836:* Három Kert 'spárgázo Spárga [MNy XXXVIII, 306].

kertszagú *átv* (care) miroase a grădină; nach Garten duftend. *1879:* Ne ütődj meg, hogy egy kicsit kertszagú ez a hasonlat. Ide az ablakra hajlik egy almafának virágzó ága [PLev.54 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kertszeg '?' **Hn.** *1637:* az Kertszegb(en) (sz) [Borsova Cs; EHA]. *1720:* Az also Bedecsi mezőb(en) Kert Szegben (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1722:* A' Kert szegen alol a' kert hoszszáb(an) (sz) [Zágon Hsz; EHA]. *1754/1835:* a Felső Forduloban: a' kert Szegnél (sz) [Szárhegy Cs; EHA]. *1841:* Kertszeg nevű helyen (sz) [uo.; EHA].

Az utótag szétágazó jel-ei (TESz) közül talán legajánlatosabb a 'szöglet, Ecke, Winkel' v. a 'határterületrész' jel-sel számolni.

kertszőlő kb. kerítéssel körülkerített szőlő; vie îngrădită/împrejmuită cu gard; umzäunter Weingarten. *1589:* Biro vram eztis megh kialtassa, hogy Akinek kert zeoleye vagyon hazanal, ha eottwen, hatwan, vagy 70. veder bora lezen, az az Niolczwan vederre Nem telik, hat Abbol dezmawal Nem tartozik [Kv; TanJk I/1.116]. *1595:* Egi legennek hogi az kert zeoleot eorezte es tizto-

gatta attam f 5 d 32 [Kv; Szám. 6/XIII.5]. *1627:* wiczey Mathenak ... Fenesen az kert szeőleöbeöl Jutot fel Hold [Kv; RDL I.131]. *1680:* Adá és vete Zálogba(n) ... az Tövis Ucza vegin Nms Kert szölök közett ... egy csoportbul allo Kert szölejett [Ne; DE 2]. *1817:* a' Czigányoknak egy része ... a' Sántzokat ujjitották még, más része pedig a kert szöllőnek also Tábláját teritették bé Trágyával [Héderfája KK; IB. Veress István tt kezével].

kertszőlőcske kerítéssel körülkerített szőlőcske; viişoară îngrădită/împrejmuită cu gard; umzäuntes Gärtchen. *1684:* egj kert szölöcske az falu végin [Borosbocsárd AF; Incz. V.52].

kerttámasz kerítéstámasz; proptea pentru gard; Zaunstütze/halt. *1768:* a Lüget nevezetű hellyben ... vagynak nagyobb mak termő Cserefák is, de inkább fiatalas kert támosznak, és karonak valo [Inaktelke K; Ks 74/56 Conscr. 40]. *1844:* miis egy terittő rudot vettünk ele melyet Kis János az Horváth Sigmond kert támaszsza alatt el tört és ezen Két darabbal mint ittas emberek futattunk Fejér Dani után [Bágyon TA; KLev. Nutzuj János (21) vall.].

kerttámasz-csináltatás făcutul proptelelor pentru gard; Zaunstützemachen. *1731:* Hanes Jakab Ura(m) ... requiraltattya ... a Ne(m)es Tanacsott kert karo és Támasz Csinaltatás végett [Dés; Kj 411a].

kert-társaság kertközösség; asociaţia proprietarilor de grădini; Gartengemeinschaft. *1793:* Rakos hataran levo Tomal nevezetű kert Tarsasagnak Hútes Dekanya [Aranyosrákos TA; Borb.].

kerttétel kerítésállítás; făcutul/facerea gardului; Zaunmachen. *1711/1792:* az köz kertetis belol Etzken András Uram tegye ... egy borza fatskáig ... több kert tétel Etzken Moses Ura(m)mal köz [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 28].

kerttrágyázás gunoirea/gunoitul grădinii; Gartendüngung. *1853:* ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésről kert trágyázásrol [Kv; Pk 6].

kert-ugarlás kert-felszántás/törés; aratul grădinii; Garten-Umbrechen. *1853:* ha leveleimet rendre meg olvasgatad abba én sokat kerdeztem borso lentse vetésről kert trágyázásrol kert és kender fölt (!) ugarlásrol [Kv; Pk 6].

kertű vmilyen kertes; cu (un anumit fel de) grădină; von irgendeinem Garten. *1767:* Vagyon a' Buza Piatzon egy régi romlodozott épületű, nagy telkű és kertű Ház [Ne; DobLev. II/380. 1b].

kertvágatás kerités-levágatás; dărîmatul gardului; Zaunfällung/niederreißung. *1750:* az szolgam volt oda az kert vágatásra [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXIV. 15].

A törvénytelenül felállított kerítést a birtoklásban megháborított közösség (falu) közös erővel levághatta, eltávolíthatta.

kert-vagdaló kerités-levágó; persoană care dărîmă gardurile; Zaun abreißende Person. *1651:* Todoroczki Ferencz Annor(um) 28 Nemes szemely ... Erós Hwthi uta(n) az szitkok es kert vagdalok felól mindenekb(en) ugj vàl mint az 1 Testis [M.köblös SzD; RLt 1].

kertvég kertfenék/bütü; fundul grădinii; Gartenende. *1786:* Most a joszággal veszszőt s karot hordatok, hogy a kert végb(en) lévő gyenge kertet s a major akol körül még egyszer fel állittsom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

Hn. *1671:* A Kertuegre menő földnek az tanorok kapu felől valo fele (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1720:* Kert végen (sz) [uo.; EHA].

kertvessző kerítésfonó vessző; nuiele pentru gard; Zaunrute/gerte. *1767:* Ezen Erdő Tziheres elegyes fákbol állo elég sűrű tsak hogy egyebet kert veszőnél benne nem lehet vágni [Ozd AF; EHA]. *1840:* Bölkeny Marhássai kert veszszőt hoztak ide[a] a tsikos kerthez [Born. G. XXIIb. — [a]Görgénybe (MT)].

kertvetemény zarzavaturi (de grădină); Gartengemüse. *1724:* Ha valaki kert vetemént pusztitana és más ember gyümölcsös kertit koborlaná pusztitaná lopná forint az büntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32].

kertzálog büntetésfajta; un fel de amendă; Art (Garten)Strafe. *1670/1740:* Vegezék aztis, hogy ha a kert Birák tunyálkodnának, gyakorta ki nem mennek a kertre az alatt a kertekről kár lenne valaki panaszlana akkor a Biro büntesse meg igy egy kert zálogra [Homoródsztpál U; WLt].

kerül 1. a face un ocol; einen Umweg machen, umgehen. *1572:* Szylagy Myhal az mas wczyara kerőle [Dés; DLt 182]. *1586:* Somogy Janos es Ersek Balint Zena vczay Capitanok valliak Az kialtasra fel vgrank, es ferencz Deakal teobbenis Az Kerten feeliwl kerewlenk [Kv; TJk IV/1.563]. *1593:* Die 5 septembris ... Kendy Sandor hogy altal nem mehetet az zamoson mert igen nagj wolt kerult Jde [Kv; Szám. 5/XXI. 112–3]. *1605:* Az mikor az ott valo eórekesek azon jartak, az eó magokera kellet kerülnik (!) [UszT 19/41 Lucas Kouacz de Marefalúa vall.]. *1630:* az szolgaja fut vala puskatis fel tekere hogj ... az kertreöl kerül s az Ablakonis be leö reajok az Eötwöseökre, mert megh hal az vraert [Mv; MvLt 290. 204a]. *1751/1753:* a' miá kerülniek kell [Koronka MT; Told. 78]. *1769:* a' nagy aár miatt az ország uttyát kerülvén az Utazok, a' rétre bé tsaptanak [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1849:* Cseh Sándor Ur ott bé szökőt a Kükőllöbe és átuszván — ugy menekült meg; De ekkor is a Molnár Lovára fel ültették Kosztándin Nouujt s utánna futtatták s tsak a volt a szerentse hogy a Loval egyenesen nem mehetet az Iszopos mart miá s mig került ez el hányván a Gunyáját el haladt [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

Szk: *~ i az erdőt. 1590:* Biro vram ... ket Itwalo zalogos Embeort fogoggya(n) a kik az Erdeoket koroskent kerwllyek es io wygyazassal megh eóryzzek [Kv; TanJk I/1. 134]. *1798:* egykoron a midőn én mind Erdö Pasztor az erdőtt kerültem volna ottan tanaltam egy szekeret Két Bihalyökerrel [Ádámos KK; JHb XIX.58.8] * ab-

lakra ~. 1597: Desy Mathene Anna ... wallia ... az legeny ... hogy az zoba aitaia(n) be nem mehete az ablakra kerüle, ot haga be [Kv; TJk V/1.117] ✱ *ajtóra ~. 1631:* kettőnk az kertről hagat be, ketteőnk Ismet az ucza ajtora került [Mv; MvLt 290.239b] ✱ *eleibe ~. 1570:* vgian eleyben kerwl volt, Mond neky Janos kenez hogi ely Mennyen eleole Mert megh wtthy Balint Thywadart [Kv; TJk III/2.9]. ✱ *háta megé ~. 1802:* Müller Ferenczet mind tsak Szemmel tartotta, és orozta, mind tsak a' háta megé kerülni igyekezett [Déva; Ks 115 Vegyes ir.] ✱ *hátul ~. 1598:* az fogoly Bachy Thot Jstwant egi bottal agyon ewte ... hatul kerewle ... s vgi ewte mordalisaggal agion s mente(n) el fúta onnet [Kv; TJk V/1. 204]. *1746:* (Az alperest) hátul kerülvén orozva főben akarta ütni [Torda; TJkT III.45]. *1804:* amint le hajult az Exponens Vana Togyer hátul került egy Bottal és ... meg ütötte [K; KLev.] ✱ *kívül ~. 1773:* én és a Kis Aszszony Juliska kívül kerülvén az ablakon neztünk bé [Selye/Magyaros MT; BetLt 7] ✱ *oda ~. 1632:* ez az Szeöcz Mihalyis ... mind ala mene az patak mellet, szinte(n) oda kerüle az hun az aszony merít vala, s ot latam hogj eleget beszellenek [Mv; MvLt 290.84a].

2. *átv is* jut; a ajunge; gelangen/geraten. *1600:* Hogy walaki birta wolna azth az eöreöksigeth Barta Mathiasnal es fiainal egyeb, soha nem emlekeze(m), hane(m) annak vtanna Barta Matthiasnak holta vta(n) wgy keörwlt Osvatekhez (!) [UszT 15.89 Zabo Sebestien Wdwarhely (74) vall.]. *1657:* Az törökség is hazájában takarodék. Manszfeld nem akara békélleni, hanem Velence felé indula, hogy török földén által azon kerülne hazájában; de az útban megholt [KemÖn. 78]. *1765:* Bagosi Erzsébet udvarába került egy Kudor nevű szabónak Zabi Pista nevű zabigyerek inasnak [Bh; BfN]. *1785:* Nyegre Blaguj Szavatyossát adja hogy kitől került a' Fejsze [M.nagyzsombor K; KLev. Parucza Aleksza (32) zs vall.]. *1786:* a Juhokhoz nem mertem tsapni félvén attol ne hogy a farkasok szájába kerüljenek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1840:* Hát az 3-ik on huszas honnan, és kitől került hozzád, mert mind a három égy datum alatti? [Szu; KLev. vk].

Szk: *birodalma alá/birodalmába ~. 1662:* már menynyi accessiója, nevekedése lőn mind birodalmának s magyarországi jószáginak[a] s azokbul való jövedelminek az egész hegyek aljai fő boros és nagy jövedelmes városok, faluk ... birodalmába kerülvén, akárki is megitélheti | Már így nagyobb részből Rákóczi fejedelemnek az ország újobban is birodalma alá kerülvén, hogy a megemlített derék erős várasok, Várad vára is Bihar vármegyével hűsége alatt nem volnának, azt nem kevéssé nehezteli vala [SKr 281,501. — [a]Az I. Rákóczi Györgyéinek] ✱ *céh eleibe ~. 1701:* mikor a Légenyek dolga Ceh eleiben kerül Lapáttal szoktak eoket büntetni [Kv; ACJk 41–2] ✱ *együvé ~. 1736:* az Incta Aszony ... Simon Márton nevü Legényével fajtalan életet élt, a kitől eltiltatott volt ... az eltiltott Simon Márton nevü Legénnyel együvé került [Dés; Jk 191a] ✱ *eleibe ~ vkinek. 1761:* egjkor mondá Imreh Ur: hogj meg ne haragittson az Ecsém, mert ha meg haragitt előmbe kerülvén mint Gavalliért nem, de mint Ecsémet bizonj meg rakom [Branyicska H; JHb XXXV/46.11]. *1847:* A brassai tiszturak eleibe kerültünk, de ott sem szoríttattak fizetni úgy, amint illett volna őköt szoritani [VKp 153 Varga Katalin kezével] ✱ *gondjai alá ~ vkinek. 1897:* Nagyon szeretném, ha a Sárközi néni gondjai alá kerülne [PLev. 192 Petelei István Gyulai Farkashoz] ✱ *gyalázatba ~. 1629:* mennek el velle latnuk megh, ne hogy valamj gyalazatba kerülnenek [Kv; TJk VII/3.111] ✱ *idegen kézre ~. 1681:* Vajda Hunyadi Varossomba lako Nemzetes es Vitezleő iffiabbik Orban Miklos ... megh bizonyitotta fidelitassat az mikor Hunyad idegen kézre kerűlt volt [Vh; VhU Thököly Imre ad.lev.] ✱ *jó állapotba ~. 1836:* A Juhok most jó állapotba kerűlnének Istállora, a' héten meg kell kezdődni a' bárányozásnak [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.] ✱ *kézre ~. 1786:* már ő[a] elébb állat volt s nyomáb(a) nem akadhatok, de tsak gondolom hogy kézre kerűl, mert minden felé jo rendelést tettem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]A bácsné] ✱ *napfényre ~. 1704:* Így került napfényre, hogy Panótól küldvén fel egynéhány paquet leveleket, akiben olyan is volt ... hogy megírta volna ugyan Bethlen Miklos uram, hogy a general miképpen égetteti és pusztítja az országot [WIN I, 166–7] ✱ *perbe ~. 1881:* Aztán Bodnár perbe került a kiadójával [PLev.87 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *sajtó alá ~. 1862:* Alyánja a' Mlgs F. T. Püspök a' Dévai pap Keresztyén Tanuját, mely a' nyomtatásra vár, de a' részvétlenség mián még sajto alá nem került [Gyalu K; RAk 75 esp.kl] ✱ *sor ~ vkire. 1783:* Compulsoriummal engemet is idéztek volt, Comparealtam vőlt is, de hogy a' Sor kerűlt reám, én esketetlen és kérdetlen maradtam [Kr; IB. Georgius Sombori (45) ns vall.] ✱ *szedés alá ~. 1895:* Az írás ocsmány ... Ha esetleg szedés alá kerül, kérem, engedje meg, hogy a korrigálást én végezzem el [PLev.175 Petelei István Gyulai Pálhoz] ✱ *szer ~ vmire. 1793:* ezen faluban a Kortsomárolás limitatio Szerint vagyon, Midőn a Szer ezen Udvarra kerűl akkoron kortsomároltathat mindenféle italt tettzése Szerint [Erdőszengyel MT; TSb 51] ✱ *szóra ~ a dolog. 1849 u.:* ha szóra kerül a dolog, úgy is meg fogom tenni ezen nyilatkozatot bár mi legyen következése [EM XLIX, 549–50 Zeyk Károly kezével] ✱ *szőnyegre ~. 1844:* Partialis Junius 3-án fog tartatni ... Az Ürességbe jött Fő notáriusi Hivatal mikénti be tölthetése érdekes tárgya fog ekkor szönyegre kerülni [Nagykapus K; RAk 20 esp. kl] ✱ *vkinek a kezébe ~. 1619:* Másnap az császár levele én kezembe került [BTN[2] 271]. *1773/1778:* azon Contractus quoquomodo Deák István Uram kezeben kerűlvén el sikkasztotta [Ilencfva MT; DLev. 6] ✱ *vkinek kezéhez ~* vki tulajdonába jut. *1584:* Eothweós orban vallia hogy ... azt a' hazat Besterczey Georgy mind holtigh bira, de Ne(m) tudom honnet kerewlt volt es mint kezeheoz [Kv; TJk IV/1. 358]. *1635:* Tudom, hogy az Keorpeniesi Buza Malom Vayda Martonne halala utan, Vaci Benedek kezehez kerwlt [Abrudbánya; Törzs. Th. Faber (70) vall.]. *1702:* több Eszközök töllök el vesztenek és mind attul fogva is kezekhez nem kerültek [Dés; Jk] ✱ *votizálásra ~ a dolog* szavazásra jut a dolog. *1872:* Ha per költség háromlik reánk azt az ekkla cassájából fizetik. Ezért votizálásra került a dolog [Burjánosóbuda K; RAk 119].

Sz. *1805:* ezis ugyan tsak kőztünk maradt szo légyen, mert külőmben ebből majd szó támad, én pedig nem érdemleném meg Ngodtól hogy tűz kőzé kerüllyek [Dés; Ks 94 Thuroczy Károly lev.].

3. elkerül vmit, kitér vmi elől; a ocoli/evita ceva; vermeiden. *1657:* inkább másoktól is takargattam, míg lehetett; az midőn láttam, hogy tékozlódni kezd[a], kiad-

tam kezemből, eleve ellátva, kerültem és féltem ez ilyen állapottól, az mint megírtam [KemÖn. 155. — [a]Bethlen Gábor özvegye]. *1701:* a mit kerültem abban bele estem, mert vgy latom hogy az országnak nyelverekel magamot akasztanom [Csesztve AF; Ks 96 Gyerőfi Borbára Kornis Istvánhoz]. *1712:* Az miolta bé jóttem, pénzemen élte(m); Idegentúl, valahol, ki gondolhatta(m), mindenütt el probálta(m), de sohult pénzt, ne(m) kaphatni; kerülni kivántam, tellyes tehetczégemmel, hogi ország nyelvére, ne prostituáltassunk [A.szállaspatak H; JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1749:* az I . . . egy idegen szolga Legénynek Vasvillát ütvén szeme alá, ugy meg sebhette volt; hogj a' miatt tsak hamar borbély keze alatt megis holt es az J ezen gyilkosságátol valo féltéb(en) akkor elabalt, s mind eddig méltó büntetését kerülte . . . halálért halállal fizessen, és feje el üttetvén meg hallyon [Torda; TJkT III.257]. *1779:* Nyavallyáját is pedig ollyant, melly miatt a' munkára elégtelen lenne, én nem tudom, nem tapasztaltam, nintsen is, hanem tsak tökélletlenkedik és az Uraság szolgálatyát minden uton módon kerülni kiványa [K; KLev.]. *1829:* örökе Pekrinél ülsz 's az olta ötet kerüled [Kv; Pk 6]. *1843:* Figyelmeztetlek tehát arra hogynem lévén Kolosvart annyi serpetlésed mint falun kerüld a nagy meleget igyál tőbb vizet kivált reggel [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin feleségéhez].

Szk: *halálban ~. 1672:* urunk csak Petróczi és Szepesi uramékkal titkolódik; engem és Naláczi uramat azért halálban kerülnek, kiből jót nem várok [TML VI,132 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Sz: *amit ~, abba esik. 1670:* Igazán, édesem, az mit kerülék, abban esém [TML V,26 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz] ✱ *~i a hálót. 1570:* Nagy Barlabas . . . vallya . . . Az zek Zynen Janos deak vichey Janosnak azt Montha volt Igen kerwleod az halot, mely Mondasba Vichey Janos tërwe(n)t lattatot volt, Es harom forinthon Maradot volt erthe . . . Mert neky tyztessegebe jar mert ebet zoktak halora keryteny [Kv; TJk III/2. 172] ✱ *úgy ~, mint az ördög a keresztet. 1665:* úgy kerül, mind az ördög az keresztet [SzO VI,296].

4. kerülget vkit/vmit; a da tîrcoala; um etw./jn herumgehen. *1619:* Startzer uram . . . Nagy sinceritással volt hozzám, felette sok circumstantiákkal került, hogy mit vehessen ki tőlem [BTN[2] 315]. *1743:* akor az füzfák tövit kerülte Gligore egy uj fazékal [Szásznyires SzD; Ks]. *1759:* Tudgyae . . . ki volt az a Kis Asszony aki mezittelen a Házban az Asztalt kerülte ördöngösködvén [Altorja Hsz; HSzjP vk] | Voltak . . . egy tsoportb(an) és társaságban ezek[a], kik szüntelen tsak a' Kereskedőket kerülték s holmi portékákat, vgy mint köteleket, Szíjakat és efféléket loptak [Grohot H; Ks 112 Vegyes ir. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1764:* láttam hogy valami szászok kerülték s nézték a számát [Kóród KK; Ks 19/I.6].

5. fordul; a face un mic ocol; sich wenden/(um)drehen. *1574:* Meg eggyet kerwltek Az Boronawal esmet ott voltak [Kv; TJk III/3.359 Nyreo Iosa vall.]. *1598:* mert az egesz kereztensegbe(n) ha az Erdely aros ember el indúl mindenewt bekewel iar, it penigh mikoron zinte honnyaban volna az ember akiteol otalmat kellene varny attol wagion bantasa, es effele harminczadosok Jstentelensege miat nagi keoltseggel mas vtra kel kerewlniek noha it keweseb keoltseggelis be ernek [Kv; TJk V/1. 180 Petrus Filstich jun. vall.]. *1811:* Egy völgy találtatik tekenő formára. Ennek bal óldala hoszszan alá nyulik, égyet kerül 's formál Egy kopasz, kerek szép kinézésü dombot [ÁrÉ 44–5].

6. kering, keringél; a se învîrti; sich im Kreise drehen, kreisen. *1675:* Jó löttél volna tátosnak, mert kerülve is hamarébb jártál volna másoknál [TML VII,13 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz]. *1770:* Egy lábról másra döczögni, A ház földén hömpölyögni. Mint a bolond kerülni, Mégis el nem szédülni [EM XX,497 Kolosvári ének].

7. *átv* fordul, változik; a se schimba; sich ändern. *1761:* a Mlgs Posséssorok Joszagain a szabadsággal egyetemben hat esztendők el telése alatt kerül egyet a Biroság [Koronka MT; Told.26].

8. kerekedik, keletkezik; a se isca/ivi; entstehen. *1840:* a' mostani tűz tétel — házamtol kelletett kerülni (így!) [Dés; DLt 277]. *1843:* láttam — hogy verekedés fog kerülni [Dés; DLt 586].

Sz. *1811:* A' kitsin szikrákbol nagy tüzek kerülnek [ÁrÉ 39].

9. *átv is* a costa; kosten. *1762/1763:* Egy rendbéli Győngj Szín Moor Szoknya rosa Szin Sujtással ennek vállán 3 rend két vjni Sorofos arany kötés került . . . Flor 70 [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1774:* egyéb aproság épités nem került pénzben az Sendellyen kivül [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka cantor r. cat. (31) vall.]. *1785:* vettem kezemhez . . . Bundák, Egy Polizont, 35. Csaszari aranyakban került [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1.]. *1865:* temetésem legyen egyszerü és ollyan mely 500.ftan felyül ne kerüljen [Kv; Végr.6].

Szk: *aggodalomba ~. 1844:* iszonyu aggodalomba kerül az itt mulatás, tudva azt hogy miánnam menyi dolog áll félbe 's marad el egészen [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *dologba ~. 1828:* Hatfaludy Lajosrol igyekszünk mindent ügyesen és helyesen eligazitan(i): ámbár dolagba elégbe kerül; nem lehet azt hazúl képzelni [BetLt 4 Hodor Krisztina lev. Bécsből] ✱ *fáradságba ~. 1807:* néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur . . . azon gödrőket sok szekér tövisekkel, földel, ganéjjal, esztendőnként bé tőltetette, meg egyenesitette . . . nékem is mutogatta melly sok fáradtságába került a plánerozása, egyenesitése [Apahida K; RLt 2. Jos. Farkas (47) provisor vall.] ✱ *munkába ~. 1811:* Szereti a' jó bort meg-inni, de mivel Sok munkába kerül, szőlöt ritka mivel [ÁrÉ 69–70] ✱ *sokacskába ~. 1844:* biz e' sokatskába fog kerülni [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P.Horváth Ferenchez] ✱ *sokba ~. 1823–1830.* sokba került nekem ez az esketés . . . mert . . . majd egész éjszaka ittak, jó borom lévén [FogE 279] ✱ *vmennyi költségbe ~. 1782/1799:* itt . . . igen kevés költségibe került az Uraságnak a' Malom conservatioja [Torockó; TLev. 5/16.388].

10. adódik, akad; a se găsi; es gibt, vorkommen. *1780:* Borra valo kő hordásrol, ennek el adásárol, és Lakozásrol. Annyi haszon kerülvén valamelly Bányákban, hogy borra valot is hordhatná(na)k a' Bányászok, fél télig Másfél ló követ, tavaszra két ló kovet hordhatnak a régi usus szerént [Torockó; TLev.7b]. *1822:* A szárazság ugyan még mind tart . . . széna majd semmi se kerül kivált az oldalos hellyeket megse lehet kaszálni [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.]. *1827:* ha kerül még valahunét küld meg a' más 20 forintat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1830:* Malam Porbol kerül Pénzbeli Jövedelem [Aranyosrákos TA; Borb.] *1837:* az Vámbol Czinkusbol Bor és Pálinka jövedelmekből a mi Került azokott a Tisztelt Grof Ur eö nagysága Erdő Szentgyor-

gyi Tisztartoja ... vette be Keze alá [Makfva MT; TSb 15].

11. sorra kerül; a veni rîndul (cuiva/pentru ceva); an die Reihe kommen. *1705:* Végre énream is ream kerülvén, én is köszöném, amint a generális elköszönte Falkenheimra ... Ezzel elfogadván a pohárt, ő is valami immel-ámmal elköszöne és megivá [WIN I, 600–1]. *1710:* mikor Apor Istvánra kerüle az elköszönt pohár, minthogy szegény Apor Istvánnak minden patrónusa Kollonich cardinál vala, ő a cardinál egészségiért köszöni el a pohárt [CsH 324]. *1810 k.:* fel kell méretni ... az erdőket is ... és a' hol aprobb bokrosobb osztani és 20 nyilat tsinálni hogy huszadik esztendőre kerüljön a' vágása az erdőnek [Banyica H; IB gr. I. Bethlen Sámuel kezével].

kerülbe l. környülbe

kerüldegel kerülget; a di tîrcoale; sich um jn herumdrücken. *1634:* ez az fogoly legény és Gombasi ot vadnak az szegenyek temetese szelyben es az fogoly legeny kerüldegeli, es mondgia neki, miert esses hogy megh cziufolal, mert holtigh valo nyaualyat szerszel enneke(m) [Mv; MvLt 291.20b].

kerülés 1. kerülő; ocol, ocoliş; Umweg. *1578:* Wegeztek eztis eo kegmek, mi keppe(n) hogy az elót is el wegeztek volt, hogy az vtakat a' zólók keozeot meg latogatnak es meg epytenek ... miert hogy az zoleo keozybe Imar zekerrel sem mehetnek, hane(m) Nagy kerwlessel [Kv; TanJk V/3. 169a]. *1597:* Peterdy Adam keert lowat alaya hogy szent Mihalyra Megien Egienessen de nem wgy Ment hanem Ment Eloszor hwniadra Onnat kerwlt Esmeg Zent Mihalyra. B wram w kegelme megh iszente hogy az szokot Mod szerint Az kerwlesertis meg fiszessek [Kv; Szám. 7/XIV. 97 Masass Tamás sp kezével]. *1657:* Ezekkel elmenvén az Dunán által, császárt Bécsben nem , hanem Encesdorfon tanálám, az hová mind ennyi kerülés, mulatozás közben is ... hét napokon mentem [KemÖn. 104].

2. (ellenőrző) körüljárás; rond, înconjur (făcut cu scopul de supraveghere); (Kontroll)Gang, Umgang. *1710 k.:* a városi polgáremberrel minden éjjel a várost belől lovon egészen megkerültük ... megcirkáltuk, s a jelt kiadtuk ... a kerülő polgár elhivott néha a kerülés végén a házához, és ott jól megittunk [BÖn. 564. — "Szebent]. *1790:* ha ... a' Szőllő Gyepű kerülésen első Admonitio után a 2k kerülésben is Gyepüje, akárkinekis résben talaltatik, ekkor büntetődik nagy pénzig [Karácsonfva MT; Told. 76].

3. vhova jutás; ajungere undeva; Hingelangen/geraten. *1662:* a vár[d] die 21. Februarii minden vér nélkül a töröknek megadaték. Melly föhelynek illyen módon, többire minden munka nélkül kezekbe való kerülésén, csuda, melly nagy örömek lön [SKr 648. — "A partiumi Szentjób (B) vára].

4. elhárítás/kerülés; evitare, îndepărtare; Abwehr, Vermeidung. *1677:* ha kiknek jobbágyból állo személyek csak here modon élnének ... és csak palástul tartanák a jobbágyságnak, avagy hadi s' egyéb külsö szolgálatnak kerülésére az Egyházi nevezetet, affélék ellen illyen processus tartassék [AC 12]. *1710 k.:* Mindazonáltal ezt erősen bizonyitja annak az egymástól való elválásnak, a halálnak szörnyű irtózása, kerülése, halasztása ... még a tudósok, szentek ... sőt magában a Jézus Krisztusban is meglátszik: Szomorú az én lelkem mind halálig; a lélek ugyan kész, de a test erötelen [BÖn. 467–8]. *1809:* az Határunkon az Héjjasfalvi Marha döge lehetö kerülése aránt éjjel nappal keményen ört állittattam eddig ... de méltoztassék ... további őrállás vagj félbe hagyása aránt parantsolni [UszLt ComGub.].

kerülésű szegélyű, szélű; cu tivitură; mit ... Rand. *1745:* Egj Terczenella kőzepű láng szin attlátz kerülésű Paplan [Marossztkirály AF; Told. 19].

kerület 1. kerítés; gard; Zaun. *1654:* Miklosi Tamas ... kis Gyumölcses kertyek. Leszas kerölete az Uduarok(na)k [Szásznádas KK; Ks Bánffy Anna urb.]. *1774:* A ... belsö Udvarnak kerületi Bükfábol faragott sasb(an) eresztett Néhol jo Néhol penig gyenge Kollát kert [Erdősztgyörgy MT; Mk].

2. ? keret; ramă, cadru; Rahmen. *1694:* Va(gy)on ebb(en) az hazba(n), egy nagy fejer Poharszek, azon Poharszek(ne)k Ajtocskaja vas sarkos pantos retez retező rajta mely Poharszek körül deszkazatos Kerületis va(gyo)n [Kővár Szt; JHb Inv.].

3. kanyar; cot, cotitură, întorsătură; Kurve. *1699:* Az Réténnis va(gyo)n egy Kűs kerület az Olt marton, mellyet egy ér veszen körül [Killyén Hsz; BLt]. *1718:* az maros Folyó vize kerülettyéből szakad ki egj réghi holt maros szakadék árok [Marossztkirály MT; LLt]. *1740:* also hatarb(an) a vizre Jaro nevü helyben a Nyárád vize kerületib(en) egy darab Füszfás szegelett Földe [Lőrincfva MT; EHA]. *1768:* azonn Motsárban lévő Kenderes helység ... Nap nyugot felin felyül keuessel a Nyarad Vize kerületi miatt hosszabban esnek egy nyihány nyilak [Ákosfva MT; Told. 8].

Hn. *1660:* Tekerő vize kerületiben (sz) [Kászonimpérfva]. *1674:* felsö Rhétben az Ér kerületinel (k) [Balavásár KK]. *1693:* Csipa(n) kerületib(en) (sz) (Gagy U]. *1712:* Az Aranyas kerületben (berek) [Aranyospolyán TA]. *1728:* az ér kerületi (sz) [Kökös Hsz]. *1745:* a Nyárad kerületiben (sz) [Backamadaras MT]. *1754:* a' Nyárád vize kerületiben (sz) [Nagykarácsony MT]. *1781:* az Tonak kerületin [Burjánosóbuda K; BHn 42].

Szk: *~et tesz. 1761:* Menénk hasonló mély vizben, törtetvén a jeget ... de elijeszte egyikünk, hogy mivel a Maros ott, a tájon folyásával nagy kerületeket teszen, és bé lévén az egész térség jéggel és hóval fedve, nem tudhatni, hol legyen a Maros folyása, s félő, hogy folyamatjára akadván nagyobb veszedelemben ne menjünk [NyIr 200 Bánffi Farkas álma].

4. oldalkerület; circumferinţă; Umkreis. *1791:* Ezen Telek(ne)k felsö részén épült derék méhes Kertnek kerülete Negyven öt ölekre mérettetvén, ... betsültetett ... Hflor 225 [Buza SzD; JHb IV/18]. *1811:* ezen fenn meg neveztem Hellyek ma nintsenek a' Czoldi Határba, mert ennek elöttte mintegy Tizen hat Esztendökkel ki jártatván a' Tisztelt Groff V eö Nga a' Vár Erdeije Határát és kerületét ... akkor a' Czoldiaktol elfoglaltatott [Cold K; JHb 5.3/3 Ifjabb Stéfán Szimion (40) col. vall.]. *1816:* a' kertnek csak nem közepibe vagynak kereken ültetett gyertyán fa Fiatalok; melyek kerületiben Föbdöl rakott pasintal ékesittetett kanapéjokon lehet nyugodni [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

5. oldal; latură, margine; Seite. *1676:* ezen haznak udvará kőrős környül sasokban foglalt hol deszkas hol bornabul allo palankal vagyan be keritve sendelyes fedel alatt, nemelly reszett penigh kerületinek az epületnek falai tartyak [Fog.; UF II,737]. *1756:* Ezen kertnek közepette vagyon más ugró kút, mellynek kerületi ismét faragott kővel úgy feneke is meg padimentomozva [Déva; Ks 92.I.32]. *1797:* kőrül az pincze kerületin vannak három világos és két vak ablakok [Kőrispatak U; Pf].

6. szegély; tivitură, tiv; Saum, Rand. *1628:* Egy kék aranyas kaftan paplan az keruleti veres atlacz [Bodola Hsz; BLt]. *1634:* 1. Veres Arannyas Kaftan Paplan, Zeöld tafota az Kereöletj [Kv; JHbK XVII/15]. *1657:* Vagion mas egy Pappla(n), kinek az keőrületj publican szin atlacz, az keözepe penigh Aranias tarka materia [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1674:* Vagyon más egy Aranyas kaftán paplan kek Török kamuka az kerülleti. mellyet velem attak. Vagyon mas egy aranyas kaptán paplan mely(ne)k narancs szin tafota az kerülleti [Beszt.; WassLt 12.B.72/6]. *1687:* Egy hoszu fejer ládaban egy paplant fejer Kaftanybol, kinek sárga atlacz a kőrűleti [Déva; Szer.]. *1733:* Egj kökörcsin szin ezüstes, aranjos közepü Seljem paplan, az körületi puplikán szin atlacz [Marossztkirály AF; Told.18]. *1766:* Hammuszin Virágos bársony mente ... 'A kerületin Selyem ránczain Szarka Láb hellyin tsipkés Arány paszamánt [Szárhegy Cs; LLt Fasc 96].

7. vminek a széle; margine; Rand. *1628/1635:* Egj ket aztal keruletire ualo reczes czipkes kezkeneo [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.]. *1667:* türkezes örek kapocs, az tetein és az kerületin türkezek, az bakkapcson elöl egy veres kő [Kv; KvE 202 LJ]. *1668:* Egy Asztal korűletire valo gyolcz, veres sellyemmel feier czerna val varva. Egy Asztal kőrületire valo gyolcz zöld selyemmel varva [Mk Kapi György inv. 6]. *1803:* egy kivűl belöl aranyos, kerek fertályosni ezüst Pohár, melynek pohara üreges talpához kivulröl egészen aranyos és kerületére nézve arany virágokkal ékesitett [Széplak KK; UnVJk 218].

8. környezet; mediu, ambianţă; Umgebung. *1823–1830:* De nem is békétlenkedem, mert többet nem érdemlettem, s noha szegény és szűkölködő, adós is vagyok, de az én kicsiny kerületemben elég becsületem volt mindenektől, talán még tőbb, mint érdemlettem [FogE 270–1].

9. vmilyen testrész környéke/tájéka; regiune a unei părţi de corp; Gegend eines Körperteils. *1784:* Sárpatakról[a] ... el szőkött Jobbágy Sütönek le írása ... a Szeme körulete Szederjes be' esett forma kitsin homloku, két bogara kötött fekete tömött haju ... hivják Nagy Sigmondnak [Msz; TKl. — [a]MT]. *1829:* (A tehén) Böre le huzatatott, enyves, sárvizes materjákkal tele lévén az egész Torok kerülete [Dés; DLt 1055].

10. körzet; circumscripţie; Kreis, Bezirk. *1791:* Perceptorok a magok Kerűleteken kivűl lévő Protopopaktol a Sydoxialis (!) Taxarol készült Laistromot el-kérni, szorgalmatoson bé-szedni (így!), és a' Királyi Cassába administrálni olvastatik a' Felséges Fő-Igazgato Tanátsnak ... 4945. szám alat költ Rendelése [Kv; TanJk 23]. *1792:* menénk el Tks Ns Doboka Var(me)gye F Kerülletib(en) M Köblösre [RLt]. *1799:* azon Széknek Tisztyei a' midőn kerületekben, vagy Processusokban közönséges szolgálatban utaznak, az általak a' Falus Biráktól vett ingyen gazdálkodásról mindenkor Quitantiát adjanak [AszLt Nr.Reg.207 nyomt. gub-i körrend.]. *1836:* Veress István Atyánkfia ... Nemes Torda Vármegye Also Kerületében Torda Nemes Várossában Kebeles Ns Birtokos [KW]. *1837:* Kőkősi Dobolyi Sigmond Nemes Also Fejér vár megye Marosi kerülete Arvai Székének H Elnökje [Ne; DobLev. V/1219].

11. *papi* ~ egyházmegye; eparhie, dieceză; Diözese, Superintendentur. *1808:* Tiszteletes Kibédi Lászlo Márton Őtsém Uram, mostan a' Nemes Nagy Enyedi Papi Kerületb(en), Nagy Lakon funkcioban levő Tiszt. pap [Ne; DobLev. IV/915].

12. kb. vminek a (belső) területe; suprafaţa interioară a ceva; innerer Umkreis/inneres Gebiet irgendeiner Sache. *1705:* úgy hallatik, hogy a városba bé is mentenek volna, hanem már a németek csak bé a cinterem kerületébe szorultak volna, kit muniáltanak volt [WIN I,405]. *1723:* itt a Sövényfalvi Határban a felső Kerületen alöl ennek az itt való Malom Gáttyának dagaszsza miá vét ki a Kűkűllő árja Közönséges ár Viznek idején is [Sövényfva KK; MbK 150]. *1800:* Mind ezek a Kelentzei Határ belső Kerületiben vagynak [Benedekfva Sz; BfR II. 5/21 Bősházi Szilágyi Mihály (50) col. Vérvölgyi Bányai János kezével]. *1845:* (A Bizottmány) ... három helyeket talált légyen Udvarhely városa kerületében alkalmasoknak arra, hova kaszárnia épitetődhessék [UszLt XI. 85/6.233]. — L. még RSzF 192.

◇ **Hn.** *1666:* az hidon tul az ut altal kelőb(en) az keruletnel (sz) [Illyefva Hsz]. *1687 k.:* Bere kerületiben egy darab rét [Seprőd MT; MMatr. 238]. *1728:* Az also kerületnel az Eccla föld (sz) [Illyefva Hsz]. *1757:* A Kozepső Kerűletnél (sz) [Nagyernye MT]. *1764:* A' Falun alol a' Falu közönseges Ökörtilalmassa kerületiben ... adott el egy Berket [Csekefva MT]. *1781:* Kerűletbe a Boltz főld (sz) [Gagy U]. *1816:* A Medve szeg kerűletibe [Hídvég Hsz]. *1836:* Kerület (e) [Bh] A' Somos Kerűletibe (e) [Geges MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kerületbeli (vmilyen közigazgatási) kerületi, körzeti; de circumscripţie; von/aus (irgendeinem Verwaltungs) Bezirk. *1791:* Nsgod és Mlgs Beleznai Grofné Aszszony nehai Mlgs B. Josika Daniel özvegye ... az Exponens Grofné Aszszony eo Nsga ellen Actionalis Libellust adtanak volt a' tsak nem régiben el-enyészett Kolosvári Kerűletbeli Tablára a' végett, hogy eo Nsaga Biroi hatalom által az osztállyra szorittassék [Kv; JHb XLIV/4]. *1799/1801:* akkori kerületbéli Vice Ispány ... Szathmári Antal ur [Szőkefva KK; Kp II.58]. *1825/1826:* Kerűletbéli VK Biro[a] Atyánkfia a' D Commissarius ő Klmével együtt ... azon patak árkát oculálják s kiásatása eránt a szükséges rendelést tegyék meg [Msz; GyL. — [a]Vicekirálybíró].

kerületforma kb. kanyargó, kerengő; cotit, cu cotituri; schlängelnd. *1797:* (A falu) A Sütmegi[a] Határ Szélén, a Szilvási[b] Határ felé a Hesdáth patakából ásatott é egj kerület forma árkot [Torda; JHb Hesdáti cs. — [a]TA [b]K].

kerületi 1. körzeti; de circumscripţie; Kreis-, Bezirks-. *1839:* az Exp(onens) úr a' Kerületi Tkttes Al Ispán Urat Executiora a' ki tűzött napra ki fogja hozni [Msz; BetLt

3]. *1844:* Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnőkkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kivántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [Usz; UszLt XI. 85/1. 87]. *1852:* (A) Cs. Kir. Kerületi Igazgatoság ... méltoztasson a' tisztelt Alkerületi hivatalnak meg parancsolni hogy kérelmeimet válaszoló határozataival egyutt adja ki [Nagylak AF; DobLev. V/1352 Dobolyi Bálint kérv.].

2. egyházmegyei; eparhial, diecesan; Diözesan-, aus/von der Superintendentur. *1847:* némely assessori ürességek bétöltésére hivataloson szollittatik fel a kerületi Papság [Nagykapus K; RAk 24 esp. kl].

kerületű 1. szegélyű, szélű; cu tivitură; mit ... Rand/Saum. *1625:* Wagyon egy Zeold kerűletü Teoreok papla(n) mely er becziü szerent f. 6 [Kv; RDL I.126]. *1673:* Nyolcz Paplanok ... Negyedik Teczin atlacz kerűletü, az közepe kaftany [Fog.; Utl]. *1740:* egy Virágra varrott Pásint szin aranyos virágu kanavátz kerűletü s Tetzin Tafota bélésü Paplan [Ne; Told.19]. *1752:* Kek tafota körűletü Paplan ... Sárga tafota körűletü Paplan [Marossztkirály AF; i.h. 19]. *1782:* Kék Trackét kőzepű, baratzk virág szin tafota kerületű selyem Paplan [A.balásfva BN; LLt].

2. cu circumferinţa de o anumită mărime; von ... Umkreis/fang. *1798:* Arasz kerületü és 4 Bétsi öll hosszságu csere Czövek [HSzj *cövek* al.].

kerülhet 1. juthat; a putea ajunge; gelangen/raten können. *1847:* Mondja meg valló, hogy a bucsumi bíráknál talált több mennyiségű pénzről szóló nyugtatványait[a] mi célra adta, s átalában azok hogy kerülhettek a falusi költségek sorába? [VKp 177. — [a]A Varga Katalinéit].

Szk: *kézhez ~. 1662:* Az leveleket ha Kegyelmed elküldte, igen jól cselekedte, akarnám, ha kézhez kerülhetnének, az hova szólók [TML II.274 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

2. *elébe ~* a putea ajunge (undeva) înaintea cuiva; jm zuvorkommen können. *1703:* Szaladva jövénk vissza, mivel a kuruc közelebb volt Kolozsvárhoz nálunknál és rendelte strásáját; ha észrevött volna bennünket, elünkbe kerülhettek volna, könnyen megelőzhettek volna [Kv; KvE 280 SzF].

3. *vkinek ~i a kezét* vkinek elkerülheti a kezét; a putea evita mîna cuiva; js Hand vermeiden können. *1662:* De a vajda, hogy a támadást eszébe vivé, míg a városban való öldöklés tarta, addig úgy elrejteznék, hogy akkorra nem találhatván, azután is kezeket nehezen távoztathatta és kerülhette vala [SKr 334–5].

4. a putea costa; kosten können. *1815:* Városunknak Szamoson volt már el pusztult negy küvü Székes Malma ujjontában mennyiben kerülhetett? [Dés; DLt 169].

Szk: *vmennyi költségbe ~. 1745:* (A) Buzai Csáki rész Portioban az oeconomia ugy az épületekis kivált â Tatárok irruptioja előtt mind a nevezett Aszszony Abafai Jószágábol állott fel, de menyi kölcségében kerülhetett â gyakron emlitett Asz(szonyna)k ? nem tudom [Buza SzD; Born. VIII.8 Fr. Czogér (40) jb vall.].

kerülő 1. *mn* **1.** forduló; nereversibil; Wende-. *1692:* Néhai N. Nagy Mihalyne Nemzetes Diosi Anná Aszszony(na)k holta utan maradtak Jovai ez szerent ... Vagyon eke valto s kerülo nro 2 [Szamosújvárnémeti SzD; RLt 1]. *1728:* Béres Ekik nro kettő, kerülő mind kettő Cum suis appertinentiis [Aranykút K; Ks 55.77]. *1836:* két eke- az egyik kerülö — a másik váto [Majos MT; Told. 35]. — Vö. a *kerülőeke* címszóval.

2. (ellenőrző) körüljáró; care îşi face rondul, care înconjoară ceva (cu scopul de a supraveghea); (Kontroll)-Umgang machend. **Szk:** *~ polgár. 1710 k.:* a városi polgáremberrel minden éjjel a várost[a] belől lovon egészen megkerültük ... megcirkáltuk ... a kerülő polgár elhívott néha a kerülés végén a házához, és ott jól megittunk [BÖn. 564. — [a]Szebent] ✱ *~ társ. 1800:* Agrisán Joszip mintegy 46. esztendős a ... Grof Exponens Aszszony ö Nga Erdó Pásztora ... egy alkalmatossaggal kesö estve kerüllö Társammal Brengye Györgyivel ... láttam egy Aszszonyt egy Nagy atalaggal menni [Somkerék SzD; JF].

3. vhová jutó; care ajunge undeva; irgendwohin gelangend. *1772:* ha ennek ereje a malom árkában bé vétettetnék a mely iszapat a gátrol kerűlő viz szokatt a kerék alá hányni sokkal könnyebbenis és hamarébb annét el takarithatná [Ádámos KK; JHb LXVII/2.282. — [a]A víznek].

4. vmit elkerülő; care se sustrage (de la ...); meidend, scheuend. *1714:* ez a' Hajás János bizonyos tudom hogy csak olljjan suhonnaj Koborlo vándorlo, földes vrát kerülő ember, nem Köz Biro(na)k valo ember [Somosd MT; BálLt 86]. *1755:* Itt Balsán lakott Zsugár Togjer, Thodorán Gyorgyet Ivászkút, és Vladis Mariánt jol esmertük, kik ... nem is voltak itt kőztünk hely tarto Gazdák egyik is kőzzüllők, h(ane)m tsak afféle Vraság szolgálatyát, s Falu nyomoruságát kerűlő lábbagok [Balsa H; GyK]. *1803:* Az adófizetés és közönséges terhek hordozását kerülő ... parasztok sokan kiszállanak az erdőkre, ottan maguknak házat, horubát, tanyát készitenek [ErdO II, 848 Közép-Szolnok megyének a főkormányszékhez intézett javaslata az erdők megóvásáról].

5. kitérő; (de) ocol; umgehend. *1806:* a' Görgényen azon kivül hogy Csolnak, és által járo Pallo nintsen, nagyon kerülö volna altal járniak [Oroszfalu MT; Born. XVI Kotoj Marián (60) vall.]. *1822:* a ... ki járást az Ország uttyára kerűlőnek és veszedelmesnek látván (: minthogy a' régi uttya saros és seppedékes :) [Szamosfva K; Hr 1/23].

Szk: *~ út. XVIII. sz. eleje:* Szabo Daniel Petsét engedetlenségért adott Tiszt. Morus Szeki Esperest Uramek(na)k ... egy jo fiatal mosolygo alma fát, melly vagyon Kerűllő utban szánto föld borozdájában [Szentimre MT; DobLev. V/235].

6. vmibe/vmennyibe kerülő; care costă o anumită sumă; kostend. *1781:* mások(na)k egy Krajtzarokban nem kerűlő segitségeken kivül tsupán a' magam költségemen s faradságomon ... építettem s renovaltattam az Erdő Sz. Györgyi Ref Templomot [MMatr. 294–5 özv. Rédei Zsigmondné gr. Vesselényi Kata nyil.]. *1854:* Az Emberek sok bolondot szoktak el követni, de annál bolondabbat alig lehet, mint a költséges temetés; ugyan azért meg tiltom, hogy ... efféle sokba kerülö bolondságok tellyességgel ne légyenek [Kv; Végr. H. Szentpály Elek végr.].

◇ **Hn.** *1721:* Kerülő Völgy allya [Kercsed TA]. *1737:* A' kerülö útban (k) [Pókakeresztúr MT]. *1771:* Az Ke-

rűlő Farban (sz) [Türe K; KHn]. *1791:* Kerülő szegen (sz) [Uzon Hsz]. *1795/1807:* A' Kerülő Domb tetőn (sz) [Kispetri K]. *1815:* A To pataknál vagy a Kerülő Szélbe (k) [M.bece AF]. *1826:* a Kerűlő oldalan [Szék SzD; WassLt]. *1853:* a' Kerülő Martnál (sz) [Gelence Hsz]. *1864:* Kerülő ály [Szenterzsébet U; Pesty, MgHnt VII. 314b]. *1891:* Kerülőfal [Türe K; KHn 266].

◇ **Szk:** ~ *beszéd* vorbe spuse pe ocolite; Umschweifrede. *1660:* Kegyelmed reám bizott dolgában én eljártam ... mihelyt haza jüttem, elsoben is kerülő beszéddel hoztam elő Vér Ferencz Uramnak [TML I, 524 Veér Mihály Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *gyepű* gard de nuiele înconjurător; umzäunender Hag. *1837:* egy kis benn valo Joszág ... minden hozzátartozando közkertyei és kerülő gyepűjivel együtt [Vaja MT; VH] ✱ ~ *kaszáló* fîneață cotită/care se află în cotitura unui rîu; in der Biegung/dem Bogen liegende Heuwiese. *1785:* a Két viz között lévő Majorság szánto föld végénél, két kis kerűllő kaszálo [Varsolc Sz; Born. XXIX. 20/378 Kornis Krisztina kezével] ✱ ~ *kaszálócska* fîneață mică care se află în cotitura unui rîu; in der Biegung/dem Bogen liegendes Heuwieschen. *1785:* Ezen két kerűlő kaszállotska a Kraszna Vizéhez közél lévén, mikor az ki arad el horgya [uo.; i.h.] ✱ ~ *szénafű* fîneață care se află în cotitura unui ri; in der Biegung/dem Bogen liegende Heumahd/Futterweide. *1674:* Az Kerülő Széna Fw, melyben imitt amott szántogattak igy oszlott [Mocs K; JHbK XXV/9].

II. *fn* **1.** forduló, kanyar; cotitură, cot; Kurve, Biegung. *1639/XVIII. sz. köz.:* Allodiaturaji vagynak ... a Kasban a' Gáton felyűl a hol régenten a' To állot; vicin(usa) ... a' kerűlőjében ... a réája rugo Földek vége [Mezőbánd MT; WassLt]. *XVIII. sz. m. f.:* A' Kolosvári ut mellett valo kerűlőben [Borsa K; BHn 122]. *1764:* Nms Kolos vármegyei Dedrádi Gram Dávid a Nms Thorda Vármegyei Bogáti Kerűlőben egy Aszszonyt tutajára fel vett, és Eö Felsége tutaján Aradig le is vitte [Szászrégen; BfR VI.125/15 Circumsp. Joannes Klementz (30) vall.].

2. kerülés, (ellenőrző) körút; rond; (Kontroll)Rundgang/reise. *1591:* Az lowas legeny Horwat Gyeorgy vitt (!) feiedele(m) leueleit Teke Gjeorgyheoz keobleosre[a] Onnat vitt Gauaynak leuelet, az leuellel Gawaitt talalta Desen, az Egy kerwleoben Jart 5 Mylfeoldet attam f d 62 1/2 [Kv; Szám. X5.26. — [a]SzD]. *1599:* Cige Miklosnak adatot Biro vram hogy az Commentet Matias Deakot uitte az kerwleoben f 4 [Kv; i.h. 8/XIII.66 Szabó András sp kezével].

3. kitérő út; ocol, ocoliș; Abstecher. *1678:* Mert ha én Kdt nem nezném, meg tudnám én ez ő kglnek útját gátolni, hogy bizony nem tartaná kerűlőnek, ha én felém jöne [TML VIII.58 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

4. erdőőr/pásztor; pădurar, gornic; Forstaufseher, Waldhüter | csősz, határpásztor; paznic de cîmp, pîndar, jitar; Flur/Feldhüter. *1588:* Az feleky hatarban walo Erdeo kerwleoknek attam Eztendeore mynd az kerwleoknek keez pinzt f. 10 [Kv; Szám. 4/I.63]. *1590:* Makkos es fiatal erdeois vagio⟨n⟩ az hoz egy kerwleo vagio⟨n⟩ az vamos [Bács K; GyU 22]. *1668:* az mely Téres Motsáros Erdö az aranyas patak es ... az Balta nyágre pataka közt vagyon ... az kolczeri kerölö viselt arra gondott s mind(en)kor tilalmas Erdönek tudom [Hagymáslápos Szt; JHbK XIII.18]. *1677:* A melly tavalyi Csanadi kerűlöt a kis kereki[a] szolga legények meg öltek tartozzanak azokot a gyilkosokot ... ha lappanganak, fel keresni, joll meg tudakozni meg fogatni [Csanád AF; JHb XXVI.42. — [a]AF] | Takarodo harangozás után a' kerűlökön kivűl senki fegyverrel ne járjon [AC 225]. *1679/1681:* Szanto, es kaszalo földekb(en), söt ez jószagnak minden hatarib(an) semmitis el foglalni ne engedgyen; azoknak őrzesekre hites kerűlöket s Gornyikokat praeficiallyon es tarczon [Vh; VhU 670]. *1702:* vegeztűnk ... hogy az Erdőt se edgyüt, se masut ne vesztegetessenek, hanem ha kiknek oly elkerülhetetlen szüksegre kivantatik Czedulat vegyen Hadnagy Uramtul, kit az kerűlők(ne)k be adgyanak [Dés; Jk 319b]. *1806:* Hegyi Kerüllőknek madár pásztornak Bajomba[a], és Paczalba[b] a két rigó pásztorral edjütt fizettem Mfor 8 Dr 16 [Berz. 8. Fasc. 72. — [a-b]Sz].

◇ **Hn.** *1625:* az Kerűleö Dombian (sz) [Uzon Hsz]. *1639/1687 k.:* A' Kerűlőbeni égy hold [Nagyernye MT; MMatr. 279]. *1653:* az Kerőliö völgiben (e) [Kercsed TA]. *1693:* Az kerülő meget (sz) [Szabéd MT]. *1716:* Az Kerülőben (sz) [M.szovát K]. *1717:* az Kerűlöben (k) [Gyulatelke K]. *1728:* a Kerűlöben [Uzon Hsz]. *1743:* Kérülőben (sz) [Kissolymos U]. *1744:* a Kerülőbe (sz) [M.zsákod U]. *1773:* Kerek fenyö kerűlöiben [Ditró Cs] *1792:* a kerűlő meget (sz) [Szabéd MT]. *1797:* Keruloben (k) [Csehétfva U]. *1815/1823:* a Kerűlöbe (sz) [M.bece AF]. *1825:* a hegy kerülő nevü hellyen (sz) [Körös Hsz]. *1843:* A' Kerűlőbe a' Maroson tul (k) [Marosújvár AF]. *1865:* Nagy kerűlő (vesszős e) [Nyárszó K].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kerülőbeli fordulóbeli, kanyarbeli; care se află în cotitură; in der Kurve/Biegung befindlich/liegend. *1690:* az Kerűlőbeli föld [Uzon Hsz; EHA].

kerülőeke fordulóeke; plug (nereversibil); Wendepflug. *1673:* Egi kerüleo ekere valo lapos szanto vas [WassLt Borsai István hagy.]. *1681:* Kerülő eke égy mind talyigástul Gerendely karikástul, egy bokor vassal égyütt. Noczsa Tivadar(na)k maradot kerűlő ekire valo vasa égy bokor [RLt I]. *1741:* Kerülö eke 4. Hozza valo lapos vas 4 Hoszu Vas 4 Fojto karikák 6. Mind a negy ekenek talyiagajok vagyon. Valto eke 4 [Mezősályi TA; Ks 7.XVII.10]. *1753:* Beres eke kerülő vas nelkül nro 3 Kerülö ekeb(e) valo Lapas vas ketteje vásatt 3 Hoszszu vas nro 3 [Szentmargita SzD; Ks 18.CII]. *1758:* Kerülö Eke ... Váto Eke mindenestöl 2. Nagy borozdolo eke Vasastol 1 [Csapó KK; Berz. 21/14]. *1789:* Kerülö Eke vasaival edgyütt Nro 1 égy pár eke taliga Nro 1 Tensala Nro 3 [Mihályfva AF; JHb XLVI/2]. *1794:* edgy ujj Kerülö eke minden hozzá tartozandojával edgyütt [Backamadaras MT; CsS]. *1813:* Két kerülö eke vassaival patingal Talyigával 2. Két válto eke vassaival 2 [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.]. *1849:* Négy váto Ekék Taligáival, vas nélkul. — és égy kerülö Eke vassával [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kerülőformálag kanyargósan, kanyarodólag, kerülőleg; cotiș; schlängelnd. *1757:* Biro Berke nevezetü ... Szigetbeli Berkének ... régi igaz határozattya, es Métaja ... volt és terminaltatott ekképpen ... az hol ... ezen Kukűllő vize meg kanyarodik ... amint kerülő formálag árkos hely tettzik ... tartatott és terjedett régi igaz határozattya, és akkeppén distingvaltatott az

Balkátsi Lakosok kászálójától [Betlensztmiklós KK; BK].

kerülő-írás körlevél; circulară; Rundschreiben. *1825:* a mint a Tes Ur írja kerülö irásomban a Civille Brachium resistaltatását én oktalan vagy ostoba tselekedetnek nevesztem volna; én soha Kerüllő Levelet sem adtam, annak nem is nevesztem, annális inkább nem subscribaltam [Szu; Told. 7]. *1837:* Mikor inditando valék kerülő irásomat akkor érkezék a' felséges Királlyi Fő Kormány Széknek ... kegyes rendelése [Vaja MT; HbEK]. — Vö. a *kerülő irat* és *kerülő levél* címszóval.

kerülő-irat körlevél; circulară; Rundschreiben. *1835:* Az 1835 ik év 8ber honapja 3kán vett esperesti kerülő irat szabályai [Nagykapus K; RAk 10]. — Vö. a *kerülő irás* és *kerülő levél* címszóval.

kerülőleg 1. kanyarodólag; cotiş; abschwenkend. *1680:* az aklyok(na)k sövenjből font falai ... ket paraszt bikfa ajto ... szolgál ezen aklok(na)k azo(n) reszire, mely kerülöleg fordul az Csúres kertig [A.porumbák F; ÁLt Inv. 30–1]. *1733:* az rétben van egy Tőcska annak közepin jön el az N: es Also suki határ ... de onnét az ország utyáb(a) jövén kerülöleg mint az ut ... mégyen Kolozsvár felé [A.zsuk K; SLt F.39 Gábor János (70) vall.]. *1756:* A ... Kornétz[a] ez Vészi eredetitt Langsorárol, és mindenütt kerülöleg ezen Hunyad Vármegyei Határt a Zaránd Vármegyei határral conterminállja [Branyicska H; JHb LXX/2. — [a]Erdő- ill. pataknév]. *1760:* (A házhely) Vicinussa Maxai Familia Nemes joszágára Nap kelet felől kerülöleg Nap Nyugat felé bé járo utzája [Kóród KK; Ks 13.XXI.8]. *1793:* A Gortsa kuttyánál lévő lábon felyül a Bértzi ut mellett kerülöleg járo rész [Erdőszengyel MT; TSb 51]. *1850:* A Veteményes kertbe bé járo ajtotol el kezdve kerülöleg a Betegh Udvarig vagyon közkerités, rosz sovény kertböl [Gyéressztkirály TA; DE 5].

2. *áty* kb. csavarosan, tekervényesen; întortocheat; pfiffig, verschmitzt. *1763:* inter cetera colloquia kerülöleg elé hozza Bodoninak Causáját [Mv; Told. 33/26].

kerülő-levél körlevél; circulară; Rundschreiben. *1767:* Nehai Doctor Pataki Samuel Vram posteritássait fl. Arany és Ezüst ugy drága kövek és jó féle gyöngyökböl álnak tsalárdsággal ki forgatták valami Aszszonyember és két Léányi ... azért ... ezen kerőlő Levélben comitaltatik, hogy szoros vigyázás lévén erantok, ha valahol megfordulnának, szoros fogságra vitetné(ne)k [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. assz. kezével]. *1819:* Az 1819be 24a Maji dátált Esperesi Kerulo Levelének foglalattya [Nagykapus K; RAk 29]. — Vö. a *kerülő irás* és *kerülő irat* címszóval.

kerülő-rendelet körrendelet; ordin circular; Runderlaß. *1830:* (Aranyos) székben az 1799dik esztendőben 6074 és 6973 ugy 1807ben 1668 szamok alatt ki botsatott Kerülő Rendelések ellenére a' Contributionalis pénz fel szedésb(en) mostan is a' regi hosszu Rovosok (!) használtatnak [AszLt 5533 gub.].

kerülőség csőszség, határpásztorság; ocupaţia paznicului de cîmp, jitărie; Feld/Flurhüterei. *1760:* A Dögmezei kérűlő Lupuly bezéllette, hogy ő minden esztendőben két tulkát teleltette azért, hogy rutúl ne bánnyék vélle, és ki ne vesse a' kerűlőségböl [Bethlen SzD; BK. Joan. Ersek (32) jb vall.]. *1792:* ha az roszsz huntzfut Vajda, az Erkedi és a' Nádasdi kerülő, ez a' perditus Pap János, a' ki vadászta a' kerűlőséget, ott ketten-is vagynak a' részeges huntzfutok, az embereiket kik ide voltak rendelve kihajtották volna az essők előtt a Vásár mezőn mind jó Szénát tsináltunk volna [Hadad Sz; JF 36 LevK 54 Kováts György lev.].

kerülővas állitható vas a kerülőekén; fier reglabil la plug nereversibil; (ver)stellbares Eisen beim Wendepflug. *1753:* Beres eke kerűlő vas nelkül nro 3 Kerülő ekeb(e) valo Lapas vas ketteje vásatt [Szentmargita SzD; Ks 1. 18.CII].

A cimszó valószinű nyelvi előzményére nézve l. a *kerülőeke* cimszó 1681 évi adalékát.

került szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *igaz kamarán ~ jószág* törvényesen birtokolt jószág; bun intrat legal în posesiunea cuiva; gesetzmäßig besessenes Gut. *1848:* tudnod kellett hogy az lopott, 's nem igaz kamarán került jószág [Érkőrös Sz; KLev.].

kerülte szk-ban în construcţii; in Wortkonstruktion: *ország ~* kb. országos, ország-világra szóló; cunoscut în întreaga ţară; landesweit/im ganzen Land bekannt. *1693:* Orszag kerülte fattya vetet nilvan valo kurvanak szidot [Barátos Hsz; HSzjP].

kerültet 1. körüljártat; a pune să înconjoare ceva; herumgehen lassen. *1677:* minthogy a' Kapitány az élébbi szokás szerint a' Várost kerülteti ha valameiy oly publicus malefactor in flagranti comperiáltatik, a' Kapitány meg-fogathassa [AC 224].

2. elkerültet, elháríttat; a face să evite ceva; vermeiden/abwehren lassen. *1678:* újabban az fegyverkezést valóban kerültetvén ő ngával, de úgy látom, némely emberek még is nyughatatlankodnak [TML VIII.18 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

kérvény kérelmezés; cerere; Gesuch, Bittschreiben. *1873:* A kérvényt ma kaptam, s reggel az enyémmel együttesen Keresztúrt feltétetem ... sokat de sokat tanoltam belölle [Szentmihály U; Pf Henter Károly lev.].

kés 1. cuţit; Messer. *1570:* Borgyas Matthias ezt vallya, hogy zemewel Lattha Tawaly eztendeobe Besterchen az zokadalomba, hogy Az Isthwan Vayda felesege az Sylwassy olah papnak keo(n)tthese kettzerezeset kessel ky hazytota volt [Kv; TJk III/2. 59]. *1572:* Ha megh Nem byzonitom feyemel Eryem megh Mert teneked Massoris vetettek zemedre ely halgattad azért Ihon az en kesem Mezd meg az Torkom ha Igy Ninchen [Kv; TJk III/3. 26]. *1589:* Jeges volt oth az feold az papucza nem Jge(n) al vala megh, Az kessel czinaltak helt neki hogi megh alhasson [Dés; DLt 226]. *1605:* Indula az Peter djakne fja az Aiton en azt nem tudom hogy ha akaratthiauale vagj Akaratthia nelkwl az kessel meg serte fekethe palne fjat [UszT 19/87 Nagj Peter fia Janos Zent mihalj vall.]. *1723:* én késsel vágám le a hüvelykeiröl a

madzagott [Hodák MT; VGy. Prekup Ojnicza (40) jb vall.]. *1736:* kést senkinek nem adtanak ... az igen nagyjánál az embereknek az inassánál volt az maga kése, úgy adta be az urának, de ezenkivűl is, akármely nagy ember volt az öviben hátúl az hüvelyiben volt a kése, mikor asztalhoz ült, elévette az hüvelyit, kivette az kést és ett vele, azután hogy ett vele, megint az hüvelyibe betette, az háta megé az övibe szurta [MetTr 323]. *1803:* mérgében egy Nagy éget bor főző üstyét készvel Sok hellyt meg Jukoztotta [Tyéj H; Ks 113. Vegyes ir.].

Szk: A. *~sel általver. 1597:* Borbely Peter ... vallia ... monda az sebes ember ... az iob kezeben penigh egi chiakany wala azzal az eochemhez ewte egizer s mind vgian ackor hogi engemet altal vere az kessel [Kv; TJk VI/1. 30]. *1628 u.:* mas uttal bóczilolletes ember altal megh fogatatva(n) az keze, oltalmaztattam megh hogi kesivel altal ne(m) vert [SzJk 31]. ✱ *~sel (meg)gyak. 1599:* Salner Janos ... vallja ... mondotta ... az A azzony No menny el, de en nem gyaktam megh kezedet az kessel minth the meg gyakad | Szaz Georgine Catalin Azzony ... vallja ... nem azert gyaktam vala az késsel hozzad hogj az hazban be menny hanem hogy vgyan it kyn megh halj [Kv; TJk VI/1. 297] ✱ *~t ad neki. 1791:* ez volt az Nevezet Gazdainktol Parantsolva hogy az mely Johakot Látunk alunj mozogni adjunk kést nekik, és üstre hányván tsinálljunk Tokánt belollek [Széplak KK; SLt] ✱ *~t fog hozzá. 1598:* Giwlay Miklos zolgaloia Ersebet wallia Lattam hogi ketzeris nyomtak wala le az zappanos legent ... Sarkeozy Janos az aito felen kest fogot wala hozzaia [Kv; TJk V/1. 160]. *1644:* Elegge szidak egjmast az kestis hozza fogta vala Czizar Andrasne Geóreógnehoz [Mv; MvLt 291. 430b] ✱ *~t húz vkire. 1783:* Fülop Todor Az edes Attyára kést huzatt volna megis martzanglatta volt | rája is kést huzat volt fia [Udvarfva MT; Told.] ✱ *~t kap. 1630:* azon keözben egj kest kapek ... s ugi vagam homlokba(n) [Mv; MvLt 290. 203b] ✱ *~t megforgat vkiben. 1762:* nem nyukszam mig ... kesemetis meg forgatam bene [Msz; MbK IX. 29vk] ✱ *~t ragad. 1646:* ragada Czizar Andrasne az kést Monda hogy ... beled vereo(m) az kest En megh zolita(m) hogj tegie el az kest, mert az Eórdeogh sem zant sem kapal [Mv; MvLt 291. 430a]. *1761:* Ferentz Lörintz ... az Öcsivel Andrassal tántz közben egyben veszvén, kést ragada reá, 's a hasába üte [Szászsztiván KK; BK. Michael Demeter (37) jb vall.] ✱ *~t üt belé vkibe/vmibe. 1592:* Georgy Eotweos Marton Inassa Ach Antal fia vallia ... Eztis hallottam hog' vetelkettek az Cassai Kalmar Thamasne es az Leania ... monda az Annia az leanianak Niarinenak halgas bestie lelek Curwa mert belled wttem az kest [Kv; TJk V/1. 300-1]. *1761:* Ferentz Lörintz ... az öcsiben Andrásban belé ütette volna a' kést, talám ha a' vejem Kőtélverő Mihály hadta volna, akkor haragjában meg is ölte volna [Szászsztiván KK; BK. G. Besztertzei (70) zs vall.] | Ferentz Lörintz ... a' vékonnyában ütette a kést [uo.; BK]. *1809:* Utoljára Dregus Istok mikor elfogattatott ... Lászlo Györgynek a kést a' hasába ütötte [UszLt ComGub. 1668-9] ✱ *~t ver bele/vkibe. 1568:* Az azzyonys Ig felele ... Bestyek meg az kestys beletek verem [Kv; TJk III/1. 171]. *1590:* Medesery Antal kouaczyba(n) vere az kest es mordalynak mo(n)dak erette [UszT]. *1728/1793:* Etzken Miklos ... édes Attyában kést vert, fogát bé verte [Albis Hsz; BLev. Transs. 9].

B. *bátosi ~. 1630:* Debreczeni Andras Hozot Beczibeöl ... 200. tekely Batosi kest tt f — d 40 [Kv; Szám. 18b/IV. 86] ✱ *bécsi ~. 1573:* ha neky megh Monta volna Neky egy wy bechy kest adot volna kezebe [Kv; TJk III/3. 67]. *1597:* egy berbence Bechy kes [Kv; TJk V/1. 115]. *1678:* 12 Maj Szebenbűl Ezeket az vásárlásokat hoszta Szabo Mátyás ... Becsi kest hetet f 1//5 [Utl] ✱ *felföldi ~. 1817:* Vagyon egy Felföldi egyenes kés Communiohoz tartozó [Marossztkirály MT; UnVJk 339] ✱ *lengyel ~. 1599:* Kadas Menihardt Hozot Crakay Marhatt ... Lengiel keseket ... — // 51. 225 [Kv; Szám. 8/XIV .3] ✱ *prágai ~. 1585:* Jndulunk el feierwarrol. Az Gazdanak Adata B. vram gazdalkodasaert f — d. 50. Az Gazda Azzonynak egy huwely pragay kest f — d. 28 [Kv; i.h. 3/XVIII. 18a Gellien Imre sp kezével]. *1598:* Esmet egikor keonieokleot wala azon fogoli azzony eleombe chiak hamar el weze eleollem egi pragai kese(m) [Kv; TJk V/1. 153]. *1600:* chak hamar fel kele az lianj es egy Pragai kest ... ott feleyte [UszT 15/66] ✱ *régeni ~. 1791:* 10 Pár Régeni rezes nyelű kés [Mv; MvLev.] ✱ *regensburgi ~. 1599:* Rasman Istwan hozot. Bechy Marhatt ... Regenspurgj kesek — // 60 [Kv; Szám. 8/XIV. 14]. *1609:* Az Ayton Alloknak[a] Biro Vram eo maga distribualta (!) hat Renespurgi kest ... f 1 d 50 [Kv; i.h. 126/IV. 297. — [a]A fej-i udvarban]. *1627:* Renespurgj zeöld nielw; Es Egieb elegj kesek tt f 16 d. 63 [Kv; RDL I. 134] ✱ *tót ~. 1840:* Bábezán Gabor ... a' derekán viselő tüszővel, és az abban hordozni szokott hüvejes tót késsel [DLt 892 nyomt. kl]. ✱ *török ~.* 1786: Egy Tőrők kés 11 probás [Nsz; Ks 74/86]. *1791:* egy Törők kessert 1 — [WLt Cserei Heléna jk]

C. *csontnyelű ~. 1790:* Négy pár tsont nyelű kés Három Villátska a' nyele tsont [Mv; MvLev. Boka Kata hagy. 2]. *1797:* Csont nyelű kések két pár [M.igen AF; DobLev. IV/777 .6] ✱ *ezüstnyelű ~. 1727:* hat pár ezüst nyelű kés, s kalányok [Várhegy MT; BálLt 93]. *1824:* Két pár Aranyozott párkányos régi modi a végén görbén butázott M.L. betükkel jegyzett ezüst Nyelű Kések [Fugad AF; HG]. *1843:* az ezüst nyelű Kést, és Villát ... én Tordán egy Ötvesnek 4 forinton el adtam [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.] ✱ *ezüstös ~. 1772:* nékem ezüstös kést is tsináltatott [Dés; DLt 321. 76b P.Etsedi (45) ns vall.] ✱ *ezüstös nyelű ~. 1748:* 12 pár ezüstös nyelű kés [Koronka MT; Told. 11/92] ✱ *fűznyelű ~. 1630:* Jgaz Gaspar hozot Beczibeol ... Egy Berbencze fwznyelw kest tt f 1 d 20 [Kv; Szám. 18b/IV. 38]. *1632:* Beczybeöl az minemw marhakat ... hozott ... 2000 keöz fwz nielw kestt [Kv; KvLt II/69 VectTr] ✱ *gyöngyházas ~. 1700:* harom pár Gyöngy házas kés hivelyben [Hr 1/20] ✱ *gyöngyházas nyelű ~. 1749:* Egy gyöngy-házas nyelű kés [Kökös Hsz; SVJk] ✱ *kétnyelű ~. 1625:* két nielű kes [UszT 8a] ✱ *ónnyelű ~. 1797:* On Nyelű kés egy pár ... Pléhes nyelű kés négy pár [M.igen AF; DobLev. IV/777. 6] ✱ *pléhes nyelű ~ → ónnyelű ~* ✱ *rakott nyelű ~. 1599:* Rakot Nielev kesek [Kv; Szám. 8/XIV. 17 hj] ✱ *réznyelű ~. 1789:* Tiz pár ezüstel futatott réz nyelű kés [Mv; ConscrAp. 3] ✱ *szarvas szarvú ~. 1732:* egy pár Szarvas Szarvu kés [Kv; Ks 22] ✱ *szilvafa-nyelű ~. 1711:* 10 Apro Szilvafanyelű kés [ApLt 2 Apor Péterné inv.] ✱ *tekert nyelű ~. 1771:* Franczia Király ajándéka egy par ezüst tekert nyelű kés egy kalánnyával [Kendilóna SzD; TKl Teleki Pál hagy. Cseh Benjamin de Miske vall.].

D. *felvágó ~. 1685 e.:* Egy fel vago kés Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb.] ✱ *gazdálkodó ~. 1739:* Egy pár nagy ezüst nyelű gazdálkodo kés [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ *gyökérvágó ~. 1789:* Egy Gyökér vágo kés [Mv; ConscrAp. 20] ✱ *halvágó ~. 1681:* Egy Hal vágó Kés [UtI] ✱ *kézvonó ~. 1656:* Ket Kéz vono kés [Doboka; Mk Inv. 3]. *1788:* 1 Kéz vőnó kés [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27] ✱ *kézvonoló ~. 1803:* Egy Nagy Kez vonolo Kés [Mv; MvLev.] ✱ *méhmetsző ~. 1849:* Egy Méh mettző kés [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *? metszező ~. 1692:* Meczező kes nro 1 [Görgénysztimre MT; JHb] ✱ *nádmézvágó ~. 1817:* Nádméz vágó kés 30 xr [Varsolc Sz; Born. IV. 41] ✱ *pennacsináló ~. 1711:* 1 Pár Penna Csinalo kés [ApLt 2 Apor Péterné inv.]. *1722:* Két Tőrők Kalmaris (!) pennájával penna csenalo kessel [i.h.] ✱ *puskaagyvakaró ~. 1741:* Egy Puska ägy Vakaro kés [Kv; TL 90] ✱ *szabni való ~. 1627:* negj zabnj valo kes, varganak valo f — d. 60 [Kv; RDL I. 134] ✱ *szacskavágó ~. 1848:* Szacska vágo kés harom ... 1 rft 12 Xr ... Széna vágo kés kettő 2 rft [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ *szénavágó ~ → szacskavágó ~* ✱ *tranzsirozó ~. 1751:* egy pár Trancserozo kés ezüst arannyas nyelű [Zágon Hsz; Szentk.]. *1832:* Egy transérozo nagy kés és három villa [LLt] ✱ *vágó ~. 1681:* Tiz vágó kés [UtI] ✱ *zsindelyhornyoló ~.* 1816: Három Zsendely hornyoló kés [Friss BN; BálLt 66].

Sz: *úgy áll, mint a ~ a fokán. 1849:* A jelen hold 21ikétől olta enis itten vagyok Nlakon — a Falusiak igaz senkit se bántottak még — de ... a Batorsagra nézve ugy állunk mint a kés a fokán [Nagylak AF; DobLev. V/1277 Koréh György Dobolyi Bálinthoz] ✱ *(úgy) látja, mint a ~t a hüvelyben. 1756:* a réten tsak közel egj árkotskáb(an) ... látám ... eő kgylmét itt lako Nák Péter nevü Ember Mária nevü Feleségével nyilvánsagoson paráználkodni egj szoval ugj láttam az eő szemérmeket akkor kett(en) mint a' kést a' hüvelyben [Galac BN; WLt Iuana providi Nemtzisor Thodor cons. (44) vall.]. *1772:* A Léányok közzül Vincze Ersokat láttam paráználkodni égy katonával égymásson mint a kést a hüvélyben [Dés; DLt 321.58a]. — L. még MNy XXXVIII, 207.

2. *Szent János ~e* szurony; baionetă; Bajonett. *1739:* az Sz. János kése Puskájok végibe lévén [HSzjP Joannes Lörincz (40) jb vall.].

késajafa hámfa; orcic; Schwengel. *1782:* Egy késejefa [Mv; NkF 9]. *1807:* Fél késoja fára valo vasak [Kőrtvélyfája MT; LLt]. *1827:* Találtatik[a] egy őt szem Lántzu késaja fais [Koronka MT; Told. 34. — [a]Az istállóban] | Két Loszekérhez valo késajja fa 12 szemböl [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1832:* Több darab Hámhoz valo szijjak ... Két Késája fa [LLt]. — Vö. a *késefa* cimszóval.

késalja oltvány; altoi; Pfropfreis. *1648:* en valami kes alliat hozta(m) volt az Eoszel az Anyam szeöleöjebeol s azt vermeltem volt el [Kv; TJk VIII/4. 292].

késaljafa 1. oltvány; altoi; Pfropfen. *1717:* Tö szölöt ültettek 300. azután 77. Keselyafat [Búzásbocsárd AF; BfR]. *1753:* vagyon szölö késalya fákkal bé ültetve [Veresegyháza AF; Told. 18]. *1782:* a Szöllök építtésében, s conservatiojában nem de nem a Küköllövári Joszag concuralt, nevezetesen Küköllövárrol hozván Tö Szöllöket ... és Groff Mikes István Ur eő Nagysága Vincellérjétől késalya fákot ... Ádámosról és más hellyekrőlis Szöllötöket és késalja fákot [Kük.; JHb XIX/22. 5] | a Küköllö vári Vinceller is ... Tő Szöllökkel és kés allja fákkal Segéttséggel volt ezen Ujj Szöllök épittésében [Dombó KK; JHb. XIX/27. 9]. *1814:* Tartozik ... Valami allodialis szöllöink a' Kis Sárosi Határon vagynak mindazokot maga idejiben megmivelni, a' pusztás helyeket szöllö tőkkel késoja fákkal bé épiteni ... még a' telen megtrágyázni [DE 3]. *1859:* Kőtelezi magát ... , hogy a' gondviselése alá adott Szöllö helyeket minden évben a' maga idejében meg fogja mivelni a' puszta helyeket Szöllötőkkel, késalyafákkal bé épiteni [Mv; DE 3]. — L. még MNy XXXVIII, 53.

2. ? venyige; coardă de viţă; Rebe. *XVIII.sz. eleje:* szedett volna kés allya fákatt az Szölöben ... egy, egy nagy tereh szölö fákatt, tövestöl visznek vala [Nyárádsztimre MT; Berz. 15. XXXV/2].

késcsináló késgyártó; cuţitar; Messerschmied. *1637/1639:* Jeremias Klobutsj Kess csynalo [Kv; RDL I. 111]. *1684:* Az uj kereszteny kescsinalo ez ideig Csinalván szaz kilencz pár kest nr. 109 ... mellyert fizetett eo nga altalam fele árrat f 10 Fejervarat [UtI]. *1690:* Kes csinyálo Banyai Janos [Kv; Dica VI. 105]. *1772:* Balog János ... késcsináló [Dés; DLt 321. 55a].

Szn. *1629:* Boros Annok Megyesi kes czinalo Tamas Zolgaloja (13) [Kv; TJk VII/3. 75]. *1665:* Késczinalo Janos [Kv; Dica X. 22] | Kesczinalo Sammuel [Kv; i.h. XII. 10]. *1667:* Kessczinalo Mihalyne [Kv; i.h. XXV. 22]. *1669:* Aknan[a] lako Kées tsinalo Simonnak felesege Nemes Ilona [SzJk 105. — [a]Désaknán]. *1673:* Kolosvárat ... lako Nemzetes Fejérvári Mihaly Uram(na)k Felesege Késcsinalo Sophia [Torockó; Pk 2]. *1685:* Kes csinalo Istvan [Kv; Dica XXX. 56]. *1698:* Kescsinalo janosne. KesCsinalo miklosne [Kv; LakCJk I. 63] | Kés csinalo György [SzJk 311]. *1724:* Sophia Sebessi cons. Francisci Késcsináló de Gjepes [Ne; DobLev. I/106. 3b]. *1737:* Késcsinalo Marton [Kv; Dica XII. 18, 64]. *1740:* Nobilem Stephanum Fejérvári al(ia)s Kés csináló [Dés; Jk 337a]. *1844:* N Enyedi Késs csinálo György [Ne; DobLev. V/1249]. *1874:* Késcsináló János és nője Késcsináló Márisko [M.léta TA; RAk 29].

Szk: *~ lakatosság. 1732:* Györgj Deák Péter ... az nagyobb Fia kés Csináló Lakatosságot is tanul [Szásznyires SzD; Ks 40. XXVIIIc].

késcsinálóné késgyártóné; soţita cuţitarului; Frau des Messerschmieds. *1735:* Kés Csináloné fundussa [Kv; Dica XX. 20b, 74b].

késdörgölő '?' *1830:* Kés-dörgölő harmintzhat [Nyárádsztbenedek MT; Told. 19].

kese 1. fakó(szöke); bălai, blond (spălăcit); fahl (gelblich). **Szn.** *1602:* Kese György lófő. Kese Bálint darabont [Magyarós Hsz; SzO II, 202] | Kese Miklós szab. [Lisznyó Hsz; SzO V. 203] | Kese Gergely szab. [Szacsva Hsz; SzO II. 202] | Kese Tamás [Szentiván Hsz; SzO V. 203]. *1614:* Kese Thamas pp [Lisznyó Hsz; BethU 229] | Kese Thamas ppix [Komolló Hsz; i.h. 237] | Kese Marthon ppix [Bikfva Hsz; i.h. 233] | Kese Georgy pp. Kese Balint ppix. Kese Peter jb [Mogyorós Hsz; i.h. 228-9].

1628: Lizniay Kese Peter [BLt]. *1728:* Kese Mihály Deak [SVJk]. *1752:* Lisznyai Kese Mihaly Deákné Aszszonyom [Bikfva Hsz; SVJk]. *1763:* Kese Ferenc [Lisznyó Hsz; HSzjP].

Án.: *1827:* Kese és Czibok két jármos Bivalak [Mocs K; Told. 39].

2. '?' **Hn.** *1624:* Kese szerben [Nyárádtő MT; EHA]. *1772/1812:* Az Kese földín [Kál MT; EHA].

késecske cuţitaş; Messerchen. *1668:* Egy kis Zomanczos keseczke mely tart ket szem orientalis gyöngyöt, Zomanczban van be foglalva, egy kis függö gyöngyis rajta [MkG 10 Kapi György inv.]. *1714:* Egj kisetske elephant csont nyelével | Kisetske ezüst Nyelével fl. Hung. // 80 | Gyermeknek valo 4 ezust lábon allo Ladatska ... fedelének belsö részén vagjon egj Tüker, Ladatskab(an) penig kisetske Vidlatska gyüszü, két Pixis, harom fodeles Palaczk mind ezüstes s meg aranjozott fl. Hung 30 [AH 12, 23, 32]. *1723:* Vagyon egy pár ezüst nyelü gyöngyházas késetske hüvelyével [Koronka MT; Told. 29/2]. *1798:* egy Arany élü Késetske [DLt kv-i nyomt.]. *1801:* Tizenkét Pár vékony ezüst nyelü Confecthez valo kiss Késetskék három ágú Vass évö Villákkal [BfR 106. l].

késedelem întîrziere, zăbavă; Verspätung. *1590:* ha eo kgmek az peres tanachbely vraim kesedelmet ereznek, Ne a' Jo Akaratnak meg vonasanak, hane(m) az Igjekezetnek iobbado(n) valo vegheóz vitelenek tulaydonicchak [Kv; TanJk I/1. 138]. *1599:* Chyzar Ferencz ... vallia ... Zakal Benedek ... Zekely Andras zamara halala eleottis chynaltatott vala egy ezcosteos zablyat ... velem ... hanem hogy valamy kesedelem leon el kezíteseben vgy kezdet vala zegeny Andras vram ream izenny feleolle [Kv; TJk VI/1. 357]. *1655:* Vajda Janosne kivan absolutiot Uratul Szuczaki Janostul, ily okon: mivel immar 7 esztendeje miolta elhagyta. Azolta varakozot, hogy ha haza jöt volna melle, de ennyi kesedelemböl veven eszeben hogy soha meg nem jö, elvalast kivan [SzJk 78]. *1740:* sem az Militia dislocatioja sem az Quantum dolga továbra valo késedelmet nem patiálhat [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. *1762:* a pénzt is már ad(mini)straltatta. De ellenben némellyek ... késedelmet mutattak [Nsz; Ks XCIII/18]. *1833:* magok(na)k tulajdonittsák ügyek késedelmét [Vaja MT; HbEk].

Szk: *minden ~ nélkül. 1573:* Myerth hogy az Colosy Kamorahaz tellyesseggel el Romloth, wyonna(n) hattwk megh epytheny ... Ith Beztercze wydyken fenyeo dezkaknak zeret tehetny Hagywk teneked ... Mely dezkakat mynden kesedelemnelkewl hozas Colosra [BesztLt 375-6 St. Bathory de Somlyo a beszt-i biróhoz].

késedelmes 1. halogató, késlekedő; tîrzielnic, zăbovitor; säumig. *1571:* keryk eo k. Byro vramat es kyral Byro vramat ha lehetseges hogy eo kegelmek vigek ala Az Ezer forintot eo Nagnak ... ez Mostany zwksegbe Neh lattassek Ez varos is az Theoby keozet alabvalonak es kesedelmesbnek lenny [Kv; TanJk V/3. 42a]. *1619:* Szulfikar aga noha késedelmes dolgában ... eddig s most is Felségednek igen hiven s szorgalmatossággal szolgált [BTN 326]. *1657:* az főgenerál Gécz testében is húsos, természetiben is késedelmes nehéz ember vala [KemÖn. 214]. *1831:* ha Debrád késedelmes vagy hatráló lészen, az áts pallérnak napi száma többre fog menni úgy a fizetése is [Torda; TLt Praes. ad. nro 340].

2. késleltető, késedelmeztető; întîrzietor, provocator de întîrziere; aufhaltend. *1619:* Felséged az Porta késedelmes voltát sokkal jobban tudja mindennél [BTN 360-1]. *1662:* a Berettyón levő hidak annyi számos népnek, szekereknek költözésében késedelmesnek s akadályosnak is látszanék [SKr 625].

késedelmesebben késedelmeskedőbben; cu mare întîrziere/zăbavă; stärker aufhaltend. *1702:* a' mint Mlgs Generalis, és Bellicus Commissarius Vr(am)tol informaltattunk, igen lassan és késedelméssebb(en), mint kgk hivatallya kivánta volna járt el maga tisztiben [UszLt IX. 77. 51 gub.].

késedelmeskedik késlekedik; a întîrzia/zăbovi; säumen, sich verzögern. *1662:* Bizony Uram, eddig sem kellett volna az felküldéssel késni, mert ha mi késedelmeskedünk, más nem aluszik [TML II, 244 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1735:* Naagod azt Irja hogy Nagodot Tudossicsam az ut es Vizek iránt, melly tudossitas(na)k tégnap kellett volna végbe menni, ha a levél nem kesedelmeskedett volna [Sszgy; ApLt Henter János Apor Péternéhez].

késedelmeskedtetik késlekedtetik; a fi întîrziat; verzögert werden. *1675:* az hadak hogy megtartathassanak, az fizetést mentül hamarébb ... elkezdeni ... mert ha még tovább is késedelmeskedtetik, tartunk egy nagy confusiótúl s abbúl következő nagy gonosztúl [TML VII, 99-100 Vesselényi Pál, Kende Gábor, Kubinyi László Teleki Mihályhoz Váradpüspökiből].

késedelmesség késedelmeskedés; întîrziere, zăbavă; Verspätung. *1613:* ha Jeouendeobe a' kegd kesedelmessege mia valami artalmas akadaliok keouetkeznek zegeni hazankra, nem mas ember, hane(m) kegd lezen annak az oka [JHbK XLII/12 fej.]. *1650:* az Andrasffaluiak kesedelmessegek miatt migh tanaczra jartak az idö alatt a karos ember Lovai nyomait vgy el tapottak az Juhok hogy ki nem adhattak [UszT 51b].

késedelmezés késedelmeskedés; întîrziere, zăbavă; Verspätung. *1657:* panaszolkodék az fejedelem késedelmezésemről, és describálá az meglött dolgot tettetes szánakozással [KemÖn. 161]. *1702:* Nagy vigyázattal legyen arra az vármegye szék vagy districtus tisztivel ... szolgabirákkal ... együtt, az kik az contribucioknak alkalmatosságában foglalatoskodnak, hogy az ő késedelmezések avagy gonosz szokás szerént klákázásokért ... való halogatások miatt mind pénz, mind naturáléknak administratioi meg ne késleltessék [Gyf; SzO VII, 104 a felügyelő biztosok ut.]. *1845:* a Járásbeli sz. Biro T: Benkö Elek Ur ki jön a nyomozásra, már ... harmadnap telik ki nem jött, oka ne légyek ezen késedelmezéseknek [Nagylak AF; DobLev. V/1251 Dobolyi Bálint Miksa János alispánhoz]. *1877:* Hosszas késedelmezésemnek oka egy fárasztó és nagyon kis mértékben sikerült tisztújítás [Rugonfva U; Pf Bartha Miklós lev.].

késedelmezett késedelmes, késleltető; care provoacă întîrziere; verzögert. *1812:* a Grofffné ... kerte elö a Pár-

na Sákokot; A számtarto tartván nétalámtol ada volna is elő, nem is. Illy késedelmezett kétségek kőzt végre elő adta [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) vall.].

késedelmezik késlekedik; a întîrzia/zăbovi; säumen, sich verzögern. *1657:* midőn azért késedelmezném Daniel János jelenté[a] [KemÖn. 247. — [a]Köv. a jel.]. *1665:* az hópénz kiküldésével ne késedelmezzék ő nagysága [TML III, 345 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1796:* a föld erőssen meg száradván, midön szántani bé mentek a keménység miatt nem szánthottak, és így a Tőrök buza vetésnek tovább kellett késedelmezni [Méra K; AggmLt B. 15]. *1839:* (A) mester Legények ... kőzül némelyik a remek esztendeit régen ki-is töltötte, még-is a remeke el készitésével s bé mutatásával kesedelmezik s az utánna valonak hátra maradást okoz [Kv; ACSzám. 127].

késedelmező késlekedő; tîrzielnic, zăbovitor; säumig. *1708:* Mivel ő excellent(iaja) itt valo Commendans ... Az itt valo Magistratusnak megparancsolta volna, hogy egj illendő Lovas Postát állittana, a' ki sieltséggel leveleket vinne el; A Város Magistratussa pedig nem ollyant, hane(m) késedelmező Városi embert ... adott ... reggel elment, alig érkezett meg ... Szovátra, holott harmadfél mélly föld innét [Kv; KvLt I/194].

késedelmeztet 1. késlekedik, késedelmeskedik; a întîrzia/pregeta; säumig sein. *1662:* minden kedvezes es szemely valogatas nelkül az Articularis poenát nem kesedelmeztettyűk miis el keovettetni hűseghteken [UszLt IX. 75. 47 fej.].

2. késleltet; a împiedica/stînjeni; hindern, hemmen, aufhalten. *1665:* várakozunk ... az dolgot nem késedelmeztetnők, de ... különben cselekednünk nem lehetett [TML III, 362 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1672:* Mikor a' Táblát a' Czéh Mester elbocsáttya ... a' mennyi penz birsaggal jár a' Tábla a' szerint kiki rendel elkülgye és a' tablat senki ne kesedelmeztesse [Dés; Jk]. *1765:* némely Esztendöben ... az Executorok után valo sok járásokkalis el töltötték az Birák az üdött s nem érkezhettek jól rea hogy az adó szedés után járjanak ... az felett az adó qvantumának csonkittásais ... nagyon késedelmeztette az adonak szaporán valo fel kelésit [Szeszcsor H; EsztMk 265].

késedelmeztetés késleltetés; împiedicare, stînjenire; Hinderung, Hemmung. *1662:* ha késedelmeztetése az népnek nem esik vala, két- vagy háromannyi nép is a vár oltalmazására marasztathatik vala [SKr 581].

késedelmeztetik késleltetik; a fi împiedicat; gehindert werden. *1675:* ha romlott nemzetünknek most orvosság nem nyújtatik, söt ha csak késedelmeztetik is ... késő lesz azután felőle mind gondolkodni s mind penig gondot viselni [TML VII, 113 Veselényi Pál, Kende Gábor, Kubányi László Teleki Mihályhoz].

Szk: *vkin ~ vmi. 1671:* Vegeztük hogy ennek utánna valakiken késedelmeztetik a Porta contentatiojára valo adonak meg inditása, az Országnak ez iránt valo sullyos büntetését el-nem kerülik [CC 95].

késedelmeztető késleltető (személy); persoană care execută ceva cu întîrziere; Säumige(r). *1671:* Adonak meg-inditását, Porta Contentatiojára valot késedelmeztetők ellen [CCI].

késedelmi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ kamat* dobîndă de întîrziere; Verzugszinsen. *1755:* Kérem a' ... Cs: Kir: J. hivatalt meltoztatt ... a' valósággal fizetett részen felyül járo összeget nékem a késedelmi kamattal együtt meg fizetni ... rendelni [AF; DobLev. V/1388].

késefa, kisafa hámfa; orcic; Schwengel, Ortscheit. *1588:* Az kissebbik kuchinakis Kerekes Mihalj chinalt egy Rwdat, fel hercet, es kesse fatt atta(m) d. 50 [Kv; Szám 4/I. 23]. *1597:* Az kisefara chinalt egy hamtwt [Kv; i.h. 7/XIV. 34 Th. Masass sp kezével]. *1679:* Kése fa, eggyik lanczos, negi vasas hám fajaval no.2 [Uzdisztpéter K; TL.Bajomi János inv.]. *1692:* Kese fa sikotyű nro 1 [Szárhegy Cs; LLt]. *1726:* Két fakó béres szekér, tengelyei, marokvasazva, fojto karikák, és mindenik kereken két két vas karikák, edgy kése fa vasastól [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1748:* Egy paraszt lo Szán ... Lovak utan valo nagy deszkás Szán kése fájával együt [Ks XXVIII. 8. 5]. *1789:* Egy Késa Fa Kotsihoz valo Rf — Xr 30 [Mv; ConscrAp. 19]. *1823:* Két uj Kisafáknak vasazására ... ord: Pánt vas 8 lb [Déva; Ks 206. 151]. *1856:* Egy kissebb Láncz mely a szántáshoz szükséges késáfával, szeggel és Sziju Járommal [Mihálcfva AF; HG]. — Vö. a *késajafa* cimszóval.

Szk: *vasas ~. 1656:* ernyös szeker ... vasas kese faja vasas hamfaival együtt megh vagyon [UF II, 99]. *1827:* egy más Loszán Gyöngyszinre festett két vasas késéfájával edgyütt [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

késefás hámfás; cu orcic; mit Schwengel/Ortscheit. *1736:* Az felejtár mellett való ló rendszerént ménló volt, gyakrabban az kése-fás is [MetTr 373].

késelget megkéselget; a înjunghia (cu cuţitul) în repetate rînduri; (mit dem Messer) wiederholt stechen. *1696:* Egri Gabor ... Feleségit mod nélkül szidalmazta verte rongálta késelgette [SzJk 298].

késeltet késlekedtet, tartóztat; a reţine; hindern, aufhalten. *1656:* Írod, hogy a Vas László szolgáját ne késleltessem. Én bizony nem késöltetem, de ki sem üzhetem [TML I, 33-4 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1659:* az ő kegyelmének[a] való levelet Kegyelmetek ne késeltesse [TML I, 357 Vér Sigmond Teleki Mihályhoz. — [a]Vér Ferencnek].

késeltetik késlekedtetik; a fi împiedicat; gehindert werden. *1631:* ha valami igassaga volna, ne keseltetnek hoszu üdövel, hanem igassagaban bocsassak elő [Kv; ACJk 44b]. *1771/1805:* az Malam meg inditása késeltetett, az pénz nintsen meg szerezve [Zsuk K; SLt XLVI. 7. 48 Suki János Ferentzi Györgyhöz].

késélű în formă de cuţit; mit Messerschneide. *1741:* Tizenkét éles reszelő 12. Egy kés élü reszelő 1 [Kv; TL 90].

kesely 1. *áll* bokájában és felette fehéres szőrű; pintenog; gestiefelt (Pferd). *1803:* A' Ló ... hátulsó bal lába

tsiklója azon kőrmével együtt kesely [DLt kv-i nyomt. kl]. *1807:* Egy kisded pej herélt Ló, a' hátulsó Lába kesely, és pokos, rokkant, mintegy 10, 12 esztendős [Dés; DLt]. *1829:* Egy piros pej ... Csitko ... hátulso bal lába fél csukloig kesej [DLt kv-i nyomt. kl]. *1840:* világos pej kantza ló ... lába valamivel bokátul felyebb egész körme hegyéig kesely [DLt 1627 ua.]. *1847:* (A) bitang kanczának ... a' két hátulsó lábaini kőrmek fejéresek keselyek [DLt 291]. *1849:* Szepe szürke kancza az első bal és két hátulso lába kesej | Szeplős szürke kantza az első bal és a két uto lába kesej [HSzj 173].

A valószinű jel-re nézve l. MPászt, de ennek és CzF-nek a szinmeghatározása is ingadozó (L. még az ÉrtSz-t és a TESz-t is). Minthogy a szerk. magának a szónak és szk-ainak a jel-ét a gyűjtött szűkszavú szöv-ekben nem tudja még a valószinűség szintjén sem meghatározni, kénytelen az ilyen adalékokat külön szám al. iktatni be a Tár anyagába.

2. *áll* fehéres foltos; cu pete albe; weißlich gefleckt, (bunt)scheckig. *1812:* Sipos Sándor ... Vásárolt egy Szovátai embertől egy Szürke szőrű fel állo szarvu ökröt ... nevezetesebb jegye az volt, hogy mind a' két vékonnyán keselly [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

3. *áll* '?' *1625:* ket tinok kik szokek keseliek alaczok barnak es keselie⟨k⟩ [UszT 8a]. *1679:* Kancza ... Fako szőrű kesely, hodos, szü hatu [Fog.; UtI]. *1692:* Tavalyi ökör Borju. 1. Kesely. bellyeges [Mezőbodon TA; BK 24]. *1757:* Egj par fakok[a]: egi esztendősök az egyik kesej, a' másik fejer jo nagyok [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9. — [a]Tulkok]. *1781:* egy ökör valoságal kesellj volt [Koronka MT; Told. 10].

4. fehéresszínű; albicios, albui; weißlich. *1661:* Ha valahun egy szál (ha kettő lehetne, annál jobban esnék) daru tollat kaphatna Kegyelmed ... megszolgálnám; egyike bár lenne kesely [TML II, 10 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

◇ **Szk:** ~ *ártány*. *1840:* két kesely ártán. Eladatott 24 Rf. 1 xr [HSzj *ártány* al.] ✱ ~ *koca*. *1813:* egj nagj Kesej kotza [Ádámos KK; Pk 5] ✱ ~ *(meddő) tehén*. *1682:* edgy Veres szerü kesely Tehenet adott neki szolgalattyaba [Tarcsafva U; Pf]. *1711:* egy kesely meddü tehenet egy Kápolnaj Major Mihály nevü embernek pénzen el adta [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szőcs János (40) jb vall.]. *1754:* Egy kesely Tehen tavalyi ... kesely Ünö Bornyával [Kajla (BN) körny.; WassLt] ✱ ~ *ökör*. *1720/1811:* egy kesej ökör [Szotyor Hsz; Borb. II] ✱ ~ *ökör-tinó*. *1701:* Az marhakot osztottak el ez szerent ... kiadván ... Az Relicta(na)k edj kes⟨e⟩ly ökör tino [Kissolymos U; BLev.] ✱ ~ *tinó*. *1754:* vétetvén egy Keselj Tinot ... bé hajták az Istálloban [Gernyeszeg MT; TGsz 2] ✱ *fekete* ~. *1604:* Egy boryus wneo fekete kesely [UszT 20/274]. *1755:* Két eszt(endős) fekete keselly kurta farku mettzett ökör Borju 1 [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr.] ✱ *szőke* ~. *1591:* En kerdem mi chiodas volt az eokeor mo(n)dak hogy Seoke kessel volt [UszT]. *1598:* az eleott keresett az Actor ... egy boryas tehenet es egy harmadfy yneo tehenet ... mellyeknek eggike fekete tarcha, masik Zeoke kesely volt [i.h. 13/6]. *1627:* Harmadfwre keló tuliok vagion Nro 15. czek keozeot vagio(n) ... ket szeoke keselj [Mezőrücs MT; BLt Inv.]. *1646:* Botha Thiwadar ... Tartua(n) megh teoruenre egy barna es egi szeoke kesely cokreot [Kv; TJk VIII/4. 101] ✱ *veres* ~. *1587:* holt Egy weres kesely Tehen megh [Kv; Szám. 3/XXXIV. 27 Szabo György isp. m. kezével]. *1641:* 2 Bikat aestimalta(na)k ad. fl. 8 eggik veres kesely masik barna tarcza [Tompaháza AF; BálLt 40].

◇ **Án.** *1732:* Sziles és Keselly nevü két ökröket ... ki vette el [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1840:* Kesely nevü Tehénnek Ünő bornya fel nevekedvén, — meg bornyuzott [Nagykapus K; KszRLt].

◇ **Hn.** *1407:* in cacumine unius collis Keselzeghalma vocata ... eundo quandam vallem Kesel vocatum [MNy X, 372]. *1729:* a' keselyhát végéb(en) való darab irotvány föld [Buza SzD; JHb V/2]. *1733:* a Keselly nevü Völgy toroklatya felé [F.zsuk K; SLt F.39 Flora Simon (70) vall.]. *1891:* Keselyk(út) [Sztána K; KHn 308].

keselyfarkú kb. fehéres farkú; co coadă albicioasă; mit weißlichem Schwanz. *1737:* oreg pej keselj farku kancza [Borsa K; Told. 53]. *1755:* Három eszt(endős) Ünö Nro 7 Mellyek közzül ... az 5dik fejér hodos homlokú keselly farku Sárga, és hegyes szarvu [Batiz H; BK sub nr. 1020 Naláczi conscr]. *1757:* Egy hitván kik kesej farku kicsind futtasott három esztendos[a] | Egi fejer kik hegyes szarvu kesej farku 4 esztendős[b] [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9. — [a-b]Tehén].

keselyhasú *áll* fehéres foltos hasú; cu pete albicioase pe burtă; weißlich gefleckt, (bunt)scheckig. *1757:* Egy par kiketz (!): egyik kesej hasu, a másik daru szurkétske, 5 esztendősök[a] [Berz. 3. 1/9. — [a]Ökrök]. *1765:* Egy ... nagy Barna fenn állo, és hátra félé hajlott szarvu, és kesely hasu Tehén [Szászsztjakab SzD; Told. 8].

keselylábú ? bokájában és felette fehéres szőrű; pintenog; gestiefelt (Pferd). *1813:* Sötét pej Kantza ... konya-fülü keselly-lábu, rokkant eleje [DLt 649 nyomt. kl].

keselyszerű *áll* '?' *1682:* edgy veres kesely szerü Tehenet adott Nemes Györfi Tobiasnak [Tarcsafva U; Pf].

keselyszőrű '?' *1627:* Meddw tehen vagion Nro 9 Hete szeoke, egjgik barna, az masik kesely szeorw [Mezőrücs MT; BLt]. *1682:* ada néki édgy kesely szőrü eotödfüre keleo ünö tehenet [Tarcsafva U; Pf]. *1711:* Szabo Mihály ur(am) egy tehenét ... el adta ... , annak boriat ... Besenyei Szőcs Jánosnak ... adta, az egy kesely Szörü ökör borju uala [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szőcs Demeter (50) jb vall.]. *1733:* Meddü Tehen öreg Szamba valok Kesely szőrü Nro 1 [Szárhegy Cs; LLt]. *1775:* 1 Esztendős ökör kesej Szörö borju Rf 2 [Déva; Ks 76. IX. 18 1/4].

A jel. bizonytalan voltára nézve l. *kesely 1.* al. a jegyzetet.

Szk: *szőke* ~. *1598:* Az megj neuezót hazamra Jöt ra ... Azzokal kikel eo akkart wite vagj witete ... egy borius Tehenet es egy harmad fw wnnöt tehenet (igy!) egjik Fekete Tarcza az masik zoke keselj zőrwjek [UszT 13/1].

keselytarkájú *áll* kb. fehéres foltos; cu pete albe/albicioase; weißlich gefleckt, (bunt)scheckig. *1851:* Egy kesely tarkáju 7 Éves[a] [Somlyó Sz; KLev. — [a]Ló].

keselyű 1. *átv* vultur; Geier. *1658/1741:* Hazánknak bástyája teis Booros-Jenő ... De im el praedála az fene keszeljö [EM XXXVI, 144 Köröspataki B. János, Historia].

2. '?' **Hn.** *1617:* az keselvv szegben [Marossztgyörgy MT; EHA]. *1667:* keselyö reth (k) [uo., EHA].

A jel-beli bizonytalanságra von. l. *keselyűs* al. a jegyzetet.

keselyűs '?' **Szn.** *1602:* Keselyűs Máté szab. Keselyűs Péter szab. [Sszgy; SzO V, 207]. *1614:* Keselieös Mihaly (városi rend.). Keselieös Peter (ua.) [uo.; BethU 251, UszLt VI/56].

Hn. *1622:* Keseliusben egi darab Jrtouany [Kozárvár SzD; EHA]. *1658:* Keselyös (sz) [Újlak Sz; MNyTK 132. 128]. *1688:* Az Keselös völgyben (sz) [Szentgyörgy Cs; EHA]. *1753:* A' Keselyűsbe (sz). A' Keselyűs torkáb(an) (sz) [M.décse SzD; EHA]. *1754:* A kesejösb(en) [Erdöcsinád MT; EHA]. *1756:* Az Olton tul Keselyös nevü helyben (k) [Aldoboly Hsz; EHA]. *1854/1855:* A' Keselyös nevü helyen. A' Keselyös Tanorok mellett (sz) [Erdöcsinád MT; EHA]. *1899:* Kesejös [M.décse SzD; EHA].

Az OklSz három személy- és egy tónév-adaléka elé a 'vulturibus copiosus; reich an Geiern' értelmezést veti, de ez a jel. nehezen vonatkoztatható személyre v. tóra. Az itt közölt hn-i és szn-i adalékokra már inkább vonatkoztatható az OklSz-beli jel., de hogy éppen milyen ragadozó madár neve rejtekezik bennök, az a szerk. számára nem világos.

keseredett 1. *átv* keserű; amar; bitter. *1615/1616:* ök el oszlanak en keseredet lelekkel haza menek [Balázsfva AF; RDL I. 100 Emericus Nagy Bikfaluinus, előbb Kolozsi préd. vall.]. *1677:* Keseredett szívvel hallom ... Nagyságodnak gróf Tökölyi uram vádlása miatt reám való nehézségét [TML VII, 540 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710 k.:* minden igazságra vezérlö imádság ... te magad hozd le a jó választ ... az én keseredett és kétséggel tusakodó, bünös, elbágyadott lelkem kebelébe [BIm. 1026].

2. elkeseredett; amărît, mîhnit, necăjit; erbittert. *1653:* Jgi azert keseredet Ember zitkozodva(n) busulua(n), holda kelve egi ökrünk megh hala [SzJk 70]. *1654:* Mathe az Istennek illy keonyeorgessel szol keseredett sziueben [MNy XXXVIII, 207]. *1662:* Ne csudálják, ha hallják a keseredett sok édes anyáknak jajgatását [SKr 363]. *1853:* ha látnál be bus, be keseredet vagyak látva lelkem Anyám gyengülésit [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

keseredik szomorkodik; a se întrista/mîhni; bitter werden, traurig sein. *1811:* szánakodom az olyan esztelen Emberen, a' kinek az esze nints jelen, Égyik állapotból másba óhajtozik ... Gondolkodom rólla mindég keseredve [ÁrÉ 93].

kesereg 1. bánkódik, búslakodik; a se amărî/întrista/mîhni; sich über etw. grämen, um etw. trauern. *1589:* az birák ... el veottek akkor erövel az feoldemnek felett, kin igen kesergek [Szu; UszT]. *1600:* halottam az ven Razman Adamnetol mikor az en vram halalan hogy kesergettem; montha: Ne syr en, az en vramtol hat zaz f(o-r)int adossagba marata(m) [Kv; TJk VI/1. 381c]. *1668:* ö engemet megkeserített, azt akarom, ö is keseregjen [TML IV, 327 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1776:* láttam, hogy felette Szomorkodott, Kesergett, Sirt a' Groffné egesz étzaka [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csikkarcfva nunc in Pago Csokfalva[a] rezidens. vall. — [a]MT]. *1785:* láttom bizonyoson énis az Asszonyt a' kertben sirni és keseregni elégszer, de miokból s' miért keseregett siránkozott, azt nem tudhattam [Mv; DLev. XXXVI/4]. *1824:* mi minden nap emlegetve ötet sírunk és kesergűnk utánna mint leg drágább kintsünk után [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b].

2. bánatosan/keseregve emleget; a pomeni cu jale/tristeţe; jn traurig/klagend erwähnen. *1699:* Támaszon Kgld(ne)k olly szives jo akarokat mint nékem volt a Boldog emlékezetü, Soha Tüllem nem felejthetö Vr volt az én árvaságomban ... mellyet énis szivesen kesergek [Karkó AF; Ks 96 Árva Vér Judit Gyerőfi Borbálához]. *1751:* sem eczer sem mászszor nem hallattam hogy kesergette volna az Vra halálát [Gyeke K; Ks]. *1847:* édes érzékeny szívü testvérem, Ilona ... ne sirass engemet, ... nemcsak te siratsz, hanem három falu lakosai gyászba borult szívvel kesergik esetemet [VKp 159].

3. sirat; a boci/jeli/plînge; beweinen/klagen. *1662:* a királyné[a] ... csalárdságtól tartván, távolról akarta volna ... megholt férjét keseregni [SKr 76. — [a]Habsburg Mária, II. Lajos magyar király özvegye]. *1749:* midön ... meg ölve bé hozták, és el Nyujtották volna ... Annya keservesen siratván ... e-képpen kesereg vala: Kedves édes iffiu fiaim, hogy esék dólgotok [Szárazalmás H; Ks 101].

kesergés 1. bánkódás, búslakodás; mîhnire, amărăciune, întristare; Grämen, Trauern. *1593:* Miko Tamas vallia ... hallottam az toromba Caspar kouachnak kesergeset, hogi eo meltatlan zenuedi az fogsagot [Kv; TJk V/1. 381]. *1662:* siralmas végét ... a dolognak ... csak nagy szívbéli szomorúsággal, sóhajtással és kesergéssel nézik és szenvedik vala [SKr 457].

2. siránkozás; jeluire, tînguire, jeluială; Geklage/jammer. *1705:* ki nem mondhatni micsoda kesergést mivel az asszony, mert már mindenütt el is ment a híre, hogy az úrfi megbolondult [WIN I, 544]. *1785:* ha mi esett közöttök magában tartotta, de nékem nem jelentette, ... hanem ... a' kertben sirását, kesergését lattom [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1822:* a maga házátol is el üzetet Farkas Jánosné s ... mihánta volt kesergésem [Bereck Hsz; HSzjP].

keserget 1. keserít, szomorít; a amărî/întrista/supăra; betrüben, grämen. *1570:* Jol lehet az attiafiak Neke(m) Engettek vala Egenleo akaratbol az zeoleot, De chyak Ne horozzanak (!)[a] Byrora Thanachra Ne kesergessenek Illenmodon aztis Nekyk Engedem Bekeseknek okayert [Kv; TJk III/2. 138a. — [a]Tollvétség *hordozzanak* h.]. *1677:* Az erkölcstelen fiakat kik Attyokat, s' Annyokat nem böcsüllik, söt kesergetik, decernaltatot, hogy ... megbüntettessék [AC 132]. *1711:* ha az neveletlen Fiak legitima aetast érnek, és édes Annyokot illendö böcsületben nem tartanák, kesergetnék, illendö ház az lakásra, és az épületekböl is illendö keppen excindáltassék [Altorja Hsz; Borb. I]. *1742:* minekutánna az néhai ... Groff Úr Szárhegyi Lázár Ferentz ... Testét Gyergyoban eltemették volna, az eö Nsga meg maradott keserves ozvegyét ... Groffné Boér Sophia Aszszont kik kezdették kesergetni ... hol s mitsoda joszagot akartak excindalni [LLt Fasc. 90]. *1833:* De ö kegyelme ... Mind a közeleb el multban, mind nevezetesen ez esztendöb(en) Kezdet minden tetteivel engemet Kesergetni; 's Velem ... minden modon ellenkezni [Usz; Borb. II].

2. sirat; a plînge/boci/jeli; beweinen/klagen. *1710 k.:* az Isten és ember és az én lelkem tudta s tudja, hogy én az én feleségemmel igen jól éltem, szerettem, igazán és szívesen kesergettem, mindazonáltal tudván azt, hogy a gyász, sírás, keserűség sem a megholtnak, sem annak maradékinak, sem magának a gyászolónak egy cseppet sem használ ... házasságra adám magamat [BÖn. 747].

kesergetés keserítés; întristare, mîhnire; Grämen, Betrüben. *1667:* akarék Kegyelmednek írnom ... az asszony ő nagysága[a] kimondhatatlan keserűségét jelentenem ... az ilyen sok mindennapi bosszúság szenvedésiről s kesergetésiről nem akarván magát gyötreni azzal, hogy Kegyelmednek olyan bő szókkal írjon [TML IV, 149 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz. — [a]Rhédei Ferencné Bethlen Drusiána özv. fejedelemasszony].

kesergető szomorító; întristător; betrübend. *1668:* sok bosszúságot s méltatlanságot szenvedek efféle tisztek miatt, kik ugyan gyönyörködnek abban, ha valami engemet kesergető dologgal illethetnek ilyen gyámoltalan árvaságomban [TML IV, 324 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz].

kesergettetik 1. keseríttetik; a fi întristat/mîhnit; betrübt werden. *1668:* Gondolkodjék akárki is jó lélekkel, kinek Isten gyermeket hagyott, ha attól kesergettetik, mint tetszik [TML IV, 327 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1743:* Sok és különb különb féle példa nélkül valo szorongattatásokkal injurialtatasokkal illettettem s kesergettettem volna [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 93].

2. sanyargattatik; a fi chinuit; gequält werden. *1662:* midön az evangélicusok nem akarnak tőlük[a] függeni, és lelkiismeretök ellen hozzájuk hunyorítani, megutáltatnak, mindenképpen kesergettetnek [SKr 115. — [a]A katolikusoktól]. *1668:* tudni való dolog az, hogy a ki pogány fogságra esik, az minden keresztyén embertül szívesen szánatik ... lelki és testiképpen nem kisirgettetik[a] egyébbel az fogságnál [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz. — [a]A közlésben így!].

kesergő keservesen bánkódó, búsongó; care se plînge amarnic (de ceva); über etw. bitter klagend. *1662:* Az ország szamosújvári gyülésén a sok kesergő édesanyák és rabságban levő férjeket nagy zokogással sirató, fekete gyászba öltözött úri, fő és nemes rendek ... majd azt is felejteni láttatik vala ... az országnak közönséges megmaradásárul gondot viselni miképpen kellene [SKr 389]. *1677:* Nagy szübeli fájdalom és keserűség kenszeritvén bennünket ... ertesere adnunk kigk(ne)k, a mi lelkünkig be hatol (!) keserves nagy bantodasinkat, es mocskoltatásunkat, az mellyekis a nagy gonoszokb(an) kesergő szegeny edes hazánk(na)k utolso veszedelmére czeloz(na)k [PatN 67b Hsz rendeinek nyil.]

keseria az esztena sajtkészítő rekesztéke; căşărie; Stelle in der Schafhürde, wo der Käse bereitet wird. *1761:* A keseriákbol valo Proventus áll abban, hogy ha valaki az édes sajtot a Juhos Gazdáktol a Törtsvári Territoriumban meg arendallya, azért szokott annualis Taxát fizetni, juxta licitationem, a melynek arenda Taxája ad Annum 1760 ingredialt Hf. 70 [Törcsvár F; BrÁLt Conser. Dom. Törtsvár 112. — Binder Pál kijegyzése].

keserít búsít, szomorít; a amărî/întrista; betrüben, traurig machen. *1669:* az aszszonynyal ő kegyelmével együtt jöjjön Kegyelmetek Küküllővárra, ne keserítse ... elmaradásával [TML IV, 515 Rédey Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1675:* méltóztassék Feiedelmi nagyra születet termeszeti szerint ... resolutiojat effektualtatni, és ... ahoz értö szemilyeket denominaluán reuidealtatni es toab mëghis az ighaz vért nap finre nem iöhető ighassaghaban, ne(m) keseriteni [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond a fej-hez]. *1879:* Havaz; sár van. Köd, fekete levegő. Azt hiszem, ettől vagyok ... ilyen vad ember ... Aztán te is keserítesz [PLev. 36 Petelei István Jakab Ödönhöz].

keserítés sanyargatás; chinuire, torturare; Abtötung, Kreuzigung. *1597:* Gellien Imreh vram ... vallia ... az leany Ersebet ... panazolkodot hogi ... ew az nagi keseritesnek miatta nem maradhatna nalla hane(m) el kellene hazatol icőny [Kv; TJk VI/1. 67].

keserítő búsító, kesergető, szomorító; întristător; betrübend. *1662:* De, ó, nagy Isten! e világi mulandó és hirtelen való változások alá rekesztetett irigy, gonosz szerencse melly hamar és nagy véletlenül öntötte vala ki ... istenes keresztyéneknél kedvességben lehető, dicséretes életű személyek ellen is az ő kegyetlen, szíveket bágyasztó, keserítő s halálosképpen megsebhető keserű mérgét [SKr 310].

keseríttetés búsíttatás, kesergetés, szomoríttatás; întristare, mîhnire; Betrüben, Traurigmachen. *1710 k.:* Idézd elődbe, én Istenem, a királyt és akik engemet elrontának ... szánja meg nékem és feleségemnek ennyi méltatlan, rettenetes szenvedésünket és keseríttetésünket [BIm. 1017].

kesernyés 1. keserücske; amărui; etwas bitter. *1681:* Hal tarto. Az Kerlecz vize mellett kettő vagyo(n) ... A Külsőb(en) vagyon most valami keves hal ... nem sokaigh élhetnek, mivel ighen rosz foras tartja, béka nyalas, kesernyes vize is vagyo(n) [Hátszeg H; VhU 605].

2. fanyar, fanyarkás; acrişor, astringent; ein wenig herb. *1844 k.:* Ürmös. Tiszta-jó-üzü, de kesernyés, anélkül hogy üröm-üzü lenne. Nem elég édes [Csekelaka AF; KCsl 6].

keserű I. *mn* **1.** amar; bitter. *1705:* Egy nagy fekete retket két vastag gyökér petrezselyemgyökérrel öszve, fél ejtel borban megaprítva ... meg kell főzni ... hogy két ujjnyira lefőjön ... annak a levét kell kanállal bévenni ... igen rossz és keserű, de felettébb hasznos [WIN I. 528]. *1731:* Kolosvárrol hozott keserü ürmös bor nr 36 „25 [Szentbenedek SzD; Ks 15. LVII]. *1732:* Percipialtam ... Keserü ürmös bornak árrát Flor. 48 [uo.; Ks 70 Szám. 51]. *XIX. sz. eleje:* Iddogálják örömest A keserü ráczürmest [EM XIX, 507].

Szn. *1568:* Elizabet c(on)sors Bartolomei Keserw [Kv; TJk III/1. 188]. *1580:* Keserw Janos es Keserw Katalin azzon [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1594:* Kesereő demether [Goroszló Sz; UC 113/5. 32] | Kesereő Janos [Máron Sz; UC 113/5. 29]. *1614:* Kesereo Györgj zs [Szentgerice MT; BethU 81] | Keserw Gergely pp [Barót Hsz; i.h. 20]. *1625:* keserw Peter [Kv; Szám. 16/XXXIV.

112]. *1667:* Keserv István [Mv; UtI]. *1672:* Nemzetes Sepsi Szekj Uzonj Keseriö Gergelj [Ksz; BLt 3]. *1754:* Keserü Ferentz uram [Altorja Hsz; HSzjP]. *1756:* Udvarbiro Keserü Imre Uram [Déva; Szer.]. *1828:* Keserü Sándor [F.gezés NK; Told. 7a].

Hn. *1775:* A keserü kut felé menö ut [M.fráta K; EHA].

2. savanyú; acru; sauer. *1628:* a szőlő sem érheték meg, felette keserü bor lött azon esztendőben [Kv; KvE 157 SB].

3. keserves; amar; bitter(lich). *1589 k.:* Jnkab nagy keserw sirassal woltam erette hogy otalmúnk leuen Jgy chielekeóttel [Szu; UszT]. *1640:* Amaz Szőcs Jánosne meg azt mondotta, hogy im ki akar házátul tudni Bíró Pálné, de bizony keserü leszen neki [Mv; MvLt 291. 233a-51a átírásban!]. *1816:* Nem láttam én az igaz jo Anyát meghalni: idegen földen sirattam ötet, esmeretlenek között öntettem fájdalmam keserü könnyeit [Héderfája KK; IB. Molnár Samuel vall.].

Szk: ~ *gyümölcs* keserves következmény. *1710 k.:* a mü privata nyavalyánk annak a közönséges gonosznak egyik keserü gyümölcse [BÖn. 696]. *1711:* érezzük is a gyermeki directiónak keserü gyümölcsit [CsH 465].

Sz: ~ *kenyere lesz nála vkinek. 1724:* Pekri Ur(am) ... mondotta, ha visza adyák a' Feleségét keserü kenyere lesz nála [M.királyfva KK; BK. Farkas Mártonné (40) jb vall.] ✱ *lelke is* ~ *vki szolgálatában. 1774:* Annyit dolgoztam a Tiszteknek hogy a Lelkem is sokszor keserü volt Uraság szolgálattyában [Keszü K; KS. Barta János (40) jb vall.] ✱ *múljék el ez a* ~ *pohár. 1710 k.:* Múljék el ez a keserü pohár immár tőlünk [BIm. 1014].

II. *fn* **1.** keserűség; amărăciune; Bitterkeit, Betrübnis. *1662:* Nem türhetem ez helyen, hogy némellyeknek Várad elvesztése okai felül balul véledekéseket meg ne említsem, kik ... a jó és gonosz, édes és keserü között különbséget tenni nem tudván ... álmodoznak [SKr 630].

Sz: *vkinek* ~*re fordul* keserüségre/keservesre fordul vki élete/sorsa. *1653:* Csak hamar délután szép nászszal[a] kisérék házamhoz szállására![b] És így elfelejté a víg vacsorát, hanem néki keserüre fordula, minékünk pedig nagy örömünkre. Légyen áldott az Úrnak szent neve érette [ETA I, 145 NSz. — [a]Fedezet alatt. [b]Zólyomi Dávidot].

2. rácürmös; vermut; Bitterwein, Wermut. *1820:* Keserü vagyis Rátz Ürmösnek mustul ... 26. vederrel szaporitatott [Déva; Ks 105].

III. hsz-szerüen; ca adverb; als Bestimmungswort: keserüen, keservesen; amarnic; bitter(lich). *1597:* Buday Tamasne ... vallia ... Gergeli deakne ... kere engemet hogi az Ersebetet hozzam kewldene intenem arra hogi Marton deaktol el ne leöne ... es mikor oda leot wolna mondek neki Miert icöz el onnet io fia(m), monda nekem az leany nagi keserew sirwa, hogi ne ieönek ha ennekem semmi iowal nem vadnak ... mert ha chiak egi filier ara teyet kerek teölleokis addigh nem adnak mégh nem az filliert le tezem [Kv; TJk VI/1. 55].

keserüen keservesen; cu amărăciune, amarnic; bitter(lich). *1597:* Simon Janosne Martha ... vallia ... Sardine ieowe hozzam egizer, nagi keserwe(n) kezde panazolkodny hogi az vra mind magat s mind eotet el vezteté, mert az leankat mind el ronchiolta [Kv; TJk VI/1. 96].

keserűgomba burete acru, bureţi iuţi; Pfeffermilchling/schwamm. *1672:* Aszonyu(n)k eo Naga paranczollya hogy kgld mingiart szorgalmatoson Keserü Gombat kerestessen s külgiön [Radnót KK; UtI].

keserül szánakozik; a compătimi (pe cineva), a-i fi milă (de cineva); jn bemitleiden, mit jm Mitleid haben. *1705:* Isten őfelsége szent fiáért keserülvén, elégedje meg és adja meg még egyszer azt a jót, akit elhagytunk vala békességünkben [WIN I, 527]. *1712:* Ez előtt valo Esztendőkben veszedelmes, kétséges kimenetelü fogságban lévén Testvér Atyámfia Josika Imreh Ur(am) eö kgme, keserülvén ügyét ... szabadulását ki munkálodván ... költségekben adosságokban magamat kételenitettem ejteni [JHb XLVIII br. Jósika István kezével].

keserülő I. *mn* szánakozó; compătimitor, care simte/manifestă compătimire faţă de cineva; jn bemitleidend/bedauernd. *1787:* Levelemre ... költ válaszodat barátságosan tiszteltem, melyből ez mostoha világot fèklelő irigy nyelvek miatt valo szerencsétlenségedet keserülő szemekkel szemléltem, mind azon által ne csüggedj el reménségedben [Marosbogát TA; DobLev. III/126. 1a Szántó Sándor Mich. Péntek de Leményhez].

II. *fn* sirató; persoană care deplînge moartea cuiva; Beklager/weiner. *1710:* az ő halálával[a] felfordula az erdélyi szép békesség ... amennyi gonoszakarója s irigye vala életiben, annyi szánója s keserülője lőn holta után [CsH 123. — [a]A Teleki Mihály praktikái miatt 1674-ben alaptalanul lefejezett Bánfi Dénes halálával].

keserűmandula migdală amară; Bittermandel. *1801:* 1 font Keserü Mondula 48 xr [Déva; Ks 120. III. 7].

keserűmandula-olaj ulei de migdale amare; Bittermandelöl. *1683:* küldöttem penzt ... Keserü mandola olajra f. 1. [UtI].

keserűség amărăciune, amar; Bitterkeit, Bitternis. *1573:* Racz agota Azt vallia hogi mykor Kalmar Albertne halwa meg hozta volna leaniat ... azt Monta Neky Jo Margit azzon Zanom keserwsegedet [Kv; TJk III/3. 112]. *1582:* Az Bekenne Igen Nag' Sirast teót ... hog az eó leania terhes volna De Nyreo Kalmantol monta lenny ... towab Nem twrhety a' Nag keserwseget hanem a thanachnak panazolna Nireo Kalmanra es be Idezne [Kv; TJk IV/1. 38]. *1680:* Dorko Kata, Tiszt: Csernatoni János Uramat, sok keserüséggel szidalmazassal, undok mocskos szokkal infestalta, javait el tékozlatta, gyermekeit vélle el hányatta, és végre hitetlenül elis hadta [SzJk 145]. *1727:* A Mlgs Aszszony beteges állapotjan ... szivesen szánakozom; melyet nem kevesse nevel s öregbit a' bu bánat s keserüség [Kv; ApLt Henter Elek Apor Péternéhez]. *1776:* a' melly napon meg eskették Groff Kornis Anna Kis Asszont B. Henterrel az én Groffom ... , olly igen busult, szomorkodott, és sirt, hogy illyen Keserüségét az Attya halálakor-is nem tapasztaltam [Kóród KK; GyL. Fridericus Novák (21) kamerdiner vall.]. *1831:* A Járai Nyégotzás Őrmény Ifj. Dávid Antal ... a' mi kevés pénze volt azt meg itta, és el

kártyázta, s ezen keserűségiért a' Feleséginek egy butsuzo levelet küldett [A.jára TA; TLt 403 Csiktaplocai Lázár Antal szb kezével].

Szk: *~gel beszél* keservesen panaszol. *1780:* hallottam magától Bujka Jákobtol ... mint egy keserüséggel beszélleni, hogy a szánto földeit Jaksi birja [Algyógy H; BK ad nro 450] ✱ *~gel illet* keserűséget okoz. *1775:* az Attyátis szomorgatván, és keserűséggel illetvén, Attya mellett nem ... fáradott [Vadad MT; VK] ✱ *vki lelkének holtig való ~ére. 1686:* Az Ur I(ste)n erdeme(m) felett meg áldott volt ez jo Házas Társsal ... Szt György napja(n) szep csendes halallal ez világbol ki szolitotta az en lelkem(ne)k holtig valo keserűségére [PatN 47].

keserv keserűség; amărăciune, tristeţe; Bitterkeit, Betrübnis. *1811:* Sándor a' Tisztartó e'kén tanátskoza: ... Ezen két vén fa sem méltó az élésre, Le vágatom ... vágák a' fejszét tövibe, A' nagy Erdő jajjal hangzott keservibe [ÁrE 163]. *1853:* majd meg bolondulak ennyi keservembe mind téged ohajtlak látni [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

keserves I. *mn* **1.** szomorú; trist; traurig. *1585:* Eztis hallam az Danchiul fiatul, ez lezen nekünk az keserves zombat, es ez lezen Nekünk az vigh vasarnap [M.valkó K; KP. Jacab Janos jb vall.]. *1658/1794:* Szeptemberben ... Gyulafejérvárát tornyaival együtt elégették és elrontották[a], sőt a mi nagyobb és keservesebb, Istenben boldogul kimúlt öregbik Rákóczy Györgynek és fiának, Rákóczy Zsigmondnak holt testeket koporsójokból kihozván, tűzzel megégették, a városnak népét mind elrabolták [Mv; EM XVIII, 452. — [a]A törökök]. *1736:* (A halottat) elbucsuztatták ... az deákok, papok elől megindúltanak, azok után voltanak az trombitások és török síposok, egy verset az deákok énekeltenek, más verset az trombitások és török síposok fúttanak, de azoknak temetésre olyan keserves nótájok volt, hogy még az férfiakot is sírásra indították [MetTr 409]. *1758:* Ami pedig legkeservesebb volt, ... egy Pál nevű beteges, három esztendős, hitvány gyermekének dajkájává tett az asszony, mely miá felette igen nagy bajom volt, minthogy nem tudtam úgy is a gyermekkel való bánáshoz mint a ló [RettE 63]. *1777:* ez is elég keserves, de keserveseb: hogy hanjszor Fogada az Mgs Ur parolájára hogy az en kész pénzemet[a] ... mégis ... meg nem küldötte [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz. — [a]Tollban maradt: megküldi]. *1805:* hallok valami keserves füttyöt, mikor gondolkoznám hogy vallyon ki fütyöl, hat ... hozzánk érkezik a' fütyölő Gyurka Istok [Szárazajta Hsz; HSzjP Groza János (22) zs vall.].

2. *átv* keserű; amar, dureros; bitter. *1566:* my ezt az felseged hozzánk walo nagy kegyelmessegeth lathwan, eggywl eggyyg az halalnak keserwes woltatis kostolhasswk zeretettel meg az felseged hywsege mellett [SzO II, 191 székely főemberek a fej-hez]. *1662:* kellett mennünk a chám sátorához ... hát hozzák némellyek a rabokat. Megítilheted ... ezeket távolrul hallanom s látnom, ha velek együtt való meghalásnál nem keservesb volt-e? [SKr 379]. *1664:* az mi penig ezek közöt késérveseb még sok hamis njelvek moczkolnak bennünköt hamisul s czalardul mint ha mi hivattuk volna be azokot az koborlokot ennek az szeghin Hazának pusztitására [UszLt IX. 75. 70 fej.]. *1717:* Varadi Márton ... az el mult Revolutiob(an) kurucságra vetemedvén, egy akkori Zászlo Tarto ... kétt jó lovátt ... más egy complices Társaval egjüt el vitte kiert már keserves rabságb(an) tartatik [Kv; Ks 89]. *1769:* Ngd ... vádolván ok nélkült Törvenytelenségekkel, sőt a' mi keservesebb Criminaliter is, mellyet magán Sülni nem hagyhat, Jussát nem engedheti [Mv; Told. 19/45]. *1801:* instálom hogy méltoztossék gondolni alapatam felöl, mivel igen sokot busulak magamba, hogy olyan keserves alapatakba jutattam [Mv; SLt P. Horváth Trézsia atyjához].

Szk: *~ könnyeket hullat. 1656:* Az mi ... az Ugron András dolgát illeti ... immár megúntam az ő sok hitetlenségit ... azelőtt bizony sok keserves könnyeket hullattam, az még hozzá szokám [TML I, 7 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] ✱ *~ sírásra fakad. 1790:* A' kis Adám ... ollyan keserves sirásra fakad, hogy a' ház tseng belé [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.] ✱ *(nagy) ~ szívvel* keservesen, megkeseredett szívvel. *1585:* vilagoson keserves zywel megh Mutogatta mostan plebanos Vram zewkseget [Kv; TanJk I/1. 11]. *1618:* nagy keserves szűvel kelleték írnom Nagyságodnak[a] az levelemet [BTN[2] 123. — [a]A fej-nek]. *1644:* megh nem tudom irnia szerelmes Atiamfia minemü keserues sziuel uagiok tüled ualo tauul letelem miat [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez].

3. gyötrő, gyötrelmes; chinuitor; quälend, qualvoll. *1618:* Nagyságod ... azmég Kamuti urammal együtt voltam, olyan keserves rabság alá vetett volt, kiben nemcsak kezem-lábom volt kötözve, hanem lelkem, szemem, filem, szám, kit én, noha nehezen tűrhettem, de az Nagyságod méltóságáért hűségesen mind eltürtem [BTN[2] 118]. *1674:* az Úr ... sok keserves, fájdalmas nyavalyái után az első feleségemet, Tolnai Borbarát az árnyékvilágból kiszólítá harminc esztendőben járó korában [Kv; KvE 190 LJ]. *1710 k.:* júliusban vasba verének mind engem, mind Béldit ... Bizony keserves volt kivált benne hálni, nadrágot s gatyát fel- s levonni [BÖn. 685-6]. *1756:* essék meg rajtam a' Nms V(á)r(me)gjének könyörűlő Szive és tanáljon fel ollyan ... utat modot ... ne kellessék ki pusztulnom, s gyermekeimmel együtt keserves kóldulasra jutnom [M.köblös SzD; RLt]. *1776:* Bizom az en I(ste)nemben hogy ... az kőszvenjem távozni ... nyugodni fog ... 15.estendőtől fogva elég keserves kinokon menek által [Négerfva SzD; BfN].

4. fájdalmas; dureros; schmerzhaft. *1763:* mezitelen kardal invadalvan keserves sebhetéseket tön fejin [Uzon Hsz; HSzjP].

5. gyászoló; îndoliat; trauernd. **Szk:** *~ asszony. 1600:* Kerekes Istwanne Sophya azzony ... vallja: Én ... keserwes azzony voltam [Kv; TJk VI/1. 419]. *1641:* egiebet az megh holt Kouaczi Miklos halalaba(n) semmit sem tudok hane(m) az keserues azonial en menek az testhez [Sajókeresztúr SzD; BfR Rosnaj Peter felessige Marto(n) Anna vall.]. *1736:* Az test után mentenek az keserves asszonyok hintai [MetTr 410] ✱ *~ atya. 1662:* Ó, anya és keserves atya, ha lehet ... mutasd meg nékünk a te szivednek keserves fájdalmát! [SKr 103] ✱ *~ atyafi. 1639/1650:* Herzler Eottues Gergelnek, egy Eottues legeny fia, ez arnyek vilagbol ki mulua(n), ... az keserues Attyafiak, adanak az Kolczyos Mester kezeben ket forintot hogy keozeóllyek az Eottues legényekkelis ... szerezzenek a penzel magoknak etelt [Kv; ÖCJk] ✱

~ *ember*. *1655/1754:* El-temetvén penig a halottat, annak utánna házához kisérvén a' keserves embereket, a' mely Mester ezen kivül tselekszik, büntetése leszen d. 25 [Kv; ACJk 10]. *1659:* minden mester Tartozzék visza kisirny az keserves embereket [Kv; ÖCJk] ✱ ~ *fél*. *1613:* Az keserves fel ... az mit kevannak az kett Birak Uraimtol hogy az ki hozatot fogoly H. Istuan az Tanacz hazhoz hozatot holt testet attingalna, pretendalvan ezt az procurator ebben, hogy ez volna az varosnak ússása es szokása [Kv; PLPr 1612-1615. 97 tetemrehívásos jellű bizonyítás]. *1651:* Kovaczi Pal nevü iffiu legeni megh talalta volt eolni Oltomany Borbaranak az urat Szasz Mihalit kinek halalaert indulva(n) alkalomba(n) az Kovaczy Pal atiafiai ez felieb megh irt keserues felekkel es alkudtak volt megh f 75 id est hetuen eot forintba(n) ez felieb megh irt keseruesek fel ueuek [Gyf; LLt Fasc. 70] ✱ ~ *férfi*. *1736:* Mikor késérték temetni, akkor is így mentenek; mind az keserves férfiak, mind az asszonyok előtt jött egy-egy gazda mint egy-egy hopmester, igen szép lassan [MetrTr 408] ✱ ~ *maradék*. *1710 k.:* édes Istenem ... vidd végben énbennem minden tanácsodat és akaratodat ... mind a te dücsőségedre ... az én üdvességemre és az én keserves maradékimnak vigasztalásokra [BIm. 1020] ✱ ~ *személy*. *1764:* temettetett a szegény Décsei Zsigmond bátyám ... magánakvalóságát egészen kimutatá Décsei Zsigmondné, mivel nem úgy viselé magát, mint keserves személy, hanem majd mint menyasszony [RettE 169].

6. súlyos; serios, grav; schwer. *1662:* Annyira bele is verekedtenek volt ők ez gonoszságba, hogy ... már minden keserves fenyegetődzések fejekre töltenek [SKr 710]. *1710 k.:* ama huszti boldogtalan vásárral ... micsoda szörnyü adóságba borulék ... ez a legnagyobb s keservesebb kő az én szivemen [BIm. 996]. *1756:* Balog Uram ... Dézmálásnak idein ... elég keserves károkat ... Causált, azzal hogy annak idejében eő kegyelme Gabonainkat boszusagbol nem Dézmalta [Kővár Szt; TKl].

II. *fn* **1.** gyászoló (személy); persoană îndoliată; Leidtragende(r). *1596 k.:* Az megh holt leorinch deaknak Attiafiay. Az vitezleo Zekel Moses Vram, Az keseruesekkel egyetemben ez Jeóuendeó Zek napian az Benedekfy Janos es Kasa Istua(n) Gratiaioknak pariaiat ez zeken prasentalliak (!) [UszT]. *1643:* Sos Peter megh ölte ... Henter Peter Ura(m)nak egy ... jobbagiat ... veseljeni Boldisar ur(am) addegh ez megh irt Jobbagiat Moczra[a] ne(m) boczattia az keserveseknek boszuiara, migh len egymással emberséges emberek által megh bekelhetnek, es az keserves Aszszont es gyermekjt megh követteti Ö kglme Sos Peterrel [Gyf; Ks. — [a]K]. *1677:* a' Hólt Testeket némely Városokbol, vagy Falukbol, a' keserveseknek el-vinni ... nem engedték ... ha ... ceremoniakat meg-kivánnak a' keservesek, szolgálni tartozzanak [AC 138]. *1736:* Az háznál az hol az temetés volt, szin volt elkészítve, az szin közepin jó magos sályom, hol az testet és keserveseket az nép megláthassa | Az keservesek mentől durvább fekete posztóban öltöztenek [MetTr 404-5]. *1768:* halottat bucsuztatván azzal vigasztalta a keserveseket, hogy a megholt már a Menyben Isten előtt esedezik érettek [Szemerja Hsz; HSzjP].

2. ~*ek háza* a gyászolók háza; casa familiei îndoliate, casă mortuară; Haus der Leidtragenden. *1736:* az keservesfogók mentenek az keservesek házában, ottan, az fő-gazda elrendelte volt ketten-ketten egy-egy keserves asszonyt fogtanak [MetTr 408].

keservesebben 1. kinosabban; mai grav; schwerer. *1702:* A' mely Malefactor az keg(ye)lem utan vétkezik keservesebben es sullyossaban büntedik[a] [Dés; Jk 320b. — [a]Tollvétség *bűntetődik* h.].

2. keserűbben; mai dureros; bitterlicher. *1817:* még keservesebben kezdett Sirni a Fejire koltsolván a kezeit [Torda; KLev.].

keservesen 1. szomorúan; cu tristeţe; traurig. *1597:* Anna azzony Zok Peterne ... wallia ... az azzony monda ennekem, Nem thúdom zerelmes azzoniom meggiek[a] mert az wram ream tanakozot hogi ez eyelre megh eöl ... Azutan esmet nagi keserwesen kezde panazzat hogi ne(m) tudgia medgie(n)[b] [Kv; TJk VI/1. 94. — [a-b]Értsd: mit tegyek, ill. mit tegyen]. *1598:* Amy nezy biro vram eo kgme panazolkodasat Hozzw Marton ellen ... azt igen neheze(n) es keserwesen hallwnk, s igen bankodwnk [Kv; TanJk I/1. 316-7]. *1662:* már halálához közelebb érkezvén[a], csak keservesen fohászkodik vala [SKr 557. — [a]II. Rákóczi György]. *1728:* a két T. Praedikator Vraink(na)k mostani nagy erőtelenkedeset keservesen szemlelven kivanta mennél hamarébb meg orvosolni [Kv; SRE 155-6].

2. keserűen; cu amărăciune; bitter. *1761:* most keservesen szemlélik ... hogy elték az kőzelebb el mult egész Héten a Széked nevü Tilalmas erdőt [Szentháromság MT; EHA]. *1786:* mi nállunk Torotzkon a' Ferriculturát egy darab időtől fogva naponként hanyatlani keservesen tapasztallyuk [Torockó; TLev. 9/24].

Szk: ~ *esik* nehezére/rosszul esik. *1661:* keservesen esett, hogy eltitkolta urunk tűlem oda való menetelit [TML II, 173 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1789:* ez az mely nékem szegény Árvának keservesen esik, hogy Benedek Ferentzné Asszonyomal mint mostoha Leányommal arbitrativára léptünk [Ne; DobLev. III/653. Ia Árva Szánto Drusiána Néhai Magyarosi Beniamin feleségének lev.].

3. kínosan; cu chin şi vai; peinlich. *1780:* Várj tsak mert el tartottad Kováts Péter kilentz Márjásomot de ... én nem kérem soha de még is meg fizetni dufflummal keservesen [Tarcsafva U; Pf vk]. *1829:* semmiböl kész pénzt még tsak ruházatomra se tudok tsinálni és ... Colonicatorák adojàt is keservesen fizetni [Ne; DobLev. V/11. 55].

keservesfogó (temetésen) gyászoló nőt kísérő; însoţitorul unei femei îndoliate (la înmormîntare); (beim Begräbnis) Begleiter der trauernden Frau. *1736:* az keserves-fogók mentenek az keservesek házában, ottan az fő-gazda elrendelte volt, ketten-ketten egy-egy keserves asszonyt fogtanak [MetTr 408]. *1759:* Néhai méltóságos gr Gyulai Ferenc generális úr öexcellentiája ... özvegye ... Temettetett Kolozsváratt dicsőséges halotti solemnitással, az holott magam is szegül-végül szolgálatban voltam, a többi között keservesfogó, s fogtam br. Wesselényi Polixena kisasszonyt [RettE 84-5].

keservesház gyászház, halottasház; casă mortuară; Trauerhaus. *1826:* Ha a kalandosbéliek közül valamelyik a' temetésközben a keserves háznál az uton, vagy a'

temetőben lármát, vagy verekedést szerezne ... haladék nélkül az apa házánál büntetődjék 1 frttal [Kv; EM XI, 377 A külközéputcai Kalandos-társaság art. XXVIII]. — Vö. a *keserves II.2*-vel.

keservesvezető kb. fő-keservesfogó (a keservesfogók feje); mai-marele însoţitorilor femeilor îndoliate (la înmormîntare); Haupt der Begleiter der Leidtragenden (beim Begräbnis). *1825:* Méltoságos Grof Bethlen Pál Ur keserves vezetőnek kérettetik [Kv; TSb 8 br. Bánffy Gergely szomorújelentésén kézírással]. — Vö. a *keservesfogó* cimszóval.

késes ? késműves; cuţitar; Messerer. **Szn:** *1632:* Zakocziai Andrásné Késes Durkó asszony [Mv; MvLt 290. 94b-98b átírásban!].

késés 1. késlekedés, késedelmeskedés; întîrziere; Verspätung, Säumnis. *1619:* Az nyavalyás Bonyhai András ... úton ualó késésének oka az, hogy megbetegedett volt [BTN~ 304]. *1664:* ő nagyságának kissebbik fia[a] meghalván, az temetésig nem lehet már elindulnom ... késésemet ne vélje egyébre [TML III, 331 Teleki Mihály Rottal Jánoshoz. — [a]Apafi György].

2. időzés; zăbovire; Aufenthalt. *1620:* az hatalmas császárnak nagy kárára vagyon s leszen az ő ittvaló késések és mulatságok [BTN~ 407]. *1645:* minden értelmes es jo gondviseleo czeledes hazi gazdaknak, ez az eő Tisztek es hiuatallyok, hogy mikorron ez eö edes hazok nepe keozzül hazoktul el tauozuan ualami tauoly ualo feoldre menni igyekeznek, addigh megh ne indullyanak miglen hazok nepeknek bizonyos instructiot hagynak, hogy miglen eö neki oda ualo kesese leszen, tudhassak magokat mihez tartani [Erdőszengyel MT; Told. 1a/II]. *1659:* az asszony ũ nagyságához el kelletik mennem ... s ott meddig leszen késésem, magam sem tudom [TML I, 366 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

késfoknyi cît o muchie de cuţit; einen Messerrücken groß/breit. *1770:* most is szántanak, mivel az idén még egy késfoknyira meg nem fagyott a viz. Gyönyörüséges szép őszi idők jártak még eddig [RettE 247].

késgyakás késszúrás; înjunghiere cu cuţitul; Messerstich. *1594:* Keobeolkuti Mathe vallia ... Borbeli Jllest megh kerdivk eginehanian mit itilne az Jnas feleol az kin az giakas esset ... Borbeli Jllies azt monda En nem felelek, mert az kes giakas merges [Kv; TJk V/1. 478]. *1598:* Tetczik minekeonk az bizonysagokbol hogj nagj suspitio Sarkeozyhoz hogj teolle eshetet az kes gjakas, azert Sarkeozj Janos megh eskeodgyek azon, hogj nem az eo kezeteol, es kesiteol eset az gyakas ... es igy zall az kessel valo gyakas az hegedeos Janchira ez okon hogy eo megh kerkedet velle [Kv; TJk V/1. 163].

késgyártó késműves; cuţitar; Messerschmied. **Szn.** *1453:* keesgyartho Thamas [Kv; TT 1882. 556].

késhetik 1. késlekedhetik; a(-şi) putea (permite) să întîrzie; säumen/sich verzögern können. *1662:* Ez üdő tájat ... az fejedelem Patakon töltvén el az ünnepeket, 10. Januarii onnan indulván, Ónodba ment vala, ahol nem késheték, mert ad 21. diem Januarii Kassára kellett vala sietni [SKr 286]. *1664:* Nekem az fejedelem írt ... parancsolja, siessek bemenni, melyre nézve én bizony nem igen késhetem [TML III, 63 Teleki Mihály Csáky Istvánhoz].

2. időzhet; a putea zăbovi/întîrzia; verweilen können. *1659:* mikor én eljöttem, akkor ment ű nagysága Désre, én sem késhettem tovább ott [TML I, 362 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1686:* Szándékom az volna, ha nem hivatna az Ur Kolosvárra bé tekintek vala, ha nem is késhetemis de bé rugaszkodom Adgja az Ur l(ste)n talallyam jo egessegbe(n) Kket [Harasztos TA; JHbK XXXII/30 Felvinczi Zsigmond lev.].

késhüvely késtok; teacă de cuţit; Messerscheide. *1599:* Techeres Adam Vizen Baniara ... 50. kes hweleket [Kv; Szám. 8/XIV. 22 Hj]. *1617:* Az szent simonj Lofeobe (!) Drabantokba ne(m) tudok haromnal teóbet kj feöldet ne adot uolna, az To el uagasért, Az harom Embernek eggike ... Daruas Antal egj kes hwuelliel uegezze el [Szentsimon Cs; BLt 3 Blasius Debreczj de Zent Marton ppix vall.]. *1629:* Egy kes hwueli nyom m. — p. 15. ér tt f. 7. [Kv; RDL I. 143]. *1655:* ket kes hwvelyek — nyomnak M — p. 15 [Kv; i.h. 29].

Szk: *aranyos ~ 1589:* Egy Aranias kęs hywely ketteos kesw [Kv; KvLt Vegyes I/2. 32]. *1634:* Egy Aranyas kes hiwelj nyom m. — p. 14. aest(imáltatott) f. 16 [Kv; RDL I. 105]. *1677:* Daninak adatott egy aranyas kés hively [Kv; i.h. 155b] ✱ *ezüst ~. 1596:* Egy mereo ezewst kés hywely kiben wagion 59 [Kv; i.h. 65]. *1597:* Chizar Mihaly ... wallia ... Chizar Balintne ... egi czewst kes hyweliet adot pro f 4 zalogban [Kv; TJk VI/1. 44] ✱ *ezüstös ~. 1628/1635:* Az Zegeny Azzonj[a] eolteozeti ... Egj ezwsteos kes hwwelj [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv. — [a]Néhai Béldi Kelemenné Bánfi Mária]. *1633:* Egj Ezwsteos kes hyvel [Kv; RDL I. 103] ✱ *gyöngyös türkiszes ~. 1637/1639:* Egy geongeos Türkeses kess hüuely, nyom p. 16. — f 5 d. 33 [Kv; i.h. 111].

késik 1. a întîrzia; sich verspäten, zu spät kommen. *1540:* Kegyelmes wram, azt ne chodalya the k:, hogy en enyet kesthem, merth hogy the k: el indwlek, It Koloswarath pathkoltatek loamath, akor meg nyrazak, meg santhwla. Azert lassan mehethek [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1562:* w ffelseghe haragzyk az elesert hogy enyet kesyk [Dés; BesztLt 13 Miko Balas Gr. Timar beszt-i biróhoz]. *1746:* Az Posta azért késett mivel Secretarius és Regestratorok absentiájáb(an) máig Sessio nem celebrálthatott [ApLt 1 Jos.Baló lev. Nszből]. *1775:* az pénzmegadásban késett Baka Tamás egy keveset [Taploca Cs; RSzF 247]. *1802:* jelen lévén az Ugarlásnak ideje, nem késik a' kaszálás is [M.zsombor K; Somb. II] | Tisztelendő Püspök Urunk hoszas betegeskedesei mian késett ezen G. Decretum ki küldetetése [Énlaka U; Borb. II Galfalvi Pál esp. kezével].

2. késlekedik, késedelmeskedik; a întîrzia/zăbovi; säumen, sich verzögern. *1562:* Szulimán ... hogy Magyarországot meghaladta volna, nem sokat késvén, Ausztriában rabolván, Tótország felől haza felé indula [ETA I, 13 BS]. *1614:* Látván Báthori Zsigmond, hogy Erdélyt nem kellett volna elhadni Opuliáért[a], nem sokat késék, hanem odahagyá Opuliát és visszaszökék Erdélybe[b] [BTN~ 46. — [a]Az opuliai hercegségért mondott le a fej-ségről[b] 1598-ban]. *1660:* az Segiczeggel Kegmd

uram ne kessik [Sebesvár K; LLt]. *1742:* ha azt akarja, hogj hamar véghez mennyen az Inventatio jöjjen bé, ne kessék [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 78]. *1840:* hibásnak találom a' panaszlo Károst, hogy miért késett jelen keresetével, és miért nem indította meg azt mingyárt [Dés; DLt 370].

Sz. *1759:* az Isten nem siet, nem késik, mégis elérkezik s nem is bottal szokta verni az embert [RettE 95].

3. időzik; a zăbovi; verweilen. *1570:* Maradek peterne Anna, ezt vallia hogy eo Nala zolgalt ez Borbara New lean ... egy kort kerettzett volt Teole az predicatiora es sokaig keset oda [Kv; TJk III/2. 89]. *1657:* Fogarasban is késtem, mégis Bükösre tizedik napján reggel érkeztem az szegény atyámhoz [KemÖn. 92]. *1670:* Enis it ne(m) kese(m) hane(m) Isten akarattyabul visza forduluan mennél hamaréb Kegltekét megh latoghatom [Tövis AF; Born. XXXIX/50]. *1722:* Méltosagos Generalis Commendans eö Excellentiája holnap estvére ide érkezvén itt nem fog késni, hanem uttyát Continuallya [Ks 18/XCIII a gub. Kv-ról]. *1807:* a' lovamot tsak most hozák haza, a' miatt kelletett késnem [Ó-Torda; DobLev IV/91].

késkéntelen kénytelen-kelletlen; vrînd-nevrînd; gezwungen, notgedrungen. *1667:* csak gróf uram miatt itt ne kellene tekeregnem, de azt is kés kételen meg kell itt várnom, mivel most lévén legnagyobb dolga, kötelességem tartja, hogy szolgáljak [TML IV, 11 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1779:* Amely lovakat és tyrokat igirtek vagy késkentelen igirtettek a múlt esztendőben az urakkal és nemesekkel, aki eddig nem praestalta, újra szorgatják [RettE 396].

keskeny I. *mn* **1.** îngust; schmal. *1560:* Egy Ezwst nyakba wettw keskeny Gombya nekul valo [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. *1576:* wagion igen kesken czerna keotes ket Syngh [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 14]. *1588:* Harom vánkos egy keskeny fewaly [Kv; KvLt Inv. I/2. 14]. *1652:* Harmadik szoknia, Zeold Aranias Viragos Terczella ... Az vallais azon materiabol valo, es szeles czipke premmel premezue, mellete keskenb czipke premmel vagion megh czifrazot (így!) [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1700:* Egy tenger szin bársony Aszszony ember mente két rend keskeny elegyes kötessel Nuzt lábbal berlet 13 Rostelyos arany gomb raajta [Hr 1/20]. *1742:* Ezen Aszszony házából ugjan Eszakra, az Udvar felöl keskeny hoszszu oldal házotska nyulik, mely keskeny ház kis Aszszony Házának tartatik [Gyeke K; Ks 4. VII. 1]. *1837:* Egy vékony aranyozott rámáju gyűmoltsős kép keskeny aranyozott rámáju [Szentbenedek SzD; Ks 88. 26].

2. szűk; strîmt; eng. *1679:* Ezen Bástyanak Keskenj Udvarkaja, az Udvar kerétese fala, es Fas kert oldala között vagyon [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1710 k.:* A kolyesza, paraszt, fakó, keskeny, bak nélkül való, úgy rázott, hogy azt tudtam, agyam, fogam is kihull [BÖn. 595]. *1786:* ha az Thoroczkai Lakosak az Bányászságtol es Vass mivelestol ... el rekesztettnék (így!) itten a' Város nem Subsistálhattna s meg sem elhetne sovány és keskény Határ közi valo szorittása mián [Torockó; TLev 4/13. 14]. *1825:* ez egyéb aránt is keskeny Piatzunk, az Városunkban Országos Vásárokra jöni szokott Vásárosok(na)k illendő be fogadására tsak nem elégtelen [Torda; TLt Közig. ir. 252] | egy kis sikator vagy Szoross Keskeny ut [Szárazpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 357].

3. elkeskenyedő (földdarab); (parcelă) care se îngustează; enger/schmaler werdend (Feldstück). *1580:* az hozzasagat penyg ez lab feoldnek azert hattuk Illyen hozzan hogy az Eggy wege ez Lab feoldnek keskonb es alab valo az Thob nyl Lab feeoldeknel [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1593:* (A földnek) az mikes felol valo vige zilesb es az falv felol valo vige keskemb (!) [Berkenyes K; SLt S. 39 Kis Ilko Zeolos Jakabne vall.]. *1674:* az negyedik nyil ige(n) felette keskeny, s Fecske farkuan terminalodik [Mocs K; JHbK XXXV/9]. *1681/1748:* Az alá járób(an) a' szőllők alatt ... a' To felöl jovalis keskenyeb[a] [Balázsfva AF. — [a]A föld]. *1747:* Egy Cziheres keskenj erdőtske elé njúlván a ... második Csupotskára [Nagyida K; Told. 9]. *1793/1794:* azon darab Törők buzás földnek ... az Bago felol valo Része ... soványobb és keskenyebb is [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 18a]. *1816:* A Viz mellett lévő Keskeny Berek ... Felső vegé Széjessége 7 Közőpe Széjessege 14 öl [Radnótfája MT; Born. G. IV. 17].

◇ **Hn.** *1444/1759:* Kesken darócz pathaka [Inaktelke K; KHn 201]. *1508:* Insulam nostram Keskenzeg apellatum [Dés]. *1604:* Keskenj sorkig [Kecsetkisfalud U]. *1606:* az Kesken sorkon [UszT 20/69]. *1718:* Az Keskény Erdőben (sz) [Backamadaras MT]. *1721:* Keskeny szerben [Kozárvár SzD]. *1733:* A Keskeny Csere ala [Bogártelke K; KHn 184]. *1737:* A Keskeny ligetb(en) [Nyárszó K; KHn 121]. *1781/1818:* a Keskeny nyilakban [Náznánfva MT]. *1793:* a' Keskeny Föld (sz) [Szamosfva K]. *1823:* a' Keskeny nyilak közt [Abosfva KK]. *1827:* a' Nagy Bükben a' Kesken sarkon az allodialis erdö [Magyaró MT]. *1864:* Keskenbük [Ditró Cs]. — L. még KHnMut.

◇ **Szk:** ~ *reménységgel van* kevés a reménye; a avea prea puţină speranţă (în ...); wenig Hoffnung haben. *1670:* Úgy látom, Uram, eljütt fatalis ideje ez nemzetnek; a jó Isten szánna meg bennünket, de bizony már én keskeny reménséggel vagyok [TML V, 331 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

II. *fn* vminek keskeny része; partea îngustă (a ceva); Schmale(r) (Teil einer Sache). *1779:* (A föld) fetske(far)kait és közepin lévő bölykös Szélességét a keskenyihez alkalmaztatv(án) applicálván lészen keresztül mérve tsak 6. királlyi-öll [Msz; Sár.].

Hn. *1692:* A Keskenyb(en) [Torja Hsz]. *1707:* Keskenben (sz) [uo]. *1709:* késkenyben (sz) [uo.]. *1758:* A' Keskényben (sz) [Zalán Hsz]. *1788:* a Keskenyben [Szabéd MT].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

keskenyebbik (a többi közül) a keskenyebb fajta; care este mai îngust (dintre toate); der/die/das schmalere (von den anderen). *1674:* administraltanak ... a paraszt keskenyebbik vászonbol ... Fogarasi varró Asz(szony) kezéb(e) ul. 8/1 az főzö leány szuksegére [UtI].

keskenyecske keskenyke; puţin mai îngust; ein bißchen schmaler. *1744:* Zazor völgyin valami keskenjecske hellyen [Vécke U; LLt Fasc. 67].

keskenyedik elkeskenyedik; a se îngusta, a se face (mai) îngust; sich verschmälern. *1770/1771:* Mint hogy

ezen also rész alá menve keskenyedik és fetske farkulag nyulik le ... Alvintziné Aszszonyom réttyéig, arra nézve, inadaequationem jo darabotskával hoszszabban hagyatott a' más részben lévö Possessorok nyíllyánál, mely borozdálással distingváltatott is [Fejér m; DobLev. II/ 428. 17a].

keskenyell szűknek ítél; a considera mai strîmt/îngust (decît este necesar); für eng halten. *1814:* néhai Groff Teleki Károly Ur eő Excellentiája a' Kaput Keskenyelvén, el rontattatta, a' Czövekeket ki hányattatta [Dés; Ks 79. 29. 780].

keskenyen îngust; schmal. *1669:* azon lekencze tova mellet keskenyen ala jaro gyepeczke [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 10]. *1699:* ezen szanto földből Kovats Istva(n) Vr(am) ki hagjot vala keskenyen Kapus felől egy darabot kaszaltattais eő kglme [Mezőbánd MT; MbK 90 Nagj Sebestyen Andras (100) ns vall]. *1726:* lévén egy darabotska széna fűvetskeje a Falunak keskenyen az Ur földe mellet [Koronka MT; Told. 19/1]. *1739:* a miolta én értem minden esztendőben használtak a Sz: Benedeki Révészek égy darabotska rétet a Révre menö uton alol hoszszatskán és keskenyen a viz le mentére [Dés; Ks 28/V]. *1774:* az patakon fél csapolag keskenyen nyulik felsö vége azon Széna fünek [Szentsimon Cs; Hr 10/54]. *1812:* ez elöttis volt ... egy kis porond keskenyen ... Maros Ága follyamattya hellyín [Vajdaszeg AF; DobLev. IV/943. 7b Juornitz Nikuláj (60) col. vall.].

keskenyít keskenyebbé tesz; a îngusta, a face mai îngust; schmaler machen. *1766:* az I. Attya ... szélés Házát keskenyitette [Torda; TJkT V. 321].

keskenyítés szűkités; îngustare; Ver/Einengung. *1825:* Mind az uttza el-ebbedésére — mind pedig keskenyittésére nézve — az uttzákon rakásba lévö Kövek — méltán számlálhatok — mivel ezek által, az uttzák nem tsak keskenyittetnek — disztelenittetnek — söt a' jövö, s menöknek akadállyára vadnak [Torda; TLt 252].

keskenyíttetik elszűkíttetik; a fi îngustat; enger gemacht werden. *1805/1825:* Az aranyoson sokaktol vásárlott Tutaj Fák tőbnyire mind az uttzákra lévén ki tetetve azok által az uttza nem tsak keskenyittetik, söt az uttza el ebbedése azok miatt is okoztatik [Torda; TLt 252/1825].

keskenyke keskenyecske; (puţin) cam îngust; ein bißchen schmal. *1576:* Wagion egy nehan Syngh tyzta Selyem weres zyl zeeold zyl walami keskenke partha zabasw [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3].

keskenység îngustime; Schmalheit. *1620:* az Zena fwre ige(n) artalmas az Nadas patak arkanak keskensege [Kv; TanJk II/1. 293]. *1681:* Mint hogi a' Rubricaban valo Titulusok a' Lineazasnak keskenysege miatt két s harom bötükkel irattak ... im itt egeszlen ki iratik[a] [Vh; VhU 2. — [a]Köv. a rövidítések feloldásos fels.]. *1747:* (A telek) az fundusnak keskenysége miatt két felé nem hasitthatik [Torda; TJkT III. 117]. *1825:* azon ország utját be kelletik tövisselni ne hogy vagy marha vagy szeker belé döljön[a] keskenysege mián az Utzának el nem kerülhetvén azon gödrőt [Dés; DLt 748. — [a]A gödörbe]. *1826:* azon nagy föld gomolyágat melyeket magával hoz a viz ... az árok keskenysége miatt ... sem elegendö arra hogy olyan meszsze le vigye [Msz; GyL].

késkételen l. késkéntelen

késleg jármozatlanul, szabadon, *táj* késen; neînjugat; ohne Joch. *1749:* ez mostoni Köst Szűki mián el éhezet marhát Késleg Sem tudná az ember hajtani ide fol rettenetos essok járnak [Szentdemeter U; Ks 83]. *1751:* az veres miatt mindent öszve rontottak az ökrök, az szánat is oda hadta, késleg hajtotta haza az ökröt [Tarcsafva U; Pf]. *1819:* ott nem hogy Szekérrel még az marha késleg sem járhat át [Malomfva U; Ben.]. — A jel-re l. Vadr. 505; CzF *késen* al.

késlel 1. késleltet; a întîrzia; aufhalten, in die Länge ziehen. *1619:* Nagyságod ... egy clausulába írja, hogy az szekereket nem késlelné elküldeni [BTN[2] 185]. *1630:* Ennyi sok actusunk után úgy ígíré, hogy nem késlel ottan, hanem négy vagy öt nap után elbocsát [i.h. 431]. *1662:* A páter levelét ... ha ... nem bátorságos, gyalog emberektől küldje el ... ezt ne késlelje, hanem éjjel-nappal küldje [TML II, 320 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

2. hátráltat; a stînjeni/împiedica; hindern. *1567:* ty Keg. Ne keslellyen Benneonketh valazt Aggyio(n)k. Im mys holnap reggel Ala Megiunk Lekenczere, ot az Valazt Meg Varywk [Szászmáté SzD; BesztLt 14 Nic. Thomory Beszt. városához]. *1605:* intikis szeretettel, hogy az Directorokat az ő tisztekben ne kesleljek [Kv; TanJk I/1. 540].

3. halasztgat, halogat; a amîna mereu; aufschieben. *1664:* magunk kévánjuk Kegyelmed sietséggel hozzánk való jövetelit, ne is késlelje [TML III, 119 a fej. Teleki Mihályhoz].

késleltet 1. késlekedtet; a face să întîrzie ceva; hemmen, verziehen. *1619:* illendő honorariumot küld Felségednek ... eddig sem késleltette volna, de őnagyságának így tetszett illendőnek [BTN[2] 332].

2. halogat; a tărăgăna; aufschieben. *1619:* Nagyságodnak bizony felette szükséges volna az szekereknek béküldését ne késleltetné [BTN[2] 185]. *1691:* Ugy inspiciállya(na)k eo Kglk ... hogy ad 12dum January Anni imminentis mindenféle elésnek felét minden hellyekröl administrállyák az Statiokba(n) ... kiváltképpen az bort ne késleltessék [Kv; Törzs Instr.]. *1761:* akkor eléggé sürgette Mlgos Baro Josika Daniel Urfi ő Nga azon nevezett két Regiust hogj a munkát el készittenék, de miért késleltették anynyira, én azt nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/46. 17].

3. tartóztat; a reţine; aufhalten. *1660:* Szintin most érkezének meg szolgáink onnét Kegyelmedtöl nem tudjuk mire vélni, hogy ennyit késleltette Kegyelmed őket [TML I, 541 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1661:* Györi uram megyen el. Kérem Kegyelmedet, ne késleltesse ott, ereszsze haza holnap [TML II, 63 Veér Judit ua-hoz]. *1757:* Németi István Ur(am) viszsza tére, ezt mondván: várjon egy kisség Hadnagy Uram mert s. v. meg ereszkedett az hasam vége, arra azt mondá Had-

nagy Uram, ládd é edig min te siettettél engemet hogy siessünk, már most késleltettz [Somlyó Sz; Mk IX. 189].

4. hátráltat; a stînjeni/împiedica; hindern. *1666:* az udvarhoz való menése Kegyelmednek ... teljességgel elmulhatatlan szükségü ... hogy ezt is ne késleltessem, én Kegyelmedet oda várom[a] [TML III, 563 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz. — [a]Betlensztmiklósra (KK)]. *1839:* arra kérem, hogy ne késleltessen betses találkazásává ... maradak Édes Bosla Urnak el kötelezett szolgájja B. Miske Ferentz mp [A.szentmihályfva TA; Bosla].

késleltetés halogatás; amînare, întîrziere; Aufschub. *1677:* Az Ado Szedők hitesek legyenek ... arra-is, hogy az Adót bé-vivő szegénységet nem sanczoltattyák, várakoztattyák, magok szolgálattyokra kedvek ellen nem erőltetik; hanem késleltetés nélkül bé-vévén, meg-elégednek a' szokot czédula pénzel, mely tészen denar. 2 [AC 71].

késleltethet tartóztathat; a putea reţine; aufhalten können. *1659:* A fővezér, budai vezér és jenei pasa emberei itt levén nálunk, sokáig nem késleltethetjük, Várad állapatja felől voltaképpen kell tudósitanunk őket [EOE XII, 213 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz].

késmetszés tăietura de cuţit; Messerschnitt. *1644:* Munkaczi Borbeli Istua(n) ... fassus est ... Baczio Ianosnak az fejen az meli sebet fel metelenk, az vtes vala de oldalfelt vala egi egi kis niuzas mint egi kes meczes ollian vala, annak nem kellet volna keőtes avagi giogitas, az megh eshetet, cziak az vonakodasbanis [Mv; MvLt 291. 418a].

kesnicer l. kisnicer

késnyél mîner de cuţit, plăsea; Messergriff. *1748:* Néhai Korda Sigmond Ur eo Nga özvegye Nemes Julia Asz(szony), dolgoztatott velem ... Néhány kés Nyeleket [Kv; Szentk. Sam.Jónás (42) vall.]. *1777:* A Testvérem ... engede nékem ... egy arany Medájt ... két uj kés nyelek, és egy régib,a' mellybe vasko is vagyon [RLt Sombori Klára és László oszt. lev.]. *1837:* Egy kés nyél [Szentbenedek SzD; Ks 88. 19].

késő I. *mn* **1.** tîrziu; spät. *1584:* Margit Lakatos Bartosne vallia hogy ez Seres Balint dolgat latta, de keseő Seotetes wdeo volt es chak eotet latta a' verekedesben [Kv; TJk IV/1. 376]. *1596:* Byro vramis megh kialtassa hogy minden myes yo reggel allion mywehez, estwe penigh alkolmas es illendeo keseo ideon yeoienek haza [Kv; TanJk I/1. 278]. *1600:* Jm(m)ár keseő vachorakor en az pinchebe menek [UszT 15/64. 5 Georgi Andras Zenthegihazas o.falvi zabad zekely vall.]. *1671:* Eő tudgia miert keseo vaczorakor riogatvan ki üzöt [Kvh; HSzjP]. *1751:* Az összel az felettéb késő vetés miá az idén igen Szegény Gabonája volt [Marossztkirály MT; Told. 29]. *1827:* a késő vetés miatt kevés, és igen üszögös Gabonája termet [Koppánd MT; DobLev. V/1109. 21].

2. ~*re* **a.** soká, sokára; după mai mult timp, mai tîrziu; lang(e). *1583:* Palastos Isthwan ... Az Maglas Tamas hazanal kezdette meg egy borat, ky mikoron meg zorgosodot volna, es az bor felben volna, Mas borat teolteotte rea Zegenyebet ... az bor viwek[a] keseore ezekben veottek Volna [Kv; TanJk V/3. 273a. — [a]Értsd: borvivők]. *1592/1593:* Chyko Fabian[a] ... vallja ... hogy az mikor megh feoueniesedettis[b] keserre, iol tudgia ... de tilalmasnak ... nem tartottak, hanem zabadon etette az ki akarta [Ks. — [a]Árpástóról (SzD) való. [b]Dés és Szentbenedek határán a Kis-Szamosban lévő peres porondsziget]. *1638:* Boncza Giörgis hozza üte az karoval s mindgiart az kertt teőueben düle Kovacz Giörgj, czak eggjet sem Kezde mozdulni, hanem aztan kesore mint egi reszeges tiuk kezde emelgetni az fejet [Mv; MvLt 291. 157a]. *1701:* borjus tehén van már őt még egy fog lenni ha későre is [Mezőbánd MT; ApLt 6 Makaj Mihály Kálnoki Sámuelnéhez]. *1719:* elég kesőre kűlthettem a' Czitrom levet s fa olajat mert az egességtelenség nem engétte [O.csesztve AF; Ks 96 Ágoston György lev.]. — **b.** későn; tîrziu; spät. *1735:* Az Excellentiád dinnyére való appetitussa későre jött meg, minthogy már Lőrincz napja elmult és az idős látom vadulni s hidegülni kezdett [Nsz; Ks Borosnyai N. Márton lev.]. *1772:* Vásárhelyt[a] megis járám hogy Téglát kaphassak ... de a ki oly későre serken fel mint én, ott bizány (!) nem kap [Told. 5a. — [a]Mv-t]. *1796:* a Törökbuza Tavaly tavaszszal Kolosváratt későre vetodett el [Kv; AggmLt B. 15].

Szk: ~*re-hára* jó későn. *1748:* Tasnádi Ur(am) ... készüljön a' számadáshoz, elis készült későre hára, rátioját bé adta [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1814:* mikor későre hára Asztagokat kezdenek, a Gergeritzéktől a' Csűrös Kert fekete a tsudálkozásig — egerekről pedig büdös a' betegségig [Banyica K; BfR Asztalos Ilia (40) col. vall.] ✱ *nagy ~re. 1573:* Kutaso Mate ... vallia ... meg Nem akaria volt adny az azzony az zeoleo Arranak Maradekat ... vgj vetet volt ket keozentywt zalagba, es Nagy kesseore valtotta ky [Kv; TJk III/3. 193]. *1596:* Engem Porkolab Vram kildett uala az zegeni Andrashoz, oda menek ... igen el betegedett uala, mondam nekj Kinek hagiod gond uiseleoyl az mid vagio(n) ... monda egjkor nagy kesore ... Vra(m)nak hagio(m) [UszT 11/44].

3. ~*ig* pînă tîrziu; bis spät. *1629:* eleghszer feddettem (!) az leanyra hogy mindenkor estue keseőigh mind kin volt ot virikeltek az tűznél [Kv; TJk VII/3. 148]. *1704:* (Az urak) kártyához fogván, egész későig mind kártyáztak [WIN I, 79].

II. *hsz* szk-ban rendsz határozó előtt; în construcţii, de obicei înaintea unui adverb; in Wortkonstruktion, gewöhnlich vor einem Umstandswort: ~ *őszi* őszvégi; de sfîrşit de toamnă, de toamnă tîrzie; spätherbstlich. *1728:* Keső őszi őkör bornyu | Késo őszi Űnő bornyu [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid inv.] ✱ ~ *őszi időn* ősz vége táján/tájt; pe la/către sfîrşitul toamnei; um den Spätherbst. *1715:* késő őszi időn csinálá azon őszön járt az ványolo, az után mindgjárt esze' veszett [HSzjP] ✱ ~ *őszig* ősz vége tájáig; pînă la sfîrşitul toamnei; bis zum Spätherbst. *1642:* Pwnkeosttaiban egjczer Urunk Monostorra jeoue es akkoris ket szeoke Eokreot haitata ala ugian Zil(agy) Th(amas) melyeket hazahoz vitetet es keseo eoszig mind Zantatot raitok [Gyalu K; GyU 83] ✱ ~ *őszre* ősz vége tájára; pe la sfîrşitul toamnei; bis auf den Spätherbst. *1811:* Az idein érő gyümölts nem tart sokat ... Más fák' gyümöltsei késő őszre érnek, De tartosok is ám [ÁrÉ 31] ✱ ~ *őszszel* ősz vége tá-

ján/tájt; (pe) la sîrşitul toamnei, toamna tîrziu; um die Zeit des Spätherbstes. *1687:* A Felső Rhonai malom oly rossz hogy csak Pokol üdöben forog ... Tavasz elein mikor a ho meg indul akkor egy kevesség ... késö öszszel esmet, hogy az esök meg indultak [Máramarossziget; Törzs]. ∗ *1726:* tavaly késö öszel vagy tél kezdetin a tilalmas Erdö sziliben Csináltak vekony tögy fa fijatalokbol Juh kertet vagy Esztrüngät [Esztény SzD; Told. 29]. *1774:* gabona utollyábol keso összel szilvábolis, és szöllö trébelyböl a' Pálinkát mindenkor szokták Esztendöt által fözni [Szentdemeter U; LLt Vall. 38].

III. *fn* áll-ként v. igei-névszói áll. részeként; ca predicat sau ca nume predicativ; prädikativ od. als Teil des verbo-nominalen Prädikats: **1.** késöi/elkésett idöpont; (a fi) prea tîrziu; (zu) später Zeitpunkt. *1573:* Biro vra(m) tërwenie az hogi Miert Inmar keszeo alasfel Bwdosny es Mas hazat keresny Kadar Ianosnenak[a], Azert Maradion Bekeszegel De vgi hogi zomzedywal bekewel lakiek [Kv; TJk III/3. 414. — [a]A szomszédaival háborúskodó asszony]. *1601:* Az migh ... vyob adot zedwnk fel, az igen keseö lezen [Gyf; Ks 100]. *1649:* nem volt az Elöt Gondod Ra hogj prokatort kerestel volna Most Jmmar kisö, hanem Csak alj törvint [Kv; RDL I. 135 Dögh Mezej (SzD) falusbiro nyil.]. *1785:* midön a Bányáknak hertelen romlási történnek igen késö volna az hogy a Bányász elsöbe a Mlgs Uraság Tisztyeinek hirt tégyen ... s annak utánna vághasson fát a Bányának meg erössitésére [Torockó; TLev. 4/11. 1b]. *1818:* még nem késö ... a Perek folytatására egy bizonyos Summát Esztendönként el szánni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrinc Dobai Sigmondhoz].

2. *jog* (törvényes) ideje múlta (idöpont); (a fi) prea tîrziu (raportat la timpul legal prevăzut); Vergehen (des legalen Zeitpunktes). *1580 u.:* Isten zerint valo igaz Teorwint warok az kgtek zekitöl es tudomant teszek hogy ne legyen kisö az Peresnek zova halwa többet zolnom [Szentkirály U; UszT]. *1604:* Miert hogi az el mult Zeken mind az ket felet Bizonysagra Bocziatota wolt az Zek az fel peresek az Zek meg hagiasa zerint bizonitottak, az al peres penig el wezteglette ne(m) bizonitot, most akarna Jmar bizonjsagat Ele hoznj, az fel peres aban Elent tarta s azt mongia hogi keseo mert ehez Jdeod wolt mint Ennekem [i.h. 20/320]. *1669:* ne legyen késseö Ezen Protestationak virtussávalis minden Törvenies utakat el keövetni, azon Dersi joszágnak, ahoz valo minden Portioknak, Pertinentiaknak reaquisitiojaban [JHb XLVII/10 fej.]. *1737:* ne légjen nékemis késö Excipiálnom, Contendálnom, Meritumotis tangálnom [Dés; Jk 233b]. *1747:* méltatlan meg verettetésünket, és rabságunkat p(rae)morealni késö ne légjen [Torda; TJkT III. 165]. *1796:* a' kérés éppen az Actioba vagyon fel téve, mellyet most az All Peres Urnak critizalni késö [Mv; TLev. 5/16].

később 1. mai tîrziu; später. *1599:* En semmit egyebet ne(m) tudok, hane(m) hogy Kiraly Fere(n)cz Kis Thamasne hazaba ketzeris ieött be, es keseöbys be ieöwesin baira hitta ki Wargha Balast, De az werekedesin en ne(m) wolta(m) [UszT 15/196 Orsolia Kobadfaluy Molnar Mihalyne vall.]. *1842:* mérnök Ungvári György Ur — elöbb azt mondotta, hogy nincs szükség fára mert van elegendö — később pedig mikor a gyértya a körmökre éget az Ungvári Zsidojától és Roth Károly Urtol vették meg a fát két áron [Dés; DLt 1480/1843 Pap Ferentz (48) kereskedö vall.]. *1846:* Pap Hátzig urnak piatzi fogadojában ... ott voltak a musikusakis — késöbb oda kerekedett Darvas Janosis — hitta a' Czigányokot magahoz musikalni [Dés; DLt 530/1847. 15].

Szk: *elöbb vagy ~. 1854:* én is, ki a halandoság változhatatlan törvénye szerint elöbb vagy késöbb meg kell hogy haljak ... tevék ... végrendeletet [Kv; Végr.].

2. *~re* mai tîrziu; später. *1661:* El is hidd, minden bizonnyal, nemsokára meglátogatlak és mentül késöbbre mehetek hozzád, annál tovább mulathatunk együtt [TML II, 161 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1786:* az Ur emtioja késöbbre esett és már az elött az Exp(o)n(en)s Ur ... vásárolt volt ... két darab ... kaszállot [Nagylak AF; DobLev. III/617. 1a]. *1831:* A Mészáros Czéhval, a mint Conventiom meg mutattya ugy edgyeztem volt meg, hogy a mely iga vono Marhákat a Mészarosak ejtzakara a Gujába ki hajtatnak, az essék meg estvéli harangozás elött különben a mellyeket azután késöbbre hajtanak, azokat reggelig a Mészárosak tartoznak öriztetni [Dés; DLt 332. 2]. *1849:* véllek ki mentem s szebb helyre el temettük a hogy lehetet — késöbbre az arendas kivétette [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

késöbbecske egy kissé késöbb; puţin mai tîrziu; ein bißchen später. *1844:* késöbbetske vissza hozták Szöllösi Jozsit is [Torda; KLev.].

késöbbecskén egy kissé késöbb; puţin mai tîrziu; ein wenig später. *1670:* jobb késöbbecskén lenni az dolgoknak jól, hogy sem futva rosszabbul [TML V, 264 Teleki Mihály Bethlen Jánoshoz]. *1753:* késöbbetskén ocupalta[a] [Marosbogát TA; MkG. — [a]A földet]. *1785:* Lunda késöbbetskén jött bé mint sem a többi [Torda; KLev.]. *1801:* ha késöbbetskén is, de tsak ugyan ha élek, bizonyoson eleget teszek igéretem(ne)k [Kv; SLt 17 P. Horváth Miklós öccséhez]. *1816:* én késöbbetskén a Piatzon jártam [Déva; Ks 116 Vegyes ir].

késöbben mai tîrziu; später. *1590:* Jouenek Az vrainк késeben odafel hozank ... minden falúkra egy-egy weder Bort Adatanak [Kv; Szám. 4/XVII. 12]. *1603:* Kiralj Gergelt eleb uette el Isten ez vilagbol, es kesebben az my atiankfiat [UszT 17/1]. *1650:* eo kesebben ne(m) tudgia hogi kenaltak az nyommal az Andrasfaluiak az szent Ersebetiekett [i.h. 51a]. *1712:* a' kesebben telepedtek is akartak birni[a] [Kilyénfva Cs; LLt. — [a]Földet]. *1772:* Hogy a' Királyfalvi Controversiaban forgo Malom ... eö Excellentiaja Malmának nagjobb distantiara praejudical, e' pedig a Mlts(á)g(os) Mikes Vrakénak nem, annak oka ez; hogj a' Mikes Vrak Malma ennél késébben épülvén, ennek állásához és a Vizhez mérsékeltetett [Adámos KK; JHb LXVII/2. 238]. *1816:* késébb(en) megérkezett Hanza Lázár [Iszló MT; UnVJk 173]. *1847:* Késöbben férjem is, elméjét el vesztve haza kerekedett [Dés; DLt 1200].

Szk: *vagy elsöbben vagy ~. 1598:* En arrúl azt mo(n)dam ... en kez vagyok vagy elseobben vagy kesebben hogy en neke(m) sem Aranya(m) czüst marham sem penzem ninchen hane(m) fogiunk bechist [UszT 13/38].

későbbeni későbbi; de mai tîrziu; der/die/das spätere. *1840:* (A tanúkat) minekutánna ... ki hallgattam volna, nyilvánságra jött az, hogy Bátoriné ... részegecske volt 's ugy szintén ... a' panaszlonak későbbeni, s hosszas fatsarasságai után ön meg esméréséből — hogy rab Kováts Gyurit a' pricsröl le taszitotta, lárma támadott [Dés; DLt 36/1841 Dósa István városi szb kezével].

későbbi utóbbi; din/de pe urmă; nachher(ig)/malig. *1590:* Thudom hogy kett Juhat hagianak az keseobby beoczwkor az aruanak tartassara [UszT]. *1592:* az Torvenj ug talala, hog' az kisebbi eköttek Adasa[a] le zallot Semmive lött Capitani Vra(m) torvinie helin nem hagta az kisebbi eskottek Jarasat [i.h. — Értsd: földjuttatása]. *1604:* az en felesegem Galfy Mihalj liania, Galfy Peterrel mind atiaual aniaual egi, vgi uagion hogi az Gherendi Palne Aszonio(m) eoczeis egi atiaual az en felesegem(m)el ki az kesebbi Aszontul ualo liania [i.h. 20/127]. *1656:* az későbbi felesegevel mikor epitte az Kis Egrestői molnot [Dicsősztmárton; BálLt 85]. *1684 k.:* ez mostani kesebbi oztozas Giulatelki foldek retek szena füek Erdők osztasa [Gyulatelke K; SLt 22]. *1725:* a későbbi csiki romlás után ... Bajszág László és fia Farkas ... Endes Anna asszonyt szolgálták [Szentkirály Cs; Sándor O 269]. *1761:* tsak kevés idővel volt későbbi lakadalma előtt [Ákosfva MT; Told. 23].

későbbször későbben, utóbb; mai tîrziu; später. *1590:* Az feold oztasba(n) ezt tudom mert en volta(m) eggik Eskwt keseobzer hogy mi kwleombe(n) nem oztottwk az mint annak eleotte el osztottak volt, vgj valaztak az keseobszeorj Eskwtteket [UszT Petrus Barla de Beogeoz vall.].

későbbszöri későbbi; de mai tîrziu; nachherig. *1590:* ezt tudom ... hogy ... vgj valaztak az keseobszeorj Eskwtteket [UszT Petrus Barla de Beogeoz vall.]. *1600:* Tudo(m) hogy ezt az Gyeörgyffi Balinth keseobzeri felesigit Ilonat keobelesen wittek Gyeorgyffi Balint hazahoz [i.h. 15/38]. *1625:* ez az dologj az kesebzory vegiezes vtan vala [Derzs U; i.h. 156b]. *1677:* Nemes Desfalvi Simon Christophne Szekely Anna Aszszony, Nehai Nemes Szent Abrahami Szekely Pálnak kesőbszőri felesegetöl Nehai Nemes Semieny Anna Aszszonytol valo leanya [Sárd KK; Pf]. *1718:* mihelyt az nsgd késobszöri Orderét vettem, mingyárt viszsza disponaltam[a] Nádasra [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev. — [a]A katonaságot]. *1773:* az kesebb szeri Levelit Nagodet elöbb vettem mint elöbenit ... keszeb szeri (!) Leveliben parancsolja hogy meg ne büntessem [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

késöcskén (egy kissé) késöre; puţin cam tîrziu; (auf) ein wenig später | jó késön; destul de tîrziu; zu/ziemlich spät. *1718:* enjim let volna a kötelesség hogj a Groffnak eléb inserviállyak, de késöcskén érkezvén kevés Szüretemen vagjok occupatus [Postelke KK; Ks 96 Székely Ádám lev.]. *1740:* Az doktortol késöcskén kaptam választ [M.cseszlve AF; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1763:* a' mi pénzetskét gyüjtegethettem a' Joszag proventussábol, ha késécskénis, el indultam, és ide Szökefalvára le hoztam [Szökefva KK; BálLt 1]. *1797:* estve késötskén a' Falus Birot holmi szügséges (!) dolgoknak ki-Szolgáltatások végett elő Nem Vehettem [Kolozs; Told. 42/24]. *1809:* most késöttskén vgyan (s A Pappiros Malmunk késöre lett el készittése miatt :) a kivánt két kötés Pappirassat elöre küldem, oly alázatas kérelem mellett, hogy a Rongyok által küldésében nem késni méltoztassék [Bogát NK; UszT 1600]. *1843:* Levelet vettem (: jol lehet kesétskén a' Datumra nézve :) [Zentelke K; BetLt 4 Török Zsigmond lev.].

késöcskére egy kissé késöre; puţin cam tîrziu; ein wenig spät | jó késöre; destul de tîrziu; ziemlich spät. *1748:* Mikor az Ura Enyedröl meg szabadult, akkor is élett(en) volt, s fenn járt Tasnádiné, 's még azután késötskére eset le a' lábáról [Marossztkirály MT; Told. 56]. *1803:* most pedig késötskére érkezvén meg a' Szebeni Computusrol, magam mentem Kétszer Házomba [Kv; MészCLev.].

késödés késlekedés; întîrziere; Verzögerung, Säumnis. *1702:* (A károsodás) megesik az ... vármegyének vagy széknek tiszteinek gondviseletlenségek vagy késödések miatt [SzO VII, 103]. *1814:* hat hétig tsinálta a csizmákat ... mely késödése miatt gyermekemnek a kollegyomba vitele szinte ell késett [Kisborosnyó Hsz; HSzjP].

késödik késlekedik; a întîrzia; säumen, sich verzögern. *XVIII. sz. köz.:* mikor kilépém az ajton, ha késödtem volna a Golyobis engem ért volna [Imecsfva Hsz; HSzjP].

késöi tîrziu; spät. *1731:* Az Somkut fele fordulo határunkb(a) vetett kőles, Törökbuza s akarmi késöi vetesnek meg őrizésére, Pasztorok(na)k fogadtuk meg, mind addig mig mind be Takarittatik, Varadj Borbely Istvánt és Kerekes al(ia)s Timár Jánost [Dés; Jk 420a]. *1732:* Az késöi vetéshez keveset kell bizni [Kóród KK; Ks].

késöklelés késszúrás/vágás; tăietură de cuţit; Messerstich/schnitt. *1650:* Deák Bálint mindszenti ⟨Kotormányi⟩ vallja Cziko János halála ügyében[a] ... Kania Ferencz monda hogy nosza tericzetek uisza a foghliat a testhez s uisza hozak a foghliot ezt a Peter Janost s mingiart megh indula a uere a niaualijas Cziko Janosnak a torkan az kes öklelesen mert telliesseghel kes okleles vala [CsÁLt Inv. 20. — Pataki József kijegyzése. — [a]Éjjel ölték meg].

késöll 1. késönek tart/vél; a considera ca/drept prea tîrziu; für spät halten *1678:* Úgy látom Uram nem csak három négy napot is késölnek a kimenetelemre [TML VIII, 192 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1768:* reggel kesöllom varni hogj lejöjjenek, utannok szaladék [Medesér U; Pf]. *1780:* késöllettem a' Conscriptiot purizaltatni most ily hirtelen [BfN]. *1812:* be akarván hajtani marhájokat, de Nánási László eö kegyelme ... messsze lévén az falu késölötte behajtani [A.csernáton Hsz; HSzjP].

2. hosszadalmasnak tart/vél; a considera de prea lungă durată; für langdauernd halten. *1782:* magunknak is lettenek volna zálogbol ki váltani valo Jobbágyink, de azokot késöllette Procurátor Papai István Uram mig viszsza szerezhettyük [Torda; KW].

późn 1. târziu; spät. *1582:* Vizaknay Gheorgh ... vallia hog' eö Kerte Torday Antalnet Biro vram pechetewel ... Nem kesen hanem Zinte harom orakor Del vthan eg cheóteorteok Nap [Kv; TJk IV/1. 28]. *1586:* ez penigh ezten cheoteorteokeon vala keseon [Kv; i.h. 56]. *1676/1681:* Az Kaput ideje(n) vonassa fel[a], es późn ereszszék le [Vh; VhU 665. — [a]A porkoláb.]. *1763:* estve sötétben późnnis láttam az Erdő felől haza jőni [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. *1812:* a Groff ... późn vatsora után edj ingbe lábravaloba hajadon fövel mezit Láb minden köppeneg nélkül hideg Télben orakig kéntelenittetett kün ülni [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.].

Szk: ~ *este v. este* ~. *1570:* Frusina Myhal Stengel (így!) vallya, hogy ... Gergely new legen ... kesen Esthwe Jwtot volt Be az ew hazaba [Kv; TJk III/2. 164]. *1573:* Almady Andrast Senky nem Bantotta ... Estwe kesen Jeott oda [Simontelke BN; RLt O. 5 Philep Ghereb jb vall.]. *1689:* az estve późn jüuén ide Sz.lászlora, kgld levelei kezemhez nem iűhettek addig [Szentlászló MT; SLt AU. 35 Sárosi György P.Horvát Miklóshoz]. *1752:* Az kalata Szegi Joszágból ... późn östve érkezém meg ide Motsra [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabo György lev.]. *1787:* kik jöttek ide estve późn s mit tselekedtek ? [Köröspatak Hsz; HSzjP].

2. (el)késve; cu întîrziere, târziu; verspätet. *1562:* 1521 esztendőben Nándor-Fejérvárát megszállá Szulimán császár ... ki lőn nagy romlására ... az egész keresztyénségnek ... készült vala annak segitségére Lajos király, de igen późn [ETA I, 12 BS]. *1571:* Aggyak eleyben eo Nagak Menye fogiatkozassunk vagion az Buzanak kessen valo Behordasaban [Kv; TanJk V/3. 45a]. *1585:* mikor enis Akaratomat Niűtottam (!) volna a' chereheoz hát oda kwldek, és megh hozak hogy kesen Iartam volna, Mert Hozzw Martonnal Alkut volna megh [Kv; TJk IV/1. 414]. *1602:* Stamp Janos hewteos ember lewen vallia ... hogy eoys ott eorizett akkor az kapun echaka Zeler Ferencz minth egy tizen egy ora fele erkezek oda S vgy monda Moldoway Gyorgy hogy kesen erkezel el Ferencz Vram az eorizetre [Kv; TJk VI/1. 569]. *1781:* Feles károk estenek az Szeplaki Johakb(an) ... igen rosz korós és późn kaszált szénát adtak s vettek volna a Johak számokra [Széplak KK; SLt]. *1803:* az illyetén Reflexioknak irásban valo közlése, és arra meg kivántato felelet tétel, igen późn mégyen [Mv; JHb XLVI/6 Cserei Farkas kezével].

Szk: ~ *veszi eszébe. 1593:* Bosi Peter vallia: Mikor Kis Georginek az felesege el zeokeot ... kesen veotte eo magais ezebe mikor el zeokeot teolle [Kv; TJk V/1. 353]. *1775:* późn vettem eszemb(en) az magam káromotis [Vadad MT; Berz. 11. 84/13].

późność 1. późiség, elkésettség; întîrziere; Verspätung. *1738:* a mig a Faluban bé érkezte(ne)k vélle csak szásznyiresig, addig a nap lehaladott alkonyodni kezdett; és mig ... Benedekre bé vitték, már 11 ora tajban volt eczaka, és Szolgabirot vagy Nemes embereket keresni lehetetlen volt a późność miá [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1751:* a' termés ... mindenkor a' późność miá Szegenyes volt | Tavallyis a późność miá veszett el a' vetés [Marossztkirály MT; Told. 29].

2. późes, późedelmeskedés; întîrziere; Verspätung, Verzögerung. *1793:* szüntelen indulob(an) vagyok hogy Ngodnak alázatosan udvarollyak; de instálom Ngodat, méltoztassék późségem Mentségére kegyesen bé venni, hogy ... nyavallyáim miatt ... engemet az én Dolgaim mellett senkiis nem láthatott [Fojfva MT; BálLt 1].

późpalló suport pentru cuţite; Messerbank. *1801:* Egy kés-pallo [Kv; Ks]. *1814:* Egy kés pallo 1 lott 1/4 Neh(ezék) [Kv; Born. IV. 14]. *1830:* Brillantirt metzett późpallo [LLt]. *1832:* 14 darab briliantirozott kés pallo [LLt].

Szk: *tornyos* ~. *1832:* Egy darab tornyos kés pallo, fáinabb, brilliatirozott (!) [LLt].

późtartó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *kuffer* późtartó doboz; cutie pentru cuţite; Messerschachtel. *1805:* Égy Kés tarto Kuffer [Szamosfva K; BLt 9].

późtok późtartó doboz; cutie pentru cuţite; Messerschachtel/lädchen. *1746:* Egy kés tok, egy tutczet fekete nyelü késekkel [Vargyas U; DanielAd. 257].

późtörlő törlőruha; cîrpă de şters; Wischlappen/tuch. *1749:* 1 Vég późtörlőnek Veres fejtővel szőve 59 1/2 sing [Széplak KK; SLt 17]. *1823:* Kés törlök [LLt Csáky-per 601. L. 1].

późvilla cuţit combinat cu furculiţă; Messergabel. *1761:* hogy Molnár János meg ne foghassa őtet, kést, és kés villát fogván a' maga keziben, és ezt mondván gyére már nyúlj hozzám ha mérsz [Szászsztiván KK; BK. Michael Fejér (63) jb vall.]. *1810:* Négy Kés Villa Rf 1 Xr 3 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 5].

kész 1. *mn* **1.** hajlandó vmire; a fi gata/dispus să facă ceva; für etw. bereit sein. *1542:* azt wzenthe wolth hog ... ha eg kew hagythaswal megwehetthe[a] Fogarasth. sem wenne meg, ha nem inkab chazarthol meg walwa walaky ellene akarna lenny, kez wolna segeycheggwl melletthe meg halny [Fog.; LevT I, 16-7 Petrus Orozy lev. — [a]Olvasási v. sajtó-hiba *wehetthne* h. ?]. *1557:* azth kewana az Bethegh azzonyallath, hogy en yrnam megh az Testamentomoth myre hogy ennekem ew kegyelme Jo Azzonyom wala kees lewk megh yrnom [Borsa K/Szentmacskás[a]; SLt Sub Litt ST Nro 5. — [a]Szentmártonmacskás K]. *1578:* En Zamossy Pether feyedelmewnk Ew Nagha zolgaya wywarban ... Ennek wthanna wgian orzagh Ityleo Mesthere Eleottys kyz wagiok wallast Thennem, hogy en az waros keozzewl azt az hazatth soha ky Nem Akarom wenny [Dés; DLt 202]. *1604:* (Az alperesek) Jelentek hogi ha Zembe wolnanak az fel peres zazok kezeok wolnanak minden keresetek ellen okot adny [UszT 16/86]. *1690:* kesz vala juralni Vayna Ferencz Uram Pal Deak Uram ellen hogj semmit eo kegyelme böczeleti ellen ... nem mondott [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1761:* mihent valahol Sokodalom lészen ... készek lesznek meg fizetni [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24c]. *1785:* a Maroson tul lakok kivált az Erdőháttságiak[a] expressé ki adták magokot hogy többé nem szolgálnak, készebbek mind fegyver által el vesznek [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosból. — [a]Ti. jb-ok].

Szk: ~ *hozzá/vmihez. 1570:* Filep Antal es Thakacz Jstwan, Azt vallyak hogy Nagy Janosne kwlte volt eoket az Annyahoz, hogy megh kerdyek Theole ha Megh akarya adny az Eo Rezet az atthyatwl Maratthbol Min-

denbeol theorwennelkwl, Azt felelte az Annyok hogy kes hozza chyak fogyon Jamborokat, eois fogh [Kv; TJk III/2. 140]. *1590:* Sikeoffaluiak[a] ... be haytottak vala barmai(n)koth ... keríwk vala ki sikeóffaluiaktol teórwenre keszesre, mo(n)danak hogj ... ha Az beo Arrat megh Adgjuk ki Adgíak, my Ahoz nem leónk elégh keszek [UszT. — [a]Sükö U]. *1609:* kiz uolna az teoruinhez De az Arboy[a] olah filep Egizer sem compariala [Dés; DLt 317. — [a]Értsd: Désorbói] ∗ ~ *rajta. 1634:* Balog Peteris kesz lött uolna raita meg eskünny hogy az Balog ueszihez valo[a] [Cssz; BálLt 61. — [a]A havasi rész] ∗ ~ *reá/vmire. 1568:* Dionisius literatus Jacobus szekeres ... fassi sunt ... azt monda kakas Andras kez vagyok Rea, hogy ha Azyonyomnal hagyak a fenesy zołot [Kv; TJk III/1. 218]. *1589:* ell Engedgye az azzonis az ket zaz forintnak az eotwen forintyat melyre kezzeb leon az azzony Rewai Anna [Hadad Sz; WLt Th. Hadadi jur.not. kezével]. *1600:* az Almasiakis valtigh ieleontek hogy eokkis mynden keppen kezeok volnanak az bizonittasra, chak az vargiasiakis volnanak Jeleon [Füle U; UszT 15/16 Fozto Imre Fwlej (50) vall.]. *1618:* Elö alla Kortomaz Georgi es ezkepe(n) szola, io úraim Kegtek agia fel, az hitet az mikepen kegtek az teoruint ki atta en kez uagiok az hitre [Vajdasztiván MT; RDL I. 12].

2. készséges; serviabil, binevoitor, îndatoritor; bereit(willig), geneigt. *1572:* eo k. varoswl ky adot regula az Safar vraimnak, hogy eo k. Byro vramhoz vgi halgassanak es vgi Beochwlliek hogy az eo k. paranczolatyara kessek es Engedelmessek legenek Minden Ideoben hogy seh az feyedelem sem az varos dolgaiban eo Myattok fogiatkozas Ne Essek [Kv; TanJk V/3. 54b]. *1696:* Kgld hozzám valo sinceritasanak bizonyságára Bétsbűl ... es Ujobban Trankfurtumbul ... datalt levelett nagy alázatossan vettem, rollam kisseb mindaz altal kész szolgájárul Valo el nem feleytkezeset Kgld(ne)k meg szolgálom [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1717:* Maradok Nsadnak Kötöles kész szolgaja Praeceptor mpr [Szu; ApLt 2]. *1733:* Mint kedves Angjam Aszzonjnak, ajánlom kk becsülettel valo kész szolgálatamat [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boër Samuel lev.]. *1820:* a' Kötelendi Kir: Provisoratus nem idegen, söt kész és hathatós igyekezettel iparkodik a' mindjárt érdeklett Gátak meg tsináltatására [K; SLt évr. hiv.].

Szk: ~ *indulattal* készségesen. *1635/1687 k.:* Foglalta volt el ezt az erdőt Medve Lőrintz, Sz. Páli János Ur(am) jobbágya ... de mikoron ... Fejedelem Urunk Mandatumával repetaltuk volna, kész indulattal kezéből ki bocsátá [Udvarfva MT; MMatr. 426]. *1783:* mü arra kész indulattal és szivességgel keszségünköt offeraltukis [Ádámos KK; Pk 7] ∗ ~ *szívvel. 1669:* én is az én gyámoltalan állapotomhoz képest Kegyelmednek becsülettel és kész szívvel igyekezem meg szolgálnom [TML IV, 601 Bethlen Drusiánna Teleki Mihályhoz].

3. vmire felkészített/készült; pregătit pentru ceva; auf etw. vorbereitet. *1565:* a király[a] meg nem segitheté öket, mert igen nagy tél vala, és a királynak kész népe akkor nem vala [ETA I, 23 BS. — [a]János Zsigmond]. *1578:* eo kegmek az Regy Io rendtartas zerent tablara larwa(n) zam weoweket walaztottak ... Wegeztek eo kegmek hogy minde(n) zam ado tyztbelyek kezek legienek minde(n) Laistromywal, vgy hogy valamykor az walaztot zam weweok elo hywattyak hogy minde(n) ok vetetlen, es minden halogatasnelkwl elo leoien Az Zamadasra mindenik [Kv; TanJk V/3. 176b]. *1657:* az fejedelemségben megerősödvén Bethlen Gábor, foglalatoskodék többek között ez nevezetes dolgokban ... úgymint: deákoknak az felsőbb academiákban küldésében, tanéttatásokban, Magyarországból kész tanult, tudós prédikátoroknak béhozatásokban [KemÖn. 32]. *1710:* (A török császárnak) mind nagy hatalmas ereje volna mindenkor készen, mind penig Magyarországban a véghelyekben kész tanúlt hadai [CsH 75. — 1667-re von. feljegyzés].

4. elkészített/készült; gata, terminat; verfertigt. *1576:* wagion egy czenadoff kezkenyechke tereok warrassal waroth, nem kez tellyesseggel [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 5]. *1578:* Az Kys falwdy tohoz, ky immar kez yol hozza lasson, hallal ha mit holkaphat megh rakia, es kartol kiwalt kepp(en) vidratol oltalmazza [Kisfalud AF; OL M.Kamara Instr. E.136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104-6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondvhöz]. *1590:* az el múlth 1589 eztendoben nyarba(n) Zent Jakab nap taúatt vitte el ket szeker kesz fel takart szenamoth [Gagy U; UszT]. *1620:* tiltata en welem feö zolga biroual az uitezlö Szalanchy Istua(n) uram ... Szalanczy Lazlo vramot az breuis szerint ... egy ugian Eórmen szekesy ... Jobbagianak kesz megh keuert feöldenek hatalmasul be uetteteseyert az Jeöuendeö szekre [Örményszékes AF; JHb XXVI/14]. *1636:* Egy eöregh Jo sindelies es minden epeöletiuel kesz Cziür [Siménfva U; JHb Inv.]. *1643:* ezek kisz ippwlletek itiltwnk az ippwletbwl az ket riz puzta ház heljhez szaz harmincz ket forintot [Dés; Hr 8/7]. *1710:* irtam volt uram kgd(ne)k az Malom be szendeljezese irant, mar I(ste)n jo voltabol kesz, de Kaszoni kiralj biro uramtol megh esztendeigh ugj alhatot volna [Kászonújfalu; BCs].

Sz: ~ *a lúg* '?' *1671:* Feleségem ugyan azt tartja, hogy Kegyelmed most igen elhitte magát. Kész a lúg [TML V, 441 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ∗ *a* ~ *főtt étek mindenkor jó a háznál. 1676/1681:* régi de igaz pelda beszed: ā Lovat nem akkor kell hizlalni mikor ā hadb(a) mennek; es hogi a' kész föt étek mindenkor jó à haznal [Vh; VhU 666].

5. felvont (lövésre kész); cu cocoşul tras (gata de tragere); aufgezogen (schußbereit). *1672:* Enchusáb(an)[a] volta(m) ... Az kapun bé menvén az társaim fegyverit el szedték, igen nevecséges dolog volt, hogy előnkb(en) allitván égy muskotélyost, kész kanotos muskotéllyal, rendel fogta hozzánk [PatN 1a. — [a]Németalföldön].

6. kikészitett; gata; bereitet, fertiggestellt. *1589:* Huzon harom keotes len, keesz tilolt [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 70]. *1673:* Czizma bellesnek valo juh bőr ki keszitetet nyolczvan ... Kesz szattjan bőr husz [Fog.; UF II, 559].

7. *1803:* egy Sogora ... magát és Cselédjeit kész köntösekel szokta ruházni [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1879:* Szalag helyett 2 méter atlaszt vettem ... melyet kettőbe vágtunk. Kész betűket ragasztott rá a temetést rendező [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz].

8. meglevő; existent; vorhanden. *1662:* megköszönheti a keresztyénség s Magyarország és a szegény haza azoknak, akik illy veszedelmes állapotban az szegény országra való gyülölségből, többire pusztán farkaskaszára hagyván s csinálván magok után, a kész praesidiumot kivinnék belőle[a] [SKr 621. — [a]A váradi várból]. *1699:* nemely Bőcs Emberek relatiojabol constal hogy primo Szabo György Uram(na)k Törvényes kertye nem

volt: 2do rést és kart nem lattatott es bőcsültetett: tertiõ meg nem bizonyitotta hogy Mines Pasztor Debreczeni György es Kallai Janos Uramek hajtottak volna oda a menest; hane(m) hogy a' kész tört resen mint Nyomásra ment be [Dés; Jk 278b].

9. kb. kéznél levő, rendelkezésre álló; disponibil, care stă la dispoziţia cuiva; vorhanden, zur Verfügung stehend. *1587:* Marad Buza keesz buza ... Ezen kjweol amy az ket Molnokba most vagyon [Kv; Szám. 3/XXVI. 7]. *1596:* Vetettek el az reponalt búzabol cúb 29 1/2 Marad repositúmba kez búza kit mind az két Malom Biro be rakatot varos zamara cb 114 1/2 [Kv; i.h. 6/XXII. 14]. *1635:* Nytrai Martho(n) kéz my szerben szállá Lakátos Peternere [Mv; MvLt 291. 60a]. *1723:* Maradott kész jo el kelhetõ pénze az B: Cehnek [Kv; ACJk 126]. *1829:* Tett volt a' kész és bévárando pénznek Summája 5006 f 39 3/4 xr [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt.szám.]. *1847:* hogy őszig mind Istállon legyen[a], s a kész Szénát egye, nem látom gazdaságnak [Dés; DLt 758. — [a]A marha].

10. vmire el/rászánt; decis/hotărît să facă ceva; auf etw. gefaßt, zu etw. entschlossen. *1597:* mondottak az Nagymezeyek hogy ha arrol az darab erdorul el fogyak az Alpretyek wket ammely felol most az wersenges wagyon, hogy kyzek mind feyenkinth pwztan hadny falwyokat [Alparét SzD; Ks]. *1768/1771:* egy Szóval ha Sokáig Dsugyáskodik Tyiu György mi rajtunk, készek vagyunk el pusztulnunk a' Sok verés és ok nélkül valo globázásért [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1783:* Soha Jobbágyság igája alá vettetett paraszt Embernek városi szabadsággal elni ... mint a mü Toroczkai Jobbágyink ellenünk bé adott Instantiajokban magoknak a mü nagy p(rae) judiciumunkra arrogalják meg nem engedtetett: melly arrogantiájak továbbrá is terjed midõn világoson ki irják hogy készek indulatra ha továbis mü a régi Királlyoktol ... nyert szabadságunkal élünk [Thor. XX/4]. *1818:* az Unokám ... engemet ha meg öl, Ugy is ért Gabonája vagyok az Istennek, s azért kész vagyok a' halálra [M.régen MT; TLt Praes. ir. 321 Palatkai Anna lev. fiához].

Sz. *1710 k.:* A lélek kész, de a test erőtelen [BÖn. 468].

11. képes vmi rosszat tenni; a fi în stare să facă ceva rău; fähig sein, etw. Schlechtes zu tun. *1627:* fertelmes modon Zittak bennwnkot, ha egj nehany ember ne Zollion erettwnk, keszek valanak megh ölni [Nagyernye MT; BálLt 82]. *1641:* menenk Arok alliara[a] ... bat ott vagio(n) oz az Lazar Demien az Tot Marto(n) szolgaiaual Janczíar Georgjel, otis kizek valanak az belenk valo grazdalkodasban [Sajókeresztúr SzD; BfR Araniaz Gieorgi (35) vall. — [a]SzD]. *1767:* Sokszor igaz ok nélkül is kész őszve motskolni és gazolni az ártatlan embert is [Majos MT; Told. 26/5]. *1798/1800:* Jakab György igen rosz életü, erkőltsü boszszus ember volt, ugy; hogy ha meg haragudott valakire, kész volt el pusztittani a' világrol [Harasztkerék MT; Told. 30]. *1812:* ő Bátyám Uramék elõtt is kész hamis lélekkel engemet le hazudtolni [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

12. valóságos; adevărat; wirklich, wahrhaft(ig). *1573:* Balogdy farkas, Azt vallia hogi egjkort puskarne ... Ig zolt az ket Inas feleol, vgan panaz keppen, En vgimond kes kener Eöweket[a] hazamnal ne(m) tartok lo vakargatasert, Mert en olchob zolgawalis Meg Erem [Kv; TJk III/3. 110. — [a]Értsd: kész kenyérevőket]. *1662:* (II. Rákóczi György) az országot mind Barcsai Ákossal kész ellenséginek tartja vala [SKr 490]. *1710 k.:* édes Istenem ... már az én ifjúságomnak nagy, forró, véres erejében 24 1/2 esztendős koromban mely csudálatoson gátolál, oltalmazál engemet a bűnnek kész nagy alkalmatosságában meg az eleséstől [BIm. 987].

13. ~ *(tanult)* betanitott; deprins, învăţat; zu einer Sache abgerichtet, dressiert. *1722:* Az 6,, Pej Lovak kész tanoltak, akar hová el lehet rajtok menni [KJ. Rétyi Péter lev.]. *1739:* az deres lo mely Lajosnál volt már kész tanolt [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1811:* A' kész Lóba észre venni a' jóságot 'S szépséget, és látni a' héjjánosságot, Nem nagy tsuda [ÁrÉ 153]. *1824:* Paskutz Samunak meg parantsolám, hogy ... ez a' kantza kész tanult ugyan, de az ősztől fogva el szokván a' hámtol, és nyeregtől, ujra szoktassa hozzá [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

Szn ˈ *1614:* Kesz Janosne jb. Kesz Peter jb [A.csernáton Hsz; BethU 299].

II. *fn* **1.** meglévő/rendelkezésre álló dolgok/javak; avere, bunuri disponibile; vorhandene/zur Verfügung stehende Sachen/Güter. *1600:* Veres Lenart[a] ... mind az ket fiat Razman Jstwant es palt segitgette, ... seott az eoregh azzonys panazolkodot hogy az pal chyak kezt keolt, de Jstwan megys mezarlasabol segitsegel vagyon [Kv; TJk VI/1. 450. — [a]Vallja].

2. elintézett dolog; lucru rezolvat; abgemachte/erledigte Sache. *1786:* Én Dobollyi Josef látván 'e mái Napon a' sok egybe gyülekezett Ingerensek(ne)k 'a készre egybe sereglett számakat ... ime declarálom hogy én senkinek lehető Jussát el nem titkolom, 's el rejteni nem kivánom [Nagylak AF; DobLev. III/607. 12].

III. *hsz* készen; gata; fertig. *1573:* Myhal chisar Andras Inassa azt vallia hogi eo tavaly chisar agoston Approdia volt, es az eget Bort twgia kes volt pinkeost eleot [Kv; TJk III/3. 163]. *1596:* (A termés) Mihelt kéz aratua es kalangyalwa leze(n), meg aggyak az harmadott beleolle kmednek, az mi keppe(n) kmeddel vegeztwnk [Vessződ NK; JHb XXIII/2]. *1720:* most az gyalmot csinaltatom Segesvarott, mar 60 öl kesz volt, szaz husz öleset akarok csinaltatni [Ks 96 Apor Péter lev.]. *1736:* az mikor az ebéd kész volt ... leültenek, az étket elhozták [MetTr 390]. *1749:* onet vagyon hogy akkoron nem volt kész a Ra(ti)o, hanem a sz. Szék, az után maga Delegatussi által võtt számot [Lisznyó Hsz; SVJk]. *1806:* Varro Katinál az Ingek még nem lévén készen ... meg intetém a' vén kurvát hogy Szeredára ha kész nem lészen tzucht hausba dugatom [Mv; Ks 94 Vegyes ir.].

készakarva szándékosan, szántszándékkal; (în mod) intenţionat, dinadins; absichtlich. *1677:* Minthogy kételkedem Kegyelmed udvarnál való lételében, azon materiát illető dolgokrúl készakarva hallgatok [TML VII. 534 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1847:* a tanúk maguk is kisebb-nagyobb mértékbe bünösök s részesek levén, az igazságot készakarva elhallgatták [VKp 297].

készántulag haránto san, rezsútosan; în diagonală; schräg, schief. *1746/1831:* Erről fordultunk égy kicsinyég balra kész szántolag a' Székelly Szállást Erdő felé [Szentdemeter U; Told. 38]. *1756:* mely ut keszantulag megyen altal hev viz patakra [Szentimre Cs; EHA]. *1760:* azon ut ... a mely az O. Rákosi szálas Erdőbõl ki-

jövén a Leány vőlgyén innen, az irt Bértzen járo s igaz régi határnak tartatott uton keszántullag keresztul megyen és egyenesen del felé bé megyen [O.rákos TA; JHb XXXVI/17]. *1768:* Vanè szüksége azon ... utra, mely a Leány vőlgyéröl jövö utat, ki jövén a Rakosi szálas Erdöböl készántulag keresztül vágja ? [T; i.h. vk] | (Az út) az ott lévő igaz határ uton készántullag keresztül menven az oldalon ugy fog bé dél felé egyenesen a mü határunkba [Szentlászló TA; i.h.]. — A jel-re l. CzF és Tsz *kétszántólag* al.

készebben felkészültebben; mai bine pregătit; vorbereiteter. *1657:* Az palatinus követjét az fejedelem[a] ily szókkal bocsátá: ... az urad ... készebben tanál, mintsem gondolta[b] [KemÖn. 68. — [a]Bethlen Gábor. [b]1626-1627-re von. feljegyzés].

keszeg 1. plătică, bojog, cosacul; Brachsen, Zobel, Zope. *1531:* pisces hungaricales keszeg emere fecit fl I [Vh; MNy XXXI, 194]. *1532:* Ittem pisces hungaricales keszeg emere feci [Vh; DomH 102]. *1590:* 13 february Byro vram Akaratabol vitt vrúnknak egy varady Kuchis Peter kezeget Tokot 4 Loúon Tordara atta(m) f. 1 [Kv; Szám. 4/XXI. 75 Kis István sp kezével]. *1640:* Az varhoz vagion it edgy eoregh halas To. Meliben Csuka posar hartsa keszegh sűtő hal es Czompo vagio(n) [Grid F; UC 14/48. 31]. *1732:* Az Idai határon valo halas tou (: melyb(en) feles hal ugymint Karász, Czompo, Posár es Keszeg vagyon :) [Nagyida K; EHA]. *1753:* Vagyon ... egy Tó ... a' mellyben vagyon csuka, czompó, karász, keszeg bőven [Apanagyfalu SzD; EHA]. *1757:* vagyon egy To ... Teremnek benne Csukák, Czompok, Karászok, és Keszegek [Nagyercse MT; Told. 18]. *1797:* Vagyon égy nagy ... Halas To ... terem ezenn Tóba Tsuka, Posár, Kárász, Tzompo Keszege[a], Csik [Cege SzD; WassLt Conscr.]. — L. még UF I, 708.

Szk: *veresszárnyú* ~ '?' *1637:* Halas vize io uagio(n), melyb(en) Czuka, pottyka, veres szarniu keszegh es Czik terem [Mondra F; UC 14/42. 102]. — L. még UF I, 748.

Az adalék valószinüleg a *dévérkeszeg* Abramis brama danubii; plătică; Brachsen keszegfajtára vonatkozik.

2. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; attributiv gebraucht: keshedt, vézna; slab/uscat ca un ţîr; spindel/rappeldürr. **Szn.** *1609/1687:* Keszeg György [Marossztkirály MT; MMatr. 321]. *1754:* Keszeg János Fiscalis Jobbágy. Keszeg Pál jb [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

keszeges 1. *becsm* szk-ban; in constructii; in Wortkonstruktion: ~ *szakállú* ? gyér szakállú; cu barbă rară; mit spärlichem/schütterem Bart. *1585:* Anna Molnar Kelemenne ... Buday georgh ... Monda Bonchiday Gergelnek az bestie parazna eletew hamis hewteü kezeges zakallw kuruafianak [Kv; TJk IV/1. 398].

2. '?' **Hn.** *1728:* Keszeges mezein (k) [Aldoboly Hsz; EHA].

keszei l. keszüi

készen 1. (vmi) elkészítve, kész állapotban (van); (a fi) gata; fertig. *1567:* towaba k.nek azt Jrhato(m) hogy ma Jowe egy embere(m) Koloswarwl ... aztys mongya hogy az tabor ma Jndulna el azert kere(m) k.det mynt wramat komamat hogy . k. wyselyen gondot az elesre hogy lenne kezen mert desen akarna(m) ezwe gywyteny [Apanagyfalu SzD; BesztLt 12 Miko Balas Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1570:* Eotthwes ferencz ... vallya ... Ment Az Keomyes Tamas hazahoz, Latta hogy az Ayto kĕwe keszen volt [Kv; TJk III/2. 172]. *1573:* ezt mondam nekyk hogy mikor az pozkoncza kyzen lezen wagy len, wagy Búza, wagy walamy gabona walamelly fél (!) kyzen lezen, agyak túttara az Varhelly grebnek [Nagysajó BN; BesztLt 3770 Horwatt Myklos Nagy sayoy Tyzt tarto Thymar Gergelly beszt-i bíróhoz]. *1602 k.:* az utan hogi oda Jóve, az Haznak iob reze fel rakva vala annak utanna eó raka. mertt minden faia kezen vala megh hozva [UszT 16/61 Leorincz Janos marefalvi Drabantt vall.]. *1643:* Sarkozi Janosne azzoniom ... egy hold szallagos földet ö kemenek ... keszen megh ugarolua ... el foglalta [Doboka; JHb III/49]. *1647:* Azon Bastja előtt vagjon egj jo Uy Szaraz malom, minden szerszamaval keszen [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1718:* tudom hogj a Tatár Jarasa előtt fahazak valanak az Utrumban Specificalt Nemes Curian, hogy Tatár országbol haza jövének keszen valának ezen kőházak [Szentmihály Cs; Borb. II Nagy Andrásné Ersébeth (61) ppa vall.].

Szk: ~ *vásárolt. 1847:* Bénya Flórának ... boltból készen vásárolt minden fejtő varrás nélküli vastag vászon változója [DLt 745 nyomt. kl].

2. vmire elő/felkészülve/készítve, készenlétben; (a fi) gata/pregătit de ceva; auf etw. vorbereitet, in Vorbereitung. *1552:* az Kun Lazar embere Moduaba volth volna, az vayda vduarbiraywal zembe volth, es az vduarbiro izente volna ezt Kun Lazarnak, az en vram kizzen vagyon [Torda; LevT I, 95 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batory Andrass erdélyi vajdához]. *1580:* Intnek eo kegmek minden Zam ado tisztartot hogy oly keze(n) legienek hogy minde(n) vizzaltatas nelkwl eló alhasson kezen valamykor elo zolyttiak eoket az zamweweo vraim [Kv; TanJk V/3. 232a]. *1591:* Iffiu zigiarto Balint ... vallia, Hallottam Borbeli Balintol hogi mondotta, Bizoni vgimond puskam teolue (!) vala, kezennis voltam ha ki ream ieott volna, altal leottem volna [Kv; TJk V/1. 82]. *1606:* az törwínj ... az Jt meg zabaditta, miert hogi az J. minden bizonjsagit el hozta es kezen wolt dolgahoz [UszT 20/299]. *1677:* A' Novummal valo processus pedig illyen formán observaltassék ... a' Novum mellet oly készen kel lenni minden apparatussal, bizonyságival, hogy arrol a' Székröl csak az egy appellatio marad fenn egyéb semmi sem [AC 181]. *1698:* A Vágo Marhakis legjének készen hogy ha a' szükség kivannya mentést administralhassák [UszLt IX. 76. 60 gub.]. *1739:* Az I. Czako Mihály Vr(am) rationabiliter excusállyá magát hogy miért nem lehet mostán az A Asz(szonyna)k keresetire meg felelni, ad futuram dilatalatik, hogy akkoron minden továbra valo halogatás nelkül egész documentatioval készen lévén judiciumot obtinealhassa(na)k [Torda; TJkT I. 179].

Szk: ~ *áll. 1815:* Groff Bánffi Josepha Ur Asszony ... Penteken szandekozik jo reggel fel Vintzre menni, az Ur tégyen Rendelest hogy akkoron jo hat Forspont Lo készen állyon [Kv; TVLt rtlen Gr. Haller Gábor aláírásával] ∗ ~ *talál. 1657:* Csak hamarnap pedig beszállásunk után kiütvén az várból mind magyar s német prae-

sidiumbéliek ... igen rajta vesztek, éjjel lévén az dolog, készen tanálának, feles vesze el bennek [KemÖn. 196-7] ✱ ~ *tart. 1657:* Csáki ... oly félelemben volt, hogy egész éjjel az fejedelem szállásán lévő tornácban hálván ... lovát ott tartották készen [KemÖn. 146-7]. *1747:* emberemet keszön tartottam, hógj mihént vészöm póróntsólatyát az Melgs urnak indithassam [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.].

3. kéznél tartva, rendelkezésre bocsátva; pus la dispoziţie; bereitliegend, zur Verfügung stehend/stellend. *1619:* felele Boyer Peter: nem hogy mind es eppen megh nem attam volna az ki tegedet concernalt, szeőt megh Brassoban deponalt ezwst es egieb Atyanktol marat javaidat nagy sum(m)a pinzen valtotta(m) ki es czak keszen kezedhez veeötted [Fog.; Szád.]. *1625:* melj haaznak ... böczwiet Huniadj Janos az Nienienek eppe(n) ezwst marhajul kesze(n) le töue es megh fizette [Kv; RDL I. 127 Andr. Junck kezével]. *1736:* Asztalról felkelvén, vagy még asztalnál ülvén is készen volt az hegedű és duda, ottan ottan az frulya és czimbalom is [MetTr 331]. *1765:* azt mondotta Dát Mojszi Commissarius, hogy ha 80. forint nincsen készen bé száll, s béis szállott negyed ötöd magával s akkor ha 80. forintoknak egybe gyűjtésivel akárták az Executorokot elébb mozdittani akkor 100 forintot kért, egy szóval akár mit tselekedtenek Biráink ... mind héjában vőlt [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 282]. *1790:* a' penz mostanis nállam készen lévén a' Nemes Captalannak Cum omni proptitudine (!) meg adni kész vagjok [Radnót KK; DobLev. III/678 Csato Mihály lev.].

Szk: ~ *talál. 1590:* az sok adossagokat, mellyeket keolteot az Waros az ideghen orzagokban tanittatoth Alumnussokra, es a' Scholabely professorokra ... mind megh fizettwen ennye penzt talaltanak keszen f: 487/9 [Kv; Szám. 4/XIII. 1]. *1786:* kedves Barátom ... ottan levö Boraim kőzül jegyez ki két hordo bort a kortsomarosom kezibe hogy árulja ... hogy asztán a pénzt készen találjom [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez] ✱ ~ *találtatik. 1756:* a' mi a Csürekbenn és Malmakbann készenn találtatatt, hordattatta [Gernyeszeg MT; TGsz 51].

4. vmivel elkészülve, vmit befejezve; (fiind) gata cu ceva; mit einer Sache fertig geworden, etw. fertiggemacht. *1650:* J ... vyab exmissiora keredzik az Novum mellet, mivel Relatoriaiokal keszen ne(m) voltak [UszT 8/64]. *1765:* az mü falusi Biráinkot nem praemoneáltatta ... Regius Perceptor uram ... arról hogy a rendes üdöre legyünk készen a pénzel, mert külömben Executiot küld reánk [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall.]. *1825:* az O Birónak kőtelességévé tétetik, hogy mához két hétre számadásval készen legyen [Étfva Hsz; HSzjP]. *1833:* (A pap) az Oskolai Tudosittással készen lenni köteleztetik [Vaja MT; HbEk].

5. kitanulva/képezve; calificat (în meserie); ausgelernt/gebildet. *1583:* Mikoron ualamely Jdegen Meszaros mester akarna keözinkben jeőni, Addig keözinkben be ne alhasson, hanem mierthogy cziak keszen akar keözinkben szallani, tartozzek az Cehben adni 12 forintott [Kv; MészCLev.].

◇ **Szk:** ~ *(bele)száll* a készbe beletelepedik; a se instala în ceva primit/obţinut (pe) de(-a) gata; sich in das Fertige niederlassen/ansiedeln. *1597:* Chizar Peterne Borbara ... wallia Tudom azt hogi ... Andras kowachnak halala vta(n) zene keze(n) egetwe anny marat wala hogi mind pincze mind kapů keozi oda hatra az kertbennis egi paita rakwa wala zénnel, kibe(n) Istwa(n) kovach azúta(n) chiak keze(n) zallot [Kv; TJk VI/1. 43]. *1687:* Kőtelenden[a] lako Andreka Simon ... akarván őrőkősőn azon Falub(an) megh Telepedni ... Suki Pal ur(am) földen es neve' alat, kivánván ... egj ugjan Kőtelendy Marusan al(ia)s Bank Peter nevű őregh embernek ... minden házat és egjéb benne levő minde(n) jovait es marhait holta uta(n) neki maradni, es csak azon jokb(a) keszen bele szallani, mely kivánságat megh értven ... Suki Pal ur(am) illye(n) forman rea lepek[b] [SLt O. 39. — [a]K. [b]Köv. a szolgáltatás részl.].

készenlét stare de alarmă; Bereitschaft. *1662:* az hadak keszen lete felöl poroncoltam volt [KJ].

készenlétel készenlét; stare de alarmă; Bereitschaft. *1657:* alattomban meg hirdettetém az hadaknak készenlételeket [KemÖn. 280]. *1662:* a fejedelem parancsoltan-parancsol minden vármegyékre az minden órára való készenlétel iránt [SKr 169].

készít 1. a face (ceva din ceva); herstellen, erzeugen. *1558 k.:* ha az arany 8, 9, 10 auagy 11 garatu (!)[a] tahat ezt e Mixturat auagy az addicioth keziched Neky[a] [Nsz; MKsz 1896. 297. — [a]Köv. a leírás]. *1571:* legenek myndenek Io Moddal kezwletel, Az keotelwereknekis hagiak megh, hogy kanothnak valo geplwket kessichenek [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1625:* Az Keomiesek munkája, kik ... tűzhely keoueket faraghtanak fűst hazat raktanak arra aitot keszitettenek [Kv; Szám. XXVII. 23]. *1717:* En Brassaj ... hinto csinalo András alkuttam meg ... Uzonj Béldi Kelemen Urammal hogy készitek ő kglnek egy fél hintott [BLt]. *1797:* Az Uj Béres Szekereket az igaz hogy a Vártzai Molnár el keszitette de nem Erdei modon egész vágásra hanem fél vagásra mint a Szilágyi Szekereket Szokták készíteni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1864:* igen jo cserep és téglát készittenek melyből sok szegény székely atyafi tartya fent családját [Szárhegy Cs; EHA].

Szk: *fa ~eni. 1742:* menék ez Bernádi[a] szabad Erdőben fa keszitteni [Sár. — [a]KK] ✱ *puncs ~eni. 1807:* Egy nagy Kávé főzni vagy Punts készitteni valo Maschina [DLt 378 nyomt. kl] ✱ *mesterremekben ~. 1640:* Az ki be akaria magat ez Czehben szerzeni, tartozik egy ásot, egy kapát, egy kaszát, és egy keotő feiszet elseoben mester remekben kesziteni és be mutatni [Kv; KovCLev.] ✱ *próbaremekül ~. 1836:* az inasok midőn fel szabadulnak és legénnyé lésznek, készittsenek proba remekűl a' láto mester jelen létében egy két kupás korsot, egy két kupás fazakat; egy két kupás tálat; egy kupás lábost, égetetlen [Zilah; ZFaz. *látómester* al.].

2. épít; a face/construi/clădi; bauen. *1638:* ez Gyurka ... Azt monda, hogy az Mészáros János házát készíti [Mv; MvLt 291. 142-3 átírásban!]. *1709:* Tapogattak és készítettek egy puszta házat Küs-Madán és éczakára belémentem [SzZs 759]. *1803:* Az adófizetés és közönséges terhek hordozását kerülő ... parasztok sokan kiszállanak az erdőkre, ottan maguknak házat, horubát, tanyát készítenek [ErdO II. 848 KSz megye javaslata az erdők megóvásáról]. *1807:* az istálo ökör jászolra vagyon készitve jo hidlással [HSzj *ökörjászoly* al.].

3. (fel)állít; a face/ridica; (auf)stellen. *1705:* meg is ijedt volt pater Kapi azért a porta triumphalisért, melyet Rákóczi uramnak készítettenek volt [WIN I, 627]. *1796:* Verőket, vás ámorokot (!) kiszittenek, egyszoval a' vas mivelést szabadon vihetik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 27]. *1842:* Az Also Malmas gazdákkal, közös gátban mű is köteleztetünk ... a minket illetö gátbeli részt vonakodás nélkul készitteni, midön a szükség kivannya ha a velünk közös Malom Gazdái is a magok részeket készittik [Sárd KK; WassLt].

4. rak; a face/construi; bauen, legen. *1846:* A Molnár ház ... Vagyon ezen szobában egy paraszt jo kemencze 2 vas rudatskával föld tűzhellyre jo moddal készitve [Bács K; KmULev. 2]. *1861:* A konyha Szobába készítettem egy főző Sparhertett, Tüzhelyestől [Válaszút K; BfN dobozolt anyag X].

5. összeszerkeszt; a asambla; zusammensetzen/stellen. *1772:* volt két Béres szekér ... a' Nyáron Gabona hordani a' kettőből alig tudtam edgyet készíteni [Hidvég Hsz; HSzjP Michael Bölöni (34) jb vall.].

6. (bőrt) kiszészít; a argăsi/tăbăci; ledern. *1681:* Varniczar Mihaly ... Varga mestersegevel szólgal; bőrt tartozik készíteni [VhU 7-8]. *1751/1753:* nem volt szabad a' betsületes Csizmadia Czéhnak sem cserrel, sem füvel, sem eger bingyoval semmiféle bőrökőt semmiféle időben készíteni [Kvh; HSzjP].

7. létesít; a izbuti să-şi facă/creeze ceva; anlegen, zustande bringen. *1757:* mind a' két Falukb(an) tellyességgel semmi forgando, nyomáson esö határunk nintsen, azokat pedig magunk[a] kezeinkel készitettűk [BK ad nro 144. — [a]Szurdok és Tataresd (H) lakosai] | az Balhátsi Lakosok valamennyien a' Rethbe ... mindenütt be irtottak, es magok(na)k kászáló helyeket készitettek usurpallyak [Betlensztmiklós KK; BK]. *1780/1784:* maga számára irotvánt készitett [Galambod MT; Told. 29]. *1801:* valami orotvánt készitvén maguknak azt tisztitottăk, hogy Tőrökbuzát vessenek belé [Erdőszt-György MT; WLt]. *1817:* az Uradalam Emberei ... némelly Faluk Erdős Helyein, és Völgyein ... kaszáló Hellyeket készítettek irtogattak [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII. 5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

8. fogalmaz, szerkeszt; a compune/redacta/întocmi; ab/verfassen. *1662:* Az főkapitány Rákóczi fejedelemnek ottan levelet készítvén ... mind a fejedelemnek, s mind az országnak ... illendő levelek irattak vala [SKr 507-8]. *1760:* öszve gjülvén ... meg parancsoltaték hogj kiki áz oda, meg jelentek közül készitene másnap reggelre voxokat 3mat pro súperintendente, 3mat pro notario candidálván és azok közül választván a' ki tettzenék pro sua libertate [ArJk 52]. *1784:* Parantsolja Ngod ... hogy minden pénzbéli Perceptumrol s erogatumrol demonstrátiot keszítvén küldjem fel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1828:* M. Köblösön Résidéálo Tekintetes Rettegi Sándor Ur requirála bennünket hogy ... Dengelegről[a] ide Származott Zángár János nevezetű mostan ... Désen rabaskado kováts Czigánnyáért egy Kezes Levelet keszitenénk [M.köblös SzD; RLt. — [a]SzD]. *1856:* mind két telket meg neztem — az allodizaltakrol öszveirást keszitettem [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

9. összeállít, megszerkeszt; a întocmi/face; zusammenstellen, abfassen. *1662:* Az udvarbirónak megirtuk, számadását úgy készítse, mihelt számvevő emberink fognak érkezni oda, készen találhassák [TML II, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1781:* a' Birák a' praestatiokról készitett Tabellákat a' Bé váltónak adván óly moddal készítve, hogy minden műre fel osztassék a' ki szabott vagy rendelt praestatio [Torockó; TLev. 9/20]. *1794:* a' Tiszt. Papoknak ... Reflexioik is fel olvastatván ... hellyesnek itéltetett, hogy a' Consistorium által rendeltessék egy Commissio ... a Comissio ... készitene egy más Plánumot [Kv; SRE 310-1]. *1844:* fel szollittatik a Ns Szék: hogy a Köztemetők mellett ... halottak háza építtésére ... tervet készitteni ... ne késsék [UszLt XI. 85/1. 3].

10. elő/összekészít vmit; a pregăti ceva; etw. vorbereiten. *1597:* B: wram w kegelme hagiasabwl keszitedtem Elest az Taborban Tomosswar Ala ... 1633 fw fokhagimat ... f 2 d 58 [Kv; Szám. 7/XIV. 126b Th. Masass sp kezével]. *1601:* Janos Vramat az Lectort, Mikor Predicatorsagra hittak volna, az Plebanos haznal helt adanak nekj, kezitettem 2 hazat nekj [Kv; i.h. 9/XV. 10 Jeremias Nekel sp kezével]. *1625:* Jo reggel, minek eleötte vrunk eő felge megh Indult volna, keszitettem vtra valot, es kezhezis Attam az eő felge parancziolattia szerint [Kv; i.h. 16/XXXIV. 101]. *1788:* Nsgod méltoztatott parantsolni hogy ezer forintokat készitsek akár miböl B. Orbán vr számára ... de nintsen fundusom egyéb a Török buzánál [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* forgattam a geographica mappákat, s készítettem magamnak az utat Európába, még Amerikába is [FogE 201].

Szk: *szállás ~eni. 1625:* Erkezwe(n), olaj Bęk eleöl Jaroül, es szallas keszitenj az feő keővetnek, Attam ... vacziorara nekik Hust lib: 6 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 164].

11. felkészít vmire; a pregăti pentru ceva; für/auf etw. vorbereiten. *1600:* Keúantatot hogy darabantot keziczünk. Voltanak 250. Ippe(n) fizette(m) Nagy Andrasnak az hadnagynak fl. 16 [Kv; Szám. 9/III. 39]. *1653:* Akarnam ha ide keredezhetnel hogy keszitenelek jobban [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1657:* Csehországban az mely hadakat újobban készítettek vala svecus ellen, azt éppen miellenünk fordíták [KemÖn. 193]. *1694:* paranczola hogy Kolosvara kesziczűk az szanakat es szolgainkot [Oroszfája K; BLt]. *1742:* most Fiait keszitti a Felesegem az Iskolaba [Szentiván Hsz; ApLt 2 Henter Dávid Apor Péternéhez].

Szk: *hadat ~. 1619:* Én, Kegyelmes uram, sem nagytól, sem kicsintől nem hallom, hogy Perzsiára hadat készítenének, hanem csak az követet várják [BTN˜ 247]. *1653:* Mihály vajda, igen hamarsággal szép hadakat készitte [ETA I. 52 NSz].

12. *nyilakat ~* birtok/földnyilakat előkészít; a pregăti parcele/loturi, a împărţi un teren în parcele; durch Los zugeteilte Feldstücke vorbereiten. *1842:* Mi ... a' Tekintetes ki rendelt osztoztato Biztosság előtt innepélyesen jelentjük ... mi készek vagyunk fel vejéndő Falusi akár nemes, akár köz elfogulatlan emberek előtt, a' Felperesnek lehető osztályos nyilját, nyilakat készitven — ki adni, a' köz terheket szintén fel osztani [Felfalu MT; DE 2].

13. *nótát ~* zenét szerez; a compune un cîntec; komponieren. *1836:* (A) Püspök Ur Fejedelmünk ö felségének születése és név napjára ... szép Hymnusokat készittetett ... mivel kotát v(agy) notát nem küldöttek

hozzá — a kik a Papok v(agy) Mesterek közül tudnak réá a versre notát készíteni, készicsenek [Nagykapus K; RAk 14].

14. hamisít, hamisítványt fabrikál/gyárt; a falsifica/contraface; fälschen, Falsifikat abfassen/drechseln. *1773/1778:* egy Nagy Levelet elé vévén Déák István Uram ... bele tekintettünk, s egyenesen Deák István Uram keze irásának esmérvén lenni Sokan fel szollallattunk (!) hogy mi oljon Levél mellett határt nem járunk, hanem hozzan hiteles levelet, a' melyet nem maga készitett [Ilencfva MT; DLev. 6]. *1823:* Nms Csernátoni Samuel Uram ... ugy hallottam hogy egy Libánfalvi oláh fátát meg nyomoritot, 100 ftos Bánkot maga készitvén által adta a Léánynak; s azután Molnár Károly Urra fogta hogy ő tselekedte volna [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Baroti János (44) ns vall.].

15. *~i magát* felkészíti magát, felkészül vmire, a se pregăti pentru ceva; sich für/auf etw. vorbereiten. *1672:* en Mint hogi Balint Janossal szemben nem lehetek nemis tudta(m) magamat keszitenem miuel kedueskedgiem k(ne)k [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1695:* Mint hogy Divini Pál Atyánkfiának promovealásában már jo idotül fogva szorgalmatoskodik, az Eccla, tecczik a' Tiszt. E(cc)l(a-na)k mostani Német Országban valo menetelire conferalni 50 ~ ötven h(ungarical)is aranyakat ... ugy hogy ö klme Istenes jo lelkiismerettel készicse magat az itt valo REfor szasz Eclb(an) Praedicatorságra [Kv; SRE 30]. *1705:* I ... dicit: En Rab lévén most meg ne(m) felelhetek, mivel keszületlen vagyok ... Az Incta Cserei Judit készületlen léven, az Inctá(na)k dilatio adatott hogy intra octava(m) készitse magát [Dés; Jk 348a].

készitendő 1. csinálandó, előállítandó; care urmează să fie făcut; zu machend/herzustellend. *1791:* a' mostani meg hasadott nagy Harang öntessék é ujra, vagy pedig azon nagy Harangnak félben maradott darabja ... fordittassék a' mostan készitendö nagy Harang öntetésére [Kv; SRE 274]. *1805:* a 7dik Articulusnak a' három Ágas vasakbol készittendö Vasak számát, csak 33 ... vasakra határozó czikkellye, a' mi Társaságunk(na)k ... vegsö veszedelmére szolgálna [Torockó; TLev. 9/38]. *1818:* az általak készittendö munkakat bé szedné [Mv; MvLakCLev.].

2. építendő; care urmează să fie construit, zu bauend. *1770:* nagy árvizek jönek ki ... , a' Fojfalvi[a] Határon két Hellyeken feles károkat tésznek, és a' készitendö Malomnak Gáttya, kivált ha nagyon, jobban ki-fogja vetni a' vizet [Told. 9. — [a]MT]. *1770 k.:* készittendő ház meg fejjerítésére valo mészért 37 1/2 k [Kvh; HSzjP]. *1825:* Minthogy a' mostani boltnak 'sendely fedele tsak nem a haszon vehetetlenségig el vagyon avulva; ezért a keszitendö boltot-is a tulajdonos Ekklésianak kell meg fedni [Dés; DLt 3]. — L. még ETF 107. 31.

3. *1841:* Egy a Tavaszon készitendö eleven kerthez ákátz magot Szedett 2 Napszám [Pókafva AF; Born. F. III].

készités 1. előállítás, csinálás; făcut; Herstellung, Verfertigung. *1598:* Adtak wolt az Ado szedo wraim ... az Taborban walo kenirnek keszitisire ... f 20 [Kv; Szám. 7/XVIII. 55 Th. Masass sp kezével]. *1680:* Övegh csür ... Vagyon rovaczkos övegek keszitessere oregjeb egy pár rezbol csinalt forma [F.porumbák F; UC UrbF 973-4]. *1749:* házához hivatván ... Hogj egj meg bontakozott rubintal rakott medályt meg becsüllyek ... az töredezesi(ne)k potolására, Szarka lábak(na)k Correctiojara, Sroff csöinek es Stroff Házaknak keszitésére ... mégjen ... egj aranj egj fertály [Told. 12/1]. *1797:* öt száz Hordótskáknak készittéséhez meg kévántató dongákot, és fenekeket Lipovára egyenessen ... le szállittatok [Déva; Ks 78. 20/20]. *1808:* ezen épülethez minden meg kívántato áts munkáért ... ide értvén a szarvazást, létzezést, jászjok készitésit, hidlások ászkait ... igértem ... ötven Vonás Forintokot [Kakasd MT; DLev. 4. XLI].

2. elkészités; făcut, confecţionare; Fertigmachung/stellung, Verfertigung. *1844:* a csizma ... szára ju bőr szottyán, talpja mál, készitése a' munka rajta meglehetös [Dés; DLt 827]. *1849:* fizetetlen ... égy Iberok keszitése, és égy más Iberokomnak meg igazitási ára maradott [Kv; Végr. 54].

3. építés; construire; Bau. *1869-1870:* Mesterembereknek harangláb készités ... 6 frt. 90 kr [Domokos SzD; ETF 107. 29].

4. szerkesztés, összeállítás; întocmire, redactare; Abfassung. *1833:* A Fels. Kir. fö Kormányszék a' ki hirdetésekröl valo jegyzö könyvek készittését s annak pontos vivését rendeli [Vaja MT; HbEk]. *1861:* A' Mlgs Egyh. Fő Tanátstol egy statisztikai minta példány küldetik ... melyben utasitás adatik a' Statisztikai Tabellák azutánni készitésére [Gyalu K; RAk 60].

5. elökészités; pregătire; Bereitstellung. *1570:* Kmeteoket kerem Myntt vraimat, legieon kmeteok Zorgalmatos Az Zekereknek kezitesben [Szúv; BesztLt 61 Petrus Zentt Mihalfaluy provisor Ar(cis) Nowe[a] lev. — [a]Szúv]. *1675:* kérem Kegyelmedet, irja meg, kit küldjünk el az komornyikkal; ha Pernyeszit javallja Kegyelmed ... instruálná Kegyelmed; az míg Fejérvárra jüne, addig én is rajta leszek az pénz készítésén [TML VII, 63 Székely László Teleki Mihályhoz].

6. felkészités; pregătire; Vorbereitung. *1823-1830:* Csudálkoztam rajta, mi lehet az a készités[a], hiszen mondom, húgomasszony, látom, elég kész leány [FogE 300. — [a]A menyasszony felkészitése].

7. *nyíl ~e* felnyilazás, nyilakra osztás; împărţire în parcele/loturi, parcelare; Aufteilung der Feldstücke durch Losziehung. *1848:* Ezen két nyil készittésébe, ki nézés volt a következendö osztályokra is, hogy még most leg elöszöris a Telkeket a menyibe lehet ne darabollyuk el [Görgény MT; Born. F. VIIc].

8. kb. fabrikálás; contrafacere, falsificare; Fabrizierung, Fabrikation. *1809:* Kis Ferentz és György ellen hamis Levelek készitéséért inditott büntetö pere Ö Felsége eleibe hatván ... emlitett hamis Levelek készittése meg akadáljoztathatásáért ... Kis Ferentzet két Esztendei, Kis Györgyött pedig égy Esztendei ... rabságra ... itélte [UszLt ComGub. 1560]. *1841/1847:* Megyei Al Ispány Pataki Daniel idei Aug 19röl tett hivatalos át irásában Darvas Jánosnak hamis levél készittéséert fiscaliter valo prosequaltatását kéri [Dés; DLt 530d/1847].

készítetlen 1. megcsinálatlan, el nem készített; neterminat; unfertig. *1706:* Egy bokor készittetlen vékony örmény vászon lepedö | Két készittetlen uj gyapot gyolcs lepedöcske [LLt Fasc. 146]. *1758:* Két mérö kantár cum

apertinentiis egyik készétetlen Nro 2 [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1813:* A' Koronkai fel dugott uj Tón vagynak két uj zugok. — az Eszaki oldalán lévö zúgó derék ... meg is vagyon készitve ... a másik zúgó pedig még félben áll készitetlen ... Ezen készitetlen zúgohoz tartoznak kötés csere fa gerendák No 4 [Koronka MT; Told. 18].

2. kikészítetlen; netăbăcit; ungar/gegerbt. *1685 e.:* Ezen házak hiján vad(na)k notin börök ... Nro 14 ... Keszitetlen öz bör Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8-9]. *1785:* Készétetlen Juh bür ... No 4 Ki készült bárány bür ... No 2 ... Ki készült Feketén (!) Lu bűr Nro 1 1/2 Ki készétetlen Juh bürbűl valo berles No 1 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns kezével]. *1790:* 1787-be ... 11003 szám alatt, mind a' Marha Döginek, mind pediglen a' Szarvas Marhák gyakor el orazások el távoztatására nézve hasznas Rendelések tétettek volt arrol, hogy ezenn egész nagy Fejedelemségbe készitetlen Bőrből Botskor se ne árultassék, se ne viseltessék [DobLev. III/676a gub.]. *1824:* egy készitetlen bornyu bőr [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1]. *1849:* Két tulok bőr — keszítetlen [Somkerék SzD; Ks 73/55].

3. kb. befejezetlen gyártású; cu procesul de fabricare neîncheiat; unfertig hergestellt/erzeugt. *1843:* A K Monostori Papiros gyár ... által adatik ... ki vetett, enyvezett — egyéb aránt készitetlen iro papíros Tizenegy Mázsa, és kilencz font ... Iro papiros tsak kimerített — egyéb aránt mindenként készítetlen kilentz font, ez teszen egy kötést [Km; KmULev. 2].

készített 1. előállított, csinált; făcut; hergestellt, erzeugt. *1636:* Ez kapu ... reghi auult deszkakkal kezitet [Siménfva U; JHb Inv.]. *1692:* Igen szép bécsi csipkével készitet hálo fő kötök Nro 2 [Bilak BN; JHbK I. 36]. *1755:* Leányom Kovács Ágnes ... Vit el egy Veres Karmasin szin Anglia Mentet Ezüst Varasost Roka Mállal keszitetet [Mezőbánd MT; MbK VIII. 19]. *1791:* (A beteg gyermeknek) 4szer ételetskeje légyen gyénge savanyuságu korpa Cibre, vagy megyből készitett Levesetzke [Dés; DLt]. *1806:* (A) pallo hellyet keszittett Hidass akkora Nagyságu ... hogy azzal Lovatis altal lehetne hordozni [Radnótfája MT; Born. XVI]. *1846:* Az Udvar ház hijjába fel menésre készitett fenyő fa Gradits [Szászerked K; LLt].

2. épitett; construit; gebaut. *1727:* Vagyon Sövénnyel font perje fákra szalma fedél alatt készitett hosszutska disznó ól [Nagyfalu Sz; BfN Nagyfalui cs.]. *1761:* a Gyümöltsös kert közöt elejévelészakra, szalma fedél alat kötéses ágasokon áll ménesek számára készitett hoszszu szin, vagyis Sop [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 303]. *1777:* Vagyon ezen Falu also Szellyiben a Maros vizen egy három köre keszittett Malom [Meggyesfva MT; EHA]. *1825:* A Csür ... Derék fenyö, jo, sima, rako Boronabol valo — Székelly modonn keszittet ket odru [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 150].

3. rakott; făcut, ridicat, construit; gelegt, aufgezogen/geführt. *1850:* téglából készitett oszlop 15 ezek ugyan jelen mind fenn állanak — de meg bomlott omladozo félben vagynak a rombolások mián [Gyéressztkirály TA; DE 5].

4. tapasztott; lipit; verschmiert/klebt. *1824:* A' Pitvarban találtatott Földből készitett Sütö kementze [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

5. (vmilyen célra) készült; făcut; verfertigt. *1750:* közönséges Sátoros kertel kőrül vett rüdeg Marhák(na)k készitett okol [Papolc Hsz; Hr]. *1761:* egj felé nyilo ... Kapun járnak a Curialisnak ... végiben lévö Csitkok számára készitett legeltető alkalmas tágasságu kerben [Szpring AF; JHbK LXVIII/1. 501]. *1785:* A Tökös kertben Szabad hellyen kukuriza Termésre kapával készitett ... iratvány [Görgénysztimre MT; Born. G. VIII. 6].

6. kikészített; argăsit, tăbăcit; gar, geledert. *1625:* Az csizmaziák is mivel minden müveket képtelen drágán adják, végeztük felőlök, hogy ... míveket így adják ... Erdélyben készitett, czapbőrböl csinált kordovány-csizmát jót egy forinton 20 pénzen [Gyf; EOE VIII, 278-9 Árszabályzatban]. *1662:* Harom keszitet Tehen bőr [Kv; RDL I. 146 Thordai Vargha Geőrgy varga házánál]. *1674:* Egy nagy keszitet festet szarvas bör, asztalra valo [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1756:* Molyoktól meg ett készitett nyúl Bőr 5 nagj fejér Berbétz készitett Bör 1 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 13]. *1828:* (A mészáros) Arendátor Társaság ... a' Thorotzkora idegen hellyekröl bé hozott nyers és készitett marha bőrök szerfelett valo oltsosága miatt kentelenittetett a' Hazai piatzon le vágott Marhák bőrét Vásárokra hordozni s tetemes károkkal adni el [Torockó; TLev. 13/3].

7. elkészített; făcut; verfertigt. *1625:* Az vargamesterekről miképpen adják el az sarukat ... Egy czombig érő kocsisnak való szekernyét, tehénbőrböl jól készítettet, adjanak egy forinton húsz pénzen [Gyf; EOE VIII, 277 országos árszabályzatban]. *1758:* dio fa Lábra francziáson készitett ... fal mellé valo kis asztal [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1825:* A Timar Szín eszaki oldala allyának ... fenyőfa gyalulatlan deszkával lett bé boritásokért és ugyan 2 1/2 oldalakra le botsáthatólag készitet árulo táblák el készitésekért 4 átsi napszám 5 Rf 20xf [Dés; DLt 3]. *1836:* Ajándékoza Ecsery Jakab Sámuel Ur ... égy rostélyos karu Csinyoson és szépen készitett veresre festett nagy hosszu fa kanapét [Nagykapus K; RAk 41].

8. ki/odakészített; pregătit; bereitgestellt. *1781:* az a sertesse Hegedüs Daniel igen sokat járt bé az udvarb(an) még engemetis sokat injurialt mivel az Marhák számára készittett kostatt gyakran elvesztegette [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Mart. Csegzi (20) béres vall.].

Szk: *arra (végre)* ~ vmilyen célra elökészitett. *1736:* Mikor az sültet elhozták, az asztalnok kivitte tálastól, s arra készitett külön asztal lévén, felbontotta, s tálban rakván, úgy vitte be asztalra [MetTr 355]. *1812:* a Nagy Aszszony a Groffné édes Annya megragadván a Grofot, a Groffné az arra végre készitett páltzákkal megverte [Héderfája KK; IB. Bala Borbála (22) grófi konyhaszolgáló vall.].

9. elő/felkészített; pregătit; vorbereitet. *1619:* Felséged az nova confederatióra készitett követ urakat az promissummal együtt expediálná [BTN² 370].

10. írt, szerkesztett; redactat, întocmit; abgefaßt. *1790/1799:* a többször elö fordult 784béli Udvari decisio minden leg kissebb részeiben effectumba vétettessék, és ennek tellyesittése modgyáról, punctumrol punctumra készittett tökéletes relatio küldettessék bé [Torockó; TLev. 5/18 Transm. 408-9]. *1850:* 1850 September 2án keszitett utosittás [Sárd KK; WassLt] | a fennebbi pontok szerént készitett Contractus [Dés; DLt 1061]. *1862:*

Mely ilyetén költsönös végrendelkezésünkről a törvényszerüség között készített okmányunkat, két egy forma példányban ... kiállitva ... ezennel kiadjuk [Kv; Végr.].

11. egybe/összeállított; întocmit; zusammengestellt. *1781:* a' Birák a' praestatiokról készített Tabellákat a' Bé váltónak adván óly móddal készítve, hogy minden műre fel osztassék a' ki szabott vagy rendelt praestatio [Torockó; TLev. 9/20]. *1837:* (A) Czéh mestereknek, a Czéh pénzei, s minden jövedelmei pertractatiojárol készitet számadásaik meg visgáltassanak [Kv; ACSzám. 114].

12. vkitől kiállított; întocmit de cineva; durch jn ausgestellt. *1831:* a' Dées Aknai Birákok által megis betsültettem ... erről az Birakok által készitett Betsü levél világosabban is meg mutathattya [Dés; DLt 332]. *1849:* A T. Rendör igazgatosághoz női Szabo Kronstädter Josef által készitett és ötven két forint és 7 xrt tartalmazo konto lévén bé adatva ... mondgya meg a' nő hogy azon készittetések ki reszére és ki rendelésére tétettek ? [Kv; Végr. Vall. 54].

13. kiagyalt/tervelt; plănuit, inventat; ausgeklügelt/dacht, ersonnen. *1678:* Sokan az hazafiak közül ... minemü veszedelmemre készített szándékkal és igyekezettel legyenek, azt bizonyos jelekbül kitanultam [TML III, 102 Teleki Mihály a fej-hez]. *1690:* sok utakon, módokon ellenünk készitett veszedelmes praktikájoktúl, álnok(úl) forralt hamis minájoktúl, szent kezeivel védelmezvén [WassN 94]. *1777:* Mely két egy mástol tavol levö epületek(ne)k oly tsendes idöb(en) esett Egy szersmind valo meg egesek, Valamely gonosz ember(ne)k elöre keszitett mestersege Nelkül telyes lehetetlen lett volna [Majos MT; Told. 26/21].

◇ **Sz.** *1710:* Rákóczi Ferenc megfelele a vármegyék supplicátiójára ... Remonstrálá, hogy ... amit a jesuiták tanítanak is, noha azt hazudják, hogy az ő munkájok, de mind a régi más szerzetekbeli tudós emberek inventiói, hanem a jesuiták a másoktól készített étket magok tálokban rakták, s úgy adták elé [CsH 387. — 1707-re von. feljegyzés].

készítette vki kikészítette; tăbăcit (de cineva); (von jm) geledert/verfertigt. *1681:* Varga készétette, bányakra való ökör bőr Nro 3 | Timár készetette cserzett Juh bőr Nro 22 [Vh; VhU 561, 563].

készítget 1. előkészítget; a pregăti din cînd în cînd; nach und nach verfertigen. *1595:* Miert hogy az Birak Wraim közülnek (!) vala Wrúnk ö fge eleiben, foldoztattam az varos 2. kucziat, és kezitgettem az útnak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 153 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Szk: *~i az utat vmire* egyengeti az utat vmihez. *1669:* kérem azon Kegyelmedet, elébbeni írásom szerint készítgesse az útat arra, hogy minden hivatalomtúl válhassam meg ő nagysága nehézsége nélkül [TML IV, 416-7 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. szerkesztget; a compune încetul cu încetul; langsam abfassen. *1656:* En mostanrol valami el maradott az Nagyságod méltó ditséretiben, készitgetek Isten kegyelmességéböl, több egy néhány rendbeli munkákot-is, mind Deákul, Magyarul [ÖGr Aj.].

3. *~i magát* **a.** felkészül vmire; a se pregăti pentru ceva; sich auf etw. vorbereiten. *1662:* Fejérváratt ... a fejedelem igen megnehezedett volna ... die 11. Octobris ... csak keresztyén tanítóival, Csulai György, akkori püspökkel ... és Medgyesi Pállal, akkori udvari papjával ... üdvösséges buzgó imádságokkal, könyörgésekkel magát erősgetvén, készítgetvén ... azon napon reggeli 11 órakor, szép csendes kimúlása által az élök társaságábul kiköltözött vala [SKr 291-2]. — **b.** kb. (iszogatva) kikészülget; (bînd cîte un pic) a se cam chercheli; (langsam trinkend) nach und nach fertig werden. *1834:* látva hogy már reggeltől fogva készitgeti magát, 's nints kivel beszélni ... el hallgattam ... már délig szüntelen áldozván Bél Istenenek ... ugy el ázva hogy a lábán állani már nem tudott [Bögöz U; IB. Bentzedi Sándor ref. pap nyil.].

készítgettetik elő/felkészítgettetik; a fi pregătit (pentru ceva) din cînd în cînd; nach und nach vorbereitet werden. *1782:* én ez orátol fogva, valoságos Reformatus lészek és Tiszt Vram Kegyld által kivánok Ur(na)k Sz. Vatsorájával élni az én gyengélkedö Hitem(ne)k erösittésére, és kegyld által kivánok utolso végemre készítgettetni [Gyalu K; RAk 75].

készíthet 1. előállíthat, csinálhat; a putea fabrica/produce; erzeugen/herstellen können. *1650:* sohul nem foghnának my számunkra saletrumat készíthetni [KJ]. *1677:* minden rendek ... kereshessenek és készíthessenek Kénesöt, ily módok alat ... hogy ... senkinek másnak el-adni szabados ne légyen, hanem csak a' Fiscus Tárházában avagy Kamorájában tartozzanak be szolgáltatni [AC 48]. *1855:* Hesdati Bonde Todor Egy löterü szenet egethet ... Járavizi Kulda Nyikuláj két lo terü szenet keszithet ... Cserki Vurtán Szimion 1 loteru kérget készithet [T; Born. G. XXIVg].

2. építhet; a putea construi; bauen können. *1841:* Minthogy belsö telkeimen semmi épületek nintsenek meg egyeztem benne hogy azokra illö sellér házakot, de nem felette költségeseket készithessenek, azokot a kiváltáskor meg fordittani tartozom az akkori betsü szerént [M.igen AF; BLev.].

3. *irtást ~* irtásföldet csinálhat; a putea face curătură/laz; Rodung machen können. *1771:* ha onan az fákat el hordhatnak s az hellyet az le dölt faktol meg tisztagathatnák; ott az Batrinai Gazdák szép Irtast keszithetnének [Roskány H; JHb 93. XIX. 6].

4. (métát) kijelölhet; a putea fixa (un semn de hotar); (Flurgrenze) bestimmen können. *1831:* ezen 8.500 öl hoszszuságu Métának ki vágotása alkalmatosságával, olyan mélységekbe, és kőszirtes Hegyekbe ütköznénk belé ... olyan artificialis Métát nem készithetnénk, hogy csak rövid idö mulva is ujjabb Metalis differentiára alkalmatosság ne adodjék [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

5. elő/felkészíthet; a putea pregăti; vorbereiten können. *1679:* Mikor indul Uram Kegyelmed már a tractára, azt is örömest tudnám, hogy én is készíthetném Kegyelmeddel emberemet s instruálhatnám ⟨ki⟩vánságimról [TML VIII, 486 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

6. szerkeszthet; a putea redacta; abfassen können. *1800:* a' dologban jártos, Molnár Ur leg jobb Instantiát keszithetne[a] ... a' Jobbágyok és Szegények Védelmére [TLev. 17/5 Köpetzi Nagy Josef lev. Nsz-böl. — [a]A császárhoz].

készíthetés előállíthatás; posibilitatea fabricării/producerii; Möglichkeit der Herstellung. *1677:* Kénesőnek keresése, és készíthetése fel szabadittatik, Fiscusnak adván-bé fizetésért [AC 263].

készítmény produs; Produkt, Erzeugnis. *1844:* Erdéli Sámuel ... kéré tehát hogy készítméyeit (!) tsak ahoz értő egyének[a] nézhessék meg, a' büntetés visza adasson, azonba ily nemű készítményeit szabodoson készíthesse s árólhassa [Zilah; ZFaz. — [a]A látómesterek]. *1849:* az elöttem ezennel megmagyarázott árjegyzék szerénti készítmények árai mar ennek elötte Kelemen Beni altal kifizettettenek | Krizsán Mária részére ... csak is köntösöket mintégy 12 darabot készitettem 's mindezekért maga Kelemen Beni személyesen fizette mindanyiszor a' keszitmények árait [Kv; Végr. Vall. 54, 63].

készítő 1. vmit előállító/gyártó (mesterember); (meseriaş) care face/produce ceva; etw. herstellend(er)/erzeugend(er) (Handwerker). *1843:* ezen vallomást kereskedö Pap Ferencz ... oda modositja, hogy ... csak annyit hallott, hogy elébb az Üeberschlagot készittö mérnök Ungvári György azt mondotta, hogy nincs szűkség fára mert van elegedendö [Dés; DLt].

Szk: *bagaria ~. 1681:* Bagaria készetö Timar [Vh; VhU 216] ∗ *cseres/cserzett bőr ~. 1681:* Cserzet bör készetö varga Mester Pers. 3 | Cseres bór készetö Timar 3 [Vh; VhU 76, 216] ∗ *kordovány ~. 1729:* Az Kordovány kiszitö Szamos Ujvári vagy Gerlai Örmenyeket az láto pénz exigalasokkal az Kordovány, vagy szattyán iránt Országos sokadalmakbol el idegenitették [Dés; Jk].

2. vminek előállítására szolgáló; care serveşte la facerea/producerea a ceva; zur Herstellung einer Sache dienend. *1756:* Pitvarba fordulván ... nyilik egy hársfa deszkából való ajtó ... az aszszu szőllőtt készitö boltos házba [Déva; Ks 92. I. 32 Kúrialeír.]. *1849:* Egy Gomba fánkot készitö pléh kalán [Somkerék SzD; Ks 73/55].

3. *huszas ~ masina* huszas pénzérmét gyártó/hamisító gépezet; maşină de falsificat monede de douăzeci; Maschine zur Herstellung/Fälschung von Zwanzigern (Münzen). *1840:* hol az Huszas készittö Masina vald meg ... ? [K; EMLt vk].

4. összeállító, szerkesztő; care întocmeşte; abfassend. *1835:* az öszve iratásokot készittö Nms Szék [Vaja MT; HbEk]. *1843:* Ferenczi Josef mondotta volna, hogy a Nemes Város Szamoson álló közelebbi két hidjainak reparatiojához meg kivántato fa mennyiségbe a planum készittö mérnök akarta a maga fáit két árron bé taszittani a Városnak [Dés; DLt 1480].

5. előkészítő; care pregăteşte; vorbereitend. *1730:* G(ene)ralis szállását készitö becs(ü)l(ete)s embereknek borra valot Den. 20 [Kv; Szám. 56/XIX. 9].

6. vkit vmire elő/felkészítő; care pregăteşte pe cineva pentru ceva; jn vorbereitend. *1823-1830:* legelöbb is kérdem a húgomat, hogy hát Mátyus Boriska hogy vagyon? ... Az húgom holmi készitö beszédekkel eléáll ... mondom hogy: Engemet ne készits, mond ki a dolgot, mert nekem mint legénynek szabad kérni, s a leánynak szabad jöni vagy nem jöni [FogE 291].

készíttet 1. csináltat; a dispune să facă/pregătească; machen lassen. *1585:* Jöwe Lypparol[a] egy czhyauz ... kezytette(m) vaczhorat Nekyk [Kv; Szám. 3/XXII. 70. — [a]Lippa, Erdély egyik délnyugati végvára]. *1621:* Gubernator Vra(m) itt leteb(en) paranchiolta vala hogy egy Zekely hadnaginak kezittetnenk egy Gialogoknak valo Dobot [Kv; i.h. 15b/XI. 283]. *1681:* Vizi Malom ... Migh à keö padgiais jobban el nem romlanak, addigh kellene helyeb(en) mast készettetni [Hátszeg; VhU 603-4]. *1766:* Hogy ha talám történnék, hogy valamellyik a' Birák közül az irt Constitutio[a] ellen hibáznék, Stomp Wásakat készitvén vagy készittetvén ... exemplariter büntetödgyék [Torockó; TLev. 9/11. — [a]A stompvaskészítést illető végzés]. *1806:* (A) pallot ... minden Esztendöben Viz arádáskor a' Tutajok el rontották, és a' Regeniek ugy keszittették a' Mostani Kis Hidast [Szászrégen; Born. XVI. 89 Kádár János (63) vall.]. *1842:* Egy mesterséges szép ezüst Canna meg aranyozva. Készittette M. Gy. Monostori Mlgs Kabos Ferentz Ur Feleségével Mlgs Katona Eva Ur asszonyal 1782 e. [M.nádas K; RAk 93].

2. építtet; a dispune să construiască; bauen lassen. *1680:* készitetet az Dnus R(acioni)sta Madarász mattyas ur(am) szamara egy nyari deszkas tornaczot, melly(ne)k fában foglalt kristállyos két kis ablakai is vad(na)k [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. *1746:* Az Thordán lévő Ház iránt controversia lévén ... Susánna az elsö háznak meg epittését segillye 12 szál deszkákkal, Mária pedig ã tőbb accessoriumokat készittesse [Torda; TJkT III. 39]. *1748:* Mlgs Gróf Boros-Jenői Székely Lászlo Ur ö Nga requirálván a' Tiszt. Ecclesiát, hogy Idvezült Felesége ... meg hidegedett Tetemeit kivánná a' Belsö Farkas Útszai Templomba temettetni, és kőből Temető Bóltot keszittetni e' Temetségre, adprobálta az Eccla az ő Nga kivánságát és engedett ő Ng(ána)k Temető Bóltot készittetni száz Magyar Forintokért [Kv; SRE 179]. *1821:* egy Sellér Házat tsináltatott ... készitetett rako Boronafábol ... Deszka padlazattal — viszont Deszkaval fedve [Görgény MT; Ks 79. 126].

3. *hidat ~* hidat veret; a dispune să se construiască pod; Brücke schlagen lassen. *1732:* Az Sáros hidon tul, az Deberke hidgján, innen lévö Viz Csinalta nagj árok mia az ország uttyán nem járhatni ... Kire nézve ... Concludaltuk hogj Csatani Ispán ... oda az hol az regi utt volt jo erös sziles hidat keszittessen ezen a heten [Dés; Jk 431a].

4. állíttat, emeltet; a dispune să se ridice/facă; verfertigen/erstellen lassen. *1812:* (A) Groff ur a' Küküllö árkát más hellyre vétette ... Csapogátokot készittetett ... szökö kutakot tsináltatott [Héderfája KK; IB. Osváth Ferencz (48) jb vall.].

5. ásat; a dispune să fie săpat; graben lassen. *1814:* A pintze Földe Felettébb valo Nyirkassága elhárittására, abban Árkokat vágattatott, és Csatornát Készittetvén, a' vizet abbol Ki vette [Banyica K; BfR 117/1 Kertész Ursz (60) hortulanus vall.]. *1841:* kemény rendelést kapot a Közönség, hogy két itato kutat keszitessen [Bogártelke K/Km; KmULev. 3].

6. (bőrt) kikészíttet; a dispune să fie tăbăcită (pielea); ledern lassen. *1679/1681:* Vannak à Jószágb(an) oly Timarok ... azok(na)k adasso(n) bőröket ki, s készettesse(n) ... mennel tőb kordovánt, es Bagariat véllek [Vh; VhU 678].

7. alakíttat; a dispune să fie transformat/făcut; bilden/gestalten lassen. *1784:* a Várhegyi hegjen nehai Sza-

bo Mihallynak itten laktában Bongorttya volt, fen a' Tetőn ... szép térséget készitetett ⟨bel⟩ölle [Várhegy MT; MNy XXXIII, 337]. *1794:* Az ide való M. Madarasi, Veteményes, és Gyümőltsős Kertnek hatulso és Nagyobb Része igaz é, hogy hápa hupás haszantalan, s a' fel Szántásrais tellyességgel alkalmatlan helly vőlt, s igaz é, hogy aztat az Exponens Gróf Ur nagy szorgalmatossággal s költséggel hozta, készittette s planéroztatta az mostani formájára ... ? [Msz; BK vk].

8. előkészíttet; a dispune să fie pregătit; vorbereiten lassen. *1769:* a' Militaris Quartélly Házakat és Epületeket minden szorgalmatossággal ugy készittesse Kgld és reparaltassa ... hogy ad 15tum ... 8br(is) készen légyenek [UszLt XIII. 97].

9. el/megkészíttet; a dispune să se facă/pregătească; anfertigen/richten lassen. *1731:* Kovats Maria Aszszany egykor Sővényfalván[a] feredött készitetet vala ... és még én hoztam Poleka nevű fűvet a feredob(e), s meg főztem a feredőt, engemet a hideg el lelt vala [Born. XXXIX. 16 Maria Szakács (34) vall. — [a]KK].

10. vmire elő/felkészíttet; a dispune să fie pregătit pentru ceva; vorbereiten lassen. *1704:* Ugyan ma készítteti az úr a lovait, két szekeres lovat és két paripát, kiket holnap ... be akar küldeni Havasalföldébe [WIN I, 246]. *1710:* Más ármádát is készíttete a császár, és a bavárus ellen Bavériában küldé [CsH 359. — 1705-re von. feljegyzés].

11. fogalmaztat, szerkesztet; a dispune să se redacteze/întocmească; abfassen lassen. *1657:* sieték instructiókat készíttetni és az követekhez s az dologban interessatus nagy emberekhez küldeni [KemÖn. 306]. *1690:* az General ő kglmeis az maga resziről kivántatot Patenseket, az szerint az mint pecsetelve ide küldőtte, mennel felesebben keszittessen és külgye ki azon Ország gyülésere [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja]. *1775:* Azután emlitett néhai Édes Atyánk a' Ns Vár(me)gyétől vett Facultással, ugyan azon Ns Vár(me)gye Tisztyei által legitime emanuált Relatoriát készitetett, mellyet hasonlóképen exhibealunk [Torockó; Bosla]. *1813:* (Az udvartól) olly parantsolatot vettem hogy a Birákat vigyem ki és jártassam kőrül az egész fogást ... En e szerént a Birákokat ki vittem, és Testimoniumot készittettem [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9].

12. (éneket/verset) szereztet; a dispune să se compună (cîntece/poezii); (Lied/Gedicht) komponieren/schreiben lassen. *1836:* (A) Püspök Ur Fejedelmünk ő felségének születése és név napjára ... szép Hymnusokat készittetett [Nagykapus K; RAk 14].

készíttetés csináltatás; facere; făcut; Machenlassen. *1678:* feles bogárhátu ezüst sinornak készíttetése felől parancsolván Uram Kegyelmed nekem a minap, melyrűl való ujjabb parancsolatját Kegyelmednek Uram elvárom [TML VIII, 371 Vajda László Teleki Mihályhoz]. *1748:* a' Mester asztal(na)k mellyis allott 12 tal étkekbol ... el költése concernalta az öregeket hatot vagj hetet feleségestől, két Iffiu mester embert, item a' két Láto Mestert, kikis kötelesek voltak ... az étkek készíttetésére, hogj ha mi fogjatkozás deprehendaltatott hat forintig büntődtek (!) érette (így!) [Torda; TJkT III. 223]. *1849:* A T. Rendőr igazgatosághoz női Szabo Kronstädter Josef által készitett és ötven két forint és 7 xrt tartalmazo konto lévén bé adatva ... mondgya meg a' nő hogy azon készíttetések ki részére és ki rendelésére tétettek ? [Kv; Végr. Vall. 54 vk].

készíttetett 1. csinált, készitett; făcut, confecţionat; gemacht, verfertigt. *1681:* Az vas veretésre készíttetett víz kerék jó, annak forgó tengelye új [CsVh 92]. *1706:* Egy pár vekony varallyai gyolcsra keszittetett igen szep reczes lepedő [LLt Fasc. 146]. *1732:* (A templomban) vannak heljheztetve mesterségesen készíttetett négj to csokros téli virágok [Kóród KK; Ks 12. I]. *1760:* Egy Cziprus Fa Filegránt munkával Ezüst virágokkal készíttetett Ládátska [Mv; TGSz]. *1766:* Egy tutzet rosa onbol készitetett tálok [Lezsnek H; Szer. Harsányi Éva inv.]. *1821:* a' Tkts Fő Biro Ur adsistentiájával el vétettetett K. Monostoron lako Fusser Richter Miklos által készíttetett 2. garnetura Székek és Kanapék [Kv; ACSzám. 57].

2. csináltatott; făcut, confecţionat; gemacht. *1598:* Zigyarto Balindtwl az Oregbiktwl az Tataroknak keszitetet kocyhoz es lowakhoz 4 haamtaskat ... d 40 [Kv; Szám. 7/XVIII. 43 Th.Masass sp kezével]. *1763:* Az Nehai Melgs Baro Ur Hazassagara keszitetett ... köntősön vgymint mentén és dolomanyon lévő ezüst gombok is le szedettettek [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1806:* A' Regi Pallo helyett keszíttetett Hidas akkora, hogy ket őkrű, Szekeret bele lehetne szállittani [M.régen MT; Born. XVI Gorbai János (32) vall.].

3. épitett; clădit, construit; gebaut. *1680:* vagyon ... tőlgy fa boronakbol fel rova uj sendellyes hejazat allat negy külűre, es negy nyilakra készitetet Kása Tőrő [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. *1753:* talaltatik az Béresek lakására készitetett egy kis házacska pitvarával egyetembe [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7]. *1791:* egj borona fábol készíttetett és Naddal bé fedetett alkalmasotska Tselédház [T; CU]. *1803:* égy már meg tzondollott sendeljel fedett kö lábakkal erősitetett kövekből készitetett Torony [Betlensztmiklós KK; UnVJk 30].

4. felállíttatott, veretett; construit, ridicat; aufgestellt/geschlagen. *1796:* a Nságod Ádámosi Udvari Tisztye ... egy állo hidat szándékozik epittetni, a melylyel éppen egyenesen praejudicálni akar az Exponens Ur Aszszony ő Nagysága nagy Munkával és nagy költséggel készíttetet ... Adámasi Hidjának ... azért ő Nsága Nsgodat ... azon Hidnak készíttésétől 's fel alittásától inhibeáltatya 's tiltatya [Ádámos KK; JHb XIX/56].

5. rakott; făcut, construit; gelegt, aufgeführt. *1774:* Tészta néműek sűtésére keszíttetett kis kerek kementzetske [T; CU].

6. kikészített; argăsit, tăbăcit; geledert. *1724:* Az Betslts Timároktol eddigh p(ro)ducalt Privilegialis Levelekből, nem constal, hogy az Idegen országokban Szkompiaval készitetett Bőrők ez országhban, leg közlőbb (!) ez Városba ne hozattassanak, sőt Specialit(er) adattatván Brassonak, Szebennek, Beszterczének, és Colosvárnak a' Bőrők iránt Privilegiu(m), azon Specificalt Varosokon constal, hogj bővséggel vitetnek és árultatnak külső helyekről hozott Szkompiaval készitetett Bőrők [Kv; TJk XV/4].

7. előkészitett; pregătit; vorbereitet. *1662:* az erdélyi mezei kapitányok: Faragó András, Bánházi István és többek az ő czerekkel, minden arra készíttetett lövőszerszámival ... Kassa várasa alá szállott vala [SKr 211].

8. kötött; redactat, încheiat; (ab)gefaßt. *1845:* a' Szülö nagy Atyánknak néhai Márkos Péternek Kis Sollymos Falvával 1728-ban készittetett Contractussa [Kissolymos U; Márkos lev.].

készittethet csináltathat; a (se) putea face; machen lassen können. *1681:* Vadnak az hámor körül füves kertek is holott az marhák számára szénát elegendöt készittethet [CsVh 107 fej.].

készittethetik csináltathatik; a se (putea) face; verfertigt werden können. *1799:* Ezen erdöben nagyobbára lévö cserefákbol gerendák, szarufák és léczek készitetthetnek [Jobbágyfva MT; EHA].

készittetik 1. csináltatik, elöállíttatik; a fi făcut; hergestellt/erzeugt werden. *1662:* Négy bástyái azután mind földhantokkal regulariter rakattak és felépittettek vala[a]. És azokra Fejárváratt huszonnégy mind egyforma középszerü lövöszerszámok öntettek s készittettek vala [SKr 201. — [a]Az Ér és a Berettyó egybeszakadásánál lévö puszta földvár újjáépitésekor 1. Rákóczi György országos várépitkezései rendjén]. *1681:* Az vas veretésre készittetett viz kerék jó, annak forgó tengelye új, öreg és vastag fennyö fábul készittetett [CsVh 92]. *1807:* Jegyzéke Azon eszközök(ne)k mellyek ... a Császári Csik felé menö utnak meg tsinálására s igazitására készitettek[a] [Usz; UszLt ComGub. — [a]Köv. a fels.]. *1869:* Megrendeltetett, hogy minden egyházi számadásokra nézve egy bekötött könyv készittessék, és ebbe irattassanak be az évenkénti számadások [M.bikal K; RAk 177].

2. vmivé kiképeztetik; a fi făcut/amenajat pentru ceva; zu etw. ausgebildet werden. *1750:* vak Ablak ... gyalult fenyö deszkábul, Sárga, veress és zöld festékkel vass Zárral, vas Sarkakra, egy felé nyilo Ajtocskával Almáriumnak készittetett [Papolc Hsz; Hr].

3. épittetik; a fi construit; gebaut werden. *1737:* szép nyári mulato helly ... Nyugot felöll valo oldalában vagyon egy küs boltos rejték, melly hihetö avégre készittetett, hogy félelmes idöben féltö portékát rakjanak belé és kövel bé rakják [CU Petrichevich-Horváth Boldizsár conscr.].

4. állíttatik, emeltetik; a fi făcut/ridicat; aufgestellt/geschlagen werden. *1846:* Az Ó hid függö alkotmányának elbonthatása, és feszittönek fel allithatása véget szükséges hogy a' hid alá állás készittessen bé verendö fenyö Czövekek Segedelme által [Dés; DLt 858/1847]. *1847:* (Az erdöbiztosoknak) Kötelességek ... megvisgálni és számba venni a határán lévo kerteléseket, hogy az Erdöségekböl közönség hejbe hagyása nélkül kert ne készittessék [Torockó; TLev. 10/9]. *1851:* Még a' malom udvarán egy 15 cserefa lábakan álló eresz; ez az Őrlök számára készittetett [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

5. hányatik; a fi ridicat/făcut; (auf)geschüttet/gehäuft werden. *1831:* abba az egyenes Metalis ductusba ötven öletelöre nézve ... határ homp készittetett | egyenes lineaba ötven öl távulságra halom készittetett [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

6. alakittatik, létesittetik; a fi făcut; hergestellt/zustande gebracht werden. *1757:* egész cultivalo Határunkban mindennemü nevezetes szánto földeink, és kaszáloink nagyobb részint ami (!) értünkre, hol erös erdökböl, hol pedig bókrós tövissel el lepett helyekböl nyittattak és készittettek [Guraszáda H; BK ad nro 144]. *1843:* A tanarók végében lévö kender és len el-áztatásához és bé-hordásához ha kenderáztato készittetik 16 marhás napszám [Csekelaka AF; EHA].

7. felkészittetik; a fi pregătit/instruit; vorbereitet werden. *1575:* Meg tekintwen eo K. varosswl az Mostany zwkseget vegeztek azt, hogi az Tyzedekbeol keszitessek Az varosnak oltalmara zaz gialog [Kv; TanJk V/3. 123a].

8. szerkesztetik; a fi redactat; abgefaßt werden. *1710 k.:* három regestrum authenticum készittessék, egy pro gubernio, másik pro thesaurariatu, a harmadik pro camera aulica [BÖn. 907]. *1788:* a Robbotás Parasztoknak egj néhány Instantiájok nem az arra rendeltetett tulajdon Agensek hanem mások általis készittettek [UszLt X. 80 gub.]. *1794:* Szabo al(ia)s Pityika Jov (!) 58 Esztendös ... halotta hogy a Dsugya ellen Instantia fog készittetni [Vályebrád H; Ks 81. 57/56].

9. (törvény) hozatik; a fi legiferat; geschaffen werden. *1809:* Azon törvények és Flgs rendelések, mellyek a Bányászok(na)k, és azok mellett lévö Személlyek(ne)k immunitatiojárol Szollanak az arany és ezüst mivelö Bányászokra nézve lévén keszittetve azok a' könyörgö Tarsaságra[a] ki nem terjesztethetnek [Torockó; TLev. 9/43. — [a]A torockai „Metalurgica Társaság"-ra].

10. elökészittetik; a fi pregătit; vorbereitet werden. *1710:* De semmit azok a rátiók nem használnának Teleki Mihály practicája ellen, mert Isten el akar vala büneinkért országostul veszteni s úgy készitteték út veszedelmünkre [CsH 132. — 1677-re von. feljegyzés].

készittettetik csináltatik, készittetik; a se face; gemacht/angefertigt werden. *1799:* szükségesnek találta a' Királyi Gubernium ... szoros meg-tartás végett meg hagyni ... Hogy ennek utánna ... minden Contribuensre nézve külön külön külömböző két felé hajtott[a] Rovások vulgo Czinkos (!) nevezetüek ... készittettessenek, és minden faluban bé-hozattassanak, 's ezen ... Rovásokra minden Administratio igasságoson fel-jegyeztessék [AszLt 207 nyomt. gub-i körrend. Kv-ról 6014 és 6463/1799. — [a]Egykorú kéz *hasitott*-ra javitotta].

keszkenő 1. (díszes/himzett) kendö; năframă (împodobită/brodată); (verziertes/gesticktes) Tuch. *1576:* Wagion igen hytwan wyselth weres kezkenyeo egi | Wagion ket kezkenyeo, Egyk gallos giolch, masik feyrytlen (!) wazon Sahos [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8, 11]. *1592:* Toth mihalj kezdi mondanj Tamasnenak ... te loptad el az kezkenott engem orrogatnak erte [Karatna Hsz; HSzjP Kun Miklós ns vall.]. | az keöntest, es az karasia zokniat ... egy kezkenöt ... az en leanio(m)nak Katanak hagiott vala Balas Janosne Katalin [UszT]. *1593:* Georgi, Eottues Marton Jnassa, vallia ... tudom hogi kezkeneot adott Lukachnak az Azzonj [Kv; TJk V/1. 333]. *1604:* Az Felperes keres az Alperesen ... harom giolcz also inget, ket giolcz eleo ruhat ... egj selyem kendeot ket kis kezkeneot ... egy feore ualo kezkeneot [UszT 18/35]. *1699:* Ket keszkenyö egyik ... Az másikon puplikany szin sellyemböl s arany fonalbol kötöt szegeletek vadnak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1714:* Viseltes Keszkenjö No 7. ket hasonlo Csépkével aranj, s

ezüst fonallal ki varrott fl. Hung.35 ... Keszkenyönek valo egj Par Csipke [AH 29]. *1798:* Egy Aranyal varatt keszkenöt is láttam házánál [Dés; DLt]. *1803:* egy felleges széjű keszkenyő [Kvh; HSzjP].

Szk: *aranyos ~. 1628:* Ket arannias kezkeneő. Egy Aranniazatlan tórók kezkeneő [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44]. *1633:* Szabo Jakabne Azzonio(m) eg' szep aranias keskeneöt ... uarrot Abruginak mind az legeni neue s mind az Azzoniome rea uolt uarua [Mv; MvLt 290. 120b] ✱ *betűs ~* feliratos kendő. *1633:* egy beöteös keszkenőt varratott vala en velem Zabo Jacabne, az melljet ... azután Abrugi Istuannak adott volt, Ez uolt rea varua[a] [Mv; i.h. 124b. — [a]Köv. a szöv; egy részét l. *búcsú* al. a *~t vesz* szk-nál] ✱ *csipkés ~. 1665:* Egy scofiummal varrot czipkes keszkeneő — f. 2. Ket selyemmel varrot keszkeneok — f. 1. [Kv; RDL I. 29]. *1716:* Zőld selymes készkenő. Más csipkés tarka készkenő. Egy veres fonatos kendö [Fintaháza MT; MMatr. 67] ✱ *ezüstfonalas/ezüstös ~. 1752:* Egy Baraczk Virág Szin ezűst fonalas keszkenyő [Nsz; Told. 2]. *1768:* Czitran szinü Gazdag ezűstes keszkenő [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109] ✱ *fodros ~ 1789:* vettem kezemhez ... 1. Rendbéli vékony varrott patyalat öltözetet hármas tászlival, ing ujjal, elő ruhával Udvari gallérral, belső fodros keszkenővel edgyűt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] ✱ *fogmosó ~. 1789:* vettem kezemhez ... 6 kis fog moso keszkenöket [uo.; i.h.] ✱ *gyapottas ~. 1688:* Egy Gyapottas keszkenyőtöl f — // 04 1/2[a] Egy végh Savostol Egy Végh Hatostol f — // 04 1/2[a] [Mv; MvRKLev. Vect. 17. — [a-b]A fizetett harmincad]. *1816:* Schammel szin gyapattas keszkenyő ... 5 Rf [Kv; Born. IV. 41] ✱ *gyöngyös ~. 1763:* Fejér gyöngyös keszkenő Selyem [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.] ✱ ? *hatos ~* '?' *1671:* Czompo Christoph viszen Leng(yel) orszaghra Fel veghes köz Gyapőt Patyolatot negy szaz harmintz vegh(e)t ... Hattos Kesz keneot huszon eőt v(e)g(e)t [Törzs] ✱ *himes ~. 1633:* en nem latta(m) hogi senkj Nagy Peternenek lellt keszkenött adott volna sem hogy az eőueben himes kezkenött hordozot volna akkor, nemis hallottam, hogy akkor senkj el veszet kezkeőneőjet kerdezte, es kereste volna [Mv; MvLt 290. 111a] ✱ *karmazsinos ~. 1714:* Egy aranyos karmasinos Attyok nevet viselő keszkenő [Kv; Pk 6] ✱ *keresztelő ~. 1824:* Egy fáin keresztelő keszkenő rozsa Szin Tafota bélléssel, körös környül petinét Csipkével gárnirozva [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *kézbeli ~. 1806:* kézbeli keszkenök 5 5 Rf [Szentkirály Hsz; HSzjP]. *1837:* Hat kézbeli keszkenyők [Kvh; i.h.]. *1847:* vagyon két kézbeli keszkenyő [Szentkatolna Hsz; i.h.] ✱ *kézi ~. 1589:* Ket fejeres kezy kez keneo vyak. Ket Aranias kezy kezkeneo [Kv; KvLt Vegyes I/2. 37] ✱ *kockás ~ → szőttes ~* ✱ *matászával szőtt ~* selyemmel szött keszkenő. *1674:* Egy kendő az fiokáb(an). Egy nagy széles mataszával szött keszkenő [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] ✱ *muntyán ~* havaselvi/munténiai kendő. *1740:* Styirbulnak a Szokmánya csinálásáért Dr 60 Valami Muntyán keszkenőkért Dr 48 [M.köblös SzD; RLt Rettegi István, DiarOec. 7] ✱ *nyomtatott ~. 1630:* Bolgar Janosne szolgaia hozot teöreök Orszagbol ... 3 végh nyomtatot kezkeneöt ... d 24. 2 végh Jndiaj Giolczot ... d 12 [Kv; Szám. 18b/IV. 64]. *1688:* Egy Végh Nyomtatot keszkenyötöl f — // 12[a] [Mv; MvRK Lev. Vect. 17. — [a]A fizetett harmincad] ✱ *orca-dörgölő ~. 1777:* Orcza dörgölő keszkenyő 6 [Nsz; JHbB 406 gr. Bethlen Rozália kel.] ✱ *portai ~. 1642:* Egy Kaftan, Portai keszkeneők no 4 [Koronka MT; Told. 26] ✱ *recefátyol ~. 1790:* Egy fejér retze fátyol keszkenyő [Mv; MvLev. Poka Katalin hagy. 4] ✱ *sléziai ~. 1788:* 1 fáin Slesiaj keszkenyő [Berz. 8. 72] ✱ *strófos ~* csíkos/sávos kendő. *1805:* Groff Nemes Josefné Aszszony ö Nga ... Vit el még Szamosfalvárol[a] ... Nagy Seljem Viola Szin kék Strófos keszkenyőt [Kv; BLt 12 Nuszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall. — [a]K] ✱ *szkófiumos ~. 1629:* Egy Szkofyumos vy kezkeneő tt f. 1 d. 50 [Kv; RDL I. 132]. *1633:* Zabo Jacabne igen szep skophiumos kezkeneőt uarra Abruginak, az madarak(na)k megh az labokis Arani, es ezvst fonal uolt [Mv; MvLt 290. 28a] ✱ *szőttes ~. 1820:* Tiz kézbeli kotzkás szőttes keszkenyők 20. Rf [Árkos Hsz; HSzjP] ✱ *táblás ~. 1801:* Egy forma Tottol vet Tablás keszkenő 22 Ugyan egy forma Tottol vet keszkenő 11 [Pestes SzD; Told. 19] ✱ *tízes ~* '?' *1674:* Egy festett kissebb ládáb(an): tizen-őtt Tőrők keszkenő. Eőtven egy tizes keszkenő [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.] ✱ *török ~. 1576:* Wagion egy tereok kez kenyeo ket wege waroth [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. *1790:* veszszős potyolat Elő Ruha, Jng uj, tászlistol, 1 potyolat Tőrők Keszkenő hozzája [A.jára TA; BLt II. 12] ✱ *úri ~. 1711:* 1 Tafota Fersing 13 ... 1 Uri Ingh 15 // — 1 Uri keszkenő ighen friss 26 [ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ *vetkező ~. 1789:* vettem kezemhez ... 2. Uti köteles vetkező keszkenjő gjoltsakat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1824:* Egy vetkező keszkenő virágos patyolat rojtos Szélű [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *zabolai ~. 1721:* Zabolai keszkenő [Körispatak Hsz; Told. 19]. *1770:* Két Zabolai Keszkenyő [Köpec Hsz; Köpeci lev.].

2. fejkendő; basma, năframă; Kopftuch. *1576:* Wagion egy pattyolath feyre walo ... Wagion maas feyre walo ... Wagion harmad kezkenyeőys feyre walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6]. *1598:* kezkeneomet le tazita hajamot megh foga, migh akara addigh vert [UszT 13/27]. *1603:* Zakalos Miklos ... vallia ... az Azzony Akkor kel fel az feóldreol es az kezkeneye vagy Az Conthia hatra swwadót [Kv; TJk VI/1. 694]. *1796:* Gáti Pista késsel vágta ki a keszkenyómet a nyakambol hogy meg ne fojlodnám | annak fejéről, hogy meg ne fojlodjék keszkenyőjét le vettem [Kv; AggmLt B. 15]. *1800:* Az Alperes az felperest ... hatalmasúl meg támadván meg Czibárolta meg taszigalta fejérol keszkenyőjét le tépte [Dés; DLt]. *1813:* az Exponens Aszszanynak homlokán felljűl keszkenyőjét hajastol edjütt Nagy Borbára meg ragada és tépászni kezdé [Dés; DLt 162. 3 Dani Mária (40) jb vall.].

Szk: *fejre/főre való ~. 1576:* Wagion maas feyre walo Roytos kezkenyeo keres kereol waroth tereok warrassal Aranyal teoltet [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 6]. *1604:* Az Felperes keres az Alperesen ... egy feore ualo kezkeneot [UszT 18/35]. *1835:* három főre valo keszkenyők 20 Rf [Ilyefva Hsz; HSzjP] ✱ *főre vető ~. 1630:* Bolgár János. Hozot Teöreok Országbol ... 5 végh fwre ueteő hatos kezkeneot tt f — d 30[a] [Kv; Szám. 18b/IV. 33-4. — [a]A fizetett harmincad] ✱ *rojtos ~ → fejre való ~.*

3. zsebkendő; batistă; Taschentuch. *1638:* az Tauah Esztendeóben korczioma borom uala ... Varga Miklosné ... ott ijutt Nagi Miklossal ... , es holt reszegh uolt lattam hogy ... okadozot es ez az Nagi Miklos

honia ala fogta es keozkenóieuel törlötte az szaiat ezt monduan semmi semmi katona dologh [Mv; MvLt 291. 142a]. *1659:* tizen hat kűs keszkenyő [Cssz; LLt 118. C]. *1736 u.:* az öreg Haller János varrás, csipke nélkül valo keszkeneit keresztűl tette az öviben, s ugy állott mindenkor; de most a nadrágjokban tartják ezek a poszomántos ifjak keszkenőjöket; részszerint igen jo nátha ellen az olyan patika-szerszámmal conficiált ruha az orrok szájok megtörlésére [MetTrCs 456]. *1803:* a Legenyem az alatta lévő Lorol a Muntli szakamat el vesztette, volt pedig a Muntli szakban egy Tsukuláté Szin Mente ... ugyan ollyan Szinü Nadrág és egy Lájbi, ezek mellet volt két Ing és három keszkenyö kettö Szebbe (!) valo [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 64 Boér Antal kezével].

Szk: *orrfúvó ~. 1758:* Két orfuvo keszkenőkre Rf 1 x 42 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 165b]. *1781:* Négy Or fűvo (!) keszkenő, fejérek [Mv; Told. 9a]. *1803:* Egy veres Or fuvó Keszkenő [DLt nyomt. kl] ✱ *zsebbeli/zsebbe való ~. 1691 k.:* Az Fiam(na)k az Collegiumb(a) adtam ... Egy bokor sebbe valo keszkenő [PatN 14b]. *1761:* (A vádlott) két sebbe valo keszkenőt és egy varratos Kendőt el lopott [Torda; TJkT V. 29]. *1805:* Groff Nemes Josefné Aszszony ö Nga ... Vit el még Szamosfalvárol, egy ... Nagy Seljem Viola Szin kék Stráfos keszkenyőt, Kétt ujj Zsebb beli keszkenyőt [Kv; BLt 12]. *1816:* Tubák szin zsebbeli keszkenyő ... 5 Rf 21 xr [Kv; Born. IV. 41].

4. diszkendő (diszes/hímzett, kézbe való kendő); năframă împodobită/brodată; (gesticktes) Ziertuch. *1570:* Sara pesthy Katws leanya ... vallya hogy varratot ket kezkeneot eo vele Zabo Janosne, Es eomaga Montha hogy az Trombitasnak varratya [Kv; TJk III/2. 32]. *1592:* Anna Azzoni Pokos Peterne vallia: Az Magdalna ki nekem zolgalom volt negi kezkeneonek valo Trupai giolchot attam vala nekj hogi meg varia [Kv; TJk V/1. 302]. *1598:* lakik uala en neke(m) egy eöchem ... ky megh hala ... kinek maradott eo nallok kez penze ... es egy kis kezkeneje ky megh ert d. 75. Ezeket megh keuano(m) teölle, merth engemet illet ne(m) eöt [UszT 13/79]. *1633:* En nemis lattam Eötuös Samuelnek soha szep kezkőnőjet maga közel laktam hozza [Mv; MvLt 290. 111a]. *1681:* hallottam, hogy Jngett keszkenőtt adott volna Borbelly Janosne Aszszonyo(m) a' Szabo legjnynek [Dés; DLt 445 Anna Czepellyes cons. Martini Végh (18) vall.]. *1736:* (A halottnak) ha catholicus volt, az keszkenyein felyűl állott az olvasója [MetTr 401]. *1750:* Bizonyoson értettem ... hogj Sztáns Jánkully ... Körős Bányán[a] tántzolván a Tomnyateki Pap fia Feleségivel ... egy keszkenyőit az Aszszonnak el vette volna ... az Menyetske szép szerént kérte viszá keszkenyejit, de Semmiképpen nem atta [Ribice H; Ks 101. — H]. *1789:* vettem kezemhez ... 1 Czérna fátyol elő ruhát fejer kötéssel hozzá valo keszkenövel [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

5. vállkendő; şal; Schulter/Umhängetuch. *1802:* Frantz Müller Szattlernek a' Feleségét ... Delucio János ... meg ragadta torkon, földre le verte, fökötöjét Fejéből, Nyakárol a' keszkenyőt és a gránátokat, ugy az elő ruháját ... le tépvén, azokat el szaggatta, és hasogatta ; az Konyha Ajtajában tanáltam a' Nagy Udvari Szattlerné Fökötöjét, Másliját és Keszkenyőjét egybe szakasztva a Földön [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1805:* Nagy modi Keszkenő ... 1 modi Fő Kötö [KGy]. *1840:* égy nagy tarka rojtos keszkenő — hellyen hellyen jukatas [Dés; DLt 1590]. *1851:* 2. Nagy Fájn keszkenö török Mustra [Dés; DLt].

Szk: *dupla ~. XVIII. sz eleje:* Vettem ... Egj tarka dufla keszkenyöt flor 1 [Kutyfva AF; Törzs] ✱ *négy-nyüstös ~. 1805:* 2 Fekete nyakra valo 4 nyűstős Keszkenyő [Mv; Told. 74]. *1806/1818:* négy-nyüstes keszkenö [Mv; Told] ✱ *nyakra való ~. 1743:* Kék aranyal, ezüstel elegyes sejemel satirozassal varrot nyakra valo keszkenö [Told. 29/30]. *1787:* A más neveletlen Árvának Juczikának Ingre, Ingajjra, égy Kanavász fersingre ... égy Kanavász elő Ruhára, égy nyakravalo keszkenőre ... Hf 5 Dr 12 [Mv; MvLev. Csiszár György hagy.] ✱ *székely szőtt ~. 1855:* küld Feleségem Mimi Hugomnak a Jo nödnek egy Székely szöt téli keszkenyöt és egy véka köles kását [Uzon Hsz; Kp V. 405 Kispál György Kispál Lajoshoz].

6. jegykendő; năframă de logodnă; Brauttuch. *1598:* Vas Gergelj ... vallja ... Zabo Georgy Balassj Ambrussal eggyeott mentenek oda Borbely ferencznehez az leany megh kernj ... es vgyan akkoron egy gyemantos gyeoreott Adot nekj Jegy gyeoreoben ... az leanj minthogy hozza sem thwdott tartoznj es olyan hertelenseggel leott az gyeoreo valtas, kezkeneje sem volt hanem maswt veon masod nap es vgy atta az legennek [Kv; TJk V/1. 236]. *1630:* Az meli inget es kezkeönöt iegjbe(n) adot volt az Aszony Martonnak, az leany holta uta(n) visza vetette [Mv; MvLt 290. 209]. *1736:* Az kézfogás után az leányt megint bévitték apja vagy anyja házában, s ott megállott, azután az legény két atyafiától az jegyes-gyűrűt béküldötte, azt az leány elvette, akkor az leánynak valamelyik asszony atyafia egy gazdag skófiummal varrott keszkenyőre ... mentől tisztességesebb gyűrűt akasztván, az legénynek ugyanazoktól, kik az leány gyűrűit bévitték volt kiküldötte, azt az legény elvévén, rendszerént az legény ujolag béküldötte két atyafiait, és az leányt hütre kikérette [MetTr 376-7].

Szk: *jegybe való ~. 1763:* 3. fehér bibor jegyb(en) valo keszkenő [Nsz; Szer.]. *1766:* Szép buja vászon az két végin igen gazdagon négy nagy arany Szkofiommal meg varrot jegybe valo keszkenyö [Lezsnek H; Szer. Harsányi Éva inv.].

7. vőfélykendő; năframă pentru vornicel; Brautführertuch. *1675:* Gazdag lakodalmat csináltam ... adtam ... az hívogató asszonyoknak f 2 d. 20, az hívogató leányoknak f. 1 d. 20, az két vőfélynek varrattam két keszkenőket f. 1 d. 80 [Kv; KvE 195 LJ].

8. nyakkendő; cravată; Binder, Krawatte. *1745:* az Ö Thordai Piaczon az J. ö Kglme az A. nyakán ezen jelen valo keszkenőt fogta meg, és è felöll mondotta, hogy magáe az A(ctor)é gonoszul veszvén el tőlle ellopatott [Torda; TJkT II. 46]. *1849:* égy Schlaffrock, égy fekete Selyem egész keszkenyö férfi nyakára valo [Kv; Végr. Vall. 55].

Szk: *nyakon viselő/nyakra való ~. 1742:* Két Nyakon viselö keszkenő, edjike ... dufla Sellyem [Kiseskűllő K; Somb.]. *1745:* az At az J. mind publice Város piaczán mind pedig privatim Sok helyeken tolvajnak mondotta, azért, hogy az nyakán viselö keszkenőt el lopta volna [Torda; TJkT II. 46]. *1815:* Ezen Levelünket mutato Nemes Személly Domokos Miklos ... Visel kék poszto fejér gombos kurta Lájbit ... fekete Nyakra valo keszkenöt [Torda; TLt 1237].

9. asztalkendő; şervet; Mundtuch. *1570:* Angalit Emryh gasner Eozwegie Ezt vallya hogy Mikor Gereb Balas ... Megh holt volna ... Ne(m) oly egieb Marha volt, hanem valamy Also felseo Jmegh Abroz kezkeneo lepedeo tal kalan [Kv; TJk III/2. 155]. *1631:* Akkor egi kezköneöje veszet el Giörgj kovacznak az Asztalrol ... talala megh az kezkeöneöt Szouaj Tamasnenal [Mv; MvLt 290. 240a]. *1736:* A fejedelem mikor ebédelt vagy vacsorált ... Feladván az konyhán az étket czüst tálokban, mindenik étekfogonak selyemmel varrott keszkenyőket adtanak, azzal az étkes tálakot általkötötték, s úgy vitték kezekben [MetTr 333-4]. *1751:* Kálnoki Borbára Aszszony életében minémű felkelhető bonumokkal birt ? ... különösen káféhoz, herbatéjhez valo portékái ? keszkenyei ?[a] [Szentlélek Hsz; HszjP. — [a]Tollban maradhatott: voltak-e ?]. *1754:* egjéb feles edgjetmásokatis szedtenek volt ki, de az Abroszokon és keszkenyőken kivül, mindeneket viszszá rakván ujobban bé Zárák, és bé petsetlé valaki [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1824:* Egy kamuka abrosz tizenkét keszkenővel [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy. 1].

Szk: *asztali ~. 1714:* Abroszn(a)k valo Vászon kötes No. 6 53., 56 1/2 Asztali Keszkenjö, Kötéssel No 15 2., 70 [AH 31] ✱ *kávés/kávézó ~. 1849:* Kávézo Keszkényő veress égy [Somkerék SzD; Ks 73. 55]. *1850:* Asztal keszkenyő ... Kávés keszkenyő [Kv; Pk 5] ✱ *ozsona ~. 1850:* Ozsonya kis keszkenyő [Kv; i.h.].

10. *(findzsa)törlő ~* törlőkendő/ruha; cîrpă de şters vase, ştergătoare; Geschirr/Abwischtuch. *1832:* Findzsia törlő barack magos keszkenő tizenkettő [HG Br. Brukenthal lev. br. Wesselényi Anna br. Brukenthal Mihályné kel.]. *1839:* Törlö keszkenö ... Tángyértörlö jegyezve [Kv; Ks 73/55].

11. templomi terítő; năframă pentru biserică; Kirchentuch/decke. *1628:* Ket Abroz oltarra valo. Egy Corporale. Egy kis kezkeneó oltarra valo [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 6]. *1683 k.:* Kis Keszkeneő aranyos Ur vacsorajahoz vagyo(n) másis de az enekleő székre valo [Somlyóújlak Sz; SzVJk 121]. *1728:* Kis keszkenö ... veress selyemmel s rez fonallal elegjessen varrot Pünkösti Ilona collatuma [Uzon Hsz; SVJk]. *1803:* Egy küsded vastagotska Keszkenő [Harangláb KK; UnVJk 168]. *1842:* Egy ritka fekete Selyem szövetű keszkenő arannyal által tört, meg gárnyérozva vékony arany rojtal a' szélén. Készitette Fűleki Polixénia 1786-a [Szucság K; RAk 66].

Szk: *aranycsipkés szélű ~. 1748 u./1770 k.:* Méltoságos Groff Ifjabb Iktari Bethlen Sámuel Ur ö nga ajándekozott ezen Ekklésianak egy gesztenye szin arany virágos arany tsipkés szélü keszkenöt [Noszoly SzD; Sz-Conscr. 106] ✱ *aranygalandos ~. 1760:* Egy zöld selyemmel 's arannyal varrott, arany galandos keszkenö Orosz Andrásné Aszszonyom ajándéka [Kv; KvRLt X. 1. 43d] ✱ *aranyos ~. 1643:* Rhedai (!) Jánosne Aszszonyom Kornis Margith Aszszony ... adott ... a kehely mellé égy arannyos keszkenötis [Erdösztgyörgy MT; MMatr. 141-2]. *1685 k./1770 k.:* Szentgyörgyi Mihály Ur(am) conferalt az Ur Vatsorájához egy patyolat aranyas török munka Keszkenöt [Szépkenyerüsztmárton SzD; SzConscr.] ✱ *csalánpatyolat ~. 1803:* ajándékozott ... Magos Mária Kis Aszszony egy csalján patyolat virágos és mettzett szélü keszkenöt [Sajókeresztúr SzD; i.h. 53] ✱ *csipkés ~. 1732:* találtunk ... két csipkés fejér keszkenőt, egj oltár takaró csipkés gyolcsot [Kóród KK; Ks 12. I] ✱ *gallérgyolcs ~. 1721 e.:* Galambfalvi György Deák adott ā Gegesi Ecclanak égy galler gyolcs keszkenöt az Ur asztalára, mely(ne)k négy szegeletin vagyo(n) szkophiummal varrot, négy gazdagon varrott ág [Geges MT; MMatr. 173] ✱ *írás után való ~. 1728:* Egj seljmes iras utan valo keszkeno [Martonos Hsz; SVJk] ✱ *nyomtatásos/nyomtattatott ~. 1699:* Vasárhelyi Borbély Peter Ur(am) conferalt az Udvarfalvi Templomhoz egy egy portai veres selyem nyomtatásos keszkenöt, rostos (!) végőt [Udvarfva MT; MMatr. 425]. *1729:* Nyomtatatot tarkas keszkeno gjapott nro 1 [Hídvég Hsz; SVJk] ✱ *rézfonalas ~. 1749:* Az Uzoni Ekla is ada ... egy veres selymes réz fonalas keszkenőt és egy keresztelő on kannácskát [Szentiván Hsz; i.h.] ✱ *szkófiumos ~. 1633/1687 k.:* Vagyon ā Paniti Ecclában ... Egy zöld himes szkofiomos keszkenő 8 him rajta [Panit MT; MMatr. 341]. *1728:* Egj kis szkofiumos igen regi keszkönö. Egj fátyol szkofiummal es sellyemel varrot, keszke(n)ö [Nagyborosnyó Hsz; SVJk] ✱ *takaró ~. 1633/1687 k.:* Vagyon ā Paniti Ecclában ... Egy zöld himes szkofiomos keszkenö ... Egy más kis takaro keszkenö [Panit MT; MMatr. 341] ✱ *tarka ~. 1716:* Zöld selymes készkenö. Mas csipkés tarka készkenö. Egy veres fonatos kendö [Fintaháza MT; i.h. 67] ✱ *veres selymes ~. 1774:* Gróf Rhedei R: Sigmondne Veselényi Kata Aszszony ö Nga istenes indulattyábol adott a' Bodoni Rfta Eccla Számára Egy veres fejtős Abroszt Egy Tászlis veres selymes Fejér keszkenöt, és más Fejér keszkenöt veres selymest [HbEk] ✱ *virágos ~. 1803:* egy igen fáin fejér virágos szép keszkenő [i.h.] ✱ *zöld himes ~. 1715:* veress Sigmondne conferalt az Akosfalui[a] Templomban levö Ur asztalára patyolat zöld himes keszkenőt [MMatr. 98. — [a]MT] ✱ *zöld rojtos ~. 1825:* Idösb Antal Jánosné Péntek Anna ajandekozott az Ur Asztala Számára égy Szép zöld rojtos Ujj Keszkenöt Isten és Ekklesiája iránt valo Szeretetböl [Körösfő K; RAk 140] ✱ *zöld selymes ~. 1687 u.:* Kis Miklos Ur(am) conferalt 1. zöld selymes szkofiomos keszkénőt az Urasztalára [Csejd MT; MMatr. 291]. *1729:* Egj aranyas keszkenö. Ket zöld selymes keszkenö [Nyén Hsz; SVJk].

12. keszkenőnyi; cît încape într-o năframă; ein Tuch voll. *1823-1830:* a gazda ... az asztalnál elaludt, én is a keszkenö derelyét kivittem s a kutyáinak kiöntöttem [FogE 267].

Ha. *1596:* kezkeneje [UszT 11/11]. *1633:* kezkeneőjett [Mv; MvLt 290. 131a]. *1639:* kezkenejeket, kezkeöneőjökben, kezkenejeben, kezkeöneöben [Mv; i.h. 291. 180b, 182a, 189b]. *1689:* keszkenyöt [Papolc Hsz; HSzjP]. *1754:* keszkenjö [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

keszkenőcske 1. kendőcske; năfrămuţă, năfrămioară; Tüchlein. *1570:* Anna Semy (!) Jakabne ... vallya, hogy ... Ment volt Zabo Janos hazahoz es chak ketthen eznek volt Zabo Janosne az Trombitassal ... Az wtan az Azzon vyth volt egy kezkeneochket hogy gombot Rea (így!) kerdy kinek chinaltatya azt Mongya hogi az Trombitasnak [Kv; TJk III/2. 32]. *1576:* Wagion egy Jgen zep wekon czynadoffon varoth kezkenyechke kamoka hymel [Szamosfva K; JHbK XVII/7. 5]. *1584:* Golchey Sigmond vallia, Latam hogy Zabo Georgnek megh Ada cheob Georgy az tizen egy forintot es meghis

olwassa egy kezkeneochkebe thewe [Kv; TJk IV/1. 211]. *1696 e./1770 k.:* Veres fonallal szőtt veres elegyes Keszkenőtske [Bálványosváralja SzD; SzConscr. 210]. *1726:* Emleget ellene(m) egy hitván keszkenőtskét [Dés; Jk].

Szk: *árnicsos ~* szines gyapotszálas kendőcske. *1692:* Ket arniczos keszkenőczke den. 12 ... Egy veres arniczos parna hej den 15 [Zabola Hsz; HSzjP].

2. templomi teritőcske; năframă mică pentru biserică; Kirchentüchlein/deckchen. *1732:* ezen oltáron vagjon két könyv alá valo kicsinj párnácska, edgj oltár takaró csipkés gyölcs, egy abrasz ... egj keszkenjötske, egy antipendium [Kóród KK; Ks 12. I].

keszkenődik ? festi/kendőzi magát; a se farda/sulimeni; sich schminken/färben. *1631:* mondgja vala Varga Janos Zabo Peternenek hogi lilek beste lilek kurua Bonyhanis[a] egik Deak ... megh basza lilek beste lilek kurua te uagj, am az ha ollia(n) szepen kezkeneödeölis (így!) [Mv; MvLt 290. 258b. — [a]Bonyha KK].

keszkenőforma kendőszerű; asemănător unei năframe; tuchartig. *1759:* Valami nagy keszkenőforma fekete selyem materiából való cedelét is vetnek az úriasszonyok nyakokba, melyet mantlinak hívnak [RettE 91].

keszkenőgyolcs kendögyolcs; pînză pentru năframă; Leinwand für Tuch. *1605:* En ott valek mikor Zeoczj Geogyne ki raka az Zakaczne ladajabúl valami borsa saphranja kezkeneö giolchia, sinora es pozto zele vala [UszT 20/134 Helena Consors Agil(is) Joan(n)is Pap In Vdúarhely vall.].

készlet 1. raktári állomány; stoc; Vorrat, Bestand. *1868:* Tapasztalván, hogy ... némely hivatalok nem csak az oda nem tartozó sójövedéki raktárak készleteit, hanem a tisztátalan hulladék és gorcz-sót is felveszik: meghagyatik ... hogy ... csak a tiszta alak, darab és apró só, és ezen sónemek összege, és a marha, gyár, és trágya só vétessék fel [Désaknai városi It].

2. tartozák; accesorii; Zubehör. *1870:* Két oltár fi számára szoknyára valo piros poszto a hozzá tartozo készletekkel fl. 5 xr 60 [Bács K; RKAk 247].

keszőce kb. korpacibere/leves; borş, Kleiesuppe. *1638:* az Nagi es io sziles torkü Huzomos italükat keszoczere szoritotta[a] [KJ. — [a]Az Isten]. — A jel-re l. MTsz *keszőce 1.* al.

keszőcske '?' *1714:* Egy fa Palcza ... meg aranyozott keszötskekkel fa futralban, mellyn(e)k a' gombja Cseh országi Szegeletes Adamas köbül valo fl,. Hung. 8 [AH 6].

készpénz 1. bani gheaţă/lichizi/peşin; Bargeld. *1546:* Bogathy Chaspar ... czzel ez keczʼ penzel, az Zekel feelden aaron maasz fakath wegyen az ew haza epylessere, esz chenaltatassara [Panot[a]; DanielO 5. — [a]Panád KK]. *1583:* kez pinz R 69 d 96 [Kv; KmULev. 493]. *1590:* maradot az my edes Atianktol ... georgiffy Matętol mikor Isten az Vilagbul ki vęúę vgj minth haro(m) zaz forinth kez penz [UszT]. *1598:* el menteónk Banfy Ferenczhez, Banfi (!) Peterhez es Banfy Mihalhoz, Es eoket ... Bonczydan[a] ... zemiliek zerinth ... eggywt talalvan ... megh kinalok az felieol megh irt Kozaruari[b] zallagos riz Jozaghnak capitalis sum(m)aiaval, az kiz pizt nekyk oth ... megh mutatvan [Dés; SLt BC 9. — [a]Bonchidán (K). [b]SzD]. *1679:* Kész Pinz jó el kelhető pinz f. 56 | Pinz. Vagyo(n) az Joszaghba(n) restantia pinz f. 334 // 63. Az Számtartonal készpinz f. 80 „ 24 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 61. 175]. *1712:* a' Nagyfalviaknak vagyon kész penzek fl. 48 [Nagyfalu Sz; SzVJk 53]. *1775:* mindenféle felkelhető Bonumot: Réz, On, Ezüst, Arany, Selyem, Posztó Ruházatokat, Drága gyöngyös, kőves portékákot, Ládákot, kész pénzt ... Testamentario Jure ... Leányának hagyta átok alatt [Csomafva Cs; LLt].

Szk: *~en ad. 1570:* Varga Sandor ... vallya hogy ... egy Brassay Thymar hozot volt Monostorra egy falka gyartot Jwh beort ... hyrre Thětte az varosbely vargaknak Es latta hogi azok valaztigh (!) hordottak, De mynd kes penzen atta nekyk [Kv; TJk III/2. 152a] ✱ *~en elkel. 1711:* mind eddég elé a szénának semmi árossa nem talalkozik ... kész pénzen el ném kél [Impérfva Cs; BCs] ✱ *~en elvált* (aranyat) készpénzzé tesz. *1655:* az aranyokat elis váltottak volna kèsz pènzen [Kv; CartTr II. 888] ✱ *~en vásárol. 1733:* kész pénzen az emberek nehezen vásárolnak mert igen pénzetlenek [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boer Samuel lev.] ✱ *~en vesz. 1570:* Varga Sandor ... vallya hogy ... egy Brassay Thymar hozot volt Monostorra egy falka gyartot Jwh beort ... De hogy hytelbe Nem akarta adny senky oth nem veotte kez penze(n) [Kv; TJk III/2. 152a]. *1655:* Tudom hogy Ozdi Thamás Hidegh szamosi Csukás György nevű Oláhtol võtt kesz penzen egy nehány uttal, egy nehány száz forintára por aranyat [Kv; CartTr. III Petrus Szavaj Ötvös vall.] ✱ *~zel el/felvált* (zálogból) készpénzzel ki/megvált. *1604:* medeseri mihaly meg Zana az nagi laki Janos ökret oda hadnj minthogi Zolgaia wolt, kez penzel öt forintal walta föl, ket weka buzaual ket weka zabal [UszT 18/165 Balog mihaly wyfalwi vall.]. *1743:* Ezen Contractusb(an) impignoralt földet kész penzel el váltotta Bartos Marton Ur(am) tőllem mellyet agnoscalok Barabás István nobilis de Albis[a] m.pria[b] [BLev. — [a]Hsz. [b]Egy 1699. évi zálogosító-levél hátlapján] ✱ *~zé tesz. 1634:* abbol semmitis sohoua ne erogalhassanak, se masúúa ne conuertalhassanak, hanem menteol hamareb, mindeneket oda fel Beczbe ... fel kwlduen ... kesz pinze tegienek eo kgmek mindeneket [WassLt 73/1 Cegei Vass János végr.] ✱ *(tiszta) ~zel megelégít. 1637/1639:* Az minuel Stenczel Imre vram masoknak ados volt azokat az adossagokat az houa my Illet, kez penzel megh elegitettük az adossagokat [Kv; RDL I. 111]. *1642:* Kouacs Gaspar vramott ... 48. forint Summa penzreől tiszta kesz penzel megh elegicze Berger Margit auagy maraduaia [Kv; i.h. 129].

2. *~ben* készpénzként; în bani numerar/peşin; bar, in Barem. *1803:* a' mi kevés fundussa kèsz Pénzben vagyon a' Czéhnak némely Mester Embereknél ki adva, annak ezután Esztendőnként minden égy forint után 5 pénz Interesse folljon [Kv; FésCJk 23-4]. *1812:* Maradott a' Néhai Szabadi Joseff halálával az özvegy fel adása szerent kész pénzben 52 Rft [Mv; MvLev. Szabadi József hagy.]. *1851:* Találtatott Kész pénzbe a Czéh Különösse 6 Rf [Kv; ACLev. Kül. Perc. 66].

3. *~ül* készpénzben; în bani numerar/peşin; in barem Geld. *1565:* az fyzetesnek napyat Illyen kepen we-

geztwk koztok hogy harom fyzeto napya legyen harmad harmad eztennapon kent kez penzwly [Gyerőmonostor K; KCs I. 49]. *1577:* fyzetese lezen ... kez pynzewl harom za⟨z⟩ forynth [Ks Báthory Kristóf aláírásával]. *1585:* 13. Decembris be mentwnk a Templomban Es a' szokas szerint midön az egyhaz marhaiat megh latogattuk volna talaltunk azuagj attanak az Egjhaz fiak elö kez penzwl f. 272 d. 95 [Kv; Szám. 3/XIX. 46]. *1594:* szent Mihali adaiat attanak eztendeö altal kez penzeöl f. 93 [Bagos Sz; UC 113/16]. *1638:* (Az) eöreöksegnek megh ada mi eleöttw(n)k az arrat kez penzül huz forintot ket monias boriut [Mezőbánd MT; MbK]. *1644:* az en jo akaro Apam Vramnak ... maradok adossa (!) kez penzül tizen eöt forintal [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1733:* (Szüretkor) vagy kész pénzül vagy borul amint váluján fog indulni 20 magjar forintokig tészen Contentumot ... Dioszegi Mihály Uram(na)k [Dés; Jk].

Szk: *~ül ad. 1546:* Banffy Magdolna azony ... keez penzyl aad Bogathy Chasparnak keeth forynthoth [Panot[a]; DanielO 5. — [a]Panád KK]. *1573:* Margyt Azzony Zaz Negyedffel forynttot adot wolt ... Buday Gergelnek kez pynzzwl Mellyet felys weth [Diós K; JHbK XLIV/13]. *1583:* Torozkaj Jstua(n) vram ada magyar Peterde(n)[a] Lakozo Lugossj Miklosnak kyz pinzwl flor 35 [Torockósztgyörgy; Thor. II/14. — [a]TA] ✱ *~ül igazat fogad* készpénzbeli fizetésre kötelezi magát. *1607:* ez Jwüeö húshagio kedre kez penzwl Jgazat fogada [Mv; MvLt 290. 8a] ✱ *~ül jut* (örökségként) készpénzben vkinek részébe jut. *1596:* Az Kalmar arw marhabol ky Vicey Gasparnenal vagion Júta kéz penzewl az Arwanak f 349 d 94 [Kv; RDL I. 65] ✱ *~ül kivált* (földet) készpénzben megvált. *1789:* Csetri Josef Sogor eö Kglme azon földeket én töllem ki válta kész pénzül, mely földeket Testvér Báttyátol Csetri Sámueltöl örökös jussal tsere mellett megvásároltam vala in Anno 1781 [Mezőbánd MT; MbK XI. 75] ✱ *~ül letesz. 1550:* Az Massodyk hassony felet kedygh Az folyo Bechert zalagol Addygh tartom Az Mygh Az Nemes Eztrygy Myhaly kez penzewl En Nekem hwz foryntot le nem tézen [Berend K; BfR VI. 28/2]. *1739:* Faragó Simon ő kglme ... kezes, Imreffi Szűcs Janosnéért ... 8. M. forintokig, hogj ... kész pénzül letészi ő kglme a Nemes Városnak; azért a Palinka főző üstit, viszsza adhattya Hadnagj atyánkfia ökglme [Dés; Jk 518b] ✱ *~ül megelégít. 1619:* Borbandi Mihalj Relictaia Dienes Margit Aszony az vranak elseob felessegetöl ualo giermekit, ez Inuentariumban specificalt Jokrol, es minden egjeb dolgokrolis ... kez penzul megh elègite vgi mint f. 50 [Kv; RDL I. 107 Andr. Junck kezével] ✱ *~ül megfizet. 1580:* addig az mig az Eo koltseget faratsagat kez pinzwl meg Nem fizetik ... addig az Eo portioiokat meg Nęm addya zalanczy gyorgy [Pókafva AF; JHb XXVI/8].

4. készpénz-járandóság; salariu în numerar; bares Gehalt, Gehalt in Barem. *1662:* Varhoz valo feö acs mesternek Kesz pinze per annum f. 6. Buzaja sax. cub. 8. Bora ur. nr. 8[a] [Fog.; UF II, 218. — [a]Folyt. a fels.]. *1665:* szegödte megh az felesegem Szevesztrenyi Komsa Beliboka fiat Rádult esztendeigh ugy mint oláh Karácsonigh igertem. Kész pénzt fl. 5 Egy zekét cum fl. 2 No. 1 Ket inget s' lábra valot No.2[a] [uo.; i.h. 250. — [a]Folyt. a fels.]. — L. még i.h. 249, 251-2, 479.

Szk: *~ben megszegődik. 1620:* vittem Istókot, az fiamot Kolozsvárra az skólába, szállásra Szabó Menyhárthoz. Szegődtem meg Szabó Menyhárttal egy esztendeig készpénzbe f. 32 ftba ... Azfelett kell adnom hat köbö] búzát, egy vider vajat, 2 vider sóstejet, sajtat [BTN 408] ✱ *~en fogad. 1740:* A' Runki és Nagj-Oklosi Szegény jobbágjok szolgálatjok(na)k rendi ez; Van(na)k a' Gy. Sz. Királyi határon bizonjos darab földek szakaszokb(an), melljeket tartoznak ők kétszer meg szántani és edgyszer el-boronálni, melljet az ő edgyügyű ekéjek és marhájokkal minthogy nem vihetnek végben, készpénzen szoktanak ekéket és boronákat fogadni [Runk TA; Ks 89].

készpénz-adás készpénz-fizetés; plata în numerar; Barzahlung. *1806:* A' piatzon a' Vidéki Szalonnák ... el nem kelvén ... Én hozzám a Vidékiek bé jöttek könyörgettek hogy végyek könyörögve meg és mindenkor kész pénzel vettem meg, ebben is egyfelöll a' Szalonnát árulo Vidékiekre nézve kész pénz adásommal a' publicumnak használtam más felöll az illyen Szalonnák idegenek(ne)k valo el adásával a' piatz nem szükült volna [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

készpénz-adósság készpénz-tartozás; datorie în numerar; Barschuld. *1695:* Szabo Janos(na)k, etzeris, mászoris fel rakodott Kováts István Ur(amna)k tartozo kész penz adosságát ... egybe computálván tött ... florens Hungaricales kilentzven negj magjar forintokkal és ötven pénzel [Mezőbánd MT; MbK 78]. *1781:* Csíkmindszenti Sebescsén Péter ... circiter 17-18 esztendöktöl fogva 16 magyar forintokból álló készpénz adósságát pretendálja csíkmindszenti Kedves János gyalog katonától, hogy megfizesse [Várdotfva Cs; RSzF 286].

készpénzbeli készpénzben való; în numerar, în bani gheaţă; in Barem (bezahlbar). *1669:* marad ... adossá az d(omi)na Relicta ... Agoston Katha Asz(onyna)k f 8// : 71 1/2 mellyet addalva(n) a felsö kész pénzbeli negy forint hetven hat pénz summához teszen edgyütt ... f. 13 // 47 1/2 [Kv; RDL I. 142]. *1837:* Tomsa Togyér Béresnek kész pénzbéli és sertésse ára fel tudodik adossagban 20 Rf [Budatelke K; Born. F. Ih].

készpénz-fizetés készpénz-járandóság; salariu în numerar; bares Gehalt. *1661:* Arkosi Mihály Ur(am) Hopmesterségében lévö Conventioja ez volt Kész penz fizetese volt eo kglnek f 200// [UTI]. *1683 k.:* miolta Bogdand el szakadott Hadadtol Kesz pénz Fizetese volt az Hadadi mester(ne)k Flor Nro 40 [Hadad Sz; SzVJk 140]. *1693:* Quártás Uraimek ... fizeteseket ... meg jobbitván, igy hatarozta meg, kész pénz fizetese edgyik(ne)k leszen fl. 25 [Kv; SRE 12-3]. *1769:* Udvari Pakularnak Gyik Mátenak vagyon kész pénz fizetése 5 Rf [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1800:* a' Béresnek husz Forint kész pénz fizetése volt a szolgálonak tizen öt ezen fellyül köntös mindeniknek [Msz; DLev. 3. XXXV. 6]. — L. még UF II, 216-21; 323, 327, 514.

készpénz-költség készpénz-kiadás; cheltuieli în numerar; Barkosten/ausgabe. *1807:* minden meg irtakot[a] Csiky Isák Uram is hogy birtokaba vett, szorgalmatoson meliorált ... mind készpénz költségeivel, mind az Tolnai részen birando Joszága erejével [Apahida K; RLt 0. 2 Jos.Farkas (47) ns provisor vall. — [a]Épitményeket]

készpénz-summa készpénz-összeg; sumă în numerar/lichidă; Barsumme. *1662:* (Szejdi Ahmed pasa) a bírónak[a] a tizenkét polgártársaivel tizenhárom hegyes karókat faragtatott ... mind a tizenhármat azokba belévonatni ... akarná. Mellytül ha megmenekülni akarnának, rájok százezer tallér készpénz-summát, néhány száz szekér kenyeret, lisztet ... sok számú vég posztókat kíván vala [SKr 541-2. — [a]Debrecen bírájának].

készség 1. felszerelés; echipament; Ausrüstung | eszköz, szerszám; instrument, unealtă; Werkzeug. *1570:* Alcz Balas ... vallya, hogy mykor eothet vgy mint ennekeleote 14 Eztendewel hytta volt Nagy Jmreh hazat chinalny ... Mond Nagy Jmrehnek, hogy vegez eleosser zomzedodal feleole hogy valami Banthasara Ne legien ... Es ew oztan ... ely vegezte az hazat Minden kezsegewel, Senky Semmyt Nem zolt ellene [Kv; TJk III/2. 61]. *1588:* mind ket Eokreomet oda visza hajta(m) mind kessegesteol az azzonnak ky ertem kezes leot vala [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1600:* zekerem is eg minden kesegeuel ... eg ekem vasastol [UszT 15/178]. *1632:* Vagion ezen hataro(n) egy Iuegh Cziwris mind(en) hozzatartozo kessegeuel edgietemb(en) [F.porumbák F; UC 14/38. 168]. *1673:* 1 Réz üstöcske készségével [Gyf; UtI]. *1675:* Vagyo(n) ... Egy Eke, Talyigajaval Egy pár szanto vassal es minde(n) kesegevel edgyűt [Dés; Borb. II]. *1714:* Jakab Falvában vagyon egy forgo Malom, jo ahoz valo kesseggel [Kászonfelsőfalu Cs; LLt Fasc. 85]. *1717:* vagyon olaj ütö fa Sajto. Kétt kása Törö külljü egesz keszsegekkel edgyütt [Aranykút K; Ks 55. 73]. *1826:* Ujj Só örlő malom, minden kességivel hiba nélkült [Szentdemeter U; Told. 41].

2. hajlandóság; serviabilitate; Bereitschaft/willigkeit | szolgálattételre való készség; promptitudine de a face un serviciu, grabă de a servi; Dienstbereitschaft/fertigkeit. *1657:* en is készséget tettetvén felelék; noha mást gondolok vala [KemÖn. 211]. *1726:* kérem két Fiaimat, hogy az Istent igazán félyék ... edgjmast szeressék, megbecsüllyék, edgjesek légjenek ... Az én edes Feleségemet az mostoha Annyokat meg ne szomorittsák, keserittsék, hanem inkáb mindenben kedvezzenek és szolgállyanak néki minden készséggel és engedelmességgel [JHb XXXV/21 br. Jósika Imre végr.]. *1730:* En Sveinhammer Vr(na)k Ngsd kivánsághára vecturat accomodaltam igen nagj készséggel, kivántam volna örvendetesebb állapatban vékony szolgálatomat meg mutatni [Kv; Ks 99 Boros György lev.]. *1809:* Felseges Kirallyi Gubernium! Mi ... a Flgs K. Guberniumnak ... parancsolatait eleitöl fogva a' leg-nagjob alázatossaggal és készséggel tellyesitettük, 's tellyesitteni is fogjuk örökké [Torockó; TLev. 9/43]. *1835:* Melj ilyetén ki nyilatkoztatasomat hogy a M Déllei Visitatorium Protocollumba a Tisztelendő Esperest Úr és Sz Visitatio be irja tisztelettel kérem, hogy ide hátrébb lássa az maradék készségemet [M.déllő TA; DobLev. 1209 Dobolyi Sigmond Kiss Sámuel ref. esp-hez].

Szk: *~ét ajánlja. 1798:* Az Fell peres Aszszony kivánta a' viszsza itélt zállogos Joszágot Gergelyfáján[a] az Itélet tartása szerént kezében adatatni, ajánlván készségét, hogy az Itélet szerént eleget tészen mindenekben ... a' ... Groffnénak, tsak hogy a' Joszág adattassék keziben [DobLev. IV/797. 1a. — [a]AF]. *1848:* Todor Lajos a' menetelre kességét ajálva láttad hogy fa fegyverét le is vette ... ? [Szentlélek Hsz; HSzjP vk].

3. (fel)készültség, készenlét; faptul de a fi gata/pregătit pentru ceva, pregătire desăvîrşită; Bereitschaft. *1667:* Kegyelmednek is azért serio parancsoljuk ... rendeljen elégséges jó puskás lovasokat válogatva, kik jó idején oly készséggel is legyenek, hogy mihelt kivántatik, indulhassanak [TML IV, 193 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* Nem is láttam egy hadnak is oly készségit s bátorságát a viadalra, mint annak[a] [CsH 188. — [a]A Gyulafi László alatt lévő erdélyi hadnak 1686-ban]. *1734:* V: Colonellus Urnak Militaris ordere érkezet ... , hogy oly kességgel légjen Comandoja alat levó Militiaja, hogy nyolcz orak alat egyb(e) csoportoszhassék [Gyeke K; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.].

4. (perbeli) iratanyag; actele (necesare pentru proces); (Prozeß)Akten. *1670:* az el mult napokba(n) Némethi Nagy mihaly vramnak Nemethi Veres matheneval törvenykezese volt ... Nemethi Nagy mihaly Vr(am) Comparealvan arra a praefigált napra mindén bizonysagival, es keszséghevel, de az Alperes ... Relatoriaitném apértaltatván ... feö porkolab vr(am) ... az törvent el halaszta [Szúv; RLt 1].

készségű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *egész ~* teljesen felszerelt; echipat complet/cu toate cele necesare; vollausgerüstet. *1737:* a Teke felöll el follyo Patakon vagyon fellyűl csapo, két Kerekre lisztelő egész készségű Malom [Nagyida K; EHA].

készteget késztetget, ösztökélget; a îndemna/îmboldi mereu; wiederholt aneifern/nötigen. *1636:* Parantsolatokot ólvasunk Psal, 150. az hol a' szent David a buzgó hiveket az musikai eszközökkel való Isteni ditséretre ekképpen kisztegeti[a] [ÖGr 8. — [a]Köv. a zsoltárbeli idézet].

késztet 1. készt, nógat, ösztökél; a îndemna/îmboldi; aneifern/spornen. *1592:* Mezaros Menihartne, Barbara vallia ... Iuta be azonba Mezaros Fabianne, es monda neki Bachine, te hitetlen arulo miert hogi az en vramat erre keztetted, Ezt haluan fabianne, monda, ne mond azt, mert en ne(m) monta(m) sem hirem sem tanachom benne [Kv; TJk V/1. 232-3]. *1657:* Pázmány Péter ... mondja vala egykor nála létemben: Átkozott ember volna, ki titeket arra kisztetne, hogy töröktöl elszakadjatok, ellene rugoldozzatok, míg Isten az kereszténységen másképpen nem könyörül [KemÖn. 99-100]. *1710:* a fejedelem neve alatt a budai vezért nagy ígíretekkel s ajándékokkal arra késztete, hogy Thökölyt fogassa s ölesse meg [CsH 162. — 1681-re von. feljegyzés]. *1726:* Tordai Márton ur(am) ... a Kalnaki urfiak embereit ö kglme kiszteté nogatá hogj fogják s vonnyák a Kovács Peter ura(m) udvarába[a] [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 8. — [a]A szekeret a borral]. *1820:* Engemet ugyan nem kenszergetett senki, de a Testvéremet Opra Gavrillát ... kisztette Drégán Juonne ... mondaná meg hogy kivel látta ötet a törökbuzába [Aranyosrákos TA; JHb 48 Opra Juon (25) majoros vall.].

2. erőltet, kényszerget; a forţa/sili; nötigen, zwingen. *1582:* Anna Leany Leorincz Kowachne Zolgaloia[a] Egkor Igiartho Georgnel lakom vala a' meg holt felesege Jdeyen es elteben, Egkor kiztetny kezde engem ez Igiarto Georg, Akar vala tiztessegemben pratticalny (!) Es en

Nagion Zolek, es be menek az Zobaban ahol az Azzony fekzik vala [Kv; TJk IV/1. 72. — [a]Vallja].

3. biztat; a încuraja/îndemna; ermutigen, aneifern. *1847:* ha ... valamelyik gornyik a fejszét valakitől elvette, Varga Katalina ... azzal késztette az embereket, hogy a gornyikot ... üssék agyba-főbe [VKp 198].

4. ~ *reá* vkit vki ellen hangol; a aţîţa pe cineva împotriva cuiva; jn gegen jn aufwiegeln/hetzen. *1653:* az öcsém akaratjából eladák a jószágot bolondul Gáspár Jánosnak; de kételenség alatt lőn, mert egyébaránt is reám ereszkedett vala érette, és a fejedelmet is késztette reám [ETA I, 140 NSz].

5. vmi rábír/visz vkit vmire; ceva determină pe cineva la ceva; jn zu etw. verleiten/bewegen/veranlassen. *1667:* mint az uramhoz való kötelességem, mint pedig házámhoz való szeretetem késztetett mint ezekre [TML IV, 68 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1859:* ha csak a' tehetetlenség nem késztet; ma ide Udvarhelyre a' szürke kanczámat bé hoztam oly tzélbol hogy ha el adhatom a' barna kantzát a' szó szerént meg veszem [Szu; Pf].

6. vki/vmi kivált vkiből vmit; a îndemna pe cineva la ceva; hervorrufen/auslösen. **Szk:** *hálára* ~. *1895:* Itt egy új[a] ... Hálára késztet, ha tán arra méltat, hogy megírja a hibáit [PLev. 175 Petelei István Gyulai Pálhoz. — [a]Írás] ✱ *undorodásra* ~. *1799:* tulajdon magam[a] kéntelenittettem tapasztalni, hogy nem tsak az éretlen ifjuság, hanem még meg élemedett személyek is, félre tévén minden szemérmetességet, midön nyári üdöben a Város mellett lefollyo Szamos árkában feredeznek a viz mellett alá s fel járkáló személyek között anya szült mezitelen a vizben felemelkedni, de még szerte széjjelis sétálni is nem szégyellik, s ez által az okosabb részét ... a Publicumnak undorodásra késztetik [Kv; EM XLVIII, 488 gub. — [a]Gr. Bánffy György gubernátor].

késztetés késztés, ösztökélés; îndemnare, îmboldire; Aneiferung, Nötigung. *1619:* Noha azért az német késztetésére ... kardot is fogott[a] az német mellett az hatalmas császár és muzulmán nemzet ellen, de szintén azt látja most, hogy csak hiában cselekedte és inkább országának megmaradott részét is elveszti véle [BTN[2] 350. — [a]A magyar nemzet]. *1681:* Malom fel veresere valo kisztetesek [Dés; Jk]. *1695:* vilagosan Constal ... hogy az Uraval Cseh mihallyal edgyütt hajtottak s Loptak azon két ökrőket sőt annak kisztetesebül [Dés; Jk 192b-3a]. *1784:* azon Communitás, nem a' maga fejetől, hanem a' Tisztek késztetésiből és parantsolattyokbol tselekették azon potentiat [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 9].

Szk: *minden* ~ *nélkül*. *1853:* magam végrendeletét ... minden kénszerites, reá bizás[a] vagy kísztetés nélkül ezennel meg semmisíttem, — érvéntelennek nyilvánitom [Kv; Végr. — [a]Tollvétség lehet *bírás* h.].

késztető 1. vmire késztő, ösztökélő; care îndeamnă/îmboldește; zu etw. aneifernd/nötigend. *1843:* több meghütölt tanúk és a szeliden kikérdezett uradalmi servitorok előadásából kijött az, hogy Varga Katalin a bucsumi, abrudfalvi és kerpenyesi közönségeket ... a templomok előtt és a korcsomákon is lázasztó és ellenszegülésre késztető beszédekkel és veszedelmes tanitásokkal izgatta [VKp 121].

2. kényszerítő; care silește/obligă; zwingend. *1841:* a tsikot ... sohonnan semmi nem kergette, és arra késztető okot semmi nem szolgáltatott [Dés; DLt 1541].

késztettet kényszergettet vkit vmire; a dispune să constrîngă pe cineva să facă ceva; jn zu etw. nötigen lassen. *1586:* Borbely Palne Borbara Azzony Vallia Igyarto Georgne be kwlde a' toronyba[a] Orsoliahoz ezert hogy megh kerdezzem ky Akarattiabol irtak az feleletet ... De Igyarto Georgy Ne(m) kiztettette velewnk arra hogy azt a felelet (!) vizza tagaggya, hane(m) hogy kerneok a leant ky Altal leót volna a' felelet Iratas [Kv; TJk IV/1. 596. — [a]A városi börtönbe].

kesztyű 1. mănușă; Handschuh. *1570:* Ifiabik Iweges gergh ... vallya ... azonba leh zeokyk Zeoch Myhal az zekerreol, Eshogy az keztywert leh haylot volt verny kezdy Eotet, hogy azt lattya ferdeos Kelemen Mond Zeoch Myhalnak Myt vered az legent myth Baromkodol lam semyt Nem vethet [Kv; TJk III/2. 186]. *1625:* Az B.T. Adatott az Vrűnk eő felge Komornyik Deakjanak Kowaczj Jstwannak Ajandekon, Egj szep kesztiwtt ... f 10 [Kv; Szám. 16/XXXIV. 273]. *1651:* Ugian az Kissebbik Kis Azzony szamara küldöttem egy Bokor kesztiűtis, hogi ige(n) szep fejeren tarcza az kezet [Fog.; BK. Bethlen Ferencné Kemény Katához]. *1657:* Vagion egj arani fonallal szeőtt slogos, nestel peremezet kestw [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1714:* 1. Par Kesztyö ezüst Prémmel fl. Hung. 10 [AH 9]. *1731:* 1 par kestyű berlesere hasi baran bőrök [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51]. *1789:* vásárlatt ... 1 kalapat ... 1 par kestyőt [Mv; Berz. 7. 69]. *1801:* Két pár viseltes Kestyű [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 6]. *1805:* 1 Pár hamuszin Kesztsű [Mv; Told. 74]. *1811:* Erre felel az inctus: én nem is ígyírtem se lábravalót s inget, bocskorszíjat, kapcát és kesztsűt [Szárhegy Cs; RSzF 169]. *1828:* Egy pár kávészin uj kestyű [DLt 118/1829] (Vett) 1 pár kestyőt [Mv; DE 3].

Szk: ~*t visel*. *1736 u.:* Boér Sámuel oda jöve lóháton előnkben; meglátván az úr[a], keztyű vagyon keziben ... sarcastice bánék vele ... Több pirongató szavai közt azt mondá neki az úr: Jól teszed öcsém, keztyűt viselsz nyárban, mert olyan a kezed mint a czigány purdénak, most meleg vagyon, annál inkább megfeketednék ha keztyűt nem vonnál reája [MetTrCs 463. — [a]Gr. Apor István] ✱ ~*t von* → ~*t visel* ✱ *bélelt* ~. *1599:* Filstich Peter. Hozot. Crakay Marhatt ... Bellet keztiwtt 3 // [Kv; Szám 8/XIV. 34 hj] ✱ *galandos* ~. *1683:* Egy par galandos kesztyü [UtI] ✱ *nyári* ~. *1627:* Negiedfel Bokor nyari keszttiw [Kv; RDL I.132]. *1736:* Az ifjú legények ... Téli keztyűt ki párduczbőrből ki hiúzbőrből ... viselt ... az nyári keztyűnek hire helye sem volt, ha valakinél nyári keztyűt láttak volna, bolondnak mondták volna ... egy valaki viselni kezdette vala az nyári keztyűt, csúfolni s kaczagni kezdették vala, s szégyenletiben letevé [MetTr 349] ✱ *öltöző* ~. *1588:* 6 die Novembris veottem eolteoze keztiutt d. 9 [Kv; Szám. 4/V. 43 Gr. Veber sp kezével] ✱ *római* ~. *1714:* Harom Pár Romai kesztjö [AH 11] ✱ *svéciai* ~. *1714:* Egj Par Sveciai Kesztjö arany scofiummal ki varrott, s apro gjöngjötskekkel ki rakott fl Hung. 3 [AH 37] ✱ *svédis* ~. *1848:* 12 par Schvedisch kestyü [Bilak BN; LLt] ✱ *téli* ~. *1736:* Az ifjú legények ... Téli kestyűt ki párduczbőrből, ki hiúzbőrből, ki rókabőrből viselt [MetTr 349]. *1801:* 9 pár téli

kestyö 5 Rf 24 xr [Déva; Ks 120. III. 7]. *1806:* 1 pár téli kestyút 1. 30 [Mv; Ks 34. VII] ✱ *tirolis* ~. *1816:* Három pár Tyrolis hamu szin kestyü [Kv; Born. IV. 41] ✱ *ujjas* ~. *1777:* Valami ujjas kesztyüket akarván vásárolni, egy párt a hónya alá tévén, ott felejtette [RettE 374].

Sz. *XVIII. sz. v.:* M G Batthánine ... a' Pátrubánnál két Contractusokban lévö Adosságokot vetette a' Grofné nyakában 8160 mftb(an) fenyegetvén engemet, hogy majd a Processusba meg tanit kesztyüvel dudálni [GyL. N. Solymosi Konz József lev.].

2. páncélkesztyü; mănuşă de fier (la armură); Panzerhandschuh. *1714:* Vas derék Atzélj 3 ... Atzéljos Pantzér, melljn(e)k nyakra valója meg aranjozott ezüst gombotskákkal ékesitett, s hasonlo kesztyökkel [AH 51-2].

◇ **Szn.** *1712/1777:* Keztyü Mihály jb [Vaja MT; DobLev. I/79].

Ha. *1768:* kestyü [Mezösztgyörgy K; Ks 23]. *1771:* kestyü [Kv; Told. 56]. *1797:* kestyöt [Mv; DE 3]. *1801:* Kestyü [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 6]. *1808:* kesztsü [Mv; Told. 22]. *1810:* kestyö [Mv; i.h. 74]. *1816:* Kestyü [Mv; DE 3]. *1828:* kestyöt [Mv; DE 3].

kesztyűáruló kesztyüárus; negustor de mănuşi mănuşar; Handschuhverkäufer/händler. *1777:* Valami ujjas kesztyüket akarván vásárolni, egy párt a hónya alá tévén, ott felejtette, másnak pedig megadván az árát, elment onnat. Az kesztyüáruló asszony utána menvén, tolvajnak kiáltván, egyberugdosta[a] [RettE 374. — [a]Egy bizonyos Mohai az asszonyt].

kesztyűcsináló kesztyűs; mănuşar; Handschuhmacher. **Szn:** *1646:* Keszthiw csinalo Jacab[a] [Kv; SzC-Szám. I. 3b Szám. — [a]Idegen].

kesztyűcske mănuşă mică; Handschühchen. *1651:* Vagyon harom Kesztyűczke, edgik Szederjes Barsony, az Masik Med szin Barson, az Harmadik Zöld Aranyas Terczinilla Mi(n)d az harom Arany Czipkes [WassLt Wass Judit kel.].

kesztyűgyártó kesztyűs; mănuşar; Handschuhmacher. *1457:* Kezthywgyartho [Kv; Csánki V, 319. — Vezetéknevek közt].

kesztyűs I. *mn* înmănuşat, cu mănuşă; behandschuht. *1879:* Találkoztam Balázsi barátoddal, a nagy énekmüvésszel ... Élénken meghatott leereszkedö jósága, kegyes nyájassága, mellyel kesztyüs kezét nyújtotta [PLev. 51 Petelei István Jakab Ödönhöz].

II. *fn* **1.** kesztyüsmester; mănuşar; Handschuhmacher. *1791:* a kestyüsnek Contoját fizetem 30/50 [WLt Cserei Heléna jk 40b]. *1795:* Kestyüsnek 4 [i.h. 74b].

2. '?' **Hn.** *XVIII. sz. e. f.:* A' Kesztyüsre járo lább(an) [Torda; EHA].

kesztyűsön kesztyüszerüen; ca o mănuşă, asemenea unei mănuşi; handschuhartig. *1681:* Kesztjusö(n) csinalt német kar vas, ighen szép Par 1 [Vh; VhU 539].

keszüi, keszei a Keszü (K) tn *-i* képzös szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Keszü/Chesău; mit dem Ableitungssuffix-*i* gebildete Form des ON Keszü. **I.** *mn* **1.** Keszü határában levö; care se află în hotarul satului Keszü/Chesău; in der Dorfflur von Keszü befindlich/liegend. **Hn.** *1765:* A' Keszüi Faron (sz) [Szovát K; EHA]. *1844:* Keszüi ut [uo.; EHA].

2. Keszün lakó; care locuieşte în Keszü/Chesău; in Keszü wohnend. *1774:* Karátson adajában jöt az Motsi, és Keszei ... Jobbagyoktul és Zsellérektöl minden Esztendoben két Nemet Forint és hat Grajtzár [Mocs K; KS Conscr. 48] | édgy kotsi kereket is Fentöztem, s falasztam ... azon Ökör Szekér itten vasaztattván meg az Udvarban egy Keszei idegen Cigánnyal [Keszü K; KS Conscr. Barta János (40) jb vall.].

3. vn-ben v. elönévben (eredetileg) birtoklási/származási helyre utaló jelzöként; în numele de familie, ca atribut, indicînd locul de origine; in Familiennamen od. Prädikaten (ursprünglich) als auf den Besitz/Abstammungsort hinweisendes Attribut gebraucht. *1682:* Keszi Nohaj Peter [SzJk 172]. *1683:* Keszöi Vég Judit [i.h. 196]. *1714:* Ovari Keszei János [AH 58]. *1741/1745:* Keszei Boriskaszszonynak edgy Kláris övet [Kv; Told. 18.]. *1759:* Somai Sándorné Keszei Borbara Aszszony Keszei Josephné Boër Judith Aszszony [Borosbocsárd AF; DobLev. I/290. 5b].

II. *fn* Keszü lakosa; locuitor din Keszü/Chesău; Bewohner von Keszü. *1774:* az Hatarunkat meg rontotta az Jég mi Motsiakul Dezmat nem adhattunk, a keszeiektöl pedig jöt 20 kalangya Buza [Mocs K; KS Conscr. 19].

készül 1. csinálódik, elöállítódik; a se face, a fi făcut; gemacht/erzeugt werden. *1573:* adot darochy Matias az leannak egi parta Eowet ky f. 42 vagi 45 keszwlt volt [Kv; TJk III/3. 157]. *1655/1754 k.:* Az Remekes Legény minek utánna a' Remek tsináláshoz fog, tehát a Láto Mesterek kötelességek szerént, mig a' Remek el-készül minden két hétben el-mennyenek és meglássák hogy az Remek ha maga és nem más által készül [Kv; ACJk 12, 23]. *1697:* Szebenb(en) az Czimerek s az Zaszlo, s az Kartak keszüljenek, az fekete posztot ha meg vetette Uram kgd ne neheztelje el küldeni [Keresd NK; BK]. *1745:* az kapu vastag tölgyfákból faragott és cifrán készülve áll három talpakon [Kraszna Sz; ETF 108. 16]. *1748:* a nyereg lévén piros bőrrel boritott és piros bőrbol tsinált nyereg parnával készülve [Torda; TJkT III. 219]. *1789:* vettem kezemhez ... Egy tetzén Creditor magyar köntöst, atlatz sujtással, vála egész ezüst keszülettel készült [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.]. *1817:* A Csürös Kertbe menve jobbra vagyon két Rendbéli Tőrök Buza tarto Kas mint egy 5, 5 öles, oldalai sas fák közè rakatt Lèczekből készültek zsendelly fedèl alá [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 5].

2. épül; a se construi, a fi construit; gebaut werden. *1742:* Az Istállo ... fenyöfa bornából ... készült [Gyekc K; Ks 4. VII. 1]. *1781:* volt egy fel ház is vagy Filegoria cserefa ágasokra, és Zsendélly fedél alá készülve [Királyfva KK; LLt 24/25]. *1784:* vagyon égy tizenkét ökörre való marha pajta, mely avatagatska fábol készült szalmával fedve [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 8]. *1790:* Az Üveg vagy Virág házok készülnek [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez].

3. elkészül; a fi gata; fertig werden. *1657:* Solyát most csinálnak urunk számára, csak készüljön, mindjárt ki küldöm [TML I, 52 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz].

1677: Sarut, és Csizmakot most csináltatván, mihelt készülnek küldeni el nem mulatom [Fog.; UtI].

4. készülödik; a se pregăti; sich vorbereiten. *1573:* Mykor Immar tarswl voltanak egi massal kezwlnek Ide be Erdelbe az orgonas Ianos adot fl. 158 kes penzt nekik [Kv; TJk III/3. 171]. *1588:* 11. January ... veottem vizontag hogy az wy Eztendeowel wrunkhoz kezwltek az vtra Negy Soldart, ket Lowat [Kv; Szám. 4/I. 18]. *1595:* Biro Wram közüle ala feier Wara [Kv; Szám. 6/XVIIa. 139 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Enis Zeres woltam, es Theomeswar ala kezwlte(m) [UszT 15/3]. *1662:* Mikes Kelement is, azt mondják készül, csak bottal ne ütnők az nyomát [Sszgy; SZO VI, 269 Daczó János a fejhez]. *1702:* mikor penig a be köveczö Pohárt meg adgja, akkor ugy keszülyön hogy az elött valo napon a Remeket is meg agja [Dés; Jk]. *1720:* Az Cserisori[a] biro ... ment az Bur Laczk hazahoz is es az Fiatis akarvan oda[b] hajtani, mondgja nékie keszülljön izib(en), s indulljon [Vh; UtI. — [a]H. [b]Vármegyei közmunkára].

5. (haddal) támadni készül; a se pregăti de atac (cu oastea); (mit Heer) im Begriff sein anzugreifen. *1653:* Egykor aratás tájatt csak hallani kezdök, hogy a vajda reánk akar jöni, igen készül [ETA I, 104 NSz]. *1663:* ennek az hatalmas nemzetnek[a] iszonyú nagy készületi vagyon, most is éjjel nappal készül, az mint mi érthettük, igen hamar meg akar indulni [TML II, 482 Gillány Gergely Teleki Mihályhoz. — [a]A töröknek]. *1704:* A fejedelem Érsékújvárnak megvétele után készül Leopold alá [Kv; KvE 244 VBGy]. *1736:* a Franczia az jövö Campaniara erössen készül láttatik ugjan mint ha a Spanyol ellen volna szándéka [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből]. — L. még TML II, 651; WIN I, 79, 527.

Szk: *haddal ~. 1562:* A király akkoron nagy haddal készült vala a székelyek megrontására ugy mint húsz ezer emberrel [ETA I, 19 BS]. *1619:* Ím hallom s látom, hogy ... az hatalmas császár parancsol sokfelé, hogy Erdélyre haddal készüljenek [BTN[2] 275].

6. *készültön ~* sietve készül (haddal támadni); a se pregăti în grabă (de atac cu oastea); eilends/eilig im Begriff sein (mit Heer) anzugreifen. *1584:* Esmegh most ywta leweleónk hogy az Boznay Balsat[a] haddal waryak Teömeöswarra, es az Bassa kezwlten kezwl [Báthory-ErdLev. 227. — [a]Nem olvasati v. sajtóhiba *Balsat* h. ?].

7. érik; a se coace; reifen, reif werden. *1801:* A' Szöllö Lassan készül ... a' rogya sok kárt tesz benne [Koronka MT; IB. Fogarasi János lev.]. *1836:* A Tőrök buzák is meg lehetősön készülnek [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.]. *1844:* A' Szöllök készülnek, de már vagy két éjszaka hó harmátis mutatkozék [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

8. vmihez/vmire elő/felkészül; a se pregăti pentru/de ceva; sich zu/auf etw. vorbereiten. *1592:* Chizar ferencz ezzel teobbiti[a] ... Azomba oda juta Deuai Martonneis, es monda az embernek: Mikor ennekem az zomzedsagba meg sugtak volna, hogi zabo Thamas neked akaria az hazat adni, oda menek, es mikor ezembe veottem volna hogi aldomashoz akartok kezwlni, megh ellenzelek rolla, hogi megh ne ved, mert el vetlek rolla [Kv; TJk V/1. 220-1. — [a]Az előtte valló tanú vallomását]. *1599:* az haz eleött az vduaro(n) valanak, en fen az erezbe hagymat tiztitok úala vachorahoz kezileónk vala [UszT 13/105]. *1613:* Mint hogy bizonios okokbul az portara sietseggel kel bocziatanunk ... Haggiuk es serio parancziolliuk ked(ne)k ... minden ok uetetlen es haladeknelkwl kezwluen Ke(gyelme)d, Jeotest ieoien ide hozzank, hogy kesedelem nelkwl indulhasso(n) [Törzs. fej-i rend. Fr. Balassi senior de Veczk usz-i kapitányhoz]. *1634:* En nagy Dosa Andras ki az hatalmas Istennek fogsagaban igen nehez es sulyos betegh agyban fekszem es esmerem immaro(n) az en utolso oramat en hozzam el közeliteni es keószüleök ahoz hogy az en Christusimnak lelkemet meg adgyam [DLev. 2. XVIB. 6]. *1772:* Láttam ... meg lévén tsinálva a' tüz ... Vernes János, Ugy Almási Mihályis egyenlőképen készültek a' petsenye sütéshez [Torockó; Bosla]. *1777:* készüllyenek mind ketten a Causahoz ... holnap utánra ... és ha lehet Törvenyeket akkor decidaltattyák [Déva; Ks 114 Vegyes ir.]. *1800:* ugy történt a' dolog, hogy mind a' Kelentzeiek mind a' Ködiek, készültek a' gátnak ujjabbi le vágására [Kelence Sz; BfR II. 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall. Vérvölgyi Bányai János kezével].

Szk: *asztalhoz ~* étkezéshez készül. *1657:* Commissariusul azért bocsátá Nemes Tamást és Cseffei Lászlót ... és Borsai Péter udvari hadnagyot száz lovassal, száz gyaloggal ... midőn azért Désről Lápos vidéke felé mentünk volna, mint nyári időben, egy faluban csűrben készülvén asztalhoz, szinte asztalnál ülvén egy része leszakada, csaknem oda buríta, kit rossz omennek tartottam [KemÖn. 142] ✱ *erdőre ~* erdőlni készül. *1669:* Tudom aszt hogy az erdőre keszülök vala s nagy zeretet hallek, arra indulek, hat hajtyak az Vasar(helyi) czordat [Szentlélek Hsz; HSzjP Roman Mihaly ppix. vall.] ✱ *fűhöz ~* legeltetni készül. *1661:* Mind kocsisok, mind lovászok csináljanak nyergeket, pányvákat ... Készüljenek a fűhöz [TML II, 66 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz] ✱ *hadba ~. 1614:* Kiljen Marton Ez olljan mikor hadba keszulnek akkor Jobbagjnak mongja magat, mikor valaki póról vele Nemes embernek [Ménes MT; BethU 39] ✱ *halálhoz ~. 1710:* A rab uraknak[a] megizenik udvarból, másnapra halálhoz készüljenek [CsH 90. — 1671-re von. feljegyzés. — [a]Zrinyi Péternek és társainak] ✱ *lakodalomhoz ~. 1666:* Az császár csak lakodalomhoz készül, noha még mátkája igen messze [TML III, 589 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1736:* az lakodalomnak napot rendeltenek; az mely napot az leány apjának megizentenek, azon napra az leány apja lakadalomhoz készült [MetTr 378] ✱ *menyegzőre ~. 1570:* Cathalin Dancz Palne, Ezt vallya hogy Az eo Eoche vette volt az Markos Antal hwgat orsoliat, Es Mykor Immar az Menegzeore kezwlnenek, Megien oda ez vallo Eochehez [Kv; TJk III/2. 136]. *1572:* Zep Martonne Dorko azt vallya ... Azt latta hogi az Menegzeore keswlnek volt egy tabyt zokniat es egi vegh habos chemeletet kwldeot neky [Kv; TJk III/3. 42] ✱ *nyugodalomra ~* halálra készül. *1815:* már tsak nyugodalomra készülek [Kv; Újf. 6 gr. Teleki Lajos Újfalvi Sámuelhez] ✱ *örökkévalóságra ~* 'ua'. *1765:* en soha harag tarto nem voltam, kivált most a midőn az örökké valoságra készülök [Somogyom KK; Ks 8. XXIV Tolnai János özv. gr. Kornis Antalné Petki Annához] ✱ *táborra ~. 1678:* Nem mulathatom el, Kgdnek tudtára mint jó Uramnak ne adjam, mivel az császár ... az táborra készül, az sok jövő s járó miatt mind ló és ember elesége hallatlan áros drága mind útban és itt helyben is [TML VIII, 138-9 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból] ✱ *traktára ~* tárgyalásra készül. *1679:* Én felek

mig mi tractára készülünk, nagyobb rossz ne következzék az dolgokból akármely felé gondolkodván is [TML VIII, 462 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] ✱ *útra ~.* *1849:* Kelemen Béni nékem egy billétet mutatott, és ... azt hagyá meg nekem, miszerint készülnék útra [Kv; Végr. Vall. 38].

9. akar/szándékozik megtenni vmit; a vrea/avea intenţia să facă ceva; etw. zu tun beabsichtigen. *1619:* Mondám arra, hogy: Nagyságos uram, az is mind jó, de félek én, hogy igen késő leszen az, ha még nagyságod Tömösvárra megyen, s onnan készül felmenni Dévára [BTN[2] 290]. *1653:* Mikor immár ostromlani készülnének, hogy a várat ostromolják, érkezék a Bocskai levele: „hogy a várvívásnak hagyjanak békét ... " [ETA I, 99 NSz]. *1770:* készül a Fö Biro Ur is a hétnek fogjta felé ... magáért ki tenni [Ne; Told. 5a]. *1796:* Jó hajnalban ... készültem elmenni szantani [AggmLt B. 15]. *1829:* házomhoz jönni keszülök vala [Dés; DLt 87]. *1844:* fel ugrott a' Gyértyát el csapta és hozzám készült jönni [Bágyon TA; KLev. Nutzu János (21) vall.].

Sz. *1811:* A' kis más alatt a' fát készül le-vágni, Kénszeritsed ötet azon fára hágni [ÁrÉ 95].

10. vmilyen munkára/hivatásra készül/képezi magát; a se pregăti/instrui pentru o anumită muncă/profesie; sich auf eine Arbeit/einen Beruf vorbereiten/zu et was aus bilden. *1778:* kivánnám ö Felségét az Tek(in)t(ete)s Nemes Táblánís bövebben szolgálni minthogy Cancellarián laktomb(an) arrais készültem [Telegdi-Bacon Hsz; Borb. II T. Baczoni Boda Márton kezével]. *1815:* az Enyedi Kolégyomban ... végzett ifju Körösi Sándor ezen kolégyomban Censurát adván, nállam magát az aránt hogy a' Papi Sz. Hivatalra készül, és Házájában vissza jön reversalta [Ne; NyIrK XII, 139].

11. tanul; a învăţa; lernen. *1758:* Akkor grammatista voltam s szintén készülünk examenre [RettE 61]. *1804:* keszültem estvéli Letzkére a Statistikából [Dés; KMN 33].

12. (irat) szerkesztődik/iratik; (act) a fi conceput/redactat; abgefaßt werden. *1797:* (A) Mutua Fassio ... nem azon esztendőben és napon készült és iratott ... hanem 1787-ben az elein érő szilva érésének idejiben [Kanta Hsz; HSzjP Rátz Josef ns vall.]. *1820:* Azon Esketésben, mely ... 1817-ben Babos Gábor, és Markosfalvi Barabás János Regiusságok alatt készült, azt fatealvan nagyobbára mind a' Fátensek, hogy Sándor Sigmond nevezetü Urfinál volt Conscriptiobol tudják, amit vallottak [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd aláírásával].

készüldegel készülget; a se pregăti/face încetul cu încetul/rînd pe rînd; nach und nach verfertigt werden. *1708:* Az Sindellyek már keszüldegel(ne)k s szallítodnak [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1783:* Mi Sárosi Legenyekül negjen ötön a' közlébb mult Karácsoni Innepekre terminalt Vendégséghez készüldegelvén ... azon szükségre konyharais tüzifa kévántatott [Kissáros KK; JHb XX/8. 7].

készülendő 1. care se face; zu machend/verfertigend. *1825:* bé-mutata Rajzba egy ezüstböl készülendő Füstölöt v: Tuli boriumot (!) [Kv; ÓCJk]. *1843:* a' készülendő nagy marason lévő uj gátra meg kivántato fát a' Berekbe ... betsültetvén meg [Meggyesfva MT; EHA].

2. előkészülendő/készítendő; (care este) în curs de pregătire; vorzubereitend. *1792:* Ime azert az Exponensek az Urakat modo legitimo arrol Admonealtattyak, hogy az Urak bizonyoson Magokat declarállyak, ha állanaké, a már Arbitrativára készülendő s respective készült Processushaz ? [Ne; DobLev. IV/702].

3. ~ *félben* készülőfélben, félig készen; în pregătire, terminat parţial/pe jumătate; in Vorbereitung (befindlich), halb fertig. *1756:* Ezen eddig describált egész épületek az Ur Házán ... és a két Boltokon kivül, mellyek belöl meg vakoltattanak alnak készulendö félben vakolatlan [Branyicska H; JHb LXX/2. 23].

készülés 1. készülődés; pregătire; Vorbereitung. *1670:* Készülések[a] nagy vagyon, melly felé, Isten tudja [TML V, 402 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból. — [a]A törököknek]. *1704:* Ugyan ma is még mind a nagy készülésben voltanak az németek, a tiszteknek társzekereket rakattak, a generálnak magának is [WIN I, 238].

2. előkészülés/készítés; pregătire; Vorkehrung/bereitung. *1826:* Hibázott a szoszollo abban is hogy midön a C alatti ... esketéseket a Felperesnek látta ... miért nem közlötte velem hogy annak ellenére én is esketés által azon esketésnek erőltetett készülését és cassatiora mélto voltát meg bizonyithattam volna [Ne; DobLev. V/1114. 4b].

készület 1. előkészület, készülődés; pregătire; Vorbereitung. *1586:* Az Zwret dolgat varosul Biro vramra tanachawal egye(te)mbe biztak, hogy ... rendellienek Napot az wdeoheosz kepest a' Zwretnek, Ez alat penigh Ionak laczot eo kgmeknek ha az Gialaiakat[a] ideyen megh Inty Biro vra(m) eo kgme az kezwletre [Kv; TanJk I/1. 36. — [a]A közeli Gyalu lakosait]. *1595:* Ez közületkort meg hagya Biro Wram hogy ismeg Daraat czynaltassak a Nemet Molnarral [Kv; Szám. 6/XVIIa. 200 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1724:* Comenderozo Generalis ur(am) ö Excellentiaja bizontalan érkezése után valo Várakozasunk, s arra valo bajas készületünk mia hamaréb nem lehetet [Veresegyháza AF; Ks 83]. *1753:* Orbán Miklós ... készületit láttam, s elis indult volt [Márkosfva Hsz; Törzs. Sam. Sigmond (30) pp vall.]. *1772:* Láttam ... meg lévén tsinálva a' tüz, hogy ... Vernes János, ugy Almási Mihályis egyenlöképen készültek a' petsenye sütéshez, Serényebb lévén a' készülettel ... Almási Mihály ... elöbb Sütni kezdé petsenyéjét, mellybölis indulat származván ... Vernes Jánosb(an) meg taszitá egyszer ... Almási Mihályt [Torockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.].

Szk: *jó ~tel legyen* jól készülödjék, jól készüljön el/fel. *1595:* Hagya Biro Wram hogy jo közülettel legyenek, miert hogy annye nep volna most feierwarat, nehez lenne az kostnak és elesnek zeret tennj: Vasarlattam és vittünk velünk[a] [Kv; Szám. 6/XVIIa. 140 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. — [a]Köv. a fels.]. *1784:* Jáno vram az Innepeken küldet volt ide egy Özöt ... s eddig fel nem küldhettem mert az idöis ugyan alkalmatlan lön, osztán a Király Biro vris tartoztatott biztatván hogy feles vadat vár tsak legyek jo készülettel hogy el küldhessem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] ✱ *nagy ~ben van.* *1744:* N. Bihar v(a)r(me)gyéb(en) ... a Generalis Gyülésen, viritim fel kiáltottak minnyájan, hogy Fegyvért fognak s

fel ülnek mind Mlgok Fő rendek s Szegény Nemessekis nagy készületben vadnak, várván Palatinus Vrunk ő Exjától az ordelt, mindgyart indulnak [Dés; Ks 101 Pogány József Kornis Antalhoz].

2. elő/felkészülés; pregătire, faptul de a fi pregătit; Vorbereitetsein, Vorbereitung. *1661:* Deliberatum. Vdeo adatik Olah Mihalynak Jo Istvan es Mihali ellen esztennapigh de oly keszűlettel legjen minden bizonsagival hogy teobszeor exmissio nem leszen [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1682:* Tetszett a' sz(ent) Szék(ne)k hogy az Aszony azokat, a' mellyekkel fèrjét criminallya doceallya, és mind a' két fél az jövendő Partialisunkra jo keszülettel compareállyon [SzJk 165]. *1691:* Boncz hidai Imrehne az jövő széken oly keszülettel legyen, hogy akkor dolgok végh képpen el igazodgyek [Dés; Jk 1220]. *1729:* mind az Exactorok, mind a Rationisták ... oly készülettel legyenek, hogy az Ur[a] bé jövetele alkalmatosságával a Ratiok folyhassanak [Kv; SRE 158. — [a]A főkurátor]. *1772:* tessék Nságodnak, mint szeretö Condivisionalis jo Atyafiunak, a' Nms Kolos V(á)r(me)gyei Tkts Táblára ... illendö készülettel Compareálni [T; JHb XXXVII. 17]. *1813:* az Exponens Ur Hitesse ... osztállyos executiot vitt ki, melly a kissebb két Fiu Testvér által admittáltatott MKoppándon[a] az osztály alá tartozo egész Massára nézve: de készület nem lévén, az osztállyos executio függöbe maradott [Ne; DobLev. IV/951. — [a]AF].

Szk: *~et megtehet* felkészülhet. *1808:* Az Alperesek Dilatiot kérnek abbol az okbol hogy hazájakon kivül vagynak, és keszületeket meg nem tehették [Born. G. XVI/2] ✱ *~et tesz* felkészül. *1760:* valamelyik félnek ellen vetése exceptiója lenne, készületet tégyen ... hogy ā parsok készen vadnak a Ns Szék ujjolag ki jöhessen és finaliter Judiciumot tehessen [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1793/1794:* 'a Commissio, elegedendó készületre valo időt engedvén Terminust tett, hogy kiki maga ... igazságát elö adja ... el tőlt ezután egy Esztendő azon készületre ... de sem edgyik, sem másik arra készületet nem tett [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16a].

3. kb. felkészülés; pregătire; Vorbereitung. *1662:* Az ebéd az ő idejében, mint ollyan hadakozó időben is, elég nagy pompás és friss készülettel elfogadtatván, az urak, kik az asztalhoz lemosdatandók, a fejedelem ajtaja előtt állanak vala udvart [SKr 268-9]. *1764:* 22-da temettetett a' szegény Décsei Zsigmond bátyám Borsán. Itt gazda voltam Sombori János öcsémmel. Elég jó készület volt [RettE 169].

Szk: *asztali ~. 1705:* Az asztali készület alkalmasint volt, mert három fogás étek volt, bor is pedig alkalmas magyar bor volt [WIN I, 432] ✱ *szép ~tel megy véghez. 1691:* temettük el Bethlen Elekné asszonyomat, mely is szép készülettel ment véghez [HAMN 329].

4. felkészültség; (stare de) pregătire; Bereitschaft. *1571:* ezen leowe hetfön az varos nepet fertalionkent egy Nap egyket Mas Nap Masikat megh latogassak kapitanokal ... egetembe ky Mynemw kezwlettel vagion hogy az kinek fegwere Ninchen visellen gondot rea Azonkeppen az varosnak Trazkyait golobisit porayt lassak megh eo k. hogy legenek myndenek Io Moddal kezwletel [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1593:* biro wram el Jarta az Torniokat Tanaczybely wraimmal egiwt hogy meg lattak miczoda kezwletel wadnak [Kv; Szám. 5/XXI. 28-9]. *1657:* Egykorban Egri Istvánnal az fejedelem expediála egy derék csatát kétezer magyarral ... azonban utánunk érkezik más ordinantia, hogy visszatérnénk, mert az ellenségnek hírivel esett volna menetelünk, és derék készülettel várnának [KemÖn. 75].

Szk: *ostromi ~. 1662:* Az székely atyafiak egymás között beszélgetvén, az ostromi készületre illy mesterséget gondoltak és tanáltak vala[a] [SKr 328. — [a]Köv. a részl.].

5. hadi készülődés; pregătire de război/luptă; Kriegsvorbereitung. *1619:* megmondá az vezér, hogy: Az lengyel követ is megtalált vala ezen dolog felöl; neki is azt mondám, igazán ... hogy nem Lengyelország ellen való készület ez, hanem Erdély ellen [BTN[2] 242-3]. *1653:* Ezt a brassai készületet értvén Báthori Gábor, ő is valami hadait igen sietve bébocsátotta a Barczára, mind a maga gyalogival és kékessivel együtt [ETA I, 110 NSz]. *1656:* Stefán vajda azt írja pitárjának, hogy az tatárnak semmi készületi sem igyekezeti Erdély ellen nincsen [RákDiplÖ 364 konstantinápolyi követjel.]. *1657:* érkezének ily híreink: 1) Erdélyből, hogy az töröknek készületi nagy van, és fegyvert denunciáltanak az ifiú fejedelemnek, Rákóczi Györgynek, ha az apja vissza nem fordulna [KemÖn. 281]. *1661:* az Szomszed hatalmas nemzetek(ne)k minden felöl derekas keszületeknek is hire sürüden jeövén füleinkben ... szüksegesnek iteltük sem magunknak sem kgtek(ne)k nem kedvezhetvén országul kevés napok alatt valo consultatiora convocaltassuk (így!) [UszLt 33 fej.].

Szk: *hadi ~. 1644:* Fejedelmünk es egez orszagh akarattiabol ez mostani hadj kezűletben hazank(na)k megh maradasara, nekemis el kelletik ... mennem [Aranyosrákos TA; Borb.I Barta Miklos Veres Drabant nyil.].

6. hadi/katonai felszerelés; echipament de război/luptă; Kriegsausrüstung. *1619:* Az hispániai király ... az 1619 esztendőben rettenetes nagy készülettel ... megindítá Man Oglit ... csak öreg hajók, naváj volt 100, azfelett sok gálya igen-igen nagy erővel [BTN[2] 319]. *1623:* Az my Kegmes Urunk eo F(elsege) nekünk adatott instructioia szerent Ked Capitan vram[a] minden kessedelemnelkul, minden falukra ki mennyen ... az recuperatussok jo fegyverrel keonteosseo⟨k⟩kel oly kezek legienek hogy hamar valo napo(n) ... kuleon mustraiok leuen, io kezulettel talaltassanak [Csíkszereda; Törzs. — [a]Mathias Hadnagy Csík, Gyergyó és Kászon vicekapitánya]. *1653:* Marko Istuán, szabad akarattiabol az szabadságot fel veven magát hüttel keotelezte, hogi minde(n) szükseghnek idejen ... maga fegivereuel, puskaiaual, szabliaiaual, es egieb io kezülettel, eleo áll ... es oda megie(n), akar mi hadi expeditio es egieb szüksegh idejen, az houa mondgiak ... Mattheus Arkosj juratus ciuitatis Colosvár Notarius m. pria [Kv; RDL I. 140]. *1666/1681:* örökös östül marat Erdőhati Jobbagyim ... lovok hatan ha mikor kivantatik gyalogis io készülettel fegyverese(n) puskakkal, Zöld köntösben hiven Tökélletesen szolgallyanak [Vh; VhU 331]. *1702:* Nagyboldogasszony napján ezen commendáns Gentisch commandiója alatt elmenvén a kolozsvári militia szép készülettel, jeles lovas németek ... jó fegyveresek, derék jó lovok [Kv; KvE 274 SzF]. *1703:* Kgld a maga Székiből annyi számu Embereket allitson ki ujjalag, a mennyi a minap volt rendelve, és mindgjart mennyenek Thoroczkai István attjankfia mellé, de job készülettel és fegyveressebben, mint sem az kik most ott vadnak [UszLt IX. 77. 77 gub.].

Szk: *hadi ~. 1659:* Poronczollyuk annakokaert kelmetek(ne)k igen serio ... minden haladeknelkűl jo hadi készülettel jőtest jőjön utanunk [UszLt 21 fej.]. *1677:* A' Személy szerint valo hadi fel-ülésnek idejében, minden Urak, Fő rendek, Nemesség, ki ki maga becsületinek, és Hazájának szeretetiért értéke szerint valo feles számu magokkal, és jo hadi készülettel tartozzanak fel-ülni [AC 92-3] ∗ *tábori ~. 1596:* Haggiuk ti nektek, hogj az menni huzad es Kapw zamrol ualo gialoggal onnet tartoztok, azokat egieb haj[a] mod es zokas zerint, minden elesekkel, es tabori kezuletekkel, minden ok uetetlen, mingiart ide feieruarra kulgietek taborunkba [MvLt APol. I. 61 fej. — [a]Olv: egyébhai]. *1678:* Nekem is megparancsolták, az táborra készüljek s el kell menni. Ahoz sem szekszenám, sem lovam, sem sátorom sem egyéb tábori készületem [TML VIII, 176 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

7. felkészítés; pregătire; Vorbereitung. *1705:* Az Kőveteket pedigh ... olljan készülettel es instructioval botsássa kgltek hogy eo Felségehez valo hűségünk megh mutatását és el pusztult edes Hazánk megh maradását nézö dolgokban ... közönséges jora valott végezhessünk [KvLt I/193 a gub. Nsz-ből].

8. *jó/szép ~tel* jól/szépen készített, jó/szép kiállításban; (care este) bine/frumos făcut/executat; in guter/schöner Ausrüstung. *1729:* Dadai Joseph Atyánkfia eö kglme Sullyos Quartely Viselését Consideralvan Házánál feles ganajat hagjván az quártélyos arra valo nézve egy napra jo keszülettel oldala be fonva nyolcz ~ 8 szekeret adgyon Hadnagj Atyankfia eö kglme ganej ki hordásra két két emberrel kosárral s kapával [Dés; Jk 387b]. *1736 u.:* (Mikes Mihályt) oda tették bé hol apja anyja feküdt ... mely különös kis temetőboltot ugyan Mikes Kelemen csináltatott volt a templomnak ajtaja felől való részben, abban felyül szép készülettel valo oltárt is [MetTrCs 479]. *1741:* Az le vágotot kert helyett pedig obligalak magokot hogj ezen esztendőben esendő Punkösd napjára jo Csere karokkal, Támoszokkal es veszszokkel megsatorozva jo keszülettel fell allityak sub pena (!) Hf. 200 [Rücs TA; Ks 14. XXXII. 5].

9. *~ben* készülőben, készülőfélben; în (curs de) pregătire; in Vorbereitung. *1792:* Nagy Ujj Hambár az Udvaran készületben [CU].

10. készítés, készülés; făcut, pregătire; Bereitung | megmunkálás; prelucrare; Bearbeitung. *1769:* gjakron látogassák az Remeknek készületit [Kv; ÖCJk]. *1772:* Nyilik egy Kapu ... melly Kapu jo erős Tölgyfákbol eszve kőtve vagyan Galambukos (!) sendelly fedél alatt, az be jaro Ajtaja pedig Fa keszülettel vagyon, Kisded Gyalog be jaro Ajtois mellette hasanlo keszülettel [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.]. *1795:* el kerülhetetlen szükségek levén a Kis kűkűllő vizén erigalando allando labos hidra ... mind fel epittésében mind Conservatiojában olyan praevisio, s provisio tartassék hogy a szükséges keszületek(ne)k s orvoslasok(na)k elmulatasok miat, jövendő beli romlasok s károk ne kovetkezzenek [Ádámos KK; JHb XIX/46].

11. felszerelés; echipament; Ausrüstung/stattung. *1662:* a várason akik borbélyok valának, azoknak némellyike még jóidején a városról elébbállott volna, s azkik ott maradtak volt is, semmi készségek, készületek nem lévén, csak vesztegettetnének a szegény sebesek tőlök [SKr 610]. *1688:* midön ele Gülltünk volna az magiarok templomahoz ... ot az Birak elő adak hogi Szamos ujvarbol ... az komondans azt parancsolta az szekereket jo kiszülettel külgiek el [M.köblös SzD; RLt I Hossu Gabor (38) jb vall.]. *1693:* Az uy selyem öv, es uy kard ... hozza valo keszületivell és Lodingal edgyűt Andrisnak marad [Ne; DobLev. I/38. 6b]. *1756:* külön hellyen vadnak vas futató kohóink, és másutt meszsze külon Hámoraink ... ehez képest már két hellyen külön külön kéll tartanunk Árkokat, Gátakot, négy Fuvot, Gerendellyéket ... ket Silibet, egy szóval vas csináláshoz való egész keszületet [Torockó; TLev. 9/8]. *1770:* Deszkás szán jo készülettel nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb].

12. kellék; accesorii; Zubehör. *1681:* Fegjver derek, minden készület nelkül, hatulso fele lyukas Nro 1 [Vh; VhU 554]. *1752:* hat ujj Fekete Német Hám, hozzá való egész készületével [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1761:* (Átvett) egy Rendbeli Pampadur Szin Anglia kőntőst Ezüst Plasportal Övestől, s minden készületivel edgyűtt [Gyéressztkirály TA; JHb XLV]. *1764:* Adott is ... egy mentének való angliai posztót hozzá való készületivel [RettE 178]. *1788:* Sach jatékhoz valo kèszület égy Iskatulyába [Mv; TSb 47].

Szk: *úrasztalára való/úrasztali ~* úrasztali/vacsorai készlet/kellék. *1809:* adott ... Egy alsó Varratot tafota sulytásos abroszt ... Egy fejér patyolat alsó keszkenőt ... Egy leg felső tzérna fátyol virágos nagy takarót. Ezen ... Ur aztalára való készületeket ... által adta H. Bodoni[a] Ref Domesticus Curator ... Eő kegyelmének [HbEk. — [a]Hagymásbodonban (MT) lévő]. *1871:* átadattak ... urasztali készületek, okmányok leltár szerint [M.bikal K; RAk 290].

13. tartozék; accesorii; Zubehör. *1694:* Ez mostan meg irt Majorház mellett vagjon a' Csűröskert ... Vannak itt eppűletek is, ugj mint Egj Csűr, 24 Ágasokon álló koszorú fai, és léttzes szarufái készületivel, bomladozott szalma fedél alatt [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir.]. *1850:* itten találtatott egy nagy rosz éléses almárium minden ajto, és más készülete nélkül [Gyéressztkirály TA; DE 5].

14. készlet; provizie; Bestand. *1764:* Temettetett ... br. Bánffi Farkasné, Bagosi Erzsébet asszony őnagysága Kolozsvárott szép halotti solemnitással ... Nem igen excellens actiok voltak. Elhiszem Gernyeszegen Teleki Lászlóné asszonyom őnagysága felett, mely azelőtt való vasárnap volt, elköltötték a készületet [RettE 168-9].

15. kb. lószerszám; harnaşament; Pferdegeschirr/zeug. *1750:* Mlgos G(ene)ralis Commendans Ur Ő Excelle(ntia)jának ... kivantatnak szekerei eleiben 52 jo készülettel való, hámos lovak [ApLt 3 a gub. Nsz-ből]. *1765:* Egy pár rezes hám a tszázs Lovakra egész keszulet [Kóród KK; Ks 19/I. 6-hoz].

16. öltözék; îmbrăcăminte, veşminte; Kleidung | öltözetdarab; obiect/artiol de îmbrăcăminte; Kleidungsstück. *1755:* Kolosvári kereskedő Abrahámtol az édes Aszo(nyo)m Anyám(na)k egész fekete készületet [TL. Teleki Ádám költségnaplója 43b].

Szk: *asszonyi ~. 1720:* Lakodalmak alkalmatossagára kivántató aprólékos Aszszonyi készületekre intéztetet in paratis f 100 // és ugjan ekkorra Karmasin csizmákra f 9 [Gernyeszeg MT; WassLt] ∗ *leányi ~. 1774:* minthogy neveletlen ... két Leányimat el-nem készithettem,

ha hirtelen ki-készitések előtt, holtom történnék ... két Leányimnak jutandó Jövedelemből vegyenek számokra Gyöngyőt s egyéb Leányi készületet [Kozárvár SzD; Told. 22]. *1785:* el szőkvén Léányom ... Házamat fel verték ... vittenek el a' Ház fel verők ezeket: Négy selyem szoknyát ... Egy Gránát szin materia szoknyát; Más fersinget, fejért és tarkát; uj Tafota Palastat és holmi aprolékos Léányi készületeket és elő Ruhákat, keszkenőket [Nagylak AF; Dob.Lev. III/600. 1 Dobolyi Josef kezével].

17. cifrázat, dísz; ornament; Verzierung, Schmuck | sujtásozás, zsinórozás; împodobire cu găitane/galoane/şireturi/şnururi; Verschnürung. *1705:* Ma vöttem a dolmányomhoz való készületet és tiszta selyemzsinórt, mert a bogárhátú zsinórnak singit nyolc pénzen adják, aki hallatlan [WIN I, 415]. *1759:* Egy kék ánglia mente minden készület nélkül [Alvinc AF; Berz. 20]. *1760:* Edgy Zöld Remek Poszto Mente minden készület nélkűlt [Mv; TGsz]. *1788:* Egy fejér poszto régi mente forma, készület prém és béllés nélkűl [Mv; TSb 47], *1797:* Köntössei ... ezüst készülettel sinoroson, és sujtással, a' Dolmány és Nagyrág ... Fekete készülettel [Cege SzD; WassLt Conscr. 565-6]. *1802:* Egy ... kitsin ladátskában igen szép arany, és ezüst Skofiumbol készült Mentére valo készület [Ne; DobLev. IV/858. 3b]. *1803:* Zöld Selem lengyel mentére keszület [Kv; CsS]. *1860:* 1 darab magyar nadrág készités és készület f 3//50 [Kv; Újf. 1]. — L. még az *ezüst- és selyemkészület* cimszókat.

Szk: *selyem krépin(es) ~. 1763:* Egy rend szekfű szin köntös, Mente Dolmány Nadrág Selyem Krepin készülettel [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1788:* Egy Aszszony Embernek valo hamu szin Trokét Lengyel mente az ajjais nestel prémezve selyem krépines készülettel [Mv; TSb 47].

18. veret; ornamentatie (de metal); Beschlag. *1805:* Egy anglus Flinta, fekete egészsz ágyal rezes készülettel | Egy damascirozott rövid Török flinta félig ágyazva rezes sima készülettel [Mv; TGsz 52].

19. kelengye; trusou, zestre; Aussteuer | hozomány; zestre, dotă; Mitgift. *1748:* ã menyetske Leányárolis hólta után az efféle ruházat viszszá jött, és Juczinakis azon kivül tisztességes készülete volt [Torda; Borb.]. *1755/1785:* Vagyon Détsei István Uramnál ... in Summa Circiter kilentz száz forint, melly fundus hagyattatott a két hajadon Léánynak tiszteséges, és a két emaritalt Léány készületihez hasonlo emaritatiojara [uo.; DobLev. III/596. 230].

20. *ágyi ~* ágynemű; rufărie/lenjerie de pat, aşternut; Bettzeug/wäsche. *1802:* Ágyi Készületek. Imo Őt Derekalyak melyek kőzzűl négynek négy nyűstős haja, egynek pedig tarka két nyőstős haja vagyon 2o Egy cselédnek valo hajatlan Derekaly 3o hét párnák viseltes fejér hajokkal [Ne; DobLev. IV/858. 4a].

21. *asztali ~* asztalnemű; albituri de masă; Tischzeug. *1802:* Asztali készületek. 1o Egy tizenkét személyre valo kamuka Abrosz 2o Egy szép şáhos 12. személyre valo Abrosz ... 4o Mind ezekhez 15. darab elegyes figurájú asztal keszkenők [Ne; i.h. 3b].

22. evőeszköz-készlet; tacîm; Eßbesteck | asztali ezüstnemű; tacîmuri de argint; Tafelsilber. *1736:* már az asztal[a] ... minden készülettel el volt készitve, ott ezüst sótartók, estve ezüst gyertyatartók ... hamu-vevők [MetTr 382. — [a]Ti. a lakodalmi asztal]. *1772:* Midőn a királyné asszony[a] öfelségét acceptálta[b] gödöllői kastélyában ... Hat asztala, amint mondották, csudára méltó készülettel volt [RettE 263. — [a]Mária Teréziát. [b]Grassalkovics Antal, a Magyar Kamara elnöke]. *1812:* A tisztelt Aszszony el menetelekor ... mit vitt el ... nevezetesen Asztalnéműket, és Asztalra valo készületeket, 's ezüst portékákot ? [Mv; IB vk].

Szk: *asztali ~. 1710:* (Carafa) nemsokára a császár nevivel egy asztali készülethez való gazdag argenteriát külde ajándékban Teleki Mihálynak[a] [CsH 209. — [a]1688-ban]. *1812:* A' mi az Asztali készületeket illeti a mellyek Husz Huszon őt személlyre vagy még többre valókis voltanak, ugy eltakaritotta[a], hogy őt személyre valonál többet nem hagyott, a' mellyeket pedig elvitt ezüst nyelű kések, villák, és kalánok voltak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall. — [a]A férjét ott hagyó grófné].

23. készülés, tanulás; pregătire, instruire; Lernen, Vorbereitung. *1823-1830:* 1793-ban kimegyünk kánikulai vakációra, az úr[a] megparancsolja, hogy a gyermekeket úgy készítsem, hogy augusztus végén ott helybe Kutyfalván cenzurát kell produkálni. Folyt is a készület, az úr is mindenfelől hívta a cenzurára a vendégeket [FogE 111. — [a]Szentpáli Elek, a mv-i tábla „regius actualis adsessor"-a].

24. (szakmai) képzettség; pregătire, calificare (profesională); (Fach)Bildung. *1847:* Tulajdon irományában és szelíd vallományában is megösméri[a], hogy ... pártolóul, ügyvezetőül minden arra szükséges készület nélkül föllépni s működni merészelt [VKp 293. — [a]Varga Katalin]. *1848:* Várallyai András, Mihály Domokos, és Pap Sándor meg probáltatások után, elegedendő készülettel biróknak találtatván, hűtős ülnökőknek fel vétetni határoztatnak 's ezennel felis eskedtettek [Usz; UszLt XI. 85/1. 86].

25. kb. (vmihez szükséges) anyagi eszköz; mijloace materiale/fonduri (necesare pentru ceva); (zu einer Sache nötiges) Mittel. *1589/XVII.sz. eleje:* Valamely Mester az miueltető Gazdaual megh szegődik, valami bizonios epitmenyre, es azt el kezdette volna ugian, de fęlben hadná el ... tartozzanak minden haladeknelkwl az Ceh Mesterek ugian azont, vagy más io mestert annak az fęlben állo epitmennek el vegezesere szorgalmatoson rendelni, es ugian kenszeritteni ... es addigh semmi masut miuet fogaduan el ne hagihassak, masua se mereszellienek menni, hanem ha keszwleti az Gazdanak nem volna hozzá [Kv; KömCArt. 16-7]. *1634:* miuel menyegzöhöz valo kezwleti Njerges Tamasnak nem vala mi adank az Zegeny Birone Azzonyommal 4 veka buzat es abbol kezdettwk el az Swtest, es az sok io Azzontol az Varoson az mit keregethettwnk abbol Czinaltatott vot az zegeni Jstenben el nyugutt Birone Azzonyom egi fodor igler szoknyat [Mv; MvLt 291. 22b].

26. ? berendezés; amenajare, aranjament; Einrichtung. *1777:* vagyon őtt Ház és egy Bólt, mind Szép Cserefa ajtokkal ablakakkal, és egyébb meg kivántato Uri készületekkel Stukaturasan fel ékesittetve [Meggyesfva MT; LLt 28/531].

Szk: *belső ~. 1777/1781:* (A) Templomnak belső készületi, Botozattának le omlásával le Szedettek, azon Udvari Templom most belső készületi nelkűl Szükölködik [Alparét SzD; JHbK LII/4. 10] ✱ *házi ~. 1827:* Dobolyi István Urnak itt a Curialis házaiba nem maradott egyéb házi készülete, egy vagy két Széknél, egy fa

ágynál, s abba egy vagy két lepedőnel egyebe; melyre nézve az Exponenst feleségül vette hogy velle ágy némüt, 's egyéb házi szükséges és illö készületeket kaphasson ... az Exponens Aszszony hozta is meg a házhoz a meg irt szükséges portékákot [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 9].

27. felkészültség (vkinek felkészült volta); pregătire, faptul de a fi pregătit; Vorbereitetsein. *1780:* néha Karácson előtt ollyan idők lévén, mellyek mostohasága miatt a' patak el fogy és jegzése miatt semmiképpen funni nem lehet, illyen Circumstantiákban, ha valamelly Gazdának, a' két utolsó Műve, egesz keszülete, szere, köve lenne ... a' futatásra el-készült gazda a' Biráknak maga keszületet hirré tévén, a' Birákis ... kéttzeri futatást restantiába acceptálván jegyezzék fel ... annyi Restantiat, annak rendi szerént ki futatni meg engedtetik [Torockó; TLev. 5b-6a]. *1805:* Törvény alatt vagyunk, 's tudjuk hogj az Esztendő fogytával a' Mivelésnek meg kell szünnie, ehez képest nagy alazatossággal esedezünk Ngodnak, méltoztassék romlott allapotunkat kegyes szívre venni, s Uj esztendő utánrais kevés időt hatarozni, a mi alatt a' kiknek Mivelésre való készülettyek vagyon, fel mivelhessek [uo.; i.h. 9/42].

készületbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *istenes ~ tisztét elmulatja* alapos felkészülésbeli kötelezettségét elhanyagolja/mulasztja; a(-şi) negliga obligaţia unei pregătiri temeinice; die Pflicht zur gründlichen Vorbereitung vernachlässigen. *1662:* Az jeneick[a] az vezér útban lételét értvén ... nem szünnek vala a fejedelmet ... a megírt segítség felöl szorgalmaztatni. De azonban magok ... minden istenes készületbéli tiszteket elmúlatják vala [SKr 428. — [a]A borosjenői végvár vitézei].

készületlen I. *mn* **1.** elkészítetlen; nefăcut, neterminat; unfertig. *1576:* Wagion egy czenadof Ingh wy kezeoletlen [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 8]. *1625:* Egy len szál hat singes weres fonallal varrott keszületlen kendeo f. 1 [Kv; RDL I. 126]. *1674:* Egy keszületlen, Aszszony ember(ne)k valo ingh [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1699:* Edgy, öszve toldozot készületlen rosa szin angliai Dolmány nro 1 [Kv; WassLt]. *1704:* Három ujj patyolat Ingek készületlenek nro 3 [Kv; i.h.]. *1714:* Agjra való készületlen varrasok külombfele szin Viragokkal meg varrott No 2 fl. Hung. 3 [AH 31]. *1762:* készületlen szürőknek valo posztot az szür Takácstol percipialtam [Szőkefva KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1824:* Egy készületlen Csöü Puska [KCsl 3].

2. befejezetlen; neterminat; unvollendet. *1729:* Vagyon edgy Udvarház Supos azon fedél alat hamu tüzes ház és edgy tapasztatlan és készületlen Ház [HSzj *hamutüzes-ház* al.]. *1776:* az Ház elöt egj Borona Fábol ki rakot még fel nem szarufázot s egjéb requisitumaira nézve is keszületlen konyha [Szurdok SzD; JHbK XXXI/4. 2]. *1793:* Talpra épitetett Istálo padlás nélkül, de Tölgyfa hidlásával mindenütt egy része jol meg kertelve s belöl tapasztva joll, más fele része egészszen készületlen, most tsak szin [Szér Sz; JF 36 LevK 170]. *1797:* Egy Sendellyes fedél alatt boronábol rakott Sajto Szin ... és ugyan ezen fedél alatt egy gabanás, mellynek még tsak falai vagynak boronákkal ki rakva, egyébként készületlen [M.igen AF; DobLev. IV/777] | talaltunk ... égy hitván boronafábol rakatot Sertes pajtat Szalma fedél alat égy arnyékkal és égy keszületlen pajtaval edgyüt [Bordos U; Pf]. *1801:* Az Istallo vagy Függö kert köböl keményen, appro bolt hajtásokra fedél nélkül a kastélly Dél felöll valo végibe épitve (: mellyel edgyütt véve a kastelly edgy Oblongumot formalnak :) az edgy kőfalain kivül minden képpen készületlen [Gernyeszeg MT; TL].

3. kikészítetlen; netăbăcit; ungar (Leder). *1699:* Öreg ökör készületlen nro 3 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. *1754:* egj keszületlen fejer baranj bör [Ádámos KK; JHb XIX/10]. *1756:* készületlen Juh Bör 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35, 13].

4. éretlen; necopt; unreif. *1847:* termés igen kevés van rajta[a], s az is készületlenebb mint egyebütt volt [KCsl 13 Kemény Dénes nyil. — [a]A szőlőn].

5. felkészületlen; nepregătit; unvorbereitet. *1571:* Mindenek kezen es Io Rendel legenek, hogi ha myh haborwt az vristen reank bochat Neh talaltassunk keswletlenek lenny [Kv; TanJk V/3. 39b]. *1596:* Hoztuk fel velwnk varfalui Boldisart, volt nallunk vachoran de miert hogi Tamas vramis it volt nallam, es eo kegmejs eleseget hozot Ide, minthogi kezwletlenek voltunk, azt fel nem tuttam [Kv; i.h. 6/XXIX. 68 Bachi Tamas sp kezével]. *1677:* ha szintén a' törvény tévő Birák Prokátort az ollyan meg-fogyatkozot Cauzans mellé adnak-is, a' mint hogy adni tartoznak-is; de impositivè lévén, és készületlen-is a' dologhoz, ugy-is periclitál a' szegény cauzans [AC 208]. *1705:* I ... dicit: En Rab levén most meg ne(m) felelhetek, mivel keszületlen vagyok ... Deliberatum. Az Incta Cserei Judit készületlen léven, az Inctá(na)k dilatio adatott, hogy intra octava(m) készítse magát [Dés; Jk 348]. *1747:* Jollehet ezen Ca(us)a sokszor dilataltatott mind azál(ta)l p(rae)tendalvan az J. hogj maga mentségére készületlen differaltatik ad futurám (!) [Torda; TJkT III. 181].

Szk: *hirtelen- ~hozzá. 1618:* Én elkezdém az Nagyságod levele tenorát; úgy ítilém, hogy mint olyan hirtelenkészületlen lévén hozzája, tíz articulusba szakasztyán és articulatim proponáltam Juszuf csausz által [BTN[2] 113].

6. tájékozatlan; neorientat, neiniţiat; nicht orientiert, unbewandert. *1679:* Sárosi uram elment[a], semmit ez mostani fennforgó dolgokból nem tud, senki semmit utánna nem ír, készületlen és tudatlan lévén mindenekben, dördületlen meny üti portán, adja Isten jó végit dolgunknak [TML VIII, 456 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz. — [a]A török portára].

II. *hsz* **1.** elkészítetlenül, megmunkálatlanul; (fiind) neterminat, neprelucrat; unfertig/bearbeitet. *1768:* Készületlen lévő Bél kerék fa négy darab [Kv; AggmLt C. 36 malomleír.].

2. felkészületlenül; nepregătit; unvorbereitet. **Szk:** *~ talál. 1853:* fogadott Leányom Gyárfás Katha ... mekkorra engedelmességgel őszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett erántam, s ebből ki indulva aztot is remèlvén, hogy ez után is ugyan aztott teendő lészen, ne hogy a csapás készületlen tanáljon, sietek meg tenni végrendeletemet [Léefva Hsz; Kp V. 387] ✱ *~ találtatik. 1669:* N. Banyai Janos uram minden requisitumival minde⟨n⟩kor keszen legyen; mert Hadnagy Ura(m) Procatora altal meg szollittatvan es keszületlen találtatva⟨n⟩ ha kedve ellen valo finalis decisioja lesze(n) köztök levő controversiajok(na)k sibi imputet [Dés; Jk

278a]. *1772:* Kik is ... készületlen találtattak, kik közül sokat levágtak, sokat halálos sebbe ejtettek [RettE 276].

készületlenség 1. előkészítetlenség; lipsă de pregătire, nepregătire; Nichtanfertigung. *1720:* Kérem Nagjsagod mindenek felől parancsollyon hogj keszületlenségben Néhai Méltosagos Groff Uramnak eö Nagjcságának vegső Pompaja az én erőtlenségemből en ne okoztassam[a] [Petek U; Ks 96 Petki Széki István lev. — [a]A fog. ilyen értelmetlen!].

2. *~ben találtatik* elkészítetlenségben leledzik; a fi neterminat; in nichtfertigem Zustand. *1749:* nem lehet Securitással a' Házokban lakni, annyira ruinálottak, hogy az fala is az Házoknak dülő félben áll ... az egyéb epületek is egészlen készületlenséghben találtattak [Kőröspatak Hsz; ApLt I Ant. Kálnoki lev.].

3. felkészületlenség; nepregătire, faptul de a fi nepregătit; Unvorbereitetsein. *1671:* Az németek felől hallok én is elég hazug hírt ... Magunk készületlenségén eleget törödöm de ... bízom csak az egy Istenben [TML V, 436 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1780/1804:* Dilatiok estek a' miatt hogy tsak hirtelen más napra meghivatta minden Instructio nélkül a' Fel-peres az Alperest, ez elé álván akkor tudta meg miért idéztetett Törvényben, 's mindjárt készületlensége miatt Dilatiot kért [Torockó; TLev. 41].

készületlenül 1. felkészületlenül; nepregătit; unvorbereitet. *1661:* az mostani állapothoz képest igen készületlenül voltam, hogy ha valami állapot találna történni, semmi készületünk hozzá nem volt [TML II, 96 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1662:* De a benn valók, hogy nagy készületlenül, rendetlenül lévén, embereket is már a vezérhez kibocsátották volna, nagy világ csodájára magoknak és az nevezetes helynek oltalmára ... Váradról is derekasan megerősítetett ... szép erősségből[a] csak egy lövést nem tétetnének [SKr 429. — [a]A borosjenői végvárból].

Szk: *~ talál. 1704:* a kurucok megfelesedvén rá akartanak volna menni a Graven[a] úrral lévő hadakra, de a mieink praeveniálván egy hajnalban rájuk ütöttenek és őket készületlenül találván, kétezcret bennek levágtanak, a többit dissipiálták [WIN I, 80. — [a]Graven Ludwig Ferdinand császári tábornok] ✱ *~ találtatik. 1591:* kezöletlenewl ne talaltassam [Gyf; BálLt 93]. *1662:* (I. Rákóczi György) a király engedelmébül Lengyelországban is, noha kevés, de igen szép fegyveres hadat fogadtatott vala egynéhányszázat, s különben is hogy készületlenül ne találtatnék, mindenképpen igyekezik vala [SKr 167].

2. elkészítetlenül; neterminat; unfertig. *1677:* Szamos Ujvárrúl ide igen készületlenül hozták az lövő szerszámokat; azokat is hat mázsa vassal elkészíthetné az ember; hiszem jobb volna készen tartani [TML VII, 416 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

készületű 1. vmilyen felszereléssel ellátott; utilat într-un anumit fel; mit irgendeiner Ausrüstung versehen. *1732:* midőn Brullyai Sára Dobolyi Istvánhoz Férjhez ment, azonnal Néhai Brullyai Gjörgjné ... nyolcz ökröt, vasas szekeret, és minden készületű ekét adott kezekben [Ne; DobLev. I/149]. *XVIII. sz. e. f.:* Három Eöreg egész Vágasu, Vasas kerekű, állyú, Füles, nyelves vas fogantyüs rudas egész készuletű Szekerek [Erdőcsinád MT; TGsz 42]. *1772:* Midőn a királyné asszony[a] őfelségét acceptalta[b] gödöllői kastélyában, 20 különb-különbféle készületű, hat-hat lovú hintókkal, sok öltöztetett paripákkal ment elébe [RettE 263. — [a]Mária Terézia. [b]Grassalkovics Antal, a Magyar Kamara elnöke].

2. vmilyen módon készített; făcut/confecționat într-un anumit fel; auf irgendeine Weise verfertigt. *1748:* két rend ezüstős Lóra valo szerszámok boglarosok, ezekhezis két Nyereg edgyik Török, másik magyar, mind a' kettő drága és ritka készületűek [Bögöz U; Szentk. Joh. Szabó (70) jb vall.]. *1749:* Adának ... Egy Aranyos igen Szép Czirádákkal gyenge Sellyem virágokkal elegyesleg készült Lászlit és Palatint, és Ugyan más ehez hasonló készületű ezüst Lászlit és Palatint [Koronka MT; Told. 12/2]. *1761:* A ... Pitvarbol ... hasonlo keszületű, Záru, és gyontározatu Ajto nyilik[a] [Spring AF; JHbK LVIII/1. 499-500. — [a]A szobába] | néhai Kováts Agnes aszszonj ... tisztességes Uri készületű köntösőkőt viselt [Mezőbánd MT; MbK IX. 28]. *1801:* A kisebbetske és alábbvalotska készületű Hidas [Gernyeszeg MT; TL]. *1802:* Egy jo készületű tsontos Nyereg szerszámával kantarjával ... Egy tárnyitza bérlett nyereg, jo készületű [Ne; DobLev. IV/858. 10a]. *1827:* Egy erős készületű egész vágásu uj Lo Tár Szekér viseltes ernyőjivel | Vagynak még három derék Béres, erdőlő és ganézo jo erős keszületű Szánok [Koronka MT; Told. 34].

3. vmilyen módon épített; construit într-un anumit fel; auf irgendeine Weise gebaut. *1699:* fel menvén két rendbeli Sendejezes alatt levő Gradicsokon, Cserefákbol valo kötésekre csinált vesszőkből meg font jo készületű tapaszos Sindelyes Hazban [O.csesztve AF; LLt]. *1723:* egy uj jo keszületű Buda mind oldalfelt, mind alol meg deszkázva [Holtmaros MT; Told. 29/7]. *1732:* A Kűkűllőn vagjon edgj árokra csinált Silipes, Sendely alkalmas fedél alatt lévő, alol csapó harom kereků, mindenképpen jó készületű malom [Kóród KK; Ks 12. I].

4. vmilyen sujtásos/zsinórozásos; împodobit cu un anumit fel de găitane/galoane; mit irgendeiner Verschnürung. *1767:* Gubernátor, Groff Kornis Sigmond Vr ő Excellentiája ... köntössei ... : Égj Fa-olaj szinű, Bársony egészen Nusztal prémezett 's béllett hoszszu Mentéje, tsak közönséges Makkos Arany-készülettel, hozzá valo hasonlo készületű Dolmánnyal, és Arany kaptsokkal valo Nadrággal [Szentgerice MT; Ks 21. XVIII. 78].

Szk: *ezüstös ~. 1779:* egy régi ezüstős készületű vas Szin Ánglia Dolmány [Nsz; CsS] ✱ *melértes ~* sok színű zsinórozású. *1824:* Szederjes poszto mellértes készületű görény prémmel valo mente [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ *szkófium ~. 1763:* 1. szekfű szin Szkofiom készületű Roka Torkos mente [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] ✱ *zöld selyem ~. 1758:* Cifra köntösben nem jártam, hanem első házasságomra csináltattam volt egy zöld selyem készületű rókanyakas mentét s hozzá való dolmányt s veres nadrágot [RettE 80].

5. vmilyen állapotban lévő; aflat într-o anumită stare; in irgendeinem Zustand befindlich. *1801:* A Gát alatt lévő Tsolnok meg avult készületű [TL].

készülget elő/felkészülget vmire; a se pregăti treptat pentru ceva; sich nach und nach vorbereiten. *1661:* Ven-

dégeim lesznek-e, vagy nem, még nem tudhatom bizonyoson, mindazonáltal készülgetni kell [TML II, 65 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. *1784:* ugyan tsak igyekezem a menyib(en) modom lészen készülgetni, de most a katanasággalis annyi bajam vagyon mert szinte két hétig hurtzoltanak ála (!) 's fel alig tudék egy kitsiny szabadtságot nyerni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

készülgetés felkészülgetés; pregătire treptată; Vorbereitung. *1676:* ha azért ő felsége ugyancsak több keresztén hívei közi számlálni bennünket is nem akar, Isten és velág előtt okai az következhetendő minden dolgoknak ne legyünk. Ez alatt az jó készülgetesnek lenni szükségesnek látnám [TML VII, 257 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

készülhet 1. előállítódhatik; a se putea face/executa; hergestellt werden können. *1664:* Édes Komám uram, im posztó mustrákat küldöttem a fejedelemnek ... Kérem Kegyelmedet, küldje meg s az fejedelem asszonynak egy könyvet, noha nem igen czifra, mert hirtelen nyomtatták ... Most nem készölhetett cifrább [TML III, 114 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1801:* sok Esztendőkig valo Experientia által gyűjtött Tudományu Hazafiak kezdették szaporittani Czĕhunkat ... akkor készülhetett több, és jobb munka 4 s több Maisterek által [Kv; ACLev.].

2. elkészülhet; a putea fi făcut/executat; fertig sein/werden können. *1662:* És bizonyára, ha a fejedelem indulásáig a váras sáncai csak annyira készülhetnek is, mint azután osztán ... csak az váras megholdoltatására is a fejedelem, Rákóczi György nem olly könnyen juthat vala [SKr 492-3].

3. előkészítődhetik; a putea fi pregătit; vorbereitet werden können. *1744:* Ha savanyó vizes üvegek készülhettek Pista Kocsis indúllyon fel [Déva; Ks 78. XIX. 24].

4. felkészülhet; a se putea pregăti; sich vorbereiten können. *1657:* soha bizony tisztességes módot abban az lakadalomban nem látok ... bizony még csak köntöseit sem csináltathatja meg ő kegyelme Vas László uram, nemhogy egyébképpen készülhetne [TML I, 81-2 Bornemisza Susanna Teleki Mihályhoz]. *1720:* az malom helyet magáénak tartya Batyám ur(am) és az iránt törvényt is inditot ellenünk ... mi pedigh sok vicissitudoink, bajoskodasink s fogyatkozasink miatt azért valo perlekedésre nem keszülhettünk, mégh csak nemis inqviraltathattunk [WassLt Czegei Vass László és Czegei Vass József lev.]. *1761:* az I Procuratora ... ithon nintsen, s Causajat ki altal defendaltassa nintsen ... 15 nap az Inek adattassek, hogy készülhessen Causájának defensiojára [Torda; TJkT V. 57]. *1786:* 'a Levelek ... nem Communicáltattak ... tsak mái Napon, kétség kívül azért hogy a reprotestans az dologhoz ne készülhessen [Nagylak AF; DobLev. III/607. 39].

5. vmilyen hivatásra készülhet; a se putea pregăti pentru o anumită profesie; sich auf einen Beruf vorbereiten können. *1823-1830:* Továbbá irja Őexcellája hogy ugyan akarta volna, ha nem papságra, hanem egyébre készülhettem volna, de mivel már a készületet a papságra tettem ... már jó lesz emellett maradni [FogE 216].

készülhető 1. care poate fi făcut; verfertigt werden können. *1844:* jonak láttuk, — hogy deszkából kitsiny Boltak légyenek ... 's azok talpakra elkészittetvén állittassanak árulo hellyeinkre ... melly talpra készülhető Boltotskákat tsak annyi nagyságuakra tsináltatnok — a' mennyire az eddig elő már ki mutatott árulo hellyünk mekkorasága vagyon [Dés; DLt 1366].

2. megszerkeszthető; care poate fi redactat; redigiert werden könnend, redigierbar. *1798:* két Planumot jegyzek fel, melly rég a fejembe kovájog. 1° Egy könyüszerrel készülhető Magyar Szotár. — 2° és Egy Nemzetünk Méltoságahoz illendő modon készülhető M.Szotár [MNy XLV, 155-6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

készülő I. *mn* **1.** elkészülő; care se face; fertig werdend. *1781:* az havasban készülő szénből egy ló tereh dr[a] — határoztatván a' közel való helyekből pedig dr[b] — [Torockó; TLev. 9/20. — [a-b]Hiányzik az árjelzés].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *feküdni* ~ eldőlni kezdő, eldőlőben lévő; care se află pe punctul de a se dărîma/răsturna; im Sturz befindlich/begriffen, dem Zusammenstürzen nahe. *1732:* A bé-járo nagj-kapura nyilik edj fekünni készülő sövény Majorság ól melly 'a régi fenn állást meg ünta [Erdőszengyel MT; Told. 11/67] ∗ *megavulásra* ~ avulni kezdő, avulóban lévő; care se află pe punctul de a se învechi/perima; im Verfallen begriffen. *1784:* nap nyugotra fekvő része ezen Háznak tornátzos, Sendellyel fedett, meg avulásra készülő [Burjánosóbuda K; JHbK LX/18. 9].

3. készülődő; care se pregăteşte; sich vorbereitend. *1698:* En ... Visai és ... Gyulatelki Reformatus Praedikátor Dési Ferencz ... halálos betegségéb(en) ... könyörögtetvén ez Istenes életű és igazan lelki nyugodalmára kiszülő T.N. Ebeni Judith Aszszont sok beszélgetésem utan el bucsuzám az Aszszonytul [SLt A1. 50]. *1751:* Biro Uram Medgjesre a m. királyi Táblára, az Erdők Dolgából és egjeb Causaknak fojtatására jo remenseggel készülő utyára mértünk az ő kegyelme parancsolatyából Harmad fél véka Tiszta buzát, edgyik vékáját megsütöttük, az más fél vékát el vitte gyakorolva, az ára Tészen 90 Den. [Kvh; HSzjP]. *1765:* a nagyobb Kérdés maga okoztaé vagy sem ? halálát ? valojában ha consideráltatik ... hogy ő eleitől fogva verengező, abban szokásos, Istent káromlo, Annyát s másokat szidalmazo, ezenn verekedésre elöre készülö személy volt, ugy esztetis eö okozta [Torda; TJkT V. 256].

Szk: *halálra* ~. *1710 k.:* Jere, hallj és olvass szörnyü dolgokat ... mint hivattam én Kapusit és Horthit magamhoz, és mint halálra készülő ember adtam testamentomot kezekbe [BÖn. 932-3].

4. ~*(jé)ben* készülőfélben; în (curs de) pregătire; in Verfertigung begriffen. *1699:* Edgj eöreg uj Hajo is készülöben vagjon ezen malom ház elött, melynek feneke, es edgjik oldala már jo rendin meg készült, de edgyik oldalára még nincse(n) oldal fája [Mihálcfva AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1794:* mentünk a Malomba ... felsö és also kerekei forognak a közepsö Keszülöjiben van de nem éppen ujj kövekkel [Backamadaras MT; CsS]. *1831:* Egy Ujj keszülöben lévö Eke gerendely ködekestöl fejestöl [Körtvélyfája MT; LLt].

II. *fn* készenlét; faptul de a fi gata de ceva; Bereitschaft. **Szk:** ~*re veretteti a dobot* készenlétet doboltat. *1657:* az fejedelem oly halálban sietett hazájában az békességbéli szokott életre és feleségéhez, hogyha nem

megbékélve, hanem megverve futottunk volna is, soha inkább nem kellett volna sietni ... gyakrabban éjfél után mindjárt verettette az dobot készülőre, sátorait levonyatta, indíttatta [KemÖn. 286] ✱ *~t ver* készenlétet dobol. *1657:* nehéz járó lovon az szerszám igen megvert, fárasztott, annyéra elbágyadtam néha, hogy midőn az készülőt verni kezdették, oly nehezen esett, mintha engem is vertek volna [KemÖn. 41] ✱ *~t veret* készenlétet doboltat. *1662:* Az fejedelem[a] ... elrendelte vala, nem nagy tanácskozással s mindjárt másnapra virradóra idején, hogy a zsákmányosok ki ne menjenek, készülőt veretvén, egész táborával visszafordult vala [SKr 220. — [a]I. Rákóczi György].

készülődik útra készül; a se pregăti de drum/plecare; sich auf die Reise/den Weg vorbereiten. *1752:* Pista kocsis készülődgyék, jövő Postával fog Feleségem parancsolni savanyó vizzel mikor indúllyon [Ks 78. XIX. 24 gr. Haller János Nsz-ből].

készülőfélben 1. készülőben; în pregătire/lucru; in Arbeit/Vorbereitung. *1687:* Ferfi Saruk készen p(á)r nro 66 Ferfi Saruk keszülö felben par no 20 [Fog.; UtI]. *1810:* van egy most készülő félben lévő négy szakaszu, sövény oldalu mág tapasztatlan szalma fedelü Majorság Ketretz [Doboka; Ks 77. 20 Conscr. 14]. *1832:* A mi — a Néhai Pataki Joseff Uram el maradott Marháit nézi, tudom hogy jo négy ökre maradott, és égy vagy két Tehene ... Pálinkának készülő félben lévő Szuszlája is felesen maradott [Récekeresztúr SzD; RLt Borá Vonutz (50) vall.].

2. indulófélben; gata de plecare, pe cale de a pleca; im Begriffe fortzugehen. *1672:* az lengyeleknek semmi készületek nincsen, csak elhagyták magokat; sőt némely nagy rendek készülő félben vadnak Danczka[a] felé [TML VI, 56 a fej. Teleki Mihályhoz. — [a]Danzig]. *1739:* már ipen kiszölo félben voltunk ha fiam uram el nem irkezet volna ugy orbán Elek uramtol is vine biztato levelet, ugy továb is meg maradtam szegin Csonka házamnál [Csesztve AF; Ks 99 gr. Eszterházi Kata lev.].

készülő-verés készenlétre dobolás; bătutul tobelor pentru a fi gata de ceva; Bereitschaftstrommeln. *1662:* még hajnal előtt, nagy idején az ország dobjával készülő-verés, virradva felülő veretvén, az udvar népe és udvari fizetett had a belső városban az öreg egyház előtt való piacra, a vár eleiben gyültek vala az császár, ország és fejedelem zászlóival [SKr 206].

készült 1. csinált; făcut; gemacht, verfertigt. *1733/1818:* Az aranyos tarczala szoknyát, égy rend arany tsipkével, és arany galandal készültet hagyom a' Tisztel. Kolosvári Páter Minoritáknál valo nagy oltárhoz tsinállyanak Antipendiumot, és Casulát belölle [Kv; SLt XLII. 6. 31]. *1736:* Tornátzos Gabonás Ház, mellyre hágnak fel Tserefábol készült graditsotskán [CU]. *1757:* az illyen láthato Aranyos köveket ... a' Bányákból vagy puska porral valo szaggatas által, vagy ahoz valo atzélas vasbol készült Eszközekkel a Bányákbol ki vágjuk, ki horgyuk [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. *1778:* Az Uttzára ki menö Vas sorkokon forgo Galamb Bugos Fenyö Deszkábol készült igen avatég kapu [Nyújtód Hsz; HSzjP]. *1781:* Öz Szarvbol készült Tsutora, csont Szárral együtt [Mv; Told. 9a]. *1790:* Egy fejér Pikkét Fersing, és ahoz fekete Creditorbol készült fejér Rokával prémezett Mejre valo [A.jára TA; BLt 12]. *1805:* Fejszevel Faragott Tserefa Drányitzákbol készült ... kapú [Buza SzD; LLt Csáky-per 124. L. 31].

2. vmilyen célra/vki/vmi számára készített; făcut cu un anumit scop/pentru cineva/ceva; für einen Zweck/jn/etw. gemacht/verfertigt. *1753:* (A csűrös kertben) Találtatik ... két kostélly Tőrők buzának készült Capax Cub 150 [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7]. *1806:* a 2dik Czug mellett valo kotsis és Flajtár Számára készült köntösökért 26 Rf. 47 xr [Dédács H; Ks 109 Vegyes ir.] | egy Majorságaknak készült ... Nádos Pajta [Szászerked K; LLt]. *1807:* S.V. Sertes hizlalashoz keszült Labos pajta [Dés; BetLt 6 Gyergyóújfalvi Nagy Ferenc kezével]. *1808:* egy Mester Embernek Közüllünk fizettünk a Huszárok Tsákojakhoz készült Lapotzkákért mind öszve 6 Rf [Kv; ACSzám. 14]. *1824:* Ezen borona kert végibe bal kézre egy 10 — Marhára keszult Istallo [Erdőszengyel MT; TSb 43] | vagyon Rüdeg Sertések számara készült Sövény keritésü oll jó álapotban egy [Mezőbodon TA; Ks 89].

3. elkészített, megcsinált; făcut, executat; verfertigt. *1633:* egy Mecczin Barszoni szoknia lant Vyo beöueön Arani peremmel Akar mely keönnien keszölt hat Szaz forinban, tizen Niolcz forinton vettek singit [Ks Vesselini Kata kel.]. *1720:* lattam a szolgalobol lött Toth Jeremiasne, szep tisztessegesen keszült Agyra valo eszközöket rakott ki az Agyra [Ne; DobLev. 1/96]. *1750:* Atlatz Varással Satérozott 'Selymekkel készült Lepedö [WassLt Wass Dávidné portékái közt]. *1754:* Fekete lakirozassal arany Virágokkal igen szépen keszült fintsia [Nsz; Told. 19]. *1789:* Egy Cserefa Deszkábol tsinoson készült árulo Asztal [Mv; ConscrAp. 42]. *1792:* az Remek leszen egy jo féle kövekkel készült Reszketö Tö es egy Gyűrü [Kv; ÖCJk]. *1816:* Égy szálvonásos Ki-varrással készült rostos viseltes Abrosz [Szentháromság MT; UnVJk].

Szk: *jó móddal/módjával ~.* *1746:* vagyan égy jo modgyával készült Cserefa Sajto egész készületivel Kinek is Szinnye vagj Ereszsze Nád Suppal vagyan meg fedve [Ádámos KK; Ks 23. XXIIb]. *1789:* Szekér Szin, mellyben találtattak: Egy jo moddal készült Vasas Kerekü Kotsi [Mv; ConscrAp. 18]. *1847:* az egész kapu mindenestöl ujjadan uj, s jo moddal készült [Kv; AggmLt C. 174] ✱ *ménesi módra ~.* *1827:* Speciális Borok ... 4 veder Ménesi modra készült 18 veder Mindenféle Gyülevész [Marosillye H; Born. F. IIa] ✱ *mesterségesen ~* mesteri módon elkészített. *1813:* a' To felett vagyon egy mestersegesen készült Csiga forma állásu veresen festett Tornyú nyári filegoria [Koronka MT; Told. 18] ✱ *paraszton ~* **a.** festetlenül készített. *1736:* Az Ur Házában ... fal mellett állo paraszton készült pohár szék 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 100]. — **b.** paraszt módra, parasztosan. *XVIII. sz. köz.:* Egy tiszta paraszton készült szép gyölts Lepedö [MkG].

4. épített, épült; construit; gebaut. *1746:* Vagyan Ádámosan ... egj Cserefa Talpakra Sövenyböl font Nádsup alá készült Udvarház [Kük.; Ks 23. XXIIb]. *1774:* Botos oldalon situaltatott égy köböl keszült Fogado [M.kályán K; EHA]. *1798/1821:* Vagyon a Majorok közi, vagy két Viz közi Fertállyba ... égy Tsűrös Kert vagy Major, rajta lévő hitván Szalmával fedett

Csürrel, és Szin Formálag készült, Szalma Fedelű pajtátskával [Kv; Pk 5]. *1810:* Vagyon ... egy Cserefábol készült jo Csür, Istállo Odor alatta Szalma fedél alatt [Bibarcfva U; Hr 1/39]. *1843:* vagyon égy köböl készült Gabanás alatta jo bolthajtásos Pintze 'Sendely fedél alatt [Borsa K; BetLt.1].

Szk: *jó formán ~. 1685 e.:* Egy jo formán készült szaru fás Csür, mind ket felöl két felé nyilo deszkas kapuja [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 10] ✱ *jó móddal/módjával ~. 1746:* Vagyan égj Cserfa Deszkákbol rakat, jo modgyával készült Sertest hizlalo Barana óll Szalma alatt [Ádámos KK; Ks 23. XXIIb]. *1786:* a Tsürös Kertb(en) találtatott jo Modal készült nagy tsür nem igen derekas fedél alat [Szopor K; MkG 36. F. 2 br. Alvintzi Gábor inv.].

5. rakott; construit, clădit; gelegt, aufgebaut. *1776:* Vagyon ezen Házban Zöld Kájhábol készült hosszu széles vas pánton állo Kemencze, füttöivel s rajtok lévő Csüpkeikkel edgyütt [Mezőméhes TA; WassLt]. *1794:* Paraszt kályhákbol készült roszatska kementze [Gyalakuta MT; TSb 17]. *1816:* égy paraszt kályhábol készült főző kementze hasonlo Füttöivel édgyütt [Kv; Born. IV. 14]. *1824:* A' Pitvarban találtatott Földböl készitett Sütö kementze egy és annak oldálaba tsak ugyan földböl készült Tüzelö Helly és egy cserény jó allapotban [Nyárádsztbenedek MT; Told. 37].

6. gyártott/előállitott; fabricat; hergestellt. *1787:* (A verös kovács) a vasat vagy attzelat ... tartozzek a mivén készült több vasaival edgyütt a Vas valto házhoz masalasra bé vinni [Torockó; TLev. 9/25].

7. kikészitett; tăbăcit; gar. *1724:* Specialit(er) adattatván Brassonak, Szebennek, Beszterczének, és Colosvárnak a' Bőrök iránt Privilegium ... constal, hogj bővséggel vitetnek és árultatnak külsö helyekröl hozott Szkompiaval készitetett Bőrök. Azért ha világosabbat nem p(ro)ducalhatnak az Ak eo kgl(me)k, nem arcealhattyák az oly Szkompiaval készült Böroknek bé hozattatását, és árultatását [Kv; TJk XV/4 Itélet a tímár céh és Joh. Fogarasi kereskedő perében]. *1740:* a' készült bőröket kifesziteni az előtt p(e)d(i)g hire sem volt [Dés; Jk]. *1788:* Sárgán készült diríb darab Szarvas Bőrök [Mv; TSb 47].

8. létesitett, létesült; înfiinţat; angelegt, errichtet, zustande gebracht. *1758:* A Szénégetöb(en) ... Irtovánjbol készült uj szölö [Bh; EHA]. *1784:* Egy irotványból készült Rétetske [Diós K; BHn 69]. *1794:* a Maras Ujváron készült Sóó akna Számára Szükséges és az I. Thesauriatus által ki nevezett Szeretura nevezetű Helly [Marosújvár AF; EHA].

9. vmire elökészitett; pregătit pentru ceva; für etw. vorbereitet. *1792:* Ime azert az Exponensek az Urakat modo legitimo árrol Admonealtattyak, hogy az Urak bizonyoson Magokat declarállyak, ha állanaké a már Arbitrativára készülendö s respective készült Processushaz? [Ne; DobLev. IV/702].

10. (meg)fogalmazott/szerkesztett; redactat, întocmit; ver/abgefaßt. *1795:* az ellene készült inquisitoriak meg világosittyák böven az ö Isten Törvénye és Emberek tetzése szerént valo életét, s azt is mely jo féle ember légyen [Elekes AF; BK]. *1805:* Néhai Abodi András és György egy Testvér-Atyafiaknok ... Joszáginak fel méréséröl készült Instrumentum [Makfva MT; DLev. I. VIII. A. 29]. *1850:* Gyogyszer Árus Ttes Roth Pál Ur(na)k, Kardos Josi nevezetü nagyobb Béresse meg verettetése tárgyában ... el kezdett ki nyomozatrol készült Jegyzö Könyv [Dés; DLt 1320].

11. *átv* elvont; dedus; abstrakt. *1797:* Kánt Philosophiájáról kiván tudni a' M. Úr. Én tellyes életembe rosz Metaphysicus voltam, az ő egész Tudománnya pedig mind Metaphisicum, azért is nevezi Transcendentálisnak, mivel a' Valóságok országából, a' tsupa képzelmények országába transcendál; ... tsupa abstractiobul készült valoságok, igazságok [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

12. vmire felkészült; pregătit de/pentru ceva; auf etw. vorbereitet. *1657:* Megmutogatván azért az alkalmatlanságokat, ellenben a megerősödésre való hasznokat, persvadeálá néki, és elvégezék az hátraszállást; napestig azért az seregek mind harczra készült állapottal állának szemben az ellenséggel [KemÖn. 72].

13. vmire kiképzett; pregătit de ceva; zu etw. ausgebildet. *1681 e.:* az nimet felöl ast besilik az ki Banyan uolt akor taiban, igen rendhez könyw hadra kiswlt emberek uoltak ... trupokban sem iöttek, Cziak lezengue [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Béldi Pálhoz].

14. *pusztuláshoz ~* leomlóban/pusztulóban levő; aflat pe punctul de a se dărîma/cădea; im Zusammenstürzen, dem Untergang nahe. *1681:* Ezen Hámor házban ... egy kö kémény alatt két szakaszban, pusztuláshoz készült két koh hely [CsVh 96].

két 1. doi, două; zwei. *1542:* ew k. felne azon, hog az keth wayda ream zalanak Fogarast az raboknak zabadolasokert, kyth az wr Isten mwtholonk el thawozthasson [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.]. *1546:* az Egyeb appro thehenekbeel, Banffy bernaldnak agyanak keeth thvlok thehenth, Esmeeg adyanak keeth yzee thehenth [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1571:* Az plebanossag quartayanak Beh takarasat eo k. varosswl Byzzak az ket vraimra kyk az Eskola quartayanak gongyat viselyk [Kv; TJk V/3. 47b]. *1577:* vagion ... kęt puszta ház hely mellyen giwmeólch fakis vadnak [F.jára TA; SLt S. 19]. *1613:* megh latam az orath hath zynte keth Orakor uagjon [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31]. *1625:* uagtak volt ket ökreimet le meli marhaknak zőrök tarcza volt [UszT 71]. *1641:* ket pászma szólött Szabo Gergely bir benne [Szilágycseh; GyK X. 30/8]. *1698:* kit Riz fazik [M.légen K; Klobusitzki lev.]. *1727:* az Barany husnak jovanak Czimerit két polturán, alább valot öt pénzen ... arúllyak [Dés; Jk]. *1805:* Tegnap elnyargalának itt Palosi Gyurka és Gyurka Istok két jo derék lovakon [Szárazajta Hsz; HSzjP Nagy Sándor (55) lib. vall.].

Vö. a *kettő* cimszóval.

Hn. *1572:* az kéth wth kozyth ... azth az nagy keminy peter fogta volth el [Gyerömonostor K; KP. Kayon Ágoston jb vall.]. *1584:* Az ket vyz keózben [Kv; TanJk V/1. 286b]. *1646:* itt az Jeney határ közb(en) az Ket viz közót [Jenö SzD; THn 30]. *1648:* az két viz közöt [Marosvécs MT; EHA]. *1669:* az két halom keözt (sz) [Lándor AF; EHA]. *1690:* Az falu porgolattjan belól az ket arok közt [Hosszúmacskás K; SLt AM. 8]. *1744:* ezen Kolosvári ... Két Viz közöt [Kv; Ks 15. LIII. 8] | A két gödör mellett (sz) [Szentdemeter U; EHA]. *1748:*

A Tégla Csür két Dombja közot (sz) [Koronka MT; EHA]. *1799:* Két ág nevezetü Havas [Lemhény Hsz; EHA]. *1807:* a két viz közi Fertály [Kv; KmULev.]. *1816:* a két viz köze [Várfva TA; Borb. II]. *1864:* Ket völgy köze [Alfalu Cs; GyHn 20].

Szk: ~ *ágon levő maradékai/posteritásai* mindkét nembeli örökösök. *1653/1667:* azon meg irt falubeli publicált tellyes rész joszaghi portioi, örökségei, és háza ... Kendi János vramra, és két ágon lévő maradékira devolváltassanak [Gyalakuta MT; Ks NN. 25]. *1671:* Kegls Aszszonyunknak az Méltoságos Bornemisza Anna Aszszonynak ö Naganak magának és két ágon lévö maradékinak s' legatariusinak-is, hogy Nagd ujobban adhassa donalhassa jure perpetuo Nagodat egész Országul authorallyuk és ö Nagyságát Kegls Aszszonyunkat s' két ágon lévö maradékit s' legatariusit-is, Balásfalvának pertinentiaival edgyütt való birodalmában meghadni és maradni assecurallyuk [CC 71-2]. *1731:* azon Paraszt Ház helljnek Proprietását és Cum evictione transferalom a Praetitulált Groff Urnak, és két Ágon lévö Posteritásinak [Kv; JHb XIX/2] ✱ ~ *ízben* kétszer, két úttal/versen. *1657:* Pusztán maradván, és ott leggyengébb is lévén az sánchely, azíránt annak rohant az ellenség, kit noha két ízben is visszavágtak, de végre az sokaság elburitotta öket [KemIr. 319]. *1790:* G. Kornis Sigmond eö Nga, két versen ... a kész szénát elvitte két izben pedig vadászat alkalmatosságával fel-égettette [Szásznyires SzD; Ks 33. IV. 15] ✱ ~ *kézbe/kézre/kézzel* mindkét, mind a két kezével. *1570:* Chiuka Lazlo zekercheyet ket kezbe fogttha es vgy wtheotte Bak Myhalt Archwl hogi azonnal ket foga eszet (!) ky [Kv; TJk III/2. 45]. *1591:* Az kepet ket kezzel fogwa(n) vgy monda nekeonk hogy Menietek ell mert Job nektek ha ell mentek [UszT]. *1755:* monda nékem ö Nga, Úgyan megkeném, 's meg verém két kézre Asztalos alias Berekméri Ferenczet [Gernyeszeg MT; TGsz 33] ✱ ~ *közben/közen* ? kézen-közön. *1666:* az Kun és Daczó familia is belé száll az jószágban, s két közben el foglaltathatná az fiscus azzal a praetensioval, mert két közben el pusztulni nem engedi, igazitsák egymás között dolgokat [TML III, 617-8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1671:* Az mi az élés dolgából Husztot illeti, az két közen nem csuda, de keres az maga-magának, ha Isten egészséget ad [TML V, 523 Bornemisza Anna fejedelemasszony ua-hoz] ✱ ~ *rendben* két ízben/úttal, kétszer. *1660:* Adgyuk p(ro) testimonio ez levelünket arrol, hogy Colosvári Uraimék[a] ... az Portára be adando nagy Summában administrálta-(na)k két rendbe(n) kezünkhöz Taller(os) Imper(iales) nro 2169 [Nsz; RDL I. 172. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1787:* Csia Samuel Uramot Csia Lászlo Uram két rendben támadta meg, mezitelen kardal [Cófva Hsz; HszjP Fr. Séra (26) vall.] ✱ ~ *rendiben/rendivel* kétsorosan, kétsorjával. *1684:* Az kelevetet két rendiben muskotélyosok fogták körül [SzZs 256 II. Apafi Mihály fej. beiktatása alkalmával]. *1768:* Egy újnyi ezüst kötes ket rendivel Francziasan hányva [LLt Fasc. 109] ✱ ~ *rész(e)* a. kétharmad(a). *1561:* Valamely mester legent az mwyre tarsul fogadna fel es annak felet harmadat wag' neg'ed rezet adna, Az warasnak es az cehnek zokasa ellen eg' gira ezwsten maradion ket reze az Biroe az thanache harmada az cehe leg'en [Kv; ÖCArt.]. *1681:* Ha mely Törvenj penes appellationem a' Hunyadi várban decidáltatik és birsagh által redimaltatik az dologh azon proventusnakis ket része az földes Ure; az harmad resze az hunyadi Udvarbiroje [Hátszeg; VhU 151]. *1720/1811:* A mobile bonumokbol ... két rész nézi Szabo Pálné Aszszonyomot, Gyermekivel, az harmadik rész pedig Szabo Mihály Uramot [Szotyor Hsz; Borb. II]. — **b.** kétnegyed. *1632:* Vagion az Uarasban egy malom ... az Uamianak két reszett az uarban percipialliak az harmadik quartatt az varas, az Negiedik a' Molnar mestereke [Fog; UC 14/38. 110] ✱ ~ *úttal* két ízben, kétszer. *1582:* Attam Cedula hordozastol az keet wttal d. 20 [Kv; Szám. 3/V. 24 Lederer Mihály sp kezével]. *1695:* My kik ezen aláb meg irt dologban kezen fogot birak vagyunk[a] ... Agyuk tudtara mindenek(ne)k az kik(ne)k illik, quod ... Bernád Janos Deak Uram ... két uttal is kezünköt fogdosván birált münköt [Impérfva Cs; BCs. — [a]Köv. a nevek fels.] ✱ ~ *versben/versen* két ízben/úttal, kétszer. *1595:* nylva(n) tudo(m) hogy a felesege hagia elöb el Janost, ket versbeis [UszT 10/50]. *1747:* Padurán Nyihaila ... A Falusi Szölö Pásztorokna⟨k⟩ vitt Tjukat vagh két versen [Szökefva KK; Ks 17/LXXXI. 14] ✱ *mind a* ~ mindkét. *1579:* Az my az mezarossok keonyeorgesset Illety ... az gywleskor hozza fel eo kegme ... mind a' ket fel keozt talalt leweleket [Kv; TanJk V/3. 150b]. *1655:* határt teöttek mind a két részreöl [Gysz; LLt Fasc. 160].

Sz: ~ *közben a földön marad* két szék közt a pad alatt. *1666:* Édes Sógor uram, kérem Kegyelmedet, foglaltasson száz forinton bort maga jószágiban, ha élek, megszolgálom Kegyelmednek, melyrül is tudósitását el várom, hogy két közben az földön ne maradjak [TML III, 616 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *urat szolgál.* *1588:* Az Malom mestert ... Biro vram ... meg Inche, hogg ... ollian sok penzbe epwlt eóreókseginek romlasa bomlassa Ne essek Ha it haznot Akar vennj a' Malombol Masut Ne Jarion hanem Continue it legie(n) ... Mert ket vrat eo kgmek Ne(m) engednek neky zolgalny [Kv; TanJk I/1. 87].

2. egynéhány/pár; cîţiva, cîteva; ein paar, einige. *1570:* az felperes azzon ... Engedet az zeoleo ky Meresnek Illen zowal Jo palochy vra(m) én Neked Jo Erekseget atta(m) Bathor vagy ket forinttal megh zegellenel [Kv; TJk III/2. 166c]. *1629:* megyek wala Eotues Gergelj vram haza eleot elé s az Inassa be szolita, monda hogy mennyek be vagy két szora [Kv; TJk VII/3. 113]. *1644:* Jambor ezes Ember Borsos Thamas, Mert cziak ket zouolis Jo tanaczot tud Anny (!) [Mv; MvLt 291. 428a]. *1775:* már nem tudom az Aszszony eo Excellentiaja Causája miben légyen, arrol se sajnállyon sogor Uram vagy két rendel tudositani [Kissáros KK; JHb XIX/19 Árkosi Ferenc sógorához]. *1804:* a' Digája nevezetü Erdöben tisztittatatt ... az emberek ... tisztittani oda voltak vagy két nap [Csapó KK; Berz. 17b]. *1879:* Jakab Ödön! Nem otthon irom ezt a két sort [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: ~ *vagy három.* *1594:* Husvet napban az Ispannak tartoznak[a] aiandekban ket auagi harom tikmonnial [Bagos Sz; UC 113/5. 16. — [a]A jb-ok]. *1644:* ket vagj harom penzara Czeresniet vittünk vala neki [Mv; MvLt 291. 421a]. *1768:* A szöllö tsak vékonyon mutat két vagj 3 tseberrel ha leszen egyéb gyümölts nintsen [Esztény SzD; Told. 5a] ✱ *egy vagy* ~. *1568:* Vrsula Consors Benedicti Lakatos fassa est ... Ezt hallotta(m) hogy monta Zabo Janos, No Jo annyam Nam mikor bort hozat

hane(m) (!) zereted alab el adod eytelyet Egy a vag keth penzel [Kv; TJk III/1. 171]. *1741:* egy vagy két Esztendőtől fogva halok szo zugást hogy a' meg irt személlyek Grohotrol származtanak ide [Bukuresd H; Ks 8. XXI. 12]. *1837:* egy vagy kétt tuttzet ezüst kálán [Doboka SzD; BetLt 1 Hodor Károlyné kel.].

3. kettős, kétszeres; dublu, îndoit; doppelt. *1842:* (A fát) a város nem akarta meg venni jutalmas áron, — a Zsido Ungvarival[a] trafikálva fél árron meg vették — s most edgyütt két áron adminisztrályák [Dés; DLt 1480/1843. — [a]A hídépitő mérnökkel összejátszva]. *1843:* Ferenczi Josef mondotta volna, hogy a Nemes Város Szamoson álló közelebbi két hidjainak reparatiojához meg kivántato fa mennyiségbe a plánum készittő mérnök akarta a maga fáit két árron bé taszittani a Városnak [Dés; DLt 1480].

kétágné *becsm, szitk. 1693:* ram tamadot vert az földre is le nyomot vert is tőt rajtam szidot santaficertesnek ket aghnenak [Páva Hsz; HSzjP]. — A jel-re l. MNy XLVI, 343; SzE 58-9.

kétágú 1. cu două ramuri; zweigabelig/ästig. *1572:* Deseo Benedek ... latta hogy Albert ... gaspart ... az teobytwl ketagw fawal oltalmazza volt [Kv; TJk III/3. 24]. *1647/1687 k.:* Abodi Gergely rétiben vagyon egj két águ alma fa [Sóvárad MT; MMatr. 208].

2. fecskefarkú; în formă de coadă de rîndunică; schwalbenschwanzförmig. *1605/1687:* Közép ájban égy két ágú Szánto föld [Bergenye MT; i.h. 337]. *1650:* Az Lengjelben valo ket agu feold [Szentlászló TA; EHA]. *1763:* ket agu föd vegib(en) [F.tők SzD; RLt]. *1766:* Seregelly majban egj darab két ágú vagj fetske farkú föld (sz) [Backamadaras MT; LLt B. 339].

Hn. *1729:* Az két águban (sz) [Csávás KK; EHA]. *1776:* A' Két águban (sz) [uo.; EHA].

3. kétfelé ágazó; bifurcat, care se bifurcă; sich verzweigend, zweigabelig. *1631:* mely szenafw chyak keozel Nouayhoz az ket Agu to keozeot es Pap ueolgie keozeot ezek uicinussi, az to farkon fellwl [Kv; TJk I/1a. 430. — Kiss András kijegyzése]. *1860-1861:* A m. madarasi tót a lekenczei hidon feljül felsőnek, azon alól alsónak hivják, valamint a m. bándi észak felől M. Madarasról, és ny. felől Gerebenesről jövő két águ tavakat is [Benkő, MszIsm. 7].

4. kettéágazó; cu două ramificaţii; zweigabelig. *1761:* Nájmodi Hoszszu páltza két águ vas a' végin [Szentmargita SzD; Ks CII. 16]. *1823-1830:* A fennebb emlitett logicusok zászlója[a] csak kétágú volt és nem volt középső fityegője, mint a többi classisbeli zászlóknak, azért nem is kellett három bojt, csak kettő [FogE 122. — [a]A mv-i ref kollégiumban]. *1842:* egy két águ rudátskát (!) találtam [Dés; DLt 916].

Szk: ~ *fa* kétfele ágazó harangágas. *1756:* Vagyon ezeknek Csibi Jánosnál egy kétágú fán egy harangocskájok circ. 4 ejteles [Száltelek MT; ETF 107. 23] ✱ ~ *faoszlop. 1694:* az Külsö Kapu elött, va(gyo)n egy hegyes fakkal meg veretet Le vono Gem, ... ezen Gem is hatulso ket Agu fa oszlopaban nagy erős Vas fejis Szegen forog [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ ~ *lábú kút. 1656:* Jttem ezen hid mellett vagjon allol feleöl, egy két agu labu kut horogh, meliben vagyon egi eoregh vas szegh [Fog; UF II, 144].

5. két ágból álló; bifurcat, cu doi dinţi; aus zwei Zakken bestehend, zweizackig. *1808:* A' két tsőjű Puskának Uj veszszö Sas kőrömmel együtt két águval Rfr. 1 xr.15 [Kv; TKhf puskaműv.].

Szk: ~ *abárló-villa. 1848:* Egy két águ Abárlo villa [Szászerked K; LLt] ✱ ~ *csap fúró.* Két agu csap furu Nro 1 [Borberek AF; MvRkLev. Urb. 7] ✱ ~ *korbács. 1724:* Két agu korbátsot tsináltatott mint az újjom Pekri Uram [M.királyfva KK; BK] ✱ ~ *lánc. 1720:* Közönséges Ló után valo konyha kocsi két águ láncz rajta [Szurduk SzD; JHbK XXVI. 12] ✱ ~ *sas* kétágas sasfa/gerenda. *1779:* tsináltom A Tengei hidlásra, egj Ui két ágo sost xr.6 [Szászváros H; BK] ✱ ~ *simitó. 1741:* Kèt águ Simitó [Kv; TL 90] ✱ ~ *vas gyújtó pálca. 1681:* Vagyon itt a ... Taraczkhoz ... Igen regi forma, ket agu vas gyujto palcza Nro 1 [Vh; VhU 365] ✱ ~ *vasvilla. 1632:* Ket agu vas villa [Fog.; UF I, 144].

Hn. *1643/1770 k.:* supra Locum Két águ palló vocatum [Retteg SzD; EHA].

6. kb. kétrészes/részű; (format) din două părţi; zweiteilig. **Szk:** ~ *faragó-szék. 1746:* Két águ Faragó szék [Borsa K; Told. 49] ✱ ~ *fűtő. 1825:* Egy két águ zöld mázas ujj füttő, melynek vas táblája régi és boltos, a tüzhellye téglából valo jo [Dés; DLt 595] ✱ ~ *kemence. 1805 k.:* Egy ujodon uj Zöld Kályhákbol épült két águ kementze [EMLt]. *1832/1838:* Van égy zőld Kajháju két águ párkányos melegitő kementze [A.szőcs SzD; BetLt 5].

7. kétkarú; cu două braţe; zweiarmig. *1608:* Egj Rez Giertia tarto, kett agw [Kv; RDL 1. 83]. *1662:* Vagyon ... égy réz gyortya tarto két águ, az harmadik ága el teoreot [Kv; SzCLev.].

Szk: ~ *gyertyatartó. 1805:* Egy sima aranyos, két águ Bronze Gyertya (tar)tó [Mv; TGsz 52].

8. ~ *kapa* villás- v. hagymakapa; săpăligă; Gabelhaue. *1589:* Ket agw Kapat vóttem f — d. 20 [Kv; Szám. 3/XI. 44].

9. ~ *puska* kétcsövű puska; puşcă cu două ţevi; Doppelbüchse/flinte. *1802:* Két águ régi modi puska [Ne; DobLev. IV/858. 7b].

10. kéttornyú; cu două turnuri; zweitürmig. **Szk:** ~ *templom. 1732/1813:* az mente árrábol az mít tsináltatnak ... hagyom az Kolosmonostori két águ Templomhoz [Kv; SLt XLII. 6. 30 P. Horváth Krisztina végr.]. *1823:* Tekintetes Vajasdi Ajtai Lászlo ... a' Szekér ... fel dülvén vele a' két Agu Templomnál, a' Czomjában (!) a' Lába el tört s a' miat következett Halála [Gyalu K; RAk 198].

11. ~ *torony* kettős torony; turn dublu; Doppelturm. *1862:* Plébánia két águ tornyával [Mv; MvHn].

kétágúan két ágra szakadva, kettéágazva; despărţit în două ramuri; sich in zwei Arme teilend/spaltend. *1592/1593:* az az porond ziget[a] ... igen kichyn porond vala elejn, Az kws zamos keet Aguan ment mellette ket feleol [Décse SzD; Ks. — [a]A Dés és Szendbenedek határa közt folyó Kis-Szamosban lévő peres sziget].

kétágúlag két (folyóvíz) ágban/mederben; cu/în două braţe; (in) zweiarmig(em Flußbett). *1701:* Tudom hogj az kerdesben forgó helljen mikor Apáczán lakta(m) két águlagh foljt az Ölt vize, mikor a Viz nagj volt [Miklósvár Hsz; BNB V/9 Borsai Bora lev.].

kétajtójú kétajtós; cu două uşi; mit zwei Türen. *1842:* égy két ajtoju árnyék szék [F.árpás F; TSb 51].

kétakkora kétszer akkora; de două ori mai mare (ca ...); zweimal so groß. *1748:* A' Mészárszék(ne)k annualis Taxája lévén tiz forint, az Instansok árulo hellye pedig két akkora hellyet occupalván az közönséges piaczbol, nem sok(na)k itiltetik tizenkét forint pro annuali Taxa [Torda; TJkT III. 225]. *1770:* Most egy szigetet vett el tőle[a] a muszka, úgy mondják kétakkora, mint Erdély [RettE 233. — [a]A töröktől].

kétakós kétakójú; de două acuă, de un hectolitru; zwei Ohm (groß). *1813:* Két Átalagotska az egyik egy a' másik két akos [Kosesd H; Ks 111 Vegyes ir.].

kétannyi kétszer annyi; de două ori pe atîta/mai mult (ca ...); zweimal so viel. *1547:* Es ha walaky Ez zewrzesth megy Bonthana, keth Annyn Maragion Mynth Az Kyth hozzaya Adnanak [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1574:* meg Engeztelte az azzont vicey Janos es ados lewelet adot neky Melyben Napot teot volt es Magat ket Annyera keotelezte, ha azkorra meg Nem aggya[a] [Kv; TJk III/3. 396. — [a]A kétszáz ft-ot]. *1578:* A lato mesterek ... ha my fogyatkozast ertnek az Mezarlas dolgaba tartozzanak eo kegmenek Biro vramnak be mondany es hirre thenny ... Mert ha el titkollyak, a' my az eo fyzetessek volna, ket annie bwntetessek legie(n) [Kv; TanJk V/3. 171b]. *1606:* Kws Kedefaluanak az nyl feleoll illjen deliberatomok vagio(n) hogy az kinek egez nyla vagio(n), ket annyt adgio(n) zedesbe veúesbe mi(n)t az kinek fel nyla vagio(n) [UszT 19/19]. *1647:* mellyet ha nem praestalna ... ezen leuelnek ereivel kett annyt exequalhasson Szabo Istvan vramon [Abrudbánya; Berz. 17]. *1746:* (Egy idegen ember) az A. ő Kglme ki hordott tőredékét az Szántó földén elégette Géczi Dávid Vr(am) mint P(rinci)palis az elégett Tőredék helyén két annyit hordattasson és hordgyon az elégett szánto föld(ne)k reficialására [Torda; TJkT III. 93].

kétarasznyi kétaraszos; de două palme; zwei Spannen lang. *1585:* Margit kerekes leorinczne Vallia ... hayadon feowel chak egy Ingben vala lukach, egy ket Arazny zabasu fa vala Nalla De Kowach Ianoshoz Nem wteót [Kv; TJk IV/1. 421]. *1680:* Vagjon ez fürész malomhoz egy őrög raspoly mely nyelestől ket araszni [A.porumbák F; ALt Inv. 38].

kétbotú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *kásatörő* kéttörős kásaőrlő; piuă cu două pisăloage; Grützmühle mit zwei Stampfen. *1761:* Vagyon ... négj botu poszto Dürützkelő Malom s ugyan ezen Dürützkelő kérék gerendején két botú kása törő [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 55].

kétcseglyes ? fecskefarkú; în (formă de) coadă de rîndunică; schwalbenschwanzförmig. *1746:* A Falu felső véginél, a' Patak martonn lévő két tseglyes kaszáló Rét [Nagyida K; Told. 9].

kétcsőjű 1. kétcsövü; cu două ţevi; doppel/zweiläufig. *1681:* Hatt Pár Pistoly par 6 edgyike kett csűjű [UTI] | Vágot puska Par. 4 (: egyik párnak ... a két csűjűnek :) Szkofium aranyal varrot ... véres bársonyos fedelű tokja [Vh; VhU 538]. *1796:* meg tovaj vett asz Uram G: Barevtől (?) egy 2 Csöü es mast 2 Spanyol Puskát per 18 ft tészen 243 [WLt Cserei Heléna jk 84b].

Szk: ~ *(jáger)fegyver. 1823:* Egy két Csöü Frantzia Jáger Fegyver [BK Inv.]. *1835:* A Puskámat, melynek járása olyan is, hogy Száz kétcsőü fegyver kőzzűl párját nem lehet találni ... által adom a Tekintetes Urnak [F.tők SzD; BetLt 4 Szilágyi Sámuel lev.] ∗ ~ *kovás-pisztoly. 1842:* Egy pár két csövü kovás pisztoly [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.] ∗ ~ *pisztoly. 1678:* Buczi Kozmatol ezeket vasaroltatta eo nga hitelb(en) ... Egy pár ket csőjü Pistólt f 54 [UTI]. *1761:* az I ... egy két tsőjü pistojt, egy flintát, egy Kardat az Fogados hire es akarattya ellen ... el lopott [Torda; TJkT V. 30]. *1849:* Nyikuláj Dela fintine vitt el égy puskát ... Sárd Nomuj égy két csöü pistalyt 10 P Fr [Héjjasfva NK; CzZ] ∗ ~ *puska. 1808:* A' két tsőjü Puskának Uj veszső Sas körömmel együtt két águval Rfr 1 xr. 15 [Kv; TKhf puskaművesség]. *1849:* Egy két csőü puska [Dés; DLt] ∗ ~ *stucz-puska. 1843:* egy két csőü stucz-puskát a Tordai berekben aluvo Jáger nyakábol ... kivett [K; KLev.].

2. kettős csövű (pálinkafőző üst); (cazan de rachiu) cu două tuburi; zweiröhrig(er Branntweinbrennkessel). *1816:* Egy két Csöjü fotos Palyinka főző üst Sisakostol [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemissza Krisztina conscr.]. *1842:* találtatik a' pálinka házba égy katlanon (!) két pálinka főző üst — édgyik 3. csőjü ez 17. vedres — a' más két csőjü, ez 11. vedres [O.kercisóra F; TSb 51].

kétdretteles ? kétharmadnyi űrtartalmú; cu o capacitate de două treimi; zweidrittel Rauminhalt (groß). *1630:* On szerszámbol iutot ... Egy harom drettelies kanna, es Egy fél Eyteles. Jtem két drettelies Kanna [Kv; RDL I. 147]. *1633:* Egy palack kett dretteles [Kv; i.h. 103]. *1647:* Két drettelyes kannak [Kv; i.h. 134].

kétejteles két ejtelnyi/kupányi űrtartalmú; cu o capacitate de două cupe; zwei Achtel Rauminhalt (groß). *1588:* On Zerzam Egy harmadfel ejteles Kanna Egy ket Eyteles [Kv; KvLt Inv. I/2 18]. *1623:* Egi Jo chyfras kanna ket Eiteles [Kv; RDL I. 121]. *1670:* Vagyon égy két eiteles karcsiu kanna az keozepin abronczy [Kv; SzC-Lev.]. *1693:* Mihoknak ... Egy ket ejteles Fa Palatzk [Ne; DobLev. I/38. 10]. *1715:* A Réz edényt fel osztván meg becsűlvén a munkájátis jutot ... Vass Susi Asz(szonynak) az öreg bor hűtő két réz Palaczkok az nagyobbik két ejteles [WassLt]. *1740:* Egy két ejteles rosz üstöcske [Hermány U; ApLt 5 Apor Péterné inv.]. — L. még MetTr 326.

kétel kételkedik vmiben; a se îndoi de ceva; über etw. zweifeln. *1659:* Nem kétlem, hogy Kegyelmednek hírével nem volna, mi dologban küldött urunk ő nagysága engemet ide be [TML I. 441-2 Veér Zsigmond Teleki Mihályhoz Székelyhidról (B)]. *1699:* Nem kétlem hogy lésznek oly emberek kik arra ingerlik és kenszergetik Bálintit György fiamot hogy alyon el azon Testamentom mellől [Meggyesfva MT; BálLt 93]. *1731:* nem kétlyük Ngd is mostani kevés patientiaját addig, mig jobbal p(ro)videalhatunk[a] nem fogja szegény helységünk(ne)k szorultságára nézve difficultálni [Kv; ApLt I A városi

tanács Apor Péterhez. — [a]Szállással]. *1742:* nem kétlem hogy Nemes Hazánk Törvényén fundált Jussom s kedves Bátiám Uraimék elöttis nyilván lévö nagj káraim s praetensioim(na)k meg hányására, jol meg fontolására, és következésképpen azokért engemet illető egész Consolatiora ne hajtsák s indittsák kedves Bátjám Uraimékat [JHb XXXV/33 Jósika Ágnes lev.]. *1779:* Ferentzi ... bizony a' Gyermeket-is tudja tanitani, s nem kétlem fogja-is a Méltoságos Vr Contentuma szerént magát mind erköltseire 's mint tanitására nézve comportálni [Kv; SLt XXXIX Lázár István lev.]. *1804:* Nem kétlem, hogy Nsgod elöttis tudva ne volna az Erdőnek ezenn a' mi környékünkenn, s nevezetesenn a' mi Falunknak, a' melynek égy szál fája sintsen szük volta [Cserefva MT; IB. Szilágyi Elek gr. Toldalagi Lászlóhoz].

kételen l. kénytelen

kételkedés 1. kétkedés, bizalmatlanság; îndoială, neîncredere; Zweifel, Mißtrauen. *1657:* Mivel evangelicus ember[a], annál hívebbnek kell lenni, és mivel írási böcsületes embernek mutatják, kételkedés nélkül hiszem, hogy cselekedeti is igen böcsülettel fog lenni, és sem féltében, sem árultatásképpen az várat fel nem adja [KemÖn. 230. — [a]Szendrő várának német commendánsa]. *1662:* Az mások kételkedésének penig nem egyéb, hanem az dolognak kimeneteli éri végét [TML II, 392-3 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz]. *1678:* az végbeliek felől is hasonlót beszélnék, azok is igen nyughatatlanok ... bizony nagy kételkedéssel, nagy zúgolódással vannak [TML VIII, 191-2 Vesselényi Pál ua-hoz].

2. kétségeskedés; îndoială; Zweifelei. **Szk:** *~ben/~sel van* kétségeskedik. *1663:* Úgy hinném, ezeket, csak ö nagysága az élés dolgábúl lehessen valami segítséggel, reá vehetni. Ezek, úgy látom, az békességgel is laktatják magokat, de vannak kételkedésben is, most vehetni mindenre [TML II, 484 Teleki Mihály Gillány Gergelyhez]. *1669:* kételkedéssel vagyunk a császár postájának érkezése felöl [TML IV, 446 a fej. Teleki Mihályhoz] ✱ *~ben ne légyen* ne legyen kétség/kétségeskedés. *1681:* (A) P(ro)ventus Vasak ... a hunyadi számtarto gondviselése alá mint (!) be hordatvan ott inventaltattak in genere ... kételkedésb(en) ne légye(n), azo(n) ott talalt vasak hol, s mint irattak fel [VhU 608] ✱ *~t önt elméjébe* kétségeskedik. *1663:* édes Apám uram, azon valo gondolkodásim öntenek elmémben sok kételkedéseket, hogy Kegyelmed ha mit ért is, de nekem vagy igen ritkán keveset, vagy semmit sem ir, hanem az kiket nekem Kegyelmedtúl kellene megértenem, másoktól hallom meg [TML II, 657 Teleki Mihály Kászoni Mártonhoz Kővárról].

3. *~ nélkül* kétségtelenül, kétségkívül; fără îndoială, neîndoios, (în mod) sigur; zweifellos. *1657:* (A katonának) sebhelyeiből lyukán az golyóbishelynek néhány cseresznyemagokat szedtenek ki ... az féle pedig kételkedés nélkül az bélből jütt, kinek csak mi kicsiny megszakadása is halálosnak tartatik, de ez sokáig éle [KemÖn. 269-70]. *1663:* Eltöltvén üdőmet ... boldog reménységgel adhassam meg az én lelkemet az én Krisztusomnak, tudván azt minden kételkedés nélkül, hogy beviszi az én lelkemet az örök életre [Kv; KvE 188 LJ].

kételkedhetik 1. kétségbe vonhat; a se putea îndoi de ceva; bezweifeln können. *1619:* soha nagyságod[a] sem kételkedhetik benne, hogy más volna az uramnak is az szíve, azmit énáltalam mondat [BTN[2] 197. — [a]Görcsi Mehemet pasa]. *1661:* Nem kételkedhetünk semmit abban, hogy római császár őfelsége maga is és az ausztriai háznak szokott kegyelmessége szerint minket oltalma, kegyelme alá ne végyen [KemIr. 346-7 Kemény János követi ut. Bánfi Dénes számára].

2. bizalmatlankodhatik; a putea fi neîncrezător față de cineva; jm mißtrauen können. *1662:* az minemű leveleket nekem Bánfi uram írt egynehányszor, nem kételkedhetem, megnyugodva vagyok az ő kegyelme állapotjában [TML II, 385 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1667:* Noha én már Szilvási uramhoz nem igen kételkedhetem, mindazonáltal, a kitudját eltávoztatván, jobbnak tartom, az inassa ő kegyelmének ne háljon vele egy várban, hanem maga a tizedes ben hálhat vele minden fegyver nélköl [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

3. bizonytalanságban, kétségben lehet vmi felöl; a putea avea îndoieli asupra unui lucru; über etw. in Zweifel/Unsicherheit sein. *1603:* Én az Vr Istennek ajanlok Minnjajatokatt eo szentt felsegenek kegielme legjen rajtatok, kjben Nemis ketelkedhettek, ha Isten feleok leztek [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1672:* Kegyelmed igaz atyafiságában megnyugodott elmével vagyok, kiben méltán maga sem kételkedhetik [TML VI, 166 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kételkedhető szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktion: *nem ~* nem kételkedhetni, nem lehetetlen; a fi cu putință, nu este imposibil; nicht zu zweifeln sein/unmöglich. *1662:* (A török követ) hováhamarább a vezérhez visszabocsáttatván, amit látott, hallott, a vezérnek s onnét hihető, a portára is megvitetett vala, noha nem kételkedhető, a tatár chám még hamarább megiratott a császárnak mindeneket [SKr 384].

kételkedik 1. kétkedik; a se îndoi de ceva; zweifeln. *1584:* ketelkednek a Regestumhoz hogy Nem Veres Tamas emendalta volna nehany helie(n) meg valtoztattak az eo Irasat a' Cotakban [Kv; TJk IV/1. 292]. *1590:* Az ithon ualo louaknak patkolasokerth fizette(m) Peter kouachnak fl. 3 d. 25 Ha penigh kgtek ketelkedik benne hiuassa be kgtek tudo(m) hogi eö sem mo(n)d egiebet [Kv; Szám. 4/XIX. 18]. *1602:* Nagy ferenczne Barbara azzony vallia hogy Ach Mihalinetol hallotta hogy immar Ach Mihalhoz menth volt mondotta hogy eo neky mas Vrais volna kihez ketelkedik hogy eel [Kv; TJk VI/1. 627]. *1629:* Csiszar Ferenczenekis sarut uit az Ura, de eo ketelkedik benne hogj nem adot penzt az aszony rea [Mv; MvLt 290. 146b]. *1655:* ha I(ste)n kgldet ide hozza, es ketelkednek akarmi punctumában ellenek doccalni sajat kezek irasokkal kész vagyok [Kv; CartTr II. 897-8 Thomas Ozdi lev.]. *1765:* az I engemet ... felesegül elvévén ... rutul szidott, motskolt vert ... Leánykori szüzességemben kételkedett [GörgJk 199]. *1814:* Hogy pedig mi ... Makai Miklos Testvér ötsének ... valoságos descendensei légyünk, ha Nságod abban kételkednék azt Nságodnak ítélet szerént is készek vagyunk Documentalni [Dés; Borb. I].

Szk: *~ magában. 1807 k.:* ö Klme beszéllette nékem, hogy tiz Forintal ados volta (!) Szekelly Mihály Uram-

nak ... a Menye Szekelly Martanne kezibe adta, az után tsak ketelkedvén magáb(an) hogy az Örögnek oda adodaté vagy sem le ment maga Szekélly Mihálly Uramhoz és meg mondatta, hogy levitte volt az adosságot [Sinfva TA; i.h. II Fülep Mihálly (49) ns vall.].

2. bizalmatlankodik vkivel szemben; a fi neîncrezător faţă de cineva, a nu avea încredere în cineva; jm miβtrauen | kétkedik vkiben; a se îndoi de cineva; über jn Zweifel hegen. *1571:* szolgamnak Jambor biszonsagy vadnak Som kereken[a] Negy eskwt ember[b] ... kiröl semith Ne ketelkegiek kd, kik Eleot veotte az en szolgam az lowath [Somkerék SzD; BesztLt 9 Vas Georg es Gerendy martha Erdeli Miklosné szeoch Gaspar beszt-i biróhoz. — [a]SzD. [b]Köv. a fels.]. *1578:* migh az Eo Nagysaga lewelet es paranchyolattyatt kegyelmetek megh nem mutattia, addigh az vrunk Jozagat byrnya kegyelmeteknek nem Engedem, nem azert penigh hogy kegyelmetek feleol valamit ketelkednem, de Tyztem vgyan azt mutattya, hogy Nylwabban es valoba megh Erchyem [SzO IV, 61 Michael Racz Capitaneus Arcis Varhegy Petrus Hersely brassai főbiróhoz]. *1657:* néhány rendben unszolt, hogy megnyissam szívemet, és bizvást beszéljek véle, mert úgy látja, mégis kételkedem hozzája [KemÖn. 212].

3. kétségeskedik; a se îndoi; in Zweifel sein. *1598:* Bakos Andrasne Orsolia azzony wallia ... hallottam hogi vgi vegeztek wolna az Atiafiak hogi amiwel fellieb el adna Bakos Mihaly az hazat az bechewnel, az atiafiak rezt vegienek benne, de zerewel ezembe ne(m) Iút hane(m) ketelkedem benne [Kv; TJk V/1. 168]. *1614:* Hunyadon letwnkbennis egyzer ketelkedue(n) abban hogy az megh holt feyedele(m) melleye fekwnnek Dengheleghine[a] Azzoniomnak ... Az Aytora menuén be nézék az kolczylykan tehat egymas mellett fekwznek az paplan alatt [Nsz; VLt 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall. — [a]Báthory Gábor fej. egyik kedvese]. *1763:* Én penig kételkedvén benne hogy mi légyen a' Cseberb(e), az ujjamat belé ütvén a' Cseberben meg kostolám a' szerént az ujjam bégyéröl, s hát valoságas Bor [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 39]. *1807:* ő Klme beszéllette nékem, hogy tíz Forintal ados volta (!) Szekelly Mihálly Uramnak ... a Menye Szekelly Martanne kezibe adta, az utan tsak ketelkedvén magáb(an) hogy az Örögnek oda adodaté vagy sem [Sinfva TA; Borb. II Fülep Mihálly (49) ns vall.].

4. bizonytalankodik, tétovázik; a sta în cumpănă, a şovăi/ezita; unsicher/unschlüssig sein. *1797:* Ki follyván akármellyik ... Casusokhoz tartozando Törvényes űgyek az Uradalmi (: Dominalis :) Széken, csak nem minden székeken kételkednek mind a Földes Ur, Birák; sött még a Procuratorokis, hogy a ki follyt per hová vitessék felsöbb kérdőre [Mv; MbK XII. 113].

kételkedő 1. kétkedő; care are îndoieli; zweifelnd | bizalmatlankodó; neîncrezător; miβtrauisch. *1662:* Ne legyen kételkedő elmével, mintha mi afféléket Kegyelmedtöl el akarnánk titkolni [TML II. 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1677:* noha mi az ő kegyelme[a] hozzánk való hűségében, hazájához buzgó szeretetiben és az fennforgó magyar igyéhez való dexteritásában is kételkedö elmével nem vagyunk, mindazáltal ... ő kegyelmét megcsendesítettük s itt benn mulatását javalljuk [TML VII. 539 a fej. ua-hoz. — [a]Thököly Imre].

2. csalfa, csalóka, kétes; înşelător, amăgitor; (be)trügerisch, zweifelhaft. *1670:* Kegyelmed tudja az alkalmatlanságomat, meg lehet ugyan, hogy karácson után két hétig is fenn lehetek, biztat ugyan olyan kételkedő reménség, de az is meg lehet, hogy karácson elött egy héttel[a] [TML V, 409 Veér Judit ua-hoz. — [a]Értsd: szül].

kétélű cu două tăişuri; zweischneidig. *1846:* három kö vágó Csákányok — kettö két élü — az egyik jukaszto — és vágó[a] [Szászerked K; LLt. — [a]Malombeli eszközök].

Szk: ~ *kővágó csákány. 1621:* Az Alpret Malomrol valo Inventarium ... Ket elw keo vago Cziakany Nro: 4 [Kv; Szám. 15b/VI]. *1829:* égy két élü irto Sváb Csákán jo [Borosbenedek AF; MkG] ∗ ~ *pallos. 1583:* Hegedews mathe ... vallia ... Be leowe eg feyerbely kathona ... eg vy ket ęleó pallos Vala Nalla [Kv; TJk IV/1. 99]. *1629:* Egy ket Elw pallos melynek Eot boglara vagion az fark vasáual Egiwt aestimaltuk tt f. 50 [Kv; RDL I. 131]. *1633:* ez az Cassay Ferencz az en hazamra jött vala mezitelen kett elö pallossal eczakanak idejen es erőuel be akart jöni [Mv; MvLt 290. 130b] ∗ ~ *tőr. 1662:* Nyomorgatásink és erőszakink számtalan és rettenetes voltoknak ... csak meggondolása is, kétélű hegyes tör módjára, ha kövek nem vagyunk, általjárhatja lelkünket [SKr 714].

kétemeletű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *almárium* kétrészes almárium; almar cu două compartimente; zweifacherige Kredenz. *1835:* Egy ocska fenyöfa két emeletü almarium négy két felé nyilo Ajtokkal kolcsok nélkül de zárral felso ajtai üvegesek [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

keteputa celecula, cókmók, retyerutya; catrafuse, boarfe; Siebensachen. *1625:* Rigo Mihalj es Cyprian virginas, vrunkhoz Akarwa(n) menny Fogaras fele, felesegestwl eggjetmas keteputajval eggjüt, vitte ... kett Lova Medgjesigh | Az nemett Doctor Daniel Brejer Fejerwarra akarwa(n) Mennj. eggjetmas keteputawal felesegesteöl, szolgastul ... vitte Thordaigh Szasz Balint [Kv; Szám. 16/XXXIV. 203-4].

kétértelmű echivoc, în doi peri; zweideutig. *1829:* Az olyan Director csak az olyan Játékokba gyönyörködik, melyek az erkölcstelenségtöl, durva paraszt kitételektöl, söt még a kétértelmü szoktól is meg tisztitva levén, se vallást, se erkölcsöt ne sértsenek [Kv; KvSzLt].

kétes 1. ~ *vkihez* kételkedik vkiben; a se îndoi de cineva, a avea îndoieli în privinţa cuiva; über jn Zweifel hegen. *1581:* Erre is gongyok legie(n) az vasar biraknak hogy hazy Ember valamy zin alat ne merezzellie(n) kenyerswthonek buzat venny, ha kyhóz ketes az vasarbiro, eskwtethesse megh [Kv; TanJk V/3. 234a].

2. kétséges; îndoielnic; zweifelhaft. *1676:* Gönczi urammal való beszélgetésimben olyat sejdítek hogy ő kigyelmének elein adatott commissiók éppen fel fordultak és kétes is, az intercessio is használna-e már, nem-e ? [TML VII, 246 Kornis Gáspár Teleki Mihályhoz].

3. kétségeskedő; care are îndoieli; zweifelnd. *1667:* De én az magyarországi dologban igen kétes vagyok, miulta az Vittnédi uram levelét vettem [TML IV. 157 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz].

4. bizonytalan; nesigur; unsicher. *1843:* méheink szaporodása: ... az idén rajzások a' ki késettség miatt kétes reményűek [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Sigmond P. Horváth Ferenchez]. *1853:* Trési ... még fen jár de termeszet ellen vastag nagyon kétes az állapottya — a' mind az baba aszony mongya [Kv; Pk 6].

kétesztendei 1. két évig tartó; care durează doi ani; zwei Jahre lang dauernd. *1718:* méltoztassék ngd meg gondolni melj sokra extendalodgjék azon munka, és engedgje azon pénzt ngsd az két esztendei munkájokért [Beszt.; Ks 95 Samuel Bedeus judex lev.]. *1725:* Üdvességes aldások es köszönetek uta(n) az B. Che előtt szám adások léve(n) az Apank Ur(unk) es Chee Mester Uramek(na)k két esztendei el viselt Tisztsegekről, mellyben ez szerént Procedált az B. Chae [Kv; ACJk 130]. *1819:* a' bé-panaszlott, maga két Esztendei Falus Birosságával volt é a Falunak valami Kárára ? avagy nem ? [Körösbánya H; JF 36 Prot. 18].

2. két évi; pe doi ani; zweijährig. *1662:* Esküszik vala most is császár fejére, hogy ezek is megteljesednének, ha a summa s két esztendei adó meg nem lennének [SKr 635].

3. két évvel ezelőtti; (care a avut loc) cu doi ani în urmă; vor zwei Jahren. *1725:* az mint ez előtt valo két esztendei szám vetelkort tisztaba(n) iratott volt [Kv; ACJk 130]. *1823:* A Farbabeli erdőbe ... tanáltatott két esztendei vágatlan Nyárfák, Reketyék, borzafák ciherei betsültettek ... 12 Rf [Csekelaka AF; KCsl].

kétesztendős 1. kétéves; de doi ani; zwei Jahre alt. *1632:* Ittualo Maiorsagh Tehenek szama. Harom eztendeős Zeőke Tulok N 1. Két eztendeős wneő Tehen N 2. Ket eztendeős eokeor boriu N 2 [A.porumbák F; UC 14/38. 188]. *1672:* Felső Szivagyi[a] Ado ... Esztendőbe(n) ket Tinot szokta(na)k adni kikeletkor két Esztendőst. Eőszel három Esztendőst [Born. VId/24. — [a]Sz]. *1676:* Mihaly Thodor nevű vizben holt jobbagynak egy, két esztendős fiacskája [Gyf; JHb XXXI. 6]. *1773:* A mi a Ketske Tsordát illeti, azokrol lejendő fizetésis igy determináltatott. Minden két Esztendősen felyűl valo ketskétől Szent-György Napkor 4 ~ negy Poltra [Torockó; TLev. 2/3]. *1797:* Három Nagy tehén, egy három Esztendős Ünő, kétteszendősők kettő, és egy őkőr Borju egy Esztendős [M.igen AF; DobLev. IV/777. 19]. *1841:* a Mike ur piros pej két esztendős kantza tsitkoja [Dés; DLt 1541].

2. két évvel ezelőtti; (care a avut loc) cu doi ani în urmă; vor zwei Jahren. *1813:* a' Damobeli ... két Esztendős vágás [Udvarfva MT; EHA]. *1842:* Grof Lázár Josef Ur erdejében ... az Északi végén ... két Esztendős vágott sürü bokrok vagynak rajta [Kakasd MT; DE 2].

3. két évi szolgálatot töltött; care a efectuat/are doi ani de serviciu; zwei Jahre langen Dienst geleistet. *1769:* az instansnak pedig csaknem két esztendős legénye ... vakmerőképpen cche és annak elöljárói ellen helytelen szavaival ille⟨t⟩lenül zúgolódott [Dés; DFaz. 26-7].

kétéves kétesztendős; de doi ani; zwei Jahre alt. *1839:* Egy Tino vagy kétéves ünő borjú [Kv; Pk 3]. *1840:* Rosi nevü Kantzának két éves Tsikoja el adodott 70 Rf [Nagykapus K; KszRLt]. *1842:* az Obristleutnand Dobay Ur meg halálodzot Rozália nevű kis két Éves Leánykájának egész prádéba a' Temetésére voltam [Kvh; HSzjP]. *1849:* A Falusiak égy két Eves Tinot nyuztak le a' Tábor számára 14 pfr [Héjjasfva NK; CsZ].

kétévi kétesztendős/éves; de doi ani; zwei Jahre alt. *1850:* A' kamarában két évi ludtol tépve, s tépetlenül, zsákban és csebrekben 15 vft [Algyógy H; Born. F. Ii].

kétezer I. *számn* două mii; zweitausend. *1565:* En Ez keeth Eztendeoben hogy tawol wolta(m) Eoreokseghemtewl semy haznáth ne(m) wehettem, keeth Ezer forynthert fel ne(m) weotte(m) wolna [Kv; BesztLt 5 Konth Janos a lekenceiekhez]. *1586:* Ladislaus Varga, Antonius Varga ac Vincencius similiter Varga ... fassi sunt ... Emlekezwnk arra hogy mikor Timar Janos Brassai, Ide Monostorra hozot vala ket ezer Juh borth es zaz keczke bǫrt ... azert az borth my monostoron wǫttwk meg, egez Czyehwl [Kv; TJk IV/1. 189]. *1585:* Miert hogy a sendelel az massa-hazat be nem ertuk, wettu(n)k Zvk Petertol ket ezert, ezerewel egy forinton Az arra tezen ... f 2 [Kv; Szám. 3/XIX. 39]. *1636:* Azon tul vagyon kett Aztagh melyben kett ezer, uagy tize(n) egy szaz kalongia buza (így!) [Siménfva U; JHb Inv.]. *1657:* Dávid deák nevű kőhalmi királybírótól is ... kértem vala az fejedelem számára parancsolatjából kétezer forintokat [KemÖn. 133]. *1713:* Az Varfalui haz penig meg Egvén csak Puszta uolt es mind magam kolczegeuel Epitem ... mely Extendalodik in summa in flo ket Ezer hetuen forintra [JHb XXXV/18 Jósika Gábor végr.]. *1849:* Hordottak el két ezer cserefa karokat [Héjjasfva NK; CsZ].

II. *-n* hr-os formában hsz-szerűen; ca adverb cu sufix adverbial *-n*; adverbialartig mit der Adverbialendung *-n*: *kétezeren* două mii; zu zweitausend. *1629:* Hallotta(m) aztis etteöl az Andrastol hogy ... meg emlitik eotett, ha ket ezeren laknanakis it mind az egesz varasnak hirivel leszen[a] [Mv; MvLt 290. 156a. — [a]Ti. az, hogy baltát fog az urára]. *1737:* Egj darab üdő mulva jöttek két ezeren, aztis gloriose visz(sz)a vertek ... , azután adjungálta uyolag kétezer magátt [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.].

kétezeredmagával (cam) două mii de persoane împreună cu el; zu zweitausende(en). *1611:* Az fejedelem, Báthory Gábor szaladott Szebenbe mintegy kétezred magával | 13 Augusti. Jöve Szénási Mátyás vagy kétezred magával segítségére Báthory Gábornak [kv; KvE 143 SB]. *1658/1799:* Stephán vajda Moldvában bémenvén két ezered magával fele magyar fele másféle nép [Mv; EM XVIII. 451].

kétfejű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *sas* **a.** kétfejűsasos gyertyatartó-dísz; vultur cu două capete ca ornament de sfeşnic; Leuchter mit Doppeladlerschmuck. *1637/1639:* Egj Eőregh fel fügezteo rez gjortjatarto, kett rend cseokkel, meljnek az teteien egj kett feiu sás, sok apro rez madarakkal, az hozza ualo vas lanczocsjka is Jelen uagjon aestim(áltuk) f. 20 [Kv; RDL I. 111]. — **b.** Habsburg uralkodóház cimersasos jelképe; vulturul cu două capete ca blazon al Casei de Habsburg; mit Doppeladler-Wappenschmuck des Herrscherhauses der Habsburger. *1768:* Sándor Őtsém ma holnap Betsi

Ember lészen a' mint nékem irja, melyen én nagyon örvendek hogj szerentséje lészen a' két fejű sos Felségnek Lako helyét nem maga költségin meg látni, 's edes Anyám Aszony se szomorodjék meg rajta, mert az Isten megint szerentsésen viszszá hozzá [DobLev. II/387]. *1823:* Egy bör sapka két fejű sas réz sildel [Nsz; i.h. V/1080. 2b]. — **c.** a Habsburg kétfejű címersas mint az osztrák uralom jelképe; vulturul cu două capete ca simbol al casei de Habsburg; das habsburgische Doppeladlerwappen als Symbol der österreichischen Herrschaft. *1848:* a grófok és bárok pazsurát kapnak Urbántól, azaz sauvegardi levelet, hogj senki se merje bántani, mivel alkalmasint nem ellenzői a kétfejű sasnak [Kv; RevRTr III, 206 Czetz őrnagy a honvédelmi bizottmányhoz].

kétfejű-sasos kétfejű sassal (az osztrák uralkodóház címersasával) díszített; ornat cu vultur cu două capete (simbol al Casei de Habsburg); mit dem Doppeladler (Wappenadler des österreichischen Herrscherhauses) geschmückt. *XIX. sz. eleje:* Egy aranyozott kétfejűsasas Loding [BK Inv.].

kétfelé 1. két irányba; în două direcţii; nach zwei Richtungen. *1588:* Fejerwary Iosa vallia Latam Az Balogdy Farkas Mustoha fiat Mod Andrast hogy Nappal ket fele tekinte az Azzony Aytaian beleöl, Az eleöt penig mikor ben volt Az legheny, sokzor Ieot ky Estrasat Allany egy leany, Az legheny ket fele tekinte, Nitwa hagya az Aytot es el Mene [Kv; TJk IV/1. 491]. *1592/1593:* egyszeris Maszoris telnj kezde ot az porond ⟨e⟩s az dirik vizet ket fele Nyoma es keornywl kezde folni a viz [Szásznyires SzD; Ks]. *1632:* Azután is ugyan uram látta hogy ketten együtt voltak — Szabó Miklóssal Berkesziné — s hogy eszekben vették, csak két felé futottak [Mv; MvLt 290. 79b-82b átírásban!]. *1727:* a' Falu alsó végénél a' Porgolát kapun belöll mindjárt két felé ágazó utnak feljövőleg [Széplak KK; EHA]. *1776:* (A határ) ezen a Szélen nem mégyen egyenesen az árkón le, mivel két felé tekereg az árok [Szalonna SzD; JHbK XLII/9]. *1829:* ezen határ kö a' mig a' régi állásában volt olyan formálag mutatott ... kétfelé mutatott béis, leis [Csókfva MT; TSb 24].

2. két oldalra, szét; în ambele părţi; nach zwei Seiten, auseinander. *1572:* Veres Marton betleny fy ... azt vallia ... Teobenis zassok hwznj vonnj kezdy (!) gaspart ... Casparis vag volt ketfele keoztek kardiawal [Kv; TJk III/3. 25-6]. *1590:* Valami barmoth latek hogy ieo uala az giepi (!) feli latom hogy az giepwn res uala ket feli hantak uala az Agath az giepiról [UszT]. *1631:* hogj kapdos uala Balint Deak ket fele hat my megh ragadok s be uonok az hazba(n) [Mv; MvLt 290. 243a]. *1789:* Az Ablakon belol vas rudon fűggö kèt fele huzo Zöld ször Materia Firhang RFt 3 [Mv; ConsrAp. 5]. *1799:* Rajka Mihály ... rétze modra kétfelé ingadazo, szapara menésü [DLt nyomt.kl]. *1812:* Megtámadták a Grofot, a' Groff magát védelmezte kétfelé taszitván két kezével mind kettejeket [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.].

Szk: ~ *nyiló.* **a.** *mn 1621:* varsoczi Lector pinczeyere fellwl Egj kett fele nyilo ajto fedelet io Eöreget d. 35 [Kv; Szám. 15b/IV. 25]. *1623:* Kapw mellyeket es felseö kúzeöbet igen zep Czyffrason teölgy fabol czyenaltasso(n) zep bellet az vagy keczeres kaputt ket fele Nylot gyalult deszkabol [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1692:* Vagyon it egy fel szeres üveg tarto pohar szek ... ket fele nyilo ajtaja [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1736:* Egy két felé nyilo Vasas Leveles Láda [Kv; RLt Somai Sándor és Sára oszt.lev.]. *1853:* Egy kétfelé nyilo veres tiszafa asztal [Mv; TSb 4]. — **b.** *fn 1702:* Melly kapu(na)k a két felé nyilója ujjadon ujj fenyo deszkábol valo [O.brettye H; Born. XXIX. 4].

3. két részre, ketté; în două părţi; entzwei, in zwei Teile. *1562:* Akkoron szakada az ország kétfelé, mert némely tarta vala János királyal, némely Ferdinandussal mindez napiglan [ETA I, 12 BS]. *1568:* Matteus Nylas ... fassus est, hogy mikor az Eotues Tamas hazat my meg oztottuk ... az keth attyafyw kozot ket fele merok [Kv; TJk III/1. 215]. *1573:* Paisos Istwan Azt vallia hogy veotte volt meg az Zemlie siteo az hazat Smelcer Istwantwl, es azkor keozzel ketfele zakaztottak [Kv; TJk III/3. 134]. *1583:* Mindenek az haznak kwreóleotte valamy Eoreókseg volna ket feli ozzak [Légen/Szava K; JHbK XVII/17]. *1653:* Megírám oda fel az arianus vallás miképpen szakada kétfelé, és mint csirázék a szombatosvallás belölle [ETA I, 34 NSz]. *1738:* I koppasztott Malatz kétfelé hasitva [M.bikal K; KLev.]. *1812:* mindig áradások víz növések lévén már most annyira két felé vágta a két Berket, hogy a ki nem tudná, azt itélné, hogy tám igen régtől fogva igy lett légyen [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28b-9a Puskás Vaszilie (50) jb vall.].

4. két csoportra; în două grupe; in zwei Gruppen. *1574:* Margit nehay Sabesser leorinchne Azt vallia hogi egi vasarnap ... latta hog zok Eotthwes Inassok Erkeznek oda vgrandozwa es zytkozodwa ... Es ketfele zakadnak egy Resze az espotal Molna fele Indwl bennek, Mas Resze az vthon Igenesen fely [Kv; TJk III/3. 355]. *1657:* Ez második dolgot értem ... az Istennek csudálatos cselekedetit, mely által két ellenséget mi módon választott kétfelé [KemÖn. 176]. *1678:* Aztis az Kezdi Vasarhelyi Pap Mihaly Lovajt be hajtak ... s ket fele rekesztettek, egy reszet Desi Janosni ... a' masik reszet ugyan akkor a' Varmegyere Barra Istvanni rekesztettek [Kvh; Bogáts 6]. *1705:* Ugyan olyan hír jött bé, hogy a kurucok ismét gyülekeznének Szamosújvár felé, és azt mondják, hogy kétfelé szakadtanak volna a németek [WIN I, 596-7].

5. két helyen/helyre; pe două locuri; an/nach zwei Stellen. *1577:* a marha es a Jozag ket fele valo [KvAkKt Mss 343]. *1583:* Janos Kowach ... vallia Leg Elzeoben ... lakek ez Ilona leany vramnal Gergel kowachnal, De Iarny kezde Balas kowachhozis, kit hogy Azzoniom czebe veon Gergel kowachne, Ereóssen meg kwrwazza hogy eo Ne(m) zerethne az eo ketfele valo Iarasat [Kv; TJk IV/1. 158]. *1621:* kett fele kellet hordani mind keóuet, mezet seot harom fele vgi mint Az scholaba(n) az Teomlócznek megh Czinalasara, Az Magiar Collaborator ablakatis akkor Czinaltuk [Kv; Szám. 15b/IV. 20]. *1640:* Néhánkor olyan dolog is eshetik, hogy valamely pastor[a] két felé is igirkezett [SzO VI, 147 fej. — [a]Értsd: lelkipásztor]. *1657:* az atyám azt felelte: Én kétfelé nem szolgálhatok [KemÖn. 128]. *1761:* mikor a fa eszközeket Mester Uram praesentiajab(an) ket fele roknák, en tavol valék [Branyicska H; JHb XXXV/45. 9]. *1797:* A két fele valo gazdaságot nem győzte, s' bé ment a Czárába[a] [Sszgy; HSzjP Zajzon Dániel (68) lovaskatona vall. — [a]Értsd: a Havaselvére].

6. ~ *kap/kapdos* fühöz-fához kap, kapkod; a încerca ceva în desperare; sich an jeden Strohhalm klammern. *1600:* Vgy kezd kett fele kapni, es penzt keresni, de hogy sohult ne(m) talalt, Chiki Miklost kezde vntatni sok zowal [UszT 154/ Imreh Gyergy Feniedi zabad zekely vall.]. *1657:* Bethlen István Budára menvén, azon az fejedelem is nem kevéssé rezzene meg, és kezde kapni kétfelé, s az embereket édesgetni [KemÖn. 171]. *1722:* Már Ur(am) kglmetek a' Continuu(m) educillumokrol mint gondolkodik, idején kel providealni, mert ha akkor kapdos az ember két felé, káros [KJ. Rétyi Péter lev. Fogból].

7. ~ *sántikál* kétkulacsoskodik; a fi taler cu două feţe, a se pune bine cu ambele părţi; auf beiden Achseln tragen. *1659:* Ha azért Kegyelmetek oly contumax embereket talál, kik ennek előte az hazának annak veszedelmével magokat opponálták és még most is két felé sántikálnak, ha az olyak akarnák is homágiumokat praestálni, Kegyelmetek fel ne vegye [EOE XII, 232-3 fej.]. *1816:* miltoztassik Nagyságod magais a' dologba bele tekinteni: ne hogy jövendöben azt mondhassa valaki: hogy talám két felé Sántikáltam [Mv; Ks Miss.I id. Filep József lev.].

8. kb. külön; separat, în două locuri, despărţit; gesondert/trennt. *1657:* Mert ennyi ideig ket fele leven, felesegnelkül elven az Egyhazi rend közöt az külsö rendeknek botrankozasara kezdet lenni[a] [SzJk 84. — [a]A feleségétől elhagyott pap]. *1760:* S jóllehet még Váraditól el nem választatott volt, mindazáltal, pápistává lévén az asszony, öszveesküdtek s együtt is laktak egy darabig. De annak utána kétfele csapta őket a püspök [RettE 105].

kétféle 1. két különböző-féle; de două feluri; zwei verschiedene. *1589/XVII. sz. eleje:* Mind az egesz kęt fęle Cehbeli mestereket edgi tisztesseges Uaczioraual meg vendegellie [Kv; KőmCArt. 10]. *1615:* Ez ket fele adossagot el nem igazithattuk, miuel hogy az szalagokot mostan elönkben nem hozhattak es az Emberek az Városo(n) nem voltak kiknel az Zalogok voltanak [Kv; RDL I. 96b]. *1763:* a' két féle jövedelmetskébol inkább élhetne [Szökefva KK; BálLt 1]. *1774:* Világos az az Egész Város elött, hogy feles két féle Militia lévén itten azokat egészen a' Czéh tartotta [Kv; MészCLev.]. *1794:* A Pendeus fructus két féle lévén ... az elsöhez számláltatik a fü, a másodikhoz tartozik a vetés, és szöllö [Kv; JHb XX/40. 30].

Szk: *mind a ~*. *1550:* My the N lewelenek Engedwyn ... az napon oda Damosra gywlenk, es mynd a keet fele bizonsagot kiket my elonkbe hozanak ewket erossen meg esketwyn meg kerdezök [MNy XXIV, 289-90]. *1725:* Hát azt tudodé ... kit perlettek a' Gános István ingó, és ingatlan javaiért ... ugy perlettéké mint a' kire bono, et quasi optimo jure mente(ne)k volna ált(al) mind a' két féle jók, tudniillik ház, szöllök, szántóföldek, retek, argenteriák, fejérnemük, és egjéb portékák ? [Ne; DobLev. I/113].

2. két különböző fajtájú, minőségű, árnyalatú; de două soiuri/feluri; zweierlei Art/Qualität. *1577:* senky ket fele bort egy czeger alat egymas vta(n) ne merezzellie(n) ky korchiomalny awagy az lo vta(n) hitwa(n)t merny az bornak veztesse Alat [Kv; TanJk V/3. 144a]. *1621:* Ezen Czausznak az velle valokal egjut atta(m) ... Egi mezzelj Vajat varoset ... borsot saffrant ket fele etekheoz [Kv; Szám. 15b/IX. 67]. *1681:* Vduezült edes Atyámrol ... két féle Joszagocskám maradot [BálLt Balintith Sigmond nyil.]. *1736:* Abban az időben[a] kétféle skarlát posztó volt, velenczei skarlát, annak tizenhat forinton adták singit, csak úri emberek viseltek olyanból köntöst, az másik török gránát volt, négy forintos volt singe ... ilyet viseltek fő emberek, nemes emberek [MetTr 351. — [a]A fejedelemkor végén].

3. két (különböző) ágról/nemzetségből való; din două neamuri diferite; von zweierlei Zweigen/Geschlechtern abstammend. *1580:* ha ket fele harmadot kel ky zakaztany tehagh Az elseo Anyay harmadot ky tuggyak Annak Akinek illik. Ez vtan az massodyk harmadot vgy aggyak ky azoknak kiknek competal, vegezetre vgy ozol megh az ket rez azok keozt a kiket illet [Kv; TanJk V/3. 227b]. *1724:* it Gelenczen két fele Forisok voltak ... egy része innét el származot, más resze it meg holt [BetLt 6 Márkos Péter (60) pp vall.].

4. két (külön) házasságból származó/született; născuţi din două căsătorii (diferite); aus zweierlei Ehen stammend/geboren. *1573:* Keomyes Leorinchne es Nerges Ianosne Azt valliak hogi az halalba[a] holt volt Meg Kalmar Imre ... aztalos leorinch Iamborokat gywteot uolt es Minden Marhaiat ezwstmyvet is az Eomagaet fely Iratta Mind eorekseget, Azvtan az felesegyetis mind ezwst Marhaiatis kyleon hogi az ket fele germekek Reszeket ky Intezek Belole [Kv; TJk III/3. 195. — [a]A döghalálban, azaz pestisben].

5. ~ *módon* kétféleképpen; în două feluri; auf zweierlei Art/zweifache Weise. *1826:* az Allperes Özvegy ... elégedjék meg a két féle modon is vidualis intertentiojaban offeraltakkal ... atyafiságoson jovasollyák a Fell peres Atyafiak [Ne; DobLev. V/1114. 11a].

kétfelé-eresztő szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hintó* elö s hátra lebocsátható fedelü hintó; caleaşcă cu capotă care se deschide şi în faţă şi în spate; Kutsche mit nach vorne und hinten herabzulassendem Dach. *1720:* Hinto vagyon kettö 1. Két fele eresztö Cseza forma veres Posztoval boritott egesz aparatussal, 2dik Közönséges Cséza Zöld Posztoval boritott egész apparatussal [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

kétfelé-eresztős szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hintó* elé s hátra lebocsátható fedelü hintó; caleaşcă cu capotă care se deschide şi în faţă şi în spate; Kutsche mit nach vorne und hinten herabzulassendem Dach. *1736:* Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé eresztős, az drágább is volt, az második orsós. Az mely uraknak kétféle hintaja volt ... az kétfelé eresztősön járt az úr, az orsóson az asszony | Az kétfelé-eresztős hintónak az fájának az dereka felül vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátra bocsátották, s kivált tavaszszal mikor szép híves idö volt kétfelé eresztették, ugy ültek benne mintha fedele sem lett volna [MetTr 364].

kétféleképpen két különböző módon; în două feluri; auf zweierlei Art/zweifache Weise. *1621:* Az Tatar keöuetek erkezuen heten ... gazdalkotta(m) nekik ez szerént[a] ... Sos halat attam nekiek feozni ket fele képpe(n) feozni (igy!) Libr. 7 ... d 42 Chykott atta(m) kett fele

keppen feözny . . . d 12 [Kv; Szám. 15b/XI. 24. — [a]Köv. a részl.].

kétfeleségű I. *mn* bigámiában (két feleséggel) élő; bigam; in Bigamie lebend. *1677:* A' mely Oláh pap igaz ok nélkül divortalna valakit, avagy . . . két feleségű embert, vagy penig el-ragadott, s' nem penig rendesen meg-kért személyeket . . . mind az illyen Papokat ha az Esperestek meg nem bűntetnék érdemek szerént, meg-értvén a' Tisztek, admoneallyák az Esperestet [AC 15].

II. *fn* két feleséget tartó férfi; bigam; zwei Gemahlinnen haltender Mann, Bigamist. *1593:* egj Nemetj fiat Jstuant, hogj ket felesegw uolna fogtak megh d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 172/7].

kétfeleségűség bigámia; bigamie; Bigamie. *1726:* Contra Martinu(m) Nagj al(ias) Hajdu . . . ut Inctu(m), opra Anuczával valo Paráznaságaért, és két feleseghűségeért I negat utrumque Az Actorok ő k(g)l(m)ek az Inctus Nagj Marton es velle édgjút vádoltatott Olah Annucza ellen semmi világos paráznaságot nem importalnak [Kv; TJk XV/6. 77].

kétfelhajtású szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *lepedő* '?' *1788:* Kávé szin nyomtatásu és két felhajtásu felsö Lepedö égy, hozzá valo vászon also Lepedö égy, vánkos haj 2 [Mv; TSb 47].

kétféli kétfelöli; din ambele părţi, şi dintr-o parte şi din cealaltă; von zwei Seiten (her). *1570:* Thoroczkay Gergel Byzonsagy felperesse Kolb Myklos Alperes ellen, Vichey Janos elewth Errewl hogy eo hire nelkwl es az ketfely Zomzedia hire nelkwl Beochwltette ely hazat Kolb Myklos [Kv; TJk III/2. 84].

kétfelől 1. két irányból; din două direcţii/părţi; aus zwei Richtungen. *1614:* Ráduly vajda igen megverè Székely Mojsest[a] . . . Azmely harc után az Ráduly vajda hada kiszélede az országba a Marosig, és Básta György is béballaga túl Szakmár felöl: kétfelöl bélepék széllel az szegény Erdélyt [BTN 54. — [a]1603-ban]. *1631:* Az leginiek is ket felöl oda menenek, kettej az kerten haga altal s kettej az uczarol kerüle [Mv; MvLt 290. 239a]. *1657:* az midőn az lövést kétfelöl elkezdetém[a], az piros berek vagy németi hid felöl hatalmas jól szolgálván bé az várban az golyóbis, de az hostát felöl feljár vala [KemÖn. 197-8. — [d]Szatmár 1644. évi ostromakor]. *1704:* innen[a] kétfelöl is gyalog német mene ki; egy trupp . . . Hojja (!) felöl való berek széliben orozkodának fel, azonban Monostor utcán is más trupp [Kv; KvE 291 SzF. — [d]Kolozsvárról].

2. két oldalon/oldalról; pe ambele părţi; auf/von zwei Seiten. *1579/1687 k.:* Hoszszu mál pataka mellett két felöl égy hold föld kit a patak ketté hasitott [Márkod MT; MMatr. 228]. *1589:* Senky Addegh zeoleyebe mywest Ne vigien Amegh ket feleól a' zomzedy az eo zeoleyeketis megh zedik [Kv; TanJk I/1. 116]. *1592/1593:* Altal iaro Rewis vala az zygeteczkerewl akkor Dees fele, mert az viz ket feleol follja wala az zygetet akkor [Mikeháza SzD; Ks 35. V. 12]. *1629:* latam az falabu Janos kertinel, hatt fa labu Janosnett Aba mentes kett felöl kopaz homloko iffiu legeni az magok szeöuenie teöuebe le nio(m)ta vala [Mv; MvLt 290. 32b]. *1699:* Ezen njari haz . . . Pitvarab(an) két felöll léven fel járo jo Gradicsok karfaival es deszkazattyaival edgyütt [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1744:* A Csürnek két felöl két odra [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12]. *1793:* Tisztarto Uramat le vonata fejet labát meg nyomata . . . Fűlep Peter es Kirila Nyitza nevű Jobbágyait melleje két felöl két pátzával alitta es megvereté masodikszoris [Marosszt-György MT; Ks 48. 67. 31].

Szk: *mind a ~. 1656:* ezen csürös kertnek az közepin vagjon egi jo hoszu eoregh czűr . . . boronakbol fel rott, mind az ket felöl hoszan eleö mind az ket felöl valo fiokjai haszonlo hoszak mint az csűr [Fog.; UF II, 168].

3. két részről; din două părţi; von zwei Seiten (her). *1542:* en wg erthem az my porkolabynkthol az wraynkthol, hog azon ewk meg eskewtthek, hog ha kewol walo ellensege lenne az haznak, ewk kethfelol walo ellensegre nem wyselnenek gondoth hanem chak az kewlsewre [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Janoshoz Poson m. ispánjához, Fog. vára urához]. *1599:* Eotweos Filstich Leorincz . . . vallja Enys Jelen voltam az Adam Annos es Beek Peter keozeot valo zamvetesben . . . regestumis extal, mely regestum a my keppen megh vagion Jrattatwan eok mind az ket feleol c(on)sentialtanak annak [Kv; TJk VI/1. 346]. *1652:* Varffalua(n) lako Palphi Andras Nemes szemeli (:32:) . . . fatetur sic . . . keősz birákok (!) leuen . . . az mit akkor mi eleónkb(en) attanak ket felül aszt igazitottuk [Asz; Borb. I]. *1726:* mellettem két felöl lévő örökségek mint hogy Fundusok az consequentia ez lehetne, hogy az én kertemis Fundus [Kv; Pk 6].

4. két helyről; din două locuri; von zwei Stellen (her). *1673:* nekem kétfelöl egy nyomon írják, az német ismét kiindult az quartélyokbul [TML VI, 442 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1823-1830:* ebédjeiket gróf Bethlen Imre szállására hordattatták és ott együtt ebédeltenek, jóllehet kétfelöl volt a kosztjok fogadva [FogE 209].

kétfeneků cu două funduri; mit doppeltem Boden. *XIX. sz. eleje:* egy két feneků Bödölö [Bh; Kocsi lev.].

kétfias kétrekeszes; cu două despărţituri; zweifächerig. *1752:* Az Nagy familia holmi fa edenyeket osztattak fel eszerint I[mo] Nagy Sigmond U(rna)k, egy Nagy Susek ket fias [Göc SzD; Borb. I].

kétfioknyi két szénaboglyácskányi; de două căpiţe; zwei Heuschöberchen (viel). *1823:* a rajta termett ket fioknyi . . . szenat el is vitte [Dés; DLt].

kétfiókos kétrekeszes; cu două despărţituri; mit zwei Verschlägen. *1681:* Vagyon eze(n) Malomb(an) . . . Vám buza Tarto, öregh, fedeles, ket fiokos, szúszek, Lakattyaval Nro I [Vh; VhU 574-5].

kétfiókú 1. kétrekeszes; cu două despărţituri; mit zwei Verschlägen. *1699:* Egy nagy öreg ket reszben szakasztott, ket fioku . . . csűr [Szentdemeter U; LLt].

2. kétfiókos; cu două sertare; mit zwei Schubläden. *1837:* Kolosvárt égy két Fioku Mahoni almariumok 4 darab [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 28] | Egy hitván két felé nyilo fenyő fa két fioku fejér Almarium [uo.; Ks 73/55]. *1849:* Vagyon egy két fioku veres Stelazsi oltska [Somkerék SzD; i.h.].

kétfligelű kétszárnyú; cu două aripi/canaturi; zweiflügelig. *1832:* Ablakja[a] 3 kétfelé nyiló — az Istállo felől valo két fligelü, 8 ónba foglalt Táblákkal [Sáromberke MT; TSb 26. — [a]A házé].

kétfogantójú kétfülü; cu două toarte; mit zwei Griffen, zweihenkelig. *1656:* Egy, Ket fogantoju eoreg Rez wst ... Egy Ket fogantoju rez palatsinta suteő [Doboka; Mk Inv.16].

kétfokú két lépcsőfokú, *rég* kétgrádicsos; cu două trepte; mit zwei Stiegen/Stufen. *1694:* Jnnét is vissza térven és a' meg irt ket fogú (!) graditson ... menvén ... a' pincze felett való házak pitvarara szolgálo Ajtoig [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

kétfontos 1. *mn* de doi pfunzi; zweipfündig. *1632:* 5-dik egy hozzu sebes tarazk niolcz masas ket fontos ... 6-dik sebes taraczk nyolcz masas kett fontos [Fog.; UF I, 133]. *1673:* Vagjon ... agjuhoz valo goljobis e' szerént ... Két fontos goljobis ... 3546[a] [UF II, 538. — [a]Felsből kiemelve].

II. *fn* két fontot nyomó mérlegsúly; greutate de doi pfunzi; zweipfündiges Gewicht. *1849:* Rész kompona égy két fontos és égy fontosal [Görgény MT; Born. G. XXIVd].

kétforintos 1. két forintot érő; (cu o valoare) de doi forinţi; zwei Forint/Gulden wert. *1643 k./1687 k.:* égy ón kanna kétforintos [Ikland MT; MMatr. 271].

2. két forint árú; care costă doi forinţi; im Preis von zwei Forint/Gulden. *1705:* A gyermeke tartását fogadták karácsonyig hat véka búzáért, egy kétforintos szász saruért [WIN I, 537].

3. két forint névértékü; cu valoare nominală de doi forinţi; im Nennwert von zwei Forint/Gulden. *1823-1830:* Itt[a] ami császári kevés aprópénzünk volt, felcseréltük saxoni pénzzel, csak a kétforintos tallért és huszast nem, mert azokat egész Németország szereti [FogE 181. — [a]A szászországi Höllendorfban].

kétforma kétféle; de două feluri; zweierlei. *1678:* kétforma supplicatiót is irtam az országnak [TML VIII, 73-4 Teleki Mihály lev.].

kétfülü 1. két fogantyús; cu două toarte; zweihenkelig. *1679:* Üvegh sellegh, két két fulü nro 3 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 105, 123]. *1826:* Egy drotos fazék két fülü [Szentdemeter U; Told. 41].

Szk: ~ *abárló. 1679:* Égetett, két fülü abarlo nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28]. *1795:* Egy két fülü Abárlo Hf 2 [Mv; MvLev. Szabó Mózes hagy. 3] ✱ ~ *bokálycsésze. 1754:* Borsáról[a] visznek ... Maros Sz: Királyra Bokájt fedelest és fedél nélkül nro 10 ... Kétfülü bokaly Tsészet nro 1 [Told. 53. — [a]K] ✱ ~ *cseber. 1652:* Egy eoreg kétfülü cseber s egy kissebb ... Vagyon ez Pitvarban harom két fülü Cseber [Görgény MT; Törzs]. *1824:* benn a' Pinczébe ... egy 3om vedres két fülü tiszta cseber [Erdőszengyel MT; TSb 43] ✱ ~ *csebrecske. 1747:* ket fülü Csebrecske [Aranykút K; Ks 73/55] ✱ ~ *csésze. 1637:* egy Ezüst ket fyleo csesze nyo(m) p. 39 f. 12 d. 87 [Kv; RDL I. 24]. *1818:* Egy két Fülü Csésze, és három Porgolok [Mv; MvLev.] ✱ ~ *csészécske. 1793:* egy retzés szélü 2 fülü fedeletlen cseszetske [TL Conscr] ✱ ~ *edény. 1789:* Rob Sambua egy két fülü zöld mázos edénybe cir(citer) 20. Fontyi (!) [Mv; ConscrAp. 6] ✱ ~ *fazék. 1746:* Három nagy kétfülü fazék [Vargyas U; DanielAd. 260]. *1761:* Konyhára valo mázas nagj két fülü fazék Nro 27 [Vessződ NK; JHb XXIII/31. 27] ✱ ~ *földfazék. 1679:* Öregh, két fülü, föld fazék nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 28]. *1681:* Két fülü Öregh föld fazék Nro 1 [Vh; VhU 530] ✱ ~ *holicsi findzsa. 1788:* Zöld torkáju két fülü Hollitsi Fintsia 1. pár [Mv; TSb 47 gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.] ✱ ~ *kalamárisláda. 1805:* Egy Két Fülü Kalamáris Láda [Szamosfva K; BLt 9] ✱ ~ *kártya. 1767:* Két fülü kártya ... Hat kád [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2] ✱ ~ *kondér. 1756:* hoszszuko ket fulü tornyos fedelü konder [MNy XXXVIII, 206] ✱ ~ *kristálycsésze. 1769:* Két fülü, kek kristály Csésze nro 1 | Fejér Kristály Két fülü öreg Csesze nro 14 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 24] ✱ ~ *mozsár. 1761:* Közép rend két fülü réz törőjü Mosár Nro 1 [Vessződ NK; JHb XXIII/3. 26] ✱ ~ *nádmézes ezüst skatulya. 1792:* Ketfülü Nadmezes ezüst Szkatulya [Kv; SLt 17] ✱ ~ *parasztüveg. 1747:* találtunk Két fülü nagy száju paraszt üveget [Szpring AF; JHb XXV/88. 3] ✱ ~ *rézfazék. 1600:* Veottem az ház szwksegére egy eoregh kondert, ket fwleó Rez fazakat, miert hogy à nelkwl ne(m) lehettwnk az Takaráson ... f 2 d 50 [Kv; Szám. 9/XII. 65 Igyártó Simon isp. m. kezével]. *1637/1639:* Kett filw Eőregh Rez fazek az fenekirol az uas abronczj le teoreott, lyukas [Kv; RDL I. 111]. *1664:* Ket filü eoreg Rez fazek Nro 1 [Dés; Hr 2/23]. *1675:* égi ket fölü resz fazek [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1677:* egy két fülő réz fazék [uo.; i.h.] ✱ ~ *rézmedence. 1788:* Nádméz főzö két fülü réz medentze, és ehez valo kitsín Fuvocska [Mv; TSb 47] ✱ ~ *réz üstöcske. 1789:* Egy két fülü réz Üstetske Rf — xr 6 [Mv; ConscrAp. 6] ✱ ~ *sárgaréz-üst. 1789:* Egy két fülü sárga réz üst Rf 4 [Mv; i.h. 22] ✱ ~ *üveg. 1692:* ket fülö üvegh no. 8 [Mezőbodon TA; BK Inv. 10] ✱ ~ *üvegcsésze. 1681:* kis két fülü üvegh csesze 6 [Vh; VhU 540] ✱ ~ *vanna. 1679:* Vaj tarto két fülü vanna nro 18 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 9] ✱ ~ *vas. 1787:* A Kasza vasaknak másája Fl. h. Kilencz M. forintokkal, a subtiliseknek pedigh ugy mint a szánto és két fülü vasaknak, és a finum regel attzelnakis masaja ... Fl. h. 10 Tiz Mforintokkal ... fizettessek ki [Torockó; TLev. 9/25] ✱ ~ *vesszőkosár. 1679:* Czipo hordo, ket fülü veszszö kosár nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 14] ✱ ~ *vízhordócseber. 1761:* Tölgy Fabol Csinált avadag két Fülü viz hordo Cseber [Kémend H; JHb XXXV/39. 33].

2. ? kéttollú; cu floare pe ambele părţi; zweibärtig. *1841:* két fülü sima kolcs [HSzj *kulcs-vas* al.].

kétgyermekes cu doi copii; zwei Kinder habend. *1843:* Koroj Szimion kerpenyesi falusbiró ... kétgyermekes | Kriznyik Todor bucsum-pojényi közlakos ... házas, kétgyermekes [VKp 90, 105].

kéthajtású két hajtásnyi széles; cu îndoitură dublă; zwei Falten breit. *1776:* Egy fejér Lengyel varásu, ket hajtásu lepedő ... Egy más fejér Lengyel varásu ket hajtasu lepedő két parna hajával [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.].

kétharmad 1. kétharmadnyi; de două treimi; zweidrittel. *1835:* A sokaság két harmad része mind maszkara volt [Kv; JHb 35 Kisdobai Bán Mihály Kállay Leohoz].

2. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivisch gebraucht: kétharmad-rész; două treimi; Zweidrittel. *1855:* jollehet az ovári Ipam féle kőzős telekbe mint férjnek két harmadam lenne, 's mégis onnan még 838-ban el üldőztettem ... az hűtlen nőm, 's pártossai által [Kv; Végr.]. *1863:* A külmagyar utzai házak és telkek nőm hozománya lévén, a menyiben nékem abban két harmadom van, tehát az egész két telket telyes tulajdoni és szabad rendelkezési joggal hagyom Nőm Konnerth Ersébethnek [Kv; i.h.].

két-három 1. néhány; cîțiva, cîteva; einige. *1632:* Noha k(ne)k ualazt irattam mind az altal ket harom szoual magamis ez reouid irasochkammal akaram kdet biztatni keöztunk ualo bekeseges alkalom es eggiesegh feleöl [Kv; Ks 41. D. 20 Lud. Bornemissza lev.]. *1698:* (Az asszony) olly dagályos, hogy ha az Urára megh haragudt, két három hétigh sem szollott [SzJk 310]. *1756:* hallottam a' Cséplőktől egykor beszélleni, hogy sokszor a buzát fel szorva a' Csűrben két három napokig tartotta Tisztarto Uram [Galac BN; WLt Oltyán Nikuláj (45) zs vall.]. *1758:* Grof Toldalagi János Ur két háram embert hajtat ki azak arattyák s hordgjak a Buzát [Harasztkerék MT; Ks 18. XC. 11]. *1767:* imit amot az tisztásán két harom borozdát fel szaggattatott igen hibáson s hellyen hellyen buza szemét is láttunk szellyel az bokorban s szántásban [Hídvég Hsz; Eszt-Mk]. *1810:* Kántor Iosefné ... megis ivutt ket harom pohárral [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Pap Gyorgye (36) vall.]. *1840:* Kotsisomat Lovaimmal ki küldettem tul a' Vizre az ugy nevezett horgos Tora, hogy ottan vagy két három kéve kákát vágjon számomra Szöllö kötni [Dés; DLt 921].

Szk: ~ *rendbeli. 1749:* ha továbbad két három rendbéli jég menések találnak Lenni; ... lehetetlen szakadástol meg maradjon[a] [O.-csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev. — [a]A malomgát]. *1801:* A Méhész ... még az ujj vágásabanis a hol szereti két háram rendbeli Morhát meg hizlal rajta [Koronka MT; Told. 10 András Vaszilly (38) zs vall.] ✱ ~ *renden. 1729:* étető italt is adott be nem csak egy renden hanem két-három renden is [Kovászna Hsz; HSzjP] ✱ ~ *úttal. 1774:* el hivattak idősbb Déák István Uramot, a mint ara emlékezem két három uttal is [Ilencfva MT; DLev. 1. I. B. 3]. *1794:* ket három uttalis kénszerittik a hitre [Martonos Hsz; Pf].

2. kettő vagy három; doi sau trei; zwei od. drei. *1682:* ha tobszőr illyen szinű vetkekben depraehendaltatik (: ket harom hiteles tanu altal megh bizonyosodik :) megh hallyon erette [Dés; Jk]. *1728:* azon Sorbánok nem dolgoznak még is mindén holnapban két három jo lovakon hantassak magokat [Altorja Hsz; HSzjP Bokor Péter (40) jb vall.]. *1734:* az Urfiak ... gjakran invitaltak ebédgjelni két, három becsületes Déákot [Kv; TKl Joan Nemethi (46) tricesimae controlor vall.]. *1775/1781:* Bárány dézma minden esztendőben egyik egyik részre bé ment a mig Juhaink vóltak, két három, bárány [Bokonya H; JHb LXXI/3. 412].

két-háromfüles két v. háromfülű; cu două sau trei toarte; zwei- od. dreihenkelig. *1662:* Láthatni vala[a] ivolyákat, rosmárinokat mellyek nagyobb részből nagy öreg, vastag két-háromfüles földedényekben volnának ... beültetve és megnevelve [SKr 261-2. — [a]Lichtenstein herceg csehországi kastélya körül].

két-háromszáz două-trei sute; zwei bis dreihundert. *1781/1799:* A' Groff Ur ö Nagysága ... három három Márjással ki akar bennünkö (!) fizetni, noha némelyikünk tsak egy Retét két három száz forintokbanis zállogositott [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 361].

két-háromszori kétszeri-háromszori; de două-trei ori; zwei bis dreifach. *1834:* Az olyan Buza is, melyben 2 harmad rész Buza, két háromszori vetés után nagyon el rososodik ugy hogy ha Buzát nem elegyit közibe utob tsak imit amat marad benne Buza [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg Benő József számadó nyil.].

két-háromujjnyi de două-trei degete; zwei bis drei Finger (hoch). *1823-1830:* ezen fésű nem szélesebb egy elő arasznál ... a teteje is két-három ujjnyi magas [FogE 68].

kéthetes két hétig tartó; de două săptămîni; zwei Wochen dauernd, zweiwöchig. *1677:* Sohul ez birodalomban, mások injuriájával, tiz, tizenkét napos, két 's három hetes szolgálatu szabadságra senki embereket ne gyüjtson [AC 227].

kétheti 1. két hétre szóló/való; pe două săptămîni; zweiwöchig. *1655:* Ha valamely Legény Vrát s Asszonyát meg nem bétsülvén illetlenül bátor az Asszonyával kötödnékis büntet(ése) két heti bér [Kv; ACArt. 12]. *1665/1754:* Ha valamely Legény vra s asszonya akarattya elle(n) a' házat s házatáját dohányal bűszhőszti ... ezért bűntetése két héti bér | Ha ki pedig a' B. Tarsaság üveg buzogánnyát el-töri, bűntetése lészen egy Tallér. Akár végyen mást hellyette, s adjon két héti bért [Kv; i.h. 15, 17].

2. két hétig tartó; de două săptămîni; zwei Wochen dauernd. *1754:* (A) Jobbágyoknak ezen Specificált Taxához accedálnak ezek: ugy mint két Héti Kaszálás, Gabonátskából való Dézma adás, bizonyos Számu Kászu Szurok [M.gyerőmonostor K; Told. 12/40]. *1756 k.:* Egy ember(ne)k nem szabad harmintz vas szamnál többet tartani, és harmintz vasat két heti circulusban csinalhat [Torockó; TLev. 9/9]. *1770:* én Gábris Flora ... reménkedtem hogj az Apamrol maradott őrökségemet ne vegje el tőllem megis hagjta mivel magam kértem magamat Taxára, az Taxa mellet pedig igirtem két héti Málé kapálást [Szélszeg Sz; BK]. *1842:* Reggeli 3 orakor Sándor két héti forro betegség után meg halálodzott [Bereck Hsz; HSzjP].

3. kéthetes; (în vîrstă) de două săptămîni; zwei Wochen alt. *1705:* Az Teleki Sándor uram kétheti fiacskája is az éjszaka meghalt, minekutánna egynéhány napok alatt a nyavalya szüntelen törte volna [EMLt].

? **kéthetű** kéthéti; de două săptămîni; zwei Wochen alt. *1723:* Bizonyoson tudom hogy Luka Vaszilt Némasági (!) ur(am) a tömlöczre küldvén Abafájára[a] it a feleségit két hetű gyermekágyából fel bolygatván mint verte hurczolta nem láttam, de másuvá kötve vitte s ott lán-

czozta tartotta [Hodák MT; VGy. — [a]MT. [b]Lehet a *kétheti* v. a *nyj kéthetűs* szó merő elírása is].

kéthevederű két keresztpántos; cu două benzi transversale; mit zwei Querbrettern. *1825:* Egy két hevederű ajtónak gyalulatlan deszkabol lett öszve szegezéseert 15 xf [Dés; DLt 3].

kétholdnyi két holdas; de două iugăre; zwei Joch/Morgen groß. *1745:* A Kádas tonál edgy rétetske két holdnyi [Ne; Incz.].

kéthónapi 1. kéthónapos; (în vîrstă) de două luni; zwei Monate alt. *1730:* Ambrus Mihály ennek Eöcze Márton kinek fia két holnapi János [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4].

2. két hónapig tartó; de două luni; zwei Monate dauernd/monatig. *1704:* Ma, gróf Székely Ádámné Bánffi Anna Asszony ... 18 esztendős korában ... esztendős és kéthónapi házas korában ... lelkét teremtő Istenének szép csendesen megadá [WIN I, 61].

kéthónapos két hónapnyi idős; (în vîrstă) de două luni; zwei Monate alt. *1811:* két honapos esmét fekete szörü, vékonyon lámpásos homloku nöstény Csitko [DLt 723 nyomt.kl]. *1842:* Jáné Mária tölled terübe esvén ... Mikor a' gyermek benne két holnapus volt, — mondotta hogy ö terübe lenne [Dés; DLt 85. 7]. *1853:* halt meg Monai Jozsef 2 holnapos gyermek gyomor görcsben [Dés; RHAk48].

? **kéthónapú** kéthónapos; (în vîrstă) de două luni; zwei Monate alt. *1720 k.:* Fülep György[a] Gyurka 4 Iztok ket holnapu[b] [Szásznyíres SzD; Ks 40. XXVIIIc. 12. — [a]Utána két fia. [b]Tollvétség is lehet *kétholpus* h.].

kéthuszasos két huszas árú; care are ca preţ de douăori douăzeci; im Preis von zwei Zwanzigern. *1819:* Mindenkor Kortsmátol hozatott bort fel fél Kupát Délre, és Estvére, a két huszasosbol [Kv; Pk 2].

kétistenű két istenben hívő; care crede în două divinităţi; an zwei Götter glaubend. *1726:* Nagy János Kis Anna, Paris János Uram házastársa ... fossa ... Egjebet nem tudok mondani ha nem egyben háborodván velem Molnár Mihályné illy bestelen szokot vetett szememre mondván te is olly két Istenü Papista kutya vagy mint Urad [Nagyenyed; Ks 90].

kétkapszulás két fedelü; cu capac dublu; mit Doppeldeckel. *1801:* Edgy Zseb beli ezüst ora két kapsulás [Mv; MvLev. Tobiás Antal hagy. 1].

kétkarú cu două braţe; zweiarmig. *1789:* Két karju tötött börös egyes Szek [Mihályfva NK; JHb XLVI/2.]. *1801:* két karju Pad 4 Labakon allo [Vargyas U; CsS].

kétképpen 1. kétféleképpen; în două feluri; auf zweifache Weise. *1619:* kétképpen irtam volt: levelemnek derekába csak ambique, postscriptában világosabban [BTN[2] 291]. *1636:* Szóval avagy beszéddel-is az Isten kétképpen szokott az emberektol ditsöittetni; Avagy tsak az ö közönseges szavok járása szerént; Avagy penig ... versel és ének szóval [ÖGr 7]. *1683:* kett keppen diffamalt engemet [Dés; Jk]. *XVIII. sz. eleje:* az ember is két keppen Szokot meg ficzamodni a fejeben és a bokájáb(an) [JHb 17/20 lótartási ut.]. — L. még KemÖn. 84; WIN I,248,460.

2. másképpen, megmásítva; altfel, denaturat; anders. *1659:* Kegyelmed az Istenért elő ne hozza Pekriné asszonyomnak[a], mert bizony kétképpen leszen az kegyelmed szavainak behozása és nagyobb búsúlásunk leszen mindkettőnknek [TML I, 413 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz. — [a]Egy előző beszélgetést]. *1705:* Zilahi uramnak is kétképpen mondván az úr szavait, igen megszomorodott rajta [WIN I, 418]. *1773:* A múlt esztendőben, márciusban halván meg a felesége, minthogy sokáig feküdt, s nehéz beteg volt, sokat zsémbelt. A szegény bátyám valami panaszolkodó szót talált, hihető, ejteni, melyet egy Sebess Mihályné nevü asszony, ki is atyjafia volt az asszonynak, kétképpen beadván a szegény bátyámat, minden testamentumát, melyben mindenét az urának testálta volt, revocálta, s magát Zilajra vitetvén, más testamentumot tett [RettE 311].

kétkerekű 1. két kereken járó; cu două roate/roţi; zweiräd(e)rig. **Szk:** ~ *ágyúcska. 1733:* Egj kétkerekü kis ágjucska [Hacecsel H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában]. *1766:* A Nagy ház hiján ... két kerekü ágyutska nro 6 [Déva; Ks 76. IX. 16] ✱ ~ *erdőlő-taliga. 1791:* Két kerekü erdőlő Talyiga egy, két veszszö vasal [Zágon Hsz; CsS] ✱ ~ *kocsi. 1823-1830:* A kariol kétkerekü kocsi, féderen jár, egy ló két rúd közé vagyon fogva ... ha a kariol felfordul, melly könnyen megesik, a ló is vele felfordul [FogE 251] ✱ ~ *szekér. 1774:* A kétkerekü szekeret is akkor[a] találták fel, melyet ma is a szegények húznak s nevezték Basta szekérnek [RettE 328. — [a]A XVI-XVII.sz. fordulóján, a Básta-járás idején] ✱ ~ *taliga. 1727:* attunk egj két kerekü fako taligát [Kv; Pk 6]. *1761:* Vagyon még, két kerekü Talyiga [Kémend H; JHb XXXV/39. 32].

2. két kerékkel forgó; cu două roţi; sich auf zwei Rädern drehend. **Szk:** ~ *lisztelő-malom. 1852:* A Kecsedi[a] Patakan lévő két kerekü lisztelő malom [Tötör SzD; EHA. — [a]A Kecsedről (SzD) lefolyó] ✱ ~ *malom. 1591:* Az Nadas patakan vagion egi ket kerekw Malom [Méra K; AggmLt A. 53]. *1789:* A Bozi[a] két kerekü Malom most ujantan epittetett [Branyicska H; JHb XXXV/65. — [a]A Bózon (H) levő] ✱ ~ *stomp. 1619:* Keörpeniesen[a] felliwl bir vala ... Bradi Janos ket kerekw Stompot [Abrudbánya; Törzs. Joh. Vargha (36) prov. vall. — [a]AF].

kétkésű szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *hüvely* teacă pentru două cuţite; Behälter/Scheide für zwei Messer. *1611:* Egj kett késsü hwuelj twrkeses gieongies nio(m) m — p. 13 [Kv; RDL I. 88].

két-két 1. kettő-kettő; doi cîte doi; je zwei. *1549:* Mykorth Ideye lezewn Elevzewr, Napyaban Egy saytoth ... Annak vthana hogy Az Baran Ewregded lezen Napyaban keth keth saythoth kel chynalny [Fog.; NylrK VI, 375-6 Daczó Máté Nádasdy Tamáshoz]. *1561:* Az ceh mestereknek penig' az bochwbel mwnkaiokert ket ket penzek iarion ... mynden forintbol [Kv; ÖCArt.]. *1571:* mindenik fęl kęt kęt zemelth fogianak Jamboro-

kath es azok eleybe aggyák az dolgokoth [Mv; BálLt 79]. *1632:* ha kinek diznaia, huzoneotre nem telik, mas ember diznaiual uetik eőzue, azon kiuwl az mi megh marad kit kit penzel ualtiak fel [GridF; UC 14/38. 5]. *1681:* Ha pedig ő Kégieme Araniat nem adhatna, Tehat egi egi Araniért két két Greczi Talert agion ő kme [Somlyó Cs; LLt Fasc. 120]. *1756:* az Cseléd Házban Vagjon paraszt fogas Kétkét vas széggel falba foglalva [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 21]. *1773:* Adnak ... két két fias juhat taxában, a mellett a havasokért is külön taxálnak [Gysz; LLt Conscr.]. *1849:* Ezen Tiszti szabában vagynak két két üveg ablakak ... hibátlanak [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. alkalmanként kettő-kettő; doi cîte doi ocazional; gelegentlich je zwei. *1542:* chak az keth keth forintal kmed itt voltaba is Isten thwgia mint magunkath tarthatthwk [Fog.; LevT I, 20 Olah Balas es Mottnoky Lajos lev.]. *1593:* Marta nitotta megh az pesselt harom vttal, es ammenyzer megh nitotta, ket ket forintot veot ki beleolle [Kv; TJk V/1. 345-6]. *1670:* Intertentiojara az meg irt Majorságok(na)k ez fél esztendő alatt Hordottak ki a kastélybol ... minden Hétre két két véka Ucsut [Balázsfva; UtI]. *1700:* Az Halaszaknak ... Per Annum kett kett olto botskarak 2/2 Az Csikaszoknak ... Per Annum ket kett olto botskarak no 2/2 [Radnót KK; UtI]. *1738:* Procurator Nztes Simon István ő kglme mikoronn Városunkra bé-jő, Ebedgjére, Vacsorájára adasson Hadnagj atyánkfia ő kglme két két ejtel bort [Dés; Jk 499b-500a]. *1784:* én adtam Tekt. Henter János Vrnak Tizenkét Esztendőben minden Esztendöben két két Szán nádat vágatlan [A.zsuk K; SLt XLVI. 7 Földvári Ferenc (56) jb ub vall.]. *1845:* a Borsai Szolgálo Emberek kőzüll kettő szolgal ökörrel hetenként két két napot ... a Tenyeresek viszont hetenként két két napot [BetLt].

két-kétfülű egyenként kétfülű/fogantyús; cu două toarte (fiecare); je zweihenkelig. *1746:* 4. Pár hoszszukó két két fülü éteknek valo Medencze [Nsz; Ks 40. XXVIIc].

két-kétheti egyenként kétheti; de cîte două săptămîni fiecare/pe persoană; je zweiwöchig. *1769:* beteges és adoságokkal s más nyomoruságokkal terhelt tagjoknak ... istenes elősegélésekre az ká⟨n⟩toros legények gazdájok kezek alól két-két heti munkára szoktak általtétetni [Dés; DFaz. 26-7].

két-kétnapi egyenként kétnapi; de cîte două zile fiecare/pe persoană; je zweitägig. *1609:* ket ket napi iaras feöldet forgatasaual ugarlas (!) megh zanczjon az attjanak [Deményháza MT; Berz. XXXVIII/9. 15]. *1761:* Ezen Jobbagyok ă Veszszödi Udvarhoz szolgálatot tenni tartoznak ... magok erejekben marhával Nyárb(an)-is két két Napit, Cimborával pedig három napit [Isztina NK; JHbK LXVIII/1. 273]. *1797:* Uszkát Mihály hetenként két két napi Robottyát pro Anno 797 redimálta 12 Rf [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.]. *1820:* Mü, kiknek égyforma külső öröksségeink vagynak, hetenként két két napi szolgálatot tészünk ... négy vagy két ökörrel czimborába, vagy pedig gyalogszerbe [Km; KmULev. 1].

két-kétökrös egyenként kétökrös; cu cîte o pereche de boi fiecare/pe persoană; mit je zwei Ochsen. *1726:* Tizedes Atyánkfiai magok Tizedgyekből rendellyenek két két ökrös szekereket [Dés; Jk].

két-kétpénzes egyenként két pénz ára; cu preţul de două monede fiecare; je zum Preis von zwei Geldern. *1586:* zeges kaljhak, ket ket penszesek 45 teszen —/ 90 [Kv; Szám. 3/XXIV. 72]. *1587:* Meg Vrunk Jeovetelj eleót giwteottwnk vala ket ket penses kenieréket volt f. 34 [Kv; i.h. 3/XXX.36 Seres István sp kezével].

két-kétvékás egyenként két vékás; de cîte două baniţe fiecare; (von) je zwei Eimer(n) (groß). *1824:* a két kender föld a régi Conscriptioba két két vékásnak vagyan fel téve [Szásznyíres SzD; Ks 79. 75].

kétkézcseber-rúd kétkezes cseber rúdja; bară de cărat ciubărul de două persoane; Stange eines Zweihandzubers. *1799:* Egy pár két kéz Cseber rud [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kétkéz-háló gyalogháló, húzóháló; năvod; Streichnetz. *1629:* Vagion egj vj ket kez halo [Szentdemeter U; LLt]. *1687:* Ket Kez Halo Nro 1 Varsa Halo Nro 1 [Csapó KK; Berz. 21/11]. — Vö. a *kétköz-háló* címszóval.

kétkézi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *dolog* fizikai munka; muncă fizică; manuelle/physische Arbeit. *1825:* két kézi dologra ... tartozik minden zugolodás nélkűl közűlök meg jelenni [Bodor lev.] ∗ ~ *munka* 'ua.; idem'. *1752:* Soha nem volt Várczán Páskuj igaz két kézi munkájával előszánto vető ember [Bikáca Sz; BfR Elek Miklós (56) jb vall.] | Én Várczán Páskujt igaz két kézi munkájával elő embernek tudom Lenni [Somos[a]; BfR Mákszim Péter (44) zs vall. — [a]Eltűnt település Szilágycseh táján].

kétkéz-pallos hóhérpallos; sabia/paloşul călăului; Henkerschwert. *1681:* Szám tarto Ház Szobája ... Executiohoz valo két kéz pallos, hüvelyestől Nro 1 [Vh; VhU 521-2].

kétkézrúdú-cseber kétkéz rudas cseber; ciubăr cărat cu bară (purtată) de două persoane; Zweihandzuber mit Stange. *1823–1830:* Szokták pedig ottan[a] a kényesebbek gyalogkocsiba (portchais) hordoztatni magukat ... Benne egy ülés vagyon, az oldalain két felől két rúd, s mint a kétkéz rúdú csebret, úgy viszi két ember, kiket Trägereknek neveznek [FogE 241. — [a]Göttingában].

kétkézt két kézzel; cu două mîini; mit zwei Händen. *1761:* Szoro Lapát, melyel két kezt szornak 6 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 22]. *1783:* Mostoha Fiam ... engemet meg tamodván ... kezében levő matsukájával kétkézt főben akarván ütni az hátomat találta szandekozván egészen halálomra [Mezőbánd MT; MbK XI 67]. *1794:* Két kézt megragadván a haját, a földhöz vágta [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt.].

kétkéz-verő kétkéz-kalapács, öregverő, pöröly; baros, ciocan de ajutor; Vor/Zuschlaghammer. *1679:* Kovacs fuvoja tengelyestöl nro 1 ... Két kéz verője nro 1. Fel kez verő nro 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 44].

kétkéz-verőkalapács öregverő, pöröly; baros, ciocan de ajutor; Vor/Zuschlaghammer. *1837:* A' Kováts Mihelybe Eszközök ... két Kéz verő kalapáts[a] [Szentbenedek SzD; Ks 73/55. — [a]Fels-ból kiemelve].

kétkontignációjú kétrészes/szintes; cu două niveluri; zweistöckig. *1744:* Alsó Suk nevű faluban vagyon ... udvarház[a], melynek dél felé nyiló vassarkokon forgó, simán faragott kapufelekre épitett, zsendellyel fedett, két contignatiojú galambbúg alatt gyalult fenyődeszkákból csinált ajtó [A.zsuk K; ETF 108. 11. — [a]Gr. Székely Ádám hagyatéki conscr.].

kétkontignációs kétemeletes; cu două etaje mit/von zwei Stockwerken. *1823-1830:* Itten volt egy Reichers nevű gazdának két rendbeli háza, a város vége felől való kétcontignatiós ház, holott a földszinén s mind a két contignatióba diákok laktak, s volt egy konyha mellette a közönséges szolgálóháza; az első contignatióba volt az úrfinak három nappali s két éjjeli szobája, itt lakott a doktorral[a] [FogE 224. — [a]Gr. Bethlen Elek nevelőjével, Gyarmathi Sámuellel].

kétköblös két (kismagyar) holdnyi; (cam) de două pogoane; zwei (kleine ungarische) Morgen (groß). *1618:* Az Pokkol allat egj két keöblös zanto feöld [Kv; RDL I. 104 And. Junck kezével]. *1665:* vagyon egy kétköblös szántóföldem az Borsó-földeknél [Kv; KvE 198 LJ]. *1716:* Sűket almasbali ket köblös szánto föld [Kobátfva U; Pf]. *1730:* két köbles, és Sovány helyen valo (sz) [Ne; DE 2]. *1758/1785:* A Peresben két Köblös föld [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 277]. *1805:* mentünk a' Bűdöss Tóhoz azon Födhez melly Két Köblös [Csekelaka AF; EHA].

A *köböl* szót mint területmértéket CzF a 'hold' szóval értelmezi. Az ÉrtSz *köblös* al. az 'egy holdnyi' értelmezést adja. Az MTsz a Tsz-ra hivatkozva a *köblös-föld* értelmezéseként a 'félhold föld' jelentést iktatja be. Az ÉrtKSz az 'egy katasztrális holdnyi' jel-sel számol; valószínűleg jobban megközelitené a valóságot e szótár, ha a 'kis- v. magyar holdnyi', azaz kb. 1200 □ öl terjedelemmel számolna, hiszen CzF 'hold' értelmezése is alkalmasint erre a holdra vonatkozik. A SzamSz. szerint az egy köblös föld „akkorra területű (szántóföld), melybe egy köböl (4 véka) vetőmag kell".

kétköblösnyi két köböl ürtartalmú; cu o capacitate de două găleți; von zwei Kübeln Rauminhalt. *1694:* Vagyon Ket köblösnyi öreg Dagaszto Tekenő [Kővár Szt; JHb Inv.].

A SzamSz *köblös* értelmezése: kb. 16 liter tartalmú, kétfülű szűretelő dézsa. Uo. a *köböl* értelmezése: négy vékányi ürmérték, négy véka mennyiség. Az ÉrtSz a *köböl* ürmérték értelmezéseként ezt iktatja be: Koronként és helyenként változó nagyságú ürmérték (kb. 62, 94, 125 l). Látnivaló azonban a SzamSz értelmezéséből, hogy a régiségben korunkig terjedő hatállyal ennek az ürmértéknek az ürtartalma földrajzi szórtságában még változóbb lehetett. — L. erre Bogdán, MMért.Mut.

kétköbölnyi kétköblös; de două găleți; zwei Kübel (groß). *1774:* a' Véczkei Határon ... Sára János Uraság Jobbágyának egy 16. vékás arotványos (!) földiből ... ell vett egy darabot, mintegy két köbölni féréjit [Vécke U; LLt Vall. 181].

kétkövű 1. két drágaköves; cu două pietre prețioase; mit zwei Edelsteinen. *1611:* Egj kett keöueö gieöreö az egik Rúbint az masik smaragd nio(m) mas fel Ar(aniat) [Kv; RDL I. 88].

2. két malomköves; cu două pietre de mori; mit zwei Mühlsteinen. **Szk:** ~ *lisztelő-malom. 1748/1784:* A Narad (!) vizén Lévő két kövü lisztelö Malam [Galambod MT; Told. 29]. *1796:* Vagyon ... egy két kövű lisztelő Malmok [Verebes Cs; EHA]. *1864:* van égy két és három kövű lisztelő malma [Türe K; KHn 265] ∗ ~ *malom. 1661/1720:* (Adott) az Szajka patakon edgy két kövű fellyül csapo malmat [Dés; KGy]. *1687:* az Soo Varadi[a] felső határban ... epittettenek volt fel egy más erejével egj két kőjű kása tőrőjű Malmot [Sóváradi Bíró lev. — [a]MT]. *1688:* Kétt kövű malom fellyül csapo, annak kétt bél kerekei vas karikások [Csicsógyörgyfva SzD; BK]. *1731:* Vagyon ... Kászon Jakabfalvában ... a Kászon Vizén edgy fellyül Csapo két kövü malom [Kászonjakabfva; BCs]. *1765:* Tizen ött holnap és két hetek alatt lévén az meg irt Summa perceptuma négy kövö malombol melly csak ket kövö malomrais kevés volna [Kóród KK; Ks 18] ∗ ~ *sóőrlő malom. 1817:* Égy két kővü So őrlő Malom [Mv; MvLev.] ∗ ~ *ványoló. 1778:* Borsovában[a] két kövü Ványolo Jo [Ks 65. 44. 13. — [a]Cs].

kétköz-háló gyalogháló, húzóháló; năvod; Streichnetz. *1582:* Imo etiam retibus imensi oribus ket kéóz halo vocatis (: idempto tamen rete maiori vulgo gyalom vocato :) pistare passint et valeant [Cege SzD; WassLt]. *1594:* Az halasznal ket keöz halo uagjon No.1 [Balla Sz; UC 78/7. 22]. *1647:* Egy ket keoz halo [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1669:* Vagion az haznal egj két köz halo, Egj farczák halo [Királyhalma NK; 67. 46. 24a]. *1681/1741:* Tulajdon magok asztalokra ha a' Somlyai Familiák ő Kglmek horogal vagy két kóz háloval kivánná(na)k a' To halábol részeltetni tartozza(na)k eléb vagy Lugosi Vram(na)k vagy gondviselöinek értésére és tuttokra adni, s ugy halásztatni [Szentbenedek AF; DobLev. I/28a]. *1771:* A Tok felöl pedig ö kegyelmek azt igérék hogy az also Ton fellyül valo puszta To ö kegyelméé légyen örökösön, a' kész Toban pedig ... maga asztalára, mind horoggal, mind két köz háloval szabad légyen halásztatni [Fejér m.; i.h. II/428. 7a]. — Vö. a *kétkéz-háló* cimszóval.

E hálófajtára és jel-ére nézve l. a NrLex. címszavát

kétkupás *rég* kétejteles; (cu o capacitate) de două cupe; zwei Achtel (groß). **Szk:** ~ *cilinder. 1832:* Muskotáj ó Asszu Szöllö bór egy két kupás Czilinderbe [Sáromberke MT; TSb 26] ∗ ~ *fazék. 1836:* Erre nézve a' Czéh által meg határoztatott, hogy az inasok midőn fel szabadulnak és legénnyé lésznek, készittsenek proba remekül a' láto mester jelen létében egy két kupás korsot, egy két kupás fazakat; egy két kupás tálat [Zilah; ZFaz. *kupás lábas* al.] ∗ ~ *korsó* → ~ *fazék* ∗ ~ *tál* → ~ *fazék*.

kétlábú I. *mn* két lábon álló; cu două picioare; auf zwei Füßen stehend, zweibeinig. *1621:* Orelt Aztalos Janos Myelese a schola Zwksegere ... Egj ket labu padot d. 10 ... Egj 3 labu pad zeket d.14 [Kv; Szám. 15b/IV. 24]. *1622:* Egj ket labo uas serpenicö beczwltek f — d. 25 [Kv; RDL I. 119].

II. *fn* két lábon járó élőlény; ember; om; Zweifüß-(l)er; Mensch. *1879:* Vajon nem álom-e, hogy eszem, iszom, mint más kétlábú? [PLev. 65 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kétlépcsőjű kétlépcsőfokos; cu două trepte; zweistufig. *1781:* ezen házban, egy két léptsőjű gráditson mennek fel, egy kis Bólthajtásos Erkébe [Pálos NK; Hr].

kétlépésnyire két lépés távolságra; la doi paşi; auf zwei Schritt Entfernung. *1734:* Az Controversias gyoltsát az Anak el nem lopta ... nemis vitte továb hanem circit(er) két lepésnyire aztis azért hogy a Sátor szegeleten leven a sátor sötétes volta miatt a világoson akarta meg nézni [Torda; TJkT I. 47].

kétlovú 1. kétlovas (két ló húzta/vonta); cu doi cai; zweispännig. **Szk:** ~ *batárd* batár (kétlovas, üveges, zárt hintó). *1846:* Dévárol Laposnyakra haza ment egy két lovu batárdba [Kv; Pk 7] ✱ ~ *kocsi. 1586:* 20 Septemb az varos retire hogj meg giogwlok vala kwldeőt biro Vram az zena latogatasra ket low kochin mentem ala — / 25 [Kv; Szám. 3/XXIV. 60]. ✱ ~ *szán. 1650:* telb(en) egy Cziki embert talála az reten, az kit ket lovu szánával be vün Fejeregyhazra[a] [KvAkKt Mss 340. — [a]NK] ✱ ~ *szekér. 1571:* Jwlafy (!) Lazlo keresere, Adatot Byro vra(m) egy keett Low zekerett [Kv; Szám. 5/I. 69]. *1633:* Zabo Andras oda bé ment volt Zekely foldire buzaert két louo zekerén [Gőc SzD; WassLt Ratony Anna Borbely István felesége (40) ns vall.].

2. cu/avînd doi cai; zwei Pferde habend. *1597:* egi ket low Embernek ... d 32 [Kv; Szám. 7/III. 32]. *1621:* Zaz Teglat veottwnk fl. 2. — Melliet kett louú Zekeressel hordattu(n)k fel az Czinterembe az Tegla Czúrteol | Kellet ket louú Zekeressel fóuent hordatnú(n)k [Kv; i.h. 15b/IV. 20].

kétlyukú 1. kétnyílásos; cu două orificii; mit zwei Öffnungen. *1677:* Ki jöven immár az vas verő házból, vagynak deszka héjazat alatt kőből fel rakva két lyuku vas futato kemenczék no.2 [Madaras Cs; CsVh 51]. *1715:* (A pinczében) két lyuku fa kása tőrő [Szentlászló TA; JHbK III/5].

2. kétületű/ülőkés; cu două locuri de şezut; zwei/doppelsitzig. *1685:* Ket lyuku arnyekszekre valo pad Nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 8].

kétmáriásos kétmáriás névértékű; cu valoare nominală de doi mariaşi; im Nennwert von zwei Zwanzigern. *1824:* 12 ~ tizenkét darab két márjásos Tallér [Dés; Újf. Újfalvi Samu hagy.].

kétmillió două milioane; zwei Millionen. *1662:* miért nem szánta meg keresztyén magyar felekezetit, küldött volna a sokából bár csak kétmillió aranyat, megmaradtak volna a pohárok és kösöntyűk is [SKr 465. Az 1657-beli szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárat után a II. Rákóczi Györggyel szemben megválasztott Barcsay Ákos felelete Rákóczi vádiratára].

kétnapi 1. két napig tartó; de două zile; zweitägig. *1653:* Két Deakok az buza meresben jelen leven két nap alat adtam Napszamot egiknek D. 25. Teszen két napi munkájok — fl. 1 [Kv; EM XLVIII, 364]. *1756:* Rob Gligor nevű Jobbágy ... irtott két napi szántásra valo földett [Galac BN; WLt Marikutza Mátéh (40) jb vall.]. *1761:* A Ki maga erején ekével ki mehettne, csak két napi szántás exigáltattnék attól [Szászvessződ NK; JHbK LXVII/1. 227]. *1765:* mikor Paszaroly Lapadátot Grék Kosztántin verte hogy válosztattam őket s közikben állottam huzot rajtam két Napi Tavaszi szántást 6 poltrát Eget borra, s 1 halat [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Tabakár Juon (50) zs vall.].

2. két napnyi munkára való; care durează două zile; für zweitägige Arbeit. *1615/1687 k.:* Kőkényesben vagyon két napi járó föld [Kibéd MT; MMatr. 200]. *1632/1687 k.:* Dajka Mihályné Kis Katha hagyott Templom számára a Közepső átalban két napi járás földet [Backamadaras MT; i.h. 102]. *1693:* Nagyob Mihály Balásnak adtak volt két napi Járás földet, az Kürűcz Lokán való kézi irotvánnyáért annak az végiben adot volt az Falu Bartalis Jánosnak két napi járás Szántó Földet [Gyszm; CsÁlt Gysz I/1] | Poczoson (?) két napi járo föld [Korond U; EHA].

3. két napra fizetendő/járó; care se plătişte pe două zile; für zweitätige Arbeit zukommend. *1829:* Egy eskűtnek a ki az Idegeny embereket az udvarb(an) egybe gyűjtette két napi Diurnumb(an) 30 xr [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.].

4. ~ *heti szolgálat* hetenként két-két napos szolgálat; serviciu de cîte două zile pe săptămînă; wöchentlich zweitägiger Dienst. *1853:* A' két napi héti szolgálaton kivül, melly vagy tenyeres vagy ökres napszám volt, egyebet fizetteké? [Mv; Újf. 2 Soos Josef lev.].

kétnapos hetenként két-két napot szolgáló; care prestează cîte două zile (de serviciu) săptămînal; wöchentlich zwei Tage dienend. *1726:* Székely János és Terebesi Péter két napos Sellerek voltak ... az is meg esik hogj tőb nap is hajtják, de belé tudatik az Után [Pulyon SzD; WassLt Puskás Vaszily (40) jb vall.]. *1822:* Az edgyezés szerént az első pontban kitett 60-vasat minden ember akadálly nélkül ki vehesse ... a' két napus és egy napus a' szerént a' proportio szerént [Gyéressztkirály TA; TLev. 9/28]. *1840 k.:* M. 'sákodon[a] 3 napos Marhás 8 Két napos Marhás 2 Egy egy napos Marhás 4 Lipitor egy napos 1 | Vétzkén[b] ... Van két napos Marhás 41. Marhátlan két napos van 8 Lipitorok egy egy naposok vagy(na)k 15. Uj parasztok Udvari Invention dolgoznak Hetenként 3. napot [Told. 40a. — [a-b]U].

kétnemű kétféle; de două feluri; zweierlei. *1636:* az ének szóval való Istent ditsőitésis két nemű, Avagy mesterséges eskőzőkkel, avagy penig tsak természet szerént valóval lévő [ÖGr Aj. 7].

kétnyelű "?" *1625:* 1. ket nielú kes [UszT 8a]. *1810:* Egy két nyelű bitskia ... xr 42 Egy égy nyelü bitskia ... xr 2 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 17].

kétnyelvű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *tanú* kétféleképpen valló; care depune mărturii în două feluri; auf zweifache Weise aussagender Zeuge. *1833:* azon két nyelvű Tanuk ... a lehető leg nagyobb serenyseggel folytatando és hová hamarebb ellättatando köz kereset alá vettessenek [AszLt 910 gub. — Kiss András kijegyzése] ✱ ~ *tiló* két vágókarú tiló; meliţă cu două limbi/cuţite; Hanfbreche mit zwei Schneideblättern. *1685:* Ket nyelvű kender rágo tilo nro 1 [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 9].

kétnyílású kétfelé nyiló, kétszárnyú; care se deschide în două părţi, cu două aripi; sich nach zwei Seiten öffnend, zweiflügelig. *1680:* (A ház) Fáb(a) foglalt ket öveges ablaka, egyike ket nyilassu massik fel tapasztva [A.porumbák F; ÁLt Inv. 24].

kétnyilú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *(kő)törő-malom* kéttörős kőzúzó malom; concasor de piatră cu două ciocane; Gesteinmühle mit zwei Brechsteinen. *1632:* Vagio(n) egy ket nilu es egy kerekw keő teőreő malomis az Iuegh Cziwr mellett [F.porumbák F; UC 14/38. 168]. *1674:* vagyon egy kis patakon egj két nyilu tőrő malmais eő Ngoknak [A.porumbák F; UF II, 628] ✱ ~ *külü* kb. kéttörős kő-zúzó; sfărîmător de piatră cu două ciocane; Gesteinstampfe mit zwei Brechsteinen. *1680:* az havasrol le follyo patakocskán vagyon egy kötörő malom ... Vagyon benne két nyilu külö [uo.; i.h. 674] ✱ ~ *válú* kb. kéttörős kőzúzó válú; troacă la sfărîmător de piatră cu două ciocane; Trog in der Gesteinmühle mit zwei Brechsteinen. *1674:* az havastol le folyo patakocskan vagjon egj kötörő malom ... Vagyon benne két nyilu válu, az nyilaknak vegei vasasok karikasok [uo.; i.h. 615].

kétnyüstös két nyüsttel szőtt; (ţesut) în/cu două iţe; mit zwei Schäften gewebt. *1802:* Ágyi Készületek. 1mo Őt Derekalyak melyek kőzzűl négynek négy nyűstős haja, egynek pedig tarka két nyüstös haja vagyon [Ne; DobLev. IV/858. 4a].

kétodrú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *csűr* kettős csűr/pajta; ikercsűr/pajta; şură cu despărţituri laterale pe ambele părţi; Doppelscheune/Stall. *1734:* Az Csűr kertb(en) egj bornafábol rakott két odru csűr, két dészka kapu rajta [Datk NK; JHbB D.1 gr. Bethlen Farkas inv.].

E csűrfajtára és képére l. NrLex. I,543,546. 4.felv.

kétórányi két óra járásnyi; (cam) de două ceasuri/ore de mers pe jos; zwei Stunden Entfernung/entfernt. *1823-1830:* Kasseltől kétórányira vagyon egy fejedelmi vár, Wilhelmstal [FogE 247].

kétorrú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *kővágó-csákány* kéthegyű kővágó csákány; tîrnăcop; Steinkreuzhaue/hacke. *1656:* Ezen malomban vagjon ... Egy öregh kett oru keö vago hegjes cziakanj nro. 1[a] [Fog.; UF II, 170. — [a]Fels-ból kiemelve] ✱ ~ *szán* ☞ *1732:* (A hid) epitésére Mester Ember ... el hivására expedialtuk Batoni Szabo István Atyánkfiat. Notarius Atya(n)kfia eo kglme ala rendeltessen ket oru szánat [Dés; Jk 426a].

Ilyen szánfajtára nem találunk utalást a NrLex.I,550-1 al. — A SzamSz II, 319 azonban *szánormó*-nak nevezi a két szántalp orr-részét.

kétosztályú 1. kétrekeszes/rekeszű; cu două despărţituri; mit zwei Verschlägen. *1851:* van egy két osztályu — lakatokkal ellátott — jó hambár [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

2. kétrekesztékes; cu două despărţituri/compartimente; mit zwei Verschlägen. *1852:* Egy két osztállyu deszka fedelü és hidlásu rakofa még használhato sertés ol, ajtokkal, vállukkal el látva [Felfalu MT; DE 4].

kétökrös 1. care posedă o pereche de boi; zwei Ochsen besitzend. *1706:* Maxán ... Vagyon ... szolgálo Jobbágy, Négy ökrös 7. két ökrös 5. Marhátlan 3 [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.].

Szk: ~ *ember. 1751:* a Jobbágyok ... tehetségekre nézve alkalmas maga biro két két ökrös emberek [Backamadaras MT; Told. 29/51] | az elő számlált emberek pedig tőbbire mind két két ökrős alkalmas maga biro tehetős emberek [Koronka MT; i.h.] ✱ ~ *jobbágy. 1706:* Két ókrós jobbágy [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.].

2. kétökrű (két ökör húzta/vonta); cu doi boi, tras de o pereche de boi; von zwei Ochsen gezogen. *1763:* Mányika Iuon ... Attyafiai is ... hoztanak két két ökres szekérrel ... fát [Gálfva KK; Mk V. VII/1 Bába Györgye (36) zs vall.].

kétökrű 1. kétökrös (két ökörrel dolgozó/fuvarozó); care lucrează cu o pereche de boi; mit zwei Ochsen arbeitend/fahrend. **Szk:** ~ *ekés* kétökrös ekenapszámos. *1750 k.:* Két ökrü ekés, mellette lévő eke fogo és ökör hajtoval ... egi napi munkájáért érdemel xgr 24 [Ks 91] ✱ ~ *szekeres. 1621:* Egy kett Eokrw Zekeressel, az Czintere(m)bol hordattu(n)k ki 3 zeker Zemetet d 12 | Borbely Martonne Boltiahoz ket Eokrew Zekeressel hozattwk fel Keömyes Mihaltol az ayto keoueket ... d. 7 [Kv; Szám. 15b/IV. 13, 17].

2. két ökör húzta/vonta; cu doi boi, tras de o pereche de boi; von zwei Ochsen gezogen. *1653:* Egykorban valami szegény rendű jóakarói hozának egy fakó talyigát — két ökrüt, s arra tevék a testét[a] és Báthorba vivék [ETA I, 115 NSz. — [a]1613-ban a meggyilkolt Báthori Gábor fejedelemét].

Szk: ~ *szán. 1779:* Deák János Uram két két Ökrü két Szánnyai Béres Legénye fogattatott el [Szék Sz; WassLt J. Tasnádi sen. (53) vall. ✱ ~ *szekér. 1621:* Dersi Jstuant ... vizi Tordajg ket eokru zekeren ... Nagy Benedek f — / 25 [Kv; Szám. 15b/IX. 155]. *1806:* A' Regi Pallo helyett keszittetett Hidas akkora, hogy ket ökrü Szekeret bele lehetne szállittani; de ... Szekerrel nem járnak rajta [M.régen MT; Born. XVI. Gorbai János (32) vall.] ✱ ~ *taliga. 1731 k.:* Moldován Opra ... kurváját egy ejtszaka egy két ökrü taligára rakván el szőkőt ... egy Sár Patak[a] nevü Falub(a) [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16 — [a]Marossárpatak MT].

kétöles 1. két öl hosszú v. széles; cu o lungime/lăţime de doi stînjeni; zwei Klafter lang od. breit. *1691:* Vagyon jo cserefábol csinált tizen hat öles hoszszuságu két öles, es egy Sing szelyeségü vámos hid [Szentdemeter U; LLt Inv. 35]. *1735:* (A) földnekis ... az Széle két ölős ... az hoszszusága Kilenczőlős [Zágor KK; Ks 13. XVIII. 7]. *1757:* Vőtt ő keme égy két őles gyalmot pro flr. hung. 2 Dr. 40 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 134a]. *1790:* Két ölős hoszszuságu ... Cserefa [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11].

2. ~ *rúd* két öl hosszú földmérő rúd; bară cu o lungime de doi stînjeni, folosit la măsurarea pămîntului; zwei Klafter lange Feldmeßstange. *1762:* Adnak ... egy Házhellynek valo bokros hellyet, mellynek ... hoszszusága két ölős ruddal harmincz ket rudat teszen [Burjánosóbuda K; JHbK XXXV/27]. *1848:* a' két öles rudakkal meg mérettetvén az helly [HSzj *rúd* al.].

kétölnyi két öl hosszúságnyi v. szélességnyi; cu o lungime/lăţime (cam) de doi stînjeni; zwei Klafter lang/breit. *1598:* Valentinus Zaz annor(um) 60 ... fassus est ... amint mosta(n) az feoldnek allapattia wagion ahoz kepest amint akkoron wala ket eolnyre el zakaztottak az wtt iarassal benne [Kv; TJk V/1. 195]. *1838:* Oldala ...

laposson faragott ... boronákbol vagyon ki rakva két ölnyi hoszszuságára és ött singnyi szélességire [HSzj *mészoltó-verem* al.].

kétpecsétes szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *posztó* finom posztófajta; un fel de postav fin; feine Stoff/Tuchart. *1687 k.:* Egy Vegh Brassaj 2 pecsétes posztotol f 1/ 20[a] [Mv; MvRKLev. Vect.1. — [a]A fizetett harmincad]. *1688:* Brassay posztorol. Egy végy két pecsétes posztotol f 3/20. Egy végh egy pecsétes posztotol f — /50 [i.h.].

kétpecsétű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *posztó* finom posztófajta; un fel de postav fin; feine Stoff/Tuchart. *1755:* Nadrág két petsétü posztobol [Hosszúaszó KK; Told. 29].

kétpénzes két pénz árú; care are preţul unei monede de doi; im Preis von zwei Geldern. *1575:* Ket penzes kenyereket Beoweben Swssenek hogi Nem Mint Eoreget [Kv; TanJk V/3. 114a]. *1589:* veottem Az Zamweoúeo vraim Akaratyabol az Tanachy hazhoz ... Fagyw Georkyat ket penzeseket d. 10 [Kv; Szám. 4/VI. 66 Stenzely András sp kezével]. *1591:* 9. May. Romany Sigmond Jeott wyzza hogy a feyedelem papiat el keserte ... Az zolgaynak 2 pinzes bort 3 Eytelt f — d 6 [Kv; i.h. 5/X. 43]. *1593:* Az ket penzes kenieret ketejivelis attam egi Penzen mert mind eozwe penizledet wala [Kv; i.h. 5/XXI. 5].

kétpolcos kétpolcú; (prevăzut) cu două poliţe; mit zwei Regalen/Gestellen. *1830:* Vagyon égy gyöngy szinre festett almariom ... két poltzos fejér fenyö, de még is ép vakablakbéli stellasikkal [kv; Somb. II].

ketrec 1. tyúkketrec; coteţ de găini; Hühnerstall/steige korb. *1585:* Catalin Philep ferenczne vallia ... Mikor a' fiaert az Osonnat a' keomiveseknek megh Ada, Akoris mind az zegeny azzony vgia(n) vry modon Ada megh. Borat Atta, czipot kemenczewel swteot, es sok tiukokat ketreczel tartot [Kv; TJk IV/1. 437]. *1597:* Anna azzony Zok Peterne ... wallia ... az leanka nagi tambalwa ieowe hozza(m) monda hogi az azzonya egi ketreczet keret [Kv; TJk VI/1. 94]. *1638:* Eggj ketrecz[a] [A.porumbák F; UF I, 663. — [a]Fels-ból kiemelve].

Szk: *majorsághizlaló* ~. *1842:* Égy déczkával fedett léczekböl alkotott hat rekeszü majorság hizlalo ketretz [Oprakercisora F; TSb 51] ∗ *majorságnak való/majorságtartó* ~. *1756:* Majorságnak való ketretz 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35]. *1830:* ezen konyha végeben találtatik, két létzes majorság tarto Ketretz [Kv; Somb. II] ∗ *tyúktartó* ~. *1679:* Tyuk tarto veszszős ketrecz nro 13 Apro marha vizinek valu nro 9 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 113].

2. (disznó v. kutya)ól; coteţ (pentru porci sau câini); (Schweine- od. Hunde)stall/hütte. *1839:* A' ketretz két sertés (így!) egy más felette (!) hizló majorságot tarto két also majorság ollal [Kv; Ks 73/55]. *1855:* A szakácsok feljajdulására az öreg cigány peczér dorombolva fogdossa fel a kiszabadult kopot és agarat és ölbe ragadva hurczalja ketreczökbe [ÚjfE 266].

Szk: *hizlaló* ~. *1636:* fa labakon allo berenabol rott Diznok hizlalo keottreöcz az Cziur kerthez ragaztua(n) [Siménfva U; JHb Inv.]. *1841:* A' Ketretzek. Ezen Épület magába foglal kétt Sertés, kétt majorság ollat, melly felet még vagyon kétt hizlalo ketretz is [Egeres K; Ks 89].

3. rekesz; boxă; Fach. *1836:* Fenellát[a] ketreczbe tétettem mert ugy látszik hasas [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev. — [a]A lovat].

Szk: *szénatartó* ~. *1853:* Egy Szena tarto Ketretz bél Deszkákbol [Szentkatolna Hsz; HG gr. Kemény Sámuel hagy.].

kétrekeszes kétrekeszű; cu două despărţituri/compartimente; mit zwei Verschlägen. *1702:* Vagyon egy gyalult, fennyü deszkából csináltatott párkányos, fellyül két rekeszes, rostélyos, elólis két rekeszes ... avadag paraszt Pohár szék [Brettye H; Born. XXIX. 4]. *1829:* Van egy ... Gabonás két rekeszes Hámbárral [Csekelaka AF; KCsl 6].

kétrekesztékű kétrekesztékes; cu două despărţituri; mit zwei Verschlägen/Spinden. *1816:* A tsürös Kertben egy tölgyfa lábokon állo létzes Két rekesztékü Málé Kas [Szamosfva K; Born. III. 33].

kétrekeszű 1. cu două despărţituri; mit zwei Verschlägen. *1688:* A' kert mellett van fenyö fábol fel rótt ket rekeszü perellyekre epitett szalma fedel alatt valo Tyuk ól [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 5]. *1797:* Égy két rekeszü fedeletlen hambár [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17]. *1802:* Két rekeszü fedeletlen láda [Ne; i.h. IV/858. 10b]. *1851:* Egy két rekeszü árnyékszék elé taszitó zárral [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

2. kétrekesztékes; cu două despărţituri; mit zwei Spinden. *1822:* Az udvaron ... egy vesszöböl font két rekeszü majorság ketrecz egy fedél alatt Rft 30 | Fáin Boronábol rakott 20 darab marhákra valo két rekeszü Istállo, padlás nélkül Rft 160 [Koppánd AF; DobLev. 1057. 7b, 8a]. *1836:* A Házhoz közél vagyon egy sövény oldalu két rekeszü rüdeg sertes pajta Nád fedél alatt [Szászerked K; LLt].

kétremekecskéjű két darabocskából álló; format din două bucăţi; aus zwei Stückchen bestehend. *1719:* Egy huszan ött remekböl allo nyak szorito rubintos. Egy husz remekböl allò huszan négj smaragdos nyak szorito két remekecskeü [WassLt Wass Dániel saját kézzel irt inv.].

kétrendbeli 1. kétszeri, két izben való; în două rînduri; zweifach/malig. *1584:* Az varosnak sok kwleomb kwleomb fele Zewksegire, ket Rendbelj Aiandekozasokra vgmint az Vy esztendeonek meg vitelekort, es az 2000 f(or)int Summanak meg vitelekort ky wolth es minde(n) egieb sok zwksegekre ment f. 1228/31 [Kv; Szám. 3/XIV. 19]. *1768:* Zabnak Szemül v. Erogatioja ... Méltoságos Groff Bethlen Elek ur, és más izben Mltságos Groffné Asz(szo)nyom ö Nságok két rend béli itt Létekor Lovai Consummáltanak Metr.04 [K; DobLev. II/390. 7a]. *1787:* A Néhai Nagy György eö Kegyelme temettetése alkalmatosságával a Tiszt. PP Minoritáknak és Franciscanusoknak két rendbeli harangozásért Hf 2 Dr.40 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 10]. *1834:* Az két rendbéli Szám adásaiban tsupán egy véka Zabot

teszen fel ... holott a' lova mindig zabot evett [K; Somb. II].

2. két egymás utáni; de două ori unul după altul; zwei nacheinander folgend. *1574:* Sofia Nehez palne Azt vallia hogy ... hallota ez ely mwlt vasarnap hogy az Andras kwldeot volt ket wttal kent (!) Rendbely Embereket kyk altal Zekel Matet Engezteltety volt arrol hogi Ne haragwnnek Rea [Kv; TJk III/3. 343]. *1662:* Én Kegyelmednek kétrendbeli levelet írtam, tudositson, adták-e meg, nem-e [TML II, 263 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1780:* Edes Fiam Két rendbeli leveledet vettem Anyai szeretettel [Borb. II Bethlen Kristina lev. Nsz-ből].

3. két csoportbeli; din două grupe; aus/von zwei Gruppen. *1609:* Ket Rendbelj palotasoknak attam Geortiat 3 [Kv; Szám. 126/IV. 206]. *1748:* A béresetlenség mián két rendbeli béres ökröt masuvá küldött ő Nga [Marossztkirály AF; Told. 56]. *1803:* kétrendbeli makkos sertes pásztorokat fogadtunk [Bodos Hsz; RSzF 300]. *1806:* Az oláhok Pünkőstyin fizettem két rendbéli musikusok(na)k 5 Rf 30 x [Tresztia H; Ks 109 Vegyes ir.].

4. kétoldali; de ambele părţi; beiderseitig. *1677:* A fen megh irt Confirmaltatott dolgokatt mi elöttünk mind a' két reszrül, ă megh nevezett ket rendbéli Attjafiak ha valamellyik fél vel in toto vel in parte violalna, ... tehatt az megh allo fel az megh nem allo félen ... az fen megh irt szaz Tallerokig plenaria executiot peragalhassan [Ne; DobLev. I/25].

5. kétféle; de două feluri; zweierlei. *1605:* Megh ertettek eo kgmek az Commissarius Vrak eo Nagh valaz tetelet az ket rendbely szasz es magyar praedicatoroknak zabados praedicalasok feleol [Kv; TanJk I/1. 493]. *1640:* Exhibeala ... két rendbeli Articulusokat [Mv; DLev. 5]. *1812:* A két rendbeli adossag ... legitimáltatott ad florenos Hungaricales 4373om Dnr 33om [DobLev. IV/944. 2a]. *1825:* Elég modgya volt azt[a] a fenn erdeklett keze alatt lévö két rendbeli Fundusakbol substrahalni [Dés; DLt 1078. — [a]Adósságot].

6. két rendre való; pentru două (din ceva); für zwei Reihen, zweireihig. *1696:* Két rendbeli ezüst aranjas dolmánjra valo Gombok, bogárhátu ezüst kapcsok [Kv; LLt Fasc. 146]. *1753:* A Sáfár ház hejan vadnak Két rendbeli szakadozott hámok [Marossztkirály AF; Told. 18]. *1767:* (A) kitsi Záros Iskatullya Ládátskában tudom hogy volt Kézre és Nyakra valo két rendbéli jó féle, és Orientalis Gyöngy [Egrestö KK; Ks 21. XVIII. 78]. *1768:* Két rend béli Rekli hozzá tartozo Fersingivel [Császári SzD; WassLt gr. Wass Ágnes köntösei között]. *1784:* Két rendbeli ujj fersing [Mezőbánd MT; MbK XI. 72 Kováts Ágnes kel.]. *1804:* Két rendbéli Selyem köntös edgyik közzüle Fekete Creditor másik Csikos Tafota Viganok két rendbeli Patyolat edgyik varatt közzöle edgyik Babós 1 Fekete tafota ruha hozza valo ket rendbeli Karton edgyik jo féle Czitz az masik Török Karton [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozományelismervénye].

7. kétszintes; cu două niveluri; von zwei Stockwerken. *1656:* Ezen keö malomnak also es felseö reszeben vagjon ket rendbeli molnar ház, kiknek alsojaban, egi kivül fütteö kemencze ... Ittem az felseö hazakban penigh, ninczen kemenczeje ... Ugyan ezen malomnak vagyon, ket rendbeli felseö padlasajs kiken az molnarok szoktak magok egjett masokott szalonnajokot tartani [Fog.; UF II, 156]. *1699:* fel menvén két rendbeli Sendejezes alatt levö Gradicsokon, mely Gradicsoknak a közepin, edgy filegoriacska van [O.csesztve AF; LLt]. *1720:* Vagyon ... edgj más hátán két rendbeli kö ház ... az felsö ház Vendegh Háznak, az allya pedig rab tarto Háznak rendeltetett [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. *1841:* A kapu meg hibázása fö képpen azon okbol esett, hogy a kapu felet két rendbéli galambug, és az is Szemettel meg terhelve lévén aztot erőszakoson dölni kénszerítette [Bács K/Km; KmULev.].

kétrendű '?' *1842:* A' kapu ... két rendű sendely avatók fedél alatt [Oprakercisóra F; TSb 51].

kétrészes kétharmados, (vminek) kétharmadára jogosult); cu/de două treimi, îndreptăţit să primească două treimi din ceva; auf zwei Drittel berechtigt. *1649:* It az Colosuari teorveni szer(ent) a' jók az Uraeual mind egyb(e) elegied(ne)k az Aszony harmados, az ferfi ket reszes [Kv; TJk VIII/4. 368]. *1654:* Mikoron elmentuk (!) volna ... hogy ... Agoston Peter battyok holta utan, teöb ket reszes Attyafiakal ... az dolgot Diuisio szerint eligazitanok ... a dolgot keozteok per sortem Diuisionis varos teörueöni szerint ... igy vituk[a] [Kv; RDL I. 142. — [a]Köv. a részl.]. — Vö. a *két* címszó 1. *két rész* szk-ával.

kétrészű kétrészes; (format) din două părţi; zweiteilig. *1830:* Egy szinetske ... vagyon az udvar napkeleti oldalába ... égy ehez hasonlo dészka fedelü, és oldalu Istállotska ... Ezekhez adodik égy dészka rekesztéssel el választot Pintze két részü [Kv; Somb. II].

kétrét 1. kétsoros; (îndoit) în două; zweireihig. *1614:* Pozto Ruhazat keöuetkezyk ... Vagio(n) Egi muruaj ket ret gerezna vyselt bechultek f. 4 d. 33 [Kv; RDL I. 95]. *1688:* Egy karikaban vetve ket ret Arany Lancz, melyb(en) van Szaz tizen het Arany. 117. [Mk Kapi György inv. 14]. *1748:* Az masik Inctus(na)k ... edgj pár fa kengjele két rétben fogott botskor szijuual öszsze kötve [Torda; TJkT III. 219].

2. hsz-szerü haszn-ban; cu valoare de adverb; adverbial gebraucht: kétrendben/sorosan; de două ori; in zwei Reihen. *1651:* Vagyon edgy öregh Kalaris Eöue, kett ret óvedzik be velle [WassLt Wass Judit kel.].

Szk: ~ *fogott* kettösön fogott. îndoit şi prins laolaltă; zweifach zusammengelegt/faßt. *1798:* Vaszilia két rét fogott Ostorral és Nyelivel mind addig utötte ezen Szegény Aszszonyt mig az keziböl kiszakadott és Nyele porig törött [A.árpás F; TL. Anká consors providi seniores Vaszilia Maudám (55) vall.].

kétrúdas '?' két (földmérö) rúd hosszú v. széles; lung sau lat de două prăjini; von Länge/Breite zweier (Feldmeß)Stangen. **Hn.** *XVIII.sz. köz.:* A Két rudas (k) [Gyalakuta MT; EHA].

kétség 1. îndoială; Zweifel. *1583:* 7, 8, 9, 10 napig mind ketseg az eo Elety de az vthan Nem felty az oruos enyre mert egy holnapra meg giogiwl [Kv; TJk IV/1. 139]. *1590:* Az vasak dolgarol vegheztenek hogy ... Az vas azert semmi keppen addegh be Ne leóhessen az varos hatarara idegen ember zamara, hane(m) ha Colos-

wary ember eonneon maganak megh Weotte sayat zamara idegen tarsa ebben Nem lewen, mellyben ha ketsegh latatnek, hittelis a' fraussot expiscalliak [Kv; TanJk I/1. 126]. *1657:* (Bethlen Gábor) idvessége felől kétség nem is lehet, mind éltebéli sok jó cselekedetire nézve ... mind buzgó imádságira ... és anyaszentegyházához ... való nagy indulatira is nézve [KemÖn. 101]. *1716:* Ha jobbágjot repetal(na)k fel ne adgja mingjárt, hane(m) vesse jó kezesség alá és inquiraltassa(n) iránta ha a dologb(an) kétség van [Szászerked K; LLt Lázár Ferenc instr.]. *1769:* Tapasztalya a Cont. Tabla hogy gyakron Némely Regiusok Tudatlansági mián, Nagy homállyok, és kétségek származnak az Inquisitoriakban [UszLt XIII/97]. *1802:* Ollyan nyilvánságosan hitelesittetik a SubNro lo lévö Contractussal az adosság, hogy annak igaz volta iránt legkissebb kétség sem lehet [Torda; TLt Közig. ir. sztln Gálfi Joseff vice ispány nyil.]. *1863:* Semmi kétségünk, hogy ezen végrendelet a törvény szék által is telyesedésbe fog menni [Kv; Végr.].

2. kétely; îndoială; Zweifel, Bedenken. *1572:* Byro vram Neged magawal az feyedelemhez Nennyen, keoneregien Az vyonan Ieot p(rae)dicatorert, Megh Ielentwen hogi Nem oly ember kyhez valamy ketthseg lehetne hogi orzagnak Bantasara lenne [Kv; TanJk V/3. 62b]. *1587:* holot Immar Ilona Azzony az Maglas Tamas Elseo Vra Neweth el valtoztattwan, Samuel deakhoz Ment hazas tarsol, Azert minden ketsegnek el tawoztatasaert, itilteok az Arwanak Jowara az Azzonnak Ilona Azzonnak hwtit Venni [Kv; KvLt Inv. I/2. 1]. *1657:* Horvát(h) István ... mivel nem adhibeálta az kapitányokat, kik az fejedelemnek hiteles, zálogos, hü emberi voltak, nevelte az kétséget annyéra, hogy azután soha nem is lőn az előbbi hitele [KemÖn. 71]. *1710:* A tűz indulatját maig sem tudja senki bizonyoson, sok rátiókkal való gyanóság vagyon, hogy a német praesidium indította volna, melyben kevés kétség is lehet[a] [CsH 219. — [a]1689-re von. feljegyzés].

Szk: *~be hoz* kétessé tesz. *1662:* Ezeket pedig szivbül mondta-e avagy színbül, sokak kétségbe hozták [SKr 572]. *1829:* Hogy a pallérozódásra törekedö Nemzetek, a Theatrumot sokra vitték, és hogy ennek befolyása légyen, ugy az tökéllete(s)seb pallérozodásra valo vágyakodással együtt Erdellyben — ezt talán senki kécségbe nem hozza [Kv; KvSzLt] ✱ *~be hozhat* kétessé tehet. *1772:* ezen ratio emlitett Inquisitoriambeli fatenseimnek fassiojokat kettségben éppen nem hozhattja [Kük.; JHb LXVII/226]. *1796:* a' Torotzkai Vas mives Lakosok ... Austriából Torotzkora bé jött Vas miveseknek valoságos maradéki; eztet tehát az All Peres Ur mind addig kétségben nem hozhattya, vala meddig meg nem bizonyittya, hogy ők nem Austriából, hanem egyebünnen származtanak bé Torotzkóra [Mv; TLev. 5/16 Transm. 31-2] ✱ *~be hozhatatlan* kétségbe vonhatatlan. *1843:* Ennyiben tehát ezen két nemes az uradalmat a maga kétségbehozhatatlan jogának gyakorlatába megakadályoztatá [VKp 122] ✱ *~be jő vkinek nemessége* vkinek nemessége kétessé/kételyessé válik. *1770:* ezen Nemes vár(me)gye ... nem lévén hazam és benne lakásam ... azert nem tsudalkózom ha ismeretlen voltam kétségben jött, de különbeni örömemre vagyon hogy nemes Hazámban az hunnan vagyon eredetem nemes Udvarhelly Székben, és nemes Fejér vár(me)gyében az hol bövöbb lakásom vagyon, igaz nemességem ... kéttségben nem jött [SLt XLIII. 16 Marothi István kezével] ✱ *~ben forgó* kétséges. *1672:* szegény feleségemet lelkem esméreti nem engedi ilyen kétségben forgó állapatjában oly messzire el nem hagyhatom [TML VI, 140 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz] ✱ *~ben forog* gyanúba/kételybe kerül/keveredik. *1672:* Sok volt az szó, elég az, nekem elég baj, mert én előttök is kétségben forgok [TML VI, 193-4 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez] ✱ *~ben forog vkinek a nemessége* vkinek nemes volta kétessé/kétségessé válik. *1773:* Nyárádi Imre ... Torda vármegyében regius perceptorságot viselt, de nemessége kétségben forgott [RettE 298] ✱ *~be vesz* kételkedik. *1710 k.:* egy magad rendeden levő embert is, ha tízszer, hússzor igazmondónak tapasztalsz, nem igen veszed kétségbe szavát, sőt azt mondod felőle: Derék, punctualis, realis ember ez [BÖn. 476] ✱ *~be von* 'ua'. *1879:* Gyors felfogását s — ahol hibát érez — éles boncoló tehetségét sem vonom kétségbe [PLev. 40 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~et hoz magára* kételyt ébreszt magával szemben. *1664:* az csaplár is búcsuzik, azt mondja Kegyelmed elbocsátotta volna, de az én akaratomból ki nem menne, ha Kegyelmed is úgy akarná, hogy abból is ne hozzunk kétséget magunkra [TML III, 95-6 Katona Mihály Teleki Mihályhoz] ✱ *~et szül. 1832:* Minden ember tapasztalhattya magában azt: hogy midön valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember 's meg van győzödve hogy nem igaz ... egy kis kéttséget szül arra: hogy hát ha igaz a mondottbol valami [Torda; IB. Demény János udvari tt lev.] ✱ *~ nélkül* **a.** kétségtelenül. *1620:* kétség nélkül az odafel való országok sokkal inkább ragaszkodnak Magyarországhoz [BTN[2] 397]. *1844:* ha ki jött volna Cseresnyés Dánielné, mind hogy részeg is voltt Szakmári Ferentz kétség nélkült keresztül lötte volna [A.sófalva U; DLt 144]. — **b.** kételkedés nélkül. *1569:* Az Molnarnak az apya ... nylúan el reytegety az Molnart ... k.med hagia megh neky, hogy el ne reytegesse ... mert ketsegnelyl meg hygiek k.tek, ha az Jpya haza nem kyldj valahon kezembe akad nylwan megh bwntetem [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach Nagy Sayoj tt Dombj Gergely beszt-i bíróhoz] ✱ *minden ~ nélkül. 1663:* Ha az fejedelmet ott benn értem volna, Kegyelmednek minden kétség nélkül lovat hoztam volna [TML II, 625 Teleki Mihály Kaszoni Mártonhoz].

3. gyanú; bănuială, suspiciune; Verdacht. *1561:* Senky eg' mesteris hamis aranyat: Es sarga rezet meg ne merezlyen aranyazni Es senki el metelt aran forintot tordeltet Se semmynemw lopot ezwstot es aranyat ne meresl'en venny hamis Contrafact kouet se merezelyen be foglalni. Sot inkab mynden miet az mellyhez valami ketseg uolna zabad leg'en mynd addig meg' tartani Mig nem vegere mennek hogy igaz marha [Kv; ÖCArt.]. *1585:* ha az Wetket megh Vallia, ez Nagy suspitiot megh vilagosittia hath megh hallion, Ha penigh Nem vallia megh, hát a' ketseghre megh Ne eolliek, hane(m) veryek ky [Kv; TJk IV/1. 454]. *1590:* Egy penz engedetlen tiz ftot vehessenek rajta, Akyheoz penigh ketsegh uolna, hittel menche artatlansagat minden zemely valogatasnelkwl [Kv; TanJk I/1. 125]. *1657:* (A fejedelem) simulálna hitelt és kedvességet Bakosnak, mert ha mást praeficiálna, az bosszú, az maga-megszégyenlés, és azon jelböl eszében vévén kétségben létét, az lelkiesméret furdalni fogja, és ex desperatione annál inkább elvetemednék [KemÖn. 263].

◇ **Szk:** *~be ejt* kb. megrémít/rettent; a înspăimînta/îngrozi; erschrecken/setzen. *1732:* most ezen folydagalo héten Négy Márjásokon vásárlottam egy ülüt ... Mltgs L. Báro Deesi Dioszegi Ur eő Nga Dálnoki Geczi nevü Jobbágy Czigannya egy fel fegyverkezett Legénnyével a Titt Báronak, el lesvén hozul[a], házomra mentenek, és ottan Tolvaj modon hazomot fel vervén lehendeimet öszve hányván, egy kis gyermekecskémet majt kécségb(e) ejtvén, utollyára az ülüre reá akadván elis vitték hatalmasul [Dés; DLt 321a. — [a]Értsd: hazul].

kétségbeejtő (reménytelenül) elkeserítő; înspăimîntător, îngrozitor; (hoffnungslos) erbitternd, grämend. *1879:* Nincs egyetlen rokon lélek körülem ... Nem ért senki. Tudod: ez milyen fájdalom? Idegen eszmék szolgálata mindenütt. Tudod: ez milyen kétségbeejtő lehet rám nézve ? [PLev. 45 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

kétségbeesés 1. (reményvesztett) elkeseredés; desperare, deznădejde; Verzweiflung, Erbitterung. *1662:* A jó tanitók s egyéb tudósak rész szerént elhalának, rész szerént bedugaték szájok, s a sok becstelenséget nem türhetvén, elcsüggedének ... némellyek pedig lelkek ismeretiben gyötrődvén alattomban, mellybül kétségbeesés következhetik [SKr 716]. *1710 k.:* Megöl, megemészt engemet az én édes nemzetségemnek és abban kivált a Felséged házának mind mostani, mind jövendőbéli állapotáról való, szomorú, kétségbeeséssel tusakodó keserves gondolkodásom [BIm. 1003]. *1737:* Kilim Marton ... gaz és Házossága ellen való Felesége tractálásával causalta aztis, hogy a Felesége utolso Szomoruságra és Kétségbe esésre vévén magát, étetőtt vőtt bé [Kv; TJk XV/ 13. 35].

2. *~be jut vmi felől* kétségeskedik vmi felől, kételyt táplál vmi iránt; a se îndoi de ceva, a pune ceva la îndoială; über etw. in Zweifel sein. *1663:* Bánfi Dienes uram es Szent Páli Uram által lejendő alázatos instantiámat az méltóságos fejedelem ő nagysága előtt promoveálni méltóztassék, ne kellessék éppen kétségben esésben (Nagyságtok kegyelmessége felől) jutnom [TML II, 581 Teleki Mihály Bornemissza Anna fejedelemasszonyhoz].

3. kétségbeejtés; (ducere la) desperare; Verzweifeln. *1710 k.:* A sátán nem vigasztalásnak, hanem kétségben esésnek lelke | Ha azért, édes Istenem, a mü lelkünkkel ilyen a te békességed, ne tégy a mü testünkből ilyen rettentő példát a te házadban, sokak botránkozására és a mü kétségben esésünkre [BIm. 1006, 1022].

kétségbeesett (reményvesztetten) elkeseredett; desperat, deznădăjduit; (hoffnungslos) verbittert. *1704:* Az szebeni németek pedig micsoda égetést, pusztítást tesznek és töttenek, nyilván vagyon, amelyből is meglátszik, hogy nem bízik az országhoz, azért pusztítja, hanem mint a kétségbeesett emberek nem gondolnak semmivel, hanem rontanak, égetnek, pusztítanak [WIN I, 313].

kétségbeesik 1. kétségeskedik, kétségesnek tart/vél vmit; a se îndoi (de ceva); zweifeln. *1705:* A segitség iránt pedig szintén kétségbe esünk [WIN I, 456]. *1710 k.:* Anno 1660. hogy tizenkilenc esztendőmbe fordulék rettenetesen megbetegedém ... Huszton volt ez, ott doktor és egyéb tudós és főember sok volt ... mindnyájan kétségbeestek életemről [BÖn. 525-6]. *1764:* talám a szőlőnek reménytelen Savanyusága ijesztette el Mlgos Őtsém Ur(ama)t mindazáltal mi még Sem esünk kétségb(e) a jo bornak tellességgel valo exterminatioja aránt [Borb. II Nicolaus Kendeffi lev.].

2. (reményvesztetten) elkeseredik; a despera/deznădăjdui; (hoffnungslos) verbittert werden/sein. *1657:* Úgy vagyon, felséges és igaz Isten, mi vagyunk, akik vétkeztünk; de vallyon Judással együtt kétségben essünk-é? [KemIr. 332]. *1663:* Noha azon dolgokat, kiket Bánffi uram ő kegyelme ír, már azelőtt régen tudtuk, nem kell kétségben esni [TML II, 640 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz]. *1799:* az Aszszony Ur Fiatskái pedig sirtak rivtak majd ketségben estek [A.csernáton Hsz; HSzjP Stephanus Martin (20) jb vall.]. *1841:* Erdélyországban, Abrugbánya környékében felső abrugfalvi, bucsui és kerpenyesi Felséged szegény adózó jobbágyainak — kik az elnyomás súlyától eredő szükség miatt ... kétségbe esve sínlődnek — ... szomorú sorsukat emberiségből ... magamra vállalván azoknak már egyszer avégből egy alázatos folyamodásukat ... elő is mozdítottam [VKp 59-60].

3. ? megrémül/retten; a se înspăimînta/îngrozi; sich erschrecken/entsetzen. *1703:* a pistallyát a méllyemben felvont sárkányal tartván, szintén kétségben estem [Zabola Hsz; HszjP Margareta Rádully nobiles Andreae Mészáros de K. Sz. Lélek Consors (50) vall.].

kétségbeeső I. *mn* kétségbeejtő, kétségbeesésbe sodró; care duce la desperare; verzweiflungsvoll. *1811:* 'S Miként el-szélednek a' nyájnak Juhai, Ha meg-verettetnek azok' Pásztorai[a]: Ugy, ezen véletlen kárt vallott emberek, Gondolván, hogy nintsen vigasztaló szerek ... Illy' kétségbe eső gondolatok[b] között A' szomszéd Falukba ki-ki el-költözött [ÁrÉ 22-3. — [a]Bibliai parafrázis, ill. szóláshasonlat. [b]Az Árokalját csaknem teljesen elpusztító 1803-i nagy tűzvész miatt].

II. *fn* kétségbeesett ember; om desperat, persoană desperată; Verzweifelte(r). *1811:* Úgy Árokalya- is óh méltán ditsekszik Egy Jánossal[a], kinek árnyékában nyugszik, Ki itt' Falut és két Templomot építe 'S sok kétségben esot helyre telepite [ÁrÉ 173. — [a]Gr. Bethlen János, a falu földesura].

kétséges 1. bizonytalan; nesigur, incert; unsicher. *1594:* Borbeli Georgi ... vallia: Tudom hogi Baka ferencznek veseouel vestek az feiet, es vgi zedet chontot az vram az feiebeol: eleteis elegh ketseges volt zinte az taiban [Kv; TJk V/1. 253]. *1610:* szamosfaluj Mykola Ersebett Aszonj ... Jlete keczjeges Leuen Beteges es az hertelen valo nehezeöljse myat ... teön Illen testamentomott [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII. 49]. *1621:* Zeme eleott viseluen miuel hogi az teoruen(ne)k kj menetele es uege mely bizonitalan es ketseges legeni (!) [Kv; RDL I. 113 Tuissi János szőkefalvi (KK) nyil.]. *1644:* Meliekról ado(m) az leuele(m)et miuel az hadi Expeditionak kj meneteli igen kettsyges [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1708:* (A ló) mihelyt ide hozta az vad kertb(e) akkor mindgjart le esett, az olta minde(n) nap ... velle bajoltatok de kecseg(es) ha fel epulhet [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.]. *1813:* a mostani esztendő termései ... a török buzába ugyan még kéttségesek, de mivel a Tavasz mostohasága miat nagyon el késtek ... gyanithatok a vékony reménységek [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

Sz. *1712:* mire lépik ember ki házából, kétséges [JHb Jósika István Jósika Imréhez].

2. ~ *vkihez* bizalmatlan vki iránt; a nu avea încredere în cineva; gegen jn miβtrauisch sein. *1540:* az Balassy Sygmond zolgay, kyk akor Hwnyadon[a] thwl Remethen[b] az wtat alyak es eryzyk wala, engemeth meg tartoztattak wala, merth en hozzam kethsegesek walanak, hogy nem the k: zolgaya wolnek [Kv; LevT I, 9. — [a]Bh. [b]A XVII. sz. m. f-ben elpusztult település; helye, határa Bh határába olvadt bele (KHn 128-9)]. *1577:* arra is hatalmot attak eo kegmeknek hogy ha kiheoz ketsegesek lennenek hwttel is meg tudhassak teolle kit hol veot [Kv; TanJk V/3. 145b]. *1672:* Én azon Cserméni uram hozta híreket nem beszélem az oda ki valóknak, mert tudom, ők mentest mire magyaráznák . . . kivált én hozzám kétségesek [TML VI, 143 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

3. ~ *vmiben/vmi felől* kételkedik; a se îndoi de ceva; (be)zweifeln. *1562:* Az Mathe Pether harom hyzlath (!) dyznot haytoth wolna el adny az kgtek warassaba es hogy Thy kgtek kethseges volna az olah dolgaba(n) hogy Loppoth dizno volna [Sáromberke MT; BesztLt 61 Michael Chanady judex (falubíró) a beszt-i bíróhoz és tanácsához]. *1573:* Thimár Janos Azt vallya hogy . . . Ad eleh Bestercey georgy Nemy Regestumokat azrol my teole Markos Janos keres, De Nem akart Markos Ianos helt adny neky . . . Mert az Mynemwt Mwtat azban ketseges volna [Kv; TJk III/3. 104]. *1662:* Mindezekre nézve azért kétséges vagyok az reális békesség felől [TML I, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1705:* úgy látszik, Glöckelspergné asszonyom igen kétséges az segitség és az ura leérkezése felől [WIN I, 516]. *1721:* kétséges vagyok benne hogj Virágh Vasárnapra Paterém légjén [Dányán KK; Ks 96 Árva Haller Anna lev-e aláírásával]. *1824:* Kettséges vagyok, hogy a' Rhadaianusok triumphálnak [Vaja MT; SLt évr. Balla Mihály P. Horváth Károlyhoz].

4. kétségbe vonható; îndoielnic, îndoios; bezweifelbar/streitbar. *1584:* domini Judices deliberarunt, Myerthhogy az Suspitio Nagy es felette ketseges ferkeól Miklosnak Jamborsaga . . . De azert chak egy Oculatus testis sinch aky Zynten a' chelekedet latta volna [Kv; TJk IV/1. 228]. *1593:* Hannes Omentnek hyttwan kettseges Regestůma Agyon Jsten Jobot utannok [Kv; Szám. 5/XX. 149]. *1664:* Ez étczaka éjfél után csakhamar egy üstökös csillag látczatott szintén ez vár aránt; az üstöke nagyobb volt hosszúságára egy kopjánál . . . Ez, Uram, nem kétséges dolog, mert az egész várban lévő strázsák . . . és . . . több emberséges emberek látták [TML III, 326 Sztepán Ferencz Teleki Mihályhoz Székelyhidról (B)]. *1764:* eó Kgylme számára othon nem létében szénát hozta(na)k, s annak utánna esett tulkának baja, azis világos, de hogy eppen azon egyenetlen járás mia esett volna baja kéttséges; mivel követhette egyébb nyavalyais [Torda; TJkT V. 224-5].

5. kétes, gyanús; dubios, suspect; zweifelhaft, verdächtig. *1571:* eo K Byro vram Minden Thyzedesnek hagia megh Ereossen, hogy valaky es valamenje vagy drabant vagy katona zaland . . . ha valamj ketseges dologh leyend Jarasa feleol aztis erteny agia byro vramnak hogy eo k. twgion Rea gondolny [Kv; TanJk V/3. 40a]. *1572:* Filstich Leorincz azt vallia hogy Egykor Jeottek volt Eo hozza Varga peter es Tot Andras Mwtatnak egy Testamentum lewelet, Mellien ket pecet volt . . . semmy Newek Nem volt Benne az testamentumosoknak Mond nekyk ez semmyre kelleo . . . Ez ketseges lewelnek talaltatnek, ez Nem twdom Minek walo [Kv; TJk III/2. 198a]. *1588:* Ez ille(n) gonoz zemeliekre hiteok Alat Az Capitanoknakis gongiok legien, Capitansagok Alat ha mely zemelt gonoznak es ketseghesnek ertenek, be Aggyak, be mondgyak [Kv; TanJk I/1. 60]. *1640:* producaltak egy Adulterina Leuelet Somlyai Bathori Istuanne neue alat sub dato Fogar(as) feria quarta Epiphan(iae) 1552 emanaltatua(n), melyb(en) confirmallya Maylad Istuantul adot leueleket, de az petseti ketseges, a Leuel subscriptio nelkólis leue(n) [Betlen F; UC 14/48. 17].

kétségeskedés bizonytalankodás; nehotărîre, ezitare, îndoială; Zweifelmut. *1812:* a Groffné . . . Tóstént előis kérte a' Párna 'Sákokot; A számtarto tartván valami következhető rosztol adta volnais elő, nemis. illy kétségeskedéssel végre elő adta [Héderfája KK; IB]. *1823:* ezen külömbözések és Kétségeskedések el hárintása végett . . . szükségesnek találta[a] [Kv; DLt. — [a]Köv. a részl.].

kétségeskedik 1. kételkedik, bizalmatlankodik; a se îndoi; miβtrauen. *1657:* Én azért Bakos Gábort javallám[a], de az fejedelem kedvetlen vala ahhoz, mert egyéb magaviselésében is igen gyermeki avagy vizelméjü ember vala, hűségében is kétségeskedni kezdett vala [KemÖn. 262. — [a]Hadvezérségre]. *1746:* Még kétségeskedtem vala immár, s aszt gondoltam fársángolni . . . indúlt mivél csak hirét sem halhattam [ApLt I Jos. Baló lev. Nsz-ből].

2. ~ *vkihez* kételkedik vkiben; a se îndoi de cineva, a avea îndoieli în privinţa cuiva; über jn in Zweifel sein. *1678:* Látom Kegyelmed is kétségeskedik hozzám, nem hiszen lelket bennem [TML VIII, 88 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez].

3. bizonytalankodik; a fi nehotărît, a şovăi/ezita; unsicher sein. *1795:* az Aszszony, Mltgs Vajna Májorné . . . nyughatatlan gondolatait meg nem határozhatta, és a Ioszágrol lemondani a Contractus terminussáig kettségeskedett, tartván kedves Uram Bátyámék meg nehezkedésektől [Márkosfva Hsz; BetLt I Barabás Sándor Vajna Istvánhoz].

kétségeskedő kétkedő; neîncrezător; zweiflerisch. *1832:* Minden ember tapasztalhattya magában azt: hogy amidőn valakiről valami rosszat költnek, és mondanak — bátor nemis hiszi az ember 's meg van győzödve hogy nem igaz — s mégis marad abbol valami bényomás az emberben, mely . . . egy kis kéttséget szül arra: hogy hát ha igaz a mondotbol valami — 's mikor megint hazudnak valamit az elöbbenihez — mely akkor öszve kaptsolodva, egy valoságos kétségeskedő szinte úgy hiszemet szül [Torda; IB. Demény János udv. tt nyil.].

kétségesképpen kétségesen, kételyesen; nehotărît; zweifelhaft. *1674:* György deák uram énnekem azt nem mondotta, hogy soha meg nem segitik; én nem irtam Kegyelmednek aperte, hanem kétségesképpen [TML VI, 566 Székely László Teleki Mihályhoz].

kétségesség kétség; îndoială, nesiguranţă; Zweifel. *1657:* szóval eleget esküvék[a], de újabb hitlevelet nem ada, azelőttieket mi is megtartók ugyan, de azért barátsága csak mind azon kétségességben marada [KemÖn. 266. — [a]A vajda].

kétségkívül kétségtelenül; fără îndoială; zweifellos. *1678-1683:* az ő szent felsege törvenit, s, az termezet regulait, ki ki maga előt viselven ... kecseg kül szent lelke altol, ugi igazgattja s, vezereli az ötet felőket [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1763:* kecség kivül garázdalkodott mert hogy bé ment csak hamar nagy lármát hallok ben a házban, s jajgatásokat [Nagyida K; Told. 9]. *1767:* a' Szent Mártoni Majorság Szőlőnek Fájai — mettzetlen és fedetlen maradván ... ugy telelt ... kétség kivűl az is ártot [Kóródsztmárton KK; Ks 19/I. 8].

kétségtelenül kétségkívül; fără îndoială, desigur; zweifelsohne. *1848:* kétségtelenül napfényre derül az: mikép a gaz camarilla müködése oda van irányozva hogy előbb a magyar nemzet a szolgaságba lenyügöztessék [RevRTr III, 201 Gaál örnagy Vörös Antal kormánybiztoshoz].

kétsinges két singnyi; de doi coţi; von zwei Ellen. *1635:* egy eöregh Lada szeőld festekes kett singes [Kv; RDL I. 107]. *1673:* Egy két singes matázaval szőtt keszkenő [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1730:* Ket Singes kora Gyontaros Lada [Kőrispatak U; Pf]. *1789:* Vettem kezemhez ... 4. Nagy két singes hoszszuságu uj bőres Ládákat 2. Kissebb bőrös Ládakat [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

kétsingnyi kétsinges; lung de doi coţi; zwei Ellen lang. *1631:* 2 Februarii. Éjjel nagy hertelen megindula az szörnyű temérdek jég, és az Szamoson való óhidat ... elvitte ... Olyan szörnyű temérdek jég volt, hogy közel kétsingnyi is volt sok helyen [Kv; ETA IV, 201]. *1744:* 4 Lotni Láda két signi hoszszuságu [Szentdemeter U; LLt Fasc.67].

kétsipú szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *kemence* kétcsöves/csövü kemence; cuptor cu două ţevi; Ofen mit Doppel/zwei Röhren. *1815:* Van benne Sárga festékű két Sipu kementze Vas Ajtajával épségben [Görgénysztimre MT; Born. G. II. 20].

kétszakaszos kétosztatú/rekeszes; cu două despărţituri/compartimente; zweifächerig. *1803:* Sövényből font két szakaszos Pajtátska [Csókfva MT; UnVJk 231].

kétszakaszú kétrekesztékes/rekesztékű; cu două despărţituri; mit zwei Verschlägen. *1800:* Ket sövényből kötöt kasok egyik két szakaszu, a másik egy [HSzj *egyszakaszú kas* al.]. *1821:* Egy ... két szakaszu lo Istáló — az egyik Szakasz négy, a másik ket lora valo [Lozna SzD; LLt]. *1838:* Egy két szakaszu gabonatarto kas [HSzj *gabonatartó-kas* al.].

kétszájú ? kétnyakas; cu două ciocuri; mit zwei Ausgüssen. *1717:* Egy Kosárban vadnak. On fedeles bokály nro 1. Egj szajú bokálly tarka 2. Két szájú bokálly 8 [TSb 5].

kétszárnyú 1. két épületszárnyból álló; format din două aripi; aus zwei Gebäudeflügeln bestehend. *1662:* Görgény várának, hogy csak az éjszakrul való szőlőhegyéről állíttathatnék lövéssel való ártalma, az ellen egy igen-igen erős kőrakású, kétszárnyú öreg kasamatás bástyát indíttatott vala[a] [SKr 295. — [a]I. Rákóczi György, a görgényi vár birtokosa].

2. ~ *ajtó* uşă în două canaturi; Tür mit zwei Flügeln, zweiflügelig. *1856:* A Nagypalota előtti Csarnok melynek két szárnyu ajtoja van, el látva vas Sorkokkal zárral ... bé huzokal és tojogatokal [Mihálcfva AF; HG Br. Gerlitzy lev.].

kétszarvazatú kb. manzárdtetős, *rég* francia fedeles; cu acoperiş mansardat; mit Mansardendach. *1732:* egj Négy Szegre jo kő fundamentumon rakott ujj kő Epület jó ujj két Szarvazatu az kőzepin csatornáson jó Sendelj fedél alatt ... az két rend szarvazás végeib(en) penig négj pléhes csokros gomb [Kóród KK; Ks 12. I].

kétszarvú cu două coarne; zweihörnig. *1672:* Vidi Amsterdami Leopard(em) ... Ibidem, Fejér medvet, evetet, unicornist, de holtat szalmával töltöt volt, vagy mint az ökör, két szarvu, de az felső hoszszab [PatN 51].

kétszáz 1. două sute; zweihundert. *1545:* En Sombory Janos ... az en atyamffyanak Sombory Mihalynak Somborbely[a] es az dalbely[b] rezt az ky nalam tewle zalogon aloth ... meg bochattam azon keth zaz forinterth az kiben nalam zalogon volth [MNy XL, 137. — [a]M.zsomboron (K) lévő. [b]Dálon (K) lévő]. *1546:* Aranyon es Gernyezegen, zam zerenth wagyon, thyz heyan, keeth zaz yoh, Ezekbeel Bamffy bernaldnak adyanak, keeth zazath [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. *1610 k.:* Eoreg hayokat kel yaro hydasokat tartanu(n)k, kiket mikor megh vytunk ugy mint ket eoregh hidast es egy eoregh gyalog hayot, ket zaz forintb(an) nem eppethetw(n)k [Dés; DLt 325]. *1640:* Vagion kętt szaz Sóó, melliet veőtt p. f. 17 [Kv; RDL I. 123]. *1721:* Komáromi Lajos Ur(am) is ... igeri hogy az impignoralt Teritorium(na)k zalogos summajat fl. 200 ~ ket szaz magyar forintokat fel veszi [Ingodály NK; JHb XXIV/20]. *1752:* (A) Csür ... Fiokáib(an) pedig belé fer két száz kalangya [Pókafva AF; JHb XXV/73. 15]. *1835:* Az egész termésből a' két száz véka mindenkor vevödjen ki [Zsibó Sz; WLt].

2. Összetételekben; în compuse; in Zusammensetzungen: *1584:* En ket Zaz hetwen het keobeól buzath aminth ezen eztendeoben el Adhatta penzwl tt f 171/64 [Kv; Szám. 3/XI. 13]. *1600:* prouidus Franciscus Baka Coloswarien(sis) ... fassus est ... en atta(m) az Safarnak Toth Istwannak eleibe az barmokat vgymint ket zaz hwzon harmat [Kv; TJk VI/1. 403a]. *1628:* Zlot taller kett szaz negjuen kjlencz [Bodola Hsz; BLt]. *1629:* Az mely Haz vagion Zena vezza szegeleten ... Beczíwlleottuk Harom ezer ket száz forintra [Kv; RDL I. 132]. *1693:* Az masik rész tartozik az Ket száz ötven forintokot ... le tenni [Abafája MT; Told. Húszár lev. 17a]. *1748:* Administrált ... Ruszka Pojáni udvarbiro Kovási Illyés u(ram) ö kglme Taxa Naturalet e szerint: Aszszu halat 220 ~ két száz huszot[a] [Kendilona SzD; TKl Csch Benjamin kezével. — [a]Folyt. a fels.].

3. *-n* hr-gal hsz-szerüen; cu sufix adverbial cu valoare de adverb; adverbialartig mit der Adverbialendung *-n*. *1665:* magok[a] ... itt a körül való falukon élődnek százan, kétszázan [TML III, 381 Budai Márton Teleki Mihályhoz. — [a]A törökök]. *1672:* az várbeliek ... legalább voltak ötszázan. Mi bizony, az kik jól megverekedtünk vele, kétszázan sem voltunk [TML VI, 385 Gyulafy László ua-hoz]. *1705:* Ma reggel mintegy kilenc óra tájban, a Medgyesi út felől a kurucok eljövének, lehettenek mintegy kétszázan [WIN I, 513].

kétszázadmagával a nyilatkozattevővel együtt kétszázan; cu el două sute; zu zweihundert(en). *1662:* Kádár István, híres-neves, az Alföldre csatázással járó ... híres-neves legény ... a fejedelemtől vagy kétszázad magával csatára bocsájtatván ... azt Kádár jó alkalmatossággal, de boldogtalan kimenetellel megállotta vala [SKr 445]. *1705:* Jósika Sámuel ... kétszázadmagával lévén, valamely hídnál tizennyolc személyt közülök általküldtenek az hídon, kiket is a mijeink meglátván, őket elkerülték és elbocsátották [WIN I, 437].

kétszázezer două sute de mii; zweihunderttausend. *1562:* 1532 esztendőben Szulimán török császár esmét kétszázezer emberrel Bécs alá indula [ETA I, 13 BS]. *1679:* Kétszázezer tallér érő jókat mondanak hogy hoztanak el az Bánya városokról [TML VIII, 418 a fej. Teleki Mihályhoz].

kétszázezredmagával a nyilatkozattevővel együtt kétszázezeren; cu el doū de mii; mit ihm/ihr zu zweihunderttausend(en). *1619:* Görcsi Mehemet pasa kezdette fenyegetni az követet[a] s mondotta neki: ... én magam elmegyek reátok kétszázezred magammal, vendégségbe, meglátom, mint vendégeltek meg ? [BTN[a] 260. — [a]A lengyel követet].

kétszáznyi kétszázra menő; aproximativ/cam două sute; zweihundert zählend. *1653:* Szinán pasa tatáriban — 1594-k esztendőben ... Pesten maradtak vala, és oda telepedtek s házasodtak ... de nem sok volt, mintegy kétszáznyi volt [ETA I, 50 NSz].

két-szél szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *abrosz* két vászonszél szélességű abrosz; faţă de masă din pînză dublă lată; Tischtuch von zwei Leinwandbreiten. *1625:* Egy ket szel tiszta gyapotbol szeot abrosz veres végü f. 2 [Kv; RDL I. 126]. *1637/1638:* kett szel feslet varrasu sahos abroz ... f. — d. 50 [Kv; i.h. 111]. *1714:* Egy viseltes két szel abrosz [Kv; Pk 6] ✱ ~ *szöszlepedő* két vászonszélből egybedolgozott/két vászonszélnyi széles szöszlepedő; cearşaf din pînză de cîţi de lăţime dublă; von zwei Leinwandbreiten zusammengefaßtes Wergbettuch. *1627:* Egi kett szel szosz Lepedó f. — d. 16 [Kv; RDL I. 131].

kétszemű *alk* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *káptalanim* két félszemű káptalanjaim/káptalani tisztviselőim; doi funcţionari chiori de la capitul; meine zwei einäugigen Kapitelbeamten. *1736 u.:* gróf Apor István ... egykor Fejárvártt létünkben oda hívatá a két káptalant az én praesentiámban, s mondja neki: Édes két szemű káptalanim (mert mindenik vak volt a fél szemivel) hányjátok fel a káptalant, ha valami írásokot tanálnátok az én familiámról, fáradságtok jutalma meglészen [MetTrCs 446].

kétszer 1. (egymásután) két ízben/úttal; de două ori (consecutiv); (nacheinander) zweimal. *1570:* Vayda Demyen ... vallya, hogy ... Thywadar is ketzer Jgen wthi az kenezt [Kv; TJk III/2. 12-3]. *1585:* Mikor az eoregh harangh kiweol az teobit eozwe vonzak, chak ketzer vonniak eozwe, es Egyetembe fizessenek d. 60 [Kv; Szám. 3/XIX. 6]. *1590:* Latam hogy kecher leowe az kerezthez vgia(n) pezderiezik vala az kerezt [Szu; UszT Kertez Benedekne Marta vall.]. *1637:* Ezen czak be iöue Kovacz Janos egj nagi faval ... s ugj megh üte ket szer ... hogj mindgjart le esek Ersok [Mv; MvLt 291. 95a]. *1680:* Harangozasrul Valo Limitatio. Az Harangozastul elsőb(en) Csenditvén annakutanna kéttzer öszve vonatvan, ha az napon halattyakat el akarvan temetni Gyülőt, s kiserőt harangozvan rendeltünk d 42 [Dés; Jk 16a]. *1702:* kétszer pofon csapám [Nagygyeke K; Ks 67. 46. 19]. *1765:* 20 Rhenes Forintokat kétszeris ugyan accuraté meg számláltam vala a Birákkal edgyütt [Vajasd AF; Eszt-Mk Vall. 238].

Szk: ~ *ha* ... alig egynéhány/pár ízben. *1630:* Ez mostani felesége[a] mi olta nala vagio(n) ketzer ha volta(m) nalok [Kv; RDL I. 19. Tot Gergeljne Sophia vall. — [a]Kalos Györgynek]. *1688:* akkor vaczoranis elege kinalak, de ugjan nem euek, sem iuek, hanem talam czak ketszer ha martot az etekben [Mv; MvLt 291. 148b] ✱ ~ *(vagy) háromszor*. *1570:* Kis Esthwan varos zolgaya ... vallia ... kerdette ketzer haromzoris hwl veotte az Lowat [Kv; TJk III/2. 115]. *1590:* Hallok hogy Iango Gaspar ketzer wagy haromzoris, az Vcziaban fell fuua az Sipoth [Gyerőmonostor K; KP. Varga Antal jb és Ferencz Benedek fia jb vall.]. *1755:* vagyon szerencsém gyakorta eo Ngokot pusztás szallasomon látni, mivel minden nap kétszer háromszor még látogatnak [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből] ✱ ~ *való* kétszeri, két ízben való. *1560:* Azert cum protestatione zolunk ... ugian azon egi dologban affele ketzer ualo appellatiot nem nyelhetet uolna [Kv; SLt ST. 6]. *1596:* Hoggiai Georgy Ura(m) p(ro)testal hogy Im(m)ar ketzer ualo tizen eöted napoth adott Capitan Vra(m) eo kegme az eó kegme Jobbagynak Cziriaknak es a fianak Ferencznek a' hogy Fekete Istua(n) ha my igassagat remenli hozzok Respondeallyon [UszT 12/110] ✱ *egyszer (vagy)* ~ egy vagy két ízben. *1570:* Vichey Antal ... vallya ... Az hazat megis Beochwltek volt fl. 200, Es felys kyaltatta volt Egyzer vagy ketzer [Kv; TJk III/2. 183]. *1764:* Hegyessi István ő kigyelme ollyan ember hogy ha etzer kettzer inya adnak még a szokmányát is el lehetne tölle venni, s könnyen akár mire rá veheti akár ki [Udvarfva MT; Told. 44/25] ✱ *vagy* ~ egynéhány/pár ízben. *1584:* Balint deakne Ania vallia Hallottam vala hogy akiheoz gianosag volna az bozorkansagbol a' laba Niomaba kellenc lepny es meg zolalna, Latua(n) hogy eleottem megic(n) a' vargane Annia, Es Az Laba Niomaba lepem vagy ketzer ... Es ereosse(n) kezde zolny magaba [Kv; TJk IV/1. 278]. *1819:* Kretsin Josziv ptrüszszenteni, és tsuklani kezde ... otthon is vagy ketszer ptrűszkölvén tsukolván egy két ora mulva megholt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. két alkalommal/esetben; de două ori; zweimal. *1570:* Cathalin Tot Janos leanya ... vallya hogy Mykor

ew Zabo Janos zolgaloia volt ... az azzonya Trombitast oda hywatta ... Aztis thwgya hogy Mykor az vra hon Nem volt ketser Jeot esthwe oda [Kv; TJk III/2. 22]. *1577:* (A földet) kecceris atta mas Embernek be wettny [Küsmöd U; DLev. 2. XVIII. B]. *1586:* Dobray ferencz az Tob eocheywel tartozzek Adny Tyzen hatt forintott, mely pinztt kettczeor fizesse megh, felett szentgorgy Napyara[a], felett szent mihaly[b] napyara [Lesnek H; IB VI. 225/16. — [a]Ápr. 24. [b]Szept. 29]. *1594:* Az Ispannak minden hazas ember eztendeoben ketszer, egiszer szenth gieorgi napban, masszor szent Mihali napban tartozik ferthon penzel niolcz niolcz penzel [Barla Sz; UC 113/5. 38]. *1606:* Ennekem atta wala az peöreös feöldet az Nagy Patakba Bogartfalj vram en keczeör meg Zantattam beis vettem buzaual Engem senkj nem ellenzet [UszT 20/284]. *1701:* Gubernator Ur(am) kéczczeris veté szememre hogy az Ur önacscsága udgy hallya, Udvarhelyt meg akarja venni [Gyf; ApLt Lugasi Ferenc Kálnoki Sándorméhoz]. *1822:* Nemes Kis Ferentztől hallattam többszer kéttzernélis beszélleni [M.bölkény MT; Born. 9. XIII. 22 Kováts Ferentz (60) ns vall.].

Szk: ~ *se. 1813:* Sogor! ezt tsak kétszer se mond; mert bizonyoson el nem Szenvedem [Dés; DLt 71/1814] ✱ *mind a* ~ mindkét esetben. *1744:* Két rendben tudom, hogy a gát el szakadot, es Vizével edgyűtt hala is el ment, és mind a kétszer szarazon maradott a Tho hely [Tóhát TA; JHb XI/17. 11] ✱ *nem egyszer, sem* ~. *1570:* Fazakas gal ... ezt valla ... Zeochy Marton ... kapya eleo symont, es ... mind kętt pofayatjs Nem etzer sem ketzer verthe hane(m) gyakran vtheotte [Kv; TJk III/3. 387]. *1654:* monda Mihalj deak Jstuan deak(na)k, megh monda(m) nem egiszer sem kettszer hogj menj ki az hazbol [Ksz; BLt Silester Peterne Borbara Asz(ony) (35) pp vall.].

3. kétszeresen; de două ori; doppelt, zweifach. *1611:* Egj zeöld viselt foldozot taffota zoknia sima keötes rayta az alia keczer hant es hat apro karika raita [Kv; RDL I. 88]. *1710 k.:* a posta kétszer drágább volt a más alkalmatosságnál [BÖn. 595].

4. ~ *ár* kétszeres/dupla ár; preț dublu/îndoit; Doppelpreis. *1572:* chianady Janosnak ... hazat eorekseget ... ha ky Megh akarya venny ketser arran Ne tarcya, hanem az my Melto es kepes arra [Kv; TanJk V/3. 63b]. *1592:* Vagion nagi panaz az swteokre, hogi ... ammit swtnekis illien olchosagnak ideien keccer arran adnak [Kv; i.h. I/1. 192]. *1671:* sokadalmok alkalmatosságával ... az Városbeliek ... külsö embereknek nem engednének vásárolni, hanem magok a sokadalmok, s' vásárok idején az bé-szedett marhát, s' az után-is, majd kétszer árrán adgyák-el magunknak és szegénységinknek [CC 84].

5. ~ *subica* ? bélelt subica; șubiță/șubuliță îmblănită/dublă; gefüttertes/dubliertes Mäntelchen. *1572 k.:* Kys Myhal zolgalta barat Istwant ... zolgalatomert ados mynd Enye ydeigh fl 12 d 50, és ... 1 fodor Jgler keccher swbyccha, ket Ing ket gatya ... Mynd eszekel ados nekem zolgalatomba [Kv; TJk III/3. 262f].

kétszeres I. *mn* **1.** kétrét-; îndoit; doppelt zusammengefaltet. *1582:* Matheus Kis Thamas in Mako Commorans ... fassus ... Mas Nap ennekem monda Teoreok Pal: Nem talalom vala a' mellięn az Azzonnak a' keosseonthywt, hanem hat ketzeres volt a zoknia, es onnęt veom ky az Azzony keósseóntyywyet [Kv; TJk IV/1. 7].

2. kettőzött; dublu; doppelt. *1806:* Végeztetett, hogy Pál György, minthogy kétszer vétet a végzés ellen, kétszeres büntetést kapjon [Dés; DFaz. 33-4]. *1817 k.:* a' hol az Udvar Méltosága meg bántása forog fenn, ott terhesebb, és kétzeres a' büntetés [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt nyil.].

3. kétszeri; de două ori; zweimalig. *1847:* Virág László a' kérdésbeni kétzeres verekedéssel elkövetett közbotrányért 14. Napi bézárásra itéltetett [Kv; DLt 530a gub.].

4. dupla, kettős; dublu; doppel-. **Szk:** ~ *ajtó. 1597:* Az wy fokhazra chinaltatta(m) ket temerdek harsfa aitot ket zerest. Jdem ket eoreg egizeres ajtot mindeniket harsfabol [Kv; Szám. 7/XIII. 11]. *1600:* Aztalos Lukach ... Az plebanos hazanal Egi ketzeres Aitot chinalt ... fl. 1 d 50 [Kv; i.h. 9/IX. 42-3]. *1675:* az pitvar ajtoja egiczeres az első hazba(n) be ménvén vagion egi ketczeres ajto vas Zarjaval kolcsával forditojaval edgiüt vas Sarkaival és két vas pántyával edgyűt [Mezőmadaras MT; Borb. II] ✱ ~ *fityegő* ? kettős csüngő. *1686:* Más gallér giöngjös rubintos ... az tizen ötödik boglárb(an) öt szem gjöngj; az kozepin kétszeres fityegője tiz rubint s öt szem gjongj rajta [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.] ✱ ~ *kapu. 1623:* czyenaltasso(n) zep bellet az vagy keczeres kaputt ket felę Nylot gyalult deszkabol [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.] ✱ ~ *lóding* kettős tölténytartó. *1687:* Egy fejer bőrrel burított ketszeres lodingot szijastol, palaczkostol es kulcsostol [Déva; Szer.].

5. ~ *búza* elegybúza, *rég nép* abajdoc (rozzsal kevert búza); triticum mixtum; grîu amestecat cu secară; Mischkorn. *1800:* az le nyomott buzát az fen alohoz Hasonlitván joságát, melly is Ketszeres buzának neveztethetik [Dés; DLt]. *1816:* jobbatska tiszta Buza ... 45 véka ... kétszeres 74 véka ... Majorságnak valo ajj 23 1/2 véka [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. *1849:* Négy véka kétszeres buzáért ... 3 forintok 44 xrok [Somb. II].

◇ **Szk:** ~ *pikkelyű gomb* '?' *XVIII. sz. eleje:* Egy katona Verbuvalásra ... Dolmányhoz 18, mentéhez 15. pár kétszeres pikkelyű sárga gombokért, és a szarka lábokhoz kivántato 8. pikkelyekért ... Rf 1 xf. 47 [Kük.; JHbB] ✱ ~ *szíj* '?' *1595:* chinaltattúnk az Nagi harang wtejere egi ket zeres ziat, es hogi valami egi nehany uono ziat meg foldaztanak fizetúnk Zigiarto Balintnak f —/75 [Kv; Szám. 6/XIII. 42] ✱ ~ *vasrosta* '?' *1692:* ezen Csűrben egy hoszszu garatos keczeres viselt vas rosta [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1697:* Ott lévén egj sendelyes gabonás ház is ... vagjon ... Egj ketzeres eresztő vas rosta. Más kis kézb(e) valo vas rosta [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv.].

II. *fn* elegy/kétszeres búza; *nép, rég* abajdoc (rozzsal elegyes búza); triticum mixtum; grîu amestecat cu secară; Mischkorn. *1834:* Az 1832ik Esztendei termés Listában Kéttzeres buza kalangyát 280 1/2 teszen be ... a' Be vételek között 291 kalangya kéttzerest tsépeltet el, s' e' szerint 11 kalangya kéttzeres buza beli praevaricatioja tettzik ki [Somb. II]. *1847:* Csekelakán a Buza is Kétszeres is 4 vékánál többet ereszt kalangyája, — ami ott hallatlan [KCsl 13 Kemény Dénes kezével.] | vetettem öszt eszerént ... October 22k napján az éh mezöi tablaba ketzerest [M.köblös SzD; RLt]. *1850:* a' Czárinanal valo földbe termett kétszeres [Cikmántor KK; EHA].

kétszeresen duplán; dublu, de două ori; doppelt, zweifach. *1621:* Az Teomlecz aytayat ketzeresen Czinaltattuk Aczj Georgiel [Kv; Szám. 15b/IV. 23]. *1681:* Vagyon két kis bolt az számtartó ház mellett ... Ennek edgyikére nyílik egy vas sarku, pántu, vas retez fejü, retezü fűrész deszkákkal kéttczeressen meg bérlett ajtó [CsVh 93]. *1699:* edgj hosszu vesszőből kétszeresen font ágasokra perelljézett szalma fedelű pajta [Vécke U; LLt]. *1716:* egy kétczeresen faragott arany lánczocska [WassLt]. *1800:* Szűts Iszária ... az fen irt 80 Veder Mustot, három Esztendő alatt bé fizetni tartozik, külömb(en) ... ha bé fizetni nem akarna vagy nem lehetne ... tehát ... kettzeresen az hátra maradot summa Mustat az Creditor Ur az kezeseken kettzeresen magának contentumat vehessen és vétethessen [Sárd AF; SRE 836].

kétszerezés bélés; căptușeală; Futter. *1570:* Borgyas Matthias ezt vallya, hogy zemewel Lattha Tawaly eztendeobe Besterchen az zokadalomba, hogy Az Jsthwan Vayda felesege az Sylwassy olah papnak keo(n)tthese kettzereset kessel ky hazytota volt es egy erzen penzt vont volt ky beleole [Kv; TJk III/2. 59].

kétszerezett bélelt; căptușit; gefüttert. *1657:* Damokos Thamás uramnak is küldtem egy csizmát ... fő komornik uramnak ő kegyelmének két párt, sárga bőrrel kétszerezett a szára [TML I, 47 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz].

kétszereztetik megkettőztetik; a fi dublat/îndoit; verdoppelt werden. *1819:* akik pedig ez ellen tselekednének elsőbben három Rforintokig büntettessenek, de ha többször tselekszik mind anyiszor kétzereztessék [Kv; Mész-CLev.].

kétszeri 1. két ízben való; (făcut) de două ori; zweimalig. *1595:* Az ki kewes Buza thawaly az zamadas vtan maradot ket vtal chipeltettem, Az ketzery zorasbol iútot az zeginyek zamara tezen vniúersal(ite)r cub. 30 1/2 [Kv; Szám. 6/XIII. 9]. *1625:* Võttem az Talyiganak meg kenesere egy font háyatt kettszerj megh kenesere ... d 08 [Kv; i.h. 16/XXXIII. 9]. *1709:* Felesegem el hagyott volt egyszer akkor gratiamb(a) võtt(em) az uta(n) ismet el hagyott hivattam hüti mellé ... ilyen két szeri el hagyasaért a sz. szék előtt divortiumot kivanok [SzJk 859]. *1731:* két ízben valtotta volna meg Felvinczi Janos Vram Juon Juonuczot az akasztó fátol, es ezen ketszeri meg váltásáért ejtette volna magat s posteritását örökös képpen valo jobbágyságban [Csapó KK; Berz. 12. 92/51]. *1744:* a Gát haromszor el Szakadott, elsőben semmi kár nem let a Halakban, de az utolsobb kétszeri el szakadasakor hala vizével edgyűt el karosodott [Tóhát AF; JHb XI/17. 16].

Szk: ~ *daraszolás. 1823:* Ezen szöllőkbe meg kivántato kétszeri doroszlására Harom Száz nap számos [Pipe KK; Told. 31] ✱ ~ *kapálás/megkapáltatás. 1774:* Tiszt Uraim eő kigyelmek Törők buzájoknak Jobbágyok által lett kéttzeri meg kapáltotássok el vonta az Udőt, és embereket [Mocs K; Ks Conscr. 78. 9]. *1824:* kétseri kapállás ... a két rét le kaszállása [Kv; Pk 5] ✱ ~ *szántás. 1722 k.:* Proventus Pastori ... Mindenik fordulora tizenket-ket[a] veka buza vetes az Eklesia földeben a Parochus Buzajabol ketszeri Szántásba, mellyet a Praedicator arattat meg [Ercse MT; GörgJk 159. — [a]Értsd: tizenkét-tizenkét].

2. kétszeres; dublu, îndoit; doppelt, zweifach. *1594:* Deliberatum.Myert az J ... Azt forgatta hogy eőtet megh ne(m) gyraztathatta volna, A hogy megh gyraztatta es dolgok hatra maradúa wolt, az ghira rah tęrne per hoc. myert megh byzonytotta az J. Actioiat. Az ghira az Actorra Boldisar Ambrúsra tęr. melj keczeri ghirazas f. 2 [UszT 10/81]. *1663:* szoktak volt 120 kapura esztendőnként felvetni bizonyos számú adót Kővárvidékén, kétszeri adójok egy-egy kapura 20-20 forint lévén [TML II, 496 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

3. másodszori; pentru a doua oară; zweite. *1718:* tudom bizonyosson hogy az kerdesb(en) forgo major haz kéczéri kakas szo tajb(an) eget el [Branyicska H; JHb Lupas Trif (30) jb vall.].

kétszeri-háromszori két-háromízbeli; de două-trei ori; zwei bis dreimalig. *1657-1658:* az első napi és éjszakai időn egy óra alatt kétszeri-háromszori újabb-újabb seregek ostromolnak vala [KemIr. 318]. *1823-1830:* Szörnyű bandalgó ember[a] volt ... kétszeri-háromszori megszólítással is alig lehetett felébreszteni andalgásából [FogE 89. — [a]Körmendi Gábor mv-i fiskális prokurátor].

kétszer-kétszer (időnként) két-két ízben; (din cînd în cînd) de cîte două ori; je zweimal. *1603:* Takachy Janos ... vallia: ... minden heten hozot a' molnar ketzer ketzer liztet haza swteot az felesege inkab minden heten ketczer [Kv; TJk VI/1. 640]. *1683 k.:* Szanto Föld vagyon Nro 4 ... mellyeket az Falu ketszer kétszer meg szánt, Praedikator magvaval be vét [Varsolc Sz; SzVJk]. *1710 k.:* Én ugyan Fogarasban a tömlöcben az én egy inasomnak prédikállottam sokszor, és kivált vasárnap és innepnapokon kétszer-kétszer ... de én most nem prédikálhatok, én nem vagyok pap [BÖn. 703].

kétszerte kétszeresen; de două ori; zweifach, doppelt. *1619:* Megálla Mikó Ferenc uram s kezdé ő is szidni[a], amaz kétszerte inkább [BTN 283. — [a]A szitkozódó részeg törököt]. *1639:* tsak io akaratombol ideigh engedte(m) volt ă Sogor aszonynak, felette sok latorságba elegytette volt magat, ă ki penig társa volt most azt fogva tartatom felis akaro(m) akasztatny, de az kétszerte inkab megh érdemli tsak kegld inquiráltasson reá [Szentpál U; Szád. Redej Janos Nagy Tamas de Fogaras szu-i várbeli prov-hoz]. *1771:* kész kétszerte meg eskünni is ... hogy a Csatányiak[a] nem tsak egyszer maszszor hanem mindennap a Város tilalmas erdejet a Városba be hordgyák kereskedés véget [Dés; DLt 321. 43b. — [a]A város tőszomszédos jb falujának, Csatánynak lakosai]. *1776:* a Dévai földnek jossága és termése kétszerte hasznasab a Bujturinál és Lesnekinél [Bujtur H; Szer.].

kétszer-ványolt piuat de două ori; zweimal gewalkt. *1645:* Brassai posztott keczier vanioltat [HSzj *ványol* al.]. *1663:* Brassai ketszer vanyolt 7 sing [UTI]. *1686:* Posztok. — Keczer ványolt 1. vegben ull. 32// ... Edgyszer ványolt. 1 vegben ull. 39// [UTI]. *1722:* Szolgalotis küldette(m) ... kiván kész pénszt f 13. 2. Inget edgy Rokolját Gyapottast. kéttszer ványolt előruhát | rettenetes

baj itt most cséledett szerezni fizetést sokat kivánnak ez nem kiván egjebet hanem Aba köntöst, a nadrág legye(n) kéttzer vanyolt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Szk: ~ *posztó. 1658:* Koczis Istuan fizetésse ... Dolmannak mentejenek ketzer uanyolt brassay poztottbol (így!) valott ahoz ualo szerszamaual [Gőc SzD; Wass-Lt]. *1701:* Az Mester Remek légyen edgy kétszer ványalt vég Poszto, minden hiba nélkűl [Kv; PosztCArt. 9]. *1736:* az köntösnek valo angliai, fajlandis, landis kétszer ványolt posztó [MetTr 319]. *1756:* Vettem ... Kek ketszer ványalt posztott tizenket Singet ... Rf.10 xr 12 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 76b].

kétszín 1. *mn* képmutató, kétszínű; fățarnic, ipocrit; doppelzüngig, heuchlerisch. *1710:* Barcsai Mihály ... udvari főkapitány, különben is mester practicus kétszín ember[a] [CsH 176. — [a]1684-re von. feljegyzés]. *1716:* en bizony meg vallom, soha anyi hazug; fondor ket szin tőkeletlen embereket nem láttam mint nimeljek közöttünk vadnak [ApLt Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1764:* Kovátsot is érdeme felett meg betsültem, eddig Bátyám Uramért ... nem érdemli, az illyen Jo Atyafiak között háboruságot szerzó kétszin Ember, aki elöttem szineskedett, hátam megett pedig mardosott, mint az eb [Középlak K; BfR]. *1776:* Csizi Hadnagy ... eleitől fogva sok mesterségeivel, s Kéttzén beszédeivel ő volt, a' Ki Groff Lázárt untatta Anniko Kis Aszonyról, és hogy B. Henterrel meg mátkásodgyék, megis eskegyék, azon mesterkedett [Kóród KK; GyL. Anna Makó (18) ancilla vall.]. *1806:* a' Groffne kétszin aszszony és tsak probállya Ngodat hogy expiscállya gondolattyait [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

II. *fn* **1.** *jog* két úton való járás, mindkét peres félnek való szolgálás; servirea (prin duplicitate) a ambelor părți; Dienstleistung für beide Parteien. *1587:* Praxit (!) Wadasz palne, űallia, Mikor Procatorsagra kertem Igyarto Georgyeot, zolgalt vgia(n) fizetesemnelkwlis semmy ket zint Nem esmertem benne [Kv; TJk IV/1. 593].

2. *jog* patvarkodás, két jogcimen/úton való pereskedés; împrocesuare pe două căi/sub două titluri de drept; Gerichtshandel unter zweifachen Rechtstiteln. *1600:* miert hogy Jmreh Janos p(ro)katora az itelt teörweny elle(n) azon dolgot forgattia, az ellen Ambrus Janos ki most A aszt mondgya hogy ez kett zin es patwaro(n) wagyo(n) erette [UszT 15/203].

3. ~ *alatt való ember* kétszínű ember; fățarnic, ipocrit; heuchlerischer Mensch, Heuchler. *1586:* Kalmár Ianos Pro Vrsula Egebet ne(m) tudok Mit Mondany Igarto gorgy feleolly hane(m) hallotta(m) hogy montak felette hogy igen ket zin alat vallo Ember volna es hogy mind az ket felnek felleletett Chynalat (!) wolna egyktwll masiktwlis pinzt vett volna fel [Kv; TJk /1. 584b].

kétszínkedik képmutatóskodik, kétszínűsködik; a se purta cu fățarnicie/ipocrizie; heucheln. *1760:* Br. Henter Dávid úr ... exuáltatott minden tisztségeitől. Ez az gyümölcse a minapiban becsúszott jubilatiónak, mivel ha kétszínkedni nem tud, vagy hazája mellett felettébb hiven viseli magát, hamar jubilálnak akárkit is [RettE 114]. *1769:* Az Ur Fiam Uram Ürmös borbéli igéretet alázatoson köszönöm! Irhatnám a' szokott stylus szerént hogy ne alkalmatlankodgjék magának vélle, de én bizonj nem kéttszinkedem [Nsz; Told. 5a]. *1857:* Tulu vagy Boér István a' leg kujonabb — ő az assszonynak a' hirnöke — a' mellett más felöll is kétszinkedni akar [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.].

kétszínség kétszínűség, kétszínűsködés; fățărnicie, ipocrizie; Heuchelei. *1776:* Én[a] ... egy Csizi István nevezetű Gyulaianus Reformatus Hadnagy ... Gróff Lázárnak Nagy Consiliariussa volt eleintén mig hamisságát s kőrűllötte való Kettzénségeit meg nem esmérte ă Groff [Szentdemeter U; GyL. — [a]Gr. Theresia Eszterházi (35) vall.]. *1811:* Sohult a' kétszinség nints oly' nagy mértékbe, Mint a' Doctoroknak meg-betsülésekbe; ... A' mig-beteg addig a' leg-jobb baráttya; De ha egisséges nem barat; lóduljon [ÁrE 167].

kétszínű 1. kétféle színű; de două culori, bicolor; zweifarbig. *1752:* Tiszt. Fosztó Miklós Ur(am) mar meg-boldogult Sofia leánya hagyott az Ekla számára egy két szinű dufla Selyem ruhát, melyre a' maga neveis reá vagyon irva [Illyefva Hsz; SVJk]. *1758:* dio fa Lábra francziáson készitett két szinű márván kőből csinált fedelű fal mellé valo kis asztal [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1790:* Szederjes Anglia posztó kaput két Szinü vékony nyari Arany paszomántba szegett 1 [Sv; Ks].

2. kettős; dublu; doppelt, zweifach. *1749:* a' detentus ... az Szilágyi János házához bé menvén ... irtozatos I(ste)n ellen valo karomkodás (!) fokadott attával teremtettével szitkozodott és az meg irt Gazdát égetéssel fenyegedte ... meg kéváno(m) a' jure, hogj ... ézen két szinü vétkiert halallal bűntetessek [Torda; TJkT III. 258].

3. képmutató, kétszínűsködő; fățarnic, ipocrit; heuchlerisch. *1758:* Ez bizony ... corruptus ember, állhatatlan, változó elméjű, sok dolgokban igen levis s majd minden sinceritas nélkül való, irigy, kétszínű és egyéb emberi gyarlóságokkal megrakodott [RettE 59]. — L. még i.h. 291, 349, 407-8, 412.

4. *jog* kb. két jogcímű, két jogcimen birtokolt; posedat pe bază de două titluri de drept; unter zweifachem Rechtstitel besessen. *1742:* Ezen Faluban lévő s ezen M: részre valo két szinü portio eddig minden nyoltzadik esztendőbe(n) tartozott Birot álittani [Velkér K; Ks 4. VIII. 1].

5. *jog 1586:* Sara Leorincz deakne vallia ... Ne(m) tudok egieb ket zynw dolgat ... Igyarto Georgyheoz [Kv; TJk IV/1. 586].

kéttáblájú két táblás; cu două tăblii; zweitafelig. **Szk:** ~ *olaszfal. 1736:* Ket két Tábláju, zöld, kék, veres, és Sárga festekkel Virágozott olosz fal, vagy Cortina 1 [Mikefva KK; CU XIII/1. 156] ✱ ~ *üvegablak. 1674:* Ez háznak vagjon ket ket tablaju üvegh ablaki [A.porumbák F; UF II. 595].

kéttalpú ? dupla/kettős talpú; cu talpă dublă; doppelsohlig. **Szk:** ~ *saru. 1638:* egy kéttalpú sarut is hordoz vala, csak negyven pénzen is eladja vala [Mv; MvLt 291. 142a-3b átirásban!].

kettébarázdál barázdával kettéoszt; a împărți în două cu o brazdă; durch Furche in zwei Teile teilen. *1733:* Vagyon egy Darab szőlő melly Vagyon fel osztva ... Lu-

gosi Lászlo Ur(r)al két részre, az egy hassab szölött az közepin kettè borozdolván [Algyógy H; Born. II. XXIXa. 13 Bornemissza János conscr.].

kettécsap kettévág; a tăia în două; entzweihauen. *1770:* Rusz Alexa azonnal kezében lévő szekerczével ketté csapa egy jo vastag Csapo fát [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI].

kettecskén kettesben; în doi; zu zweit/zweien. *1831:* kettetskén által mentűnk Ábelhez a Fogadóshaz, és egy fertály Pálinkát nálla meg ittunk [Dés; DLt 332. 4].

kettédisztingvál kettéoszt; a împărţi în două; in zwei Teile teilen. *1808:* ketté nem distingváltuk az erdőt ... azomban az erdőt csipegette [Asszonynépe AF; DobLev. IV/378a Borbereky József lev.].

kettéesik kettéválik; a se desface/crăpa în două; sich (in zwei Teile) teilen. *1802:* Forro Lajos ... alig lépett kettőt nyomba találta a' Vasvillás kotsissa ... B. Bánffi Pál Ur eő Nagyságának, s olyant ütőtt edgyet réá ... hogy ha kalapja nem akadályoztatta volna az ütés sebességét ketté esett volna a feje [Mv; Born. XXXIX. 53 Susana Venus (19) cons. Iacobi Schreiber cauponis vall.].

kettéfűrészeltet a pune pe cineva să taie în două; entzweisägen lassen. *1662:* Ésaiás prófétát, amint sokan hiszik, ez király[a] fűrészeltette tetétül fogva talpig ketté [SKr 707. — [a]Manassé].

kettéhasad 1. a (se) crăpa/despica în două; sich (entzwei)spalten. *1568:* Henricus Aurifaber Inquilinús R(elic)te Marci Kadar ... fassus est Ezt hallottam hogy haborognak vala az Kadar Markosne leanya az Nemetneuel, es az Nemetne Egy Tekenọt wg wte az feiebe hogy kettén (!) hasada [Kv; TJk III/1. 214]. *1570:* Segeswary peter ... vallya ... Masnap mykor az Mayost megh akarta volna Swtthny felestekemre az felesege hogy az Nyasra akarya volt vonny kettheo hazadot ... Es latta hogy Appro Nywek voltak benne [Kv; TJk III/2. 114]. *1585:* Az Scholaba(n) ... az kemencze keteon hassot (!) wala, es eo magatol prẹter opinion(em) n(ost)ram le deolt [Kv; Szám. 3/XIX. 42]. *1636:* Horuat Simon ... megh szida Csizmazia Zuczy petitt ... mondva(n) hádgy bekett ... az poharnak, mert ugy utom az tanert az fejedb(e) hogy ketteo hásad [Mv; MvLt 291. 64a]. *1687:* csiak Miklos Peter Uram egyikhez ütöt volna Isten ötöt ugi ségellye' ugi ütte' volna a chieppel hogj mindjárást az fejé ketté hasadot volna [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1776:* elsőbb űtésivel a páltzám mindgyárt ketté hasadott [Szentbenedek MT; Told. 28]. *1846:* felvétetik Virág Lászlonak azon panaszos és mentő kerelme melyben panaszolja hogy Darvas János ... őtet kezébe lévő páltzájával ugy űtötte artzba hogy ortzaja ketté hasadat ! Darvas Lászlo ... vad modon kezébe volt paltzajával ugy vágott artzba, mingyárt ketté hasadt artzám s a vér el lepett [Dés; DLt 530/1847. 13, 27].

2. ketté osztódik; a se împărţi în două; sich in zwei Teile teilen. *1687:* Az eger előtt a Szabad fü hasadgyon ketté [Illyefva Hsz; EHA]. *1715:* celebralanak ... illyen örökös divisiot ... Vagyon a Töltesen belól egy hold föld ... kette hasadot a Felsó alla Bakcsi Feren(cz) Urame az also Bakcsi Istvan Urame [Étfva Hsz; Borb. II]. *1766:* nem tsak az két ház közötT lévő Vdvar(na)k kelletik ketté hasadni, hanem in Concreto kell érteni a' Joszágot, mintha ház sem volna rajta mert külömben Divisio aequalis non esset [Torda; TJkT V. 310].

kettéhasít 1. kettévág; a tăia/despica în două; entzweischneiden. *1598:* Eotwes Martonne Ersebet azzony ... wallia ... latam hogi hozza chiapa emez chiak megh iaidula monda Ahol bestie lelek kúrwa ... el veztel telliesseggel kette hasitad az feiemetis [Kv; TJk V/1. 149-50]. *1629:* kerekes Zűle kepeben jeot rea ... aual fenyegeti hogy az Zablyat az gegejenek veti es mind ala ketteo hasitya [Kv; TJk VII/3. 121]. *1636:* latam azt hogy az Cziganyak hozzak uonnyak, en azt tudam hogy kétte hasittyak [Mv; MvLt 291. 69b]. *1730:* ketté hasitom mingyárást a' fejedet [Türe K; Told. 28]. *1790:* Tengeri kutya Bőr kette hasitva ... 2 [Sv; Ks].

2. kettészakít/vág; a tăia în două; entzweireißen/trennen/schneiden. *1579/1687 k.:* Hoszszu mál pataka mellett két felől égy hold föld kit a patak ketté hasitott [Márkod MT; MMatr. 228]. *1620 k.:* Ázsiát és Afrikát az Veres-tenger hasítja ketté [BTN[2] 415]. *1655:* az nyéki határ szélyben ... ezen Tatrang vize ez mostani új arokásás által ez két felek határít alá ketté hasittya és határozza [Uzon Hsz; SzO VI, 202]. *1736:* vagyon egy darab föld, mellyet az Út és Patak kette hasitt [CU]. *1767:* ezt[a] a Falu patakja ketté hasitotta [Göcs MT; EHA. — [a]A szántóföldet].

3. kettéoszt; a împărţi în două; in zwei Teile teilen. *1580:* (A földet) keztük merny ... az elobi meg magyaraztatot halmokig azok az mellyek hasityak azo(n) walya púztat kette [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. *1715:* Vagyon voncz pataka mellett Szabo gödriben egy darab ketté hasitották a patak felől valo álla Bakcsi István Urame a másik Bakcsi Ferencz Urame [Étfva Hsz; Borb. II]. *1717:* kette hasittya a Karkos Pojánát, felit Igen patakához felit penig az Czelnai hatarhoz [Celna AF; EHA]. *1766:* az eddig közre birattatott Vdvart a' Fundusnak hátulso részihez mérsekelvén kell ketté hasittani eppen a' közepin [Torda; TJkT V. 308].

kettéhasíttatik kettéosztatik/vágatik; a fi împărţit în două; in zwei Teile geteilt/geschnitten werden. *1712/1777:* Vajában Néhai Sáros: Sámuel Ura(m)nak lévin egy Nemes Udvarház hellye, rajta lévő Udvarházzal együtt ez a' közepin ketté hasittatván ... a' más rész atyafiaknak tartoznak Florenus 10 házbeli részeket deponálni [Vaja MT; DobLev. I/79]. *1770/1771:* ezen Tábla ketté hasittatván ... Dél felöl valo része jutott ... a' Lugosi részre, a' más fele pedig a' Somlyai részre [Fejér m.; i.h. II/428. 3b].

kettémér a împărţi în două măsurînd; in zwei Teile messen. *1606:* Az eorekségetis kette mérék, Az Arúak reszekre az melj gymeólcz júta azt zedék mégh [UszT 20/191 Catherina relicta quondam Antony Agoston de Zentlélek vall.]. *1680:* Az szallogos Joszagokat penigh meriek kette s vessek nilra [HSzj *nyíl-vetés* al.].

kettémetsz kettéhasít/vág; a tăia în două; entzweihauen/spalten/schneiden. *1596:* az major haztol vynek el 12 veder ordat ... ket teómlöt kettj mechettek [UszT

11/107 Olah Radul az Amade faluj[a] estenan valo major vall. — [a] Cs]. *1598:* Bachy Janos ... wallya ... egi pincze tokot attam ayandekon Thúri Janosnak ... annak felette egi takaromatis ketteo meczette felet el vette [Kv; TJk V/1. 182].

kettéoszlik két részre osztódik; a se împărţi în două; in zwei Teile geteilt werden. *1598 k.:* Az Attjoktul maratt eoreksegh pedigh kettj oszolljon [UszT 13/93 Caspar Sofalúi de Malomfalú jb vall.]. *1590:* az eóreksegis ketti ozlik valamikor oztozasunk lehet [UszT]. *1604:* Az iozagh marha feleól pedigh teczik[a] hogi ... az Aszony resze marha az lianra szal, az Galfy Peter resze kette oszol, fele az liánie, fele Benedekfy Janosne Aszonio(m)e [i.h. 20/127. — [a]A törvényszéknek]. *1615:* az mi Jozagok akar itt Chyikban, akar egyebwt ualo helyeke(n) akar mely varmegyekben Salamon Kata Azonnal vadnak, azok kette oszollyanak [Cssz; BLt]. *1627:* elseoben az nenem tegie le azt az marhat, az melliet az ura az en aruasaga(m)ban el uitt uala (: ugimint :) negy eokeor, s egi üneö, hogy ezeket le teszi oszolliek kette [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27. I/5 Kouacz Georgy Czik Z Georgy végr.]. *1688:* ezeken kűűl ha mi marha, gabana, egieb ingo bingo bonomak résmobilisík uadnak, azok kette oszolnak [Ksz; BCs].

kettéoszt a împărţi în două; in zwei Teile zerteilen. *1546:* az menes zam zerenth harmycznegy ... Eezig Egyth yaryanak Eewzel, ozthan, ozaak kethe, fele, Legyen Egyke, es az masyk fele. Legyen, az masyke [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1577:* Szekelsegbely Jozagok feleollys teonek Illyen vegezest es rendelest my eleottwnk: Hogy a' my Eos Joszagok vagyon akarmy newen neweztessenek azokatys myndeneketh myndenwtt kette osztnak [Uzon Hsz; BLt 7]. *1585:* walamy eóreokseges áz meg holt gyeorgfi matetol maradtanak volna az eó attyoktol gagib⟨an⟩ és Kws galambfaluan Wduarhely székben, mindeneket igazán kette ozzanak [UszT]. *1597:* Az Azzony migh az Vra neúet viseli Addigh az Vra testame(n)túma zere(n)t biria az velle eggjtt zerzett feóldeket, Az teóbbit pedigh oszak ketti [i.h. 12/129]. *1671:* Az Dombon valo földet, Istenesen oszszák kette [Imecsfva Hsz; LLt]. *1688:* A mi cziplett buza, zab uagyon azt oszak ketti [Ksz; BCs]. *1864:* a követelésnek a törvény ugy vetett véget, hogy a virgos helyeket szinorral a mappán ketté osztotta [Atosfva MT; EHA].

kettéosztat a dispune să se împartă în două; in zwei Teile teilen lassen. *1585:* ezen Kwl minde⟨nt⟩ mind érdeön mezeön az kj eouek kette oztassanak [Gagy U; UszT]. *1589:* az my keöz penzwnk wolt aztis kette oztattam azon fogotth emberekel [Szu; i.h.].

kettérekeszt kettéválaszt; a despărţi în două; entzweitrennen. *1699:* Mint hogj az Udvart ketté rekesztettek az foljosotis kette kel detzkaual rekeszteni [Szőkefva KK; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbálához].

kettérendel kb. kétfelé/két részre választ; a despărţi în două; in zwei Teile/entzweitrennen. *1577:* Bęldy Janos Bodolarol[a] ... Es az Nehay Beldy Kelemennę Lazar Anna aszszon' Vzonbol ... My eleottwnk ezokayrtt in Summa ehez igyeneswlenek ... hogy ezeket[b] kettę rendelwe es el osztwa ... keotek magokoth eggyk az masyknak, hogy ez el rendelt es el osztott Joszagokban eltekygh megh nem haborgattyak eg'masth semmyben [Uzon Hsz; BLt 7. — [a]Hsz. [b]A javakat].

kettéreped kettéhasad; a (se) crăpa în două; sich entzweispalten. *1846:* Darvas János ... mikor felemelte kezébe lévö bottyát, 's ugy vágott artzul, hogy ortzám kettérepedt [Dés; DLt 530c].

kettéró kb. kettévág; a tăia în două (cu toporul); entzweihauen. *1756:* Ezen le dölt fát ki rotta vagy rotatta ketté ? kikkel ... ? [Póka MT; Told. 36].

kettérótat kb. kettéhasíttat/vágat; a dispune să se taie în două; entzweihauen lassen. *1756:* Ezen le dölt fát ki rotta vagy rotatta ketté ? kikkel ... ? [Póka MT; Told. 36].

kettérovattatik kettéhasíttatik; a fi despicat/împărţit în două; entzweigehauen werden. *1817:* a most szomszédositott Föld a közepén kette rovattatván, egész hasonfele részre Makkai Miklosnak örökös birodalma ala ment [Udvarfva MT; Told. 42].

kettészakad 1. kettétörik; a se rupe în două; entzweibrechen. *1582:* Gialaj Molnar Jstua(n) leania Anna Azzony ezt mo(n)gia, hogy mikor w szilagy Mihalt Zolgalta ... egiszer ... haza ióue riszegen ... ugj czapa az pallossal hozza[a] hogi az giertia kette szakada keziben [Kv; TJk IV/1. 60a. — [a]A feleségéhez].

2. elhasad; a se crăpa; sich spalten. *1779:* égy néhányszor az öklivel agyba föbe vert ... a' bőr a nyakamon egészen ketté szakadott vala [Kszeg; BfN Bh-i csomó].

kettészakaszt 1. kettőbe/kettészakít; a rupe în două; entzweireißen. *1582:* Regeny Georg kowach Az lewel el zagatasat ezzel teóbbity ... Az lewelet Az vraim mind eg Masnak Adogatak, es hog en kezembe luta vg zakaztam ketteó azt az lewelet [Kv; TJk IX/1. 89]. *1833:* egy rettenetes Szélvész ... Két Kalangya szenat derékba ketté szakasztott [Marosludas TA; Kf Miss.].

2. kettészakít/vág; a tăia/spinteca în două; zer/entzweischneiden. *1662:* a Sebes-Körös szép folyó vize ... a várast[a] ketté szakasztja [SKr 416. — [a]Nagyváradot]. *1695:* vagyon ... egy kis szena rét, mellyet a' Patak ketté szakasztott [Kelementelke MT; MMatr. 131]. *1695/1717:* Kőzép Agyban edgy föld az Árok ketté szakasztotta [Tarcsafva U; EHA]. *1786:* Volt Nehai Biro Sámuel Vrnak egy jo Darabb Tőrökbuza földgye a mellyet a Maros ető szakasztván fele tul maradot felit pedig lassanként a Berekhez öblögette a Maros [Nagylak AF; DobLev. III/620. 2a Kezdi György (62) jb vall.]. *1801:* a' Lonai Patak ... a' közepin ezen kaszálot ketté szakasztván meg iszapolta [Kendilóna SzD; EHA].

3. kettéhasít/szabdal; a spinteca, a face bucăţi; entzweihauen. *1584:* Botha Ianos ... vallia, Hallotta(m) hogy igy zidta Danch leorincz Viczey Andrast, The roz eb, Cwrwaneó (!), ha kezembe Akacz ketteó Zakaztlak [Kv; TJk IV/1. 360].

4. kettéoszt; a împărţi în două; in zwei Teile/Hälften teilen. *1753/1781:* Kun Gáspár ur ... hanem az öttsivel

(me)g osztozott, a Jószágot ketté szakasztották [Pojána H; JHb LXXI/3. 216].

kettészakasztatik 1. kettéhasíttatik/vágatik; a fi tăiat în două; entzweigespaltet werden. *1779:* Az Falu végin Czirbis földből a' patak által kettészakasztatott (sz) [Nagysajó BN; EHA].

2. kettéosztatik/választatik; a fi împărţit în două; in zwei Teile/Hälften geteilt werden. *1735/1760:* Ezen nyóltz kötél szélességén (!) és hoszszan el nyulo gyepes láb föld a közepin keresztűl ketté szakasztatván ... az edgyik láb ... juta B Szentkereszti[a] és Antos György Uraimék(na)k nyilakban [Elekes AF; DobLev. I/160. 3. — [a]Az *András* kn tollban maradt].

kettészegik el/kettétörik; a se rupe în două; entzweibrechen. *1570:* Peter Benedek ... ezt vallya, hogy Borbely Marthon Byro vra(m) Akaratthyabol hytta volt ewtet hazahoz Byzonsagwl Thymar Janossal egetembe hogy megh Lassak labat Kowach Kalaranak ha Twros volt vagy megh Menywlt De eok egyebet Nem lattak Rayta hane(m) hogy ketthew zegweh volt [Kv; TJk III/ 2. 55]. *1597:* Attúnk egi zegeny Embernek kinek az egik laba ketteo zeget volt Egressj Marton Newnek isten newbe f — / 25 [Kv; Szám. 7/III. 23].

kettétör a rupe în două; entzweibrechen. *1570:* Zeoch Antal ... vallya, hogy ... akarya ky vonny zablyayath Istwan ... Nagy Jmre ky vezy kezebeol es az holna alath Akarya volt kettew therny [Kv; TJk III/2. 195]. *1588:* voye (?) Lwcaczy neweo vaydaia fel vewen egy szalma zalat az feoldreol ketteo teorwen monda czyak ennynek tartia Sombori Lazlo vesseleni ferenczet az ty vratokath [Zsákfva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. *1638:* Borsai Miháli (38) ... Fatetur ... Latam hogi Kerekes Szabo Istuan egi darab fat kapa es meg utógete[a] az maga wduara(n) ... Pete Szócz Istuanne Borbara Aszion (20) ... Enniuel tobbiti hogi az fais kette tóröött raita [Mv; MvLt 291. 160b. — [a]Csiszár Istvánt]. *1730:* egy küvel ugy meg hajitotta hogy a' kü a' fején ketté tört [Türe K; Told. 28]. *1769:* Tit. Sándor Mihály uram Harka nevezetü Czigány Jobbágya ... a Putzi András kargyát ketté törte a térgyin [Agyagfva U; IB. Goro György (38) pp vall.].

kettétörés rupere (în două); Entzweibrechen. *1846:* Ezen Hidnak ... huzo gerendái (: Durchzug :) mind két végin elrothadtak, folyo Gerendái ... a' rajtok fekvö nagy terük mián a' ketté törésig le görbedtenek [Dés; DLt 858/1847].

kettétörik 1. a se rupe în două; entzweibrechen. *1574:* szepregj (!) Pal ... ezt vallom ... eg hittwa(n) sekerce vala nala(m) Azt kapa vg vtte hoza, az keo falt talala, ketteo torek az nyele [Kv; TJk III/3. 356c]. *1587:* Az korong vasat[a] megh hozzabitattuk, az Perpencze ketteo teoreott volt megh chinaltattuk veottwnk ahhoz egy Toroczkay vasat d. 20 [Kv; Szám. 3/XXXII. 12. — [a]A malomhoz tartozó]. *1623:* Az ebedleö haz menyezëty le zakadot ... az gerenda ketteo teort [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1679:* Lengyel orszagi, rakott tabla mézes pogacsa, eggyik kettó torott nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 107]. *1715:* Betski Miklos Vram ... pallossat ki vonvan, Szalavesztrahoz vága velle, de az pallossa kette törek [Szeszárma SzD; SLt 29. Y. 24]. *1762:* Páskully György is megüte Kováts Sigmondot egj rovással, hogy mindgjárt ketté törött a Rovás rajta [Hagymásbodon MT; Told. 48].

2. (vkinek vmely testrésze) eltörik; a se fractura/rupe (un membru al corpului); (irgendein Körperteil/Glied js) brechen. *1625:* Seres Ambrus es Janos Deak varadj Katonak ... erkezwe(n) ... Az Egjknek laba ketteö teöreöt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 111]. *1737:* Lowamnak lába ketté tört [Dés; Jk 228b]. *1767:* edgyik keze és edgyik lába ketté törött [Majos MT; Told. 26]. *1794:* a Nyak perecze ketté volt törve, mely mián az egész Kezét még tsak meg sem mozdithatta [Somlyó Sz; BfN Dobozolt anyag X].

kettétörött rupt în două; entzweigebrochen. *1657:* Egy kette teöreöott Aranias villaczka [Mihályfva NK; JHb XXII/42]. *1772:* (A malomkerék) nem forgását okozza a meg kivántatott habzonak egészszen ketté törött volta [Csüdötelke KK; JHb LXVII/2. 361].

kettévág 1. a tăia în două; entzwei/zerschneiden. *1629:* váltottunk az pohárnak aranyazására egy aranyat 3. d. 50. Az arannyal meg nem értük, hanem egy aranyat ketté vágván, teszen fele f. 1 d. 90 adtam az ötvesnek az pohár aranyazására [Mv; EM XVIII, 56]. *1632:* Kouacs Janos vra(m) azt mondotta hogi az Szanto Martonne giermeket kette vagia ha az ó eletire megie(n) [Mv; MvLt 290. 99b]. *1699:* elsöbe Nyega Mihaly vagott kette az Kapu Zabe mellett egy karot [Rücs TA; KvAkKt 344]. *1753:* látám hogy az kezin lévö kis ujja ketté volt vágva [Erdőalja KK; Ks 38. X. 10]. *1780:* meg találtuk ... az agya alatt egy általagba[a] ... sarloval vágták volt ketté, igen jol is ismérszett [Grohot H; Ks 113 Vegyes ir. — [a]A szalonnát].

Sz: *~ja a gordiuszi göcsöt. 1820:* Tsudálkozomis én azonn Tkts Ur, hogy az Uradalmi Tiszttség még a' legelsö panaszra ketté nem vágta azt a' Gordiusi götsöt! [Körösbánya H; Ks 119e Ovári György Kakutsi Sándor uradalmi inspectorhoz].

2. két részre/kétfelé vág; a tăia/împărţi în două; in zwei Teile/Hälften schneiden. *1807:* az Ut mellett egy horgos borgos árok jár el, a melyj árok nemelyj heljen a réá jaro földeket vágja ketté, és Csegjeket csinál [Szentbenedek MT; Told. 37]. *1831:* meg probáltuk a' régi Kapjoni ut mellett levö Buzás Ferentzne Örökös földet, a' melyet az ut keszitéseel kette vágtak, és a ... Horváth György Háza után járo Nyilat ... ugy találtuk hogy Téglának leg alkalmatosabbak [Dés; DLt 625]. *1864:* iten foly a Pajkrol eredö viz Nyiresen[a] által lefelé Bábonynak ahont is Bábony helységét kettö vágja [Bábony K; KHn 280. — [a]Tőszomszédos település] | Szárhegy régentén Zárheginek iratott minden kétség kivül azon kopacz dombrol, mely ... az egész vidéket ketté vágni látszatik [Szárhegy Cs; EHA].

3. átszakit/vág; a sparge/tăia/strica; durchreißen/ schneiden. *1763:* a' Falunak nagyob része ide jött fejszével, kapával, és Lopáttal, és ezen elöttünk valo Gátott ketté vágták | Titt. Rutkai János Uram a' Gátot meg jegyezvén mondotta minékünk itt vágjátok el, miis a' fejszével, kopával a'kitöl mivel lehetet néki rohontunk; és a' meg jedzett hellyen ketté vágtuk a' sztupaturát, és a' Vizet meg eresztettük [Szecsel Szb; JHb].

kettévágat kettőbe vágat; a pune (pe cineva) să taie în două; entzweischneiden lassen. *1650:* ha haza Jö kovaczi Peter vram kette vagattia az aito Szömöldöket [Keresztúrfva U; UszT 8/64. 64b].

kettévágatik két részre/kétfelé vágatik; a fi tăiat în două; in zwei Teile/Hälften geschnitten werden. *1770/1771:* a' fen írt örögek utmutatása szerént ki tzirkalmaztatván körös körül, ezen Tábla keresztül ketté vágatott borozdálással [Fejér m.; DobLev. II/428. 17a].

kettévágattatik kettévágatik; a fi tăiat în două; in zwei Teile/Hälften geschnitten werden. *1812:* ezen ... két Berek a viz follyamattya által meg külömböztetett és a Marosnak egy Águ folyamattya által ketté vágattatott [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 15b. 6a].

kettéválik kétfelé esik; a se desface în două; entzweifallen. *1582:* Ersebet Zekel Balasne ... vallia, hogi latam hog mikor Jsten Az Lowal megh niomodot Azzonnak Az giermeket Ada ez vilagra, Az gyermeknek kewes hea hog' ketteó nem valt vala a feye [Kv; TJk IV/1. 16]. *1823-1830:* Eszem hát a sarkalat kenyeret, midőn szinte a végére jutottam, kettéválik, nézem, hát közbe vajjal meg van kenve [FogE 203].

kéttokú kéttokos; (prevăzut) cu toc dublu; mit zwei Gehäusen versehen. *1806:* Egy két toku Zsebbéli Tombák ora [Ne; DobLev. IV/897 Árva Szántó Sándor lelt.].

kéttornyos kéttornyú; cu două turnuri; zweitürmig. *1823-1830:* Az elragadott zászlót azután felszentelték a pápisták ... Ez pedig történt még a jézsuiták idejében, mert a piaci kéttornyos templomot ők építették volt [FogE 123-4].

kettő I. *számn* 1. doi, două; zwei. *1561:* Az myntt hogy chehek lewele azt tarchia, hogy ... hewteos Chehmesterek legien kettheo, es minden holnap⟨on⟩ az Eotwesseket megh proballia ha io ezewstbeol mywelnek [Kv; ÖCLev.]. *1562:* Ha valami ket farkas hatatis thalalnanak kethot lattassa megy kegelmed [Szúv; BesztLt 67 Joan Thorma comes com. Zolnok interioris Gr. Timar beszt-i bíróhoz]. *1573:* Takach Balas Azt vallya hogy ... Jeot volt az eo felesegehez Kadar Antalne Es vgian lelkere kerdette hogy meg Mongia ha myt Thwd Attiafiwsagok feleol, vgy Monta hogi az ketteonek Annyok egek voltak [Kv; TJk III/3. 241]. *1633:* Az Lidert kéó megetis tudok Egi darab feoldet, de ne(m) tudo(m) Egi hold feolde, ketteóje[a] [M.nádas K; RLt I. — [a]Értsd: kettő-é]. *1659:* kathanak jut ket kappa ernek az kette f. — / 50 [Kv; RDL I. 143]. *1668:* aranyas tőtt Palástot aranyas Keszkenyot Parnat ketőt mind az eós helyről vitte el [Szentsimon Cs; CsÁLt 27. 1/27 Boros Janos (60) pp vall.]. *1699:* Negy Vekony abrosz kette Sahos krakai [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150]. *1849:* Béres szekeret ha bár kettőt ném álithatunk telyes lehetetlen gazdaskodni illy moddal [Hosszúaszó KK; Born. F. le Bartha György Török Sámuelhez].

Szk: ~ *vagy három* néhány. *1590 k.:* Ludaym fiaywal Egyeteomben ot Jarwa(n) az viz mellet az En saiat feoldeme(n) rea meont es ketteot vagy harmatis megh vteot benneok [UszT]. *1644:* hoztak vala ... Ezwst kalant ketteote vagj harmat [Mv; MvLt 291. 429a]. *1729:* A Loval es szekérrel való postálkodás ... sok volt, annyira hogj el romlott, kettő vagj haromnál nem is maradott a Faluba több [Sövényfva KK; TSb 51] ✱ *bár ~t szól vkivel* bár egy-két szót vált vkivel. *1823-1830:* Ez a szabóné ... kér, hogy ha most estve lehetne most, vagy legalább reggel hét órakor menjek az ő, ti. a szabóné házához, hogy a leány bár kettőt szólhasson velem, vagy írjak neki, mert erőszakkal is hozzám jön [FogE 292] ✱ *egy vagy ~* néhány, egy pár. *1570:* Zwfogastol es Nyillalastol Job orwossag ennel soha nem lehet, Mint ez[a] ... kössek zyuere auagy oldalara, es meggyogyul egy oray auagy kettőig [Nsz; MKsz 1896. 372. — [a]Köv. a részl.]. *1644:* Racz Jakab ... Mutata oth Valami vérth, latek Egj Czepete vagj ketteót, de miczoda ver uolt Ne(m) tudo(m) [Mv; MvLt 291. 434a] ✱ *hol ~, hol három. 1772/1802:* amint mentűnk a Cometaneusakkal edgygűtt az Erdőn, a Bezdédi[a] Lakosok közűl hol kettő, hol három ... a Jegyes fáknál meg vonták magokat [BSz; JHb LXVII/3. 140. — [a]SzD] ✱ *mind a ~. 1573:* Maradek peter ... Azt vallia hogy ... az Darochy Ianos Maioraba tamadot volna az Twz es vgi Ment volna eleb, Annyera hogi mykor oda Iwt volna hwl a Kis zoros vagion az Kakas Andras es Hennig Iacab zeowenye keozet ... Mind a ketteo egh volt, Latta hogy Mind ketteot valaztig vonzak volt [Kv; TJk III/3. 187]. *1674:* Vagyon más egy veres aranyas Tabit szaknya ... mind a kettő Vall Nélkül vagyon [Beszt.; WassLt 72/6] ✱ *vagy ~. 1600:* Molnar Janosne Kis Sophia azzony ... vallya ... ez ket zeoreos legeny ... egy bor Jwo chiuporbol Iznak vala ... az darabantok keozzeol vagy ketteo Jeotth vala [Kv; TJk VI/1. 454]. *1720:* Gyermek Lovak promiscue minden szőrűek harmadfű, negyedfű, ötödfű, és vagy kettő köztök hatodfű es hetedfűekis vadnak, nro 31 [Szurduk SzD; JHbK XXVI. 12].

Sz. *1653:* Az én apám Nagy Szabó János az elmult karácsony tájatt, hogy Konkolyt[a] Régennél megverék, legottan felkészült minden házanépével s gyermekével, és többen is a városi főemberek; és látván, hogy e télen a had ugymint a Sigmond pártja[b] itt Vásárhelyt telel, és azokkal együtt lakni nem jó — mert a szerencse is kettő — itt hagyák azért a várost [ETA I. 68 NSz. — [a]Székely Mózes egyik vezérét, Konkoly Péter hajdúkapitányt 1601 karácsonyán. [b]A Báthori Zsigmondé].

2. *ketteje, kettőnk, kettejük* több hasonló dologból, személyből, tárgyból kettő; doi, două (dintre mai multe lucruri, persoane asemănătoare); zwei (von mehreren ähnlichen Dingen, Personen, Gegenständen). *1570:* Karas Myklos, Ezt vallya, hogy Esmerte Markos Antalnak az atthiat Mind Annyat ... harom lowok es ket Tehenek Maradot volt az germekinek, Annakis kettey az hazba Eget volt [Kv; TJk III/2. 136b]. *1583:* Molnar Gergely vallia Eorizeok valank Es mikor eggywt meeg tizen egy ora vtannis Rezegeskednenek a' korchoma(n) oda terenk vagy harma(n) hogy lassuk michoda emberek ... Azonba ketteonket le wtek [Kv; TJk IV/1. 212]. *1592:* esmerte Gergelt, Jakabot, Albertot, es Andrast ... kinek kettej vgian ot megh holt, Az kettey most is elnek [Dés; DLt]. *1627:* Eoregh feiös tehen Nr. 58 az eotuen kettey alat boriu vagion, Negje boriuzo, kettei Tinos [Mezőrücs MT; BLt]. *1647:* harom ablak ... az egyk rámas az kettei pusztá(n) vagyon [Solyomkő K; SLt GH. 5]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Ország Háza ...

Őregh ablaka volna haro(m) de ketteinek nagyub részét bé rakvan, hattak mindeniken vas keresztes kicsiny ablakoczkat; harmadik őregh ablaka rostely nelkül valo [Vh; VhU 502, 515]. *1734:* Halott felett valo egj praedikatiotol az eddig valo usus szerint lészen 3 :/: 3 márjás, ket praedicatiotol a kettöjök(ne)k eö kglmek(ne)k[a] leszen egj Tallér [Dés; Jk. — [a]A két ref. papnak]. *1770:* en Nemes György és Marina Gábor Irtás Földön lakunk és a kettönknek helyeert tsak 12 Napi Szolgálatott kivánt az vraság mikor oda szallottunk többet nem [Babuca Sz; IB]. *1798:* (A házban) paraszt Kályhákból való Kementzék, és füttök találtattak, mind a' kettejeknek tüzhellyek párkányaikra nézve fábol, és fa lábokra téglákból ki rakattattva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27].

3. *ketteivel* kettősével, kettőnként, párjával, párosával, páronként; cîte doi/două; zu zweit. *1584:* Veottem 15 Zegét az sylepnek eoreg Zarw zegeoket ketteyüel p(er) d 1 tezen f — d 75 [Kv; Szám. 3/XIII. 5 malomszám.]. *1589:* Elseoben veottúnk Kyss oklosson Dan kenezteol ... Myluarat 67 Az Mylwara keteyúel tezen egy Johot [Kv; i.h. 4/XII. 13]. *1593:* az ket penzes kenieret ketejwel attam egi Penzen mert mind eozwe penizledet wala [Kv; i.h. 5/XII. 5]. *1731:* En aban az igen firges buzat atam el ket száz ket vikat, ketteivel egy forinton [Varsolc Sz; Ks 83] | E Szabo Samuel Atyánkfia kettejevel harom márjassával meg edgyezvén, tartozik az arrát meg fizetni, A bornak penig ki arulására, sine praetensione facultaltatik eö kglme [Dés; Jk 411b]. *1793:* A' Bor adás, vagy vevés irántis mindenűtt Curiosuskodtam ... itt Hadadba[a] probálgatta egy Őrmény, kettejivel egy Német forinton hogy vegyen Nyoltszász vedret, de ugy nem kapot [JF 36 LevK 366. — [a]Sz].

Sz. *1671:* Más nagy dologra nézve is ketteivel vannak kebelemben kigyóim [TML V, 428 Rédei Ferencz Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

II. hr-os alakban hsz-szerűen; cu sufix adverbial, avînd valoare de adverb; adverbial mit Adverbialendungen. **1.** *ketten* két személy együtt, kettesben; în doi, două persoane împreună; zu zweit, unser/euer od. ihrer zwei. *1560:* Replicalni akariwk hogy az my Atyank Lepseny Istvan ... két kew házat Csináltatot nekyk ketten ... sok kewltseggel [Kv; SLt ST. 6]. *1568:* Matthias Nyerges ... fassus e(st), Ezt tudom hogy zaz lǫrinc fyaual ketten wǫttwnk vala ket zaz bǫrt, iuh bǫrt [Kv; TJk III/1. 189]. *1578:* my batory elek vrönknek (!) attuk eg Jobagonkat Jambor Palt Dyosadban lakozot zalagban tyz forintban ... birnj, Jg hog ew Kegelmetol meg ne valthasa senkj hanem mj Keten egienlö akaratal [Diósad Sz; WLt]. *1590:* Az Rawaskor tudom hogy Tyboldban lakik vala Demeter Janos ... az eócze Demeter Peter adta az Janos Adaiath kette(n) eötue(n) penz vala az ö Adajok [UszT]. *1668:* meg kerkedek vele ez az Miklos, hog' keten Czelekettek [Kászonújfalu; CsÁLt F. 27. I/30]. *1767:* eök ketten a sok Magyar Legényektöl el akarván venni az Hegedűst, Tudom hogy ebből kezdették eök ketten a verekedést [Betlensztmiklós KK; BK]. *1846:* ha bátsi fogja azt irni hogy mű ketten el igazithassuk, fel mégyek és igazitsuk a leg jobban azon Joszág dolgát [Böszödújfalu U; Pf. Kovács Sándor lev.].

Szk: ~ *hordó cseber*. *1741:* Ketten hordo Cseber [Somkerék SzD; MúzRadák]. *1753:* ketten hordo Nagy Cseber [Beresztelke MT; Told. 19] ✱ *ketten-ketten* **a.** kettőnként. *1610:* Jutot nekik kette(n) ketten eött keö so [Kv; RDL I. 6]. *1736:* (A temetésen) ... az keserves-fogók mentenek az keservesek házában, ottan az fö-gazda elrendelte volt ketten-ketten egy-egy keserves asszonyt fogtanak [MetTr 408]. — **b.** kettesével. *1618:* Itt, Kegyelmes uram, most igen nagy frequentia lészen: most mind az velencei fökövet s mind az flandriai beérkezett ketten-ketten vadnak [BTN[2] 172]. *1677:* Békességes időben az határ szélyben Moduva felől Ghemes váránál minden héten ketten-ketten szoktak őrt állani, avagy strásálni [CsVh 63] ✱ *mind a(z)* ~. *1630:* mind az ketten az aztalra keöniökleöttenek vala, s ugi suttoganak de nem tudom mit beszellettenek [Mv; MvLt 290. 195b]. *1686:* Mind a ketten reá hajlának edgy más akarattyára, azutánn ugyis birták [Kőrispatak U; Pf]. *1763:* Midön eszre vették volna az Háznak gjuladását, nem hogj hirt tettenek volna, hanem tudván egj más vétkét mind az ketten az háztol el szaladtanak [Torda; TJkT V. 153] ✱ *vagy* ~ egy-ketten, egynéhányan/páran. *1570:* Margith Azzon, Zabo ferenchne ... vallya, hogy Mykor Az Dabo peter Atthiafiay az Azzonnepek mynd wrokal egetembe Altal Jeottenek volt Dabo peternewel perleny, Az Azzonnepekis voltak egy nap vagy kettěn Az ew hazanal [Kv; TJk III/2. 168].

2. ~*be* két részre/darabra, ketté; în două părţi; entzwei, in zwei Teile. **Szk:** ~ *hasít*. *1801:* Délről valo részit[a] ... a Völgyből le jövö nagy árok kettőben hasittya [Légen K; EHA. — [a]A földnek] ✱ ~ *tör*. *1825:* Vagyon az Udvaron[a] egy kemény tölgyfa rostellyos Fogoly Kalitzka, melynek ajtoján van két vas pánt a felsö kettöbe törve [Dés; DLt 595. — [a]A városházáén] ✱ ~ *tört*. *1700:* Balog István Ur(amna)k nyil szerint jútat egy sima boglaros parta Eö, egy Aranyos Pohár egy kettőben tört ezüst kalan [Ne; DobLev. I/59] ✱ ~ *vág* **a.** kettéhasít. *1879:* Szalag helyett 2 méter atlaszt vettem ... melyet kettőbe vágtunk [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — **b.** kettéoszt. *1810:* Dosa Farkas Ur egy reszröl; más részröl ... Dobolyi Sigmond Ur kérének és egyszersmind arbitrálanak is: hogy még az eddig elé osztatlan az az Excindálatlan Csibi és Nagy Martnál Lévö Kaszállo Reteket vágnok kettöbe [Nagylak AF; DobLev. IV/928].

kettődfű két évben járó, másodfű; de doi ani; zwei Jahre alt. *1827:* Egy harmad Fö Esztendös Bika ... más kettöd fö Esztendendös Bika Süldö [Mocs K; Told. 39].

kettő-három I. *számn* egypár/néhány; cîţiva, cîteva; ein paar, einige. *1665:* Úgy is jovallja az úr, elsőben kettőt-hármat[a] kellene meginditani próbául [TML III, 386 Teleki Mihály Bánffy Zsigmondhoz. — [a]Szánat; a levél kelte: jan. 13]. *1727:* az Falunak leven közönséges bőv Széna fűvei, mikor abban osztanak nemellyek a' Szegényebbek közzül, kettö, három áll egy rudra [Mezöcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. *1810:* kezében levö darabotska fuszujka karoval kettőt hármat ütött rájok [Dés; DLt 82]. *1840:* a fak öszve hordása nem ugy eset a hogy az emberek Bosla Urammal edgyeztek mert vagy kettö háram betsületes volt de többi tsak fel válrol beszéllet mikor szollitattam a fák öszve hordasa iránt [Várfva TA; Bosla].

II. hr-os alakban hsz-szerűen; cu sufix adverbial, avînd valoare de adverb; adverbial mit Adverbialendungen: **1.** *ketten-hárman* egypáran/néhányan; cîţiva

(inşi); ein paar, einige. *1640:* Nagy Péterné miatt meg is akartak löni az katonák engemet, mert azt láttam, hogy ketten, hárman is kijöttek az házbol s az többi addig ott bánt vele [Mv; MvLt 291. 233a-51a átírásban!]. *1784:* Vadnak igen szamoson helységünkb(en) kik ketten hárman azon egy haz hellyen lakván nagy szorossagb(an) és nem tagas Joszagb(an) ... külso appertinentiat majd semmit nem birnak, megis ... kinek kinek a Taxat rea vetik s' meg veszik [Torockó; TLev. 4/9. 13a].

2. *kettőnként-hármanként* kettesével-hármasával; cîte doi-cîte trei; zu zweit-zu dritt. *1662:* die 28. Decembris, szintén Aprószentek napján ... kettőnként, hármanként ... a városba[a] bejövén ... kapun strázsáló őrzőkre rohanván, egynéhányat bennek meglövöldözének, levagdalának [SKr 682. — [a]Nagybányára]. *1662 u.:* mindenek Barcsai körül Rákóczi jövetele miatt nagy felelemben voltak ... kettőnként, hármanként és csoportonként is, kik alattomban, kik penig nyilván ... a Barcsai táboráról mind haza oszlottak vala [ETA IV, 292 Enyedi István eml.].

kettő-kettő I. *számn* **1.** vmiből mindeniknek kettő; cîte doi/două; je zwei. *1653:* Az leianioknak az kik maradnak tőlem mindeniknek czinaltason fiam egi egi szokniat ... agion az ennimből ket ket abrosz lepedőtis kendő keszkenőtis mindeniknek ketót ketót [JHb XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsánna végr.]. *1725:* (A) Jobbagyok minden Eszténdőben tartoznak adni karátson Tyukjat kettőt kettőt [Toplica MT; Eszt-Mk Inv. 21]. *1740:* Az jobbagjok(na)k és Sellérek(ne)k csak aratáskor és kaszáláskor jár dietim két két czipójok, az idegen usorások(na)k penig három, az asztag rakók(na)k csak kettő kettő [Gyalu K; BfN].

2. kettenként, kettősével; cîte doi; zu zweit/zweien, paarweise. *1681:* Ezek négy vasfutatók, edgyik-edgyik héten ketteő-ketteő dolgozik, a ketteőnek szoktanak fizetni egy hétre más fél forintot. fl — 1/50 [CsVh 99]. *1720:* Az Udvar Haznal Tanáltatott ... Sodor 4 Bog haj 4 Ennek harmaban vagion ketto-ketto őszve varva [Alparét SzD; Ks 35. IV. 1].

II. hr-os alakban hsz-szerüen; cu sufix adverbial, avînd valoare de adverb; adverbial mit Adverbialendung: *ketten-ketten* kettesével; doi cîte doi; zwei zu zwei. *1619:* Negyedrészben mentek az gályai kapitánok felöltözve ketten-ketten, ezek után gyalog csidások[a] [BTN 378. — [a]Értsd: dzsidások].

kéttörőjű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *kásatörő* kéttörös kásaőrlő; piuă de făcut păsat cu două piluge; Grützmühle mit zwei Stampfen. *1699:* A Malom házzal által ellenben ... két törőjű kása törő minden kességivel hát vedres üstivel együt [Szentdemeter U; LLt].

kettős, kettes I. *mn* **1.** páros; dublu; doppelt. *1583:* Was Gergely es Zabo Georgy ... valliak ... eg ezwst kupat Nem Ada megh Eotweos orban ... Magiary Jlona Azzony penigh vrawal eozwe azt mondak No Io Orban vra(m) am lassad De ... amely kupat meg tartazzys azis ketteós az az egbe lart vala [Kv; TJk IV/1. 190]. *1703:* Egy asszony ember fejére valo kettős Arpa fő Scholiumbol valo, jo féle gyöngyel sürün rakot [LLt Fasc. 115].

Szk: ~ *karafina* páros üvegpalack. *1782:* Egy kettős fa alajnak etszetnek valo karaffina [Nalác H; CsS]. *1803:* Egy tört talpu faolajos és etzetes hajagos egybe ragadott horgas száju karafina ... Más ehez hasonlo ép horgas nyaku kettős karafinák [Ne; DobLev. IV/858. 2b] ✱ ~ *kerekű* kétkerekű. *1679:* Apro madárnak valo, kettős kerekű, veszszős kalitka [Uzdisztpéter K; TL Bajomi János inv. 31-2] ✱ ~ *késő* két késhez való. *1589:* Egy Aranias kes hywely ketteos kesw [Kv; KvLt Vegyes I/2. 32]. ✱ ~ *oszlop. 1856:* Egy jo állapotban lévő Törökbuza kas kettős oszlopokon náddal fedve ... materiáléja mint t.i. oszlopai cserfából és oldalai fenyő leczekből álván [Mezőbánd MT; TSb 39] ✱ ~ *pohár* egybejáró pohárpár. *1793:* Kettös kék virágos ... tsukulátés poharak [Kv; TL] ✱ ~ *tiló. 1824:* Egy Kettős Tilot vet Tasnádi Pál [CsV].

2. ~ *rovás* páros rovás; răboj compus din două beţe; Doppelkerbe. *1781 k.:* A' Juhok és Bárányok a' Konyhák számára vitessenek kettős rovások mellett [Told. 27].

A régiségben, sőt a népi életben korunkig terjedőleg főként az állatállomány számontartása kettős/páros rovásbot/pálca segítségével történt. A páros rováspálcára hosszában pontosan egyméretű két darabja úgy illesztendő össze, hogy a rovásjel mind a két pálcán azonos legyen, és így mindkét félnél, a számadónál és a számvevőnél (gazdánál) kölcsönösen ellenőrizhető legyen a számadás állása (L. erre NrLex. IV,375-6).

3. ~ *főispánság* kb. társ-főispánság (két főispán egyidejű hivatali tisztsége); exercitarea funcţiei de comite de către două persoane (concomitent în acelaşi loc); doppelte Obergespanschaft (gleichzeitiges Amt zweier Obergespane). *1736:* Mindenik vármegyében két főispán volt, az egy Hunyadvármegye és Partiumbelieken kivül; ez egyikért azért volt, hogy egyik gyakrabban az fejedelem mellett volt, az másik az vármegyét igazgatta, vagy mivel akkor sokat táboroztak, egyik az hadban ment, az másik otthon maradott ... Azért is volt az vármegyéken az két főtisztség, hogy az nagy emberek inkább consolálódjanak és hogy egyik az másik miatt ne éppen azt cselekedje az mit akar ... hogy maradváinknál nagyobb világosságban légyen a kettős főispánság, kik voltanak főispánok legutól Erdélyben ... rövideden leírom[a] [MetTr 411-2. — [a]A nevek fels-a után megjegyzi: Ezeknek egyenlő hatalmok volt].

4. dupla; dublu; doppelt. *1736:* Az ifjak penig nyárban ... fekete süvegeket viseltenek ... Az süvegnek azon alsó részin ... hasadék volt az melyen kiereszt(vén az sinórt, megczifrázták ... azon sinór végin kettős volt az a sinor melyeken föl s alá járo gomb volt ... mikor nyargaltak ... azt az sinórt az torkok alá tették, s az emlitett fel s alá járo gombbal megszorították [MetTr 348].

Szk: ~ *ajtó* dupla ajtó. *1694:* (A fagrádicsnak) az közepin temerdek kőfal altal az Bastyakon vagyon egy erős temérdek deszkábol csinalt Vastag Vas sarkos pantos reteszes es retezfős kettős Ajto [Kővár; JHb Inv.]. *1796:* Kettös vagy duplás ajtó edgyik ... ó fa zárral [Déva; Ks 76. IX. 26] ✱ ~ *aljú* duplaaljas. *1849:* egy kettős ajju női diszelmeket tarto négy szegü polituras asztal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *gallér* dupla gallér. *1791:* Köpenyeg ... fejér Lintzertzájg béllésü kettős Gallérral [Dés; DLt hiv. nyomt.] ✱ ~ *karikagyűrű. 1651:* Edgy kettős Karika Gyúrú edgy Gyemant benne s edgy Rubint [WassLt Wass Judit kel.] ✱ ~ *szál* dupla szál. *1879:* Rózát láttam Vásárhelyt ... válogа-

tott valami — ruhanémüeket. Bizonyosan azt ügyelte, hogy jó tartós legyen, kettős szállal szövött, szíjas lennel bevert, elnyűhetetlen [PLev. 54 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ ~ *tászli* dupla kézelő. *1770:* Egy pár virágos Fatyol Ing ujj, ahoz valo belső Gallér, kettős Taszli az szelin aranyos Blonding kőtés [Kiseskülő K; RLt 0. 4]. *1789:* vettem kezemhez ... 1 Rendbéli veszszős patyalat magyar Őltözetet ki csipkézve kettős tászlival, elő ruhával belső gallérral együt [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.] ✱ ~ *tetejű. 1810:* Vagyon a' Léányok háza ... vagyon benne egy ... kettős tetejű, gombos párkányos ajto nélkül valo kementze [Doboka; Ks 76 Conscr. 37] ✱ ~ *zár. 1805:* Egy fekete fa Aranyozott Bronzébann kőrős kőrűl virágosan pántozott Anglia Láda, kettős zárral [Mv; TGsz 52].

5. kétszárnyú; cu două canaturi; zweiflügelig. *1789:* Ezen nagy Patika Háznak az Uttza felől v(alo) Ajtaja kettős, és két fele nilo [Mv; ConscrAp. 90].

Szk: ~ *levelű kapu. 1785:* A Csűr fenyő boronabol epült ... igen jo sub fedellel fedelezett, kettős Levelű Sarkokon forgo kapui mind két felől [Miklósfva U; Ks 73/55].

6. kétrekeszes/részes; cu două despărţituri; mit zwei Verschlägen. *1757:* Egy kerek gabonás kas, kettős cir. őt vékás [Nagyercse MT; Told. 36].

Szk: ~ *fiók. 1789:* Nagyobb és kissébb Üveg Dugok egy kettős fijokban [Mv; ConscrAp. 44] ✱ ~ *rejtek. 1787:* Egy zöld festékü Záros rejtékés Láda ... Ezen Ládában, 's ennek kettős rejtekjeiben találttattak[a] [M.igen AF; DobLev. IV/777. 2. — [a]Köv. a fels.] ✱ ~ *szuszék. 1688:* Az malom hazb(an) egy öregh deszka szúszék kettős [Csicsógyörgyfva SzD; BK].

7. két rekesztékes, két ólfias; cu două boxe/despărţituri; mit zwei Verschlägen/Ställchen. *1716:* Egy romlott hizlalo pajta kettős, ajtó nélkül valo [HSzj *hízlaló-pajta* al.]. *1847:* balrol vagyon egy kettős Istálo, a végiben todva egy kettős Sertéspajta, zsup fedelezettel [i.h. *istálló* al.].

8. ~ *kereszt* cruce dublă; Doppelkreuz. *1732:* a' megirt kapu láb tornyozattja tetein van edgj jókora pléhes gomb, teteiben eresztett kettős pléhes kereszt, és ezen keresztnek Szárán egj pléh csillag [Kv; Ks II. 40. Varia XXVIIIc]. *1841:* vagyon a' Fedél tetején, egy kettős kereszt bádokbol [Km; KmULev. 2].

9. ~ *ágú* kétágú/karú; cu două braţe; zweiarmig. *1793:* Ket gyertya tarto, mely(ne)k küpüje kettős agu ... nyoltz edgyes gyertyatarto [TL].

10. (egyidejűleg) kétféle; de două feluri (în acelaşi timp); (gleichzeitig) zweierlei. **Szk:** ~ *kereset. 1800:* Groff Kornis Gáspár Vr ő Ngának ... Geréb Borbára Imets Imréné Gyermekei ellen kettős keresete lévén, égy felől az ingatlan és ingo joknak Competentiája ki adása végett Divisionak Mandatum kévántatik, más felőll ... Geréb Susánna bizonyos summa pénzeket adván kőltsön arra égy Admonitoria Instructio kévántatnék [Kóród KK; Ks 94 Vegyes ir.] ✱ ~ *kötelesség. 1704:* Ma küldöttem választ a kolozsváriaktól Serédi István uramnak és Váradinak is odahaza, melyben irtam, hogy soha nem hittem volna, hogy ilyen módon elfeledkezzék mind rólam, mind maga kettős kötelességéről, hogy ennyi időtől fogva sem nem tudósitott, sem semmivel nem sucurrált [WIN I, 268] ✱ ~ *temetés. 1688:* talaltam az Vas Ládáb(an) ezer magyari forintokat ... mely ezer forint az kettős temetésre mind el költ [Szamosfva K; JHbK LVII. 34].

11. kétszeres; dublu, îndoit; zweifach, doppelt. *1669:* Megvallom, bocsületecskémnek kettes sérelmét sajnálom [TML IV, 406 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* Gondolja meg azt is Felséged kegyelmesen, hogy senki kettős büntetéssel nem büntethetik[a] [CsH 86. — [a]1671-re von. feljegyzés]. *1764:* onnan ujjabban fel menni kettős fárodság [Mv; Told. 5]. *1812:* En mind vártam, mostanig hogy az borok után küldenek, a beszéd Szerint, De aban Semmi Sem telik — Már pedig ketős kart okoznak nekem [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.].

Szk: ~ *jobbágyság. 1778:* helységünk(ne)k nagyob része, kettős Jobbágyságot visel, egyik az hogy a Földös Vrunkat kell szolgálni, másik az, hogy helységünkben lévő Tehetősebb Gazdáknak egész esztendőt által kelletik a tereh miatt napszámaskadni [Torockó; TLev. 14/3]. *1785:* ma hogy ... paraszt Jobbágyi szolgálatrais szorittatatt ezen Hellység, nem egyéb sorsa, hanem kettős Jobbágyság, mert a Vasbol Urbarát p(rae)stalunk effelett paraszt Jobbágyi Szolgálatat tészünk [uo.; i.h. 6/1. 22a].

12. egy fedél alatt levő két ... ; doi/două sub un singur acoperiş; zwei unter einem Dach, Doppel-. **Szk:** ~ *csűr. 1761:* Ezen Csűros kertnek közepire ... vagyon erigalva, régi de még meg szolgalhato, egy fedél alatt kettős Székeljes Csűr[a] [Siménfva U; JHbK LXVII. 49. — [a]Két istállóval egybefoglalt székely kettős csűr képét l. NrLex. I, 546] ✱ ~ *ház. 1673:* Vagyon egy ketteős, ház es egy hituán csür is [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1799:* kettős kisdég ház egy fedél alatt [Nyújtód Hsz; HG] ✱ ~ *istálló. 1629:* Egy kisded kettős istálló nro.1 [Szu; SzO VI, 103 Székelytámadt vár lelt.]. *1695:* Az barom akol végiben találtunk egj kettős jstállót jó fedél alatt ... Az eggyik istállóban találtunk kilencz ökröt [CsVh 116]. *1763:* Sendellyel fedett ... 20 Lora valo kettős Istalo Nro 1 [Pókafva AF; JHb XXV/77. 2] ✱ ~ *pince. 1744:* Ezen Udvarban vagjon köböl állo pincze kettős [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 12] ✱ ~ *tornác. 1736:* az ... Filegoriátskábol hosszu Gráditson hág fel az ember az ... Palota kettős Tornátzába [CU].

13. ~ *gyermek* ikerpár, ikrek; gemeni; Zwillinge. *1668:* Margitan lako Sütő Janos kivan tőlle hútötlenül el futot felesegetöl Pap Ersoktol el valast ilj ok alat hogy nem tsak el hagjta hütötlenül de meg paraznasagba lelekzet (!), mely paraznasaga altal kettős gjermeket szült [SzJk 103]. *1828:* (Kereszteltem) Gyurka Martzinak és Ujvári Ersók(na)k kettős gyermekeket Jánost és Ersókot [Damos K; RAk 52] ✱ ~ *leány/leányka* leányikrek. *1754:* (Kereszteltem) Finta Péter Vr(amna)k kettős Leányt Klárát, Ersokot [Gyalu K; RAk 59]. *1818:* Iffj. Mátyás Mártonnak és Héja Ersebetnek kettős Léánykajok Kata, és Ersébeth el-temettettek [Vista K; RAk 105].

14. ~ *házas (ember)* egy telekről adózó két családfő (egyháztag); doi contribuabili (enoriaşi) care stau sub acelaşi acoperiş; zwei auf Grundstück wohnende und dafür Steuer zahlende Familienoberhäupter (Kirchenglieder). *1676:* Deliberatu(m). A kettős emberek(ne)k fizetésékrül. Mivel a' mi eleinkkel be irattatot az Ecclesianak könyvéb(en) hogy minden hazas ember külön szemelyerül fizesse(n) de sok helyeken a' vakmerő emberek megh nem akarják adni, Concludáltuk az illyenek ellen

hogy ab hoc tempore valamely kettős hazas ember külön nem akar fizetni a' p(re)dikator es a' mester ne tartozzek az illyenek(ne)k szolgálni, akar halottya essék, el ne temesse, ne harangozzon, neis enekellye(n) a' mester ... megh ne eskütesen. A keresztelest mindazo(n) altal megh czeleküdgye, ez observatioval hogy két annyit fizesse(n) mint az egész bér fizető ember [SzJk 128]. *1698/1750 k.:* Az egy Teleken vagy Háznal lakó kettős Hazasok is külön külon való bért adgyanak a Praedikator(na)k minden helyeken, mivel a Protocolumban a vagyon, hogy minden Házas ember egész bert adgjon az Selléreken kivül, kinek ez az értelme: főrül főre fizessen nem edgyütt kettö vagy három Házas, bár egy Teleken vagy Háznál laknának is [RGyLt A. 12].

Amint a fenti adalékokból látható, az egy telken lakó két gazda mindenike külön-külön adózó családfőnek, egyháztagnak számított, és ezért az ilyen telekről szedett pénzbeli járandóságot a *kettős bér* beszédes megjelöléssel illették.

15. ~ *bér* egy telekről adózó két családfő (egyháztag) bére; taxă care trebuie plătit de doi contribuabili (enoriaşi) care stau sub acelaşi acoperiş; Lohn zweier auf einem Grundstück wohnender und dafür Steuer zahlender Familienoberhäupter (Kirchenglieder). *1640:* Kettős berről. Mivel hogj sok helieken az Hazassok az kik egy teleken laknak es egi kenieren vadnak ... az Bert nem akarjak megh adni; Tetzet az sz. szeknek hogi az ollian temerarius emberek czieledestol excludaltassanak [Sajókeresztúr SzD; SzJk 48-9].

16. ~ *arany* arany-pénzérmefajta; un fel de monedă de aur; Art Goldmünze. *1625:* Wagyon egy ketteos arany, megint eggy eggyes arany is [Kv; RDL I. 126]. *1637:* arania is vagjon ketteöss hatos arania [Mv; MvLt 291. 90b]. *1651:* egy kettős arany, ket tizes arany [Szamosfva K; JHbK XVIII/27]. *1656:* Igaz ligában valo hetes, négyes kettős és eggyes aranyak három száz hetven hét [Cege SzD; WassLt]. *1725:* tanáltatot arany Tövisen[a] ... Egj regi arany, melyis lehet ötvenes ... egy negjvenes regi arany ... tizenkettőst (!) arany egj ... tizes arany hat ... ötös arany egj ... hetes arany egj ... harmas arany egj ... kettös arany, egj ... egjes arany tizenharom ... huszas arany egj [ApLt 5. — [a]AF].

Huszár Lajos a Bethlen Gábor uralkodása idején vert pénzérmék feldolgozása rendjén tizes, ötös, négyes és kettős aranyérmékről aprólékos pénztörténeti leírást ad ugyan, de magára az elnevezésre nézve semmi tájékoztatást nem nyújt. Herepei, Adattár III, 581 az aranypenz „összetett egységei"-ként csak ugyanezeket az érmefajtákat sorolja fel. Így a szerk.-nek is általános értelmezéssel kell megelégednie.

17. ~ *dutka* ? hatgarasos pénzérme-fajta; un fel de monedă de şase groşi; Art Sechsgroschen-Münze. *1655:* 1150 O Dutka ... 8 ketteös Dutka [Kv; RDL I. 29].

Huszár 90, 106 Bethlen Gábor 1620-1625 között vert pénzérmei sorában *dutka csegely* és *dutka* mellett a kisebb értékű váltópénznemek között a háromgarasos pénzérme leírásakor ()-ben a *dutka* elnevezést adja, *kettős dutkáról* azonban nem emlékezik meg.

18. ~ *tó* ? ikertó; două lacuri aflate unul lîngă altul; Doppel/Zwillingssee. *1622:* Esztrang riti vegeben egy ketteös To keószeőt (sz) [Kozárvár SzD; EHA].

◇ **Hn.** *1758:* A kettős domban (sz) [Egrespatak Sz; EHA]. *1772:* a Kettős Keresztén fellyül (sz) [Kozmás Cs; EHA]. *1780:* A Kettős Patakba [Zentelke K; KHn 140]. *1850:* Kettős keresztfánál [Gyszm; EHA]. *1864:* Kettős mező [M.sárd K; KHn 229].

◇ **Szk:** ~ *cimbora* páros társasiga; două atelaje a cîte două persoane formate prin întovărăşire; doppeltes/gepaartes gemeinsam gestelltes Joch. *XVIII. sz.m. f.:* Két hoszu utatt Kettös Czimborába tegyenek magok költségeken és marhájival nem ugy a mint szokták négyen tsinálják ki egy négy lovu szekeret [Hr 11/5] ✱ ~ *kanál* ? *1789:* A' másik Fijokban 10 Sárga réz kettös kisded Kalanyok [Mv; ConscrAp. 43] ✱ ~ *kohó* ? *1758:* Rátz Istán (!) ... külömb külömb helyekre lévén ados, refugiált volt a B. E. Bartok Andráshoz és kért volt fel a' kettös kohoban a' víz felöl valo kementzére az also kereken valo kohoban 2 napra Negyven Forintokot [Torockó; Bosla] ✱ ~ *ostábla* ? *1848:* Egy ostábla — hijuba. Forniros kettős ostábla hijuba [Szászerked K; LLt] ✱ ~ *plajbász* ? kétszín-beles ceruza; creion cu mină de două culori; Bleistift mit zweifarbiger Mine. *1806:* a Rector egy mappát adott Amerikát, Nagy Mama egy kettös plajbátzot [Dés; KMN 208] ✱ ~ *szegfejező* ? *1840:* Egy nagy kettös szeg fejező 20 xr [HSzj *kovács műszer* al.] ✱ ~ *taliga* ? *1810:* nyoltz nyoltz ökrü kettös Talyigak [Kackó SzD; DLt 434] ✱ ~ *ülőhely* kétülőkés ülőhely; loc de şezut pentru două persoane; zweisitziger (Sitz)Platz. *1756:* a Secessius ... Also részin kettös ülö hellye áll Gyalult fenyö Deszkából [Branyicska H; JHb LXX/2. 22-3].

II. *fn* ikerpár, ikrek; gemeni; Zwillinge. *1752:* Dobos János(na)k[a] Gjörgjöt és Jánost kettösöket [Gyalu K; RAk 58. — [a]Ti. kereszteltem]. *1759:* ... Márkodi Susa Fattyat vetett. kettösse lett [Szentlászló MT; Sár.]. *1764:* Kethelinek[a] adta azt a két kancát, az egyik öszvércsikót vemhezett, a másik pedig kettöst s mind a kettö megélt [RettE 172. — [a]Keczeli Jánosnak]. *1779:* fél nagyon hogy kettösse leszsz [Km; KLev.]. *1807:* (Keresztelteim) Péter Pálnak és Molnár An(nana)k kettösse születén Ferentzet és Annokot [Magyarókereke K; MNy XL, 376]. *1818:* (Keresztelteim) kettöst Andrast és Ersébetet [Damos K; RAk 44].

III. hr-os alakban hsz-szerűen; cu sufix adverbial, avînd valoare de adverb; adverbial mit Adverbialendung: ~*ével* párosával; cîte doi; paarweise, zu zweien. *1638:* ejel ki megjek, s ketteösiuel talalom az lovat az kertembe(n), de en nem tudom ha lopot loe avagy ne(!) [Mv; MvLt 291. 140a]. *1772:* Láttam szemeimmel hogy Bányai Györgynéhez a katonák szoktak volt járni kettessévelis ... de még Dadai Uram ezt mondá énékem hát Madarasine Aszszonyom kettessével vagyon a kurva Bányai Györgynénél [Dés; DLt 321. 50a Maria Sos cons. Nobilis Ioannis Madarasi (30) vall.].

◇ **Hn.** *1891:* Kettös [Sárvásár K; KHn 135].

kettősleg kb. kétszeresen; dublu; doppelt, zweifach. *1826:* Nyárád Sz. Lászloi[a] Veres Márton ... a' felsö ajaka a' mikor katzag kettösleg ki-düjjed [DLt 966 nyomt. kl. — [a]MT].

kettősmezei a Kettősmező (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivat al toponimului Kettősmező/Chechiş format cu sufixul *-i*; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kettősmező. **1.** Kettősmezőhöz tartozó; aparţinînd de Chechiş; in Kettősmező liegend. *1782:* egy Metalis Nyerges Fejér kö vagyon, mellyis a Galgai határt a Kettös mezei határtol ... meg különböztette [Galgó Sz; EHA].

2. Kettősmezőn lakó/működő; care stă/sluşeşte în Chechiş; in Kettősmező wohnend/tätig. *1793:* el kőlt italok ára vagyon a Kettösmezei fogadós Papp Juonnál a computus szerént Hflor. 28 Dr 62 [Kettősmező Sz; JHb XLVI. 8].

kettősön kétsorosan; cu două şiruri; doppelreihig. *1679:* Galambducz Ezen Fas Udvaro(n) nro 1 ... Felső Contignatioja, Galambok lako helye ez is kettösön vagyon csinálva, vgi hogi közötte el járhasso(n) ember [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 95-6].

kettőzik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vmi felől ~ a hír* vmi felöl/vmiről kétféle hír járja; a circula două zvonuri diferite despre acelaşi lucru; über/von etw. verbreitet sich zweierlei Nachricht. *1661:* Az ellenségnek útja felől az hír kettőzik: némelyek azt hozzák, Piskolthoz[a] érkezett lövőszerszáma ... másképpen mit írjon Bánfi Dienes uram in ea parte, igaz pariáját küldöttem kegyelmednek [TML II, 157 Kemény János Teleki Mihályhoz. — [a]B].

kettőzött szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *francia ~ fedél* manzárdfedél/tető; acoperiş mansardat; Mansardendach. *1788:* Francia Sendeljes Kettőzött Fedél alatt [FiscLt XII. 15].

kettőztet 1. megismétel; a repeta; Wiederholen. *1662:* Örökös állandó szokása ez császárnak[a], hogy amit egyszer megparancsol, abban állhatatos lévén, ugyanazont újobban nem kettőzteti [SKr 426. — [a]A török szultánnak]. *1755:* most is közelebb irt Levelemb(en) Ngtok Mlgos házára kivánt áldásokot kettőztetem [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1758:* Koszta Mihály ... kénszeriti vala a Falut ... kettőztetvén tolvaj kiáltását, hogy mennének Segitségire [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17].

Szk: *~i beszédét* **a.** megismétli szavait. *1573:* Valazto Eothuos gergel vallassa ... az azzon kettoztete Bezedet mo(n)da Battya Battya ... Ne had Imar az En seghen arwaymat semisse mert soha megh nem attad az En rezemet [Kv; TJk III/3. 255]. — **b.** kétféleképpen beszél. *1592:* Zilahi Janos ... vallia ... mit felelt legien akkor, nem vehettem iol ezembe, de tudom hogi bezedett ketteoztetti vala. Jut ezembe hogi az ezwsteot pliknek mongia vala, kire monda Nimeti Istuan neki, na(m) az eleot neke(m) comorlasnak mondod vala [Kv; TJk V/1. 246].

2. megkétszerez, vmivel (még) tetéz vmit; a dubla; verdoppeln, durch etw. krönen. *1792:* ijjetén Erőszakoskodásokat, s hatalmaskodásokat ... Nagy kár tetelekkel kettőztette is ... az Excellentiad fenn irt Tisztye [Kük.; JHb XIX/36].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *a harang ~ve szól* a harang szaggatva kong; clopotul sună cu întreruperi; die Glocke läutet mit Unterbrechungen. *1683:* Wagyo(n) egy harangh, melly kettőztetve szol [M.kecel Sz; SzVJk 35] ✱ *~ve szóló harang* szaggatva kongó harang; clopot care sună cu întreruperi; mit Unterbrechungen läutende Glocke. *1683:* Wagyo(n) két harang, az nagyubbik kettőztetve szollo az kissebbik harmaztatva ha akariak vonatni kettőztetveis [Bagos Sz; i.h. 51] | attam ex Consensu Toties Eccl(esi)ae à Szilagytsehi varbeli Ecclesiab(an) ... azon Egerhati kettőztetve szollo szep harangot [Szilágycseh; i.h. 117].

kettőztetett kétszerezett, kétszeres; îndoit, dublu; doppelt, zweifach. *1849:* réám egy átaljába semmi ősi vagyon nem szálván a fenn érintett vagyont, kedves nőmmel, kettőztetett iparral, 's fáradsággal együtt szereztem [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

kettőztetik megkétszereztetik; a fi dublat/îndoit; verdoppelt werden. *1826:* A ki kalandosbeli társát[a] méltatlan és illetlen szóval megsérti, vagy szidalmazna ... büntettessék elengedhetetlenül d.30. A ki pedíg ezt cselekedné, másodszor is büntetése kettőztessék [Kv; EM XI, 376. — [a]A Külközép-utcai kalandos-társaság art. XIX].

kétujjnyi de două degete; zwei Finger (lang). *1715:* Az merő rud(na)k az hoszsza volt kett öregh ölni s kett arasz ket ujni hoszu [Kide K; Kidei lev.]. *1716:* megh házasodam, es ha csak két ujni gjermeketis csinálok, ne birja az Földvári Páll gjermeke az én joszágomat [Nagyida K; Told. 22]. *1768:* Egy vont ezüst Szoknya, Satirozott Selyemmel arannyal varrott hozzá való vallával edjütt két ujni Szelessegű két sor nyári poszomantal csipkével [Nsz; TGsz 51]. *1802:* Egy veres Anglia poszto Sapka két ujnyi szélességű arany poszomántal [Ne; DobLev. IV/858. 3b].

kéturú ? kétférjű, bigámiában élő; bigamă; bigamisch, in Bigamie lebend. *1622:* Az katonáktól hallottam, hogy Barcza Gergelynét két uru boszorkány, ez s ez lélek kurvának szidták. Azt is mondották neki: Essez két urú lélek kurva, ha az mi országunkban volnál, eddig vagy megégettünk volna vagy kövel vertünk volna agyon [Mv; MvLt 290. 27a átírásban!].

kétülésű 1. kétlyukú/ületű; dublu, cu două locuri; doppel/zweisitzig. *1851:* Az épület ... végibe vagyon egy két ülésű árnyékszék, és egy cseléd árnyék szék [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. *1852:* Készítettem ... égy Két ülésü Árnyékszéket Sveler (!) és Slág rámával [Kv; SLt Vegyes perir. Máyer József ácsmester nyil.].

2. *1803:* Egy két ülésü zöld posztos Veres festékü Bikfa viseltes kanapé hozzá tartozo minden párnáival [Ne; DobLev. IV/858. 1].

kétületű kétlyukú/ülésű; dublu, cu două locuri; doppel/zweisitzig. *1836:* az ... Arnyek Szek ... két ületü [MNy XXXVIII, 385].

Szk: *~ árnyékszék.* *1833:* egy két ületü árnyék szék [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

kétvedres 1. két veder űrtartalmú; cu o capacitate de două vedre; mit Rauminhalt von zwei Eimern. *1674:* ket ket vedres üstök nr. 2[a] [A.porumbák F; UF II, 595. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1695:* két vidres üst [LLt]. *1717:* edgy két vedres igen finom kis altalagot forrasztattam [Darlac KK; Ks 96 Fogarasi Péter lev.]. *1765:* Két vidres Cseber 1. Ivo Kártos 1 [Mezőcsán TA; Ks 26. X]. *1792:* Két Vedres Szapullo Réz üst [CU]. *1797:* Egy két vedres Kanta [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16].

2. két vedernyi; de circa două vedre; zwei Eimer (viel). *1840:* Két vedres pálinka schol adattatva nem találodik [Görgény MT; Born. G. XXIVc Gaál István számt. nyil.].

kétvedresnyi mintegy kétvedres; (cu o capacitate) de circa două vedre; etwa zwei Eimer (groß). *1797:* Két vedresnyi Nagy cserép fazék egy [M.igen AF; DobLev. IV/777. 16].

kétvékányi két véka mennyiségü; de două baniţe; zwei Scheffel (viel). *1678:* Uzonbol[a] vitte(ne)k el ... Egy saczkoba(n) ket-vekányi sellenget [BLt 1. — [a]Hsz].

kétvékás 1. két véka férőjü (két vékányi magra való); de două baniţe, de o jumătate de iugăr/pogon; (für Samen) von zwei Scheffeln. *1684/XVIII. sz. eleje:* A Nagy arok végíben egy Csegelly két vékás [Komjátszeg TA; AbN]. *1731:* vagion ... cir két vékás kender Föld [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/32]. *1745:* egy két vékás szanto Földecske [Bethlen SzD; Ks 17/LXXXIV. 3]. *1753:* két vékás zab föld ... parlagjában hevervén, én fel fogtam [Szováta MT; Told. 3a]. *1793:* A' követsesbe 2 vékás kender föld [Torboszló MT; MMatr. 456]. *1818:* A' Stábálisnnál lévő két vékás föld [Árapataka Hsz; EHA]. *1823:* az Ekklésia Erdeibe lévő mint egy két vékás föld eddig a' Papé volt; de most az Egyházfiu birja [M.köblös SzD; RLt Incze István lévita-lelkész nyil.].

2. két véka űrtartalmú; cu o capacitate de două baniţe; mit Rauminhalt von zwei Scheffeln. *1770:* Az Hijjuban Két vékás Kasotska [Esztény SzD; Told. 29].

kétvékásnyi két véka férőjű; de două baniţe, de o jumătate de iugăr/pogon; für zwei Scheffel (Samen). *1855:* mada völgyiben lévő darab két vékásnyi gyepjie (!) a puszta szőllő alatt [Csekelaka AF; EHA].

kétzárú kettős zárú; cu închizătoare dublă; mit Doppelschloß. *1708:* Vagyon egy Két Záru Zöld Singes Lada [Kv; ACJk 69].

kéve 1. snop; Garbe. *1587:* Ez felett ezen vetésbeol egy aztaga maratt az varosnak melyben vagion huzoneot keueuel kalongia 192 [Kv; Szám. 4/XXXII. 3]. *1592:* Elseobe megh Erthwen eok. biro vramtwl hogy az keosseg haznara az kalongia 25 kewe lenne zoltak eo k. rola ... De myert hogi az 20 kalongiara valo vot ... Regy allapatba hagiak, De eo k. Byro vram megh kialtassa hogy az 20 kewe Jo Eoreg legen [Kv; TanJk V/3. 64b]. *1604:* nagilakj Janos Törwinhez Jnditotta wala medeseri mihalt buzat keres wala rajta tizen öt kewe hijan 18 kalongiat [UszT 18/165 Antal Lukaczj körispataki vall.]. *1683 k.:* Samsonban minden házas ember ad az Mesternek egy egy kereszt buzat, melly Teszen 14 Kevet [Sámson Sz; SzVJk 167]. *1775/1781:* Eö Nagysága ... ollyan asztagokat rakatott, hogy két állásokrol hányták fel tsak az asztag koszorujáig a kévéket [Máda H; JHb LXXXI/3. 384]. *1797:* itt a Kalongyát rakják 28 kévéből [Cege SzD; WassLt Conscr. 682].

Szk: *~be köt. 1799:* A (földekbe) a' Pap ád magot, az Ekla ketzer meg szántja, el is veti a' Leányok le aratyák a' Tanitásért; az Egyházfiak kévéb(e) kötik [M.bikal K; RAk I. 1] ✱ *~t csépel. 1804:* Firtos Varollyai Jancsi Miklos Uram fiai, Egre kiálto káromlással Szidalmazni, káromolni, tolvajozni kezdének ... azonban ... Pap Jánosra futának ... valamint a kévét ahogy tséplik éppen ugy verték [Pálfva U; Pf Dömötör György (19) szabad székely vall.] ✱ *~t köt. 1589:* Az Aratas holot Immar Telen vagion Biro vra(m) keöttessen egj Jo kewet, es ky tetesse keöz lato helyre, meg kialtassa hogy minde(n) ollya(n) kewet keösseön [Kv; TanJk I/1. 115] ✱ *~t köttet. 1573:* Akaryak aztis Eo k. varosswl hogy Byro vram kewet keottessen ollyat Mely Teorwen zerent valo, Es fely fyggeztesse az kapwkban [Kv; i.h. V/3. 89a] ✱ *gazdai ~. 1827:* Egy kalongya buzát raknak 30 közönséges gazdai kévékből [Balázsháza Sz; WassLt Conscr.] ✱ *törvényes ~. 1793:* Egy aratonak enni valo mellet 12 D(e)nar. Ha kalangya Számat arat s törvényes kévét köt kalangyájáért 3 D(e)nar [Szu; UszLt X. 80].

2. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány kévényi; (de) un anumit număr de snopi; einige Garben (viel). *1598:* ment volt kje egy yneó tehene(m) es menth volt be az J. kerten tett volt kart Zabiaban ... tizenhat keue zabert egy zantasomat tarta el erette [UszT 13/52]. *1771:* csiktaplocai Simon Péter az falu helyett felfogadá a strázsálást újesztendő napjáig ... Gabonahordáskor pedig minden ember iggirt egy kéve gabonát [Taploca Cs; RSzF 94-5].

3. nyaláb; mănunchi; Bündel, Bund. *1609:* Az meli kendert kiostottunk meg chinalni hostak be benne kalongjat Nro 9 keue 20 [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1774:* mi jöt ... Szalmábol, Nadból, Hársbol mi Proventus, ugy Szöllö-kötö veszöböl ha kévénként el adták ... ? [KS gub. vk].

4. Jelzői haszn-ban; cu valoare de atribut; in attributivem Gebrauch: vhány nyalábnyi; (de) un anumit număr de mănunchiuri; einige Bündel (viel). *1665:* Veottünk 2 kéve szalmát az Czéh szeolejéhez f — d. 24 [Kv; SzCJk]. *1746:* az én tehenemet hogy 3rom kéve török buza Zsupját meg vesztegette és valami keveset meg ét benne bé hajtotta házához [Szentegyed SzD; WassLt Labontz Urszuly (30) zs vall.]. *1836/1840:* Kotsisomat Lovaimmal ki küldettem túl a' Vizre az ugy nevezett horgos Tora, hogy ottan vagy két három kéve kákát vágjon számomra Szöllö kötni [Dés; DLt 921]. *1852:* A' Berek Pásztor ... Télbe mennyi karo vágás esik az Berekbe szolgálaton fejül Tartozik vágni 10. kéve szöllö kötö veszszöt szedni [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

kévebúza snop de grîu; Weizengarbe. *1679/1681:* Arataskor a' hites vice udvarbirajaval, szamtartojaval, és más hiteles esküdtekkel ki menvén[a], mindenüt, minden nemü vetések(ne)k kalongiait igazan olvassak megh ... igaz ravast tartasso(n) a hites Csürbiroval, az asztagok körül forgolodoknak a' kéve buzakat el tapodtatni ne engedgye [Vh; VhU 669. — [a]Az ub]. *XVII. sz. v.:* az kéve buza maradgyon az Auditornal [Egrespatak Sz; SzVJk 33].

kévehányó-vasvilla furcoi; Garbengabel. *1693:* Jankonak ... Egy kis keve hanyo vas villa, egy sarlo [Ne; DobLev. I/38. 9].

kévekötél kévekötö; legătoare (pentru snopi); Garben/Wiedenband. *1635:* az en buzamat mind egez vegigh az bórózdaja(n) el arattuk hol killyeb hol belljeb hellyel, hellyel, közepetis keue kotelet uettenek | az mellete ualo buzabol az Aratai keue kotelet Meczettenek [Mv; MvLt 291. 46b-7a].

kevély I. *mn* **1.** fennhéjázó, gőgös; înfumurat, trufaş; hochmütig, überheblich. *1614:* (Jósika István) egy bolond ifjú kevél cancellarius vala [BTN˜ 46]. *1619:* Mikor ezek után Mikó Ferenc uram búcsúzik vala, monda az vezér Mikó uramnak: Mondd meg az uradnak én szómmal, másszor olyan kevély bolond követet ne küldjön az Portára, mint Kamuti[a] vala, mert bizony nem használ véle [BTN˜ 281. — [a]Kamuti Farkas országos főkapitány 1618-ban volt portai követ]. *1633:* azert haragusznak az Vasarheli Iffiak en ream hog' óket ne(m) szerete(m), hane(m) azt[a] igenis szerete(m) mert az talpig skarlatba(n), es minde(n) nap kvleómb fele keónteosben jar megis nem kevely es azert szeretem [Mv; MvLt 290. 121b. — [a]Abrugi Istvánt]. *1780:* egy alkalmatossággal Cserei Uramnak egy szegény Asszony Attyafia ide jött volt eő kegyelméhez ... azt kérdettem: mit keres ked itt ? mellyre ... azt felelte: ide jöttem volt az őtsémhez Csereihez, de olly kevély, hogy még hozzám Sem szoll hogy elő ment dolga a Bethlen Lajos pénziből pedig az előtt ő is olyan szegény és rongyos volt mint én most vagyok [Bethlen SzD; BK].

Szk: ~ *had. 1614:* Báthori Zsigmond is kiméne[a] ... Szilágyba nagy kevély haddal, de Básta György és Mihály vajda igen erősen megverék az erdélyi hadat [BTN˜ 50. — [a]1601-ben]. *1619:* Gondolkodjék, igaz, hogy írta nekem, de én annál is jobban tudtam, mint jára ezen az őszön az kevély lengyel had [i.h. 222] ✱ ~ *világ. 1736:* noha mind tudom, micsodás méltóságos familiakból valók voltak azok az alázatos urak, de hogy az mostani gőgös kevély világban meg ne csemereljenek azon méltóságos uraknak maradvái, nevet nem adok, melyik méltóságos familiákból voltanak[a] [MetTr 416. — [a]Az erdélyiek alázatosságáról felsorolt példák bevezetéseként].

2. büszkélkedő; îngîmfat; stolzierend. *1633:* az Aszoni azt mo(n)dotta ... az fertelmes kuruak az vasarhely legeniek ha egi karasia köntöst kaphatnak oly keveljek velle hogy nekik sem szolhatok. De ez az sziue(m) lelkem, Talpigh Iskarlatba es granatba(n) vagio(n) megis ne(m) keuely [Mv; MvLt 290. 123a]. *1823-1830:* akkori esperes Dersi János azt mondja a gogánváraljaiaknak: Hogyha ketek a papjoknak új házat nem építenek, elteszem innen a papot más eklézsiába. Azok szerettek engemet, söt kevélyek voltak velem, azért megigérik a házépítést [FogE 295].

◇ **Szn.** *1569:* Catherina famula petri kevel. Catherina c(on)sors petri kevel [Kv; TJk III/1. 246]. *1570:* Kewel Peter [Kv; TJk III/2. 146-7]. *1592:* keweli peterne [Kv; Szám. 5/XIV Eppel Péter sp kezével]. *1601:* Varady Kewely Janos al(ia)s Kalmar [Kv; TJk VI/1. 558].

II. *fn* gőgös (személy); înfumurat; Hochmütige(r). *1618:* nyilván vagyon: az szent Istennek kegyelme s nagy hatalma gyakorta nem a felfualkodot kevélyek által, hanem az sincerus emberek által szokott előmenni [BTN˜ 156].

Sz. *1662:* mert az Isten a kevélyeknek ellenek áll, az alázatosaknak pedig adja az ő kegyelmét [SKr 718].

kevélyen fennhéjázva, gőgösen; îngîmfat, fudul; überheblich, hochmütig. *1614:* Istennek kegyelmességéből indultam el házamtól, Maros-Székelyvásárhelyről az Báthori Gábor kapitihaságára ... Die 20 Aprilis[a] lött szembe vélünk az fejedelem, Báthori Gábor, és ugyan aznap adá fel az követséget imígy-amúgy nagy kevélyen, hogy úgymond: Mondjátok sok szolgálatomat az hatalmas császárnak én szómmal [BTN˜ 65. — [a]1613-ban.]. *1710:* Bánffy Dénes ... nagy kevélyen izente egynéhányszor a fejedelemnek, hogy rövid nap a zöld bársonydolmányt kirántja a nyakából | Éppen pünkösd első napján a szebeni mezőre szállíták az erdélyi hadakot, oda jöve ki nagy kevélyen s pompáson Teleki Mihály[a] [CsH 57, 186. — [a]Akkor országos főkapitány]. *1747:* mások reprehendalván káromkodásit, az felelte nagj kévéllyen: Mikor Dőrőg ne fély a menkőtől, hanem buj rosta alá, mert nem tudgja a' menkő mellyik jukon üssön meg [Torda; TJkT III. 180].

kevélykedik fennhéjázik, gőgösködik; a se mîndri/fali; sich überheblich/hochmütig benehmen. *1705:* Igen kevélykedtek az asszonyok a német világgal, hogy micsoda becsületük vagyon, és hogy feljebb becsülik őket a férfiaknál [WIN I, 498]. *1710 k.:* De mint a páváról mondják, ha igaz, hogy a farkában gyönyörködik, kevélykedik, de mihelyt rút lábait meglátja, mindjárt elszomorodik [BÖn. 444]. *1811:* Erdély ama híres Ménesekkel, A' Mikes[a], Bethlen Pál, 's Vesselényiekkel kevélykedett [ÁrÉ 133. — [a]A gr. Mikes Istvánéval. [b]A br. Vesselényi Farkas- és Miklóséval].

kevélykedő pöffeszkedő; umflat în pene; aufgeblasen, protzig. *1732:* ezen palotának két ajtai felett két felől az ajtó Szemőldők párkánján vannak heljheztetve két világi gjönjörűségekben magokat mulatozo, edgjik pénzel kevélykedő, masik koczkában gjönjörkődö, kaczagva bolondok ábrázattját representalo effigiesek [Kóród KK; Ks 12/I].

kevélység gőg, gőgösség; trufie, îngîmfare; Hochmut, Überheblichkeit. *1589/XVII. sz. eleje:* Mikoron az Mesterek tisztesseges lakasnak okaert eőszsze giűluen, le wlnek, az Heti Beres Legensegh minden szemely valogatas nekwl tartozzanak, fenszolgalni, forgolodni az Mestereknek. Ha ki keuelysege miat nem szolgalna, ket forintal bwntessék [Kv; KőmCArt. 11]. *1657:* olyan király kellene, mint az ifiú fejedelem, familiaris, kevélység nélkül való, martialis humorú [KemÖn. 308]. *1710:* Sárosi János ... mikor hozzája mentenek, elejekben ki nem jött házából, ki nem kísírte, mikor elmentek, noha azt ő nem annyira kevélységből, mint régi szokásából cselekedte [CsH 320]. *1765:* midőn Murvai a Házban bé ment ezek ottan betsülettel mulatván, maga boszuságában és illetlen kevélységéből külömbenn be köszönniis nem tudott, hanem illy büszke s vérengezésre másokat ingerlő beszédekkel: Jo szerentsével Legények, mi szándékkal vadtok ? [Torda; TJkT V. 253]. *1780:* Strausz Domokos ... fel szollalvan a felesége mellett veszekedni kezdének edgyütt[a] ... Ezen Veszekedés pedig mind tsak a kevélységböl származatt [Nc; DobLev. III/540. 5b. — [a]Trettner Josef gyf-i serfőzővel].

Sz. *1662:* Isten a kevélyeknek ellenek áll ... Kevélység jár a romlás előtt [SKr 710].

kever I. kavar; a amesteca; (um)rühren. *1585:* Massodnapis megh harom embernek a kik mezzet kewertek es keowet hortanak attunk f 0 d. 27 [Kv; Szám. 3/XIV. 30]. *1593:* Mikor az hazot meg tehelek Attam 2 Embernek a kj meszet keüert es hordot f — d 14 [Kv; i.h. 5/XX.

132]. *1736 u.:* égettbort töltvén tálban, azt megmézezték, egy vagy két fügét vagy egynehány szem malozsaszőllőt tettek közíben, meggyújtották az égettbort, s úgy keverték tálban kalánnal [MetTrCs 449]. *1756:* Serfőző házban ... tanáltatik egy nagy serfőző üst ... malátás kád mellyben a szaladot keverik [Déva; Ks 92. I. 32]. *1757:* az Aranyat ... fél ölnyi hoszsuságu, s meg annyi szélességü menedékesen állo válura töltyük, vizet botsátván reá addig agitállyuk, keverjük, mig annakis a' zavarja elszűrődvén meg marad az Arany a' Váluban [Zalatna AF; JHb].

Szk: *mész ~ni. 1592:* weöttem ... Egi chiebert mesz kewernj f 0 d 5 [Kv; Szám. 5/XIV. 162 Eppel Péter sp kezével]. *1621:* keomyesek melle fogadnunk kellet 7 Eoreg nap zamosokat mez keöuerni [Kv; i.h. 15b/IV. 19].

2. másodszor/másodjában szánt; a ara (pentru) a doua oară/din nou; nachpflügen, überackern. *1595:* (Amikor) koloswarot zantotanak, kewertek, Arattanak kapoztara, hwsra, hagymara, olayra Echyetre Retekre, egyet masra keolteotunk f 2 d 22 [Kv; i.h. 6/XV. 101]. *1647:* Veres Janos ... Azt igirte hogj maga erejével szekerevel njolcz ökerrel ... egy hetig öszel kever [Tötör SzD; Ks 42 G]. *1731:* azon földet ... keverve bé vetette [Tövis AF; Kath.]. *1840:* Görgény[a] Marhássai szénát hordtak és kevertek [Born. G. XXIVb — [a]MT]. *1853 k.:* még most kevernek még itt nem vetettek [Kv; Pk 6].

3. *lágy szemre ~* érés alá kapál (szőlőt); a prăşi (via) în vremea coptului; (Weinstock) zur Reife häufeln. *1596:* hogi lagy zemre kewertenek voltanak 13 ... tezzen f 1 d. 56 [Kv; Szám. 17/40–1].

4. *sebbe/vér(é)be ~ vkit* a umple de sînge pe cineva; in Blut mischen/mengen (totschlagen). *1596:* az mostani 1596 ezt(endeo)be mindzenth napian az J rah menth Arra az hazra melybe lakott s lakik fia vthan, az haznak erezibe egy feizewel le verte verebe keúerte [UszT 11/81]. *1599:* W nekem Vnoka(m) verembe keúere Vere ereosen [i.h. 14/35]. *1647:* az Inctus ... az orszagh uttian, ismet ram tamadot az feoldre le uert, uerbe keuert [Kv; TJk VIII/4. 226]. *1662:* hol egyik, s hol a másik fél megfutamtatván, egymást űzik, verik kergetik, sebbe keverik vala [SKr 629]. *1761:* az 4dik fatense ... mongya hogy az I. Feleségestől edgyűtt vérb(en) kéverte volna Inczénét [Torda; TJkT V. 70]. *1766:* mentem egyenesen ... Székelly Jánoshoz, hogy meg nézzem és látám, hogy egészen verbe volt kéverve az Agyábán [Szilágycseh; BfR 104. 2 Joan. Illyés (32) vall.]. *1787:* féjsze fokkal le vertek vérben kevertek [Tarcsafva U; Pf]. *1824* ifj. Fülep Sándor ugj verte Gado Martat hogj vérébe keverte [Aranyosrákos TA; Borb.].

5. *áty* vmibe belekever; a amesteca pe cineva în ceva; jn in etw. verwickeln. *1678:* de úgy látom, most is ez az alatta valókkal való nem egyezés bántja ő kegyelmét s ezekért engemet is úgy kever a dolgokban, a kit ő kegyelme rosszul cselekszik [TML VIII, 154 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1766:* Petrucz György nevezetu Jobbágyát Aszszonyunk eö Exellentiájának ... mindenekbe Petrucz János nevezetü Attyafiának irigysége keverte [Grohot H; Ks 40/9].

Szk: *becstelen hírbe-névbe ~. 1724:* Bányai Ilona ... azon tisztátalan Szemelyt Házánál tartotta, és Férjét betstelen hirbe nevbe keverte [Kv; TJk XV/4. 127] ✱ *becstelenségbe ~. 1766:* Iffiabb Petrucz János az irt kurvának egy Arannyat igyirt, hogy terhit fogja Petrucz Györgyre, és Docz Juont (: aki Petrucz Jánosnak veje :) oly bestelenségbe ne keverje [Grohot H; Ks 40. 9 Balog Juon (40) jb vall.] ✱ *bűzbe ~* kb. gyalázatba mocsokba kever vkit. *1691:* eddigis nem voltam ollyan Ember, hogj valakit bűzben keverjek — s megint magam Tisztitsam ki [Kv; TJk 13/468]. *1710:* az erdélyi igaz ős hazafiait kellett bűzben keverni s azokat elveszteni s azoknak jovaibul, jószágiból Teleki Mihályt úrrá tenni [CsH 60] ✱ *gyalázatba ~ → nyomorúságba ~* ✱ *gyalázatos hírbe ~. 1811:* az Alperes Meszáros Arkosi Istvanne Nagy Aniska a Felperes Horváth Antalnét Kerekes Máriát az Actionált időben Hajadon Léánykori idejeben azon gyalázatos hirbe keverni kivánta légyen; hogy ... az édes Annya ... othon nem létében egy Ágyba Férjfi Legénnyel edgyutt fekve látta volna [Dés; DLt 250/1808] ✱ *hírbe-névbe ~. 1697:* Pater Mihaly uram ... igen meg szidta volt Peter Deakne Aszszonyomot hires kurvának, azert hogy holmi hirben, nében (!) keuerte vala az Pátert [Szentsimon Cs; CsJk 10] ✱ *labirintusba ~ vkit* kb. kiút nélküli szövevénybe kever vkit. *1811:* Még inkább sajnállom az ártatlan embert, Kit Labirintusba gonosz Ember kevert [ÁrÉ 94] ✱ *mocskos hírbe névbe ~. 1679:* nekem jambor igaz es tisztesegbeli Borsai Sophi aszont Gyalazatos Rutt es mocskos hirben nevben keverven [Dés; Jk] ✱ *nyomorúságba ~. 1710:* hogy kiszabadulván, azokat, kik őket hamisan elvádolták, törvény szerint hadd prosequálhassák, nehogy ennekutána is vagy őket újobban ... gonosz practicával gyalázatba s nyomorúságban keverjenek [CsH 131–2] ✱ *rossz hírbe ~. 1612/1613:* megh lattiák az Essez kurva fiak, hogi az kik engemet abban az rosz hirben kevertenek megh keresem őket erette [Szászzsombor SzD; KJ]. *1827 k.:* micsoda Mesterséges fogásokkal vitte véghez azon személy, hogy Szabo Josefhez régen Férhez ment Léányomat Susit mikent keverte roszsz hirbe, melyért ő Templomból ki tiltatott [Torda; TLt Praes. ir. 65/827-hez özv. Vas Gergelyné Fülep Ágnes nyil.] ✱ *rossz hírbe-névbe ~. 1761:* az Actrix eökegyelme fasi doczalvan mikeppen kévanta légyen az I. az At, lopást réáfogván rosz hírben, névben keverni [Torda TJkT V. 67]. *1766:* Iffiabb Petrucz János nevezetü Attyafiának egyenetlensége Sok rosz hirbe, névbe keverte [Grohot H; Ks 40/9 Balog Juon (40) jb vall.] ✱ *rút hírbe-névbe ~. 1680:* engemet Rutt hirb(en) nevb(en) kevert es gyalazatoson megh mocskolt [Dés; Jk]. *1697:* Egykor Peter Deakne Aszszonyo(m) uett vala egy Sajtot Pater Kaszoni Sigmond uramnak, ki miatt nagy rút hirbe nebe (!) keuertek vala, én mondám neki, Margith Aszszonj miért kellett venned azt az sajtot, micsoda rút hirbe nébe (!) uagy miatta [Szentgyörgy Cs; CsJk 7–8 Szeben Györgyné Katalin (40) pp vall.] ✱ *sárba ~. 1583:* hallotta(m) ezt Igiarto Georg feleól hogy azt monta volna hogy ha az Zorosban talalna Igiarto Ianosnet tahat az Sarban kewerne [Kv; TJk IV/1. 137] ✱ *szóba ~* pletykába kever vkit. *1697:* egykor Pater Janosfi uramot holmi szoba keverte Peter Deakne Aszszonyom [Szentgyörgy Cs; CsJk 7].

keveredik 1. kb. (szándéka ellenére) vmibe belekeveredik; a se amesteca în ceva (contra voinţei sale); (wider eigene Absicht) sich in etw. verwickeln. **Szk:** *bajba ~. 1811:* Mindennapi szóllás formájává vált az: Hogy Labirintusba esett ez, vagy amaz; Melyen értetik: hogy

bajba keveredett [ÁrÉ 91] ✱ *perbe ~. 1846:* azokat, miket néki adtam ... se Férje, se több vérei kezéből ki venni, azért velle perbe keveredni, minden a' rendelésemben nekiek hagyataknak el vesztések terhe alatt, ne Cselekedjék, és azokért háborgatni, meg röviditteni, ne törekedjenek [Kv; Végr.] ✱ *rossz hírbe ~. 1775:* (Rhédei Józsefné) 24 esztendösön maradott volt el az urától ... Valami Borbély Dániel nevű ... borbélylegénnyel ... keveredett volt valami rossz hírben, de nyaka szakadott, a jóforma, egészséges legény hirtelen meghala [RettE 353].

2. kb. belebonyolódik vmibe; a se vîri/băga în ceva; sich verstricken. *1619:* Kegyelmes uram, az hatalmas Istenért ... Felséged kegyelmesen megbocsássa, hogy egyikből kj nem feselhetek, addig másba kell keverednem [BTN² 368]. *1636:* meny ki Lator, Teis Borbely Janosne utanna kurva az Latornak, egjkbol ki gázlal, az masikban keverettetek, idegen vallashoz folyamottatok, ollianok úattok mint az folyato Ebek [Mv; MvLt 291. 67a Erszenyes Lengyel Martho(n) vall.].

3. *egymásba ~* egymásba/összeakaszkodik/kap; a se încăiera; aneinandergeraten. *XIX. sz. köz.:* kiki maga Gazdáját jól borozván, betsmérelte, utollyára magok elöl Járojokban belé akadván azt megis verték onnat ki fogyván égy másban keveredni bátorkodtak [Kv; ACLev.].

4. *vérbe ~* vérbe borul; a se umple de sînge; in Blut versinken. *1750:* Kabos Lászlo Uram ragadván a maga Nád-páltzáját verni kezdette Bogdány Pétert ... fejit bé törte ugy hogy majd egészen vérben keveredet [Told. 43].

? kevereg '?' **Hn.** *1740:* A Keveregben (k). A' Keverek két pataka között (k) [Gyerővásárhely K; EHA].

keverés 1. másod/újraszántás; arătură dublă, arătura a doua; Nachpflügen, Überackern. *1623:* Aratásra Vgorlasra Zantasra keueresre kazalasra ... amit keuania az Zwksegh es parancziolliak nekik vgy Jeöyenek az Zolgalattra [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1653:* Ughar szántásnak és keverésnek, auagy öszy szántásnak vetésnek idején ... az kinek három vagy két eökre lészen, egy ökröt adgyon az eke eleiben [Cege SzD; WassLt]. *1787:* öt Hetet külen külen mindenik m(a)gok erejeben Ökörrel szolgálnak illy rendel, az Elsö lészen Ugorlásnak idején, 2 dik A' Hordáson vagy is takaradasan, 3 dik a' Keverésen [Majos MT; Told. 35].

2. szőlőkapálás; prăşitul viţei de vie; Weinstock/Rebenhacken. *1568:* Cinekne (!) az leaniaual Egyeoth, harom forintath wonek fel palockytol, illyen modal hogy az elottis, adoth volt nekyk Egy Egy hordo borth es ez penzt az vtan szolo keueresere ada hogy Mindenik, szász, szasz veder Mustoth tolchyon [Kv; TJk III/1. 229 Petrus fwszesy és Mich. erszengyartho vall.]. *1593:* Borgias Janos ... vallia: Ez elmült keuereskor talalam it az piaczon Nagi Gergelt [Kv; TJk V/1. 359]. *1595:* Keweresre ment 7 napszam fel ... d 90 | Elseo keweresre keolt f 2/44 ... Massodzor valo keweresre keolt f 3/22 [Kv; Szám. 6/XIII. 13, 30]. *1664:* Az B: Céh szeolejét szegeottük volt el negyven eot forintban ... De mivel az homlitása, es egyiknek égy darab keveése el maradvan attunk nekiek negyven égy forintot [Kv; SzCLev.].

Szk: *lágy szemre/szőlőre való ~. 1590:* Az lagi zeöleöre ualo keuerest, keuerte megh 58 Ember fizettem nekik fl. 6 d. 92 [Kv; Szám. 4/XIX. 11]. *1629:* Az melj molnar Legenj ugy mint Bandi ot en nallam volt tavalj az Lagy szemre valo kewereskor volt ot [Kv; TJk VII/3. 23].

3. '?' *1882:* Vetem éleszt a Keverésbe | Vetem a Keverésekbe éleszt Ketőbe [Etéd U; NkF]. *1884:* A Keverésbe éleszt [uo.; NkF].

4. *vérbe ~* vérbe borítás; felul în care cineva a fost bătut pînă la sînge; Inblutmengen (Mord). *1630:* hallottam kialtasat és az Azzony Syvalkodasat is de az vérbe keuereset en nem lattam [Kv; RDL I. 20 Csizmazia Marto(n) felesege Borbarazzony vall.].

keverésbeli másod/újraszántásbeli; din arătura a doua; vom Nachpflügen/Überackern. *1738:* Mint hogy a controversiaban lévö buza földnek proprietássa vilagoson constál hogy Szekhalminé Asz(szonyo)mé légyen, Németh András Vr(am) penig ugarlás és keverés béli culturáját per errorem vicinitatis magáje hellyet adhibeálta [Torda; TJkT I. 152].

keverget kb. hajkurász; a fugări; hetzen, jagen. *1806:* a' kutyak 'a Sertéseket tsak hamar 'a Deberke Patakjában szoritván ott kevergették öket [Dés; DLt 82/1810].

? kevergődik '?' *1585:* Monda Viczej Andras ... Kedden ... Mennyen ky zekeresed, es ozzuk meg tizenket orakort, Kedden is Mind vartuk Az Zenaval a' laromba(n) kevergeottek Az zenafwbe(n) Ne(m) Mertem ky fognys, vgian Ne(m) Ieowe [Kv; TJk IV/1. 516].

keverhet szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *bűzbe ~ vkit* gyalázatba/mocsokba keverhet vkit; a putea amesteca pe cineva într-o infamie; jn in Schande bringen/Schmutz ziehen können. *1710:* valamig Apafi Mihály erdélyi fejedelem leszen, addig soha az országnak csendes nyugodalma nem lehet, mert levis és változó ember, s a mellette való udvari szolgák minden rossz dologra ráveszik, s a hazafiait szüntelen bűzben keverhetik [CsH 133].

keverő 1. *mn* **1.** keverésre való; de/pentru amestecat (ceva), de amestecare; Umrührr-. **Szk:** *~ kád. 1744:* pálinka főző katlan, benne lévő eget bor főző réz fazakával Sisakjával, Csőjivel Csebrivel és keverő kádgyával együtt [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1852:* Fenyő Dongáju Keverő kád [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ *~ lánc. 1840:* Egy masina üst 40 vedres sisakkal keverö lántzal és Masina Rézcsövel [Görgény MT; Born. G. XXIVd] ✱ *~ üst. 1840 k.:* az üstel ki lehet naponként 36 vékát főzni, ha Keverő üst is van [Msz; i.h.].

2. *~ eke* másod/újraszántásra való eke; plug folosit la aratul al doilea; Pflug zum Überackern. *1844:* 5a Aug. Volt keverő Eke 14 [Born. F. IIIb].

3. *~ napszám* kapálást végző napszámos; zilier la prăşit; Hacken verrichtender Tag(e)löhner. *1596:* Levelezeo napza(m) 50. Kewereo napz(am) [Kv; Szám. 17/II. 44].

4. (papirosmalomban) az anyag keverésére szolgáló; de amestecat pasta (în moara de hîrtie); (in Papiermühle) Umrührr-/zum Umrühren dienend. **Szk:** *~ gereblye. 1842:* a keverő kádban van egy keverő gereblye négy szegű fogakkal [Km; KmULev. 2] ✱ *~ kád. 1842:* ezen

kádhoz tartozik még egy e' felett álló kisebb kád, a' melyis keverő kád, ... ezis tölgyfábol van vas abrontsokkal szoritva ... a keverő kádba van egy keverő gereblye négy szegü fogakkal [Km; i.h.].

II. *fn* **1.** kb. szőlőbeli kapás; prăşitor în vie; Häcker, Hauer (im Weingarten). *1587:* Az Zeoleonek megh kewereseh 20 die July az Zeoleoben voltanak kewereok 10 [Kv; Szám. 3/XXVI. 22] | Az Kayanto wty Zeoleoheoz walo keolchyegh ... Kapaltak elseoben wakyaban 6. ... Homlito volt 3 ... d. 36 ... Volt kewereo 7 ... d. 84 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 5 Zabo György isp.m. kezével]. *1596:* 5 Die July ... voltanak keoteozeok Nro 3 tezen d 36 Kapassok awagi kewereok 9 tezen f 1 d 8 ... 7. Septembris hogy lagy zemre kewertenek voltak 13 tezen f 1 d 56 [Kv; i.h. 17/40–1]. *1606:* 19 Juny voltak Hasongartban keuerök negien ferfiak ... 5 July voltak Szent Giörgj hegien azzonnep keuerök heten ... 12 July voltak zent Giörgj hegien ferfi keureök heten [Kv; i.h. 12a/I. 44].

2. '?' *1530:* Ittem eligonizaribus secundarum in wlgari keuereöknek hominibus [Vh; MNy XXXI, 195].

A lat. értelmezés az *eligo* 'kigyomlál' igének hazai lat. szárm-a lehet, és így a cimszóbeli szót 'gyomláló (napszámos)'-nak értelmezhetnök.

3. (papirosmalomban) az anyagkeverésre szolgáló szerkezet; mecanism de amestecat (în moara de hîrtie); Umrührwerk/vorrichtung (in der Papiermühle). *1842:* forgattya ezen keverőt egy hoszszu fenyő gerenda mely fogakkal ellátva van, melyek a keverő korongjába járók [Km; KmULev. 2].

kevert I. *mn* **1.** amestecat; gemischt/mengt. *1662:* (A gerenda) semmi olly nyíl-fáktól belől nem szoríttatnék, hanem csak valami kevert mésszel, a kőfal színén hosszára lefektetve odaragasztatni láttatnék [SKr 601].

2. elegyitett; amestecat (cu ceva); vermengt. *1793:* Horváth Farkas Urnak vajba kevert egér követ küldött, hogy meg vegye [Páva Hsz; HSzjP Csekme András (62) gy. kat. vall.].

3. elegyes; amestecat, pestriţ; misch(farbig), meliert. **Szk:** ~ *szinü.* *1800:* Egy melért, vagy kevert Szinü fél posztóból való felsö ruha [LLt]. *1825:* egy otska kevert só 's bors szinü Frack [DLt 736 nyomt. kl].

II. *fn* **1.** keveréktakarmány; nutreţ mixt/combinat; Mischfutter. *1675:* Kőtettem megh egj boczkat az Lovak szamara kevertnek [Kv; Szám. 35/I. 6].

2. '?' *1680 k./1715 k.:* Disznokkal kevertet kés nélkül ugy egyél Hogy szépen is egyél 's bé se keveredgyél [Rozsnyai, HorTurc. 173]. *1815:* Napjában leg-alább egyszer forrázott kevertet adni, Korpából durván örlött Arpa, vagy Zab-lisztből [DLt 168 nyomt. kl].

Valószinűleg az az állateledel, amelyet a MTsz erdélyi tájszóként így értelmez: 'vízzel v. malátával összekevert korpa-, kukorica- v. másféle liszt, amely közé hagymaszárat is szoktak vagdalni (baromfi, malac, sertés eledele, sőt marháé is)'.

kevertes szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *cseber* ? kevert-tartó dézsa; ciubăr pentru lături; Mischzuber. *1725:* (A) Sütö házb(an) ... egj kevertes Cseber [Beresztelke MT; Eszt-Mk 6]. *1729:* Két kezben hordozo kisded kosár egj kevertes Cseber [Usz; Pf]. *1743:* Kevertes Cseber [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158] ✱ ~ *hordó* pálinkafőzőhöz való hordó; cadă de amestecare; Faß (gebraucht) zur Branntweinbrennerei. *1793:* A Palinka Főző Házban ... Kevertes Malátás Hordok [Nagyalmás K; JHbK XXIX/38] ✱ ~ *kád* '?'. *1840:* Kevertes Kád 2 [Nagykapus K; KszRLt] ✱ ~ *sajtár* '?' *1743:* Kevertes Sajtár [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158] ✱ ~ *üst* '?' *1847:* A' kevertes üst ennek alján van egy a' bráhát kibocsátó sárga rézcsap hosszu vas nyelivel [M.fenes K; KLev. Pálinkaház-felszerelés].

kevertet másodszor/másodjában szántat; a dispune executarea aratului al doilea; nachpflügen/überackern lassen. *1697:* mar vetni valo buzát kel czipeltetni mostan kevertetem az földeket [Szilágycseh; BK. Kőmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1785:* A Béres ekékkel kevertetek s holnap ha Isten segit magnak is bé ágyalok [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* én már van egy hete hogy kevertetek [Drassó AF; GyL].

kevertetés szőlőkapáltatás; prăşitul viţei de vie; Weinstock/Rebenhacken. *1589:* A Zeoleok Keuertetese 2 Septembris kezdettem a' Zeoleo keueresehez ... voltanak 8 f — d. 96 [Kv; Szám. 4/XI. 27].

kevertetik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *gyalázatos hírbe* ~ rossz hírbe hozatik; a fi amestecat într-o afacere ruşinoasă, a scorni cuiva nume rău; in übeln Ruf gebracht werden. *1730:* akkori szolgája által ... valami gyalázatos hírben kevertetett volna [Dés; Jk] ✱ *gyanúba* ~ gyanúba hozatik; a fi bănuit de o faptă condamnabilă; in Verdacht gebracht werden. *1662:* Felette siralmas ez is, hogy ha az evangélicusok valamely atyafia atyafiát ... meglátogatja, legottan a pápásoktól, vagy egyebektől ... gyanúba kevertetnek, gyaláztatnak és hírekben-nevekben megsértetnek [SKr 116].

kevés I. *htlan számn* **1.** kis mennyiségű/számú; puţin; wenig. *1557:* Ty. k.nel nylwan wagyon az hogy a' kewes borgoy Jozagoth sokayg .kthek kere mygh .knek adam en az kewes Jozagot thy knek mjnden Terhewel attam [Nagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1573:* Eótetys hogy el wette Jsten ugi maratt az mj keúes marha uolt az en kezemn⟨el⟩ [UszT 20/127]. *1631:* lata(m) hogj fel gyüjtöttek az szenat ..., megh mondam hogj azt az keueset negi Bagliaba(n) raknak [Mv; MvLt 290. 53b]. *1674:* keves ember vagion az kinek valami njavalaja n⟨e⟩ vona [Bethlen SzD; BLt 7 Fileki Mihaly Beldi Palhoz]. *1710:* (Szénából) à mi kévesz volt még tákáritottuk nagy Gonddal [Dánfva Cs; BCs]. *1727:* tőbbet ne mongjanak, hanem inkább kevessebbet [Dés; Jk]. *1754:* tudom azt kevés ember vagjon itten Boldogfalván a ki a Veszszősi Határrol fát ne hozot volna [Boldogfva KK; WLt Pascuj Veszszosan (50) zs vall.]. *1812:* A' Groffné igen kevés portékákot hozott magával ide [Héderfája KK; IB].

Szk: ~ *beszédü.* *1785:* Basa Mária Asszony ... igen csendes ... komor, kevés beszédü volt [Mv; DLev. 4. XXXVI]. *1823–1830:* (Sombori Zsigmondnak) volt egy öreg anyja, aki kevés beszédü volt, gutaütött is lévén [FogE 282] ✱ ~ *foganatja van.* *1703:* meg irtuk vala kgk(ne)k, hogj a szebeni Czitedalla epitesére ... rendeltetet dolgosok(na)k hátra maradot reszet fel számláltatván maga szekib(en) fogyatkozas nelkül menten be küldesse, de ... azon Intimationk(na)k igen keves foganattya volt kglmeteknél [UszLt IX. 77. 63 gub.] ✱ ~

gondja van vmire. 1763: bé hordattván azon szénát, gyült belölle egy egész jo Kalangya, és egy fél, de Cir(citer) hány szekér lehetett bennek akkor kevés gondom lévén arra ... mostis hozzávetőleg vagy aránzolag meg határozni nem tudom [Záh TA; Mk V. VII/1. 8–9 Pakulár Gabrilla (70) zs vall.] ✱ *~ híja, hogy ... 1692:* Igaz dologh feles Kapu szamjokra nezve keves hija hogj az Szasz Natio az terehnek felét ne(m) supportalta [Szőkefva KK; Törzs. Sárosj János kezével]. *1736:* Vagyon ... egy darab Sziget, mellyetis a Kukulló Tekervényes árka korulfolly, kevés hijja hogy viginél öszve nem Szakad a' Kükólló Árka [CU] ✱ *~ hiján. 1573:* Anna Eottues Gërgnie ... vallia ... hogi meg volt az giolch 12 zing Meg teob kewes hean fely fertalial [Kv; TJk III/3. 269]. *1723:* Vagyon kevés hiján három sing tettzin Sima pántlika [Koronka MT; Told. 29/2] ✱ *(csak) ~, hogy* kis híja, hogy. *1577:* az zeoleo hegiese erdeienek chiak kewes hogj az bercz ne(m) tartia az hatarath [Jobbágyfva MT; EHA]. *1582:* veres Lukach meg Mente teorweny zerent magat De chak kewes hog ez Azzony hazugsaga es hamissaga miat el Nem vesze az Veres Lukach [Kv; TJk IV/1. 47]. *1584:* ez Zeoldne ... az zegeny giermekel vgy Banęk hogy tizen eggyed Napra kewes hogy vgian kezebe Ne(m) hala [Kv; TJk IV/1. 258] ✱ *~ kivétellel. 1855:* A személyzet[a] kevés kivétellel, csekély eszű, gyalár emberekből állott [ÚjfE 157. — [a]A bécsi udvari kancelláriáé]. *1867:* Nép iskoláink kevés kivétellel a' leg salynálatra méltobb állapotban vannak [Gyalu K; RAk 139] ✱ *~ számból álló/számú. 1658/1799:* meggyőzé a nagy sokaságú pogányság a kevés számból álló székelységet [Mv; EM XVIII, 451–2]. *1835:* A hajdoni háborus üdőkbe a Falu Also Sinfalva elpusztittatván, a Falunak elpusztittataso (!) közőtt meg maradott kevés Számu Also Sinfalvi Lakosak kintelenittettek a közzelebb valo Hellységekbe lakásokat által változtatni [Asz; Borb. II] ✱ *egy ~* valamicske. *1569 k.:* Vegy 1 loth valazto vyzeth es Egy keues ezwstöt [Nsz; MKsz 1896. 357]. *1688:* Egy hitván füles kosárban egy kevés Tollu [Kozmás Cs: Eszt. Inv. 4]. *1716:* égy kévés egrést küldőtem [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.] ✱ *egy-egy ~. 1699:* maradot egy egy kevés marhájok [Meggyesfva MT; BálLt 93]. *1766:* Néhai Sepsi Pál eö kgylme szántogatott két vagj három versb(en) benne égy égy keveset [Vaja MT; VH] ✱ *felette/felettébb ~. 1785:* a Biro és Birák authoritassa a bűntetésb(en) felettébb kevésre szorittatik [Torockó; TLev. 11/4. 1b]. *1826:* ezen rész jószágotska felette kevésből áll [Mezőnagycsán TA; TGsz 51] ✱ *fene ~. 1896:* Azért legyen időd (fene kevés van pedig, úgy láttam!), ird meg e pár sort addig [PLev. 179–80 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *mennél/mentől kevesebb. 1589:* kertek ... zeochy Mihalj vramat hogy ezt az mwnkat fel wewen ... mentewl keonnyebben es keues⟨b⟩ keolchyegel wegheoz vihetj, eo kgme vigye vegheoz [Kv; TanJk I/1. 88]. *1817:* mennél kevesebbet kíván Nagyságod tőlle, annál kevesebbel kívánnya Nagyságodat meg tsalni [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.] ✱ *mi ~* vmilyen kevés. *1662:* melly meg is lehetett volna, ha csak mi kevés napok alatt tart vala is olly szárazon az idő [SKr 183–4]. *1673:* az sok abba(n)[a] lévő egerek vesztegetési miátt, harmada, s sok(na)k csak mi keves része sem maratt meg [Déva; Törzs. Ersek Uyuári András kezével. — [a]A búzaasztagban]. *1728:* akárkinek mi kevesset el adna [Dés; Jk] ✱ *minél kevesebb. 1710 k.:* A hüt vagy vallás annál igazabb, minél kevesebb emberi íz, szag és szín vagyon rajta [BÖn. 431] ✱ *nem ~. 1623:* a kulseo orzagbelik es mind ezen harom zekbeliek ha mit ... behoztak zabadosan arulhattak, kj az zeknek nem keves haznara volt [HSzj *kereskedés* al.]. *1788:* azonn follyasonak fedeléről Hó és Esső idején le follyo viz miatt nem keves alkalmatlanságot szenvednek [Kv; Pk 3] ✱ *se sok, se ~. XVIII. sz. v.:* A ki jövendő káptalan urak határozzák el Lélek szerént, hogy a Grofné mennyi Adosságot végyen magára, se sok, se kevés ne legyen [LLt N. Solymosi Kontz József nyil.] ✱ *sem több, sem kevesebb. 1557:* ah (!) mynd mondotta az Betegh azzon, Wgy Jrtham, Sem thewbeth, sem kewesbet nem yrtham hozzaya [Borsa/Szentmacskás K; SLt Sub Litt. ST Nro 5] ✱ *vmely/vmi ~. 1540:* kerem minth kegyelmes uramath, hogy the k. kwlgyen walamy kewes penzt kywel gywgythassam meg a labomath [Kv; LevT I, 9 P. Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1589 k.:* lehetetlen dologh az hogy valami keűes terehteol megh ohassuk ⟨ma⟩gunkatt [Szu; UszT]. *1740:* az Varga Céh ... az Jt valamely kevés tseres szijunak árulásáért ... megis taxálták [Torda; TJkT I. 189].

Sz. *1673–1683:* Azert ez vilagh alhototlonsaga minniajunk előt vilagos, sokat igir keveset ad [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. csekély, kis; puţin, mic; gering, klein. *1570:* Medig en vyttem, keues Munkaual Nagy dolog [Nsz; MKsz 1896. 367]. *1597:* az Jegy werte bwszabwl ... witedtem az Tiwkoknak de ebbenis kewess haszon wolt [Kv; Szám. 7/XIV. 41 Th. Masas sp kezével]. *1621:* Zam veweőket zoktanak valaztanj, kik az varosnak kewes Jeőwedelmeczkejenek exitusarol ... az Tiztviseleő vrainktol zamot zoktanak vennj [Kv; TanJk II/1. 335]. *1662:* ugy jnformaltatunk az Adonak igen kévés része giült volna még őszve [UszLt IX. 75. 48 fej.]. *1712:* inkáb kivánom magam kevés kárával hasznodot láttnom, hogy sem mint magam kevés hasznommal karadot [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak ... Határok nem tsak hogy kevés de sovány is [Torockó; TLev. 4/13. 31]. *1815:* azon környék havasos és erdős lévén nagyon kevés betse van a' fának [O.nemegye BN; Ks 77. 19].

Szk: *~ szaporája lesz vminek. 1679:* Én az mit irással végben vihetek, el nem mulatom, de úgy hiszem, kevés szaporája lészen [TML VIII, 415 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

Sz. *1623:* Az Jo zamtartora nem keueseb Zwkseg vagion mint az kenyerre [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

3. Időre von. haszn-ban; referitor la noţiuni temporale; in bezug auf Zeit: rövid (idő); scurt (timp); kurz(e Zeit). *1593:* az zegeni Eottues ferencz valaztasa es halala keozeot keues wdeo intercedalt [Kv; TanJk I/1. 208]. *1762:* kevés időt Nötelenségiben dolgozhassék [Kv; ÖCJk]. *1770:* nem volt szüntelen e' szerint a' szolgalat hanem néha engedet is kevés keves (igy!) üdöt nékemis a' Tiszt néha egy hétet szolgáltam mást [A.várca Sz; IB]. *1808:* a Vetőből kevés időre viszszá térvén már akkor én ötett halva találtam [Déva; Ks 119b]. *1854:* tanitónk ... feddő hangon figyelmeztetett, hogy a szolgafiú[a] a mi kevés időt kötelessége megenged tanulásra s nem ledérségre forditja; mi pedig drága időnket ellesbeljük [UjfT 100. — [a]Kőrösi Csoma Sándor].

Szk: ~ *ideig/ideiglen. 1582:* Cathalin Stomp Ianosne vallia Attam Vala fekete Iacabnenak faggiath ... egkor ... kerem ha meg Adhatna, Azt monda ... Variak chak eg kewes Ideigh ... megh Aggia [Kv; TJk IV/1. 112]. *1612:* eo Fge en altala(m) kegielmeteknek azt parancziollia hogi kegielmetek legie(n) ueztegsegbe(n), es egi keues ideiglen uario(n) eö Felsegetül [Nsz; JHbK XLII/11 Wesselényi Pál lev.] ✱ ~ *idő alatt. 1645:* mostis az keues ideó alatt migh Kaproncaine Aszonjom keöltózeödott nagy kár lett az tilalmas es Makkos Erdeönek le vagasaba(n) ès tekozlasaba(n) [Ajton K; Törzs]. *1764:* tsak egy hetetis lakván edgjütt, oly kevés ūdö alatt haragot nem tarthattunk [Torda; TJkT V. 246] ✱ ~ *múlva. 1570:* Zigartho Andras ... vallya ... latta hogy ... kewes Mwlwa az lean Beh Jeot az kapwn [Kv; TJk III/2. 82]. *1573:* Borbolia Aztalos Ianosne Azt vallia hogy ... mykor haza vyzy volt az lyztet szokal teob volt az lyzt egi Negednel ... Azomba egy kewes Mwlwa hat az Telmanne esmet feyen hozza vyzza az Liztet kyt ely vyt volt de Nem volt keozelis annye Mint azkor hogy ely vitte volt [Kv; TJk III/3. 213] ✱ ~ *idő múlva. 1599:* Egy keües ydeo múlua Nagy Janosne Jstenkedni kezde en nekem[a] [UszT 13/105. — [a]Köv. a részl.]. *1803:* a' Remeteiek kevés idö mulva vjra réájok menvén Ordáékra meg vonták öket [Várhegy Cs; Born. XVc. 1/12] ✱ ~ *időtől fogva. 1725:* Diodnak már kevés időtöl fogva, két három rendbèli dolgais volt illyen [M.csesztve AF; Ks 95 Borsaj N. Pál lev.]. *1763:* Ngod kevés idötöl fogva kezdette azon gátnak ... végit ... el-vágatni és bontatni [Körtvélyfája MT; JHb IX/44] ✱ ~ *idő vártatva. 1751:* edgj kevés ūdö vártatva Sombori Andras Uram kezet adat az edgyik oláhnak [Torda; CsS]. *1783:* Azután osztán kevés idö vártotva Köntzei Gábor Urammal ... béis jöve Pócsa Dávid Uramhoz [Feltorja Hsz; HSzjP Jos. Pethö Cantor seu Ludi Magister (53) vall.] ✱ ~ *idővel* röviddel azután. *1792:* én pedig tsak látám Tordai Gjörgjöt tsak kevés idövel ott járni [Usz; Borb. II Agillis Paulus Jakabfi ex. Sz.Ersebeth (26) vall.]. *1836:* kevés idövel ifj. Dobolyi Sigmond Uris meg érkezett [Csekelaka AF; KCsl 16] ✱ ~ *vártatva. 1574:* Katalin Bala Imrehne Azt vallia hogy ez ely Mwlt Napokba estwe hallot valamy zaygast az vchan ... egy kewēs vartattwa az Ayton kezdenek zērgetny [Kv; TJk III/3. 401]. *1591:* Az wtan egy keües vartatva megh Jzene az biro egj Polgartul allasson teorwent ha mi swksege vagion [Szkr; UszT Barta Leorinczj fej-i jb vall.]. *1631:* Borueine az hatolso hazban, mene, es egi keues vartatua az szolgais be mene utanna [Mv; MvLt 290. 48a].

4. kb. gyenge, gyönge; slab; schwach. *1578:* Ertwe(n) az mezaros Vraink is az eo Naga paranchiolattyath melnek ellene tórókedny kewesseknek Itilik magokat, keonyeorognek, hogy ... tórókednek eö kegmek Barany Janosnal hogy a' my nemeo zaraz bórók volnanak ez Mezzarosoknak engedne el adny [Kv; TanJk V/3. 169b]. *1590:* varosul vgian megh tapaztaltak eleyteol fogwant mostis a' Mezarosok kemenysegeket holot Az hentelerek el Jarnak hywatalokban Niömorultabbak es Kewesbekis lewe(n), Az Mezarosoknal [Kv; i.h. I/1. 139].

5. egynéhány; cîţiva/cîteva; einige. *1591:* jeowe oda az Peresnek egy keues apro malaczykaiok [Szu; UszT]. *1698:* Lörinczi Boldisar ... most ennek elötte keues napokkal mulatsaga leue(n) a' B. Cehnek ighen alkalmatlanul viselte magat [Kv; ACJk 29]. *1706:* Maxán[a] ... az Udvarház el egett, az körulötte lévö kevés epület is igen pusztás [Törzs. Rákóczi inv. — [a]Maksa Hsz]. *1790:* Ngd kevés orákig tarto fajdalmai után szép furtsa, fürge fiut hozott a' Világra [Kv; TKl Bodoki József prof. lev.]. *1825:* a Blosai[a] kevés birtokosok magok kevés pojánaikra, és kaszáloikra valaha marhákat fogadtak bé pascuatiora [Kötelesmező SzD; TSb 47. — [a]Balázsszeg SzD]. *1847:* kevés esztendö mulva el praedalodott volna az az erdö [F.árpás F; TSb 46].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: **1.** kis darab; bucată mică; Wenig. *1684:* egy keves vagattassek el az fűleben [Dés; Jk]. *1788:* kék tehén ... a bal szarva kisuvadván a csugájából egy kevés kitörött a hegyiböl [HSzj *kék* al.].

2. kis dolog; lucru neînsemnat; eine kleine Sache. *1570:* Anna Bartha Esthwanne ... vallia ... Neky azt Monta[a] hogi eo ely megien Mert Jth kewesert ely veztyk az Embert [Kv; TJk III/2. 107. — [a]Molnár Jakab]. *1574:* Darochy Boldisar Azt vallia hogy ... ez Margit ott al az Gēreg eleot es kezeben az gyolch Eleozer az Terdere Erezty az giolchot Az vthan tytkon egy bal giolch Mege vety, Es ely fordula onnat, Eo azt latwan kerdy az Gēreget ha veotte ezebe, Mond hogi Rea Nezek de zanam az kewesert zegent tenny Rayta [Kv; TJk III/3. 362a]. *1751:* ne kéntelenittessem kevesért kedvetlen módon a magaméhoz jutni [Karácsonfva AF; Told. 25].

3. kis érték/összeg; valoare/sumă mică; ein kleiner Wert/eine kleine Summe. *1568:* Immaron Enneke(m) chyak hath forynthom Maradoth, Chaky wram ys Chodalya wala hogy kegtek chyak anny keweset hagyoth wolna [Torda; BesztLt 31 Lucas Psythaky de Bongarth a beszt-i bíróhoz]. *1593:* Margit Keomiwes Esaiasne vallia ... eómaganak Jstwannak zajabol halla(m) ezt, Bizony kewesben Zegeodem en Daniel deakhoz [Kv; TJk V/1. 361]. *1675:* az pénz(ne)k az eö mennyiségéhez képest, többecskéböl, vgy mint kilenczven három forintbol, tize(n) kilencz forintot negyven pénz héján, kevessebböl viszont, kiböl két forintot, kibül kevēssebbet csipegetvé(n) el, ekképpe(n) meg kárositott [Kv; TJk VIII/12. 98]. *1723:* rendeltetett, hogj a Ima Juny, az Olá Zlotok egj garassal kevesebbé vgj mint csak huszon egj garasb(an) az az Szaz huszan hat penzb(en) járjanak [Kv; Ks 18/XCIII gub.]. *1813:* amit most kevéssel bé lehetne érni, majd nagyobb költséggel, és több fáradtsággal kel ki potolni [Dés; DLt 652].

4. *kevese vkinek* kevés holmija/vagyona vkinek; averea puţină ce are cineva; js kleine Habe. *1584:* Viczey Caspar vra(m) vallia ... Egkor hallam hogy panazolkodik vala[a] ... fia feleol ... Im az Bestie kurwafy Mindenemet el veszte, Nem tudom howa teszy az en kewesemeth [Kv; TJk IV/1. 229. — [a]Daroczy Gáspár]. *1588:* Ertyk eo kegmek az paticariusne feleol valo panazt hogy Egy Zabo legennyel eggywt Laknek ... hwtnelkwl, es a' zegeny Arwanak Marhachkayat tekozollyak ... Azert Biro vramat keryk, hogy eo kgme az teorwenybe legie(n) szorgalmatos, hogy a' zegeny Arwanak az eo kewesse ne wezzen el [Kv; TanJk I/1. 80]. *1600:* Az my kevessem nekem megh marad Azokrul az kjknek en Ados volta(m), Azokra hagiom Tútornak es gonduisselonek az en io Akaro Sogor vramath Janos Kouaczoth [Kv; RDL I. 70]. *1703:* a mi kevesse maratt szegénynek, ugj itélik bösületes emberek, el nem vész [Kv; Eszt. Serédi Zsófia Serédi Gáspárhoz]. *1721:* meltoztassék ezen vásárlást

ugj moderalni, hogy' miis szegeny Nemes emberek ... magunk kevesűnk(ne)k birodalmában, meg maradhassunk [Gyalu K; Ks T. 24].

Sz. *1764:* Gazdag az aki meg nyukszik az I(ste)n akarattyán, s a maga kevessét haladatáson kőlti [Középlak K; BfR].

5. *kevesek* kevés ember/személy; puţini oameni; wenige (Personen). *1655:* Az urunk hadának a dézmája sem volt ott, hanem imitt-amott a megszállásra el volt széledve, mikor Isten kevesek által erejét és segitségét hozzánk megmútatta [ETA I, 160 NSz]. *1662:* inkább akartak embernek mintsem Istennek engedni és a hatalmasokkal s többekkel a veszedelemre vivő tágas úton járni, mintsem a világ előtt tekintet nélkül levő kevesekkel a szoros kapun menni az életre [SKr 714].

III. ragos alakban hsz-szerű haszn-ban; în formă sufixată, avînd valoare de adverb; mit Adverbialendungen: **1.** *~ben* **a.** kevésen/kicsin; puţin; wenig. **Szk:** *~ben maradott* kevésen/kicsin múlt. *1716:* az Arok gátját kevésb(en) maradot hogy el nem vitte a jég [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1793:* Serbán Péter ... egy Lovát elis lopta vala, mellyen rajta érvén tsak kevésben maradott hogy fel nem akasztották [Somlyócsehi Sz; TKhf 13/34] ✱ *~ben múlt. 1600:* mikor az kapw keozze be futa az dardaert Lazlo kevesben mult hogy eotetis Atal nem eoteotte az dardawal [Kv; TJk VI/1. 455]. *1657:* És így török engedelmével Bethlen Gábor is anno 1619. haddal indult Ferdinandus ellen ... Bécs alját is nyargalták ... kevésben múlt, meg nem vötték [KemÖn. 33].

b. kis híja/híján; puţin a lipsit (ca ...); es fehlte wenig/nicht viel. *1657:* Nem tudom mint, csak magokban megrezzenének az lovak, és kevésben hogy el nem tiporának magunkat is | (A fejedelem)[a] újobban fekünni esék Görgényben, s kevésben hogy meg nem hala [KemÖn. 218, 293. — [a]1648-ban I. Rákóczi György].

c. kis mértékben; în mică măsură; in kleinem Maße. *1750:* alig vártom modgyát mikép velem (: gyámoltalanságomban :) mutatott Istenes kegyelmességét ... eő Ex(e)ll(entia)jának tehettségem szerént ha mi kevésben is meg hálálhassom [Kiscég K; Ks 83 Casp. Szatsvai lev.]. *1827:* Ezen Plántának ... két neme szokott lenni, Egyik a Tollas (:Pennata:) a másik a Hajas hajka ... de a kettő égy mástol kevésbe' különbőz [TLt Közig. ir. 836].

2. *keveset* **a.** kissé; puţin, un pic; ein wenig. *1762:* innen az Aranyos Pataka ezen Bikfánál édgy keveset kanyarodván az Aranyos Füben járo utig [Szentlászló TA; EHA]. *1795:* Feleségem ... mihelyt ... egy kevesset erőssedik leg ottan kedves Bátyám uramék atyafiságos látogatására sietni el nem mulatom [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. *1806:* egy-egy Kád ... egygy keveset szivárgott [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1807:* Abadi Kata, Születesére nézve Nemes Háromszéki zabolai ... beszél Magyarul ... keveset Oláhul-is [DLt 849 nyomt. kl]. *1814:* a' Gróf Ur Ő Nagysága ... porontsolt ... egy nehány Asztagok el csépeltetések iránt ... miis ekkor egy kevesset ki haladtunk abból az irtoztató kőrnyűl állásbol, miljent ez az Emberi nyom nem hiszem hogy ért volna [Banyica K; BfR Asztalos Ilia (40) col. vall.].

b. alig, kevéssé; abia, puţin de tot; kaum, (ein) wenig. *1793:* egy hibás tsoka szemü kevesset láto ökör Borju [Szér Sz; JF 36 LevK 230 Vintze István lev.].

Szk: *keveset bízik vmihez* nemigen bízik vmiben. *1620:* (A mufti) monda, hogy: Mind jó az, hogy az hocsa jovallotta azt az dolgot, hogy írjanak s tégedet elbocsássanak, de abba keveset bízzatok [BTN 402]. *1764:* Bátyám Urammalis soha haraggal, vagy riogatassal semmire nem akartam menni, mert esmérvén, mindenkor keveset biztam Bátyám Uram atyafiságahoz [Középlak K; BfR] ✱ *keveset fog vkin vmi. 1630:* Szalaj Giörgj ugja(n) eleget pantolodek mind az gazdaval ... s mind penigh Janos Mesterrel, kiert en valtigh pirongata(m) feddeodem rea, de eö rajta igen keueset fogat [Mv; MvLt 290. 205b]. *1794/1795:* a' ki tsak egyszer masszor mengyen a' Templomba azon a' leg jobb Tanitas is keveset fog [M.bikal K; RAk 16] ✱ *keveset gondol vmivel. 1589 k.:* Tudom azt hogy Magiarj Thamas varas akarattiabul eleozeor meg tilta az hatart egy forintba(n), de miel hogj áual igen keűesett gondolnak vala ... vgj tolta (!) megh Varos akarattiabul vizontagh 12 forintal [Szu; UszT]. *1740:* midön az Militia nyári Quártélyb(a) Szállat, az nyari Quartélhoz competalo Regulamentaris dispositiokat mindenfelé ki adtam ... de az Militia aval keveset gondolván, tsak meg vészi a magáét [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.] ✱ *keveset nyom* kevés/kicsi súllyal esik latba. *1663:* én eddig elrekeszttetvén az szolgálattúl, nem szolgálhattam; ezután is, jól tudom, az én szolgálatom igen keveset nyomna [TML II, 441 Teleki Mihály Bornemisza Susánnához] ✱ *keveset vigyáz vmihez* nemigen figyel vmire. *1640:* Azt látom, hogy Bíró Pálnénak szállója vagyon, s mennek oda az katonák, isznak ott, de én ahoz igen keveset vigyázok [Mv; MvLt 233a–51a átírásban!].

c. kevésszer, ritkán; de puţine ori, rar de tot; nur wenig, selten. *1761:* miolta meg osztaztanak egj más ajtojan igen keveset alkalmatlonkadnak [Branyicska H; JHb XXXV/45. 15].

d. *keveset-keveset* egy-egy kicsit; cîte puţin; öfters ein wenig. *1662:* szokott szép vadászóhelyeit megvadászhatná, csak keveset-keveset menvén napjában [SKr 291].

3. *~sel* kicsivel, valamicskével; cu puţin/ceva mai ...; (um) ein wenig. *1607:* (Bocskai István) Holt penig meg 51 esztendős korában, regnált csak kevéssel többet egy esztendőnél [Kv; KvE 137 SB]. *1723:* ha a Viz Partyán a Silipen fellyűl az Kris Mihaly Házáig s még egy kevéssel fellyeb Jászlot csinálnának, senkinek Háza s ház hellye kőrűl semmi Kára nem lenne [Sövényfva KK; MbK 150]. *1761:* egy véka vetes után, kevéssel aratunk többet, egy kalangyánal [Tirnavica H; JHb LXX/8. 128]. *1775:* a maga részit Titt. Keczeli Gergélj uram vette vőlt Pétrán Nyikuláj Nevezetű Sellértől, tsak kevessel ennek meg halálozása előtt [Topasztkirály K; JHbK LVII/21. 5]. *1788:* égj kevéssel, a dühösködéssel érkező Paraszt Nép elött Rápolti Udvaromb(a) érkezvén, tsak annji időm Sem volt, hogy Házomat fel nyithassam [Branyicska H; JHb XXXI/26]. *1820:* a' Néhai Báro Ur ... még halála elött egy kévéssel igy szolla hozzám [Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48 Gál Juliánná (24) „főző" vall.].

kévés kévébe kötött; legat în snopi; in Garben gebunden. *1679:* Horsa Gabor ... edj szeker kiuis buzat vit az veres Peter czjörihez [Iklód SzD; RLt 1].

kevésbé **1.** kisebb mértékben; mai puţin; weniger, minder. *1659:* Most pedig az én szolgálatom kevésbé

kelletik, mint az jövő nyárra [TML I, 482 Veér Mihály Teleki Mihályhoz]. *1703:* (A vihar) A piacon, a tanácsház szerin egynéhány héjazatokat lehányt, némelyeket inkább, némelyeket kevésbé [Kv; KvE 281 SzF]. *1847:* Ötféle bort kellene készitenem: u.m.: 1. — Pésgőt 2. — Aszut, édest 'Tokaji' szabásut. 3. — Szalmabort, kevésbbé édest 'Sect' szabásut [KCsl 13 Kemény Dénes lev.].

Szk: *annál/annyival ~. 1710 k.:* én ezt a szállást sem tudtam ... annál kevesebbé tudtam s tudom, hogy kegyelmednek ott lovai vannak [BÖn. 962]. *1809:* (A kereskedő) sem puska port, sem golyobist, vagy selétet, sem pedig darabjában onat, akár uraságnak, akár nemesnek még annál kevésbé kőz embernek ... Confiscatiobéli büntetés terhe alatt adni ne mérészellyen [UszLt ComGub. gub. 1697]. *1862:* csak az ideiglenes haszonélvezeti jogra nézve teszem e' rendelkezést, önként értetődik, hogy hasznát élvező léányaim arra semmi nemü terüht nem fektethetnek, annyival kevésbé leend joguk abbol valamit elidegeniteni [Kv; Végr.].

2. keveset, nem nagyon; puţin de tot, nu prea; (ein) wenig, nicht sehr. *1827:* a belsö házi portékákbol is nénye ... hamarébb lett férjhez menetelével hogy specifice miket hagyott meg a néhai Dobolyi István Urnak ... arra kevésbé ügyeltem [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 5 Boros Mihály zs vall.].

kevesebbecske vmivel kevesebb; mai puţin cu ceva; etw. weniger. *1730:* Tiszteletes Praedicator Uraink eö kglmek fizetések iránt ... Semmi fundusunk nem lévén keteleníttettűnk ... hogj ... fizetesek(ne)k felit magunkra repartialtassuk, ott Classist observalvan az Repartitiob(an) ... az Portiot nem fizetők legyenek az elsőbb Classisb(an) mind egy iránt, Az masodik Classisbeliekre kevessebbecske Az 3dik Classisbeliekre a legszegényebbekre annális kevesebb [Dés; Jk 401b].

kevesebbedik csökken, kevesbedik; a scădea, a se împuţina; sich vermindern, weniger werden. *1671:* Az huszti praesidiariusok állapatja felől való Kegyelmed tudakozását leveléből értjük ... hetenként bár csak húsz-húsz számú lovasokat viritim (nem soldosok által) ültessen fel. Az lovas szükségét is foganatosabban véghez viszik ... az expensa is kevesebbedik [TML V, 437 a fej. Teleki Mihályhoz].

kevesebbedmagával a nyilatkozóval együtt kevesebben; el şi încă cîţiva, dar mai puţin ca altădată; mitsamt der die Äußerung tuenden Person weniger. *1693:* Neha huszad magammal s, néha többed, s, kevessebbed magammal jártam az ösvényen [Pete K; Ks 4. VI. 13 Gr. Pap (67) valachicus minister vall.].

kevesebben mai puţini; weniger. *1657:* némelyek szentegyházban szorulván maradának meg, némelyek kevesebben lovakon szaladának [KemÖn. 76]. *1765/1766:* ha ... Gerendi Lászlo Uram a' Hat ezer Magyar Forintott intra Decimum quintum Diem nem deponalna, ugy a Mélgs Ur, és Aszszony a' Nagylaki és Csekelaki joszágokat Gerendi Lászlo Uramnak által adni ... nem akarnák, a Pénzt nem akarnák Levalni vagy mással akkár kivel többen, vagy kevesebben transigalnának s ... a transpositiot denegalnak, tehát az ött száz forint Vinculumatt, a' meg állo fél a' renuens felen desummalhassa [Koppánd TA; DobLev. II/372. 3–4]. *1823–1830:* Ezen betegségemben éjjel-nappal rendre mellettem voltak barátaim, tanítványaim, hol többen, hol kevesebben [FogE 132].

kevesebbség kisebbség; minoritate; Minderheit. *1848:* A majoritásnak úgy, mint a kevesebbségnek vannak jogai, melyeket tőle elvenni nem lehet. A minoritás mennél kisebb, annál szentebb kötelessége a többségnek úgy szólván gyöngéd érzéssel viseltetni iránta [Közlöny 1848/45. 204 Kemény Domokos nyil.].

kevesecske kevéske; puţin, puţintel; ein wenig/bißchen. *1663:* Erdélyben az mi kevesecském ezelőtt volt ... azokhoz való jutásimat is ő nagyságok telyességesen meggátolták [TML II, 570 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1710 k.:* Bort kevesecskét mindenkor, sert eleget ittunk [BÖn. 575]. *1725:* az uton belöl egj kevesetske[a] el szakad a' meg irt Tökés Mihály nevü Felében lakó szabad ember részire [Ménes MT; BK. — [a]Föld]. *1736 k.:* az hol mi kevesecskét vetettek volt is, semmi termése nem volt [Cssz; SzO VII, 380].

kevesed kevesecske; foarte puţin; ein bißchen. *1826:* a praetendált jövedelemnek kevesed része az özvegyi kevés Joszágnak az igazi jövedelme [Ne; DobLev. V/1114. 9a].

kevesedés megcsappanás/fogyatkozás; scădere, împuţinare; Verminderung, Abnahme. *1632:* Sebestyen Andras ... Biroság viselt ember keőzeőtteök, nekwnk nagy karunkra, es az ado fizetesnek kevesedesere keőzwleök[a] ki akarvan allani, nobilitaltatta wnneön magath [UszLt IX. 75. 2 fej. — [a]A szu-i városi rendből]. *1677:* Az Hadban szolgálo Lofő és Darabanti renden lévő Székelyeknek, a' köztök lako Nemességtől bántodását, és azok miat az Ország szolgálattyára valo hadakozo népnek kevesedését látván boldog emlekezetü idősbik Rakoczi György Fejedelem ... az egész Székelységnek állapottyát szorgalmatoson perlustralta [AC 151–2].

kevesedik megcsappan/fogyatkozik, kevesbedik; a scădea, a se împuţina; sich vermindern, abnehmen, weniger werden. *1632:* nemely nemessek magok nemes ioszagokat el advan, ado fizeteo helyre szallottak az adot megh nem advan, abbolis az mi ieövedelmwnk kevesedett [UszLt IX. 75. 2 fej.]. *1657:* Ezalatt pedig napról napra kevesedik vala az urunk hada [ETA I, 162 NSz]. *1742:* Ha valakinek esztendőnként nevekednek vagy kevesednek vas tsinálásbéli része, tehát ... tartozzék az akkori Biráknak, maga vas tsinalasbéli portiojának számát hirré tenni, és a' fútatást ... ahoz alkalmaztatni [Torockó; TLev. 9/2. 2a]. *1749:* az Boldutzi széna fü hét részre van osztva[a], a' melly részen meg szaporodtak az emberek, kevesedet a' széna fü, a' melly részen nem szaporodatt, egészszen birta az azon részen lévő ember [Szind TA; DobLev. I/236. 11b. St. Halmi de Thur (40) ns vall. — [a]Hét birtokos család között]. *1778:* a Victuálékba ... elég nagy bővség van, ritkább az pénz, és üdőről üdőre kevessedik [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.].

kevesedmagával a nyilatkozattevővel együtt kevesen; el şi încă cîţiva; mitsamt der die Äußerung tuenden Person wenig. *1596:* Cristoph Deak Izent vala Biro vramnak hogi Azzoniunknak eo felgenek gazdalkoggiek, egi ebeden chak keuesed magawal lezen [Kv; Szám. 6/XXIX. 141 Bachi Tamas sp kezével]. *1609:* Az Bek[a] Ebedet euen Bezterczere Jndula Vrunk vtan cziak keuesed magaual [Kv; i.h. 126/IV. 393. — [a]Értsd: a bég]. *1653:* Ő maga Gyulafi László elszaladt volt igen kevesed magával tova Segesvár felé [ETA I, 96 NSz]. *1740:* az sogorom ... az irodéákját egy udvarbirájával el küldötte hozzám hogy eő Protestál, mely dologèrt derekasint fel attam az leczkét az két expressusnak ... es igen kevesed magokkal marattanak az factiosusok [Ks 99 Kornis Antal lev.].

kevesell kevésnek tart/vél; a considera (drept) prea puţin; für wenig halten. *1575:* Byro vram ... az Mynappy adot kewesly ... Annakokaert ... vetettek esmet eo kegek egy vonasra d 50 [Kv; TanJk V/3. 110a]. *1586:* Ha penigh Ez temeteo emberek a' hopenzt keweselnek, Eo kgmek varosul Biro vra(m) beolch Jtiletibe eresztik, mywel kellien fizeteseket Jobbitany [Kv; i.h. I/1. 35]. *1593:* Martha Nemet Janosne vallia, filemmel halla(m) hogy Istwa(n) megh zegeodek Az farsangh vegibe(n) ez eztendeón Daniel deakhoz Zent Georgy Napigh[a] harmadfel f(orint)ba ... Megh ez Jstwa(n) kewesli wala a' fizetest [Kv; TJk V/1. 361. — [a]Ápr. 24-e]. *1596:* Waczorara, tehat panaszolúa keüeslettek az elöbj adast [Kv; Szám. 6/XXVIII. 1 ifj. Heltai Gáspár kezével]. *1639:* Keczclej Gergelj Deak keuesle az marha melle rendelt masfel szaz forintot [Kv; RDL I. 116]. *1653:* Ha valamellyik fel sokallia az Ezer forint summat, vagi vas Lazlo és Janos vramek, Ellenben penigh Ebeni Lazlone Azzo(nio)m keueselli, az elebbi Contractus szerent ... Limitalliak az Tabla fiai ... az Czegei Jozagot hogi abol pro emaritatione mit kellene Ebeni(n)e Azzo(nio)mnak ... fizetni [WassLt]. *1711:* Notarius Böszörményi András atyánkfia, búcsúzván maga Notariusi Hivatalától, keveselvén maga terhes Hivatalához valo fizetését [Dés; Jk 545a].

kevesen 1. puţini; wenig. *1573:* Stamp Ianos azt vallia hogi ... Nagi fwsteot latot az Darochy Maioraba ... vgi futamyk eleh valahonnat Darochynak egy zolgaia Tamas Kezd tolwayt kialtany, Mond eoneky No Iob ha ky Erezted az Eokreket az paytabol mert my kewesen ez ellen Nem alhatunk [Kv; TJk III/3. 190]. *1671:* Ha kik penig priwatim, vagy kevessen és nem számossan mennek, vagy találtatnak mások erdejekben, procedallyanak az ollyanok ellen, a' Decretum és Approbata Constitutioban irt processus szerént [CC 39]. *1678:* az szek gjüléseb(en) kevesen valánk [Alfalu Cs; LLt Fasc. 120]. *1740:* a' juhokbol ... az Mlgs Vraság(na)k tartozná(na)k dézmát adni; de minthogj kevesen tarta(na)k, még eddig dezmát belöllek nem adta(na)k [Algyógy H; Ks 89 Inv. 83]. *1747:* Akár mint mondgyák hogy a' Tudománynak is kevesen veszik hasznát de még is ugy látom, azoké a' jobb rész a' kik tudosok [LLt Fasc. 135 Litt. C. Cserei Farkas Lázár Ferencnéhez].

2. *~kint* egy-egy kevés; puţin cîte puţin; je ein wenig. *1710 k.:* apránkint s kevesenkint maraddogalt minden Esztendőbe mind bor mind buza [CsV].

kevesít 1. apaszt, csökkent, kevesbít; a scădea/reduce; vermindern/ringern. *1595:* küldenenek ... elsö vttal 2 loas legent, az meg az útat meg tanolnak ... Az útat penig en 25 mely földre vetem vala, de az Legenyek panaz keppen 27. mondak: És kerenek hogy ne keuesitenem az Mely feldnek fizettesetis illyen felő úton, mellyre Eleteket és feyeket vetnek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1600:* Feies Janosne ... Ezt Valya ... mikor az hazat megh epitette volno (!) Jsten kegielmessegebol azon erölködöt hogi őrökseget szőrőzön, a mi maradot töbitötte nem keuesitette [Kv; TJk VI/1. 381a]. *1759:* (A törökbúza) egy felé is nem vesztegetődöt, de a' sok sertés meg emésztette', à veressek kivált ollyan természetüek, hogy ha nyárban is szemmel nem tápláltatnak, szem látomást vesznek, számokot ide hátréb kevesiteni jobnak látom, mint sem szaparitani [Déva; Ks 94. 24. 2]. *1826:* A Gyomor erősitő mixturát ... meg készittettem, két óráb(an) kell belölle venni egyszer, v. másképpen 4–5 versen 24 ora alatt, azaz ha két oráb(an) véve legalább 2 széket nem tsinál ugy a dosist szaporitani kell, ha ellenben 2, 3 széknél többet tsinál 24 ora alatt, ugy kevesiteni kell a dosist [Dés; Ks 101 Bod Elek lev.].

2. kb. (vmivel) kevesebbet vall; a declara mai puţin (cu ceva); (etw.) weniger gestehen. *1601:* Nemtheory Antalne Cristina azzony ... vgy vall minth az elseo es masodik tanw, ewel kewesithy hogy mjhelt az darabanth megh hagyitotta az mezarost, es az hagytas vthan kardot rantanak el Jedet es el futott onneth [Kv; TJk VI/1. 531].

kevesítés kevesbítés; scădere; Verminderung/ringerung. *1826:* (A felpereseknek) helytelen kérések, és Felperességek nem lehet az Alperes ellen, vidualis intertentioban birato 5 szolgálo embere meg osztására kevesíttésére és annak 2/3 részének lehető el vételére [Ne; DobLev. V/1114. 9b].

kevéske kevesecske; foarte puţin, puţintel; ein bißchen/wenig. *1589 k.:* Az Demeter deakott penigh tudom hogj foglalt egj keueskett az attia birodalma vtan Vgian ott az szeken valo feoldben [Szu; UszT]. *1879:* Megpróbálom értékesiteni azt a kevéskét, amim van [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kevésnyi kevésecske; foarte puţin, puţintel; ein bißchen/wenig. *1601:* Keohalmy Pal ... vallia ... ez azzonys erkezek az Tabor feleol le ewlwen eoys egy kewesnet mikor kerdezkedet volna teollem melyre volna Job Coloswar fele Jeony vgy igazitam az eoswenyre [Kv; TJk VI/1. 560]. *1669:* Im édes Bátyám uram, Kegyelmednek küldtem valami kevésnyi vizát; adja Isten Kegyelmednek jó egészséggel elköltenei [TML IV, 588 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

kevéssé 1. egy kis/rövid ideig; pentru scurt timp; für kurze Zeit/eine kleine Weile. *1570:* Enedy Kelemen Varas Zolgaya ... ezt vallya ... Mond Zeoch Demeter az leannak Borbara, Jer el velem egy kewesseh az Mayorba [Kv; TJk III/2. 79-80]. *1573:* Paisos Istwan Azt vallia hogy veotte volt meg az Zemlicsiteo az hazat Smelcer Istwantwl ... de eo keuesse birta az hazat [Kv; TJk III/3. 134]. *1590:* Thudom hogy Pribek Gergely hitta az

leant ... az leannis oda ment melleie fekut es ott mulattak keuesse[a]; Jsmegh fel keolt az leany melleole [Szu; UszT. — [a]Föléje betoldva: Jdeigh]. *1599:* Fazakas Peterne Anna azzony ... vallya Ez leanzo ... engemetis zolgalt, ennallam kewesse lakott ... Egy holnapnak felette nem volt nallam [Kv; TJk VI/1. 335]. *1638:* monda czillag Giörgy az Aszonnak, varga Miklosnenak, fekegyünk le s monda az Aszony vigadjunk czak megh egi keuesse [Mv; MvLt 291. 146a]. *1710:* eö Nga is Fél Fogta volt, ezt az napolyi resz jószágot, s birta is egy kevesse [Csepegőmacskás K; JHb III/74]. *1730:* Ezt hallottam a Varró Asz(szony)től hogy mondotta néki Borbára Aszszony: fogja kgld egj kitsinnyég ezt á keszkenőt az előruhámat had igazittsam meg, mert el oldott ... láttam ... hátra maradott vôlt egy kevéssé, s' ott bibirkált az elő ruháján [Torda; MvRKLev.].

2. kissé; puţin, un pic; ein wenig/bißchen. *1573:* Katalin Kis Boldisarne Azt vallya ... azomba Erkezik Molnar Kelemen, Mond gergelne te chywkas kelemen Myre Marchongoltad meg az en vramat az korchoman, Azonnal Meg zydia Kelemen ... hozza wag az zekercewel ... Az Aiton essik az vagas es az Eleo Rwhan az kezetīs Meg Ery kewesse [Kv; TJk III/3]. *1574:* Anna Ersen Iarto Iarfasne Azt vallia hogi ... azkor az lean valamy kewesse hogi ely tawozot volt katalin Satora Melleol de Nem Ment sohowa [Kv; TJk III/3. 362f]. *1627:* Egy Erdely vy Sáhos Abrosz tt f. 1 ... Annal keuesse aláb ualo sahos Abrosz tt f. — d. 80 [Kv; RDL I. 132]. *1730:* Az Actor eo kegyelme egy bizonysággal ezt comproballya ... egy kevessé hátráb maradot volt az ekétűl ... a meg szántot földin fogta meg s onnan hozta be [F.volál Hsz; HSzjP]. *1732:* Láttam ... az molnárt ... egj kevesse Tavuljab az szenátul [Türe K; Told. 21]. *1745:* én köszőnék néki de semmít sem felele hanem Csak az kalapját emelité egy kevéssé [Bálványosváralja SzD; Ks]. *1799:* Rajka Mihály ... kevéssé siketetske [Dés; DLt].

Szk: *nem* ~ nem kis mértékben. *1662:* Az országgyűlési azelőtt az öreg egyházban[a] szoktak vala lenni, melly miatt hogy nehánykor a közönségesen való isteni tiszteletnek hogy múlása is esnék, azt a fejedelem nem kevéssé nehezteli vala [SKr 301. — [a]Gyf-t a székesegyházban]. *1802:* a' daganaton kivül hét aprobb és égy a' csontokig hato ... Sebet találtam, a' melyek elébb hatrabb nem kevese veszedelmesek [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

3. kevéssel, kicsivel; (cu) puţin mai ...; mit wenigem. *1576:* Wagion egy wy czeost pynz walamy kewesse kyseb talernal [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 3]. *1704:* éppen az én szállásomt előtt két mozsár, egy kevéssé meg tovább a piacon ismét más rendbeli szakállosok [WIN I, 204].

4. kevésbé; mai puţin; weniger, minder. *1811:* Igy lévén egy Kolósvári Papnak ... az élet terhe által való elnyomattatása ...; nem tsuda, ha Hivatala méltóságán(a)k kevéssé felelhet-meg [Kv; RGyLt Ref. Kons. ad nr. 32/1811 Krizbai Desö Elek ref. pap nyil.].

kevésség 1. egy kis ideig, egy keveset/kicsit; un pic, puţin; eine kleine Weile, ein wenig/bißchen. *1604:* zola alard matene hog' uarna egj keueseg es meg agja [UszT 20/207 farkas laky mihalj zent kiralj vall.]. *1632:* lekenczej polgar molnar pal monda, varakozzek kegielmetek egy kevesseg ..., meg kerdem biro uramat hafel vegiuk az niomot a vagy nem [Szászlekence BN; Told. 1]. *1642:* lakek ithon egy keuessegh ismet ugy mene el innet Szolczuara[a] [Nagyoklos TA; Berz. 12. 92/52. — [a]Szolcsvára (TA)]. *1711:* nálam is volt egj kevesseg az utrumb(an) fel tött marhák félib(en) egy kis kék ökör [Ditró Cs; WLt St. Pál (40) pp vall.]. *1716:* az el mult napokban az vísz égy kévéség még keszdvén apadni az Malomhoz akarunk vala fogni [Szentdemeter U; Ks Fodor Márton lev.]. *1761:* ezen földöt ... birám égy kevesség az után Benő Miklos kezére ment által [Jedd MT; Told. 45/3]. *1797:* Egy kevésség viselte itt Egerpatakon Lázár a katonaságot [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér György (58) gy. kat. vall.]. *1807:* csak kevésség laktak [Makfva MT; DLev. 4. XLA]. — L. még BTN[2] 285; CsH 105; Ethn. XXIV, 87.

2. egy kissé; puţin; ein wenig/bißchen. *1738:* Szamosfalván ... Feleségemis egy keveség meg unta magát ottan [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1789:* én egy kevesség meg indulván a Rusz Dumitru fiát meg pirangattam, és az orrát egy kevesség meg ütegettem az ujjommal [KLev.]. *1805:* Gligore másként Gyicza Flori ... kevésség himlő-hellyes [DLt nyomt. kl]. *1809:* igaz hogy egy kevésség itasok voltunk [UszLt ComGub. Szilágysomjai Bako Iosef (75) vall.].

kevésszer 1. ritkán; de puţine ori, rar; selten. *1630:* Jollehet ennekem sogorsagom uolt de keuezzer uoltam hazoknal Kalos Giörgynek, az megh holt felesegetis nem igen ismertem [Kv; RDL I. 19 Matthias Varadj vall.].

2. *nem* ~ nemritkán, *rég* gyakortább; adesea, adeseori, de multe ori; nicht selten, des öfter(e)n. *1768:* mondották nékem Gyermekségemtől fogva fell serdültségemig nem kevésszer, hogy azon helly Groff Kornis uraké [Mezőpagocsa TA; Ks 8. XXI. 36].

kéz 1. mînă; Hand. *1570:* Anna Mezaros Gërgh zolgalo leanya ... vallya hogy ... megyen ... Az Taligas felesegestwl zolgastwl fa volt kezekben [Kv; TJk III/2. 174]. *1588:* az mint az teorweny talalta akkeppen sok Jambor eleot kezembe twzet eowembe zekerczet, hatamra kapath wowen meg kereoltem az en eoreksegemet [Zsákfva Sz; WLt]. *1591:* Az kepet ket kezzel fogwa(n) vgy monda nekeonk hogy Menietek ell mert Job Nektek ha ell mentek [UszT]. *1626:* az Beldj wra(m) molnára, az Mezes Mihalj kertiben al, az keze igen ueres uala [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Antal Balintne Erscbet vall.]. *1736:* Constalvánn Világosonn az Incta Néhai Varga Péterné Kádár Ilonának ... nyilván valo paráznasága ... kikisértetvénn a Piatzra, végjen veszszőt a kezéb(e) es háromszor halható szóval kialltsa meg, hogj azzal a kezéb(en) lévő veszszővel lett volna méltó, hogj kemennyen meg-verettetett volna az Hóhér által: melly veszszötis, mind addig, mig a más Inctát meg veszszözik maga kezéb(en) és vállann tartson [Dés; Jk 220b]. *1741:* Sipos István ... azonnal nagy haraggal meg támadá Balog Lászlot ... de ... meg fogok a vas villát a keziben ne hogy valamiképpen belé üsse [Szilágycsch; IB III. 106/16]. *1844:* Pál István eö kegyelme elé álván, halhato szoval protestalt, és kezében lévő páltzáját fel emelvén repellalt [Szárazpatak Hsz; Berz. 17].

Szk: ~*be/kezébe akad* (véletlenül) kézbe/vki kezébe kerül. *1585:* Egy Czapragya igen zeep es draga ... akat⟨h⟩ wala kezben [Gyf; Báthory, ErdLev. 271]. *1591:* Nagi Balas ... eleo zamlala, kinek mit adot, es

miuel ados, azt egi Jeccesben megh Jratta, Lippai Daniel Deakal, meli Jecces Daroczi Pal kezeben akadot ammint ertette [Kv; TJk V/1. 79]. *1644:* Marton Uram ... kialtani kezde hogy hocza az Csepet hocza, hogi az Csep kezeben akada, eö kglmeis uerni kezde az olahot feöben, az Cseppel [Mv; MvLt 291. 418b] ✱ *keze kimarjult* kificamodott/menyült kezű. *1772:* Nékem ugy látzik ... hogy azon szerentsétlenség ... nem szánt szándékkal esett, mivel a' kire ök döltek reá, ahoz harmadik volt azon szerentsétlenül keze ki marjult iffiu [Torockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.] ✱ *keze mosatlan. 1593:* Hallottam Balintol mo(n)dotta hogy mikor Sewkeóbeól[a] kj megjen, keze mosatlan kj ne(m) megjen [UszT. — [a]Sükő U] ✱ *~en fogva. 1603:* Hannes Luczy ... vall ... Bwrkeorne ott ieo, az onokaiat kezen fogwa hozza [Kv; TJk VI/1. 677]. *1782:* a Tekts Nemes Vármegye Executor Tisztét réájok ki vivén meg-dulásokra, az megholt Togyerek Tyitul nevü fiát ugy adták kézen fogva által [M.fodorháza K; Eszt-Mk] ✱ *kezén hal meg* **a.** fegyverrel kezében/harc közben hal meg. *1710:* a basa[a] körülnyargalván elrendelt sergeit, rövideden ezt mondá nekiek: „...bízzatok Istenben és vitézi módon harcoljatok, jobb, hogy dicséretesen itt kezünkön haljunk meg, mint gyalázatoson elszaladván, hatalmas császár mind engemet, mind titeket megfojtasson" [CsH 52. — [a]Kucsuk basa 1662. jan. 22-én a Kemény Jánossal való nagyszöllősi csata előtt]. — **b.** önkezével vet véget életének. *1710:* Mikor Zrínyi Pétert fővételre kihoznák[a], és két jesuiták jönének mellette, nagyot fohászkodván mondotta: „Vajha bárcsak most egy kard akadhatna kezemben, hogy kezemen halnék meg, s ne kellene hóhér keze alá mennem" [CsH 90. — [a]1671-ben] ✱ *kezet csap. 1657:* Seregéből kijüvén az alajbég ... kérdé: Hol vagyon, s melyik az az úr, ki én helyettem zálag lészen ? úgy monda. Én is seregemből kirugaszkodván megfelelék, hogy én vagyok; s egymással kezet csapván, azután a többi is, egymás mellett elmenénk, mi amoda, azok ide [KemÖn. 180] ✱ *kezet fog. 1653:* Azonban csak kijöve egy béjárója és béhíva. Mikor bémentem volna, köszöntem kezét fogván [ETA I. 125–6 NSz] ✱ *kezét (meg)csókolja* **a.** kezet csókol vkinek. *1710 k.:* Kétszer csókolám meg a kezét s eljövék [BÖn. 924]. *1812 k.:* a Groff engesztelni kivánván mérgességeit a Groffnénak le térdeplett és kezét lábát térdét tsokolta [IB]. — **b.** kézcsókot küld vkinek. *1799:* 'A Feleségem és 5 Hetűs fiam alázatos tisztelettel tsokolják Ngtokk kezeiket [Szászcsávás KK; IB. Szász István ref. pap lev.]. *1808:* Kedves Ferjem a Nénémnek velem együt Csokallya kezeit [Körösbánya H; RLt O. 1 Medve Susánna Bornemiszáné Somkereki Máriához]. *1842:* Anyám kezit tsokolam gondoljan réám [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ *~től ad enni. 1844:* Leányom nékem kéztől ád enni; és nem akkor a mikor én ehetném hanem csak a mikor ő akar [Dés; DLt 1143] ✱ *bal ~. 1832:* Haidinger Mihálynak ... bal kezén hibázik a' mútató ujja [DLt 776 nyomt. kl] ✱ *bal ~re* balra, bal kéz felől, balkézt. *1699:* Ezenn kert mellett el indulvánn mentünk bé egj alacson ajtócskán, bal kézre edgy kis kertb(e) [O.cseszte AF; LLt]. *1773:* ezen Házból bal kézre nyilik más Ajto egy Sövénnyel be kerittetett ereszetskére [Szászpéntek K; Mk]. *1824:* Ezen borona kert végibe bal kézre egy 10 — Marhára keszult Istallo [Erdőszengyel MT; TSb 43] ✱ *csonka ~. 1632:* ezen közbe be juta oda Timar Janos is es az Csonka kezeuel mutata az vizre [Mv; MvLt 290. 102a]. *1772:* (Egy katona) Fejedelem Iffiabb Rákotzi György szolgálattyábol Csonka kézzel el szabadult [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Inv. 95] ✱ *egy ~zel nyomorék* fél kezére nyomorék. *1654:* Gyarfas Janos nötlen An. 15. niomorik egy kezuel [Mezőrücs MT; Ks Bánffy Anna urb.] ✱ *egyik/fél kezéhez/kezére szól* (a felperes az alperes) fél kezének levágatását kéri. *1592 k.:* azok az feo gilkosok ... ezert hywttam az tetem fely hogy ezek az en megh holt czyganiomnak balintnak halalaban reszeszek es tanacziosok kiertt mind az harmat gilkos felnek mondo(m), es mindeniknek fel kezehez es fel labahoz zollok erette kuleon kuleon [UszT]. *1595:* Az masik Alperes ... zabliat vona hoszam, hoszam vaga, vgj minth halalomat akarta ... Ergo myert itt a' zabad varosban chelekedek, mi(n)deneknek eggik eggik kézére zollok kylen kilen. Az zitokert pědigh mégh holt djomo(n) zollok [i.h. 10/19] ✱ *(egyik/jobb) keze elvágattatik* (fél/jobb) keze levágásával büntettetik. *1629:* az J. wernj kezte agyat be teorte sebesitette, veres Ingetis mutata; melj factumert, hogy vrara tamadot megh sebhette azt kevannia hogj keze el vagattassek seot megis halyon erette [Kv; TJk VII/3. 200]. *1647:* Gagia Gaspar etszakanak idein minden igaz ok nelkwl jnuadalua(n) az megh holt Mihály new leghent es toluaj modo(n) eggiet massat elseöben el fosztotta, es ... megh eölte ... tecczik az teörveninek hogy az czielekedeteiert elseöben vagattassek el az job keze az Toluaisagert, es hogi megh eolte ... feje vetettessek [Kv; TJk VIII/4. 208]. *1677:* ha Attyát, Annyát szidalmazza, vagy poenitentiaztassék, vagy egyébiránt castigaltassék a' Birák itileti szerént; Attyoknak s' Annyoknak meg-veréseért, edgyik kezek vágáttassék-el [AC 132]. *1746:* az J ... Panithi Szabó Sára Aszszont édes szülő Annját ... keménnyen meg verte, vérit kiontotta ... meg kivánom à jure hogy elsőbben kezei vágattassanak el, annak utánna feje vétessék [Torda; TJkT III. 15] ✱ *jobb ~. 1597:* Borbely Peter ... wallia ... monda az sebes ember ... az iob kezeben penigh egi chiakany wala azzal az eochemhez ewte [Kv; TJk VI/1. 30]. *1754:* a' szánból a rakanczát ki ragadván, megűté erőssen vélle a' Jobb kezemen lévő nagyobbik ujjamot [Koronka MT; Told. 27] ✱ *jobb ~re/~ről* jobbra, jobb kéz felől, jobbkézt. *1614:* az derék út innet Drénápoly felé Jambolira megyen, onnat jobb kézre hadja egy napi járó földdel Drénápolyt és Bábára mégyen [BTN[2] 68]. *1761:* A' Kapun belöll jobb kézre ... vagyon egy ... uj paraszt ház épitve [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 303]. *1837:* jobb kézről a Wölgyben ... 11, tizenegy bükkfák találtattak levagdalva [Jenőfva Cs; RSzF 120] ✱ *jobb ~t* 'ua'. *1817:* a Tornáczon jobb kéztt vagyon a Konyhára nyilo ajto ... Innet bé menvén az hátulso v(agy) is cseléd Házba ... találtunk benn jobb kéztt egy ujj Kemenczét [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 2]. *1832/1838:* Ezen háznak vagynak négy ablakai ... à job kézt valónak égy üveg táblájá hibázik [A.szőcs SzD; BetLt 5] ✱ *puszta ~zel. 1573:* egi kewes Mwlwa esmet ely Ieo paisos Ianos Masod Magawal ... Es kyaltany kezdnek az ayton Ieoietek ky esse lelek kwrwak ... teoryk az vcharol valo aytot es eok azt latwan ky futamnak az vchara chiak pwzta kezeli [Kv; TJk III/3. 137]. *1722:* Az Utrumba Specificált Bikát Soha nem tudom hogy embert, marhát s egyebet meg Sebhetet volna ... tsak puszta kézzel fa nélkül is ki hajtották mégh az gyerme-

kek is [Marosbogát TA; TL. Kovács Mihály (33) zs vall.] ✱ *üres ~zel jár/megy* ajándék nélkül megy vkihez. *1731:* Tudom aztis hogy azon Joszaga beli Tisztek, és Ispányok Groff Teleki Samuel Urnak titkon egyszer mászszor tsak hozogattak hol hét hol 9 Márjást, nehanykor edgy arannyatis ... tsak nem akartak üréss kézzel járni [Kendilóna SzD; TKl]. *1765:* Perceptor uramnak maganak valami ollyas nevezetes Discretiot nem adtunk, sem Dólgost, hanem mikor administratiora mentünk, üres kézzel szégyellettük eö kegyelméhez menni [Szeszcsor H; Eszt-Mk Vall. 257].

Sz: *bársonyos ~zel bánik vkivel. 1888:* Nincs tárgya az érzékenykedésednek. Veled igazán bársonyos kézzel bántunk, de a heccet te provokáltad, úgy, hogy nem lehetett kitérni [PLev. 137 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *a csuprot vagy üveget úgy jó próbálni, hogy az ember ejtse ki a kezéből. 1710 k.:* egyszer a fejedelem ... ittas korában tréfálódni kezde, s mond: Nosza ijesszük meg ezt a két rabot, hogy elütik a fejeket. Tophaeus udvari prédikátor mond rá: Igenis, mert a csuprot vagy üveget úgy jó próbálni, hogy az ember ejtse ki a kezéből [BÖn. 689–90] ✱ *a fogót azért tartja a kovács, a kezét meg ne égesse. 1662:* Iratja azt is Nagyságod, az fogót azért tartja az kovács, a kezét meg ne égesse, úgy Nagyságod engemet is, hogy itt való búsulásoktúl oltalmaznám és azért volnék fökapitány, az alattam valók tőlem dependeálnának [TML II, 409 Teleki Mihály Lónyai Annához] ✱ *horgas a keze, mint a cigánynak. 1573:* ezt monta Agoston te Erdely gaspar olyan Boszorkany az Anyad hogi Neked kezedet Megh keotette hogi leaniat Meg Neh verhesd soha myg Te els, Mert az egi chigan ollian horgas az keze Mint az kapwban valo chigannak [Kv; TJk III/3. 87] ✱ *tiszta ~zel és szívvel járt. 1710 k.:* Itíld meg pedig, én Istenem, volt-é nékem legkisebb részem, hírem, tanácsom ebben a mai támadásban ... én abban is tiszta kézzel és szívvel jártam [BIm. 1003–4].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *keze bokája* csuklója; încheietura mîinii lui/ei; sein/ihr Gelenk. *1774:* Gligor a kezével ellent vetett, melyet ugy meg ütött hogy a keze bokáján, Negyed napig is a kéke meg láttzat [Bábahalma KK; Ks 19. VII]. *1778:* ha az orczájok nagyon tüzes, a' fejek fáj, félre beszélnek ... pulsussok, a' kezek bokája hajlásában, belöl a' hüvejkek töve alatt erössen ... és szaporán vér, a' betegeken haladék nélkül ... vágassanak eret [MvÁLt Mátyus, Cons-San.] ✱ *keze feje* dosul mîinii lui/ei; (sein/ihr) Handrükken. *1597:* Zekely Palne Catalin ... wallia ... latam tehat az zeginy giermek mind verbe fogiot mind aiaka zeme ki fordult az keze feiebeol en zedem ki a tewissetis [Kv; TJk VI/1. 39]. *1621:* talalua(n) Bukfalui Janost hoo penzes darabantot, melinek az keze feiet el leottek volt Az Sanczba(n) Fwlek alat Attam neki ... f 2 [Kv; Szám. 15b/XI. 292]. *1843:* égytzer tsak meg ragadja Szabo János Pekárikat ... 's a' mint öklelte az keze feje ajja tsupa vér volt [Dés; DLt 856. 15] ✱ *keze fejecskéje* dosul mînutei lui/ei; (sein/ihr) Handrücken (eines Kindes). *1759:* (A gyermeknek) tsak a kezefejecskéib(en) láttzottak az inak, és erek nem annyira reszketés, mind rángatolog mozgani | az Gyermek ... többet nyugodatt, ... 'a keze fejecskéjeis koráptis annyira nem mozog [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.] ✱ *keze háta* dosul mînii lui/ei; (sein/ihr) Handrücken. *1710 k.:* arccal a földre esém, borulék, s így könyörgék: Uram Jézus Krisztus, könyörülj rajtam ... mondá: Jöszte. Felkelék a földről, odamenék és jobb kezemet keze alá, homlokomat pedig keze hátára tevém [BIm. 1028]. *1848:* egyik keze hátán egy nagy sümölcs [Dés; DLt] ✱ *keze nyele* alkar; antebraţ; Unterarm. *1770:* láttván a' Társomnak veszedelmét halálra vetettem magamat belé szalattam, és akkor a' jobb kezem nyelin lévö inaimat el vágta kezében lévö szekerczeivel [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1796:* Tkts Csernátoni Ur(am) Czigányai ... Pap Iuonnak a' Kezenyelét elis tőrték [Mocs K; Eszt-Mk]. *1847:* a' bal keze nyele égés miatt forradásos [Dés; DLt 994].

3. kar; braţ; Arm. *1584:* Barbara Zabo Palne vallia igen beteg valek, kiüantam Zabo Catot, Azt monda hogy keotes volna raita(m) Ada be valamit Innom ... Es mi helt be veóm, mingiarast az karom meg haborodek es most(is) chak Naponkent el zarad a' kezem [Kv; TJk IV/1. 219]. *1592:* Tolnai Boldisar ... vallia: Ez el mult Aldozoba megiwnk vala Eniedre, latam hogy Meggiesi Boldisarne, és Moldonas Mathene az leginniel ... egi zelbe wlnek vala az zekerbe, es az legini az Meggiesi Boldisarne niakan altal vetette vala az kezet ... az legini vgi eolelte altal [Kv; TJk V/1. 268]. *1729:* maga Capitány Vr(am) disponálván ã Falubeli paraszt Strazanak meg kötözésének modgjárol, ugj kötöztetvén meg mint ã Boszorkányokat szokták kötözni kezét, lábait, horgas ina alá rúdat húzván gomboljagban kötöztette [Sövényfva KK; TSb 51]. *1764:* kezében lévö kis gyermeketskéjét le teszi [Nagyida K; Told. 78]. *1796:* Gitzi Jósi ... Czepusával ... énnekem Pap Juonnak a' Kezemet eltőrte a nyeléb(en) [Mocs K; Eszt-Mk].

4. *keze-lába vkinek* **a.** vkinek végtagjai; membrele cuiva; js Gliedmaßen. *1584:* Mezaros Marton Aky Pochy Miklos (így!) hazasolt volt meg Annak az felesege gyermek agyba fekzyk. eo maga pedig az kolikaba fekzyk mind kezze Laba ellesset Attúnk d. 50 [Kv; Szám. 3/XV. 18]. *1593:* Mierthogy constal Mondro Peternek nielue vallasabol az eó Istentelen gonoz chelekedeti ... lo farkon megh hordoztassek ... keze laba el vagdaltassek [Kv; TJk V/1. 449–50]. *1722:* Csudálatos betegség grassal az Havas alatt lévö két három Faluban ... Kezei lábai az ember(ne)k öszve sugorod(na)k [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1748:* Lötsei Samuel Vr(am)at ördög attának meg szidván, ki nyakravaloját, ki kezit lábát meg ragadozván a' maga ud(va)rárol az piaczi uttzára ki hurczolván, ingét nadrágát rolla le hasogadták, és az földhöz tsapták [Torda; TJkT III. 246]. — **b.** *átv* mindenes, bizalmas, vkinek a jobbkeze; (a fi) mîna dreaptă a cuiva; js Vertraute(r). *1652:* mikor Barla Miklos Samuelt tartotta ... az houa kelletet penigh mindenue küldeöszte marhaja ⟨u⟩ta(n) ekeje melle az houa kelletet kezek l⟨a⟩bok uolt [Aranyosrákos TA; Borb. I. Letaj Istua(n) Veres Drab(an)t (32) vall.]. *1780:* Cserei Uram a közelebről valo Cselédgye eö Ngának, eö kegyelme mindenesse, keze lába, s mintegy udvari kapitánnya eö Nagyságanak [Bethlen SzD; BK. Joh. Ersek (43) jb vall.]. — **c.** *átv* cselekvési képesség/lehetőség; libertate/posibilitate de acţiune; Handlungsfähigkeit. *1618:* Nagyságod annyi ideig, azmég Kamuti[a] urammal együtt voltam, olyan keserves rabság alá vetett volt, kiben nemcsak kezem-lábom volt kötözve, hanem lelkem, szemem, fülem, szám, kit én, noha nehezen türhettem, de az Nagyságod méltóságáért hűségesen mind eltürtem [BTN 118. — [a]Kamuti Farkas Erdély portai követe, az emlék-

író felettese; a kettejük közötti rossz viszonyt az emlékirat több helyt tükrözi]. *1619:* Mondám[a] arra csak hirtelenséggel: Bizony jó volna, ha Nagyságtok jó idején az én uramnak kezét-lábát meg nem köti vala [i.h. 250. — [a]Görcsi Mehemet nagyvezérnek].

Sz. *1710:* megverik a törököt, tizenkétezernél többen veszvén el a harcon[a]. A fővezér csaknem ette meg kezitlábát, hogy meg nem segíthette az általment hadat, de nem volt módja benne a nagy vizek miatt [CsH 59. — [a]1664-ben].

5. kéz alakú ékszerdísz; ornament de bijuterie în formă de mînă; handförmige Schmuckzierde. *1728:* gjémántos szűves gyűrű ket kéz őszsze fogodzva rajta 10 gjémánt benne [Nsz; Ks].

6. a kéz mint az ütés/bántalmazás eszköze; mînă (care te bate/loveşte; Hand (durch die jm stirbt). *1598:* Kowachy Janos ... vallja ... monda Pazthor Jstwan egj veresbelj mezarosnak az en kezem miat kel megh halnj [Kv: TJk VI/1. 253b] : kwleón kwleón mindenik heted magauol megh Eskegiek Jamborokul hogy eók az Tott Mihaly halałaba(n) nem rezessek, ew kezek mja megh nem holt [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8]. *1600:* Kalmanchehy Miklos Deak ... vallia ... Az megh holt ember ... kezde eleotteonk Nyawaliaia feleol bezelgetny ... Jmmar latom hogy halalnak vagiok fia, Ennekem az Barbely Marton keze miatt es Kozma Jstwan myatt kell megh halnom [Kv; TJk VI/1. 498]. *1652:* semmi potentiat nem patraltam, az en kezem miatt meg ne(m) holt [UszT 8/64. 60]. *1757:* sokáig sinlet Pakulár Vaszilj az Orbok uram keze mián s mostan sintsen előbbeni egészségében [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14]. *1822:* valamennyit még meg félszegesitett, némellyik keze mián megis holt [K; KLev.].

Szk: *kezének bélyegét viseli. 1751:* efféle dolgairol ... Vándorék(na)k az egész Falu tehet tanobizonyságot mivel kevés számban vagynak azok a' kik kegjetlen veréseket vérontásokat ... ezektől nem szenvedtenek, söt mais németjik kezek(ne)k beljegét viseli s holtigh valo nyomorékká lett miatta [Balázstelke KK; IB. Michael Rempler (60) jb vall.] ✱ *kezet emel vkire. 1847:* (Varga Kata) merészsége s elvetemülése annyira ment, hogy a lakosokra kezet is emelni s azokat megverni is bátorkodott [VKp 296] ✱ *kezét felhúzza* 'ua.' *1568:* Laur(entius) Zekel ... fassus est ... Vaczy Peter ezen fel huztha az kezet mondot az feyerbelinek the bestye kuruaffy miert bantod az en zolgamis [Kv; TJk III/1. 143]. *1594:* Borbeli Balint vallia ... Fodor Gergelit latam hogi az Aito fele tazita az Azzont ... azonba kezetis fel huza az Azzonihoz, de en nem lattam hogi megh wteotte volna az Azzont [Kv; TJk V/1. 472] ✱ *kezét hozzáhúzza vkihez. 1568:* Martinus Simon, Joannes Veres P(rae)tor ciuitat(is) ... fassi sunt parformit(er), hogy mikor az Tanach hazboly ki iottek volna brassay Janos Es berete mihal, es vetekettenek volna ... mond brassay janos, hazuc bestye veren termet, arulo kurafiaul, benne, es ezen kezetys hozza huzta volt brassay szoch mihalhoz [Kv; TJk III/1. 218] ✱ *kezét veti vkire. 1570:* Eotthwes Andras, es Eotthwes adam ... vallyak ... az ceh Mesterek cehet gywteotek hywatak Eothwes palt be ... nem Jeot ... Esmet ket Mestert kwltenek hozza hogi fely Thylciak legenyt az Engedetlensegert, Az ket Mesterre kezet vetette [Kv; TJk III/2. 1] ✱ *fegyveres ~zel. 1570:* lata(m) hogy ... ky vgrek hazabol fegueres kezűel, mind wlesüel Es mind Egetesűel mind az falut Rutul feniegetę [Oroszfalu[a]; BesztLt 114 Demyen Janos vall. — [a]A. v. F.oroszfalu SzD]. *1588:* Az myntt eó kegme felely hogy Az my jobagionk chyan Janos, fegyweres kezzel zantt zandekkal megh allotta wolna vthat [Somlyó Sz; WLt]. *1627:* Ezenközben erkezenek az Somosdi Uraim fegiueres kezzel, szabliaual puskaual vizza szegezet kaszaual [Nagyernye MT; BálLt 82]. *1792:* az Arendatorokat fegyveres kézzel ki verték belőlle [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.] ✱ *hatalmas ~zel. 1584:* egy Akarattal hatalmas kezzel ... maiorymotth es paztorimott ... az Maior hazbol ky kergettek [HSzj *majorház* al.]. *1688:* hatalmas kezzel, tulajdon sajat földere mentem es ot megh vertem s veresitettem volna [Dés; Jk] ✱ *kiszabadul vki keze alól. 1697:* affele dolgairol feddette az Annya ... az Sütőben csak ott ugj meg verte, kinzotta affele dolgaiert, rettenetesen, mikor osztan az Anya keze alóll ki szabadult, hallotta(m) mondotta, csak héyáb(an) uersz s őrzesz, mert ha rea uetem magamot, csak oda lesz dolgom egj órában [Szentsimon Cs; CsJk 10 Gőve Mihaly (38) pp vall.] ✱ *kiszalad vki kezéből. 1764:* ki indulván Udvarárol Sztenkulecz Juon ki szaladott ä kezekből [Polyán H; XXXII/37] ✱ *lefeslik vki kezéből. 1711:* A Birohoz kapa Bodo Pal azonban le feslek a keziből a Bíro [Karatna Hsz; HSzjP Zölde János (99) jb vall.] ✱ *megemlegeti vki kezét. 1774:* ha az uton meg szorithatlak meg emlegeted a kezemet mig élsz a Világon [Bábahalma KK; Ks 19. VII] ✱ *megszabadul vki kezéből. 1771:* Pap Andrásné ... a Leányomat az Uczán, meg tépte, meg verte, ugy anyira hogy Tolvajt kiáltot a Léányom s ugy szabadult meg a kezéből, éngemet is a patakon hajomnál fogva Léányommal edgyütt hurtzolt, vontzolt, és még most is a kezem nyomorék a kezei mián [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo cons. Alexandri Kis ns vall.] ✱ *(mezitelen) szablyás ~zel. 1570:* Vrsula Molnar Boldyzarne ... vallya ... hayadon fewel wzte ky az ayton zabo Janos az feleseget, zablyas kezzel alah kergette az vchan [Kv; TJk III/2. 34]. *1599:* migh en ... az vduarra erkezęm, tahagh eóis az vthrol tartozas nelkyl be ieott az Vduarra mezitele(n) zablias kezzel [UszT 13/105 Mathias Chanj de Rugonffalua ns vall.] ✱ *üres ~zel* fegyvertelenül. *1613:* műk hogy lássák hogy nem vagyunk üres kézel egy pistallyal egyet löttünk, tsak ugy pusztájában [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1768:* üres kezzel sohová sem mennek, baltát, vasvillát, s Lántsát hordoznak magokkal [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 3a]. *1836:* mit érsz te itt elöttem egyedül üres kézzel hisze (!) veled egyedül meg küzdem — lenni kénék leg alább tiz tizen kettőnek melletted [Csekelaka AF; KCsl 16].

7. a kéz mint a munkavégzés eszköze; mîna ca instrument de lucru; Hand (als Mittel des Broterwerbs). *1545 k.:* Sombori Janos[a] kezewel [Zsombor K; MNy XL, 138. — [a]A közlésben sajtóhibával]. *1559:* Elewzzewr ... Byro Wram ew kegyelme Myndenyk Mezarost kyk yth Coloswarath lakyk (igy!) az Thanacz hazba Be hywassa ... Ees wgyan waloba Reya kerdgye ha Mezaros mesthersegewel, kyth kezewel thanolth akar elny yth az waroson ah wagy Thewzerseget akar ywzny [Kv; TanJk V/1. 57]. *1602:* Bachmeghyey Mikloss vallya ... Theoreok Caspar valamith ket keze munkayaual talal awal tartia feleseget [Kv; TJk VI/1. 610]. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... A' melly férfiak(na)k s aszszonyi állatok(na)k vono marhájok nincse(n) s mégis kezek munkájok

vagy fizetések által szántatnak, adgyanak másfel kalongya buzát égyet ã Papnak s felet ã Mesternek [Vadasd MT; MMatr. 149]. *1740:* Kováts György a maga két kezivelis irtott ott [Szásznyíres SzD; Ks 17. LXXXIV. 13]. *1809:* mindenféle Erczek(ne)k ... a' Bányákbol valo kihordattatások után, mig azok ..., tökelletesen ki miveltetnek hany rendbéli kézen fordulnak meg [Torockó; TLev. 9/43].

Szk: *kezéből bárdja kivétetik* a mészárosságtól eltiltatik. *1692:* végeztetet hogy minden mester szerrel Vágion az ki penigh szerire nem vágh az ã mester büntetődik égy forintal ... az ki penigh hus mellet részegen találtatik annak az kezéből az bargya ki vétessék haladék nélkül [Kv; MészCLev.] ✱ *keze elfogódik/feltiltatik* mestersége gyakorlásától eltiltatik. *1692:* az B: Czéh édgyüt lévén végeztetet az vágás felöl, hogy az ki nem vágh nagy marhát vagy nem igyekezik ez a mester ember mikor három szerit el mulatná ebben az esztendőben egyéb mészárlástolis el fogodik az keze migh az mostani szükségh tart [Kv; i.h.]. *1814:* Timár Ujvári Samuelnének már utolbszori nyilván valo Talp lopásaiért ... a' végeztetett, hogy a' Czéhbol orökre ki vettessék, és keze a' Mesterségtöl fel tiltassék [Dés; DLt 56. 20] ✱ *kezét felszabadítja vkinek* mestersége gyakorlására engedélyt/szabadságot ad. *1657:* haluan az Egesz Czeh kezet eő Kglk megh fogák[a] az Bardott el fogak tölle mind addig valamigh az Böczülletes Czehnek keduet keresi ... az mostani Giwlesb(en) Egesz Czehwl eő kigielmek kezet fel szabadittyak de igy hogy ez utan utolso Mester leszen az Kilinczet fogja sirt asson [Kv; MészCLev. — [a]A tolvajsággal bélyegzett céhtagnak]. *1729:* fel szabadittani méltoztassek kezét Dersi Mosesnek [Kv; ACJk 142] ✱ *kezét mártja vmibe* más munkájába beleavatkozik. *1589:* ha valamely mester, ualamely Mesternek ueghez ment es eppen megh szegödöt miuere menne, akar it ez Varoson, s akar hol, abba martna kezet ... aszt az Mestert tizenkęt forintal ... meg bwntessek [Kv; KömCArt. 6] ✱ *kezét megfogja → kezét felszabadítja* ✱ *(maga/önnön/saját/tulajdon) keze írása* saját kézírása, sajátkezű fogalmazványa/irata. *1555:* Em Malom wyzy Kendeffy Gaspar ... Megh esmerem hogy az erdelybely feyrwary kaptalan az Ianos kyraly keth leveleth ... kyketh annak elette hatwnk volth My Imbre esperesthnel ennekem megh attak Melyeknek Megh adasarol azon kaptalanth ezen kezem Irasawal es pecetewel Mente hagyom [Hácog/Gyf; GyfKápt. A. I. V. 101]. *1556:* Errol Adom az En lewelemeth Mynth kezem Jrassath Emlekezethwl Mindeneknek [Mikefva KK; BfR VI. 283/3]. *1597:* praesentalak az Demeter Deak Testamentu(m) tetelereól valo leúclet mely eónne(n) keze Irasa [UszT 12/129]. *1655:* ha I(ste)n kgldet ide hozza, és ketelkednek akarmi punctumában ellenek docealni sajat kezek irasokkal kész vagyok [Kv; CartTr 897–8 Th. Ozdi kezével]. *1739:* mivel ... Vajda Mihály Ur(am) nem p(ro)ducalhatván ... Kováts Péter Uram maga keze irását az Néhai, edes Attyánktol vött harmincz forintokrol ... cassáltossék es annihilaltossék senki vélle ne elhessen [Mezőkölpény MT; MbK VII. 8]. *1745:* Constal világoson ... minémű motskos és holtig el felejthetetlen gyalázatos s tulajdon keze irásával irtt pasquilussával, injurialta és afficialta az I. az A vrat ő Ngát ... docealvan meg kivánom à jure, hogy in exemplum alior(um) az Iro keze vágattassék el [Torda; TJkT II. 27].

Sz. *1789:* Nem el hiszem (igy!) hogy Nsgodnak telyes contentuma lehessen ebbe a székely asszony gazdasszonyságáb(an), mert ha a kezeis olyon lenne mint a nyelve, ugy sokat érne [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

8. a (jobb) kéz mint a megegyezés/eskü megpecsételésének jelképe; mîna (dreaptă) ca simbol al pecetluirii unui acord/jurămînt; die (rechte) Hand als Symbol der Besieg(e)lung der Übereinkunft/des Eides. **Szk:** ~ *beadott közbíró* kézbeadással/fogással döntőbíróvá nyilvánított személy. *1615:* Mi kik ez ide alab megh irt dologb(an) kez be adott köz Birak vagyunk [Kál MT; Berz. 3. 39/48] ✱ *~en fogott (köz)bíró.* *1678:* Mi kik ez ide aláb megh irt dologban kézen fogot Birák vagyunk ugy mint Samuel Déák mostani állapattyában Sz: Kiralyi Schola Mester, Sükösd Máthé major és Sebesten Peter, ló fi Szemelyek, Sepsi szekben Sz: Királyban lakok [BLt 3]. *1726:* mi előttünk kézen fogott közbirák előtt szép meg edgjezett akaratbol, tőnek eő kglmek illyen meg másolhatatlan és fel bomolhatatlan cserét és alkalmat [Mezőbánd MT; MbK 167]. *1831:* Mü ... Bőződi Sebestyén Dániel és Nagy Joseff az kik az ide alább meg irando dologban kézen fogott köz Birákok vagyunk [Bőződ U; Borb. II] ✱ *kezet ad* fogadást/megegyezést kézfogással megerősít. *1590:* tudom, hogy Andras Leörinczne kezet nem ada, hane(m) azt monda Imreh (?) ura(m) sem lett kezes, eo sem artia bele magat [UszT]. *1641:* Az mely onust mivel hogi mindgiarast nem deponalhatot, Legenbe lako Mohaj Andras nemes szemely leot kezes erette kezet adua(n) ily Conditioval, hogj ha ... Kozta Clara Azzoni azt az onust le nem tenne visitatiora, eő kegmen anniet exequalhassunk [SzJk 57]. *1703:* mindnyájan a' Megyebéli emberek ... kezet adgyanak hogy ha megye Törvénye szerént szo fogadatlanságáért valakit kőzzűlök meg büntetnek imide amoda nem Csaponga(na)k ujjat velek nem vonnak, hane(m) engedelmeskednek [Selye MT; MMatr. 217] ✱ *kezét beveszi* kézbeadással kötelez vkit vmire. *1568:* Mikor eęttwes gergel es ętwes orban kęzot az vraim bekeseget zerzettek volna, Az bekessegnek mogyat ky akaruan Jelenteny, mindeniknek kezeket be ueuek, ha meg alnak az zerzesben, es az kętelben, mellyet kęzykben vetnek [Kv; TJk III/1. 179]. *1644:* Nemszetes Swki Pal Uramnak egi, ugian it Bothaszan Kolos v(a)r(me)g(ye)b(en) lako Szekely Gyeörgi nevw Jobbagya ... kere minket hogi lennenk keöz birak, es venneók be eó erette leveó haro(m) avagi negi keszeseknek keszeket [SLt Y. 40] ✱ *kezét fogdossa vkinek* kézfogással fogott/közbíróvá/döntőbíróvá nyilvánít/tesz. *1631:* Mü nekünk peniglen kezönkeőtt fogjdosua(n) Es mönnköt mind az ket fel megh biraluan tönek mü előttönk Ily köttest[a] [Újfalu Cs; LLt. — [a]Köv. az egyezség szöv.]. *1650:* Teönek mw eleottwnk ... illjen eórókós es megh allando compositiot es Concambiomot, kik mw nekwnk kezwnkeótis fogdosak [Maksa Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.] ✱ *kezét fogja vkinek* a. kézfogással békességet megpecsétel. *1598:* egy mast megh keöuetűe(n) mind az kett fel es kezeketh fogva(n) egy masnak, minden haborusagh haragh le zalla keözeótteök [A.jára TA; Berz. 7. LXV/8]. *1600:* Balogy Farkas es Eottwes Fenessy Marton ... valliak ... Zeoch Boldisar ... monda ... minthogy zegeny ember vagyok en Nem perleodeom, ha nem en eo kgmenek megh bochyatok ... mikor igy megh engedet volna az eott tallertis fel

vewen kezet fogwk es Marthon vram kepeben megh keoweteök eoys penigh minekeonk kezeonket fogwan my Altalunk telliessegesen megh bochyata es engede Barbelj Martonnak [Kv; TJk VI/1. 496]. — **b.** kézfogással fogott/közbíróvá/döntőbíróvá nyilvánít/tesz. *1630:* engemetis birala akkor Azzonyo(m) eo kegme seot kezemetis foga [Illyefva Hsz; BLt] ✱ *kezet fogott közbíró. 1764:* Mi a kik idealább Subscribaltunk és ezen dologban kezett fogott közbirák vagyunk[a] [Fejér m.; TKl. — [a]Köv. két aláírás] ✱ *kezét reá meri tenni vkire/vmire* kézrátevéssel meg mer esküdni vki bűnös voltára. *1771:* Csobai Samuel ő Klme ... ezt mondá ... én bizony kezemet rá merném tenni esküvéssel hogy a fiam(na)k a mostani nyomorusága nem más dolga hanem a Peter Anutza bővölése, mestersége [Dés; DLt 321. 29 Joannes Bőlkenyi alias Horvat (55) ns vall.]. *1838:* Dobolyi Bálint Ur ... vette és orozta el pénzét — miért réá is meri tenni kezét Tkts Dobolyi Bálint urra — s ugy eskünni meg réá [Nagylak AF; DobLev. V/1221. 10a Gyarmathi Dénes (45) ns vall.] ✱ *kezét vki fejére (rá) teszi és megesküszik vmire/reáesküszik vkire. 1710 k.:* Mikor megfogtak estve, Mikes Kelemen és Bethlen Gergely azon voltak, hogy csak ölessen meg a fejedelem, ők készek, kezeket fejünkre tévén, reánk esküdni; a fejedelem rá hajlott, de a fejedelemasszony és a tanácsurak nem engedték meg [BÖn. 689]. *1838:* Tktes Komáromi Lászlo ur azt mondotta, hogy a' kezét a' fejére rá tészi Tktes Dobolyi Bálint Urnak, s meg esküszik arra, hogy az Thordán el veszett pénzét, nem más, hanem Tktes Dobolyi Bálint Ur lopta el [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 9b Foszto Sámuel (47) ns vall.] ✱ *~ül fogott bíró. 1693:* Mű kik ez itte(n) alab valo dologban kezűl fogot birakok vagyunk [Egerpatak Hsz; BLt]. *1715:* Mű kik ez ide aláb meg irt Dologban kezül fogot és választot Birákok vagyunk tudni illik Szabo Mihály Márton fia Nobilis és Benkő Lászlo primipillus [Dálnok Hsz; HSzjP] ✱ *(jobb) keze beadásával megbírál* kézfogással (döntő)bíróvá nyilvánít/tesz. *1667:* Mjv Bardocz Istua(n) Futasfalui Es Laszlo Istua(n) Ikafalui, kezdi Szekjek, nobiles ... Jőuenek mjv Elonkben szabad jo Akarattjok Szerent, minket kezek be Adasokkal megh biralvan, illjen beczületes Szemeljek[a] [Ikafva Hsz; Borb. I. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1671:* münkőt mind kett reszről szabad jo akaratiok szerent kezek be adássával megh biráluán; mű elöttűnk tőnek eő kglmek egi más közőtt illien attiafisághos alkalmot, és kőtést [Szentimre Cs; Hr 2]. *1790:* jobb kezek bé adásával birálának meg münket [Aranyosrákos TA; Borb.] ✱ *(jobb) kezét beadja* megegyezést/fogadást kézfogással megerősít. *1568:* Michael Bezpremi ... fassus e(st) Tudom azt hogy az Ceh ǫzue bekeltete ǫket, es kezet be ada ǫtues orban [Kv; TJk III/1. 179]. *1590:* my harma(n) egy Arant adtúk be kezinket, Abranffaluy Istuan(n)ak, Antal Palnak es Andras Leörinchnenek Eökis harma(n) egy arant adtak ki Kosa Geczith [UszT]. *1786:* szabad Joakaratyok szerint minekünk Job kezeket bé adák ... huszan őt Forint Vinculum alat, hogj minden egjezesek(ne)k meg álloi lesznek [Asz; Borb. I].

9. *átv* a cselekvő/szóban forgó személy/közösség; persoană/colectivitate în chestiune; die handelnde/genannte Person/Gemeinschaft. *1559:* ez Jeowendeo Zenth Margit Azzon napiara Az okleueleket, mindeneket, az melyek az Zengiely Jozag feleol wolnanak Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak adnya [Mezőszengyel TA; BfR VI. 304/29]. *1595:* Regestum az szolgak Szolgalok es az Mies legenicken szedetet penzreól Melliet ... az Capitanok fel szedienek es mj Kezwnkben szolgaltassanak vgj mint Szétczj Eötweós Jstwan és Beichel Andras kezeokhoz [Kv; Szám. 6/XVIIA. 1]. *1604:* Az Harangozo mikoron halotnak harangoztat az nagy harangal haromszor az teob harangokkal egyetemben akkor az Varosnak Júth az Egjhazfiak kezekhez f 1/40 [Kv; RDL I. 77]. *1659:* az fel vetet summat ejjel nappal siessen be küldeni jo penzbül az komornik kezehez, küldhessük be az Portara mentöl hamareb az mit küldhetünk [UszLt]. *1719:* Egyéb Fejér ruhai és fegyverei közül, ki kezénél latott avagy hallott lenni ... ? [Beszt.; Ks 83 vk]. *1731:* Toslaban edgy darab[a] ... Ezent Pakurarok birják szoktak adni annuatim öszi Turot, hol negj vedret, hol többet Provisor Ur(am) kezében [Impérfva Cs; BCs. — [a]Szénafű]. *1780:* Sokszor láttam hogy Cserei Uram hol kissebb, hol nagyobb tsomo portékákot küldött Kolosvárrol bé varva, s bé petsételve az emlitett Őreg Asszonynak keziben [Bethlen SzD; BK. Julianna Ersekujvári conj. St. Butzi (24) vall.].

Szk: *~be/kezébe ad* **a.** vmit vkinek kezébe (át)ad/nyújt. *1556:* az zegen ffolti ffarkasnak wolt egh zolgaya Zekel Bertalom kynek marhaya Bezterchen wolt egh Jambornal kyt ty k. Megh tartot ... azert te K. Kerem Minn (!) Yo wraymat Es Baratimat hogh te K. az Marhat agya Erdeli Myklos Wram Kezebe [BesztLt 6 Ant. Kendj a beszt-i bíróhoz és a hites polgárokhoz]. *1577:* ezt az leuelet ... Az mykor Almady Gasparnok es Almady Andrasnak zwksig lenne magok otalmara tartozzek ... kezbe adnj [Szűkerék SzD; JHb VII. 16]. *1605:* melj penzt sokzor meg kerdöztwnk teolle hogy hol wagion adna kezwnkbe, azra egynehanizor Jllen walazt teoth, hogy az Jo helyen wagion az feöldben [UszT 19/9]. — **b.** kezébe/rendelkezésére bocsát. *1575:* eo K. varosswl Tablara Iarwan valaztottak eo keget Swrdok Symont az zas vraim keozwl Az Espotal Mestersegre, Az Niolcz vraim holnap vigiek Beh helheztessek Beleh es Minden Inuentariumot Regestum zerent agianak kezeben eo kegnek [Kv; TanJk V/3. 112a]. *1635:* Hallottam Kamutj Janostol ... hogj aual kerkedett hogj w czialta hitta Begani Georgyót Tótórbe hogy loúat ad neky hogj mennien el rajta az lovaj keresni az kitt el loptanak twle ... ket loùat ada kezebe(n) [Esztény SzD; RLt O. 5 Kovacz Benedek (58) ns vall.]. — **c.** (be)szolgáltat. *1558:* Az komora ispannak az aranyat le viuen es az chementes kezeben aduan ... Minden aranyakat Meg p(ro)baluan az ǫ mogia zerenth az kǫuǫn [Nsz/Nagybánya; MKsz 1896. 300]. *1621:* Az Var alat valo malom Jnventariuma ... Vogner Mihaly vra(m) Keszeben adtunk vam buzat Cub 27 [Kv; Szám. 15b/VI-hoz]. *1700:* Méltó consideratioban veven Csatani Csörke Varacsuj Janosnak ... erötelen venseget ... circumscribaltuk ... esztendeig valo immunialtatasanak allapottyat ad fl. 3 Hungaricales ... azo(n) harom forintokat adgya az Uj Hadnagy kezeben es azon esztendőben minden Jobbagyi Szolgalattul immunnitaltassek [Dés; Jk 302a]. — **d.** vmely tisztséget/megbízatást vkinek (át)ad, azzal megbíz. *1552:* az en angyom melyth annazony, ennekem kezembe agya az tutorsagoth [Beresztelke MT; JHbK XVI/31]. *1833:* A' Harangazok ki választása s meg tétele leg inkább e' T. Papokat illetvén, ezt a' just kezekbe is adom [Vaja MT;

HbEk] ∗ *kezébe biz* rábíz vkire vmit. *1573:* Orsolia veg Bartosne hogy eo puskarnet zolgalta, latta hogi Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rakot ky puskar Ladaiabol ... esmet ely rakta, Nem byzta az felesege kezebe [Kv; TJk III/3. 170]. *1600:* biszott volt kegtek kezembe eszer Niolchad fel zaz sótt [Kv; Szám. 9/XIII. 1] ∗ *kezébe bocsát* **a.** rendelkezésére bocsát, átad. *1605:* az Colosy Camaranak gonduiselesere valaztottak Teleky Istvant ... Az be Iktataskor legyen gongyok Zam Veweo Vraimnak ... az elebby Camara Ispanokis mellettek lewen s' vgy bocsassanak mindeneket Inventarium zere(n)t kezeben [Kv; TanJk I/1. 497]. *1699:* a' quartalatlan földeme(n) két teslás ökör le szakasztva, kalangyaim között járván kalangyaimat téptek huztak ily karomatt latvan tilalmas is hogy szabadon ökrőt ki ne ereszszenek behajtattattam a' Dezmasok kezebe bocsatotta(m) [Dés; Jk 294b]. — **b.** döntés/ítélethozatal végett eléje ad. *1560:* kezwnkbe bochyatàk, Az minemw per patűar thamadotth volt, Ez el mült Napokban, az kiraly eó felsege tablaiann, az valaminemw Magyar Regeni határba keóz feóldeón, az maros vizenn, vyonnan Malom chynàlas felóll [Mv; JHbK XII/7] ∗ *kezébe jár* **a.** kezébe befizetődik. *1559:* Az Tanach az Negyven emberel egyetembe walazanak keth polg⟨art⟩h, kyk kezeben Jarion minden Jewedelem, Egyk Magyar masyk szaz legyen, Ezek az Negyven ember es az thanach elewth aggyanak zamoth mykor annak Ideye lezen [Vizakna; TT 1881. 189]. — **b.** megőrzésre vki kezébe adatik, rábízatik. *1667:* tudja Kegyelmed, az én szállásomon csinált conceptusban nem volt semmi emlékezet, kikre bizottassék az vár és kik kezében járjanak az kulcsok az uraknak ott nem létében [TML IV, 21 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz] ∗ *kezébe jő* **a.** kezéhez jut/kerül. *1780:* mihejesleg a pènz a kezemben jő mindjarást asztàn tudosittom édes Aszszony Anyámat [Kp III. 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához]. *1803:* a' melly Contractusom Pataki Sándor Urral a' Csapai és Gyulasi Portiok iránt ineálva vagyon ... el-mulhatatlanul meg-kivántatik hogy meg-kerűllyen 's kezembe jöjjen [M.dellő TA; DobLev. IV/868]. — **b.** állás/tisztség vkinek jut/vki számára adódik. *1676:* ha Isten dolgomot bodogitya s az portussi[a] Inspectorsagh kezembe(n) jön [Gyf; Told. 1a. — [a]Marosportus (AF), egykor a sóhajózás fontos révhelye]. — **c.** bejő/folyik. *1590:* Giapiu penigh ieöth en kezembe 140 [Kv; Szám. 4/XIX. 24] ∗ *kezébe küld. 1696:* melly summa penzt mostan zlotul kezemb(en) küldöt ... Fogaras varasab(an) lako Hajdu Mihally altal [Gyf; Szád. Bethlen Gergely aláírásával] ∗ *kezébe megy* **a.** kezéhez befizetődik. *1582:* Az Keth Espannak Baloghy Farkasnak es Kozma Balintnak az harom falurol[a] valo Zamadasok. Menth az keth Espanoknak kezekbe az harom falunak Jeowedelmebeól Buzabol Adobol, egieb maiorsagokbol Jeowedelmekbeól es korchomalasbol ez egez eztendeot altal f 107/47 [Kv; Szám. 3/VI. 14 Diósy Gergely not. kezével. — [a]A. és F.füle, Asszonyfva (TA), a város három jb-faluja]. *1817:* minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a' Civis mind a' nemessi rendet, mellybéli jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen [Szu; UszLt VIII. 68]. — **b.** kezébe jut/kerül. *1645:* Miuel az fogoly ... nem comprobálta ... hogy az Sarkeozi Janos A. marhajat mely szauatossagh szerent raita akadot meg, attol az szemelyteol veotte ā kit neuezet ... megh examinaltassek honnat mentek az marhak kezeben [Kv; TJk VIII/4. 37]. *1807 k.:* Szekelly Mihally Uramat aluva talaltam ... oda adtam az Menyinek mind az husz Forintat ..., az után látagatasara ismet le mentem ... hogy meg tudgyam hogy a kezib(e) ment e a penz [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferentz (67) szabad személy vall.] ∗ *kezében kap* vkinél meglel/talál vmit. *1569:* ez Nylwan walo, es rea byzonytottak ezth kezeben kaptak [BesztLt 77 Lucas Pistakj de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz és az esküdt polgárokhoz. — [a]BN]. *1646:* Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy ... à p(rae)dicallo szekbeol az szeonyeget le veotte ki vitte s el akarta lopni kezeb(en) kaptak; Azert az Sacrilegiumert azt kevannyak hogi keowel verettessek agyon noha tűzet erdemlene [Kv; TJk VIII/4. 81] ∗ *kezébe szolgáltat* beszolgáltat. *1572:* az falwnak feleknek[a] ... Adayath eo kegelme Byro vra(m) kezebe Zolgaltassak [Kv; TanJk V/3. 59a. — [a]Felek, a város tőszomszédos jb-faluja]. *1613:* (A malmot) ... Ez Jeoúeo Karaczion napiaygh megh Arendaltam volt azt az Arendat eo kigme kezeben zolgaltassam [Abrudbánya; Berz. 17]. *1865:* 12 for büntetést vegyen fel és szolgáltassa 'a biro kezébe [Kelementelke MT; Pf Kerekes Mihály lev.] ∗ *kezébe vesz* magához vesz. *1714:* ā Bölöni Birois el érkezék ā Falu Regestrumával, mellyet én meg látván kezemben vök hogy azzalis ne retrahalodgyék dolgunk, az Emberek nevét én dictálván, Szörcsei János irván [Bölön Hsz; INyR Tako András (60) ns vall.]. *1796:* a Rovásakat a kezemben vévén, mikor ujra visgalatra vétetödet igaz az hogj a Buza Rovás a Házalattal nem edgjezett [Aranyosrákos TA; Borb.] ∗ *kezéhez/~hez ad* **a.** vkinek vmit átad, kezéhez juttat. *1570:* Arrol walo memorial, Ferenc deak kezehöz mit attonk Zabo Janos Hagiomasat fl 200 kez penz [Kv; TJk III/2. 8b]. *1605:* nem tagadom en azt hogy Berze mihaly nem adoth volna en kezemhőz flor 100. [UszT 19/9]. — **b.** kezébe bocsát, kezéhez szolgáltat. *1571:* Az so aknat az elebbi kamara espan mi moddal atta kezhez, es mychyoda Inuentariomott hagjott ott, lassa meg a rawo [SzO III, 336 Báthory István ut.]. *1695:* ujjabb Comendans jöven ide, az Basttjákát járván aszt kéványa hogj mind vár es Czet haz kolcsait kezihez adgjom [Fog.; BK. Boer Gáspár Bethlen Gergelyhez]. — **c.** kezéhez bead/szolgáltat. *1582:* attanak ennekem kezemhez az Ado zedeo wraym f. 60 [Kv; Szám. 3/V. 1]. *1587:* Attak wala Vizontak kezemheoz Joh beort kechke beorrel eggywth 56 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 26 Zabo György isp. m. kezével]. *1606:* az el lopot Juhokot ualogassak ki agiak az biro kézehez mind az paztorokkal egivt [UszT 20/227] ∗ *kezéhez biz* rábíz. *1602:* Chelegeo Janosne Margit Azzony ... vallya ... mikor el menthis az haz kulchiatis eo kezehez bizta [Kv; TJk VI/1. 598] ∗ *kezéhez kerül* vkihez, vki kezéhez jut. *1586:* Kowach Janos vallia ... Az lonak az Bekoiat a' zamosba vetette volt ... vgia(n) a' zamosba talaltak megh Az Bekot, es kezwnkheozis kerwlt vala [Kv; TJk IV/1. 567] ∗ *kezéhez küld* vkihez eljuttat/küld. *1569:* Em (!) ez leuel uiueo emberinteol (!) ... kmed kezehez kyltem ... hyt leuelet [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukacz Nagy Sayoj tyzt tarto Dombj Gergely beszt-i bíróhoz]. *1708:* En à Sarkanyi Folnagyot Ispant a' Falu örögeivel edgyütt be hivatva(n) fatealtattam és Testimonialisb(a) vevén fassiojokat subscriptio alatt kgd kezehez küldötte(m) ur(am) [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ∗ *kezéhez megy* **a.** vki kezébe jut/kerül vmi.

1590: ez Alperes hazanal niuztak volna megh benne, es nekys hyrewel lett volna, es az en Jobbagym Juhaynakis beórebennis menth volna kezehez [UszT]. *1598:* Kadar Gieorgy ... wallia. Ot woltam mikor az haznak aldomasat megh iwak ... eggiewt ment kezekhez Biro Mihalnak az felesegewel az haz arra mert az Aldomas italbannis eggyewt walanak [Kv; TJk V/1. 170]. — **b.** vki kezéhez befolyik. *1582:* Ez eztendey ado Menth ez keth ado zedeonek kezeheoz ky theöt egy Summaba Amint fellywlis megh Vagion mondva [Kv; Szám. 3/VI. 8 Diósy Gergely not. kezével] ✱ *kezéhez/~hez vesz* **a.** átvesz. *1560:* En thorouk (!) Marton Nagylaky feyer warmegey Jspan ... vewtten kezzemhez Ez — tyzteletes zemeltewl Zewch Lenartwl bezterczey polgartul, harom aranyas kwpat es Egy kys azywsth (!) Kanaskath [BesztLt 27]. *1589 k.:* (A láda) kolchiat kezedheöz veöd es az en hazamtol el wwd [Szu; UszT]. *1789:* vettem kézhez ... Egy fekete tafata uti kalapot [Medgyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva lelt]. — **b.** magához vesz. *1786:* constál, hogy Költze István kérte el a fejszét és kezéhez vette [Árkos Hsz; RSzF 289]. *1846:* nékem pedig hazol mennem kelletvén, csákányomat magamat oltalmazni kezemhez vettem [Dés; DLt 530/1857. 28]. — **c.** visszakap/vesz. *1765:* annak utánna hogy Katana lön Foka el vövé egy Kanczámot, addig hurczalta egy hellyreis más hellyreis, hogy el rontotta és megis vakitotta egy Szemiben ... ugy vövém a kanczámot kezemhez [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Marcsinán Toma (40) zs vall.] ✱ *kezénél/~nél vagyon* **a.** nála van, gondjára van bízva. *1582:* Berekzazy Lukach es Zabo Leorinch valliak, Lattuk az Babot hog eg kereszt modra chinalt karora eolteoztettek vala ... de Immar hogy oda Iutánk az eorizeo Drabantok kezenel vala [Kv; TJk IV/1. 32]. *1592:* walamy wolt mind az te kezednel wolt walahoúa teötted te magad teötted [UszT]. *1806:* (A bivalt) elhozták és kéznél van [F.rákos U; RSzF 221]. — **b.** éppen keze ügyében van, rendelkezésére áll. *1698:* Recognoscalom per p(rae)sen(tem) hogy ... Csik Sz. Mihalyi Sandor Mihaly Ur(am) ... a' nyolcz szaz forintokrol contentalt, de mint hogy ... obligatoriaja kezemnel nem volt eö kg(ne)k viszszá nem adhattam, hanem: ... annihilalom [Zabola Hsz; Borb. II]. *1752:* Most Hunyadi Ferencz Ur(am) ben vagyon Medgyesen, és alig ha kezénél nintsen azon Sententia ha nem terheltetnék Ur(am) Kgld requirálni, aligha meg nem mutatná Ur(am) Kgldn(e)k [Aranyosgyéres TA; BLt II Bogdány János lev.] ✱ *kezén kap* vmit kezénél/nála meglel/talál. *1746:* az I ... egy Szelistjei Táth Jakab nevü Oláh ember(ne)k egy lovát el lopta és Egerbegy felé vivén utól érték, kezin kapván l(e)g(iti)mo modo elis eskütték, minthogy ez pedig tagadhatatlan ... meg torturaztatván fel akasztassék [Torda; TJkT III. 38] ✱ *kezén tart* **a.** fenntart, állhatatosan állít vmit. *1710:* Teleki is megbátorodék, mert addig olyan volt, mint az agyonütött, s kezin tartotta, hogy Carafa megöleti [CsH 208. — 1688-ra von. feljegyzés]. — **b.** (tisztséget) maga számára tartogat. *1774:* a püspökséget Major[a] a kezin tartotta, de amaz nyerte el, ökegyelmét arestumba teszik Szebenben, onnat küldik Munkácsra, az holott hét esztendeig hevert egy pokrócon [RettE 333. — [a]Gr. Maior balázsfalvi gkat. püspök, a románság nemzeti egyenjogúsításáért küzdött; 1764–1771-ig volt Munkácson internálásban] ✱ *kezére bíz* vkire rábíz vmit. *1738:* (Az alperes) minek utánna vötte eszéb(e) a ... Tulok(na)k, nem Tordai, hanem idegen helyről valo lételit, mindgyárt kell vala Hadnagy Vr(amna)k hiré tenni, avagy oda hajtani, nem penig más idegen ember kezere bizván a Tulkot el tévejeszteni [Torda; TJkT I. 175] ✱ *kezére járhat vkinek* szívességet tehet vkinek. *1899:* Még egyszer szeretettel köszönöm az eddigi és mostani kedvességét, boldog lehetnék, ha már én is járhatnék valamiben a maga kezére [PLev. 204 Petelei István Gyalui Farkashoz] ✱ *kezét beleavatja* beleavatkozik/elegyedik vmibe. *1600:* Az mely feöld weget Marthonossi Miklos Isthwa(n) teorwenybe wolt Mathe Pallal, es el wegezet (!) wele az dolgot, Marto(n) Gyeörgy penigh kezit awatta bele, az teörweny Miklos Isthwant eönne(n) karara megh Zabaditotta [UszT 15/207] ✱ *~ről ~re ad. 1648:* rationkat ... tsak kezröl kezre attak s el nem igazithattak [Alvinc AF; Szád. Casp. Bodo Petrus Zenas de Bolliokhoz] ✱ *(maga) kezére vesz* **a.** magához vesz, kézhez kap/vesz. *1763:* vilagosan ki nem lehet tanulni ... hova lett azon muntliszák, midön Mészáros Péter ... tagadgja, hogj kezére nem vette [Torda; TJkT V. 171–2]. *1854:* Feleségem a pénzt kezére vette s még egy annyéval fel potolta vásárolt vele egy ezüst Ibriket [Uzon Hsz; Kp V. 389 Kispál György lev.] — **b.** magára vállal. *1726:* a Ns Város maga kezeire vötte a malom épitesét [Dés; Jk] ✱ *más ~re kel* máshoz kerül. *1618:* az első dolgokat illendőbbnek ítiltem lenni, hogy elsöben arról resolváljam magamot, más okát is gondolom, hogy talám más kézre is kezdene kelni ezen levelem, mely az Nagyságod bölcs ítiletin áll [BTN[2] 113].

Sz: *az idő kezére jár* az idő vki kezére/keze alá dolgozik. *1894:* Most igy vagyunk! A feleségem sír. A testvére meghalt Kolozsvárt ... Zsuzsika vigasztalhatatlan. Az Idő őfelsége kezemre jár, s tán már csak rendbe jövünk [PLev. 167 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *egy ~re dolgozik vkivel* egy húron pendül vkivel. *1843:* minnyájon újból is erősíték, hogy öket május 6-án erdővetni senki ki nem küldötte, és hogy a gornyik Juonutz Sandru hamison állitotta azt, hogy öket kiküldötte volna ... úgy látszik, hogy a fennirt gornyik a fennirt ellenzökkel egy kézre dolgozott, s vélek egy értelemben lévén, a munkásokat ki nem hajtotta [VKp 120–1] ✱ *nem szól keze alá* nem avatkozik vki dolgaiba. *1766:* Teleki Mihály ... azt felelte: ...„Hagyj békét feleségem, hadd vegyem el, ne szólj kezem alá, mert valamint most nekem hordják mindenfelől az ilyen ajándékokat, aszerént fogja az én maradékom mindazokat másoknak" [RettE 201]. *1854:* Jöjjetek Ti Csapora it hárman edgyüt élhetünk én a mink van mindent által adak soha kezed alá nem szollak [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz].

10. *átv* vmely munkát végző/vállaló/irányító személy; persoană care execută/dirijează o muncă; irgendeine Arbeit verrichtende/unternehmende/leitende Person. *1590 k.:* Ez peresek keözt valo dologh ket versbe volt en keszembe, Elözör mikor napunk volt vegeszüe hogy az feöld zynere menüe(n) ki megh Alkossuk eöket [UszT]. *1715:* az Görögök Lava ... ennek elötte circiter három vagj negjedfel hete ... nagyon santalt az fél ülö lábával, most már nem oljan sánta, épült az keze alatt [Kv; TJk XV/1. 131]. *1721:* korcsomaroltatott az korcsomarolas(na)k olly jó idejen bor csak Szaz tizedfél veder ... holott bor elegseges volt keze alatt [Dés; Ks 26. XIV. 1]. *1749:* a' két ezüst Kehely Brassoban ötves kezé-

nél vagyon [Sszgy; SVJk]. *1803:* A' műszerek kezek alatt meg bomolván, romolván üdö Vesztegetésével állitatnak helyre, és költséggel, ezen törtenetbenis tsak a Gazdák károsodnak [Torockó TLev. 9/35].

Szk: *~be/kezébe ad* **a.** (munkaeszközt/anyagot) ad vkinek vmely munkához. *1684:* Parancsollyuk kglmesse(n) es igen serio; adgyan fél mása Vasat Boér Gaspar(na)k kezében; Lovaink patkoltatása Szükségére [Szád. Bornemisza Anna fejedelemasszony rend.]. *1745:* adtam az négy béresnek negy beszterczei fejszét kezekbe [Szászerked K; LLt]. *1806:* ejtelt és vedretis a' Biro késiít, és ád a' Bátsok kezébe [F.rákos U; Falujk 18b Sebe János pap-not. kezével]. — **b.** (állatot gondozásra) rábiz vkire. *1589:* Diznok Zama. Attak en kezembe eoreg pasitdiznot 24. Tavalj apro Malaczot 13 [Kv; Szám. 4/XI. 13]. *1745:* két csitkó, vagy gyermek Lovakat ... az J Ménes Pásztornak keziben adott volt [Torda; TJkT II. 19]. *1781:* Borbély Ferenc az pásztornak hite letétele után tartozik az contraversioban levő marhát keziben adni a pásztornak [Jenőfva Cs; RSzF 214]. — **c.** (felügyelet/működtetés céljából) átad. *1587:* Az Malom dolgarol Biro vram tanachawal es az Venseggel veghezze(n) ... valamy legh Jobnak tedzik eö kgmeknek vgy Aggyak kezbe az Molnoth [Kv; TanJk I/1. 5c]. *1683 k.:* Szöllőt ... adgyak szepp epp — allapattal az Pasztor kezeb(en) [Lecsmér Sz; SzVJk 59] ✱ *be vesz* (állatot gondozásra) átvesz. *1568:* Valentin(us) Kozta ... fassus, Mikor az Vicey Janos kezetol az Johoth kezbe veúck akor enge(m) el kwldenek az Joh mellol, es demient fogadak meg [Kv; TJk III/1. 183] ✱ *keze alá ad* **a.** (munkához szükséges anyagot) rendelkezésére bocsát/kezébe ad. *1823:* az építéshez kivántato fákat ki nagyolva, sinorra faragva adja keze alá [Dés; DLt]. *1855:* Bozsla Ferentz Ur is tartozik anyagot és polyvát kezek alá elegedendőt adni hogy munkájokba akadáj ne történjen [Torockó; Bosla]. — **b.** (állatot) vki gondviselésére biz. *1731:* feles juhat advan keze ala ... az Maros partjan egj csoport juhat talalek, az Szarvakan meg esmerem az Nehai ur belyeget [Fejér m.; KGy]. *1750:* Adot ... keze alá ... edgj Szopo bornyut [Mezőzáh TA; Told. 22]. ✱ *keze alá megy* **a.** (munkálás céljából) kezéhez kerül. *1778:* Percipialtam hét véka Fejer Földnek az árraba Ez is nyers lévén a mikor az Che mesturam keze ala ment a mikorra meg száradt el apadot 'S perditumba ment egy véka Flor 2 Den 4 [ZFaz. *fehérföld* al.]. — **b.** vki gondozása alá kerül. *1789:* a Potsfalvi Határon Radvántz nevezetü szép szálos vastag Csere Erdöje a miolta a mlgs Groff arendátor Ur eö Nsga Keze alá ment, az olta igen meg ritkult ... mind onnan hordattanak az udvarba Tüzre valo fát [Abosfva KK; GyL. Gligor Vaszily (50) col. vall.] ✱ *keze alá vesz* (állatot) gondozásba vesz. *1749:* (Keresztes Péter) ket lovaimat maga ajanlasaval Pasztorsagi gondviselesre maga keze al vöte [Torda; TJkT III. 250a]. *1803:* ezen pásztorok, midőn számadások és kezek alatt lévő nyájat pásztorlások által kezik alá vészik, minden megeshető veszélyektől hiven szorgalmatoson őrizni tartoznak [M.hermány U; RSzF 191] ✱ *keze alatt vagyon* gondviselése/felügyelete alatt van. *1585:* Matol fogwanth Az harom falwk[a] mind felekkel[b] egi(te)mbe Az Espanok keze es gondwisselesse Alat legienek mindenkeppen [Kv; TanJk I/1. 2. — [a]A. és F.füle, Asszonyfva TA. [b]A várossal tószomszédos Felek jb-falu]. *1774:* Szimion nevü Fiam keze alatis volt égy néhány Fejős Tehény mellynek parjáért három V. Forint arendát fizetett [Mocs K; KS Conscr. 21–2]. *1818:* a panaszlois hibázott azzal, hogy az mig a Berbéts a' Gornyik keze alatt volt miért nem ment utánna [Iszkrony H; JF 36 Prot. 24] ✱ *kezébe bíz* (földet) megművelésre kiad. *1584:* Ennekem wadnak Maros zekben az Keozuenyesy hatarban zanto feoldeym Zena retem, kiket valamy Keozweniessy Neuezetes darabantok kezeben biztam [Torda; Berz. 15. XXXVIII/1] ✱ *kezéhez ad* **a.** (elvégzendő munkához anyagot) rendelkezésére bocsát. *1588:* Peter Kowachynak attam Kezehöz Torozkay 74 wassat Kybol Chinalt Kapükhoz Kysz Aytohkhoz (így!) Pantokat Sarkokat [Kv; Szám. 4/III. 41]. *1629:* Ombozi Palne ... huszon egy bokor csismanak valo boert adua(n) kezehez mellyet felis szabot [Kv; TJk VII/3. 138]. — **b.** (állatot gondozásra) kiad. *1681:* Az mint à Molnar mondgia, Tavaszkor szoktak kezihez adni az disznot hizlalni, es hidegh öszig hizlaltattjak à tisztek [Vh; VhU 576]. *1717:* adott volt ... ket ökröt kezehez hogi viselljé gongiát elödgjek utánna [Tarcsafva U; Pf]. — **c.** használatába bocsát. *1609:* Attam ... az ket Porozlonak eg eg kéöböl buzat; Miuelhog az el oztot buzat ell attam uolt abbol nem adhattam Nekiek Magam buzaiat kellet adnom iéöuendéöben ki tuduan az oztasbol, az mikor Zekeli Gasparnak attam kezehez az molnot akkor tuttuk ki beléölle [Kv; Szám. 126/IV. 57] ✱ *kezén/kezénél hagy. 1679:* mégh eczer kezeknél hadgyuk[a] az Meszárszeket [Dés; Jk. — [a]A mészárosoknál]. *1856:* (A bérletet) kezin hagyom s gondjaira bizom ötszáz Válto Magyar forintba számitva az évi bert [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.] ✱ *kezére vesz* **a.** munkába vesz, művelni kezd (földet). *1726:* Lévén a T. Ecclesianak Tuzok málban egy regtül fogva nagy pusztasagban lévő Szöleje melly ... az idők(ne)k viszontagsági miatt igen el pallagosodott ... Mostan pedig T.Cantor Sz. Kiralyi Gerson Atyánkfia kezere véven s munkában vette [Kv; SRE 151]. — **b.** (per folytatását) kézbe veszi. *1774:* kérem ... kedves Bátyám Urat (!) mindenütt való Joszágotskáimba Pereimnek mind mostaniaknak mind ezután lehetők(ne)k szorgalmatos folytatásokat kezére venni [Kozárvár SzD; Told. 22].

II. a mátkaság/házasság jelképeként; ca simbol al logodnei/căsătoriei; als Symbol der Verlobung/Heirat. **Szk:** *kezéhez vehet* feleségül vehet. *1680:* Magyari Ersök Procuratoranak vallyia Nagy Sebestyent Szabo Janos ellen ... 1. Nem vallasunko(n) valo. 2. Obligalta volt magat arra hogy vallasunkra ál, de nem tselekedte, seöt ezt mondotta hogy ha kezéhez veheti maga vallására haytya az leant [SzJk 146] ✱ *keze-hite vagyon vkinél* feleségül eligérkezik. *1649:* Foristól hallottak hogi el veszi, es aztis mondta Esse leania, tudode hogy kezed hüteöd va(gyo)n ennala(m) hogi hozza(m) jeösz [Kv; TJk VIII/4. 416] ✱ *~en fogott mátka. 1674:* Sibói Mészáros Mihály kézen fogot mátkája leven mással párasználkodot [SzJk 123]. *1701:* a szentgericei visitatiókor jegyzik fel, hogy Nagy Ernyében lako Kääli Kata aszszony ... repudiállya kezen fogott mátkáját illyen okkal, mivel öszve mátkásodásoknak idejénis nem volt kedve hozzá, Attyafiai doblották reá kedve ellen [MVJk II/1. 210]. *1703:* Szakács János Vajda Ilonát kivánnya maga melle házas társul mivel ö néki kézen fogott Mátkája [SzJk 246] ✱ *kezéről elüt. 1779:* a Henter Ádám úr fia, Antal elmátkásitotta a gr. Nemes János úr leányát, minekutá-

na a Kornis Ferenc Geréb Zsuzsi híres nemesleány feleségétől való leányát elmátkásitván hitesek is voltak ... gr. Lázár Jankó, egynéhány ezer forintnak elköltése után, kezéről elütötte volna [RettE 406] ✱ *kezet ad. 1701:* I(ste)n őtet ugy segellye ne(m) engedi Ilonat mert neki ajandeka vagyo(n) nálla es meg tavaly kezet adot neki [SzJk 333]. *1776:* a' M. Kis Aszszony ő Nganakis ezen alkalmatossággal hallottam illyen szavait; a' Mgs Gróff Lázár János Urffi ő Nga eskütt igiretire, énis Kezet adok Groff Lázárnak, hogy máshoz nem menyek, hanem Groff Lázárhoz [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.] ✱ *kezét beadja. 1628:* migh az nap fen volt addegh az Lean a kezet be nem atta [SzJk 24] ✱ *kezet fog vkivel* jegyet vált. *1632:* Nemetiben[a] ląko Kouaczi Istua(n) Jegzette volt el Deveczierben[b] Molnar Giőrgh leaniatt Ersebetet kivel kezetis fogot volt [SzJk 40. — [a]Szamosújvárnémeti SzD. [b]Nagydevecser SzD] ✱ *kezet fogdos* 'ua.' *1598:* Kis Peterne Martha azzonj ... vallja ... Jeowenek oda Balassy Ambrus Zabo Georgjel es zenteol zembe vgj kerek megh az leant, es vgy Ada egy gyemanthos gyeoreott nekj Jegyben, s vgy fogdossanak kezet mind az leannyal, es mind Anniawal [Kv; TJk V/1. 238] ✱ *megtagadja vki kezét. 1854:* Igy a szülők rövidesen megtagadták tőle leányok kezét s jól kikurholva házuktól elutasíták [ÚjfE 17].

Sz. *1811:* A' Férjfi az apját és annyát el-hadja, 'S Szép Feleséginek kezét 's szivét adja [ÁrE 200].

12. a nevelés/gondviselés jelképeként; ca simbol al educaţiei/ingrijirii; als Symbol der Erziehung/Fürsorge. *1680:* Tanko Judit az ő kglmek engedelme nelkul kezek alol eyel szökve nasz es nyuszolyo nelkűl ment volt ferhez [Szentimre Cs; Hr 2/35]. *1739:* az Actrix Asz(szony) ... a keze alatt lévő léánka meg halván, minden reszib(e) jutot mobile jovatskáját, azon léány attyafiainak önként viszsza adta [Torda; TJkT I. 162]. *1763:* az én Dobai Györgyöm ... amig ide haza az én kezem alat lakot, olly virtuosus Gazdátska volt, hogy nem tsak a Rettegi hanem mind a kőrül valo Nemesseg tsüdalkozot az iő szorgalmatossagan [Retteg SzD; TL. árva Bágyi Susanna lev.].

Szk: *keze alá ad* vkit vki nevelése/oktatása alá ad. *1710 k.:* Kolosvárra menénk, és ott mindkettőnket az öcsémmel együtt ... a scholába Apáczai János keze alá adának, és az új Farkas utcai kollégiumban nappali tanulószállásul a kapu felett való házat rendelék [BŐn. 549–50] ✱ *keze alá jő* vki vkinek nevelése/oktatása alá kerül. *1823–1830:* 1792: november 15-ik napján jött kezem alá tábla regius actualis adsessor méltóságos Szentpáli Elek úrnak fia, Elek, és adtam be a grammatica classisba [FogE 111] ✱ *keze alatt vagyon. 1710 k.:* Megért ember lévén, mint atya gyermekével, úgy bánt tanitványival[a]. Hogy osztán éppen keze alatt voltam haláláig, majd három esztendeig tanitott tizenegy, tizenkét, tizenhárom esztendős koromban [BŐn. 533–4. — [a]Keresztúri Pál, a maga korában eredményes tanítási-nevelési módszeréről híres gyf-i professzor] ✱ *kezéhez fog/vesz* felnevelni magához vesz. *1586:* Catalin Paztor Jacabne vallia ... egik Attiafiu sem veowe kezeheóz az Arwakat, hane(m) ez a' Iambor keölte reaiok het eztendeigh [Kv; TJk IV/1. 542]. *1596:* az gyermek Job annya az ew leanyanak Viczey Anna Azzonnak vy hazassaganak keonniebsegeert az gyermeket kezehez veotte, hogy ew tarchia newellye fel [Kv; RDL I. 65]. *1633:* Biro Istuant Mattjus Anna Déésy Nemes azzony foga kezehez az tartá fel kiczinsegetűl fogua [Dés; DLt 380]. *1725:* Concludaltatott hogy néhai Déési János Arva Fiacskáját, Pap Györgytől el vèvén Nzts ... János Atyánkfia eő kgle vegye kezéhez és Scholaztatván tanittassa [Dés; Jk 376b].

13. a közelség/hozzáférhetőség kifejezésére; pentru a exprima apropierea/accesibilitatea; zum Ausdruck der Nähe/Zugänglichkeit. **Szk:** *keze ügyében esik* **a.** kéznél van. *1773:* az Ngod irt földe nékem kezem ügyib(en) vicinitásomb(an) kőzél esik [Pálfva Cs; Ks 65. 44. 13]. — **b.** kb. kapóra jön. *1880:* A Kelet szerkesztőségéből írom hozzád e sorokat. Itt vagyok alkalmazva. Tárcákat firkálok s egyet-mást, mi a kezem ügyébe esik [PLev. 80 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *(jó) keze ügyében lesz/vagyon/nincsen* **a.** közel/hozzáférhető helyen van/nincsen (birtok, erdő). *1771:* minthogy ez az Uraság erdeje keze igyiben (!) vagyon innen viszén fát, azt mi nem csak egytzer kettzér lattuk, hanem huszszarnális tőbször, ők[a] ide ugy jőnek, mint ha tulajdan az magak Erdejek volna [Kismuncsel H; JHb 93. XIX. 6. — [a]A kérgesiek]. *1793:* Rettegi Kata és indivisus Testvérei ... tőnek ... iljen allando és meg másolhatatlan vásárt és transactiot hogy tudni illik lévén ... Arpaston és Középfalván ... három Appertinentias Ház helyek ... mivel hogy meg Nevezett Négy indivisus Testvér Atyafiak(na)k kezek ügyekbe Nincsenek és Semmi hasznát Nem vehetik ... tehát el adová tevén elsőben ... meg kináltatták a többb vér szerént valo Atyafiakat [Árpástó SzD; RLt O. 2]. *1839:* Ha kedve volna két szép joszágat venni jutalmasan, kérem tudosittsan éngemet ... Az emlitett két joszágak a' leg jobb keze ügyibe lésznek [A.szentmihályfva TA; Bosla. B. Miske Ferenc Bosla Ferenchez]. — **b.** vki számára hozzáférhető vmely dolog. *1672:* Mivel penig odavaló híreknek bizonyos megtudakoztatása Kegyelmednek volna inkább keze ügyiben, mi is Kegyelmedtűl várhatnánk ottan-ottan tudósítást [TML VI, 56 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1697/1767:* Kégyelmednek keze igyiben lévén a' dolog [Hr 8/16]. *1796:* feles Joszágokrol valo perek meg vagynak inditva, a' Sogor ... a' Septemvirális Tábla mellett lévén, leg jobb keze ügyiben lészén, hogy ezen pereket folytassa [Kv; Incz. XI. 22b Josintzi Sándor lev.] ✱ *(jó) keze ügyében lévő/való* közel/hozzáférhető helyen lévő (birtok). *1712:* ha el adhatná kész pénzen, azon pénzel másutt, és inkább keze ügyiben valo oeconomiáját folytathatná [Batizháza AF; DobLev. I/74]. *1727/1785:* (Ada) Trauzner Sigmond Uram ... az két Fordulon őt köblős földet Détsei István Uramnak keze ügyiben lévő földeket [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 340]. *1832:* még 1807-be ... Ispánlaki és Sugadi tellyes rész portiomat, ugy a' mint nekem nyil vonás szerint Nehai Testvérem Borbereki Mária Zabolai Pálnéval valo osztozásommal jutott: Job kezem ügyiben lévő Joszágom ki váltása tekintetiből Zálogban adtam volt [O.asszonynépe AF; i.h. V/1187].

Sz. *1887:* Kéz alatt megtudtam, hogy az Ellenzék ... hozni fog egy birálatot a Beszélyek és apróságokról, mégpedig kedvezőtlent — no, ez az ő dolga! [PLev. 135 Gyarmathy Zsigáné Petelei Istvánhoz].

14. a birtoklás, birtokbavétel kifejezéseként; ca exprimare a posedării/a luării în posesiune; als Ausdruck des Besitzes/der Inbesitznahme. *1600:* Az chere negy haz iobbagy, mellie⟨t⟩ az waros nekik[a] zerzet wolt ki me(n)t az Berzeek kezebol, Zabad Zekelie leött [UszT 15/258.

— [a]Berzéęknek]. *1619:* en azan szegeni megh holt Boyer István batianknak joszagat es resz eőreőkseget szok faratsagom(m)al es nagy summa keőltsegem(m)el váltottam es szerzette(m) idegeni emberek kezebeől [Fog.; Szád.]. *1675:* Egy szeghiny Arvan maradott kisded Erdely Andras neuü Atyamfianak ... minden jouacskay praedara költenek az sok kezen valo fordulasanak miatta [RLt 2]. *1749:* Erdő szép tilalmas volt, mikor occupalták a' Kornis urak ... jó fiatalas volt, a' Kornis Vrak keze alatt egészszen el pusztult [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 21a]. *1753:* Ezen kivül mit, és miben tudgya a' Tanu hogy azon Falu mostani Possessor urak keze alatt el romlott es alacsonodott volna [H; Ks 72 vk]. *1846:* Holtam történvén ... minden felkelhető vagyonaim ... minden árva Bíroi béfolyás avagy osztállyos Vérei belé elegyedése nélkül, senkinek tiltakozása nem gátolhatván ... egyenesen adassanak által és kezében kedves Léányomnak Katona Klárinak [Kv; Végr.]. — L. még AC 45, 80; CC 38, 63.

Szk: *~be/kezébe ad* birtokába/tulajdonába bocsát. *1569:* az Lapos Tot kezebe aggya pynz nelkwl [Diós K; JHbK XLV/13]. *1591:* Az korbelj Zakmar varmegebelj Vice Ispanoknak is hatalmat adok es adt(am) Cziak az en leuelemnek ereyeuel ki meny, es ez feleol megh neuezet rez Jozagomath ell foglalni Es Bathori Elekne Azzoniomnak Jakczi Anna Azzon(n)ak az uagj Germekinek kezeben adny [Perecsen Sz; WLt]. *1625:* wzèóges Zent Peter nap tayat ... attam volt kezebe(n), birodalma ala harom feöldet [UszT 7]. *1629:* az Incta akkor mikor az Zeoleot kezben atta az Anak, megh nem oculaltatta, most sem lehet hogy meg oculallyak [Kv; TJk VII/3. 167] ✱ *keze alá áll/száll* jobbágyul vki keze alá adja magát. *1617:* Tudom azt hogj Lazar Istua(n) keze alla alla az Jakab falui Kayczja Marton [BLt 2 Jmericus Kayczia de Vyfalu[a] (80) ns vall. — [a]Cs]. *1765:* mikor ... Muntyán János a Néh: Pető Jstván ur(am) földgje és keze alá szállott, akkor nem voltak fiai [Nyárádkarácsonyfva MT; Told. 76] ✱ *keze alá jő* **a.** birtokába/tulajdonába kerül. *1789:* Bethleni, Maluti (!) és Málomi Joszagaimat ... Rajthmon Salamonnak, ezzer száz Mforintokért Négj esztendeig által adom, arrendában ... Istálo Uttya folóll epulendő Venitze ház, Udvarház, és a Joszág Körül lévő Kertek ... Jo moddal fel állítva légjenek és ugj jöjenek ... kezem alá [Bethlen SzD; Ks 20. XIII. 1]. — **b.** jobbágyul vki keze alá kerül. *1700:* Pakulár Sztáncsul ... ujjobban jö ide Csonokosra Csonokosi Bálint uram eő kglme földeré edgjsszersmind keze alá [Csolnokos H; Szer. Petrus Csonokosi (46) ns vall.] ✱ *keze alá megy* **a.** tulajdonába kerül. *1762:* Egy két Esztendős ünötinotis el adván az is a keze alá ment [Torda; TJkT V. 76]. *1789:* Imreh Sára Asszonynak amely szőlőji Nyil huzás által keze alá mentenek azon részeket homlitotta é ... szaporitotta é ... ? [Karácsonfva MT; Told. 76]. — **b.** jobbágyul vki keze alá áll. *1770:* Egy apahidi zsellére kimenvén a földéről ... megbizonyitotta, hogy mikor keze alá ment, négy ökre, szekere volt, de most nincs több két ökröcskéjénél, mivel télben-nyárban hajtotta, ha két ökrén annyi fát nem vitt, mint a négyökrösök, levonatta s megverette [RettE 243] ✱ *keze alá vesz* tulajdonába vesz, kezét ráteszi vmire. *1604 k.:* Az en Attyamtol inlegittima etate marattam volna el ... mynd magamott marhaymatt hazamott eorőksegemet kezek alá vettek Antalfi Tamastol [UszT 18/93]. *1830:* az egész Zállog Summának le tétele mellett ... a' Praediumat Kezem és birtokom alá vettem [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748] ✱ *keze alatt vagyon* **a.** tulajdonában van. *1699:* az melly kaszálló penig és egyéb mezei őrökség ezen fundus után kezem alat vagyon, azt senkinek el nem idegenitem [SzJk 321]. — **b.** (jobbágyul) vki keze alatt szolgál. *1614:* Abraham Mihaly ... Gaspar Janos ... ki võtte kezességén[a], azulta Gaspár Janos keze alat vagion [Fele MT; BethU 35. — [a]A fogságból] ✱ *keze alól elszökik/ugrik* (jobbágy) a földesura keze alól megszökik. *1663:* Szücs Laszlo Nehai Rettegi Istva(n) Uram(na)k iobbagjull atta volt magat s az eő kglmek földökön lakot ... az uta(n) ugrek el keze alol ... ujjobba(n) viszsza köttöttě magat Iffiabbik Rettegi Istva(n) Uram(na)k [Retteg SzD; RLt 1 Muntya(n) Janos (46) vall.]. *1753:* A terhes szolgáltatás mián kezek s birodalmok alól hányan szöktek ell ...? [H; Ks 72 vk] ✱ *keze alól kikel* (jobbágy) a földesura keze alól kikerül. *1699:* En Kovats Istva(n) Vr(ama)t Jobbagj keppen szolgalta(m) migh keze alol eő kgl(ne)k ki nem kelék [Mezőkölpény MT; MbK 90 Kölpényi Kocsis János (40) jb vall.] ✱ *kezébe bocsát/enged* tulajdonába bocsát/átad. *1547:* Bochiatta My Kezwnkben Az tho helth hogy Birjwk mind ewrewken ewreke [Sv; MNy XXXVI, 53]. *1559:* o ys az yozagotth kezebe bochattotta hara(n)glabi myklosnak [Désfva KK; BfR VI, 279/3]. *1595:* eő nekj kezebe engette Janos Gerebne azt az Arúa feöldęt [UszT 10/71]. *1698:* miuel egy Pap fiam Albert Uagion oda fel ha megh talalna jöni es az megh irt belső fundushoz hozzá akarna niulni eo kglme Pure bocsassa kezeben [Csatószeg Cs; CsÁLt F. 27. I/44] ✱ *kezébe ejt* tulajdonába juttat. *1579:* Megh ertettek eo kegmek Az Zeochy Imrehne Jelentesset az haz felől kit Akarna Nemes Ember kezebe eorők Arrw keppe(n) eyteny [Kv; TanJk V/3. 199b]. *1678:* elsőben az Attjafiakot hogy megh kenalta volna aval az megh irt őrőksegevel Bato Marto(n), an(na)k uta(n)na Biro Thamas Urunkotis ... Hogy valami oly hásartos peres patvaros ember kezeben ne eytene vicinussa(na)k akarattja ellen [Homoródsztmárton U; Eszt-Mk Cserei lev.] ✱ *kezébe ereszt* tulajdonába átenged/ad. *1569:* Miert hog my Hawadot ... az my hywewnknek More Lazlonak ... attwk parancholywk Neked hog ... Hawadot az my donatio lewelwnk tartasa zerent erezd More Lazlo kezeben [SzO II, 263 a fej. Telegdi Miklóshoz, a hat székely szék kapitányához]. *1592:* az Vitezleó Bathorj Ferencz vram ... ennekem kezemben erezty az Jozaghot [Perecsen Sz; WLt]. *1650:* Gauay Peter Ur(am) ... az Sárközj Uram sok teőrekedisit ... latua(n) ... kezebe(n) ereszte az megh irt marhakat [Sófva BN; Ks 41. B] ✱ *kezébe esik* tulajdonába jut/kerül. *1696/1781:* olim Néhai Nagy Rápolti Matskasi familiátol egy rész Joszágok Kapi familia kezében esett vólt [Branyicska H; JHb LXXI/3. 455]. *1772:* az Apámot Oláh Imrét bé csalta ide Anyámra Kopias Dorottyára nemes Leányra, es nemes Joszagba Csomafalvából, már a' nemes Joszágis velünk edgyütt az udvar kezibe esett [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152] ✱ *kezébe ítél* tulajdonába odaítél. *1591 k.:* valamy az Eóstoél maratt Eóróksegh kyt az tórweny kezekben Itelt az rezet meg nem haborittom [UszT]. *1603:* aztis be hozak az bizonysagok keozwl hogi az haz a fel pereseknek attioke uolt marton kouaczie a törwin a fel pereseknek kezekbe Jtelte [i.h. 17/25] ✱ *kezébe jő* birtokába/tulajdonába jut/

kerül. *1699:* Az Arany és ezüst Resmobilisek ... Testamentum szerént jüttenek kezemben [Meggyesfva MT; BálLt 93]. *1805:* Mig az Exponens ő Nsga[a] kezébe jött, meddig biratatt az Erge ... Most pedig ki hasznallja ezen Ergét ? [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt vk. — [a]Diószegi Ferenc] ✱ *kezébe jut* **a.** vkinek birtokába/tulajdonába kerül. *1573:* zago gal harmad Magawal valo hity vtan tartozyk Mindeneket Ele hozny valamy az eo meg holt attiafia halala vtan eo kezebe Iutot annak penzebe es Marhaiaba es Masnalis ha kinel myt tudna lenny [Kv; TJk III/3. 124]. — **b.** jobbágyul kezébe kerül. *1619:* Tudom azt hogj szolgalak Veczj Palnet, Szep Janos, Varga Miklos, Mihalj Kouaczj, Boldisar Peter ... de én ne(m) tudom mikeppe(n) Juttak uolt kezebe [BLt 3 Endes Peter Zent Simonj[a] (45) ns vall. — [a]Cs] ✱ *kezébe kel* tulajdonába jut/kerül. *1585:* Daroczy Peter kezebe kele Daroczy Ianosnak minde(n) Eoreoksegy az kyweól Akibe feyerwary Iosa lakik [Kv; TJk IV/1. 393]. *1607:* az Christoph benedek eorogseget (!) tudom hogi kezebe kele Becz Palnak azuta(n) eo birta bekesegesen [Tusnád Cs; BLt 3 Petrus Beteg (73) pp vall.]. *1631:* De mint keólt s hogj keólt Egresi Martonne kezeben[a] en azt ne(m) tudo(m), Aru zerint veotteie megh, Ittake aldomasat Auaggj ne(m), en ne(m) tudo(m) [Mv; MvLt 290. 26b. — [a]A ház] ✱ *kezébe megbocsát/ereszt* tulajdonába átad/enged. *1586:* Az melj hazat Zabo Georgteol Az Jesuitak megh vetettek volt az Varossal f 1000 Azt a' Jesuitak Zabad Akarattiok zerent az Varos kezebe megh eresztettek [Kv; Szám. 3/XXIX. 19 Gr. Diosy not. kezével]. *1591:* az Tutor mynden okwetetlen tartozzek Zowatt[a] Almadj balint kezeben meg erezteny es meg boczatany [JHbK XIV. 6. — [a]Szava K] ✱ *kezébe megy* tulajdonába kerül. *1749:* a' Joszág proprietassa ... divisionis via ment az Urfi kezében s birodalma alá [Királyhalma NK; ApLt 1 br. Henter Dávid aláírásával]. *1757:* minek utánna Gáborffi uram kezébe ment Keményes itt nem Laktam ezen tartományba [Gyszm; DE 3] ✱ *kezében vagyon* birtokában/tulajdonában van. *1572:* az nagy kemeny Peter, kabos lorynchytül, egy haz helyeth, penzen voth, ky mostis kezikben vagyon byryak [Gyerőmonostor K; KP. Thamo Mate jb vall.]. *1779:* Joság volt az Ratzok Dombján ... ez kezegben van az Csetri Fiaknak [Mezőbánd MT; MbK X. 54] ✱ *kezébe száll* tulajdonába jut/kerül. *1584:* Ez eleot valo eztendeokbely Repositum volt Summa Zerenth Pethessy Giarfasnal es Breiber Lazlonal melj Petessy Giarfas holta vta(n) Breiber Lazlo kezebe zalloth kj theót In sümma f. 479/44 [Kv; Szám. 3/XII. 20]. *1591:* Akkor mindenek valamik voltanak mind haz es Eoreoksegh, mezeobelj Jrtas, Eoreok Es nyl feoldek valamik ahoz valok voltak En kezembe(n) szall(an)ok [UszT] ✱ *kezébe vesz* birtokába vesz. *1606:* az effele feöldek ... engem illetnek eleób az J. aszon(n)al ... Mattias Miklos neúy nekem hatta hogy kezembe vegiem es megh tartsam [i.h. 20/29]. *1709:* (A jószágot) az felljeb denominalt szemelyek iure Sangvinitatis kezekben veven, mostanig manutenealtak [Impérfva Cs; BCs] ✱ *kezéből kibocsát/ereszt* tulajdonából kienged. *1559:* Zent Janos nop elot walo chotortoken ... thorozkot az thorozkay Wraimnak kezekbol ky bochatak mynden Jwedelmewel [Torockó; Thor. 4/14]. *1654:* valamikor ... à summa penzt megh adjak ...; tartozzek Andok Gergely is a' füveket kezibül ki boczatani [Bikfva Hsz; BLt]. *1703/1780:* Borbereki Gáspár ur(a)mis meg szerezvén a pénzt az Aszszony ö kegyelmeis minden perpatvar nélkül tartozzék a pénzt Léválni, és a Zálogos portiot Cum omnibus appertinentiis kezéből ki ereszteni [Marossztkirály AF; DobLev. I/58] ✱ *kezéből kifog/foglal* vki tulajdonából erőszakosan elvesz. *1588:* az Tomoriak kezibwl ky akarya üala Gerendy Peter az ioszagot foglalny [Kövesd NK; SLt V. 14 Sizar Gyeorgy jb vall.]. *1672:* (A felperes) eö rea az eö Uer attyafiarol szallot, es eö mint uerus haeres magais birta az peres földet, massalis biratta, pacificum dominiumaban leuen foglaltak ki kezeböl uitte el Gabanaiat az Inct(a) [Ksz; BLt 3]. *1775:* egj földért Sokat ellenkezet minthogj az Ö kezibül fogta volt ki [Bodok Hsz; Eszt-Mk] ✱ *kezéből kikel* tulajdonából kiesik/szakad. *1605:* Gepesi Gyeórgys eö Jobbagia leon, az feöldetis kezebe hagia Sigher Janos Gepesi Georgynek, ekkor kele kj Marto(n) Janos kezeból [UszT 19/16 Joannes Biro de Kwsmeód (40) pp vall.]. *1650:* (Az örökség) Sandor Gergely kezeböl ki kele [Farcád U; i.h. 8/64. 17b] ✱ *kezéből kiszerez* vki tulajdonából erőszakosan elvesz. *1664:* Úgy értettem Szentpáliné asszonyomtól, hogy az mint Paszmost ki szerzette kezedből Bánfi uram, valamiképpen Szentpétert is ki ne szerezze [TML III, 33 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz] ✱ *kezéből kivesz* tulajdonából ki/megszerez. *1567:* En Thomory Myklos, Adom Emlekezetre Myndeneknek kyknek Jllik, hogy En Latwan Jozagonknak felettheb walo pwztwlasat, Orozffajabelj[a], es septerbelj[b] Rezeonknek, mellyek Halabory Palnal Zalogon Thartatthanak, kenzerytettem Arra hogy az meg Jrth rezeket valamynt es valahogy kezebeol ky veghyem, hogy thelliessegel el ne pwztwlna [Gyf; Ks. — [a–b]Oroszfáján és Septérben (K) levő]. *1649:* poronczolatot hozanak Szilvayi Vr(am)ra, s ugy vevék ki ő kmek kezeböl fiscus szamara[a] [M.fodorháza K; TGsz 51. — [a]A malmot] ✱ *kezéhez/~hez ad* tulajdonába bocsát. *1584:* Ersebet feyerwary Iosanę, Es Jlona ferenczy Istwanne ... valliak ... elseobe az eggik Tot es a kertet Daroczy Peter Atta vagy Jdegenitette el, holta vta(n) penigh Daroczy Peter felesege Sara Azzony Atta Adossagba az kis Tot es a' hazat kezheoz [Kv; TJk IV/1. 232]. *1604:*(A földet) atta uolth Galambfalui Ember kezehez, birny [UszT 18/11]. *1719:* Timoffi Gyermán nevü jobbágyomot, hogy kezemhez atta, Tekts Nem(zete)s Suki László Uram ő kglme, per praesentes attestalok fide mediante Arva Horváth Christina m. pr [Gyulatelke K; SLt ZJ. 12] ✱ *kezéhez bocsát/ereszt* birtokába/tulajdonába enged. *1600:* Az melj portiot es Reęzt Bodoni Georgi vram birth volna, Telliessigesen w kglmenek Bodoni Marthon vramnak ... kezyhez bocsyata Bodoni Janoss vram [M.köblös SzD; Ks 90]. *1618:* melly hazat ... Bela Istvannak kezehezis ereszte birnja [Kv; Incz.]. *1635:* attam[a] Tasnadj Istvan diak urram(na)k egj darab reteczjket Zalagul ugj mint flo 3 hogj birja eo kigelme mind addigh megh az eo kigelme pinzet megh adhatam ha mikor penigh megh adhatam eo kigelme tartazek fel venni es az retet kezemhez botsatoni [Ne; DobLev. 1/9. — [a]Michael Tott alias Zeöchy] ✱ *kezéhez ejt* magának megszerez. *1657:* egykorban Fogarasban jüvén Csáki, lönek ily dolgai: mivel mindennémü javait az fejedelemasszony ö kezéhez akarja vala ejteni, az mint meg is lön, mert azelőtt, mint megirtam, egyszersmind negyvenezer aranyat, azután minden elenodiumit adta kezéhez [KemÖn. 119–20] ✱ *kezéhez jut.* *1585:* Daroczy Balint

vallia, Minden Marhaia Daroczy Ianosnak Akik voltak ... Daroczy Peter kezeheóz Iútanak [Kv; TJk IV/1. 394] ✱ *kezéhez kel* tulajdonába jut/kerül. *1569:* toth Janos byrya volt mynd ez Egyz totok Jozagat de bernald balas kezyhez mynt keolt Nem twgya [Kr; BálLt 78]. *1591:* (A föld) Magiari Thamas kezebul hogy Capitanj vram kezehez kele en vgia(n) barazdas vagiok az feolddel [UszT] ✱ *kezéhez nyer* tulajdonába megszerez. *1598:* Az mi az bwrkeosy Jozagomat nezj, azt en nehez teoruennyel nyertem kezemhez, Annak okaiert hagiom az leanyomnak, Gerendj Ilonanak [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pal végr.] ✱ *kezéhez száll* birtokába jut/kerül. *1669:* Kollatuit (!) Vram is mind addigh birta az mig Mikola Sigmondne Kamutj Susänna Aszzony kezehez szállott az Kereszt uri joszág [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXXV/5] ✱ *kezéhez/~hez vesz* birtokba vesz. *1570:* Veseleny Myklos zalagos haza feleol varoswl eo kegek Igh vegezet, hogy az Varas zamara kezhez vegyek Az hazat, kyalchyak fely es aggyak ely, Es az arrabol Veseleny Myklos penzet aggyak ky [Kv; TanJk V/3. 4a]. *1600:* Kowachj Thamasne Korondi Annor(um) 100 ... azt felele ... hogj az mint az eotueos lazlo eoreokseget fel falta valo sofaluj Janos most a feleol feleltetenek es meg felelte(m) hogj semi keozi nincz hozza hanem chiak hatalomal vette kezehez [UszT 15/173] ✱ *kezénél vagyon* vkinél/vki birtokában van. *1573:* Kis Marton Katalin nehai Nagy Myhalne, Azt vallia hogi ... Kalmar Imrchnek ... Latta Lowait es zekeret kyn Zokadalmokra Iart ... Ne(m) twgia holta vtan ky howa leot benne az felesege kezenel volt [Kv; TJk III/3. 195]. *1622:* Zalanczi Jstuanne azonjom ... megh ereszti, ez megh neuezet ket zalagos Embert marhajokkal es magok sajatt Eóreóksegekkel ... de azon kül, ha mj Eóreoksigh zanto föld, úagj akar mys kezeknel volna azt Eó kgme nem adgia [Mihályfva NK; JHb LXVI. 11] ✱ *kezére bocsát/enged* tulajdonába átenged. *1623:* Mely megh irt szena fw hellynek ... az negjed reszet pedigh eppénséggel penz nelkwl kezekre bochyata az vitezleő Réthy Istuan Deak Benkeő Gieőrginek es Benkeő Gásparnak [Márkosfva Hsz; Borb. I]. *1784:* azon földet ... mind a két fél magok megösmerték falu adományának lenni ... mind a két fél közönséges falunak kezire engedék, s mán túl egyik fél is magának nem tartja [Taploca Cs; RSzF 161] ✱ *kezére jut* birtokába/tulajdonába kerül. *1764:* azon ház hely Néhai Szilágyi Mihály Vrnok jutván kezére, Nyisztor Mihályt Szállittá abban a' ház helyb(en) [Nagycserged KK; Ks 65. 44. 12]. *1769:* (A) ház beli portékais ... ki kezére jutott légyen nem tudom, minthogy régi dolog [Ne; DobLev. II/408. 4b Anna Dobolyi Samuelis quondam Sipos Rleta (75) ns vall.] ✱ *kezére megy/száll* birtokába/tulajdonába jut/kerül. *1623:* Ha hol pedigh fel nem akarnak uenni az megh irt szaz huzonkétt forint es harmintz hat kész pénzt az megh mondot vitezleő Rethy Istua(n) Deak auagi posteritasi, es az megh mondot szenafw helyet kezekbeől ki nem bochyatanak, zállaghiais el uezzen, es az megh irt szena fw hely penz nelkwl kezekre mennyen es megh szabadullion az Benkeő fiaknak [Márkosfva Hsz; Borb. I]. *1715:* Püspök kezére szállat az Joszág [Lupsa TA; WH Mikle alias Kriznik Iuon (43) vall.]. *1756:* Kretsun, Miklós, Jósa, Juon és Mihály[a] az Makrai Vrak kezére szálván őket F. Pestesre transponálták [Bukuresd H; Ks 72. 1. 9. — [a]Mindannyian cigány jb-ok] ✱ *kezét ki/leveszi vmiből/vmiről* vminek a birtoklásáról lemond. *1560:* Az vi[a] malombol, valami bamfi menyhartott Jlletthe volna, kezęt es birodalmat ki veüen ... viszontak, bamfi pál, Engette es attha io Akarattyaual, bamfi menyhartnak ... az also molnot [Mv; JHbK XII/7. — [a]Olv.: új]. *1604:* ki veotte kezett az fellwl meg veott hazbol [Kál MT; Berz. 2. 39/50]. *1758:* négy, négy hold szánto földeket ... az mellyeket eddig birt azokrol kezit le végye, hozzájok ne p(re)tendállyan [Asz; Borb. I] ✱ *kezét reáteszi vmire* birtokba vesz. *1725:* Mikor mi formáb(an) tőtték kezeket réá azon széna füre ...? [Hévíz NK; JHbT vk]. *1782:* azon Joszág ... Sokáig pusztán állat, Jármi Uraimék ismét réá tévén kezeket kertelgetni kezdették, a' mikor eö kegyelmek bé kerteltették ... Groff Toldalagi Pál Ur eö Nga le vágatta és el hányatta [Galambod MT; Told. 29] ✱ *kezét tartja rajta/vmin* tulajdonában tart, birtokol. *1604:* Peter ferencz tartia kezet ... Eteden vduarhelj zekben ualo egi wles helyen hazastol [UszT 18/39]. *1730:* Leven ket leanyocskája is az Aszszony ember(ne)k kiket edgjütt meg vett volt Bartos Marton Ur(am), azokot nem manumittálá ö klme, hanem kezit tartya rajtok [Albis Hsz; BLev.] ✱ *kezétől el/kikel* vki tulajdonából másnak birtokába jut/kerül. *1570:* Kowach Janos ... vallya, hogy Thwgya Az peres feold Kaczkan Janosse volt ... De eo ne(m) Thwgia mynt keolt ky Kaczkan Janos kezetwl [Kv; TJk III/2. 116]. *1604:* Bedeo Istuan kezeteol az malo(m) el keolt [UszT 20/129] ✱ *~ről-~re jár/hányódik-vetődik* egyik tulajdonos kezéről a másikéra jut/kerül. *1759:* az Utrizált szánto földek Mlgos Bornemisza Anna Maria Asz(szony) eö Ngat de Jure concernallyák. Mert ugyan is az első Kis Harcsa Janos ... Jobbágyé volt, el bujdosván pedig kezről kézre hányodott vetődött, ugy annyira, hogy ez idejig négy vagy őt Urais volt [Unoka MT; JHb IX/40]. *1791:* eddig ezen Buzamezei Joszág kézről kézre járt ... sem a' Határ Metáit, sem pedig az Erdöket nem curálták [Buzamező SzD; Ks 74/56 Conscr. 10] ✱ *idegen ~ből meghoz/vált* nem vérrokon tulajdonából visszaszerez/vált. *1598:* az megh neüezett peres feöldeket ... en idege(n) kezbül hoztam megh mynth vęr Atiafi ha a' teórüeny úgy itilneis hogy vizza men(n)e az feöld, de az penzt megh keua(n)nok [UszT 13/48]. *1646/1667:* váltott meg Zágorban ... Kendi János vram idegen kézből két ház hobbágyokat, ugymint Ordás Jánost és Varga Györgyőt [Siketfva MT; Ks NN. 25].

15. az eltulajdonítás/lopás jelképeként; ca simbol al însuşirii/furtului; als Symbol der Entwendung/des Diebstahls. *1710 k.:* magával elis vitte ... a'mit belölle az szebeni hoszszas lakás, költözködés, gondviseletlenség, Németek lopása, s olykor talán az Gazdáknak is sik keze meg nem emésztett ... Az buzdogany hulladéki soha bizony nem tudom hová lettenek, el tevedhettek az hányodásba, elis olvadhatott az sik kezek közt [CsV]. *1737:* Világos lévén Tokai Marianak sokszori nagy lopási ... hogy pedig minden b(ecsü)ll(e)t(e)s ember ezután Szurkos kezitől oltalmazni tudhassa magát, az homloka gonosz lopasiert meg bélyegeztetik, ha pedig többször lopasban tanáltatik fel akasztatik [Kv; TJk XV/13. 46].

Szk: *keze ragadozó* lopó, tolvajkodó. *1644:* szigyarto Gergelyne felöl ezt hallotta(m) ... hogi lopogatot s a fele keze ragadozo [Mv; MvLt 291. 399b]. *1771:* Ugy hallottam Sziki Sarirol hogy keze ragadazo volna a Malom-

ba is lopot ... egy vagy tob vékányi Gabonát [Dés; DLt 321. 16b Barbara Szölösi cons. Ladislai Mak (25) ns vall.] ✱ *kezét (rá)teheti vmire* megkaparinthat vmit. *1771:* Miklos Jánosné Széki Sára a mire rá teheti kezét akár házban akár kün, ő bizony el lopja [Dés; DLt 321. 15b Maria Szabo de Szék cons. Francisci Imbrefi alias Szöts (44) ns vall.]. *1777:* arra kezdé erőltetni ... Rusz Vaszilika azon Czigánt, hogy lenne nékie Fertáttya, és valamire tsak kezit teheti; akár Lo, akár Marha légyen vigye hozzája és nekie Lopjon [Berend K; KLev. Franc. Kentzler (33) caupo vall.] ✱ *kezét reáteszi. 1814:* a' Czéhban ... én betegségem mián jelen nem lehettem, de fel gyogyulásom után meg jelenvén a' Czéhban akkor azon Határozása a' Czéhnak nem tanáltatott. Ki tette kezét réá, nem tudom [Dés; DLt 56. 7–8].

16. (katonai/politikai) hatalom/parancsnokság/felügyelet jelképeként; ca simbol al puterii/supravegherii (militare/politice); als Symbol der (militärischen/politischen) Macht/Befehlsgewalt/Aufsicht. *1643:* Ha azert hatalmas gyeözhetetlen Csaszaranak Magyar orszaghnak mostani nemet Csaszar kezebeöl, es birodalma alol valo ki vetelebe(n) elegendeö seghitseggel lesze(n) ... esztendeönkent tiz ezer Tallert adunk es küldünk be az eö hatal(mas)saga Tarhazab(a) [Törzs. fej.]. *1662:* semmi példák nem mutatják azt, hogy az mely erősségeket egyszer török aprehendált, azt csak szép szóval kicsalhatták volna kezéből [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1786:* Én az Meltoságos Thoroczkai Ferentzné Aszszonyom részéről 18. Esztendeig voltam Taxa szedő, de én soha az én kezem alatt ollyan engedetlen Vakmero Embert nem tapasztaltam tsak edgyetis az ki az Taxát meg fizettni nem akarta volna [Torockó; TLev. 4/13. 18].

Szk: *keze alá esik* vki hatalma alá kerül. *1710:* Erdély is mindenkor elpusztult akkor, valamikor a német keze alá esett [CsH 186] ✱ *keze alatt vagyon* vki parancsnoksága/irányítása/felügyelete alatt van vki/vmi. *1647:* Az czejt hazban semmit nem Inventáltunk, mivel a Prefectus s Porkolab keze alat vagjon felis vagjon minden Inventalva az Prefectusnál [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1786:* Valamelly Uram eö Nsga Emberei kik ezen Városbolis kezem alatt vadnak. tsak edgyet sem tudak hogy az Mlgs Uraság vagy Tisztei parantsalattyak ellen rugodoztanak és vakmero képpen magakat annak nem tellyesitésere opponáltak volna [Torockó; TLev. 4/13. 59] ✱ *kezébe ad* **a.** felügyelete/gondviselése alá helyez. *1577:* Keryk ezenis byro vramat hogy valazzo(n) keteot az vraim kezzeol. kik az ket ispannak az falukat[a] kezekbe aggiak, es be vigiek a tyztibe (így!) [Kv; TanJk V/3. 150a. — [a]A város három jb-faluját: A. és F.füle, Asszonyfva TA]. — **b.** (várat) vki kezébe/parancsnoksága alá átenged. *1587:* Kalnai Bornamiza Janos Jeowe ide Hadadba, Es vesseleni ferencz eo Naga kepeben Sarmassagi Miklossal es felesegewel Rewai Annawal sokat tractalnak mind hogy az varat vesseleni ferencz kezeben adnak [Hadad Sz; WLt]. — **c.** az Isten (vkit, vmely várat/országot) vki hatalmába enged kerülni. *1619:* Bizony, nagyságos uram, azt az én uram meg sem gondolta, hogy az hatalmas császár kegyelmessége után másnak vegyen országot, hanem ha az Úristen kezébe adja annak birodalmát, maga is akarja bírni [BTN[2] 343] ✱ *kezébe bocsát/ereszt* (várat, várost, országot) átad/enged. *1562:* a gyermek apja Szapolyai nagy János király halálakoron a tutorságot császárnak[a] vallotta volna, kinek fiának azt húsz esztendős korában mind az egész országgal együtt esmét kezébe eresztené [ETA I, 14 BS. — [a]A török szultánnak]. *1619:* (A) német császár bocsátotta „Bocskai fejedelem kezébe azokot az várakat[a] [BTN[2] 200. — [a]Erdély két délnyugati végvárát: Jenőt és Lippát] ✱ *kezébe/vmilyen ~be ejt* vki hatalmába/fennhatósága alá enged. *1562:* Akkoron szakada az ország kétfelé, mert némely tartja vala János királyal, némely Ferdinandussal mindez napiglan: mely pártolás teljességgel a török kézbe ejté az országot [ETA I, 12 BS]. *1619:* Man Ogli[a] ... mind biztatta az hispaniai királt, hogy csak légyen segítséggel az ő országába való hazamenetelre; azt az országot az hispániai király kezébe ejti, és azon az úton s abból az országból az Szentföldet s Ierusálemet is mindjárt kezébe veheti [BTN[2] 319. — [a]„Tripolis ország"-ból Florenciába menekült trónkövetelő] ✱ *kezébe/vmilyen ~be esik* vki hatalma alá kerül. *1657:* féltem vala igen, hogy practicájokat végben ne vigyék, és Munkács is Csáki kezében ne essék [KemÖn. 144]. *1662:* az országnak megbecsülhetetlen kárával ismét török kézbe esett vala[a] [SKr 98. — [a]Lippa vára] ✱ *kezében/vmilyen ~ben leszen* (vár) hatalma alatt/birtokában lesz vkinek. *1619:* Jenő oly helt vagyon, hogy azmég Jenö keresztyén kézbe leszen, az Dunán innét az törökneck, pogánnak derék ereje nem lehet [BTN[2] 255]. *1679:* Hallottam másoktol, hogy Cserei György Uram azzal kerkedett volna, valamikor akarjuk akkor kezünkben lészen Fagaras [Törzs. Joan. Daczo de Sepsi Szent György (55) ns vall.] ✱ *kezéből kibocsát* (várat) birtokából/hatalma alól kienged/vkinek átenged. *1659:* ha Váradot ki boczatotta kezebeol ... Kegyelmetek az paranczolat szerent czelekedgyek [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1662:* Ím Váradot, Kővárt Pártiummal együtt kezünkből az ország törekedésére kibocsátjuk [SKr 474] ✱ *kezéhez/~hez vesz* **a.** (vmely vár fölötti) hatalmat/parancsnokságot átvesz. *1659:* vegye kézhez Kegyelmetek az várat[a] ... elsőben Ebeni István uramat instellálván az vicekapitánságban [EOE XII, 213 fej. — [a]Váradot]. — **b.** (országrészt/várat) elfoglal. *1618:* azon leszen Bethlen Gábor, hogy jó módjával kezéhez vegye Jenőt és az hatalmas császárnak[a] megadja [BTN[2] 130. — [a]A török szultánnak] ✱ *kezénél/vmilyen ~nél vagyon* vki hatalmában/uralma alatt van. *1659:* ha penigh Várad keznel vagyon, eyel nappal muniallya az nagy Istenert Nagysaghtok [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1662:* Váradot a veszedelem nem találta, és ez napig is a magyar kéznél volna [SKr 630] ✱ *kezét elveszi róla* (vmely várat/országrészt) kezéből kienged. *1618:* mondá az pasa, hogy: Ha sok vitéz ember vagyon benne[a] s meg nem veheti az urad, tehát vegye el kezét róla, ne tartsa semmi közit hozzája s megveszi az hatalmas császár [BTN[2] 95. — [a]Jenő várában].

17. a büntetés, megtorlás jelképeként; ca simbol al pedepsirii; als Symbol der Strafe/Vergeltung. *1635:* Csiszar Ferenczy ... monda, vid el, vid el, vid el nagy bünt teot, ad az hóherök kezeben [Mv; MvLt 291. 44b]. *1677:* (A szökött jobbágy) adassék kezében Földes Urának ! Ha étszaka, vagy nappal, valamely uczán oly riadás esnék valamely malefactor miatt ... akarmi féle ember légyen a' malefactor meg foghassák, és a' Tiszteknek kezekben adhassák [AC 79, 225]. *1703:* Váltottam volt meg a' Csiki romlás alkalmatosságával el rablot három

Csik széki Iffju Legényeket rabságbol a' Tatár kezéből ... adván értek in Summa nyolcz száz Izlotokot [Marossztgyörgy MT; Ks 14/XLIIIb özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. *1768:* in Ano 1767 fogsagban esek Silisiaban Breslau városában a' Burgus keziben [Sárfva Hsz; HSzjP St. Kondráth (39) ns vall.]. *1847:* ezutánnis a tüzelésre használando Erdökbe valaki vágo eszközzel nyers fát vágna ... ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék ekkor a Biztosság adgja Megyei Tiszt kézre a kitöl érdemlett büntetést nyerjen [Torockó; TLev. 10/9]. — L. még AC 194; VKp 291.

Szk: *~be/kezébe ad* büntetés céljából kézre ad. *1558:* Annost az darabanthal megh fokthak wolth ees az thyzedes kezebe Atthak wolt annak wthanna Byro wram kezebe [Kv; TJk]. *1559:* Ez el mult napokba az En zolgaim fogtak volt meg Eg' fw orrot ... kit En ... meg tartottam Nag szok ideig törwenre, es kezbejs attam törwen zerent, az w Bwneiröl lakolt mert fel akasztottak [Retteg SzD; BesztLt 24 Cristophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszt-i tanácshoz]. *1745:* Illjen actiom vagyon az Jk ellen, hogy ... tolvaj módra még támadván Thordai Nzts Korodi Samuel Vr(am) Boronyai János nevű szolgáját, rútúl meg verték, vérit ki ontották ... de ő Kglmek az emlitett szolgájokat kézben nem adták [Torda; TJkT II. 61] ✱ *~be/kezébe akad* (büntetés/megtorlás céljából) vki kezébe kerül/fogságba esik. *1568:* Emericus Lanthos ... fass(us) est, hogy egy estue haza Menenk gergel deakal, es monda a felesege. vra(m) valaky a haz hyan Jar, es monda gergely deak ... de bizon kezbe kel akadny [Kv; TJk III/1. 237]. *1569:* Az Molnarnak az apya ... nylúan el reytegety az Molnart ... k.med hagia megh neky, hogy el ne reytegesse ... mert ... valahon kezembe akad nylúan megh bwntetem [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lukach Nagy Sayoj tizt tarto Dombj Gergely beszt-i biróhoz]. *1630:* ha az az Eótueös Ferenczne kezeben akad bizony el meczi az orrat ajakastul [Mv; MvLt 290. 204-a] ✱ *~be/kezébe esik* kézre kerül, fogságba esik. *1614:* 1609 esztendőben ... Kornis Boldizsár kézbe esék, és elütteté az fejét Báthori Gábor az kolozsvári perengér alatt [BTN[2] 57]. *1680:* Deliberatu(m). Redeallyon[a] Ura melle, az urais ... vegye visza magahoz, mert el valasra valo illendő okait ne(m) talallyuk. ha peniglen végezesünknek nem enged(ne)k Tiszt kezeben esnek [SzJk 150. — [a]Az asszony] ✱ *~be kér* (büntetés végett) vkit kikér. *1671:* Jött ide egy német követ, ki a Magyarországbúl hozzánk bébujdosott urakat kézben kérte tőllünk [AMN 150]. *1749:* De Ursuly magát eszére vévén hogy utánna is jártat Teleki Pál úr, jobbnak alitotta elébb állani ... a Néhai Popa Nyikuláj Udvarára ... bé is szökött, kit is Néhai Popa Nyikulájtól a Cancellisták kézb(en) kérvén ö azon maga Udvarárol ki nem adta [Vajdaszeg TA; TKI Vlád Ilie (60) jb és Groff Tógyer (70) jb vall.] ✱ *~ben/kezében vagyon vkinek* kezében/hatalmában van vkinek vki/vmi. *1570:* az orr ... mostan keezben wagyon keezbe akadoth [Meggyes; BesztLt 3 Gaspar(us) Zeoch Judex Petrus Lanius Juratus lev.]. *1585:* Monda Ersebet ... kezben vagiok Amyt Erdemlek azzal bewntessenek, eólienek megh ... hetwen hetczer megh erdemlettem a' halalt[d] [Kv; TJk IV/1. 454. — [a]Gyermekgyilkos leányanya nyil.]. *1647:* Hiuata ... magiar Nadassi Bese Peter neőő iobbagiot ... Bese Peter semmit nem felele, hanem cziak azt hogi, szabad Vra(m) kgd uelem, kgd kezeben uagiok [K; RLt I] ✱ *kezéből kisikámlik* kisiklik vki kezéből. *1842:* a dorbézoló Legényeket Tokai Sándoron kivül ki a Tized kezéből ki sikámlott, el fogtuk [Dés; DLt 1516] ✱ *kezéhez/~hez ad* kezébe szolgáltat. *1677:* tartozzanak ... vagy a kárt meg-fizetni, vagy a latrot kézhez adni | Idegen külsö embert pedig tartozzanak egy általlyában kézhez adni [AC 108, 225]. *1749:* az eö kglme ... Selleret complex tarsaval együtt ... az Inek ... be szegődött conventios Blágully nevű beressevel edgyütt kezhez kerettem, hogy azokat ... Tordai hütős Biramnak adgya kezéhez, hogy erdemlett bunteteseket el vehessek, de az J eö kglme azokat biram kezehez nem atta [Torda; TJkT III. 259] ✱ *hóhér keze alá megy. 1710:* Mikor Zrinyi Pétert a fövételre kihoznák[a], és két jesuiták jönének mellette, nagyot fohászkodván mondotta: „Vajha bárcsak most egy kard akadhatna kezemben, hogy kezemen halnék meg, s ne kellene hóhér keze alá mennem" [CsH 90. — [a]1671-ben] ✱ *a pálca kezébe adattatik vkinek* jogot kap a pálcával való büntetéshez. *1731:* Aki Gazda Ember büntettesség egj egj forintig aki penig Cseléd vagy napszámos azok ellen Malom birák s Paller Atyank fiainak a palcza kezekb(en) adattatik [Dés; Jk].

Sz. *1661:* Az paszmosi béres elszökésén szívesen búsulok; leszen gondom reá, soha bizony, ha kezemben akad, többet nem eszik [TML II, 105 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz].

18. *az Isten (kegyelmes/látogató/ostorozó/súlyos) keze* az Isten (jutalmazó/büntető) akarata/hatalma; mîna lui Dumnezeu, voia/puterea Domnului; die Hand Gottes/des Herrn, der/die (belohnende, strafende) Wille/Macht Gottes. *1567:* Meg Mutatwan az hatalmas Isten, en raytam valo kegyelmes kezyt, kegielmessegęt, meg holt tarsom helyebe atta Ennekem hazastarsul az vitezlew gyeroffj Mihal vram leanyat [Fráta K; BesztLt 78 Gr.frathaj a beszt-i biróhoz és tanácsához]. *1598:* En Gerendj Pal latuan az Istennek kezet rajtam azt nylűan tuduan hogy eletwnknek űegenek kel lenny, Azert mostan epp, es igaz elmeuel birűan, tezek illyen testamentűmot[a] [Gerend TA; Törzs. — [a]Köv. a végr. szöv.]. *1600:* Leg Ellözör Ayanlom az en Lelkömeth az hatalmas Istenek keziben ... Testemeth hagyom az Eö Anyanak az foldnek [Kv; RDL I. 70]. *1603:* az Vitezló Kozarvari Gergely Vrunk ... az vristennek sullyos keze alat nagy beteghsigbe(n) es halalos agiaba(n) kinlodua(n)[a], minket ... kire ezen hogy ielen lennink es az mi nemeö testamentomat mi elöteonk tenne fel iegyeznok [SLt AB. 7 Vizaknaj Jeremias buzai predikator kezével. — [a]Melegföldváron (SzD)]. *1667:* Isten az én reménységem, az kinek keziben minden biradalam, az ki megalázhat s fel is magasztalhat [AUt Bornemisza Anna fejedelemasszony kezével]. *1733:* in A(nn)o praeterito 1732 Isten eo Sz. Felsegének sulyos ostorozo kezeit az nagy Jég essö mia tapasztalván helységünk, melyis az Tavasz határunkot annyéra el rontotta volt hogy Semmiféle vetésünk(ne)k hasznát nem vehettűk [Kilyén Hsz; MvRKLev.]. *1766/1800:* az Istennek ő Felségének sulyos, és latogato keze engemet az ágy fenekében szegezett [Harasztkerék MT; Told. 30].

Szk: *az isteni ~ kivág vkit e világból* az Isten kiszólít vkit e világból. *1728:* Nagy szomorusagára Szomoru gyászára a T. Refor. Kolosvári Ecclesianak ... ditséretes és fondamentumos Tanitoját az Isteni kéz e világból ki vágta [Kv; SRE 155].

Sz. *1619:* Itt is igaz sententia az szent Dávid mondása, hogy: Iobb Isten kezébe esni, hogynem mint ellenség kezébe [BTN² 215]. *1661:* Ha szinte halnak is Szamos-Ujváratt, jobb Isten kezében esni, hogy nem az ellenség kezében [TML II, 214 Bornemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályhoz].

kézbeadás 1. átadás, kézbe szolgáltatás; predare, înmînare; Übergabe. *1618:* Az maradék kénesőről ... Eötves Mihály nekem számot adott ... ezt az kéneső maradékot ... melyet mértünk meg újólag ... több lötţ 108 okánál az Eötves Mihály kézbeadásánál [BTN² 105–6]. *1665:* Az vajda levelét meghozták, melyben reménkedik, hogy haladjon az felesége dolga, de már megengedtetett bennmaradása, noha költséggel és az vajda javainak kézben adásával [TML III, 435 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. fogságba/rabságba adás; predarea cuiva ca prizonier; In-Gefangenschaft/Haft-Geben. *1663:* Sancz nelkűl szabadulva(n), ide edes hazajaba megh iött, de ... kezbe adása ā vagy sancza megh fizetetese felöl akarva(n) eo kglme Mikola vr(am), mind minket az országgal olya(n) busulástol es magatis megh fizethetlen sancz adástol oltalmazni, eokglme ez hazabol ki menve(n) Assecuralliuk ... semmi nemű jovaiba(n) megh nem haborittatik, károsittatik, seot inkab oltalmaztatik [JHbK XIX/21 fej.]. *1710 k.:* Azt állította azután Teleki ... így mondta a fő török: ha annak a szép úrnak[a] esze lett volna, fejedelem lehetett volna. Kézbeadásokat végbe nem vihetvén, sem pedig ott való megölettetéseket, azt vitte végbe, hogy tegyék a Jedikulába őket, s oda tették [BÖn. 712. — [a]Bethlen Farkasnak].

3. (fogadást megegyezést megpecsételő) kézfogás; strîngere de mînă (care consfinţeşte o prinsoare/înţelegere); (für Wette/Vereinbarung gegebener) Handschlag. *1681:* Meg borosodva(n) Sz: Martoni Janos Atyankfia ... kézbe adásával obligala magat, hogy ha teöbbe meg reszegiti magat, bator deponallyia a Sz: tarsaság, ez tekintetbol az egyszer meg engettünk nyavalyias Atyankfianak elöttünk viselve(n) erötlen venseget, es az bornak meg győzesere valo tehetetle(n)segett [SzJk 152]. *1691:* Mely ⟨ör⟩ökös es allando Csere, s az mellett valo megh hihatatlan alk⟨a⟩lom, mi elöttunk kéz be adással, es aldomás itallal az két fel között ekképpen menvén véghez miis azon dologrul attuk es irtuk ez kezünk irása, es szokott pecsetünkel meg erösi⟨tte⟩tett Levelünket [Ne; DobLev. I/34]. *1705:* Azon választott bls személlyek a' T. Consistorium tagjai közzé bé vétettenek, kéz bé adással kötelezvén ő kglk magokat a T. Ekklesia hűséges szolgálatjára e' nehéz időben [Kv; SRE 91] | Békési János Kováts vr(am) Felesége Gulácsi Kata ... Igirvén mi előttünk arra magát kézbeadással hogy ennek utánna mint Isten felö Aszonyi állathoz illik, tisztességes, szent és kegyes eletet igjekezik tellyes tehetsége szerint élni [Dés; Jk]. *1731:* kezbe adassal egjmás között meg bekellenek ... 40 forintot tartozzek fizetni egyik fél a masik(na)k a melljk fél felbontja a bekesseget [O.rákos TA; JHbK XXIV/26]. *1767:* (A tanúk) kézbé adással minnyájon magokat arra obligálák hogy valamikor az Exponens Aszszony eö Nganak teczeni fog, azon két földnek metait, és vegeit ki nyomják, a mellyre áldomást is ivának [Vajdasztiván MT; JHb IX/49]. *1779:* Muntyán Iliszie ... Jo Téteménnyiert és adomannyiert a Praetit(ulalt) Urnak magát kéz bé adással ugy három fiait ... örökös Jobbágyságra le kötelezé meg hihatatlanul [Asszonynépe AF; DobLev. III/537. 1a].

Szk: ~ *által/~sal roborál* kézfogással megerősít. *1748:* Ő Kglmének tettzett az Contractus inealasanak alkalmatosságával azon Contractusban meg irt conditiokat kéz bé adással roborálni [Torda; TJkT III. 232]. *1766:* A' mely circumscribált Erdőket a' meg nevezett Falu ada Bartok András Albert és Istok ö Kglme(ne)k ... Huszon öt Mforintokon, ötven Pénzeken, Két veder Bor áldomás italon kéz bé adás által roboralván adák ... harmintz Esztendőkig hogy magak hasznokra fordithassák 's vághassák [Torockó/Gyertyános TA; Bosla] ✱ *~sal megszegődik. 1699:* alkuvának megh, Kolosváratt lako, Dési György, Haydu Miklos, Huszár András, és Bihari Ferencz Fa Acz Uraymék, hogy az Tekéntetes Nemzetes Béldj Kelemen Uram eö klme Kolosvári Lábos házaynak minden fedelit, héyazattyát az edgy Asztalos munkán kivül fedél alá vesz (így!) ... az tőb Aczok képekben, Dési György Ur(am) kéz bé adással meg szegődvén lészen fizetések e szerént[a] [Kv; BLt 7. — [a]Köv. a részl.].

4. vkit (döntő)bíróvá tevő kézfogás; strîngere de mînă prin care cineva este acceptat ca arbitru; jn zum (Schieds)Richter machender Handschlag. *1669:* Mj Belényesi István és Szathmári Gáspár, az mi kgls Ur(u)nk eö Nga meltosagos Táblájának hütes Jró Deáki, és Thorda Vár megjeb(en) Ó Thordan lakó Bánházi Pál Nemes személj ... jöt(e)nek mi elönkb(e) egj felöl ... Désen lako Nemzetes Makai Mihálj és Enjeden Fejer Vármegjeben lakó Nagj Enjedi Marto(n) Ur(am) ... kéz be adás alatt minket ez ide aláb megirt dologb(an) Köz Birak(na)k fogván tönek illjen adást és vevést [Borb. I Szathmári Gáspár kezével]. *1694:* Mü Kik az ide aláb megh irt dologhban Kez be adás által lőtt bírak vagyunk Ugy mint Sepsi Sz: Kiralyban lako Kozma Peter Deak ... Sikesd Mathe es Vida Jstván, mind hárman primipilusok ... Mikoron volnank Sepsi Sz: Kiralyban ... jövenek mü elönkb(e) illyen bötsületes szemelyek[a] ... es tönek mü elöttünk illyen örököskeppen valo cserelest [BLt 3. — [a]Köv. a fels.]. *1733:* Mü Udvarhelyszeki Janosfalvi Vas Pal, Gedő Istvan, Sándor Janos K. Kelemen Andras Nobiles, Adgjuk tuttara mindenek(ne)k ... Kertenek volt minköt Udvarhelj szeki Janosfalvi N. Vas Janos es Vas Gergely Uramek, meg biralvan minket fen denotalt szemeljeket arbitrative kez be adás es magok le kötesevel ... kezek be adasaval bekellenek megh mű előttünk [Jánosfva U; Borb. II]. *1755:* Kez be adas alatt valo Köz birákok vagyunk [Kissolymos U; Márkos lev.].

Szk: ~ *által/~sal megbirál* kézfogással (döntő)bíróvá tesz/választ. *1665:* mely dologrol minket kez be adassal megh biralua(n), attuk ez mi leuelunket jövendőbeli megh allasaert es erőssegere ... szököt peczetunkelis megh erossitue(n) [Köröspatak U; BLt 11]. *1715:* münköt ... mind két reszről kéz bé adással megh birálván tönek egjmás között illyen eorökös és megh masolhatatlan cserét és concambiumot [Szemerja Hsz; Kp I. 106]. *1775:* ā ... condivisionalis Atyafiak minyán münköt kéz bé adás által meg birálának [Farkaslaka U; NkF] ✱ *~sal arbitrál* 'ua'. *1714/XVIII. sz. v.:* münköt fenn Specificalt Szemelyeket kéz bé adassal Arbitralanak, és meg Birálának ö kglmek, hogy ha mi ollyan dolog interve-

nialna a miben ő kglmek meg nem edgyezhetnének arrol Deliberativè pronunczialjunk [Albis Hsz; BLev.] ✱ *~sal autorál (közbíráknak)* kézfogással (döntőbíráskodásra) felhatalmaz. *1702/1780:* mind ketten ő kegyelmek az ide alább le írt dologban kéz bé adással authorálának mind ketten kőz Biráknak [Marossztkirály AF; DobLev. 1/158]. *1714:* eő kglmeket ... betsülettel convocálván, kéz bé adással authorállyák s arbitrállyák Sine omni dificultate, az emlitett Controversia(na)k revisiojára [JHb XLV a gub. Nsz-ből].

5. mátkaságra kötelező kézfogás; strîngere de mînă prin care se consfinţeşte o promisiune de logodnă; zum Brautstand verpflichtender Handschlag. *1700:* Vajda Kamaráson[a] lako Kertész Istvánnak hajadon leányát Kertész Margitot Kékesen[b] lako Nagy György nevű ifju legény fiának képében édes attya Nagy Miklós jövendőbeli házasság fejéb(en) kézbé adással Mátkáául el kötelezte volt [SzJk 325–6. — [a]K. [b]SzD]. *1776:* esküvéssel erősitet igiretit, M Groff Lázár János Urffi ő Nga ă Groffné, és Kis Aszszony ő Ngok előtt Kéz bé adásával is bizonyitotta [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.].

kézbeadatás fogolyként való átadatás; predarea cuiva ca prizonier; Gefangenenübergabe. *1657:* Azután Gavrillas vajdaságát is másnak adván ... Ivánnal együtt ... Erdélyben Bethlen Gáborhoz folyamodának s jövének, kiket nehezen s különben nem is tarthata meg, az porta kézben-adatásokat kévánván ... mert az szultán Szulimán idejebéli és azután való athnamék, törökkel való végezések szerént nem vala szabad az oláh vajdákat és bojérokat Erdélyben befogadni [KemÖn. 139–40].

kézbebocsátás átadás, kézbe szolgáltatás; predare, înmînare; Übergabe. *1710 k.:* Husztnak apprehensióját is illettem oda fel; solennisebb kézbebocsátásának kell vala lenni Eckler és Simonfi ítélőmester által [BÖn. 937].

kézbekerités elfogás; prindere; Festnahme. *1657:* Érkezék pedig hírem erről is: hogy akkor Homonnai Jánosnak, Barkóczinak, Csákinak is emberei és levelei érkeztek volna, kiknek az ármádához kellett volna menniek levelekkel és izenetekkel, és Árvában szaladtak volna ... Adván azért néhány tallérokat ... Kerekes István s Boros Péter nevű hadnagyoknak ... elküldém ... ha lehetne kézbenkerítésére [KemÖn. 231].

kézbeli kézi; de mînă; Hand-. *1805:* Hogy Bosor Nyikorát akkor valami kézbéli ártalmas eszközzel verte vagy taglotta volna azt nem láttam [K; KLev.].

Szk: ~ *keszkenő* kézi (disz)kendő. *1806:* kézbeli keszkenők 5 5 Rf [Szentkirály Hsz; HSzjP]. *1821:* Vagyon 1 Pár készbeli keszkenő 3 Rf 20 [Oroszfalu Hsz; i.h.]. *1837:* Hat kézbeli keszkenyők 5 Rf 20 xr [Kvh; i.h.] ✱ ~ *ruha* 'ua'. *1842:* utamba el vesztettem a kézbeli Ruhát [Bereck Hsz; i.h.].

kézbesít átad, kézbe ad/szolgáltat; a preda/înmîna; übergeben, aus/einhändigen. *1845:* állittatik, hogy bizonyos el adott börök árrában 10 Rhft 50 xrt által vett volna', és Balog Istvánnak az ö nyilvánitása szerint — nem kézbesitette volna, — hogy az 5ik Tanu a' bé panaszoltnak 10 Rhft 50 xrt adott Balog Istvánnak kézbesités végett az igaz [Dés; DLt 591. — A teljesebb szöv. *kézbesít* al.]. *1862:* A fizetés részletekben ... fizetendő, 's a mérés bevégeztével az egész dij két harmada kifizetendő, a még hátra levő egy harmad ... uj térkép és telekkőnyv kézbesitése után ... Malom Zsigmond m.k. mérnök [Kv; Ks 92].

2. kézhezvétel; primire; Erhalt. *1853:* Betze Trési kért hogy ezen levelet külgyem el ... kézbesitésiről nyugtass meg ... — a másik levelet ... kézbesitsd [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kézcsók sărutarea/sărutatul mîinii; Handkuß. *1879:* Tercsinek add át alázatos kézcsókomat és szives köszöntésemet, nemkülönben egész családotoknak [PLev. 47 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

kézcsókolás kézcsókkal való köszöntés; sărutarea/sărutatul mîinii ca salut; Gruß mit Handkuß. *1766:* Ez az asszony[a] tagadhatatlan, hogy mind familiájára (mivel gubernátor Bánffi György leánya volt), mind szépségére s mind jóságára fejedelmi asszony volt, és igen nagy világi pompával élt. Szintén úgy jártak hozzá némely úri-, fő- és nemesi rendek, férfiak s asszonyok kézcsókolásra, mint valami regens fejedelemasszonyhoz [RettE 197. — [a]Gr. Bethlen Ádámné gr. Bánffi Klára]. *1824:* utazásunk pedik oljan derenduccal ment, hogy bé nem térhettünk sem hozzád, sem a néném kéz tsokolására [Kv; EM XVII, 173 gr. Csáki Rozália lev.].

kézcsókoló kézcsókot küldő; care transmite sărutări de mîini; Handkuß schickend. *1808:* kivánnyuk ... kedves kéz csokalo gyermekeimel hogy az Ur Isten ... oltalmaza mind szerentsétlenségtől ... Kedves Ferjem a Nénémnek velem együtt Csokallya kezeit ... kedves gyermekim fejenként csokallya kézeket (így!) [Körösbánya H; RLt O. 1 Medve Susánna Bornemiszáné Somkereki Máriához].

kezd 1. el/megkezd vmit; a începe ceva; etw. beginnen/anfangen. *1560:* Meg lasd Mykoron cementelny akarz, hogy ahoz valo signu(m)ban kezgyed Mwuedeth [Nsz; MKsz 1896. 351]. *1597:* Anna azzony Zok Peterne ... wallia ... az azzony ... monda enneke(m), Nem thúdom zerelmes azzoniom meggick[a] mert az wram ream tanakozot hogi ez eyelre megh eöl ... Azután ... esmet nagi keserwesen kezde panazzat hogi ne(m) túdgia

medgie(n) [Kv; TJk VI/1. 94. — [a]Értsd: mit tegyek]. *1606:* ez dologh Janos Kiraly Idejebe vala mikor az Varat kezdek az Vtan valo nyaro(n) [UszT 20/72 Valentin(us) Kowacz de Sofalúa (50) lib. vall.]. *1690:* Rosz játékat kezdett ... az ki az törököt elsőbben ebben az hazában behivta [IIAMN 327]. *1696:* Tiszteletes Tudos Szathmári Pap János Uram(na)k ... adván hivatalt Tiszt Ecclesiank Praedicatorságra I(ste)nn klmeből ő kezdette ez mai napi reggeli orán szolgálattját az Ecclesiaban [Kv; SRE 47]. *1731:* Az Ui Török Sultán ... ha az Persával meg békél ... az Muszkával fog valamit kezdeni [Nsz; Ks 83]. *1767:* Mit itélhet a Tanu valyan ... talám irigtségből Cselekette é a ki azan tiltást vagy manthatni ujität kezdette ? [K; JHbK LVI/5 vk]. *1819:* a' mig ezt a' mostani feleségét el nem vette, addig az ideig soha se ivut, hanem azután kezdette a' mod felet valo pálinka italát Rakosi Boldisár Ura(m) [Kv; Pk 2].

Szk: *bányát* ~ bányát nyit. *1780:* Sellérek, és jövevenyek közül ... a' Toroczkai Joszágban ... eddigis Bányát kezdett volna, vagy ezután kezdeni akarna, Jobbágyi szolgálatot praestállyon és a' Bányat ugy colálhassa [Torockó; TLev. 2a] ∗ *irtást* ~. *1787:* Csiktaplocai Csedő Ignác pretendálja a csiktaplocai határban: Pál Bács nevű örökös szénafűhelyének közötte orotást kezdett taplocai Lajos Miklos, minden ok nélkül. Azért azt kivánja irt Csedő Ignác, hogy[a] az őkegyelme örökös szénafűhelyei közötT orotott, őkegyelmit illeti [Taploca Cs; RSzF 138. — [a]Ezután tollban maradhatott: *amit*] ∗ *italnak* ~ inni kezd. *1640:* Ugyanakkor bort hoztak az asszonynépek Szentgyörgyről s még újabb italnak kezdettek Beörveinénél [Mv; MvLt 291. 233a átírásban!] ∗ *korcsomát* ~ **a.** korcsmát nyit. *1677:* A' Fiscalis joszágokban penig, az eddig observáltatott usus tartassékmeg. Paraszt ember Nemes emberek korcsomájokra, azoknak meg edgyezet consensusok nélkül Korcsomát kezdeni ne merészellyen [AC 107]. — **b.** megkezdi a korcsmárlást. *1797:* 'a jövő Csötörtökön lehet in Nomine Domini Kortsomát kezdeni [Brád H; Ks 75. VII. 258] ∗ *mészároltatást* ~ mészárszéket nyit. *1782/1799:* Minekutánna pedig az Urak ő Nagyságok kezdették a' Mészároltatást, annakutánna a' husnak fontyát egy poltrán mérik [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 366].

Sz. *1666:* Én, Uram, micsoda bajjal legyek s mennyi terhet hagya Kegyelmetek rajtam ... megírni nem tudom, mert ha tíz napnyi volna is egy nap, de itt a hajnal kezdi az dolgot, az estve sem végzi el sokszor [TML III, 614 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. ts igealak tárgy nélkül; verb tranzitiv cu complementul direct neexprimat; objektive Zeitwortform ohne Akkusativobjekt: elkezd/indít (vmit/vmilyen dolgot/cselekvést vhogyan), a începe (ceva/un lucru/o acțiune într-un fel); etw. irgendwie beginnen/anfangen. *1663:* elsőben kevesen kezdjök s lassan-lassan mind végben vigyök [TML II, 480 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1667:* Ha Zölditől ir is urunk látogató levelet ... ő nagysága nekem küldje ... kérem Kegyelmedet, ha már én általam kezdte Rottal uram, vegyen is én általam is választ [TML IV, 53 Bánfi Dienes ua-hoz]. *1668:* Tegnap Sobokot, Farnast elrabłotta az török ... Ime, Uram, az új passa jól kezdte: mihelyt valamit távozom, menten kicsapnak [i.h. 308 ua. ua-hoz]. *1781:* Igen dicsőségesen kezdé felséges urunk második József császár [RettE 416].

Sz. *1659:* Sokat hever az róka még az tyúk előtt is; ne szaporán, mert kifogy az bor sok erszénybűl, vakon kezdd, hamar végezd [TML I, 439 Kapi György Teleki Mihályhoz].

3. a beálló cselekvéssel/történéssel kapcsolatban segédigeszerűen; ca verb auxiliar exprimînd începutul unei acțiuni; als eine Art Hilfsverb in Verbindung mit einer/einem eintretenden/beginnenden Tätigkeit/Ereignis: vmit tenni/vmi történni kezd; a începe să facă/să se întîmple ceva; etw. zu tun beginnen, etw. beginnt sich zu ereignen. *1550:* az monostoryak ez vtan allottak alol az vegheben[a] es vg' keztek veghötte haborgany az valkayakkal [MNy XXIV, 357 St. Weres de Petri[b] jb vall. — [a]A Cylla mezőnek. [b]K]. *1563/1569:* mynek elótte ozlasra menthwnk wolna zerzeodny kezdenek my welwnk [Mészkő TA; Told. 27]. *1588:* Chyoma Balas perechyeny, Bathory Sigmond Jobagia ... ezt walla: hogy hallam Az zendeólest hogy leön, oda tekintek chyan Janossek fele, hogy Az zolgam kezde mondany, hatt Immar Erdeótheleki Marthon kezeben nyncz kopia [Perecsen Sz; WLt]. *1600:* Keowesdy Janosne Anna Azzony fatetur ... Annak vthanna egy Palchawal vgy verte az azzonth Zenthmiklossy hogy ... vere kezde foliny [Kv; TJk VI/1. 503]. *1626:* Boczkor Matthias fel kele es bezelgetni kezde az Beldj vra(m) Tiztartoiaual [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ficz Janos pix. vall.]. *1636:* ha ennek utanna mas tavul valo Attyafiakis az Teöltzeki Mihalnetol maradot jok felöl Teöltzeki Mihalt haborgatni kezdenejek [Dés; Hr 6/8]. *1728:* mingjárt reménkedni kezdém Székel Elek Uramnak, hogj uram ne bántasson kgyelmetek [Szemerja Hsz; HSzjP Petrus Bora (50) ns vall.]. *1762:* hajnalb(an) az ökreimet ki hajtván ... esni kezde az eső [Kóródsztmárton KK; Ks 17/LXXXI. 21].

Sz: *ágya vetődni* ~ *vkinek*. *1725:* Teleki Joseph bizony eleget mondott ellennem, M. Gubernator ur(am)is kapot volna raita, de bizony I(ste)n meg pirittya az orrát, az ágyais vetődni kezdet az jo Telekinek mind itt, s mind Becsben [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez] ∗ *füstbe* ~ *menni*. *1619:* Kegyelmes uram, félek, hogy az az assecuratió majd igen füstbe kezd menni [BTN 199].

4. vmilyen állapotba kezd kerülni; a începe să ajungă într-o anumită stare; in irgendeinen Zustand zu gelangen/geraten beginnen. *1572:* Am eggyk megh holtt az masykis megh kezd halny [Dés; DLt 247] | Jsten Akarattyabwl chyak mostan keztem fel labodny [Torda; BesztLt 3704 Lucas Psthaky és Colomanus Fekete Gr. Daum beszt-i bíróhoz és hites polgáraihoz]. *1592:* Negj vekoni regi zalonnat ki wezni kezdet vala immar attunk el f 6/5 [Kv; Szám. 5/XIV. 384 Eppel Péter sp kezével]. *1632:* Pete Jstuan ... megh kezde iozanodni, mert ittas uala [Mv; MvLt 290. 100a]. *1724:* (Az) őt hordo borok nyulni kezdettenek [Koronka MT; Told. 29/12]. *1773:* elmejébenis mint örög ember tompulni kezdett vala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1790:* Egyik Kakas nevű Mag ló kehesedni kezdett [Sztrézakercsesora F; TL. Vessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

5. (boros hordót) megkezd; a da cep (unei buți/unui butoi cu vin); (Weinfaß) beginnen, anstechen | (bort) árulni kezd; a începe să vîndă (vin); (Wein) auszuschenken beginnen. *1570:* Garadich Matthias, Es zeoch Gërgh ... vallyak, hogy eok ketten ... Bort keztenek [Kv; TJk III/2. 165]. *1578:* ennek vtanna a' ky hat penze(n) akarya borat kezdeny, az vasar birak hireknelkwl

ne merezellie mywelny, hanem elötte valo nap hyrre tegiek az vasar byraknak azok megh kostollyak, es ha megh cry a' hat penzt, kezdyek haton ha ne(m), ne kezgiek, hane(m) a' mit Erdemel azon kezgyek [Kv; TanJk V/3. 172b]. *1583:* Senky keth fele bort egy czeger alath eg' mas vthan Ne merezellien ky korchomarlany, Awagy az Jo vtan hithwant meerny Vag' a' Iot mas zegeny borral vag' Vizzel megh Elegytheny husz forint bwntetes alath, hanem el fogiwan bora, be vegie czegeręt, es ha mast akar kezdeny, eg ora el thelwen tamazthassa ky Vizontagh Czegereth [Kv; KvLt Vegyes III/2]. *1593:* Vram eo keme[a] eleottis az mely kapitaniok tiztartok voltanak, es en eleottemis ky porkolabok voltak ... addigh ky nem keszte az bort migh nem az porkolabnak hirre atta es lato pohart adot az porkolabnak kostolasra, eo Jtelte megh hani penzre kel kezdeni kupaiat [UszT. — [a]A kapitány]. *1677:* Ha penig valamely Patronus oly szeginy bort kezdene, a' ki illendö modon elkelésre alkalmatlan volna; a' korcsomállás rendiben következendö ember, Vice Ispánt vagy Szolga Birót hivatván, és megkostolván, ha ugy találtatik, a' rend szerint következendö Patronus, szabadon ki-kezdhesse borát [AC 106]. *1740:* az idegen borok(na)k bészállittatásokb(an) ... Concluláltuk hogj, ... Senki indifferenter Hadnagj vagj Borbirák atyánkfiai hirek nélkül, a' Szekérröl se tehesse le borait ... a' Nms Város tudhasson Disponálni arról, mikor és meddig ne lehessen; vagj lehessen kezdeni korcsomákra, az idegen borokat, Nemes Várasunk Privilegiuma meg-sértödése nélkül [Dés; Jk 539b].

6. vmihez hozzáfog/kezd; a se apuca de ceva; etw. anfangen/beginnen/in Angriff nehmen. *1570:* Alcz Balaz ... vallya, hogy mykor eothet ... hytta volt Nagy Jmreh hazat chinalny az ew vduaraban, Es hogy az hazchinalashoz kezdet volna, Mond Nagy Jmrehnek, hogy vegez eleosser zomzedodal feleole hogy valami Banthasara Ne legien [Kv; TJk III/2. 61]. *1585:* Biro vram eó kgme Ez leowendeo hetfeore giwche be eó kgmeket ... Addegh penig Biro vram semmy derek theorwenyheóz Ne kezgyen [Kv; TanJk I/1. 5]. *1599:* Ez kwwl mind Araniam, mind Apro penzem az mi lezen mind Egj Arant ozollion, Cziak hog Elsoben az kinek kozzwlök mit Attam, Eló tuggiak, es Annak vtanna kezgienek az penz Oztasahoz [Szava K; JHbK XXI/7]. *1654:* Az Modi Thamas hazanal ualo lakodalomkor mideön jmmar az Tanczhoz kezdettünk uolna hallam egjkor hogj mondanj kezdek Pap tancz, pap tancz [Ksz; BLt 7 Kaszony Andras Vice Kiralj Biro vall.]. *1781:* holnap ismét az feredöhez kezdek [TSb 13 gr. Teleki Sámuelné Bethlen Zsuzsa lev.]. *1801:* én Tantsra[a] még érkezvén majd, meg halék Csudámb(an) hogy az szöllö Levelezetlen, az Törökbuza kapálatlan Buza mind el van készülve s egy Czigány sintsen athan hogy az aratáshaz kezgye(ne)k, hanem osztán Komlodrol az Czigányakat haza hozatám és az Aratáshaz ugy fogatek hozá [F.zsuk K; SLt Margitai János P. Horváth Ferenchez. — [a]K].

Sz. *1672:* az ki dolgához jól és fundamentomosan kezd, felét munkájának elvégezte [TML VI, 96 Teleki Mihály a fej-hez].

7. közös cselekvést több személy közül vki elsönek megindít; a începe/porni primul o acțiune comună; eine gemeinsame Tätigkeit von mehreren Personen als erster beginnen/anfangen. *1585:* Hegedws Mathe vallia Nem tudom ky kezde a' harczot, Az Egher leorincz oth Nem Iyuth, chak lata(m) hog' veressen be Ieowe, es ez fogolira foga, hogy ez vagta volna eotet [Kv; TJk IV/1. 520]. *1657:* mellyk kezdette elsoben az szitkozodast nem tudom, de hallam hogi Dobos Georgi mondgia vala, jöy ide csak az kapumra jöy ide bizoni megh vasarlok ueled [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92/127]. *1744:* Ki volt oka, ki tanáttsábol esett hogy az Emberek a Connumeratiora elö ne állyanak, s mikor kezdödött a Faluk és Kösség között ez ā fel Zendülés, s ki kezdette? [Hsz; INyR 3 vk]. *1758:* midön az Erdö-allyai Falus Biro ... a Falu Tagjaival bé érte a Titt Sombori György Uram ekéit, az Erdö allyaiak kezdettekö elsöbben ... Szitkozodni és verni, vagy e Contrario ö kegyelme és Cselédgyei offendálták az Erdö allyiakot ... ? [Kük.; Ks 66. 44. 17f vk]. *1783:* ezen ele mütatott Matsukával ki verekedett Ki kezdette leg elsöbbenis, és in Specie kit Matsukával meg ütni [Agárd MT; Told. 10 vk].

8. *vmire* ~ vmit kezd/kezdeményez; a iniția/începe ceva; anregen, veranlassen. *1618:* Ezek eddig igy lévén, elöször erre eröltete ... hogy én neki megesküdjem az én hütömre, hogy valamire kezd, igazán megmondom, mert neki igen nagy beszédi vadnak énvelem, ö is igazán megeskeszik, hogy igazán megmond [BTN 129. — [a]A vezér Görcsi Mehemet pasa].

9. kezdödik; a (se) începe; beginnen. *1619:* 14 die Augusti estve kezdének az rettenetes esök, égszakadások, azki harmadnapig tarta [i.h. 285].

kezdeményezett javasolt; propus; vorgeschlagen. *1895:* a Baross által kezdeményezett zónaidöméró[a] d.u. 5-öt mutatnak a mánusai [PLev. 173 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Órának].

kezdendö 1. care urmează să fie construit/ridicat; beginnend. *1623:* kezen legyen mind keoue teglaya ... mezeys arra valo kezen megh hordua oltua legyen az arokhaton az kezdendeö bastia feleöll [BGU 122].

2. kezdeményezendö; care urmează să înceapă; veranlassend, anregend, Anstoß gebend. *1662:* Magyarországnak minden dolgaiban törökkel vagy akármi szomszédságbéli nemzettel kezdendö és leendö tractáknak, végezéseknek, hogy világi rendbéli magyar haza fiaival kellene lenni ... hasonlóképpen végeztetett[a] [SKr 272–3. — [a]A linzi békekötés pontjaiból].

kezdés 1. megkezdés, kezdet; început; Anfang, Beginn. *1605:* Az Var kezdesekor zabia vala ott az teteóben Nagy Gergelnek [UszT 19/42 Joannes Veres de Marefalúa (56) lib. vall.]. *1634:* (A szolgák) be állasanak, napya, ideye nylwan es igazan fel legyen irua, hogy kinek meddégh iárt, mikor végeztetet mikor kezdetet praebenda adása, végezése, kezdésse es egieb fizetésejs, tudathassék es constallyon bizonyoson [UF I, 328–9 I. Rákóczi György gazd. ut. gyf-i gondviselöjéhez].

2. hozzáfogás/kezdés; începere; Inangriffnahme, Anfang. *1636:* Dezmanak Cseplesehez valo kezdeshez ... az jövö hetfün, minden ok vetetlen, Na(gysa)gos Ura(m) hosza kezdetek [Teke K; BK]. *1677:* Dézmáláshoz kezdésért, határ fel-szabaditásért, ne huzzanak vonnyanak [AC 255]. *1728:* A Malom epitéshez ... Hadnagj Löcsej Joseph Atyánkfia ... az ... kivantato necessariumokatt veszszött Tövissett Léczet hordassa

meg, hogj a munkához valo kezdeskor fogjatkozás ne légjen a necessariumokb(an) [Dés; Jk 377b].

3. *vki ~éből* vki kezdeményezéséből; din iniţiativa cuiva; aus js Veranlassung. *1603:* azmi(n)t arra keres engemetth hogy en eotett zo nelkwl wtettem en Ne(m) zo nelkwl indwltattoth (igy!) hane(m) w kezdessebeol aszert esett wolnaes w adott okott rea az w oda Jeowesseból leotth [UszT 18/68].

kezdet *ige* **1.** vmihez hozzákezdet/fogat; a pune să începă de ceva; beginnen/anfangen lassen. *1580:* Leg elózor vegeztek eö kegmek hogy Regwel Mykor az vinceler ky wyzy az Mwest, Otth ... mingiart az mwheoz kezdesse(n) wellek [Kv; TanJk V/3. 214]. *1665:* az egyik bástya elhányatásában munkálkodik most[a]. De ... én addig az elhányatásához nem kezdetek, míg a benne valókot mind ki nem vitethetem [TML III, 398 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz Székelyhídról (B). — [a]A Szatmárról jött mérnök].

2. vmit elkezdet; a pune să începă un lucru; mit einer Sache beginnen lassen. *1669:* ezen dolgot ... kezdje ő nagysága el, ne én velem kezdesse [TML IV, 415 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1758:* Demián Mihály ... építeni is kezdete ... Gorbai[a] Gondviselőnk is észrevévén inhibeáltatta az építéstől ... de ő azon inhibitiót is postponálta nem cessálván [Galgó Sz; JHbK XL/1. — [a]Csákigorbói (SzD)].

Szk: *törvényt ~* pert elindittat/kezdet. *1570:* ha Meltatlan es Ne(m) Jgazan chelekedet, Byraia vagion Koloswarat keresseh fwstin ... otthan tartozyk Theorwent allany hwl kezdetet [Kv; TJk III/2. 108].

kezdet *fn* **1.** vmely területnek az eleje, vmihez közelebb eső fele; începutul unui teritoriu; der vordere Teil eines Gebiets. *1765:* az ujj, most ásni kezdett árok felső végihez, vagy kezdetihez közel olly hellyen, holott kereken totskának való hellyet ástanak a' Városiak [Mv; Told. 48/28].

Hn. *1748:* A Hoszszu hágo kezdetin egy Pallag [Koronka MT; EHA]. *1801:* a Kis Gondos kezdetén (szö) [M.igen AF; EHA].

2. *vmely patak ~e* vmely patak feje (forrásvidéke); izvorul unui pîrîu; Quellgebiet eines Baches. **Hn.** *XVII. sz. köz.:* az Küss ágh patakanak kezdete [Nyújtód Hsz; EHA].

3. vmely cselekvés/történés megindítása/indulása/kezdése; începutul/începerea unei acţiuni/întîmplări; Anfang/Beginn einer Tätigkeit/eines Geschehens. *1573:* Simon Nerges Mate zolgaia, Azt vallia hogi ne(m) latta mynt leot az haborwnak kezdety, hane(m) chiak hallotta eleosser Mongia volt gergel Imrehnek, Te califactor meg dwltad hazamat [Kv; TJk III/3. 230]. *1582:* St(ep)hanus Bereoczk In Lona commorans, Iobagio ... fassus est Latam hog ez fel perest ky vonak ketten hayanal fogwa ... en az oda be valo kezdetben semmit Nem lattam [Kv; TJk IV/1. 14]. *1599:* megh mondo(m) kezdetith a' köztink valo dologhnak [UszT 14/41]. *1606:* az esestis nem latta(m) kezdettitt sem lata(m), sem uegezettitt, hanem chjak az keözepitt[a] [i.h. 20/189 Nagy Ferench Vagasi Veres Darabantt vall. — [a]A verekedésnek]. *1740:* elig várná valami háboruságnak kezdetit, suhajtozot eö kglme gyakran [Szásznyires SzD; Ks 54. 72]. *1753:* Kezdetit nem tudom az irogatásnak, de Continuatioja ittenis volt Torján [Altorja Hsz; Törzs.]. *1774:* mikeppen esett bajoskodásak(na)k kezdete follyása, s vége is ... nem tudom [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

Szk: *vminek ~étől fogva* vminek elejétől kezdve. *1615:* Nyluan lehet kegmeteknel, kezdetitwl fogwan Isten kegmessegebeol az my bodogh Feiedelemsegwnknek, mely szorgalmatossaggal igiekeztwnk szegeni hazankatt ... az sok belseo Vezekedeo romlott allapatbol ki szabadítani [Törzs. A fej. Usz-hez]. *1662:* valakik szegeny Barczai Akos Fejedelemseginek kezdetitöl fogva eddig perceptorj voltanak kegltek között az porta Contentatiojara valo Contributionak, mingyarast ige(n) szorgalmatoso(n) fel circallya [UszLt IX. 75. 42 fej.].

Sz: *adja Isten jó végét is, nemcsak ~ét a dolognak. 1661:* Adja Isten jó végét is, nemcsak kezdetit az dolognak [TML II, 86 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz] ✱ *ha tetszett a ~e, tessék a vége is. 1710:* a fővezér ... megparancsolá, hogy mind a fejedelem, mind a hadak kimenjenek[a] ... Ha tetszett a kezdete, tessék a vége is, még most fogtunk a hadakozáshoz, s immár megunta [CsH 166. — [a]Az 1683-i német elleni hadjáratkor] ✱ *minden dolognak ~e és vége Isten áldásától jő. 1676/1681:* Minden dolgok(na)k kezdeti es vege Isten áldásatul jövén; szükséges annak okaért, hogi az ujonna(n) be állott német vitezekböl állo szolgaim a Felséges I(ste)nt hivan segétségöl, annak szentséges neveb(en) kezdgyék el szolgalattjokat [Vh; VhU 661] ✱ *rút ~nek rút vége. 1710 k.:* Így volt a Szász János tragoediája ... Rút kezdetnek rút vége [BÖn. 957].

4. vmely időszakasz eleje; începutul unei perioade; Beginn/Anfang einer Zeitperiode. *1640:* az Tauasz vetes az predicatornak nem az eztendejenek vegeben, hanem kezdetiben szokot lenni [SzJk 49]. *1657:* Anno 1625 ... vagy végin júniusnak vagy kezdetiben júliusnak indítá az fejedelem követül cancellariusát Kovacsoczki Istvánt [KemÖn. 50]. *1726:* tavaly késö öszel vagy tél kezdetin a tilalmas Erdö sziliben Csináltak vekony tölgy fa fijatalakbol Juh kertet [Esztény SzD; Told. 29]. *1770:* Az Udvari Diszno Pásztor ... az ösz kezdetitöl fogva ... mind öszve Huszonnyolcz köböl Ucsut hordot ki nekiek [Balázsfva AF; UtI]. *1830:* Az önként meg igért Árenda Summát tartozik a tisztelt Árendátor Ur két rátákba felét az esztendö kezdetével a más felét pedig a fél esztendö végével ... mindenkor elöre ... bé fizetni [Km; KmULev. 3]. *1841:* az elöre már felszámitott szükséges fa késö österül fogva tavasz kezdetéig ... lassanként terjeszkedve ... vigyázattal száloltassék ki [Nyárádsztanna MT; LLt].

5. *~ben* eleinte, először; la început, mai întîi; anfangs. *1843:* Valami három év óta tartózkodik itten Varga Katalin többnyire Pojényben, kezdetben egy nyarat töltött Csernyicén [VKp 104].

6. írásmű eleje/bevezető része; introducerea/partea introductivă a unei scrieri; Beginn/Einleitung eines Schriftstückes. *1582:* (: amint ez Regestumnak kezdetyben ki tetczik :) Az elseo zaz forintot ... Az zam veweo vraim Attak az varos Ladaiabol kezeheoz [Kv; Szám. 3/V. 59 Lederer Mihály sp kezével]. *1657:* császár ... engemet esmét Pozsonban az cardinálhoz expediála ad consilium; az ki ugyan dicsekedvén mutatá és kezdetit olvasá császár irta levélnek [KemÖn. 105]. *1710 k.:* az egész bibliát ifjantan minden esztendöben egyszer általolvastam ... kezdetitöl fogva végig [BÖn. 505].

7. vmely tudomány alapjai/alapelemei; bazele unei ştiinţe; Grund/Basis einer Wissenschaft. *1786:* a nationalis vagyis Falusi Oskolák tzélja az, hogy tanuljanak a Gyermekek olvasni, írni, énekelni ..., ide értve ... az áritmétika, historia s egyéb dolgoknak első kezdetei [Csetri, Kőrösi Csoma 40 a ref. konz. iskolaügyi rend.]. *1797:* Az oskolamester ... szorgalmatosan tanitsa olvasásra, írásra, arithmetikára, szent historiára, a keresztyén vallásnak ágazataira, geografiára, erkölcsi tudományra, éneklésre, s a nagyobbacskákat a deáki tudománynak kezdetire [Hsz; i.h. esp. rend.].

kezdetett kezdett; început; begonnen. *1599:* az Vitezleó Chyerenj Lazlo ... az ... it Erdeljben zallagban leueó haznossab Jozagit ... idegen kezbeöl megh valthassa, es kezehez vehesse, kyket ez mostani rigen kezdetet hadakozasba valo rea leot sok kwleomb kwleomb fele fogiatkozasinak resarcialasaért[a] [Dés; SLt 29. Y. 10. — [a]Tollban maradt: zálogba vetett]. *1662:* Mellyben noha mind elég okai volnának mind maga személyére nézve, de főképpen keresztyéni vallásának Magyarországban is kezdetett nagy oppressiója, üldöztetésére nézve ... nem örömest akarja vala magát olly bajos nehéz dologban egyveliteni[a], mellynek kimenetele igen bizonytalan [SKr 203–4. — [a]I. Rákóczi György].

kezdethet vmihez hozzáfogathat/kezdethet; a putea pune/dispune să începapă/să se apuce de ceva; mit etw. anfangen lassen können. *1662:* Haller Gábor ... Jenőben[a] kinn lakván, a helynek erősitésében nagyon emberkedett vala ... nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak megépitteti vala ... Az negyedikéhez ... nem kezdethetvén, hanem az csak a régi palánkkal való épitésében maradván a veszedelemig [SKr 319. — [a]Borosjenőben, Erdély egyik délnyugati végvárában]. *1672:* remélem, hogy hasznosabban kezdethet Nagyságod az dolgokhoz [TML VI, 96 Teleki Mihály a fej-hez].

kezdetik 1. kezdetét veszi, kezdődik vmi; a începe; seinen Anfang nehmen, beginnen. *1570:* fazakas peter ezt valla, hogi ew fazakas Jmreh zolgaya volt az halalkor, Es az halal[a] hogy kezdetet eleószeris az lean holt ky az hazbol [Kv; TJk III/2. 51. — [a]Értsd: döghalál, pestis]. *1586 k.:* Nyrö Kalman ... vallia ... az ozlasok peneglen ekkeppen kezdettenek az mint az Regestromba megh wagio(n) Irwa [Kv; TJk IV/1. 566a]. *1590 k.:* Az mynd Az ket fel feleletekbeol ki techik az feleleth harmad ezten ez nap (így!) kezdessek [Szu; UszT]. *1608:* az Per rege(n) kezdetet volt [i.h. 19/101]. *1622:* Augustusban kezdeték igen szörnyű hertelen való pestis [Kv; KvE 154 SB]. *1634:* En egiebet dolgokba(n) nem tudok mint indult es mint kezdetet az uezekedes köztök [Mv; MvLt 291. 7a]. *1744:* Még ennekelőtte in Anno 1740 kezdetett ā Kösség között hogy füstre adozzanak [Bölön Hsz; INyR 33 Német János (38) vall.].

2. segédigeszerűen fn-i igenév mellett; ca verb auxiliar lîngă un infinitiv; hilfsverbartig in Verbindung mit dem Infinitiv: vmi tétetni/történni kezd; a începe să se facă ceva; sich zu ereignen/geschehen beginnen. *1636:* azok az Isteni tiszteletben levő musicalasok ... sok seculumokkal azok után[a] kezdetett egytől-is mástol-is gondoltatni, és lassan lassan czifraságnak okáért az Ecclesiákban be tuszni mászni [ÖGr 8. — [a]Jézus Krisztus, az apostolok és egyházatyák kora után]. *1662:* De minekutána mindkétfelől sűrű trombiták, dobszók zengedeztetésekkel az ütközetre jel adatni kezdetett volna ... az ég azonnal megháborodván ... nagy sebes forgószél szemközbe jönni kezdett vala [SKr 552]. *1756:* Ungur Avrám fogván fel egj szőlőnek valo hellyet ... 3 esztendőtől fogva kezdetett szőllővel bé Plántáltatni [JHb LXX/2. 68].

3. vmi vhonnan/vmitől kezdve kezdődik/indul el; a începe de undeva; etw. irgendwoher/von etw. beginnen/seinen Anfang nehmen. *1681:* Sáfár házak előtt léuő nagi széles Tornácz, ennek keőböl rakott gradicsa a' Kapolna ajtajanal kezdetik [Vh; VhU 559]. *1724:* Tudgjaé ... a Tanu, hogj ... a Kükűllő réghi folyása, mellyet Holt Kükűllőnek hittak, hol kezdetik ? [Kük.; Ks 12/III vk]. *1766:* (A) kaszálo kezdetik immediate a Hidtol fogva és felmégyen az Megye Erdejéig [Csittsztiván MT; MMatr. 481]. *1778:* Illő kerttel határunkot bekerítve, kezdetvén az kertnek folyása az taplocai alsó határának véginél [Taploca Cs; RSzF 145].

4. létesül; a lua fiinţă, a se înfiinţa; zustande kommen, entstehen. *1592:* miolta az var kezdetet azultatul fogwa tilalma volt hogy nemes Ember affele parazty eoreokseget ne vehessen [UszT].

kezdetődik 1. kezdődik; a se începe; beginnen, anfangen. *1677:* Az arenda fizetésnek első részének ideje, Szent György nap[a] előtt két héttel kezdetődvén, tart Szent György nap után-is két hétig, az Uj Kalendarium szerint; az arendának másik részének bé-szolgáltatásának ideje penig, kezdetik Szent Márton nap[b] előt két héttel, és telik-el Szent Márton nap után két héttel | az Erdélyi Nemességnek első terminussa kezdetődőt Reminiscere Vasárnap[c] után valo hétfőn és tartot Virág Vasárnapig[d]; második Terminus kezdetődőt Sz.Lukács napjának[e] nyolczadik napján, és tartot harmincz napig Vasárnapok nélkül [AC 73–4, 175. — [a]Ápr. 24. [b]Nov. 11. [c]A húsvét előtti 5. vasárnap. [d]Húsvét vasárnapja előtti vasárnap. [e]Okt. 18]. *1689:* Brassoban Gyuladás lőn ... az Gyuladás négy ora előt mint fel fertályal kezdetődék [ApLt 6 Lázár Erzsébet férjéhez, Kálnoki Sámuelhez]. *1715:* igy kezdetődőtt az verekedés [Szentgothárd SzD; WassLt Moczán Danila (40) jb vall.]. *1745:* Egész veszekedés miképpen kezdetődőtt ...? [K; Ks 5. X. 6 vk].

2. vmi vhonnan/vmitől elindul/kezdődik; a începe ceva de undeva; etw. irgendwoher/von etw. beginnen/anfangen/seinen Anfang nehmen. *1690/1745:* Midőn ... Hevízi és Hideg kuti ket Faluk között hatarok felől valo Controversiájok(na)k el igazitására jöttünk volna; és az Földnek szinére az holott az Controversia kezdetődik ... el érkeztünk volna [Kük.; Ks 67. 46. 21]. *1694:* az Toronybol alä jöven azon ... kerengő Kő Garadicson, kinekis also veginel kezdetődik az Kőböl rakot Felső Contignatiok(na)k Kőlabokra inteztetet Folyosoja [Kővár Szt; JHb Inv.].

kezdett 1. el/megkezdett; început; begonnen, angefangen. *1581:* tizen hat Ember zallotta es kezdet wala Epiteni ... Jntem hogy ki ki az honnat oda Iwtt haza menne. Az kezdet hazakat kit falwnak neweznek En el hanyatam vagdaltatam [Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Gyf-t a fej-hez]. *1679:* némelyek nyughatatlanságokkal praecipitálják vagy akarják veszedelmeztetni az jól kez-

dett dolgokat [TML VIII, 464 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1747:* az I ... I(ste)n és haza Tőrvénye ellen, a' Respublica(na)k botránkozására régtől fogván kezdett paráznaságátol nem desistalt, sót naprol napra ujjitotta, a' midőnis sokakat meg paráznitott [Torda; TJkT III. 133]. *1765/1770:* ezen mostan kezdett Malom ... ha fel épűlhett ... a' Mlgos P. Horváth Familia földeiből kőnyen kétszáz őletis el szaggatt és veszteget [Széplak KK; SLt évr. Transm. 229–30]. *1851:* a' Május 6án kezdett inventálás szerint a' következendők adattak a Haszon bérlő keze, és számadása alá[a] [Erdősztgyörgy MT; TSb 34. — [a]Köv. a fels.].

2. vmit tenni/vmi történni el(kezdett); început să se facă ceva; etw. zu tun/sich zu ereignen/zu geschehen begonnen. *1657:* Az német hadak is mind közikben esni kezdett döggel halás ... miatt három részre szakadozának [KemOn. 74]. *1765:* az ujj, most ásni kezdett árok felső végihez, vagy kezdetihez közel ... kereken totskának való hellyet ástanak a' Városiak [Mv; Told. 48/28]. *1768:* Gondos nevezetü közönségesből fel fogni kezdett edj darab szöleje [Boroskrakkó AF; EHA]. *1777:* a Nagy Erdő Nevezett alatt Levő, csak mostan nevekedni kezdett erdejét praedaltattyák, Pusztittyák [Koronka MT; EHA]. *1798:* a' Könyörgök ... az erdők(ne)k pusztulására tőrekednek, midőn a' le vágott, és sarjuzni kezdett tilalmas erdőkben Csordájokat, az apróbb és fiatal fákból, s bokrokból allo Cserékben pedig ... a' Ketskéket jártattni kivánn(á)k [Déva; Ks 76. VIIIc. 183]. *1837:* a' Szász Sebesre járo ut mellett épittetni kezdett Fogado ház [Alvinc AF; EHA].

3. vmilyen állapotba jutott/került; ajuns într-o anumită stare; in irgendeinen Zustand geraten. *1679:* Leannak valo viseltes, mar rothadni kezdett német Czipellyűs Par. 3 1/2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 27]. *1715:* Nyulosodni kezdett savanyu bor [Ebesfva; UtI]. *1729:* Vagyon ... egy szép hegy tetejin pasintos hellye(n) epittetett kő templomocska, festett, de már hulladozni kezdett menyezettel [Buza SzD; JHb V/2]. *1767:* bornából rakott ramladozni kezdett Két tágas ház [Kilyén Hsz; LLt]. *1783:* Az Udvar ház kapuja ... Tölgy fábol, jó kőtésekkel; már lyukadozni kezdett Sendely fedél alatt lévő két rend Galamb-búggal régen állittatott [Mocs K; JHbK XXXI/1.

4. (fogyasztás céljából) megkezdett; început (cu scopul de a se consuma); angefangen/geschnitten (zwecks Verbrauch). *1601:* Zalonna Nro 5. Kezdet Darabba nro 2 [Kv; AggmLt A. 41]. *1673:* Oreg egész darab on nro. 2, az harmadik kezdett [UF II, 537]. *1685 e.:* Egész Szalonna Nro 6. Kezdet szalonna Nro 1 ... Kezdet diszno háj Nro 1 [Gyf; MvRKLev. Urb. 26]. *1765:* Kezdett Háj 1 [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/49. 8].

5. árulásra/korcsmárlásra fogott/tett; pus în vînzare; zum Ausschenken/Verkauf gebracht. *1677:* A' Korcsomálásnak rendi ... a' Tisztek által limitaltassék ... a' rend kivűl kezdet bornak feneke ki-vágattassék, vagy az Executor vitesse-el [AC 106].

6. nyitott, művelni kezdett; deschis, luat în exploatare; eröffnet, betrieben. *1780/1804:* Vjjonnan kezdett Bányák mellett más Bányákat miként szabad nyittani [Torockó; TLev. 2/4 bis].

kezdettet 1. vmit el/megkezdet; a dispune să începă ceva; etw. anfangen/beginnen lassen. *1746:* Hogy az mostan M: R: Fiscus által impetalandó Város hidgyán lévő Vám iránt, à pert ... in merito kezdettessék ... sok költség és fáradtság kivántatnék [Torda; TJkT III. 37].

2. vmit tenni kezdet; a pune/dispune să facă ceva; etw. zu tun beginnen lassen. *1700:* Die 2 Juny. Kezdettettem az Spotaly Buzait gjomláltatnni cum Pers. 13 | Die 19 Juny. Kezdettettem az Spotály Buzajat őriztetni ket Gyermekkel [Kv; Szám. 40/I. 19–20].

3. árulni kezdet; a dispune să vîndă; ausschenken zu lassen beginnen. *1752:* Bor majd Semmi nem költ ... az uj bort Csapoltattam 4. polturán az ót, pipej[a] 8. polturára kezdettettem [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev. — [a]Értsd: A Pipéről (KK) való ó-bort].

kezdettetik 1. vmi elkezdetik; a fi început ceva; etw. angefangen/begonnen werden. *1677:* A' Kik penig a' Harminczadhoz tartozo személyekre ... támadnának ... Ha jobbágyok lésznek ... Földes Ura előt kezdettessék a' tőrvénye [AC 57].

2. vmi tétetni kezdetik; a începe să fie făcut; etw. beginnt getan/gemacht zu werden. *1790:* hogy a viz fel ne iszapallya ki kezdettetet volt Sántzaltatni[a] [Msz LLt 10/2. — [a]A föld].

kezdhet 1. el/megkezdhet vmit; a putea începe ceva; etw. anfangen/beginnen können. *1554:* Ezeket Mw Byrak hytwnk Serent megh irtwk ... a menemw keoteleth az Wr Seky eleoth ö Magoknak wottek wolth, wgyan azon kewtelen maragijanak ket zaz forintot le tegijenek wgh kezhessenek ebbe perth [Bölön Hsz; SzO II, 115]. *1672:* Talám Isten szíveket az szegény magyarokhoz hajtja az törököknek ... és minden dolgokot jobb fundamentummal kezdhet Kegyelmed [TML VI, 379 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. vmihez hozzáfoghat/kezdhet; a putea să se apuce de ceva; etw. in Angriff nehmen können. *1613:* Mely mostanj maga Jghiretit az megh neűezet modzerint ha nem pręstalnah . 80 forint lenne az keötele melljet legh elseobe(n) le teüen vgj kezdhesse(n) teóruinj zerint ualo p(ro)cessushoz [Kv; RDL I. 92]. *1667:* Ha az itélő mester nem kezdhet az osztályhoz, így 22 ha lehet Sárdon Hedry uram, de úgyis jókor volna [TML II, 23 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. *1749:* meltoztassek ingemet Sietve illuminalni hogy annalis jobban kezhessünk az dologhoz [ApLt I br. Apor László lev. Nsz-ből]. *1802:* a fen Specificalt Summat ... méltoztassék hozzánk küldeni, hogy miis holnap után ... az assignatiohoz kezdhessünk [M.zsombor K; Somb. II].

3. *óbort* ~ óbor-korcsmárlásba foghat, *rég* óbort kikezdhet; a putea începe vînzarea vinului vechi; mit dem Ausschenken des alten/Lagerweins beginnen können. *1570:* Byro vram vallazzon keth Embert hozza kik(n)ek hyreknelkwl senky ó Borth Neh kezdhessen ... chegeret penigh ky thegye vgy kezdye megh [Kv; TanJk V/3. 5b].

4. *bányát* ~ bányát nyithat; a putea deschide o mină, a avea voie să înceapă exploatarea unei mine; Grube/Bergwerk eröffnen können. *1747 k.:* interdicaltatik, hogy senki az jövevények, és Sellérek közűll bányát az Torotzkai joszágb(an) magá(na)k ne kezdhessen; hogy ha pedig valamely ollyas személy eddig-is kezdett volna, avagy ezután is kezdeni akarna, tehát magát adgya Jobbágy(na)k [Torockó; TLev. 2/1]. *1756 k.:* Egész Kő Bányákan, ugy porond Bányákanis szabad hellyen kiki a'

más Bányájától 3 ölnyire kezdhessen ortat magának, vagy Bányát [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

kézdi kézdiszéki; din scaunul Kézdi; von/aus dem Kézdi Stuhl. *1662:* az háromszéki sepsi, kézdi, orbai főkapitányság [SKr 128].

Szn. *1603:* Blasius Kyzdi [Vadasd MT; SzO V, 253]. *1614:* Kyzdy Georgi zs. Kyzdy Janos zs. Kyzdi Georgj ppix [Gyszm; BethU 483, 486] | Kyzdi Miklos zs. Kyzdi Peter zs [Alfalu Cs; i.h. 487–8] | Kyzdi Barabas zs [Csomortán Cs; UszLt VI/56. 462].

kézdivásárhelyi a Kézdivásárhely tn *-i* képzős szárm.; derivat al toponimului Kézdivásárhely/Tîrgu Secuiesc format cu sufixul *-i;* mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kézdivásárhely: Kézdivásárhelyt lakó; care locuieşte la/în Kézdivásárhely/Tîrgu Secuiesc, din Kézdivásárhely/Tîrgu Secuiesc; in Kézdivásárhely wohnend. *1599:* Nagy Miklos Kizdy Vasarhely | Bartha Benedek Kizdy Vasarhely Sennyei Vram kochissa [Kv; TJk VI/1. 345]. *1678:* Aztis az Kezdi Vasarhelyi Pap Mihály Lovajt be hajtak [Kvh; Bogáts 50].

kezdő I. *mn* **1.** (el)indító, kezdeményező; care începe/provoacă; Anstoß gebend, veranlassend. *1843:* mellyik volt a kettö közzül a verekedést kezdö fél ? melyik provocalta egygyik a' másikat ? [Dés; DLt 17 vk].

Szk: ~ *ok. 1767:* eök ketten a sok Magyor Legényektöl el akarván venni az Hegedüst, Tudom hogy ebböl kezdették eök ketten a verekedést, melynek mondhatam hogy minden kezdö oka Kis Vaszilia volt [Betlensztmiklós KK; BK].

2. kezdődő; care începe; anfangend, beginnend. *1862:* ma egy fiatal életének alig kezdö tavaszán tünik le a világ színpadárol, hol öt rózsaszínü szép reményekkel kecsegtette a jövendö [Kv; Végr.].

3. kb. indulás/kezdéskori; din perioada începutului; anfänglich, Anfangs-. *1741:* Tudom hogy a kezdö Czimborak(na)k maradékiböl tsak Borbéllj Ferencz vagyon [Torockó; Bosla. Varga Ferentz (66) jb vall.].

4. *1772:* oly földek Vadnaké akiknek kezdö vagy fogyato borozdáját ugy also vagy felsö végit valaki el foglalta ... ? [Márkod MT; Berz. 15. XXXVII/6 vk.].

II. *fn* **1.** kezdeményező fél/személy; iniţiator; Veranlasser, Anreger. *1667:* Az mi az elfoglalást illeti ... Istennel bizonyitom, kezdöje nem voltam [TML IV, 158 Teleki Mihály Bethlen Miklóshoz]. *1746:* az A. két izben völt kezdöje a veszekedésnek [Torda; TJkT III. 91]. *1748:* én oka ezen atyafiságtalanságnak nem vagyok, kezdöje sem völtam, de hogy rajtam annyira kopátsollyon, nem engedhetem [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Kálnoki Ferenc lev.]. *1770:* Nem tudgyuk ... hogy azon Dolognak inditoja es kezdoje ki volt [Bikáca Sz; IB]. *1774:* Hát ezen veszekedésnek ki volt Fövebb oka vagy kezdöje ...? [Kük.; Ks 66. 44. 170 vk]. *1806:* ezen Ügynek legföbb kezdöje, szerzöje, s akadáljoztatoja ki volt — azt meg valani nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u.].

2. vmit el/megkezdő személy; începător; Anfänger. *1876:* A' másadik csoportis kevés hijánnal feljáro, a' betüzést végezvin A' harmadik egyszer mászer feljáro: Gönczi táblát s más betüzéseket kezdök [Bádok K; RAk 254].

kezdőbetű monogram; monogramă; Anfangsbuchstabe, Monogramm. *1865:* Azon ládák mellyek[a] ... betük vagy nevekkel vannak megjegyezve, általam beltartalmakkal egygyütt azoknak hagyományoztattatnak, a' kiknek nevök vagy kezdö betüjök a' ládán felirva találtatik [Kv; Végr. 4. — [a]Köv. a nevek és betük fels.].

kezdődés kezdet; început; Anfang, Beginn. *1662:* Rákóczi fejedelemnek Gyalunál megverettetése, sebben esése, halála ... És azután való dolgok Kemény János fejedelemsége kezdödéséig [SKr 528].

kezdődhetik el/megkezdődhetik; a putea începe; anfangen/beginnen können. *1784:* A Szemellyes actusokbol származo causák ugy regulaztattnak, hogy az aprobb verekedések, és tépelödések, az hol vér botsátas nem esik, ugy a Diffamationis causak kezdödhetnek, és el itiltetthettnek a Torotzkai Forumon, lévén innen az efélében az Tktes Tábla eleiben az Appellatio [Torockó; TLev. 2/6. 4].

kezdődik 1. kezdetét veszi/elkezdődik vmi; a începe ceva; seinen/ihren Anfang nehmen. *1651:* ki mene Czeriek Pal, Moses is ki utanna, s oztan ott kun mint kezdodot nem tudom [Zoltán Hsz; HSzjP Kováczi Giorgi vall.]. *1681:* Az Malom p(ro)ventusabol az itt valo praedicator(na)k Sabbathale jár, terminussa ez: Szombaton vecsernyekor kezdödik, s vasarnap ugyan az üdö tajban vegeződik [Hátszeg H; VhU 149]. *1695:* az Ecclésia ugy végezte, hogy prima Junii kezdödgyék a' Malombiroságnak ideje, és Május fogytán terminállyon [Kv; SRE 42]. *1741:* Néhai édes Szüléimröl Nemzetes Dobai Péter Uramrol és Tarsoly Judit Aszszonyrol reám devenialt Portiok iránt két Atyától Született Gyermekeim közötti csak már is Sok Controversiak, atyafiságtalan gyülölségek és viszsza vonások kezdöttenek [Dob.; RLt]. *1753:* A nyár tájban kezdödöt ezen hirnek bövebb zudulása [Maksa Hsz; Törzs. Alexius Maksai (32) pp vall.]. *1767:* Az Marha Dögi Processusomban ... in anno p(rae)terito 1766 Sztantsesd Ohában meg in Mense Augusto kezdödet [Lapusnyak H; Borb. II Kádár Péter lev.]. *1796:* mihelt pedig az aratás kezdödik, egész tavaszig van mit öröljön[a] [Verebes Cs; Berz. 7. 66. V. 1. — [a]A malom]. *1813:* igy kezdödett a' harag tartás Dobolyi Mihály Uramra [Dés; DLt 56. 10].

2. vmit tenni/vmi történni kezd/kezdetik; a începe să facă/să se întîmple ceva; etw. beginnt sich zu ereignen/zu geschehen, begonnen/angefangen werden. *1757:* ez az föld ... tsak nem regi üdötöl fogva kezdödött irtogattatni, mind bé nötte volt az bokor [Gyulas KK; Ks 66. 45. 17g]. *1772:* szörnyü nagy jég kezdödött a Szilágyságban esni [RettE 280]. *1787:* Ha avagy a' Lakosok, vagy a' Marhák között valami ragados nyavalya kezdödnék magát jelenteni ... a' Notarius a Processualis Szolgabironak meg jelenteni köteles légyen [Kövend TA; Borb.].

3. vmiböl/vmin elindul/kezdödik vmi; a porni/începe ceva din ceva; losgehen, einsetzen. *1761:* Haragjak miböl kezdödöt ... nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/45. 11]. *1762:* Makave György hurczolodván Kis Istokkal egj Paleza felett Makave György meg verezte az orrát s abbol kezdödet a verekedés [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1796:* a Verekedés helyjétöl távul levén szemeinkel miböl kezdödett, miböl esett a Verekedes

Nem lattuk [Fodorháza SzD; RLt]. *1818:* à Bardocz engemet gyalázni károsittani intézett tanácsábol kezdődett ... ezen Perlekedés [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrincz Bartok Ádámhoz].

4. vhonnan elindul/kezdődik; a începe de undeva; von irgendwoher/einer bestimmten Stelle beginnen/anfangen. *1694:* Hogy pedigh az határ(na)k osztasahoz kőzőnsegesen nyultunk ... egy darabot köz hely(ne)k hadtak, mely(ne)k is barazdalása kezdődik az üdősbik Vas Győrgy Ur(am) csűrős kertinek felső szegeletin kivűl ... egy kis Vermen fel borozdolva, az Vasarhelyre menő úto(n) által [Mezőméhes TA; WassLt]. *1715:* Az Dragány Város kezdődik a Vártol fogva ... mégyen az Sorompo kapura le felé és meg fordul az malom felé éppen az Uczáig [Somlyó Sz; EHA]. *1748:* Egy darab To hely mely kezdődik a Néhai Rhédei Ur el Pusztult Malom hellyinél ... tart egészszen le az hidig [Nagyercse MT; EHA]. *1764:* a malom árkának dagálya a meddig tart a malmon felyel, láthato képpen attol fogva kezdődik s láttzik a viznek szelyedése, szerte menése [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 149].

5. divatba jön, dívik; a ajunge/fi la modă; in die Mode kommen, in Mode sein. *1823–1830:* a mostani magas tetejű kalapok pedig mintegy 1790 tájba kezdődtek, úgy hogy még 1794, 1795-ben s azután is büntették a deákokat, ha magas vagy csákótetejű kalapjuk volt, sőt konfiskálták is | A dupé nyírás 1790-ben kezdődött, és a deákoknak eleinte nem engedték meg [FogE 64, 67].

6. *forrás* ~ forrás fakad; a izbucni un izvor; eine Quelle entspringt. *1740:* a víz a Ngod Udvarát fél vetté a Csúrben forrás kezdődot [Noszoly SzD; ApLt 2 Bak András Apor Péternéhez].

7. *1704:* Ezután ismét exhibeála valamely bizonyos irást ... melyeket kivánt őfelségének felvitetni ... Az irás pedig eképpen kezdődik és iratik, melyet ugyan elkezdvén olvasni, mindjárt appraehendálának az urak [WIN I, 173]. *1751:* ezen két Név Toma és Timófi ... egj betűnn kezdődnek [Nsz; TL 42 Christoph Gyemant (53) vall.].

Ha. *1766/1802:* kezdődett [BSz; JHb LXVII/3. 5]. *1767:* kezdödett [Betlensztmiklós KK; BK. Solymosi Miháj (18) conventios szolga vall.]. *1770:* kezdődett [Nagyercse MT; Told. 3a]. *1772:* kezdödet [Tordavilma SzD; TL. Geczö Márk (38) ns vall.]. *1788:* kezdödett [Mv; TSb 47]. *1813:* kezdődett [Dés; DLt 56. 6–7]. *1814:* kezdödett légyen [Kajántó K; KLev.].

kezdődő 1. care începe; beginnend, anfangend. *1696:* Tiszteletes Tudos Szathmári Pap János Uram(na)k ... adván hivatalt Tiszt Ecclesiank Praedicatorságra ... Az ö klme Contorként kezdödö es terminalo fizetésenek ideje kezdödik à die 1 Juny anni praesentis, végezödik esztendönként die ultima Maji [Kv; SRE 47].

2. épülni/fejlődni kezdő; care începe să se dezvolte; sich entwickelnd. *1823–1830:* kiindultunk Theresienstadtból, de hogy inkább lehessen képzelődni, milyen egy kezdődő város, most juta eszembe megirni, hogy az utcákon szörnyű nagy csendesség uralkodott [FogE 179].

kezdődött 1. indult; ivit; losgegangen. *1768:* a' Kolosvári Betsűlletes Asztalos Vénség, Le ülö Mesterek, és Mester legények közötö kezdödött difficultások el igazittása [Kv; ACJk 35].

2. elkezdődött; început; begonnen, angefangen. *1710 k.:* a mulandó, véges üdő légyen mintegy grádus, lajtorja a kezdődött, de soha el nem végeződő örökkévalóságnak, és ez viszont a kezdet és végezet nélkül valónak tanulására [BÖn. 458].

3. létrejött; stabilit; zustande gekommen. *1656:* Kérlek édes kedves Öcsém uram ... tarts meg amaz egymás között nem most kezdődött igaz atyafiúságot, mert nálam az soha meg nem hal [TML I, 38 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

kezdőleg kezdődőleg; începînd din; angefangen von. *1845:* Conto. Tekintetes Dobollyi Bálint Ur szamára készitett nyerges munkákért 1840töl kezdöleg egész 1845ik ev Januv(arius) 21 éig bé végzöleg [Ne; DobLev. V/1254].

kezdve 1. vhonnan/vmin/vmitől fogva; începînd de la/de undeva; angefangen/begonnen von. *1746/1831:* A' Véczke felöll való résznek pediglen a' métán kezdve első nevezetes hellye, Hallyagos völgy oldala [Szentdemeter U; Told. 38]. *1801:* a' meg tsonkittatott gát foldozása ... meg mérettetvén találtatott Más fél ölnyínek, innen az el hányattatás hellyetől kezdve [A.jára TA; BLt 12 Ujhellyi János (66) zs vall.]. *1824:* A' Pataktol kezdve az udvarra bé járo nagy kapu zábéjáig 7. sas fák közt állo fenyö fábol rakatott kollát kert jo [Erdőszengyel MT; TSb 43]. *1829:* Az Istálo szegeletétől kezdve, a Csűrős kert kapujáig két tábla Deszka kert avatég [Csekelaka AF; KCsl 6].

2. vmely időponttól fogva; începînd din/de la; von irgendeinem Zeitpunkt an. *1787:* az Erdők Conscriptiojárol való Udvari Normativum az Esztendőnek minden Angariája elein, az Ujj Esztendötöl kezdve minden harmad Honap mulva szoross meg tartás végett, a Notarius által az egész Falusi kösségnek olvastassék fel, és értelmesen magyaráztassék meg [Torockó; TLev. 3/2. 2a]. *1836:* a' mái naptol kezdve Esztendő ez mái napig ... bé állittatának kéz bé adás mellett a' következendő F.Rákosi 6 pásztor Emberek[a] [F.rákos U; Falujk 129. — [a]Köv. a fels.]. *1839:* (Meghalt) Péntek István 45 esz(ten)dös Születésétöl kezdve testbéli félszegsége következéséből [Körösfő K; RAk 149]. *1853:* ifb Wida Győrgy ... a Külső Közép uttzai kertemben lévő Szöllőmnek most a' kinyitástol kezdve egésszen az el Temetésével járo mindenémű művét köteles légyen becsületesen és kivánta modon meg tenni [Kv; RLt O. 4 Rettegi Imre kezével].

Szk: *mostantól* ~. *1818:* ha nevezett Impetrans az ő eleibe szabott feltételek(ne)k és tartozásnak tökéletesen eleget fog tenni nem tsak Privilegiummal szabadoson élhet hanem mostantol kezdve tiz Esztendöknek le follyásáig senkinek ezen N. Fejedelemségbe vagy a Partiumba szabad nem fog lenni rajta kivűl az ő általa feltalált és fennebb megírt vízemelö Machinát készíteni [DLt 456 gub.].

3. vkin elkezdve/indulva; începînd de la/cu cineva; von jm angefangen. *1847:* A 4. kérdőpont intézve volt Varga Katának a polgári közigazgatás ellen s a falusbirótól kezdve fel a legfelsőbb hivatalokig tett kitörési, bujtogatásai s becsmérlései kivilágosittatására [VKp 295].

kezebeli 1. *mn* **1.** kézbe való, kézben viselt/használt; de mînă, purtat/ţinut în mînă; bei/in der Hand befindlich

gebraucht. *1632:* vst giarto Jstua(n) engemet biro vra(m) pecsetiuel ki hiut uala hog' megh lassuk az feöldnek mi uoltat, mi megh latok es megis merök az feöldet de az vstgiarto Istua(n) feölde kisseb uala az Aztalos Mihali feölde penig ez kezembeli bottal es ket arassal uala nagiob az vstgiarto Jstuan feöldenel [Mv; MvLt 290. 992]. *1657:* Páris Pál is ... annyéra ment, hogy kezebéli tollas botját behajtotta egy német után az sáncba [KemÖn. 47–8]. *1761:* kicsoda, mi okbol, micsoda Conditioju, és hunn lako személy aggrediálta az Exponenst mocskos szitkokkal, és kezebeli pálczájával ha tudgya ... nevezze meg kinek hívják azon aggressort [BSz; Ks 25. III. 69 vk]. *1800:* kezünk beli fával ki Fejszevel lévén le ütettük és ... be hoztuk ide a Faluba [Zágor KK; Ks 67. 47. 27].

2. vkinek kezén esett; a mîinii cuiva; an js Hand. *1772:* Hát azt tudgyae a' Tanu, ha tudgya nevezze meg, hogy azon háboruságot, a' mellyből a' Szász János fiának kezébeli marjulása lett, annak fövebb indito oka mellyik volt? [Asz; Bosla vk].

II. *fn* kézbe való védőszerszám; obiect de mînă pentru apărare; Handwerkzeug. *1582:* Michael Nag' ... fassus est ... Danchak Ianos chak hamar Monda hog Aggiatok valamit kezembelit el veztenek az Arulok Nam eggiknek sem vettem[a] [Kv; TJk IV/1. 10. — [a]Értsd: vétettem].

kezecske mînuţă, mînuşiţă; Händchen. *1759:* az Gyermek ... azon reszketö kezecskéit Feleségem Kámforos Spiritussal mosogatván tegnap semmi ollyas feletébb valo nagy változása nem volt az Gyermeknek [M.csesztve AF; Ks].

kezel **1.** a administra; bewirtschaften, verwalten. *1860:* Nevezett fiam Léczfalvi Vilmos gondnokáül fel kérem Tekintetes Szász Ádám urat, oly formán hogy nevezett fiam növeléséről gondoskodjék, 's csekély vagyonát kezelje [Kv; Végr.]. *1873:* ha a birtokott kezemhez veszem nem ugy kezelem mind erre fellé látom gazdáskodnak hanem maroszszékileg | annak örvend a tulajdonos is ha a haszon bérlö a keze alatt lévö jószágott illöleg kezelli [Szombatfva U; Pf].

2. intéz; a aranja/rezolva; verrichten/walten. *1847:* Pesten lévén az írt közönségeknek egy ügyvédjek ... kezelte néha az ügyet [VKp 168].

kezelés **1.** mînuire, manipulare; Verrichtung/waltung. *1845:* Kováts Moses volt Levél Tárnok kéri: hogy az esztena pénz 11. évig folytatott kezeléséért az 1836-ban meg állitot fizetés részire ki adattatni rendeltessék [Usz; UszLt XI. 85/6. 52]. *1847:* Bucsumi kisbíró Dáncs Juon Varga Katalin által hivatalából kicsapása, és az adópénz tulajdon Varga Katalin által történt kezelése [VKp 202].

2. gondnokolás, gondnoki gondozás; curatelă; Kuratel. *1865:* azokra nézve kik ezen életkort[a] el nem érték a' fenn rendelt kezelés maradván meg [Kv; Végr. 4. — [a]A 24 évet].

kezelet müvelet; operaţiune; Operation | kezelés; mînuire, manipulare; Handhabung. *1846:* Adórendszer ... Velnicéktül és Szeszgyáraktul ... Velnicéknél: fejadó az alárendelt Személyzettül fejenként lehet két kétannyi, mennyi a helybeli al-mennyiség. Magáé a Velnicésé (: ki t. i. az égetési kezeletet vezeti :) két-annyi mint az Alszemélyek közül Egyiké [EMLt Kemény Dénes, Érdekegység (kézir.) I/VII. 288].

kezelhet a putea administra; verwalten können. *1862:* maradjon az én kedves nöm Tamási Anna a vagyonnak szabad tetzése szerénti rendelkezöje, azt rendelkezése szerént kezelhesse, vagy ha tetzik el is testálhassa [Kv; Végr.].

? kezelit '?' *1676:* Úgy látom, maga is gondolkodott Kegyelmed Béldi uram ellen való megindult állapotja felöl ... immár nem tudom, ki hiszi, ki nem. Ha egymást kezelitjük, talám inkább elhiszik [TML VII, 260 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

kezelő **I.** *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *személyzet* manipulatori, manipulanţi; Bedienungspersonal. *1846:* Adórendszer ... Velnicéktül és Szeszgyáraktul ... javasolom: Velnicékre (: az az gépszerkezet nélküli közönséges kazánakkal ellátott pálinkaházakra :) a kezelö Személyzet fej-adójánn fölül Kazán-pénzt is kell vetni [EMLt Kemény Dénes, Érdekegység (kézir.) I/VII. 288].

II. *fn* **1.** gyám; tutore; Vormund | gondnok; curator; Verwalter. *1865:* (A hagyományozott vagyont) kezelje az, kit végrendeletem végrehajtoi e végre kineveznek, ennek történhetö halála esetében pedig az, kit ezen kezelö maga helyett végrendeletileg ki nevez 's igy tovább, melynél fogva felkérem az ily modon ki nevezendö kezelöt, hogy mindjárt ki nevezése után végrendeletileg utodjárol gondoskodjék [Kv; Végr. 4].

2. kb. kijáró; mijlocitor; Vermittler, Rechtsbeistand. *1847:* A feladott mintegy 600 váltó rénes forint útiköltségek annyira csekélyek lévén, hogy azokkal többszöri bécsi utakot tenni, ott mulatni, kezelöket fizetni, teljes lehetetlen [VKp 169–70].

kézelő manşetă; Manschette, Stulpe. *1576:* Wagion egy wontaran galler wnikornesses mynd kezeleosteol Bewssegesse(n) gyongyes | En Melytth Anna hattam Baranyay Annok Zeoksegere ... Egy galernak walo fekete ⟨ar⟩anyas zelt feyr Aranyas zelth egy eleo rwhachkara eleo Keteo feonek walo, es egy Inghnek kezeleore walo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4, 13]. *1615:* Feyer Ruhazatbol vagyon Duruttya Aszszonnall ... Vagion het bokór kez elök ... f. 6 [Kv; RDL I. 96b]. *1655:* egy bokor kéz elö jahor köröm bele foglalua njo(m) Ar: 9 1/2 [Kv; i.h. 29]. *1681:* Egi Iskatulyab(an) ighen reghi forma gallerok ... Kez elök 20. husz darabbol állo [VhU; VhU 555]. *1694:* Négy darab kéz elöre valo varrasoczkak [Kilyén Hsz; BLt 4]. *1736:* Egy Pár Szkófiómos Kézelö [Kv; RLt Simai Sándor és Sára oszt. lev.].

kezeltet gondoztat; a pune pe cineva să administreze; verwalten lassen. *1853:* Tisztarto által kezelteti a' jószágot [Nagylak AF; DobLev. V/1359 Bartok Ferenc Dobolyi Bálinthoz].

kezeltetik kezelödik; a fi administrat; verwaltet werden. *1859:* Tamás Zsofia özvegy Czako Jánosné ... végrendeletében megnevezett felkelhetö javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tökésittessék, az egyház fö pénztárába ... kezeltessék [Kv; Végr.].

kézen-közön 1. kézről kézre adva; dat din mînă în mînă; von Hand zu Hand. *1841:* ott akkor, kezen közön meg ügyelve az elé mutatt (!) szört, tsak ugy találtuk, hogy a bizony, — nem lehetett a tsiko farkábol; hanem a serénnyéből [Dés; DLt 1541. 10b].

2. vmilyen úton-módon; cumva; auf irgendeine Weise. *1892:* Perelte nagyon a bőrömet a betegség. Kipereltük kézen-közön, s íme szeretettel köszöntlek a leveledre [PLev. 158 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — Vö. a *közön-kézen* cimszóval.

kezes[1] szelid; blînd; zahm. *1756:* azon kezes lova oda veszet szőrös bőrostol [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/16].

kezes[2] **I.** *mn* jótálló/kezességet vállaló (személy); care garantează (cu averea sa) pentru cineva; für etw. bürgend, haftend. *1576:* azon kezes Cigán vaidák ez leuelet attak pechiettiók alat [Dés; DLt 193].

II. *fn* **1.** jótálló személy; garant, chezaş; Bürge, Bürgin. *1548:* Napokban ... Meg Mondam hogy ha kezesek nem Lennenek Jrtek[a] en senkith erowel Az kezesse literre (!) Nem haythatok [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamás Zwchy Vincze beszt-i bíróhoz. — [a]A lefogott jb-okért]. *1564:* Az kezesek newek ez[a] ... Ily ok allat leonek kezessek hogy ha valaky perlenny Akarna az ket Emberrel ... tehat az ket Embernek ⟨kwleon kw⟩leon walo dyan Maradgyanak es Marhayoknak Beochyewyen, Es az kezesseket is Mindeneot Tarthassa[b], magokat es Marhayokat ... myndeneot walahol Talallya [A.szopor Sz; RGyLt Gy. 3. — [a]Köv. a nevek fels. [b]Valkay Miklós]. *1593:* Melliekert vadnak tőb közesekis mas leüelben Jrűa melliet Sibon[a] Jrattak, de my tűlaydon pereczienbe löttwnk kezesek Eo kgmének az mikor ki vittwk az feliwll megh Jrt foghliokat [Perecsen Sz; WLt. — [a]Zsibó Sz]. *1606:* ha kezesök voltatok el kellet volna limitalnotok keőztwnk es chiak annjt kellet volna raita vönneöd ... az A az kezesseg adast nem tagagja az kezeseök rea mehettek [UszT 20/261]. *1607:* az kezeseokeo(n) Minde(n) terueni p(ro)cessussa nelkwl az f 50 megh Vehesse [Mv; MvLt 290. 7a]. *1612:* melj dologban illen keotest keotunk hogj ha az kezeseket Chutak Giorgj az feliel megh irt buczu marhakrolj megh nem mentene tahaglen (!) az kezesek Chutak Gieorgion az uagj az maraduaian az feliel megh irt summarolj ... igazat uehessunk [Ksz; BCs]. *1790:* á Birságnak fel Szedését ... minden Szőllős Gazda rendre a kík kezeseknek neveztetnek fel szedni és a Kortsomárosnak hiba nélkűlt administralni tartoznak [Karácsonfva MT; Told. 46]. *1837:* a' Creditor magának a' kezeseknek akármi névvel nevezendö ... vagyonnyokbol minden költsege 's fáradtsága meg teritésével edgyütt a' leg rövidebb uton eleget vehessen vétethessen [Torockó; Bosla. Andrád Ferenc ref. rektor kezével]. — L. még AC 173, 193; RSzF 189, 271.

Hn. *1798:* a Rákosi Jukan feljül melj kezesek Erdejenekis neveztetik [Várfva TA; EHA].

Szk: ~ *lesz/volt (ö)érette/vkiért/vmiért/vkinek* jótáll(t)/kezességet vállal(t) vkiért/vmiért. *1558:* farkas vr ... kyre Mynket hog my Jgaz hyth szerynth kj venneok Miszaros peterteol ha volty w Jrette kezes Thymar Jakab vag Nem [BesztLt 30 Felsőbánya tanácsa Besztnek]. *1559:* masis vala ith fogwa kit ... meg fogtak volt, az En Zolgaim ... En azt el Bochatta(m) az w tiztartoia lewelere mert Nyoltz Ember lött kęzes ęrettę [Retteg SzD; i.h. 27 Cristophorus arros officialis pertinentiarum castri deserty chichio[a] a beszt-i tanácshoz. — [a]Csicsó vára Retteg tőszomszédságában]. *1569:* Zabo Mathe volt kezes harmincz keth forintig az hitwan baczynak hozasairt [Aldoboly Hsz; HSzjP]. *1591:* Az megh holt Ember atiafiainak Demeter pap leon feo kezes, megint az papnak en Miklos Pal leok kezes [UszT]. *1649:* lőnek kezesek ... egy Thoma sztroja neuw Kjraljhalmi Jobagiaert kwlen kwlen Negyue(n) Negyue(n) forintigh Illyen mod alatt hogy haza jő nem budosik s hon lakik az Apiaual es eő kgmet iamborul szolgallya [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1816:* az kárért lett kezes Magdás János, a gróf úr[a] tisztartója [Szárhegy Cs; RSzF 96. — [a]Gr. Lázár Lajos] ✱ *~nek alítja magát* jótállónak nyilvánítja magát. *1681:* Keri Balas atyankfia, erős kötelesseggel keze be adasaval, magat kezesnek alitvan, ighire es kőte mi előttünk magat arra hogyha ez fellyeb be irt conditiokat be nem tellyesittenek ... ott az hol ... eo kglme akaria meg fogathassa [IB. Thuroczi András fogott közbíró Désfalván lakó kezével] ✱ *~nek állít vkit. 1795:* N: Enyedi fodozo Varga Krajtzár Mihály nevezetű Ujj paraszt ... kezeseknek állítta mi előttünk ... N Enyedi betsűletes Tzigányokat ugy mint Mátéj Vaszijt most a Városi Tzigánységnak fungens Vajdáját, és Dumbrava Putzit, mind ketten Tekéntetes Vass György Ur Jobbágyait [Ne; DobLev. IV/756. 1a] ✱ *~nek köti magát. 1732:* Levelem által Grabovicsné Aszszonjom(na)k Kezes(ne)k kötöttem magamat [Kv; MvRKLev.] ✱ *~sel tartozik* kezest állítani köteles. *1610:* mo(n)gia azt hogj ne(m) tartoznek kezessel, mjert iozagos Nemes ember [UszT 32b] ✱ *~t ad* kezest állít. *1592:* Boros Dienes ... Swkeod Leorinczet meg eolte volt kj vrunk darabantia volt, Ezt az Boros Janostis az teorweni akkor fel keze(n) s fel labon hatta volt melliet elis vegezet volt fl. 6. Swkosd Balinttal, Swkosd Bálint akkor darabant volt, meljrul kezestis adott volt [UszT]. *1612:* Ez feliel megh irt buczu marhakert Chutak Gieorgj Gaspar Jmrehnek ada Jambor kezeseket[a] [Ksz; BCs. — [a]Köv a fels.]. *1747:* ha Ngod gratiaja accedalna én az Fő kezességet még esztendeig fen tartanám s fen is tartom ha nékem ollyan kezeseket adnak a micsodássakott én kivánni fogok [Alfalu Cs; ApLt 5 Thuri István Apor Péterhez] ✱ *~t állat* 'ua.' *1628:* Mate uram ellen elegedendő kezesekett allasso(n) Ganczi Giorgh [SzJk 25]. *1648:* Actrix dicit nincz residen(tia)d allas kezest auagi eskedgiel megh hogy vegig allod az Tőrveny ki menetelit [Kv; TJk VIII/4. 289]. *1677:* Ha mely Nemes Ember Praedikátori rendel akar pert inditani, ha kivánnyák tartozzék kezest állatni, hogy az interlocutoriè eset birságbol satisfaciálja ... a' Praedikátori rendek-is Seculare Forumon perelvén, hasonlokeppen tartozzanak kezest állatni [AC 235] ✱ *~t állít. 1671:* nem leve(n) residentiatus, aliczon kezest, addigh ne(m) szolhat [Kv; TJk VIII/11. 30] | A' kinek két száz forint érő jószága nincsen az egyszeri gyilkosságértis minden hellyeken indifferenter fogattassék-meg avagy azon summáig elegedendő kezest állicson [CC 53]. *1702:* mikor penig az szegöttetes leszen tartozik az Inas a Czehnak kezest alitani Tizenkét Magyar Forintig, hogy aprod Esztendeit jamborul el tölti [Dés; Jk]. *1845:* Mihent az Tehenekért a D(omina)lis biro kezest állitot a Pap azonnal Haza hajtoni engedte [Páncélcsch SzD;

RLt Pop Styéfán (35) vall.] ✱ *~t állíttat. 1782:* kényszeritették az Also Suki Lakosokat ... hogy káraikat betsültessék meg, s a' kár tételért állíttassanak kezest [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 8 Jurath Ignath jb vall.] ✱ *~t kíván* kezest állítani megkiván. *1592:* Azt az Eoreokseget ... en vgy keresem annak az arwanak mint testamentarius twtor ... megh talalta(m) Demeter papot, erteni Atta(m) hogy az az eoreoksegh Albert Jstwan vnokajaje kinek en oltalma vagiok. cziak zalogo(n) volt Thamas Janosnal fl. 9 ... abba(n) vagio(n) zalogban. Hogy az kilencz forintra ra teoteotte(m) kezest kiwanta(m) az paptol hogy kezembe(n) bocziatia [UszT] ✱ *~t vet* kezest állít. *1561:* Minden aprod penig az ky arra az mwyre akar allani az o vranal kesergetesnek okaert hat hetig' lakiek. Annak vtanna az ket Ceh mester elǫt es á tobbi elottis az vrahoz be zerzoddiek Az Cehbe tartozzek ket forintot fizetni es az ǫ vranak az hwsegnek Bizonyosb voltaert kezest wessen [Kv; ÖCArt.]. *1573:* Vegeztek azt eo k. varosswl, hogi Ez May Naptwl fogwa senkyt Seh Magiarorzagbely sem Ez orzagbely Embereket varos keozybe Be Ne vegienek, kyleomben hanem hogi Eleosser ha Neotelen meg hazasodiek hazat Eorekseget zerezzen, ha penig annyera valo Erteke tehetsege keolchege Nem lenne kywel azt meg zerezhetne, tahat Summaig valo kezeseket vessen olliakat kyken az Summat Meg vehessek [Kv; TanJk V/3. 71a] ✱ *~ül állít. 1779:* Déák János ő Kgylmeis pedig háládatoson vévén ő Nsga grátziaját, obligálá nékünk lett jobb keze be adásával magát ... és állittá kezesül Nemzetes Tetei (!) Laszlo Ur(a)t [Császári SzD; WassLt] ✱ *~ül mutatja magát* kezesnek adja magát. *1788:* Ennek nagyobb erősségére kezesül mutatá magát Lemhényi Tamás; de ha a ke⟨ze⟩sségét bé nem szolgáltatná, arról igazat fogadának és vállalák magokra Ördög Mihály és Pászkuj Dávid; azt, hogy az írt summát a terminusra bészolgáltatják [Árkos Hsz; RSzF 93] ✱ *~ül vet* kezesként felajánl. *1574:* Kos Andras azt vallia hogy Eotet Maradek Peter hitta volt haza eleybe Mond hogi Im ez zekeres Akarya fekete Matet kezesswl vetny az karert, Nem tudom Megiek[a] mert En Nem elegzem Meg az eo kezessegewel [Kv; TJk III/3. 119. — [a]Ertsd: *mit tegyek?*].

Sz. *1648:* ha el szeőktem nem magamhoz kellet volna nyulnod, hane(m) az kezeseket keresned, mert az mint szoktak mondani, kezes fizet [Kv; TJk VIII/4. 313]. *1724:* magam is hallottam egj idöb(en) ama régi fontos mondást: kezes fizess[a] [Algyógy H; BK Miss. 1182. — [a]Kezesített jb kezeseire von.].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~en kiad vkit/vmit* kezességre kiad vkit/vmit; a elibera pe cineva/ceva pe garanţie; jn/etw. auf Bürgschaft geben. *1603:* Albert Tamas Sofalwy Biro ... ezt wallia halotam azt hogy mondotta Lukaczi marton hogy czöueklest tőt volt Sebe gergelj ellen, Egikor oda Jöuę hozam, s monda hogi az pert mj ez may napra napositotuk wala az Eöchied elöt ha zembe Jöne okat adnam az czöueklesnek, Zömbe nem Jöue a peres mutata az swueget Lukaczj marton hogy Jm be adnam az tiztasagot, de ad ki kezessen [UszT 17/29]. *1607:* Attam ki kezesen Sido Demetert Zagonit Orbaj zekben lakot, miuel hogj eo az en iozagomban ualami hatalmassagot czelekedet uolt, meliert az teoruenj fejeig meghis Sententiazta, Mark mate Egerpatakj es Szeoke mihalj zagonj leottek kezesek erette feieig [BLt 3]. *1632:* Kayczia Mihali ... nem zolgal vala az hadba, meg fogatta Leőrincz Balintt, hogy inkab az iobagisagbol megh szabadulhasson az bironit az kalodaba verete s kessessen ada ki hogy az zazto (!) alat zolgal [i.h. Demetrius Bartalis de Kozmas[a] (50) ppix vall. — [a]Cs] ✱ *~en kibocsát* kezességre kienged vkit; a elibera pe garanţie/cauţiune pe cineva; jn auf Bürgschaft herauslassen. *1591:* Az melj legent kinek neve Mester Balas Sandorfalit Dersi Mihalj deak megh fogot volt es Jobbagiawa keoteleztette volt, Melliet Capitanj vram Mindszentj Benedek vram megh ertwe(n) fogatta megh vgya(n) Mester Balast es hozatta Ide az varba(n) es Jt eo kegme fogwa tartotta mielhogj feiedele(m) Jobbagia lewe(n) masnak keoteotte magat. Ki vegre sok teorekedesre kezesse(n) bochiatot eo kegme kj Jllie(n) condjtiowal hogj soha teobbe az vrunk feolderul sohowa nem megie(n) lakny [UszT]. *1724:* (Azt a jb-ot) ā szitokért, ha Kgld(ne)k tetczik jol volna meg csapni s kezesen ki bocsátani [Altorja Hsz; ApLt 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez] ✱ *~en kikér vmit* kezességre kikér vmit; a cere eliberarea pe garanţie a ceva; etw für Bürgschaft erbitten. *1604:* Actor Comprobat hogj az melj harom tehenit az Alperes hazahoz be yzték volt, kerte s kerette ki kezesen, hogy megh fizeti az kart, de ne(m) atta [UszT 18/9] ✱ *~en kikéret* → *~en kikér* ✱ *~en kivesz vkit/vmit* kezességre kivált vkit/vmit; a scoate pe garanţie pe cineva/ceva; jn/etw. auf Bürgschaft auslösen. *1609:* azt tudo(m) hogj görgj lengel orzagbol haza Jöue az uta(n) megh fogata bech palne kezesen ueuök ki az uta(n) öt zolgalla amigj ele [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ambarus Istuan zabatt (!) zekel (35) vall.]. *1678:* Tudom azt hogy ez Nagyob Pap János Vásárhelyi engemet[a], mint hütös polgárt magaval Laszlo Miklosni hogy az lovat az kit elvontak volt Törvenyre kezessen ki vegye [Kvh; Bogáts 6–7 Keresztes Mihály (30) pp vall. — [a]Tollban maradhatott: *hitt* v. *vitt*] ✱ *~en kiveszi magát* kezességre kiszabadítja/váltja magát; a se elibera pe garanţie/cauţiune; sich auf Bürgschaft freimachen/auslösen. *1744:* a szöngyörgyi piatzon hozám hozak ... az szászt ... a szászt lánczra tetettem, magat az szász kezesen ki vette ött szaz forintokon ollyan Conditioval hogy most szombaton az szász az zuatossat elö alittja törvenyre [Angyalos Hsz; ApLt 5 Gazda Mihály Apor Józsefhez] ✱ *~re kéret* kezességre kiadni kéret; a pune pe cineva să ceară eliberarea (cuiva) pe garanţie; zur Bürgschaft herauszugeben bitten lassen. *1589:* wzette Be ... Az En fiatfalwy Jobagimnak zaz harmincz Eot diznayt ... Teorwenyre kezesre kerette(m) az diznokat, ky ne(m) atta [UszT] ✱ *~re kiad* kezességre kibocsát/enged; a elibera pe garanţie; auf Bürgschaft ent/herauslassen. *1603:* Mikor engem taűol feolden meg latott volna, hogi az Eöswenyen mennek, Jeowe ream az Orzag vttyarol ... az feoldre le Eyte, es meg nyoma, meg keoteoze, az biro hazahoz vin Kereztwrfaluaba, ott az kalodaba tetete ... egy egez hetigh az fogsagban voltam, kezesre, Teoruenyre, adott ki kapitan vram eö kegme [i.h. 17/19] ✱ *~re (ki/meg)kér* kezességre kiengedést kér; a cere eliberarea pe garanţie; für Bürgschaft um Entlassung bitten. *1590:* Az el múlth 1589 eztendőbelj eőszel perlenk my Vaghasiak Sikeőffalúiakkal valamj baro(m) be haytas felól, mikor be haytottak barmai(n)koth mene(n)k vtannok, keriwk vala ki Sikeofaluiaktol teórwenre keszesre [UszT]. *1606:* az eö diznojokban tizenegyet ytettek megh, kiket kértek teőrue(n)re, kezesre, de ne(m) attak

mègh, mely ellen az J. faluis[a] ne(m) ellengezhet (!) [i.h. 20/67. — [a]Kisfalud]. *1610:* Nem tudgiuk honnat ualo gondolattiokban ieöttek my reank el uettek eókreőnket es feiszenket ... harom eókreőnk tesolastul Jarmastul czikottiustul melliet megh kerteónk teóruenire kezesre [i.h. 4–8].

Ha. *1576:* kezesök [Dés; DLt 193]. *1590:* kezessek [UszT]. *1600:* keözes [Szu; i.h. 15/141 Barabas Mihalyne Anna, Wdwarhely vall.] | keözesek [i.h. 15/53]. *1606:* kezesök [Vargyas U; i.h. 20/313 Thazo Peter wargiasj lib. vall.]. *1614:* kezessek [Szentsimon Cs; BLt 3]. *1643:* kezessek [Koppánd AF; DobLev. I/13]. *1644:* kezeseók [Mv; MvLt 291. 424b]. *1681:* az mü kezessink. kezesek [BLt I Uzoni[a] Beldi Kelemen és David nyil. — [a]Hsz]. *1764:* Kezessinek [Lőrincfva MT; DLev. 2. x. B. 16]. *1782:* Kezesseket [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

kezesállítás prezentarea unui garant; Bürgenstellen. *1671:* Dobóka Vármegyebéli Atyánkfiai kévánságokra végeztük, hogy ez után kezes állitás nélkül felelhessenek ..., mikor elöttök vagy véllek[a] perelnek [CC 46. — [a]Szék bányaváros lakosaival].

kezescédula kezeslevél; scrisoare de garanţie; Bürgschaftsbrief, Haftbrief. *1784:* Panaszolván Benkő Györgyné asszony a tisztelt szolgabíró úrnál, hogy a tavalyi bíró, Veres András minden előre való admonitio nélkül az falu határa körül lévő határkertbeli résért egy garasig megbüntette ... a tavalyi bíró Veres András három kezes cédolákot producála, melyekből világoson kitetszik, hogy ultima Martiustól fogva egészen 7-ma júliusig az asszony kerti mind résben volt; amely üdő alatt háromszor a falusbíró admoniáltatta [Árkos Hsz; RSzF 147].

kezesel kezeskedik vmiről; a garanta de ceva; für etw. bürgen. *1843:* (A) nagy gyümöltsös elég szép állapotu, tiszta, s idei növései kezeslik állandó gyümöltsösünk hasznos fen maradását [F.zsuk K; SLt évr. Szigethi Csiky Zsigmond P.Horváth Ferenchez].

kezesít kezesség alá vet; a pune garant/chezaş pentru cineva; unter Bürgschaft stellen. *1681:* Ferencz Demjen ... Nemes ember(ne)k tartya magát, ... most Sztojka Mihály nevü Nemes ember Udvaran lakik, ha ki jő onnan czak megh kell fogni; kezesiteni, es reducalni [Hátszeg H; VhU 131–2]. *1801:* Groff Rhedei Lászlo urffi eö Nga üldözte vadászta s ügyekeszte ezen Sándor Jantsit, és a menyit Árgya Évátis el fogatattni ... el annyéra üldöztettek hogy nállom magokat meg vonván három vagy négy napotis üdöztek dolgozván nállom mig ökőt az Exp(onen)s Aszszony eö Nga kezesitette, s megis a kezesittés után mihent töllem Argya Eva el ment ... el fogattatott [Erdösztgyörgy MT; WH. Nagy Sigmond (44) szabad székely vall.].

kezesítés kezesség alá vetés; punerea unui garant pentru cineva; Unter-Haftungstellen. *1607:* Lakatos Janos kezessittesereol valo leuel[a] [UszT 20/152. — [a]Jobbágy-kezeslevél]. *1762:* Tatárlaki Iuon Borza Tolvajak(na)k gazdálkodásáért valo kezessitése [Kük.; JHbB K. 125. — Tomai László kijegyzése]. *1801:* Sándor Jantsit, és a menyit Árgya Évátis ... az Ex(ponen)s Aszszony eö Nga kezesitette, s megis a kezesittés után mihent töllem Argya Eva el ment ... el fogattatott [Erdösztgyörgy MT; WH. Nagy Sigmond (44) szabad székely vall. — A teljesebb szöv. *kezesít* al.].

kezeskedés kezesség-vállalás; garantare; Bürgschaftsleistung. *1750:* Czigány Jobbágyi ... malitiose el szöktek, és nem találtatnak sóhol, mellyre nézve kéntelenittetett ... Szántó Mihály Ur(am) ö kglme a Müszereket el hozatni, és magához vitetni ... a ... Kezeseknek kezeskedésekre ki kérték Müszereket ... Szántó Mihály Uramtol [Ne; DobLev. I/243. 1a].

kezeskedik kezességet vállal; a garanta; Bürgschaft leisten. *1605:* Enge(m) zekel Janos az J. hitt vala el az A hazahoz hogy ha ziksegh lezen kezeskegyek feleólle [UszT 19/6].

kezes-lábas szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hazugság* irdatlan/szemérmetlen hazugság; minciună neruşinată; unverschämte/hanebüchene Lüge. *1678:* Én arra mondám, higyje el ő nga, hogy ez a vád igen nagy kezes lábos hazugság [TML VIII, 137 Bessenyei Mihály Telcki Mihályhoz Konstantinápolyból].

kezeslevél 1. (jótálló) kötelezvény; scrisoare de garanţie, declaraţie de cauţiune; Haftbrief, Bürgschaftsschreiben. *1671:* Adosság meg-veteleröl ... a' külsö Nemesség és egyéb rendek-is adosságokat ez Articulusunk vigoraval extorqueallyák a' városi rendeken, ugy azok-is meg-vehessék a' Nemesi és más állapatbéli rendeken ez Articulusunknak vigoraval, ha ki penig kötés és kezes levele szerént akar procedalni arbitriumában hagyatik az Creditornak [CC 76–7]. *1741:* resignált ... Az Mocsi Daszkálnak kölcsön adott 3 veka Török buzának valo kezes levelet [BSz; JHbK XLIX/25]. *1756:* Plesa Pászkul ut A Exponállya ... engemet meg fogtanak, verettenek, Kalodáb(a) tettenek; Kaloda válcságot ottan negyven póltrát fizettem; onnan Kis Halmágyra az tömleczbe küldöttenek; egj hétig ottan raboskodván Kezességen szabadultam ki; Tömlecz válcságot tiz sustákot fizettem Kezes Levélért két Márjást attam [Bukuresd H; Ks 62/4]. *1800:* Ezen Vmegyei Dögmezei szegény adofizető Colonus Pursa Stefánnak két ökrei ã közelebb mult nyáron el lopatván szavatsosságon Déési Csatári Ferentzen meg állott, ennek kezes levelét ã szavatsosságrol valoval együtt ... küldöttem volt által [Dés; DLt]. *1840:* a Csokaberki Rétek mellett lévö Láb Földében termet Buzába bé hajtatván ... Hat Jármas Marhái ... akkor ... Bartok Ádám Urfi az Reformatum Nemes Collegiumnak azon kárra nézve Kezes Levelet adott bé [Ne; DobLev. V/1231. 1a]. — L. még TML IV, 63, 154; WIN I, 298, 405, 466.

2. jobbágy-kezesítő levél; scrisoare de garanţie pentru un iobag; Leibeigenenhaftbrief. *1612:* Az Tott Eöri Kovaczi kezes leuelet meg irtam, az mint iobnak aranzottam lenni [F.tök SzD; Ks 101]. *1664:* Az mint ura(m) kgld paranczolt uolt hogy Szarvas Mihaly kezeseket allitana, latom ura(m) kezes levelit melyet ide is hozot uolt [Kozmás Cs; Utl]. *1679/1681:* mi haszna valakit kezesség alá vetni, ha azonban el menven à jobbági az kezesek csak békevel maradnak, sokan hatták ide kezes leveleket, de à kezeseket eddégh senki nem prosequalta; azért

meg hányva(n) eö kglme à kezes leveleket, valamelj jobbagi à kezessegh utan el szökött, annak kezessei ellen obligatiojok szerint procedallyo(n) [Vh; VhU 678]. *1759:* Ennek előtte circiter három Esztendőkkel ... Gyalakuti Lázár János Ur eo Excellentiaja, repetaltatván nemes Doboka Va(rm)egy(é)böl Kecskehátárol Horoga (: vagy mint magát nevezni kivánnya :) Pap Alexát Testvéreivel együt ... méltoztatott vala is a Mlgs Reg. Gubernium resolvalni, hogy a Kezes Levélben fel tétetvén a ... pretendalt Horoga nevezet, bocsáttassék el kezességen, addig mig praetendalt Nemességek a repetitusoknak revidealtatik [GyL]. *1805:* Hiteles Kezes Levél B. Balintit 'Susánna Petro Pista nevü Jobbágyaért [Mv; LLt Reg.]. *1828:* MKőblösön Résidéálo Tekintetes Rettegi Sándor Ur requirála bennünket hogy ... Dengelegről[a] ide Származott Zángár János nevezetű mostan ... Désen rabaskado kováts Czigánnyáért egy Kezes Levelet keszitenénk [M.köblös SzD; RLt. — [a]SzD].

A feudalizmus korában a szökni szándékozó vagy elszökött, de visszahozott jb-ot a földesúr kezesség alá vetette, azaz rendsz. több kezessel — fejenként 40-40 magyar forintnyi összeg erejéig — kötelezően felelősséget vállaltatott, hogy a jb nem szökik el, ill. ha elszökik, a jelzett összeget a földesúrnak a kezesek megfizetik vagy a szökött jb-ot földesura földjére visszahozzák.

kezeslevél-csinálás kezeslevél-írás/készítés; scrierea scrisorii de garanţie; Haftbriefschreiben. *1747:* abban a kezes levél Csinálásb(an) nem elegyitti magat [Ákosfva MT; Told. 8].

kezesség 1. jótállás; garanţie, chezăşie; Haftung, Bürgschaft. *1548:* En Tisztelendo Byro Vram Twggya te ke, hogy el mwlth Napokban fichyor Matyas Ty kegyelmeteknek Varosaban Az en kegyelmes Vramnak keth oroz Jobbagyath (igy!), kyk Mostan es fogwan vadnak kyk felol Jllyen Vigezisek lwn, hogy ew Jrettek Jo kezessig vethuin Az fogsagbwl Meg zabadwlhatnanak [Sajókeresztúr SzD; BesztLt 20 Nagy Thamas Zwchy Vince beszt-i bíróhoz]. *1558:* Myszaros peterne ... vöth volth ... Ezwsth feybe ... farkas vrtol penzt, Mel' farkas ur az penzt kyry az Mysaros peterne battyatol Thymar Jakabtol ... Azirth ez azzonyallath az az Myzaros peterne, Jth my Eleottevnk hiti szerinth ezt valla, hog thymar Jakab w Jrette Nem leoth kezes, hanem kezessygnelkevl meg hitte volt Myszaros peterneth farkas vr, de ... kyr volth az azzonyallattol szalagba Ezwst Marhat [i.h. 9]. *1573:* az felperes Byzonsagy Nem Elegek az kezessegnek meg byzonitasara Mert Mind hallomast vallanak ... Az alperes byzonsagi penig Beoweben zolnak feleole hogi eok nem hallotak semmy kezesseget ... Ianos kenez harmadmagawal tartozek azon Meg eskenny hogi Eo Mindenestwl fogwa Bwntelen az kezessegbe ha Ig Meg eskwsik Ment Ember lezen [Kv; TJk III/3. 218]. *1600:* Lata(m) hogy Dekan Gergely megh fogta az Gergely Lazlo lowa fekit, s azt monda hogy megh foglak az kezesigert, rais vgordek hogy niakon ragadia es le wonnia az lorwl [UszT 15/138 Zabo Balasne Udwarhely zolgaloia, Margith vall]. *1614:* Hiva minket Hatvani Sigmond Vra(m) Toteorbe ... ugy mint keoz Birakat nemü nemü kezessignek megh iratasara es beuitelire. Sylagytun[a] lako Gykinyesi Lazloirt es Lazar Janosirt [Tötör SzD; Ks 42. E. — [a]Szilágytőn (SzD)]. *1761:* az ő Extiaja Sellérei kezességekre vettenek volt buzát, vékáját Denár 72 ... igirvén mind(en) köböl után három napi aratást [Spring AF; JHb XXIII/31. 39]. *1849:* kifizettem ... a volt fogadosné és mosonéját öszszesen 24. frt 52. xrt ezüstben. — A podgyász tehát nékem jelzálogul szolgált részint a már kifizetettekért, részint az érette elválolt kezességért [Kv; Végr. 8]. — L. még AC 84, 196, 198, 261, 267; BTN[2] 168; GyÜ 87; RSzF 202–4; SzO V, 155; TML VIII, 61, 81.

Szk: ~ *alá bocsáttatik* kezesít. *1792:* Nem jol esett, hogy illyen Szinü dologban 15 napi kezesség alá botsáttattnak a' szovatyosok, sött a lött volna az uttya, hogy a' Szovatyosok együt, ha szépen nem akartak fogva minyájon küldettettek volna Topánfalvára[a], és a' mellyiken meg akadot volna a' lopás a' maratt volna rabnak [Kv; Somb. I. — [a]TA] ✱ ~ *alá ejti magát* kezesítteti magát. *1722:* ollyan nehez kezesseg ala ejtette magát és Fiait azon Opra Buxa, hogy nem hogy jövendőben haszna vételit remelhetnők magának vagy Fiainak, de sőt ha Csak ... Mlgos Ur(am) interpositioja nem accedál, gratiaja, életeknek meg marasztásához is remenseg nem lehet [Bürkös NK; Ks T. 19] ✱ ~ *alá tétet* kezesíttet. *1797 k.:* Az edgyik Mester ember Naszta Danyila nevezetü el szökött Feleségét, Gyermekeit itt hagyta ezeket kezesség alá tetettem [Banyica K; IB. Gombos István lev.] ✱ ~ *alatt bevesz* (a város tagjává) kezesítéssel befogad. *1578:* Ertyk eo kegmek Aztis hogy volnanak Nemynemo Sellerek kereskedeo Zemelyek kik varasnak Registrumaba ninchienek be Irwa ... Inche megh eoket eo kegmek, hogy ha varasnak taggyay Akarnak lenny, hat vegyek be io kezessegh alat ... de Nemesset eo kegmek be ne wegienek [Kv; TanJk V/3. 176a] ✱ ~ *alatt el/kibocsát. 1595:* Baraj Gergelt kjbocsatta kezessegek alatt ... Illjen ok alat, hogj mynden masod hetbe be jwjeön hjuatalt ne varjon [Noszoly SzD; Ks 42. E]. *1656:* My ... paraznasag'g'al uadolua(n) Szauaj Peternet, hogy tudni illik egy hazba(n) halt es kaptak Szaruadj Janos katonaval etszaka my még fogtatua(n) kezessegh alat bocziatok el hogy teöruenyre eleö ál [Kv; CartTr II. 1025 Joh. Kerekes (48) civis vall.] ✱ ~ *alatt kibocsáttat. 1777:* ha valamit vétet volna miglen dolga el igazitodik, ha másként Nem leg alább kezesség alat ki botsáttatni Nsgtok Méltoztassanak [Déva; Ks 79. 25. 7] ✱ ~ *alatt kibocsáttatik. 1731:* Szigyarto István(a) ... az N: Városnakis feles penzel, másoknakis sokaknak sokkal ados lévén Hadnagj Atyánkfia eö kglme incaptiváltassa, es usq(ue) ad plenariam satisfactionem detentiob(an) tartassek, vagj penig bizonyos Terminusig jo kezesseg alatt ki bocsattassék [Dés; Jk 418a] ✱ ~ *alatt köti magát* kezesítteti magát. *1727:* Csudálkozom kegyelmeden hogy az cseledim mellett Semit nem fog bajoskodásokban nem hogy szaparittani kivánná kegyelmed ökőt, de még idegenitti, azért kegyelmed ezen szegény Oláne Urának szabadittásab(an) meg indúlyon s könnyen ne hadgya had telepedhessék az én földemre jó kezesség alat, örökösön köti magát [ApLt Apor Péterné Bara Sigmondhoz Szentlélekről (Hsz)] ✱ ~ *alatt tartatik. 1677:* Az orgazdák és felelők, ha Nemes emberek találtatnak lenni ... vagy arestum, vagy kezesség alatt tartassanak | a' vétkes vagy detentio, vagy jo kezesség alat tartassék [AC 129, 225] ✱ ~ *alatt van. 1570:* Eo ez vallo leot esmet kezes Erte, es demyen ... kezessegh alat volt [Kv; TJk III/2. 189]. *1597:* Miert hogy az Incta a tempore súspicionis facti mikor elseoben megh fogták wolt noha azutan kezessegh alat leve(n) ferhez ment, de azert awal az vetket nem

dilualta, hane(m) megh lehetet az fogtatas, mert kezessegh alat lewen mind azolta fogoly wolt ... az súspicioktol hitiwel egi egiedewl maga menche magat hogy az Eötwes legenniel semmi vetekbe(n) nem fertezet [Kv; TJk V/1. 117]. *1639:* mint hogy az J kezessegh alat vagion, tartozik el menni az Akkal, es az szouatost ele allatni [Mv; MvLt 291. 205b]. *1723:* a birák el fogak Lukátt, és az utántol fogva mind erős kezesség alatt van [Hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall.] ✱ ~ *alá vet* kezesít. *1656:* az Hadnagy ... el hiũa ... el mének ... Szaruadi Janossal edgywt uolt Szauay Peterne, miuel cziak ketten haltak egy hazban, paraznasagért, az uta(n) kezesség ala uetettek Director vr(am)ék [Kv; CartTr II. 1017]. *1731:* a birak oda mentek, hogy az ket ökret be fogjak de ö nem hatta hanem a falusi birot, Meg mas egy szeginy egy hazi nemes embert, a földre lehuzot ... en eszemben vöttem Meg fogtam kezesseg ala vetetem [Varsolc Sz; Ks 83 Dacz Peter lev.]. *1735:* Budoni Giraszim ... Iktári Bethlen Samuel ur(am) számára Repetáltatottis, de nem adták fel, hanem kezesseg alá vetettek [Tóhát TA; JHb XI/9. 30–1]. — L. még AC 114, 192, 233–4; CC 53, 59 ✱ ~ *alá vethet* kezesíthet. *1677:* a' malefactorokat szabad a' Tiszteknek akar mikor meg-fogniok, és érdemek szerint meg-büntetniek: ugy mindazáltal hogy ante latam Sententiam a' meg-fogot embernek marháját el ne vegyék, de azt-is kezesség alá vethetik addig, a' végre, hogy a' Törvénynek itileti szerént, ha ugy fog kivántatni, légyen miböl ... a' káros embereket contentalni [AC 124] ✱ ~ *alá veti magát* kezesítteti magát. *1749:* kezesség alá vetette magát s nem fizetett [Ohába AF; Told. 3] ✱ ~ *alá vettet* kezesittet. *1699:* azt maga agnoscálhattya Ur(am) kgld hogy nem leg(i)t(im)o modo p(ro)cedaltak, és akkori alkalmatossaggal honn sem lévén Sigmond Jakab, jol lehet Coactive kezesseg alá vettette ur(am) Kgld, de nem tartozik az Inast Sistálni, mivel nem ö, hane(m) az Kgld emberei voltak okai az Inas el Szökésé(ne)k [Brassó; BLt 9] ✱ ~ *alá vettetett* kezesíttetett. *1768:* most hogy ezen mostani Vice Ispány Urat tették engemet a tőbb kezesekkel ammonealtatott hogy allitsuk elé az akkor kezesseg alá vettetett Embereket [F.borgó BN; BK] ✱ ~ *alá vettethetik* kezesíttethetik. *1677:* A' Joszágtalan Residentia nélkül valo Nemes emberek a' Notának casussában-is mint irva vagyon az Arestalásokban, a' szerint törvény elöt-is meg-fogattathatnak ... és törvény végeszakadtáig jo kezesség alá vettethetnek [AC 41] ✱ ~ *alá vettetik/vettettetik* kezesíttetik. *1677:* A' Mely Nemes ember gyilkosságot patral, a' Tisztek citaltassák a' Vármegye Székire ... ha a' Széken convincaltatik, detentioban tartassék, vagy penig elegedendö kezesség alá vettessék, és annak utánna a' törvénynek vége szakadván érdeme szerint büntettessék [AC 132]. *1745:* resolvalta à Magistratus hogy maga Krisán Páskuly mint Város Ménes Pásztora Szent Miklós napig, mig tudniillik à Ménest bé hajtván Pásztorságárol egészszen Számot ad, jo kezesség alá vettessék [Torda; TJkT II. 90]. *1753:* Mint hogy magok az Felső Lapugyiak ... azon hétenis igen hibáson praestalták a Szolgálatott; mellyért hogy indulatoskodot Krajnik uram hivatallyát követte, Pedurán Jion pediglen ... Krajnik Uram ellen magát ... opponálta ... azért mint Tisztett igyekezetiben meg gátlo, és offendálo Nyakos 12 Lapát ütésekkel meg Csapatassék, az után jo kezesség alá vetetessék iteltetet [F.lapugy H; Ks 62/11] ✱ ~ *alól abszolválódik/abszolváltatik* a kezesség alól mentesül. *1671:* Végeztük azért hogy minden hellyekröl az ollyanokat kik elébbi fészkekre haza akarnának menni, ha szintén kezesség alá vetették, vagy eskették volna is, minden hellyekröl, mindenek minden javokkal sub poena Articulari bocsássák-el, személlyekben és jovokban meg nem bántatván, a' kezesek penig absolvaltassanak a' kezesség alol [CC 59]. *1683:* az Incta pedigh az kezessegh alol absolvalodik [Dés; Jk] ✱ ~ *alól felszabadul. 1710:* Megfogják Zólyomit[a], azután kezességen elbocsátják, kezesség alól is felszabadul ... esmét megijesztik, hogy a fejedelem meg akarja fogatni. Ijedtében elszalad, Constantinápolyban megyen [CsH 101. — [a]Zólyomi Miklós főnemest 1662-ben a fej. — a fejedelemségre törés ürügyével — bebörtönöztette, javait elkoboztatta. Szabadulása után a Portára ment, hogy török támogatással javait visszaszerezze; ezért az ogy fö- és jószágvesztésre ítélte (1670). Törökországban halt meg, s vele kihalt családja is] ✱ ~*be belehagy kezest* kezest a kezesség-vállalásban cserben hagy. *1569:* ha Andras Mester elzeoknek es eoket kezeoseket az kezessegben bele hadna tehat azert eotet mind varosban Mezeon Malomban : mindennot zabadon meg foghassak az kezesek es az kett zaz forintott Andras Mesteren zabadon meg vehessek [Dés/Mv; SLt XY. 24]. *1604:* ha az meg neuezet Kantor Janos az kezessegbe bele hadna, hogi Tizen ötöd napra Zembe nem hozna, minden marhaiabol az meg neuezöt Zekel balintnak ... az mig fel Erj Jgazat wehessenek Anak fölötte Eon maganakis ha Jozaga fel nem Éry az feyehöz niulhassanak [UszT 18/140] ✱ ~*be bevesz* kezesként elfogad. *1644:* El Menenk, kereok ettwl az Zabo Georginetwl az ket forintot, Nem Ada, hane(m) az Annia ... kezes len Nekwnk az ket forintert s mys be veueok az kezessegbe(n) az olta Ebbe(n) volt [Mv; MvLt 291. 431b] ✱ ~*ben bennehagy vkit. 1671:* már egynéhány úttal concludaltunk azok felöl az rabok felöl, kik másokat kezességben benne hadtak, vagy egyéb fraudulentiakat cselekedtenek [CC 64]. *1673:* Farkas Thamas is keöteleze maghat hittel az p(rae)nominalt kezesek(ne)k arra, hogy el ne(m) szeökik kezességekb(en) eöket benne ne(m) hadgia [Kv; TJk VIII/11. 307] ✱ ~*en elbocsát. 1569:* Towaba ertem hog a' melj lwirt az szege(n) Nemes embert meg tartotak volt ott K: azirt ... kezessegen bocziata el ertem [Sajó BN; BesztLt 105 Joannes deak vice comes a beszt-i bíróhoz]. *1701:* a' szent Jakabi hatarbul Hatalmasul be haitott ... Keresztes Peter Hat eökrit ... En azt az Hat eökröket Tesulastol Jarmostol viczeben[a] haitottam az údvarban ot vadnak: kezessegen el Bocsiatom [Szentjakab SzD; Told. 2. — [a]Vice SzD] ✱ ~*en elbocsáttat. 1710:* Thököly is megértvén, hogy az erdélyiek disgustálódtak, kezességen Kálnoki Sámuelt elbocsáttatá. En is száz tallérig lök kezes érette [CsH 233] ✱ ~*en elbocsáttatik. 1759:* meltoztatott vala is a Mlgs Reg. Gubernium resolvalni, hogy a Kezes Levélben fel tétetvén a ... pretendalt Horoga nevezet bocsattassék el kezességen, addig mig praetendalt Nemességek a repetitusoknak[a] revidealtatik [GyL. — [a]A Horoga nemzetségbélieknek]. *1816:* a' Tisztséghez vagy a' V. Ispány Urhoz téjendö Relatoriájába tegye bele a' Ttes Ur, hogy legjobbnak láttya, ha ezek a' Deliquensek[a] meg tsapatnak, és kezességen elbotsáttatnak, ha ez az ezen Tárgyba jött Rendelésekkel nem ellenkezik [Gyéressztkirály TA; TLt 1215 Mezei János kezével. —

[a]A szökésgyanús jb-ok] ✱ *~en elereszettetik. 1765:* ã Novizansok ... vagy fogságban legyének ad revisionem usque C(aus)ae, vagy elegedendeo kezességén eresztettessenek el, rabságokbol [Torda; TJkT V. 262–3] ✱ *~en eliberál* kezesítéssel (fogságból) kiszabadít. *1765:* Fő Biro Kornis Gábor Uram ... az fiamot ... az enyedi tömleczre vitetvén három hétig raboskodtatta, az után kezességen eliberáltam [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 36] ✱ *~en eliberálja magát* kezesítéssel kiszabadítja/szabaddá teszi magát. *1778:* Tit Mara Lörintz Vr személlyesen ... fogatta el az Mlgs Grof Exp(one)ns Vr ő Nga ... Gondviselőjét nyoltz béres őkreivel ekéjével ... Béressével és vitték ... itten lévő Udvaráb(a) s ott tartották mint Rabokat, az honnan is Kezességen eliberalták Magokat [Mezőméhes TA; WassLt Irsán Ignáth (60) zs vall.] ✱ *~en eliberálódik* 'ua'. *1778:* ő Nga ... Gondviselőjét a nevezett Béressel ... bé vitték az Udvarb(a), az honnan is kezességen eliberálodtak [Mezőméhes TA; i.h. Joh. Cserei (40) jb vall.] ✱ *~en kiad. 1625:* Karoly Istvan Vram addigh tőrekedek az keserveseknel, hogj az my kezessegwnkön adgiuk kj törvenen, ki adok, en, Erös Andras, Kondrat Geörgj kezesek lönk [Sárfva Hsz; HSzjP Baliko Jakab (35) ns vall.]. *1645:* Teczik az teoruennek hogy miuel Nem c(ri)minalis nem halalos ã dolog ki adgya ã teorueny kezessegen az foglyot [Kv; TJk VIII/4. 31] ✱ *~en kibocsát/ereszt. 1595:* Tudo(m) hogy az fogsagbol úgy bochata ky kezessege(n) Antal hannagy [Szu; UszT 10/8]. *1793:* az Attyámat el fogatta a Néhai Báro, és kevés ideig Tömlőtzöztetteis és onnan ollyan moddal kezességen ki eresztette, hogy eő Ngát nem tenyérrel sem ökörrel, egy szóval nem Rabotával, hanem Udvari Vajdasággal Jobbágy modon szolgálja [Kémer Sz; TKhf 13/34 Anutza Sorbán cons. providi Joannis Tyivorán (37) vall.] ✱ *~en kibocsáttatik. 1730:* Azon verekedők közzűl ... az kik Residentiatlanok Hadnagj Atyánk fia eő kglme ... incaptivaltassa, és külgje fogságra usque ad decisionem Causae vagj penig jó kezességen bocsáttassanak ki [Dés; Jk 404b] ✱ *~en kikér. 1591:* latam hat deak Thamast fogta megh ... szollek Galffi Jstwannak vgy kere(m) kj teolle kezessege(n), oly fogsagban volt vgian meg szederjeszult vala az keze az laba az kalodaba(n) [UszT]. *1633:* mi eleget kerők kj kezessegen, de nem ada [Mv; MvLt 290. 110b] ✱ *~en kiszabadít. 1593:* my koron Bathori Elekne Azzoniom Jakch Anna azzony, ezeketth az feliwll megh Jrt harom Jobagiokat[a] ... nemw nemw Byzonios okokert, es Gonoz Cielekedetekert megh foghatta űolna, es Eö Kgie Erös foghsaghban tartotta űolna, kóniőrghenek my nekwnk, hogy közesseghwnkön ki zabaditanűk Eöket, mellieknek köniőrgheseket megh halgatűan leöttwnk azzoniomnak Eö kgienek kezesek Erettek [Perecsen Sz; WLt. — [a]Köv. a nevek fels.] ✱ *~en kiszabadul 1740:* Iosip a kitt itt Togyer(ne)k hivtak ... kezességen ki szabadult [Cege SzD; WassLt Mardsinan Dumitru (40) zs vall.]. *1756:* Kis Halmágyra az tömleczbe küldöttenek; egj hétig ottan raboskodván Kezességen szabadultam ki [Bukuresd H; Ks 62/4] ✱ *~en kivehet* kezesség mellett kiszabadíthat. *1764:* Szétsi Ferentz valami buzát ki vivén az udvarbol ... erette ö futott faradott belé hogy kezességen ki vehesse, nagy bajjal ki is szabaditotta [Bögöz U; IB] ✱ *~en kivesz* kezesítéssel (fogságból) kiszabadít. *1570:* Barath Lőrinch ... vallia, hogy Thwgya mykor zekely petert Buza Arrayert megh fogtak volt, Theobekely egetembe Ew veotte volt ky kezessegen az Birotwl [Kv; TJk III/2. 15]. *1619:* veth ky engem kezessigen, az feyeruary szent Mihaly kapuyaban ualo Tőmlőczből [Gyf; EHA]. *1644:* Georffy Georgjeót Zent Anna(n) megh tartoztattak Vala, mj Ueveok kj kezessegeo(n) elezer az birotűl Zaz forintigh ... voltunk kezeseók Georffy Geórgiert Zentannan [Mv; MvLt 291. 424b] ✱ *~en kivisz* kezesítéssel kiszabadít. *1628:* Ez Botoka janost ... en elóte(m) viuek ki kezessigen w kegelmitwl en valek egik [Göc SzD; WassLt Joh. Göci (50) ns vall.]. *1643:* Ezek az meg irt kezesek viuek ki kezesegen ... Saio kerezturi ... Pap Janos neueő iobbagianak feleszeget Balogh Annat keőleőn keőleőn 40/40 forintigh [Szászcegő SzD; Ks 41. G] ✱ *~en vet* kezesül állít. *1588:* mihelt haza Jeowe Hadadba Kopaczy Ferencz be hiwata engem, s meg foga mindaddig oth tarta mig Negy Embert vettem kezessegen Negywen Negywen forintig hogy en soha semmit nem kerek az Sombori Jobagian az en karomert sem az maratsagert az myn az teorweny maraztotta vala [Zsákfva Sz; WLt Luc.Barlas jb vall.] ✱ *~et állít. 1774:* három fejős Tehény volt ugyan de az egyiket az Feleseginek adta az Testvére Pománába ... azon Embernek Praefectus Uram más Tehenit el võtte, nemis adta vískó míg kezességet nem alitot [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.]. *1801 k.:* minému kezességet álitattak én azt nem tudam mivel az vévőkkel pártos nem voltam [M.fráta K; KLev.] ✱ *~et belehagy. 1656:* Szaruadj Janossal edgywt uolt Szauay Peterne, miuel cziak ketten haltak egy hazba(n), paraznasagért, az uta(n) kezesség ala uetettek Director vr(am)ék, Vgy szőkeőt el az uta(n) a kezességet bele hatta [Kv; CartTr II. 1017] ✱ *~et bevesz* kb. kezesítést lefolytat. *1595:* lötwnk kezesek az Vitezlö Tötöri Balas iobagiaert ... Nehai Teke anazonnak ... Lazlo Istuanirt ... ha elö nem alathatnank, tartozunk az 80 forintot kótiswnk zerint meg adni ... ez kezesiget uóte be az tizteletes Kidei Mate tótóri predikator ezt peczetwnkel megis erősituin [Ks 42. E] ✱ *~et felvesz. 1677:* ha comprobalhattya a' pretendens, hogy a' kezesek tudták légyen hová valo volt az ember, kötések szerint lakollyanak; annál-is inkáb ha Földes Uroknak hireckel vették-fel a' kezességet; de ha a' másik fél contrariumot bizonyithat, hogy tudniillik nem Ura hirével vették légyen-fel a' kezességet, és annak felette az-is elucescalna, hogy a' Jobbágy igazán oda valo az hová redeált, a' kezesek absolváltassanak [AC 193] ✱ *~et (fenn)tart. 1637:* Mosa Gergeli ... protestal azon hogi eö az teörueni talalasa szerent el varta Demőkeöt hogj Juramentomat de ponallia (!), de miuel nem compareal s nemis jural ez uta(n) gondgja leszen rea, es az suspiciotis rajta tartia, s az kezesseget penigh fen tartia Nagi Janosne(n) [Mv; MvLt 291. 106b]. *1713:* el menenk az Templomban ... es ot mi elottünk Nemzetes Egerházi István Uram mondván: el lőttem volt Peter Deák Uramért kezes; de nekem nincsen mihez nyulnom ... en az kezessiget Továb nem tartom [Mezőbánd MT; MbK 112] ✱ *~et letesz. 1606:* Az felperes megh talalta Gúbernator vramot, leúelęt hozta, paro(n)tsollia hogy teöruenj vege zakattig ne hadgia az tizt bantanj, most Instalnak, es az kezesek le Akariak tenny az kezesseget [UszT 20/42]. *1644:* Mi ki viueók Zekereo(n) Zent Annara[a] Georffy Georgieót, oth Jsmegh annak az bironak az kjteol kj veottwk Vala, kezebe adok s az kezessegót le teűeók [Mv; MvLt 291. 424b. — [a]MT] ✱ *~et vállal éret-*

te/vkiért. 1732: Bocskor Ferencz ur(am) és Felesége, érette harmad napig kezességet válolta(na)k [Kv; MvRKLev.]. *1787:* az ide alább meg irtt Nagy Iklandi személyek ... jobb jobb kezeket bé adván válolának kezeseget ... Nagy Iklandon[a] lako Szerák Vonyáért [DobLev. III/631. — [a]TA] ✱ *~et vállal magára. 1732:* másokat ugyan hallottam hogy kezességet válolta(na)k magokra, de Grabaricsné Aszszonyom bé venni nem akarta [Kv; MvRKLev.]. *1765:* váloltatak volt magatokra Kezességet aly formán: Hogy mikor a' p(rae)titt. Groff Exp(onen)s Aszsz(o)ny ö Nga fogja kévánni Törvényre ... Pakulár Mihailāt ... elö allittyátok [Mk V. VII/2 tábl.] ✱ *a ~ leszáll. 1592:* nem tudgiak volt howa leott volt ... az kezes ... gianakodik volt ez J. hogj aztis eok teottek volna vala howa miel hogy nem twdhatá volt hoüa leott, annak utanna az à Jobbagy megh hot, ez okon nem akarta az J. hogy az kezessegh le zallion annak utanna eo kegme rea kwldeott az kezesekre [UszT]. *1614:* Az mint Beldi Keleme(n) Vra(m) fellaytar Miklost megh fogatta uolt hogj az jobbagisagra rea nem akart jeöni ... lőnek kezessek Szent Simonj Nemes Emberek; Benedek Mihal es Endes Istua(n). Illien oko(n), hogj ha Beldi Vra(m)nak jde jöuetelekor zembe es elö ne(m) hozhattnak, az zaz forintott minden teoruennelkül le tennek Akkor penigle(n) mikor eö kglmenek Elejbe vizik fellajtar Miklost az kezesseg le szallion rollok Endes Istuanrol es Benedek Mihalrol [Szentsimon Cs; BLt 3 Fellajtar Miklos kezeslevele] ✱ *~re elereszt. 1737:* Miért kellett énnékem az Iket ... prosequálnom Citatoria Relatoriámból világoson Constál, hogj ... miképpen invádáltatták Nms Házamat, és el-fogatvánn hova vitettem s lánczra verettem, Albára 's kezességre eresztetvén el [Dés; Jk 250b] ✱ *~re kibocsát. 1765:* egy alkalmatossággal Foka Kosztántin a Tollon találván az Juhaimott, két kecskémet el vette, négy egész hétig tartatta, sem Törvényre, sem kezességre ki nem bocsátotta, mind addig, mig egy Szekér Szénát nem adék érte [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Bükkösi Mihály (45) jb vall.] ✱ *~re kikér. 1717:* holmi bé hajtott Juhait, és Pakulárját ... kezességhre ki kérnem [Kál MT; Berz. 12. 92/154] ✱ *~re rálép* kezességet vállal. *1710:* ez fen még jrt személyek ... kezességré ... rá Lépének ... es mint hogi az kezesség sulyos is lőn Horváth Uramért, mért (: fejeket joszágokot kötték eó kigielmiért az kezesek :) Horváth Györgi Ur(am) is obligálá magát, hogi akár Császár, akar molduvai, akar Havasalföldi Vajdák földin találtassek, avagi másutt is akar hol az meg jrt kezesek Horvath Györgi Urhoz felesegihez, és Gyermekihez is, ugi joszágához ... szabadoson nyulhassanak [Csíkszereda; Borb. 1] ✱ *egymás ~én/~ére (fel)vesz vmit. 1802:* gabana dolgaban meg szükölvén vevének egy más Kezessegen ... 10 veka tiszta buzát [Mezőszengyel TA; TSb 35]. *1807:* Vövénekis ... egy más kezességekre költsön Tutajra ketten ... hatvan vforintokat [Toplica MT; DE 2]. *1828:* pénzre lévén szükségek kérének, és ... vévének is fel Válto Czedulába ... egy más kezességére külön külön ... 16 ~ tizenhat Rforintokat [Vécs MT; i.h.] ✱ *maga ~én elbocsát. 1784:* Meg volt az Torotzkai Biráknál eddig az ollyan abusus, hogy az Gonosz tévőt, vagy gyanu alá esett Személyt el fogván, ugyan magok kezességen, és néha simpliciter elis botsátották; mely dolog Superálván activitassokat, ezentúl szabad nem lészen az Torotzkai Biráknok Tiszt hire nélkül Rabot eresztení [Torockó; TLev. 2/6. 5a] ✱ *vkin áll a ~. 1644:* En keozikbe(n) zollek, hogj mosta(n) Ne haboriczak azzal megh, hane(m) En az ket fortert az Cehnek kezes lezek ugj mint gjermeke(m) dolgaert Be Veonek az kezessegbe(n), Es mind Eddigis rayta(m) állot allis az kezesseg [Mv; MvLt 291. 431b].

2. kezesség ideje/időtartama; timpul garanţiei; Haftungstermin. *1643:* Haydu Mattjas es Marta Janos kezessek valanak Fodor Janosert Es az kezesseg alat megh fogatta ugron andras uram Fodor Janost Bizonios vetkeiert es Uram küldy valla az keszessek uttan az Fodor Janos apjat Hogy Hiia el az kezesseket es vegek ky uyaban De az keszessek el nem Jüttek [Koppánd AF; DobLev. 1/13].

kezességadás kezesség-vállalás; acceptarea garanţiei, garantare; Bürgschaftsleistung. *1606:* az A az kezesseg adast nem tagagja az kezeseök rea mehettek [UszT 20/261].

kezességvállalás acceptarea garanţiei; Haftungsübernahme. *1783:* Melly Dolog és Kezesség Válolás, mi elöttünk, és áltolunk igy menvén Véghez irtuk meg mi is ... tulajdon Subscriptionkal és usuális Petsétünkel írásunkot Corroboràlván [Radnót KK; BfR Váradi Simon ns kezével].

kezestárs garant/chezaş alături de alţii, cogarant; Mitbürge. *1782:* (Todort) testvér Bátyám több Kezes társaival egyetemb(en) adták az Nemes Vármegye Tiszte kezéb(e) mikor ... kezesseinek meg-dulására ki-jöttek vala ..., s igy menekedének meg a szegény kezessek a' nagy nyomoruságtol [M.fodorháza K; Eszt-Mk].

kezetlen kéz nélküli; fără mînă; handlos. *1806:* fél a 7re (igy!) komédiáb(a) mentünk höl (!) egy Pohl Antal nevű Cséh kezetlen ember a Lábaival figurákat mesterségeket mutattott [Dés; KMN 178].

kézfogás 1. kézadás, *nép, rég* parola; strîngere de mînă; Händedruck, Handschlag. *1657:* Megegyezvén azért, az fejedelemasszonnyal[a] lévő násznépe általjüve az Hernád vizén ... az fejedelem is lováról leszállván fogának kezet, és adának csókot egymásnak ... Az szembenlételkori kézfogás és köszöntés után lévén nagy lövések, dobok, trombiták harsogási az fennülő seregek közül [KemÖn. 62–3. — [a]Brandenburgi Katalinnal, Bethlen Gábornak 1623-ban második házasságra eljegyzett mátkájával]. *1710 k.:* Minthogy Angliában az asszonyoknak, leányoknak köszöntésének módja a szájok végének megcsókolása, mint a magyarok között a kézfogás egyszer én s az öcsém rútul jártunk[a] [BÖn. 587. — [a]Köv. a részl.].

2. kézbeadás (vmit megpecsételő kézfogás); strîngere de mînă (în semn de pecetluire a tranzacţiei încheiate); Handgeben (Handschlag zur Besiegelung einer Sache/Begebenheit). *1813:* az azon házban valo szállásozása iránt Méltoságos Harsányi Samuel Urnak, ez után is valami versengés és izetlenséget okozhato ellenkezés ne származzék, tehát elöttünk kéz fogás mellett a következendőkben egyeztenek meg [Kv; Berz. 21].

Szk: *~sal felhatalmazott közbíró. 1847:* Mü kik alább neveinket le irjuk és ez alabb meg irando örökös Csere

vásárba kész fogással fel hatalmazott köz birakok vagyunk adgyuk tudtára és örök emlékezetire mindeneknek a kiket ezen dolog illet ... ezen irásunk által[a] [Bözöd U; Borb. II László István székely ns kezével. — [a]Köv. a szerződés szöv.].

3. eljegyzés, jegyváltás, kézfogó; logodnă; Verlobung. *1573:* egy hwgat Sofiat ... egy Nenje Neky zerzette, es ... kez fogasok meg leot volt [Kv; TJk III/3. 170–1]. *1598:* Balassj Pal ... vallja ... az Annya Zabo Georgnek ... monda az Anya(m)nak en azzoniom az fiamnak Zabo Georgynek egy leant nezek es megys kerem ... az Annjatol azert io valazzok leott ... Annak vthanna esmet minth egy Negyed vagy eotteod nappal ... ott voltunk egy vachyoran Borbely Ferencznenel kez fogason, de Akkor gyeoreott nem Adott az leannak mert Annak eleotte Adott volt gyeoreott nekj [Kv; TJk VI/1. 237]. *1641:* Kozarvarat[a] lako Ferencz Deak uramat nemes szemelt alias szeöcz Citaltatta ... Keziben lako Jo Susanna Azzo(n)y illien dologert, hogy Anno 1639 iedszette volt el ő kegme kez fogasaual hazassagnak nemere, az mely hazassagnak nemett, nem tuttam mire valo, mert voltam cziak tiszenegy eztendőben ... nem akarok meg eskünni eő kegmevel s nem is esküszeóm, hanem absolutiot varok az sz. szektől [Keszű K; SzJk 53. — [a]Déssel tőszomszédos település]. *1736:* Az kézfogás után az leányt megint bévitték az apja vagy anyja házában, s ott megállott, azután az legény két atyafiától az jegyes-gyűrűt béküldötte, azt az leány elvette, akkor az leánynak valamelyik asszony atyafia egy gazdag skófiummal varrott keszkenyőre ... mentől tisztességesebb gyűrűt akasztván, az legénynek ugyanazoktol, kik az leány gyűrűit bévitték volt, kiküldötte, azt az legény elvévén, rendszerént az legény ujolag beküldötte két atyafiait, és az leányt hütre kikérette; akkor megint az apja s az anyja s az atyafiai az leányt kihozták, rendet állottak ... az pap eleállott ... és az pap ott megesketé őket [MetTr 376–7].

4. *1560:* Tyzen keth arany gywrw keówesek hanem egy kez fogas wagion keoztok [JHb QQ Temeswary János reg.].

kézfogásos összekulcsolt kezes (ékszerdiszként); cu mîinile împreunate (ca ornament pe o bijuterie); mit gefalteten Händen (als Geschmeideschmuck). *1574:* Az Saphil giwrwnek Egieketh az mellik kwsseb es az Gemant giwrwt es az harom teorkis giwrwt es az keözfogasos giwrwnek az ketteyt ... hagiom Baraniay Annoknak [Gyf; JHbK XXI/12]. *1596:* Egy kéz fogasos oh Arany gyewrew nyom egy Aranyat ér — f 2 1/2 [Kv; RDL I. 65]. *1627:* Egy kez fogasos kopot Arany giwrw Nyom masfel Araniat aestimaltuk tt f 3 [Kv; i.h. 132].

kézfogdosás kézbeadás/fogás; strîngeri de mînă; Handschlag/geben. *1853:* Özvegy Mltgs Gyárfás Ferencznő Gyárfás Rósália aszony ... minket kéz fogdosás által Birainak vállasztván tevé eltöttünk ép elmével ... e' következendő végrendeletet [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

kézfogó eljegyzés, jegyváltás, kézfogás; logodnă; Verlobung. *1714:* Anno 1714 die 13 Februarii jegyezvén el magamnak jövendőbeli örökös házastársul Szentkirályi Katát; volt kézfogónk s lakodalmunk a megirt napon [Kv; KvE 222 GM].

kézfogott szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *(köz)bíró* kézen fogott/kézfogással meghatalmazott döntőbíró; arbitru/judecător împuternicit prin strîngere de mînă; durch Handschlag bevollmächtigter Schiedsrichter. *1618:* teonek mi Eleottvnk kez fogot birak elöt illien vegezest [Várfva TA; Borb.]. *1621:* Mű Balas Deak Harasztosi Aranj(as) szeki fő Hadnagj Balogh Gaspar Bagjoni Arannasszeki (!) fő Kiraly Biro, Nemes szemeljek, ugj mint ez ide ala megh irt dologban kez fogot birak leven adgjuk emlekezetűl mindenek(ne)k az kiknek illik, ez mi levelűnk(ne)k rendib(en) ... Dux Nobiliu(m) Blasius Literati de Harasztos mpria [Asz; Borb. I]. *1691:* Mu Uyfalvi Solyom Thamás, Gyergio Széknek hűtős Notariussa, Szent Miklosi Kemenes Jmreh, azon széknek hűtős Asessora, mind ketten Gyergio szekben lako Nemes szemelyek, kik ez ide aláb meg irt dolgokba(n) kéz fogot köz birak vagyunk [BLt 4]. *1721:* Mi ...[a] Nagylakon[b] lako Sarközi István és Nagy Enyeden lako Sz: Andrasi Janos mind ketten Nemes szemellyek ez aláb irando dologb(an) kez fogott köz birák [DobLev. I/98. — [a]Köv. a nevek fels. [b]AF] | My ... ez ide alab meg irt dologban kez fogat közbirakak [Aranyosrákos TA; Borb.].

kézforma kéz alakú; în formă de palmă; handförmig. *1681:* Portai botoczka, mellyek(ne)k egi egi végeben szép mesterséggel kez formara csinalt fejér csont vagyo(n) Nro 2 [Vh; VhU 539].

kézfűrészecske kézifűrészecske; ferăstrău (mic) de mînă; Handsäg(e)lein. *1775:* 1 kez förézetske x 3 [Déva; Ks 76. IX. 18/4].

kézhezvétel átvétel; preluare; Übernahme. *1657:* már az várbéliekkel tractáltam, concludáltam, és ... kézhezvételére commissariusokat hagyván megindulék [KemÖn. 199]. *1797:* vásárolt volt az Exponens Néhai N Enyedi Lakatos Ferentz Vramtol ... két hold quártás földet ... akkor vetése lévén benne, annak ki kelése, vagy bé takarittatása utánra reguláztа volt a' venditor azon földnek kézhez vételét [Ne; DobLev. IV/785. 1a]. *1875:* Kőzős egyettértéssel meg alapitott vételár 9 f irva kilencz forintokért osz[a] értekben, melynek kézhez vételét eladó Tamás Álois egy uttal nyugtázza [Madéfva Cs; Mt. — [a]Olv.: osztrák].

kézi 1. kézbe/kézre való; de mînă; Hand-. **Szk:** ~ *keszkenő.* *1589:* Ket fejeres kezy kez keneo uyak. Ket Aranias kezy kez keneó [Kv; KvLt Vegyes I/2. 37] ✱ ~ *puska.* *1662:* a mieink mind álgyúkkal, tarackokkal, kézi puskákkal oda által reájok sűrű lövöldözésekkel igyekezvén a hídon által való jövetelre és a viadalra felingerelni őket, de ... senki a viadalra által nem jött vala [SKr 188] ✱ ~ *ruha* kb. keszkenő. *1594:* Jller Leorincz vallia: ... jeoue be ez Ersebet hazamhoz masod magaual ... Ersebet penigh ot az hazba jar vala zellel: mikor mind ketten el mentek volna, vgi veűwk gazdam Azzonnial ezwnkbe hogi egi twkeorwnk es egi kezi ruhank el vezet [Kv; TJk V/1. 459].

2. kézzel végzett munkához való; (pentru lucru) de mînă; zur Handarbeit (bestimmt), Hand-. **Szk:** ~ *eszköz* ? házi holmi/portéka. *1764:* Cserei Elek uramnak, a secretariusnak ott udvarháza lévén, mindenét felprae-

dálták, kézi eszközeit, lóra való szép cafragjait, fegyvereit felkötyavetyélték [RettE 161] ✱ ~ *vasgereben. 1679:* Kenderhez valo Kézi vas gereben nro 8 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72] ✱ ~ *vasrosta. 1750:* Kézi vas rosta Nro 2 Garados vas rosta Nro 1 [Gyeke K; Ks 83] ✱ ~ *vízipuska. 1839:* Egy kézi vizipuska [Kv; Ks 73/55]. *1841:* Égy kézi vizi puska [Egeres K; Ks 89]. *1842:* egy kézi nagy vizi puska [Csekelaka AF; KCsl 3].

3. ~ *robotás/robotális munka/szolgálat* kétkézi jobbágyi szolgálat/robot; robotă/clacă efectuată manual/cu brațele; mit den Händen verrichtete Fronarbeit/leistung. *1772:* A' Fogyatkozást a' szegénység szokta kipotolni kézi minden napi robotás munkájából [Algyógy H; JF 36 Ferentzi Ádám szb kezével]. *1842:* A' Semesnyei[a] ... Telkemet ... adtam által Robottalis Szolgálatra Ungur vagy Koptyil Lupnak a' közzelébb következendö Sz. György naptol fogva Esztendönként 102 ~ Száz két napi 's a' maga élelmén tellyesitendó kézi Napszámi robottalis Szolgálatra[b] [Dés; Törzs. Dési taxalisták 75. — [a]SzD. [b]Folyt. a fels.].

4. kézzel készített; făcut cu mîna; handgefertigt. **Szk:** ~ *fejtős előruha. 1811:* Három kézi fejtős elő ruha 29 Rflor. [Lécfva Hsz; HSzjP] ✱ ~ *irtvány. 1693:* Nagyob Mihály Balásnak adtak volt két napi Járás földet, az Kűrűcz Lokán való kézi irotvánnyáért [Gyszm; CsÁLt Gyszm. I/1].

kézi-fodor kézelő-fodor, krézli; volan la manșetă; Ärmelkrause. *1576:* Harom Inghez walo kezy fodrok Jgen zepek gazdagok Aranyal theoltet ezeost fonalal ketey A harmadyk feyres Aranyal teoltet | wagion feyr czyrna keteos Arany keotessel elegy egy Ingre walo kezy fodor [Szamosfva K; JHbK XVIII/7. 4–5].

kézifűrész ferăstrău de mînă; Handsäge. *1848:* Kereszt vágo nagy fűrész egy ... 5 rft. Kézi fűrész rámás kettő ... 5 rft. Fél kéz bárd egy ... 30 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

kézigránát grenadă de mînă; Handgranate. *1673:* Egj agjuhoz valo dörőczkölö tisztito kalán ... nro. 1 ... Kézi granatok ... nro. 29 [UF II, 540]. *1705:* A generál tegnap estig afféle új mozsárokat próbálgattatott, bombákat, kartácsokat és kézigránátokat hányatott, úgy próbálta őket, mint járnak [WIN I, 569].

E gránátfajtáról a RMFegyv. 209 ilyen felvilágositást ad: „A kézi lövőfegyvereket kézigránát vetésére is felhasználták. A gránátosok a kézigránátot kinyújtott karral kétszer-háromszor megforgatva legföljebb 50 lépésre dobták. A csekély dobási távolság fokozására szerkesztették meg a gránátvető mordályt".

kézi-íj (kéz)íj; arc; Bogen. *1589:* Egy Jo kezy Iy. Nilakkal [Kv; KvLt Vegyes I/2. 68].

kézi-írás ? helyesírás; ortografie; Rechtschreibung. *1636:* Noha meg vallom, hogy még sem mindenűt ugy vagyon az mint én szeretném, hanem az nyomtató az kézi íráshoz, avagy az maga tetszéséhez képest sok helyeken az kössegi irásnak paraszt formáját követte; az értelemben-is esett néhol vétek, mellyet az könyv végén meg jegyezgetek [ÖGr 1a].

kézi-ív (kéz)íj; arc; Bogen. *1657:* Körmöcbányán az fejedelem vendégelvén az budai vezért ... az sok közül válogatott fegyverderekat hozván elő ... az vezér ... nyíllal kézi ívből úgy meglövé, hogy mellyén az fegyverderéknak az nyílnak vasa jól általhalta [KemÖn. 78].

kézíj (számszer)íj; arbaletă; Armbrust. *1587:* az Barnaziboknak (!) Eztendeig valo Jargalasokat meg attam ki teót f 25. Thanachj vegeszesebeol egj egj kez Jyatis veottem nekiek az negj Jyert attam f. 2 [Kv; Szám. 3/XXX. 5 Seres István sp kezével]. *1588:* Ezen Negy Barnasibnak veottem negy Keez Iyat 1. p(ro) d. 50. tezen f. 2 [Kv; i.h. 4/I. 53–5]. *1591:* Az Negy Meozeh Pazttornak ... Keez Jyra es Nylra f — d 40 [Kv; i.h. 5/I. 111]. *1597:* Zabo Jstúan Mezeo paztornak ... Egy kez Jra f — d 45 [Kv; i.h. 7/XII. 147 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1619:* Az mikor giwlekezni kezdenek az latrok, Repafaluan az en Vómnek Iledeni Boczkan Janos zolgaianak tegze kez ya volt, az Repafalui hataron kezdik teolle kerni ... hogy oda nem atta agion vertek ot, es-mind tegzet kezyat zekerczeiet el uóttek [TJkT I. 113]. *1673:* Kétt bokor kéz iy, Tegzestöl [Fog.; Utl]. *1714:* Viola szin barsonnjal boritott Tegéz ... melljb(en) vagjon 25 Nyil ... Viola szin barsonnjal boritott Kézinek való futraly arany, s ezüst Skofium Virágokkal s figurakkal ekesitett ... Hasonlo Nyilakn(a)k valo futraly. Föllyül nevezett futraljokhoz tozandó harom Kézi (!) [AH 51].

kézikaloda butuci, obezi; Handblock/Stock. *1593:* Buzaj Matiast fogtatok megh ... az Atia zidalmazasaert ... Az Teorueni ugj Talalta hogj az kezj kalodaban tegiek es egj napot allion az utan az zent egj hazban az Attiat megh keouesse [Kv; Szám. 5/XX. 172]. *1671:* Az melly Paraszt Ember Templomot nem akarna frequentálni, hanem az Isteni tiszteletet el-mulatná háromszor egymás után, az ollyakat a' Dominus terrestris Istenhez valo buzgoságábol, mélto mentsége nem lévén az ollyan Jobbágynak, verettesse kézi kalodában, hogy azáltal-is az Isteni tiszteletre szoktathassa [CC 1]. *1677:* Ha a lopás két forintot érö részen, elsö vétkéjért meg-fogattassék, és a' pelengéren, vagy kézi kalodában igen-igen meg-verettessék, a' kárt-is fizesse-meg, és az Ecclesiában poenitentiát tartson [AC 124]. *1732:* Banya videki Ujfalusi Mihály Soffit egj Absitos Nemettel paraznasagon találván ... vegeztetett hogj a Déési Piaczon a Kezi kalodáb(an) az Hoher által kemenyen meg veszszöztessek es az Városrol az Szamoson által ki verettessék [Dés; Jk]. — L. még AC 229.

kézikönyvecske tankönyv; manual; Lehrbuch. *1845:* az alsobb Classisták között, némi kézi könyvecskék szereztessenek, és osztassanak jutalomul [Mv/Gerend TA; DE 2].

kézimalom 1. kásatörő/sóőrlő malom; rîșniță; Handmühle (zum Grütze/Salzmahlen). *1679:* Kezi malomhoz valo faragott, felsö Kű nro. 1 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 9].

2. *búzaőrlő* ~ szállítható búzaőrlő kézimalom; moară transportabilă de măcinat grîu; tragbare Weizenmühle. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Kézi Malo(m). Buza örlö kezi malom egi Keö padon, ket bokor köre Nro 2. Ez minden hozza valo Eszközeivel, köveivel, kő padgiaval, garattjaval. Kerekeivel gerendelyeivel etc. készek es jok ... Ezen kézi malom talp fakon es fa Osz-

lopoko(n) állo, mellyet elbontván ningiart mas helyre vihetni [Vh; VhU 502, 514].

kézi-mesterség kézművesség, kézműves mesterség; meşteşug, meserie; Handwerk. *1792:* Városunkb(an) a Kézi Mesterségek nem a más nagy Királlyi Városoknak példájok Szerént gyakoroltatnak, hanem tsak akkor miveltethetnek ezen Helységb(en) a midön a Föld mivelés Szöllö munka és a tetemes Vectura engedhetik [Zilah; Borb. II hiv.].

kézimunka 1. kétkézi munka; muncă manuală; mit den Händen verrichtete Arbeit. *1662:* lőnek kezessek ... Felseo Veniczen lako Thoma Buniaert, pro f. 200 ... Ea Conditione, hogy ... Thoma Búnia, Ennek utanna jambor kereztenj elettel keresj kenieret, igaz kezj munkajaual, es Boér Sigmond Vramatis hiuen jamborul, igaza(n) szolgallia ... illetlen elettel nem èl [Szád. — [a]F]. *1677:* A' Szászság közöt Pásztorkodo, vagy egyébiránt igaz kézi munkájokkal élö külsö embereknek Jobbágyit, se cirkálásnak idején, se egyébkor ártatlanul, és a' törvény uttya kivül, se a' Tisztek, se utánnok lévök ne sanczoltassák és taxállyák [AC 242]. *1679:* az minemü kéues javaczkaink vadnak, azok nem szüleinkröl, hanem I(ste)n aldásából magunk kezi munkank utan szállottanak rank, az az proprium acquisitomunk [Kv; RDL I. 157]. *1693:* Horvát Janos obligallya magát arra mindenekb(en) hogy a' tévö lészen a' mint magát kötölezte mikor el vette Feleségül, hogy szorgalmatoson az életnek kereséséb(en) munkalkodik, nem hivalkodik hanem igaz kézi munkájával, Feleségét tartya, táplállya [SzJk 274]. *1757:* én igaz kézi munkájával ilö embernek tudom ... Szász Jánost [Káptalan AF; TL. Varga György (59) jb vall.]. *1765:* El felejtkezvén az I. maga emberi tartozásárol, mely szerént maga Idvességét Isteni élettel, Istenhez valo fohazkodasokkal, igaz kézi munkával, jámbor élettel ... kel vala keresni, kiis nem hogy Isteni félelemmel élt volna, hanem ördögi practicakat tartott ... s azáltal bűjes bajos boszorkanyi varaslásokat vitt véghez [Torda; TJkT V. 284–5]. *1798:* (A kölcsönvevök) Esztendeig minde(n) Forint utan egy napi kezi Munkát tartozzanak fizetni, mind addig az mig a' Creditor Urnak a pénzt nállak hadni, s tartani tetzeni fog [Szentbenedek AF; DobLev. IV/808].

2. kézműves munka-termék; produsele meşteşugarilor; handwerkliches Erzeugnis. *1589:* az megh mondot Zochyek Az co keodmenyeket es egieb kezy Munkayokat mindeneknek Mind ez orzaghbelyeknek mind kwlseoknek minde(n) arru limitatio nelkwl Intezess (!) nelkwl a mint akaryak es adhattyak zabado(n) adnak es bechywlnek [Kv; MészCLev.].

3. (jobbágyi) kétkézi munkaszolgálat/robot; robotă/clacă efectuată manual/cu braţele; mit den Händen verrichtete Fronarbeit. *1760:* Ezen Faluban az Jobbágyok minden Héten három Napot szolgálnak akár ökörrel akár pedig kézi munkával [Novoly K; BLt]. *1774:* ezen Szt Demeteri Joszágban lévö Jobbágyok közül némellyek taxáznak szolgálattyokért, némellyek pediglen aztot kézi munkával tészik [Szentdemeter U; LLt Vall. 104]. *1789:* Muntyán Szimion ... tartozik minden héten egy egy napi kézi munkával valo szolgálatot tenni [Déva; Ks 76. VIIIc/74]. *1798:* A Joszágba Lako Vass mives, és Strása Czigányok Tiz huruba, azon kivül, hogy ottan ottan az Udvart kézi munkájokkal Segéllették 10 Rf [H; Ks 108 Vegyes ir. 50]. *1801:* Az özvegy Aszszanyok fizetnek eszerént ... Gáál Susánna negy sing vászan vagy négy napi kezi munka [Mocs K; SzConscr. külön mell.]. *1820:* Mik Luka ... az Urbarialis regulatioig, vagy ... a Nms Vár(me)gye Tks Tisztsége elött inealando Contractusig esztendönként a Nyári Napakon a mikor fogom kivánni, kézi Munkával tégyen négy hetet az az 24 Napszámot, az ötödik hetet jövö s viszsza menö Uttyára, és az örökségen lévö Ház, és Kerittésnek reparatiójára condonálván [Ne; DobLev. V/1032 Bartók Ádám kezével].

Szk: *~val teszi a szolgálatot. 1774:* Az Joszagokhoz tartozo Jobbagyok minden Esztendöben kézi Munkával tésziké a Szolgálatott ...? [K; KS vk]. *1785:* Ezen mostoni Taxáltatásunkat pedig tsak mint egy harmintz hat Esztendöktöl fogva kezdették szokásban venni Földös Uraink, az elött pedig tsak kézi munkával tettük Szolgálatunkat [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 9b].

kézimunkás I. *mn* kétkézi munkával szolgáló; care munceşte ca pălmaş; mit der durch die Hände verrichteten Arbeit dienend. *1786:* Az Hetenként szolgálok vagyis kézi munkas Thoroczkai Lakosak közül egyet sem tudak, nemis tapasztaltam, az ki az maga Szolgálattyát el vonta volna, vagy annak ellenére szegezte volna magát [Torockó; TLev. 4/13. 29].

II. *fn* **1.** kétkézi munkás (kétkézi munkával jobbágyi szolgálatot teljesítő személy); persoană care prestează robotă/clacă manual/cu braţele; mit den Händen Arbeit verrichtende Person. *1758:* az Zágori[a] lakosok mint hogy azon hidon valo járásokat el nem Kerülhetik ... az midön requiráltatnak ... Udvari Tisztyei által ... Kézi munkásokat az mire Kivántatik nekikis mennyib(en) tehetségek engedi suppeditálnak suppeditáltatnak, ennek pedig ki hajtására administratiojara kötelesek lésznek az esztendönként Léjendö Folnagyok, avagy Birák [Kóród KK; Ks 17/LXXXII. 14. — [a]KK]. *1786:* ha az Taxasok az Taxát az kézi Munkások s másak valami terhes okok mián, vagy az Szegénység mián nem praestalhattak s praestalhattyák mikor annak ideje, tehát lovát el veszik, magokat arestomban Szent Györgyre[a] ki viszik az Udvari Tisztek, tudam midön innen huszatis Arestumban vittenek az Taxájért [Torockó; TLev. 4/13. 13. — [a]A tőszomszédos Torockósztgyörgyre].

2. kézműves; meşteşugar, meseriaş; Handwerker. *1755:* Acsok, Asztalosok, és akármi Mester Emberek azonn Joszágbéli Jobbagyok közzül dolgoztake, vgy kézi munkásokis, apro Mivesek Jobbágy szerben dolgoztanake ...? [Gernyeszeg MT; TGsz 35 vk].

kézimunka-interes kétkézi munkával lerovandó kamat; dobîndă care poate fi achitată prin muncă efectuată manual/cu braţele; durch mit den Händen verrichtete Arbeit abzuleistender Zins. *1823:* Benedeken[a] ... mulatozo nemtelen Tanász Alexandru ... özvegy Nagy Joseffné Kovásznai Kováts Theresia ... Colonussa ... el adosodot, és az szűk termés drágaság idején adosága sokra hágott ... 12 Renens forintal adossa ... válto tzédulába. Mely summa pénzért ... a creditor urnakis ... kötelezé magát, hogy ... 3 — három tzipo mellett ... hat napi kézi munka interest fog tenni [DobLev. V/1068. — [a]Szentbenedek AF].

kézírás 1. scris de mînă; Handschrift. *1574/1687:* a darék levélben látunk illj deformitást hogj az meg nevezet hat forint más féle tintával és kéz irással volt mivel a régi kéznek irását ki vonogatták volt. [Futásfva Hsz; HSzjP]. *1748:* (Az) attestatiohozis nagy suspicio ferkézett coram sedria censcaltatván his rationibus, 1mō hogj a subscriptioja mind a két attestans személynek égy kez iras [Torda; TJkT III. 243].

2. aláírás; iscălitură, semnătură; Unterschrift. *1662:* valaminémű condítiókat és punctumokat elcibe írtak vala, azok alá való subscriptiójával, kézirásával és pecsételésével magát kötelezni, kénszeríttetett vala [SKr 372]. *1720:* Ezek Uram az bizonyságok az Kiknek hütök után válo fassiojokot le irtuk Az melyekről adgyuk ez mű Testimoniális levelűnket fidé nostra médiánte szokot pecsétünkel es kéz irásunkalis megh erőssitöttük [Recsenyéd U; BLt 11 Dimjén Gergely kezével]. *1730:* Melj dologh es alkalom mi előttünk es mi altalunk mindenekben igy menven végben irtuk megh miis Fide N(ost)ra mediante szokott Petsetűnkel es edgjikünk tulajdon kez irasaval az masikunk maga keresztvonasaval Coroboraltuk [Aranyosrákos TA; Borb. II Joan. Csipkés nob. de Rakos kezével].

3. kézirat; manuscris; Manuskript. *1653:* Borsos Sebestyén írása eddig vagyon. Eddig találtam én M. Vásárhelyi Nagy Szabó Ferencz a Borsos Sebestyén kézírását, melyet is emlékezetre ím leírtam [ETA I, 36 NSz].

kézirat manuscris; Manuskript. *1889:* A kéziratnak ... szeredára ... itt kellene lennie [PLev. 151 Petelei István Szilágyi Sándorhoz]. *1895:* A kézirat 5 hónap óta vár sorsára Méltóságodnál [i.h. 173 ua. Gyulai Pálhoz].

kéziv 1. kézij; arc (de mînă); Bogen. *1653:* (A török császár szekeréhez) nem hagytak közel senkit ... járni, melyre a szolakok viselnek vala gondot. Azok a szolakok három százan vagynak: egy kéziv vagyon egyik kezében, másikban egy marok szép aranyos nyíl vagyon [ETA I, 133 NSz]. *1710:* Vala ezen processiójárás csudálatos sok ceremóniával, mert elöl egy nagy ládát, mely holttetemekkel, eltört kardokkal, elromlott puskákkal, öszvetört kézivekkel, nyilakkal visznek vala, hatszázig való török mezitláb, zsákban öltözve és köteleket vetvén nyakokban [CsH 200].

Sz. *1662:* Ugyan üzték egymást a nagyobb bűnöknek kigondolásában, s mellyik forgolódhatik legserényebben azokban ? mellyet Jeremiás is közönségesen felölök fontos szókkal jegyzett meg: És felvetik, mint egy kézívet, az ő hazug nyelveket, és nem erősitik meg magokat e földön az igazságban, hanem egyik gonoszságbul a másikba mennek, és engem nem ismernek — azt mondja a Jehova [SKr 701–2].

2. *1805:* Egy Tatár-nyil kéz-iv, hal héjbol, aranyos, veressen feketénn lackirozott [Mv; TGsz 52].

kézkendő keszkenő; batistă (brodată); (Taschen/Gesichts)Tuch. *1816:* Kéz kendő ... 1 Rf 15 xr. Artz kendő ... 30 xr [Kv; Born. IV. 41].

kéz-láb kb. mindenes bizalmas, vkinek a jobbkeze; persoană de incredere/mîna dreaptă a cuiva; Vertrauensperson, vertrauliches Faktotum. *1662:* Ez fogyatkozás pedig és nagy kár csak amiatt vala, hogy a városnak e formában való igazgatása ... valóságos erejében nem állíthatott vala, és ez okon az első igazgató mellett olly coadjutor-szolgák, kezek-lábak, segédek nem volnának, kik segítségekkel a közönséges dolgoknak végbevitetésekre élhetne s parancsolhatna [SKr 580]. *1727:* En T. T. eszkűszöm az egy elö Istenre ... hogj ... T. Quartas Uram(na)k mellette mint jó kéz láb hiven szolgálok, a ream bizatando vasárlasban igazan eljárok [Kv; SRE 154–5]. — Vö. a *kéz* 4. b. alatti adalékokkal.

kezlár-aga szultáni hárem-felügyelő; supraveghetor al haremului (la curtea sultanului); Aufseher im Sultans harem. *1618:* 6 die Julii reggel löttünk szembe az kezlár agával. Ez igen nagy emberséggel lön szembe vélünk csakhogy ott is bizony nem tetszék nekünk semmi magaviselése Kamuti[a] uramnak, hogy csak ingyen sem salutálá urunk nevével az kezlár agát [BTN[c] 96. — [a]Kamuthi Farkas, akkor Erdélynek portai főkövete]. *1619:* Az Felséged leveleit megforditván 15 die Octobris újólag magam ismét kivittem az hocsának Daut Pasára és az kezlár agának csinált levelet is [i.h. 344]. — L. még i.h. 336, 424. — A jel-re l. i.h. 483.

kézlevél elismervény; adeverință; Bescheinigung/stätigung. *1672:* Hogy Kapi uram elengedte az ezer forintot, adjon egy kéz levelet, pecsétest [TML VI, 267 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

kézmalmocska kézi daráló (kásatörő/sóörlő malmocska); rîșniță; Handmühlchen (zum Grütze/Salzmahlen). *1838–1845:* rezsnyice: „Resnyice (daráló) kása- és sóörlő kézmalmocska". Román „eredetű szó Erdélyben" [MNyTK 107].

kézrekerítés elfogás; prindere; Gefangennahme. *1738:* Mlgs Com(men)d(a)ns Generalis eö Herczegsége tett intimatiot, és insinuatiot ez Hazában járó bizonyos személynek observatioja, és kézre keritése aránt [ApLt I a gub. Apor Péterhez].

kézrevaló 1. *mn* kézen viselendő/viselhető; purtat pe mînă/braț; an der Hand zu tragend/tragbar. *1595:* Egj pár kezre valo Arany perecz Akj njomot Arani forintot ff 13 1/2 [Zsombor K; SL Reg.]. *1628/1635:* Egy bokor fekete Zomanczos kezre ualo aranj perecz | Negj kezre ualo oloz czipkek [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1629:* Ket kis clarisos gjeongieos kezre valo lancz [Gysz; LLt Fasc. 155]. *1692:* Egy kézre valo apro veres kaláris jo bövön [Bilak BN; JHbK I. 36]. *1741/1745:* Enyedi Aniskának hagya kézre való arany lántzait [Kv; Told. 18]. *1801:* Két kézrevalo nagy jo féle gyöngyös Rosa 39 Mfr 60 pénz [Kv; Ks]. *1848:* 1 nyakra és 2 kézre valo felfűzött gránát sor szelin apro kása gyöngy [Pk 2].

II. *fn* **1.** karkötő/perec; brățară; Armband/spange. *1628/1635:* Azzonj ember öltözetihez ualo Arany miuek: ... Egj niakra ualo klaris lancz zaz hat zőm ... Egj kezre ualo fekete gjongjel es klarissal elegy [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen lelt.]. *1665:* Prim Gaborné Nagos Kornis Anna Aszonynak. Egy bokor kezre ualo meljben vagion Tizen hatt gyemantt es harminez kett gyongy fekete zomanczos [Szentdemeter U; Ks NN. 10]. *1716:* Egy rend 96 szembül állo orientalis

gyöngy nyakra való ... Ugyan más hat rend nyakra valo hat rend fekete balhával füzött egy pár kézre valoval együtt [WassLt]. *1727:* Egy Pár öreg Szem gyönyböl valo kézre valo, tizenöt Sor egyik egyik kezre valo [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. *1777:* A' Gránatos öltözetek, ket nyak szorito, kézre valo egy pár [Nsz; JHbB 406 Gr. Bethlen Rozália kel.]. *1788:* Külömb külömb féle fekete gyöngyös kézre valok, fekete bolha gyöngyös kézre valok, nyak szoríto, és égy pár fülbe valo, égy tsomoba [Mv; TSb 47].

2. kézelő, mandzsetta; manşetă; Manschette. *1676:* teczen selyemel ezüst fonallal szütt kézre valo ezüst csipke kőrülle [Gyf; JHb XXXI/2]. *1829:* Anglus gyapat kézre és térdre valo maradott volt 11 par [BLt kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kézszorítás kézfogás; strîngere de mînă; Handschlag. *1879:* Te nem képzeled azt, mennyire bántott engem az a sok rosszakarat, gyülölködés, amellyel találkoztam azolta, hogy ... nevem mégis megjelen egyszer-másszor nyomtatásban ... A sok mosolygás, kézszorítás alatt mind ezt éreztem folytonosan [Plev. 52 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kéztartó '?' *1604:* görfi Balasnak egi santa felzeg leania kez tarto, az rezere hagiata azoniom chiakan Janosnę Egy Tinos Jnöt ..., cziak az Jnö maradot az Benna leanjra [UszT 18/138 Pitar Simon Kerezturfalwj lib. vall.] | Tudom hogi az kez tarto aruara sokat költe georfi lazlo oruosra mirę [i.h. danka marton kerezturfalwj lib. vall.].

kezű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *csontos ~* cu mîini osoase; mit knochigen Händen. *1784:* Sárpatakrol a' G Teleki Mihály Ur Udvarából ... el szökött Jobbágy Sütönek le írása Közép termetü, mint egy 18 Esztendös ... csontos husas kezü, izmas Lābu s dereku egyenes állasu [TKl] ✱ *húsos ~* → *csontos ~* ✱ *kacsiba ~ átv* (tolvajra) enyves/horgas kezű; a avea mînă lungă, a fi lung de mînă; lange Finger habend (Dieb). *1600:* Bek Peterne zolgalo leanya Ersebet ... vallya Egy nehanyszor hallottam Kis Casparne azzoniomtol hogy mondotta Amaz hwgyos bor lopo kachyba kezeo bestie kurwafy Bek Peter [Kv; TJk VI/1. 480] ✱ *merő ~* merev kezü, béna; a avea mînă ţeapănă/anchilozată; lahme Hand/Hände habend. *1643:* annak az Gabor Marton neuü Czigannak megh az Attjatis mint hogj merö uala az eggjik keze, Merö kezw Gabornak hittak [Sárpatak NK; LLt Fasc. 70].

kézügy szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ben való* elérhető közelben levő; care este la îndemînă; bei/unter der Hand seiend, bereitliegend. *1803/1804:* a' Joszágok ugy lehetnek haszon vehetöbbek, ha tsoportosabbak és kéz ügybe valok [WassLt gr. Wass Sámuel lev.]. — Vö. a *kéz 13.* alatti adalékokkal.

kézvonás kézírás; scris (de mînă); Handschrift/zug. *1804:* az ök magok irásoktol sokkal külembezö kéz vonásoknak találtattak [Dés; DLt].

kézvonó kézvonoló, vonókés; cuţitoaie; Ziehmesser. *1600:* Eze(n) kewol minde(n) hazunkba walo eppwleteönket, talakat, talnerokat ... el vettek ... chikoltiukat, feizeket, furokat kez wonokat weseoket | hazbelj ezkeoz ... 3 furo, kez vono [UszT 15/23, 15/178]. *1601:* 1 Keez Vono 1 Veseo [Kv; AggmLt A. 41]. *1657:* Egy kez vonotis vettem haz szüksegere fl — // 70 [Borberek AF; WassLt Perc. 27]. *1688:* egy kez vono. Egy sindely csinálo fa farkas [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4]. *1692:* Nagy fúrú egy kéz vono [Szárhegy Cs; LLt]. *1717:* Az Szekér szin melyb(en) találtatott, egy So örlö, egy kézvono és egj farago szék [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 5]. *1730:* Egj Farago fejsze. Egy verö. Egy kezvono. Egy Bokazo furu [Kőrispatak U; Pf]. *1740:* Kez vono [Dés; Hr 2/10]. *1771:* Román Dumitru meg halálozot Jobbágy(na)k egy fejszéje két furu, egy vésö, egy kéz vonyoja [Katona K; Born. VI. 7]. *1829:* pléhes Mester Ember Szabo Ferentz ... sequestrált pléhes Mesterséghez tartozó Mivszereket ... conscribaltuk ... Egy kéz vono fél nyíl nélkül 14 xr ... Egy háram élü reszelö 4 xr[a] [Torda; TVLt 378. — [a]Összesen 19 műszert sorolnak fel].

Szk: *egyenes ~*. *1749:* Az Korodi kádárnál Merk Iuonnál lévő Kádár miv Szerszámok ... Küs Gyalu ... Egyenes kéz vono nu : 2 Horgas kéz vono nu: 2 Kupás szalu nu: 1 [Kóród KK; Ks 18. XCII. 20] ✱ *görbe ~*. *1795:* 2 Görbe kéz vono 1 Rf 8 xr [Déva; Ks 95] ✱ *horgas ~*. *1717:* Kádár(na)k valo vas kapocs, két horgas kéz vono [Abafája MT; JHbK XXXIV/20. 6]. *1749:* Horgas kéz vono nu: 2 [Kóród KK; Ks 18. XCII. 20] ✱ *nagy ~*. *1775:* 1 Nagy kéz vono 40 xr [Déva; Ks 95].

kézvonó-bak faragószék, kézvonoló/vonó szék; scaun de cuţitoit, scăunoaie; Heinzel/Schnitzbank. *1865:* Egy kézvono bak, két kerekfalazo szék [Szárhegy Cs; LLt].

kézvonó-csinálás kézvonoló-készítés, kézvonókés-készítés; făcutul cuţitoaielor; Ziehmesserfertigung. *1792:* Az árkosi közönséges falugyűlésiben ... közönséges egyezésböl mindennemü munkánknak árok a réki usus szerint való árokra meghatároztatott eszerint ... egy vésőcsinálás den 12, egy kézvonó csinálás den. 18 [Árkos Hsz; RSzF 292].

kézvonócska kézvonolócska, vonókésecske; cuţitoaie mică; Ziehmesserchen | vonószékecske; scăunoaie mică; Heinzel/Schnitzbänkchen. *1683:* Mihoknak Egy jö öreg furu Egy kis kez vonocska [Ne; DobLev. I/38. 9].

kézvonó-kés kézvonoló, vonókés; cuţitoaie; Ziehmesser. *1656:* Ket Kéz vono kes [Doboka; Mk Inv. 3]. *1788:* 1 Kézvónó kés ... 1 Kádározó kapots [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27]. *1830:* Nagyobb, és Kissebb Furu Nro 4 ... Egy Kéz Vono Kés [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

kézvonol kézvonolóval/vonókéssel dolgozik; a lucra cu cuţitoaia, a cuţitoi; mit dem Ziehmesser arbeiten. *1839:* Kintses[a] ... Gyalogossai Dránitzát kéz vonoltak [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

kézvonoló-kés kézvonókés, vonókés; cuţitoaie; Ziehmesser. *1803:* Egy Nagy Kez vonolo Kés [Mv; MvLev.].

kézvonoló-pad faragószék, kézvonoló bak, vonószék; scaun de cuţitoit, scăunoaie; Heinzel/Schnitzbank. *1820:* Egy kezvonolo Pad [Koronka MT; Pf].

kézvonoló-szék faragószék, kézvonoló bak/pad, vonószék; scaun de cuţitoit, scăunoaie; Heinzel/Schnitzbank. *1786:* A Farago szinben ... Donga tsinalo Gyalu nro 1 ... Kéz vonolo szék nro 2 Kerék falazo szék nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36]. *1788:* Egy kéz vonolo Szék [Mv; TSb 47]. *1809:* Egy Kéz Vonolo Szék Dr. 24 [Mv; MvLev. Nagy Lőrincz kádár hagy. 6].

kézvonó-szék faragószék, kézvonoló pad, vonószék; scaun de cuţitoit, scăunoaie; Heinzel/Schnitzbank. *1851:* egy kerék falazó szék, egy kézvonó szék, egy faragó tőke, és egy kerékfal szoritó szék [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

kézvonóz kézvonóval/vonókéssel dolgozik; a lucra cu cuţitoaie, a cuţitoi; mit dem Ziehmesser arbeiten. *1839:* Petele[a] ... Gyalogossai ... Drányitzát kéz vonoztak [Born. G. XXIVb. — [a]MT].

ki *nm* **I.** fn-i kérdő nm; pronume interogativ (cu valoare de substantiv); Fragepronomen (substantivisch gebraucht). **1.** cine? ; wer? *1568:* Priska Deak balintne ... fassa e(st), lattam hogy az lukach leanianak orra vere Jar vala, es azt monda az Annyanak hogy szondy balint verte arcul, de azt en ne(m) latta(m) ky verte [Kv; TJk III/1. 239]. *1574:* Kewannyak eo k. varosswl hogi legien Rendeles Byro vram es Az Thanachbely vraimtwl Az varas Nepe keozet Mind Twznek Thamadassa feleol. Mind penig kylseo Ellenseg feleol ha Thamadna ... kinek myhez kellien Magat Tartany. Es kinek howa kellyen Menny [Kv; TanJk V/3. 104a]. *1605:* Gal Anna Zent mihalj ... fassa est hallam az gjermek Jaigatasat de en nem lattam ha Tarcziafaly Albert verteie vagj kj verte [UszT 19/87]. *1667:* Tododè az Komanai[a] reven jaro haionak allapattia mi formaban vott: ki számára járt proventussa, kik tartottak riveszeket az előt valo üdökben? [Fejér m.; Ks 67. 46. 24a vk. — [a]F]. *1724:* Meg halván Varó Judith, ki vesztegette, ette, itta meg azon jókat, ki hányta imide amoda Zálogban, s de p(rae)senti kiknél vadnak azon jók, és mennyiben? [Ne; DobLev. I/106. 2a vk]. *1733:* Tugyae avagy hallottae ... ki szidta difamalta Forro János uramot és micsodás mocskos szokkal ki illette, hát hunczfutt murgyonak és végzett dolgu embernek ki mondotta ? [Oroszfalu Hsz; HSzjP]. *1745:* Busca Anyinie ... micsoda ártalmas és babonázo s emberek ártalmára vagy meg rontására valo burjányokat adott, vitt ... és nevezetesen hová és kinek ki ellen s kinek meg vesztésére és rontására [BSz; Ks 9. XXXIII vk]. *1761:* mik lopattanak el, kitöl, ki által, és hova kinek adattanak ? [Torda; TJkT V. 47].

2. Páros haszn-ban; repetat, spus de două ori; paarweise gebraucht. *1577:* Az my az talak dolgat nezy ... wegeztek eo kegymek hogy mikor effele kewansagok leznek, eo kegme Byro vram meg Mertekellie kinek kellie(n) adny kinek Nem [Kv; TanJk V/3. 155b]. *1705:* Aminthogy hozzám ereszkedvén sokat beszélgeté, kik löttenek a magyarországi urak közül kurucokká és kik maradtanak meg még a hűségben [WIN I, 641]. *1821:* Aratás előtt nem sokkal egy éjtzaka, ki, ki nem azt nem tudom, kaszával invádálta, és a' szép Buzát sok helyeken tsufosan, és vétkesen le kaszálta [Apahida K; RLt O. 2 Ila Maftyéj vall.]. *1823:* Az Ekklésia gyülésibe hallottam ... de ki s ki nem beszéllette urát nem tudom adni, azt hogy Vass Ágnes terhes volna a sogorátol [Radnótfája MT; RLt Praes.ir. 65/827-hez Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) ns vall.]. *1843:* Aszszonyom kitöl kitöl nem meg halván hogy ... a Fogadoba lárma lenne [Dés; DLt 586].

3. *-é* birtokjellel; cu sufixul posesiv *-é;* mit dem Possessivzeichen: *-é* ? al/a cui (este)?; wem gehört? *1577:* az giorthianos Erdeieben ... az nagy vapabol Zabadon hordottak az fath az chykfalwyak de kye eosre tulajdonsagra ne(m) tuggia [Mv; BálLt 79]. *1585:* My azt sem Twgwk, ha varos feolde vagy kye hanem az Eoreokseg lewelek Megy Mutattiak ha gergelj vra(m)e vagy penig varos feolde [Kv; TJk IV/1. 430a]. *1603:* Gagi Antalfi mihalj lo fw Ember ... azt wallia ... hogy az haznak wrasaga wagi tulajdonsaga felöl eö nem tugia ha marton kowaczie wolte wagi kie hallotta azert mastol hogi Eöuę wolt [UszT 17/25]. *1606:* latam hogy el üznek egj üszos barnat[a] az fel peresek en nem tud(om) kjhē uolt [i.h. 20/102 Hegy Janosnė Bikafaluy Zabad Zekely Ersebett vall. — [a]Tehenet]. *1674:* az J. controvertallya azt hogy dubium volna benne, kié, magájé, vagy mase volna az penz [Kv; TJk VIII/11. 343]. *1804:* hogy az az Erdő kíjé volt, 's kié nem én azt nem tudakoztam mint hogy bajam vélle nem volt [Csapó KK; Berz. 17b]. *1810:* tudta é hogy az Sertések kijei légyenek [Dés; DLt 82 vk]. *1831:* ekkor kèrdeztem Vonutzot a' Gujást hogy ki lován ülne, mellyetis hogy mellyik Meszárostol kapta meg mondotta — de meg felejtkeztem rolla, kijének lenni mondotta [Dés; DLt 332. 12].

4. tbsz 2. szem. birt. szr-gal; plural pers. a doua cu sufix posesiv; Mz 2. Pers. mit Possessivendung: *kitek* melyikőtök: care dintre voi; welcher von euch. *1590:* Sikej[a] Embertöl vettem vala zena fiueth, oda menek az zena fibe Az vaghasi[b] hatarba, latek valamj zena húlast az giepinel, latek ualami iffiakot ... mondek nekiek, legeniek ez nem Jamborsagh kitek hanta ki ezt [Szu; UszT. — [a]Sükei U. [b]U].

5. *-ni* személyi hr-gal; cu sufix adverbial: *-ni;* mit dem personalen Adverbialsuffix: *-ni* kihez? ; la cine?; zu wem? *1759:* Bartok Mihalyné Csomos Margit Aszszony ... panaszszát hallottake, hogy fogadások szerint nem tartják és kikni kételenittetett magát sokizben recipiálni [Albis Hsz; DobLev. I/292. 1a]. *1763:* Tugyaé, láttaé ... ki lopta zár alatt lévő vánkosnak valo ludd tollát Szekely Sigmondné Aszszonyomét ε a' ki lopta kini rejtette bé? [Karatna Hsz; Bogáts 5]. *1796:* én akkor nem mentem a faluba és nem láttam kini hajtották a szekeret [Málnás Hsz; i.h. 9 Ilyés Bokor (53) vall.]. — Az ilyenféle ragos alakokra nézve l. MNyj VI, 5–8, 12–3, 18; NNyv 521 kk.

6. mi?; ce?; was? *1570:* monda feyrwary Ambrus warnad megj had magyaraznak megy az w felsege lewelytth es zolanal az vttan Azt sem twgywk ky es kichoda wagy es honnat walo wagy [Erked K; JHbK XIII. 23]. *1600:* hogy az warosiaknak az Kikeleön thwl walami hatarok leött wolna soha nem halottam, az wizet aho(n) ala astak, annakis a' helit alkolmasint tudo(m) ki kie [UszT 15/264 Gregorius Tibald (65) Primipilus Kaidichfaluien(sis) vall.]. *1698:* Az szanto és kaszalokat ... Belenjine Aszon az magajival őszve birta, ki mellyik az Vajda rész nem tudom [RLt O. 5 Funenda Simon Deák felsége Pap Ersébet Asszonj vall.]. *1717:* 3dik Berek vagjon a Csemete farb(an) ... de ennekis mind magát mind vicinitassit ugy el mosta a viz hogj hogj (igy!) tsak az

hellyek maradott, s ki hól vôlt alig disterminalhatni [Polyán TA; JHb XVI/14].

7. Páros haszn-ban; repetat, spus de două ori; paarweise gebraucht. *1618:* én nem magam dolgát agálom, hanem Nagyságodét; ebben az Nagyságod bölcs ítileti, kit veszen elö s kit hátra hagy [BTN[2] 110]. *1640:* Lopását én tudom, hogy Köteles Péternével felverték vala az csonka görög ládáját s abbul egyet mást ki vettek volt ... Mastul eleget hallok, s hallottam is, de nem tudok bele ki igaz s ki nem [Mv; MvLt 291. 233a átírásban!].

II. mn-i kérdő nm; pronume interogativ (cu valoare de adjectiv); Fragepronomen (attributiv gebraucht): mily(en)?; ce fel de?; was für (ein/eine/ein)? *1710 k.:* Ó, ki keserves dolog vala abban a mü boldogtalan tanácsunkban, hogy mindent kivisznek vala, fecsegnek vala [BIm. 992]. *1716:* Oh ki nyomorék ember ez az én uram, hogy soha nem hinné kglmetek [Nagyida K; Told. 22].

III. von. nm; pronume relativ; Relativpronomen. **1.** aki; cine; welch(er/e/es), der, die, das (in bezug auf Personen). *1544:* my ky (?) woltonk wona ez dologban wayda Emberey [Szászzsombor (SzD) körny.; MNy XXXVI, 52]. *1548:* Továbbat im az kecskehez majort költem, ki mind sajtját, ordáját, berenczéit, vaját meg tudja czinálnia [Fog.; NádTLev. 137]. *1562:* a király népétől a székelyek megveretének, kikben igen sokan elhullának és levágattatának [ETA I, 19 BS]. *1572:* Anna Lipay Thamasne ... vallia hogy Lippa vezedelme vtan leot volt eo Beh ez varoson, Azkor Istwan deak ky most Thordan lakyk zellerwl lakyk volt az hazban kyt Keore Janosnak Montak lenny [Kv; TJk III/3. 47]. *1590:* azon keozbe loptanak volt az zeker melleol, hatt embernek valo kostiat, egy zwrt ... ieowe hozzam az kar vallot ember, tudakozni akar ha tudnek ollian embert ot az zomzedsagban kjheoz valami zo volna [Kv; TJk V/1. 55]. *1679/1681:* Az birsagh állapattjab(an) tarcza magat eö kglme az Urbariumhoz abban, kit, mi, illet, szolgaltassa ki [Vh; VhU 679]. *1780:* Elömben hivatván Udvar Biro Uram Mlgs Groff Gyalakuti Lázár Janos Ur eö Nga Batzában lévö Lovászait ... kükis elé hozván a Hasitatt rovást ... kaptunk két száz hatvan két veka zabb hogy ment legyen két Lora 1779 esztendőben [Baca SzD; TSb 24].

2. A. mn-i jell-ü haszn-ban; cu funcţie de adjectiv; attributivartig gebraucht: care, ce; welch(er/e/es), der, die, das. **a.** Tárgyra és földrajzi fogalomra von.; referitor la obiecte şi la termeni geografici; in bezug auf Gegenstände und geographische Begriffe. *1550:* w otth az Cylla mezö allat ky patak vagion ... beles patakanak mongiak, abban Aranyazoth [Damos K; MNy XXIV, 290 Petrus Czyoma de damos jb vall.]. *1557:* Mikoron mentünk volna also borgora[a] ... az wt mellet ky feold feleól versenges vala azt vallak mind ewreke orzagh wtanak leni [Beszt.; BesztLt 49. — [a]BN]. *1570:* az Nyarasnal ky patak Be Jew [Vaja MT; EHA]. *1573:* w giermeksigitwl fogua ... Tugia hogj az melj patak ala folj tot falun[a] alol ... kj Rit vagion ... szwlkerekj | tot falun alol kj patak ala folj hatar volt [Szilkerék SzD; JHbK XLIV/11. — [a]SzD]. *1590:* Az Malom hyd keozeot ky Czeovekeket Leverettem Alch Lukach harmad magaval volt ot Attam neki d. 50 [Kv; Szám. 4/XIII. 9]. *1594:* A varos alat valo Malom mellet ky köwek voltanak azokat hogy ele hordottak az zeker melle attam 2 legennek ... d 50 [Kv; i.h. 6/V. 45].

b. Elvont fogalomra von.; referitor la noţiuni abstracte; in bezug auf abstrakte Begriffe. *1551:* Az rez medenczeben ki rez Jllette volna azert attunk Eg on kannat es eg on talnyert [Mezőszengyel TA; BfR II. 304/108]. *1559:* Hara(n)glabi myklosnak kj reze wolth Somostelcke(n) okkegelmenel ... zalogon [Désfva KK; BfR VI. 279/3].

B. fn-i jell-ü haszn-ban; a vele kapcsolt mm-ban a főmondat egyik szavára utaló szerepben; cu funcţie de substantiv în propoziţia subordonată, stabilind raportul de subordonare cu cuvîntul din propoziţia regentă; im Nebensatz substantivartig gebraucht, in bezug auf ein Wort des Hauptsatzes. **a.** Személyre von.; referitor la persoane; in bezug auf Personen. *1705:* Ugyan valami zsidók is jövének fel az úrhoz, kik beszélék, miképpen Köleséri uram 500 forint ára ezüstöt kontrabontálta volna meg, minthogy nem volt szabad kivinni ezüstöt innen [WIN I, 376].

b. Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere. *1548:* uram egy gyermek loat igirt volt nekie, kit ím most meg köldöttem ö kemének [Fog.; NádTLev. 137 Nádasdy Anna Nádasdy Tamáshoz]. *1573:* Anna feozes (!) Balintne azt vallia hogi az Trombitasne kerget volt egi Tykot az Eomaga vduaran kyt altal kergetet az paisos vdvarara [Kv; TJk III/3. 106]. *1604:* Affelett adott vala ket eökret, melljek keönyen ernenek húzon eöt for(in)toth ... Egj gyermek loúat kj megh ęrth f. 10. ket eöregh diznoth s egy súldeöt kik megh èrtek f. 5. Egy eöregh yneö tehent, ki megh ęrne most f. 8 [UszT 18/7]. *1639:* Thordan lako Peter Deak ... ennek eleötte detinealtatot volt megh egy veres Deres herelt lovat, melliet ... loptanak volna el ... Thordarol ... mas egj loval eggjütt, kik az eö Naga Gepelieben valo lovak voltak [Mv; MvLt 291. 205b]. *1760:* Az Juhokat ez uttal fel hajtattam fejös Szamban kik voltak [Déva; Ks 94. 24. 4]. *1782:* találván azon Posta Rét nevezetű kaszálloinkban ... ökröket, azokat bé hajtottuk, kiknek ki váltására ... hajto pénz meg fizetése mellett erőltettük ... azon Also Suki Lakosokat [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 56]. *1850:* az Falusiak ... szánszándékkal gabonáinkat pusztíttsák ... az az marha ki két 3. oráig kárt teszen azt nem lehet ugy venni mint el tévelyedett marhát [Nagylak AF; DobLev. V/1300].

c. Tárgyra és földrajzi fogalomra von.; referitor la obiecte şi la termeni geografici; in bezug auf Gegenstände und geographische Begriffe. *1507:* Eleozor hagyom az En felesegem⟨nek⟩ az Bozy tot ... mert mykoron Isten Nekem Byrta vala, Eo hozzot ⟨E⟩n hozzam Barmot pezt kyket En Egyut el koltote(m) [Kv körny.; NyIrK VI, 186 Cheh István végr.]. *1540:* k: kerem mynth kegyelmes wramath, hogy the k. kwlgyen walamy kewes penzt kywel gywgythassam meg a labomath [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1592:* Veöttem 4 fwrez dezkat, kit oda uitettem kin abarlottak kin vagtak melliet kit el hasogattak kit el uittek, fizettem erte f 0 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 130 Eppel Péter sp kezével]. *1631:* Az masik feold vdgya(n) azzon feoldeon ter megh, kinek vicinussa ... az nehaj Pal Georgj maraduaj feolde [Cssz; IB]. *1667:* ennek elötte az ket Szölö egy Embere uolt, kitt Testuer Attyafiak keözött czak ketfele hasitottak uolt [Kv; RDL I. 148f]. *1767:* Béres András el vesztette vala az jövő utunkbon az Tarisnyáját, ki utanis viszszá térvén meg kapá [Betlensztmiklós KK; BK. Gombucz Gyurka

(36) jb vall.]. *1840:* az örmény ... mondá, nem fördik az én Feleségem azon fördőben, kiben minden röhös és frantzos fördik [Bereck Hsz; HSzjP Bak Ágnes (37) az „Piktor Csűrös Mihály Hűtvesse" vall.].

d. Elvont fogalomra von.; referitor la noţiuni abstracte; in bezug auf abstrakte Begriffe. *1540:* Kegyelmes wram, az myth thy kegyelmethek en thwlem Bathory Andrasnak es Dragffy wramnak yzenthenek wala, myndenth en am az egy dologthol meg waalwa, ky tytok nekyek meg mondęk [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Telegdihez]. *1565:* Azert nem ertem az okath my oka legien ennek, hogy k.tek nem akar tórwinnel jlnj, kywel ó felsege orzaga jl [Sajó SzD; BeszLt 24 Horwath Lukach Sajoy tyz tarto a Beztertzey Byraknak es tanachnak]. *1591:* el közelget 'a halal, ky chak vg yew el egkor mint az lopo auag a' toluai [Gyf; BálLt 93]. *1678–1683:* vadnak, s, volnanok erre sok peldaink, kik, megh unvan az Is(te)ntelen Feiedelmek Guberniumat, nem akartak, alazatossagol ... viselni ... megh magokot nagiob vezedelemben eitetek, melytől az magunk nemzeteis egessen űrűssen nem volt [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1714:* Elsobenis az B. Mestereink Adossaga kik bevarandok következtek [Kv; ACJk 95].

3. ami; ce; das, was. *1540:* Banfi lazlotul és Miklostul neminemw nagj szukseges dolgaymert kertem harom szaz forintot ... kinek bizonsagara attam peczetes lewelemet [Sebesvár K; MNy XXXV, 55]. *1546:* Ez fellyl meg yrth dolgokath my, ygy wegezthyk, az meg yrth kethel, alath, kynek byzonsagara, athwk ... Ez my yelen walo Lewelywnketh [Radnót MT; JHbK XXXVIII/19]. *1562:* Biro vra(m) es az polgar vraim marattanak adossa Oragyarto miklosnak kit ó felsege zwksegere miúelt d 75 [Kv; Szám. I/VII. 127]. *1575:* Vagion panazolkodas arrolis hogy zokan Twzelew helyekre semmy gondot Nem viselnek, zeot hazok heara is egeb felelmes heliekre zenat Raknak, ky myat hertelen vesedelem Tamadhat Twz Myat [Kv; TanJk V/3. 128a]. *1588/1589:* Azt mongiuk, hogy Az fel peres, Marton vram Az mytt hozzank zol, my Abban Artattlanok wetetlenek wagiunk kiben sem hyreönk, sem tanachyonk ninchyen, kyertt Aztt mongywk, hogy chyak nem twgywk eó kegielme, my okon hagiott, Azzoniomnak eo kegielmenek Jktattni minkēt, kiert ha Az theórweny mwtatthya, terhet waronk Az theorwenteöl [Somlyó Sz; WLt]. *1606:* az falú Zol wala az harom Embernek hogy Daniel Peter wramnak minden karaier lennenek kezeseök kyre rea Jgerek magokath [UszT 20/313 Andreas Jakab de fwle ppix vall.]. *1714:* megh értvén ... Biro Samuel Ur(am) hogy idegen kéztől, idegen kézre forogh annak az joszág(na)k állapattja ... kihez kepest tartván attol, hogy űdővel el ne nyomullyon és idegenedgjek az igaz vérektől, Biro Samuel uram ... azon Detrehemi portiot le tévén az nyolcz száz forintakot Arannyal ... kezéhez vette volna [Mezőőr K; Born. IX. 2 Hunyadi István tábl. iródeák kezével]. *1776:* egyik, cselédgyit á Groffné á Kántort utánnam küldé, hogy le Sétálnék, és utasitanám ő Ngat mi tévős légyen ... Kire nézve lementem a' Groffnéhoz, de már ő Ngát nem tanáltam Szállásán [Szentdemeter U; GyL. báró Lud. Révai (40) vall.].

IV. htlan nm; pronume nehotărît; unbestimmtes Fürwort. **1.** valaki; cineva; jemand. *1777:* Végződvén ilyetén modon az egész Magurai Határon lévő Erdőknek részekre lett ki Táblázása, és felosztása, számba vételek továbbá a' Sellérek, és olyas ottan meg telepedett emberek, kik, kik benn a' Faluban, vagy az határon, Falusi Birák engedelmiből ... egy kis házat, hurubát 's kertetskét tsináltak [Magura TA; Ks 89]. *1839:* communitásunk egyezésével határoztatott, hogy ezen az őszön a gyalog, marhátlan emberek által ölbe kő hányattassék, és az marhás emberek a télen szánon meghozzák. Határoztatott, hogy ezen munkára gyalog ki nem jelenne, nyakasságból elmarad, büntetődjék napjára ... harminc krajcár váltóba [Taploca Cs; RSzF 102].

2. Kérdő alakú von. nm-sal v. hsz-val együtt; cu pronume interogativ-relativ sau cu un adverb; mit Reflexivpronomen in Frageform od. zusammen mit einem Adverb: ki-ki, mindenki; care, fiecare; ein, eine, ein, jeder(e/es). *1653:* Elfuta azért ki hova láta [ETA I, 82 NSz]. *1655:* urunk ... az ellenséget futóba ejti, a lövőszerszámot elnyeri ... Másod napon is utánna voltanak kit hol értek a Dunáig. Így veré meg Isten azt a fertelmes ellenséget [i.h. 159]. *1823–1830:* Vacsora után bálba mentünk ... A felsö házban volt a nemesebb bál, hol minuettet, waltzert és langaust táncoltak, ki ahogy tudta, úgy [FogE 174].

3. Áll. nélküli mondatban kérdő jell-ű htlan nmként; în propoziţii fără predicat ca pronume nehotărît, cu funcţie interogativă; als unbestimmtes fragendes Fürwort in einem Satz ohne Prädikat: valaki; cineva, careva; jemand. *1631:* En czak mastul hallotta(m) hogj iart imide amoda, Baczki Katahoz kihez, de en nem tudok semmi gonozt hozza [Mv; MvLt 290. 237b].

4. *ha* ~ ha valaki; dacă cineva; wenn jemand. *1507:* ⟨Che⟩h Janost en meg Elygytetem mynden Barmombol e⟨s m⟩ynden hazy ezkozbol. Annak utanna, ha kynek ⟨tartoznam⟩ az marhabol fyzossek meg [Kv környv.; NyIrK VI, 187 Cheh István végr.]. *1565:* Mynden Brassay, Lugassy, Awagy Karansebessy, Akar honneth walo, ky halat hoz, vag' chikot ide az Warosra, Egesz harom Nap tartozzanak arwlny Nylwankeppen hordaiokath fel werwe, Es Apronkent el Adny, ha ky penigh ez wdeo alath Zamasson vagy el adna, vagy megh Wenne, tehagh Az halnak el veteleuel bewnheóggiek [Kv; PolgK 6]. *1571:* vegeztek azt eo k. varosswl hogy az Eottuesek Thornyatwl fogwa, Az Smelcher Istvan kerteiglen ... az Appro kerteket megh lassak, es ely Thiztitassak onnath hogy Zabad Iaras legen az varos Mellet, ha kinek kerty lezen keozte, eo k. Byro vram adasson cedulat rola ... hagiak megh hogy eztennapigh ely Bonchiak onnat, ha ky ely Nem Bontya, Bontassak ely onnat az vraim kyk arra valaztatanak, az heltay gaspar kertet Neh bonchak [Kv; TanJk V/3. 38a]. *1593:* Azt tudom Hogi fallw Erdeybeol fogok fel ezt az peres Helliett Ha ki kedig Haznatt akart raytta veny Mind Niomassaba(n) Mjnd vettes kerten kertel veotte Haznat Mynd ez Ideyglen. Ha kedig vallaky Meg hanta es Meg bizonywltattott Meg kelle az kart fyzettny vagj Niomasaban vagy vettes kertben volt [Szu; UszT]. *1608:* ha kinek hamis singit vagy fonttyat talalljak ... az melly marhat velle arult azt az polgar mind elveszy [Kvh; HSzj *sing* al.]. *1700:* Ha ki uj irotvant, vagy szőlő hegyet akar felfogni, a' maga szabadsagaban áll [Dés; Jk 81a]. *1780:* (Az) engedelem ellen, ha kik in excessu hibáznának ... Hflr. 12 poenaba incurrallyanak [Torockó; TLev. 5a]. *1792:* Isten tudja mit mondjak: mert az Isten az idén bőv áldását mutatta mindenb(en), mégis ollyon pénz szűki vagyon, hogy még

illyent nem értem, ha ki akaris valamit venni, mind hitelbe kéri, hogy abbol keresse ki az árrát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

5. némelyik; cutare; manch(er/e/es) | egyik; unul, una; der/die/das eine. *1572:* Orsolia Peter Papne azt vallia ... lattha, hogi az zenwcharol hajtottak Elch ez Caspart egi Mezitelen zablia volt kezebe, Az kyk haytiak volt egyk Az kerekesne fia az teoby Haydw legeniek voltak kinel ceger Nemellyeknel dorong volt [Kv; TJk III/3. 24–6]. *1574:* Margit Broz Swllerne, Angalit Varga Martonne, Anna Varga Symonne Azt vallyak hogi ketteyt vicey Antalne tanytotta volt rea ... hogi Beteges germeket kyn az Ebagia New betegseg vagion, Az eb keolyeknek feiet Meg feozek, Es azban feressek, Eok az zerent chelekettek, kylenczer eginap fereztettek, Nemellyik az vtan az Zamosba eotette ... ky penig chiak vduaran ely eontotte [Kv; i.h. 370]. *1662:* Az mi hadunknak másik szárnya ... a Szamoson általveretteték ... ki-ki csak vissza, ki Várad felé mendegél vala [SKr 553–4]. *1752:* az Toplitzai[a] hegyeken vagtuk a fenyőfakot kit tutalyn(a)k létznek, és tönknek [Told. 37/44. — [a]MT]. *1800:* el vitték ... embereit Zagor[a] felé hajoknál fogva kit fülül fogván a Szászok [O.solymos KK; Ks 67. 47. 27. — [a]KK].

6. Páros haszn-ban; repetat, spus de două ori; paarweise gebraucht: egyik-másik; unul/una şi altul/alta; ein(er/e/es) — ein anderer, eine andere, ein anderes | némelyik; cutare; manch(er/e/es). **A.** Személyre von.; referitor la persoane; in bezug auf Personen. *1558:* Zerethe Anna Bizonsaga ... Thamas djak, Meg eskewen azth walla, hogy lattha az hygedewznchez (!) Sok Latrok ees dyakoth (!) Jarthanak, es hayagatthanak, azt montha hogy ky Attyaffya ki Batthya [Kv; KvLt Diversae I/26]. *1572:* Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogy ... Azon mynd fely Indwltatnak es az ki hozza ter volt[a] veryk vonzak vegre ky zalad az hazbol zabliaiat ky rantya az teoby vtanna ky cegerrel ky keowel kergetyk volt az Monostor kapw fele [Kv; TJk III/3. 24–6. — [a]Gáspárhoz]. *1591:* Jhol iw Z Antal napia, kel nekiek az bitangh, mert ki leaniat hazasittia, ki penigh fiat [Kv; TJk V/1. 61 Zilahi Eottues Mihalne Dorottia Azzon vall.]. *1697:* ha el nem szaladunk vala mind ott ölnek vala meg, egy néhányat közülünk megis sebesitve(n), kit Láncsával kit vas villával [Szamosfva K; Ks 90]. *1732:* A megirt adosságnak interesse Esztendőt által minden forintra edgy napi dolog, ki kaszával, ki sarloval, ki pedig szőlő munkával, a ki mikippen Contrahált praestálni tartozik [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1770:* En Horinkár Gyermán egyedül mint Sellér Kortsomaroltam Bort ... mük Pedig Bort nem árultunk, hanem Pálinkát ki két kupát ki harmat ki Pedig 4 kupát [A.várca Sz; IB]. *1785:* Az Sellérek Taxát fizetnek, ki Tiz, ki öt, ki négy, ki három forintakat egyezések szerént [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 4a].

B. Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere. *1592:* az ket falyka Johnak vagyon 40 Eöreg barom hija azok ki fejer ki zwke (!) voltak [Szu; UszT]. *1656:* Beres ökör az Dobokai uduar haznal uagyo(n) Nro. 16. Tizenkettei szöke Eggyik Röth, harma barnak, Ezek közzül ki gyermekded s ki öregh [Doboka; Mk Inv. 12]. *1687:* az mely 18 lovat masodszor Szigetre[a] hoztak vala, penzen el ne(m) attam 8 benne, hanem kit az Generalne hintocskajaert, kit török aszanyokert, gyermekekert [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról. — [a]Máramarosszigetre]. *1711:* Tudom hogy a' kérdezett marhákb(an) a' kik meg maradtak volt Gjergjob(an) Lázár Ferenc vr(am) öszve gyütteté, és kit konyhájára le ütettett, kit másoknak el adott, kit penig maga számára meg hagyott [Csomafva Cs; WLt Mich. Csata (42) pp vall.]. *1763:* feles szamu sertéseket tartott ugy annyira hogy mind azokot kit szalannának kit bőrös petsenyének meg őlt [Fületelke KK; Ks 18/ LXXXVIII. 5]. *1774:* 'a két nagyobb Harcsa volt öt öt araszos; a többi ki 3 ki 4 ki negyed fel araszos volt [Szentdemeter U; LLt Vall. 138].

C. Tárgyra von.; referitor la obiecte; in bezug auf Gegenstände. *1571:* sok helieken penig falu zabad eleo feoldeket el foglaltak es kijket be kerteltetek kijket kazalni tartnak benne, kijken lowokot tartiják eztendeonkint [SzO II. 325 a székelység foly. az ogy-hez]. *1590:* veottem ... 1235 Tykmonyat kyt felyebb kit alab tt f. 4 d. 92 [Kv; Szám. 4/XXI. 40 Kis István sp kezével]. *1598:* Ezekert az megh nevezet földekert es Szena retert, kiert Lovat kiert penzt, kjert Poszto ruhat attanak hol teöbbet hol keuesebbet [Kadicsfva U; Törzs. Benedekfi János és Christoph vall.]. *1629:* A mikor az az Uarga Mihaly leania megh ieőtt vala, az szekeressel ... monda Nemes Mathene hogi rakiak le valahova az marhat kit hiuba s kit hova [Mv; MvLt 290. 171a]. *1744:* Néhánj darab Désa kibe Som, kibe veres Szölö, kibe aszszu medgy és egyebek hasonlok [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1761:* amely Kormány fák voltanak a Tutajokon mind maga usussára Forditotta, e felet mikor a tutajfakot az alkalom szerént a szekelyek a vizen MVásárhelyig Le szallitottak ö kegyelme mindenikben gantsot talalt, hogy ki hoszszu ki vastag ki vékony volt, és e szerent mindenikből ket ket forintot ell is huzot [Harangláb MT; Ks CII. 20 Jos. Szarka de Kövesd (44) ns vall.].

D. Elvont fogalomra von.; referitor la noţiuni abstracte; in bezug auf abstrakte Begriffe. *1657:* Az pápistaságban az purgatoriumot és ceremóniákat javallotta, zsidóságból az szombatot, kiből egyet, kiből mást, és az millenárius időket hitte [KemÖn. 57]. *1659:* Hírek pedig elég rossz hírek hallatnak, de ki igaz bennek, ki nem [TML I, 341 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

Vö. a *ki-ki* címszóval.

ki *hsz* **I. 1.** spre afară; hinaus, nach außen. *1568:* Demetrius Veres ... fassus est ... Az my seöuen az zamosra vagyon ky, azt en chynaltam oda [Kv; TJk III/1. 169]. *1570:* Zabo Janosne Zydny kezdy, Eregy ki Innet Agh Bestie kwrwa [Kv; TJk III/2. 94 Erzebet Terek Dienesneh vall.]. *1585:* Fekete Andras ... vallia chak azt hallotta(m) ky a' hazbol [Kv; TJk IV/1. 497]. *1630:* lönys akartak ki reajok, de nem sült el az puskajok [Mv; MvLt 290. 216a]. *1680:* Az Udvar ház szegeletinél ... vagjon ki az Udvarra ... egj fél szer kapucska [A.porumbák F; ALt Inv. 8]. *1696:* Kovács János feleségestől fell méne az úton s bé az Pásztorhoz ... s onnan ... ki az Kerteken az Pásztor után [Mikháza MT; Berz. 17 Fasc. XII]. *1699:* vagyon ... edgy kis kapu ki az Szölöbül [Pipe U; LLt]. *1742:* Marti Janos ... az el mult hétenis ki álla az kapun azt kialesa gyövel ki illyen teremtette mit csinálok a' lelkednek [Szemeria Hsz; ApLt 4 Gazda Mihály Apor Péternéhez]. *1843:* egy Szekérröl sok szür posztokat loptak le melyet alig birhattak ki a' Sos vizen haza felé jövetelekkel [Bágyon TA; KLev.].

Szk: ~ *s be. 1605:* Egyebarant valo vigyazasra az nemes vraim vthan ki s be Iarasokra ... legyen ... biro vramnak ... zorgalmatos gonduiselese [Kv; TanJk I/1. 484]. *1629:* Varga Mihaly jart ot az keözkerten s az kapunis kis. be [Mv; MvLt 290. 176a]. *1752:* Vak Ablakokba tsinált festékes Almarium vagyon háram ... a Harmadik ... ki s bé tojo fiokos [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27] ✱ *se ~, se be. 1585:* Biro vra(m) ... Az kolchtartoka⟨t⟩ ereossen megh inche, hogy senkit Eyel hirenelkwl, se ky se be az kapuk és Kis Aytok kolchtartoy Ne ereszenek hwteók Alat [Kv; TanJk I/1. 16].

2. erélyes v. durva kiutasításként; se zice cînd este dat afară cineva de undeva; als energische od. grobe Ausweisung: lódulj/takarodj ki!; afară, ieşi afară!; fort mit dir! pack dich! *1636:* azt monda Istvan Pap uram: ki Lator az Templombul, az Isten hazabol [Mv; MvLt 291. 66b].

Szk: *co ~. 1584:* hallam hogy mongia vala a' leany hwy ky, czo ky [Kv; TJk IV/1. 246–7 Luch Gergelne vall.]. *1636:* monda Jstwan Ura(m) Zabo Ianosnak, ki Lator az Isten házabol, táziczy (!) ki az zekbol, czio ki, Ihi, Ihi ki hitetlen [Mv; MvLt 291. 66b Lit. Zigiarto vall.] ✱ *huj ~ → co ~.*

3. ide/oda ki; (undeva) afară; her/hinaus. *1573:* Ianchy egi germek Tot Andras fia Azt vallia hogi az mely nap az Darochy Maiora meg gywladot Azonnap Ieot volt Be Etelert az darochy zolgaia Tamas hozot volt Repas hwzt ki az Maiorba [Kv; TJk III/3. 190]. *1639:* Ebéd után voltunk ki nyúlászni az tordai mezőkre, de semmit sem találtunk [ETA IV, 56 HGN]. *1843:* Béldi Albert Urnak a Praefectussa ... azt mondotta nékünk, hogy a' Dirmoszka porondján lévő Udvari Helynek régi borázdáját ujra ki akarja borozdoltatatni, mennyünk el ki oda, légyünk jelen a' ki borozdoláson [Bodola Hsz; BLt 12 Ambarus Ferencz (26) szolga ember vall.].

Szk: *ide/oda ~. 1578:* Vala ky vagy odaky wytet enny az myweseknek, vagy penig ithon etelt ad neky penz nelkwl vagy Italt 10 frtal bwntetik meg anelkwl az etelt el wezyk teolle [Kv; TanJk V/3. 167a]. *1696:* (A jb) innét Gyergyobol oda ki a mezőségre buidosot vala a pestis előtt [LLt 10. A]. *1800:* az ide ki valo Instructiojokot ... azokkal valo Procedaltatás végett tőstént külgjem [Széplak KK; Ks 94 Vegyes ir.] ✱ *jer ~. 1686:* hallám hogy hijja vala ki Gáspárt, bajra jer ki ördögh atta lelkű bajra [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII/15].

4. *-ig* ragos hat-val társulva; lîngă un adverb prevăzut cu sufixul *-ig;* zusammen mit einem Adverb mit Endung *-ig:* kifelé a hat. jelzette helyig; spre afară pînă la locul indicat de adverbul respectiv; hinaus bis zur von dem Adverb angegebenen Stelle. *1604:* eleozer az lasz kareigh ki ... mentünk [Abásfva U; EHA]. *1641:* az Utnak az Job kesz feleol valo felit, Cziutak Peterek birtak az Bajk alliaigh ki [Kászonimpérfva; BCs]. *1666:* az kapu Sarkatól fogva egész ki az Ország uttya felé valo kertig egyenessen Lipcsei Györgyne Aszonyo(m) számára valo rész legye(n) [Ne; Incz. III. 5b]. *1694:* Gyulai határt ... ki az ároktol fogva ki a berczigh ... meg mérvén találtatek tizenkét kötél es tizen kilencz öl a kötélnek vala hoszsza hüszonnégy öl [Gyula K; SLt AH. 1]. *1763:* egy darabot ki a' Bérczig a' Benefalvi határhoz occupaltanak [Udvarfva MT; EHA]. *1849:* Szeles Károly ur ugy nyilatkozott, hogy a ki járó földek végei, nem a Kováts Moses ur által alitott viz borozdáig, hanem végig ki a Kováts Mozes ur által el szántott eke útig jártak ki, s abban bütülődtek [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző nyil.].

5. *felé* nu-s szerk-tel társulva; lîngă construcţii formate cu postpoziţie *felé;* zusammen mit einer postpositionalen Konstruktion mit *felé:* vmerre kifelé; undeva spre afară; irgendwohin auswärts. *1621:* Aszoniunk, eö Flge haytatua(n) ket zaz barmot Varad fele ky, azok melle B. V. adata niolcz embert [Kv; Szám. 15b/XI. 252]. *1652:* Vagyon egy lövő lyuk ki a régi vad kert felé [Görgény MT; Törzs]. *1656:* Beczeo Miklosne kapuczkat tartot ... az Beczö Peter hazanal ki az templom fele [Ikafva Hsz; HSzjP Koczis Ferenczne (70) vall.]. *1765:* ez a familia[a] eleitöl fogva hélyt nem tarto volt telelni igen szerették ki ā Szilágy felé menni de Nyaralni mindenkor haza jövén szolgálat mellé állottak [Gyeke K; Ks 5. XI. 10 Bogdán György (55) jb vall. — [a]A Horváth]. *1820:* A Bodza felé ki kitétel a Magyar nyelv értelme szerént fel felé menetelt tészen [Nyén Hsz; Pf].

6. kinn; afară; draußen. *1638:* andoris monda kovacznak hogi ne bancz (így!) Pal kovacz az Batiamat ... s ki ranta az szabliat, azonba(n) ki czapdosak az hazbol, ot ki az pitvarba(n) ozta(n) huztak vonták az Inast az pitvarba(n) [Mv; MvLt 291. 135b]. *1684:* Nem tudom ha volt e Interesre ki penze vagi nem [Torockó; Pk 7]. *1704:* Ugyan ma ki voltunk sétálni az úrfiakkal gyalog, és holmi madarakot is lövöldöztünk [WIN I, 311]. *1772:* ezen elöszer ki járt Oculator Vrakis az én Malmom Silipjét intacte és minden süllyedés nélkül állani tapasztalták [Kük.; JHb LXVII/216].

Szk: *ide ~. 1620 k.:* Ezekben az országokban sem lészen természet szerént eső, hanem ... kétszer vagy háromszor ha eső lészen, arról tudják, hogy ide ki minálunk tél vagyon [BTN[2] 416] ✱ *oda ~. 1597:* B V eo kegme Egez Tanachiual egietemben fogada meg it valo Zabo Giorgieot ky oda ky Múnkalodgiek zelel Varosokon Varakban falúkon túdakozni, az el marat sebes es beteges legienek feleol, kik (!) az kereztes mezej[a] hartzkor el temettek volt (így!) [Kv; Szám. 7/XII. 9. — [a]A mezőkeresztesi csatában Báthori Zsigmond felett a török döntő győzelmet aratott]. *1683:* Győnős Istuánnak fia Győnős Márton, most oda ki Arannyas szekben Szent Mihály falván lakik [Borb. I Joannes Dombi (50) nb de sede siculicali kézdi Possessione Ikafalva vall.].

7. át, keresztül; prin; durch. *1663:* Úgy írja az fejedelemasszony[a], Szeben felé mennek[b] és az fejedelemmel úgy egyeznek, s úgy értem, Várad felé az Kajánon ki [TML II, 567 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Báthori Zsófia. [b]A tatár és a moldvai had]. *1823–1830:* Az öreg doktor szívesen fogadott, leültetett, s a több beszédek között mondja, hogy az ablakon ki az öregapámat látta [FogE 290–1]. *1842:* Benkö János Bándista árrestáns, az Ablakon ki a' Schildvachtot meg szidta [Kvh; HSzjP].

II. Az igei áll. teljes megismétlése helyett nyomósításként is; ca prefix verbal folosit în locul predicatului verbal exprimat printr-un verb cu prefix; statt der Wiederholung des Verbalprädikats mit Verbalpräfix auch als Betonung des Gesagten. *1651:* Ördögh Mihalj Ven Boldisar Jobagia ... fassus est ... azonba ki mene Czeriek Pal, Moses is ki az utan s mi ben maradank [Zoltán Hsz; HSzjP]. *1745:* Görbe Gábor Feleségе szájából hallottam egy alkalmatosggal (!) az Feleségét verte az Udvarán,

azon verése alatt kiáltotta az Felesége Görbe Gábor(na)k hogy ki adlak ki, Görbe Gábor annál inkabb verte a' Feleségét [Szásznyires SzD; Ks Kovács János (50) jb vall.]. *1847:* Ezen vallomásokból határozottan nem világosodik ugyan ki, hogy a vádlott hány versen és mennyi rovatalt parancsolt. De az ki, hogy ... több éveken keresztül új meg új pénzrovatalt tétetni s azt fel is szedetni merészelte, anélkül, hogy erről számadást vagy kimutatást tett volna [VKp 297].

Szk: *egyik lyukba be, a másikból ~. 1815:* Te kedves Öcsém! ... Dombérozol, 's korhelykedel nappal; éjczaka pedig mint az egér egyik jukba bé az másikbol ki, koslacz, járkálsz [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.].

kiabál, kajabál 1. kiáltoz; a striga; schreien. *1710 k.:* felkelék, eljövék előle, amint köszvény miatt az ágyban feküdt s ült; utánam is kiabált[a] [BÖn. 969. — [a]Köv. a kiáltott szöv.]. *1831:* Hallattam a tavaj Nyáran, s láttamis a Fodor Péterné Léányát Sirva borzos hajjal, fővel a piatzan futni, a fersingit hoszan maga Után el nyulva vontzolván, azt kiábálta jaj meg ő Székelly Farkasné [Torda; TVLt Közig. sztlan. Kenderesi Joseffné Kondort Katalin (49) vall.]. *1834:* a Tiszt ... ezt illyen meg részegedett, inkább mondhatni örült állapottal, harmad napig mint a' meg sértetett oroszlány ugy kiabálta, hogy a szomszédtsag még ejtzaka se tudott tölle nyugodni [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap lev.]. *1847:* a falusiak összegyültek s ellentállottak ... s kiabálták, hogy az ők procuratorokat ne fogják el [VKp 251].

2. *torka szakadtában ~* a striga/ţipa în gura mare; aus voller Kehle/vollem Halse schreien. *1636:* szintén egy ollyan dolog volna, mint ha ki az Acháb ŭdejebéli vétkes szokásból állatná, hogy az Istent tisztelőknek, és segitségre hivóknak torkok szakadtáb(an) kellyen kajabálniok, és mezitelen testeiket éles hantsárokkal spékelniek [ÖGr Aj. 8–9].

3. vkit vminek kikiált; a spune ceva despre cineva în gura mare; jn verschreien/schlechtmachen. *1812:* Török István Léánya Ersok minthogy amit beszèlt Török Ferencznére nem bizonyithatta meg büntetődik 3 Rf. Török Ferenczné ugyan Rf. azért hogy nagy Léánynak kiábalta uttza hallatára [Nagykapus K; RAk 14]. *1846:* itten Kakasdon ... Ifj Imre Mihály, T: Dosa Ur Feleségét szemtől szembe Tövisi Sándor Kurvájának kiábálta — Mű azt el nem szenvedhettyűk [Kakasd MT; DE 2].

4. kiáltozva hív/szólít; a striga pe cineva, a chema pe cineva strigînd; jn schreiend rufen. *1831:* a' lopást meg előzőtt estve a' Kádbükkire ki menvén, a' Guját a' Kádbükkin tsak magára találtam, eleget kiábáltam a' Gujást ... ott nem lévén rá nem akadhattam [Dés; DLt 8]. *1841:* egyedül nem birhatván a leroskadt — el törött lábu kantza tsikot ... fel emelni ... gazdámat ... hozzám kiábáltam, hogj jöjjön 's segittsen [Dés; DLt 1541. 4b].

5. *~ja magát* kiáltozik; a striga într-una; (wiederholt) schreien. *1847:* Róza mindegyre kiábálja magát, — ha kérdik hol Titi, azt mondja: hájálik, — vagy bé bé ebéd-je [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

kiabálás kiáltozás; strigăte; Geschrei. *1823–1830:* Ha vagy kis oldalos vagy lejtős utat láttak, akkor kiszállott az hintóból, a vezeték lovára ült, onnan elé kiáltozta a cselédjeit ... s ezeket a gróf lóhátról nagy kiabálással commendírozta ilyenformán: Tartsad, ne ereszd, húzd jobbra, ne hadd balra stb. [FogE 152]. *1831:* a volt Gujas ... mostis annak insistál, hogy ő azon éjtzaka ... a Guja mellett volt, — meg lehet hogy el alutt volt, és a kiabálást azért nem halhatta [Dés; DLt 332. 5].

kiábráz kiábrázol; a reprezenta/reda; darstellen, veranschaulichen. *1662:* Írta azért ezeket Jeremiás Jerusálem városának, a templumnak ... a romlása felől ... fontos szóllásokból álló beszédekkel, igen-igen keservesen megsiratja a közönséges lelki-testi nagy romlást, és azt erősen kiábrázza s felezi [SKr 687].

kiábrázol a reprezenta/reda; darstellen, veranschaulichen. *1662:* Úgymint amelly igazgatást a felséges Isten a teremtésbéli és természetbéli dolgokban is mintegy kiábrázolt és előnkbe rajzolt[a] [SKr 70. — [a]Köv. a példázat].

kiábrázoló ábrázoló; care reprezintă; veranschaulichend, darstellend. *1758:* Ezen oratoriumba accomodaltatott fábol csinoson ki készitetett Oltár, réz fogontyukkal vonogatokkal ... közepin aranyos rámára szent háromság ki ábrázolo szép kép [Déva; Ks 76. IX. 8].

kiabroncsol kikötöz; a lega (de ceva); an/ausbinden. *1789:* A szőllő kőzebszerű (!) álapatba, ki abrontsolva, és kikapálva [Branyicska H; JHb XXXV/65].

kiad 1. kinyújt, kintre odaad; a da (ceva) dinăuntru afară; hinausreichen. *1600:* Tudom hogy Hoggiay Andras, Mako Gyeörgy zolgaiwal reank ieöwe ... lattam hogy egy falka weres poztoth eö magha atta ki az aiton, es fel tetete az lora [UszT 15/201]. *1644:* Kouaczi Peter megh iua egi poharbol az bort, s az pohart ki ada az szolganak [Mv; MvLt 291, 399a]. *1736:* Mondja Naláczi István: hoczcza, édes komám! megissza az bort, az poharat kiadja az maga inasának [MetTr 327]. *1823:* Györfi Iosef a' Sirba bé ereszkedvén kupájával a meg senyvedett koporsot a benne lévő csontokkal együtt kosárba huzván a Sir szellére Sir áso Társainak ki adta [Dés; DLt].

Szk: *ki- s bead. 1823–1830:* a kasszában csak avégre hagyatott pénz, hogy a bankócédulákat váltsák, de ez is bajosan mehetett véghez, mert csak egy helyt volt váltóház, ott is csak az ablakon adták ki s be a pénzt [FogE 257].

2. (megőrzésre kapott dolgot) át/odaad; a preda (un lucru primit spre păstrare) ; (in Verwahrung genommene Sache) übergeben. *1569:* My ketten oda Mentünk es ky kertwk az azzony zawaual az gyapiüt Siweges gergeltül, de w azt a walazt tewe nekunk erre hogy w ky Nem adya Mert az w hazanal Raktak le, es Munkalodot welle, azert Engedyen a Jo azzony egy Mertek gyapiat penzemert es hozzon Merteket es ki adom aztann [Kv; TJk III/2. 164a]. *1573:* Azt vallia ... Eottues Andras, hogi ... Mikor az azzony ky akarna Menny puskar vtan varadda adot volt eoncky aranyat egi pechetes gywreot chinalny, es Jelt adot volt hogi ky az (!) Mwtatia Annak ky adya [Kv; TJk III/3. 173]. *1606:* Lepedeök ki meneteli 5 July Balogdi Farkasra hogi el temettek, atta(m) az szegeniek ladaiabol, egi lepedőt ki [Kv; Szám. 12a/I. 49]. *1621:* Kerekes Pal vra(m) es Radnothi Jstua(n) vra(m)

... mikor az kopiakat es kopia vasakat az Thar hazbol ky attak ... hozattam ... egy eytel bort pro ... d 10 [Kv; i.h. 15b/XI. 290]. *1726:* Nyólcz új kender pányvás kötél, tizenötöt most adta(na)k ki az lovakra [Görgény MT; Born. G. VII. 23]. *1834:* Az 15 véka Tejes Törökbuzát Az Prebenda Sertesek megh hizlalására ki adt(am) [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod Péter tt szám.]. *1847:* onnét semmit el-nem vehettünk mivel csak fenyegetődzett, hogy ha mindjárt halál is történne még sem ád semmit ki a' házából [Kv; ACLev.].

Szk: *kezéből* ~ **a.** kezéből kienged. *1618:* mondám magának az pasának, hogy én az levelet kezemből ki nem adom másnak [BTN˘ 114]. *1756:* azan Leankanak illető köntősső vagon (!) én Nállam én el nem Tagadom ... De hogy én most kezemből ki adgyam ázt nem tselekszem Mivel nem àrra valo most hanem mikor azt az étást el eri Igenis ki àdam [Retteg SzD; Ks 32 XXXVI]. — **b.** kezéből kibocsát. *1651:* Hozak be az Ceh eleiben az Kun Gergely Vra(m) szablyaiat, az melliet Eperiessi Balint vra(m) czinalt volt, de ... az belyeget rea nem vteotte volt az mikor ki atta kezeból [Kv; ÖCJk].

3. (járandóságot/örökséget) vkinek birtokába ad/bocsát; a da în posesiunea cuiva (partea cuvenită/averea moştenită); (Anteil/Erbe) in js Besitz geben/jm zur Verfügung stellen. *1568:* Georgius Jgyarto ... fassus est ... Bator el agyad Jo annyam az zőlőth, Czyak ad ki belole az my mynketh Illeth [Kv; TJk III/1. 172]. *1570:* Chelegeo peter, Azont vallya ... Ezt hallotta hogy Benedek Emlegette hogy megh gondom volna Antal Batyamal az Attianktwl Marat feleol Mert az enymet megh ky ne(m) atta beleole [Kv; TJk III/2. 138]. *1596:* enneke(m) Nem akarnanak Rezett adny Benne, azertt az en Rezemetth kj kewano(m) osztattnj az weteol az kikvel birtattnj akaria zabad legyen w es welle ... ha pedjgh Jegy Rwha fiszettessel kj akarnak anny, asztes el weze(m) [UszT 11/101]. *1618:* Mi hwttös Diuisorok ... Veres Crestelne Angalit Azzontol valo gyermekeknek Angalit, es Orsiknak az Aniaj harmadgiokat ... ki adnuk [Kv; RDL I. 104]. *1701:* Az kész penzt is tartozik Balasi Boldisár elé adni, mint hogj nagjobb lévén nálla állott, es igaz részét ugj mint felét ki adni[a] [Kissolymos U; BLev. — [a]Id. Balási Boldisár a fia, ifj. Balási Boldisár feleségének]. *1747:* Biro Anna Aszszony oda menvén a Battyaihoz Komjattzegi Miklos és Bako Ferentz Uramekhoz ott kérven hogj adgjak ki az osztozás szerint a mi ő kgknek jutott [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1782:* Mejik jószágból adták ki a leány Negjedet ? [Kackó SzD; Kp II. 7 özv. Ujfalvi Sámuelné A. Sombori Borbára nyil.].

Szk: *kiházasítást* ~. *1701:* az Decretum tartása szerént adgjak ki neki az ki házasittást ugy mint Primipilusok [Kissolymos U; BLev.] ✱ *porciót* ~. *1614:* Miuelhogy Istennek el vegezet Akarattia volt, hogi az fazakas mihaly elseo feleseget az eleok keozzul ky vegie es az melj fiaczkaia attol meg maradot annak az eő portioiat ... ki adna kj mutatna es Inuentariumba Iratna [Kv; RDL I. 95] ✱ *részt* ~. *1560:* Az kys telky reßt megh oßwan harom reßre egyk reßet tartozzanak az főllwl megh mondot haz helhez ky adny [SLt S. 4]. *1568:* Anna Rta Jacobi Mezaros ... fassa e(st), hogy Egy legen volt meg egy Nyerges Jstuaneual, es annakis minde(n) Rezet ky attak vala [Kv; TJk III/1. 215]. *1596:* Az rethnek faiat Demeter Deak birosagaba vagok le Abbúl mindeneknek ki adok reszet [UszT 11/38]. *1777:* Etzken Klárának ... részit attáke ki vagy nem, nem tudom [Albis Hsz; BLev.].

4. bérbe ad; a închiria, a da în chirie; vergeben/pachten. *1584:* Mikor waras merteket, wekaiat, videki embernek ky aggia hogy merienek welle, Attwl ket pinzt wehessen [Kv; PolgK 10]. *1794:* ha az Arendator a' meg határozott időre az árendát tellyességgel nem fizetné, és fizetni nem akarná, ... légyen Jussa az Ecclesiának ... új Licitatio mellett a' fenn irt Telket másnak ki adni [Kv; SRE 309]. *1817:* azon házat ... a' Patak marton, aztat talám jois volna valakinek ki adni mert mint hogy puszta szüntelen romlik [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1839:* Deesi Samuelne Malatoi Telket es Hazat adtak ki ... Alkudtam pedig meg annak Taxaja iránt magának és Felesegenek Kis Susananak alkalma szerint ... negyven Valto Rfkban [Dés; Törzs. Dési taxálisták 14].

Szk: *árendába/árendára* ~. *1797:* Vagyan Csombordan edgy Hídas is melly edgy esztendőben vala ki adva 170 forint arendáb(an) ... Csombordon Hajo vagyon edgy ez tsak edgyszer volt Arendaban kiadva 170 forintokba [Csombord AF; CU III/2. 16–7]. *1801:* Ezen Stina helyet a Mlgos Udvar Esztendőnként a Berszányoknak ki szokta adni arendára [A.üvegcsür Hsz; HG]. *1851:* a' Veresegyházi Joszágunkat el határasztuk hogy job lesz árendába ki adni [Mv; DobLev. V/1312 Dobolyi Klára Dobolyi Bálinthoz] ✱ *cimborába* ~. *1777:* Tudom hogy az utrizált elszökött Jobbágyok magok szánto Földeiket ezelőtt valo esztendökben Senkinek ki nem adták Czimborában, vagy Feliben, mivel magok elégségesek voltak azoknak meg miuelésekre [Sajóudvarhely SzD; Ks] ✱ *dézmában/dézmára* ~. *1774:* az Allodialis Földeket ... mind égy 10. Esztendőtől fogva Nékem Inspectiom alá adta még Balla Uram Praefectus lévén, hogy Dézmában ki adgyam, s azokrol valo Dézmát minden Esztendőben Administrállyam az Motsi Tisztartonak [Szamosfva K; KS Conscr. 202 Th. Finta (66) jb provisor vall.]. *1806:* szánto fölgyeiket ... vagy Dézmara ki adgyák, vagy Usorásokkal meg miveltetik [Mezőcsán TA; CsS] ✱ *felébe* ~. *1752:* A Mlgs Cancellarius Ur eo Exaja(na)k minden rettyei felett valo kedves rettye vagyon égy Kása rět nevű ezt eo Kglme maga jobbagyi(na)k felib(en) kiadni parancsollja [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.] ✱ *haszonbérbe* ~. *1850:* az réánk és részesseinkre nező fekvö Javakon is némü terhek lévén ... jonak láttuk mi ... részes successorok ... egy évi időre a ... Bartok Adámrol réánk szállott Nagy Enyedi Belsö és külsö fekvö Jokat egy évi haszonbérbe ki adni [Ne; DobLev. V/1298] ✱ *szolgálatra* ~. *1842:* azon Telkemet és Házomat ... adtam ki szolgálatra az előre edgymas között meg tett alkalom szerint a' következendő Irás mellett [Dés; Törzs. Dési taxálisták 15] ✱ *taksára* ~. *1835:* Hazamat ... adtam ki Sz György napig Taxara Csala Mihallynenak Piatzon arulo Mariskonak 10 ~ Tiz Valto Rforintokert [Dés; i.h. ua. 51].

5. (összeget) kifizet; a plăti în întregime (o sumă); auszahlen. *1596:* tiz nyalab vezzet vitettünk egi feldy zekeressel ky attunk f — d 8 [Kv; Szám. 7/II. 37]. *1661:* Nemzetes Váradi Balogh Lászlone Aszonyom ... Az Iskolabeli Deákok számokra hagya kész pénzt fl 100 ... annak esztendönként valo interesse ... fl 10 Mely tiz forintot adgya ki az akkori Városnak beczü⟨letes⟩ Birája.

az szent egy ház fiak kezekbe [Mv; MbK]. *1713:* Cserei János Vra(m) magát arra obligálá ... ebbül a nyolcz forintbul az Feleségemet Cserei Ersebethet az mi illeti ki adgya [Kv; DobLev. I/84]. *1809:* Hogy ... az fen irt 500 azaz ötszáz Rforintokat ... Zudor István Ur ki számlálta és effective ki adta, arrol hitem szerint bizonyságot tészek [Mezősályi TA; i.h. IV/925 Szabo Sámuel ref. pap nyil.]. *1846:* ezen feneb meg irt 2000 Rf Conventios pénzt ... kedves Léányom Katona Klári agya ki, ezen feneb meg irt Légatárjusaimnak kezében [Kv; Végr.].

6. megad/fizet; a plăti/achita; zurück/bezahlen. *1597:* Ez dologba(n) ezt tudo(m) hogy Az ado az Damokos Thamas neúere v⟨ala⟩ mostis arra uagio(n) az Rauas, egikor Damokos Thamasnak egy Iobbagia Zekel Leörinch el zeökęk az Damokos Thamas feo⟨l⟩dereól, Az Adaiath ne(m) vola ki adnj (így!) [UszT 12/13]. *1659:* az hatalmas Jstenert Nag(to)k, s, Kegyelmetek visellyen gondot, valami uton, modon teolcze ki bar czak az nyolczvan ezer Tallerra, mely az Adó ... az kinek penze vagyon adgya ki, most az ideje [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1774:* Nékem pedig qua kántornak ... égy Esztendőre 5 Véka Tőrök Buzátis applacidáltanak volt az Uraságok de a Tisztek égy Szer sem adták ki [Mocs K; KS. Jos. Osváth de Zetelaka (31) rk kántor vall.]. *1831:* Szolgálatombol hátra maradott béremet ... kértém ki adni [Dés; DLt 439]. *1868:* ha belé nem egyeznek a' falusiak az erdő osztályba, legalább azt meg kell kívánni, hogy a' mi fa illetőségünköt egyszerre adják ki [Szu; Pf Gálffy Sándor lev.].

7. megad/térít; a plăti/achita (o datorie); ersetzen/statten, (rück)vergüten. *1570:* Veseleny Myklos zalagos haza feleol varoswl eo kegek Igh vegezet, hogy az Varas zamara kezhez vegyek Az Hazat, kyalchyak fely es aggyak ely, Es az arrabol Veseleny Myklos penzet aggyak ky [Kv; TanJk V/3. 4a]. *1573:* Borbara Eotthues Antalne azt vallya hogy Igen Regwel leot volt oda kalachsitēne Mely Nap meg holt Zitane ... Es Tyltotta Biro pechetewel Mind kylseo Belseo Marhaiat myglen az Eowe meg leszen, Beteg agiabanis Meg Elwen Zitane Emlekezet rola hogi senky Neh Nywllion az eo Marhaiahoz halala vtan, hanem Eleosser ky aggyak az kalachsiteone Adossagat [Kv; TJk III/3. 240]. *1732:* A meg irt utolszori három rendbeli adosságot, az Vr Tholdalagi Mihály Vr(am) adta ki [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51].

8. (el)költ, vmire fordít; a cheltui pentru ceva; für etw. ausgeben/aufwenden. *1629:* enis attam volt Wistaban mez feieben penzt ki negyedfel forintig együcis mashovais [Kv; TJk VII/3. 107]. *1695:* a miket ... a' Malombeli proventusokbul kezéből ki ád a' Malom-Biro, a' dolognak mivoltához képest, vagy testimonialissa vagy penig quietantiaja legyen számadásra [Kv; SRE 42]. *1751:* feles pénzt adot ki imideis amodais [Gyeke K; Ks Vall. 8]. *1823–1830:* Károly úrfi ... ha valamije volt, abból senkinek semmit sem adott, pénzét pedig úgy kimélte, hogy csak egy krajcárját is félve adta ki [FogE 134].

9. (kamatra/uzsorára) ad, kölcsönöz, kölcsön ad; a împrumuta, a da ca împrumut (cu dobîndă); (auf Zinsen/Wucher) geben, borgen. *1684:* En nem tudom adtae ki penzet neme mert oda igie(n) jaros nem voltam [Torockó; Pk 7]. *1700:* Usora. Van ki adva itt Pokaban fl: hung: Nro 75 melyekre a Falu tartozik 75 embert adni a szőlő munkára [Póka MT; Ks 9. XXXVIII]. *1722:* ki adta(m) kevés pénzetskémet dolog feiben [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1764:* a specificált Summát az Mlgs Gróff Aszszony oly szándékkall atta-ki hogy annak legalis interesséért örökösön bizonyos számu sz-misék esztendőnként mondattassanak ell az emlitett[a] Tiszt. Conventbeli Paterektől [Kv; Ks 92. — [a]Franciscanus]. *1781:* Redei Pal Ur Őzvegye Boros Borbára Aszszony adott volt ki 50 ~ őtven Magyar forintakot olly véggel, hogy bor interesezésre adja ki az Eccla, és ennek Interesséből ... az Erdő Sz Győrgyi[a] Ref. Templomnak Székeit ujra készitsék a Fundus pedig maradjon meg haszon hajtasra a' Templom renovatiojara [MMatr. 486 özv. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil. — [a]MT]. *1840:* Nékie másoknál mennyi pénze vagyon ki adva ? [Várhegy MT; TLt Közig. ir. 1042].

Szk: *interesre ~. 1702 k.:* a' Summát Nevelvén, és az Eccla jövendőben interesre ki adván, a' Mester fizetését könnyebben expléálhassák [Abrudbánya; Born. XXXIX. 6 Sebesi Beniámin kurátor kezével]. *1710:* más Falukbannis hallottam hogy volt Interesre kiadva pénze [Ne; DobLev. I/65] ∗ *kamatra ~. 1854:* minden fölkelhető portékáimon kivül, levén még olyan pénzem is ... kamatra kiadva, melyet ... takarékosságom által magam gyüjtögettem 's szereztem [Kv; Végr.] ∗ *kontraktus mellett ~. 1822:* Contrakus (!) mellett adatt ki 168. Magyar F(orin)tat [Mezőbergenye MT; MRLt. — Tomai László kijegyzése] ∗ *kölcsön ~. 1697:* liszt buza nem volt mert ki adtam az jobbágyok(na)k kölcsön, mivel ehel vesztek volna el szeginyek vagy el bujdostak volna ha nem tápláltam volna [Szilágycseh; BK. Kőmüves Gergely Bethlen Gergelyhez]. *1706:* Vagyon buza ki adva kölcsön Bélafalvan Cub 5 Osdolán ... Cub 8 ... interesse ket napi dolog [Törzs. Rákóczi inv.].

10. eladásra kihelyez; a da spre vînzare; zum Verkauf aussetzen. *1676/1681:* Falukrais adnak minden Satoros Innepekb(en) bort ki; ollyakat adgyo(n) penig, hogi se én ne vallyak kárt, se a szegénység [Vh; VhU 658]. *1696:* A melly Arany Lánczot Kovács István Ur edes Annya ... Szőcs Davidnak kereskedesre ki adott ... Kovács István Ur(am) tartozzek Divisiora bocsattani [Mv; MbK 80. 5]. *1752:* van hariska cub. 7. metr. 3. melly ki van adva bizonyos embereknél kőble hét hét sustákba [Illyefva Hsz; SVJk]. *1791:* a Buk alatt lévo falukra 5 vagy 6 hordo bort ki adtam volna jo helyekre a vajdák árulhatnának legalább 20 husz veder bort tsak hogy fejjebb öt poltránál ott nem lehet árulni, mert a más uraságok ugy árultatyák én ugyan Inon[a] és Ködön[b] három garasan árultatom [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. — [a–b]Két szomszédos település].

11. visszaad/enged; a da înapoi, a restitui; zurückgeben/lassen. *1588:* Balas kowachnak egy pohara zalagba p(ro) f. 8 ... Waros wegezese zerent ky Attak zam wewo vraim Balash kowachnak az Pohart [Kv; Szám. 4/II. 21]. *1589:* wzette Be ... Az En fiatfalwy Jobagimnak zaz harmincz Eot disznayt ... Teorwenyre kezesre kerette(m) az diznokat, ky ne(m) atta, hanem Eggiket Birtala(n) Jakabet ky wttete keozwlleok, Es az feoleot az teobbin Egy forintot veot [UszT]. *1625:* Koncz Istvan ... elvitte az biro marhaiatt, ki nem atta egj hetigis [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1650:* Gavay Peter Ura(m) ... Sar közj Janos Uramnakis dulatta volt megh, egj nemely kaczkay Belseö Szolnak varmegjeben lako Jobbagitt

... talaltatta megh Nemzetes Gavay Peter Uramat leuele altal ... hogj ... Sz: Gal Napigh adna kj Jobbaginak az el dult es el hajtatt marhakat [Gyulatelke K; Ks 41. B. 20]. *1701:* Az Contractusban fel tőtt két jobbágyot a mi nézi, én bizony jó szível vissza bocsátom s ki adom, ha el akarnak menni, ha penig akarattyok nélkül adom oda, tudgya kgd mely hajlandó az a jószág az el szökésre [Ks 96 gr. Mikes Mihály Gyerőfi Borbárához]. *1742:* Runkan Gábor Disznojat ... az Majorság gabonábol hajtották bé, az utan ki sem atták ott öttek megis [Bányabükk TA; JHb XIII/16].

12. (munkáltatásra) kioszt; a distribui (spre/pentru prelucrare); (zur Arbeit/Betätigung) austeilen. *1595:* Lakatos Tamas czjnalgatot az Varos Szakalosin, mikoron Biro W. kj atta volt in Iulio: 1 Gemet Tisztitot veszestöl és annak plehet, és 1. sůta szeget ... d 35 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 313 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1647:* Saknak valo Giapjura gombolyekokban attanak ki szöni ... Gombolyagot Nro 62 [Marosillye H; VLt 55/5415]. *1770:* Hogy az Csűrős kert kőrűl valo Sáncz anális hamaráb meg asodnek a patak mellet valo kövér földet ki attam a falubeliek(ne)k hogy bé vessék dinnyével [Lekence BN; Ks 47. 6. 29 Simon Pál tt lev.]. *1788:* A Bontzidai Udvarbiro egy Asztag Árpát ki ád Csépleni [Solymos K; BfN].

Szk: *(mester)remeket ~. 1652:* Attak ki Cehúl eo Kglk Gebel Kadar Georgynek az Mester Remeket [Kv; ÖCJk]. *1770:* Solemnis gyűlese léven blts Chéhünk(ne)k Proba szedés alkalmatosságával az mikoronis fel álván Eötves János ur(am) ... Iffiu Eöves (!) János Deák képiben hogy az blts Ché adná ki ezen Iffiunak az remeket ... ki atta ... az remeket ... égy arany gjűrűt szines kőre egj hellymes pecsétet [Kv; i.h.].

13. (állatot tartásra) kihelyez; a da/repartiza (un animal pentru creştere); (Tier zur Betreuung) anderswo unterbringen. *1780 u.:* karátson tájban Hámarainkat a' hideg meg fagyalván a lovainkat teleltetni szerte széllyel az országban ki adgyuk es egész Martiusig oda vadnak, mig Tavaszra kelve Hamoraink meg indulhatnak [Torockó; TLev. 14/2]. *1808:* Egy kanczámot épen kiadtam a' pásztorok eleibe, és nékem betegen hozták haza, eleget orvosoltam, de tsak ugyan megdőglött [F.rákos U; Falujk 35 Sebe János pap-not. kezével].

14. ki/szétoszt; a împărţi/distribui; aus/verteilen. *1566:* hywanak Mynket Ez wytezleo ferfyak[a] ... gereomonostorara[b] Az Eo Jozagoknak Meg oztassara, My azert Jde Jeowen az Jozagot Meg oztok keozeotteok kynek kynek Mynd Jgazan ... Rezet ky Adwan czedulayawal Egyembe [KP. — [a]Köv. a fels. [b]K]. *1606:* Ez Eztendeöben ... szegeniek zamara ualo Erdeö le uagonak, kert fonoknak, haz tapaztoknak, Giwmeölczj kert eörzönek, szeöleö Paztorok(na)k, Szeöleö zedöknek kenieret attam ki, melliek Regestumomban fel uadnak Jrua [Kv; Szám. 12a/I, 15]. *1677:* (A Mikola-jobbágyok) kűlön Szanto földeket Széna Réteket ne(m) birtak, hanem az faluval edgyűtt aták ki nyil szerént, azon részen valo jobbagyok(na)k [Mezővelkér TA; JHbK XXIV/23]. *1736:* ki adott egy hordo bort az embereknek hogj meg iván az bort inkább indicalhassa öket azon gonosságnak vegb(en) vitelére [H; BK vk]. *1749:* Apahidi Dezma Buzat Gel: 51 El cziepeltetuen czieplő reszt es Ebed vekat ki adua(n), percipialtunk ... Cub 6 Met. 7 [Kv; Szám. 26/VI. 470]. *1802:* Buza, Tőrökbu (!), és hüvejkes (!) veteményeket kinek kinek ... ki mérvén ki adtuk [Szászerked K; LLt 60/1681].

Szk: *alafát ~* járandóság/zsoldot kioszt. *1653:* (A török portán) ... mikor a mindennapi alafát kiadták ... nem adták az alafát kezünkbe, hanem papirosba takarva csak felénk elhajtották [ETA I, 101 NSz] ✱ *nyilat ~. 1578:* az vitalius bernald eoreoksegere az njlat ki Attak Az volt es Az falw el oztotta ozta(n) [Amadéfva Cs; Eszt-Mk]. *1650:* Bizonitha az falu hogi az A. haza utan ki vagion adua az nyl [UszT 1a]. *1779:* A Csonkásban volt egy nyil ezt a több Emberek ki nem atták oda veszet [Mezőbánd MT; MbK X. 54].

15. kimér; a cîntări scoţînd dintr-o cantitate mai mare; aus/abmessen. *1573:* senky egy cheger ky tetele alat ket Bort ky adny Ne Merezkediek egyket az Masik vtan, hanem hogi egyk ky fogy chegeret Be vegie, Es az Masiknak Mas Nap tegie ky chegeret [Kv; TanJk V/3. 86a]. *1583:* Ha ky penigh boranak ky mereset zolgaiara, Vagy haza nepere bizza, vagy eó maga akaria ky Adny, tehagh ne(m) tartozik az meg merethny fwzerrel boratt vagi penigh meg pecheteltetny, hanem Zabadon ky męrethety Valamikor akaria [Kv; PolgK 2–3]. *1593:* latiae ked Porkolab vram Meny bortt adnak kilencz penzen ... mo(n)da porkolab Im lato(m). vgy kwlde ell engemett hogy az zolgaiawal ell menniek s ă bor cziapiatt el messwk s megh haggiwk hogy teorwenigh ki ne adgianak benne [UszT]. *1692:* mivel eddig is sok egyenetlenség volt a' két véka miatt, ez utánn edgy véka legyen, a' mellyel Qvartás Uramék bé vészik ugyan azzal adgyák ki Salarista Uraimék buzabéli fizetesét [Kv; SRE 3]. *1726:* Koncz panaszolkodik hogj az korcsmáros semmiképpen nem akarja ki adni az Somlyon lévő bort ... azt mondotta, hogj ha nyárasba vonnyákis, ki nem korcsomárollya [Szentgyörgy Cs; ApLt I Apor Péter feleségéhez]. *1742:* ahoz, a kinek actu korcsomán bora vagyon, az udvarbirot, vagy mást valakit el szoktanak küldeni és az által motificáltattyák hogy az bora el kelése után addig más bort ne tégjen, vagj ne tétessen ki, mig maga is vagy edgy hordo borát ki nem adná [Pálos NK; Ks 10. XL. 19].

16. elárul, felfed; a trăda; verraten, aufdecken. *1680:* az Torturával ne bántassék[a], ha Complicessit szép szerént ki adgya Ha pedig Contumaciter nem tselekedne Torturasztassek megh [Dob.; RLt I. — [a]A tolvaj]. *1692:* En Homorod Szent Mártoni Biro Samuel ... az Erdélyi Guberniu(m) mellé literaru(m) et Archivari Conservátorra (!) rendeltetvén, Esküszöm az egj igaz Istenre, hogy ... Semminémü titkokot, sem Adománjért, sem igiretért ... sem szoval, sem irásban ki ne(m) adok, sem semmi képpen ki ne(m) jelentek [Bonchida K; Törzs]. *1695:* Complicis társait mind it mind masut ... adgya ki [Dés; Jk]. *1783:* Demetsnétől azt is hallottam beszélleni, hogy ő egykor nappal bé menvén az Aszszony ő Nsga Házában, ő Nsgát az ágyban Vántza Tisztartóval edgyütt ülni látta, és az Aszszony ő Nsga le sűtvén a fejét, Vántza Tisztartó igy szóllott, Ne szégyenlye Nsgod, nem ád ki bennűnket Demetsné [Perecsen Sz; IB]. *1793:* az cő Nagysága titkát ki nem adom [Drassó AF; TSb 24].

Szk: *~ vkin. 1661:* Apor Lázáron kiadtak. Egy hétig lappangott az újhelyi patereknél [TML II, 20 Veér Mihály Teleki Mihályhoz].

17. feljelent, bevádol; a denunţa; anzeigen/geben. *1568:* az Thorday gwlysen mastan w felsyge el vygezte

hogy az ispanok el Jaryak megh czyrkalyak az nypet ha kyt ky adnak Nekyk nem zabad meg fogniok sem fel akaztany hanem az Wranak aggyak irua (?) az Wrra Bwntesse az artikulusnak Tartassa zerynt [Fog.; Beszt-Lt 57 Casp. Beokeos supremus Consiliarius Regie Maiest(a)t(is) a beszt-i tanácshoz]. *1612:* mikoron falus Biro valek, vala itt az faluban egy Balint Marta nevü Azzion, kinek torueny szerent valo ura nem vala, hanem valakitol megh hasasult volt, mely dolgaiert circalasnak rendin kiadtak vala ennekem azert Balasi Ferencz Uram megh poronciolta vala, hogi meg fogyiam es alla vigiem Szent Demeter(r)e [Kőrispatak U; Pf. — Kelemen Lajos kijegyzése]. *1677:* a Fő Tisztek ... az embereket meg-feleltessék, valakiket ki-adnak nyilván valo és halált érdemlő bűnnel, halállal is büntettessenek, érdemek és az Ország végezési szerint [AC 238]. *1742:* Minden verős kovátsok ... a' magok czimborájokat, ugy mástis akar kit, ha látnak, hallanak eszekb(e) vésznek hogy a Fútatásban való végezésnek Punctumit valamiben általhágná, megh rontaná ... tartozzanak a' Biráknak ki adni [Torockó; TLev. 9/2. 2a]. *1745:* Gőrbe Gábor Felesège szájából hallottam, egy alkalmatos(sá)ggal az Féleségét verte ... azon verése alatt kiáltotta az Felesége ... hogy ki adlak ki [Szásznyíres SzD; Ks]. *1816:* (Az) emberek ... udvarbiro Ttes Illyés Adám ur által meg szolitattak ... hogy ... ha olyan praeváricatorokot erőszakoskodokot tudnak adnák ki azokot név szerint [Déva; Ks 86/4].

Szk: *paráznasággal ~*. *1627:* Contra Borbelj Borbara ellen azt tudo(m) hogi vagion harom Eztendeje hogi ki attak paraznasaggal elis valek az uratol [Nyárádszereda MT; DLt 358].

18. átad/kiszolgáltat vkinek vkit/vmit; a preda cuiva pe cineva/ceva; jm jn/etw. ausliefern. *1573:* Fassio testium St(ep)hani Adam Contra Thoma(m) Zeoch ... Ez Minapiban mykor be haytotta volna[a] vgi Ieot oda Adam Istwan eginehanzor pecetel, es azt Monta hogi biro Akaratya hogi ky aggya Mert Teorwenbe vagion vele Erte, Eoneky Nem volt myt tenny Engedny kellett Byro pechetinek es ky atta neky [Kv; TJk IV/3. 306b. — [a]Zeoch Tamas a perelt barmokat]. *1591 k.:* Mennie(n) el Kd es hia Ide Demie(n) Janost had szolliunk velle ha kj adgia hazatol az Embert [UszT]. *1594:* Buda Janoshosz szalat vala egy Borbely Legyn ky ez Varos zolgayat megh eolte Vala, es mas napp Byro ket polgarth keolde hoszsza es Myngyarast ky ada tulle [Dés; DLt 246]. *1614:* minden varosokban es ereossegekben ... az Nemes Emberek ... be boczatassanak, es zalastis adgianak nekik, es azok az varosbeliek, magokkal egierant oltalmazzak es semmifele ellensegnek ki se adgiak [Ks 87 ogy-i végzés]. *1677:* (Huszt várából) az oda futot Jobbágyokat ki-adni tartozzanak [AC 148]. *1716:* Intra quindena(m) adgya ki az Falu az Latrott, ha ki ne(m) adgya az karosnak hűti utan meg fizett or birsagonnis in flo 16/ elmarad [Szurduk TA; JHb]. *1803:* a Contractussokat maga idejiben a Mlgos B. Urn(a)k ki adgyák, most pedig Eő Nagát Senki se bojgattya az Interessért [Kv; JHb VI/21].

Szk: *kezesen/kezesre/kezességen ~*. *1600:* tizen niolcz diznoiokot ki fogtak az be haitoth diznok keözeöl, mellieket teörwenre keözesre ki ne(m) attak, az vtan az kapita(n) izenetire sem attak ki [UszT 15/71]. *1606:* en ki adom az louat teoruenire kezesen [i.h. 20/160 Valentinus de Szaldobos vall.]. *1656:* Mikoron volnank Szülkereken Belseö Szolnokuarmegieben Nemzetes Katona Palne Keczet Sziluasi Magdalnaszoni Nemes Uduarhazanal ... ada ki kezessegen mi előttűnk egi Totffalui Doboka uarmegiebeli fogsagban leuö Cziko Peter neuü Jobbagiat [RLt O. 5] ∗ *törvényre ~ → kezesen ~*.

19. beszolgáltat; a da/preda dijmă; ein/abliefern, zehnten. *1595:* azt a' feöldet ... megh tizedellyem, merth tizedbe atta ... hittam ki Jamborokot, hogy kj adgiák az hataron hogy el hozhassam a' tizedet [UszT 10/69]. *1605:* Gépesi[a] Péter mikor Zabot vetett volt az feljbe, ky ada az tizedęt [UszT 19/17. — [a]Olv.: Gyepesi]. *1677:* A'mely Nemes ember Fiscalis Joszágban lakván ... ha a' Fiscus Jobbágyi nem akarják mivelni, annak utánna azon Nemes ember szabadossan birhassa, a' dézmát a' Fiscusnak ki-adván belőle [AC 219]. *1730:* Nemet Andras Instantiajara az Tktes Ne(m)es Deesi Universitas az Ser főzést meg engedte volt bizonyos Conditiok alatt ... Imo hogj mindenkori főzendő Seribűl az Ne(m)es városnak az Tizedet ki adgya [Dés; Jk 392b]. *1761:* A Rendes dezmátis mind Gabanájokból ... Ki szokták az Udvarnak adni [Szászvessződ NK; JHb LXVIII/1. — Tomai László kijegyzése]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak ... mind az mai napig az Vasbol valo Dezmat kiadták és adgyák [Torockó; TLev. 4/13. 27]. *1802:* (A mustot) a Dézma Székhez vitetvén s a Dézmát kiadván Hordoimat haza vitettem [Déva; Ks 108 Vegyes ir.].

20. kibocsát, forgalomba hoz; a emite; in Umlauf bringen. *1619:* 25 die Novembris változék meg az pénz dolga itt Konstantinápolyban, és az előtt való oszporát mind elveszték, hanem újat adának ki az sahin helyébe; tízoszporást adának, azmelyet neveznének mindjárt ozmaninnak, azaz ozmán nemzet pénze, minthogy az sahin nevű perzsiai nevü volt [BTN[2] 376].

21. kijelöl; a indica; bestimmen. *1588:* Aggyon zolga byrott es hyteös nemes Embertt kegtek ky Az bizonsagnak be wetelere [Somlyó Sz; WLt]. *1713:* az Ur Biro Samuel Vram nem erkezhetvén ki jűni az foldők percipialasára; küldé el műnket, hogy nékünk mutotná és adná ki Mihálcz Uram ... eő kglme e szerent mutota ki ... harom daraboeskát [DobLev. I/83]. *1801:* Az egész M.N.Sombori Határban azok az Földek, mellyeket ugy adtak ki mint Communekot, fell mérettetvén találtattak mind őszveségel 3186 Hold földeknek [M.nagyzsombor K; Somb. I].

22. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *nyom ~ni* nyomot átadni; a indica urma/urmele (animalului dispărut) pentru continuarea urmăririi; die Spur (der Verfolgung) jm übergeben. *1625:* Eokrokot loptak el s az mattisfalúiak ki hoztak az eo hatarokbol az niomot. Engemis kulde el az biro ... az niom kj adni az niomra menenk az hol most az halom vagion [Derzs U; UszT 157b] ∗ *nyomot ~* nyomot átad; a indica urma pentru continuarea urmăririi; die Spur übergeben. *1606:* arra Jnte hogy ... a falus biro, es pölgar, agyak ky az niomot mert tartoznak uele az falu [i.h. 20/103]. *1676:* Nyomot se be nem vesznek, sem ki nem adnak; szabados menetelt engednek az károsnak, segitik is keresésében [Gyalu K; MNy X, 370]. *1727:* Nyomot tartoz(na)k fel venni és ki adni; de ha ki nem adhatnak onussal nem tartoznak, mivél Gyaluval öszve folyo határok vagyon [Hidegszamos K; GyU 332].

A nyomkövetés rendjén a károsult faluhatárról faluhatárra vitte, s egyik falu a másiknak adta át a nyomot; ahol a nyomkövetés megrekedt, a károsult ott keresheté eltűnt jószágát, s ha a tettest nem találta meg, annak a falunak kellett megfizetnie a kárt, ahol a nyomkövetés megrekedt.

23. (el/meg)mond, bejelent; a face cunoscut, a comunica/spune; ankündigen/zeigen. *1606:* A falú[a] atta uolt Geórgi Peternek es Boldisar Balintnak az Veres Marto(n) nylat, hogi zantiak volt, Veres Marton megh czówallia s az vtan az Circalo vrai(m)nak ki adgia, s my vegezeok el az tiztel Zent kiralyo(n) [UszT 20/80. — [a]Ülke U]. *1737:* kerem azért nagj alázatoson Nats(ág)odot s kenszerittem is Fő Tiszti authoritassára hogy méltoztassék porontsolni Székely Elek Vr(amna)k, hogj minden nemű panaszit ellenem valamellyek vadnak adgja ki Nats(ag)odnak [Szentiván Hsz; ApLt 4 Henter János Apor Péterhez]. *1744:* Vagyon Esztendeje hogy Miklos várán fel kiáltott à Kösség, hogy Tiszt vraimék adgyák ki à Summát, s mi Adozo rendekül facultásra fel vettyük [Barót Hsz; INyR 50].

24. vmit hivatalosan közöl/elrendel; a comunica ceva oficial, a ordona; etw. amtlich mitteilen/verordnen. **Szk:** *artikulust* ~. *1571:* chyaky wram ky adá az articulusokath [BesztLt 42 Paulus Banfi Lossonchy mogyoro a beszt-i tanácsnak] ✱ *diszpozíciót* ~. *1708:* Az Sarkanyiak már ... szot sem akarnak fogadni ... kemeny parancsolat mellett ki adtam kgd dispo(siti)ojat ... de soha meg eddig nem effectualtathatta(m) vellek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] ✱ *interdiktumot* ~. *1621:* Biro Vram eő kglme Tanaczjaval eggiwt vghian Jrasban kj adua(n) mindeneknek Interdictümot vgj vigjazzon minden Ember haza taja(n) hogj valamelj ember miat ... twz tamad, ne(m) egiebbel hane(m) fejewel erje megh [Kv; TanJk II/1. 318] ✱ *komissziót* ~. *1791:* A' Tajgások és Molnárok Instantziajokra ... a' Tanáts Commisiot ad ki hogy egy kenyér Sütőné-is öt vékás sáknál nagyobbat ne tartson, vagy öt véka buzánál a' Sákba ne' töltsön többet mert nem lésznek kötelesek ... emelgetni [Kv; TanJk 77] ✱ *ordert* ~. *1710:* Azért mindjárt ordert adván ki, az egész német-magyar tábor megindula [CsH 222]. *1724:* az marha dógi iránt ... azt irja az Generalis, hogy ha megis szot az emberek nem fogadnak, ki atta már az ordert az militianak, hogy az embereket addig verjek, az mig el unyak [Nyújtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez] ✱ *ordinanciát* ~. *1664:* ő fölsége penig az ordinantiát kiadta az tisztviselőknek Zrinyi uram kivánsága szerint, hogy mindjárt harczot álljanak, valahol ellenséget találnak [TML III, 182 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz] ✱ *parancsolatot/parancsot/parancsul* ~. *1763:* itten ollyan parantsalatott adtanak ki hogj minden ember fejszével készen légyen s mikor a Harangot félre verik itt teremjen három Forint bírság alatt [Szecsel Szb; JHb]. *1847:* a népnek azt a parancsot adta ki, hogy ha vagy egy erdőgornyik valakitől zálogot akarna venni, azt üssék főbe azonnal [VKp 187]. *1849:* Ezen parantsolatot pedig az arendás adta ki [Hejjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.]. *1853:* A tegnapi napon ... a cs ki Járási Hivatalhoz bé szolittattunk vala az hol a több ki adások között leg szorosabb parancsul azt adá ki az Elnök Ur, hogy az állam költsönt égy 3 nap alatt (igy!) ha bé nem fizettyük katonai executio száll ki [Pállfva U; Pf Illyés Péter főbíró Pállfi Lajoshoz] ✱ *rendelést* ~. *1847:* Varga Katalin rendelést adott ki az emberekhez, hogy valamelyik ispánsági gornyik szolgálatra merné hajtani az embereket, üssék főbe botjakkal [VKp 187] ✱ *törvényt/törvényül* ~. *1618:* az teoruini hazban, Eleö alla Kortomaz Georgi es ezkepe(n) szola, io uraim Kegtek adgia fel az hitet, az mikepen, kegtek az teoruint ki atta en kez uagiok az hitre [Szentiván MT; RDL I. 12]. *1795:* meltoztattak vala Ngtok ... Törvényül ki-adni, hogy ... egy Verőss Kovács Gazdais soha in perpetuum maga Művelő Kovattsanak és Segittöjének a' mivelés idején ételt, vagy p(edi)g a' hellyett discretiot adni ne tartozzek [Torockó; TLev. 9/29].

25. (hivatalos iratot) kiállít; a întocmi/redacta (un act oficial); (aus)fertigen/stellen (hivatalos iratot) kibocsát; a emite (un act oficial); erlassen. *1561:* wk regi wdoktolen fogua neminemw leuelek zerent mellyeket ǫ nekik az my meg holt eleink polgari(n)k ki attanak uuolt magoknak ualo cehet tartottanak uuolna [Kv; ÖCArt.]. *1578:* a' ket ado zedeo vraim kewannyak az warastul, hogy a' Minemo instructiot es hatalmot az waras adot volna az Ado zedeo vraimnak azt pechyet alat adnak ky nekik [Kv; TanJk V/3. 163a]. *1615:* Hoza mî nekünk az Nómós es vitezleó Beldi Kelemón Vram harom szeki Kapitan, Vrunk eó Nga uallato parancziolatt(i)at kiben parancziollia eó Nga; hogy az mely bizonysagokat mi elónkben hiua az uagy hiuatna eó keglme, azoknak hüt szerent ualo uallasokat be uennóiók es irua peczietvnk alat ki adnoiok [BLt 3 Ioannes Lazar de Z.Tamas. Franciscus Gal de Csik Z.Giorgy ns vall.]. *1639:* Melj abbeli ammonitionkot es certificationkot es euocationknak rendit kegms urunk mies Ngod(na)k Fide n(ost)ra mediante rescriballunk peczetunk alatt kies attunk (igy!) [Kozmás Cs; BLt 3]. *1748:* protestatiomat ... Notarius Vr(am) ... fel olvassa es immatriculalya es onnan nekem autentice adgya ki [Torda; TJkT II. 24]. *1780:* Méltoztatatt Natságad és az Mlgs Familia Városunkban egyebek közt a' verös Kovátság rendirölis szép rendben vett Constitutiokat confirmalva kiadni [Torockó; TLev. 9/16].

Szk: *passzust* ~. *1705:* az első classisban levő férendek ... és a több követek a kolozsváriakkal együtt, ha a passust kiadják, kisíró nélkül is csak elmenjenek [WIN I. 425] ✱ *szentenciát* ~. *1677:* a' Magyar Országi Causakban semmiképpen a' per non venit Sententiákat inclusive tized napig ki ne adgyák; hanem tizenedgyedik napon [AC 185] ✱ *transzmissziót* ~. *1763:* Monos Tamás, gubernialis secretarius ... azért, hogy valami transmissiót a szebeni szászoknak ki nem adott 300 forint alól, suspendáltatott volt is ab officio Bukkow[a] által [RettE 150–1. — [a]Az erdélyi fókormányszék elnöke] ✱ *utrumot* ~ vallató kérdéseket állít ki. *1628:* az Suplicatioban mint panaszolkodot Kegielmeteknek, hogy vtrumot adtunk mi ki, megh Emlekezwnk arrol, hogy adtunk, de akkori Biro vram, es Kiraly Biro vram Egi nehanzor kwldeöt ream[a], hogy az kert dolga mint forgot ott, Adgiunk vtrumot rolla, Azert kelletett vtrumot adnunk, Es az Minnen keoztwnk ualo Diuisor Attiankfyait vallattattak megh az varas teöruinie szerent, Es Jgy nem az mi szemiliwnkre valattattuk megh, vgi mint hogy az oszto Birak eleot lenne Teöruinie hane(m) az Biro es Tanaczi eleöt [Kv; RDL I. 18. — [a]A divizorra, osztoztató biróra].

26. nyomtatásban megjelentet; a edita; veröffentlichen, erscheinen lassen. *1671:* az császárnak magyarországiak ellen való manifestumját ... mostanság ... nyomtatásban ki szokták adni [TML V, 513 Teleki Mi-

hály a fej-hez]. *1759:* hogy Portugaliában Lisbonának nagy része in anno 1755 elsüllyedett ... ezt a casust nyomtatásban is kiadták [RettE 82]. *1823–1830:* lehet sajnálni, hogy az híres Planck[a] a maga írásait nem akarja életében kiadni, hogy így a tudományának ne csak a hallgatói, hanem az olvasói is vennék hasznát [FogE 220. — [a]G. J. Planck (1751–1833), göttingai egyháztörténész-professzor].

27. férjhez ad, kiházasít; a mărita, a da după cineva; verheiraten. *1619:* Daro Simo leanja Daro Ferenczjnek az Annja de azt ne(m) tudom hogj jegy Ruhaual kj attak uolna az Jozagbol [Tusnád Cs; BLt 3]. *1634:* En akkor az mikor Nyerges Thamas el võtte vala folvarine (!) Leanyat ..., tudom azt hogy Azzonyo(m) Nagy Istvanne ada ki hazatol, de en ne(m) tudom adote, valamit vele, avagy ne(m) Foldvari Janos Deakne [Mv; MvLt 291. 21a]. *1700:* keszek lesznek tisztesseges lakodalmat nekie czinalni s tisztessegesen ki adni az õ tehetczegek szerent [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1736:* Egyszer az fejedelemasszony adván ki udvartól két előrenden való frajját, abban az lakodalomban tengerszín bársony köntösben volt[a] | az násznagy emlékeztette az örömatyát, azelőtt való időben megígérték volt az vőlegénynek leányokot, azért haza kérte az vőlegénynek ... akkor az fő-gazda valami tisztességes uri tréfát igyekezett az násznagyon, vőlegényen ejteni, melyet az násznagy is azonképpen igyekezett visszaadni; azután szép hosszas beszéddel az örömatya s anya képiben az leányt kiadta, azután az egész nász népivel ebédre marasztotta [MetTr 337, 382. — [a]I. Apafi Mihály].

28. kihány/okád/öklendez; a vărsa/vomita; ausspeien, erbrechen. *1629:* Az mi Uram az Eó F: allapottyat nezi bizony igen nyaualyas allapottal vagyo(n) ... nem alhatik ... nehezenis emeszt, gyakorta az mi keueset eszikis ki adgya [KCs IV/116 Kemény János lev.]. *1640:* Regeleo hetfeon[a] ha ki veszekedest es eoszue veszést inditana bűntetese f. 1. Ha ki ã bort es eledelt szaian ki adna, annakis bűntetese f. 1 [Kv; KovCLev. — [a]Vízkereszt (jan. 6) hetének hétfője]. *1665/1754:* Ha ki penig a' bort száján ki-adja, bűntetése egy héti bér [Kv; ACArt. 17. 1].

29. *tüzet ~* lövést lead; a trage un foc de armă; Schuß abgeben/feuern. *1706:* Ezalatt Rabutin Kassát szörnyű dühösséggel vitatja, a benn lévő kurucok is erős tüzeket adnak ki, és kicsapván belőle, többet ezer németnél levágnak [Kv; KvE 247 VBGy].

30. *~ja magát* **a.** vminek/vmilyen származásnak mondja/vallja magát; a se da drept ...; sich für etw./irgendeine Abstammung ausgeben. *1830:* Panator Károly ... magát Chyrolgusnak szokta ki adni [DLt 452 nyomt. kl]. *1839:* Kis János, Debreczeni születésünek adta ki magát ... magyar beszédben örményesen beszél [DLt 893 nyomt. kl]. — **b.** kijelent/nyilatkoztat vmit; a declara ceva; etw. (ver)offenbaren, kundgeben. *1710 k.:* mert él az Isten, maga a szentírásban avval adja ki leggyakrabban magát: Elek én, Isten [BÖn. 461]. *1785:* az Erdőháttságiak expressé ki adták magokot hogy többé nem szolgálnak [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról]. — **c.** kiviseli magát; a se purta/comporta uşuratic; sich benehmen/behaben. *1752:* az a' lantsó Gábor igen Szarvas, és tzégéres paráznaságokb(a) egyelitette magát ... és Titt. Lázár Mihálly vr(am) ő kglme dolgát a' mint lehetett Componalta, mivel hogy meg akkor ollyan Szarvason és tzégéresen ki nem adta volt magát [Dálnok Hsz; ApLt 5 Wass Gábor kézdi ref. esp. Apor Péterhez]. — **d.** leleplezi magát; a se demasca; sich enthüllen/entlarven. *1676:* Tegnap Naláczi urammal az követnél valánk, megmutattuk a fővezér levelét, de énnekem annak előtte kiadta vala magát [TML VII, 164 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1758:* A leánynak volt kedve pedig, amint nekem egy confidens asszonyember, akinek magát a leány kiadta, beszélette [RettE 73]. — **e.** szembeötlik; a ieşi în evidenţă; in die Augen fallen. *1736:* az koporsót ezüst, aranyas fejű szegekkel igen gazdagul külyel béverték, és hogy az aranyas fejű szeg jobban kiadja magát, a koporsót fekete biborral vonták be s azt szegezték az koporsóra az arany fejű szegekkel [MetTr 404].

◇ **Sz:** *ki van adva az út vkinek* fel is út, le is út (vkinek); a-i da cuiva paşaportul, a da afară pe cineva; jm den Laufpaß geben, schau, daß du weiterkommst. *1779:* Teleki Sándor Urtol ki volt adva az ut Székelly Ferentznek hogy azon Udvarbol el takaradgyék és oda többé soha viszszá sem mennyen [KS özv. br. Kemény Zsigmondné Rhédey Druzsiána (61) vall.] ∗ *~ rajta/vkin mint a patai szűrön* kiteszi a szűrét vkinek; a da afară pe cineva; jn auf die Straße setzen. *1662:* Bizony bánnám, úgy járnék, egyszer elfogyván az monéta, magamon is kiadnának, mint az patai szűren és így aztán sem pénz, sem posztó. Erdélyben jószágom, Magyarországon pénzem veszne el [TML II, 329 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1760:* Bogáti Pál is mindenből jubiláltatott. Bezzeg meghányta őtet is az erdélyi gyermekló. Azt gondolta, mikor Magyarországról bejött, hogy éppen nyakára ül Erdélynek. Most én is elmondhatnám neki, hogy kiadtak rajta, mint a patai szűrön [RettE 103] ∗ *lelkét is ~ja vkiért* kiteszi a lelkét vkiért; a-şi da şi sufletul pentru cineva; er gibt einem seine Seele her. *1619:* Gratianus[a] uramnak én magam megadtam az Nagyságod levelét; azmit szóval győz, mutątja magát, hogy lelkét is kiadná Nagyságodért [BTN˜ 190. — [a]Gratianus valószínűleg azonos az akkor moldvai vajdaságra törekvő, és még ez évben vajdai székbe került Gaspar Gratianival].

kiadandó 1. bérbe adandó; care trebuie dat în arendă; zu verpachtend. *1851:* kiadando ... Also berekbeni két kis erge 3 évre | a' város szénafűvei közzűl 6. senatorialis nyil egy kisded farak, és a nagy nyil 3. évre ki adando [Kv; KvLt 2135].

2. kikölcsönzendő; care urmează să fie împrumutat/dat împrumut; zu borgend. *1783:* A Creditor Maga ki adando Pénzit fel akarja venni, azt tartozzék a Mlgs Debitor ... meg fizetni [Mv; JHb XXV/86].

3. kiállítandó; care urmează să fie întocmit; auszustellend. *1822:* a' kinek a' Conscriptio után Boléta nem jutott; — vagj nemis Conscribáltatott — ... az illyeneknek olly modalitással hagyatott meg az Bolléta ki osztás ... Hogy az ezen S. Berkeszi[a] Districtiohoz tartozo 13 Helységbeli Hiteles Notáriusok által a szerént Testificaltassanak ... melly szerént fide mediante Testificalván a ki adando ujj Bollétára a szerént irodjon fel az Testimonium, mint fellyebb irva van [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósó-áruló biztos ut. — [a]Sárosmagyarberkesz (Szt) központú].

4. kibocsátandó; care urmează să fie eliberat; auszugebend/teilend. *1789:* A' Tüz oltásra valo Eszkőzők nintsen semmi ... meg hagyatott hogy ... a mostan kiadando Patens szerént a falu ... a szükséges Instrumen-

tumokot szerezze meg [F.boldogasszonyfva U; UszLt XIII. 97]. *1847:* ezennel meghagyatik, hogy ... szorosan ügyeltessen föl, nehogy ... Varga Katalin ... a megyei börtönből megszökhessen. Élelmezéséről pedig a kiadandó további rendelésig a többi rabok élelmezésére meghatározott illetőségből és mód szerént gondoskodván [VKp 152].

5. előterjesztendő; care urmează să fie prezentat; vorzulegend. *1671:* A' Gyülések ki-szolgáltatásának hellye és napja, mind penig a' Fejedelmektöl Ország eleiben ki-adando Propositiok ... mellyek az egész Országot concernalnák, az Fejedelmek Tanács Ur hiveinek edgyező tetszésekből, meg-edgyezett akarattyokbol légyenek és rendeltessenek [CC 25].

6. elrendelendő; care va fi sortit; zu verordnend. *1710 k.:* Az én életemnek utolsó órájában az Istentől énnékem kiadandó állapotomat meg nem változtatja [BOn. 403].

7. megjelentetendő; care urmează să fie editat; zu veröffentlichend. *1815:* a' Császári Királyi Bétsi Polytechnicum Institutumnak ... Isö és kiadando több Könyvei is azon Magistrátusok által a' hol Czéhok és Fábrikák vagynak az Allodiális Cassáknak költségein megvétettessenek [Kv; ACLev.]. *1879:* Én nem gratulálok, Ödön — én örvendek veled együtt annak a sok igazán meleg nyilatkozatnak, mellyel a lapok mindnyája emlékezett meg a te kiadandó verseidröl [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiadás 1. birtokba adás; dare în posesiune; Besitzübertragung. *1629:* hallottam teolleok az mustoha gyermekiteol mikor az resz ki adasaert firtattak Zabo Ianost, hogy az mondottak, hogy adgya ki az eo reszeket eok megh elegesznek velle [Kv; TJk VII/3. 34]. *1787:* Nagytságod nékem dirigált kegyes jó Válaszu Levelét alázatos tisztelettel vettem, a mellyben is Kegyesen méltoztatott azon Also Detrehemi Joszágnak kiadásárol igéretet tenni [F.detrehem TA; Born. IX. 52]. *1798:* azakbeli részek ki adására ... intetik [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1819:* az Exponens Aszszony maga osztállyos Attyai Részinek ki adattatását kérte s mások által is annak ki adására onszoltatott [Kv; Pk 2].

2. kiszolgáltatás; predare; Auslieferung, Verabfolgung. *1573:* Eotthwes Antal Azt vallia ... Mond peter ... ezt vigetek az gazda birtokaba tarcha Annak meg kinek hatta ... hogi meg vyradot volna Azonnal Iwtot oda Kalachsitének zolgaloia ... vtanna Ieot az azzonia es vgi tyltottak petert az Marha ky adastwl [Kv; TJk III/3. 240]. *1602:* Az migh pedig elt az my Atiankfia mindenben zolganak hiüatta magat most pediglen mi(n)denben elseö az marha ki ne(m) adasban [UszT 19/53]. *1677:* A' Mértékekben valo nagy confusio tollaltassék ... Ejteleckel, Vékáckal, Köblöckel, Singeckel, Fontockkal, Másáckal, és minden egyéb mértékeckel egyenlöképpen éllyenek ... egyben alkalmaztatván a' Mértékeket a' Colosvárival, az egész Szászságra Szebenböl adattassanak-ki a' töb városokra, és azokbol a' falukra ... ha a' Városokon comperialtatik a' fogyatkozás, a' mértékeknek nem igazán ki adásában, vagy azockal nem igazán élésben, a' Fiscalis Director floren. 200 exequaltasson rajtok [AC 118]. *1721:* (A) gyilkos jobbagynak ... ki nem adásáért, sött azon gyilkos elábálásáért Nagy Joseph Ur(am) in jus attrahaltatvá(n) ... eö Ngától, eö Nga ellen convincaltatott voltis eö kglme [Szászvesszöd NK; JHb XXIII/60]. *1764:* Minthogy az Ia Aszsz(on)y maga offerallya magát a Levelek ki adására, a végre Exmittaltatnak ... Viski Mihály, és Szolga-Biro Czako Márton eökegyelmek, kik elötis Iuramentumat deponalván tartozzék minden Leveleket hüt szerent elé adni, consequenter az A. eökegyelme(ne)k által adni [Torda; TJkT V. 233]. *1828:* elöbször a Leveleknek ki adását sürgeté ... B. Apor Ioseff Ur, azokot csakugyan ... regestráltatván szám szerént által adám [Martonfva Hsz; BetLt 1].

3. ki/szétosztás; distribuire, împărţire; Aus/Verteilung. *1593:* Megh Jzene(m) az peres felesegenek, hogy az bort ky ne Arullia, felis mettetem az Czapiat az hordonak ... megis talala(m) Capita(n) vramot feleolle meni emw (!)[a] dologh eset egy darabant hazanal az bor kiadasa feleol [UszT. — [a]Nyilván elírás kb. *minemű* h.]. *1602:* Az Basta Vram eo Naga paranchiölattyatis eo kgmek zemey eleyben vewen az eles feleol kynek gonduiselesere Eoreoltetesre meg seottetesere, es penzen valo ky Adasara valaztottanak negy vraimat[a] [Kv; TanJk I/1. 413. — [a]Köv. a fels.]. *1686:* Allittassék ezen malomb(an) közzüllünk egy Malom Biro és az melle az Malmosok közül két Hűtös ember, az kik Hűttel légyenek kötelesek az Malom(na)k gondviselésére, és abbol valo jövedelem(ne)k kinek kinek igazán valo kiadására [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1791:* Szükségesnek itéltetett, hogy a' Quartások számokra készittessék egy Instructio, a' mellyben a' Dézmának mind bé vétele, mind pedig ki adása iránt olly rend szabattassék, hogy a' mennyiben csak lehet a' Dézmábol valo jövedelem szaporittassék [Kv; SRE 277]. *1794:* mikor most ... a' Comissio ujra öszve jött a' Nyilaknak ki adására, és a' Conscriptio a' Falu nagyob része hallottára az osztoztato Birák által fel olvastatott ... mondottaké sokan az Falusiak közzül hogy azon Conscriptiobol még sok köz földek kimaradtanak volna [Fejér m.; DobLev. IV/734. 1b vk].

4. beszolgáltatás; predare; Ablieferung/gabe. *1671:* Vadnak oly Emberek-is kik az Praedikátori rendeknek szokot jövedelmeket, dézmájokat ki-adni nem akarják ... az ott valo Papnak tartozzék az dézma ki-adással [CC 2]. *1785:* A' mi a Vasbol à törvényes dézmá(na)k ki adását illeti, tudván az Ország(na)k a Dézmákrol emanált Articulussait, és a recens Felseges Királlyi Ordinatiokat mi azoknak inhaeralni kivánunk [Torockó; TLev. 4/11. 2a]. *1827:* A Joszágbeli szolgáloemberekkel az illendö Subordinatiót meg tartsa ugyan, az Arendator Ur, de rendkívül valo, és az exarendatio előtt ususban nem volt törvénytelen szolgálat tételre öket ne szoritsa — a' szokott és rendes Dézmának ki adásán kivül, sem mi némü más ... praestatiokra ne kénszerittse [Ne; DobLev. V/1128. 1b].

5. *nyom ~a* nyom átadása; indicarea urmei; Spurübergabe (bei einer Verfolgung). *1625:* az Dobofaluiak hittak kj eokót el lopot Eokrok nek nioma ky adassara ... mynket hyua el Dako gergiel musna falua kepeben hogj megj lassuk houa hoztak az niomot | az mattisfaluiak hittak eokot kj Dobofaluiaknak el lopot Eokrok nioma ky Adassara [Derzs U; UszT 156a, 157b]. — L. *kiad 22.* al. a jegyzetet.

6. költség, pénzkiadás; cheltuială; Ausgabe, Kostenaufwand. *1673:* Ha már Nagyságtok ennyi pénzeknek kiadásával magokévá tötték, másképpen kellene ide

gondot viselni [TML VI, 528 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1827:* általak tett ki adasakrol valo Számadásak [Kv; ACSzám. 66]. *1839:* (Az ispotályatyának) tétessék kötelességévé ... a' jövedelmekről és ki adásokrol valo számadás minden esz(ten)doben [Kv; ÖC-Lev.]. *1860:* véletlen jött kiadásra, elmulhatatlanul penzre ván, mái napon Szükségem [Pf Pálffi Dénes lev.].

Szk: *~ba megy. 1841:* gyalog Szerbe hajtodatt 155 Marhás napszám ... Gyalog Szerben hajtodvan, ki adásban megy [Pókafva AF; Born. F. III]. *1843:* 140 Marhás napszám, minthogy Nyáron által gyalog szerben hajtodatt, kiadásban megy [i.h. F. IIIc].

7. kimutatás; tabel, borderou; Nachweis. *1834:* a' Kiadásban látván hogy ki nem üti a' Summát a' 29ik pont alatt titulo apadás 1 1/2 vékát tészen, holott pálinkának Januariusnak elején adott 14 1/2 vékát, következőleg ezen 1 1/2 véka apadás diffikultásul ki tevödik [Somb. II]. *1837:* Méhek kiadása ... A szénából lett ki vételkor találtatott meg dögölve 1 Anya ... A nyáron által el döglött 5 Raj [Budatelke K; F. Ih Bíró Mózes tt kezével.]. *1878:* Abrahám Gergelynek Szőlő mivelésért téli karo pásztorság elől ki ütödik Bekőjé 2 fr | a kiadásból ki ütődik 5 Fr [Etéd U; NkF].

8. kibocsátás; emitere; Erlaß, Verordnung. *1677:* Vadnak a' per non venit Sententiak ki-adásában-is emendalásra valo dolgok ... semmiképpen a' per non venit Sententiakat inclusive tized napig ki ne adgyák, hanem tizenegyedik napon [AC 271]. *1837:* Gyűlése tartatott commonitásunknak holmi parancsolatok kiadása végett [Jenőfva Cs; RSzF 132].

9. rendelkezés; dispoziţie; Verfügung, Anordnung. *1853:* A tegnapi napon ... a cs. ki Járási Hivatalhoz bé szolittattunk vala az hol a több ki adások kőzött leg szorosabb parancsul azt adá ki az Elnök Ur, hogy az állam kölcsönt égy 3 nap alatt (igy!) ha bé nem fizettyük katonai executio száll ki [Pálfva U; Pf Illyés Péter főbíró Pálffi Lajoshoz].

10. kikölcsönzés; împrumutare, dare împrumut; Ausleihung/borgung. *1777:* most ... kész arany és ezüst pénzül kináltatyák azon Lugosi Creditornak adott egész Summával ... és annak a ki adástol fogva follyhatott s nevekedhetet Interesivel [H; JHb XXXV/60]. *1779:* pénznek Interessiben való ki adásával ... lehetett volna 'a jövedelmet gyarapittani [Szentdemeter U; LLt Vall. 241]. *1781:* azon Summák(na)k a' ki adásoktol fogva ez ideig mennyi haszon hajtások volt [MMatr. 486 özv. gr. Rhédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata lev.].

11. (lakás)bérbeadás; închiriere; Vermieten. *1716:* Mentem Segésvárra, Polgár Méstér vramot ... még kéllét várnom ... dél után öt oráig jártam ... hogy más alkolmatosab szálást találhassunk ... Polgár Méstér ura(m), azt mondgya, hogy ő kgmé né(m) kénszérithet sénkit az Maga alkolmatosságának ki adására [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

12. *vminek árendába leendő/való ~a* vminek bérbe adása; arendare, dare în arendă; Verpachten. *1794:* azon Fogado ... Arendaban valo kiadása licitáltassék és a' többet igérőnek adattassék ki [Kv; SRE 300]. *1837:* Bornemisza Adám Arvái ... Nagy laki rész Joszágnak (!) árendába lejendö ki adása véget tartando ... lititatiora (!) ... megjelentünk [Nagylak AF; DobLev. V/1219].

13. *részibe való ~* részes művelésre adás; darea în parte/dijmă (a pămîntului); Übergabe zur Anteilpacht. *1853:* esmerős Szászra ... biztam a' Szollok részibe valo kiadását [Gálfva KK; DE 3].

14. kb. bevallás; mărturisire; Bekenntnis, Eingeständnis. *1702:* Tetczet az eo Felsege szekinek hogy ez Praesens Captivus Malefactor ... Elsőben Torturara vonatassek Complex társainak ki adasara, az utan ... fel akasztassek [Dés; Jk 323b].

15. feladás/jelentés; denunţare, denunţ; Anzeige. *1677:* (A vétkes jószágtalan nemest illetőleg) Citatio vagy Exmissio elöt-is, egyébiránt legitime celebraltatot collateralis attestatiok avagy Circálásnak idején Nemes személyek által valo ki-adás is helyes légyen ellenek [AC 130].

16. írásba foglalás, kiállítás; redactare, formulare în scris; schriftliche Abfassung. *1604:* Az uegezesreol ualo leuel ky adasra, Biraknak abba(n) az dologba(n) fogak Lippaj Andrast Bogarfaluit, Piros Albertot es Galamb falui Petert [UszT 18/177 St. Georgy de Bogarfalua lib. vall.]. *1705:* (A papok) mindketten indignálódának. A fejérbarát azon, hogy csak halasztják passusának kiadását [WIN I, 421]. *1800:* az ingatlan és ingo joknak Competentiája ki adása végett Divisionale Mandatum kévántatik [Kóród KK; Ks 94 Vegyes ir.].

17. *remek ~a* kb. remekdarab elkészítésének engedélyezése; aprobare pentru executarea piesei model; Erlaubnis zur Verfertigung eines Meisterstückes. *1674:* Vogner Mihály kéretvén másod uttal ki kovetett remekének ki adását [Kv; ÖCJk]. *1689:* Az B: Czehett ... megh talaltatvan ... Szegedi Janos ... Remekenek követese, és ki adasa felöl ..., az Betsületes Cheis felölle valo jo emlekezetet hálvan ... Czeh Mester Urajmeknak facultas adatot réa hogj heljt adgyanak eo kglk nekie [Kv; i.h.].

18. kiházasítás; căsătorie; Verheiratung. *1664:* aztis megh întezue(n) mi kelhetet Desi Janos elseo felesege tartasara ruhazasara es kiadasara, migh az Jobbannya tartotta [Kv; RDL I. 107].

19. kinyomatás; editare, publicare; Drucklegung. *1777:* Kolumbán János[a] ... jó tudományos ember vala ... Sokat igyekezett azon, hogy magának jó hírt-nevet szerezzen ... Ovidius munkainak magyar versekben valo kiadásában is sokat nebelget nyavalyás [RettE 381. — [a]Anekdotikus, vaskos humorú történeteket feldolgozó versfaragó; 1728 táján szül., mh. 1777-ben]. *1835:* Énekes könyvünk ujboli ki nyomtatását, példányainak egészleni el fogyása tette szükségessé s jobbitott ki adását pedig az előhalad⟨ó⟩ nyelv és idő már sürgetve kívánta [Nagykapus K; RAk 11 püsp-i kl kiv.].

kiadási könyvkiadással/megjelentetéssel kapcsolatos; de editare/publicare; Ausgabe-, Verlags-. *1852:* A Biblia Magyarázat ki adási elö fizetése September 1söig meg hoszabbitatik [M.bikal K; RAk 50].

kiadásróli kiadásra/kölcsönzésre vonatkozó; despre împrumut; der Ausgabe/borgung bezüglich. *1856:* A patikáriustol viszsza jott 40 prfnak Ki adásároli Jegyzés [Firtosváralja U; Borb. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

kiadat 1. birtokba adat; a dispune să fie dat în posesiune; in Besitz geben lassen. *1680:* az eö igaz jussokat ki adatni kevannyák [Kv; RDL I. 158]. *1782:* Horváth Mi-

hály ... megvásárlotta árkosi Nagj Andrástól egy darabocska bennvaló jószágát cum flor. Hung. 11, melyet pretendál kiadatni a Göntz fiaktól [Árkos Hsz; RSzF 250]. *1807:* (A földnek) felit ... otsem Uram adassa ki Kulömben kentelen lészek meg perelni Otsem Uramot erette [Ne; DobLev. IV/912. 2a]. *1811:* a maga részit kévanta kiadatni [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. kifizettet, megadat; a dispune să fie plătit; bezahlen lassen. *1680 k.:* ennek elötte valo idokben is az Töb Borsolok(na)k harom lovakra jart abrak pénzek. Ezokaert enis igenl (!) alazatoson remenkedem Nagodnak, meltoztassek Nagod azon abrak penzt harom lovamra ki adatni [UtI]. *1687:* Az Vendég Sovagoknak fizetésekben is lábán Szörin adatat ki kamara Ispán Uram ö kglme ... aféle Birság apro csulyabulya ... ökreket in f. 5 ./. 5 [Máramarossziget; Törzs]. *1693:* II. Apaffi Mihaly Urunk azon beneficiumot fel állitot minden esztendönkent száz mostani forintot eött alumnus tartására parancsolván ki adatni a Kolosvari Refr Collegium(na)k melynek terminussa minden esztendönként elö jövo November Szent Andras hava [Kv; SRE 17]. *1719:* Sok esztendöktöl fogva valo jo Comportamentumáért, és hasznos Szolgálattyáért, a Bellicus Fö Commisszarius Rosentzeig (!) Uram Számára rendeltetett Discretiot pr Rf. 800 ... Kgltek ki adatni el ne mulassa [Ks 83 gub.].

Szk: *pénzül ~. 1669:* írja Kegyelmed, asszonyunknak emlékezett volt, ö nagysága borbeli fizetésemet pénzül adatná ki [TML IV, 591 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

3. visszaadat; a dispune să fie restituit; zurückgeben lassen. *1704:* Ma reggel felkülde az úr a generál és a fejedelemasszony látogatására és az szegénység sok elhozott marháinak visszaadatása iránt ... a kisludasiak marháját ... az úr tekintetiért kiigíré, de több faluknak azt izené, hogy addig ki nem adatja, amig a rájok vetett élést nem praestálják [WIN I, 227]. *1840:* Kotsisom ... ki eresztette a' Lovakat az Sáté közé a Toba ... A Csovások ada mentek és Lovaimat bé hajtották, Lovaim viszsza kapása véget más Zálogat attam a' meg bizat Hadnagyi személyes Tekintetes Mosa Lászlo Ur ... a' Lovaimat ki adatta [Dés; DLt 921].

4. kiosztat; a dispune să fie distribuit/împărţit; austeilen lassen. *1679/1681:* Vannak à Jószágb(an) oly Timarok kik mestersegek szerint tartoznak szolgalni; azok(na)k adasso(n) bőröket ki, s készettesse(n) tartozasok szerint mennel tőb kordovánt, es Bagariat véllek [Vh; VhU 678]. *1681:* minden eghész örökseges ház nép, egi egi folt fonalat is fonni tartozik ... az Dnus Terrestris Adassa ki a' várbul szőszül vagi kenderül [VhU 82–3]. *1724:* En magam altal megyek holnap Torjára[a], s onnet Sz: Lelekre[b] de en ha lehet nem szoratok, hanem ha leszen az gabonás házban az ebed vekat ki adatom ket hetre [Nyújtód Hsz; ApLt 2 Apor Péter feleségéhez. — [a–b]Hsz].

5. bérbe adat; a dispune să fie dat în arendă; verpachten lassen. *1782:* ez előtt az erdő öt vagy hat esztendővel levágatott vala ... az ott megmaradott Tsutkokat, Fa gyökereket, Bokrot, Tővisset ez előtt két esztendővel is kiirtotta, most penig ... Dézmájára bévetés végett ki adatta [Koronka MT; EHA].

6. kiárultat/méret; a dispune să fie vîndut cu amănuntul; ausschenken lassen. *1585:* Zekely Peter vallia, Tudom azt hogy mikor en velem ky Adata Eotwes Orban Az bort, kit Istwan papnę Eowenck monda akor lenny ... a' bor kezdeskor Az Azony A varoson sem volt [Kv; TJk IV/1. 501].

7. elrendeltet; a dispune să fie indicat; verordnen lassen. *1705:* megtudám, hogy a generális maga nincs ott, hanem ment Fehérvárra Schlick generálhoz, de estére, azt mondotta, hogy visszajö, és a parolát is ki nem adatá, hanem visszajövetelire halasztotta [WIN I, 616].

8. kibocsáttat; a dispune să fie eliberat; erlassen lassen. *1783:* egybe gyüle a Falu, ugy végeztünk, hogy továb ne interesezünk anyit, vegyük ki a Exponens Groff Ur Eö Excellatol a Contractust, kérettük is, de ki nem adatta Eö Excellentiaja ... mik sem adtunk ... Interest [Mezőszokol K; IB. Nyegru Gavrilla (80) jb vall.]. *1849:* a' t. Rendörséghez bé adott jegyzékben foglaltakat is mint miket maga Kelemen Beni önfejüleg tartotatott le, mint sajátaimat kiadatni ... kérem [Kv; Végr. Vall. 56–7].

9. (iratot/okmányt) kiállittat; a dispune să fie eliberat/întocmit; (Schreiben/Urkunde) ausstellen lassen. *1628 u.:* ez elebi Sentencjamatt allegatiom szerent kiuano(m) kiadatni [SzJk 34]. *1722/1814:* Kun István Uram és Eördögh György Uram ... kivánnák az el-olvasott Contractusnak Párját Authentice ki-adatni Magoknak az mellyből illuminalhassák bövebben Magokat [Dob.; BetLt 1]. *1760/1794:* Mely Solemnis Protestatio és Contradictioval való Revocatiomat az Honorab(ilis) Convent Archivumában improtocollältatni, és Sub Sigillo Conventuali Authentice ki-adatni in solita forma kivánom [Km; JHb XLVII/27. 4]. *1807:* Kérem ... az Leányt illetö Iószágokra tartazó Leveleket Regestrálván, ha miket ... szükségesnek látnak, azokot Párban kiadatni ... azok Taksája meg fizetése ajánlása mellett [F.esküllő K; Somb. II].

10. vkit előállittat; a dispune să se prezinte pentru ceva/undeva; jn vorführen lassen. *1720:* kel három, negy dolgost az futato házhoz adni ... ezt pedig az Birák az tizedesekkel adassák ki [Torockósztgyörgy TA; TLev. 8/4].

11. *napfényre ~* lelepleztet; a face să fie demascat; enthüllen lassen. *1710:* Rákóczi Ferenc megfelele a vármegyék supplicátiójára. Az Isten csudálatos vezérlésiből pápista emberrel mondatá ki az igazságot, és a jesuitáknak minden istentelen practicájokot napfényre vele kiadatá [CsH 387].

12. kiszolgáltattat; a dispune să fie dat; ausliefern lassen. *1595:* adatot Biro Wram, Az Com(m)issarius Wraimnak Elest es Abrakot kj, mind estwe mind penig regwell [Kv; Szám. 6/XVIIa. 185 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1629:* Az keötelek Veretese felöll Uram ezt czelekedtük hogy az negyven fűre valo kötelekre ki adatta(m) az kendert de az teobbire nem [KCs IV/116 Kemény János lev.]. *1749:* az tóbb Possessoroknak is ki adattam a Dézmát [Zsibó Sz; WLt Wesselényi István Wesselényi Ferenchez].

13. megjelentet; a publica; veröffentlichen lassen. *1892:* az öszön könyvet akartam kiadni, de aztán belém állott a nyavalya, s abbarekedt ... mig beteg voltam, azon tépelődtem, hogy kiadatom Bpesten [PLev. 158 Petelei István Ferenczi Zoltánhoz].

kiadatás 1. birtokba adatás; dare în posesiune; Besitzübertragung. *1862:* Azon esetre, ha nöm halálom után

férjhez menne, gyermekeink jogositva lesznek tőle az egész apai részük kiadatását követelni [Kv; Végr.].

2. megadatás, ki/megfizettetés; achitare, plătire; Bezahlung. *1668:* Juda Ngod Tolmacsa alazatosan Könyörögh Ngk mint Kegls Ur(ána)k. Kgls Ur(am) miolta I(ste)n Nagodat ebben az meltosagos allapotban allitotta, mint Ngod szolgalattyaban Continuuskodtam egy nehanyszor busitottam Ngodat Conventiom szerent valo posztomnak kiadatása felöl, s mind ho penzem felöl, de meg eddegh tsak semmiben maradot [UtI]. *1690:* Az Só Aknákrol eddig járni szokott tizen hat száz forintnak ki adatását ... ha lehettséges pénzül adgyák meg [Kv; KvRLt X. A. 5].

3. kiszolgáltatás; predare; Auslieferung. *1662:* Magok[a] néhány esztendőig oda lakván Lupul vajdánál, fejedelem sem sokat gondolt vélek, portát is kiadatások felől meg nem tanált, hanem végre ... confugiáltak, folyamodtak fejedelem kegyelmességéhez, s úgy nyertek volt grátiát [SKr 161. — [a]A leányrabló, Moldvába menekült Mikes-fiak]. *1802:* (A katonai hatóságok) sok tanulóknak koros atyjokat is sorozás által kényszeritették fiaiknak haza vitelekre; olvastuk némely szüléknek a fogságban irt keserves panaszokat; láttunk még ősz fejű atyákat is sirva esdekelni a segedelemért; de mi gyermekeiknek ki nem adatásokon kívül egyebet nem tehettünk [Csetri, Kőrösi Csoma 48–9 Mohai Károly ne-i rektorprof. felirata a főkonz-hoz].

4. kiutaltatás; repartizare; Zuteilung. *1841:* kemény rendelést kapot a Közönség, hogy két itato kutat keszittessen, mellyek meg készitésihez kivántato fa materialéknak ... ki adatásokrol rendelést kiván tétettni [Bogártelke K/Km; KmULev. 3].

kiadathatik 1. a putea fi dat; ausgeben/erteilen lassen können. *1846:* köntösek, fejérnemük, s még hasonlo portékák, melyeket elis használtam, de az idö is el emészti. Kedves Léányom által ki nem adatthatnak, és ki adattatásokra nem szorittathatik [Kv; Végr.].

2. beszolgáltattathatik; a putea fi predat; abliefern lassen können. *1673/1681:* Ket jo köver verö Diznok jarvan annuatim, ha igy nem adathatik ki, ket masa Vass forditassék érettek, vagy az Vasnak az árá [Vh; VhU 465].

kiadatik 1. birtokba adatik; a fi dat în posesiune; in Besitz gegeben werden. *1664:* Nehai Katona Ferencz egy vállat es égy elöruhát hagyat az Aszo(n) arvainak ha höttel mégh mondgya adassek ki [Mv; MbK]. *1745:* az Actrix azon Suspicio alol heted magával ... magát expugallya intra quindenam. addig pedig a meg irt bonumok jo gondviselés alatt Conservaltassanak ... es Semmi az Aszszonynak ki ne adassék [Újbárest H; Ks 62/3]. *1848:* Vonyiga Urszuj özvegye ... maga Gazda aszszonykodott, nem vesztegetett; söt gyüjtött és takaritott ... meg kiványa azért Io Hogy a mely Marhát vulgo Zesztrát hozott edes attyától az ellöre ki adassék u m.: két Tehén [A.szöcs SzD; RLt].

2. megadatik; a fi dat; erteilt werden. *1695:* Ecclesiasticus salarista Uraimek(na)k ... a' dezma csürben buza fizetesek méréskor ki adassék ... a' buzanak javabul [Kv; SRF 36]. *1734:* Mindennémü gabonainkbol, ha nyomásbol kerteltetnénk, úgy a Buczezegjböl s a nagj Retröl a Quarta ki nem adatik[a] | Bár Csak onnan adgják ki a Quartát, ahonnan tudva és bizonnyal tartoznának de mostis egj nehány emberek vadnak Consignatiob(an) nallunk kiknél oda maradott a Quartánk[b] [Dés; Jk 556b. — [a]A dési tanácsnak a két dési pap kötelezettségével és járandóságával kapcsolatos kivánsága. [b]A két pap válasza]. *1813:* az ételek igaz hogy tsak vékonyon adatott ki [Killyén Hsz; MvRKLev.].

3. kifizettetik; a fi plătit/achitat; bezahlt werden. *1657:* Sok utakat és országokat jártam ... mindazáltal soha az oda járásomnak ideje alatt is fizetésem el nem tartatott, hanem ... kiadatott szolgáim kezekhez, mintha honn löttem volna [KemÖn. 53]. *1769:* Az olá Megyének Bonificatio egy Sessio után illendőképpen kiadatik [Vaja MT; Told. 42]. *1803:* Mely fizetés ki adatott az egész Eklésiai Tanátsnak jelen létében a' Ven(erabilis) Visitatio jelen létében [Sarmaság Sz; SzVJk 182]. *1850:* Salláristák fizetésekbe adatott ki [Dés; DLt 1794].

4. kiosztatik; a fi împărţit; ausgeteilt werden. *1747 k.:* ezutanis mikor erdö osztódik ă proportione Contributionis kinek kinek része adassék ki [Torockó; TLev. 2/1a]. *1770:* Helységünkböl Tsepelni nem hajtottak hogy adatik ki a' rész nem tudgyuk [Sülelmed Sz; IB]. *1848:* mi elöt a' Mérnök ur ben dologhoz fogna, az elöt a' fiui léányi Telkeket tisztán szükséges meg állitanunk, hogy azokra ... külön határok közt adassék ki az Illetöség [Usz; Pf].

5. vmi megmunkálásra adatik; a fi dat pentru prelucrare; zur Bearbeitung gegeben werden. *1690:* A Szücseknél lévö Báránj bőrek mellyek ki adattak csáválni ... facit no 140 [Fog.; UtI].

6. remekdarab elkészitése engedélyeztetik; a fi aprobat executarea piesei model; Verfertigung eines Meisterstücks genehmigt/erlaubt werden. *1665:* Monostori Janos Ur(am) solicitalvan ujobb(an) mesterremekjet az B. Cehteol, ki adatott eo Kegenek [Kv; ÖCJk].

7. bérbe adatik; a fi dat în arendă; verpachtet werden. *1810:* (Egy) darab hely ... idegeneknek ki is adatott dézmájára | égy darab ... ki adatott volt idegeneknek dezmájára [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 398]. *1837:* (A nagylaki jószág) esztendőnként 90 azaz kilentzven Bétsi v. forintokban fizetendő árenda Summában Dobolyi Bálint Urfinak ki adatat [Nagylak AF; DobLev. V/1219]. *1850:* Péter Ferencz igirvén két pengö Rfor évenkénti taxát, ennyibe kiis adatott[a] [Jegenye K; KmULev. 2. — [a]A belsö telek].

8. visszaadatik; a fi dat înapoi; zurückgegeben werden. *1730:* (A) kereszt máigis kéznél vagyon, de mind addig ki adatni nem engedem, mig Radics Borbára Asz(szonyna)k ... Satisfactioja nem lészen [Torda; MvRKLev.]. *1846:* jelentette magát Fabián Mihály remek esztendeje Kitelvén raiz tabláját Ki Kérte mely Ki is adatott [Kv; ACLev. Kül. Perc. 47].

9. kiszolgáltattatik; a fi predat/dat; ausgeliefert werden. *1662:* (Zólyomi Dávid) betegeskedésétöl elnyomattatván ... die 1. Augusti 1649. esztendöben ugyanazon kövári fogságban az földi sátrábul elköltözék, honnan teste kiadatván, felesége és fia, Zólyomi Miklós az micskei egyházban tisztességesen temetteték vala [SKr 153]. *1677:* Jobbágyok indifferenter minden helyekröl kiadassanak [AC 260].

10. kiengedtetik, szabadon bocsáttatik; a fi eliberat; freigelassen werden. *1747:* Bizonyos Patratumaert az Inetus incaptivaltatvan az itten Verbungon lévö kato-

náktol, az Magistratus kérésére ki adatott [Torda; TJkT III. 167].

11. kb. vádoltatik; a fi învinuit; angeklagt werden. *1701:* Kosa Mihály bizonyos Lopot marhak tartasaval adatot ki [Vécke U; Ks 90]. *1762:* azon Relatoria ruminaltatván semmi olyas dologgal az fatensektól ki nem adotik, a mely miat lehetne az I. convincalni [Torda; TJkT V. 113].

12. kb. kimondatik; a fi exprimat/spus; ausgesprochen werden. *1813:* A mely Hatarozas a Familiatol etzer Ki adatik azt nem szabad semmi fele Tarsosagnak leg kissebben is feszegetni hanem kotelessege szorossan meg tartani [Torockó; TLev. 9/45].

13. kiállíttatik; a fi emis; ausgestellt werden. *1702:* Csenadi Peter Uramnak, mint külsö jószág beli Tiszttartonak, szoros Instructioja ki adatott T. N. Fö Curator Uraimék ő kglk petséti alatt [Kv; SRE 82]. *1717:* egy ... veres kordovanyb(an) kötött függö pecsetes Déák Privilegiu(m) ... ennekis parja in folio Captalan Uraimektol ki adatott [Kv; ACJk 98]. *1784:* illyen regulatio adaték ki irásb(an) hogy minden kohot Veröt biro Gazda tartozzék adni 540. Vas veresböl 54 rud Vasat [Torockó; TLev. 4/9. 15b]. *1826:* még az el mult 1825ik Esztendőben a benne levö adosság fel szédését meg inditatt Contractus igy adatatt ki [Bábahalma KK; RLt O. 1].

kiadatott 1. kiosztatott; care a fost împărţit; ausgeteilt. *1672:* Ebbe kell tudni a praebendásokra kiadatott tizenhárom ejtel bor árát [AUt 57 radnóti jöv.]. *1677:* Töb Mester emberek közöt, az Ötvesek mivelvén drágáb materiákbol, tapasztaltatik nagy fraudulentia közöttök valókban, nevezet szerint ... hogy akarmely müben-is az arra ki-adatot aranyat a' fel-méréskor belé nem tudgyák [AC 218–9]. *1826:* A' Teli malatzokbol probára 25tőt meg marasztattam ... a ki adattattak vagy el döglöttek, vagy nagyon elszigorottak [Mv; Told. 7].

2. kiadott/bocsátott; care a fost dat/emis; ausgegeben. *1640:* Mivel hogj sok helieken az Hazassok az kik egy telken laknak es egy kenieren vadnak az orzagh vegezese ... Feiedelem Uru(n)k visitatoriajaba kiadatot parancziolattia ellen, az Ministereknek Capitatim az Bert nem akarjak megh adni; Teczet az sz. szeknek, hogi az ollian temerarius emberek czieledestol excludaltassanak; es az egy kereztelesen kiveöl az Ministerek semmiben zolgalni ne tartozzanak [SzJk 48–9]. *1652:* az mi kgls Urunktol Fejedelmunktöl ki adatot Complanatio azt contineallia[a] [Kv; REkLt X. A. 1. — [a]Köv. az ismertetés]. *1712 k.:* készek valánk az Nagyságod parancsalattyára elmenni, és az alattak lévő hites és szabad Bányaszakat az elönkben ki adatott utrumnak ténora szerint erős hittel meg esketni [Törzs]. *1723:* Az Veréb fü szedés a' ki adatott parancsolat[a] szerént observaltassék [K; Told. 2 megyei rend. — [a]A gabonában kártevő verebek pusztítása és a verébfejek beszolgáltatása ügyében]. *1741:* kiadatot Regulamentumok continuallyak, hogy a Vasarnapi Innep napok meg szenteltessenek [Kovászna Hsz; HSzjP].

3. feljelentett; care a fost denunţat; angezeigt. *1677:* A' Circálásban ki-adatot, avagy egyéb iránt legitimé meg-sentenciáztatot latrokat-is szabad arestálni [AC 82].

4. kiállíttatott; care a fost eliberat/întocmit; ausgestellt. *1589/XVII. sz. eleje:* Teorueny szerent ... hellyen hagiatot és az Keömiues giwlekezetnek örökkę valo Birasara ... ki adatot Ceh leuelnek es abbeli Articulusoknak bizonsagara erössegere, Ez mi Priuilegiumi leuelwnket ... attuk es ajandekosztuk [Kv; KömCArt. 28–9]. *1646:* Az Varostol kj adatot Edictumra chjnaltattunk egy Ramat [Kv; SzCLev.]. *1712:* az Inek eö Nga(na)k ki adatott sententiaja ... jol iratott [Torda; JHb LIV]. *1780:* az meg lett dolgot vagy Decisiot tartozzék Autentice ki adatott Irásban ki terjeszteni [Torockó; TLev. 9/19].

kiadattatás 1. birtokba adattatás; dare în poseşune; Besitzübertragung. *1780:* Mltgs Baro Branyitskai Iosika István Vr ő Nga engemet ... kénszeritte ... Instantiaja által oculator Commissariusokat sollicitalni, és azok által a' Falutol sok izben el adagattatott hellyeket revidialtatni ... azokbol competens ratajanak kiadattatasat munkalodni el ne mulassam [Asz; Borb. I].

2. kiszolgáltatás; predare; Auslieferung, Verabfolgung. *1677:* Debrecemböl 1625 elöt oda ment Jobbágyokat ki adni nem tartoznak, az után valok ki-adattatásoknak processusa [AC 254]. *1761:* a' Mlgs Torotzkai Familia ket Cancellistát expedialvan Tisz. Püspök Verestoi György Vramhoz ... azok által repetaltatott circiter tizenöt embert Felekröl, praetendálván azokat a' Mlgs Torotzkai Familia Jobbágyinak lenni, Tisz. Püspök Uram felelt nékiek illyen-képpen: rajtam egyedül nem al azoknak ki adattatások [Kv; SRE 202]. *1823:* Az Néhai Férjemnek 8. Darabb drága Fegyverei ... 1808dik Esztendőben ... MKoppándon el vétetvén ... A mely Fegyverek elö szerkeztetésére nézve az Tekintetes Marchális Szék rendelését meg tévén, mivel azon idö alatt azon 8. darabb Fegyverek elö szerkeztethettek. Reménkedve instálok a Tekintetes Marchális Széknek az iránt, hogy azon 8. darabb betses Fegyverek mostani ki adattátosokra hathatos rendelés tétessék [Ne; DobLev. V/1068 özv. Dobolyi Istvánné Foszto Rákhel vall.].

3. *árendába leendö* ~ bérbeadatás; închiriere, dare în chirie; Verpachtung. *1791:* kerestessek valami jo mod az emlitett Joszágoknak ezután Arendában lejendö ki adattatások iránt [Kv; SRE 278]. *1794:* (A) Házanak ... Arendában lejendö ki adattatások ma és holnap dob szoval publicáltatván a' Licitácio a' közelebb jövö Hétfön ... mennyen véghez [Kv; SRE 309].

4. kifizettetés; plată; Aus/Bezahlung. *1737:* azonn Arvák(na)k igaz Jussok vólt az el-adott Házhoz, tehát a Tisztelendö Dési Catholica Residentia Tisztelendö Pater Praesidense ö Atyasága, a suspendált 60 forintok ki nem adattatásán(a)k Inhibitioja alóll absolváltatik [Dés; Jk 261a]. *1794:* Tisz. Verestoi György Uram ... kéri ... Hogy ... fizetéséböl hátra lévö Restantiáinak ... egyszeriben lejendö ki adattatása iránt Rendelés tétettessék [Kv; SRE 293–4]. *1845:* Parajdról a' Sóaknákhoz vivö uton elromladozott hidak épitésire szükséges költségek valamelyik köz pénztárbóli ki adattatása ki eszközöltessen [Usz; UszLt XI. 8516. 215].

5. kiházasittatás; căsătorire; Verheiratung. *1718:* t. n. Barabás György uram vevén el magának társul t.n. Székel Ersébet asszonyt ... mely ... Székely Erzsébet asszonynak ... sepsi-kilyéni édesapja és édes anyja házától való elindulásakor t.n. Boér Gáborné Imecs Erzsébet asszony, édes anyja ... az melyeket ád házasságának és kiadattatásának alkalmatosságával, per seriem

következnek ez szerint[a] [Kilyén Hsz; SzO VII, 234–5. — [a]Köv. a kel. darabjainak fels.].

6. kiállíttatás; eliberare; Ausstellung. *1671:* noha sollicitaltam ki adattatását Relatoriam(na)k, de nem obtinealhadtam [Kv; TJk VIII/11. 104]. *1807:* minden homály nélkül parantsolja a' Törvény az Pároknak azonnal valo ki adattatását, és hogy a' Levelek addig ki ne adattasanak (így!) [F.esküllő K; Somb. II] | A sub B:1 lévő Instantiának Authentice lett ki adattatásáért Hf I Den. 20 [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. — L. még *kiadhatás* al.

kiadattatik 1. birtokba adattatik; a fi dat în posesiune; in Besitz gegeben werden. *1680:* nekys az megh holtnak defectusa(n), annak Javaihoz ... közi leve(n), adattassek ki igaz divisio szerént rata portioja [Kv; RDL I. 158]. *1701:* Az Relicta kéványa hogj mindenek(ne)k az fele az mi felkelhetők vadnak őtet illetik, az miket penig hazol oda hozott azokb(an) az mik el költekis neki kiadattassanak [Kissolymos U; BLev.]. *1745:* négy Gyermek maradván az Anyai Iusban illő hogj rata portiojok kiadattassék [Torda; TJkT II. 9]. *1794:* minthogj annyi belső Jók nem ténáltotnak hogj a' más két Atyafinak is competentiájak ki adattassék azért ezen öss Ház maradgjon a' Két Fiunak [Asz; Borb. I]. *1796:* A Forgolag biratando rétek meg osztattak és többé forgolag a' Pap által nem biratnak, h(anc)m a' maga rátája ki adattatott a' Pottyanba [Torboszló MT; MMatr. 457].

2. bérbe adatik; a fi dat în arendă/chirie; verpachtet werden. *1794:* azon Fogado ... Arendaban valo kiadasa licitaltassék és a' tobbet igérőnek adattassék ki [Kv; SRE 300].

Szk: *taksára ~*. *1750:* Készittetvén nem régiben az Ecclesia egész Funebris Adparatust fekete Posztoból a' Prédikállo szék(ne)k és egyébb Székek(ne)k bevonatásokra, determinálá a Consistorium, hogy azon Adparatus ezutan Taxara adattassék-ki, mikor másoktol kéretik [Kv; SRE 184].

3. kifizettetik; a fi plătit/achitat; (aus)bezahlt werden. *1739:* 'A Tktes Nemes V(á)r(me)gjéről ... Dés Várossára Cum Csatán[a], a melly pénz quantum repartiáltatott ... addig fel ne olvastassék 's ki ne adattassék, mig Perceptor atyánkfiai Registrumok nem investigaltatnak, és extractus nem producáltatik a Restantiákról [Dés; Jk 515b. — [a]A város tőszomszédos jb-faluja]. *1767:* Az el-botsátott Orgonista Tzerjék Szabó Ferentz iránt végeztetett, hogy a mely két hónapokig szolgált, azokért neki illendö fizetése ki adattassék [Kv; SRE 224]. *1845:* Kováts Moses volt Levél Tárnok kéri: hogy az esztena pénz 11. évig folytatott kezeléséért az 1836-ban meg állitot fizetés részire ki adattatni rendeltessék [UszLt XI. 85/6. 52].

4. kikölcsönöztetik; a fi dat împrumut; geborgt werden. *1734:* Az Eccla pénze jo hellyekre jo kötés alatt adattassek ki hogy jöjjen haszon belölle [SVJk]. *1781:* ezen Summa mind addig mig 1200 ~ ezer ket száz Magy. Forintig valo Capitalisra gyül mind addig jo Securus hellyekre jo Contractusokkal Törvenyes Interesre ki adattassek [MMatr. 492].

5. kiszolgáltattatik; a fi predat; ausgeliefert werden. *1621:* Ha penig az szolga szolgalo el hadna[a], es masűűa fűtna es el menne Biro V. eö kglme erejewel mindenwnnet ki adattassek [Kv; TanJk II/1. 312. — [a]Gazdáját].

1670: minden per folta levelek ... in transumptis ki adattatnak [Kv; TJk VIII/11. 41]. *1671:* Vegeztük azt is hogy az Aknás és egyéb hellyekről-is kiadattassanak a' Possessoroknak az el-szökött Jobbágyok | mi-is egész Országul Nagyságod Kegyelmes Annuentiajabol concludaltuk, hogy soha se Magyar, se Szász, se Székely Nation lévők, az Várakbol és Városokbol senkinek se magok se javok az Fejedelmek parancsolattyára ki ne adattassanak, hanem ha legitimus Fejedelmektől legitime citati et judicialiter secundum juris processum condemnati et aggravati fuerint [CC 58, 67]. *1677:* Kövár vidékiről-is a' Jobbágyok ki adattassanak mint egyéb helyekről-is mindenünnét [AC 228]. *1761:* valamely aqvisitionalis levelekb(en) inseralva vagyon ă Dotalista neve ... azokból a medietas intacte ki adattassék [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *1793:* ezen Hadnagy familia eleitől fogva Armalistai nemesi szabadsággal elö Emberek voltak, s hogy még a' nemes sois nékik ki adattatott [Mv; a Zabolai Hadnagy fam. prod. pere tábl. (Mt)]. — L. még AC 106, 260.

6. kiosztatik; a fi distribuit/împărţit; ausgeteilt werden. *1681:* Minden egész örökséges ház nép egi egi fót fonalatis tartozik fonatni ... à vár szükségere; de nem ă magokebol, hanem az Officialisok industriajabol adattassek ki nekik szőszűl es kenderűl [VhU 201]. *1737:* a melly régi egj (egj) Ház-hellyen ... két s tőbb jó portio fizető emberek laknak külön külön Házakb(an); azok(na)k úgj adattassék ki nyilok, mint két Ház-helyekre [Dés; Jk 478a]. *1765:* Melly kendernek, és lennek szöszi, és pättza itten maradván fonatásra ki adattattak [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.]. *1777:* ha kiknek egynél tőbb Nyilak Competál, azok az hol Nyilak ki jö, ottan egész rátájokot ki vehessék, és ne külömböző helyeken adattassanak ki részek [Asz; Ks 89]. — L. még RSzF 114.

7. (meg)adatik, kijelöltetik; a fi indicat; bestimmt werden. *1676/1681:* szükseges hogi az Strasak(na)k vagi Cirkalok(na)k minden estve jel adattassek ki ... hogi azon jel mellet ... külömböztethessék megh az ighaz jámbor embert a Latortol [Vh; VhU 661–2].

8. elrendeltetik; a fi ordonat; verordnet werden. *1786:* az Vasbol valo praestatiokat a' régi Contractus szerént a' Thoroczkai Lakósak meg adták ... hanem az ... Királyi Decisionak ... Publicatiojakor az is kiadattatván hogy az Vasbol Decimat praestallyanak, azt az Mlgos Possessor Urak urgealtak se még nem consequalhattak [Torockó; TLev. 4/13. 9].

9. vádoltatik; a fi învinuit; angeklagt werden. *1701:* Kasa Sára, kurvasaggal adattatvan ki igert fara valcsagáért ket baranyos juhokot [Vécke U; Ks 90].

10. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ediktum ~* rendelet hozatik; a se scoate un decret; Verordnung erlassen werden. *1677:* Hadakozásnak idején erős Edictumok adattassanak-ki [AC 259] ∗ *törvény ~* törvény hozatik, a se scoate o lege; Gesetz gebracht/geschaffen werden. *1790:* a mult Században Keserüi Dajka János és Katona Gelei István (így!) Püspökjeink; ez Elsö Rákoczi Györgyöt; amaz, Bethlen Gábor b.e. Fejedelmeket arra birák, hogy a' tzégéres bünök ellen Országos Törvények adattossa(na)k ki [TL. Málnási László ref. főkonz. pap lev. Nsz-ből].

11. engedélyeztetik; a se aproba; erlaubt/genehmigt werden. *1809:* ennek utánna a szabadság ideje irás által

kéretessék ki, az Elöljároktol, irásbanis adatassék ki azok által oly moddal, hogy abban fel jegyczve légyen mind az el Menetelnek, mind a Visza jövetelnek Napja [UszLt ComGub. 1694].

12. kiállittatik; a fi eliberat; ausgestellt werden. *1589/XVII. sz. eleje:* Mikeppen az eö Cehekröl regen ki keolt Leuelek, melliek Zechy Miklosnak, es akkorbeli kömiues mestereknek ... regenten az Vrban el niugut Birotol, Polgaroktol ki adattattanak uoltak (igy!) ez regisegnek miatta telliesseggel erötlenne löttenek uolna, el annyra hogi ... semmi keppen nem szolgalhatnak az mostani wdöben az ö Ceheknek erössegere es megh maradasara [Kv; KőmCArt. 1]. *1700:* Inczedi Istvan Uramnak Csengeri Miklos Ura(m) ellen valo Deliberatuma ki adattassek communi voto vegeztük [Dés; Jk 310a]. *1766:* (A) Protestatiot enis improtocolaltatni, és magom(na)k authentice ki adottatni alázatoson meg kévánom [Torda; TJkT V. 330]. *1809:* en alazatosan jelentem s Instálom is hogy ezen jelentesem Protocolaltassek, ide hatrabra Nekem parba ki adatasek [F.boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1657].

kiadhat 1. vkinek birtokába átadhat; a putea da în posesiunea cuiva; in js Besitz übergeben können. *1697:* megh alkuván az Hugo(m)mal Gyulafi Soffival egy más között Atyafiságoson az mi kevés arany marhánk volt ... megh osztott(u)k ... Az Hugomnak pedigh most ki nem adhatom a j⟨ozag⟩bol az reszt az mostani portiozás miá [Szentdemeter U; LLt Gyulaffi László nyil., csak az aláirás sk]. *1745:* az J. ... kinek kinek rata portiojat ki adhassa [Torda; TJkT II. 83]. *1856:* Tolvaj Ioseff Tanátsos[a] ... A' mi pedig a Simonfi Sámueltöl magamhaz vett földeket illeti minthogy ... Özvegy Tolvaj Ferentznének semmivel sem lévén több joga mint nékem ki nem is adhatom s nem is adom [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — [a]Értsd: ezt feleli a zálogos földek visszaadására von.].

Szk: *vmit kezéből ~. 1861:* mig ezen irtakért ki nem elégitenek vagy atyafiságoson el nem igazitsuk, a' Curiat kezemböl ki nem adhatom [Uzon Hsz; Kp V. 411 Vajda Tamás Kispál Lajoshoz].

2. megadhat; a putea da; geben/erteilen können. *1692:* Én Bóldog Falvj Janos ... in Anno 1691 Tavaszkori és öszkori Járásán az Bányák(na)k Praefectus Uraimék(na)k eö kk(ne)k járandó minden héten két két fertály vasakat ki ne(m) adhattam volt ... tartozom eö kgyk(ne)k fel szedni s meg adni az Bányászoktol [Vh; Incz. VII. 1a].

3. kifizethet; a putea plăti; aus/bezahlen können. *1695:* Disputáltam publice; a disputatióra költettem florenos 11 stif. 7, a vendégségre ismét florenos 5. Mégis egy becsületes fecsegö atyámfia megszólott, hogy mind ki nem adhattam költségemet a lakodalomra [Kv; KvE 236 VBGy].

4. (kezéböl) kibocsáthat, átadhat; a putea ceda; übergeben können. *1579:* Iryanak eo Kegmek Borbely Georgnek hogy heaba ide zekeryt ne munkaltassa, mert Az Zegenysegh pinczenelkwl semmy keppe(n) az borokat ki nem adgya nemis adhattya [Kv; TanJk V/3. 203b]. *1799:* Minthogy ... ezen Keresetben lévö Collonicalis sessio ... 500. M.forintokra aestimaltatott; tehát a Creditorok magok károkkal kevesebbért ki nem adhatják [Ne; DobLev. IV/819].

5. vmit (idegennek) külső helyre eladhat; a putea vinde ceva (unui străin) scoţînd din localitate; etw. (einem Fremden) auswärts verkaufen können. *1808/1809:* Volt è azon Tiszti Rendelés ... publicálva, és mikor? hogy a szerént senki a' mely Victualekot a piatzon vásárol nyereség kedviért, azt idegennek ki ne adhassa a Városrol ?[a] | (A) Communitas egyszer is szabadsagot nem adott ... hogy a piatzon vásárlott victuálékot akárkiis ki adhassa [Szu; UszLt ComGub. 1573a. — [a]Ezvk].

6. kiárulhat/mérhet; a putea vinde cu amănuntul; ausschenken können. *1591:* Rab Thamas ... vallia Mikoron vgimond, Bornemizza Gergeli vramnak egi bort korczomarolnek, es az bor kit hat pinzen arulok vala megh kezdet volna zorgosulni ... kostolam ... tahat alab valo az a' bor az misiknal (!), kit az eleot merek vala ... mondek Bornemiz⟨za⟩ Gergelne Azzoniomnak, Azzoniom mit czelekedel, nem az ez a bor, akkit eddig arultunk, monda nekem, Nagi dologh, hiszen eztis kiadhadnam Baczi Thamas eoteot hatotis kjad egi mas vtan, hizem most sokadalom ideie vagion, es zabad vagiok velle [Kv; TJk V/1. 65].

7. kikölcsönözhet; a putea împrumuta/da cu împrumut; (aus)borgen/leihen können. *1660:* Az szegény Apafi Mihályt az tatár ura kihozta Moldovában, tizenkétezer tallér az sarcza. Reménkednék az földnek is szegény pénzért, de senki sem ad, hanem nekünk reménkedik ... mi, az mi volna jó szivvel adnánk, de mi sem adhatjuk mostan magunk fogyatkozásával ki [TML I, 533 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: *kölcsön ~. 1672:* Mi öt avagy hatszáz tallért adni az mi részünkröl készek vagyunk, de többre magunkat semmiképpen nem igírhetjük, mivel az nemes ország nekünk egy pénz adót sem ad, azt is penig országúl megelözték ö kegyelmek az minapi constitutio által, hogy ország szükségire senki pénzét kölcsön ki nem adhatja [TML VI, 12 a fej. Teleki Mihályhoz].

8. kiszolgáltathat vkit; a putea preda pe cineva; jn ausliefern können. *1671:* Hogy ha valamely Falukon vagy Városokon kivül száll-meg valaki, és marhája elvész, tartozzék a' káros Emberrel edgyütt az a' falu vagy Város a' nyomot fel-venni, és ha azon határbol a' nyomot ki nem vihetik ... igy tartozzanak azon helynek lakósi a' káros Embert contentalni, a' latrot penig ha kiadhattyák, a fizetéstül absolvaltatnak [CC 87]. *1677:* a' Tisztek-is tizenkét forintra büntessék a' falut, ha a' latrot ki nem adhattyák, és meg-nem bizonyithattyák, hogy nem falujokbéli löt volna [AC 231].

9. *nyomot ~* nyomot átadhat; a putea indica urma/urmele (animalului căutat); die Spur (bei Verfolgung) übergeben können. *1610:* Az J. falú ... bizonithia hogy eok az Njomon senkit Nem talaltak kinek az Nyomot kj adhattak volna [UszT 46a]. *1727:* Nyomot tartoz(na)k fel venni és ki adni; de ha ki nem adhatnák onussal nem tartoz(na)k, mivél Gyaluval öszve folyo határok vagyon [Hidegszamos K; GyU 332]. — Vö. a *kiad* 22. és a *kiadás* 5. jel-ével.

10. (hivatalos iratot) kibocsáthat; a putea elibera (un act oficial); (amtliches Schreiben) erlassen können. *1677:* Ha penig az Inhibitioval a' pars periclitans az Executiora nem érkezhetnék, a' per non venit Sententiának Executiojának Relatoriáját a' Regiusok, vagy Cáptalanok, tizenötöd napig ki ne adhassák; hogy a' periclitans pars az Inhibitioval oda érkezvén, az ö defectussának se-

githessen. Ha penig intra quindecim dies oda nem érkezhetik az Inhibitioval, a' Relatoriat ki-adhassák | Sententiák eodem die nem prohibeáltatván, másod nap ki-adhattyák az Itilő Mesterek [AC 180, 273]. *1738:* Notarius atyánkfia pedig fakultáltatik, hogj ... a Processusb(an), ezen akkor negligált Transmissioról való irást inserálhat 's ki-adhassa [Dés; Jk 498a].

◇ **Szk:** ~ *vkin* elküldhet/meneszthet vkit; a putea concedia/da afară pe cineva; entlassen/fortschicken können. *1656:* A Partialis ne(m) engedi Széki Miklos(na)k Siboi predikator(na)k B.Varallyara valo menetelet I. mert bötsuletes Atyankfianak Ratzkövi Peternek removealtatásaval lenne, kihez semi okot ne(m) mondhatnak melyre nezve rajta ki adhatnának. 2. Mert[a] [SzJk 80. — [a]Folyt. az indokolás]. *1722 k.:* Oroszfaja qua Mater es Komlod qua Filialis Ecclak lévén; a mult télen a mostani Praedikatorokot meg nem marasztvan, más becsületes Tanitonak hivatalt is attanak annak utánna némellyek az Oroszfaiak közzül a komlodiak akarattyok ellen meg marasztották a Praedikatorokot; annakokáért meg kivántatik hogj ennek utánna a két Eccla egjet értvén, egjmás hire s akarattja nélkül a Praedikátorán ki ne adhasson; se meg ne marasztthassa [GörgJk 167] ∗ *mérgét ~ja* mérgét kifújhatja; a-şi putea vársa mînia; die Wut loswerden können. *1763:* azon injuriose bestelenitö huntz futozásival sem adhatta ki maga egész mérgét [Nsz; Told. 33/22].

kiadhatás 1. kibocsáthatás; putinţă/posibilitate de emitere; Erlassungsmöglichkeit. *1662:* egyideig Rédei uram azzal tarta, hogy Barcsai Ákosnénak volnának nálunk bonumi, arról tennénk contentatiot ... izené, hogy ... Barcsai Ákosnét velünk összealkatja, inkább kivánván az köztünk való egyességet, mint viszálkodást. Egy hétig való dilatatiot tett vala. Az eltelvén, újabban küldtünk ő kegyelméhez s akkor Apafi levelét, arestatorium mandatumat jelentette lenni, melyre nézve nem volna dispositiojában kiadhatása [TML II, 267 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

2. kiállíthatás; putinţă/posibilitate de eliberare/întocmire; Ausfertigungs/Ausstellungsmöglichkeit. *1739:* Ezen száz forintokról való Contractusn(a)k kiadattatására 's adhatására facultáltatn(a)k Hadnagj es Notarius atyánkfiai ö kglmek, Nms Városunk Neve és Pecseti alatt [Dés; Jk 524a].

kiadható bérbe adható/bocsátható; care poate fi dat în chirie/arendă; verpachtbar. *1840:* Vagyon egy kö és sendély fedél alatt lévö velnyicze, mellynek tsak esztendönkénti taxája a' mennyibe ki adhato lenne vetetik fel ... taxája lenne 50 Rft [Somkerék SzD; Ks 100 Nyilak könyve 26].

kiadó 1. *mn* **1.** bérbe adó/bocsátó; care dă în arendă/chirie; verpachtend. *1830:* a Mlgos ki fogado ur az elöre fizetni kelletö fel censusbol ... száz az az 100 ~ vRfkat le számlálván elöttünk — annak valoságos kifizetése felöl, ezennel meg nyugtatjuk melyet hogy a betsü, és egyéb költségek ki potolásokra a ki ado Tkts Cancelista ur nékünk kezünkben hagyott, meg esmérjük [Kv; Somb. II.]. *1851:* kötelezé magát a' Haszonberlö a' haszonberbe vett Telket, és szanto, s kaszalo helyeket a kiado Urnak minden jog formalas, s kötölödzes nelkül mint Majorság birtokot vissza adni [Uzon Hsz; Kp V. 385].

2. (kölcsönre, kamatra) kihelyező; care împrumută/dă cu împrumut; (auf Darlehen/Zins) gebend. *1671:* A' Miképpen eddig cselekedtenek a' Vice Dézmások, a' Regius Funduson lakó szegénységnek pénzeket ki-ado Creditorokkal, kiket tudnia-illik a' Vice Dézmások szokatlan honorariumra és exactiora cogaltak, mellyet ha tüllök denegaltak, a' Creditor gyakorta kárt vallott a' Vice Dézmásoknak ez iránt való akadályoztatások miatt ... erössen büntettessenek-meg [CC 27–8].

3. ~ *fél* (lakodalomban) menyasszony-kiadó; persoană însărcinată cu predarea miresei (la începutul nunţii); Brautausgeber/steller. *1705:* Ugyan ma az úr egy Szentkirályi nevü szolgájának, ugyanitt az udvarban lévö Gombás nevü leányt megkéretvén Haller György és Lázár György uramék által, és én lévén a kiadó fél, odaadák, és ugyan akkor az esketés is meglön [WIN I, 392].

II. *fn* **1.** bérbe adó/bocsátó személy; arendator, persoană care dă în arendă; Verpächter. *1818:* Mely illyetén edgy más között vegb(en) ment Compositionak mind én a ki ado mind a ki vevö exarendator Ur ... mindenekb(en) meg alloji es meg tartoji leszünk arrol adjuk ezen edgy más között költsönösön véghez vit Compositionalis Levelünket tulajdon subscriptionk és petsetünk alatt [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével].

2. könyvkiadó (könyvkiadási vállalkozó); editor; Verleger, Herausgeber. *1879:* Ha költeményeid kiadójánál nem kapnál is annyi elöfizetöt, mint amennyit szeretnénk mindnyájan, egy dologról szereztél bizonyosságot idáig. Arról ti., hogy sokfélé és igazán szeretnek téged [PLev. 63 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. besúgó, feljelentö; denunţător; Angeber/zeiger. *1599:* Makay Jakab Mihaly ... vallya ... azt az Huszar Ilonatt tudo(m) hogy ott az Theoreok feoldeonnis affele ky ado es be mondo volt az Theoreokeoknel [Kv; TJk VI/1. 283. — A hódoltsági Makóra von. vall.].

kiadódik 1. vkinek birtokába átadódik; a fi dat în posesiunea cuiva; in js Besitz übergeben werden. *1734:* A mik még Bátyám Uram kezenél voltak s még ot lehet(ne)k ... ki adodgjanak [TKl Teleki Sámuel lev.]. *1798:* kivánnya a' tisztelt Groffné, hogy a' fele rész a' Fellperes Aszszonynak ki adodjék, fele pedig magának ... megmaradjon [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 1b]. *1806:* Kalara néném el adván ös örökös hazunkat 105 forintat adott nekem is ki szurván szemem vélle azt kivánja hogy Jussam ki adodott legyenn holott el adván az öreg telket ... 410 forintokan a többi pénzt el tette és halgat véle [Dés; DLt 17/1809].

2. ki/meglfizetödik, megadódik; a fi plătit; bezahlt werden. *1673:* A szolgákat ... jobban kellene tractálni s rendelni, fizetesecket némelyikének ... nevelni is kellene és a kinek mi jár, rendesen s kár nélkül adódnék ki [TML VI, 529 Teleki Mihály Bornemisza Annához]. *1731:* Tiszt R: Praedicator Uraink(na)k, Mester s Kántor Uraimékkal edgjütt járni szokott beneficium nem adodott ki, most remenségis nincs hozzá [Dés; Jk 409a]. *1792:* Sz: Margitai[a] kortsmárosnak ... Ó Bor adodott 66 veder ... 66 Vederböl ki adodott a kortsomarolasert a competentiaja [Ks 67. 49. 41. — [a]SzD]. *1805:* Minthogy pedig a Kortsomárolásnak Szüntelen folyni kel

... Minden Veder Bortol egy Garassa, Minden Kupa Palinkátol a, Poltra, v. 3 Dr ki adodik [Erdőszengyel MT; TSb 43].

3. kikölcsönöztetik; a fi dat cu împrumut; ausgeborgen werden. *1795:* Néhai kedves szüleink ... kevés vagyonotskáikbol ... Pium Legatumban 120 Magyar Forintokat hagytanak ... a' Fenn nevezett Summa ... Interesre, jo Securitas alatt adódgyék ki [Kv; KvRLt IV. 32/14].

4. engedélyeztetik; a fi aprobat, a se aproba; erlaubt/genehmigt werden. *1834:* A Kranz Míhálynak a Remek rajz ki adodott, fizetet 1 Rf [Kv; ACLev. Kül Perc. 12].

5. kiosztatik; a fi distribuit; ausgeteilt werden. *1828:* Hizlaltatnak Sertések ... Allgyogyon Rüdegen ki adodik négy a' Praebendásoknak a' Tisztnek s benn evö Udvaristáknak Három-Udvar Számára Hizlaltatik öt [Marosillye H; Born. F. IIa].

6. (munkára) kiadatik; a fi dat (spre lucru); (zur Arbeit) ausgegeben werden. *1769:* oljan Ifju(na)k az pohár Csinálás ki nem adodik [Kv; ÖCJk].

7. *parancsolat* ~ parancsolat kiadatik; a fi emis/dat ordinul; Verordnung erlassen werden. *1790:* Jelentem alazotason Nsgtok(na)k hogy a mi vármegyénkb(en) a mult Hétfün markális szék volt s a tőbbi között az a parantsolat adodot ki, hogy a Nemesség egybe gyüljön a jövő Hétfün fegyveresen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

8. (könyv) kiadásra kerül; a fi editat/publicat; verlegt/herausgegeben werden. *1828:* A' könyv-vi'ségálat itt szorossan veszen mindent; de tsak ugyan a' Crisis alá jött Voltér munkái 's más mint-egy 35 darab könyvekis — a' mint a' Curator Urak biztatnak ki fognak adódni; de úgy hogy én reversáljom magamat arról, hogy hivatalt viselő Személyek kezébe menvén, elnem fognak másnak adódni [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből].

kiadogat 1. kihelyezget; a repartiza rînd pe rînd; nach und nach hinaussetzen. *1716:* ö Nga Marhajt is imide amoda ki adogaták s a Szegény Gyergyai Emberék tartók barom kostyokon [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

2. apránként kiszolgáltat; a preda/da cuiva bucată cu bucată; nach und nach/allmählich ausliefern/händigen. *1849:* azon köntösöket — melyeket ... Vendler Károly gondviselése alá adta (igy!) volt, miért adogatta ki azokat Vendler Károly Krizsán Máriának ? [Kv; Végr. Vall. 82 vk].

3. odaadogat; a da rînd pe rînd; nach und nach hingeben. *1849:* az udvarházhoz tartozo majorságokat, minthogy azokat Kelemen Béni felügyeletem alá rendelte, az udvari konyha számára valahányszor a szükség hozta magával én adogattam ki [Kv; Végr. Vall. 24].

4. ~ *1796:* az imitt amatt lévő szároz tökéket Korodra ki adagatták es annak Levét iddagaltak [Kv; AggmLt B. 15].

kiadó-gazda (lakodalomban) a menyasszony főgazdája; naşul miresei (la nuntă); Hochzeitsvater der Braut. *1760:* A násznagy köszönt s nagy paresiával perorált, s emlékeztette az annak elötte megesett mátkaságra s eljegyzésre, mely esett a házasulandó személyek között, a kiadó-gazda pedig, sok tréfás cavillumokkal élvén, a nász népét tartóztatta [RettE 98]. — A jel-re l. MetTr 379.

kiadott 1. odaadott; (pre)dat (cuiva); übergeben, hingegeben. *1681:* Egy mostan ki adott Veres barsonyos nyereg [UtI]. *1683:* Két öreg ón tál ... mostan ki adott Közep ón tál no 17 [UtI].

2. eladott; vîndut; verkauft, ausgeschenkt. *1797:* ki adott két edényecske Bornak árát ... incassaltam 149 Rf. 32 1/2 xr [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

Szk: *hitelben* ~. *1639:* hüteolben ki adott vas műeknek az arra ... f. 75. d. 40 [Kv; RDL I. 116]. *1749:* Szüret után hitelben ki adott 67 font meg Sebesedet Sajtért ... tartoznak némely jobbagyok jövendöb(en) vr. 10 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51] ✱ *kontóra* ~. *1789:* Bé várando és fel szedendő Adosság ... Kontora ki adott orvosságok árra [Mv; ConscrAp. 94].

3. kiosztott; distribuit; ausgeteilt. *1594:* Baxan[a] az vaidanal egi vegh daroczra ki adot Giapjw Restal No. 24 [Somlyó Sz; UC 78/7. 11. — [a]Baksa Sz]. *1749:* meg sem fonatott volt azon Zsakok(na)k ki adott csöpü [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. *1779:* ami üdön a mostani szolgalonak Marianak cseledek szamara kiadott fazujkabol melyet mar meg fözött volt a levét és higját le szürte a tseledek szamara a sürüit pedig küldette a Mostoha Anyanak [Berz. 9 Fasc. 74]. *1847:* A Közönség Erdeje Nyilazásakor is a Biztosság köteles helyt állani, hogy tudgyan mind a rendröl, mind a kiadott Nyilak számárol, vigyázván arra is, hogy sem a Nyilazásban, sem a kiadásban senkire nézve ... semmi hiba ne történjék [Torockó; TLev. 10/9]. — L. még RSzF 110; VKp 209.

4. kifizetett; plătit; ausgezahlt. *1794:* hamis Vékával, vederrel nem élek, semmi féle oeconomiát Vingárdon nem tractálok, hanem Contentus Lészek a ki adott fizetésemmel [TSb 24].

5. bérbe adott; arendat, dat în arendă; verpachtet. *1779/1785:* allodialis Föld ... Vásárhellyi Lászlo Uram mostanában maga Embereinek Dézmából ki adott Földek szomszédságiban égy 8. Kőblöst [Forró AF; DobLev. III/596. 99 Salamon Gavrilla (80) zs vall.].

Szk: *dézmájára* ~. *1783:* Vagynak még Dézmájára ki adott allodialis igen derekas Szőllők [Nagyrápolt H; JHb XXXI/28] ✱ *felibe* ~. *1851:* A' felibe ki adott érintett egész réz Jószágra háromlandó Cs: kir: adót egyedül tulajdonos Úr asszony tartozik fizetni [Esküllő K; RLt O. 4] ✱ *taksára* ~. *1850:* taxára vjbol ki adott telkek használat üdeje, minden évben Szent györgy nápjan fog kezdődni [Bács K; KmULev. 3].

6. átadott; predat; übergeben. *1656:* Kovaczok haza ... Egy tökeben szegezett czejthazbol ki adott, merö vas ülö masis ugyan czejthazbol ki adot szarvas kis ülleö [UF II. 160]. *1814:* A' Csorda bé rekedvén jászolljra a' Falu hasznára ki adott mag lo ismét viszá mégyen irt gazdájához [Farkos U; Falujk 86 Barrabás Áron papnot. kezével].

7. elköltött; cheltuit; etw. für etw. ausgegeben. *1671:* Mi-is azért egész Országul, Három Nemzetül, azon summa pénzt Ország szükségére ki-adott pénznek ismérünk lenni, és acceptalunk-is [CC 73]. *1732:* Mely ki adott Summának mennyisége azért nem annotáltatott, hogy elöttünk nem Constált annak valosága, s bizonyos száma [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

8. kikölcsönzött; împrumutat, dat cu împrumut; ausgeborgt/geliehen. *1728:* Vagjon ki adott penze az Eccla(na)k ... ha lattjak hogj valamellyik debitor enervalodik, siessenek fel venni [Bikfva Hsz; SVJk]. *1754:*

Vagyon ezen Ecclesianak imide amoda ki adot penze, interesre [Dés; DREmLt Conscr. III]. *1763:* a' Sároson lévő ki adatt pénz adosság után interesben praestalando szolgálatért, akik kaszálni el nem jöttek, hat hat poltrát huzott rajtak ... Manyika Iuon [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 23 Bába Györgye (36) zs vall.].

Szk: *interesre ~. 1749:* Eleitól fogvan az Martonosi es Fotosi ket ág Ecc(lesiána)k interesre kiadott buzaja es penze irant feletebb sok bajoskodasa leven ... mostan a Sz: Uisitatio minden akadekokot elharitvan de praesenti tanaltatik ... flo. hung 154 d(en). 90 [Martonos Hsz; SVJk] ✱ *kölcsön ~. 1710:* Az kölcsön ki adott Zabnak bé szedésibe eyel nappal munkálodtám és munkálodom, de mind eddig elé cseplet Zabjok a szégeny embereknek ne(m) volt [Vacsárcsi Cs; BCs].

9. feljelentett; denunţat; angezeigt. *1570:* Ertem az ty kegyelmetek lewelet wgy wagyon hogy Nem az Jspanok attak kegyelmetek kezeben hanem En fogattam meg En wadoltam kegyelmetek Elewt azzal hogy az orban ky oth vagyon fogva, Nylwan walo ky adot orw leweles [Nagyfalu SzD; BesztLt 79]. *1614:* Vadnak penigh ki adott Nemes Emberekis, mellieket ez ideig megh nem bwntettek, tartozzanak azert az Jspanok affeleket, es az kiket ez vtannis kj adnanak, tisztek zerint Citalni, es seuere megh bwntetni [Ks 87 ogy-i végzés]. *1675:* Czirkalaskor ki adott gonosz tevőket az tiszt megh fogatott, s törvény szerént megis büntette [Fog.; UF II, 663].

10. kirendelt; delegat; hinbeordert. *1847:* a' Rendőr igazgatóságtól ki adott két Rendőri szolgával a ... rendetlenkedő legényeket (: Fuschereket :) felkerestük [Kv; ACLev.].

11. kibocsátott; emis; erlassen. *1664:* azt jelentené meg inkább ű felsége az vezérnek, hogy ű felsége megengedi elhányatni Sekelihid várát, de lát abban oly dolgot, hogy valamint most az ű felsége törökkel való békessége hittel pecsételtetik ... úgy szinte Várad vára megadásáért hatalmas császár fű szerdarja Ali pasa hiti és kiadott czim(er)es erős levelire adatott meg [TML III, 321 Boldai Márton Teleki Mihályhoz]. *1793/1794:* Itéltetett ... hogy további dilatio nem adatván minden haladék nelkül az Itélő Székre ki adott Conscriptiobol, az abban expressalt Kőz földek, és Terrenumok az MBagoi Possessorok között fel osztassanak [M.bagó AF; DobLev. IV/15a]. *1810:* Az Meltgs Inclita Familia[a] poroncsolati mellett az 1808dik Esztendő Tavaszszán az Toroczkai Veröss Kovácsi Communitás, ugy annak minden munkassai, és Verökb(en) lévő vas csinálói, és segitői ki tartoztattanak vala, az M. Groff Camerarius Ur ő Nga eleib(e) az ő Nga ál(ta)l akkor ki adott Törvény(ne)k meghalgatására [Torockó; TLev. 9/44. — [a]A Thoroczkai].

12. megadott/szabott; stabilit, prevăzut; bestimmt, festgelegt. *1662:* az egész jancsársságnak hogy az agák közül ki-ki az ő népével a kiadott rend szerint az ostromra készen lenne megparancsoltatott vala [SKr 606]. *1768:* Ötves István Deák ... a kiadott kehely pohár hellyet Czéh hire nélkűl égj kisded Monstrántiát mutatott be [Kv; ÖCJk]. *1782:* Baro Torotzkai Gáspárné Mustrát szokott adni, és ollyan fonalat kiván, ha a Materia nem arra valo is, a' millyen a ki adott Mustra [Torockó; Thor. XX/5]. *1789:* Itt a Faluk Protocollumai nem vitette(ne)k eppen ollyan accuratioval, a mint a kiadott Norma, és parantsolatok megkévánták [Kobátfva U; USzLt XIII, 97]. — L. még RSzF 112.

13. elrendelt, kötelezővé tett; emis; verordnet. *1572:* eo k. varoswl ky adot regula az Safar vraimnak, hogy eo k. Byro vramhoz vgi halgassanak es vgi Beochwlliek hogy az eo k. paranczolatyara keszek es engedelmessek legenek Minden Ideoben [Kv; TanJk V/3. 54b]. *1623:* Meneswnkre igen zorgalmatos gondott viselyen Ez ky adott decretumunk zerent [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1764:* tartsa magát az Instans az eddig ki adott Magistratualis Determinatiokhoz ... à barány bőrek vetele modalitássában [Torda; TJkT V. 218]. *1765:* A Szolga Birák ő Kgylmek ... nem értven ... az Jobbágyok Szólgálattya iránt kiadott Királlyi Determinatiot, olly formán vitték véghez az publicatiót, hogy a Parasztság az ő földes Ura ellen fel támodni, és azzal ellenkezni nagy Lábat vett légyen [Kóród KK; Ks 18. CI. 7]. *1805:* a Banya időnek el kezdesevel ki adat Rendelesemnek szoros Még tartasa mellet paroncsolom hogy a Tarsoság a Birákkal rendelyen bizonyos szamu hiteleseket kik a Banyakot meg visgaljak [Torockó; TLev. 9/38].

14. kijelentett/mondott; declarat, pronunţat; erklärt, ausgesprochen. *1727:* En T. T. eszkűszőm az egy elő Istenre ... hogy ... ha mikor esketes dolgaban Regiusnak demandaltatom jo lelki ismeretbűl Származando igaz hit szerént ki adott vallas tétel Szerént valo relatoriat irok [Kv; SRE 154–5]. *1755:* meg kivánom azért, hogy azon ellenem ki adott szokat vagy meg bizonyitsak, vagy pedig a Bötsületemet adgyák viszsza [Válybrád H; Ks 62/22].

15. kiállított; redactat, eliberat; ausgestellt. *1672/1681:* Albesy Zolyomi Miklos Ur(am) Batyam, egynehany ben Specificalt Falunkbeli Emberinknek, es azoknak maradekinak Zőld puskassagokrul ki adot levele ... tőlemis helyben hagyattatik, approbaltatik s confirmaltatik [Vh; VhU 397 Thökölyi Imre vál.]. *1673:* Ezen Nehai nagy emlekezetű Felséges Bethlen Gabor Fejedelem Magyorosdi Thoma Laszlonak es Thoma Peternek őrökös szabadsagarul ki adot kglmes levele előmbe producaltatvan ... tőlemis helyben hagyattatik, es confirmaltatik [Vh; VhU 350 Thököly Imre ad. lev.].

kiadvány publicaţie; Publikation, Veröffentlichung. *1896:* Egy esztendeje csináljuk itt a Kemény Zsigmond Társaság dolgát. Felolvasásokat rendezünk, kiadványokkal szoktatjuk a betűre a közönséget [PLev. 189 Petelei István Réthi Lajoshoz].

kiágazó vhonnan kivezető; care duce afară din .../de undeva; von irgendwo abzweigend. *1792:* mivel ezen Város nagy Ország Uttyában lévén, abbol sok féle ki ágázo Utakon ... tsak két felé 25. a tőbb Utakon pedig tőbb mint 32. Hidak és Tőtések kivántatnak [Zilah; Borb. II].

kiaggat kiakasztgat; a atîrna/suspenda; hinaushängen. *1704:* Hirt olyant közölt volt Görgény felől, hogy a kurucokkal Teleki Mihály uram obsidealta, a szőlőhegyre húzatván az ágyúkat, onnan lőtetik, belőle hasonlóképpen. A commendáns azt izente ki Teleki uramnak, hogy bizony oda aggatja ki gyermekeit a falra, s oztán lőtesse valamint szereti [WIN I, 143].

kiaggik kivénül vmiből; a fi prea bătrîn pentru ceva; für etw. zu alt werden. *1618:* Juszuf csausz kiaggott és el-

fáradott, betegesedett az tolmácsságból [BTN² 120]. *1681–1748:* Szimul Budrála ... Szőts volt de már maga ki aggott belőle [KvAkKt Mss lat. 236].

kiakaszt a atîrna (ceva) afară; hinaushängen. *1796:* 4 premnek valo nyest lévén azt a ládából ki vettem és a Szellőre az hol aer járja ki akasztottam [Szilágycseh; IB. Fogarasi István nyil.].

kiakasztó-lánc lanţ de fixare/blocare; Aushängekette. *1827:* A Tsürnek két Kapui, mellyek(ne)k két felé nyilo ajtojok vagyon két két vas sarkokkal, két ki akaszto lántzal [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kiakolbólít kiebrudal; a da afară; a elimina; hinauswerfen. *1870 k./1914:* Kicsengetés: azon legsúlyosabb fegyelmi büntetés volt, melyet akkor alkalmaztak, midőn vagy egy ifju oly cégéres bünt, vagy erkölcsi kihágást követett el, hogy a kicsapást, még ezzel a nyilvánosan megbélyegző eljárással is tetézni kellett elriasztó példaadásul. Ilyenkor az egész ifjuság sorai közt ingóságaival együtt az összes csengettyük húzásával akolbólitották ki az illetőt [MvÉrt. 20].

kialkot kikészit; a dota, a da dotă unei fete; ausstatten/staffieren. *1569:* mijkor az isten szerenczeyekett agya kata aszzonnak és Anna aszzonnak egyenlo keppen tartoznak alkottny [Hidvég Hsz; HSzjP].

kialkuszik 1. alkudozással kibérel; a închiria/a lua în chirie cu tocmeală; ausdingen. *1788:* Suki Janos Ur(aṃ) ... alkuva ki a Gabanásomnak égy részit esztendeig [Kv; SLt XXXIX Gyergyai Mihály nyil.]. *1836:* A Pavai Joseff Haza félét a következendő 1837k Esztendö Sz György napjatol fogva 1838k Esztendö Sz György napjáig ki alkudtam Taxára minden nyila nelkül 3 Valto Rfkban [Dés; Törzs. Dési taxalisták 12].

2. megállapodik/egyezik vmiben; a se învoi asupra unui lucru; vereinbaren. *1791:* a meg hasadott nagy Harangunk hellyében öntendő Harangnak készitését ki alkuván ide valo betsületes harangöntö ö kgylmével ... az Ekl. materiájából oly conditioval hogy a Harang materiáján kivül minden egyéb hozzá tartozo készületeket 's materiákot emlitett Harang öntö Kgylme tartozzék a' maga költségén megszerezni, és el készitteni [Kv; SRE 274]. *1807:* a Malmok Zsilibjeit el rontották ujjakot épitettek ... ugy alkudták ki, hogy a Malom Zsilipje ismét bontassék el, és vétessék alább a régi hellyére [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns prov. vall.]. *1811:* Serbenátz Pétre közlakos, Vóve és alkuvá ki Mlgos Báro Bornemisza Leopold Ur eö Nsgátol ... Lisztelő Négy kerekü Malmát, hogy az hetenként tartozo Rabota béli Szolgálattjais el engetödgyék [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5].

kiáll 1. a ieşi undeva (şi a se opri acolo); sich (hin)stellen. *1570:* Kyral Ambruzne Katalin ... vallya hogy Az hercegh Antal vram Zytcoh (!) hazaba hallotta az zytkozodast latta hogj az Ayto elejbe ky allot volt zeoch peterne, Es Illen modon Zytkozodik volt Mely Neste kwrwafia wtthe megh az Ebbet [Kv; TJk III/2. 74]. *1596:* s hallam mondgya úala Benedekfi Janos, Jer be eöllyiök megh aztis az este (!) lelket, en ki allek a' hazbúl, beicóúenek keresenek hogy megh nem talalanak ugy menenek el [UszT 11/53 Nic. Fulo de Ders pp vall.]. *1638:* Czikor Giorgjne monda ennek az Lakatos Giörgjnenek, hogj meni be te nagj kontiu, mit allasz ki [Mv; MvLt 291. 164b]. *1778:* Dáda nevü Sellér ... a Darabontnénak kenderit szánszándékkal boszuságbol ... csak Máliciábol ökrit szekerit kenderire hajtotta a Sárba tapodtatta gázoltatta ... a Feleségeis ki állot veszekedni biztatta az Urát Dádát hogy gázolja [Bethlen SzD; BK Bethleni szám.]. *1834:* Az Országgyülésre ... Regius Commissariusnak ide meg érkezve levő Fenséges Estei Hertzeg Estei Ferdinánd ... nagy Solemnitással zászloval a Városon lévő minden Czehokkal a mi Czéhunk tagjai is ki állottunk illő tisztelettel tisztelkedtünk [Kv; ACLev. Kül. Perc. 12]. *1846:* midőn a' kérdet nap délutannyán az uttzán egy Comedias producalta magát ki állattam én is azt nezni [Dés; DLt 530/1847. 5–6].

Szk: *csudájára ~. 1702:* (Férje) Kegyetlenül verte rongálta ... ugy el kinzatta hogy csudájára állottanak ki a' szomszedcsági [SzJk 338]. *1747:* akkor hallám hogj azt mondá Bako Ferentz Biro Annanak: meny el mert majd ojjat tselekszem hogj Rákos egeszszen ki áll tsudajára [Aranyosrákos TA; Borb. II Péterfi David felesége Kerekes kisanna (26) vall.].

2. kb. kilép vhonnan; a ieşi de undeva; (her)vor/heraustreten. *1572:* ez katalin ... panazolkodyk volt rola ... hogi tudom en az ky dolga ky al kamarayabol Zoech benedekne, Mond hogj En dolgom en akaratom Mert ne arwl (!) ugy mynt arwls Ne eleoz megh [Kv; TJk V/3. 63b].

3. eléáll; a se prezenta (pentru ceva); sich einstellen, verfahren. *1765:* minde külön kenyéren lévő gazda a maga ekebeli márhájával kiálljon szántani [M.bikal K; RAk 256]. *1781:* Aki penig pásztornak, mikor a series találja, ideiben ki nem áll, a szófogadatlanoknak törvénye szerént 2 susták. 24 pénz birságon maradjon [Árkos Hsz; RSzF 190]. *1783:* minden esztendöb(en) két napat usoráztam, mivel a Falus biro márháinkat elköti, ha ki nem állunk [Csüdötelke KK; Ks 92]. *1840:* Tavaszra jutván mihelyest a sertés túrni tud a fagytól, azonnal tartozzanak a pásztorok jó móddal s erővel kiálloni [Tapioca Cs; RSzF 201]. *1876:* ha egy telken több önálló család van, mindenikből külön tartozzék egy egy személy, ha szükség lesz egyszerre is kiállani [M.bikal K; RAk 326].

Szk: *dologra ~. 1864:* Minden igavono marhaval biro gazda ha a kirendelt időre ekéjével vagy szekerével ... ekklai vagy papi dologra ki nem áll, Egy frt 20 xrral büntetödik [M.bikal K; RAk 251] ✱ *szolgálatra ~. 1723:* ki kellet állanunk a szolgálatra [Hodák MT; VGy. Basta Nonuczné Mária (30) jb vall.].

4. őrségbe áll; a sta de pază; Wache stehen. *1599:* az biro Vram akaratiabol az Cynteremben az parazlok a hol kialtanak egi gradichot es allast chynaltattűnk [Kv; Szám. 8/XVI. 38]. *1739:* az Hidhoz rendeltetik Pataki Daniel[a] ... ö kglmek, kik ha deprehendállyák, hogj vagj a' strása ki nem állana; vagj valaki hir nélkül be jöne; vagj a' kertelést valaki által hágna ... az ollyakat toties quoties Inspector atyánkfiai ... büntessék [Dés; Jk 524. — [a]Köv. még két név]. *1781:* A' Strásák ki állásának ideje lészen az estvéli takarodóra szokott harangazással való jel adás, ekkor a Strásák magokat jelentsék s ki állyanak [Torockó; TLev. 2/5].

5. csatarendben/fegyveresen eléáll; a se aranja în ordine de bătaie; sich in Schlachtordnung aufstellen. *1657:* Midön azért az egész hadak kiállva volnának, akkor adák ki az választ, hogy vélünk együtt akarván indulni ... így az seregek közt vivén el, egészen megmutatták erejeket [KemÖn. 209]. *1705:* Ma esék valami lármájok a kurucoktól a németeknek ... ki is mentenek vala mind német és rác hadak, de messze nem mentenek, csak kiállottanak vala ide a mezőre, és onnan bejöttenek azután [WIN I, 492–3]. *1735:* Meg kell hirdetni, hogy mikor harangszot hallanak mingjárt mindenek fejgveresen tartoznak ki állani [Dés; Jk 456].

6. csoportból/tisztségből/szolgálatból kilép; a ieşi din echipă/serviciu; aus der Gruppe/dem Amt/dem Dienst austreten/scheiden. *1677:* György István czédulás volt, kiállott [CsVh 56]. *1727:* Kalandosi szép rend tartásnak rendes igazgatására ... ilyen Articulusokkal concludaltassek ... 8. Ha valaki harangjátol vagy más boszszuságatol viseltetvén e szép rendből kiáll és e szép rendet nem akarná tartani, hogy ha halottya esik addig se ne harangozanak, se táblát ne jartassanak, mig edgy forintot le nem tészen [Zilah; Borb. II].

Szk: ~ *az esküdtségből.* *1590:* Chywtor Benedek es Gal Thamas kj alla az eskwtsegbwl [UszT] ✱ *hivatalából* ~. *1739:* (A részből) egy darabot adtanak volt Dési Vraimék ... Závoczki V(ra)m(na)k ... ő kglme hivatallyából ki álván[a] reocupalta az néhai Mgs Gubernator Ur ö Exclja [Dés; Ks 28. V. — [a]Praefectusa volt a grófnak] ✱ *szolgálatából* ~. *1737:* némellyek Rationista Uraimék közzül, kik t. i. már az Eccla Szolgálatjából kiállottanak, meg eddig Ratiojokat bé nem adtak az Exactoriára: azért ö kgl(ne)k minél hamarébb Ratioyokat adják-bé [Kv; SRE 164] ✱ *a zászló alól* ~. *1632:* Kayczia Mihali ... az hadba nem zolgalt io akarattia zerentt alla ki az zazlo alol [BLt 3 Fr. Mihali de Kozmás[a] (70) pp vall. — [a]Cs].

7. (helyéből) kiáll/mozdul; a ieşi, a se mişca (din loc); sich (von der Stelle) rühren. *1599:* Zeolleossy Peter vallassa ... Annak vtanna valo dolghokat semmyt nem lattam, mert helyembeol ky Nem allottam Chak az szengheo szoűkat hallottam, de nem erthettem [Kv; TJk VI/1. 384c]. *1765:* egy alkalmatossággal tul a vizen menvén a szekérrel elömbe álla a Grék Kösztántin kissebbik Fia Lovakat vezetvén, mondék nékie ály felre az utbol, láttyátok Hogy nem mehetek, de ö ki nem álla, meg Szidám az Annyát, de Nurni az Öcsivel Vas villával ugy el verének, hogy alig tudék magam kiállani az utbol máig sem mértem Semmitis Szollani [Bogát TA; Mk Nagy Gyurka (19) szolga vall.].

8. félre áll; a se da la o parte; beiseite treten. **Szk:** ~ *az útból.* *1594:* Janchi Seres Caspar Jnassa vallia, ... varga mihali, ... minthogy ki nem akarna az vtbol allani ahul en megick vala ... verni kezde engemet [Kv; TJk V/1. 469]. *1744:* Posta Mester ur(am) káromkodni kezdé és szidni az embert, hogy miért nem állanak ki az útból [Szentandrás H; Ks 101] ✱ ~ *vki elől.* *1590:* Hallani hogj Zigjak vala egy masth es mongjak vala mierth nem allal kj elöllem [Kv; TJk V/1. 14 Biro Catalin Olah Demeterne vall.]. *1603:* Nicolaus Kosa fassus est ... felkele Darabos Balas ... en ky allek eleolle minthogy tartok vala valamiteol [Kv; TJk VI/1. 670]. *1843:* azt mondja a Grofnak állj ki elöllem az utbol te — a Grof ur azt mondotta állj ki téisis [Moson MT; TSb 49].

9. kitér vmire; a se opri asupra unui lucru; auf etw. eingehen. *1817:* mint hogy betsülletem forog fenn ennek meg oltalmazásában, még az utolso pontra is ki merek álloni [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt nyil.].

10. előhozakodik vmivel; a se prezenta cu ceva; mit einer Sache herausrücken/hervortreten. *1811:* A' Kutyának sem jó a' leg első köike. Ez égy fontos paraszt példabeszédetske. Fontos valósággal, és igazsága szent. Kiváltképpen arra nézve a' mit jelent: Azokról mondják ezt, kik elsöbben állnak-Ki Mesterségekkel, s' elsöbben próbálnak [ÁrÉ 48].

11. (munkából) el/kimegy; a înceta/întrerupe/conteni (activitatea); (mit der Arbeit) aufhören. *1571:* estwe fele mostan hat oran Ezwtan het oran vonassa megh eo k. (így!) hogi az kor allion ky a zeoleobewl az Mywes [Kv; TanJk V/3. 36b]. *1778:* eö Nsága Udvari Birája mondotta mínekünk, hogy álljunk ki az eö Nsga hellyéről és ne vágjuk a Nádat [Kéménd H; JHb XXXI/51. 86]. *1792:* Bardocz Lajos Vram engemet ... el vitt az emlitett Pők hegjbeli szöllőbe oly parancsolattal, hogjha ă Dobolyi Jósef úr levelező dolgosait ott kapjuk, kötözzük meg, de senkit sem találtunk ottan, mert a' Dobolyi ur(am) dolgossai ki állottanak volt azon szöllőből [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Vályaszon Kosztándi (30) zs vall.].

12. kb. otthagy vkit; a abandona pe cineva; jn verlassen. *1751:* Vandor Iuon és Peter engemet is nem regen rutul megh vertek kenoztak, én belöllem ki álván az Anyámot is le verték taglottak minden ok nelkül [Balázstelke KK; IB. Juon Burszan (28) lib. vall.].

13. el/odahagy vmit; a părăsi ceva; etw. ver/dortlassen. *1662:* (A hadak) felülének és elmenetelt tettetvén, Rimaszombatbul kiállának [SKr 216]. *1689/1782:* (a szőllőt) Galambfalvi Ur is nem hadná könnyen Dosa Uram kezében 's ö kgylme sem akar kiállani belölle [Szentgerice MT; CsS]. *1699:* nem ollyan könnyü az Embernek I(ste)ntől adatott Vocatiojabol ki allani [MvRKLev. 6 Bethlen Miklós nyil.].

14. kifelé áll; a sta (cu faţă) spre afară; auswärts stehen. **Sz:** ~ *a szekere rúdja* a fi pe ducă; den Laufpaß bekommen. *1696:* azon idöben szintén már attol az háztol szekerem rudgja ki állott [Mv; BálLt 85].

15. kiütközik; a ieşi afară; hervorstechen. *1823–1830:* Az ujjaimnak minden bogjai kiállottak, mintha helyükböl kimozdultak volna, nem is járhattam, kezemmel nem foghattam [FogE 131].

16. kinyúlik; a se întinde afară (pe ...); hinausragen. *1736:* A férfiak azért azelőtt az nagyja az embereknek pár nusztos süveget viselt pompára, medály rajta s abból kolcsogtoll állott ki [MetTr 346]. *1805:* Int(e)r(imalis) Hadnagy atyánkfia még ma jártassa el Fertalyonkent, és Házanként az ollyanokat, kiknek kut gémjek az uttzára ki áll [Torda; TLt Közig.ir. 252/825 mell.].

17. kiemelkedik; a se înălţa (din ceva); herausragen, sich abheben. *1730:* Azon kérdésben forgo keresztet ... én találtam meg tegnap egy hete múlt itt Thordán ă Dalnaki Janos Ur(am) Háza előtt az Czinterem mellett az mely nagj kö ki áll azon kivül à Sárban [Torda; MvRKLev.].

18. elszenved/tür; a suporta/suferi; vertragen, erleiden. *1800:* Colonussai ... sok szenvedéseket, és Kárasittatásakat Kéntelenitettek ki állani [Körösbánya H; Ks 111 Vegyes ir.]. *1823–1830:* sem az úrfi, sem a doktor parancsoló hangon hozzám nem szólottak, bajosan is

állottam volna ki, mert a parancsoláshoz hozzászokva nem voltam | az ifjú ember az hideget könnyebben kiállja [FogE 164, 226]. *1832:* a drága Csitkoknak nints mit enni ... ha jo Legelön fognak lenni — ugy osztán a téli sanyaruságot inkább kifogják állani [Torda; IB. Demény János tt lev.]. *1855:* ha maga Édes Bálint lesz oly szives — hogy Csötörtökön felém jövén bé vigyen vasar helyre nagyon le kötelez — gondolom akkorá anyi erőm gyül — hogy az utazást inkább meg birom s ki állom [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/1392 Ujfalvy Lajos Dobolyi Bálinthoz].

Sz. *1832:* volt eszembe — hogy instályam elbotsáttatásomat de Szégyelletem csak oly rövid ideig állani ki a sárt — s' oly hamar elébb állani [Torda; IB. Demény János lev.].

19. (vkinek örökrészt) kiad; a da (cuiva parte de moştenire); (jm das Erbteil) ausgeben. *1592:* Ersebet Azzoni Ziu Balasne ... vallia ... Aztis tudom hogj az meli hazban Zep Balint lakot oztatlan volt, es az teob Attia fiaknak rezit ki ne(m) alla [Kv; TJk V/1. 282].

20. vminek költségét (a magáéból) viseli; a suporta cheltuielile pentru ceva; die Kosten einer Sache (aus dem eigenen) tragen. *1837:* a katonai terheknek is felit az özvegy kiállja [Jenőfva Cs; RSzF 246]. *1850 k.:* A' kuthoz való gabonákat 's egyébb approságokat mind magam állottam ki [Szucság K; RKAk 97].

21. sikeresen megfelel vminek; a trece cu succes (un examen); mit Erfolg einer Sache entsprechen, etw. bestehen. *1823–1830:* Akik a rigorosum exament kiállották, azok praxisra bocsáttatnak [FogE 234].

kiállás 1. eléállás; prezentare (pentru/la ...); Erscheinen. *1765:* minden külön kenyéren lévő gazda a maga ekebeli márhájával kiálljon szántani, ugy azonban, hogy vonakodás esetében vagy ki nem állás következtében megbűntetődjék ugy, miként az eke napszám jár [M.bikal K; RAk 256].

2. kilépés; ieşire; Austreten. *1763:* Borbereki Drusiana Aszszony jelenté hogy lévén az ő kglme nagyobbik Fiának Szántó Elek Ur(am)nak az In(clitum) Gyulaianum Regimentből valo katonák közzül ki állására, és az Haza valo telepedesre szándéka ... kéntelenittetett ... negyven nyólcz Magyar forintokért recurrálni Fronius György Vrhoz [Ne; DobLev. II/340. 1a].

3. elszenvedés/viselés; suportare; Ertragung/duldung. *1827:* ha a' Réformáta Valláson lévő Tsetsemököt Catholicus Pap kereszteli meg, azért nem lehet azokat arra szoritani, hogy a' Catholica vallásban neveltessenek, Hanem á 6. Heti Instructió ki állása nélkül szabadoson a' Réformáta Vallásban neveltetthetnek [Nagykapus K; RAk esp. kl 37]. *1847:* Virág Lászlo Nyoltz napi fogság ki állása után születés hellyére kisértessék [DLt 530 a gub. Kv-ról].

4. viselés, fedezés; suportare, acoperire; Bestreitung, Deckung. *1809:* az 1800 dik Esztendöben az 11410 Szám alatt köllt kegyelmes Rendelésében ki tett Hadi Segedelem ki állásais, réánk Adozo Székelységre és Armalistákra ki nem terjed [Asz; Borb. II].

kiállat 1. eléállat; a prezenta; einstellen lassen. *1656:* Engem pedig tudosits, ha Bihar vármegyében állossak ki lovast, vagy Zaránd vármegyében [TML I, 16 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

2. hadrendbe állít; a aranja în dispozitiv de bătaie; in Schlachtordnung aufstellen lassen. *1657:* Ez betegségem alatt hozának nékem olyan hírt, hogy az ellenség Szendrőröl reánk akarna jüni ... Bornemisza Pál és Sulyok István, ki ekkor föstrázsamester vala, az énmellettem lévő hadakat felültetnék és kiállatnák, mivel én beteges valék [KemÖn. 258].

3. megtartat; a ordona să respecte (un termen); einhalten lassen. *1800:* Tavaly foga járni olyan Guber(nialis) Commissio, hogy a' Halottakat 48 ora elött el-ne temessük. Én meggyonom Nagyságod(na)k, Még egynél többel ezen terminust ki-nem tudtam állatni [Márkod MT; BK. Gombási István lev.].

kiállatik 1. kivétetik; a fi luat (din ceva); herausgenommen werden. *1604:* Az iozagh es marha feleól pedigh teczik hogi zamot wetuen eg massal, az mi megh marad az adossagok felett az Aszonj resze marha az lianra szal, az Galfy Peter resze kette oszol, fele az lianie, fele Benedekfy Janosne Aszonio(m)e De valamjwel az Aszonj Galfy Mihalne es Galfy Peter adosok woltak az keózbeól Elózer allasek ky [UszT 20/127].

2. hadrendbe kiállíttatik; a fi aranjat în dispozitiv de bătaie; in Schlachtordnung aufgestellt werden. *1662:* És hogy az impedimentumok, hadi nehézségek is kevesebb akadállyal s az hadak is öszvezavarodás nélkül mehetnének, az egész hadak szép rendelt seregekben mind kiállatának [SKr 221].

kiállatott hadrendbe állitott; care a fost aranjat în dispozitiv de bătaie; in Schlachtordnung aufgestellt. *1657:* (A vezér) immár harcra kiállatott seregei között áll vala kész resolutióval [KemÖn. 71].

kiállhat 1. (szolgálatból) kiléphet; a putea ieşi (din serviciu); (aus dem Dienst) (aus)treten können. *1673:* Bara Péter, Peter István, Guzrán Máltyás szekér hordók ... Bőjte Imreh és Thamás János úgy állottak be, hogy esztendejek el telvén kiálhassanak [Szenttamás Cs; CsVh 45]. *1680:* Joannes Balás de Göröcsfalva, (38) ... fatetur: tudom, hogj Jakab Jánost Cserei János uram szerzette ki az hámorról, még levelet is szerze neki, egy földet is adot Cserei János uramnak, hogj job móddal kiálhasson [Göröcsfva Cs; i.h. 83].

2. félreállhat; a se putea da la o parte; beiseitestehen können. *1744:* nem láttam ... hogy vőlt é ollyas tágos helly, hogy az útból ki álhatott volna a' szekér [Szentandrás H; Ks 101]. *1796:* a Kotsis kijaltotta nékije hogy ályon fére az utb(ol) de ő hirtelen ki nem álhatott a Szekerivel [Gyula K; RLt Jeltsán Aleksza (50) ménes pásztor vall.].

3. csatarendbe állhat; a se putea aranja în dispozitiv de bătaie; sich in Schlachtordnung stellen können. *1662:* Mellyre[a] az egész tábor ottan talpra állván, úgy felkészülének, csakhamar zászlók alá seregekben állván, hogy mindjárt az egész táborban levő seregek készen kiállhatnának [SKr 257. — [a]A jeladásra].

4. elszenvedhet, kibirhat; a putea suporta; erdulden/tragen/leiden können. *1810:* szegény kis Antim mind kinlodik ... ezeket a leg erőssebb ember is bojoson álhatná ki, a jo Isten tudgya e hogy álja, és álhattya é ki ? [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

kiállhatatlan elviselhetetlen; insuportabil, nesuferit; unausstehlich. *1823–1830:* mihelyt én Göttingába érkeztem, az erdélyiek egy s más helyre megirták Erdélybe, hogy én az úrfiékat elhagytam. E Bonyhára, az öreg grófnak is füleibe ment, s irt a doktornak Őexcellája, hogy mit hallott, hogy én elhagytam, bizonyosan a doktor kiállhatatlan természete az oka [FogE 212].

kiállható szk-ban; în construcţii; In Wortkonstruktion: *ki nem állható* kibírhatatlan; insuportabil; unerträglich. *1864:* (A) Likas ... legmagasabb Csucsán egy meg mérhetetlen ürek találtató (!) melyböl idő közt ki nem alhato hideg szél érezhetőleg fuj [GyHn 43].

kiállít 1. eléállít; a prezenta; vorstellen. *1727:* Az falu tizenkét hütöst falu törvényének folytatására tartozzék ... kiállítani [HSzj *tized* al.]. *1763:* Falu Törvények meg a Nms Szék Prothocolumában is bé van irva ... a Limitrofeus katonákkal observaltatni nem tudgyuk, az Határpásztorokat miánnok ki álíttani nem tudták [Uzon Hsz; HSzjP]. *1810:* Az ide valok közül adtanak némellyek pénzt Blós Mihailának ... hogy 'Soldost fogadgyon érettek, érettem is ki állitotta a' fiát s Léányát, 's én megfizettem betsülettel [Petele MT; Born. G. XIV. 1 Czéra István (35) vall.]. *1821:* az Udvari erdőkröl Lejendő száraz ágak hordása iránt oly egyezésre lépet a Falu a Kajántoi Tisztel, hogy valameddig ezen tüzre lejendő aszszuságok hordása fen marad mindaddig tartozzanak a Falusi Birák ... a tüzelo hellyek száma szerént egy egy jo napszámos aratot esztendőnként egyszer az Udvarnak ki állitani [Kajántó K; KmULev 2].

2. (újoncot) előállít; a prezenta (un recrut); (Rekrut) stellen. *1760:* ad 15-um Aprilis ötszáz recrutát kiállítson, mert különben reducáltatik a regiment [RettE 101]. *1809:* ezennel meg hagyatik Kegyelmeteknek, hogy a' Tyrokot, melyek ezen másod rendbéli repartitiobol Kegyelmetekre estenek, minél hamarébb allitsák ki [UszLt ComGub. 1668 a gub. Usz-hez].

3. (katonát) felszerel; a echipa (un soldat); (Soldat) aus/aufrüsten. *1703:* Kgld a maga Székiből annyi számu Embereket allitson ki ujjalog, a mennyi a minap volt rendelve [UszLt IX. 77 gub.]. *1799:* álapotyokhoz képest jo paripával, tisztességes mundurral ki áliták [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér András (55) lovas kat. vall.].

4. hadrendbe állít; a aranja în dispozitiv de bătaie; in Schlachtordnung aufstellen. *1671:* nem oly könnyü 18 ezer embert, németet kiállítani mezőre [TML V, 490–1 Teleki Mihály Balogh Mátéhoz].

5. őrségbe állít; a pune de pază; Wache stellen. *1710:* Gyulaffi László ... Kimegyen ... és a strázsákot kiállitván, maga is lenyugszik [CsH 188].

6. kivisz; a scoate; hinaustragen/befördern. **Szk:** *baromvásárra ~. 1726:* Fogarasi ur(am), egy nehany marhait állitotta vala ki ... barom vasarra [Mezőbánd MT; Berz. XV/19. 4] ✱ *piacra ~. 1726:* itt sem(m)i sokadalom vagy vasar nem volt, azon kivül, az mikeppen, annak utan(n)a ket harom esztendővel valami egy nehany marhat allitottak volt ki a piaczra [i.h. XV/14. 5].

7. elkészít; a face/executa; verfertigen. *1801:* Magát a záportartot köteles lesz maga az árendátor sajat költségén ... 12 czól vastagságu tölgy és nem cserfa gerendákkal és czövekekkel ellátva ugy állítani ki és fel, hogy az minden tekintetben a főmérnöki revisio alkalmával is elfogadhatónak találtassék [Mv; DLev. 5]. *1823:* a' Frackat ki állitom a' hogy lehet ... belé kerül 27 Rb(a) [Ne; DobLev. V/1066 Dobolyi Sándor szüleihez].

8. hivatalos iratot kitölt; a completa un formular; Amtsschreiben ausfüllen. *1862:* Mely ilyetén költsőnős végrendelkezésűnkröli a törvényszerűség között készitett okmányunkat, két egyforma példányban ... kiállitva ... ezennel kiadjuk [Kv; Végr.]. *1867:* E fel hivást a kir. kormányszék azzal indokolja, hogy ... a' sorozás ügyben szükségelt családi kimutatásokat az Ev Ref lelkészek gyakran feluletesen állitják ki [Gyalu K; RAk 138 esp. kl].

9. *~ja magát* **a.** kb. eltartja saját magát; a se întreţine; sich selbst versorgen. *1785:* Nékem soha semmi emaritatiot néhai Feleségemmel nem adtanak ... nekem sohais egy forintára költséget se adtak, hanem magam erejin állitattam ki magamat [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1]. — **b.** ellátja magát; a avea grijă să nu ducă lipsă de ceva; sich versehen/sorgen. *1847:* Cselédek dolgában alkalmasint kiállitottuk magunkat, még csak Szakátsnénk nints [Kv; Pk 7].

kiállítás 1. kb. csodálatos látnivaló/látvány; splendoare; herrlicher/wunderbarer Anblick. *1896:* Sajnállak mind a kettőtöket, hogy egy tavaszt nem tölthettek Szovátán. Ez aztán a kiállítás, illatnak, madárszónak, virágnak kiállítása, mezőn, erdőn! [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. (munkára, szolgálatra való) eléállítás; prezentare (la lucru, la serviciu); (zum Dienst, zur Arbeit) Stellung. *1781:* utat nyitó szokásnak el törlésire rendeljük a' Strásálás ki álitásában[a] [Torockó; TLev. 2/5. — [a]Köv. az intézkedés]. *1806:* igértetvén hatvankét számbol állo Remonda Lovak azok(na)k hová hamarébb leendő ki állittását magamra vállaltam [Kv; UszLt III. 46].

3. ellátás; înzestrare, utilare; Versehen/sorgung. *1869:* minden népiskolai hatóság és tanító utasittatik a ... feltételek és rendeletek pontos teljesitésére, kiválólag elrendelvén a törvényben megszabott tantárgyak tanitását, az iskolaknak tanszerekkel kiállitását [M.bikal K; RAk 175].

kiállított 1. (védelemként) felállított; care este pregătit pentru apărare; (bereit)gestellt. *1767:* Josika Imre Ur Divisionalis rátajában jutott Atyai Udvar házhoz ... menvén, és azt Udvari Gondviselöje altal ... ki állitott feles Jobbágyokkal muniálva találván ... a Temeraria Resistentiat declaralta az emlitett Gondviselö [JHb XXXV/55].

2. el/kibocsátott; care a fost lăsat să plece; entlassen. *1781 k.:* a' már fel nőtt Gyermekeknek meg házásodni, meg házasodván marháikot kezekhez venni engedelemmel az Udvarbol ki menni, és rendszerint szolgálo Jobbágy gazdákká lenni légyen Szabadságokban, ugy pediglen hogy ha egyszer ki bocsáttatnak, azontul azokat sem edgyik sem másik Testvér ujra udvari Tselédnek bé ne vehesse: hanem ugyantsak mig a' másik Testvéris hasonló ki állitott Jobbágyot mutathat bé a' közös Joszágban [Told. 27].

3. áruba bocsátott, eladásra kitett; care a fost pus în vînzare; feilgeboten. *1726:* a Bandi sokadalomba a barom vásárba ki álitot borát Kovács Peter ur(am) Tordai Márton ur(am) és Vanka János cselekedték hogj az

korcsmáros kezéből el vegjék [Mezőbánd MT; Berz. XV/146].

kiállíttat szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *készen* elkészittet; a dispune să fie făcut/executat; verfertigen lassen. *1828:* Tutajokat állittat ki a' Maros partyára készen [Mesterháza MT; DE 2].

kiállíttatás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *tirok ~a* újoncállitás; conscripţie, recrutare; Rekrutenstellung. *1762:* Már esztendeje el mult miolta a meg igirt, és repertiált 900 Tyroknak ki állittatásával bajoskodik a' Gubernium ... De ... fel tett czélt el nem érhette [Nsz; Ks XCIII/18–5].

kiállíttatik 1. (munkára/szolgálatra) előállíttatik; a fi scos (la lucru/serviciu) (zur Arbeit/zum Dienst) gestellt werden. *1843:* Figyelmet érdemelvén még az is, hogy az annyira elszórva és egymástól távol lako emberek az úri és vármegyei szolgálatra nagy bajjal állíttatnak ki [VKp 124].

2. (katonának) összefogatik; a fi înrolat cu forţă; (Soldaten) eingefangen werden. *1765:* s még inkább eő kglminek kellett volna forgodni hogy minél hamarébb ki állittassanak à Tyrok [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall.].

3. kirendeltetik; a fi obligat să se prezinte (pentru ceva); hinbeordert werden. *1815:* a' Katonai Correspondenziák(na)k jobb moddal folytatására Szebentől fogva, egész Kolosvárig, meg határozott Statiokon, két két Levél hordozo a' Hohenzoller Regentyebéli Lovas ordinántzok állítatván ki ... Nemes Torda Városába is két illyetén ordinántzok lésznek quartélyba [Torda; TVLt rtlen].

4. megállapíttatik/határoztatik; a fi stabilit; festgestellt/bestimmt werden. *1780/1804:* Mihelyt a' Biro és Birák Száma ki állittatik, és az ó Birák à Nemes V(á)r(me)gye részéről azokat bé esketik, azonnal a Mlgos Familia részéről is a' Város közönseges javára, és ezen Constitutionak mindenik Czikkeliben való meg tartására bé eskettessenek [Torockó; TLev. 44].

5. kitöltetik; a fi completat; ausgefüllt werden. *1866:* ezentul a' katonaság kőrűl tett papi szolgálatokrol, a' Bizonyitványok a' kiküldött mintákhoz szorossan ragaszkodva állittassanak ki [Gyalu K; RAk 113].

kiállíttatott kirendeltetett; care a fost pus (pentru ceva); hinbeordert werden. *1748:* Sátora mellett Strására ki alitatot Szolgája főben ütötött volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

kiálló 1. kiemelkedő/ugró; care se înalţă/ridică; emporragend. *1777:* a' Pál Janós réttyin aloll ki állo kő tsuprol fel egyenesen a' kő szirt élin [Magura TA; Ks 89].

2. kidomborodó; care iese mult în relief, proeminent; auswölbend. *1777:* az hegynek hármason ki állo dombotskájának közepin [uo.; i.h.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *ajakú* duzzadt ajakú; buzat, cu buze groase; mit wulstigen Lippen. *1816:* Mutz Hodor kiálló ajaku [DLt 135 nyomt. kl] ✱ ~ *állú* előre ugró állú; cu bărbia ascuţită/proeminentă; mit hervorstehendem Kinn. *1846:* Wälther János ... Segesvári, 26 éves ... mesterségére nézve schuster, törpe ... sovány ábrázatu ... nagyszáju előcsucsott (!) also ajakkal, szabatos orru, kiálló állu [DLt 1200 ua.] ✱ ~ *hegyes orru* kihegyesedő orrú; cu nasul ascuţit; spitznasig. *1788:* kis tompátska, 's ki-áló hegyes orru [DLt] ✱ ~ *szemű* kidülledt/duvadt szemű; cu ochii holbaţi/bulbucaţi; glotzäugig. *1804:* Barna pej, mértékes, széles szügyü, ki-állo szemü, capitalis Kantza [DLt nyomt. kl].

kiállott 1. kb. felsorakozott; aşezaţi în rînduri; angetreten. *1662:* Újlaki László ... hol kemény szóval, s hol fegyverrel megfordítván a vele való fizetett népet, és a lesekből hátok megé kiállott ellenségnek Jenő felé míg általjőnének, nagy erős harcot tartván velek, sokakat elhullattak vala [SKr 317].

2. *zászló alól ~* kb. zászlótól (katonaságtól) búcsút vett; plecat de la oaste/armată; von der Fahne (dem Soldatenleben) Abschied genommen. *1623:* De annak utanna ismet Bathori Gabor Fejedelemsegeben Petkj Janos es Senniej Pongrácz altal megh Circaltatuan az egez Szekelyseget, teöbbekel eggiwt talaltatott volt zazlo alol kj allottnak lenni [LLt Fasc. 75].

kialszik 1. *átv is* a se stinge; auslöschen. *1762:* az én tőllem meg gyujtatott bokornak tüze ki alutt, és senkinek kàrt nem tett, meg alutt pedig még paraszt ebéd tájb(an) [Torda; TJkT V. 107]. *1766:* Ha Linea, Contumacia, Pestis (: melytől Isten őrizze országunkat :) történnék, és egy néhány Esztendeig nem vághatnok, tehát azon Isten iteletének Tüze ki aluván országunkb(an), Annyi Esztendővel a' fenn specificált Esztendő szaporuljek az el maradt idő ki potlodjék [Torockó/Gyertyános TA; Bosla].

2. szk-ban; în construcţii; în Wortkonstruktionen: *kialussza az álmát* kb. jót alszik; a trage un pui de somn; gut schlafen. *1843:* első álmamat tökéletesen ki aludtam, arra serkentem fel midőn ... Legényem zörgetve haza jött [Dés; DLt 65] ✱ *kialussza magát* a-şi face somnul, a se sătura de somn; sich ausschlafen. *1767:* mint hogy kevesset ittom is volt, utol ért az álom s ott nállok le feküttem s ott aluttom, midőn pedig ki aluttom volna magomot és fel serkének Látám hogy az Erszényem ki vagyon huzva az Harisnyám Hasittékjából [Betlensztmiklós KK; BK. Molduván Juvon (20) jb vall.].

kiált 1. a striga; laut rufen, schreien. *1572:* Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogy ... hallota otth hogi egy gwbas kapwnallo Mongia volt az Gasparnak hogi Neh kialtana Mert megh verne, Mond az Caspar hogy Bezzegh eo kialt, Mert zabad korchoman vagion [Kv; TJk III/3. 25]. *1582:* Catherina consors Thoma lakatos fassa est ... latam hog le vonak az zekerreól a' lakatosnęt ... wthik es verik vala, Ereossen Zidalmaztak, kialt(is) vala, hog: Jaj az keosseonthywmet Ne banchatok [Kv; TJk IV/1. 6]. *1589:* Latam hogy azonj nepek mennek ott el az en Zabomban ... kealtam Ne menietek ha Jambor fiaj vattok az Zabra [F.boldogasszonyfva U; UszT]. *1600:* Zememmel lattam hogy a mikor mostoha fiam hazara Zeöles Gyeörgyere Hoggiay Andras ieött volt ... az menie(m) waltigh kealtotta, ne banchatok es ne wigyetek el, mert ez ne(m) mi marhank hane(m) az aniame [i.h. 15/201]. *1697:* jöne Gergely Miklosné az Ablakon

alá, kiálta hogy mennyek ki az Istenert [Kotormány Cs; CsJk 2 Bálint Peterné Ersebeth (60) pp vall.]. *1724:* néki panaszolkodik a kis Susi, h(ogy) bizony meg korbátsollya Pekri, ha nem enged Urá(na)k, merre Etsedi azt monta Susinak, te, ha meg korbátsol is Urad, ne fély, tsak kiálts ne enged(d)y néki [Királyfva KK; BK. Szakács Simonne (25) szakácsné vall.]. *1806:* a' barmot ... tartozik a' Pásztor oltalmazni, és Orvosolni, mihellyt észre vészi; ... és ha vgy történik, hogy a' nyavallyának sulyossága mián a' barom lábaimrol (!) leesik, akkor Csuklyáját, Zekéit vagy tarisnyáját rá tévén, kiáltson kétszer, avagy háromszor, és ha a' környékben nem találtatik a' kinek megmutathassa ... szaladjon haza a' Gazdához [F.rákos U; Falujk 11–2 Sebe János pap-not. kezével].

Szk: *átkot ~. 1593:* Sophia Ach Antalne leania vallia: Zaiabol hallottam Kalmar Tamasnenak hogi illien izoniu atkot kialtott Isten Isten, agi oli vizet, oly twzet az egbeol, hogi az varos el swllieggien | Peter koüach vallia: az en Cch mestersegembe harom vttalis jeot hozzam Caspar koüach, es panazolkodot hogi nagi rut zitkot atkot kialt az vra rea [Kv; TJk V/1. 333, 379] ∗ *égbe ~. 1704:* Oh mind remenkedtek Egbe kialtattak, Istenem Istenem melly sokan romlattak [EM XXXV, 275 gyászének] ∗ *nagy szóval ~. 1621:* Hallam azt Pocz Istuantul, Nagy szoval kyaltia vala, hogy hamis az Deesi feö biro, mind az egesz tanacziual es polgariual Egetemben [Dés; DLt 345] ∗ *szemébe ~. 1711:* minek előtte én mondottam volna hogy a D(omi)na A. vesztette meg a lábomat; annak előtte sok izben és sokan eö kgl(me)k kiáltottak szemé(e) hogy meg vesztette eö kglme; de eö kglme törvényb(e) csak egyet sem keresett én előttem [Dés; Jk 365a] ∗ *tele torokkal ~. 1728:* az ablakját csákánnyal bé veré tele torokkal kiálta hogy fel égeti az házát s az Gyermekit szenes tökévé csinállja [Altorja Hsz; HSzjP Peter Mihalyné Erdő Katalin de Al-Torja (56) ppa vall.]. *1772:* teli tarakkal kiáltatta az maga vdvarházárol [K; CsV] ∗ *torka szakadtában ~. 1600:* Nagy Mathyas ... vallya ... az zegelety az haznak ugy lobbant fel kyweol nagy hertelenseggel az lobbanas vgyan pattanassal leott, az langott hogy latta vgy futott oda es kyaltott torka zakattaban [Kv; TJk VI/1. 451] ∗ *vivátot ~. 1664:* Ezek már bizony oly nagy reménség alatt vannak, hogy ... urunknak kiáltják az vivátot [TML III, 289–90 Stepán Ferenc Teleki Mihályhoz].

2. eladandónak hirdet/kiált ki vmit; a anunța/publica/a face cunoscut faptul că un bun este de vînzare; etw. zum Verkauf ausrufen. *1570:* Czyuka Lazlo ... vallya hogj Mykor ew varas zolgaya volt, az Both Anna azonnak egj zolgaya Adot volt neky d. 12 hogy Kalmar ferenczne hazat fely kyalcha, Eo fely kyaltotta volt, És Mas vasarnap Azon képpen kyaltya volt azonban Koppany leorinch es vincze deak oda Erkeznek, Es meg kerdyk ky hazat kyalthia Megh Mongia melyk, Azok kiral lewelewel megh tylthiak hogj Teobzer Ne kyalcha eo Nem kyaltotta teobser [Kv; TJk III/2. 184].

A városi szokásjog értelmében az ingatlan-eladási szándékot a tulajdonosnak háromszor „fel kellett kiáltania", hogy az eladás ellen az érdekelt rokonság, ill. szomszédság esetlegesen tiltást jelenthessen be.

3. utána kiált vkinek; a striga după cineva; jm nachrufen. *1570:* Martha Nagy Marthonne ... vallya, hogj Lattha mykor Zabo Janos az feleseget ky wzte az hazbol alah az vchan, Es ezt kyaltya volt vtanna, hamoch (!) cseh lelek kwrwa Kardos Myklos kuruaya [Kv; TJk III/2. 35]. *1573:* Margit Zeibert Antalne Azt vallia hogi hallotta Albert Leorinchne kyaltia volt Telmane vtan az vchan, Meny ely te Lopy Buzat, Lopy lictarmot lopy zalonnat lopy fonalat [Kv; TJk III/3. 214]. *1639:* Zy Martonne ... ugi kialtia vala utanunk, hogi az varbanis ez illien feö Aszoniok miat esek az lopas [Mv; MvLt 291. 180a]. *1760 k.:* az ket Eocsem Uram eszve veszve azt kialtya az nagyob a kisseb utan var te farka csovallo kis pudli meg tanyitlak [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1831:* az Ferentzi Károly úr Kotsissa ... a' Fogado eleihez toppanván, ezt kiáltya a' Bátosi Legènye után [Dés; DLt 332. 12].

4. (hangosan) hív/szólít vkit; a chema/striga pe cineva; jn (laut) rufen. *1568:* Ambrosius zakal ... fassus e(st), Latam hogy Nyro Kalman hoza kapa Kakas Andrashoz, es Kakas Andras hatra esek ... az Inast kyaltya vala, Kakas Andras, monduan, bototh bototh bestye kurwa ffy [Kv; TJk III/1. 240c]. *1600:* mikor leötte(m) wolna Bator vizi neweö eőstol maratt erdeömbe ... lata(m) oda ieówe ... az Alpereseknek diznaia az en makkomra kealtwa(n) erosse(n) az paztorat, miert hogy paztora ne(m) leon el inditam hogy be haitsam [UszT 15/75]. *1613:* ekkor egy mást kezdvén kijátani, hogy ránk jűjenek műk hogy lássák hogy nem vagyunk üres kézel egy pistollyal egyet lőttünk, tsak ugy pusztájában [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1762:* a már megásott és deutralt gödörhez kialtván engemet Mersinán Lázár láték ot jo reggel pipábol ki hullatt kormot és ki tekért dohánt [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Pap György zs vall.]. *1767:* Kocsis Gyuri ... kiáltoni kezdé Csenteri Mihájt mondván jere Minya mert meg üték Apámot s meg ölik [Betlensztmiklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Mihój felesége (42) vall.]. *1814:* a' Szakmári Gergelly Fiai kiáltatták az Apjakat ... mondván Apam Uram, erre jöjjen [Aranyosrákos TA; Borb.].

5. (csatában) fennhangon segítségül szólít vkit; a striga numele cuiva (în luptă); (in der Schlacht) jn laut um Hilfe rufen. **Szk:** *Alláht ~. 1662:* Töröknek, tatárnak szokása: Bécsben is Alláht kiált. De hogy magyar Krimben Alleluját énekel, szokatlan dolog [SKr 472] ∗ *Deust ~. 1562:* Azon szombaton reggel a király népe Vásárhelynél általkele a Maroson, és a székelyek után indulának, holott elérék őket a Nyárád mellett és szembe állának, és a székelyek Deus-t kiáltának és szembe ütközének; de a király népétől a székelyek megveretének [ETA I, 19 BS] ∗ *Jézust ~. 1653:* Hajnalban a piaczon „Jézust" kiáltának s úgy rohanának osztán a prédálásra [ETA I, 69 NSz]. *1657:* Jézust kiáltván inditani akarám az én seregemet, hogy szemben ökleltetném az ellenséget [KemÖn. 235].

6. *vkihez/vkinek ~* odakiált vkinek; a striga cuiva; jm zurufen. *1570:* Talas Mathe kyaltot az Embernek hogi Ne Bochatna az gepwre az Barmot Ne Teoretne Ragatna leh a gepwt [Kv; TJk III/2. 47]. *1582:* Petrus Zekel fassus est ... Igen kialthia vala leorincz a' legennek hog: Ne Jeoy vthannam [Kv; TJk IV/1. 27]. *1600:* egy Almasi Ember Balas Pal Antal azt kjalta hozzank hogj Menniünk ala az Les mezeore, mert az Almasiak ot vadnak a' birakkal es Bizonsagokkal [UszT 15/16 Borbat Peteor Olazteleky (60) vall.]. *1791:* a' Fogados kiált nekünk Galgaiak(na)k fogjátok el a' Potentiariusokat [Galgó Sz; JHb I/23]. *1802:* Ekkor osztán kiáltám az

oda hivutt falusiaknak No kabalázzátok fel az ekéket és vigyük bé a' Faluban [Felőr SzD; Torma].

7. kiabál, méltatlankodik; a se indigna, a vocifera; schreien, sich entrüsten. *1667:* az székek most ... Beszterczére élést szállítanak, az ország eleget fog kiáltani, mindenfelé húzzák, vonják őket, hanem szállíttassa ő kegyelme az kis-selykiekkel [TML IV, 241–2 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

8. segítségért kiabál; a striga după ajutor; um Hilfe rufen. *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... réá vett a roszra[a] ... akkor a Mikor tsak egyedül voltam itthon, egyszer a csűr végibe az honnan bé vitt a Házba le tett a Ládára, kezeimet hátra fogván vgy elkinzott hogy egészen vérbe kűpült, eleget kiáltottam de hogy másoktol távol lakunk senkisem hallotta, segítségemre nem jöhetett [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez. — [a]Asszonyi vall.].

Szk: *tolvaj ~ani. 1671:* (Az alperes) ketelen volt tolvay kialtani, mivel az paztorok verték, taglottak, kardal forgottak kőrűlle, seőt az kardal hoszszáis űteottek [Kv; TJk VIII/11. 113] ✱ *tolvajt ~. 1567:* eyel toluait kyaltoth az zoch es azt monta Tolway Uraim, Mayd meg foytnak az latrok, az en felesegemel be rekezkettek [Kv; TJk III/1. 225]. *1599:* maga az meg holt Rhadak Andras zolgamra rea tamadot, lovarul le verthe Lowatis el vette, Az vthan gialogh eo magatis vyobban halalra persequaltatta, tolvajt kinzeritetet kyaltani, hogy Iletit megh tarthassa [Dés; Eszt-Mk]. *1633:* egyk legeni kardott ranta es ream futamodua(n) agionűte az szabljaual hogy ugia(n) megh czattana az fejeme(n) ugj futek kj es tolvajt kjaltek [Mv; MvLt 290. 116b]. *1850:* vettem észre, hogy a szöllöbe Marhák rohantak bé, fel indultam a hegyre azokat lekeritteni, ezen foglalatossagom alatt azt vettem észre, hogy körülvéve, éngem kövekkel, agyba, főbe igyekeztek le agyalni — Magam védelmezni nem tudván, Tolvaj kiáltásra fokadtam — erre az ország uttrol két Unitus Katana bé térvén, azt kérdik tőllem: Mi veszedelembe vagyak ? hogy Tolvajt kiáltak [Dés; DLt 1320].

9. (vádként) reákiált/mond vkire vmit; a striga cuiva ceva (ca/drept acuzare); (als Anklage) jm etw. zuschreien. *1570:* Zabo Janosne Zydny kezdy[a], Eregy ky Jnnet Agh Bestie kwrwa Ne kyalch ream hazamba [Kv; TJk III/2. 94. — [a]Thakacz Ambrusne-t]. *1583:* Was Georg vallia, hallotta az leankarol valo dolgat Biro Mihalnak az felesegeteól, De zertelen gonoz Azzony Allat, valamy lelekbeól kialtotta Az vrara, Meltane vagy meltatlanul en azt Ne(m) tudom [Kv; TJk IV/1. 141]. *1584:* Chizar Janos vallia ... Bestie Azonnak zitta es el wzte ... Catalin Az felesege vallia ... ezt valhatom hogj bezelly vala Chiszar Agostonne hogj meg feniegety egkor az Catalin Azzony es Az vtan hamar az laba meg nilallik, es meg véz, vgia(n) meg hasat vala a' laba, es az varganę Aniara kialta mind halalaig es Rea valla [Kv; i.h. 281]. *1647:* Az Incta penigh az papon tot nagi gialazat tetelert zidalmazasert, atkozodasert, Ugy tetczet a sz. szeknek hogi az Pelengerhez vitetetven, haro(m) izben mondgia vizza à mit az papra kialtot [SzJk 67]. *1698:* a kgld kőzeleb specificalt hazanal terhesede megh, mellyet ă fen declaralando haznal e vilagrais hozot; és magais kgldre kialtotta [Dés; DLt 476]. *1731 k.:* (Szakáts Mária) ott lakván Kováts Mária Asszanynal ötet valami fertelmes gonosz tselekedetiért, igen rutul meg verette volt Kováts Maria Aszszany és azert vallotta volna boszuságbol s kiáltotta volna Kováts Maria Aszszanyra az gyermek vesztést [Born. XXXIX. 16]. *1736:* másoktul halatam, hogy az utrumb(an) forgo szolgálo[a] Eltető Ferencz uramra kiáltatvolna (!) hogy eő kgylme nevelte volna meg a Hását [Szentegyed SzD; TKl Pap Mihály (46) zs vall. — [a]Duha Erzsók].

Sz. *1676:* nem eshetik annyi rossz, az kiket nekem nem tulajdonitanának; igy ha azt irom, ő nagysága az ország hadaiban ültessen fel, tudom, mindjárt kígyót, békát kiáltanak reám [TML VII, 241 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

10. vmilyennek/vminek nyilvánosan hirdet/hiresztel vkit; a numi/face pe cineva într-un anumit fel în public; jn öffentlich als irgendeine(n) verschreien. *1753:* Hát Avram mitsoda eletű ember ollyane — a mint a Popa kialtotta ? [Fejér m.; MvRKLev. vk].

Szk: *bitangnak ~. 1800:* (Az alperes) az Fel perest illetlen motskos szókkal illette annyát lelkét rútúl egybe szidta, tolvajnak, bitangnak keringőnek teli torokkal kiáltotta [Dés; DLt] ✱ *boszorkánynak ~. 1673:* In foro Orban Catka felől hallatva(n) oly dologh, hogy tudnyllik Vra bűjős, bajos, boszorkan(na)k kialtotta volna [Kv; TJk VIII/11. 305]. *1735:* Fejérvári Janosné Nemes Vári Sara Aszszonyt kurvának Boszorkánynak kiáltotta és mondotta [Dés; Jk]. *1755:* Kalos Katát ki kiáltatta ezen verekedés elött ... Boszorkánynak ? [Dob.; WLt vk] ✱ *csapottnak ~* vhonnan kivesszözöttnek hirdet vkit. *1735:* egymást fertelmes rut szokkal mocskolták, bestelenitettek s kurvázták, Csapotnak, Malmosnak és hogy, Hohér csapja megis kiáltották [Dés; Jk] ✱ *gyilkosnak ~. 1720:* fenyegetik Bur Laszkot az Fia cselekedetiért ugj az Fiatis ki meg mellette vagjon gyilkosok(na)k kialtják őket [H; UtI]. *1783:* mind magát mind Feleségét bestelenítette ... Gyilkosnak kiáltotta Annyát Lelkit bestelenűl Szitta [Udvarfva MT; Told. 44. 54] ✱ *hamis lelkűnek ~ → kurvának ~* ✱ *huncfutnak ~. 1797:* az Alperes a' Felpereseket szidta, motskolta, hamislelküzte huntz futok(na)k hamis lelkü Irok(na)k teli torokkal kiáltotta hol egy elött, hol más elött [Dés; DLt] ✱ *járomszárasztónak ~. 1814:* a' Felperest ... le-Tolvajozta, Huntzfutazta, Járom szárasztónak ki-áltotta [Dés; DLt 37] ✱ *kerthágónak ~. 1647:* eő gialazot engemet elseőben Tolvai(na)k kert hago(na)k kialtuan [Kv; TJk VIII/4. 231] ✱ *keringőnek ~ → bitangnak ~* ✱ *kurvának ~. 1697:* (Hogy ökmét) Pogany lelkűnek hamis lelkűnek bestye hamis kurvának kialtottam vagy szidalmaztam volna ... Simpliciter tagadom [Dés; Jk]. *1735:* engemet Isten és a Nemes Haza törvénye ellen az J: kurvának kialtott, becsülletem(ne)k nagj meg bantodására [Dés; Jk 149a] ✱ *kutyának ~. 1800:* Horvath Lőrinczet tsorba kutyának kitsoda kialtatta, és mi formálog szidta ? [Dés; DLt vk] ✱ *lopónak ~. 1682:* engemet ... minden igaz ok nelkül egyczeris maszszoris, együttis masuttis az Varos kőzönseges uczajan Loponak es Ornak kialtat [Dés; Jk]. *1695:* Ca(us)a Malomiensis[a] Gellért Mihaly szollittattya Törvenyre Csiki Laslonet Szekely Catát illyen oko(n) hogy a feleségét loponak kialtotta rea fogvan hogy edgy ingét lopta volna el [SzJk 293. — [a]Málom SzD] ✱ *lotyónak ~. 1814:* ki csapni valo kurvának, Lustának, szajhának, lotyonak kiáltotta-e ? [Dés; DLt 222 vk] ✱ *lustának ~ → lotyónak ~* ✱ *orgazdának ~ → tolvajnak ~* ✱ *orvnak ~ → lopónak ~* ✱ *pogány lelkűnek ~ → kurvának ~* ✱ *szajhának ~*

→ *lotyónak* ~ ✱ *tolvajnak* ~. *1709:* ihon tolvajnak kiált engemet [Hsz; BLt]. *1783:* Fülöp Todor bélől álván a kapun ottan hánkolodik s veszekedik az Exponensel Tolvajnak Orgazdának ki áltotta [Udvarfva MT; Told. 44/54].

11. elhíresztel, dobra ver vmit; a divulga, a da în vileag; etw. austragen/verbreiten. *1662:* Nem átallja ökegyelme írni: hittel mondottuk volna, harminc- vagy negyvenezer tallérunknál több nem volna. Valljon kinek voltunk számadással kötelesek? Valljon a forgott-e akkor kérdésben, mennyi pénzünk legyen ? nem az-e inkább: mennyit akarunk akkori szükségre kiadni? Mi szegénységet nem szoktunk igen kiáltani [SKr 464–5].

12. fennhangon könyörög; a se ruga cu glas/voce tare; mit lauter Stimme flehen. *1657:* szegény teremtett állati Felségednek kiáltunk Tehozzád, szíveinknek nagy szomorúságával és orcánknak pirulásával emlékezvén a' Te mivélünk örök rendelésed szerént születésünk idejétől fogva közlött lelki és testi bőséges áldásidról [KemIr. 331–2].

13. kb. ellenállásra riaszt; a îndemna la rezistență (prin strigăte); zum Widerstand alarmieren. **Szk:** *ellenállást* ~. *1819:* A Statutio idejekor ... Contradicaltanak ... a Nemesség nagyon fel zudult volt, s ha a Regiusok meg nem állottak volna a statutioban, és B. Kemény Pál a nemességet nem tsendesitette volna, Ember halál történt volna ... az egész Nemesség ellent allást kiáltott [Kővár Szt; Ks 67. 47. 28] ✱ *hadat* ~. *1678:* Lengyelországban már publice kiáltják az hadakat francia számára [TML VIII, 42 Teleki Mihály Szalai Pálhoz].

14. kikiált/hirdet; a da publicității, a face cunoscut; verkünden, ausrufen. *1619:* Hogy ezután ne lophassák, nyirhassák el az pénzt, hanem mindenkor egy mértéke legyen az pénznek, az aranyat 120 oszporára kiálták, az igaz egész tallért 80 oszporára, az oroszlános tallért 60 oszporára [BTN* 376–7].

15. *szabadságot/szloboziát* ~ adó- és szolgálatmentességet hirdet ki az újonnan települők számára; a declara un anumit teritoriu drept slobozie, a acorda scutire de bir și de prestații pentru noii coloniști; den neuen Ansiedlern Steuer- und Dienstfreiheit verkünden. *1723:* Salyiban[a] Szloboziát kiáltottak volt [BfN Köbölkúti csomó. — [a]Mezősályiban (TA)]. *1726:* hallattam az régi Eörög Emberektől, hogy szabacságott kiáltattanak volt ide azon régi örög Ember akkor Származatt Bongárdra [Bongárd BN; Szentk.].

A XVII–XVIII. századi háborúskodások és pestisjusztítás következtében rendkívüli mértékben csökkent erdélyi jobbágyság és zsellérség számának növelése érdekében a birtokosok meghatározott időre szóló adó- és szolgáltatás-mentességet hirdettettek az újonnan letelepülők számára. (E kérdésre részletesebben: NyM 236–7.)

16. *kiálton* ~ egyre/ismételten kiált, fennhangon hirdet; a anunța cu glas tare, a striga în repetate rînduri; laut verkünden, wiederholt rufen. *1662:* az egész utcákat mindennaponként dobbal jártatván, kiálton-kiáltja vala: valaki fegyverforgató ember akármi rendbéli volna is, menten-menne és sietne Gyaluhoz, a fejedelem táborára [SKr 551].

17. gágog; a gîgîi; gackern, schnattern. *1803:* egy Lud Kiált a' Kis patakan [Aranyosrákos TA; Borb.].

○ **Szk:** *királynak* ~ királynak választ; a proclama rege pe cineva; zum König wählen. *1620:* onnet felliwl megh irtak volna ... az mi kglmes Vrunknak nagiob meltosaghoz valo menetelit, Tudni illik, hogj Magiar Orszagh Generalis Giwleseben kyrallianak valaztotta, es kialtotta volna [Kv; TanJk II/1. 289–90] ✱ *nincsent* ~ nincstelenségről panaszkodik; a se lamenta de lipsuri; über Besitzlosigkeit klagen. *1676:* Barcsai uram maga és szolgái ... s ő nagysága két szolgáinak gazdálkodik, az mit gazdálkodik; más is nincsent kiált [TML VII, 305–6 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

Ha. *1755:* kialtatta [Bálintfva MT; Sár.]. *1764:* kiáltona [K; KLev.]. *1796:* kiáltatta [Bács K; RKA]. *1810:* kiáltatt [K; KLev.]. *1826:* kiáltatt [Somosd MT; CsS]. *1827:* kiáltatt [Szind TA; Mészkői lev.] | kialtatta [Mészkő TA; i.h.]. *1831:* kiáltattunk [Dés; DLt 332].

kiáltás 1. strigăt, strigare, țipăt; Schrei, Ruf. *1573:* Erzebet princz Martonne Azt vallia hogi ... eyel giakorta az Darochy Maioraba Nagi zaigas kialtas, hwyogatas volt, de ne(m) twgia kyk voltak [Kv; TJk III/3. 190]. *1582:* Wöres Symo(n) valia hogy ... hallotta az Vtzan az kyaltast es az Zaigast ... aztis latta hogy cozze Czioportoztak es egy mast taglaltak [Kv; TJk IV/1. 98]. *1585:* Az Eyelj Jaras, Zitkozodas Zankozas kialtas es egieb chintalansagh feleól vegeztenek hogy ha Niolcz ora vta(n) az illie(n) vetekben valakik meg talaltatnak, ha Ridegh legeny lezen, Az kalitkaba vitettessek, Es ha Itt valo Eöreökeös vagy Eös fiw, Awagj hazas Ember lezen ... egy forintal bewntesse Biro vram [Kv; TanJk I/1. 2]. *1599:* Zeoleossy Peter vallassa ... Az kozak püskayat az aytonak, es az ablaknak fordetwan sokaygh Deoreombeozwen az aytón szytkozodek ... vegezetre ... szytkozodassal kjaltassal, valaky eleol, vtol talal vala, myndent szyd, es veer vala [Kv; TJk VI/1. 384b]. *1687:* Midőn az veszekedes volt az Uczan, a' kialtasra egy lovan enis oda mentem, már Komsa Markult főben vagtak volt [Huréz F; Szád. Raduly Sokelinnej (40) jb vall.]. *1750:* Szabo Istvan nagy kialtassal felkialta ily szókkal: Hallyad Barom Vásár senki a' Sepsi Szent Györgyiek mellett fel ne támadgyon [HSzj *baromvásár* al.].

Szk: ~ *esik*. *1631:* kialtas essek az Kalman Gergely hazanall, én ki futamodam [Mv; MvLt 290. 46b] ✱ ~*t cselekszik* kiáltoz. *1572:* ha valamely varossy Ember kinek Eoreoksege vagion vagj hazas vagj hassag (!) kywl valo Ember lezen es az fele zertelenseget kialtast hegedwlest lantolast eyel Ideo vtan chelekednek Az wrzeok megh Ne fogiak hane(m) Inchek hogj hazahoz Takarodiek, Es regwel hyrre tegiek biro vramnak [Kv; TanJk V/3. 58b] ✱ ~*t tesz*. *1568:* Sophia Rta Simonis Kotang ... fassa est ... az Kayantay ember Rea Indul zabo gasparnera hogy wsse, es az kyaltast vgy tezyk [Kv; TJk III/1. 195]. *1589:* ezennel bizonj kialtast tizek Nagi zigient vallaz | bizony ezennel kialtast tizek mert nem affeli ember[a] vagiok az kinek vilz [Dés; DLt 226. — [a]Asszony].

2. kikiáltás, közhirré tétel; strigare, aducere la cunoștință publică; Ausrufung, Verkündung. *1570:* Vichey Antal ... vallya, hogy ... Mykoron eo Byro volt, Botth Anna azzon zaz Thyz Arany adossagat Theorwen Zerent eo Eleotte ely erte volt Eua azzonyon Kalmar ferenchnen, Es eo Theorwen zerent Rea Bochata volt Botth Annat hogy Kalmar ferencznenek hazat megh Beochywltesse adossagaert, Az hazat megis Beochwltek volt fl. 200, Es felys kyaltatta volt Egyzer vagy

ketzer ... harmadyk kyaltasnak Eleotte Kalmar ferenchne wy Iteletel erkezet Es ely thyltotta Az kyaltasrol [Kv; TJk III/2. 183]. *1589:* B V Tanachy Akaratyabol Kyuldette oduar Byronakis Akaratyabol, Boldisart hogy Gialoban[a] meg Kialtassa harom hellyen hog az Zeolö Karot es az Sendelnek hozzosagat Az Karo 5 singre az Sendelt 1 singre es fel fertalra atta(m) Nekye eo maga Jargalasatol (!) Kialtassatol f. — d 24 [Kv; Szám. 4/VI. 144. — [a]A városhoz közeli Gyalu]. *1621:* Melj dolgokat Biro Vram eö kglme kialtas altal publicaltasso(n) [Kv; TanJk II/1. 328]. *1829:* hallottam kiáltást, hogy a kinek kedve vagyon az ide valo Communa Terrenumbol Badós keresztye nevüben Licitatio utján Gyümölcs Fák adatnak el [M.kölpény MT; TSb Major Lika (50) vall.].

3. (csatában) segítségül hívás/szólítás; strigăt de (chemare în) ajutor (în luptă); (in der Schlacht) Hilferuf. **Szk:** *Allah* ~. *1662:* a mieink a Jézus méltóságos szent nevének segítségül hívásával, az törökök pedig igen sürü Alláh, Alláh kiáltásokal szembemenni kezdenének [SKr 552] ∗ *Jézus* ~. *1657:* néha az Jézus kiáltást úgy tripláztattam, hogy az ellenségnek tetszett háromszor is annyének, mint másszor [KemÖn. 238]. *1703:* Ugyanez nap meg akarván egyezni vélek a kolozsvári praesidium, német rác és az egész városi emberek is, kiknek lovok volt, estvefelé Bonchidánál ráakadának a kurucokra, és a Jézus kiáltásokat csúfolván a német, megütöznek [Kv; KvE 241–2 VBGy].

4. becsmérlő kiáltozás; strigăt de ocară; Schmähruf. *1579:* Byro vram hywassa be az Mestert es haggya megh neky hogy megh fenychie az gyermekeket hogy semmy kialtassal vagy gyalazatos zowal ne illessek az megh mondot papot[a] [Kv; TanJk V/3. 192b. — [a]Az un. iskola diákjai a rk lelkészt].

5. (vádként) rákiáltás; strigăt drept acuzare; Anklage. *1682:* az Incta illyen dolognak ram valo kialtasaert az Istenes Törveny szerent bűntetődgyek [Dés; Jk].

6. segélykiáltás; strigăt de ajutor; Hilferuf. *1585:* Keónch Georgy vallia ... Az zayt hallam Azt(is) megh esmerem hogj Lengielek volnanak Es az Lantosne kialtasatis igen hallom vala [Kv; TJk IV/1. 532]. *1629:* Hogy penigh hallam az Nagy Mihalj kialtasat ki futek latam hogy égh az haz [Kv; TJk VII/3. 103]. *1687:* annak utana halatam kialtast es jajgatast, de ki Vagta Komsa Markult nem lattam [Hurez F; Szád. Jion Gruj felesége Maria (30) vall.]. *1729:* láttak a' meg kötöztetteket heverni a' földön és ugj bögtenek az kin miat mint a' Marhák, es el hallot a kiáltások az egész faluba [Sövényfva KK; TSb 51]. *1740:* az Inctus mások kiáltásokra testvér Báttya öltalmazására viszsza tért [Torda; TJkT I. 181].

7. kb. panasz, panaszolkodás; plîngere, tînguire; Klage. *1579.* Byro vram ... hywassa be Az czeh mestereket es Inchie coket hogy ky ky mint vgy aggia (így!) myvet hogj az Nemessegnek Nagiob panazra es kialtasra okot ne Aggianak [Kv; TanJk V/3. 181b]. *1597:* (A mészárosok) mind ez ideighis vakmereokeppen viseltek magokat ew kegek ellen varosul ... Mely sok nyughatatlansagok miat ew kegmek el farattanak, halwan az keossegnekis kialtasat ... eo kegmek ... illien eoreokeos vegezest celebraltak[a] [Kv; TanJk I/1. 297. — [a]Köv. a végzés]. *1626:* szolgalliuk minden szugolodasnelkül, kialtasnelkül mint jambor jobbagi szokta jambor Vrat szolgalni es beochiulleni, felni, rettegni [BLt]. *1643:* im elegh kialtas vagion ream, de nem felek mind azokbolis egjebekteól, hane(m) az vy bűdaj nagj Miklosne Fejer ůarj Jůdit azzonio(m) haza meg egetese felöl, ha mit bizonyithat ream [Girót SzD; RLt I Gyulaj Ferencz Torma Peter vra(m) szolgaja vall.].

Szk: ~ *megy vkire. 1590:* Az chonkastis megh Jariak, hogj a' keossegh erdeo nelkwl Ne maraggyon ... Intik eo kgmeket hogj minde(n) zemely valogatasnelkwl chelekeggyenek, hogy se eo kgmekre varosul, se eomagokra kialtas Ne Mennyen [Kv; TanJk I/1. 151].

8. kb. veszekedés; ceartă, sfadă; Streit, Zankerei. *1657:* az kapitány Zoltán Jósa, ki nékem egyébiránt régi esmérős jó barátom vala, egy leánygyermekecskének pártájába csinálván levelet külde ki ... vala mindazáltal annyi eszecskéje az gyermeknek, néhány pénz adással is édesgetvén, megmondá: rút kiáltás vagyon az vitézlő rend, magyar, németség és tisztek között, kiből eleget értettem [KemÖn. 198].

kiáltás-biáltás kiabálás, kiáltozás; strigăte; Schrei(en). *1670:* az Leanyo(m) mondá hogy sok kiáltás bialtás volt az háznál [Szamosújvárnémeti SzD; RLt I St. Szeczi (30) ns vall.].

kiáltat 1. a pune/obliga pe cineva să strige; rufen lassen. *1823–1830:* Egy éjszaka, emlékezem, az utcákon járván reáakadunk egy szegény Wachterre (a magyar Bachternek mondja), város éjjeli őrzője. Midőn éjjel a tizenkettőt üti, megtámadják, és huszonöt órát kiáltatnak vele, melyért reá is másnap 25 pálcaütést adának [FogE 158–9].

2. kikiáltat; a pune pe cineva să facă (ceva) cunoscut prin strigare; ausrufen lassen. *1575:* Az ambrus kowacz hazat kyaltassak es aggyak ely [Kv; TanJk V/3. 109b]. *1712:* az Veselenyi Istvan Ur(am) ő Nga ... Tisztei hitegettek es édesgették mind az Utrumb(an) forgo Ur Eö Nsga[a] smind az masokat is ... hallotam füleimel mikor Sibon[b] kialtatták az Veselenyi Vr(am) Tisztej a Sokadalomb(an), hogj akár kj jóbágya menyen kezek alá Kőzep Szol(no)k Va(rme)gyéb(en) felel(ne)k felölle es ki sem adgják [Balázsháza Sz; Born. VIII. 2 Kornya Demián (40) jb vall. — [a]Így! de tollban maradhatott: jobbágyait (értsd: a gr. Csáki Istvánéit). [b]Zsibó Sz.].

3. *szabadságot* ~ szabadságot kihirdettet; a pune pe cineva să proclame un loc drept slobozie; Freiheit verkünden lassen. *1697:* Pinteke[a] regen puszta falu hely levén az akkori Possessor szabadságot kiáltatot, es ugy ültete volt meg az helyet, az ki ot akart lakni, ellenben az ki onnét el akart menni, Szabadságában állott [Teke K; LLt Fasc. 140. — [a]Szászpéntek Teke (K) tőszomszédságában]. *1699:* hallottam Csejti Istvánne nevü Pinteki földes Aszszony kiáltotván szabadságot, hogy az kik Pinteken meg akarnak telepedni [uo.; i.h.]. *1755:* midőn Csürfalva[a] a Revolutiokb(an) el pusztulván Néhai Mgos Groff Csáki István Vr(am) ő Nga szabadságot kiáltatott a Csürfalvára valo telepedésre [Balázsháza Sz; JHbK XXX/5. — [a]Sz]. — Vö. a *kiált 15.* alattiakkal.

4. *zsoldot* ~ zsoldosokat verbuváltat; a pune pe cineva să recruteze mercenari; Söldner werben lassen. *1621:* Jeönenek Czani Janos Gubernator Vra(m) eö Nagha leucleüel hogi it Kolosuara soldot kialtasson Biro Vram hagiasabol Eöteöd magara Gazdalkodtam[a] ... Czani Jánosnak ki hadat giwteöt Tarsaival Edgiwt Etelere Italara Attam Voczorara f. — d 15 | Azzonjunk eo felsege,

boczatuan egy Vicze hadnagiat, Giarmati Jstuant 3. ma(gaval) hogi az Orzagban szoldot kyaltatua(n), gialogit meg tőbicze [Kv; Szám. 15b/IX. 28, 81. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1625:* Erkezwen Fejerwarrol Kallaj Thamas, Vrunk eő felge Gialogh vice Hadnagia, es zoldot kialtatwa(n) Vrünk eo Felge szamara ... Attam Etelt es Italt, ez szerent [Kv; i.h. 16/XXXIV. 43].

kiáltatás kikiáltás; strigare; Ausrufung. *1586:* Biro vram Mind ma egy Nehany helien, s mind egieb kwlseo helieke(n) kialtatassal, s egyeb zerent valo Certificalassal is megh hirdettesse prohibealtassa, hogy Senky ide Ne kezwlylyón se Venny se Adny, Mert az hatarba Nem eresztik [Kv; TanJk I/33].

kiáltatik kikiáltatik; a fi declarat; ausgerufen werden. *1736:* az Incta Azzony ... Simon Márton nevü Legényével fajtalan életet élt, a kitöl eltiltatott volt ... Nyilván való kurvának kiáltatott 's mind ez mái napig is alatta hevert[a] [Dés; Jk 191a. — [a]Értsd: a vád alatt]. *1739:* nyilvánságos kurvának kiáltatott [Dés; Jk 301b].

kiálthat 1. (segítségért) kiabálhat/kiáltozhat; a putea striga (după autor); (um Hilfe) schreien/rufen können. *1582:* eomagatol Az Azzontol Mas Nap hallottam, hog az zayatis be dugtak volt hog Ne kialthasson [Kv; TJk IV/1. 5]. *1584:* Ieowe a korchomarol Az Apam, az Ania(m) hon nem leteben, Es engemet Az Agyba vete, es ot kenzot fertelmeskedet vele(m) Nem birhatta(m) velle, Nemis kialthatta(m), mert a' keest az Torkomnak tartotta es vgy feniegetet [Kv; i.h. 305]. *1724:* panaszolkodott az a Leány, h(ogy) ötet az házba rekesztette s ott tartotta Pekri, minden nap háromszor is kurválkodott véle, ötet el nyomorgatta, a Szájátis bé dugta, h(ogy) ne kiálthasson [Hidvég MT; BK. Lúdvégi Ferentzné (48) ns vall.]. *1823:* Csernátoni Sámuel ... minémü erőszakokot tött ... torkon ragadott, hogy ne kiálthossok ... keszkenyöivel számot be fojtotta [Radnódfája MT; TLt Praes. ir. 68/827-hez Szöts Anikó vall.].

2. kikürtölhet; a putea face cunoscut (în gura mare); ausposaunen können. *1619:* ezt az adót azért felette igen szükséges most béküldeni az uradnak, hogy nem minden ember érti az urad dolgát, mi sem mindennek kiálthatjuk, sok nem jóakarója, reaszólója vagyon az hatalmas császár előtt [BTN[2] 303].

kiáltó I. *mn* **1.** kiabáló, kiáltozó; care strigă; rufend, schreiend. *1843:* a' három meg neveztem Személyek le agyalták együtt Fejér Danit — ... Nagy Samu ismét visszá ment a kiáltó Fejér Danihoz — 's főbe verte [Bágyon TA; KLev.].

Szk: *tolvajt ~ szó. 1768:* hamar nap nyugot után valami gyengén Talvajt kiálto szot halván vigyáztam mindenfelé, merre hallatnek azon szozat [Katona K; Born. XL. 81 Darabant György (50) jb vall.].

2. *~ hely* loc de unde se strigă ceva; Rufplatz/stelle. *1587:* az porozlok kialto heliet Czinaltattam meg ket Zarw fabol szege faia Czinalusa teolt — 25 [Kv; Szám. 3/XXX. 19 Seres István sp kezével].

◇ **Szn.** *1627:* Kialto Janos [Martonos U; UszLt IV/50. 134].

II. *fn* **1.** kiáltozó személy; persoană care strigă; Rufer, Schreier. *1579:* Az zankasokat 8 ora vtan kik zankaznak, ha eóreóksegek wagion, Meg ne fogjak, hane(m) Eot forintal Bwntessek egieb kyweol walo Lezegeoket Alorczasokat farsangossokat Teórók modra kialtokat ekeppe(n) bwntessenek [Kv; TanJk V/3. 184b].

2. kikiáltó (személy); persoană care anunţă ceva prin strigare; Ausrufer. *1758:* Sokadalom napján meg kiáltonak Tiszt Uram porontsolattyábol Hogy senki Égő pipával, fegyverel ne járjon a kiáltonak attunk 1 1/2 xr [HSzjP]. *1763:* a kialtonak fizet(tünk) 1 1/2 xr. [HSzj *igaz-véka* al.].

◇ **Hn.** *1826:* A' Kialtóba (szö) [Kercsed TA; EHA]. *1827:* Kiálto Dombnál (sz) [Küsmöd U; EHA].

kiáltozás 1. kiabálás; strigăte; Schreien, Ruf(en). *1630:* az Eőzue veszest kialtozast hallotta(m) de nem ertette(m) [RDL I. 20 Theremi Janosne Judit azzony vall.]. *1698:* En szöttem mikor hallam az kialtozast de mig derekason öszve' nem zendültek addig ki nem mentem [Hidvég Hsz; HSzjP Szakal Martonné Keresztes Anna vall.]. *1715:* azon vigaságban nem voltam hanem magam hazam előtt álván ... hallottam ott a' Nagy kialtozást [Szentgothárd SzD; WassLt Kosa Jánosné (30) vall.]. *1719:* hallottam hogj az Csorda pasztortis Becski ur(am) verte meg az Magjar Pappal edjüt ... enis oda mentem az kialtozást halván [M.köblös SzD; RLt Lung Luka (34) jb vall.]. *1757:* nem láttam a szánokot, de hallottam kiáltozást ökör hajtást [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. *1779:* Kálo Nevü Czigány ... még az hatamon lévö Szokmánt ketté vakta égy kapával ... Indrej Lovás vas villáson erkezvén kiáltozás közben Szidván minden hallattait Crutzajat [Záh TA; Mk V. VII/12 Szoporán Szimmnyion (36) zs vall.].

Szk: *~ esik. 1750:* kiáltozás esvén ... minnyájan egymás hajába akadának [Ribice H; Ks 101] ✱ *~t visz véghez. 1763:* Az I ... minden lármát eczakai torbézlást kiáltozást, eczakának idején véghez vinni nem atollat [Torda; TJkT V. 178].

2. kurjongatás; chiuit, chiuitură; Jauchzen, Johlen. *1736 u.:* mikor a szegény atyámhoz által jött Bölönböl Kálnoki Farkas, Ürmösröl Maurer Mihály, itt ittanak, estve zekében, harisnyában öltöztenek, csuklyát a nyakokban, botot a kezekben, szánban tizenkét ökröt befogtanak, bele ültek a czigány hegedüsökkel együtt, a szán közepin egy öreg cseber bor volt edényekkel együtt, megindultak, itt Nagy-Ajtán muzsikaszóval, kiáltozással s ivással egybenjárták a falut, által mentek Ürmösre, ott is úgy kalandoztak [MetTrCs 458].

3. gágogás; gigiit, gigiitură; Gackern, Schnattern. *1775:* el veszven eletünkröl égy ludunk melynek Nehai édes Uram halván kiáltozásán el ment egyenesen eppen az Karda János eletére [Tarcsafva U; Pf].

kiáltozik 1. kiabál; a striga; schreien. *1585:* Immar az Lezzegeó legeiek az Maiorok keozeot valo hazakba zorultanak volna, es ot Rezegeskednenek Eyel, es kialtoznanak Azert Biro vram meg kiáltassa, Hogy Az Maior emberek, kiknek Maiorokba(n) hazok vagyon, iol rea vigiazzanak hogy effele zemelieket oth Ne fedezzenek [Kv; TanJk I/1. 10]. *1589:* Biro vra(m) Az zolgakal minden hyttwan embereket kik az korchomakon Nappal vagy eyel kialtoznak vagy ugia(n) orditnak, Az Toronyba vitessen es Az Torony valtsagot rajta megh vegie [Kv; i.h. 118]. *1759:* láttam meszszetskéröl, hogy az emberek

ezen hellyre gyűlnek, és kiáltoznak [Hosszútelke AF; Kath.]. *1763:* az I. éjjel más complex tarsaival edgjütt az sokadalom idejen lármaztak, kiáltoztak [Torda; TJkT V. 178]. *1794:* hallottam hogy sikoltoz és kiáltozza, jaj Derekam, jaj fortsokom meg sérszik [HSzjP Demeter Bátsné Oláh Anna (27) lib. vall.].

2. *vkihez* ~ odakiabál/kiált vmit vkinek; a striga cuiva ceva; jm etw. zuschreien. *1796:* Láttom szemeimmel Hogy Katona András Kováts Andrásnéval ... jött Kolosvár felöll, hogy pedig a Csipkésnek tetejére érkeztek ott le ültek és mű hozzájok kiáltozván: Tzuletye arra felköltek ülő hellyekből, és el haladtak Méra felé [AggmLt]. *1811:* Láttam ... Dianna Nimfáját, Itten feredezni le vetve ruháját, Meg-látott; el-szaladt; ... hozzá ekként kiáltoztam; Állj meg te szép Nimfa! áll-meg kedves alak [ÁrÉ 15].

3. utána kiabál vkinek; a striga după cineva; jm nachschreien. *1779:* a Nagy Aszszony ... kiáltozván a legénnek, hajtsd ki disznotol származott szekeredet és vid el a czudarodot [A.csernáton Hsz; HSzjP Simion Vántsa (20) jb vall.] | Imets Josefné Bernád Rosalia Aszszon ... kiáltozván üsse, üsse Aszszony Anyám a szajha szekeret, mert ide hozta a tzudarját, mint egy cudaros cigánné ugy jött ide [uo.; i.h. Anna Ferentz (20) vall.].

4. ~ *vkit* kiabálva hív/szólít vkit; a chema pe cineva strigînd; jn schreiend rufen. *1640:* Hallottam azt is, hogy Nagy Péter verte az feleségét. Kiáltozta az aszszonyokat, hogy ne hagyják [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban!]. *1766:* ha az magam hellyén kaplak a Nyárád vizéb(en) meg mártalak, a' mit hogy azon estve meg is esett a' halászon a' Verés meg esvén pedig a' Malom gátfejire fel vánszorgot s ott kiáltozott minket [Koronka MT; Told. 3a].

5. segítségért kiabál; a striga după ajutor; um Hilfe rufen. *1582:* hallam hog kialtia vala Az Rab fabian leania, vgmond, Am bele esek es tekinthem hat igen vizi a' viz ... az fabian leania Akkor az palon Al vala, es onnet kialtoz vala, de Ne(m) lata(m) hog bele razta volna a palorol [Kv; TJk IV/1. 82]. *1749:* az Actor a Feleségemet megragadván erőszakot akart tenni rajta ... énis ... haza érkezvén tanáltam az Feleségemet a Padon le nyomva és kiáltozva [Kersec H; Ks LXII/13 Motorga Istok vall.]. *1812:* a Groff ... kiáltozva azt mondotta azoknak: Ne hadjatok mert őszve ront Grontzki [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

Szk: *tolvajt* ~. *1738:* Zagrán Nyigul ... tolvajtis kialta Nagy Peterre hogy fogják meg, én mondok nekiek; Kerlek az Istenert benneteket mennyetek el innen, ne kialtozzatok tolvajt az hazban hogy bajom legyen miattatok [Galac BN; WLt Mart. Nagy (60) jb vall.]. *1762:* kérdém ki kiáltoz tôlvajt [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1807:* Hallattam hogy a Pap Iszanyu képpen ki áltazta a Tolvalyt [Kv; KLev.].

6. vmilyennek/vminek nyilvánosan hirdet/kikiált vkit; a numi/face pe cineva într-un anumit fel în public; jn öffentlich als irgendeine(n) bezeichnen. **Szk:** *francosnak* ~. *1797:* a' szegény kultsárt ... minden féle mutskokkal le szidta gazolta Frantsosnak kiáltozta [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21] ∗ *kurvának* ~. *1765:* az I engemet ... a fársángi napokb(an) magá(na)k feleségül elvévén hat heteket alig laktunk együtt engemet magatol el küldett ... falu hallatára kurván(ak) nevezett és kiáltozott [GörgJk 199]. *1803:* a' Leányanakis Fodor Vigának száma nélkül hallottam mondani, te nagy valagu ... szajhának Kurvának kiáltozta [Aranyosrákos TA; Borb.] ∗ *latornak* ~. *1823-1830:* Máthé Lászlót tele torokkal latornak kiáltozta [FogE 87].

kiáltozó I. *mn* kiabáló; care strigă; schreiend. *1822:* Bernárd Benedek, hozzá hasonló boszorkányos Groff Mikes Jósi etc. az ő Sok ördőngős Társakkal etc. ... a Füleimbe Fejembe az ő boszorkányos modgyok Szerént kialtozó ördőg, kutya, veszett ... teremtettekkel rajtam ördőngősködnek [Kv; RLt név szerint ismeretlen katolikus pap nyil.].

II. *fn* kiabáló személy; persoană care strigă; Schreier. *1595:* Eo kegmek zolottanak az ejelj torbezlok, kialtozok feleolis ... eo kegme Biro vram ... p(ro)cedallion [Kv; TanJk I/1. 268–9].

kiáltoztat kiabáltat; a pune pe cineva să strige ceva; schreien lassen. *1662:* Ibrányi Mihály ... Váraddá tíz óra tájban érkezett vala éjszaka, nagyon kiáltoztatván s maga is kiáltozván az vár kapuján, hogy nyitnák meg [SKr 175].

kiapad 1. elapad; a seca; versiegen, austrocknen. *1570:* Bonchiday Gergel, Es Eotthues gergel ... vallyak Eotthues ferencz panazolkodyk volt nekyk ... hogi Nem tuggya myt kellien az kwtthnak mywelny hogy Ely apad az vyz beleole, Azonba megen volt azon eleh az kwt asonak egyijk (igy!) ... azt Mongia neky Jo attiam fia Nem Thwdom myt kely Mywelny az kwtnak hogy ky apad az vyz beleole [Kv; TJk III/2. 194]. *1573:* Gywlay Benedek, Azt vallia hogi ... kerdy eo az Embereket kyk asnak volt hogi Minek asnak az arkot, Ne talam az eo vra Thowanak vyzet akaryak ky venny Mert Mind ky apad az vyz beleole [Kv; TJk III/3. 181]. *1592/1593:* Tudom hogy mikor ăr viz volt meg vzta az lo. Aztis tudom hogy ki Apatt [Ks]. *1632:* uagion negy halas toczikais ... Az ketteij (!) ... szaraszban all miuel az szarassagh miat ki apadot volt [UF I, 302]. *1672:* mikor oszta(n) megh apadot az Kvkeőlleö, mindenkor azon a lapaljos heljen uiz beöuen maradot ... igaz dolog akkor hamareb ki apadot az uiz beleolle abbol az toczjabol ... ne(m) jart onny (!) eseös vdeö mint most [Ádámos KK; JHbK XXI/16].

2. ~ *a szeme* elsorvad a szeme; a se atrofia/a seca ochiul cuiva; seine/ihre Augen verkümmern/atrophieren. *1573:* Angalit Hegedws Martone Azt vallia ... Eztis hallota hogi Aztalos Leorinchne Mongia volt Katonak zembe te oly Ember vagy az en leaniomnak azt Montad hogi ha egy wy fazakat leh wtthnel az feoldre vtanna az fely zeme ky apanah (!), Kato valaztig hazutatta [Kv; TJk III/3. 86]. *1574:* Nehay eottwes Istwanne hallota hazaban Breda[a] hamis hitw Zakanne Az olah penzeiertis Meg eskwl (!) az leanyod Zemeis abba apada ky, Az keozben az kezet Igen very volt eozwe [Kv; i.h. 407. — [a]Tollban maradhatott: *azt monta*].

3. kimerül/ürül; a se goli; erschöpft werden, sich leeren. *1871:* nem volt pénz, annyira kiapadott az egyház cassája [Burjánosóbuda K; RAk 116].

kiapaszt elapaszt; a seca; austrocknen. *1814:* a' Tiszteletes Ur ... a' pintzében is Kutat ásatott, 's Csatornát vágatott, mellyel a' vizenyős pintzéből a' vizet Ki apasz-

totta, és a' pintzét szárazabbá tsinálta [Banyica K; BfR 117/17 Clara uxor neorustici Adami (így! 35)].

kiárad 1. kicsap/önt; a se revărsa; austreten, überströmen. *1582:* az vysz az koloswary feoldeon zellel, mynd ky Torlott es Arat vala [Kv; KvLt VII/42]. *1723:* az ő Excllja Szántoföldeire, vagy Réttyeire nyomulté, vagy áradotté ki ă Nagy Szamos miatt ă Kis Szamos? [BSz; Ks 25. IV. 5 vk]. *1772:* a Kis Kűkűllő ... Adámosi Malmakan felyűl Lévő Tanorak szegeleténél szokatt ki áradni [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 373].

2. *átv* kb. neki/rászabadul; a se deda destrăbălării; sich hinreißen lassen. *1710 k.:* Ennyi gonosz között inkább akartam a magnak önként való kiöntésével megmenekedni az ördög és testem sok kisértetétől, mintsem minden fertelmességre, paráznaságra kiáradni [BÖn. 507].

kiáradás 1. áradás; inundație; Überschwemmung. *1772:* ezen 1772dik esztendőben nevezetesen edy (!) versen volt nagy ki áradása a Kis Kűkűllő vizének, de annak gáttyától valo fel tojulas miatt, ki nem öntett, és ... kárt nem okozatt [JHb LXVII/2. 372–3].

2. kicsapás/öntés; revărsare (din albie); Flußaustritt. *1681:* Veteményes kert ... nap keletről ... az egregi vizinek sokszori ki áradása ighen ighen el vesztegette es ă földét is ighen le szaggatta [Vh; VhU 572]. *1746:* Hazakot, réteket pusztitott ě el a Kűkűllőnek szer felett való ki árradása ...? [Kük.; JHb XIX/7 vk]. *1793:* esős es vizes Esztendőken a Ter helyeinket s kaszáloinkat s Törökbuza hellyeinket mind a' hegy vize, mind a' nyárád ki áradása szokta rontani s Sokszor meg esik hogy Esztendőbe nem tsak egyszer, hanen tőbször is, az árviz el boritja Tér helyeinket s Falunkat [Kakasd MT; DMLev. 2. XIIIB/b. 16]. *1801:* (Kaszáló) az Olt mellett ... Az Olt ki áradasa miatt káros [A.üvegcsűr Hsz; EHA]. *1855:* A' Nagy Laki[a] határban ... a' pataknak nagy esese s igen tágas medre van ki áradásokat a' malom fenn tartásához szükséges csekély gát nem szokott okozni [Marosköppánd AF; DobLev. V/1393 Dobolyi Bálint kérv. — [a]AF].

Szk: *~t tesz* kiárad/önt. *1814:* a' Szamos ... az Határra gyakor ki áradásokatt tött [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

kiáradhat *átv* kiomolhat/ömölhet; a se putea revărsa; ausströmen können. *1662:* Tetszik rövideden újjal, mint egy jelenséggel megmutatni ettől az emberi nemzetnek közönséges ellenségétől mit és minémű dolgokat szenvedtünk ... valami gonosz hazánknak közönséges társaságára kiáradhatott, kiöntötte és még ma is nem szűnik kiönteni [SKr 99–100].

kiáradott, kiáradt 1. kicsapott/öntött; revărsat; übergetreten. *1802:* egész Héderfáján[a] talám tsak három Gazda is nem maradott, a' kinek egy vagy más réttyét, a ki arradt Patak vize meg nem iszopolta volna [BfR 44/171. — [a]KK].

2. *a reá ~ bűn* a rajta eláradott/hatalmasodott/hatalmazott bűn; păcat care a pus stăpînire pe el/ea; sich seiner/ihrer bemächtigte Sünde. *1714:* hivata benűnket nehai Tekints Nemzetes Cserei Janos Vr Relictaja, Tekints Nemzets Cserei Judith Aszszony ... N:Enyeden ... józon és ép elmevel levén eő Kglme, meg gondolván az emberi nemzetnek az reank ki árradot bűnert valo I(sten)nek haragyat es romlando arnyékhoz hasonlo s romlando voltat ... mi elottű(n)k igy enumerala ő Kglme minden Aviticum es Accquisitu(m) bonumit[a] [Ne; DobLev. I/85. — [a]Köv. a részl.].

kiarattatik learattatik; a fi secerat; abgeerntet werden. *1732:* annak üdejében pedig a buza ki kelvén es ki arattatván a földekből tartozzék Szakál Ferencz Ur(am), Ferenczy András Ur(amn)ak integrè az őtt magjar fointokat refundalni [Kv; LLt 56/1585].

kiárendál (haszon)bérbe kivesz, kibérel; a arenda, a lua în arendă; arrendieren, in Pacht (über)nehmen. *1782:* a' Tit Boer Agnes Aszszony részét ki arendaltam [Brassó; BetLt 4 Ujjvárossy István lev.]. *1789:* szép hasznát esmérvén azon malom mester azon malombol, ezen mostani 1789dik Esztendöre három száz magyar forintokkal árendálta ki a malmot méltoságos Groff Lázár János Urtol mint arendatortol, és ma is ő birja arendába [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) arendátor vall.]. *1803:* én azan Rákosi belső Curiális hejet ... ki árendálam és birni akaram [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1808:* Ezen Babotsa nevezetű helyen ... 1803-ba es 1804-ben Esztena tartatván a Mlgs Szentkereszti Udvartol ki árendálván ... az én Juhaimis más Baratosi emberek Juhaival együt az itten valo esztenán lévén ... Nyirésre, s, turoért, sok rendben jöttem ide ezen heljre [Zágon Hsz; SzentkZs Beder Tamás barátosi (58) gy.kat. vall.].

kiárendálandó (haszon)bérbe kiveendő, kibérelendő; (care este) de arendat/de luat în arendă; zu arrendierend/in Pacht zu übernehmend. *1794:* A' Fogado Ház, és minden még egyéb ki árendálando Epületek most hitelesen conscribáltatván, ha azokban vigyázatlansága és hibája miatt az Arendatornak valami Deterioratiok lennének, azokat refundálni tartozik [Kv; SRE 308].

kiárendálás (haszon)bérbe vétel, kibérelés; arendare, luare în arendă; Arrendieren, In-Pacht-Nehmen. *1809:* A menyi ösz vetést vett volt általl az elsőbb ki arendálás alkalmatosságával, ugyan anyit, és hasanlo Speciessűt ugyan azon földekben ... tartozzék viszszá adni [Kv; BetLt 7].

kiárendált (haszon)bérbe kivett, kibérelt; luat în arendă; arrendiert, in Pacht übernommen. *1792:* A ki arendált Malomra hogy az eladatt szöllő p(rae)tendalt árra investialodott volna a sohunnan ki nem jö [Ne; DobLev. IV/701]. *1803:* a' Remeteiektől ... ki árendált hellyen legeltetvén ... azon Örmény nékem meg parantsolta, hogj a' Galotzáson innen ... a' ketskéket ne botsássam [Mesterháza MT; Born. XVc. 1/65 Burke Iuon (60) col. vall.]. *1824:* Most esett értisére a Dési Ns Közönségnek, hogy az Ur idegen helyről valami Sert hozottatván bé Dési Várossában a maga által Grof Haller János urtol ki árendált Fogadoban köz árultatásra ki tétette, 's talán Czégért is tétetett annak [Dés; DLt 206].

kiárkoltatás árok-kiásatás; săparea unui șanț; Ziehung/Führung eines Grabens. *1826 k.:* a Meltosagos V.

Király Biro Ur, a szék Intsinérjével ... mindenbe a Kelementelkiek kivánságok szerént a pataknak uj ki árkoltatását ki tzövekelték, annyira, hogy ezen Kelementelki patakot egy cseppig el szenvedhetetlen kárunkra, pusztulásunkra Határunkba szorittani akarják [Gyalakuta MT; GyL].

kiárul kiárusít/mér; a vinde; verkaufen/schenken. *1570:* Varga Peter ... vallya, hogy Az ar wyzkor vetet volt harom Bort az Borbel ferencz hazat (!) alat walo elseo pinczebe ... Mely Boroknak harmat az vrběger haza kapuya keozet arwlta ky [Kv; TJk III/2. 120]. *1597:* Az bort el wiuek es Daúid Antalne Arúla kj [UszT 12/35 Math. Hegy de Bikafalúa lib. vall.]. *1614/1615:* az melj bort Mezeó Janos ki arula, Nem Giergifalui zeóleó bora volt [Györgyfva K; Ks M. 20]. *1681:* Az harom Satoros Innepeken (: ugimint Karacsonb(an), Husvétb(an), Pünkosdb(en) :) tartozik mindenik falu, külön, külön, harom harom negivenes bort ki arulni esztendőt által [Erdőhátság H; VhU 198]. *1731:* Az Illju Ur Torma Miklos Urunk requirálván bennünket egy hordo Magjar országi Uj borának Varosunkb(an) valo el arulhatása iránt melyis ki arulni meg engedtetett [Dés; Jk 420b]. *1774:* Tavaj két Tulykot ütöttenek le az Udvarban mellynek husát a Sokadalom alkalmatosságával ki arulták [Mocs K; KS Conscr. 21].

kiárulás kiárusítás/mérés; vînzare, desfacere; Verkauf, Ausschank. *1590:* Az Chaplaroknak fizettem mind az Bor kj arulasbol eözüeseggel fl. 3 [Kv; Szám. 4/XIX. 18]. *1731:* A bornak penig ki arulására, sine praetensione facultaltatik eö kglme [Dés; Jk 411b]. *1756:* ă mult esztendőben rendeltetvén ... ă Piaczon ă Dévai Bulgarusok(na)k is aprosag Portekacskájok ki árulására is különös helly, redimallyák aztot Rf 6 [Déva; Ks 101].

kiárulhat kiárusíthat/mérhet; a putea vinde; verkaufen/schenken können. *1588:* Mikor Georgy deak el veotte Az Azzont Akor volt, harom Bor ... Ezt Amint ky Arulhattak teot az Arra f. 28/60 [Kv; KvLt Inv. I/2. 27]. *1621:* (A bor) korczmalasat biztam uolth Kozma Geőrgire ugian Varos Jobbagiara, de még mind ki nem Arulhatuan ... mert az haza mind el eguen, az hordoban megh szin boris maraduan mind Hordoia Sepreie oda Eget [Kv; Szám. 15b/VII. 13]. *1737:* Ha pedig Timár Mester atyánkfiai meg-nem vennék illendő árránn, ollyas betsülletes atyánkfiaitól a Marha bőröket, tehát szabadságok lészen, az ollyas betsülletes atyánkfiai(na)k, hogy marha böröket botskorúl kiárulhassák [Dés; Jk 487a]. *1756:* ă Macskási Urak vi Donationis tiz negjvenes hordo bort ki árulhatnak, de aztot is mindenkor az Uraság Provisorának praevié kel notificalni [Déva; Ks 101].

kiárult kiárusitott/mért; vîndut; verkauft/schenkt. *1770:* a' ki árult Bornak és Palinkanak arrat pedig egyszer mászor kertek be [Babuca Sz; IB. Volfg. Szároz (60) jb vall.]. *1774:* Purts György ki arult Hordojja Viz merés szerént volt Ur. 39 Kup. 4 [Sáros KK; SLt XL Körmötzi József Suki Jánoshoz].

kiárultat kiárusíttat/méret; a pune în vînzare; verkaufen/schenken lassen. *1573:* Bonchokne es Eottues gergine Azt valliak hogi ... pecine Borayt atta volna zalagwl adossagaert ... Illenmodal vegezet vele hogy Eomaga arwltassa ky [Kv; TJk III/3. 206]. *1590:* Jutot esmet egi hordo Saito Must, melljet az Zeöleö takaritasara ki arultattam ... fl. 12 d. 25 [Kv; Szám. 4/XIX. 3]. *1655:* Egy bort Aroltattunk ki az Continealt Ur. No. 45 Aroltattuk Tiz penze(n) Eytelet [Kv; SzCLev.]. *1681:* eö nga ... engedet Buda Janos Vramnak minden esztendöb(en) ki arultatni, tizen ket két negivenyes (!) hordo bort [Vh; VhU 49]. *1741:* Tktes Dioszegi Mihály atyánkfián(a)k ö klgmén(e)k ... azon egy meg-tiltott hordo ô bora, fel szabadittatik, és meg engettetik ő kglmének ki árultatni [Dés; Jk 550].

kiárultatás kiárusíttatás/mérettetés; punere în vînzare; Verkauf, Ausschank. *1587:* Korchomarlas az harom falun. Veottunk az itt valo vrainktol hwtelben Nyolcz hordo bort ezeknek az ki arultatasabol adunk haznot fl. 28 [Kv; Szám. 3/XXXII. 4]. *1606:* Arultatta(m) ki egj hordo Bort vr: 75, az ki arultatásara keöltöttem illien rendell[a] [Kv; i.h. 12a/I. 38. — [a]Köv. a részl.]. *1740:* A melly Désen Commoráló Inresidentiatus Embereknek Borok vagjon ... Concludáltuk, hogj ... Ejtelenként, Hadnagj és Borbirák atyánkfiai hirek nélkűl kiárúltatni szabad nem lészen; hanem ha ki árultatása iránt accordalna [Dés; Jk 539b]. — L. még UF II, 305.

kiárultathat kiárusíttathat/mérettethet; a putea pune în vînzare; verkaufen/schenken lassen können. *1737:* respectálván(n) a T. N Tanáts és Universitas sokszori hasznos szolgálattyát Nms Dobolyi Márton Atyánkfiának ö kglmének, meg-engedtetett, hogj egj Hordó Magjar-országi O borát ki-árúltathassa [Dés; Jk 471a].

kiárultathatik kiárusíttathatik; a putea fi pus în vînzare; verkauft werden können. *1740:* Az idegen borok iránt a' mostani idönek mivoltához, és Feles quartélyos Militiához képest, tettzett Concludálni, hogj ... Amelly idegen borok pedig, most actu csapon vagjn(a)k, azok ki arultathatnak [Dés; Jk 542b].

kiárultatik kiárusíttatik/mérettetik; a fi pus în vînzare; verkauft/schenkt werden. *1574:* Az Mely Ember chegert teot volt Boranak Es azvtan Mas Meg tartotta, Eo k. azt Nem engedyk hanem ky Arwltassek [Kv; TanJk V/3. 101a]. *1736:* ezenn két Hordó borok közzűl, a melly most már kortsomán(n) vagjon (: noha tsapja bé-vágattatott volt :) árultassék ki [Dés; Jk 465].

kiárultatott kiárusíttatott/méretett; vîndut; verkauft/schenkt. *1667:* Boér István fogarasi udvarbiránk fogarasi korcsomákon kiárultatott borok lucrum-féle pénzt adott négyszáz forintot [AUt 6].

kiás I. a săpa; ausgraben. *1707:* ki jóvallotta hogj assuk ki [Dés; DLt 488]. *1734:* kiásván az talpak alatt valo földet ugy bocsátták alább az házatt [Kalotasztkirály K; BfN Kszegi csomó]. *1772:* A' Malmon fellyül valo árok ki ásva 197. öll [Kisfenes és O.léta TA; JHbK II/17. — Ez az adalék a 2. jel. alá is tartozhatik]. *1793:* az szééri két szilvás Kertek Sántzait már el végeztettük, jol ki van ásva [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev.]. *1826:* Ha a' Tekintetes Tisztség a' pataknak projectalt

árka kiásatását méltoztatik parancsolni ... a' megkívántató mélységre, ... kiássák [Msz; GyL]. — L. még RSzF 101.

2. ásással kikotor/tisztít; a curăţa prin săpături; durch (Aus)graben ausscharren. *1800:* ezen Pataknak árkát ... valahányszor ki ástuk, anyiszor a következet Zápor essöböl származot árviz ugy bé iszapalta; hogy a pataknak hellye is alig láttzott [Marossztkirály MT; Berz. 5. 45. S. 85].

3. ásással kiszed/vesz; a dezgropa, a scoate prin săpături; durch Ausgraben herausnehmen/ausklauben. *1568:* Genes Varga Imrene Margareta georgy l(ite)r(a)ti iurati pariformiter fassi sunt, hogy ǫ melletek vagion szǫleye, bor egeteo Martonak es szemekel lattak hogy az eǫ maga szǫleyet ky asta es az puzta fǫldre horta [Kv; TJk III/1. 242]. *1582:* kerdette az felperes leant hol Astak volna ki, mondot (!), No Nem Mutatom Mert iobban tuggia az aki ki Asta, Megis ez fogolj leany ... oda Műtatwan ahol az Asas volt ig kerdezkedet Amot Astakę vgmond ki a' penzt [Kv; TJk IV/1. 102 Sophia Balint Deakne vall.]. *1597:* Broszer Georgi feleseget az templumba temetek, Amely keoweket az sirbol kj astanak, ki hordatattuk fizetünk f — d 4 [Kv; Szám. 7/III. 35]. *1609:* Both Janos ... primipilus an(n)or(um) (40) ... hiti uta(n) azt felelin[a] hogi tudo(m) ... hogj egik kapulabat marton peter asta(n)[b] kj [Szentmárton Cs; NyIrK VIII, 82. — [a-b]E két igealakra l. i.h. 84, 88 kk; NyM 182 kk.]. *1731:* Láttam volt még mikor az penzit ki asta Vala edgj Iskatullyajab(an) Negy Vagj öt arannyát [Ne; DobLev. I/142 Sara Lőrintz Ladislai Üveges cons. (29) ns vall.]. *1762:* a pénzt az utrizált hellyröl ki asták mivel magais lobbanásátt látta volt [Gyeke K; Ks]. *1804:* tulajdon szemeimmel is láttam ez előtt mint egy 50 esztendőkkel egyik ide temettetett Bátorinak önkoporsóját, mellyet pénz keresés végett ástak vőlt ki [Perecsen Sz; EHA].

4. *~sa magăt* ásással kiszabadítja magát; a se salva/elibera dezgropîndu-se; durch Ausgraben sich befreien. *1588:* 9 octobris Az mely fogiol (!) olahok Az Toromban ky Akartak Asny magokat az keouet ky fezitettek volt berakassaert komyesnek attam f. — d. 20 [Kv; Szám. 4/III. 30]. *1642:* Kovacz Marthon ... vitetet Szamossuyvarban az tömlöczben, mely fogsagbol kj astak magokat es el zaladot (!) töb tarsaiual egietemben [SzJk 59].

5. kitúr; a dezgropa scormonind; auswühlen. *1842:* ezekután a' gyermeket[a] Rákótzi Aniska a' betegültel[b] ... el temették, még meg kérdeztem, — hogy el tettéké elég méjjen, — vajan a Disznok nem ássák é ki? [Dés; DLt 85. 4. — [a]A halott koraszülöttet. [b]A gyermekágyas asszonnyal, a koraszülött anyjával].

6. elő/kikotor; a scoate scormonind; hervorscharren. *1693:* az Ágy alóll ... asott ki edgj három lábu széket, edgj tsuprot, mellyb(en) volt holt szé(n), és egjeb aprolek Praktika mellyet nemis tudhattanak mitsoda [A.jára TA; Berz. 7. LXV/38]. *1735:* Eget borfőzö Fazakamat ... Katlanombol ki ásta, s elis vitte [Dés; Jk].

kiásás 1. săpare, săpat; Ausgraben. *1743:* az új bástya fundamentumának ki ásását ... az Dominium vivén végben, ... más apro mives napszamosokra, ... s azoknak fizetésére Hamer Ur(na)k lészen gondgya [Nsz; Ks 107 Vegyes ir.]. *1744:* A kapu oszlop fái és palánk oszlopainak gödrei ki ásásáért és a' kapu fel-emelése Rf 2 [Déva; Ks 73. IV. 10]. *1823:* edgy malmot epitvén ... Foszto Sámuel Ur, — a' malomra follyo viz árkának ki ásásával edgy ollyan utot zárt el, melly ... engemet ... Malmomhoz valo járástol rekesztett el [Nagylak AF; DobLev. V/1054].

2. ásással való kitisztítás; curăţare prin săpături; Ausräumen/Reinigung durch Ausgraben. *1826:* Mivel a' Grof az Oculatiot éppen a' mü történhető kárunkra intézi akadályozni, és így a' veszedelmes víznek árka kiásását karunkra remorálja, protestalunk az erant[a] [Msz; GyL. — [a]Köv. a részl.]. *1826 k.:* a Küküllö meg áradása alkalmatosságával ennek a Pataknak[a] uj árka magába vejéndi a Küküllö vizit, s a pataknak árka ... iszappal, s egyéb giz gazzal megtelendik, mellyböl a következik hogy Kelementelke[b] határára vissza ütne, és ottan kárt tejénd, nem lenne e' nékünk szenvedés, midön ök magok károkat rajtunk praetendalnák a sántz ki nem ásása szine miatt? [Gyalakuta MT; GyL. — [a]A kelementelki Csulak ágy nevü pataknak. [b]Tőszomszédos Gyalakutával].

kiásat 1. a pune să sape; ausgraben lassen. *1743:* egy Ujj szegelet Bástya rakatik fel ... melynek az also része bóltos, a felső része pedig stukaturás leszen ezen felső házat magam akarom stukátúráztatni, és a fundamentumát is magam embereimmel ki ásatni tartozom [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1768:* a Sánczok ki hányasa előtt midőn az esőzésektől a Kurta patak meg áradot ... a viz ... az épületekig, s házokig is el hatot, a mit oly nagy bőséggel nem tudom, hogy meg esett volna mi olta a Sántzok ki vannak ásotva [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

2. ásással kiszedet/vetet; a pune să dezgroape; durch Graben (her)ausnehmen lassen. *1619:* őfelsége Ferdinandus ... régebb s több helyeken is az mi religiónkon való böcsületes fő atyánkfiainak régen megholt és rothadt testeknek csontjait kiásatta és tűzzel megégettette [BTN[2] 307]. *1764:* A murkot Petreseljmet, jo szaraz üdőben kî asottam [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Betze Lajos tt lev.]. *1841:* (A kapuról) azt rendeltük, — Hogy a galambbugot szedetesse le az Ispány, a kapu félfákot ásatassa ki [Bács K/Km; KmULev. 3].

kiásatás ásással való kikotrás; curăţare prin săpături; Ausheben durch Graben. *1825/1826:* Kerületbéli KBiró Atyánkfia a' D Commissarius ő Klmével együtt ... azon patak árkát oculalják, 's kiásatása eránt a szükséges rendelést tegyék meg [Msz; GyL].

kiásatlan nescos din pămînt; nicht ausgegraben/ausgehoben. *1632:* Ki assatlan petreseliem vagion tizenegy aggy N. 11 [UF I, 191].

kiásattat ásással kivétet; a dispune dezgroparea/să scoată (din pămînt) prin săpături; durch Ausgraben (her)ausnehmen lassen. *1595:* 5. Juny. hogi az scolaban a kapwt meg chinaltattúk ... az Regi balwanyfaknak az teorsekit ki assattatúk [Kv; Szám. 6/XIII. 38]. *1823:* ő Klme feles számu fákot tsutkostól, tőrsök gyökerestöl ugy ásott vagy engedett kiásattatni, hogy azon fáknak helyén soha más nem nő [Kakasd MT; DMLev. I. IIIA].

kiásattatik ásással kiszedettetik/vétettetik; a fi dezgropat/scos (din pămînt) prin săpături; durch Ausgra-

ben (her)ausgenommen werden. *1762:* Minekutánna a megirt helyröl à pénz kiásattatott ... observálté à Tanu à megásott gödör szélyin oldalán vagy fenekin olly jeleket, hogy onnan valami edény vétetett volna ki ? [Dob.; Ks 4. VII/12 vk]. *1843:* Mato uttyán meg találtottak a Csép Siga oltovánnyai melyek a Kertyiből ásattottak volt ki [Bágyon TA; KLev.].

kiáshat 1. ásással kikotorhat; a putea curăţa prin săpături; durch Ausgraben ausscharren können. *1826:* Ha a' Tekintetes Tisztség a' pataknak projectalt árka kiásatását méltoztatik parancsolni ... a' megkivántató mélységre ... három nap alatt kiáshatnák [Msz; GyL].

2. ásással kiszedhet; a putea dezgropa/scoate (din pămînt) prin săpături; durch Ausgraben (her)ausnehmen können. *1767:* láttam ... azt is hogy a nagyob tö szölöket probálgattak, de hogy azokat ki nem áshatták mind az iffiabb szölö tőket ásták inkabb ki [Ne; DobLev. II/377. 4b Jos. Andormányi de N: Enyed (56) ns vall.].

kiáshatott ásással kikotorhatott; care putea fi curăţat prin săpături; was durch Graben ausgehoben werden konnte. *1826:* hogy ha valami terhes esső mián azon helyen tanorokba levő gabonáinkba, füveinkbe a' kiütö víz tetemes kárt okoz, a' melyet éppen a' ki nem áshatott árok nem létele okoz, kárunkat a Grof által megterittetni és magunkat indemnizaltatni jussunk legyen [Msz; GyL].

kiásó persoană care dezgroapă (ceva); Ausgräber. *1764:* comprobálván meg kévánom, hogy mint szölöben szölöt ki aso, s' el rejtö ember ellen, Poena arbitraria büntettessék [Torda; TJkT V. 208].

kiásogat ásással kifordítgat; a dezgropa/a scoate (din pămînt) rînd pe rînd; durch Graben nach und nach umwenden. *1781:* Láttam az egyik erdö Pásztort ... hogy â földben maradat le vágatt fák reves Csutkait kapával ki ásagatta [Csóka MT; Ks].

kiásott 1. săpat; (her)ausgegraben. *1765/1770:* Megtekintvén a' mostani ki ásot árkot, ugy láttyuk hogy ... Horváth Boldisár Ur özvegye Simon Sára Aszszony szánto földe mellett a' Kűkullő felé horgasitatott az árok [Széplak KK; SLt évr. Transs. 188]. *1772:* Az alsó Malomnak alól fellyül ki ásott árka 168. öll [Kisfenes és O.léta TA; JHbK II/17]. *1792:* az ujjonnan ki ásott patak árka [Márkod MT; MMatr. 453]. *1819/1825:* midön ... az ... Dési nagy Réten az Bernád szigete nevezetü hellyb(en) már ki ásott Ároknak ásásához kezdett volna, azon nemes Dési Tanáts ... determinálta vala hogy az kinek azan ásando Árak miatt károk esnék ... rebonificatioja légyen [Dés; EHA].

2. ásással készitett; făcut prin săpături; durch Graben verfertigt. *1732:* Az udvarnak szintén a közepiben, Huruba modgyára földből ki ásott pintze vagyon, mely(ne)k oldala, s torka, gömbölyeg Cserefával rakott ki, öszve hajtott botozat forma szarvazattya szalmával fedett, ebben Veteményt, és Káposztát tartanak [Erdöszengyel MT; TSb 51].

3. ásással kiszedett; dezgropat, scos (din pămînt) prin săpături; durch Graben (her)ausgenommen. *1767:* láttam a' ki asott szölö tök(ne)k hellyeit [Ne; DobLev. II/377. 4b Jos. Andormányi de N: Enyed (56) ns vall.].

kiaszal (élő fát kérgének lehántolásával v. más módon) kiszáraszt; a face să se usuce (un arbore); durch Abrinden od. andere Weise (den Baum) abdörren. *1771:* a' mi fa a' labán állis, azis mind meg vagyon kerekitve s jobb részt kiis van aszalva [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6]. — A jel-re l. az *aszal 2.* jel-t.

kiaszik kiszárad; a se usca; austrocknen. *1716:* (A szőlő) igen sok ki aszot, az hídeg és alkalmatlan szély mján [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1717:* az vetemények felöl az (!) irhatom Ngod(na)k hogy mind ki sültek ... Dinye ... költ volt egy nihán azis ki aszott az szarazsagban mivel hogy itt eső nem jart ezen az Tavaszon [Gyeke K; i.h. Bíró János lev.].

kiaszott 1. kiszáradt; uscat; ausgetrocknet. *1756:* Az Udvarháznak elötte 7 ölnére vagjon egy ki asszot haszontalan kőrisfa [Branyicska H; JHb LXX/2. 29].

2. ~ *életerő-kór* végelgyengülés; decrepitudine; Altersschwäche. *1857:* halt meg Sebestyén Lászlo 85 éves korában kiaszot életerö kórban [Dés; RHAk 87].

kiátkoz (az egyházból) kiközösít; a excomunica, exkommunizieren. *1710:* semmi királyságnak annyi kincs nincs tárházában, mint a jesuitáknak, minden külső dolgokat ök akarnak igazgatni ... Senki a világi emberek közül nem mervén ellenek szólani, mert ha szólnak, azokot mindjárt kiátkozzák, vagy addig mesterkednek, míg veszedelemben ejtik [CsH 389. — 1707-re von. feljegyzés].

kiátkoztat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~*ja magát a világból* kb. megátkoztatja magát; a fi blestemat de cineva; sich verfluchen lassen. *1850:* Talpas alias Budai Josi ... Kalapos Ferentzel 's öveivel nem akarta ki átkoztatni magát a világbol [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz].

kiázott kiáztatott; topit; ausgerottet, geröstet (Hanf, Flachs). *1741:* Tőrétlen ki azott Tavallyi len Gelin(ae) 5 [Mocs K; JHbK XLIX/25].

kiáztat a topi; (Hanf, Flachs) ausrotten, rösten. *1781:* Kender virágos találtatik tsinálatlan ki ásztatva 4 kalangya, de még a' Magos nyövetlen vagyon [Abosfva KK; Hr].

kibalhász l. kibolhász

kiballag 1. kibaktat/bandukol, kisétál; a ieşi alene/agale; (langsamen Schrittes) her/hinausgehen. *1600:* vagyon nekem Egy lo kertem hazamon kywl oda ballagtam vala ki [UszT]. *1632:* Czötörtök nap uala az hogj egi kis verö feni uala, es en is ballagek ki az haza(m) eleibe [Mv; MvLt 290. 104a]. *1663:* Tegnap kiballagtam vala az istálómban az lovaimhoz [TML II, 420 Ébeni István Teleki Mihályhoz].

2. kilopakodik/sompolyog; a se furişa afară, a ieşi pe furiş; her/hinausschleichen. *1657:* Csáki István ... megrémülvén, egy estvefelé csak harmadmagával sétálásnak szine alatt kiballagván az Szent György kapuján", lovait pedig azelőtt vizrevitelnek praetextusával kiiktatván ... alattomban, nyakszakadva futott, szala-

dott almási várában [KemÖn. 114-5. — [a]Gyf-i várkapu].

3. kihúzódik; a se retrage; sich zurückziehen. *1614:* azmikor Omer pasa az Bozza-útján jött bé az haddal, akkor Forgács Zsigmond és Ráduly vajda kiballagának az Királykövén Havaselföldébe [BTN[2] 59].

kibarázdál kihatárol, határbarázdával kijelöl; a delimita prin haturi/răzoare; durch Grenzfurche abgrenzen. *1694:* Azon Vőlgyb(en) ... az felső feléb(en) és Végéb(en) ... egy láb földet szakasztván, mind az élen a' szena fuvek csupjára ki borozdolva csinaltunk egy láb földet [Mezőméhes TA; WassLt]. *1743:* az fontina Száka nevü heljben egy nagy darab szena füet ... ki is van barazdalva egyik felöl, másik felöl az patak tartya az határát [Tóhát TA; Born. XI. 9]. *1771:* Régi Métait ... ezen Rétnek ... a mellyeket moston Kigyelmetek elött ki jártunk és ki nyamaztunk, ki járásunk és kinyamazásunk után ... eő Natsága ekéjivel mindenűt nyamunk után ki barázdaltak [Burjánosóbuda K; JHbK XLIX]. *1787:* Ezen ... földet ... én irtottam volt ki a Tövisböl, edig szántottam amint most mindjárt ki barázdolyuk ā jelen valo ekével az ország utján alol, a To Szeliben pedig kapával ki gödrözzük [O.solymos KK; LLt Csáky-per 213. L. 14]. *1839:* az exponens aszszony fölgyit éppen annyira, mint a Tkts Zudor Elek ure volt ki szántottuk, avval egyeztettük, a' nemesek ki mentek s a' magok fölgyeiket ki barázdálták, következőleg Váró István uris az exponens aszszony már meg szántot fölgyéből egy darabot viszsza barázdolt a' maga fölgye végéhez [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 7 Kőmíves Joseff (26) közlakos vall.].

kibarázdálás kihatárolás, határkijelölés; marcarea hotarului; Abmarkung. *1843:* Az én Ekémet akarta a' biro elvitettni borozdolni, de az igen gyenge volt azon köves Hely ki borozdolására [Bodola Hsz; BLt 12] | most 3. esztendeje Falus biro voltam itt Bodolán, mikoris Tavasszal Mlgs Béldi Albert Urnak a Praefectussa, egy polgárommal, Pongrátz Kelemennel bé hivatván az Udvarba, azt mondotta nékünk; hogy a' Dirmoszka porondján lévő Udvari Helynek régi borázdáját ujra ki akarja borozdoltatni, mennyünk el ki oda, légyünk jelen a' ki borozdoláson, hogy lehessünk bizonyságok ezután hogy most is ott fogják huzni a Borozdát, a' hol a régi Borázda volt, — azzal ... elmentünk ki ... mindenütt a' régi Borozdán menvén az Ökrök elött, ujra kiborozdoltuk, és az ota ... Beldi Albert ur Deresztésse használta [uo.; i.h. Ambarus Ferencz (26) szolgaember vall.].

kibarázdált (barázdával) kihatárolt; delimitat prin haturi/răzoare; (durch Grenzfurche) abgegrenzt. *1735:* (A) Buczur nevü Erdőnek Godre ... az Kamarás nevü Tó oldalára ménő és ki borázdalt bérczen le az Tóig juta a' Torma és Josika Részre [Mezőcsán TA; Born. X. 7] | a Költó nevü egész Gödőr ... azon Kóltó hegynek ki barázdolt farkáig juta Torma és Josika részre [uo.; DobLev. I/160. 12].

kibarázdáltat (barázdával) kihatároltat; a pune să delimiteze (prin haturi/răzoare); (durch Furche) abgrenzen lassen. *1751:* minekutánna mind a két részről való Földeket szélire hoszszára accurate meg mérettettük volna ki métáztattuk, s ki is borozdoltattuk [Koronka MT; Told. 31/4]. *1761:* ezen specificalt hat Sessiok ... hatari minthogy obliteralodtanak volt ketelenittettünk ki jártotni, és ekével kőrös környul azon sessiok határit ki barázdaltatni [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. *1774:* Barabántzi Szabo György ... Praefectus ... ki borazdoltatta volt vélünk azon Henter Urnak átal adot Sessiot [Mocs K; KS Conscr. 29]. *1779:* (A szénafünek) Almádi Lajos Uram az maga felöl valo részit ki borozdaltotta, de nem jol mert ... atol egy barazdanyit maga széna Fűvihez barazdaltatott ... midőn ... eő Naga ki borozdaltottya vi(sz)sza Lehet vagni [A.szovát K; JHbK VI/17]. *1802:* Tisztünk véllünk jövén ... ki borozdoltatott mint égy 30 Vékára valo Földet [Felör SzD; Fráter lev.]. *1840:* (Gr. Nemes Ádám) a' Fenyő Farkbais borozdoltatott volt ki egj darabotska hellyet, de azt Grof Miko Miklos birni nem engedte [Bikszád Hsz; MkG Urb.].

kibarázdáltatás kihatároltatás; hotărnicire; Abgrenzung. *1781:* egy Káposztás kertnek valot ki borozdoltata rétyiből ... ki borozdoltatását láttam de trágyásztatását nem láttam [Buza SzD; LLt Csáky-per 181. L. 3].

kibarázdáltatik kihatároltatik; a fi hotărnicit; abgegrenzt werden. *1735:* (A) Mező Csáni Határ, Fordulók szerint felintéztetvén curiose contempláltatván, és ki barázdoltatván, a meg nevezett két egész Részek között aequaliter és Nyil vonásak szerént, vagy Nyil vonásokkal osztatott fel [Mezőcsán TA; DobLev. I/160. 5]. *1736:* Meg mérvén penig az egész faluban az Bánffi részbol állo falu hellyet ... szaggattatott és borozdaltatott ki 26 öreg házhely [Záh TA; Mk V. VII/9]. *1751:* A' Róskáné réti egeszszen a' meddig ki borozdoltatott és meg tsutkoztatott ... juta Mlgs Groff Toldalagi Pál Urfinak [Koronka MT; Told. 31/4]. *1765:* azon darabotska szöllő, most ez Uttal egyenesen fel ki barázdáltassék [Gezse AF; DobLev. II/372. 4b]. *1786:* az 56 vékára való Patzalai rész föld ki barazdáltassék és haladék nélkül öl számra ki métásztassek s a tőbb Biro rész Láb föld újra négy tábla fertály reszekre osztattassek [Nagylak AF; i.h. III/619. 1b].

kibárdol kifarag; a ciopli din bardă; zimmern, behauen. *1797:* A Fakat a nagyabol ki faragtattam de az bardolasát az Mester ember azt monda hogy fogja ki bárdolni es tsinositani az fakat Vásárhellyen [Banyica K; 1B]. *1840:* 37 darab Tölgyfa[a] ki bárdolva csákányoknak valo | Ujj 7 Kalátsfa ki bárdolva [Km; KmULev. 2. — [a]A papirosmalom területén].

kibárdolatlan kifaragatlan; necioplit; ungezimmert/ausgehauen. *1767:* Az Palota Gerendai cserefakbol valok. Az Padlasa ki bardolatlan Bikfa Deszkabol [Rovás NK; Told. 18].

kibárdolt kifaragott; cioplit din bardă; ausgezimmert/gehauen. *1722:* Az ház veginél ... vagjon egy baranábol rakott, és ki bárdolt deszkákkal fedett konyha [Algyógy H; Born. XXIXa. 8 Bornemisza János conscr. 1]. *1840:* A Hollander belső kerekeire különbözö hosszuságu kibárdolt kalátsfák készen[a] [Km; KmULev. 2. — [a]A papirosmalom területén].

kibecsül felbecsül; a evalua/estima; ab/einschätzen. *1670/1740:* hogyha valaki Marhája valaki gabonájában kárt tészen ... ha Hittel ki betsülli marhája étét tsak aszt fizesse meg, a káros Ember kereskegyék másokon, ha pedig hitivel ki nem betsülli marhája ététt mind fizesse meg a kárt éppen [Homoródsztpál U; WLt].

kibékélik kiegyezéssel megbékélik; a se împăca prin învoială; durch Vereinbarung sich versöhnen/abfinden. *1861:* mü mind a' kétt darabb földröl voltunk ki bekélve [M.zsákod U; Told. 31].

kibékéltet összebékéltet; a împăca pe cineva cu altcineva; aus/versöhnen lassen. *1872:* Botos Sámuel ref. ki hoszszas ideig együtt élt nejével Horváth Katalinnal ... állitolag sok házi békételenség és kellemetlenség merült fel közöttök, megkisértettük öket kibékéltetni, de ... nem sikerülve, elválási lépésre határozta magát [Burjánosóbuda K; RAk 121].

kibékül 1. a se împăca; sich versöhnen. *1858:* a' Tekintetes ur ... elesméri hogy Dobossal ki bekült [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. *1880:* Kebli tanácsunk hazos feleket békere intette ... Az aszszony korlátolja nyelvét, a férfi durva kitöreseit, mit mind ketten megigértek, és így kibékültek [M.bikal K; RAk 348].

2. megbékél/nyugszik; a se împăca/obişnui (cu ceva), a se resemna; sich mit einer Sache abfinden. *1842:* igy van az élet most egyik kedvesünket majd mást vesztünk el, ki kel békülni a' sorsal rendre jár [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.]. *1864:* Alol nevemet saját kezüleg aláirt Somogyi János ... kibékülve ... az elkerülhetetlenül bekövetkező földi mulandósággal ... halálom esetére végrendelkezésem következökben teszem meg [Kv; Végr.].

kibékülés împăcare; Aus/Versöhnung. *1856:* Melynek alázatos kérése után ügyemnek[a] fel vételét vagy Birtokom alá valo adatását vagy kibékülését Tisztelettel kérve válaszom meg nyerése utánn Tisztelettel maradtam A' Méltoságos Cs. Kir Fö Biztos Urnak alázatos szolgája Dobolyi Bálint M Koppáni (!) Birtokos [Koppánd TA; DobLev. V/1403. — [a]Az allodiatura után járó árendapénz].

kibélel l. kibérel[2]

kibérel[1] bérbe vesz; a închiria, a lua cu chirie; mieten. *1869:* A kik a magok kölcségin áltak bé[a] kell szobát fogadni a városon, katona ruhát csináltatni ... ezenkivül kell puskát bérelni ki [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ról. — [a]A hadseregbe].

kibérel[2] kibélel; a căptuşi; füttern, ausfuttern. *1823:* Az Ablakakat kibérlette [Mezőmadaras MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése].

kibérelt bérelt, *rég. táj* árendába vett; închiriat, luat în chirie; gepachtet. *1840:* Bosla Ferentz Uramnak ... a kezén hagyott Jok, fáradtsága, s a kibérlett Joszággal valo bibelödése jutalma bérét joval fellyül haladja [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kovács János székbiró kezével]. *1848:* az ezennel ki bérlett alkalmatosságat subarendálni, másnak használatába adni ... nem álland szabadságomban [Kv; KmULev. 2].

kibérlés kibélelés; căptuşire; Verkleidung. *1823:* a régi sántz ki bérlésére használt külso fonadek [Dés; DLt].

kibeszél 1. elmond; a spune/povesti; erzählen, sagen. *1585:* Thot Eory Balas ... monda nekem, hogy ... az rúd aranyakat nem azon helyen talaltam meg a hoúa en helyheztettem ūolt ... mikoron azért mind Ezeket ky bezzellette úolna, azonban Erkezek hozzank ... Nagy Mihaly [Kv; TJk IV/1. 490 Olayos Georgy vall.]. *1661:* bizony oly búsulással vagyok, hogy kiirni, avagy szájammal kibeszélni nem tudnám az én gyötrelmemet [TML II, 214 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1751:* Eleitöl fogva Vándorekot Istentelen gonosz törvénytelen embereknek tudom lenni ... az ö sok féle Istentelenségeket alig lehet ki beszélleni [Kissáros KK; IB Fr. Sz. Királyi (60) ns vall.]. *1799:* Ollyan kegyetlen Ember volt, hogy alig lehet ki beszélleni [Náznánfva MT; Berz. 4. 31/27 Lit N].

2. kifecseg; a divulga, a da în vileag; aus/verschwatzen. *1618:* én[a] az hatalmas császár házában benn harminckét esztendeig laktam ... Ha én azféle császár házában való titkos dolgokat kibeszéllettem volna, régen eddig elment volna harminckétszer az fejem [BTN[2] 144. — [a]Görcsi Mehemet pasa nyil.]. *1637:* mikor az Inast el kergette volt Lakatos Giörgi ... az ozta(n) ugia(n) ki beszellette az Jnas hogy mennie penzt talaltak volt az ladaba(n) [Mv; MvLt 291. 91a]. *1665/1754:* Ha kit meg büntetnek, és az Társaságban történt dolgokat külsö embernek, akár Vrának, akár Attyafiának ki beszélli, büntetése két héti bér [Kv; ACArt. 15]. *1728:* az ital közben azon Bajami ember szőrin, es formáján, ki beszélllette micsodasok a Tulkok [Betlensztmiklós KK; BK. Telegucza Flora (36) jb vall.].

3. kihirdet; a anunţa/publica; verkünden. *1745:* az előmbe adatatot verbalis Instructiot ... magyarul es aláhul punctualiter exprimáltom, ki beszéllettem [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

4. (vhonnan) kiszól; a vorbi (dinăuntru undeva) afară; (von/aus irgendwoher) hinaussprechen. *1639:* az Balas kovacz felesege az Ablakon beszellet ki keözinkben [Mv; MvLt 291. 173b].

5. *~i magát* **a.** kb. kimenti magát; a se scuza aducînd un pretext; sich entschuldigen. *1657:* Az tracta alatt való csalárdkodását azért az töröknek az fejedelem is eszében vévén, tehát igen megbánta, hogy annyi számú és olyan embereit maga mellől elbocsátotta légyen ... alattomban szóval megizente vala, hogy, ha többekkel nem lehet is, akár csak magam kibeszéljem magamat közülök ! Én látván az álnakságot, nem akarék interessatuskodni, hanem kibeszélvén magamat az fejedelem mellől, tisztembe menék Fogarasban az dolognak végéig [KemÖn 182–3, 188]. — **b.** kb. magyarázkodással kijut/kerül; a ieşi/scăpa de undeva invocînd argumente/pretexte; durch Rechtfertigung hinausgelangen/geraten. *1705:* Kornis István uramék egy meghitt szolgája ... az asszonynak ugyan egy meghitt frajával tegnap este valahogy magokat kibeszélvén a kapun, elszöktenek ketten [WIN I, 372].

6. *1562:* 1552 esztendöben ... kincstartó barát kibeszélé Erdélyből a királyné asszonyt[a] mind a kis fiával

öszve | 1556 esztendőben Petruit Péter béhozá Podoliából a János király fiát mind annyával az Isabella asszonynyal egyetemben, a kit Frater György a kincstartó barát baráti álnoksággal kibeszéllett vala, kinek lakóhelyét Erdélynek részébe esmét béhelyhezteté [ETA I, 15, 17 BS. — [a]Izabellát, Szapolyai János feleségét]. *1630:* hallja őnagysága régi emberektől, hogy miképpen az előtt való fejedelmeket, mint az előtt való királyné asszonyt és Báthori Zsigmondot is micsoda nagy mesterséggel beszéllették volt ki Erdélyből az előtt való német császárok [BTN 435]. *1704:* Pekri ... eleitől fogva azon igyekezett, hogy a többit[a] kibeszélvén Erdélyből, csak maga maradhasson idebé elsőnek [WIN I, 294. — [a]Toroczkai István és Kaszás kuruc vezéreket]. — L. még CsH 156.

7. bevall; a mărturisi; eingestehen. *1676:* Az mint az előtt is irtuk vala Kegyelmednek, mint égették itt el az levelet, már bizonyosan végire mentünk; az vén asszony is hittel s mások is ki vallották s az tisztekkel relatoriában csináltattuk. Vagy harmad napig mind tagadta az szüle, de hogy az sekát nem állhatá, kibeszélé [TML VII, 229 Sárosi János és Inczédi Sigmond Teleki Mihályhoz].

◇ **Szk:** ~ *vkit az eszéből* kb. elszédíti/veszi vkinek a fejét; a scoate din minţi/a prosti, a zăpăci pe cineva; betören, verblenden. *1800:* Nemes Finta András Uram mint Nagy Szájas, gyakorlott Vásáros ember, engemet gyarlo Aszszonyt az eszemből ki beszéllett és 29 V. Forintokba azon régi Vásott Kopott Mentét reám tudta [Torda; TVLt Közig. ir. 362].

kibeszélés elbeszélés/mondás; povestire; Erzählung. *1662:* A büntetés helyett pedig melyet az ő kibeszélésre illetlen latorságokért érdemlettek volna, inkább méltóságokkal ékesíttettenek[a] [SKr 109. — [a]Köv. a méltatlanul tisztséggel megjutalmazottak fels.]. *1841:* Amennyire a sokszor emlitett szolga ... a maga ki beszélléséből bizonyosodhattunk meg, a tsikot ... sohonnan semmi nem kergette [Dés; DLt 1541].

kibeszélhetés elmondhatás; putinţă de a spune/povesti; Möglichkeit der Erzählung. *1824:* (Dobolyi Sándornak) érdemei oly sokak valának hogy a midőn azokrol voltaképpen gondolkodom, sem nyelvem ki beszélhetésire sem tollam le irhatására elégtelen (igy!) [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1a id. Dobolyi Sigmond feljegyzése].

kibeszélhetetlen elmondhatatlan; de nespus; unsagbar. *1636:* Valamit az teremtő Vr Isten az világon, az ég alatt, az földőn, és az vizekben teremtett, nagyobb részént mind az Emberekhez való ki beszélhetetlen nagy szeretetinek indulattyából teremtette [ÖGr Aj. 3 I. Rákóczi György aláírásával]. *1740:* hat a ki beszélhetettlen sok forspont ebben az inpracticibilis utazásb(an) [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

kibet kelmefajta; un fel de stofă; Art Stoff. *1699:* Egy fertalyni feier barsony. Egy kis darab kék lengyel kibet ... Ket cőlni keskeny fatyol darab [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

kibiggyen kibiggyeszkedik; a ieşi (din ceva); heraushängen. *1823–1830:* a mente, dolmány vagy lájbli megkurtult s kereken vágva, úgyhogy ha lehajol, az inge hátul kibiggyen, s csóré bör is gyakran látszik [FogE 64].

kibillen szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *eszéből* ~ kimegy/párolog fejéből; a-i ieşi din minte; jm aus dem Kopf gehen. *1834:* Vigan mulattunk! de csak akkor, midőn Ádámos eszemből történetesen kibillent, s ... nem jutott eszembe az ottani[a] melynek én részese nem lehettem! [Kv; Pk 7. — [a]Szüret].

kibír elbír; a putea duce; tragen können. *1849:* Nyilka Péter vitt el egy csomo poszto gunyát, kaputokat, nadrágokat, lájbikat ugy hogy a' Tanu szerént alig birta ki 20 pfr [Héjjasfva NK; CsZ].

kibírhat elviselhet; a putea suporta; vertragen können. *1610:* az Orban Janos kertj feöleöth olj Semleny (?) Sar fokadoth hogj Nem birhatthiak kj mia [UszT 50].

kibizonyít megbizonyít; a dovedi; beweisen. *1590 k.:* Tudoma(n)t tezek hogy ne legie(n) kesseo feleollneonk minde(n) dolgainkhoz ki fogunk bizonitűnk az mi (!) lehet [UszT].

kibocsát 1. vhonnan vkit/vmit kienged; a da drumul, a lăsa să iasă; hin/herauslassen. *1570:* Sara pesthy Katus leanya ... vallya hogy ... Montha eomaga Zabo Janosne hogy az Trombitast az kert aytaian bochatta ky Salamon Adam Janos zolgaya, Janos Borbely Marthon Zolgaia, wallyak ... Talaltanak egy falka Dyznot Az kerthben ... az taligas ky Bochatta onnath [Kv; TJk III/2. 32, 174a]. *1593:* eo kegme biro vram teob sok gongaj keozeot erejs visellien gondot, hogi ... Az kapukonnis vasarnap semmi Jnast, iffiusagot p(rae)dikatio alat ki ne bochassanak [Kv; TanJk I/1. 220]. *1633:* egy legeny az aito(n) all vala hogi ne boczassa kj az leaniokatt [Mv; MvLt 290. 116a]. *1654:* Miha⟨ly⟩ deak az szegröl egi kardot le kapa, az Kiralj biro elejbe alla, s nem boczatak ki [Ksz; BLt 7 Mihaly Andrasne Katha Asz(ony) (32) ppa vall.]. *1676:* Minek okaért kglmessen es seriö parancsollyuk hüsegteknek, sem azon mostan ki jött idegen kereskedőket, sem másokat ha kik ennekutánna jönnének is ki az szomszéd orzágokból s hüségtek városáb(an) mennenek onnet szekekben eőket ki ne bocsássa, hogy ott járjanak, az hol es mint akarjak [BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbiróhoz]. *1794:* A Verekedést szemeimmel nem láttam, mivel a Napám ki botsáttani az Házbol nem akart [Déva; Ks]. *1843:* A Juhok néhány napokra bé rekedtek vala ... most sem lehet még a' nedvesség miatt korán ki bocsátani [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

2. szabadon bocsát/enged; a elibera, a pune în (stare de) libertate; freilassen. *1570:* Lazlo kenez ... vallya hogy Twggya Mykor vayda Jakab megh fogatta volt Demyent ... Az kor ky bochiattak demyent [Kv; TJk III/2. 189]. *1657:* Nagy Imrehet ... elárulván az várasbélek és Forgács Ádám alája menvén, zászlójok elszedve gyalázatoson bocsátá ki [KemÖn. 272]. *1723:* Tudom Luka birott egy nestért bocsatotta ki a Tőmlőczbol [Hodák MT; VGy. Prekup Juon (26) jb vall.]. *1761:* egy Veres Tornyi (!) le tőtt Harminczados Néhai Gidofalvi Janos Ur(am) ... (s.v.), egy Sertessit ... Dobolyi István Uram(na)k meg lövén, öszve kaptak szobol ... s minek

utánna ... Gidofalvi Janos Uram bé ment volna az Udvarára egy paltzával meg fogták, s ki sem bocsátották mind addig mig Törvényesen nem convincaltatott [Ne; DobLev. II/328. 4a Mich. Zilahi (72) civis vall.]. *1825:* Érkeztek oda Arkosi emberek is a kik Marhájok utan jöttek s hogy ki nem bocsátották szoval kötöloztek [Sszgy; HSzjP Szabó Kriska vall.].

Szk: *hitre ~. 1639:* Mikor Basta Georgy Besterczet megh uette volt es hitre bochata ki a nemesseget Besterczereöl ugy verek fel az Budaki hagon az hol mindeneket el ueztenek [Vajdasztiván MT; Borb. I] ✱ *kezesen ~. 1591:* Capitanj vram Mintszentj Benedek vram ... eo kegme fogva tartotta ... vegre sok teorekedesre kezesse(n) bochiatot eo kegme kj Jllie(n) condjtiowal hogj soha teobbe az vrunk feoderul sohowa nem megie(n) lakny [Sándortelke U; UszT] ✱ *kezesség alatt ~. 1595:* Baraj Gergelt kjbocsatta kezessegek alatt ... Illjen ok alat, hogj mynden masod hetbe be jwjeón hjuatalt ne varjon [Noszoly SzD; Ks 42E] ✱ *kezességen/kezességre ~. 1595:* Tudom hogy az fogsagbol úgy bochata ky kezessege(n) Antal hannagy [Szu; UszT 10/8]. *1765:* egy alkalmatossággal Foka Kosztántin ... két kecskémet el vette, négy egész hétig tartatta, sem Törvényre, sem kezességre ki nem bocsátotta, mind addig, mig egy Szekér Szénát nem adék érte [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Bükkösi Mihály (45) jb vall.].

3. (vmilyen szolgálat, kötelezettség alól) fel/kiszabadít; a elibera/dezlega (de sarcini, obligații); (von einem Dienst/einer Pflicht) lossprechen. *1680:* Bartolyos Ferencz és Péter mindketten hámorhoz szolgáltak, ezeket Gyergely Deák és István Deák Bocsátotta ki. Bartolyos Péter két ökret s nyolc juhot adot, Bartolyos Ferencz is két tulkot és juhot is adot, de mennyi számut nem tudgyuk ... Német János bányász volt, de eszt is Endes Uram bocsátotta ki, még most is nálla szolgál jobbágy képpen [Karcfva Cs; CsVh 78]. *1696:* (A jb-ot) ha eő Nagok hazassagra ki bocsattyak a beresseghbül, a kezessegh le szallyon [Fejérd K; ApLt A. VII/4]. *1769:* Medve János ... mint Udvarb(a) szokott, és paraszti munkát nem tanult Jobbágy ... instált ... Kornis István Vr eő Nságá(na)k ... hogy ergá taxam annualem Szolgálatra az Joszagbol ki botsássa [Marossztgyörgy MT; Ks 67. 48. 31]. *1782:* Kiss Rapolton[a] Commoralo Szücs Juon és Rád Petru ... Katonák(na)k álván, megbánták cselekedeteket és remenykedvén a Néhai báro Urnak ... hogy bocsássa ki, ki bocsátotta s ugy osztán obligáltak magok Jobbágyságra [JHb XXXI/21. 5. — [a]H].

4. (kezéből, tulajdonából) kiad/enged; a da (din mînă), a renunța (la posesiune), a ceda; von/aus der Hand/dem Besitz hin/herauslassen. *1590 k.:* Az kinek hul valami foglalassa vagion mynden Ember ki bochiassa Enis ki bochyattam [Szu; UszT]. *1600:* az peres coreokseg verre az eotueos fiait Illetj sofaluj Janost otalmul hatta volt eotueos lazlo az eo Aruajnak es az otalomsag alat vette kezehez es mind ez Ideig ki nem Bochiatotta de semmi keozi es Igassaga sofaluj Janosnak nem volt hozza [i.h. Kowachj Mathene Korondj (50) vall.]. *1616:* (A föld) zalagiaual kenaltatta uoltis Barabassy Peter Glesan Judith azzont es hogy ki nem bochiatotta volt, az zekreis citaltatta volt [Mikefva KK; Berz. 3. 53/1]. *1668:* ualamikor Kaszonj Pal ... az fen megh irt harmincz eőt forintot deponalna, pure tartozik Csutak Peter Ur(am) külseö es belseö eös eörök ioszagbeli reszit ki boczátanj pőr patuar nelkül [Impérfva Cs; BCs]. *1712:* a' hat forintot és 71 pénzt ha a' vérek a' templom számára le tészik, tartozzanak ki bocsátani[a] [Szentimre MT; MMatr. 239. — [a]A zálogba adott rétet]. *1724:* (A zálogföldet) az mikor, vagj magom posteritasom, ki akarjuk valtani, minden per patvar nelkült tartazék ... Matolcsi vram Posteritassa Successora Legatariussa ... ki bocsatani [Zilah; Borb. II]. *1853:* Ezen Contractusba vitzinalt kaszállo hellynek a harmadik részit ki botsáttam testveremnek Vas Istvannak [Bözöd U; Borb. II].

Szk: *keze alól ~. 1732:* én sem az erdők(ne)k sem földek(ne)k sem szena füvek(ne)k birásától nem cessalok sem penig kezem aloll törvény nélkül ki nem bocsátom [M.csesztve AF; JHb XXVIII/34] ✱ *kezéből ~. 1586/1629:* (A zálogos jószágot) valamikor Dobokai vr(am) es maradekj, ki akariak valtanj ... le teuen eleoszer az 150. fórintot, minden pertinentiaiual tartozzek ki boczatanj kezebeol [Dob.; JHb III/30]. *1587:* Kopaczi ferencz twdom hogy kinallia wala az ket zaz forintal Sarmossagy Miklosne azzonyomath ha Éppen kj bochyatanak kezekbeol az eotwen haz Jobagioth de nem akarak [Hadad Sz; WLt] ✱ *zálogból ~. 1800:* Tessek ... ezen Zálogban lévő specificált földeket az Exponensnek, mind i(m)mediatus vérnek, és Successornak 15. napok alatt, a Zálog Su(m)mának fel vétele mellett a Zálogbol ki botsáttani [Ne; DobLev. IV/838. 2a].

5. *~ keze alól* (férjezett leányt a szülői háztól) kiad; a da voie să plece (fata după măritiș de la casa părintească); (verheiratete Tochter aus dem Elternhaus) entlassen. *1705:* die 14. Jan. adtam házas tarsul Pataki Boricza ... Árva leányomat Técsi György Ur(amna)k, mostan Kentelki es Czegei Eccla Praedicatoranak leanyomat bocsátottam ki keze(m) aloll házámtol die 15. ebed utá(n), magamis Fel(ese)g(es)töl el kesirven Radnotfajaig[a] [PatN 56a. — [a]MT].

6. *vkinek vérét ~ja* vki vkinek a vérét kiontja; a vărsa sîngele cuiva; js Blut vergießen. *1722:* Pap Péter Ur(am) ... Egj Bátyámat Gavra Simont rutúl meg Verte; az Fejét bé rontotta s vérét ki bocsátotta [Kecsed SzD; TL. Gavrila Krátson (42) providus vall.]. *1735:* (Kosztin Mitre) sokakat meg vert, véreket ki bocsátotta [Radna BN; Ks 27. XVI]. *1751:* Vándor Todor Falu uttzájján sem mi okbol megh támadván megh vert és véremet ki bocsátotta [Balázstelke KK, IB. Mich. Rempler (36) jb vall.].

7. *vérét ~ja vki mellett/parancsolatjára* vérét ontja vkiért; a-și vărsa sîngele pentru cineva; für jn das Blut vergießen. *1672:* Ugy látom édes Öcsém uram, hogy bizony, ha kivántatnék, az vérét is nem szánná uram ű kegyelme Kegyelmed mellett kibocsáttani [TML VI, 366 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1710:* kész voltam mindenkor a Felséged parancsolatjára utolsó csepp véremet kibocsátani [CsH 88].

8. kiküld/meneszt; a trimite (afară) în misiune; hinausschicken/senden. *1540:* Bathory Andras es Dragffy wram ... az wrakat ygen kerethyk, hogy ew kegyelmek the k: meg ne keslelyek. Sewt menthel hamareb leheth, the k. ew hozzayok oda ky bochassak [Kv; LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez]. *1570:* Az Byro vram akaratyat Megh Erthettek ... eo k. keryk azon hogy az hatar Dombokat az zamosfalwyakal ... vythassak Megh, Onnatis hywasson Embereketis Azonkeppen In-

netis Bochyasson Embereket ki Reyaia es hannyak fel [Kv; TanJk V/3. 9a]. *1600:* ha tagadnanak bochasson ki az Zek kett eskwttet [UszT]. *1681:* Tiszteletes Szemerei Mihaly Ur(am)at botsatottuk ki Szász nyiresi Ecclesiaba(n) ... manu stipulato obligaltais magat az Sz.ministeriumra [SzJk 159]. *1747:* Az mult napokb(an) igiretem szerint Pap Vánka ellen Inquisitorokat bocsátottam vala ki ... hogy ... a fatenseket kérdezzék [Szilágyfőkeresztúr; DobLev. Dobai Sándor lev.].

Szk: *okulálásra/okulátára* ~ helyszíni szemlére/vizsgálatra kiküld/meneszt. *1638:* mikor az beoczűletes Tanacz Oculatara ki boczata bennünket, akkor Oculalok, s ugia(n) az Tanacz imponala hogi Czikor Giörgj oda az Lakatos Giörgj haza szegelete melle kapu mellieket czenaltasson [Mv; MvLt 291. 163a]. *1677:* az illyen akadályokat nemző uj Malmoknak erigalásoknak oculalására a' Vármegyék és Székek ... Commissariusokat bocsássanak-ki, a' kik oculallyák [AC 113] ∗ *prédára* ~. *1678:* Csak már is az hadakat úgy elszélesztette s kibocsátotta praedára Vesselényi Pál, az vidék teli vélek [TML VIII, 54 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz] ∗ *zsákmányra* ~. *1710 k.:* Eljöve Scherfenberg ... megírá a fejedelemnek: ő nem ellenség, a fejedelem és ország javára, oltalmára jő ... ő pénzen él ... zsákmányra sem bocsát ki egyébre fünél [BÖn. 759].

9. *jog* (perben) bizonyításra kienged, határidőt tűz ki a bizonyítékok beszerzésére/a védelem előkészítésére; a acorda/da termen pentru procurarea dovezilor/pregătirea apărării; Termin zur Anschaffung des Beweismaterials/Vorbereitung der Verteidigung festlegen/bestimmen. *1670:* Sok dolgai felől vadoltatik Gyarmathi István ... suspectussaganak gyanuja eltávoztatasara maga kivansaga szerint ki botsattjuk eő kegjelmét hogy magat rendesen purgalhassa ilyen utrumockal[a] [SzJk 112. — [a]Köv. a vk]. *1677:* A' ki pedig Nemoban hadgya magát, es ... Sententiat visznek reá ... az ... a' második Székre minden bizonyságival oly készen légyen, hogy tőbszőr ki nem bocsáttyák, hanem Törvénye lészen [AC 182].

Szk: *a szék/törvény* ~ a biróság bizonyításra kienged. *1578:* (Az alperes) ha tagad Bochasson ky az theorweny meg byzonyethywk [Kv/Szovát K; SLt P. 13]. *1589:* Galfj Istuant Marthonosit azon bocziatotta ki az sek, hogj az Peres feoldett meg bizonicha az I. ellen Sebe Janos ellen hogj eo Engedelmekbeol birta Sebe Janos [UszT]. *1609:* ha tagadna az alperes boczasso(n) kj az toruin megh bizonittiuk az genealogiankat [i.h. 4/5a] ∗ *(a törvény) bizonyságra* ~. *1590 k.:* Az teoruennek Az terhet hogy mind az A s mynd Az I Az eo feleletek zerynth kj Bochyattya az teorueny bizonsagra [Szu ; i.h.]. *1610:* az Peres Aszonnak teorweny szerint walo kewansagat ... twle megh ne(m) tagadhattuk, hanem kewansaga szerint bizonisagra botsatottuk ki [i.h. Andreas Batzoni Senior Sedis Udwarhely vall.].

10. tisztségből elbocsát; a concedia, a elibera dintr-o funcţie; des Amtes entheben. *1653:* Ebben az esztendőben mivel ő nagyságától igen búcsuztam, úgy vagyon hogy kibocsátta a tiszttől [ETA I, 149 NSz]. *1657:* Haller Györgyöt, ki praedecessora vala Zólyominak, cum disgratia et disgustu bocsátotta vala ki tisztiből[a], mert igen austriacusnak tapasztalta vala lenni [KemÖn. 69. — [a]Bethlen Gábor]. *1782:* Illya a Birosagrol eléttem le ne mongy ... Mlgs Groff Uram eő Nga tett Bironak eő Nga botsássan ki, én abba mogom nem elegyitem [Baca SzD; GyL. Molnár György vall.].

11. (vmilyen iratot/rendeletet) kiad/küld; a emite (un act, un ordin); (Schreiben/Verordnung) erlassen. *1659/XVII. sz.:* ez levelünket kolosvári káptolom pecsétje alatt bocsátottuk ki [EOE XII, 218]. *1661:* Erdélyben lévő Belsőszolnok vármegyére is reá irt, császár parancsolatjából levelet bocsátott ki váradi Szinán pasa az Váradhoz való holdolás felől [KemIr. 343]. *1671:* hogy ő Nagyságához[a] valo indulatunk ... mind e világ előtt nyilván valová lehessen homagiumunknak formáját, mellyel a' Nagyságod hűségére köteleztük magunkat, Articulusban iratván ki bocsátani akartuk [CC 11. — [a]II. Rákóczi Györgyhöz]. *1705:* a magyarok odaki egy manifestumot bocsátottanak ki az egész keresztyén világra, akit elküldöztenek [WIN I, 416–7]. *1802:* A Felséges K. Guberniumnak a következőzendő éget hellyiségekről valo Decretumátt botsátottam ki Kegjelmetekhez [Énlaka U; Borb. II Gálfalvi Pál esp. kl].

12. kiad/nyomtattat, megjelentet; a edita/publica; herausgeben lassen. *1654:* Ebben az esztendőben az Approbata Constitutioit az ország kibocsáttá nyomtatva, hogy ahoz tartsa magát az ország [ETA I, 157 NSz]. *1710 k.:* (Az önéletirást) ha ugyan kibocsátják, nemcsak deákul, hanem magyarul is bocsássák ki [BÖn. 407]. *1772:* Lázár János[a] ... sok egy s más munkákat bocsátott ki [RettE 288. — [a]A kir. tábla elnöke, majd országos elnök; nagy műveltségű filozófus és író]. *1796:* Bütner egy véghetetlen lingvista, ki több nyelvekről akar Lexicont ki botsatani mint a Muszka Czárné Polyglottájában vagyon [ETF 182. 29 Gyarmathi Sámuel feljegyzése].

13. (pénzt) forgalomba hoz; a emite, a pune în circulaţie (bani); (Geld) in Umlauf bringen. *1653:* Egykor soha Bethlen Gábor uramnak nem lőn mit tenni, hanem a maga-verette hamis pénzt abrogálni kelle ebben az esztendőben. És a mely garast öt pénzbe kibocsátott vala, egy-egy pénzbe vették bé a czementre [ETA I, 141 NSz].

14. (állatot) kiereszt; a da drumul (la animale), a lăsa să iasă afară (animalele); (Tier) herauslassen | kifog; a dejuga; abjochen. *1568:* Marton s(ervi)tor Valentini Sala et, Jacobus, filius simonis mezersmyth se vidisse Q(uod) ... az ember az őkrőket ky bochatotta Es menten, Monostor fele indult [Kv; TJk III/1. 143]. *1570:* Ertyk eo K. varoswl azoknak kěnergeseket kyk haz helt kewannak, De eo K azokat az helyeket semmy keppen Nem akaryak adny, oka ez hogy Mindennap rakwa vydeky baromal ky(!) az varosra fat es egyebet hoznak otth kely Barmokat ky Bochatny [Kv; TanJk V/3. 17a]. *1588:* hogy az falwba be Jwtottam volna eggik Eokreomet ky boczyata az zeker eleol Pascha vayda Galponyai Sombori vram biraia [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb. vall.]. *1590/1593:* Christoff Uram biresy ... az eo kgme zanto barmajt ide által bochattak volt kj, es az zigeteczkebe hajtottak s it itettik [Bálványosváralja SzD; Ks Keresztúry Kristófnak, Szentbenedek birtokosának és Dés városának határviszályában tartott vall.]. *1596:* eyel iútunk oda ugy bochatok kj ott eókreynk de azt en ne(m) tudo(m) tilalmas volte uagy ne(m) [UszT]. *1666:* Aszt mondotta hogy bocziasd kj az pasintra [HSzj *pázsint* al.]. *1736:* senki még maga földén is ki ne botsásson, hanem ha lovát meg-tzövekli és ökrét meg-köti Dezmáláskor [Dés; Jk]. *1763:* az emberei őrőkké az Várhegyi és

Udvarfalvi Malmok körül lesködnek, és ha valamellyik az Mezőségi őrölni akaro emberek közül ki bocsáttya az Marháját, az ugarrolis bé hajtya vagy meg zálagollya, tsak huzhasson rajtok [Udvarfva MT; Told. 44/15].

15. (vizet) ki/leereszt; a da drumul să curgă (afară); (Wasser) ablassen. *1592:* 19 die July Hidelwy halaz Kelemenek fyzetem harmadt Magarah hogy az Gatott Az varos Touan ky vagtak es Az vyzett ky bochattak f 3 [Kv; Szám. 5/XIV. 271 Eppel Péter sp kezével]. *1756:* a Nagy vagyis belső udvar ... közepében vagyon nagy ugro kut ... tetejében köból kifaragva tanáltatik egy fejér Hattyu ... annak száján bocsáttatik a' viz ... szolgál pedig nagy réz csö ki belöle mellyen a' vizet szokták ki botsáttani [Déva; Ks 92. I. 32. Kúria leír.]. *1756 k.:* sok Bányák vagynak ... ollyanok, a' mellyekben a' Viznek állása miatt nem dolgozhatnak, a vizet is ki nem botsáthattyák az ilyetén Bányák alá pedig, más idegen Bányász sók költséggel és munka tétellel Stolnát viszen, mellyel a' vizet ki botsáttya [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1814:* ők azon tot a tulajdon Réttyekenn magok erejekenn ki bocsájtják [Alvinc AF; EHA].

16. kieresztve/nyúlva hagy; a face să iasă mult afară; hinausreichend lassen. *1667 k.:* hivan minkek (!) ... Bekás patakban egy szölyönek Oculátására (!) ... mely szölyöt megh nézegettünk volna mint mesgyét mint homlitását látván penigh az felsö feliben, hogy igen ki bocsátotta az homlitot [Kv; RDL I. 148a Fekete István hütös okulátor vall.]. *1805:* Az uttzákra sok udvarokrol ki lévén az kut gémek botsátva, az ott el járokra nézve a roszsz következéstöl lehet tartani [Torda; TLt Közig ir. 252/825 mell.].

17. *fenyegetőzést/szót ~ száján* fenyegetőzés/szó hagyja el száját; a spune cuvinte/vorbe ameninţătoare; Drohungen ausstoßen. *1678–1683:* iob valamelj titkot, az szüksegh nem kinserit az ki mondasra, maganal tartanj ... mert az so csak addigh az embere megh ki nem bocsattja szaian, de azon tul, mase mind magiarasasa, s, mind elöb valo adasa [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1739:* Néhai Kibédi Márton özvegje Fogarasi Mária Asz(szo)ny ... kemény és mások veszedelmére Czélozó fenyegetőzéseket sok izb(en) bocsatott ki szájából [Dés; Jk 302].

18. *jelet ~* céhgyűlésre egybehívó táblát (hirdetményt) járat; a circula convocatorul pentru adunarea breslaşilor; zur Zunftsitzung Einberufungstafel herumgehen lassen. *1570 k.:* Ezt is végeztük üfelüllök, hogy mikor az újonnan mesterré lejendő az jelt kibocsát⟨ná, gyüjti az⟩ mestereket az céhmester házához [Dés; DFaz. 6].

19. kilövell; a arunca/slobozi; (her)ausschießen. *1657:* az palánkot nékem ostromoltatnom s bé is vágatnom kell vala ... mihelyen a várban eszekben vövék, mindjárt tüzet bocsátának ki tüzes szerszámokból, és oly világosságot csinálának, hogy egyenként akár olvashatták volna is az bémenöket [KemÖn. 270–1].

◇ **Szk:** *~ja pennáját átv* tollának szabad folyást enged; a da drumul condeiului (a scrie fără ocolişuri); seiner Feder freien Lauf lassen. *1677:* Borsosan ir Kegyelmed és látom, mind engem okoz, vádol ... Másszor kérem pennáját igy ki ne bocsássa. Bizonnyal s jó lélekkel irom, legkisebb vétkem nincsen [TML VII. 495–6 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

Ha. *1719:* kibocsátani [Pókafva AF; JHb XXV/43]. *1723:* ki bocsátoni [Koronka MT; Told. 26]. *1737:* ki bocsátoni [Marosbogát TA; DobLev. IV/738. 1a]. *1760:* ki botsáttani [Szentimre Cs; Hr 6]. *1769:* ki botsattoni [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1794:* kibotsáttani [Jára MT; LLt 2/7]. *1799:* ki botsátoni [Mezőcsávás MT; Kp II. 54]. *1800:* kibocsatattam [Asszonynépe AF; DobLev. IV/834].

kibocsátandó 1. kiküldendő/menesztendő; care urmează să fie trimis afară; zu entsendend/verschickend. *1766/1802:* a Contra versiaban jött helyek Separaltattassanakis kinnek kinek maga része ad passidendam assignaltassék, ki bocsáttatott es bocsáttando Commissarius Urak által [BSz; JHb LXVII/3. 6].

2. (vmilyen rendelet) kiadandó/küldendő; (ordinul) care urmează să fie emis; zu erlassend/verschickend (Verordnung). *1664:* avagy nem elég ment lehetne-e ő nagysága az egész világ előtt, csak a közikben a végett kibocsátandó levelei által is? [TML III. 186–7 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1690:* Az Országra nevünkel ki botsátando Patensek párját mutassa meg a' Generalnak [Ebesfva; Törzs. fej.].

kibocsátás 1. kiengedés/eresztés; slobozire, eliminare; Auslassung. *1710 k.:* az Onán büne[a] nem abban a magnak az ő természeti folyása szerént valo kibocsátásában és a földre való öntésében állott [BÖn. 506. — [a]Az ószövetségi Onán, amikor bement az Ur által megölt bátyjának, Ernek feleségéhez Támárhoz, „a földre vesztegeté a magot, hogy ne támasszon utódot a bátyjának (Mózes I. 38)"]. *1735:* A Rosa hegy alatt Sujmos torol fojo patak Arkának ... ki bocsatasa [Dés; EHA]. *1822:* a szomszéd Istalloja Hidlássát ugy epitette[a], hogy a Ló vizellet az uttza ösvényibe folyt ... megkivánom hogy a' Ló vizellet ki botsátásátol az Hadnagy Ur ... el-tiltassek [Dés DLt 633. — [a]Ferenczi Károly, a város hadnagya].

2. (kézből, tulajdonból) kiadás; cedare, renunţare (la posesiune); (aus der Hand/dem Besitz) Hin/Herausgabe. *1569:* Az my penegh Clara Azzonnak az Jozágoth kezeból ky bochyatasath Es Jztrigy Janosnak az Ew Annya legh Rwhaianak megh tekynteseth nezy Azokrwl My Eleottwnk Illyen keppen Jgyenesedenek[a] [Mányik SzD; IB. VI. 225/13. — [a]Köv. a részl.]. *1646:* az capitalis summanak fel ne(m) vetelejert es az Joszagok(na)k ki ne(m) boczattasaert ... Bako Istua(n) altal citala(m) Czeffei Lazlo vramot ... az Doboka vármegyebeli elseo teoruenyes szekre ok adásra [Dob.; RLt 1]. *1793:* a Joszágnak ki botsáttása végett bizonyos meg határozando napot választanánk [Ádámos KK; DobLev. IV/716 Pásztohi Ferenc Szánto Sándorhoz]. *1814:* Kováts Klára Ifliu Aszszonyt ... a Kereset alatt lévö Joszagnak 15 Napok alatt léjendö ki botsáttására törvényesen meg intettük [Ne; i.h. V/967. 2b–3a].

3. kiküldés/menesztés; trimitere în misiune; Aussendung. *1677:* A' Circálásban valo ki-bocsátásnak el-rendelése Vármegye Gyüléséböl légyen | Vármegyek Gyülesiböl legyen a' cirkálásra valo kibocsátás [AC 119. 272].

4. *jog* (perben) bizonyitásra bocsátás; acordare de termen pentru procurarea dovezilor; (im Prozeß) Zulassung zur Beweisführung. *1677:* senki ez Országból Aranyat, és Ezüstöt ki-vinni ne merészellyen kit ha cselekednék valaki ... kétszáz forintal büntettessék ... reme-

diumok ki-rekesztetvén, az egy bizonyságra valo ki-bocsátáson kivül [AC 62]. *1716:* az Nemes Var(me)gjét Solicitallyak, az oculátorak ki bocsáttása felől [Kük.; MbK 120]. *1849:* ezen meg határozo ki botsáttás értelmében ... az édgyikünk Téglás Ádám hivataloson szolitotta fel Tanátsos Kováts Mozes urat ... hogy ... adataival 's bizonyságaival édgyütt, a differentias helyen jelennyen meg [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző kezével]. — L. még UF II, 91.

5. szabadon bocsátás/engedés; eliberare, punere în libertate; Freilassung. *1705:* Mikes Mihályné asszonyom szabadulása és kibocsátása iránt is jött volt parancsolatja a generálisnak [WIN I, 466].

6. kieresztés; scoatere (la păşunat); Auslassung. *1728:* Az Tilalmas határra Dezmás, és Csovás Atyánkfiai szorgalmatoson vigjázzanak, hogy az eddig sokszor lött Conclusuma szerint a Tektes Ne(m)es Tanacsnak ... legjen a vigyázás és az marhák(na)k ki bocsáttások [Dés; Jk 377a]. *1829:* A Mehek ki botsáttásakar el dögölve találltatott 3 Anya(méh) [Pókafva AF; Born. F. la Bod László tt szám.]. *1845:* 17 Julii BVárallyán a Lovak ki botsátásakor ... a Lovak örzésiért fizettem öszv(esen) 2 ft 30 k [Dés; KvNJ 35].

7. kimondás; spunere, rostire; Aussprechen. *1683:* ha mikor el jünekis az Czalard vilag tengere szirenesi(!) veszedelmetekre, kedves hallasra giönjörüseges sovak ki bocsatasaval östökelvén benneteket, mas iambor emberek megh rontasara ... fületeket be dugiatok [Ks Kornis Gáspár intelme gyermekeihez].

8. kinyomtatás; editare, publicare; Druck. *1662:* Több viselt dolgai ... megíratták volt maga historicusától, Szamosközy Istvántól, mellynek kibocsátására ... testamentumban elegendő summat ... rendelt volt[a] [SKr 86. — [a]Bocskai István]. *1710 k.:* Nem is kívánom én, hogy a világra kibocsássák ezt az írást, mert azzal nékem semmit sem használnak, s talán magoknak ártanak vele. Sőt sok emberrel se közöljék ... ha tudós, jámbor, vallásunkon való emberekkel; és ha azok úgy itílik, hogy Jsten dücsősége és a reformata evangelica ecclesia épületi elémozdittatik közönségessé tétele vagy kibocsátása által [BÖn. 406].

kibocsátgat kiereget/eresztget; a da drumul să iasă rînd pe rînd; nach und nach hinauslassen. *1811:* A' Pogányok szerént, a' szelet Tömlökbe Eolus be-zárja nagy bival bőrökbe, 'S onnan botsátgattya rendre ki, hol többet, Majd a' miként kedve tartya kevesebbet [ÁrÉ 162].

kibocsáthat 1. kiengedhet; a putea să dea drumul; hinauslassen können. *1603:* kényszerítettünk idegen nemzetséggel[a] bejöni ... hogy ... ez szegin hazából ki es bocsáthassuk őket ... kegyelmetek ... lovagját, gyalogját illendő hadi készülettel küldje táborunkba mellénk [SzO VI, 6 Székely Mózes Nsz városához. — [a]Török-tatár haddal].

2. kiszabadíthat; a putea elibera; befreien können. *1658:* édes Öcsém uram, szeretettel kérem Kegyelmedet ... hogy ... írjon az úrnak s reménkedjék, hogy ő nagysága legyen kezes a szegény uramért, talán ő nagysága valami formán ki bocsáthatja onnét[a], vagy hogy pedig Kegyelmed ... legyen kezes az vajdának érette s talám az vajdának ki adják osztán [TMI. I, 151 Bornemisza Judit Teleki Mihályhoz. — [a]A tatár rabságból].

3. (jb-i kötelezettség alól) fel/kiszabadíthat; a putea elibera (din iobăgie); (von der Fronpflicht) entbinden, befreien können. *1650:* Azert azt keuano(m) hogi az Jobbagisagh ala redeallianak mivel az ... batiam az en karomra ky ne(m) bocziathattak volna eostől maratt Jobbaginkot [UszT 8/74d]. *1823–1830:* a jó pénzért Száva is kibocsáthatta Nagy Istvánt, mert még ennek elég testvérei maradtak a jobbágyságban [FogE 305].

4. (állatot) kieresztheti; a putea să dea drumul (animalelor); (Tier) hinauslassen können. *1771:* midőn ... a Sertések bé voltak rekesztve és az Fantsali Uram Küldöjét mardosták volna a tôbb Sertések, a Léánya azon Siránkozot hogy már meg ölik a Fantsali Uram Küldöjét ki nem botsáthattya és meg szánván a Gyermeket oda mentem a házhoz és ki botsátottam a Küldöt [Dés; DLt 321. 25 Anna Széki cons. Mich. Lászlo (48) ns vall.].

5. (vizet) ki/leereszhet; a putea da drumul să curgă (apa); (Wasser) ablassen können. *1756 k.:* sok Bányák vagynak ... ollyanok, a' mellyekben a' Viznek állása miatt nem dolgozhatnak, a vizet is ki nem botsáthattyák [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

kibocsátó kieresztő; de scurgere/golire; Auslaß-. *1847:* A' kevertes üst ennek alján van egy a' bráhát ki bocsátó sárga rézcsap hosszu vas nyelivel [O.fenes K; KLev. pálinkafőzőház lelt.].

kibocsátódik kiadódik/adatik, nyilvánosságra hozatik; a fi dat publicităţii; erlassen/veröffentlicht werden. *1662:* (Böszörményi Istvánnal) Haller Gábor főkapitányságában az ország neve alatt Rákóczi[a] fejedelem ellen egy közönséges manifestumot iratni kezdett vala, mellynek a fejedelem ellenséges magaviseléséhez képest az országnak ellene való insurgálása, kitámadása előtt kibocsátódni kellett volna [SKr 529. — [a]II. Rákóczi György].

kibocsátó-írás *jog* bizonyításra kibocsátó/küldő levél; litterae exmissionales; scrisoare/act de trimiterea cuiva pentru a proba ceva; Emissionsschreiben. *1810:* Ambrus Borbára Eözvegy Polatsek Joseffné kerese meg bennünket a Tekintetes Magistratusban bé adott Instantiájára nyert válaszszal ... azt követett Divisorum Praefectus ki botsátó irásával a véget, hogy ... néhai férje Polatsek Josefftől reája maradot ... Borbára névű Esztendős Árva Leánykájának minden ingó, és ingatlan jokbol Atyai Dualitássát ... mutatnok ki [Kv; Borb. I].

kibocsátó-levél *jog* bizonyításra kibocsátó/küldő levél; litterae exmissionales; scrisoare de trimiterea cuiva pentru a proba ceva; Emissionsbrief. *1798:* Ezen ... kibotsáto Levelet ... és az a' mellé ezennel ragasztott Szelid-vallomás-tételt, a végre kivántam ezennel ... közleni; hogy azakbol ki látván Tiszteletes Professor Uraimék minémű személjeket szoktanak a' fenn irt végre passualni és ki botsáttani [DLev. 1. II].

kibocsátott 1. kiküldött/menesztett; care a fost trimis în misiune, delegat; ausgeschickt. *1640:* az Brassaiak bizonyos ki bocsatott arbiterek altal az hatarnak terminusit ki jartatuan, es nekik itilt hatart ki hasituan kezekhez assignaltak [UF I, 706]. *1667:* Mi Aranyas Szekb(en) lakok ugi(m)int Fejerdj Gergely Csegezi Praedicator, Bi-

tai Janos Deak Bagyoni schola mester, ... és ugia(n) Csegezi Borbely Janos Ara(ny)as szek(ne)k hütes Vice Kiraly Biráia ugi mint az Sz. Szektől ki boczatot Exemtorok es Birakok Adgiuk tudtara mindenek(ne)k az kik(ne) k illik ez mi Levelünk(ne) k rendjb(en)[a] [Asz; Borb. I. — [a]Köv. a részl.]. *1677:* A' mely Controversia pedig, az ackori ki-bocsátot Commissariusok altal köztök ennek elötte rész szerint complanaltatot; arrol valo igazitás ennek utánna-is observaltassék inviolabiliter [AC 249]. *1693:* Nemes Haromszek(ne)k egyik resziben ugy mint Miklosvarszekben mi vagyunk ki bocsatott Ispanyok [Hsz; LLt Fasc. 70 Johannes Cserej de Nagi Ajta Nobilis aláírásával]. *1802:* A ... ki botsátott Commissárius Urakat ... ki nem hivhattván, azon Urakot ujra exmittaltathni alázatossan instállyuk [Kv; JHb LXVII/4. 9].

2. bocsátott; eliberat; gelassen. **Szk:** *taksára* ~. *1840:* Azon taxára kibocsátott Sellérek esztendőnként tegyenek nékem öszvesenn 12 ~ tizenkét héti tenyeres munkát, a' hol én kivánandom [Torockó; Bosla].

A földesúr kedvezményképpen arra érdemesített jb-át v. zsellérét a heti szolgálat és más szolgálmányok helyett évi taksa és egy évre összesítve megállapított vhány heti szolgálat ellenében kibocsátotta a jb-i v. zs-i kötöttségből. Ez amolyan átmeneti helyzet volt a földhöz kötöttség állapotából a teljes kibocsátás (manumissio) felé.

3. (vki kezéből/tulajdonából) kiadott/engedett; cedat; (aus js Hand/Besitz) ausgegeben/(hin)ausgelassen. *1792:* a dolog ugy jött ki, hogy a Búzának fel szántatott földből ... az Udvari Biro vigyázatlanságából el szántottak az Urnak és élete párjának ki bocsátott földből [Ádámos KK; JHb XIX/35]. *1798:* a ki botsátott Joszágra ha mi leveleim akadnának, mellyek azt mutatnák, hogy ... ollyas Joszágok is mentenek ki, mellyek nem illették ... Trauzner Sigmond részét, tehat azokat ... ne legyen késö megigazittani [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 26a].

4. kiadott/küldött; emis; erlassen, ausgegeben. *1663:* Kegyelmed levelét elvöttük mind az Apaffi Kővár vidékére kibocsátott parancsolatjának páriájával együtt [TML II, 433 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1830:* (Aranyos) székben az 1799dik esztendőben 6074 és 6473 vagy 1807-ben 6668 szamok alatt ki botsatott Kerülő Rendelések ellenére a' Contributionalis pénz fel szedésb(en) mostan is a' regi hosszu Rovosok(!) haszáltatnak[a] [AszLt 5533 gub. — [a]Így! *használtatnak* h.]. *1864:* Tapasztalván több izben a' T.h. Esperes ur, hogy a' kibotsátott kör levelek el rongyolva köldöttek vissza rendeltetésök helyére, az okbol rendeltetik, hogy minden t. pap a körlevelet boritéк alatt bé petsételve köteles küldeni más Egyházba [Gyalu K; RAk 88].

5. kinyomtatott, nyomtatásban megjelentetett; editat, publicat; gedruckt, im Druck veröffentlicht. *1657:* (A savanyúvíz) ellen publica obtestatiókat, protestatiókat, hosszas kibocsátott irásbéli discursusokat tőnek az maga[a] doctori ... kiváltképpen egy Schultetus német doctor ... más Riberius zsidó doctor [KemÖn. 94. — [a]A halálosan beteg Bethlen Gáboréi].

kibocsáttat 1. szabadon engedtet; a dispune să fie pus în libertate/eliberat; freilassen lassen. *1583:* Az meli leani Ilona fogua uolt az Toromban[a] ... mondotta ezeket ... Balas kouachne penigh en hazzam harom kowachnet kwldeot ki hogy ha ezeket[b] megh tagadnam tehat, Az eo vra az varasnak megh hit embere es engemet a Toronibol ki bochattatna [Kv; TJk IV/1. 157a. — [a]Városi börtön. [b]Korábbi vallomásait]. *1793:* Serbán Mojsza tentalta is, hogy a Hajdukot Ajándékkal meg vesztegetvén el szőkhessék azon Tőmlőtzből ... de ezen practicajával ki nem szabadulhatván Néhai Földes Ura ... Cautio mellett ki botsátatta [Somlyócsehi Sz; TKhf 13/34 Csulik Ignáth (85) jb vall.].

Szk: *kezesség alatt* ~. *1777:* ha valamit vétet volna miglen dolga el igazitodik, ha másként Nem leg alább kezesség alat kibocsáttatni Nsgtok Méltoztassanak [Déva; Ks 78. 25. 7].

2. (kezéből, tulajdonából) kiadat/engedtet; a dispune să fie cedat; (aus der Hand/dem Besitz) geben lassen. *1791:* méltoztassék Nsgod Mlgs Torozkai Mihaly urnak irni ... hogy jártassa ki jo okkal moddal a Bokai Malma körül vele controversiás helyet ... és ha ugy jön ki a dolog, amint vannis, hogy Nsgodat illeti a Toldalagi jussan, botsattassa ki per nélkül [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1844:* Szegedi György saját el esmérő irása ... hogy a ki botsáttatni követelt Törökbuza földnek az arrat Iglai Ferentzne Brullyai Anna aszonytol ... fel vévén a földett remittalta is [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

3. kirendeltet/küldettet; a dispune să fie trimis în misiune; her/hinausbestellen/entsenden lassen. *1662:* Túri Mihály viceispánt, Tisza Györgyöt valahánymagokkal a vezér eleibe kibocsáttatván, a vezér ... táborát fényes nappal ... a vár alá szállitotta vala [SKr 429]. *1710:* az officérek kevesed magokkal gyalázattal a városból kicsapatának, kiket is a fejedelem Magyarországra békivel kibocsáttata s elkisírtete [CsH 58].

4. (vmilyen rendeletet/iratot) kiadat/küldet; a dispune să fie emis (un ordin, un act); (Verordnung, Schreiben) entsenden lassen. *1705:* (I. József császár) a palatinussal patenseket bocsáttatott ki Magyarországban [WIN I, 446]. *1710 k.:* Micsoda stílusú leveleket és pátenseket bocsáttatott ki vélünk, meglátszik magokból [BÖn. 966].

5. (állatot) kiengedtet/kieresztet; a dispune să dea drum (animalelor); (Tier) hinauslassen lassen. *1769:* Groff Miko a' Kaput valamellyik Inassával meg nyittattatta és Lovait ki botsátatván el hajtatta [Szentmargita SzD; Ks 19/VI. 12].

kibocsáttatás 1. kiküldettetés/rendeltetés; trimitere în misiune; Bestellung, Entsendung. *1803:* A ... ki botsátott Commissárius Urakat, esztendő el forgása alatt, ámbár törekedtünk ki vinni ... Mindazonáltal bizonyos akadályaik miatt ki nem jöhettvén, a ki botsáttatásokrol valo kegyes választ ujra fel élesztettni s meg erősitettni alázatosan instállyuk [Kv; JHb LXVII/4. 9]. *1804:* Ami azért illeti ... a Testamentumot ki fogást tettek a más két Testvérek ... hogy ... Bartok Ábel Törvényes ki botsáttatása nem bizonyittatik, 's ennél fogva meg nem álható [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 2b]. *1838:* A Tartsafalvi és Csehétfalvi Közöségeknek, Havasokban tett kár tétel aránt, törvényes ki-botsáttatásunk mellett esketést folytatván — a kelletö bizonságok hon nem léte miatt, a munkálat bé nem végződhetett [Korond U; Pf Pap Sámuel esketőbiztos kezével].

2. *taksára való* ~ zselléri v. jobbágyi kötöttségből taksa fizetésre bocsáttatás; permisiunea de a plăti taxă

pentru scutire de obligaţii iobăgeşti; Zulassung zur Taxenzahlung aus Inquilinen- od. Leibeigenenbindung. *1769/1778:* egymás után meg Szakadás nélkül dólgoztam a Méltóságos Földes Vram ő Nagysága Nagyfalusi Istállójján ... őt Hetet ... annak felette azon Taxás Esztendőben, őszszel két hétig Nagy falura az Udvarban kellett járnom bondározni[a], noha sem az Aratás, Sem a' Bondározás Taxára való ki botsáttatásomnak idején nem vőlt fel téve, hogy azokat praestáljam [Bagos Sz; BfN Vegyes DDD/4 St. Kintses jun. (39) jb vall. — [a]Kádározni].

3. *jog* bizonyításra való kiengedtetés; eliberare/punere în libertate pentru procurarea dovezilor; Freilassung zur Beweisführung. *1659:* ő nagysága[a] tekintse az Istent s írjon ide be, kibocsássanak bennünket. Fog az ő nagysága írása, ha serio ír ő nagysága kibocsáttatásunk felől [TML I, 374 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz. — [a]A fej.].

4. (kezéből, tulajdonából) kiadattatás/engedtetés; cedare; (aus der Hand/dem Besitz) Freigebung. *1804:* az actio Spheráján tul fel tett kivanságára egyébként ezen Törvényes K. Táblais maga határozását ki nem terjesztette volna, ha tsak ... peresek ... Molnár Lászlo successiaján illető egy negyed résznek önként valo kibotsáttatására magakat önként nem ajjánlották volna [Mv; DobLev. IV/872 tábl.]. *1815:* az Ur s Ifju Aszszonyis ... azoknak[a] ... leindő ki batsáttatásakat Törvényesen meg is kiványa [Ne; i.h. V/982. — [a]Földeknek].

5. külföldre való kiküldettetés/menesztetés; trimitere (în străinătate); (ins Ausland) Verschickung/Entsendung. *1792:* Az oskolákban fojtatni Szokott Tanulásnak modja, es a Tanulo Ifjaknak Tudománnyok Öregbitése végett idegen Országokra Szabados ki bocsáttatások [Zilah; Borb. II].

6. kiengedtetés; scoatere (la păşunat); Auslassung. *1680 k.:* Az Halovany kőzőt Dezmalvan, elsőbenis onnet el hordvan az gabonat az szekerek(ne)k ki bocsatottasa ott megh engedtetik | Az Revrűl valo szena hordatasab(an) es marhak ki bocsatattasab(an) is illyen mod tartassek megh, senki az Reten valo szena boglyak kőzőtt ki ne bocsásson [Dés; Jk 16b, 17a]. *1852:* A varos gazda ... Kőteles az ugynevezett nagyretet feltiltani, s a' tiltás után minden ki botsáttatást meg akadályoztatni [Dés; DLt 180].

E jel. fogatolt v. jármozott állat fogatból v. járomból legeltetésre való kibocsáttatására von.

7. (vki vérének) kiontása; vărsare (de sînge); (js Blut) Vergießung/strömung. *1768:* (A) Molnárnak meg veréttetése, Sebhetése és Vérének ki botsáttatása meg esvén [Karácsonyfva MT; Told. 3a].

8. kinyomtattatás; editare, publicare; Herausgabe, Druck. *1636:* készitgetek Isten kegyelmességéből, tőbb egy néhány rendbeli munkákat-is, mind Deákul, Magyarul, az mellyeknek ... rővid üdőn valo ki botsáttatásokban adatik arra valo bőv alkolmatossagom [ÖGr Aj.].

kibocsáttathatik kinyomtattathatik; a putea fi editat/publicat; gedruckt werden können. *1662:* Bizonyára akiknek ez közönséges jóravaló gondviselése is illett volna, régen módját tanálhatták volna, hogy ... azon historicusok magyar nyelven kibocsáttathattak volna [SKr 347].

kibocsáttatik 1. vhonnan vmi/vki kiengedtetik; a fi lăsat să iasă de undeva; jd/eine Sache von/aus irgendwoher her/hinausgelassen werden. *1664:* Uray uramat egyik némettel itt tartóztatta hadaknak elérkezéseig, kik is minden bizonnyal ad 1. Januarii Bonczidánál[a] lesznek, kikkel együtt ezek is kibocsáttatnak [TML III, 330–1 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz. — [a]Bonchida K]. *1677:* Ha kiknek penig a' meg-irt mód szerint házak, continuus szállások nem lehetne-is,[a] a' szükségnek idején[b], mind magok, házok népe, és minden javok szabadossan bé, s' annak idejében békével ki-is bocsáttassék [AC 161. — [a]Vmely városban. [b]Azaz ellenségtől való veszedelmeztetés esetén]. *1770:* Amikoris kőlőn való dolgara a rab ki kerezven, minekutánna ki botsáttatott volna tettetvén magát mintha végezni akarna, hirtelen által szökék a kerten [Mezőpagocsa TA; SzentkGy.].

2. szabadon engedtetik; a fi eliberat/pus în libertate; freigelassen werden. *1667:* Zólyomi uram, hogy kibocsáttatott fogságából, Kegyelmednek jól juthat eszében, akkor sem tetszett nekem, annyival inkább, hogy Magyarországban való lakása megengedtetett [TML IV, 59 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1762:* Az Instansok mind ketten ajurállják magokot, meg esküvén arrol, hogj ők semmit nem láttanak az admonita Aniska ellen ... és igy a fogságbol ki botsattatik [Torda; TJkT V. 128].

Szk: *kezesség alatt* ~. *1731:* Szigyarto István(n) ... az N: Városnakis feles penzel, masoknakis sokaknak sokkal ados lévén Hadnagj Atyánkfia eő kglme incaptiváltassa, es usq(ue) ad plenariam satisfactionem ... detentiob(an) tartassek, vagj penig bizonyos Terminusig jo kezesseg alatt ki bocsattassék [Dés; Jk 418a].

3. *szolgálatból* ~ kb. szolgálattételtől mentesíttetik; a fi scutit de serviciu; der Dienstleistung enthoben werden. *1666:* Kegyelmedet is ... azon kérem, mind az mi kegyelmes urunk előtt s mind az mi kegyelmes asszonyunk előtt legyen jó törekedő mellettem, ... bocsáttassam ki ebből a nyughatatlan bajos szolgálatból, az merre lehet, hadd kereshessem magam életét [TML III, 581 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

4. (vmi vki tulajdonából) kiadatik/engedtetik; a fi cedat; (etw. aus js Besitz) ausgegeben/gelassen werden. *1811:* a Zállog summát én mint a fel peres Szo szolloja ... bé fizettem, a földek ki botsáttattak, s következőleg az arrol Szollo Zállogos Contractust ... Dobolji Sigmond Ur nékem ... ki adta [Nagylak AF; DobLev. IV/136].

5. kiküldettetik/menesztetik; a fi trimis în misiune/delegat; ausgeschickt/entsandt werden. *1651:* My Kozma Andrass es Simandj Marton Az Beczulletess Tanacztull, kj Boczattatuan ez Dolognak Igazjtasara ... el Igazitottuk, Istenesen [Kv; RDL I. 134]. *1662:* Az Sz. Partialistol ki botsattatvá(n) Sz. Simonra[a] a' Czinterem felől valo verekedésnek igazittására ... lőn illyen alkalom s végezés kőzőttők[b] [MMatr. 167. — [a]MT. [b]Köv. a részl.]. *1799:* a' Ribitzei Stompoknak Zugoja miatt a' Ribitzei vizen valo által járás igen meg nehezittettve, és majd egészszen el zárottva lévén, ennek is meg vizsgálására Oculatorok botsáttottnának ki [Körösbánya H; Ks 74. VII. 169]. *1812:* A' Fellyúl irt kérdésekre Törvenyesen esketőknek ki botsáttatnak Hütős Adsessor Urak[a] [Mv; IB. — [a]Köv. a fels.].

6. (külföldi tanulásra) kiengedtetik; a fi trimis (pentru studii în străinătate); (zum Auslandasstudium) gelassen werden. *1755:* Bartos Kelemen ... Elméjét forditván az Académiai bujdosásra ... kemény Censurája volt ... mindenektől érdemesnek, és méltónak itéltetett hogy kibotsáttassék ... a' külső Tartományokban lévő Académiákon, maga Tudományának öregbittésére [Ne; BLev.].

7. *remekre* ~ a remekdarab elkészítése megengedtetik, a remekdarab elkészítésére engedély adatik; a fi aprobat confecţionarea obiectului pentru trecerea probei de maistru; zur Verfertigung eines Meisterstückes Erlaubnis erteilt werden. *1713/XVIII. sz. v.:* a' fellyeb meg irt Ifju ... Remekre ki botsatatvan és azt tisztességesen a' mint a' B.Czeh acceptalni fogja el készíteni tehát annak utánna minden haladék nélkül bé vetetődik [Kv; FésCJk 10].

8. *jog* (perben) bizonyításra bocsáttatik; a fi eliberat/pus în libertate pentru procurarea dovezilor; (im Prozeß) zur Beweisführung freigegeben werden. *1629:* Az Inctus Jung Andras ki bochyattatik ad attestandum [Kv; TJk VII/3. 167]. *1677:* a' Vármegyeken és Székeken is a processus, a' Táblai processusokhoz accomodaltassék, ott-is ha kivánnak a' Causansok egyszer ki-bocsáttassanak, második Székig, és ackor Törvény pronunciáltassék [AC 180]. *1682:* Szovati Peter felesegetol Laposi Katatol kivannyia hogy absolvaltassek mert paraznasaggal vadalta ... Deliberatum: Mind az ket fél ki botsattatik jövendő Partialisunkig doceallyia propositiojat [SzJk 178]. — L. még AC 128, 178, 195, 230, 268.

9. (szolgálatból) elbocsáttatik; a fi concendiat/îndepărtat (din serviciu); (des Dienstes) enthoben/lassen werden. *1657:* Kassában is hasonlás lévén a praesidium, generális és az város s annak bírái közt, Forgács Ádám generálisnak hitre meg kelletett vala adni, s maga kibocsáttatván, úgy állittatott vala az érsekújvári generálisságban [KemÖn. 274]. *1746:* Az Grohoti Dominális Gornyik Pavel János ... el betegesedvén ki botsattatott Constitualtatott Gornyik(na)k Piiva Petru [H; Ks 62/6]. *1774:* (A tiszttartó) Bálint Ferenc ... liquidáltatatt voltis, mellyből deputált 100 flor: az többiért pediglen ... Szováti Nagy Antal Ur(am) Szolga Biro kezességet válolt magára, s ugy botsatatott ki [Mocs K; KS Conscr. 192–3 Mich. Antal (55) tt vall.].

10. (udvari cselédségből) el/kiengedtetik; a fi lăsat să plece (din rîndul slujitorimii); (aus der Hofdienerschaft) entlassen werden. *1781 k.:* a' már fel nőtt Gyermekeknek meg házásodni, meg házasodván marháikot kezekhez venni engedelemmel az Udvarbol ki menni, és rendszerint szolgálo Jobbágy gazdákká lenni légyen Szabadságokban, ugy pediglen hogy ha egyszer ki bocsáttatnak, azontul azokat sem edgyik sem másik Testvér ujra udvari Tselédnek bé ne vehesse ... az ilyen Tselédből lejendő gazda Szolgáljon pro praemio, tsupán tsak a maga előbbeni urának udvarához, és a' más részről semmi Szolgálatra ne kénszerittessék [Told. 27].

11. (állat) kieresztetik; a fi scos la păşunat; (Tier) hinausgelassen werden. *1834:* (A jövevények) Mindezeknek okáért ... fizessenek a nemes communitásnak törvény szerént való határbért minden marhájáról, kölömben a határra marháik ki nem bocsáttatnak [Jenőfva Cs; RSzF 156].

12. (vmilyen rendelet) kiadattatik/küldettetik; a fi emis (un ordin); (Verordnung) erlassen werden. *1662:* törvénytelen parancsolatok ne irattassanak, ki ne bocsáttassanak [SKr 121].

13. kiadattatik/nyomtattatik; a fi editat/publicat; herausgegeben/gedruckt werden. *1662:* (A beszédben) a fejedelemnek virtusi ... nagy hire-neve, gazdagsága rövideden előszámláltatnak s magasztaltatnak vala, melly ugyan nyomtatásban is kibocsáttatott vala [SKr 341]. *1671:* midőn az Articulusoknak ki-nyomtatása el-végeződik, vitessék Itélő Mester Atyánkfiai kezében, és ott conferálván a' reservált exemplarral ... corrigallyák, az után bocsáttassanak-ki a' nyomtatott Articulusok, végeztük [CC 49].

14. kifolyni hagyatik; a fi lăsat să curgă (undeva) afară; hinausfließen gelassen werden. *1823:* a tisztaságnak ellenére az uttzakra a szemetek és ganéj ki hányatnak, másunnat pedig a tsunyaság az uttzákra ki botsáttatik, és uttzákon valo pipázások gyakoroltatnak [Dés; DLt].

kibocsáttatott 1. kiküldetett/menesztetett; care a fost trimis în misiune/delegat; ausgeschickt. *1655:* Dalnaki Peter es Diosi Gáspár nga Nagod meltoságos Udvarábol ennek vegben vitelire kibocsattatott hitős Deákok [Kv; CartTr II. 870]. *1677:* (A büntetés) hason fele a' panaszlo felé, hason fele penig az Executiora ki-bocsáttatot fő Tiszteké légyen [AC 83]. *1804:* Küs Solymosi Simo László mp és Borbély Sámuel mpria Mind ketten N.Udvarhely Szeknek Hites Assessorai, és ezen dolognak vegben vitelére Törvényesen ki bocsátatott Regiusok [Usz; Borb. II iratzáradékban].

2. kiadatott/engedtetett; care a fost cedat; (hin)ausgegeben. *1792:* meg szemléltetvén éppen ugy találtatott a birtokában ki botsáttatott földnek mekkorasága ... amint ennek előtte is [Kük.; JHb XIX/36]. *1804:* azon ki nem botsáttatott Jok modositás büntetesivel, és költség, fáradság meg forditása mellett kiitéltettenek [Mv; DobLev. IV/872. Ia tábl.].

3. kinyomtattatott, nyomtatásban megjelentetett; care a fost editat/publicat; herausgegeben. *1662:* Legottan azért közönségesen kibocsáttatott irásában, hogy vele lett békesség conditioi ellen cselekedtek volna, az országnak hitit felforgatni, szemekre hányni el nem múlatta vala [SKr 490]. *1710 k.:* (Bethlen Jánostól) Extál egy kis magától kibocsáttatott erdélyi história is [BÖn. 488].

kibódorgott elkódorgott; care a ajuns undeva după pribegire; herumgeschweift/getrieben. *1823–1830:* az apám ... minden koválygót magához befogadott. A többek között egy Debrecenből kibódorgott deákot is bevett magához, aki velünk igen durván bánt, vert is [FogE 85].

kibogosul megbogosodik; a deveni noduros; knotig werden. *1823–1830:* Nagy András, hires prokurátor, de az én értemre erősen köszvényes, kezei, lábai kibogasulva, örökké az ágyban ült vagy feküdt, s ágya előtt asztal lévén, ott dolgozta a pereket [FogE 149. — [d]A XVIII. sz. m. f-re von. feljegyzés].

kibolhász bolhátlanít; a purica, a curăţa de purici; entflöhen. *1823–1830:* Székelyhidon valami csürből ...

felkapart szénagazt tett volt fel a szekeres, melyből balhákkal úgy megtöltünk, hogy Margitán új változót kellett venni, magunkat kibalászni [FogE 268].

kibolt kibuggyan; a ţîşni; hervorquellen. *1599:* chyremben valek, es ottogio(n) ... az kezemet egy nagy palchaual ugy wté hogy ugia(n) ki boltott a' ver beleólle [UszT]. *1605:* Felperes Vduarhelj Varosi Zabo Ianosne Dorotthia ... Azt mondgia ... hogi ez jelen valo 1605 eztendeóben Zent Miklos pwspek napian az Borbelj Caspar házanal letemben engemet az Alperes ektelen modon zida rutola yte, vgi annyira hogy wtese mia vgian ki boltott az ver az orromon | Actrix Comp(ro)bat hogy Az Alperes vgj itette hogj az orraból vgian ki boltott az Vér [i.h. II/3. D. 34].

kibolyog kibolyong/bujdosik; a se duce în lume; hinausflüchten. *1663:* Santa Ersok ... ki Georgifi Geori(ne)k (!) Felesege volt ... szolgaiaual el szeokuen Banjara ki boliogván [Iszló MT; BLt]. *1677:* némely Nemes emberek ... a' háboruságnak alkalmatosságával kénszerittettenek ki-bolygani és bujdosni az Országbol ... joszágok ... valakitöl el-foglaltatot [AC 102–3].

kibolyoghat kibolyonghat/bujdoshat; a putea pleca în lume; hinausflüchten können. *1657:* az palatinus Forgács Zsigmond haddal reá jütt[a] ... de elfutottak ... az ki kibolyoghatott Moldvára fokadván ki, onnan Lengyelországra s onnan Magyarországra úgy mentek [KemÖn. 28–9. — [a]Bethlen Gáborra].

kibomlik 1. kilazul; a se desprinde/slăbi; lose werden. *1621:* Az Torom ayto melliek keoueknek eggike ki bomolua(n), veottem hozzaia haro(m) Eoregh vas kapoczynak chinalasara egy Dobzay vasat p(ro) d 24 [Kv; Szám. 15b/XI. 287]. *1625:* Az scolaba(n) valo kapura szegeztettem Janos mesterrel ket dezkat ... az keóz dezkak ki bomlottak vala, es azt be chinaltatta(m), az chinalastol adtam ... d 25 [Kv; i.h. 16/XXX. 22]. *1786:* a' sütö háznak oldala ki bomlott [Mezösámsond MT; Berz. 15. XX/18].

2. kirojtosodik/rojtozik; a se destrăma; fransig werden. *1733:* én vettem le a' kis harangról a' kötelet mert a' vége ki bomlott volt 's meg akartam bogozni [Héviz NK; JHbT].

kibont 1. a desface; abbauen, öffnen. *1570:* Lakatos Miklos ... vallya hogy hon Nem volt Sala Jmre mykor Balasy Lazlo ky Bontotta volt az keozt mely keoz Sala Jmrehnek Twlaydona [Kv; TJk III/2. 60a]. *1581:* Byro vram Akaratyabol az harangot Ky Bontottwk helyebeol | Az Achyoknak hogy Az nagy harangot hellyebeol ky Bontottak Antal es Mathiasnak fyzetünk f 10 [Kv; Szám. 3/IV. 7, 9]. *1589:* 7 Marty kezdettük az Sacristia aytaiat ki bontany es az keofalt altal vagatny [Kv; i.h. 4/IX. 12]. *1621:* Az kett Acz Görgy ... az mely vy ablakot Czinaltak az mezar Zek feleol. kibontottak uolt az Czerepes hiazatot [Kv; i.h. 15b/IV. 16]. *1741:* Láttam ki bontva az padlást, az rajtorjátis, hogy ott volt [Mezösámsond MT; Ks 184. LXXXVIII]. *1770:* a régi arokaak meg dugását ki bontván, ujra a viz magátol a régi arkán kezdett folyni [H; JHb XXXI/17].

2. megbont; a desface; auseinanderlegen, zerteilen. *1702:* Fejerdi Szabo mihály ... jurallyon azon hogy az Szenajanak ki bontasab(an) semmitis nem tudat hanem masok advan hirt neki, hogy a szenaja kűrűl valo kertet ki bontottak [Dés; Jk 335a]. *1812:* a' Be panaszoltak magok sem tagadták, hogy egyszer ki bontva talalván a' sertésektol az Panaszlo kassát az Subajokba ... nem vittek volna[a] [Petrilla H, JF 36 Prot. 31. — [a]Kukoricát].

3. el/szétbont; a desface/demonta; zerlegen, abtragen/brechen. *1629:* De hogi az kertet ki hanta volna vagi ki bontotta volna az kaput Varga Mihaly nem tudom, sem lattam [Mv; MvLt 290. 176a]. *1771:* az Irsai Sigmond Uram Sellére ... a mely Tovises kertett csinált volt ... ö ki bontván ... a maga kertyire rakta [Dés; DLt 321. 8b Andreas Pap (48) ns vall.]. *1801:* az ö Porkolát kertjét bontsa ki [Szászfülpös K; KLev.].

4. kiold; a desface/dezlega; auflösen. *1619:* Ezek után nagy kötésekkel-málhákkal ama paplan-féli tarka patyolat szerszám, kinek csak egyik-egyik végét az kötéseknek bontották ki az takaróját, hogy lássák mi vagyon benne[a] [BTN˜ 279. — [a]A perzsa követ ajándékainak felsorolásából]. *1730:* az utban ... bontotta é ki a' keszkenőt a' Varró Aszszony ha bontotta, akkor benne láttaé a' keresztet [Torda; MvRKLev.]. *1843:* ki bontottam az által vetőtt 's találtam ben(n)e 6. lábravalot, 2 asztalkeszkenőt [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.]. *1849:* a' midőn azonban podgyászomat kibontottam egyik köntösömból égy ajánlo levél hullott ki [Kv; Végr. Vall. 38–9].

5. fel/kinyit; a deschide; öffnen. *1653:* (A medgyesiek) ígértek — ugyan nem tudom ha tíz ezer forintot vagy mit adtak — ugyan látám is, hogy kihozák tonnába bészegezve ... Bethlen[a] Gábor is hogy ki bonták a tonnát — eléggé hányogatá az ezüst marhát[b] [ETA I. 107 NSz. — [a]Helyesen: Báthori. [b]1611-re von. feljegyzés]. *1761:* Az ... Czigányok bordéllyában ... akadtunk az ajtó megett egj gödőrre mely fákkal, ganéjjal s földel be volt fedve, azt ki bontván tanaltunk benne egj Sákot tele aprolék büszhőtt hussal [Kosest H; Ks 113 Vegyes ir.].

kibontakodik kb. el/kibujdosik; a pribegi, a pleca în pribegie; flüchten. *1662:* a nemesség felülése már, hogy szerénszerte eloszlott, széledett s házától kibontakodott s elfutott lévén, lehetetlen volna [SKr 544].

kibontakozás el/kiköltözés; plecare, mutare, retragere; Abzug. *1619:* (A fejedelem) azt mondja: „hogynem gyalázatjára légyen Erdélyből való kibontakozása, adjon az hatalmas császár tisztességes uluféť a Portán, mind feleségestül béjő, megvárja végét annak[a], de bizony soha erdélyi erővel az is meg nem veszi, meg nem adja" [BTN˜ 205. — [a]Jenő várának ostromát]. *1657:* Szunyog Gáspár, kit kővári kapitánnyá tött vala[a] ... ettől vöttem volt én is az Erdélyből kibontakozása után az kövesdi jószágot [KemÖn. 108. — [a]Bethlen Gábor]. *1666/1701:* az közönséges Praesidiumnak eö kgek rendellyenek olly szállást, hogy az ki bontakozás károkkal ne légye(n) [Kv; KvLt 1/188].

kibontakozhat kiköltözhet; a se putea muta; verziehen können. *1672:* az mely fundust adot Josa György vr(am) Hegyesi István(n) vr(amna)k ... Josa György

vramek lakhassanak rajta Hegyesi István vram permissiojábul ... leg alább eze(n) az jövő tavaszon ne(m) lehetvén modgyok benne hogy Josa vramék ki bontakozhassanak [Alvinc AF; Incz. IV. 11a].

kibontakozik 1. kibomlik/lazul; a se desprinde; lose werden. *1587:* az fóghaznal valo kwtnak az keóuej ki bontakoztanak es be zakadolag vala meg Czinaltattam tisztitattam fiszettem teolle — /60 [Kv; Szám. 3/XXX. 11 Seres István sp kezével]. *1596:* Az masa haznal hogi az aito sarkay kj bontokoztanak volt, Azokat meg hozzabittattuk es az zaarhoz egi nehani zeget verettetúnk [Kv; i.h. 7/II. 24].

2. el/kibujdosik; a pribegi, a pleca în pribegie; flüchten. *1656:* Mikoron volnank Szülkereken Belseö Szolnokuarmegieben Nemzetes Katona Palne Keczet Szilvasi Magdalnaszoni Nemes Uduarhazanal ... ada ki kezessegen mi előttünk egi Totffalui Doboka uarmegiebeli fogsagaban leuő Czikora Peter neuü Jobbagiat ... illien conditioual, hogi ha az megh irt jobbagi ualami gondolattiabol helyeből ki bontakoznek, es el szőknek, akar miczoda szin es praetextus alat az megh irt helyről el menne; tehat az kezeseket az orszagh tőrueny szerent certificaltatuan hogi ez ... el szeőkőt iobbagiot megh hozak [RLt O. 5]. *1677:* A' Pusztaságra nem jutot helyekről is, ha a' fel-rotatot és számlaltatot Jobbágy, avagy annak maradéki, akkori helyekről el-bujdosnának ... az hol lakások találtatik lenni, azon Vármegyének Perceptori, vagy Városoknak Bírái vegyék-meg rajtok, es szolgaltassák-bé a' Tárhazakban, cédulát adván onnat a' kinek földéről ki-bontakoztanak ... és az elment Jobbágyoknak Urai, sem a' falunak tőb lakosi érette meg ne károsittassanak [AC 70]. *1711:* Micsoda hirtelen valo Zur Zavar es Zenebona Tamadvan Moldvaban az Includalt lévelekből kglm(e)d Uram megh ertheti a mely miat ott levő bőcsűlletes Atyafiays megh éjedven Sok káraival Szállasokbol ki bontakozván, az oytoz felé nem mertek fogni, hanem ketelenittettek az Gyimes fele fogni [Cssz; Born. XXXIX. 50]. *1714:* Kmeteknek ezért Tisztekül ezen parancsolatunkat keze alatt levő minden helyekben ... publicallya, és rá vigyázzon s vigyaztasson, hogy Senkiis[d] helyeből ki ne mozdullyon es bontakozzék ... különben ha kiket depraehendaltat kgmetek ... Captivallya, es elébbi helyekre reducallya [WassLt gub. — [d]Zsellér]. — L. még AC 220.

3. el/kiköltözik; a se muta/strămuta; weg/verziehen. *1657:* Azonban az atyja, az öreg Bethlen István is sokképpen kezde injuriáltatni ... kibontakozék Erdélyből [KemÖn 167]. *1663:* Az ördög tud a dolgokon elmenni, mert én bizony attól félek, az én itéletem szerint, ha kiakarnék bontakozni innét, meg nem engednék ... mindazonáltal az innet való kimehetésben találnék én könnyebb módot, ha kárommal lenne is [TML II, 654 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez Kővárról (Szt)].

kibontakozódik el/kibujdosik; a pribegi/hoinări; auswandern. *1816:* arrais kötelezte magát sub vinculo 50 florenorum, hogy tiz esztendőnek elfolyása előt, ha az Isten éltetni fogja, és az udvarnak is tetszeni fog szolgálattya, a kifogadott joszágbol ki nem fog költözödni, bontakozodni [Kál MT; MvÁLt Úrbéri összeírás 338. 8].

kibontakozott el/kibujdosott; plecat în pribegie; ausgewandert. *1669:* Kegyelmedet azért kérem nagy becsülettel, édes Komám Uram ... szóljon ő kegyelmének ... adja meg ... az veszedelmek között puszta jószágomból kibontakozott és mostan ő kegyelme földén lévő jobbágyimat [TML IV, 405 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz Küküllővárról (KK)].

kibontakoztat kiköltöztet; a scoate/evacua (pe cineva); ausziehen lassen. *1626:* azon házban ahol eo mostan lakik ... haggia bekesegesen laknj, ki ne bontakoztassa onnat [Bálintfva MT; Sár.]. *1659:* Az ott levő minden némő majorságit penig ez jövő 1660 Esztendő béli szent Győrgi napig, szabados legjen az Ur(na)k ő Ng(n)ak ott tartani ... helljekből ki ne bontakoztassak [Szentbenedek SzD/Gyeke K; Ks K. 8].

kibontás megbontás; desfacere; Auflösung, Zerrüttung. *1702:* Tetczet az eo Felsege szekinek hogy Fejerdi Szabo mihály in sola sua persona jurallyon azon hogy az Szenajanak ki bontasab(an) semmitis nem tudat hanem masok advan hirt neki, hogy az szenaja kűrűl valo kertet ki bontattak [Dés; Jk 335a].

kibontat 1. fel/kinyittat; a dispune să fie deschis; aufmachen lassen. *1823:* a' Ferslagot bontasd ki, mert egy paketa van benne [Mv; BálLt 1].

2. (ki)vágat; a dispune să fie destupat; aushauen lassen. *1676:* Ezen haztolis nyilik az mostani Vice Kapitany Uram ... szállására ... uy fejér ajto, melyet nem regen bontatvan ki vagyon keő mellyéke [Fog.; UF II, 723].

kibontatlan kioldatlan; nedezlegat, nedesfăcut; nicht ausgebunden. *1619:* két öszvér terhébe, azmint kötésbe békötötték, csak az takaróját vonták le, hogy lássák micsoda: tigris- és párducbőröket, csak úgy kibontatlan, kötésben maradtak az földön az divánban, fel sem ódták egymástól [BTN˘ 279].

kibontott megbontott; desfăcut; ausgebrochen. *1767:* Ertem hallom én az ki bontot kő falat be tsenáltatom [Kv; Ks 11. XLVI. 46].

kiborozdol l. kibarázdál

kiborul kihull; a cădea afară (din ceva); hin/herausfallen. *1823–1830:* (A tótok) ezen hagymás szekerek közül egyet a mi szekerünk felütött, úgy hogy az vereshagyma mind kiborult [FogE 264].

kiborzogat (a hideg) kirázogat; a(-l) scutura (frigurile pe cineva); (Kälte) schütteln. *1755:* Klmes Ur(am) eo Excellja talám magát étellel igen meg terhelte, ugy anyira, hogy ebed után az hideg mindgyár ki borzogatta [Ks 96 Baló Antal lev. Nsz-ből]. *1797:* haza jöven a Fiam Tsőtörtőkőn reggel fájtatni kezdette a Fejét s azon napon Estve ki borzogatta a Hideg | Penteken tizen egy orakkor ujjra borzogatni kezdette nagy Fő fájással a Hideg [Héderfája KK; IB]. *1805:* Reggel az hideg egy kevéssé ki borzogatott, délig az Ágyba feküdtem [Dés; KMN 116]. *1839:* (Anyámat) a hideg kiborzogatta, 's azon estve és éjjel nagy forrosága volt [Kv; Pk 7].

kibotorkázik kibotorkál; a ieşi împiedicîndu-se; her/hinausstolpern. *1605:* az Nemet vgy Chapa be aytot vtanna, hogy vgyan ky botorkazek ... Kanna Gyarto Marton monda neky hogy le fekegiek, nywgodgiek ne haborogion [Kv; TJk VI/1. 710].

kibozdul kibuggyan/buzog; a ţîşni; hervorquellen. *1703:* az után be vondozák a' Biro házához az Urát és ott is pofon csapá Incze Geórgj kis Istvánnét, hogy mindgjárt ki bozdula az orrán az vér, meghis rugdosá [Jobbágyfva MT; Berz. 12. 92/173].

kibúcsúzik 1. búcsút vesz; a lua rămas bun; Abschied nehmen, sich verabschieden. *1653:* A temetés[a] meglévén, nem mindjárt vevék el Katharinától[b] a fejedelemséget, hanem egynéhány hét eltelve. És lön fejedelem Bethlen István, és Katharina elkészült és kibúcsuzék s elméne [ETA I, 143 NSz. — [a]1629-ben a Bethlen Gáboré. — [b]Brandenburgi Katalintól, Bethlen Gábor özvegyétől]. *1753/1781:* meg holt Kun Gáspár ... a Jószágra rea tette a kezét[a] mint tutora Kun Miklósnak és birta ... Kun Miklos ... meg jövetele elött Gyógyról[b] ki butsuzott Josika Imre Ur [Renget H; JHb LXXI/3. 286. — [a]Jósika Imre. [b]Algyógy H].

2. kilép/válik (vmely közösségből/szolgálatból); a se retrage/a ieşi (dintr-o comunitate/slujbă); (aus einer Gemeinschaft/einem Dienst) austreten/scheiden. *1657:* Szuza[a] nevü francuz ... néhány esztendőkig az svéciai hadakban is lakott, de virtusihoz képest elegedendő bocsületi, állapotja, promotiója nem lévén ... közülök kibúcsúzott, császár szolgálatjára úgy ment volt [KemÖn. 280. — [a]Az egykorú források ilyen magyaritott formában emlegetik Louis Rattuit de Souches gr. francia származású császári hadvezért, a harmincéves háború egyik vezérét]. *1705:* ennek elötte sok üdöuel ki bucsuzván a' Tarsaságbol, es el mentek a Banyaban ez olta ... ne(m) szolgalta Pesti Györgj Uramat ... Ceh Törvenye szerént [Kv; ACJk 61].

3. leteszi tisztét; a demisiona, a se retrage dintr-o funcţie; das Amt niederlegen. *1833:* Első Czéhmester Kolosvári Ferentz ... hivatalábol ki butzuzván [Kv; ACLev. Perc. 2]. *1844:* Dullo Gálffi Sándor maga, és tőbb Dullo hivatalos társai nevekben és képiben, ugy az ado vető Biztosokis hivatalaikbol ki bucsuznak [UszLt XI. 85/1].

4. *egyh* ünnepélyes búcsúbeszéddel megválik a gyülekezettől; a se despărţi de comunitate rostind un discurs solemn; durch feierliche Abschiedsrede sich von der Gemeinde trennen. *1747:* die 7ma 7br(is) A 1746: ki butsuztam ... Székről ... és onnan el költözvén be köszöntem solemniter MVásárhelyre 5a Martii [ArJk 46].

kibugyog buzog/ömlik ki; a ţîşni; hervorsprudeln/strömen. *1644:* az ganeja is ki iüt vala a gyermeknek[a], orrán szajan bugiogot ki az ver [Mv; MvLt 291. 414. — [a]Szekérgázolás következményeként]. *1671:* Bérolini A. 1671. Mens(is) Majo. In horto Electoris ... vidimus ... sok köből ki faragot bálványok vadnak, a' melly(ne)k vagy száján szemérem testin vagy másutt ugyan ki bugyog az viz mikor meg indittyák [PatN 51b].

? **kibújdokik** kibujkál; a ieşi pe ascuns (pe ...); hin/herauskriechen. *1596:* eo kegmek tanachwl meg hattak wala hog' az Calefokhoz walo ablakot a' ki az templu(m)bol be zolgal, az deakok ot be es ki ne búdognanak (!) Rosteliosson be chinalnűk hogy keowet ahoz faragtattúnk attúnk keomywes Peternek d 75 [Kv; Szám. 7/II. 19].

kibujdosik 1. elbujdosik; a pribegi, a pleca în pribegie; flüchten. *1570:* Eotthues Jacab es Eotthues gaspar Zatthmaryak ... Mykoron Jmmar hazayokbol ky Bwdostak volna es Jde Be Jeottek volna, Jgen voltak erette (így!) fyzetesekel hogy Be ferkeshessenek az cehbe az zatthmary Mestersegel [Kv; TJk III/2. 135]. *1614:* Kerekes Orsolya paraznasagba esuen inet az Warosbol kj búdosot [Kv; Szám. 12/XVIII. 2]. *1633:* eő egy vasarhelj embert vert volt agio(n) az utan kj bujdosot volt Zekel Hidra ... s most onnet jött be [Mv; MvLt 290. 136b/2]. *1699:* ha ... valamelyik közűlünk Lako Helyünkbül ki bujdosnánk az ő kegy(e)lme penzivel ... ő kegy(e)lme ... az meg nevezet summa pénzt ... meg vehesse [Gyerőmonostor K; SLt AM. 43]. *1710:* Senki Béldi Pált nem okozhatná jó lélekkel, ha annyi szenvedési s méltatlan vexátiói után, melyeket Erdélyben szenvedett Teleki Mihály miatt a fejedelemtől és már hazájából kibujdosván ... a fejedelemségen kapdosott volna | Én tanulék akkor: bezzeg többször a hazámból senki hazugságára ki nem bujdosom [CsH 146, 232]. *1739:* Néh Csetre Samuel uram is Magyar országra az Kurucziab(an) ki bujdosván ... odá ki meg is hólt [Mezőbánd MT; MbK VI. 6].

2. *1823–1830:* a kollégium 1716-ban bujdosott ki Fehérvárból ... a kollégium kimozdítása több esztendőben folyt [FogE 60].

kibujdosódik elbujdosik; a pribegi, a pleca în pribegie; flüchten. *1701:* Buga Dávid es Buga Gergely ketten egyek lévén Moldvábol ide Gyergyoba iövenek mind ketten s magokot adák ... Lázár Istvá(n) Ur(am) keze ala Jobbágyul, az Ur holta után innet oda ki buidosodanak [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

kibujdosott kivándorolt; plecat în pribegie, emigrat; ausgewandert. *1666/1681:* az hatalmas Nemzetségtűl hazajanak el foglalasa miatt Karan Sebesbűl ki bujdosott, s ... Hunyadi Varosomba(n) bizonyos ideigh Sellerűl lakot Racz Milotin nevü Görőg(ne)k Taxas hazat, avagy czak ház helyet Vővén rajta hazat épéteni engedtem [Vh; VhU 260]. *1681:* Vannak ki bujdosott, es ezen Hunyadhoz tartozo Erdö hátságon levő jószágban ... meg telepedet muntyánokis [VhU 200–1]. *1707:* Az jelen való hónak ... 26-ik napján gyűlés hirdettetik Kisvárdába[a], az hova minden Erdélyből kibujdosott főúri és nemesi rendek fognak compareálni az erdélyi dolgok iránt [Kv; KvE 251 VBGy. — [a]Szabolcs m.]. *1750:* holmi erre ki bujdosot székelyeket és masokot tudok egyszer-maczor ott lakni [Borsa K; Mk IV. XXIV. 262].

kibujdostat elbujdostat; a sili să plece în pribegie; flüchten/in die Fremde ziehen lassen. *1659:* Minket az Isten igazán ki búdostata hazánkbul [TML I, 469 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

kibújhat 1. a putea ieşi (pe ...); her/hinausschlüpfen können. *1609:* Keomyes Gergeljnek, hogy az Ouar kis ajto alljat azon forman meg czinalta mert akar melj

eoreg Emberjs ki buhatot volna ... d 25 [Kv; Szám. 12b/IV. 167].

2. kb. vmin túljuthat; a putea trece de ceva; hinübergelangen können. *1677:* de már Isten ő felsége naponként könyebbítvén csak márciust kibúhassam, kimenetelemet udvarhoz nem halasztom [TML VII, 344 Lázár István Teleki Mihályhoz Szárhegyről (Cs)].

kibújik, kibúvik 1. a ieşi tîrîndu-se; her/hinauskriechen. *1573:* Bago Anna fundatorne ... vallia, hogy ... Mykor Kapa Myhalnet keresnek, Egy Eyel ... hagyak egy kamaraba, Mykor otth Nem byrta volna Magat egy kwrteon akar volt ky bwny [Kv; TJk III/3. 62]. *1574:* hogi ezekbe veottek az egyik kinek fabian Newe az Ablakon Bwt ky Es az kertre fogot, hogi ely fwsson ott fogta meg Nagi Jacab [Kv; i.h. 350 Nagi Imre, Nagi Jacab Marton és Balas varos zolgay vall.]. *1595:* Ez Nyaron az Adoszedö Wraim foglyai az pintzeböl el szökuen, és az Ablakon kj búúan Ö km(ek) Wlrich mesterrel czjnaltattak az 2 Ablakra az pintzen 2 vasrostelt [Kv; Szám. 6/XVIIa. 317 ifj. Heltai Gáspár sp kezével] | olly liúkath uaghtak vala az aiton hogy a Jobbagyom Goina Antal azon bútt ky [UszT 10/99]. *1633:* mikor egiöt kaptak volt Abrugiual Zabo Jacabnet az hatulso hazba(n), akkor az padlason but kj Abrugi az haz hiara [Mv; MvLt 290. 123a]. *1748:* (A sertések) a' szalmába bé buttak, s mikor meg riasztottuk, a' tetejin buttak ki [Torda; TJkT III. 241]. *1774:* (A legényt) Szamtarto Ur(am) ... az udvarban lévö fog házban dugatotta, a' honnat a' kűrtőn ki but, mái napig oda vann [O.zsákod KK; LLt Vall. 198].

2. előbújik; a ieşi tîrîndu-se (dintr-o ascunzătoare); hervorkriechen. *1639:* latam hogy az hatuso hazbol kj búvék az legini [Mv; MvLt 291. 197a]. *1710 k.:* valami üres hordók mögé bújván ... a szászok ... kezdének bészúrkodni ... a dárda nyelével ... Én csak kibúvám, s visszavivének [BÖn. 560]. *1771:* Pap Andrásnét hallottam szidni az Urát ... az Ura pedig nem halgathatván motskos és káromkodo száját, fel ment és a kender közibe bujt elötte, de oda is fel ment utánna és ezt mondá: Buj ki, Buj ki, ábbol a' kenderböl kutya Menkö Teremtete, mert mindgyárt fel gyújtom a házodat [Dés; DLt 321. 37b St. Kis (33) ns vall.].

3. elő/kibukkan; a ieşi (de sub ...) ; (plötzlich) auftauchen. *1823–1830:* A deákoknak hajviselete sokféle volt, mert gyermekkoromban a fő közepét mind megnyirták törpén, elöl hagytak hosszan, hátul is igen, és azután az elsöt a nyírt hajon keresztül hátrafésültek az hátulsóhoz ... ott horgas fésűvel összefoglalták ... A fésűvel gyakran kellett simítani, újra meg újra egybefoglalni, mert az elülről hátra fésült rövid haj gyakran ki bújt és széjjelment [FogE 107–8].

4. kikászálódik/vaszkalódik; a-şi scoate/dezbrăca cu chiu, cu vai; sich (mit Mühe) herausarbeiten. *1823–1830:* Kolozsvárt létünkben adott Elek úrfi[a] nekem ... egy fáin posztóból való, tafotával bérlett köpenyeget is, és ... a néhai grófnak egy molyette farkasbör bundáját, melyből mikor kibúvtam, alig tudtam kaputomat a szörtől megtakarítani [FogE 161. — [a]Az emlékíró neveltje, gr. Bethlen Elek].

5. kinö; a răsări, a ieşi din pămînt; hervor/auswachsen. *1815:* A' Krumpinak kapálása ... Az Elsö kapálás ideje mihelyt jobb részének ki butt a' föld szinére a levele [Kováts Sámuel, Utasítás a Krumpi termesztésre (nyomt.)].

6. *bújj ki!* gyere ki!; hai afară!; komm heraus!. *1870 k./1914:* rögtönös kissebb büntető kezelések után jött az itélet: bujj ki, bukkj meg! s ... kapott 3–6 ... nádpálca ütést [MvÉrt. 9].

◇ **Szk:** *vmilyen tartozás alól* ~ kb. menekül vmilyen tartozás alól; a se sustrage de la plata unei datorii; irgend einer Schuld entfliehen. *1845:* Ezen gyanusitásaival azon 48 váltó Rhfr tartozás alól Szeretne ki buvni Balog István [Dés; DLt 591].

Ha. *1638:* bût ki [Mv; MvLt 291. 143b]. *1780:* ki buvik [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

kibújtat a pune să iasă afară (tîrîndu-se); hinausschlüpfen lassen. *1629:* (Az asszonyt) az kis hazba vittek be es az ablakon butattak ki az kertre hatra vittek [Kv; TJk VII/3. 109].

kibukik (tisztségéből) lecserélődik; a fi scos (din funcţie), a fi destituit; (vom Amt) abgelöst werden. *1763:* A székelyek között indult zenebonának kikeresésére generál Siskovics urat küldötte be az udvar ... nem is az volt az őfelsége intentiója, amit a generális Bukkow végbevitt, amint ezt láttam egy rescriptumában őfelségének. Elég az, hogy ki fog bukni Erdélyből [RettE 151].

kibúvik l. kibújik

kibúvó mentegetőző; de justificare; entschuldigend. *1841:* a magok vallamásokbol, részint habazások, részint tekervényes tagadások, ravaszságok ... és valotlansággal ki buvo tzélzások jövén tiszta világosságra [Dés; DLt 1541].

kibuzdul előtör; a izbucni; hervorbrechen. *1710 k.:* felette igen gyötrött a vérem, magom nagy bővsége és melegsége, sóssága miatt ... a mag száma nélkül, csak a természet munkájától magától is kibuzdult, kifolyt bőséggel belőlem, álmomban is, émettem is [BÖn. 506].

kicéduláz 1. fel/megcéduláz, cédulával megjelöl; a însemna cu fiţuici; verzetteln, mit Zettel bezeichnen. *1797:* a mint mi magunk az Hordok(na)k capacitássokat hozzá vetve el intézhettük (: mivel bizonyos mértékekröl ki czédulázva mindeniket nem találhattuk :) tészen az közönséges Borok(na)k S(um)m(a)ja Ezer háromszáz nyolcvan égy veder(!) [M.igen AF; DobLev. IV/777. 24]. *1823–1830:* Az hozott[a] magvakat Gogánváralján a kertben elvetettem, kicéduláztam, az elsö esztendőben jég is verte, azután csakhamar mind elvesztek [FogE 222. — [a]Németországból, föként Göttingából].

2. *1735:* Mikor az adot Bodo Andrasnit ki cedulaztak ... vetünk akor kenyeret halat Den. 24 [Kvh; Bogáts 12].

kicéduláztat kb. kiirat; a pune să anunţe în scris; ausschreiben lassen. *1780:* nekem el ado az az Házam azért czédulázttattam ki illyen idején, tudván a' mái szük pénz idejiben nem mindjárt akad árossa [Császári SzD; Ks Miss. I].

kicégérezi magát cégérezteti magát, közszájra adja magát; a se face de pomină; sich verrufen/berüchtigt machen. *1817:* méltoztassék azon 14 darab Leveleket Simpliciter viszszá küldeni, ne kéntelenittessünk azokért is perelni, az által a' közönséges jo elö mozditását akadályozni, a' köz-költséget száparittani, és magunkat ki czégérezni [Szentbenedek AF; DobLev. V/1005].

kicégéreződik el/kihirlelődik; a ajunge de pomină; (allgemein/öffentlich) bekanntgegeben werden. *1657:* Minthogy ... tudositanak vala az fejedelemnek nehezedése felöl ... nem tartoztathatám magamat, hogy nagy zokogással ne sírnék, melyet ajtómon álló inasom meghallván, kezdettek zsibongani sirásomon és vizsgálni okát szolgáim; kit értésemre adván öreg legény szolgám ... örömest ... büntetem vala is őket, de úgy annál inkább kicégéreződik vala[a] [KemÖn. 300. — [a]I. Rákóczi György haldoklásának híre].

? **kicifrározott** kicifrított/diszitett; împodobit, decorat; verziert. *1800:* Egy atzél zöld Creditor rózsa-Szin pántlikával ki tzifrározott Szultán [LLt].

kicifráz kicifrít/diszít; a împodobi; ausschmücken, verzieren. *1753:* a Csüres kertnek Dél felöll valo részében nyilik bé egy Sövényből valo ajtocska az veteményes kertbe, nem lévén Semmi Spallérakkal ki Czifrázva, hanem paraszt veteményeknek keszült Táblákkal delineáltt [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXIX/7]. *1827:* Ezüst kapocs, mellynek karimája négy ezüst götsötskékkel kivan tzifrázva [Kv; DLt 1156]. *1840:* Rohán György mészároslegény ... ruházattya ... fekete báránybör zrinyi sapka, a' tetején egy kis veres posztó, arany sujtással és bojtal kicifrázva [DLt 859 nyomt. kl]. *1851:* (A malomban) van ... három köre egymásból folyó jó tölgyfa köpad kiczifrázva [Enyedsztgyörgy AF; TSb 34].

kicifrázott kidiszitett, ékesitett, ékitett; împodobit, decorat; ausgeschmückt, verziert. *1805:* Egy damascirt csőjü rézzel ki tzifrázott ágyu Arnót flinta [Mv; TGsz 52]. *1838:* Vesszőssi[a] születésü Deák Ilia ... viselvén ... harina posztó eresztékkel kicifrázott czondrát [DLt nyomt. kl. — [a]KK].

kicikázik kicsirázik/hajt; a încolţi/germina; auf/auskeimen. *1815:* A' krumpi annyi fele (!) hajt gyökeret a' hány szeme (:köldöke tsirája:) van ... mindenik ép szeme ki tzikázik a' krumpinak [Kováts Sámuel, Utasitás a' Krumpi termesztésre (nyomt.)].

kicikázott kicsirázott/hajtott; încolţit, germinat; auf/ausgekeimt. *1674:* Ki czikázott veres hagyma veka. 3 [Déva; Törzs]. *1844:* Aprilis 3n 1844, Az uj szőlőbe ... ültettem kitzikazot diot [M.köblös SzD; RLt].

kicirkál kb. kivallat/tudakol; a căuta să afle ceva, a şturici; ermitteln, auskundschaften. *1589:* Amy Nezy a' Zeoleomiweseket ... kerik Biro Vramath hogy eó kgme kialtasa megh, es Capitanok tizedesek Altal, hwt zerent ky Circallia, ha ky talaltatot vagy talaltatik, hogy vagy teobet 8 penznel, vagy etelt Adott es Ad[a] [Kv; TanJk I/1. 112. — [a]A napszámosoknak]. *1676:* Mindazáltal, az mint eszemben vettem, ezekben[a] is le hagyna ü, csak hogy az mint kicirkáltam, ennek bizony az respublicátúl semmi plenipotentiája nincsen [TML VII, 165 Székely László Teleki Mihályhoz. — [a]A kívánságaiból]. *1710:* Teleki Mihály nem a székely szabadságra vigyáz vala, hanem hogy a mentségeseket kicirkálja s annak alkalmatosságával mind Daczó Jánost Csikból, mind a jámbor Nemes Jánost Háromszékről kiheverje | Carafa ... Leopold császár akaratja ellen a rebelliónak inditóit s eszközeit kicirkálván, a császártól adott grátiájok ellen megfogatja és szörnyü kínokkal ... felmészároltatja [CsH 182, 207].

kicirkálás ki/megtudakolás; cercetare, iscodire; Erkundung. *1672:* Maga ... Strasoldo jött vala az határszélyben az dolgoknak jobban való kicirkálására [TML VI, 45 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

kicirkálhat ki/megtudakolhat; a putea afla; ermitteln/erkunden können. *1676:* az menjire ki circálhattam, vagyon reménségem ezen dologhoz [Bonchida SzD; UtI].

kicirkalmaztatik kihatároltatik; a fi hotărnicit; abgegrenzt werden. *1770/1771:* Ezen már meg irt öregekkel ... a' Nagy Feket nevü széna füvet jártuk ki[a] ... a' fen irt örögek utmutatása szerént ki tzirkalmaztatván körös körül, ezen Tábla keresztül ketté vágatott borozdálással [Fejér m.; DobLev. II/428. 17a. — [a]Elekesen (AF)].

kicitál megidéz; a cita; vorladen. *1805:* eő Kigyelmeket a Királyi Mandatum erejénél fogva ki Citáltuk [Szamosfva K; BLt 9].

kicitáltat megidéztet; a dispune să fie citat/chemat; vorladen lassen. *1765:* Ma pedig hogy világosságra jöjjen a dolog az Mlgs Exponens urffi minket a nevezett Erdőnek felméretésére kicitáltatott [Hosszútelke AF; JHb XXVII/25. 4].

kicokigat kikustigat/zavargat; a alunga/izgoni; wiederholt fort/wegtreiben. *1654:* Mihaly deak mindgiarast megh szida fattiu beste lelek kurua fianak Jstuan deakot czokigatni kezde ki a hazbol, s karddal akara rea mennj [BLt 7 Damokos Andras Somliay Kaszonban ualo Tanito mester (26) vall.]. *1657:* (Cserényi Györgyöt) tovább én is nem szenyvedhetvén, kicokigatám asztaltól és házból, de nem bántatám [KemÖn. 164]. *1740 k.:* a ... Falusi Esküttek Házából ki czokigatta bésztelenitette Házát Söprö Söprüvel Abrázattyában verte [Szentk.]. *1783:* Iljab Hadnagj Mihaljba bele vesze Bartalis Antal és szidni kezdé és czokigattya vala ki az házból [Lengyelfva U; Ben.]. *1809:* En azért arestaltattam hogy a Kis Galamb falvi Pappal Deákul kezdettem beszélleni s nem tudván ugy mint én erette meg pirongattam, s ezért ki czokigatott Eletjéről ... igaz hogy egy kevesség itasok voltunk [UszLt ComGub. 1752 Szilágysomjai Bako Josef (75) vall.]. — L. még WIN I. 114.

kicövekel 1. cövekkel kijelöl; a marca cu ţăruşi, a picheta/jalona; abpflöcken/pfählen. *1726:* engedet az Ur a Falusiaknak egy Eke utat mellyet elöttünk ki határoztak és czövekeltek [Koronka MT; Told. 19/I]. *1756:* Lévén ... egj meg rongyollot egy kövü malma melynek Vi-

cinussa egy felöl Falu földe tzövekkel ki van tzövekelve [Panit MT; SLt 19. E. 13]. *1774:* kisebb Péter János magának utat Czüvekle ki azon Tanorokba [Szentsimon Cs; Hr 10/54]. *1826 k.:* a Meltoságos V. Király Biro Ur, a szék Intsinérjével a mi fajdalmunkra, minden tekintet nélkül ki is járták, ki mérték, és mindenekbe a Kelementelkiek kivánságok szerént a pataknak Uj ki árkoltatását ki tzövekelték [Gyalakuta MT; GyL]. *1860:* ugy látszik nem volt minden földrészlet külön külön ki czövekelve [Kv; TSb 1].

2. *vki ~ vkit egy földből* vki cövekeléssel elbirtokol/maga birtokába vesz egy földet; a lua în posesiune (în mod fraudulos) prin marcare cu ţăruşi; durch Abpflökkung/steckung ersitzen. *1603:* Engem hiwa hazahoz a biro monda hogy Tartozal rea holnapra mert Sebe Gergelt lukaczi Jstuan ki czöueklötte egi földből Jgazitanok közettek [UszT Engy Jstuan sofalwj zabad zekel vall.].

3. (cövekhez) kiköt; a lega de ţăruş; (an den Pfahl) anbinden. *1822:* Két Lovai ... ki voltak Czövekelve [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt.].

kicövekeltet (cövekkel) kijelöltet; a dispune marcarea hotarului cu ţăruşi; abpfählen/pflöcken lassen. *1810:* mind kettejek elött a illendö hatart kiis Czövekeltettük [Kv; Pk 3].

kicövekeltetik kiköttetik; a fi legat de ţăruşi; abgepfählt/gepflöckt werden. *1857:* NLaki ... molnárok s egyszersmind Malom Tulajdonosok um: Simai Samu és Serb Gligor ... mind azon holnapok alatt mig malmok jelen évben — a viz által járható lesz és ezen helyen ki cövekeltetik, havon ként két két véka gabonát felit buzául felit Törökbuzául kötelesek administralni [Nagylak AF; DobLev. V/1408].

kicöveklés (cövekkel) kijelölés; marcarea hotarului cu ţăruşi, pichetare; Ab/Auspflöckung. *1774:* eö kglme engedelmiből esét e' azon ut ki czüveklése vagy miként [Szentsimon Cs; Hr 10/54].

kicucad kb. kicsucsorodik/dudorodik; a se bomba, a face o protuberanţă; hervorschwellen, sich wulsten. *1644:* ket feleseget megh eölte Molnar Giörgy ... az masodik Felesegenek is tudom hogy mind megh süteogette czombiat mint he vassal; Lattom hogj az hata girinczeis ki czuczat vala, ugian az közepsö felesegenek; s mondotta szegeny hogy az fejsze fokaval ütötte az Ura [Mv; MvLt 291. 414b].

kicsábit szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *eszéből ~* kb. elveszi az eszét; a scoate pe cineva din minţi; jm den Verstand rauben. *1840:* addig unszolta tsalogato Szavaival Leányomat mig eszéből ki tsábitotta és ... Conventionálta[a] is [Dés; DLt 1268. — [a]Cselédnek szegődtette].

kicsal 1. a scoate pe cineva de undeva prin momeli; jn herauslocken. *1672:* Én elhiszem, megprobálja[a] mindenfelé, az mint Gyerófit is csalta ki, el is indult volt, de visszajött hamar [TML VI, 290–1 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. — [1]Báthori Zsófia]. *1706:* generális Pekri Lőrinc beérkezik, és a kolozsvári praesidiumot kicsalván, 200-ig valót levág benne ... s Brassóból is kicsalja a németet és 104-et levág benne [Kv; KvE 248 VBGy]. *1769:* senki ö Felsége országából külsö országokra ki menni ne mérészellyen, sem mást ki szöktetni avagy ki tsalni ne bátorkodjék [UszLt]. *1771:* Most az öszszön a katonák Exerciciumok alkalmatosságával Ejczakának idején oda jöt a Kövendine Marisko nevü Léánya az én Házomhoz és a katonát ki csalta ä házbol [Dés; DLt 321. 17a Joanes Marton sen. (76) ns vall.]. *1834:* Pap Antal Ur ki tsalván a hűtős Feleségét a házbol a kapuig ottan meg ölelte, és csokolodva, s egyelegve vitte által az árendás házhoz [K; KLev.]. — L. még CsH 54.

Szk: *hitre ~.* *1662:* némellyeket ... többek között Nagy Tamás uramat is néhány magokkal az ostrom előtt hitre kihiván, akik löttenek volna a hadak jó részének elei, hitre kicsalták s elfogták[a] [SKr 380. — [a]A tatárság].

2. csalással megszerez/kaparint vmit; a obţine ceva prin înşelăciune; von jm etw. heraus/erschwindeln. *1573:* Pitter Beunyk (?) es Hertel Andras azt valliak hogj ... Trozkay Gergelis ... kezdy Bezelleny hogj az Anyank Neoznaerne fl 100 Adot Kolb Myklosnak ... Az 50 f(orint)iat ky chialtam kezetwl kolbnak, De ha lehet azon lezek hogj az Massik 50 forintiatis ky chalom teole [Kv; TJk III/3. 83]. *1630:* Varga Balas ... mondotta, hogj alnaksagos mesterseggel chelekedet Varga Mihaly hogj ki czalta az hazabol az fejszejett [Mv; MvLt 290. 208b]. *1712:* Dioszegj Istvan uram ... panaszolkodott s mondotta indulatoskodassall: Ihol kjcsala penzemet, ne(m) hogy meg fizetne [Dés; SLt 14. A. 6 G. Borbelly de Des (50) vall.]. *1736:* (A) kolosvári sokadalom alkalmatosságával ... a melly kék selyem kamuka dufla szoknyát, ... Testvér Öcsémre Ersek-Ujvari Gergelyre Concredaltam vôlt ... megirt ötsém protectioja alóll, ki-kérte, ki-tsalta [Dés; Jk 204a].

Szk: *kezéből ~.* *1710:* Ha még sokáig él vala[a] felesége holta után, bizony még az sem marad vala, mit egyék, mert ha valaki csak ebédre hitta is, tíz-tizenkét ház jobbágyot kicsalt a keziből [CsH 221. — [a]Apafi Mihály fej.]. *1780:* mostan ezen Nemes szék Tömletzeben rabaskado Gergelly áliás Madarasz Jánas ... 1 R forinttammal ados ... a melljet Csalarddul kezemből kitsalván azal el szököt [Buzaháza MT; PI].

3. kibolondít; a prosti/păcăli să iasă (de undeva); herauslocken. *1613:* Szilasi János Báthory Gábort az több urak akaratából kicsalák (!) Váradból. Szilasi János és Ladányi Gergely megölék Báthory Gábort az Peczek (!) vizénél, Várad mellett, rút mordálysággal, mezitelen hagyván [Kv; KvE 147 SB]. *1704:* Gyalu is hozódván elö, azt mondotta, hogy amely magyar tiszti az úrnak ott benn volt, az csalta ki a commendanst vadászni, és odaki megölvén, úgy mondta meg a németeknek és úgy tötte öket kurucczá [WIN I, 245]. *1710:* a brassai német commendánst, báro Vellensteint ki akarván csalni Illyefalvára, mint ha a császár szolgálatjára nézve ott gyűlést hirdettek volna, hogy ott megfogják [CsH 338].

4. *~ja magát* kilopakodik; a se furişa afară, a ieşi pe furiş; hin/herausschleichen. *1705:* egy irhóci legény, Bethlen Miklósné asszonyom elbocsátván maga szolgálatjából ... elszökött, kicsalván valahogy magát a kapun [WIN I, 393].

kicsalat elcsábittat vkit vhonnan; a pune să atragă pe cineva de undeva; jn irgendwoher heraus/verlocken las-

sen. *1665:* kedvesen vennök Kegyelmedtűl, ha Bányáról egy választó-mestert csalatna ki, talán eljöne fizetésért, s vitetné Kapnyikra [TML III, 539 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

kicsalhat 1. a putea să scoată pe cineva de undeva prin momeli; herauslocken können. *1668:* Midőre sok mesterség által bemeheték a várban ... Midőre kicsalhattam[a], arestum alá vetvén, gondolván azt, már bebocsátnak a várban, bizony még a sorompó kapuját is betevék előttem és az ő nagysága praesidiumja előtt [TML IV, 348–9 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — [a]A kapitányt]. *1705:* Azt is beszélik, hogy tegnap maga is Pekri uram itt lött volna lesben egynehány-ezredmagával, ha kicsalhatta volna a németet, de ezek sem voltanak bolondok, hogy kimenjenek annyira közikbe [WIN I, 154]. *1823:* készültek Bottal, vas villákkal, és Kapákkal, s hogy a Katonákat ki csalhassák a Várdárol [K; KLev.].

2. csalással megszerezhet/kaparinthat; a putea să obţină ceva prin înşelăciune; durch Schwindel ergattern/erwerben können. *1662:* semmi ratiók és semmi példák nem mutatják azt, hogy az mely erősségeket egyszer török aprehendált, azt csak szép szóval kicsalhatták volna kezéből [TML II, 331 Kemény Simon Teleki Mihályhoz]. *1723:* Veselényi ur(am) eleget mesterkedek micsoda uton csalhassa ki az Joszagot kezemből [ApLt Apor Péter feleségéhez].

kicsap 1. kivág, hátracsap; a deschide (larg) izbind de ceva; zurückschlagen. *1594:* Deway Janos ... vallia ... mingyarast Az kaput kj chapa [Kv; TJk V/1. 469]. *1639:* latam hogy az hatuso hazbol kj bůvek az legini ... azomban az Aszonis kiczapa az ajtót s ki futa az haz elejben [Mv; MvLt 291. 197a].

2. lecsap/üt; a da jos; herunterschlagen. *1779:* az Musikást tiszteségesen kérvén ... azon kérésre nem hogy oda adták volna, de kalapját fejéből ki csapvan ... [HSzj *kaláka* al.].

3. (haddal) kiront/tör; a face o ieşire (dintr-o poziţie fortificată); (mit Heer) ausfallen/brechen. *1659:* ha az török kicsap, az mint fenyegetődzik is az török, hogy mind elrabolja azt az vidéket, úgy Bánfi Dénesné asszonyom igen nagy kárt vall Peterenben[a], ű kegyelme egyedül meg nem tarthatja [TML I, 457–8 Pekri Sófia férjéhez, Teleki Mihályhoz. — [a]Petrelénből]. *1706:* Rabutin Kassát szörnyű dühösséggel vítatja, a benn lévő kurucok is erős tüzeket adnak ki, és kicsapván belőle, többet ezer németnél levágnak [Kv; KvE 247 VBGy].

4. hozzácsap/üt vkihez; a lovi pe cineva; jm einen Schlag versetzen. *1657:* ugi kezdenek Janka Miklossal felesleni, addigh feleslenek hogi egikor latom hogi Dobos Georgi az kapuian ki czapa Janka Mikloshoz [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92/121].

5. *~ja magát* kiveti magát; a sări/ieşi afară (dintre ...); sich beiseite schlagen. *1716:* az ökrök(ne)k edgyike ki csapá magát az ökrök közzül égy bugja felé tére [Karácsonfva MT; Told. 76].

6. ráront/tör; a se năpusti (asupra cuiva); über jn herfallen. *1668:* az Váradi vitézek ... minden meg határozás nélkűl akarjak az Szegenységet Sanczoltatni, kenozni, már lopvais ki csapnak az szegenysegre [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból].

7. kiűz; a alunga/izgoni, a da afară (din ...); hinaustreiben. *1662:* Szépen provideált Kegyelmetek Husztra. Az asszonyunk gyalogját kicsapták onnan. Fel kellene minden tiszteit, tizedessit akasztatni, valakik ott voltak [TML II, 246 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* a nemesembereket a commendans kicsapta volt az várból a városba [WIN I, 157].

8. elcsap; a alunga/izgoni; weg/fortjagen. *1753:* regen onszolom azon hogy tegyünk idegeny Molnarakat; de kigyelmed is hijaba Molnar Janost az marosi malomban nejestől ne költöztesse mert onnan bizony ki tsapam [Lőrincfva MT; SLt XLIV. 13 Suki László Gálfalvi Ádámhoz]. *1781:* Furulyás Maphtyé egy haszontalan koborló ... két Tulkot is el adott 18 flor. azt is meg itta a Joszágot el pusztitotta onnan ki tsaptam [Esztény SzD; Told. 6]. *1791:* Nagyabbára irt Alexandru Vantsa Nehaj Iuonáskal jártanak abban hogy Popa Jakob Románt patrált paraznaságáért az papságbol ki tsapták [Sebeshely AF; JHb Grozáv Besu (40) jb vall.]. *1820:* tsak azt meg nyerhetnék, hogy az Iffiu Bároné ne tsapná ki őket az udvarbol, ámbár Sokat vallattak ellene [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pállffi (!) Ferentz (29) hites assz. vall.].

9. kihajt; a scoate/mina; her/hinaustreiben. *1720:* az falusi Marhakat nem hajtottak be az kerdesben forgo tó helybűl mikoron szaladasbul oda mentenek hanem csak ki csapták belőlle [Told. 26]. *1805:* Székely Jánosnak is hazajött vala egy meddő tehene, amelyet a gazda másnap reggel a csordák kihajtása alkalmatosságával kibocsátott a tehencsordába ... mivel a meddő pásztorné is azt mondotta Székely Jánosnak: hogy csapja ki a ... tehéncsordába [F.rákos U; RSzF 219].

10. szabadjára legelni hagy; a scoate la păscut; frei weiden lassen. *XVIII. sz. eleje:* a Száraz kehes lónak jo sokaig vehetni hasznát, csak tartsd Szalmával, s jó bőven abrakkal, kivaltképpen ha az Abrak Árpa vagy ros lészen, ā genge (!) fühegyre mindgyart ki kel tisztulni csapni [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1720:* Kiraly David Ur(am) ökreit az eő kglme Leany Cseledi be hajtottak, de az Lovaszok ki csapták sok rend belőlle [Koronka MT; Told. 26]. *1722:* Az kgd Pej Gyermek Lova szerencsétlenűl járt ... az első Lapaczkája meg romlot ... ki csaptam az Mezőre, talán az inkáb fog használni, mint az helljben heverés [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1763:* az Szász István Marháját egy egész hétigis benne tartotta akkor a' tőbbit ki tsapta, de az edgyiket ez mái napig el tartotta [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1806:* Kerekes Páskuly ... a Kata Máriska Ludgyát titkon bé rekesztve hizlalta, és Midőn mi Birákul házanként kerestük volna, ki tsapta a kertyiben hogy bé rekesztve Ne kapjuk [Radnótfája MT; Born. G. XIII. 14 Bogdán Kretsun (36) vall.]. *1809:* Erre à Káros Kádár János Maga megvallá, hogy őkröket Setét végbe kitsapták a' legelésre; de nem hajtották a' Csordáig [F.rákos U; Falujk 38. 1 Sebe János pap-not. kezével].

11. kiönt; a se revărsa; austreten, überströmen. *1754:* ezen Malom(na)k gáttja ... ki csapván az Csibai és Sz: Miklosi mezőt ... bé töltötte [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. *1763:* ez a' Patak ... a' Malom fel állitása előtt is ki tsapott, a' hol a' partya alatson volt [Szecsel Szb; JHb]. *1772:* az én Malmom ... ha felljeb emelődik, leg ottan a' viz ki csap, és a' Dombai Réteket el fogja [Kük.; JHb LXVII/220].

12. kivesszőz/seprűz; a alunga lovind cu vergele/mătura; stäupen, hinausgeißeln. *1633:* mo(n)da Fülöp Palne, te neked mo(n)do(m) ... meg erdemletted volna, hogi eginchaniszor eddig kj cziaptak volna, az varasrol [Mv; MvLt 290. 132b/2]. *1634:* Bakos Andrasnet ... Colosvarat haromszor cziaptak ki, it is ki cziapak az edgyiket [Mv; MvLt 291. 5b]. *1637:* Ezt hallottam amaz banczi czigantul ejel hogi ki jöue onnet Teöreök Janosnetul, mert ezen etszaka ugjan renget az haz bele ugi tanczoltak s torbezoltak ... talalnanak am itt ketteöt az kit ki kellene czapni, ugj mond. Isten eötet ugi segellie hogj ... eö maga ki czapna harom marok veszeöuel [Mv; i.h. 89a]. *1648:* Director Ur(am)ek kj hozatua(n) Szekel Annokot, azzal vadoliak hogy harmad izre paraznasaghba(n) találtatua(n) ki cziaptak volt az varosrol ugy hogy az utan be ne jeöjeön az varosba [Kv; TJk VIII/4. 291]. *1683:* ha Bogacsi megh nem oltalmazta es mentette volna az Varastul mind Urastul ki Csaptak volna [Dés; Jk]. *1744:* hallottam, hogy Konstandin feleségevel, és a napjával együtt kurvázták a' korcsmárosnét, és azt mondották, hogy Hunyadrol is a' kurvaságáért csapták ki [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

13. (iskolából) kizár; a elimina/exmatricula; verweisen. *1778:* Míg Kolozsvárt mulattam, egy szegény Ormos nevű, jóra menendő tógásdeákot ezek az ambitiosus professzorok kicsapának [RettE 385]. *1823–1830:* Vagyon az akadémiának itt is, másutt is az úgynevezett fekete tábla, mely az akadémia épületjének falára kívülröl vagyon felszegezve. Erre ragasztják fel a jelentéseket kinyomtatva és azon nyomtatott pátenst, midőn valamely deákot relegálnak vagy kicsapnak [FogE 235].

14. ~ *magán* becsapódik, becsapja magát; a se înșela; sich täuschen. *1710 k.:* Bethlen Eleket azért tette[a] tanácsnak, hogy a leányát elvegye; jobban kicsapott bizony magán, mert ámbár volt is, amint mondták, biztatás, de hazug [BÖn. 719. — [a]Teleki Mihály].

kicsapás 1. (szabadjára való) kihajtás; scoatere la păscut; freies Hinaustreiben. *1832:* teljes communitás hivattatván, az egész gyülésben az a sérelem és abusus proponáltatott, hogy a vetéseket szánszándékos kicsapásokkal marhákkal és még sertésekkel is gazoltatják ... annak megakadályozása elkerülhetetlen szükséges [Árkos Hsz; RSzF 154].

2. kivesszőzés/seprűzés; alungare prin lovire cu vergele/mătura; Hinausstäupen. *1846:* Kászoni András a' K: Közép utszai Tized Elöljáróit ... alacsonitó szókkal illette öket ugyanis huntzvutoknak — akasztofára valoknak — tolvajok partfogóinak szidalmazni — s szolga biro Bán Istvánt kicsapással fenyegetni nem irtodzott [Kv; ACLev.].

3. hivatalból való kirakás/tevés; concediere, îndepărtare din serviciu; Ausbootung. *1847:* Bucsumi kisbiró Dáncs Juon Varga Katalin által hivatalából kicsapása, és az adópénz tulajdon Varga Katalin által történt kezelése [VKp 202].

4. iskolából való kizárás; eliminare, exmatriculare; Verweisung. *1870 k./1914:* Kicsengetés: azon legsúlyosabb fegyelmi büntetés, melyet akkor alkalmaztak, midőn ... egy ifju oly cégéres bünt vagy erkölcsi kihágást követett el, hogy a kicsapást, még ezzel a nyilvánosan megbélyegző eljárással is tetézni kellett [MvÉrt. 20].

kicsapat 1. kikergettet/űzet; a pune să alunge (de undeva); hinausjagen/treiben lassen. *1731 k.:* Szakács Mariat tugyak hogy egy hites ferjetöl el szökőt s máshoz ment, s a Nemetek közzeis csapta volt magát ... nem tiszteséges hirü nevű hanem németek kurvája Dusardinné is ki csapatta volt az udvarábol fajtalan kurválkodásáért [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16]. *1742:* meg ne probálya valaki, hogy oda panaszolylyan mert meg vereti, és fa lora ülteti, még az Ispotálybul is ki tsapattya [Kv; AggmLt C. 12].

2. (állatot) kihajtat; a pune să scoată afară (animalele); (Tier) hinaustreiben lassen. *1736:* meg sejtvén, hogy a széna enyim légyen jármaiból ökreit ki-tsapatta [Dés; Jk 2012]. *1759:* más jószágomból oda hajtatott marháimat télnek idején ki tsapatta [Moha NK; TSb 2]. *1774:* egy Jobbágy ökörnek Lába ki tört, s ugy tsapatta ki Ngod harmad Nap Mulva azt is [Mezöerked K; LLt].

3. elcsapat/űzet; a pune să izgonească (de undeva); weg/fortjagen lassen. *1710:* Kegyelmes asszonyom, szép kis embert nevel s tart nagyságtok a maga fejedelmi udvarában ... Isten, szentháromság engem úgy segéljen, soha tovább nagyságtokot nem szolgálom, ha ki nem csapatja udvartól [CsH 180–1].

4. kivesszöztet/seprűztet; a pune să alunge lovind cu vergele/mătura; hinausstäupen lassen. *1639:* en aszoniom bizoni ki chapatom[a] mint szinte miklos vargat hogi ki czapak [Mv; MvLt 291. 209a. — [a]Aztalos Martonnét].

Szk: *hóhérral* ~. *1690:* Szathmari Ferenczne Szöcs Annok ... a' Városrul csak ell mennyen ... Ha pediglen el nem megyen, Hadnagy vram az Hoherral csapassa ki az Varosbul [Dés; Jk].

5. (kendert vizből) kivet; a arunca la mal (cînepa topită); Hanf aus dem Wasser nehmen. *1767:* Virágos és Magas kender ... lett két Kalangya, a mellyet el is aztattunk és ki tsapattunk [Esztény SzD; Told. 5a].

kicsapathat kidobathat, kitétetheti a szűrét; a putea să scoată dea afară; jm den Laufpaß geben lassen können. *1782:* ha a' Melgos Ur meg fontolja az Hazudozokot méltán Udvarábol ki tsapathattya ... ne hidgyen azok(na)k az hazudozok(na)k, Söt maga elejébe se botsássa, az udvarabolis vettesse ki [SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

kicsapatik 1. (hivatalból) elcsapatik, kitétetik; a fi concediat/dat afară (din serviciu); (des Amtes) enthoben werden. *1790:* ha valami kár lészen az erdőbe gyalázatoson meg fizeti[a] és tisztségéböl ki csapatik [Drassó AF; TSb 24. — [a]Az ispán]. *1791:* Popa Jakob Román ... annak Utánna, hogy a Papságból ki tsapatot ... egy Szesztsori embernek ... két Gidoját el lopván meg nyuszta, meg ette [Sebeshely AF; JHb].

2. kikergettetik/űzetik; a fi alungat/izgonit; hinausgetrieben/gejagt werden. *1710:* Házoknál levö minden jovak, egyetmások praedára hányatván, feleségek, gyermekek a parochiális házakból gyalázatosan csaknem mezitelenül kicsapatának, és mindenüvé pápista papok collocáltatának, hogy a szegény reformátusokat tüzzel-vassal, szép szóval, erövel a római hitre megtéritenék [CsH 97].

kicsapatott kivesszöztetett/seprűztetett; care a fost alungat prin lovire cu vergele/mătura; hinausgestäupt.

1671: az I(ncta)t egy ki czapatot személyt Karasznai Cathát ez hazának határin magok házoknál lappangtatták, duggatták holott sententiaja ollyan volt hogy ez varos hatara(n) sohult ne talaltassék, Alioquin feje vetessék [Kv; TJk VIII/11. 53].

kicsapattatás kivesszöztetés/seprüztetés; alungare prin lovire cu vergele/mătura; Hinausstäupen. *1691:* Loboncz Kathanak leven törvenye törveny penzt atunk ki czapattatasátol, mester(ne)k f. — d. 60 [Kv; Szám. 36/XI. 62]. *1747:* Constalván az Incta(na)k ... annak elötte kétszeri hohér ált(al) valo ki csapattatása, mostani paráznasagatis ... nem tagadgja, azért itiltetett, hogy hohér al(ta)l tövissel igen keménnyen meg tsapattassék és ki tsapattassék [Torda; TJkT III. 177].

kicsapattatik 1. elcsapatik; a fi alungat/izgonit; weg/fortgejagt werden. *1763:* ã ... Praedicator felöl Hallottuk Háromszéken, hogj infamis rosz ember, Officiumabol is gyalázatoson ki tsapatatott [Kőród KK; Ks 22/XXIa]. *1832:* mert hogy én mint egy rosz kurva ugy csapattassam ki — ugy inkább vesztem volna az örök felejdekenységbe [Torda; BfR Demény János udv. tiszt nyil.].

2. kivesszöztetik/seprüztetik; a fi alungat prin lovire cu vergele/mătura; hinausgestäupt werden. *1647:* Az Incta ... az papon tot nagi gialazat tetelert ... az Pelengerhez vitetetven, haro(m) izben mondgia vizza ã mit az papra kialtot es ha ennek utanna az pap feleöl ezen dolgot vjitana, az dolog megh bizoniosodua(n) az nielve meczetessek ki erette. Ezt penigh vizza mondua(n) vitetessek az pelengerhez es veretessek ereössen megh, s cziapatassek ki az Falurol [SzJk 67]. *1664:* Az B. Tannáts ... Szekely Katha fogoly Aszszony ellen ennib(en) lenialiák eö kk Birák v(rai)mek teörvényét ... megh ne verettessék, hanem tollas szalma koszorut az fejéb(e) nyomva az Piaczot az Czigányokkal edgyüt háromszor megh kerülvén kisirtessék ki az Váras kapuián, többé penig az Várasra be ne jeöjeön alioquin uyabb(an) ha it találtatik pelengérre keöteöztetvén ki czapattatik [Kv; TJk X/3. 346]. *1736:* Constál az Inctának nyilvánvaló Nős paráznasága; azért noha elete meg-hagyatik (: mint hogy hites Férje fejére nem áll :) mindazonáltal hogy a Nemes Város Piattzán(n) a Kalodáb(an), az Hohér által erőssen meg verettessék, vesszővel, és azon Hohér által a Városról kikisértetvén, ki-tsapattassék ... Deliberáltatott [Dés; Jk]. *1745:* mind à kettő à gonosságban palam comperialtatik, és mind a' kettőben meg orvosolhatatlan nyavalya[a], megkivánom hogy Lőrinczi Kisanna fel akasztassék és meg hallyon; Tódora pediglen hohér által pellengérben keményen meg tsapattassék és ki tsapattassék [Torda; TJkT II. 39. — [a]A tolvajság és ledérség]. *1775:* a quaerulans Szemely ... boszuságbol egyszer kurvának mondotta ... többször ezen bestelenitő Szót tselekszi, a Városrol ki tsapattassék itiltetett [H; Ks 114 Vegyes ir.].

kicsapdos kikerget; a da afară, a scoate (de undeva); hinausjagen. *1638:* andoris monda Pal kovacznak hogi ne bancz (!) Pal kovacz az Batiamat, mert bizoni pofon vaglak, s ki ranta az szablyat, azonba(n) ki czapdosak az hazbol [Mv; MvLt 291. 135b].

kicsapnivaló I. *mn* kiseprüzni való; care merită să fie alungată; hinauszustäupend. *1686:* Barbara Szekely ... minden igaz ok kivül eszt kiáltotta Feleséghemre, ezzel diffamalta: Te kicsapni valo nyilvan valo kurva [Kv; TJk XIII/1. 272]. *1689:* ki Csapni valo soros nyilvan valo kurvanak mondotta [Dés; Jk].

II. *fn* kiseprüzni/vesszözni való személy; persoană care merită să fie alungată prin lovire cu vergele/mătura; hinauszustäupende Person. *1814:* nagy haraggal kezdette motskolni a Német Kerekesnét Kurvázta, Lotyozta ki csapni valonak mondotta [Dés; DLt 222].

kicsapó '?' *1635:* phulop Palne ... ne(m) fogada, hane(m) cziak az seggit vakarita, melliet az Isten engedgien hogy cziapjak megh az az ki chiapo seggüt [Mv; MvLt 291. 56a Iffiu Palne Varga Bárbálá vall. — A szöv. ilyen zavarossága miatt értelmezhetetlen!].

kicsapol csapra ver; a da cep (unei buţi/unui butoi); anzapfen. *1750:* Pap Mihály a Felesegemre hozott egy hordó bort, korcsomarlanni, de a Felesegem nem akarta ki csapolni hirem nelkül [Told. 3].

kicsapoltatás csapraveretés; începerea unui butoi; Anzapfen. *1681:* Megh eshetik ez is, hogi valamely Tiszt az Földes Ur Kárara az Korcsomas helyeken nemely üdöb(en) a' magha borait árultathattya, vagi valamely jo akarojanak boraval valo ki czapoltatasával kedveskedik ... minden üdöben es helyen praecavealtassek ez illye(n) [Erdőhátság H; VhU 198].

kicsapoltatik csapra veretik; a fi dat cep (unei buţi); angezapft werden. *1681:* Ha mikor peniglen reajok[a] bort vetnek ki ... mindenik falura, a' háro(m) Innepre haro(m) haro(m) hordo bort ... meg merven a' hordokat, mindenik helyrol a' szerint tartoznak be fizetni a' mint az bor ki csapoltatott [VhU 82. — [a]A jb-okra].

kicsapong 1. félre-félrecsap, ki-kicsap; a părăsi mereu drumul; sich wiederholt beiseite schlagen. *1805:* az égyik földemet hoszszan az ut szomszédosittja, s az ottan elé s hátra járo Lovak Csitkok és marhák az utbol ki csapongván gabonámat az ut melljékin el tapottják és el károsittják [Kv; Pk 2].

2. elkóborol; a rătăci; herum/umherstreifen. *1831:* a Gujaba nem szokott marhák ki tsapangván, a szölőkből el köttettek, s azokat én nekem kelletven mégis ki váltanom [Dés; DLt 332].

kicsapongás 1. elkóborlás/kószálás; rătăcire; Herumstreifen. *1831:* seholtis a Gujabéli Marhák ki tsapangásairol, hogy azoknak viszszátérittetésekre nézve, kértél volna Lovat Virág Laszlotol egész mostanig sehol se tettél emlékezetet. Ne tetovázz mondgy igazat! [Dés; DLt 332. 18].

2. kiöntés; revărsare; Überströmung. *1806:* (A) Bornyumál alatt ... a' Szamos ki-tsapongása által nagy részint elszaggatott Város Földjét, betsü árrán adgya nékem [Kv; Pk 3].

3. *átv* (előadásbeli) elkalandozás, elcsapongás; digresiune, divagare, divagaţie, abatere; Abschweifung. *1828:* A' Felperesek azt réflectálják ezenn kitsapongásra[a] hogy a' közelebbi Iratás sem Exceptio sem meritum

nem lévén — ... Cassáltassék, hogy az emlegetett Levélnek és Réportatios Pernek; ezen Articularis Perrel semmi egyben kőttetése nintsen [Ne; DobLev. V/1129. 1a. — [a]Az alperesnek — a felperes vélekedése szerint — indokolatlan kifogására]. *1829:* kérik a' Felperesek hogy az Alpereseknek szoszolloja illyetén ki tsapongásáért in poena ... [a] marasztassék [Ne; i.h. V/1155. 10b. — [a]Értelmetlenül másolt latin szó].

4. szertelenkedés, féktelenkedés; necumpătare, nesăbuire; Maßlosigkeit, Übermäßigkeit. *1846:* a köznép kicsapongása meggátlása iránt az illető, e tárgyban már felszólított, járásbeli szolgabíróval szorosan egyetértsen [VKp 139–40].

5. kicsapongó életmód, élvhajhászás; destrăbălare, desfrînare; Genußsucht. *1814:* nagy hajlandósága vagyon a Korhelségre, és ki tsapongásokra [DLt 179 nyomt. kl]. *1821:* Hivatalától fel függesztett Stationalis Commissarius Csernátoni Sámuel ... kérelem Levele által elöbbeni hivatalába lejendö vissza tétettetését ... kérte ... Mely ... kérelem Levélre ... a következendö választ adtam ... hogy az ollyan közönséges Tiszt kitsapongásai, aki a köz administratio folyásában alkalmatlan akadályul szolgál ... abban a Hivatalától lejendö fel függesztéssel is megzaboláztassék [Szászrégen; TLt Praes ir. 65/1827-hez Gr. Bethlen Imre főispán aláírásával]. — L. még FogE 116.

kicsapongó 1. szertelenkedő, féktelenkedő; destrăbălat, desfrînat; zügellos. *1836:* Farkas Sámuel ... nem részeges, nem korhel, sem nem ki csapongo s azzal a' bizodalommal is vagyok hogy mindenekbe a' Nagyságod parantsolattyainok pontoson eleget fog tenni [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

2. ledér, fajtalan; libertin, frivol; liederlich, luderhaft. *1823–1830:* Id. gróf Bethlen Pál ... igen rossz példát adott az ágyastartással nemcsak a maga házában, hanem az egész familiájában, mert egy familiában is nincsenek oly sok kicsapongó életűek ; egész életemben mindenek felett arra vigyáztam, hogy kicsapongó élet gyanújába ne essem [FogE 151, 157].

Szk: ~ *Vénusz. 1823–1830:* köves utakon gyalogolánk, egyszer veszem észre, hogy az én úrfim alig jöhet ... Gyanúba jövök, hogy nyavalyát kapott, s Bécsben ... kapott kultúrát hozza, mert a mái világ kultúrája közé tartják a kicsapongó Venust [i.h. 180].

kicsapongott elcsatangolt/kóborolt; rătăcit; umhergeschweift. *1831:* Virág Lászlotol a Lovat ... azért kértem, hogy ... a Gujából ki tsapangott Marhak viszsza térittesekre mennyek [Dés; DLt 332. 18].

kicsapott 1. elbocsátott/csapott; concediat, îndepărtat din serviciu; weg/fortgejagt, abgesetzt. *1819:* egy Interessatio miatt kitsapott szolga Biro az e' féle dologba[a] nem credibilis és Authentica persona [Császári SzD; WassLt. — [a]Hivatalos eljárás dolgában].

2. kivesszőzött/seprűzött; care a fost alungat prin lovire cu vergele/mătura; hinausgestäupt. *1638:* ki Csapat kurvanak nyilvan valo Boszorkanynak kialtat ingemet [Dés; Jk]. *1703:* Csikfalvi Incze Geörgyne, Kis Istvannet ã Barcsai Pálne Aszonyo(m) Jobbágya Aszonjt Fejérvárol kicsapott nyilván valo kurvának szidta [Csikfva MT; Berz. 12. 92/173]. *1744:* kiáltani kezdettek ... a' nevezett korcsmárosnéra, táborból ki csapott bestye hires kurvának compellálván [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

3. kitett/zárt; care a fost exclus/dat afară; abgesetzt, ausgeschlossen. *1773:* a plebánus ... valami céhből kicsapott ácsokat conducált megbecsülésére[a] [RettE 293. — [a]Az udvarházéra].

kicsatázik kicsap/üt; a face o ieşire dintr-o poziţie fortificată; ausfallen. *1653:* Szebenből kicsatázik vala a fejedelem hada, mikor közel érzi vala valamelyik hadát [ETA I, 105 NSz].

kicsatázó kitörő; care face o ieşire dintr-o poziţie fortificată; ausfallend. *1662:* a kívül valók szorítanák el a város[a] mellől a belől kicsatázó magyarokat és törököket [SKr 525. — [a]Nsz].

kicsávál (bőrt) kicsáváz; a tăbăci/argăsi; (aus)gerben. *1659:* az mi rókabőreim vannak, azokat még ki nem csáválták [TML I, 398 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz]. *1721:* percipial a Bótbol 12 bárány bőrt ki csáválva [Dés; Ks 26. XVI. 2].

kicsáválás csáválással való kikészítés; tăbăcire, tăbăcit; Gerbung. *1749:* Egy Baranybőr ki csavalásaért adta(m) den 6 [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. *1758:* Borsai[a] Szőcsnek Roka Bőrök ki csáválására xr. 50 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 159a. — [a]K]. *1789:* 8 Roka Bőr ... ki csáválláséért [Déva; Ks 95].

kicsáváltat kicsáváztat; a pune să tăbăcească; (aus)gerben lassen. *1717:* Sáko Márton hozott kilecz nestett Tudosicson Ngod ha oda külgyemé vagy ki Csáváltassam az szőcsel [Gyeke K; Ks 96 Biró János lev.].

kicsendül szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *a híre* kb. szállong/terjedez a híre vminek; a răspîndi un zvon; das Gerücht einer Sache verbreitet sich nach und nach. *1657:* Ezalatt kicsendüle a híre, hogy lengyel király a török császártól nagy segitséget nyert számtalan adományával [ETA I, 162 NSz].

kicsengetés a kicsapott/zárt diák csengettyűszóval való kikísérése; clopoţelul tras în semn de oprobriu/dezaprobare la părăsirea şcolii de către un elev eliminat; Begleitung des verwiesenen Schülers durch Schellengeläute. *1870 k./1914:* Kicsengetés: azon legsúlyosabb fegyelmi büntetés, melyet akkor alkalmaztak, midőn ... egy ifjú oly cégéres bűnt vagy erkölcsi kihágást követett el, hogy a kicsapást, még ezzel a nyilvánosan megbélyegző eljárással is tetézni kellett ... Ilyenkor az egész ifjuság sorai közt ingóságaival együtt az összes csengettyük húzásával akolbólitották ki az illetőt ... 1847 év óta ... egy eset volt erre [MvÉrt. 20].

kicsepeg kiserked; a ţîşni/apărea; heraus/vorquellen. *1702:* Medgyesi Márton ... nem hogy rúházta volna feleségét, de ... mezitláb hajado(n) fövel kellett többire járni mégh télnek idejennis, annyira hogy a vér sokszor ki csepegett lábaibul [SzJk 338].

kicsépel cséppel kiver; a îmblăti; ausdreschen. *1587:* Keouetkezik az Meray[a] Dezmabol ũalo Jeoũedelem ...

hoztanak az Jobbagiok hogj az Bűzat, melj Dezmaban iütott vala ki csipelték, 15 keobleott [Kv; Szám. 3/XXVI. 5 G. Suweges isp.m. kezével. — [a]K.]. *1595:* Az Eztendey buzabol a' kit eddig ky chipeltenek leot in toto cub 55 1/2 [Kv; i.h. 6/XIII. 10]. *1630:* Maradék zabok az csűr odrában mely az 1080 kalangyából maradott, mivel az többit kicsépelték gelinae 75 [Szu; SzO VII, 120]. *1706:* Kender magot nem cseplettek ki [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1752:* 2. kalongyát ... ki tsépeltük, fel szorván, eresztett 3. vékát [Holtmaros MT; Told. 37/44]. *1765:* ebben az Esztendőben embereink panaszsza égy mást kővette. Gabonájokat földjőkben el tapodtatták, kalongjájokat éjjel nagygyából ki tsépelvén szemét el vitték [Bonyha KK; Ks LVII. 9 gr. Bethlen Pál özv. gr. Haller Jánosné Daniel Sófiához; csak az aláírás sk]. *1849:* Egy asztag tiszta Buzáját az akkori elöl Jároság Prostyián Nyikuláj Kapitánságába Csépeltenek ki [Héjjasfva NK; CsZ. Héjjasfalvi Antal (50) vall.].

kicsépeltet elcsépeltet; a pune să îmblătească, a îmblăti; ausdreschen lassen. *1587:* az falw[a] dezmabol, melj bűza Jütott vala, azt az buzatt mostani eztendeoben ki Csipeltettem [Kv; Szám. 3/XXVI. 4 G. Suweges isp. m. kezével. — [a]Méra K]. *1592:* Az Restantia zabbol chepeltettem ki Cub 45/2 Alakort chepeltettem Cub 11/3 [Kv; i.h. 5/XIV. 383 Eppel Peter sp kezével]. *1711:* Buza 18 kőből vagyon készén a főbbi Cséplő, azt is I(ste)n eő Felsege véle(m) lévén hamarság ki csépéltetém [Vacsárcsi Cs; BCs]. *1727:* ha Ngod poroncsollya, en az Ngod gabonájatis ki Csepeltetem [Szemerja Hsz; ApLt 2 Bora Sigmond Apor Péternéhez]. *1738:* Ugyanazon eztendőben termett ősz Buza aztag Gelli(nae) 250 kicsépeltetvén percipialtam Restalattlan me(tretae) 118 [Gysz; LLt].

kicsépeltetés elcsépeltetés; îmblătire, îmblătit; Ausdrusch. *1849:* Az asztag buza, és zab kitsépeltetéséről anyit hallottam, hogy Prostyán Nikuláj tsépeltette el [Héjjasfva NK; CsZ. Todorán Atyim (54) vall.].

kicsépeltethet elcsépeltethet; a putea pune să îmblătească, a putea îmblăti; ausdreschen lassen können. *1717:* az Fejér Lencsét meg kaszáltattuk fel gyüjtettettük de még eddig sok dolgaink(na)k miatta ki nem csepeltethettük [Búzásbocsárd AF; BfR Lőrinczi László lev.].

kicsépeltetik elcsépeltetik; a fi îmblătit; ausgedroschen werden. *1768:* Harmad fél véka tsős Tőrökbuzából ha ki tsépeltetik lészen szem rend szerént 1 mr [Szőkefva KK; Kp III. 150]. *1849:* A Prostyán Nikuláj, és az Olá Pap parantsolattyakbol a' Buza, és zab asztagok ki tsépeltettek [Héjjasfva NK; CsZ. Szanya Demeter (59) vall.].

kicséplés elcsépelés; îmblătire, îmblătit; Ausdrusch. *1768:* Ki tsépléskor botsát égj kalangya Buza 2 mr [Szőkefva KK; Kp III. 150].

kicséplet elcsépeltet; a pune să îmblătească, a îmblăti; ausdreschen lassen. *1610:* ket szaz kalongiat chieplessen maga ky Istwan Vram [Szu; UszT 52-höz]. *1825:* A' mult Csötörtökön ki Cséplettünk volt, 150 Zsákkal eresztett [Árapatak Hsz; BLt 11].

kicsépletés elcsépeltetés; îmblătire, îmblătit; Ausdrusch. *1711:* tudositson az Ur eő kglme ... a másik asztagnak is ki csepletese iránt [Impérfva Cs; BCs].

kicséplett elcsépelt; îmblătit; ausgedroschen. *1595:* die 7 xbris, Az ki chyplet búzabol meretem fel az chwrben cub. 34 [Kv; Szám. 6/XV. 48]. *1610:* Kéz kj chyplet Buzabol Jütot az ket kwssebik Aruaknak Cub 41 [Kv; RDL I. 6]. *1611:* Vagyon kez kj czieplet bűza ... Cub 50 [Kv; i.h. 88]. *1660:* ki czeplett Zab ... ki czeplett lenis [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1749:* Transponáltatott kezem alá ... ki cséplet gabonanakis ucsuja [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51].

kicséplődik elcséplődik; a fi îmblătit; ausgedroschen werden. *1816:* az emberei Tőrök Buzát kérnek ha ki tséplödik, piatzi árron [Somkerék SzD; Berz. 11. 75].

kicseppen kibuggyan; a ţîşni; heraus/vorquellen. *1630:* Andras Mesteris ugy talala megh cziapni arczul Szanto Martonnet ugj czeppent ki az orra vere de nem folt [Mv; MvLt 290. 201a].

kicserdül kiderül/tudódik; a se afla, a ieşi la iveală; sich herausstellen/aufklären. *1594:* Helfer Eotweos Andras vallia ... Az Sebes leghent az polgarok az Istenre kerdek kj chelekedte raita, Azt monda a' leghenj ... Engemet Baisz Marton vagha ... kj chyerdulwe(n) az dologh kiteol eset legie(n) ... Marton futamast veon Az varosbol [Kv; TJk V/1. 462].

Szk: ~ *a híre. 1657:* fajtalan életű ember vala[a], és Szécsi Máriával való öszveszövedkezéseknek híre már ki is csördült vala az emberek között [KemÖn. 159. — [a]Zólyomi Dávid]. *1669:* Az kiszökött törököt elküldeném udvarhoz, de bizony lehetetlen, ki ne csördüljön az híre, s ott lévén azok az rossz követek, féltem kézben adatja urunk [TML IV, 418 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kicserél elcserél; a schimba; auswechseln/tauschen. *1817:* Ezen Joszágotskát ... nem kéz ügyben lévő Szegeletetskével igen kőnynyen ki tudná tserélni [Buza SzD; LLt Csáky-per 28. L. 2 kieg.]. *1823:* Dobolyi Bálint ... a' Buza piaczon lévö Gonos házból valo részét ki cserélte Salánki Jánosné, Borbély Erzsébetnek [Ne; DobLev. V/1061 reg.]. *1833:* Ezen földeket ... ki tseréltük ... a régi Szamos árkába lévő a Gátszer és a Felsö porond Szomszédtságába levő porondos hápa hupás és ergés Kaszállonak egy darabjával [Dés; DLt 904/1831 mell.].

kicserélendő elcserélendő; care urmează să fie schimbat; umzutauschend/auszuwechselnd. *1831:* a Solymostoi Hid mellett, vgyan arendaba adott Földöt is vegyék, s kaptsalják a több ki cserélendo Földökhez [Dés; DLt 904].

kicserélés elcserélés; schimbare, schimb; Austausch, Wechsel. *1833:* Horváth György Succesorit meg kerestük ... hogy a Városnak Tégla vetö helyre nagy szüksége lévén Cserélnek el. A' kik is látván ezen Szükségt a ki Cserelesbe meg egygyeztek [Dés; DLt 904/1831 mell.].

kicserélt elcserélt; schimbat; ausgetauscht/gewechselt. *1833:* alázatos Jelentesek a ben(n) irt Biztosoknak a

Köz haszonra ki nézett ki Cserélt és el intezett Tégla vetö helyről [Dés; DLt 904/1831 mell.].

kicserez (bőrt) kikészít; a tăbăci/argăsi; (aus)gerben. *1639:* Czikor Giörgj ... mutata egj lo bört de immar kys Czerzettek vala [Mv; MvLt 291. 182b].

kicsi I. *mn* áll-ként és értelmezőként is; şi ca predicat şi ca apoziţie; auch als Satzaussage/Apposition. **1.** kicsiny, kis; mic; klein. *1767:* Groff Petki Susánna Aszszony ... fel Nyitá az maga tulajdon Ládáját, mellyből ki veve égj kitsi Záros Iskátullya forma Ládátskát ... ugyanazon kitsi Záros Iskatullya Ládátskába tudom hogy volt Kézre es Nyakra valo két rendbéli jó féle, és orientalis Gyöngy [Egrestö KK; Ks 21. XVIII. 78] | Fedeles Rézkandér, kitsi, Nagj, mind őszve Hat [Kóród KK; i.h.]. *1797:* ezen eresznek az kétt kítsi végetskéi [Kőrispatak U; Pf]. *1820:* egy más hasonlo Ferslogba az asztali ekesség egyik része egy arannyal futatott ezüst poharat, Egy ezüst kávé fa nyelü Ibriket ... egy kitsi ezüst borstartot egy törött sorokkal [Szászvessződ NK; Told. 19]. *1827:* Az Udvarház nyugoti szegelete mellett találtatik egy meg lehetös állapotba lévö kitsi méh szinetske [Somkerék SzD; Ks 73. 55]. *1849:* Czérna és gyapatt siritö sárgás kitsi maschína [Szentbenedek SzD; i.h.] | Ozsonyálo kitsi asztalkeszkenyö 16 [Széplak KK; SLt 17]. *1871:* A torony kicsi gombjában is van emlék [Burjánosóbuda K; RÁk 117].

Hn. *1753:* A Kitsi Kutnál (k) [Cikmántor KK]. *1781:* Kitsi kapu alatt (sz) [Farkaslaka U]. *1797:* Kitsi kut dombján (k) [Bencéd U] | Kitsi Dombnál (sz) [Kobátfva U]. *1801:* a Nagy és Kitsi patak egybe szakadásán féljel a két patak között (sz) [A.üvegcsűr Hsz]. *1807:* A kitsi hidnál (ke) [Kissolymos U]. *1818:* a' Falu derekába a' Kitsi also Hidon alol (sessio) [Kilyén Hsz]. *1825:* A Kitsi Csorgonál (sz) [Nagymoha NK].

Szk: ~ *asztal. 1820:* egy Tiszafa kitsi asztal [Szászvessződ NK; Told. 19] ✱ ~ *berbence. 1802:* égy kitsi berbentze [Dés; DLt 4] ✱ ~ *fenyőfaszék. 1797:* alatson kitsi fenyőfaszék [Mezőköbölkút K; CU] ✱ ~ *fogó. 1829:* Ungvari István sequestralt Lakatos műszereinek Lajstroma 1 Nagy sutu ... 1 Kissebb sutu ... 1 Fogo ... 1 Kitsi Fogo 6 Xr. 2 [Torda; TVLt 995] ✱ ~ *forgóasztal. 1820:* egy kicsi kerek forgo asztal [Szászvessződ NK; Told. 19] ✱ ~ *fúró. 1839:* Egy kitsi Furu [M.lápos SzD; DLt az 1846. évi iratok között] ✱ ~ *ház. 1810:* Bali Jankoné ha még halálamkor is az Udvaromb(an) leszen azon kitsi házat kertestől nékie meg hadják mig él [Héderfája KK; IB. gr. I. Bethlen Sámuelné végr.] ✱ ~ *hintócska. 1816:* Egy Sárga festékü gyermeki kitsi Hintotska [Bányabükk K; MkG] ✱ ~ *kalán. 1810:* egy kis Mustáros Kanta kitsi horgos Kalánnal [Mv; KGy] ✱ ~ *kecskeláb. 1793:* Négy nagy ketske láb. Kitsi ketske láb [Faragó K; Told. 19] | A nyári ház hijon ... Négy nagy ketske láb 4 Kitsi ketske láb 8 [Koronka MT; i.h.] ✱ ~ *kereszt. 1823:* Egy briliantos kitsi kereszt ... hozzá valo arany lántzal [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.] ✱ ~ *keszkenő. 1834:* Egy veres kitsi krep keszkenyö. 14. Egy Tarka Sellyem Bájdeltuch kitsi keszkenyö [TLt Praes. ir. 1062 özv. br. Kemény Simonné úton elveszett ingóságainak lajstr.] ✱ ~ *kocsi. 1855:* a kitsi fél földelü kocsiban a vásárra ment [Gezés AF; DF 5] ✱ ~ *pohár. 1849:* Aszu szöllö kitsi pohár 6. [WassLt] ✱ ~ *szék. 1847:* Roza ... ma kapott kitsi széket, tegnap kitsi bujbelét [Kv; Pk 7] ✱ ~ *szekrény. 1798:* Égy ujj szekrény Egy kitsi szekrén [Kv; Pk 6]. *1833:* Három Láda, és két kitsi szekrény [Nyárádsztanna MT; MvLev.] ✱ ~ *szín. 1850:* a' fattyak mind künn ülnek öreg Mamával a' kitsi szinben [Kv; Pk 7] ✱ ~ *tékácska. 1819:* egy szegelet cserefa kis asztalatska, rajta lévö kétfelé nyilo ajtaju kitsi tékátskával [Baca SzD; TSb 6] ✱ ~ *varróasztal. 1860:* Két kitsi varro asztal [Kv; Végr.].

Sz. *XIX. sz.m.f.:* Kicsi nekem ez a ház Majd kirugom a padlást[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyüjt. — [a]Táncszó].

2. rövid; scurt; kurz. *1820:* egy kitsi Kázimir spentzel két Arány Gombal [Mv; Told. 19]. *1847:* a Szászok' kapája ... nagyon kicsi [KCsl 13]. *1850:* Két kitsi vas fogu gerebje [Gyéressztkirály TA; DF 5].

Szk: ~ *bajuszú. 1846:* A szökevény kicsi bajuszu, idomos száju, tompacska orru [Kv; KLev.] ✱ ~ *bujbelé. 1847:* Roza[a] ... ma kapott kitsi széket, tegnap kitsi bujbelét [Kv; Pk 7. — [a]Pákei Krisztina férjéhez gyermekről] ✱ ~ *bunda. 1833:* Pávai Providus Szigeti András ... visel parasztos gúnyát, u.m. harisnyát, zekét, vagy czondrát, kitsi bundát [DLt 810 nyomt. kl]. *1838:* Vagyon két kurtuj egy kitsi Lájbi egy kitsi Bunda [Gidófva Hsz; HSzjP] ✱ ~ *lájbli. 1813:* igértem[a] ... Két Hoszszu Kaputakat és három kitsi Lajblikat [Nyárádsztbenedek MT; Told. 45. — [a]A szakácsinasnak].

3. rövid ideig tartó; care durează puţin, de scurtă durată; kurz(e Zeit dauernd). *1880:* Ha Húsvétra errefelé jönnél egy kicsi lustreizéra a feleségeddel, nem ártana [PLev. 73 Petelei István Jakab Ödönhöz].

4. ? alacsony/kis termetü; de statură mică; von kleinem/niedrigem Wuchs. **Szn.** *1788:* kitsi Minya [DLev. I. II. 23 Dósa Gergely lev. Nsz-ből]. *1809:* Kitsi Jánosné Almási Jutka (48) Sellér Aszszony [Homoródsztmárton U; UszLt ComGub. 1749]. *1818:* Dévai Kitsi Jós'i Hohér ínas [H; JF 36 Prot. 1].

5. Állatra von; referitor la animale; in bezug auf Tiere: kis növésü; scund, de statură mică; von niedrigem Wuchs. *1788:* Kitsi pej szőrü metzetlen lovatska [HSzj *pej* al.]. *1822:* Egy szeg sárga kitsi erössen kehes ... kantza [DLt 163 nyomt. kl].

Án. *1854–1859:* Szikra. Kitsi Szikra[a] [Körtvélyfája MT; LLt. — [a]Tehén].

6. apró; mărunt, (foarte) mic, micuţ; winzig. *1781:* Körtwélly formára csinált oldal Arany Lántz Gyöngyel elrakva tizennyoltz remekből állo, és tizen hét kitsi Lántz szemmel őszve Lántzolva | Egy kitsin gyenge pártátska rész szerint közép szerü, rész szerint pedig apro Gyöngyökből tsinálva, két kitsin Arany Boglár benne, a' hétbe, két kitsi gyémánt Taffel Stein [Nsz; Told. 3]. *1812:* 10 Kitsi platérozott gomb [Mv; DF 3].

7. kis kiterjedésü; mic, de dimensiuni reduse; von kleiner Ausbreitung/dehnung. *1600:* az barátoknak wolth egy kicsi birodalmok, kith eök kertben tartottak [UszT II/2. 269 Ambrosius Mihaly Betlen faluien(sis) (60) lib. vall.]. *1792:* A Teknös mely kitsi voltara a sik mezőhez marad [Szováta MT]. *1803:* Különös erdeit a Tekintetes Exponens Aszszonynak ezen a határon tsak a' Magos Sármás nevezetü helyb(en) levö kitsi nyilatskáját tudom [Berekeresztúr MT; BetLt 5 Mart. Sinka (50) ns vall.]. *1812:* Értem ... ennek az ágnak folyamattya hellyén egy kis porondotskát, mellyet a Viz Ára-

dása okozott volt, de nagyon kitsi és száraz kopatz porondu hellyetske volt [Káptalan AF; DobLev. IV/943. 16a].

Hn. *1774:* A Kitsi Tanorokokban (sz) [Bözöd U]. *1792:* Kitsi kert nevü forduloban [Jásfva U]. *1797:* Az kitsi völgybe (sz) [Körispatak U]. *1808:* A Kitsi rétben [Köpec Hsz]. *1815/1817:* A kitsi nyirbe (k) [Máréfva U]. *1818:* A Kitsi Csere megett (sz) [Nagyajta Hsz]. *1823:* a' Kitsi Lokon (k) [Kissolymos U]. *1826:* Kicsi szöllö alatt (sz) [Márkod MT]. *1828:* A' Kitsi Nyilba (k) [Mikefva KK]. *1834:* A' Szabédi Kitsi Erdö allya [Kölpény MT; MRLt]. *1840:* A' Kitsi Kenderesben (sz) [Udvarfva MT]. *1844:* Kitsi Köszeg nevezetü Kaszálo [Gernyeszeg MT]. *1858:* Kicsi Borju kert [Backamadaras MT]. *1861:* A kicsi Avas felé (sz) [Bodok Hsz].

8. gyermekkorban levö; de vîrstă fragedă, mic; im Kinderalter befindlich. *1820:* mig a' Kitsi Urfival a' Bároné terhes volt, egy ügyös fözöje lévén sokszor Szemem láttára meg lapogatta a' fárát[a] ... hogy az Urfitskájat magáénak tarthassa bátron mondhatom, mert hogy meg Születik a Kitsi Urfi engem bötsö után kérgetett[b] a' Cántorekhoz [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pantzi Jutzi Vitán Josefné (32) zs vall. — [a-b]A báró]. *1844:* Szalma kalap bérelése a' kitsi kisaszonynak tsinálásával együtt [Kv; SL].

Szk: ~ *gyermek. 1829:* apammal énis mint kitsi Gyermek el nyargaltam [Toplica MT; Born. XVa. 6 Vulkán Mihaila gyin Rit (60) vall.] ✱ ~ *leány. 1810:* a' kitsi Leány(na)k pedig esztendönként mig fel nö ... ezer RFr ... adodjék [Héderfája KK; IB gr. I. Bethlen Sámuel végr.].

9. állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere: fiatal; tînăr; jung. *1857:* nagy Eme egy éves 9 ... Eme kicsi 1 ... malacz 4 [Körtvélyfája MT; LLt].

Szk: ~ *borjú. 1814:* Hegyes Tehen Tino kitsi borjával [Mezösályi TA; RLt]. *1816:* a' Tekintetes Hegedüsné Marhajinakis helyet tsináltasson a' Bornyai ha kicsi szopo Bornya lesz azt szenán (így!) de a nagy Marháknak tsak Itatásra kel adni Szenát [Kv; IB gr. Korda Anna ut.]. *1847:* a' kitsi bornyunk ... oly gyenge, szígoru, hogy félek meg sem marad [Kv; Pk 7] ✱ ~ *borjús tehén. 1748:* Kicsi borjus tehenek Nro 6 Borjuzando Tehenek Nro 3 [Mezösályi TA; Ks 7. XVII. 12] ✱ ~ *malac. 1794:* Következnek a Sertések. Nagy Gönne Nro 3 Esztendös heréletlen Süldö Nro 4 Esztendös Gönne Süldö Nro 2 Kitsi Malatz Nro 6 [Gyalakuta MT; TSb 17] ✱ ~ *ökörborjú. 1794:* Tavalji ökör tino Nro 4.: Ideji kitsi ökör Borju Nro 2 [uo.; i.h.].

10. becézö/kedveskedö jelzökénti ca atribut dezmierdător; als kosendes Attribut. *1749:* latom mit irsz kicsi Gyurieskámrol hogy az nátha meg környekezte [Hídvég Hsz; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez Bodokra]. *1847:* Roza jo darabig rengeti kitsi Hántzit — a' dajka fiát | Kitsi Roza ... friss, eleven nagy boho [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez]. *1850:* kitsi Titinek szép nagy fekete haja van ... kedves kövér kis gyermek [Kv; Pk 6 ua. uahoz].

Szk: ~ *asszony. 1890:* A kicsi asszony, tudod! már 14 hónapja kornyadozik [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ ~ *fattyú. 1847:* A' kicsi fattyam megint helyre állott, vig, eleven [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.] ✱ ~ *leány. 1869:* Légy jó kicsi leány: szeress forrón, légy hü a te jó, a te hü Somádhoz [Dés; Borb. II] ✱ ~ *mama. 1755:* Anikó kis Aszonyka ... parantsolá nékem, irjam meg Ngodnak ē szerént, Köszöntöm kicsi Mammájékot [Ks 91 Baló Antal lev. Nsz-ből].

11. kevés; puţin; wenig. *1850:* a' borsot, lentset, rátz ürmöst kitsi burgondert, fuszujkát a lovak bé hordhatnák egy jo szekérel [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. *1889:* Ez a kicsi pénz itt a versedért járó szerény tiszteletdíj [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

12. csekély, jelentéktelen; neînsemnat; gering, unbedeutend. *1823:* akár mi kitsi bajatak legyen tudositsatak azonnal [Mv; BálLt 1].

II. *fn* **1.** *(egy)* ~*t* **a.** egy kevés/kis mennyiséget/területet; puţin, un pic; eine kleine Menge/Quantität, ein kleines Gebiet. *1765:* Most három Esztendeje a Lengyel Samuel Fia Pál nékem czimboram lévén egy kitsitt az also vegiben ezen földnek az vegiben szántottam vélle [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1831:* Székely Farkasné Asz(szonyom)nak, bártsak a gunyajából valami kitsit kaphatna hogy füstölne meg a Leányamat vélle, mert a Nyavaja tori a Székelly Farkasné meg Verése mián [Torda; TVLt Közig. ir. sztlan]. — **b.** (egy) kevéssé/kissé, kis mértékben; puţin (de tot); ein wenig, in kleinem Maße. *1770:* mikor a viz egy kicsit áradatt mingyárt hibázat az Adamosi malomnak két also kereke [Sövényfva KK; JHb LXVII/112]. *1806:* A' Türei Joszágról ha tsak Firi rajtunk nem segit, Kováts Miklos Ur kitsit biztat [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.]. *1827:* egy kicsit Tavulatska husztam volt meg magamat az Malomtol [Szind TA; EMLt Mészkői lev.]. *1846:* egyszer lattam hogy Virág Lászlo-Darvasnak sapkajat egy kitsit a' szemire huzza [Dés; DLt 530/1847. 11]. — **c.** kis/rövid ideig; pentru scurt timp; kurz(e Zeit dauernd). *1761:* etzer tsak azzal adtak volt bé hógy az Arpástoi Bironéval jatzodtam egy kitsitt, azért is meg vere [Kiskájon SzD; BK. Boka Vonul (30) jb vall.]. *1804:* F. Varollyai iffiab Jánosi Miklos és Mihály ... hogy ha valakire meg boszankod(na)k kicsit járnak a Törvény után, hanem ha kézre kaphatyák a bőribe a tsontját meg Zergetik [Pálfva U; Pf Jakab Gergely (48) szabad székely vall.]. *1853 k.:* szegeny Lajos egy kicsit járt, de nagyon el van fogyva [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. ~*re megy* kevésre halad/jut; a realiza puţin; wenig vorwärtskommen. *1837:* Az épittéssel még kitsire méntünk mert a sok esös idö mián fojvást nem dolgozhattak [Búzásbesenyö KK; DobLev. V/1218].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kicsid I. *mn* **1.** kicsi, kis; mic; klein. *1633:* egi kiczid darabbal teöbnek talalkozek az huss annal az menire Kornis Istua(n)ne megh fizetet uala, de Meszaros Georgi akkoris ugia(n) oda ada neki azt az kis darabocska hust is [Mv; MvLt 290. 139b]. *1636:* egy fa keretes Ablaka, kiczid [Siménfva U; JHb Inv.]. *1710 k.:* Különben is dicsérék azt a hajót, hogy az kicsid ... csak úgy jár a vizen, mint egy tök vagy réce [BÖn. 589]. *1725:* vagjon egy káposztás pincze ... ezen pinczéb(en) találtatott ... ket fö hordo Cseber ... egy öreg rosta (?) fazek, s ketteje kitsid [Beresztelke MT; Eszt-Mk Inv. 6]. *1729:* Sulliné Aszszonyom(na)k Medve bört meg küldöttem, kicsidbe ennél szeb nem volt [Szentdemeter U; Ks 95 Gyulafi László lev.]. *1745:* (A) Ház(na)k vad(na)k ónba foglalt üveg táblás három ablakai, egy tábla hijján, és egy kitsid csorbával [Marossztkirály MT; Told. 18].

Szk: ~ *ajtó. 1797:* az kertbe ki járo kitsid ajto [Kőrispataka U; Pf] ✱ ~ *almárium. 1779:* A nemes Szek Archivuma ... az holis vagyon 9 Nagy és 3 kitsid in Concreto 12 Almarium [Szu; UszLt XII. 87] ✱ ~ *asztal. 1744:* Kicsid négj szegü Asztal lábástol [Marossztkirály MT; Told. 18]. *1786:* Cserefa kitsid asztal [Kv; HG gr. Wass lev.] ✱ ~ *bokor. 1589:* (A földet) ekeiewel fel zantotta ahol akarta ahol valamy kiczid bokra volt aztis teorette [Szentkirály U; UszT] ✱ ~ *bolt. 1765:* a Kitsid Bolt Ablakainak vadnak kulsö részeiben két két felé nyilo két két vas Sorkokon fordulo fenyö Deszka Táblátskái [Branyicska H; JHb LXX/2] ✱ ~ *ecetes általag. 1589:* Hattanak ó Kglmek Ket Kiched eczetes altalogot kiben akor eczet ne(m) uolt [Kv; Szám. 4/XI. 8-9] ✱ ~ *eklézsiácska. 1693:* En Iffiabbik Czegei Vas György ... Vitettem el egy Harangot Csaszari kicsid Ecclesiacskamb(a) [RLt 1] ✱ ~ *fagrádicsocska. 1636:* az Istalo mellett vagyon fa labakon alu füreszen meczet Gabonas haz, Jo syndelies ereszes tornaczios es karfas, uagyon kiczid fa gradiczioczka rea [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ ~ *gyertyatartó. 1787:* Egy kicsid Gyertya tartó ... Egy Csúkúláde findzsia alá valo kicsid tácza [Kv; Ks 73/55. 110] ✱ ~ *kamara. 1786:* adám általt ... Kis Petri Curialisomat égy kitsid komorával ... s ... két kis Sövén Házatskákkal [Kispetri K; RLt O. 4] ✱ ~ *kapucska. 1797:* vagyon egy kitsid kaputska [Kőrispatak U; Pf] ✱ ~ *korcsolya. 1744:* Kicsid négj szegü Asztal lábástol ... Korcsola nagj 2 Kicsid Korcsola 2 ... Serpenyö, edgjik kicsid 3 [Marossztkirály MT; Told. 18] ✱ ~ *láda. 1711:* Egy kalmár lada, egy Nagy lada, egy kítsid láda [Kv; Pk 6] ✱ ~ *palota. 1797:* Az kicsid Fó Tiszti Palotán ... Egy tráncsérozo festékes negy szegeletü Asztal [Szu; UszLt XII. 87] ✱ ~ *tálca* → ~ *gyertyatartó* ✱ ~ *üst. 1812:* egy hitvány kitsid üst [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ ~ *vésö. 1749:* Az Korodi kádárnál Merk Juonnál lévö Kádár miv Szerszámok ... Küs Gyalu ... nu:2 ... 1 Kicsid fületlen vésö [Kóród KK; Ks 18/XCII. 20] ✱ ~ *viasz. 1733:* Az Pinczében talaltatott egj Sakban nagj és kicsid viasz nro 6 [Hacecsel H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában].

2. apró, kicsinyke; micuţ, mititel; klein, winzig. *1776:* Tizenhat kitsid, apró fejér zomántzos boglárotskák [M.köblös SzD; RLt Sombori Klára és Sándor lelt.].

3. rövid; scurt; kurz. *1632:* az parta óuet latta(m), egi kiczid uala [Mv; MvLt 290. 105b]. *1765:* adott el ... egy pej szőrű kitsid Serényü Lovat [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

4. ~ *ideig* kis/rövid ideig; pentru scurt timp, puţin; kurz(e Zeit dauernd). *1590:* Amy Nezy a faydalmas zywew vraim kewansagokat, halaztiak eo kgmek varosul Ne(m) az eo kgmek bozzusagara, hane(m) az Zaz vraimnak tawol voltokert egy kichid Jdeigh [Kv; TanJk I/1. 140].

5. *átv* alacsony; mic; niedrig. *1786:* Itten e mi földünken eddig elé a gabonának az idöhöz képest igen kitsid ára vagyon, ugy haljuk hogy Enyed s Torda körül jo árra indult [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

6. ? kis termetü, alacsony; scund, de statură mică; von kleinem/niedrigem Wuchs. **Szn.** *1606:* Kychyd Thamas. Az Kiczjd Lukacz Leania marta [UszT 20/9, 20/107]. *1614:* Kiczid Istwan lib. [Csomortán Hsz; UszLt VI/56, 3/8] | Kyczyd Janos zs [Dánfva Cs; BethU 475] | Kiczid Jstwa(n) lib. [Esztelnek Hsz; i.h. 332] | Kiczid Janos lib. Kiczid Peter puer lib. [Feltorja Hsz; i.h. 310] | Kyczjd Mih(al) jb [Lázárfva Cs; i.h. 451] | Kyczid Jan(os) jb [Madaras Cs; i.h. 476] | Kyczyd Ferencz zs [Menaság Cs; i.h. 431] | Kyczyd Lazar lib. Kyczyd Balas jb. Kyczyd Mathe jb. Kyczyd Pal zs [Szentlélek Cs; i.h. 436] | Kyczyd Antal zs [Szentimre Cs; i.h. 450] | Kyczyd Lukaczy zs [Szentmihály Cs; i.h. 459] | Kyczyd Mateh [Szentmiklós Cs; i.h. 464] | Kyczyd Janos zs [Szenttamás Cs; i.h. 480] | Kyczyd Janos zs [Kászonújfalu; i.h. 414]. *1665:* Kiczid Andras [Olosztelek U; UszLt X. 79]. *1748:* Kitsid Mihaly [Egerpatak Hsz; Kp I. 166] | Kitsid Balás [Uzon Hsz; i.h.]. *1793:* Michael Kitsid Jobbagio (58) [Peselnek Hsz; HSzjP]. *1815:* Barabás Antal eo kegyelme tselidje Kitsid János [Albis Hsz; BLev.].

A vezetéknévként jelentkező *kicsid* nem egy esetben nemzedékviszonyító szerepü is lehet.

7. kis kiterjedésü; de dimensiuni reduse; von kleiner Ausdehnung. *1583:* Kun Caspar Rosaly ... ielenti hogy az eó faluianak[a] azokhoz[b] kepest igen kichid hatara wagion [Gyf; WassLt, ETA V/2. 17 fej. — [a]Monostorszeg SzD. [b]Ormány és Kérö SzD]. *1590 k.:* Az mi kichid feoldem chichyerbe vala Ennek eleotte neked Attam [Szu; UszT]. *1652:* Ket hazat csinalanak arra az kicsid örökségre [Kőrispatak U; Pf]. *1679:* Kesz To vagyon. Nro 2 pokol üdö malmaval. Puszta To hely egy kiczid [Vajdakamarás K; Thor. 21/33]. *1724:* mind Szánto földek, mind kaszálo retek, mind Irottványok, mind Dirib darab cseglyek akár mely kicsidek legyenek [M.zsombor K; Told. 2]. *1751:* Kováts János ... azt mondá hogy Moros székb(en) magánakis valami kitsid portiotskája völna [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1803:* advan nehai nagy Mojses János Szabo Miháljnénak egy kitsid ben valot, meljet mostanis Szabo András vram bir egy kitsid kün valoval együt ... azon kisded ⟨ben⟩valo pedig Tordai jus volt [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Tordai Sámuel (77) vall.]. *1808:* nyil után jutot kitsid kaszálo [Szárazpatak Hsz; Hr].

Hn. *1707:* A Kiczid erdő felet [Pálfva U]. *1732:* A Kicsid nyirnek hivjak csere es nyir fak vadnak benne [Oltszem Hsz]. *1781:* Kitsid Erdö megett (sz) [Bencéd U.] | Kitsid Erdö felett (sz) [M.andrásfva U]. *1801:* A kitsid orotásba (sz) [Bibarcfva U]. *1821:* A Kitsid Avas felett vagy Balás orotásán (sz) [Bodok Hsz].

8. keskeny; îngust; schmal. *1630:* aszt[a] pedig kiczid ut nélkül nem lehet az hun az örlö el Jarjon [Fehéregyháza NK; TGsz 51. — [a]Ti. az egyezséget megkötni].

Hn. *1773:* az Alfalura menö kitsid ut mellett (sz) [Szárhegy Cs]. *1781:* Kitsid ut alatt (sz) [Bencéd U] | Colonicalis Sessio ... Szomszédi ... nap nyugutrol az Kitsid utza [Tarcsafva U]. *1804:* Kicsid ut [Alfalu Cs].

9. sekély; puţin adînc; seicht. *1632:* kózbe(n) ki jöue Mihali mester az Malo(m) hazbol es mo(n)da Timar Janosnenak ne kösd ide, ugia(n) ne keösd ide az beöröket mert most kicsid az Viz es el fogia, az beör az malo(m) kereke alól az Viznek szebesseget [Mv; MvLt 290. 108a]. *1723:* az Kis Szamos kicsid levén penig most de azon Országos rev annyira el bomlott, hogy majd az nyereg szarnyat erte az viz az lovan [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6 Sam. Szaniszlai de Balvanyos Varallya jud. nobilium vall.]. *1742:* A Zsilipje most sem jo á Malomnak, és ha kitsid á viz, majd mind alatta foly el [Kv; AggmLt C. 12]. *1772:* Most a' Malomház meg igazittatott s egyenes-

sen áll; a' Viz is ugyan kitsid mégis ... a' két alsó kerekek tsak alig vánszorognak [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9].

10. gyermekre von.; referitor la copii; in bezug auf Kinder: kis, kicsike; micuţ, mititel; klein. *1558:* Az melly Arwakat En Mostan tarthok mynd kyczydeket, mynd, Nagyokat azt Akarom hogy Meeg Eleghechek [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencnè Melyk Anna végr.]. *1617:* hamar oda vittek uolt Mihalffy Thamasnehoz az fia Mihalffy janos kiczid vala [Folyfva MT; BfN Martha Relicta nobilis con(dam) Benedicti File (50) vall.]. *1627:* Keőmives Jakab fia kiczid [Bibarcfva U; UszLt IV/50, 135]. *1692:* kicsidek léven az Attyok meg halván Lekentzére vitte[a] [HG. — [a]A jb-gyerekeket]. *1794:* akkor mi kitsidek lévén arra nem annyira ügyeltünk [Déva; Ks].

Szk: ~ *gyermek. 1592:* mikor Tot Janos és (!) Eorbe lakot, Ez is az Tot Mihál akkor vette volt es kichid gyermek volt [Dés; DLt 235] ✱ ~ *leány. 1618:* Köpelli Oglinak ... vén anyja vagyon és egy kicsid leánya [BTN[2] 166] ✱ ~ *unoka. 1784:* 1784 dik esztendőben Juliusnak 16-dik Napján adta Isten e vîlágra Máté Klára kitsid unokámot [Kp 16 özv. Újfalvi Sámuelne Sombori Borbára nyil.].

11. fiatal; tînăr; jung. *1589/XVII. sz. eleje:* az kiknek Zálagiokat el adgiák es belőlle az Ceh Igassagat ki vészik, effęle birsagolt szemeliek, se kiczid, se nagy, ez dologert az Ceh mesterekkel semminemw wdeőben ... ne perelhessenek [Kv; KőmCArt. 26–7]. *1591:* az uagasi bironak az Szabo Peternek kouetem haza nipeyt felesegit, giermekit, Oztan megj ennek utana ualahul Attiafiay nemzetsegit mind nagiot mind kiczidet kóuetem minden nemzeczegit [UszT]. *1653:* a kastély[a] falait az ácsokkal bérleni kezdik nagy cserefákkal belöll, és tölteni földel. Minden ember: bíróné, polgárné, papné, pap, bíró s polgár, nagy és kicsid, a ki életét szerette minden ember a miglen megkészüle, csak hozzája nyult akkor [ETA I, 97–8 NSz. — [a]A mv-i templomváréit].

12. állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere: ua.; idem. *1744:* Kicsid Artány Malacz 5 Kicsid Eme Malacz 9 [Told. 18]. *1781:* olyan elnyomorodott kicsid borjú volt, meg akart dögleni [Jenőfva Cs; RSzF 230].

13. kevéske, kicsinyke; puţin; ein wenig/bißchen. *1592:* Az mely Idon valamy kyczyd makkoczyka hazon volt az felj Byk erdőben, az fanczyaliak diznaiokatt onnatt az orozhegy hatarbol az Nyulad tartomanyabol Ide az Varhoz be hozattak Myndenha Az mykor akartak az Itt valo tiztartok [UszT]. *1604:* az mi kiczid marhaia wolna aztis oda adna [i.h. 18/135 Begezy Antal Bodog azonj falwi Biro vall.]. *1643:* Pap Janosne Balogh Anna ennek utanna valami kor vagj titkon vagy nylua(n) valami oly lator parazna iletben talaltatnek es akarmi kiczid szikra latorsagra haylando indulatot ismeruin hozzaia ... Tehat Gauai Peter Vram ... certificaltatua(n) ... az kezeseket hogy be vinnek kezben oda ahova kivanná Pap Jánosnét Balogh Annát [Szászcegő SzD; Ks 41. G]. *1653:* Az szeghény Pechi Judith felesége(m) halála utan, minden kitsid jeovedelmetskemet hazassagomra forditvan ... voltam adós negyed fél száz forintal s edgy nehany pénzel [Meggyesfva MT; BálLt 93]. *1656:* ha hol mi kiczid prouentuso(m) fogh lenni, aztis igazan akaro(m) fel iratni [Ádámos KK; i.h.]. *1668:* nenem aszszont az en holtom után akarnak haborgatni, söt az en kiczid iouaimert szamadasra vonni | en czak kiczid segitseggel uoltam [Komlód K; BLt]. *1792:* a Széna Sátés, drága, és igen kitsidek a Portiok [H; Ks 80. XLVII. 5 vk].

Szk: ~ *hija. 1592/1593:* Meegh az Rew hely, az hűl altal jarunk vala[a] igen kichid hija, hogy az keet Malmot reyta nem chinaltak [Décse SzD; Ks. — [a]Dés és Szentbenedek határán a Kis-Szamoson].

14. csekély, csekélyke; mărunt, neînsemnat; gering. *1573:* Amint ktek Jria az feiedelmet Nem kellene illyen kichid dologgal bantanj ug' wagyon de az kichid dologbul zoktak esmet nagy dolgot Jndjtanj [Szúv; BesztLt 37. 50]. *1590:* Beóweben gondolkodnak Rola, myert hogy Ne(m) kychyd dolgot Illet [Kv; TanJk I/1. 135]. *1597:* Ha pedigh akar my kichid Chikkelebeol fel bontanak[a], es megh ne(m) allanak, tehat tartozzanak Pestesi Janosnak ... az Jozagott megh fyzettny kiz pinzeol [Galac BN; WLt. — [a]A felek az osztályos egyezséget]. *1661:* A kicsid bőcsületem nem engedi urunk mellöl való távozásomat [TML II, 127 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1743:* a' mig a Sövénfalvi Malom nem épittetet addig a Méltgos Groff Aszszonj Malma jo haszon vévő Malom volt és minden kitsid árvizzel meg sem állot [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. *1749:* Micsoda rut Aszszony ez, mitsoda Tisztek vadnak ebben a' Varosban hogy el szenvedik, de nem lesz vala szabad illyen kitsid okért, illyen rut mutskokkal illetni [Torda; TJkT III. 258]. *1774:* embereit ... minden kitsid dolgokért ... meg támadván halálra verték [Udvarfva MT; Told. 44/47]. *1787:* kitsid dolog volna elottem azért Halált is szenvednem [Kackó SzD; Kp II Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Krisztinához].

15. szerény; modest, simplu; bescheiden. *1644/1785:* az én kitsid állapatom és rendem szerint ... illyen utolso vallást, rendelést es Testamuntumat Tészek [BfN Kéméri Huszti Menyhárt erdélyi főharmincados végr.].

II. *fn* **1.** egy kicsi rész; o bucată mică; ein kleiner Teil. *1592:* Thwdom hogy' fen a teteon egy kiczydet foglalt vala Domokos Mihaly be kertelte vala [UszT]. *1658:* az kicsidis az mi közel kedvesebb [Beszt.; Ks 90 Cseffey László nyil.]. *1688:* edgy Orjamat Szalonastol el vivek fel metelek tsak az hasa Síliben hadtak egy kitsidet [Kv; UtlI]. *1762:* ada a ... joszagnak ... Del felől valo szegeletiből is egy egy kitsidet [Káposztássztmiklós MT; Told. 76].

2. kevescske; puţinel; etwas Weniges, das Bißchen. *1589:* egez eleteonkben az mi kichidet keresteonk vala es giwteottwnk vala, vgy mint fl 32 ez tiz singh hean zaz singh vaznat [Máréfva U; UszT]. *1634:* Erdélyi István Ur(amna)k eo kegmenek ... noha tudom hogy az Ur Isten eo kegymet sok aldasiual szeretette, az en kicsidemnel kwl nem szwkeőlkeődik: Mindazaltal eo kegymehez valo belseo szwbeli affectusomnak kwlseo jelet akaruan declaralni, hattam eo kegmenek az en kis Hebenum fabol chinalt, Romabol hozott Reliquiaimat [WassLt 73/1 Vass János végr.]. *1667/1778:* bizony senkinek semmimet nem kötöttem, hanem a mi kitsidem vagyon, tiéd édes uram | az mi kitsidem vagyon mindenemet Kednek hagyom, minden jokkal hagylak [Told. Transs. 229]. *1803:* Tudgyae a Tanu ... Hogy a léányok ha valami kitsidből részesettekis asztott vagy a Zállagosbol vagy az szülőjőkkel valo dajkaságokért azoknak rendeléséből

bizonyos Testamentum mellett kapták? [Szenterzsébet U; Borb. II vk]. *1831:* az öreg Pákeiné is meg holt ... a Szelesek Plénipotentiáriusa elé állott már most Szolga birák által iragattyák a' mi kicsidje volt [Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Sz: *megszaporithatja Isten a ~et, elfogyaszthatja a sokat. 1738:* Meg szaporithattja Isten az kicsidet, s el fogyaszthattya az Sokat [Ks 14. XLIIIa Kornis István végr. fog.] ✱ *szánja a ~et, veszti a nagyot. 1710 k.:* (Az országon át Bécs alá vonuló) tatár khám ... a fejedelemmel, ki Fogarasban volt, kivánt szemben lenni ... Szánánk kicsidet, veszténk nagyot ... A fejedelem Fogarasból, ugymint a khám marsusából méne Ebesfalvára ... Mihelyt a khám megértette, hogy a fejedelem Fogarasból öcelőle ment el, semmi tisztességes követ, ajándék, sem provisio reá; addig a nyomásra és a rétekre szállván, azután mind a búzára s tavasz gabonára szállott ... mind menésében, szállásában, megbecsülhetetlen károkat tett [BÖn. 733–4].

3. kicsi baj/betegség; o boală uşoară; kleine Krankheit. *1584:* Roma Janos vallia ... eg' delkort Aluzom vala, Megh erzem hogy a' Labom fayny kezde ... Masodnap igen meg Dagada ... kwldem felesegemet ez Catalin Azonyert ... Ezt monda Bizony zegien hogy eoregh ember lewe(n) oly kichiddel fekzik [Kv; TJk IV/1. 275].

4. *(egy) ~del* egy kevéssé/kissé, egy kevéssel/kicsivel; un pic, puţin de tot; mit wenigem. *1653:* (Az) 1651-k esztendőben is ... nagy drágaság vagyon mint a tavalyi esztendőben; hanem újbúzán meg szálla az ára igen kicsiddel [ETA I, 153 NSz]. *1678:* az meglett dolgot ember ha nem javallja is, avval meg nem jobbítja. Én ugyan egy kitsiddel külömben javallottam volna [TML VIII, 78 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1716:* egy kicsidel soványob az övé[a] [WassLt Hesdáton Lako Kis jänos (60) jb vall. — [a]A földje]. *1752:* Egy keves Capitulumat azan emberseges ember(ne)k illenek adni ne gyalazna én ő kglnek kaptza foltya nem volnék, hane(m) kitsidel tsak eléb kéne nézni [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

5. *egy ~ig* egy kis/rövid ideig; pentru scurt timp; eine kurze Zeit. *1672:* Visszatérvén az rácz, utánna kiált Bethlen Domokos: Várd még, úgy mond, egy kicsidig, hadd beszéljek veled [TML VI, 8 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

6. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *csak ~, hogy* ... kevés/kis híja, hogy ..., kevesen/kicsin múlt, hogy ...; puţin a lipsit să nu ..., era cît pe-aci să ...; es fehlt(e) wenig, daß ... *1701:* az házában lövődöztek, csak kicsid, hogy a háza is fel nem gyuladott miatta [Rákos Cs; SzO VII, 76] ✱ *egy ~del többet teszen* egy kevéssel/kicsivel többet jelent; înseamnă cu ceva mai mult; es bedeutet ein wenig mehr als ... *1710 k.:* Hasonlítja tovább Salamon ... a nagy gazdagságokhoz, aranyhoz, ezüsthöz, és azoknál is feljebb becsüli a jó hírnevet, melyet is ha rászabunk, a hírnév magasztalására vagy ócsárlására egy kicsiddel tészen csak többet, mint a drága kenet [BÖn. 424] ✱ *egy/igen ~en múlik* kevesen/kicsin fordul meg/múlik; puţin a lipsit să nu ..., era cît pe-aci să ...; es gehört(e) nicht viel dazu, daß ..., es ist/war nahe daran, daß ... *1619:* Bizony csak egy kicsiden múlék, hogy Alexander nem kapá el az moldovai vajdaságot [BTN[2] 217]. *1710 k.:* Azt állitotta azután Teleki: néki fő török mondotta, mikor vélek táboroztunk, hogy igen kicsiden múlt, hogy öszve nem alkudtak volt [BÖn. 712] ✱ *egy/vmi ~del több vminél* egy kevéssel több vminél; cu puţin mai mult ca ... ; ein wenig/bißchen mehr als ... *1611:* zeöleö ... Bretfeöbe(n) uagyon Egy holdnal teöb ualamj kichidel [Kv; RDL I. 88]. *1633:* az egiczeri meresre ... teöb leöt az huss annal az mint az eleöt, az ketczeri meresre fel mertek uolt, egi kicsidel [Mv; MvLt 290. 139b].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kicsiddé (egy) kicsit, rövid időre; pentru scurt timp, puţin; für kurze Zeit. *1669:* még most is egy kicsiddé ha ide[a] rugaszkodnék Kegyelmed, nem ártana [TML IV, 543 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz. — [a]Gyf-ra].

kicsidded kicsiny; mic; klein. *1585:* Talak kicsid(d)ed keozepzerewek vadnak Niolcz, tizenharmadfel font, tt f 2/7 [Kv; KvLt Vegyes I/2–3].

kicsiddég 1. egy kicsit/kissé; puţin, un pic; ein wenig/bißchen. *1638:* latam az ladat hogi egi kiczidegh fel uala szakadva az sarka [Mv; MvLt 291. 123b]. *1639:* kerdem, hogi nem turose kicziddegh az lo s monda Marton, de bizonj az egj kicziddegh Turos [Mv; i.h. 191b]. *1779:* ezen helyről még kisidek (!) beljebb a Szent Egyedi Határ felé el vétetvén égy Üres Szekerem a Széki Lakasok által máig is oda veszett [Szentegyed SzD; WassLt Mich. Kozma (50) ns vall]. *1826:* (A csikó) a' mult kedden el esvén jártatás kőzben, térdecskeit meg puffintotta, 's égy kicsiddég meg dagadott [Kv; Pk 7]. *1830:* Beretzki Borbárának ... egy kitsiddég láttzato csomo a' nyakán [DLt 233 nyomt. kl]. — L. még BIm. 1028; BÖn. 422; TML VII, 348.

2. kevés/rövid ideig/időre; pentru scurt timp; (für) kurze Zeit. *1734:* hogj egj kicsidég meg fordultam volt fel vettem magamot ismet a nyavalyaban estem [Meggyesfva MT; Ks 99 Árva Bálintith Susánna lev.]. *1742:* hallom hogy nyolcz polturán jo bort adnak vásárhellyt és ha ugy vagyon had haladgyon még egy kicsidég [ApLt 4 Apor Péter más kézzel feleségéhez Nsz-ből]. *1744:* én mondam a társomnak hogy egy kicsiddeg maradgyunk meg had menyenek el ezek az rèszeg emberek [Gyeke K; Ks]. *1780:* Kovács István Ur azt felelé, most egy kicsidek ki nem nyithatom [Páva Hsz; HSzjP Mich. Gáspár (56) vall.]. *1840:* onnét haza jöttem kitsedég [Dés; DLt 1073].

kicsidell kicsinek tart; a considera/găsi (ca) prea mic; klein halten. *1763:* ha a ket Sézás Lo nagjab let volna ugjan ada Sütném mast Tudi (!) Sigmand Urnak, de kitsidelli [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1776:* azon Bikát az Falu tellyesseggel nem szerette azert hogy kicsidelte es maskentis disztelen, nem szep faju Bika [Szentháromság MT; Sár.].

kicsiden 1. kicsin, kicsire; mic; klein. *1621:* 20 May ... Aldozo Napian el erkezuen az vy kereztyenek mellicket Vrunk eö Flge kwldeott be Erdeliben[a] ... Kenyer swteö Vraymekteól percipialta(m) volt ket keöbel Liztbeól swlt Abrak Chypot ... No: 430. Melliet keozikben oztottam, es meghis megh ne(m) Eruen az Czipoual Annya (!) lelek, miert hogi kicziden swteöttek volt

Vetettem Vasar biro vraimekkal keneieret Nro: 9 [Kv; Szám. 15b/XI. 46–7. — [a]Az újkeresztyéneket v. anabaptistákat Bethlen Gábor telepitette Alvincre (AF)].

2. rövidre; scurt; kurz. *1801:* bajuszsza el-nyirva, kitsiden, tiszta, fejér kerek ábrázatu [DLt nyomt. kl].

3. közelesen, hamarosan; în curînd; in kurzer Zeit. *1810:* most már sogor Vram Tőrvényesen osztáljra szollitatt s talán meg érem, hogy kitsiden tisztába jő [Nagylak AF; DobLev. IV/927 Dobolyi Sigmond Bartók Ádámhoz].

4. kicsinykeként, kisgyermekként ; ca mic copil; klein (als kleines Kind). *1729:* Balint palnak kitsiden arvan maradot Fia [Csíkfva MT; VK]. *1823–1830:* Verestói Sámuel ... Az apjától, anyjától kicsiden maradván el, a szüleim nevelték [FogE 71].

kicsidít kisebbít; a diminua/micşora; (ver)schmälern, herabsetzen. *1690:* Ha az károkat kicsiditene ... mondgja azt reá, hogy ... ha vala holott valamit fizetnekis tsak semmi, őtőd, hatod, meg tized reszet sem adgyak [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja].

kicsidség 1. gyermekség (gyermekkor); copilărie; Kindheit. *1795:* Ferentz eő kegyelmét tudom kicsidségétől fogva, hogy szolgált [Ozsdola Hsz; HSzjP Ito Mihály (70) gy. kat. vall.].

2. csekélység; nimica toată, fleac; Kleinig/Geringfügigkeit. *1801:* Negy ezer ember[1] Erdélynek kitsidség, de gyalázat a nemes embernek erre is patvarkodás [Berve AF; GyK gr. Gyulai Sámuel lev. — [a]Hihetőleg a katona-adásra vonatkozik].

kicsikar 1. kierőszakol/kényszerit; a stoarce/scoate (cu insistenţă); abnötigen/dringen, erzwingen. *1752:* az mely pénzt az Cantzellisták fizetésére tartogattam azt is ki tsikorák az kőmivesek [WLt Vesselényi István feleségéhez]. *1788:* Tavaly abba(n) edgyeztünk meg ketten, hogy attol fogva a' szegény Erdély ne küldgye a' gazdag M. országra maga pénzét ... 's ha mégis a' Pactum után mindgyárt az elsö esztendöb(en) is a' Frigyet felbontván, 7232. forintokot tsikorunk ki innen és nem tudom mire valo a' Frigy kötés? [Sztrézakercisora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1804:* a' Bánffi familia, kővetünk kezéből ki tsikorván ... mái napiglan is a' Bánffiak kezében vagynak azon Literalék [Somlyó Sz; CU. Aspremont-vall.]. *1826:* annyit fizessen; mint a' mennyit ... Attyától vagy Annyától igazságtalanul ki csikort [H; Ks 111 Vegyes ir. Gencsa Aloysius ub vall.]. *1831:* Mivel ... F.Sukon keresztűl ... szüntelen jövő és menő Katonáknak ... Statiojok ... ide F.Sukra assignaltatik, tsikorják ki azon Katonák ő tőlők a' Szállásadással öszve kötőt Szükségeseket, fő képpen a' Hust és Kenyeret [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1847:* A' festéket sok kérésem és kéretésem utánis Antaltol kicsikarni ez uttal nem tudtam [Kv; Pk 7].

2. vkiből vallomást kivesz/kényszerit; a smulge/stoarce o mărturisire de la cineva; erzwingen, Geständnis abnötigen. *1794:* Azan Esketö Cancallisták engemet is sokat keringettek hol ide hol amoda valtoztatván külömb külömb féle képpen Esketö kérdéseket; mind addig, mig tetzések szerint tsikorták ki az emberből, valamit, s azt le irták [Koronka MT; Told. 42/1]. *1843:* Nékem ö a szerént nyilatkazat, a mint a Testimoniumat dictáltam, és Én nem kivántom belölle vallamást ki tsikorni [Bágyon TA; KLev. Rosos Mózes nyil.].

kicsikarás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~t tétet* kb. kizsaroltat/uzsoráztat; a pune pe cineva să stoarcă ceva de la cineva; erpressen/wuchern lassen. *1835:* nem hallottam senkitöl, hogy ö Nga, emberein szokatlan kicsikorásokat tétetett volna | nem hogy szokatlan ki csikorásokot tétetett volna ö Nagysága, de még ... több eféle aprobb tartozások ... egyszer máttzor a' Báro Ur által mind elengedödtek és el tőröltettek [Zsibó Sz; WLt].

kicsikart kierőszakolt/kényszeritett; stors, obţinut cu forţă; erpreßt/wuchert. *1792:* mivel kéttszeres extorsiot (:huzás vonást:) tselekedett ... ä Palléron erőszak által ki tsikort pénznek s Italnak fell vételében: kétszeres Articularis büntetéstis fizessen [Déva; Ks 73. 74. VII. 98].

kicsikorgás kb. fosztogatás; jefuire; Plünderei. *1850:* Marothlaka ... fel égetés, és rablás, szintugy ... egyéb ki szolgáltatás, és ki tsikorgások általi történt kárainak öszve irása [KLev.].

kicsinál 1. *átv is* elkészít, megcsinál; a face; anfertigen, machen. *1713:* A Regi Vass Czimer tiszta aranybol ki Csinálva pantlika formán mellyen vagyon 37 gyémánt [WassLt id. Vass Györgyné Nemes Mária hagy.]. *1714:* Ezen veteményes kert hat Lábokra ki Csenyálva [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85]. *1755:* egy Beszterczei Szász Ur- is vőlt jelen kinek a' fél szeme üvegből volt ki tsinálva [Nagygyeke K; Ks K. 80]. *1763:* Én ... üdös Hegyi Adám[a] tudom hogy Manyika Juon egy kasza vasat a' kezembe adván valami marakvasaknak a' Záhi Béres szekérb(e) valo tsinálására több felinél azon vasbol hogy az marakvasakat ki tsináltam meg maradat [Désfva KK; Mk V. VII/1. 46. — [a]45 éves jb]. *1798:* köböl ki rakott pincze, mellynek felső padlazása tölgyfa gerendákra rakott ugyan tölgyfa deszkából vagyon ki tsinálva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27].

Szk: *métát ~* határvonalat kijelöl. *1751:* azon Felső Vátzmányban ... Batzka Madaras felé el menö közönséges Nagy ország uttyáig kitsinálván egy Métát, a' hol lehetett Ekével meg borozdoltatván ... és a' mellett bizonyos Tsutkokat is fel ásatván [Koronka MT; Told. 31/4] ✱ *plánumot ~*. *1760:* akkoris elöre co Kglmével a' planumat ki tsinálták ketten [Cege SzD; i.h. 42]. *1829:* a nevezett két Ur vgy kitsinálták a plánumat hogy mindenkor azon két hellyen szállatt a Commissárius Ur [Kölpény MT; TSb Kelemen János (43) ns vall.].

2. kiformál, megmintáz; a forma/modela; ausformen, modellieren. *1704:* gróf Amadeust, a generál fiát is künn találtuk, hogy apró ágyúkkal tanult lövöldözni, és ugyanannak az erősségnek formáját is ott csinálták ki, ahun mozsárágyúk is vadnak, akivel tanulja mind a fortificatiot, mind annak expugnatióját [WIN I, 93]. *1736:* mindenik asztalon különb-különbféle tészta-müből, sokféle színű festékekkel, nagy öreg tálakban lévő pástétumok voltanak ... az szarvasokot, özeket ... ugy kicsinálták, görliczéket, galambokot az fákon, mely rendesen ültenek egymás mellett | Fogaras várát ad vivum kicsinálták[a], belső, külső bástyáival együtt [MetTr 396–7. — [a]Cukrász-müre von.]. *1781:* A Stukaturákis körül

illendö szép párkánnyal közepibe pedig illendö Figurakkal légyenek ki Csinálva [Déva; Ks 78. 20/12].

3. (kendert/lent) kikészít, megmunkál; a prelucra (cînepa/inul); (Hanf/Flachs) bearbeiten, fertigmachen. *1684:* Dezma ki keszitet kender Gel. 59. Azátlan és kicsinálva Gel 70 [Küküllővár KK; UtI]. *1696:* Len ki csinalva Kender ki csinalva [Buza SzD; LLt 193. B]. *1730:* Kender lőt tiz kalongya igen jo, ki Csinalva [Noszoly SzD; ApLt 4 So János deák Apor Péternéhez]. *1764:* Ami magának kendere itten termet itt csinálták ki s ugy vitette bé[a] [Méra K; AggmLt C. 30. — [a]Kv-ra]. *1795:* mikor öszel a Török buza Dézmát bé vittük az Udvarba azon kendert is azal együt ki tsinálva bé vittük [Elekes AF; BK].

4. kb. (poraranyat) megmunkál; a prelucra praful de aur ; Streugold bearbeiten. *1655:* Ozdi Thamás ... mint egy harmincz nehezék aranyat ... én hozzàm küldöt ... hogy ki csinállyam [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall. — A teljesebb szöv. *kicsináltat* al.].

5. (földet) kimér; a măsura (în vederea împărţirii); abmarken, vermessen. *1770/1771:* az határnak ... a' Lugosiánusok és Somlyaiánusok között két részre osztatik, és következhető nagy Controversia nélkült a két részt afféle diribalások, közbe maradások miá illö modon ki tsinálni impractibile volna [Fejér m.; DobLev. II/128. 5b]. *1777:* azon egész Erdös helyet ... nyoltz egyenlö Táblákra ki tsináltuk [Magura TA; Ks 89]. *1780:* leg elsöbben az Nagy Ajj Erdönek ki Táblázásához kezdvén, a' Götsi úttól fogva a' Farkas Sámuel Uramék Erdejek felöll való széliig Négy Táblákra ki tsináltuk, úgyhogy, a' Mezötöl fogva ki a' Bértz Tetöig, hosszát ki tsinálván a' Táblának ... hossza circiter 300. Királlyi öl [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 11–2]. *1791:* Néhai édes Attjok és annjok ... kün a' határon találhato Jovaikot meg járván s Atyafisagoson el intézvén égj más között három egjenlö részekre ki tsinálván Nyilazván, egjenlö akaratbol azokra Nyilakot huztanak [Ádámos KK; JHb XIX/31].

Szk: *nyilakat* ~ kinyilaz (nyilakra kimér). *1761:* Minek utánna tehát a véghez ment Conscriptiokból a' Nyilakot ă fennebb meg irt mod szerént ki tsináltuk volna, Communicáltuk a' Mltgos osztozó Atyafiakkal hogy ha kinek valami Reflexioja lehettne, azokot tempestivě emendálhattnók [H; JHb XXXV/40. 6]. *1814:* közöttünk az osztály meg esett ugy a mint kedves Sogor Vram a Nyilakat ki tsinálta, a nyilakat ki huztuk [Septér K; KCsl 5].

6. elő/kiteremt; a face rost de ceva, a procura; herbeischaffen, aufbringen. *1778:* Ns Torda var(me)gye Felső járásának ordinárius vice Ispannya Mindszenti Tkts Nzs Josa György uram ... parantsolt iránta ... Szolga Biro Ur(amna)k hogy el tsépeltettvén azon két kas Kukurítzát, az Exekutionalis Taxát belöle ki tsinálya [O.déllő TA; DobLev III/520]. *1788:* honnan tudjunk 500 rénes forintot elöre ki tsinálni a Pallérnak? [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1818:* a' Szentgyörgyi Mészárosok ... Marhajokot elöre valo hir tételem után el köttettem ... és ki is csináltam volna a' summat, hanem Mlgs Datzo Joseff Ur Hetfüig haladékot kére [Szemerja Hsz; Eszt-Mk Bora István gr. Mikó Györgyhöz]. *1833:* az Isten tudgya mitsoda nyomorusággal tudgyuk ki tsinálni a' buza arrát [Torda; TLt Praes ir. 1534]. *1855:* a 100 pfkat ... majd November-December honapjaiban az Erdöböl kitsinálom [Tataresd H; BetLt 4 Ribitzey Antal lev.].

7. kieszköröl; a obţine prin mijlocirea/intervenţia cuiva; erwirken, verschaffen. *1823–1830:* Öexcellája ... egykor az úrfinak írt levelében azt írja, hogy a gogánvárajai pap meghalván, oda kicsinálná, hogy elmenjek papnak [FogE 215].

8. kimódol, módját ejti vminek; a găsi modalitatea să ...; Gelegenheit nehmen/finden, Mittel und Wege finden. *1831:* a' Püspök ki tsinálta hogy Veszprémi nyert ilyen e' dolog, a' ki a' tüznél van a' melegszik [Kv; Pk 6].

9. kiállít; a alcătui/constitui; ausstellen. *XVIII. sz. m. f.:* Két hoszu utatt Kettös Czimborába tegyenek magok költségeken és marhájival, nem vgy a mint szokták négyen tsinálják ki egy négy lovu szekeret [Hr 11/5].

10. (birtokból) kiforgat/heppent; a despuia pe cineva de avere, a deposeda pe cineva; um das Gut bringen. *1729:* Az Vrat a Fiscus Galacz iránt meg perelvén azt bizony Szépen el szotyogtatá, s valamint azt el veszte, engem szintén ugy ki csinála Méhesböl, mivel Buda Miklos Vramot ... rea ingerlette [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához].

11. kiakolbólít/tür; a scoate/înlătura/îndepărta; ausschiffen/satteln. *1710:* Így jára a boldogtalan ifjú János király[a] is a szultán Szulimán tutorságával: kicsinálá a magyar királyságból [CsH 72. — [a]1541-ben a kiskorú János Zsigmond]. *1765:* A szegény Máriaffi Dávid descriptus öreg ember lévén, nem várhatta halálát, hanem tizezer forinttal kicsinálá[a] (az) udvarnál a Kolozs vármegyei főispánságból [RettE 194. — [a]Korda György].

12. ~ *vmit* képez/kitesz vmit; a constitui/face; bilden, ausmachen. *1812:* Régi Népes Telek ... Négy részekbe használtatik ezen Telek 2/4 része ... Török buzás és Füves kert; 1/4 része Gyümöltsös más 1/4 részét ... ki tsinállya az ugy nevezett Udvar [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 15].

13. *~ja magát* **a.** kb. kihúzza/vonja magát (vmilyen dologból); a se sustrage (de la ceva); sich (einer Arbeit/Sache) entziehen. *1740:* (A zsindelyezők) hazugsággal kicsinállyák magokot és Sem az dolog vegben nem megyen sem innet kit küldhessek epen nem tudhatom [TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. *1801:* Te ... tsalárdkodol és ki tsinálod minden tereh alol magadat [Bács K; RKA]. — **b.** kb. kiügyeskedi magát vhonnan; a reuşi să se retragă de undeva; sich von irgendwo geschickt entziehen. *1572:* Nem Maradok En otth Esmet valaminth ky chalom[a] Magamat onnath Megh Jeowek hozzad [Kv; TJk III/3. 7–8. — [a]Nyj-ias alak ?].

kicsinálás 1. elkészítés, megcsinálás; făcut; Anfertigung. *1823:* a' Csatornak(na)k Deszkával való ki tsinálására[a] [Déva; Ks 166. 155. — [a]Köv. a részl.].

2. *nyilak ~a* kinyilazás (nyilakra osztás); împărţire în parcele; Austeilung durch Losziehung. *1790:* Szükségesnek tanáltuk ... Szt Lászlorol ... Valkai Ferentz Minyát ... ki rendelni ... Nyilak ki tsinálására [Szentlászló TA; JHbK XXIX/24]. *1793/1794:* (A compossessorok) minekutanna a Nyilakot meg visgáltak volna, azt a' Commissio eleiben viszsza adták oly Declaratioval, hogy ezen G(ene)ralis Nyilaknak ki csinálásával tellyesen meg volnának elégedve [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16b]. *1812:* a' Tkes Ifju Aszszony szószóllójával, sem a' Trési kis Aszszonyka Litis Curátorávalis ... a'

nyilak ki-tsinálása nem közöltetett, s a' nyil ki huzáson is jelen nem vóltak [Dés; BetLt Bajó László Osdolai Vass Antalhoz].

3. kijelölés; desemnare, indicare; Bezeichnung, Festsetzung. *1797:* Elsöbben A Caput Bonorumok ki tsinálásában edgyeztünk meg e szerint: Hogy az edgyik légyen Ertsei Udvarhaz hozzá tartozando Joszágnak nagyob részével; a második pedig a Szent Benedeki[a] Udvarház hozzá tartozandokkal [Nagyercse MT; Told. 45. — *MT]. *1801:* (A geometra, Óri F. István) se a mi inspectorunk(na)k parantsolatját, se pedig a Tekintetes Generalis-szek(ne)k ... hozott itéletét, ugy az mérésben valamint a proportiok ki-tsinálásában által ne hagja | Geometra ö kegyelmének szorossan imponáltassék, hogy se a mérésben se a proportiok ki tsinálásában a sokszor emlitett Deliberatumok értelmén tul tellyessègel ne lépjék [M.zsombor K; Somb. II].

4. előteremtés; procurare; Herbeischaffung, Beschaffung. *1801:* tsak nem tsalhatatlan reménségem vagyon a' pénznek ki-tsinálása iránt [Kv; SLt P. Horváth Miklós öccséhez]. *1816:* az Árvák birái fizetések ki tsinálásokra Arva fundus állittassék fel [Ne; DobLev. V/1018].

kicsinálatlan kikészitetlen, megmunkálatlan; neprelucrat; unbearbeitet. *1683:* Ki csinalt kender vagyon Száz huszon egy kalandgya. Kicsinálatlan kender is vagyon harmincz kalangya [Balázsfva AF; UtI].

kicsinálhat 1. *nyilakat* ~ kinyilazhat (nyilakra osztthat); a putea împărţi în parcele; durch Losziehung austeilen können. *1793:* úgy légyenek készen, hogy velünk, és előttünk tulajdon magok is a' Nyilakat ki tsinálhassák [Mv; DLev. 3/XXXV/3].

2. elő/kiteremthet; a putea procura; herbeischaffen können. *1800:* méltoztassék ... a tudva lévő Capitálist nállom hagyni, talán az Istenn réá segilt, hogy jövő tavaszig valahonnan valamiböl ki csinálhatom [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.]. *1830:* az adóságot nem tagadom; csak kérem légyen várakozással a Tkttes Exponens úr, mert tizenöt napok alat ki nem csinálhatom a' tartozást [Kide K; BetLt 1]. *1834:* kel 92 Rf. fö a fejem hogj honnan tsinalhassam ki [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P.Horváth Ferenchez].

3. *~ja magát* kiügyeskedheti magát (valamilyen kötelezettség alól); a se putea sustrage unei obligaţii; sich (irgendeiner Verpflichtung) geschickt entziehen können. *1720:* ugy vagyok informalva, hogy valakiket Kőleseri Ur(am) hit senki el nem meri mulatni s nekemis ott kelletven lennem meg probalom ha ki csinalhatom magamot [Ks 96 Apor Péter lev.].

kicsinált 1. elkészitett; preparat, pregătit; angefertigt. *1640:* Szepen ki czinalt viasz tizen harom tablakban libr. ... nro. 173 [UF I, 820].

2. kicifrázott; împodobit; verziert, ausgeschmückt. *1656:* (Az ajtó) Felseö resze penigh küleömb külömb fele viragokkal ki csinalt mesz metczesses [Fog.; UF II, 131].

3. kikészitett (bőr); tăbăcit; bereitet, geledert. *1571:* Az timárokról. Egy kicsinált örög ökör bört d. 80, egy kicsinált tehén bört d. 60, egy kicsinált juh bört d. 18, egy irü vagy kos bört kicsináltot d 25, egy kicsinált czáp bört d 32 [EOE II, 380 a mv-i ogy végzése].

4. kikészitett, megmunkált (kender, len); prelucrat; (Hanf, Flachs) bearbeitet. *1674:* Vagyon most jelen kicsinalt kender Gel(in)ae Nro 265// [Szúv; UtI]. *1675:* Ki Csinalt Kender tize(n) egi kalangia Csinalatla(n) ke(n)deris tize(n) egi [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1690:* Ki Csinált Kender Gell. 13 [Balázsfva AF; UtI]. *1700:* ky csinalt kalongya kender //13// ki Csinalt kalongya len kalongya //11 [Erked K; LLt]. *1735:* vettem magam ... ki csinált szép lent 7 fejet [Nagygyeke K; Ks]. *1741:* ki tsinalt magos kender Gel nyoltz, Len ki keszitve Gel hat [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. *1774:* ket kalongya Szép ki tsinált Virágos Kenderét el loptad [Msz; BetLt 7]. — L. még UF II, 655.

5. kijelöl/mért; demarcat, delimitat; vermarkt, abgesteckt. *1777:* a' Co(mmi)ssio ment a' Falu felett valo Erdőre ... aztis el járván az már elintézett, s kitsinált részekre fel osztotta | a' Jára vizén tul a Járai Bánya Körül lévő Erdőben, modo ut supra, ki tsinált és határozott nyoltz Táblákot meg néztük [Asz; Ks 89] | (A) Com(mi)ssio ... a' már ki tsinált Nyilakot, vagy Táblákat részekre fel osztya [Magura TA; Ks 89].

6. megállapitott/határozott; stabilit; bestimmt, festgelegt. *1794:* Tekében vadnak Nyoltz egyenlő Részek ... ezen Részek közt az első rendben lészen Domokos, a' Másadik Pétsi az 3k ismet ... a most ki tsinált rend szerént [Teke K; Borb. II]. *XVIII. sz. v.:* 19na én Gyujto urral mégyek Szebenbe a' ki tsinált Plánumunk szerént [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

kicsináltat kb. (poraranyat) megmunkáltat; a pune să prelucreze (praful de aur); Streugold bearbeiten lassen. *1655:* Tudom hogy Ozdi Thamás Hidegh szamosi Csukás György nevű oláhtól vött kesz penzen egy nehány uttal, egy nehány száz forint ára por aranyat, mellyet èn velem csináltatot ki, abböl lött kétszáz arany. Ismét vőtt ugyan Ozdi Thamás Csukás Gyögytől mint egy harmincz nehezék aranyat, mellyet én hozzàm küldöt Ozdi Thamás, hogy ki csinálljam, az kit én öszve olvasztván ... lött belölle 28 nehézèk, arany [Kv; CartTr Petrus Szavaj ötvös vall.].

kicsináltatás kikészittetés, megmunkáltatás; prelucrare; Bearbeitung. *1721:* az len asztatasára es ki Csinaltatasára ... bizony volt gondom [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.].

kicsináltatik (vmely birtok/jószág) kinyilaztatik, nyilakra osztatik; a fi împărţit în parcele; (irgendein Gut/Besitz) durch Losziehung ausgeteilt werden. *1793/1794:* Az három Generalis Nyilak ... Commissio által ki tsináltottan(a)k [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 16b].

kicsináltatott kiépittetett/tétetett; care a fost construit/aşezat pe ... ; ausgebaut/gesetzt. *1774:* (Az) Ur Venitzéje oldalában az utra ki tsináltatott Lábas ollya (!) oly veszedelmet szerzett az utban, hogy mellette ... az utis nagyon miatta meg keskenyedett [Udvarfva MT; Told. 44a].

kicsind 1. kicsinyke, kis; micuţ, mititel; klein. **Hn.** *1773:* A Kicsind uton terőben (sz). a Falu mellett a Kicsind ut Hoszszában [Alfalu Cs; GyHn 60] | A Kitsind Hidnál (sz) [Vasláb Cs; EHA]. *1780:* Az kitsind Hidnál (sz) [Kissolymos U; EHA].

Szk: ~ *ajtó. 1852:* A bějáro kitsind ajto cserefa kapu féllel fenyő deszkából [Felfalu MT; DE 4] ✱ ~ *batizi levesestál. 1824:* Egy kitsind batizi leveses tál fedelestől | Két kitsind portzelán tojás tarto | Egy kitsind üveg palatzk dugostol [Fugad AF; HG Mara lev.] ✱ ~ *kamara. 1760:* ezen Session találtatik egy ház közönséges füst házával, és kitsind Kamarájával együtt [A.volál Hsz; LLt] ✱ ~ *porcelán tojástartó* → ~ *batizi levesestál* ✱ ~ *rézüst. 1744:* másfél ejteles kicsind réz üst [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ ~ *üvegpalack* → ~ *batizi levesestál.*

2. alacsony/kis termetű; scund, de statură mică; von kleinem Wuchs. **Szn.** *1796:* Providus Kitsind István 23 Esztendős [Albis Hsz; BLev. Vall. 5].

3. apró; mărunt, (foarte) mic; (klein) winzig. *1749:* Midön ki tiloltak szakadozvan az Viragos Kendert, à mely fejek kicsindek voltak kettötis egyben tettetvén, apadott el belölle 2 [Kiskend NK; Ks 70 Szám. 51].

4. kis kiterjedésű; de dimensiuni reduse; von kleinem Umfang. *1760:* Az Száraz Pataki és Kantai Kitsind portiotskák még inventálatlan vadnak [Feltorja Hsz; LLt] | égy kitsind szánto ... égy kitsind kaszálotska [Körtvelyfája MT; LLt]. *1772:* egy kitsind veteményes kertetske vagyon ... az közkert mellett [Kv; BethKt Mikes conscr.]. *1774:* a Nyulasi kitsind Portziotska [Sár.]. *1818:* ugy meg fizettem egy, két vékás kitsind földeiket, hogy pénzzel több Esztendokre is el zállogosithattam volna [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir. Gentsi Aloysius krájnik nyil.].

Hn. *1773:* A Kitsind vész n.h.-ben (sz) [Remete Cs; GyHn 48].

5. sekély; puţin adînc; seicht. *1743:* az olta miolta a' Sövénjfalvi Malom epittetet mikor kitsind a' viz még akkor is holt vizben járnak a' kerekek, melljet Studio meg is néztem mikor kitsind volt a' Kűköllö [Ádámos KK; JHbK XXXVIII/9]. *1766/1770:* Vagyon midön a' Viz kitsind ... az harisnyámat iffjukoromban fell tűrvén könyen egy lábbal által mente(m) a' Kűküllö Vizén [Széplak KK; SLt évr. Transm. 262]. *1768:* a vizis kitsind lévén, annál kevesebb viz ment a kerekekre [Told. Huszár lev.].

6. kis, kicsike (gyermekkorban lévő); mic, de vîrstă fragedă; klein (in der Kinderzeit befindlich). **Szk:** ~ *fiacska. 1770:* Buta Anutza három holnapos Fiatskájával Hesfelán Szimionnal árvaságra maradott, gyámoltalanul, akarván tehát édes Attya ... Buta Juon Atyai gondviselése alá venni, neveletlen kitsind Hesfelán Szimion nevű Fiatskájával edgyűtt ... azon kitsind neveletlen gyermek ... Jobbágya volna az ... Sz. Győrgyi Udvarhoz [Nagyernye MT; Ks 67. 48. 31] ✱ ~ *gyermek. 1744:* Mikaran engem elvön Felesegül Nehai Grúz Todor akar ezen Grúz Petre igen kitsind gyermek Vala Még esztendős sem Vala [Uraly MT; SLt Nehai Gruz Todor Meg hagjatatt özvegye Öltyán Ráda (58) vall.]. *1770:* azon kitsind neveletlen gyermek ... Jobbágya volna az ... Sz Győrgyi Udvarhoz [Nagyernye MT; Ks 67. 48. 31].

7. állatra von; referitor la animale; in bezug auf Tiere: fiatal; tînăr; jung. **Szk:** ~ *borjú. 1760:* tinoját a' Kicsind Borjukkal jártotta [Vadad MT; VK] ✱ ~ *csitkós kanca. 1763:* és az kitsind Csitkos kanczákat nem hágattam meg [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.] ✱ ~ *korában. 1755:* (A bivalyok) mind öszve szagatták a köteleket, mivel kicsind korakb(an) nem szoktatták volt kötélre őket [Szentmargita SzD; i.h. Kosa Sigmond tt lev.] ✱ ~ *malacka. 1760:* Vagyon két tehenecske ... négy kitsind malaczkaja [A.volál Hsz; LLt].

8. kevesecske; puţin; ein wenig/bißchen. *1699:* enis in meo privato nem kicsind kart vallok a' kgyld ide nem jövese miatt [MvRKLev. 6 Bethlen Miklós lev.]. *1760:* a mi kitsind vagjonotskam lészen néki hagyom [Msz; VK]. *1796:* ide jöttem vala egy Kitsind nyirfáért [Albis Hsz; BLev. Vall. 3 Tot András (29) jb vall.].

9. csekély; puţin, neînsemnat; gering. *1731:* azon Szoross útb(an) az Agyagas és Iszopos Sárt ă Viz annyéra concumulálni szokta, hogy Marhájok(na)k nem kicsind erőltetésével vontattyák azon ált(al) a terhet [Kv; Pk 7]. *1755:* Ngad magais bőlcsen meg itílheti hogy nem kicsind dolog mikor az igaz Nemes Embert maga Nemesi szabacságáb(an) meg akarják rontani [Szentmargita SzD; Ks 18. CII Kosa Sigmond tt lev.].

kicsinosít kb. kicifráz; a găti/împodobi; verzieren, ausschmücken. *1797:* A Fakat a nagyabol ki faragtattam de az bardolását az Mester ember azt monda hogy fogja ki bardolni es tsinositani az fakat Vásárhelyen [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kicsinosíttat csinossá tétet; a pune să înfrumuseţeze; zierlich machen lassen. *1814:* A Groff Ur ö Nagysága ... a Kertet Ki tsinosittatta, a' meg rongyollat épületek fedeleit meg igazittatta, falait Ki meszeltette [Banyica K; BfR 117/1 Ladislaus Barta (48) col. vall.].

kicsiny I. *fokozhatatlan mn* **1.** kicsi, kis; mic; klein. *1596:* Két kar zek eggyk kichin zeoldeon festet [Kv; RDL I. 65]. *1599:* Az seb chak kichin uala [UszT 13/110 Anna cons. Gregory Thibald primipili in Kadichfalúa vall.]. *1606:* (Janos vramnak) az homlokan esek egy kichin vagas [i.h. 20/195 Ioannes Dersi de Gagi vall.]. *1657:* egy kicsin árnyékban ... eleget aluttam [KemÖn. 246]. *1664:* Ezen szeker szinben vagjon ... hat deszkas szan, negje öregh, ketteje kiczin [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1721:* bélyegző vas kettő, edgyik öreg, a másik kicsin [HSzj *bélyegző-vas* al.]. *1756:* negyedik asztal ... kicsin kerekecske [Déva; Ks 92. I. 32].

Hn. *1734:* Kicsin leshegyen (sz) [Datk NK; EHA]. *1753:* A kitsiny hegyen (k) [Szováta MT; EHA]. *1773:* a kitsin onos n. erdők [Korond Sz; EHA]. *1775:* A Kitsin Kapusnál (k) [Muzsna U; EHA]. *1821:* A' Kitsin Bányában (sz) [Bodok Hsz; EHA] | A' Kitsin patakban (sz) [Mikóújfalu Hsz; EHA].

Szk: ~ *ablakocska. 1681:* Vajda Hunyad vára ... Ország Háza ... Öreg ablaka volna haro(m) de ketteinek nagyub részét bé rakvan, hattak mindeniken vas keresztes kicsiny ablakoczkat [Vh; VhU 502, 512] ✱ ~ *ágynyoszolya. 1637:* az konyha mellett valo kis hazba(n) ... egy kiczin ... Agy Niozolia [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] ✱ ~ *almáriumocska. 1748:* Fenyő deszkából valo négy Szegeletű Fiokos asztal, azon lévő kicsiny szakaszos almariumocskával [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVIII. 5]. *1770:* Festékes nagy Almarium nro 1 Kitsin Almáriumotska tojokás 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb] ✱ ~ *asztal. 1614:* Egj kichin Aztal [Kv; RDL I. 96a Andreas Junck kezével]. *1745:* Tábori kitsin kerek asztal lábastol nro 3 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *auditórium. 1597:* Az kichin auditorúmban chinaltattunk egi

swteo kemenczet [Kv; Szám. 7/III. 32] ✱ ~ *bástyácska. 1653:* Immár kastélyocskánknak tiz holnapja vala hogy csinálni kezdettük vala, és a czintermet is két kicsiny bástyácskával erössiteni kezdettük vala [ETA I, 81 NSz] ✱ ~ *bicsak. 1838:* Komáromi Lászlo Urnak mikor a' pénze el veszett azon reggel a' szekér rudja alatt kapták meg Tkts Dobolyi Bálint Urnak egy kis bitskát ... Nadrágát is Komáromi Lászlo Urnak ... azt allitotta, hogy kitsiny bitsokkal kellett a' nadrágát ki vágni ... Dobolyi Ur vágta ki [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221 Foszto Sámuel (47) ns vall.] ✱ ~ *bödölyő. 1590:* Mostan kezdettem meg az Achoknak 2 kychyn Beodolyouel Turo (!) kyben volt 20 Sayt [Kv; Szám. 4/XVII. 14] ✱ ~ *csukácska. 1597:* kwltem Aiandekót ... kicszin Czwkacszkat waroset [Kv; i.h. 7/XIV. 50 Th.Masass sp kezével] ✱ ~ *deberke. 1688:* ad(mini)strált ... két kicsiny deberkéb(en) sos tejet Ur. 3// [Bucsum F; MvRKLev.] ✱ ~ *derekalj. 1801:* edj kitsin Derekaly [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 3] ✱ ~ *diófa-almárium. 1790:* Kitsin egyben járo Diofa Almarium I [Sv; Ks] ✱ ~ *egyesszék. 1637:* Az Eoregh palotaba(n) ... Negy giontaros karos szek es egy kiczin eggies szek [Teremi KK; Ks 69. 50. 44] ✱ ~ *eklézsia. 1744 k./1770 k.:* Mlgos L. Baró Lázár János Ur hites Felesége Mlgos Grof Teleki Kata Asszony ... adott a' Mihályfalvi kitsiny Eklésiába(n) valo Ur Asztalára egy három szél vékony gyólts Abroszt [Csicsómihályfva SzD; SzConscr. 227] ✱ ~ *erösségecske. 1653:* Ilyen nagy vigyázással kellett a sok félelmes nép között oltalmaznunk magunkat a kicsiny parányi erösségecskében[a] [ETA I, 77 NSz. — [a]A mv-i várban 1602 táján] ✱ ~ *fakártya. 1736:* bort nem ivutt Teleki Mihály, hanem csak vizet, azt tisztán megfözték, azután meghütötték jeges cseberben, úgy töltötték kicsiny fa kártyában [MetTr 327] ✱ ~ *fatányér. 1736:* Haller János kicsin fa tángyérokat csináltatott, s az ón tángyérnak az közepibe tette [i.h. 323] ✱ ~ *fenyődeszka-pad. 1813:* a Gyümöltsös Kertben ... vagyon egy Triangularis kitsin fenyö deszka Pad fa cszövekeken [Koronka MT; Told. 18] ✱ ~ *fenyőkádacska. 1675:* Eörégh Kad három, égy kiczin fenyö Kadaczka [Dés; Borb. II] ✱ ~ *fogas. 1745:* egy kitsiny paraszt 's két nagyobbatska karos avatég fogasok [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *harang. 1599:* hogi az egik kichin harangnak panty awagy keotessy rolla elzakattanak volt mast kelletet chinaltatnünk [Kv; Szám. 8/XVI. 30] ✱ ~ *haranglábacska. 1784:* a nemes unitaria religion lévö becsületes atyánkfiai régi, kicsin haranglábocskájok helyibe újat kivánnak épitteni [Körispatak U; ETF 107. 345] ✱ ~ *ház. 1645:* az nagj hazat, az Czvrt az nagy Istallot, az loo hazat, az ut feleöl ualo kiczin hazat, svteo kemenczet, az Svteo kemencze mellet ualo paytátt ... Becz vltek (!) ad flo. 52 [Usz; Pl] ✱ ~ *házacska. 1747:* Az Falu also vegiben ... puszta Sessio melyen vagyon egy igen kicsin kunyo (!) forma regi hazacska [Kilyén Hsz; LLt B 20] *1749/1753:* épült egy kitsiny Házatskája [Koronka MT; Told. 78] ✱ ~ *házikó. 1844:* egy kitsin Házikó volt rajta [Eted U; NkF] ✱ ~ *hold. 1592:* (A föld) Erdeostulis egy kiczi(n) hold ha volt, az mezeyeis egy kiczin volt [UszT] ✱ ~ *hordócska. 1821:* egy Kitsiny hordotska [Déva; Ks 90. XCVII. 6] ✱ ~ *íróasztal. 1753:* Az Vr házában ket kitsiny iró Asztal ... melynek az edgjikén vagyon egy Gyalog Theka [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *kádacska. 1683:* (A káposztát) egy uy kicsin kadacskában szep tisztán bē sozattam [UtI] ✱ ~ *kannácska. 1625 k.:* egy kis fedeletlen kannaczka Itt(em) megis ket kiczin kannaczka [Kv; RDL I. 126] ✱ ~ *karszék. 1595:* Az scholaban az lector hazaban chinaltattúnk egj kichin kar zeket p(ro) f—/32 [Kv; Szám. 6/XIII. 36] ✱ ~ *kemence. 1694:* (A majorházban) vagjon egj kis-kamora ... vagjon abb(an), belöll füjtö, teglákbol rakott kitsin kementzéje [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-leir.] ✱ ~ *kocsi. 1823-1830:* a kicsiny kocsit viszik a Szamosra mosni [FogE 158] ✱ ~ *kövágó csákány. 1656:* Ezen malomban vagjon ... Malomhoz valo ezközök ket kiczini keö vago csiakani ... Egy öregh kett oru keö vago hegjes cziakanj [Fog.; UF II. 170] ✱ ~ *ládácska. 1796:* kérem ... Néhai kedves Bátyám ö Nga kitsiny Veres Bőrös ezüstes Ládátskáját is bé küldeni ne sajnálja [Vajdasztiván MT; DE 4] ✱ ~ *marhácska* kicsi portékácska. *1614:* Az kereszt ... nem nagy vala ... de tizenhárom kö vala benne, az öte gyémánt vala, az nyolca rubintok; igen csudálatos szép marhák valának ugyanis; mint azki olyap kicsin marha — negyvenötezer aranyat megért [BTN' 47] ✱ ~ *oldalszoba. 1828:* a hollott a kitsiny oldal Szobába édgyüt discuralgattunk volna [Dés; DLt 87/1829] ✱ ~ *papucs. 1628:* egy bokor kiczin Papucz [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 2] ✱ ~ *párnácska. 1732:* czen oltáron vagjon két könyv alá valo kicsinj párnácska [Kóród KK; Ks 12. I] ✱ ~ *pecsét. 1628:* mind az nagy, es kitsin pecziet alat ualo leuelek Biro vramnak, es Kiraly Biro vram(n)ak es az Beczivlletes Tanaczinak szemelyet illeti annak el Igazitasa [Kv; RDL I. 18] ✱ ~ *pohár. 1569:* egy kichyny pohar, kibe mint harom taller ha vagyo(n) [Mihályfva NK; JHb XXIII/3] ✱ ~ *poharacska. 1645:* egj kiczin poharoczkatis czinjaltam [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120] ✱ ~ *sótartócska. 1733:* Egj kicsinj, belöll aranjas só tartocska [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *süveg. 1759:* Némelyek pedig télben is kicsiny süveget tesznek a fejekbe s arra felyül kalapot. Az ilyen kicsiny süvegnek az én értemre még híre sem volt, de most minden embernek vagyon többire [RettE 89] ✱ ~ *szék. 1749:* ezen kitsin Széknek ... feletéb hoszszas Postálkodásokatt kell Supportálnia [ApLt 5 Miklósvárszéki asszeszzorok] ✱ ~ *székecske. 1748:* Lább alá valo kicsiny Székecske [Ks 8. XXVIII. 5] ✱ ~ *szekér. 1794:* Egy vasas talpu kitsin futó Szekér [HSzj *futó-szekér* al.] ✱ ~ *szekrény. 1798:* egj ujj szekrén ... 60 Dr. ... Más egj Kitsin szekrén ... 24 Dr. [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] ✱ ~ *szoba. 1820:* Sz. Miklos utzai Házánál a' ... második kitsiny szobába tanálhato kis bolt [Mv; Berz. 21] ✱ ~ *szuszékocska. 1811:* egy kitsiny szuszékotska fenyö fából [Mezöör K; MkG] ✱ ~ *tál. 1614:* Vagjon Egj Eoreg On tal ... Item ket kiczin vy talak [Kv; RDL I. 95] ✱ ~ *tarack. 1710:* két kicsiny torocknál egyéb nem vala [CsH 224] ✱ ~ *tekenö. 1741:* Egy igen kitsin tekénö ... 1. [M nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsollya lét.] ✱ ~ *templom. 1595:* Az kichin templúmba az firfiak zekinek meg zegezessere vettunk letz szeget pro f—/2 [Kv; Szám. 6/XIII. 34] ✱ ~ *templomocska. 1732:* egj jó Sedelj fedél alatt lévö, rako fábol jó magassan kirakott, esere talpakban eresztett kötéses, négj szegre épittetett kicsinj templomocska[a] [Kóród KK; Ks 12. I. — [a]Gr. Kornis Zsigmond kúriája telkén] ✱ ~ *üveg/üvegecske. 1789:* Négy szegletü kitsiny Czimeres Üvegek Nro 138. Rf 27. xr 36 ... 30 olaj tartani valo lábos és

Czimeres Üvegetskék Rf 6 xr 6 [Mv; ConscrAp. 73–4]. *1802:* Egy etzetes füles kitsin Mettzett Üveg [Ne; DobLev. IV/858. 3c] ∗ ~ *vanna. 1679:* Vaj tarto kicsiny vanna nro 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 63] ∗ ~ *varróasztalka. 1793:* egy kitsin varo asztalka fedele tisza fával boritott [TL Conscr.] ∗ ~ *vasfazék. 1714:* Öreg s kitsiny vas fazekok No 15 [AH 49].

2. rövid; scurt; kurz. *1585:* Halasz Gergelne Orsolia vallia. Latam Hozzw lukachot es kichini feyer fachka vala kezebe [Kv; TJk IV/1. 421]. *1629:* Egy kitsin paraszt Eleo ruha. tt f. — d. 25 [Kv; RDL I. 132]. *1772:* Staturája volt a szegény Székely László úrnak középszerűnél kisebb ... haja kicsiny kondor [RettE 270]. *1823–1830:* a tógám ... kicsiny volt, mint én is, és engemet egysinges deáknak neveztek, mert azután nőttem még, úgyhogy idővel egy araszt kellett toldani a tógám aljába [FogE 97–8].

Szk: ~ *bajuszú. 1814:* Ilie Sztán ... kitsin sarga bajuszszú [DLt 519 nyomt. kl]. *1846:* Simón József ... kicsiny bajuszu és pofaszakálu [Kv; DLt 1200 ua.] ∗ ~ *kard. 1793:* egy kitsin kard atzél brillantokkal gazdagon rakott [TL Conscr] ∗ ~ *kardocska. 1763:* Egy ezüstös kard paszamantal boritot ... Más egy fekete kardotska fekete sellyem maitz kötevel ... Egy kitsiny veres barsonyos kardotska Gyermek(ne)k valo [Hsz; Ks 23. XXIIb] ∗ ~ *köpenyeg. 1788:* Fejér ánglia poszto víseltes kitsin köppenyeg [Mv; TSb 47] ∗ ~ *lájbi. 1852:* Egy kicsin Lájbi. Becs ára váltoban 20 xr. [HSzjP] ∗ ~ *pisztoly. 1849:* az Cseh Joseff Ur Kitsin két Csőjű pistolya [Héjjasfva NK; CsZ. Teskula Demeter (33) vall.] ∗ ~ *pofaszakállú. 1816:* Andronik Flore ... kitsin fekete pofa Szakállu [DLt 456 nyomt. kl 1582] ∗ ~ *stuccocska. 1714:* Karabin elephant tsont Viragokkal fl. Hung. 10. Kitsiny stutzotska közönséges fa aggyal fl. Hung. 8 [AH] ∗ ~ *szakállú. 1804:* Irimia Sudár Kalános Czigány ... kitsin Szakállu [DLt nyomt. kl] ∗ ~ *szarvú. 1755:* Három eszt(endös) Ünó Nro 7 Mellyek közzűl az első fejér kitsiny szarvu [Batiz H; BK sub nr 1020 Naláczi conscr.]. *1801:* fejér Szürke kitsin Szarvu négy esztendős Tulkok [TL]. *1809:* kitsin szarvu mokány tino [Dés; DLt 83].

3. rövid ideig tartó; de scurtă durată; kurze Zeit (dauernd). *1614:* Ekkor tájban[a] vajami kicsiny csendességünk vala az országban [BTN[2] 53. — [a]1603-ban]. *1784:* most a katanasaggalis annyi bajam vagyon mert szinte két hétig hurtzoltanak ála 's fel, alig tudék egy kitsiny szabadtságot nyerni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823–1830:* Minthogy Udvarhelyt kicsiny stációnak nézte magára nézve, azt mondják, hogy a tanulást félbehagyta [FogE 77].

Szk: ~ *idő. 1615:* Mely faratsagos munkanknak, chiak eddigis minemw haznos latattia uolt kegtek keözeött, az kiczin wdeo alattis, arrol minden rend jo bizonsagot tehet [Gyf; Törzs. a fej. Usz-hez]. *1675/1681:* ember ez Vilagon kichiny ideigh valo rövid életben mire igyekezhetik jobban, mint hogy maganak az élő embereknel el felejthetetlen es halhatatlan jo hirt s nevet szerezzen es maga utanis jo emlekezetet hagyhasson [Vh; VhU 277–8] ∗ ~ *időcske. 1791:* ez kitsiny időcske alatt hozzank érkezének [Szucság K; RKA].

4. alacsony; jos, scund; niedrig. *1788:* Egy magoss lábu karikós ágy ... Egy kitsin karikos ágy [Mv; TSb 47].

5. kis/alacsony termetű; scund, de statură mică; von kleinem Wuchs. *1633:* Hozának más papot Beszterce tartományából Nagydemeteriből, Andreas Helmannus nevűt; kicsiny ember vala, de jó predikátor [Kv; KvE 165 SB]. *1657:* Szuza[a] ... termetében kicsin emberke, de igen tanult vitéz ember [KemÖn. 280. — [a]Louis Rattuit de Souches gr. francia származású császári tábornok, a harmincéves háború egyik hadvezére]. *1807:* Gyurka alias Oláh Istok, egy törpe kitsin ember [SLt 101/1808 nyomt. kl]. *1823–1830:* Az híres Fogarasi József is kicsiny szőke ember volt [FogE 76].

Szn. *1602:* Kicsin János jb [Feltorja Hsz; SzO V, 181] | Kiczin Mihály lófő [Várdotfva Cs; SzO V, 230]. *1614:* Kichin Janos benna lib. Kichin Tamas jb [Szentkirály U; BethU 131–2] | Kichin Mate pauper lib. [Szentlélek U; i.h. 137]. *1627:* Dienes Istok Kyczin [Hermány U; UszLt IV/50. 24]. *1686:* Kicsiny Balásné[a] [Madaras Cs; BK. — [a]Alább uo. más vall-ban: két „kicsid Balásné"]. *1743:* Kichin Annok [Uzon Hsz; Kp I. 148]. *1779:* Maria Kitsin jb [A.csernáton Hsz; HSzjP].

Szk: ~ *termetű. 1745:* egy kicsiny termetű közép életű Sztánka nevű oláhné [Széplak KK; SLt 35. AA. 28]. *1798:* Kováts János ... kitsin zömök termetű [DLt nyomt. kl]. *1806:* Zsombori Joseff, kitsin inkább mintsem középszerű termetű [DLt 514 ua.]. *1822:* Sténátz Pável ... kitsin rötyesz termetü [DLt 799 ua.].

6. állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere: kis növésű; de statură mică; von kleinem Wuchs. *1685:* Szekeres Lovak ... 1. Szeg kicsiny s hodos, hátullya lötsös [UtI]. *1731:* itten nemis volt egy kitsin Fako lovánál több [Kendilóna SzD; TKl Mich. Borbély (46) és Páskully Mihok (46) jb vall.]. *1752:* Egj Kicsin Kormos csupos szarvu ökör [Dob.; TL 42]. *1801:* Egy kitsin sárga Paripa [DLt 68/1806 nyomt. kl]. *1803:* pirros (!) pej kitsin Kantza [DLt ua.]. *1807:* egy valamennyire sárgás vagy egér-szörü, kitsiny teste állásu gyenge Kantza [DLt 856 ua.].

7. apró; (foarte) mic, mărunt; winzig. *1587:* Vagyon Egy Arany gyurw, Egy Aranj fel ort benne es Egy kichin Iaspis [Kv; KvLt Vegyes I/2. 6]. *1679:* Kancza ... Barna, két hátulso laba szár, kicsin hodosa [Fog.; UtI]. *1680:* Egy eoregh szepe kancza kicsin holgya [Radnót KK; UtI]. *1685:* Gyermek lovak ... 2. egyiknek kicsiny hódgya van ... Egj sárga Szeg, Kicsiny hód a homlokánn [UtI]. *1703:* arany miröl le eset egj kicsin fejér zomancu rosacska [LLt Fasc. 115]. *1762/1763:* Gyemántos Pászli, Melyben vagyon Öreg Nagy Gyemánt tizen egy, apro Gyemánt 43, ehez egy pár fülben valo, melyekben vagyon nagy Öreg Gyemánt 2, közepszerü 6 kitsin kettö [Hsz; Ks 23. XXIIb]. *1786:* Három kitsin fekete boglárotska [Nsz; Ks 74/56]. *1818:* viselt ö fejér réklit ... és pampadur veres (!) sujtásos kitsin fejér gombokkal meg-rakott pantalon Nadrágot [DLt 660 nyomt. kl].

Szk: ~ *szemű. 1809:* 'Sombori Ferentz ... Retsenyédi (57) ... fekete, kitsin, 's töbnyire alá nézö vérmes szemü [UszLt ComGub. nyomt. kl 1677]. *1848:* Orbán István ... kisded beholypadott lapos orru kicsiny szürke szemü [DLt nyomt. kl].

Sz. *1811:* Kitsiny a' Bors, mondják, de nagy az ereje; Sokszor kitsin dolog nagy dolgok eleje: ... Kitsin a' mag, melyböl a' nagy fák derülnek, A' kitsin szikrákbol nagy tüzek kerülnek [ÁrE 39].

8. kis kiterjedésü; de dimensiuni reduse; von kleiner Ausdehnung. *1540:* Bathory Andras es Dragffy wram ... az mongyak hogy ez wrak egy orzagoth byrnak, de

ewk chak egy kychyn feldet byrnak [Kv; LevT I, 9]. *1600:* az baratoknak wolt egy kichin tanorochkaiok [UszT II/2. F. 263 Demeien Peter Zenth Thamassi zabad zekely (56) vall.]. *1628:* Vagion más Kertis ... Jgen kitsin [Kv; RDL I. 137]. *1679:* Ki menvén ezen darab puszta puszta helynek oculalasara Semminemü pertinentiák nem lévén hozza, az helyis kicsiny, harom forint Taxat adhat tüle [Vh; VhU 461]. *1701:* Az Lyikban egy kicsiny Irotvány ... A verö fényben egy kicsiny aratvány fold [Nagykend KK; Told. 28/5]. *1735:* (A fundusából) hasitottak volt ki azon kitsiny partikulatskat mellyet most Mathe Janosne Buzzoganyi Borka Asszony bir [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1795:* Turi Kristina Aszszony ... egy felöl ..., más felöl ... Szántó Sándor ur(am) ... ezen két kitsin Sessiot örökesen meg Cserélék [Veresegyháza AF; DobLev. IV/755. 1a].

Hn. *1720:* A Kicsin mezön (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1721:* Kicsin orotás(ban) (sz) [Bibarcfva U; EHA]. *1757:* Az Eb Háton ã kitsin Málomra jövöb(en) (sz) [Taploca Cs; EHA]. *1770:* az Kitsin retben az Benedek Janos Joszaga Labjan (k) [Köpec Hsz; EHA]. *1802:* A' Kitsiny Nyilakban (k) [Náznánfva MT; EHA]. *1810:* Kitsinnyilba(n) (sz) [Bibarcfva U; EHA]. *1821:* A' Kitsin avas felett (sz) [Bodok Hsz; EHA].

Szk: ~ *extenziójú.* *1775/1802:* azon kis rész Erdötske, oly kitsiny extensioju, hogy respective Erdönek sem lehetne mondani [BSz; JHb LXVII/3. 96–7] ✱ ~ *kiterjedésü.* *1864:* Bongor[a] ... általánosan megjegyzendö hogy egy kicsiny kiterjedésü sürü bokros erdö [Márkod MT; Pesty, MgHnt XXVIII, 162a. — [a]Hn-felsorolásban].

9. keskeny; ingust; schmal. *1710:* (Szaniszlo Zsigmond) Bethlen Miklósnak elméjire adá, hogy azt a nagy jó malmot cserélje meg a várostól[a], és a maga hitván, a város között egy kicsiny patakon levö malmát adná érette [CsH 299. — [a]Torda városától]. *1812:* ez elött is volt az én értemre egy kis patakotska forma kis Maros Ág, de ez olly kitsin volt, hogy által lehetett lépni [Koppánd AF; DobLev. IV/943. 18a].

Szk: ~ *homloku.* *1784:* Sárpatakról[a] ... el szökött Jobbágy Sütönek le irása ... a Szeme körülete Szederjes bé esett forma kitsin homloku [Msz; TKl. — [a]MT] ✱ ~ *út.* *1749:* orsovát Gödrinek ki menö kicsin Godrös uttya [Csekefva Cs; EHA]. *1773:* Csatoszeg felé menö nagy ut, és kicsin ut között levö lában [Szentsimon Cs; EHA]. *1850:* A' nyiren a' Fetske farku az alfalvi kicsin ut [Szárhegy Cs; EHA].

10. vékony; subtire; dünn. *1749:* Palffi Ferenc Uramnál égj kitsin Paczikot láttam | Én Palffi Ferencz uramnál nem láttam egyebet égj vekony Palzikonal [Tarcsafva U; Pf].

11. szük; strimt, ingust; eng. *1866:* ifju Fazakas Joseff Fazakas legény, remeket, bémutatja megvis'gálás végett az mely is a Czéh által; meg visgáltatott ... a Tálnak ajaka kitsin [Zilah; ZFa*z. ajak* al.].

12. sekély; putin adînc; seicht. *1570:* Byro vram egy Kis hidat chinaltasson az folyamra Mely az vago hidra Megien, hogy ... az Nagi hydnak legen kemelesere mykor az wyz kichin [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1571:* kd zorgalmatosson zereztesse meg az dezkakat, myert hog' mosthan az wyzys Nem Jgen kychyn mynd Mykchazaygh Ala hozhatnak raytha [Szúv; BesztLt 3509]. *1671:* mikor ... az Viz kiczin leszen, Egy helen járjon az Egyik malomra [Imecsfva Hsz; LLt]. *1701:* Tudom hogy az kérdésben forgo hellj(en) két ághban foljt az Ölt vize, mikor nagy volt a Viz, mikor kicsin volt csak Apálcza[a] felöll foljt [Ürmös NK; BNB V/9 Erdö Györgj senior colonus Josephi Maurer (66) vall. — [a]Apáca Br]. *1730:* Vagyon ... â Lengyel avagy szölló patakán egy kövön forgo boronából épitetett szalmával födetett Malom ... télyben mikor ereos idêo vagyon, ugy nyárban mikor szarazságh vagyon nem foroghat â viznek kicsin voltára nézve [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. *1758:* mikor a' viz közép szerü sem nagj, sem kitsiny [Karácsonfva MT; Berz. 15/XXXII. 11]. *1770:* a Küküllö sem igen nagy sem igen Kitsin nem volt, hanem közép arjában volt [Ádámos KK; JHb LXVII/119].

13. gyermekkorú, gyermekkorban levö; de vîrstă fragedă; in der Kinderzeit befindlich. *1591:* früsjnanak, es Borbalanak, kichin woltakatys latüan ... nem wolnanak Elegendeok az szeoleonek Epitesere [Déva; JHb 53/f]. *1614:* Jakab Lazlo senex fia vagion kyczin ppix [Szotyor Hsz; BethU 246]. *1632:* mikor Melegh Andrasne megh hala ... az az kiczinj melegh Girko rea marada [Mv; MvLt 290. 74b]. *1642:* Koczis Istua(n) ket arúaja. egyk zolgal, masik kiczin [Km; GyU 94]. *1685 e.* Jakob Mihaila ... job(ágy) ... két öccse, az edgyik házasulo, az másik kicsin [Demeterpataka AF; MvRKLev. Urb. 30]. *1729:* (Salamon István) fia ... akkor kitsiny és mint egy két esztendös volt [Apáca Br; BrÁLt Stenner IV. 15 Johannes Oláh Senior (86) vall. — Binder Pál kijegyzése]. *1736:* Mihok jo ökör hajto Inas volt Martzi kitsiny volt [Bálintfva MT; Sár.]. *1778:* Domokosommal edgyütt bé is mehetnék, de kis Mariskomra nézve, mivel hogy még igen kicsiny, vagy két holnapig talám csak meg kell gátolodnom, mert feltem szegénykét [Sáromberke MT; TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev.].

Szk: ~ *fattyú.* *1683/1751:* tartok egy kitsin fattyat Vizi Mihályt, annak hagyok szabadtságot, senki Jobbágya ne légyen [Süketfva MT; DobLev. I/95a] ✱ ~ *fiacska.* *1644:* ügjekezzenek ... az kiczin neueletlen fiaczkamot az edes küs Mihokomot menteöl beczülletesben neuelni [Nyárádtö MT; Sár. végr.]. *1750:* halala utan maradott két kicsin Fiacskait ... az Attyafiai ki vittek Karasznára [Borsa K; Mk III. XXIV/412] ✱ ~ *fiókagyermek.* *1723:* Nemasági ur(am) ... a feleségét[a] is két hetü gyermek ágyából fel verte, kötve masuvá vitte ott lanczon tartotta a kicsin fioka gyermekkel [Hodák MT; VGy. Pétre Ojniczáné Mária (28) vall. — [a]Tömlöcben levö jbáét] ✱ ~ *fiú.* *1659:* Az én edes Attiamtol, Nehay Rethi Istua(n) Uramtol maradot ezüstt nemö marhákot, mind éppen hagiom az en edes Uramnak, Mihalcz Mihaly Uram(na)k s kiczin szerelmes Fiam(na)k Mihalcz Miklosnak [Altorja Hsz; Borb. I] ✱ ~ *gyermek.* *1570:* Bodogh Gabriel, Ezt vallia hogi ... Az Bodogh gabriel hwga ... Nagy Zombathba Zanta palhoz Menth, Ew onnath ala nem Jeohetet az Eöreksegh melle kychin germekyvel [Kv; TJk III/2. 46]. *1807:* eleven emlékezetiben lehet az Urnak, az, mert nem volt olyan kitsiny gyermek hogy azon Nagy derék piatzon lévö Háznak betsült fél árrával 800 Mforintokkal kedves Néننyenek tartozott [Ne; DobLev. IV/909. 1a] ✱ ~ *gyermekecske.* *1681:* Uduarhelyszeki Uarosfalui Cziki Balas es Cziki Janos Lofü szemelyek ... szollanak ökis Biro Istuan Urunknak, hogy ... adna megh eo Kegyelme anny penzt, az menyuel edgy borius tehenet uehetnenek ... Marko

Borbaratol aruasaghra hagyatott kiczin gyermekeczke tartasara [Borb. II] ✱ ~ *gyermekkor. 1838:* Tekintetes Dobolyi Bálint Urat kitsiny gyermek korátol fogva esmerem [Nagylak AF; DobLev. V/1221. 4a Nemt(elen) Hetzegan Gavrilla (30) vall.] ✱ ~ *gyermekség. 1770:* Mondják, hogy ezt a Balog Ferencet is ő építette volna Balog Zsigmondnénak. Igaz hogy kicsiny gyermekségétől fogva ő nevelte s taníttatta [Rette 246] ✱ ~ *leány. 1770:* (Nagy Boldizsár) felesége csakhamar megholt, hogy elvette. Maradott egy kicsiny sánta leánya, kit elvett Henter Ádám [i.h. 226] ✱ ~ *leányka. 1640:* semmj valazo(m) kgteol előttem allo kereztsegereól kjcsin leankamnak nem jüue [Barcsa H; CartTr V. 359 Barcsay Zsigmond Bornemisza Pálhoz].

14. állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere: fiatal; tînăr; jung. **Án.** *1829/1830:* A Kitsiny nevü Tehén Bival Rf. 30 [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 196/830].

Szk: ~ *borjús. 1797:* Bivalak és szarvas Marhák ... Fejös kitsin Borjus Bial [Körtvélyfája MT; LLt] ✱ ~ *gölye rég, táj* emse. *1791:* Nagy ártan egy kannal edgyütt 10 Nagy és kitsin göllye 9 [Küküllővár KK; JHb XIX/43] ✱ ~ *kanca. 1805:* Egy igen kitsin Kantza Béllyeg nélkült [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *üszőborjú. 1681:* Borjus Tehen, kicziny üszö borjaval Nro 1 [Brettye H; VhU 593].

15. kevés; puţin; wenig. *1585:* Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy szemelyere, vagy hazara tamadnak ... De vagy Semmy veresegeth vagy Sebesewlest vagy kichin verth es Sebet vereseget hatalmawal chelekezik, Azt a Capitanok bwntetessel le chendesithessek [Kv; PolgK 17]. *1591 k.:* akar my kichin Contributiot(is) Nagy Zaccoltatassal es fogsagal exigalnak [Dés; DLt 233]. *1594:* A Kraznai Maior haznal ... Echjetes altalagh kiben eczet kichin vagjo(n) [Kraszna Sz; UC 78/7. 19]. *1602:* Keonyeorgeok ez orzagnak vranak Es feyedelmenek, hogy az en kjchin Jauaymbol valaminemew testamentumot tezek ... hogy eo Naga megh confirmallia [Kv; RDL I. 73]. *1701:* Mint hogj az Apahidi joszágnak birásában igen nagj meg bántodása volt s vagyon T. Ecclésiank(na)k ... nem kitsiny kárával Ecclesiak(na)k [Kv; SRE 76].

Szk: *csak* ~ *hija (hogy)* .... *1572:* tsak kychyn hya hog maryan wayda az desy hatarba nem Jeot az malom chinalassal [Dés; DLt 184]. *1573:* Anna nehay Theouissy ferenchne Azt vallia hogi latta puskarne ... oda vety neky az giolchot Es Mond hogi Merye meg ezt K. Az meg Mery es Mond hogi 12 zing es kichin hea fely fertalial teob [Kv; TJk III/3. 268].

16. csekély; puţin; gering | jelentéktelen; neinsemnat; unbedeutend. *1573:* Eo k. zoltanak az Kakas Andras vonassa feleol ... Ez nem kichin dolog [Kv; TanJk V/3. 79b]. *1581:* Megh ertettek eo kegmek varossul az vasarvamot az kit veóttek Thorda(n) Az varos nepe(n) ... erról a dologrol transigallianak hogy effele kichin bozzusagbol, a io zomzedsag ne haboroggyek meg [Kv; i.h. 224b]. *1619:* Vagyon egy kiczin punct az lewelben, ki feleol itt is szola Kornis uram eö kgme [Tasnád Sz; Ks 38. I. 32 Véglai Horvatth Gaspár lev.]. *1700:* P. Szemeriai Ur(am) reszegsége miat az Eccl(esi)ának nagy scandalumára és a' sz: Partialisnakis ne(m) kicsiny bestelenségére a' cultust ne(m) csak hét kóz napokon hanem vasárnapokonis gyakorta el mulatta [SzJk 324]. *1782:* Liber Báro, és Gyeneralis Branyicskai Josika Joseff Ur ... meg emlekezven ez boldog, és boldogtalan örökkevalóság kőzzé helheztetett, kicsiny Punktumotskánok az az ennek az Életnek bizontalan voltarol ... Testamentumot tett [Kv; JHb V/9]. *1815:* ezen edgyezés a' maradéknak nem kitsin javára czélzo intézetből származott [Béld AF; DobLev. V/979. 2a].

17. gyenge; slab; schwach. *1638:* ugj szigyenlem mondanjis, hogi illien kiczíny ütessel igj fai ugi mond [Mv; MvLt 291. 148b]. *1644:* az Kws Mathiasne twze az wcza(n) towa ki vala egj vermechkebe(n), cziak egj kiczin twz Vala [Mv; i.h. 432a].

Sz. *1762:* Igazán mondja Beniczki[a]: „Kicsiny ellenséged semminek ne véljed etc." [RettE 133. — [a]Nyilván Beniczky Péter (1603–1664), a költő].

18. a nyilatkozattevő önmagára vonatkoztatva túlzással; persoană care face declaraţie despre sine exagerînd; der Äußernde auf sich selbst übertreibend bezogen: kicsinyke, kevés; puţintel, foarte puţin; ein wenig/bißchen. *1669:* Én az én kicsiny bőcsületemet s jovaimnak szaporitását nem ez mostani regimen alatt kezdtem [TML IV, 417 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] | az én kicsiny becsületecském azzal semmit sem csorbult [i.h. 623 Ispán Ferenc ua-hoz]. *1671:* Ezen levelemet senkinek se mutassa meg Kegyelmed, mivel nekem is kicsiny bőcsületemnek megsértődésében forgó dolog is vagyon benne [TML V, 263 Székely László ua-hoz].

II. *fn* **1.** kis (méretű) dolog/tárgy; lucru/obiect de proporţii reduse; Sache/Gegenstand von kleinem Umfang. *1630:* iött vala valami kicziny ala az testebeöl de nem tudom ha az beli volte avagj penigh az Hojaga [Mv; MvLt 290. 220b]. *1761:* Tizenkét Esztendősön alóll valo Fiu Gyermekek(ne)k ... Hat Esztendősig, az szaggatásb(an) vonnyanak előbb az Nagy Harangal Kettőtt, Az Kitsinnyel Edgyett [Torockó; TLev. 2/2].

Szk: ~ *től fogván nagyig. 1655/1754:* A műhelyt tisztán tartván[a] minden műszereket-is kitsintől fogván nagyig száma szerént tudván tisztán tartsa [Kv; ACJk 31. — [a]Az inas].

2. kis darab/rész; bucată/parte mică; ein Stückchen/Teilchen. *1572:* soha nem tudo(m), hogy ezt az nagy barazdaju feóldet sem vas Janos, sem Az fia ... birta es szantata volna ... egy kiczint porkolab mikolas szantotott valla megh benne [M.fráta K; SLt S. 37]. *1647/1687 k.:* Vagyon ... 2 hold föld, két része Papé egy kicsinye Mesteré [Szentistván MT; MMatr. 181]. *1688:* ketten egi kiczint nekem adtak volt benne[a] felül [Borb. I Felső Szemmihaliffalan[b] lako N.Mihaly Ferencz Ara(ny)as szek(ne)k hűtős Notariussa nyil. — [a]Értsd: belőle. [b]TA]. *1802:* Erdőt birt ... a' Csepatakában egj kicsint [Aranyosrákos TA; Borb.].

Szk: ~ *t tesz. 1596:* Thudo(m) hogj a' hol el hantak a' cheherthfaluiak az falú feoldereol a' kertet, faluje az, Vagion azert az Zentegihaznakis egy kiczin de az igen kichint tezen [UszT 11/64].

3. kisgyermek; copil, copilaş; Kindchen. *1662:* Ez cajtház romlásából igen sok károk esett vala; ... az jó becsületes embereknek[a] ... Kürti Jánosnak minden cselédjével, és mind férfiui s asszonyi rendbülelegyesleg, nagyoknak, kicsinyeknek ... egy szempillantásban való megemésztődések [SKr 603. — [a]Köv. a név szerinti fels.]. *1704:* láttam mind az asszonynak s mind többeknek, kicsinyeknek és nagyoknak ... siralmokat [WIN I, 278–9].

4. fiatal állat; animal tînăr; junges Tier. *1589:* városul ezt vegheztek hogy sokadalmok Napiay kyweól, Az Wasarok napyan zereda(n) cheóteórteókeón Az piaczon Semminemeo theoser es zekeres emberis, se it valo se masunnat walo barmokat se Nagiot se kichint Ne vehessen [Kv; TanJk I/1. 110]. *1847:* Köteleztetnek minden gazdák a meddü marhát ideadni, más pásztoroknak befogadni szabad nem lészen. A gazdák is tartoznak mind nagyról, mind kicsinről egyről fél véka jó kenyérnek való öszgabonát, fél kenyeret vagy két 2 kupa gabonát, és 6 krajcárokot fizetni [Zalán Hsz; RSzF 204].

5. süldö; purcel, grăsan; Frischling. *1570:* Ember ferench Es az felesege ... vallyak, hogy az Malachot ... vduaran keotthue Thartota ez Nyaron chyak egy kichin volt [Kv; TJk III/2. 17].

6. alacsony rangú/rendü személy; persoană de rang inferior; Person von niedrigem Rang/Stand. *1619:* Én, Kegyelmes uram, sem nagytól, sem kicsintöl nem hallom, hogy Perzsiára hadat készitenének [BTN[2] 247]. *1671:* a kiczinyek(ne)k a nagyubbaktul valo függések [KJ]. *1710 k.:* A nagyatyám, noha mind nagytól, kicsinytől generosus titulussal illettetett, de magát kolosvári városi embernek tartotta, és kereskedö ember volt [BÖn. 489]. *1761:* Mint hogy az J(ste)n(ne)k tettzéséböl ennek elötte is, De kivált ez jelen valo Eszt(en)döb(en) mind az Nagyokra s mind az Kitsinyekre nézve igen sürü Halálozasok forogván köztünk, és azoknak ki Harangoztatásokb(an) mi nemü rendetlenségek gyakoroltatnak, mellyekb(en) nem hogy az öregek és Ifliak közt, Nagyob és kissebb személlyek közt valo külömbség tettzenék ki, hanem inkább sok Atyafiak(na)k botrankozása tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2/2].

Szk: *~je, nagyja vminek. 1678:* Az megemlitett fejedelmeknek ... hajdujok megvolt ... többire Magyarországnak mind nagyja kicsinyje mellettek felült [TML VIII, 264 Teleki Mihály Rhédei Ferenchez] ✱ *~töl fogva nagyig. 1605:* minden széken kicsintöl fogva nagyig valakik fegyverfoghatók, az mi hüségünkre hüttel kötelezzék öket [Barabás, SzO 356 fej.]. *1609:* Miuelhogi Kornis Boldisar uramat, Tanachunkat, eleöbbi Tiztibe(n) s Generalissaghaban ... meg hadtuk. Haggiuk azért es parancholliuk serio kgltteknek hogi kitsinteöl foghua nagigh teölle függiön es halgasso(n) [Ks NN. 5 fej.].

7. kis vagyon, vagyonocska; avere modestă; kleines Vermögen. *1602:* Istenrejs kinszeritujn Jaraj predjcatornak Kidej Janosnak hagjá ... az mj kjczinnje uagio(n) mindeneket az w gondujseljse ala hagia [Jára MT; Berz. LXV/9]. *1644:* Azt mind ez vilagh tudgia hogy az mi kiczine(m) vagio(n) neke(m), azt az en kges Istene(m) Ingyen valo keglsegeböl Jambor szolgalatom uta(n) adta [Kv; JHb III/6]. *1683/1751:* Mivel én Isten fogságában vagyok ... ha e mostani betegségemben meg halok, hitvan Fiam Taborban vagyon, a' mig haza jö, az én kitsinimnek gondviselöje légyen Zágoni István Uram, és Thamási István [Süketfva MT; DobLev. 1/95a].

8. kevés/kis jelentöségü dolog/tény; lucru/fapt mărunt/neinsemnat; Tatsache von kleiner Bedeutung. *1677:* az tanács assecuratoriáját én bizony kicsinnek tartom [TML VII, 391 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1764:* az marha igen kicsinyböl, csak egy hertelen valo forduláshoz nyavalyát s romlást kaphat [Torda; TJkT V. 224–5].

9. (egy) kevés (mennyiség)/kevéske; puţin, un pic; ein wenig/bißchen (Menge). *1662:* Édes Uram, bizony többet is irnék, de igen fáradva irom ezt a kicsinyt is [TML II, 235 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1730:* énis mingyárt az szénát bé szedem, az ökrök(ne)k adám, de egy kitsin maratt vott az ládák véghib(en) [Abosfva KK; Ks 83 Bako Josef lev.].

10. *~ben* **a.** kis méretben; în mic, de proporţii reduse; in kleinem Ausmaß. *1823–1830:* Kassel ... Egy igen csinos kis város, majd lehetne kis Bécsnek nevezni, mert amit itt nagyban, ott kicsinyben szinte mind lehet látni [FogE 247]. — **b.** kismértékben; în mică măsură; in kleinem Maße. *1811:* A' Bival-is hasznos ... A' Czigány ... Kitsinben terhit a' Bivalnak hordozza [ÁrÉ 35–6].

11. *egy ~ben* egy keveset, kis mértékben; puţin, un pic ; ein wenig, in kleinem Maße. *1672:* a rácz kardot ránt, ugy találja csapni a nyakát[a] hogy egy kicsinben tartózik a feje [TML VI, 8 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — [a]Bethlen Domokosnak]. *1677:* ha egy kicsinyben irásomban, szómban máslódást gondolhatna ... ki egygyel ki mással vádol s bestelenít [TML VII, 474 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

12. kevés/kicsi híja vminek; puţin a lipsit să ..., cît pe aici ..., aproape să ...; es fehlte wenig/nicht viel (von irgendeiner Sache). *1597:* egy keóuet kapa fel Azon ugy wtę Balinth egy keóuel a' vekniat hogy kichinbe el ne(m) esek [UszT 12/78 St. Miklos de Farkaslaka jb vall.]. *1657:* Egy éjjel kiütvén az sáncból az ellenség ... kicsinben mind az ott lévö lövöszerszámokat el nem nyerék [KemÖn. 47]. *1710:* (Forgács Simonra) ráfogák Bécsben, hogy áruló, kicsinyben meg nem fogák[a] [CsH 353. — [a]1704-ben].

Szk: *~ben, hogy* ... kevesen múlik/múlt, hogy ... *1704:* (Egy szarvast) meg akarván löni ... elsöbben a puska hír nélkül elsülvén a kezemben, a várfokon egy németet kicsinben hogy föbe nem löttem [WIN I, 84] ✱ *~ben elmulat. 1657:* Elérkezvén az fejedelem ... akkor kicsinben mulatám el az ütögetést magam is [KemÖn. 41–2] ✱ *~ben lön, hogy ... 1704:* kicsinben lön, hogy az ágyuval is el nem lötték a generált a kurucok [WIN I, 262] ✱ *~ben marad. 1704:* a kurucok Szentpáli Istvánt megfogván, kicsinben maradott, hogy meg nem ölték [i.h. 272] ✱ *~ben múlik. 1662:* az utolso lövés kicsinben is múlt, hogy szállásán ott nem ölte volna [SKr 248].

13. *egy ~nyel* **a.** egy kevéssé/kissé; un pic, puţin; ein wenig/bißchen. *1796:* le a patak felé menö árkos, vagj gödrös hellyen egy igen kitsinnel innen [Dezmér K; JHbK XLVI/26]. — **b.** (egy)kevéssel; (cu) puţin/un pic; um ein wenig. *1749:* a sz.lászlai session levö Ház kitsinnel jobbatska [Sár.]. *1807:* egész délig majd semmit sem tanultam rosz voltam, délután valami kitsinyel jobbatska voltam [Dés; KMN 351].

14. *egy ~t* **a.** (egy) kevés/kis mennyiséget; puţin de tot; eine kleine Menge. *1604:* Boros ferencz fel veón egy szalon(n)at kiben czak kiczint zeltek uala [UszT 16/28 Jacob Lukacz de Fenyed lib. vall.]. *1638:* az Aszion ... Ezt is mongia uala hogi igiunk szwucm egi kiczint [Mv; MvLt 291. 143a]. — **b.** egy kis rövid idéig; pentru scurt timp; eine kurze Zeit lang. *1658:* Urunk pedig otthon megnyugodván egy kicsint, Szamos-Ujvárra jöve [ETA I, 165 NSz]. *1713:* Soha nem hallék illyént hogy beteg Gyermek(ne)k réggel tegyenek edgy kis Tüzét estig Sem-

mit ne(m) estveis edgy kiczint reggelig edgy czepet Sem [Altorja Hsz; ApLt 2 Kálnoki Borbála férjéhez, Apor Péterhez]. *1759:* egj egj kitsint kaszált [Hosszútelke AF; Kath.]. — **c.** kevés/kis mértékben, egy keveset; un pic, puţin; in kleinem Maße. *1638:* az mi kiczint az talpfa ki czuszotis de megh az igaz hataron vagion [Mv; MvLt 291. 162b]. *1699:* Vásárhellyi Mihály Vr(amm)al edgjütt ne(m) kicsint pirultunk [TL. Fagarasj Sámuel gr. Teleki Pálhoz Franckérából]. *1771:* eő Excellentiája Adámosi Malma also Kerekei ... mihelyt csak egy kicsinnyet nő és szaparodig (!) a Viz mindgyárt holt Vizben állonak [Dombó KK; JHb XX/26. 5].

◇ **Sz:** *a ~ bántja a nagyot* terhes. *1662:* Feleségem beteg; az kicsiny bántja az nagyot [TML I, 336 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1667:* Asszonyunk ő nagysága beteges állapottal van; vagyunk reménségben Istentűl, az kicsiny bántja az nagyot [TML IV, 233 Naláczi István ua-hoz] ✱ *a nagyot ~nyé, a ~t naggyá teszi. 1670:* Azért mond meg az királynak az én számból: Annak az negyvenkilencz falunak hagyjon békét ... mert ha engedetlenkedik, azt cselekszem Erdélyben, az nagyot kicsinynyé és az kicsint nagygyá teszem [TML V, 245 Baló László ua-hoz] ✱ *sok ~ sokra megy. 1668:* Az úrhoz Bánffi uramhoz ő kegyelméhez küldvén szolgámot ... korpádi kevés emberünkből álló juh és méhbeli árendájoknak ő nagyságoktol való relaxatiojoknak sollicitálásáért, válaszom olyan lött: Nem adhatják ő nagyságok, mert magok is ő nagyságok pénzen vesznek affélét és noha keveset teszen ugyan, de az sok kicsin sokra megyen [TML IV, 340 ua. ua-hoz].

kicsinyded I. *mn* **1.** kicsi, kis; mic; klein. *1584:* Cathalin Borbely Ianos felesege Vallia ... Lattam esmeg Arany forintokatis Nalla eg kichinded fekete keskeny Sachkoba [Kv; TJk IV/1. 389].

2. kevéske; puţin; ein bißchen. *1633:* megh merte az husst es egi kicsnded (!) hussal teöb leön ... azert leön teöb, az egi kiczid hussal, hogi az eleöt ketczer merte volt fel Georgi Vra(m) [Mv; MvLt 290. 39a].

3. kisded; foarte puţin; klein, winzig. *1594:* Amy nezy Az Algiuk, tarazkok es ahoz valoknak el vontatasat, mely tereh visselesben ha az Zwksegh hozna, kewantatnęk. Ne tala(m) Az zaz vraim lowainak Barmainak oda Adása, az eo kgmek kichinded reghi zabadsagok ellen. Vegheztenek eó kgmek hogy Biro vram aggion mindent ... eo kmeknek eleibe [Kv; TanJk I/1. 237].

II. *fn* kb. kisded; prunc, copil mic; Kindlein. *1661:* Légy vigan, könyörögj Istennek ... az ő kegyelmes oltalmában ajánllak mind az édes kicsindeddel együtt édes Feleségem, maradjon az Isten veled mind az lejendő édes kicsindeddel együtt [TML II, 181, 185 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

III. *hsz-szerűen:* kissé; puţin, niţel, niţeluş; ein wenig/bißchen. *1710 k.:* Orrom nem a felette való nagy orrokféle volt ugyan, de nagyocska, horgas ... gyermeki csintalanság miatt való esés egy kicsinydéd a hegyét meglapositotta volt [BÖn. 492].

kicsinydég kis/rövid ideig; pentru scurt timp; kurze Zeit (lang). *1763:* hármon voltunk egy kitsindég az malomb(an) ... akkor énis ki fordultam volt egy kisség az Malomházbol [Záh TA; Mk V. VII/19 Ginga Pásk (54) vall.].

kicsinyecske kicsinyke; mic, mititel; winzig, sehr klein. *1812:* ezen Fok nevezetű fiatalos Berek gyermekségemtől fogva őrökké a' Nagy Laki Eklesiájé volt, e' nevelte ekkorára, mert én tudom mikor a fák kitsinyetskékis voltak [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 25b].

kicsinyég 1. egy kicsit/kissé; puţin, niţel; ein wenig/bißchen. *1625:* (A gyermekló) mindgiart ... megh hala egy kiczinnegh eleb az orszag utan [UszT 92a]. *1631:* Valasz utj Istua(n) (:pallos uolte hegyes teore vagy szablya:) nem tudom, egy kiczinyegh kivona ismet be czyapa [Abrudbánya; Törzs]. *1676:* Türi Majorsag oh Borok ... Ez kicsinnyég nyulos [Balázsfva AF; UtI]. *1702:* ő kglme egj kitsineg tavolkábban ült [Tarcsafva U; Pf]. *1802:* Foro Lajosnak tanáltam az bal felöl levő füle tőven egy vak ütést Seb nélkűlt ... Todornak ... mind az füle alatt az nyakán kitsinyeg meg tsomozva Seb nélkűlt [Mv; Born. XXXIX. 53 Galambos József chirurgus nyil.]. *1812:* Kőmives Kővesdi János ... a' beszédjében égy kitsinyég sejp [DLt 293 nyomt. kl].

2. egy kevés/kis ideig; pentru scurt timp; eine kleine Zeitlang. *1684:* nem hadtak hogj czak megh füteozzekis megh az tuz helje(n) valo ruhatis utanna haitak hogj ra ült volt egj kiczinnegh [Torockó; Pk 7]. *1737:* felele nekem eo kglme ha egy kicsinég meg nem halok, megmutatom hogj Attyok fia vagjok, s ki adom részeket [Szentlélek Hsz; HSzjP Andreas Borcsa (57) pp vall.]. *1776:* Szőcs Péter Uram zörgetvén az ajtót én fel költém Szőcs Péternét és azt monda be ne ereszszem egy kitsinyég [Kovászna Hsz; i.h. Butyka Gáspárné Kovács Boricza (30) vall.].

kicsinyen 1. kicsin, aprón; puţin de tot; klein. *1816:* Egy ujj Frantzia proba tétel nélkűl valo 'Sebbeli Ora ... az Orákat, és minutákat mutato tábla égyiken fejér, egy kevűssé (!) fel felé emelkedve Tsillag formálag körűl véve, igen kitsinyen a' kék mezőn [DLt 456 nyomt. kl].

2. kicsi/kis korában; de mic copil ; in seiner/ihrer Kindheit. *1731:* (Teleki Sámuel) Néhai Szüléjektől kitsinen el maradott [Szentpál K; TKl Puskás Vontsa (62) jb vall.]. *1799:* Pataki Joseff ... kitsinyen marat el édes anyától [M.köblös SzD; RLt Goron Ursz (67) zs vall.].

kicsinyes kicsinyeskedő; meschin; kleinlich. *1883:* Édes Ödön! ... Engem sértett „valami". Az, hogy kicsinyes voltál. Apró hiúskodás elfeledtette veled azt, hogy barátságunk némi jussokat ad nekem [PLev. 108 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kicsinyít csökkent, kisebbít, kevesbít; a reduce/micşora; vermindern/schmählern. *1667:* Az Götziek[d] az Praedicatori jövedelme felet veszeked(ne)k, nem akarjak ki szolgaltatni, sőt kitsinyiteni akarjak [SzJk 169. — [d]Göc (SzD) reformátusai].

kicsinyke 1. kicsike, picike; foarte mic, mititel; winzig, sehr klein. *1560:* Keth darab teoroth arany es egy kychynke azokkal Egywth [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1688:* 3 eöregh ezüst tál negyedik egy kicsinke [Beszt.; Ks S. Misc. 27]. *1740:* Negy öreg vankos 's egy kitsinke [Hermány U; ApLt 5 Apor Péterné Kálnoki Borbála lelt.].

2. kicsike kiterjedésű; de dimensiuni reduse; von sehr kleiner Ausdehnung. *1589 k.:* Tudom hogy Demeter deak egj kiczinke feoldett mint egy barozda foglala be kertiben [Szu; UszT]. *1666:* Azon taybannis egi kitsinke[a] vagion [Ilyefva Hsz; BLt. — [a]Föld]. *1732:* az Samsondi territoriumon ... egj kis kender föld orotványbol valo ... Ezen felyül más orotvány ... megis e mellet más kicsinke orotvany [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 59].

3. (korra von.) kicsike; (referitor la vîrstă) mic; (in bezug aufs Alter) klein. *1807:* két gyermekek lévén azok csak kitsinykék voltanak [Makfva MT; DLev. 4. XL A].

kicsinykorabeli kisgyermekkorbeli; din copilărie, aus der Kindheit. *1710 k.:* Bölcső- és igen kicsinykorombéli inclinatióimról nincs mit írnom, bolondság is volna [BÖn. 501].

kicsinnyé 1. egy kissé, kicsit; puţin, niţel; ein wenig/bißchen. *1582:* Petrus Aztalos fassus est. hog ... eg Iardan zeoleo theo vala az eg Rendben äki eg kichinne fellyeb All vala [Kv; TJk IV/1. 21]. *1584:* Markos Caspar vallia ... vizza Ieowe Kutos Marton es hat eg kichinne megh veresedet a' homloka oldal felt [Kv; i.h. 282]. *1586:* Eppel Peter, Es Mezaros fabia(n) valliak ... a' Gizbert Janosne, megh Ere egy kichinne a' gyermeket [Kv; i.h. 574].

2. egy kevés/kis ideig; pentru scurt timp; eine kurze Zeit lang. *1775:* Akkor egy kichinni Enis Bonis Georgyny be menek [Zágon Hsz; Bogáts 10].

kicsinység 1. kis méret; micime, mărime (foarte) redusă; kleines Maß. *1740:* Constál világoson, exhibeált inquisitoriámból, az Ik(ne)k sok enormitások, abususok, úgj mint ... Talp Formájokn(a)k felette kicsinységek, mellyöl rendes, öreg; vagy második Csizma ki nem tölt 's ki nem telik [Dés; Jk].

2. vminek kicsiny volta; micime; Kleinheit. *1771:* az Silipen fekszik a iz, és egy Csepp Szőkéseis nincsen Le a Silipröl, noha ennél nagyob szárosság nem Lehet, Sem az Viznek nagyobb Kicsinsége mint a mellyen most vagyon [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. *1777/1780:* A Malmotska ... a Patak Kitsinsege miánn többnyire mindenkor áll [Alparét SzD; JHbK LII/3. 26–7]. *1793/1794:* MBagoi paraszt Communitas[a] ... a' Falunak kitsinsége miatt Pásztorokot nem kaphatnak [DobLev IV/739. 9b. — [a]M.bagó AF]. *1820:* Ezen helységünknek kicsinségéhez képest, elegendö és jó pascuuma van [Báld K; BLt 6]. *1840:* Lévén ... egy puszta Joszágotskájok, melly Joszágot Kitsinsége és közös volta miat ... használni nem tudhatván által adák örök Tserébe Tkts Kispál Károlly Urnak [Uzon Hsz; Kp V. 369].

3. vkinek gyermek volta; postură de copil; Kindesalter. *1663:* Az leányom alázatos szolgálatját ajánlja ... Gyurkó is kicsinsége szerint szolgálatját ajánlja [TML II, 451 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

4. *~étöl fogva/fogván* gyermekkorától fogva; din vîrsta copilăriei; seit seiner/ihrer Kindheit. *1578:* eok Thartottak kichinsegetwl fogwa fel ez wallott [Boldoc TA; Thor. V/14. Joh. Zekely (55) jb vall.]. *1601:* Zilagy Peter Kajánthay biró, es Zyndy Jstwan Tiborczy valljak, Ez fogoly legent regen esmerjeok kichinsegeteol fogwa [Kv; TJk VI/1. 541]. *1606:* Azert hiúattam teórúenihez az Alperest az mostoha fiamot, hogj ... 13. egez eztendeigh kiczynsegeteól fogúa fel tartottan neúeltem volna ez Alperest [Sófva U; UszT 20/153 Sofalúi Agoston Balintne Damokos Dorottja aszonj vall.]. *1629:* Hoszutelki Ferencznek marada czak egi kws leankaja Borka Aszony, kit kiczinsegetül fogva Frataj Janosek tartanak [Botháza K; SLt A. 44 Th.Peter (80) lib. vall.]. *1696:* az három inas Simon, Pista, es Bonta Istok Cserei Janos Ur(am) Udvarab(an) Jobbgyibol allo (!) beres inasok vala(na)k, árvaul maradván kicsinsegektol foghván ott nevekettenek fel [Rákos Cs; Eszt-Mk]. *1755:* mi ... kitsinségünktöl fogva itt nöttünk fel s itt vénültünk meg [Mezőbánd MT; MbK VIII. 17].

kicsinyszerű kisebb(szerű); mai mic; von kleinerer Art. *1662:* hozott volt ... Egy arany gazdag drágaköves kardot, egy arany pajzst, egy kicsinszerű narancsnyi gyémánt lévén közepibe [SKr 350]. *1681:* Konyhara valo Keregded forgo vas rostely Nro 1 Kicsiny szerű vas nyárs Nro 1 [Hátszeg; VhU 598]. *1706:* két vásott kicsiny szerü Csákány, nagjob is va(n) kettö [H; UtI]. *1867 k.:* Temploma kicsinyszerű, izléstelen épület [Katalinfva Szt; ETF 107. 24].

kicsinyült meggyengült; slăbit; schwach geworden. *1663:* Édes Sógor uram, az országnak romlott s kicsinyült voltához képest járjon Kegyelmed elméje is [TML II, 596 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kicsip ? kicsen/lop; a şterpeli/fura din ...; herausstehlen/mausen. *1631:* Philep Palne ... monda hogj niolcz igen nagj kenieret sütet volt Uarga Miklosnal, az egiket ki czipte az eger az kemenczeöl ... oda vagjon ki ueszet az kemenczeöl [Mv; MvLt 290. 236b].

kicsipeget kicsipdes/irtogat; a defrişa încetul cu încetul/treptat; nach und nach entholzen. *1805:* az Ösvényen tul Nap keletre igen nagy Bokros füzest tudok, édgy edgy kis köz volt köztök, azt kerülök tsépegették (!) ki, de hogy Majteni Ur birni kezdette az Urfi részét ... ott kezdettük irtani a Füzest [Dés; DLt az 1825. évi iratok között].

kicsipkéz csipkével (ki)diszit; a garnisi cu dantelă; mit Spitzen verzieren/schmücken. *1789:* vettem kezemhez ... 1. Rendbéli veszszös patyalat magyar öltözetet ki csipkézve kettös tászlival, elö ruhával, belsö gallérrel együt [Meggyesfva MT; JHb XLI/1 Torma Éva kel.]. *1799:* Egy sima patyolat szoknya ki csipkézve hozzá valo kaszetlivel [Kelementelke MT; LLt].

kicsipkézett csipkével (ki)díszített; garnisit cu dantelă; mit Spitzen verziert/geschmückt. *1789:* vettem kezemhez ... 4 Vékony gyolts hálo rékliket, edgyik ez is ki csipkezett vékony patyalattal garnirozva | vettem kezemhez ... 2. Ágyra valo vékony ki csipkézett patyalatot garnirozva [Meggyesfva MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel.].

kicsírázik a germina/încolţi; entkeimen. *1784:* a vetéseket igen meg vesztegette a télis, de azután már most a Maros árja két héttöl fogva ostromolja s a hol folyvást folyt ott ha mi buza meg maradott is a gyökeréröl a föl-

det el hajtotta, másut anyira iszapolta hogy nints mod benne annak ki tsirázni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

kicsiség 1. sekély vízállás; nivel de apă scăzut; seichter Wasserstand. *1772:* most a' Viznek kitsisegihez képest a' két also Kerekek alatt; a' holt Viz is nem igen nagy [Mikefva KK; JHb XX/27. 26]. *1797:* az egesz nyaron nem hozhattak az viz kitsisége mián Tutalyt [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

2. csekélység; bagatelă, fleac; Kleinigkeit. *1838–1845:* Értkilís (ért kelés természetű) minden kicsiségért haragvó, sértést el nem tűrő [MNyTK 107].

kicsiszerű kisszerű; meschin; kleinlich. *1884:* Egyébiránt, te Ödön, hogy micsoda, kicsiszerűnek látom én ezt a hös Keszlert itt az én fészkemben ... — azt fel sem foghatod [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kicsivéka *1817:* a buzát és Zabot Rostalatlan s kitsi vékával mérve hozták [Mezőújlak K; KLev.].

Erdélyben a literrendszer bevezetése után — századunk első évtizedeiben — a 20 l-es vékafajtát *litervéká*-nak, a 30 l-est *nagyvéká*-nak nevezték. E két vékafajta meglehetett a régiségben is és *kicsi kisvéka* és *nagyvéka* megjelöléssel különböztethették meg. E két vékafajtára, ill. e kettő elnevezésére azonban — az egyikre itten közölt egyetlen adatokon kívül — sem történeti, sem tájszótáraink ban nem találunk adatot, sőt még Melich Jánosnak a *véka* szóról az EtSz számára írt és a régiségbeli vékafajtákat is felsoroló fejtegetéseiben sem (l. MNy XXXVIII, 326–7).

kicsoda I. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivischem Gebrauch: **1.** ki, mely(ik) személy?; cine?; wer? **A.** alanyi funkcióban egysz-ban; ca subiect, la singular; als Subjekt in Ez. *1570:* Lowas Balint ... vallya, hogy ... Latta Zeoch Myhalt hogy azkor hagot fely az kochyra ... Masis volt vele Nem thwgya kichoda [Kv; TJk III/2. 187]. *1572:* Lakatos Antal, Lakatos Peter[a] ... egy Arant hitek vtan valliak, hogy ... Be Ieo keozikbe lakatos Balint es Mond az cehben kychoda Monta keozzwletek az en fiamat fathywnak [Kv; TJk III/3. 277. — [a]Folyt. a fels.]. *1612:* Sigmond Fejedelem penzetth ... howa teottek, kiczoda nyúllott hozzá? [Kv; PLPr 40b]. *1688:* Az Élés bé szolgaltato embereket â Magyar Commissariusok kózzúl, kichoda becstelenitette, rend kivúl kicsoda varakoztatta? [Kv; UtI vk]. *1781:* Mioktol viseltetven, és kicsoda seducalta ezen ifjabb Tumus Adamot nem tudom [Vingárd AF; Mk 34 Michael Fakner (72) jb vall.]. *1800:* Horvath Lőrinczet tsorba kutyának kitsoda kiáltatta, és mi formálog szidta? [Dés; DLt vk].

Sz. *1630:* a ki mellett az Isten, kicsoda az ellen [HGN 3].

B. alanyi funkcióban tbsz-ban; ca subiect, la plural; als Subjekt in Mz. *1572:* Kerdy Kychodak wagyak[a] [Dés; DLt 184. — [a]Értsd: vágják az erdőt]. *1586:* Margit Tamas deakne vallia ... ky kwldem a' daykat hogy lassa kichodak vadnak ot [Kv; TJk IV/1. 562]. *1699:* az régbi igaz Hátár Halmokot, Hányásokot, Kitsodák hántták, rontották tévesztetették el ... ? [BSz; JHb II/14 vk]. *1736:* hánj ős őrőkös Jobbagj bujdostok és szöktök el? és kitsodák? [Msz; Told. 25 vk]. *1762:* minden igaz ok nelkúlt kik és kicsodák kezdettek mocskolni, szidni, Kovács Ferencz Uramat ... micsodás szitkok(na)k nemivel ... ? [Msz; MbK IX. 29 vk]. *1771:* Mlgos Groff Haller Peter Ur ő Nga Kortsomáján, ... mikor a Templomban mentem reggel, már ott ittak, musikáltak, dorbézoltak, de én nem tudom kitsodák [Dés; DLt 321. 3b–4a Al. Huszár (30) ns vall.].

C. áll-i funkcióban egysz-ban; ca predicat, la singular; als Satzaussage in Ez. *1570:* my kerdok kychoda wolna az wra[a] [Erked K; JHbK XIII. 23. — [a]A jószágfoglalást tiltó leénynek]. *1593:* Dabo Demeter vallia: ... mondak azt, hogi pinz volna Budai Tamasnenal, de en azt sem tudo(m) kichodae volt; es michoda pinz volt [Kv; TJk V/1. 349]. *1681:* Tudode lattade, nyilvan és hallottade kicsoda volt az a' ki az Borbelly Janos Uram hazatul a' Tekenőtt él vitte, el lopta [Dés; DLt 445 vk]. *1743:* egyszer éjel ... fel ebredék ... s vöm észre hogy gonosz ember vagyon az udvaromon ... de ... meg sem ismérhetém hogy kicsuda az sötétb(en) [Szásznyires SzD; Ks]. *1779/1785:* Mindazon Joszágokban vané életben Condivisionalis Fiu, vagy Leány Attyafia, s ha van kitsoda? [Fejér m.; DobLev. III/596. 83 vk].

D. áll-i funkcióban tbsz-ban; ca predicat, la plural; als Satzaussage in Mz. *1573:* Pocz Ianos Azt vallia hogi haza fele Megen volt ... Latta hogi ellenbe ballagnak volt Zabo gërgi es chisar Ianos ... Ezt Monta Ty Mordaliok, Azon meg fordwl Zabo gërgi Mond kichodak azok [Kv; TJk III/3. 209]. *1598:* Borbelj Janos ... vallia Hallottam ezt Erdelj vramtol hogi monda az zolgainak Eregietek hozatok be lassam kichiodak azok az kik eozze haborottak [Kv; TJk V/1. 245b]. *1613:* Teobbenis ualanak oda ualo Jobbagyok de nem tudo(m) ky czyodak [LLt Paulus Leoryncz de Tusnad[a] (60) ns vall. — [a]Cs]. *1726:* engemet küldött ell Hadnagj Ur(am) az Jenei Uram majorjáb(an) hogy valami emberek ki mennyenek, de én nem ismértem kicsodák [Ne; Ks 92 Szappanos Samuel varos szolga birája (42) vall.]. *1757:* nem tudom kitsodák voltanak az Hatalmaskodok [Omlásalja SzD; Ks 19/IX. 12].

E. birt. jelzőként; ca atribut posesiv; als besitzanzeigendes Attribut. *1679:* Első hivatalunkra gróf Tökölyi uram ő nagysága, nem tudjuk kicsodák akaratjából ... ide irt [TML VIII, 471 a mezei hadak Teleki Mihályhoz].

F. tárgyként; ca complement direct; als Objekt. *1573:* Anna Henchy Gergelne ... vallia, hogy ... egi legeny ... Mond hogi Am egy essekwrwafiat Igen vagdalank. Kerdy hogi kychodat, Mond az legeny kerestury petert [Kv; TJk III/3. 57].

II. mn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de adjectiv; adjektivartig gebraucht: kiféle, miféle, milyen? (személy): ce fel de?, ce?; was für ein(e). *1710 k.:* Isten egy emberséges, nem tudom kicsoda embert támaszta, az engemet a muzsikások rekeszibe vűn [BÖn. 570].

Szk: ~ *s micsoda? 1717:* kicsoda s micsoda szemely Csinalt volna maga felöll ollyan hirt ... hogy eő terhes volna [Kv; Told. 2].

kicsordul kibuggyan; a ţîşni/răbufni; hervorquellen. *1600:* Vistay Mihaly ... vallja ... zylagy Jstwannak az felesege vgy eoteotte eotet pofan hogy mingyarost ky churdult az vęr orran zajan [Kv; TJk VI/1. 423].

kicsóvál 1. elcsóvál, kicsóváz, (tilalom, birtoklás v. foglalás jeleként) csóvát állít; a marca cu semn de oprelişte; Docke stellen (als Zeichen des Verbotes/Besitzes od. der Besitzergreifung). *1738:* minek utánna meg holt Nagy György egy is más is szántotta azon Nagy György földe felét és csipdestek, annak utánna Páter Sigmond

Atyasága Praefectusságában ki járák ezen földet ki csováltuk [Szásznyires SzD; Ks 27. XVI]. *1751/1753:* a' Rétséget ki tsováltták ... ugy hallottam volt, Ökör tilalmasnak akarta eö Nagysága fogatni [Koronka MT; Told. 78]. *1787:* a Dézmás ... tartozzék minden Földröl a Tizedett vagy kilenczedet ugy az mint ez le arato kalongjába vagy keresztbe rakta, 24 ora alatt ki tsoválni, ezen idönek ... el telése után, Szabadságában áljon a Föld mivesnek a Dézmát a Biro es Esküttek által ki jegyeztettni [UszLt X. 80 gub.]. *1803:* ök ott a' hol tettzett ki csováltták[a] [Szászrégen; Born. XVc. 1/63 Joannes Frittsch (43) civis vall. — [a]A földet].

2. ~ *vkit vmiből* kb. tilalmas csóvával kitilt vhonnan; a interzice cuiva să mai intre undeva prin marcarea locului cu semn de oprelişte; jn durch Verbotsdocke von/aus irgendwoher aus/verweisen. *1596:* Az Hoggiaj Benedek nylat mégh Kornis Mihaly idejebe egy idej haznara megh uette(m) uala, Az tizes ki chouála beleölle, s mind hogy verre az Benedek Peter Attiat Lúkach Benedeket illete wala, megh tílta az pert keoztink, mert az ki nylok nekik uala hogy megh oztoztak uala az Attia fianak iútott uala [UszT 11/87]. *1598:* lata(m) tahagh azo(n) Zent Martoni ...[a] Benedek bele ment ekeyewel, ne(m) leön mit tenne(m) ki chouálam beleölle, menek az falus birohoz, kęręm hogy meg ne zabadicha teörúeny latatlan az choúat [UszT 13/18. — [a] Olvashatatlan név]. *1600:* Sofaluy Kacho Istwa(n), tiltotta wagy chowalta wolt ky egy Sarospataknal walo zanto feöldibol wgya(n) Sofalui Wargha Balast [UszT 15/212].

kicsóválás elcsóválás, csóvaállítás; aşezare de semne de oprelişte; Dockenstellen. *1780:* a' meg nevezett Erdöbeli Táblák a' már meg irt ki-tsóválás szerint ki-is határoztattanak [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 13].

kicsóváltat elcsóváltat, kicsóváztat; a pune pe cineva să aşeze semne de oprelişte; mit Docken versehen lassen. *1760:* birnak ... a vizen tul egy kis Rètet a Rèvészek ... ki sokta csováltatni eö Nga nekik [Dés; Ks 28. V].

kicsóváltatik elcsóváltatik, kicsóváztatik; a fi prevăzut cu semne de oprelişte; mit Docken versehen werden. *1780:* ezek szerint a' Dimensiok és Limitatiok szerint mind az Ajbeli, mind pedig a Götsi szöllöfön lévö erdök kiis tsóváltatván, e' képpen hagyattattanak [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 13].

kicsóváz elcsóváz, kicsóvál; a marca cu semn de oprelişte; mit Docken versehen. *1750:* néha ki tsovázták a' Szent Györgyiek, hogy a' Bornyuk fúvit el ne tapodgyák [HSzj *csóváz* al.]. *1789:* a Babos Telek után valo szánto föld ki tsovázva nem volt ... a Csóvát ki nem hányta volna [Dés; DLt]. *1803:* ezen Kender Földet kijártuk és kürüdes körül ki intészvén, és a maga valoságos határ borozdáját meg kapván ki tsovásztuk [Páncélcsch SzD; RLt O. 1]. *1834:* Elindulván azért a hétt Cométánéusok kijárták és meg állitották az igazi Határát[a] ... ott vegig ki is tsovázták azután német öllel meg mérték azon Hellyet [Náznánfva MT; Berz. 21. — [a]A kaszálónak].

kicsóvázott elcsóvált, kicsóvált; marcat cu semn de oprelişte; mit Docken versehen. *1819:* hogy a' felek az kerteket a' ki mutatott és Csovázott heljre változtattyák 15-öd Nap alatt arra kezeseket állittottak [H; JF 36 Prot. 26].

kicsóváztat elcsóváztat, kicsóváltat; a pune pe cineva să aşeze semne de oprelişte; mit Docken versehen lassen. *1792:* a ... Drekulya nevezetü kaszálora[a] ... az irt Commetáneusokkal bé mentünk viszszá foglaltuk s kitsováztattuk, ugy az idei termésit mely már egyben volt rakva el Csoválván a Melgos Ur számára ki neveztük [Msz; MbK XII. 87. — [a]Mezőbándon (MT)]. *1844:* a meg szomszédoltam Szánto földet a' Tekintetes Executor Urak el foglaltak, és kiis tsováztatták | Csováztatták ki azon egy Kőblős Szánto földet ... hanem másnap ... eö kegyelme minekutanna meg tudta a dolgot a' Csovákot mind ki hányatta [Szárazpatak Hsz; Berz. 17].

kicsóváztatik elcsóváztatik, kicsóváltatik; a fi prevăzut cu semne de oprelişte; mit Docken versehen werden. *1817:* az falu végén levö Földjéből Törvényesen ki merette ... mind ezek kiis tsováztottak és gödröztettek [Udvarfva MT; Told. 42].

kicsődül 1. kisereglik/tódul; a se aduna/strînge buluc afară în/pe ... ; sich (hin/heraus) drängen. *1766:* A szegény Bánffi Farkas úr temetésén Bonchidán kikisérvén Suk felé egy darabig a testet, a nép kicsődült [RettE 197]. *1821:* midőn Zsellér Juon a' Petri Háza iránt voltam a be hajtando Marhákkal a Falu Kőzönséges Utzáján — Ki Csődüle az egész falu [Noszoly SzD; Macskási lt Noszolyi cs.].

2. ~ *a dolog* elterjed/közismertté válik a dolog; a deveni cunoscut; die Sache verbreitet sich/wird allgemein bekannt. *1667:* ha Balónak szerencsétlensége történnék is, ez a dolog ki ne csődüljön [TML IV, 18 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kicsölled kicsucsorodik/dudorodik; a se umfla/bomba; sich wulsten. *1820:* a Vérár nyavalyaba a' meg döglött márhának a' két füle meg vagyon dagadva, — a Száj ajakokkal edgyütt — ugy ... az Segge is ki van csölledve, vagy ki dagadva [F.rákos U; Falujk 104–5 Barrabás Aron pap-not. kezével]. — Vö. a *kicsüllyed* cimszóval.

? **kicsucsonodott** kicsucsorodott; (despre buze) groase; gewulstet. *1825:* Raushman Ignátz ... vastag kicsucsonadot ajku [DLt 1057 nyomt. kl]. — Nagy valószínűséggel elírás *kicsucsoradot* h.

kicsúfol kigúnyol; a batjocori/zeflemisi; ver/ausspotten. *1812:* a Groff Ur eö nsga ... a Tiszteletes Esperest Uramot bé küldötte hogy engesztelje a' Groffnét, de a Groffné nem engedett meg, hanem az Esperest Ur kijövén, mindjárt nagy hahotával ki katzagta és kitsufolta [Héderfája KK; IB].

kicsuszamodik *átv* kb. félrecsúszik, elferdül; a devia, a se abate; verkehrt werden. *1662:* Istennek igaz ítéletéből ... a bálványimádásért — e szegény haza ... a hatalmas török császárok árnyékában kényszerittetett is magának pihenést keresni, mint a Júda országának utoljára volt dolga a babilóniai Nabukodonozor királlyal, valamikor és valamig azon monarchico-aristocratika igazgatás az ö igaz sarkából ki nem csuszamodott [SKr 72].

kicsúszás elcsúszás; alunecare; Ausrutschen/gleiten. *1638:* az mi kiczint az talpfa ki czuszotis de megh az igaz hataron vagion, az kicsuszasais penigh mind az Czikor Giörgy sok szeker vontatos (!) miat let [Mv; MvLt 291. 162b].

kicsúszik 1. a aluneca (afară) din ... ; ausrutschen/gleiten. *1595:* Hid kapún bal felől, indúlt vala meg az retez fő, és kj vettük kezel, vaiattam belöl nagyobban hogy kj nem czússon ... d 2 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 124 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1638:* az mi kiczint az talpfa ki czuszotis de megh az igaz hataron vagion | ha ki czusatis az Talpfais, de az Czikor Giörgy szeker jarasa miat vagion az Tengely vegenek az geörzölese miat let hogy a Talp fa kiczuszot [Mv; MvLt 291. 162b, 163b].

2. (titokban) átcsúszik; a se furişa/strecura (prin ...); (insgeheim) durchschlüpfen. *1798:* az Austriai sürü szitakonn (mert a rosták szitákká váltak) által nem botsátanak. Teremtett állatot mondom; mert félnek attol hogy valami szegény kakas képibe ember is ki találna tsuszni [MNy XLVI, 154 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

kicsutakozott (csutakos csóvával) kicsóvázott; prevăzut cu semne de oprelişte; mit Wischdocke versehen. *1804:* ezen ki Csutakozott föld [Backamadaras MT; CsS].

kicsüllyed kiduvad/guvad; a ieşi din orbite; hervortreten. *1733:* én vevém le Varro Istvánt az szekerről kitt is látam hogy igen meg vertenek, szemei ki csüllyedtenek [Szentlélek Hsz; HSzjP Ioannes Csintalan (46) pp. vall.]. — Vö. a *kicsölled* cimszóval.

kidagad 1. kidülled, *táj* kiduvad/guvad; a se bulbuca/umfla; hervortreten. *1743:* Marosán Vonutzat ugj meg verte Damokos Imreh Vram, hogj az Szeme ki dagadatt [Meződomb K; Ks 5. XII. 10 Szilvasán Vonya zs vall.]. *1763:* Fején az ütés nagy voltt anyira hogy á szemeiis egészszen ki dagadtanak volt [Mv; Told. 16/51]. *1794:* a' mellyire állottanak ... Kozma Péternek, ezek tapodták, a' többi (!) tépték nyötték, 's annyira meg kinozták, hogy a' Szemei is ki dagadtanak [Marossztkirály MT; Berz. 6. 51. S. 74]. *1823–1830:* A leghevesebb nyárban is, sokszor éjszakánként annyit írtam, hogy a szemeim is kidagadtak [FogE 91].

2. eldagad; a se umfla/inflama; schwellen. *1729:* egj Katona ... a' faval ugj meg verte föbe, hogy a' száján és fülin bövön ki jütt a' vér, Felesége vájván ki másnap az alutt vért a' füliböl, füle feje ki dagadván más fél hetig fekütt [Sövényfva KK; TSb 51]. *1826:* a kereset alatt lévő tehén nem vérárba vagy vérhülésbe döglött meg, hanem torokgyékba, mert szeme nem könyvezett, ajjaka, utója, (: salvum sit :) segge nem volt kidagadva [F.rákos U; RSzF 223].

kidarabol kidaraszol/sarabol; a prăşi, a săpa superficial; ausreuten/scharrieren. *1836:* A Szöllök mindenütt harmad izben ki vagynak darabolva, a' Sarjuis meg van szároztva [Vécke U; Ks 101 Varga György lev.].

kidarabolt kibárdolt; bărduit (cioplit cu barda); (ab)gebeilt, behauen. *1786:* Nagyábol ki darabolt Fenyő Gerenda találtatik régi 110 [Nagyalmás K; JHbK XXXIX/36].

kidaraszoltat kisaraboltat; a pune să prăşească; ausreuten lassen. *1792:* az Exponens Aszony Pők hegjbeli Szöllejét Bardocz Adám Úr kapaltatta s' daraszoltatta ki [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Vályaszeszán Kosztandin (30) zs vall.] | azon Szöllőt Bardocz Adám Úr leveleztette, és daraszoltatta is ki harmadszor [uo.; i.h. Fűleki János (50) zs vall.].

kideputál kivesz/von, leszámít; a scădea (din ceva); abrechnen. *1582:* Zamweweo vraym, Zamot veowen az Eghaz fiaktolys Breiber Lazlotol es Pethessy Jiarfastol, Az eo honorariumokath ki deputalwan, Maradoth Restantiaba Nallok kireól Jeowendeo eztendeore tartoznak Zamoth Adny f. 417/81 [Kv; Szám. 3/VI. 17 Diósy Gergely not. kezével]. *1614:* Fazakas Mihali ... Bizonios adossagokat mutogata, hogi eö tartoznek masnak, Az melj adossagokat Elsoben az keozbeöl kj deputaltuk, es meg fizettunk [Kv; RDL I. 95].

kideputáltatik kiadattatik; a se da; ausgegeben werden. *1610:* Vas zerzambol Jútot nekiek Egj réz mosdo medence liukos ... Fazerzambol Jutot nekiek ... melj legh elseöbenis nekiek, kj deputaltassek[a] [Kv; RDL I. 6. — [a]Köv. a részl.].

kiderítés clarificare; Klarlegung, Ermitt(e)lung. *1861:* (A) Statisticai bizottság, a' Magyar Korona alatt élő népek Ethnographiai állapotjának lelkiesméretes ki deritését tüzvén ki czélul ... e' végre minden T. Papnak, én is ide zárok edgyet[a] [Gyalu K; RAk 57. — [a]A *tábella* szó tollban maradhatott].

kiderült nyilt, tiszta; senin, liniştit; offen. *1848:* Kunovics István Ágoston okleveles sebész ... kiderült nagy homloku [DLt kv-i nyomt.].

kideszkáztatik deszkával kibéleltetik; a fi căptuşit cu scînduri; verbrettert werden. *1829:* (Az úszóiskola) hogy nagyabb Szökésekre, fenn állo, és más mesterségesebb uszásra és (!) lehessen használni ... méljebben ásattatatt, ki deszkáztatatt [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

kidisputál lebeszél; a sfătui (pe cineva) să nu facă (ceva); jm von einer Sache abraten. *1671:* Azon kell csak lenni, azalatt Udvarhelyszéket ki ne disputálják ő nagyságátúl [TML V, 574 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1798:* két Plánumot jegyzek fel, melly rég a fejembe kovájog ... Körösi kinyomtathatása el mult, Füstbe ment, kidisputáltak belölle, már en is letettem eszemet rola [MNy XLVI, 155-6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

kidob kihány/vet; a arunca; hinausschmeißen/werfen. *1879:* a Kerekes 3 o. é. forintját ... Add inkább valami jótékony célra, vagy dobd ki a sárba [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kidobó-játék *diákny* labdajáték-fajta; un fel de joc cu mingea; Art Ballspiel. *1870 k./1914:* bőrrel 4–8 cikkből

összevarrott és a csizmadia sátrakban ... árult ütő, kidobó ... s körjáték-hoz használt lapda [MvÉrt. 22].

kidobol dobolással közhírré tesz; a anunţa prin baterea tobei/toboşar; austrommeln. *1704:* tegnap délben a generál parancsolatjából ... a Rákóczi uram proscriptióját a generál háza előtt és a kispiacon elolvasván publikálák és kidobolák [WIN I, 190].

kidobolás anunţarea veştilor (de interes obştesc) prin toboşar; Austrommeln. *1842:* Fizettem a R(adnot)fay[a] malom kidobolásáért 30 xr [Born. F. Vc. — [a]MT].

kidoboltat doboltatással közhírré tétet; a dispune comunicarea unor veşti prin toboşar/baterea tobei; austrommeln (lassen). *1818:* ezen Mulattságot Szerzette maga a' Ház Gazdája ... ki doboltatta a' Magánál tartandó fraj bált [Déva; Ks 118 Vegyes ir.]. *1849:* A Muszka Tábor bé jöttével[a] egy fiatal fejős Bivalom el veszett, ámbár, mint itt Tordán ugy Kolosvárott is ki doboltattam ... de senki nem jelentette [Torda; DobLev. V/1276. — [a]A lev. okt. 17-én kelt].

kidolgoz 1. a elabora; ausarbeiten. *1738:* Mint hogj a mostani terhes állapotokhoz képest felette sok loval való postálkodás kivántatik ... azon kevés lovas atyánkfiai már telljességgel ezen postálkodást nem supportálhatytyák ... Minekokáért Concludáltatott ... hogj ... ollyas Atyánkfiai által segíttessenek, kik(ne)k tehettségek vólna hogj lovakat tartanának. Ezen dolgot azért ... Conscientiose ki dolgozzak és a lovatlan Emberekből ötből 's hatbol ... csinállyan(a)k 20. lovas Embereket, kik maguk rendiben tartozzanak lovat állitani [Dés; Jk 490b–1a]. *1792:* a ki rendelt Birák Urak annyira nem mentenek, hogy e már Munkában lévő Causát ki dolgozzák és Törvényesen végképpen terminállyák s Itéletet mondjanak [Ne; DobLev. IV/704]. *1805:* Mi ... hogy ... a' Ngod plánumához mérséklett utat ki dolgoznok, egybe gjültünk vala a' Biroság Házhoz [Torockó; TLev. 9/38].

2. a redacta/compune (în formă definitivă); ausführen, durcharbeiten. *1883:* Kevés az ambicióm ... Semmi se sarkall arra, hogy írjak. Halommal gyűjtöm a tárgyakat. Egyet-egyet kidolgozom, és bezárom a fiókba [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. kialakít; a forma/stabili; ausformen/gestalten. *1761:* én azon Nyilakrol sem(m)it se tudtam ... minthogj azt más Cancellisták dolgozták volt ki Szebenben, a mi p(edi)g pennám alatt nem forgott arrol ... Relatiot nem adhattam [Branyicska H; JHb XXXV/46. 10]. *1769:* Már az Itélő mester most 15 napak alat revideáltatya az Joszag Conscriptiojat hányan holtak meg és születtek két esztendő alatt, és annak utánna az nyilakat ki dolgazza [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. *1808:* Mi Kövendi Nagy Péter, Gál Mojses, és Tanka Mojses ... Törvényesen ki rendelt Divisor Commissariusok ä Feleknek meg egyezett akarattyokbol ä közöttek osztatlan maradott némely ... Bonumokat fell jegyeztük és kinek kinek eléb tettzése szerént ki dolgozva ä nyilakot, azokat nyil Vonás szerént fel is osztottuk [Asz; Borb. II].

4. megdolgoz/művel; a cultiva (pământul); bebauen/arbeiten. *XIX. sz. köz.:* A Szőlőket kidolgozta, de miképpen azt nem tudom [DE 3].

5. ledolgoz; a presta o anumită muncă în contul unei datorii, a se achita prin muncă de o datorie; abarbeiten/verdienen. *1783:* az Apám usorázat Szőkefalvara ... azután magomis minden esztendöben három napat dolgasztam s tavalyis ki dolgosztam[a] [Csüdötelke KK; Ks 92. — [a]A kölcsön fejében járó kamatmunkát].

6. elintéz vkit; a da gata pe cineva; jn erledigen. *1773:* ugy ki Dolgoztuk Teleki Urammal edgyüt Natok Uri Familiajok(na)k részekrol a Dnus Nagy Bányai Bironak successorat Vasas Uramot hogy ha tuvábrais utanna jár valaki, bizony meg eszi az szurkot Biro Uram maradékja [Dés; WassLt Jos. Mich. Betze lev.].

kidolgozandó elkészítendő, kimunkálandó; care urmează să fie elaborat; auszuarbeitend, vorzubereitend. *1791:* A' Quartások számokra ki dolgozando Instructionak ... el készitésekre még 30. Napok adattassanak [Kv; SRE 279].

kidolgozás 1. kimunkálás, elkészítés; elaborare; Ausarbeitung, Fertigmachung. *1794:* a' Consistorium által rendeltessék egy Commissio, ... a Commissio ... készitene más Planumot ... A mellynek is ki dolgozására ... [a]Atyánk fiai ö Kgylmek rendeltettenek [Kv; SRE 310. — [a]Ez előtt 8 név fels.].

2. kialakítás; formare, stabilire; Ausgestaltung. *1808:* Minek előtte pedig a' már bé iktatott Nyilak ki dolgozásához hozzá fogtunk volna, ezen Specificált költségeken kivül egyéb Praetensiokatis adtak be a' Praetendensek [Asz; Borb. II].

kidolgozott ? kimunkált; lucrat; ausgearbeitet. *1802:* a fen Specificalt Summat ... méltoztassék hozzánk küldeni, hogy miis holnap után ... az assignatiohoz kezdhessünk s kinek kinek birtokat, az egyenesen ki dolgozott Sors szerint assignalhassuk [M.zsombor K; Somb. II].

kidolgoztatik elkészittetik, kimunkáltatik; a fi elaborat/redactat; fertiggemacht/ausgearbeitet werden. *1794:* (A) Consistorialis gyülésben ... Fel olvastatott azon munka melly az eléббeni Consistorialis gyülésben ki rendelt Commissio által ki dolgoztatott, és ... hellyben hagyatott és meg állittatott [Kv; SRE 311].

kidollás kb. kitorlódás; adunarea/ieşirea apei pe gheaţă; Stauung, Aufschüttung. *1784:* Nyárb(an) a' Kis Szováta vizenek exundatioját, Télben pediglen ki dollását ártatlan Malmúnknak tulajdonyittyák [Szováta MT; Jeremiás György és Lőrinc foly. (Mt)].

Maga az alapszó a *dorlik*) *dollik* ~ *torlik* ige szárm.: ennek a székely tájszónak két jel-ét ismerjük: 1. (össze)torlódik (zajlás idején a jég). — 2. a jég fölé föltolul (a víz) [MTsz; ugyanez a forrás jel. nélkül közli a *kidollik* igét is egy példamondattal: „A víz kidollott"]. — L. még a köv. cimszót is.

kidollik kitorlódik (a jég fölé torlódik a víz); a se aduna/a ieşi apa pe gheaţă; sich anstauen/blähen. *1784:* (A Kisszováta vize) minekelőtte a' mi Malmunk oda nem épitetett vóltis nyárb(an) a' nagy Arviz(ne)k idején mindenkor exundált Telben hasonlóképpen vagy a' rend kivül valo hó, és havazás mián ki dollott [Szováta MT; Jeremiás György és Lőrinc foly. (Mt)].

kidombozás határdomb-hányás (határhalmokkal való megjelölés); ridicarea movilelor ca semne de hotar;

Grenz/Flurhaufenaufschüttung. *1834:* mi elöttünk tovább folytattatott ezen határ ki Járása, s dombozása [Koronka MT; Told. 23].

kidöf döféssel kihasít; a străpunge; (durch Stich) aufreißen. *1722:* Semmi szokásos öklelös dolgát nem tudom, nem láttam az Utrumb(an) specificalt Bikának, annál inkáb hogy az Soos János kanczáját(na)k ki dófte volna a' hását [Marosbogát TA; TL. Budai György (36) jb vall.].

kidöföl kidöfköd vhonnan vkit; a da afară pe cineva de undeva împungînd de mai multe ori; jn von/aus irgendwoher ausstoßen. *1729:* a' Czigány Felesegit is latta hogj ott siránkozván egj Német strazä Kapitánj Vr(am) parantsolatyából puskával az udvarrol ki kergette és döfölte [EMLt]. *1759:* Kibédi István Uram fel kapa egy Széket, ... s az Házbol ki döfölt [Csapó KK; Berz. 1. 10/38].

kidöglik eldöglik/hull; a pieri, a se prăpădi; verenden. *1853:* az tavasztol olta már az napokba 3ik lovam az leg jobb dögle ki [Perecsen Sz; BetLt 4 Szentmarjay Lajos lev.].
Szk: *a járomból ~. 1798:* az Apjának jármából égy ökre ki döglött [Kál MT; MvLev. Msz-i csomó 8].

kidőjt l. kidölt

kidől, kidűl 1. a cădea (înspre afară), a se dărîma; umfallen. *1593:* attam egy Eoreg dezkat, hogy az Tanaczj haz kerti oldala, kj dult wala hogj meg Czinalliak d 10 [Kv; Szám. 5/XXI. 29]. *1623:* Az palank hogy Jdeö eleött ky ne deollyen Nekúúnk teczyk az hogy az mint az allassok leznek az allassok alatt Ryttkan Egy Egy fauall keottnek be az palankott az Istallo Talp fayhoz [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1720:* az reghi Kö Epulet ... also részében két Ház es édgj Bolt, de a Bolt le szakadott, ezen Házaknak az ruina miatt Ajto és Ablak mellyéki kövei mind ki döltek [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. *1769:* a kertel egjütt ki döle az ökör a kerten s altal-is fordula az fején [Tarcsafva U; Pf]. *1788:* loháton menvén egy némű némű estve Csibán[a] ... Csibai Nagy Miklos árnyéka alat mely az utra volt ki dölve midön sebessen ott ment volna egy gerenda vég a lorol el ütette [Karácsonfva MT; Told. 76. — [a]MT]. *1814:* (A) Kapu a' régiség miánn meg emésztetve lévén egy alkalmatossággal ki dolt, és ... egy fijatskaját ugy oda ütötte, hogy mindgyárt meg holt [Dés; Ks 79. 29. 79b].
2. (kimerülten) lefordul/rogy; a cădea, a se prăbuşi (istovit); (erschöpft) auf die Erde sinken/dahinsinken. *1704:* a vámtól fogva militiának való sok havasalföldi búzát és árpát ... hordatván, és az éjszaka szörnyű ónos eső esvén, a marhákból némely faluból csak egyszeri hozásban tíz-tizenkét ökör kidült, kinek lába, kinek nyakok tört ki [WIN I, 309].
Szk: *~ a járomból. 1663:* Látja az Isten, úgy elesett az marha, soknak az jarombul kidül az ökrök, szénájok nincsen, az németek táborozása miatt nem kaszálhatván [TML II, 436 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1705:* Ugyan az éjszaka is kimenvén a németek[a] ... Kakasfalvára, ott amennyi szalmát kaphattanak, ugyan a magok marháin behozták, de a marhájokban sok kidült a járomból [WIN I, 391. — [a]A Nsz-ba szorult labancok].
3. elpusztul; a pieri, a se prăpădi; umkommen, verderben. *1678:* számlálja meg Kgd vallásunkon valókat. Ihun Kapi uram fiatlan, Rédei uram, úgy Bethlen és Bánffy Sigmond uramék maholnap kidűlnek [TML VIII, 62 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].
4. kb. kibuggyan; a ţîşni; hervorquellen. *1630:* fel uonak a' feoldreol, es Lanczal az eles szekerhez keotek ... az Ket kezenel fogua, egy Iarom palczaual ugy hatra tekerek az ket kariat, hogy Veris ki deot az karyabol [Ceged TA; WassLt Zur Thodorana eozueg (50) vall.].

kidöledezett kidüledezett; căzut la pămînt; nach und nach umgefallen. *1832:* érkezvén édgy járhotatlan meredekség, melység, és ki döledezett fákkal telyes, hozzája járulhatatlan helyhez [Remete Cs/O.toplica MT; Born. XVb].

kidöledezik kidüledezik; a se dărîma încetul cu încetul; nach und nach umfallen. *1637:* (A lóistállónak) az eresze mind az falaual eggywt kj kezdet deöledezni [Fog.; UF I, 411].

kidölés, kidűlés dărîmare; Umfall. *1675:* Az donatariusok joszági az vár közfalának ki dűlésekor hoztanak reparatiojara bizonyos számu köveket [Fog.; UF II, 661]. *1763:* (A) külső Tüzes Háznak eleiben tsinált dé már ki dolésre hanyotlott deszkátlan Tornaczotskából ... mennek bé ... egy közönséges Ajton az emlitett házba [Hortobágyfva Szb; Borb. XXIXa/19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 26–7].

kidölingézik 1. kb. kidöl; a pieri, a se prăpădi; umfallen. *1662:* a dög- avagy mirigyhalálnak szörnyű kegyetlenkedésével ... mindenütt egyaránt holtak, utokban is sokan csak kidölengezvén az útbul, halva, mezitelen, temetetlen hagyattak [SKr 669].
2. kidüledezik; a se dărîma, a cădea la pămînt; beginnen zu fallen. *1781:* Ezenn Palizaták régiek lévén szüntelenül ki dölingéznek [MNy XXXVIII, 57].

kidölőfélben kidűlőfélben; pe cale de a se dărîma; im Umfall begriffen. *1656:* Ezen sasfaknakis pedigh alljok eötven szal ... ki deolöfélben vadnak [Fog.; UF II, 143]. *1846:* Ezen Hídnak függő alkotmánnya (: Hängwerk :) ... általánoson kidölö félbe van [Dés; DLt 858/1847].

kidölőleg kidűlőfélben; pe cale de a se dărîma; im Umfall begriffen. *1633:* Az haznak uduara mind körniüs köröl palankal ... es sindelies, az patak felöl ki dölölegh vagion [Komána F; UF I, 310]. *1638:* az palank kert nemely helyen ki nemely helyen be deölölegh vagjon [A.porumbák F; i.h. 655]. *1652:* (A konyha) Ablak fél fai ki dűlöleg. Ajto fél köveis ki dűlöleg [Görgény MT; Törzs]. *1675:* Ennek az haznak keö ajto mellyekje ki dűlölégh vagyo(n), egy faval tamasztották mégh [Dés; Borb. II].

kidölt kidönt; a dobori răsturna; ausbrechen, umstürzen. *1606:* mikor az haz el ege azkor egy Zekreny ruhastul nem egöth el mert en döitötem vala kj az hazbul mas tarsomal [UszT 20/310]. *1756:* tsak egy csovát tanáltunk fen alva, az többit ki döltve [Demeterfva MT;

Pf]. *1769:* az ökör a kertet magaval egjütt ki döjté es ketske korát vete s le döle [Tarcsafva U; Pf]. *1771:* Tavaj Nyáron Bánatus felöl egy iszanyu habaru s nagy szél támadván sok fáj dőjtett ki [Pánkszelistye H; JHb 93. XIX. 6] | (A szél) valahol el ment ... mindenütt ki dőjtette a fákat: tőstől gyókerestől [F.lapugy H; i.h.]. *1797:* (A ház) egyik oldalát is ki dőltettük ... hallá ketek, én nem parantsoltam volt, hogy ezen Háznak az oldalát is ki dőjtsék [Náznánfva MT; Berz. 3. N. 21].

kidöltöget kidöntöget; a doborî/răsturna rînd pe rînd; nach und nach umstürzen/werfen. *1667:* harmad idén az megyébeol sok szeoleo teot karostol ki deolteogetet Csieprégi Ura(m) [Kv; RDL I. 148e Steph. Cassai alias Csizmadia jur. centum vir Colosvariensis (37) ns vall.]. *1668:* látám, hogy á Lázár péter Ur(am) kerti seovényének esének, feiszékkel vagdalni kezdék, támaszszit ki deolteogeték [Burjánosóbuda K; Ks 65. 43. 10]. *1756:* tsak egy csovát tanáltünk fen álva, az tőbbit ki dőltve ... ki hánta vagy dőjtőgette ki nem tudom [Demeterfva MT; Pf]. *1794:* á füzfát ki dőjtőgetik, ki tekerik, a martját penig le tapodják [Kv; Pk 3].

kidöntetik kihányatik/öntetik; a fi aruncat/dat afară; ausgeworfen/geschüttet werden. *1868:* Mily visz(sz)ás ... eme ... értéktelen anyagot[a] a felszinre azért kiszállitani, hogy véglegesen mint értéktelen döntessék ki [Désaknai városi lt. — [a]A tisztátalan sót].

kidörgöl 1. kb. kidörzsöl; a scoate/curăţa frecînd; ausreiben. *XVIII. sz. eleje:* Mihelyt à lovad inat ût azonnal a- fajdalmas lábát tekerd meg á térditül fogva Szár kozepig Szijjal ... ha ér Vago vasad nines kés hegyivel csinaly apertúrát és ... mogyoró fával kéméletlen á Szijun alúl dörgöld ki az inbúl á rosz vért [JHb 17/10 lótartási ut.].

2. ledörgöl; a şterge (prin frecare); abwischen. *1769:* a Szokmanjommal ki dörgölém az abrazattyát [Tarcsafva U; Pf III. C. 15].

kidug 1. a scoate afară; her/hinausstecken. *1660:* Visszajövén az vezér az diadalomról, az város mellett elmenvén, némely, az jövendőt meg nem gondoló ember az várfokon fegyverét kidugván; meglátván az vezért, nagy haragra indult az város ellen [Kv; KvE 182 LJ]. *1736:* Az uraknak, első förendeknek az pompára való mentéjek hosszú volt ... az mentéje újja kutyafüles volt, bérelve penig attól fogva az hol az kezit az hasadékon kidugta, sohultsem volt [MetTr 350].

2. kb. (betemetődött árkot) kitisztít; a curăţa (un şanţ înfundat); (zugeschütteten Graben) säubern. *1770:* (A) régi árkot ... emberei midőn ki akartak volna dugni, és kiis dugták, tsak erre végre rakásban gyűjtetett kövekkel az irt Triflulegéstyiek nevezetü emberek kezdék hajigálni ... embereit [H; JHb XXXI/17. 2 vk].

kidugódik kb. (a víz) kiomlik/zúdul; a se revărsa; (Wasser) ausströmen. *1665:* dugast Csinaltak az malom silipnel az To Csatornajan hogy az Toba viz mehessen osztan ugy dugodek ki az orzagh uttjara az viz az malom arkabol [Jobbágyfva MT; BálLt 50].

kidúl kb. szétdúl/szór; a împrăştia/răvăşi/risipi; zerverstreuen. *1662:* (Asztagaiktól) a gazdák mindenestül megmentettek vala, mert azokat takarítva kit elcsépeltek, kit lovoknak szerén-szerte hordottak, kidúltak, megétettek s vesztegettek vala [SKr 449].

kidülled kb. kifordul; a se întoarce (în)spre afară; sich nach außen biegen/drehen. *1826:* Nyárád Sz. Lászloi Veres Márton ... a' felsö ajaka a' mikor katzag kettösleg ki düjjed [DLt 966 nyomt. kl.].

kidülledés kihasasodás; bombare; Bauchung. *1825:* Az épületnek délioldalán ... egy olyan veszedelmes ki düjjedese van a föld szint lévő kő falnak hogy annak teteje a básissánál 6 hüvelykel áll kijjebb [Dés; DLt 3].

kidülledt 1. kifordult; întors (în)spre afară; nach außen gekehrt/dreht. *1811:* Horváth Ferentz ... 17. Esztendos ... ki düjett vastag ajaku [DLt 308 nyomt. kl].

2. kb. *táj* kiduvadt/guvadt; bulbucat/bolboşat; hervorgetreten. *1840:* Jung Mátyás ... kidüjjedt setét szemü [DLt 540 ua.].

kidűlt *in* căzut la pămînt, răsturnat; umgefallen. *1725:* egj régi ki dült odvas fának a' törsöke, és ki teczö vastag töve mutattya jobb(an) meg ezen nap Kelet felöl valo Vicinitassát, és Metalissat az erdőnek [Ménes MT; BK].

kiég 1. a se arde; ausbrennen. *1842:* az Aszszony nagy mérgesen egy kalán forro kását ugy csapot a' szemem kőzé, hogy ha tenyereimmel nemüleg szemeimet nem védem a' szemem is ki égett volna. — minek jelét a' Tekintetes Urak az abrázatomon most is láthattyák[a] [Dés; DLt 1452a. 3. — [a]Szolgáló vall.].

2. kb. (érc) megpörkölődik; a (se) prăji (minereul); rösten (vom Erz). *1823–1830:* (A kemencébe) az érczöveket berakván, alol kőszénnel meggyújtják, s bizonyos ideig ég magában. Ott kiégvén s kihűlvén, teszik más hasonló kemencébe, s igy égetik meg tizszer ... mig tizenegyedikszer viszik az olvasztókemencébe[a] [FogE 207. — [a]Az cislebeni érczbánya hámormunkájára von.].

3. kb. elég; a arde; verbrennen. *1705:* Ugyan ma valami öreg ágyukat, kiknek a gyújtólyuka igen kiégett volt és becsinálták, azokat próbálgatták az bástyákon [WIN I, 378].

4. leég; a arde, a se mistui prin foc; abbrennen. *1710:* Debrecenben ... hirtelen tűz támadván, majd ezerkilencszáz ház töbül kiége [CsH 157. — 1680-ra von. feljegyzés].

5. kisül; a se arde; versengen. *1590:* Borsot egi keöbleöth vettettem volth, az it valo határon, az minth eözue zedegethettem benne: minthogi minden kj ege az feöldbeöl, am egi keöbleöth es egi uekat giwiteöttem eözue rolla [Kv; Szám. 4/XIX. 21]. *1717:* verés hagyma ne(m) sok lészen, nagyob részé ki éget az földből, az sok hagyma ... ki szárádot [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1725:* Borsó fél darab de mind ki égett [Pókafva MT; Told. 18]. *1757:* Marha legeltetni elég tágas tsak hogj száraz Üdöben a Földből ki ég a Fü [Budatelke K; LLt Fasc. 129].

6. el/összeaszik; a se usca, a seca; ein/zusammendorren. *1590:* Kendert vettettem uolt masfel keöbleöth, leöth rajtha minth egi 10 Kalongia de magua nem leöth uala, merth mind kj eget volth, Zala azerth meg vgian alkolmas vala [Kv; Szám. 4/XIX. 21].

7. kiszárad; a se usca/pîrli; austrocknen. *1798:* ezen ... szöllö köszikláis hellyre lévén épitve, az essözések a' földet rolla el mosták a' Szöllö tök ki égtenek [Bálványosváralja SzD; EHA].

kiegészítő complementar, care completează; ergänzend. *1865:* Minden ezüstem, ékszereim ... osztassanak fel az ezen végrendeletemhez mellékelt jegyzék szerint, mely végrendeletem ki egésszitö részét teszi [Kv; Végr.].

kiéget 1. (mészkövet) mésszé éget; a arde var; (Kalkstein) brennen, kalkbrennen. *1775:* Szabad lészen ... két katlanra valo Mész köveket minden esztendöben rakattatni, és a Mérai erdöről vecturázando le' dölt Fákkal Tökékkel, és egyebb alacson némü fákkal ki égetni [Kv; AggmLt C. 46]. *1818:* a' Várnyitzánál öszvegyüjtött Mész köveit és vágot kész fáit ugyan az az Groff Ur Colonussai által asatott mész gödörbe a Mlgs Kendeffi Elek Ur szamára ki egették [H; JF 36 Prot. 36].

2. kiolvaszt; a extrage prin topire; ausschmelzen. *1797:* Egy uti ezüst so tarto ... Ezüst paszamánt ki égetve ezen so tartoba bé téve [M.igen AF; DobLev. IV/777. 10].

3. kifőz; a distila; abkochen. *1634:* A bor seprü my számunkra egettessék ky ... iöuedelmétis ... külön ratio alatt tarcsa Uduarbirank, cedulat aduan az egetőnek rolla, egy kiégetésre mennyi seprőt adott, es meny czepegése io éget bora lött [UF I, 333 I. Rákóczi György gazd. ut.].

kiégetés 1. téglaégetés; ardere de cărămizi; Ziegelbrennen. *1822:* Egy ezer Tégla vetésiért szokott fizettetni 3 Rf. ... Ahoz kell a' ki égetésére 10 száll borana per 30 xr. tészen 5 Rf [Torda; TVLt Közig. ir. 631].

2. mészégetés; arderea pietrei de var; (Kalk)Brennen. *1784:* Tegző Dániel, Küs Miklós és Szabó József meginstálván a communitást, hogy egy katlan mésznek kiégetésére Agyagásban adjunk szabadságot bizonyos fizetésért ... megengedtetett, hogy az egy cserefán kivül másféle fával kiégessék [Árkos Hsz; RSzF 123].

kiégetett 1. égetett; ars; ausgebrannt. *1752:* (A cigányoknak) ezer jól ki égetet Cseréptől két M Forintot, ezer ki égetet Teglatol egy MForintot ... kelletik kifizetni [Déva; Ks 107].

2. olvasztott; extras prin topire, topit; geschmolzen. *1582:* Jlona Eothweos Gheórgne vallia ... Az feleseghe Annya mikor perlet Zilagiwal Akkor hozot Apro theóredek es ky egetet ezwsteót es hithwan theóredezet kapchot(is) ... Mondwan hog Igen el Zegenyedeth [Kv; TJk IV/1. 26].

kiégethet felégethet; a putea distruge/curăţa prin ardere; ausbrennen können. *1595:* Taualy meg sem kaszaltattak volt az Kjraly rętit mely miat nagy fogyatkozas volt, Miert hogy oly tisztan Tauaszkor kj nem egethettek: Az Wermek is vizel rakwak valanak [Kv; Szám. 6/XVIIa. 275 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

kiégett 1. găurit prin ardere; durch/ausgebrannt. *1759:* szállittasson el ... Egy középszerü viseltes és ki égett közepü portai szönyeget [Sárd AF; TSb 51].

2. *1825:* a Dohánytul ki égett Pipámat probáltom meg gyujtani de nem lévén semmi benne, csak ugy szipákoltam [Dés; DLt].

kiégettet (pálinkának) kifőzet; a pune să distileze (rachiu); (Branntwein) brennen lassen. *1676/1681:* minden hordo utan valo szin bornak ugi seprejenekis veder számat Ra(ti)ojáb(a) irja be; az seprejet penigh eghettesse ki, es az éget borát arultassa ki [Vh; VhU 658].

kiégettetik 1. kb. felperzseltetik; a fi incendiat/ars/prefăcut în cenuşă; eingeäschert werden. *1662:* Az egész föld ... a Berettyótul fogva a Körösök mellett mindenütt porrá tétettek vala. Azhol mi erőségek voltak hogy megtartatások felől semmi reménség nem volna[a], a fejedelem parancsolatjából még a fövezér érkezése előtt mind felégetteték vala, úgymint szalonta-, sarkadbéli jó ép rakott épületü városával ugyan magoktul a lakosoktul tőből kiégettetvén, pusztán hagyattak vala, hogy beléjek török ne szállhatna [SKr 453. — [a]A legerősebb erdélyi végvár, Várad 1660-beli feladása után].

2. kifőzettetik; a fi distilat; gebrannt werden. *1634:* A bor seprü mi számunkra egettessek ky, es éget borából valo iöuedelmétis percipiallya ... Uduarbirank [UF I, 333 I. Rákóczi György gazd. ut.].

kiegyenesedik kiegyenlitődik; a fi egalizat; ausgeglichen werden. *1625:* ha miuel es az my orotasunk az keözeös erdőnel teöb volna egenesegiek ki es az orotas heliet maraggion erdeö Lengielfalvanak [UszT 137b].

kiegyenesítés îndreptare; Abgleichung. *1844:* Az Enyedi Curialis helynek az Uttza felól valo ki egyenesittésére az Városlol nyert 60 □ quadrat öleknek 30 Rforintokkal lett kifizeteseről [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1249].

kiegyenesíthet a putea îndrepta; gerad(e) machen können. *1799:* Pap István ... a' kis nevedék, és közép ujjátis ki nem egyenesitheti [DLt nyomt. kl].

kiegyenesíttetik kiigazíttatik; a fi rectificat/îndreptat; begradigt werden. *1625:* Mind az teöb keözeönseges irtast es erdeötis keözwl birtuk Ideoq(ue) mind equal(ite)r egenesitessek kj mind az kett falu hatarbeli defectus [UszT 136b].

kiegyenlít kiigazit; a rectifica; richtigstellen. *1854:* megtalálására albisi Ns Barthos Ignátz Urnak megjelentünk azon okbol: hogy az al Csernátoni Kis határban ... Ns Czirják Antal Ur mellett lévő szánto Földje tetemesen el lévén szántva az ezen két Föld és ennek szomszédjai ... közti határ egyenetlenségben lévő szántók közt a' megzavarodott barázdát járnók és egyenlitenők ki [Albis Hsz; BLev.].

kiegyenlítés 1. elintézés/rendezés; soluţionare, rezolvare; Erledigung. *1849:* A' fenn meg nevezett és elö sorolt károknak rontásoknak ... elégtételbe vételére, elprobálván elöbb a' békés útonni ki egyenlitést — kirendeltetnek Szolga Biró Somogyi Jósef Ur és esküdt Nagy Károly Ur [Szederjes U; CsZ].

2. egyenlővé tétel; egalizare; Gleichmachung. *1840:* (Az osztály) az azon vég-rendeletben ki jelelt hat fő nyilak ki egyenlitésére nézve előlegesen meg allitot alap elvekhez és határozatokhoz képest ... a' Méltoságos őrökösök által el fogadott Terv szerént véghez ment [Kv; Ks 100].

kiegyenlítési kifizetési; de achitare; Ausgleichs-. *1875:* Előbb elvárandó a megintés eredménye s ha ... nem fizet, czélszerűnek látja a p(resbite)rium a fel hozott kiegyenlítési módot [M.bikal K; RAk 309].

kiegyenlitett egyenlő értékűvé tett; echilibrat; beglichen, gleichwertig gemacht. *1840:* az e szerint ki jelelt, ki egyenlitett és meg osztott jókroli nyilak ... általunk innepélyesen kihuzattak [Kv; Ks 100].

kiegyenlősítés rendezés; rezolvare, aranjare; Ordnung, Begleichung. *1840:* ezennel az egész osztály munkálat ellen, az osztály jobbitás' ki égyenlősitésére jussomat Tutelatam részire bé jelentem, fenn tartom a' törvenyesen fenn tartandokot [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 68].

kiegyezik megegyezik; a se învoi, a cădea de acord; sich vereinbaren/einigen. *1865:* A' Mlgs Fő T. Püspök ur ... a' Marosi Egyház megyében meg üresült M.madarasi[a] első oszt. papi állomást rendeli kőröztetni. A' kegyelem évre nézve az Egyház község az özvegyel ki edgyezett [Gyalu K; RAk 98. — [a]Mezőmadarasi (MT)].

kiéheztet a înfometa; aushungern. *1705:* Azalatt a tél is elérkezvén, mindkét félnek quartélyba kelletvén szállani, a télen magokat megerősitsék és Szebenből is a németet kiéheztetvén, tavasszal minden munkájukhoz jobb módjával fogjanak [WIN I, 585]. *1710:* a rácok ... megijedvén a számtalan kuructol, megfutamodnak ... Uzonnál[a] utolérik ... A kurucok körülszállák a templom kerítésit, hogy kiéheztessék a labancokot[b] [CsH 378. — [a]Hsz. [b]1706-ra von. feljegyzés].

kiejt 1. a scăpa; fallen lassen. *1760:* a fejszémet ... az kezemből ki ejtettem s Sise György fel kapta és el vitte [O.léta TA; JHbK LIV/33. 5]. *1802:* Forro Lajos ... a' kezében levő Fát ... kiejtvén kezéből meg szalad az utzán keresztül nagy sebességgel [Mv; Born. XXXIX/53 St.Buzási (29) vall.]. *1819:* Kretsun Josziv ... ki ejtvén kezéből pipáját rá lépett, s eltörte [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. kb. kimond; a pronunţa/rosti; aussprechen. *1670:* tegnap, Uram, beszélgetvén Szentpálné asszonyommal, oly terminust ejte ki, bizony magyarázója amannak [TML V, 420 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1841:* Székely András ... mekegősön ejtiki a' szókat [DLt 1399 nyomt. kl].

3. kirekeszt, mellőz; a omite; beseitigen. *1676:* Kemény emberben Veseléni uram, hogy igazán kimutatta foga fejérit, szive állását ... Ha lehet vala, Uram, mindenekből kiejtök vala; nagy negyédességgel büszkén viselé mindenképpen magát [TML VII, 310 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

kiejtés akcentus; accent; Aussprache. *1847:* Bénya Flóráné beszél ... goromba kiejtéssel [DLt 745 nyomt. kl].

kiejthet szk-ban; în construcţie; in Wortkonstruktion: ~ *vkit a gráciából* kicseppenthet vkit kegyeiből; a putea cădea în dizgraţie; bei jm in Ungnade fallen können. *1710:* A fejedelemasszonynak nem lőn ugyan kedviből a Barcsai fogsága[a], de már nem tehete róla. Ebből tanuljon akárki, s ha ura s asszonya grátiájában igen benn vagyon is, a több úrtársait megbecsülje, mert vajki könnyen kiejthetik a grátiából sokan egy embert [CsH 177–8. — [a]1684-ben a fej. Barcsai Mihályt a Thököly Imrével való állitólagos konspirációja miatt fogatta el és ártatlanul nótáztatta; csak évek múlva szabadult ki a várfogságból].

kiél szk-ban; în construcţii; în Wortkonstruktion: *mindenéből* ~ *vkit* mindenéből kipusztít vkit; a consuma toate proviziile cuiva; jm sein/ihr alles vernichten. *1705:* már alkalmas időtől fogva ott Csanádon ezer kuruc lakik ... akik már mindenekből kiélték az embereket [WIN I, 414].

kielégel kielégít; a satisface; befriedigen, zufriedenstellen. *1675:* Uayda Janos az Peres Attiafiaknak adgjon f. 200 ... melljeket Uayda Janos mind penzül, mind Eőrőksegtől Contentalta az Compositio szerent, mindenekről kj elegelte eőket [Abrugybánya; Törzs. Joan. Patzko sen. (85) vall.].

kielégít 1. a satisface; befriedigen, abfertigen. *1557:* Jllyen wallast thewth ew maga Swky Janos ... hogy ew neki ees Swky Benedeknek Semmy kewzyk nynczen az Coloswary hazhoz, Merth az ew Annyok, ky elegeythetthe ewkewth belewle, Myndenykewnknek az ew penzewel Swkon kew hazath chynaltatoth [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1570:* Monthak hogy valamy Rezek volt nekyk attyokthwl Maradot ereksegbeol Marhabol myndenbeol ky elegitette eoket Markos Antal az Batyok [Kv; TJk III/2. 137 Markos Gérgh Markos Jmre Zonkolios Mathiasne, Dancz ferencznę és Markos Benedek vall.]. *1578:* az wen thorozkay Ferencznę Frwsinazzont leanyatt ... pakochyabely es Kys nywlasbely Rezzel Elegitette ky minden Igassagarol az thorozkay Jozagbol [Torda/Mezőcsán TA; Thor. V/14 P.Zeoke (90) jb vall.]. *1606:* Palfi Ferench egj leúelet p(ro)ducal ... meljben vagjo(n) Irúa hogj Palfi Istuan(n)ak az elseó feleseget az marhabúl rúhabul mjbúl kj elegitettek [UszT 20/183]. *1630:* azt monda Gal Mihaly hogj ki elegiteötte Ferenczett onnett [Mv; MvLt 290. 211a]. *1799:* a Nemes Collegiumat az eddig valo interesről ki elégitettem [Ne; DobLev. IV/816. 1b Szánto Sándor nyil.]. *1828:* Ispánlakán[a] ... Miske Joseff ur javaibol ä Nyertes Felet ki elegitteni kivántuk, de ő Klme kérvén minket hogy lakása Nagy Lakon[b] lévén mennénk oda executiora és ott ki fogna elegitteni [Fejér m.; i.h. V/1133. — [a–b]AF].

2. ellát; a aproviziona; versehen. *1809:* Alázatos kötelességből jelenteni bátorkodom: Hogy a Csiki Katonaságot usq(ue) 28 mensis p(rae)sentis inclusive kenyér portiokkal Czulag pénzel 's egyéb szükségesekkel ki elégitettem [Szu; UszLt ComGub. 1616]. *1828:* Ha az Arendátor Társaság ... meg tudja bizonyittani, hogy a' Thorozkai Mészáros Arenda fel allattatásatol fogva tsak egj különös Esztendőnis ki tudta volna elegitteni a' Várost 's a' Vidéket minden szükségeire nézve, a' Thorotzkai Piatzon le vágatott nagj szarvas Marhák

böreböl ... ugj Mészáros Atyánkfiainak az Idegen Börök által okoztatott károkat magunkis fájlalván ezutanra el távoztatni magunkat ajánljuk [Torockó; TLev. 13/3].

3. *reménységét ~i* (reménységét) beteljesiti; a împlini speranţele; (seine/ihre Hoffnung) zur/in Erfüllung bringen. *1811:* (A lovat) Gróf Bethlen Sándor nagy áron meg-vette, De reménségét ki nem elégitette, Mert tölle majd minden Kantza Kantzát ellett [ArÉ 134].

kielégités 1. satisfacere; Befriedigung, Abfertigung. *1572:* Zabo Myhal fiay Andras es Janos attiok Zabo Myhal halala vtan Beochiwltettek volt ⟨me⟩g az attioktwl Marat hazat, az Mwstoha annyoknak Rezenek ky elegitesenek okaert [Kv; TJk III/3. 46a]. *1578:* frwsinazzony meg Elegedek mind az kewlseo Jozagrol walo kj Elegitessel es mind az belseoreol walorol es fogadast teon Az Attyafiaknak hogy eo teobbe Soha eokett nem haborgattya [Kv; Thor. V/14]. *1696:* (A házakból) egj mást[a] juxta ratam cuiusq(ue) portionem ki kelletvén elégitteni; A mi az egymás ki elegittésböl maradott ... az irántis extractust következendőképpen csináltunk[b] [Mv; MbK 80. 8. — [a]Az örökösök egymást. [b]Köv. a részl.]. *1794:* sajnoson tapasztalyák, hogy a Tutor Ur ezen dolognak végső meg határozását, és az Árváknak Kielégitését huzni halasztani ... ügyekezik [Kv; CsS]. *1814:* Elis ment az irt Tutajos gazda, de azolta ez mái napig sem jelent meg kielégitésemre [Hadrév TA; TLt Közig. ir. 1527 Miksa Imre birt. nyil.]. *1829:* a' Convictiva summának ki elégittése is a' közös Jokbol esett [Ne; DobLev. V/1155. 10a].

2. kifizetés; achitare, plată; Auszahlung. *1629:* az palast arrat ... annak az Aszonnak resziben tudak ... maid ugy jut eszemben hogy az, mint egy utolso ki elegités leon, mégh en velem iratanak leuelet rolla ... elme(m) arra megyen hogy utolso ki fizetes wolt [Kv; TJk VII/3. 35].

kielégitett satisfăcut; befriedigt, abgefertigt. *1830:* Hogy ... Dobolyi István Bátyám defectussán rejánk közönségesen szállott Demény Ház árrábol 41 Válto R: forintokot ... fel vettem légyen és ezzel magamot ki elégittetnek esmérem arrol adom ezen ... bizonyitto Levelemet [NagyLak AF; DobLev. V/1160].

kielégithet a putea satisface; befriedigen können. *1816:* (A) Verős kováts hogy töb vasat futathasson mint sem a' Törvény meg engedi sok lovakat vett, a' sok lo mellé drágább szolgát fogadott hogy a' sok Darab vasakat a' Czigány Kováts igyekezzék fel Mivelni vas Discretioval kedvezett nekie, a' mellyek már annyira a' fejire szaparadtanak, hogy már most alig elégithet ki mindent az abusus miatt [Torockó; TLev. 9/46].

kielégithető care poate fi satisfăcut; was befriedigt werden kann. *1847:* A Torotzkai Közönség ... minden Jövedelmezö forrása csupán a Bányászatbol, és Vastermesztési iparból áll ... azonban ami a Torotzkoi meg szorittatott szük határt nézi, abból nem hogy szénnek, Söt Bányák fenn tartására Koho és Verőbeli eszközök kipotolasarais, csak neműleg kielegithetők (igy!)[a] [Torockó; TLev. 10/9. — [a]A fog. itt és a következőkben is rendkivül kuszált].

kielégittet 1. vki követelésének eleget tétet; a dispune să satisfacă pretenţiile cuiva; befriedigen lassen. *1852:* ezen két Contractusba lévö ados Czigányok ... még 8-ad részét se Tették annak meg mivel kötelesek voltak ... Meltoztat a' Cs: Kir. Kerületi Biztos Ur engemet vagy pénzem ki fizettetesivel vagy lakta helyekre valo költözesekkel ki elégitetni [Nagylak AF; DobLev. V/1378 Dobolyi Bálint nyil.].

2. *~i magát* követelésének eleget tétet; a dispune să satisfacă pretenţiile sale; sich befriedigen lassen. *1832:* Instálam ur(am) Bátyámat azan Kilentzven forintam Szénám árát adgja meg mert sokak az Szükségeim ... másaknak 110 (!) adtam Ur(am) Bátyámnak oltsoban mégis fizetetlen vagyok, ha Ur (!) Batyám engemet meg Nyér Nem vagyok én Szökevén van Ioszagam és ki eleggiteti magát már ha Sok Instálásam után most Sem kapom Meg tulajdanamat en Soha többe ebe az eletbe nem kérem [Mocs K; BetLt I Henter Farkas Vajna Istvánhoz].

kielégittetés satisfacerea pretenţiilor; Befriedigung. *1851:* Az Ütö Moses és Palfi Ferentz tartozasaikert meltoztatott vala irni hogy Bátyám ki elégiti; enis halasztva az üdöt teljes bizodalommal vagyok ki elégittetesem aránt [Siménfva U; Pf].

kielégittetik kielégitést kap; a primi satisfacţie; Befriedigung bekommen, erhalten. *1780:* mig a' Verö nélkülis szükölködö Verős kovátsok ki nem elégittetnek, senkinek 30. Vas tsináláson fellyül való szabadságot ne engedjenek [Torockósztgyörgy; TLev. 9/16]. *1818:* az Káros 'Sibaiak elegittessenek ki [Dés; DLt 856]. *1840:* Rácz Péter Szavatyossa által tökélletesen ki elégittessék [Dés; DLt 926]. *1863:* édes Anyám ... adomány és ajándék Levele szerént testvéreim ... teljesen ki elegittettek [Kv; Végr.].

kiélesités megélesités; ascuţire; Schärfung. *1864:* 8 ocska Srofos patkonak a grifje kielesitése fel verése [Kv; TGsz 37].

kiellenez ellenzéssel eltilt (vminek birtoklásától); a interzice/opri (posedarea a ceva); jm (den Besitz einer Sache) verbieten. *1602:* mihalj wajda be Jeouesekor ki Ellenze Engem czienker Istuan a fele foldekbol [UszT 17/39 wadas simo cziekefalwi Biro (33) vall.]. *1766:* En ezen ... földnek ... a vegit tudatlansagbol meg szántottam volt ennek elötte regen es Nehai Tiboldi Istvan vram ... ki ellenze belölle [Körispatak Hsz; Pf].

kiémed kb. kijózanodik/tisztul; a se dezmetici/dezmeţi; ausnüchtern, nüchtern werden. *1846:* Tegnap késön feküvém le szokásom ellen két óra körül ebredtem föl 's ritkán valék életemben olly ostoba ... mert a' mire csak rátettem kezemet, az bizonyoson eltévedt, 's a' mit csináltam az mindig fonákul ütött ki. Ezen szorakozásom vagy kábultságom miatt olly indulatba jövék, hogy öklömmel szünetlen ütöttem koponyámat, de még sem akart kiémedni [KZsN. — Benkö Samu kijegyzése]. — A jel-re l. EtSz *émed* és a TESz *émette* al.

kiemel 1. scoate afară; (aus)heben. *1748:* Azon éjszaka ... a szekere bé esett a hid alá ... kimenvén, ki emel-

tük a szekerét [Szentegyed SzD; WassLt Labontz Gábor (40) zs vall.]. *1764:* én bele dőjtőm a Kűs-pal szénás szekerit a Sarba, meg látom ki emeli ki [Uzon Hsz; Kp I. 218]. *1808:* midőn azon Meredek borozdára kapott az Eke Taliga, tehát az Ekét a' földből ki-emelte s ki-vetette [Felőr SzD; BetLt 6 Nic. Molnár (60) col. vall.]. *1810 k.:* (A) Tanú ... egy Malatzot, a' kezében vólt fuszujka karótskával Maga is a' vizből ki emelt [Dés; DLt 82].

2. kiszed; a muta; herausschaffen/nehmen. *1600:* Tudom hogy Tibald Gergely el foglala az hazat ... Tudom hogy bele keöltezet az hazba Tibald Gergely, az aztalt ki emelte, es agiat tetette helere [UszT 15/218 Nagy Gyeörgyne Borbara, Kaidichfalwy, Hadnagy Miklos, Kadachba lako vall.].

3. különös nyomatékkal említ; a reliefa, a scoate în evidenţă; hervorheben. *1846:* Igértem, hogy keritni fogok neki rozsamalit, mellyet miota Rákoczy György fejedelem borjegyzései közt különösen kiemelt mindig vágyék az én Miskám[a] megkostolni [KZsN. — Benkő Samu kijegyzése. — [a]Vörösmarty Mihály].

kiemelés scoaterea afară; Heraushebung. *1748:* Azon éjszaka ... Szőcs Andre hozzám jött, és azt mondja, a Szekere bé esett a hid alá, segiljek ki emelésib(en) [Szentegyed SzD; WassLt Laboncz Gábor (40) zs vall.]. *1841:* (A szolgát) meg kérdeztük, hogy mutatná meg, — mikor a tsiko a lábával a kövek közzé, a mutatott jukba be lépett, miképpen találta a kiemeléskor [Dés; DLt 1541].

kiemelkedik *átv* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *a porból* a se ridica din rîndul ţărănimii; sich erheben (aus einem Stand). *1866:* nemzetünknek kiválo elönnyére van ha mentöl tőbb szegény ifiu tanul, és emelkedik ki tanulása által a' porbol [Gyalu K; RAk püsp. kl kiv.].

kiemészt 1. kiürit; a elimina (ca excrement); sich entleeren, (aus)leeren. *1710:* (Egy ember) a mezőben lefeküvén hanyottá, a kígyó bebútt a száján a gyomrában ... a fejedelem doktorával orvosságot készíttetvén, beadják neki ... Kevés idő mulva a nagy kígyót[a] halva két darabban emészti ki [CsH 193. — [a]Minden bizonnyal vmiféle szertelenre duzzadt bélféreg volt].

2. ~ *vkit a világból* kifogyat, kiszekál/szekiroz az árnyékvilágból/az életből; a băga pe cineva în mormînt; jn aus der Schattenwelt/dem Leben sekkieren/vermoppeln. *1794:* Ez a' rossz Asszony a' világból kiemészti az Urát [Gyarmathi, Nyelvm. II. 182].

kienged 1. kint járni ereszt vkit; a lăsa să iasă/umble afară; herauslassen. *1704:* megparancsolta a generál, hogy a förendeket messze ki ne engedje járni és jártatni, mert ha mi veszedelem éri őket, ő nem felel felőle [WIN I. 242].

2. el/kiereszt; a lăsa din mînă; loslassen. *1602:* mikor Zeoch Andrasne az Negyedik ladara talalt volna ... mi helt fel nita mingyarast egy patialatba(n) egy keoteleket ky ragada Jstwan ... semmi keppen Nem engedy vala ky kezebeol [Kv; TJk VI/1. 566–7 Horwath Janos vall.].

3. (tartozásból valamennyit) elenged; a reduce (din datorii); (Schuld) erlassen. *1661:* Boczkai Marton Uramnak, obligatoriank szerent kellet uolna adnunk 90 forintot. De sok teorekedesünkre, ki e(n)geduen eott forintot Attunk eő kigielmenek in summa f 85 [Kv; SzC-Lev.].

4. (fagy) felenged; (despre ger) a se muia; auftauen. *1807:* Dec. 7a. Egész nap igen szép nap fény volt, kezdett az idő jobbatskán hidegedni. 8a Meg fagyott reggelre jotskán, de délután ki engedett és szelid idő volt [Dés; KMN 269].

kiengedés elbocsátás/engedés; învoire, permisie; Fort/Weglassung. *1634:* Ha melly dolgot, munkát egesz joszághnak közönsegesen kellene végben vinny, es az Uduarbiro annak az joszaghnak czak némelly részét fordétana, es az többitöl pénzt venne, vagy ajándékot, az munkából valo ky engedésekért ... illendö büntetése redundál az Uduarbironak [UF I. 337 I. Rákóczi György gazd. ut.].

kiépít 1. kiegészít; a întregi; ergänzen. *1592 k.:* Annak utanna ozton az eppitest az eoreokseget mind ell oztok keozeotteok az nyl feoldis ket fele ozla, mindeniknek varoswl kj eppitettwk nilat egez nilra [UszT].

2. kitataroz; a renova/repara; ausbessern, erneuern. *1781:* a' Malmot jo karb(an) hagyta, a' nagygyábol ki épitette [Mihálcfva AF; Eszt-Mk].

3. kifoltoz/javít; a repara; ergänzen, reparieren. *1736:* Ngod a mint parancsolta volt hogy az Simon Andras joszágára valo épületeket meg fedetném ... arra valo Embereket fogadván bé szegődgyem ... Sok fa béli fogyatkozás volt de mind jól és hellyesén ki epitettek, jól s tisztességesen meg fedték [Nagykászon; ApLt 2 Kádár András Apor Péterhez].

4. kb. megépít; a construi clădi; (er)bauen. *1773:* vagyon egy kőből ki rakott jo Kut felsö része Gardjára Cserefából van ki épitve [Kászon; EMLt].

5. ki/meggyógyít; a vindeca/lecui; heilen. *1722:* szándékunk az volna ha az Gyermek erösödnék bár csak az Szebeni sokadalom táján mehetne bé az Feleségem Gjermekivel, ă feire köti az ă Vetula[a] magát, hogy mind az kettőt ki épiti [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — [a]A gyógyítást vállaló öregasszony].

kiépítés megépítés; construire; Bau. *1824:* ă Kut ujra valo és jomoddal leendö ki epitésére következendo költségek kivántatnak[a] [Dés; DLt 424. — [a]Köv. a részl.].

kiépül 1. felépül/gyógyul; a se vindeca/însănătoşi; gesunden, sich erholen. *1737:* hirtelen valo betegséggel impediáltatván ... 17 hetekig felettébb valo betegséggel maczeráltattam ... erőltetvén magamat recidivába esém, és még mostanig is ki nem épültem belőle [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1774:* (Egy bikát) valami rosz Ember farba vágot, meg betsülvén észtis hogy ha ki epül 6. forintot fizessen a Falu, kiis epült de pénzt nem adtanak [Mocs K; KS Conscr. 54]. *1793:* szegény Dani Szászsebesbe fekszik hectikába, nagy tsuda lesz ha ki épül [Drassó AF; GyL gr. Lázár János lev.]. *1797:* igaz hogy Tavaszszal beteg volt, de szépen ki épült belölle [Sinfva TA; Borb.]. *1801:* azon Gyilkosok ugy meg rontottak hogy talám ki sem Epülek belölle [M.bikal K; KLev.].

2. helyrejön; a reveni, a se reface; in Ordnung kommen. *1790:* a Törökbuzat a' hó harmat is érte ... azután

a' jég essöis rontotta, megis ki épült, hogy alkalmas Török buzák vannak [Sztrézakercsesora F; TL].

kiépülendőség felépülés/gyógyulás; vindecare, însănătoşire; Genesung, Erholung. *1843:* az égyik Csikom a Kehe mihán ugy még romlot, hogy az Isten tudoja mikor lesz ki épülendösége [Bözödújfalu U; Pf Kováts Sándor lev.].

kiépülés helyrejövetel; revenire, refacere; Inordnungkommen. *1662:* Nyilván vagion Nag(na)k értésére, minemü véletlen romlás követet bennünket az el mult esztendöben, meliböl valo ki épülésünkett az mi idönkben nem reménlhettyük [Fog.; UF II, 235. — A fog-i városi renden való tüzkárosultak foly. Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz].

kiépülget felépülget; a se însănătoşi/întrema/vindeca încetul cu încetul; nach und nach gesunden. *1809:* mikor már szinte haza érkeztem nyomoruságom következet, változásba vagyok valami gyenge talám csömör hideg Lelt ki mig tehát ezekböl nem epülgetek ki nem mehetek sehova [Zilah; BfR 62/11 dr. Zoványi Imre lev.].

kiépülhet 1. felépülhet; a se putea întrema/vindeca; gesunden können. *1664:* az szeginy Uram ... Nalaczj Uramnal ivut onét ki jövén le éset az lorol, s ösve rontata az bal odalat Karjat s melyet, ugy anyira hogy ugyan halalat léstük, s megh mostisném épülhetet ki jol belöle [Déva Ks 41. H. Nádudvari Istvánné Váradi Anna lev.]. *1717:* egy szép elö hasu tehenet ütött meg a' szél, az eleit nem birja, mint epülhet ki belölle nem tudom [Mezöméhes TA; ApLt Makai Mihály Apor Péterhez]. *1783:* ott heljben el holt volt, az ott levö Aszszonyok ... addig kenegettek szappanos palinkaval hogj valamenjire meg jött ... de az után-is csak beteges volt, nem épülhetvén ki azon verésböl, a mián meg kelle halni [Lengyelfva U; Ben.].

2. *ts* helyrejöhet; a se putea reface; in Ordnung kommen können. *1811:* A Besztertzei Szilvafák 130 számbol állok hogy erössen meg rügjeztettek az erövel valo verés miá ugj hogj három Esztendöre sem Epülheti ki [Aranyosrákos TA; Pk 7].

3. *ts* kb. kinöhet vmit; a putea scăpa de ceva (defect corporal) prin creştere; einer Sache entwachsen. *1847:* Kászoni András ... netalántán meg lévö testi fogyatkozásait is ki épülhetné [Kv; ACLev.].

kiér 1. kijut; a ajunge/sosi (pînă undeva afară); hinausgelangen/geraten. *1606:* Rege(n) igen haborgattiak uala az hauas feleól egymast, mi(n)d feö emberek kóz nepek, egikor rah gylnek (!) az Benedek Gereb dolgara es Akkor hatart Zakaztnak Korondnak, Addig migh marhaiok ki ér hogy esmet úisza içojen, Azon túl esmet az zel falúnak hattak volt az elseó zallast [UszT 20/71 Benedictús Chortan de Palfalúa lib. vall.]. *1661:* Azonban míg kiért az ágyú, bizony nem kimíltük az port, golyóbist tülök [TML II, 154–5 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: *a szó is alig ér ki belőle. 1799:* azon Földhez tsoposa s verése miatt ... a' szo is alig ért ki belölle [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

2. *nem ér ki* nem tesz ki (annyit); nu face (atîta); nicht (so viel) ausmachen. *1727:* mivel ki nem ére a doss egj raj méhet is ada helyibe [HSzj *méhraj* al.].

3. *~ i vmivel* elég neki vmi; a-i fi de ajuns/suficient ceva; jm genügen. *1582:* A kenyerrel kinem Ertem a ky az hat keobelbeol swlt weottem az piaczon eot kenyeret eot eot d. d. 25 [Kv; Szám. 3/V. 23 Lederer Mihály sp kezével]. *1817:* (A gyalog ákátz fákat) még az öszel ki vevén ... ültette a Kertesz a maga Haza felöl ... ezzel ki nem érvén végig, a falubol a honnan lehettet szerzettem s azokat ültettem ki [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.].

4. *~ i vmivel (újig)* kihúzza/megéri vmivel az új termésig; a-i fi de ajuns/suficient ceva pentru subzistenţă (pînă la recolta nouă); es reicht/langt (bis zur neuen Ernte). *1791:* a Tisztarto ... azt válaszolja 18-a Febr(uarii) dátált leveléb(en), hogy ottan derék Tél vagyon ... és a' Ménest alig gyözi szalmával, de szénája is jotskán lévén bizik hogy takarékoson bánva ki éri a Kostal [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1829:* a Juhak számára költ el 5 szekér széna evel ki is érték [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.]. *1843:* vagyon dolgában olyan szigoruan állott, hogy a gazdaságával ritkán érte ki ujjig [Sszgy; HSzjP S. Szent Györgyi nem edgyesült lelkész Popovits György (56) vall.].

5. *~ i magát vmeddig* beéri vmivel vmeddig, elég vmi neki vmeddig; a-i fi de ajuns ceva pînă la un timp/pe o anumită perioadă; sich bis zu irgendeiner Zeit mit einer Sache begnügen/zufrieden geben. *1790:* Tsak az Isten az úti költségre, és úti alkalmatosságra Segillyen fel; szerentsém mégis, hogy ... valami 60 forint nállom vagyon, talám tsak ki érem magamat addig [Szásznyires SzD; Ks Lengyel János lev.].

kiered kb. kezdödik, kiindul; a începe; beginnen. *1743:* az felsö házak végiböl ered ki egj köfal palánk [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag].

kiérel (bört) kiérlel; a coace; (Leder) gar machen. *1829/1830:* 18. Öz börböl ... jutott 6. Hat bör ki érelve [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt Közig. ir. ad 196/1830 néhai Darnótzi Jánosné Nalátzi Anna ingóságai].

kiérelés érlelés; coacere (a pielii); Garmachen. *1798:* Azon 17. kecske börnek ki erelésiért, mellyet a Szász városi Timár tavaly kordoványnak ki készitett 8 Rf. 25 xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 72].

kiérelt kiérlelt; gata, preparat, copt; gar gemacht. *1790:* Ki érelt bihaj bör 1 [Déva; Ks 76. IX. 24]. *1838:* Uduar számára Talpnak ki érelt egy Bihal Tino Börnek ki-keszitesiert fizettem a Timarnak Hfl. 2 xr. 40 [Gálfva KK; Ks 99].

kiereszkedett kb. kifakadó/rohanó; vehement, violent, furtunos; sich auslassend, über jn herfallend. *1825:* Személyem ellen rendkivül ki ereszkedett levelét Groff Bethlen Gergelly Ur ö Nagyságához intézve Sajnáson (!) tiszteltem [Kv; Somb. II Mányul Sándor lev.].

kiereszkedik leereszkedik; a coborî, a se da jos; sich herab/hinablassen. *1657:* Fráter Pált Váradon fogva tartván, elszalada csudálatosképpen az bástyán kieresz-

kedvén [KemÖn. 169]. *1710:* Amely házban volt Rákóczi, a vasrostélyokot az ablakokon mind elfűrészelik, s egy kötelet kötnek az ablakra, mintha Rákóczi ott ereszkedett volna ki [CsH 330. — II. Rákóczi Ferenc bécsi fogságából való szökésére von. feljegyzés].

kiereszt 1. kienged; a da drumul, a lăsa să iasă/plece; (hin/her)auslassen. *1568:* Brassay Janos hiuattia oda Andras Katoth, Illyen szoual agia meg ... az gywrǫth a kyt az en Aztalomrol el vith vala Coloswarat ... vgy eresztettek ky Feyer varrol, hogy Andras Kato meg zerzǫdǫth vele, mert ky ne(m) ereztenek vala [Kv; TJk III/1. 236 Anna szakany (!) Imrene vall.]. *1585:* Zeoch Andras vallia, Ieowe egy leanka es holot lata hogy zinte be zegeztek az Aytot[a], Sirny kezde a' leany, Monda Zeóch Mathe, bizonj zegent ky kellene ereztenewnk ... Monda Zeoch Mate, Ha penzt Adnal eochem hat ky eresztenelek [Kv; TJk IV/1. 462. — [a]A középkapubeli kisajtót]. *1599:* Ferencz be iöwe, azt kezde mo(n)dani ieözte ki Balas egy kewesse ..., En Wargha Balast nem ereztem ki [UszT 15/196 Kobadfalwy Molnar Mihaly Zabad Zekely vall.]. *1630:* Moldovaj Istuan kys jw vala de az Aszony nepek nem eresztek ki [Mv; MvLt 290. 207a]. *1631:* Czetri Gieörgiel eczer eözue ueztek Uala Uarga Menyhart, s zittak egi mast, ugia(n) fegiuerreis keöltek vala az mi vduarunko(n) volt csetri Giörgi s mi nem ereztettük ki [Mv; i.h. 56a].

Szk: ~ *kezéből* **a.** elenged/ereszt. *1846:* Darvas a' Csakánt nem eresztette ki kezéből ... s csak ugy hurtzolodtak egy darabig [Dés; DLt 530/1847. 7]. — **b.** vmit kibocsát kezéből, vmit átad. *1562 u.:* megparancsolá ő felsége, hogy azt az örökséget kezemből ki ereszszem az törvín vége szakadtáig, ugy kelle kieresztenem [SzO IV, 15]. *1839:* Sos Pál Ur téve ilyen feleletet — a Malmakot a kezemből ki nem eresztem [Kv; KmULev. 2 Szabó József szb jel.]. — **c.** szabadon bocsát. *1614:* Borka Janos orzassert keotte magat Butya(n) Gergelnek tizenhharmad fel ftért, ha még valtya magat kj erezti kezibeol [Szentlélek Cs; UszLt VI/56. 428].

2. elenged/ereszt; a lăsa din mînă; ent/freilassen. *1846:* Virág Lászlo Darvas Jánossal a' Donovák Lukatsné boltya előtt huzalkodtak még pedig Darvas a földen le esve lévén a Virág Laszlo kezébe lévő botot ... meg fogván azt ki ereszteni telyességgel nem engedte [Dés; DLt 530/1847. 3].

3. elbocsát/enged; a permite/lăsa să iasă; entlassen. *1604:* Az Gazdakis tartoznak vgy az Sellerekre gondot viselny hogy házából ky ne ereszsze mégh bé nem fizettety vele rea felvetett adaiat, mert ha kewlemben chelekezik az Gazdayan veszik megh adayath [Kv; TanJk I/1. 465 hiv.]. *1647:* (Makszint) az Annyanak Thodoranak eskedesere ki ereszte Czeffei Laszlo Uram ... Udvarabul az fellajtarsagbul az Annya Thodora melle [Ónok SzD; Ks 42. D. 23].

4. kibocsát; a da drumul; hin/herauslassen. *1573:* Stamp Ianos azt vallia hogi ... Nagi fwsteot latot az Darochy Maioraba ... Immar harmada egh az kazal Zenanak ... fwtamyk eleh valahonnat Darochynak egy zolgaia Tamas kezd tolwayt kiáltany, Mond coneky No Iob ha ky Erezted az Eokreket az paytabol mert my kewesen ez ellen Nem alhatunk [Kv; TJk III/3. 190]. *1599:* nagi dologgal ky erezthe dyznayt onnat [UszT 14/39 Anna consors prov. Francisci Rigo lib. vall.]. *1630:* mihelt ki ereztek eöket az Uduarra, mind az ket süldeö az Keöteles Miklos Diznajahoz ... oda mene [Mv; MvLt 290. 227a]. *1696:* Kovács János ... az marháját ki eresztе az Kapun [Mikháza MT; Berz. 17. XII]. *1748:* magamis rekesztettem bé ökött[a], de ki eresztette ki az olbol nem tudom [Torda; TJkT III. 240. — [a]A sertéseket]. *1846:* Dioszegi Ferentz el ment Dosa Urhoz, holott senki honn nem lévén — az Istállobol az meg kötött Tehenet tolvajul el oldván ki eresztette [Kakasd MT; DE 2].

5. átad, kibocsát a kezéből; a preda; übergeben. *1601:* valamikor vagy en vagy maradekim a feliul megh Jrt hwz frtot eo kegnek vagy maradekinak megh adgiak eo kegmeys tartozzek minde(n) teoruen nelkul az megh newezet kis kerekj[a] Jozagomatt vduarhaz helewel kj erezteni [Szászvessződ NK; JHb XXVI/34. — [a]Kiskereken (AF) lévő]. *1671:* hogy ha ... szabadulasa teörtennek az hely gazdajanak[a] ... az valorat ha akarya deponalhassa ... tartozzek ad simplicem requisitione(m) ki ereszteni [Dés; Borb. I ogy-i biz. hat. — [a]A rabságban sínylődőnek]. *1692:* Nagy Ifiu György hagyott volt templom számára égy erdőt flor. 4 d 10.ben ... hogy az árrát le tévén ā vér, ā megye ki ereszsze [Jedd MT; MMatr. 307]. *1731:* minden Jozagath ... ky erezti ... hogy ha valamellik felnek halalos betegsege nem teortennek, vagy fejedelem dolga nem Occuraltattnek [Szentmártonmacskás K; SLt 30. A. 6]. *1815:* Tessék az Aszszonyok(na)k a specificalt és szomszédolt Jokot ... legfeljebb 15 Napok alatt ki ereszteni [Szentbenedek AF; DobLev. V/985. lb].

6. szabadon bocsát; a elibera, a pune în libertate; freilassen. *1590:* die 25 May, Az vasarhelieknek Zylwassy Janos deakot az varos Alumnussat, ez orzagbelj feo tanach vrak intercessioiara, harom zaz forinton ereztettek kj [Kv; Szám. 4/XXIII. 2]. *1694:* azert az szomert az tőmlőczben dugatot, negy hetig volta(m) fogva, hogy Karaczon Közelgetet ... ki eresztet Kgls Ur(am) az tőmlőczbol [Törzs. Moldovai Karaczon majoshegyi jb suppl.a gub-hoz]. *1775:* hallottam Pentek Mihalytol azt mondani, hogy ha ki ereszti az Exponens ur az ötsit Pentek Lukatsat fogsagbol, egy aranyot ad bekességben [Jára MT; DobLev. III/515. 4b Andreas Denes (48) jb vall.].

7. *ts* (állatot legelni) kicsap; a scoate/mîna (afară); austreiben. *1699:* a quartalatlan földeme(n) ket teslas ökör ... kalangyaim között járván kalangyaimat tépték hozták ily karomatt latvan tilalmas is hogy szabadon ökrőt ki ne ereszszenek behajtattattam a Dezmasok kezebe bocsatottam [Dés; Jk 294b]. *1734:* marháját a maga földinnis ki ne ereszsze, hanem szenat adgjon marhájá(na)k a derék hordásig [Dés; Jk]. *1755:* B. Inczedi Samuel Vr Emberei az ökrököt ki eresztvén majd dél táljtol fogva ottan a fogado élött volo réten koparoztak [Nagydevecser SzD; WLt Rotár Csilip (30) zs vall.]. *1840:* Kotsisomat Lovaimmal ki küldtem tul a' vizre ... ki eresztette a Lovakat az Sáté közé a' Toba ... A Csovások oda mentek és Lovaimat be hajtották [Dés; DLt 921].

8. *tlan* (etetésre-itatásra/legeltetésre alkalmas helyen pihenőre) szarvasmarhát/lovat kifog; a dejuga vitele/a deshăma caii pentru popas (la locul potrivit pentru pășunat/adăpat); (zum Weiden) Vieh/Pferd ausspannen. *1573:* zekerem Debrechenbe Ment vala ... a zolgaim ... var Mezeonel[a] ky Ereztettek volt [Kv; TJk III/3. 117

Fekete Mate vall. — [a]Sz]. *1586:* Botha Istwan Coloswary hiteos Capitan vallia, mikor Altal leottunk volna az Maroson, Kochardra[a] erenk ot ky ereztenk mikor enny Akarnank, Juta oda Josa vra(m) zolgaia Ewek velewnk [Kv; TJk IV/1. 602. — [a]Székelykocsárdra (TA)]. *1592/1593:* azt az peres porondot ... mindenkor Niomasnak tudom mindennek zabad volt ot kj ereztenj [Désakna; Ks]. *1629:* sok volt az szeker, es nem uettűk eszűnkben hogy eő hatul el maradot s ki ereztet | A mikor Sajonal ki ereztettűnk vala en haita(m) az Uizre az eőkreőkett de semmit nem mulattunk, hanem mindgjart utanam jeoue Haller Görgj visza haitok az eőkreőket s mindgjart be fogok s el jőttünk [Mv; MvLt 290. 149a, 154a]. *1670/1740:* Ha p(e)d(i)g a vidéki Jobbágyok Falu bosszujára Valahul ki eresztenének, az Biro mindgyarást hajtsa bé és minden Törvény nelkül meg büntesse [Homoródsztpál U; WLt]. *1729:* a Somkut fele valo fordulo határunkat ugy mint a Tarlot meg tiltottuk az szánto ökrők számokra ... az kerülők ... mindenűt Csovát tarcsanak s tegjenek az Utazok végett hogj ezekis ki ereszteni ne méreszellyenek [Dés; Jk 389a]. *1770:* Pűnkősd harmad napján ki eresztettünk a Felső Csobánkai[a] Határon ... s tudom hogy azon ejczaka tiz ökrőt bé hajtattak az otton ki eresztett ökrők közűl [Nagykristolc SzD; JHbK LIV/10. 14. 1. — [a]SzD].

9. kb. kiugrat/vet; a construi (o streașină) mai în afară; hinausbauen. *1742:* csere lábokra ki vetett tornatzra vagjon az eszterha ki eresztve [Pókafva AF; JHb XXV/58].

10. kiáraszt/vet; a revărsa; ausströmen/schlagen. *1825/1826:* Ez a' Csulokáj völgye ... midön vagy zápor vagy nagy essö esik, oly veszedelmes vizet és iszapot ereszt ki öbléből, hogy ez az egész térséget ... elboritja és semmivé tészi [Msz; GyL].

11. kb. át/kidug; a scoate afară; durch/hinausstechen. *1736:* Fekete süveget is igen viseltenek az nagy emberek; selyemből volt csinálva ... Az süvegnek azon also részin némely helyeken hasadék volt, az melyen kieresztvén az sinórt, megczifrázták [MetTr 348].

12. kienged/folyat; a lăsa să curgă afară; hinausfließen lassen. *1769:* bé mentem vala a pintzébe s láttam hogy felesen volt a bor a mellyet ki eresztettek volt a hordobol [Szu; IB].

13. átenged/ereszt; a lăsa să se reverse; (hin)durchlassen. *1723:* a' hol az előtt az ár viz a' Falunak also részéb⟨en k⟩i vetet, ott most jászol gát vagyon s a' nem ereszti ki mingyárt a' vizet [Királyfva KK; MbK 162].

14. *tlan* kifakad; a izbucni, a vorbi cu vehemență; auf jn losfahren. *1619:* De én, Kegyelmes uram, pap nem vagyok, én felettébb discurrálni erről nem akarok, lássák az pap uraim ... Nagyságod az Istenért kegyelmesen megbocsássa, hogy én igy kieresztettem [BTN 216].

15. *a magot nehezen ereszti ki* (a szántóföld) a bevetett magot nehezen termi meg/adja vissza; (ogor) produce cu greu recoltă egală cu sămînța semănată; (Feld) erstattet den eingesäten Samen schwer zurück. *1774:* vadnak ollyan Sovány Szánto Földei ... mellyek még a' belejek Vetett Magot is nehezen eresztik ki [Mocs K; KS Conscr. 81–2].

kieresztés 1. átadás/engedés; cedare; Übergabe. *1778:* eők se morosuskodnak az penz fel vetele es az Motsi[a] jo-szág ki eresztésében [Septér K; JHbK XLVII/10. — [a]Mocson (K) levő].

2. (állat) kicsapás; scoatere (la pășunat); Freilassung, Austreibung. *1769:* Tilalmas lészen ezután a Vetés kertben a Gabonak közöt lévő, parlagon valo ki eresztés, és étetés tavasztol fogva égészen a közönséges Torlo Szabaditasaig [Zetelaka U; UszLt XII. 89].

3. kiugratás/vetés; construirea (unei streșini) mai în afară; Abdach, Verlängerung des Daches. *1607:* Az mi az Czeopeges kj ereztesere Nez ... tehat az Varas teorűenie szerent Valo cseopeóges Masfel lab Niomni Ez penigh Nagiob Annal, s ha az A. tolleralni Ne(m) akaria tartozik az J. terucni zerent be vonni [Mv; MvLt 290. 12a].

4. kiadás; publicare, editare; Herausgabe. *1636:* Ezt[a] ... fogadgya tölem Fejedelmi kegyelmességgel, hogy abból bizodalmat és bátorságot vévén, sőt ugyan ösztönöztetvén, az tőbb szintén végeződőben lévő munkaimnak ki eresztésekben-is serényebben és jobb kedvel munkálkodhassam [ÖGr Aj. — [a]Az ÖGr-t].

kieresztet 1. kibocsáttat; a dispune să elibereze; entlassen lassen. *1629:* ereztessem ki czak az Teömleőczből, s meg mutatia, az mit el hozott [Mv; MvLt 290. 145a].

2. szabadon bocsáttat; a dispune să dea drumul; freilassen lassen. *1585:* Paxy Caspar vallia, Dabo leoríncz es Tamas Az Jstenert kert engemet hogy az eo Atthiokfiat ky eresztessem az principalissal kezessegen [Kv; TJk IV/1. 442].

kieresztetik *jog* kibocsáttatik; a fi pus în libertate, a se da libertate; erlassen werden | feljogosíttatik; a se autoriza, a fi autorizat; berechtigt/ermächtigt werden. *1592:* Senki ez orzagban lako, Ne vallathasson Coloswary ember ellen, tiztesseg dolgaban addegh amegh bizonsagra teörvenybeol kj nem ereztetik [Kv; DiósyInd. 29].

kieresztett 1. szabadjára engedett, kicsapott; scos la pășună/pășunat; (Tier) freigelassen/ausgetrieben. *1770:* azon ejczaka tiz ökrőt bé hajtattak az otton ki eresztett ökrök közűl [Nagykristolc SzD; JHbK LIV/10. 14. 1].

2. ~ *hely* legeltető-pihentető hely; loc pentru pășunat/oprire; Weide/Rastort. *1597:* Palfalúiak feleóll leott szo be hogy az sora faroknak az ky ereztett helyekreól marhaiokot be haitiak holott az eleott Regennis ki erezteó helyek voltak [UszT 12/97].

3. ki/szétterpeszkedett; extins/răspîndit (pe o suprafață mare); sich verbreitet, ausgebreitet. *1746:* Veteményes Kertbe ... Tolgyfa Oszlopokra ki eresztett Tziprus fa [Borsa K; Told. 49].

4. ki/lehajtott; lăsat în jos; heruntergeklappt. *1823–1830:* az utzákon[a] kieresztett táblákon, mint sok helyt a mészárszékeknek is vagyon, voltak kirakva lepények (Kuchen), cseresznye, alma s egyéb nyers gyumölcsek is felül rakva s belésütve [FogE 237. — [a]Göttingában 1796 tájt].

kieresztő 1. kb. szabadjára engedő; care dă drumul; freilassend. **Szk:** ~ *hely* szabad pihenő-legeltető hely; loc pentru pășunat/odihnă; freier Weide/Rastplatz. *1592:* akkor oroz hegiek biriak vala Nywladot mert kj erezteo heliek vala ot, ha mas falwe leot volna nem en-

gettek volna megh [UszT]. *1592/1593:* az sora iaroknak ... Regennis ki erezteó helyek voltak [i.h. 12/97].

Hn. *1744:* A ki eresztöbe (sz) [Bordos U; EHA].

2. leeresztő; de/pentru coborîre; Abseil-. **Szk:** *kötél ~ lyuk. 1660:* (A jancsárok elküldtek) az kapura, hogy nyittassam meg az kaput. Menvén az felvonóhidhoz, az kötélkieresztő lyukon behajolván, mondván Szeöleösi Gábornak: ... semmiképpen meg ne nyissátok és be ne bocsássatok, mert el kell vesznetek [Kv; KvE 181 LJ].

kiérez a simţi (puternic); herausfühlen. *1884:* költészetével megmelegít[a] engem ... kiérzem minden sorából a szivét [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Mikszáth Kálmán].

kiérhet 1. beérheti vmivel; a-i putea ajunge cuiva ceva, a-i putea fi de ajuns/suficient ceva; sich mit etw. begnügen können. *1582:* Az Borral akit az Quartas Vraimtol weottem ki nem Erhettem mert az dolog 9 nap tartott veottem ... Vr(narum) 21/ f. 2/52 [Kv; Szám. 3/VIII. 66].

2. kihúzhatja/megérheti (az) újig/új termésig; a putea subzista pînă la recolta nouă; (bis zur neuen Ernte) aushalten können. *1789:* annyi nem terem közép szerű termésben, hogy megérhessék vele, hanem Nap számossággal és egyéb afféle dólgokkal keresik élelmeket ugy tartyák hogy ha határok három részre szakasztatnék jobban ki érhetnék a terméssel [Ábrahámfva U; UszLt XIII. 97].

3. elláthat; a putea aproviziona; versehen/sorgen können. *1801:* minden Joszagoknak jövedelme bizony Annyira nem ment, hogy abbol tisztelt Mgos Báro Principalis Uram es volt Aszszonyom eo Ngok rangjokhaz kepest magok Hazokat illendőképpen ki érhették volna [Noszoly SzD; JHb LXVI/48].

kiérkezés ideérkezés, ideki érkezés; sosire/venire aici; Hierherkommen. *1662:* az en ki érkezésemigh Betlen Janos Ur(am) kezéb(en) a' mely restantiakot ... Administraltak eő keglmetől percipialtam [Nagyajta Hsz; Törzs]. *1679:* Az itt való állapotokrúl szükségesképpen kelleték Kgdet tudósítanunk, minemű nagy confusióban legyenek itt az dolgok ... Az Kgd ki nem érkezése is bágyasztá az emberek szivét [TML VIII. 457 Ispán Ferenc, Kende Gábor Teleki Mihályhoz].

kiérkezhetik kiérhet/juthat; a putea sosi undeva (afară); hinausgelangen können. *1679:* Igen jó volna, hogy akkorra Kegyelmed is kiérkezhetnék [TML VIII. 401 Teleki Mihály Kende Gáborhoz]. *1726:* mikor az Szekeret innen be küldöm ne várakozzék hogj annal is hamarab az Sokadalomra ki erkezhessek [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.].

kiérkezik 1. kiér vhova; a sosi undeva; irgendwohin hinauskommen. *1599:* Az két Inas el futamoduan irkeznek kj az Mezeóre ... Nyzelik volth Zegeny Vramat hogy lathatnak [Dés; Eszt-Mk]. *1631:* mikor ki erkezem lata(m) ... hogj Fileki Gergely Jü az Biro Ura(m) haza feleöl [Mv; MvLt 290. 244b]. *1733:* el mentünk ... Vasas Szent Ivanra[a] ... es mikor az Falubol ki erkeztünk a mezőre ott Conterminalodek es Conveniala, harom uczczarol ki jaro ut [WassLt 25. — [a]SzD]. *1758:* Azon regel ki vállogatta ki igen sietve onnét Juhait mig Sárosi György Ur(am) ki érkezett, hogj ott ne érje ? [Msz; Sár. vk]. *1798:* igen jol palinkázván az Erdöre ugjan ki érkeztünk, de palinkasok leven el vesztettük az erdött [Ádámos KK; JHb XIX/58. 25]. *1841:* mü utanuk gyalog mentünk, mikor ki érkeztünk volna a' vágatra, hát valami gyermekek kiáltyák, hogy mennyenek hamar [Moson MT; TSb 35].

2. el/kijut vhova; a sosi/ajunge undeva; irgendwohin hinausgelangen. *1657:* éjjel érkeztem ki Háromszékre, úgy tetszik Lemhény nevü faluban, egy emberséges jó öreg özvegy székely asszony házához [KemÖn. 187]. *1671:* Miolta kiérkeztem, azóta onnan belől semmit sem hallottam [TML V, 608 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz Husztról]. *1814:* Csipkés Albert Ur ... engemet kezdett Schelmázni, Huntzfutazni és szamarazni, s ezt mind folytatta mig a Kapu elébe ki érkeztünk [Torda; TLt Praes. lev. ad 136 Fodor Mihály ügyvéd panasza].

3. megérkezik/jön; a sosi (la destinaţie); ankommen, eintreffen. *1550:* ezeknek hwtoknek oly napot hattunk harmad ezten Napot hog ez Kómies onan Kys Erkezek [Nagymon Sz; BesztLt 2]. *1659:* Konstandin vajda kiérkezett, közel négy ezered magával, azokkal is többülünk [Radnót KK; RákCsLev. 580 II. Rákóczi György anyjához]. *1766:* (Dr. Pataki Sámuelt) kihozatták volt Désről, de mikor kiérkezett, halva találta az szegény nagyatyámat [RettE 203]. *1826:* Vasárnap estvére ki fogok érkezni Szt Demeterre [Mv; Told. 7].

4. kijut/kerül vhonnan; a iesi de undeva; irgendwoher hin/herausgeraten. *1584:* Az sok tehenek Immar zinte ky Erkeztenek vala az vczabol, Azonkeozbe mintha ostorral kezdenek haitany futny kezdenek vizza [Kv; TJk IV/1. 312]. *1775/1802:* ki jövén s ki erkezvén ... a Bérecznek eszakas oldalában lévő bükkös Erdőböl ... a Salamoni[a] Lakosak által tetettetett elöttünk ilyen declaratio[b] [JHb LXVII/3. 83. — [a]SzD. [b]Köv. a nyil.]. *1823–1830:* Kiérkezvén pedig a vágottból, csakhamar tanáltunk egy lejtöre [FogE 263].

5. túljut vmin; a trece dincolo de ceva; hinübergelangen. *1753:* mikor az kapun ki érkezet volna viszsza kialta Tisztart(ó) Ur(am) [Marosszgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1765:* mikor Gerendnek a' Falu Felső Végin ki érkeztem néztem által az Aranyoson [F.gerend TA; KS J. Somlyai de Fogaras (40) ns vall.]. *1780:* azon Legény akkor nem pipázot, és tüz a pipájában nem volt hanem a porgalát kapun ki érkezvén, akkor akart ki ütni [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 4].

kiérlel megérlel; a coace; zur Reife bringen, ausreifen. *1710 k.:* fájni kezde a torkom és balfelől olyan fluxus ereszkedett a torkom, nyakam s állomra, hogy egy nagy disznószaka, vagy tályog lön belőle, melyet ... osztan csak ki kelle érlelni s vágni [BÖn. 525].

kiérlelés érlelés; coacere; Ausreifen. *1710 k.:* háromszor vagy négyszer lett olyan tályog mindenkor ott, és kiérleléssel, kivágással kellett ... kúrálni [BÖn. 525].

kierőszakol kicsikar/kényszerít; a obţine prin forţă; erzwingen, jm etw. abzwingen. *1888:* Te kierőszakoltad azokkal a védelmekkel a mi önvédelmünket [PLev. 137 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kies 1. kb. szép; plăcut, frumos, agreabil; anmutig, schön. *1662:* benn a várban ... ugyan észak felé szép prospectusú, nézelésű kies és jó egű házak volnának [SKr 218]. *1732:* (A) Curia szép ligetes hellyen fekszik, csak hogj essős időb(en) a mellette le folyo patak kivetven a Csurős kertbenis ki önti a vizet száraz időben peniglen kies hely [Nagyida K; Told. 11/70] | a puszta Nms Curia vagyon ... az Almás Vize felett valo Dómbon szép kies, 's világos p(ro)spectusu hellyen [M.zsombor K; EHA]. *1758:* ă Viz bé szivárgása mián, egészlen ruinálodhatnék ezen drága kőlcségel készitetett nyári kies uj Tornácz [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1794:* Ezen Kies erdőben közel hatod fél száz Fák vagynak [Nagyercse MT; Pf]. *1810:* Figyelmet érdemel ezen Falunak Szép Tér helyen valo fekvése, kies vidéke, és a Kraszna Vize benne valo általfolyása [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 346]. *1815:* Hersány Iuvon tulajdon maga kezével nyitatta magának azon irotvánt ép kies Bokros és élőfás Falu erdejéből [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall.].

Némely esetben az 'elbájoló, szívet-szemet gyönyörködtető' jel-sel is számolhatni.

2. kb. kellemes; agreabil, plăcut; angenehm. *1677:* hétfün jó reggel menvén urunk az Újegyházszéki[a] erdőkre, kin az szép leveles zöld fák alatt bizony igen kies, mulatságos ebéde lőn az királybirónak, elannyira, az erdő is zöld levelesen magában kedvessé tévén azt, annál inkább az szép muzsikáknak kedvet szerző zengése nemcsak az embereket ... vidámíthatta, de talán az vadakat és madarakat is vidámságra indíthatta [TML VII, 359–60 Béldi Pál Teleki Mihályhoz Porumbákról (F). — [a]Szb].

? **kiesdek** '?' *1662:* csoda minémű fatális humortul, vonódástul viseltetvén elméjek, mind csak Rákóczi[a] fejedelemhez hajolván, csoportonként mindenfelé kiesdeknek, török követeket, leveleket fogdosnak s a fejedelemnek beviszik, küldözik vala [SKr 502. — [a]II. Rákóczi György].

A szerencsétlen kimenetelű 1657-i lengyelországi hadjárat után a fejedelem és a vele szemben fejedelemmé választott Barcsay Ákos közötti villongások idejére von. kuszált, zavaros nyilatkozatból nem hámozható ki az itt egyetlenként előforduló címszó jel-e.

kiesés 1. leesés; cădere; Her/Hinunterfallen. *1596:* (A panaszos) az erezbül úalo ki esese uta(n) az feólden valo yteseierth Aúagy uagasaierth es az zallasara mi(n)t hazara valo menesęért fejen Jozagan zoll, Az teörúeny, az nemes embere(n) valo factumerth fejen Jozagan hadgia az Alperest [UszT 11/55].

2. kb. kihullás/kerülés; ieşire; Herauskommen/gelangen. *1662:* az várat ... igen megbecsülhetetlen nagy kár követte vala, melly azután ... derekas elveszésének s keresztyénség kezébül való kiesésének mintegy prodrómusa ... lőn [SKr 602]. *1676:* Emlékezzék rája Kegyelmed, csak azt is fájlalja vala Kegyelmed, hogy más religión való feleséget vöttem. Én meggondolván, abból minemű kár következhetik, hát ilyen embernek Kegyelmetek közül való kiesése minemű kár volna ? [TML VII, 262 Nemes János Teleki Mihályhoz].

kiesett 1. kihullott; căzut; her/hinausgefallen. *1762:* kiket tud ă Tanu hogy ... azon hellyen találtanak volna edgy tekercs dohányt? és valami pipából kiesett darab kormot ? [Dob.; Ks 4. VII/12 vk].

2. kicseppent; care a pierdut (o favoare, un drept etc.); bei jm in Ungnade gefallen. *1668:* akarék méltatlan irásom által ... elvetett, gratiájából kiesett régi szolgáját Nagyságodnak eszében juttatnom arra érdemetlen személyemmel együtt [TML IV, 338 Teleki Mihály a fejhez]. *1786:* Régi szabadságábol, 's Jusaibol a' változo idők mostohasagi által ki esett Toroczkoi vas, és régebben ezüst Bányák Cultoriis ... egy szép kis városotskát formálhatnának magok Városokbol [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5 Medve Mihály prókátor lev.].

kiesik 1. *átv is* kibukik; a cădea afară; hinausfallen. *1568:* Nyreo Kalman hya vala hogy ky Jone, de az hiuatalra ky ne(m) Jǫwe, vgy Ragada meg Nyreǫ Calman, es vgy ranta hogy az aython ky esek [Kv; TJk III/1. 240c Petrus Czyolay (!) vall.]. *1603:* az Sebes kathona wgy fwtamodek ky Az hazbol, megh az pitwar Aytaiabol Jgh essek ky Az Saarban [Kv; TJk VI/1. 666 Varga Caspar leania Sophika vall.]. *1632:* kys iot vala vele, Üst gjarto Istua(n), ot azonban ki esek az ajton, it kün eötetis üteögetek az szőczök | vst giarto Jstua(n) ... ki essek az ajto(n), de azt ne(m) latta(m) hog' az szócsók uo(n)tak uolna ki [Mv; MvLt 290. 85a, 92a]. *1770:* Megértém, hogy a resolutiók leérkeztek a restauratio iránt. Egy kisség szégyenlem, hogy egyedül csak én estem ki, s még pedig ily hamar [RettE 242].

2. leesik; a cădea (de la/pe o oarecare înălţime); herunterfallen. *1596:* le uagia ... az medeseri legent ... latam hogy az erez dezkaiara haila s ki esek az erezbeól en ne(m) tudo(m) ha kiveteké, Aúagy eó maga akarattia(n) haila ki, de ugyan megh deczkene (!) az pinche torkaba a' fara [UszT 11/53 Lucas Damokos de Kaidichfalúa jb vall.].

3. lehull; a cădea (de pe ...); herunter/herabfallen. *1568:* Petrus Bernalt ... fassus est hogy szemmel latta, Mykor wycey Janos vgy wtǫtte Janos deakot, Archul, hogy ky eset az swueg az feyebǫl [Kv; TJk III/1. 223]. *1573:* Ianos Zabo ferench zolgaya ... latta hogy ... gergel ... archwl capia Imrehet az Swege ky esset feiebeol [Kv; TJk III/3. 231]. *1599:* hogy ozton eózue menenek, lata(m) hogy Poliak marton ugy chapott hosza hogy az tollas siuegh ugyan megh lobbana az feólde(n) kj esue(n) fejeben [UszT 13/106 Catherina consors nob. Imre Veres de Ders vall.]. *1631:* Azt lata(m) hogj az szegenj Aszonj az feöldeön fekszik vala, az kontia ki eset vala az fejeből [Mv; MvLt 290. 51a]. *1767:* Bukur János egy fűczfába meg botolván el esett s a kucsmája ki esett a fejiből [Betlensztmiklós KK; BK. Gombucz István (36) jb vall.].

4. kihull; a cădea (afară) din ...; hinausfallen. *1570:* azonba chyuka lazlo zekerchejet ket kezbe fogttha es vgy wtheotte Bak Myhalt Archul hogi azonnal ket foga eszet ky [Kv; TJk III/2. 45]. *1599:* az koszak kardgya az hwëlyböl enkönt (!) ki essek [Kv; TJk VI/1. 384–5]. *1630:* erre az szora Zalaj Gieórgy Arczul czapa janos Mestert Janos mester letaszita az zekröl hogj penigh vonakodnak vala ki essek az mezitelen kard az keöpeöniegh alol [Mv; MvLt 290. 205a]. *1722:* a kartosátis az földhöz üte s annak akkor csak az Feneke esek ki, az Utan az Labaval tapotta s' rontotta öszve [Göc SzD; WassLt Marosán Gergely (60) zs vall.]. *1763:* Más türkös köves nagy arany Gyürü a' teteiből a' Kő ki esett [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes inv.].

1783: a Fogais ki esett, máigis tsorba miatta [Udvarfva MT; Told. 44/54].

Szk: ~ *a fejéből* kihull az emlékezetéből. *1678:* Ali bégnek sem esett volt ki fejébül az segesvári beszélgetés [TML VIII, 64 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz] ∗ ~ *a szeme* kiszökik a szeme. *1710:* Ilyen s ilyen székely fia, úgy megcsaplak arcul, majd kiesik a szemed [CsH 198].

Sz. *a pipa ki nem esik a szájából. 1839:* Tokai Ferentznek a' pipa ki nem esik a' szájából — minden dolgaiba a' pipa a szájába van [Dés; DLt 20] ∗ *most esett ki a tömlő a szájából. 1591:* Zigethi Mihalne ... vallia ... monda az Eottues legini, ha megh csufoltalakis el zenuedhetned en teollem mert te neked most esset ki az teomleo az zadbol, de en legen vagiok [Kv; TJk V/1. 374].

5. (helyéből) kiszakad; a se rupe/desprinde (din ...); herausreißen. *1584:* Peterdi Balas vallia Zaiabol hallottam ezt Kun Balintnak, Mikoron engemet vgmond Desy Jstwan meg lesset volna es ream tamadot volna, Akkor en ... el futama(m), hane(m) ozta(n) hogy oda Iutek vgy wthem hogy Mente(n) el essek, hozzyis giakek az dardaüal de az vas hat kj eset volt a dardabol [Kv; TJk IV/1. 203]. *1589:* Hogy az Keozep vcay leueles kapunak ki esset volt az sarka, fizettem az kouacznak hogi megh czinalta d. 10 [Kv; Szám. 4/X. 14]. *1644:* en fel fedem az leplet rola az szegeny aszonrol ... az Tomporan mint az eökleöm ollian vermet latek ... kerdem hogi ki lelte hogi ollian nagj verme vagion s monda hogy, ki rothadat s ki eset az hus onnat [Mv; MvLt 291. 421a]. *1679:* Viznek valo fa csoboljo, eggyik feneke ki esett [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 80].

6. kicseppen; a cădea (din ...), a pierde (un rang, o situaţie); um etw. kommen, ausgebootet werden. *1630 k.:* feddette(m) vala hogi ha a Cehba(n) megh tudgjak bizonj onnetis ki esik [Mv; MvLt 290. 45a]. *1717:* Velkéren[a] vagyon egy olá Papnak ... egy haza ... vass uraim ki akarjak vettni mivel mar az papsaghbolis ki esett [Gyeke K; Ks 96 Biró János lev. — [a]TA]. *1773:* mi hellyt a' sütöségböl ki esék, s falukrol falukra járván ugy élt holtáig [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1792:* a meg nevezett es vicinalt joszagra ide M Sákodra a leány ág be nem bir ... ez elött Tudom hogj a Léany ágis bé birt de a Kedei János házánál lett Limitatiokor ki estek innét az utánn nem birnak bé [M.zsákod U; Borb. II Agillis St.Pásint ex M Sákod (47) vall.].

Sz: ~ *az Isten kasából. 1678:* Félek én, úgy ne járjunk mi: ... Addig kedvezünk mi is az ördögnek s tagjainak, hogy bizony kiesünk az Isten kassából [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

7. kikerül vhonnan; a ieşi de sub ceva, a scăpa de ceva; irgendwoher hin/herausgelangen/geraten. *1666:* igy kiesvén az jószág kezekböl, könnyeb volna velek alkudni [TML III, 618 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1704:* Tudja-é, látta-é, hallotta-é a tanú, ha Bethlen Miklós uram amiólta az ország az öfelsége birodalma alá esett, ha igyekezett vagy munkálkodott benne, hogy az öfelsége hatalma és birodalma alól kiessék ...? [WIN I, 171]. *1772:* a Kemény resz az Exponens birtoka alól ki esett [Káptalan AF; DobLev. II/439. 4b]. *1841:* Amely becsületes ifjú ökglmek közül[a] kiesik, az addig, amit cummulaltak, abból való portioját kivehesse [Dés; DFaz. 39. — [a]Az ifjú fazekaslegények sirásó társaságának tagjai közül].

Szk: ~ *vki kezéből. 1673:* Quoquomodo lőtt az lonak az Atol valo el idegenedese, akar lopva, akar tolyvajul, sufficit hogy gonoszul esett ki kezébeöl [Kv; TJk VIII/11. 265]. *1753/1781:* Pojána[a] és Nádastia[b] nevü faluk ... miképpen estenek ki a Mgs Osdolai Kun familia kezéböl nem hallottuk [Renget H; JHb LXXI/3. 283. — [a–b]H].

8. kivész; a dispărea; verlorengehen. *1776:* A Kis Aszszony ö Nga ... Szóval is mondotta gyakron nékem, hogy Gróff Lázár Soha Szivéböl ki nem esik [Kóród KK; GyL. Christ. Kováts conj. St.Miklos (55) vall.].

9. kizökken vmiböl; a ieşi din ceva; (plötzlich) aus einer Sache fallen. *1823–1830:* tipográfiát kívántam tanulni, mint amelynek folytatásával könyvekkel fogok bajlódni, és igy a tanultak sorából éppen egészen ki nem esem [FogE 200–1].

kieső szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *búza* ocsú, rostaalja-búza; codină de grîu; Hintergetreide. *1590:* Elseo oztasaban veottem kezemheoz Malom Buzayat. Koblot 8 ... Veottem Az harmad eúy Aztag Buzayaual kezemhoz cb. 168. Az Ala waloyat ky eseo Buzat veottem kezemhoz 13 koblott [Kv; Szám. cl.].

kiesőleg kidőlő/esöfélben; gata să cadă (la pămînt); im Umfallen begriffen. *1652:* egy kovacs műhely kőböl rakva, ajtofél fája ki esöleg [Görgény MT; Törzs].

kiesség vminek kies volta; farmec, frumuseţe; Anmutigkeit, Lieblichkeit. *1810:* A Brányistya nevü ... Erdönek nyári kiessége [Doboka; Ks 76 Conscr. 198].

kiesz 1. megesz; a mînca/consuma; aufessen, verspeisen. *1851:* Miklos ... kiis eszi ám duflán a' portiojat [Kv; Pk 7].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~*i a szájából* eleszi elöle az ételt; a mînca/consuma mîncarea din faţa lui; jm etw. wegessen. *1765:* mikor az szegény ember enni akart, melleje ültek s ettenek vélle, s héjába mondotta az szegény ember hogy ne egyék ki a szájábol mert nekik ki jár az övek, mert semmit nem hajtottak rá [Marossztimre AF; Eszt-Mk Vall. 209] ∗ *mindenéből kieszi-kiissza* vki másnak mindenét eleszi és elissza; a mînca şi a bea toată averea cuiva; jm alles wegessen und wegtrinken. *1782:* (A plébános) reménykedve reménykedett, hogy menjen el, mivel mindenéböl kieszi, issza, mert az az rendelése öfelségének, hogy az olyanokat[a] a tanitó pápista papok tartsák [RettE 417. — [a]Az áttéritendöket] ∗ *mindenéböl ~i és issza magát* vki mindenét eleszi és elissza; a-şi mînca şi a-şi bea toată averea; sich alles wegessen und wegtrinken. *1825:* minden személy válogatás nélkült barátságosan traktált és vendégelt minden embert mig végre mindenéböl ki étte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

3. (más elöl) megesz; a mînca ceva (din faţa altuia); (einem anderen) wegessen. *1748:* mikor nappal az Vram ... a maga hizo sertéssinek enniek adatott, szüntelen ott kellett örzenünk a' mig öttenek, mivel a' Tatar Vr(am) sertéssi ki öttek elöllök, étszakánként pedig, hogj ott nem örizhettük, mindenkor azok öttek meg elöllök [Torda; TJkT III. 240].

4. fel/kimar; a roade; aufbeißen. *1716:* az szemérem testinek az lyukát ... az vizelleti erössen ki ette, es rágta volt [Nagyida K; Told. 22].

kieszel kifundál/ötöl/agyal; a născoci; aus/erklügeln. *1879:* öcséd ... kérdezösködött felöled, hát gagyogtam neki egyet-mást ... fejedet valószínűleg megeröltetted ... s aztán, ha volna is valami: hogy csak kihevered. Ebből a mondásból az öcséd, aki poétikus hajlamokkal van bővön megáldva ... egyik csendes éjjel szép sorját eszelte ki a nyomorúságoknak [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kieszközlés obţinere; Erwirkung. *1834:* (A tiszt) egy tzélja szerénti Regius ki eszközléséért, a' feleségével valo titkos öszve jövetelünk, alatson huntzfut gyanuja által akar alám vermet ásni [Bögöz U; IB]. *1862:* Méltoságos Grof Fő-gondnok Ur! Méltsád szives volt ... a' kötlevélnek illető helyeni kieszközlését magára vállalni [Abafája MT; TGsz Szabó Sámuel ref. pap lev.].

kieszközöl 1. a obţine; be erwirken. *1790:* bátorkodot azt kérni, hogy a' ... Statusok magok hathatos Közben vetésekkel Felséges Uralkodo Fejedelmünk elött ki eszközölni méltoztatnának, hogy ... Két havassai az Familiának régi birodalmában adatatnék viszsza [DE 3]. *1809:* Esedezem azért mély alázatossággal Kegyes Patrona Aszszanyom Nagyságodnak méltoztassék az én nyomoruságos állapotomot kegyesen meg tekintvén ... kieszközölni, hogy azon pénzünk a válosz meg érkezésiig is adattassék ki [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

2. kb. kiügyeskedik vmit; a obţine ceva prin iscusinţă; etw. geschickt zustande bringen. *1824:* Kedves Feleségem ... oly szivesen dajkálkodott az én és Házam jol létére, hogy ... naponként gyarapodván ... szakadatlan fáradozásával az én, és Házom jól létét kieszközlette [Maroskoppánd AF; DobLev. V/10. 92 Kökösi Dobolyi István végr.].

kieszközölhetés posibilitate de obţinere; die Möglichkeit der Be/Erwirkung. *1835:* Az Ebesfalvi Süket némák Tanitoja fizetése nevelésere és állandolag v(al)o ki-eszközölhetésére ... alamisna szedés rendeltetik [Nagykapus K; RAk 10 esp. kl].

kieszközöltet a obţine prin cineva; be erwirken lassen. *1843:* szükségesnek láttam ... Varga Katalin letartoztatása iránt célszerű rendeléseket tenni ... circuláltatását a felséges királyi főkormányszéknél kieszközöltetni [VKp 121].

kieszközöltethetik a putea fi obţinut; be/erwirkt werden können. *1840:* a Flgs Királlyi Fő Kormány Székhez téendő ajánlás mellett eszközöltethetik ki sükeresen az erintett kivánság [Dés; DLt 981].

kieszközöltetik a fi obţinut; be/erwirkt werden. *1845:* Parajdról a' Sóaknákhoz vivő uton elromladozott hidak épitésire szükséges költségek valamelyik köz pénztárból kiadattatása ki eszközöltessen [UszLt XI. 85/6. 215].

kiesztergált esztergályozott; strunjit; ausgedrechselt. *1838–1845:* Papik ... félgömbre kiesztergált erős fagöcs [MNyTK 107 *papik* al.].

kiétet (rozsdát) kivesz/eltávolít; a îndepărta; entrosten. *1680 k./1715 k.:* Van mivel a' rosdát Vasbol ki étessük, De az irigységet halállal végezzük [Rosnyai, Hor-Turc. 182].

kietlen I. *mn* 1. kb. sivár; pustiu; wüst, öde. *1662:* (Forgách Zsigmond) az iszonyú kietlen havasokon ... hetekig elszéllyedve bújdosván, hadainak nagy része ... odavesze [SKr 88]. *1704:* ége el 14. Aprilis ... egész falunk s jutánk soha meg nem lábalható kietlen pusztaságra [Uzon Hsz; SzO VII, 126]. *1710:* Thököly Imre ... oly kietlen helyeken s ösvényeken meredek hegyeken szállítja be harmadnapig táborát, ahol soha lovas ember s talám gyalog is nem járt, és csak egy-egy lovas ember mehetett el [CsH 224. — [a]1690-re von. feljegyzés]. *1714:* Csak nem meszsze a faluhoz kezdődvén eredeti nagj vadon erdők kozöt két setét kietlen völgjekbül le folyo két patakocskának melyben Pisztrángok teremnek [Sztanisa H; JHb XXXVII. 7]. *1808:* (A) Bértzen, vagyis Hegy élin, nem mehetvén el, el kellett hajlanunk délfelé az ottan lévő ősvenyen ... én kietlen Hegyeken, meredeken menvén, által mentünk ... Szék vagy Szek és Szekuj patakán [Toplica MT/Mv; Born. XVd].

2. ~ *hideg* iszonyú roppant hideg; frig teribil/puternic; furchtbare Kälte. *1710:* Ott kellett a nagy kietlen hidegben mindenütt járnunk [CsH 183].

II. *hsz* szörnyen; îngrozitor; fürchterlich. *1811:* Mint a' mely kietlen el-vagyok felejtve, Ugy vagyon e' vidék szem elöl el rejtve [ÁrÉ 115].

III. *fn* pusztaság, kietlenség; pustiu, pustietate; Öde, Wüsterei. *1811:* Mi hajtya prédára Erdőkből a farkast? ... Vagy a' kietlenböl a' kegyetlen Tigrist ? [ÁrÉ 21].

kievez *átv* kievickél/lábal vmiből; a scăpa de ceva; (einer Sache) entgehen. *1688:* Igen rosszúl voltam ... (A) borbély ... adott purgatiot este ... melyet elég alkalmatlan üdőben vöttem, de az Ur isten jóvoltából kieveztem belőle [SzZs 519].

kiexcidál kihasít; a detaşa/separa; (her)ausreißen. *1662:* Vagion Egy haz ... mely haz noha egeszlen nem mind eötet illeti, hanem nemely resze Olaios Jstvane, mind azon altal az eö resze ki vagion Excidalvan [Kv; RDL I. 146].

kiexpurgálás kitisztázódás; clarificare, lămurire; Klärung. *1599:* Forgott eo kgmek eleott Radnothi Jstwan, es Alczner Georgy dolgok, mierthogy ... in Anno 1597-ben Zam weweo vraim Ispansagbely tiztekben bizonios terhekkel sulliositottak volt eoket kikbeol valo expurgalasokra eo kgmek varosul eoket kys bochyatottak vala melyekbeol valo ky expurgalasara reportaltanak mostan bizonios tanuknak vallasokat [Kv; TanJk I/1. 334b].

kifacsar 1. a stoarce; auspressen/quetschen. *1744:* Látám nyilvánságossan hogy az vonuly baltajának a nyele egy darabig viaszos vala; de hogy micsoda viaszatt facsart ki nem tudom [Gyeke K; Ks].

Szk: *könnyeket facsar ki vki szeméből. 1854:* nem akarom, hogy szeretett kedves és jö feleségemnek az egyébarántis ... felette haszontalan pārādés el temettetésemre tett költségeknek kéntelenittetö meg fizetése által is könnyeket facsarjak ki szemeiböl [Kv; Végr.].

2. kiteker; a suci/răsuci; umdrehen. *1797:* gyermekeiket még Csetsemö Korokban meg tsonkittyák ujjaikat el vagván vagy kifacsarván felszegé tészik [Kv; DLt]. *1809:* az falunkba egy embert Kissebb Ketskes Mihályt Régen hogy az Nagj Nyavalja Ront ... tegnap az Attyát meg támadta foljtogatni kezdette ... az Annyának karját ki fatsarta erösen öszve Rötskölte [Rava U; UszLt ComGub. 1602].

3. kicsavar; a deşuruba/desface; ausschrauben. *1807:* le mentem a Rektorhoz a kertbe egy kalamáris rézporral hogy ki fatsarja, ki is fatsarta [Dés; KMN 260].

4. csavargatással/facsargatással kirángat; a smulge răsucind de mai multe ori; durch wiederholtes Umdrehen herausreißen. *1847:* Virág László ... a kérelmes kezéböl a páltzát kifatsarta s aval ötet keményen Megverte [Kv; DLt 530a gub.]. *1849:* Két kést vett a kezébe s aval ment nékie hogy keresztül döfje a kinekis a keziböl a kest ki fatsartam [Héjjasfva NK; CsZ. Héjjasfalvi Antal (56) vall.].

5. kicsikar/erőszakol; a smulge, a lua/obţine cu forţa; von jm etw. erzwingen/pressen. *1672:* Im urunknak most mit írt Spankó, Kegyelmednek páriáltatván, elküldtem. Azt úgy hinném Pap Izraelbül facsarták ki [TML VI, 170 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1896:* Gratuláljon Szöts Ákos táblabiró úrnak, akinek sikerült az én révén (!) kifacsarni magától egy jó cikket a kaszinó érdekében [PLev. 188 Petelei István Gyalui Farkashoz].

kifacsartatik *átv* kb. kicibáltatik/vétetik; a fi luat cu forţa; ausgezogen/gezaust werden. *1828:* nem tractálnak ugy mintha azon Iusnak erőszakos bitangolói lettünk volna, és most adodott volna alkalmatosság arra hogy hasonlo modon körmeink közül ki facsartassék [Martonfva Hsz; BetLt 1].

kifagy (a fagyos föld miatt) kifordul; a sări din brazdă (pămîntul fiind înghețat); (wegen des eisigen Bodens) sich ausschwenken/wenden. *1751:* (A vetéssel) el késik mindenkor ugj hogy ki fagy az Eke a' földböl [Marosszt-király MT; Told. 29].

kifakad, kifokad 1. a se sparge; schwären, aufbrechen. *1599:* Az seb feleöll(is) kęrdę(m), ha faj Azt mo(n)da hogy ugy techik hogy chak az mas njaualyatol uagio(n) faidalma, tapazta az torkat(is) azt mo(n)da, Inkab hizi hogy azis ki fakad [UszT 13/108 Joh. Lokodi de Kaidiczfalua jb vall.]. *1631:* Tudom asztis hogy Valaszutj Laszlo keze miatt holt megh az Fejerwary Varga Mathe; Mert az hazam eleott wte az Vak szemet, egy hegyes keouel, kenlodek fel esztendeigh, ki fakada az feye s megh hala [Abrudbánya; Törzs. G. Egri (54) jur. civ. vall.]. *1670:* bizoni valoban roszul vagiok az fel labom miat, mert az lo rugta vala megh az szaromat vagion imar 16 esztendeje, az olta soha nem bantot, most jmar Neki dagada s ki fakada czontot akar vetni [Ks 41. H.Nádudvary János lev.]. *1718:* A Török Lo ... háta ki fokadat [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1729:* az egyik keze is ki fokadott egy néhány hellyt melly nem régen gjogyult meg [Sövényfva KK; TSb 51]. *1773:* (Vintze Peternek) Nagj Golvaja vólt a Nyakán, mellyis halála elött harom negj Napokkal ki fokadván, azon Nyavalyája miatt megis holt [M.léta TA; JHb II/3]. *1848:* A Fejér Bikának Tőke meg dagadván ki fokadott és fojdogál [Dés; DLt]. — L. még FogE 157.

2. kb. kiömlik/önt; a se revărsa; hinausströmen, übertreten. *1769:* (A) Deszméri Patakon, a' régi által-járó nem ott volt az hol most vagjon a Hid, hanem azon felyűl, az hol a' patak a' rétre ki fokadván a' rétet éri | ott az hol a' Völgjön az emlitett Patak le fojván a' teret éri és ' Térre ki fokad ... a' régi általjáro ... ott volt [Apahida K; JHbK XLII/24].

3. *átv* kitör; a izbucni/răbufni; ausbrechen. *1667:* Mikor eléggé disputáltam volna ő nagyságával az dolgot, erre fokada ki, hogy azt sem mondja nem adja[a], azt sem, adja, hanem az mit az idő hoz magával [TML IV, 233 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — [a]Huszt várát]. *1668:* Talám Kegyelmedtől itiletet veszek, hogy ennek alkalmatosságával Kegyelmed előtt szívemnek megkeseredett voltának s eddég csak elhallgatott nagy búsulásomnak kijelentésére fakadok ki [TML IV, 340–1 Baló László ua-hoz]. *1710 k.:* Nékicsattana[a]: Mit disponál kegyelmed az én házim, jószágim, szallásimban, eluntam már, de bizony kifokadok én is, soha tovább nem állom [BÖn. 962. — [a]A gubernátor].

4. *átv is* kilyukad vhova; a ajunge undeva; irgendwohin/zu einem Ergebnis kommen. *1657:* (A menekülő császári hadak) az havasokon által Havasalföldre, és onnan viszont Moldva felé akarván menni, eltévelyedtenek, és ott veszedelmeztek ...; az ki kibolyoghatott Moldvára fokadván ki, onnan Lengyelországra s onnan Magyarországra úgy mentek [KemÖn. 29]. *1661:* Intjük azért mégis kegyelmesen Kegyelmeteket, itiletit ne hamarkodtassa, ne is igyekezzék oly dolgokra kifakadni, melyek által nem lecsendesittetik, sőt inkább több és nagyobb zűrzavarokban elegyedik, és végső romlásra is juthat az megromlott szegény haza állapatja [KemIr. 349]. *1676:* Isten után meg válik, magok mire fakadnak ki [TML VII, 275 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

kifakadás kb. kirobbanás; izbucnire; Ausbruch. *1710 k.:* (Béldi) a dolog kifakadása után azt mondotta: ő hütit, reverzálisát igazán megtartotta, de az ő ellenségi régi conjuratiójokat és az ő életére való igyekezeteket nemhogy letették volna, sőt megújították [BÖn. 694–5].

kifakadhat *átv* kitörhet; a putea izbucni/răbufni; ausbrechen können. *1710 k.:* Kifakadhatnék itt azok ellen, akik szegény Cartesiust atheusnak csinálták [BÖn. 449].

kifakadozik 1. a crupe încetul cu încetul; nach und nach schwären/ausbrechen. *1666:* Baranovszki uram ... jelenté szives törödését Kegyelmednek az ifiú gróf[a] bágyadtságán, az kinek tegnap déltájban annyira fakadozott volt ki az orczáskája, hogy majd nyavajáját ki nem tanulhatjuk ... de az éjjel három óra tájban annyira fakadozott ki minden testecskéje, hogy könnyü megismerni ... az sürö himlö vagyon rajta és az oly sok, hogy majd az testén alig találtatik oly helyecske, az ki ki nem pörsödezett volna [TML III, 635–6 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz. — [a]Thökölyi Imre]. *1712:* az Török lovatt is beküldött(em) volna eddegh de rettenetesen ki-

fakadozott ⟨az⟩ Testi mint az rosta olyan az böre merő vér [Ohába F; ApLt 2 Lukáts János Apor Péternéhez]. *1729:* Ezen kötés miat job lába és bal keze erötelenné tetetett, mivel ā kötés után tsak hamar fekvö agjában a bal karja a kötözés miat, négj heljt ki is fokadozot [Sövényfva KK; TSb 51]. *1800:* ithon sokáig terhes nyavalyában sinlödet s az után a labaiis ki fokadoztak [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 6]. *1820:* (A bárónénak) halála elött valo öszen Lábai ki fokadozván, maga az Iffiu Bároné dajkálta 's kötözgette [Várfva TA; JHb 48 Bíró Zsigmond (49) hütes assz. vall.].

2. kb. kibújik/kikel; a răsări/încolţi; (auf)keimen. *1740:* gyümölcs, kerti vetemény meg fogyot felö hogy az vetes is el ne romlott legyen az Nagy fagy miatt, közönségesen vekony remenseggel biztattyuk magunkot, mivel elebbecske jo idök leven az Buza ki fokadozott vala [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez].

kifakaszt 1. a face să se spargă; zum Aufbrechen bringen. *1710:* a bal lábam dagadni kezde ... Addig kötözék, utoljára kifokaszták ... hat ejtel genecségnél több jött ki belöle [CsH 351]. *1710 k.:* egyszer gyermekségemben a balta nyele, addig vagdaltam, kopácsoltam, a jobb tenyeremet feltöré; én azt kifakasztám, a hideg megcsipé, nosza dagadni, orbáncozni kezde [BÖn. 529]. *1737:* a bal czomomba (!) egy nagj talyu (!) insinualva(n) magat ... Svinkhauer uram Flastroma. Isten uta(n) ki fokaszta, anjj (!) materia takarodot ki belölle s maighis takarodik hogj ki ne(m) mondhatom [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.]. *1829:* az Lábom Szárát meg ütöttem egy kevéssé akor Számba sem vetem három vagy négy nap az ütés magába mindig Dolgozot mind adig a mig ki fokasztota a Lábam szárát [F.gezés NK; Told. 7a].

2. kb. szemére lobbant/vet; a reproşa cuiva ceva; jm etw. vorwerfen/halten. *1657:* akarván elsőben experiálnom okát az reám lött méltatlan nehezteléseinek; és fél napot mulatván, másodszori audientiában fokasztá ki egyiket: hogy miért hátamon ellenséget hoztam reá[a] [KemÖn 252. — [a]1644-ben az őszi hadműveletek rendjén]. *1710 k.:* egyszer a tanácsban haragjában ellenem kifokasztá, hogy a Badensisnek anno 1690. Bécsből énáltalam küldött és hozott decretumok: ne provinciam hostiliter tractaret ... hozódának elő [BÖn. 960].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ja a dolgot* a dezlănţui/declanşa ceva; die Sache entfachen. *1664:* ez, Uram, minket csak semmiben tart[a], noha ugyan még eddig nem fokasztotta ki az dolgot és ugy is tetteti, hogy semmiben új dolgot nem cselekednék, de az szókból alkalmasint már eszemben vöttem minden csalárdságát [TML III, 102 Katona Mihály Teleki Mihályhoz Kövárról (Szt). — [a]Valószínűleg a kövári német várőrség parancsnoka] ∗ *~ja haragját* kiönti/robbantja haragját; a-şi vărsa focul/amarul; seinen/ihren Zorn auslassen/gießen. *1671:* (A török vezér) nem bíra magával, hanem kifakasztá haragjának egyik részét [TML V, 534 Türi László ua-hoz Drinápolyból].

4. kb. kimond/nyilvánít; a spune deschis, a declara; aussprechen, offenbaren. *1657:* Elébb nem mervén kifokasztani, ott[a] jelenté az egyik[b] titkon, hogy meggyözettetvén lelkiesméretitöl, mind az baráti állapot, s mind az religio mellöl el akarna állani [KemÖn. 117. — [a]Rimaszombaton. [b]Az egyik ferences barát]. *1710 k.:* Teleki mond ... Halandó az ember, a fejedelem sokféle nemzet ... sok veszedelem közé megyen, mit csinálnánk, ha oda találna halni ? Hallgat minden. Teleki pergit: Ez hallgatással meg nem lészen ... Végre ugyancsak kifakasztá: de successione et illius electione cogitandum ... Teleki kihozá az ország közé a gyermeket[a] majd csaknem hét esztendőst az ölében, s tevé az asztalra. Lőn nagy „vivát" kiáltás háromszor [BÖn. 737–8. — [a]A még apja életében fejedelemmé választott II. Apafi Mihályt].

kifakasztás '?' *1699:* Nem mérem magamnak igirni hogy Nagdhoz melto dolgokrol irhassok az sovány Tavasznak az nagj dolgok(na)k ösztöverül valo ki fakasztása miat [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Pálhoz Franekérából].

Valamelyes valószínűséggel az *átv* 'elő/feltárás' jel-sel számolhatni.

kifárad 1. kidől; a cădea (din picioare) de obosală; vor etw. dahinsinken. *1749:* Egj ven pey Talygas lo az hambol ki farradua(n), az uta(n) ugia(n) megh haluan Vöttem mas Talygas Szwrke Georbe louat ... pro fl. 22 [Kv; Szám. 26/VI. 463].

2. ? kiesik vmiből; a cădea din ceva, a pierde o situaţie; um etw. kommen. *1810:* (Ha) az Társaság[a] az Szerfelett valo telhetetlenségért meg nem réguláztatik, és a' mivelés Dolgáb(an) jo rend nem tartatik, az Szerfelett valo telhetetlenkedesei miá az tehetösebb Embereknek, az Szegényebb Sorsuak, az Szokott mesterségböl végképpen ki kell fáradniok (így!) [Torockó; TLev. 9/44. — [a]A verös kovácsok társasága].

3. *~ vmiből* kb. kimerít vmit; a epuiza ceva; erschöpfen. *1677:* A' mi pedig ex responsionibus partium löt Novumot illeti, mind a' Decretumnak, s' mind az igaz rationak ellene láttatik lenni, hogy in prima instantia fárattig contendállyon a' citatio és adversa parsnak allegatioja ellen valaki, abbol ki-fáradván, ad meritum szóllyon, deliberatiot végyen [AC 181].

4. belefárad vmibe; a se obosi făcînd ceva; einer Sache müde werden. *1657:* (A fejedelem) mondott azért néhány szóval arról, hogy erdélyi és magyarországi várai közül melyek feleségejé, és melyik fiáé mik légyenek; de kifáradott belőle, és így nem mehetett végben sem perfectiója, sem solennitasa azon testamentumnak [KemÖn. 303–4].

5. kimegy/elfárad vhova; a ieşi undeva, a se duce (afară) undeva; sich irgendwohin heraus/hinausbemühen. *1666:* Keresztessi uram az miért ki fáradott vala az minapiban, úgy tudom, az palatinus császár resolutioját urunknak ő nagyságának megküldte, úgy hogy azt énnekem külön írnom nem szükség [TML III, 598–9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1755:* Lóháton háromszor, most a múlt napokban pedig, negyed versben, kellett azon Jószágok dolga végett ki fáradnom [Hosszúaszó KK; Told. 3a]. *1815:* En igyekezem mindent el követni a Mlgs Vr processusa mellett: melj szerint nints miert faradjon ki ide mind addig a mig én nem iram hogy jöjjen ki [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd Mihältz Antalhoz „All Torja"-ra (Hsz)].

kifarag 1. a sculpta; aushauen/meißeln. *1656:* Ezen ajto felett vagjon az Batori csimer ki faragua [Fog.; UF II, 138]. *1756:* a Nagy vagyis belsö udvar ... közepében vagyon egy ugro kút ... tetejében köböl ki faragva ta-

náltatik egy fejér Hattyu nyakában hellyheztetett vas nyillal [Déva; Ks 92. I. 32 kúria-leírás]. *XVII.sz.m.f.:* az Aszony ö Naga nalam letekor szegödöt velem egy egyes szeket az ö Naga czimere kifaragva azt is megh kezittettem az aranyozasigh [Kv; ACJk 52a]. *1725:* csináltatván becsületes Papista emberek egy kökeresztet, mellyen is volt köböl kifaragva az Cxtus urunk kin szenvedése, kepe [Kvh; HSzjP].

2. kimetsz/vés; a dăltui, a ciopli cu dalta; ausmeißeln. *1625:* tál tokokat czinaltattunk az Asztalosokkal elseoben eoteot eoreget faraghtanak ki s megh enyueztek ... Item faraghtanak ki eot tanyer tokot megh is enyueztue(n) ... czinaltanak s keszitettenek, tiz medencze tokot, meljnek nyolczat ugyan magok faraghták kys miuel nagy voltok miat az kupas az Esztergarb(an) vellek nem birt volna [Kv; Szám. 2/XXVII].

3. kibárdol; a bărdui, a ciopli cu barda; (ab)beilen. *1672:* mikor az Ur Mikola Sigmond Ura(m) malma még keszen ne(m) uala, hane(m) czjak az fai ualanak ki faragua ... nagj aruiz jeoue [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1681:* Pitvar ... Ajtaja ... csak parasztol vagyo(n) tölgi fabul ki faragva [Vh; VhU 533]. *1762:* A Sajtohoz vittenek nagy darabb Cserefát ötött, ugy mind Kadgyat Orsoját, Agyát, Ágassát, mig ezen öttt darabb nagy Cserefát az Erdön le vágták, a' nagyábol ki faragták, farago ember dolgozott azokon numero 35 [Mv; Told. 15/57]. *1807:* Az udvar ház tornaltza (!) elöt tanaltatnak 19 fen allo tornaczfak tölgy fabol ki faragva a szokás szerint négy szégre [Dés; BetLt. 6 GyUjfalvi Nagy Ferencz mpr.].

4. megfarag; a ciopli; beschnitzen/hauen. *1791:* Hordóknak valo Donga fa ki faragva A Gabonás alatt, és tömletz fölött lévö házba vagyon Nro 300 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37]. *1797:* Hasitvány Szöllö Karok ki faragva egy rakásban mint egy hat száz [M.igen AF; DobLev. IV/777. 18].

5. kivág; a tăia; (her)ausschneiden. *1602:* latuk hogy egy eoregh ladat le deolteottenek es ... az Ablakottis ky teortek aminth iteltwk kessel faragtak ky [Kv; TJk VI/1. 618 Nemezgyarto Jstwan vall.].

6. kiesztergályoz; a strunji, a fasona la strung; ausdrechseln. *1625:* (A medencetokok) kettejteol ... miuel az esztergaros faraghta ki ... fizettünk ... f 1/50 [Kv; Szám. 2/XXVII].

7. *átv* kitúr/vet; a scoate/îndepărta prin violenii; ausschiffen/satteln. *1737:* vásárolvánn meg ... (egy) ház hejet ... De az J. minémű Politia és pra(e)textus alatt engemet belöle kifaragni akarvánn ... [Dés; Jk]. *1761:* (Gr. Mikes István) Amaz nagy hirü-nevü boldog emlékezetü Bethlen Ádám urat ... midön Fehér vármegyei föispán volt, maga pedig Belsö-Szolnok vármegyei, meg nem elégedvén azzal, kifaragta vala a föispánságból [RettE 115].

kifaragás megfaragás; cioplire; Behauung. *1782:* Ats Prust Adam eö kegyelmét fogattam meg azon ... uj házaknak Fedelei alatt lévö fábol leendo egész Strakatúrfák ki faragására [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. *1825:* 32° 5' 11'' Current Mértékü 6-8 hüvelyknyi vastagságu Tölgy fák kifaragásáért és egybe köteséert ... 8 Rf 15 xr [Dés; DLt 3]. *1856:* Számolat a' gátra tett kölcségekrül ... A' vízbe hány (!) kecskék ki faragásáért 7 fl. 30 xr [Köboldogfva H; Born. E. IXa].

kifaragatlan necioplit; nicht behauen/gezimmert. *1797:* Épületre valo ki faragatlan Csere fák az Udvaran [M.igen AF; DobLev. IV/777. 20]. *1850:* ki faragotlan tölgy fák [Gyéressztkirály TA; DE 5].

kifaragott 1. faragott; cioplit; ausgehauen, gezimmert. *1632:* hét algiu agiainak ualo teölgi fabol ki faragot deszkák wszegeben [Fog.; UF I, 178]. *1692:* ezen malom haz alat vagyon egy uj ki faragot malom kü [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

2. bárdolt, faragott; bărduit, cioplit cu barda; behauen. *1677:* Vagyon az tornáczban 4 bokor fúvóknak való kifaragot deszka [Madaras Cs; CsVh 51]. *1694:* az Major ház ... fala mellett is vagjon, vastag fábol ki faragott czövekeken álló hosszú padszék [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1732:* ezen palotának ... padlása ... gerendáj (!) négj szegre ki faragott s hovallott cserefák [Kóród KK; Ks 12. I]. *1750:* az Slipek (!) elött keresztül téve találtunk egj ki faragott Gerendejnek valo fát [Szamosfva K; JHbK LVIII/4. 6]. *1816:* Ezen Korcsoma udvarára bé mehetni négy szegu ki faragott vastag Cserefa kapu Zábékon épült fa sorkakon nyilo gyalog kapun [Jobbágyfva MT; BálLt 67]. *1843:* egy szál ki faragott Marosi Barona [Nagylak AF; DobLev. V/1243 Dobolyi Bálint lev.].

3. metszett, faragott; sculptat; beschnitzt, ausgehauen. *1653:* Itt immár gondolj valamit ha istenes lélek lakik benned: miért érdemesebb a templomba[a], a Bethlen Gábor köböl kifaragott képe, hogy ott álljon emlékezetre, hogynem mint az Isten szentei képe? [ETA I, 143. — [a] A gyf-i nagytemplom akkor a reformátusok tulajdonában volt]. *1671:* Berolini[a] A. 1671 Mensis Majo ... In horto Electoris ... vidimus ... Narancz fát ... bors fát ... itt sok köböl ki faragott bálványok vadnak [PatN 51b. — [a]Berlinben]. *1825:* egj nagj Tagas és Széles Palota ... régi Czifra mettzet vagj ki faragott virágos kö lábakonn allo nagj kállyha kementzeje [SzentkZs Conscr. 152].

4. kb. kivájt; scobit; ausgehöhlt. *1694:* (A levonó) Gem ... le vonasa alkalmatossagara csinaltatot és az földben jol be asatott nagy erös Tölgy fa, hasonlo Oszlopokon Va(gyo)n vas retez, be foglalo veset es ki faragot helye [Kövár Szt; JHb Inv.].

kifaragtat a pune/dispune să ciopleasică; behauen lassen. *1759:* azon Malomhoz kivántató fákot is ... meg hordotta, ki faragtatta [Mv; EHA]. *1795:* Az Palota Padlásához meg kivantato Gerendákat ki faragtattam, az Inai vajdával [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1855:* a Törökbuza kasra szüksege lesz öszire, és a malomhoz is ami csere fára szükség leénd azt is, most a Tavaszon ki akarja faragtatni [Nagylak AF; DobLev. V/1386].

kifaragtatik a fi cioplit; behauen werden. *1662:* a kasamáta[a] lövöablaki gerendákbul ugyan jó móddal kifaragtatván s nagy erös vas kapcsokkal erösen öszvefoglaltatván, kitoldatott [SKr 600. — [a]A váradi várban.]. *1722:* Ezek az régen hozott fenyö Gerendák ha jok volná(na)k, ki faragtatván á nadgjából [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kifaragtatott cioplit (cu barda); ausgehauen. *1674:* Két öregh kö tarto vala, egjik tölgj fabol ki vetetet, az

masik uduas fűz fábol ki faragtatot [A.porumbák F; UF II. 614].

kifáraszt 1. a face (pe cineva) să iasă; jn hinaus/herausbemühen. *1672:* Tegnap Kapi uram előmben álla Sukon, az Asszonyt is kifárasztotta előmben: bevivén estig itatott [TML VI. 104 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. *igazságából* ~ igazságából kiforgat; a denatura adevărul spus de cineva; js Recht verdrehen. *1664:* igyekeznek bennunket igazsagunkbul ki faraztani [Bh; KJ].

kifaszol megkap; a primi/încasa; kriegen. *1843:* gyere velem csak oda mert ha el felejtetted meg van ott, fel vagy írva s kifaszolad az 25-öt csak még edgyszer hibázál [Dés; DLt 410].

kifecseg (titkot) kibeszél, el/kilocsog; a divulga (un secret); (Geheimnis) verraten ausklatschen. *1710:* (Vendégségben) könnyű volt Teleki Mihálynak hol egyikhez, hol másikhoz csapván magát, egyiket a másiknak bevádolván s egybehordván őket, supplántálni mindeneket, ő azalatt józon lévén mindenkor akármicsoda conversátióban, a többinek titkait, részegségekben kifecsegvén, kitanulni [CsH 60–1]. *1710 k.:* Ó, ki keserves dolog vala abban a mü boldogtalan tanácsunkban, hogy a hüt, becsület és közönséges jó félretételével, abból minden kimégyen vala, mindent kivisznek vala, fecsegnek vala [BIm. 992].

kifed kb. (épületfedelet) leszaggat/szed; a smulge (acoperişul unei clădiri); (Dach) herunterreißen/nehmen. *1817 k.:* Itten Vasárnap ollyan nagy szél futt, hogy a' Falusi épületeket mind ki fette, még az Udvarbais a' Kertekröl a' Detzkát és Létzeket le hányta [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.]. *1833:* egy rettenetes Szélvész ... az asztagokat meg bontotta, ki fedte meg aztatta [Marosludas TA; KfMiss.].

kifedés fedélleszedés; desfacerea/desfăcutul acoperişului; Herab/Herunternahme des Daches. *1868:* Harangláb alsó fele újból fedve zsindellyel. Gondnok a felső fele kifedését még a tavaszon végeztesse [Tancs K; ETF 107.18].

kifedet fedelet leszedet; a dispune desfacerea acoperişului; das Dach herunter/herabnehmen lassen. *1804:* A Csürnek edgyik farát el bontván meg kellett fordittatnom, egésszen ki fedettem a Léttzei szörnyen romlottak lévén a magam erdőmből meg létzeztettem [Ádámos KK; Pk 5].

kifedett fedetlenné tett; descoperit, cu acoperişul smuls; dachlos geworden. *1823:* 'A Szél által ki fedett közbelső Csürnek bé fedésére 480 Létz Szeg [Déva; Ks 106. 154].

kifedettetik (épületfedél) leszakittatik/sodortatik; (acoperiş de clădire) a fi smuls; (Dach) weggerissen werden. *1823:* 'A közbelső Csür a Szél által ki fedettetvén az otska zsendelyekből még használtatott 150 darab [Déva; Ks 106. 157].

kifedez kivéd; a para; abwehren. *1844:* T. Jobbágy Moses Urnál lakva ... Pakulárja előmbe került és meg akart ütni, ezen ütését ki fedezvén réá ütettem botommal vagy kéttzer [Bágyon TA; KLev. Bentze István (23) vall.].

kifej a mulge; ausmelken. *1774:* tökéletlenül a kertbe félen menvén tejedet ki fejted ... hogy a kisded tejet ne kapjon s láttassék tejed nem lenni ... és a kisdedet ... tsak nem éhel halásra Juttatni nem Sajnálván, mint egy Szánszándékkal valo gyilkosságnak Spéciessét végben vinni nem általlattad [Msz; BetLt 7].

kifejérít 1. fehérít; a albi/înălbi; (aus)weißen. *1569–1571:* valamij Beoreokeot adot bernald balas az varganak ki feieritteny [SzO II. 285 Bernáld Ferenc árváinak fellebezési foly. a fej-hez].

2. kimeszel; a vărui/spoi; (aus)tünchen. *1793:* a' hátulso Házat égy tégla vastagságu fallal el rekesztettűk, Tűzhellyeket tsináltunk, s kifejéritettűk [Kv; Pk 2].

kifejéritődhetik kifehéritődhetik; a putea fi albit/înălbit; ausgebleicht werden können. *1832:* Ha öszve vetnök az idei Vásznat a Tavajival — ugy egy csep Zsimbelődés sem lenne — Hozzáis fogtak a Fejéretéséhez — de elvitetvén ő Ngá — kinem fejéritődhetett eléggé [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

kifejéríttet kimeszeltet; a pune să văruiască; austünchen lassen. *1814:* A Groff Ur ő Nagysága az épületek ... Falait ki vakoltatta és fejéritette [Banyica K; BfR 117/1].

kifejéríttetés kimeszeltetés; văruire, văruit; Austünchung. *1794:* a' Lako Házak ki fejérittetésekre, kutak tisztitásokra, Árnyék székek takarittatásokra ... mennyi pénzt lehetne 's kellene az Eklesia Fundusából Esztendőnként az emlitett Házakban lako Tiszt. Papoknak, Professoroknak 's Kántoroknak számokra forditani [Kv; SRE 315].

kifejéríttetett kimeszeltetett; văruit, spoit; ausgetüncht. *1791:* mészszel egészlen ki fejerittetett Frantzia fedelű Udvarház [CU Naláczi conscr.].

kifejez 1. a exprima; ausdrücken. *1578:* (A mészárosok és hentellérek) vgian azon bwntetes alat ky ez elót az derek lewelbe ky vagion feyezwe tudny illik mestersegek el wztese alat, mindennap penigh fogyatkozas nelkwl niolcz niolcz zeken tartozzanak nap estig elegh hust wagny [Kv; TanJk V/3. 171b]. *1797:* a' mit ezen punctumra-is tudhattam, azt ... elég bővőn ki-fejeztem [Kolozs; Told. 42/24]. *1838:* Komáromi Lászlo ... ezen szokkal fejezte ki gyanuját. Tudjak Ketek ki lopta el az én pénzemet, egyenesen Dobolyi Bálint [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221.7a Szabo Joseff (52) vall.]. — L. még VKp 258.

2. kifejezésre juttat; a exprima/manifesta; zum Ausdruck bringen. *1872:* A gyűlés sajnálatát fejezi ki gondnok afia betegeskedése felett [M.bikal K; RAk 295]. *1873:* Volt egyházfink Pákai Elek köszönetét fejezi ki az egyháznak hogy ... egyházfinak választották [Burjánosóbuda K; RAk 18].

3. érzékeltet; a oglindi/reprezenta; veranschaulichen. *1823–1830:* elmentünk az úgynevezett japóniai palotá-

ba[a] ... Amornak ábrázatjai, az elsőben a figyelmetességet, a másodikban a fájdalmat és búsulást csaknem elevenen kifejezik [FogE 182–3. — [a]Drezdában].

4. kb. jelöl; a numi; bezeichnen. *1710 k.:* mü, a szokás szerént mikor legkisebb üdőt akarunk kimondani, azt egy szempillantásnak vagy percentésnek nevezetivel fejezzük ki [BÖn. 436].

5. megjelöl/nevez; a denumi; (an)merken. *1844:* a ... bizonyitványbeli „Lovag" egyéb aránt elég tiszta Magyarságu ki fejezés alatt nem más mint „primipillus" rend értetik ... a Primipillusi rendnek Magyarositott Neve lévén azon ki tételben kifejezve [UszLt XI. 85/1.8].

6. ~*ve* határozottan, kifejezetten; precis, categoric, în mod expres; bestimmt, ausdrücklich. *1662:* a jó magistrátusnak tulajdoni ezek: 1. az istenfélelem ... Jób ugyan kifejezve jelenti, hogy szóllotta Isten az embernek: Íme, az Úrnak félelme a te bölcsességed [SKr 690–1].

kifejezendő kimondandó; care este de exprimat/spus; auszusprechend. *1807:* méltóztassék engemet plenipotentiázni, és ... én azonnal ... a plenipotentiában ki fejezendö hatalmamnál fogva, meg mutatom, hogy a Mlsgs Báro Uris Kedves Testvérével edgyüt nem sokára ususban fognak jönni a Praedium hasznában [Kv; Incz. XII. 3b br. Josinczi József lev.].

kifejezés 1. meghatározás; definiţie; Ausdruck, Bestimmung. *1710 k.:* Ez a definitio, vagy descriptio, azaz magyarul kifejezés, leirás, mint illjék egyéb teremtett állatokra, angyalokra, ördögökre, ég, nap, hold, csillagokra ... azon ne igen szorgalmatoskodjunk, hanem viseljünk csak a magunk azaz az ember örökkévalóságáról gondot [BÖn. 463].

2. kijelentés; afirmaţie; Äußerung, Behauptung. *1840:* Én személlyem szerént akarom, hogy az Erdö szoros örizett alá tétessék; tsak anyi kifejezéssel, hogy egész Esztendöbe a mig a' Biroság fen ál — semi szükségre senkiis Biro hire nélkül egy szál fátis nyers fát le ne vágjon [Tarcsafva U; Pf].

3. megnevezés; denumire; Benennung. *1810:* A' Joknak ki fejezése[a] [Mv; MvLev. Trinceseni Mihály hagy. —[a] Leltár fejlécében].

4. expresie; Ausdruck. *1807:* Nyilván vagyon pedig azon 1770dikbéli Zállag Levélnek 5dik Pontyából, hogy világos ki fejezésekkel tsak Néhai Trauzner János fiu maradékaira nézve tétetett ez a meg határozás [Mv; DobLev. IV/908.1a]. *1819:* Néhai Rákosi Boldisár Urnak Férfiatlanságával 's abbéli tehetetlenségéről tetté valami kinyilatkoztatást a' Felesége, vagy nem ? ha igen, kik elött és mitsoda Szobeli kifejezésekkel ? vagy gunyolo szokkal ? [Kv; Pk 2 vk]. *1820:* egy ollyan ... ki pallérozott emberhez, mint az Exps Vr, nem illö ki fejezésekkel élni, mint a millyeneket Instructiojába bé hozott [BSz; SLt évr.].

5. szó; cuvînt; Wort. *1844:* a ... bizonyitványbeli „Lovag" egyéb aránt elég tiszta Magyarságu ki fejezés alatt nem más mint „primipillus" rend értetik [UszLt XI. 85/1.8].

6. kinyilvánitás; exprimare, manifestare; Bezeigung, Offenbarung. *1879:* A te nevedben tettem koszorút. Mindenkire, ki tudta, milyen szeretettel voltál az öreg[a] iránt, igen jó hatást tett kegyeletednek e kifejezése [PLev. 67 Petelei István Jakab Ödönhöz. —[a] Mentovich Ferenc, materialista természettudós, a mv-i ref. kollégium matematika tanára].

kifejezett megírt/jelölt; indicat/arătat; bezeichnet. *1793/1794:* a' Nyilak declaratiojiban ki fejezett Török buza földetskék, viszont a' Compossessorok meg edgyezésekből hagyatnak a' Falu pásztorainak [M.bagó AF; DobLev. IV/739.21b]. *1809:* parantsoltatik Kegyelmeteknek, hogy azon Instantiában ki fejezett részre hajlásokat investigáltatván ... minden környülállásokra nézve tökéletes tudositást külgyenek fel[a] [UszLt ComGub. 1753u. —[a] Az udvarhoz].

kifejezettképpen kifejezetten; în mod expres, precis; ausdrücklich. *1662:* Boldvai Márton[a], hogy áruló névvel ne gyaláztatnék, a kapitánytól[b] nyilván kifejezettképpen való engedelmet kívánván ... több melléje válogatott közönséges nemességgel Váradrul ki csak szinte estvefelé indulhattak vala[c] [SKr 543. —[a] Bihar megyei alispán. [b]A váradi vár kapitányától. [c]Követségre a török táborba].

kifejezhetett kb. annyira-amennyire kifejezett; care este exprimat cît de cît; einigermaßen ausgedrückt. *1800:* Tiszt. jo Ur(a)mra bizom ezen en dirib-daraboson ki-fejezhetett erzékeny Indulataimn(a)k ö Ngokkal valo alazat⟨os⟩ közlését [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.].

kifejlődhető keletkezhető; care se poate ivi; aus einer Sache hervorgehen könnend. *1848:* intető aszszony saját kárára ezen öszveget tovább nem nélkülözhetvén, ezennel ... inteti; tessék ... törvényes kamatjával edgyütt meg adni, vagy meg adása iránt intető aszszonnyal meg edgyezni, s ez által a' ki fejlödhető kedvetlenséget el kerülni [Kv; Végr.].

kifejlődik 1. kb. keletkezik, támad; a apărea; entstehen. *1852:* Ha népre, vagy marhákra valamely veszedelmes ragadó nyavalya fejlödne ki, a' pap az illetö politikai hivatalnál tösént jelentést tegyen [M.bikal K; RAk 47].

2. kb. kibújik/vedlik; a scăpa (din mîinile cuiva) lepădîndu-şi haina; (her)ausschlüpfen, sich herausschälen. *1829:* Kádár István mint serény ifju Legény a' Szokmányából ki fejlödöt, és el szaladott, tsak a' Szokmánya maradott a' kezünkben [Vadasd MT; CsS].

kifejlődő kiáradó, terjedező; care se degajă, care emană; aus/entströmend. *1853:* azon hely, melyen a' Templom létez, a' Bako házához oly közél vagyon hogy az ebből ki fejlödö peshedt szag a' Templomba hat [Dés; DLt 175].

kifejt 1. kb. kibont; a desface; (auf)lösen. *1600:* latam hogy az bachy ember az palchate awagy botot az tanizra zyiarol kezde ky fejteny amikorra ky feytette volna coteogetny kezde az zegeny embert velle [Kv; TJk VI/1.521 Molnar Jstwan az Ispotalybely molnar vall.].

2. lemorzsol; a dezghioca, a desface boabele de pe ştiuletele de porumb; abkörnen. *1849:* az én szolgámis hirem nelkült vitt égy 'sák tsös Torokbuzát melyet kiis

fejtvén el adott [Héjjasfva NK; CsZ. Todorán Atyim (54) vall.].

3. kifejez; a exprima; ausdrücken. *1867:* Sogor Urék azt kiványák, hogy a mi képp a törvény ki mondotta. a szerint a Joszág megváltási árt fel veszik. itt betelik édes Sogor ur! az a köz mondatt Ebnek huzzák padra fejit, s' eb huzza pad alá — ne hogy a Sogor ur azért meg itéljen, mert csakis atyafi erzetemett kivánom kifejteni [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

4. (fejtegetve) előad; a expune/explica; (erörternd/läuternd) vortragen. *1879:* Frici[a] ... Egy árkusos levelet irt vissza, melyben kifejti, hogy ő kritikát még nem hallott [PLev. 60 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Dr.Kabdebo Ferenc mv-i közjegyző, költő].

kifejtett ki/lebontott; desfăcut, desprins; abgetrennt. *1655:* Egy dolmanj alol ki feitet veres poszto [Kv; RDL I. 29].

kifekszik kihasal (kihajolva lehasal); a se apleca în afară (sprijinindu-se pe burtă); (hinausbeugend) sich auf den Bauch legen. *1570:* Az Bolth Ablakon fekwt volt ky zabo Balinthne, Eo azon megen volt eleh [Kv; TJk III/2.191 Katalin Kalmar Illesne vall.].

kifelé 1. spre/înspre afară; nach außen, auswärts. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Delről valo Szegelet kő bastyaja ... az vár hidgya felől valo oldala ighen el hasadozott, ki felé kezdett dűlni [Vh; VhU 502, 584]. *1760:* (Halmágyról)[a] pedig ki felé Buzás Botsárd[b] felé ki vetődőt s ottan ... szolgálgatott [Br; BrÁLt Stenner VI. 33. — Binder Pál kijegyzése. — [a]NK. [b]AF]. *1823–1830:* Az ajtók mind kifelé nyílnak [FogE 193]. *1843:* kaszálás tájat ... egy vacsora tájt kifelé fogván — hallunk nagy lármát és villák őszsze csattanását a' kercsedi innenső Fogado felé [Bágyon TA; KLev.].

2. *táj* elfelé (vmely helytől távolodva); îndepărtîndu-se de un loc; von einer Stelle weg. *1704:* amiképpen Bethlen Istvánné asszonyom jött kifelé Medgyesről, hogy idejöjjön[a], a portyázó rácok előtalálván őt magát, úgy mondják, hogy elszaladott volna az erdőre [WIN I, 92. — [a]Nsz-be]. *1735:* megizenték ... Mikola László ur(am) Tisztei, hogj miért kellet a Deszméri határb(a) bé szántatni, meljre aszt felelte, az hol tudgják az határt, csovázzák el, és igj az emlitet Kuttol ki felé el csovázván, az meg szántot fold(ne)k egj darabja a' Deszmériek(ne)k marada [Szamosfva K; JHbK XLII/27]. *1746:* A Felso Ton fellyűl lévő eszkat fel méretvén ... a szakadásoknál el kezdvén kifelé fetske farkulag fél kötel [Mezőbodon TA; JHb XI/22. 8].

3. odaki; acolo afară; (da/dort) draußen. *1777:* Sukrol az Atyafiak tisztelik sogor vraimékat, s várják ki felé [Lőrincfva MT; SLt XLIV/13].

Szk: *arra* ~ arrafelé, odakint. *1671:* Édes Bátyám uram, az só hordást penig mindjárt csak indíttatná meg Kegyelmed, mivel az mint tudom, szűk most arra kifelé s el kelne [TML V, 490 Bornemisza Anna fejedelemasszony Teleki Mihályoz Fog-ról] ∗ *erre* ~. *1676:* ugy hallom, valami tolvaj hír van erre kifelé [TML VII, 289 Bethlen Farkas ua-hoz].

◇ **Szk:** *vki baját épüli* ~ vki már lábal ki betegségéből; a fi pe cale de vindecare/însănătoşire; jd schon von einer Krankheit genesen. *1806:* A Faradságbol kapott bajomat már alkalmasint épülem ki felé, és mihelyest mehető állapotba lészek egy két napig udvarlok Nagysagodnak [Zilah; BfR 4/151 dr. Zoványi Imre lev.].

kifeled kifelejt vhonnan vmit (feledékenységből kihagy); a omite ceva de undeva (din cauza uitucelii); (irgendwo, bei einer Sache) etw. auslassen. *1570:* Helthay Gaspar ... vallya hogy az mynt feyebe zette volt az dolgot[a], hazahoz Ment es otthon megh Irta, Az vtan az harangozo Cristannustol megh kwüldte neki hogy megh olwastassa ... Minth egy orah Mulwa esmet vyzza wytte neky az harangozo es mellette egy czedwlat wyt oda hogy aztis Beleh Jrna, Mert ky felette volt Segeswary damokos [Kv; TJk III/2. 130b. — [a]Végrendelkező nyilatkozatát].

kifelejt 1. kifeled vhonnan vmit; a uita/omite ceva de undeva; auslassen, vergessen. *1676:* Uram, kérvén némely dolgokban valo tetszéserül ő kegyelmét, hogy tudositson, de ő kegyelme azokat válaszából kifelejtette [TML VII, 134 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1782:* én Generalis Ur(amna)k ... adtam volt 200 Rforintokot, mellyet Ratiombol ki felejtettem volt [JHbCs Árkosi Ferenc lev.]. *1786:* Arendátor Gombási György ő kegyelme a vetést ... a joszágnak árendába adásakor ki felejtette volt [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/18]. *1849:* a' T. Rendör igazgatosághoz javaimrol be adott Jegyzekböl miket kifelejtettem eddigelö ezuttal meg kivánom emliteni mik is ezek [Kv; Végr. Vall. 55]. *1861:* Giza a multkor duzogat hogy őtet Bátyám kifelejtete tzédulájábul [M.köblös SzD; BetLt 4].

2. kihagy; a omite; weg/auslassen. *1771:* (Egri János) éppen semmire sem kaphatott, noha ugyan járt utána, de csak kifelejtették mindenből, hanem holmi commissiókba néha delegáltatott [RettE 256].

3. kinn felejt vmit; a uita ceva afară; etw. draußen vergessen. *1568:* az gazda Azzyony mond az leanyanak, myre hogy az ladabol ky hattad az Nyeged (!) fel Talert es az Arany fonalat, s mond az lean ne(m) tudom ha ky feleytettem, vagy hogy [Kv; TJk III/1. 233 Marta Bwday otues Janosne vall.].

4. ~*i magát* ? szándékosan kimarad vmiből; a rămîne intenţionat pe dinafară; von einer Sache absichtlich fernbleiben. *1771:* Imbrefi Szőts Ferentzet (!) nem hiszem hogy a Tővis kert csinálásbol ki nem felejtette magát mert mind azzal biztata bennűnket hogy ő klme Gémet hoz a nagy Hidhoz [Dés; DLt 321. 18b Mich. Lászlo (53) mb vall.].

kifelejtett fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: feledékenységből kimaradt tárgy; obiect uitat/rămas pe dinafară; aus Vergeßlichkeit ausgebliebener Gegenstand. *1802:* a' Ratio Corpussának az hátulján a' ki felejtettek közzé bé irt ... vásárolt 35. szál fennyő fa gerendáknak miben léteket nem láttyak az Exactorok [Torockó; TLev. 5].

kifelejtődik feledékenységből kimarad; a rămîne pe dinafară (din cauza uitucelii); aus Vergeßlichkeit ausbleiben. *1724:* ha penigh valami Joszagok eo kglmek(ne)k ... ezen mostani osztoztatásbol ki felejtödnének ... és az utan ki tudodnának, tehát az ollyanokhoz eo kglmek(ne)k edgy aranyu jussok legyen [Asz; Borb. I].

1726/1728: Ezen aláb meg irt expensák Seriessét jol lehet fellyeb meg irt esztendőkben kellett volna annotalni, de mint azokből (!) ki felejtődőt ezen a faciesen specificaltattanak [K; TKl]. *1758:* mint hogj utolszor emlitett leveléből Ngdn(a)k, a Dies ki felejtődött, nem vagjok bizonjos melljik levele költ Mgdn(a)k utolszor [Zsibó Sz; WLt árva Daniel Polixéna lev.]. *1813:* A fennebi méréskor ki felejtődött volt egy a' felsö Hágób(an) 1 1/2 vékás Szantó [Újszékely U; WassLt].

kifelel 1. megvall; a mărturisi; (ein)gestehen, bekennen. *1809:* én az Tordaiaktol el tartatott Szalonnáimat kéntelen lévén itten Udvarhellyen másoknak hitelben eladni; azok a' mint a' ... Bizonyságok ki felelik azon Szalonnákat idegen Hellységekre vittek el adni [Szu; UszLt ComGub. 1753u.]. *1813:* Köntzei Dávid Urnál most közelebről kivel veszet eszsze ezeket mű mind ki felelyük [Karatna Hsz; HSzjP].

2. vallomást tesz vmiről; a depune mărturie despre ceva; Erklärung/Aussage/Geständnis abgeben/machen/ablegen. *1592:* mikor az Irtast ki iarnak es ki felelnek az utan mikor fel oztanak kit kit az ô maga orotasabol eligitenek meg [UszT].

3. kivall vmit vkitől/vki birtokából; a deposeda pe cineva de ceva pe baza unei mărturii; etw. durch Aussage (ein)gestehen/bekennen. *1592:* Meg ennek felette ualamit ki feleltenek Jancho Petertöl hog' falu folde (!) eggyet sem ereztet ki kezibol, mind nala uagion [i.h.].

4. *ts* kb. rávall vkire, ellene vall vkinek; a depune mărturie împotriva cuiva; gegen jn aussagen/zeugen. *1592:* azt izente hogy engemet Az Kiralybiraknak ki feleltek azo(n) Beözödy Jstuanffy Jstuan(n)al ... az orayat sem tudgyak melybe el dúlatnak [i.h.].

kifelelt kivallott; mărturisit; (ein)gestanden, bekannt. *1591:* Chiwr ferenszy es vgian Chywr ferenczyne ... neminemw kj felelt vetkekert bwdostanak volt el Kereztwr varosarul [UszT].

kifenekel vminek fenekét kiveri; a scoate fundul la ceva; den Boden (des Fasses) herausschlagen. *1861:* Egy nagy hordot ki fenekeltem és ujba bé fenekeltem 50 xr [Kv; Újf. 1].

kifenekelt kivert fenekű; cu fundul scos; (Faß) mit herausgeschlagenem Boden. *1799:* fenn állo ki fenekelt Hordo melyben vagyon 16. Veder Bor Seprö [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. *1802:* az ország uton találtanak egy ki fenekelt fenyö fa Tonnát [Dés; DLt].

kifényesít a lustrui; blank/glänzend machen. *1772:* 19-na Julii ... temettetett generalis gr. Bethlen Ádám úr Kolozsváratt a Farkas utcai templomban ... A koporso violaszin bársonnyal volt bevonva, azon hasonlóképpen vasderék szépen kifényesítve és sisak [RettE 280].

kifér 1. a putea ieşi (în ciuda mărimii); (her)auskommen. *1705:* behivatá az úr és megmutatván micsoda calculusok mentenek el az úrtól, kin is igen csodálkozék, hogy hogy lehetett annak a nagynak kijüni és kiférni [WIN I, 540].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *ami a szájón* ~ tot ce-i vine la gură; was seinen/ihren Mund verläßt. *1617:* Elègge hallottam hogi ezt az jambort zitta az az azzoni hamisnak, gilkosnak, cziak az mi az zaian ki fert olliakkal, mindennel [Kadács U; UszLt Palfi Marton vall.]. *1644:* ugian fertelmesül szida az az Teke (?) Suska ezt az Cziakinet, az mi az szaian ki fer vala [Mv; MvLt 291. 406b]. *1771:* (Imbrefi szöts Ferentz) elsö kapálláskor ... a Béla Hegyin meg támadván akkori Timár Kis István ö kglme Inassát szörnyen forgolodot szekerczével körüllette, a midön is kutya Baszam Ördög és a mi száján ki fért atta Teremtettével káromkodot [Dés; DLt 321. 26b–7a] ∗ *amint a szájából* ~ cum îi vine la gură; wie aus seinem/ihrem Mund herauskommt. *1632:* hallottam hogi uton iartunkba(n) az mint az szaiabol ki fert ugi megh Zidogatta az Aszony ezt az Giörgi Deakot de belessel miüel adigh edesgette hogi ismegh megh bekellett [Mv; MvLt 290. 95b] ∗ *amint torkán* ~ cît îl ţine gura; wie aus seiner Kehle herauskommt. *1680/1715 k.:* Riaszkodgyék bár egy a'mint torkán kifér, De sok edgyel vini bizony bátrabban mér [Rosnyai, HorTurc. 175].

kifesel, kifeslik *átv* kb. kievickél/vergődik; a scăpa (de ceva) încetul cu încetul; sich heraus/hinausarbeiten, durchkommen. *1597:* Veres Thamas vram vallia ... Elek Janos panazolkodot hogi mikor Baniay Ianos megh holt tartozot f 2200. de Istennek kegielmebeol lassan-lassan ki fesel beleolle ... ez mostany azzonnial elegge forgodot es ewzte az kalmarsagot [Kv; TJk VI/1. 14–5]. *1711/1792:* Mostan ... mi elöttünk szépen szolla Etzken Miklos Deak Uram az Attyának Etzken András Uramnak, ne nézze sok rendetlenségét, mivel nagy nyomorusága erkezett, ugy annyira, hogy ha meg nem szannya, abbol ki fesleni elégtelen, és ennek az Földnek Lakossa sem lészen [Albis Hsz; BLev. Transs. 25–6]. *1737:* Egy Onodi Mihály nevű nemes ember ... Militia mellet Stationális Com(m)issarius(na)k subordinaltatott volt, es functiojában sok exorbitantiakat es költseget tsinalt a Város(na)k annyira hogy most sem capax azon szegény Város belöle ki feselni [Vh; Ks 83]. *1779/XVIII. sz:* Toldalagi László Fiam eddig ha a' sok adosságaibol ki feslik, szo fogadatlan és tékozlo volt ugyan, mindazonáltal az Isten meg téritheti és meg térhet [Told. 22].

kifeselhetik kikerülhet/vergődhetik; a putea scăpa (de ceva) încetul cu încetul; sich heraus/hinausarbeiten können. *1619:* Felséged kegyelmesen megbocsássa, hogy egyikből ki nem feselhetek, addig másba kell keveredenem ... ez dologról irnom kell, kételen vagyok vele, mert parancsolják [BTN² 368]. *1661:* majd hasonfele az országnak felprédáltatott, raboltatott és égettetett, az derekasabb várasak annyéra sancoltattak, hogy még abból a fizetésöl ki nem feselhettek [KemIr. 342]. *1710:* Mert különben soha Teleki Mihály nem boldogult volna, ha Bánffy Dénest elsöben, azután Béldi Pált hamis úton-módon el ne veszesse és az egész Erdélyországát ebben a veszedelemben ne ejtse, melybe ma torkig úszunk s talám soha ítéletnapig a posteritásunk ki nem feselhetik belöle [CsH 61].

kifeslődik kievickél/vergődik; a scăpa/ieşi; sich heraus/hinausarbeiten. *1823:* egy bajbol elég feslödik ki s már másba kavarodik [K; KLev.].

kifest 1. a picta/zugrăvi; ausmalen. *1849:* Templom ... Van még egy ablaka fatáblás, a' táblai ki festve ablak üveg forma szemekre | Egy olosz fal kék virágokkal ki festve [Szentbenedek SzD; Ks 73/55] | A Kredentz házban kimenve ... a Bileárt Ház Lila színre kifestve, fejér és sárga virágokkal pompás [Somkerék SzD; i.h.].

2. kimázol; a zugrăvi/vopsi; (aus)malen, streichen. *1823–1830:* A híd igen pompásan s jó móddal kikészítve s kifestve [FogE 167].

3. *~i magát* kimázolja/pingálja magát; a se boi/spoi/farda; sich schminken/auftakeln. *1846:* hasonlok a vén fekete himlő helyes fejér néphez a melly a mikor magát ki festi bé vakollya hasonlo az Isten Angyalához mikor ki mosdik tsufabb az ördögnél [Illyefva Hsz; HSzjP].

kifestett zugrăvit, vopsit; ausgemalt. *1825:* A Castélybéli épületek erössek, szépek, Fényesek, és szépen ki festettek voltanak — tündöklött pompásságok [Szentdemeter U; Told.].

kifeszeget kifeszítget; a scoate rînd pe rînd cu forţa; wiederholt aufzwängen/sprengen. *1756:* az Aszszonyom Házában az ottan álló almariumnak hatulso deszkáját ki feszegették volt [Kv; Mk IX Vall. 119].

kifeszegettet kifeszítgettet; a pune să scoată cu forţa rînd pe rînd; erwiedert (auf)gesprengt lassen. *1756:* egy bizonyos almáriumának hátúllyát, vagy is hátulsó deszkáit, ki feszegettette ki ? [Kv; Mk IX Vall. 109 vk].

kifeszít 1. a întinde fixînd pe ceva; ausspannen. *1740:* Mivelhogj csak bizonyos időtől fogva kezdette a Nms Timár Czéh, a' keszűl bűröket kifesziteni ... melly miatt minden rendek nagj károkat tapasztaltak, tettzett azért interdicálni azon bűrök(ne)k kifeszítéseket ... kik, ha Comperiáltatn(a)k kifesziteni, toties, quoties Cum flor. Hung. 1. büntettetnek [Dés; Jk 334a].

2. kifeszeget; a scoate cu forţa; aufsprengen. *1588:* (A rabok) egyke fezitette (!) volt ky az keowekbe azt be foldoztattam [Kv; Szám. 4/III. 79]. *1637:* (Pénzt) talált volt az tüzheliben mikor el bontotta volt hogj az Asoual feszitette volt ki, s ugian megh iedet teöle [Mv; MvLt 291. 91b]. *1755:* (Az) ablak rostéllyát ki feszitette ki hellyéből, — s be buván az ablakon, ki mit praedalt, és Lopott el? [Déva; Ks 101 vk].

3. *1803:* az ő Kegyelme Léánya nem lehett ollyan egyenes mint a' Fodor Sigmondé Fodor Viga, mert az ő Kegyelme Léányát nem feszitették ki a' Katonák mint Fodor Vigát a tzifra pintze torkában [Aranyosrákos TA; Borb.].

kifeszítés întindere; Ausspannung. *1740:* tettzett azért interdicálni azon bűröknek kifeszítéseket [Dés; Jk. — A teljesebb szöv. *kifeszít 1.* al.].

kifeszítő 1. feszítő; de întins; Spann-. *1595:* Foldoztattam az Tanacz hazba(n) az also kemenczet ... Lakatos Benedek czinalt az rúdoknak, az mellyeken az kemenczeben az oldal sing vasok fügnek, az elsó kj fözzite (!) rúdoczkat, mert egyben dölt vala [Kv; Szám. 6/XVII. 122 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

2. kitámasztó; de/pentru sprijin; Spreiz-. *1817:* A nagy pinczének ajtoja, az udvar felől nyillik meg ... az edgyik fél ajtonak vagyon ëgy ki feszittő vas horga [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 4].

kificamít kimarjít; a(-şi) luxa/scrînti; verrenken. *1774:* Kolosvarat a Collegium kertében nyargalodzvan a könyökbe karját ki ficzamitotta [Sárosmagyarberkesz Szt; Told. 5a].

kifigurál kifiguráz, csúffá tesz; a face de rîs/ruşine; sich über jn lustig machen. *1894:* Most ez a gaz kölyök, ez a Bede odadobja neki a rajzomat ... s Kiss azzal figurál ki, hogy közli [PLev. 168 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kifirtattatás (ki)faggattatás; descoasere; Verhörung. *1831:* Hallodé ... a mult hetekbe lett kifirtattatásad alkalmatosságával ... végre azt vallád[a] [Dés; DLt 332. — [a]Köv. a vall.].

kifityeg kicsüng/lóg; a atîrna de sub ceva; her/hinaushängen. *1761:* egy kendőt latot a Kannás Susanna honya alol ki fityegni, melyet azután magais az I parantsolattyára meg mosott [Torda; TJkT V. 44].

kifizet 1. (teljes egészében) megad/fizet; a plăti (în întregime), a achita; (aus)bezahlen. *1747:* a' Parsok 100. marha bőrök el adásaban edgj kereseten volta(na)k mellyeket el adván, Computust inealta(na)k edgjmás kozőtt, négj négj forintyaval ki fizetvén a' bőrökőt [Torda; TJkT III. 121]. *1774:* Csutak Uram ... azon borral meg nem érte, a mellyet asztal felet ivut meg, ... sokszor ... hozatatt velem ... Rovásra mint égy 30. veder Bort, mellyet mondotta, hogy Pénzül ki fizeti az Uraságnak [Mocs K; KS Conscr. 93 Varro János (26) jb kulcsár vall.]. *1788:* Zabotis adtam 150 vékát 51. krajtzaron kettejét, de ezt ki fizették [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1791:* (A) földnek és meg szamlált füz fáknak Arat Csizmadia Morosi Peter eö kegyelme ... kiis füzete szep fojo Penzel [Mezőbánd MT; MbK XI. 79]. *1849:* égy nyak arany lántz és égy arany gyürü ... árát ... az illetö mester ember Szorgalmazván ... ki is fizette [Kv; Végr. Vall. 56].

2. (pénzben v. természetben) kiadja a törvényes részt; a plăti/achita (în bani sau în natură) partea legală (din moştenire); (in Geld od. Naturalien) den Pflichtteil bezahlen. *1568:* az Mezaros Simonnenak Annya ky fyzette mynden rezet, nyerges Jstuanenak, valamy Esetybe [Kv; TJk III/1. 215 Vrsula peter papne vall.]. *1574:* uolt zalagban egy arany Lancz ... frathay Janos wram Az my myklos vramat illety abol penzul fyzesse ky ne uagdallyak darabonkent azonkepen az teob attyafyayt tartozyk Janos uram ky fyzetny belolle [Fráta K; SLt S. 14]. *1592 k.:* Hallota(m) hogy Jstwa(n) kowaczy cziak az hazbwl fizette ky Peter Peter kowacziot [UszT]. *1629:* En nem tudom ha Szabo Janos fizetteie ki avagy nem az eo mustohaiat az hazbol; hane(m) ... az maga gyermekinek az Anyai harmadot megh kj nem fizette [Kv; TJk VII/3. 35]. *1683:* egy boglaros parta övet ... testálta Vagyos Miklos Uramnak illyen formán, hogy az eo kegyelme leanyae legyen, az Leany fizesse ki az Apjat belölle [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1713:* Banpatakarol füzettem ki Az Attafiakot flo 2000 [JHb XXXV/18 Jósika Gábor végr.]. *1828:* Én Komáromi András a' ... rejám

és Testvéremre szállott N: Enyedi Kemény Házbol ... az engemet illető 41 rfr: 30 xrokat, hogy Bátyám Tekintetes Dobollyi Sigmond Urtol ki kaptam légyen és már egészszen azon Házbol ki vagyok fizetve, azt ezen rendeim által meg esmérem [Szancsal KK; DobLev. V/1141]. — L. még RSzF 235, 243, 277.

3. kielégít vkit; a plăti cuiva cît i se cuvine; jn abfertigen/befriedigen. *1578:* Aztis tuggya hogy ... holtokigh Byrtak azokatt az rezekett, a mellyel eokett ky fyzettek az thorozkayak, Annak wtanna az eo Maradeky weztegettek el [Torda/M.kara K; Thor. V/14]. *1757:* Udvar Biro Vram publicáltatta vôlt, hogy a' kinek adós jöjjen elé, és mi Birákul Betsű szerint javaiból az Creditorokat fizessük ki [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1782:* a Melgos Groff-is tartozik ötet Cavalleri Parolája szerent ki-fizetni [Drassó AF; TSb 24]. *1786:* Az örmént a' magamébol ki fizettem [M.régen MT; DobLev. III/615.2b]. *1864:* a levél vivőt fel huszassal fizesse ki [Kőrispatak U; Pf Szász Sándor lev.].

Szk: *hazugsággal fizeti ki az embert. 1817:* az enni és innya valo tsak ugy marad meg egy Udvarban ha zár és petsét alatt ál, külömbben hozzá nyulnak és egy nagy hazugsággal ki fizetik az embert [Mezőkapus TA; IB III. 149 Székelly János Bethlen Sámuelhez] ✱ *tagadással akar vkit ~ni. 1806:* Kalara néném el adván ős őrökös hazunkat 105 forintat adott nekem is ki szurván szemem vélle azt kivánja hogy Jussam ki adodott legyenn holott el adván az öreg telket ... 410 forintokon a többi pénzt el tette és halgat vélle ... tsak simplex tagadassal akarja ezenn testvere gyermekeit is ki fizetni [Dés; DLt 17/1809hez].

4. lefizet; a achita/plăti; ab(be)zahlen. *1779:* Udvarhelyt ... 180 Mfor(intot) Interessel ... kellene kifizetni [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. *1793:* a' N Erdéllyi Mlgs Reform. Fö Consistorium pénzes Tárjából ... fel-vett 3000 mfor. Capitalisnak egy esztendei ... 72 Mfkot tévő Interesseiben, a' fenn irt Fö Consist Cassájában, kezemhez ... kifizetett légyen meg-esmérem, és ö Exját alázatos tisztelettel quietalom ... Cseh János cons. secr. [Kv; TKl]. *1815:* Hogy Lénárt János Tutor Ur 12 Rforintott és öttt garast ki fizetett légyen meg esmérem és Quactalom (!) en Szürtei Maria Enyedi Ignátzné mpra [Mv; MvLev. Szürtei József hagy.]. *1825:* az Interest mindenüvé ki fizesse 's Quietantiát végyen rolla [Kv; IB. Korda Anna ut.].

5. (bért/illetményt/járandóságot) kiad; a plăti (leafa/retribuţia); (Lohn/Gehalt) aus/bezahlen. *1790:* a' Pásztornak a' Szüreti idób(en) ... ha ... valamellyik a Szöllős Gazdák közül kün a' Szöllő Hegyen Bérit meg nem fizetné annak utánna 8-d Napra Hazul ki fizetni tartazik [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1801:* a Geometra munkája jutalmát ki fizetni ne terheltessenek, adig is, mig az egész határ fell mérettetvén fell osztatik [M.nagyzsombor K; Somb.I]. *1840:* (Gazdája) Szolgálattya Esztendejét sem várta hogy bé töltse, hanem Házától el tsapta a' nélkül hogy Conventioja tartalma szerént bár ki fizette volna[a] [Dés; DLt 1268. — [a] A szolgálót]. *1857:* bátrok vagyunk alázatos véleményünket a' Méltoságos Urnak elő terjeszteni, miképp jónak vélnök ha Boér István kifizetné a' Mlgs Udvar [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

6. (pénzt) kiad; a plăti (în bani); (Geld) ausgeben. *1704:* Ugyan ma készittete el az úr az czüstmarhákat, a pénzverő házba valókat ... akit kellett adni a hadak fizetésére, minthogy már az negyedfélezer girát ezenkivül mind felverték és ki is fizették imide-amoda felharácsolták [WIN I, 303]. *1790:* Die 27a May ezen boldogtalan árvák Pénze egészszen ki ment. Nagy Adám ő kglme én előttem ki fizette [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4]. *1812:* Papp Ferentz Udvar Biro Ur Sz. Régeni Hermán János Uramnak ... a Mlgos Udvar számára Uj kőtőfékék, és hevederek, úgy valami avaték trenzlik, és nyereg reparatiojáért fizetett légyen ki e szerént[a] [Nagynyulas K; IB. — [a] Köv. a fels.]. *1827:* az Nehai edes Anyam halála után ... 415 Rforintokat ... effective kiis fizettem [K; Végr.].

7. vkinek vérdíját le/megfizeti; a plăti cuiva preţul omului/sîngelui (vărsat) sau gloaba omorului/a rănirii; js Wer/Blutgeld bezahlen. *1675:* Tudode hogj mikor Uayda Janos, Uayda Petert megh uagta volt, Enyedre Sokadalomba(n) menue(n) ... mikeppe(n) bekeltenek Thamas Deak birósagaba(n) ... Tudode hogy Vayda Janos kj fizette volna Keőreősbanya(n) lakot Uayda Andras maradekit ...? [Abrugybánya; Törzs]. *1801:* (A béresek) czondrájokat az Udvarban le hányvan Vas villáson a Fogadora Nyargaltanak, mondván Gyertek huzzuk ki a kortsomárost az Utzára öllyük meg s azután pénzel kifizettyük [Kajántó K; ÁLt FiscLt]. *1843:* Szabo János azt mondotta: — hát ha megholt volna, — égy gaz Ember döglött volna meg, könnyen ki fizettem volna | Szabo János ... azzal ditsekedett: Déesen Szabad ölni gyilkolni mert nints igassag, 's ha megdöglik is Pekarik nem bánnya mert könnyen ki fizeti [Dés; DLt 586. 10, 27].

8. befűt vkinek, odamond vkinek; a spune cuiva (verde) în faţă, a-i spune cuiva pe şleaua; jm einheizen/ein Süppchen einbrocken. *1846:* az én Uram nem gondolva semmivel el ment Dosa Urhoz, és Feleségét jol ki fizette, azt mondotta nékie — te Ujfalvi Kurva, két Sándor kurvája [Kakasd MT; DE 2].

kifizetendő care trebuie plătit; (aus)zubezahlend. *1789:* Ki fizetendo Adosság ... A' Koporsoert Harangozásért és a' temetésre tett Költség Rf 18 [Mv; Conser-Ap. 94]. *1790:* Ki-fizetendő Adosság nintsen [Mv; MvLev. Czimbalmos Ferencné hagy. 2]. *1850:* Hogyha a jelen évben is ado terhelné a nevezett Jószágot, az is az árendábol légyen ki fizetendő [Ne; DobLev. V/1298]. *1863:* ha ne talán halálom után adosságok merülendenek fel azok is azon vagyonokbol lésznek ki fizetendők [Kv; Végr.].

kifizetés 1. plată; Bezahlung. *1826:* Az öszen a Szt Mártani Vintzellér kifizetésére eladott 21 xron vekáját[a] [Bábahalma KK; RLt O. 1. — [a] A kukoricának]. *1845:* az egész öszbuza aratásra ment el az aratok ki-fizetésére öszvesen 15 ft 19 x [Dés; KvNJ 3]. *1850:* Tegnap ... valami Gabona bé vételivel és ki adásával foglalatoskodtam, 's az Dolgosok ki fizetésével [Nagylak AF; DobLev. V/1302 Dobolyi Bálint lev.].

2. megfizetés/adás; achitare, plată; Abzahlung. *1629:* az palast arrat ... annak az Aszonnak resziben tudak ... maid ugy jut eszemben hogy az, mint egy utolso ki elégités leon, mégh en velem iratanak leuelet rolla ... elmem arra megyen hogy utolso ki fizetes wolt [Kv; TJk VII/3. 35]. *1736:* Az Instans regtől fogva latitálván

az ház bérrel mellyet tartozott volna az Városnak ad(mini)stralni, az mostan detinealt Pasztorsagi beriből azon haz bernek ki fizetésire Substrahaltatik fl. hg. 3 [Torda; TJkT I. 118]. *1750:* Adoságoknak ki Fizetése Pátikakba temetesre Valo Szükséges dolgokra tészen In Summa flo hung. 335 Den 66 [Ks 91]. *1789:* Udvarhellynek 4 Mása Szénarol valo Transennalis (!) Quietantiaját ki fizetés végett a' Províánt Tisztnek be adtam [Csikszereda; UszLt XIII. 97]. *1797:* minden található f⟨elke⟩lhető jok Conscribáltassanak és illendő árron pénzé te⟨te⟩tvén, az adosságok ki fizetésére Fordittassanak [Mezőbánd MT; MbK 109]. *1847:* Báró Récsey ... abban van, hogy pénzt kölcsönözzen, hihetőleg az adosságok kifizetésére [Kv; Pk 7].

kifizetett I. *mn* **1.** plătit, achitat; ausge/bezahlt. *1728:* accordálta(na)k vala ... az tövis uttzai házb(an) levő még ki nem fizetett resziért, ugj a Brulljai Ilona házbeli résziert, házbérért és kölcsegért két száz magjar forintokban [Ne; DobLev. I/130]. *1828:* A mi az Márko Sára ... Testamentumát illeti, ezen Testamentum három pontokra terjed ki ... 2or az Ura adosságában Özvegysége ideje alatt ki fizetett adosság Summákra [Mv; DobLev. V/1136. 1b tábl.]. *1846:* ki tetszik ... a' kifizetett Contokbol, ami épitést tettem [Kv; Végr.].

2. lefizetett; (care a fost) plătit; abge/bezahlt. *1847:* én a mi helységünkbeni korcsomárlást subarendáltam volt ... 60 ezüst rénes forintokba, s helységünk lakosaival azon égyezésre léptem volt, hogy minden ember fizessen nékem két ezüstgarasokat, s azután minden ember szabadon vihet italt a maga házához. De Varga Kati megtiltotta az embereknek, hogy nékem semmit se fizessenek, melynél fogva a kifizetett 60 ezüstforintom elveszett [VKp 226 G. Fele (49) pastor ecclesiae graeci ritus disunitae circuli Csurulaszaiensis vall.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; întrebuinţat cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: suma plătită, cele plătite; Ausge/bezahlte(s). *1849:* kifizettem ... a volt fogadosné és mosonéját öszszesen 24. frt 52 xrt ezüstben. — A podgyász tehát nékem jelzálogul szolgált részint a már kifizetettekért, részint az érette elválolt kezességért [Kv; Végr. Vall. 8].

kifizetget *gyak* a plăti încetul cu încetul/treptat; nach und nach be/auszahlen. *1849:* Krizsán Mária vásárolgatott is töllünk, mit esztendőnként maga Kelemen Béni fizetgetett ki [Kv; Végr. Vall. 67].

kifizethet 1. a putea plăti; bezahlen können. *1794:* 15. darabbol állo Szarvas Marha maradatt az özvegj kezibe, a' mellet feles gabonais, abbol könnyen ki fizethette az adosságat [Asz; Borb. I]. *1799:* a Joszágot Tttes Goro Milos Urtol kiváltván kezemhez vettem, De magamnak abba modom nem léven hogy Colálhassam és az Zálog Sum(m)at is kifizethessem ... adám által, és effective kezebeis bocsátám ... B. Inczedi Gergely Urnak [Alvinc AF; Incz. XI. 31a]. *1812:* Én mind vartam, mostanig hogy az borok után küldenek, a beszéd Szerint, De aban Semmi Sem telik — Már pedig ketős kárt okoznak nekem, Elsö az hogy a sok borok rajtam apadnak, Más az hogy az pénzt atan tartyák, és az Embereket ki nem fizethetem [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.].

2. megfizethet; a putea achita plăti; abbezahlen können. *1825:* (Az) Exponens Aszony ... ezen pénzből közelebről bár a(n)nyit kért vala az Urtol, hogy az Bartok János Urtol kölcsen vett adosságát az Ur Néhai Testvér Öcsének ki fizethesse [Ne; DobLev. V/1088. 2a]. *1838:* mester Legény koromban szereztem annyit, hogy a' Mundur pénzt ki fizethetem, és magam helyett más Legényt állithatok [Dés; DLt].

kifizethetés posibilitatea de a plăti; die Möglichkeit der Auszahlung. *1818:* Tkts Bartók Ádám Ur az ezen osztályos Perre, és Executiora tett költségek ki fizethetése tekintetéből, a' fenn meg nevezett exequutumokat el adóvá tévén ... tettzett ... a' Collegium számára meg venni [Ne; DobLev. V/1012]. *1833:* mennék el ... és adnám tudtakra, hogy ... régebben Lévált bizonyos Summáju adosságok(na)k ki nem fizethetése tekintetéből Törvényes Execquutio akarván jöni a meljnek elfogadása tekintetébe admoniáltatattis 15öd napakra a pénzt be fizetni [Asz; Borb. I Fogarasi Huszti István falu hites jegyzője kezével].

kifizető szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *rész* pénzben kiadandó örökrész; parte de moştenire care trebuie plătit în bani; in Geld zu bezahlendes Erbteil. *1772:* a fennebb vicinitasirol describalt Fundushoz ... Patai Ersebet Aszszonynak ... férje jussán tsak száz forint ki fizető rész praetensioja volna [Ne; DobLev. II/437. 1b].

kifizetődhetik a putea fi plătit, a se putea plăti; ausge/bezahlt werden können. *1734:* Csak két ezer forintig extendalodat az adosag és két esztendőben ki fizetődhetet volna [TKhf Teleki Sámuel lev.].

kifizetődik 1. megfizetődik; a fi plătit/achitat; ausge/bezahlt werden. *1752:* Gröff Bánffi Kata hagyván Testamentumában a Kolosvári Reformata ... Confession lévö Szegények tápláltatásokra ... 200 Magyar Forint Capitalist, mellyek a több Pium Legatumokkal edgyszersmind ki fizetődtek [Kv; REkLt VII. 22]. *1766:* az egész 584 M.forint sum(m)a eö Naga(na)k effective ki fizetődek [Mv; JHb XIII/55]. *1808:* Ha mi meliorátió esett azon részen Nehai Csato Mihály Ur altal, az is ki fizetődjék [Ne; DobLev. IV/921]. *1810:* amelly summa, hogy ki fizetődött ... a Commissio vagy Actuariussa által Improthocollaltatik [M.bogáta SzD; BetLt 4 Bajó László lev.].

2. (vkinek törvényes része) kiadatik/adódik; a fi plătit (cuiva partea legală de moştenire); (js Pflichtteil) ausge/bezahlt werden. *1783:* Lévén ... Szilágyi Sándor ö klmének ... Csekelakán[a] bizonyos rész portiotskája ... édes Annyának abbol a Dos ki nem fizetődött [Mezőbánd MT; MbK XI. 69. — [a]AF].

3. kielégitődik; a fi plătit/retribuit; befriedigt werden. *1776:* a' béres[a] két márjással fizetődjék ki [Torocko; TLev. 7/5. — [a]Értsd: a bányabeli bérmunkás]. *1796:* Kóródért a' Kolégyom ki nem fizetődet [Mv; Ks 101 Lengyel János Kornis Gáspárhoz]. *1800/1827:* a' szabad székelyek ... a' magok Irtásaiknak Rendében ki fizetődtenek [Erdösztgyörgy MT/Mv; TSb 51]. *1808:* 100 Rforint ... az T. Király Biro Ur kezéb(e) mennyen a

végre, hogy az kinek tartozom fizetődjön ki [Szásznádas KK; GyK 18/78].

4. lefizetödik; a fi achitat/plătit; abge/bezahlt werden. *1815:* által adok ... a' N Laki határon[a] ... lévö darab Erdönket — 200 ~ két száz Rh forintokért ... olly conditiok alatt ... hogy ... az meg irt Summa nem ap⟨ra⟩donként, hanem egyszerre fizetödjék ki [Szentbenedek AF; DobLev. V/1024. — [a]AF]. *1825:* a Karatnai Joszagot ki váltván ... meg határozott Summa ki is fizetödött [Hsz; Kp V. 347]. *1834:* Ezen ... Summa f 829// 40 ... hogy ki fizetődött légyen aláb írtt alazatos köszönettel meg üsmeri Vikol Simon [Kv; Born. O. Ia]. *1846:* a fenn irt Erdö Árrábol ... már ki fizetödöt 127 fr. 30xr [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sámuel jk 38].

kifizetödött lefizetödött; care a fost plătit; abge/bezahlt. *1832:* a' most ki nem fizetödett ötödik ezer ... Rh forintok [Széplak K; SLt 22].

kifizettet 1. a dispune să se plătească; aus/bezahlen lassen. *1806:* fizetessenek ki ... A Déési Szerzetes klastromnak ... 100 azaz Száz Rhenes forintokat [Szentmargita SzD; Ks 14. XLIIIa Kornis Gábor végr.]. *1863:* Násztászia szolgáló leányomnak, ha engemet hivségesen halálomig szolgál kifizettetni rendelek háromszáz forintot [Kv; Végr.].

2. kiadat; a dispune să se dea/plătească; ausgeben lassen. *1840:* méltoztasanak ... Léányomnak elsöbe Conventiobeli fizetését az egész Esztendöre ... mind az utolso fillérig ki fizettetni [Dés; DLt 1268].

kifizettetés megfizettetés; plată, plătire; Ab(be)zahlung. *1751:* azoknak kifizettetiseket is kivánom [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 25]. *1770:* az Biro az Vintzellérnek ujra valo Conventionaltatasát és restentiáinak kifizettetésit alázatos meg hunyázkodással kirí [Backamadaras MT; Ks 38/II. 28 Váro Gábor lev.]. *1852:* ezen két Contractusban lévö ados Czigányok ... még 8-ad részét se Tették annak meg mivel kötelesek voltak ... Meltoztat a' Cs: Kir. Kerületi Biztos Ur engemet ... pénzem ki fizettetesivel ... ki elégitetni [Nagylak AF; DobLev. V/1378 Dobolyi Bálint nyil.].

kifizettetik 1. megfizettetik; a fi plătit; abge/bezahlt werden. *1762:* A' mely Bányákat Toroczkai Jobbágyaink[a] dolgoznak, avagy Hajtanak azokbannis a' mi Ezüst és on Ertz fog találtotni, az fel-váltásra tartozzanak elé vinni, az holottis, a' mennyi érö fog lenni, ki fognak fizettetni [Torockósztgyörgy; TLev. 8/7. — [a]A Toroczkai családéi]. *1781:* Minden verös Kováts ... a' vasat az Solutorium officiumhoz vivén meg másáltassék, és a' mint egész esztendöre másája lesz figalva a' szerént ki fizettessék [Torockó; i.h. 9/20]. *1794:* Gondja lészen arra is a' Ven. Consistoriumnak, hogy Borbéli Restantiaja ha nem egyszeribe, de successive ki fizettessek [Kv; SRE 319]. *1808:* ha ... elegendökeppen meg-bizonyittatnak, hogy most több épületek, vagy ha nem többek is; de jobbak, több és hasznosabb vetések; ugy nagyobb gyapju erdök vagynak, mint a' millyenek, és mennyik ... N: G: Csáki Gábortól lett el-foglaláskor ezen Joszágokban voltak, disinteressatus ahóz értö betsüsök által meg betsültetvén ki-fizettessenek [Rücs MT; IB. Városfalvi Szolga Mihály nyil.].

2. kielégíttetik; a fi satisfăcut/plătit; befriedigt werden. *1780/1804:* ha valakinek kaszálloján, vagy szánto földin találtatik a' haszon, a' Bányanak foglalandó Hely, meg betsültetvén, betsü szerént a' helynek gazdája ki fizettessék, osztán lehessen a Bányásznak maga munkáját a' megvett helyen fojtatni [Torockó; TLev. 2/4. 3].

3. lefizettetik, megadatik; a fi achitat/plătit; entrichtet/bezahlt werden. *1843:* a' Haszonbérbe adattakért évenként 25 ... ezüst Rforint egyszerre September 8dik napjáig kifizettessék [Nagylak AF; DobLev. V/1248]. *1858:* ezen négyszáz frt ezüst pénz ... hat száztolias kamatja ... pontosan fizetessék ki [Kv; Végr.].

4. kiadatik; a fi dat/plătit; ausgegeben werden. *1767:* A' Salaristáknak bor fizetések ki nem telvén concludaltatott hogy mostan restantiájok ki fizettessék pénzül, 8 sustakjával [Kv; SRE 223].

kiflaszterez kikövez; a pava; aus/bepflastern. *1823–1830:* Az utcák sem nem igen szélesek, sem nem igen keskenyek, minden sár nélkül valók és tiszták[a]. Kipflaszterezve többnyire kovácskövel[b] [FogE 187. — [a]Drezdában 1796 táján. [b]Az eredetiben alighanem *kovacs-* előtag lehetett, és a kötet gondozója írhatta át így!].

kiflaszterezés kikövezés; pavare; Aus/Bepflasterung. *1824:* még 1808 ban varosi Universitás Gyülésébe határoztatott volt az város utzái ki flaszterezése [Dés; DLt]. *1825:* a' Nagy uttza ki flaszterezésére 12 frtot in Valuta conferaltak [Dés; EHA].

kifli corn, chiflă; Kipfel. *1775:* A vajas szarv vagyis Németül Kipfli [Dés; DLt]. *1785:* Alma kifli — 6 ... Ser. Alma, kifli — 10 [WLt Cserei Heléna jk 7a]. *1797:* Bivaj téj kávéhoz Dr. 6. Egy Semle Dr. 2. Egy Kifli Kávéhoz Dr. 2 [Szság; IB III. CXLV. 22]. *1829:* Küldek ... kávénak rozsot, 6 kiflit [Kv; Pk 6]. *1844:* jonak láttuk, — hogy dészkábol kitsiny Boltak légyenek ... a piatzon, azhol a' semlyék, kiflik 's más illyen némü sütemények árultassanak [Dés; DLt 1366].

Szk: *farsangi ~. 1844:* Én pedig küldök egy néhány fársági kiflit ... — fársángfánkot vagy pánkot ugy sem küldhetek [Kv; Pk 7] ∗ *mandulás ~. 1850:* tettem hozzá még cukerlit, narantshajat és mandulás kiflit, Lajos küld geztenyét [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kiflikrumpli *táj* kiflipityóka; soi de cartofi în formă de rinichi; Nierenkartoffel, Kipfler. *1836:* Egy Két vékás Deberkébe más fél véka Kifli Krumpli [Borsa K; MNy XXXVIII, 56]. *1843:* Kifli krumpli magnak valo [Újf. 3].

kiflipityóka kiflikrumpli; soi de cartofi în formă de rinichi; Nierenkartoffel, Kipfler. *1844:* Trézsim küld ... egy jo véka fáin vetni valo kifli pityokát [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez].

kiflis szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *kosár* coş pentru cornuri; Kipfelkorb. *1839:* Egy kiflis kosár [Kv; LLt].

kifog 1. kihalász; a pescui; (her)ausfischen. *1662:* Sólyomkőhöz tartozo Jád nevü gyönyörüséges pisztrángos, galócás folyó vizet ... csudára méltó, ollyankor amennyi sok szép pisztrángokat kifognának, úgy hogy

csebreket tõltenének vele [SKr 288–9]. *1776:* az Tobol ... a' Tavaszszal a' vizet egészszen el botsatották volt, 's a halakat is nagyob reszin ki fogták [Pagocsa MT; MkG 36. 5/1].

2. kiszed/halász; a scoate din apă; herausholen/fischen. *1592:* Az kuchis az Araniasban eite a' Swweget hog' ki fogak attam teölle f 0 d 3 [Kv; Szám. 5/XIV. 137]. *1855:* A Borona Fákat ... a nagy árviz szinte elvitte[a] ... alig tudtuk egyenként ki fogni, hogy a nagy viz el ne vigye mert már mindeniket fel vette volt [Nagylak AF; DobLev. V/1386. — [a]A lev. febr. 28-án kelt].

3. kihúz; a scoate (din apă); herausziehen. *1588:* 23. July Egy zegin Ember holt volt az war alat valo Malom vizben, hogy ky fogtak es el temettek attam B. vram akarattiabol d 16 [Kv; Szám. 4/I. 35]. *1775:* egj Leánzo az pallorol, az Oltban esvén belé hala, s Bodoknál fogák ki [Bodok Hsz; Mk II. 2/71]. *1813:* Kováts András ki fogott Négy Fertály Tutajakat, mellyek közül az egyíkken valami gömbelég Kövek voltanak [Petele MT; Born. G. VII. 67 Menyhárt Todor (35) vall.]. *1824:* Szinte naphaladatkor halva fogta ki [Légen K; KLev.].

4. labdát röptében elfog/kap; a prinde mingea în zbor; Ball im Flug (ab)fangen. *1870 k./1914:* A belső csoport tagjai rendre magasra (kukkra) ütötték a labdát, mit ha a künnlevők 3-szor kifogtak ... ők mentek be s lettek ütőkké [MvÉrt. 6. — A teljesebb szöv. *kifogás 2.* al.].

5. (állatot a többi közül) kivesz, *táj* kiszaggat; a scoate/lua (un animal dintre celelalte); (Tier von den anderen) trennen. *1600:* tizen niolcz diznokat ki fogtak az be haitoth diznok keozeol ... azutan az Kapita(n) izenetire sem attak ki [UszT 15/71]. *1603:* az melj diznokot ot fel oztottak wolt dobay gergelj walaztua es oztatlan az Jouaba maganak elsöbe egiet ki fogot wolt [i.h. 17/24 nagy Lazar Zent Abranj[a] Zabad Zekel vall. — [a]Szentábrahámról (U) való]. *1629:* megis izentük Szeöcz Mihalynak hogy ki fogja az menesbeöl mert nem eörizhetjük (: kys fogta :) ... megh utuk (!) vala terengetni hogj ki szakada az menes keözzül, s ugj izeneök megh hogj uitesse hazza [Mv; MvLt 290. 164a]. *1751:* Vandorék ... sokaknak marhait hir nélkül Csordából ki fogván magok szolgálattyára aplicájják [Balázstelke KK; IB. Mich. Rempler (60) jb vall.]. *1758:* melly Pipét Udvar Istvánné meg ismérvén jegyiröl a' Kotsis Ferenczné Pipéi közötT ki fogott volt közzüllök [Betlensztmiklós KK; BK]. *1817:* a többb Pujkák közöt volt még öt kakas az öthöl ki fogtam 3mat [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

6. (jobbágyi szolgáltatásként) el/felszed; a lua (în contul obligaţiilor iobagiale); (als Fronabgabe) wegnehmen. *1594:* Zenth Georgi napban[a] az kinek barannia vagion, ha tiz vagionis eggiett foghnak ki keözzeöleök az varhoz, ha zaz vagionis vgian chiak eggieth foghnak ezt eök sztrenga Barannak hyak [Györtelek Sz; UC 113/5. 45–6. — [a]Ápr. 24] | Pasith disznot az kinek chiak tiz vagionis eggjet foghnak ki beleöle [Kerestelek Sz; i.h. 59]. *1772:* Vagynak e' Processusában Ménesek ? és mint egy hány Gyermek lovat lehet az egész Processusbeli Falukbol ki vinni, vagyis ki fogni ? [Fejérvíz H; JH 36 Főispáni körkérdés Balt. Herna szb keze írásában].

7. rabul ejt; a captura, a lua (pe cineva) prizonier; gefangennehmen. *1562:* (Szulimán) Budába szálla és kihivatá Budából az urakat a király kis fiával és az anyjával Isabellával együtt, kik közül kifogá a vitézlő híres neves Török Bálintot ... Török Bálintnak ada császár Galatában egy tornyot örökös tisztül, hogy életéig ott lakjék és bírja [ETA I, 14 BS].

8. ~ *vmit vki kezéből* kivesz vki kezéből/birtokából vmit; a lua/a-şi însuşi (o parte din) proprietatea cuiva; etw. aus js Hand/Besitz nehmen. *1761:* nem gondolvan a fiam Fekete István a Déliberatummal, a be vetendö Ugarak eránt eröszakoson altalam meg Szantattatot öt köböl fereje Szanto földemet kezemböl ki fogta ... a mind vettem észre egy részét be is maglotta minden meg edgyezésünk ellen [Hsz; BLev.]. *1775:* egj földért Sokat ellenkezet minthogy az Ö keziböl fogta ki [Bodok Hsz; Eszt-Mk].

9. ~ *vkit vmiből* kb. kiforgat vkit vmiből; a deposeda pe cineva de ceva; jn um etw. bringen. *1592:* Jollehet eo kegme ebbe(n)[a] az Actor eó kegme kezdet minket kj fognj beleolle teorwenniel eleozer, de az utan hatalommal kiert az felywl megh Irt terheket keowettiwk Seot vgia(n) azt kiwannywk az teorwenteol (: mert ez áz Igazsagh :) [UszT. — [a]A perben].

10. visszatart; a reţine/propri; abrechnen/ziehen, zurückhalten. *1763:* mentem Néhai Teks Doctor Papai Ferentz Vramhoz fözö szolgálonak ... volt kész pénz fizetésem husz forint; ekkor az Fijam Josef ott esztendeig velem lévén minden esztendöb(en) Tiz forintokat béremböl ki fogtak [Kv; KvRLt VII. 23 Szoboszlai Szabó Jánosné Gerendi Kata test.].

11. levon; a scădea; abzählen/rechnen. *1822:* Szamadasombol ki maradván most fogam ki [Nagyernye MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése].

12. megfog; a prinde; fangen, erwischen. *1769:* A Madár Fejeket a Télen mindenek ugy ki fogják, hogy a kire mennyi Madár Fö esik esztendöre felit ki fogja és a Birák ide Udvarhelyre bé hozzák [UszLt XIII. 97].

13. a deshăma (caii), a dejuga (boii); ausspannen, abjochen. *1574:* Az ganenak Eo k. Rendellyenek Byzonios helt az Eorzek vigazanak Rea, es az ky oda Nem hanya Lowat fogiak ky es fl 1 vegenek rayta [Kv; TanJk V/3. 101b]. *1595:* Dewaj Mihaly ... az úton Wida Miklos 2. loat ki fokta, meg nem elegedúen az Coloswarj loakkal, es egy sos zan elól fogot Monostoron loat kj, és Miklosset az Zanasnak atta és oda hatta [Kv; Szám. 6/XVIIa. 118 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1775:* az ember edgyik ökrét ki fogván a Járombol kezdette ... höjköltetni hátra fele [Udvarfva MT; Told. 44/50]. *1798:* Egy kevéssé rangot akart Konya Antal tartani s aszt várta volna, hogy mikor a szántobol haza megyen a felesége fogja ki marhákot [Egerpatak Hsz; HSzjP Kiss Dávid (57) lovas katona vall.]. *1803:* (Az erdőből) egy terü fát akarván ... hozni ... két Remetei Ember réám jött, az Ökreimet a' járombol kifogták, 's ... Remetébe béhajtották [Toplica MT; Born. XVe. 1. 108].

14. fel/kivesz, kikap; a ridica; aufnehmen, bekommen. *1597:* Azzoniunk eo felsege es Kristof Deak vra(m) Konihaiara Mindent kj fogtak Vachiorara, Hetfeore Ebedre valot (: miert hogy akkorra telt eppen ky az harmad napi Gazdalkodas :), ky Akariak valo (!) fogni kiert B Vramatis igen Büsitottak De vgia(n) nem telhetek kedúek benne [Kv; Szám. 7/XII. 131]. *1650:* Rakoczj Sigmond Vra(m) Eö Nga Fö Ember szolgai szamokra Nro. 30. personara Fogtanak Czipot kj Nro 60 [Kv; i.h. 26/VI. 367]. *1730:* Magam az egész Esztendei fizetésemet ki fogtam Hfl 120 [Kv; i.h. 56/XIX. 25].

15. (földet) foglal, müvelésbe fog, *rég* felfog ; a ocupa (o bucată de pămînt) pentru a cultiva: (Feldstück) bestellen/bauen. *1629:* Also es Felseo Thorda keozeot semmi hatarozas nem volt hane(m) az egesz hatart elegyeslegh birtak es az ki hova akart Zabad valaztasa szerent maganak Zanto feoldet es kaszalo retet ki fogni az eo Zabadsaga volt, akar mellik reszen az hatarnak [Kv; TanJk II/1. 50]. *1701:* Balasi Boldisar ki fogvan maga-(na)k es Feleségenek éltekigh az also határb(an) Peter kovács nevü helyben az szánto földet, vicinussa fellyül K. Balasi Miklos [Kissolymos U; BLev.]. *1775:* Gróff Mikó István Uramnak az Néhai édes Attya ideib(en) ... birtam egy darab puszta Joszágot, és épiteni akarék réa de azonb(a) N. Hoszszu Gergely Uram azt mondá, hogj tőbbé ne kertelyük mert ő kegjelme ... a mü kertünkből fogta ki [Bodok Hsz; Eszt-Mk].

16. felnyúlik, *táj* kikaptat; a se întinde în sus; hinaufreichen. *1760:* (A határ) mégyen ala ā két patak között az után ki fog ā Liszkuluj nevü hégy Tetőre, de innétt ujra le száll ... La Paróó Kretsunásuluj [Hasadát TA; EHA].

17. *jog* (bizonyitásra) időhaladékot kér; a cere amînare (pentru administrarea probelor); zur Beweisführung/Bezeugung um Aufschub bitten. *1573:* Zambaton pinkeost vtan, Zeoch Georgy azt Mongia Biro vram Eleot hogi hon Nem leot volna Byzonsaga Azert esmet ky fog, hatta Biro vra(m) ez Jeowe kedre, ha Nem Byzonites Towab valo halaztas nelkwl eo K. Ele vezyk az pert es tērwent p(ro)nuncialnak [Kv; TJk III/3. 200a]. *1590 k.:* Az zeken ahol Azt mongya hogy kertemben foglaltam volna vgy vagion hogy valami feoldek labjan egi daraboth kerteltem be Az varos arrol engemeth megis zollitta reays Jeoue az varos, megh kj⟨n⟩altam Az varost vele hogy ha Bozzwyokra ellenek vonyak le Engemeth Az varos benne hagia, ki fogok s megh Bjzonitom [Szu; UszT]. *1596:* ha penig az al peres Ezekben walamit tagadna kj fogok es feleletem zerent meg bizonjttom [i.h. II/43]. *1607:* Replicat A et dicit im ertem maga mentsegire miczoda okot ad hogy ne(m) is uolt conekj arra adatot autoritassa en is azt mondo(m) hogj ne(m) uolt azert ki fogok feleletem zerent hogi eo annak egik oka, csak ideot keuanok az teorwenteol teoruent varok [i.h. 20/17]. *1646:* ki fogunk ad competen(tem) Terminu(m), keszek leszünk docealni, hogi ezeket az marhakat maganal tartua(n), megh kiuannyuk az töruentől hogi restituaitassa minekünk | Mtuel az Inct Az Apiat szakallanal fogua hurczolta, Es Tüzzelis feniegetődöt edes hazaia Colosuar ellen, Meljre ki fognak ad Competent(em) Terminu(m), s docealnak docealua(n), Azt kiuannjak hogi meg halljon [Kv; TJk VIII/4. 113, 132]. *1650:* restituaitatni kevanom mint igaz ver őstől maratt örökseget minde(n) hozza valo attinentiaiual edgyüt, ha az J illyen competentiamat es versegemet tagadna, ki fogok s bizonyttok [UszT 10]. — A jel-re l. Dósa, EJt III, 85–6.

Szk: *bizonyra/bizonyságra fog ki* tanúval való bizonyitásra időhaladékot kér; a cere amînare pentru probă cu martori; zur Beweisführung durch Zeugen Aufschub wünschen/verlangen. *1558:* ha penygh, Thewrwennek kel Benne lenny, thehath ew k. Byro wram mynd (!) chelekedethyth Thwry Gewrghnek ele zamlallyuk az Thablan, ees byzonsagra fogyonak ky, Abbol megh theeczyk az ew gonoz chelekedethy, Ees az waras Arthatlansaga Igassaga Jamborsaga [Kv; TanJk V/1. 47]. *1606:* En A azon fogek ki bizonjra hogi azt feleltek E Contra az Alperesek azon hogi eok nem attak sem nem feleltek ... it is kez uagiok megi bizonittanj az mint kj fogjtam, hogi akkor it Vargiason azt feleltek hogi eok attak barta istuannak. Az bizonsagot az Actor ele allata ugy mint 6 bizonsagot es io modon megj tartak benne az kj fogas zerent [UszT 20/325 Cristanum (!) Benedek iuratu(m) notariu(m) sedis Bardoczj kezével] ✱ *litteralia documentumra fog ki* okleveles bizonyitásra időhaladékot kér; a cere amînare pentru a proba cu documente/pentru probe cu documente; zur Beweisführung durch Urkunde um Zeitaufschub bitten. *1614/1616:* Ad literalia ducúmentumrais kj fogtünk, Mellyeket az Actorok be adgyanak Ideien, az Polgar Uraim elött exhibealvan: Hogy annak utanna suo tempore, Mikoron az szek szinin elni akarunk velek, Ne legyen kesső elhessünk velek legittjmo modo [Kv; RDL I. 110].

18. ~ *mentségre* védekezésül felhoz; a invoca drept scuză; zur Verteidigung/Entschuldigung anführen. *1636:* Ki fognak itt mentségre az vig kedvü Musikus Keresztyének, a szemünk közzé illyent lobbantonak: hogy az Organa, és egyéb Musikazengés az elméket a' könyörgésben való buzgoságra fel gerjeszti. De ... abban semmi nincs, hanem inkább ... az igének halgattatásátol, s-abban valo gyönyörkődestől penig ugyan el fajittya [ŐGr Aj.].

◇ **Sz:** *nem jó helyen fog ki* nem jó helyen próbálkozik; a încerca (ceva) într-un loc nepotrivit; an falscher/nicht richtiger Stelle versuchen. *1618:* Ugyan nagy derék tractánk volt erről, de erre nagy erős hittel megesküék Görcsi pasa, hogy öneki arról nem szólt, ha mit akart volna is: talám vötte eszébe, hogy nem jó helyen fog ki, mert ha azt hallotta volna tőle, bizony más válasza lőtt volna. Lehet talám, hogy másutt próbálta meg [BTN˜ 142].

kifogad 1. fel/megfogad; a angaja; dingen, anwerben. *1843:* ki fogadták ... ujj paraszt Jobbágy Grékuj Josit ... minden héten vasárnapokon musikálni egy melléje meg kivántato Kontorással [Náznánfva MT; Berz. 21].

2. *bérbe* ~ kibérel; a arenda, a lua în arendă; pachten. *1820:* Alább irt ezennel megesmérem, hogy három égy más után következendö Három esztendökre Mányol Sándor urnak a két viz között Fekvő egész Telkét minden rajta tanáltató épületekkel és alkalmatosságokkal együtt bérben ki fogadtuk [Kv; Somb. II]. *1831:* a Csismadia ... Házát fogadtam ki bérbe [Dés; DLt 332. 22].

3. kibérel/vesz; a închiria, a lua în chirie; in Pacht nehmen. *1796:* Paschuumnak ki fogadak ... szin egető beli Erdeit, Eózszi (!) Tollo szabadulasig [Asz; BLt II. 12]. *1797:* Azon két Nemes Ember aki az puszta telket ki fogadta; az Szőllőt igen jol mîveli [Vízszilvás SzD; CU IX/2. 158]. *1804:* Udvarheljen kereskedő Medgyesi Lukáts, Solymosi Szabo János és Szempéteri Nemes Antal eő kegyelmek ... Kováts György Uramtol ... fogadák ki a Nemes Székünk Három Boltyát [Szu; UszLt ComGub. 1201u.]. *1830:* ezen körül szomszédositott Telekből, a mindjárt le irando alkalmatosságokat ... Sombori Ferentz ur ... kedves Feleségével ... fogadák ki [Kv; Somb. II].

kifogadás kibérelés; închiriere; Pacht. *1796:* a ... szállás ki fogadásárol költ Contractus [Mv; DLev. 3. XXXV. 5].

kifogadó bérbe vevő, bérlő; chiriaş; pachtend. *1830:* Kötelezé ... a ki fogado Mlgos Sombori Ferentz ur magát ara, Hogy fizet ... négyszáz ötven Rfkat [Kv; Somb. II]. *1862:* A' kifogadott telket és házat köteles lészen kifogado fél a' ki tett négy év alatt jo gondozás alatt és tisztán tartani [Kv; Pk 2].

kifogadott kibérelt, bérbe vett; închiriat, luat în chirie; gepachtet/mietet. *1789:* Következnek már azon Alkalmatosságoknak, a' miket Nehai Wladár Adam a' Grof Toldalagi István Urtol ... ki fogadott Házaiban Pro Sua Commoditate ... épitett és reparaltatott, Specificatioja [Mv; ConscrAp. 93]. *1816:* arrais kötelezte magát sub vinculo 50 florenorum, hogy tiz esztendőknek elfolyása előtt ... a kifogadott jószágbol ki nem fog költözödni, bontokozodni [Kál MT; MvÁLt Úrbéri összeírás 338. 8]. *1854:* A' Czéh által ki fogadott Butor Raktári szallásra előpénz 12 Rf 30 xr [Kv; ACSzám. Kül. perc. 73].

kifogandó kifogásra kiszemelt; ochit/ales pentru a fi luat; zum Herausfangen (aus)ersehen. *1803:* a' ki fogandó Ló a' Vajnai György Lovai közé bé szaladott, mellyet midön onnan is Urokkal akarták volna ki fogni ... a' ki az Urkot hányta, egyszeribe ell szaladot [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 574].

kifogás 1. *rég* (föld)felfogás; luarea/ocuparea (unui teren/pămînt) pentru cultivare; Anschaffung, Anbau. *1629:* Szanto föld kaszalo ret ki oztas es ki fogasbannis semmi valaztas es küleombsegh nem volt, hane(m) indifferenter az hol ki akarta foghni ot foghta kj [Kv; TanJk 54].

2. (labda)elfogás/kapás; prinderea mingii; Ballabfangen. *1870 k./1914:* Büdü: labda játék ... Kisbüdü a kiütött labda 3-szori kifogásával. Hat-nyolc a bennlevő csoport, ugyanannyi a külső. A belső csoport tagjai rendre magasra (kukkra) ütötték a labdát, mit ha a künn lévők 3-szor kifogtak (széllabdával), vagy az ütés után adott métáig kifutót háromszor megdobták (töltött labdánál); ők mentek be s lettek ütökké [MvÉrt. 6.].

3. ellenvetés; obiecţie; Einwendung, Gegengrund. *1776:* az Atyáknak vagy Anyáknak a' hány Gyermekek vagyon, annyi fele oszol a' Joszágok ... tehát a' hanyan maradtunk annyi felé kell oszolni ... melly osztályt ab Ao 1760 ... Véreim mindenkor vagy edgy vagy más kifogással impediálták, és el halasztották [M.köblös SzD; RLt O. 1. 2–3]. *1794:* (A kaszálót) Biro Mihály eő kigjelme ... Tolvaj István eo kigyelmenek Successorinak meg botsattani köteles legyen, semmi kifogas ebben nem használhatvan [Egerbegy TA; Tolvaly lev.]. *1807:* (A) szalonnának égeszsz árával több izben is meg-kereste a' bé-panaszlott Al-peresecket de hol othon nem kapta, és a' midön othon kapta-is hol égy, hol más ki fogásokkal kivántak a' panaszlo fel-perest magokrol el-taszittani [Dés; DLt 198]. *1828:* (A) Négy száz Ötven Rh forintokat ... közelebb következendő Sz György Napján u: m: Apr. 24-én hiba ki fogás nélkül megfizetik [Mv; DobLev. V/1146].

Szk: *minden ~ nélkül* **a.** ellenvetés nélkül. *1782:* Minden valakinek az határon vetése vagyon és lészen, minden kifogás nélkül tartozzék az határpásztorságot felvenni és viselni [Oroszfalu Hsz; RSzF 151]. *1836:* Mihály ... mikor közüllünk valamelyik dolgai igazittására haza jön ... bizonyos idöre szállást adni minden ki fogás nélkül tartozzon [Szentimre MT; BalLev.]. — **b.** okvetetlen. *1792:* a nevezett Malomnak hason fele része, 's egész jövedelme, 's haszon vétele, minden ki fogás nélkül, minden tekéntetre nézve, minden köz be vetés nélkül az ö Exjáé [Kük.; JHb XIX/34].

4. *jog* fogyatékosságra való hivatkozás; referire la deficienţe/lipsuri; Berufung auf Mangelhaftigkeit. *1843:* csakis a bucsumi[a] nemesek és az abrudbányaiak[b] lehetnek kifogáson kivüli tanúk [VKp 131. — [a–b] AF]. *1872:* Elnök felolvastatja Kolcsár János gondnok 1871diki számadásait, felszólitván az ekkla jelen lévő tagjait, hogy észrevételöket a kifogás alá eshető tételekre tegyék meg [M.bikal K; RAk 294].

5. *jog* bizonyitásra való kibocsátás kérelme; cerere de justificare a unei obiecţii; Gesuch zur Beweiszulassung. *1596:* Myert ki fogasok zerenth bizonjtottak az Actorok az elseó bizonsaggal az drabantal, es az ket olahokkal az maiorral es paztorral, noha azt forgatta az J p(ro)catora hogy az elseó zimborasagh az ket oláh pedig kenyer eueó zolgak, ki Akarnak vetnj, de Aszal bizonicha ember az kj latta s túd az dologhba [UszT 11/108]. *1600:* halla(m) hogy az Almasiak tudomant teonek az Vargiasiaknak, hogy az Jeóuendö kedre tartozzanak fel az Erdeore a' hagiot helire es Bizonichanak az kj fogas szerent [i.h. 15/16 Zentes Gaspar Kis Bachony vall.]. *1610:* Nagy menihart Vram Eo Kegelme Bibarczj faluj ... hiua minkeot Bibarczj faluara ... hogj az Eo kegelme ki fogasa zerent valakikeot alleonkbe (!) hiuatna Eo kegelme megj feleltetneok [Bibarcfva U; i.h. 4/3a].

6. *jog* ellenvetés; obiecţie; Einwendung. *1796:* (A) Tanuknak Vallomásaik ellen fel tett ki fogása az All Peres Urnak meg nem álhat [Mv; TLev. 5/16 Transm. 71 tábl.]. *1806/1813:* szabad vállosztás szerént ki rekesztvén minden törvény béli kifogásokat [Szabéd MT; DE 2]. *1814:* (A felperesnek) a' 9k Tanu ellen tett ki fogása is ... helytelen, mert nem tsak ennek vallomásán épitett az Alperes hanem a' többek mind ugyan azon egy normán fatealják az igazságot [Dés; DLt 56]. *1820:* (A) most irt Summának hová hamarább leg fellyebb az ide valo Enyedi közelebbröl esendö Áldozoi Sokadalom Napjáig lejendö meg fizetésére olly formán kötölezem magamot, hogy ha nem tselekedném, ezen kötölezö Levelem ereje mellett, minden ki fogás per patvar nélkul ... akár holott találhato Jovaimbol ... exequaltatthassa [Ne; DobLev. V/1038 Bartók Ádám kezével]. *1858:* a' Tekintetes ur elesméri hogy Dobossal ki bekült ... én tahát az érintett Levelet ide zárva küldöm, ez ön elesmérés, s ez ellen nem lehet ki fogás [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester David lev.].

Szk: *~ alá hozattatik* ellenvetést tesz, ellenvetéssel él. *1847:* Minthogy ezen tanú egyfelöl nem hitelesittetett, másfelöl pedig személyes sérelmét vallván, kifogás alá hozattatnék, mai napon megtaláltatott az Alsó-Fejér megyei tisztség, miként ezen adatokat békérve, a Varga Kata bünténjei bizonyitása végett ide küldje át [VKp 294] ✱ *~ alá vesz* 'ua.' *1842:* 'A bé panaszoltatott ... Feleletébe hiába törekedik ... Szoszolloi el fatsarásokkal ... az elö sorolt Tanuk hút szerénti vallomás tételeiket helyezetek kissebbittetésénél fogva ki fogás alá venni [Dés; DLt 1452a. 9] ✱ *~ t tesz* 'ua.' *1796:* az All Peres Ur kifogása egészszen el enyészik, és Törvényes figyelmet

anyival inkább nem érdemelhet, mert a 9. 10 tanuknak Vallomásai ellen ... semmi kifogást nem tud tenni az All Peres Ur [Mv; TLev. 5/16 Transm. 72 tábl.]. *1812:* (Az) esketes ellen ha kifogást tennének az allperesek, azoknak ... authenticalotlon voltakért, kéri a Fellperes Ur ... a végre ki nevezendő Birák Urak által lejendő authenticáltatásokat [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16] ∗ *minden (törvénybeli/törvényes)* ~ *nélkül* (törvényes) ellenvetés nélkül. *1780:* Ezen 500 ~ ötszáz Mforint ... Summát (ha) esztendő el telésével le nem fizetném ... Országaimnak azon részéből, a' melyik szintén ő kegyelmeknek ... fog tetszeni ... minden törvényes kifogások ellent állása nélkül exequálhassák és birhassák is bekessegesen ... mind addig míg az ... ötszáz Mforint és az ahoz járando költségek meg nem fordittatnak kibotsátani ne tartozzanak [Ne; DobLev. III/541b–2a]. *1817:* Finta Joseff Uram Felesége vagj Posteritassa Kardas Samuelen, Felesegin, vagj maradékin magaknak eleget vehessenek vétethessenek ez Levél ereje mellett ... minden Törvénjbéli ki fogás nélkül [Asz; Borb. II]. *1821:* senkiis ... Remek Esztendő töltés nélkűlt, a'Czéhban bé ne vétettessék, hanem azt minden kifogás nélkült, a' mostani, s ezelőtti Casusból semmi himet nem varván ... pontoson ki tőlteni tartozzék [Kv; FésCJk 32].

7. *jog* a per érdemi részét/tárgyát nem érintő eljárási ellenvetés/védekezés; obiecţie procedurală (care nu vizează fondul procesului; Prozeßeinwendung. *1796:* nem az fel kért Privilegiumot értette, hanem értette azon Perfollyta Leveleket, Sententiakat, és lekötelezéseket, a' mellyeket a' Fell Peresség ellen tett kifogásban elé mutatott | meg kivánnya az All Peres, hogy a Per derekára vettetett Fell Peresség ellen valo kifogás, in merito revidealtassék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 28–9, 31]. *1798:* Pápainé Aszszonyom ellen való Processust még az elmult Esztendöben meg-inditottam, de a sok ide s tova való törvénytelen kifogások, és Dilatio kérések utánn még most kaphattam Feleletet elsöbben, azis nem meritalis, hanem haszontalan ki-fogásbol áll [Torda; Borb. II Kolosvári N.István lev.]. *1812:* Ezeknél fogva edgy Betüig refutalva lévén ezen egész meritumot tárgyazo Hellytelen kifogás, meg kevánnya a Fellperes Ur, hogy ez cum animadversione meritumra rejicialtassék és az allperesek egyenesebb Feleletre szorittassonok [M.bölkény MT; Born. G. 13. 16]. *1826:* Hibázott Szoszollom abban, hogy midőn az A Alatti Admonitoriaban foglalt praetensiojokat a Felpereseknek látta arra pontonként miért nem fedezte fel a Felperességek ellen tett ki fogásában özvegyi sokképpen lett meg terheltetésemis [Ne; DobLev. V/1114. 3b]. — A jel-re l. Dósa, EJt 85–6.

8. *jog* felperesség ellen tett ellenvetés/kifogás; obiecţie împotriva părţii reclamante; Einwendung gegen die Klagepartei. *1596:* (Ha a) p(ro)catoro(m) azt ne(m) ereóssiti volth hogy az kj fogasban beóúebben ne(m) bizonyt volth [UszT 11/73]. *1826:* Meg kivánja tehát a revocans Alperes Özvegy, hogy revocatiojának hely adatván, annak menedéke által tett Felperesség ellen tett ki fogás stabiliáltassék, és az által a Felperesek keresetek ellen cum poena indebitae uerae fel oldoztassék [Ne; DobLev V/1114. 6b].

Szk: ~*t tesz* kifogással él. *1796:* Az All Peres Báro, minekelőtte ezen Perben tovább lépnék, ki fogást tészen a' fell Peresek(ne)k fell Peresége ellen [Mv; TLev. 5/16 Transm. 14 tábl.]. *1828:* Babos Imreh Ur tett kifogást a' Katona bíro Böjte Moyses ellen ... mert peres társa [Besenyő Hsz; HSzjP Kováts Boldisár (56) zs vall.].

kifogat 1. (állatot a többi közül) kiszedet/vétet; a dispune ca (un animal) să fie scos/luat (dintre celelalte); (Tier von den anderen) herausnehmen/fangen lassen. *1649:* Felső Joszagban ... az Menes pasztor Adot szamban eo kegiek(ne)k Louakat, kanczakot es czykokat Nro: 26 ... eo kegielmek fogattanak ki ezek kőzwl harom giermek louakat [Kv; Szám. 26/VI. 489]. *1773:* A melj ötöd füre menö Gjermek lovat offeraltam vala Nagyodnak, ki fogattam, és most sziligyittetem [Harasztos TA; Ks 99 üdösb Orbán Elek lev.]. *1737:* vagyon az Menesben két kancza az ki most akar Sarhotni ... azon két kánczát ki fogattam [ApLt Székely Elek Apor Péterhez Nsz-böl]. *1747:* (A gyermeklovakat) nemis azért fogattam ki 'a Ménesböl hogj most munkára forditassanak [Gagy U; Ks 83]. *1774:* egy Berbétset ki fogatatt ... maga kotsija után kőtötte [K; LLt].

2. kihalásztat; a pune să pescuiască; ausfischen lassen. *1760:* a' Csukának a' szépit fogattya ki a' Tobol, és azt küldi Kolosvárra [Gyeke K; Ks 92].

3. kb. kivadásztat; a dispune/ordona să fie vînat; (aus)jagen lassen. *1662:* egykor a Mezőségen, Novaj[a] táján csak farkasokat egy sürü cserébül huszonötöt fogatott vala ki [SKr 282. — [a]K].

4. elfogat, rabul ejtet; a dispune/ordona să fie capturat/prins; gefangennehmen lassen. *1662:* A várbul[a] a népet mind kifogyatván s fogatván, ... az földbástyáit rútul levonatta és széjjelhányatá [SKr 546. — [a]A Bihar megyei Pocsaj várából].

5. *(lovat) hámból* ~ a dispune/ordona să fie deshămat; ausschirren lassen. *1672:* (A fövezér) az lovakat hámból kifogatván szép szerszámoson mind az hatot megnyergeltette ... iramók levén, maga hátas lovai közé köttette [TML VI, 317 Baló László Teleki Mihályhoz].

kifogdos kb. ki/összeszedeget, összefogdos; a aduna; wiederholt heraus/zusammenfangen. *1710:* Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék, annyira, hogy a számtalan halak a Tisza száraz fenekin künn maradván, nem győzték az emberek kifogdosni [CsH 474].

kifogdoshat kiszedhet/halászhat; a putea scoate; herausfischen können. *1818:* A viz a Malom alá hajtotta a Deszka Tutajokot, 's ugy rontotta öszve az Malmot, hogy darabokba szaggatva fogdoshatták ki [TLt Adm. iratok 1527-hez].

kifoghat 1. kivonhat, mentesíthet; a putea scuti (de ceva); befreien können. *1677:* A' cirkálástol senki joszágit ki nem foghattya ... sub poena flor. 500 [AC 272].

2. levonhat, visszatarthat; a putea reţine/popri; abziehen/zurückbehalten können. *1829:* pénze benn nem lévén, abbol nem adhattam ki, de ... az utánn is — ebböl se foghattam ki [Kv; MészCLev.].

3. kb. szedhet, szerezhet; a putea lua; nehmen/anschaffen können. *1772:* Szegényebbek az Processusom beli Faluk hogy sem azokban tsak egy Ménes is találtatnék ... és nehezen hietni (!) hogy Gyermek Lovakat az

Processusom beli falukbol ki foghasson valaki [Fejérvíz H; JHb 36 Balt. Herna válasza főispáni körlevélre].

kifoglal 1. elfoglal; a ocupa; besetzen. *1570:* Az Zenth Gërgh hegie Alat walo Tereth megh Engettek eo k. zantany, De vgy hogy eo kegek Bjro vram es Az Thanach keozzwleok ky Bochiassanak es ely ossak azok keozeot ky zantany Akarnak, hogy zabadon Neh foglalyon ky mynd Maganat (!) Menyet akar [Kv; TanJk V/3. 10a]. *1600:* Tarchafalui Marton deakne penzen weött wles helet, kin hazais wagion, zanto feöldiwel, Zena fwwewel, es egyeb pertinentiaiawal foglaltak ki hatalommal teörweny nelkol Boros Peter, Boros Ferencz, Kapitan ura(m) megh zabaditotta Marton deaknet [UszT 15/212]. *1710:* a székelység szabadsággal élő nátió, s fegyverivel szolgálja az országot, minden fejedelmek ... vigyáztak arra, hogy a közöttök való nemesség sem jobbágyságra valakit közülök ne állítson, sem a székelyek szántóföldit, örökségit örökáron meg ne vásárolja ... és azért szoktak vala commissáriusok kimenni közikben, ha az ellen cselekedő nemes embert rajta érnék vala, a jobbágyot keziből kivévén, a jószágot is kifoglalván, toties quoties ötszáz forintig megbüntetik vala [CsH 182].

2. *vki kezéből* ~ **a.** vki birtokából elfoglal; a ocupa o parte din proprietatea cuiva; von/aus js Gut besetzen. *1567:* Marton Saranak Vary Peter deaknenak panazolkodasabol ertywk hog(y) te Vaya neweo falut, kyt my az eo Vranak eltebe kegyelmesen attunk volt, holta vtan eo kezebeol ottan ky foglaltad volna ... a' falut e' lewel latuan myngyart meg erezd az eo meg hagyott felesegenek es arwaynak [SzO II, 215–6 a fej. Telegdi Mihályhoz, a székely székek kapitányához]. *1576/1577:* Makray Anna Azzony Eozwegy koraba Birtha Az Zentgeorgy Nemes vduarhazat ... de mint Birta es Mint foglaltak ki kezebeol Nem Twggya [Torda/Kv; Thor. VI/4 Mart. Hosdathy de felseo Jara ns vall.]. *1752:* Néhai Mikó Ferencz Ur(am) jussán, özvegye ... Geréb Susánna Asszony ... ottan Buzdon s egyebût való jószágát is foglaltáke ki kezéből ā nevezetes özvegynek, avagy szándékosztáke ezen őszön ki foglalni, miket foglaltak ki kezéből hol? mikor? [Fejér m.; Ks 22. XXIa vk]. — **b.** vkitől visszafoglal; a-şi relua proprietatea de la cineva; von jm zurückerobern. *1592:* Chiomortanj Thamas foglalta uolna el ketth yobbagiatt ... Az dologh azert igy leuen hadgiuk hog' ked foghlallia ki, mindiartt kezebol es adgia meg Vóros Istuannak [Gyf; BálLt 1 fej.].

3. kitesz vkit vmiből; a scoate pe cineva de undeva; jn aus etw. hin/heraussetzen. *1591:* oda hiua, vgymint Jgaz vert, hogy ... az eoreoksegnekis gongiat viselliem vgy mint enie(m)nek haro(m) eztendeonel teobbet laktam benne, Annak vtanna hogy az en másik ania(m) Jlona megh hala engemet teorweny nelkul ez J Demeter Pal ki foglala beleolle ... hatalmasul ki foglala kezembeol [UszT].

kifoglalás kb. (vki birtokából való) elfoglalás/vétel; ocuparea unei părţi din proprietatea cuiva; Besetzung, Wegnahme. *1610:* az mint pediglen hatalomra keresnel az iozagnak kezedbeól ualo ki foglalasaert my azert hatalmon nem uagiunk mert my te kezedbeol semmit ki ne(m) foglaltunk [UszT 4/3c].

kifoglalhat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vki kezéből* ~ (vmit vki birtokából) elfoglalhat; a putea ocupa o parte din proprietatea cuiva; (etw. aus js Gut) besetzen können. *1591 k.:* az mely feöldet en teöllem el foglalth ... igy hatalmasul kezemböl ki nem foglalhatta volna teöruen nelkül ... per potentia(m) foglalta ki kezemböl [UszT]. *1594:* Eő kegelmeis az fellüül megh irt summat ... tartozzek fel venni minden per patuar nelkül es az Jozagot tartozzek megh erezteni ... egi uice ispannal es egi uice zolga biroual az Jozagot kezeböl ki fogilalhassa (!) [Fejérd K; Ks 14. XLV. 13]. *1615:* ha Somogy Andras fel bontana vagy felesege[a] tehat Kozaruari borbara pinznelkul az eo attya iozagatt Torma borbara kezebul ki foglalhassa eze(n) mi levelunknek ereyewel [Gyf; SLt AB. 8. — [a]A szerződést]. *1638:* zalanczy Istwan ur(am) ... Ez nęégy Jobbagiokatt Rętekett Szanto feöldekett kezembeöll ky foglalhassa es Eőreőkeősseön birhassa [Mihályfva NK; JHb XXII/32].

kifoglalódik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vki keze közül* ~ (vmi vki birtokából) elfoglalódik/foglaltatik; a fi ocupată o parte din proprietatea cuiva; (etw. aus js Gut) besetzt werden. *1670:* birván ... edgy Kápolna nevű falucskát mostan foghlalodot ki kezem közzül [JHb I/14].

kifoglaltat vmit vki birtokából elfoglaltat; a dispune să fie ocupată o parte din proprietatea cuiva; etw. aus js Gut besetzen lassen. *1597:* arrol az orzaghis veghezett, kireol articulussis vagjon, hogj effele Jozaghokat kykhez verek vadnak, es ekkeppen abalienaltattanak teoleok, teoruennek processusa nelkeolis ky foglaltassa eö felge [Kv; KvLt 21/73 Jósika István kancellár Tholdi István lippai helyettes várkapitányhoz].

Szk: *vmit vki kezéből/kezétől* ~. *1607:* my kezwnknelis az Colosi es Zęky Camarak bizonios summaigh ... uoltanak Inscribalua ... ëo Naga azon Aknakat ki foglaltatuán kezwnkteöl, kinzerittettwnk wala ëo Nagat Feyerwarat, alazatos këonyëorgesinkkel megh talalnunk [Kv; RDL I. 80]. *1674/1676:* eoregbik Rakoczi Györgj Fejedelem ... töllünk Mezö Szilvástis[a] ... mezei katonáival kezünkböl ki foglaltatta, és azultátul fogva, mind maga, és utánna valo Possessorok, nagy kárunkal hatalmasul birták, és birják [K; JHbK XX/21. — [a]K].

kifoglaltatik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vki keze és birodalma alól/kezéből* ~ vmi vki birtokából elfoglaltatik; a fi ocupată o parte din proprietatea cuiva; etw. aus js Gut besetzt werden. *1671:* Az mely Religion lévöknek Templomok kezekböl a' más religion lévöktöl hatalmasul ki-foglaltattak magok authoritássokbol az illyen hatalmaskodók ellen Procedállyanak, az illyenekröl irt Articulusok szerént [CC I]. *1678:* (A) Jószág Bettlen Gábortol Potentia mediante, foglaltatot volt ki, az Apafi famillia keziböl [Ks 90 Gyerölli György foly.]. *1765:* (A nyilas házhelyek) Árkosi Susánna Aszszony(na)k keze és birodalma aloll ki foglaltatván ... kéntelenittetett ... Árkosi Susánna Aszszony azok(na)k rehabitiojok végett ... az Mlgs Királlyi Táblán költséges, és fárattságos Törvénykezéssel járni [Mv; DobLev. II/360. 1b].

kifogó I. *mn* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *hely* kb. búvóhely; ascunzătoare, ascunziş; Versteck. *1632:* Ezt is mondotta Erszényes György, hogy Nánásinénál volt minden kifogó helyük. Eccer ugyan oda talált volt menni, s akkor is ketten berekeszkedve voltak az házban [Mv; MvLt 290. 79b–82b átírásban!].

II. *fn* **1.** kihalászó/szedő; persoană care scoate ceva de undeva; (Her)Ausfänger, Auffischer. *1840:* Torotzkon Résideálo Nemes Bosla Ferentz Urnak vagyan itten Várfolván Fodor Janas eö kegyelménél a (!) Aranyas által el hozott Fái bé téve, akikért az ki fogokkal meg békellett [Várfva TA; Bosla].

2. kb. kertelgetés, hímezés-hámozás; înconjur; Umschweife. *1801:* Lá Strimtorj nevü helyen Providus Kornye Togyernek ... régi tiszta mezeje lévén s ennek jussa utánn a körüllette lévő Erdőt irtogatván Nemes Burzo Szimion erőszakosan réá mégyen, holott minden ki fogo, kétség és lelki Sérelem nélkült tudom azt mondani, hogy Providus Kornye Togyer, a régi Colonicalis Tiszta mezőnek jussa utánn kezdette a Tiszta Mező mellett az Erdőt tisztítani [F.szőcs SzD; TKl Pássa Styéfán (42) col. vall.].

kifogott prins şi scos de undeva; herausgefangen. *1648:* Menesek es ki fogot gyermek louak. Hatadfw ki fogot gyermek lo vagion ... no. 7 Eöteod fwre meneö ki fogot gyermek lo ... no. 12 Negyedfwre meneö gyermek lo vagion ... no. 7 [Mezőörményes K; RákGl 603]. *1681:* Szekeres Lovak kozül ki fogot szürke paripa [UtI]. *1684:* Gyermek Lovakis vadnak az Kamara ház Rétein az Inventalas után a ménesből ki fogot egy Holdos Fekete szár lábu hatod fü Gyermek loval edgyütt ... nro 3 [Rónaszék Mm; UtI]. *1747:* A' mi illeti az eö Excellentiaja Menessiből ki fogott két rendbéli Szekeres Gyermek lovakot ... nemis azért fogattam ki 'a Ménesből hogj most munkára forditassanak, hanem 'a teleltetesnek, nevelések(ne)k job modgjaért, s hogy sziligyüllyenek ember kezihez [Gagy U; Ks 83]. *1824:* én ezt a' Nagyságod Czugjába kifogott jo Nyerges Pej Kantzát ... Magam Vezetéken bé fogom Vinni Nagyságodnak [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

kifogy 1. elfogy; a se termina/epuiza; ausgehen. *1573:* senky egy cheger ky tetele alat ket Bort ky adny Ne merezkedick egyket az Masik vtan, hanem hogi egyk ky fogy chegeret Be vegie, Es az Masiknak Mas Nap tegie ky chegeret es vgy kezdyek meg [Kv; TanJk V/3. 86a] | Nyreo Ambrws es Nyreo Bertalan Azt valliak hogy ... Illien Modon veottek Be poztot Mindentwl hogi Jelt attak neky, Megh vgy attak ky az poztot mykor az Ielt ky Be hozta, hwl penig az Jelt valaky ely veztette es poztoiat ky kerte, Megh Nem attak neky ha teob poztois volt Nalok azkor olyan zynw Mint kinek Iele ely vezet, Miglen Mind ky fogiot Es ely vittek az teob ollian zynw poztot [Kv; TJk III/3. 77].

2. végére jut vminek; a i se termina/isprăvi ceva; einer Sache ans Ende kommen. *1597:* Elek Janos az Baniay Janossal walo tarsasagakor annyra ki fogiot wala minden keresetibeol hogi harom rendbeis foglaltak el hazat [Kv; TJk VI/1. 14 Berekszazy Lukach vall.]. *1629:* egikor ... perbe fogak az Aszont[a] az adossagert ... s addegh perlek, hogj ... kalmar arutabolis ki fogia s iuta az Borbelysagra ismet [Mv; MvLt 290. 174a. — [a]Borbely Ferencz feleségét]. *1692:* az pénzemből igen ki fogytam [Kece TA; ApLt Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1699:* az rajtunk fen forgo sok nyomoruság miá teljességgel mindenemből ki fogytam [Olasztelek U; UszLt IV. 52 Kolombán Ferenc nyil.]. *1718:* Minémü utolso allapottjáb(a) Legjen szégénj székünk még jrtuk ... az Vad almából, Cseremakbol ki fogyván Mogjoro rügjre, Lo husra, s macskákra is jutott [Somlyó Cs; Ks]. *1727:* most mi is igen ki fottunk az roka bőrből [Darlac KK; ApLt I Apor Susanna anyjához]. *1771:* akkoris szénájakbol s szalmájakbol ki fogyván. kéntelenittettenek fákat vágni, s az levágatt fáknak rügyeivel táplálni s gédelgetni Marhájakat [Roskány H; JHb 93. XIX. 6].

3. kipusztul/vész; a dispărea/pieri; ausgerottet werden, aussterben. *1614:* 1612 esztendőben azmely iszonyú sokaságú sáska Erdélybe jött vala azelőtt három esztendővel, ebben az esztendőben fogya ki az országból egy versen [BTN 60]. *1823–1830:* az édes Apám erössen esdeklett utánna[a], minthogy ő Szabo Mesterséget tanult volt[b], örvendett neki, hogy a Mesterség nem fogyna ki a' Nemzettségből [FogEK 462. — [a–b]Az emlékíró öccse].

4. ~ *a világból* kimúlik a világból; a muri, a (se) trece din viaţă; aus der Welt hinscheiden/gehen. *1778 k.:* Tirzu Ávrám utoljára el betegesedvén magtalanul ki fogy a világbol [Fejér m.; BK ad nr. 465].

5. ~ *az időből* kifut az időből; a depăşi timpul disponibil; die Zeit reicht einem nicht aus. *1720:* edgy Skatulaskában bort (!) eczetben Soozot fris tiz Pisztrangot küldöttem Ngödnak, többel kivántam volna kedveskednem az időből kifagytunk [Hévíz NK; Ks 95 Fogarasi Péter lev.]. *1792:* kelletvén a Mélgos Exponens Ur számára foglalni és betsültetni, hanem az időből ki fogyván a következendő napan ... kelletvén véghez vinnünk [Msz; MbK XII. 87].

6. kikopik vmiből; a rămîne fără ceva; um etw. kommen. *1776:* meg vénültem a vadászatban de soha illj meg sirathatatlan nagy károkat nem vallék az kopoimba ... az Farkasok már kilecz (!) kopomat mind az leg jovát meg evék ... már majd ki fogjtam mind belőllek [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.]. *1780 k.:* tudgyaé a' Tanu ... hogy Akosfalvi Szilágyi Sándor ... midőn a' koborlásbol ki fogyott, köntösit és minden tehettségét el vesztegette, ollyankor mostoha Attyához ... és édes Annyához haza ment M Bándra ... ? [Msz; MbK X. 59 vk]. *1782:* (A) szomszéd Faluk határaiba voltanak ollyan Erdőtskék, melyjekből szabadoson fát hordattunk mellyekből minekutánna ki fogytunk ... Borév mellett vagyon edgy fiatal erdő, mellyből pénzért adnak a Falusiak edgy darabott a kovátsoknak szenelni [Torockó; Thor. XX/4. Sako Mihály (42) jb vall.].

Szk: ~ *az orvosságból. 1705:* Minekutána a nyavalyás feleségem gyermekhozása után kilenc hetekig mégis lábra nem állhatott volna, kifogyván a doktorok is minden orvosságból, most szerzettünk egy kenő orvosasszonyt [WIN I, 585] ∗ ~ *a reménységből. 1679:* midőn az emberek minden reménségekbül kifogyni láttatnak, akkor szokta ő felsége[a] hatalmát megmutatni [TML VIII, 427 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]Az Isten].

7. kb. eltünik/kikopik vhonnan; a dispărea; (da)hinschwinden. *XIX.sz.köz.:* kiki maga Gazdáját jol borozván, betsmérelte, utollyára magok elöl Járojokban belé akadván azt megis verték onnat ki fogyván egy másban keveredni batorkodtak [Kv; ACLev.].

8. *átv is* kiapad; a seca; versiegen, austrocknen. *1769:* Medve István Uram ... mikor ki fogyott a Viz a kutyábol az En kutambol ... itattatta Marhait [Mezőmadaras MT; BK. Bogát Irimia vall.].

Szk: ~ *vmi a szájából. 1710 k.:* a tiszteséges fabula, história nem fogyott ki a számból, sőt talán trágárság, bolondság, scurrilitasig is excedáltam benne néha [BÖn. 493].

9. kivész; a pieri; aus/absterben. *1742:* ă mig ă szüret bé jütt ă szöllö ki fogyott a' hegybül [Kv; AggmLt C. 12].

10. *1718:* jollehet subrépartitioink meg vadnak az falukra de pénzt is az Militia Tiszteitől kellett mutualnunk, ugj kerültük az Executiot, de mar onnan is ki fogjtunk [Somlyó Cs; Ks].

kifogyás vmiből való kipusztulás; sărăcire, scăpătare; Verderben, Untergang. *1677:* az sok szegénységnek mindenekből való kifogyása, éhel halásra jutása s csaknem a földhöz ragadása [TML VII, 449 Teleki Mihály a magyar hadakhoz]. *1710:* midőn volnek Nemes Maramaros varmegyeben bujdosásomban Mikola Pataka nevű Faluban Jüvén Hozzám T: N: Szent Páli István Uram eö kigyelme, s meg Tekintven Lovaimboll valo ki fogyasomatt ada eo kegyelme egy Barna Nemeth Lovatt Nyolczvan magyari forintokban hitelben [WassLt].

kifogyaszt kb. kiforgat/vetköztet; a stoarce pe cineva de ceva; jn um etw. bringen/nackt ausziehen. *1823–1830:* kemény hideg lévén, a tüznek éjjel-nappal kellett égnie, úgyszintén a gyertyának is egész éjszaka, és még az orvosságok árán kívül az apámat és húgomat is kellett tartani ... Egyszóval ez a betegség minden pénzemből kifogyasztott [FogE 132].

kifogyat 1. kiirt/pusztít; a nimici/exterminą; ausrotten. *1662:* A várbul[a] a népet mind kifogyatván[b] s fogatván ... az ... veres cseréphéjjazat alatt levő ... fejedelmi friss házakat is egész félig, ha nem alább ... lehányatá, rontatá [SKr 546. — [a]A bihari Pocsaj várából. [b]Szejdi Ahmed pasa].

Szk: *csaknem ~ja e világból. 1740:* ollyan fujladozással való hurut esett reám, hogy tsak nem ki fogyat e' világból [A.ucsa F; TKhf gr. Teleki Borbára gr. Teleki Sámuelhez].

2. ~*ja magát kereseményéből* elveri keresményét; a-şi risipi cîştigul; sein/ihr Einkommen durchbringen/verputzen. *1795:* Utoljára midőn alkalmasint kifogyatta volna magát mind az atyja, mind a jószág keresményéből, gondolta, hogy házassága után ismét pénzre kap [RettE 94].

kifojt szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~*ja a török a lelkét* megfojtja a török a lelkét; a-i ucide turcul sufletul; der Türke erwürgt einem die Seele. *1676:* Az háromszáz tallérral biztata, Uram, kegyelmed elsőben s régen nem ira semmit; ki fojtja a török a lelkemet [TML VII, 292 Wesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

kifokad l. kifakad

kifokaszt l. kifakaszt

kifoldoz kifoltoz; a cîrpi; flicken. *1798:* az Két Házokban két-két ablakok vagynak ... ki tőredezve találtattak 6 Táblátskák, mellyek papirossal vagynak ki foldozva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. *1824:* A Porkoláb házába a kementze rossz, ezt ujra ki foldozni szükséges volna [Dés; DLt 885].

kifoldozás kifoltozás/javítás; reparare, reparat; Ausbesserung. *1823:* A Vámot Szedő kaszilikának bé deszkáztatására ... 1380 Létz Szeg | 'A Vámot Szedő Kaszilika ki fodozására 3 bük Deszkák [Déva; Ks 106. 154. 158].

kifoldoztat kifoltoztat/javíttat; a pune pe cineva să repare/cîrpească ceva; flicken/ausbessern lassen. *1801:* (A gátat) az árviz meg szaggatván, azon tsonkaságot kivánta az Aszszony ö Nsga ki foldoztatni [A.jára TA; BLt 12 Váradi Márton (39) zs vall.]. *1843:* A' Haz fedeleket ki foldoztattam [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez]. *1845:* az Istálo fedelit Szendélyel ki foldoztottya [Borsa K; BetLt 1 Topler István kezével].

kifolyamat kifolyás; scurgere; Ausfluß/lauf. *1767:* midőn ezen házamot telekyevel együt vettem volt is, azon a helljen volt, az esső viznek rendes ki follyamottya, s Csatornáya [Kv; Ks 11. XLVI. 46].

kifolyamik kifolyik; a se scurge, a curge afară; (her/hin)ausfließen. *1662:* jobb kéz felől egy forrásra érni vala[a], melly mint egy nagy kőszikla lyukából ... buzogna, s onnan kifolyamván vize, alól rajta egy ugyan jókora tót csinálna [SKr 264. — [a]Lichtenstein herceg csehországi kertjében].

kifolyás 1. kiömlés; scurgere (din ceva); Ausfluß. *1825:* a' Nsgod Lakó Curiáján lévő Konyhárol az Uttza felöl esö kő falon keresztül lévő Canalison a' Mosadék ezen város uttzájára valo ki follyásának szünete nintsen [Dés; DLt 626].

Szk: *vére ~a. 1625:* myert az foldre le wtöt erte hozon (!) negi gira(n) keuano(m) conuincaltatni az ream tamadasert kwlön huzon negi gira(n) uagion az J, testem zakadasat uere(m) ki folliasat sem akarta(m) uolna öttvön forintert, mert öröke valamigh ellek felzegi ember lezek [UszT 115a].

2. lefolyás; scurgere; Aus/Abfluß. *1848:* a' Szeletsket[a] patak és a' Katzkai[b] vizet is azon rétre botsátották; s annyira meg pesset és tósadott, hogy ki folyása onnet a viznek nintsen [Dés; DLt. — [a]Kackó és Szelecske a várostól nyugatra eső két közeli település].

3. lefolytatás; desfăşurare; Durch/Ausführung. *1800:* méltoztasson égy-égy Intimatumat iratni hogy békélnénk meg, a' Causa ki-folyása elött [Márkod MT; IB. Gombási István lev.]. *1806:* Vállolánok ... kezességet az emlitet és Détentionált Szekérért és ökrökért ... mig a Törvény kifollyásra idö engedtetik [Somosd MT; SLt 12. V. 27 Somosdi Ferentzi Joseff ns vall.].

4. letelés, vminek letelte; terminare; Ablauf. *1756:* Dévai Dominiumnak ... az 1743. esztendőtöl fogva 1755dik esztendö ki follyásáig, eleitöl fogva ... Proventusokról Computust tévén, azon esztendők alatt a' mi Uraság jövedelmi lehettek ... fell jegyeztük [Déva; Ks 94. 24. 3].

5. kinyilvánítás; exprimare, manifestare; Bezeigung. *1862:* minden nevű és némű felkelhetők felett tett intézkedésemet ... merőbe megváltoztatva kinyilatkoztatom s mint szilárd akaratom kifolyását rendelem[a] [Kv; Végr. — [a]Köv. a rendelkezés].

6. *szeme ~a* scurgerea ochiului; Ausfluß des Auges. *1584:* Chizar peter chak hallomast tud, hogy chizar Agoston rea gianakodot az zeme ky foliassa feleöl [Kv; TJk IV/1 274].

7. *~ig tölt átv* csordultig tölt; a umple peste măsură; bis zum Überlaufen füllen. *1657:* a' mi bűneinknek poharát kifolyásáig töltvén, azokból való megtérésinknek ... penig csak árnyékozó jelét is nem mutatván, a' Te dicsőséged nem szenvedheti, hogy szent szemeid azokat tovább büntetés nélkül ereszthetnék [KemIr. 331–2].

kifolydogal kifolyogat; a curge lin şi continuu; nach und nach hinausfließen. *1732:* az Udvarrol a láb föld felé, igen szép tiszta forrás folydogal ki [M.Zsombor K/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1754:* az árok mellett ... folydogal ki az Arokbol a viz két hellyenis [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

kifolyhat *átv* lefolyhat; a se putea desfăşura, a putea avea loc; herabfließen können. *1826:* kéntelen voltam az édes Anyámtol ... lak hellyet kérni ... a' mig Horvát János Urral azon Curia és executumok iránt valo reportatios Perem a Tts Derék Széken ki folyhatna [Ne; DobLev. V/1114. 2b]. *1829:* a' mig az özvegyi Curiám iránt Horváth János Urral valo Reportatiom ki folyhat Pávai Samuel Urtol egy Colonicalis Fel Telket Interimalis Cserében ... vettem [Ne; i.h. V/1155].

kifolyhatás lefolytatás lehetősége; posibilitatea de desfăşurare; die Möglichkeit der Durchführung. *1828:* El várja ... az Alperes Őzvegy a reportatio ki folyhatására, az abbol ki vétetett esketések viszsza tétettetéseket, addig ezen Per függöben maradván [Ne; DobLev. V/1129. 1a].

kifolyható befolyható, származható; care se va obţine; eingehen/stammen können. *1828:* Déési Hoszszu István Urnak ... Házát ... Utánna járando nyilaivol egyetemben ... kivettem Taxára ... 30 az (!) Harintz (!) Válto Rforint kész Pinnben (!) és azon kiül Assessori hivatalambol kifolyhato, Tiz hasanlo Rforintokat tevő Expediturâért [Dés; Törzs. Dési taxalisták].

kifolyik 1. a se scurge; hin/herausfließen. *1572:* az azzon kutjanak vyze foliasatis melj az vcha fele foly ky myert hogy az Zabo Myhal haza talpanak pinceyenek artalmas volna, hatra vegek az vduaron az kert fele [Kv; TJk III/3. 17]. *1597:* az kút mellet wala egi chiatorna azonnis chiak az az viz folt ki az vchara aki az kútbol ki omlot az meregetessel [Kv; TJk VI/1. 79 Zabo Balas vall.]. *1757:* (Az aranyércet) liszté törjük, a' melly lisztnek jobb része a Stomp ládáján lévő lyukan, a' lyuk alá hoszszan teritett Czondra posztóból levő Fotakra ki folly [Zalatna; JHb Borsai István kezével]. *1816:* Ganéj és más Csuf lé s viz szokott ki follyni az uttzára [Dés; DLt 368]. *1843:* Ezután szüretkor minden szöllömet is dümücsköletlenül tétettem sajtoba, 's ami leve, könynyü nyomással, ki fóly azt külön veszem [KCsl 13].

2. kiomlik; a ieşi/curge; hinausstürzen/fallen. *1644:* aztis lattam hogy elegh niüues volt az szegeni Aszony ugyan kifolt alola ... immar azon voltunk, hogy aszon nepekül az patakba vigyük ferezteni: Sos kapozta leuelel raggatuk; ... De bizony vgi iöt ki beleole az niü, mint az oktalan állatbol | lattam az Aszont hogj meli niomorult hogi az niuuek ugia(n) ki folinak beleole s en el utalam s el mentem onnet [Mv; MvLt 291. 421b].

3. kiárad/önt; a se revărsa; über die Ufer treten. *1746:* a' Dombai határba ki folyván midön meg árad a' Kükülló Sok kárakat tészen a' szénafűvekbe [Dicsőszt-márton; JHb XIX/8].

4. *átv* lefolyik; a se desfăşura, a avea loc; ab/verlaufen. *1797:* ki follyván akármellyik ... Cásusokhoz tartozando Törvényes ügyek az Uradalmi (: Dominalis :) Széken, csak nem minden székeken kételkednek mind a Földes Ur, Birák, sőtt még a Procuratorokis, hogy a ki follyt per hová vitessék felsőbb kérdőre [Mv; MbK XII. 113]. *1800:* méltoztatnék az én Bétsi Causamat a' Fő-Méltoságu Grof Cancellárius Ur ö Excellentiajanak recommendalni, és töröködni mellettem, hogy minél hamarább, hadd folyna-ki [Márkod MT; IB. Gombási István lev.]. *1806:* A' Krassai ellen valo Pert meg mozgattam, és 100. aranyokat igértem a' Referensnek tsak hogy az elébbeni Itélet tételt a' novum mellettis meg állitsa. A jövő Perioduson ki foly ezis [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.]. *1825:* Ki folyt a Csekelaki per, még pedig szerentsésen, de az alperes apellálta [Szentbenedek AF; DobLev. V/1097]. *1826:* (A) fél Telket az Alperes Őzvegy mihelyt az özvegyi Curiája iránt valo reportatioja ki foly, és a Felperesek őzvegyi lakására viszsza váltják, a Felperesek számokra viszsza venni el nem mulatja [Ne; i.h. V/1114. 8a].

kifolyó 1. care curge afară; hinausfließend. *1656:* Kal[a] vegen leueo Toabol ki folyo patak [EHA. — [a]MT]. *1665:* ugy el veszet vala az ut ... annyra el vesztegette az malom arkabol ki foljo viz, lovastol az őszel czak bele ne(m) veszek abba az utba [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1751:* (Az irtovány) vicinussa Delről egy darabig az Irotvánj patakja, egy darabig a Szombat kuttjabol ki folyo árok [Harasztkerék MT; MMatr. 118]. *1814:* a kővendi Határbol ki follyo pataknak a Sinfalui hatarann keresztül ezenn tekervényes Árkábann lévő follyása s annak ki ütése nagy kárakat okoz a Birtokosoknak [Asz; Borb. II].

2. kibuggyanó/csorduló; care se scurge; hervorquellend, überfließend. *1792:* A fejér nyirfának tavaszszal ki-folyó édes levét vagy viritsét-is szokták az Északi Tartományokban némellyek bornak készíteni [MNy XVII, 49].

3. *1721:* Vagyon egj Sindellyes hal tarto Barka ki folyo csatornajaval edgyütt [Gyalu K; BfN Gyalui cs.].

4. *~ csorgó* kb. kiöntő csatornácska; canal/jgheab de scurgere; Ausgußrinnchen. *1752:* vagyon jo Sendely fedél alatt valo kerekes kut ki folyó tsorgojával es vedrével együtt [Pókafva AF; JHb XXV/73].

5. ? folyondár/füzérszerű; ca o volbură, asemănător ghirlandei; winden/girlandenartig. *1681:* ki folyo virágokkal félig szütt szoknya [UtI].

6. eredő, származó; care provine din ...; entstehend, stammend. *1807:* el alkudt szalonnáimnak meg tartoztatásokért, és abbol ki folyó káraimért mozditott perem-

ben ... Recursus uttyán a Flgs Kir. Fő Igazgato Tanáts ... két uttalis abbol ki folyo, vagy az által okoztatott Káraimnak, Költségeim, és Fáratságaimnak minden akadékok félre tételekkel valo meg fizetéseket meg itélni ... méltoztattak Excellentiátok [Szu; UszLt ComGub. 1753u.].

kifolyólag vmi folyományaképpen, vmiből kifolyóan; ca urmare, datoritā unui fapt; infolge einer Sache, daher, demnach. *1840:* A Tkts Nmes Tanáts ... méltoztat a köz jora bátorságra fel ügyelői köröböl (!) ki folyolag a dolgot investigaltatni, addig is ki kérvén a gyilkolni törőt Urától s el záratni [Dés; DLt 848a]. *1862:* Hivatalombol kifollyolag bövebbennis tudatom a' Tekint. asszonnyal hogy itten a' mater Ecclesiában Pünkőst negyed napján Partialis Synodus fog tartatni [Siménfva U; Pf Baka János pap lev.].

kifolyt 1. származó; de provenienţă; stammend, herrührend. *1763:* exhibealok Törvenjből ki folyt hiteles Testimoniumat mellyel bizonyittom ezelőtt kéttzeri tolvajságát [Torda; TJkT V. 175].

2. eredő, származó; care provine din ...; herrührend, stammend. *1807:* Udvarhelyi Pataki István Instansnak Szalonnája meg tartoztatásából ki fojt Kárainak, Költségeinek, és Fáratságainak Specificatioja [Szu; UszLt ComGub. 1753lu.].

3. lefolyt; care a avut loc; verlaufen. *1813:* a Koppándi Joszágért folytatott és apellatio mellett a K. Gubernium előtt is ki folyt Perben ezen Majusi Holnapnak 8dik napján mondanak itéletet ... Rákosi Joseff mp [Hari AF; DobLev. V/962]. *1834:* Alperesseim ... ellenn Borozda jártatás meg nem engedéséből eredett és kifolyt potentias Peremben ... kivittem Maros Kereszturra és Nyárád Tőre az Tekintetes Elégtévő Biztosságot [Msz; SLt Vegyes perir.].

4. el/letelt; trecut; vergangen. *1790:* Az Méltoságos Urnak ... a' Közölebb ki fojt holnapnak 4dik napján hozzám utasitott nagy érdemü Levelét ... éppen le betegülésem előtt volt szerentsém ... alázatoson tisztelni [Radnót KK; DobLev. III/678 Csató Mihály lev.].

5. hozott; pronunţat; gebracht/fällt. *1787:* Csikszentléleki primipilus hűtős biró Mihály Elek esküttcivel együtt kifolyt deliberátuma ... helyben hagyatott [Tapioca Cs; RSzF 255].

kifolyta lefolyta; desfăşurare; Ver/Ablauf. *1816:* Czicziri Antal ... a' Turi Határhoz birato Puszta Petlendi Praediumba lévő azon Erdőt, mely a' Turi Határ osztály szerént a' Tarsollyianusoknak adatott ... a Per ki folytáig kéri sequestrum alá tétettni [Pusztapetlend[a]; EHA. — [a]Elpusztult, ma a Kv-ról Torda felé vezető út mentén, Tordatúr táján házcsoport]. *1823:* méltoztasson oly hathatos Rendelést parantsolni melynél fogva Rátzközi Vram ... Törvény ki folytáig ne üldözzen [Mezőbánd MT; DobLev V/1063].

kifolytat lefolytat; a da curs; zu Ende/durchführen. **Szk:** *a kauzát ~ja. 1764/1771:* Procurátor Doboly Josef Vram ... a Királlyi Táblán azon Causánkat győzedelmesen ki folytatta [Nagylak AF; DobLev. II/349]. *1793:* az approlék törvényes dolgokat a mi illeti, ugy mint a Dominiumhoz tartozando embereknek Causait minden szombaton ... az őreg esküttekkel jo lelki ismeret szerént ki follytatom [Drassó AF; TSb 24] ✱ *a (kriminális) pert ~ja. 1809:* a ... Vice Királly Birot arra utasittsák, hogy a' nevezett Gonosztévőt leg ottan ... Criminalis per alá vettetvén azon Criminalis pert a' rendes Appelatiokonis által botsátva mentől hamarébb ki follytatni el ne mulassa [UszLt ComGub. 1558 gub.]. *1843:* Varga Katalin felbiztatta a három falu közönségét, hogy a királyi fiscus elleni perét kifolytatandja [VKp 98].

kifolytatandó lefolytatandó; care va avea loc, care va fi dezbătut; durchzuführend. *1840:* Zsamene Juon ... jobb kezének nékünk lett bé adása mellett Petetsán Kirilláért oly moddal vállal kezességet Hogy a Nemes Collégium Elöl Járói által ki folytatando Pernek ki folyásával, ha ... Petetsán Kirillát ide ... elé nem állítaná ... az reá Itélendő Buzabéli kárt a Nemes Collégiumnak Petetsán Kirilláért meg fizetni köteles légyen [Ne; DobLev. V/1231. 1a].

kifolytatás lefolytatás; ducere la capăt; Zuende/Durchführung. *1781:* Kötelesek légyenek Fiu Testvereink a' Per kifoljtatására elegedendő Költséget szolgáltatni [Told. 27]. *1792:* Executor patko pénze Dr. 24 ... A Procurátornak ki szo szolloja volt a Derék Széken Causája ki folytatásában Hf 5 [Msz; MbK XII. 86 exekúciós költségjegyzék]. *1836:* Idősbb Dobolyi Sándor ... A Patzolai kőzős Perek Fojtatására Esztendőnként igért 30 VForintakat a Patzolai akár mellyik Pereknek ki fojtatásáig egyedül fizette a Tekintetes Aszszonynak leg kissebb közbe jövetele nelkül [Szentbenedek AF; DobLev. V/1214]. — L. még VKp 90, 96.

kifolytathat 1. lefolytathat; a putea duce la capăt; zu Ende/durchführen können. *1836:* (A pert) hogy Reportátio mellett is az Alperes Özvegy a Derék Széken ki ne folytathassa a legjobb Esketését a Reportatios perből ki vették [Ne; DobLev. V/1213. 2b].

2. elvégezhet; a putea îndeplini/executa; vollenden/verrichten können. *1780:* Tavaly a tisztelt M. Possessoratus ... pénzen vett Erdeinkből Szén tsináloinkat ki hajtván ... s e szerint szén nélkül maradván, a rendes futatást ki nem folytathattuk, a mivet is meg nem tehettük illendőképpen [Torockó; TLev. 9/18].

kifon 1. hajfonadékot kibont; a despleti (părul); (Haarflechte) aus/aufflechten. *1736:* az menyasszony lakadalma napján ... az haját az fonadékból kifonták, azt szélyesen az hátán leeresztették, fényes keskeny pántlikával közben felczifrázván, de azt is hosszan lebocsátván [MetTr 387].

2. megfon; a împleti; flechten. *1811:* Erdei Remete Házat fogsz találni ... Almafa árnyékoz nagy annak felette; Kanapek faragást nem szenvedett fákból, Ki fonva venike veszszö karikákból, Körül keritik a' kitsin udvarotskát, Rajtok a' sétáló kap nyugodalmotskát [ÁrÉ 105-6].

kifontolás kimérés; cîntărire; Auswägen/wiegen. *1725:* A' Serteseknek meg öléséért, a' Szegények(ne)k s ki fontolásáért, borra, a' Mészáros(na)k f 1 den. 60 [Kv; Szám. 54/IV. 24]. *1809:* (A murháknak) a' ki fontoláskor Kösnyéje esett 88 font [Kv; MészCLev.].

kifontoltat kiméret; a dispune să vîndă cu cîntarul; auswägen/wiegen lassen. *1687:* (A szalonnát) Szigeten ha ki fontoltatta volna ő kgme egy egy poturát is alig adtak volna [Mármarossziget; Tőrzs].

kifonnyaszt kb. fülleszt; a hămuşi; schwitzen lassen. *1740:* igen sokan panaszoltanak ... hogj némellyek Timár Varga Mester ember atyánkfiai közzül, hogj roszszúl, és csak egj hétreis kifonnyasztották 's nem készitették ki annak rendi szerint a' bőrőket, a' vévőknek nagj károkra [Dés; Jk 334]. — A valószínű jel-re l. Frecskay 40–1.

kifordít 1. ? kifelé fordít; a întoarce spre afară; nach außen kehren. *1731:* (A lovászok) Az mint eddig volt reggel ollyan időb(en) tiszticsák, itassák és abrakollyák meg az Lovakat ... kiis fordicsák az Lovakat füvel az abraklás után az eddig valo mod szerént [JF lovászmest. ut.].

2. fonákjára/visszájára fordít; a întoarce pe dos; auf die Rückseite wenden. *1631:* ez az Peter kovaczis keöztük vala s ki forditotta az berlet süeget s eő foztata megh egi szegeny deakotis az ki uelünk jü vala egi szolgaval [Egerszeg MT/Mv; MvLt 290. 256a]. *1743:* az Napokb(an) is mikor Mészáros Gligor fogva vőlt, akor az füz fák tövit kerülte Gligorné egy uj fazékal és az borza fákot, s ott berbetélt ... s az cselédgyé még az kucsmáját is ki forditttya s viszszájával viseli [Szásznyires SzD; Ks].

3. *egymásnak* ~ egyik a másiknak kölcsönösen megtérít; a restitui/înapoia reciproc; einer dem anderen gegenseitig erstatten/vergüten. *1792:* az több mobiliakat és Supellectiliakat amik oszlora valok voltanak az osztozo Felek magok között két egyenlö részekre meg osztatták és kezekhez vették, és ami forditással egjk a másnak tartoztanak azakatis egj másnak ki forditatták, Semmi egj máshoz valo praetensiot fenn nem hagjván [Aranyosrákos TA; Borb. I].

4. kicsavar/facsar; a smulge din rădăcină; entwurzeln. *1771:* az a szél ... a' fákat tőstől gyökerestől ki forditatta a földből [Redulesty H; Ks 93. XIX. 6].

5. kiönt; a vărsa; ausgießen. *1710 k.:* (A patakból) osztán gyalog kigázlék, szolgáim is érkeztek azalatt, a csizmámból kifordítván a vizet, felülék, s bémenék Somkerékre[a] szárazkodni [BÖn. 568. — [a]SzD].

6. *átv* kiforgat vkit (birtokából); a despuia pe cineva (de avere); jn (um sein Gut) bringen. *1710:* a hollandusok és több impériumbeli református electorok, fejedelmek a római császárral újabb confoederatiót tőnek a francia király ellen, hogy mindaddig hadakoznak ellene, mig az egész spanyol birodalomból kifordítják, és ugyan jóformában leültetik francia uramot [CsH 316. — 1701-re von. feljegyzés]. *1657:* ország nevezeti alatt az catholicus vrak, kevés héja lőn, hogy az gerendi jószágomból ki nem fordítának [KemÖn. 110].

Szk: *mindenéből* ~ *vkit* kisemmiz. *1663:* Felünk attól, hogy homagiumot praestálván, mindgyárt belénk grázdálkodnak és mindenünkből kifordítnak, árulónak fogván [TML II, 464–5 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

◇ **Szk:** ~*ják elméjéből* kb. kiforgatják eszéből, elveszik az eszét; a-i rătăci cuiva mintea/minţile; jn um den Verstand bringen. *1658:* Hanem ő nagysága úgy gondolkodjék felölle, hogy bizony rövid időn feladják az váradi várat Barcsai Ákosnak, mert Gaudi uram is csak egy ember s ő kegyelmét is kifordítják elméjéből [TML I, 274 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

kifordítás 1. *átv* kiforgatás; stîrpire; Umkehrung/wendung. *1678:* az ördög véghez viszi munkáját ... igaz keresztyén vallásunknak ez hazából gyökerestül való ki fordításában [TML VIII, 117 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

2. kb. szegélydíszítés; bordură, ornament marginal; Randverzierung. *1812:* Egy pár lepedő Sejmes Totos ki forditással [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 8].

kifordíttatott szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *mindenéből* ~ mindenéből kiforgatott/fosztott; despuiat de avere; um alles gebracht, bis aufs Hemd ausgeplündert. *1664:* noha ily megromlott, nyomorodott, mindenemből kifordéttatott szegény bujdosó jövevény ember vagyok ... az szegény haza s nemzetünk megmaradását ... buzgóságos indulattal kévánnám [TML III, 185–6 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

kifordul 1. kitér (elfordul kifelé); a se întoarce spre afară; sich auswärts/nach außen drehen/wenden. *1676:* Innet ki fordulvan ismét a hidra ... karfais ... eőreg vas szegekkel megszegeztettenek [Fog.; UF II, 698]. *1739:* az konyha felé menének, onnan ki fordulának az Udvarház felé [Szentlélek Hsz; HSzjP Joh. Lőrincz (40) jb vall.]. *1769:* ha Mlgs Gróff Vram eő Nga Szebenbe bé jö, jo volna erre Bolya felé egyszer ki fordulni ittenis érthetne eő Nga azon Joszág dolgárol holmit [Bolya AF; Ks Kerekes József lev.]. *1800:* ez az arok kezdi ezen a' Helyen a' két Határok között való métat, és megyen le egyenesen a' Szamosba, hanem a' Határ választás nem megyen alább mint a' Ptyátra álba iránnyáig, ott ki fordul az árokból, fel egyenesen egy nagy ki tettző Dombra [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Ramotsa Antal (36) ns vall. Vérvölgyi Bányai János lejegyzésében].

2. (hirtelen fordulattal) kilép; a ieşi brusc de undeva; (mit schneller Drehung) hinaustreten. *1610:* mikor be talalkozot volna, menj Mihalj deak latta hogj az felesege veztegh úl, es Kun Peter eleotte al, es rea kapdos Kun Peter az felesegere, es kj fordulwa(n) Mihaly deak onnet ... es nagy Zomorusagat mikor latta volna Torma Wram kerdette Mihaly deakot miert bankodnek [Dés; DLt 321]. *1632:* oda mentem vala egi nehany Pinz adossagert s hat az hazban lakoznak es en mindgiart ki fordulék az hazbol [Mv; MvLt 290. 95b]. *1776:* Csizi Hadnagy-is fel jöve a' Gróffal, és engemet kiküldé, Csizi Hadnagy az Házbol, mondván: egy Küs Különös Beszélgetésünk vagyon, addig Fordullyonki Tisztdő Atyaságod [Egrestő KK; GyL. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.]. *1783:* látván magam hogy különös beszédek vagyon ki fordultam a Házbol [Faragó K; GyL. Marsinyán János (50) zs vall.]. — L. még RSzF 169.

3. felszínre kerül; a apărea, a ieşi la suprafaţă; zum Vorschein kommen. *1826:* egy bog rongyba belé vagván a' kapámat ki fordult belölle az a' veress selyem Erszény [Szentdemeter U; MvLev. usz-i anyag].

4. *csaknem* ~ *a bele* majdnem kiszakad a bele; a i se întoarce stomacul pe dos; fast reißen seine Gedärme aus. *1614:* Sem általmenet, sem visszajövet nem nezhet-

tem széllel a tengeren, hanem az hajó szélire borultam le és rettenetesen okádtam, hogy csaknem kifordult az belem is [BTN˘ 71].

5. ~ *a szeme* kidülled/*táj* kiguvad a szeme; a i se bulbuca ochii; seine Augen treten hervor. *1597:* Zekely Palne Catalin ... wallia Egi vasarnap reggel menek Kis Imrenehez ... mutata az giermeket latam tehat az zeginy giermek mind verbe fogiot mind aiaka zeme ki fordult [Kv; TJk VI/1. 39]. *1783:* égj alkalmatossággal ... a Szemit is ki ütötte volt hogj verrel fordult ki az Szeme, hogj máig is hibás miatta [Udvarfva MT; Told. 44/54].

6. kikopik/pusztul vmiből; a pierde ceva; um etw. kommen, etw. verlieren. *1710:* Nagj Enyedi Püspöki Lászlo Uram ... fogjatkozott állapottyához képest kételenittetett masoktol fel venni kölcsön pénsztis, és azt interesezvén, ne hogj annak alkalmatosságával, és nevekedésivel nagjob joszágibol fordulna ki ... kételenittetnék a végre valami portiocskáját el idegenitteni [DobLev. 1/68]. *1714/1781:* a kuruczság által, minden Jószágokban eö Nagyságok igen meg pusztultak vólt lábos Marhájokot el hajtották égették, egy szóval eö Nagyságok minden jovokbol ki fordultak [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 467]. *1732:* most legh közeleb ki fordulvân minden lovaiboł egy jo Török Paripaját ajándekozá Székely Elek Uram eo kegjelmenek [Kilyén Hsz; LLt].

7. kb. kiruccan; a face o ieşire de scurtă durată; einen Sprung/Abstecher machen. *1614:* Ugyanezen esztendőben mindjárt fordula ki Báthori Gábor Magyarországra, hogy megtorolja az rajta tött gyalázatot [BTN˘ 60]. *1700:* reménlem hogy vagy kgd bé jö Fejervarra, vagy én kgdhez ki fordülok, es akkor dolgomat kglmeddel el végezem [Ks 96 Mikes Mihály Gyerőfi Borbálához]. *1755:* eo Excellyok ... Szokefalvára, s Kis kendre is ki fognak fordulni [Ks 96 Balo Antal lev. Nsz-ből]. *1769:* én is ez alatt az 15 napak alatt ki fordulék ide Sz: Margitara hogy meg tekincsem az Joszagot [Szentmargita SzD; Ks 99 Kornis István lev.]. *1779:* Sigmond Bátyád az Innepekre Szent Benedekre ki fordult házatok meg tekéntésére, megint bé megyen Vásárhellyre szolgálattya mellé [Ks 28. VII Daniel Zsófia fiához, nem sk]. *1794:* Szeredán esmét ki fordulok egy nyehány (!) napra Báldra [Mv: BálLt 1].

kifordulás *alk* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *az igazgatásnak sarkából való ~a* igazgatásbeli teljes felfordulás/zűrzavar; dezordine totală în administraţie; völliges administratives Durcheinander. *1662:* Báthori Zsigmond idejebéli igazgatásnak sarkából való kifordulása miatt az országra származott nagy romlások [SKr 81 fejezettartalom-jelzésben].

kifordulhat kikophat vmiből; a putea pierde ceva; um etw. kommen können. *1704:* az mie van is mostani allapotban bellóle hamar ki fordulhat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 71].

kiforduló kidülledő/duvadó; bulbucat; hervortretend. *1808:* mással mindenkor vigyori szájjal szokott beszélgetéskor, szeme fejére nagyon ki fordulo [DLt 794 nyomt. kl].

kifordult kikopott; scăpătat; (alles) verloren. *1757:* Keszeg Pál ... azután hogy mészárosságra adta volt magát mindeniből ki fordult tékozló ember volt [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c].

kiforgat 1. kifordít/hullat; a răsturna; herausstürzen. *1696:* (A leveleket) mi is az ladakbol ki forgatván az egerek örlése közzül, a' mellyek feléb(en) harmadáb(an) még maradta(na)k ki szedegettük porabol ki tisztogattuk es ujjolag be rakosgatvá(n), be pecseteltük [Gyf; BfR].

2. kitúr vkit; a scoate (prin uneltiri) pe cineva; jn ausstechen/beißen. *1710:* Az európai királyok ... megbosszonkodván ... hogy a francia király ... játszodtatta őket ... tartván attól ... elhatalmazik rajtok ... őket is kiforgatja birodalmokból, elállának a francia király mellől [CsH 315]. *1772:* (Bogáti Pál feleségének) maradott volt Arad vármegyében egy jó és hasznos pusztája, melyre ő nagyon vágyódván, a szegény mostohafiait kiforgatta belőle [RettE 282]. *1802:* (A) két Rélatoriábol méltosztatik az Ur látni, hogy Brachiummal is miképpen akarná (!) a jo Bátyám az Szásznyiresi szép Porciocskámból ki forgatni [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.].

3. vkit mindenéből kisemmiz; a despuia pe cineva; jn um alles prellen. *1662:* (A vitézlő Lónay András) nemes udvarházakra ütni és nemes személyeket megölni, a nyavalyás ügyefogyott elegyes községet is javaiból kiforgatni nem iszonyodott [SKr 108]. *1767:* Nehai Doctor Pataki Samuel Vram posteritássit feles Arany és Ezüst, ugy drága kövek és jó féle gyöngyökből álnak tsalárdsággal ki forgatták valami Aszszony ember és két Leányi [Szancsal KK; Mk Jos. Mezey jur. ass. kezével]. *1814:* Barátosi szemibe mondotta Dobainak: hallya ked Dobai Uram, engemet ugyan sokat üldöz ked, már mindenemből ki forgatott; de én mégis a' Czéh Ládáját fel nem vertem, a' Czéh Pénzét el nem pusztitottam mint kigyelmed elsőbbi Czéh mesterségében [Dés; DLt 56. 21].

4. *ki van forgatva magából* ki van fordulva saját magából, kivetkőzött a saját bőréből; şi-a schimbat radical firea; er ist aus seiner Fassung gebracht. *1879:* Tolnai[a] letette a doktorátust summa cum laude. Fél öllel nőtt meg ... Barátságos rettenetesen mindenki iránt. Lereszkedő, fáin úr. Ki van forgatva magából [PLev. 43–4 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Az iró Tolnai Lajos].

5. *mindenéből ~ja magát* mindenéből kipusztítja saját magát; a irosi/risipi toată averea; sein alles vernichten. *1776:* Jósika Imre ... maga jószágiban lakott ... mivel igen szerette a muzsikát és táncot, nem maga oeconomiájából tölt ki pedig, hanem jószága árából és kölcsönpénzből úgyannyira, hogy majd mindenéből kiforgatta magát [RettE 362].

kiforgathat sarokba szoríthat vkit; a putea încolţi pe cineva; jn in die Ecke treiben/drängen können. *1783:* Dániel Istvánné ... született pápista ... is censurát adott, de se püspök, se papok ki nem forgathatták, sőt úgy elfogta őket, hogy nem tudtak felelni [RettE 421].

kiforgattat kifordittat; a pune pe cineva să scoată prin arat; umwenden lassen. *1757:* Sombori Györgj Uram hat eökrivel Ekejével és két béresseivel az Koszta Mihály ezen földben ... bé vetett és szépen kiis kőlt ... meg zöldellett Arpa vetésit szántattya és forgattattja vala ki [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g].

kiforgattatik (minden birtokából) kisemmiztetik; a fi despuiat (de avere); (um alle seinen Güter) geprellt werden. *1710:* Magyarországban hallatlan s szokatlan kamarák erigáltatának, amelyek által a régi ősi familiák minden jószágokból kiforgattatának [CsH 67. — 1665-re von. feljegyzés].

kiformált (ki)alakított; modelat, format, alcătuit; (aus)geformt/gestaltet. *1732:* a léanyok udvara mellett, vagjon edgj el terjedett cserfa álláson lévő czíprus fa, egj virágos virágokra kiformált tábla, és négj veteménjes tábla [Kóród KK; Ks 12. I].

kiforr 1. kibuggyan/buzog; a ţîşni; hervorquellen. *1608:* Az várban az kőfalból vér forrott ki [Kv; KvE 139 SB].
2. *átv* kitör/ütközik; a se arăta/manifesta; zum Vorschein kommen, hervorstechen. *1710 k.:* Gonoszakaróim azzal is mocskoltak, hogy kiforr a kalmárvér belőlem, hogy az anyám annak a leánya volt; kiknek azt feleltem: inkább akarok kereskedni mintsem húzni-vonni [BÖn. 504].

kiforradt forradásos; cu cicatrice, cicatrizat; narbig, überwallt. *1769/1802:* egy nagy Udvas bikfán láttzott ismét régi kereszt Onnan elébb ... egy nyárfában vágott ki forratt régi kereszt [Torda; TJkT III. 21].

kiforraszt megforraszt; a suda/lipi; löten. *1808:* Egy Pár Pistoly az egyikén a' Diot ki forasztani xr 51 [Kv; TKhf].

kiforrasztás megforrasztás; lipire; Lötung. *1808:* A' kissebbik Karabély ... A Serpenyő ki forrasztása Rfr. 1 | A Sárkány szája ki forasztása xr. 51 [Kv; TKhf].

kiforratlan éretlen, megállapodatlan; necopt, neformat; unreif, unabgeklärt. *1879:* Czakó József ... Nem nekem való ember ... szertelen minden ízében. Kiforratlan, erőszakos [PLev. 39 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiforráz szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vkinek szemét ~za* a scoate cuiva ochii prin opărire; js Auge ausbrühen. *1801:* a kortsmárosné a mint a kalákássinak főzött ... meg nyittya az Ajtott 's az röstőllőbe szedet Sirt széjjel önti a Sötét pitarban a midőn tőstént fel Sivalkodik, a Béres a melly a Pitarban leseskedet, mondván ki forázák a szememet [Kajántó K; FiscLt Latzi Samu (50) cigány vall.]. *1819:* haragut ... hogy mért visgálodunk a kerten, 's azt is mondotta nékem Nevezetesen hogy a Szememet ki forrázza [Kv; Pk 2].

kifoszt 1. kirabol; a jefui; ausplündern. *1700:* Rácz Labanczok mindenemből kifosztottak [KemLev. XXIII/2112]. *1710:* (A brassói szászokat) mind levághatják vala a németek, nem bánták, csak kifoszták köntösökből, fegyverekből [CsH 210. — 1688-ra, a német seregek Erdélybe jövetelére von. feljegyzés]. *1710 k.:* a tatárok ... meg nem ölték őket, sem a házat fel nem gyujtották, csak kifosztották lóból, mindenből, némelyiket anyaszült mezitelen hagyták [BÖn. 735]. *1716:* Basta György ... ezen várost ... minden kincsiből kifosztja [Kv; KvE 297 SzF]. — L. még CsH 103.
2. *minden jó pénzéből ~* kb. minden vmit érő pénzéből kisemmiz; a jecmăni/goli pe cineva de bani; um alle seinen Gelder bringen. *1710:* (II. Rákóczi Ferenc) rézpénzt verete ... kit közönségesen libertásnak nevezének ... maga számára ahol ezüst pénzt kaphatott, libertással mind felváltotta, s az egész magyar nemzetet minden jó pénziből kifosztá [CsH 352–3. — 1704-re von. feljegyzés].

kiföld, küföld más vidék (a nyilatkozattevő lakóhelye határán kívüli terület); alt ţinut (diferit de cel în care locuieşte declarantul) ; anderes Gebiet/Land (das außerhalb der Grenze des Wohngebiet(e)s des sich Äußernden liegende Gebiet). *1570:* Ilona Zas Imrehne, Azt vallya hogy ew daykasagal Zolgalt fazakas Symonnal, mykor ky ment volna kywfeoldre hazatwl my Jdĕre megh Jeoth addegh hat megh holt [Kv; TJk III/2. 142].

Az egyetlen adalékbeli előfordulást kétesnek tarthatnók, ha az alábbi címszó alatt felsorakozó, határozottan *kiföldi ~ küföldi*, bizonytalanul *kiüföldi* alakban olvasható néhány adalék nem bizonyítaná a címszóbeli szó régiségbeli meglétét. A címszóbeli összetétel első alakváltozatának előtagja nyilván azonos a *ki* hsz-val: a második alakváltozat előtagja kétféleképpen is keletkezhetett: 1. A második tag labiális magánhangzójának hatására az előtagbeli illabiális magánhangzó is labializálódott. 2. A *külföld* szóban az utótagbeli *l* kicsésével alakulhatott az előtag (?**kű*)) *kü* formája. Ez esetben azonban ezt az egyetlen adalékot is nem e címszó, hanem a *külföld* alá tartozó alakváltozatnak tekinthetnök. 3. Az adalékban előforduló *yw* írott magánhangzó-kapcsolat mögött aligha rejtőzködhetik *iü* kettőshangzós olvasat, inkább az írott *kyfeold* és a *kwfeold* merő írásbeli alakkeveredéséről lehet szó. — Vö. a *külföld* cimszóval.

kiföldi, küföldi 1. *mn* 1. máshonnan/más vidékről (a nyilatkozattevő lakhelye határán kívüli területről) való; din alt ţinut (diferit de cel în care locuieşte declarantul); von/aus Gebiet/Land (dem außerhalb der Grenze des Wohngebiet(e)s des sich Äußernden liegenden Gebiet) herstammend. *1570:* Cristina taligas Janosne ... Tugya egy Borbolya New leant Tartanak volt zekel peterne es Barlabasne es vgian eok hazasitottak ely egy kywfeoldy Embernek deh Nem Thwgia howa valo volt [Kv; TJk III/2. 16b]. *1572:* Az kifeoldy Nep Ne Eorellien az varosbely Eleot [Kv; TanJk V/3. 67a]. *1586:* egj szegin kwfeoldj ember holt volt meg egik hetes drabant hazaban [Kv; Szám. 3/XXIV. 9]. *1588:* Egy Ky feoldy Ember wytte balog Byrtat 2 Loual Postan Tordayg ... d. 50 [Kv; i.h. 4/III. 70]. *1590:* vittenek az hydra 4 Zeker Ganet az Varos hazatol. kywfoldy zekeres vitte ... attam ... d. 20 [Kv; i.h. 4/XXI. 87 Kis István sp kezével]. *1596:* tiz nyalab vezzet vitettünk egi ki feldy zekeressel ky attunk ... d 8 [Kv; i.h. 7/II. 37]. *1598:* Egj kú feoldj azzontül weöttem 6 eitel mezeth ... f 1//68 [Kv; i.h. 8/V. 55]. *1662:* Küföldi avagy szaszsaghrul bé jütt ácsoknak és kerekeseknek ... Heti pinz d. 80. Az itt valo kümiveseknec ... Heti pinz 8 d. 80 [Fog.; UF II. 222 Bornemisza Anna fejedelemasszonynak a fog-i vártartomány alkalmazottait illető fizetés- és bérszabályzata].
2. másutt (nem a nyilatkozattevő lakhelyén) készült; făcut în alt ţinut; anderswo (nicht am Wohnort des sich Äußernden) hergestellt/erzeugt | külföldön készült, külföldről származó; făcut în străinătate; im Ausland hergestellt/erzeugt. *1614:* Vagio(n) Egi kufeoldj zekrenj es Egi hitua(n) vst [Kv; RDL I. 95].

Vö. a *kivülföldi* és *külföldi* cimszóval.

kifőz 1. a fierbe (cît e necesar); (aus)kochen. *1658:* feőzze ki ... Viaszat [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr. —

Teljesebb szöv. a 2. jel. al.]. *1829:* El döglett Méhek lepit ki főzve lett viasz 3 1/2 Font [Pókafva AF; Born. F. Ia Bod László tt szám.].

2. lepárol; a distila; (ab)dampfen, abdünsten. *1658:* Vagyon egy altalagh mezem, azt hagyo(m) az felesegemnek, feőzze ki mehseret Viaszat ellyen belőlle [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1774:* Esztendeig 60., 70. veder bor Seprőt ki főzők Pálinkának [Szentdemeter U; LLt Vall. 112]. *1777/1780:* Ezen Gyümöltsösökből Kőzép Termés idein bé kerül edgy Nyáron Annyi Szilva ... hogy 20 Veder Pálinkát könnyen ki főznek belőlle [Alparét SzD; JHbK LII/3. 27]. *1798:* nem hogy minden héten 4 véka pálinkának valot ki főzzen, sőt egy holnapig, vagy 6 hétig is ki nem főz 4 vékát [Kv; AggmLt C. 108].

kifőzés lepárlás; distilare; Abdampfung/dünstung. *1749:* Az Kisskendi Kortsomárosnénak 50 veder bor seprőnek ki főzéséért adt(am) metr. 3 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. *1793:* A' Szilva pálinka ki főzést el végezték [Girolt Sz; JF 36 LevK 363 Pap Sándor lev.]. *1830:* Hászkel Zidornak Hét veder hat kupa Trébej Pálinka ki főzésiért kupájáért egy poltrát fizettem [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg]. *1833:* az a 22 véka Gabona sincsen be irva melyet én vettem Kolozsváron ide ki küldöttem, hogy a' Tiszt a' Sidonak ki főzés veget által adja [Kisesküllő K; Somb. II].

kifőzet lepároltat; a pune pe cineva să distileze; abdampfen/dünsten lassen. *1801:* A Trébelly Pálinka ... Az Antecessor atta volt ki főzetni a Trébellyt [Ádámos KK; JHb Jósika Miklós ir.]. *1819:* Rákosi Boldisar Ur ... szilváját pálinkának ki főzette ... mintegy öt vagy hat vedernyi volt [Kv; Pk 2]. *1834:* Magam adtam a' Tisztnek 16 veder Seprőt hogy főzesse ki [Somb. II]. *1854:* A' Borakot le huztam, lett 20. veder Seprő ... felibe ki főzettem — lett 10. kupa pálinkánk [Mv; Újf. 2 Soós Jósef Újfalvi Sándorhoz].

kifőzetés főzetés; fierbere; Kochen. *1726:* Serfőző ház ... Erogálnak ... Cantori ser ki főzetésre, magok munkájokkal faracsagokra in universum f 308/47 [Kv; Szám. 54/II. 11].

kifőzetik lepároltatik; a fi distilat; abgedampft/dünstet werden. *1777/1780:* két kövü fellyül Csapo Malom ... hoz be ... Malom Port, melly mindenkor Pálinkának szokott ki főzetni [Somkút SzD; JHbK LII/3. 164].

kifőzettetik lepároltatik; a fi distilat; abgedampft/dünstet werden. *1833:* (A pálinkafőző árendátor) az általa ki nevezendő bisztossal annyi szilvát az emberektől a' mennyit csak lehet elis tronfolni köteles lészen ... az eltronfolt és öszvevásárlando szilvának fele része merőbe az én udvarom[a] szükségére fog ki főzettetni [Kv; JHb — [a]A bérbeadó br. Jósika Jánosné udvara].

kifőzhető főzhető; care se poate fierbe; kochbar. *1864:* (A süppedékes fennsík) posványosabb része dohott gyanánt, szekérkenőnek kifőzhető [M.valkó K; KHn 116].

kifőzöget lepárolgat; a distila încetul cu încetul; nach und nach (ab)dampfen. *1798:* 4 véka gabonát egy héten ki főzegetné [Méra K; AggmLt C. 108].

kifőzött 1. főzött; distilat, obținut prin distilare; (ab)gebrannt. *1824:* ebben az Esztendőben ki főzöt pálinka egy hordoba [Celna AF; TSb 23].

2. ~ *szilva* szilvapálinka főzésből származó cefremaradék; borhot de prune; Maischenrest (vom Pflaumenbranntweinbrennen herrührend). *1788:* a sertések hitványok, mert ki főzött szilvável élnek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. ~ *seprő* seprőpálinka-főzésből származó seprőmaradék; boștină; vom Hefebranntweinbrennen herrührender Hefenrest. *1817 k.:* az Emberek ugy anyira meg vagynak szorulva, hogy sokan még Urdolgára sem jöhetnek, de hát még a' szegény Tzigányok, mert soknak még egy hétig sintsen egy Kalán Puliska, sem egy falás kenyér a' házánál, eddig elé még tsak jol voltak a' kifőzett seprövel, mert eltétettem egy Hordoba, 's minden Czigánynak Napjába kettzer adtunk mértékkel, de már azis el fogyat [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

kifú 1. elfúj; a sufla, a stinge suflînd (lumina); weg ausblasen. *1634:* Pap Simonne ... gyertiat gyuyta, de az Zekely Istva(n) fia ki fuva az gyertiat ket uttalis [Mv; MvLt 291. 24a].

2. kiszelel; a vîntura (cereale); schwingen. *1839:* ha el hozták a Szoro Malmat, Méltoztassék ugyan jol csináltatni, hogy fujja ki jol a polyvát [Őraljaboldogfva H; KfMiss.].

3. ~*ja az orrát* a-și sufla nasul; sich schneuzen, die Nase putzen. *1736 u.:* még elől nadrágjokban dugják a keszkenőjeket, hogy a virga virilis nagyobb quantitásúnak tessék, akkor veszik ki, mikor az orrát kifújja vagy a száját megtörli a fűszerszámos ruhával [MetTrCs 463].

4. ~*ja magát/a mérgét* kiadja a bosszúját/haragját; a-și vărsa mînia; seinen Zorn auslassen. *1672:* Soha azt Kegyelmed gondolni sem tudhatja, mely istentelen hamis lélekkel fújják itt[a] ki mérgeket az emberek Kegyelmed ellen [TML VI, 366 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Gyf-t]. *1823–1830:* (Az úr) megtámad, így szólván, hogy: Kend micsoda ebadta mérges ember, hogy még ma egész nap ki nem tudta fújni magát, hiszen ha nem kellett a vitt frustuk, kért volna kend egyebet [FogE 113].

5. *míg utolsó pihenésit* ~*ja az orrán* ... míg utolsót lehel; pînă la ultima suflare; bis zum letzten Atem (holen). *1656:* nyugodjék meg Kegyelmed, régen tött igéretemben, hogy míg utolsó pihenésemet kifuvom az orromon, az addig meg nem változik [TML I, 5 Bónis Ferenc Teleki Mihályhoz].

6. ~*ja lelkét* meghal, kiadja lelkét; a-și da răsuflarea de pe urmă; sterben, die Seele aushauchen. *1811:* Mikor közelitt égy Tatár Jancsi felé, Ragadja ő-is csip-hadaróját elé Egyet kavarintya, és ugy fültön üti, Hogy a' Tatár mindjárt a' fejit le-süti; Másodszor-is hozzá üt, melynek a' sujja Miatt a' Tatár-is a' Lelkit ki-fujja [ÁrF 47–8].

kifúr 1. a sfredeli, a găuri cu burghiul; ausbohren. *1599:* Lakatos Adam ... az Szakallosokbolis goliobisokat furt ki atta(m) f 1 [Kv; Szám. 8/XIII. 44 Szabó András sp kezével]. *1662:* Az székely atyafiak ... az ostromi készületre[a] ily mesterséget gondoltak és tanáltak vala, hogy ... mind egy-egy szál deszkát szerzenének ... kiki ... szemeinek helyeit azokon kifúrván, lyukasztván ... az ostromkor lövés ellen pajzsok gyanánt nyakokba

azokat hányták vala [SKr 328. — [a]1653-ban Szucsáva (Succava) ostromára készülve]. *1823–1830:* Régen aki egész tisztelettel akart járni az utcán, nádpálcával, most pedig ezüst, réz és fa tetejű csákányokkal járnak, és azok is többnyire pipaszárok, ki lévén belöl fúrva [FogE 65].

2. kb. lyukat váj vmibe; a face o gaură în ceva; Loch bohren, (aus)höhlen. *1783:* másoktól hallottam hogy még régen ez előtt ki furta volna a Mlgs Uraság Gabonássát s onnat buzát lopott volna [Faragó K; GyL].

kifúrat a pune pe cineva să găurească cu burghiul; bohren lassen. *1659:* Keóuétkezik az Toronyb(an)[a] valo expensa ... ket szakalost ki furattunk es szerpeniújit is megh czinaltattuk [Kv; SzCLev. — [a]A ma is álló, Bethlen-bástya néven emlegetett délkeleti kv-i sarokbástya; ezt a szabó céh gondozta és védte].

kifúr-farag kb. kitúr/vet vkit vhonnan; a scoate (prin uneltiri) pe cineva de undeva; jn bei einer Sache ausstechen. *1758:* mi soholt sem bírunk több Ébeni jószágot két házhelynél. Diószegi igen politikus, ravasz ember lévén, valamint másokat, úgy minket is kifúrt-faragott belőle [RettE 59]. *1774:* Soha nem értem hogy Sem egygyik Sem másik ... Ő Nattságok közűll ... ki akarta volna egy a' mást azon Erdőkből fúrni faragni [Kük.; LLt 47/8].

kifúrott (ki)fúrt; găurit, perforat; ausgebohrt. *1801:* Az Istállo vagy Függő kert ... a boltozatok szegeletein mindenütt ki furott fa tsők nyulnak le, mellyek a boltozásokrol a Vizet le botsáttyák [Gernyeszeg MT; TL]. *1813:* egy szivárványos kúthoz valo ki fúrott, de az használásbol már ki mustrált Cserefa cső [Koronka MT; Told. 18].

kifut 1. (vhonnét) kiszalad; a alerga afară (de undeva); (her/hin)auslaufen. *1572:* Zilagy Georgy ... vallia ... az Istwan vajda fia ky fwtot onnath az Keomies gërgh hazatwl [Kv; TJk III/3. 2]. *1583:* Nag kialtassal ki futa Biro Mihal felesege, es monda hogy Az vra az eo Zolgalo leankayat Eolebe Zoritotta volt, es gonossagra fogta volt, kyn Rajta kapta [Kv; TJk IV/1. 141]. *1598:* teöbennis Zaproczyak[a] fegiueres kezel futottanak ky az en vram Jobagia taglasara [Alparét SzD; Ks. — [a]Zápróc (SzD) lakosai]. *1600:* latta aztis mikor az palchat le ragatta Janos az aito felúll es ki fútott velle [UszT 15/67 Benedek Palne Cathalin Kapolnas olahfalui, Zabad Zekelj felesege-nek vall.]. *1633:* az gazda ki futa az hazboll es toluait kezde kjaltani [Mv; MvLt 290. 116a]. *1683:* enis ki futek az Tolvai kialtasra [Aranyosrákos TA; Borb.]. *XVIII. sz. köz.:* ha ki nem futtunk volna a házból halál let volna a vége [Imecsfva Hsz; HSzjP]. *1784:* midön a magam házamnál nyugodtam volna mint hogy éczaka volt hallék nagy lármát a mi kapunknál s énis ki futék [Béta U; IB. Agilis Nagyab Széjes Istvánné Gáspár Jutka (50) vall.].

Szk: ~ *a világból. 1811:* Inkább a' világból kész volnék ki-futni, Mintsem a' Dédalus fogságára jutni [ÁrÉ 89–90. — Lapalji jegyzetben: Minos Krétai Király Dédalust, minek utánna a Labirintust el-készitette volna, beléje rekesztette Ikarus nevű fiával együtt].

2. vhová el/kiszalad, vhová szalad; a alerga pină undeva; weg/fortlaufen. *1602:* amikor hyrekkel leot az eokreoknek el vitele es az gyermekeknek halalok es ky futottanak oda akkor ez ket fogoly legenieket ott latta hogy az teob latrokkal az Erdeore futotak [Kv; TJk VI/1. 620 German Zem Jowan Keobleossy Horwath Georgy Jobbagia vall.]. *1664:* mikor Czászariben az Tattarok Rablanak az mézőn vallék hozzam ki futta az kisebbik fyuk monda hamar az Jstenert mert az falu Telli Tattaral [Császári SzD; WassLt Drabant Mihaly (70) jb vall.].

3. kiröppen/szökik; a pleca în zbor, a zbura; entfliegen. *1806:* a Csiz ki futott az ablakon [Dés; KMN 336].

4. kimenekül; a fugi, a scăpa cu fuga; entfliehen. *1614:* Székely Mojses ... ugyon meg is viútt vala Básta Györggyel Fejérvárnál ... és Básta meg verte vala Székely Mojsest. Székely Mojses kifutott vala az országból az török közé [BTN[a] 53]. *1758:* a kuruc-világban ... a nemesség kifutott volt Magyarországra [RettE 59].

5. ? megmenekül vmitől; a scăpa (cu fuga) de ceva; davon/entkommen. *1710 k.:* Ágnes, Klára leányom is meghimlözék; a feleségem kólyikában igen nehezen megbetegedék. Magamat a kollégáim meg akarának ölni. Kifuték belőle; házam, jószágom s mindenem oda [BÖn. 904].

6. a da în foc; über/auskochen. *1680 k. 1715 k.:* Csuporodat ugy forrald, hogy ki futni ne hadd Velős kontzod sirját, mert ugy szophadd, nyalhadd [Rosnyai, Hor-Turc. 181].

7. kirúg; a se întinde (pînă ...); hinausreichen/gelangen. *1849:* A hegyen valo föd melynek a vége kifut a bokorra [K; KLev.].

8. ~*ja pályáját* megfutja pályáját; a termina alergatul pe pistă; seine Laufbahn vollenden. *1811:* Apolló serkenj fel ... Mint a' Pálya futó, ki-futván pályáját, Örömmel tér viszsza el-nyervén pálmáját, Ugy Te-is leghoszszabb utad' itt' végezve Térj viszsza Ditsőssége fényével fedezve [ÁrÉ 118].

9. ? ki/összejön; a se aduna; herauskommen, sich ergeben. *1886:* Írj, Ödön! Valahogy kifutja a honorárium is [PLev. 130 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kifutamik kifutamodik; a fugi afară; her/hinauslaufen. *1570:* Be fwtamyk barath Istwanne es azt Mongya az Vranak, hamar vram Mert Mind Megh ëlyk Ith kwn egymast az legenyek, Eo ez vallo ky fwtamot az hazbol [Kv; TJk III/2. 195 Zeoch Leorincz vall.]. *1574:* Beczkereky gërgy gywlay Eottwes Demeter Zolgaya, Azt wallia hogi ... az Zay leot vgi fwtamot ky ... onnat Ment az varos wrzëk (!) keresny mykor hyna eoket hat Immar ... ket varos Eorzeywel vyzzik az toromba[a] [Kv; TJk III/3. 403. — [a]A városi börtönbe]. *1590:* En ky fwtama(m) onnet, az haz alat Jeowek vala hogy reaiok swte az pwskat [Szu; UszT]. *1591:* latam hogi Dekan Mihali ki futamek az kapu keozeot, Zeoch Pal vtanna, es ... ereossen megh vere [Kv; TJk V/1. 159 Segeswari Balintne Anna azzoni vall.]. *1629:* nem teolt harom fertali ora benne hogy fel vete az langh magat ki futamank, hat az kemenynek az felseo Zegeletin gyult ki [Kv; TJk VII/3. 105]. *1797:* a Gyermekek a kutya köjkeket az utcán bé vivék és anál hamaráb ki futamának onnett [A.csernáton Hsz; HSzjP Judita Batz consors Andre Alexa (29) zs vall.].

kifutamodik kifut; a fugi afară; her/hinauslaufen. *1584:* Ezenbe fel chattananak a' kathonak es Monda

egy Magos feierbely, Eold vagd az Neste lelek Curwa fiat En ky futamoda(m) az Vczara [Kv; TJk IV/1. 312 Jstwan, Zakal B(ene)dek zolgaia vall.]. *1591:* Hogi az toluai kialtast hallam, ki futamodank Zekeres Mihallial az hazbol [Kv; TJk V/1. 163 Sas Georg vall.]. *1603:* en az Echyetes Altalog melle bwttha(m) vala Iettembe(n) Azwtan az Sebes kathona wgy fwtamodek ky az hazbol ... s wgy fwta el [Kv; TJk VI/1. 666 Varga Caspar leania Sophika vall.]. *1629:* Nagi Mihali nagyot kialta szinten akkor feketem wala le fiamat, ki futamodam ... hat Nagy Mihaly hazabannis bele kapot immar az tűz [Kv; TJk VII/3. 104]. *1631:* kialtas essek az Kalman Gergely hazanall, en ki futamodam [Mv; MvLt 290. 46b].

kifutás kimenekülés; refugiu, refugiere; Flucht. *1583:* feleönk attwlis, hogy az sok Boernak ky futassa, nekeönk is ide walamy gondoth az portarol ne hozzon [BáthoryErdLev. 71 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz].

kifútat (ércből fémet) kiolvaszt; a extrage prin topire; treiben, abdarren. *1669:* Légrádi hozott ide hozzám egy nehány darab követ, melyeket im Szabó Gergely uramtól oda küldöttem. Az mint azért végére ment, egy székely hord olyan követ be Kolosvárra, nem tudom micsoda ötvösnek s valami mesterséggel ott futatják az ezüstöt ki belőle [TML IV, 567 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz]. *1780:* Városunk gyülése lévén ez eleiben adtuk ilyen fundamentumból méltonak itélhető kérésünket hogy ha ... helyes okból el maradatt futatást edgy esztendöröl másra által lehet vinni, mely ugyan határoztatik két futatásban, és lehet ki futatni felis mivelni [Torockó; TLev. 9/17].

kifútatás kiolvasztás; extragere prin topire; Treibarbeit, Abdörrung. *1780:* szén nélkül maradván, a rendes futatást ki nem folytathattuk, a mivet is meg nem tehettük illendőképpen; hanem ki tőbb, s ki kevesebb darab Vasnak ki futatásától s mivelésétől el maradtunk [Torockó; TLev. 9/18].

kifútathat kiolvaszthat; a putea extrage prin topire; treiben/abdörren können. *1780:* nem a mi henyeségünk vagy nem akarásunk, hanem az emlitett Szén tsinálástol való el tiltattatásunk miatt nem futathattunk s mivelhettük ki quottánkat [Torockó; TLev. 9/18].

kifuthat kiszaladhat; a putea fugi afară; hin/herauslaufen können. *1596:* En azt ne(m) lattam minth s hogy vagdaltak merth en azon valek minth ki futhassak [UszT 11/54 Helena relicta quondam primipilii Antony Thibold vall.]. *1597:* latam hogy az J ki wsze az Andras Janos eletjreól az Actort, hogy ki futhata az A az J ys ki vghrek üthanna egy szekercheúel meg hagita [i.h. 12/77].

kifutó futással egybekötött diák-labdajáték; joc cu mingea practicat de elevi; Laufballspiel. *1870 k./1914:* a csizmadia sátrakban zsinegre felfűzött ... ütő, kidobó, felálló, kifutó, kótya ... s körjátékhoz használt lapda [MvÉrt. 22].

kifutott el/kimenekült; refugiat; entflohen. *1586:* ir Nagyságod mi nekünk Havasalföldéből valami kifutott boerok felől [Gyf; Veress, Doc. III, 79 Báthory Zsigmond Mehmet pasa beglerbéghez]. *1613:* Eo felsége az ki futott vrakott megh hiuassa, velek meg bekelliek, Vrasagokott es iozagokott s mindennemeo állapattiokott, megh adgia es hellien allassa [KJ. — A szászság kívánsága a visszatérő Báthory Gábortól]. *1632:* nagyságod ... intett vala arra, hogy abból az országból ki futott népet és bojérokat hazájokba bebocsátanók, sőt ugyan beküldenők [TMÁO II, 176–7 a fej. Abara pasához].

kifúvás kiolvasztás; extragere prin topire; Treibarbeit, Abdörrung. *1780:* Egy egész Futatás Restantiának ettzeribe valo ki fuvására series nem engedtetik [Torockó; TLev. 6a].

kifügg 1. kicsüng; a atîrna (de sub ceva); heraushängen. *1736:* (Az „ifiú urak"-on) karban kivágott olyan foszlán horvát módra kivágva, abból kifüggött vagy skófiummal vagy arany fonallal varott ingeknek az újja [MetTr 352].

2. kirúg; a se întinde (pînă ...); hinausreichen/gelangen. *1666/1793:* Mivel sokaknak Telekjek kaszálo kertjek, Csűr kertjek a Falu határára függ bé, nimelyek kaput, nimeljek rést, nimeljek pedig jukakot szoktak be tartani, azért illjen heljeket kár tevésnek idein minden Holnapban meg circaltasson a Biro ha másutt rosz kerti vagyonis, de az Falu Határára tilalmas helyre valamelyik ki függ, jo kertet tartozik tenni ott semmi némű marha ki ne mehessen [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1765:* volt ... Veteményes kertye, melly a' Tyuk szar utzára ki függött [Mv; Told. 16/54]. *1780:* a falusi lakosok közül némelyeknek a jószágok lábja a falu közönséges határára kifügg; akik közül némelyek kijáró kaput és ajtókat tartnak, s alattomban a falu közönséges határát marhájokkal prédálják [Árkos Hsz; RSzF 145–6].

kifüggő 1. kiugró; ieşit; hervorstehend/springend. *1697:* Ezen konyhabol vagyon ki függö kisded kemencze egy [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.]. *1736:* az piacz felé ... az utczára kifüggő ablaku kis faház volt, abban, mikor felesen voltanak az convictorok, az alább való nemesemberek gyermekei ott voltanak ... azt kis convictusnak hitták [MetTr 433].

2. (vmeddig) kirúgó; care se întinde (pînă undeva); (bis irgendwohin) hinausreichend. *1777:* A Hegy oldalon 4 hold egy borozdán Cub 4 vi(cinu)sa belöl az Etzken és Tsomos ki függö Joszágok [Albis Hsz; BLev. Vall. 6–7].

kiganél a defeca; auskacken. *1710 k.:* Mit használt az aegyyptusi királyok testének az a kenés ... hanem ha azt, hogy amint mondják az orvosok ma, ha nem hazudnak, hogy múmiául az emberek megeszik s kiganélják osztán [BÖn. 423].

kigárgyáz kikáváz (kutat kávával körülkerít); a face ghizd; mit Brunnenkranz versehen. *1842:* Találtatik az udvaron egy Gémes Kut, mely belöl egész a föld felsö szinéig patak köböl van ki rakva a föld szinétöl pedig mintégy fél ölnyire ki van gárgyázva [Oprakercisóra F; TSb 51].

kigarníroz szegélycz; a tivi; einsäumen, bordieren. *1771:* Mlgs G. Földvári Kristina számára vásároltatott

... Sujtásos pántlika gárnirozni 20. sing a' Dr. 24 ... Két fersing tsinálásért hogy ki is garnirozták Hf 1 Dr. 70 [Kv; Told. 56]. *1813:* A maga agyára párna haj patyolat gárnyérral kigarnyérozva [Szászvessződ NK; Told. 47 kelengye lelt.]. *1832:* Szép Fekete bársony kőntős Fejjér Blondin csipkével ki gárnyirozva [HG Br.Brukenthal lev.].

kigarnirozott szegett, tivit; eingesäumt, bordiert. *1788:* Színes pántlikával ki garnirozott fejér Fersing [Mv; TSb 47].

kigázol 1. gázolva kijut/lábol; a ieşi cu chiu cu vai; watend herauskommen. *1710 k.:* Az Isten irgalmas gondviselése lőn, hogy nem vissza esék hanyatt a patak árkába, a mély vízbe ... osztán gyalog kigázlék [BÖn. 568].

2. kikászálódik; a scăpa cu greu; sich (mit Mühe) herausarbeiten. *1755:* ollyan Sürü Berek volt mindenűt Gyalakutához tartozo, hogy a Vadak is el lakhattak benne, ugy hogy az ember alig tudott kigázolni belőlle [Gyalakuta MT; EHA].

3. *átv* kilábol vmiből; a reuşi să scape de ceva; einer Sache entgehen. *1636:* meny ki Lator, Te is Borbely Janosne utanna kurva az Latornak, egykbol ki gázlal, az másikban keverettetek, idegen vallashoz folyamottátok [Mv; MvLt 291.67a Erszenyes Lengyel Martho(n) vall.]. *1849:* talán csak kigázolunk valahogy a' bajokbol [Kv; Pk 7]. — L. még TML V, 612.

kigázolhat *átv* kilábolhat; a putea scăpa de ceva; einer Sache entgehen können. *1773:* Felvirradánk ... ezen 1773-dik esztendőre is, de én sok különb-különbféle bajaimból, nyomorúságimból nem gázolhatok ki [RettE 292]. *1835:* csak egy kevéssé nagy nyomoruságbol gázolhassak ki [F.tők SzD; BetLt 4 Szilágyi Sámuel lev.].

kigázolódik kigázol vhonnan; a ieşi cu chiu cu vai de undeva; sich durcharbeiten/beißen. *1801:* Modgya nints senkinek tsak leg kisseb Terüvel is, azon Utbol ki gázolodni [Dés; DLt].

kigereblyéz '?' *1788:* Egy pár Czinedoff Ing váll, Czinedoff belső gallér kettő ki gerebjézve [Mv; TSb 47].

kigereblyézett '?' *1788:* Egy pár vékony gyolts Ingváll, ki gerebjézett két kamertuk (!) belső gallér, vékony gyolts elő ruha [Mv; TSb 47].

kigondol 1. kiagyal/eszel; a născoci/inventa; ersinnen. *1662:* Nem gondoltunk-e ki sok vétkeknek rútságára való eszközöket, utakat, módokat, alkalmatosságokat, s nem hoztuk-e, nem vettük-e be is azokat? [SKr 714]. *1671:* egyeb versegeket nem mondhattuan hozzayok hanem hogy azon eőreőksegek(ne)k jo akaroja volna, Ura ... vagy valami szolgalatott gondolnak ki, vagy adossaghatt s teób effele praetextusokal biryak[a] [Borb. I. — [a]Az uratlan földeket]. *1776:* látyák Isten segedelme által hogy jol indult az dolgunk minden féle álnak mesterségeket ki akarnak gondolni ... de számba se kel venni had ugassanak mind az dühös kutyák [GyL gr. Lázár János lev. Nsz-ből]. *1782:* Veress Samuel ... ekkoris már Feleséges ember volt ugjan, de olyan gyenge Iffju, hogj azokat a' dolgokat, melyeket a' Bátya tselekedett, nem hogy véghez tudta volna vinni, de ki sem tudta volna gondolni [Torda; KW].

2. elgondol/képzel; a-şi imagina/închipui; sich vorstellen. *1671:* Kegyelmed addig immár udvarhoz nem megyen, írni pedig felőle nem jó; ne is cselekedje Kegyelmed, mert bizony soha Kegyelmed kigondolni nem tudja, kiktől kell azon materiában őrizkedni, melyről világosabban írnom semmiképpen nem bátorkodhatom [TML V, 429 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból]. *1780:* A marha szörnyű olcsó, de olcsón sem veszi senki is a pénznek szűk volta miá. Egyik exequtor a másikat ott éri. Én nem tudom kigondolni, mi lesz a szegénységből, ha csak az Úristen nem könyörül csudálatosképpen rajtunk s rajtok [RettE 412-3].

3. kifundál/talál; a inventa; erfinden, ausdenken. *1872:* Ajánltatik ... a templom[a] kiujíthatására ... valami utat kigondolni [ETF 107. 26. — [a]A bősházi (Sz) ref. templom].

kigondolás kieszelés/találás; inventare, născocire; Erfindung. *1662:* Negyedik vétek: a bűn eszközeinek kigondolása, felállatása [SKr 704]. *1782:* Veres Samuel Uram a' Productio alkalmatosságával oly éretlen Iffju volt, hogy abban eshető fictionak ki gondolására, és végben vitelire alkalmas nem volt [Torda; KW].

kigondolhat 1. kiagyalhat/eszelhet; a putea inventa/născoci; ersinnen/finden können. *1671:* valamit az eő nagok hasznokra, javokra, meg maradásokra kigondolhatok, fel találhatok teljes tehetségemmel el követni ügjekezem [KJ]. *1793:* (A cséplőket) miként találtassuk én bizony ki nem gondolhatom [Kályán K; JF 36 LevK 216 Vég Mihály pref. lev.]. *1820:* magunkon más képpen segitteni ki gondolhattuk volna [Ádámos KK; Pk 3].

2. kitalálhat; a-şi putea imagina/închipui; erfinden/ausdenken können. *1672:* Én soha ki nem gondolhatom, urunknak miért nem kellett az eddig való levelére is választ adni [TML VI, 173 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz].

3. eszébe juthat; a-i veni în minte; in den Sinn kommen können. *1712:* Az miota bé jóttem, pénzemen élte(m) ; Idegentúl, valahol, ki gondolhatta(m), mindenütt el probálta(m), de sohult pènzt, nem kaphatni [A.szálláspatak H; JHb Jósika István Jósika Imréhez].

kigondolhatatlan felfoghatatlan, kiismerhetetlen; de neconceput, neconceput; unfaßbar/begreiflich. *1673–1683:* Azért, ez világh alhototlonsaga minniajunk előt vilagos, sokat igir keveset ad, elő samlalhatatlan, s akar melj melj[a] elmeiü embertőlis ennek mivolta, s, valtozossaga, nem csak le irhatlan, magiarazothatatlan (!), de ki gondolhatatlanis, soksor ha iot mutatis csalardul rossal fizet, s, sep szin alat, merget, s, szerencse alat, vezedelmet niuit [Ks Kornis Gáspár kezével. — [a]Olv.: mély].

kigondolható 1. *mn* **1.** kieszelhető; imaginabil; erdenklich/sinnlich. *1656:* ha penigh ... az kezesek el szőknének is mostani Lakos helyekről ... akar mi ki gondolhato s neuel neuezendő remediomok ellene ne alhassanak, hanem szabadoson akadaly nelkül exequaltathassanak az kezesek akar hul [BSz; RLt O. 5]. *1691:* (Ez) ellenis Sem(m)i nével nevezendő és emberi elmétől ki gondolhato törvenybeli Remediumok id est Inhibitio, Cont-

radictio, Repulsio, Szűret, Taborozas, Aratás sem semmi űdők Fejedelem gratiaja es Urak annuentiaja ne hoznalhassanak es Suffragalhassa(na)k [Vizakna AF; Törzs. Váradi Daniel kezével]. *1847:* (A cserébe adott helyeket) a vásárló felek egyik a másiknak által adák és örökös birtokokba hagyák ... meg hihatatlanul ... Kirekesztvén innen minden Emberi elmétöl Ki Gondolhato törvényes lépéseket [Bözöd U; Borb. II Laszlo István székely nemes kezével].

2. elképzelhető, lehetséges; posibil; vorstellbar, möglich. *1678:* Azt is elhitessék magokkal, hogy a közjót, vallásom, nemzetem javát semmi kigondolható okokért nem procrastinálom [TML VIII, 60 Telcki Mihály Vesselényi Pálhoz]. *1780:* Ezen 500 ~ ötszáz Mforint Summának batorságául ... Nagy Lakon[a] és Kaptalanb(an)[b] levő Joszágomat oly moddal kötöm le, hogy ha azon Sumát esztendő eltelésével ... le nem fizetném ... minden az fenn irt Sumához és annak fel vetele körűl tejendő költsegekkel együtt minden ki gondolhato akármely törvényes ki fogasok ellent állása nelkűl exequalhassák és birhassák is bekességesen [Ne; DobLev. III/545. 1b–2a. — [a–b]AF]. *1814:* Dobai Mihály Uram magát erővel Czéhmesternek meg hagyatta, sőt az előttis az Exponenseket minden ki gondolhato modon üldözte, perlekedett velek, tsak nem földön futová tette [Dés; DLt 56. 19].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: lehető dolog; lucru posibil; mögliche Sache, Mögliche(s). *1776:* Sok Szép Pénzt költöttem már Doctorokra Borbéjokra, vén aszszonjokra, és minden kigondolhatokra [Négerfva SzD; BfN Bánfi Péter lev.].

kigondolt 1. kieszelt; inventat; ersonnen. *1684:* Fogarasi Szekely Ferencz ur ... posteritassi ... Nagy Sig(mon)d Uramon ... csak egy Vice Tiszt altal is Szaz Aranyokat exequaltathassanak ..., semmi ki gondolt, vagy ki gondolhato törvenybeli mediumokkal ne elhessenek [O.kocsárd KK; DobLev. I/31]. *1780:* ezen Articulus executiojában semmi ki gondolt, vagy ki gondolható remedium és exceptio ne használhassan [Torockó; TLev. 3a].

2. kiagyalt/fundált; născocit; erfunden. *1704:* ha vagy egy találkoznék, aki ... afféle kigondolt frivolákkal akarná és kivánná azt[a] prolongálni ... öexcellentiája excusata légyan [WIN I, 165. — [a]Bethlen Miklós perét]. *1849:* Kelemen Béni ragaszkodni kivánt az általa tett vallomáshoz, mit is Krizsán Maria, Kelemen Béni által elölegesen kigondolt ravaszságnak nyilványitott [Kv; Végr. Vall. 73].

kigödröz (határt) gödrökkel (és halmokkal) megjelöl; a marca (hotarul) cu gropi (şi cu movile); (Grenze) durch Gruben (und Haufen) vermarken. *1766:* azon hellyen miis készek vagyunk el menni, és ki gödrözni [Vaja MT; VH]. *1773:* az öregekkel kiis jártatta, és azon kijártatáskor magok elött kiis gödrözték, Harsányi Uram Maga ki jártattván, meg is barázdáltatta a ... Földnek Határát [M.bénye KK; LLt 8/8]. *1787:* Ezen ... földet ... én irtottam volt ki a Tövisböl, edig szántottam amint most mindjárt ki barázdolyuk a jelen valo ekével az ország utján alol, a To Szeliben pedig kapával ki gödrözzük [O.solymos K; LLt Csáky-per 213. 14]. *1819:* ezenn meg Szomszédositott kaszállott ... már sokszor ki Gödröztük s jártattuk [Kissáros KK; DLev. 2. XIIa]. *1823:* egyenesen a' szöllö gyepünek felsö szegelettyével egy lineába metát csinálának 's mindenütt ki gödrözék [Udvarfva MT; Told. 42]. *1837:* Azon Rétnek egy részét ... el mértük kigödreztük [Várfva TA; Borb.].

kigödrözés marcarea hotarului cu gropi (şi cu movile); Vermarkung durch Gruben. *1776:* Palló Gábor ... elsöbbenis a' Controversiáb(an) forgo hellyre álitvan, annak igaz metaja ki keresése, ki Határozása, ki mutatása 's ki gödrözése véget erös Hittel megeskettük [Koronka MT; Told. 19/61]. *1837:* az érdeklett Rét Törvényes és Igazságos felosztására elmérésére és ki gödrezésére intetik [Várfva TA; Borb.]. *1846:* két helyeken a' határ kijárása, ki gödrözése meg esett [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 70].

kigödröztet (határt) gödrökkel (és halmokkal) megjelöltet; a pune pe cineva să marcheze (hotarul) cu gropi (şi cu movile); (Grenze) durch Gruben (und Haufen) vermarken lassen. *1792:* Tekintetes Szanto Sándor Ur szokott jussunknak le tétele mellet kére hogy mennénk el O: Aszszonnépre[a] és ottan ... jártatnok ki és gödröztetnök ki ... a ... Péréu nevezetű szöllöt [DobLev. IV/703. — [a]AF]. *1825:* Allodialis kaszálló réttye ... igazi határát ... Vajai ... öreg emberekkel szándékozik ki jártatni, határoztatni, gödröztetni [Vaja MT; Told. 42].

kigödröztetik (határ) gödrökkel (és halmokkal) megjelöltetik; a fi marcat (un hotar) cu gropi (şi cu movile); (Grenze) durch Gruben (und Haufen) vermarkt werden. *1781:* (A földnek) midön az also része ki járattatatt s Gödröztetett volna, az nyilás emberek egy más között az nyilak határát meg disputálták volna figálók az Nyilakat Huszon két egész nyilokra [Mezőbánd MT; MbK XI. 62]. *1786:* 'a Curia egyszer fel méretett és kiis gödröztetett [Nagylak AF; DobLev III/607. 33]. *1789:* A Magyaros alatt, a Nagy Vágattan lévő bokros Helly ... Két felé hasittodott ... kiis gödröztetett ahol el hasittatott [Kük.; Kp II. 25/112]. *1790:* a föld ... most ki gödröztetett, és viszszá jártatott [Báld K; BLt].

kigőzöl 1. kipárállik; a se vaporiza/evapora; ausdämpfen/dunsten. *1778:* (Emiatt) az eö testekböl egésséges korokba ki gözölni szokott rothadt, erös tsipös materia bennek reked, és azokat mindenféle hideglelésekre, veszedelmes forró nyavallyákra ... viszi [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

2. kiszáll; a ieşi; entsteigen. *1781:* Lattam hogy Sz Martoni Szabo Sandor egy nagy reves ... Cserefában be dugta a' fejét, es az Aszszu Levelet gyujtá vala égyben, es a füst a Fa tetejin mint a' Kéményen gözöl vala ki [Csóka MT; Ks].

kigőzölög kipárállik; a se vaporiza/evapora; ausdämpfen/dunsten. *1736:* (A fejedelem) egy veder bort megivutt, még sem részegedett soha el, csak levette fejéböl a bársony kozáksüvegit, s mintha megfáradott volna, úgy gözölgött ki a feje tetejin az bor ereje [MetTr 336].

kigyak kidöf; a împunge înspre afară; hinausstechen. *1599:* Szaz Georgine Catalin Azzony ... vallja. Farkas Istwanne mondotta ennekem hogy az vra Taligas Jstwannehoz vgy gyakot kj az Ablakon egi niassal minthogy ott kjalt volt be rea Azt mondwan hogj nem azert gyaktam vala az kessel hozzad hogy az hazban be menny hanem hogy vgyan it kjn megh halj [Kv; TJk VI/1. 306].

kigyalul le/meggyalul; a netezi cu rindeaua; (be)hobeln. *1724:* Az Asztalosok az gerendakot a palotara valo mester gerendan kivül ki gyalultak; palotara valo mester gerendat is hoztak volt ... de ... eddig azert nem engettem azt ki gyalulni, hogy ha valahol cserefat talalhatnek itt a környekb(en) inkab abbol szeretnem az mester gerendat csinaltatni [Pálos NK; Ks 95 Hévizi István deák lev.]. *1795:* Az Palota Padlásához ... a padlásnak valo Deszkáit ki gyalultam ... és én ugy szandekozom ha Isten Segit hogy a Csonka héten el keszitsem [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.]. *1849:* az egész tornátz allya fenyö détzka, — padlázattyais hasanlo anyagbol, — tsinasan ki gyalulva [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kigyártat (bőrt) kikészittet; a da la tăbăcit; ledern lassen. *1662:* A szarvasbőröket az új keresztyénekkel kigyártatván, a szivekben való csontocskát, hogy annak a nagy betegség ellen nagy orvossága volna, szorgalmatosan kiszedetvén, azonképpen a vadkanoknak agyarokat bekivánván [SKr 283].

kigyártott kifűrészelt/metszett; tăiat(ă) la joagăr; ausgesägt/geschnitzt. *1842:* (A hidon) a' fürész malomhoz a' Tönkök által és a' ki gyártott Deszkák visza szállitatnak | A' Fürész malomnak nints sem ajtoja sem kapuja — sem pedig ablaka, ez által a' ... ki gyártott anyagok az elorzás veszélyének ki tévék [Kv; KmULev. 2 László János mérnök jel.].

kigyelmed l. kegyelmed

kigyérités *átv* ritkitás; rărire, rărit; Lichtung. *1808:* A' kik(ne)k Nemzetünkben annyira valo tehettségek van, igyekezzenek ugy tanittatni gyermekeiket, hogy ha Nagyobb hivatalokra nem mehetnének is, leg alább Udvari Tisztek lehessenek, mert egy nehány példák igen szépen mutatyák, mely jeles eszköz lehet ez a' Magyarok jobban való ki gyérítésére [Kemény, CollMss XXX Varia XII].

kigyéritett kiritkitott; rărit; gelichtet. *1853–1859:* Agyagas nevü kigyéritett Szálas Csere erdö [Mezökölpény MT; MREmLt]. *1860:* a' nagy erdő ... alább néhol kigyeritett néhol elég tömött vastag és fiatal bikfákkal [Székelyszállás U; EHA].

kigyó 1. şarpe; Schlange. *1586:* Az ferencz deak kertynel az arokba(n) ... harma Mint az kigyok cozwe buttak vala a' feyekel, Az Negyedik az zeoleos kertbe vgrek be [Kv; TJk IV/1. 561]. *1688:* holt meg döggel meg dagadva Tavalyi Ünö nro 1, mellyet kigyo, avagy menyét talált meg marni [Bucsum F; MvRKLev.]. *1710 k.:* Készebb követ, fát, kigyót, békát imádni, mintsem magát Isten nélkül hagyni [BÖn. 427]. *XVIII.sz.v.:* A Sallyát rutához közél ültesd, hogy a kigyok, a kik igen szeretik a Sállyát távozzanak tőlle [Ks Kerti oeconomia]. *1810:* A vizek mellett, és vizbe(n) is találtato veszedelmes kigyokat köteles lészen az arendat(or) pusztitani [Km; KmULev. 3]. *1829:* Kigyokot mutato Olosz Velte Ferentz adott 7 Rf 30 xr. [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

Án. *XIX. sz.:* Kigyo (fekete ló) [Szentk]. *XIX. sz. e. f.:* Kigyo kantza csiko [Somb. II]. *1820:* Kigyo (ló) [Lunka H; GyK. Gr. Gyulay Lajos ménesében] | A' Kigyo nevü pej kantzát [Szászvesszöd NK; Told. 19]. *1837:* Kigyo (fekete kanca) [Nagysajó BN; HG. Kemény Sámuel hagy.].

Szk: *mérges ~.* *1657:* mért kellett te néked az én boszuságomra Thuri Mihálytúl lovat venned? ... ha látnátok ti, hogy engemet az dühös eb meg marna s más felől méges kígyót mutatna nektek s még is hozzá kapnátok ti [TML I, 65 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

Sz: *nem bátorságos/jó ~t kebelében tartani.* *1662:* Ha igaz, nem jó kígyót keblünkben tartani [TML II, 351 Ebeni István Teleki Mihályhoz]. *1672:* keblében embernek kigyót tartani nem bátorságos [TML VI, 34 Bánfi Dienes ua-hoz].

2. *átv, becsm* kb. alattomos/álnok/undok fajzat; viperă, şarpe; Schlangenbrut/gezücht. *1584:* Sokszor monta(m) Bozorkannak zemebe sok Jambor eleót monta(m) Azt(is) es kenalta(m) hogy tegie(n) Bar tudoma(n)t es keresse(n) rea, de chak el halgatta es chak kigionak mondoth [Kv; TJk IV/1. 263 Margit Regeny Tamasne vall.]. *1590:* az Mathias felesege ezt az Mathiast nem tiztelte hanem az vrat azzonj ember leuen kuruanak, kigonak bekanak es minden ochjmansaggal zitta [Kv; TJk V/1. 43 Gabriel Hercegh vall.]. *1597:* Mikor Kadas Janost megh fogak menek hozzaia az toronba kerde(m) hogi miben vagion dolga monda vgi vagion hogi ameli kigiot az halaltol megh mentek azon kigio arczül tamadot most rea(m) ... immar teliesseggel el keseredtem [Kv; TJk VI/1. 98 Zekely Marton varos zolgaia vall.].

Szk: *~ módra* alattomosan, álnokul. *1662:* (A jezsuiták) az ő mesterségökkel és practicájukkal ismét a magyar nagyságos uraknak palotájukba és Magyarországnak Nagyszombat nevű városában kígyómódra bécsúsztak-mászták [SKr 113].

Sz: *~t, békát kiált vkire.* *1676:* ha azt írom, ő nagysága az ország hadaiban ültessen fel, tudom, mindjárt kigyót, békát kiáltanak rám [TML VII, 24 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

kígyóbőr piele de şarpe; Schlangenhaut/leder. *1714:* Paltzatska kigjo börrel boritott, ezüst almával, alsó részen ezüsttel boritott fl. Hung. 6 [AH 37].

kígyócímer kígyós címer; stemă cu şarpe; Wappen mit Schlange. *1781:* Egy Arany Gyűrű Petsét nyomo Kigyo Czimerrel[a] [Nsz; Told. 3. — [a]A koronás kígyó a gr. Bethleni Bethlen család címerállata].

kígyófarkozás diákjáték neve; un fel de joc la elevi; Art Schülerspiel. *1870 k./1914:* minden iskolának meg voltak speciális játékai, s azok elnevezései is változók

... katonásdi ... kígyófarkozás [MvÉrt. 17]. — Vö. a *kígyófarok* címszóval.

kígyófarkú-virág vmilyen dísznövény; specie de plantă decorativă; Art Zierpflanze. *1813:* Kigyó Farku virág őt cserép [Koronka MT; Told. 18]. — Vö. a *kígyóvirág* címszóval.

kígyófarok diákjáték neme; un fel de joc la elevi; Art Schülerspiel. *1870 k./1914:* Kigyófarok: nagy udvaron, szabad térségen gyakorolt játék volt, 15–20 fiu összefogózva, az eleje az ostoréhoz hasonló fordulatot csinált, úgy hogy a vége a hirtelen való visszakanyarodás miatt elvetődött, az utolsókat sokszor messzire elröpitve, később betiltatott, mert kar- és lábficamodások történtek [MvÉrt. 20].

kígyófej cap de şarpe; Schlangenkopf. *1570:* Kowach Matias eo neky Montha, Igaz az hogy Almas Myhalnenak az konthyaba kygo feyet es geknek farkat talaltak [Kv; TJk III/2. 170 Zeyfner Matthias vall.] | Sofia Kathank Symonne ... vallya hogy eo Mo(n)gia volt Kowach Matthiasnak Bathor Job zomzedot hoztal volna keozinkbe, Mert Nem Igen Jo hirt hallok hozzaya ... kygio feyet es gyek farkat Talaltak az konthyaba almas myhalnenak, De eo neky ... azt Monta hogy nem az volt, hanem Themyen volt [Kv; i.h.].

kígyófejes cu cap de şarpe; mit Schlangenkopf. *1735:* Egy Terczenella Király szin szoknya, Vállastol ... huszon három pár kigyo fejes ezüst kapocs rajta [Hr]. *1790:* Egy páratlan kigyo fejes fülbe valo [Mv; MvLev. Boka Kata hagy. 1].

kígyófejű cu cap de şarpe; mit Schlangenkopf. *1845:* remekező ifju Arany mives Kováts Ferentz remek-rajzát el-készitvén ezennel bé-mutatja; mely áll égy kettős kigyo fejü karperetzből [Kv; ŐCJk].

kígyófi kígyófióka; pui de şarpe/năpîrlă; Schlangenjunge(s). **Sz:** *~akat melenget. 1839:* kikkel ... hogy magam aránt bizodalmasittsam őket anyai képpen bántam. — Azonban kigyo fiakat melengettem [Dés; DLt 1230].

kígyóforma kígyó formájú; în formă de şarpe; schlangenförmig. *1652:* Egy kigyo forma gyűrű, kinek ket szemei, két tűrkesecske koszoruja egy kis gyemant, szajaba(n) egy rubintocska [Nsz; IB. I. Bethlen István ir.]. *1681:* Egy kégyo formára csinált ezüst eő [WassLt]. *1836:* egy Kigyo formára készült Fejes Arany gyűrű [Apahida K; RLt 4].

kígyóformájú kígyóalakú; în formă de şarpe; schlangenförmig. *1837:* Egy kigyo formáju arany gyűrű Rosa gyemántal [Dés; DLt 526/1838].

kígyó-formálag kígyószerűen; în felul şerpilor, ca şarpele; schlangenartig. *1788:* kigyo formálog tekervényes [Kv; DLt].

kígyófő-fülbevaló cercei cu cap de şarpe; Ohrring mit Schlangenkopf. *1801:* Három zamántzos Boglárotskák, és égy pár kigyo fö Fülbe valo 9 Mfr. 60 pénz [Kv; Ks].

kígyófű pirosló hunyor; Helleborus purpurascens; spînz; Purpurne Nieswurz. *1843:* Török Ilona ... egy évig kinozván öt a hideg ... ördög rakolyát, s kigyó füvet össze fözvén[a], annak levibül 3 jo pohárral egymás után meg itatott, s ezen mérges ital ... harmad napra meg is gyogyitotta — mert akkor halva volt [Nagykapus K; RAk 11. — [a]Javasasszony tanácsára].

E növényre, erdélyi nyj-i neveire és a népi állatgyógyitásban való szerepére l. Szabó Attila — Péntek János, Ezerjófű. Buk., 1976. 115, 161.

kígyófű-gyökér pirosló hunyorgyökér; rădăcină de spînz; Purpurne Nieswurzwurzel. *XVIII. sz. eleje:* A melly lo vagy Kancza fel borzadva vagyon bágyatul viseli maghat, vony kégyő fű győkeret, a mellye hegyesibe [JHb 17/10 lótartási ut.].

kígyó-fülbevaló kígyó formájú fülbevaló; cercei în formă de şarpe; schlangenförmiger Ohrring. *1839:* Egy pár arany kígyo fülbe valo brilliánt a szájába [Kv; LLt].

kigyógyít a vindeca; (aus)heilen. *1592:* Pal Doctor azt fogatta volna, hogi az eo Naga zolgaiat Dombi Orbant az minemew niaualia (!) volt volna, abbol ki giogitana, es ammint az zerzeodsegh volt huz forinton, ha megh nem gogithatna, tehat azt az huz forintott vizza adna neki [Kv; TJk V/1. 193 St. Puellacher vall.]. *1796:* ma ... Szindről[a] által jöttem Koppándra de még gyengélkedem és a Daktor Ur azt mondotta hogy ne erőltessem magamot mig nem erősödőm mert ha recidivát kapok Száz Daktor sem gyogyit ki [Koppánd Ta; GyL. Csia Moses lev. — [a]Koppánd tőszomszédságában].

kigyógyíttat a pune pe cineva să vindece (bolnavul); (aus)heilen lassen. *1817:* az Gyomor görts agya Isten hogy ne járjan, s igyekezzél okot nem adni réá, s ha ugyan elő venne, abbol fundamentaliter igyekezzél kigyogyittatni magadat [Kv; Ks 100 Kornis Imre fiához, Lajoshoz].

kígyógyökér kígyós keserűfű; Polygonum bistorta; răculeţ; Nattern-Knöterich, Natterwurz. *1672 k.:* kégyo gyükér: Bistorta, Natterwurtz [PPGl].

kigyógyul *is is* a se vindeca; genesen, gesund werden. *1713:* a többi, noha nehéz sebekbe esett, de lassan-lassan mind kigyógyulnak [Kv; KvE 265 VBGy]. *1716:* ki gjogjult nyavalyájábol [Nagyida K; Told. 22]. *1739:* az fiacskám az himlőböl ugyan ki gyogyult, de erössen hurut [M.csesztve AF; Ks 99]. *1800:* ugy öszve ront, meg vér; hógy sóha ki nem gyogyulyuk [Széplak KK; Pl]. *1811:* Czigány Czala Pista fia Gyuri 3 Eszten(dős) az Ágybol valo leesésből származott Nyomorekságbol soha se gyogyult ki [Gyalu K; RAk 150]. *1865:* Alolirt Bodor Elek ezennel minden engem illető vagyont szegény egyetlen testvérem Bodor Annának hagyom (igy!), ha pedig nem gyogyul ki annak hagyom és testálom ki szegény testvéremnek gondját még pedig jol fogja viselni [Kv; Végr.].

kígyógyulás felgyógyulás; vindecare; Heilung, Genesung. *1770:* elöszöri betegségéből valo ki gyogyulása után, elegszer halottam a' néhai urtol mondani, hogy Groff Kun Sigmand Ur eő Nsga mindenit el lopta [Ben-

cenc H; BK sub nro 1017 Wic. Szászvárosi (23) lib. vall.].

kígyógyűrű kígyó formájú gyűrű; inel în formă de şarpe; schlangenförmiger Ring. *1839:* Egy kis kígyo gyürü [Kv; LLt].

kígyóhagyma ? sárma; Ornithogallum; luşcă; Milchstern, Schlangenlauch. *1710 k.:* összel vetik a búzát és osztán nyárban aratnak, de sokszor konkolyt, vadócot, kígyóhagymát is [BÖn. 908]. *1831:* hatarunk nagyobb részét ... a földi Borza, Ürőm, vad borso, és a mi leg nevezetesebb a' Szerentsétlen kigyo hagyma, ugy annyira el foglalták, hogy a leg tisztább vetéseinkből is, ezen elő szamlált planták miatt szinte semmi jot sem arathatunk | Csak az eke mivelése által, a kigyo hagymát, földi borzát, ürmöt, s más több effele növevényeket ki nem pusztithattyuk [Dés; DLt 143]. *1832:* (A gabona) még sem lett ollyanná, hogy hibát benne ne kaphassanak — és vallyon már ki az oka? Természet szerént a benne lévő, csenge koro, vadborso, kigyo hagyma és fü magok — mellyeket a legnagyobb utánna valo járással sem lehet ki takarítani [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.]. *1843:* a Kigyo hagyma ki irtásáért az verőfénybe [M.köblös SzD; RLt]. *1864:* Hagymásáj hihető nevét vette a' sok kigyó hagjmát termő tulajdonságáról [Kercsed TA; Pesty, MgHnt III, 36a].

Botanikailag bizonytalan jel-ű régiségbeli népi, ill. köznyelvi növénynév. Erdélyben többnyire az Ornithogallum fajok (madártej; băluşcă; Kronen-Zwiebel), ritkábban a Mascari fajok (györgyike; ceapa ciorii; Meskathyazinthe) neve, de használják az őszi kikerics (Colchicum) és a vad hagyma (Allium) fajok megnevezésére is. A mai botanikai névhasználatban az Allium scoredoprasum jelölője.

kígyóhagymás **1.** ? sárma-magot tartalmazó; care conţine seminţe de luşcă; Schlangenlauchsamen enthaltend. *1781:* Tiszta buzát pedig minél hamaráb külgyen ked, de ne ojant mit hosztak volt, mert az igen el ért volt, ugy hogy semmi ereje nincsen kigyohagymásis [Jobbágyfva MT; BálLt 1].

2. kígyóhagymát termő; (loc/teren) cu luşti; Schlangenlauch (hervor)bringend/tragend.

Hn. *1669/1687 k.:* ã Kigyo hagymás tetõn (sz) [Mezőbánd MT; MMatr. 336].

kígyóhátas ? kígyóbőr-hátas; cu dos din piele de şarpe; mit Schlangenrückenleder. *1681:* Kigyo hatas slefelü aranyos fek agy sürü appro pillangos szügyellőstül s fejer Orrozzostul [UtI]. *1696:* kantár egj nehánj Kigjo hátas [Kv; LLt Fasc. 146]. *1697:* egy keskeny Kigyo hatas Szügyellő [KGy]. *1726:* öt viseltes kender kötőfék, edgy kigyo hátos szügyellő [Görgény MT; Born. G. VII. 23].

kígyókő szerpentin; lapis serpentinus, ophites; serpentin; Serpentinstein. *1732:* Egy kégyo kő [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 21]. *1775:* Fertályosnál kissebb kigyo köből faragott fedél nélkül egy palaczkocska [Szentdemeter U; LLt Fasc. 152]. *1787:* Kigyo kőböl valo födeles Pohar el törve [Szászerked K; LLt Csáky-per 213. 14].

kígyókő-fúvás ármánykodás; uneltire, intrigă; Ränkeschmieden. *1710 k.:* Majtini is meghozá a bogácsi bort és hírit azoknak az uraknak, hogy onnét mindjárt elmentek, de miért, ő nem tudja, csak hogy őtet itatták firtatták ... Az emlitett uraknak, vagy minek mondjam ... gyanakodám, hogy valami lármájok, avagy legalább valami kígyókőfúvások vagyon, mert azelőtt is ezek az emberek csinálták vala a fogarasi feredőt [BÖn. 700. — A szokást l. ÉrtSz *kígyókő* al.].

kígyókő-kanna szerpentin-kanna; cană de serpentin; Kanne aus Serpentinstein. *1717:* Egy kigyókő kanna, ezüst aranyas foglalásban fülesen [DanielAd. 97].

kígyóláb kígyó alakú láb; picior în formă de şarpe; schlangenförmiger Fuß. *1824:* Fejérnép vetkezőhez tartazo Kigyo lábakan állo két ezüst poharatska [Fugad AF; HG Mara lev.].

kigyomlál **1.** a plivi, a curăţa de buruieni; ausjäten, abkrauten. *1791:* Kik mentenek azon szőllőre levelezni[a], s' mikor gyomlálták ki hatalmasul, az Exponens Aszonyt és Testvér nénnyit magok tulajdon szöllejektől hatalmasul megfosztván? [Fejér m.; DobLev. IV/691 vk. — [a]Jún. elején].

2. *átv* kiirt; a stîrpi, a extirpa; (aus)rotten. *1660:* az egyesség lévén főbb eszköze az megmaradásnak: melyre mint isteni munkára várhatunk is áldást annak szerzőjétől, ha az egyenetlenséget, mint ördög plántáját, kigyomláljuk magunk közül [KemIr. 338]. *1662:* az igaz evangéliomi vallást ez országból a nyírt papság gyökerestől kigyomlálni igyekezik vala [SKr 102]. *1705:* gróf Forgách ... azon igyekezik, hogy az egész szász natiot teljességgel elveszesse és kigyomlálja [WIN I, 373–4].

kigyomlálás kiirtás; stîrpire, extirpare; Ausrottung. *1571:* (János Zsigmondnál) drágalátosabb királya nem volt a keresztyéneknek ... egyik fél tanitóit is nem háborgatja vala, sőt inkább még az istentelen tanittókat is azonképpen táplálja vala a Kristus tanitása szerént; azoknak kigyomlálását az Isten igéjére hagyta vala, mely Istennek igéje őket naponként irtogatja vala [ETA I, 34–5 BS].

kigyomlálgat kiirtogat, a stîrpi/nimici încetul cu încetul; nach und nach ausrotten. *1808:* azon Udvari Tiszt Urak igen érdemesekké fogják előttünk tenni magokat, a' kik a' kezek alatt lévő Magyarokat, mint nyughatatlan elméjű, és veszekedő embereket igyekezik (!) házaikból ki gyomlalgatni [Kemény, CollMss XXX Varia XII].

kigyomlálhat *átv* kiirthat; a putea stîrpi/extirpa; ausrotten können. *1630:* nemely hamis hir hintegeteó emberek(ne)k szauok miat, az Tekentetes es Nags Kereszegi Chaki Istian (!) Vram es en kózóttemis tamadot volt valami ellenkezeó dologhra valo occasio, ezt hogj mind ket feleól egimas sziuebeól ki giomlalhassuk, indittatot eó kegelme arra, hogi egimashoz valo jeovendeó eggiessegwnk(ne)k es szeretetwnk(ne)k confirmalasára, egimast assecuralnok vgjan leuel altal [OL. Gr. Csáky Kőzp. lt CCC 28/53 l. Bethlen István „assecuratoriá"-ja Csáky István számára].

kigyomláltat a pune pe cineva să stîrpească buruieni; ausjäten lassen. *1796:* A Tavasz Buzak igen meg Reptsesdtek, gyomlalni sem lehetett meg edig a sok eső miát

mihelyt az idő engedi eztis ki gyomláltatom mingyárt [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kigyomláltatás kiirtatás; stîrpire, extirpare; Ausrottung. *1662:* (A nyirt papság[a]) igyekezetüket a posonyi 1604. esztendei végzéseknek istentelen articulusában[b], melyet a regnicolák híre és akaratja ellen az evangélicusoknak kigyomláltatásukról hozzátoldottak vala, az egész keresztyén világ mintegy tükörben megláthatott [SKr 102. — [a]A rk klérus. [b]I. Rudolf az 1604. évi pozsonyi országgyülés hozta törvénycikkeket a 22. törvénycikk önkényes betoldásával szentesítette; e törvénycikk megerősítette a protestánsok ellen hozott törvényeket és kimondta, hogy az ogy-en vallás ügye nem tárgyalható].

kigyomláltatik kiirtatik; a fi stîrpit/extîrpat; ausgerottet/getilgt werden. *1589:* Weottek eszekbe(n) az Rut, Izoniw zitkoknak el aradasat, feokeppen az lelkewel valo ektelen zitkokat ... Azerth Tecczet eo kgmeknek varosul hogy ez ochman zitok gywkeresteol ky giomlaltassek [Kv; TanJk I/1. 94]. *1652:* Hogy annak okaert az it valo Ecclesianak Curatori es Moderatori keoszul is ez mostani nagy egyenetle(n)segh ki gyomlaltatnek es a' tökeletes attyafiui szeretett plantaltatnek szivekbe(n) elmejekbe(n) ... ez vegekre nézve illyen punctumokot akartunk a' Curator es Moderator Uraim eleibe(n) adni[a] [Kv; KvRLt X. A. 1. — [a]Köv. a részl.].

kígyós 1. ? kigyófészkes; cu cuiburi de şerpi; mit Schlangennest, Schlangen-. **Hn.** *1603/1839:* Kigyós thón (k) [Egeres K; KHn 190]. *1628:* az kigios malba (e) [Szucság K; KHn 253]. *1652/1754:* ad Lapidem Kigyos Kő [Ompolyica AF]. *1689:* Kegyos toh (k) [Egeres K]. *1694 k.:* a' kis Kigyosban (sz) [Csitsztiván MT; MMatr. 331]. *1713:* a kigyós tóra járób(an) [Bernád KK]. *1718:* Kigjos Dombon (sz) [Szilágycseh]. *1722:* Az Kigjos Tora jár véghel (sz) [Bernád KK]. *XVIII.sz.köz.:* A Kigyos vögy teteje (sz) [Gyalakuta MT]. *1750:* A két Arok között a Kigyosba (sz). A Kégyosba [Papolc Hsz]. *1758/1785:* Az Kigyos mál oldalban (sző) [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 288]. *1768:* A Kigyos Berek szel(iben) (sz) [Sarmaság Sz]. *1803:* a' Kigyos nevezetü hellyben (sző) [Nyárádsztbenedek MT]. *1805:* A Kigyos Toban egy darab erdo helly, melly most rész szerént Szánto földnek fel töretett [Bágyon TA]. *1813:* a' Kigyos Kutnál (sz) [Köröstő K; KHn 67]. *1826:* a' Kigyosba (k) [Búzásbocsárd AF]. *1863:* Kígyós tó nevű helyen (sz) [Nagygalambfva U]. *1864:* Kigyoslikat [Tekerőpatak Cs]. Kigyos to [Kisbács K]. — A jelzet nélkült adalékok az EHA-ból valók.

2. '?' **Szn.** *1684:* Kigyós György [Torda; SzZs 256]. *1744 e./1770 k.:* Kigyós György [Feketelak SzD; SzConscr.].

3. kígyó-; cu ... şerpi; Schlangen-. *1837:* Két arany gyürük kigyos fejüek [Dés; DLt 526/1838].

4. kígyót ábrázoló; care înfăţişează un şarpe; Schlange darstellend. *1811:* A' M. Bethlen Familia' kigyos Czimere [ÁrÉ 181–2].

5. ? kígyócimeres; cu stemă care înfăţişează un şarpe; mit Schlangenwappen. *1696:* Az Kegyos Bastyanak Közepsö Boltyaban vagy (!) rudakon Foghagyma es veres hagyma es magyaro hagyma [Bethlen SzD; BK].

A kétesen megadott jel, valószínüségét támogató bizonyíték az, hogy Bethlen a pajzson címerállatként aranykoronás tekergőző kígyót hordozó Bethleni Bethlen család birtoka volt.

6. kígyódíszes; cu podoabe în forma de şarpe; mit Schlange verziert. *1700:* Egy haj szin Atlacz Szoknya Ezüst keskeny Galandos vállával elöruhájával hasonloval kigyos Ezüst kapcsok az vállán [Hr 1/20].

7. ? kígyózó; şerpuitor, şerpuit; schlängelnd / tekergőző; sinuos; kringelig. *1668:* Egy Tenger szin Arannyas Virágos Tercenallia (!), melynek viragi kegyosok [Mk Kapi György inv.]. *1683:* Egy karmasin szin Terczella elö ruhástul kigyos forma viragal [UtI].

kígyósbeli a Kígyós nevű helybeli; din locul denumit Kígyós; in dem Ort, genannt Kígyós. *1769:* A Kigyos béli deutralt Erdö [Dicsösztmárton KK; Ks 19/VIII/41].

kígyóvirág vmilyen dísznövény; specie de plantă decorativă; Art Zierpflanze. *1813:* Kigyo Virág ... Matska Virág Török Füge[a] [Alpestes H; Told. 18. — [a]Folyt. a fels.]. *1814:* A' Felső Virág Házba találtattak ezek a Virágok ... Oltott Rosmarint Ládában sok ... Kigyo Virág 2[a] [Vessződ NK; Told. 18 Gr. Toldalagi Kata lelt. — [1]Terjedelmes fels-ból kiemelve]. — Vö. a *kígyófarkú virág* címszóval.

kígyóvirág-gyökér vmilyen dísznövény-tő; rădăcina unei plante decorative; irgendeine Art Zierpflanzenwurzel. *1813:* Virág Házban ... Kigyo Virág Gyökér Nro 2. Matska Virág Gyökér Nro 2[a] [Alpestes H; Told. 18 Toldalagi Kata lelt. — [a]Folyt. a fels.].

kigyőz 1. legyőz; a învinge; besiegen. *1736 u.:* Asztalnál maga[a] szolgáltatott alkalmatosságot a két papnak, hogy de materia religiosa discurráljanak, s ha látta hogy a pater nem felel rendiben, neki biztatta: jobban, Pater, ne hadd magadot, szégyenleném ha a feleségem papja[b] kigyőzne [MetTrCs 459. — [a]Gr. Apor István. [b]Apornak a felesége ref. volt].

2. győz, bír; a putea suporta; ertragen können. *1829:* a Sok óh Bórt ... a' Birák megfizették ha kellett a' kőz adozo nep Terhére ugy annyira hogy ha mind igy megyen a' Kölpényi Adozo Nép ki nem győzi tsak azonn költségeket [Mezökölpény MT; TSb Korso János (43) vall.].

kigyőzhet győzhet, birhat; a putea suporta; ertragen können. *1829:* Az Armaristák káplárja Zilahi István ... beszéllette nékem ... hogy a Falu Commune terénumabol már limitáltanak leg alább 30 Rfr. árrá gyümölcs fákat Falu költségire még sem elég ... nem tudja soha hogy győzhesse ki a Falu annyi teméntelen költségit [Mezökölpény MT; TSb Kelemen János (62) ns vall.].

kigyúl kigyullad; a lua foc, a se aprinde; sich entzünden, aufleuchten. *1629:* nem teolt harom fertali ora benne hogy fel vete az langh magat ki futamank, hat az kemenynek az felseo zegeletin gyult ki [Kv; TJk VII/3. 105]. *1832:* az én tüzelömbölis a Keménjemeniis (!) az Füst vastagotskán ment ki de mind azon által nem gyúlt ki [Dés; DLt 254]. — L. még FogE 76.

kigyulladt támadt, kigyúlt; aprins; entstanden. *1874:* Az iskola-szoba és tanítói ház, valamint a harangláb ... a szomszédságban kigyuladt tűztől földig leégtek [Szászcegő SzD; ETF 107. 31].

kigyűjt szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~i a falut* kb. fellármázva egybegyűjti a falubelieket; a aduna sătenii dînd alarmă; die Dorfbewohner alarmierend (ver)sammeln. *1593:* Bedeo Balas ... be se az kaput nem ereszte ky nita es az harangot is felen vere ki gwte a falut [HSzj *kapu* al.].

kigyűl egybe/előgyűl; a se aduna; sich versammeln. *1794:* a' lármára ki gyültenek a' Czigányok; ezt látván Szolga Biro Korponai Vram, űtni verni kezdette a' Czigányokat, hogy menjenek bé, mit keresnek künn | Szolga Biro vram ugy káromlotta őket; Menjetek-bé criminalis teremtette nem vagyok én Tolvaj hogy ide mind kigyültetek [Ne; DobLev. IV/728. 2b, 5a].

kigyülekezik kigyűl; a se aduna; sich versammeln. *1752:* ki gyülekezvén a ... két Falunak Lakossi ellenkezes tamadott köztök [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 33].

kigyűlés gyülekezés; adunare; Versammlung. *1737:* semmiképpen az külön szakadas a Tordai Possessorok(na)k meg nem engedtetik, hanem mind Dékány és Pásztor tételben, ugy büntetésekbenis Communi Consensu procedályanak, vigyazván Pojani[a] Uraimékis arra, hogy az szölö alá valo ki gyűlést a viznek áradásakor ne practizallyak, kitsin lévén pedig a viz, a mint a Pojani lakosok által jöhetnek ugy a Tordaiakis tartoznak által menni büntetésre [Torda; TJkT I. 147. — [a]A várossal tőszomszédos Aranyospolyán lakosai].

kiháborít kizavar; a da afară (pe cineva); hinausjagen/treiben. *1677:* Kovacz Georgyöt Markus Janos es Andrasek ebben az Esztendőben levő szent Georgy napjaig a hazbol ki ne haborittsak [Kissolymos U; Márkos lev.].

kihág 1. tapod, tapos; a păşi/călca pe ceva; treten, stampfen. *1662:* csak római császár birodalmára, hatalmas császár vitézinek lovok lábai ki ne hágjanak, az őfelsége hadaitól semmi bántások nem lenne [SKr 613].

2. kimászik; a ieşi că‚ărîndu-se; herauskleitern/schlüpfen. *1574:* Eleszer egi varga fia hagot ky[a] keozykbe leot es meg kemlette eoket az esmet Be hagot az kertbe [Kv; TJk III/3. 355. — [a]Egy kertből]. *1601:* Daurert Georgy[a] az kamarabol ky sem Jeott, mert lakat vala az kamara Aytayan hanem annak vthanna hogy biro vram hywatays az tablan haga ky [Kv; TJk VI/1. 530 Fodor Gergelyne Anna azzony vall. — [a]A székbeli mészáros]. *1629:* fel kele el indula, ki hagita az egyik keowet ugyan Zugh, maga is ki haga[a], az borju Dellore mene [Kv; TJk VII/3. 120. — [a]A szölöből]. *1637:* amazis az ki sebes vala ki haga az kerten az migh be ment az saranpon, enis visza fordulta(m) hazamba(n) [Mv; MvLt 291. 103a]. *1780:* estve az akkori Öreg Aszszony a kertnek az uttza felöll valo szegeletin a Sido felöll ki hágott, és egy jo nagyotska csomo keszkenövel öszve kötve lévén a keziben, ment egyenesen Ersek János Uramhoz [Bethlen SzD; BK. Anna Lakatos (39) conj. St-i Ersek vall.]. *1812:* 'A melly ajton a' kertben bé hágtam ugyan ottan hágtam ki is [Déva; Ks 119f].

3. felkaptat/hág; a se sui/urca; bergan/auf gehen/treten. *1592:* az Nagy hagodon hogy ki hagnak melliet Keozep Reznek hinak [UszT]. *1770:* láttom osztán egy idö vártatva, hogy az Kőrtvélykapuji Szölö oldalon Angyom ki-hágott [Nagyercse MT; Told. 3a].

4. felhág, fel/kikap; a urca (spre ...); bergauf/an hinausreichen. *1600:* Az belseö wez sorkarol, a ki eösweny be megye(n) a Feier Nikoba az Feier Nikobwl az mely cösweny ki hagh az Orozhegy kapuhoz, azon alol mind az kett fele Feier Nikonak Farkaslaki [UszT 15/103 Nagy Gergely Palfalui, Zabad Zekely (70) vall.]. *1760:* (A határ) fel mégyen az Báldi keresztutig; onnet egy tsupra ki hag az ide valo Kerek Erdő nevezetű Erdőnek az szélin ... onnat le ereszkedvén az Csetelki völgyre azon völgyön jó darabig mégyen, és fel hág egy Fetskés nevezetű nagy tsupra [Novoly K; BLt]. *1768:* azon ut ... el hagyván a mü határunkot ... ki hág a bérczre [O.léta TA; JHb XXXVI/17].

kihágás contravenţie, vină; Übertretung, Vergehen. *1703:* A Berekeresztúron tartott visitatio előtt panaszkodnak Dállyai János scholamesterre, aki kihágásait azzal is tetézte, hogy Elönkbe sem jött, előttünk eléb állott [MVJk II/1. 260]. *1870 k./1914:* Contrascriba: a juratériának — esküdt köztanitók testülete — egyik idősebb, erélyesebb tagja, a kollégiumban a rend öre, kisebb kihágások rögtönös büntetője [MvÉrt. 8]. — L. még VKp 201.

kihágat berget, bergettet; a împerechea/mîrli; sich bepaaren lassen. *1835:* A Juhok igen jol vannak, nagyobbára ki hágatva [Zsibó Sz; WLt Kelemen Benjámin lev.]. — A jel-re l. MTsz, ÚMTsz.

kihágó felhágó; care urcă; berg/hinaufreichend. *1757:* A Delnei Határon egy ki hágo a Sovány buza föld [Csomortán Cs; Sándor conscr.].

Hn. *1714:* Sz. marton es Csekefalva kozott Ki hago nevű helyb(en) (sz) [Csekefva Cs]. *1722:* A' ki hágob(an) (sz) [Feldoboly Hsz] | a ki hágob(an) (sz) [Zágon Hsz]. *1746:* Vas Banya kihágo orra nevü hellyen [M.hermány U]. *1757:* A ki Hagoban (sz) [Csomortán Cs] | Az Akaszto hegyen ä ki hagoban (sz). Az Olósma hegyre ki hágoban (sz) [Szentmihály Cs] | A Ki Hagoban ä Somllyái oldálra ménöben (sz) [Taploca Cs]. *1759:* ä ki hágo nevezetű hellyb(en) (sz) [Lázárfva Cs]. *1765:* a Kihágo Cseréjének egy részecskéje [F.rákos U]. *1766:* Ki hágó nevü hellyben (sz) [Szentkirály Cs]. *1768:* a Kéntsesszég előt valo lább(an) ki hágob(an) (sz) [uo.]. — Az adalékok az EHA-ból valók.

kihagy 1. a lăsa afară; auslassen. *1671:* Bethlen János Atyánkfiának Kis Bunon lévő két rótt emberét relaxaltuk, mivel finalis sententia extal azon helynek modalitassárol. Viszont az hét Birák joszágában a' Connumeratiokor, per errorem két kapuval többet irtanak volt fel, mellyet-is ki-hadtunk [CC 9]. *1714:* Bátyám ifliabb Damokos András a Katonák közé menvén. Bölönfalváért, minékünk a Falu azt fogadta volt, hogj az Adobol ki hágy [Bölön Hsz; INyR]. *1730:* Ufalusi Juvon Csatani Jobbágyunk(na)k Felesege iránt valo régi betegséget

Consideralván a szolgalatbul esztendeig ki hagjván, hogj Hadnagj Atyánkfia eö kglme kezib(e) öt forint Taxát adgjon a Városnak [Dés; Jk 393a]. *1758:* Kosztandin hanyni kezdé az bironak szemére, hogy némellyeket a szolgálatbol ki hágy [Cintos AF; TKl 19/42 Tyivoran Tanaszi (38) jb vall.]. *1776:* Én ugj tudam a miolta élek, hogy ... a maga lako haz hellyéböl vagj is mostani Curiájabol mégh egj talpalotnyi hellyet is ki nem hagjott, és mostan is azon határozatokban birja [Kiskend KK; Hr].

2. kinn felejt/hagy vmit; a uita ceva afară; etw. draußen lassen. *1568:* Es Talal az gazda szolgaya meg, negyed fel talert ... Es ezt haluan az gazda Azzony, mond az leanyanak, myre hogy az ladabol ky hattad az Nyeged (!) fel talert es az Arany fonalat, s mond az lean ne(m) tudom ha ky feleytettem, vagy hogy [Kv; TJk III/1. 233 Marta Bwday ǫtues Janosne vall.].

3. kerítetlenül/szabadon hagy; a lăsa neîngrădit; uneingezăunt/freilassen. *1730:* Az sikator mellett lévö kertit bellyebb vévén tagosicscsa a sikátort ... ugj hogj ha annyi földet hágy-ki a sikátor mellett hogj elmehet Lovas és gjalog Ember [Dés; Jk 402a].

4. nem vesz be vkit/vmit; a omite; jn/etw. weg/auslassen. *1568:* Ezt monda Dienes deak, Ez vtan f. 32 adnays kakas Andras Nem lennek p(ro)curatora Mert Egyszer ky hagya tytǫket belǫle, es effele dologert az Tablanis szo esek, es akor Kalmar Janos ... vgy monda hogy tytǫket ky hagya abol az dologbol [Kv; TJk III/1. 218 Joannes Barbel p(ro)curator vall.]. *1584:* Frattaj Janos vram es Frattaj myklos gabor es gergelj az nehaj Frattaj gergely vram gyermekj egy feleol mas feleol penigy Tholdalagy Ferencz Felesege Frattay Clarazzony ... Jeouenek Jllyen Egenessegre ... hogy az mely perpattuar keozeoteok az Jozagy es feoldek ozlasa feleol volt, Myert hogy az Elseo Compositionkbol ky hattak volt [M.fráta K; SLt T. 18]. *1606:* azok az zemeljök kiket kj hagjot Daniel Peter vram azok nem adtak kezest [Vargyas U; UszT 20/313]. *1747:* a Gróff vr(am) Eltetö uram ellen valo requisitioja ezen meg irt Casusban továbrais fen maradott, és azt tellyességgel a Célébrált bekessegböl ki hadták, ki kötötték és ki rekesztettek [Szentegyed SzD; WassLt]. *1817:* én azon dolgot a T. Authenticator Uraknak Szorol Szora, valamint volt fel adtam és az inpurumba elöttem felis irták, talám a purumbol Sem hágyták ki [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

5. (el)mellöz; a lăsa la o parte; a neglija; hintanstellen, außer acht lassen. *1652:* az Ecclesiának Moderatori az itt valo tanitokot minde(n) Ecclesiara es Scholara s egjeb Isten tisztessegire neszendeo dolgokba(n) is adhibealliak, eö kglmeket azert affele dolgokban ki ne hadgyak, hane(m) com(m)unicalliak o kglmek(k)el es egy conse(n)susbol czelekedgyenek [Kv; KvRLt X/A. 1]. *1724:* Az Dislocatiotis[a] Nagd(na)k el küldettem ... Olah Bogátra[b] Lejtnantat tet volt Nacságad de én ki hattam, mivel az Lajtnánt Havaselyföldibe vagyon [Veresegyháza AF; Ks 83. — [a]Katonai el/kihelyezés, elszállásolás. [b]AF].

6. elhagy; a lăsa la o parte; weg/fortlassen. *1749:* Sinorra Kezdém veretni az Kértött egyenességnek ökáért, én az Sinort ugj hórdóztam hogy az menyit be vöttem az hol tekerödött éppen anyit eö Excellentiájéból ki hattam, egj láb nyómnivalis többet be nem vöttem menyit ki hattam [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1781:* A Bértzén ... hoszsza, ki hogyván egy kevesett a Farkábol 300, belöl az alján 250 ölett [Nyárádmagyarós MT; EHA].

7. külön hagy, meghagy; a lăsa (separat); be/übriglassen. *1699:* ezen szanto földböl Kovats Istva(n) Vr(am) ki hagjot vala keskenyen Kapus felöl egy darabot kaszaltattais eö kglme [Mezöbánd MT; MbK 90]. *1716:* ezen udvarház helyhez tartozando hely vagyon egj darab ... eztis megh méretvén és Fejszés Ferenczne Aszszonyom reszire ebbölis az harmadat kihagyván, ennek hoszszusága extendal 40: idest negyven ölnire [Kecsedszilvás SzD; JHb III/68]. *1792:* az Ur azon szánto hellyét ... ki hadta hanem tsak a felette lévö puszta oldalt fogta fel [Nagylak AF; DobLev. IV/693].

8. levon; a scădea; abziehen/rechnen. *1592:* Jgiarto Simon es Fejer Tamas Egihaz fiak zamadasa ... az Introitus summajabol ez Expensat ky wewe(n), es azon kiweolis ky hagywan relaxalwan az ven filstich Leorincz temeteset es harang bert s(cili)cet f. 11/40 Es az eo honorariumokatis ... Maradnak az varosnak adossa ... f 120/6 [Kv; Szám. 5/XI. 20].

9. kilépni/menni hagy vhonnan; a lăsa să iasă; hinaustreten/gehen lassen. *1768:* gyakor izben annyit szenvedet ... az Néhai Férje ... testvér Öttsitöl, hogy éttzakának idein gyakor izben majd virrattaig házából ki nem hadta [Csikfva MT; Pf].

10. figyelmen kívül hagy; a trece cu vederea, a ignora; außer acht lassen. *1710 k.:* (A Szász János) paráznaságát hagyják ki, söt a fatenseket megintsék eleve, hogy ha tudnak is olyant, hallgassák el, mert úgy lehet, sok házat mocskoltatnak meg véle [BÖn. 956].

11. *~ja magát* kb. nem jelentkezik feliratkozásra; a nu se prezenta la înscriere; sich nicht zur Auf/Einschreibung melden. *1705:* Ma jövének az úr eleibe olyanok a magyarok közül, akik azt hallották, hogy aki most a magyarok közül az innen elmenni akarók közé fel nem iratja magát, hogy azután el nem akarnák bocsátani. Azért sokan, akik kihagyták volna is magokat először, sokan adjungáltatni akarják [WIN I, 413].

kihagyás omitere; Aus/Weglassung. *1670:* A Moguntinusnak csak az egy pápistákat offendálható szóknak kihagyásával az dolog meritumát éppen megírnám [TML V, 371 Bethlen Miklós Bethlen Jánoshoz, Bánfi Dieneshez, Teleki Mihályhoz].

kihagyat 1. a dispune să fie omis(ă) ceva; auslassen lassen. *1619:* látám az Felséged vezérnek írott levelének az pariájából, hogy a fökövet beküldését Felséged halasztotta ... az magyar és csehországi hadakkal való megegyesülésre ... erröl sokat gondolkodván-tractálván Angyalosi Mihály urammal, és látván annak az clausulának ott ártalmas voltát ... Úgy találók jobbnak, hogy az fordításban azt kihagyassuk [BTN[r] 346]. *1659:* Az nyolczadik punctumban az mely szónak annectálását nehezteli ö nagysága azokban az országnak maga igaz mentsége foglaltatik benn másoknak vádlása nélkül: nem látjuk méltó okát miért kelletnék kihagyatni [EOE XII, 211–2 Baresay Ákos Lázár Györgyhöz].

2. üresen hagyat vmit; a dispune să lase loc pentru ceva; etw. leerlassen lassen. *1662:* egy igen nagy kapuforma alkotmányt fundáltak vala ... olly igyekezettel, hogy azt a Veres-bástya kasamatáihoz kívül állíttathat-

nák, az lövőablakok helyeit is azon kiméretvén és kihagyatván [SKr 600].

kihagyatás omitere; Auslassung. *1847:* Az tekintetes szolgabíró úr hivatalából lett kitétetése Varga Katalin által, köz falusi gyülésben történt kihagyatása publicatiója [VKp 202].

kihagyatik 1. a fi omis; ausgelassen werden. *1681:* Minden rendbeli officiolatusok(na)k ... mind szemelyek s mind sessiojok ki hagiatván, csak szinten az Aku Zab fizető jobbagi sessioja specificaltatik | Az Hunyadi Tárházban lévő külömb külombfele Bonumokis ... ez alab valo Extractusbol ki hagiattak | Az Vas Bányákban lévő minden fele eszközökis ... az Extractusbol ki hagiatnak [Vh; VhU 205, 608]. *1818:* az nehai el halálozott Méltsás Báttyának Pium Legatumai közűl ... Aranka György ur is ki nem hagyatott [Mv; DLev. 3. XXVIIIa].

2. vminek hely hagyatik; a fi lăsat loc pentru ceva; für etw. Platz gelassen werden. *1662:* azon bástya ... tetején ajtó hagyatott vala ki [SKr 301].

kihagyatódik a fi omis; ausgelassen werden. *1669:* az propositiokat is sem fejedelemasszony, sem Naláczi uram nem látták, mig én ide nem jöttem. De ez is jobb renddel leszen, vagy egészen kihagyatódik, az mint az fejedelemasszony egészen azon vagyon, kihagyatódjék [TML IV, 409 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

kihagyattatás kihagyás; omitere; Auslassung. *1739:* Egjéb oka pedig mi lőtt légjen Ferenczi István atyánkfia ki hagyattatásanak [a], meg fogja érteni ő Nga [Dés; Jk 309b. — [a]Az asszesszorok sorából].

kihagyattatik 1. kihagyatik; a fi omis; ausgelassen werden. *1744 k.:* Vagyon egy Kosa Joseff nevű Tisztartaja Cserei Mihally uramnak ... most penig de jure adó ala kellene menni, de Cserei Mihaj uram csak nem környezve instált a' N. Szeknek hogy hagyattatnak ki az adóból, mivel nem csak oeconomiajara sött etelereis visel gondot ... az nelkul utólsó vensegeben el nem lehetne ... eszt erre valo nezve a Szek ki hadta [Miklósvárszék; INyR]. *1820:* A Kender To háton (k) ... ennek Hoszszábol a Vetzka Arka, a Meresből ki hagyattatván [Ákosfva MT; EHA].

2. szabadon hagyatik; a fi lăsat (nearat); freigelassen werden. *1763:* a' kerten kivul a' Rétből ... az lább földnek eddig szokott szántása vég barázdájáig hagyattatott ki mint egy harom négy közönséges lépésnyi Rét [Széplak Sz; KS 92].

kihagyigál, kihagyít l. kihajigál, kihajít.

kihagyott 1. külön/meghagyott; care a fost lăsat nelucrat/nearat; übriggelassen, belassen. *1699:* azo(n) szanto földből ki hagjot reszen ... en szenat is takarta(m) [Bergenye MT; MbK 90].

2. ? kitett (állás nélkül maradt); (care a fost) scos/dat afară din serviciu; ausgebootet. *1779:* (Publicaltam) Egy Ertsei David nevezetű ki hagyott Mestert [Gyalu K; RÁk 202].

3. *isk* feladott/hagyott; care a fost dată (de învăţat); aufgegeben. *1804:* a Statistikából a ki hagyott letzkét nem tanultam meg | a ki hagyott német irást le irtam [Dés; KMN 9, 16].

kihája (török portai) titkár; chehaia, chihaia; Sekretär (an der Hohen Pforte). *1662:* valahány álgyu alá való kereket szerezne, a kihájától életével parancsoltatik vala [SKr 570]. *1670:* Mindazáltal az kihaja biztatása fenn van, hogy ha jó alkalmatosság fordul, ezután is lesz gondjuk reá [TML V, 344 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1672:* Az nagyságoknak Panaot és Isák effendinek szóló leveleket az vezér kihajéval együtt, szemben lévén, megadtam, mely leveleket meg fordítván, úgy veszem eszemben, mind az kihaja s mind az többi megmutatván az vezérnek, alkalmasint eszében vette kivánságunkat [TML VI, 181 Szilvási Bálint ua-hoz Drinápolyból]. — L. még TML V, 540. — Vö. a *tihája* címszóval.

kihajgál l. kihajigál

kihajhász kihajkurász; a da afară, a alunga/izgoni; hinausjagen/hetzen. *1803:* láttam hogy Portsalmi László Ur valami Sertéseket vér hajhász ki a' Gyepün belöl valo részböl [Dés; DLt 82/1810]. *1831:* le fekűdtem ... de a' Déési Mészárosok Gujaja béli marháktol tellyességgel nem volt nyugtom, azokat azon egész éjszaka hajhásztom ki a' szőlőből [Dés; DLt 332. 4].

kihajigál, kihagyigál 1. kihajítgat; a arunca rînd pe rînd afară; wiederholt hinauswerfen/schmeißen. *1594:* valtigh kialta vala eo maga chyomortanj Tamas Zitkozodwa(n) a' lelkewel, hogy wssek wssek kapiaiokath ki haghighalak [Kv; TJk V/1. 469 Dorottea, Deway Janos feleseghe vall.]. *1597:* Chizar Peterne ... kerde Mihalt Tiede vgimond az ferfi giermek ... kerlek Mihaly vram zolich megh giermekedet, mert az vczabeli giermekek mind azt mongiak hogi az kertemet hagia s vgi hagygallia ki az almat [Kv; TJk VI/1. 106 Fayer Daniel vall.]. *1630:* az katonak az szobaba(n) rekezkedenek s aztis be akarjak vala rontani ... onnetis Ualtigh haigaltanak ki az ablakon keöuel Uaskalannal, az kit kaphattak [Mv; MvLt 290. 216]. *1631:* ez az Szekely Peterne nem hadgja ot az kemenczeben sütni, hanem mind ki hajgalta az faiat az ablakon [Mv; i.h. 234b]. *1657:* egi melenczeuel (!) uitte eo az szapullö keouet az Uranak hogi hagigallion ki az kapuian [Csíksztmárton MT; Berz. 12. 92/127].

2. *ganéjjal* ~ ganéhajigálással kiűz; a izgoni (pe cineva) aruncînd cu băligar; durch Mistwerfen/schmeißen hinaustreiben. *1722:* az másik Pap Társát Ganéjjal hajigállyák ki az meg irt Onakiak, mivel másunnánis ugj hajtották ki [Kecsed SzD; TL. Pap Gábor tőtöri pap (36) vall.].

kihajigáltat kihajíttat; a dispune să fie dat afară; hinauswerfen lassen. *1729:* Capitánj Vr(am) a' Czigánnet ... ki hajgáltatta [Sövényfva KK; TSb 51].

kihajít, kihagyít a arunca afară; (hin)auswerfen/schmeißen. *1593:* Kadas Jstuan es Orsolia Azzoni, Kadas Jstuanne valliak: ... mi nekwnk futamodek eggik, es egy nagi keouel haita hozzank, az keo az zekerbe essek, es en ki hagitam, esmet hozzank akara hagita (igy!) ... az Toromba[a] kerdem teolle miert tamat volt

reank, azt monda hogi ne(m) eo volt az akki rank hagigalt [Kv; TJk V/1. 408. — [a]Az egykori kv-i börtön, az Óvár egyik sarokbástyája ma is áll]. *1629:* ki hagita az egyik keowet, ugyan Zugh, maga is ki haga, az borju Delleore mene [Kv; TJk VII/3. 20]. *1657:* az pohárt kapván mind borostól asztaltól kihagyitá [KemÖn. 164]. *1774:* ihon Aszalos Jonás az Puskamot oszverontotta ... ugj ki hajitya közinkbe hogj majd agjon hajittott vélle [Ikland MT; Berz. 12. F. 92]. *1845:* a börös székeket pediglen összetörve rontva ki hagyitották az udvarra [Kiskapus K; HG. Br. Diószegi lev.].

kihajlik, kihajol **1.** a se apleca în afară; sich hinausbeugen. *1596:* az medeseri legent ... latam hogy az erez dezkaiara haila s ki esek az erezbeol en ne(m) tudo(m) ha ki veteké. Aúagy eö maga akarattia(n) haila ki, de ugyan megh deczkene (?) az pinche torkaba a' fara [UszT 11/53 Lucas Damokos de Kaidichfalúa jb vall.]. *1607:* Zekely Jstwa(n) az Ablako(n) kj haylot vala, elegge zida az lelkeüel Czuna Miklost [Mv; MvLt 290. 438b].

2. kb. ki/meggörbül; a se bomba, a lua o formă arcuită; sich ausbiegen/krümmen. *1720:* hét ón Tángyérok el romlottak, kinek némeljiknek az feneke ki hajlottak az olvadás miá [Köröspatak Hsz; HSzjP].

3. vmire kimegy/számítódik; a reveni pentru ceva; auf etw. gerechnet werden. *1588:* Was Gergely az Waralliaj Malombiro Zamadasa ... Ez Buzat amint el Adhatta kileomb kyleomb wdeoben teot penzwl In summa f. 445/5 1/2. Ad erreol illien Exitust. Cedulara haylot kj buza akj penzwl tt. f. 19/37 ... a' Malom keorewl keolteot: f. 109/53 1/2. Mely keolcheget kj tudwan, Marad varos penze ... f. 328/61 [Kv; Szám. 4/II. 13].

kihajlott kb. löcsös; leucaş, încovoiate în afară; krumm/dachsbeinig. *1815:* Dévéka János ... ki-hajlott láb járásu [DLt 499 nyomt. kl].

kihajt[1] **1.** kifelé hajt/terel; a mîna (spre) afară; hinaus/auswärts treiben. *1573:* hattra fordwl es vgian rea Mwtat kezel Syweges gergelre ky azkor egi tehenet hajt volt ky hazan twl [Kv; TJk III/3. 150 Somogyi Leorinch es feyerwary Mate vall.]. *1664:* En nem tudom, Kegyelmetek mit csinál oda be, hogy ily könnyen megengedi egy néhány kóborló hajdúnak azt az sok egy néhány ezer marhát kihajtania; magok is csudálkoznak rajta, mely könnyen jutottak hozzá [TML III, 164 Katona Mihály Teleki Mihályhoz].

2. kiterel; a mîna (undeva) afară; hinaustreiben. *1570:* Feleky Dynes ... ezt vallya, hogy az elmwlt Zombaton mykor az chordat ky haytota Regwel egywt Menth vele az Jakab Zeoleye fele Azwtan esthwe mykor az chordat haza haytotta Esmet egywt Jeotek megh [Kv; TJk III/2. 76]. *1584:* Venkler Janos latta hogy a paztorne ky haytia vala a chordat [Kv; TJk IV/1. 275]. *1635:* monda ennekem Lazar Martho(n), ocziem hozd ki a Cziakanyomat, had haycziam el az okreimet, es ki hayta az kapun az okrókót [Mv; MvLt 291. 39a] | az Eö Naga szolgalattiarol az portusrol haza Jövén, az marhamat kihajta(m) az mezeöre [SzJk 70]. *1698:* Barabas Peternek ... ot aban az uczaban az östökit el vagak megh verek hogj ot halytota az ökrökót ki [Kilyén Hsz; LLt Fasc. B. 25]. *1722:* Az Utrumban Specificált Bikát ... tsak puszta kézzel fa nélkül is ki hajtották mégh az gyermekek is, de Senkihez nem öklölözöt [Marosbogát TA; TL. Kovács Mihály (33) zs vall.]. *1828:* az Teheny Pásztor tartozik ... mikor a Csordát regvelenként ki hajtsa mindenkor kürtőlni [Étfva Hsz; HSzjP].

3. a duce afară; hinausfahren. *1705:* Ugyan ma a németek kimenének ide a hannosdorfi búzákra, és szekereket is felesen hajtottanak ki, kikkel hordatták a búzát [WIN I, 530]. *1748:* az menyi szekeret ki hajthattok, hajcsatok ki [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1771:* Enyedi Marczit el kérvén Timár Istvántol hogy az Ekét hajtaná ki addig a Béla hegy alá és ott étesse a marháját ... ott étette az Okrökket Imbrefi Ferentz is [Dés; DLt 321. 39b–40a Lad. Mak (26) vall.]. *1779:* hajtsd ki disznotol származott szekeredet és vid el a czudarodot [A.csernáton Hsz; HSzjP Simion Vántza (20) jb vall.].

4. elhajt/terel; a mîna (la ...): weg forttreiben. *1573:* Zeki Pal es Bako Andras ... vallak hogy Tawaly Eztendeobe ... kenallia volt gal vince[a] hogi zamot vetnenek Mind Barom feleol Es Marha feleol az my kezek keozet forgot, Mond vince ... addeg Nem lehet hanem mykor az Barmot ky haytiak ely agiak es meg fyzetnek Mynd Marhaert es Baromert [Kv; TJk III/3. 122. — [a]Tollvétség *Vincet* h.]. *1595:* Tawazal penigh mikor az Masut veot barmot az zenarol ki vizy, azkor melliet Ne(m) Akar teosersegre ky haytany benne, hane(m) Mezarlas Ala akaria tartanj, tehat megh beliegzettesse [Kv; TanJk I/1. 260]. *1629:* Ha valaki az berbéczeket itt az mi hatarunkon meghizlalja, hir nélkül (: se mészáros, se közember :) innét ki ne hajtsa sub poena flor. 12; az berbécz is pedig odalészen [MGtSz VI, 227 Mármarosi árszabás].

5. kiparancsol/rendel; a porunci/ordona să iasă; beiordnen, hinausbestellen. *1664:* Hohenlo az Imperium generálja Zrini Miklos urammal ő nagyságával ... 23. Januarii indultak meg Törökországra ... Az hódoltságot, mind ráczot, magyart az őfelsége birodalmiba hajtják ki Törökországból; az hová érkeznek, mindent porrá tesznek [TML III, 40 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ma a pápistáknak nagy innepek[a] volt, melyet mindenek nagy szentséggel igyekeztenek meginnepelni, de a rabokat mégis csak kihajtották dolgozni tegnap [WIN I, 468. — [a]Júl. 2: Visitatio Mariae]. *1744:* Királybiro Vram eo kglme külde Száraz Ajtára, hogy ā Száraz Ajtaiakot elö hajtsam ā Connumeratiora ... találtam elöl Száraz Ajtai hat Embereket ... Kérdék töllem hogy hova mégyek En mondek, hogy a Száraz Ajtaiakot hajtsam elö a Connumeratiora, melly Emberek mondának: Nagy dolog volna ha edgy Ember edgy Falut ki tudna hajtani [Bölön Hsz; INyR 32 Németh János (38) vall.].

6. (jobbágyot munkára/robotra) hajt; a scoate (pe iobagi la lucru); Leibeigenen zur Arbeit/Fron hinausbestellen. *1715:* Mint hogj veszedelmes idö vala rettenetes sok igygyel bajjal ... vitethettük véghez az eo Her(czegse)ge dolgait ... derék dolognak idején néha két három hétigis nem tuttunk csak edgj lelketis ki hajtani az Ur dolgára [Fog.; Utl]. *1767:* az embereket fegyveresen ... a marhak kesérésére, s' oltolmozására ki küldették, s' hajtották [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 59]. *1784:* egy Burgye Nevü Udvari Tiszt és a' Mlgos Csereiné Asszony Tisztartoja, a' Falus Biroval vették réá a' Falut, és hajtották ki azon potentianak végben vitelére [Galgó Sz; JHbK LIV/8. 10]. *1792:* (Ha) a' részeges huntzfutok

az embereiket kik ide voltak rendelve ki-hajtották volna, az essök előtt a Vásár mezőn mind jó Szénát tsináltunk volna [Hadad Sz; JF 36 LevK 54 Kováts György lev.]. *1804:* a' közelebb mult Tavaszon ki hajtatt Horváth Elek Ur Dominalis Biraja engemet is e' következendökkel[a] ... hogy ottan égy darab erdöt meg tisztittanánk [Csapó KK; Berz. 17b. — [a]Köv. a nevek fels.].

7. *szolgálatot* ~ jobbágyszolgálatot kierőszakol/kényszerít; a sili (pe iobagi) să efectueze/presteze claca; Fronarbeit erzwingen. *1806:* azt gondolhatná az Ur hogj az emberekkel keményen bánom, soha fél napot se szolgált egjis illetlenül, sőt illendő szolgálatot se tudok ki hajtani [Adámos KK; Pk 5].

8. kikerget/űz; a alunga/izgoni; hinaustreiben/jagen. *1570:* Anna Ban Janosne ... vallya hogy Egykor latta hogy Zabo Janos az feleseget verwe haytotta ky az ayton Jllien zytkokal hogy Mennyel Kardos Myklos kwrwaya, es wgy wzte ala az vchan [Kv; TJk III/2. 34]. *1584:* Eothweos Balas A(lia)s Henzel fatetur ... Az lowat Meegh enys haitotta(m) Mas wdeoben ky Az zeoleok keozzwl, mert ige(n) Neky zokot vala Az kar tetelre [Kv; TJk IV/1. 333]. *1606:* hallottam Zöke lörincztó⟨l⟩ hogy en soha Jde az eöreöksegbe soha sem fogattam sem fogadom is mikor mirizlohoz mene azkor meg is verte vala kys hajta onnat az felesegenekis meg hagja hogy el wzze onnat aztis monda hogy ha Jt talalom mikor meg Jöuök kj verem Innet [UszT 20/309 Simo gjörgj löuetej lib. vall.]. *1639:* menek oda hogy megh szomjúhoztam vala s talalék ot egy csizmadia legent en ugian megh czapdosam s ki hajtam [Mv; MvLt 291. 199a]. *1744:* Egy Tavaszszal az ő kglme Szőllejébe szaladván a' nyomásból valami Ketskék, az Fitzko aki őrzötte utánok bé szőkött, hogy ki hajtsa [Szentegyed SzD; WassLt]. *1790:* A' kis Adám ... ha meg haragszik, minden gyermekeimet ki hajtya ā házból, ā dajkáját, pofozza ugy hogy ugy tsupog [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.]. *1831:* a' Gujás a' Guja mellett nem mindenkor hált ... mert azokat én a' szőllőből sok versben hajtattam ki [Dés; DLt 332. 2].

9. kiver; a scoate/izgoni/alunga; hinausschlagen. *1663:* most is az az híre közönségesen, ha tavaszig ki nem mennek az várakból[a], bizony tavaszszal oly erővel jő Ali pasa, hogy kihajtja az várakból [TML II, 418–9 Ébeni István Teleki Mihályhoz. — [a]A németek]. *1705:* Medgyes ... akármelyik utcájáról csak egy kutyát is ellüvethetni a templom kerítéséből, ahová a németek szorultanak ... egyszer bementenek[a] volna a kurucok, de kiütvén a németek a kerítésből, kihajtották őket, és bennek le is vágtanak jócskán [WIN I, 407. — [a]A városba].

Sz. *1827:* Ittis olyan üdök járnak[a] hogy még a jo kutyátis vétek volna a' házbol ki hajtani ... sár, fagy, olvadás, elegy belegy változnak, hideg nem akar lenni [Kv; Pk 7. — [a]A lev. kelte: jan. 24].

10. kiszivattyúz/von; a scoate cu pompa; herauspumpen/ziehen. *1823–1830:* (Heckstädten) innen jövet megnéztük a Dampf vagy Feuer Maschinet, ahol tüzzel hajtják ki a bányából a vizet, azaz tűz által megmelegítvén a vizet, annak párája mozgatja a vectiseket, ezek a csőben járó embolusokat le s fel taszigálván, ezek kihúzzák a vizet [FogE 207–8].

11. kinyom/szorít; a scoate prin apăsare; hinausdrücken. *1823–1830:* A bánya[a] szájában vagyon egy rengeteg nagy vízkerek, melyet a bányába folyó víz hajt, ez a kerék pedig különös mesterséggel hajtja ki a vizet [FogE 207. — [a]A németországi Eisleben melletti bánya].

12. *uzsorát* ~ kamatként végzendő munkaszolgálatot behajt; a constrînge/obliga (pe debitori) să presteze munci în contul dobînzii; als Zins zu leistenden Arbeitdienst einfordern. *1783:* a Falusbiro ... a mi marhainkat bé szokta rekeszteni s most is bé rekeszti s ugy hajtya ki a (!) usorát | én az öcsemmel minden esztendöben kétt napat usoraztunk s tovaj is ki töltettük, ezen usorát pedig az Falusbiro tartozik ki hajtani minden esztendöben [Szökefva KK; Ks 92].

A jb-ok és zs-ek pénz- v. gabonakölcsön fejében a kölcsönzéskor napszám szerint pontosan megállapított évi kétkézi munkával rótták le a kamatot.

13. kb. kiszelel; a aera, a împrospăta aerul; auslüften. *1597:* 23 Novembris. Mikoron Pal deakot az wywary zamtartot az Kis Templűmban az boltba temetek, vettünk 2 zewendeket kiwel be mentenek es ot alat egetek hogy az dohat ki haicha ... d 20 [Kv; Szám. 7/III. 36].

14. a ieşi (cu un vehicul); (mit Wagen, Schlitten) hinausfahren. *1834:* a' Tiszt ... míg a' gabonat a szekerröl le üresitette, a' tsürbölis ki hajtott a' kaput bé tétetvén [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap nyil.].

◇ **Szk:** *cimborába* ~ kb. társigába robotra/urdolgára kiáll; a presta clacă/robotă în tovărăşie cu cineva, alăturîndu-şi vitele de muncă; mit zusammengespanntem Zugvieh Fron/gutsherrschaftliche Arbeit leisten/stellen. *1794:* En az igaz Szolgalatb(an) a masodik héten ki hajtottam Czimborába [Szilágycseh; IB].

A jel-re nézve l. még *cimbora 5.–6., cimborál 1.* és *cimborás II* al. a jel-t és az adalékokat.

kihajt[2] *ts* (tavasszal szőlőt) nyit; a dezgropa (via); (Weinstöcke) aufdecken/freilegen. *1587:* Az zeoleokre valo keolchyegh ... Haytotta ky 7. Azzony alat ... d 56 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 4]. *1606:* 5. Apr: ... Haytottak ki a Hosongarti zöleöt az Ispotalj beli zegeniek ... Voltak haytok nro 8, atta(m) ... d 64 [Kv; i.h. 12a/I. 41]. *1647:* En megh karozta(m), ki hajtottam, kapalta(m) az szeöleöt [Kv; TJk VIII/4. 225]. *1728:* Aranyas Mál nevű Sz⟨ő⟩lő Hegyben lévő szöleit, elsőben ideje el jövén meg karozzák, ki hajtják, meg kapállják, tövétis jól meg tisztogattják [Torda; JHb Jósika Mózes ir.]. *1767:* A Vintzellér az szőlőst ki karózta felesen ki is hajtott benne [Esztény SzD; Told. 29]. *1824:* A' szőllőnknek fele még nints ki hajtva, denique a' héten ki hajtatom [Veresegyháza AF; i.h. 7].

kihajtandó kiterelendő; care trebuie mînat afară (la ...); was auszutreiben ist. *1756:* ha valami akadály, ā ki hajtandó bé jövő marhák Számát nem gátolya könyen Uraság Proventussat augealya [Déva; Ks 94. 24. 3].

kihajtás[1] **1.** kiterelés; scoatere (la păşunat) a vitelor; Austreibung. *1582:* Farkas orban feyerdy[a] ... vallia, hogy egikor latot eg thehenet hog ... ell deólt volt ki haitaskor [Kv; TJk IV/1. 19. — [a]A Kv-ral tőszomszédos Fejérdről való]. *1805:* a ... malom utzai Székely Jánosnak is hazajött vala egy meddő tehene, amelyet a gazda másnap reggel a csordák kihajtása alkalmatosságával kibocsátott a tehencsordába [Farkos U; RSzF 219].

2. (tavaszi) legelőszabadítás; scoaterea vitelor la păşunat (la începutul primăverii); Frühlingsaustrieb auf

den Weideplatz. *1668:* Lattam Darvas Jánost hogy a' Városi Csorda előtt ál vala az kihajtás(na)k idejen [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1810:* Az ökör és Tehen Csordákot, együtt a' lovakkal őrizik egy kárra és haszonra Pántzél Ferentz, Pap Todor, Varga János és Lázár, Berszány György és Iffj. Somka János, a' négy első az ökret, a' két utolso, a' kihajtástol fogva, a' bérekedésig a Tehent őrizik [F.rákos U; Falujk 64 Sebe János pap-not. kezével]. *1822:* A kihajtás előtt mind a' Szarvas, mind a' Ló Marhákot felróni és Lajstromba tenni kötelesek [HSzj *felró* al.].

3. (behozatalra való) behajtás; aducere vitelor (cu caracter de import); Eintrieb (zwecks Einfuhr). *1725:* Tartjuk székünkben az pénz szűk voltának edgyik okát, hogy szabados vásárlása és kihajtása engedtetett az oláhországi marháknak, kecske, czáp és marha bőröknek hozásának, jobb, nagyobb és olcsó lévén az ott való marha [Csíkszereda; SzO VII, 317].

4. kiparancsolás/rendelés; scoatere/trimitere (la prestări de munci); Beiordnung, Bestellung. *1741:* Csaknem az mindennapi Zaklatódzás, melly is Falunként az Szekereknek Forstpontra valo ki hajtásokban a Szólgabirák és Commissariusok által tétetödik, melly nem kevéssé rémiti a szegenységet [H; Ks 202].

5. kb. előállítás; scoatere (la lucru); Bestellung. *1758:* az Zágori lakosok ... az midön requiráltatnak ... Udvari Tisztyei által ... Kézi munkásokat az mire Kivántatik nékikis mennjiben tehetségek engedik suppeditálnak ... ennek pedig ki hajtására kötelesek lésznek az esztendőnként léjendő Folnagyok, avagy Birák [Kóród KK; Ks 17/LXXXII. 14]. *1811:* Az Somkuti[a] Határbeli szokott Kalákába 30: mind öszve ... akkár miféle Mezei munkára Száz ötven Napszámosokat; valamint eddig, ugy ezen Esztendőre is meg adni, magunkat le kötelezük ezen Irásunk be adássával. Az dolgosok ki hajtására kezesek az Falusi Birák [TKhf. — [a]Szt].

6. kikergetés/üzés; alungare, izgonire; Hinaustreiben/jagen. *1804:* en Balás Istvannak ... ezen Sertések(ne)k ki hajtásárul[a] soha leg kissebbet sem beszéllettem [Dés; DLt 82/1810. — [a]A szőlőből]. *1831:* Férjem és énis ... már meg unván a' szüntelen valo marhák ki hajtását[a], több versben kiáltottuk Vonutzot a' Gujást, hogy lenne gondja a' Gujabéli Marhákra se honnat se felelt. — mivel nem volt ot [Dés; DLt 332. 7. — [a]A szőlőt pocsékoló marhákét].

kihajtás[2] (szőlő)nyitás; dezgropare (a viei); (Weinstock)Aufdeckung/Freilegung. *1850:* a tavaszon szöllöm munkájának meg késését látva az első tavaszi ki hajtásra és kapálásra 15 válto forintot adtam kezébe [Ne; DobLev. V/1327 Dobolyi Bálint kezével].

kihajtat[1] **1.** kitereltet; a dispune să mîne afară (la ...); (hin)austreiben lassen. *1631:* im egj kis szolgaczka(m) vagjon ugj mond s mindgjart ki hajtatom[a] vele az mezeőre [Mv; MvLt 290. 232b. — [a]Az ökröket]. *1660:* minden eokreimet az mezeőre ki haitatuan egy gyermekkel Eger Banczi nevüvel eokreimre hatalmasul rea menven ... mostanis azon hatalommal oda tarttya nekem szegeny embernek nagy karomra es fogyatkozasomra [Kv; TJk VII/3. 280–1]. *1710:* a Juhok dolgarol is a mi kéves (!) meg maradot mit cselekegyunk, a Gyergyait ki hajtassuk, vagy külön a szekekkel ki tartassuk [Kászonújfalu; BCs]. *1801:* Mikor ... Baktsi Sigmond Vram ki hajtatta Sertéseit, akkor Kosárban háltake a Sertesek vagy bé jártak a Faluba [Hsz; Borb. II vk]. *1831:* A Mészaros Czéhval, a mint Conventiom meg mutattya, ugy edgyeztem volt meg, hogy a mely iga vono Marhákat a Mészárosnak ejtzakara a Gujába ki hajtatnak, az essék meg estvéli harangozás előtt [Dés; DLt 332. 2].

2. (máshova) elhajtat; a dispune să mîne (în altă parte); (anderswohin) weg/forttreiben lassen. *1579:* biro vram kiáltassa megh hogy az dyzno baromot matul fogwa harmad napigh ky haytassa Az varosrol, vagy olaba rekezze, Mert ha ky kwn bochyattia az czyganoknak zabadsagot aggio(n) biro vra(m) hogy mindencót Agio(n) veryek piaczon es vczakon [Kv; TanJk V/3. 195b]. *1633:* mjkor ezt latta uolna az felso szoczj byro, hogy az djznokat az ő erdejekre hajtattak uolna: az Makraj Ura(m) tyztartajahoz küldc engemet ... hogy meg mondana(m) neki hogy az dyznokat hajtassa ky az szőczj erdőrol [F.szőcs SzD; WassLt Gurzo Praecop (60) ns vall.]. *1677:* A' Mely Nemes ember, maga majorságábol valo marháit ... ez Országbol ki-hajtatná, vagy el-adná, adgyon simplex Testimonialist arrol, hogy saját oly marhája, mellyet másoktol semmi szin alat nem kereskedésnek okáért vett és szerzet [AC 55]. *1764:* Keczeli György ... nem régiben kétszáz számból álló juhomat kihajtatá velem Érsemjénbe, hogy már ott az határon pascuáltattassa ... árát nagynehezen csupogva-csepegve adták meg az atyjafiai [RettE 174].

3. kiparancsoltat/rendeltet; a ordona/dispune să fie scos (la ...); beiordnen/bestellen lassen. *1710:* Erdélyben tavasszal számtalan cserebogarak támadának ... Kecén[a] az úr az egész udvari cselédet, s a falusi embereket is gyermekestől kihajtatta az ott lévő nagy szőlőben, egynéhány zsákot teleszedtenek afféle bogarakkal, s úgy égették meg a szőlő lábján [CsH 311. — [a]Maroskece TA]. *1711:* (A török császár) az egész török impériumból nagy sokaságot hajtat ki táborra, valahol csak egy török volt is fegyverkezni való, mind kihajtatja [CsH 468].

4. kitétet/üzet; a dispune să fie alungat/izgonit (din ...); austreiben/hinausjagen lassen. *1726:* En ithon nem voltam mikor az Majorombol Egy Pápista embert Hadnagy uram az Város szolgabirája által ki hajtatott, sőt magam(na)k is volt Passiom Hadnagj Uramtol miert fogattam bé Pápistat [Ne; Ks 92]. *1728:* Tessék Hadnagj Atyánk fianak eő kglmenek az orratlan Cziganynét minden hozza tartozoival mingjárt a Városrul ki hajtatni —, mivel a fellyebb valo esztendokben exterminláltatott voltis, —, meg parancsolvan nékiek, hogj toties quoties Comperialtatnak Desen lenni kemennyen megkinoztatnak [Dés; Jk 377].

5. be/felhajtat; a dispune să fie strîns/colectat; einheben/fordern lassen. *1795:* Minden Esztendőb(en) minden őrökség után hol négy hol ött köböl Zabot mireánk nem csak vettnek hanem Gornyikok által kiis hajtattyák [Dobra vid. H; Ks 23/XXII].

kihajtat[2] (szőlőt) nyittat; a pune pe cineva să dezgroape/a dezgropa (via); (Weinstock) aufdecken/freilegen lassen. *1670:* anno 1670 esztendőben hajtatta ki az kömáli fél hold szőlőmet, szállitott le vele f. 1 [Kv; KvE 202 LJ]. *1763:* ama Serény Szászak a kik hirtelen ... Szőlőjeket ki hajtatták a Ho s az Havas eső Szél a Faját mind

el hasagatta [Kóród KK; Ks H. CII. 19 Szarka József tt lev.]. *1824:* A' Szöllönknek fele még nints ki hajtva, denique a' héten ki hajtatom ha az üdő szolgál [Veresegyháza AF; Told. 7].

kihajtatás (kivitelre való) elhajtatás; scoaterea vitelor în afara ţării (cu caracter de export); Wegtreiben (zwecks Ausfuhr). *1677:* Harminczaddal nem tartozo Nemes embernek majorságibol állo marháinak ki hajtatásában, javainak el-adásában modalitas [AC 261]. *1815:* a' marháknak ezen Hazából Magyar Országra léendö kihajtatása a' köz haszonra szolgálo kereskedésnek nagy elömenetelére vagyon [DLt 361 nyomt. gub-i rend. Kv-ról].

kihajtathat kb. kizavartathat; a putea ordona să fie scos la lucru; verjagen/austreiben lassen können. *1794:* jollehet egyis közüllök azon Hid nélkül el nem élhet, mégis annak dolga segittségire, ki nem hajtathatom, holott a két vége igen gyengén áll ... most kevéssel repáraltathatnék [Ádámos KK; JHb XIX/40].

kihajtatik 1. kitereltetik; a fi mînat afară; ausgetrieben werden. *1826:* Mindezeket pedig elmúlatta az alperes, sőt nemhogy orvosolta volna[a], de még azt se tudta, hogy elejébe kihajtatott [F.rákos U; RSzF 223. — [a]A beteg barmot].

2. elhajtatik/tereltetik; a fi mînat/gonit (de undeva); weg/fortgetrieben werden. *1586:* Az Juhok Immar Sem az tarchahazan[a] sem az Zena fwben[b] Nem lehetnek ... vegeztetet Azert hogy ezten zeredaigh ky haytassanak az tarcha hazarol es zena fwbeol az Juhok [Kv; TanJk I/1. 30. — [a–b]Tarcsaháza a város határában lévő tanya; mögötte a hatalmas hegyi kaszáló: a Szénafű, a város és a városi lakosság kaszálója].

3. kikergettetik/űzetik; a fi alungat (din ...); hinausgetrieben/gejagt werden. *1738:* minden Cziganyok kihajtassanak, és kajibályok el-hányattassék [Dés; Jk].

4. kicsapatik/vesszőztetik, kiveretik; a fi alungat/izgonit (din ...); mit Ruten hinausgeschlagen werden. *1690:* Constal vilagosan ... Mate Janosnénak az Nemetekkel valo paraznalkodasa, jarulvan ehez az elötteni két rendben valo vétkes cselekedete; az mellyekert halált erdemlene ... ehez kepest teczet az eo Nga szekinek hogy pro exemplum aliorum in publico loco kemenyen megh veretessek, és az Varosbul végh keppen ki hajtassek [Dés; Jk]. *1697:* Constal e' két p(rae)sens Captivak(na)k paraznaságok az eő Nga Szeki előtt, mellyel az Respublicat meg mocskolták tettzet azert a' Törvenynek hogy ily mocskos eletekert juxta Articulum Regni in publico megveszszöztessenek es a' Városbol kihajtassanak [Dés; Jk].

5. kiparancsoltatik/rendeltetik; a fi scos (la lucru); beigeordnet/gestellt werden. *1737:* Reá vigjázzanak ... mind Malombirák, mind Pallér atyánkfiai ő kglmek, hogj a nap-számosok jó és hejes rendel járjanak, minden estve registrálván, hogj kiktől lésznek dolgosok 's kiktől nem, és a kiktől egj szer nem mehetnének valamely rationabilis ok miatt, tehát mászszor exigáltassék 's ki-hajtassék Tizedes atyánkfiai által[a] [Dés; Jk 475a. — [a]A malomgát javítására]. *1794:* most a közelebbről mult nyáron az egész Szász Völgyi közönség a Falusi Biroért valo Kalákáb(an) az Földes Uram ... Lábjában aratni ki hajtatván, azok között jelen volt ... Irimia Csugugyán [Szászvölgy KK; BK Szászvölgyi ir.].

6. kiiktattatik/tétetik; a fi eliminat/scos (din ...); ausgeschaltet werden. *1710:* a reformátusok minden vármegyében tisztektől priváltatának, úgy a szabad és királyi városokban az egész magistrátus katolikusokból creáltaték s a reformátusok in perpetuum azokról kihajtatnának [CsH 94].

kihajtattat kihajtat/tereltet; a dispune să mîne afară (din ...); hinaustreiben lassen. *1766:* admonealtassanak a' szenafüvek Possessorai hogy intra triduum kezek alatt lévő szénafüvekben eddig tartott juhakat hajtottassák ki [Torda; TJkT V. 337].

kihajtattatás 1. kitereltettetés; scoatere/eliberare (a vitelor); Austreibung. *1769:* Tudjaé a Tanu ... Hogy ... buza hordás(na)k a farkán ... Bögözben a buza Határbol bé hajtván a Határ pásztorok a Bőgőzi ökör csordát a Korda György Ur ... Majorjába ötzakának idején, kik hajtották ki onnan azon éjjel s mi formán hajtatták el hatalmasul e vagy mi formán esett onnan ki hajtattatások [Usz; IB vk].

2. kiűzettetés; alungare, izgonire; Hinausjagen. *1773:* 13 Septembris mentem Kolozsvárra, az holott már valami egy héttel eljött volt a jezsuiták kiűzetése iránt való szomorú parancsolat ... a római pápa bullája ... Én ugyan ezen bullát nem láttam ... de azt mondják, nehezen lehet megérteni belőle okát kihajtattatásoknak [RettE 312].

kihajtattatik 1. kiűzettetik; a fi alungat/izgonit; hinausgetrieben/gejagt werden. *1738:* hajtattassanak ki a' Városrol, a' Nms Város Czigannyin ... kivül minden Cziganyok ki-hajtattassanak, és kajibályok el-hányattassék [Dés; Jk 502b].

2. kiparancsoltatik/rendeltetik; a fi scos (la prestări de munci); beigeordnet/bestellt werden. *1770:* mikor pedig az hidak correctiojára ki hajtottattunk, akkor Uraság dolgára nem adigáltottunk, s most sem adigáltotunk [Csákigorbó SzD; JHbK XL/8].

kihajthat 1. kiterelhet; a putea mîna/duce afară; hinaustreiben können. *1579:* Ertyk Azt is my nemö panazolkodassok legien Az menes paztoroknak, hogy minde(n) Rwhes lowak es kaciola lowak ot az tarchya haza(n)[a] Iarna (!) ky miat Az Menes chiordat ky nem haythatnak [Kv; TanJk V/3. 188b. — [a]Tarcsaháza városi tanya].

2. (kivitelként) elhajthat; a putea scoate vitele în afara ţării (cu caracter de export); (zwecks Ausfuhr) weg/forttreiben können. *1676:* az ollyan idegen kereskedök(ne)k az országb(an) szabadossan szellyel járni, ne legyen szabad, hanem bizonyos helyen meg állapodván ha kik(ne)k elado marhajok lészen az ott köröl valok(na)k, vigyek oda az hol meg állapottanak, s ugy vehessek megh es hajthassak ki az országból [Fog.; BesztLt 45 a fej. a beszt-i főbiróhoz].

3. el kiűzhet; a putea alunga/izgoni; weg/hinausjagen können. *1823–1830:* Csakugyan már ki nem hajthattam, ő a cigányleány szolgálójával lakott elöl a nagyházban, én pedig hátul egy kis kamarában, míg a tél eltölt [FogE 282].

4. kiparancsolhat/rendelhet; a putea scoate (la prestări de munci); beiordnen/bestellen können. *1715:* az országban levő haborúságos állapatok miatt ... a' Joszág mindenkor rezzenésb(en) levén felette nehezzen hajthatták ki akár mi féle dologra, s mikor nagy űgyel bajjal hajtottákis a kiket ki hajthatták, mihelt valami lárma esset, mindgjárt szaladtak s oda hatták a dolgott [Sárkány F; UtI]. *1757:* Az elmult hét egészszen Ngdé lévén a két két napi szántás Kalákától, a Jobbágyok Nagyon idegenkednek, mi mind azon által meg probáljuk reggel ha ki hajthatnok őket, ha pedig Ekével ki nem hajthattyuk, kapával a törökbuzáb(a) ki hajtyuk, mivel nagyon Varja a masodszori kapalast [Kendilóna SzD; TKl Perlaki András gr. Teleki Ádámhoz]. *1835:* az ugy nevezett praetorialis utra én az Kertsedi Egyhazi Fegyver Leveles Nemeseket[a] ki nem hajthatnám [AszLt 856. — [a]Az *armalista* alkalmi, egyéni fordítása?].

5. a putea duce afară; hinausfahren können. *1748:* az menyi szekeret ki hajthattok hajcsatok ki ... mihent az szekerek ki jőnek s dolgunkot vegezzűk én is mingyárást be megyek [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez].

kihajtó I. *mn* elhajtó; care scoate/mînă (animalele); weg forttreibend. *1677:* a' marhát ki-hajto, avagy azt megvett emberek békével bocsátassanak [AC 55].

II. fn-i jell-ű haszn-ban: cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmit kirendelő személy; persoană care ordonă prestarea unei munci; eine Sache Beiordnende(r)/Bestellende(r). *1741:* Az Forspontatt ki hajtók, Sok szinű kereskedések tolláltatn(ána)k [H; Ks 101].

kihajtogat 1. kiterelget; a mîna afară rînd pe rînd; nach und nach hinaustreiben. *1630:* santalt az az Philep Pal lova mikor hajtogatta neha ki az mezeőre [Mv; MvLt 290. 216b]. *1770:* a Nagy Krisztolcziak ... egyenesen az ökrőket kezdették ki hajtagatni, a Fogado udvarárol [F.csobánka SzD; JHbK LIV/10. 9–10].

2. kikergetget; a alunga/izgoni rînd pe rînd; nach und nach hinausjagen/treiben. *1769:* ökreit ... onnét hajtogatták ki [Tarcsafva U; Pf]. *1816:* az Alperes gondviselese alatt valo Törökbuzás kertből sertéseket hajtagatot ki [Kövend TA; Borb.].

kihal 1. kipusztul/vész (vhonnan); a muri, a se stinge; aussterben. *1570:* fazakas peter ezt valla, hogi ew fazakas Jmreh zolgaya volt az halalkor, Es az halal hogy kezdetet eleoszeris az lean holt ky az hazbol [Kv; TJk III/2. 51]. *1591:* Barath Ferenczne ... vallia, Az meli hazbol farkas vczaban zep Marton ki holt ... Aztalos Martonnak az Anniae volt [Kv; TJk V/1. 104]. *1635:* tudom hogy Zalay Bernad azbol az helyből az honnat ki halla ... az Nagy Beldj Jannost Szolgalta [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1756:* azon utrizalt Puszta Sessiobol ... az emlitett Sellérek kozzül egyik ugy mint Elek István ki hala, és akképpen Pusztán maradván az meg nevezett Session lévő ház, tsak hamar el romlék [Burjánosóbuda K; JHbK XLIII/27]. *1772:* Oláh Janos nagy Attya holtáég ott lakik, s onnanis hala ki [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1778:* Halalok előtt Bartos Martonne Aszszonyom mind edés Leanya magáni mind a kettőt[a] le vitette és onnan holtak ki [Albis Hsz; BLev. — [a]A két szülót]. *1782:* N. Rápolton és Kis Rápolton a régi Rátzianus Jobbágyak közül kik micsoda Familiák holtanak ki Sine Semine kik deficiáltak ? [H; JHb XXXI/21. 2].

Szk: ~ *a jószágból. 1635:* Tudom hogy az melj ioszagbol kj halla Mester Lörinczi azban az ioszagban Szalay Bernad Szalay Balas laknak uala [BLt 3 Kaloczia Giörgy Szent Görgy[a] (70) col. vall. — [a]Hsz]. *1803:* tudok három rendbéli Moses Fiakot a kik azon Joszágbol ki holtak [Szenterzsébet U; Borb. II id. Szakáts Josef (67) ns arm. vall.].

2. elhal/halálozik; a deceda/muri; dahin/versterben. *1699:* tsak felejtődvénn a' dolog naponként, némellyek a' kik a' dologban forgottanak s bizonysagok lehetnének ki halvánn, Exactor Uramék a' Ratiokra difficultast nem tudnak keresni, az Ecclésianak igen nagj kárával [Kv; KvRLt X. A. 9]. *1719:* Valoban rosz hirt ă Pestis iránt vévék szinte ma ... Dridife(n) is 7. Persona holt ki [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfváról]. *1776:* Nemes Kőköllő V(á)r(me)gjeben Hoszszupatakon ... Tholdalaghi Kristina Aszszony Jobbágyi közzűl a' kik a közlebb el mult Pestiskor ki holtanak és deficiáltanak, Azok(na)k Sessiojok hány vagyon ...? [Mk Ugron lev.].

Szk: ~ *a kauzából* per közben elhalálozik. *1723/1761:* az A eő kgylme az en Praedecessoromat in Jus atrahálta, kiis ki halván az Causából ezt ream Condescendaltatta [Ne; DobLev. II/329. 13a] ✱ ~ *vki mellől. 1766:* meghal Kabos Mihály s a feleségét, Keserű Zsófiát, elveszi Büdöskúti[a]. De ő is kihalván mellőle, minden gazdagság marad feleségére [RettE 196. — [a]A forrás közzétevőjének kiegészítése: Boldizsár]. *1770:* (Gr. Wass Miklósnak) volt egy leánya, Kata, melyet vett volt el a szegény Boldvai[a]. Jó emberséges ifjúember vala szegény, de kihala mellőle. Azután özvegyelt egynéhány esztendeig, de megunván az özvegységet, Horvát Ferenchez[b] [i.h. 221. — [a]A forrás közzétevőjének kiegészítése: Sámuel. [b]Tollban maradt: ment].

3. elhalálozik és lakatlanná válik a ház/telek; a muri şi casa rămîne goală/nelocuită; Haus/Gut unbewohnt/einsam werden. *1640:* mint hogj az hazbol ki holt az Jobbagi hogi el ne puztullion czak az uegre mas Jobbagjot zallittot bele eo kegme [JHb XLVII/5 Fr. Orban usz-i jur. not. kezével]. *1647:* Fodor haza(n)[a] is vagyon egy puszta ház kiből az ember ki holt pusztá(n) ál [SLt GH. 5. — [a]K]. *1673/1681:* Haczogon lako Pestila Mihaly Supplicatiojara valo valasz ... megh tekéntvén mind magának s felesége(ne)k nyomorék s élhetetlen voltokat, migh azon hazban laknak ha holtokigis, az Taxa fizetésétűl Immunisok legyenek, de ollyan okkal hogy ha azon hazat valakinek el adnak vagy penigh belőle ki költőznének, vagy ki halnanak, masnak senkinekis azon hazba(n) szallonak ezen Immunitas ne suffragallyon [VhU 473 Thökölyi Imre vál.]. *1724:* mikor Néhai Idősbik Jérémiás ki hala az kérdésb(en) forgo Kő kőből uczai házból ... egj legénj fel akasztá, az Czeglédi Szabó Mihálj pallosát egj szegre, és el foglala az házat, eő klme benne lakott, de micsoda jusson birta, én azt nem tudom [Ne; DobLev. I/106. 7a Sára Kis rel. nob. quond(am) Stephani Berzi (!) (54) vall.]. *1770:* Minek utánna ... Kurucz Tivadar erről[a] ki költözött, egy Blága Simonka nevű ember ment réá lakni, ez udő folytával ki holván belőlle ... eő Nga Szeledsán Gligor nevű Jobbágya most esztendeje költözött beléje [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/1. — [a]Telekről].

4. *a kosárból a méh* ~ a sövénykaptárból méh el/kipuszul/vész; a pieri albinele din(tr-un) stup; (im Korbbienenstock) Bienen aussterben/verderben. *1649:* Egj kosarbol az Mehe ki holt csak az Lep maradot [Kv; Szám. 26/VI. 501]. — Vö. MNy LX, 358, SzE 424–5.

kihál (a határban) kint hál; a înnopta/a petrece noaptea afară (pe cîmp/la pădure); (auf der Feldmark) draußen übernachten. *1777:* Kihálni tartoznak mindaddig, míg tarlószabadulás után egy hét lészen; akkoron pedig, midőn, a torló megszabadul, minden étszakára mégyen négy ember a csorda mellé [Zalán Hsz; RSzF 189]. *1803:* Összel pedig a csordával mindaddig kihálni tartoznak, míg a falu kívánja [M.hermány U; RSzF 193]. *1808:* nem tsak nyáron által, hanem őszelis mind addig valamig az hó bényomja és a' falu kivánandja az erdőn kihálnak a Meddő Pásztorok a' magok nyájokkal [F.rákos U; Falujk 31a Sebe János pap-not. kezével]. *1847:* (A pásztor köteles) mindaddig kihálva pásztorolni, míg a hó lecsik, elzárja a pásztorlástól [Zalán Hsz; RSzF 205].

kihalad 1. kifelé megy; a merge spre afară; hinausgehen. *1585:* Barbara Aztalos Imreh Hűgha vallia, hogy latom hogy az eggyk katona be futa Az swteo hazba. Azonkeozbe mikor az Syteo hazbol ky halattak volna, ky Ieowe a' Drabant [Kv; TJk IV/1. 525]. *1812:* Ezzel kihaladván a két Aszszonyság a Palotára a Legénnyel, magam a Groffal és a Tisztartoval benn maradtunk [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall.]. *1812 k.:* Grantzki a Mesterhez ki haladt, 's, az emberek oda tojultak [IB. Takáts Joseffné János Ersébeth tiszttartóné (28) vall.].

2. kiér/jut; a ajunge/ieşi (pînă undeva); hinausgelangen/geraten. *1662:* (A Körös folyó) a ... Péntekhely nevű derék utca[a] ... és azon kívül való utcák mellett, amig kihaladna, a várig három helyen, azon alól a váras végéig ismét két helyen levő alólcsapó ... igen fő búzamalmokat hajtana [SKr 417. — [a]Nagyváradon]. *1746:* Latam aztis midőn a Palinkas szekér a falubol ki haladott ... visza teritette vala [Mocs K; JHbK XLVIII/10]. *1812:* mihelyt kihaladtak a Palotára a tisztelt Aszszonyságok mindjárt kiáltani kezdették ezen motskos szokott[a] [Héderfája KK; IB. Magyari János (19) grófi kertészlegény vall. — [a]Köv. a gyalázkodó nyil.]. | (A Groffné) mikor virradt elis indult, s kihaladván a Hegytetőig, a Groff eő nsgais azomban érkezett, találván a szekeret viszszá forditotta [uo.; IB]. *1831:* ki haladván mi azon potsojás helyből, szerentsésen haza érkeztünk [Hosszúfalu Szt; TKhf Rűts Vaszalika (68) lib. vall.].

3. át/túljut vmin; a trece dincolo de ceva; durch etw. hindurchgelangen. *1599:* Gergh Bórth ... vallya En az en tizedemmel voltam eorizeo az Keozep kapuban Mikor az Zep Janos Zolgaia ky haladot volna az kapun [Kv; TJk VI/1. 336]. *1657:* az fejedelemasszony ... szép hizelkedő beszédekkel magával elhiva s vive, és mihelt az városról kihalada, gyalog szállván ... hogy az idő inkább haladjon ... szintén csak vacsorára meheténk vissza Fehérvárra [KemÖn. 112]. *1773:* Illye Silipnek tehát, midőn ... edgj kis kaptaton latván hogj nem birják az ökrei, kérésére én adtam néki segittséget mig azon hellyen ki haladott [Hesdát TA; JHb II/3 Tompa Gligor (25) vall.]. *1803:* Portsalmi László Ur ... a' Dadai János Uram Gyepüjéből égy karot ki rántván verni kergetni kezdette, mig a' sertések ki haladtak a' Gyepün [Dés; DLt 82/1810].

4. kiszabadul; a se elibera/salva, a scăpa; freiwerden, loskommen. *1801:* (A) Kortsomáros ... panaszolkodék ... hogy a Béres Biro fiával, 's más Béressel a Fogadoba réá ment, 's ötett ottan szinte meg ölték tsak amint van hajadon fővel haladott ki kezekből [Kajántó K; ÁLt FiscLt] | végre a kortsomáros a Sok tolvaj kiáltás után, hajadon fővel kezekből ki haladat, ki haladván az ház reteszszét reájok vetette [uo.; i.h. Latzi Samu (50) cigány vall.]. *1818:* a' Hidas a' benne levőkkel el sűlyedett — sokan ki haladtanak kik uszással kik meg lábalva — de az ijetségbe a' kik edgy másba fogoztak belé vesztenek [Sülelmed Sz; IB].

5. *áv* átesik vmin; a trece de ceva; über etw. hinwegsein. *1814:* miis ekkor egy kevesset ki haladtunk abból az irtoztató környűl állásbol, miljent ez az Emberi nyom nem hiszem hogy ért volna [Banyica K; BfR 117/1 Asztalos Ilia (40) zs vall.].

kihaladhat kijuthat/mehet; a putea ieşi; hinausgelangen können. *1803:* (A sertések előtt) én nyitottam meg a' kaput hogy ki haladhassanak [Dés; DLt 82/1810].

kihalás 1. elhalálozás; deces, moarte, încetare din viaţă; Ableben. *1662:* (A fej. Ibrányi Mihályt) elsőben székelyhídi kapitányságra, de azután Csomaközi Andrásnak Váradbul való kihalása után annak helyébe ugyan vicekapitányul odahelyheztette vala [SKr 169].

2. *a fiúág* ~*a* stingerea liniei bărbăteşti (în succesiune); Ableben der männlichen Linie (seitens des Sohnes). *1838:* a' Fiu ág kihalásával Leányra is régulázott Donatios Joszágokban a' Fiu ág kihalásával Leányrais nem a' K. Fiscus, hanem az Impetrans után származott in Genere minden Leányok jőhetnek a' successioba [SLt Vegyes perir.].

kihálás kint való hálás; înnoptatul/petrecerea noptii (pe cîmp/la pădure); Übernachten im Freien. *1803:* összel pedig a csordával mindaddig kihálni tartoznak, míg a falu kívánja, alkalmas helyet rendelvén a falu is a csordának a kiháláshoz [M.hermány U; RSzF 193]. *1847:* Aratás után a tollóba ... kihálva[1], azután az erdő közelebbi részin mindaddig kihálva, míg a zivataros idő elzárja a kihálástól [Zalán Hsz; i.h. 202. — [1]A pásztor].

kihálás-szer a kint hálás sora; rîndul cuiva de a înnopta pe cîmp/la pădure; Reihe des Schlafens im Freien. *1740:* az béres ökrök mind ... a mezőn halta(na)k ... akkor a kűssebb Béresen ... volt a ki hálás szér [Kál MT; Berz. 12. 92/61].

kihalászik kifog; a pescui; ausfischen. *1585:* Nem Twgiuk az hal mellike[a] volt akyt ot andras vram ky halazzot [Kv; TJk IV/1. 430a Berzete Myhalj Koloswary Balint Herczek gaspar Barat Peter Keomywes Ferencz vall. — [a]A perlekedő felek közül].

kihalaszt 1. elhalaszt; a amîna; aufschieben. *1571:* Jollehet volth eo keozteok Nemw Nemw feoldeknek Igazytassa feleol per Itt az eo felsege zekyn, de az keth fel prokatora egymas akaratiabol Igy halaztottak ky hogy Gywmeolch olto Bodog azony nappyara esz Jeowen-

deore, myndenik fel ket ket zemelth fogianak Jamborokath es azok eleybe aggyák az dolgokath [Mv; BálLt 79. — [a]Márc. 25].

2. kb. áttesz/utal; a transpune/transfera; verlegen, übermitteln. *1569:* hytta wola Buday Margyt azzony Nehay Nagy Palne es Kerestelj Balas az Ew attyokffyat Buday Gergelt az kyralj Tabllajara es az Ew Rezek Jozagot kywantak Buday Gergelteul es az kyraly Tablayarol ky halaztottak wolt Gywlay Myhaly Eleyben hogy az Tabla Terhewel meg lassa, es Terwynt Mongyon Nekyk [Diós K; JHbK XLIV/13].

kihallgat 1. *hiv* kikérdez; a interoga/audia/asculta; ausfragen, verhören. *1826:* minek utána ezen falu ítélőszéke kihallgatta volna Gál András és Székely György hütösököt, mint akik a tehén megnyúzásán jelen voltak ... vallomások után úgy látja, hogy a ... tehén nem vérárba vagy vérhűlésbe döglött meg, hanem torokgyékba [F.rákos U; RSzF 223]. *1830:* (A) fel Jelentő Sz: biro ... a' bé panaszlottakat is a kérelem Levél pontyai iránt ... halgassa ki, s ki nyilatkoztatásaikat ide adgya be [T; Bosla]. *1849:* kijártato Biztosoknak kirendeltetvén, a tétetett kötelessègűnké, hogy ... a ... bizonyságaikot halgassuk ki [Szu; Borb. Simo Pál városi jegyző kezével].

2. (előadásokat) rendszeresen hallgat; a audia sistematic (cursuri, prelegeri); (Vorträge/lesungen) systematisch/planmäßig hören. *1823–1830:* Amint az akadémiákon szokták mondani, aki nem fizetésért, nem is egész kurzust hallgat ki, hanem csak egynéhányszor megyen valamely professzor leckéjére, hospitáltam ezeknél[d] [FogE 190. — [a]Köv. a fels.].

kihallgatandó *hiv* kikérdezendő; care trebuie/va fi interogat; zu verhörend. *1847:* ezen nyomozásról szóló munkálatot — melynek rendin az illető kamarai tisztek is kihallgatandók lésznek ... legfennebb e folyó Aprilis hava 24-ig múlhatatlanul hozzám béküldeni ... tartsa kötelességének [VKp 179].

kihallgatás 1. meghallgatás; ascultare, audiere; Erhörung. *1845:* A tudositto a bironak, a falusi birák, és közönség ki halgatásával tett jelentéséből kivilágalván — mi szerént Czikudon[a] — ... a helységi Jegyzőségért, bíróságért és bikáért egy egy napi kalákára nézve ... már régi idö olta gyakorlott azon szokás létez[b] [Torda; TLt 1039. — [a]TA. [b]Köv. a részl.].

2. *hiv* kikérdezés; interogare; Verhör. *1843:* Ezen nap alkalmatosság szerént a június 26-ai kihallgatást folytatólag kikérdeztettek még Varga Katalinnak a következendő cinkosai[a] [VKp 116. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1847:* Ezen 28 számból álló tanúknak kihallgatások után ... az abrudfalvi királyi uradalmi tekintetes ispánságnak ... hivatalos nyilatkozó jelentése szóról szóra e következendő[a] [VKp 201. — [a]Köv. a jel.].

kihallgatatlan kikérdezés nélkül, kikérdezetlenül; fără să fie audiat/ascultat; ohne Befragung. *1850:* a' Falus Biro ki halgatatlan 10 ftot exequált [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.].

kihallgatott *hiv* kikérdezett; interogat; verhört/nommen. *1843:* Következnek a kihallgatott uradalmi servitorok nevei és azoknak előadása [VKp 70].

kihallgattat *hiv* kikérdeztet; a ordona/dispune să fie interogat; ausfragen lassen. *1849:* mindezeknél fogva Kronstädter Josefet is kihallgattatni kérem az általam ezen kérdésre tett feleletemnek tisztába hozatalára [Kv; Végr. Vall. 55].

kihallgattatás *hiv* kikérdeztetés; interogare; Verhör, Vernehmung. *1826:* mind a két felek s azok bizonyságaiknak kihallgattatások után hoz a falu ítélőszéke ilyen ítéletet [F.rákos U; RSzF 275].

kihallgattatik *hiv* kikérdeztetik; a fi interogat; verhört/vernommen werden. *1843:* a biztosság mind a gornyikot — ki tegnap kihallgattatván, ma meg nem jelent —, mind az általa eléadott és ... név szerént feljegyzett 18 embereket a szükségessé vált szembesités végett a következendő napra Abrudfalvára maga eleibe rendelni parancsolta [VKp 118–9].

kihallgattatott meghallgatott; ascultat; erhört. *1845:* (A) ki halgattatott Groff Béldi Ferencz Uris ... a' gyakorlatban volt szokást és rendet, a kaláka adásra nézve meg tartatni kivánván, a két birtokos illyes közös akaratját, a harmadik birtokos egyedül változtatás alá nem hozhatja [Torda; TLt 1039].

kihallik kihallszik/hallatszik; a se auzi pînă afară; heraus/hinausklingen, sich draußen hören lassen. *1704:* az éjszaka a Tanácsháznál mind kinoztanak embereket, messze kihallott ordítások [WIN I, 143]. *1789:* meg is verte, hogy az uttzárais ki hallot pufogása [Dés; DLt].

kihalmoz (határvonalat) határdombokkal ki/megjelöl, *táj* kihompoz; a marca cu movile (linia de hotar); durch Grenzhaufen (Grenzlinie) bezeichnen. *1752:* hallottam ... hogy ezen Hellyen ... Itilo Mester és Commissarius Urak jelen lévén az akkori Varmegje Tiszteji is Szép Kenyerü Szent Márton, es Vitze között ki járván ki Halmozták volna, de hol legyenek azon Halmok én ... azt nem tudom [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 20. — [a]A határt].

kihalmoztatik (határvonal) határhalmokkal megjelöltetik, *rég táj* kihompoztatik; a fi marcat cu movile (linia de hotar); (Grenzlinie) durch Grenzhaufen bezeichnet werden. *1815:* a Ladotz ... a Szeredö nevü Erdös Hellységtöl ezen Törvényes Szék által meg külömböztessék, és ki halmoztassék [Lisznyó Hsz; LLt].

kiháló 1. *nm* kint háló; care doarme/înnoptează/petrece noaptea afară (pe cîmp/la pădure); im Freien schlafend/übernachtend. *1751 k.:* azon ki hálo Legenjek közül edgjet ki hiut félen az tüztöl [Tarcsafva U; Pf]. *1771:* Ugy hallott(am) az után az ki hálo inasoktol beszélleni hogy ... a' Varga Ferentz ökglme Gyermek Lovát az árokba szöktették [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Math. Kovács (33) vall.]. *1805:* Mivel a' Pásztor vette észre, hogy az ő kiháló tsördájának egy része haza szakadott 's megis illendóleg utánna nem látott ... azon elkárosodott tehénnek egész betsü árrát, az az 36 M forintokot egészszen megtizesse a' pásztor a' falu székén itéltetett [F.rákos U; Falujk 2–3].

II. *fn* odakint való hálás; înnoptatul/petrecerea nopţii pe cîmp/la pădure; Übernachten im Freien. *1780:* egj alkalmatossággal, ki hálni mégyék vala, és midón ... más nap hajnalban vissza jövén a kiháłóbol ismerem a Csengetőkről, hogj a Titt Palffi Dienes Ur őkrei, a Titt Palffi Ferencz Ur Tanorokjában vadnak [Tarcsafva U; Pf].

kihány 1. kidob/vet; a arunca afară; hinauswerfen/schleudern. *1570:* Zeoch Miklos ... Mond fodor Janosnenak ... Myert rakthad be az Zendelt kamaradba, hand ky onnath [Kv; TJk III/2. 78 Katalin Keomyes Gergelne vall.]. *1597:* az I negy kosar raj méhęt hanta ki kertébeól [UszT 12/124]. *1600:* Az Katonai Mihali vram temetesekor, ahol az keoweket az fundamentumbol kihantak fizettwnk d. 16 [Kv; Szám. 9/IX. 26]. *1638:* Azt lattam hogi az szeőcz Marton Uram kertiből, hantak ki az szenat, az leszan altal [Mv; MvLt 291. 154a]. *1733:* Az Néhai Melg Ur(am) Teleki Josef Ur(am) halála után ... ki hányták az határ köveket, de ki tselekedte nem tudom [Hévíz NK; JHbT]. *1777:* Azon nap estvéjén Csorda bé jövetelkor kik hányták ki a Titt. Bartok Vramék Sűket István nevezetű Jobbágyok(na)k portékáját az Vtzára ? [Feldoboly Hsz; DobLev. III/504. 1b]. *1849:* Benn az Istálloba hátul észak felől van égy kis ajto ... ezen ajton a' ganajat szokták ki hánni [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. el/széthány, szétver; a desface/strica şi a împrăştia; auseinanderwerfen/schlagen. *1629:* Lattam akkor szerdara virradolagh hogy egi legeny al vala ot az mi kertünk vegenel, fen a lesza(n), latta(m) aztis hogj ki hantak volt ot az mi kertünkett [Mv; MvLt 290. 186b]. *1633:* Cziszmaszia Istuanis megh engede hogi eo feleolleys az fa keozfalt ki hannia es keobeol az keoz falra epithessen [Mv; i.h. 129b]. *1780:* A Toth György háza mellett levő vetés kert folyasát, kik hanyták ki, gyakorta magok marhajokot kik hajtogatták, jo kaszálo Sarjúját kik étettek meg ottan ? [Tarcsafva U; Pf vk]. *1784:* midőn mar egyszer azt az helyett az Exponens Gálok Bányászai más Bányárol köz rakassal el rekesztettek volt Igaze hogy ... Iffiab Tobis Ferencz azt a közt ki hányta altal rontatta es a mit ott tanált vagott követt azt is kiis hordatta másokkal edgyütt [Torockó; Bosla].

3. kidob/tesz; a da afară; hinausschmeißen. *1584:* Amikor megh Arult volt Bokor Caspar Kos Istwannal ily Conditio volt benne, hogy ez Jstwan a' hazba bator bele keólteozzek, de Bokor Caspart benne haggya Bodog Azony Napigh az eoregbik zobaban ... hane(m) meegh az wdeó eleót ky hanya Bokor Casparnet az Nagy zobabol ez Kos Istwa(n), es egy Kis Zobaba Zorita [Kv; TJk IV/1. 319 Margit Molnar Gergelne vall.]. *1593:* Andrasfalűi Kedej Pal Jelenti Az zekben hogj Zent Kiralj Gergelt fogatta volt be hazaban ki onnan kj ne(m) Akarna men(n)j ... Azert Az zek Azt consulallja merth eztendót ott ne(m) teóltett, ha teóruennyiel ne(m) Akaria keresnj, hannia kj hazabol [UszT]. *1600:* Tudom hogy Tibald Gergely el foglala az hazat ... Tudom hogy bele keóltezet az hazba ... De hogy ki hanta wolna az azzo(n)t ne(m) tudo(m) [i.h. 15/128 Nagy Gyeórgyne Borbara, Kaidichfalwy, Hadnagy Miklos, Kadachba lako vall.]. *1614:* Kochys Gyeorgyeot aval iesztette[a] hogj ki hanja az hazbol ugj leott Jobbagyaua [Erdösztgyörgy MT; BethU 75. — [a]Kornis Ferenc].

1669/1672: a' Molnárt penig ki kellett hánnam, mert lopó volt [Mindszent AF; JHb XXIX. 54]. *1699:* Egeresbe(n) vad(na)k valami Zalagosittot feoldek ... az oda jutot Jobbagyot ki akarjak hanni beleolle, kgld eszt se tselekettesse mert ha oda jutot ne(m) lehet meg haborgatni [Szőkefva KK; Ks 96 Sárosi János Gyerőfi Borbárához]. *1742:* Apor Ferencz ... azt mondotta hogy olly nagy veszekedesben vadnak az vrak a Gyülésben hogy edgymást az ablakon akarják ki hánni [ApLt Zalányi Apor János Apor Péternéhez].

4. (tetemet koporsójából) kiforgat; a scoate/a arunca afară (cadavrul cuiva din sicriu); (Leichnam aus dem Sarg) herausstürzen. *1658:* Vagyon egy Valban Vagot Kek mente, azt hamegh halok vonnjak ream, Czyak az Ingre, dolmant rajta(m) ne temessenek, hogi ne hannjanak ki köntősömért az Ellenségek [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1662:* Az németek az városban való egyházbeli régi földesurak temetésit felhányván, a fejedelem édesatyja, Rákóczi Zsigmond testét is kihányták [SKr 225].

5. (sírt) kiás; a săpa; ausgraben. *1823:* Néhai édes Anyánknak Sirját a Kalandazo Társaság által ki rendeltetett Sir ások ... ki hánták [Dés; DLt].

6. (hivatalából v. tisztségéből) kirak/tesz; a da afară, a scoate (pe cineva dintr-un post/dintr-o funcţie); (jn aus dem Amt/der Würde) aussatteln/schiffen. *1823–1830:* Egykor, midőn a marosvásárhelyi tanácsot restaurálták, az atyafiakat, sógorokat kihányván, mert a nepotizmus eltöltötte volt, ezt a Virág Jánost is tudtán kívül senatornak választották [FogE 284].

7. kifordít/vet; a scoate (din ţîţîni); ausheben/drehen. *1801:* végre a kortsomáros ... az ház reteszszét reájok vetette ... de a még ő odajárt a vasvillákkal az Ajtott a Sarkábol ki hánták, s kimentek [Kajántó K; FiscLt].

8. el/kidob/hajít; a arunca (la gunoi); weg/hinauswerfen/schmeißen. *1590:* az hust melliet megh kellet volna fezny ... eo el hata budesulni es ugj hantak kj [Kv; TJk V/1. 43 Gabr. Hercegh vall.].

9. kiselejtez; a reforma; ausmerzen. *1600:* fel talalok az barmokat az Zena fewbe eleo veolgybe, elseobe kerdem myth lassam Pal Vra(m) en ezen a barmon azt lassame myth ęr vagy ky hanniake benne, Arra azt monta chiak az betegesset hand ky az ky el nem mehet [Kv; TJk VI/1. 405 Andreas Zeoreos Coloswarien(sis) vall.] | Pal Deak zamara harminczadlot Toth Jstwan ... Mikor megh hantak az barmot ... Zebeny Pal ... monda ... lassad the tudod mellik mehet fel az barmok keozzewl s mellik nem hand ky az ky fel nem mehet vygienek epp barmot fel [Kv; i.h. 407 Dancz Mihaly nunc hic in ciuitate Coloswar commorans vall.].

10. kb. kiválogat; a alege/selecţiona; auswählen. *1604:* ez mostani maknak ideje(n) diznajnkat legeltettwk ... wztek be harom zaz diznajnkat ... es azok keozzwl, az eoregibe es iouaba tizet kj hantak. Az teobit ... el boczattak [UszT 18/59].

11. kidobál/hajigál; a arunca afară; hinauswerfen/schmeißen. *1590:* oda menek az zena fibe Az vaghasi hatarba, latek valamj zena húlast az giepinel, latek ualami iffiakot ... mondek nekiek, legenek ez nem Jamborsagh kitek hanta ki ezt, mondanak mindnyajan, En sem hantam, en sem hantam [UszT]. *1592:* ladamrol lakatomot le wtte hon nem leteomben, ladambol egieb marhamot, mind az földre ky hanta [i.h.]. *1630:* valami porte-

kat ollia(n) ruha nemütis hania ki az felesege Gal Mihalynak az kit fel irogatanak [Mv; MvLt 290. 211a]. *1730:* látám hogy ... Szakács Máttyás hason fekszik vala s- hánnya vala az kezivel az földet, s- a' mig én ott mulattam, hat Sustákig való pénzt hánya ki [Altorja Hsz; Borb. I Csáki János (30) providus vall.]. *1754:* nemis igen hánták ki ă Ládákbol az edgjetmásokat, hanem csak azokat fel emelgették [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1771:* a kurvának köntösét a mint le vetkezet volt, Zilahi Ur(am) ki hánta az ablakon, hogy ha ki szalad is kurvája kezéhez kaphassa [Dés; DLt 321. 46b–7a Anna Szabo (28) vall.].

12. áthány; a arunca peste ...; her/hinüberwerfen/schleudern. *1747:* Egj versen ... Padurán Nyihaila Csépelvén az Papnénak láttom hogj kévéket hánt ki a kerten és egj ember onnon elis vivé [Szökefva KK; Ks 17/LXXXI. 14].

13. lehány/lapátol; a arunca/da jos cu lopata; her/hinabschaufeln. *1677/1678:* Az Templom csotarnaibol hantak ki az hovat atam d 30 [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése].

14. (őszi beszoruláskor juhnyájat) széthány/válogat; a alege oile după proprietarii lor (la răscolitul/spartul stînii); (beim Eintreiben der Schafherde im Herbst) trennen/sortieren. *1610:* mondek hogi ne(m) igi vala az vegezes ferencz Vram hogi te magad haniasd ki az Juhokat mert ihon vagio(n) az keóz Ember, az kit hozza rendeltek az fogot Emberek ... had hanyta volna ez ki ... nem kellet volna te neked ki hannod, mert ha mind az Joűat hantad volna ki temagadis, megis ne(m) hinnem [UszT 4/6a]. *1806:* A' számadásnak idején, senkinekis a' Gazdák közül szabad nem lészen, Juhait addig kihányni valamig, a' mivel tartozik, bé nem fizeti [F.rákos U; Falujk 19 Sebe János pap-not. kezével].

A beszorulásra és széthányásra l. NrLex. I, 266, III, 423 *legelőszabadulás* al.

15. hajigál; a arunca (în toate părţile); werfen, schmeißen. *1756:* Németi István Uram ... kotzkázván az ide valo Katona Tisztekkel, marokkal hánta ki az aranyat [Kv; Mk IX Vall. 43].

16. vet; a lansa/arunca/azvîrli; schleudern. *1662:* ha a várban[a] tudós cajbert ... leszen vala, ki tüzes szerszámokat, gránátokat, laptákat tudna jó mesterséggel a sáncokban heverő jancsároknak ... nyakokba ki hányni ... az ellenségnek valóban sok veszedelme igen lehetett volna [SKr 598. — [a]A váradi várban az 1660. júliusaugusztusi, a vár feladásával végződő török ostrom idején].

17. *(a törökbúza) selymet hány ki* (despre porumb) a face/da/slobozi mătase/mătăsi; (Mais)Griffel schießen. *1823–1830:* (A törökbúza) megvirágzott, egy-egy selymet hányt ki, de csője s szeme nem lett [FogE 223].

18. *sujtással* ~ sujtással kicifráz/varr; a împodobi cu galoane; mit Schoitasch verzieren/galonieren. *1823–1830:* Sokan a paszománt helyett aranyboritást s körülötte sújtást tettek, az inasoknak selyem- vagy szörzsinór volt, körülette hasonló szinű sújtással kihányva [i.h. 63].

19. kiokád/öklendez; a voma/vărsa; ausspeien/brechen. *1573:* Borbely Kelemen ... vallia ... Nagy Beosegel vgian Marokal hanta ky az Sayabol az vert kereztwry peter [Kv; TJk III/3. 53–4]. *1639:* ez az fogol czizmadiane ... ennekem az monda hogy az Urat megh etette ... az Merkuriumot kapoztaban czinalta volt de elseoben megh emeztette, az utan esmet uyabban kapoztat csinalt ... megis őtte, de nem emezthette megh hane(m) kj hanta [Mv; MvLt 291. 198a]. *1704:* a szegény kis Katica leányom ... ami tejet szopott, ki kellett a hurut erőltetése mia hánni [WIN I, 101]. *1710 k.:* valami rossz sertől ... úgy megbetegedvém, hogy szörnyű. Nosza spanyol bort, égett bort ivám reá s kihányám [BÖn. 526].

20. kigyomlál; a plivi; ausreuten/roden. *1662:* eljö a fővezér[a], s mint a kertész kihányja a gazt a vetemény közül, úgy ki fogja keresni s hányni a pártosokat a nép közül [SKr 506. — [a]A török fővezér].

21. *~ja magát* kb. kibukkan/emelkedik; a ieşi (din apă); empor/hervortauchen. *1653:* Azt mondotta az a rab nékem, hogy ott[a] két hétig tartott, a míg az a kőhegy kihányta magát a tengerből [ETA I, 154 NSz. — [a]Ciprus szigete táján].

kihányás 1. kidobás/hajítás; aruncare (afară); Hinauswerfen/schmeißen. *1591:* birtamis Komlot az heljben oztoroztattam az eleötth walo extendeökbennis, telbe Barmomatis tartottam raita ... ez al peres penig az meg Neuezeöth eöreöksegre rea ment es Komlo oztoromotth az Kertbeöl ki hanta hatalmaúal, Kiert minden Komlo oztorom ki haniasaert hatalmon zolok hozza erette [UszT]. *1842:* egy versen az Aszszony Amberboi Josefne valami Szemét ki hanyásáért lett meg zállagoltatasért boszonkodva, járkált alá 's fel a' házba [Dés; SLt 1452a. 5].

2. hajítás, vetés; aruncare, lansare; Wurf, Schleuderei. *1662:* a pattantyúsok ... Az gránátok kihányásához pedig semmit sem tudván, hozzá sem mertek kihányásához csak egynek is fogni [SKr 598].

3. (lakásból való) kirakás/tétel; evacuare, scoatere (din locuinţă); Hinaussetzung (aus der Wohnung). *1573:* Mezaros Balint Es az felesege Orsolia, Azt valliak hogy Eok Arwltak volt meg Torozkaywal 118 forinba az hazra ... tahat meg Ertette palochy Es hozzayok Icot Megh tyltotta rolla hogi Meg Neh vennek Mert neky Marhaya volna Benne ... Az ky hanias felcol semyt Nem twdnak [Kv; TJk III/3. 250].

4. kiásás; săpare (a unei gropi); Ausgrabung. *1768:* a Sánczok ki hányasa előtt midőn az esőzésektől a Kurta patak meg áradot ... éppen az épületekig, s házokig is el hatot, a mit oly nagy bőséggel nem tudom, hogy meg esett volna mi olta a Sántzok ki vannak ásotva [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. *1786:* A Mező Csáni Tanarokom Sántza ki hányásaért 50 Hf fizettem [Nagylak AF; DobLev. III/696. 2a]. *1793:* az Szééri[a] két szilvas Kertek Sántzait már el végeztettűk, jol ki van ásva Már az Erkedi felsö rét árka ki hányásához fogadtunk [Hadad Sz; JF 36 LevK 232 Vintze István lev. — [a]Széren (Sz) levő]. *1824:* A Kut Kihányására és Rakására, ha a' Czigányok által tétetik 30 Rf [Dés; DLt 424]. *1837:* Kövesd Pataka Arkának ... egész a' Kis Szamos vizéig ujj Árok ki hányásaval lejendő el vitele iránt[a] [Dés; EHA. — [a]A városi tanács intézkedik].

5. (kő)szegés/fejtés; scoaterea pietrei; Steinbrechen. *1824:* Minthogy a Városnak Kő hányo Szerszamai igen roszszak, de egy rosz pőrőn (!) vagy verőn kivűl tsak egy Győker vagoja vagyon a Kuthaz meg kivantato Ke-

mény Kő sziklának meg hasitására ki hanyasára kelletik meg a mi a Varosnak jövendőre is meg marad [Dés; DLt 424].

kihányat 1. kihajittat/vettet; a pune (pe cineva) să arunce afară; hin/herauswerfen/schmeißen lassen. *1570:* Sos Balasnak es felesegenek hon nem letebe Kolb Myklos ky hanyatta. Minden haz keoz bely Marhayat az vchara, es ket vagy haro(m) nap hewert oth [Kv; TJk III/2. 112b Sos Mathe vall.]. *1695:* Vass Daniel ur(am) az idősbik Vass György vr(am) jobbagyinak veszeit edgynehányszor ki hánjatta az Tóbol, es el is vagdaltatta volt [Cege SzD; WassLt]. *1765:* Kapaszta ... Nem keletvin senkinek Semmi utan modan és meg bűdősödvin ki hányattam [Nagybarcsa H; Ks 71. 52. Szám.].

2. felhányat/tůrat; a dispune să fie scotocit/răscolit; aufwühlen lassen. *1850:* ket Ladajat kiis hanyattuk de semmi arrol szolo Listat nem kaptunk [M.dellő TA; DobLev. V/1285 Albert István (28) ref. kántor vall.].

3. széthányat; a dispune să fie demontat/dărîmat; auseinanderwerfen lassen. *1653:* Ennek az szegelet haznak az arra ... Negy Zaz forint ... Az Mellyet en annak utanna ream maradvan az haz, teöbűl ki hanyatta(m) es Sok faratsagom(m)al Sok Ezer forintokkal epitettem megh igh az mint most Vagyo(n) [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1676:* Az váradi pasa újabban meg dühődt. Most azt írja ismét, hogy már a császár s fővezér megtudta mind a sáncz csinálását s mind az szegénység pusztulását ... mindjárt hányassam tűbűl ki, mert ha nem hányatom, ő reá jű s elhányatja [TML VII, 276 Veselényi Pál Teleki Mihályhoz].

4. külön hányat; a ordona să fie pus separat; getrennt/separat werfen lassen. *1785:* A Nsgod vri parantsolatját alázatos tisztelettel vettem ... hogy ha a Majorság buzának dézmáját külen rakattatnám de már én azt mind együvé rakattam, hanem ha Isten békességet parantsol a jövő télen egyik asztagbol a dézmát ki hányatjuk s meg tsépeltetjük [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

5. kb. különválasztat/vettet; a dispune să se aleagă; absondern lassen. *1610:* (Az alperes) eóneön maga ki haniatot tizet az iuhokban ... monda hogy ihon uadnak az kertben, mondek ez nem igy uala az uegezes Ferencz vram hogj te magad Haniasd kj a' Juhot mert ihon uagjon az keóz. ember kit az fogott emberek is rendeltek mys nekj engettwnk, ne hantad uolna kj addigh hat[a] hanta wolna az kj [UszT 34a. — [a]Értsd: hadd].

6. kidobat/tétet; a dispune să fie dat afară; hinauswerfen/setzen lassen. *1606:* Az eöreksegh eösteól marattia az Jnek tudo(m) ... az vtan úgy haniata kj belcolle [i.h. 19/23 Th.Leorinchj de Farkaslaka vall.]. *1610:* Mate Andras az eo ⟨e⟩öreokséget feye valcziagaba Lazar Jstuannak keötte volt az utan Varga Thamastol[a] teöruenу zerent Lazar Jstuan el ueue es eöueje teue, Varga Thamast kj haniata beleol⟨e⟩ az iozagot el iktata [Alfalu Cs; Törzs. — [a]A lakótól]. *1637:* Barbari Giorgj meg izente vala Sigmond Mihaljnak az Bako Peter Jobbagianak hogj kj keolteozzek az hazbol, mert ky hanjattia az hazbol [Szentgerice MT; SLt AI. 39 Mart. Gal (45) vall.]. *1651:* Szilagy Miklost kj haniattia hazabol mert az aruak(na)k jutot az haza, auagy ha ot lokik mint az aruak jobbagiat ugy szolgaltattia [Szászcegő SzD; JHbK XIX/26]. *1772:* Ha ... az Eccla ... őtet azon fel fogando Joszágrol és épületeiből ki küldené Söt kiis hányatná, in eo Casu, tartozzék az Eccla minden épületeit néki ... meg fizetni [Ádámos KK; JHb XIX/13].

7. kisemmiz vmiből; a deposeda (pe cineva) de ceva; jn um etw. prellen/den Anteil bringen. *1602:* En Hesdati Ersebet, ky az Elseo megh holt Jambor vramrol Kemeny Lazlonenak neweztetem ... tezek illyen testamentomot ... Elseoben az Ombozj Jegy Ruhamat Kemeny Janos megh nem atta hanem kj haniata beleolle, Azert Kemeny Janost kenzeritem az Eleo Jstenre, hogy azt az Ombozy[a] Zent Egyhaz Epewletire aggya es keolche arra [Kv; RDL I. 73. — [a]Ombozban (K) lévő].

8. (fejedelmi székből) kirakat tétet; a dispune să fie înlăturat (din scaunul domnesc); (vom Fürstenstuhl) absetzen lassen. *1618:* Az pasa[a] is forgatá s hányá inkább csak azt, hogy mint hányatta ő ki Rákóczit[b], hogy németes kezdett volt lenni [BTN 96. — [a]Görcsi Mehemet pasa, török nagyvezér. [b]Rákóczi Zsigmondot, az alig egy évig uralkodó erdélyi fejedelmet].

9. kiásat; a dispune să fie săpat; ausgraben lassen. *1652/1653:* az Gát agatis ki hanyatta(m) velek [Altorja Hsz; BLt]. *1720:* Az Réghi Thót ki hányattam 4. reszre fel rotattam, jó kértb(e) vettem, Ajtot, arra Lakatot Csináltattam ... bele tettem Pisztrángot, Galoczát, Lepény halat, Pogikát, orso farku halat [Ruszkova Mm; TKhf Zólyomi János Teleki Pálhoz].

10. kidobat; a pune să arunce/scoată afară; hinauswerfen lassen. *1586:* latam hogy ez peres feoldeón Az Agasokott ky astak es zyllel hantak, kerdym mi az oka, Monda Zeold Ambrus ... Keminy Jstwanne Azzoniom ... hanyatta ky Az Agasokatt [Ugra KK; JHb XX/48]. *1629:* az Gubernator louaz mestere haniatta ki mind az kaput, s mind penigh az kertet[a] az haniatta ki [Mv; MvLt 290. 175b. — [a]Értsd: kerítést]. *1733:* hallottam hogy István Déák Uram a határ köveket ki hányotta a Controversias Rétből [Hévíz NK; JHbT]. *1751:* Azon ... Divisio alkalmatosságával erigált Metakat kitsoda kivel es mikor hányotta ki ...? [Koronka MT; Told. 21].

11. lehányat/lapátoltat; a dispune să scoată cu lopata; herunterwerfen/schaufeln lassen. *1600:* 19 febru(arii) Az Kis templum chatornaiabol hogy az hauat ki haniattuk attunk d 4 [Kv; Szám. 9/IX. 28]. *1825:* a' földet ... másunnanis ki hányatni ... tartozik [Dés; DLt 86].

12. áruba/piacra dobat/vettet; a pune în vînzare; in den Kauf/Handel bringen lassen. *1623:* tizta Ezw Sauanio borokott arultasso(n) es apro hordokot 40neseket haniasso(n) ky s olliakotis vetessen hogy hamareb ell kellyen [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

kihányatás kiásatás; săpare, săpat; Ausgrabung. *1725:* Az Ház mellett lévő külső Arok ki hányatásáért f : 1 d 02 [Kv; Szám. 54/I. 5]. *1768:* A Stabalis ház kűrül lévő Sánczokat ásták a N. Ajtai Lovas Katonák, és paraszt Jobbágyok ... tapasztallyuk, hogy a miolta ásottattuk, oly nagy bövséggel nem üti magát mind udvarára, mind pinczejében a víz, a mint szokta volt meg tőlteni azon Sántzok(na)k ki hányatása előtt [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

kihányathat 1. kidobathat/hajittathat; a putea pune să arunce/scoată afară; hinauswerfen/schmeißen kön-

nen. *1598:* Referala Fekete Pal az dolgot hogy az karot az lokeoteö parlaghba kyllyeb úerte az hatarnal Sofalui Tamas, zabadsagot ker rah Capita(n) Vra(m)tul hogy ky haniathassa az karokat es megh engettetik [UszT 12/131].

2. (követ) kifejtethet; a putea dispune să exploateze; ausgraben lassen können. *1725:* A mi toábbá az Padimentomozni való kövek dolgát illeti ... igen alkalmatosokat találhatni it a' szomszéd Falu határán ... s én könnyen kiis hányathatom [O.fenes K; Ks Mihok László lev.].

kihányatik 1. kihajíttatik/vettetik; a fi azvîrlit(ă) afară; hinausgeworfen werden. *1653:* Azt mondja az a rab, hogy mostan is ott lábbog a tengerben mind az a sok tajték-kö, a víz szinén, nem mégyen fenékre ... Az honnat pedig kihányatott ... azon aloll nem mehetett a vizbe [ETA I, 154 NSz].

2. kidobatik; a fi dat/aruncat (afară); hinausgeschmissen/geworfen werden. *1823:* a tisztaságnak ellenére az uttzakra a szemetek és ganéj ki hányatnak [Dés; DLt].

3. kirakatik/tétetik; a fi scos/dat afară; hinausgesetzt werden. *1662:* Majd kétszáz templomok ... foglaltattak vala el az evangélicusoktól, az keresztyén prédikátorok paróchiájokból erőszakkal kihányatnának [SKr 204].

4. kiásatik; a fi săpat; ausgegraben werden. *1826:* azon árka ductusa és meatusa ... (: noha a' Kelementelkiek[a] incuriájok mián nagyon ruinalodva, béiszapoltatva és kitisztitatlanul :) fenáll, továbbá is maradjon meg ... tisztittassék 's hányassék ki [Msz; GyL. — [a]Kelementelke (MT) lakosai].

kihanyatlik kifelé dől, megdől; a se înclina/apleca spre afară; nach außen fallen. *1726:* a' Nzts Bárdi István Vram ö kglme háza felöl való fala eze(n) kis házatskának ki hanyatlott, meg hasadozott [Ne; DobLev. I/124].

kihányatott kifejtetett; care a fost extras/scos; ausgegraben. *1851:* A Fö Polgar mester Ur kötelessegemévé (!) tette, hogy ... a Malmos gazdák által ki hanyatatt követis a városi erövel hordassam a kivánt helyre [Dés; EHA].

kihányattat 1. kidobattat; a pune (pe cineva) să scoată afară; hinauswerfen lassen. *1814:* néhai Groff Teleki Károly Ur eö Excellentiája a' Kaput Keskenyelvén, el rontattatta, a' Czövekeket ki hányattatta [Dés; Ks 79. 29. 780].

2. kiásat; a dispune să se sape; ausgraben lassen. *1840:* Azon Sántzat ujbol ki hányattatni ... [Sámsond MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése].

3. kidobat/rakat/tétet; a dispune să se dea afară; hinaussetzen lassen. *1789:* Titt Benedek Ferentz Vram ... nem várta az Arbitrativum Forumnak decisioját, hanem tegnap ejtzaka éjfél tájba jelen nem létembe házamra jött, ablakamat bé rontotta, s házamat fel nyitván egyet másaimat onnét ki hordotta, és potentiose belé költözött a házamba, s máig is ottan vagyon ... az efféle erőszak tételt a Nemes Haza Törvénnye is meg engedte hasonlo erőszakkal viszsza kölcsönözni kedves atyám fiai Segedelmével volna modom benne hogy ö kglmét hasonlo erőszakkal onnet ki hányattassam [Ne; DobLev. III/661. la Szánto Drusiánna néhai Magyarosi Beniámin özvegye a ne-i tanácshoz].

4. kilapátoltat; a pune pe cineva să scoată ceva cu lopata; ausschaufeln lassen. *1589:* 12 Januar(ii), Howath az Kis templům chatornayabol hogy ky hanyattatük attünk egy legennek ... d. 4 [Kv; Szám. 4/IX. 21]. *1596:* Howat hanyattattünk ky az kis templum chatornaybol fizetünk ... d 4 [Kv; i. h. 7/II. 18].

kihányattatás 1. kihányás/forgatás; scoatere/aruncare (afară); Hinauswerfen. *1662:* (I. Rákóczi György) édes atyja s boldog eleinek hideg tetemeknek kihányattatásokat nagyon fájlalja s exprobáltatja, szemére hányatja vala[a] [SKr 230. — [a]A palatinusnak].

2. kidobatás/rakatás/vettetés; scoatere (cu forță); Aussetzung. *1703:* Idösb Vas György uramtul valo ki hanyattatásomnak alkalmatosságával mennyi karom esett [WassLt Sz: Gothardi[a] Rácz Janos panasza. — [a]SzD]. *1777:* Molduván Szavulynak ki hányattotásaban tsupa halamasnal egyebet nem tudhatok [Mezőpagocsa MT; BK. Lupus Todor (57) zs vall.]. — L. még VKp 189.

kihányattathatik kb. vettethetik; a putea fi lansat/aruncat; geworfen/schleudert werden können. *1662:* a nagy munkák tételét ... sok sáncok ásását ... minémű veszedelemmel kell vala végbevinniek s még meg is maradni ollyan közel a sáncokban, ha a tüzes lapták, gránátok és egyéb számtalanféle tüzes szerszámok jó szerivel, sűrűséggel nyakokba kihányattathatnék, akárki megitilheti [SKr 598].

kihányattatik 1. kidobattatik/rakattatik/tétettetik; a fi dat afară; hinauswerfen lassen. *1573:* Biro vra(m) tërwenie az hogi Miert Inmar keszeo alasfel Bwdosny es Mas hazat keresny Kadar Ianosnenak, Azert Maradion Bekeszegel De vgi hogy zomzedywal bekewel lakiek, hwl penig ez vtan vadoltatik zomzeditwl es Rea Byzonitatik, ky haniataszek onnatth [Kv; TJk III/3. 414]. *1777:* tavaly az Oláhok Husvéttya után hányottatott ki az Exponens eö Natsága Jobbágya ezen hellyröll akkor mindgyárt béis tétetett az Oláh Pap [Burjánosóbuda K; JHbK LVI. ad 1]. *1785:* a Joszágbol ki hanyatattunk és azonnal más hellyre nem költözhettünk [Koronka MT; Told. 20].

2. kb. kiásattatik; a fi săpat; ausgegraben werden lassen. *1826:* (Az eliszaposodott patakmeder) a' panaszlo Kelementelki Communitas által tisztittassék 's hányattassék ki és a' mennyiben kivántatni fog, szélesittessék, söt mélysége is a' szélességéhez képest accomódaltassék [Msz; GyL].

3. kivettetik, eltávolittatik; a fi scos/îndepărtat; entfernt werden lassen. *1825 k.* a Flaszter oltalmára állatott strása kövek vagy tzovekek ki hányattassanak [Torda; TLt Közig. ir. 252/1825 mell.].

kihányattatott kidobattatott/hajigáltatott; (care a fost) aruncat afară; hinausgeworfen/geschmissen. *1823:* a' kihányattatott Csontokrol még a' hus sem Sorvadott volt le [Dés; DLt].

kihányhat 1. kivethet; a putea scoate (afară); ausgraben können. *1823:* ki hányuk é azon koporsot ... ha ki

hányhottyák hánnyák ki, ha nem pedig tegyék fenék padmollyba [Dés; DLt].

2. kirakhat/tehet; a putea da afară; hinaussetzen können. *1728:* Fejervári István ... ha szülei ellen engedetlenkedik, az szüleinek hatalmokb(an) lészen hogj az Hazbol ... ki hányhassák s amovealhassák [Dés; Jk].

3. kb. feltúrhat/turkálhat, *rég* felhányhat; a putea răscoli/scotoci; aufwühlen können. *1823–1830:* Itt vagyon a csehországi gránitz és Salvaguardia. Itt embereség ember módjára bocsátottak az harmincadosok, talán azért, hogy fáztak szegények az új télben. Ugyancsak emberséges ember volt, mert ő hamar kihányhatta volna a ládákat, de a berakó körmek fáztak volna meg[a] [FogE 181. — [a]A fog. ilyen kuszált, zavaros!].

kihányó 1. kivetni való; de lansat/aruncat; Wurf-. *1632:* Ezen hazban ... ki veteö tuzes kalacz N: 24 Sanczban ki hanio szeges czeöues lud vagion N. 20 [Fog.; UF I. 136 A fog-i vár lelt.].

2. költekező, herdáló, tékozló; risipitor, cheltuitor; verschwenderisch. *1772:* nem olyan ki hányonak ismérem Ő Ngat lenni hogy annyit a' menyit hallottam ... osztogatott volna [Zilah; TSb 21].

kihányt 1. kidobott; (care a fost) aruncat afară; ausgeworfen/geschleudert. *1771:* efféle ki hánt Ganéjokat hol látot a Tanu ... közönséges helyeken a hová Ganéj dombot gyűjteni nem illenék [Dés; DLt 331 vk]. *1849:* a' házbol ki hánt vagyonokat pedig sokan hordották [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Rafira (33) vall.].

2. kb. ki/különválasztott; ales, selectat, triat; (ab)getrennt. *1730:* Kőver Sertések alol ki hánt apro Malaczok árrát percipialtam flor 2 d. 45 1/2 [Szentbenedek SzD; Ks 26/XIV]. *1754:* ökrök közül ki hánt ökröket, meddő teheneket ... adatott el [Gyernyeszeg MT; TGsz].

3. kiásott; săpat, scos cu lopata; ausgegraben. *1765/1770:* éppen az Borozda mellett konyorodván a' Kükülő felé az Arok, az ki hánt földnek egy részit Horváth rész földre hányatta ... Simény András Uram [Széplak KK; SLt Transm. 184 évr.]. *1819:* Bernád Szigete nevezetű hellyb(en) egy darab kaszállott ... azon árok végeslen végig ásotván rajta ketté vágta el annyira hogy ... az onnan ki hánt sok földnek miatta két esztendők alatt mi hasznát sem vehette [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

kiharangoztatás harangoztatás; dispoziţia de a trage clopotul; Läutenlassen. *1761:* többb ... ügyes bajos dolgaink közt accedála sok betsülletes Atyánkfiainak, úgy nevezetesen ezen Tisz: Ecclaesiának Betslts Dékánnyainak az Halottak ki Harangoztatása iránt tett panaszolkadása [Torockó; TLev. 2/2].

kiharapózik el/tovaharapódzik/terjed; a se extinde/răspîndi/propaga; um sich greifen, sich verbreiten. *1762:* (Az alperes) a maga széna fűvének allyában meg gyujtott egy tövis bokrot ... az I Ő Klme által gerjesztett és tövis bokorbol indult harap előtt az actionalt helyben semmi harap égés nem volt ... mig azon I ő Klmének széna fűvéből ő Klme által indittatott tűz ki nem harapazott I (A felperes) harmadik Punctumában fel tette hogy az én szenafűvembéli bokorbol harapozatt volna ki az tűz a Néhai Lakatos Ferencz Vr Posteritassi széna fűvekig [Torda; TJkT V. 102, 106].

kiharapózott átharapózott/terjedt; care s-a extins/răspîndit; übergegriffen. *1762:* az I. Ő Kegyelme széna fűvéből ki harapozot tűzet és nem mást ... látták és nézték mig éppen által hatott a hegyen s tetőn [Torda; TJkT V. 103].

kiharizsál szét/szertekotor, elszertít; a scormoni/răscoli; ausbreiten, schüren. *1863:* harizsál: harázsol, széthadargat. Úgy kiharizsálád-e azt a tüzet [Kriza, Vadr. 501].

kihasad *átv* kb. felmerül/vetődik; a se pune/ridica; auftauchen, aufgeworfen werden. *1636:* Az honnan immar egy íllyen kérdés hasad ki, hogy ha az Musica szerszámokkal szabad-é az Keresztyéneknek élniek az Isteni tiszteletben ? [ÖGr 8].

kihasadott, kihasadt 1. ? lehasított; despicat; abspalten. *1763:* a' Falu Erdejiben ... támaszt hasogattak, azon támaszokból ki hasadt haszontalan talam egy fél Singni széknek való Forgátsot vitt haza [Udvarfva MT; Told. 44/15].

2. lehasadt; defalcat; abgespaltet/trennt. *1714:* Nemzts Bándi Istvánne Bartha Annok Aszszony ... Puszta ház heljből és őrökségből ki hasadot része [Mezőbánd MT; MbK 115].

kihasadozik meghasadozik; a se crăpa; sich spalten. *1815:* aszszu Szilvát tsak 16 vékát Aszalhattam; mivel a' Sok esőzés miatt kihasadozván a' Szilva leg ottan rothadni is kezdett [IB. Barabás Mihály lev.].

kihasít 1. felhasít; a spinteca/tăia; aufschlitzen/spalten. *1655:* (A támadók) ketten voltak ... edgyik megh ragatta Tothházi Jstvánt, az masik ki hasitotta az sebit[a] el kapta az aranyat tőlle, el futottak tőlle [Kv; CartTr St. Pernothi lev. — [a]Olv.: zsebit]. *1779:* Lovás Indrej réája mene ... eö Nga Péter Nevű Birájára nagy agyarkadva, ugy meg ütötte az Vasvillával hogy még kődmenittis az karján ki hasitotta [Záh TA; Mk V. VII/12 Tamaszi Juon (30) mercenarius vall.].

2. *átv* elkülönít; a defalca; absondern/trennen. *1640:* az Fekete Halmiakkal ueszekeduen ... az utan magok az Brassaiak bizonyos ki bocsatott arbiterek által az hatarnak terminusit ki jartatuan, es nekik itilt hatart ki hasituan, kezekhez assignaltak, es az eö birtokokban hattak [UF I. 760]. *1735:* (A fundusából) hasitottak volt ki azon kitsiny partikulatskat mellyet most Mathe Janosne Buzzogányi Borka Aszszony bir [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1791:* ada ... oldalaslag hosszára ki hasitva egy igen kitsin hellyetskét [Karácsonfva MT; Told. 76]. *1841:* az én Tábla Földemet ... magunk elött a I eg betsületesebben ki méretve, igazságoson oly menyiségű Földet ki vágva, hasitva, 's az ötsém Allodiális Tábla Földjihez Csatolva, örökös birtokába által adtam magának, 's maradékinak [M.zsombor K; Somb. II].

3. behasít/vág; a crăpa; einritzen/schneiden. *1763:* kezdének némelyek viselni fejér vagyis hamuszin berkeés másfféle fekete bárányből süvegeket, melyek kivül-belől bárányborbol valók, félig felhajtva, de a külsö része kihasitva s cifrán pántlikával összekötve úgy, hogy mikor akarja leereszteti [RettE 103].

4. *a rozsda ~ott vmit* a rozsda ki/megevett/ett vmit; rugina a ros ceva; etw. vom Rost gefressen. *1622:* Banfj Petternek vagio(n) egj palossa ... az kereztj buritot ezwstel, de az regjsegnek miata a' rosda kj hasitota [Kv; RDL I. 119 Tóházi Eötues Mihály hagy.].

kihasítás kijelölés/szakasztás; defalcare; Bestimmung/zeichnung. *1862:* a mérés bevégeztével az egész díj két harmada kifizetendő, a még hátra levő egy harmad fele a kihasitáskor, másik fele pedig a kihasitás autenticatioja, vj térkép és telekkönyv kézbesitese után ... Malom Zsigmond M. K. mérnök [Kv; Ks 92].

kihasitott lehasitott; defalcat; abgesondert/getrennt. *1841:* most ezen igazán ki mért, 's az Bátyám Allodiális Tábla Földjiből ki vágott, hasitott, oly Minéműségű, an(n)yi menyiségű ... rész Föld, effective az én Tábla Földemhez Csatoltatván ... a midön tehát továbbat (!) a Bátyám, vagy akár mely maradékától, csak mint Zállagoss birtokosoktol ... kezemhez akarom venni ... csak is ezen Csere földhez lehet örökös Jogunk [M.zsombor K; Somb. II].

kihasittatik kb. átszakasztatik; a fi spart/străpuns; durchgebrochen/gerissen werden. *1662:* Az Aranyosbástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességüven nagyon kihasittatván és szakasztatván, annak is törésén ostromnak mehetnének, és igy immár a várra öt helyen való törés és rés s kapu nyittatott vala [SKr 606].

kihasogat 1. lehasogat/szakasztgat; a sfîşia, a face bucăţi-bucăţi; nach und nach ab/hinunterreißen. *1799:* Maria Todornét is hasonloképpen meg verte bundáját Nyakából ki hasogatta [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

2. kihasitgat; a scoate (ceva) spintecînd ...; (her)ausschneiden. *1704:* a kurucok ... számtalan sok városokat felégettenek, az asszonyoknak még a hasokból is a gyermeket kihasogatták [WIN I. 218].

kihasogattat a dispune să scoată (ceva) spintecînd ...; (her)ausschneiden lassen. *1710 k.:* Méltóságos generális úr őexcellenciája íratja ... általunk ... a pátensben írjak meg, hogy az anyák hasából is kihasogattatja a gyermekeket etc. [BÖn. 966].

kihat 1. kihatol/csap; a se revărsa; austreten. **Szk:** *az árvíz ~ vmeddig. 1815:* 19a 7br meg indult az eső és 24dikig szüntelen esett, és ollyan árvíz lett hogy ritka, a Bélahegyig ki hatott [Dés; KMN 276].

2. (a föld) fel/kirúg; (despre pămînt) a se întinde în sus (pînă ...); (Feld) hinaufreichen. *1770/1771:* (A földnek) edgyik vége hat ki a' Forrai ökör tilalmas tetöre [Fejér m.; DobLev. II/428. 16a].

3. *a harapégés ~* az avarégés/tüz el/kiharapózik; focul de frunze şi ierburi uscate se întinde; Brand des dürren Laub(e)s greift um sich. *1762:* nem más hanem az I. Ő Klme harap égetése hatot ki az oldalon ... az A. Ur széna fűvére és szénájárais s az égette el | kivánnya ki hozni ... Hogy az én általam meg gyujtatott bokornak tüzitől hatott volna ki az oldalon a' harap égés [Torda; TJkT V. 102, 105].

kihátalhat ? kihátrálhat; a putea ieşi cu spatele; sich von irgendwoher zurückziehen können. *1662:* Végre az erdökön ... az árvízben meghálni kényszeríttettek vala ... Azhonnan másnap délre nagy nehezen hátolhattak vala ki[a] Bélire [SKr 189].

kihatároz 1. (határt) kijelöl/megállapít; a însemna/marca (hotarele); (Feldmark) bezeichnen/stimmen. *1621:* ada ... a gjümölcz kert mellet annj darab kerttet es orökseget a' mennj a' gjümölcz kert(ne)k fele Uolna ... kiis intezenk es hatarozank es bövebbennis mertünk mint a' gjümölcz kert(ne)k a' fele tenne mivel hogj puszta es tsak egj neha(n)j vad fakis vannak rajta [Asz; Borb. I]. *1634:* az Balog ueszihez valo ...[a] ki mutatak es hatarozak Petkj Istua(n) Uramnak ... azokot a hellyeket, es Ueszek hatarat az Negyedfelmegie felöl [Cssz; BálLt 61. — [a]A szóban forgó havasi részt]. *1648/1687 k.:* (A rétet) csóvákkal ki határozvá(n), végezők, hogy határ kövekelis ki határozzák a Sz. Egyház fiak [Erdösztgyörgy MT; MMatr. 143]. *1739:* kijárván a Polgárok rétitis határozzák ki ő kigjelmek [Dés; Jk]. — L. még RSzF 236.

2. kihatárol; a demarca; demarkieren. *1587:* Vegeztetet megh maradandokeppen ... hogy, Valamint az Niolcz valaztot Vraim el Inteztek, es ky hataroztak az Varos Erdeyet, az Zena Retteól, Abban maraggyon megh eóreókke [Kv; TanJk I/1. 49]. *1782:* Kimenvén az falusbíró Bíró János, hitesseivel együtt ... s kihatározák minden körülálló vicinusoknak sérelme nélkül, az határát ki is kövezék [Jenőfva Cs; RSzF 109–10]. *1838:* Szánto Fölgyét ki Járták, ki Határozták és Hompokkal megkülömböztették [Szövérd MT; Hr].

3. elhatárol; a delimita; abgrenzen. *1810:* Benn való Jószágokat a' fenn irt Réámbulátorok szomszédgyaitol ki-Határozták, ki gödrőzték [Székelyfalva[a]; Told. 42. — [a]A Hatsek-féle térképen (1880) Mv-től kissé északnyugatra még önálló településnek jelzett Remeteszeg (MT) határában prédium; ez utóbbival együtt a mv-i határba olvadt bele].

4. vminek a határát megjelöli; a marca/indica hotarele unei proprietăţi; die Grenze (einer Heuwiese, eines Feldstückes) bezeichnen. *1763:* Dobollyi Moyses Uram kaszáloja a Kövesdi uton alol kit is kihatároz égy régi mostan leégettetett Tölgyfa [Désakna SzD; EHA]. *1801:* Ezen Táblának a' hegy felöll valo vége ... a' mint a' nagy barázda ki határozza az Utba, 's fetskefarkulag mégyen ki [Mezőbánd MT; MMatr. 369].

5. megállapít/határoz; a stabili/constata; feststellen, bestimmen. *1784:* a Verőb(en) az futatas, vágy tsinálas rendre mégyen kinek kinek bizonyos orája ki léven határozva, ki ha maga rendelt ... orajan jelen nints ... nem dolgozhatik ezen rendet örökesén el veszti [Torockó; TLev. 4/9. 14b]. *1792:* azt végeztük, hogy ... kettő kőzüllünk mennjen el az Özvegy Papné házához, és ... a Szilvás kertért fizetett 30 vforintokra (: mellyet Péter fizetett volna le a 90 vonás forintokbol :) harmad részt ki intéznék, s ki határozván Péternek assignálnák [Asz; Ks XLVIII/7. 21 Bunda György (34) judex pagi Gerend vall.].

kihatározás 1. határ-megállapitás és -megjelölés; hotărnicie; Feldmarkbestimmung/bezeichnung. *1728:* a Desi Nagj réten ... lévő Város Nádas kaszálojának ... ki határozására s kövezésére Eximittáltattanak[a] [Dés; Jk

378b. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1734:* Ennek utánna a két résznek distinctiojára és ki határozására ... Leg elsöbbenis Mentünk ki vélek együt a ... falunak ... Igritze felöl valo fordulojára [Alparét SzD; Ks 35 Alparét IV/7]. *1782:* azon Tekenös Szölö hellynek szinére annak kihatározására ki-hivutt vala [Szentgerice MT; CsS]. *1806:* Ezen utnak kijárása és határozása pedig esett, nem tsak a' Falusi közönség és Birákok által; hanem assistál Mlgos Dániel Elek Ur [F.rákos U; Falujk 8]. — L. még RSzF 250.

Szk: ~*t tesz. 1846:* mind végig azon holt árok közepe vonala szerint tették a' ki járást, és ki határozást [Nyárádkarácsonfva MT; EHA].

2. határ-megjelölés; însemnarea/marcarea hotarelor (unei proprietăţi); Markbezeichnung. *1606:* Engem az peres heljnek hatarozasara nem hittak de hogy latam hogy sokan giwltek oda enis menek oda es latam hogy ahoz fogot emberek el hatarozak es kòuetis asanak kihatarozasara [UszT 19/33 J. Toma de Sandorfalwa lib. vall.]. *1737:* Az fen Specificalt közönséges határak(na)k ... három egyenlö részekre kötél, vagj rudszám szerint ki mérésekre, láttzo és duralhato metakkal valo ki határozásokra ... facultályuk és Authorályuk Lukács János, Mara Jsák, Györffi Béniámin és Farkas Balint vraimekat [H; BK sub nro 177]. *1756:* mikor az utrizált Széna Rétet ki járák és határát ki mutatak, és az also végin kövel kiis akarák hatarozni, meg nem egyezhetének rajta ... hogy hova ásattassék a' kö, mint hogy Tompos János Uram a' Rétnek also végire és szegeletire akará tétetni, Andrási János Uram pedig azon fejül egj dombacskára, melyen meg nem egyezhetvén ó kglmek fel rugák a' ki határozást nem Consummálodhatatt [Balavásár KK; Ks 17/LXXXI. 20]. *1776:* Palló Gábor ... elsöbbenis a' Controversiáb(an) forgo hellyre álitvan, annak igaz metaja ki keresése, ki Határozása, ki mutatása 's ki gödrözése véget erös Hittel megeskettük [Koronka MT; Told. 19/61].

kihatározódik határolódik; a fi demarcat/delimitat; abgegrenzt werden. *1846:* a N Laki hataron bir az Exponens ... egy darabb Berkes helyet mely egy természetü hely lévén a T Urával egy formán kelletvén ki határazodni, de azon Exp. Berkinek végit, már egy nyihány évek alatt Zavarba hozta s ezen ki nevezett helynek métáját a tisztább és Csendesebb birtakolhatás tekintetéből ki akarja jártatni [Nagylak AF; DobLev. V/1261].

kihatározott 1. határjellel megjelölt; marcat cu semne de hotar; durch Markzeichen bezeichnet. *1587:* Az ky hatarozot Ret penigh, Nyl zamra ozollion, Amint az Zena Ret ky oztasban Az varossy keosseg regteol fogwa ęlt, soha eoreokeös feolde senkinek Ne lehessen [Kv; TanJk I/1. 53-4]. *1681:* mind ezen erdöt eppen es szánto földet azon ben valo òrökseghnek nagyobb ki hatarozott reszeuel es epülletekkel edgyütt, Biro Istuan Urunk(na)k inteztük es böczüllöttük [Homoródsztmárton U; Borb. II]. *1746:* ezen kihatározott erdöb(en) senki ne irthasson szantó föld(ne)k, vagy szena fünek [Torockó, Bosla]. *1764:* (A szóban forgó földdarabot) ezen meg irt es ki hatarazat ... erdejeböl fogtáke el [M.bagó AF; JHb XXVIII/64. — Tomai László kijegyzése]. *1819/1831:* Bizonyos Kender Földnek Kontz János, és Szász Lukáts János által ki határozott metairol szollo Levél 4a May 1699 [Aranyosrákos TA; Borb. II iratjegyzék].

2. kihatárolt, megjelölt; însemnat, marcat; bezeichnet. *1760:* melly Malom hellyet apprehendált ... égy darab Berekkel, és körüllötte holmi halmokkal és kövekkel ki határozott hellységgel Contractus alatt [KP].

3. kijelölt; fixat, indicat; bestimmt, festgelegt. *1770:* a' Falu a' most mingyárt meg nevezett, és ki-határozott hellyet, Exponens Bartok Andrásnak káráért fáradságáért által botsáttya [Gyertyános TA/Torockó; Bosla]. *1790:* Mind két Szöllö Hegyekben lévö közenséges Utakbol Senkiis Semmi Szín alatt tsak leg kissebbetis elne foglaljon Se foglaltassan, ugy hogy mindenüt az egesz vágás Székér kár nélkült el járhassan ... ha valaki ... ⟨a⟩ hagyat utbol el foglalna egy mforintig büntettessék megis a ki határazat ut hellyb(en) maradjon [Karácsonfva MT; Told. 76].

4. meghatározott; stabilit, fixat; festgesetzt. *1588:* Az Mezarosok ... Matol foghwa(n)t az hust pwnkeostigh egy fontiawal Aggiak ... az ky hatarozot valo Napot (így!) Nem vgy engedik eo kgmek Varosul a' Meszarosoknak Minth egy eöreökeos priuilegiumot, hanem ez engedelmet eo kgmek varosul, az eo tulajdon Authoritasokban io Akarattiokba(n) hatalmokban tarthiak, az Wdeonek valtozasa Iarasa zerent Moderalliak az engedelmet [Kv; TanJk I/1. 88]. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamely Heti béres legeny nem akarná az eö neki rendelt Mesterét, az ki határozott heti bér fizetésre szolgálni ... Ez illen Legeny ... ebben a Városban, megh az eö saiat kezeuel se miuelhessen [Kv; KömCArt. 7–8]. *1805:* a Birák kötelességek el mulatásaval a Rendet altol hagokat a ki hatarozot mod szerint annak meg tartására nem szoritotta s ma se szoritya (így!) [Torockó; TLev. 9/38].

kihatároztat 1. kihatároltat; a pune (pe cineva) să delimiteze hotarele (unei proprietăţi); markieren lassen. *1793:* a' mint az Exp(one)ns Aszszony à Föld határát ki határoztatta s követtette a' határ köveket láttam [Mezöbánd MT; MbK XII. 94].

2. határjellel ki/megjelöltet; a pune (pe cineva) să marcheze cu semne de hotar; durch Markzeichen bezeichnen lassen. *1723:* (Földdarabot) Ajándékoza ... keskenyen fecske farkulogh elszakasztatván ki határoztatván [Doboka; TGsz 51]. *1757:* Jószágát és Földeit ki járottya, es hataroztattya [Kakasd MT; DLev. I. II. 27]. *1799:* ennek elötte jo darabb üdövel a Földet ki határoztatta [Bölön Hsz; HSzjP Ferencz György sen. (60) gy. kat. vall.]. *1803:* találtatnak olljanok is, kiknek Földei falu helljeire rugván, azokban belé harapoztanak, de az illjetén aproság foglalásokat a Birák kötelességek Szerént változásokkal ki szokták jártatni s határoztatni [Backamadaras MT; CsS].

kihatároztatás 1. kihatárolás; hotărnicie, fixarea hotarelor; Markgrenzung. *1793:* az Utrumban irt Földnek ki határoztatásában Társ voltam [Mezöbánd MT; MbK XII. 94].

2. határjellel való megjelöltetés, *rég* kimétáztatás; marcare cu semne de hotar; durch Markzeichen. *1781:* Melly Hoszonkét szánbol állo Nyiloknak mind két felöl három Gödrökkel ki hatarozta tásak metázások hogy a fen meg irt mod szerent mi elöttü(n)k Regiusok ⟨elött⟩[a] ... arrol miis adjuk ezen Irá-

su(n)k petsetû(n)k altal Corroboralt levelû(n)kött [Mezőbánd MT; MbK XI. 62. — [a]A kitöredezettsége miatt jórészt értelmetlen szövegbe beleolvasandó: *ment végbe*].

kihatároztatik 1. kihatároltatik; a fi demarcat/delimitat; markiert werden. *1738:* a Bika réten belőll való Irotványok (igy!) ... most újolag oculáltassék és ki-határoztassék [Dés; Jk 497b].

2. vmivel megjelöltetik, *rég* kimétáztatik; a fi marcat cu semne de hotar; durch etw. markiert/bezeichnet werden. *1750:* (A föld) a' Czine Hegyin ... mindenütt hányásokkal és keresztekkel kihatároztatott [Koronka MT; EHA]. *1782:* A Hathod nevezetű helyb(en lévő) kaszállois ... három felásatt keresztes kövekkel Határoztatik ki [Kide K; EHA]. *1804:* Bachonya nevü Praedium ... Törpen[a] faluja Határán 1451ik Esztendőb(en) ki jartattatvan bizonyos Hatar Halmakkal ki is Hataroztatatt [BSz; JHb II/16. — [a]Később: Szásztörpény BN].

kihatároztatott határjellel megjelöltetett, *rég* kimétáztatott; (care a fost) marcat(ă) cu semne de hotar; durch Markzeichen bezeichnet. *1793:* Hogy a' Gál Ferentz Uram Földéből az Exp(one)ns Aszszony részere ki szakasztott s ki határoztatott részt Gál Ferentz Uram remittáltaé vagy nem ... nem tudjuk [Mezőbánd MT; MbK XII. 94].

kihatol 1. (betegségből) kilábal/vergődik; a scăpa (de o boală); (eine Krankheit) überwinden. *1722:* Az mi Fiacskánk az minapi betegségiből ki hatola [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

Szk: *minden nyomorúságból* ~. *1662:* Losonci Bánffy Zsigmondnak szintén emberkorbéli hajadon léányát ... Haller Gábor mintegy hopmester ... méltóságosan felöltöztetve, becsületes főasszonyok késéréseк alatt kihozná s Barcsai Ákos mellé ültette vala. És igy mintha már minden nyomorúságokból kihatoltak, az nap nagy vigassággal lakván ... a kisasszony a Barcsai Ákos hálóházába vezettetett s beiktattatott vala [SKr 637]. *1799:* reméllem is rövid idön ha az Isten egy kevéssel jobb árrát adja a Gabonának csak alkalmasint kihatolak minden nyomoruságbol, és egy kevés tőke pénzt is maraszthatak a ládába [DobLev. IV/810. 2b Sánta Sándor lev.].

2. keresztülhatol; străbate/răzbate; durchdringen. *1662:* Az mi hadunknak másik szárnya ... végre ... a Szamoson általverettetéк, kergetteté, és az ott levő igen meredek hegyeken, amint lehete, kihatolván ... ki-ki csak vissza, ki Várad felé mendegél vala [SKr 553–4].

kihatolhat 1. kijuthat/vergődhetik; a putea ieşi zbătîndu-se/cu mare greutate; hinausgelangen/geraten können. *1662:* Sokak mind lovastul a lápokba holtak, sokaknak lovok odaholt, s magok a szigetekre kiverekedvén, a nagy rétség közül ki nem hatolhattak, hanem azután a földnépétől éhhelhalva találtattak [SKr 178].

2. (betegségből) kilábalhat/vergődhetik; a putea scăpa (de o boală); (von einer Krankheit) genesen können. *1699:* ezen kedves Felesegem Kapi Anna ... betegségimb(en) böttsülletes jo feleséghez illendő nagy hüséggel jo gjamolom es takargatom volt, s njavaljáimbol is hogy ki-hatolhatnek szorgalmatoskodott [Mk Macskásy Boldisár végr.].

kiházasít 1. (férjhez menő leányt) kelengyével, hozománnyal kiállít; a înzestra, a da zestre (unei fete); (Mädchen) aussteuern. *1549/1752:* mikor az Ur Isten szerentsét porontsol néki[a] házasittsák fő képpen ki az Gyergjai lako Házbol és az Szent Annai lako Házbol [LLt. — [a]A leánynak férjet rendel]. *1560:* Suky Jstuan az my Anyankat hayadonul vytte uolt sukra[a] az nemessegben Es megy akkor ky hazasitotta volt, Az ew attya az nagytheremi peter ewtet az Jtualo ewregsegekbewl [Kv; SLt ST. 6. — [a]Valószinüleg F.zsukra (K)]. *1570:* Calara Theolcheres Mathiasne Ezt vallya hogy Mykor az Zabo Myklosne Igen Betegh volt megen hozzaya Jso Ambrwzne Es ezt Mongia Neky Io Azzoniom Im latom hogy halalnak vagi fia, Azert az en Zolgalatomrol Emlekezzel megh ... Neh hagy pert vtannad, Arra Zabo Myklosne az zemeth fely Emelte, es ... Mond neky Nem hagiok semyt, Mert en teged ky hazasitotalak, hernach palastot, Mohar Zoknyat, partha Eowet, Inget, hymet atta(m) [Kv; TJk III/2. 197]. *1595:* Az haz es eöreksegh dolgat a' mi nezi, my nekjnk hatta, eggik okon hogy az felperest ki hazasitotta belólle, masik okon hogy az felperesnek hazat chjnaltatott az my Aniank, penzen, es keólchégen [Szu; UszT 9/50]. *1637:* aztis tudom, mikor Fazakas Gasparnet ki hazasitak, de az uczara nem teritettek ki ruhat hanem az Uduaron rakak ki az ladara [Mv; MvLt 291. 93b]. *1650:* annak harmincz harom eztendeje hogi engemet ki hazasitot odvarabol Damokos Thamas [A.csernáton Hsz; HSzjP Relicta vidua Joannis Chie jun. vall.]. *1699:* tudtomra az én házomnál semmi egyéb nem maratt, valamije az én megh holt Feleségem(ne)k maradot volt ... I(ste)n azért az időre juttatván hogy tőlle valo édes Leányomat ... ki házasitottam, mindeneket kezében attam [Mezőbánd MT; MbK 91]. *1734:* A szolgáloját ... Balogh Jutkát ... az eő Kglméjéből hazasiccsak ki [Bethlenfva U; Ks 14/XLIIIb].

2. (fiút házasulásakor) kiállít; a da cele necesare (unui băiat) la însurătoare; (Jungen) ausstatten. *1847:* Kiházasitottam a férjemnek két fiát [VKp 153 Varga Katalin kezével].

kiházasítás 1. (férjhez menő leány) felkelengyézése; înzestrare (a unei fete); Ausstaffierung (des Mädchens). *1572:* Ersok Azzony leania' ky hazassetassa feleol ... azt hagya fiainak, minden keolcheggel vgy hazassecyak ky ... mint Kalara azzont Tholdalagy Ferencznet [Fog.; SLt S. 10]. *1578:* Egykor hogy frwsinazzony mind wrawal Egyetembe zent gyeorgyre Ment wolt ... Az ky hazasitas wtan ... akkoronnis ott wolt welle az walo[b] [Boldva[b]; Thor. V. 14. — [a]Joh. Zekely (55) jb. [b]Eltűnt település; 1790-ben már prédiumként említik Mezőcsán (TA) határában]. *1603:* Egy bokor smaragdus kövel rákot Függöjét ... ki hazasitasakor velle adttak volt [M.fráta K; BálLt 93]. *1627:* Jmmar az ket leaninak, vgy mint Wicej Margit Aszszonnak es Wicej Anna Aszszonnak ki hazasitásara, Es az firfiu Gyermekeknek Orszagonkint ualo Járásokra, Es tanusagokra Adgianak Eginek, Eginek, masfęl száz Arany forintot [Kv; RDL I. 132]. *1652:* Zalanczi Istuanne Azzonyom ... Az meli bonumokat, Res mobiliseket, ugj mint Fölteozetet es fejér ruha Nemwt ad eő kgme szerelmes leaniaual ... Zalanczi Anna Azzonyal mostan ki hazasitasahoz, Annak Regestuma igj keövetkezik [Mihályfva NK; JHb XXII/41]. *1724:* Tar Sigmond Ur(am) praetendal eőt forintot

bor árrát mely bort edgyik Hugok(na)k ki házasitására ... adot volt [Asz; Borb. I]. — L. még RettE 77; RSzF 230.

2. házasuló fiú kiállítása; dotare cu cele necesare (a unui băiat) la însurătoare; Ausstattung (des Jungen). *1837:* Kiházasitásakor ki adodott Gr. Kornis Mihálynak leveses és Füles tál 1 [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 11].

3. hozomány, *rég, nép* parafernum; zestre, dotă; Mitgift. *1701:* Fülöp Gjörgjne Balasi Annok iránt Apja, Annya, Battyai, Balasi Peter es Miklos tanu bizonjságot töttek, hogj ki nem hazasittották, azert az Decretum tartása szerént adgjak ki neki az ki házasittást ugj mint Primipilusok [Kissolymos U; BLev.].

kiházasíthat (férjhez menő leányt) felkelengyézhet/kiállíthat; a putea înzestra/da zestre (la măritiş); (Mädchen) aussteuern können. *1691/XVIII. sz. eleje:* Domokos Janos ... Felesegevel Dobos Kisannával ... ha mellettek lévö arva leanykat, mellyet öregb(en) tartanak eletekben ki nem hazasithatnak ... holtok utan az Eclesia[a] tartozzék ki hazasitani [MMatr. 450. — [a]A szentgericei (MT) ref. eklézsia].

kiházasító leányát (hozománnyal) férjhez adó; care îşi măritä fata (cu zestre); Tochter (mit Mitgift) verheiratend. *1761:* mind ez mái Napig meg tartott rend tartásunk, és szokásunk az volt ... hogj minden, Leányát ki házasito Vagyis férjhez adó ember tartozik az eö tehetsége szerént Leányával ... leg alább egj darab szöllöt adni [Gergelyfája AF; JHbK LXVIII/1. 715].

kiházasított 1. felkelengyézett, hozománnyal/kelengyével kiállított; prevăzut cu cele necesare/zestre pentru măritiş; ausstaffiert. *1673:* az hajdan (!) leánjnak feleseb ezüst márhát itiltünk, mivel ki hazasitását nem itilhettjük az patrimoniumból Ugj ki telni, mint az ki hazasitat, s felljeb megh irt Betlen Kata aszszonjnak [Marosszkirály AF; IB]. *1701:* Az ki Házasitott leánjok(na)k adának, 14 véka búza vetést [Polyán TA; JHb XVI/7]. — L. még BIm. 1020.

2. kiházasító; care a dat (pe cineva) în căsătorie; verheiratend. *1771:* Én pediglen az engemet kiházasitott szülőanyámmal egy kereseten és kenyéren nem vagyok [M.hermány U; RSzF 269].

kiházasittatik (hozománnyal, kelengyével) férjhez adatik; a fi măritat (cu zestre); (mit Mitgift) verheiratet werden. *1719:* Az res Mobilesek iránt praetendálták az Leányok, hogy ök állapottyok és rendek szerént ki nem házasittattak azért ökis participalodnak az res Mobilisekben, mind azon altal elégséges képpen verificalodott az, hogy mostan nem régen ... Boros Ersébet, és Boros Kata Aszszonyék az mostoha üdöhöz képest elégségesen ki házasittattak [Süketfva MT; DobLev. I/95a]. *1807:* azt reflectalja a praetendens Felperes; hogy ámbár ha ki Házasittatottis az Felperes es akkor ki ruháztatottis tsak ugyan azon ki ruhaztatás fel nem éri azon Fel kelhetö Jokot, valamelljek az Allperesnél maradtanak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kiházasittatott măritată, căsătorită; verheiratet. *1719:* tetzett azt (!) az Nms Arbitrativának, hogy sem szemül lévö, sem földben el vettetett Gabonában, ugy semmi néven nevezhető fel kelhető Jokban az ki házasittatott Leányok ... részt nem vehetnek [Süketfva MT; DobLev. I/95a].

kiházasodik házasságkötéssel vhová el/kiszármazik; a se stabili în altă parte prin căsătorie; durch Heirat irgendwohin kommen. *1753:* Nemes Küküllö Vármegyében Kis Egrestöre ki házasodott, de micsoda Leányt vett el nem tudom [Dálnok Hsz; Told. 30/46].

kihegyesít hegyessé alakít/formál; a face să devină ascuţit; spitzen. *1725:* a' Metalis hely ... edgj darabig le mégjen mig az Exponens Mlgs Aszsz(ony) ö nga erdeinek (: székelyesen :) a' betüit két öszve folyó út ki hegjesitti [Ménes MT; BK].

kihegyesített ki/meghegyezett; ascuţit; (zu)gespitzt. *1761:* Jo rakás vagy is Kaszal ki hegyesitett csere karois vagyon a Csürös kertb(e) [Spring AF; JHb XXIII/31. 44].

kihegyesül kihegyesedik/hegyeződik; a deveni/a se face ascuţit; gespitzt werden. *1833:* (A parlag) Varosdan ... Napkeletröl ... ki hegyessül a' Nyilakra [Csejd MT; EHA].

kihegyeződik elhegyeződik, kihegyesedik; a se face/a deveni ascuţit; gespitzt werden. *1773/1774:* kimenvén ... a' Bértz utra tsapanolag; a holottis ki hegjeződvén az Exponens erdeje a Tzég táblája mellett eljáro bércz utra [Vaja MT; EHA]. *1793:* Fogarasi Lészai Sándor Ur is kére Ttes Rettegi Mihály Urtol ... jövendöre Szöllönek valo helyet ... a gödres végét a most fel fogott Szöllö Hegynek mely V Kamarás felé ... el nyulik és abban a vége fele kiis hegyeződik [O.palatka K; RLt O. 2]. *1798:* A' Koronkai erdönek harmada ... fenn ki hegyeződik [Msz; Told. 37]. *1834:* (A rét) N(ap) Keleti bütüin ki hegyeződve végzödik [Gyalakuta MT; EHA].

kihegyeződő elhegyesedő; ascuţit; gespitztwerdend. *1823–1830:* Itt[a] a fejérnépek tiszta fekete s hitvány posztóköntösben járnak, s fejeken egy kihegyeződő hosszú fekete sapkájok, melynek hegye hátulfelöl lefityeg [FogEK 247. — [a]A németországi Kassel városában].

kihegyeztet kihegyesittet; a pune să ascută; spitzen lassen. *1821:* vett ... néhány Kaptsakat ki hegyeztetvén [Mezömadaras MT; MRLt].

kiféhel kigerebenel; a pieptăna/dărăci; ausraffeln/hecheln. *1748:* Kender tavalji kiféhelve Nro 11 1/2 [Nagyida K; Told. 11/95].

kiféheltetik kigerebeneltetik; a fi pieptănat/dărăcit; ausgeraffelt/gehechelt werden. *1807:* Kender ... ki féheltettvén, és pátzoltattván ... a jobbatska szála lett 42 fontt [Dédács H; Ks 98].

kiherél *nép* (ki)miskárol; a jugăni/castra; verschneiden, wallachen. *1791:* ezen ... Lovat 2. Esztendös karában, és ki herelve adták István Dodnak [Körösbánya H; Ks 74. VII. 153]. *1814:* Sojána[a] Ökörborjaval, nints ki-

herelve [Mezősályi TA; RLt. — [a]Olv.: Zsojána (r. ökörnév)].

kiherélt miskárolt; jugănit, castrat; verschnitten, gewallacht. *1814:* Egy ött Esztendős, sötét pej ... ki herélt Paripa Lo [DLt 769 nyomt. kl]. *1815:* Négy ki herélt Artány [Buza SzD; LLt]. *1833:* ki herélt 3. eszt(endős) pejj paripa Csiko kettő. heréletlen 2. eszt(endős) pejj paripa Csiko őt [Katona K; Ks 73/55].

kiheréltet miskároltat; a pune (pe cineva) să castreze; verschneiden wallachen lassen. *1807:* Csitkot hármat ki hereltettem, Fizettem a Herilőnek ... Rf 3 xr 24 [Dédács H; Ks 98].

kiheréltetés miskároltatás; jugănire, castrare; Verschneidung. *1837:* Egy nagy kan ki herèltettvén azon ki heréltetésben meg dőglőtt [Budatelke K; Born. F. Ih Biró Mózes tt lev.].

kiheréltetik miskároltatik; a fi jugănit/castrat; verschnitten werden. *1837:* Egy nagy kan ki heréltettvén ... meg dőglót [Budatelke K; Born. F. Ih Biró Mózes tt lev.].

kihergel kipiszkál/vegzál, kiszekál/szekíroz; a scoate prin sîcîieli; aus einer Sache sekkieren, vermoppeln. *1770:* a viceispánságból is kihergelének [RettE 246]. *1786:* Én még most is derekasan fungálog a V. Ispánságb(an) az egy executiokan kivül, a kiből is egészen ki hergeltek [M.régen MT; DobLev. III/615. 2a]. *1817:* nagy pert indittson s azt oda vigye, hogy Miklost az aviticalis jokbol ki hergellje [Kv; Pk 3]. *1820:* Tőtőri Ur(am) iránt hallottam hogy eskettetett volna a' Bároné ellen, minden modon ki akarna a' Báronét hergelni a' Joszágbol miert nem tudom [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Nagy Mihály (48) ns armalista vall.].

kihever átvészel/megúsz vmit; a supravieţui ceva, a scăpa de ceva; über etw. hinwegkommen. *1879:* Azt mondtam: hogy nincs semmi bajod tudtommal, csak el vagy igen foglalva ... aztán bizonyosan éjszakáztál is, s aztán, ha volna is valami: hogy csak kihevered [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kihí, kihív 1. a chema afară; (heraus)rufen. *1570:* az feyerdy Balint egy Regwel Mint het orakor hyttak ky az hazbol eoket Es Latthak Nala egy kis Nyazon egy Mayost ... es lattak ... hogy Beleol legnek az ganeja zok volt Benne [Kv; TJk III/2. 114]. *1591:* Ferenczi Istuan ... vallia, Hallam hogi Barbeli Balint ki hia vala fenessi Martont, Iwi ki vgimond ha mered ... Barbeli Balintis egi darab fat ragada hozza, de nem tudo(m), ha wteotte e megh fenessi Martont vagi nem [Kv; TJk V/1. 81]. *1633:* eczaka Cziaszar Jstok nagi szitkozodua oda jeöue mezitelen zabliauall es hiua ki batiamatt hogi menien kj ha vagio(n) egi madarni sziue, hogi batiam ne(m) mene, Somosdi Mihaltis hiua hogy menie(n) kj vagion egi veder borok az igiak megh, es megeskeőuek Csiszar Jstua(n) hogi ne(m) bantja cziak menien kj, azomba kj mene ... es Cziaszar Istua(n) zabliat rantua(n) ugi vagdala megh Somosdi Mihalt [Mv; MvLt 290. 134b]. *1647:* Cziszer Petert ki hiua mennek uala ki ayto(n) [Cssz; CsÁLt F. 27. 1/13 Csiszer Janos vall.]. *1739:* monda, hogy Hosszszu Todorral volna beszéde, mondom, hogy hivja ki [Szentlélek Hsz; HSzjP Mich. Keresztes (55) pp vall.]. *1779:* eleget káromkodának s hivák ki a Birot, de mű addig pirongatok őket hogy osztán el menének onnét [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Szaraz Judith cons. Samuelis Szekely (40) lib. vall.]. *1822:* hitta ki a' kortsomárost ilyen szoval: Jöjjön ki Bálindbá, mert hijják [Uzon Hsz; HSzjP Péter Klári (16) vall.].

Szk: *beszédre/szóra hí ki. 1582:* Barbara Lengyel Adam feleseghe vallia, Tudom hogy Reggel ki hiwa Az fogoly Catus azzont Bezedre, de en Ne(m) tűdom mit bezellettek | Orsolia Zakach Imrehne vallia hogy, Lattam mikor Bakone Az fogol Katus Azzont ky hywa zora, de Ne(m) hallotta(m) mit bezellettek [Kv; TJk IV/1. 93].

2. *bajra hí ki* párbajra szólít; a provoca la duel/luptă; fordern, provozieren. *1597:* haza menek hazamhoz od⟨a⟩ Jeowe hiwtt kj bayra zidotth rwt zittkokal [UszT 12/39]. *1618:* Hallam akor estue mikor Lestyan Janosnak Arattak uolt, az Janos Tamasne fia Andras, megint Janos Mihalj fia Jmreh hjak uala kj Bayra az Boga Benedek fiat mondua(n) Jeöy ky esse lelek kurua [Kozmás Cs; BLt 3 Tamas Istua(n) ns vall.]. *1690:* Kovacs Janos noctis sub silentio az Actor ő kegyelme ioszaganak kapujat verte szitta Ördög lelkünek hitta is ki bajra [Kovászna Hsz; HSzjP]. — L. még KemÖn. 227.

3. kihív vhova; a chema (afară) undeva; irgendwohin hinaus/herausrufen. *1597:* Miklos Janosne hiúa kj az mezeóre, monda hogy az Vra megh haborodot Simon Janossal [UszT 12/17 Gr. Zabo de Kereztur nob. vall.]. *1629:* hivút kj Zenczi Mathe Zeolejeben Bekas patakban dolgoznj [Kv; TJk VII/3. 59]. *1823:* Csernátoni Samuel Uram ... engemetis sok igèretek mellet kénszeritet, s hivut ki a pajtám hijára, de kivánságát nem tellyesithette (így!) [Radnótfája MT; TLt Praes.ir. 65/1827-hez Deák Gáfta (40) házas azzony vall.].

4. hivatalos eljárásra szólít ki vkit; a invita/chema pe cineva să participe la o procedură oficială; jn zu einem amtlichen Prozeß (her/hinaus)rufen. *1570:* Az varas feold Mereoye Igh vallya hogy Eothet Palochy[a] es az chinek gergelne fya Egenleo keppen hittak ky zent gërgh hegere zeolieo Merny [Kv; TJk III/2. 166a. — [a]Palochy Janos]. *1573:* Eotet ky hitta volt panithy gaspar az Mezeore Thwzok Mal felet egy darab feoldet Mwtatot neky ... hogy egy holdot Meryen benne [Kv; TJk III/3. 247 Pal verner vall.]. *1595:* hittam kj Jamborokot, hogy kj adgiak az hataron, hogy el hozhassam a' tizedet [UszT 10/69]. *1600:* Eo kgmek Az Jdes Vraimban hyanak ky az kyk az ky Jetczet hatart twdgyak, es megh erchek meny hatart mutattanak volt az Juhoknak [Kv; TanJk I/1. 360]. *1618:* az el mult napokban, it Vaida szent Jûanon Regi Teorûinwnk szerint hiuanak ki bennwnket ... Az felseo szeoleő hegwnknek, giepwienek megh latogatasara [Vajdasztiván MT; RDL I. 12]. *1677:* a' redimalni akaro fél-is a' Tisztet hija-ki, és az oculallya és aestimallya-is, ha mit rajta[a] épitet a' más fél, és vgy restituallya a vérnek [AC 155. — [a]A zálogba adott földön]. *1681/1782:* azon Tekenős Szőlő hellynek szinére annak ki-határozássára ki-hivutt vala [Szentgerice MT; CsS]. *1774:* ingemet ... Tott Andrasné ... Regiusnak ki hivut ... hogy hiteltessen meg hogy járjuk ki az szőlőt [Szőkefva KK; Ks 66. 45. 17c]. — L. még CC 26.

Szk: *exekúcióra ~. 1712:* Nmzts Kovasznai Bogdány Miklos Uram ... deposito sallario hitt volt ki executiora, vgymint ... edgy házhely(ne)k el foglalasara Nmzs Csernatoni Ianos Uramat Nemes Doboka Varmegyé-(ne)k edgyik erdemes Vicze Ispánnyát [RLt].

5. elhív; a chema (într-acolo); her/hinrufen. *1603:* vasarhelt megh tartoztata Kornis Miklos azt a' Rigo Andrástol veoth loůat teoruenire, Teoreok Istuan az teorueni keozbe be mene Rigo Andrashoz hogi ki hia, es eotet a' lo feleol megh mencze [UszT 17/72 St. Zeoch Junior de szekely Vasarhely vall.]. *1803:* Czéh Mester válosztására a Commer(cialis) Co(mmi)ssariusokot meg találni, és ki hivni szoross kötelességeknek tarcsák [Kv; FésCJk 23].

6. magával hív; a invita/chema să meargă cu el; zu sich rufen. *1633:* Vamos Geörgine Frusina engemett kj hiut valla Zabadba[a] hogi ... mezett vegiönk [Mv; MvLt 290. 137a/2. — [a]Mezőszabadra (MT)].

7. versenyre/vetélkedőre hív vkit; a chema la întrecere; auffordern. *1823–1830:* az úgynevezett cella classistól fogva fel a syntactikáig kihívták a gyermekek egymást leckéből, expositióból vagy írásból, és amelyik jobban tudott, az lehúzta a mást, azaz annak elsőbb helyét foglalta el [FogE 123].

8. párbajra hív ki vkit; a provoca la duel; fordern, provozieren. *1879:* kihívtam Sándor Kálmánt. Amit rólam beszélt, azt ignoráltam ... Hanem Tercsiről is szólott. Az ... felbőszített. A kis fiú napokig bujkált, s az én segédeim egyszer, egy szép reggel az ágyban csipték nyakon [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz].

9. (más országból) behív vkit; a chema pe cineva (din altă țară); jn (aus einem anderen Land) hereinrufen. *1614:* (Némely nemes urak) azért hívák Mihály vajdát ki, hogy ők mégsem akarnak vala az némettől elszakadni és törökkel megbékélni [BTN˜ 47]. *1653:* (Szilágyból) elszaladván Sigmond[d] esmét Molduvába ment, a honnat az ország kihívta vala az elmult 1600-k esztendőben [ETA I, 60 NSz. — [d]Báthory Zsigmond].

10. felszólít; a soma; auffordern. *1570:* Hogy My az El wezet lwnak Nyomat wyweok az My hatharunkbol wermessy hatharra, Es, otth az wermessyeketh ki hyvok, Nygh Emberth Erezzenek, kyk az Karos Embernek azt mondak, Jm kyzek vagyunk Segythshyget melled adnunk Myndenwt Keresd megh a my hatharunkon, falwnkban, Hazvnknal, pinczekbe, kerthekbe, Istalokba(n), dhe az karos Ember azt monda hogy thowab nem Akar mennye (!) [Bongart BN; BesztLt 77 Vallató jel. Dob.-hoz]. *1782:* hallottam Sako Mihálytol Ekárt Jakabtol, es Barta Mihálytol, kitől a Zallogos rétek el vetetődtek, hogy Praefectus Uram ezeket valami egyezésre ki hivta [Torockó; Thor. XX/4 Fr. Bartok (59) jb vall.].

Szk: *nyomra ~* elveszett állat nyoma keresésére/követésére szólít fel. *1625:* mind ketten ot voltak az mikor az niomra kj hittak volt [Derzs U; UszT 156b]. *1650:* az Almasiak nyomra hiuak ki ... az Almasiak kenalak az Daniel Janos Ur(am) ki küldöt Emberet ... Kadar Jstuant ... hogi az nyomot neki hüt szerent az orszag törvenie szerent fel adgiak ... felis veue az nyomat Kadar Istuan töllök, az karos Emberis ... el mene az nyomon Kadar Istuannal [Száldobos U; i.h. 39a]. — A nyomra hívásra, ill. nyomkövetésre l. AC 108, 231.

11. *Isten ~ja* Isten magához szólítja, Isten kiszólítja ebből az (árnyék)világból; Dumnezeu îl cheamă la sine; Gott ruft jn zu sich/aus dieser Schattenwelt. *1583:* az Vristen Hertel Gergelj Vrúnkat ky hitta ez hazabol [Kv; TanJk V/3. 270a]. *1602:* mikor az Vristen valamelyet az Tanachbol halal altal ky hywt mingyarast az vthanna valo succedalt [Kv; i.h. 1/1. 411]. *1701:* mikor Isteném ötött is ki hijja tisztességesen el takaricsa [Lécfva Hsz; HSzjP].

◇ **Szk:** *egyik szó a másikat ~ja* szó szót követ; vorba aduce vorbă; ein Wort folgt dem anderen. *1677:* A szt. mártoni dolognak előhozását tulajdonítsa Kegyelmed némely kiváltképen való jóakaróinak, hogy Kegyelmed mellett nevezéssel való procatorságának egyik szó a másikat kihiván [TML VII, 394 Teleki Mihály Nemes Jánoshoz].

Ha. *1586:* Ky hia vala [Kv; TJk IV/1. 540]. *1761:* hivút ki [Szentrontás MT; Sár.]. *1765:* ki hivut volt [Tarcsafva U; Pf]. *1787:* ki Hivut [Backamadaras MT; CsS]. *1789:* ki hivutt [Dés; DLt].

kihídlásozás kipadolás; podire; Bedielung. *1857:* A mesteri Istalo ki hidlásazásaert [Mezőbergenye MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése].

kihíhat, kihívhat 1. ? elhívhat; a putea reuși să cheme; fort/wegrufen können. *1596:* az zaloglassal ki ne(m) hihatta volna onnat az falúbelj teörüeny teueók eleóll [UszT 11/74].

2. a putea chema afară; herausrufen können. *1802:* A ... ki botsátott Commissárius Urakat intra Aniversarium ki nem hivhattván, azon Urakot vjra exmittaltattni alázatossan instállyuk [Kv; JHb LXVII/4. 9].

kihinteget 1. kiszórogat; a arunca în toate părțile, a împrăștia peste tot; nach und nach ausstreuen. *1584:* vagion tizen hat eztendeie es zinte Zent Jacab[a] estyn vala tiz orakort eyel, zep holdvilag vala es ez Zeles Miklosne ... az eo hazanal a' Tamasz mellet Nagy sokat forgodek, ky leowen onnet egi Eleo ruhabol Ne(m) tudo(m) mit kezde ky hintegetny az veza(n) mind az ket zeren [Kv; TJk IV/1. 248 Dengler Lukach es Vadalma Mihaly vall. — [a]Jakab apostol napja: júl. 25].

2. *átv* elhíresztelget; a răspîndi divulga (secrete); verbreiten, austragen. *1583:* Senki keözzullunk a' Ceh titkat ki ne uigie, es magat, es Cehbely ereösseget oly igen nala tarczia hogiha kwleómbet czielekezik es masut ky hintegeti az Ceh nelkul ualo leteleuel buntessek mind addigh, Amigh ereös birsag utan az Cehnek keduet leli [Kv; MészCLev.].

kihintózik hintón kihajtat; a merge cu caleașca; mit Kutsche fahren lassen. *1823–1830:* az öreg grófné sokszor kihintózván ... az útról látván a fennálló csóré kéményt, hitte annak[a] mennykő által való elveszését [FogE 148. — [a]Férje szeretője házának].

kihirdet 1. a publica, a da publicității; bekanntgeben/machen, veröffentlichen. *1702:* tettzett a' T. Consistorium(na)k, e' fogjatkozasnak ... pótlására, fel venni minden holnapb(an) az első vasárnapot ... hirdessék ki az Ekklesia sok rendbeli szükségeit [Kv; SRE 79]. *1789:* a Papis a predikállo székből is hirdesse ki az Atyák(na)k hogy fiokot Iskolába jártassák [Kénos U; UszLt XIII 79]. *1808:* Ezek között Gyalut különösöbben ki kell hir-

detni [M.bikal K; RAk 40. — [a]A tűzvész pusztította helységek között]. *1836:* a kerülő levélben mellékelt orvosi ovó és segitö rendszabályokat — a leg közelébbi vasárnap a szonoki székből a népnek ki kell hirdetni [Nagykapus K; RAk 13 esp. kl].

2. ~ *a pap* a face strigările de căsătorie/cununie; aufbieten, verkünden. *1784:* meg is mátkásodám véle háromszor ki hirdete a Pap de meg nem eskütenek mert Reformata volt s nem lén Catholica [Gelence Hsz; HSzjP J. Fodor de Haraly (42) gy.kat. vall.].

3. közhirré tesz; a anunţa, a face cunoscut, a aduce la cunoştinţa publică; bekanntmachen/kundgeben. *1769:* Amint ennek elötteis ki hirdettük volt hogy a földi almábol s más féle fák gyümölcseiböl pálinkát lehet fözni, poroncsoltatik, hogy kiki minden igyekezetit arra vesse, hogy a földi Almát ... szaporicsa, ültesse, s aztot a pálinka fözésre fordicsa [UszLt XIII/197]. *1786:* az Mlgos Urasag aszt sem engedi, hogy az Szegenység egy kalannyi italt bé hozzan az maga számára ... az Titt. Commisarius Urak pedig ki hirdették hogy szabad mindennek [Torockó; TLev. 4/13. 33]. *1815:* szükségesnek találta a' Királyi Gubernium ... ki hirdetni ... Hogy minden Falunak légyen két meg-határozott Bábája ... másoknak ezeken kivül a' bábáskodás keménnyen tiltassék meg [Kv; TVLt rtln 1393 gub. rend.].

4. elhiresztel, kikürtöl; a da în vileag, a divulga, a trîmbiţa; ausbringen/tragen/posaunen. *1597:* Latode edes azzoniom ennelkewl mind el lehettetek wolna immar regteol fogwa walo elemedet hazasok wattok ha mit hallottalis az leankatol arczúl kellet wolna chapnod erette nem kellet wolna ki hirdetni [Kv; TJk VI/1. 94–5 Porozlo Marthon vall.] Kis Imrehne minthogi egi leany immar ki hirdette wolt az dolgot, monda ennekem ... az giermekem megh hala addigh were rongala az vram [Kv; i.h. 38]. *1705:* vagyon itt két főasszony, egyik vén, a másik valamivel ifjabb, akik a császár halálát kilencednappal elébb beszélették, mint amikor a generál meghallotta. Akit pedig azok tudnak, akár trombitával hirdetnék ki, mindegy volna a kihirdetésre nézve [WIN I, 463].

kihirdetés 1. közhirré tétel; publicare, anunţare; Kundgabe Bekanntmachung. *1786:* az Varosnak neve alatt senki leg kissebb illetlenséget sem szollatt az én hallattamra, hanem affele haszantalan éretlen elmeju Embertöl ... hallattam hogy mondatta azon ki hirdetesre esztis tsak az Urak tsinálták [Torockó; Tlev. 4/13. 35]. *1809:* az ... Udvari Decretum által ide küldetett General Pardon oly parantsolattal adatik ide zárva által Kegyelmeteknek, hogy aztot a közönséges helyre fel függesztetvén ... ki hirdettetni, és a meg tett kihirdetésröl magokat a Királyi Gubernium elött legitimalni elne mulassák [UszLt ComGub. 1737]. *1864:* Két Hirdetményes idézés köröztetik a' szokott modon ki hirdetés végett [Gyalu K; RAk 94].

Szk: *a had ~e* a hadakozás meghirdetése/hirül adása. *1677:* Szolgák, had-kihirdetésének alatta telvén esztendejek, Urokat kedvek ellen ha el-hadnák az had leszállásáig, processus [AC 269] ✱ *közönséges ~* közhirré tétel. *1801:* (A) végezés Kegyelmeddel[d] rész szerént közönséges Ki hirdetés és Szoross meg tartás, rész szerént magának ahoz léjéndö alkalmaztatása végett közöltetik [Szászrégen; TLev. 12/1 Boer Ferentz V: Notarius kezével. — "..Sz: Biro Jáko László eö kegyelmé"-vel].

2. strigare de căsătorie; Heiratsaufgebot. *1825/1859:* Méltoságos Bydeskuti Károly urfi és mélt: Bartha 'Su'sánna kisasszony ... miután a haromszori kihirdetésröl illetö esperes urak által mentvény adatott, — a házassági életre összeköttettek [Nagyborosnyó Hsz; Végr.]. *1841:* Branyitskai Liber Báro Méltoságos Josika Josef nötelen Ur ... és Tekintetes Marillai Heléna Kis Aszszony, egymással házassági Szent Szövetségre kivánván lépni ... a háromszori rendes kihirdetésre nézve ezennel hivataloson dispensaltatik [Ne; Végr.]. *1856:* (A) kihirdetés mind két részröl megtörtént, 's ezen idö folyta alatt semmi, egybekelést gátolható akadály felnem merült [Bádok K; RAk 68].

kihirdetett közhirré tett; publicat; kundgegeben/bekanntgemacht. *1795:* a' már el szegödett, és elöre pénzel, buzával el-kötelezett Művelö Kovacsok, azon okböl, hogy a' Gazda nekiek törvény ellen 's a' Mlgs Familia ki hirdetett parancsolattya ellen ajándékot nem igir, azt fel rugják, vélle csufolkodnak [Torockó; TLev. 9/29]. *1837:* Bornemisza Adám Arvái ... Nagy laki rész Joszágnak (!) árendába lejéndö ki adása véget tartando közönségesen ezen helysigben ki hirdetett lititatiora (!) ... Mártius 28-kán 1837-ben ... megjelentünk [Nagylak AF; DobLev. V/1219].

kihirdetödik a fi strigat pentru căsătorie; verkündigt werden. *1836:* a' léány elsö hirdetés után le mondott 's többször ki sem hirdetödött [Gyalu K; RAk 31].

kihirdettet 1. közhirré tétet; a ordona să facă cunoscut; bekanntmachen/kundgeben lassen. *1705:* maholnap már hírek jünek, akiket is trombitával, dobbal fog kihirdettetni [WIN I, 464]. *1814:* azon munkát ... ezen K Guber⟨ni⟩um ... az emlitett Nyav⟨a⟩lyának el távoztatására valo nézve sz⟨ük⟩ségesnek találja ezen Házában ki hirdettetni [Kv; DLt 1014 gub.]. — L. még VKp 72.

2. a dispune să facă cunoscut de la amvon; von der Kanzel bekanntmachen lassen. *1699:* Mint hogj ... a' tserepek arat a' T. Eccla költsön pénzböl tötte le ... kénszerettetett ... a' Templomokb(an) T. Praedikátor Uraimék ö kgl(me)k által ki hirdettetni, várván a' szükségre a' hivek(ne)k segétségeket [Kv; SRE 62].

3. *~i magát* a lăsa să fie strigat numele ei cînd se fac strigările de cununie; sich verkündigen lassen. *1602:* Az fogoly azzony ... minthogy nyilwan tutta, s megis montak neki hogy az vra èl, Eo penigh azzal nem gondolt, hane(m) ky hirdettette magat ... azért Sákba vonattassek, es az viszbe vettessek masoknakis peldajokra és tanussagokra [Kv; TJk VI/1. 126b].

kihirdettetés 1. közzététel; publicare; Bekanntmachung/Kundgebung. *1800:* bizattassék ezen dolog(na)k ki-hirdettetése ... a' Dulo-Commissariusokra [Márkod MT; IB Gombási István lev.]. *1809:* Melly Határozása ezen Királyi Fö Kormányozo Tanátsnak, a' Perfolyta Leveleknek viszsza küldése mellett szokott ki hirdettetés, és tellyesittésbe valo vétel végett ezennel Kegyelmeteknek meg iratik [UszLt ComGub. 1668 a gub. Uszhez].

2. strigare de căsătorie; Heiratsaufgebot. *1823–1830:* A kihirdettetésröl testimóniumot hoztak volt marosvá-

sárhelyi kisebb pap, Borosnyai L. Györgytől [FogE 279].

kihirdettetett kihirdetett; publicat; bekanntgemacht, kundgegeben. *1793:* A Producensek ... bé adják ... Zabolai ... Hadnagy Péternek és Miklosnak ... a' Nemes Háromszék Gyülésén minden ellen-mondás nélkül ki hirdettetett Armalis levelet [Mv; a Zabolai Hadnagy familia productionalis pere tábl. (Mt)]. *1827:* (Az erdők) Pásztoroltatására oly moddal köteleztetik az Arendator Ur, hogy mindenekben az Erdők conservatiojárol ki hirdettetett, és közönségessé tétetett rendtartásnak reguláihoz ... Szabja magát [Ne; DobLev. V/1128. 1b].

kihirdettethet kb. kinyilváníttathat; a putea declara; bezeigen lassen können. *1844:* Borbàth Josefet Országoson vesztegetőnek ki Sem hirdettethette [UszLt XI. 85/1. 6–7].

kihirdettetik 1. a fi publicat/anunţat/adus la cunoştinţă; bekanntgemacht werden. *1730:* Mikor azon kereszt el veszett Radics Borbára Aszszony kérte és Istenértis reménkedett a' Grabaricsné Asz(szonna)k, hogy ă Templomokban hirdettessék ki ha valaki meg találta volna [Torda; MvRKLev.].

2. hirdettetik; a fi propovăduit/propagat; verlautbart werden. *1636:* (Isten)ditsőşége és tisztesşége ... ez egész világon szerén szerte mindeneknek ki hirdettessęk [ÓGr Aj. 5].

3. közhírré tétetik; a se face cunoscut tuturor; kundgegeben/veröffentlicht werden. *1769:* ennek előtte bövön ki hirdettetet volt [UszLt XIII. 97]. *1786:* most az közelebbről el mult 1785. Esztendőben a Fő Szolgabiro Titt. Miske Kristoff Ur Thoroczkai Lakosak panaszaira tett kegyelmes rendelései kihirdetettek itten Thoroczkon [Torockó; TLev. 4/13. 32]. *1830:* az exequutiok dolgara nézve ki szabott norma szoros meg tartás végett oly hozzá adással hirdettessék ki, hogy ennek utánna a' exequutorok az exequutio folyamatyában ne talám az ők jóvá hagyásokbol esendő hibáikról felelni kötelesek lésznek [Kv; Borb. gub.].

4. kb. nyilváníttatik; a fi declarat; für etw. erklärt werden. *1807:* Szánto Sándor ... a' szbirák által vesztegetonek ki hirdettessék iteltetett [Ne; DobLev. IV/910. 1a].

kihirel kihirdet; a publica; bekanntmachen. *1803:* Filialis azután Partialis Szek tartás lévén pro 25a cur. ki hirelve 'a miánt nem érkezhetem [Körösbánya H; Ks 108 Vegyes ir.].

kihireltetés kihirdettetés; publicare, anunţare; Bekanntmachung. *1818:* Vále Brádi Petrutz Josziv, Mint a' Más Nevére valotalan Vádaskodást dectálo, több Szolgálo Embereknek Szemek láttokra, vétkének ki-hireltetése mellet, 12 páltza ütéssel meg büntettessék [Körösbánya H; Ks 119c].

kihireltetett T *1813:* Ezen ki hireltetett Lo ... a' Tktes Tisztség parantsolattjábol meg betsültetett [DLt 797 nyomt. kl].

kihiresedett kb. ismertté vált; devenit cunoscut; bekanntgeworden. *1763:* Nem itillyük szükségesnek lenni, hogy: számlállyuk Nagyságtok elött: már talám a körül való Országokrais ki hiresedett, mérték nélkült való Sokféle inséges nyavalyáinkot [UszLt 18].

kihíresedik 1. híre terjed vminek; a se răspîndi vestea; es verbreitet sich die Nachricht einer Sache. *1631:* küldeöt vala Uarga Miklos oda az Nenenkhez Medue Janosnehoz, hogi mikor betegh vola tegien ualami testamentomot ... mondotta akkor hogi eöreömest tennek edes eöczem, de felek hogi ki hiresedik s megh sem halok vgj mond [Mv; MvLt 290. 258b]. *1744:* mikor az vr meheink (!) elveszese ki hiresedik azon idö tajb(an) Legeni Péter hozám jöve [Gyeke K; Ks]. *1751:* Tudom hogy jo tehetős emberek voltanák Murzáék annak elótte is hogy ezen penz ki hiresedet [uo.; Ks].

2. hírhedtté válik, rossz híre kél; a deveni rău famat; berüchtigt werden. *1705:* egy jámbor főasszony ... egyszer talált menni egy bordélyházba ... Mely dologból az asszony igen kihíresedvén a városon, ment ehhez a cardinálhoz és panaszolkodva megbeszéllette minden actáját, mint járt és mint kihíresedett a városon, holott ő jámbor asszony [WIN I. 491].

kihírhedik híre terjed; a se răspîndi ştirea; es verbreitet sich die Nachricht. *1574:* Bozzasy Ianos azt vallya hogy Eotet az mayor hytta volt altal meg latny hogi egi holt ember vagion az mayorba eo hogi fely hagot volna leottek valamy Azzon nepek is oda ... vgi hírhedett ky es vgy leot hyrek benne bëgler peternekis, Azwtan eo zegitet ely Themetny i egyzer Rea Izent volt Istwan hogy feozne. Mert barataival oda Menneh, Ez Margit Rea keszwlt volt ... de meg chialta Istwan Nem Ieot Rea, oztan vgy hirhedet ky mikeppen chialta meg Istwan Margitot attwl fogwa Mind Neozew Margitnak hiak es kwrwanak eotet [Kv; TJk III/3. 378, 381]. *1591:* Jlona, Keouessi Peterne vallia ... Hallottam ezt zaz Borbolia zaiabol ... hogi Boba Catus hozatott volt az Teglas Janosne ganejaba[a], de ne(m) tudom mit czelekettek velle. Kert engemet zaz borbolia ereossen, hogi le czendesiczwk ez dolgot, kit Boba Catus czelekedet, mert eois fel hogi ha ez teoruenbe kel, twz lezen raitok ... Eo kez volna az menigzeotis megh czinalni az eo maga keoltsegen, czak az iffiu azzoni lenne bekesegel, ne hirhednek ki ez dologh [Kv; TJk V/1. 134. — [a]Hihetőleg rontó babonáskodás, varázslás céljából]. *1765:* a V: Ispány jött ide Házamhoz mint Birohoz ... hogy a' Dolog inkább ki ne hirhednék [Gerend TA; KS. J. Etselei (50) judex poss. vall.].

kihirlelés ? pletyka, szóbeszéd; bîrfeală; Klatsch, Gerede. *1796:* beszédek, és ki hirlelések a Bironak fülibe hatolt s erőssen meg boszszankadatt rajta [Kv; AggmLt B. 15].

kihívat 1. a pune (pe cineva) să cheme afară; herausrufen lassen. *1555 k.:* az waydankot ... ky ne hywassa [LLt]. *1595:* ualamire ualo gondoltaban az I ... ennekem hites felesegemeth hiuatta ki hazambol allatta melleie anak utanna en magamat is hiuata oda engemet felesegem Cosa Jlona kepiben hiuanak chikba az sperest (!) szekire [UszT 10/95]. *1633:* (A hadnagy) az Inassat az ficzkott külteön külte koncznchozis az Aszony uta(n) es ugi hiuatta ki [Mv; MvLt 290. 122a].

2. vhová hívat; a chema undeva prin cineva; irgendwohin rufen lassen. *1573:* Azt twgia hogy halalara hywatta volt ky puskar varadra [Kv; TJk III/3. 169 Anna nehay Zabo gasparne vall.]. *1702:* Tktes Nzts Kis Toroczkai Peter Ur(am), városunk Biroját egynéhányad magával ki hivatta magához és ott egy darabig faggatván, sziddogalván ... végre másod magával Városunk Biráját holmi Arannjas széki Legénjekkel erőssen meg kötöztette [Torockó; TLev. 4/3. 1a]. *1804:* Groff Lázar Sigmond Ur eö Nagytsága Curiája ... Kapujában ki Hivatván a' Konyha Szólgáloját, v. Főző Asszanyát ... fel is olvastuk[a] [Szárhegy Cs/Abafája MT; Born. XVd. — [a]Az instrukciót].

3. (hivatalos eljárás céljából) a színhelyre hívat; a invita/chema prin cineva la faţa locului (pentru un procedeu oficial); (zwecks Amtsverfahren) zum Schauplatz einer Sache rufen lassen. *1606:* (Mondta, hogy) mihalj deák vram, az eö feöldeben el zantot volna es az hol az hatarat tudnok hatarlanok el, az Thelekfaluiakotis kj hiúata ki Jöttenek es azt mondak hogy ök nem hataroltatthiak mert mihalj deak Zantatta es eö hirenelkwl nem hatarlatthiak [UszT 19/32 Paulus Nagy de Zent lazlo lib. vall.]. *1654:* masnap az hara(n)got felen verek es az falu ki mene oda az honnat el vittik az buzat, es lata(m) az szekernjomot az kin el vittik az soljomköyeket[a] ki hiuatua(n), az uy faluiak rea Eskőuenek az szeker njomra [M.újfalu K; Ks. 42 C. 42. — [a]A tőszomszédos Sólyomkő lakosai]. *1761:* az Malom el égese után más nap jö reggel ... egy Lónak új nyomát a' Malom helytől fel vévén az Poklostelki határig ... követtük; hová a' Poklostelkieket két pénzel ki hivatván a' nyomot nékiek által akartuk adni, az kik hűt nélkűl semmiképpen fel nem vették [M.köblös SzD; RLt].

4. (borbélyt/orvost) magához hívat; a chema (medicul), a trimite după (medic); (Friseur, Arzt) zu sich rufen lassen. *1657:* mind az anyám, mind magam igen betegeskedünk ... de a doctort Nagy-Bányáról kihivatván, Isten után használt [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1775:* Czerjék Tamás Uram maga nyavalyájának orvosoltatása végett hivatta ki a' Borbélyt, de onnan más nap viszsza vitték, másutt nem flangirozott [Szárazpatak Hsz; HSzjP Margareta Szánto Consors Georgi Opra (40) jb vall.].

5. (más országból) behívat; a chema/a dispune să fie chemat înăuntru (din altă țară); (aus einem anderen Land) hereinrufen lassen. *1653:* Hauasalyfeöldibeöl az Boerokot ki hiuatta vala [Bodza Hsz; BLt]. *1705:* Ugyan ma olyan hír jött, hogy Forgáchot visszatérítették volna útjából, hogy jöjjön vissza Erdélybe ... Azt mondották pedig, hogy azért hivatják ki, hogy a punctumokat a békesség iránt ő is subscribálja [WIN I, 534].

6. kb. kivezényeltet; a ordona detașarea/să fie detașat; kommandieren/ausrücken lassen. *1661:* nekem Erdélyből is hadaimat kellene kihivatnom, ezeket megújítanom [TML II, 157 Kemény János fej. Teleki Mihályhoz].

kihivatal kihívás; chemare (afară); Heraus/Hinausrufen. *1610:* Az J falú Contendal azt mongja hogy az Njomra valo kj hiuatalt Nem tagaggj⟨uk⟩ mj az harangot felen vertwk kj mentwnk de mj az Njomon senkit Nem talaltwnk [UszT 46a]. — A nyomra való kihivásra, ill. a nyomkövetésre l. AC' 108, 231–2.

kihívatás kihívás; chemare (afară); Hin/Herausrufen. *1573:* Az ky hywatastys Varadda yol Twdom hogi halalara hywak ky Twlem az azzon Tanacyot kerdwen En Intettem hogi el mennyen, mertt ha el nem megyen es fel gyogyul ǫrekke rea nehezel erette [Kv; TJk III/3. 174b Kalmar Janos vall.].

kihívatik a fi chemat afară; herausgerufen werden. *1843:* gazdám Szabo János ... Pekárik Czégényi Jo'seff segédjé által a' szobából ki hivatott [Dés; DLt 586. 8].

kihívattat (a helyszínre) (ki)hívat; a chema prin cineva la faţa locului; (zum Schauplatz) rufen lassen. *1752:* műnkőt is Vitzeieket oda ki hivattatanak [Vice SzD; Ks 39. XXIII. 3. 27]. *1771:* Indsenér Kapitány Kraus Ur ... a Circumjacens Falukat ki hivattatta velűnk [Vecel H; JHb 93. XIX. 6].

kihívattatik 1. vhová kihívatik; a fi chemat undeva; irgendwohin gerufen werden. *1662:* Az bíró másnap ... kihivattatván, valahányad magával kiment vala [SKr 658]. *1754:* az egész falu azon Major ház nevű hellyre petséttel ki hivattatván az ottan bé gyepűltetett Alsoné Asz(sz)onyom Tanorokjához; a melly körűl lévő gyepűtis ... közönségesen el hánták [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17a].

2. (hivatali teendője végzésére) valahová kihívatik; a fi chemat undeva (pentru exercitarea funcțiunii); (zur Verrichtung der Amtssache) irgendwohin gerufen/bestellt werden. *1727:* ki hivattattunk ... a' Méltsgs Asszony Kemény Simonné Aszsz(ony) ő Nsga al(ta)l az ő nsga Kolosvári belső Farkas Vttzában lévő fa házához melly van az Eszaki seriesen in vicinitatibus ab oriente a' T. Reformata Ecclesia kerti és a' Harangláb [Kv; Kv-RLt IV. 7].

3. kb. kivezényeltetik; a fi detașat; kommandiert werden. *1710:* A német ármáda kihivattatik Erdélyből, mivel már a lotharingiai herceg Budát obsideálta és erősen vítatja vala ... együvé akarák magokot gyűjteni [CsH 193–4. — 1686-ra von. feljegyzés].

kihívott kb. kiszállásra felkért; invitat să facă deplasarea; zur Besichtigung aufgefordert. *1799:* Az Orbók ural valo Perbeli Controversia alkalmatosságával oculálni ki hivutt Nemes embereknek Sallariumokba adta(m) 8 poltrát [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11].

kihízlaltat fel/meghízlaltat; a îngrășa; mästen lassen. *1827:* Makkot Termö ... millyen Qualitasu Állodialis Erdők vagynak-é ? a Makkot Termökbe hány sertést lehet ki hizlaltatni ? [Dob.; WassLt Conscr. 5 vk].

kihízott fel/meghízlalt; îngrășat; gemästet. *1849:* Az elorozott sertésekről tudok annyit, hogy ... negj kihizott Serteseket hajtottak el [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Rafira (33) vall.].

kihompoz határhalmokat hány; a ridica movile de hotar; Grenz/Markhaufen aufschütten. *1821:* Hompokotis tsináltanok a Szt. Gerlitzeick[a] pedig a Gyalakuti[b] Határ Szélig a Lutson, Kapu nevű Hellyig, ki Hompozták a magok részeket [Szövérd MT; KelM. — [a–b]Szentgerice és Gyalakuta Szövérddel tőszomszédos település]. *1842:*

két számbol állo Commétánusokat ... meg eskettünk azon végre hogy azon darab Erdejét ... kijárják s kimérik s ki hompozzák [Vaja MT; VH].

kihompoztat határhalmokkal megjelöltet; a pune să marcheze cu movile de hotar; durch Grenz/Markhaufen bezeichnen lassen. *1796:* Balláék is, az tőllek vett erdőt, a jövő szombathoz egy hét akarják ki homposztatni [Kóród KK; Ks 101 Kornis Gáspár lev.].

kihompoztatott kihatárhalmoztatott (határhalmokkal megjelöltetett); marcat cu movile de hotar; durch Grenz/Markhaufen bezeichnet geworden. *1816:* a' Szakadátbéli Földeknek a' Commetaneusok által ki hompoztatott bütüjek' Szomszédságában [UnVJk 107].

kihord 1. a căra/duce afară; her/hinaustragen. *1575:* kerik eo k. biro vramat hogi hirdetesze es hagia meg ... Az rakas ganekatis horgiak ky az vchakrol [Kv; TanJk V/3. 127a]. *1589:* Az Meniegzeobewl mikor Immar haza akarnank kizewlni az Zan melleol menek be hogi eggiet mast ki horgyak [Dés; DLt 226]. *1597:* Chizar Peter ... wallia ... enis eggyewt mente(m) wala wellek ala ot Lippanis Chizar Janosne kihordotta az piaczra az zabliakat s Chizar Balintne arolta [Kv; TJk VI/1. 44–5]. *1606:* Az eggik juhot ez Janos njüzta vala mégh, Affelett szamtalan sokzer hordott kj, sendiczet ordat nekik [UszT II/4. A. 153 Fwlep Bertalan sofaluj Kaczó Andras Jobbagia vall.]. *1633:* Zanto Martonne leaniostol nekj essenek egjetmasoknak Zalkay Matheis felessegestöl zolgastol, es ugi hordak kj s ugj rakak az szanra [Mv; MvLt 290. 112a]. *1688:* Elsőben mikor az eo Felsege hadai be jöttenek a' markotanok az majorbol 40 Kalangya buzat ki hordottanak [Kv; Utl]. *1835:* valami száraz szalmás Juhganét hordottak ki a Ganéj dombra a' Báro Emberei [Zsibó Sz; WLt].

2. elhord; a duce; weg/forttragen. *1570:* Ennekeleote Mint Eoth Eztendeowel vytte volt Eothet Moreh Ambrws Tekebe az zokadalomba, vyt volt Jnnet 15 fonth kek fonalat ... Az Moreh Ambrws felesege hyrenelkwl ky hordotta volt az zekerbewl az kek fonalat [Kv; TJk III/2. 146 Anna Jerney ferencz deakne vall.]. *1659:* az szegeny Orszag igen megh pusztult, Tatár Orszagba az penzt az mi voltis ighen ki hordottak [Borb. I követjel. Konstantinápolyból]. *1742:* Hallottam hogy az bé szakadott köböl az Istalljosok hordottak volna ki [Torocskó; Bosla. Tóbiás Ferenc (30) jb vall.]. *1763:* Leopold Józseff Uram ő Kgylme ... Klákát kert azon Farkas Domb Nevű Erdő fájának hordatására ... holott a' mit az elött a' falu adott volt ki hordotta volt [Zágon Hsz; Szentk. Joh. Elekes (40) jb vall.]. *1784:* hány forintot érő fát vágtanak le nem tudom, akkor a töveikről, s ág bogaikrol meg lehetett volna betsülleni, mert jol meg esmerszett honnat hordották ki a nevezett fákat [Kosztesd II; BK sub nro 310 Vledo Petru (30) jb vall.].

3. kirak/tesz; a da afară; her/hinausschaffen/tun. *1643:* keuana szalanczi Istua(n) ur(am) biraia hogj mennenek ki az Jobbagj Jakab Gergelj hazabol, mert nem engedem megh hogj it harmadnapot teöleztetek ... az uta(n) az biro ki horda onna(n) eöket hogj ki nem akartak menni [Derzs U; JHb XVIII/8].

4. kihány; a scoate afară; her/hinausschaufeln. *1620:* Az Arokbol az fwz fakat vagdalliak kj, es igj az arkot megh zelesitwe(n), az feoldet mind ket feleöl assak fel, es hordgiak kj az Arok Zelire [Kv; TanJk II/1. 293].

kihordás 1. căratul afară; Her/Hinaustragen. *1570:* eo k. Byro vramrah hattak ... az ganeh ky hordasnak Rendeleseth [Kv; TanJk V/3. 7a]. *1580:* Az Timarokat is es vargagat (!) kenzerychyek effele bwdós vndoksagoknak ky hordassara hogy az vchakat azzal ne rutichyak [Kv; i.h. 226b]. *1729:* Házánál feles ganajat hagjván az quártélyos ... egy napra jo keszülettel oldala be fonva nyolcz ~ 8 szekeret adgyon Hadnagj Atyankfia eö kglme ganej ki hordásra két két emberrel, kosárral s kapával [Dés; Jk 387b]. *1848:* A' Pádimentom alatt lévő föld ki hordásán dolgoztak 17. Czigányok [Dés; DLt].

Szk: *ki- és behordás. 1600:* Az Katonai Mihali vram temetesekor, ahol az keoweket az fundamentombol ki hantak es az heliere feoldet hordottak az feold ki es be hordastol fizettwnk d 16 [Kv; Szám. 9/IX. 26].

2. el/széthordás; însuşire/luare de către diferite persoane; Weg/Auseinandertragen. *1657:* az tárházban ... mindenféle sok szép gazdag jók csak rend kívül és regestrálás nékül az komornikok s egyéb tisztek kezeken forognak vala; fejedelemasszony[a] egyébiránt is mind tékozló s mind gondviseletlen lévén, csak az eltitkolhatatlan részt hadták kezénél, egyebekkel felosztoztanak. Melynek kihordását, mint hallottam, szegény atyám könyves szemekkel nézte [KemÖn. 113. — [a]Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin férje halálától (1629. nov. 15) lemondatásáig (1630. szept. 21.) uralkodott].

3. kiszállítás/vitel; căratul afară; Her/Hinausbeförderung. *1600:* Veszzeo es karo ki hordasertt az zeoleos kerttbe Atta(m) d 56 [Kv; Szám. 9/XIII. 3 Damokos Máté isp. m. kezével]. *1640:* (A jobbágyok) megh buza ki hordasal, kalongyaiaban ualo be hordassal, Asztagh rakassal ... mind az Betthleniekkel eggyött tartoznak [Fog.; UC 14/48. 13]. *1677:* a' Fegyvernek az Országbol ki-hordása-is az elébbi Articulusok tartása szerint tilalomban lévén, munitiokat-is sem in massa, sem másképpen az Országbol ne abalienallyon[a] | A' Sónak ez Országbol való ki-hordása, ez eddig valo usus szerint, szabados egyéb helyeken-is, de signanter a' Kőrös uttyán-is [AC 33, 215. — [a]A fej.].

4. elszállítás/vitel; transportare; Weg/Fortbeförderung. *1732:* Az külső hid fait el szedetvén egjmástol ... el bontására s ki hordására ha kik nem akarnak menni, toties, quoties egj egj forintt ara Zallogját kell hozatni [Dés; Jk 426a].

kihordat 1. a pune (pe cineva) să care (afară); her/hinausbefördern lassen. *1573:* Eóczem faya zelel fekzick wala az nogy ho alat, es az hawat ki hordattam es onnat zettem az eó fayat Eózze [Kv; TJk III/3. 198d]. *1582:* ha ky walamy pinczet vag valamy fundame(n)tomot Assat, ... minden ember feoldet ki hordassa, Az vczat ne vczessek velle [Kv; TanJk V/3. 252b]. *1587:* hordattam ky az Saletromot az porwatabol Tyz kaddal Attam harmatol f. 1 tezen f. 3 d. 33 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 7 Zabo György isp. m. kezével]. *1771:* Kéki Istvánt à Csiszmadiát láttam hogy ki hordattya az Uczára a Ganajt és a szemetet [Dés; DLt 321. 7a Anna Szombati cons. nob. Petri Király (60) vall.]. *1807:* A Ptyetris nevezetű Lábbol mennyi kovats követ ... ki hordatott [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.].

2. elhordat; a pune să transporte; weg/fortbefördern lassen. *1606:* Hordattam ki az Veniket az Hasongarti zöleöbeöl [Kv; Szám. 12a/I. 41]. *1770:* fejét vették amaz fővezérnek kinek a királyi vagy császári tárházból három óráig szabadságot adott volt a császár, hogy valami tetszik, kihordasson maga számára, csak ne corrumpáltassék idegen pénz által [RettE 218].

3. kirakat/tétet; a dispune să scoată/dea afară; her/hinaussetzen/räumen lassen. *1840:* Grof Nemes Ádám ... a' Házba egy ... embertis szállittott volt de Néhai Grof Miko Miklos az embert ki szálitotta, bár nem akart, gyermekét portékáit kihordatta [Bikszád Hsz; MkG].

4. kihozat; a ordona să scoata; herausbringen/führen lassen. *1705:* a generális ... midőn megtudta volna, hogy a lovainál voltam, kapa rajta és mindjárt kihiva és az lovait kihordatá előmbe és megjártattatá [WIN I, 633].

kihordatás 1. căratul afară; Her/Hinausbeförderung. *1731:* (A gané) szorgalmatoson valo ki hordatására Pallernak rendeltetett negligentiájáért[a] Simon Istvá(n) Atyánkfia [Dés; Jk 409b. — [a]A hanyag ispánra von.].

2. elhordatás/vitel; transportare; Weg/Fortbeförderung. *1849:* felkelhető vagyonomnak Kelemen által lett kihordatása okát kérdeztem [Kv; Végr. Vall. 40].

kihordatik 1. a fi cărat/scos afară; hin/herausbefördert/getragen werden. *1679:* mint hogi ezen felsö épület hanyatlani kezdett, az padimentum mind ki hordatott [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1757:* (A hegyben) penetralunk mig Vénákra erűnk ... 'a Vénais lágy lévén könnyen engedi magát vágni, s minek utanna ki hordatik, néholt a' Bányából ki jövő ... vizre harom arasz szélességű, és négy arasz hoszszuságu ládátskát tsinálúnk ... az Arany pedig rész szerint a' láda fenekére leszál [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével]. *1853:* (A földnek) a Györgyfalvi utra lerúgó vége a' Városbol ide kihordatni szokott emésztés és szeméttel már annyira eltöltve van, hogy azt becsűletesen megmivelni sem lehet [Kv; Pk 3].

2. utolsó útjára kivitetik; a fi dus la locul de îngropare/pe ultimul drum; zu seinem/ihrem letzten Weg getragen werden. *1633:* júliusban indultatott egy nagy pestis ... Az kikre számot tartottam bizonyoson: az városból az Torda utcai ajtón kihordattak nro-1098 [Kv; KvE 166 SB].

3. elhordatik; a fi transportat; weg/fortgetragen werden. *1864:* Tekés (!) oly erdő lévén melyből régébb fűrész Tőkék hordattak ki [Alfalu Cs; EHA].

kihordattat kivitet; a dispune să care afară; her/hinausbringen lassen. *1558:* Byro wram az thyzedeseknek Ees kapitanoknak megh hagyak hogy el yaryak ees az Artalmas helen walo zenath Wdvaron wagy kerthbe ... Nagy erews Bywnthethessel ky hordattasak az warosbol [Kv; TanJk V/1. 48]. *1597:* hogi Broszer Georgi feleseget az templumba temetek, Amely keoweket az sirbol kj astanak, ki hordatattúk fizetúnk f — d 4 [Kv; Szám. 7/III. 35]. *1771:* a szemetet ... Tit. Zilahi István Ur(am) és Bonis Ferentz Ur(am) az Uczára ki hordatatták [Dés; DLt 321. 12b Eva Onaki Szabo cons. nob. Alexandri Kis vall.].

kihordattatás 1. kivitetés; ducerea afară; Her/Hinausbringung. *1802:* Négy Szemellynek betsűletes Intertentioja az eltelnek (!) mezőre valo ki hordattatása ... megyen 123 Rhfor. [M.zsombor K; Somb. II].

2. kiszállittatás; căratul afară; Heraustragen. *1809:* Nagyon jövevénynek kell pedig annak az Embernek lenni a' Bányászsagot illetö dolgokb(an) a' ki nem tudja azt hogj mindenféle Erczek(ne)k ... a' Bányákbol valo kihordattatások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak 's tökelletesen ki miveltetnek hany rendbéli kézen fordulnak meg, és hány rendbeli Munkás nem kivantatik azokra [Torockó; TLev. 9/43].

kihordattatik a fi scos/dus afară; her/hinausgebracht werden. *1815:* minek utánna a' Házbol mindene, Sött á Héjja padlássa Deszkáiis ki hordattattanak volna Hersánynak — négy szegbe meg gyujtották, el-égettetik Háza [Orsova MT; Born. G. XV. 13].

kihordhat 1. elvihet; a putea transporta; weg/fortbringen/tragen können. *1585:* ha hol ha az beóchywiet le nem teheti gyeorgfi pal gyeorgfi balas az eó neki iutot epuletet ónnat zabado(n) Kj hordhassa [Gagy U; UszT]. *1651:* Es ha kerteimbeöl hogyha Szent Georgy inepigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak es ültetni valo medgy fa fiatalokat Pünköstighis avagy azutanis szabadon ki hordhassak [Altorja Hsz; HSzjP].

2. kivihet; a putea duce/scoate afară; hin/heraustragen können. *1667:* Egy úti kamara széket is csinálhatnak oda s a rabok kihordhatják s megtisztíthatják [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

kihordott 1. kivitt; care a fost cărat afară; hinausgetragen/befördert. *1756 k.:* Minden Bányász ugj, és ollyan helyre igyekezzék hánni a' Bányákbol ki hordott romlást, hogy azzal Sturtzakat, utakat, réteket és Stompak(na)k árkait be ne töltsen [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.]. *1787:* az alkalmatlan idö járása mián, éppen hogy a télen által ki hordott trágyát mind a szöllökb(en), mind a szánto földeken teritgettyűk [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

2. felhordott; care a fost cărat sus; heraufbefördert. *1782:* a Föld alol ki hordott könek mivelésére Tüz, s Consequenter Fa kivántatik, de midőn a mi Mlgs Földes Uraink töllűnk minden Erdöket el vettenek, el vették azzal edgyűtt az mi élelmünk(ne)k modgyátis [Torockó; TLev. 4/6. 5b].

kihordoz ki-visz; a duce afară în repetate rînduri; nach und nach hinausbefördern. *1592:* Zerechien Balintot hog' fel akaztak az Torombol hog' ki hordoztak saroglian az Tanachi hazhoz eczeris mazoris 2 legennek ... d 16 [Kv; Szám. 5/XIV. 159 Eppel Péter sp kezével]. *1657:* az fejedelemasszony[a] vadászatban igen gyönyörködvén, az szegény fejedelem parancsolatjából én szoktam vala kihordozni vadászni a fejedelemasszonyt [KemÖn. 107. — [a]Bethlen Gábor második felesége, Brandenburgi Katalin].

kihorgadás kb. kihasasodás; îndoire/încovoiere spre afară; Ausbauchen. *1824:* A' mi ezen ... métának ... Pojána Lasurilor tályékán valo kihorgadását illeti: ezen

kanyarodás azon okbol tétetett meg [LLt Csáky-per 87. L. 18].

kihorgász *átv* kb. kihalász/vesz vkiből vmit; a scoate de la cineva ceva; etw. von jm herausbekommen. *1667:* Több szók is voltak, német prakticák. Volt azon, miképpen vehesse ki belőle, kik legyenek a fejedelemnek jó akarói Magyarországon? de ez is úgy hordozta szavait, eszébe vévén, mit akar kihorgászni belőle [TML IV, 213 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. — L. még TML V, 446.

kihorgoló kiakasztó; de agăţat/prins/fixat; Aushäng(e)-. *1858:* az ablakok kihorgolo vasokkal vagynak kivül és belöl ellátva [Mv; TSb 39].

kihoz **1.** a aduce afară; heraustragen. *1573:* mykor Inmar az holt testet temetny akarnak vinny vgi Erkezet Zilagine latta hogi pechetet Mwtat volt Mindennek es tylt volt Mind kwlseo belseo Marhat Mig az eo adossaga ky telyk, es hogy ky hoztak az testet az hazbol azonnal lakatot vetetet az hazra [Kv; TJk III/3. 240 Eotthwes Antal vall.]. *1591:* lata Janos Balas hogy megh akaro(m) eoket fogny az fiait az hazba(n) kwlde eo maga egy kepet hoza kj az kemenies hazbol s monda bizonj megh hal egy bennetek migh az en fiaimat en foglia adom [UszT]. *1617:* negj lon s egj szekeren eligj hoztuk uala kj az fa szegeket [Szentsimon Cs; BLt]. *1632:* Szabo Andras mondgia uala Kömies Istua(n)nak azt hog' megh teis puskat hozs ki azt czudalom, csak az farodhoz kellene uerni [Mv; MvLt 290. 91b]. *1651:* Tudom aszt hogi Barla Miklos hozot uolt ki egi failandis szoknyát Tordarol Borbely Gergeline holta uta(n), az Felesegeuel [Aranyosrákos TA; Borb. I Rakoson lako Farkas András Veres Draba(n)t (32) vall.]. *1780:* mig a Molnár Lanczot hozot ki addig az Apja Nagy István meg taszittya mondván lóduly [Bere MT; BetLt 6 Paulus Szabedi ex Bere (38) pp vall.].

2. *jog* (pert) idegen szék elé hoz/visz; a aduce o chestiune in faţa unui scaun de judecată din altă localitate; (Prozeß) vor einen fremden (Szekler) Stuhl bringen. *1590:* (E) dologhra vgian Birakot, harom birot esketenek úolth: Azert az egj forint keótelen hagiak eö kegnek Damokos Petert hogy kihozta az falubol [Lengyelfva U; UszT. — Előzményét l. a *kihozhat 2.* al. levő kijegyzésben].

3. előhoz/vezet; a aduce (din ...); vorführen. *1629:* az darabant Nagy Istuan kezde firtatni az fogliot az lakatert, hogj ki hoza az teömleoczből [Mv; MvLt 290. 144a]. *1710:* mikor az kerdesb(en) fel tőt Aszszony embert el vermelék én is az vermeles(ne)k helye(n) ott voltam ... Gyerefi Ur(am) monda hogy no biro Ur(am) aszt az halalra valot hozzak ki [Marossztkirály MT; Told. 2].

4. kikísér/vezet; a conduce pînă afară; hinausbegleiten/führen. *1596:* zenabana leön ot ben, es zabo Marton, Karoly Istüa(n), Menenek be, es ky hozak Grusz Leórinczet, latam hogy veres vala a' feje, de Ne(m) lattam ky bantotta [Kv; TJk IV/1. 546]. *1697:* hallottam Peter Deakne Aszonjomtol azzal kérkedezett, ugy szeretett engemet Pater Janosfi Mihaly, és énis eö Kegyelmét, hogy mikor fel állott az Praedjkalo szekben, addig néztem hogy el ájúlta(m) szerelmembe(n), mások hoztak ki az Templomból [Kotormány Cs; CsJk 12 Imreh István (26) pp vall.]. *1736:* (Kontyolás előtt) jóféle gyöngyös, köves korona-koszoru volt a fejiben, de most virágból kötött koszorut tettenek az fejiben, és ugy felöltöztetvén, ujolag az palotára vagy szinben kihozták | az menyasszonyt bévitték az várban, ott más köntösben öltöztetvén, az régi szép jó szokás szerint, az haját lebocsátván s fényes pántlikákkal megrakván, kihozták az szinben [MetTr 387, 598].

5. kivezet/visz; a scoate afară; hinausführen/tragen. *1631:* eö eiël az tilalmasba(n) viszi az lovat, s reggel ki hozza [Mv; MvLt 290. 237a].

6. kivezérel/vezet; a călăuzi afară; a scoate; hinausführen. *1658:* ha az Isten kihozná Szabó Gergelyt, bár az én orczám pirulna meg, ha ő érette mindjárt meg nem lenne az 300 tallér [TML I, 167 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* hideg Scythiából ... ezt[a] is kihozád az irtóztató pogányi vakságból, setétségből a te ismeretednek dücsőséges világosságára [BIm. 1038–9. — [a]A magyarságot].

Szk: *Isten ~ vkit. 1668:* ha Isten, Kegyelmedet kihozza, el ne kerüljen [TML IV, 321 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

7. elhoz; a aduce; bringen. *1598 k.:* (Volt) egy eöregh hozzú zarú fúro mellyel zarú fat szoktanak fúrnj epileteken ... es tudomant teök hogy az volna az en marham ... ki hozam es eleötte Vdúarunkon le teóm ... az fellyel megh Irt marhat az Alperesnel talaltam megh ... s veghre az eö magha zabaditasabúl hazabol ki hoztam [UszT 13/51]. *1720:* az én Puskáimat hozza ki Kglmed magával [Szúnyogszeg SzD; ApLt 1 gr. Mikes Mihály lev.].

8. kb. előállít, elkészít; a face/scoate; herstellen, verfertigen. *1568:* Ez akarattal tőm be[a], hogy ez egy twzböl kyuegyem, Nemhogy egybe de még 4ben auagy öthenis alyg hoztam vala ky [Nsz; MKsz 1896. 354. — [a]A tisztítandó aranyat].

9. magával hoz; a aduce cu sine; mit sich bringen. *1570:* Mathe az kalibaba fwtot, Zabliat Es egy darab karot hozot ky kezebe [Kv; TJk III/2. 47 Brassay Simon vall.]. *1586:* Kinches Georgteol hallottam ... hogy Gazdagh Georgy egy kertbe hagot volna, es hogy keortwelt eottek volna hozotis volna onnat ki, teobed magawal [Kv; TJk IV/1. 577 Feier peter vall.]. *1632:* Mikor az Terminus it vala akkor tudom hogy egj czompot hoza ki az piaczra az Annok [Mv; MvLt 290. 94b]. *1764:* A' Metalistis Pater Dudás Ő Atyasága hozta vala ki Kolosvárról [Udvarfva MT; Told. 44/26].

10. hivatalos személyt a helyszinre magával hoz; a aduce cu sine o persoană oficială la faţa locului; amtliche Person zum Schauplatz mit sich bringen. *1600:* Az Almasiak birot kerenek kj, az vargiasiakis kerenek ... Az Almasiak azt mondak hogy az hwteos Notariust hozzak kj, az cleot feleltetnek [UszT]. *1685:* ezen Makffalvi Mihalj Deákné Gáspár Anna Azzony ellen hogy korcsomállott, Botos Péter ur(am) király biroságáb(an) executiora ki hozta volt, s kétt Eökrét el hajtatá, az edgyiket ... el hajtatá a' király biro, az maga házához [Makfva MT; DLev. 5]. *1717:* Mikor az Kaptalanokot hatar járni ki hoztuk volt is es az Metesdiekkel[a] az határt ki jártuk, akkor az Czelnai[b] határ mind az Igeni[c], mind az Metesdi hatarokot meg szakasztotta [TGsz. — [a–c]Metesd, Czelna és Migen AF]. *1770:* midön ... eö Ex-

cellentiaja az Oculatorokat ki hazá az utrizalt Király falvi malomnak Oculatiojára, akkor a Viz nem vala ollyan kitsin mint most, hanem fel árjában vala [Királyfva KK; JHb LXVII/95]. *1784:* annak idejében nyert osztozo, avagj osztoztato Birákokat ... Kigjelmed ellen kihozni az Exponens el nem mulattya [Aranyosrákos TA; Borb.].

11. ~*za a nyomot* (elveszett állat) nyomát vmeddig követi; a urmări/a merge pe urmele lăsate (de animalul pierdut) pînă la un anumit loc; die Spur (des verlorengegangenen Tieres) bis irgendwohin verfolgen. *1625:* mikor az lopot Eokor niomot az mattisfaluiak ky hoztak volt az halom ot volt es az halomigj hoztak volt az niomot | mykor az dobó faluy Eokreot el loptak volt es az niomat az mattisfaluiak ky hoztak volt akkor az halmot megj hantok vala [Agyagfva U; UszT 156b, c] | mikor az en Eokreom niomat az mattisfaluiak az omlás berczygj ky hozak nem emlekezem rea hogy akkor ot halom haniaast (!) lattam volna [Nagygalambfva U; i.h. 156c]. — A nyomkövetésről az AC 108 részletesen intézkedik.

12. (várból, helyőrségből) kivezényel/vonultat; a da ordin să iasă (din cetate/garnizoană); (aus der Festung/Garnison) kommandieren/ausrücken lassen. *1657:* Vala pedig erdélyi gyalog is az várban[a] circiter hatvan, egy hadnaggyal, kik mivel ott szükségesek nem valának ... azokat kihoztam [KemÖn 123. — [a]Munkács várában]. *1704:* Hírül beszélik, hogy nagy kuruc tábor jőne Szeben alá, sok ágyúkkal, kiket Szatmárról hoztanak ki [WIN I, 310].

13. (fogságból v. rabságból) hazahoz/kiszabadít; a elibera/a aduce acasă (din captivitate/robie); (aus der Haft/Gefangenschaft) heimbringen/befreien. *1590:* onnet mi hozwk ky kezessege(n) az foksagbul [UszT]. *1671:* holmi Rabok kiváltására némely Eörményektől maga kezességére kért volt fel bizonyos summa pénzt, mely pénzel egy Balogh György nevő embert hagyván odabe Tatárországban ... ki meg vévén eőket, ki is hozta már teőbb esztendejenel [Radnót KK; DLev. 3. XXXIA. 14].

14. hazavisz; a duce acasă; nach Hause bringen. *1614:* Ekkor vala itt benn continuus orator Kőrösi István, ki hogy nem consentiála Géczi Andrásnak, csak alig óháták itt benn való jóakarói, hogy meg nem ölette nyavalyást. Mindazáltal ugyon kihozá innét és az öccsét, Géczi Pétert hagyá itt continuus oratornak [BTN² 61].

15. behoz; a aduce înăuntru; hereinbringen/führen. *1614:* sokan az erdélyi és székely nemes ifjú legényekbe ... Mihály vajda szolgái lőnek ... ugyan azok is hozák ki Mihály vajdát Erdélyre [BTN² 48]. *1678:* 21. Januar(ii) Pascho Ur(am) nyughatatlansagá miatt Törőköt hozván ki reánk, Gyulai Tamás Uram által adtam az Csausznak két száz aranyat [UtI]. *1723:* Az Memorialisodot eleg későn hozák ki, mikor éppen el bomlottunk, trefasonnis adattam be [ApLt I Apor Péter feleségéhez].

16. felhoz, felszínre hoz; a aduce la suprafață; heraufbefördern. *1745:* az J. ... el hitetvén az emberekkel, hogy ő à régi eltett kintset az ő bűvős bájos mesterségivel a' földnek mélljségiből ki hozza, annak őrzése mellett lévő ördőgöket kőnyőrgése altal Angyalokat impetralvan, à kintset à föld szinire ki hozza, ezen mestersége által, majd az egész Országot bűnben ejtette [Torda; TJkT II. 66].

17. eredeztet, származtat; a considera că are originea .../se trage din ...; ab/herleiten. *1710 k.:* ez a familia mind egy volt régen, mint Bőjti historicus is ebből a miénkből hozta ki a Bethlen Gábor genealógiáját, de az már igen messze távozott volt, szintén mint az Apafi família is [BÖn. 490].

18. indít, támaszt; a porni/stîrni; hervorrufen, erregen. *1699:* Azert edes Léánjim ebben njugogjatok megh ⟨v⟩eszekedest ebből ki ne hozzatok ... édes testvér atjátok fiait az én édes Fiaimot megh ne szomoricsátok ... magatoktol el ne idegenicsétek [Mv; MbK 89].

19. megállapít; a stabili/constata; feststellen. *1840:* (A pásztor a csikót) Szorgalmatoson kereste — Kerestette ... ebből azt hozom ki, hogy magát hibásnak érezte [Dés; DLt 370].

20. magyaráz; a explica; erklären. *1784:* az ő szolgálattyok(na)k[a] mostan nagyobra let szaporodását magok relatiojok szerint abbol lehet inkább ki hozni, hogy ez előtt kevesebb udvar volt. Oeconomia sem volt oly nagy [Torockó; TLev. 4/9. 11b. — [a]A jb-okénak].

Szk: *jóra hoz ki vmit* kb. jóra magyaráz vmit. *1787:* Midőn ... szegény Qvartejamra meg erkezém, meg látám Mártont, melyen meg ütközém és nem tudám őrvengyek è vagy szomorkogyam, midőn már futtatnám eszemet a jon és a roszszan ... Aszszony Anyamnak egy mosajgasabol minden jot hozek ki [Kackó SzD; Kp II. 27 Újfalvi Sámuel Máthéné Újfalvi Krisztinához].

21. kikövetkeztet; a deduce; erschließen, folgern. *1619:* itt is így succedált az Felséged ide írott híreinek igaz volta. Ebből én ezt hoztam ki, hogy ... nem az Felséged béküldött dolgát-írását proponálom először, hanem azmely híreket az mostani onnat feljül béjött követtől hallottam [BTN² 309]. *1762:* kévánnya kihozni ... Hogy az én általam meg gyujtatott bokornak tűzitől hatott volna ki és consequenter continuative az A ur szénafűvire a szénájára [Torda; TJkT V. 105]. *1776:* igazé az hogy midőn Petsi Simon notáztatott, és per notam Joszágait amittalta akkor mind M. Bandon, mind M. Madarason, mind Náznánfalván, mind pedig Kisfaludon, amittált Joszágokat annyira hogy azokbolis azt lehessen kihozni hogy Pétsi Simonnak, sem Gáspár Jánossal sem Borsos Thamással, sem Szabó, és Szekelly Mihállyal, ugy másokkalis inéált cserei perfectiora vagyis effectumba nem mehettek volt, hanem ... a' dolog abban maradott [Msz; WassLt vk].

22. kiolvas/szed vmiből vmit; a înțelege ceva din ceva; etw. aus einer Sache herausbekommen/lesen. *1796:* hogy ... ezen Articulus[a] az ők praetendalt Privilegiale jussokot nékiek valaha viszszá adta volna, azt semmi erőltetéssel ezen Articulusbol, ki hozni nem lehet [Mv; TLev. 5/16 Transm. 56 tábl. — [a]Az 1791. 26-ik novellaris articulus].

23. alkot, teremt; a crea; schaffen. *1710 k.:* az Isten a nincsenből hozott ki minden valóságot [BÖn. 437].

24. Isten jót/jó dolgokat/véget hoz ki vmiből, Isten vmit jóra fordít; Dumnezeu întoarce ceva spre bine; Gott wendet etw. zum Guten. *1619:* talám Isten jó véget hoz ki belőle [BTN² 244]. *1670:* ebűl Isten nem azt hozza ki, az mit az gonosz emberek kivánnak, hanem nekünk nagy jót [TML V. 404 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1703:* Az mi Istenünk, aki az ellenkező dolgokból szokott jó dolgokat kihozni, szent fiáért könyörüljön rajtunk [WIN I, 57].

25. *1761:* (Az) igasságat ... világason ki hozza az fen nevezett fatens [Torda; TJkT V. 48]. *1762:* (A felperes) ki hozza, hogy nyilvánoson azon I. által gerjesztet tüz miat történt az A. eökegyelme szénájának elégetése [uo.; i.h. 108]. *1781:* Borbély Ferenc nem vallja magáénak azon elkárosodott bőrt, világoson kihozza a füljegye ... annak jegye nem találja a Borbély Ferenc marhája jegyit [Jenőfva Cs; RSzF 214].

◇ **Sz:** *az idő mindent* ~ az idő mindent megold, *rég* az idő mindennek mestere; timpul dezleagă toate; kommt Zeit, kommt Rat. *1676:* Megszolgálom Uram Kegyelmednek, hogy a dolgot elein által látván, izent, hacsak homályosan is. Isten s az üdő mindent kihoz [TML VII, 228 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

kihozás 1. kihozatal; aducere/scoatere afară; Hin/Herausführung. *1664:* Az lövő szerszámoknak kihozásában is az várbúl künnyü módot ilyet mond[a] [TML III, 289 Teleki Mihály a fej-hez. — [a]Köv. a részl.]. *1721:* Bukur ... edgy vad kecske erös (!) helljekröl valo ki hozásában meg romlott, és mind vért pök njavaljás [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

2. kivezérlés/vezetés; scoatere; Herausführung. *1662:* (Az Isten) elsőben is az ő hűséges szolgáját, a Mózest rendelvén és állítván fejedelemül az ő népének Aegyptomból való kihozására [SKr 71].

3. előállítás/vezetés; aducere (în faţa instanţei); Vorführung. *1674:* Az Takács Mártonné szolgáloja félét hogy Teorvényre ki hozattuk ... adtunk az ki hozással édgyütt Teorvény pénzt ... d. 18 [Kv; Szám. 34/L. 16].

4. kivezénylés/vonultatás; trimitere în misiune; Ausrückung/marsch. *1664:* mihelyen megérkezik, mentest leszen az commissáriusnak expeditiója az várakbúl való német vitézeknek kihozására [TML III, 284-5 Teleki Mihály a fej-hez Szatmárról].

5. kihordás/vitel; căratul afară; Her/Hinausbeförderung. *1572:* az malomert ... ak ky hozasara az faianak es az Malomnak fel épitesere es gattia tewltesire egy arant ualo terhet viselnek [Szászzsombor SzD; Ks]. *1737:* A bestelen királynak 8. rendbeli dögök ki hozasaert fizetett Den. 48 [Kv; MNy XXXV, 262].

6. elhozatal; aducere; Weg/Fortbringung/beförderung. *1663:* Az mi az Kegyelmed Bányán[a] levő egyetmásit illeti ... Kegyelmed lássa, nekem kihozása tetszenék [TML II, 413-4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Nagybányán].

7. elvitel; scoatere; Weg/Fortbeförderung. *1747:* (: Pap Vankáék :) bemeneteleket nem tudom Sem az Specificalt Lovak(na)k ki hozását azok(na)k el Sikkasztását [Egerbegy Sz; Ks 27/XVII].

8. behozatal; importare, import; Einfuhr. *1771:* (A) Zantalan sok zolgaltatas vadaszasok madarazasok halasasok es azoknak mezze feolden az vadaknak Moldowa hatararol hatokon valo hwzassok vonassok ky hozasok es eleven halaknak chebrekben Cikbol (!) Gyrgiobol hatokon az nagy hawas altal elewenen ky hozasok [SzO II, 329-30].

kihozat 1. a pune (pe cineva) să aducă afară; hinausbefördern lassen. *1580:* Az mely tarbonczak, assuk, es az tarack az Colostromba vagion fen, aztis hozatna ky eo Kegmek Biro vra(m) [Kv; TanJk V/3. 227]. *1591:* Iffiu zigiarto Balint ... vallia ... latam hogi fenesi Marton ... az Inassal egi botot hozata ki, es Barbeli Balintra Indula [Kv; TJk V/1. 80]. *1632:* hozasd ki egyik louamat mert en el budosom [Mv; MvLt 290. 62b]. *1659:* Szebenbül hozatuan ki Egy Bőrös Ladat, csinaltatott eo Kglme arra Egy mesterseges Zart [Borberek AF; WassLt Perc. 52]. *1676:* hozata egy edényben bort ki, melyb(en) magais velünk edgyüt ivék [Vaja MT; Ks]. *1780:* hozatott ki Cserei Uram az udvarbol megint hozzám egy nagy tsomo portékát lepedőbe kőtve [Bethlen SzD; BK]. *1828:* töstént a Protocolumot az Archivumbol ki hozatták [Dés; DLt 87/1829].

2. előhozat/vezettet; a dispune să fie adus; vorführen lassen. *1653:* Kornis Farkast ... kihozatja, és ott az Ompolyparton fejét véteti [ETA I, 56 NSz]. *1657:* az vajda lakóhelyét körülvévén ... fogva kihozatá minden javaival, az mint kaphaták [KemÖn. 79].

3. (börtönből) előhozat; a dispune să fie adus (din închisoare); (aus dem Kerker) herausbringen/führen lassen. *1593:* Egi leani Jwt fenesreol[a] kinek Giermeke leot uolt fogtatuk megh attam d 4 ... Hozattam ky hogy felelien d 4 ... Hozattam ki az apellatiora d 4 ... Megh uallattak es hozatta(m) ki d 4 ... hogj semit nem ualla Vezeore itilek ... Az utan hozatta(m) kj p(ro) d 4 ki uerek [Kv; Szám. 5/XX. 172/1. — [a]A várossal szomszédos Szászfenesröl]. *1674:* Asztalos Andrást hozattuk ki Teorvényre [Kv; i.h. 34/I. 19]. *1715:* Györgj Deak Ersok, és Boér Kata incaptivaltatva(n) paraznasagért, az Directorok ki hozatua(n) prosequaltattyák [Kv; TJk XV/1. 130].

4. ~*ja magát* törvény szine elé viteti magát; a cere să fie adus în faţa instanţei; sich vors Gericht vorführen lassen. *1645:* Miuel Andrasi Gergelj ā fogoly ki hozatua(n) magat, c(on)stal hogy ez eleot harom holnappal vitette be[a] Ballos Janos gyanura nigh tal tanyer el veszesert, s az olta ki nem hozatta; sem birak ur(aim) eleot nem emlekezet feleolle. Azert ugy teczik à teoruennek, hogy absolualtatik az fogoly et in sup(er) Ballos Janos tartozik à torony valtsagot erette megh fizetni [Kv; TJk VIII/4. 38. — [a]A toronyba, a város akkori börtönébe]. *1649:* Swteo Istua(n) Farago Andrasne Aszonyom Jobbagya ki hozatua(n) magát, panaszkeppen jelentue(n) hogy eöteöt minden igaz oknelkwl megh foghtatva(n) K vrunknak Szilagyi Ja(n)os new szolgaia, es mind eddighis egy holnap alat ki nem hozatta; sem penigh nem p(ro)videalt feleölle [Kv; i.h. 371].

5. ideki hozat; a da ordin să fi adus afară; nach hier draußen bringen lassen. *1659:* Édes Öcsém uram, az hintó s az hámok készek; azon leszünk, mentül hamarébb kihozassuk őket [TML I, 423 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

6. kb. (kihívat és) elhozat; (a chema şi) a aduce afară; (herausrufen und) abholen lassen. *1658:* Az én fiam, Bethlen Farkas, felette igen elnehezedett vala ... Az segesvári doctort hozattam vala ki melléje [TML I, 106 Kemény Kata Teleki Mihályhoz]. *1662:* az orvos asszonyt is kihozattam volt, noha péntekig vártam könnyebbülésemet, de ugyan be kellett küldenem [TML II, 231 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1843:* Klári és Josef Szeredától fogva olly betegek valának — hogy a' tegnap ki kellett hozatnom[a] [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öccséhez, Bálinthoz. — [a]Az orvost].

7. (fogságból) szabadon bocsáttat; a dispune să fie eliberat (din arest); enthaften lassen. *1593:* Vince deakot es Kaitar Annat fogtatuk megh p(ro) d 8 ... Gratiat attak be ketteot ... Az Vtan az Tanaczj zabadita megh eoket az Gratia latua(n). Hozattam kj eoket d 8 [Kv; Szám. 5/XX. 172/9].

8. kb. kirendel; a ordona să fie trimis; beiordnen. *1619:* Monda[a]: Hogy nem küld hadat belé[b] ? Mondék: Mert bizony azok bé nem bocsátják. Ismét monda: Azmely had benne, hogy nem hozatja ki, mintha másfelé küldené hadba ...? [BTN[2] 182. — [a]Kara Mehemet pasa, a török nagyvezér. [b]Jenő várába]. *1662:* Szendrőből is praesidiumát kihozatta vala[a], nem akarván azokat is kockára hagyni [SKr 221. — [a]I. Rákóczi György].

9. elhozat; a dispune să fie adus; abholen lassen. *1630:* ők ... megtalálják császárt felőle, hogy találjon módot benne, hogy az fejedelemasszonyt[a] valami formán hozassa ki onnét Erdélyből, és ültessünk mi fejedelmet Erdélybe [BTN[2] 430–1. — [a]Bethlen Gábor özvegyét, Brandenburgi Katalint; ő férje halála (1629) után lemondatásáig (1630) uralkodott]. *1655:* A lövő-szerszámát az ellenségnek kihozatá onnat, hogy többször ide reá arczal ne fordíthassák [ETA I, 159 NSz]. *1738:* Az úrfi Kardikoját ki hozattam Bányárul [Nagysomkút Szt; TL].

10. hazahozat; a dispune să fie adus acasă; heimbringen lassen. *1619:* Kegyelmed azzal assecurált vala, hogy esztendő előtt kihozat[a] önagysága [BTN[2] 225. — [a]A portai szolgálatból].

11. behozat; a ordona să fie adus înăuntru; hereinbefördern/führen lassen. *1655:* A lövő-szerszám harmincz három volt apróstól, melyet urunk töllök elnyert s kihozatott magával Erdélybe[a] [ETA I, 159 NSz. — [a]Havaselvéről].

kihozatal kihozatás; aducerea afară; Herausbringung. *1806:* Az Tekentetes Magistratus ... az Katanák Számakra Kolosvárol profiantnak valo kihozatalara ezen modat tanalta fel hogy ... egy rendben ezen K: So Tisztség, más rendben a Varos hozassa ki [Torda; TVLt Közig. ir. 583]. *1850:* a' Kerületi Jegyző Úr a 3ad napra leendő Executio ki hozatala[a] iránt hirt tett vala ... hogy ő is Réz György Úrnak tégye hirré [DobLev. V/1286. — [a]Egerszegre (MT)].

kihozatás 1. kihozatal; aducerea afară; Her/Hinausbringung/beförderung. *1662:* A Rákóczi fejedelem testének pedig Váradbul való kihozatása[a] után minémű állapottal hagyatott volna a hely, csaknem szintén teljességgel pusztán, mint a vicekapitány s a városgondviselők az országnak Erdélybe megirták vala [SKr 559. — [a]1660-ban; II. Rákóczi György holttestére von.]. *1736:* (A) Törvényes dolgokhoz meg-kivántató szükséges Leveleink Kolosváratt lévénn, azok(na)k ki-hozatásokra expediáltuk Dobolyi Márton Atyánkfiát ő kglmét [Dés; Jk 464b].

2. előhozatás/vezettetés; aducere (în faţa ...); Vorführung. *1674:* az Verner Mihály Ura(m) szolgaloja félét az Toronbol[a] ki hozatván ... adtunk Teorveny pénzt az ki hozatással édgyütt ... d 18 [Kv; Szám. 34/L. 16. — [a]Az akkor városi börtönből].

3. *jog* kb. bíró szine elé való vitetés; aducerea în faţa judecătorului; Vorführung vor den Richter. *1645:* az fogolnak szabadsaga vagyon az maga ki hozatasara, es ha az foghtato vel contumaciter vel vero ex negligentia absentallya magat, ă Biro absolvalhattya à fodsaghbol a Captivust [Kv; TJk VIII/4. 13].

kihozatik 1. a fi (a)dus afară; her/hinausbefördert werden. *1662:* Boldvai Márton ... minden lovaihoz való fegyverei hajón hozatván ki, lovai az árok vizének egy alkapun ugrattatnának [SKr 589]. *1710:* az öreg Apafi Mihály ... Ali basától erdélyi fejedelemnek denomináltatik és Ebesfalváról kedve és akaratja ellen a basa táborára kihozatik[a] [CsH 50–1. — [a]1661. szept. 14-re von. feljegyzés].

2. behozatik; a fi adus înăuntru; hereingebracht werden. *1662:* méltóságához[a] illendő monumentuma ... Lengyelországban sok ezer forint summában szegődtetett vala ... melly azon következendő télen még megkészült, kikeleten kihozatott és felrakatott, üdősbik fejedelemasszony is ugyanott benn megvárta vala [SKr 305–6. — [a]Az 1648-ban elhalt I. Rákóczi Györgyéhez].

3. *törvényre* ~ törvény szine elé állíttatik/hozatik; a fi adus în faţa instanţei/justiţiei; dem Gericht vorgeführt werden. *1625:* Az kulseo Farkas vczaj Capitanok accusalua(n) Byro Vrammal Balog Molnar Mihalt es Bekesi Cata azzont, nemunemu vetkekert ... Captiualtatua(n) es harmad napon teoruenire ki hozatua(n) ... attu(n)k az porozlok(na)k ... d 20 [Kv; Szám. 16/XXXIII. 21].

4. elő/kivezettetik; a fi adus afară; vor/hin/herausgeführt werden. *1670:* az captiva harom napokon ki hozattatvan az foghazbol elseőb(en) mind az három napokon az piaczot megh kerültetve(n) velle az Czigány, kiáltassa megh velle, hogy valaki illyen s ehez hasonlo gonosz czelekedetekbe(n)[-] léledzik, halállal bűntettetik érette [Kv; TanJk II/1. 759. — [a]Gyújtogatásban].

5. kihajtatik; a fi scos/mînat afară; hinausgetrieben werden. *1846:* látta, hogy a' Teheny az Udvarárol ki hozatott ... meg szollitotta Imre Mihályt, hogy azt miért tészi — Imre Mihály Dosánét alatsanul le motskolta, le gazolta [Kakasd MT; DE 2].

kihozathat a putea aduce afară; hinausbefördern lassen können. *1806:* ezen K: So: Tisztsegnek oljan alkalmatosságo (!) nem lévén melj által ... az katannák Számákra a meg Kivántato profontot Kolosvárol ki hozathassa, azért ezen Conditiora ... nem állhat [Torda; TVLt Közig. ir. 583].

kihozatódik kivezényeltettetik; a fi trimis în misiune; hinauskommandiert werden. *1664:* ha onnét[d] engedelmeskedő válasz jőne, talán az várakbúl mind kihozatódnának az németek [TML III, 299 Teleki Mihály a fejhez. — [a]Székelyhidról (B)].

kihozatott 1. elővezettetett; care a fost adus în faţa instanţei; vorgeführt. *1613:* (Azt) kevannak az ket[e] Birak Uraimtol hogy az ki hozatot fogoly H. Istúan az Tanacz hazhoz hozatot holt testet attingalna, pretendalvan ezt az procurator ebben, hogy ez volna az varosnak úsússa es szokása [Kv; PLPr 1612–1615. 97. — Tetemrehívásos jellegű bizonyítás!].

2. behozatott; care a fost adus înăuntru; hereingebracht. *1662:* Constandin[d] ... Szatmárt ... vendéglés közben ... oly nyavalya találná, hogy a neki feleségnek

nem régen kihozatott szép cserkesz leány, ki a tatár chámnak ... is közelvaló atyafia volna, tőle elhagyatott vala [SKr 527. — [a]Constantin Şerban havaselvi és moldvai vajda].

3. kihívott; chemat; herausgerufen. *1802:* A Fel peres Báronissa Aszszony ő Nga által Kolosvárrol ki hozatott Procurátor vecturájára, Intertentiójára és Competentiájában Fhung. 8 [T; BLt 12 Véglai Horváth Gáspár kezével].

kihozattat kihozat; a da ordin să fie scos/dat afară; hin/herausbringen lassen. *1571:* vadnak keozzeottek magok oltalmara epitett ereos Casteliok es Cynteremek kyket nagy keolchegekkel puskakal zakalasokal porral golibizsal (!) valamennyre meg ereositettek volt, kykbeol némely tiztartok beleole ky hozattattak, keonyergunk hogy azok adattatnanak vizza [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez].

kihozattatik 1. a fi adus afară; hin/herausbefördert/gebracht werden. *1806:* kéretik hivatalassan hogy azan alkalmatosságal a meljel az Hid Őrzessire valö Katanák Számára a profont kihozatatnék, az idevalo Aknai Katonak Szamakra is a meg Kivantato profont hozatatnek ki [Torda; TVLt Közig. ir. 583]. *1823–1830:* holta után a' Grationalissa el jött az Udvartol, és holt teste ki hozattatván, joszágába el temettetett [FogEK 28–9].

2. behozattatik; a fi adus înăuntru; hereingeführt/gebracht werden. *1796 k.:* A Toroczkojak antecessori 1291ben hozottattak ki a vas munkanak gïakorlására a mint az önekik adat privilegjium Copiaia mutattja [Torockó; TLev. 5/9].

kihozhat 1. a putea duce afară; hinausbringen können. *1657:* magam is egy lyukon bébújván[a] nem vala nehezebb dolgom, mint hogy kihozhatnám a vitézlő rendet[a] [KemÖn. 217. — [a]Szerencs vára megvételekor]. *1710:* Apor István ... testvér atyjafiát, Apor Lázárt, kinek már a fejedelemtől grátiát szerzett vala, kihozhatná, aminthogy ki is hozá[a] [CsH 144. — [a]Konstantinápolyból].

2. idegen szék elé vihet; a putea aduce o chestiune în faţa unui scaun din altă localitate; vor einen fremden (Szekler) Stuhl bringen können. *1590:* azt mondgia Mattias Birtalan ollyan vegezesek volth faluul hogy ... falú elól ki ne hozhass⟨a⟩nak effele dolgokath egj forint keötel alatt [UszT]. — Vö. a *kihoz 2.* al. levő kijegyzéssel.

3. elhozhat; a putea aduce; weg/fortbringen können. *1580:* Kemeny boldisar az eö Eöreökeos Jobbagiat az hazbol kj hozhassa [Gyerőmonostor K; KCsl IV. 52]. *1665:* Az váradiaknak erős hitlevelet adott vala az fü vezér, hogy minden javokat el engedi hozni ... Várad megadásáért[a], de abban semmi nem telék. Talám hat, vagy nyolcz óráig alig engedték, csak hátukon az mi kevés portékájokat kihozhaták, és magokat csak kiüzték a várbul és mindenünk ott vesze a várban [TML III, 366 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz. — [a]1660. aug. 27-én másfél hónapos ostrom után a várőrség szabad elvonulás feltételével feladta a várat a töröknek].

4. kiszabadíthat; a putea elibera; befreien können. *1669:* Kónya Bálint hozott egy levelet az tatár hámtúl, de semmi egyéb nincs benne, hanem az urunk kérésére megengedte, hogy rabokat sanczon[a] hozhassanak ki onnan belül [TML IV, 438–9 Székely László ua-hoz. — [a]Értsd: sarcon].

5. (hasznot) húzhat; a putea trage (foloase); (Nutzen) ziehen können. *1662:* Hogy ez tanúságot ugyan fundamentumból érthessük, szükséges derék hasznokat hozhassunk ki abból, lássunk, üzzünk és fűzzünk egy dolgot itt meg [SKr 689].

6. (ki)következtethet, vmely következtetésre juthat; a putea conclude/ajunge la o concluzie; folgern können, zur Folgerung kommen/gelangen können. *1668:* Ha ír Rottel uramnak Kegyelmed, nem árt Kegyelmednek oly formát követni írásában, kibül per bonam consequentiam kihozhassák, ha ő felsége nem remedeálja az magyarországiak sok insolentiájokat és Erdély injuriáit, félő, az török nemzet is okot nagy gonoszra ne vegyen [TML IV, 390 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1762:* kiis hozhatná ki ezen jelekböl lelke sérelme nelkült positive viselösségét, a' mi pedig nézi megy érestöl fogván valo vastagságát szüretig perinde ebböllis ki hozhatná ki, Lelke fajdalma nélkült valo viselösségét [Torda; TJkT V. 94]. *1796:* Te sárga paripával nyargalo Biro vagy, s ebböl már nyilván ki hozhatom, hogy Valakīnek a Birosságért ajándékat adatt volna [Kv; AggmLt B. 15].

7. bizonyíthat; a putea dovedi; beweisen können. *1676:* senki az én ártatlanságomat ez mostani szerencsétlenségböl úgy ki nem hozhatja, mint az Kegyelmed urunk ő nagysága előtt való hitele és tekinteti [TML VII, 237 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kihozogat kihordogat; a aduce rînd pe rînd afară; nach und nach hinausbringen. *1844:* Szakmári Ferentz ... a Cseresnyés Mihálly kertyibe bé ment, a' Veteményezö közül valamit hozogatott ki, de nem tudom, hogy hagymát é vagy egyebet szedett ki, egy késs ... voltt a' kezébe [A.sófva U; DLt 1441].

kihozott 1. care a fost adus afară; hin/herausgebracht. *1810:* (Állítsanak becsüsnek) kőz költségre ki hozott kőmíves, és Áts Pallérokat, Lakatos, Asztalos, Őveges és Fazakas Czéh beli Mester embereket [Somkerék SzD; Ks 92].

2. magával hozott; care a fost adus cu el; mit sich gebracht. *1657:* reggel ... megadván az várból kihozott udvarnépet ... visszamenék Munkácsra [KemÖn. 150].

3. behozott; care a fost adus înăuntru; hereingebracht. *1666:* Viszki Paál az szérent Harminczadoltata ki hozot jováit ... Tüz gyujto üvegeket ... maszkaras Tükört. Jo fele tükört, Kep iro Aranyat ... Rez Lanczoczkakat[a] [UtI. — [a]Terjedelmes felsorolásból kiemelve].

kihugyoz kivizel; a urina afară; hinauspissen/urinieren. *1629:* Hallotta(m) azt Makaj Meszaros Istuannetul ... monda Bandi Ferenczne feleöl ... en is adhatok megh harom forintot neki ... de megh sem vet az seggire valot vele, hanem meg itta s ki huddozta [Mv; MvLt 290. 178].

kihull 1. kiesik; a cădea afară; hin/herausfallen. *1572:* Anna Bakony Balint zolgaloia Azt vallia ... hallota leorinch Azt Mongia volt peternek, Roz eb vgy chapnalak Archwl ha Embersege(m) Nem Nezne(m) Minden fogaid ky hwllananak [Kv; TJk III/3. 30]. *1597:* hoztam

vala ... 4 Lora reouid puskat ... vizza hozaskor az puskaknak chiontiaiban kj húlottak [Kv; Szám. 7/XII. 18 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1676:* (A bástya) héazattyának ... kötéses lábai gyengék kötési ki hullattak [Fog.; UF II. 704]. *1772:* most romlodozottak az karikák[a], és ki hullattanak kozűllek mindégy 3 [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr. — [a]Ablakkarikák]. *1817:* (A cselédháznak) vagyon két üveg ablakja ... a kertbe nézőnek 3 üveg Táblátskája el tört, és ki hullatt [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 3]. *1832:* ha ugy méltoztatnak ezután parantsolni — hogy a Cselédnek valo Gabona addig rostáltassék, mig minden legkisebb rossz mag kihullyan ... minden három vékából egy fél véka — ha több nem, elfog apadni [Torda; IB. Demény János udv-i tiszt lev.].

2. kiborul; a cădea afară; her/hinausfallen. *1574:* Bor Ianosne ... latta hogi ky astak egi fazakat az feoldběl, es meg rugtak labal egi eb feo es egy chont es harom darab wy tegla es valamy geokerek hwlotak ky beleole [Kv; TJk III/3. 369b].

3. kiloccsan; a se revărsa; herausspritzen. *1768:* halgass te mert ugy meg űtlek hogy mindgyárt ki hull az fejed veleje [Dés; DLt Liber inv.].

4. *1749:* Az penz irant kérem alázatoson Nacsádot mivel az nadrágom is ugy ki hullott az labombol hogy az Sincs mit visejek [ApLt I br. Apor László lev. Nsz-ből].

kihullandó kieső/hullófélben levő; a fi pe cale de a cădea; im Hinausfallen begriffen. *1796:* 16. Darabból álló Ablakok, mellyekben 10 Táblák rész szerént egészen ki hullottak, rész szerént ki hullandok, némellyek pedig meg repedeztenek [Déva; Ks 76. IX. 26].

kihullat elhullat; a scăpa (ceva); verlieren, fallen lassen. *1770:* (A láda) körűl pedig még Selétettis kaptunk, mellyeket eő Nsga hulatott ki a' Sebéből [Bencenc H; BK sub nro. 1017 Jos. Orbonas (42) ns vall.].

kihullató kb. áthullató/eresztő; care lasă să treacă; durchlassend. *1710 k.:* Rabutin ... a mü tanácsunkban és a véle valo conferentiában; ő mint a lisztet kihullato és a korpát megtartó szita, valami jót és csendesítésre valót javallottunk, abban semmit meg nem fogada [BÖn. 964].

kihullott lehullott; (care a) căzut; heruntergefallen. *1736:* Mikor valamely ur ... meg holt ... Mikor koporsóban tették, az koporsonak a fenekire némelykor tettek gyalu alól ki hullott forgácsot, némelykor hamut [MetTr 400-1]. *1762:* a már megásott és deutralt gödörhez kialtván engemet Marsinán Lázár láték ot jo reggel pipából ki hullatt kormot és ki tekért dohánt [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Pap György zs vall.].

kihurcol 1. kivonszol; a tîrî afară; hinausschleppen/zerren. *1653:* Az kolosváriak ez alkalmatossággal a jesuiták collegiumát nagy zélussal, frémitussal reája rohanván, megostromlák, és őket belölle kihurczolák és kikisérék a város kapuján [ETA I, 78-9 NSz]. *1710:* kihurcolának egy ingben, lábravalóban a házból, a földre ledöfölének [CsH 369]. *1748:* az ó Tordai piaczon ... lévő házokra ... reá mente(ne)k, ... magát Lőtsei Samuel Vr(am)at ördög attának meg szidván, ki nyakravalojat, ki kezit lábát meg ragadozván a' maga ud⟨va⟩rárol az piaczi uttzára ki hurczolván, ingét nadrágát rolla le hasogadták, és az földhöz tsapták [Torda; TJkT III. 246]. *1842:* Kereskedő Amberboj Josefne ... szolgáloját ... meg ragadta hajánál fogva az Udvarra ki hurtzolta, addig öklözte, fültövön verte, mig füléből vér jött [Dés; DLt 1452]. *1849:* de már el lankadt volt Cseh ur ... onnan ki hurtzolták a fa vágora oda le ültették egy tőkére ott ismét ütték verték szurták [Héjjasfva NK; CsZ. Héjjasfalvi Antal (56) vall.].

2. kicipel; a căra afară; hinausschleppen. *1662:* a bírónak a tizenkét polgártársaival tizenhárom hegyes karókat faragtatott[a] ... őket arra kényszergetteti vala, kiki egyet maga hátán az ő sátorához kihurcolván, húzván-vonván ... mind a tizenhármat azokba belé vonatni ... akarná [SKr 541-2. — [a]Szejdi Ahmed pasa]. *1751:* egy ládát ... ki Hurczolának [Gyeke K; Ks Vall. 17].

kihurkolt hurkolással kidolgozott/munkált; cu broderie în formă de ghirlandă; gewirkt. *1788:* Egy pár egyes vékony gyolts ki urkolt Tászli, hasonlo két gallér [Mv; TSb 47]. *1809:* Két pergált aufstät Lájbi, ki-urgolt patyolattal gárnerozva [Koronka MT; Told. 19].

kihúz 1. a scoate; herausziehen. *1710 k.:* nem követhettem volna-é ama gonosz politikus szavát: Ha a te ellenséged övig vagy hónallyig van a vízben, húzd ki, kötelezd magadhoz, vagy legalább csinálj hitelt magadnak előre, hogy jobban megcsalhasd osztán; ha pedig torkig van a vízben nyomd belé a fejét, menekedjél meg tőle [BÖn. 974]. *1727:* csak égy vonással annyi halat husztunk ki hogy a Gyalamnak az Csapja ollyan teli volt hallal hogj több belé nem férhetet [Mezősztpéter K; Berz. 14. XVIII/19]. *1736:* az pallon egy űtés miatt az vrffi a vizbe essék ... ugj huzá ki meginten hajanál fogva, Orb János nevü poraszt ember [Algyógy H; BK]. *1754:* az viz mélj, meritteni akarván belé estem s oda is holtam volna ha az szolgám ki nem huzot volna [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. *1769:* láttam szemeimel mikor a Balla kertit rontották bontottak, nevezetesen Csáki Jánost láttam mikor egy karot ki huza [Bögöz U; IB. Goro György (38) szabad személy vall.].

Szk: ~ *vkit a sárból. 1756:* kérdém hogy miért discretizált az inasomnak ollyan bővön, mivel egy márjás is elég lett volna, 's azt mondá, hadd légyen; mert ki húzott vagy négyszer a' Sárból [Kv; Mk IX Vall. 34] ✱ *nem szánná a hurkáját a sarkantyúján ~ni. 1776:* ugy meg utálta Szőcs Péternét hogy nem szánná a hurkáját a sorkantyuján ki huzni [Kovászna Hsz; HSzjP Gáll Gáspár Husz(ár) (60) vall.] ✱ *nem volna vétek a' nyelvét a nyaka csugulyáján ~ni. 1826:* Muskátának égre hato káromkodásait száma nélkűl hallottam, mely miatt a' nyaka tsugulyáján nem volna vétek a' nyelvét ki huzni [KLev.].

2. kifelé húz; a trage (în)spre afară; nach außen ziehen. *1823:* Csernátoni Sámuel Uram ... más izben ismég eljöt hozzám huzott ki a karomnál fogva egész ereiből, hogy mennyek a pitvarba 10 ftos Bánkot igirvén tsak hogy engedgyek néki [TLt Praes. ir. 65/1827-hez Simon Jánosné Szász Éva (36) székely asszony vall.].

3. kivonszol; a tîrî afară; hin/herausschleppen. *1735:* az executor Nimettel járo Hollomezei Nemes ember, a Kővárvidéki meg nevezet embert, az Némettel edgjütt

meg fogta, és ki huzván az Égeresbűl az Nemes ember az öklivel fenyegette s merengetet hozzá [Csicsógyörgyfva SzD; TKl Moldován Pintye (36) zs és Marosán Andre zs vall.]. *1765:* Borbándi Fára Márton nevü nemes Embernek egy léánnya meg terhesedve el mátkásittatott volt ... mellyet meg èrtvén Kornis Gábor Uram ... azt parancsolá hogy azon személyt ... ha az uttzán nem találhatom, az Apja házából is huzzam ki [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 192]. *1799/1816:* a meg neveztem Parasztok a Lázár János Ur(am) Porontsolatyából, Lázár Sofia Borbára és Kata Aszszonyékot, ki huzák ki taszigálák a Joszágbol [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Beretzki István (58) vall.]. *1801:* Vas villáson a Fogadora Nyargaltanak, mondván Gyertek huzzuk ki a kortsomárost az Uttzára öllyük meg [Kajántó K; FiscLt].

Szk: *lábánál fogva húzzák ki. 1727:* Trauzner Thamásne Aszszanyom ... mondotta, nem megyen ki, ha lábánál fogva ki huzzák is [Gergelyfája AF; JHb XXVII/5].

4. kiráncigál/rángat; a smulge/smuci; (wiederholt) hin/herausreißen/zerren. *1768:* Márkully mindjárt hozzá ütöt, s azonban ellent vetven Josi keziben levö Bottal ... tépelödni kezdettek; Márkully ki hozta keziböl a' Botját, 's fél kezével fogta Josit, 's ugy ütötte főbe a' maga bottyával [Mezőmadaras MT; BK St. Balás iunior (25) vall.]. *1842:* valami sertések ki huzták, el hurtzolták, s meg martzangoltak[a] [Dés; DLt 85. — [a]Az elföldelt csecsemö tetemét].

5. *~za magát vmi alól/vmiből* kivonja magát vmi alól, kibújik vmi alól; a se sustrage de la ceva; sich einer Sache entziehen/von etw. drücken. *1762:* Kertész Sigmondot azért tiltották ki az erdőből, hogy a Falu őrzésiből s egyéb serviciből magát ki huzta [Ócfva U; IB. Andr. Orbán (22) jb vall.]. *1801:* a' Katonáskodás terhe alol ki akarják magokat huzni [DLt kv-i nyomt. kl]. *1809:* ha Deak Imre ettöl[a] meg menekedik vadnak más kortsomarosokis, a kik hasonlo modon kivánnak a terhek alol magokat ki huzni [Szu; UszLt ComGub. 1715. — [a]A polgárság-viseléstől].

6. kiránt; a smulge/scoate, a trage afară cu forţa; ausreißen. *1699:* a' magam tulajdon földemen(n) szolgaival Jobbagyaval ... levertek, taglottak huztak vontak fojtogattak; sőt az ujjatis a' szajamba dugta, nyelvemet akartae kihuzni vagy penig torko(m) ragadasaba(n) hirtelensegebe(n) talalta oda tenni [Dés; Jk 294b–5a].

7. kiment/szabadít; a scăpa/salva; befreien. *1788:* meg kötözvén engemet keményen, a' N Almási Tiszt eleiben bé vontzoltanak és a' Tiszt a' Tömlötzben tétetett ... onnat más huzott ki [Somb. II Nagy András Kis Petri[a] Contribuens az alispánhoz. — [a]K].

8. kivon; a scoate; (Schwert) ziehen/zücken. *1711:* ó nem fegyverkezni ment Biro Sandor Ur(am) házához ... mert ha fegyvërkezni mënt volna, fegyvër ki huzva mënt volna bë [Cssz; Born. XXXIX. 50 Danfalvi Böjte Petër vall.].

9. elöhúz/von; a scoate; herausziehen. *1732:* monta volna az Actrix a Malomba a sákhoz támasztatták, a Molnár legény a bunda alá takarta, csokolta, csicsét ki huzta [Kv; TJk XV/9. 72]. *1772:* nemde nem eö loptaé el az Nevezet Fogadosnak a Kendöjét? igaz é, hogy az harisnája hasadékjából huzván ki tanáltak nálla azon etzaka ... ? [T; Mk V. VII/17 vk]. *1820:* Bása György is ... panaszlá Nékem ... hogy Diszno ölés alkalmatosságával a' Kebelibe rejtett Diszno hus darabokat is ki huzták [Várfva TA; JHb 48 id. Pálffi Tamás (57) ns arm. vall.]. *1831:* Dávid Antal ... a Boltamba bé lopta magát és el lopatt volt 110 Rftakat, mellyet észre vévén hertelen a zsebiböl huztuk ki másakkal edjüt [A.jára TA; TLt Közig. ir. 403 Dávid Jakab örmény kereskedő vall.].

10. lehúz/von; a scoate (de pe ceva); (Ring) abziehen. *1823–1830:* Vagyon ugyan annyi hitelem, hogy kevés időre kaphatnék valakitöl drága gyűrűt is, de mi haszna volna, mert harmadnapra kihúznák a húgomasszony[a] ujjából [FogE 300. — [a]Értsd: az emlékíró menyasszonya]. *1826:* a' Nyakamba levő szárikámat ki huzta és el vitte [Lisznyó Hsz; HSzjP Karátson Gyurka (36) jb vall.].

11. *cinkust ~* oszló/osztozónyilat kivon; a trage la sorţi (pentru parcela de pămînt); Teilungszettel ziehen. *1798:* Zámbler Ur ... a' két Béldi részt öt egyenlö részekre fel-osztá ... midön már el voltak tsovázva öt egyenlö részekre, ugy egyezének a' Dnalis Birák, hogy tsináljon mindenik Biro egy Cinkust, mellyeket bé tévén egy keszkenöben, egy gyermekkel huzassák ki, és a' kinek Cincussát ki huzzák, azzal elégedjék meg [Illyefva Hsz; BLt 2].

12. kivesz/következtet; a deduce; entnehmen, folgern. *1834:* Mind ezekböl én azt huzom ki — hogy ... a Tiszt ... a' feleségevel valo titkos öszve jövetelünk, alatson huntzfut gyanuja[a] által akar alám vermet ásni [Bögöz U; IB. — [a]Egy ref. pap lev-ben célzás a tisztnek arra a gyanúsítására, hogy a tiszt felesége vele viszonyban van].

13. levon/számít; a scădea; abziehen/rechnen. *1794:* a Kűkűllővári Joszágban tanáltatott Buza, Török Buza széna RF 6731 xr. 32 és ebböl egy negyed részt ki húzván ... Rf. 1642 xr. 53 ... [Kv; JHb XX/20. 4]. *1797:* Egy 25. Vedres tiszta Szin Borért ... jö 40. mfor; ebböl ... 21 mfor. ki huzván, marad 19. mfor. [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 80]. *1810:* Kifizetendő Adosságok ... Summa 365 Rf. 58 xr. Bé várando Adosság ... in Summa Rf. 221 xr. 10. Ezt ki huzván az adosságok 365 Rf. és 58 xr. Summájábol, marad még adosság ki fizetni valo 144 Rf. 48 xr. [Kv; Borb. I]. *1856:* Ha a 40 Forintokat Ki huzzuk a 233 forintbol és 45 xtzerböl — marad 193 pfr és 45 [Firtosváralja U; i.h. II Szederjesi Sigmond jegyző kezével].

14. áthúz, töröl; a şterge, a anula ceva trăgînd o linie; durchstreichen. *1767:* Ezen könyvbe ... amit irtam igaz lelkemismeréti szerént irtam amint láttam, s amint bizonyos relatióból megtudhattam. Nem is hibáztam semmiben, hanem gr. Teleki Ádám és Székely László urak halálát, hogy hallottam, hirtelen beirtam. Mindazonáltal ki nem húzom, mert amit halálokon kivül irtam igaz [RettE 214]. *1789:* nints ki huzva[a] [Mv; ConscrAp. 38. — [a]Kihúzott sor mellett!].

15. felhúz; a ridica/trage (în sus); aufziehen. *1823–1830:* a gyermekek apró targoncákban taszigálják fel a vágott ércet[a], a bánya szájáig, osztán ott csigán húzzák ki a föld szinére Hettstädtbe ... megnéztük a Dampf vagy Feuer Machinet, ahol tűzzel hajtják ki a bányából a vizet, azaz tűz által megmelegitvén a vizet, annak párája mozgatja a vectiseket, ezek a csöbe járo embolusokat le s fel taszigálván, ezek kihúzzák a vizet [FogE 207–8. — [a]A németországi Eisleben rézbányáiból].

16. *~za vmeddig* kibirja vmeddig, *táj* elvan vmeddig; a o trage/duce pînă cîndva; (bis dahin) aushalten, ertragen. *1799:* énis csak ugyan azon kut fejekböl meritem a Pénzt ... és ... noha az én kölcségeim is sokak; de még eddig csak ki huztam [Ne; DobLev. IV/810. 1b Szánto Sándor lev.].

17. *vkit/vki lelkét majd ~nak/~zák vmiért* majd szétszedik vmiért; cît p-aci să-l sfîşie/omoară pentru ceva; sich für etw. fast zerreißen. *1777:* Hordoimat kezemhez nem vehetem, az lelkem majd ki huzzák az hordokért ... nints miben szürjek [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. *1834:* az itvalo Cseledekis majd ki huznak a lábbeliert [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez].

kihúzás 1. scoatere; Herausziehung. *1730:* Végeztetett hogj az kik az edgyik őkrét az Vizbül nagjobb munkával huzták ki annak adgjon az özvegj Papné két Marjást, Akik penig könnyebb(en) jutottanak az másik ökrinek kihuzásához ... adgjon azok(na)k egy márjást s mind az két bürt az Aszszony(na)k resignállyák [Dés; Jk 401b]. *1840:* égy Tehén a' Sós patakba kinlódik ... könnyen ki lehetne onnan huzni, én ... a' malomnál volt Embereket rá biztattam, hogy mennének azon Tehén ki-húzására | én is Segitettem — azon két Tehenecknek ki húzásában, elsöbbenis a T. Pataki Ur Tehenét vettük ki, minthogy az egészen az Iszapba volt [Dés; DLt 116].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *a cinkus ~a* facédula-vonás (farakásokra való sorshúzás); tragere la sorţi (pentru stive de lemne); Ziehung von Teilungszettel (für Holzstoß/haufen). *1782:* (Kiadunk) minden embernek az kik az falu tilalmas Avassában tartoznak ... egy-egy terhe fát ... rakásra cinkus szerint ... Ennek kihúzása penig pénteken és szombaton lészen [Étfva Hsz; RSzF 113–4] ∗ *a nyíl ~a* nyílvonás (a nyilakra osztott birtok részeire való sorshúzás); tragere la sorţi (pentru parcele de pămînt); Ausziehung von Teilungszettel (Losziehung für Gutsteile). *1761:* a Nyil ki huzása utan Baro Josika Daniel Vrffi ő Nga mondá hogj inkább szerette volna az első nyilat ... mivel az ő Nganak jutott földek mind Sterilisek, soványok [Branyicska H; JHb XXXV/46. 10].

3. áthúzás, törlés; ştergere, anulare; Durchstreichung. *1716:* azon sententianak dátumja nincsen, söt sok féle Correctaval egész Lincaknak ki huzásával rakva [Torda; JHb LIV].

kihúzat 1. kivontat; a scoate; hinaustragen lassen. *1700:* hogy hijaba(n) ne mullyon minden szöleinkre teendő munkank, kölcsegünk és fárattsagunk: vigeztük ... hogy ... a Privilegiumnak szorossaga szerint ... senkinek ne legyen szabad az idegen Bort be hozni es annal inkabb ki korcsomarolni ... ha be hozta ad octavu(m) ki nem vinne minden szemely valogatas nelkül a piaczra kihuzatva(n) bora kivagattassek [Dés; Jk 312b]. *1815:* (A) hét szál csere fákott ... mikor ki akarja huzatni ... az Erdő Bironak hirt adjon [A.csernáton Hsz; HSzjP] | az erdeklett három hajok már a Telelőbe ki vannak huzatva [Marosportus AF; Ks 117 Vegyes ir. hiv.].

2. kivonszoltat; a dispune să scoată afară; herausschleppen/zerren lassen. *1710:* (A török vezér) mindjárt küldött a fejedelemhez, megizenvén, Teleki Mihályt adassa kézhez, mert különben erövel is kihúzatja sátorából [CsH 163. — 1681-re von. feljegyzés]. *1737:* Pap Gábor a Kővárvidéki Szakaturi Gliga Szimeont az Egeresbol az Nemeth Executorral egjutt ki huzta s huzatta [Csicsógyörgyfva/Retteg SzD; TKl Moldván Pintye (38) és Morosán Andre (34) zs vall.].

3. kivonat; a dispune să tragă afară; herausziehen lassen. *1729:* á meg kötöztetet személy ... ugj kötöztetvén meg mint a' Boszorkányokat szokták kötözni kezét, lábait, horgas ina alá rudat húzván gomboljagban kötöztette Söt a' horgas ina alá huzot rudat Kapitány Vr(am) vékonjolván és ki huzatván maga temérdekeb rudat vágott s hozott horgas ina alá [Sövényfva KK; TSb 51]. *1823:* a Báro Ur kőfala tövéből huzatták ki azon tzövekeket, melyek a régi sántz ki bérlésére használt külső fonadekhoz tartoztak [Dés; DLt].

Sz. *1767:* melljet a' midön masoknak beszéllet volna Zoljamine az emlitett Tisztarto tüleben menvén, az ... Tisztarto arra elöltette Zoljaminét hogj mongja viszsza mert a' njaka csigajáján huzattja ki a' njelvét [Abosfva KK; Ks 4 Georg. Bor (30) ns vall.].

4. *cinkust/nyilat ~* oszló/osztozónyilat kivonat (osztozáskor az egyenlő részekre, nyilakra osztott vagyonrészekre sorsot húzat); a dispune să se tragă la sorţi (pentru parcela de pămînt); Teilungszettel herausziehen lassen (gelegentlich der Teilung auf die Gutsteile von gleicher Größe das Los ziehen lassen). *1761:* Jllyei Krakkai (így!) nevezetű becsülletes ember ... által Mlgs Josika Daniel Vrfi ő Nga ki huzatá maga nyilát [Branyicska H; JHb XXXV/46/10]. *1775:* a Bede nevezetű Földet két egyenlő részre oszták, s azután Nyilat csinálának 's azon Nyilakat egy kucsmában hányván egy kis Pásztor Gyermeket Szolitának oda 's azzal ki huzaták a' Nyilat [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1827:* Hellytelenül tészi panaszszát Máté Josef az osztály éránt mivel az ő meg egyezésével esett az osztály, és azután a' czinkust a nyilakra nézve maga a Panaszlo huzatta ki a Fiával, mind a maga, mind az árvák részekre [Dés; DLt 143].

kihuzatal kihúzás; scoatere; Herausziehung. *1827:* A hordok tsapja ki huzatalakor zavarason szökvén ki a Bor minden hordobol az iljen zavart egyben töltegettvén lett 15 veder [Csapó KK; RLt].

kihúzatik kivonatik; a fi tras la sorţi; gezogen werden. *1840:* (Az) osztályos Nyilak ... jelenlétünkben innepélyesen kihúzattak [Kv; Ks 100].

kihúzatódik kihúzattatik/vonattatik; a fi tras la sorţi; gezogen werden lassen. *1807:* Minekutánna a' nyilak e' szerint ki huzatodtak a' F.Peres Bodo Miklos Uram és ... Barabás Dénes ő klme és a' több Ingerensek nevében minden megterheltetésekre nézve repórtátiot Jelentettek [Hsz; Kp IV. 306].

kihúzattatik 1. kirángattatik; a fi smuls/tras afară; herausgerissen/gezerrt werden. *1747:* Bads Ersok ... éjjel nappal Katonakkal társalkodott, mostanis in facto delicti találtatott, midőn étszaka(na)k idejen edgj pajtában két Katona közzul huzattatott ki [Torda; TJkT III. 135].

2. kivonattatik; a fi tras la sorţi; gezogen werden lassen. *1829:* NEnyed(en) a Nyilak ki huzattatván juta az

10 Nyil Komaromi Lászlonak [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1150].

3. leszámittatik/vonattatik, levonásba vétetik; a fi scăzut; abgerechnet werden lassen. *1795:* A Joszágnak akármelyik részében, és akárminemű Beneficiumában valami Deterioratio esnék a kiváltáskor fizetessék meg, és az investita Summábol huzattassék ki [Kv; JHb XX/41].

kihúzhat kivonhat; a putea trage afară; heraustragen können. *1759:* Mind ketten osztan ő Kglmek ki akarták vonni ... Gávrilát hajánál fogva, de az Ex(pon)ens Ur ő Nga Árpástoi Birája Providus Balás István és Tisztartó Nzts Sárpataki László Uram fogván hátul a Czondráját Tit. Fő Biró Uraimék ki nem huzhattak [Árpástó SzD; BK].

kihúzható kihúzós; extensibil; ausziehbar. *1803:* A Ház közepin egy kék festékű jo moddal készült két felöll ki huzhato ebédlő uj asztal [Ne; DobLev. IV/858. 1a].

kihúzó I. *nm* **1.** kihúzható; extensibil; ausziehbar. *1766:* Két Ágy, egy bérlet, a' másik ki huzo [Nagyalmás K; JHbK XXIX/36].

Szk: ~ *ágy. 1789:* Egy Dio festékes fenyö fa Kanapé formára tsinált kihuzo Agy Rf 2 [Mv; ConscrAp. 17]. *1803:* Egy Bikfa szegeletes Lábakon állo jo ki huzo ágy [Ne; DobLev. IV/858 1b] ✱ ~*vas* '?' *1788:* Fekete szottyánnal borított nagy hátas karos Szék ki huzo vasaival együtt Flor. 6 [Mv; TSb 47].

2. kihúzós; extensibil; ausziehbar. **Szk:** ~ *asztal. 1816:* Egy fenyőfa ki huzo Asztal [Varsolc Sz; Born. IV/41. Bornemisza Krisztina conscr.]. *1833:* Egy jo nagy, Diofából valo, ki huzo ebédlő Asztal [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.].

3. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *(asztal)* ~*fia* asztalfiók, *rég nép* asztalfia; sertar; Schublade. *1819:* a Ház közepében egy ebédlő veres festékű fenyőfa, asztal ... két kihúzó fiaival edgyütt [Baca SzD; TSb 6] ✱ ~*fiók(láda)* fiók; sertar mare; Tischkasten. *1789:* Egy Cserefa Deszkából tsinosan készült árulo Asztal ... Ennek belso oldalán vagyon 28. kihuzo Fijok vagyis Supláda | A' Konyhán egy szakáts Asztal Cserefa, egy ki Huzo Fiokjával Rf. 3 [Mv; ConscrAp. 42, 93]. *1832:* egy üveges Cserfa Almárium ... három ki huzo nagy fiók ládaival [Sáromberke MT; TSb 26]. *1833:* Egy négy szegeletű Kőrisfa asztal, egész ki huzo fiokjával [Katona K; Ks 73/55 Kornis János lelt.] ✱ ~*fiókos* fiókos; cu sertar; mit Schublade. *1789:* (A) fenyő Deszka ki huzo fijokos Repositoriumokban ezen ... Portékák találtattak[a] [Mv; ConscrAp. 33. — [a]Köv. a fels.] ✱ ~*(sup)láda* fiók; sertar; Schublade. *1789:* Ezen ... Stellásik ... also része ... fijokokkal és ki huzo Supládákkal vagyon meg rakva [Mv; i.h. 87]. *1792:* Nagy rakatt Munkáju Almárium háram ki huzo Ládákkal [CU].

4. *tűz-~ horog* szenes horog; vătrai, vătrar; Glut/Kohlenhaken. *1812:* Egy tűz ki huzo horog xr 8 [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 10].

II. *fn* **1.** fiókhúzó fogantyú v. karika; mînerul sertarului; Schubladengriff/ring. *1787:* Egy uj Commod három ki huzojával [Mv; MvLev. Ajtai István hagy. 3]. *1789* két két Fijokotska, réz ki huzojával [Mv; ConscrAp. 42]. *1819:* egy kék festékű Kaszten egy Záros és koltsos kihuzojával [Baca SzD; TSb 6]. *1833:* Két diofa politérozott kasztenek három három fiokkal, rezes ki huzojokkal, minden fiokjai zár alatt [Katona K; Ks 73/55].

2. ? kampó; cîrlig; Haken. *1810:* ezen Istállon ... vas sorkokon forgo Ablakok, vas horgolokkal, kihuzokkal, Szegelet foglalo Vasakkal | Ezen háznak vagynak két ablakai ... három, három vas bé horgolokkal, négy négy ki huzokkal, es szegelet Foglalo vasakkal [Doboka; Ks 76 Conscr. 37].

3. ? fogantyú, fül; mîner, toartă; Griff | húzókampó; cîrlig de tras; Ziehhaken. *1840:* Hat Szilva Száraztok tsere kötéssel kihuzojával és horgaival [HSzj *horog* al.].

4. ? tolóka; împingător; Schieber, Riegel. *1788:* gömböjeg pléh borsolo iskátuja öt ki huzojával [Mv; TSb 47].

kihúzódik 1. a se retrage treptat; (nach und nach) sich hinausziehen. *1864:* Váras kaszáló, köztudat szerint a későbbi tatárjárás alkalmával a kőszégből a lakosok ezen akkor erdős helyre huzodtak ki [Alfalu Cs; GyHn 62].

2. levonódik; a se scade; abgerechnet werden. *1832:* az erdő Pásztor fizetése pedig az Arenda summábol huzodik ki [A.szovát K; Pk 3]. *1851:* ha valamibe hanyagsága gondatlansága miatt[a] három esvén valamibe az betsű szerént részéből fog ki huzodni [Nagylak AF; DobLev. V/1322 Dobolyi Bálint ut. — [a]A tt-nak].

kihúzogal kihúzogat, *táj* kihúzigál; a scoate/trage rînd pe rînd afară; nach und nach herausziehen. *1771:* (Az én kerítésemet) tudom hogy Mak Lászlo horta el és a maga kertyére rakta a Tövissemet karomatis ki huzogalta és a kertyébe verte [Dés; DLt 321. 34a St. Gyöngyösi (43) ns vall.].

kihúzogat előhúzogat; a scoate; herausziehen. *1823–1830:* Baj volt hát, míg pipámat, dohányoszacskómat a zsebemből kihúzogattam, úgy a kiütő szerszámokat [FogE 146].

kihúzogató kihúzós; extensibil; ausziehbar. **Szk:** ~ *fiókocska* fiókocska. *1737:* ezen Pohar szek(ne)k három egj más rendben lévő párkányos, fenyő deszkabol tsinált, ki huzogato záros fiokotskai vadnak [Csákigorbó SzD; JHbK XXXVI/13. 5].

kihúzós kihúzható; extensibil; ausziehbar. **Szk:** ~ *asztal. 1816:* Kihuzos festett Ebédlő Asztal 2 fiokos ... 11 Rf 52 xr [Kv; Born. IV/41].

kihúzott 1. kivont; scos; (heraus)gezogen, gezückt. *1850:* a Katanák, kit hogy elö kaptak ütni kezdették, az egy(ik) ki huzott kardal a Másik bajnéttal [Dés; DLt 1320-hoz Tollas Tódor (18) vall.].

2. lehúzott; scos, luat de pe ceva; ausgezogen. *1849:* midőn a gyilkolás[a] után a' Faluba bé jöttek, a' Cseh Joseff lábabol ki huzott csizmát láttam a Nika Ilia szolgajának ... a' lábába [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Rafira (33) vall. — [a]Cseh József meggyilkolása].

3. kicibált/tépett; smuls; ausgerissen/zerrt. *1800:* mutatván ... ki huzott fürt hajátt láttam, és még mostanis a' tövin egy iznyiig teczik a' szároz véér [Dés; DLt].

kihúz-von kivonszol; a tîrî afară; hin/herausschleppen. *1662:* (Tarnóczy Sebestyének) szentléleki kastélyokra ráütöttek[a], ahová ... bérohanván, a leányasszonyt nagy sírással-rívással kihúzván, vonván hurcolván kastélyukból atyjukhoz, anyjukhoz Zabolára vitték ... és ott ... erőszakos feleségévé akarják vala tenni Mikes János fioknak [SKr 159. — [a]A Mikes-fiúk. 1634. táján történt leányrablásra von. feljegyzés].

kihűl a se răci; auskühlen, kalt werden. *1823–1830:* (Az ércdarabokat) azután kemencékbe rakják ... alol kőszénnel meggyújtják, s bizonyos ideig ég magában. Ott kiégvén s kihűlvén teszik[a] más hasonló kemencébe [FogE 207. — [a]Az eislebeni bányászok].

kiidéz 1. kicitál; a chema prin citaţie, a cita; herauszitieren. *1761:* Tudgya ĉ a' Tanu hogy ... Az Exponens eő kglme hiré tétette és kiis vitette oda a' Falut M. Kőblőst, kiis menvén ott maga nyomot kereset[a], keresvén fel vett és a Poklostelki határ széllig kővetteis hová a' Poklostelkieket[b] is két pénz által ki idezvén nékiek által akarták adni, de azok nem vették és miért? [M.kőblős SzD; RLt vk. — [a]A malomgyújtogató nyomát. [b]A szomszédos Poklostelke lakosai. *1764:* Midön bennünket a Szent Kirallyiak ide ki idéztenek ezen helyre ... akkoron ... a Maros Szent Királyiaktol[a] hallottuk hogy innet fogtak el a Tordasi[b] tizenhét embereket [Csombord AF; JHb XXVIII/48. — [a]A tőszomszédos falu lakosai. [b]O.tordasról (AF) való].

2. kb. kihajt/ver; a da afară, a alunga; hinaustreiben/schlagen. *1834:* a' Tiszt ... a' feleségit-gyermekeit őszve verte — a' házbol ki idézte, a' kik harmad napig bukaltakis a' kertbe [Bögöz U; IB. Bentzédi Sándor ref. pap nyil.].

kiidézett kicitált/rendelt; chemat prin citaţie; her/hinauszitiert/bestellt. *1771:* az ide ki idézett Faluk ... körűdős kőrűl az Erdőt, le vágták [Vecel H; JHb 93. XIX. 6].

kiidéztetett kicitáltatott/rendeltetett; chemat prin citaţie; her/hinauszitiert/bestellt. *1800:* (A) Compulsorium Mandatumnál fogva ki idésztetett ezen Nemes Kolos Vármegyei Diosi, és O Budai némelly szava bé vehetö Nemes, és Nemtelen Emberek [JHb LXVII/4. 13].

kiidéztet kicitáltat; a dispune să fie chemat prin citaţie; hinauszitieren lassen. *1739:* Az alsó Porond Gazdájának Valasztottuk Assessor Nztes Pap Ferencz, és Senator K. Szűcs János atyánkfiait ő kglmeket kiknek Officiumok légjen ... hogj minden nyilat rendre kezdvén, irják fel ő kglmek Nominanter kiké légjenek, és az után, az oda bé biró Gazdákat ki idéztetvén, azon rendel oszszák fel a kerteket[a] [Dés; Jk 515b. — [a]Értsd: Kinek-kinek hova és mekkora kerítést kell állítania].

kiidéztetik kicitáltatik; a fi chemat prin citaţie; her/hinauszitiert werden. *1762:* még az el mult Holnapba ki idéztetvén a' meg irt Czegei Esküttek és őrögök, égy darab kaszállo Hellyetskének el igazittása véget ... Néhai Szolga Mihály nevezetű Sellére Házhellye után, és Nyilába jutott Földé, vagy nem ? [Cege SzD; WassLt]. *1764:* midönn Eskünni mikis ki idéztettünk volna ki mentünk [M.bagó AF; JHb XXVIII/48]. *1765:* ad faciem Loci a' Controversianak investigatiojara ... ki idéztettek [Haró H; JHb XXXIII/19]. *1775:* harap gjujtás idejin Oltszemeis[a] Falustol ki idéztetett azon Erdőkre oltani [Bodok Hsz; Mk II. 2/71. — [a]Hsz].

kiigazít 1. kb. kitol/tuszkol; a împinge/îmbrînci/scoate afară; hinausdrängen. *1568:* Ezt hallottam hogy monta bodog gabrielne az leannak, bestye kurwa bizon meg verlek, es meg Raklak, oztan ky Jgazitlak az kapun [Kv; TJk III/1. 208 Catherina c(on)sors Andree vyzhordo vall.]. *1598:* Ceőchy Adam varos zolgaia ... wallia ... az Posta mester zolgaia ... ige(n) rezeg wala senki ne(m) bantotta hane(m) eomagatol esek haniotta az padrol ... fogak az legeniek mert ige(n) bewdeos vala az haz teolle ki igazitak az aiton [Kv; TJk V/1. 143]. *1643:* En magamotis szekeresteől ki akar igazittani onnet [Kvh; HSzjP Lad. Istok de Also Toria (35) pp vall.]. *1654:* Jstuan deakra futamodek az deak, es Kiralj Biro Uram megh kapa, Jstuan deakot ki igazitok az hazbol [Ksz; BLt 7 Thamas Martonne Katha (43) ppa vall.].

2. kihajt/űz; a goni/mîna/da afară; hinaustreiben. *1584:* eo kgmeknek legien gongia hogy az Juhok mingiarast es minden haladek nelkwl ky haychak (így!) es valoba meg haggiak mind az Espanoknak s mind penigh az Mezeo paztoroknak hogy ki igazichak, es valamikor ith az hatarban megh tapasztalliak tehagy az Varos szamara be haichak [Kv; TanJk V/3. 280b]. *1632:* monda Varga Matias hogy kuruaaniadat beöczülsz ugj mond mi keözeöd teneked ide meniel mert ha fogom eme villatt bizony ki igazitlak innet [Mv; MvLt 290. 85a].

3. kiutasít; a expulza, a da afară; (hin)ausweisen. *1591:* Banffy Farkasnak egy Iobbagyat Tywadart az felseo plengerteol hogy ki kesertek Az Ciganoknak attam ... d. 60. Kis Thamas ky kesereseteolis attam az drabantoknak, es porozloknak ... d 50. Torozkay Miklost hogy ky Igazitottak attam az porozloknak ... d 50 [Kv; Szám. 5/X. 15]. *1600:* Jspotaly mester Vraimat az egyhaz fiakkal egyetemben biro Vram kenzerittchye rea es az Jdegen chalard kwldusokat visgaliak megh, es coacte igazittchyak ky az varos hatararol, mert my magunknakis elegh nyomorultink vadnak az zeok eodeoben chyak azokat tartatthassuk [Kv; TanJk I/1. 366]. *1613:* Eo felsege[a] az Haidusagott le cziendesiczie, es az orzagbol ki igaziczia [KJ. — [a]Báthori Gábor]. *1677:* Bekességes idöben, a' pénzen élés nélkűl valo Quartir tellyességgel tollaltatot ... a' Vármegyék és Székek s' azoknak Tisztei nem tartoznak patialni, söt inkáb öket[a] ki-igazitani [AC 98. — [a]A vitézlő rendet]. *1700:* azt mondá Bartáné Asz(szony)nak ide ne jöj mert nem leánya voltál anyádnak, hanem ellensége az háznak is, de hogy ki igazitotta volna ki azt nem láttam [A.csernáton Hsz; HSzjP Fekete Istvánné jun. (28) vall.]. *1783:* bé küldvén Bikfalvára a nevezett joszágát disponálni de onnan ki igazitotta a nevezett Aszszony [Angyalos/Bikfva Hsz; i.h. G. Tölgyes (60) pp vall.].

4. ? kiegészít; a întregi; ergänzen. *1590:* Az Pasztor Istwan falus Ember azrais megh kiuano(m) mindenik szemeljre kwleo(n) kuleo(n) az egy egy nylat hogy kj Jgazitsak faluul [UszT].

kiigazítás 1. kiutasítás; eliminare, scoatere afară; Ausweisung. *1691:* vjobban törvények lévén torveny

penzt fizetunk Mester(ne)k ki igazittásoktöl fl 1 d 20 [Kv; Szám. 36/XI. 62].

2. kijavítás; reparare; Ausbesserung. *1821:* a' régi fedél ki igazittására ... 1000 praestyila Szeg [Déva; Ks 105. 136]. *1846:* Csigatárgy ki igazittásra kötelek satöbbire számadás mellett Rfrt 30 [Dés; DLt 858/1847]. *1873:* Felhozatott a papi és kántori pajták igazitása, fedése ... és a rosz keritéseknek kiigazitása, melyek roszalással el hallgattattak [Burjánosóbuda K; RAk 18]. — L. még ETF 107. 32.

kiigazíttat 1. kiakolbóllíttat/utasíttat; a dispune să fie dat afară; hinausweisen lassen. *1600:* Akik az Alamisnat nem erdemlik tehat az ollyanokat ky igazitassak, es biro vram az kapun valo darabontoknak commitalia zorgalmatoson, hogy affele kwldwsokat be ne erezzek az kapwkon [Kv; TanJk 1/1. 374]. *1679:* az kik pedig Kgld hire nélkül bejöttek, vagy citáltassa Kgld őket, vagy engemet tudósitson felölök, én ki igazíttatom őket innét [TML VIII, 437 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

2. kijavíttat; a dispune să fie reparat; ausbessern lassen. *1823–1830:* Faházak lévén a classisok, a szolgák tapasztották, meszelték a kollégium meszéből, a kollégium igazíttatta ki a padokat és kemencét[a] [FogE 124. — [a]Mv-t 1794 körül].

kiigazíttatás kiutasitás; eliminare, scoatere afară; Ausweisung. *1767:* A Mlgs Urak(na)k ... Tudósitásakat kötelesen vette 'a Supr. Consistorium, és approbalta 'a Pasqvillust irt személlyek ellen tett Investigatiót, némellyek(ne)k Collegiumból lett ki igazittatásokat, vagy más formán is lött meg bünteteteseket [Nsz; BK Kv-i Ref. Koll. ir.].

kiigazíttatik kicsapatik/veretik; a fi eliminat/dat afară; hinausgeschlagen werden. *1599:* Myerthogy ... az mentet es gyolch felseo ingeket ez Balas lopta volt el ... az haz keoreol lappangot, es vgy titkon menth be ... Hogy penigh Jllien nylwan valo lopasban leletczet ... az perengere keottessek, es ot vezzeowel megh verettessek es ky igazitassek [Kv; TJk VI/1. 368]. *1648:* Nagy Martonne Kouaczj Ersebeth lopasba elegitue(n) magat ... Megh erdemlene hogy az pelengerre keötöznek es Cziganiokkal megh uerettetue(n) annak utanna kj igazittatnek az varosbol [Kv; TJk VIII/4. 261]. *1757:* egy Pál Ersók nevü bestelen személy ... már sok versben találtatván kurvaságb(an), és azon gonosz tselekedetiért megis korbátsoltatván, 's a' városbol ki igazitatván végeztetett ... felöle, hogy ha többször a' Városban redealna, Hóhér által eliminháltassék ... a' Hoher publice ötvent ütvén rajta vezesse ki a' városból [Kv; TJk XVI/8. 350].

kiigér 1. odaigér; a promite să dea (cuiva); (hin)versprechen. *1699:* az Barcasagj Hermany Boldisar Geörgj es lukacz lovait es Bonumit en altallam ... Törvenjre ki igirte volt Kgd [Karatna Hsz; BLt]. *1788:* vasarlatt Jussakat ki igérték és ... ki is attak [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1789:* ha Szinte valakinek ki igerteis a házát Barráné Aszonyom vigye valahogy alterállya Szándékát is nékem adgya által [Fizsuk K; SLt XXXIX Suki László Almási Mihályhoz]. *1793:* hiszem hogy eo Nga barátságoson fog a dologgal banni, annyival inkább ha egy szer ki igérte[a] [O.szilvás AF; DobLev. IV/709 Kováts Sigmond gondv. Szánto Sándorhoz. — [a]A zálogban levő „Sugadi portio"-t]. *1798:* A' Thordai Határon az ujj osztálybeli azon földeket mellyek kezem alatt találtattak, és Ngod Processust inditott vala, a' Törvény színén azokbol Ngod Competentiáját ki Igirtem [Torda: Borb. I Jánosi Péter lev.].

2. ideigér; a promite să dea cuiva; (her)versprechen. *1807:* Bátyám ... az engemet illetö résznek hasznát kiis igérte [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi József lev.]. *1817:* (E) portsiotskát nékem tisztelt M. G. Lázár Joseff ur ő nsga ki igirte [Buza SzD; LLt Csáky-per L. 2 kieg.].

kiigyekezés kitörekedés; izbucnire, dezlănțuire; Hinausstreben. *1710 k.:* olvasásomban s tanulásomban is sok akadályt tett a bujaság, melynek is táplálója a vérnek bősége és a testből kiigyekezése, mely is ha akármint osztán elmehetett, minden tisztátalan gondolatok és kisértetek eltávoztak egyszersmind véle [BÖn. 506–7].

kiigyekezik kifelé igyekszik; a se grăbi să meargă (în altă provincie); herauseilen. *1667:* Maga is Nemes János uram az gyülésre ki igyekezik [TML IV, 250 Székely László Teleki Mihályhoz].

kiijed elijed, visszariad; a se speria (tare); erschrecken. *1667:* Azért Kegyelmed úgy moderálja censuráját s Ambrust is úgy hordozza levele által, mind pedig Bánfi uramat, hogy éppen ki ne ijedjünk belőle, vagy ha magunk ki nem ijedünk is belőle, másokat ki ne ijeszszünk, az kik az porta állapotját nem tudják [TML IV, 44 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kgdnek Fejérvárról költ irásomban igértem vala odamenetelemet, én bizony megvallom, némely beszélgetésekre és ratiókra nézve abból ki ijjedék [TML VIII, 254 Rhédei Ferenc ua-hoz]. *1724:* az kik az Szekely András ur(am) ... házát el foglaltak volt, azokat az sok felöl valo Pretendensek, ottan ottan infestaltak az Sok adosságért, azon vérek ki ijedtek belölle és oda hatták az hazát (!) [Vesszöd NK; Ks 95 Csongrádi Farkas lev.]. — L. még BÖn. 710; TML IV, 75–6; WIN I, 581.

kiijeszt 1. kb. el/kiriaszt; a speria (pe cineva) făcînd(u-l) să plece; abschrecken. *1662:* éjjel elrepült az tábor semmitöl. Ha mind így vitézkedtek, nem fogjátok kiijeszteni Erdélyből az törököt [TML II, 292 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

2. elijeszt; a îndepărta pe cineva speriindu-l; verschrecken. *1669:* amaz dolgok ne ijesszenek ki belöle bennünket [TML IV, 597 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz]. *1710:* Ilyen bolond desperátióval akarják vala a németet kiijeszteni Erdélyből [CsH 376. — 1706-ra von. feljegyzés].

kiijesztés elijesztés, visszariasztás; înspăimîntare; Ver/Abschreckung. *1667:* minthogy az dologból való kiijesztésektől félvén az urak, azt találták, hogy a Panajot levelét meg ne mutassa Kegyelmed [TML IV, 181 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kiijesztethetik el/kiriaszthatik; a putea determina pe cineva să plece speriindu-l; abge/verschreckt werden können. *1662:* (A lakosság) hordozkodására mindenes-

tül két óráig való idő alig engedtetett, és hihető, azért hogy a nép azzal is inkább kiijesztethetnék[a] [SKr 617. — [a]Várad 1660-ban való feladása után].

kiijesztetik kiriasztatik; a fi speriat şi (astfel) determinat să plece; verschreckt werden. *1662:* Ekképpen a kevés nép a várbul kiijesztetvén s üzetvén[a], az szerdár hogy bele mehessen ... alig hiszi vala [SKr 618. — [a]Várad várának 1660-ban való feladásakor].

kiijeszthet el/kiriaszthat; a putea determina pe cineva să plece speriindu-l; ver/abschrecken können. *1667:* Úgy hiszem, hogy Barkócz uramat kiieszthesse az jószágból, jártatá embereit Törökországban[a] [TML IV, 38 Naláczy István Teleki Mihályhoz. — [a]Zólyomi Miklós].

kiiktat 1. kijuttat; a face să ajungă în alt loc; hinausbringen. *1657:* Csáki István ... megrémülvén, egy estvefelé csak harmadmagával setálásnak színe alatt kiballagván az Szent György kapuján, lovait pedig azelőtt vízrevitelnek praetextusával kiiktatván ... alattomban, nyakszakadva futott[a], szaladott almási várában[b] odahagyván az gyűlést [KemÖn. 114–5. — [a]Gyf-ról. [b]A ma romokban lévő Almás vára (K) akkor a Csáki család birtokában volt]. *1677:* Ha ki penig ez Országbol ki-vinné[a], vagy akarmi praetextussal-is ki-iktatná, in poena florenorum 200. convincaltassék [AC 134. — [a]A főzött salétromot]. — L. még RettE 407; WIN I, 454.

2. kb. kivisz; a scoate afară; jn irgendwohin befördern/bringen. *1730:* (Csiazár Sári) Czigany kezéb(e) nem adattatik, hanem a' Torony[a] Udvarán peldáson meg korbatsoltatik, és hogy itten eo benne, hasonlo aetasu gjenghe Leanzok tovabb ne botrankozzanak, az Atyafiak ez Város határáról ki iktassák mentől hamarébb [Kv; TJk XV/7. 131. — [a]Városi börtön].

3. elrekkent; a ascunde; verschwinden lassen/machen. *1705:* Viczi Ferenc és a kántor, Onódi ... a temetéskisérőkkel a kapun[a] kimenvén, kívül a kapun tőlünk elváltanak és mindketten elszöktenek. Már béjüvén a temetésről, hát csak igen kevés egyetmásokat találjuk, mind kiiktatták volt azelőtt [WIN I, 526. — [a]Nsz városkapuján].

4. kiment/von; a scoate de sub controlul cuiva; (er)retten, entreißen. *1663:* Nekem úgy tetszik, édes Teleki uram, hogy egyetmásocskáinkat, ha lehet, iktassa ki Kegyelmed az német inspectiója alúl, mert ezeknek sem hitek, sem vallások, sem fogadások nincsen [TML II, 420 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

kiiktathat kijuttathat; a putea scoate peste graniţă/în afara graniţelor; hinausbringen lassen können. *1662:* azon porta elégitésére való nagy summának ... minden perceptióiról, beszedésérül és erogátiójárul ... a mostani fejedelemnek olly gondot kellene ... viselni: javait az ország kárával el ne tékozolhatná s más országba ki ne iktathatná [SKr 645].

kiindít 1. kifelé indít; a porni înspre afară; nach draußen in Bewegung setzen. *1573:* Towaba lattak aztis hogi az Barmot Melliet vince ky Inditot volt eggywt gywteottek volt galal [Kv; TJk III/3. 122]. *1767:* (A marhákat) midőn ... ki inditották az Udvarbol, és az utzán fel hajtották volna ..., erőszakoson ki vették kezekből [Mocs K; JHbK/1. 60].

2. elindít, útnak indít; a porni la drum, a trimite; fortschicken. *1562:* 1552 esztendőben Ferdinandus király ... Slésiában egy herczegséget ada nékik[a] az hol lakjanak ... Azért a királyné asszonyt Erdélyből kiinditák Kassába és onnét Slésiába [ETA I, 15 BS. — [a]I. Ferdinánd Izabella királynénak, Szapolyai János özvegyének és fiának, János Zsigmondnak]. *1620 k.:* Az Soljmokath kgd Czikbol Girgiobol Kaszombol valahol mi leszen igen io gonduiseless alath Indiczja ky, egj bizonjos megh hith Emberth hadgjon az Solymaszok eleoth ... meg hadgjad vram, hogj en hozzam hozak uagj feieruarth lennek, uagj Deuan [MNy XXXV, 262 Bethlen Gábor kezével]. *1687:* az negj paripámat indits ki [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez]. *1747:* az lo szeker ha bé erkezik őkör szekereket ki kell inditani [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1808:* elis mentenek Gyergyoba, és onnan edgj jobb Tutaját az Exponensnek ki inditatták [T; Born. G. XVI/2]. *1849 u.:* sikerült ... a Comandirazo által ki szabott rendeltetésök helyére a hat századot ki inditni [EM XLIX, 547 Zeyk Károly kezével].

kiindíthat elindíthat, útnak indíthat; a putea porni la drum; entlassen/abfertigen können. *1753:* A marhákat most sem indíthatom ki a bornyuk gjengeségek miatt [Hévíz NK; JHbT Árva Bethlen Kata lev.].

kiindíttat elindíttat, útnak indíttat; a dispune să pornească la drum; abfertigen lassen. *1667:* Az hintóval ha be érkeznek Brassóbúl, kérem, jó gondviselés alatt indíttasa ki Gyalu felé [TML IV, 197 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1679:* Vesseléni Pál uram ... feleségét Erdélybűl kiindíttatta [TML VIII, 480 Ruszkai András ua-hoz].

kiindíttatik útnak indíttatik; a fi pornit la drum; abgefertigt werden. *1662:* az jancsár aga tízezer jancsárral és négy passaság-alja törökkel Minnye vajda kiűzésére ... kiindíttatott volna [SKr 505]. *1745:* a' Nagy Aszszony Teste 9na January inditatott ki a Sz. Demeteri[a] Castélyból [LLt. — [a]U].

kiindul 1. kifelé indul; a porni înspre afară; (nach draußen) abgehen. *1551:* azt yrya wram, hog akkor yndollywnk Zebenbewlky, mykor az wraym Fewlsew Apoldon[a] leznek [Nsz; LevT I, 90. — [a]Valószínűleg Kisapold Szb]. *1570:* Baran Benedekne Anna, Azt vallya hogy ... eotet hyak haza fyahoz, Mykor ky Indult volna az Ajton azonba Jwt Isone, Mond[a] [Kv; TJk III/2. 197. — [a]Köv. a nyil.]. *1582:* hallam 'a kialtast, Mondak hog Danchak Janost vagdalliak ... Ez keozbe ki Indulek Aytomon hog Nezzem, ereóssen wzik vala Danchak Ianost [Kv; TJk IV/1. 9]. *1599:* mikor ... Alparetrol[a] ki indultak volna Agaraimmal es kopoimmal ... Az Actrixnak megh holt Vra, es Vranak velle valo zolgai az en Alparethi hataromon zabadon Jarwan es Nyulazwan ... kopoymat, Agaraimath ... el akartak vinnj [Dés; Eszt-Mk. — [a]SzD]. *1604:* En egi regel ki Jndulek hazambol hat Jö az wton ala Egi Jnas ket nagi tariznia palantal [UszT 20/320]. *1799:* mikoron a már rég el mult Burgus Háborura ki indultunk volna ... a felesége eleiben hozá férjének Konya Antalnak kis fiát [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér András (55) Lovas katona vall.].

Szk: ~ *a világból* örökre itt hagyja ezt az (árnyék)világot. *1548:* en kower boldisar ezeket azert irattam fel hogy latom az vilagbol ky kel indulnom ezek mynd en nalam zalogban vadnak [Besenyő Hsz; HSzjP].

2. elindul, útnak indul; a porni la drum; aufbrechen, sich auf den Weg machen. *1614:* Indultunk ki Terguvistiáról[a] die 1 Maji [BTN² 67. — [a]Tîrgovişte (Havaselve)]. *1674:* Indulta(m) ki Deésrol, rendelvén alá(m) posta lovat és késirötT Teleki Ur(am) [PatN 11b]. *1694:* Indultam ki Lejdába a botanicára Franequerából [Kv; KvE 230 VBGy]. *1729:* mingyárt az Innepek utánn a csonka hétbe ki kell indulnom [Somlyó Cs; ApLt 1 gr. Haller János Kálnoki Borbárához].

3. útnak indítódik; a fi pornit la drum; in Gang/Bewegung gesetzt werden. *1768:* a Hordo könyvezni kezdett volt, meg mikor ki indult Hoszszu aszóról[a] [Esztény SzD; Told. 5a. — [a]KK v. Sz?].

4. el/megindul; a porni; sich bewegen/in Bewegung setzen. *1584:* Az Negy valaztot vraimat kenzerichek azoknak Az Epitmenyre zewkseges es karos helieknek meg latogatasara ... kik melle az Also tanachbelj Vraim keozewlis holnap valazon Negy Vraimath holnap mind Niolczan egybe giwllienek es egy massal zolwa(n) egy bizonios reowid Napon Indullianak kj [Kv; TanJk V/3. 281b]. *1597:* ki indula az kaptalan mind mi velwnk eggwt hogy exequallyon [Vessződ NK; JHb XXIII/3]. *1696:* virattkor ... az hatvan executor németh ki indult ... emezek fél ora alatt az executiot el követték uram [Balázsfva AF; BK. Veniczei Sándor Bethlen Gergelyhez]. *1729:* Az Határ Járok, tegnap ki indultak [Szentdemeter U; Ks 98 Gyulafi László lev.]. *1802:* Mihellyt az ut javul ki indulnak Visitálni [M.bikal K; RAk 34].

5. (más országból) befelé indul; a porni spre înăuntru (din altă țară); (aus einem anderen Land) sich in ein Land in Bewegung setzen/auf den Weg machen. *1614:* azért hivák Mihály vajdát ki, hogy ők mégsem akarnak vala az némettől elszakadni és törökkel megbékélni. Ez az Mihály vajda ... hogy kiindula, az székelységnek az szabadságot megadá [BTN² 47].

6. indíttatik/készttetik vmitől; a fi pornit din ceva; von etw. veranlaßt werden. *1832:* Méltoztat a Ttes Ur ezen közbe irtakat, mely (!) ártatlan érzekenységből származtak felnem tudni — söt inkább igazi, és valodi magyar Karaktere — Lelke — érzése, és cselekedetéből kiindulva ... megjelenteni nékem hogy ö Ngok ... engemet nem türhetvén — mást kívánnak [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

7. kb. alapul/tekintetbe vesz vmit; a lua ceva în considerare; in Betracht ziehen. *1805:* a szelid vallamások, a szembesittésekből ki indulva, csekély véleményünk szerént; senkire is terhelö, még csak gyanu, sem háromolhatik [Dés; DLt 502]. *1853:* fogadott Leányom Gyárfás Katha ... öszinte ragaszkodással és szeretettel viseltetett eránt, s ebből ki indulva ... sietek meg tenni, végrendeletemet [Lécfva Hsz; Kp V. 387].

◇ **Sz:** *a fön indul ki a posadás* fejétől büdösödik/bűzlik a hal, *rég* fején rohad a hal; peştele de la cap se-mpute; der Fisch fängt am Kopfe an zu stinken. *1854:* Közmondás szerint a fön indul ki a posadás [ÚjfE 84].

kiindulandó meginduló; care-şi începe activitatea; beginnend. *1868:* Ohajtando volna, hogy az uj év kezdetével ki indulando vi'sgálo szék arrol szerezzen meg győződést, hogy az Iskolák virágzó állapotja ezen tudositásokkal ellenkezöt bizonyit [Gyalu K; RAk 140].

kiindulás 1. elindulás; pornire; Abgang, Aufbruch. *1619:* Itt[a] oly rettenetes eső lőn harmadnapig, kit emberi emlékezet soha nem tud, Osztrói uram kiindulása után másodnap, ki miatt sok szántalan házok leromlottak [BTN² 304–5. — [a]Konstantinápolyban]. *1670:* Kegyelmed két rendbeli leveleit az inclusákkal együtt Posta János uram által szintén Brassóból kiindulásomkor vettem nagy böcsülettel [TML V, 278 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1705:* De ebéd után még sokáig commorálván Kolozsváratt ... úgy eltelék az idő, hogy éppen estvefelé lőn a kiindulás Kolozsvárról [WIN I, 651].

2. kb. hadba szállás, hadra kelés; pornire la luptă; Insfeldziehen/rücken. *1663:* közönségesen minden rendek várnák az ő nagysága kiindulását [TML II, 655 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez Kővárból]. *1667:* Az erdélyi fejedelem az Károlyban levő munitioknak be hozatásának szine alatt az partiumban sok szekereket fel szedvén, készül az kiindulásra, sőt meg is indult [TML IV, 212 Naláczy István Teleki Mihályhoz Alvincről (AF)].

kiindulhat el/megindulhat; a putea porni; abgehen können. *1662:* a fejedelem ... 2-da die Octobris indulhatott vala ki minden országos hadaival [SKr 172]. *1677:* Az úrfi Gyulafi uram ... immár az porta resolutiójáig egeresi jószágában lenne várakozásban, honnan is ujólag mindgyárt kiindulhasson, mihelt az ő nagysága parancsolatját s az én tudósításomat vészi [TML VII, 426 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1755:* Klmes Ur(am) eo Excellja talám magát ételtel igen megterhelte ... ha holnap az hideg ell maradna leg alább Szombaton tsak ki indulhatnánk [Ks 96 Baló Antal lev.].

kiindulólag (vmiből) kiindulva/következőleg; pornind de la ceva; von etw. ausgehend, folglich. *1838:* Panaszkodo Jo András — az panaszas Levelébe foglaltakat leg kissebb részbenis ... bé nem bizonyithatván ... — mindezekböl ki indulolag — ezennel ... ezen vád aloli Márton Pálnak menté tétetésit jonak 's igasságosnak látjuk [Dés; DLt 8]. *1840:* a Tktes Fö Hadnagy urtol azan parantsolatot kaptam, hogy ... a' hibásra ha nagyon rendetlenkedik rá üthetek, — 's ezen parantsolatbol ki indulolag ... égy nyihány szor (!) kezemben lévö korbátsal rá ütöttem[a] [Dés; DLt 36/1841. — [a]A városi hajdu a részeg Bátori Györgynére].

kiindult elindult; care a pornit; aufgebrochen. *1662:* Az fejedelem ... a portáról az athnáméval és confirmátióval kiindult kapucsi basát is Fejérvárattt akarná excipiálni [SKr 141].

kiindultan kiindulva, indíttatva; pornind; ausgehend, veranlaßt. *1842:* Ezen Ki nyomozás rendén Szükségesnek látván a' Biztosság a' bé panaszoltatottra nézve, a' fennebb elö Sorolt Tanuk vallomásaikbol ki indultan terhelö pontokat készitteni ... azok megkészittetvén ... a' bé panaszoltatott Aszszonyal közöltettek [Dés; DLt 1452a. 8].

kiinstál nagyon kér; a cere cu insistență; (inständig) bitten. *1782:* Ezeket az jövö tsötörtökön meg fizettetni

alázatoson ki Istálom [Kv; SLt XXXIX Gyergyai Mihály lev.]. *1812:* vigasztalo jó válasszát az Esperestnek ki instálván ... maradok utolsó pihenésemig ... engedelmes tisztelö szerentsétlen Attyafia Szolgája[a] [Héderfája KK; IB. — [a]Gr. I. Bethlen Sámuel]. *1818:* Ezekről is kegyés Rendeléset Nagyságodnak alázatosonn ki instálom [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.]. *1834:* a' Felperes Kőzőnség ... az Itélet tellyesedésbe vételét ki instállya [Asz; Borb. I hiv.].

kiintéz 1. ki/megjelöl; a desemna; bezeichnen. *1570:* az Kwpa Janos halala vtan ... az wnoka az eo Rezet fely veotte, De az Theob germeky az eo Rezeket az Annyok keozet hattak, Mert azoknakis ... Mind az eo Rezeket ky Inteztek volt [Kv; TJk III/2. 139 Margith Thakacz Jstwanne és Margith Thakacz Balasne vall.]. *1573:* Aztis valla Keomyesne hogi ... aztalos leorinch ... Minden Marhaiat ezwstmywetis az Eomagaet fely Iratta Mind eorekseget, ... az ketfele germekek Reszeket ky Intezek Beleole [Kv; TJk III/3. 195]. *1610:* Affele feöldben egi darabot ki inteztek vala Ferencz Mihalnera [UszT 14d]. *1621:* ada ... a gjümölcz kert mellet annj darab kerttet es orökseget a menny a' gjümölcz kert(ne)k fele Uolna ... kiis intezenk es hatarozank [Asz; Borb. I]. *1793/1794:* midön Tkts Foszto Samuel Uram(na)k mostan birtokában lévő egy Commune Terrenumot ... három egyenlö Táblákra ki intéztünk volna ... oda érkezék Tkts Foszto Samuel Ur is, és ... el küldé onnan bennünket [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 11b]. *1805:* a Viznek mostoni folyamattyát, és régibb folyamottya helyét, ugy nem külömben a régi Gátot is ki járván ki intézvén, és ki nézvén, azok iránt vélekedésünket tsak ennyiben adhattyuk[a] [Rusor H; Ks 92. — [a]Köv. a nyil.].

2. meghatároz; a stabili/determina; bestimmen. *1801:* Nemes Burzo Gávrilla a Providus Kornye Togyer, és Kornye Ursz Kertekből egy darabot a maga Kertehez Kertelt bé ... de bizonnyal mennyi quantitasut fogott bé, ki intézni nem tudom [F.szőcs SzD; TKl Páska Styéfán (42) col. vall.].

3. kihatárol; a hotărnici; abgrenzen. *1781:* ez előtt régébben az Exponens Ur, a Malaistyát ... a Malaistya Arkáig, és a Rárig ki intézte, s el foglalta [F.nádasd H; JHb XXXII/32].

kiintézés 1. kijelölés; desemnare; Bezeichnung/stimmung. *1716/1761:* hat egy testvér condivisionalis attyafiak[a] ... requirálták volt az N Enyedi NS Tanátsot hogy becsületes Arbiter Birákat rendelne az eö kgylmekre nézendö Buza Piaczon lévö házban valo jussok(na)k ki intézésére [Ne; DobLev. II/329. 9a. — [a]Köv. a nevek fels.].

2. kihatárolás; hotărnicie; Abgrenzung. *1781:* a Malaistyábol az ö Nga ki intézése után ... a Falun fellyül el foglaltak Popa Zaharia és János Bolgya, 's most is birják [F.nádasd H; JHb XXXII/32].

kiintézett 1. kijelölt; desemnat; bestimmt. *1784:* ez előtt bizonyos esztendökkel bizonyos számú sessiókból designált s ki intézett 2 kuriális hellyeik [Szásznyires SzD; EHA].

2. kihatárolt, megjelölt; hotărnicit; abgegrenzt. *1775:* (A földnek) jutott fele ö Exjan(a)k, a gödrökkel 's annak utánna kövekkelis ki intézet Méták szerint [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c].

3. *1798:* e mái napan Tekintetes Molnár András Urtol a' Bándi ki intézett Jószág árában léváltam, 120 Mforintokat [Mezőcsán TA; MbK 116].

kiintéztet kijelöltet; a dispune ca ceva să fie desemnat; bezeichnen lassen. *1677:* Az Enyedi Kastélyban a' Nemességnek, kiknek az elöt-is Kamorájok volt, ha el-vétetet, restitualtassék, a' kiknek nem volt-is, adattassanak helyek; mellyeknek ki-mutatására, és intézésére, a' Fejér Vármegyei Fö és Vice Tisztek, a' Fejérvári Cáptalanockal edgyüt mennyenek-ki, valamikor érkezhetnek, és intéztessék-ki a' helynek quantitasához képest, a' Városiakat-is meg nem fogyatkoztatván [AC 140].

kiintéztetik elintéztetik/végeztetik; a fi stabilit; bestellt/fertiggebracht werden. *1769:* A Felséges Királyi szent Igyekezet kivánván ... a Határoknak három Részekre valo szakasztását ... a Tavaszszal ki intéztetet Com(m)issariusok által [UszLt XIII/97].

kiír 1. kijegyez/másol; a copia; heraus/abschreiben. *1574:* Brassoy Keresy lwkacy ... illyen vallast tyn en Elyttem Akkor meg polgar valek Attam volt en vgi mond istwan vramnak Eg' Berbencyeben 152 Karasya sarwtt ez el mwlt wdykben, Eztt en istwan vram keresere Regestomban meg Ieszettem kybyl Ez vallast ky irtam [Kv; TJk III/3. 392b Kalmar Ianos vall.]. *1653:* Ezeket az írásokat régi minutáimból én Nagy Szabó Ferencz, kezeimmel kezdettem kiírni die 20 febr. 1653 [ETA I, 155 NSz]. *1668:* Colos vármegjében lévő Erked es Solymos nevü falukat ... Betlen Gábor Fejedelem adta volt ... Szárhegyi Lázár István Vr(na)k örökösön, az mint arrol emanaltatot Donationak pariajából láttam es olvastam, mellyet Fejervárat az Conservatoriumban lewő Liber Regiusbol én ki irtam volt [Szászrégen; LLt P. Biro táblai scriba nyil.]. *1746:* Attyafisagos poroncsolattya sz(er)i(n)t Mlgös Báttyám Ur(amna)k fel kerestettem azon Boer Gabor ur(ra)l follyt Causajat Korda Sigmond Ur(amna)k az Prothocolumbol, mellyet Notarius Uram ki is irt es maga neve alatt extradatazta is [ApLt 1 gr. Mikes István lev. Nsz-ből]. *1849:* (A) fénnebbieket az robotális jegyző könyvből, és Számtartai számadásbol ki irva tisztelettel be adjuk [Görgény MT; Born. F. VIb]. *1863:* A' sorozásra nézve mindent ki kell irni az Anya-könyvböl [Gyalu K; RAk 82].

2. ki/lemásol; a transcrie/copia; heraus/abschreiben. *1702:* Parantsolatot vévén ki ... vittük bé az kolosvári[a] kaptalanoknak ö kegyelmek pedig a Leveleket tisztek szerènt fel forgatván, és azok közett a mü Privilegialis Levelünketis fel találván ... münékünk ki irták s kezünkben adták káptalan pecséti alatt [Torockó; TLev. 4/3. 1b. — [a]Helyesen: Kolozsmonostori]. *1779:* a Resolutiot el küldettem ki irván az Instantia hátárol [Nagylak AF; DobLev. III/528. 2a Gabr. Fogarasi Jos. Dobolyi de Köblöshöz]. *1823:* Nemes Közép Szolnok Vármegye Leveles Tárából az Insurrectionalis Biztosság Munkájábol ki irta és ki adta Zilahon ... Werötzi Sándor Archivar(ius) és H Notarius [Zilah; Végr.].

3. megír; a scrie; schreiben. *1782:* (Jobbágyaink) arrogantiájak továbbrais terjed midön világoson ki irjak hogy készek indulatra ha továbis mü a régi Királyoktol

... nyert szabadságunkal élünk [Thor. XX/4]. *1788:* Meg ne ortzázzon Lelkem kedves Gróffom Ngd engemet, ha kiirom itt némely Méltóságoknak opiniojokot [TL. Málnási László ref. konz. pap gr. Teleki Józsefhez Nsz-ből]. *1790:* Zudor ur(am) ... A' Kőrtvélyfái Malomnál, mint ö Kgle irja tsak vesződik, nyügölödik, de nem irja ki világoson a' véle valo bajoskodásának okát [TL. ua-nak lev. Nsz-ből].

4. leír; a scrie; (be)schreiben. *1668:* Némely dolgokat is csak azért tettem fel Kegyelmed előtt oly breviter, hogy még dolgomat is szégyelem kiírni, az miben estem [TML IV, 383 Paskó Kristóf kővári rabságából Teleki Mihályhoz]. *1736:* az sok Istentelensegit ki sem tudom irni, de ha Isten bé viszen bizony meg zaklatom [ApLt 4 Apor Péter feleségéhez Ohábáról (F)]. *1806:* mind a' válaszlo itéletbe, mind az egyezésbéli Contractusban igy vagyon nyilván ki irva, a' közelebb jövö Kis Aszszony Napi vásárra tartozzék Pataki István Uram vagy az 30 Mása szalonát Tordára szállittani, vagy tökélletesen ki fizetni kárainkat [Torda; UszLt ComGub. 1753u.].

5. feltüntet; a indica/nota; angeben/führen. *1855:* A' számado gondnokok számadásaikkal készen legyenek ... A' számadás elején a' jövedelem kutfök ki legyenek irva [Gyalu K; RAk 97].

6. felír; a scrie (pe ceva); aufschreiben. *1823–1830:* Lipcsében ... egy estve bemegyek a serházba. Holott is, amint a fekete táblára ki volt írva, tizenkét különb-különbféle sert árultanak [FogE 203].

7. ráír vkire; a trimite cuiva un avertisment scris; jm eine Mahnung schreiben / utasítást ír/küld vkinek; a trimite cuiva indicații/îndrumări în scris; jm Anweisung/ordnung schreiben/schicken. *1660:* Bethlen Jánosék megegyezvén az törökkel, kiírtak nagybányaiaknak, erdélyi embert vagy feleségét be ne vegyék, mert ő Kővárt megszállja s ha erdélyi embert ott szenvednek, bizony meglátogatják [TML I, 522 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* Kiírtam egyébaránt mind az föld népének s mind az végbeli pasáknak, hogy afféle lézengöket az táborra igazítsák, kik nem akarnának jöni fogják, s hozzák [TML VIII, 228 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz]. *1722:* Szolga Biro Vraimek(na)k mindenüvé ki irtom, hogj az Conscriptor Urakra tett expensa iránt valo Ratiojokat ... küldgjék kezemb(e) [Pókafva AF; Ks 95 Borsai N. Pál lev.].

8. át/leír vkihez; a trimite o adresă cuiva; an jn eine Zuschrift senden. *1762:* a' Gubernium már ki irt, és jelentést tett személljenként minden Magnasoknak, és a' Nemessi Rendbölis némelljeknek [Ks 18/XCIII. 7 a gub. Nsz-ből].

Szk: ~ *az országra* leír az országgyűlésre. *1710 k.:* resolválá ö felsége ... az usurák reformátióját az egész országban; nagynehezen terminálánk üdőt néki, melyet kiíránk az országra, hogy a szász nation kezdjük [BÖn. 896].

9. kb. kiiktat, töröl; a scoate din evidență; ausschalten/löschen. *1645:* Ez levele(m) praesen(talo) negy kurtant ki irva(n) az Zaszlo alol ... sohut megh ne haborgassa, illendö gazdalkodassalis legjen, mehesse(ne)k bekevel be hazaiokb(a) [BesztLt 146 fej.]. *1700:* Vásárhellyi István ... Az Veyt Némethek közzül ki irták [Kv; Szám. 40/III. 60].

Szk: *vki kezéből jobbágyot* ~ kb. vki birtoklásából/tulajdonából kiiktat; a scoate un iobag din posesiunea cuiva; aus js Besitz/Eigentum ausschalten/eliminieren. *1625:* Fabia(n) Andras en Jobagiom leuen, nemis szekely fi, hanem laksagj fi uolt ... azt mondom hogy az In(cta) azonnak germekit, kj az en iobagiomtol laksagj fitol ualo kezembol kj nem irhattak nemis irtak, mert nem szekely fi uolt [UszT 32a].

10. töröl; a șterge; streichen, löschen. *1584:* be leowe Zabo Georgy, es miert hogy Ados volt neky cheob Georgy tizen egy forintot veón fel Zabo Georgy ... es azt monda, leoy fel ozta(n) Georgy vra(m) es Iriwk ky ez tize(n) egy forintot [Kv; TJk IV/1. 211 Vrsolia Borbelj egied zolgaloia vall.].

kiiramodik kb. kirohan; a se repezi afară; hinausrennen. *1632:* az Varos szolgaja es az szocz vraim ki jramodanak az Vczara [Mv; MvLt 290. 91a].

kiírás 1. jegyzékbe foglalás; notare, înscriere pe listă; Notierung. *1873:* Az iskolatanács ... fölkéri lelkész a(tyánk)fiát, hogy nem mint eddig a 7 éveseken, hanem a törvény szerint ezután a 6 éveseken kezdje a kiírást [M.bikal K; RAk 299].

2. ki/bemásolás; copiere, copiat; Abschreibung. *1671:* Az Cáptalanok requiraltatván mandatummal, az leveleknek fel-keresését és ki-irását sub poena Articulari ne procrastinállyák mivel afféle késedelmes halogatás miatt sok fogyatkozás szokott lenni sokaknak dolgokban [CC 75]. *1798:* a' mely régi osztályok, és egyezések Ngod Prokátoránal vagynak, a' ki irásra velem valo közlés iránt méltoztassék Ngod parantsolni [Torda; Borb. I Jánosi Péter lev.]. *1830:* A két Itéletnek ki Irása, az edgyik 1 Mfor, a kettönek taxája Rft 1 xr 40 [Nc; DobLev. V/1165. 1b].

kiirat 1. ki/lemásoltat; a dispune (ca ceva) să fie copiat; heraus/abschreiben lassen. *1583:* Az Colosuary Magiar Meszarosoknak awagy Hentelerecknek rend tartasok, es arrol ualo Articulusok mellieket az varos peczieti alat kiuannak ki Jratni, eoreókeosb es erőosb megh maradasertth [Kv; MészCLev.].

2. kb. utasítást küldet ki; a dispune să se trimită (cuiva) indicații în scris; Anordnung/weisung entsenden lassen. *1670:* Az adórúl mindenfelé ki iratott ű nagysága. Im az Máramarosban s Torda vármegyében szóló leveleket Kegyelmed kezihez küldöttem [TML V, 144 Székely László Teleki Mihályhoz].

3. megirat; a dispune (ca ceva) să fie scris; schreiben lassen. *1672:* kéri az császárt az fejedelem, hogy gondolkodjék külömben az magyarországi dologrúl és tegye le az fegyvert ő felsége, mert Magyarországot soha fegyverrel nem bírja, elveszítheti, de nem birhatja. Cathegorice igy irattuk ki s többet is [TML VI, 380 Bánfi Dienes ua-hoz].

4. ráírat vkire; a dispune să se trimită cuiva un avertisment scris; an jn eine Mahnung schreiben lassen / utasítást küldet vkinek; a dispune să se trimită cuiva indicații în scris; an jn eine Anordnung verschicken/entsenden lassen. *1668:* ő nagysága a tanácsuraknak kiiratott, s az mi tetszeni fog az tanácsuraknak, olyan resolutioval bocsátja el a csauzokat [TML IV, 299 Naláczy István ua-hoz]. *1704:* az general intimatiójából az urak patenseket irattanak ki a körül való falukra, hogy valamely faluban innen kiszökött ember menne, azt senki lappangtatni ne merészelje [WIN I, 312].

5. *~ja magát* törölteti magát; a cere/dispune să fie şters (dintr-o evidenţă); sich streichen lassen. *1681:* (A) szolgákot senki tekintetiért és magam hasznáért is nem fogiatom, seőt ha kik eddigh is ki irátták magokot, uagy másképpen is elidegenedtenek, hellyekre hozni s számokot ... szaporitani minden igyenes utakon, módokon io lelkem ismereti szerént igirkezem [CsVh 87 Endes Miklós fejedelmi vashámori gondviselő reverzálisa, magakötelezése].

kiíratás 1. ki/lemásoltatás; copiere, copiat; Aus/Abschreibung. *1807:* Azon terhes Deliberatum ellen insinuált Recursusra nézve a processus(na)k sub H lévö kiíratásáért pappiros és petséttel edgyütt Hf 3 Dr 60 [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

2. kb. utasítás-írás/küldés; trimitere de indicaţii în scris; Verschickung/Entsendung einer Anordnung. *1676:* mindazáltal igen tetszvén Kegyelmed leveliben specificált conceptus, az egész országra való kiíratás ... azon leszek, mentől hamarébb az országra kiírassa ő nagysága [TML VII, 251 Baló László Teleki Mihályhoz].

kiíratik 1. kimásoltatik; a fi copiat; abgeschrieben werden. *1807:* mi Falusiakul ... meg indulván, és a Kolos Monostori Conservatoriumot fel hányatván, reá is találtunk a Metalisra, és más levelekre de ekkoron ki nem irattak, hanem tsak ki jegyeztettűk [Körösfő K; KmULev. 3].

2. megíratik; a fi scris; geschrieben werden. *1796:* azonn Tőrvényben világoson ki iratott, hogy semmi nemü Privilegiumai[a] nem állanak, hanem tsak azok, a' mellyek Károly[b] által meg erösitettek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 81–2 tábl. — [a]III. Endrének, az utolsó Árpádházi királynak. [b]Valószínűleg az előbbinek egyik közeli utódjára, Károly Róbertre (uralkodott 1308–1342 között) való utalás].

kiírattat ki/lemásoltat; a dispune să fie copiat; heraus/abschreiben lassen. *1806:* Az Nemes Magistratustol a' Deliberatumat ki irattatván Dnr 48 [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

kiírattatás ki/lemásoltatás; copiere, copiat; Heraus/Abschreibung. *1801:* el kelletvén menni ... Tordára ... a' F. K. Guberniumnak a' Tekintetes Tisztséghez utasított rendelésének, ki vétele, vagy is ki irattatása végett ... ottan kelett mulatnunk egy egész napon, 's két Ejtzaka [Torockó; TLev. 5/7].

kiírattatik 1. kijegyeztetik; a fi notat; herausgeschrieben werden. *1721:* Ezek a' földek[a] az originálbul irattattanak ki sine variatione, augmento et diminutione, de verbo ad verbum [MMatr. 9a. — [a]Nyárádtön MT].

2. lemásoltatik; a fi copiat; abgeschrieben werden. *1803:* Alsó kerületbéli Fő Biró Betegh Gábor atyánkfiá(na)k ki hirdettetés véget irattassék ki ezen Rendelés [T; TLt 535. — Kiss András kijegyzése].

3. megírattatik; a fi scris; geschrieben werden. *1664:* félő és igen félő, az úr Isten igaz itiletit s bosszuját az ő evangéliumára és szent tiszteletire nézendő sok rendbeli hitszegésekért derekason meg ne kezdje állani s az austriai házat azért derekas csapásokkal meg ne kezdje büntetni az egész Magyarországra ő felsége által fataliter kiirattatni talált igen igazságos sententia szerint is [TML III, 86 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

kiírattatott leírattatott/másoltatott; (care este) copiat; abgeschrieben. *1798:* A' Conscriptionak Impurumáért és három exemplarokban ki irattatott Purumáért 40 Arcusokban Hf 22 Dr 24 [M.igen AF; DobLev. IV/800].

kiírhat 1. leírhat; a putea (de)scrie/reda în scris; herausschreiben können. *1661:* bizony nekem is oly nehéz, ki nem irhatom, hogy ritkán vehetem leveledet [TML II, 180 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1765:* elég Istentelen Emberek mert én vittem annyi félelmet véghez miattuk, hogy azt ki nem irhatni [Marosbogát TA; Mk V/V. 97 Popa Lup (30) pastor eccl. vall.]. *1853:* Leveledet ... kezemhez kapva még fel bontása elöt minö meg ütközést és sziv bé kötödést okoza azt ki nem irhatom, mert elöre gyanitám hogy néhai Jo Bátyám halalát adja tudtomra [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György Kispál Lajoshoz].

2. *vki kezéből jobbágyot ~* kb vki birtoklásából/tulajdonából jobbágyot kiiktathat; a putea scoate un iobag din posesiunea cuiva; Leibeigene aus js Besitz/Eigentum ausschalten können. *1625:* az Jn(cta) azonnak germekit, kj az en iobagiomtol laksagj fitol ualo kezembol kj nem irhattak [UszT 32a]. — Vö. a *kiír 9.* szk-ával.

kiírhatatlan leírhatatlan; indescriptibil, de nedescris; unbeschreiblich. *1662:* Kiirhatatlan búsulással töltöm üdömet, miulta eljöttem, semmit felöletek nem érthetek; ez már ötödik levelem [TML II, 238 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1777:* Gondolya meg ngod Mezöségen ily drága tilalmas szép erdőt így elpusztítani ki irhatatlan nagy kár [Majos MT; Told. 35].

kiírhatatlanul leírhatatlanul; în mod indescriptibil; unbeschreiblich. *1674:* Szegény Görgei uram[a], úgy hiszem, elhágy bennünket. Az Haller György nyavalyájában esett ... Kiirhatatlanul búsulok rajta [TML VI, 555–6 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz. — [a]Görgei Pál ref. pap és orvos].

kiíródik kiíratik; a fi scris; ausgeschrieben werden. *1840:* (A költség) mi általunk hitelesen irodott ki [Nagykapus K; KszRLt].

kiírott, kiírt I. *mn* 1. kijegyzett/másolt; copiat din ceva; aus/abgeschrieben. *1678:* valami elfogott levelekbül kiírt híreket köldött Veselényi uram kezemben [TML VIII, 76 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz]. *1797:* Kaptalanbol ki irott Törvényes más Tombolt Miklosnak el adásárol de 1781 [DobLev. IV/782 iratjegyzék]. *1835:* hozzanak a' Falu Notáriussátol az Ado Tabellábol ki irt Bizonyitványt arrol, hogy ... ők Megye Biráknak, és Harangozoknak bé voltak irva, vagy nem? [Vaja MT; HbEk].

2. megírt/nevezett; menţionat (în scris); bezeichnet, genannt. *1784:* soha a Mlts Uraság semmi titulus alatt ... szén egetésre az ki irt Faluk Erdejéböl az Thorotzkoiak(na)k szabados élést nem engedett [Asz; TLev. 4/9.

18a]. *1797:* (Az) alább ki irt Bizonyságokat ... kemény hittel halhatolag meg esketvén ... le tett hitek után vallottak [DobLev. IV/783. 1a]. *1842:* Az emlitett fejér Kanczáját ... el hütölték a' mar név szerént kiirt sz. zsombori[a] lakosok, hogy azon fejér kancza légyen eppen az Budurlyán Vonutz tulajdon kanczája [KLev. — [a]SzD].

3. irásba foglalt, megírt; redactat, formulat în scris; geschrieben, abgefaßt. *1765:* fel vévén azt, hogy a' kiirt tselekedetei mi üdöben történtenek, és maga akkor mitsoda Constitutioban volt, ezt közensegesen inferállják mind két rendbeli ... fatensek, hogy a boritaltol el nyomottatott lévén ... ment oly képtelen káromkodásokra [Torda; TJkT V. 265]. *1808:* Az ide valo Kolosvári betsületes Asztalos Czéh ... ellenem ki irt Feladásábanis ... nékem sok hurtzolodast okozott [Kv; ACLev.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: *tbsz* a leirtak, irásba foglaltak; cele/lucrurile redactate/formulate; Abgefaßte(s). *1803 u.:* a Mennyei sz(en)t Vr Isten példás Kegyességű áldott Jo Feleséggel áldván meg ... meg szentelte akaratunkat és az ezen Levelben ki irtakat szereztük [DobLev. IV/864].

kiirt, kiorot 1. a defrişa; ausroden, aböden. *1586:* a felekiek az varosnak Mind ez oraigla(n) Nagy kart teottek ... az varos Erdeyet ky zallaltak ky vagtak es Irtottak, kibeol Retet, kibeol zanto feoldet Irtottak [Kv; TanJk I/1. 26]. *1589 k.:* Tudom ezt az Botosban hogy ã kinek feolde vegiben volt valami kiczin cziere tehat mindennek zabad volt folde vegebul ki irtanj [Szu; UszT]. *1681:* Majors(ág) Szölö. Itt kettis vagyo(n) ... ighen pusztasok; nem nagi mestersegh volna a' Cserét belölle ki irtani, es ã helyet szölövel be ültettetni [Hátszeg H; VhU 605]. *1700:* Adtunk egy irotvannak valo Gazt ... hogy egeszlen ki ircsa es tiszta(n) bocsassa a' Nemes Varosnak viszsza [Dés; Jk]. *1737:* Mint hogj ... Várasunk széna rétinek nagj része igen tövisses, azért ollyas nyilok fog jutni, mellyben gaz, töviss és bokrok lésznek ... tettzett, hogj ha az olly gazt, és tövisset, ollyas atyánkfiai magok nyilokból ki-irttyák, tehát azonn nyilak, irotványokkal egj(gj)ütt két fel-osztásig nállok meg-hagyatik [Dés; Jk 478b]. *1758:* azon föld ... mind ugy hevert parlagba, hanem osztán ... igen bokros lévén ugy orotta ki Koszta Mihály [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17f]. *1782:* ez előtt az erdö öt vagy hat esztendövel levágatott vala ... az ott megmaradott Tsutkokat, Fa gyökereket, Bokrot, Tövisset ez előtt két esztendövel is kiirtotta [Koronka MT; EHA]. *1821:* a fen meg irt helyeket ... kit ki orottak kit pedig el foglaltak [Bordos U; Told. 40a]. *1822:* Cziheres héljünköt ki orották [Körispatak U; Pf].

2. (földet) megtisztít/tisztogat vmitől; a curăţa de ceva (un teren); ausrotten, reinigen. *1625:* az J. orotta ky az twuisbeól az feoldet, falu feoldetis orotta hozzaja mert az az puzta szeoleö hely ne(m) Jge(n) Nagy vala [UszT 49a]. *1687:* én Nagy Ernyében[a] lako Nemes Nagy János, fogtam volt én fel égy darab szánto földet az ernyei határbann mellyet tövisből irtotta(m) ki [MMatr. 278. — [a]MT]. *1744:* (Azt a) hellyet ... O Nsga Tisztartoja Hatos Antoni Uram afféle haszontalan gazbol és tövisből irtata ki, és mig ő kglme ki nem irtá addig senki nem kapot rajta [Szentmargita SzD; Ks 171. LXXXIV. 27]. *1746:* A Kis Erdö alat a thó mellet égy darab földet ki irtattanak [Szentegyed SzD; WassLt Kötöles Illye (62) zs vall.]. *1756:* (E földet) Az idö alatt Titt. Vásárhellyi Kata Aszszony vagy Successori azon bokrokbol ki irtyák, 's tisztogattyák [Ne; DobLev. I/271. 1b]. *1758:* lévén néki azon határon edgy darab szánto földe ... mellyet ö maga orotott volt tövissből ki [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. *1777:* Ezen helljet ... mi Szakaturiak irtottuk ki nagj eleven erdöbül [Szakatura SzD; TL]. *1786:* (A) le irt szöllököt ... minekutánna Pungratz ur pusztájaban hagyta az erdö s bokor ismet fel vette, azutan mint falu földet ugy tartván az emberek ismet felfogtak a' bokorbol ki irtották s szöllövel bé plantaltak [Berekeresztúr MT; BetLt Biro Péter (47) ns vall.]. *1787:* Ezen ... földet ... én irtottam volt ki a Tövisböl [O.solymos KK; LLt Csáky per 213. L. 14]. *1802:* Sok közönséges hellyeket le kötöttek, ki orottak [Bözödújfalu U; Pf].

3. kipusztít; a extermina/stîrpi; ausrotten/tilgen. *1764:* midön Magyarországból a törököket egészen kiirtotta volna Carolus imperator, neoacquistica commissiót instituált, s akik nem producáltanak, ammittálták jussokat [RettE 165].

kiirtás 1. defrişare; Ausrodung. *1735/1826:* azon Erdönek ... edgy darabját Kiirtásra, és Cultivatiora a' Lodományiaknak[a] engedvén, abbol proveniálni szokott Dézma ... ezen Hoszszuaszoi[b] Lutherana Ecclesia számára exigáltatik [SzentkZs Lodományi dézma 57. — [a-b]KK]. *1768:* akartam a magam tulajdon földemet, abbol való bokrok ki irtásával tágosittani [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1797:* (A) tseplesz Erdötske ... ö Nagysága a mostani esztendökig szünetlen vágattatta ... miglen végképpen el pusztulván, utoljára a ki irtás által ... szánthatóvá tétetett [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 179-80]. *1841:* A Kaszága nevű helynek Erdőből lett ki irtását s annak egy részinek kaszálhatová, más részit Szánthatova valo tételét betsülték 40 Rhfrtra [Középlak K; EHA]. *1864:* Orotás (sz) régi erdő hely ki irtásárol neveztetik [Nagy- és Kiskadács U; Pesty, MgHnt LVII. 188b].

2. kitisztítás/tisztogatás; curăţare; Reinigung. *1685:* Körös körül maga(m) szántóföldim vad(na)k egj darab fenekét én birom ... sok munkám leszen ki irtasában [Désakna, EHA]. *1714:* Mivel az Kövesdi[a] Eccl(ana)k sok földei vad(na)k mellyeket az tövis fel vött végeztetett, hogy ha valaki valamely földet a tövisből meg tisztit, dezmajat ki adván birhassa mig akarja ... az Eccla ... meg intézvén mennyi ideig valo dézmája maradhasson oda az föld meg tisztitasáért Ugyan ezen végeztetett az Retek(ne)k ki irtasáért [MMatr. 399. — [a]MT]. *1762:* a Gerendben az Krajnikok Számára excindalt földőt annak egy végiben lévő tövískéknek ki irtásokkal Szaparitotta [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

3. kipusztítás; stîrpire; Austilgung. *1790:* A Madaraknak és vadaknak ki irtások iránt ... azonnal kiis adtam a porontsolatot [HSzj *madár-irtás* al.]. *1860-1861:* roka, farkas minden felé sok, melynek kiirtását a kormány jutalommal törekedett régen s most is sükeresiteni [Benkő, MszIsm. 11].

4. elpusztítás, megsemmisítés; prăpădire, distrugere, nimicire; Vernichtung. *1817:* a Harsányokat a' mult Esztendökbe az Erdöken lévő Házaikbol a Vármegye Tisztsége a' Tolvaj Barlangok ki irtása végett a' Falukba üzette [Görgénysztimre MT; Born. G. XVIII/5 Árkosi Antal (60) ns vall.].

5. kb. eltávolítás, kiakolbólítás; îndepărtare, înlăturare; Ausschiffung. *1847:* Nékem is megesvén a szívem siránkozásokon ... kész voltam hideget, meleget, éhséget, szomjúságot érettek kiállni, noha sokszor még életem is kockán forgott, mivel a felséges királyi guberniumtól parancsalat jött a három helyből való kiirtásom eránt, a nehéz vádlásokra s hamis árulkodásokra [VKp 155 Varga Katalin saját kezű életírása].

kiirtat a dispune să fie defrişat; ausroden/abforsten lassen. *1594:* Kendy Gabor ... az Erdeöt vgian ew velek Irtatta ky es vgy zantatta fel [Moró SzD; RLt O. 3]. *1679/1681:* Az Mikaban ... en az mely Tővisset szakasztattam vala, ha a mellet volna megh annyira valo Tővisses, abbul mutasson Udvarbiro Ur(am) ö kglme négy szeker szénára valot, kit is ki irtatvan ő kglme, munkajat megh bőtsültetvén, enís a szerent inscriballom [VhU 457 Thökölyi Imre ad.lev.]. *1722:* ezen ... kaszálocskajokon ... az marus vize folyt; osztan onnét el fordulván a viz bérek vette fel, kit is Néhaj Pristiny Joanos ki irtván, s irtatván és annak utánna kaszálgatni kezdvén mind holtig pacifice birta [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1732:* A Pagany avassara hagob(an) levő öt darab földet a bokor fel nőven meg haszontalanitotta ... Nagj remensegben leven a visita(ti)o hogj az Eccla per industriam ki irtattya s ganejosztattya [Zalán Hsz; SVJk]. *1739:* Tudok sürü kökény rusnya bokrokat foltonként ezeken a réteken a kis Szamosig bé, melyet a Mgs Kornyis Urak tisztyei irtattak ki [Dés; Ks 28. V]. *1748:* Ezen darab erdőt hajdon Néhai ... Toldalagi János Ur ki irtatta volt Szőlőnek ismét fel hagyatott [Koronka MT; EHA]. *1804:* a' Tisztelt Exponens Urnak Erdejét is a' meddig én nékem meg volt parantsolva az Embereknek ki irtattam, és azt gyérittettem [Csapó KK; Berz. 17b].

kiirtatik 1. a fi defrişat; abgerodet werden. *1775/1802:* azon Erdö ... a Bezdédiek[a] által ki irtatott és devastáltatott volna [JHb LXVII/3. 88. — [a]Bezdéd (SzD) lakosai]. *1777:* Ezen hely tőbnyire Erdős volt, de már ki irtatott és ki tisztíttatott az Szakaturiak által [Révkörtvélyes SzD; TL. Turde Györgji (60) jb vall.]. *1796:* Bir ... két darab Erdőtt ... az edjik ... also darabja még régen ki irtattván edgy darabotska Láb szánto Földet tsináltanak belölle [T; JHb XLVIII/56].

2. (föld) megtisztíttatik vmitől; (pămînt, teren) a fi curăţat de ceva; (Boden, Feld) gereinigt/gesäubert werden. *1784:* az hely ... nagy Erdőből irtottatott ki [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 25]. *1828:* a' Berek nevü hely ... miolta a' Berekből ki irtatott mindég Tanorokba volt fogva [Erdősztgyörgy MT; CsS]. *1836:* az ugy nevezett Bornyu-kert vén Tőkékből, Tővisses, bokros, gyökeres hellyekből ki irtatván, Szántonak fel fogatott [Vámosgálfva KK; Ks 78. 21 Conscr. 18]. *1864:* Órótás ... érdő rezből (!) órottatott ki s innen van neve [Mátisfva U; Pesty, MgHnt LVII, 256].

3. *átv* kb. kihányatik/vettetik; a fi eliminat/exclus/dat afară; herausgeschmissen/ausgestoßen werden. *1813:* A' Czéh Articulussa szeréntis érdemes é az illyen hásártas s Elöljároinak nem engedelmeskedő Ember, hogy a' Czéhbeli Társoságnak Tagja légyen ? s van é arrol Articulus, vagy a' Társaságnak Rend Tartása, hogy az afféle a' Társaságból örökre ki irtasson [Dés; DLt 56. 4 vk].

kiirtatott care a fost curăţat; ausgerodet/gereutet. *1763:* az Utrizált Rét a' Szamostol meg hányattatott, és maradott porondon berekbűl ki irtatatt fekvő Rét [Széplak Sz; Ks 82].

kiirtattat 1. a dispune să fie defrişat; ausroden lassen. *1780:* a Maros(na)k Gyogy felöll valo ága el száradván, berkes helynek maradott, és azután Olosz irtottatta ki [Algyógy H; BK ad nro 450 Lud. Váradi de Kéménd (68) ns vall.]. *1795/1807:* egy darab Köz Erdöt le vágattatván, és ki irtattatván ... azt szöllövel bé ültettette [Kispetri K; EHA].

2. kitisztíttat; a dispune să fie curăţat; reinigen/säubern lassen. *1725:* azon hellyett Marton Déák maga Számára irtattatta ki [Hévíz NK; JHbT]. *1739:* azon közönséges Rétet ... mivel igen gazas volt ... ő Exclja irtattatta ki [Dés; Ks 28. V]. *1744:* (A kaszálók) tővissel rakva lévén (: de kivált edgyike egészlen tővisben fekűvén :) hogj ki irtattatta mennyi szénát teremhetne, accurate nem limitaltathatik [Alvinc AF; Ks 23. XXIIb].

kiirtattatik 1. a fi defrişat; ausgerodet werden lassen. *1767:* (Erdő) Vagyon az Átalba, melly régentén ... affele Tőkés helly volt, most pedig ki irtottatott [Bő MT; EHA]. *1770:* Igazé hogy azon Mikola rész Erdő helly ... ki vágattatni s irtattatni kezdetvén azon darabotska helly ... azután fagottotott (!) fel ... ? [K; JHbK LVI/1 vk]. *1778:* Koronkai Possessor Urak(na)k Erdők jutottak ... mellyek közül nagyobb része szantok(na)k es kaszalok(na)k ki irtattattak [Koronka MT; EHA].

2. kitisztíttatik; a fi curăţat; gesäubert werden lassen. *1821:* egy nagy darab hely ki irtattatot és kertel vetetett körül [F.oroszi MT; Ks 79. 199].

3. kipusztíttatik; a fi exterminat/stîrpit; vertilgt werden. *1765:* edgyik boldogsága az volna falunk(na)k ha azon Familia ki irtattatnék innét [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.].

kiirthat a putea curăţa (de ceva); ausroden/entwalden können. *1589 k.:* minden az kinek vgy volt valami kiczin teouisses feolde vegiben ki ortotta zabad volt, az utigh ki orthatta [Szu; UszT]. *1591:* Az vtakat a zeoleok keozeot ... Nemely zeoleobe telhetetle(n) emberek el zoritottak ... az vtak Jowara tagassagara, az ollian theo zeoleoket, kikel telhetetlenwl valaky vtat foglalt es vesztet, ki Irthassak [Kv; TanJk 1/1. 160]. *1752:* vólt ... egy darabotska bokros helye, ezen darabotska heljet adá ... Kis János Uraiméknak, úgy hogy ... ki irthassák, és magok Gyertyánosbeli földekhez applicalhassák [Koronka MT; Told. 11]. *1837:* (Az erdőt) el kérte a Tisztelt Ekla elöl-járóitól, hogy az ajját ki irthassák [Méra K; EHA].

kiirtódik 1. kiirtatik; a fi defrişat; ausgerodet werden. *1754/1797:* (A szántót) az erdő fel nőtte ... nem lehet használni, mig ki nem irtódik [Berence SzD; TSb 35]. *1838:* A To tarokba ... ha a tővis belölle ki irtodik beléje fér nyolcz véka [Felfalu MT; EHA]. *1864:* Gyep ... ös erdős hely lévén ... az Erdő kiirtodott [Alfalu Cs; GyHn 20] | Iratás-Nyilak Bokros hely volt és ugy irtódott ki, nyilak szerént fel osztodott [Vécs MT; Pesty, MgHnt XLIX, 358b].

2. kitisztíttatik; a fi curăţat; gereinigt/gesäubert werden. *1777:* Az én értemre irtodott ki ezen helly az nagj

eleven Erdőbül az Szakaturiak által [Szakatura SzD; TL. Bot Márk (50) jb vall.].

3. levágódik; a fi tăiat; abgeschnitten werden. *1804:* nem tudom ... hogy hány Szekérre valo veszszö írtodott ki onnan [Csapó KK; Berz. 17b].

4. *átv* kipusztítódik/pusztíttatik (vmely közösségből kitisztíttatik/vettetik); a fi eliminat/exclus/dat afară; ausgestoßen werden. *1763:* egy fatens ... fatealta, hogj nyilvanason latta az I. eökegjelmet, az Aszsz(on)y mellett egj lepel alatt fekünni ... igj méltán fogattathatot el ... hogj inkább az afféle gonoszságban leledezö személlyek ki irtodnanak [Torda; TJkT V. 164].

kiirtogat *gyak* **1.** a defrişa pe rînd; nach und nach ausroden. *1722:* Ezen Controversias széna hellyb(en) annak elötte maros Vize járt, osztán onnét divertalván másuvá a víz berek vette fel elébbeni hellyét, kit Pritsiny Joános ki irtogatván ... kaszalova tett [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1740:* ezen Controversiaban forgó Rét, Szamos hely, fenék, és erdős berek vólt, mellyet nagj kölcségemmel, fárattságommal, irtogattam, tisztíttattam ki [Dés; Jk 324a]. *1820:* a Sz Egyedi közönsegis a Borzás es Hársos tetőn foglalt el egy darab erdőt s apradanként ki irtagatvan ma mint szanto, es Kaszalo helyeket birja [Szék SzD; WassLt].

2. kitisztogat; a curăţa pe rînd; nach und nach reinigen/säubern. *1689:* az controversias szántó föld ... edgyik darabját, ő irtogatá ki, ő szánta vete [Kucsuláta F; Ks 67. 46. 21]. *1764:* (A) kaszállo ... ez elött egy idöb(en) Sűrű bokros tövises omlásos hely lévén senki semmi hasznát nem vette, hanem Krisán Togyer ... rész szer(int) ... Morosán Stephán ki irtogatván, már most kaszálják [Hídalmás K; RLt O. 2].

kiirtogatás kb. eltávolítás, kiakolbólítás; îndepărtare, înlăturare; Ausschiffung. *1602:* Amely ket vraimat az leoweweny kuldusoknak ky irtogatasara rendeltenek volt ... Adgyanak penzt kezekhez, es az ket natiobol fogadgyanak negy legent kik zorgalmatoson mind zeontelen az piaczokat es vchakat Jarjak es minden ... Jeoweweny kúldusokat ky igazittchyanak [Kv; TanJk I/1. 424].

kiirtogattatik *gyak* **1.** lassanként kiirtatik; a fi defrişat încetul cu încetul; allmählich ausgerodet werden. *1777:* Vagyon még egy darab Erdő, vagy Erdős hely, mely a' Maguraiaktol[a] ki-irtogattatván, igen ritkás; sőt nagyobb része irotványokbol áll [Ks 89. — [a]Járamagura (TA) lakosaitól].

2. lassanként kitisztíttatik; a fi curăţat încetul cu încetul; allmählich gereinigt/gesäubert werden. *1760:* a' miolta emlékezünk ... az határ Szélekben is ki irtogattattanak az erdős hellyek, s mostan Szánto földek [H; TL].

kiirtott 1. defrişat; ausgerodet. *1759:* az Eszak felöll valo szegeleten régen nagyon ki irtott tilalmas Erdö [M.bece AF; EHA]. *1775/1802:* azon Bezdédhez[a] conseribált nagy bükkes Erdő a Bezdédi Lakosak által devasztáltatván, de praesenti török buza vetések, és szenajak volna a devastalt és ki irtott Erdö helyen [JHb LXVII/3. 93. — [a]SzD]. *1782:* a' Kintsesben 'a melly ki irtatt Erdő helly vagyon, azon helyét ... ő Nga Tavalyis, Harmad idén is maga Embereivel a' Csutkoktol Tökéktől és meg benne maradatt Bokroktol tisztitottatta, Takarittattatta [Koronka MT; EHA]. *1821 k.:* A Nagy Bereknek ki irtott helyei [Dés; EHA].

2. vmitől megtisztított; curăţat de ceva; von etw. gereinigt/gesäubert. *1738:* a Dési Nagy Réten levő Bikarét nevü bokros helly(en) ... találtatott a Papok ki irtott Réttye [Dés; EHA]. *1744:* Falu közönséges osztatlan ... tövisböl bokorbol es erdőböl ki irtat földe [Koronka MT; EHA]. *1759:* egy jo darab erdöböl ki irtott fölgyek vagyon [Kéménd H; JHb XXXIII/14. 12]. *1763:* conferala Idösb Katso Miklos Pap számára Testamentaliter egy magától ki irtott széna rétet ... vicinussi egy felöl ... Mihály Deak irtoványa [Selye MT; MMatr. 217]. *1801:* mindeneknek Erdőböl ki irtott Orotványi vagynak ... abbol kaszálgatnak [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1864:* Orotás bokros helyek voltok most ki orotot szántok [Szentkirály Hsz; Pesty, MgHnt XVIII, 232a].

3. ki/levágott; tăiat; abgeschnitten/geholzt. *1804:* azt sem tudam hogy azon ki irtott veszszö hány forintat ért volna [Csapó KK; Berz. 17b]. *1823:* ki irtatt berkes hely [Dés; DLt].

kiismer alaposan megismer; a cunoaşte temeinic/bine; durchschauen, erkennen. *1819:* millyen életü, és természetű lehetett Kretsun Josziv, nem tudom, nem volt alkalmatosságom ötet ki esmerni [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

kiismerhető kb. felismerhető; care poate fi recunoscut, recognoscibil; erkennbar. *1854:* gróf Széchenyi ... sebes villám eszü és oly talpraesett észrevételei, hogy a lángeszü férfiu már akkor is kiismerhető vala [ÚjfE 74–5].

kiismerszik felismerszik, felismerhető; a se putea (re)cunoaşte; zu erkennen sein, erkennbar. *1657:* az kik titeket olyan dologgal biztattak, tudván, hogy magoktól elégtelenek véle olyan nagy hitetlenségnek végbenvitelére, ki fog esmérszeni tökéletlenségek [KemÖn. 212]. *1801:* Nemes Burzo Todor kertjének egy darab része ... Bizo Pável apossa által hatalmasul foglaltatott el, mely hatalmas foglalasa(na)k mostanis borozdaja nagy lévén, tagadhatatlanul egészen ki esmérszik [F.szőcs SzD; TKl Burzo Györgyitza (55) ns vall.].

kiisz(ik) *ts* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *kiissza a pénzt kezéből* vki pénzét elissza; a bea toţi banii cuiva; js Geld vertrinken. *1838:* azt latta(m) bizoni azt az keves penzt ki iuak, s ki lopak kezeböl [Mv; MvLt 291. 147b] ∗ *mindenéből kieszi-issza* vkinek mindenét eleszi-elissza; a mînca şi a bea cuiva toată averea; jm alles wegessen und wegtrinken. *1782:* Wesselényi Miklósné Cserei Farkas Jeánya[a], nagy örömmel amplectálta a reformata vallást[b] ... Ez az szegény ifjúasszony elsőben rendeltetett a zilahi plebánus censurája alá, az holott két hetet töltvén úgy elfogta a hitvány plebánust, hogy ... reménykedve reménykedett, hogy menjen el, mivel mindenéből kieszi, issza, mert az a rendelete őfelségének, hogy az olyanokat a tanitó pápista papok tartsák [RettE 417. — [a]Ilona. [b]II. József türelmi rendelete nyomában] ∗ *mindenéből kieszi és kiissza magát* mindenét eleszi-elissza; a-şi cheltui toată averea pe mîncare

şi băutură; alles wegessen und wegtrinken. *1825:* minden személy válogatás nélkült barátságosan traktált, és vendégelt minden embert mig végre mindenéből ki étte és itta magát [Bala MT; Told. 21].

kiitél 1. (a perbeli ellenfélnek) megitél vmit; a da/atribui ceva prin hotărîre judecătorească/judiciară (părţii adverse); (im Prozeß dem Gegner) etw. zuurteilen. *1586:* Pechy meszaros marthonnal holt meg keth legeny ... ezekteol amy maradot mynd penz es myndeneket az tęorueny marthontol ky Jtylt hog az dyrettor vraim kezeben agya, mert az warosra szalloth [Kv; Szám. 3/XXV. 8 Igyartho György sp kezével]. *1669:* mint hogy az pernek ki menetele bizontalan szokot lenni, felhetnénk attol hogy az teoruénj ki itili azokot kezunkbeol [Széplak KK; SLt AI. 8]. *1761:* a miket ki itélt a Tekintetes Nms Szék mindenkor hozza allani készek voltunk és vagyunk [Hsz; BLev.].

2. *~i az örökségből* vkit kirekeszt/zár az örökségből; a inlătura pe cineva (prin hotărîre judecătorească) de la o moştenire; jn von der Erbschaft ausschließen/enterben. *1642:* Buzas Istuan ... Ennek az utolso felesegeteol ualo fiat Andrast az Eoreoksegbeol ki itilték miuel az Annya idegen volt [Bh; GyU 72].

kiitélt 1. megitélt; dat/atribuit prin hotărîre judiciară; zugeurteilt. *1805:* magunk eleibe szollitván ... Balog Györgyet általa ... Földes Urát meg intettük az iránt hogy ... harmad napra ... az eö nsga kezénél lévő Zálogbol ki itélt egy negyed rész Rétsei Joszágnak executiojára ki jönek [Csekelaka AF; KCsl 16].

2. *~ per* itélettel befejezett/végződött per; proces încheiat cu sentinţă; durch Urteil abgeschlossener Prozeß. *1817:* Esztendönként bizonyos arenda Summat fizessen Kedves Öcsém Ur(am) a' már ki Itélt és nevezett Pereket folytato nagyobb atyafi Foszto Pálnak [Szentbenedek AF; DobLev. V/1005].

kiitéltetett a perbeli ellenfélnek megitéltetett; care a fost dat/atribuit prin hotărîre judiciară (părţii adverse); (dem Gegner im Prozeß) zugeurteilt. *1761:* (A) ki itéltetet részünknek el vételére elé is allunk mert a mit egyszer meg itélt a Tekintetes Nemes Szék a mindenkor meg iteltetik, az mint hogy ennek Contestatiojára exequutorokat is kertunk ki Tekintetes Kiraly Biro Uramtol Novumunk el latasanak alkalmatossagával [Hsz; BLev.].

kiitéltetik (a perbeli ellenfélnek) megitéltetik; a fi dat/atribuit prin hotărîre judiciară (reclamantului sau părţii adverse); (dem Gegner im Prozeß) zugeurteilt werden. *1761:* tettzék is ... a Tekintetes Nms Széknek denominalni deputalni Tekintetes Domokos István, Tekintetes Vajna Gábor es Erös György Uraimékat hogy a mi eddig ki itéltetet mind joszágokbol, Jobbágybol, Szanto földekbol Szenabol Szemül valo gabonabol, és fü buzabol, ki ki el venne részit [Hsz; BLev.]. *1805:* Kivánnya a Fellperes Báro Ur eö excelentiaja, hogy ... az actionalt hellyek cum paena (!) morositatis a Fellperes Báro Ur eö excelentiájának ki itiltessenek [Szászrégen; Born. G. XVIII. 2].

kiizen a trimite vorbă; (irgendwohin) sagen lassen. *1584:* (Lakatosne) ez Mostany fogsagabol ky Izent hogy En, Es Volme(n) Mihaly, Es az Laba Meg vezet Kerekes Demeter Ne Allanank rea, lennenk irgalmasok Neky [Kv; TJk IV/1. 265 Ambrus Deak vall.]. *1596:* Biro vram oda kj izene, hogj az zenat ... az Varosbali zekeresekkel hordattassam [Kv; Szám. 6/XXIX. 172 Bachi Tamás sp kezével]. *1695:* Generalisné Aszsz(ony)unk ö Nga(na)k bé izente(m) a' Lovak ìrant, ö Nga azt izente ki, hogy örömest adgja ngodnak ... de meg jártatásokat halasztotta a' Lovász mesterének vissza jövetelire [Gyf; KaLt Apor István ir. Recsey Istvan lev.]. *1782:* ki izente ö Ngának, hogy nem batorkodik fel menni, mert bizonyoson hallotta, hogy ö Nga meg akarja veretni [Told. 3a. 1780–1789. VI].

kiizzadás *alk* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *a neheztelésnek ~a* kb. a neheztelés elmúlása/tűnte; trecerea supărării; Vergehen des Unwillens. *1815:* ha az Ur Barátom azt a' Neheztelésnek ki izzadása után meg fontollya, Magais mint elöre látom approbálni fogja [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz].

kijár 1. a merge spre (în) afară; nach außen gehen. *1625:* az Orszag uta kin uduarhely fele ki jarnak [UszT 70]. *1631:* Nagj Marton szïdgya vala Eötueös Istuant s hogj megh hid azt esse lelek fia, hogj ezen ki ne jarj ugj mond mert roszul jarsz [Mv; MvLt 290. 58a]. *1757:* A Koronkai felsö Utza (: melyen Bos felé járnak ki :) hogy meg igazittathassék, és oly Seppedött Sáros ne légyen, a' minémü mostan itéltetett helyesnek [Koronka MT; EHA]. *1810/1820:* a Házambol mint igen öreg gyenge ember sohuva ki nem járok [Bh; CU].

2. kinn jár; a umbla pe afară; draußen gehen. *1732:* Radics Borbára Aszszony ... vélünk égj hazban detentioban volt iffiut meg szeretvén utánna kezdette magát vetni sött még éczaka is ki járt keresvén az alkalmatosságot [Kv; MvRKLev.]. *1775:* Karátson után az Oltszemi egész sertés nyáj azon Erdökben ki járt, s ottan telelt [Bodok Hsz; Mk II. 2/71].

3. a határba jár; a ieşi în cîmp/hotar; in die Feldmark gehen. *1680:* Vegeztük ... hogy az generalis Dezmalasnak ideiigh ha kik szená (!) vagy Buza hordani ki jarnak az Kalongyak között sub poena fl 1 ki ereszteni ne mereszellyenek [Dés; Jk 16b]. *1734:* Csovás Atyánkfiai ... magok Lovaikotis nem szolgatol külgjék ki, hanem magok pro inspectione járjanak ki [Dés; Jk 449a. — [1]Dézmálni]. *1786:* a' Vasáros utan jártanak ki a Hordasnak idellyen [Nyárádkarácsony MT; EHA].

4. kijárogat; a ieşi în repetate rînduri; wiederholt hinausgehen. *1609:* Az dominus Martinusnak Aytaiara ahol az tanulo leankak ky iarnak ket vas pantot sarkostol attham ... d 12 [Kv; Szám. 126/IV. 107]. *1672:* az Daczo Laszlo Ur(am) hazanal uagy hazatol ... gjakorta hajon jartanak ki az faluban, az nagj aruiznek miatta [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1676/1681:* Porkolab ur(am) se hamorokra, se egyebüve az Joszágb(a) ki ne jarjon, hanem ä várat s ä kaput örizze [Vh; VhU 665]. *1705:* Annyira fel éppült romlásából a' Külsö Templom, hogj az Isteni szolgálat benne el kezdödhetett, Tettzett a' Consistorium(na)k az ott valo szolgálatra ... egj jó erkölcsü Iffiut ... fogadni, hogj hét köz nap a' járjon ki [Kv; SRE 94]. *1734:* Az porkoláb híre nélkült az hajdük sehuva ki ne járjanak [Szu; SzO VII. 373]. *1781:* a Bara-

bás Pálné asszonyom résin a sertések nyoma is látszott, hogy a kertből kijártak a falu határára, a gabonákba [Árkos Hsz; RSzF 147].

Szk: ~ *csatára. 1653:* (A németek) Medgyesből ... kijártanak csatára [ETA I, 97 NSz] ✱ ~ *erdőlni. 1746:* a' Gyakorra ki szoktanak járni erdőlni [Vadasd MT; EHA] ✱ ~ *nyúlászni. 1567:* Thowaba wrwnk w fẽlsege Jo Egesegben wagyon Nyulaznys ky Jar [Gyf; BesztLt 81 Thomas Krechner és Lucas Pystaky a beszt-i bíróhoz és tanácsához] ✱ ~ *récézni* vadkacsázni ki-kijár/járogat. *1807:* ã Spotály Fölgyén égy olljan To lévén ã hová Puskások Rétzézni is ki jártak [Kv; AggmLt B. 21] ✱ ~ *zsákmányolni. 1705:* A lovas németek minden harmadnap zsákmányolni kijárnak [WIN I, 484].

5. elé/kijövöget; a ieşi în repetate rînduri; wiederholt hinauskommen. *1745:* (Csordapásztorokul) mikor a csordát reggelenkint hajtottuk, mindenkor üres fazékkal kijött[d] a csorda elébe, hogy szólottunk érette minket elpirongatott; mű még a bírónak is panaszoltuk, hogy a csorda eleibe üres fazékkal kijár [Kőrispatak U; Ethn. XXIV, 165 Herbán Simonné Bandás Borka (40) jb vall. — [d]A boszorkánysággal gyanúsított Szabó Ferencné Vízi Borka].

6. legelni jár; a merge la păscut; weiden gehen. *1771:* Karácsony előtt szánthattunk, boronálhattunk. Most is nappal szép, meleg napfény vagyon ... az juhok kijárnak a mezőre, nem kell nekik széna [RettE 262]. *1778:* (A juhok) szabadoson ki jártak a mezőn legelni [Kökös Hsz; Kp IV. 291].

7. kimegy; a ieşi; hinausgehen. *1758:* in anno 1735 egy rákosi Rusz Szimjon nevű ember kijárván Váradra, egy Rácz János vagy István ... nevű ember a piacon találta, s ... ilyen írást írt plajbáccal ott mindjárt[a] [RettE 55. — [a]Köv. az üzenet]. *1766:* azon sokadalom idején az I. Zahan[a] volt, azon napokban sohuvá onnan ki nem járt ... az lovatis el nem hozhatta [Torda; TJkT V. 302. — [a]Mezőzáhon (TA)]. *1781:* azon Pitvarból vagy is Kőfalak közzül jártanak ki régentén a' Gyömöltses kertbe [Petek U; Hr]. *1842:* Etzaka 9-től 12. Orakorig jártam ki a' pulver várdáig és bé a' városra, mely alkalommal holmi kártyászokot el idéztem [Kvh; HSzjP].

Szk: *ki- s bejár. 1668:* az magyar országi németek kis be Jarnak vala reank napradtul[a] praedalni [Nagymező SzD; Ks 9. XXXIII. — [a]Naprád Sz]. *1797:* a' Falu fekszik egy gödörbe, körös körül kösziklák vészik körül, és szekérrel tsak két hellyen lehet ki 's bé járni [O.bikal K; CU IX. 2. 150].

8. kimozdul; a ieşi/se mişca de undeva; sich (von einer Stelle) rühren. *1741:* Az Vr Petki David vram ő Nga is már I(sten)nek halá jobbacskan vagyon noha még az házbol ki nem jár [ApLt 4 Székely Elek Apor Péterhez Nsz-ből]. *1810/1821:* a' Házambol mint igen öreg gyenge ember sohuva ki nem járok [Bh; CU].

9. *ts* be/végigjár; a străbate/parcurge; durch/bewandern. *1770:* ki jártam ujrá a földeket hol kell ugarolni és az malmat igazittani [Lekence BN; Ks 47. 67/29 Simon Pál tt lev.]. *1805:* a Viznek mostani folyamottyát, és régibb folyamottya helyét, ugy nem különben a régi Gátot is ki járván, ki mutatvan, és ki nézvén, azok iránt vélekedéseinket tsak ennyiben adhattyuk[a] [Rusor H; Ks 92. — [a]Köv. a részl.]. *1855:* Zambori János azt irta volna hogy a Guraszádi határba igen szép 3 darab Erdő vagyon, hamison irta, mert én ki jártam az egész Joszágot ... találtam la Goronyét nevü Erdöt jonak ... de a más kettö tsak Ciher [Tatarésd H; BetLt 4 Ribitzey Antal lev.].

10. (helyet) kinéz/kiszemel; a alege (un loc); (aus)ersehen. *1636:* hat öreg kőből buzanak valo Földet jartunk ki s adtuk Nagi Janos kezeben [Mezőbánd MT; MbK]. *1727:* mikor ... a Falu Bánd sokadalamnak valo helyet jára Fogarasi uram(na)k akkor még a Sátaraknak va⟨ló⟩ helyeketis ki Járok, még kapával mind meg j⟨egyz⟩ék hogj hol legjenek a Satarak [uo.; Berz. XV/21].

11. *ts* (vminek a határát) végigjárva megállapítja; a parcurge/străbate şi a stabili (hotarele a ceva); (die Grenze) durch/bewandernd feststellen. *1592:* mikor az Irtast ki iarnak es ki felelnek az utan mikor fel oztanak kit kit az ô maga orotasabol elegitenek meg [UszT]. *1625:* mikor musna es Agiagfalui hatar Jaras leon az mattisfaluiak Jarak ky az hatart az ket falu es az birak akarattiabol es teczesebol es azon hantak fel az halmokot [Agyagfva U; i.h. 156b]. *1643:* Ezeket az ... szanto földeket, es kaszalo Reteket, mi előttünk ki mutatuan es ki iaruan az mi hitűnk szerent Jöuendő emlekezetre ... kezünk irasaual es peczetűnkkel meg erőssituen [Néma SzD; Ks 90]. *1674:* az utrumban forgo Zahi[a] hatar szelibén az pataktol fogva fel az Berczigh ki Járák az hatart [M.fráta K; WassLt Egri Janos (41) ns vall. — [a]TA határtelepülése a vele határos M.fráta (K) szomszédságában]. *1785:* Gyermek koramban a régi üdős Emberek az egész Faluval sok izben járták ki, a' meg irt mod szer(én)t e' kétt helységek között valo határak métáját, s azutánnis mi Falustol, a' hol most kegyelmetekkel edgyűtt járjuk, gyakran ki jártuk, hogy minden nyombéli Embereink tudnák ... Puszta Egres[a], és a' Szarkadi Praedium[b] közt valo külömbséget, ne hogy a' két határ öszve elegyednék s a' lakosok közötti haboruságot szűlne [BLt 12. — [a–b]TA]. *1842:* hét számbol állo Commétánusokot ... meg eskettűnk azon végre hogy azon darab Erdejét ... ki járják s ki mérik s ki hompozzák [Vaja MT; VH].

12. *ts* kieszközöl vmit; a obține ceva; etw. be/erwirken. *1667:* elég rab, az ki kezesség alatt vagyon, talám kezességen elbocsátanák. Mindazonáltal én nem tudom az kezességet is kijárni, mivel Boldai uram is beteg, szegény néném is beteg [TML IV, 170 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

13. (föld) kirúg; (pămînt) a se întinde; (Feld) sich erstrecken. *1603:* (E) feold Jar labbal kj, Berze matene zena fűűere [UszT 17/31]. *1755:* ezen Sessio ki járt véggel éppen az árokig [Szásznádas KK; Ks 17/LXXXI. 12]. *1763:* az Utban, melly Makkos Lapossa Bertzin az Élen ki jár [Kál MT; EHA]. *1780:* az Ut a' Tizedes Lábok között ki-jár a Madarasi határ felé [Mezőbánd MT; TSb 51]. *1807:* Az Határka Patakra jár ki véggel fetske farkulag egy 38 vékás láb [uo.; Hr 3/25]. *1849:* a ki járó földek végei ... végig ki a Kováts Mozes ur által el szántott eke útig jártak ki, s abban bütülődtek [Szu; Borb. II Simo Pál városi jegyző kezével].

14. (folyóviz) kicsap/ömlik/önt; (apă curgătoare) a se revărsa, a ieşi din albie; (Fluß) (her)ausströmen/fließen. *XVII. sz. v.:* amiát (!) az arok miat veszet el anyra (!) az Gergely Ianos Kapujanal az orszagh uttja en jdemben soha olljan pokol ut ot nem volt mint most latom, mert nem is jart az előt annyira ki oda a viz mint most [Csikfva MT; BálLt 50/16].

15. (vér) (ki)csorog/folyik; (sînge) a curge/se scurge; Blut ausfließen/rinnen. *1630:* mikor el temetek Kukura Thamast lattam hogy az odala iob kez feleol megh hasat uala, az ver kj iart beleolle [Ceged TA; WassLt Opra Andras vall.]. *1633:* hallam hogi Kouacz Georgyne igen sapit vala es mondgia vala nem tudom mi lelte az en Leaniomat de ver iar ki beleolle [Mv; MvLt 290. 133a].

16. gördül ki; a ieşi (alunecînd) pe rotiţe rotile; (hin)ausrollen. *1828:* Egy Kaszten forma ágy alolrol jár ki egy kis karikás ágy [Szentdemeter U; Told. 39].

17. (gabonát) lejárat, le/megőröl; a măcina (cereale); (Korn) mahlen. *1796:* A mi pedig ezen malom hasznát illeti ... midön ideje vagyon az örlésnek, nincs rostok, és olyankor minden 24 orák alat tiz köblöt könnyen ki jár [Verebes Cs; Berz. 7. 66. V. 1].

18. egysz v. tbsz 3. sz-ben; la pers. a 3-a sg sau pl; in Ez od. Mz 3. Pr: — **a.** kiadódik; a fi dat; zugeteilt werden. *1584:* az ... zina Rytbwl az w rizek ky Jart [Torda; DLt 212]. *1640:* Az felseo Malombol szinte ugy ki iar az Negyed resz az Malom mesternek s Molnarnak, az papnak ebbeol Negy eoreg keobeol buza jar [Gyalu K; GyU 56]. *1718:* Szegedi Ur(am), noha az Udvarban mindenkor tiszteséges ebédgje vacsorája vala ... és a más kettőnek Praebendája minden nap ki járt ... bővön költöt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69]. *1756:* Ezen ház helly után mindenféle nyilak ki jártanak [Szind TA; CsS]. *1767:* T. Prof. Huszti György vram ... ö kegyelmének, régi szolgálattyára és különös érdemeire nézve, egész fizetése mint edig, ugy ének utánna-is intacte ki járjon [Kv; SRE 222]. *1823:* a' pohár pálinkája, Frustukja, ebédgye s a' maga idejébe a vatsorája ki járt a' három Czipoval edgyűt [Alpestes H; Told. 7]. — **b.** jár vkinek; a se cuveni, a(-i) reveni; gebühren, zukommen/stehen. *1736:* az első asztalnál ettenek a páterek ... s némely urfiak ... Az ezen asztalnál ülőknek jó reggel is kenyerek vagy sajt vagy valami felestököm csak kijárt, ugy hasonlóképen négy órakor is dél után az osonnya [MetTr 431–2].

19. kb. el/kitölt; a(-şi) împlini; zu/verbringen. *1783:* Reformálodván Dobos Ilona Fiával Jánossal ... azután ujjabb Parantsolat szerent kelletett hat Heteket Sz Fenesre Plebanos Kováts Elek Vram instructiojara fel jarvan ki tölteni, melly hat heteket minekutánna fideliter ki járták volna ... és még is a' Reformata Vallástol el nem idegenittethettek volna, adott Nevezett Plebanus Vram illyen Czédulát nekik [Gyalu K; RAk 76 kl].

kijárás 1. kivonulás; defilare, ieşire în coloane de marş; Ausrücken/zug. *1823–1830:* A zászlóval való kijárásra nézve ezt ... jegyzem meg ... mikor tavasszal legelőbb kiment a kollégium[a] rekreációra, a várbeli kommendánsnak két deák előre mindenkor hirt adott, hogy dobbal, zászlókkal fognak a vár előtt elmenni [FogE 123. — [a]1793–1795 táján a mv-i ref. kollégium diáksága].

2. kimenetel (ki s be járás); ieşire; Ausgang. *1852:* A' malom ajtoja, a' szekér szinbőli kijáráshaz alkalmaztatott [Km; KmULev. 2].

3. *hiv* kiszállás; deplasare (la faţa locului), descindere; Besichtigung, Amtsweg. *1843:* A biztosság kijárása alkalmával megszemlélvén minden kerületnek határait, úgy találta, hogy ... nemcsak elegendő legelőjök van, sőt ... még idegen marhát is vettek be fizetésért [VKp 124].

4. szabad kijárás/jövetel; ieşire liberă; freier Auszug/gang. *1662:* reménység nem lehetvén megadattatásához[a] ... Torma Ádámot mintegy kétezer jó lovassal alatta hagyván, kik a filekiek kijárását elrekesztvén, a tábor után jövőknek lehetne azon[b] bátorságos jöhetésmehetések [SKr 218. — [a]A füleki vár (Nógrád m.) bevételéhez. [b]A vár alatt]. *1821:* egy vetés kaput csinálunk az utca végére, hogy a vetésmezőn kár ne történjék a kijárás miatt [Jenőfva Cs; RSzF 149].

5. kb. végigjárás; parcurgere, străbatere; Durch/Bewanderung, Begehung. *1713:* az dominus Exponensnek ... erdejének ... Az nap nyugot felöl valo határát nem itilek szükségesnek az ki járásra, mivel ... régi határában határ fákkal ki vagyon határozva [JHb XVI/42]. *1769/1802:* azon meg mutatott jegyes fáknak ki mutatásában ki járásában a Fatensek vacilláltanak vgyhogy a Fatenseket magok a Bezdedi Lakosak[a] ducálták alattamban [BSz; JHb LXVII/3. 54. — [a]Bezdéd (SzD) lakosai]. *1806:* Ezen utnak kijárása és határozása pedig esett, nem tsak a' Falusi közönség és Birákok által, hanem assistál Mlgos Dániel Elek Ur [F.rákos U; Falujk 8].

6. vmi határának végigjárása és megállapítása; parcurgerea şi stabilirea hotarelor (a ceva); Begehung/Durchwanderung und Feststellung der Grenze der Feldmark. *1634:* hoza mi nekünk ... Urunk eo Nagysaga Paronczolattyát es hiva mi(n)ket ... az magyar Padi ... szanto földeknek ki Jarasara. Mi azért ... el menénk, az ... földeknek ki jartatasara [Röd K; Ks 33. I. 6]. *1693:* Rhéti Ferencznek ... hagya az Falu Két Szekér Szénára való helyet, mellyet az előtteni Falu ki járásakoris az Falu keziben hagyott volt [Gyszm; CsÁLt Gyszm I/1]. *1732:* Kovacs Páll és Gőczi Nagj Ferencz Atyankfiai Telekjek határá(na)k ki keresésére s ki járására ... Exmittaltat(na)k[a] ... Atyánkfiai eő kglmek [Dés; Jk 428a. — [a]Köv. két név]. *1751/1753:* Koronkában lévő mindennémű Birodalmai Törvényesen valo ki járásakor eő Nagysága ... azon földeket elé sem hozta, magáénak sem praetendálta [Koronka MT; Told. 78]. *1784:* akkor mikor Váradi Moses Ur a Falusiakat ki vitte ezen hellynek ki járására, akkor könnyű lett volna a más két követis[a] ki nyomozni és ki keresni [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 12. — [a]Határkövet].

7. határjárás/kijelölés; marcarea hotarelor (unei proprietăţi); Feldmarkbestimmung/zeichnung. *1801:* ha az M. N. Sombori öregek az Commune Terrenumok ki-járásában hibáztak, ugy hogy ... az régen el táblázott ... Birtokokat az Commune Terrenumok közzé tsováztak, vagy pedig az Commune Terrenumok közzül valamely részeket az régen el-táblázott hellyekhez jártak-ki hibáson, azon hibás munkájok az Őregeknek ... meg változtassék [M.zsombor K; Somb. II]. *1846:* mind végig azon holt árok közepe vonala szerint tették a' ki járást, és ki határozást [Nyárádkarácsonfva MT; EHA].

8. kb. (portyázásra való) kimenetel; ieşire (la incursiune); Ausgehen (auf einen Streifzug). *1657:* oly disciplinában hordoztam a hadakat, hogy ... egy kés, egy fejsze, egy süveg az szegénységtől el nem vétetett ... különben ha az lövésből s egyéb hirből nem tudták volna, az hadak kijárásából nem tudták volna az dolgot[a] [KemÖn. 197. — [a]Értsd: hogy hadakozás van].

9. kiáradás/csapás/öntés, *táj* kiütés; revărsare, inundare, ieşire din albie; Überströmung/schwemmung. *1665:* Enis tudom hogy az Gergely Janos kertinel az or-

szagh uttja soha sem volt ollyan el ebbet mint most el veszet az viznek ki iarasa miat [BálLt 50 Lovasz Peter (80) majai[a] vall. — [d]Májáról (MT) való].

kijárat (határt) végigjáratva megállapíttat; a dispune parcurgerea şi stabilirea hotarelor (unui cîmp); (Feldmark) begehend feststellen lassen. *1648:* az egész falut elő gyűjtöttük és bizonyos személlyeket ā falu közönséges javallásábul erős hittel meg esketvén ā meg nevezett veteményes kerteknek igaz határát véllek ki járattuk [Sóvárad MT; MMatr. 210]. *1757:* Jószágát és Földeit ki járottya és határoztattya [Kakasd MT; DLev. II. 27]. *1766:* az Utrizált földeket 14. emberrel ki járták, 's meg gödrözék [Vaja MT; VH]. *1793:* (Özv. Réz Borbára) a Láb Földeinek also barázdáját Gál Ferentz Uram felőll ki járatta s a' mit Gál Ferentz Ur(am) elvágatott volt azt viszszá járták, határozták [Msz; MbK].

kijárattat kihatároltat; a dispune stabilirea/fixarea hotarelor (unei proprietăţi); abgrenzen lassen. *1759:* (A) két Sessiokat kűlsö Appertinentiájával ... Grof Vas György Urnak ki járattassa, métáztassa [Fejér m.; JHb].

kijárattatik kihatároltatik; a se stabili/fixa hotarele (unui teren); abgegrenzt werden. *1781:* (A földnek) midön az also része ki járattatatt s Gödröztetett volna, az nyilás emberek egy más között az nyilak határát meg disputálták volna figálók az Nyilakat Huszon két egész nyilokra [Mezőbánd MT; MbK XI. 62].

kijárhat 1. kijárogathat; a putea ieşi (din cînd în cînd); nach und nach begehen können. *1699:* migh az szemem vilaga el nem hagja s ki jarhatta(m) az mezőre addigh ugj tudom hogj az Kapus felől fel jaro földeknek az vege ... Kovats Istva(n) Ur(am) földen szakadot megh [Mezőbánd MT; MbK 90 Nagj Sebestyen András (100) ns vall.]. *1743:* Vagyon ... ezen palánknak a patak felől való oldalán ... deszkából való kis ajtó, amelyen a ... patakra commoditate kijárhatni [Vád F; ETF 108. 9].

Szk: *ki- s bejárhat. 1705:* még Medardus előtt jóval kezdődvén a szörnyű esős idö ... az utcák és kapuk[a] sárral megrakodtanak, hogy a szekerek is alig járhatnak ki s be [WIN I, 484]. — [a]Nsz-ben].

2. kimehet legelni; a putea ieşi la păscut; weiden gehen können. *1771:* A mely Tovis kertet csinált az Uram ... a Bornyu Pásztor ki bontotta hogy Delőre kijárhassanak a Bornyuk [Dés; DLt 321. 16b]. *1777:* Tartozik pedig ezen becsületes pásztor mindaddig a csordát kihajtani, valameddig a marhák kijárhatnak [Zalán Hsz; RSzF 189].

3. *hiv* kiszállhat; a putea descinde, a avea dreptul să descindă (undeva); eine Besichtigung vornehmen können. *1762:* a többi assessoroknak is votuma legyen, inquisitióra kijárhassanak [RettE 142].

4. kihatárolhat; a putea hotărnici/stabili hotarele; abgrenzen können. *1784:* ezen irtásunk mindenik felől e' szerint határozodik meg ... a' mint ki járhatám, és meg mutagathatám Régius Uraiméknak [Vormága H; JHb XXXIII/36].

kijáró 1. *mn* **1.** kimenő/vezető; care duce/conduce (spre) în afară; hinausgehend/führend. *1671:* az regi mezőre ki járó utt [Szentimre Cs; EHA]. *1684:* az Czigány utczára ki járó sikator [Gyf; Incz. V. 64a]. *1705:* az mezőre ki járó sikátor [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1733:* el mentűnk ... Vasas Szentivanra[a] ... es mikor az Falubol ki erkeztűnk az mezőre ott Conterminalodek es Conveniala, harom uczczarol ki jaro ut, de egyik sem szolgalhata tovab, a Porgolatnal, mert el vala rekesztve porgoláttal [WassLt. — [d]SzD]. *1740:* Falu kijáro utzácskája [Mezőcsávás MT; LLt 108. C]. *1746:* a Zsejkre kijáró Útnál [Nagyida K; Told. 9]. *1772:* a Mezőre ki jaro uttza [Kozmás Cs; EHA].

2. vhova kiszolgáló/vivő; de ieşire undeva (afară); irgendwohin hinausführend. *1632:* kis aito uagion az uduarra ki iaro [Fog.; UF I, 188]. *1676:* szolgal ki ... az Var árka felett valo uy sindelyes ki járo hidra eöregh ... emelczös kapu [Fog.; UF II, 703]. *1691:* Az épületek keőrül léczből czenált kertek léuén, uagyon onnan ki járó két küs kapu [CsVh 115]. *1793:* a' mint le ment a' gráditson ... hátra foga a' Sáros köz felé ki járo nagy kapu felé [Koronka MT; Told.]. *1797:* az kertbe ki járo kitsid ajto [Körispatak U; Pf]. *1817:* az Udvarrol ki járo kapun aloll lévő kértet, melly dölö félben volt meg igazittattuk [Héderfája KK; IB].

Szk: ~ *ajtó. 1675:* (A pitvar) ki jaro ajtaja nap nyugotra vagyo(n) [Dés; Borb. II]. *1732:* (Az udvar kapuja) Tölgj fa deszkábol egj felé nyilo csipkés kapu, melette lévő kisded ki jaro ajtoval [LLt 244. B]. *1734:* Vagyon ... az hizlalo pajta mellett egj ki járo kis ajto az utzára [Datk NK; JHbB gr. Bethlen Farkas inv.] ✱ ~ *ajtócska. 1694:* (A) kapu edgyik Felin, vastag Tölgj fabol csinalt ki jaro kis Ajtocskajais van [Kővár Szt; JHb Inv.].

3. ~ *hely* kijárat; ieşire; Ausgang. *1681:* Vajda Hunyad Vára ... Kinzo Bástya ... Más ajtajais vagyon, (: mellyen régenten ā Vár alat levö malomhoz jártanak :) ... Ez ā ki jaro hely most be van kővel rakva [VhU 502, 511]. *1734:* az háznak az oldalab(an) egy más haz ajto nélkült ... abbol az hazbol az kertb(e) ki jaro hely [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.].

4. legelőre járó; care merge la păscut; auf die Weide gehend. *1682:* Lovak. paripa ló Nro 6 4-fő gyermek lo Nro 4 3mad fő gyermek Lo Nro 4 Kijáro mines Nro 31 [Vh; VhU 695].

5. *hiv* kiszálló; care descinde/se deplasează (undeva); eine Besichtigung vornehmend. *1822:* Az Erdőre ki járo ... Assessorakkal égyütt italakra[a] [Nagyernye MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése. — [a]Kőv. az összeg].

6. határjáró; care parcurge un cîmp/teren (pentru a stabili hotarele); Feld begehend. *1791:* úgy itiltetett meg, a Ki Járo Hitesektől, hogy mennyi és hány Véka Férő Földnek kell által adattatni [Mezösámsond MT; Berz. 15. XX/9].

7. kirúgó; care se îndinde spre în afară; hinausragend/reichend | felfelé rúgó; care se întinde în sus; hinauf(wärts)reichend. *1687:* az Gyepű mellet ki iáro földek végei (k) [Szentmárton Cs; EHA]. *1807:* a földeknek Eszeki vagy is pascumra ki járo végeik [Nyárádsztbenedek MT; EHA].

Hn. *1648:* A ki jaro nyilban (sz) [Hidalmás K; EHA]. *1726:* Ki járo nyilak között (r) [Vajdasztián MT; EHA]. *1729:* ā külsö ki járo Nyilakb(an) (sz) [uo.; EHA]. *1797:* A ki járo Széna Fűben (k) [Tarcsafva U; EHA].

8. felfelé menő/tartó; care duce în sus; hinaufgehend/führend | kifelé menő/tartó; care duce spre în afară; hin-

ausgehend/führend. *1737:* Földvári Ersébet Aszsz(ony) Ló tilalmassának véginél ki járó Méta [Nagyida K; EHA]. *1766:* Adá az Falu az Ekklésiának ... a Szőlö felé ki járo Patak Hidján felyűl valo Szegeletes kaszálóját [Csitsztiván MT; MMatr. 481]. *1768:* az oldalon, egyenesen dél felé éppen a Felsö Bencze fejére bé menö út, es ott a ki járo Ország uttyába belé akadván azon egyenesen nap kelet felé ki jöjjön az ország uttyán erre az helyre [Szentlászló TA; JHb XXXVI 17].

9. kiszakadó/vezető; care se desprinde/iese (din ceva); abzweigend/hinausführend. *1788:* a Nagy Szeltsovábol kijáro árok [Dés; EHA].

10. használatba fogott, befogott, *táj* eléjáró; luat în folosinţă; in Gebrauch genommen. *1679:* Ki jaro fa Tál nro 5 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.]. *1697:* Elegyes Selyemmel irás után varrott vastag gyolcs kendö ... Más elegyes Selyemmel aranynyal irás után varrott edgyütt ki járo viseltes gyolcs lepedö nro 1 [Szentmargita SzD; KGy]. *1736 u.:* Gróf vala Apor István, mert csak minden nap rendszerint kijáró ezüst tála nyolczvannégy volt [MetTrCs 444]. *1746:* Két kijáró rézgyertyatartó, ahhoz való két koppantó [Vargyas U; Daniel-Ad. 257].

11. kifolyó; de scurgere; hinausfließend. *1681:* Az Selyép also végenel levő kö fal, (: az hol az viz ki jaro helye vagyo(n) :) [Vh; VhU 577]. *1757:* az mi banjankb(an) annyera valo viz sints a' mi vagyon (így!), annak vagjon napig ki járo uttya s Istallya ... megis mutogattuk mind vizünket mind annak ki járo uttyát [Torockó; Bosla].

12. kiálló ugró; care iese (în afară); her/hinausspringend/ragend. *1797:* (Az árnyék) fedele ... rövid fákon áll melyeknek végeit küvül a ki járo Sasok végeiken fel emelt ájazo fák tartyák [Kőrispatak U; Pf].

13. ? kigördülö/görgö; care iese (alunecînd) pe rotile; hin/herausrollend. *1747:* Karikás ágyfa, melynek ki járó karikája vagyon 1 [Borsa K; Told. 24].

II. *fn* **1.** kijárat; ieşire; Ausgang. *1832:* belső Joszága vagyon itt Szovátán[a] ... amelynek ki jároja volt onnan a Szováta közötti, Szakadát felé nyúlö (!) nagy ország uttyára [DLev. 3. XXXV. 15. — [a]MT]. *1847:* Az épület keleti oldala mellé van ragasztva a' Konyhából kijárónál egy fedelezet, mely alatt van egy kenyér sütö nagy és egy kissebb kementze [F.árpás F; TSb 46].

2. kb. feljáró (hely); loc de urcare; Aufgang. *1735:* Nztes Irsaj Sigmond Atyánkfia eö kglme az Szamoson tul a Hidasrol ki járonál valo földiböl excindállyanak annyi földet, amennyin a jövö járo szekeresek, lovasok s gjalogok meg fordulhatnak, mely földi helyéb(en) adassék eö kglmenek annyi föld a Regestrumbol keresvén vacans nyillat [Dés; Jk 457b].

Hn. *1770:* In Loco Kijároba (sz) [Zentetelke K; KHn 140]. *1773:* A Dombon a Ki jároban (sz). A Dombon a le jároban (sz) [Gyszm; EHA]. *1798/1812:* A Kijároban [Buzaháza MT; EHA]. *1805:* a' Sukuroba a kijároba (sz) [Fiátfva U; EHA]. *1815/1817:* A Kijáróban (sz) [Vágás U; EHA].

3. határjáró (személy); hotarnic; Feld/Flurbegeher. *1780:* Constalt az ki járok elött es mi elöttünk hogj az Nánási Familia a' mije soha nem volt azt cserelte el hejtelenül [Msz; MbK X. 57]. *1791:* én ... Balag Miklóss azónn alkalmatossággal, mint Falus Birónak elsö Hütesse, többekkel édgyütt, ki Járók voltunk [Mezösámsond MT; Berz. 15. XX/9]. *1834:* az hol, ujj és semmi változás alá nem jött illyen öszve irások nintsenek, Azon Ekklésiáknak ... minden javairol ezen esztendöben a mennyire lehet kifogás alá nem jöhetö ki járok, és az Ekklésiai Hitesség jelenlétekben törvényes fel mérések, és Ns Szék Assessorai által készitendö Conscriptiok vitessenek véghez [Vaja MT; HbEk].

kijárogat *gyak* ki-kimegy, kimeneget; a ieşi în mod repetat/în repetate rînduri; wiederholt hinausgehen. *1670:* Barkóczi Sándor uram is bejött idebe s úgy hallom, hogy innét járogat ki a német táborra s irogat is idevaló állapotokat [TML V, 295 Katona Mihály Teleki Mihályhoz]. *1773:* Kozma János ... el öregedett allapattal lévén ... koldulgatni ki járogatott [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 151]. *1857:* holnap én is ki kezdek járagatni [Kv; DE 2].

kijárt kihatárolt; cu hotarele stabilite/delimitate; abgegrenzt. *1636:* az ... ki járt es hatarlot föld [Kőrispatak U; Pf]. *1693:* Völtsön adának a' közböl ... mostan ki járt közös ház helyet tul a' patakon [Völcs SzD; SLt AH. 17].

kijártában kint jártában, odakint járta idején; pe/în timpul ieşirii sale; als er/sie hinausgegangen war, während seines/ihres Ausgehens. *1704:* Ugyan ma vöttem eszembe, hogy az inasom tegnap kijártunkba egy kedves és derék régi flintámnak a csüjét valamiben megakasztván, éppen közepén eltörette és meggörbitette [WIN I, 237].

kijártat 1. kiküldet; a dispune să iasă/meargă undeva; hinausschicken lassen. *1705:* baron Tige nem akarván a németeket kijártatni portázni, egyszer a mezön létekben a rácok resolválták magokat, hogy ök sem mennek ki német nélkül [WIN I, 372]. *1747:* Kalota Szegreis ki jártaték hogj a' Mlgos Ur porontsolattya szerént a' Nyilban jöt Jobbágyokot Motsra[a] szolgálatra bé álitassam [Szentdemeter U; Ks 83 Peterffi Sándor lev. — [a]K]. *1796:* az Aszszony Bernád Ersébeth ki nem jártotván ételemet öszve zándorottam szobol vélle [Káposztásszt-miklós MT; DLev. 4. XLA].

Szk: *ki- s bejártat. 1672:* Az residens a passusnak tilalmát nem tagadta, azzal mentvén magokat, hogy sok magyarországi emberek lévén ide be, embereket jártatják ki s be s tartnak csalárdságtúl [TML VI, 125 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

2. (vmely föld határát) határjárókkal kihatároltatja; a dispune stabilirea hotarelor unui teren prin hotarnici; (die Grenze irgendeiner Feldmark) durch Mark/Flurbegeher abgrenzen lassen. *1645:* ezen Controversiaban leö (!) hellyet ki jártatta [Szászsztjakab SzD; Told. 27]. *1654:* Vas János és Vas Giörgy uramék ki iártatták vala az Küs Gyekej[a] határt [WassLt Márton Mester nagy Gyekében[b] lakó. — [a–b]K]. *1669:* Hiva minket ... mezö Bandon lako Fodor Gergely ... hogy holmi szanto földeit szena retejt hit szerent ki Jartatnok es ... fel Jrnok [Mezöbánd MT; MbK]. *1681:* a Koronkai hatarnak egyik forduloja nem levén ki jartatva, az öreg Tholdalagi Mihály idejebeli hatar járt levellel, melylyel a másik hatartis ki jártattak, jartassak ki [Koronka MT; EHA]. *1780:* az ide alább le irt Embereket megesketvén mind az két darab kaszálokot ki jártattuk, s Keresztes Kövekkel

meg Métáztuk [Sóvárad MT; LLt 88/9]. *1792:* Tekintetes Szanto Sándor Ur szokott jussunknak le tétele mellet kére hogy mennénk el ... O: Aszszonnépre[a], és ottan ... jártatnok ki és gödröztetnök ki ... a Szelistye nevü földek végében valo Pèréu nevezetü szöllöt [DobLev. IV/703. — [a]AF]. *1846:* A N Laki hataron bir az Exponens ... egy darab Berkes helyet ... ezen ki nevezett helynek métáját a tisztább és Csendesebb birtakolhatás tekintetéből ki akarja jártatni [Nagylak AF; DobLev. V/1261].

3. kifolyat; a face să se scurgă; (hin/her)ausfließen lassen. *1757:* az ö Banyajokban annyira valo Vïz sints, az mi vanis annak van napig ki jaró uttya s Istallya, az mellyen azt ki jártattják s kiis jártathattyak [Torockó; Bosla].

4. kiadat/fizettet; a dispune să fie plătit; ausgeben/zahlen lassen. *1677:* A' Mely Szolgáknak, hadakozásnak, vagy az had meg-hirdetésének ideje alatt telnék-el esztendejek, Urokat akarattyok ellen el ne hagyhassák, mind az had le-szállásáig, azok-is elébbi szokot fizetéseket igazán ki-jártatván; mellyet ha ki cselekednék, mind a' Zászlók alól, mind egyéb helyekröl ki-adni tartozzanak [AC 196].

kijártatás határjárás, kihatárolás; hotărnicie; Markabgrenzung. *1634:* Mi azert ... el menénk, az fellyűl megh irt határon levö földek(ne)k ki jartatasara [Röd K; Ks 33. I. 6]. *1696:* (A) Földeknek ki iártatása, es le irása mi általunk es mi elöttűnk igi mentenek véghb(en) [Vízszilvás SzD; WassLt]. *1778:* Melly fèn irt hely(ne)k ki jártátasa Métáztatása hogy mindenekben ugy a mint fellyeb meg irtuk ment végb(en), arrol adgyuk miis ... ez tulajdon Subskriptionkal, és usualis petsétünkel corroboralt Testimonialis Levelünket [Nagylak AF; DobLev III/508. 1b–2a]. *1796:* a Mezö Bándi határon a Kőrtvélly fája uttzánál lévö földnek ki jartatásárol valo levelet ... kedves Néném Kováts Ferencné Aszszonytol mái napon ... kezemhez vettem [Mezöbánd MT; MbK 105].

kijártathat 1. (a föld határát) határjárókkal kihatároltathatja; a putea dispune stabilirea hotarelor unui teren prin hotarnici; die Feldgrenze durch Feldbegeher abgrenzen lassen können. *1766:* azon sikátor nem Város fundussábol valo, hanem, külenesen aquiralt fundusbol hagjatot sikatornak a malom kedviért ... az Instans Ur mint sajattyát birhattya s' azt ... juxta antiquos limites kiis jártathottya [Torda; TJkT V. 336]. *1816:* sem a' belsö sem a kulsö appertinentiait az szomszédolt sessioknak most a' téli idö mián ki nem jártathattyák [Bodor lev. (MT)].

2. kifolyattathat; a putea lăsa să curgă; (her/hin)ausfließen lassen können. *1757:* az ö Banyajokban annyira valo Vïz nints, az mi vanis ... azt ... kiis jártathattyak [Torockó; Bosla].

kijártatik (a föld határa) határjárókkal kihatároltatik; a fi stabilite hotarele unui teren prin hotarnici; (die Grenze der Feldmark) durch Feldgeher abgegrenzt werden. *1790:* a határ ... a' mint most ki jártatott, gödröztetett ... a' másik hajláshoz gödör ásatott, jegynek [Báld K; BLt].

kijártató 1. (a föld határát) végigjártató és megállapittató; care dispune parcurgerea şi stabilirea hotarelor unui teren; (die Feldgrenze) begehend und feststellend. *1849:* Borozda kijártato Biztosoknak kirendeltetvén, a tétetett kötelessègünké, hogy mind a panaszlo, mind pedig a panasz alatti lehető adataikot vegyük be, 's bizonyságaikot halgassuk ki [Szu; Borb. II Simó Pál várm. jegyző kezével].

2. ~ *levél* határjáró levél; mărturie hotarnică; Feldbegehungsschreiben. *1797:* a ki jártato levél ... 5 lapján szemünkbe öklödött a Pusztai Csere nevezet [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. S. 96]. *1833:* A Repulsa Felperes Asszony Szoszollo Lászlo István által bé agya ... A kijártatásrol költ 's ellent állással meg gátolt kijártato Levele(t) [Ne; DobLev. V/1195].

kijártatott szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *relatoria-levél* kb. határjárás/határjáró jelentés; mărturie hotarnică; Flur/Feldbegehungsbericht. *1732:* Pagacsai ... Ház helljröl ki Jartotatt Relatoria lev(e)l [Mezőpagocsa MT; JHb X/13. — Tomai László kijegyzése].

kijártattat (földdarabot) határjárókkal kihatároltat; a dispune stabilirea hotarelor unui teren prin hotarnici; durch Flur/Feldbegeher abgrenzen lassen. *1722:* Elekesi reszèn valo Erdök vádnok az emlitett Sarosi háttaron. azokatt az ö kglme pressencijajabon kijártattattnok ugyan Sarosi örög Emberèkkel [Szőkefva KK; Kp III. 112]. *1792:* eö Exlaja az Ádámosi Allodialis Erdejében 8ad nap múlva a maga hijjanosságát s differentiáját Torvényesenn ki fogja jártottatni a hól az Urral szomszédos lészen [Ádámos KK; JHb XIX/35]. *1847:* Minthogy ... a' Contractusunk egyik pontja azt tartja hogy föleg az allodialis földeket törvényesen ki jártattassam — mire nézt tisztelettel szollittom föl a tks szolgabiro Urat, hogy a' törvényes lépések meg tételével ki szállani hivatalánál fogva méltoztasson annak idejében [Csapó KK; DobLev. V/1268 Wizy Lajos Benkő Elek szbhoz].

kijártattatás (föld határvonalának v. útnak) végigjárással való megállapitása; stabilirea (liniei de hotar a unui teren sau a drumului) prin parcurgere; Feststellung (der Grenzlinie des Feldes od. Weges) durch Begehung. *1739:* kéntelenitettem a' Nms V(ár)m(e)gjét requiralni Instantiam által ... a' Diós Szöllö nevü hegynek Úttyának, simili modo ... egy darab Szöllönek ki jártattatások iránt, mellyeket ... akarnék reambulaltatni [Cege SzD; WassLt].

kijártattatik (vmely birtok) határjárókkal kihatároltattatik; a fi stabilite hotarele unei moşii prin hotarnici; (irgendein Gut) durch Feldbegeher abgegrenzt werden. *1804:* Vagyon egy Bachonya nevü Praedium ... Törpen[a] faluja Határán, melly Praedium 1451ik Esztendöb(en) ki jartattatvan bizonyos Hatar Halmakkal ki is Hataroztatatt [BSz; JHb II/16. — [a]BN].

kijárul (vkinek ki)jár, vkit vmely vagyonrész megillet; a reveni cuiva o parte din avere; (jm irgendein Erbteil) gebühren/zukommen. *1863:* a házasság erejénél fogna (!) vagyonunk is öszve elegyedvén, abbol a férjnek két harmada, a nönek egy harmada fogna kijárulni [Kv; Végr.].

kijátszás 1. ? megkerülés; eludare, ocolire; Umgehung. *1837:* A' Város a' helybéli szegény Özvegyeknek, és oly asszonyoknak is kiknek Férjek nyomorék vagy el betegesedett ... fel segillésökre egy intézetet állitott fel, t.i. a sertés petsenye sütést ... A kérelmes Gergely Anna Babos Jánosné is oly környületek között volt ... mig nem most olly állapotba helyheztetödet ... hogy a petsenye sűtés, és árulásbéli kevés haszontol valo el zárása esetébenis kényelmesen élhet, miért ... az Intézet czélja ki jádzása nélkül azok között[a] meg sem is hagyhatott (így!) [Torda; TLt Praes. ir. 466. — [a]A pecsenyesütők között].

2. félrevezetés; inducere în eroare; Irreführung. *1843:* csak kijátzásra Törvényellenesleg jelentett [Dés; DLt 632].

3. (ki)sorsolás, húzás; tragere la sorţi; Auslosung. *1846:* A nyeremenyek égy része ... (a) sors jegyek be adójának a ki játtzás napjátol számlalva két hónap alatt ... ki fog adattatni [Dés; Berz. 20].

kijátszhat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *vmit vki kezéből* kb. kiszerezhet/vívhat vmit vki kezéből; a reuşi să smulgă ceva din mîna cuiva; etw. aus js Hand erwerben/anschaffen. *1710:* a francia és bavárus conjungálván ármádájokot, Donavum mellett való hegyet erős sánccal bekerítik, és számtalan lövőszerszámmal megerősítik, hogy a császár ármádájának kezibül kijádszhassák azt a cámpániát [CsH 354. — 1704-re von. feljegyzés].

kijátszodik félrevezet/kijátsz vkit; a induce în eroare/înşela pe cineva; irreführen, überlisten. *1845:* Háládatlanabb becsületes Hitelezöjét minden némű csavargásakkal, törvényellenes mesterséges fogásokkal annyira hurczolni, vexálni, kijáczodni és megkárositani törekvő adost, milyen adosom M. Pásztóhi Ferencz ur, Képzelni se lehet [BetLt 1 Hodor Károly kezével].

kijátszodtatik kijátszással megrövidittetik; a fi păgubit prin înşelăciune; durch Überlistung (ver)kürzt werden. *1842:* én mint Hűtes Tag[a] elmentem a ns város Fő Hadnagyához, és kérdeztem tud é erről[b] valamit — s ha tud ügjeljen hogy a Communitás Cassája igy ne játzodtassék ki [Dés; DLt 1480/1843. — [a]Ferentzi Károly ns Belső Szolnok vármegye Hűtes Tabla birája (59) vall. [b]A hidépitő mérnök csalárdságáról].

kijavít megjavít; a repara; ausbessern. *1841/1845:* Két hámot kijavitottam árra 50 xr ... Két hámot javitattam ki RFt 1 xr 20 [Ne; DobLev. V/1254]. *1851:* a' Cselédház ... cserépfedél alatt, melyről egy néhány cserép hibázik, mit a' haszonbérlő úr ki jovitni köteles [Erdősztgyörgy MT; TSb 34]. *1858:* A Napali Szoba Zárját, egészen ki javitotam [Kv; SLt Vegyes perir. Veres György lakatosmester számlája].

kijavitandó megjavitandó; care urmează să fie reparat; auszubessernd. *1846:* Épittési Terve Nemes Dées Varossa mellett le follyo Nagy Szamos Vize' Városfelőlli ágán ki javittando Fahidnak [Dés; DLt 858/1847 Pataky Josef megyei mérnök kezével].

kijavítás (meg)javítás; reparare, reparat; Ausbesserung. *1844:* Egy Bekes ki javitása 5 [Kv; Újf.]. *1847:* A' Szamos belső Ágán lévő Fa Hid ki javittására kivántato 2257 ... pengő RFt 37 1/2 xr ... ö Felsége által kegyelmesen meg adatott [DLt 858 gub.]. *1854:* Török buza kas ki jovitasa [Kv; KmULev. 4 Kömötsi József ács számlája]. *1856:* Az Udvarház ... fundamentuma engedékeny, kiporlo, 's alapos kijavitást kiván [Mezőbánd MT; TSb 39].

kijavíttatás megjavíttatás; reparare, reparat; Ausbesserung. *1869:* A harangláb kijavíttatása meghagyatik [Noszoly SzD; ETF 107. 31].

kijavíttatik megjavíttatik; a fi reparat; ausgebessert werden. *1846:* a' hidnak ... két közbülső rako fával körül vett, és kövel ki töltött Czövekes kassai ... közelebbi idökben javittattak ki [Dés; DLt 858/1847].

kijavulhat helyrejöhet; a putea să se refacă; in Ordnung kommen/besser werden können. *1639:* mikor az Inas oda jart raitais panaszolkodot hogi mint el veztegette el (így!) lovat, soha ne(m) leszen hogi ki iavulhasson belöl (!) hanem megh kel bele halni [Mv; MvLt 291. 184b].

kijed kegyelmed, kend; dumneata, dumneavoastră; Euer Gnaden, Er, Ihr. *1761:* hallám mondani Apor Lászlo urtol Apor Anna eő Ngának: hiszem kjednél voltak az leveles ládák, kjed küldötte be [Kvh; HSzjP Mich. Gazda de Angyalos (40) ns vall.]. *1823:* kijetek nem sokat gondolnak vélle [Mv; TGsz 17 Korda Anna tt-jához]. — Vö. a *kegyelmed* és a *kend* szócikkel.

kijegel kivágja a jeget; a tăia gheaţa; auseisen. *1657:* nehéz vala hozzájok férnem, mert az Szamos vize folyván körül[a], némely helyen a jeget elhányta vala, az hol pedig nem, ott szélesen kijegelték vala [KemÖn. 195. — [a]Szatmár városát].

kijegyez 1. megjelöl; a însemna; (be)zeichnen. *1589/XVII. sz. eleje:* Az Farago Legenynek az eő edgik mester remekeh legien ... egy háznak uagi szobanak kereszt boltra valo boltozasa ... az Legeny ... az boltozatot keőuesse megh az eő Vratol ... az Czeh mestereket es teőb tudos mestereketis bę hyon az helyre, az hol az boltot akaria mester Remekwl czinalni, egy eleőben az bolt czinalasnak modgiat, mertekét, az Mesterek eleőt ki Jegiezze. Ha penigh az boltot modgiakeppen ki nem tudgia Jegiezni, az Boltozatot[a] neki meg ne engedgiek [Kv; KömCArt. 8–9. — [a]A boltozást]. *1823–1830:* (A) Göttingából hozott magokat elvetettem, zsendelylapocskákra cinkusokat aggatván, kijegyzettem [FogE 284].

2. kiír, lejegyez; a nota/scrie; abschreiben. *1592:* ez eghesz Jndexet olwasd altal eppen, Az altal olwasasban, ameny leweleket talalz Egy bizionios dologrol, egy kichin papyrosra Jegiezd ky az Numeroiat pro memoria [Kv; DiósyInd. 14].

3. fel/lejegyez; a înscrie/înregistra; aufschreiben. *1795:* Az általagok tzéduláji el lévén penészedve, az irás nem láttzott és tsak intézés szerént lehetett a' vedrek számát ki jegyezni [Ádámos KK; JHb XIX/50].

4. kijelöl; a indica/desemna; bestimmen/zeichnen. *1784/1805:* parantsolt nékem az Földes Uram, hogy ad-

jak még Henter János Ur Számára négy Rud Erdőt, a' mellyet én kiis jegyzettem [A.zsuk K; SLt XLVI/7 Sipos Juvon (35) zs vall.]. *1786:* egy kevés fáradságra kérlek, kérlek ... ottan levö Boraim közül jegyez ki két hordo bort a kortsomarosom kezibe hogy árulja [Bolya NK; IB gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

5. (határt) megjelöl; a marca/însemna; abmarken. *1747:* (A határt) ott Keresztes fákkal ki jegyezvén, le jö a Kis Diosbeli kaszálora [Nagyida K; EHA]. *1771:* Mi ennek régi Metajit meg mutatni, és ki jedzeni nem tudjuk [Burjánosóbuda K; JHbK XLIX]. *1781:* Circiter 15. 16 Esztendőkkel ez előtt, nyomoztuk és jegyeztük ki ő Ngával a Malaistyát[a] [F.nádasd H; JHb XXXII/32. — [a]Az ilyen nevű határrészt]. *1794:* azon részetske ... földemnek borozdája Pákei János Uram felöl ... ã vizig egyenes és határ kövekkel ki jegyezve légyen [Kv; Pk 3]. *1817:* néhány hellyeken hompozással az egyenes Határt ki jegyzették [Szentháromság MT; Sár.].

kijegyezget (határt) megjelölget; a marca de mai multe ori; wiederholt/oft abmarken. *1715:* conferalta(na)k eö kglmenek[a] ... az Bandi hataro(n) az Kis Erdo felöll valo közönseges lökötö helljböl ki szakasztván és határat ki is jedzegetve(n), egy darabotska puszta helljet [Mezőbánd MT; MbK 117. — [a]Fogarasi Sámuelnek].

kijegyezgetés kiirogatás/másolgatás; notare/însemnare repetată; wiederholte Abschreibung. *1759/1786:* ha pedig fellyebb valokrol kérdezkednek ő kigyelmek mindenek felett igazitom ő kigyelmeket a Captalanokra, ott eleget találnak ... amit tudhatnakis az onnan valo kijegyezgetésekböl [M.újfalu K; BetLt 5 St.Rettegi (47) ns vall].

kijegyeztet 1. (határt) megjelöltet; a dispune marcarea unui hotar; abmarkieren lassen. *1829:* Buza, és Török buza Szánto földeik régi igazi metajokat nézetnök, kerestetnök meg, és jegyeztetnök is ki vagy gödrözéssel, vagy hompozásokkal [Nyárádkarácsonfva MT; ToldNy].

2. (levéltári jelzetet) feljegyeztet; a pune să noteze (cota unui document de arhivă); (Archivsignatur) aufzeichnen lassen. *1807:* beszélték volt azon Atyaim és öregek hogy az Captalanba Levél volna, tehát mi Falusiakul ... meg indulván, és a Kolos Monostori Conservatoriumot fel hányatván, reá is találtunk a Metalisra, és más Levelekre, de ekkoron ki nem irattuk, hanem tsak ki jegyeztettük [Körösfő K; KmULev. 3].

kijegyeztetik (a határ) megjelöltetik; a fi marcat (hotarul); abgemarkt werden. *1753:* Biro Samuel ő kegyelme adgya altal G. Mikes Antal Atyánkfiának ... Cserébe a' ... Sebesi Rész nevezetű Szánto Földet a Falu felöl jövő Maros-Ujvári[a] utnak a' szebeni mostani utba való szakadásáig, az holott is határ kövekkel jegyeztessek ki in communem usum [DobLev. I/299.1b. — [a]AF]. *1793/1794:* nem lévén egyébb hátra, hanem hogy a M. bagoi köz földek három egyenlö Táblákra fel mérettessenek, es gödrökkel ki jegyeztessenek [M.bagó AF; i.h. IV/739. 11b]. *1814:* nem tudván ki tanálni a' kérdett Telkek között lévö Köz Métát ... Pávai Sámuelnét ... meg esketvén a' Cancellista Urak, a' merre és a' hol mutatta ki nékünk a' két Telek közt a' métát, mindenütt otton jegyeztetett ki [Dés; Ks 79. 29. 799].

kijegyzés fel/kijegyzés; însemnare; Aufzeichnung. *1799/1802:* Az also Aj nevezetű Erdőbe, az Insineur ki jegyzése szerint, a' felsö nyil 36 Jugerum [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 146–7].

kijegyzett 1. kiirt, lejegyzett; notat, însemnat; abgeschrieben. *1592:* ez eghesz Jndexet olvasd ... ameny leweleket talalz Egy bizonios dologrol, egy kichin papyrosra Jegiezd ky az Numeroiat pro memoria, Mert egy dologrol Nem chak egy lewel, hanem teobis talaltatik ... Annak vthana hozassa ky a' ladakat es ezen Jndex meg mutattia, az ky Jegezet Numeros lewel mellik Ladara zolgal, vegie ki beleolle [Kv; DiosyInd. 14]. *1806:* tsak küldgye bé Ngod ... most ki jedzett a' minap pedig tsak a' Fasciculus signuma által kivánt leveleket haladék nélkül [Mv; Ks 101 Thuroczy Károly lev.].

2. megirt; indicat în scris; geschrieben. *1797:* épitették az Utrumban ki jegyzett Magyarosági[a] három Gazdák ... ezen Malmot [T; JHb Hesdáti cs. — [a]TA]. *1802:* En az Utrumba ki jedzet Nap ... az édes Atyám háza elöttt állottam volna [Mv; Born. XXXIX/53 Georg Virág (21) vall.].

3. ki/megjelölt; marcat, desemnat; bezeichnet. *1600:* Eo kgmek az Jdes Vraimban hyanak ky az kik az ky Jetczet hatart twdgyak, es megh erchek meny hatart mutattanak volt az Juhoknak, Akiknek Juhokat Annak vthana az ki Jetzet hataron kyweol talalyak, tehat affeleket az 1585-bely mod zerint beontessenek [Kv; TanJk I/1. 360]. *1770:* az akkor kijedzett s tett Métán kivül semmiis, és tőbb ez Templomhoz nem szakosztotott? [K; JHbK LVI/1 vk]. *1828:* vettünk meg ... égy nyilatska erdőt, a már ki mutatott és ki jegyzet méták között 70 ~ hetven válto Rforintakon [RLt].

kijelel 1. (földhatárt) kijelöl/megmutogat; a stabili arăta (hotarele unui teren); (Markgrenze) bestimmen zeigen. *1836:* (A földnek) a' Commetaneusok a' viz el mosás miatt az igazi határát ki jelelni nem tudván, meg sem is méretett [Makfva MT; DLev. 2. IXB.1]. *1843:* a Táblának ... országut felölli Szélén a Határt ki jelelé, holis a régi Homp meg ujjittatott [Szövérd MT; Hr].

2. (földtulajdont határjellel) megjelöl; a marca/însemna hotarele unei proprietăţi; (Grundeigentum durch Grenzzeichen) (be)zeichnen. *1844:* Ezen hely kijelelve van, eleitöl olta a' KMonostori határhoz tartozott [Szászfenes K; KmULev. 1 Lőrintz János (60) col. vall.]. *1846:* a város köz hellyéböl fel fogott foglalásának mekkoraságát, és határát igazán járják, és jelellyék ki [Dés; DLt]. *1853:* Albisi Bartos Sándor és Ferentz testvérek ... panaszok következtében ki neveztettünk mint Dálnok falva hites Elöljárói hogy a fen irt testverek által birtoklo egy földet ... a Szomszéd földekkel mérjük egyenlö nagyságra és kövekkel annak széleit jelejjük-ki [Albis Hsz; BLev.].

3. megnevez; a numi/denumi; benennen. *1837:* N. Lupsai[a] Nemtelen Kontráne György ... tegnap Estve ide Tordára megérkezve egy helyre (: melyet kijelelni nem tudott:) két Lovával együt beszallott [Torda; TVLt Közig. ir. 160. — [a]TA]. *1844:* hallottam ... Székely Istvánt ezen Felsö Berekben kaszálgatni, hol ö irtásokat is tett, de hol mely helyen, ki jelelni azt nem tudom [Szászfenes K; KmULev. 1 Szigyártó Mitruj (60) col. vall.] *1846:* föl szólittatik panaszlo Darvas János, hogy pana-

sza igazolására lehető tanuit Biztosságunk előtt jeleje ki [Dés; DLt 530/1847.3].

4. kijelöl; a indica/desemna; bestimmen, zuweisen. *1853:* a' Kebeleiek Szobeli kérelemmel follyamodtak, hogy a' Mlgs Ur igérete szerént jelelném ki az eladando Erdö gyapját 's árrát mondanám meg [Mv; Újf.2 Soós Josef Ujfalvi Sándorhoz].

5. kimutat; a indica/arăta; er/beweisen, darstellen/tun. *1838:* Pontosan ki kell jelelni — hogy az Ekklesiában hány fiu és léány oskolába járhato gyermekek vannak [Nagykapus K; RAk 15].

kijelelendő 1. kijelölendő; care va fi desemnat/indicat; zu bestimmend. *1852:* Kötelesek a' feledesek a' tulajdonos Mlgs Úrnak is minden nemű terménybeli részét maguk erejeken bé hordani — takarítani, 's azt jó moddal a' ki jelelendő helyre el helyheztetni [A.esküllő K; RLt O. 4 Tursai László jegyző kezével].

2. megnevezendő; care trebuie să fie indicat; zu nennend/offenbarend. *1847:* Mindezen pontokra valljon a tanú igaz lelkiösmérete szerént, felhozandó minden ide tartozó adatokat ... s kijelelendő, hogy kit vagy kiket tud e tárgyban bizonyos tudással biró vallóknak [VKp 209].

kijelelés ki/megjelölés; notare, consemnare; Ab/Vermarkung. *1840:* (Az) osztály levelet, az osztályos Nyilaknak általános ki jelelésével lelki esméretesen meg irtuk [Kv; Ks 100].

kijelelt 1. kijelölt; indicat, desemnat; bestimmt, zugewiesen. *1843:* csak a tisztek engedelme mellett, a kijelelt erdőkből szabad a meg kévántató fát és vesszőt vágni [VKp 86]. *1865:* (Az) Iskola ház építésére kijelelt hely a czinterem utcza felöli része igen alkalmas [M.bikal K; RAk 255].

2. megnevezett; numit, denumit; benannt. *1840:* (Az osztály) az azon vég-rendeletben ki jelelt hat fő nyilak ki egyenlitésére nézve előlegesen megallitot alap elvekhez és határozatokhoz képest ... Terv szerént véghez ment [Kv; Ks 100]. *1844:* a már ki jelelt helyen a Nemes Szék Rendei egybe gyűlvén | Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnökkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kivántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [Usz; UszLt XI. 85/1.1.87]. *1849:* az özvegye és Sándor a fia betsületesen el temettették az el mult vasárnap Régen általa ki jelelt helyére [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

3. megjelölt; marcat, însemnat; bezeichnet. *1833/XIX. sz. köz.:* a' mappán ki jelelt kis patak [Gyalu K; EHA]. *1840:* az e szerint ki jelelt, ki egyenlitett és meg osztott jókroli nyilak ... általunk innepélyesen kihuzattak [Kv; Ks 100].

kijeleltet (határjellel) megjelöltet; a dispune marcarea (cu/prin semne de hotar); (durch Grenzzeichen) bezeichnen lassen. *1830:* méltoztatik a T. K. Biro Ur bizonyos időt határozván ... a helyet ki járván a legelő helyet ki jeleltetni [Torockó; Bosla. Bosla Ferenc kérv.].

kijelenik kitetszik/tănik, nyilvánvalóvá válik; a reieşi, a ieşi la iveală; erweisen/geben. *1579:* Byro vr(am) e dolgot wegie eleibe tanachyawal es teorweny zerent a' ket fel keózót Mennye(n) wegbe a dologh hogy az panaznak my volta Jelennyek ky Annak vtanna eo kegmeknek gongia leze(n) è dologra [Kv; TanJk V/3. 182b–3a].

kijelent 1. kinyilatkoztat/nyilvánít; a manifesta/arăta; äußern, erklären. *1664:* gyakorta az hol az emberi erő, tehetség meg fogyatkozik, ott szokta az Úr Isten az ő hatalmas erejét s dicsőségét kijelenteni [TML III, 186 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. *1795:* G. Csaki Rósalia Aszszony Ö Nagysága azon Cserében valo meg edgyezését elöttünk Nyilván ki jelentette [Kv; JHb XL/8]. *1809:* Ö Felsége ... tulajdon Levele által ... kegyelmesen méltosztatott ki jelenteni, s egyszersmind ... azt parantsolni, hogy ennekutánna a szabadság ideje irás által kéretessék ki, az Elöljároktol-, irásbanis adattassék ki [UszLt ComGub. 1694].

2. közöl; a comunica; mitteilen. *1672:* Bizony dolog, édes Komám uram, szívesen kivántam s kívánom én is Kegyelmeddel szemben lenni, mert ha egyszer, most voltanak s volnának nekem is Kegyelmeddel való beszélgetésim, melyeket írás által nem lehet mind ki jelentenem [TML VI, 188 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1776:* Groff Gyalakuti Lázár János Urfi eö Nga ... Néhai édes Attya Ura ... Szóbéli igirettel maga szándékát ... kijelentette, hogy Urfiának ... nem mást, hanem ă Kis-Aszszony ő Ngát Venné jövendöbéli Házastársúl ? [Nsz; GyL hiv. vk].

3. kihirdet; a anunţa; bekannt/kundgeben. *1568:* Tomas buday Magister Cehac aurifabroru(m), et Tomas Tekęli (!), Visky Jmre, az eętwes Cehek (!) zemelyebe ezt vallottak, Mikor eętwes gergel es ętwes orban kęzot az vraim bekeseget zerzettek volna. Az bekessegnek mogyat, ky akaruan Jelenteny, mindeniknek kezeket be ueuek, ha meg alnak az zerzesben, es az kętelben, mellyet kęzykben vetnek [Kv; TJk III/1. 179]. *1791:* A Hazassagi kötelbe levő Személlyek egyszeri botránkoztatásokért kövessenek Ecclat az Hellysegbe levő Consistorum előtt olly moddal hogy az előtt a' Pap a' Templomba ki jelentse és a' kik(ne)k tetszik a' Consistorium Házba jelen lenni azokat tudosittsa [M.bikal K; RAk 10].

4. megmond/tudomására hoz, *rég* megjelent vmit; a spune, a aduce cuiva la cunoştinţă; etw. jm sagen/zur Kenntnis bringen. *1672:* Ha kegyelmed, édes Asszonyom, az én gonoszakaróimat kijelentené, velem nagy jót cselekednék [TML VI, 230 Teleki Mihály Szentpáli Jánosnéhoz]. *1705:* Ez pedig csak titokban van nékem, és csak titkon jelentette ki egy jóakaróm [WIN I, 379].

5. be/feljelent; a denunţa/anunţa; anzeigen/kündigen. *1657:* (Azt) proponálta magában[a], hogy haddal menjen római császár birodalmán által svecus mellé, melyet értvén lők nagy tribulatióban, mert eltitkolnom uramtól kötelességem ellen kárhozatos volna, kijelentenem véremet elárulásnak látszik vala [KemÖn. 158. — [a]Zólyomi Dávid, erdélyi főúr; őt I. Rákóczi György — ellene való mesterkedéssel gyanúsítva — Kővár várában raboskodtatta haláláig]. *1670:* valami lopot lovakat vive(n) hazához ... az J vellek őtt, iut, torbézlott ... az Tisztnek mind az ulta ki nem jelentette, hane(m) orgazdajok volt [Kv; TJk VIII/11. 12]. *1769:* a Falus Bironak is ajándik adatik 5. vagy 6. forint ha illyen bizonyoson el szökni akaro személt ki Jelentik [UszLt XIII. 97].

6. kibeszél vmit; a divulga; etw. ausreden. *1579:* Keryk azert biro vramat hogy haggia megh tanachybely tarsainak hogy hwtek zerent az titkot se felseo se also tanachybol ky ne Jelenchienek, Mert eo kegemek valoba gondot Akarnak annak a bwntetessere viselny [Kv; TanJk V/3. 198b]. *1582:* Eskeozem az elo Istenre ... hogy ... az wonas Igazetasnak Tytkait ky nem lelente(m) Jsten enge(m) vgy segellien [Kv; i.h. 256b Forma juramenti rectificatorum dicarum]. *1692:* Semminemũ titkokot, sem Adománjért, sem igiretért, sem egyéb tekintetekért, sem szoval, sem irásban ki ne(m) adok, sem semmi képpen ki ne(m) jelentek [Bonchida K; Törzs. gub-i levéltáros esküje]. *1816:* Mely felfedezésemre nézve külőnősön kérem kedves Sogor Vrat, hogy addig, mig nem sokára a' Circularis Rendelések[a] innét ki nem mennek, másoknak ezeket ne jelentse ki [Kv; DobLev. V/993. 2a N. Sz. Szigethi György lev. — [a]A pénzértékcsökkentésről].

7. *szívét ~i* kiönti/tárja a szívét; a-şi răcori inima, a-şi descărca sufletul; alles vom Herzen reden, sein/ihr Herz ausschütten. *1764:* midön mind a két fél egymas ellen ... nagyon meg sebesedet sziveket hathatos expraessiokkal kijelentette volna ... Istennek inditásából ... istenesen a' Békesseges együtt valo lakozásra condescendalanak [Kv; SRE 209].

8. megismertet; a face cunoscut; bekanntmachen. *1558 k.:* forgach ferench ö Nagysága, doctor Blandrata es az töb vrak ... zouokert el Inditam Bölchessegemnek titkait ky Jelenteny, tudny Illik az Cementnek Minden Rendy zerent valo lucromot [Nsz; MKsz 1896. 294].

9. kb. vmi elárul vmit; a lăsa să se întrevadă; merken lassen, von einer Sache zeugen. *1776:* Hogy nem egyeb okból ment bé ă Groffné ö Nga Vásárhellyre, hanem ă B. Henterrel való Mátkaságot ă Mlgs Praepost Ur előtt elrontani, ă kőrnyűl álló dolgok nyilván ki jelentették, mivel B. Hentert, mikor innen elindult, nagyon meg kérte, hogy itten maradgyon, bé se mennyen [GyL. Adalbertus Biro siculus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva (MT) vall.].

10. *~i magát* **a.** nyilatkozik (álláspontját v. elhatározását közli); a se pronunţa (a comunica punctul de vedere sau hotărîrea); sich äußern (seinen/ihren Standpunkt od. Entschluß mitteilen). *1618:* 23 die Junii voltunk ismét szembe a vezérrel, és akkor alkolmason kijelenté magát az vezér, és igen sokat beszélle, de Kamuti uram sokat nem hagya megmondani előttünk magyarul Házi Jánosnak, azmit törökül az pasa mond vala [BTN˜ 90]. — **b.** elárulja/leleplezi magát; a se trăda; sich verraten/enthüllen. *1818:* a' valoságos gonosztévők ... csaknem magok jelentik ki magokat, mégis homályban marad a dolog, el-hunyik, melyet büntetés nem követvén, a' tolvajság nagyobb kárral ujra ki üti magát [Dés; DLt 333].

kijelentés 1. declaraţie, afirmaţie; Äußerung. *1843:* ilyetén elhatározott kijelentésre azt mondám, hogy én az ellentállásra erőszakot nem használok, de ellenszegülésöket fel fogom jelenteni, minek rossz következése lehet rájok nézve [VKp 80].

2. kibeszélés; relatare (detaliată); Ausreden/plaudern. *1668:* Talám Kegyelmedtől itiletet veszek, hogy ... Kegyelmed előtt szivennek megkeseredett voltának s eddég csak elhallgatott nagy búsulásomnak kijelentésére fakadok ki [TML IV, 340–1 Baló László Teleki Mihályhoz].

3. (ki)nyilvánítás; manifestare; Bezeigung/zeugung. *1847:* uraságodnak[a] ... meghagyatik, hogy őfelsége nevében ezen uraságod kormánya alatti nemes megye egyik szolgabirája, Tövisi Gergelynek Varga Katalin elfogatása körül tett dicséretes buzgalmáért a legfelsőbb tetszés kijelentését adja tudtára [VKp 205. — [a]AF főispánjának].

kijelentetik kb. nyilvánosságra hozatik; a fi dat publicităţii; bekanntgegeben/veröffentlicht werden. *1664:* azon én általam jelentendő vagy tractálandó dolgok senkivel egyébbel nem, hanem ő felségével és ő felsége valóságos s titkosabb belsőbb minden dolgokat igazgató tanácsival közöltetnek és soha azok ő nagysága vagy Erdély akadályával ki nem jelentetnek [TML III, 48 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz].

kijelentett 1. kb. (fennebb) említett/írt; amintit/menţionat (mai sus); (weiter oben) erwähnt/geschrieben. *1795:* melly illyetén kijelentett Csere a megirt modon kőzöttünk meg esvén, mind két részről magunkra és Maradékainkra fel vészszük a Törvényes oltalmazásnak terhét [Kv; JHb XIII/19].

2. kinyilatkoztatott; enunţat; geäußert. *1664:* Bátorságosabb, jobb és idvösségesebb volna azért ez mi szegény hazánknak az Isten igéjébe letött és nyilván kijelentett útat módot követni, mint sem az izraeliták és Juda nemzete példájok szerént ... nádszálhoz ragadozni [TML III, 172 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

kijelenthet kinyilváníthat; a putea exprima/spune; erzeigen/offenbaren können. *1668:* Könnyebben esik, ha olyan meghitt, confidens uramnak mint Kegyelmed, panaszomat csak kijelenthetem is [TML IV, 341 Baló László Teleki Mihályhoz].

kijelöl megjelöl; a desemna/indica; bezeichnen. *1878:* a felső és also Detrehemi birtok telekjegyzőkönyvi száma ki jelölve és a lehasitási térképbé csatolva nincsen [Torda; Tolvaly lev. hiv.]. — Vö. a *kijelel* címszóval.

kijelölés jelölés, kandidálás; desemnare; Kandidierung. *1872:* nem kell kándidálni senkit, hanem kijelölés nélkül válaszszon az eklezsia [Kv; Pf Ürmösi Kálmán segédpap lev.].

kijelölhetődik kijelöltethetik; a putea fi desemnat; bezeichnet werden können. *1855:* a' közös osztatlan erdőkböli ... részek, mint hogy azok még elválasztva nincsenek, ezen összeirásba nem jelölhetődtek ki [Mv; DLev. 5].

kijelölt I. *mn* 1. megjelölt; desemnat, stabilit; bestimmt. *1869:* Ha catholicus magántanuló nem catholicus tanintézetnél teszi le magán vizsgáját, a hittani vizsgát köteles a kijelölt hittanitó előtt letenni [M.bikal K; RAk 181 püsp. kl].

2. jelölt, kandidált; desemnat; als Kandidat gestellt. *1876:* Elnök gondnokválasztásra hívja fel a gyülést a szabályszerűleg kijelölt 3 egyén, u: m: Kozma János, Víg Pál és Víg János közül [M.bikal K; RAk 322].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivartig gebraucht: jelölt, kandidált (személy); persoană desemnată; Kandidat. *1872:* Mái napon ... telyes kőzség gyülésében meg szavaztatott égy hangulag az, hogy Pálfalva községből égy negyedik bizotmányi tagnak választassék meg Illyés Mihály kőzségi Jegyző ... a mű ki jelöltűnket pedig kérjük a Candidatioba bé tenni [Pálfva U; Pl].

kijjebb 1. kinnebb, kintebb; mai în afară; mehr nach außen. *1569:* (Az kynches veolgy) Az gherebenesyek hatara, Nynchy kylljeb az kerezt fanal [Mezőbánd MT; VLt 7/692]. *1571:* Az hwl gepw kywlleb Tetellel az zeolek keozet valo vtakat megh zoritottak hannyak ely [Kv; TanJk V/3. 36b]. *1591:* Daroczi Boldisarne Margit azzoni ... vallia ... latam hogi sokan wzik vala az legenit, es az czakanial otalmazza magat ... monda ... lato(m) hogi nem ohatom magamat teolletek, Jertek killieb, es valazt tezek [Kv; TJk V/1. 89]. *1597:* mosta(n) az chiatorna kewllieb wagion wetwe s az pincze thorok felet egy vendegh heazat vagion chinalwa [Kv; TJk VI/1. 80 Var Gergely vall.]. *1607:* az fwzeken beleól az falu feleol iár uala az víz annak utanna: Olty Lazar kezde teolteny boytal es Zemetel Egyzer is maszor is ugy vettete kwllyeb az vizet ide az hol most iar [Dánfva Cs; Eszt-Mk] | Az Meniuel penigh az cheopegest az J. killieb ereztette, eo respectu az A. sem Marad Jndebita(n) megh probalhatta teruenniel [Mv; MvLt 290. 12]. *1625:* az Teomlocz felettis az heazatott killeb vetettuk [Kv; Szám. 16/XXX. 21]. *1688:* az mikor a Sass fa ki rothadott, mi külljeb addig az czinterem kerítését nem csináltuk, hanem csak az régi heljb(en) s kerítéséb(en) tettük fel [Kelementelke MT; LLt Fasc. 65/14]. *1740:* A' Nagy Mihályné földin külylyebb [Gyerővásárhely K; EHA]. *1765/1770:* küljőbb lőtt légyen a' Kűküllő follyása [Széplak KK; SLt évr. Transm. 198]. *1766:* Thordai Lászlo Uram az ki mutatott métán kivűl tette volna vagy is jegyen küljebb tétette az kertét, ugj annyira, hogj nagyób helyén az Falú úttzáját bé kerteltette, el foglalta [Csapó KK; Berz. 17. XII]. *1825:* Az épületnek déli oldalán ... egy olyan veszedelmes ki dűjjedese van a föld szint lévő kő falnak hogy annak teteje a básissánál 6 hüvelykel áll kijjebb [Dés; DLt 3].

2. *áty* messzebb, tovább; mai încolo/departe; weiter. *1668:* Én, Uram, nem regen is ezen materiárul, az mint tudtam, irtam neki, most ... szükségesnek és méltónak is látom, Kegyelmed killyebb terjeszkedjék írásában [TML IV, 394 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* édes Komám uram, az írásban küljebb terjeszkedném, micsodás discursusunk volt, Kegyelmednek megírnám, de írásom sok papirost fogna be [TML IV, 585 Naláczy István ua-hoz].

kijjebbecske egy kissé messzebbre/távolabbra; puţin mai încolo/departe; ein wenig/bißchen weiter. *1790:* Rutkai Vr(am), látom magais igen szereti Tővisset, s nem örőmest válna meg tölle, de kéntelen, mert szegény; Hunyad Vármegyéb(en) szándékozik meg fészkelődni, s ha módja lenne benne, ott valamivel a' Tővissi Részinek árrával küllyebbetske terjeszkedni, mert nem capax szegény feje ideis tovais figyelmezni [Celna AF; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez].

kijjebb-kijjebb (egyre/mind) kintebb és kintebb; tot mai în afară; mehr und mehr/weiter und weiter hinaus. *1625:* Zolia Pal kwllieb kwllieb szantotta szaggatta fel a peres heliet [Lokod U; UszT 3]. *1740:* Baróti Jánosné ... úgy referáltatik, hogj djetim kertét ottan ottan kìllyeb killyebb tészi; azért, Hadnagj atyánkfia ő kglme, ad 3tium Admoneáltassa [Dés; Jk 537b]. *1767:* minden esztendőb(en) küllyebb kullyeb orottatta eő Nga azon hellyét és ... az itt valo szokás szerént ... borozda vonás által el jegyzé maganak [Hídvég Hsz; Eszt-Mk].

kijjel l. kívül

kijoviai kievi; din Kiev; aus Kiew. *1657:* Az asztalnál[a] főhelyen az lengyel király követje ... az király követje mellett az völegény Radcivil, utána az kijoviai metropolita [KemÖn 265. — [a]Moldvában (közelebbről az emlékíró nem jelzi, hol) Radzivil Janusius litvániai herceg lakodalmában].

kijózanodás trezire din beţie; Ernüchterung. *1745:* ha tőllünk nem impediáltatot volna Csimponjer Dávid, egészszen ki jozonodásáig maga magába bele verte volna késit [Kersec H; Ks 111 Vegyes ir.].

kijózanodik a se trezi din beţie; sich ernüchtern. *1796:* másoktol hallottam, hogy ki józanodtam [Mocs K; Eszt-Mk]. *1817:* mint itasak öszve kaptak, és meg tépelődtek, de másnap ki jozonodván megint megbékéltek [K; KLev.]. *1845:* Balog István ... reggel el kezdi az ivást, s egész nap többet ki nem jozonodik [Dés; DLt 591].

kijő, kijön 1. a ieşi; (her/hin)auskommen. *1552:* ky akar iuny [Torda; LevT I, 95 Benk Pál, Peter porkolab, Chakur Ferench lev.]. *1568:* Kakas Andras az hazban akar vala maradny, es Nyrǫ Kalman hya vala hogy ky Jǫne, de az hiuatalra ky ne(m) Jǫwe [Kv; TJk III/1. 240c]. *1592:* Thudom mikor az Zentegyhazbwl ki jeowenek vala Cziutor Benedek monda[a] [Bögöz U; UszT. — [a]Köv. a nyil.]. *1629:* kialtam nekiek, hogj boczassak be az Czitkot mert megh ieött, s ki jőuenek hogj be haiczak [Mv; MvLt 290. 164a]. *1647:* hogj az ayto(n) ki ieo uala Cziszer Peter ugj utem eo teten hogj mindgiart le esek [Cssz; CsÁLt F. 27. I/13]. *1773:* Borbereki Danielné Aszszonyom ... igen katonás Aszszony lévén puskát véve kezében azzal őrzötte maga azon Vdvarházat a' kapuján kivűl, hogy mihelyt ki jő valaki a' Házbol mindjárt el lőjje [Marossztkirály AF; DobLev. II/447. 7].

2. kifelé tart; a ieşi din abundenţă; herauskommen. *1568:* egy Gyermek az zorosson Jo volt ky syrua [Kv; TJk III/1. 143].

3. kijön a határba; a veni în hotar; in die Feldmark hinausgehen. *1572:* Sall Wasaron[a] Lakozok ... Ezt wallak hogy Mykoron wgy Mond az helre Meontwnk volna Az hol Az hatart Akaryak wala feol wettny Kabos ferench es Rado Myhaly, Az wraym keozwl ky Jewenek Es, az Monostorhoz tartozo paraztságnak feyeth feleon hewan Bezellenek weleok [KP. — [a]Később: Sárvásár K]. *1697:* mar I(ste)n kglmibűl az aratás vighez megyen, bár egy bizonyos ember jűne ki az kalongyát fel olvasná [Szilágycseh; BK]. *1751:* ki jőtték vala a Remeteiek határ foglalni [Remete Cs; LLt Fasc. 150]. *1762:* Paranceso-

la Tisztarto Ur(am) mű nékünk Béresek(ne)k hogy mennyűnk ell az Oczfalvi István nevezetű ... Erdőben, és a javából hozzunk két szekér fát ... az Ocsfalvi lakosok ki jővének ... meg akarának engemet Zálloglani [Bőgőz U; IB. G. Tóth jun. (19) ns vall.]. *1777:* mind a két Falu ki jővén Udvari Tisztyekkel edgyűtt határozták meg egyenlő egyezésből a két Falu Határát [Konkolyfva SzD; JHbK LVIII/28]. *1832:* mikor az erdő égett a' Szatsvai akkori Katona Biro Szánto István Uram a' falusiakkal ki jött erdő oltani [HSzjP Egerpataki Miklós István (25) gy.kat. vall.].

Szk: ~ *a nyomra. 1650:* Mikor az Andrasfaluiak ki jöttek a louak nyomara, menten felúeúck az lonak nyomat, nem kiuantak hűtöt tőllunk, Az Andrasfiluiak (!) uiuek az Zentersebetj határra ... azok a nyomot akkor ne(m) úeúek fel hit nelkúl az Andrasfaluiaktol [UszT 50]. — A nyomkövetésre és felvevésre l. AC 108, 231.

4. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *vki elébe* vki elé jön; a veni în întîmpinarea cuiva; entgegenkommen. *1614:* Jutottunk Terguvistiára[a] die 27 Aprilis ... Sok fő bojérok egész udvar népével jöttek vala ki előnkbe, és nagy bőcsülettel késéréneк bé az szállásra [BTN˘ 66. — [a]A havaselvi Tîrgovişte]. *1687:* Ha elombe ki jőnel, az szep nimet hintocska szinten ma fog altal jőni az maramarosi havason, s azon édgyűt mehetnénk haza [ApLt 6 Kálnoki Sámuel feleségéhez Nagybányáról]. *1779:* ellőnkb(en) ki jővének, Kálló, Iosi, Fodor, és Szándor nevű Csigányok (!) ... kegyetlenül nagy dorongokkal verven ütven mi hozzánk Potentiosze el vévén az rabokat [Záh TA; Mk V. VII/12 Grama Onyiszija (30) jb vall.] ✱ ~ *vki elől* kijön vkitől; a ieşi de la cineva; von jm herauskommen. *1597:* Chato Ambrúsne Sophia wallia ... Kis Imreh ... fel wgrek ereosse(n) kezde zidogatny en kijeowek eleőlle [Kv; TJk VI/1. 39–40]. *1619:* Én, Kegyelmes uram, látván nagy haragját, kedvetlenségét[a], többel semmivel nem untatám, hanem csak kijővék előle [BTN˘ 245. — [a]A török fővezírnek].

5. robotra kiáll; a ieşi la robotă/clacă; sich zur Fronarbeit (hin)stellen. *1756:* Molduván Vonya ki izent ... hogy ha kérdezni találná az Ur eo Nga a' szőllő nem doroszlását, mondanám azt, hogy ... a' Dipseiek nem jőttek ki, melj ... defectussát az ide valo Lakosok potolták ki Klákában [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall. — [a]A tőszomszédos Dipse lakosai]. *1758:* Az Aranyász réten le menő Füzes pataka el hagyván maga folyomlyát ... nagy kárt tészen parontsaltatik azért, hogy a következendo Hetfőn jo reggel ... Jobbagyai(n)k és Sellerink oda ki jüni el ne mulassák [Torockó; TLev. 8/6].

6. kivonul vhonnan, vmit felad; a ieşi/a se retrage de undeva; ausziehen, etw. aufgeben. *1662:* (A fejedelem) Kassa alá megyen, annak megadása tractáltatik, generális Forgách Ádám kijő belőle, a város megadatik [SKr 209] | Fogarast az jó Szentpáli és Bethlen Gergely uramék annak az nehány török jesztésére megadták, gyalázatosan belőle kijöttek [TML II, 253 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

7. kimasirozik/vonul; a ieşi mărşăluind; herausmarschieren/ziehen. *1688:* Jött olyan hírünk, hogy Kolosvárrol öt compania dragon jön ki[a], kettei quártélyban nálunk marad, hárma Enyedre megyen [SzZs 522. — [a]A Partiumba].

8. *hiv* kiszáll; a descinde, a se deplasa (la faţa locului); eine Besichtigung vornehmen. *1568:* perlettwnk, e fold felol ... Mihal porkoláb Joth ky es aztalos mihal az mynt az ket polgár akkor ky mutatta my vg zantottunk [Kv; TJk III/1. 121]. *1795:* eő Nsagának ellenire nintsen sőt akarja hogy erre rendelendő oculator Commissarius urak ki jövén oculálják, a Malomnak statussát, situssát, viz eszközeit, s gattya állapottyát [Ádámos KK; JHb XIX/49].

9. kilátogat; a face o vizită în afara localităţii unde se află; besuchen. *1687:* Szent Györgj nap utan mentest jőnel ki Bandra [ApLt Kálnoki Sámuel feleségéhez]. *1701:* eleget mondottam az öszszel batyam Uramnak hogy ki ne jöjön nenem aszszony, hogy ki jött nem igen jol cselekedte [BLt 9 Toth István Ne-ről édesanyjához Angyalosra (Hsz)]. *1815:* En igyekezem mindent el kővetni a Mlgs Vr processusa mellett: melj szerint nints miert faradjon ki ide mind addig a mig én nem iram hogy jöjjen ki [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel ügyvéd Miháltz Antalhoz Altorjára (Hsz)].

10. kb. kiköltözik; a se muta (de undeva); (hin)ausziehen. *1573:* Marta Nagi peterne Azt vallia hogi eó azwtan keoltezet volt az hazba hogi Gergel ky Jeot beleole [Kv; TJk III/3. 274].

11. kiér/jut; a ajunge (undeva); hinausgelangen/geraten. *1600:* ki ieőwenk az Per hawasa vtara az chapasra az halioghnak a fel felin [Homoródalmás U; EHA].

12. (út) kivezet/visz vhova; (despre un drum) a aduce (afară); (Weg) hinausführen. *1768:* itt az ők[a] nagy szálas Erdejőkből ki jő egy út, erre a Berczre járo, s az határt magával hozo utra, s keresztülis megyen rajta | Vané szűkség azon fen emlitett utra, mely a Leány völgyéről jővő utat ki jővén a Rákosi szálas Erdőből készántulag keresztül vágja ...? [Tordasztlászló TA; JHb XXXVI/17. — [a]Az o.rákosiak (TA)].

13. kinyúlik/rúg; a se întinde; hinausreichen. *1591:* (A föld) az Mezes berczjre jeo ki veggel [F.boldogfva U; EHA]. *1626:* egi hold Zanto feold ... mely az Vegeűel Jeó ki az derek orszagh uttjara [Vaja MT; EHA]. *1684:* Lisznyo felé valo határban Kurta patakon innen, az uttra jő ki lábbal[a] [Bikfva Hsz; EHA. — [a]Egy föld]. *1727:* az Vajai[a] s Gotsi[b] ns Marus szekben levő faluk határi ezen bertzre jőnek ki és itt ütköznek oszve [Ks 12/III. — [a]MT]. *1817:* (A föld) a' Miklosvár felé fordulo Határban a kár hágo Utjára ki jő büttel ... be nyulik Eszakra Himpatak felé [Köpec Hsz; EHA].

14. kifordul/szakad; a ieşi (afară); her/hinausstürzen/fallen. *1652:* egyik sarka az Ajtonak ă kű oszlopbol ki jött [Görgény MT; Törzs].

15. kijut/kerül (a szárazra); a ajunge (pe uscat); (ins/aufs Trockene) hinausgelangen/geraten. *1753:* ha az Palorol valaki bele talal esni az után, a soha ez után onnan ki nem jő ki nem mász eddig ha bé hullot is csak ki verdődöt, de már olly fel dugodot a viz hogj szinte a pallot éri némelykor [Nyárádkarácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7].

16. kb. kikerül; a ieşi; herauskommen. *1698:* Demeter István Görőg, akarván edgj adossának itt Szebenben fizetni arannyokkal, midőn probára az tüzben vetettenek volna bennek, nem jött ki tisztán | ujjobban tizet öszve olvasztatván abban vetettenek affele pórist, de ugyis nem jött ki tisztán az tüzből [KaLt Apor István ir. Simonfli Mihály lev. Nsz-ből].

17. (fogságból) kiszabadul; a scăpa (din captivitate); (aus der Gefangenschaft) los/entkommen. *1662:* (Székely Mózest) az Jedikulában, héttoronybéli fogságban tétetvén egész holtáig ott tartatnék ... Az többinek mintegy tíz esztendő mulva, grátia adatván fejedelemtűl[a], személyében kijöttek vala [SKr 147. — [a]l. Rákóczi Györgytől]. *1671:* Hogy ha valamelly Rab levele által ... nem authorált mást az örökössön valo el-adásra, az Rab ki-jövén[a], állyon szabadságában, adgyaé örökössön[b] avagy nem [CC 63. — [a]Tatár vagy török fogságból. [b]Örökölt jószágát].

18. (nyil) kihúzódik; a fi tras la sorţi; (Los) gezogen werden. *1642/1722 k.:* A Fának meg hozasaban illyen Modalitast rendelűnk mind itt s mind egyebűtt ... Hogy a Megye magát két felé osztván, vessen ket Nyilat bé, es a melyik félnek Nyillya elsőben ki jön; az a fél a fát Pünkösdig meg hozza mind a Papnak Mesternek [Beresztelke MT; GörgJk 79]. *1777:* ha kiknek egynél tőbb Nyilak Competál, azok az hol Nyilak ki jő, ottan egész rátájokot ki vehessék, és ne külőmbőző helyeken adattassanak ki részek [Asz; Ks 89].

19. (bimbó) kibomlik/feslik; a se deschide/desface; sich aufschließen, aufbrechen. *1585:* Zemet Adam es Warady Imreh chaplarok valliak. Menenk ky vosarnap io Reggel Harsongartba ... Talalok oth Vuch Jstwant ... Megy fanak zinte Akor Ieót vala Az Bimboia ky es hat feyzewel igen vagia es Irtia az fakat [Kv; TJk IV/1. 391].

20. (fű) sarjad, serked; a răsări (din pămînt); sprießen. *1663:* Ezentúl már az fű is kijüvén, lovaimat, marháimat ki kell küldenem [TML II, 446 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánosnéhoz].

21. (hajtás) kihajt; a lăstări, a da mlădiţe; treiben, aufsprossen. *1767:* bor ... a jó bortermő helyeken nem termett, mivel az elmúlt májusi nagy hó a szőlőket elrontotta, hanem az hideg helyeken, ahol ki nem jött vott még a jövése, a szőlőnek alkalmas termése volt [RettE 213].

22. kifolyik; a se scurge, a curge; her/hinausfließen. *1595:* Az vasnos ttakaczok ttornianall ju kj Egi folliam az szaniszllo Ell Hagattot ttoüara [Kv; Szám. 6/XV. 64]. *1616:* Egy hal tartoczka is vagion az haz alat, kinek vize egy beő forrasbul jeő ki, czak mellőle [Náznánfva MT; Berz. 13. II/2]. *1620 k.:* Mikor oztán ezek közül az abissinusok közül kijő az Nyilus vize, úgy jő oztán arra az rettenetes kősziklás hegyekre [BTN[2] 412].

23. kiárad/önt, kilép medréből, *táj* kiüt; a se revărsa; über die Ufer treten, übertreten. *1672:* az Ország uttjátis mindenkor el lepte az aruiz, nemelj heljeke(n) megis uszta a marha, az Orszag uttjan meneő vizett, mely ... az kykeölleőbeól kijeőtt [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1723:* A mikor oda le az Hidacska körűl ki jő is az ár viz, nem ezen Malom miá jő ki, hanem a Királyfalvi Malom Gáttyának magos volta miá [Sövényfva KK; MbK 150]. *1746:* a' miolta azon ujj Malmat ... eő Nagjsága a mostani helljére tsináltatta ... ki jő a rétre a' viz és a' kaszálo füvekbe(n) karokat teszen [Ádámos KK; JHb XIX/8]. *1763:* ez a' Patak ... a' Malom fel allitása előtt is ki tsapott, a' hol a' partya alatson volt, de kárt nem tett, azután pedig hogy a' Malom Gáttyát meg szakasztottuk egyszer sem jőtt ki [Szecsel Szb; JHb].

24. (füst/pára) fel/kiszáll; (despre fum) a ieşi; (Rauch/Dampf) (her/hin)aussteigen. *1575 k.:* wegy rezbol veretteteh plehet es figezd egy fazekban ky Mazos legien es aban tolch eros echeteth es felivly chinald be Jo erossen, hogy semmi fwst belolle ky ne Jvion [Nsz; MKsz 1896. 282]. *1600:* Nagy Mathyas ... vallya ... eoys zynten ahelyen latta az feosteott ky Jeony ahwn Istwan vallya hogy ky Jeott amikorra oda futott [Kv; TJk VI/1. 451].

25. (genny) kifoly/takarodik; (despre puroi) a se scurge; (Eiter) herausfließen, ausscheiden. *1584:* Rosa Ambrus Deakne vallia ... mihelt el zwnniotta(m) mingiarast vg teczet mintha a Lakatosne eleottem Allana ... ig forgodek eleottem hogy az Terdemet meg tapazta, es meeg az wya helieys hat meg teczik raita, vgia(n) kęk vala ... De harmad Napra maga ez Lakatosne tanita orwossagra, Es anny Rutsag Ieowe ky ... Beleolle ... hogy egy Saytarban Ne(m) fert volna [Kv; TJk IV/1. 265].

26. (illat/szag) kiárad; (despre miros) a emana, a se degaja; (Duft/Geruch) entströmen. *1632:* az zolgamnak zagolva(n) az szajat aztis mondotta hogi az te zadbol igen io illat Jő kj, de az en Urame ollia(n) budos saluo honore mint a zár (!) [SzJk 36].

27. (könny) kicsordul/perdül/pereg; (despre lacrimi) a podidi/năpădi; (Tränen) rinnen/laufen. *1582:* az vranak szemebol ky yö walla az keonyw hogi felesege oly erösen remenkedig walla vgi monda az vra Zerelmes attya(m)fya gazdam azony még marhamba tartt nem zanom eretted az fizetest mert en nekem Jo zolgam voltal [Kv; TJK IV/1. 59d Joan. Linzinger al(ia)s Borbely vall.].

28. *a láng/tűz ~* fellobban a láng/tűz; a izbucni în flăcări; aufflammen. *1584:* Velmen Mihalj vallia ... Hallek egikor ereös Ropogast, es nezny kezdek az wdwaron ... semmy fewsteot hertelen Nem lathek, hane(m) ozta(n) egyszersmind leowe kj a' langh az paytarol [Kv; TJk IV/1. 207]. *1764:* nemellyek azt fateállyák hogy az méheskert tájot gyujtatott tűzből lett az gjuladás, mások azt vallyák, hogy az A. szenafüviben éget bokorbol jőtt ki az tűz, s oz miá égett el oz oldal [Torda; TJkT V. 244].

29. (vér) kiserken; a apărea; (heraus/vor)quellen (ki)buzog; a ţîşni/izbucni; hervor/entsprudeln. *1590:* az tizedes az kezet foga Albertnak ... voniakodnak vala ... az tizedesis kezde arczul verny s haiat hwzni az orrannis ky jeo vala az ver Albertnak [UszT]. *1601:* a darabant az chiontot ... ky kappa es vgy hagita archul velle hogy az orchaiobol ky ieowe az vęr [Kv; TJk VI/1. 531]. *1638:* mereő veres vala az inge rajta s az fülebeőlis ver jü vala ki [Mv; MvLt 291. 134b]. *1729:* egj Katona ... a' faval ugj meg verte főbe, hogy ā száján és fülin bövön ki jütt ā vér, Felesége vájván ki másnap az alutt vért a' füliböl [Sövényfva KK; TSb 51]. *1739:* Az Fiamot kalafaba vertek, mind addig vertek mig a' talpabol ā Ver ki jőt [Lemhény Hsz; ApLt 4 Hamar János Apor Péterhez]. *1786:* Tot István be vezette az Lovat az Házban s hogj nem akartam engedni égj Pipa szár lévén nálla ugj meg vág Pofon hogj mingjárt ki jőtt a vér a számbol [Hidvég MT; GyL. Kotsis Stefán (39) vall.].

Szk: *orrán-száján ~ a vér.* *1570:* Makaj Benedek ... My kor eo ... az Boron Junnek ... Latta hogy Lazlo vgy wtheotte az zekerche fokawal hogi az orran Zayan azonnal ky Jeot az ver [Kv; TJk III/2. 74b]. *1628:* orrá(n) saja(n) az vèr mingiarast ki ment ... ot fekusik, az orra(n), saján az ver ki jö vala [Tövis AF; Told. 1].

30. előjön; a ieşi (de undeva); hervorkommen. *1568:* azt monta Kodory Gasparne, En ne(m) bekelem mert a minapys a burianboly Jouenek ki, az szochne Jacabal[a] iol lehet semit ne(m) lattam, de Joth ne(m) velhetek Rayta (így!) [Kv; TJk III/1. 223 Dorotya georgy baka[b] vall. — [a]Olv.: Jakabbal. [b]Értsd: Dorottya Baka Györgyné]. *1570:* Ilona More Janos leanya ... vallya ... Nem talalya megh az azzont, Es otth Marad mynd addeglan hogy megh varya honnat Ieo eleh Nemy kor vgy mint hat orakor estwefele az keohazbol Jeo ky Es az Trombitas az hazba volt [Kv; TJk III/2. 23]. *1633:* egik legeni kardot ra(n)ta es az gazdahoz vaga de az gazda kj futa az hazboll es toluait kezde kjaltani ... az vargakis kj jöuenek az szomszedsagboll, es kezdek mo(n)dany mit toluaikodünk [Mv; MvLt 290. 116a]. *1655:* látok hogy két lovas ki jöve az Berekböl [Kv; CartTr J. Szèki lev.]. *1724:* mikor már a Térdemni vastagságú három szál fát le vágtunk volna (!) 's fel akarnok vontatni tsak ki jöve hirtelen két ember az erdőböl [Réten NK; JHb rtlen]. *1791:* láttam midön ... siralmason jött ki a' Csürböl [Bács K; RKA].

31. eljön vkihez/vhová v. vmiért; a veni la cineva/undeva; zu jm (wegen etw.) kommen. *1569:* toeb Negyven Eztendeyenel, hogy ... bernald balas chyarnatombol[a] ky Jeowe, Es Myko Lazlonet El wewe [Uraly MT; VLt 7/1692. — [a]A.v.F.csernáton Hsz]. *1622:* Az Nagy Kacza Thamas ott Tusnadon[a] lakik uala, az Beczj Palne feoldin az mint Jobbagj ugj szolgallia uala Beczj Palnet, Ki Jeöue az Fejedelem Feöldere Kacza Thamas Beczj Palne az Vajdanet megh talala, s megh fogata Kacza Thamast es az fiat Jakabot [BLt 3 Andreas Boczikor de Szeretszegh[b] Vice Judex Regius (40) vall. — [a]Cs. [b]Tusnádba olvadhatott bele]. *1624:* Aztis tudgiuk hogy mikor az Varosbol kj Jeouenek egy nihania(n) az Jobbagisagra azok(na)kis Thott Mihaly Vrunk adott az Valto retbe(n) hogy birjak [Marossztgyörgy MT; EHA]. *1658:* Kegld-(ne)k keglsen es Serio paranczoljuk ez levelünk véven mentést jüjjen ki hozzánk [WassLt a fej. Ebeni Lászlóhoz]. *1661:* onat az nagj hatalmas, dógos pestjsból kj jöttem volt jde mjnd Czeledestöl jozagoczkamba [KJ. Bálpataki János a fej-hez].

32. kihág; a trece peste; hinübersteigen/treten. *1570:* Mywel hogy Az Alperes Zeoleye gepwyen ky Jewt Es otth vagassal vagy wtessel zebesitette az felyperest, Rayta Maradot az 20 f hatalmon Mint az Byrak Talaltak [Kv; TJk III/2. 48].

33. ki/ráront/tör vkire/vmire; a se năpusti asupra cuiva/a ceva; jn/etw. überfallen. *1599:* zegeny Vramra vertik felen az harangot Alparethon[a] es fegyueres kezzel eó rea Jeónek kj az Alparetiak [Dés; Eszt-Mk. — [a]SzD] | Angalet Weider Janos szolgalo leannya vallia ... Ackor beket hagyanak, az eggyik katonanak, csak az eggyiket ügrattak veresseggel be Bernard Wramhoz, Onnet negyed úttal is jöttek kj az darabanttokra hozzú Palzakkal [Kv; TJk VI/1. 330b]. *1796:* a' Czigányok ... ki jöttenek reánk, nevezetesen Gitzi Jósi belénk akadtanak, Czepusaval, rugyitzával, és Vas villával ütettenek, vertenek bennünket [Moes K; Eszt-Mk].

34. (erősségböl) kiesap; a ieşi la luptă (dintr-o fortificaţie); (aus einer Festung) Ausfall machen. *1653:* 1612-k esztendőben karácson után a brassaiak öreg ágyukkal kijövének és megronták Uzonnak[a] kastélyát ... és felprédálák [ETA I. 109 NSz. — [a]Hsz]. *1704:* (A kurucok) azt gondolták, hogy már Szebenből nem jű ki többször a németség, és igen nagy bátorságban és békességben voltanak és laktanak [WIN I, 228]. *1710:* A német megint kijű Somlyóra, és felpraedálván, sokat is levágván bennek mind lakosok s mind katonák közül meg visszatér [Kv; KvE 254 VBGy].

35. kiszökik; a evada (din ...); entfliehen. *1710:* a tolvaj, több rabokkal együtt lévén, a nagy erős tömlecet megásták, és kijővén éjszaka, éppen a vártaház mellett a kőfalról leugrándoznak s elszaladnak [CsH 449].

36. feljön; a veni sus; heraufkommen. *1638:* Gondol Mihali eggy Darabczia affele követ az banaibol ki iövén talalt az földón [Torockó; Thor. XVI/1 Mich. Ékarth (75) jur. civ. jb vall.].

37. bejön; a veni în ...; her/hineinkommen. *1593:* die 9 8bris Az melj Chauz masod vtal Jowe ky az wendeg fogado haznal vala zallason gazdálkottam neky [Kv; Szám. 5/XXI. 53]. *1598:* túdo(m) azt hogj nagj penteken zabadulnak megh[a], eggyt ieöúenk kj Barrabasi Lenartal Bereczkigh[b] [UszT 13/37 Mich. Jone de Cichio pp vall. — [a]A moldvai fogságból. [b]Hsz]. *1614:* Ő maga Báthori Zsigmond az Radnán bészalada Moldvába, és onnat még ismég kijöve Brassóba [BTN 50]. *1617:* Vrko(n) Antalis pedig hogy Molduabol ky Jeoue, Egy Keues Jdeigh az Laczok feolden lakik [BLt 3 Kouaczj Barthalis de zent Marto(n)[a] (60) ns vall. — [a]Cs]. *1678:* Kapuczi Basa jöt ki à Országba(n), melynek ki jövetele mindenkor valtozast szerez [Újfalu Cs; LLt Fasc. 120]. *1700:* eö kglme is adván nekiek fúrokat, és egjeb mivelö Cziganyi szerszamokotis ... adat mivel Török országbol semmi nélkül jüttenek volt ki [H; Szer. Joannes Pap de Maczesd (40) ns vall.]. *1809:* Molduvába ... a Muszka és a Török verekedtek és mi ki jöttünk [UszLt ComGub. 1668–9].

38. behatol/tör; a pătrunde; eindringen/brechen. *1594:* Egy zekeres niergemet hewederestwl zerzamostul es egy zekeres fikemet attam oda az tatarok hogy ky Jwuenek adamnak az porozlonak ... hertelen kel wala Batori Boldisarnak tordara lewelet winny [Kv; Szám. 6/VIII. 30a Casp. Semel sp kezével]. *1599:* Mihaly vayda havaselfeoldebeol Nagy haddal ky ieowen az orzagban, Bathory Andras Erdely feyedelem az Nemessegel es az orzagh nepewel Zebenhez elejben zalwan, ott ereos harczot tewen egy mas ellen, Az Erdely hadat megh gyeoze [Kv; TanJk I/1. 347]. *1604:* akkor mikor Mihaly Vaida kj jeóue [UszT 18/105]. *1606:* mikor az Moldúai had ki Jeott vala úgy emlekezem hogy az Akkorj penz zedesbe d(en) 6 adott vala mert en is attam vala falú keozze [i.h. 20/10 Mich. Farkaslakj de Zentkiraly vall.]. *1757:* à Kótsár Tamásék házát egykor ki jövén az Molduvaiak el égeték s feles marhájokat el predálák s magokot is el vitték volna [Gyszm; DE 3].

39. kb. kiadatik/bocsáttatik; a fi emis/dat; ausgefertigt/gegeben werden. *1656:* a hadilevél kijött vala, és mindenek készülnek, hogy a hova ő nagysága parancsolja, indulhassanak [ETA I. 161 NSz]. *1776:* unszolám továbra-is, hogy küldene Dispensatioért Mlgs Püspők Urunk ő Exjához. A vala pedig szándékom, hogy a' mig azt meg jártotná, addig ki jöne Groff Lázárnak Contractussa, és Maga-is meg eskenné Groff Lázár, Groff Kornis Annával [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1780:* (A rendeletek) ugyan eszerént jöttenek ki a guberniumból, de még semmi effectuma sincs [RettE

409]. *1802:* Kok Maftéjné Moresán Irina ... felele eképpen ... mi nem tartoznánk adni Bárány Arendát mert az Uram Testvéreinek már ki jőtt Hollo mezönn[a] a Nemességek [BSz; BetLt 7. — [a]SzD].

40. (nyomtatásban) kiadódik, napvilágot lát; a fi editat/publicat; (im Druck) herausgegeben/veröffentlicht werden. *1762:* commissio rendeltetik, mely az egész törvényt modificálja, azután a guberniumnak reportáltatik, onnét őfelsége eleiben megyen ad confirmandum, azután lesz diaeta s úgy jő ki articulusban [RettE 142]. *1776:* Lipsiából egy egész tractatus jövén ki az órásmesterségről ... Azt az könyvet és abban maga nevét ... maga[a] mutogatta nekem [i.h. 372. — [a]Kv-i Orás Sámuel]. *1835:* A' Kolosvári Kőnyv nyomtato intézetb(en), ki jőtt Erdéllynek, és Mországnak főld abroszsza (: Mappája :) [Vaja MT; HbEk].

41. következik, származik; a rezulta; aus einer Sache folgen, sich ergeben. *1631:* ki loptak egik kenieret az kemenczeböl, mert Niolcz kenieret vetek be czak het maradot ugjmond: megh en monda(m) hogj felejcze el mert ki tudgja megh mi iö ki beleöle [Mv; MvLt 290. 236b]. *1645:* malafactores in loco delicti reprehensos (:hogi ualami annalis nagiub gonosz abbol ki ne iüion:) megh fogtathattiak az Varos biroy, es az Tisztek [Kv; TJk VIII/4. 25]. *1662:* Illyen nagy képtelenség is jőne ki ez álmodozásbul [SKr 687]. *1690:* Ha azt mondgya ... hogy az mikor Fogarasba megyűnk, vagy onnat viszsza jövünk, akkor az utbol amoveallya az hadakat, abba lehetetlensegy (!) vagyon, számtalan confusio jűne ki belölle [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr.]. *1782:* az édes Atyám Gál János ... Kovásznai szabad ember volt, kiis törtenetböl egj kecsket lopott volt, meljből a' jött ki, hogj Jobbagjul esett miatta a' Mikes familiának [Dombó KK; JHb XIX/22. 2].

Szk: *haszon/haszonvétel jő ki vmiből* haszon származik vmiből. *1663:* valljon abbúl mi haszon jőne ki, ha ez vidék mind meghódolt volna? [TML II, 576 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1671:* az Ország rendelte vólt, a' Tordai, Colosi, Széki, és Vizaknai Aknákat Porta conte(n)tatiojára ... de láttyuk hogy semminémű hoszon vétel többire ki nem jött magunk számára, az Aknáknak romlott s' pusztult állapattyokra ... nézve [CC 94] ✱ *kétségben jő ki* kétséges. *1781:* azt fateálja egy az társaság közül, hogy ahol az inctus magára deszkáját eladta, azután ott is kereste a zekéit, ha ott hadta volna; és igy kijő kétségben, hogy ... nem tudja, hová tette s hol hagyta el [Taploca Cs; RSzF 123] ✱ *nem jő jő ki vmiből* nem származik jó vmiből, nem jó vége lesz vminek. *1662:* Kérem alázatosan Nagyságodat, parancsolja meg neki, törvényt álljon, mert bizony másképpen nem jó jő ki belőle [TML II, 359 Teleki Mihály a fej-hez]. *1784:* Minister Kaunitz aperte megmondotta őfelségének[a], hogy hagyjon békét a magyarok szabadságának, mert nem jó jő ki belőle [RettE 424. — [a]II. Józsefnek] ✱ *rossz jő ki vmiből. 1697:* jőue ismét hozzám Peter Deákné Aszszonyo(m) s monda hiszem edes Aszszonyo(m) az az Pater Kaszoni ollyan jó szivel vagyon hozza(m), de bizony egy Saytot csinyaltatok néki, én mondám, A' Lelkednek üdvőssegiért hogy bekét annak ... vagjo(n) kegyelmetek(ne)k, az uraddal edgiütt adgyatok inkabb, hogy sem valami roszsz jöjön ki belölle [Kotormány Cs; CsJk 1] ✱ *szóból szó jő ki* szó szót követ. *1847:* ha jól emlékezem, egy Dánts Stefán nevű közlakosnak házához tértem vala be, holott is szóból szó jövén ki ... elősorolván ők nekem a királyi kamarával fennforgó urbarialis processusokat, arra kérének, miként annak vezetését vállalnám el magamra [VKp 165].

42. ered; a proveni; stammen. *1710 k.:* (Ebből) jöttek ki amaz jeles mondások: Salus populi suprema lex ... [BÖn. 414. — [a]Köv. a többi szólás].

43. kb. kiderül/világlik; a reieşi/rezulta; zum Vorschein kommen, hervorgehen. *1619:* Ezt látom, hogy kijő belőle, ha Nagyságod kedveket nem keresi, si non caste, caute törököt sokat csinálhatnak Erdélybe [BTN 216]. *1735:* Az Exhibealt Decretalis locusokbolis világoson ki jő, mind az hogj Testamentum nelkül és Fiak nelkül meg holt Nemes Ember(ne)k keresett jószága akarmi néven neveztessék az Felesegere száll [Dés; Jk 167a]. *1764:* a magok Inquisitoriájokbol ā jő ki, hogy tsak egy orját, egy véka Törökbuzáért ... adott volna el [Torda; TJkT V. 221]. *1792:* A ki arendált Malomra hogy az eladatt szöllö p(rae)tendalt arra investialodott volna a sohunnan ki nem jö [Ne; DobLev. IV/701]. *1809:* Mostani bününket egyenessen meg vallottuk nem tagadoztuk, ideis tovais nem fogtunk; ebölis az jö ki hogy még rögzött Tolvajok nem vagyunk [UszLt ComGub. 1668–9].

Szk: *nyilvánságosan/világosan ~. 1707:* Sárdi Joseph Feleségének Dobai Marta(na)k ... Paraznasaga penig innen vilagosa(n) ki jö, hogy nappal és éjjel olah Leginekkel erdőken mezöken conversalkodott ölelgetözett csokolodott [SzJk 352]. *1796:* az 1659béli Ország decisiojából ... nyilvánsagosan ki jö, hogy illyen Levéllel privilegialis usust bizonyittani tellyességgel nem lehet [Mv; TLev. 5/16 Transm. 58 tábl.]. ✱ *világosságra ~. 1762:* a dolog világosságra ki jövén, az bünteteten ne maradna [Torda; TJkT V. 126].

44. a rezulta; sich ergeben, aus etw. resultieren. *1799:* (A föld) hoszsza 70. Szélessége mind két végin 47. Német öltöt tészen, és igy jön ki belölle, 3 220 quadrat öl [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 146]. *1810:* Talpát ezen Üregségnek sokszorozván méllységével kijön ezen két mekkorásságbol hét és fél köb, vagyis Cubik öl [Doboka; Ks 76 Conscr. 44].

45. egybegyűl, összejön; a se aduna; sich ansammeln/häufen. *1705:* Cserefalvi[a] Malombol jüvén ki ... 30 véka buzával együtt metr 159 [Koronka MT; Told. 27. — [a]MT]. *1731:* most alig jö ki öttven, vagy hátvan köböl gabona vám [Marossztkirály MT; Berz. 13. III/13].

46. lesz, kikerül (vmennyi); va fi; etw. werden, herauskommen. *1695:* csiplésnek idejénis mikor be hánnyák a' buzát, a' Csürbiro bizonyosson igaz hiti szerént fel rojja, mindenik asztagbol menyi kalongya jö ki [Kv; SRE 34]. *1760:* A Falu határa ki vévén a' Havasokatt igen Szoross, és Sovány el annyira hogy egy egy Véka vetésén nem igen lészen több egy Kalongyánall, egy Kalongyáboll mind az általl ki jö három véka mint hogy igen nagy Kévéket Szoktunk kötni [Hesdát TA; BLt]. *1761:* az Fürész malmokhoz harmadfel öles fenyő fa tőkeket hoznak nö 20, ezekböl mindenikböl ki jö leg alább is 10 szál deszka [Déva; Ks 94. 24. 4]. *1819:* igen gyengék nallunk az Ősz Gabonák s kivált az egyik földböl a magja sem jön ki bizonyosonn [Ádámos KK; Pk 3].

47. meg/összefér vkivel; a o scoate la capăt cu cineva; auskommen, sich vertragen. *1847:* Juli erősen ki kapott, feleselő veszekedő lett, — nem lehetne tovább ki jöni vele [Kv; Pk 7].

◇ **Szk:** ~ *a dolog* kb. sikerül a dolog; a reuşi treaba; die Sache gelingt. *1772:* midőn látták, hogy egész fel tett czéljok szerint egészen a' dolog ki nem jőne sokat indulatoskodtonak [Drág K; TSb 21] ✱ ~ *a szájából a szó* kiszalad a száján a szó; a spune ceva necugetat; das Wort ist einem entschlüpft. *1710 k.:* Becsültetnek az atyák, anyák gyermekektől azért, hogy azokat e világra hozzák, oktatják, nevelik ... de akármely, szüléit legjobban becsülő gyermeknek is szájából ugyancsak kijő valaha az a szó: De el tudnék már én apa s anya nélkül élni [BÖn. 415] ✱ *bajusza* ~ bajusza kinő/serken; a(-i) miji (cuiva) mustaţa; (sein Schnurrbart) hervorsprießen. *1710:* tizenöt esztendős korában már bajúsza, szakálla nagyon kijött vala[a] [CsH 65. — [a]II. Lajos magyar királynak] ✱ *a bele is* ~ kifordul/omlik a bele; a i se întoarce cuiva stomacul pe dos; seine Gedärme quellen heraus. *1585:* Ferenczy Mihal es Zeoch Georgy valliak. Az vczan Al Vala Az Seotetbe Az Lantos, kialt vala a' tizedeseknek hogy Ne hadnak, filep Georgy Coloswary kerde my lelte volna, S monda Az Lantos, El vesztenek az Lengyelek egy pallossal vaganak Az Belemis ky Jeot [Kv; TJk IV/1. 532]. ✱ *szakálla* ~ → *bajusza* ~.

kijődögél a veni/ieşi încetul cu încetul; nach und nach herauskommen. *1662:* (A németek) magok a deréktáborokkal Zsibó[a] felé kijődögéltek vala [SKr 663. — [a]Sz].

kijöhet 1. kifelé jöhet; a putea veni (spre...); herauskommen können. *1659:* kérem azért Kegyelmedet, módot keresvén benne jőjön ki az Bihari hegy felé, hadd beszéljek Kegyelmeddel magával; ha pedig Kegyelmed ki nem jühet, egy bizonyos ember által tudósítson, hogyha bátorságos leszen-e városon által mennem [TML I. 444 Veér Sigmond Teleki Mihályhoz Székelyhidról].

2. a putea ieşi; herauskommen können. *1632:* En ne(m) latta(m) azt hogi Sy Martonne az Szekelj Jstua(n) leaniat megh uerte mert en akkor ige(n) beteges ualek es midore ki jőhetek hazambol, el mult uala jmmar akkor az Zenebona [Mv; MvLt 290. 100b]. *1746:* Mikor a Brassai Palinkas ember ... bé ment a Csüres kertbe ... egész étszaka isztrástuk, hogy ki ne jühessen hir nél kűl [Mocs K; JHbK XLVIII/10]. *1812:* Csak ugyan ki jöhetett volna a' Groffné az ajton de nem tselekedte, hanem mérgében az ablakot ki nyitván onnan szökött le indulatoson [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.].

3. eljöhet; a putea veni; her/hinkommen können. *1639:* igen szu[c]vem szerént akarnám ha Kegldnek anny tágassága lehetne hogj magais ki jeohetne Sz. Gieorgyre [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos Nagy Tamás fog-i várgondviselőhöz].

4. kilátogathat; a putea veni în vizită; da draußen besuchen können. *1732:* Edes Felesegem. Ket rendbeli Leveledet vettem, en magadot várlak vala job szivel, de talám P. Fity Fityfiritty holditott el, hogy ki ne jöhess [ApLt I Apor Péter feleségéhez]. *1739:* azért Nacságodatis alázatoson kérjük ne sajnálya Stoker Uramot, s másokot ottan Consultàltatni söt ha magais ide ki gyühetne annál jobb volna [Ks 99 Kornis Antal lev.].

5. *hív* kiszállhat; a se putea deplasa; eine Besichtigung vornehmen können. *1760:* ā melyik ellen valamelyik félnek ellen vetése exceptiója lenne, készületet tégyen ... hogy hová hamarébb ā Szék(ne)k hír tétetvén hogy ā parsok készen vadnak ā Ns Szék ujjolag ki jöhessen és finaliter Judiciumot tehessen [Oroszfalu Hsz; BLev.]. *XVIII. sz. v.:* legottan ex concluso bé irtunk ... Fejérvárra a' Káptalanba 2 kaptalan urak után, 's azonban mü reggel a' Tractatushoz hozzá fogtunk, 's egész estvig folytattuk, estvefelé pedig ... azt a' Választ kaptuk, hogy ... innepelvén, semmiképpen ki nem jöhetnek [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.]. *1830:* V: Király Biro Kebelei Tkts Nagy Dániel Ur mint Törvényes Exequutor, maga ob publica ki nem jöhetvén, képében kirendelt Exequutor[a] ... fel vévén engem Testificans Regiusnok, el mentünk ... M Bándra[b] [Msz; DobLev. V/1158. — [a]Köv. a név.[b] MT].

6. bejöhet; a putea intra/veni; hereinkommen können. *1653:* Ezalatt hát Rácz György bément volt Havasalföldébe; hogy a vajda adjon Háromszék mellé segitséget, míg ő kijöhet hadával [ETA I, 80 Nsz]. *1657:* Az lengyelek és vélek lévő magyar urak pedig Árvánál ki nem jühetvén, tudván hogy Turócban volna az ármáda, Sztrecsén felé akartak kijűni [KemÖn. 231].

7. vmi adódhatik/származhatik vmiből; a putea să provină/apară; entstehen/sich ergeben können. *1646:* az melj Ezer forintot az Chanadine Successori perelnek, Es az minemű dificultasa, kara auagi iuuendő haszna juhetne ki az harmados Atiafiak(na)k, az Szölösi Gabor juuendő szamadasabol ... azokhoz az harmados Atiafiak(na)k semmi kózők ne legien se reszek [Kv; RDL I. 133]. *1664:* Suba Mihalyne Ersok Retteghi ... az Lengjel orszagbol meg fordult tabornak a Tataroktol vala el raboltatasatol fogvan varvan ferjet ... varakozasa alat ... paraznasagra vetemedet, mind azon altal meg gondolvan az szent Partialis hogy meg több gonoszokis jühetnek ki az tovab valo varakozasbol ... Annakokaert az separatio meg engedtessek [SzJk 95]. *1705:* (A) mostani veszedelmes időben úgy kellett neki gondolkodni felőle, aminthogy úgy is oppinálódott, amelyből még criminalis dolog is jöhetett volna ki [WIN I, 491].

8. vmennyi (termés) kikerülhet/lehet; a se putea realiza (o anumită producţie/recoltă); (etwas Ernte/Ertrag) herauskommen/sich ergeben können. *1841:* sem a' kalangya termés, sem az, hogy abbol a' fel tett véka szám szerinti mag jöhetett volna ki azon évekb(en) — az alperes által sem directe, hanem tsak hozzá vetöleg bizonyittatik [Dob.; Somb. II].

9. (vmilyen jövedelem) befolyhatik/jöhet; a se putea realiza (un anumit venit/beneficiu); (irgendein Einkommen) eingehen/laufen können. *1693:* (A birtokot) Procurallyak az Komjatszegi Portioval edgyüt, Es ha mi Proventus belöllok ki jöhet ... Boricza, Andris es Janko reszekre tartoznak reservalni [Ne; DobLev. I/38. 4]. *1702 k.:* nem hogy 100.000 forint dolgosia pénz jöhetet volna ki annuatim, söt csak 20. forint-is alig jútat egy részre, a' közös korcsmáknak Perceptúmábol [Born. XXXIX/6].

10. ~ *vmivel* kb. elláthatja magát vmiből/vmennyiből; a o putea scoate la capăt cu o anumită sumă; mit etw. auskommen können. *1820:* a' vissza jövetelre három Napot véve ... edjikünk(ne)k 3. Rh Forintal véve (: Noha a mostani drága világba azzal se jöhettünk ki :) tészen a' kettönknek uti Diurnuma 36 Rh. Forintokat [Szentbenedek AF; DobLev. IV/930].

11. meg/összeférhet vkivel; a se putea înţelege (bine) cu cineva; mit jm auskommen/sich vertragen können.

1823–1830: az öreg grófnak a volt az intentuma, hogy én ... legyek az három unokájának jószágai inspektora ... és ha velek jól ki nem jöhetnék s őket el kellene hagynom, tehát én megbizonyítván, hogy ők voltanak az elhagyásnak okai, ők nékem akármilyen állapotba lépjem, esztendőnként 400 Rhf-ot fizessenek [FogE 216].

12. (peres ügyet) más ítélő szék elé vihet; a putea transfera la un alt scaun de judecată (un caz); (Prozeßsache) vor einen anderen Richterstuhl bringen können. *1590:* az falwnak Arra wegeszesse volt hogy affele dolgoth, ha szinte kar volnays az falú elól ki ne jeöhessönk hane(m) ott kel el Jgazitnj [UszT].

kijöhető származható; care poate rezulta; entstehen/sich ergeben könnend. *1666:* (A portának járó adó) kiteljesítésére igazít urunk ő nagysága ott való kölcsön kérésre, melyhez nincs egy csepp bizodalmam is, mint ő nagyságának ... írt levelemből ... Kegyelmed megérthette ... annak reméntelenségét abból kijöhető gonoszszal egyetemben [TML III, 627 Baló László Teleki Mihályhoz].

kijött 1. *mn* **1.** (be)jött; venit; (her)eingekommen. *1601:* az Zamosfalwarol[a] ky leot legenj hywa el ez iffiu legenth ... es menenek eokis mingyarast az azzony vthan az eosuenjre es vgy foztottak megh az azzonth [Kv; TJk VI/1. 560 Keohalmy Pal vall. — [a]K]. *1662:* Kegyelmes Urunk, az Havasalföldéből kijött nyolcz zászló kurtánság alja, mely szerencsétlenül járt legyen, ugy gondoljuk, Nagyságod tudhatja [Brassó; Veress, Doc. XI, 15 Buday Péter és Cserei Farkas a fej-hez]. 1779: Ezen hellyet ... ajandékba adta volt egj Bohanyitza nevü Monaszteriábol Molduábol ki jött Kaluger Gárgyán Néhai Groff Lázár Ferentz Ur eö Ngnak [Alfalu Cs; LLt Csáky-per 540. L. 6].

2. (sáncból v. erősségből) kicsapó/törő; care face o ieşire (din tranşee sau dintr-o poziţie fortificată); (aus dem Wall od. der Festung/Befestigung) herausstürmend/brechend. *1657:* Páris Pál is ... egykorban az sáncból ellenkezni kijött német rajtereket többekkel együtt megnyomván, és szinte az sáncban béüzvén annak kapuján, annyéra ment, hogy kezebéli tollas botját béhajtotta egy német után az sáncba [KemÖn. 47–8].

3. *hiv* kiszállott; care s-a deplasat; eine Besichtigung vorgenommen. *1786:* (A) Commissarius Urak egyben gyüjtettven az Thoroczkai Communitast nem külemben az Mlgs Uraság részérölis Convocaltattván az Udvari Tiszteket ... az ki jütt Titt. Commissarius Urak a Felséges Kirallyi Decisiot illy Solemnitassal Publicalták [Torockó; TLev. 4/13. 57]. *1847:* midön ... Varga Katalin a falunkba jött, őtet a falusbíró, úgy az oda kijött uradalmi tekintetes ispány úr el akarták fogatni [VKp 251].

4. kb. kirendelt/rótt; care a fost impus/fixat; bestimmt, auferlegt. *1736:* hogj a Ns V(á)r(me)gjeről ki jött quantumun(kna)k summaja meg ne tsonküllyonn, senkinek, a nunc, semmi ezenn Quantumból ... nem relaxaltatik [Dés; Jk 467a].

5. obţinut; herausbekommen. *1756:* Ujbár Petru junior exponalya ... Vranyiczámot ki nyitották, és két sereg sertéseket bé bocsátván, mind a két kalongyábol ki jött buzámot meg ette [Vályebrád H; Ks 82/22].

6. kitünt/világlott; care a reieşit/ieşit la iveală; sich ergeben, hervorgegangen. *1762:* hogy az igazság inkab ki tetczhessék s' az fatensek fassiojibol ki jöt difformitás tolláltassék, a Parsok Communis Inquisitiora exmittaltatnak [Torda; TJkT V. 72]. *1824:* (Csernátoni Sámuelt) mind ezen esketésben ki-jött fertelmes élete Modjáért, mind pedig ezen szegény öreg volt Porkoláb meg verettetésére, Fiscalis Actio alá tészem [Gyéressztkirály TA; TLt Praes ir. 65/1827-hez gr. Torotzkai Pál aláírásával].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu funcţie subst.; in substantivartigem Gebrauch: persoană venită (de undeva); von irgendwoher gekommene Person. *1672:* Azt mondják, Uram, mind az fogott lengyelek s mind az erősségekből ki jöttek, ha kedve van az beljebb való menetelre, bizony az Visláig mehet [TML VI, 318 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1678:* Ha meg nem hazudják magokat, ezek az hadak már az jövő héten Bánya mellé szállván, két-három nap ott mulatván meg indulnak ... Ezek a mieink avval biztatják magokat, hogy minden bizonnyal az eddig ki jöttekhez öt-hat nap alatt érkezik ki legalább másfél ezer ember [TML VIII, 127–8 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

kijötte vki kijövetele; ieşirea cuiva; js Ausgang/zug. *1662:* (A) vezér Szejdi passával Kolosvártul a gyulai harc után való kijöttökben a nagybányai keresztyén lakosokon tizezer tallért, felsőbányaiakon kétezer tallért vétetett vala [SKr 652].

kijövendő 1. kimenendö/vonulandó; care pleacă; hinausgehend/ziehend. *1673:* Mind az innet kijövendő hadnak, mind az ott kin levő magyar hadaknak két hópénzek adassék kezemben [TML VI, 549 Teleki Mihály a fej-hez].

2. (az ezután) kiszálló; care urmează să se deplaseze; (nachher) eine Besichtigung vornehmend. *XVIII. sz. v.:* A ki jövendö káptalan urak határozzák el Lélek szerént, hogy a Grofné mennyi Adosságot végyen magára, se sok se kevés ne legyen [GyL. N. Solymosi Kontz Jósef lev.].

kijövés 1. kicsapás/törés; ieşire dintr-o poziţie; Ausfall/bruch. *1657:* Azt a casust az török vélte arra, hogy kijüvéseknek hírét az parasztság vitte légyen meg, és ő ellenek jüttek ki a tábortól a magyar seregek ... az erdőkön orozkodva szállankoztak haza [KemÖn. 182].

2. bejövetel; intrare; Eingang/zug. *1609:* Eltes mattias az mihali uaida kijeoucssigi (!) becz palnet szolgala [Tusnád Cs; BLt 3]. *1710 k.:* ha Béldi[a] sietett volna a kijövéssel[b] és Csik és Háromszék példájával, erejével Udvarhely és Marosszéket, et consequenter az országot maga mellé felültette és a fejedelmet placide tractálván, praeoccupálta volna ... A szászok bizony Szebenben és Brassóban ... igen oda is hajlottak volna [BÖn. 708. — [a]Béldi Pál Hsz főkirálybírája I. Apafi Mihály uralma kezdetén ellene szervezkedett, de menekülni kényszerült és a Portán halt meg 1679-ben. [b]A Havaselve felöl való betöréssel].

3. (ki)szabadulás; scăpare, eliberare; Befreiung. *1598:* az Moldúaba ualo elseö bemenes púnkesbe (!) uala, Az fogsagbúl ualo kj Jeöüese pedigh az Viragh hetbe vollt ugy (tudom) [UszT 13/37].

kijövet 1. *fn* birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; in Form mit Possessivendung: vkinek kijövetele/szökése;

scăpare/ieşire a cuiva; js Ent/Hinauskommen. *1663:* Amaz kegyelmed álhatatlan szolgája Posgay kiszökött, itt Szathmárt tekereg, ... kijüvetét is akkor tudtam meg, mikor ott kin láttam [SzO VI, 284].

II. *hsz* kifelé jövet, kijövőben; ieşind; herauskommend, beim Herauskommen. *1678:* Kornis urammal kijövet is sokat beszéltem [TML VIII, 9 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz Kővárból]. *1819:* A Csürös kertből ki jövet találtatik nap keletre a' Csür Biro Háza [Baca SzD; TSb 6]. *1823–1830:* (Apám) szállása volt[a] a kapu mellett kijövet a jobb kéz felől való házba | Somborról[b] kijövet az utat egy darabig elvesztettük volt, de csakhamar megkaptuk [FogE 62, 162. — [a]Mv-t. [b]Nagyzsomborról (K)].

kijövetel 1. kijövés; ieşire; Herkunft/kommen. *1657:* midőn az Gyulafi Sámuel és Bethlen István középső leánya lakodalma volna Fejérváratt ... az holott az fejedelemasszonynak[a] is jelen kell vala lenni, elijesztvén, hogy ... meg akarná öletni[b] ... ki sem akart jűni, mely értésemre lévén, mivel én valék az vőfély ... sok hittel való assecuratiómmal beszéllettem az asztalhoz való kijüvetelre [KemŐn. 131. — [a]Bethlen Gábor özvegyének, Brandenburgi Katalinnak. [b]Bethlen István]. *1729:* ment Szav[a] Mihály háza felé Kapitánj Vramtól való ki jüvetele után [Sövényfva KK; TSb 51. — [a]Az eredetiben alább: Szava].

2. bejövetel; intrare; Hereinkunft/kommen. *1662:* Szulimánnak ez lévén Magyarországra nyolcadszor való és utolsó, fatális kijövetele [SKr 80]. *1684:* Nagyságod kegyelmes parancsolatját alázatosan vöttem, hogy az vladika kijövetele miatt felvetett szokatlan adót a szegénységen meg ne engedjem [Somlyó Sz; TMÁO VI, 400 Serédi Benedek a fej-hez]. *1690:* igen rementelen esett ennek az hazanak az het Regimentnek ki jövetele, holott ... remensegünk az volt hogy az haza terhe könnyebbedik [Ebesfva KK; Törzs. Bethlen Sámuel fej. instr.]. *1701:* Az Buga David es Gergely Moldvabol valo ki iövetelét s az eőreg ur keze alá valo adását iobbagyul ugy vallya mint az első vallo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

Szk: *Mihály vajda ~e. 1601:* az Mihály vajda kijövetelekor mindeneket eldulták vala az székelyek, semmijek nem maradt valamivel éljen [Vargyas U; DanielO 8]. *1608:* en teollem ueot uala Becz Imreh egj hazat Zent Imrehen[a] el az touagasert mihaly vaida ki ieoueteleig bekesegesen birta, azutan en foglalta(m) vizza [BLt 3 St. Zep de Zent Simon[b] pp vall. — [a–b]Cs]. *1642:* Tudom azt hogj az Ola Pal fia iobbagia vala Tarnochj Sebestiennek s az Mihalj Vajda kj iövetele utan budosek el [Peselnek Hsz; HSzjP].

3. eljövetel; venire; Ankunft. *1658:* Bizony szivem szerént beszéllenék Kegyelmeddel, édes Öcsém uram, ha módja volna kegyelmednek az kijövetelben [TML I, 122 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1678:* mindenek felett azt töttem fel, hogy ide ki való kijövetelemben is Nagtokhoz való igaz hűségemet mutathassam meg [TML VIII, 22 Teleki Mihály Bornemisza Annához Kővárból].

4. *hiv* kiszállás; deplasare; Besichtigung. *1769/1802:* Hogy Inqvisitoriajakban más metalis ductust azelőtti ki jövetellel Commissarius Uraiméknak ... mostan pedig külembezöt adtanak fel, contempláltattanak [BSz; JHb LXVII/3, 57]. *1781:* A Szt Egyház Cseréje Correctiora valo, ki jövetelünkel termináltatván az Incoláktol találtotván hoszsza az alján 270 [Magyarós MT; EHA]. *1803:* az Ki rendelt Commissio, vagy annak Praesesse által, meg határozando ki jövetel Terminussa 15öt Napokkal az elött híré tétessék Törvényesen az B.O. Budai Birtokos Uraknak [K; JHb LXVII/4. 26]. *1808:* A Divisor Birák első ki jövetelekre Diurnumat az 3romnak H. fl. 3 Dr. 60 [Asz; Borb. II].

5. ki/hazajövés; venire acasă; Heimkehr. *1662:* (Komáromi Ferenc) Krímből Kemény János kijövetelekor szabadult meg sarcon [SKr 585]. *1677:* Likava Várában is az kegyetlen Német hadak elöt velem edgyütt be szorult,[a] Világ csudajara nekem I(ste)n kegyelme altal onnan valo ki jövetelem után ő kglme ... ot maradvan ... az Varnak fel adassa utan az Német hadak altal halalra sententiaztatot [Vh; VhU 262–3 Thököly Imre ad. lev. — [a]Also Kubinyi Hieronymi Andras Deak].

6. kicsapás/öntés; revărsare; Überströmung/schwemmung. *1746:* a' Gáttol vólt é ki jövetele azon viznek én nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/8].

7. *1675:* az Nemes ország szokásb(a) Tette már azt, hogy az Regalis[a] ki jövetele utá(n) efféle dolgok[b] ne agitaltassa(na)k [Kv; TJk VIII/12. 120. — [a]Diétai meghívó levél. [b]A szóban forgó perbeli ügyek].

kijövő I. 1. kifelé jövő; care iese; herauskommend. *1662:* mihelyt a templumbul kijövő népet látnák ... az Úristen azonnal eszeket veszté és úgy megrémíté őket, hogy ... hátat adni kényszeríttetének [SKr 683]. *1800:* valami Zágorból[a] ki jövő Szászok ... az irt Szemellyeket vertek tsepelték vagdalták [O.solymos KK; Ks 67. 47. 27. — [a]Solymostól délre]. *1843:* Varga Katalin a templomból kijövő népet buzgó szavakkal késztete arra, hogy a fiscus erdeit kerítési szükségekre szabadon vágnák [VKp 68].

Szk: ~ *útjában. 1675:* Az mi kegyelmes urunk levelével együtt Kegyelmed írását is vettem már kijövő útamban Segesváron túl [TML VII, 57 Béldi Pál Teleki Mihályhoz].

2. kivezető; care duce spre ...; nach außen führend. *1662:* (A) Kapu avagy Híd utcára kijövő egy szoros utcán [SKr 683]. *1742:* Ezen Tanorok(na)k fellyül vicinussa ... az Falubol ki jövö ut [Koronka MT; Told. 26]. *1804:* a' Barom vásár uttzából ki jövő köz [Mv; MvHn]. *1830:* a' Megyes patakárol kijövö Erdö ut [Hidvég Hsz; EHA] | Kőz ut nevezet alatti Utra ki jövő vak ut [uo.; Mk].

3. el/kimenő; care pleacă; weggehend. *1677:* Ha penig a' harmadik punctumban meg-irt mód szerint háborusagos idökben bé-menö, lako, ki-jövö embereknek dolgokban violálnák a' Constitutiokat, in amissione Privilegiorum ac immunitatum incurrallyanak[a] [AC 162. — [a]A városok].

4. bejövő; care vine înăuntru; hereinkommend. *1678:* Lengyelországbúl kijövö hadnak is én az passust megadtam, hogy annál inkább hamarább lehessenek hadaink [TML VIII, 24 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz Kővárból].

5. kiáramló/folyó; care curge afară; herausfließend. *1757:* néholt a' Bányábol ki jövő, néholt pedig Tokbol a Bányá szájához csatornákan dirigált vizre harom arasz szélességű, és négy arasz hosszuságu ládátskat tsinálunk [Zalatna AF; JHb Borsai István kezével].

6. *átv* befolyó (pénz); care se va încasa; einkommend. *1678:* Már az szent innepnapokat elmulatván, az Lengyelországbúl kijövő pénz ... is elérkezvén, én nem késem elmenni [TML VIII, 142 Teleki Mihály Haller Jánoshoz].

II. *fn* 1. *~ben* kifelé jövet, kijövet; în timpul ieşirii, la ieşire; beim Ausgang/zug. *1677:* kijövőbe Nemes János urammal sokat beszéllettem; noha az hadra el nem ment, de úgy látom, Kegyelmednek nem gonosz akarója [TML VII, 506 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

2. *~ben* kirugóban; pînă se ajunge la ... beim Hervorragen/springen. **Hn.** *1751:* a Mogyorosi utra ki jövőbe (sz) [Egerpatak Hsz; EHA].

kijut 1. kiér; a ieşi (din ...); hinausgelangen. *1574:* hog az aknay erdőbwl ky Iwta(n)k monda az apa(m) Jo fyam myhal ezt ezedbe wegyed hog ez Jmmar erkedy hatar [Erked K; LLt Fasc. 29 Gholchok myhal Dypseben Lakozo wayda wrwnk w: n: Jobbagya vall.]. *1592:* ki iuta az tarlora Mihali, es egi zabliaual frilig Georgheoz chapa [Kv; TJk V/1. 288 Brassai Balas vall.]. *1606:* El menenk, hogj az berczre ki jutank le wlenk ott my [UszT 20/195]. *1633:* Mikor el mentwnk uolna talalok az djznokat hogy im(m)ar hajtiak az sőczj (!) határból de az sőczy (!) hatarbol ky nem jutottak uala uellek azert az Aszoniom szabadosi Emberj az disznokat megh fordjtak es hajtak az kosarba(n) az hol szallasok uolt [F.szőcs SzD; WassLt Gurzo Praecop (60) ns vall.]. *1644:* gjorson ki futamodam s migh ki iutek hat immar az feőldön fekszik Marton Uram [Mv; MvLt 291. 420a].

2. kb. kimegy; a ieşi; hinausgehen. *1602:* Az J. az A. Aszony eókrejt ki teriti az borozdabol, es el mene az eó ekejeúel az barazdaban, Az Aszoni ember ki júta megh chóúala, de az J. ekejewel el mene raita. Esmet masod úagy harmad nap rah mene Leőrinch András es szantani kezde, Az Aszonj esmet ki mene es megh chówala [UszT 16/77 Goro Gergelj Janos ffalui vall.].

3. elő/kijön; a ieşi; herauskommen. *1591:* megyunk vala Ala harma(n) ... az Foris Alberth haszanal, ki Júta Miklos, monda Kochis Andras ki vagy [UszT 13/72 Mich. Petre de Beogeoz ppix vall.] | Ki Juta Kis Mihal az korczoma haztol es czakaniat kezdę forgatni, haiudu (!) tanczotes Jarni [Kv; TJk V/1. 149]. *1592:* Barbara flistech Peterne vallia ... Makai Tamas az Nyreo Istuan zolgaloiaual pantolodik vala, Azomba ki juta Nyreo Istuan ... monda az legeninek, ne pantologial itt, hane(m) ha ne(m) akarz venni, meni dolgodra [Kv; i.h. 255]. *1598:* Kochis georgyne kj Juta s mo(n)da, beste nilúa(n) valo kùrua soha ne mo(n)dgy Kochis Georgynenek ha ezt el tyrem ... ket keze(m)mel úezek igazat [UszT 13/29 Catherina Consors Agilis Petri Tofalúi ppix vall.].

4. túljut; a depăşi, a trece de ceva; hinübergelangen. *1603:* Mochy Nagy Janos ... vallia ... Mikoro(n) en az Sorompon ky iwtottam volna kialtast hallek ... latam hat Feierdy Janost igen haytiak az varos tehen paztory [Kv; TJk VI/1. 695].

5. kitelik; a fi suficient; reichen, langen. *1670:* Kolozsvármegyében az mennyi búza dézmában jut, oda adjuk. Azelőtt mikor beadták igazán, még jutott nyolczvan köböl s kilenczven ... Úgy gondolom, az tiszteknek is ezekbűl kijut fizetések [TML V, 356 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

kihája l. tihája

kikacag kinevet vkit; a rîde de cineva; jn auslachen. *1822:* Isten minden Jokkal áldja meg Mathé Gergej ... Levelét a' kosár körtvéjel vettem elegen küldenek még meszib mind Peretsen[a] ... mert Levél közé rakják s olyan mind ha akor raknák, de maga bé hányta valami igen apro körtvét ... ezis tsak bé lévén hányva öszve romlott, de az Idegen Uraságok ki katzagtak hogy fejül egynehány szebetske volt [Mv; IB gr. Korda Anna lev. — [a]Sz].

kikalácsol, kikalákol (nyomravezetőként) megnevezi a gyanúsítottat; a numi în calitate de colăcar/colăcaş persoana suspectată; als bezahlter Mithelfer bei der Ermitt(e)lung den Verdächtigten namhaft machen. *1714:* Szásznyiresi ember ki kalácsolta Csonka Vramnak hogy nallok vala melly Laboncz Tiszt hagyot feles marhát olly veggel hogy ha meg marad adgyak meg jovendőben az árát [Dés; Ks 26. XIII. Joh. Sándor (50) ns concivis vall.] | A Szász nyiresi Kőmives Kalaczolta ki azon őkrőket [Dés; i.h. St. Gönczi (28) ns vall.]. *1738:* Aleksza ... valami bükön tul[a] valo Tolvajokat ki kalácsolt volt és azok fenyégették hogy meg ölik, és nem mért meg maradni, hanem el bujdosott [Illyésfva Sz; BfR Pap Gábor de Felső Várcza[b] (80) ns vall. — [a]Értsd: a Bükk hegységen túl. — [b]Sz]. *1759:* Azt tudom hogy Csáklya[a] nevű Falubol reducaltatott ide Titt: Szentpáli Ferentz Uram Ignát, Togyer és Gligor nevezetű Jobbágyokat ... azt hallottam, hogy egy Benedeki Nms Ember Balás István Uram kolákolta ki őket [JF Valászie (!) Muntyán (99) zs vall. — [a]AF]. *1776:* hallottam Csuz (!) Todor mikor az mondá, hogy ... Csurz Petre ki kalácsolta volna s azért haragut volna réája hogy miért kellet nékie őtet kikalácsolni azért ős Csurz Petrunak bajt csinált [Kákova TA; TL. Ilie Stefan (30) jb vall.]. *1783:* Hallom másoktol, hogy a melly lovak innét a mult ősszel vesztenek el ... Pap Flora reá[a] kalakolta ki azon lovakat; s egy aranyat vett Nanya Száván[b] azértt [Faragó K; GyL. Gorsa Kosztándin (55) jb vall. — [a]Nana Makavejra, a gyanúsítottra. [b]Az egyik károsulton]. *1842:* Szelistyei Kőrősi Janko ki 3rom el oroztatott Csikoimot becsületesen ki kalácsolta ... amint mondgya a szűrkétis ki tudná kalácsolni [Bács K; WLt Kelemen Benjámin lev.].

kikalácsolás kalácsos/kalákosként való nyomravezetés; colăcire (punere pe urmele cuiva/denunţare în calitate de colăcar/colăcaş); Ermitt(e)lung als bezahlter Mithelfer. *1728:* Ns Kolos Var(me)gjei Kályáni Komsa Szimjuon ... az Mlgs Groff B. Jenőj Szekely Adam Uram eő nga Jobbágya ... vett Kalakát az Mlgos Groff Szeki Teleki Pál Ura(m) eő nga ... Csicso Gjörgj Falvárol el szőkött Jobbagjara Gliga Vonjára, és Fiaira ... az kiknek ki kalácsolásaért igire az Mlgos Groff ur negj magjar forintokat, mely Pénznek egj forintját most meg adgja Mlgos Groff Ur a más három forintját penig akkor adgya meg mikor reducaltatni fogja [Kendilóna SzD; TKl]. *1769:* Azon el veszett jószágok(na)k ki kalátsolására offerálja magát egy Tordai Lakos ember [Dés; DLt]. *1793:* (Egy) Vajda e' vagy egyéb rendbeli ember, az Atyámat el Kalátsolta a Néhai Báronál, hogy az Atyám Jobbagya volna a Báronak, melly szerént ezen ki kalátsolás mellett Kávason[a] jártában az Attyámat el fogatta a Néhai Báro, és kevés ideig Tömlötzöztette is [Ké-

mer Sz; WLt Anutza Sorbán cons. providi Joannis Tyivorán (37) vall. — [a]Érkáváson (Sz)]. *1812:* Balu Togyereszk panaszsza Felvétetik Mitu Sián ellen ... Itélet. Ugy láttya ezen Itélőszék, hogy a bé panaszolt haragutt a' ketske ki kalátsolásaért a panaszlora, ... és nem tagadgya hogy meg nem tépte; mely Czelekedetiért hogy 25 páltza ütéseket kapjon meg határoztatott [Petrilla H; JF 36 Prot. 4–5].

kikalácsoló kalácsosként a gyanúsítottat megnevező személy; colăcar, colăcaş (care indică numele persoanei suspectate); den Verdächtigten als bezahlter Mithelfer namhaft machende Person. *1812:* fel vétetik Pászku Puska panaszsza Kretsun Sztoján ellen, egy Propoda nálla valo meg találásáért meljet ki kalatsolt a' Mihaly Duka felesége ... meg kivánnya a' fel peres hogy a' Kalátsul adott 9 Rft forditsa meg mint hogy a' ki kalátsolás után a' Propadát viszsza adta ... Itélet. Ugy találja ezen Itélő szék hogy a' ki kalátsolonál előbb kellett az all peresnek a' propodat látni, és tudva volt hogy kitől veszett el [H; JF 36].

kikalácsolt a kalácsolótól tettesként megnevezett személy; persoană numită/indicată ca făptaş de către colăcar/colăcaş; von dem bezahlten Mithelfer als Täter namhaft gemachte Person. *1812:* Dumitru Dedeség elő hivatván azt adgya fel hogy ő látott ugyan egy Juh Bendőtt és tudott egy patakban azon időb(en) ... De hogy azt oda ki vetette nem tudgya, sem arra nem esküszik hogy az ki kalátsoltak vetették [Petrilla H; JF 36 Prot. 12]. *1818:* Flóra Sztentsik panasza fel vétetik Juánes Mituleszk ellen a kit János Mos ki kalátsolt egy Tulok meg nyuzásával ... Itélet ... A' Flora Sztentsik panaszára nézve mint hogy maga a ki kalátsolt sem tagadta cselekedetét, határoztatott, hogy vegyen azon marhához hasonlo marhát [H; JF].

kikalácsoltatik a kalákolótól (nyomra vezetőtől) tettesként neveztetik meg vki; a fi numit ca făptaş pe bază de colăcit/denunţ; mit Hilfe des bezahlten Mithelfers bei der Ermitt(e)lung als Täter genannt werden. *1757:* Kozárvárol valami ekebéli taliga veszet el, kitis az Baltits Nyikita fia vet volt el, kikalatsoltatvan a szolga biro, többel bekellett meg tizenegj fortoknal a karossal [Retteg/Kendilóna SzD; TKl Perlaki András Teleki Ádámhoz]. *1818:* Klopotivai Adám Hantz és szolgája Mikutza Sura ... és Nms Bora János ki kalátsoltattak, hogy a Grunyba 150 Bálákot vágtak [H; JF].

kikalákol l. kikalácsol

kikalapácsol *átv* '?' *1764:* Nem kevesebb kárt tészen különb(en) Batyám Uram magának vele, mint nékem; mert ha jó Atyafiságb(an) maradhatunk vala, sok szép el idegenedet jussát recuperalhattya vala ... az én faradságom által Bátyám Uram Ki kalapátsolja ugyan el hiszem, mind azokot a' kedves Kováts[a] [Középlak K; BfR — [a]Kováts nevü tt-ra von. gúnyos célzás].

kikalauzol a călăuzi; hinausführen/geleiten. *1757:* Hogy ki kalauzolta ki,[a] S ki szöktette bizonyoson el szemeimmel nem lattam [Ks Gabr. Pap (30) ns vall. — [a]A Szentbenedekről (SzD) elszökött jb-ot].

kikanyarít lekanyarít; a tăia (din ...); abschneiden. *1834:* a' többinek ... jobb fülek alsó részéből egy darabotska kikanyaritva volt [DLt 786 szökevényekre von. nyomt. kl].

kikanyarodik kanyarodólag kirúg; a se întinde făcînd un ocol; schlängelnd hinausreichen. *1791:* A Kintsesben egy kisded föld, melly ... Pál István Uram földe mellett ki kanyarodik [Mezőbánd MT; MbK XII. 80].

kikap 1. elkap; a apuca; erwischen. *1601:* a darabant az chiontot ... ky kappa es vgy hagita archul velle hogy az orchaiabol ky ieowe az ver [Kv; TJk VI/1. 53 Elizabetha R(e)licta Georgy Zekely vall.]. *1812 k.:* Ki kapván pedig a Groffné a Legén kezéből a' poharot a nyaka Csigájához tsapta — ugy hogy a poháris eltört [IB]. *1819:* Kretsun Josziv ... maga is a' gornyik(na)k szököt, s a' fejszét szándékozott mindenként ki kapni ... azt kezekből ki tekerte [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. előkap/ránt; a lua/apuca brusc; plötzlich hervorholen, herausreißen. *1746:* égy ott lévő Tajigából égy fát ki kapvá(n) Etedi meg ütötte az Iklandi[a] embert [Torda; TJkT III. 101. — [a]Nagyiklandról (TA) való]. *1823–1830:* észre sem vették, oly hirtelen ki kapom az Ágy alol az uti baltánkat, emelni kezdem fel nekiek, ők is meg ijednek, ki szaladnak az Ajton [FogEK 242].

3. lekap; a smulge, a lua (jos) repede/brusc; schnell abnehmen. *1715:* az suveget az fejibül ki kapta, a fejihez verte az után el hajitotta [Vaja MT; VH]. *1745:* egy léány is azon tájon jár az katona az fejéből ki kapja az koszoruját az maga fejéb(e) teszi [Uzdisztpéter K; Ks 5. X. 6 Dragán Todor (50) jb vall.]. *1768/1771:* a' kalapot az utrizalt Bironak fejéből ki kaptam s el futottam [Bukuresd H; Ks 114. 61. 41].

4. belekap/szabadul vmibe; a se obişnui să intre undeva; hineingreifen. *1583:* A berbechek ky kapnak az fwbe az vtbol [Kvh; HSzjP]. *1847:* Köteles a pásztor a bikára jó gondot viselni, minden reggel elhajtani, megrekeszteni, hogy a határra kikapjon, ne engedje [Zalán Hsz; RSzF 203].

5. kb. kikapdosgat; a scoate (repede) afară; (schnell, eilends) wegtragen. *1789:* Magyarosi Beniamin Ur ... minden épületei el égtenek ... az Ládájit s jobb portekait mind ki kapták, az Szilvásba az Anyossa rea ült s ugy őrizte [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 3b Mokán Todor (60) col. vall.].

6. megkap/szerez; a obţine/primi; bekommen, erwerben. *1785:* (Az asszony) magának ne formállyon oly judiciumot, hogy ha a portékáit kikapja az el hagyott férjétől, tehát a divortionále onusnak is felét supportállya [Árkos Hsz; RSzF 238]. *1828:* Én Komáromi András a' ... réjám és Testvéremre szállott N: Enyedi Kemény Házbol ... az engemet illető 41 rfr: 30 xrokat, hogy ... ki kaptam légyen és már egészszen azon Házbol ki vagyok fizetve, azt ezen rendeim által meg esmérem [Szancsal KK; DobLev. V/1141]. *1862:* minden fekvő és fölkelhető vagyonom maradjon és szálljon ... szeretett nőmre, abból gyermekeim csak a köteles részt kapják ki [Kv; Végr.].

Szk: *kezére* ~ kezére kap. *1863:* Szabo Alajos az őt illető apai részt volt kis korusága tekintetéből kezére ki nem kapta, hanem az anyai tutorsági kezem között maradott mái napiglan [Kv; Végr.].

7. visszakap; a primi înapoi, a recăpăta; zurückbekommen. *1803:* két Remetei Ember réá jött s a két ökrit ... Remetébe[a] hajtotta, Márk Juon az Ökreit ki kapta, de mi modon nem tudom [Toplica MT; Born. XVc. 1/130 Buzilla Juon (35) col. vall. — [a]Cs].

8. visszakap/nyer; a dobîndi/obține; zurückerhalten/gewinnen. *1788:* a szöllönekis eddig jol járt dolga, a szeme szépen meg nőtt a fájával egyűtt; de bezzeg az idén zabunk kevés vagyon, még a magotis alig kapjuk ki belölle [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1833:* nékűnk Tordai Sűtőnékűl azis a' fatumunk, hogy mű konnyű kenyeret szoktunk sütni ... Mű azt a' kőnnyű kenyeret ha fontolyuk, soha ki nem kapjuk a' mit belé sűtűnk [Torda; TLt Praes. ir. 1534]. *1836:* a' szük termésbe alig lehet a magját is ki kapni [Ajton K; CU].

9. kb. kihúz/ment vkit (a folyóvízből); a trage/scoate afară pe cineva (din rîu); herausziehen/retten (aus dem Wasser). *1775:* az nehai Czintos Janos szolgalojais ... az pallorol Kotsis Istvánnal edgyűtt be esett az Oltban, és az Leany bele is hala. Kotsis Istvántis alig kapák ki életben [Oltszem Hsz; Mk II. 2/71].

10. kb. kirugaszkodik; a se repezi afară; loslaufen/rennen. *1745:* midőn igyekeztek meg fogattotására, az Udvarárol meg rugoszkodot Csimponjer David ... az mezöre ki kapot Csimponjer Dávid [Kersec H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1812:* a Groffné ... valami Borostyánfa Husángot ... kapván a kezébe ... a' Groff, míg ki kapott volna a Kis Palotárol jott sózott réája [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

11. kb. kiszokik vhová; a se obișnui să iasă undeva; sich irgendwo eingewöhnen. *1752:* sók az Ifiu máris rebesgetik tágas a vílág igen ki kapának M: Országra ... soha egy is viszá nem jöve [Gagy U; Ks 83 Péterffi Sándor lev.]. *1853:* Kitsi Titink[a] ... kikapott az utszára, nem tettzik otthon és benn űlni [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez. — [a]A levéliró unokahúgocskája].

12. kifog vkin; a înșela/păcăli pe cineva; jn überlisten. *1769:* Tobias Györgyön egyéb aránt boszszumot nem tölthettem, hanem azzal ki kaptam rajta hogy a feleségivel közösködtem [Bukuresd H; Ks]. *1823–1830:* egyszer a nadrág szíját leeresztvén a farára, kijön a gróf házából, s dicsekedni kezd, azt mondván: Kikaptam a komámon, értvén a nagyatyát, mert leeresztettem a szíjamat a faramra, s mind azt ütötte, hogy nekem nem fájt [FogE 147].

13. ~ *magán* becsapódik, felsül; a se păcăli; beschwindelt werden, hereinfallen, aufsitzen. *1710 k.:* (Rácz Istvánt) installálák püspöknek[a] ... Nagy pompa volt ... Apor[b] azt mondotta nékiek, hogy a gubernátor is elmegyen ... de kikapott magán, mert a gubernátor ... el nem ment; azt izenvén le ott várakozó Apornak: nem láttam őfelségének arról való parancsolatját. Úgy ment el nyaka vakarítva processióstól [BÖn. 874. — [a]Értsd: gk püspöknek. [b]Gr. Apor István erdélyi kincstartó, a gk vallási unió nagy pártfogója].

14. kb. vkit vhonnan kimozdít; a ademeni pe cineva să plece de undeva; jn von irgendwo (weg)/von der Stelle rücken/schaffen. *1843:* Benkőné a Balásfalvi Canonoknál, mind fizetésére, mind Commoditássára nézve olly jol találllya magát, hogy onnan nagy igéretek mellett se lehetne kikapni ... a' mult esztendőbe is probáltam de nem jö, mert ott jol vagyon dolga [Veresegyháza AF; DobLev. V/1245 Bartok Sigmond öccséhez, Bálinthoz].

◇ **Szk:** ~*ja a maga részét* megkapja a magáét, pórul jár; a păți; seinen Teil kriegen, das Seine bekommen. *1879:* Kerekes kikapta a maga részét. Úgy vélem te is velem együtt mondod: eben esett! javára váljék! [PLev. 43 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *elméje* ~ *vmire* rákap/szokik vmire; a se obișnui cu ceva; sich an etw. gewöhnen. *1710 k.:* Anno 1659. januáriusban visszavűn az atyám a nagyatyám és Apáczai János keze alá Kolosvárra, sok károm és lézengésem után, mert kikapott az elmém a lóra, kutyára, kupára [BÖn. 553] ✱ *vki erősen* ~*ott* nagyon elkapták az agarak, nagyon elbízta magát; a se obrăznici, a i se urca (ceva) la cap; sich überheben, übermütig werden. *1847:* Juli[a] erősen ki kapott, feleselő, veszekedő lett [Kv; Pk Pákei Krisztina lev. — [a]A szakácsné].

kikapál megkapál; a săpa/prăși; hacken. *1728:* Aranyas Mál nevű Sz⟨ö⟩lő Hegyben lévő szöleit, elsőben ideje el jövén meg karozzák, ki hajtják, meg kapállyák ... harmadik munkáján ismet meg kőtőzgetik, tsonkázzák és másodban ki kapállják [Torda; JHb Jósika Mózes ir.]. *1732:* vagyon edgy nagy Lab Majorsag szőllő ... mind edgjűt jo kapas egj nap ki kapallya 80 [Tancs K; Told. 11/70]. *1735:* ha epp (!) volna ezen szőlő száz ember meg erné ki kapálni véle egy nap [Gyéres TA; JHb XI/9. 47]. *1788:* A szőllőket ki kapáltuk jo moddal [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1844:* a' Szöllőköt a' jövö héten ki kapáljuk az az végezzük kapálását [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

kikapálás megkapálás; săpat, prășit; Hacken. *1792:* az másodszori szőlők ki kapállása idején[a] ... Pők hegybeli szőllőit ... Bardocz Adám Uram Testvér őccsivel ... ki kapáltották [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. — [a]Jún. elején].

kikapálgat megkapálgat; a săpa/prăși; nach und nach hacken. *1711:* (A szőlőt) 60 ember kapalgatná ki egy nap [MúzBeth.].

kikapálhat megkapálhat; a putea săpa/prăși; hacken können. *1720:* P. Horvat Miklos Uram ő kegyelme Felesegivel ... Sarosi Susanna Aszszonnjal együt laktokban epittektek (!) egy darab Szolot, az melyetis 30. ember kapalhat ki egy nap [Széplak KK; SLt AL. 15]. *1736:* Vagyon egy darab allodialis Szőlő ... ki kapalhattya harmintz ember [Noszoly SzD; CU XIII/1. 8]. *1757:* Puszta Szölö helly ... ez ha meg épitetnék hat ember egj nap ki kapálhatná [Vaja MT; LLt Fasc. 120]. *1768:* Allodialis termő Szöllött egyet tudunk ... egy nap ki kapálhattya husz kapás [O.kocsárd KK; Ks 74/55].

kikapált megkapált; prășit; gehackt. *1715:* Vagyon ... majorságh eczer ki kapályt szöllö [Szentlászló TA; JHbK III/15].

kikapáltat 1. megkapáltat; a pune (pe cineva) să sape; hacken lassen. *1716:* az szőlőkőt irja Ngod, hogy bár ki kapáltatuk volna, bizony ha arra valo üdő lét volna, ki is kapáltata(m) volna [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1790:* Éggyik Szöllöt ki kapáltatta volt most a' 2dikat kapálták [Sztregovakercsesóra H; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1792:* az Expo-

nens Aszony Pök hegybeli Szölejét Bardocz Adám Úr kapaltatta s' daraszoltatta ki [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Vályaszeszán Kosztándin (30) zs vall.]. *1843:* mikor ki kapáltottam a' Szőllőket 38 napszámost adtam segitségül ... 13. Rftot [Nagylak AF; DobLev. V/1243 Dobolyi Bálint lev.].

2. kapával kivágat; a pune să taie/scoată cu sapa; aushacken lassen. *1804:* Plantákot, vagy gyűkereket, nem találtom, egyebbet egy Táblába egy nehány Articsokánál, Másba pedig Spárgánál ... az Burjánt pedig kikapáltotván belőllek, a magak valosagàba állonak eddig [Szentbenedek AF; SLev. 1. E. Ujjvári Imreh tt lev.].

kikapar kb. kilocsogtat/mos; a spăla/scobi; ausschwemmen, unterwaschen. *1811:* Ezen 60 öleknek az 50ik ölinil kezdette volt a viz[a] a' föld szinét ki kaparni, és lopájositani, mely szerént a' 40 ölektől az 50 ölekig Ergéje tamadott a' viznek Különben a' 60 ölek hoszszában a' part nem veszedelmeztetik [Dés; DLt 19. — [a]A Szamos].

kikaparó kb. előkaparó; care scoate cu ghearele; (her)ausscharrend. *1798:* De bezzeg most van dolog a Slözer Szász könyvinek Engel által (: képzelt :) Récensiojával! Bezzeg ő is szegény jol meg fizet érte, hogy gesztenye kikaparo matskává engedte magát tétetni! [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

kikapartató kb. előkapartató; care pune (pe cineva) să scoată cu ghearele; (her)ausscharren lassend. *1710 k.:* én vonagló gyermekemet is kénteleníttettem elhagyni, ő pedig mindenkor olyan volt, mint a gesztenyét a parazsából a macska körmével kikapartató majom [BÖn. 953].

kikapás kb. kiruccanás; vizită/ieşire de scurtă durată; Abstecher. *1671:* Édes Öcsém Uram, én nem tudom, mint éljünk itt el, ha urunk ő nagysága meg nem engedi jószágunkban való kikapásunkat [TML V, 583 Gyulafi László Teleki Mihályhoz Husztról].

kikapaszkodik kimászik; a ieşi tîrîndu-se; herausklettern/kriechen. *1710 k.:* Kolozsváratt a Nádas patakában, rákászás, halászás alkalmatosságával ... úgy estem volt egy nagy, kerek, mély göbébe, és a fenékre lemenvén, felütköztem egyszer ... s ismét lemenék a fenékre ... egy Jancsi nevű inasom jövén le a patakon utánam ... véletlenül azon göbébe bécsék s engem a fejével felütött a vizben, s kivetődvén én annyira, egy nagy vastag, éppen a víz közepére bécsüggő fűzfaágat ragadék meg, az inas az én lábamon kikapaszkodék az ágra, és azon mint a mókus kifut szörnyű megijedt tolvajkiáltással ... osztán egy övemet veték bé, kivonának [BÖn. 568–9].

kikapdos ki-kicsap/tör; a face scurte ieşiri dintr-o fortificaţie; wiederholt ausfallen. *1662:* (Az erdélyi) hadakat környös-körül szállítván,[a] őket[b] valóban megszorították volt, úgy, hogy noha egy ideig kikapdosván, lovaknak csatázással is holmi dudvát, gazt, kórót, mogyoró- és egyéb zöldágakat ragadoznának, de végre annak alkalmatosságátul is mindenestül elszorittattak vala [SKr 326–7. — [a]A moldvai Suceava körül. [b]Az ostromlott várbélieket].

kikapdosás ki-kicsapás/törés; ieşiri repetate dintr-o poziţie încercuită, atacuri neaşteptate; wiederholter Ausfall. *1662:* kár nélkül a fejedelem csatái, ónodi, győri, regéci, szerencsi, kassai vitézlő nép kikapdosása miatt alig járhatnának [SKr 252].

kikaphat 1. elcsíphet/kaphat; a putea prinde; erwischen können. *1629:* Makai Istua(n) igen reszegen iòve oda ... aztis monda, hogj meg latod te Bandi Ferenczne, hogy az Urad nem tudot megh tanitani, de en megh tanitlak, mert ha az varas feöldere ki kaphatlak, az szarodat orrodo(n) torkodon niomom ki lonczos esse lilek kurua [Mv; MvLt 290. 177a]. *1647:* az Inctus ... rám jeöt vert, taglot, az feoldre ejtet feniegeteozue(n) azon hogi ha valahoua mezeöre vagi Erdeöre ki kaphat megh eöl [Kv; TJk VIII/4. 226].

2. kb. kihurcolhat/vonszolhat; a putea scoate (repede) afară; hinausschleppen können. *1789:* Magyarosi Beniamin Ur ... minden épületei elégtenek ... csak az Ladáit és némely Házi portékáit kaphattak ki [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 6a Makaria Silip (53) iudex dom. vall.].

3. kivehet; a putea scoate; herausnehmen können. *1800:* betses Levelét a' Betsűletes közönségnek Szeretettel vévén azonnal Szorgalmatos voltam, hogy a' Felséges Montanisticus Thesauráriátusrol a' Resolutiot ki kaphassam és el küldhessem [TLev. 5/17. 17 Kőpetzi Nagy Josef lev.].

4. felvehet, megkaphat; a putea ridica; aufnehmen/erhalten können. *1831:* (Gazdája) noha ... szinte 12 huszassal tartaznék, még se kaphatatt ki fizetésiből egy xrtis | Gujásnak állattál vala tavaly, de onnétis fizetesedből mit se lathattal ... és szerte szellel valo jarkalasaid miatt talan fizetesedet se kaphattad ki mert a Guját oda hagyván kárt okoztál [Dés; DLt 332. 9, 22]. *1832:* Ha én a cselédek gabonája takarittasát eztendeig ugy vinném, mint ahogy most parantsoltatik ... minden bizonyal eztendő végével ott lennék — hogy egy xr fizetést sem kaphatnék ki [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

5. visszakaphat; a putea primi înapoi/recăpăta; zurückbekommen können. *1783:* Nanya Makavej ... éjtzaka ... réám jövén el vette a Sűvegemet, s égy Hét mulva kaphattam ki tölle égy fertály pálinkát meretvén néki [Faragó K; GyL. Boftye Pavel (30) jb vall.]. *1839:* a mi Marháink bé hajtatván, azokat tsak 9ed napon kaphattuk ki kezesség mellett [Ne; DobLev. V/1228]. *1840:* az el vett Zállagokat ki nem kaphattam [Dés; DLt 930].

6. kihozhat/nyerhet; a putea cîştiga; gewinnen/herausholen können. *1785:* az Ország hásznára üzhetjük Mettalurgiánkat a többi közzött olly kárral, hogy portzio pénzeinketis alig kaphattyuk ki [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 13b].

7. kikaptathat; a putea ieşi (din ...); bergauf gehen/fahren können. *1766/1770:* a gyengébb vagy kissebb vizben, könyebben ki kaphatott a' Szekér [Széplak KK; SLt évr. Transm. 366].

8. kiérhet/juthat; a putea ieşi/scăpa; hinausgelangen/geraten können. *1802:* Forro Lajos ... hogy a kapu közzé ki kaphatott el szabadult haza [Mv; Born. Jos. Bako de Siklod (30) táblai scriba vall.].

kikaphatás visszakaphatás; reprimire, redobîndire; Möglichkeit des Zurückbekommens. *1846:* Czéh gyülés alkalmával Bencsik János egy kérelmet ád bé el kobozott szerszama ki kaphatasa iránt [Kv; ACProt. 15].

kikapkod kikapdos; a smulge repede; nach und nach (her)ausgreifen. *1881:* (A kézirat) Egy éjjel született, s a szedők darabonként kapkodták ki a kezem alól [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kikapó 1. kb. kaptatós, meredekes; cu pantă repede, abrupt; steil, abschüssig. *1801:* az Némai[d] fogadotol fogva egész az ki kapo Hegyig, oly kárhozatos Ut vagyon [Dés; DLt. — [d]Néma település a város tőszomszédságában]. *1821:* A Kikapo Fordulo [M.gyerőmonostor K; KHn 85].

2. Nőre von.; referitor la femei; in bezug auf eine Frau: kikapós; uşuratică; leichtblütig, ausgelassen. *1771:* Közönséges hirből hallottam azt hogy ... Csiszmadia Enyedi János Marisko nevű Léánya igen ki kapo volna és szereti a katonakat, kivált Vincze Ersokat is hallottam hogy most a Nyáronn égy Verbunkos katonával erő szakoson el akart menni az édes Attyát is el hadta volna égy nihány napokig [Dés; DLt 321. 11 St. Kis (32) ns vall.]. *1823–1830:* Ez a Zilai[a] feleségül vett volt egy ifjú leányt ... aki nyelves, de utoljára vén férje mellett kikapó, vagyis inkább deákokba kapó asszony lett volt [FogE 295. — [a]Zilahi Sámuel mv-i ref. kollégiumi filológia-professzor].

3. Férfira von.; referitor la bărbaţi; in bezug auf einen Mann: kb. szoknyák után futkosó, szoknyák körül kujtorgó; desfrînat, mulieratic; hinter jeder Schürze herlaufend. *1799:* Az Exponens[a] ... ki kapo etzaka flangerozo, szállásán kivül másoknal hálo feslett erköltsü buja természetü volna ...? [Dés; DLt vk. — [a]Veres István csizmadialegény]. *1836:* már én nem vagyok sem részeges sem ki kapo, s iteletem szerint sem bolond [Ne; DobLev. V/1216 Dobolyi Sigmond lev.].

kikapós. Nőre von.; referitor la femei; in bezug auf eine Frau: könnyűvérű; uşuratică; leichtblütig, ausgelassen. *1772:* Sovány és magtalan aszszony[a] s kikapós is, mondják, hogy lett volna [RettE 266. — [a]Gr. Bethlen Ádámné br. Bánffi Zsuzsánna].

kikarcol felkarcol; a grava; aufkratzen. *1823–1830:* én is az állásra felmentem volt, hogy a kémény tetejére az 1799. esztendő számát a vakolásra kiírjam vagy karcoljam [FogE 296].

kikaróz (szőlőtőkéhez) karót ver; a arăci (viţa de vie); anpfählen, stocken. *1708 k.:* harmad fel hold szolőtt ki karoztunk, a többi megh karozatlan, s miveletlen [Harangláb KK; SLt AK. 36 Hosszu Demeter P. Horváth Miklushoz]. *1716:* a szőlőket mindenüt ki karosztak, a Csilag hégyét ki kötőték, a többiben meg vagyon kőtétlén [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1767:* A Vintzellér az szőlőst ki karózta felesen ki is hajtott benne [Esztény SzD; Told. 29].

kikaróztat (szőlőtőkéhez) karót veret; a pune (pe cineva) să arăcească (viţa de vie); anpfählen/stocken lassen. *1763:* a' Szőlőket még a' mult hetekben ki karoztattam már most a' mit lehet homlittatok [Szőkefva KK; BálLt I]. *1770:* Karo iránt is méltoztassék Ngod ollyas rendelést tenni hogy bár csak 700 légyen az Levelezésre, mivel most uj karoja kevés lévén az oh karokkal karoztatta ki [Backamadaras MT; Ks 38/II. 28 Váró Gábor lev.]. *1786:* mind eddig alig tudtuk a szőllőket ki karoztatni s meg hajtatni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

kikaróztatás (szőlő)karóztatás; arăcitul (viţei de vie); Anpfählung, Stocken. *1780:* ő Kegyelme ... Borbol szénából gabonából, tartozzék az fele részit ki adni, enis köteles lévén az irt szölök(ne)k ki karoztatására elégséges karokat vágatni [M.andrásfva U; Pf].

kikaszál lekaszál; a cosi; abmähen. *1759:* ezen földet ... a' Gergelyfájára menő utig vegig ki-is kaszáltam [Hosszútelke AF; Kath.].

kikec '?' *1757:* Egy pár kiketz, az egyik monyok a másik szillyes, 4.5 esz(ten)dősök | Egy par kiketz: egyik kesej, a masik daru szúrkétske 5 esztendősök [Pusztasztmiklós K; Berz. 3. 1/9].

Mindkét adalék ökörre von. A szó valamelyes valószínűséggel az ökörszínnévként a régiségben közönséges *kék* 'világoshamvas' [MPászt. Mut.] színnév *i*-ző és kicsinyitő képzős alakja lehet.

kikecél kivackolódik/vergődik; a ieşi zbătîndu-se; sich heraus/losarbeiten. *1841:* Vagyon ... ott a jukba a farkárol a tsikonak szőr, ami — a lába eltörvén, a kövek közül ki akarván ő ketzélni, — le rogyva lévén a hátuljával, a farkárol surlodott le [Dés; DLt 1541. 10a].

A jel-re és az eredeztetésre nézve l. CzF-nek, a MTsz-nak és a TESz-nek *kecel* al. adott jel-eit, ill. származtatását.

kikel 1. kilép/száll; a ieşi (din ...); aussteigen/treten. *1752:* mikoron ki kőlt a főrődőből ... engemet szolitot hogy fel öltöztessem [Altorja Hsz; HSzjP Margareta Romány (20) vall.]. *1806:* A Feredővel ugy bánnyék Nagyságod hogy a Délutáni órán 5 ora tájban üjjön bele Nagyságod, és fel ora mulva kelyen ki belőlle; minden nap [Zilah; BfR 4/151 dr. Zoványi Imre lev.].

2. feláll/kel; a se ridica (în picioare); aufstehen. *1705:* (Lakodalomban) Egyszer a főgazda, Bethlen Ferenc uram Teleki László urammal kikelének és elmenének. Azután pedig a Bethlen Ferenc uram szállásán éjfélig ittanak [WIN I, 412].

3. (vetés/vetemény) kibújik; a răsări/încolţi (semănăturile); (Saat/Gemüse) (auf)keimen, hervorschießen. *1573:* az len es az bwza ky keolt [HSzj *búza* al.]. *1715:* az kaulefioli Szépen ki kelvén, a bolha által ell veszet, az árticsoka a ki meg marat, és ki kőlt szép [O.csesztve; Ks 96 Szegedi János lev.]. *1788:* Én egy uj dolgot probáltam: a lentse és borso hellyit ujra fel szántattam s be vetettem látván hogy sok el hullat a kaszállásakor és már kiis kőlt szépen meg látom mi lesz belőlle leg alább jo kostat reménlek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* az Specificált tavaszi Vetésekis mind szépen ki kőltenek [Hadad Sz; JF 36 LevK 231 Vintze István lev.]. *1814:* imitt amott lévén égy tő Buza ki kelve, egyébütt pedig tővis [Dés; DLt 174]. *1832:* Az ősz vetést el végeztem ... mind szépen ki kőtek [Bögöz U; IB. Nagy Márton ub lev.].

4. (tojásból/petéből) kibújik; a ieşi (din ou); (aus dem Ei) ausschlüpfen. *1620 k.:* Az gyöngy[a] ... Ha ki nem ta-

lálják szedni, mikor annak ideje, hogy még meg nem lágyult, addig gyöngy, de ha oztán elhaladja az idejét és meglágyul ... csiga lészen belőle. Mikor kikél, azért ott az földön tudják annak idejét [BTN² 416. — [a]Az igaz- v. keletigyöngy].

5. kicsirázik; a încolţi; auf/auskeimen. *1704:* a kalongyák és kévék úgy kiköltenek, hogy olyanok voltanak, mint tavasszal a szép pásint [WIN I, 164].

6. el/kimegy; a ieşi/pleca; weg/fortgehen. *1586:* Simon Vinkler vallia ... vrbeogeor Balint Az Azzonnak egy hazat veón, es igy kele ky chere zerent Az Azzony a' hazbol [Kv; TJk IV/1. 553]. *1610:* Beöge mate es Beöge Peter ki kele innet azbol az heljbeól az hol most Damokos albert lakjk [Alfalu/Csomafva Cs; Törzs. Kouacz Istuan (70) lib. vall.].

7. *fűre* ~ kb. a barom (tavasszal) kikap a legelőre, legelni kezd; (animalele primăvara) a ieşi la păşune; (Vieh) zu weiden beginnen. *1733:* (A) teheneket ... szipen ki teleltettem most hogy füre ki költ (így!) az Mühesi tisztartoja Ngtok(na)k el hajtatta | az juhok ... hogy füre ki költek az után döglöttek meg [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez].

8. elkerül vhonnan; a pleca de undeva; wegkommen. *1583:* Janos Kowach Jsthwan kowach Zolgaia vallia Leg Elseoben ... lakek ez Jlona leany vramnal Gergel kowachnal ... Az vtan palastos Isthwannalis lakot onnet(is) ky keolt [Kv; TJk IV/1. 158]. *1600:* Kalotazegy Benedekne Anna azzony ... ket kesenthyeojet thwdgya es ket eoweys voltanak[a] ... Annak vthanna valo dolgaban semmith nem thwdok mihelt abbol az vchabol ky keolt [Kv; TJk VI/1. 513]. — [a]Herczeg Barbarának].

9. ~*a gyermekségből* kikerül/nő a gyermekévekből/korból; a trece de vîrsta copilăriei; den Kinderschuhen entwachsen. *1654:* Gierőfi Ianosne azoniom ... gondolkodnek mas kepen mert immar Göröfi Giorgi az Giermekseghból ki kőlt Sui juris Iozagh nelkül ne(m) elhet [Szamosfva K; Ks 90]. *1757:* az miolta Gyermekségemből ki költem ... mindenkor azt hányták szemekre, hogy mennyenek Torda Vilmára[a] az hova valok [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXI. 20. — [a]SzD].

10. elő/kikerül; a se obţine; herauskommen. *1619:* egy festéknek való forrás oly vagyon abban az országban[a], hogy hatszor való százezer arany jövedelme vagyon az királynak abból az egy forrásból, mert az széles világra drága materiák festeni nem lehetnek anélkül az forrás nékül, hanem onnat kell kikelni az festék materiájának [BTN² 319. — [a]Tripoliszban].

11. kb. elkészül; a fi gata/terminat; fertig werden. *1677:* (A) Gyülésre[a] minden Regalissal hivot személyek, és Gyülésben választot emberek, a' Gyülésnek első napján, compareálni, és mind addig ot lenni, mig az Articulusok ki-kelnek ... tartozzanak [AC 90. — [a]Az ogy-re, diétára].

12. kikerül; a părăsi/ieşi; hinausgelangen/geraten. *1757:* negyedik esztendeje hogy a' Tisztartóságból ki költem [Gyszm; DE 3]. *1761:* hogj pedig a Skolából ki költ Nagj János Uram telepedett Házossaga által Tordára [Abrudbánya; AbN].

Szk: ~ *tutorátus/tutorság alól. 1746:* meg kivánom, hogy ... a neveletlen árvának, minthogy őtet illeti a Ház, engemetis addig mig Tutorság alóll ki kèl, viszsza itiltessék [Torda; TJkT III. 34]. *1753/1781:* az árvák fel nevelkedvén az Tutoratus alóll ki költenek [Algyógy H; JHb LXXI/3. 251] ✱ ~ *vkinek keze alól/vkitől. 1605:* Gepesi Geórgys eö Jobbagia leon, az feöldetis kezebe hagia Sigher Janos Gepesi Georgynek, ekkor kele kj Marto(n) Janos kezebol [UszT 19/16 Joan Biro de Kwsmeód (40) pp vall.]. *1610:* talalta(m) megh valamj szena fwuemet eóreöksegemet ez al peresek kezeknel ... kit en az myhali vayda be Jeóueseigh bekesegesen birta(m) ... en teöllem Hatalmaswl teörueni nelkwl keöllt ki [i.h. 4/3c]. *1699:* En Kovats Istva(n) Vr(ama)t Jobbagj keppen szolgalta(m) migh keze alol eő kgl(ne)k ki nem kelék [Mezőkölpény MT; MbK 90 Kölpényi Kocsis János (40) jb vall.]. — L. még AC 176.

13. kiáll vki mellett (védelmezőül); a veni în ajutorul cuiva; für jn eintreten. *1729:* az illyen dolgokban kellyen ki az ur mellettem, s oltalmazzon [Kiskapus K; Ks 99 Gyeröffi Kata lev.].

14. kb. felkel, fegyverre kap, fegyvert ragad; a se ridica cu armele împotriva cuiva; gegen jn aufstehen, sich erheben. *1672:* mi közönségesen ... az felséges Isten dicsősége és az megnyomorodott ... haza szabadságának helyben állítása végett költünk ki [TML VI, 306 Teleki Mihály Szatmár megyéhez].

15. vki ellen fordul/támad; a se ridica împotriva cuiva; sich gegen jn wenden. *1738:* Ugy tapasztallyuk, és látván lattyuk, hogj Kgld ugjan ki költ azok ellen a' Szegény Taxas Városok ellen most ujjonnan ... Beretzk Várossát el akarja pusztitani [ApLt 1 a gub. Apor Péterhez]. *1772:* a fiam Zsigmond kiköltt ellenem s a guberniumban azzal vádolt be, hogy én az ő materno-aviticum bonumit dilapidáltam [RettE 290]. *1817:* vádokkal is ellene ki kelnek [K; KLev.].

16. kifakad/tör vmi ellen; a răbufni împotriva a ceva; sich über etw. auslassen. *1847:* Hallottam, hogy Varga Kata a királyi kincstárnak földesúri joga gyakorlatába is belé elegyedett, s az ellen kiköltt. Hallottam, hogy beszédeket is tartott az emberekhez [VKp 214].

17. *képéből* ~ kikel magából; a-şi ieşi din sărite; außer Fassung/sich sein. *1847:* láttam a' Gila Gligorné léánkáját az uttzán menni lefelé, ki egészen képéből ki volt kelve én kérdeztem a Leánkát mitől jedett ugy meg, melyre a' Léánka felelni nem tudat, a' szavába a' nagy ijjedség mián mind akadozatt ... mondván, hogy Kádár Mártonné utyát el állatta, s még verte, s jedtibe fut visszá a' faluba [Náznánfva MT; Berz. 17b].

18. (termés) bekerül, betakarítódik; a se aduna/strînge (recolta); (Ernte) eingebracht werden. *1723:* ha az buza ki kőt belolle[a], ki menvén az Biro vagj más betsulctes emberek azon mérték szerént határozzák ki [Derzs U; ApLt 1. — [a]A földből]. *1745:* Mint hogy pedig most a N. Idai[a] és Budarlai tilalmasb(an) való Forduló Határok fel nem osztathattanak, tehát ki kelvénn a Gabona, mind azon Határokat ... a' Mlgos Parsok egy más közőtt igazságosan fel osztani tartoznak [Budorló K; Told. 9. — [a]K].

19. elfogy/kel; a se trece/vinde; ausgehen, verkauft werden. *1750:* ha jo borok lesznek, reménlem ki fog kelni [O.csesztve AF; Ks 83].

20. eltűnik; a dispărea; verschwinden. *1710:* Szörnyű irtóztató executió mene véghez az egész országban, mert nagy portiót vetettek fel a militia számára, s a Rákóczi átkozott rézpénze miatt minden jóféle monéta kiköltt vala Erdélyből. Nem lévén a szegénységnek pénze, honnan

a porciót megadja, kínozták, kötözték, nyomorgatták [CsH 396. — 1707-re von. feljegyzés].

◇ **Szk:** *a haszon ~ vmiből* kijön/kerül vmiből a haszon; a putea fi exploatat cu folos; von etw. Nutzen haben, aus etw. Nutzen erwachsen. *1770:* tartozzék ... egy jo Ugarnak valo földet adni, tsak addig a mig a haszon ki kél belőlle [Hr I/41] ✱ *üstöke ~ t kezéből* kinőtt a keze alól; a ieşit demult din vîrsta copilăriei; seinen/ihren Händen entwachsen. *1679:* tudja az Isten ki vétett, minthogy ő vizsgálja az szíveket s az én fiamat is, ha vétett ... de az ő üstöke az én kezemből már régen kikölt [TML VIII, 516 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

◇ **Sz.** *1631:* Toldalagj Mihaly monda hogi mit hazucz te teökelletlen beste kurua fia, te hazugh Istua(n) Deak az felesegemetis eö gjouala el teölem ... az mi szekünkben igen keves böczüje vagjon onnet ki költ leucle [Mv; MvLt 290. 48a].

kikeledezik ki keldegél/keleget; a răsări ici-colo; nach und nach (auf)keimen. *1814:* azon Szánto földbe nem volt egyéb hanem csak Tövis, és ímitt amott Buza ki keledezve [Dés; DLt 174].

kikelendő kb. kikelőben levő; ajuns la momentul ecluziunii; im Aufkeimen begriffen sein. *1811:* Mint látod a' serény Hangyákat dolgozni, Égyiket el-menni, mást eledelt hozni, Ezt, hogy ki-kelendö tojássit forgattya, Amazt, hogy szeméttöl házát tisztogattya [ÁrÉ 26].

kikelés 1. kikerülés; ieşire; Herauskommen/gelangen. *1662:* (Bethlen Gábor) Udvart nagy méltóságost ... tart vala, mellyben az régi nagy urak s fő emberek gyermekit schólákból való kikelések után tisztességes fizetéseken méltoságosan nevelvén, imide-amoda való fő követek mellett s egyébként is külső országokra való járatásokban gyakorolja vala [SKr 125–6]. *1734:* (Barcsai Jánosnak) innet a Collegiumbol valo ki kelésit punctualiter nem tudom meg határozni [Kv; TKl J. Farkasdi (27) preceptor rhetorum vall.]. *1771:* Györffi József ... cancellárióról kikelése után ment Bornemisza Ignác thesaurarius úrhoz secretariusnak [RettE 248].

2. vminek elkészülte; definitivarea a ceva; Fertigwerden einer Sache. *1689:* ennèkem utamot sietetnem kől Nemzetes Biro Joseph Urammal leőt vászaromrul irrando Levélnek ki kelesét nem varhatom [Szu; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1807 k.:* azon Testamentum formalis meg irására engemet az Eskettető sem mas nem onszolt, ezen follyo Esztendöig és hogy az üdön költ annak formalis meg irása az okbol tettük fel ki kelese ideit [Sinfva TA; Borb. II].

3. kb. a termés bekerülése/betakarítása; recoltare, strîngerea recoltei; Heimbringen/beförderung der Ernte. *1797:* vásárolt volt az Exponens Néhai N Enyedi Lakatos Ferentz Vramtol ... két hold quártás földet ... akkor vetése lévén benne, annak ki kelése, vagy bé takarittatása utánra reguláztа volt a' venditor azon földnek kézhez vételét [Ne; DobLev. IV/785. 1a].

4. (vmi mellett való) állásfoglalás, kiállás; luare de poziţie; Stellungnahme. *1662:* Az magyarországi clérus, papi rend ... igyekezik vala az evangélium mellett való kikelését Bethlen fejedelemnek megbosszúllani [SKr 137]. *1777:* Kornis Mihály ... értelmes, okos, ifjú, igazságszerető úriember vala ... az haza javára, az törvény és az igazság mellett való kikelésért megpirongattatik őfelsége által [RettE 379].

kikelet 1. zsendülés; primăvara timpurie, perioada de încolţire a semănăturilor; Reifen, Sprießen. *1662:* Haller Gábor ... Jenöben[a] kinn lakván, a helynek erősítésében nagyon emberkedett vala ... teletszaka mind mészégetéssel, köhányatással, hordatással úgy hozzákészül vala, hogy majd minden kikeleten, tavaszon, nyáron egy-egy külső reguláris bástyáját a várnak megépítteti vala [SKr 319. — [a]Erdély délnyugati végvárában, Borosjenőben].

2. tavasz; primăvară; Frühling. *1570:* Nylas Illes ... vallia ... egy Zeolet veot Mogioro Esthwan Alch Gaspartwl ... Es egy kort ky keletre az zeolet megh haytatta Az theob mywet Mint Zwretygh azonba hatta [Kv; TJk III/2. 174]. *1599:* Lucas Trauzner ... fassus est isto modo. Ez el mult wdeobe(n) vgy mint ky kelet tayba(n) Ieowe hozza(m) Kópeczy Janosnak egy embere [Kv; TJk VI/1. 274a]. *1608:* eoreokseget Jozagat, ez kikelet tayban hatalmasul elfoglaltak [Brassó; BálLt 41]. *1655:* Noszolyban[a] lako Tot Borbala ... Ceffei Laszlo Uram kenszereteseöl ment volt felesegül Kodis Mihalyhoz, ugyan Ceffei Uram koczissához, de majd kikeletkor ket esztendeje lenne miolta hütötlenül mellöle elugrot [SzJk 76. — [a]SzD]. *1672:* Felsö Szivagyi[a] Ado ... Esztendőbe(n) két Tinot szoktanak adni kikeletkor, két Esztendöst. Eöszel három Esztendöst [Born. VId/24. — [a]Sz].

3. a jószág tavaszi kihajtása, kihajtás/verés; scoaterea animalelor primăvara la păşune; Austrieb des Viehs im Frühling. *1572:* het Jwhot hayt volt ely ... Az Iwhnak kettey agh volt es chorba Az Eote Iok voltak germekdyd es egesseges Iwhok kyk Baraniasok leottek volna ky keletre [Kv; TJk III/3. 47 Deoche (!) Ianos vall.]. *1589:* Az Alseö (!) Jspitalban ... Jarö Ekeor (!) Zam Zerent 24. Harmad few Tewleok (!) No 3. Eoreg Vnö Barom No 14. Harom vzzeö Barom kikeletre Borius No 3 [Kv; Szám. 4/VIII. 3].

4. *tavaszi ~* a jószág tavaszi kihajtása/verése; scoaterea animalelor primăvara la păşune; Austrieb des Viehs im Frühling. *1755:* Csös Török buza ... aprobb el hitvankodot rideg sertések táplálásokra égész Tavaszi kikeletig az Darabontok által költ el 40 köböl 3 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

kikeletlenül nerăsărit, neîncolţit; nicht aufgegangen/aufgekeimt. *1794:* Murok, Petreselyem nagyobb részin még a száraz földb(en) kikeletlenöl hever [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez Gernyeszegről (MT)].

kikelhet 1. (vetés) kibújhatik; a putea să răsară (semănătura); (Saat) (auf)keimen können. *1817:* azon két Lábot annak a Szép buzának tsak az rosta alyával vettette bé amely ugyan esmérszik is, mert a Gaz nem kelhetett ki [Szászzsombor SzD; IB].

2. felkelhet, fegyverre kaphat, fegyvert ragadhat; a se putea ridica cu arma în mînă împotriva cuiva; sich erheben/zu den Waffen greifen können. *1672:* az megkeseredett és teljességgel elnyomattatott ... nemzet mindenekfelett az Isten dicsősége és az maga nagy szabadságtalanságának helyében való állítása végett méltán kikel-

hetett, az mint hogy immár, úgy tudom Nagyságtok s Kegyelmetek atyjafiai feles számú magyar hadakkal eddig Kassa felé is közelitettek [TML VI, 305 Teleki Mihály Szatmár megyéhez].

3. elő/kiállhat; a avea dreptul să pledeze în favoarea cuiva; hervortreten können. *1704:* a generál megengedte, hogy Sándor Gergely uram allegáljon Bethlen Miklós uram mellett, de az ítílőmester ki nem kelhet [WIN I, 123].

4. kiállíttathatik; a putea fi eliberat; ausgestellt werden können. *1677/1768:* Ha az mostani mirigyes üdöben valamint ez utolsó tetzésünk pecsét alá nem kelhetneis ... csak ez üszögében való irásomis, és iratás s, testamentumunk az magam subscriptiom alatt olly ratum firmum légyen mintha authentice kelhetett volna ki, mivel hogy az én elmémet, értelmemet, akaratomat senki jobban le nem irhattya, mint magam irtam [Ne; DobLev. II/386. 4a Samariai Lökös Péter kezével].

5. kibocsáttathatik; a putea fi emis; entlassen werden können. *1677:* Vadnak a' per non venit Sententiáknak kiadásában-is emandalásra valo dolgok; hogy azért a' per non venit Sententiák in longis Causarum processibus jo modon ki-kelhessenek a' Mesterek, ezen módot tartsák-meg[a] [AC 185. — [a]Köv. a részl.].

kikelőleg kikelőfélben; pe punctul de a răsări, gata să răsară; (Saat) im Aufkeimen begriffen. *1743:* Gondos István igen idejen szántot volt, Csaloka Péter kesőn mikor szinte ki kelölegh voltt az Gondos Istvan Uramé [Vajdasztián MT; BálLt 86].

kikelt 1. kibújt; răsărit, încolţit; (auf)gekeimt. *1676:* Vagion ezen vetemenyes kertben ki költ szep petreselyem 290 hoszszu agyiak [Fog.; UF II, 750]. *1757:* Sombori Györgj Uram hat eőkrivel Ekejével és két béresseivel az Koszta Mihály ezen földben ... bé vetett és szépen kiis költ ... meg zöldellett Arpa vetésit szántattya és forgattattja vala ki [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g]. *1793:* az Exp(one)ns Aszszony ki költ ősz Buzájából ... végig hoszszan Gál Ferentz Uram ki szántatott s a magájehoz foglalt [Mezőbánd MT; MbK XII. 94].

2. kiesett/került; înlocuit, schimbat; hinausgeraten/gelangt. *1657:* Nagy Pál engemet, Bornemisza Pált, Rhédei Jánost, kik már az béjárósságból kiköltt, de betegségében körüle forgolódó szolgái valának, hiva Földvárra [KemÖn. 97–8].

3. kikerült; provenit, care provine; hinausgekommen. *1696:* nem valami dib dáb fontal mérjék az hust, hanem az hűtős vasar birák kezek alul ki költ pecsetes fontal merjek [Dés; Jk].

4. kiadott; emis; her/hinausgegeben. *1589/XVII. sz. eleje:* az eő Céhekről regen ki keolt Leuelek ... ez regisegnek miatta teliesseggel erőtlennę lőttenek volna [Kv; KőmCArt. 1].

5. ~ *képpel* magából kikelten/kelve; ieşit din sărite; außer sich geraten. *1807:* Czutzuján Számoila meg szollittya egész ki költ képpel ezen szokkal miért szagattad el a' Contractusomat [Gyf; Eszt-Mk].

kiken megken; a unge; (ein/be)schmieren. *1855:* A szakácsi fehér sipka helyett vállközépig lecsüngő bozontos haját zsirral pazarul kikenve, a tűz előtt hajszálairól nagy cseppekben gördül le a zsir [ÚjtE 179].

kiképez 1. kioktat (felkészít vmire); a instrui/pregăti; unterrichten, ausbilden. *1847:* Magam személyesen arra kiképezve nem lévén ... soha mit sem irtam, hanem többnyire hol Ferenczi Dávid, hol Vida Bálint nagyenyedi ügyvéd urak irták meg a szükséges kérelmeket [VKp 168].

2. ~*i magát* felkészül vmire; a se pregăti pentru ceva; sich auf etw. vorbereiten. *1847:* Mondja meg valló ... Maga személyesen írt-e ügyökben, ha így, arra hol képezte ki magát [VKp 167–8 vk].

kikér 1. (kivülálló) vminek kiadását kéri; a cere să i se dea; ausbitten. *1632:* Eccer ismét mosni akarok vala menni, s az ablakra menék. Egy sulykot kérék ki az ablakon [Mv; MvLt 290. 79b–82b átirásban!].

2. vminek ki/megadását kéri; a cere înapoi; erbitten. *1570:* Takacz Gërgh ... vallya hogy adot volt eo kezehez tartany Thorozkay gergel egy lewelet ... Es egykort esmet ky kerte Theole es ely vytte [Kv; TJk III/2. 84g]. *1585:* Zolga birowal kertwnk kj Neminemw zalogott a' zék Zynen Attam d. 12 [Kv; Szám. 3/XVI. 40]. *1593:* ő keme fratay Janos ky kirte volt[a] azert az my fogiatkozas benne volt my meg reformaltuk w keminek [M.fráta K; SLt S. 39. — [a]A földet]. *1600:* mo(n)da ezen Vagasy Janos, meny el edes Georgy ura(m), Az kúlchok Josa Thamasnit uadnak, kerd ki, nisd megh az aitokot, ne ronchak el [UszT 15/28 Benedictus Georgifi de Bitha pp vall.]. *1757:* egj néhány iveg pohárokot tőllem kért ki [Csicsókeresztúr SzD; LLt 49/1277]. *1783:* egész Falustol kértűk ki a Contractust hogy mutassa vagy olvastassa fel előttunk eő Excella(j)a ... de hogy ki nem adta Eő Excella(j)a továb mīk sem intereseztünk, pénzt sem adtunk [Mezőszokol K; IB]. *1808:* ezen Specificált költségeken kivűl egyéb Praetensiokatis adtak be a' Praetendensek előnkbe, mellyeket a' praetensus Fiu Communicatiora ki kérvén, és kiis nyervén, 's maga Reflexioit meg tevén ... mi az Itéletet meg tettük [Asz; Borb. II].

Szk: ~*i a nyomot. 1606:* mykor az eo el ueszett marhaiok nyoman mykor menenk el Uyszekeligh ki kerek az falutol az niomott. Jgerek magőkott hogy ki agyak [UszT 20/103]. *1625:* czioma Jstuannak Agiagfaluinak egj Eokret loptak vala el az niomot mattis falui hatarba vyueok és az mattisfaluiaktol ki kerok az niomót az mattisfaluiak el Jeőuenek az niomon es hogj Keokeniesbe Jutank ... az mattisfaluiak azt mondak hogj eok touab nem mennek az niomon mert ... musna felol musnaj hatar [Derzs U; i.h. 156b] ✱ *békességre ~i a pert. 1570:* Aztis Montha hogy egykor Bornemyzza byrozagaba perbenis voltak Erthe, Es ky kertek volt Bekesegre az pert, De Megh ne(m) alkwthatanak [Kv; TJk III/2. 98] ✱ *kezesen/kezességen ~ vmit. 1604:* Actor Comprobat hogy az melj harom tehenit az Alperes hazahoz be yztek volt, kerte s kerette ki kezesen [UszT 18/19. 73]. *1752:* azon Rakosiak ... kezességen marhájokat ki kérték ... és magok adtak két pénztis a kendermezei Biráknak, hogj menjenek ki kárt látni s betsűlni [Dob.; Somb. I] ✱ *kölcsönbe ~ vmit* kölcsönkér vmit. *1745:* ő Kglme és felesége már meg öregedett beteges állapottal lévén à mi kevés pénzek vagyon, vagy tőllők ellopják vagy sokan kölcsönben ki kérik [Torda; TJkT II. 36] ✱ *számvetésre ~ vmit. 1570:* Zekel Barlabas ... vallya ... Zabo vinche zekely petert perbe fogta ... Es Mykor az Theorwenbe volnanak, kery ky zabo vinche az Byrotwl az dolgot zum vetesre, es hogj az Byro ki bochiata volna, Men-

nek az kadar gergel hazahoz, Es otth keryk kadar Gergelt hogi zamot vethne keozettek [Kv; TJk III/2. 13–4] ✱ *törvényre/kezesre ~ vmit. 1590:* Az el múlth 1589 eztendóbelj eöszel perlenk my Vaghasiak Sikeólfalúiakkal valamj baro(m) be haytas felól, mikor be haytottak barmai(n)koth mene(n)k vtannok, keríwk vala ki Sikeofaluiaktol teórwenre kezesre [UszT].

3. vkinek kiadását kéri; a cere extrădarea cuiva; um js Herausgabe/Auslieferung bitten. *1570:* Sofia azzon nehay Josa Deakne Ezt vallya hogy Eois kezes volt More Ambrwzert feyerwary Byrotwl mykor ky kertek az foksagbol [Kv; TJk III/2. 93]. *1595:* Az kiralybiro Hoggiay Georgy Vra(m) zolgay pechettel kj kertek eó teólle Janosnet hogy ott tart volt zallast, elis vittęk volt onna(n) egy eyel [UszT 10/51]. *1656:* Szaruady Janos new katonával edgywt talaltak egy hazba(n) ugy fogtak még ... a Directorok kezesség ala vet(et)tek Szauainèt, az uta(n) ä kezesség alol el szeókek Bakator Janos uitte volt el lovo(n) Desre az kezesek utanna menue(n), kertek ki az Aszszont de ne(m) attak ki, miuel nemes háznál uolt [Kv; CartTr II. 1017 Andr. Almasy alias Eotues (35) vall.]. *1840:* a Tkts Nmes Tanáts ... méltoztat a köz jora bátorságra fel ügyelői kőrőböl (!) ki folyolag a dolgot investigaltatni, addigis ki kérvén a gyilkolni tőrőt Urátol s el záratni [Dés; DLt 848a].

Szk: *kezességen ~ vkit. 1591 k.:* (Nagy Györgyöt) Mi kereok kj vdwar birotul kezessege(n) Zeoleosi Ferencziel [UszT]. *1594:* deak Thamast fogta meg harmad nap mulva ... kerem kj teolle kezessege(n), oly fogsagban volt vgia(n) megh szederjeswlt vala az keze az laba az kalodaba(n) es az kezen Belinczíek valanak, en kezemmel veottem leis rolla [i.h.]. *1633:* mi eleget kerők kj kezessegen, de nem ada [Mv; MvLt 290. 110b]. *1730:* Mása Mesterné Asz(szonyo)m kérte kezességen ki Grabaricsné Asz(szonyom)tol Radics Borbárát, hogy járhasson dolgában [Torda; MvRKLev.].

4. vkinek szabadon bocsátását kéri; a cere eliberarea cuiva; um js Freilassung bitten. *1572:* Kwtas Jacabne Marta, Azt halotta bekennetwl mykor az torombol[a] ky kertek volna, hogi Im az Io azzon azert fogatot megh hogi Bozorkannak Montad volna [Kv; TJk III/3. 43. — [a]A városi börtönböl]. *1585:* Annos Santa Antalne vallia, Zola Ferenczy Antalne hogy Zolnank ez leannak hogy kerne ky a' fogsagbol maganak[a], de az Dabo Mihaly Attiafiay meg zolak a' leant [Kv; TJk IV/1. 507. — [a]Molnar Iacab-ot, aki állitólag megszeplősitette a leányt]. *1587:* Voltunk harom vttal Jaraban[a] hogy az Olahokat[b] az kalodabol ki kertwk Tanach akarattiabol, es az pinzt erettek megh uittwk [Kv; Szám. 3/XXXII. 9. — [a]A.jára TA. [b]Meglehetős valószinűséggel a város három Torda megyei jb-falujából, A. és F.füléböl, valamint Asszonyfváról való jb-okat]. *1705:* Tegnap egy Nagy Zsigmond nevü rabot akarván az asszony a fejedelemasszony napján megszabaditani, igirte volt is magát, hogy kikéri a generáltól [WIN I, 603].

5. feleségül kér, megkér; a cere în căsătorie, a peţi; um jn werben/js Hand anhalten. *1775:* Valoé hogy mikor Bartis Pilát Vasárnap ki kérték ... Opra Balásnul ment férjhez ? [Peselnek Hsz; HSzjP].

A kijegyzés menyasszony-kikérés régi szertartására is vonatkozhatik.

6. *hív* vkinek kirendelését kéri; a cere delegarea cuiva; um js Her/Hinausbestellung bitten. *1588:* zolgah Byrott es hyteós Nemes Embert kireónk kegtekteöl kj Az bizonsagnak be wetelere [Somlyó Sz; WLt]. *1597:* Az Kadachyak es ⟨Kobad⟩ ffaluiak kertek uolt kj mwnkót Az zektől ... egy patakos Vtnak meg latasara es el Jgazittasara [UszT 12/84]. *1600:* Mikor elseobe Vduarhelt teorueniek leon Vargias faluanak Almas faluaual az Diznok be haitasa feleol ... Az Almasiak birat kerenek kj, az vargiasiakis kerenek [i.h. 15/15]. *1621:* Teglas Kata ... Eöttuen magiari forinto(n) maradgio(n) ... mingiarast ... az Tanachibol annak exequalasara ket eskwtt Polgart ki kerwęn ... Teglas Kata(na)k akarmi neu(u)el neuezendeő Jngo es Ingatla(n) Jouajbol Eoreoksegebeól megh vehessenek, es satisfactiot tetethessenek [Kv; RDL I. 115]. *1691:* mihelt Isten eő felsége az következendő Gyülés[a] napját elő hozza mindgjart, tellyes tehettsege szerint Sz. Pali Ferencz Uram, Gyulai Mihalyne asszanyom ellen a' Nemes Országtol Tiszteket kér ki kikkis azon Controversiat modo, ut Supra Sopiályák [Vízakna AF; Törzs. Váradi Dániel kézir. — [a]A diéta, az ogy]. *1764:* egy szóval sem indigáltatik mi okon fognák a' Commissariusokat ki kérni, és hová [Torda; TJkT V. 231]. *1769:* az Exponens Aszszony az emlitett Ttes Táblától oculator Commissariusokat fog ki kérni az Nsgod malmának es gáttyanak Oculáltatására, és eszerint kárának orvoslására [Kük.; JHb LXVII/2. 9].

7. kér; a ruga/cere; bitten. *1790:* hogy eddig elé Válaszolő kötelességemet nem tehettem arrol engedelmét a' Méltoságos Urnak ki kérvén, most már e' következő pontakban alázatoson replicalok [Radnót KK; DobLev. III/678 Csato Mihály lev.]. *1815:* A történhető változasokhoz képpest sogor Ur(am) fáradságát és Kedves Hugom Aszonynak meg jelenését előre Atyafiságos bizodalomal kikérem [Asszonynépe AF; i.h. V/975 Borbereki Josef Dobolyi Sigmondhoz]. *1826:* hogy ... a' Tekintetes Commissio ... az egész Operatumabol ... az én részemre is ... párt adni méltoztassék, ezennel telyes bizodalommal kikérem és de iure kivánom [Msz; GyL].

Szk: *vkinek véleményét ~i. 1859:* jövőben minden Egy házainkat illető lényeges intézkedések alkalmával a Mlgos E. Házi fő tanácsot előlegesen találják meg, és annak véleményét kérjék ki [M.bikal K; RAk. 60 esp.kl].

kikérdez 1. kifaggat; a descoase/iscodi; ausfragen. *1823–1830:* (Gr. Bethlen Pál) Akárkit látott az udvaron, azt magához szólította, azt mindenként kikérdezte, úgy hogy az ember unta még az ajtókon is kilépni [FogE 152]. *1825:* megjelenvén eltőttem ... Kováts Adám ... minekutánna ... Czelnára küldött Béres szekér meg vasaztatása tárgyában ki kérdeztem volna, ugy nyilatkoztatta ki magát, hogy nyilván és jol emlékezik azon szekérre mellyet ő maga vasazott meg keményen ... Rátz Josef mp. Fogaras vidék Hűtösse [Fog.; IB].

2. kitudakol; a afla; auskundschaften. *1835:* az elfoglalando Erdőnek, melly egy Triangulumat formál, Határjait az irt Cometaneusóktol ki kérdezve fell adásokhaz keppest jegyeztetett[a] [Magyaró MT; EHA. — [a]Köv. a határjárás részl.].

3. (tanút) kihallgat; a audia (un martor); (Zeuge) verhören/ausfragen. *1833:* az előnkbe idézett ... Tanukat ellsobbenis keményen meg hüteltük, s azután ... ki kérdeztük [Ne; DobLev. V/1201]. *1840:* a mely Tanukat, a' fen emlitett Eskettető, előnkbe idéztetett ... szorgalmatasan ki kérdeztük [Dob.; Somb. II]. *1843:* (A tanukat)

a' fenn irt Kérdö pontok szerént ki kérdezvén — azokra ... tett vallomásaikat, ugy a' mint vallották, megirtuk miis a' mi igaz hitünk szerént [Bodola Hsz; BLt 12].

Szk: *szeliden ~. 1844:* Al: Sofalván tartozkodo Szakmári Ferentzet szeliden a' következendö modon ki kérdeztem [A.sófva U; DLt 1441] ✱ *szorosan ~. 1819:* (A) Ribitsoraiakot meghütöltettem, 's Hütök letétele utánn szorosann ki kérdeztem, hogy a' bé-panaszlott, maga két Esztendei Falus Biroságával, volt é a' Falunak valami Kárára ? [Kőrösbánya H; Ks 119e]. *1841:* mindeniket szorossan ki kérdeztem a' Tolvajok hol létéről kikis merejibe a' rollok nem tudással felelének [Bereck Hsz; HSzjP].

4. megkérdez; a întreba; befragen. *1830:* minek utánna a' Tkts Executor Ur Nemes Rátzkevi István Urat a bé botsáttatás aránt ki kérdezte, és hoszszas, de nem a' dologhoz tartozo fel nem vehető feleletett tett, az Executiot — el probáltata [Msz; DobLev. V/1158].

5. *egyh* (házasulandót) megkérdez; a întreba (pe miri); (Heiratskandidat) befragen. *1846:* Both János ozvegyet ki kérdeztem Both Kis ana 19 évessel 3 hirdetés után Copulaltatot a Templomba [Szucság K; RAk 48].

kikérdezés kihallgatás; interogare, audiere; Vernehmung/hör. *1830:* a' Meiszterek ki kérdezésiért Fuscher Kováts István dolgába mikor a' Meiszterekre szekertzét fogott a' szolga Biro urnak égy Irásért fizettünk 5 Rf [Kv; ACSzám. 87]. *1843:* A Pastillus irásra előbbi ki kérdezésemkor nem emlékezvén azért nem valottam meg [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Szk: *szelid ~. 1844:* Melly szelid ki kérdezés, hogy általam mindenekben a' fennebbiek szerint vitetett véghez arrol Bona fide Bizonyságot tészek [A.sófva U; DLt 1441].

kikérdezett kihallgatott; interogat, audiat; verhört. *1843:* szemmel látott s már egyszer ki kérdezett Tanuk Szász György és Virág László ... ki kérdeztetéseket szükségesnek látva — azokat Biztosságunk ... e következendö kérdésekre kérdezte ki [Dés; DLt 586. 17].

Szk: *szeliden ~. 1843:* több meghütölt tanúk és a szeliden kikérdezett uradalmi szervitorok előadásából kijött az, hogy Varga Katalin a ... közönségeket ... lázasztó és ellenszegülésre késztető beszédekkel és veszedelmes tanításokkal izgatta [VKp 121].

kikérdeződik kihallgatódik; a fi interogat; ausgefragt/verhört werden. *1843:* míg a' Czigányok kikérdeződtek, az idő el telvén, ugy dél utánra marad a' Széna lerakás [Bágyon TA; KLev.].

kikérdeztet kihallgattat; a ordona să fie interogat; verhören/ausfragen lassen. *1849:* ezen utobbi felhozást Krizsán Mária meröben tagadja — és ez iránt Gál Jánost ki kérdeztetni kéri [Kv; Végr. Vall. 77].

Szk: *szeliden ~. 1841:* ajánltatik Fö Hadnagy aanak Darvas Jánost mint birtoktalant rögtön bé fogatni, és szeliden a' jelen körülménynyre[a] ki kérdeztetni [Dés; DLt 530d/1847. — [a]A levélhamisításra von.].

kikérdeztetés 1. kb. vallató kérdések felsorolása; interogatoriu; Ausfragen (Aufzählung von Verhörfragen). *1831:* hogy hihessen Ember a Te szavaidnak, midön ki kérdeztetésed után tett szabad Vallamásaidban tsak nem minden nyomban hazudtál [Dés; DLt 332. 16]. *1838:* Nemtelen Puskás Tyirilla ... törvényesen lévín idéztetve, meg hüteltetése s ki kérdeztetése után vall eszerint[a] [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221. 2a. — [a]Köv. a vall.].

2. kihallgattatás; audiere, interogare; Verhör, Ausfragen. *1831:* Babós Ignátz, úgy ... a' Sárfalvi tavalyi katona Bíró tösténtes ki kérdeztetések szükségesnek találtatván ... [Kvh; HSzjP]. *1833:* a Dispensatiot tsak tsupán a' ki kérdeztetésről valo Testimonium alá lehet irni [Marosbogát TA; DobLev. V/1198]. *1846:* Kászoni András a' K: Közép utszai Tized Elöljáróit ... húntzvutoknak akasztofára valoknak ... tolvajok partfogóinak szidalmazni nem irtodzott, s mind ezeket kikérdeztetése rendén maga sem tagadja [Kv; ACLev.].

kikérdeztetik 1. megkérdeztetik, vkihez kérdés intéztetik; a fi întrebat; befragt werden. *1843:* Rosos Moses ki kérdeztetik: Miért halgatta el a felolvasás alkalmával, hogy a régiusok nem ugy irták a hogy ő mondotta [Bágyon TA; KLev.].

2. kihallgattatik; a fi interogat; verhört/ausgefragt werden. *1831:* Albert Marton az Eszenyei Janos tavallyi Kepellyes Kotsissa ... meg hűteltetese utan ki kerdeztetven és confrontáltatván, szemébe mondgya Dregán Vonutznak ezeket[a] [Dés; DLt 332. 4. — [a]Köv. a nyil.]. *1838:* Nemt(elen) Muntyán Silip ... meghiteltetvén 's ki kérdeztetvén val [Ne; DobLev. V/1221. 2b]. *1840:* Nemes Román Károly eö Kegyelme ... ki kérdeztetett légyen, jó Lelki ösmerete Szerént — tudományát a' következendö képpen tette [Dés; DLt 116].

Szk: *szeliden ~. 1843:* Bágya Sándru ... uradalmi gornyik ... szeliden kikérdeztetvén, mond az elsőre[a] [VKp 70. — [a]Köv. az első kérdőpontra tett vall.].

3. (házasulandó) megkérdeztetik; a fi întrebat (mirele, mireasa); (Heiratskandidat) befragt werden. *1821:* Horváth Mihály hajadon Léánya Juliska ... Kelemen Antal Ifju Legény Kováts Mester Emberrel valo Házassági életre valo léphetésekre nézve, két Regiusok ... elött a' Coactiorol és Consensusrol a Léány a Szüleikkel együt ki kérdeztettek és a leg kisebb coactio sincsen, a Consensus pedig mind ā három Személlytöl meg van [Gyalu K; RAk 32]. *1852:* Kelemen István ... 24 éves Both Kata 18 évessel ki kérdeztettek, és semmi okok egybe keléseket nem gátolta [Mákó K; RAk 32].

4. *1846:* három héti tanitás után az én jelen létemben ki kérdeztettek a Templomban, és az ö értelmek meg, vagy fel foghatásához képest a' meg elégedésig feleltek [Bádok K; RAk 257].

kikéredzhetik elkéredzhetik (elmenetelre engedélyt kérhet); a putea cere permisiune de plecare; sich frei/losbitten können. *1657:* ne mulasson Kegyelmed oda ki, hanem bejöjön az ő nagysága szolgálatjára, hiszem annakutánna is az lakodalom előtt egynéhány nappal ki kéredzhetik innet Kegyelmed [TML I, 77 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz].

kikéredzik 1. kikéredzkedik; a cere voie să iasă; sich ausbitten. *1585:* Theowissy Menyhart, Zabo Mathe, Angial Marton, Zaz Balint Az Keozep kapubeli Drabantok ... valliak fel Vontak vala a kaput Immar es a'

Kis Aytotis be teottewk vala, Jüta Azonba Az keozepwczaj Capita(n) Nagy ferencz leania, ky bort vizen vala az vranak keredzik vala ky [Kv; TJk IV/1. 462]. *1662:* a váradi nemesség közül valahányon Szentjób[a] várában lévén szorulva, s feles földnépe is velek együtt, azok közül kéredzettek volt ki egy estve felé vagy kétszáz puskás [SKr 447. — [a]B].

Szk: *félen való dolgára* ~ (szükségét végezni) kikéredzkedik. *1777:* Azon elfogott ... Legény félen valo dolgára ki kéredzett [Koronka MT; Told. 26/21] ✱ *kéredzve kéredzik ki. 1705:* megizente Forgách, hogy ám költsék el azt, akit békaptanak, de mivel hamis hitekkel őket megcsalták, megmutatja még ő azt, hogy kéredzve kéredzenének még ki, de mégsem jöhetnek ki [WIN I, 367].

2. *jog* bizonyitásra haladékot kér/kibocsátását kéri; a cere amînare/prelungire de termen pentru prezentarea dovezilor; zur Beweisführung um Aufschub bitten. *1590 k.:* ha penigh azt tagadnad hogj illen hatalmasul nem veotted kezedben[a], ki keredzem az teóruenyteól megh bizonitom hogj a' Damakos Myhaly Irtassa volt [UszT. — [a]Az irtásföldet]. *1655:* (Kalmandi Anna) exmittaltatni kivana bizonyitasra, mellyet az sz. Ecclesia neki meg engede. Galambfalvi Ferenczis kikeredzven annak meg bizonyitasara, hogy lator szemelyekkel ment es szököt el felesege ... ki biczota (!) az sz. Ecclesia Galambfalvi Ferenczetis az jovendö partialisig [SzJk 75].

3. *jog bizonyságra kéredzik ki* 'ua.; idem.' *1614:* Ez plenipotens ... töb baratiual hazamhoz Jöüen az Leueleket latogattak el oluastak és elis vittek az kiket talaltak: Ki keredzem bizonysagra, és mindeneket docealni akarok [Kv; RDL I. 8]. *1629:* mind az ket fel bizonsagra keredzik kj [Kv; TJk VII/3. 175]. *1646:* az fogoly Leani Gal Kata ... bizonsagra sem keredzik ki, hanem csak tőruent uar nylua(n) hogi restituallja minden ellopot marhaiat [Kv; TJk VIII/4. 119].

4. szolgálatból való elbocsátását kéri; a cere demisia: um Entlassung aus dem Dienst bitten. *1823–1830:* Lengyel József lett volt debreceni professzor a filozófiában. Ez igen híres szókimondó ember volt, a vallás dolgában igen szabadon beszélett, melyért sok baja lévén, kikéredzett, papságra ment talán Szoboszlóba [FogE 244].

E címszót vö. a *kikérezik* címszóval.

kikerekedik 1. kikeveredik/kerül; a ajunge afară; herauskommen/gelangen. *1570:* Vayda Andras ... Latta Kys ysthwant, es Nagy Imrehet hogy ky kerekettenek volt az Barat Isthwan vram kapwya kězzwl Es Istwan ky akarya volt vonny zabliayat [Kv; TJk III/2. 195]. *1597:* foga az leginy az Azzont tanczba indúlanak, vgia(n) az Tanczbol mind ketten ki kerekedenek az ayton, my nem tůdhatok howa leonek [Kv; TJk VI/1. 24 Zilagy Jstwanne Lucza vall.]. *1630:* Latta(m) azt hogy ki kerekedtenek vala az Uczara, s rutul vagdalkoznak vala, ki asaggal ki palczaval ki keöuel s ki penig szabliaval, s rut veresek valanak mindenik [Mv; MvLt 290. 216a]. *1794:* ki kerekedtenek a' pitvarba toszigálván ottis s küldvén Barátosi Josef Uramat, hogy mennyen el haza [Dés; DLt 1799. évi iratok közt]. *1802:* Forro Lajos ... a kotsissal szobol vetélkedni kezdének, 's azzal ki kerekedtek, én ugy meg ijedtem hogy eszemen sem voltam [Mv; Born. XXXIX/53 Sára nevű szobalány vall.].

2. fölkerekedik; a pleca/porni (la drum); aufbrechen. *1763:* Ezzel kikerekedvén Kristof Flora a Paptol a Tántz felé a Báttyához ... méne [Nagyida K; Told. 9]. *1767:* Az után töllem ki kerekedvén a Legények a Karcsama felé szándékoztonak menni az Utszán fel [Betlensztmiklós KK; BK. Székely Ersok Csenteri Mihój Felesege (51) vall.].

3. keletkezik, támad; a se isca/produce; entstehen. *1736:* valami Németek dolga iránt Aszszonyt eö Ngāt alaz(ato)s Instantiánk által requiraltuk volt, abbol rut dolog kerekedet ki, mert Tisztarto vr(am) az Falus birot azért keményen megverette [Récse F; JHbT].

4. kiderül/világlik; a ieşi la iveală, a se descoperi; sich aufhellen/klären. *1769/1802:* ez okbolis ki kerekedik ez az igasság hogy tehát nem ezen Erdö comprehendáltatik a Conscriptioban hanem az amelyet supra magok birnak [BSz; JHb LXVII/3. 58]. *1772:* Már pedig ki kerekedett utoljára hogj a' fel nyomott viz miatt foroghatnának mind négj kerekei az eö Excellentiaja Malmának, ha silipje Gáttja, rosz, és le sülyett nem volna [Kük.; JHb LXVII/242]. *1820:* külömbenis Tötöri Urrol fel lehet az effélét tenni, mert sok alattomos intézetei kerekednek ki, ha visgálni kezdené azokat akár kiis [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Pálffi Ferentz (29) hites assz. vall.]. *1831:* Láddé ... hogy kerekedik ki a te sok hazugsagad! [Dés; DLt 332].

kikerekít 1. (élő fát) gyűrűz, karingóz, koszorúz; a inela (un copac); (Baum) ringeln, gürteln. *1771:* a mi fa lában állis. az is többire mind ki van kerekitve, s ma holnap ki szárad, és csak az kopattz helly marad [Pánkszelistye H; JHb 93. XIX. 6]. *1791:* rég az ideje hogy irtogatott Kriszte s Fakat kerekitett ki minyájan hortuk a faját Falusiakul és senki sem tiltotta [Farkasmező Sz; Somb.].

Az értelmezésre l. NrLex. II. 640 *irtás* al., valamint a Tárban *aszalás* al.

2. kb. elkerekít (kerekké alakít); a rotunji, a da formă rotundă; (ab)runden. *1823–1830:* emlékezem még olyan viseletre is, hogy a farakra abroncsot tettek, mely szélesen kikerekitette a szoknyát, és ezt verdigálynak nevezték [FogE 66].

kikérendő care trebuie cerut; zu erbittend. *1801:* Miképpen certificaltattuk az O. Budai Inclytus Possessoratust ... ocularis revisio, és metalis reambulatio, végett ki kérendö Ttes Commissarius Urak ki Nyerése dolgában az a sub B. lévö Certificatoria relatoriábol nyilván vagyon [K; JHb LXVII/4. 8].

kikeres 1. előkeres; a căuta; hervorsuchen. *1704:* az itilömester több adjunctusokkal együtt rendeltettenek, hogy leveleit[a] kikeressék, kiknél mennyi adóssága és adós levelei vannak [WIN I, 279. — [a]A meghalt erdélyi kincstartónak, gr. Apor Istvánnak]. *1770:* Gróff Vass Adám Urnak adván költsön 100 száz Aranyakat. Mái Napan nékem betsülettel meg fizette. Recognaskálom az köntlektúst (!) pedig Kolósvárt lévén, ki keresem és azannal visza adam ... Arva Bánffi Kristina mp [Császári SzD; WassLt]. *1793:* irattassék meg a' Mlgös Fö Consistoriumnak, hogy azon kérdésben forgo Harang iránt — szándékozunk ... Leveleinket ki keresni és a

Haranghoz valo Törvényes Jussunkat ... védelmezni [Kv; SRE 290].

2. *átv is* fel/kikutat; a depista/descoperi/afla; auskundschaften/forschen. *1578:* Azonkeppen arrais igen wigyazzon, hogy az zomzedsagh egy feleőlis az en falwym hatara(n) wy foglalast ne tegyen, seött ha valahon tettek wolnais, ky keresse, es wegere menwen nekem megh yelenche [Kisfalud AF; OL Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz] | Byro Vram az Capitanokat hywassa be es haggia meg ereosse(n) nekik hogj ky ky mind az eo alatta valo tyzedeseket be hywassa, es meg haggia erosse(n) nekik hogy vgyia(n) hwt zerent az tyzedeket meg czerkallyak, es affele tyztatalan zemelyeket ky keressenek es Byro vramnak be mongiak [Kv; TanJk V/3. 161b]. *1681:* Az eő nagysága vas hámorához és fűrésszéhez esztendőnként szolgáló embereknek nevek ... Ezeket az hámori szolgákat hittel kerestük ki juxta instructionem [CsVh 97]. *1757:* meg mutatom micsoda canalison kell azt a gonoszságot ki keresni [Fráta K; Ks 101 Cserei György lev.]. *1766:* Ki keresni és figálni a' Métát p(er) Ocula(ti)onem et Rectifica(ti)onem határozta a' Törvény ... a' Métat p(er) Ocula(ti)onem lehet kikeresni, de a' hol Méta nints oculalhat ot Hiúzi Szemekkelis, mégis meg nem kapja [Torda; TJkT V. 328–9].

3. megkeres; a căuta/cerceta; (auf)suchen. *1671:* Vegeztetett hogy a' melly oppidumok és hellyek ennek előtte nyom fel-vétellel nem terheltettenek, ennek utánna-is ne terheltessenek, mellyeket keressenek ki Istenessen azon helybéli Tisztek, az hól illyen helyek vadnak [CC 87]. *1684:* azon ház helyek után valo földeketis ... meg nem tudgjuk mondani, mig az mezőt fel nem járnok s ugj keresnők ki [M.borösbocsárd AF; Incz. V. 52b]. *1693:* Gyulaban megh visgálván az ... Nemes es Paraszt haz helyeket, az mint in Anno 1674 ezen Atyafiak es ezeknek edes elejek megh osztoztak volt azokat ki keresven ki járvan ... kinek kinek kezinel hagják [Gyula K; SLt AH. 17]. *1714:* En ... Nagy Enyedi Borbereki Dánielné Cserei Ersébeth ... ha dolgainknak el igazitására, magam Jussomnak megh keresésére bé nem mehetnék Nagy Ajtára ...; ne légyen késő ez utann is ... az minket illető Just ki keresni, s ki venni [DobLev. I/87]. *1804:* ott ki keresvén a' Régi Csutakot, asztt meg újjitták egy Cserefa ully Csutakkal, es Egy fejer Füszfa Porongy Bokorral [Backamadaras MT; CsS].

4. kitudakol; a căuta să afle; auskundschaften/mitteln. *1575:* Elseobe meg Ertettek eo K. varoswl Biro vram Bezedeběl az feidelem parancholatiat, hogi regy Mod es Zokas zerent az partosoknak Marhaiat ky keresnek Minden Emberektwl, kyreol eo K. Byro vram kewan Informatiot ... eo K. varosswl Nem Twdnak Arrol semmy Egieb Informaciot Adny, hanem ... Eo K. Twdakozek es Ertekezek Mindentwl [Kv; TanJk V/3. 124b]. *1642:* requiralna az eő Nga poronczjolattjawal kgmetek èo kgmeket, hogy lattatnek megh az Boerok elöt is hogy mi az közönseges igassagot keressük ki ... az hatarok felől [Sófva BN; BeszLt 115 P. Gauay a beszt-i főbiróhoz]. *1679:* egykor Vásárhelt valánk az szek gilleseb(en), ez az Ola Lászlo ket napis mind Biro Ferencz Uram utan salapala hogy ö ollyan feleseget vett hogy az kire Jobbadgiok szakattanak segellyen ki keresni, ö kegielmetis megh reszelteti belölle [Sóvárad MT; Ks 18/LXXXVIII.1]. *1803:* szükségesnek találta a' Biztosság, az Ebeni részen lévő Antiqua Sessioknak tellyes számát ki keresni, és meg-állitani [Torda; JHb XIII/68].

Szk: *fülét-farkát ~i vminek. 1669:* Bizony mind fülétfarkát kikeresném, és osztán ártatlansága kitetszvén, ő is megmaradna böcsületiben, amaz is elvenné jutalmát [TML IV, 431 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz].

5. *jog* kiperel (törvény útján szerez vissza vmit); a redobîndi prin proces; ausklagen (durch Gesetz etw. zurückverschaffen). *1607:* Peter kouacz azt monda, haro(m) helyen biria az notarius falú feöldet, de ki akariuk keresni [UszT 19/104]. *1667/1687 k.:* (A földet) ā megye törvénnyel kereste ki az Urak kezéből ... azért ā föld ā megye birodalmába(n) marad [Udvarfva MT; MMatr. 427]. *1723:* Egregyi János ház hellyéböl égy jo darab holta után az Pásztai Ferencz Vram háza hellyéhez foglalodott ... Bogdány Miklos vramtol is halottam hogy sokszor emlegette hogy ki keresi, de sok perei miat nem érkezett mindenekre [M.köblös SzD; RLt Balog Mihály (75) ns vall.]. *1804:* Széki István Urtol hallotam beszélleni hogy az Instans Gál Péterné ö kglmét plenipotentiariussanak vallotta, hogy a provocatus Moses fiaktol ha az Joszagot ki keresi felit ö kglmenek adgya [Szenterzsébet U; Borb. Udösb Szakács Josef (68) armalis vall.]. *1818:* kéntelenek lészünk a magunk jussunkat és részünket a maga uttyán ki keresni Kedves ötsém Ur(am) keziböl [DobLev. V. Mohai Lőrincz Dobolyi Sigmondhoz].

6. kb. vmennyit ki/összehoz, megkeres; a reuşi să adune/agonisească ceva (bani); etliches zusammenbringen/verdienen. *1792:* Isten tudja mit mondjak: mert az Isten az idén bőv áldását mutatta mindenb(en), mégis ollyon pénz szűki vagyon, hogy még illyent nem értem, ha ki akaris valamit venni, mind hitelbe kéri, hogy abbol keresse ki az árrát [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1812:* ezen ... Summát elégtelen volt a Héderfái Joszág kikeresni 's, megszerezni [Héderfája KK; IB].

kikérés 1. *hiv* (személy)kiadatási kérés; cerere de extrădare; Auslieferungsersuchen | (ingatlan)kiadatási kérés; cerere de cesionare (a unui imobil); (Immobiliar) Zuteilungsersuchen. *1798:* ha ... a' kötelezett Colonus, vagy Paraszt cseléd Criminalitásb(an) vagy egyéb vétekben elegyitené magát ... a' Tisztek ... a' vétkest el fogattathatyák, de ... tartoznak a' Tisztek a' vétkest a' Földes Urnak kezében adni ki kérésekre, de a' Földes Uris köteles ... 15őd napok alatt Törvényt ültetni [Mv; MbK XII. 113]. *1843:* Bartok Ádám Ur admonitoriája Nagy Jo'sefné ellen Sz: Benedeki Egy Telek és egy kaszállo ki kérése fölött [Szentbenedek AF; DobLev. V/1244].

2. *hiv* kirendeléskérés; cerere pentru delegare; Herausbestellungsersuchen. *1783:* Certificaltattuk a Tit. Tihai[a] Possessor urakat és Aszzonyokat ... azon Faluk Határában foglalt ... controversiaban forgo darab Határnak ki járására jártatására és ... Rectificatiojára kivántató Commissarius urak ki kérésire [Dob.; JHbK LIV/7. — [a]Tihói (Sz) birtokos]. *1792:* Tkts Szánto Elek, és Sándor Urakot Certificalam ad (diem) 8um ... Nms Also Fejér Vármegyének akar holott Celebrálando Generalis Széke eleibe Divisor Commissarius ki kérésére [Ne; DobLev. IV/704]. *1795:* Certificaltattyák Nsgtokat ... Oculator Commissarius Uraknak oculatióra lejendő ki kérésekre [Ádámos KK; JHb XIX/48].

Ha. *1606:* ki kirisiben [Dés; DLt 285].

kikeresés 1. előkeresés; căutare; Hervorsuchen. *1661:* Csegezi Tamásné ... testamentaria dispositiója kikeresése és kiadása felől is ... irasson azon káptalanokra [TML II, 37 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1674:* (A regestrumok) ki keresésére melléje rendelt edgyik Colosvári Captalan es egj Deakunk [KJ].

2. kihatárolás; hotărnicie; (Feld) Abgrenzung. *1727:* A Deesi Réten lévő puszta házok után valo nyillaknak ... ki keresésére s rectificatiojokra ... Rudasokat kapasokat az ki menő Tizedbeli emberek kőzzűl kell keresni [Dés; Jk]. *1793/1794:* (A) kőz Hellyek ki keresése, meg visgálása, és fell osztása, hogy mi előttünk, és mi általlunk mindenekben, a fellyebb meg irt modon ment légyen végben ... adgyuk ki arrol az osztozo Feleknek ezenn osztállyos Levelünket jövendőbéli Bizonyságul [M.bagó AF; DobLev. IV/739.23a]. *1819/1831:* Hunyadi Ferentz, Sámuel, és ennek Felesége Jármi Judith nevekre készült vallato Levél a' Csegezi Határon némelly Földek ki keresése dolgában ... 1762 die 12a Xbris [Aranyosrákos TA; Borb. II iratjegyzék].

3. keresés, kutatás; căutare; Suche(n). *1762:* Mindenek(ne)k az Ezüst és on Erczeknek ki keresésére szabad leszen ujj Bányát kezdeni ... a' mely vas Bányák pedig mostan miveltetnek a' Községtöl, azokb(a), azok Possessorainak consensussok nélkül Ezüst és on Értznek Keresésére ... bé menni nem lehet [Torockósztgyörgy; TLev. 8/7]. *1785:* mind az eő Felsége, mind az Haza hasznára az Ertzeknek léjendő ki keresésére adigáltattunk [Torockó; TLev. 6/1.21a].

4. felkutatás; descoperire; Aufspürung/suchung. *1582:* Az ado zedeok Barat Peter es Keomíwes Ferencznek Zam adaszok ... Az Adon futosso Zolgaknak hogy az Sellereknek ky kereseseben zorgalmatosok legienek attanak eztendeót altal Inniok valo penzth f. 7 [Kv; Szám. 3/VI. 8–9 Diósy Gergely not. kezével]. *1751:* Tts Basa István vra(m)n(a)k Sepsi Székben Egerpatakon holmi Jussotskája volt és vagyon most ... a Ttes Basa István Uram Relictaja bé jövén ide mü kőzünkben azon Jussotskanak ki keresésére Basa Ferentz uram is mint igaz Attyafi nem denégalja, hogy az ő klme Eg(er)patakon levő jussaban része nintsen [DLev. 5. XIV/1]. *1797:* Mü Torotzkai Communitas ... kőzönséges meg egyezett akaratunkbol[a] ... kiket ... az altalak ... hiven folytattatott Peres ügyünk oltalmazására, és sok ... terhes Esztendeink el folyása alatt rejtékben lévő ... regi Szabadtságunk (: Privilegiumunk :) ki keresésére fel választtunk vala, ezen nevezett ügyünk eléb mozditására, és ... további folytatására adtunk telyes hatalmat [Torockó; TLev. 5/13. — [a]Köv. a nevek fels.].

5. kinyomozás; depistare; Ermitt(e)lung. *1677:* A' Gonosz tévőknek ki-keresésére mi modon mennyenek ki a' Tisztek, és Géneralis Inquisitiok mi modon celebraltassanak arrol a' Cirkálásoknak Seriessében világos irás vagyon [AC 122] | Latroknak refrenálásokban, kikeresésekben, büntetésekben a' Tisztek szorgalmatossan el-járjanak | Latrok párttartoinak, Orv-gazdáknak ki-keresésekben, s' büntetésekben valo mod [AC 262].

6. kivizgálás; cercetare; Untersuchung. *1588:* Byro vram kwlte az eggyk lowas legint Boldisart Pataban ket vttal zolga biroert hogy Zamosfalwara hia, hogy az Eottweos Elek fiat meg eoltek volt, annak ky keresessere [Kv; Szám. 4/I. 22]. *1639:* Keouettkezik ... szamuetes szerent annak meny hazna es kara lehetett, annak kj keresese, melynek ... mint kara, s mind hazna, fele Gyulaj Ferencz Deak vramat es maradekit, az fele Penigh Keczelej Gergely Deakot illetj [Kv; RDL I. 116]. *1729:* A kodor uczai Patak régi Utyának ki keresésere Exmittaltatnak ... Atyánkfiai[a] eo kglmek [Dés; Jk 384a. — [a]Előtte a nevek fels.]. *1749:* Tiszt Uraimék parancsolattjabol azon kárnak ki keresesére Rácz György és juhász István Szolgabírák Uraimék el küldettek volna [Kismuncsel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1816:* Azon Instáljuk alázatoson Ngodot hogy ... A Szarvasabb Lopásbeli praevaricatiok ki keresésére Inquisitiot parantsolni méltoztasson [Torockó; TLev. 9/46].

7. vizsgálat; cercetare; Untersuchung. *1748:* Vagyon még néki ... egy ... Báttya, a ki igen nagy Orr-gazdának tartatik, s szintén ugy meg érdemelné a ki keresést [Hadad Sz; Ks 27. XVIIb Fr. Wesselényi aláírásával].

8. kiderítés; clarificare, descoperire; Ermitt(e)lung, Aufhellung. *1772:* ha mindazon által mégis maradna fenn valami kéttsége az Inclytum Judiciumnak ... nem csak meg itilheti ezen probat, sőt tartozikis adhibealni, az igazság ki keresésére hittel lévén köteles [Kük.; JHb LXVII/263].

9. ki/megválasztás; alegere, selecţionare; Auserwählung. *1787:* a' Typographia administratiojára kivántato Individuumnak ki keresése Tiszt. Professor Pataki Samuel Uramra bizattatott [Kv; SRE 253]. *1844:* az Udvarhelyre menő Kereskedő utban, a Lövétei határon el nyulo posta Utvonal el pusztult és szinte járhatatlan állapotban van ... ujj Utvonal ki keresése, és meg állíttása kívántatik [UszLt XI. 85/1. 22].

10. *jog* kiperlés (per útján való visszaszerzés); redobîndire prin proces; Ausklage (durch Gesetz Zurückverschaffung einer Sache). *1676:* noha az reghi üdöben meszeb volt az hatarok, de eleghtelenek annak ki keressessere [Körösfő K; KHn 66]. *1742:* ã Branyitskai Jószágot Pacifice birtam volna, s Via facti, propria Saltem Auctoritate exturbaltattam belöle, akkor el vett és elfoglalt Gabonám, mindenféle Bonumim mellyek de Jure Engemet concernaltak, Ennekem restitualtassanak ... annak ki keresesere engemet, mind az Isten, s mind a' Nemes Haza Törvénye facultál [JHb XXXV/35 Jósika Ágnes kérv.]. *1772:* régi el veszett s el alutt és feledékenységben mènt Jussoknak, Vérségek(ne)k és Igasságok(na)k ki keresésekre meghozásokra és meg szerzésekre ... eddig is számos költséggel vigyázással és faradsággal ... Dobollyi Jóseph igyekezett [Nagylak AF; DobLev. II/436. 1]. *1777:* Tudhattyák kigyelmetek miképpen, és micsoda Conditiok alatt ... Transigáltak vala ... Kigyelmetek ... azon rész Jószágok(na)k idegenektöl valo ki keresese s annak utánna örökös birása iránt [Dés; Borb.]. *1779:* Vettem kezemhez ... magam és Néhai Testvérem ... nevekre expediált Inquisitoria Relatoriát, hogy ... Sugad beli Jussunknak ki keresésiben indulyok meg és prosequalhassam [Ne; DobLev. III/523 Borbereki Josef kezével].

11. kihorgászás; scoatere cu cîrlig; Ausangeln. *1758:* Kútba bé esett veder ki keresésire valo horog Nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 8].

12. *haszon ~e* haszonvétel; uzufruct; Nutznießung. *1780/1804:* az ollyan hasznot tartó Futó-bányák gazdáji admoneáltassanak legitime annak colálására, és hatvan napok alatt valo fel fogására ha eddig fel nem fognák 's nem Colálnák tehát akár ki szabadossan el foglalhassa

és annak gazdaji azután, a' haszon ki keresésétől 's Bányájok usuálásától, az Occupánst el ne tilthassák [Torockó; TLev. 6–7].

kikeresett kiagyalt; inventat, născocit; ausgeklügelt, ersonnen. *1770 k.:* Koronkai Janos nevezetü Atyankfia ... Constitutionkat invigorálni praesumalta, merészelvén a nro négy ágos vason kivül még egy ágos vasat futtatni ... illyen ki keresett okbol[a] [Torockó; TLev. 9/14. — [a]Köv. az ok]. *1780:* Nem éri el az írt Articulusbeli törvény a maga czéllyát ha a' meg-határozott 30. Vas csináláson fellyüll, akármineмü ki keresett okok alattis, több Vas csinálás akárkinekis meg engedtetik [Torockószt-György; i.h. 9/16].

kikeresgél előkeresgél; a (tot) căuta; nach und nach hervor/aussuchen. *1662:* olly árvíz jött vala azon éjszaka, hogy ... a cselédek ki hónalyig s övig érő vízben kényszerittetének a sátorokat felszedni, és sok egyet-másokat ... horgokkal, vasvillákkal kikeresgélni [SKr 187].

kikeresgéltet előkeresgéltet; a pune pe cineva să caute şi să scoată; hervorsuchen lassen. *1662:* Ez cajtház romlásábul a várbélieknek igen sok károk esett vala ... nagy sok mázsa kanót mind odaveszett vala, úgy, hogy az összeszakadozott épületeknek, gerendáknak, kőnek felhányásával, a kanótnak is valami részét diribban-darabban nagy sok munkával kikeresgéltetni, szedegettetni kénszeriittetnének [SKr 603–4].

kikereshet 1. előkereshet; a putea căuta; heraussuchen können. *1826:* a' tisztelt Grof hozzám VK Bíróhoz küldött Missilisében 8ad napi dilatiot kért, hogy holmi ezen tárgyat illető leveleit kikereshesse s Procuratorával értekezhessen [Msz; GyL].

2. felkutathat; a putea depista; ausforschen können. *1785:* Eddig sem(m)i el prédált portékát a meg vettetteken kivül ki nem kereshettünk [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. *1823:* akár melly szinü titulus alatt el idegenitett Javaimat, Jussaimat a' maga számára ... ki kereshesse, szerezhesse, perelhesse, és váltagathassa [Mocsolya Sz; SL].

3. megkereshet; a putea căuta; (aus)suchen können. *1855:* (A) helységnek százados szokása az, hogy ha innen is tul is a vizen miénk a határ, ugy ha locsogás által tul költözik valakinek a földje ott ki keresheti és métáztathatja az elöljáróság által [Szentmargita SzD; Sz-Conscr. külön mell.].

4. kiperelhet (törvény útján visszaszerezhet); a putea redobîndi prin proces; ausklagen können (durch Gesetz zurückverschaffen können). *1690:* Bade Lukáts ... haszon vivö földöit ... Törvinyel ... ki kereshesse(n) (így!) és birhassa [RLt O. 5]. *1799:* Ha en(n)ekután(n)a is ki tudodnek hogy ezen mostan által adott Joszágomhoz tartozo valami abalianalt Jus még másoknál len(n)e is, vagy ... valami részetske abbol el maradott volna is, azokat is ő Nagyságok ezután is mint magok tulajdonokat ki válthassak avagy ki kereshessék és kezekhez vehessék abba is ő Ngokat Senki ne akadályoztassa akadályoztathassa [Alvinc AF; Incz. XI. 31]. *1807:* valami conditiok mellett lépjünk oly edgyezésre, hogy én a magam kölcségemen kereshessem ki a Nagysádtok részét [Kv; i.h. XII. 3b].

5. *igazságát ~i* jogait birói/peres úton visszaszerezheti; a-şi putea redobîndi drepturile prin proces; seine/ihre Rechte im Recht/Prozeßweg(e) zurückverschaffen können. *1847:* Hogyha pedig olyan szolgálatok tételére erőltetnek, amilyeneket elejek nem tettek, azokra nézve kérjék meg a tiszt urakat, hogy mutassák meg, honnan van parancsolatjok affélékre erőltetni az embereket, s engedjék meg az embereknek, hogy igazságokat kereshessék ki [VKp 223].

6. kb. kiszerezhet; a putea cîştiga; erwerben können. *1586:* Az Espanok zolgalattia thenne f. 50. Azert valamint eset de az harom falubol[a] nem veottek Annj haznot hogy Az magok zolgalattiat kj kereshettek volna, Melj ektelen dologh hogy harom faluth Az Varas még keolcheggel tarchon [Kv; Szám. 3/XXVIII. 6. — [a]Asszonyfva, A. és F.füle (TA), a város három jb-faluja].

kikereső költekező; cheltuitor; verschwenderisch. *1658:* azt tudjátok ti, hogy kincsesel vagyok én tele, maga az Isten nem áldott volt meg engem ... kikereső fiakkal, leányokkal pedig bizony megáldott volt. Immár csak a hijával vagyok, hogy az lelkemet hogy ki nem adtam érettetek [TML I, 162 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1796:* Gazda Aszonyságárol tudom ... hogy nem bé kereső, hanem ki kereső [Dálnok Hsz; HSzjP Nemes Veres Ferentz (25) vall.].

kikerestet 1. előkerestet; a pune să caute; heraussuchen lassen. *1823–1830:* (Dósa Gergely) mind az erdélyi Dicasteriumokon, mind pedig Bécsben nyert, s legitimus maradékoknak ítéltettek[a] ... azt mondotta, hogy nem tudom melyik akadémián ilyen kérdés régen még támadott volt, s megitéltetett, és ezt az archívumból kikerestetvén bemutatta [FogE 129. — [a]A gyermekei].

2. felkutattat; a pune să depisteze; ausforschen/aufsuchen lassen. *1662:* A director azért az országban mindenütt a szombatosokat (kiknek Kolosvárott és a Székelységen vala fundamentumok) inquisitió által kikerestetvén őket ... ez illyen nótát illető pörök csak országgyűlési alatt szoktak volna itiltetni, ad diem 3. Julii 1638 (így!) [SKr 192]. *1705:* A generál ménesét is pedig, minthogy nem erről a pártról hajtották el, kikeresteti és valamennyit találtat, mind visszahajtatja [WIN I, 222].

3. előkutattat; a pune să caute amănunţit; hervorstöbern lassen. *1820:* az cö kegyelme általvetöéből bizanyas elrekkentett köntöseket ki kerestetett [Aranyosrákos TA; JHb Biro Sigmond (49) hites assz. vall.].

4. megkerestet; a pune să caute; suchen lassen. *1618/1619:* Az mely örökséget ... Balaz Deakal Kidejuel Vicze Szolga Biroval, hittel Kouacziban[a] kerestettem ki ... Albert Marton ... Szalai Ferencz Jobbagia ... igj mutata ki [BLt 11. — [a]K]. *1794:* azon erdöknek régi Métáját ki kerestetni és reambuláltatni el nem mulattyák [Ádámos KK; JHb XIX/43].

5. (határt) kijártat; a dispune parcurgerea/străbaterea (hotarelor cu scop de delimitare); (Feldmark) bewandern/durchziehen lassen. *1721:* Tiszt. Pataki Pal Vramnak intimaltatik: hogy a Kötelendi határt kerestesse ki, s azt ki keresvén annakutanna ... ö Nga Kötelendnek hatara irant certificaltassek level által, hogy ö Nga azt meg értven a maga Tisztit inhibeallya ez iránt: hogy a kötelendieket magok hatarokon belöl ne vexallya [Kv; SRE 138]. *1781:* Agyagfalvi Sándor János

Urtol requiraltattunk Volna, hogy mennénk el ... a Mezö Bándi Felsö Fordulo határon Derekollya nevezetü helyben lévö egy darabb szena füvét ... ahoz ertö Commetaneusokkal ki kerestettnök s azt mind két felo⟨l⟩ valo vicinussaitol meg külömböztetvén Godrökkel jol ki métáztattnok [Mezöbánd MT; MbK XI. 62].

6. kipereltet (bírói úton visszaítéltet); a intenta proces (cu scopul redobîndirii unei proprietăţi); ausklagen lassen (im Rechtswege rückurteilen lassen). *1681:* (A földet) el ado felek réghen Zalogositottak el az Naláczíak(na)k már az hoszszas üdö alatt valo usualas utan, egheszen az magok hatarahoz applicaltak; Ez illyentis ki kellene kerestetni, el igazittatni, es viszsza foglalni [Hátszeg ; VhU 152].

kikerestetik 1. megkerestetik; a fi căutat; herausgesucht werden. *1768:* Az kissebb Kiris nevezetü Erdöben az Melgos Groff Urak bizonyos Embereiket ki küldvén jártassák ki az régi méták kerestessenek ki es ha azok el rontattattanak s egyik a' másikebol el foglalt ujra métáztassék fel és állando örökös metakkal distingvaltassek [Cege SzD; WassLt]. *1795:* a közönséges Igassággal meg edjező moddal a Betsü véghez vitessék, az Epületekis a Contractus Szerint classificaltassanak, a deteriorationis ki kerestessenek [JHb LXVI/44].

2. kinyomoztatik; a fi depistat; ermittelt werden. *1677:* Hogy a' gonosztévök inkáb meg-zaboláztassanak, és ki-kerestetvén érdemek szerint meg is büntettessenek, a' Vármegyéken és Székes helyeken a Tisztek leg aláb három esztendöben ki-mennyenek Generalis Circálásra [AC 119].

kikereszteztet megkeresztezett határfákkal kihatároltat; a pune să marcheze cu cruce copacii de la marginea proprietăţii; durch angekreuzte Pfähle abgrenzen lassen. *1814:* ezenn Szomszédolt nyil Erdöböl ... Horváth Farkas Ur az ugy nevezett ⟨Gra⟩pá Oszoluj lung (így!) Maga részire el foglalta, és ki kereszteztette a (Domina)lis Birája által [Kalocsa SzD; BetLt 3].

kikéret 1. vminek kiadását kéri; a cere restituirea a ceva; um die Herausgabe einer Sache bitten. *1568:* sennyey pal kereth 10 forynthoth ky az eü pynzebe k byzza reya ez en emberemre byzwasth ym lewele⟨th is⟩ yratha k. thartzja meg menedekol [Komlód K; BesztLt 72 Horvath Kozma Felker (?) ysthwanhoz Beszt-re]. *1815:* Bartók Ádám Ur ... ezekböl illétö részét ... olly moddal Kéreti ki az Aszszonytol hogy ... ha ... hitelesen azoknak zallogjárol ... bizonyithatna, kész az Exponens Ur mindjárt azokat is kifizetni [Szentbenedek AF; DobLev. V/976].

Szk: *kezesen/kezességen ~. 1604:* Actor Comprobat hogj az melj harom tehenit az Alperes hazahoz be yzték volt, kerte s kerette ki kezesen, hogy megh fizeti az kart, de ne(m) atta [UszT 18/9]. *1764:* Hallottam az Falusiaktol ... hogy ... Sztenkulecz Juon Pópa Josivtol két három versbennis kerette volna ki Kezességen ökreit [Polyána H; JHb XXXII/37].

2. *hiv* vkinek kirendelését kéreti; a cere delegarea cuiva; um js Bestellung/Beiordnung bitten lassen. *1710 k.:* a commissio a régi liber regiusokat is kikérette akkor a gubernium által a káptalanból [BÖn. 908].

3. *leányt hitre ~* menyasszony kiadását kéri; a cere mireasa ca să fie luată de la casa părintească; um die Herausgabe/Vorführung der Braut bitten. *1736:* az legény két atyafiától az jegyes-gyürüt béküldötte, azt az leány elvette, akkor a leánynak valamelyik asszony atyafia egy gazdag skófiummal varrott keszkenyöre ... mentöl tiszteségesebb gyürüt akasztván, az legénynek ... kiküldötte, azt az legény elvévén, rendszerént az legény ujolag béküldötte két atyafiait, és az leányt hütre kikérette; akkor megint az apja s az anyja s az atyafiai az leányt kihozták ... az pap eléállott ... és ... megesketé öket [MetTr 376–7].

kikérettetik 1. vkinek szabadon bocsátása kéretik; a se cere eliberarea cuiva; um js Freilassung gebeten werden. *1710 k.:* Nagyszegi[a] ... egyszer generális kezébe esvén és onnét ... ki nem kérettetvén, minden ellene való dolgokat, inquisitiót, sőt úgy hiszem, torturát is, exament etc. a generális német auditor által vitetett végbe, és küldte mind a bellicumra Bécsbe [BÖn. 879. — [a]Nagyszegi Gábor, gk püspöki titkár a román vallási unió elleni tevékenység miatt börtönt szenvedett].

2. kikéretik; a fi cerut, a se cere; ausgebeten werden. *1809:* ennek utánna a szabadság ideje irás által kéretessék ki, az Elöljároktol, irásbannis adatassék ki azok által oly moddal, hogy abban fel jegyezve légyen mind az el Menetelnek, mind a Visza jövetelnek Napja [UszLt ComGub. 1694 gub.].

kikérezik kikéredzik; a se cere afară; hinauswollen. **Szk:** *külön való dolgára ~. 1770:* Amikoris külön valo dolgara a rab ki kerezven, minek utánna ki botsáttatott volna tettetvén magát mintha végezni akarna, hirtelen által szökék a kerten [Mezöpagocsa TA; SzentkGy]. — Vö. a *kikéredzik* cimszóval.

kikerget 1. kiüz; a alunga/goni; austreiben. *1570:* Anna Mezaros Gërgh zolgalo leanya ... vallia ... gyakorta Talaltak az Taligas Dyznayat az azzonya kertebe, es ky kergettek onnat, Eccher azon keppen hogy oth Talaltak ky wzyk volt [Kv; TJk III/2. 174]. *1592:* Zent georgy napba regen eorzeott Juhot az Nyuladban, es egy Jstwa(n) Andras nevu Ember ... ki kergette volt onnet, azt mondotta volt hogy nem engedj hogy ott örizze [UszT]. *1625:* byzonios szamu diznaymot ky kergeti haromzor az rauay hatarbolj az makrolj potentia mediante [i.h. 142a]. *1723:* Az ä gát Kis Mihálynál ha tehetne kárt, ötet látám a' tavaszszal múlék két esztendeje hogj a házból a viz ki kergette [Királyfva KK; MbK 162]. *1746:* édes gyermekem ... maga erejével és hatalmával ... Vr(amna)k Joszágábol ... engemet mint Tutrixt nagy káromra ki kergetett [Torda; TJkT III. 33]. *1763:* Trombitás Balog István ... hideg télnek idejin házából ki kergette, üldözte [Uzon Hsz; HSzjP]. *1803:* Portsalmi László Ur valami Sertéseket a' Dadai János Uram Hellyéröl ki kergetett [Dés; DLt 82/1810].

2. kiver; a alunga/izgoni; ausschlagen. *1657:* (Duklás) Mint igen emberséges és evangelicus ember is, mindjárt vélem egyiránt fogván a dolgot ... fegyverrel kergeté ki vélünk együtt az svédeket az várasból. Isten után igy marasztám meg utolsó veszedelemtöl Nagyszombat várasát benne lévökkel együtt [KemÖn. 275]. *1705:* az

kurucokat mindenütt kergetik ki az országban, ahol találják [WIN I, 613].

kikergettet kiűzet; a dispune alungarea/izgonirea (cuiva); aus/vertreiben lassen. *1705:* Az elmúlt szombaton immár elmúlék két esztendeje, amikor Istennek igaz itíletiből, az én sok bűneimért, az én Istenem engem az én háborgatóim által kikergettetett hazámból és házamból [WIN I, 509].

kikergettetik 1. kiűzetik; a fi izgonit; ausgetrieben werden. *1762:* bizonyosan hallám, hogy Portugaliából, Lusitaniából, Franciaországból az jezsuiták kikergettettek [RettE 132].

2. kicsapatik/űzetik; a fi alungat/izgonit; ausgeschlagen/getrieben werden. *1600:* Egy iffjw zemelt Jlona neweott ky ferfy ruhaban eolteozeott volt, eo kgmek egez Tanachyul egyeott lewen Sententiaztak hogy az Perenger melle keottessek es ereossen megh veretessenek (így!) Annak vthanna ky kergetessek; es ha valaha ez varoson talaltatik megh eoletessek, es vizben butattassek [Kv; TJk VI/1. 404].

kikérhet *hiv* vkinek kirendelését kérheti; a putea cere delegarea cuiva; um js Bestellung/Beiordnung bitten können. *1602:* az J p(ro)curatora Fanchialy Lúkach Arra fogh hogy az Causa feleól Agiagfalwy Janost megh sententiazta wolna, rah teritette[d] ... az terhet, per hoc az A ki kerheti az Exeqútorokot [UszT 15/80. — [d]Utána olvashatatlan szó].

kikerít kb. kihajt; a mîna afară; austreiben. *1769:* a Biro maga kezdé mondani hogy az ökröket el lehet hajtani ... erre nézve a kik az ökrök mellett voltak pasztorok azok ki keritették az ur Joszágárol s el hajtottak [Bőgöz U; JB. Fekete Daniel (37) armalista vall.]. *1784:* (Az) ollyan Erdős helly volt ... hogy ha az ökröt bészalasztották az Emberek, nagy kárral lehetett belőlle ki keritteni [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 28]. *1850:* a Patikarius Roth Pal Urnak két Ökrei bé csaptak a szőllőbe, azt észre vévén a Fogados fel jött a hegybe, szándékozván az ökröket bé keritteni, de mű a gyepün kivül kövel és göröntsökkel hajgálván az ökröket az által ki keritettük, a' mián a Fogados be nem hajthatta, mert az ökrök a szőllőbol ki szaladtak [Dés; DLt 1320-hoz].

kikeríthet kb. kihajthat; a putea mîna afară; austreiben können. *1714:* mi pasztorok valank ... az marhakat őszve akarok keritni haza akarvan hajtani hogy hamaréb ki kerithessük az Erdőből [Kisdenk H; BK sub nro 261].

kikérő igénylő személy; solicitant/ă; Ansucher. *1830:* azon kikért fát ... az kikérő mindenkor tartozik az erdőbirónak tudtára adni az odamenéskor; és az ki ez ellen hibázik, az eddig usuált törvény szerént megbüntettetik [Árkos Hsz; RSzF 115].

kikért 1. kért; cerut; gebeten. *1790:* továbráis ki kért Gratiajaban ajánlott különös tisztelettel maradtam Mélgos Itélő Mester Urnak alázatos szolgája Csato Mihály mpa [Radnót KK; DobLev. III/678. 2a].

2. igényelt; solicitat, cerut; beansprucht. *1830:* (A) kikért fát ... az kikérő mindenkor tartozik az erdőbirónak tudtára adni az odamenéskor [Árkos Hsz; RSzF 115].

3. kirendeltetni kért; cerut ca delegat; zur Beiordnung gebeten. *1589/XVII. sz. eleje:* Az ualasztot Ceh Mesterek penigh az Tanaczbol ki kért kęt eskwt Polgarok eleot megh eskwdgienek, az Ceh leuel Articulusinak megh tartasara, oltalmazasara [Kv; TanJk I/1. 166].

4. kiadatni kért; cerut să fie extrădat; um Herausgabe gebeten. *1798:* ha ... a' kötelezett Colonus, vagy Paraszt cseléd Criminalitásban vagy egyéb vétekben elegyitené magát ... a' Tisztek ... el fogattathatyák, de ... tartoznak a Tisztek ... a' Földes Urnak kezében adni ki kérésekre, de a' Földes Uris köteles a' Die repetitionis 15őd napok alatt Tőrvényt ültetni ... külőmben ... a' ki kért, és réá a' Földes Uraktol Tőrvényt nem ültetett személlyt ... a' Tisztek ... el fogatják [Mv; MbK XII. 113].

kikertel elkerit/kertel; a îngrădi/împrejmui; umzäunen. *1651:* Az melj foldet az fallu ki kertelt az Borjuk samara az urak akarattjabul Jutta ... Tiz rud [Szükerék SzD; RLt O. 5]. *1733:* Az Janko Baltes ... kerttye végib(en) volt egy darabotska helly ... Janko is ki kertelte [Kiskerek AF; JHb XXVI/44].

kikertelt elkerített/kertelt; îngrădit, împrejmuit; umzäunt. *1822:* (A földesúr) egy paraszt ember Szalatsi János a' köznyomásbol ki kertelt és Tengerivel bé vetett földjét egy falka marhának el adta. Ezt alázatoson instálom méltoztatik investigáltatni, a' dolog e szerint ki világosodván törvényes elégtételt adni ... Sombori István mp [M.zsombor K; Somb. II].

kikerül 1. kerülővel el/kijut vhova; a ajunge undeva pe drum ocolit; auf einem Umweg irgendwohin gelangen/geraten. *1632:* Latta(m) hogj ki ment ... Zeöcz Mihaly az mezőre s az aszonys Berkeszine az keözeön ki került oda ki s ot kin beszellettek egi massal [Mv; MvLt 290. 81a]. *1662:* Laskai Jánosnak[a] is noha salvus conductust adatott volt fejedelem portábul Erdélyre való kijövetelére, de nem bátorkodván arra, Moldvára és a szörnyű havasokon által Máramarosra került volt ki [SKr 191. — [a]Bethlen István bizalmas embere].

2. vkit megkerül, vkinek útjából kitér; a se feri din calea/drumul cuiva; jm ausweichen/aus dem Weg gehen. *1824:* a' Sántz mellett ki akarná kerülni azon akadékos Legénycket, édgy kőzzűlők Kantárját meg fogta, szentyit — mindenit őszve szidta [Dés; DLt].

3. elkerül; a evita; vermeiden. *1833:* Most ujjabban közönségessé tészi a' Mlgs Fő Consistorium, hogy Papjaink minden ketsegtetés bünét ... ki kerülve, a' Lelki esmeretekbe meg győződöket fen állo Törvényeinkhez képest Hathéti tanittás nélkülis által vehetik Vallásunkra [Vaja MT; HbEk]. *1846:* senkit minden igaz ok nélkül vagy gyűlölségből vádolni és hurcolni nem kívánok; a közönségnek ok nélkül nyomorúságot szerezni kikerülöm [Zalán Hsz; RSzF 121 erdőpásztor esküje]. *1851:* ha lehet az alkalmatlanságot kikerülem [Kv; Pk 7].

4. *átv* megkerül vmit; a ocoli/eluda/ignora ceva; etw. umgehen. *1847:* Mind a két esketésnek kérdőpontjai oly

terjedelmesen s úgy alkalmaztatva alakíttattak, hogy a tanúknak lehetetlen légyen kikerülni, ha valamit akár Varga Katáról tudnak ... akár pedig azokról, kik nékie befogadói, bűntársai, segítői ... voltak [VKp 295].

5. kijut; a ajunge; hinausgelangen/kommen. *1854:* Utóbb a Tanodából az élet gyakorlati terére kikerülve, idegen volt azon s csak bakdácsolt igaz élettudomány ismerete nélkül [ÚjfE 82].

6. előkerül; a apărea; hervorkommen. *1596:* le uagia ... az medeseri legent ... latam hogy az erez dezkaiara haila s ki esek az erezbeól ... ozton ki keryle Benedekfi Janos [UszT 11/53 Lucas Damokos de Kaidichfalua jb vall.]. *1740:* Miért kellett énnekem az It ... p(ro)sequálnom, Citatoria Relatoriámból Constál, hogj ... valamelly Materiának eltartásáértis erőss hittel meg esküttt, hogj nincs nálla; de csak ugjan tőlle került ki [Dés; Jk 339b].

7. *átv* kisül; a ieşi la iveală; sich herausstellen. *1760:* Boros Ur(am) ... a Titt. Henter István Ur Földire vagy is hellyire akarván hellyheztetni a Papunk Házát, de a Falunk félvén a globától közönségessen Contradicált mondván, nem tudgyuk mit kérnek azon hellyért ... ki tudgya mi kerül ki belőlle, szegény a Falu s nints honnét meg fizesse [Magura TA; SzentkGy Bircz Szimion (35) zs vall.].

8. *~i figyelmét* elkerüli figyelmét; a scăpa (ceva) din vedere; js Aufmerksamkeit entgehen. *1889:* Hát hogy ön nagy barátja a varrottasnak, azt én tudom, annyival inkább csodáltam, hogy lapjában egy olyan ostoba és rosszindulatú megjegyzésnek helyet adott! Azt is tudom, hogy az kikerülte figyelmét, s azért láthatott napvilágot [PLev. 146 Gyarmathi Zsigáné Petelei Istvánhoz].

9. *átv* kiderül, napfényre kerül; a ieşi la iveală/lumină; zum Vorschein kommen. *1843:* az igazság kiszolgáltatása oly sok kereken megyen keresztül, hogy az igaznak lehetetlen ki nem kerülni [VKp 119].

kikerülendő elkerülendő; urmînd să fie evitat; Vermeidung suchend. *1846:* fel kelvén Darvas János a földről a további verést ki kerülendő bé szaladott a Donovák Lukáts Boltyába [Dés; DLt 530/1847. 13].

kikerülés elkerülés; evitare; Umgehung. *1876:* a munka fennakadásának kikerülése tekintetéből az épités alatt ugy a gyalog, mint a marhás erő család szerint vettessék ki [M.bikal K; RAk 326].

kikerülhet előkerülhet; a putea fi găsit; hervorkommen/sich finden können. *1781:* a' Strásák vigyázása mind ben a' városban mind kőrül bizonyos legyen, mert ha kár esik a' városon valahól arról a Strásák által a' Birák adnak számat mind addig mig a' tolvaj ki kerülhet [Torockó; TLev. 2/5].

kikerülhetés vmi elkerülésének lehetősége; posibilitate, modalitate de evitare a ceva; Möglichkeit der Vermeidung einer Sache. *1866:* némely helységekben több név egy formaságok léteznek, a' bé következhető zavarok ki kerülhetése tekintetéből, jo lesz a' szülők családi nevét is oda irni [Gyalu K; RAk 109].

kikerülhetetlen elkerülhetetlenül; inevitabil; unvermeidlich. *1834:* ha épittés miatt ki kerulhetetlenül[a] szükség rá[b] nintsen fel sem kell venni [Vaja MT; HbEk. — [a]Az *-ül* ragot kihúzta ua. a kéz. [b]A pénzre].

kikerülődik kikerül; a fi lăsat pe din afară; ausweichen. *1863:* Az uri Sz. vacsorát mindenütt la mártii kell ki osztani, egy felöl az egyformaságért, más felöl, hogy a' bün bánat hetiből, a hushagyo ked ki kerülődjék[a] [Gyalu K; RAk 78. — [a]Ez évben húshagyó kedd valóban 11 nappal előbb, febr. 18.-ára esett].

kikerült provenit, obţinut; herausgekommen. *1822:* Negy folyo Gerenda otska két otska párna fa és égy a láda fundamentomábol ki került fundamentom gerenda [Dés; DLt az 1821. évi hídépitésre von. iratok közt].

kikerültet elkerültet; a dispune să evite; vermeiden lassen. *1804:* a Nemes Vármegye által is minden némü Terhek hordozására szoríttatunk ... és igy a Bányászi művészet nagy csonkulást szenvedni kéntelenittetik a mit éppen a tisztelt Királlyi Rescriptum akart ki kerültetni [Torockó; TLev. 15/9].

kikerültetik elkerültetik; a fi evitat; vermieden werden. *1840:* megtörténhetne hogy ... a költsönado ... a ... kezében adott Jok gondviselésére Tisztet vagy fizetéses Szolgát kéntelenittetne nagy kárával fogadni, hogy e kikerültessék, meg határozták a Felek, hogy ... azon esetben jussa légyen ... Bosla Ferentz Uramnak az egész Joszág arendáját kezére venni [A.szentmihályfva TA; Bosla. Kövendi Kováts János, a szék birája kezével]. *1846:* (A híd) a rajta utazot veszéjjel fenyegeti ... hogy valamely történhetö szerentsétlenség ki kerültessen szükséges ezen hidan valo közlekedést azonnal felfüggeszteni [Dés; DLt 858/1847].

kikésettség késedelmesség, késedelmezés; întîrziere; Säumnis. *1843:* (A méh) eddig elé rajzot 32. kasot, — az idénj rajzások a' ki késettség miatt kétes reményüek [F.zsuk K; SLt évr.].

kikésik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ az időből* kifut az időből; a depăşi timpul prevăzut pentru ceva; die Zeit reicht ihm nicht aus. *1843:* erre Nagyságod utasitását is örömest be várnám; de félek hogy ki késünk az idöböl [F.zsuk K; SLt Szigethi Cs. Zsigmond P.Horváth Ferenchez].

kikészit 1. elkészit, megcsinál; a face/confecţiona; verfertigen. *1776:* egy szál jo Nagy Cserefát le vagta(na)k s fentőnek ki készitvén, el is hordották [Magyarós MT; BetLt 7 Tőkes Mihály (38) vall.]. *1783:* Az also házakat Stakatura fákkal ki készíti[a] [Déva; Ks 78. 20/13. — [a]Az épitőmester]. *1787:* (A) műszerekre vagy vas vagy atzél kivántatik ollyan a mellyet közönseges vasbol ki keszitteni nem lehet [Torockó; TLev. 9/25]. *1848:* Eke szarv ki készitve tizen három 1 rft 36 xr. [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd].

2. a tăbăci/argăsi; gerben, zurichten. *1658 k.:* Alsó majorbeli tímárok[a] ... annuatim tartoznak fiscus számára kikészíteni 600 kecskeböreket és 60 tehénböreket [Gyf; EM LII, 161. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1672/1681:* Enis Contentus vagyok ha ... minden esztendöben harmincz keczke avagy Czap bőrökket ki készit kordovány-

ra, es megis fest Sargara vagy Veresre [VhU 449 Thököly Imre vál. Tobak Számfira taksára bocsátási kérésére]. *1690:* A Thimárok(na)k adott ki készíteni Bűrek vadnak ez szerint[a] [Fog.; UtI. — [a]Köv. a részl.]. *1740:* némellyek Timár Varga Mester ember atyánkfiai közzűl ... roszszúl és csak egj hétreis kifonnyasztották 's nem készitették ki annak rendi szerént a' bőröket, a' vévőknek nagj károkra [Dés; Jk]. *1745:* Kriszta Zaharia és az öcse ... egy marha bőrt hoztak es azt mingyart vetették a' hamvas kádban ... annak utän(n)a le kopasztván a' szőrit ... a' bőrt ki keszitve Szamosujváratt el adták [Szásznyires SzD; Ks Kutos Todorné leánya Juana vall.]. *1746:* Két szarvasbőr kikészitve [Vargyas U; Daniel O 258]. *1798:* Azon 17// kecske bőrnek ki érelésiért, mellyet a Szász városi Timár tavaly kordoványnak ki készitett 8 Rf. 20 xr. [H; Ks 108. 72].

3. *férjhez menetelre ~i magát* kelengyével felkészíti magát, *közn* kistafirozza magát; a-şi face zestre; sich (her)ausstaffieren. *1820:* (A feleség) még ara sem volt kápós[a] hogy az férjhezmenetelre magátt ki készítse az mük Segedelmünk nélkül [Egerbegy TA; Tolvaly lev. — [a]Elírás *képes* h. ?].

kikészítés 1. tăbăcire, argăsire; Gerben, Zurichten. *1673/1681:* az Tiz kordovan bűrnek ki készítésse, es megh fizetésse öt forintban fel telik [Vh; VhU Thökölyi Imre vál.]. *1688:* Az Timároknak Fogar(as)b(an) adott szottjanak és bellesek ki készitésere Juh es berbécs bőrt nro 11 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1740:* Csizmadia atyánkfiain(a)k akár levágandó, akár meg-döglendő marhájok(na)k bőröket Articulusoknak Taxája szerint ki készíteni tartoz(na)k Timár Varga atyánkfiai ő kglmek, nem kinszerittethetnek pedig Csizmadia atyánkfiaitól pénzen vásárlandó bőrök kikeszitésére [Dés; Jk 334c]. *1838:* Udvar számára Talpnak ki érelt egy Bihal Tino Bőrnek kī keszitesiert fizettem a Timarnak Hfl 2 xr. 40 [Gálfva KK; Ks 99]. *1845:* a Bivalybornyu bőr ki készitésiért Timár Gyarmatinak [Dés; KvNJ 7].

2. kb. kelengyével való felkészítés; făcutul zestrei; Ausstaffierung. *1774:* minthogy neveletlen ... két Leányimat el-nem készíthettem, ha hirtelen ki-készítések előtt holtom történnék ... két Leányimnak jutandó Jövedelemből vegyenek számokra Gyöngyőt s egyéb Leányi készületet [Kozárvár SzD; Told. 22].

kikészítetlen 1. netăbăcit, neargăsit; ungegerbt, nicht zugerichtet. *1680:* Bialy bőr ki keszitetlen no 2 [Fog.; UtI]. *1785:* Ki készítetlen Juh bűrbűl valo berlés No 1 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns szám.].

2. megmunkálatlan; neprelucrat; nicht bearbeitet. *1690:* Kender, ki készitetlen Gell 80 [A.porumbák F; UtI]. *1766:* 1 Desa ki keszitetlen Len Szőszszel [Déva; Ks 76. IX. 16].

kikészített 1. készitett; lucrat frumos; verfertigt. *1758:* (Az oltárkép) tetején csinoson ki készitett krucifixus [Déva; Ks 76. IX. 8].

2. tăbăcit, argăsit; gegerbt, zugerichtet. *1669:* Harom ki keszitet borju fekete bőr [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1675:* égi oregh medve bur, ki keszetet [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1732:* Hintora valo ki készitet fekete bőrök 3 [Kv; Ks Kornis Zsigmond lelt. 3]. *1756:* Ki kiszitett fél kantza Bőr ... Bellésnek valo Juh Bőr ki kiszitve [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 18]. *1762:* Ad instantiam Cehae Cerdonum Thordensium ... ezen Várost, és ennek vidékét ... ki készitett botskornak valo bőrrel el tartsák, s ebben szükseget nem Causalnak [Torda; TJkT V. 81]. *1797:* Egy darab ki készitett Bivaj Bőr talp [M.igen AF; DobLev. IV/777. 17]. *1823:* egy meg dóglött Bivalnak ki készitet Bőre [Déva; Ks 106. 144]. *1849:* Egy ki készitett borz bőrőtske [Somkerék SzD; Ks 73/55].

3. elkészitett, kimunkált; prelucrat; ausgearbeitet. *1809:* Az egész Erdelly Országába, a' Vajda-Hunyadi Királlyi Vas-Banyászságon kivűll, csak a' mi kicsiny Communitasunk az egyedűl, a' ki a' Nemes Haza Lakossainak Vasbeli szükségeit a' Hunyadival egjenlőképpen, a Szánto Vasakbeli deffectussát pedig a Hunyadinál tízszerte nagyobb mertekbe szokta ki elégitteni a' maga Határán termett, és ugjan ott tökelletesen ki készitett Vasaival [Torockó; TLev. 9/43].

4. megmunkált; prelucrat; bearbeitet. *1669:* huszonhat kalongja viragos ki keszitet kender, egy falka szősz [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1684:* Dezma ki keszitet kender G 59 Azátlan es ki csinálva Gel. 70 [Kükűllővár KK; UtI]. *1685:* Ki keszitet len Gel(ina)s 825 [Radnót KK; UtI]. *1756:* Ki készitett kender kalangja 3 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 13]. *1788:* Ki készitett Len égy rokásba 145. csomo [Mv; TSb 47].

kikészíttet a pune să tăbăcească; zurichten lassen. *1730:* az Meltosagos Urfi itilitiben poroncsolt volt ennekem, hogj egj berbecs Tökött ki kiszitessek seletes Zacskonak kit is én ki kiszitetem [Noszoly SzD; ApLt 4].

kikészíttetés tăbăcire, tăbăcit; Zurichtung, Gerben. *1721:* Az 4 Tino bőr(ne)k es 8 bornyu bőr(ne)k penig feliben valo ki keszittetese iránt Comissiot nem producalván, karos(na)k itiltetett felib(en) valo ki keszittetése [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1].

kikészíttetett 1. készitett, készült; lucrat/executat frumos; verfertigt. *1758:* Ezen oratoriumba accomodaltatott fábol csinoson ki készittetett Oltár [Déva; Ks 76. IX. 8].

2. tăbăcit, argăsit; gegerbt, zugerichtet. *1677:* egy asztalon allo ki keszitetet Juh bőrbűl allo fedel | egy Eőrőg Medve bőr ki keszitetet rosz semmire kellő [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1687:* Pűnkösd Tajba(n) küldött ... Gálfalvára ki készittetett fekete szottiá(n) bort No. 4 [Bucsum F; MvRKLev.]. *1797:* Egy bellésnek ki készittetett juh Bőr [M.igen AF; DobLev. IV/777. 21].

kikészíttethetik a putea fi tăbăcit/argăsit; gegerbt/zugerichtet werden können. *1681:* Keczke, őz, Juh bőr ... ez egi rakason veszett, már az moly ighen el vesztegette, ennyi sok bőrt kár volt igi el hadni veszni, vargaval, szőcsel mind ki készettethettek volna [Vh; VhU 533].

kikészíttetik megcsináltatik; a fi (re)făcut; verfertigt/gebaut werden. *1823–1830:* az udvari templomban, mely egy bástyában volt, amelyből gabonást csináltak volt, de a praefectus Veres Mózes javaslására esmét templomnak kikészíttetvén ... ezen kis templomban az

lévén az öreg grófnak kedve, hogy utoljára még az unokájával communicáljon [FogE 153. — [a]Bonyhán (KK) gr. Bethlen Pál generális udvarában].

kikészíttettetett care a fost tăbăcit; gegerbt. *1723:* bizonyos számu Bőrr vedrek(ne)k Csináltatása felöl ... esett az my B. Chehünkreis negj Bőrr Vidér, mellyhez vöttünk egy Tehen Bőrt cserrel ki keszittettettett (!) [Kv; ACJk 129].

kikészül[1] kifelé/kijönni készül; a se pregăti să iasă; im Begriff sein hinauszukommen. *1671:* Az végekben levő nemességre és magyar praesidáriusokra egyaránt imponáltatott, hogy az limitatio szerint praestáljanak mindeneket az német vitézlő rendnek, ki miatt már inkábbra mind kikészülnek az végekbül, az minthogy csak az is kell az németnek [TML V, 512 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. *1703:* Pápai János uram irja, hogy a kuruc feltámadott és maga is Rákóczi Ferenc készül ki Lengyelországból [Kv; KvE 241 VBGy].

kikészül[2] kikészíttetik; a fi tăbăcit/argăsit; gegerbt/zugerichtet werden. *1729:* Egy Ló bőr lévén a Timárnál, ha kikészül oszszák ad tres coeqvales partes [HSzj *timár* al.]. *1802:* Két darab szarvas Bőr ki készülve [Ne; DobLev. IV/858. 3b].

kikészülhet elkészülhet; a putea fi terminat; fertig werden können. *1590:* mikoro(n) Vrunk vtan ez dologba Brassoba mente(m) vala, valasz mikor lett eö Nagatol Az leúelek ki ne(m) kezílhettek, hane(m) Capítan vrúnk poro(n)cholattiabol Fogarasba kellett menne(m) vrúnk vtan [UszT].

kikészült kikészített; tăbăcit; gegerbt, gar. *1740:* a' ki készult Talpjai is Timár Varga atyánkfiain(a)k, az idők mivóltokhoz, és marhák árraihoz képest, a' Tktes Nms Tanácstól limitáltatandó árrok szerint árultathassan(a)k [Dés; Jk 334a]. *1747:* Találtunk ... Barna pej kikészült Csitko bört No 1 [Szpring AF; JHb XXV/188. 3]. *1785:* Ki Készült bárány bőr ... No 2. ... Ki készült Feketén (így!) Lu bűr Nro 1 1/2 [Katona K; Born. Jos. Katonaj ns lelt.].

kikever kiebrudal; a scoate/da afară (din ...); auskegeln/booten. *1710 k.:* Az ujlaki portióból is ki akarván keverni Bölöni Mihály szegény atyámfiát, opponálnom kellett magamat [BÖn. 720].

kikezd csapra üt/ver; a da cep (unui butoi), a desfunda/începe (un butoi); anzapfen, aufschlagen. *1583:* Valaky, Borat chaplarral akaria ky merethny es arultathny Tehagh a' Bornak gazdaia megh Mérettesse a' fwzerrel az ahoz Rendelt es Valaztot Zemeliekkel annak eleotthe Valamikor akaria, vagi keth hettel, vagy egy hettel, vag harmad nappal, amégh ky nem kezdenę harom forint Birsagh alath [Kv; PolgK 2]. *1593:* akarki, az ki bort hozot korczomara, addigh ky nem keszte az bort migh nem az porkolabnak hirre atta es lato pohart adot az porkolabnak kostolasra, eo Jtelte megh hani penzre kel kezdeni kupaiat [UszT]. *1602:* Senky azert ennek vthanna 24 penzen ne merezelyen bort ky kezdeny boranak el vetele alat, hanem elseoben megh kostoltassa, es Jo lelky esmerettel az ket vasar birak megh Intezzek az mostany ewdeohez kepest mith eryen [Kv; TanJk I/1. 415]. *1654:* uy Eztendeö napiaigh mindenkor szabad volt az parazt Emberek(ne)k Bort arulni It Thoroczko(n) ... uy Eztendö nap uthan Jartak pinczíet, annak utanna az Nemes Emberek Borat kezdettek ki ... az két karaczio(n)[a] keözeöt nemzetes Thoroczkai Lazlone Azzoniom(na)k Borai költek el [Thor. X/11 Racz Istua(n) vall. — [a]Nagykarácsony és kiskarácsony (újév)]. *1740:* senki magától ne praesumállya kikezdeni, az idegen bort; azzal biztatván magát, hogj talám már, a' Dési borok el fogytan(a)k [Dés; Jk 539b].

kikezdés csapra verés; desfundarea unui butoi; Anzapfung, Ausstoß. *1805:* (Az udvari majoros) az Hordok es Borok árát ugy ad(mini)strálja, hogy az el költ Hordo Bornak ára a más Hordonak ki kezdésével tősként ad(mini)stralodjék [Erdőszengyel MT; TSb 43].

kikezdet csapra üttet/veret; a pune (pe cineva) să dea cep unui butoi; anzapfen lassen. *1722:* F. Kapít(ány) Ur(am) árultat Havasalföldi Bort, az mostani sokadalom elött kezdette ki, Czégér alatt árultattya ã Piacz szeren [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1731:* akik meg ki nem kezdettek idegen boraikat, ki ne kezdessek, hanem hir tetellel akárhova külső helyekre el adgják, s ki szállicsesák, amellyek penig actu Csapon Találtatnak, azok(na)k gazdaj ugj admoneáltassanak hogj nyolczad napok alatt el árullyák [Dés; Jk 423b].

kikezdett csapra ütött/vert; desfundat; angezapft. *1776:* egy Popa Vaszilia nevű Jobbágyának félbe volt még egy kevés már az előtt ki kezdett bora [A.kápolna KK; BK. Betlensztmiklós cs. I Dikuj Szávu (30) jb zsitár vall.].

kikezdettet csapra üttet/veret; a pune (pe cineva) să dea cep unui butoi; anzapfen lassen. *1700:* Kezdettettem ki a Spotalynak egj Borat mely volt hetven vedres [Kv; Szám. 40/I. 10].

kikezdhet csapra üthet/verhet; a avea voie să dea cep unui butoi; anzapfen können. *1595:* Az sert penigh ez varosbeli Attiank fiai feozzek, de Iot feozzenek, ket penznel fellieb ne aggiak Eitelet: de az Serfeozeok addig ki ne kezdhessek, hanem eleozeor az vasar birak megh lassak, es megh intezzek ha megh erie az ket penzt vagi nem erj [Kv; TanJk I/1. 253]. *1677:* Ha ... valamely Patronus oly szeginy bort kezdene, a' ki illendö modon elkelésre alkalmatlan volna; a korcsomállás rendiben következendö ember, Vice Ispánt, vagy Szolga Birot hivatván, és megkostolván, ha ugy találtatik, a rend szerint következendö Patronus, szabadoson ki-kezdhesse borát [AC 106].

ki-ki 1. mindenki; fiecare; jedermann. *1561:* My Jnakthelki Ghyerewffy Mihal, es Swky Benedek, aggywk emlekezetre ... myndeneknek ... az frathai zenafiwek felöl ... mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek, es azokra Nilath hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh, walamelyeth az nil ky mwtath [M.fráta K; SLt sub. lit. V Nro 28 Frátai birtokosok egyezséglev-e a frátai szénafüvekről]. *1581:* ki ki az honnat oda Jwtt haza

menne [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály Báthory Istvánhoz]. *1638:* egykor latok hogy ki ki mind kűleön külcön szaggatia az eökreit [Mv; MvLt 291. 150b]. *1732:* tegyen mentűl hamaráb kösztünk igazat az M: Ur had viselhesse ki ki gongyát magáénak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1763:* Hallattam pedig azt ... hogy ez előtt nem régiben, mikor az a' Tatár hir vala, ès kiki tsak nem szekere hátán volt, akkor szekerekkel vitt volna gabonát s egyebet ... Mányika luon Gálfalvára [Záh TA; Mk V. VII/1. 16 Sarmasán Gabrilla jb vall.].

2. minden egyes személy; fiecare (persoană) în parte; ein jeder, jeder/e/es einzelne. *1628:* Az en holto(m) utan penigh mingiart igaz oszlas szerent, es Testamento(m) tetelem szerent, minden ingo es Ingatla(n) iokat megh osztua(n), ki ki maga sorsaual elegedgiek megh [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei Mária végr.]. *1654:* minde(n) Urak es Feőrendek keőzeőtt eleitől fogva valo bevett szokás az, hogy igy szűret eleőtt ki ki joszágára Saytott, Turót, es penzt must fejéb(en) ki osztasso(n) [Bükkös AF; KemLev. 1425]. *1674:* ha hol penigh az Terminalt napra kiki az maga adaiat Kenderesi Sándor vr(am) kezébe bé ne(m) szolgáltatná ... Kenderesi Sándor vr(am) ... duplumot excquálhasso(n) [O.zsuk K/Kv; SLt D. 18]. *1767:* azt is mondották azon Oculator Urak, hogy amig fel szabadul az Határ ki ki mint azelőtt addig birja [Nyíres Sz; TKhf 21/19 vall.]. *1794:* végeztetett: hogy azon Projectum[a] ujra fel-olvastassék, de ollyan conditioval hogy senki hozzá ne szoljon, hanem tsak meg-halgassa, a' közelebb következendő gyűlésbe pedig, kiki maga Reflexioit adja bé [Kv; SRE 317. — [a]A dézmálás módjáról]. *1810:* minden Marhás Ember[a] maga erein ki ki a maga tehettsége zerént Téli Kalákában tartozzanak az Udvar kőrűl praestálni [Born. G. IV. — [a]A görgénysztimrei (MT) váron felüli völgy lakosainak br. Bornemisza Leopolddal kötött egyezségéből].

3. bárki; oricine, oricare; wer ... auch, wer (auch) immer. *1589:* (A) Zochy Mesterek, egy gwleßeokbe(n) Az barany bőrnek Arra feleol ky kj mint wegie az Mezaroßoktul, Intezest wegeztek volna [Kv; MészCLev.]. *1780/1804:* ki ki bűnös lévén érdemlett bűntetését mások(na)k is példájára a' meg irott Törvények szerént el vegye [Torockó; TLev. 43]. *1811:* Igy szoktatván őket[a], ki-ki által láttya, Miért az ilyen Ló az ember' baráttya [ÁrÉ 150. — [a]A csikókat].

4. *kié-kié* bárkié; al/a/ai/ale oricui; wem ... auch gehörend. *1571:* egy jo paripat keoztunk talalunk, lofeweknek sokaknak es keossegnek kijet kijet jobbadnak hallottak nyayatul el üzettek [SzO II, 326].

5. *kiért-kiért* minden egyes személyért; pentru fiecare (persoană) în parte; für jede Person. *1677:* A német is veszedelmemre igyekszik. Vesselényi Pál uramat is, kétezer tallért igért, a ki megöli; a többiért is kiért-kiért bizonyos summát [TML VII, 447 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

6. *kit-kit* **A.** Emberre von; referitor la oameni; in bezug auf Menschen: minden egyes személyt; (pe) fiecare persoană în parte; eine jede Person. *1577:* elmenuen ... bothazara kj kolosuar megieben vagion es my az feleol meg Irt Nemes szemileket ... bele Iktatok az meg Jrt bothazabely reszekben kyt kyt mynd az eo reszikben kyt eok annak eleotteys birtanak volna [Szopor K; SLt Y. 17]. *1660:* kit kit az eő reszek szerent az kiket iure successorio Ciuitatis, az Nemzetsegh agazattia szerent Attiarol s Anniarol illet az Relictanak ki fizesse az Szigiarto Kouaczy familia [Kv; RDL I. 145]. *1731:* Az Lovászokat, Kancza Mestert, és nyergelő szolgákat rendb(en) végye, és kit kit az maga hivatása szerent szolgaltasson [JF lovászmesteri ut.].

B. Tárgyra von.; referitor la obiecte; in bezug auf Sachen: minden egyes dolgot; (pe) fiecare obiect în parte; eine jede Sache. *1710 k.:* Nagy tabellákat csináltattam ... könnyű volt osztán a panaszlott dolgot kit-kit a maga classisába írni [BÖn. 755]. *1761:* Eddig az My Levelei jöttek Excelle(nc)i(a)dnak kit kit a maga Utjára expedialtam [Pata K; IB. Nabrádj István lev.]. *1797:* A Boltba is minekutánna helyre száradt minden portékákat kit kit a maga helyire bé raktunk [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

7. *kihez-kihez* minden egyes emberhez; fiecărui om în parte; zu einem/er jeden. *1710 k.:* Már ebben a kimondhatatlan különbségében a subjectumoknak, hogy-hogy tudná a medicus a praescriptiot kihez-kihez jól alkalmaztatni, még ha tudná is a subjectumnak minden ... tudásra szükséges qualitasit? [BÖn. 511].

8. *kin-kin* minden egyes emberen; de la fiecare om în parte; an einem/er jeden. *1589 k.:* vgj vetenek adott az varosra, vjg hogy kin kin mind vgy vegiek az adonak quantitassat az kinek mint vagion erteke | az ado dolgaban ... vegezek hogy az ki ez eleotteis eges adott adott tehatt mostannis 50 penzt adgion az azutan aztan vgy rendelek hogy kin kin erdeme zerent vegienek [Szu; UszT].

9. *kinek-kinek* **A.** Emberre von.; referitor la oameni; in bezug auf Menschen: minden egyes embernek; fiecăruia în parte; einem/er jeden. *1566:* hywanak Mynket Ez wytezleo ferfyak[a] ... gereomonosthorara[b] Az Eo Jozagoknak Meg oztassara, My Azert Jde Ieowen az Jozagot Meg oztok keozeotteok kynek kynek ... Rezet ky Adwan [KP. — [a]Köv. a nevek fels. [b]K]. *1583:* Az Adobol tartozzanak bekesegesen es boszusag nel kwl kinek kinek az eo keolcheon Adot penzet meg theritheny [Kv; TanJk V/3. 272b]. *1590:* kinek kinek rezebe hagyak az kinek otth Jrtasok wolt, Az kinek penig ot ninczien mas helyen kinek kinek az warosebeöl (!) warosul Jrto helyeth ... attunk [Szu; UszT]. *1631:* ez mostani edes hazanknak szőrzauar (igy!) vezedelmező allapottyanak ideyen, kinek kinek az Ur I(ste)n az mi keues javait engette, keze kozót lenni, czak Jsten tudgya kiki hova batorsagos helyre vitette [Radnót KK; Ks O. 37]. *1796:* a' szolgálattyak fellyebb meg vagyon kinek kinek különősön irva [Balázsháza SzD; WassLt]. *1810:* még máig Sints kinek kinek a' maga portioja tisztán megkülömböztetve [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 337].

B. Tárgyra von.; referitor la obiecte; in bezug auf Sachen: minden egyes dolognak; fiecărui obiect în parte; einer jeden Sache. *1723:* Jövén szoross Commissioja minde(n) B: Chehek(ne)k es Kalmarok(na)k az M. Regium Guberniumtol és T.Tanacstol bizonyos számu Börr vedrek(ne)k Csináltatása felől, kinek ki(ne)k mi volta szerent, es nagjsaga szerént [Kv; ACJk 129].

C. bárkinek; oricui; wem auch. *1682:* És hogy noha abban bizonyosok vagyunk, hogy megh kell halnunk, de abban bizontalanok, hogy hol, mikor, mely napon, ès mely orában avagy szempillantásban, s kinek kinek keozzűllünk mit hozzon utolso orájáigh az üdeo [Kv; RDL I. 160]. *1768:* a hány darabb marhát tetzet kinek

kinek tartani a Possessorok(na)k, minden ellenkezés nélkül szabadoson határunkon legeltethették [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

10. *kitől-kitől* minden egyes embertől; de la fiecare în parte; von einem/er jeden. *1663:* mennél hamarébb azon Porta contentatiojara rendelt mindennik fele pénzt szedgye fel kitöl kitöl egészszen [UszLt IX. 75. 57 fej.]. *1731:* kitűl kitűl bort venni tartoznak [Dés; Jk].

11. *kivel-kivel* minden egyes emberrel; cu fiecare în parte; mit einem er jeden. *1731:* Hogj penig senki magát ne excusálhassa, mindenik Tizedés mellé egj-egj irástudó Senator Atyánkfia adhibealtassek, kezekb(e) adattatván ezenn mostani Conclusumunk; Az jövő Vasárnap ... Házanként el járják, el olvassák, jol meg értessék kivel kivel [Dés; Jk 417a].

kikiabál kikiált/kürtöl; a trîmbiţa/răspîndi; ausrufen/trompeten. *1889:* Ha az ember 36 esztendős, nem kiabálja ki, hogy házasodik [PLev. 147 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kikiabálhat kikiálthat/kürtölhet; a putea trîmbiţa/răspîndi; ausrufen/trompeten können. *1840:* Az igaz hogy haragba voltam a' Feleségemmel 's ugy jöttem el Sz: Miklosrol de a' Feleségem aztat hogy en hamis huszást csináltam volna, ki nem kiabálhatta; mert én soha sem öntöttem [KLev. Szász István (30) szabad székely vall.].

kikiált 1. (bentről vkinek) kikiabál; a striga ceva (în afară) pe uşă fereastră; (her/hinaus)schreien. *1812:* hirtelen meg nyilik a' nappali Ház ajtaja azonnal ezt kiáltja ki a Groff ur eö nsga: Jertek Legények ne hadjatok mert Grantzki meg akar verni [Héderfája KK; IB. Takáts Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall.]. *1823–1830:* Engem szinte megölt az ételtel, a feleségének kiáltotta ki a pitvarba, hogy hozzon derelyét [FogE 267].

2. kiáltással kihív vkit; a striga pe cineva ca să iasă afară; jn herausrufen. *1831:* estve későn, mintegy tíz orakkor, halván a Fogadobol, hogy Vonutz a Gujás ki kiált, melyre lett ki menetelemmel, hát látom a Gujást ... akiis én nékem egy takaro ruhába kötött nyers hust nyujtott, arra kérvén, hogy néki azt rántatnám meg [Dés; DLt 332. 7].

3. kiáltva kikerget/parancsol vkit; a scoate pe cineva afară strigînd la el; jn schreiend hin/herausjagen. *1813:* Keszkenyőjét ... meg ragadá és tépászni kezdé ... Bundáját lerántá ... ki kiáltá a' Házbol [Dés; DLt 162].

4. (torkaszakadtából) kikiabál vmit; a striga ceva cît îl ţine gura/în gura mare; etw. (aus voller Kehle) (aus)schreien. *1629:* az Uratol hallotta(m) hogy minden ember hallattara ki kialta hogj kurva az eő felesege [Mv; MvLt 290. 152a]. *1642:* én mondam, hogy hallgasson, de az asszony azt mondá, hogy eb hallgasson, mert az piaczon is torkaszakadtában kikiáltja is ezt [Mv; i.h. 349b átírásban!]. *1710:* Bagyoni János Ur(am) vakmerőképpen az egész Ceh Becstelenségére azt kiáltá ki az egész Céh előtt hogy erőszakoson võtte el az Ceh co kegyelmetől az Legényt [Kv; ACJk 77].

5. (bizalmas/szégyenletes dolgot) kikiabál/kürtöl, világgá kürtöl; a trîmbiţa/a da în vileag (ceva intim/reproşabil); (vertrauliche/schändliche Sache) ausrufen/trompeten/an die große Glocke hängen. *1593:* Myerthogy az Azzony Kis Mihalne Ne(m) Jamborul eelt, kit Nyelue vallasawalis meg bizonitot, Az vrais penigh ezt tudwa(n) az felesege latorsagat seot vgia(n) ki kialtwa(n), meeghes velle lakot elis zókót velle Azert mind a' ketteo kj vezzeoztessek ez varosbol [Kv; TJk V/1. 370]. *1637:* ez az Szekely Istok ... evel az Bogatj Janos fiával, sok eggjet masat kj szedek Padocz Istvannenak az ablakon azuta(n) magatis ki vonak az ablakon ... s en hogi veőm eszembe(n), hogj szeőkni akarnak megh szollitam az aszont hogi Istentelen atkozot aszoni szeőkni akarsz te az latorral, de bizoni ki kialtom, s hogj megh iedenek teőlem Ismet visza mene az Aszonj ... s be buuek az ablakon [Mv; MvLt 291. 106b–7a]. *1757:* miolta az Mostoha Annya azon Legénynek el szökesit ki kialtotta, az olta meg különöztek mivel rut verekedés eset közöttök [A.gyékényes SzD; Ks]. *1782:* addig nem nyugszom meddég ugy boszumba ki nem kiáltom [Martonfva Hsz; HSzjP Maria Berszán (24) jb vall.].

6. kihirdet; a aduce la cunoştinţă, a striga/anunţa; verkünden/öffentlichen. *1674:* In causa Pauli Mondre ... meg visgalüan eő Kglmek Tanaczul ... az Inek I(ste)ntelen gonosz czelekedetit ... speciesse leve(n) czelekedeti az ördöggel valo correspondentia(na)k ... Teczet azért 'a Törveny(ne)k hogy pro exemplo alioru(m) az szolgák által az pelenger alá ki vitetvé(n) ighe(n) erősse(n) palczákkal megh verettessék, és ki kialtva(n) haromszor büntetésé(ne)k oka mi légien, ez városrol, seöt mégh ennek határárolis de facto el tavozzék [Kv; TJk XI/1. 335]. *1703:* mivel világoson Constál, hogy ... hamis koldulo Levéllel élt és kőldult ...: Azert elsöben maga gonoszságat ki kiáltva(n) az piaczon, hogy hamis Levéllel koldult, káromkodott és fenyegetődzött; az hoherral meg verettessék [Dés; Jk 342b]. *1781:* Kimenék a Piacra vélle és a Falunak két részire kiis kiáltotám s hire tévén hogy azon hely már ki légyen borozdolva fel foglalva és már senkinek sem engettetik [Buza SzD; LLt Csáky-per 181 L. 3].

kikiáltás 1. kihirdetés; anunţare, publicare, încunoştinţare; Bekanntmachung/gabe. *1744:* Veczeli Kocsis András Panaszképpen mongya ... eleget jártam, s kerestem[a], de semmiképpen reája nem akattam ... holot sok rendbéli publicatio, és ki kiáltás után ... nagy nehezen Kalács pénzt ... meg adván reája igazottam [Kersec H; Ks LXII/13. — [a]Az elveszett sertést]. *1800:* A' vásárban a' Pályinkának fertályanként, fél fertályanként valo el adásának, ugy a' bornak kupánként, és vedrenként valo el nem adhatásának ki kiáltásáért fizettünk két renden /12 [Torockó; TLev. 5].

2. felkiáltás; aclamaţie; Aufschreien, Zuruf. *1873:* ujj egyházfi tüzetett ki, melynek erejénél fogva volt egyházfi, Nagy Sándor ifj: ki köz kedvességben volt általános kikiáltással megválasztatott [Burjánosóbuda K; RAk 18].

kikiáltat kihirdettet; a pune (pe cineva) să anunţe/facă cunoscut (ceva); bekanntmachen lassen. *1602:* Vicze Georgy kis kapusy biro ... vallia Amely tehenet ez felperesteol kerestenek az Nadassy olahok ... az Vasarhelyek az keoreosfeoy rethen tálták (!) vala ... ott minallunkis hyrre teottek es mind ott az keorniekben ky kialtattak [Kv; TJk VI/1. 625]. *1674:* az controversus lovat ... ne(m) duggatta, sem lappangtatta, seöt mind Had-

nagy Ur(amna)k megh jelentette mind penigh suo tempore ki kialtatta [Kv; TJk VIII/11. 249]. *1751:* (A) Sokadalmat ugy hallattam hogy ez elött Vásárhellyen és másuttís ki kiáltatták volna [Msz; Berz. 2. 40/80]. *1769:* En sem egyszer sem maszszor sem itt a Faluban sem Vásáros Hellyeken nem hallottam hogy Medve István Uram valami bitang Marhát ki kialtatott volna [Mezőmadaras MT; BK]. *1821:* (A) Joszágot ... el foglaltattuk abba Csovát ütettünk, es ki kiáltattuk, hogy ezen Joszág ez orán tul a Creditor ur részire el lévén foglalva [Kövend TA; Borb.].

kikiáltattat kihirdettet/kiáltat; a pune (pe cineva) să anunțe/facă cunoscut (ceva); bekanntmachen lassen. *1769:* En sem egyszer se maszszor nem hallottam hogy Medve István Uram azon eö kigyelménél meg találtatott Ünö Tinot valahol vagy itten a' Faluban hirelte és ki kialtottatta volna [Mezőmadaras MT; BK. Mich. Nagy (56) lib. vall.]. *1818:* Ifjabb Hegyessi Elek ... négy Complex dorbézolo Társait a mult Hetekben el fogatván, és megtömlötzöztetvén, az igért Büntetést vásár naponn reájok rovattam, és hibájokat ki kiáltattattam [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 321 Budai István viceispán jel.].

kikiáltattatott kihirdettetett; care a fost anunțat; bekanntgemacht. *1828:* De hogy Mészáros Atyánkfiainak ki kiáltattatott jus kivánása egészszen hellytelen, meg tarthatatlan és mind reánk mind Nagyságtokra nézve felette káros a következendö okokbol méltoztatnak Nagyságtok bölcsen meg Itélni [Torockó TLev. 13/3].

kikiáltoz 1. kikiabál/ordibál vhonnan; a striga dinăuntru ceva (după cineva); hin/herausschreien. *1823–1830:* Én Bécsben Dienes Sámuel agenstöl kértem volt 30 forintot kölcsön, úgy hogy Marosvásárhelyt az anyjának fizessem meg. Ezt én mindjárt meg nem fizethettem, s kétségkívül Dienesné panaszolkodott Zilainak. Zilai is ahányszor tanált, még az ablakján is az utcára kikiáltozott, hogy fizessek meg [FogE 294].

2. (nagy hangon) vminek kikiabál vkit; a numi pe cineva cumva (în gura mare); jn (mit lauter Stimme) als etw. verschreien. *1791:* Popa Jakob Roman ... a ki réá meg haragszik és tolvajnak publice ki kiáltozza, asztatt Nyelve váltságán soha nem is keresi [Sebesel AF; JHb].

3. kikürtöl; a trîmbița, a da în vileag; hinaustrompeten. *1808:* a' Magyarok ... szabad szájuak, púzdori haraguak lévén egymás ellen mindent ki kiáltoznak [Kemény, CollMss XXX. Varia XII].

kikisér 1. (látogatót a lakásból vmeddig) kisér; a însoți/conduce/petrece (un musafir la plecare o bucată de drum); begleiten. *1603:* Relicta ... Joannis Kowachy Borbara ... vallia: Jeott wala en hozzam az zomzedom Azzony Mathe Deakne es mikor ... ki keserem ... hallek valamy Jaygatast | Gienge Gaspar ... vallia ... Monostor vezaba hogy eorzeok vala, eyel tiz orakor, latom hogy az Kerekes Mattiasne hazatul ieowe ky ket Molnar legenniel Varga Janosne Kerekes Mattiasne giortiawal kesere ky eoket [Kv; TJk VI/1. 674, 689]. *1641:* Láttam azt is, hogy kikisirték az legények az utcára, mikor elment [Mv; MvLt 291. 274b–7b átírásban!]. *1657:* (A vajda) az palotából kikisért ... onnan az grádicson is alá akart kisérni ... nagy nehezen menekedém tőle [KemÖn. 266]. *1665/1754:* Az Ajtora Szorgalmatos gondot visellyen a' Szerhordó Legény, mikor valakit felpanaszólnak s ki küldik, azt ki-kisérje [Kv; ACArt. 14].

2. vkit valameddig elkisér; a însoți pe cineva o bucată de drum; jn ein Stück Weges begleiten, mit jm mitgehen. *1608:* 18 Martii. Jövének vissza az darabontok, az kik Rákóczi Zsigmondot kikésérték Somlyóig [Kv; KvE 138 SB]. *1705:* reggel menvén el a Száva uram anyja és Vér Györgyék ... Sámbokréti éppen kikisírte őket a sánckapuig [WIN I, 560]. *1812:* Maurer Károly ... a kotsiját ugy meg rakatta, hogy maga nem ülhetett fel, hanem csak ugyan a batorság kedvéért a Falubol ki késérvén kotsiját, elment Kelementelkére, maga pedig viszszá jött [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Erzsébeth (44) grófi mosóné vall.]. *1840:* 2-a Januarii Jó reggel Gábor Áron Artelleristát késértem ki — a' ki Pestre ment tanulás véget [Bereck Hsz; HSzjP].

3. vkivel/vmivel (el)megy vhova; a însoți/conduce pînă undeva; mit jm/einer Sache irgendwohin mitgehen. *1705:* ha úgy tetszik a generálnak ... a templomba kikisérik, hogy mind praedicatión, misén, oratión ott benn lehessenek [WIN I, 475]. *1767:* Azon falu hány napon hajtotta oda Csordáját, és mind annyiszor az egész falu késérteé marháit azon Irtásra ...? [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 6 vk].

Szk: *ki- s bekisér. 1662:* Mellyet a bán neki megengedett vala, és hogy őrizésére éjjel-nappal bizonyos számú magyar gyalogok lennének, kik a templomba ki- s bekésérnék, és valahová fordulna, mindenütt utána lennének [SKr 368–9].

4. utolsó útjára (el)kisér; a conduce pe ultimul drum; jm das letzte Geleit geben. *1608:* 23 Februarii. Holt meg Bornemisza Boldizsár Borbély Mártonnál. 26 Februarii. Vivék el Kolozsvárról temetni Nádasra az Monostor-kapun, és az kapu előtt prédikállának az halottnak; azután az városbéli emberek késérék ki az városból egy falykáig [Kv; KvE 137 SB]. *1704:* vala halotti solemnitasa a Kornis Zsigmond uram kis hathetös fiacskájának ... kit is szép tisztességgel az urak jelenlétében kisírénk ki a temetőbe [WIN I, 223–4]. *1736:* ha feles asszony atyafi volt jelen[a], azok is mind hintóban ... kikésérvén az városból[b], az keserveseknek némely része akkor visszament [MetTr 403. — [a]A temetésen. [b]A koporsót]. *1852:* Temettetett el ns Ilyefalvi Farkas Sándor ... 15 's fél évig volt Kalandos, ki kisért 325 halottat [Gyalu K; RAk 220].

5. vesztőhelyre kisér/visz; a conduce/duce la locul de execuție; zum Richtplatz führen/begleiten. *1704:* ma reggel a kolozsvári actuson elfogott németekben nyolcat kikisérvén, ketteinek fejeket vövék, kettőt felakasztának, négynek pedig gratiát adának [WIN I, 282].

6. (a városból) kicsap; a expulza (din oraș); (aus der Stadt) hinauswerfen. *1585:* Latthiak eo kgmek Meny Ridegh legeniek vadnak Az warosson kik nem zolgalnak ... Biro vra(m) meg kialtassa haromzoris ... Aky el nem zegeodnek ... hat mingiarast Az kalitkaba vitessek, harmad Napig oth tartassek es Az vtan Az Cziganok ez illien lezzegeo zemeleket Az kapun ky keseriek [Kv; TanJk I/1.4]. *1588:* hogy az Istwan Byrot az Cziganok az warosrol ky kisertek attam az Cziganoknak ... d. 60 [Kv; Szám. 4/III. 4]. *1591:* Geztty ferencz Jobagyatt ky kesirttek az parozlok az hattarig, B. vram Adot

az parazloknak fl 1 Banffy Farkasnak egy Iobbagyat Tywadart az felseo plengerteol hogy ki kesertek Az Ciganoknak attam ... d. 60 [Kv; i.h. 5/I. 27, 5/X. 15]. *1597:* Mierthogy Kadas Janos Gratiawal obúialt, teczik hogy az azzonys annak arnyeka alat megh zabadúl, de haromzor kerewlliek megh az cziganok az perengert velle s ki keseriek az kapún, ha teöbzeor affele vetekbe(n) talaltatik sakba bútatva igia megh az Zamost [Kv; TJk VI/1. 98].

kikísérés 1. kíséret; escortare, însoțire; Begleitung. *1797:* (A) Portékák ... a két Regiusok közűlt a János 'Sigmond ki késéréséval Koronkába vitetődtenek [Mv; Told. 42/1].

2. utolsó útjára való kísérés; conducere pe ultimul drum; Geben des letzten Geleites. *1677:* A' Catholicus Papoknak Kolosvárrá ... betegeknek ... látogatására ... halottaknak ki-késérésére, bé menniek szabados légyen [AC 6].

3. kicsapás; expulzare; Hinauswerfen. *1591:* Kis Thamas ky keserseteolis attam az drabantoknak es porozloknak ... d 50 [Kv; Szám. 5/X. 15]. *1672:* Mint hogy az Captivának Colosi Cathának gonosz cselekedetit, paraznalkodását az testisek importállyák, Teczet a tőrvénynek, hogy ... minthogy korsagos az captiva ... az pelengeren megh ne verettessek, ha ne(m) szalma koszoru tetetve(n) fejében, az mester által az városbol ki késértessék, elseőben megh kerűlve(n) velle az piaczot, és az ki késéresben seprűvel haromszor, negyszer űteőgetve(n), és teöbbé, ez várasba(n) hir nelkűl ne találtassék [Kv; TJk VIII/12. 197].

kikísérhet utolsó útjára kísérhet; a putea conduce pe ultimul drum; das letzte Geleit geben können. *1816:* tsak a' hideg Testet kisérhetém ki a' nyugadalom hellyére, hogy nyughatatlan maradjan az én szivem [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

kikísértet 1. vkit vmeddig elkísértet; a dispune să fie însoțit cineva; jn bis zu einem Punkt begleiten lassen. *1657:* megírom, küldjön hitlevelet, hogy böcsülettel lát, és valamikor akarom, minden bántás nélkül birodalmából ki is kísírtet[a] [KemÖn. 294. — [a]A török szultán].

2.(fedezet alatt/kísérettel) kivitet; a dispune să fie dus sub escortă; (unter Bewachung) hinausführen lassen. *1736:* Constalvánn Világosonn az Incta Néhai Varga Péterné Kádár Ilonának ... nyilván valo paráznasága, Azért noha ... közönséges Hellyenn, a Pelengérb(en) Hóhér által lőtt volna méltó, hogy keményenn megveszszőztetett volna, mindazon által ... meg veszszőztetése el-engedtetik: úgy mind azon által, hogj ... Executor Atyánkfiai, ki-kisértetvénn a Piatzra végjen veszszőt a kezéb(e) és háromszor halható szóval kialttsa meg, hogj azzal a kezéb(en) lévő veszszővel lett volna méltó, hogj kemennyen meg-verettetett volna az Hóhér által [Dés; Jk 220b].

3. (a város határszéléig) kisértet; a dispune să fie însoțit (pînă la marginea orașului); (bis zum Rand der Stadt) begleiten lassen. *1590:* Eö kmek kezek kezbe adni ... az Jobbagyot, ... az varos Regy zokassa zerent adnak, az Jobbagyot meg fogyak, Es mind felesseget marhayat kezbe aggyak az hatarbol ky kesertetyk bekewel [Kv; KvLt I/59]. *1629:* lattam hogj rezegeskedett az azonj allat el dölt ... eztis tudom hogj az Tanacz ki kesertette az Varosbol nemis uolt zabad be ieöni hagjua uolt hogy be ne bocsassak az kapuko(n) [Kv; TJk VII/3. 62].

4. (a városról) kicsapat; a dispune să fie expulzat (din oraș); (aus der Stadt) hinauswerfen lassen. *1570:* Tyztelendeo Byro vram emlekezhetik kegyelmed reiaia Hogy az mely leant kegyelmed ki kesertetet vala Az vylaki lant melj leanj vetkezet volt Az malom Haznal annak vtanna lakot Az keoteluereo gyeorgy Hazanal [Újlak K; BesztLt 63]. *1664:* Szekely Katha fogoly Aszszony ellen ennib(en) leuialiák eö kk Birák v(rai)mek teőrvényét latván nyavalyás allapattyat megh ne verettessék, hanem tollas szalma koszorut az fejéb(e) nyomva az Piaczot az Czigányokkal edgyüt háromszor megh kerűlvén kisirtessek ki az Váras kapuián, többe penig az Várasra be ne jeöjeön alioquin uyabb(an) ha it találtatik pelengérre keóteóztetvén ki czapattatik [Kv; TJk X/4. 346].

kikísértetik 1. a fi condus/însoțit; begleitet werden. *1662:* a fejedelem becsülettel való búcsút vévén tőlök, s azoktól is méltóságosan kikésértetvén a kastélyból ... maga táborára visszajött vala Krakkóbul pedig Bethlen János és Gaudi András is Litvániábul ... békével commissáriusokkal kikésértettek vala [SKr 269–70, 389].

2. fedezet alatt vhonnan kísértetik/kivitetik; a fi dus sub escortă; (unter Bewachung) hinausbegleitet/geführt werden. *1662:* Az kapitány karjainál fogva kítfelől fogattatván, a várból jancsárok által kikésérteték, úgy, hogy mindenek azt gondolhatnák, fővételre vitetnék [SKr 617].

3. (a városról) kicsapatik; a fi expulzat (din oraș); (aus der Stadt) hinausgeworfen werden. *1600:* Myerthogy ez azzonyallat Sophia nem tagadgya az eo vetket ... Tetczyk az theorwennek minthogy terhes hogy megh kozorwztassek, es az Piacz megh kereoltessek velle Annak vthanna az varosrol az chyganok altal ky kesertessek [Kv; TJk VI/1. 517]. *1629:* maga sem tagadgia az Incta az fogoly Daika az paraznasagot; azert annak modgya szerént az perengerhez keottessek, ott megh ueszeoztessek, es cziganokkal ki kesertessek, innet az varas hatararol el mennyen [Kv; TJk VII/3. 206]. *1736:* Constál az Inctának nyilván való Nős paráznasága; azért noha élete meg-hagyatik (: mint hogy hites Férje fejére nem áll :) mindazonáltal, hogy e Nemes Váras Piattzán(n) a Kalodáb(an), az Hohér által erőssen meg verettessék vesszővel, és azon Hohér által a Városról kikisértetvén, ki-tsapattassék [Dés; Jk]. *1745:* tettzett a Törvénynek hogy az J Incze Kalára, holnap in foro publico hohér által negyvén csapásokkal meg palczáltassék és ki kisértessék a Városbol [Torda; TJkT II. 88]. *1762:* Sigmond Ersebeth ... arulo padrolis, éget bort, rosolist üvegestöl, ugj másoktol szűrt, vasvillát, sákot, fejszét, es egjéb aprosagokot is lopott ... in terrorem similium malefactorum, hogy akasztofa süttessék homlokara, es azután Hohér által Városrol ki kesertessék itiltetett [uo.; i.h. V. 122].

kikíván *átv is* a maga kezébe kíván vmit; a pretinde/cere ca ceva să ajungă în mîinile sale; etw. in die eigenen Hände wünschen/verlangen. *1562:* valamikor valamely napon En kezembol kj kewania[a] vagy Ev maga batjam

vagy ha holta teurtennek azonyom felesege oda hyvattwan sombora Engemet azonal minden ok vetetlen kezegbe (!) bochatom az mint Ew kezembe bochattak[b] [Zsombor (K) körny.; MNy XL, 138. — [a]A cserejószágot. [b]A közlésben így!]. *1653/1655:* ezen Solemnit(er) Protestálok hogy obligatoriamat nem akarom violálni, hanem ha Ràzmány Jstván convincalodik kész vagyok fizetni és èn Ràzmány Jstvánom (!) irott törvènyem szerènt megh venni de ha Ràzmány István Ártatlannak találtatik enis zálagommal egygyűtt obligatoriamat ki kivánom [Kv; CartTr II. 880 Csepreghi T.Mihály nyil.].

kikívánás kb. kiigénylés; revendicare, reclamare (a ceva); Anspruch. *1797/1799:* Minthogy ... a' fenn forgo Privilegialis levél ... az egész Torotzkai kőzönségnek adatott volt ... következendőleg azon Privilegialis Levélnek ... ki kévánására ... Törvényes jussa vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 414].

kikívánkozik vágyik kikerülni/menni; a dori să iasă (de undeva); hinauswollen. *1619:* Felségednek hűvséggel, igazsággal igyekezem szolgálni, de bizony, Kegyelmes uram, szívem szerént kévánkoznám már egyszer ebből az nagy purgatóriumból[a] ki [BTN˜ 335. — [a]A konstantinápolyi török Portáról]. *1658:* Ha penegh az en felesegem Valami gondolatból ki kevankoznek az fen megh irt hazbol az kett Leanjm tegyek le az felesegem(ne)k az ket zaz forintot [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1796:* Burjánné, azért, hogy a balhák ne tsipjék, ki kivánkozatt a Komja Urához a Csürbe [Kv; AggmLt B. 15].

kikóborol kikódorog/kószál; a ajunge (în altă provincie) după multă umblătură; nach außen streifen/umhertreiben. *1782:* (Az asszony) Férje mellől el-szökvén MOrszágra ki koborolt [Sólyomkő K; Eszt-Mk].

kikohol kiagyal/eszel; a născoci/inventa/scorni/plăsmui; ersinnen, (her)ausklügeln. *1753/1781:* abban semmi sem volt, hanem tsak a Josika Imre ur serény esze koholta volt ki látván hogy meg ijesztheti Kun Miklós urat [Balsa H; JHb LXXI/3. 290].

kikoholt kiagyalt/eszelt; născocit, inventat, plăsmuit; ersonnen, ausgeklügelt. *1809:* ha mingyart igaz volna az, hogy az én Procuratorom az ellenkező peresimnek egy perben ellenem documentumokot vett kezéhez, vagyis hite ellen tselekedett, de ezen maga ellen ki koholt gondolatlan iratásának hitelt adni nem lehet [Szu; UszLt ComGub. 1655-höz]. *1825:* én magamis láttván ilj hejtelen és magok között kikoholt praetensiojokot az Bodo Uraknak aszt mondám ... nem mernék iljen dologba Regius lenni, ne talám az igazságtol el távozni látatnám [F.volál Hsz; Kp V. 346].

kikommandéroztatik kivezényeltetik; a fi trimis în misiune; kommandiert werden. *1705:* szemben találnak három németet, az Ulfeld regimentjebelick akik voltanak, és Szatmárra még generál Glöckelsperggel kicommendéroztattanak volt [WIN I, 595].

kikopik 1. kicseppen/esik vmiből; a fi dat afară; ausgebootet/abgehängt werden. *1663:* minthogy idegentül álíttattam vala ily bőcsületes tisztre, eddig ilyen bajoskodással viseltem ... csak gyalázatosan ne kellene letennem ... Ha azért idegentül megböcsültettem ... mások ne nevetnének vele, hamar kikoptam belőle [TML II, 445 Teleki Mihály édesanyjához, Teleki Jánosnéhoz]. *1672:* Az hunyadi praefectusságból ki kopám, Hedri uram parancsol oda is [TML VI, 49 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1731:* (Muntyan Vaszily) akkor jütt volt be ebben az hazaban mikor az To dugo Oroszok jüttenek volt be eő is ... az To, dugashoz hoza fogot volt, minek utanna ki kapot belölle, kötelezte magat jobbagjsagra ... Kemény Peterne Aszszonyomnak [Cintos AF; KA. Fr. Olcsvari de eadem (73) ns vall.].

2. elesik vmitől; a nu beneficia/avea parte de ceva; um etw. kommen. *1676:* cselekedjünk valamit, hadd ne vesszünk el. De ezeket úgy írom, ha frustráltatunk eddig való reménségünkben, segitségünkben is, ha azokbúl ki kopunk, mert ha várakozhatnánk, ha földünk volna, ámbár várakoznánk, de lehetetlen; azért vagy egy, vagy más végének csak kell lenni [TML VII, 269 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1765:* (A kegyetlenkedő Dujardin József) azzal bíztatta magát, hogy nem fél ha kétannyi embert ölt volna is meg, mert neki a császár atyjafia. De abból is kikopott, mivel a császár Franciscus serenissimus Lotharingus ... gutaütés által hirtelen megholt [RettE 189].

3. kifogy vmiből; a se epuiza/isprăvi ceva; ausgehen, zu Ende gehen. *1673:* tavalyi szerencsétlenségemben minden hadi apparatusimból kikoptam [TML VI, 549 Teleki Mihály a fej-hez].

Szk: ~ *a hazugságból. 1669:* Tegnap itt volt nálam az csauz; az váradiak is; eleget verék az váradiak fejekhez, s itt is kikopának a hazugságbúl [TML IV, 526 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *az időből. 1667:* hova hamarébb ő nagysága tudósítson, mert kikopunk az időbűl is [i.h. 193 ua. ua-hoz].

kikoppan 1. el/kifogy; a se epuiza/isprăvi/termina; ausgehen. *1717:* az hosszas várakozás mia az erszényből, minden drága lévén Szebenben, az sok nép között, kikoppan az susták s a poltura [SzO VII, 225].

2. kicseppen, *táj* kiheppen/huppan; a-şi pierde funcţia/postul; um die Stelle kommen, ausgebootet werden. *1736:* (II. Apafi Mihályt) Leopoldus császár ... Sacri Romani imperii fejedelemnek tevé, de avval az erdélyi fejedelemségből kikoppana | Hej Apaffi Mihály[a], Apaffi Mihály, miért nem fogadád szavát jó felséges uradnak, s igaz hazafiai tanácsosidnak, bizony nem koppansz vala ki az erdélyi fejedelemségből [MetTr 338, 340. — [a]A valóságosan sohasem uralkodó II. Apafi Mihály]. *1744:* azt felelé Thót György és Nagy György, hogy ā Király birovalis annyit gondolunk mint veletek, mert ā Tisztek mindenből ki koppantak s még jobban ki koppannak [Bölön Hsz; INyR] | arra monda Nagy György: Eredgy meny el (: s v :) Diszno teremtette nem bánom, mert ā Kiraly birois ki koppant ā Connumeratiobol, még egyébbőlis ki koppan [uo.; i.h. Domokos Andrásné Farkas Kata (50) vall.].

kikoppant kipottyant; a lovi fundul unui vas pentru a-l goli; hinausfallen lassen. *1775:* Rápolti Sándor Uram a' Désából a turot ki koppantotta egjben gomollyitván laptát tsinált belölle [Peselnek Hsz; HSzjP

Susánna Kálnoki Consors Spectabili Domini Andreae Rápolti (38) vall.].

kikorcsomál kikocsmárol (italt kocsmán kiárul/mér); a vinde băutură la cîrciumă; ausschenken. *1577:* senky ket fele bort egy czeger alat egy mas vta(n) ne merezzellie(n) ky korchiomalny awagy az Io vta(n) hitwa(n)t merny az bornak veztesse Alat [Kv; TanJk V/3. 144a]. *1588:* 1587 Eztendeöben A Mely Hordo Borok Marattanak az Szam vettel vtanah (így!) annak egyek Hordo Boratt ky korchyomaltam ... aroltam p(ro) f 34 [Kv; Szám. 4/V. 50 Gr. Veber sp kezével]. *1670:* megh kezdvén égy 42 vedres bort ... keolt el benne ... Just: 110 seprejeis volt Just: 50 Az teobbit ki korcsiomálván eitelét pro d. 8. Láto pohárra az hová illett, s az kik fel jeottek, ... keolt el benne Just: 10 [Kv; SzCLev.]. — Vö. a *kikorcsomárol* címszóval.

kikorcsomált kikocsmárolt (kocsmán kiárult/mért); vîndut la cîrciumă; ausgeschenkt. *1754:* az utrizalt retet Nehai Popa Marjan adta volt ... Nehai Thoroczkai István urnak holmi korcsomalt bornak az áraban [Gyertyános TA; Thor. 21/18].

kikorcsomáltat kikocsmároltat (kocsmán kiárultat/méret); a da spre vînzare băutură la cîrciumă; ausschenken lassen. *1587:* az Zegenniek Pinczekbeol (!) korchiomaltattam egj bort kj, arultanak beleolle f. 11 d. 55 [Kv; Szám. 3/XXVI. 8 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1597:* marat volt meg keües a borban, B V hagiasabol ky korchiomaltatta(m) arúltam beleole f 2 d 9 [Kv; i.h. 7/XII. 159 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1627:* Igj deliberaltunk az borok felol, hogj korchomaltassak kj auuagj hordaiaba(n) Adgiak el ... es az arratt oszak fel harma(n) Egj mas keozeott[a] [Kv; RDL I. 134. — [a]Az örökösök].

kikorcsomárlás (kocsmai ital)kiárulás; vînzare de băutură la cîrciumă; Ausschenken. *1585:* Herczegh Caspar vram feo Biro lewen Jgenbeól[a] ... zan zandekal Felekre hozta, ky korchomarlasnak okaert az idegen Borth holot felekis az varos hataraban wagion es ... senkinek nem volt Zabad az Idegen bort se az Warosban se penig hatariba be hozni [Kv; TanJk I/1. 7. — [a]M.igen AF]. *1594:* Az Zent paly Janos Serfeozeset, es it valo ki korchomarlasat megh Nem tilthattiak varosul [Kv; TanJk I/1. 231]. *1694:* Oenopoliu(m). Esztendőb(en) neha, sátoros innepi alkalm⟨atos⟩saggal, egj hordo vettetett reájjok, ki korcsomarlasra; és az arra(na)k bé szolgáltatására [Láz[a]; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb. — [a]Borberek (AF) táján, de nem azonosítható]. *1729:* paenaztassanak (!) az ollyan szemellyek, akik Comperialtatnak akarmi féle italt árulni ... Egj Veder Mehser ki korcsomárlásért Dnr 6 [Dés; Jk 386a]. *1756:* Tisztartosagába Balog Uramnak három hordo bort kortsomároltunk ... melynek ki kortsomárolasaert egy penszt sem adot [Kötelesmező SzD; TKl].

Más szolgáltatások mellett a régiségben a jb-i kötelezettségek közé tartozott a földesúr borainak kikocsmárlása is, ezért azonban a földesúr rendszerint csekély pénzbeli járandóságot juttatott a kocsmárló jb-nak. Ezért panaszolnak a jb-ok a szokásjog ellen vétő tiszttartóra].

kikorcsomárlott kikocsmárolt/mért; vîndut la cîrciumă; ausgeschenkt. *1683:* Sarkany Kertesz János Bor korczamarlos (!) altal, ki korcz(am)arlat Borok(na)k hordait meg meretven [Fog.; UtI]. *1721:* Rognan[a] 12 pinzivel ki kortsomarlott Szasznyiressi 40 vedres hordó bor [Dés; Ks 26. XIV. 1. — [a]SzD]. *1736:* Ki kortsomállott, hitelbe lévő bor árra [Földvár TA; CU XIII/1. 291–2].

kikorcsomárol (kocsmán italt) kiárul/mér; a vinde băutură la cîrciumă; ausschenken. *1570:* Azt felelte ... Nag Benedek ... Jo komam ... en megh atta(m) az arrat az haznak, hazamat ely atta(m) Boromat ky korchomarlotta(m) vgy fyzette(m) Megh [Kv; TJk III/2. 151 Anna nehay Brassay Ambrwzne Mostan Mar Georgne vall.]. *1583:* Senky keth fele bort egy czeger alath eg' mas Vthan Ne merezellien ky korchomarlany [Kv; KvLt Vegyes III/2]. *1600:* Az Eggik bort ... korchomarlottuk ky ... fl 13 ... Miklos vram korchomarlot ky borokat [Kv; Szám. 9/IX. 21]. *1633:* egy Sogoro(m) hozott volt eczer hozzam egy hordo sert, melliet ky korczomarlott, egy ejel Nallunk, az mi falunkban [F.komána F; Szád. Sztojka Radoioy (!) (35) vall.]. *1700:* senkinek ne legye(n) szabad az idege(n) Bort be hozni es annal inkab ki korcsomarolni [Dés; Jk]. *1735:* mind égy, akár darabban akár kortsomán adassék el az idegen bor, per hoc aeg⟨...⟩ oneri subjacet mint ha ki kortsmárolta volna [Torda; TJkT I. 97]. *1763:* oda küldött boromat rendivel Kortsomárold ki ejtelit négy négy Poltrán [Csombord AF; Told. 4]. — Vö. a *kikorcsomál* címszóval.

kikorcsomárolhat (italt kocsmán) kiárulhat/mérhet; a putea/avea voie să vîndă băutură la cîrciumă; ausschenken können. *1592:* Vettunk ... hordowal bort Nro 25 ... Amint penigh ennek 23 hordojat ky korchomarolhattak egy Summaba teszen f. 349/68 [Kv; Szám. 5/XII. 12].

kikorcsomároltat (italt) kiárultat/méret; a permite/lăsa să vîndă băutură la cîrciumă; ausschenken lassen. *1621:* Hunyadon lako Olah Ecclesianak Esperestyenek Janos Poopnak ... az maga Szőlejében termet bort ... Hunyadon az maga hazanal ki kortsmaroltatni kegyelmese(n) neki megh engedtűk [VhU 398 Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszony ad. lev.]. *1737:* (Bónis Jánosnak) engedné meg a Nms Város egj hordó Casualiter elfojt külső boran(a)k residuitását ki kortsomároltatni mellyet a Nms Város is ... meg engede [Dés; Jk 484a]. *1759:* Hajkul ... Bágyonbol[a] két hordo bort el hozván, egyiket ki kortsomároltotta [Marosludas TA; TKl. — [a]TA]. *1766:* (A gondviselő) két hordó Bort ... ki korcsomároltatván az Uraság korcsomáján az árra hová tétetődött, abban bizonytalan [Kv; Ks 8. XXV].

kikorcsomároltatás (kocsmai ital) kiárultatás/méretés; vînzare de băutură la cîrciumă; Ausschenken. *1658:* Legenben[a] szalitattam Egy Hordo Bort, ki korcsomaroltatasra [Borberek AF; WassLt Perc. 45. — [a]K]. *1731:* Az melly bor Inventaltatott volt ... Az Arviz miatt impediáltatvá(n) ki korcsomaroltatasa [Dés; Jk].

kikorcsomároltathat (italt) kiárultathat/mérethet; a putea să dea (băutură) spre vînzare la cîrciumă; ausschenken lassen können. *1621/1681:* Enis ez Privilegiomba(n)[a] megh tartom, mind az altal maga Maiorsaga

bora szine alat pénzen vőt bort ki ne kortsmaroltathassa ... Zolyomi Miklos mp [VhU 398. — [a]L. az 1621-i kiváltságbeli vonatkozást *kikorcsomároltat* al.].

kikorcsomároltatik (ital kocsmán) kiárultatik/méretik; a fi vîndut la cîrciumă; ausgeschenkt werden. *1738:* ami kevés Dési borok még maradtank (!) 's vagynak ... hogy azok elkelhessenek 's kikorcsomároltassanak, a most korcsomákon lévő idegen borok perlustráltassanak Borbirák atyánk fiai által, és a korcsomárosok(na)k imponállyák a T. N. Tanács és V(ni)v(c)rsitas neve alatt tőbbet ki kezdeni ne meriszellyenek [Dés; Jk 492b].

kikorcsomároltatott (kocsmán) kiárultatott/méretett; vîndut la cîrciumă; ausgeschenkt. *1721:* Sz: Benedeken[a] 24 pinzevel ki kortsomaroltatott kaplyonj[b] piross űrmős bor [Dés; Ks 26. XIV. 1. — [a–b]Mindkettő a város szomszédságában].

kikorhol lekorhol/szid; a dojeni/mustra/certa; abkanzeln, tadeln. *1854:* A csinos patvarista ... idejét tanulás helyett dőzsöléssel szereté tölteni. Igy a szülők rövidesen megtagadták tőle[a] leányuk kezét s jól kikurholva házuktól elutasíták | Atyám ... a gazdát akadékosságáért ki korholván a vám málé tőstenti elvetését megrendelé [ÚjfE 17, 111. — [a]Az emlékíró atyjától].

kikoszorúz (városról) hagyma/szalmakoszorúsan kicsap; a expulza (din oraş) punîndu-i o cunună de ceapă/paie pe cap; (aus der Stadt) mit einem Stroh/Zwiebelkranz (um den Kopf) vertreiben. *1675:* égy Horváth Annok nevű terhes léánt fogtattunk megh az Hostátban ... Horváth Annának Teorvènye lévén ki koszoruzásra itiltetett, Teorvèny pénzt adtunk ... d 15. Az Hengérnek hogy ki koszorozta ... d 60 [Kv; Szám. 34/LVI. 7]. *1718:* Boer Katótt innet ki koszoruztak Kolosvárrol [Kv; Told. 2].

kikoszorúzás hagyma/szalmakoszorús fővel való kicsapatás; expulzarea persoanei care trebuie să poarte cunună de ceapă/paie pe cap; Vertreibung mit einem Stroh/Zwiebelkranz um den Kopf. *1675:* Lengyel Istúan Deáktol az ser feozeoteol égy Lengyel léány terhes szolgáloját kérettűk ... Az Lengyel serfeozeo leány ki koszoruzással sententiaztatván az Hengérnek az ki koszoruzásért adtunk ... d 60 | égy Horváth Annok nevű terhes léánt fogtattunk megh az Hostátban ... Teorvènye lévén ki koszoruzásra itiltetett [Kv; Szám. 34/LXI. 6–7].

kikoszorúztatik 1. kb. (megszégyenítésként a városban) szalmakoszorúval körüljárat; a fi plimbat/purtat (prin oraş pentru a ruşina) cu o cunună de ceapă/paie pe cap; (als Beschämung in der Stadt) mit Stroh/Zwiebelkranz herumgehen/führen lassen. *1753:* Széki Székelly Ersok már másodszor ... incaptivaltatván ha praegnans nem volna Hohér által az pellengéren meg tsapattatott volna, hanem most ki koszoruztatván és ki kisirtetvén, ha ide viszsza találna jönni akkor leg ottan mingyárt Hohér által az pellengéren meg tsapattatik és ugy relegáltatik [Kv; TJk XVI/7. 207].

A régiségben a paráznaságért v. tolvajságért elfogott nőt megszégyenítő büntetésként szalmakoszorúsan a városban körüljártatták, majd rendszerint a városról ki is kisérték, kicsapták.

2. (a városról szalmakoszorúsan) kicsapatik; a fi expulzat (din oraş punîndu-i o cunună de ceapă/paie pe cap); (mit einem Stroh/Zwiebelkranz aus der Stadt) vertrieben werden. *1720:* mind Miklos Catha mind ... Roska Marúcza fertelmes rut paráznaságban elegyitték magokat, Miklos Catha mivel már édczer ki koszoruztatott ... az pelengéren hohér által meg verettessék ... az másik Roska Marucza penig ki koszoruztatván relegáltatik a Városrul [Kv; TJk XV/3. 78]. *1745:* Szeplaki Maria ... Ambrus Jutkával edgyütt ... az Pellengéren Hohér által meg csapattassanak, és ki koszoruztatván in perpetuum relegaltassanak, tőbbe az Város határán ne találtassanak [Kv; TJk XVI/6. 6].

kikotor a scoate ceva scotocind; ausscharren. *1732:* Aszt hallottam Ersoktol akkori Frajtol, mostani Mogjorosi Beniaminnétol hogj eczaka a bőrős ládájábol 'a Mlgs Aszszony(na)k a Mlgs Aszszony ket léányi ... a' költő penzit ki kotortak [Szászvesszős KK; Szentk. Catherina Fogarasi prov. quondam Thomae Blényesi ancilla (60) jb vall.].

kikotorászás scoatere (prin scotocire); Heraus/Hervorkratzen/wühlen. *1739:* öt, hat Fatensek világoson subinferallyák az I Kibédi Mária Asz(szo)nyn(a)k ... Őrmény Városon[a] ... ferjén kivül való paráznaságát ... Sőtt Latrainak feles és száma nélkül való vélle lött paráznaságok iránt való kérkedéseket, ezek(ne)k titkoson, paráznaság alatt, az I. által esett pénzek(ne)k Sebekből való ki kotorászásokat, lopásokat [Dés; Jk 299a. — [a]Szúv-on].

kikottyant *mozz* kikotyog; a-l lua gura pe dinainte; ausplaudern/schwatzen. *1769:* kinek mi jött a' szivére minden tartozkodás nélkült affectuose maga gondolatlanul csak ki kottyantotta [MNy XXXVIII, 208].

kikovácsol kovácsolással kiformál/nagyol; a forja/făuri; ausschmieden. *1681:* Pinz (!) banya Stompjahoz valo kő ronto vas csak üszőgében ki kovácsolva Nro 15 [Vh; VhU 525]. *1797:* Az Ötvosnél a Munka nem kész meg tsak a két So tarto van ki kovatsolva de ezénis meg sok dolog van [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kikölcsönöz kölcsönvesz; a lua cu împrumut; (aus)borgen. *1842:* a ki titkon égy el Csábitott özvegytül 25 ftokat ki kölcsönöz — az tölle 47tet is ki vehetett [Nagykapus K; RAk 22].

kiköltöt[1] 1. vmire vmennyi pénzt kiad/elköltöt; a cheltui o anumită sumă de bani pentru ceva; für etw. etliches Geld ausgeben. *1710 k.:* Téglát, meszet én adtam; az én kőmivesem cserepezte éppen ... fővenyet hordattam, és noha mindezeket in defalcationem florenorum 500, de olyan áron, bizony az ecclesiát nem, hanem magamat csaltam meg szántszándékkal, sőt ezeken a segitségeken kívül is alkalmasint kiköltöttem az 500 forintot [BÖn. 889].

2. elfogyaszt/költöt; a consuma (în întregime); verzehren. *1852:* a' zsirt ha kî olvasztattad jegyezzétek meg melyik a' hájbol, és melyik a' kővérségből valo ... a' fodorhájbol valot ki kel kőlteni az nem állando [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kiköltöz[2] **1.** a scoate pui; ausbrüten. *1869:* nézegettem a tojást minden oldalrol ... nehányat pontost nehányat mást tettem tyuk alá, a pontosokat mind, a másokbol egyet sem költött ki [Mk Balog Simon székely zs lev. gr. Mikó Imréhez].

2. (petét) kiköltet; a ieşi larvele din ou; (Ei) ausbrüten. *1614:* Az Dunától fogva az havas aljáig való falukba igen sok selyemszaró bogárfiakat találtunk az szállásokon, kiket csak akkor költöttek vala ki [BTN 67].

kiköltő '?' **Hn.** *1690:* Az Ki költőben (sz) [Marosszt-imre AF; EHA].

kiköltözés 1. el/kiköltözködés; mutare; Weg/Verzug. *1663:* Bizony dolog, édes Apám uram, nekem elvégzett szándékom vala az Kűvárból való kiköltözésem [TML II, 476 Teleki Mihály Gillányi Gergelyhez]. *1699:* Sebessi János ... a' házbol valo ki költözést tsak halogatta [Kv; SRE 60–1]. *1787:* (A bérlő) ha valamellyik házon ... leg kissebb ruinat tenne, vagy, tétetne, aztis ki költözésekor tartazik meg fizetni [Mv; MvLev. Tolvaj alias Varga Mihály hagy. 2]. *1830:* A Telket a melly állapotban által vészi ... ki költözésekor abban az állapotban remittallya [Kv; Somb. II].

2. másvilágra való (át)költözés; trecere pe lumea cealaltă; (Da)Hinscheiden. *1748:* Néhai Tiszt. Superintendens Deáki Jósef Uram(na)k ez Életböl lett ki költözése [Kv; SRE 181].

3. el/kiválás; părăsire, ieşire; Scheiden. *1710 k.:* (A léleknek) a testből való kiköltözése [BÖn. 464].

4. kihordozkodás/hordozóskodás/hurcolkodás; mutare, mutat; Ausziehen. *1591:* Az waros Retty Kazalttattasara walo kelchyegeh ... Az ky keólttezestol attam zekeresnek keet vttal f 1. Az haza keólttezeostol attam d. 75 [Kv; Szám. 5/I. 57, 60].

kiköltözik 1. *átv is* elköltözik; a se muta; verziehen. *1565:* Erdődöt Báthori György nagy könnyen megadá a németeknek, belölle szépen kiköltözék [ETA I, 22 BS]. *1605:* az Jesuitak ... az Plebania hazbol ... ez Ieowendeo kedden estwere minden marhastol ky keolteozzenek [Kv; TanJk I/1. 524]. *1637:* Barabasi Giorgj megh izente vala Sigmond Mihaljnak az Bako Peter Jobbagianak hogj kj keolteozzek az hazbol, mert ky hanjattia az hazbol [Szentgerice MT; SLt AJ. 39 Mart. Gal (45) ns vall.]. *1670:* ha ez mostani boldogtalan üdeobc(n), az Szinyey embereknek, Szinyeböl[a], lako heljekbeol ki kel keolteozni, hogy az Pogansagh miat ott megh nem lakhatnak, tehat Kis Jenön Doboka varmegyebe(n) adok heljet nekiek [Born. V. 30. — [a]SzD]. *1723:* ennek elötte Circiter 20. esztendövel rend kivül való ár viz idején Magyari Pál és Kis Mihály nevű emberek(ne)k ki kellett az Házokbol költözniek [Sövényfva KK; MbK 150]. *1822:* Azt se hiszem, hogy Nagyságod jó szive azt kivánhassa, hogy tél viz idejen kiköltözzünk Nagyságod Házaibol, mert ez se lehetséges, és se Nagyságodhoz, se hozzám illendő nem lenne [Kv; IB. Kenderesi Mihálly kormányszéki tanácsos lev.]. *1838:* Ő a Patikábol koltozzen ki [Sáromberke MT; TSb 27].

Szk: ~ *az élök közül. 1662:* (A) palatinusnak bánatjához betegség is járulván, hogy idejét is megélte volna, ugyanezen 1645-ben az élök közül kiköltözék [SKr 275] ✱ ~ *e romlandó tárházból. 1828:* minek elötte e romlando tárházbol ki költözne teve illyen állando és meg másolhatatlan testamentoria Dispositiot[a] [Kanta Hsz; HSzjP. — [a]Köv. a végr.] ✱ ~ *e világból. 1589/XVII. sz. eleje:* Ha ki az Mesterek keözwl ez hamar el mulando vilagbol ki keölteöznęk, az eö megh hagiot Eözuegie, az eö nála lako Inasiual, Legenyuel az Keö miuet cziak esztendeigh miueltetheţi [Kv; KömCArt. 24]. *1776:* Kolosvári Dániel és Dobai Klára minden Vagyonnokat el élvén, nagy szükségre jutva költöztek ki e' Világbol [M.köblös SzD; RLt O. 1. 4] ✱ ~ *testéből a lelke. 1631:* lelkem bweneos testembol ki költözik [Szentmargita SzD; Told. 26].

2. kihurcolkodik/költöződik; a se muta; ausziehen. *1823–1830:* lemondván a classisbeli praeceptorságról, 24 április egy négylovú szász szekéren ki is költöztem Bonyhára [FogE 133]. *1826:* Hibázott Szoszollom abban, hogy ... miért nem fedezte fel ... hogy vettettem ki özvegyi Udvarombol ... hogy kellett tsaknem az utztzára ki költöznem [Ne; DobLev. V/1114. 3b].

3. kihúzódik/települ; a-şi face sălaş, a se aşeza (în altă parte); aussiedeln. *1817:* a' Hegyessi Részis az Udvarhaz kaptsaltatván, a' Harsanyok a' Völgyre ki költeztek ottan Nagy írtásokat tevén [Kásva MT; Born. G. XVIII. 5 Kimpián Juon (100) vall.].

4. ~ *vki keze alól* kikerül vki keze alól; a ieşi de sub mîna/îndrumarea cuiva; von/aus der Hand herauskommen/hinausgelangen. *1806:* már akkor ki költöztem volt a' kezek aloll [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII].

5. kb. kihordozkodik/hordozóskodik; a se muta (provizoriu); hinausziehen. *1587:* Az Zwret Napiat penigh vegeztek eo kgmek hogy ezten vasarnap del Vtan ky keolteozzenek, hetfeón az Al hegieket Zedhessek [Kv; TanJk I/1. 55]. *1595:* az zwret dolgarol ... vegeztek, hogi az leowendeo hetfeon Jspotali Mester vram kezgie el az zwretet, es zerdan az teob hegiek alais keolteozzenek ki, cheoteorteokeon zeggienek, ez dezmallianak azon napon [Kv; i.h. 263].

6. kb. kihurcolkodik/telepedik; a se muta; aussiedeln, hinausziehen. *1600:* Noha ennek eleotte valo eodeokben gyakorlatossagal az Sokadalmok itt ben az varosban celebraltattanak; de myerthogy az mostany nyawalias eodeo, es keoleomb keoleomb fele nemzetsegeknek keoreollewnk valo lete mostan nem zenwedhety Tettczet eo kgmeknek egez varosul hogy ott kyn az hostatban celebraltassek[a], Aky myt akar Arulny oda ky keolteozzek minden Arwyawal [Kv; i.h. 360. — [a]Értsd: a sokadalom, nagyvásár].

kiköltözködés elköltözködés; mutare, plecare; Ver/Wegzug. *1662:* Az kevés népnek a várból való kiköltözködésekor Ali passa a többi vezérekkel, passákkal, bégekkel a vár elött való szinböl ... prospectálja[a], nézi és várja vala az kevés népek költözését [SKr 623. — [a]Az 1660. augusztus 27-én — 45 napos ostrom után — a töröknek feladott Várad várából].

kiköltöződhetik kiköltözködhetik; a se putea muta; hinausziehen können. *1663:* három hét alatt talám én is kiköltözödhetem, úgy elhiszem, én velem együtt mások is kiköltözödhetnek [TML II, 490 Teleki Mihály Lónyai Annához].

kiköltöződik kiköltözködik; a se muta; hinausziehen. *1671:* Az migh az Kapun ki költözödtenek edgyetmá-

sokkal költötte(m) ... Tall. n. 2 1/2 [Radnót KK; Törzs]. *1816:* arrais kötelezte magát ... hogy tiz esztendőknek elfolyása előt, ha az Isten éltetni fogja, és az udvarnak is tetszeni fog szolgálattya, a kifogadott jószágbol ki nem fog költözödni bontakozodni [Kál MT; MvÁLt Úrbéri összeírás 338. 8].

kiköltözött *átv* elköltözött; mort, trecut pe lumea ceealaltă; hingeschieden. *1785:* már e' világbol ki költezett Néhai Tekintetes Basa Mária Aszszony [Mv; DLev. 4. XXXVI].

kiköltöztet **1.** a evacua, a obliga să se mute; ausziehen lassen. *1618:* Toldalagi uram ... azmely küs házban szegény rabokot tartottunk, abból kiköltözteté őket, azt csinálta tyúkólnak [BNT[2] 104]. *1669:* Azt is írja Bánfi uram, hogy az palánkot mind levonatta s az katonákat kiköltöztette belőle s németeket szállít ű kegyelme bele [TML IV, 442 Székely László Teleki Mihályhoz].

2. kitelepít; a muta; aussiedeln. *1662:* Mivel pedig az hadakozásnak kimeneteli bizonytalan volna, a fejedelemasszonyt fiaival, tárházbéli minden javaival, kincseivel felkészítvén, és Huszár Mátyást az marosszéki haddal melléje rendelvén, elöl Váraddá kiköltöztette vala [SKr 171. — I. Rákóczi György korára von. feljegyzés].

3. kivitet; a dispune să fie dus (în altă parte); hinausbringen/schaffen lassen. *1806:* Hogy pedig azon 40. Mázsa szalonnát Pataki István Uram innen az Városbol ki költöztette volna ? nem tudom [Szu; UszLt ComGub. 1753u.].

kiköltöztetés mutare; Aussiedelnlassen. *1671:* Az Huszain Felesegenek ki költöztetésére költ Tall. n. 15 [Radnót KK; Törzs. fej.].

kiköltöztethet a putea muta; aussiedeln lassen können. *1662:* Azok nagyon állatván akadályol lenni, hogy híd nélkül ... kiköltöztethetni lehetetlen volna, az vezér, hogy akkor következő éjszaka megcsináltatná ő a hidat ... meg is igérte vala [SKr 616-7]. *1664:* Az lövő szerszámoknak kihozásában is az várbúl künnyű módot ilyet mond. Egyik sáncz közel lévén az mezőhöz, azt kell elrontani, és az befogja ott tölteni az vizet, azon költöztethetik ki [TML III. 284 Teleki Mihály a fej-hez].

kikönyököl a se sprijini/rezema în coate, a sta rezemat în coate (la fereastră); sich hinauslehnen. *1599:* Keomywes Antal ... valja: Az Ablakon keonyeokleottem vala kj es vgy zidalmazza vala Korchyolias Jstwan az feleseget kurwanak mondvan [Kv; TJk VI/1. 371]. *1710:* a pápista templomban estveli szokás szerint harangozának, én az ablakon kikönyöklém, mintha valamit néznék, s ott háromszor az Ave Máriát igen lassan elmondám [CsH 139]. *1793:* az ablakra ki könyökölvén, azt kiáltotta[a] [Koronka MT; Told. — [a]Köv. a nyil.]. *1837:* magam szemeimmel láttam az utrizált aszszonyt ben a Házbol az ablakjába ki könyökölve egy Katona Tisztel discurálni [Völcs SzD; BetLt I Durus József (51) ns vall.].

kiköp l. kipök

kiköszörülés kifenés; ascuţire (la tocilă); Ausschleifung. *1792:* kaszakarika csinálás den 6 ... kiköszörülése den. 3 [Árkos Hsz; RSzF 292]. *1797:* A Dohány vágoért, és a Késinek ki küszürülésiért Hung. fl. 16 Dr. 86 [Szság; IB III. CXLV. 22].

kiköszörült kifent; ascuţit (la tocilă); ausgeschliffen. *1765:* (Murvai János) ki köszörült kardal fel fegyverkezvén, tarsá(na)k lántsát keziben adván nagy káromkodással ment az Actionált fogadoban [Torda; TJkT V. 259].

kiköszörültet életlenné fenet; a dispune să fie tocit tăişul; stumpf schleifen lassen. *1710:* A cigány ... elijedvén olyan nagy úri embertől, reszketvén a keze, nem tudá elütni a fejit,[a] hanem mikor két-háromszori vágás után a földre ledőlt volna is a szegény úr, ott is marcongolta. Mondják azt is, hogy Csáky László kiköszörűltette volna a kardnak élit, hogy kínosabban haljon meg az úr, de az nem bizonyos [CsH 122. — [a]1674-ben Bánfi Dénes kolozsvári főkapitánynak].

kiköt **1.** (szőlőt) kötöz/karóhoz köt; a lega (viţa de vie) de arac; (Rebe) anbinden. *1791:* Az héten pedig idö lévén az Egész Jószág mégyen az Benedekfalvi szöllönek hátra maradott részét, hogy ki kössek és meg kapaljak [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

2. (hajót, hajó/hajósmalmot) kötéllel parthoz köt; a acosta la ţărm (o corabie, o moară plutioare); (Schiff, Schiffsmühle) mittels Seil am Ufer anbinden. *1796:* a' Révészek ... által hozvan az hajót, azt nem hogy, mint egyebüt is szokás kötéllel ki kötötték volna, hanem tsak evedző rudjaikkal tartották [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 419]. *1858:* a Cessans lucrumnak jobb moddal léendő meg határozására nézve tekintenök meg azon Helyet az hová azon Malom ki volt kőtve [Koppánd AF; DobLev. V/1057. 3b].

3. a acosta/aborda; (Schiff) anlegen. *1823–1830:* Regensburgtól ... hajón utaztam ... Éjjelre mindenkor kiköt a hajó [FogE 261–2].

4. *ajtót* ~ ajtót bekötöz; a închide uşa legînd-o pe din afară; Tür zubinden. *1689:* az ágyban feküttek, és Virattig paráználkodtak ketten ... az alatt penig vévén eszekben az Béressek hogy Sztojka Vlád az házb(an) vagjon, es ott is hált, az Ajtott kőtéllel ki kőtötték hogy meg foghassak [Kopacsel F; BK]. *1764:* a Tőmleczben ... egy Hajdu meg verte volt, de ha meg tudhattya hogy hol lakik, ki kőti az Háza ajtaját és ben egeti [Oltszem Hsz; Mk II. 2/65]. *1780:* hallodé Kati, senkinek meg ne mond hogj tőllem vagj viselős ... mert ha meg hallom átkozot légjek az ajtodot ki kőtőm, s meg gjujtom a házadot, s benne égetlek [Rákos Cs; Pf].

5. *1637:* mikor el adak azt az Czegledi Katat Fazakas Gasparnak, akkor raktak vala ki eggiet mas fejer ruhat, de nem tudom, hogi az uczara ki keöteöttek volna [Mv; MvLt 291. 93b].

A menyasszonyi kelengye egy részének közszemlére való kitétele, úgy látszik, a régiségben városon is szokásban lehetett. Az itt közölt kijegyzésben nem állapítható azonban közelebbről meg, hogy kötélre vagy utcasorbeli kerítéshez kötéssel való kiaggatásról van-e szó. — A kelengye-kitételre egy kép: NrLex. III, 123.

6. ki/megold; a dezlega/deznoda/desface; lösen, aufmachen. *1847:* (Róza) miota Biri ... el ment erősen belé csipeszkedett[a], annyira, hogy Mama nélkül égy kőtőt sem lehet ki vagy bé kőtni [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev. — [a]A gyermek a nagyanyjába].

7. (lovat) elköt; a dezlega (calul); (Pferd) losbinden. *1601:* Basta vram Lowazza mikor az Talygas lowakat kj keotte volna az Istalobol, kelletet az louakat Zeochy Jakab Istaloiaban vitetnem [Kv; Szám. 9/XV. 40 Jer. Nekel sp kezével].

8. (vkit büntetésből) kikötöz; a lega de ceva (ca/drept pedeapsă); jn (zur/aus Strafe) anbinden. *1849 u.:* Deésen ... 7 egyén volt rögtön itélő szék előtt, ezen egyéneket, kikre a nép dühe halált kért, a nép nagy ingerültsége daczára, a' megye ház udvaráról, hol ki kötve tartattak, be vitettem a börtönbe és a rögtön itélő széktől elvonva ügyöket rendes itélő szék eleibe állitottam őket, hatoságom körét ez által talám túl is haladva [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

9. *átv. jog* kirekeszt/vesz; a exclude; ausschließen. *1671:* (A) Tisztek ... magát-is a' Debitort meg-foghassák ... és az Director exequaltassa-is rajtok azon poenat ezen Articulusunknak erejével, minden remediumokat ebből ki-kötvén [CC 76–7]. *1682:* En ... Szamosfalvi Mikola Sigmond Ur(am) eőzvegye, Arva Kamuthi Susanna ... Szasz Fenesi ... Kupas Miklost fel szabaditottam ... az migh él, semmi nemű jobbagy szolgalattal, sem semmi szedő vedövel ne terheltessék ... söt maga személlyébe(n) (: ki kötöm fiait :) magat nobilitalhassa [Kv; RDL I. 33]. *1691:* (Ha ebben) eő kglme hiven s igazan el nem járna, tehat ez levelűnk ereje altal minden Törvenybéli Remediumokot ebből ki kötvén ... Hosszutelki Eva Asszony Sz Páli Ferencz Uram(na)k akar mi nével nevezendő javaibol Száz Aranyakig mindgjarast executiot tétethessen [Vizakna AF; Törzs. Váradi Daniel kezével]. *1730:* Nztes Bocskor Ferencz ur(am) eő kglme Instantiajára ... Az Serfőzést s annak arultatását Arendab(a) adtuk eő kglmének hatvan Német forintokb(an) ki kötvén az egy-két hid kőzött lévő Város vendég fogadojáb(an) valo arulhatást [Dés; Jk 398a]. *1747:* a Gróff vr(am) Eltetö uram ellen valo requisitioja ezen meg irt Casusban továbrais fen maradott, és azt tellyességgel a Célébrált bekessegből ki hadták, ki kötöttek és ki rekesztettek [Szentegyed SzD; WassLt].

10. (az egyezséglevélbe/kontraktusba) bevesz vmit; a include ceva ca obligaţie (în contract); (in das Konventionsschreiben) etw. als Verpflichtung hineinnehmen/einfügen. *1840:* mü ökrősök semmivel egyébbel nem tartozunk, hanem a' hányan vagyunk külön külön a magunk erőnkön nyoltz nyoltz napot szántani ... kikötvén a' Contractusba még aztis hogy ha a gyalogosok szolgálattyára nézve valami hijjánt szenvedne, azt mü ökrősök kipotoljuk [A.esküllő K; RLt O. 2]. *1858:* a tulajdonos Grof Urtol át vett gazdasági eszközök, marhák és vetések vissza adása hasonlo betsérték mennyiség és minőség szerént kikötve van [Kendilóna SzD; TKhf 15 Kővári uradalomra von. irat].

11. *~i magát* elkötelezi magát, elköteleződik; a se obliga; sich verpflichten. *1704:* ma szabaditott ki az úr a szebeni tömlöcből egy csíki embert ... harmadfél esztendeje hogy itt nyomorog egy kis hazugságért, ki is kötötte magát, hogy esztendeig az urat fizetésért elszolgálja a lovak mellett [WIN I, 193].

12. kb. tiltakozik vki személye ellen; a protesta împotriva cuiva; gegen js Person Einspruch erheben. *1796:* Kaszát még tsak a' Marhák osztállya dolgábais, qua plenipotentiariussát az Hugomnak nem acceptálom semmiként ... Mást rajta kivűl akárkit küldhet ő jó Hugom ... De jussom lévén Kasza ellen ki kötni, magamnak ebbe vélle nem praescribáltatok [Bodon MT; IB. gr. Toldalagi László lev.].

13. *átv* beleköt vkibe; a se lega de cineva; (hin)einbinden. *1794:* a' Polgár az Antal kergetéséből viszsza-jövén Hajdához ment, 's azt mondotta néki, hogy ... most kőss ki velem [Ne; DobLev. IV/728. 2b–3a Patkán Lutziné Pitzi Ilonka (26) zs vall.].

14. *~ vkivel* összeakaszkodik/kötözködik vkivel; a se lua la harţă/ceartă cu cineva; aneinandergeraten. *1792:* az Aszony azt parantsolta minekünk, hogi mennyünk el onnan az más szöllőben levelezni, mert fegjveres emberekkel nem köt ki [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692. 4a Székely Antal (52) ub vall.]. *1796:* Tusáék ... mikor Marhájak Tilalmasb(an) jár, hogy bé hajtsák meg Nem engedik, s a Falusi emberekis véllek ki nem kötnek, ha nem inkáb nekiek akár mit is el tűrnek [Fodorháza K; RLt Odorheján Nyikita (30) zs vall.]. *1843:* mennyenek haza az urak ne kössenek ki evel a Részegessel mert örökké teli vagyon a feje [Moson MT; TSb 49].

15. feltételül szab; a pune o condiţie, a condiţiona; aus(be)dingen. *1879:* Mind halogatjuk egy napról a másra a Madarasra való kirándulást ... Elekcséné kikötötte, hogy nála nélkül ne menjünk, s így ő is jön, Elekcse is [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kikötés 1. (szőlő)kötözés; legare (a viţei de vie); (Rebe) Anbinden. *1823:* ezen Két Hegybe meg kivántato szöllö kikötésre és Kapállásra ... Háromszáz nap számos [Pipe KK; Told. 31]. *1827:* Ezen Telkét Biro Colonus ... jövő menö uttya fel tudodik szöllö el fedésitöl szöllö ki kötéséig [Balásháza Sz; WassLt Conscr. 359].

2. *(malom)gát ~e* ? gátállitás/kötés; construire a unui dig/stăvilar; Dammbau/bindung. *1800:* a' Kelentzeiek, ugy hallottam meg mondották a' Benedekfalviak(na)k, hogy ha véllek alkalomra nem mennek a' gáttyokat bizonyoson el vágják, mellyet ... meg is tselekedtek, ezt látván a' Benedekfalviak a' Köödiekhez foljamodtak, és véllek alkudoztak a' Gát ki kötése iránt, igy a' Benedekfalviak ismét fel állitották a' gátot, a' Kelentzeiek ujjobban le vágták [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Stefutz Györgyi (36) col. vall.].

3. feltétel; condiţie; Bedingung. *1865:* Kolosvári a' piacz soron lévő ... házamat ... hagyom kedves Unokámnak Gr. Teleki Jósefnek, oly kikötéssel hogy ha kis korún meg találna halni ezen házba és széna fübe testvérei ... örökösedjenek [Kv; Végr.].

kikötő 1. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ hely* kikötésre alkalmas hely; loc de debarcare; Anlegestelle. *1806:* annyiban ottan állando pallot nem lehet tartani, hogy Sok izben mikor a' Vizek meg áradtanak, és a' Tutajok a' kikötö Hellyekröl el szabadultanak, rea tودultak és le rontották [Radnótfája MT; Born. XVI Tordai György (34) lib. vall.]. *1843:* (A tutajokat) commandirozd ... a' Maros és a' Küküllő öszve szakadásán alol — a Maros Mihältzfalva felöl valo partya szélin lévő Berek végibe ottan van jo kikötö helly [Veresegyháza AF; DobLev. V/1242] ✱ *~ rîul* hajó/hajósmalom kikötő póznája; cazic (pentru moară plutitoare); Anlegepflock/spieß. *1825:* A Nagy Bonto ki kötö rudja jo ... A' Kis Bonto rudja jo [Dés; DLt].

2. ~ *révpart* kb. révfeljáró/vágás; rampă de încărcare la malul unei ape; Hafen/Fährenaufgang. *1720:* Vagyon az nagj Szamosra tsinált Hidas, mellyen (!) az Turbuczai határon van ki kőto rév part, jo és ép, edgj szekeret tereh nelkült két Loval altal viszen, Csolnok vagjon nro 3 [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. — A jel. l. NrLex. III, 252.

3. ~ *cigliszár* kikötő kantárszár; pană de căpăstru; Anbindezügel. *1843:* Két ki kőtő czígli Szárat csináltam 1 Rf 40 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szíjgyártó számlája].

kikötött 1. acostat; angelegt. *1806:* Déván ... ki kőtött egy egy Transport Hajosok, és Hajos Mestere egj jo forma barnaszeg ember [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. megállapított; stabilit, fixat; festgelegt, bestimmt. *1891:* Megfizettetett velem egy csomó példányt, mely a szerződésben kikötött számon felül ment [PLev. 156 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiköttet 1. kipányváztat; a pune pe cineva să priponească; ausbinden lassen. *1610:* eg' louamot setet pey szeórit keottettem uala ki az fyre mochar newy heljbe ... es onna(n) nappal az keótelet nywgit ... a' heljen hagiua(n) el Víuek Valamj gonoszúl eleó emberek [UszT 23].

2. (szőlőt) kötöztet/karóhoz köttet; a dispune să fie legat de araci (viţa de vie); (Rebe) aufbinden lassen. *1849:* A' szőlőt ki karoztattam, és ki köttettem a' Zabat el vetettem [Kebele MT; Újf. 6 Kimpián János gondv. lev.].

kikövedzik tanúval való bizonyításra kikéredzik; a se cere/învoi cu scopul de a dovedi ceva cu martor; sich zur Bezeugung/Beweisführung durch Zeuge freistellen lassen. *1573:* Kedden 19 May Esmet harmadzor keowetzet ky Zeoch Georgy Biro vram Eleot Byzonsagra hogi ne(m) leot volna hon Byzonsaga hatta eo. K. ez Jeowe cheotertekre Towab Nem Mehet annal [Kv; TJk III/3. 200b].

kikövez 1. határkővel megjelöl; a marca cu piatră de hotar; durch/mit Grenzstein markieren. *1782:* Kimenvén az falusbíró Bíró János, hitesseivel együtt, az jámbor falunak egyességiből s kihatározák minden körülálló vicinusoknak sérelme nélkül, az határát ki is kövezék [Jenőfva Cs; RSzf 109–10].

2. kőkerítéssel bekertel; a îngrădi cu gard de piatră; mit Einfassungsmauer umfassen/frieden. *1728:* a Templom ... vic(inusa) alol a kender földek mellett ki menő uttza, fejjel a temető ki kövezve körös környül [Árkos Hsz; SVJk].

kikövezés határkővel való kijelölés; marcare cu piatră de hotar; Markierung durch Grenz/Markstein. *1728:* a Desi nagj réten ... lévő Város Nádas kaszálojának ... ki határozására s kővezésére Exmittáltanak[a] [Dés; Jk 378b. — [a]Köv. a nevek fels.].

kikövezett határkövekkel kirakott; marcat cu pietre de hotar; mit Grenzsteinen be/ausgepflastert. *1843:* a kikövezett helyeken ... azon régi borozda kövekett ... ki ásta kiszete [Bodola Hsz; BLt 11].

kiköveztet 1. útkövezést végeztet; a dispune pietruirea unui drum; Bepflasterung verrichten lassen. *1753:* Hogy Biro Uram, Kovács László Uram Király Bíró Uramni mentek, hogy a Szent Lélekiekkel az utakot köveztetné ki, hogy haza jöttek attunk egy kupa bort [Kvh; HSzjP].

2. határkővel kijelöltet; a dispune să fie marcat cu piatră de hotar; mit Markstein markieren lassen. *1793:* a'mint az Exp(onc)ns Aszszony à Föld határát ki határoztatta s köveztette a' határ kőveket láttam [Mezőbánd MT; MbK XII. 94].

kiköveztetik ? kővel kirakatik; a fi pietruit; bepflastert werden. *1782:* Székely Károly főhadnagy úr a hűtősökkel edgyütt kimenvén Kerek tóban a nagy útnak revisiójára. Amint ezelőtt az út kiköveztetett a régi helyire, azon módon most is helyben hagyatott [Árkos Hsz; RSzF 102].

kikukorékol kikürtöl; a trîmbiţa; hinausposaunen. *1798:* (Eder) Elöre kikukorékolja, hogy ő akarja recenseálni a Szász könyvet, már most Schlözer[a], még azt hiszi hogy igazán ő is recenseálta [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Gyarmathit nyelvhasonlító munkásságra ösztökélő göttingai történészprofesszor].

kikulcsol (kulccsal) kinyit/zár; a descuia/deschide cu cheia; (mit Schlüssel) aufschließen/sperren. *1774:* Számtartó Uram ki költsolta a külső kaput [O.zsákod KK; LLt Vall. 196].

kikurkász előkotorász; a găsi scotocind (îndelung); hervorkramen | kifürkész/kutat; a descurca/clarifica; erluchsen/mitteln. *1804:* A Nagy Laki Trauzner just. mellyet Gerendiék el-nyeltek volt, alig ha ki nem kurkászom, a' dolog régi, de a' levelek meg közelitik 's ki világositják [Palatka K; DLev. 1. II/24].

kikurkáz előkotorász; a găsi scotocind (îndelung); hervorkramen | kifürkész/kutat; a descurca/clarifica; erluchsen/mitteln. *1788:* én a szvárosi[a] Postátis meg járván, ő azzal menti magát hogy el küldette levelemet és talám masutt vagyon a hiba, ugyan tsak a hiba reám háromlik, mert én postárol postára nem mehetek ki kurkázni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]Szászvárosi].

Az igének, úgy látszik, volt a ma élő *-sz* képzős mellett *-z* képzős származéka is [MNy LX, 368; TESz]. Magunk szerkesztési elveinkhez igazodva, a két származékot külön címszóban szótározzuk.

kikurváz lekurváz; a numi pe cineva curvă; Hure nennen. *1584:* Grusz peter vallia hogy valamiwel kente volt megh[a] de effelikorigh Igen ereosse(n) fel hoiagzot volt az oldala Mazoris oda Ment kenny, de ki kwrwazta, Es Bozorkannak monta, es elis zenwedte [Kv; TJk IV/1. 257. — [a]Zeold Ambrwsne].

kiküld 1. ideki küld vkit; a trimite pe cineva în altă provincie (la solicitant); jn hierher hin/herausschicken. *1582:* iwta egj fekete lon egj ember, es azt monda kwlgietek kj az koloswarj Hegedws Mihalnet hozzam [Kv; TJk IV/1. 59g Jso Amburusne Anna azzonj vall.]. *1658:* Az szabót ne tartsd ott, hanem küldd ki, mert nem lehetek én az szolga nélkül [TMI. I, 139 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz Borosjenőről].

2. ideki juttat/küld vmit; a trimite ceva în altă provincie (la solicitant); etw. hin/herausschicken (lassen). *1687 k.:* Edes felesegem küld ki az en Panczél ingemet, az uy zubbonomat, az tengerszin viseltest is [ApLt 3 Kálnoki Sámuel feleségéhez Máramarosszigetről]. *1692:* az pénzemet meg kgld ki ném külde, hanem kgld(e)t kérem asztis mentol hamaréb kezemben küldeni munkalkodgjék [ApLt 6 Apor István Kálnoki Sámuelhez]. *1749:* ezen munkáját is Nemes 3széknek méltóztassék Ngd hová hamarébb kiküldeni Ugj pedig hogj ha münkőtt itten Nem tanalna is az Urffi eő Nga hadd adhassa bé [ApLt a hsz-i László András lev. Nsz-ből]. *1756:* Szebenből márinka Aszszony küldőtt ki két uttal apro Eczetes általagot Nro 8 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

Szk: *postán ~ (vmit). 1664:* Kegyelmedet kérem, hogy irjon urunknak ű nagyságának, menten postán küldje ki ű nagysága pater fizetésit, postáját [TML III, 333 Boldai Márton Teleki Mihályhoz Székelyhídról].

3. el/kijuttat vhonnan vmit; a trimite ceva în altă provincie; irgendwoher etw. herbringen lassen. *1657:* egykorban az kapitány Zoltán Jósa ... egy leánygyermekecskének pártájába csinálván, levelet külde ki ... reménkedett nékem Istenért ... hogy szüntetném meg az obsidiót és lőtetést [KemÖn. 198]. *1672:* Pet(er) Deakkal, a' Törüenynek processusának pariaiat ki kuldgie Kk had tudgiuk mint leót legyen az dologhnak uegben menetelle [CsÁLt F. 27. 1/38 Georgiffy Mihali Nit[a]: Can. es Pleb. lev. haza Csíksztgyörgyre. — [a]Nyitrai]. *1711:* Az agarakat uram en jo szivel ki küldeném ha len(n)e ki altal mar jol járnak ereszto szijun [Kászonújfalu; BCs]. *1712:* az het tömlő turot uram adtam 39 forinton es negjven nyolcz pezen (!) meg vagjon hatra az araba tizen ket forint, azt is, mihent fel vehetem ki küldöm tőbel egjüt [Ksz; BCs]. *1825:* azon Istalam hogy ha valami alkalmatassagat kap ne sajnálja aszt az negy kerék fejet Kőrispatakra ki küldeni [Szentháromság MT; Pf Beretzki Sándor lev.].

4. *ritk. tárgy nélkül is* kimeneszt; a trimite; (ab)schikken, gehen lassen. *1577:* Es ky kwldenek az falwrol az Erdeore, hogy hon ne talallyanak [Küsmöd U; DLev. 2. XVIIIB]. *1599:* az mely kęt Jnast zegeny Vram oltalmara kj kwltem ... Mihelt ez kęt Inasth lattyak az Alparetiak[a], rejthok (!) azonnál, vernj, taglanj kezdik eoket [Dés; Eszt-Mk. — [a]Alparét (SzD) lakosai]. *1647:* Arva Annokot kwldeottem ki az ... morgondai Vdvar hazamhoz gondviseleowl Aszszony embernek [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1653:* Bémennek azért a palotába, és mikor már ott volnának a várakozásban, de nagy félelemben, várván halálok óráját: Básta kiküld és a neveket registráltatja mindennek [ETA I, 84 NSz]. *1656:* A szejmenek hópénzi igazitására sem küld ki Kegyelmed [Gyf; Veress, Doc. V, 305 a fej. Gh. Ştefan vajdához]. *1755:* Pálffi Sigonak vadászatra ki küldvén attam xr. 17 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 7b].

Szk: *akadémiákra ~. 1823–1830:* Azonban az öreg és ifjabb Bethlen Pálék meghatározták, hogy fiakat, Eleket ezen esztendőben kiküldjék akadémiákra [FogE 141].

5. vkit kimeneszt/elküld vkiért; a trimite (pe cineva) după cineva; um jn schicken. *1660:* Várok az ődőtűl, az országnak öszvegyűlésétűl, mely is hamar meg leszen, és mentest kiküldök asszonyom anyámért [TML I, 574–5 Teleki Mihály Veér Judithoz].

6. kivezényel; a trimite (trupe) în misiune; ausrücken lassen. *1662:* Barcsai Ákos ... öccsének is, Barcsai Gáspárnak parancsolta vala, hogy együnnen is másunnan is ... vagy háromszáz gyalogot ... Váraddó éjjel-nappal küldene ki ... Ki parancsolatban eljárván nagy sietséggel Szatmári Istvánnal azon számú magyar, német és szemény gyalogokat ki is küldte vala [SKr 561–2]. *1671:* ö Naga haza Fiait exita limitis Regni ki nem viszi sem küldi expeditiora Porta Parancsolattya kivül [CC 23 fej-i „kondició" (hitlevél) egyik pontja]. *1705:* ma feles muskotályost is küldött ki a generál, úgyhogy lesznek ott már 200 muskotélyosok [WIN I, 495].

Szk: *csatára ~. 1662:* Keresztes András ... csatára kiküldvén, vagy három török fejet kaptak [SKr 547].

7. kimasíroztat/vonultat az országból; a dispune să părăsească țara; (aus dem Lande) hinausmarschieren lassen. *1614:* Básta Erdélyben marada és az hadát mind kiküldé, azkin eléggé örüle Erdély és ada hálákat az Istennek, de csak borral [BTN[-] 49].

8. a trimite afară dintr-o încăpere; jn (aus irgendeiner Ortschaft) hinausschicken. *1585:* Balas kowach vallia, kj kwldeók Andras kowachot, es Mihaly kowachot hogy zolliunk Czehwl a' eozwe bekeltetes feleól, eggienkent be hiuok Inteók bekesegre eoket [Kv; TJk IV/1. 91]. *1586:* Mikoron penigh zegedi Gergel feie Iosagaigh Ayanlana a' legeniert kezesseget Ne(m) engede Arra is, hane(m) ky kwlde Zegedy Gergelt [Kv; i.h. 55b]. *1596:* ky kyldeok eóket, Azt itilę az teórúeny hogy ydeót ne(m) vehet, zollyon teóbbet, ne(m) zolla, s az teórweny megh zabadita Simo Lúkachot az feóldekbe [UszT 11/86]. *1599:* En ott woltam Kys Thamasne hazanal, egykor walamire walo gondolattiaban Kiraly Ferencz, Wargha Gergelliel be iwttek az hazba, be taszítottak az aitoth, de akkor bekessigesse(n) ki kwlde eöketh [i.h. 15/196 Kobadfalwy Molnar Mihaly Zabad Zekely vall.]. *1618:* mondám neki: Én ehhez keveset vagy semmit nem tudok szólni, mert tudja azt nagyságod, hogy valamikor oly derék tractája volt nagyságodnak véle, hol kiküldöttetek, hol törökül beszéltetek, hogy mi ne értsük [BTN[-] 131]. *1794:* még te küldösz ki a' házbol [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

9. szétküld vmit; a difuza; verschicken. *1662:* az patenseket kiküldé-e Lápos vidékre[a]? [TML II, 291 Kemény Simon Teleki Mihályhoz. — [a]M.lápos (SzD), ill. a Lápos folyó tájékára]. *1775:* Ezen alkalmatossággal küldött ki a gubernium 14 punctumokat, melyekben egyéb nincsen, hanem ha a parasztember valami kárt vagy egyéb injuriát szenved földesurától, vagy valami tiszttől, miképpen keresse orvoslását a circulusok táblái n [RettE 342]. *1823–1830:* Azonban a francia reáir a Hassusra és ez parancsolatot küld ki tartományába, hogy minden idegenek kitakarodjanak [FogE 253].

10. kirendel; a delega; beiordnen, entsenden. *1572:* Meg Irtam vala Thorma Janosnak, hogy Hagymassy vramnak Deputalta vala Ez Eztendeoben Vrunk[a] ... Kd: kewlgyeon keett eskeott polgartt az warosbol kj es kd: takartassa zepen Be egy helyre kaarnel kewl hogy Neh wallyon az ott aallassal kaartt az zegen Nep [Sombor SzD; BesztLt 3683 Ladislaus de Sombor Gr. Thymar beszt-i biróhoz. — [a]A petresfalvi (BN) dézmát]. *1662:* valakik ... eddig perceptorj voltanak kegltek közöttt az porta Contentiojara valo Contributionak, min-

gyarast ... külgie ki szamadasra ököt personalit(er) ... böczületes exactor hiveink elejekben [UszLt IX. 75. 42 fej.]. *1731:* engemetis ki küldöt vala ... másokkal kár latni, de semmi kärt ottan nem üsmertünk [Gysz; LLt]. *1767:* B. Bánfi, és Henter János Uram részekről az egész Mocsi rész Joszágokat fel költettek fegyveresen, botokkal, vasvillákkal, s egyéb vérengező eszközekkel ki küldették, hogy ha valaki bé akarná hajtani[a] ályanak ellent, s ne engedgyék [Mocs K; JHbK VIII/1. 13. — [a]A csordát]. *1800:* igérte vala ugyan magát Tekintetes Hadnagy Ur hogy a dolgot effectumba veteti, és az executiot ki küldi, haladék nélkül ... de ezen igéret máig is telyesittés nélkül maradott [SRE 835].

Szk: *úr dolgára* ~ robotra rendel ki. *1742/1760:* annak utanna tsak hamar az Ur dolgára ki küldvén ... Vass Lászlo Uram ki jöve oda [Pujon SzD; WassLt G. SzászVárosi (70) zs vall.].

11. kiutasít/zavar; a alunga/izgoni; ausweisen, hinaustreiben. *1580:* Az my az vassarbyraknak Instructiojat nezy ... zereda napp es chiöterteken mig az zazlo fen al[a], idege(n) embert ... az Buza keozybe[b] ne hagion be menny hane(m) ki kwlgie onnet [Kv; TanJk V/3. 223. — [a]A vásárt jelző zászló. [b]A búzapiacra/szerre]. *1592:* Az Jdegheneknek, penigh ha effele bochkort hoznanak a' vasarokra, azokat ky kwlgiek velle [Kv; TanJk I/1. 203]. *1599:* Pathohazy Jstwan tizedes ... vallja: En az legeniemel balagok az viz melle hogy valamy lowas zekelyekket onnet ky keolgyeonk [Kv; TJk VI/1. 320–1]. *1705:* Az ugyan bizonyosan hallatik, hogy Fogarasból a magyarokat mind kiküldötték, nem is maradott senki, csak a pap, egy udvarbíró és Boér József [WIN I, 518].

12. házából kirak/tesz vkit; a scoate pe cineva (din casă); jn (aus seinem/ihrem Haus) hinaussetzen, ausbooten. *1570:* Syweges Gergel, es Nyreo Balas ... vallyak hogy kwlte volt eoket Nagy Janosne az Annyahoz, hogy kernek Azzon Mykeppen az Attya hatta volt hogy az haznak fele az eochewel eowek legien, fogadna Beleh eoket es hadna Bekesegel otth lakny Mert az eleot ky kwlte volt eoket Beleole [Kv; TJk III/2. 140]. *1573:* (A molnárt) ki akaria volt kwldeny[a] az Azzony Mert Mast zallit oda [Kv; TJk III/3. 273 Kolosy peter vall. — [a]A házból]. *1664:* Beldi Pál Uram ... az maga ös jobbagy Aszszonyát ket gyermekiuel ki külde ... itt Bodolan[a] egy io hazbol, Szabo Andrast bele szálita [BLt. — [a]Hsz]. *1729:* (A falu) az emlitett Aszszony ö Kglme házát erőszakoson vette el, és az Aszszont a' házától ki küldvén egj kis Jobbágj házatskab(an) njomorog azótatól fogva [Sövényfva KK; TSb 51].

13. exportál; a exporta; exportieren. *1677:* Nemes ember penig, maga majorságában termet semminémü javaibol és marháibol, valamellyeket pénzén, vagy másképpen nem szedet, ha szintén az Országbol ki viszi, avagy küldi is, Harminczad és Vám adással nem tartozik [AC 54].

kiküldendő 1. *mn* kirendelendő; care va fi trimis/delegat; was beizuordnen ist. *1671:* az Országtul ki-küldendö Commissariusok ellen ha ki illy formán cselekszik, és vagy fegyverkeznék, vagy fenyegetöznék, azon poenan convincaltassek mint a' ki finalis sententiának legitima executioját impediallya [CC 76].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: elküldendő személy; persoană care va fi trimisă/delegată; die abzuschickende Person. *1738:* nem facultaltattanak ó kglmek, hogj valakit a ki küldendök közzül taxállyanak; azért az I. Kimpán Juon maga szukmannyát ki váltván, el-viheti [Dés; Jk 279a].

kiküldés 1. ideki való küldés; trimitere (în altă provincie); Hin/Heraussendung. *1659:* Az Kegyelmed nékem küldött levelét megadák, édes Öcsém uram, melyben mit írjon Kegyelmed az hintó kiküldése felől, értem [TML I, 432 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1665:* Sztepán Ferencz uram urunknak mondja meg, az hópénz kiküldésével ne késedelmezzék ö nagysága, hanem küldje ki [TML III, 345 Boldvai Márton ua-hoz Székelyhídról (B)].

2. kimenesztés; trimitere (a cuiva în altă provincie); Entsendung, Abschicken. *1662:* illyen cásusra a fejedelemtül, a fejedelemasszonynak fiával Ecsedbe való kiküldésében való instructiojához kellene magokat tartaniok [SKr 364]. *1676:* mivel magam Kegyelmeddel való szemben lételtől elrekesztettem, akarám azt az fogyatkozást az mennyiben lehete az mostoha fiamnak Kegyelmed udvarlására való kiküldésével és ez levelemmel helyreállítanom [TML VII, 248 Betlen János Teleki Mihályhoz Teremiből (KK)].

3. kiküldetés; trimitere, delegare; Aussendung, Abordnung. *1672:* Külön Kegyelmednek ezelőtti kétszeri kiküldésemben nem irhatván, Naláczi uramnak irt leveleimet úgy dirigáltam, Kegyelmed kezihez küldessenek [TML VI, 297 Baló László Teleki Mihályhoz a Kamenic előtt levő török táborból].

4. elküldés/juttatás; trimitere, expediere; Verschikkung. *1619:* az levelemnek kiküldésében azmi módot találhattam, igyekeztem keresni [BTN˜ 270]. *1656:* az több pénznek kiküldése, hogy emberink által legyen, azt is elkövetjük [Balázsfva AF; TMÁO III, 436 a fej a moldvai vajdához]. *1848:* Az uj évi ezüst garasok felszedése 's ki küldése [Szucság K; RAk 72].

kiküldet 1. elindíttat, útnak indíttat; a trimite (ceva) prin cineva; abgehen lassen. *1732:* a 3. rendbéli szekeres lovat Sz: Benedekre[a] ki küldettem, és mihent vévője találkozik el adatni kételen vagjok, mert sokat consummálnak [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev. — [a]SzD].

2. kimeneszt; a trimite (pe cineva); beiordnen lassen. *1663:* Tegnap Cob uram s a követ küldettek vala ki hozzánk egy commissariust ily dolog végett, hogy vagy 600 köböl búzát akarnának oda Kővárban szállíttatni s igyekeznénk szekerek szerzésében [TML II, 421 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

kiküldetés trimitere; Entsendung. *1662:* fejedelemasszonynak fiaival, kincsekkel Váraddá kiküldetések[a] [SKr 166. — [a]Fejezet-kezdő tartalomjelzés].

kiküldetett kirendeltetett; trimis, delegat; beigeordnet. *1671:* Kegyelmes Urunk az Országtol rendeltetett és ki-küldetett Commissariusok ellen ... némely helyeken sok számu fegyveres népet költöttenek-fel [CC 76]. *1843:* Ezen tonak egész ki terjedését ... előttem mérte volt meg, égy Kolosvárrol ki küldetett Insinér [F.zsuk K; SLt Vegyes perir. Mnyosán Melintye (45) col. vall.].

kiküldetik 1. kimenesztetik; a fi trimis; entsandt werden. *1662:* Rákóczi Györgynek a váradi főkapitányság ... rendeltetett vala. De minekelőtte arra kiküldetnék, Székelyhid vára Diószeggel ... jus regiummal adattak ... néki [SKr 195–6].

2. kivezényeltetik; a fi trimis în misiune; hinauskommandiert werden. *1662:* Végre egy bizonyos napra a viadalra úgy rákészülnek vala, hogy ha a várból eloszlattatásokra, széllyelverettetésekre feles gyalog ki nem küldetnék, alig[a] egynéhány emberhalál is közöttök esni nem talál vala [SKr 629. — [a]Értsd: alighanem].

3. a fi scos cineva dintr-o încăpere; (jd aus einer Ortschaft) hinausgeschickt werden. *1804:* Kiküldetvén a házból mindenik fél, de ... künn nagy lármával az actor Bartalis Imre nem várá a nemes faluszéke ítéletit, hanem magának birája lett [Szárhegy Cs; RSzF 99].

4. elküldetik vhova; a fi trimis undeva; irgendwohin entsandt werden. *1662:* Kemény Jánosnak sarca, százezer tallér ... Havasalföldébe kiküldetett vala [SKr 498].

5. be/hazaküldetik; a fi trimis înăuntru/acasă; heim/hineingeschickt werden. *1662:* Zámbor nevű váras alatt ... gyerömonostori Kemény Boldizsár lövés miatt elesett vala ... Teste kiküldetett Erdélybe és hazájában felesége által tisztességesen temettetett vala [SKr 353].

6. szétküldetik; a fi trimis/difuzat; verschickt werden. *1866:* a' szabadságos és tartalékban lévő Katonák meg esketéséről szollo Anya Könyvi Kivonatok minta példánnyai küldöttek ki [Gyalu K; RAk 105].

7. kirendeltetik; a fi delegat/trimis; beigeordnet/bestellt werden. *1662:* Tisza István, hogy portán is lakott volna, a váradi harmincadossal, Kanizsai Andrással, hogy az törököl is jól tudna és néhány-magával az írásba vött punctumokkal kiküldetett vala[a] [SKr 614–5. — [a]1659-ben]. *1809:* a' puska por arulo arra szorossan kötelesztetvén hogy mind a puska pornak mind a golyobis selét vagy Ónnak mennyiségeről pontos jegyzökönyvet vigyen ... és midön minden 15 nap a meg visgálásra Biztosok ki küldetnek a' jegyzökönyvet elő adgya [UszLt ComGub. sub 1697].

kiküldettetés kimenesztés; trimitere; Entsendung. *1662:* legelsőben is az jenei tisztekre törvényt láttatván, Túri Mihály magát megmenté, hogy a vezérhez való kiküldettetésnek is ellene volt a vár megadattatásakor pedig ők a vezérnél kinn lettek volna [SKr 432].

kiküldettetett kirendeltetett; trimis, delegat; beigeordnet. *1802:* Februarius 20dik Napján ujjanan ki küldettetett Méltoságos és Tekintetes Biro Biztos Urakat ki fogják hozni az Ujj Budai puszta falu[a] az igaz határ[b] ki járására [JHb LXVII/4. 20. — [a]Így, de tollban maradhatott: *helyre.* [b]Az Újbuda és Óbuda (K) közötti határ].

kiküldettetik 1. kirendeltetik; a fi delegat; entsandt werden. *1806:* ki lévén neveztetve, és küldettetve mi Alább irtak ... arra, hogy a volt Székes nagy malom mellyékét visgalás, és fontolás alá vévén, adnok arrol hiteles Irásunkat [Dés; DLt 318].

2. kicsapattatik; a fi expulzat; hinausgeschlagen werden. *1597:* az azzoni wgimint aki ... az ew keotelesseget melliel vranak tartozot wolna hatra hagywan gonoz eletben leledzett, meg hallion erette. Az legin penigh az perenger alatt ... wgimint hazassagh teöreo zemely megh vezzeoztessek es az warosbol ki kewldettessek [Kv; TJk VI/1. 26].

kiküldettettetik kirendeltettetik; a fi trimis/delegat; entsandt werden. *1793:* az Ekla és a' Collegium Fejérdi[a] határon lévő közös Erdejekben le vágott öl fáknak aestimatiojok véget három becsületes Consistorialis Személlyek ... ki küldettettetvén a magok Relatiojokat irásban bé adták [Kv; SRE 292. — [a]A várossal tőszomszédos Fejérd határán].

kiküldhet 1. ideki küldhet; a putea trimite (în altă provincie); hierher entsenden können. *1663:* Már itt e tájon igen eldrágódván a búza, könyörgök Nagyságodnak azért való beküldhetésemre, ott illendöbb áron vehetvén, és hogy lovaimat is bátorságosabban kiküldhetném, mindkét dologra méltóságos patensének az fejedelemnek ... lenne kegyelmességgel [TML II, 468 Teleki Mihály Bornemisza Annához Kővárból].

2. *ritk. tárgy nélkül is* kimeneszthet; a avea voie să trimită, a putea trimite (pe cineva în altă provincie); entsenden können. *1679:* itt ajtonb(an) hogy Kglmed laszlot ki küldötte volt a minap, egész falu hallatara a' Büköczök meg fenyegettik ölissel az olta soha bizony annyi tehetsigem nincsen hogy ki küldhessem mert nem mér [Ajton K; WassLt Ebeni Éva lev.]. *1705:* ma a kuruc tábor megindult Hársagtól[a] ... nem mehettenek ki zsákmányra se a németek, se mi ki nem küldhettünk se fáért, se füért [WIN I, 541. — [a]Minden bizonnyal: Hásság NK]. *1840:* kérem a' Tekentetes Hadnagy Urat két betsüsöket ne terheltessék ki rendelni, a' kiket töstint ki küldhessek [Dés; DLt 985].

3. elküldhet vmit; a putea trimite ceva (în altă provincie); etw. abschicken können. *1606:* (A pátens-levelet) az wdeónek róúid volta miatt semmikeppe(n) mosta(n) kj ne(m) kwldhetem [Kálnok Hsz; UszT 20/14 St. Bedeó trium sed. sic. capitaneus aláírásával].

4. kiszállíthat/vihet, exportálhat, a avea voie să exporte; hinausbefördern können. *1677:* Mézét, Viaszszát, maga majorságában valot, Nemes ember szabadossan adhattya, Az Országbol is bizonyos Testimonialis mellett ki-küldheti [AC 263].

5. kirendelhet; a putea trimite (pe cineva); beiordnen, bestellen können. *1657:* Heorgye Andrásra is soha ki nem küldhettem az szolgabirót ... hanem ha lehet, parancsolatot kellene küldeni az szolgabiróra, hogy menne ki [TML I, 54 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

kiküldött 1. *mn* 1. trimis; (ab)geschickt. *1619:* Második repden kiküldött szolgám is ... még meg nem jöve [BTN[2] 219]. *1735:* A közelebb el mult hétnek nagjob részét vadászatban töltvén, az melyben vekony nyeresegunk volt, talám job Szerencséjek lészen ezen a héten ki küldöt vadászaimnak [Görgény MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1758:* Pakó Vram által recommendált három Cseh országi Hutások(na)k investigatiojokra ki küldött expressusomnak adtam x. 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 178b]. *1804:* Az ki küldött Emberemtöl Sok Bánatim miá akkor nem irhattam Gyulai István Uramnak [Kv; SL].

2. kirendelt; delegat; beigeordnet. *1847:* a szolgabiró úrtól rendelést kapva írásba, hogy bizonyos embereket a

Zalatnáról kiküldött négy pandúrok által küldjem be Zalatnára, előállott Katalina[a], az embereket az én s pandúrok kezeiből kivette [VKp 194. — [a]Varga Katalin]. *1868:* Ezen részletes zsinat által kiküldött a(tyánk)fi(ai)nak napi fizetése 1 fr. 50 xrban határoztatott meg [M.bikal K; RAk 167].

3. eljuttatott/küldött; trimis; abgeschickt, übermittelt. *1783:* felettébb éles kenderek termettek az idén, a' mint az ki küldött egj kalongjából meg-ismérheti etsém Aszszony [Ádámos KK; Pk 2]. *1851:* A' mértékek égy formásittása aránt ... ki küldött rendeletei [Dés; DLt 2546].

4. szétküldött; difuzat, trimis; verschickt. *1866:* ezen tul a' katonaság körül tett papi szolgálatokrol, a' Bizonyitványok a' kiküldött mintákhoz szorossan ragaszkodva állittassanak ki [Gyalu K; RAk 113].

II. *fn* delegátus; delegat; Abgesandte(r), Delegierte(r). *1805:* A' mennyiben ... illetlen maga viseletével a Panaszlokat u: m: a' Generalis Szék(ne)k ki küldettyeit érdekelte, szükségesnek lattuk a' Nemes Magistratus által meg feddeni és dorgálni [Dés; DLt].

kiküldöz 1. küküldözget; a trimite în mod repetat (ceva în altă provincie); (wiederholt) (hin)ausschicken. *1614:* (A vén Rákóczi Zsigmond) jámborul bírja vala az országot, csak hogy azmi kincse az országnak kezébe akadhat vala, azt Barna Istvántól, az komornikától igen kiküldözi vala Magyarországba [BTN[2] 56].

2. szétküldöz; a difuza în mod repetat; (wiederholt) verschicken. *1657:* az fejedelemasszony ... parancsolatokat küldezne ki, hogy mindenek csendességben lennének [KemÖn. 125].

kikülönbözhet elkülönithet; a putea despărţi/separa; absondern können. *1699:* Ezek[a] után valo földek igen elegyettek, mihez kepest nem külömbözhettük ki mellyik után valo [Szentdemeter U; LLt. — [a]A telkek].

kiküszöböl 1. kirak/tesz vkit (a házból); a da afară pe cineva (din casă); jn (aus dem Haus) hinaussetzen/ausbooten. *1846:* az el tiltott legényt midőn volt gazdája meg látta, tüstént el utasitotta, s ajtot nyitván ki küszöbölte [Kv; ACLev. Kül. perc. 51].

2. ? kisemmiz/tud; a frustra (pe cineva); jn um etw. prellen/betrügen. *1818:* az Albulestyiak fel cseperedtek, és ötetis ki küszöbölték azon örökségből [H; JF 36 Prot. 35]. — Az 1. alatti jel-sel is számolhatni.

kiküszöbölődik "? *1840:* az örmény máshuva forditja pénzit, vagy meg lehet innen ki küszöbölödik [A.ilosva SzD; KfMiss.].

kila koronként és tájanként változó nagyságú gabonaürmérték; chilă; zeitweise und nach Gegenden der Größe nach veränderliches Getreide-Hohlmaß. *1618:* Kamuti[a] uramnak adtak élésbe négy juhot, 15 oka tehénhúst, mézet, vajat, rizskását ... 15 kila árpát; bort rendeltek vala egy napra 4 vidrat és 2 vider malosát | az 15 kila árpának az 8 kilaját az maga 22 lovaira vötte el, az mi 33 lovunkra adatott 7 kilát [BTN[2] 85, 101. — [a]Kamuthi Farkas e tájt Erdélynek portai főkövete].

A TESz a kilát többnyire négy, esetleg két vékányi nagyságú gabonaürmértéknek tartja, de a fenti kijegyzésekben szereplő 15 kila árpát néggyel megszorozva 60, még kettővel szorozva is 30 véka árpamennyiséggel kellene számolnunk, ennyit pedig a főkövet járandóságként egyszerre aligha kaphatott. A gabonamértékegységnek tehát a TESz-ben jelzettnél jóval kisebbnek kellett lennie, de hogy mennyinek, arra nem tudunk feleletet adni.

kilábal, kilábol 1. lépéssel kimér; a măsura cu pasul; (mit Schritten) abmessen/schreiten. *1594:* Radnoty Istwan es Giorg Alchner Az Erdorol walò zam Adassok. Az Mint Az Erdot ky laboltak es el Attak Tezen f 261/16 [Kv; Szám. 6/V. 18]. *1595:* Az Waros Erdeje el Adasarol ... Az mint az erdeót ky labboltak es el Adtak teoth penzwl az erdeo az Labbolas zerent f: 256/58 1/2 [Kv; i.h. 6/XI. 32]. *1599:* az erdeott kj labboltak, es el Attak az labbolas zere(n)t penzeol teott mindenesteol fl. 403 [Kv; i.h. 8/XV. 31 Dica-jegyzék 31].

2. kihever vmit; a se restabili/întrema; etw. überstehen/winden. *1794:* Ugy meg vertek, hogy soha ki nem lábalom, az derekam, hátam, oldalom még most is fáj [Somlyócsehi Sz; BfN Dobozolt anyag X].

kilábolt lépéssel kimért; măsurat cu pasul; (mit Schritten) abgemessen/geschritten. *1595:* vagion meg adatlan es ki lábbalt erdeo | az eleobbi Mod zerent Enny forint ęreó kj labbolt erdeoben, Excidaltak penz nelkwl, Az Also tanachbelj Vraimnak es prędicatoroknak, es az zamweweo Vraímnak. kj teoth f 24 [Kv; Szám. 6/XI. 32].

kilábolhatatlan kb. kiheverhetetlen, ki nem heverhető; irecuperabil; unüberstehbar. *1828:* elöre láttyák azt a' szerentsetlen romlást, 's ki lábolhatatlan kárt, mely fog következni egész Falunkra [Kelementelke MT; Told. 31].

kilakik *ts* 1. kb. vhol hosszan időzik; a zăbovi undeva; irgendwo längere Zeit sich aufhalten. *1823–1830:* már Lipsiát is jól kilaktuk, tovább ott mulatni ok nélkül és haszontalan volt, sokszor sürgettem, hogy menjünk Göttingába, s kezdjünk tanuláshoz [FogE 199].

2. *~ja az akadémiát* ? be/eltelik az egyetemi ismeretekkel; a fi sătul de cunoştinţele căpătate/însuşite în universitate; die Universitätskenntnisse/studien satt bekommen. *1823–1830:* Zejk János ... egészen a tudományoknak szentelte volt magát, kilakván az akadémiát, másodszor esmént felment a testvéröccsével ... s visszajövén úgy applikálódott volt az udvari kancelláriára [FogE 210].

kilapadál kiakolbólít, kiteszi vkinek a szűrét; a da afară (pe cineva); jn vor die Tür(e)/an die Luft setzen. *1761:* Pál Sámuel uram in facie sedriae azt mondotta tudgyuk hogj jött ki kend Bihar Vármegyéből onnatis azért lapadáltak ki hogy rosszul viselte magát Papokkal, s egyebekkel [Kv; PolgK 46].

kilappang kb. vhova kicsatangolva/kószálva lappang; a colinda/hoinări (pe undeva); irgendwohin strabanzend/bummelnd versteckt/verborgen sein. *1747:* Bads (!) Ersok ... el vetemedett szemtelenségre advan magat keresve kereste magá(na)k az Latrokat szölö hegjekre berkekre ki lappangván sokakkal paráználkodott [Torda; TJkT III. 134].

kilát 1. kinéz/tekint; a privi afară; hinausschauen/blicken. *1586:* Monda vram, Eregy las ki la mint vghat a'

kuthia ky Indulek Az pitwar Aytayan [Kv; TJk IV/1. 562 Anna Zasz Georgne vall.]. *1638:* az Lakatos Giörgj Talpfaja killieb Csuszot anira hogy az haz szegeletiből ugia(n) ki latni [Mv; MvLt 291. 163b].

2. ki/megtud; a afla; erfahren. *1786:* (A) Togás Deákok, sőt eleve a classista tanulók között kiláthatják (igyekezzenek is kilátni), kik tették és teszik tzélul magok elejekbe, hogy falusi oskolamesterekké legyenek [Csetri, Kőrösi Csoma 39 a ref. főkonz. iskolaügyi rend.]. *1798:* Ezen ... ki-botsáto Levelet ... és az a' mellé ezennel ragasztott Szelid-vallomástételt, a' végre kivántam ezennel ide rekesztve Tiszteletes Professor Uraimékkal közleni; hogy azakbol ki látván Tiszteletes Professor Uraimék minémű személjeket szoktanak a fenn irt végre passualni és ki botsáttani [DLev. 1. II].

3. *ts* belelát vkibe, kiismer vkit; a cunoaşte foarte bine pe cineva; jn durchschauen, erkennen. *1763:* tsak kérem az én Istenemet hagj jüjjen el az az boldag ora mellyben én meg mutathassam ezeket az igaz Cselédeket Natsádnak mind egj Tűkerből hagj lása ki Natsád őket [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt. gr. Kornis Ferenchez].

kilátás 1. privelişte, vedere; Ausblick/sicht. *1847:* A' Lorenz hegyről[a] le a' Moldaura ... gyönyörű a' kilátás [Méhes 6. — [a]Prágában].

2. lehetőség; posibilitate; Möglichkeit. *1881:* Itt, amennyire én tudom, a lapoknál minden hely betöltve, de azért nem kell elcsüggedni. Előbb-utóbb csak nyílik valahol kilátás [PLev. 84 Gyulai Pál Petelei Istvánhoz]. — L. még i.h. 132, 203.

kiláthat 1. kivehet, láthat; a putea vedea/zări; erblikken können. *1631:* en igen teőrpe ember uagjok s az sok ember keözül nem lathatta(m) ki öket [Mv; MvLt 290. 242b].

2. megláthat; a putea vedea; bemerken/wahrnehmen können. *1806:* Az Utolso Rublikából (!) ki láthatni ... mennyi Portékák tanáltattak meg most ez uttal [Szu; UszLt XII. 87].

3. ki/megtudhat; a putea şti/afla; erfahren können. *1786:* (A) Togás Deákok, sőt eleve a classista tanulók között kiláthatják ... kik tették és teszik magok elejekbe, hogy falusi oskolamesterekké legyenek [Csetri, Kőrösi Csoma 39 a ref. főkonz. iskolaügyi rend.].

4. kb. kitapasztalhat/vehet; a putea stabili exact; erfahren können. *1745:* Mostani exmissus oculator vr(amé)k az A. Malmának mitsoda p(rae)judiciuma lehet igen kitsiny lévén ä patak az ujjonnan erigalt Vér Boldisár Vr(am) malma miatt egészszen ki nem láthatták, hanem keményebb űdőre halasztatott, mikor jobban meg tettzhetik akadálya az malom(na)k [Torda; TJkT II. 88].

5. (ki)érezhet, kivehet; a putea deduce/înţelege; herausfühlen/spüren können. *1770:* In originális accludált ezen két Levélből ki láthattyátok az jó Inclinatiót [Mv; Told. 5a].

kilátszik 1. a se vedea; zu sehen/sichtbar sein. *1722:* ezen ... széna termő hellyet én is irtogattam Pristiny Péterrel edgyütt, mert ollyan gaz volt rajta, hogy lovas ember is alig láttzott ki belőlle [Algyógy H; JHb XXXII/41]. *1749:* a Téglát ... mellyek is jobbacskán ki lácczattak volna, le vette [Told. 14/22]. *1756:* observaltuk ezen vizet megindulni ... s aláb aláb szállani és apadni el annyira, hogy a gaton alol ... a füveny ki kezdett látczani [Kanta Hsz; HSzjP]. *1772:* száraz időben valami nagy kövekis a' Küküllő fenekében meszsze le a' Vizből nagyon ki tettzettek, de minek utánna azon Malom fel állatt a' Nagj kővek se Láttzattak ki soha a' vizből [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 223]

2. *átv* kitűnik/világlik; a reieşi/rezulta; sich ergeben, hervorgehen. *1597:* Memoriale ad sequentem annum 1598. melibeol ki laczik ki miuel tartòzzek ez Varosnak [Kv; Szám. 7/IV. 32 J. Jacobinus not. kezével] | ki laczik az bizonsagokbol hogy az giermeknek az Attia veresc miat leöt halala [Kv; TJk VI/1. 42]. *1621:* marat uolna meg nalla(m) Szab[a] Cub 35. M. 2 melibeől disponaltam az mint Safarsago(m)rol ualo Regestru(m)bol ki latczik [Kv; Szám. 15b/VII mell. — [a]Értsd: zab]. *1650:* be aduan ... mind az Relatoriat mind az kit eok tsinaltak, mind penigh az Assessorok feleltette Relatoriat, azokat eoszue vetue(n) ki laczik abbol hogy az ket Relatoria ellengezik edgyk az masikkal [UszT 13b]. *1656:* Toth Andras Jobbagysagarol exhibealva(n) Sarosi Janos Ur(am) emberi bizonysagokat, az latczik inkab ki, hogy acquiralt es nem eos Jobbagy [Dicsösztmárton; BálLt 85]. *1719:* A Nagy Retet falu porondgya szelyiben váltottam ki a Groff Mikes U(ra)m jobbágyától menyin a Deliberatombol ki ládzik [Imecsfva Hsz; Borb. I]. *1734:* Az Anak ö Kgl(ne)k a maga exhibitaibolis ki láttzik hogy azon szénának el hozása nem malitia hanem tudatlanság [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24].

Sz. *1663:* Igazán magok keresték német uraim az mit nyertek; ki látszik füle, farka, mit akarjanak az magyarral [TML II, 413 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1669:* De hiszem Uram, ezenkívül is kilátszik ennek füle, farka [TML IV, 416 ua. ua-hoz].

3. látszik; a se vedea; scheinen, sichtbar sein. *1716:* az ... nagy árvíz ... az káposztás kértét Mindénűt ugy él boritota, hogy égy talp alatni föld sohol ne(m) laczot ki [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1757:* Kornyetelke költezett által a Hegjen ugjan tsak a maga határára ... annak utánna ugy neveztetett Erdő allyának, mint hogj a' mint mais ki láczik közel epittetett az Erdőn aloll [Csüdötelke KK; Ks 66. 44. 17f].

kilátszó care se vede (din ...); heraus/vorragend; scheinend. *1741/1758:* a hidon fellyel a belső martban a földből ki láczo gyűkérre jegyet tettűnk, hogy a jegy a viznek fel vételével el ne temetodjék, es az viz(ne)k szine bé ne nyellye, hanem kin maradgyan a vizből [Abrudbánya; Szer.].

kilátszódik kilátszik; a se vedea, a putea fi văzut; zu sehen sein. *1815:* (Az) Eresz a' patakon innet az udvar Fölgyén egy néhány lepésnyére volt bé építve a' mellyet az eresz le vágott ágassai végei, a' Földből máigis ki láttzodván bizonyitnak [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Blos Gora (50) vall.].

kiláttatik 1. kitetszik; a se vedea/arăta; aus einer Sache hervorgehen/leuchten. *1847:* Ezen Jedzés azért iratott ide, hogy láttasson ki, hogy ezen két darab földön Ött Ház van építve [Cege SzD; WassLt].

2. előtűnik; feltetszik; a apărea; zum Vorschein kommen. *1696:* talám ... Meg szünik az Viz özön es ki Lattat(na)k az Hegyek(ne)k tetejei es ez sok nyomorusagoknak vizózónyetűl hanyatatat barka t. i. ez Haza Meg allapadik az Ararat Hegyen[a] [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz. — [a]Ószövetségi vonatkozású hasonlat az Ararát hegyén megfeneklett Nóé bárkájáról].

kilázad kb. kiözönlik/tódul; a ieşi (în număr mare), a se revărsa; hin/herausströmen. *1644:* hogj az gjermek megh siualkodek ki futek az siualkodasra ... az deakokis mind ki lazattak vala az sirasra [Mv; MvLt 291. 413a].

kilel szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~i a (forró) hideg* kirázza a hidegelés; a fi scuturat de friguri, a avea frisoane; Schüttelfrost haben. *1767:* (Atyánkat) véletlenűl[a] a rothaszto forro hideg ki lelé, és öt napokig tarto Sulyos Nyavalyája után ... Lelkét Teremtőjének ... meg adá [ArJk 57. — [a]Értsd: váratlanul]. *1781:* Szegény Uj Várit az estve ki lelte az hideg az ejjel forrosága volt, most már az oldalat fajaltatya [Sáromberke MT; TSb 13 gr. Teleki Lászlóné Bethlen Zsuzsanna lev.]. *1831:* a' Hideg is ki lelte a' nagy fáradság miatt [Hosszúfalu Szt; TKhf Dolha Vaszilika (43) ns vall.] ✱ *~i a nagynyavalya* kitöri a frász/nehézkór; a face criză de epilepsie; die Schwerenot kriegen. *1690:* Hazamra reszeg Nimetet hozot maga hazatol, ajtomot vagdalta â Nimet, Felesegem, Gyermekem megh iedet tölle', el annyéra, hogj az nagj nyavalyais ki lelte az Gyermekemet [Zabola Hsz; HSzjP] ✱ *csaknem ~i a betegség* csaknem kitöri a frász/nyavalya; cît pe ce să facă criză de epilepsie; er/sie kriegt fast die Schwerenot. *1618:* Mely választ hogy megmondék neki, csaknem kilelé az betegség [BTN~ 91].

kilenc I. *számn* nouă; neun. *1558:* keeth Darabanth azt wallottha az ew hazanal hogy kylench darabanth wolt paraznasaggba Annossal [Kv; TJk Matthes Drythne vall.]. *1570:* az zygyn azzonnak az J arwaynak ez kylencz foryntot Meg hattam [Dés; BesztLt 17 J. Ewtwes Judex constitutus ceteriq(ue) Jurati ciues Zewch Gaspar beszt-i biróhoz]. *1597:* Az Varas kilentz fazakit meg onoztattam [Kv; Szám. 7/XII. 17]. *1606:* az el múlt 1599 eztendóben Eószel megh borozdolok teóruin modgia zerint, kilench borozdakal [UszT 18/12]. *1610:* Az vtan sokszor el Jeót Kun Peter Mihaly deakni estue kesseo(n) hun Niolcz es hul kilencz orakor [Dés; DLt 321]. *1677:* szolgalatyanak ... iutalma ... annuatim Kilencz forint es harom veka arpa vetes [Szentgyörgy Cs; CsÁLt F. 27]. *1702:* Egj aranj Medalj, vagjon benne egj gjemant kilentz rubint [Marossolymos H; Told. 22].

Szk: *~-kilenc* egyenként kilenc. *1586:* zerzeottem vala meg ... lab fakra kilenchj kilenchj pinszben [Kv; Szám. 3/XXIV. 15]. *1632:* Ezen haznak harom Ablaka, kilencz kilencz Tablakban [Komána F; UC 14/38. 121]. *1829:* a közelebbi Eszt(endő)b(en) minden sessiora kilentz kilentz Sustákat répartialtak [Mezökölpény MT; TSb Kelemen János (62) ns vall.] ✱ *nyolc-~.* *1574:* Ez ely Mwlt veteskor volt hogi vetet es Boronaltat volt, Azomba Rea Ieot Niolch kylench dyzno az Eotchhwes ferent vetesereol zabadon Eottek az el hintet Buzat [Kv; TJk III/3. 359 Nyreo Iosa vall.]. *1797:* Haza jövén a Fiam ... kivált Estve nyoltz kilentz ora tájban oly nagy mértékben volt a forrosága hogy nem volt Eszén [Héderfája KK; IB id. gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** birt. szr-os alakban is; şi cu sufix care exprimă raport de posesiune; auch in Form mit Possessivendung: kilenc darab; nouă bucăţi; neun Stück. *1563:* az en ezüst marhámról való Registrum ... Öreg onkanna, kilencz [ETA I, 36 BS]. *1632:* Méh Dézma. Minden Tiz Kosar mehbeöl Dezmaban edgjet adni tartoznak ... es ha tizre nem telik, kilenczbeölis edgiet [Grid F; UC 14/38. 5]. *1664:* tizen egy marhat czak hamar meg haita, kilenczével mais oda vagion [Szentanna MT; BálLt 55]. *1683:* Menes Száma ... Harmad fű Kantza kilentz [Balázsfva AF; UtI]. *1809:* Rugonfalván a veszet eb mardosása mián ... már kilentz a Csordabol meg veszet[a] [Nagygalambfva U; UszLt ComGub. 1556. — [a]A marhákból]. *1813:* Hánt vetett Ablak ráma kilentz [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.].

2. birt. szr-os alakban is; şi cu sufix care exprimă raport de posesiune; auch in Form mit Possessivendung: kilenc személy; nouă persoane; neun Personen. *1664:* fútött nepekul reajok menek (!) az Törökökre le vagunk kilenczet bénnék [Szászfellak SzD; Born. XXXIX/4]. *1797:* Ezen ... 13 Vallok Kilentze Málnási, Négye pediglen Oltszemi [Hsz; Mk II. 8/260].

3. kilenc óra; ora nouă; neun Uhr. *1573:* Eo estwe volt Az zabo gasparne hazanal Baratywal, hatta volt meg egy deaknak hogi mykor az kilenchet Meg wthy Az ora vtanna Ieone Es hirre tenne Neky [Kv; TJk III/3. 277 Rettegy Ianos deak vall.]. *1584:* Martha Dely Marthonne vallia ... le fekwenk es kilenczet wte az ora [Kv; TJk IV/1. 334]. *1823–1830:* Csernátoni V. Sámueltől délelőtt nyolc órától fogva kilencig hallgattam logikát, metafizikát, filozófiai morált, fizikát [FogE 140].

4. kilenc dénár/pénz; nouă dinari/bani; neun Denar/Geld. *1600:* biszott volt kegtek kezembe eszer Niolchad fel zaz sótt. Melly Soabol Arultam eozze Summalwan f 151 d 16. Zazat penigh Attunk hetennis, heted felennis, Egiet Eggyet penigh az ki valogatwa veotte kilenchennis, tiszenis Attunk [Kv; Szám. 9/XIII. 1 Damakos Máté isp.m. kezével].

III. hr-os alakban; cu sufix adverbial; mit Adverbialendung: *~en* kilenc személy együtt; nouă persoane împreună; 9 Personen zusammen, unser/euer/ihrer neun(e). *1572:* Az hatarban walank vagj kylenchen [K; KP]. *1600:* Egy héten kilenczen, Más héten kazaltanak heten [Kv; Szám. 9/XII. 73 Ígyártó Simon isp.m. kezével]. *1723:* bajlőttunk két nap az uttal, de csak viszsza kellet akkor jönünk mind az kilenczen kik el indultunk volt [Hodák MT; VGy]. *1774:* az idén kilenczen szöttenek öt vég vásznat [Szentdemeter U; LLt Vall. 103].

kilenced 1. a jobbágy terméséből a földesúrnak járó egy kilenced rész; nona; nonă; ein Neuntel für den Fronherrn von der Ernte des Leibeigenen. *1525–1526:* Petrus Dayka cum alio Tized kylenczed fl. IIII [Vh; MNy XXXI, 277]. *1592:* Sigmond lewele: hogy a' Coloswariaknak mind ith valo s mind masut valo hatarokon fekw zwleickreöl Mustiokrol, Se vamot, se feöld bert, se kilencedet ne vehessenek, Ne kerhessenekis semmj keppen, hanem czak az igaz dezmat megh Adúan be-

keuel boczatassanak az eo Borokkal [Kv; DiósyInd. 25]. *1594:* Borbol penigh dezmat es kilenczedet attanak az az eöt chjeberbeól egj chjebret [Bagos Sz; UC 113/5. 16]. *1672:* Possessio Ino[a] ... Esztendeigh Tizenkét napott szólghallyanak. Dézma vagy kilenczedel tartozza(na)k, s ház után valo Adoval is à szokás szerènt [Born. 6/24. — [a]Sz]. *1685:* Almakereken ... Szent Marton adaja, Dezma, kilenczed, sajt ára és vágó barom árában töltöt borok(na)k revid le irása [Almakerék NK; UtI]. *1785:* Adnaké az itt valo Lakosak az Földös Uraknak kilentzedet [Torockó; TLev. 6/1 Transm. 15a]. *1787:* Kilentzedet az Urasag(na)k nem adunk hanem tsak xmat[a] [M.bikal K; Somb. I. — [a]Olv. decimát]. — L. még UF II, 279.

Minthogy a kilencedet az egyháznak járó dézma (decima) behajtása után szedték, a kilenced valójában a termésnek szintén tizedresze volt; a kétféle cimen tehát a jb termésének egyötödét adta oda [Úriszék 1028].

2. (vkinek résziben járó) egykilenced rész; a noua parte (care revine cuiva pentru munca depusă); (der Anteil js) an einem Neuntel. *1678–1684:* (A földeket) ha az Pastor szantattya be vettetheti, ha penigh kilenczedeb(en) vagy Tizedeb(en) be veteni (!) masnak adgya szabadsagab(an) all [Szilágycseh; SzVJk 126]. *1721:* (A) Vad kert ... az előtt kaszálo rét volt de: ... de hol füve, hol szénája vesztegetődvén ell hogy az uraknak valami haszna inkáb redundállyon belöle kilenczedire tengeri buza földnek osztatot fel [Somlyó Sz; EHA]. *1725:* a' Kolosvári határonn termett 216 kalangya majorságh buzátt, kilenczedén és cbéd vékára el csipeltetve(n) ... percipialtam Metr 388 [Kv; Szám. 54/IV. 2]. *1736:* az it valo buzara holnapra igirkeztek csiplők nyolczadan kilenczedin ebid vikara [Kv; TKI Mihály deák Teleki Ádámhoz].

kilencedadás kilenced-szolgáltatás; darea nonei; Neuntel-Abgabe. *1664/1681:* megh tekéntvén Vajda Hunyadi Kloka alias Miklos Deáknak ... hivatallya szerint valo hűséges forgolodassat es jambor szolgalattyat ... az mely hazban mostan lakik ... azon hazat mindennemű paraszti szolgalat, ado, szedés, véves dézma és kilenczed adas alul ki veszem, es örökös Nemesseggel megh ajandékozom [Vh; VhU 267–8 Zolyomi Dávid ad. lev.]. *1677/1681:* egy darab szanto földet ... Attam azért conferaltam es inscribaltam eő kg(ne)k maganak s mostani Feleségének Ujhelyi Judith Aszonynak ... ki vövén azokat dézma és kilenczed adas alol [Vh; VhU 262–3].

kilencedbeli szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *adózás* kilencedadás; darea nonei; Neuntelsteuer/abgabe. *1785:* vagyoné az kilencedbéli adozás ezen Nemes Var(me)gyében[a] más földös Urnális bé vett Szokásban ...? [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 15a. — [a]K].

kilencedbor kilenced-szolgáltatásból gyűlt bor; vin provenit din nonă; Neuntelwein. *1672:* Almakereki Majorság, dezma, Kilenczed es egyéb gyülevész borokrol valo Extractusoczka [UtI].

kilencedes jobbágyi kilencedet szolgáltató (jószág); (posesiune) pentru care se prestează nonă; das Leibeigenen-Neuntel abgebend/liefernd (Gut). *1761:* egyebekbenis ezen Mltoságos Josika resz Kilentzedes [Bolya NK; JHbK LXVIII/1. 309].

kilencedfél I. *számn* **1.** nyolc és fél; opt şi jumătate; achteinhalb. *1573:* Lyppol (!) peter ... vallia eo az Zaraz beort fellieb atta valamennyewel kylenched fel forintnal Zeoch gergnek Es Ambrusnak [Kv; TJk III/3. 176]. *1585:* vettunk Beüchel (!) Andrastol kylenczed fel font fa olait ... f. 1. d. 42 [Kv; Szám. 3/XIX. 31]. *1656:* egi szürke meczetlen lovat ... ada oda ... kilenczed fel forintban [Backamadaras MT; Ks 15. XLVI. 7]. *1667/1687 k.:* Nemzetes Rhedei Istvánné Aszszonyom ada az ... Ur asztalara égy fejér virágos lábos ezüst pohárt ... meg méretvén vagyon benne kilenczed fél tallér [Nagyernye MT; MMatr. 277]. *1688:* az vetemenyes kertben ... Vagyon ... murok kilenczed fel ágygyal [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 7]. *1699:* Kilenczed fel öl hoszszuságu szin [Szentdemeter U; LLt]. *1759:* szállittasson el ... Egy Türedekben kilentzed fél Sing kamuka abrosznak valo gjoltsot [Sárd AF; TSb 51]. — L. még KemÖn. 98.

2. ~*-fél* egyenként nyolc és fél; cîte opt şi jumătate; je achteinhalb. *1716:* a felsö forduloba jutot mindenik ház helly után tized fel fel holt föld; az also fordulob(an) penig kilentzed fel, fel hold föld [Vecsérd AF; TGsz 51].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: (vmiből) nyolc és fél; opt şi jumătate (din ceva); aus/von etw. achteinhalb. *1730:* a' Henter Ur(am) Jobbágyi leg tőbb Sessiot birnak Szám szerint kilenczedfelet [Vármező Sz; LLt Fasc. 164].

kilencedfél-öles nyolc és fél öles; cu opt stînjeni şi jumătate; von achteinhalb Quadratklaftern. *1752:* A Felsö Asztásban (!) Kilentzedfél öllös kaszálo nyil [Dányán K; SLt 8. K. 16].

kilencedfélszáz nyolcszázötven; optsute cincizeci; achthundertfünfzig. *1593:* Zabo Georgi vallia: Bizionioson ne(m) emlekezem rea, de ammint ezembe iut vagi kilenczed fel, vagi kilencz zaz forintra becswllwk az Eottues Orban hazat [Kv; TJk V/1. 388]. *1769:* ā mi illeti ā kilenczed fél Száz forint dolgát hogy ā Szováti[a] Portiora Superadálnék nékem most nints pénzém [Kv; SLt XXXIX Henter János Suki Jánoshoz. — [a]K]. *1791:* sok bajom volt mig kilentzedfél száz Forint réz pénzt ezüstel fel tserélhettünk [Sztrézakercsesora F; TL. Wessenyi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

kilencedfű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~*re menő* (állatról) kilencedik évében járó; (despre animale) care merge pe anul al nouălea; neunjähriges (Tier). *1762:* Biszelt Mihály nevü lakosnak két lovai vesztenek el, ugy mint édgj kilenczed füre menő szürke loó ... az másik édgj tizenkettőd füre menő világos deres [Sv; Ks 17/LXXXII. 4].

kilencedik I. *számn* al nouălea, a noua; neunter/e/es. *1590:* Az malomra valo keoltseg ... Az kylencedik keoert Attam f. 4 d. 34 [Kv; Szám. 4/XII. 6 Gr. Wass malomreg-a]. *1673:* Nyavalyájának kilencedik napján csendesen elnyugovék az úrban az engem szerető ... kedves édesatyám uram, Auner Gábor uram [Kv; KvE 215 AM]. *1692:* A nyolczadik s kilenczedik rend[a] maradgyon közönsegesse(n), hogy a' kik(ne)k székek nem lészen(n) az első rendekben, mennyenek azokban [Galambod MT; MMatr. 421. — [a]Templomi széksor].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: vmik közül a kilencedik; al nouălea din ceva; von etw. der/die/das Neunte. *1566:* az utolsó ostrom[a] — a kilenczedik — még azután lett meg [ETA I, 25 BS. — [a]A Tokaj váráé]. *1682/1687:* Attam hat Uy Uankosokat ... Az kilenczedik mĩnden fele szĩnü Seliemmel iram utan Uarrott Seliembol allo [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel.]. *1706:* vad(na)k itt(en) Dũrũczkölök no 8 a kilenczedik közös a Libanfalviakkal[a] [Hodák MT; Born. G. VII. 3. — [a]A tószomszédos település lakosaival].

kilencedmagával (maga) nyolc társával együtt; nouă împreună cu el; zu neunen. *1585:* 3. Sep. Juta Waradol Chegedy Mihaly kilenczed Magaúal vrunk az portara kúltte [Kv; Szám. 3/XVIII. 26b Gellien Imre sp kezével]. *1665:* Im ma szemben lön velünk az feljebb emlitett követ, az ki maga cselédivel csak kilenczed magával volna, de három zászlóalja váradi török vagyon véle [TML III, 402–3 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

Egyetlen kijegyzésünkben az összetétel előtagja — a régiségben és ma egyaránt szokatlanul — *-ik* kiemelő jeles alakban is előfordul: *1588:* Korchiolyas volt Kilenczedyk magaúal az Korchiolyas hogy az waros zenayat Kazaltatak ... attam ... d. 40 [Kv; Szám. 4/III. 7].

kilencednap a kilencedik nap; a noua zi; der neunte Tag. *1583:*(Az asszony) vgy holt meg kilenczed Napra [Kv; TJk IV/1. 139 Nemet Borbely Janos irásbeli vall.]. *1591:* Egy posta lowatt tartottak Zentmyhalion kylenced napigh attam teole ... d 14 [Kv; Szám. 5/X. 31]. *1621:* Zeöleossy Peter Vram ... melliet el keolteot, az maga Jedzese zerent, az kilenczed napigh magokra, es az louokra ... f 18 [Kv; i.h. 15b/XI. 298]. *1727:* Kilenczed naptól fogva mind csak bágyadozván és mellyében hiripelvén az kis Máriskó leányom, el kezdett nehezedni [VassGy 536 Vass László naplójegyzete].

kilencednapi kilencnapi/napos; de nouă zile; neuntägig. *1772:* főbíró Székely Elek úr ... hazamenvén Tordára, kilencednapi betegsége után megholt [RettE 267].

kilencedrész a noua parte; neunter Teil, Neuntel. *1775:* az igaz vérségi descendentalis Competentian kivül egy kilentzed részt az irt Fosztoiano Decseianus Haeresek Praetextu Certi Contractus ... Venni kivántanak [Fejér m.; DobLev. II/464. 1a].

kilencedszer kilencedik izben/úttal; a noua oară; neuntens. *1797:* Kilentzedszer a Sajto Szin mellett valo Puszta gabanásban ... Tizedszer [M igen AF; DobLev. IV/777]. *1847:* Kilencedszer: Kik voltak ... kik az Varga Kata bűntényeinek magukat eszközül engedték ? [VKp 209].

kilences '?' **Hn.** *1741:* az Kilenczes nevű Helyben (k) [Mezőmadaras MT; EHA]. *1838:* A' Kilentzesben (k) [uo.; EHA].

kilencesztendős kilencéves; (în vîrstă) de nouă ani; neunjährig. *1674:* Anno 1645 esztendőben az pestis grassálván ... leányomat, kis Katát kilencesztendős korában, az mérges mirigy által, ... kiszólítá őfelsége ez árnyékvilágból [Kv; KvE 190 LJ]. *1720/1811:* a Gyermekek közöt pedig vagyon egy Fiatska, aki acquirensnek mondathatik, mivel kilentz Esztendös [Szotyor Hsz; Borb. II]. *1777:* Kratsun Stéfánnak tudom hogy volt egy Fiatskája ... e' lehetett nyoltz vagy kilentz esztendős [KS Franc. Winter de Retteg (34) vall.].

kilencéves kilencesztendős; (în vîrstă) de nouă ani; neun Jahre alt. *1841:* egy kilentz éves, közönséges husba lévö, jo egességes, semmi hiba nélküli Bika [Nyárádkarácsonfva MT; ToldNy].

kilencezer 1. nouă mii; neuntausend. *1657:* (Bethlen Gábor) Testamentumot is tőn halála[a] előtt ... legálván ... az collégium[b] építésére ... egy igen gazdag medályt circiter kilencezer tallérost [KemÖn. 95. — [a]1629-ben halt meg. [b]A gyf-i kollégium]. *1662:* egy rész magyar, német és székely gyaloggal, lovaggal, mintegy kilencezer néppel Szatmár megszállására rendeltettek és bocsáttatak vala [SKr 208].

kilencköblös de nouă găleţi/cîble; von neun Kübeln. *1653:* Ket szuszek az kettö kilencz köblos [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12].

kilencnyilú kb. kilenc kalló/ütőbotos; cu nouă ciocane de lemne; mit neun Walkkolben. *1700:* Girothi Péter Stopjai szomszedtsagab(an) egj kilencz nyilu kerék stomp [Abrudbánya; Berz. 17]. *1750:* Az Igren alatt egj Stomp kilentz nyilu [uo.; EHA].

kilencöles de nouă stînjeni; von neun Klaftern. *1735:* (A) földnekis ... az Szélé' két ölős ... az hoszszusága Kilencz ölös [Zágor KK; Ks 13. XVIII. 7].

Szk: *kilenc-~* egyenként kilencöles. *1757:* az Nagj epületre valo Fák ket Tutajokban 9 id est kilentz kilentz ölösök voltanak [Toplica MT; Ks 69. 50. 44].

kilencpénzes kilencdénáros; de nouă dinari; von neun Denar(en). **Szk:** *~ dutka. 1646/1648 k.:* talaltam ... azon kűs Saczkoba(n) ennehany forint ara kilencz es tizen nyolcz Penzes Dutkat es egy keves granalt ezüstött [Huszt Mm; Born. XXXVIII/141 St.Bethlen felj.] ✱ *~ garas. 1585:* az el mult Napokba(n) vala ith Zabo Gergely, es akor Adot A' gyermeknek eg kilencz penzes Garast [Kv; TJk IV/1. 487 Margit Sos Matene vall.].

kilencszáz 1. *számn* **1.** nouă sute; neunhundert. *1593:* Zilagi Janos vallia ... mikor minket az Eottues Orban haza bechwlleni hiuanak eginehanian, kilencz zaz forintot emlegetnek vala eleozeor hogi erne [Kv; TJk V/1. 388]. *1670:* adott fogarasi számtartónk Szinkay Janos deák gostyna pénzt kilencszáz forintokat [AUt 13 Fog-i jöv.]. *1755:* Vagyon Détsei István Uramnál ... in Summa Circiter kilentz száz forint [Torda; DobLev. III/596. 230].

2. számn-i összetételekben; în numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen. *1655:* kilencz szaz negy szem kalarjs [Altorja Hsz; HSzjP]. *1810:* Az egész Áts munka ... 937 ~ Kilentzszáz Harmintz hét Német forint két krajtzár [Doboka; Ks 76 Conscr. 33].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. *1579:* wóttem schendelt az plebanos hazahoz az hyazatnak tizenhet ezert kylencz zazall[a] eg f 1 summa tezen f. 17 [Kv; Szám. 1/XVIII. 38.

— [a]Értsd: százával]. *1632:* az Teölgy makkon Ezer Diszno makk termes ideien iol meg hizik Bik mak termes idejen pedigh kilencz szaz hizik megh [Grid F; UC 14/ 38. 5].

kilencszáz-vékás de nouă sute de baniţe; von neunhundert Scheffeln (groß). *1700:* egy kilenczszáz vékás szuszék [Beszt.; LLt Fasc. 107].

kilencszer de nouă ori; neunmal. *1574:* ketteyt vicey Antalne tanytotta volt rea ... hogi Beteges germeket kyn az Ebagia New betegseg vagion, Az eb keolyeknek feiet Meg feszek, Es azban feressek, Eok az zerent chelekettek, kylenczer eginap fereztettek [Kv; TJk III/3. 370].

kilencven I. *számn* **1.** nouăzeci; neunzig. *1604:* egizer en velem hozata Galfy Mihalj kilenchwen araniat Bocskor Benedekteól az Galambfalwy iozaghra [UszT 20/ 128]. *1622:* Az Hoyaj Zeölöt ... extal hogy kilenczuen forinto(n) ueotte uolt az Attyok [Kv; RDL I. 119]. *1756:* A' Mlgs Ur eo Ngának, Lekentzén[a] ötven, Dipsén[b] kilentzven szöllő munkás usurássi vadnak [Galac BN; WLt Kelemen alias Székely István (35) jb vall. — [a–b]BN].

2. számn-i összetételekben; în numerale compuse; in zahlwörtlichen Zusammensetzungen: nouăzecişi ...; ...undneunzig. *1582:* Ez kilenczwen eoth keóbleoth az wdeó hozassa zerenth kwleomb kwleomb Arron el Atta [Kv; Szám. 3/VI. 12 Diósy Gergely not. kezével]. *1598:* Talaltatott volt az soo dolgabol kilenczwen eot keo soò heja [Kv; i.h. 8/IV. 29]. *1628/1635:* Elseo Sakba(n) apro penz szaz kjlenczuen hat forint ... Tizenkettodik Sakba(n) őt es harom penzes garos kjlenczuen niolcz forint [Bodola Hsz; BLt 5 néhai Béldi Kelemen inv.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch. kilencven darab; nouăzeci de bucăţi; neunzig Stück. *1585:* lecz szeget wettúnk kilenczwent p(ro) d. 13 [Kv; Szám. 3/XIX. 27]. *1628:* Orozlanos Taller kjlenczuen [Bodola Hsz; BLt].

kilép 1. a ieşi; heraustreten. *1572:* Sophia fekete Matene ... vallia latta hogy Aytayat megh Nytta Keomyes gérgne es ky lepet egy gereznaba hayadon feowel [Kv; TJk III/3. 4]. *1612:* kgtek miat valo feltekben hazokbolis elig mertek kj lepni [Kv; PLPr 73 fej.]. *1637:* az az boitos ersok mihelt ki leptem hazambol mindgjart ot termet, bort hozattak s ittak [Mv; MvLt 291. 96a]. *1725:* ollyan beteges állapattal, és gyenge erővel voltam, hogy az udvarrolis ritkán léptem ki [O.fenes K; Ks Mikola László lev.].

Szk: ~ *az ajtón. 1574:* Az azzonis ky lepet az ajton es Mondot Roz takach vagi te [Kv; TJk III/3. 405 Takach Balas vall.]. *1802:* alig lépik ki az Ajton ... eö Nagysága Legénye ... Forro Lajos ugy meg tsapja egy Vasvillával nyakba hogy ... mind guggadozva mehetett el [Mv; Born. XXXIX. 53 Mich. Trombita jun. (32) vall.] ✱ ~ *a házból* (rövid időre) kifordul a házból. *1665:* Az házból pedig kérdésnek idején s egyébkor-is ha ki lépik, Apró béres Társ Legényt képiben ne hadjon [Kv; ACArt. 14].

Sz. *1712:* mire lépik ember ki házából, kétséges [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1846:* Csak igaz marad, hogy az ember nem tudja, mire lépik ki házából [Kv; Pk 7].

2. átlép vmin; a păşi peste ceva; her/hinübertreten. *1850:* igyekeztek azonnal a szöllö hegyre fel menni, hogy azon Tolvajakat el üzzék — s a midön már szinte a gyepün ki léptek volna, öketis agyba, főbe kezdették ütni [Dés; DLt 1320].

3. át/keresztülmegy/lép vhova; a trece undeva; hinübergehen/treten. *1542:* walamyth eg helen mond, myhelen kylepyk másherre, nynch eg makzem thewkellethesseg benne [Fog.; LevT I, 18 Petrus Orozy Zalay Janos Poson m-i isp-hoz és Fog. vára urához]. *1823–1830:* minden professzornak külön vagyon a maga szállásán, mégpedig a tanulószobája mellett egy nagyobb ház, és a tanulószobájából egy ajtón kilépik az auditóriumba [FogE 235. — [a]1796 táján a göttingai egyetemen].

4. kb. ki/megválik vhonnan; a pleca de undeva; sich von einer Sache scheiden/trennen. *1832:* meg mondták, hogy ezen udvartol lehetetlen betsületesen megválni — nem hittem ... ugy itéltem balgatag fejem! hogy én másképpen fogok onnan kilépni [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.]. *1835:* Lőfi ki lépett onnan[a] s benne néha nagy itkányosságra valo hajlekonyság is lévén — ő csak kéz s szoros rend alatt használható [Kv; WLt Kelemen Benjámin lev. — [a]A gazdasági gondviselői hivatalból].

5. *vmilyen tettekre* ~ kb. vmilyen tettekre ragadtatja magát; a se lăsa antrenat în ceva; sich zu irgendeinen Taten hinreißen lassen. *1818:* A fen le irt ... Excessusokbol 's erőszakokbol könyen képzelhető Dolog az illy moddal fel lázasztot nép Szomoru következetü tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszty Zsigmond generális nyil.].

kilépendő lelépendő (tisztétől megváló); care va renunţa (la ceva); zurücktretend (von einem Amt). *1878:* a consistorium minden évben megujitandó levén, 1/3 része kilépendő [M.bikal K; RAk 341].

kilépés 1. ki/megválás; părăsire; Austritt/gang. *1849:* az emlitettem szolgálatboli kilépésem alkalmával Krizsán Mária meg Kelemen Béni is ... hordatott kostbol éltek [Kv; Végr. Vall. 92].

2. lelépés (tisztségtől való megválás); renunţare (la o funcţie); Rücktritt (von irgendeinem Amt). *1878:* A consistorium minden évben megujitandó levén, 1/3 része ki lépendő ... A kilépés sora most ezeken van[a] [M.bikal K; RAk 341. — [a]Köv. a nevek fels.].

kilépett lelépett személy (tisztétől megvált személy); (persoană) care a renunţat (la o funcţie); (vom Amt) zurückgetretene Person, der/die Ausgeschiedene. *1871:* Elnök jelenti, hogy a törvény értelmében a presbiterium is harmadrészben megujitandó. A kilépettek ujra megválasztattak [M.bikal K; RAk 288].

kiléphet 1. átléphet; a putea trece; hinübertreten können. *1574:* Kiral Leorinch azt vallya hogi ... ky Indulnak es ... Az tarsa ... Meg Jol ky szem lephetik az kwseoben hogy egy wtes rayta essik [Kv; TJk III/3. 390–1].

2. *áty* rendsz tagadásban; de obicei în negaţie; gewöhnlicherweise in Verneinung: kiteheti a lábát; a putea pune piciorul afară; den Fuß setzen/hinübergehen können. *1619:* az én uramnak előtte nagy nagy dolgok álla-

nak. Csehországba is fel kell menni, és addig Magyarországból ki nem léphetik, valameddig az magyarországi állapotot jól s helyben nem hadja [BTN 345].

3. *vmilyen tettekre* ~ vmilyen tettekre ragadtathatja magát; a se lăsa antrenat în ceva; sich zu irgendwelchen Taten hinreißen lassen. *1818:* az illy moddal fel lázasztott nép Szomoru következetű tettekre is nem tsak ki léphetik hanem hogy kiis lépik tsaknem bizonyos [Zágon Hsz; Szentk. br. Szentkereszty Zsigmond generális nyil.].

kilépő lelépő (személy); (persoană) care renunţă (la o funcţie); der/die Abgehende. *1878:* a consistorium ... 1/3 része kilépendő, a kilépők ujra választhatók lévén [M.bikal K; RAk 341].

kiléptet 1. kiküld (a helyiségből); a trimite/scoate afară; hinausschicken. *1621:* Az Meszaros vraim dolgat eleő veőve(n), eő kglmeket az Meszaros vrajmat kileptetüe(n) ... igy deliberaltanak [Kv; TanJk II/1. 332]. *1635:* Akkor ... az Keörpenjesi kenez es eskwt Polgari eleött, More Lazlo es az Marcestiek eözze feleluen: ki leptetęk eöket: és vetekedes utan ... ugy talalak fel, hogy More Lazlo es az Marcestiek megh beöwycziek az szeket teöb Teorweny teweökkel [Abrudbánya; Törzs. J. Giroti (54) civ. jur. vall.]. *1648:* Iffiu Czeh mester Szalay Gergely az Szekb(en) Szitkozodot es Czeh mester tarsatis illetlen szokkal illette, leptetek ki ő kgmek egisz Czehul, es megh visgálván ő kgmek az dolgot ugj a' mint illet, marasztak el Szalay Gergely Vramot egjsz mester asztalon [Kv; MészCLev.]. *1848:* Mészáros János ... az őtet illető tárgyakban a Czéh gyülésekben jelen nem lehet azonnal kiis léptették [Kv; i.h. 28].

2. vkit vmely közösségből kizár; a exclude pe cineva dintr-o comunitate; jn aus irgendeiner Gemeinschaft ausschließen. *1588:* My mint kegies Attiak senkinek karat kissebseget Nem kewantuk hane(m) hogy vnionk es Consuetudonk meg maradhasson, leptettewk volt ky Eottweós Andrast hogy igazicha dolgat es az vniowalis megh bekelwen, az vnionak Artalma rontasanelkwl tisztessegesen Ieoyeon be [Kv; TanJk I/1. 73].

kiléptettetik kiküldetik (a helyiségből); a fi trimis afară (din încăpere); her/hinausgeschickt werden. *1837:* (A) Czéh mestereknek, a Czéh pénzei, s minden jövedelmei pertractatiojárol készitet számadásaik meg visgáltassanak ... a Czéh mesterek a gyülesből ki léptettettek, s jelenlétek nélkül kőzönségesen meg kérdeztettek ha nem lenne é valamely Tagnak valami észre vétele mind a perceptiokra, mind az erogatiokra nézve [Kv; ACSzám. 114].

kiles 1. vki kijövetelét/lépését (meg)lesi; a pîndi ieşirea cuiva; js Herauskommen belauern/erlauschen. *1573:* Rosa azzony Medwes Palne vallia ... Zeoch Janos az eo Boltiaba gergel deaknenak azt Monta ... Az kedwes kwrwa lelkeket Mind lesem ez eiel hogi ki Ieonenek de Nem Ieozem (!) ky lesni [Kv; TJk III/3. 154] | Mond Antal ez neke(m) felesege(m) azert lestem ki hogi ely vigem mert en zegeny Ember vagiok Ne(m) p(er)elhetek vele [Kv; i.h. 291 Agoston peter es Zentlazlay gergel vall.]. *1631:* megh lestekis ejel ot az Uarga Menyhart hazanal azt az Uarga Jakab fiat[a] Pragai Tamas Nemes Ferencz, de nem gjöztek ki lesni [Mv; MvLt 290. 55a. — [a]Vele szökött el Varga Menyhártné]. *1634:* Nosza alyatok be az Eóczetek hazahoz, lessetek ki az masik czigantis, ha ki Jeő, fogjatok megh uerjetek megh [M.köblös SzD; DLt 383].

2. vki elmenetelét/mentét (meg)lesi; a pîndi plecarea cuiva; js Ab/Fortgang belauern/erlauschen. *1770:* Groff Kun Sigmand ur eő Nsga oda ment az Ur Udvarába, s ott hált s reggel midőn a' cselédeket ki leste volna a' házbol, az ajtott be zárta, és az Vr Ládáját fel nyitotta [Bencenc H; BK sub nro 1017 Nic. Szászvárosi (23) lib. vall.].

kileshet megleshet; a putea pîndi; belauern/erlauschen können. *1629:* mind lestek wolna az egez eczakanak idejen az Aszont de ki nem leshettek hogy onnat ment uolna el [Kv; TJk VII/3. 113].

kilevelez a szőlőtőke levélzetét (ki)ritkitja; a rări frunzele viţei de vie; die Blätter des Rebstocks lichten. *1792:* Az Bardócz Adám Úr emberei levelezték ki[a] az Exponens Aszony Pők hegjbeli Szőlleit [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 P. Kis (32) parochus ref. vall. — [a]Jún. 9-én]. *1806:* az Erkedi Szőllőjét ... Őszel meg mettzük, Tavaszszal fel köttyük, és azután ki leveledzük [Dedrád K; LLt].

kilevelezés a szőlőtőke levélzetének (ki)ritkítása; rărirea frunzelor viţei de vie; Lichten der Blätter des Rebstocks. *1792:* Három hetek alatt az Kájáni[a] Szőllő ki Levelezzésire, és második kapalásra a dolgosokra költ 5 kő(ből) 2 véka Búza [Ks 108 Vegyes ir. — [a]SzD].

kilevelezik kizöldül; a înfrunzi/înverzi; grün werden, ergrünen. *1812:* jol nö a Törögbuza, és a fű, az Erdöis ki levelezett egészen [RLt O. 1. D. Teleki József lev.]. *1814:* 1a Maji reggel ... a fák tsak imitt amott zöldellettek ki a ho alol mellyek már egészszen ki voltak levelezve [Dés; KMN 378].

kileveleztet a szőlőtőke levélzetét kiritkittatja; a pune pe cineva să rărească frunzele viţei de vie; die Blätter des Rebstocks lichten lassen. *1792:* azon Szőllőt Bardocz Adám Úr leveleztette, és daraszoltatta is ki harmadszor [Szentbenedek AF; DobLev. IV/692 Fűleki János (50) zs vall.].

kilia kunyhócska, viskó; chilie; Hüttchen, Bude. *1726:* lattamiis (!) Hogj opra popa kallugyer Fellessege Sztanka Aszszony az erdőben Levő killiajaban Főzött egetbort [A.árpás F; TL BB. X/30 Popa Szimion falu papja (28) vall.].

kiliferál kivisz; a duce (undeva); abliefern, hinausbringen. *1880:* Nem lesz bizony valami igen jeles az az irás. Sietve is írom (reggel ki akarom liferálni a vasúthoz, hogy holnap ... délután Kolozsvárt legyen) [PLev. 71 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kilim 1. (keleti) szőnyegfajta; chilim; Kelim. *1642:* ket Török keszkenő ... egy Szór Pokrócz, egy kilim [Koronka MT; Told. 1a. II]. *1651:* Edgy Tarka kilim [Wass-Lt Wass Judit kel.]. *1654:* Adott ide ā Makfalvi Templomb(an) levő asztalra édgy Kelint vagy Szőnyegnek

mondgyuk [Makfva MT; MMatr. 188]. *1656:* Ket tarka viseltes veresses szeönyeg, Edgik az Aztalon ... Ket tarka kilin; Edgik uy, az masik viseltes [Doboka; Mk Inv. 2 néhai Magyarvéggyantai Boros János inv.]. *1660:* Egy festekes ... Egy Ueres kilim [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1673:* Egy Uy orög kecse, kit Juda hozott ... Három uj scarlat szönyeg ... valamellyiket fogarasi görögök adtak ött Uy Kilin [Fog.; UtI] | Egj falra valo kilim veres [Marossztkirály AF; IB. Bethlen Domokos hagy.]. *1687:* zöld Ladaba(n) vad(na)k Szünyegek Kilimek [Csapó KK; Berz. 1. 21/11] | Egy viseltes tarka kilint [Déva; Szer.]. *1694:* Egy kirim (!) ... Egy kilin [Illyefva Hsz; HSzjP]. *1695:* Kgls urunk eö Naga Bécsben indulása alkalmával ... egy kilimért ... és turbára valo két lakatért [Ebesfva; UtI]. *1695/1770 k.:* Egy Prédikálló székre való tarka Kilin ... Az éneklő széken való veresses Kilin [Ördöngösfüzes SzD; SzConscr.]. *1696:* Paplan egj lang szin tafota, s egj közönséges, Kilim 2 [Kv; LLt Fasc. 146]. *1696 k./1770 k.:* A(nn)o 1696. ... Michael Peter emit pro Cathedra Turcicum Tapetum a' hungarico idiomate Clim (!) dictum [Málom SzD; SzVJk]. *1702:* Egj kilimet s egj székely szönjeget [Solymos AF; Told. 22]. *1703:* Egy kilim [Páva Hsz; HSzjP]. *1722:* Nemzetes Csiszár Pál Ur(am) ... praesentala egy tisztességes kilimet az templombeli sz: eszközök közze Ismet Katona Pal Ur(am) az Asztalra egy tisztesseges kilimet [Nagyölyves MT; GörgJk 180] | Nanasi Szabo János egj tarka Kilimet az Ur asztalára offeralt A(nn)o 1722 [Sámson Sz; SzVJk 166]. *1723:* Egy közönséges uj kilin [Koronka MT; Told. 29/2]. *1728:* Egy tarkason vetegetett kilin ... Egy festekes melly a Catedra(n) szokott állani [Egerpatak Hsz; SVJk]. *1732:* az Ebédlő palotába találtunk ... edgj almariumot kilimmel bé fedve [Kóród KK; Ks 12. II]. *1744:* egy Dufla szönyeg, egy kilim [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1752:* Vagyon ... az also Pallota mellett levö kisebb Házb(an) negy falra valo tarka kilin [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1753:* Asztalra valo kilin 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1758:* Egy zöld kilin festékes [Kvh; HSzjP]. *1790:* Egy viseltes Kilim [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 5]. — L. még AUt 117; BÖn. 948; SzO VII, 235; TML II, 189, VII, 314.

2. ? festékes, székely szönyeg; scoarţă secuiască înflorată; Szekler Teppich. *1718:* itt szött kilim kettö [Kvh; HSzjP]. *1751:* Egy Veres Láda abban három vég kilim, vagy festékes [HSzj *festékes* al.].

A *festékes . kilim* azonosität támogatják a köv. erdélyi szótári adalékok is: *1767:* Kilim, Festékes : Tapes siculicus, ein Zekelischer Teppich (PPBAd.) *1801:* Kilim, Festékes : Tapes variegatus. Bunter Teppich (PPE). — Az azonosítással kapcsolatban azonban mégis kétely merül fel az olyan esetekben, amikor a festékes és a kilim egy forrásunkban egymással közvetlen szomszédságban fordul elő (l. az 1. jel. al. az 1660, 1702, 1728. évi adalékot). Minthogy az összeírások szerkesztői minden alkalommal a kézimunkához és a szövés mesterségéhez kevébé értö férfiak voltak, néha a két szöttesfajtát össze is zavarhatták. Csak igy érthető pl. az 1. jel. egyetlenként jelentkező *kilin festékes* adaléka. — L. még e kérdésre SzE 107 kk.

◇ **Szk:** *dufla ~. 1715 u./1770 k.:* a' Prédikálló szekre egy dufla Kilimet adott N. Szabó György Ur(am) [SzConscr.] ∗ *székely ~* (székely) festékes. *1719:* Egy Szekel kilimet hagyok Kanyo Antal Uramnak [Eresztevény Hsz; HSzjP]. *1728:* Egy viseltes portai szönyeg. Egj szekely kilin (: vagj festekes :) [Réty Hsz; SVJk] ∗ *török/törökországi ~. 1720:* egj hoszu török Orszagj Kilin [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1745:* Asztalra valo Török tarka kilin [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1751:* Egy szönyegemet ... két török országi killemekkel együtt hagyom, s legalom ezen Ó Vári Pater Franciscanusok Templomanak [Kv; LLt 1/10]. *1771:* Egy asztalra való uj Török Kiliny [Nagyida K; Told. 19].

◇ **Sz:** *sem válasz, sem ~* sem pénz, sem posztó. *1672:* Gerésre elküldettem Kegyelmed levelét; megizentem, én ma délben itt leszek, de sem válasz, sem kilin [TML VI, 245 Keczer Menyhért és Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

kilimecske chilim mic; Kelimlein. *1733:* Az Asztalon egj kilimecske [Hacezsel H; JHb Jósika Zsigmond udvarházában].

kilim-málha ? kilimből készitett zsák; sac de chilim; Kelimsack. *XVII. sz. v.:* Egj Tarka kilin malha, abban is Sigo felesége szoknyaja, Vallaj, Paplana. Egj Veres kilin malha, maga(m) fejer ruhaj két papla(n) Egj altal vetö kib(en) mind levelek vad(na)k [Berz. 12. 92/50].

kilim-szőnyeg chilim; Kelim. *1674:* az megh nevezet hoszszu festet nagy ladab(an) ezek vadnak: ... Az dufla diván Szünyögh. Három kilin szünyögh[a] [Szászvárosi ref. lt. Halics Mihály lelt. — [a]Folyt. a fels.]. *1692 u.:* Egy[a] Kilin szönyeg Székely István Ur(am) adta[b] [Pusztakamarás K; SzConscr. — [a]Elötte 1643/1770 k-i bejegyzés: Tapetia duo Turcica ... [b]A ref. egyházközségnek].

kilincs 1. clanţă; Klinke. *1582:* (Danchak Ianos) vg tazita Aytomat hog megh nylek à kilinchebeol [Kv; TJk IV/1. 9 Anna Rlcta Emerici Aztalos vall.]. *1589:* az Segestiebe(n) a kemencze melleti kis ajtora ket pantot sarkat es kelenchet chinaltatünk [Kv; Szám. 4/IX. 17]. *1596:* Mind azoknak az aitoknak, pantnak, sarknak, kelinchnek, foga(n)ttonak, Retez es retez feonek es hewedernek vettünk Eot apro vassot [Kv; i.h. 7/II. 32]. *1734:* (A pitvar) ajtaja berlett, vas Sorkokkal, pántokkal, kilincs, és fogontyuval [Datk NK; JHbB D. 1 gr. Bethlen Farkas inv.]. *1743:* (Bemennek a) veteményes kertbe fából csinált gerezdes kolcsolóval s gilinccsel záródó ajtón [Erdősztgyörgy MT; ETF 108. 15]. *1748:* Tatár Sigmond Vr(am) ... edgj eme sertésse ... az uttza ajtajának kilintsit a' szájával meg kapja, s ki nyittya [Torda; TJkT III. 239]. *1815:* két felé nyilo ajtok vas sarkokkal s kelintsel festetlen és bélletlen [Szentimre MT; Born. G. II. 20]. *1827:* Egy Zsendelyes fedelü Pajta ... négy ajtaján két két vas sorok, gilintsekkel — Gilintstartokkal edgyütt [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

Szk: *a ~et fogja* '?' *1657:* (Tolvajlás vádja miatt) kezet eö Kglk megh fogák az Bardott el fogak tölle mind addigh valamigh az Böczűlletes Czehnek keduet keresi ... ez mostani Giwlesb(en) Egesz Czehwl eö kigielmek kezet fel szabadittyak de igy hogy ez vtan utolso Mester leszen az Kilinczet fogja sirt asson [Kv; MészCLev.].

2. '?' *1628:* Illie' ratioiat Assignalliuk anak az lonak fel niomanak be vetelet hog, nem hoztak be az mi hatarunkba[a], megh bizonyttuk hogi reouideb uolt az kilinczi az niomnak Azert nem tartozunk be venni melliet doccalunk [Kv; TJk VII/2. 363. — [a]Nagi Czeghebe (K)].

kilinceses cu clanţă; mit Klinke. *1636:* Azon hazbol nilik egy kamoraczkara egy hasonlo festet bellett vas sarkos, pantos, forditos, kilinczies ayto, vas be vonojaual eggyütt | hasonlo Czifrazott festett, vas sarkos pantos

kilinczies vonitos es lapos vas forditos uy ayto [Siménfva U; JHb Inv.]. *1652:* vas sarkon, panton forgo, vas tolyo záros, kilincses, fogantos, vértes, ütközős, forditos Ajto, kulcsával egyőtt [Görgény MT; Törzs]. *1694:* (A molnárházra) njilik vas sarkas, pántos, f⟨a⟩ hevederes, es kilintses párkányos felszer Ajtó [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. *1756:* Ezen Bóltnak egy kis rekeszszeis vagyon, mellynek ajtaján Vas forditójú kilincses zár kólcs nélkül, virágos franczia vas Sarkakkal [Déva; Ks 92. I. 32].

kilincs-formájú kilincs-alakú; în formă de clanță; klinkenförmig. *1842:* (A konyhának) van három égy forma — két két fligelű ablaka — melyeken van két két vas sarok és égy égy bé horgolo kilints formáju sasotska [Oprakercisóra F; TSb 51].

kilincs-szabadulás '?' *1697:* kilincz Szabadulasrol fizetének égy égy fori⟨ntot⟩ az iffiak(na)k[a] [Kv; MészCLev. — [a]Két céhbe álló mészáros].

Céhbe való beállással kapcsolatos vmilyen mestermüszó.

kilincstartó I. *mn* szk-ban; în construcții; in Wortkonstruktionen: ~ *horog* '?' *1656:* rosz ajto, melinek fa melljekeben kétt vas sarkas es egi kilincz tarto horogh vagjon bezegezve [UF II, 136] ∗ ~ *vas* '?' *1676:* nyilik az konyhára egy vas sarkas pántos fel szer ajto fa zarjaval fa kelenczevel, az ajtoban egy kelincs tarto vas deszkában, az ajto mellyékhez egy vas kelincs ütközö [Fog.; UF II, 738]. *1694:* egj felszer Ajto ... Vas Kilincse, es Kilincs tarto vasa, Vas szkabakon allo fa szegezője [Kővár Szt; JHb Inv.].

II. *fn* ? opritor de clanță; Klinkenhemme. *1675:* egy rosz hitván ... ajto vas sarkon panton forgo fa kilincz kilincz tartojaval [Dés; Borb. II]. *1698:* következik az Nagyob palota ennek edgj béllet ajtaja Vas sarkokkal berantoval es kilincs tartoval edgyüt [Kórod KK; LLt Fasc. 72]. *1776:* Az hátulso háznak vagyon jó vas Sarkokon forgo ajtaja Vas fordittojával be vonojával kilincsivel, kilincs tartojával zartartojával edgyütt [Mezőméhes TA; WassLt]. *1795:* (Az ajtón) vagyon ... két vas Sarok égy vas kilints, kilints tarto és béránto [Backamadaras MT; CsS]. *1797:* a' Legények Házába nyilik más fenyö dészka Ajto, mely két vas sarkon forog, vas kilints, forditto, kilintstarto, bé záro rajta [Ajton K; CU IX/2. 11]. *1827:* Egy Zsendelyes fedelü Pajta ... négy ajtaján két két vas sorok, gilintsekkel — Gilintstartokkal edgyütt [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kilincstartós ? cu opritor de clanță; mit Klinkenhemme (versehen). *1679:* (Az) öreg kapu felett levö Ház ... Ajtaja ... felszer, csiklos hevederes ... vas Kilinczes, Kilincz tartos, tolyo záros [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 6].

kilincsű (vmilyen) kilincses; cu clanță; mit (irgendeiner) Klinke. *1647:* az eoregh hazra nap nyugot fele nyilik egy ollya(n) festet, boglaros, czapo záru, kilinczw Ajto [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1699:* (Az ajtó) vas sorkakon pantokon forgo, reteszü retesz főjü vas zaru kilincsü [Szentdemeter U; LLt].

kilincs-ütköző opritor de clanță; Klinkenhemme. *1676:* Ugyan belől az ajto mellyékben vagyon szegezve egy kelincz ütközö [Fog.; UF II, 722].

kilincsvas ? opritor de clanță; Klinkenhemme. *1772:* (Az ajtón) vagyon égy vas Ránto, vas Fordito, vas Kilints, kilints vasával edgyüt jol el készittve Boritatlan zárja vagyon [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.].

kilís l. **kelés**

kiló kilogramm; kilogram; Kilogramm. *1894:* Ma fogtam egy kiló halat — a piacon (ahol Te is fogni szoktál) [PLev. 164 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Nagy valószinüséggel ide vonható a kőv. kijegyzés is: *1884:* Parajdrol hozatam husz kiro (!) sot [Etéd U; NkF].

kilobban fellángol/lobban (lobbot vetve kicsap a láng); a răbufni/izbucni (flacăra); empor/hinauslodern. *1584:* Zaz Mihalne vallia Az paytanal az kis hazbol lobbant ky Az Langh [Kv; TJk IV/1. 209].

kilobbant 1. kb. kiugrat (nyilatkozatra bír vkit); a determina pe cineva să facă o declarație; jn zur Äußerung bewegen/bringen. *1758:* Ezen mostani feleségemet ... Almádi András öcsém sokat kérte, de se sógora, se nénje nem akarta jobb embernek adni magoknál. És igy egy Zilahi nevü dési embernek fia odamenvén egyszer Diószegi Ferenc urammal, kilobbanták nyavalyást s akkor mindjárt meg is eskették [RettE 75].

2. kidobat (a fejedelemségből); a face să fie înlăturat (de la domnie); (aus dem Fürstentum) ausbooten lassen. *1710:* Sorbán vajda ... megizente vala a fejedelemnek, ha ötszázezer talléra megbánja is, bizony kilobbantja a török császárral Apafit a fejedelemségből [CsH 309].

kilocsan kifröccsen; a țîșni; her/hinausspritzen. *1733:* Kaplonyba menék ... Haller Gyorgy Vram eo Ngahoz s levelet vik az urffi eo Ngatol Szombati István Vr(amna)k s mikor az levelet el olvassa engem ugj arczul csapa hogj mingjart ki locsana a vér az orromon [Csicsóhagymás SzD; JHb].

kilocsog kilöcskölödik/löccsen; a se vărsa (din ceva); schwappe(r)n. *1573:* chiuka Matiasne az feoldre wlt volt Es az Recchelt az feolthez very volt ugian ky lochiog volt beleole Bor vagy vyz [Kv; TJk III/3. 229 Veres Mathe vall.]. *1765:* Kosztántin Foka ... némelykor bort eresztettem, olyankor döföltt, hogy az kupából az bor mint ki locsogat [Marosbogát TA; Mk V. V/97 Poszoroj Anucza vall.].

kilódit kilök/penderít; a împinge/îmbrînci afară pe cineva; hinausstoßen/schleudern. *1800:* meg fogta fél kezét és annál fogva ki loditotta a' pitvarbol [Dés; DLt].

kilóditás kilökés/penderítés; împingere/îmbrîncire afară a cuiva; Hinausschleudern/stoßen. *1799:* nem láthattam, hogy mi modon esett a' ki taszittás vagy lodittás [Dés; DLt].

kilop 1. a fura ceva dinăuntru; herausstehlen. *1579:* az chery Calastromban[a] eg ablakat rakatatam be mert azon haktanak be Torbonczát es assot loptanak ki onnet [Kv; Szám. I/XVIII. 14. — [a]A ferencrendi kolostorban]. *1582:* az Tanacz haznal ... Az kemencebeol az Vasakat igen ky loptak volt, hozattam ... Apro vassat

[Kv; i.h. 3/V. 25]. *1629:* az Inas egy arany giürüt lopot ki erzenie(m)beöl [Mv; MvLt 290. 162a]. *1668:* Az Pal Georg Mihalj louat az Ambrus Iles loua melöl az paytaböl (!) ki lopa [Cssz; CsÁLt F. 27. 1/30 Illes Ferencz Kazon Vyfalui (40) pp vall.]. *1682:* az én milvárámis ott volt az ura(m) juhai között, asztis ki lopta onnat [Bujdos SzD; RLt Dobos Váncsa (23) jb vall.]. *1747:* Kis antalfi Jutka ... edgj elö ruhát s' edgj keszkenöt a' ládából ki lopott [Torda; TJkT III. 127]. *1787:* egykor egy bog Vajat S Lisztet ki lopot a Kis Hazbol a ruhája alat [Backamadaras MT; CsS].

2. *~ja magát* kilopakodik/lopódzik; a ieşi pe furiş; sich heraus/hinausstehlen/schleichen. *1814:* gyakron a' midőn a' patak áradott a' Testvéremmel ki loptuk magunkot, s a' kerten által a' patak zugást néztük [Dés; Ks 79. 29. 793].

3. lopva kivesz vmit; a scoate ceva pe ascuns/furiş; etw. verstohlen herausnehmen. *1823–1830:* Nem veszi tréfára a kommendáns, megszólítja a Trägereket, hogy mi bajuk, s miért zúgolódnak. Azok megmondják: Uram! Oly sokat ettél most vacsorán, hogy nem bírunk. Ekkor ... kiszálla a gyalogkocsiból, kilopja a mázsás vasat[a] ... s beül esmét a kocsiba [FogE 241. — [a]A tréfából oda betett vasat].

kilő 1. kifelé lő; a trage cu arma (dinăuntru) în afară; her/hinausschießen. *1634:* latam hogy Nyerges Thamas egy nehany uttal lóue ki az ablako(n) [Mv; MvLt 291. 20a]. *1756:* hirtelenséggel Balog Uram Pistolyal az ablakon ki lőve a szánkáját(an) lévő gazban mely is meg Gyuladot [Remete Szt; TKl].

2. *ts* (lövőszerszámot) elsüt; a descărca (arma); (Gewehr) abfeuern. *1582:* Zuchakj Ianos eleb ki lõue az eo Zakallossat hog nem mint hattak vala [Kv; TJk IV/1. 51 Th. Dobo vall.]. *1637:* mikor Nanasi Jstua(n) ki leöue az puskat ... megh jajdula Boros Istva(n) s monda hogj jaj el ueztel gonoz ember [Mv; MvLt 291. 94a]. *1737:* Darabant Kata Tánczolt az Strása mesterrel az Lakadalmas háznál; a Strása mester ... az Pistolyát kezéb(e) adta hogj ki lõje [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. *1764:* Gazdájátis kérte hogj engedné ki lõni azon puskát, de Gazdája ottan, ottan intette hogy senki hozzá ne nyullyon a puskához [Torda; TJkT V. 246]. *1844:* Szakmári ... az után ki lõtte a' puskáját [A.sófva U; DLt 1441].

3. ellő; a lovi/nimeri cu o singură împuşcătură; weg/fortschießen. *1704:* A generál reponálta, hogy meglátta egy rác a nyakában annak a párducnak a bőrét ... s azt akarta kilőni a nyakából [WIN I, 190].

4. (ágyúból) kiröpít vkit; a proiecta pe cineva (din tun); (aus der Kanone) jn (hin)ausfliegen/werfen lassen. **Sz.** *1762:* a Malaczi a határba hogy ha valaki meg tanálná riasztani ugy szaladnak mint ha Puskából lönék ki [Peselnek Hsz; HSzjP]. *1828:* (A sáskahad) állo 11. Oráig Szakadatlan mintha Puskából lötték volna ki oly Sebessen ment [Geges MT; CsS].

kilőhet elsüthet; a putea/reuşi să declanşeze/descarce; abfeuern können. *1655:* urunk ... reája mégyen bátorsággal és az ellenséget futóba ejti, a lövő-szerszámot elnyeri — melyet mind ki sem löhetett az ellenség [ETA I, 159 NSz].

kilőtet elsüttet, kilövet; a pune pe cineva să declanşeze/descarce; abfeuern lassen. *1658:* (Mikes Kelemen) Egyszer csak magát gondolta, kilötette az ágyút, Barassóba bevitette [TML I, 257 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

kilövöldöz 1. kifelé lődözget; a trage (cu arma) în mod repetat în afară; nach außen wiederholt feuern/schießen. *1704:* (A lesen) sok gyalog német volt, azok a sevényen kilövöldözvén, sokakat onnan megsebesitenek [Kv; KvE 290 SzF].

2. (lövőszerszámot) elsütöget; a declanşa/descărca de mai multe ori; (Gewehr) wiederholt abfeuern. *1662:* ottan a fejedelem parancsolatjából az ország dobjaival felülésre való jelt kezdének adni, és ... minden lövőszerszámokat kilövöldözni [SKr 257]. *1737:* Láttam ... hogj az Strasa mester Pistolyait ki lövöldözte Drabant Kata [Szásznyires SzD; Ks 27/XVI]. — L. még WIN I, 204.

kilyénfalvi a Kilyénfalva (Cs) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kilyénfalva/Chileni; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kilyénfalva. **1.** Kilyénfalváról való; originar din Kilyénfalva/Chileni; aus Kilyénfalva (stammend). *1647:* Barrabás István Killyénfalvi [Gysz; LLt]. *1711:* Killyenfalvi Borka István [uo.; WLt].

2. Kilyénfalvára menő/vezető; care duce/conduce spre Kilyénfalva/Chileni; nach Kilyénfalva führend. **Hn.** *1727:* A Killyen falvi ut mellett. A Killyén falvi Malom ut [Tekerőpatak Cs; GyHn 54]. *1773:* a Killyén falvi utra menőben (sz) [Gyszm; GyHn 38].

kilyuggalt kilyuggatott, găurit; durchlöchert. *1766:* egy kijuggalt Czitromnak valo nagy Csésze [MNy XXXVIII, 208].

kilyukad a fi găurit; löcherig werden. *1814:* Egy nagy rez Üst ki van az oldala egy kisség jukadva [Mezősályi TA; RLt Rettegi Sámuel kúriájának inv.].

kilyukadozik 1. ki/meglikasodik/lyukasodik; a se găuri; ein Loch bekommen. *1621:* Az Gyermekek Com(un)itassabanis ki liukadozot vala az Czupros kemencze aztis meg foldozta[a] p(ro) d 15 [Kv; Szám. 15b/IV. 28. — [a]Fazakas Istvan]. *1844:* a' padimentom viseltes, némelly hellyen ki lyukadozott [Abafája MT; TSb].

2. kilikacsosodik/lyukacsosodik; a se găuri; löcherig werden. *1635:* lattam azt hogy az legenynek az szara mind ki lyukadozott uala [Mv; MvLt 291. 48b].

kilyukadozott ki/meglikasodott/lyukasodott; găurit; löcherig geworden. *1788:* Hat darab rosz ki jukadozott és el romlott régi rosdás Serpenyők [Mv; TSb 47].

kilyukadt ki/meglikasodott; găurit; löcherig geworden. *1803:* Vagyon egy quadrát lengetég, 's más közepén ki jukatt, vékony Len gyolts Asztal keszkenő [Dombó KK; Palotay 20].

kilyukaszt 1. lyukat fúr/vág; a găuri, a face găuri (în ceva); ein Loch machen. *1662:* Az székely atyafiak ... az ostromi készületre illy mesterséget gondoltak és tanáltak vala, hogy ... egy-egy szál deszkát szerzenének ... mellyeket ki-ki ... szemeinek helyeit azokon kifúr-

ván, lyukasztván ... az ostromkor lövés ellen pajzsok gyanánt nyakokba azokat hányták vala [SKr 328]. *1798:* egy Pár Sánto Vasat ... fel Igazitottam ... Az Ekére és ki lukastottam x. 36 [Déva; Ks 72. 54].

2. lyukat rág/marcangol vmin; a roade făcînd gaură în ceva; ein Loch (durch)fressen/nagen. *1749:* a' Kamarája oldalát kijukasztották volt a' kutyák [Szentbenedek SzD; Ks].

3. *1894:* Kilyukasztana ez a jóérzés, ha meg nem írnám, íme, neked, milyen sok gyönyörüségem volt benne[a] [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A címzettnek «Árgirus» című tündérmeséjében; ezt a MTA is 100 arannyal jutalmazta].

kilyukasztott kivájt; scobit; ausgehöhlt. *1864:* Bodomos kut szép kaszállo rét, rajta egy vastag erü kut, melyen égy kijukasztott vastagfa ugy nevezett Bodon áll [Bh; KHn 26].

kimagyarázás magyarázat; explicaţie; Erklärung. *1714:* jókora üveg ki metzett 10. figurakkal, s azok(na)k ki magjarazasa Németül, egj Vörös börrel boritott futraljb(an) fl. Hung. 10 [AH 10].

kimagyarázhat kiokumulálhat vmit; a putea trage concluzia că ...; austüfteln/gären können. *1841:* Ebböl mítsoda utan magyarázhassa ki Nagyságad azt hogy En a pap aránt ráncorral vagyok nem tudom érteni [Görgény MT; Born. G. XXIVb].

kimagyarázza magát (ki)magyarázkodik; a da explicaţii despre sine, a se explica; sich herausreden. *1811:* Igy magyarázván ki magát ... Hogy ő[a] akkor volt tiz esztendős ... Azon Tatár -futás ... Ezer hét-száz tizenhét esztendőben lett ... Számláld-fel, és találsz itt' száz esztendőket [ÁrÉ 99. — [a]A százesztendős öreg szász Koltserás Gérig]. *1823–1830:* egy Glauch nevű teológus deák ... utasitott engemet egy deákra[a] ... németül szólítom meg, hát úgyis keveset tud. Csakugyan mégis kimagyarázta magát, hogy ő bukaresti fiú [FogE 189–90. — [a]1796-ban a göttingai egyetemen].

kimar *átv* kiesz/üldöz vhonnan vkit; a alunga/izgoni pe cineva de undeva; wegscheuchen, (hin)ausbeißen. *1573:* meg latod, hogy vagy te Marsz ky Jnnet Enge(m) wagy en ky Marlak teged Jnnet [Kv; TJk III/3. 198a]. *1591:* Zabo Andras al(ia)s Paisos vallia ... Monda Zeoch Istuanne Gyermekimet ky Maratok Innet, talam engemet(is) ky Akartok Innet Marny [Kv; TJk V/1. 157]. *1592:* ezt monda Markos Gaspar, Azt mongia vgi ertem Aztalos Jstuanne, hogi ki mar az hazbol, de mégh eo ki mar engemett, addigh en maro(m) ki eotett onnat [Kv; i.h. 241 Chere Martonne, orsolia, Mezaros Miklosne, Anna, Zep Jstuanne Marta vall.].

kimarad 1. a fi omis; weg/ausbleiben. *1640:* (A levélből) az az Clausula (: fide nra mediante :) ki maratt volt ... az leuelis igaz leuel czak hogy de vitio scriptoris eset hogy az Clausula ki maradott beleolle ... Stephanus Veres mp. Et Martinus Sáárpataki[a] mpria [Kv; RLt 1. — [a]Táblai notárius]. *1742:* edgy darab hellyetske a Gyümölcses kertböl ki maradott [Pálos NK; Ks 10. XL. 19]. *1758:* Ha pedig most a Conscriptiobol valami loszág ki maradott volna vagy quoquomodo a divisiobol ki maradot volna, tahat mind Indivisum Bonumak az Atyafiak közöt subdividaltassanak [Szentlászló MT; DobLev. I/284. 6]. *1791:* Sok apróság fel kelhetök maradtak ki az osztáljbol, nevezetesen a Sz.Nádasi[a] Udvarban volt fel kelhetökböl semmi osztáljra nem ment [Kv; JHb XLIV/6. — [a]KK].

2. vmi vmin kívül marad; a rămîne ceva în afară unui spaţiu închis; draußen bleiben. *1848:* a régib emberek àlittások szerént a vetés kapu ollyan hellyt volt hogy tsak az Ürmösi résznek fele ment bé, a többi ki maradot [Tarcsafva U; Pf Pálfi Lajos lev.].

3. (tisztségből, tagságból) kihagyódik; a fi omis (din funcţie); (aus einem Amt/einer Mitgliedschaft) ausgelassen werden. *1786:* Én valamiképpen hogy egy betüt sem irtam volt sohova is szerencsémnek mozdulása iránt, ugy a Tábla Personaléjával kiis maradék, ha csak Fő Bironak nem hadnak [M.régen MT; DobLev. III/615. 1a]. *1791:* Popa Jakob Románnak ... a Vice Tiszt Uraknál oly influentziája vagyon, hogy az eskütek közül soha ki nem marad [Sebeshely AF; JHb]. *1813:* ha semmi képpen a' jó Utra nem lehet vezetni, égj illyen szofogadatlan Embert ... meg érdemli, hogy ă Czéhbol örökre ki maradgyon [Dés; DLt 5b. 25].

4. elmarad vmiről, hiányzik vhonnan; a nu lua parte la ceva, a lipsi de undeva; von etw. fortbleiben. *1640:* Christophorus Rivulinus[a] Pastor Sz. Marthoniensis[b]; Mivel hogj ez el mult Feiervarat Celebraltatot Generalis Giülesből vakmereősegből szant szandeckal ki maradot ... az meli nilua(n) valo vakmereősegeiert az Eccla az 32 Canonnak continenciaja szerent harom forintal mulctalja [SzJk 48. — [a]Nagybányai. [b]Szépkenyerűsztmártoni (SzD)]. *1772:* a Tövis kert csinálásbol hogy ki maradot volt Szöts Imbrefi Ferentz és Stihler Antal Uraméket bizonyoson tudom [Dés; DLt 321 St. Sallai (40) ns vall.].

◇ **Szk:** *vkinek a hidege* ~ vkinek a hidegelése/rázása kihagy; a scăpa de frisoane; js Schüttelfrost bleibt aus/hört auf. *1853:* En Istenek hálá jobban vagyak fenn járak ... a' hidegem ki maradat [Kv; Pk 6].

kimaradás kiesés/hagyás; rămînere (pe din) afară; Ausbleiben. *1787:* minémü okbol esett légyen ö Kgylmének a' Magistratusbol valo ki maradása azt a Consistorium visgálni nem kivánnya [Kv; SRE 250].

kimaradhat hiányozhatik; a putea lipsi; fehlen/ausbleiben können. *1811:* soha égy szürke mag Ló az ö fajából[a] Nem maradhat-ki a' Gróf' istállójából [ÁrÉ 136. — [a]A Barbarino nevű fajménéből].

kimaradott, kimaradt 1. lăsat (pe din) afară, omis; ausgeblieben. *1772:* Fassiomban az mingyárt emlitett ki maradott particulatskát inseralták [Drág K; TSb 21].

2. kihagyott; lăsat în afara spaţiului respectiv; weg/ausgelassen. *1816:* Mértéke ezen Czinteremnek Kereksége 47, Hoszsza 14, elötte a' belölle kimaradt kűs Piatznak Hoszsza 9 [Vadad MT; UnVJk 187].

kimaraszt kihagyat; a vrea să lase pe din afară/omită pe cineva; unberücksichtigt lassen. *1675:* nem kezdünk mindjárást az fizetéshez, akarván érteni Kegyelmedtül, kiket akar kihagyni s kimarasztani az vitézlő rend közül

[TML VII, 116 Vesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

kimarattat (vhonnan kutyákkal) kihajkurásztat; a alunga/izgoni cu cîini; (von irgendwo durch Hunde) vertreiben/jagen lassen. *1600:* Engem s egy beres Zolgaiat kwlde Hoggiay Andrasne azzoniom az kutiakkal hogy ki maratassuk az kertbol az diznokat [UszT 15/21 Jlona, Pálffi Ferencz leania vall.].

kimarjul kificamlik/ficamodik, *táj* kicsikkan/menyül; a se scrînti; verrenkt werden. *1767:* (Udvar Lászlónak) én kőtém bé a kezét ki morjulva formálog Lévén a keze, az kiis mondá hogy Csenteri minya, és Kocsis Gyurkáék ütették meg a kezét [Betlensztmiklós KK; BK. Tatár János (60) zs vall.]. *1831:* az nagy ujjam ki marjult a fejemet meg ütöttem [Dés; DLt 52].

kimarjulás kificamlás/ficamodás, *táj* kimenyülés; scrîntire; Verrenkung/stauchung. *1820:* Lábom ki marjulása miatt Kertsedből által nem jőhettem ide Rákosra [Kercsed/Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Gál Julianna (24) „főző" vall.].

kimarjult szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *keze* ~ kézficamot/marjulást szenvedett; care a suferit o luxaţie/scrîntitură la mînă; eine Handverrenkung erlitten. *1772:* azon szerentsétlenség ... nem szánt szándékbol esett, mivel a' kire ők döltek reá, ahoz harmadik volt azon szerentsétlenül keze ki marjult iffiu [Torockó; Bosla. Vidallyi Mada Száv (40) zs vall.].

kimasíroz kimarsol/vonul; a mărşălui spre afară; her/hinausmarschieren/ziehen. *1778:* marsèrozik ki az ide bé lévő. Gvarnizon Batallionokis orderezve vadnak Marschfertigre [Dédács H; Ks 98 Gyulai Ferenc lev.]. *1801:* a' Csiki Lengyelekröl jövö Katonák két napi rostokjok után Masirozni akarnak vala ki a Falubol Házájokfelé [Koronka MT; IB. Fogarasi János kezével].

kimasírozás (katonaságra való) kivonulás; a se duce la armată; Ausmarsch (zum Militärdienst). *1789:* Az árkosi communitas a közelebb elmúlt esztendőben súlyos látogatásait viselvén az Istennek ... mind a jó erős lakosokból ... a katonaságra kimasírozás miatt kifogytunk [Árkos Hsz; RSzF 114].

kimasírozó kivonuló, kifelé marsoló; care mărşăluieşte spre afară; (her/hin)ausmarschierend. *1749:* ezen Nyomoru kitsin Szék[a] ... mind Brassoba menö, és tőbbire onnan ki masirozo ... Militiaknak az tőb Nms Székek felett ... aggraváltatva vagyon mindenkor [ApLt 5. — [a]Miklósvárszéki Asszesszorok irata].

kimászhat kikapaszkodhatik; a putea ieşi (numai) căţărîndu-se undeva; her/hinausklettern können. *1657:* révet tanálának ugyan nem rosszat, de kimenő partja igen nehéz vala, az ki mint kimászhatott, azon mentek [KemÖn. 43].

kimászik 1. kievickél vergődik; a ieşi cu greu; sich (zappelnd) herausarbeiten. *1598:* (Seress Bálint) Sotitben hogy Ment Zamossfalwanaly Egy Nagy partrwl ugrot be az lw welle az zamossban w Magais chiak nem oda weszet Czak alig Maszot ki az Zamossbwl [Kv; Szám. 7/XVIII. 53 Th.Masass sp kezével]. *1753:* ha a Palorol valaki bele talal esni ez után, a soha ez után onnan ki nem jö ki nem mász eddig ha bé hullot is csak ki verdődöt, de már olly fel dugodot a viz hogj szinte a pallot éri némelykor [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7].

2. kikecmereg; a ieşi (în patru labe) de undeva; sich (mit Mühe) herausarbeiten. *1640:* Azután jött osztán igen részegen Nagy Péterné haza ... úgy esett az fertőben, hogy mint az disznó olyan volt, úgy mászott ki belőle [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban!]. *1803:* Komjátszeginé Aszszonyom megtámadta ... Fodor Sigmondnét és azt mondá ... te zöld béka Kék béka ... ugy mosnálok a' Toban[a] hogy soha ki nem másznál onnan [Aranyosrákos TA; Borb. — [a]A kenderáztató tóba].

kimegy 1. a ieşi; ausgehen. *1568:* Eyel Nykogast hallek, Tolway Jwqltest, ky Menek hat az szqch kyalt tolwayt kerdem my dolog [Kv; TJk III/1. 225 St.Kowach vall.]. *1572:* be ter az azzon az hazba Mond oda beh valakinek Hamar Meny ky Innet Mert Mayd el wezwnk Mind ketten [Kv; TJk III/31. 1 Kyral Mathe vall.]. *1589:* Az leanj felugrek mingiart ki mene az Ayton [Dés; DLt 226]. *1595:* Akkor az eyen kjaltast hallek kj mennęk, a' púska leövest halla(m), latamis a' tüzet [UszT 10/104]. *1630:* ki mene eczer Varga Janos az hazbol, akara vizelleni, s ugia(n) vizellekis [Mv; MvLt 290. 200a]. *1647:* en hogj ki menek az ayton ugj ute az Benedek Jstua(n) fia hogj mindgiart le esem [Cssz; CsÁLt F. 27. I/13]. *1651:* supanast hallek s ki menek s hat az feöldeőn fekzik Moses [Zoltán Hsz; HSzjP Őrdőgh Mihalj jb vall.]. *1761:* mihent Ferentz Lőrintz ki méne a' Házambol, énis mingyárt húzni kezdém le Csizmámot, Harisnyámot hogy le feküjem [Szászsztiván KK; BK. Joannes Takáts (34) jb vall.].

Szk: ~ *bajára/félre való dolgára. 1788:* Midön egy éjczaka S.V. fére valo dolgomra ki mentem volna [Dés; DLt 1790. évi iratok közt]. *1852:* Képzeld Kriska tsötörtekre viradolog bajára ki ment mezitláb ... s meg hűlt [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ ~ *vki elébe* vki elé/fogadására megy. *1653:* Debreczeny Nyerges Janos monda: Bizony ne(m) erdemli hogy eleibe(n)[a] ki mennyenek [Ne; KemLev. Joan. Kovácz de Ilosva (38) ns vall. Michael Szent Georgy Vőlgy kezeírásában. — [a]Mészáros Péter viceispán holtteste elé]. *1762:* Midőn harmadik versbe ismèt oda akartak volna jöni a Legények ... Kaffai Miklós eő kgylme ki méne elejekbe s bé hivá a maga Házához [Geges MT; IB. Agilis Paulus Petsi jun. (20) vall.].

Sz. *1710:* Én tanulék akkor: bezzeg többször a hazámból senki hazugságára ki nem bujdosom, jobb, hogy az erdélyi kutyák egyék meg a testemet, mint idegen országra menjek reménség fejiben, mert künnyű a hazából kimenni, de nehéz visszajönni [CsH 232. — 1690-re von. feljegyzés].

2. kilép; a ieşi; austreten. *1568:* agia meg a bestye hires kurua az gywroth ... Mert adyg ky nem megien az feyerwar kapuian, Es oztan oda Mene Andras Katho [Kv; TJk III/1. 236]. *1598:* tudom eggikzer az Ania(m) kj nita az aitot hogy kj menyien, mezitelen zabliaual hosza uaganak [UszT 13/32 Vrsula consors Petri Borbely vall.]. *1637:* en mentem elecöszcör ki, az kapun s az

ket paztorokis ki futanak utannam s engem megh haladanak [Mv; MvLt 291. 102b]. *1647:* engemet az Benedek Jstua(n) fia szollita ki az Marto(n) Mate hazabol en hogj ki menek az ayto(n) ugj ute az Benedek Jstua(n) fia hogj mindgiart le esem [Cssz; CsÁLt F. 27. I/13 Sandor Miklos Szent Jmrehi vall.]. *1699:* Ezen kertböl mentünk ki más dibdáb fenyö ajton [O.csesztve AF; LLt C]. *1732:* ezen folyosora a Nagy házbol ki nyilo ajton mennek ki [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1831:* megfogta az orrát mintha az arra vére megindult volna s az ajton kimene [Sepsimartonos Hsz; HSzjP Etfalván lako Nicula Sándor (57) zs vall.].

3. bajára/szükségre megy; a ieşi să-şi facă nevoile/afară; zur Notdurft (hin)ausgehen. *1597:* Tamasnak nem volt gatia keotele, hanem mikor eczaka ki mentis eczve fogta az gatiaiat vgi ment ki [Kv; TJk VI/1. 34 Istwan kowachne Anna vall.]. *1737:* Mikor az vénség közül ki mégyen valamellyik tartozik az Ifiu Mester az ajtoig el kiserni és mikor bé jö vizzel és kendövel szolgalni [Kv; FésCJk 70].

4. a ieşi în cîmp/hotar; in die Feldmark (hin)ausgehen. *1573:* hitta hogi ky Menne es meg Mwtatna az 4 feoldet ... ha zeretnek meg alkwnnanak vele [Kv; TJk III/3. 90]. *1594:* Eo kegmek az Capitanoknak megh hattak, hogi ... ki mennienek, es az hatart iol megh latogassak michoda allapatban vagion [Kv; TanJk I/1. 236]. *1632:* Jstua(n) vra(m) meni ki lass hozza mert az te földedbe az masik Tizes el szantot [Mv; MvLt 290. 98b]. *1693:* Vegeztetet az Pap dezmalasa felöl, hogy az Egyhaz fiaj tartozzanak az Pappal dezmalni ki menni sub poena flor 3 [Pálos NK; UnVJk]. *1730:* eö Nga Erdeinek örzésire ki menenk s halok, hogy szekerek vadnak ott [F.volál Hsz; HSzjP M. Keresztelly jun. (28) jb vall.].

Szk: ~ *a csordával. 1770:* maga fatense mondja az actornak, hogy a pásztor Márton hegye felé mikoron a csordával kiment volna, akkoron az utrizált asszony béjött [M.hermány U; RSzF 212] ✱ ~ *a föld szinére. 1572/1573:* ky mene⟨n⟩k az föld zynyre ..., kit To foldinek Gatt zegnek kendeor foldnekis hjnak [Nagyernye MT; EHA]. *1787:* Gergely Jakab ... azt felelé, hogy ökegyelme meg nem felel addig, amig az földnek szinére ki nem mennek, az több vérekkel újra fel nem mérik [Taploca Cs; RSzF 138] ✱ ~ *az eke. 1658:* En Kövs Janos Fogarasban lako Nemes szemelj ... attam Fogarasban lako Nagi Tamas Vramnak egi darab irtas szanto földet ... zalogba ... Ea Condi(ti)one attam hogi a Varos törue⟨nie⟩ szerent a mikor fel akarom ualtani a szanto földet Vgarlas elö⟨tt⟩ az ekek a mezöre ki mennek ... valthassam fel [Fog.; Szád.]. *1852:* a' turot ... nem kel aztán meg kezdeni a' még az eke ki nem megyen mert el fogy [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] ✱ ~ *nyomra. 1763:* Baro Prinyi Károly Ur Széna réttyiröl három bugja szénát lopatott el, ezt abbol tudom hogj reggel az Falu ki ment nyomra, és Udvarfalvára kisérték az Nyomot az Rosnyai Uram Házahoz [Udvarfva MT; Told. 44/15].

5. felfelé megy, kikaptat; a urca, (a merge în sus); bergaufgehen. *1604:* Mj az Cziebj Erdön walank onat menek ki az berezre wigiaznj weczke följ [UszT 18/139]. *1606:* mys az Biroual az Berezre mentünk vala jmmar kj [i.h. 20/196 Blasius Kouacz de Rugonfalúa lib. vall.].

6. kivezet/visz; a duce/conduce spre afară; hinausführen. *1600:* az ropoban ... egi feold, melibe(n) az vth ki megien az giomolch kerth borozdaia mellet [Kisgörgény MT; EHA]. *1722:* az szoros melj ki megien az mezöre pad fele [Bözöd U; EHA]. *1730/1792:* az Baksiak nyíre felöl Délre az erdölö ut mégyen ki [Albis Hsz; EHA]. *1746:* kerek gödörnél egy vápácska igyenessen szolgálván ki, azon vápácskán ment ki az uttza [Altorja Hsz; HSzjP]. *1749:* az Erdö szilin belöl az Melly ut elö Jö s ki megjen á Szena fü szileré [Fejérd K; Szentk. Salat Mihaly (50) jb vall.].

7. fel/kinyúlik/rúg; a se întinde (pînă undeva); hinausreichen. *1589:* az fôlduarj Giôrgy vram kapri[a] tauanak gattiara labal ki megien az kapri hataral es földnek labajual ôzue [Földvár SzD; SLt DE. 5. — [a]Kapor (SzD) határában levö]. *1597:* (A) weölgy ki megyen Atthia felol az firtos gyepwire [Firtosváralja U; EHA]. *1616:* (A föld) az Zekes patakiara ico edgik labbal, Masikkal ki megyen az Orzagh Utthiara [Pókafva AF; JHb XXV/25]. *1657:* 2 hold fôld ... megie(n) ki az Eoskeolej hatarra [M.fodorháza K; SLt HJ. 38]. *1765:* (Az) irotvány ... kimégyen az alsó utig fecske farkulag a holott öt jó lépés szélességü lehetet az Erdö [Hosszútelke AF; JHb XXVII/5]. *1801:* A kis völgy ... kezdödik az Elmálnak véginél fel menö ösvénynél és mégyen ki ... az öröks földek lábja végiben a' Megyesre menö utonn alóll ... az Adámosi Unitaria Eccla erdeje mellet elömenö utig [Sövényfva KK; EHA].

8. (külső helyre) megy, kilátogat; a ieşi/se duce (în afara localităţii); (in einen äußeren Ort) hinausgehen. *1574:* Catalin azzony Molnos Mihalne Azt vallia hogy ez ely Mwlt Aratasnak vtanna hamar volt hogy Mazas peterne Eohozzaya Ment volt ky az hostatba hwl lakik [Kv; TJk III/3. 392]. *1592:* az Erdeore ky menek orozhegy fele [UszT]. *1629:* az Aszony ... monda ... en czen megjek ki mert bizony szigjelem az ucza(n) fel menni [Mv; MvLt 290. 170b]. *1700:* Nagy Péter ki mene az Orzágh uttyához ahun a kereskedö embereknek Ghidoffalvára kellet volna fel menni [Sszgy; HSzjP]. *1725:* Ha penig mü Pünköstig ki nem mennenk, az hazakot, had jo karba, s jöj ide ne' legyek egyedül az sz: Innepeken [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez]. *1831:* ha a' tavasz el jön ki megjek Adámosra [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

9. elmegy/távozik vhonnan; a pleca de undeva; weg/fortgehen. *1565:* Azt mikor megértették volna Csehben', a csehiek a várat felgyúták és mind megégeték ... úgy menének ki belölle [ETA I, 23. BS. — [a]Szilágycsehben]. *1570:* Zabo vinche Es Zekel peter az Ew hazahoz Menthenek volt Zam vetny, De sok zovon otth Megh ne(m) Alkhatanak hane(m) ugian annelkwl ky Mentenek onnat [Kv; TJk III/2. 17]. *1593:* Hallottam Balintol mo(n)dotta hogy mikor Sewkeóbeól[a] kj megjen, keze mosatlan kj ne(m) megjen, hyret hadgia ott [UszT. — [a]Sükö U]. *1698:* a' Piaczon megveszszöztetvén a' Varosról böcstelenül ki kellett volna mennem [Dés; Jk].

10. kiköltözik/települ; a se muta (de undeva); hinausziehen/siedeln. *1569:* a my olta hogy Madarasrol[a] kj mentemis vagion hwzon eöt Eztendeyenel teob [Mezöbánd MT; VLt 7/692]. — [a]MT]. *1591:* Andrasfalüi Kedej Pal Jelenti Az zekben hogy Zent Kiralj Gergelt fogatta volt be hazaban ki onna(n) kj ne(m) Akarna men(n)j ... Az zek Azt consulallja mjert eztendót ott nem teöltett, ha teöruennyiel ne(m) Akaria keresny, hannia kj hazabol [UszT]. *1592:* Toot Janos ez peres Embernek Tot Mihaljnak az Attja Aleorbe kj ment Innet Deesreol

laknj [Dés; DLt 235]. *1633:* Zalkay Mathe ... monda Zanto Martonnak, meg mo(n)dam en te neked sogor hogy ez utanis kj kell neked ebből az hazbol menned, monda arra Zanto Marto(n): Inkab megh vernem az en fejemett az suba fauall, es az tűzbe takarnam hogi sem kj mennek belölle [Mv; MvLt 290. 112b]. *1742:* tisztesegesen ă Jószágból Kegyelmed mennyen ki, mert ha ki nem megyen a' mi Kegyelmeden fog tőrtenni maganak imputállya [Szászerked K; LLt Fasc. 112].

11. elhagyja az országot; a pleca din țară; das Land verlassen. *1552:* az Moduay vayda ... soha karrnekkwl ky nem menth [Torda; LevT I, 95]. *1570:* megh mykor kyralne azzony ky Nem Ment volt ez orzagbol hogy az Brassay sporer hannes hozot volt Jde ez varasba egy hordo lemonyat, es az eo pincheyebe theotte volt [Kv; TJk III/2. 152a Apalin Zigiarto Balintne vall.]. *1614:* Látván Báthori Zsigmond, hogy semmit nem tehet, tractára fogá az dolgot Bástával, hogy ... vigye ki az hadát Erdélyből pünköst-napig, és szerezzen gratiát német császártól s adja meg néki Qpoliát s kimegyen és Básta kezébe adja Erdélyt[a] [BTN~ 52. — [a]1602-ben]. *1653:* (Nagy András) Hallotta, hogy suspust vallott volna az ura Székely Móses, és nem foghatott egyebüve, hanem alófogott Tömösvár felé — Vaskapunál akart kimenni [ETA I, 83 NSz]. *1657:* Catherina[a] is ez idők forgása alatt kiment vala [KemÖn. 139. — [a]Brandenburgi Katalin]. *1663:* Szamosfalvi Mikola Sigmond Ur(am) ez hazabol ki menve(n), Assecuralliuk ... sem szemeljében, sem joszagában, sem egieb semmi nemű jovaiba(n) megh nem haborittatik, károsittatik, seot inkab oltalmaztatik [JHbK XIX/21 fej.].

12. *hiv* kiszáll (a helyszínre); a descinde (la fața locului); sich (auf den Schauplatz) begeben. *1561:* mynden ezthendöben pynkesth Jnnepiben egimassal egybe gywlwin ky mennyenek, awagi Embereketh Boczassanak az Zenafiweknek szinekre, es az wölgieketh Jgazan egibe Jnthizwin, mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek es azokra Nilat hannyanak [Fráta K; SLt U. 28]. *1568:* Intenek mynket az felseged paranchiolattyawal[a] ... hogy my az peres feoldeknek zynere ky mennyewnk ... az zem Lato bizonsagokat be vegyewk az megh newezeth peres zanto feold feleol es kazalo Reth feleol [Gáldtő AF/Gyf; JHb XXIX/28. — [a]Köv. az intetők nevének fels.]. *1589 k.:* az Zabo Thamas fw kertire ... ki ment vala mind az egéz Varas hogj le vonniak de ... fen hagiak az kertett [Szu; UszT]. *1593:* Mene ky Biro vram ... Az Elo welgibe Az hidot Megh fündalny [Kv; Szám. 5/XXIII. 111 Casp. Schemel sp kezével]. *1677:* Hogy a' gonosztévők inkább meg-zaboláztassanak, és ki-kerestetvén érdemek szerint meg is büntettessenek, a' Vármegyéken és Székes helyeken a' Tisztek leg alább három esztendöben ki-mennyenek Generalis Circalasra [AC 119]. *1765:* az Balai Határra ki mentenek volt az Birák az Portio alá valo köbleket fel roni [Bala MT; Ks 14. XXXV]. *1835:* hibáson esett ... hirünk és tudtunkon kívül esett jártatás a midön is az Co(mmi)ssárius Vrak semmi előre valo hirtétel nélkül mentenek ki és Jártanak [M.déllő TA; DobLev. 1209 K. Dobolyi Sigmond Samuel ref. esp-hez]. — L. még AC 70, 74, 86–7, 109–10, 155, 197–8, 218, 231–2, 242, 250; CC 26, 34–5, 41, 60, 86–7.

Szk: ~ *okulációra. 1784:* az Lázáraké volt ez az Controversiás helly, de most oculatiora ki mentünk nem leltünk közt [Torockó; Bosla. Greg. Tsupor (40) jb vall.].

13. ki/szétküldődik; a fi trimis/difuzat (scrisori, ordine, invitații); (Brief, Befehl, Einladung) hinausgehen. *1653:* Hogy a búza drágodik vala szörnyen, nem tudom bizony ha e gyülésben szolltak volt é annak limitatiojáról valamit; de elég, hogy országszerte kiment vala a Básta levele [ETA I, 87 NSz]. *1659:* immar Nagysaghtok, Kegyelmetek keozi paranczolatis ment ki, hogy Elebbeni Urunknak se maganak, se hozzá tartozoinak Joszagot birni ne engedgyen [Borb. I követjel. Konstantinápolyból]. *1705:* A generál ... első orderét kiadta a regimenteknek, hogy készüljenek, amikor az harmadik ordere kimégyen, hogy mindjárt indulhassanak [WIN I, 569]. *1749 k.:* már a Regálokis ki mentenek vólt az országban az Dietara való Confluxus iránt [H; JHb XXXIV/24].

14. kiáll vki ellen; a accepta să înfrunte pe cineva (în duel); jm entgegentreten. *1599:* mikor Kiraly Ferencz, Wargha Balast baira hitta, azt mo(n)dotta Wargha Balas, meg lad hogy maid ki megyek, chak te legy ember hozza [UszT 15/197 Sofia, Kys Thamasne, Zent Mihaly vall.]. *1630:* Az mikor Nagj Gergely Ura(m) haza jöve reszegen hallotta(m) azt hogj monda ... Banhazi Uram ... ha kiuannia, mennien ki, akar egj kopiara, s akar egj kardra, s megh vagdalkozik uele [Mv; MvLt 290. 196].

15. (erősséget) elhagy/felad, (erősségből) kivonul; a ceda/părăsi (o fortificație); (Festung) verlassen/aufgeben, (aus der Festung) abziehen. *1653:* mikor megadták volna a Básta hitire a várat, kimenének a városból[a] a magyarok [ETA I, 66 NSz. — [a]Beszt.]. *1662:* (A) praesidiárius, vitézlő nép, a kapitányon, porkolábon kivül, a jeles erősségben is kétségesek lévén magok megmaradhatások felől, ki akarván belőle menni, a tisztviselők a segítség jöveteli biztosításával őket nagy nehezen maraszthatták vala [SKr 668].

16. átáll/megy; a trece de partea cuiva; her/hinübertreten, übergehen/treten. *1657:* Azonban az Szemeny gyalogsagh kiment zazlostol az ellenseg keöze [Hurm. XV/II, 1272–3 Kemény Jánosnak II. Rákóczi György csatavesztéséről szóló leírása]. *1679:* Fráter István uram ... azt izente neki, hogy ha kimegyen az császár fizetésire, jó fizetése leszen [TML VIII, 406 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez]. *1704:* Ugyan ma hozták, hogy Gyulai István uram Havasalföldéből kiment volna a kurucokhoz és Pekri uramnál látták volna [WIN I, 189–90].

17. (csapat a városból/várból) kicsap/üt; (trupe) a ieși din oraș/cetate pentru o incursiune; (Truppe) aus der Stadt/Burg einen Ausfall machen/ausbrechen. *1653:* a sákmányosokkal a mely vitézek kimentek volt, tehát fogtanak valami törököket [ETA I, 48 NSz]. *1704:* 22 Aprilis. Eljövén valami kurucok Fenes felől, a monostori templomon felül — kimenvén innen is a rácok és lovas németek —, ott ellenkeznek setétig [Kv; KvE 289 SzF]. *1710:* (Rabutin) már resolválta vala magát: hogysem éhel ott haljon meg Szebenben, kimegyen a hadakkal, és mezöben harcon vész el dicsíretesen [CsH 358].

Szk: ~ *csatára. 1662:* Az tatárság érkezése előtt néhány rendben menvén ki elejekbe csatára ... némellykor jó nyereséggel is jártak [SKr 452] ∗ ~ *portyára/portyázni. 1704:* Ma jött a hír, hogy a rácok ... kimentenek volna portyázni Medgyes felé [WIN I, 92]. *1705:* Az elmúlt éjszaka kimenvén Pavlik nevű kapitány a generál parancsolatjából portyára németekkel ... és rácokkal ... rájok ütöttenek a derék strázsára[a] [i.h. 549. — [a]A

kurucok strázsájára] ✱ ~ *zsákmányolni/zsákmányra. 1662:* (Az ármádából) valamelly felé táborokról zsákmánlani kimennének, a földnépe mindenütt öli, vesztegeti vala őket [SKr 235]. *1703:* Azon companiák ... zsákmányra kimenvén az havasokra, sok szénánkot elhordották [Csíkszereda; SzO VII, 111 Cssz, Gysz és Kászonszék panasza a német katonákra].

18. ~ *reá/vkire* rámegy/ront/támad; a se năpusti/arunca asupra cuiva; jn überfallen, über jn herfallen. *1599:* Arra is Emlekezem hogy az Leany azt monda mikor az palchaual kj ment vala rea ... hogy ... teokelletlen ageb meg eon engemet [UszT 14/39 Anna consors providi Francisci Rigo lib. vall.]. *1717:* kénszeritette Dobai Péter ur(am) az Falut és az Harangot félre is vertük, 's ki mentünk az Széna hozókra [M.köblös SzD; RLt Nagy Vantsa (60) jb vall.]. *1761:* az I. Asz(szony)t Czako Samuel Vram minden ok nélkült agredialta ... az uttzára egész megtámadásra kész szándékkal ment ki réája [Torda; TJkT V. 36].

19. el/kiharapózik; a se întinde/extinde; sich verbreiten, um sich greifen. *1762:* mig az I ő klme Szena fűvében gyujtott tűz ki nem ment az oldal se meg égve, se meg perselve éppen nem volt | azon bokorrol még egészszen el terjedett az tűz, és igy ha akkor azon gyuladásbol ki ment az tűz, nem lehet hinni, hogy azután más gyujtott volna ott bokrot [Torda; TJkT V. 102, 108].

20. ki/elfolyik; a (se) scurge; aus/wegfließen. *1598:* Hogi eyel az templům boranak egiknek abranchiay le zakatak, Ment ki beleolle nyolcz veder bor [Kv; Szám. 7/XVI. 44]. *1732:* (E) részib(en) is ezen gyümölcsösnek van edgy szép halastoò, meljbe az Szamosbol csatornán folj a viz, és ismét csatornán megjen ki belölle a föld alatt [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc]. *1772:* Gondollyaé ... a Tanu ... hogy a' Gatnak alátsonsága miatt az ottan bé menö Viz igen nagy sebességgel menvén ki a' siliprol le menö viznek eleiben került ? [Kük.; JHb XX/27. 6 vk].

21. kiárad/önt; a se revărsa, a ieşi din albie; übertreten/strömen. *1610:* az eó gattioknak fel veres⟨e⟩ mia ment ki a viz [Kvh; HSzjP]. *1701:* azon gátnak dagaszszábol az nagy hidon fellyül valo parton az Marosnak ... exundatiok idején, az két hid között igen ki szokott menni a vize [Mv; Berz. 13. II/24]. *1754:* az Malmon alol sohult viz ki nem ment [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/10]. *1763:* mikor szer felet valo essök járnak, ez a Patak a' Vallyujából kimégyen [Szecsel Szb; JHb]. *1772:* a Groff Kun István Vr Király falvi Malom Mestere Atyim a' két also kereket fellyül akarta tenni, és térdig a' Malmot fel emelni, s én féltem hogj igj ki mégyen a' Viz a' Dombai Rétre [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 343].

22. (a vér) el/megered; a curge (sîngele); zu bluten anfangen. *1628:* orra(n) saja(n) az vér mingiarast ki ment ... ot fekusik, az orra(n), saján az ver ki jö vala [Tövis AF; Told. I].

23. (füst, láng, szikra) kiszáll; (fum, flacără, scînteie) a ieşi; (Rauch, Flamme, Funke) hinaussteigen | fel/kicsap; a izbueni/îşni; empor/ausschlagen. *1644:* Egj Ember Magassagniera megie(n) vala ki a langh az Nagj Miklos kemenie(n) [Mv; MvLt 291. 432a]. *1681:* belűl szenelö Sütö Kemenczeje ... füstys egi kürtön megyen ki [Vh; VhU 520]. *1846:* a ház minthogy nagyon rosz cserénnye omlo félbe volt hihetöleg vagy egy szikra kiment 's belé akadatt a cserénybe s ebböl lehetett a gyulás [Dés; DLt 1040].

24. elköltödik/megy; a se cheltui; verausgabt/ausgegeben werden. *1662:* (A) rendkívül való praesidium fizetésére feles pénzünk ment ki [SKr 475. — II. Rákóczi György nyil.] | Az udvarbíró írja, hogy nincsen a korcsomáknak jövedelme, mert csak az gyalogok fizetésére is kimegyen ... száztizennégy forint ... minden holnapban megyen-e ki ennyi, vagy esztendöben? [TML II, 355 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

25. (mennyiség, összeg) kitesz vmennyit/rúg vmennyire; (cantitate, sumă) a se cifra/ridica la ...; (Quantität, Summe) betragen/ausmachen. *1584:* Ha valamely Chiaplar hibat thenne wagy fogiatkozast, valamy gondolattiabol az Bornak korchiomallasaban Tehagh az vasarbirak az panazra valo kepest a hordot megh meriek ... Es ... megh vethwen mire kellet volna a' bornak ky menny ha my fogiatkozast megh tapaztalnak, kyreol zamoth nem adhatna az Chiaplár, Tartozzanak mindgiarast az karos embert megh elegitetny az Chiaplarral az defectusrol [Kv; PolgK 12]. *1585:* Az eggik bortt Azzonfalwan Gywrka neweö ember Arulta ky, Ment kj f. 9 d. 35. Masodik Quarta bortt felseo fwlen Illics Tatul Arulta kj, Mentt kj f 10 d. 5 [Kv; Szám. 3/XVI. 29]. *1656:* en azokot a hat kas meheket elattam akor mind ez ment ki udgh tiz forinra [HSzj *kas-méh* al.].

26. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *a csípője* kicsikkan/ficamodik a csípője; a se dezarticula cuiva şoldul; die Hüfte wird (im Gelenk) verrenkt. *1760:* Merk Luka a' minapiban igen rutul meg verte Kotsis Petert, ugy hogy mais nyomorek ki ment a Csipeje helyböl [Kóród KK; Ks 17. XXXI] ✱ ~ *a lába (helyéből)* kificamodik/marjul/menyül a lába; a se dezarticula/disloca cuiva piciorul; der Fuß wird verrenkt, sich den Fuß verrenken. *1771:* Tudgyae a Tanu ... hogj ... két Esztendös Paripa Csikaját hol, kik, miképpen mitsoda patakba szöktették belé ? hogj edjik elsö lába hellyiböl ki menvén máig is tsak tsingoladzik hogj réá nem álhat ... ? [Msz; BetLt 7 vk]. *1773:* Mihály Márton ökre ... a Czako Gaspar Udvarán esvén el a sikság miatt Lába ki menvén föb(e) ütötte és ki nyuzta [M.léta TA; JHb II. 3] ✱ ~ *a válla helyéből* kicsikkan/ficamodik a felkarcsont (forgója); a se dezarticula/disloca cuiva umărul; (das Gelenk) des Oberarm(e)s wird verrenkt. *1768:* a nyavallya töres rea jöven ... senki nem lévén mellette ugy öszve rontotta a nyovallya törés hogy az derekais kette tört az vallais le eset kiment hellyibol [Uraj MT; Berz. 14. XIV/7].

27. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *kezéből vmi* kikerül vmi vki birtokából; a înceta de a mai fi (în) proprietatea cuiva; (Besitz) in Verlust gehen. *1600:* Az eskott wraim zabadittiak Petky Janos vramat az Wdwarhely hatarban leweö feöldeiben, mierthogy azert adot iozagh megh zabadult es ki menth kezebol [UszT 15/21 Aláírásban: Hoggyay Gorgy teób eskwttekel]. *1666:* Mindeneket Eö kgmek Eggjüt oltalmazzanak, ha mi, keziböl kj megjen Akar mellik felnekjs masbol Contentaltassek [Altorja Hsz; Borb. I]. *1698:* a B. kereszturi szölö hegyen lévö Berzenczei Marton Ur(am) szölöje mint ment volt regen kezihez, es mikeppen ment ki kezébül [Berekeresztúr MT; Berz. 1]. *1753/1781:* Nem tsak Pojánát és Nádastiát hallottam egészszen az Exponens urak praedecessoraienak lenni, hanem az egész Gyögy vizén valamennyi falu vagyon, de hogy ment ki kezekböl nem hallottam [Máda H; JHb LXXI/3. 266] ✱

~ *tőle a föld* kikerül birtokából a föld; pămînt(ul) a înceta să mai fie în proprietatea cuiva; Ackerfeld in Verlust gehen. *1591:* Egj kor kere(m) vala Nemet Mihalytul az szantas arrat mo(n)da Nemet Mihalj Nem tudo(m) miert adna(m) ha egj penz nelkwl kj ment en teollem az à feold [UszT] ✱ ~ *vkinek keze (és birodalma) alól vki/vmi* kikerül vki/vmi vki keze alól/birtokából; cineva/ceva a înceta de a mai fi în proprietatea (şi autoritatea) cuiva; über jn/etw. die Herrschaft verlieren. *1619:* Tudom azt hogy Beczj, Palnét szolgalljak, Zep Janos, Kouaczj Mihalj, Bartha Janos, Retj Marton, Madar Pal, Ambrus Géórgj, Hallottam aztis hogj Penzesj uoltak Beczj Palne Azonjomnak, de en azt ne(m) tudom mikeppe(n) mentek kj keze alol [Cssz; BLt 3 Simo Gergelj Chyato Zegy (32) ns vall.]. *1769:* (A) széna rét ... ennek elötte hány esztendövel ment ki ... Mikola Lászlo Ur keze és birodalma alol arra bizonyoson nem emlékezem [Szamosfva K; JHbK XXXVII/12-höz].

28. (vmilyen értesülés) kikerül vkitől; (o anumită informaţie) a se afla de la cineva; (Nachricht) von jm weitergegeben werden | *átv* kiszivárog vkitől vmi; a transpira/a se auzi/a se afla ceva de la cineva; etw. von jm weitergegeben werden. *1661:* Ugyan felette kérem Kegyelmedet, ha mit értett, tudósitson, tölem bizony ki nem megyen, csak mégis tudhassam magam dolgaimot mihez alkalmaztatnom [TML II, 60 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. *1667:* A minek titokban kell lenni innet ki nem megyen [TML IV, 231 Naláczy István ua-hoz]. *1710 k.:* Ó, ki keserves dolog vala abban a mü boldogtalan tanácsunkban, hogy a hüt, becsület és közönséges jó félretételével, abból minden kimégyen vala, mindent kivisznek vala, fecsegnek vala [BIm. 992].

Szk: ~ *a szó közülük. 1675:* látja Isten, köztünk sem merem beszélni, mert mindjárt kimegyen a szó közülünk [TML VII, 101 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *a világ elejébe. XVIII. sz. köz.:* hogy ki ne menyen Világ eleiben leg kisseb egymást meg sérthetö, vagy meg is sértett, söt kedvetlenitö szokás attol igen oltalmazkodtak [Nsz; Told. 2].

29. kiadódik; a se da; (hin)ausgegeben werden. *1673:* Marhák vásárlasa es Elis hajto[a] kezeben mennyi penz megyen ki [UtI. — [a]Értsd: éléshajtó]. *1688:* Praebendasoknak: es mosta(n) itt lévö vendégeknek az tizenkét napok alatt megjen ki tyuk nro: 84 [Radnót KK; UtI]. *1721:* az Felsö Faluban volt égy udvar házhelly ... onnan is Vitéz részre mindenböl negyed rész mégyen ki [Pusztaegres TA; DobLev. III/596. 208]. *1774:* Dészkából (: az az örmények(ne)k ... Sátornak ... más fél száz deszka kimenyen :) jön három forint minden Sokadalomban [Szentdemeter U; LLt Vall. 81]. *1783:* hallottam mondani, hogy Apor Jánosné Kováts Sára leányomnak nem ment oly igyenesen a része ki mint Kupány Ferentz papné leányomnak [Martonfva Hsz; HSzjP Jaci Tusa (64) vall.]. *1790:* Die 27a May ezen boldogtalan árvák Pénze egészszen ki ment. Nagy Adám ö kglme én elöttem ki fizette [Mv; MvLev. Kis Ferenc ács hagy. 4]. *1819:* Mái napon alkudtam meg a' nagy Istálló meg tapasztására és ki meszelésére Czigány Petánét ... 15ik Juny ... ki ment egy meszej pálinkája ... Junius 25ik ki ment egy véka Török buza [Kémer Sz; Incz.].

◇ **Szk:** ~ *belőle a lélek* elszáll belőle a lélek; a-şi da sufletul (de pe urmă); die Seele entweicht ihm. *1667:* reá jöttek szegényre s izentték, hogy maga méltóságos személyéhez is hozzányúlnak, azon úgy megbúsult, azt tudták, mingyárást kimegyen a lélek szegényböl [TML IV, 150 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *elméjéből* kipárolog vmi a fejéből/emlékezetéből; a-i ieşi ceva din minte; es entfällt ihm/ihr, es geht einem etw. aus dem Kopf. *1585:* Ferenczy Antal vram es Volflarad vram valliak hogy eok Nem emlekeznek bizonnial arra hogy Hozzw Marton azt monta volna az Zek zynin[a] ... Az zo azért megh eshetet keozteok, de amy (!) elmenkbeol ky ment [Kv; TJk IV/1. 413. — [a]Köv. a nyil.] ✱ ~ *a névből* elhagyja férje nevét; a renunţa la numele soţului; den Namen ihres Mannes verlassen. *1597:* Az Azzonj migh az Vra neúet viseli Addigh az Vra testame(n)túma zere(n)t biria az velle eggjtt zerzett feóldeket ... hogy ha az Aszoni megh hal vagy ki megie(n) az neubeól, az ket fyra zalnak az zerzett feöldek [UszT 12/129] ✱ ~ *a neve* kb. a világ elé kerül/kitudódik a neve; a i se face cunoscut numele; der Name wird vor der Welt bekannt. *1737:* Pater Csato wram ... reménkedik Exld(na)k per omnia sacra hogy ki ne mennjen a neve, mert nagy böstelenségben esnék [Abosfva KK; Ks 99 Bálintit György lev.] ✱ ~ *a télből* kilábal a télből, kihúzza a telet; a reuşi să iasă din iarnă; den Winter überleben. *1796 k.:* Minden fele Marha elég jol telelt és elég jol ment ki a télböl [Banyica K; IB. Gombos István lev.] ✱ ~ *tisztéből* elhagyja tisztét, kiáll tisztéből; a-şi părăsi postul; sein Amt verlassen. *1677:* Ha mely Fiscalis Tiszt valakik ellen potentiát patrál, azon Tisztben citáltassék azon laesa parstol ... Ha pedig tisztiböl ki-menne, a' laesa pars a' potentiariust keresse a' kártételért juris ordine, vagy ot az hol personalis residentiaja vagyon, vagy ot az hol más Tisztet fog viselni [AC 187] ✱ *akaratunk egyre megy ki* egyet akarunk; avem aceeaşi/o singură voinţă; wir wollen eins. *1855:* amint látom s két betses leveliböl olvasomis akaratunk egyre megy ki magamis szorol szora ugy gondoltam 's néztemis volt ki [Búzásbesenyö KK; DobLev. V/392 Ujfalvy Lajos Dobolyi Bálinthoz] ✱ *oda megy ki a dolog* azzal végződik a dolog; cu asta se încheie problema; die Sache endet damit. *1823-1830:* zsimbeltünk egész éjfélig, egymásnak mindent szemére hánytunk, mindketten pedig Gyarmathit megtámadtuk, az ö csudálatos és házsártos természetéért, utoljára pedig oda ment ki a dolog, hogy megbékéltünk [FogE 211-2].

kimehet 1. a putea ieşi; hinausgehen können. *1585:* Az Scolamester keressere az Scola portara hogy az deakok ideo utan ky ne mehetnenek, vettünk akhoz egy öregh lakatot, az arra ... d. 55 [Kv; Szám. 3/XIX. 40-1]. *1602:* annyra meg sokasodot az lator, hogy ember maid hazabol sem mehet ki [BesztLt 113. — Kiss András kijegyzése]. *1666/1793:* ha másutt rosz kerti vagyonis, de az Falu Határára tilalmas helyre valamelyik ki függ, jo kertet tartozik tenni ott semmi némü marha ki ne mehessen [SzékFt 22-3]. *1726:* alig mehet ki az ember az Nagy Sármia Hazabol is [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1754:* ketteje a Tolvajoknak a kapun ki akarván menni ki nem mehettenek Strásák Lévén ottan [Fgerend TA; TL].

2. kimehet dolgára/szükségére; a putea ieşi să-şi facă nevoile; zur Notdurft hinausgehen können. *1684:* (Desfalui Miklosne Aszonj) ollyan el esett Ember volt magaual jo tehetetlen volt hogi magatol nemis mehetet ki, ha magok ki nem vitek [Torockó; Pk 7].

3. a putea ieşi în cîmp; auf die Feldmark hinausgehen können. *1590:* Az kapitanoknak Mynden fertaliokban hagyak meg, hyrdessek meg az keosseg keozt, hogy ky mehessenek harap Egetny, Es ha kynek szenaia vagion otalmaza [Kv; TanJk 1/1. 135]. *1761:* A Ki maga crején ekével ki mehettne, csak két napi szántás exigáltattnék attól [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 227]. *1777:* A Lopott Marhák Nyomát pedig mikor a Fontinyitza Bátsulujig hozták a Ködmönösieknek, én Nem mehettem ki a Nyom fel vételére, s Nem tudom hol adták által [Konkolyfva SzD; i.h. LVIII/28]. *1806:* ők tudgyák nállamnál jobban a Métákot, Magam pedig most bénna livin, azon méták meg nézésire ki nem mehetek [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Mohai Lőrintz Bartók Ádámhoz].

4. külső helyre mehet, kilátogathat; a putea ieşi în altă regiune; an eine draußenliegende Stelle hinausgehen können, einen draußen liegenden Ort besuchen können. *1665:* ha betegségem engedi, sietek is, de ha elébb nem is, talám karácsonra kimehetek [TML III, 525 Teleki Mihály a fej-hez]. *1731:* ha penig valamin meg akadnának hiszem lehet igazittani ha ki mehetek [Csíksztmárton MT; Ks 83 Szabó József lev.]. *1756:* kerem Soguramot (!) bizadalammal considerallya az én hoszszos es sullyos nyavallyamat es varjan addigh engem mig ki mehetek [Lőrincfva MT; Kp III. 135].

5. elmehet/távozhat vhonnan; a putea pleca de undeva; fort/weggehen können. *1615:* (Az) eoreoksegben az ado felek benne maradanak, de nem Jobbagiul hanem vgj, hogy mikoron ki akarnak mennj az eoreoksegbol, ki mehessenek minden bantas nelkwl [Uzon Hsz; BLt 3]. *1619:* Én immár eltöltöttem esztendőmet, várom csak az Nagyságod kegyelmességét, hogy Nagyságod innét ez nyomorúságnak helyéről kiváltson és szabadítson. Hiszem ha valamint gyalog mehetek innet[a] ki is, az én dolgom [BTN[+] 218. — [a]Konstantinápolyból]. *1724:* Még ma az Nemes ország el bomlék, gondolom talám szeredán vagy kedden innét ki mehetünk [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. *1823–1830:* az úrfi ... kérni, biztatni kezd, hogy álljak reá akármely kondícióra[a], mert ha Erdélyből kimehetünk, miénk lesz a világ [FogE 142–3. — [a]Gr. Bethlen Elek németországi útjára kiséröként hívta az emlékirót].

6. elmehet vhová; a putea merge/a se putea duce undeva; irgendwohin gehen können. *1672:* az szent Unnepek raytu(n)k uannak, sehoua az ember uasarlany ki nem mehet [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza, Csíksztgyörgyre]. *1758:* Váradra sem mehettem ki még eddig [RettE 56]. *1794:* olyan gyenge vagyok hogy egy felé is ki nem mehetek [Kv; IB. Sándor István lev.].

7. *hív* kiszállhat; a putea descinde; eine Besichtigung vornehmen können. *1617:* Ha peniglen uala mellyk fél az kert törueni lato biratt ki hina az uetekedő kert melle ... az Balintfalui nelkült egik sem mehet ki sem a Madarasi sem az szent Laszloj, de az Balintfaluiual akar mellyk ki mehet [Msz; Törzs]. *1650:* minek eleötte arra rendeltetett beöcziwlletes hiveink ad oculatam revisionem ki mehetnek ... supersedeállyon addigh azon Vár helyé(n) valo kapdosastól [Thor. XXI/5 fej.]. *1727/1777:* Az időnek rövidsége és mostohasága pedig nem engedvin azt, hogy most[a] a mezőre erdőre és szőllő hegyekre osztozni ki mehessünk, meg egyezett akaratbol az atyafiak rendelik, a' jövö ... tavaszi időt azoknak subdivisiojára [Vaja MT; DobLev. III/505. — [a]Nov. 20-án]. *1738:* a Nms Város ... azon(n) málé földit ... Cedallya ... Dálnoki Daniel Atyánkfia ... ő kglme facultaltatik, hogj interea, mig Osztó birák atyánkfiai kimehetnének, ő kglme meg-szántathassa [Dés; Jk 294b].

8. (haddal) kivonulhat vhonnan; a putea ieşi de undeva (cu trupele); (mit Heer) irgendwoher/von irgendwo ausziehen können. *1662:* Reggel ottan kiizenvén a vezérnek, a híd csinálásához még sem kezdtek vala s a híd úgy el sem készülhetne, hogy az nap rajta kimehetnének[a] [SKr 617. — [a]1660 aug. végén a várat a töröknek szabad elvonulás feltételével feladó várbeli őrség Várad várából].

9. kijuthat; a reuşi/putea să iasă; hinausgelangen können. *1577:* az Monostor vczay fertaliba az vtokba sok fogiatkozas vagion, hogi az Nagy Sarbol az kochyis elig mehet ky [Kv; TanJk V/3. 150a]. *1657:* valami igen nagy havasos erdön kelletvén általmennünk ... az havas közt az útban egyfelé is ki nem mehetvén az rettenetes hó miatt, ott hálánk [KemÖn. 50]. *1775:* mind a kettő alatt a jég leszakadott. Egerházit fennállva, a csizmadiát pedig elnyúlva találták halva, hihető hogy vergődött, hogy a jégre kimehessen [RettE 344].

10. ~ *bizonyságra* bizonyíték szerzésre haladékot kaphat; a putea primi amînare pentru obţinerea dovezilor; zur Beweisverschaffung Aufschub erhalten/bekommen können. *1600:* Myerthogy Nyreo Miklos coram dominis Judicib(us) semmith Nem bizonitott hanem succumbalt, mostannis bizonsagra ky nem mehet [Kv; TJk VI/1. 315].

11. (föld) kiérhet/rúghat; (pămînt) a se putea întinde; (Feld) hinausreichen können. *1739:* (Ígért) azon kis földért, hogy az ő kglme szőlőjeis addig mehessen ki, mint a több szőlők ... 12 magjar forintakot [Ne; DobLev. I/174].

12. (vkinek vmilyen járandósága) kijárhat; a putea obţine ceea ce i se cuvine (de drept); (irgendwelche Bezüge jm) gebühren/zukommen können. *1834:* Az két rendbeli Szám adásaiban tsupán egy véka zabot teszen fel a' mit Competentiájában ki vett, holott a' lova mindig zabot evett, akkoris a' midőn az én lovaim nem kaptak, következőleg a' Zab Competentiája könnyedén kimehetett [K; Somb. II].

kimehetés kimenés lehetővé tétele; crearea posibilităţii de ieşire (a cuiva de undeva); Ermöglichung des Hinausgehens. *1663:* az innét való kimehetésben találhatnék én könnyebb módot, ha kárommal lenne is [TML II, 654 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez].

kímél 1. kímélettel bánik vkivel/vmivel; a menaja pe cineva/ceva; jn/etw. schonen. *1571:* Az felekyekre eo kegek vetettek fl 50 Keryk azon eo k. Byro vramat hogi zedye fely Raytok, Ne kemellye Eoket, ha varoswl Magokat Nem kemelhetyk, hwl Nem akaryak megh Adny, Mind kenezestwl coket rakassa,eo k. az Toromba[a] [Kv; TanJk V/3. 43b. — [a]Városi tömlöcbe]. *1577:* A ky penigh nappal zankazyk es magat lovat Nem kemelly ... annak eo kegmek semmy bwntetesst ne(m) zabnak [Kv; i.h. 141b–2a]. *1661:* Nekem is penig Kegyelmed parancsoljon, mint testvér atyámfiának, bizony oly tiszta szű-

ből szolgálok Kegyelmednek. Kérem is, ne kíméljen, az mire elégségesnek ismer [TML II, 45 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz | (A szelniceieknek) hadd meg, az dézmára gondjok legyen, ne is kéméljétek őket [i.h. 121 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1670:* Most is ... jó lovat adott Kegyelmed; igen bánom, egy kis hóttetem talált rajta indulni, noha bizony váltig kimélem [TML V, 153 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *XVIII. sz. eleje:* A mely lovon holt tetem indúl ... le dőjtvén ă lovat, mogyóro faval mind addig kel dörgőlni, még megh lágyúl ă Csomója, nem kel kimélni, csak az inát meg ne Sercsed [JHb 17/10 lótartási ut.].

2. *~i magát* a se menaja; sich schonen. *1705:* A szász atyafiak a generálnak akarván complaceálni és magokat is akarván kímileni, egynéhány magyarokat beadtanak, hogy azoknak sok pénzek vagyon és a militiát segíthetik [WIN I, 574].

3. megkímél vkit vmitől; a scuti pe cineva de ceva; verschonen, ersparen. *1823–1830:* Ír továbbá némely jó barátainkról; többször is írna, de kímél engemet a költségtől [FogE 222].

4. megkímél vmit (a használattól); a cruţa ceva (nefolosindu-l); (vor Gebrauch) etw. schonen. *1748:* ē mostani Ferenczíné Blényesi Rebeka Aszszony ă Ferenczi Josef Ur(am) Annyaról maradott ágynéműjét viselte, s az magáét azzal kimillette [Torda; Borb.].

5. kíméletesen/vigyázattal használ vmit; a folosi ceva cu (mare) grijă; mit einer Sache schonend umgehen. *1591:* Az Achyok az Keotelet kymillettek feltettek megh zakadastol, Az hidat ala s fel vontak az keotellel, megis Zakadotth [Kv; Szám. 5/X. 81].

6. tekintettel van vkire/vmire; a avea în vedere pe cineva/ceva; auf jn/etw. Rücksicht nehmen. *1817:* (A Veres János) felesége olyan alá valo Személy, hogy most ís miolta az ura Kolosvárra van háromszor jőtt hozzá Dávid Budatelkiről[a] ... látom Dávidot mikor jő, s, mikor el mégyenís, eddig régen meg tudtam volna őket tréfálni, de tsak az Nagyságod Udvarát kéménylettem (!) [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev. — [a]K].

7. sajnál vmit; a precupeţi/cruţa ceva; etw. bedauern. *1573:* Ertyk eo k. Biro vramtwl Az vam dolgat ... Igen keryk hogi legen zorgalmatos gongiok rea, valamynt Jobban Twgia eo k. forgatny, Ne kemellick az Munkat valamely fele az zwkseg Mwtatya [Kv; TanJk V/3. 78a]. *1582:* Angleta Magiary Casparne ... vallia ... Kere ... Igiarto Georg, mywel Giogiűltam volna en megh, Mondam hogy zilwa zembe veottem volt be eg kis keneseot, es azzal giogiulta(m) megh ... Az Zilwa Zemet be Atta(m) vala Nekj[a] fizetest Ne(m) kemellet teolle [Kv; TJk IV/1. 71. — [a]Igiarto-nénak]. *1619:* Monda ismét: valamikor akar urad, had nélkül is megadhatja Jenőt. Elég pénze vagyon, ne kémélje csak pénzét, ő mind végezhezviheti azzal könnyen, csak hadát sem ülteti fel [BTN[2] 205–6]. *1661:* A pénzzel, édes szívem, bánjál szépen, mindazonáltal magatok szükségétűl ne kiméljétek ... édes Juditom, ne éhezzetek, azt tartom enyémnek, ha mit reád költök [TML II, 140 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1757:* Keszeg Pál ... a' Kortsomákot látogatta ă jó Bórt nem utállotta, másoktol sem kimillette [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1765:* a szénát zabott nem kimillették [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 34].

8. takarékosan bánik vmivel; a fi economicos cu ceva; mit etw. sparsam umgehen. *1661:* Ím papirosat is küldtem, de kéméljed [TML II, 69 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1662:* a németek nem fogják közleni az ő éléseket a magyarokkal, ha az élések el talál fogyni, ahozképpest annál inkább kell az élést kimilleni mert bizony nem tudjuk, mikor vihetnek élést oda ebben a rút időben, ha a mostani elfogy [i.h. 407 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

Szk: *~i a költséget. 1843:* Én többed magammal lévén, nékem leg inkább bőrömbe áll a' kőlcséget kémélleni [Veresegyháza AF; DobLev. V/1247 Dobolyi Sigmond öccséhez, Bálinthoz] ✱ *~i pénzét. 1823–1830:* Károly urfi ... sobrák, fösvény, ha valamije volt, abból senkinek semmit sem adott, pénzét pedig úgy kímélte, hogy csak egy krajcárját is félve adta ki [FogE 134] ✱ *nem ~i az introitust* nem kezeli gazdaságosan/takarékosan a bevételt. *1623:* Az Jo Zamtartora nem keueseb zwkseg vagion mint az kenyerre, mertt ha ... az Introitust nem kímillík hane(m) vgy tekozolliak mint az mostany Rationista, annyt be ne(m) takarhat hogy ell nem tudgiák tekozlany [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

9. *~ve* kb. gazdaságosan; economicos, cu economie; wirtschaftlich, ökonomisch. *1756:* Aszszu Gyűmőlcs ... télen és nagj böjtön ... böjtös dolgosok(na)k ... oljkor böjtös cseledek(ne)k is kimelve fözögetvén kőlt 1/3 véka | Dio is egész Esztendőben az már meg írt böjtősökre néha neha igen kímelve adogatván kőlt el ... 1 1/2 véka [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

◇**Szk:** *nem ~ vkit* nem irgalmaz/kegyelmez vkinek; a nu cruţa pe cineva, a nu avea milă de cineva; sich js nicht erbarmen. *1585:* Mint Az Barom Az hajduk Ne(m) kemellettek egy mast [Kv; TJk IV/1. 520 Stamp Janos vall.]. *1603:* Hez Mattias Fenesy ... vallia ... talalok Palfy Palt az fenessj teren, tehat rezegh. Kezde bezelgetnj es bezedy keozt monda hogy ha eo haydw lehetne, miwelhogy eonekys sok marhaiat koborlottak el, bizonj eo sem kemellene se(m) attiat, sem semmj attiafiat, hanem mit el vonhatna eois el vonna [Kv; TJk VI/1. 692]. *1619:* Monda arra az pasa: ... azhová az had megyen, oztán ott nem kémélik sem urat, sem szegényembert [BTN[2] 278].

kimelegít felhevít; a încălzi tare; aufheizen, erhitzen. *1838–1845:* Papik: ... Süvegalakú kőbura, melyet kimelegítvén, béborítják vele a hevenyében tűzhelyen sütendő kenyeret [MNyTK 107. 30].

kimélés 1. menajare, cruţare; Schonung. *1570:* Byro vram egy Kis hidat chinaltasson az folyamra Mely az vago hidra Megien, hogy Iarhassanak zekerel altal Rayta az Nagi hydnak legen kemelesere mykor az wyz kichin [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1657:* csak köz paripámon ülvén az másik kémélésejért ... midőn ... visszafordultunk, akkor tanáltam elöljűni lovászomat lovammal, alattam lévő úgy el is bágyadván, hogy ha az ellenség megfordított volna, bizonnyal oda maradtam volna [KemŐn. 76].

2. kb. vmivel való gazdaságos bánás; gospodărire economicoasă a ceva; wirtschaftliche/ökonomische Administration einer Sache. *1710 k.:* a kőnek, mésznek kíméllséért a praefectus a fundamentumot nem engedte aláásni, hanem azokat a búzavermeket pogonok alá vétette [BŐn. 503].

3. *a költség ~e* költségkímélés; reducerea cheltuielilor, economisire; Kostenersparnis. *1823–1830:* Göttin-

gában az egy koncerten kívül egyéb mulatsági közönséges gyülés nem engedtetik meg a költség kíméléséért [FogE 247].

◇ **Szk:** *(minden) ~ nélkül* **a.** könyörtelenül; necruţător, nemilos; unbarmherzig. *1570:* Vy Adot Mostan eo K. varoswl nem vetnek, hane(m) az elebby adot zegyek fely Eleosser, minden kemelesnelkwl Mindentwl, valamint es valahogy lehet, Mind fogsagal es egieb fenyitekel [Kv; TanJk V/3. 16b]. *1594:* Eo kegmek[a] ... vegeztek ezt ... hogi ha ... az Zaz vraim keozzwl valaki maga gondolatlan ... az mas felt ... tizteletlen zoual, vagi oli bozu bezedel, ki el twrhetetlen volna, illetne, ez dolog megh bizoniosuluan ki Adot legien okot effele dologra, es az tizteletlen zo mellyktól esset minden kemelles nelkwl az varos zaz Arany forintot vegien raita [Kv; i.h. I/1. 41. — [a]A városi nagyobb tanács tagjai]. — **b.** kíméletlenül; fără menajamente/cruţare; schonunglos. *1730:* (A gyümölcsöt) minden kimilles nélkül szedték [Türe K; Told. 28]. *1741:* (Az erdő) fáit ennek előtte a lakosok kiméllés nélkül vagdalták, hordották, pusztították [Görg-Jk]. *1752:* vert és veretett minden kiméllés nélkül [Backamadaras MT; Told. 37/44]. *1755:* Gabonatis esztendönként ... minden kimillés nélkülL adattatta [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1793:* a' bort kimillés nélkül pazérolta fazakokkal hordotta [Páva Hsz; HSzjP]. *1809:* (A pásztorok) bottyaikkal minden kiméllés nélkült szokták verni az ollyan Marhát [F.rákos U; Falujk 42 Sebe János pap-not. kezével].

kímélet szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *minden ~ nélkül* irgalmatlanul, könyörtelenül; fără cruţare, nemilos, neîndurător; erbarmungslos. *1836:* a' Cholera rettentő dühöngése, mely minden kímélet nélkül kezdi pusztítni a' Város Lakosait [Kv; Pk 7].

kíméletesebben mai lin/domol; schonungsvoller. *1826 k.:* A Pataknak záporos ki áradása sokkal kiméletesebben halad a Balavásárig tarto hosszu follyamatjábann mint sem vagy három puska lövésnyi kurtán meg szoritott új árkába [Gyalakuta MT; GyL].

kíméletlen 1. *hsz* **1.** kíméletlenül; fără cruţare/milă, necruţător; schonungslos/unbarmherzig. *1570:* zorgalmatossággal Minden Rendbeli Embertwl kemelethlen fely zedyek az Eleby vonasokat [Kv; TanJk V/3. 18a]. *1576:* Akaryak eo K. varoszul egenleo Akarattal hogi az lelekel walo zytok tylalomba legien ... Es az Bwntetesseis meg legien kemeletlen [Kv; i.h. 134a]. *1694:* Ezen Templom-(na)k igen szep Boltozattja volt, de az Templomon allo felsö Hazakba(n) nemetek leven, sokat tomboltanak rajta, es Konyhajokis leven ott, az Fat kimiletlen hanyvan, mind az padimentomos Teglazatra mind penig az Tüzelö helyekre, az Templom Boltozattya(na)k az kőzepe meg hasadot [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1715:* Földvarj Ferencz vr(am) eö Kglmeis kimiletlen verni kezde ... Csunya Petert ... ugj rontak öszve Csunya Petert [Gálfva KK; Ks]. *1762:* Kegyetlenül kimiletlen botozta az Utrizált Téglavetőt [Hagymásbodon MT; Told. 48]. *1797:* A' más fele meg maradott részit ... az Erdőnek ... mind szüntelen vágattatta ... ö Nagysága ... mais mind untalan vágattya hordattya száma nélkült a' mire, és az hová kelletik kiméllettlen ... hordatott meg a' Légeni Malom renoválására is [Szentgotthárd SzD; WassLt Conscr. 364].

Szk: *minden ~* könyörtelenül. *1573:* Ezt az vegezest penig Biro vram meg kialtassa Ma es holnap Mind ket piachon[a] ... az tizedesek penig hazonkent hyrre tegek hogi Minden Erche Es ehez tarcia Magat, Mert Minden kemeletlen Meg Bwntetik az ky Ez vegezes ellen chelekedik [Kv; TanJk V/3. 85b. — [a]A Nagypiacon (a mai Főtéren) és az óvári Kispiacon]. *1574:* Az Thwzeleo helieknek meg latasat es Bontasat Most az Ideo Nem zenwedy, hane(m) ez vtan hogi meg Enged az Ideo, Eo k. Byro vram kapitan vraim altal Latassa meg, Es ky Artalmaszok Minden kemeletlen ely haniassa [Kv; i.h. 100a].

2. mit sem kímélve; fără grijă/menajamente; nichts schonend. *1722:* (A) Cselédek azon marhákból el adának, kik(ne)k bizonyoson nem tudom, mert kimilletlen adták egynekis másnakis [Szárhegy Cs; LLt]. *1748:* láttam hogy kimilletlen bővön éltenek, főzte(ne)k, a bor, s, égetbor mindenkor az ablakon készen állott [Torda; Borb.].

3. *maga-~* önmagát nem kímélve; fără să se menajeze; sich selbst nicht schonend. *1807:* a Szamos árkán két felöl csonka gátakot sokakot tsináltatott, hogy a Szamos vizét a Malomra igazithassa ... munkálkodott rajta maga kéméletlen, és nyughatatlan fáradsággal, pénzbéli költségekkel [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns. provisor vall.].

II. *mn* minden kímélet nélkül való, semmit sem kímélő; fără cruţare/milă; schonungslos, nichts schonend. *1813:* a Meredjoi[a] határon lévö közös fenyves erdő ... a rendetlen és kíméletlen éles és a körülbé lévő parasztoknak lopogatása által erőssen kezdett pusztittatni [Kv; HG. Bánffy lev. — [a]K].

kíméletlenül 1. irgalmatlanul, könyörtelenül; fără milă/cruţare; erbarmungslos. *1597:* Azert teczik theorweny zerint ... hogy megh bewntettessenek, es mint illyen hity zeget ki ho penzet(is) hawat ki ne(m) teoltwe(n) el zeokeot az zazlo alol ... fel keottessek erette, az kettey penigh kik Bwzay Matyas zawa(n) el indultanak, harom palczawal mindenik kemelletlenewl megh verettessenek [Kv; TJk V/1. 124]. *1598:* intik ew kegmek az Ado zedeo Vraimat hogi az keossegennis kemelletlenewl es zemeli walogatasnelkewl igiekezzenek az adot fel zedny [Kv; TanJk I/1. 308]. *1600:* latam hogy ... Chako Balint very vala kemewletlenewl (!) [Kv; TJk VI/1. 439 Helena cons. Joannis Sardy vall.]. *1661:* mind keserveseb annal az mit az idegenek kimiletlenül cselekedtenek [KJ]. *1776:* minek utánna az harangot fere vertik, akkor mentem ki ... ott láttom, hogy ütegette kimeletlenül [Katona K; Born. VI/14 Nagy Istok (42) zs vall.]. *1825:* Vonutz Vaszilika ... az el fogo személyek által iszonyu dorongokal és Fejszékel leagyaltatván, egyszoval kemeletlenül bantak az utrizalt Colonusal [Kötelesmező SzD; TSb 47 Soffre Nyikulaj (35) col.vall.].

2. mit sem kímélve; fără grijă/socoteală; nichts schonend. *1755:* vala ... 100 darab Sertés, de csak hetven van, mert azt minden esztendőben kimilletlenülL verette Le iff(jú) Teleki Sándor Ur(am) eö Nga, ugy hogy számot sem tarthattam rá edgy esztendőbe hányát öletett meg eö Nga közüllök [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1756:* Tóbiás Patikárius Uramnál Némethi István Uram igen bővön forgatta az aranyakat, és kimilletlenül kotzkázván, számban sem vette az aranyakat [Kv; Mk IX Vall. 37]. *1757:* Keszey Pál ... a' hol jó Bort talált bé ült

ottan innya kezdvén sokakat ... itatott a' Bort Kimiletlenül hordatta [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1789:* most láttya hogy harmad részeis alig vagyon meg a fáknak, a mellyeket ide jövetelével látott azon Erdőbe, mert azt kimilletlenül vágták, s hordatták az udvarba és a Fogadobais Tüzre [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall.]. *1826:* ma is a Néhai Férjem adosságainak terhek alatt nyögök ... ezen perrel is özvegységem kiméletlenül terheltetik [Ne; DobLev. V/1114. 5b].

kímélhet 1. a putea menaja pe cineva; jn schonen können. *1571:* Az felekyekre eo kegek vetettek[a] fl 50 Keryk azon eo k. Biro vramat hogi zedye fel Raytok, Neh kemellye Eoket, ha varosswl Magokat Nem kemelhetyk [Kv; TanJk V/3. 43b. — [a]Adót]. *1574:* Az felekieknek keonergeszetis meg Ertettek eo K. Az Reaiok vetett Adonak Restanciaia feleol De eo k. Nem kemelhetyk eoketis Mynth Magokatis Nem ohatiak a fyzetestwl [Kv; i.h./96b]. *1595:* eo kegmek nem kemelhettek sem eo magokat, sem penigh az zegeni keossegct, hanem Egienleo akarattbol vetettek Egi vonasra f. 3 [Kv; i.h. I/1. 262]. *1819:* Váradi Szolga Bironak, noha nem mondhatom hogy az Szegény emberrimet kimillenè, a mind kimilhetné a Vekturák által, mindhogy (!) kért adgy Tizenkét Veder uj Bort ö nékie. G. Lăzăr mp [Gyalakuta MT; IB].

2. megkímélhet vkit; a putea cruţa pe cineva; jn verschonen können. *1619:* két dolgot Nagyságodnak meg nem irtam volt ... melyeket magam is úgy ismérek, hogy noha talám ingyen sem eo momento essent, hogy Nagyságodat ezzel csak molestálnom is kellene, de, Kegyelmes uram, most ebben Nagyságodot nem kémélhetem ... Nagyságodot énnékem mindenekről certificálnom kell [BTN' 267].

kimellesztés *átv* megkopasztás; jupuire, hărăcire; Rupfen, Ausbeuteln. *1846:* a' mi megint nem a' falusi lakosok és Ekkla tagjai gyarapitásokra — hanem javaikból való kimejjesztésekre mútat [KLev.].

kímélő plin de menajamente; schonend. *1831:* Mivel ... F.Sukon keresztül ... szüntelen jövő és menő Katonáknak ... Statiojok ... nem egyebüve, hanem tsupán ide F.'Sukra assignáltatik, mely terüh reájok nézve annyival letiporobb és egyszer s mind érzékenyitőbb, mennyivel nem kímélőbb hangon rakatik vállaikra [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

kimenekedés kiszabadulás; scăpare, eliberare; Befreiung. *1782:* Togyer ... a' Fattyuságnak szine alatt az Uraság keze alol képzelt ki-menekedésnek reménysége alatt patvarkodni kezde [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. *1783:* igy Szolla Todornak az édes Annya, Láddé fiam Thodor, mig életben lészek ha utánna járnál kőnnyen Szert tehetnél az Jobbágyság alol lehető ki-menekedésre [uo.; i.h.].

kimenekedhetik *átv* üggyel-bajjal kijuthat/mászhatik vmiből; a putea ieşi cu greu din necazuri; sich (mit Mühe) herauswinden, einer Sache entgehen. *1669/1672:* mivel Fabjan Benedek ur(am) Sok adossagokban ejtvén magát abbol ki menekedhessék ... Kére mi előttünk ... Jenei Miklos uramtól ... nyolcz száz Magyar forintokat [Gyf; JHb XXIX/48]. *1816:* már most alig elégithet ki mindent az abusus miatt minden Mestersegek között leghaszonvehetetlenebbé és károsabbá lett vas mivelésből, mellynek bizonyságai a' lemaradott Verők és az el adosodott Verös Kovatsok, a' mellyböl soha ki se menekedhetnek [Torockó; TLev. 9/46].

kimenekedik 1. kimenekül; a se refugia, a fugi; her/hinausfliehen. *1793:* maga-is ki-menekedett [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

2. ~ *a bajból* üggyel-bajjal kijut/kászolódik a bajból; a scăpa (cu chiu, cu vai) din necazuri; sich aus dem Übel (mit Mühe) herausarbeiten, sich aus der Klemme ziehen. *1767:* a' melly két ezer forintot Gróff Székelly László Ur szamára szerzettem, az Urnak fordittom hogy minden bajbol ki menekedgyék az Ur [Kv; SLt XL Ferenczi György Suki Jánoshoz].

3. megmenekedik vmitől; a scăpa (de ceva); ent/davonkommen. *1809:* kettségben sem hozzuk hogy a' Nemes Ország Rendei, azt ne munkálodták volna, hogy műis Székelyek, és Armalista Nemesek, hogy az adozás terhe alol ki menekedgyünk [Asz; Borb. II].

4. kiszabadul; a se elibera, a scăpa; freiwerden/kommen. **Szk:** ~ *a fogságból. 1620:* megj fogtak voltt harmad magaual, es sok Jamboroknak sok törekedesek vtan ... menekedek ki Szöke Balintne az fogsagbol [Bikfva Hsz; BLt 5] ✱ ~ *a láncból* kiszabadul a vasból. *1802:* osztán kezességen a' Lántzbol ki menekedett [Felőr SzD; Torma] ✱ ~ *a rabságból. 1705:* Az inas ... Azt is mondotta, hogy egyebet semmit nem kíván, hanem hogy ebből a rabságból kimenekedjék és meglátthassa feleségét, gyermekeit [WIN I, 542–3] ✱ ~ *vki kezéből. 1701:* (Nyág Bukur) ő kglme Majorja vala, harmadnapigh ott mulatozánk nálla ... akkoron Bálint Deák onszola hogj jöne haza a város földire, mert ha ő meg hall ugj mond, bizonj nehezen menekedik ki az Horváth Miklos uram kezéből [Bárdos MT; MvLev. Moldovai Urszuj (45) jb vall.].

kimenés 1. kimenetel; ieşire; Ausgang. *1704:* Feljövén Szamosfalva felől valami kuruc seregek, felnyargalván a Kövespadon, az aratókat hajtogatták és ugyan egynéhányat meg is lőttek, öltek, másokat fogva elvittek; az németek pedig ekkor ki nem mentek, úgy mint másszor, hogy az aratókkal künn löttenek volna, sőt némelyek arceálták kimenéseket [Kv; KvE 293 SzF]. *1738:* a Csatáni Határn(a)k fel-osztására exmittált becsülletes atyánkfiai, mikoron ... a Nms Város szántó földeib(en); a mellyekböl, valami maliciozus emberek az határ köveket ki-hányták, hogj azon köveket viszsza rakattathassák authoráltatn(a)k, a Vicinusokat is admoneáltatván a ki-menésre [Dés; Jk 497a]. *1810:* Ezen ... Szánto Földek ... a' Falu szélitől circiter 12, 13 puska lövésnyire vagynak ... ugyhogy a' mivelésekre és hasznok elvételere valo kimenés és jövetel miatt nem sok idő mulik el [Doboka; Ks 76 Conscr. 90].

2. elmenetel; plecare; Fortgang. *1581:* Jamborul es Igazan zolgaltam felsegedet, Azzon keppe(n) felsegednek keözzwllunk ky menesse vtannis az my meg holt kegielmes vrunkat mind addig mig Birtam [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály foly.]. *1595:* Amy nezy Az Colosvarat lakosoknak Drabantsagra ez varosbol ky Meneset, halaztottak eo kgmek erreol valo veghezeseket ez Jeoweo gywlesre [Kv; TanJk I/1. 249].

kimenet I. *fn* **1.** kimenés; ieşire; Ausgang. *1579:* meg Ertettwk ... Mynemó Rwt es Izonyw hyrek forganak Igyarto Georgy felól es teobbek felólis kik Lengiel kiraly ky menete[a] vtan wetkeztenek [Kv; TanJk V/3. 184a. — [a]Báthori Istvánt 1576-ban lengyel királlyá választották és oda ment ki].

2. kifejlet/menetel, vég; deznodămînt; Ablauf, Ausfall. *1579:* ne(m) laczyk alkonak (!) eo kegmeknek hogy az teorwennek zerenchyeiet es byzontala(n) ky menetet kellie(n) Reank varny [Kv; TanJk V/3. 201b]. *1663:* Nagy hazugsággal vádoltanak ő nagyságának, kinek, Istennel bizonyítom, meggondolója sem voltam, kit az dolgoknak kimeneti megbizonyít [TML II, 426 Teleki Mihály anyjához, Teleki Jánosnéhoz].

II. *hsz* kimenőben, kifelé menőben; la ieşire; beim Hinausgehen. *1627:* Ertettwk bizonios hiueinknek relatioiokbul, hogy sokak vadnak ki⟨k⟩ Marhaiokkal mind be jeöuet, s' mind kj menet az huzadot el kerwlik, mely mind Orszagunknak es Fiscusunknak nagy karara vagion [Törzs. fej-i rend.]. *1662:* Ezen kőkapun[a] kimenet a kőfal előtt jobb kézre térve szintén a szegeletbástya előtt a derék Körösön is ... egy négy kőre forgó igen derék fő malom vala építve [SKr 418. — [a]A váradi várén].

kimenetel 1. el/kimenés; plecare, ieşire; Fort/Ausgang. *1618:* Balassi Ferenc[a] uram innét kimeneteli után, Nagyságodnak valamennyi jámbor bőcsületes szolgái, postái, kapitihái innen kimentek [BTN² 109. — [a]Usz-i főkapitány, Bethlen Gábor főlovászmestere, diplomataként Erdély török portai követe]. *1742:* Jo volna irni nsgodnak bizott emberinek Szebenbe hogy ha az Gyűles el nem bomlanék mikorrá jovallanak nsgodnak ki menetelit [ApLt 4 Zalányi Apor János Apor Péterhez]. *1809:* mi ... a menyire a Háboruba lett Számos ki menetelből itthon marattak Száma és ereje engedte az utakot tsináltatni igazittatni ... el nem mulattuk [Bardóc U; UszLt ComGub. 1722 u.].

2. elmenetel, távozás; plecare; Weg/Fortgang. *1602:* amęgh illyen izonyw keppen az had nepey es praedalok keornyeolleonk forognak ... az varosnak mindenesteol fele reze vigiazzon eyel es nappal huzon negy egez oraigh, senky etteol penigh Immunis ne legyen se kelseo leowewenjek se varosbelyek Amely vitezleo rendet az varosnak kapuyan be bochatanak affeleknek puskajok az kapuban el vetessenek ky menetelygh [Kv; TanJk I/1. 400]. *1632:* Leszai Janost, a Fejedelem Azzony kimenetelekor teötte Boerra [Lésza F; UC 14/38. 79]. *1694:* Josika Imrene Racz Kristina Asz(sz)ony Csesztvei két ház jobb: és egy puszta fundusát ... az Thőkőlyi Vr(am) erdélyből valo ki menetele vtán azon télen ... 1691 esztendőb(en) az Fársángon foglalta el T. N. Zabolai Mikes Mihály vr(am) [M.csesztve AF; JHb XXVIII/10]. *1729:* Az őrmenység penig se Báránynt, se egjebet valami enni valo Az szek huson, és Tesztabúl állo enni valon kivül se 12 oraig, se az után ki menetelekig is ne vehessenek [Dés; Jk 386a].

3. *~ében* kimentében, távoztában, kimenése/távozása közben; la plecarea/ieşirea sa; während seines/ihres Fort/Ausgangs. *1653:* Egykor — én nem tudom mi lehetett az oka — csak eljöve Nagy András a hajdukkal Báthori Gábor mellől, itt méne el. Bizony igen féltünk, hogy kimeneteliben megpróbálja kastélyunkat [ETA 1, 105 NSz].

4. *hiv* kiszállás; deplasare; Besichtigung. *1668:* az Váradi Vitézek ... mikor az hodolt falukon az Adot fel akarjak szedni, ne mennyenek sokadmagokkal, neis titkoson, hanem hirt adván Ngd végbeli kapitannyanak ki menetelek felől idein, allapodgyanak megh [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. *1739:* Hadnagj atyánkfia ... az Executiora lejendő ki menetel iránt termináljon Tisz Uraimékal ő kglmekkel [Dés; Jk 523a]. *1764:* post factam Exmissio(n)em intempestive esett az denominalt Commissariusok ki menetele nem controvertaltotván akkor az Ia Párstol, s pro tunc meg sem disputaltatott, az, valyon az A p(rae)tensioi hellyeseké és meg alhatoké, vagy nem [Torda; TJkT V. 233]. *1803:* a fenn meg nevezett Erdőnek szinére az kivánt jártatás és jegyeztetés végett magam mellé fel vett, jo hírű nevű ns és nemtelen Ádámosi Commetaneusokkol[a] ... ki mentem, és ottan a ki menetelnek, czeljat ... meg magyarázván ... a ki jártatást probáltam, de ... Báro Josika Miklos Ur ... Adamasi Tisztye ... a Commetaneusok eleiben álván meg alitta [Ádámos KK; JHb XIX/65. — [a]Köv. a nevek fels.].

5. hazamenetel; plecare acasă; Heimgehen. *1618:* az Kamuti uram kimeneteli után és Dunától küldött írásom után ... azmicsoda actióink voltak ... az vezérekkel ... azmint consignáltam historice, kiküldöttem [BTN² 124]. *1671:* Kérem Kegyelmedet, confidenter irom, ne legyen kimenetelemig publicom [TML V, 572 Daczó János Teleki Mihályhoz Jailla batak várából].

6. (diák) kivonulás; ieşire în coloană de marş (a elevilor); (Schüler) Auszug/marsch. *1823–1830:* A zászlóval való kijárásra nézve ezt a kettőt jegyzem meg. 1-ször, mikor tavasszal legelőbb kiment a kollégium[a] rekreációra, a várbeli kommendansnak két deák előre mindenkor hírt adott, hogy dobbal, zászlókkal fognak a vár előtt elmenni, volt olyan kommendáns is, aki nem akarta megengedni, de az urak felszabadíttatták a kimenetelt [FogE 123. — [a]1793–1795 táján a mv-i kollégium diáksága].

7. kilépés, (tagságról való) lemondás; ieşire, retragere (dintr-o societate); Austritt, Abgang. *1841:* Dékánytételek őkglmeknek[a] céhmestertételkor lejénd, úgy szintén az ifjaknak kimenetelek akkor légyen; addig egyik se mehessen ki akárhány álljon a nemes célba [Dés; DFaz. 38. — [a]A sírásó társaság ifjainak].

8. kiadás; cheltuială; Ausgabe. *1582:* Ky wewen az ky Menetelnek[a] Summaiat az be Menetelnek[b] Summaiabol Maradott nalla f 3/98 [Kv; Szám. 3/VI. 12 Diósy Gergely not. kezével. — [a–b]A lat. *exitus* 'kiadás', ill. *introitus* 'bevétel' nyers tükörfordítása]. *1590:* Az Buzabol ualo exitus. Az Majorsagbelj Buzath es az Meraj Dezma es Vam Buzath es az Idej 39 keöbleoth, igi uolt kj menetelek ... Attam esmeth az Molnar legenieknek, miuel hogi az Malom nem forgoth nem uala miuel elniek, es el akarnak uala hadnj, 2 Keöbleöth [Kv; i.h. 4/XIX. 22].

9. kiadás-elszámolás; decontarea cheltuielilor; Ausgabenverrechnung. *1585:* Az Ado zedeok, Barath Peter, es Boneczidaj Gergelj Vraim Zamadasok ... Exitus. Attanak ez Summarol illien Ky Menetelt [Kv; i.h. 3/XXIII. 7].

10. kiadás/szolgáltatás; predare, distribuire; Aushändigung/gabe. *1606:* Keöuetkezik az szegeniek gazdalkodasara ualo keöltsegemnek szama, ahol a kenyernek ki menetelys megh iratik [Lepedeök ki meneteli 5

July Balogdi Farkasra hogi el temettek, atta(m) az szegeniek ladaiabol, egi lepedőt ki [Kv; i.h. 12a/I. 13, 49].

11. vég(eredmény); (rezultat) final, sfîrşit; Ausgang/fall, Ablauf. *1644:* Meliekról ado(m) ez leuele(m)et miuel az hadi Expeditionak kj menetelj igen kettsyges az megh jrt Nagj Mihali Apam Vramnak jeőuendeobeli emlekezetire [Aranyosrákos TA; Borb. I]. *1657:* Istenre bizom az szerencsének kimenetelit [KemÖn. 68]. *1806:* a' jővő Periodusoн a' Margitai peris submittáltattni fog mellynek ki menetele ... Nagyságodra nézve mint évictorra, igen terhes [Mv; Ks Thuróczy Károly lev.].

Szk: *a hadnak bizonytalan ~e. 1662:* Az hadnak bizonytalan kimenetelére a fejedelem Salamon nevű falunál a Tiszát szálakkal[a] általköttette vala [SKr 224. — [a]A kiadásbeli jegyzetben: tutajokkal] ✱ *a pernek bizonytalan ~e. 1643:* az mint sziluasine asz(ony) eő kegie(lme)ket azo(n) ioszagert penzel kenáltatta uolt, eő kegi(elm)e mint igaz vernek az ioszagot ki boczatotta per manus es az niölcz szaz forint sum(m)at eppen leualta, ne(m) akarua(n) eő kegi(elm)e az pernek bizonjtalan ki menetelihez ragaszkodni [Kv; Törzs] ✱ *a törvénynek bizonytalan ~e* a törvénykezés bizonytalan vége. *1674:* a fen megh irt Familiabol allo (!) szemelyek ... az Törvenynek bizontalan kimenetelit megh tekintven, illyen ... megh edgjezésre lépének[a] [Havadtő MT; BLt 11 Isák György kezével. — [a]Köv. a megegyezés]. *1733:* inkáb kivánván az Contrahens felek ... azon Causat per compositionem Sopialni, mint Sem, a' Törvénynek tovéb valo bizontalan kimenetele után Várakozni [Csanád AF; JHb XXVII/6].

Sz: *a hadnak és törvénynek ~e igen bizonytalan. 1782:* az Hadnak, és Törvénynek ki menetele igen bizonytalan [JHbCs Árkosi Ferenc Csáki Katalinhoz] ✱ *a harcnak ~e bizonytalan. 1705:* az harcnak kimeneteli bizonytalan, és azt csak Isten tudja, kije az ki lesz győzedelmes [WIN I, 497] ✱ *a törvénynek ~e bizonytalan. 1622:* miuel hogi az teórujnjnek kj meneteli bizonjtalan, Czefej Benedek vram magaban zaluan, kire ezen Zalanczi Istuan vramat[a] [Mihályfva AF; JHb LXVI/11. — [a]Köv. a kérés]. *1784:* ezen a fársángon ezen ... Causaját Ngstok(na)k elé veszik, igen jo volna ha Csato vram[a] le fordulna, hogy ezen dolgokhoz hozzá szoljon, mert a törvénynek ki menetele bizonytalan szokott lenni [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]A procurator].

12. következmény; urmare, consecinţă; Folge. *1653:* E lőn a Báthori Sigmond dolgának vége és kimenetele, a mint töllem hallod [ETA I, 73 NSz]. *1657:* Az én személyem meggyülölésének minemű haszna és kimeneteli lőn, ezután való irásokból megláthatni [KemÖn. 305]. *1847:* Egy alkalommal az tekintetes cameralis ispány úr is sokadmagával kiment Bucsumba, hogy Varga Katalint elfogassa, de azonnal az egész bucsumi közönség felkölt, s nem engedték meg, hogy elfogják ... a tekintetes cameralis ispány úr is tartva a rossz kimeneteltől, visszatért [VKp 221–2].

13. eredmény; rezultat; Ergebnis. *1662:* (A fejedelem) várakozik vala oda felbocsáttatott generális tudósítására s azokra bízott dolgoknak kimenetelire [SKr 218]. *1753:* szintén mikor örömmel várom vala sok bajoskodásink kimenetelit, akkor látom kglmed leveliből, nagyobb és ujabb akadályban valo esésemet [Fog.; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. *1798:* Nagyon örvendek rajta ha jo szivel irt Munkátskám a' betsülletes Communitás[a] előtt is kedvet nyert légyen, s kivánom is szívemből hogy örömmel tellyes ki menetele lehessen [Mv; TLev. 5/14. 1a. — [a]A torockói]. *1803:* Perceptor Kommentzi Ur ... azon Királlyi Tárház-Inspectort ... azon dolognak vég képpen lejendő el igazitásáig bennis tiltotta; de annak foganatos kimenetele nem lett [Toplica MT; Born. XVc. 1/30 Vulkán Jákob sen. (72) col. vall.]. *1815:* Reménységen kivül a' pernek egy nem várt szerentsétlen ki menetele lenne, abba az esetbe ... nem is kivánhatná senki hogy annak terhét én hordozzam [Béld AF; DobLev. V/979. 2a].

14. vég; sfîrşit, final; Ende, Schluß. *1648:* Actrix dicit nincz residen(tia)d, azert allas kezest auagi eskedgiel megh hogy uegigh allod az Törueni ki menetelit [Kv; TJk VIII/4. 289]. *1672:* nekem penig, tudja Uram Kigyelmed, eleitűl fogva senki is Kigyelmeden kivűl semmi dolgomat nem segitette; mint leszen kimenetele jámbor szolgálatomnak, tudja csak az Isten [TML VI, 393 Rosnyai Dávid Teleki Mihályhoz Jászvásárról]. *1784:* Az Per follyásoknak ki Menetelek is lévén, az iránt ugy regulaztatik az Torotzkai Forum, hogy semmi némű casusban, avagy Szin, és praetextus alatt fellyebb három forintnál ne büntethessen [Torockó; TLev. 2/6. 4b]. *1807:* (A) Professor ellen mozditott pereknek ki menetelit várja el [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

Sz. *1798:* az vdvari Nyerges feleségestől ... rutul el körmölték őket ... Némellyek a Nyergest megis fogták különben nem lett volna jo kimenetele a dolognak [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

15. kb. sors; soartă; Schicksal, Los. *1722:* ez éttzaka olljan havat bocsáta Isten földűnkre, mostis szüntelen havaz, mi lesz az Gabonánakis kimenetele I(ste)n tudgja [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1780/1797:* Én ... háborubon menendő szegény Katona kinek ki menetele bizonytalan ... hitem szerint Testificalok [Usz; MbK X. 56].

kimenetelű szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *jó ~* jól végződő; care se sfîrşeşte cu bine, care are un sfîrşit fericit; von gutem Ausgang/Ablauf. *1823–1830:* az egyenetlen házasság ritkán szokott jó kimenetelű lenni [FogE 81] ✱ *kétséges ~* kétségesen végződő; care are un sfîrşit îndoielnic; von zweifelhaftem Ausgang. *1679:* Kgdnek abból az útból való elmaradását kglmesen megengedtük, tovább kivánván Kgd hivséges szolgálatjával élnünk, mintsem ez kétséges kimenetelű utazásában attól megválnunk [TML VIII, 458 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1712:* veszedelmes, kétséges kimenetelű fogságban lévén Testvér Atyámfia, Josika Imreh Ur(am) eő kgme, keserülvén úgyét ... kelletett fel mennem, az Felséges Bécsi Udvarhoz [JHb XLVIII br. Jósika István kezével].

kimenő I. *mn* **1.** care iese; hinausgehend/ziehend. *1705:* Csanádon mind a falut, mind az úr udvarházát porrá tötték ... A több falukkal is hasonlóképpen cselekedtenek volna, ha az innen[a] kimenő militia nem impedialta volna [WIN I, 597. — [a]Nsz-ből]. *1710 k.:* Teleki, úr, főember, szász, minden futott a bástyákra[a], de sem ágyúval, sem kimenő haddal semmit sem segítettek csak egy puskakisütéssel is [BÖn. 765. — [a]Nsz-ben]. *1745:* ezen két ökrökkel edgyűtt, más négy ökrök is ... az Thordai berekben deprehendaltatván bé indittattak

volt, de innét à Városrol ki menő két Sz: Mihaljfalvi Leginyek obvialvan potentiosè négyit el kapták, s viszsza hajtották [Torda; TJkT II. 93].

Szk: ~ *út* kimenetel/utazás. *1657:* Azonban reá ére az Magyarországban menetelinek kívánsága ... csak kimenő útjára is nem vala költsége, mert az jóféle pénzt ... mind Csáki kezéhez ejtette vala [KemÖn. 140–1] ✱ ~ *útjában* kifelé mentében/utaztában. *1668:* Kegyelmed is kimenő útjában legyen vigyázásban s füleit résen tartván, az dolgokat szorgalmatosan cirkáltassa meg s bennünket tudósítani el ne mulassa Kegyelmed [TML IV, 392 a fej. Teleki Mihályhoz].

2. nyíló; aflat la ieşirea de undeva; auf etw. hinausgehend. *1820:* A' Takáts házbol ki menő pitvarban [Szászvessződ NK; Told. 19].

3. szolgáló, nyíló; care dă spre ...; auf etw. hinausgehend. *1778:* Az Uttzára ki menő Vas sorkokon forgo Galamb Bugos Fenyő Deszkábol készült igen avatég kapu [Nagynyújtód Hsz; HSzjP].

4. kijáró/vezető; care duce (undeva) înspre afară; hinausführend. *1645:* Mirizlofele ki menő orszag uta(n) alol, à hol ã Mirizlo utza(n) es Magyar utza(n) ki menő utak öszue szakadnak [Ne; EHA]. *1728:* a kender földek mellett ki menö uttza [Árkos Hsz; EHA]. *1749:* (A) ki menő kicsin Godrös uttya [Csekefva Cs; EHA]. *1833:* ezen pallag közt ki menő Eke ut [Csejd MT; EHA]. *1861:* a faluból kimenő ut és a gyepü közt [Miriszló AF; EHA].

5. kifelé igyekvő; care vrea să plece; nach außen/auswärts sich bemühend/strebend. *1756:* Lévén ezen Udvarhoz tartozo két Vám helly ... holott ãz házából ki menő, vagy bé jövő Szekerek, marhák szoktak vámoltatni [Déva; Ks 101].

Szk: ~ *szándék*. *1572:* Erthywk leveletekbeol, hogy Drumar Myhaly, Smelcher Gabriel Es Akler Balynt kyknek ... evreoksegeket Atton Adnak, es ez orzagbol ky meneo zandekok wlna, Haggywk azert Nektek, hogy vgyan Byzonnyal lattyatok el meneo zandekokat, hogy azok kyknek adossok karba ne Maragyanak, Arestallyatok meg mynden eoreoksegeket [BesztLt 3628 fej.]. *1801:* Argyẽ Eva ... maga Esztendejét attan igazán ki töltötte, ki menő szándékátis nem tsak étzer de sok izben jelentette [Erdösztgyörgy MT; WH. Hoszszu Kálo (60) cigányvajda vall.].

6. vhová vezető, vivő; care duce spre (undeva); irgendwohin führend. *1650:* az Dobo es Vagas fele ki meno szóros [Farcád U; UszT 8/64. 17a]. *1651:* Menasagrol az Uasand kapujara ki meneo utt [Menaság Cs; EHA]. *1684:* az Czigany utczara ki menő sikator [Gyf; Incz. V. 60b]. *1713:* Kebele Sz: Ivanyrol[a] Agard[b] fele ki menő Ut mellett [CsS. —[a–b]MT]. *1722:* a Thordasra ki menő Ország Uttya [Bagó AF; DobLev. I/99]. *1774:* az Alszegből Kotsárd felé ki menő ut hoszszában [Gerend TA; EHA]. *1782:* Pap rakotyára ki menö Eke ut [Szu; EHA]. *1834:* a Derse felé ki menő utza [Mújfalu K; BetLt 7].

7. kirúgó; care se întinde (pînă undeva); hinausreichend. *1680/1792:* az Also Tsernátoni Határon az Föld hid patakára mégyen labbal ... az kimenő Lábban [A.csernáton Hsz; EHA]. *1802:* a Péri utba véggel ki menő Kerek tók mellyékén [Nagypacal Sz; EHA].

8. kifolyó; care curge din ...; hinausfließend. *1735:* A. Falubol ki menő pataktól fogva a Retse nevü eszakos oldal ... juta a Torma és Jósika Részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 6b].

9. felmenő; care urcă spre ...; hinauf/bergaufgehend. *1723:* Parajd felöl ki menő hoszszu hagonak a tetejen [Parajd U; EHA]. *1768:* (Az út) dél felé a bertzre ki menö uttal ugyan kün a bértzen egybe ütközik [Szászlóna K; JHb XXXVI/17]. *1773:* Ketske kőre kimenő ut [Szárhegy Cs; EHA]. *1784:* a Függö nevezetü szölönek also szélyén ki a hegy és Erdö felé mindenütt tsapanolag ki menö bèrtzig [Galambod MT; Told. 29]. *1805:* a Szalas Völgyben az Erdöre ki menö ut és az Tamási Fiak kaszalojak között [Kisillye MT; EHA].

Szk: ~*part*. *1657:* révet tanálának ugyan nem rosszat, de kimenő partja igen nehéz vala, az ki mint kimászhatott, azon mentek [KemÖn. 43].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: **1.** cel/persoană care iese; Hinausgehende(r). *1737:* Rét Gazda Dioszegi Szabó Mihály ... minden Tizedből Tizedes Atyánkfiait magok Tizedekbéli elégséges személlyekkel, ejttzakánként maga mellé végje ... A ki menők pedig, a' kik(ne)k lovok vagjon lovastol, akik(ne)k pedig nintsen gyalog, fegyveressenn mennyenek ki [Dés; Jk 485b].

2. felfelé rúgó föld; lan/pămînt care se întinde în sus; hinaufreichendes Ackerfeld. **Hn.** *XVII. sz. köz.:* Kj meneoben (sz) [Szentmárton Cs; EHA]. *1722:* A Remete farkan, kimenöb(en) (sz) [Papolc Hsz; EHA]. *1730:* az kimenő nevü lábban (sz) [Albis Hsz; EHA]. *1741:* közepsö erdö alatt ki menö nevü hellyben (sz) [Szentimre Cs; EHA]. *1757:* a' ... belső Lábban ... ã ki menöben üdüllö vagyis Döllö Föld (sz) [Szentmihály Cs; EHA]. *1773:* Az Urak toján kivül a ki menöben (sz) | A Száraz helly ben a ki menöben (sz) [Szárhegy Cs; EHA] | A Ki menö n. h-ben [Alfalu Cs; GyHn 16].

kimenőleg kifelé menőleg; (de-a lungul a ceva) mergînd înspre afară; hinausgehend/führend. *1679:* Uzoni Pünkösdi Mihály vr(am) ... ada ... abbol a' ben valo jószágbol ... Kis Mihaly pixid(arius) öröksege vicinitássában, a' Kis Georgy öröksege felöl, végigh ki menöleg hat ölet ... firol fira maradvárol maradvara [Szentkirály Hsz; BLt 3].

kiment *ige* **1.** *átv* kihúz/szabadít vkit vhonnan v. vmiből; a salva pe cineva de undeva; (er)retten. *1570:* mykor az Trombitast az Thorombol ala hoztak volna es fogwa vynnek az foghazba ... Az Trombitas zydya volt Zabo Janost Jllien Zokkal Bestie kwrwafiak ... vadnak oly Baratim hogy ezbeol Megh ky Menthnek, De Byzon leh esyk az feyedreol Az Chywcos (!) Sywegh [Kv; TJk III/2. 27 Gergel es Leorinch varos zolgay vall.]. *1584:* Kadar Istwan hallotta az eggik ... zaiabol hogy eók wteottek es eók eoltek megh, de eó ne(m) fel hogy meg colliek eoket erette, Mert vagyon oly vrok hogy ky menthy eoket, vagyon Marhaiokis es meg Adhattiak Diath [Kv; TJk IV/1. 316]. *1680:* Tudod-e ha X. X. nevü ember ha csiki hámori szolga lett volna s mi rendbeli szolga volt és ki mentette ki az ő nagyságok szolgálattya alól [CsVh 80].

Szk: ~ *vkit a fogságból*. *1639:* Ezt hallottam Farkas Jánostul, hogy az Polgár Bálint fiát kimentette az fogságból; búzát ígért neki s meg nem adta, hanem azután csak rézpénzzel kinálta [Mv; MvLt 291. 188a–191a át-

írásban!] ✱ ~ *vkit a szavatosság alól. 1735:* egy Tehenért az Szovatyóságott réá[a] vitték, és ... Szeki Teleki Páll Vram eö Natsaga nagy nehezen mentette ki az szovatyosság alolL [Szakatúra SzD; TKI. — [a]Talpos Juonra] ✱ ~ *vkit vkinek szavából. 1582:* Marton Deak Requisitór vallia, Ez Az Azzony Aki veres Lukachra Az Iambor emberre keolteotte vala hamissan hog illien s illien kinchet talalt volna kiert az Zegeni Iambort meg Akariak vala chepegetny es en me(n)te(m) az zegeny emberert Galfi Vramhoz es az meg holt vrunktol vg Nierte(m) meg hog' Ne kenozzak meg Az veres Lukachot Annak vthanna Jsten vg mente ki ez Azzonnak Zowabol veres Lukachot [Kv; TJk IV/1. 48].

2. felment; a elibera; entheben. *1736:* Szegedi István Uramat ő kglmét ... mostani Directori tisztinek esztendeje ki telvén, tartozzék a T. Ecclesia a' N. Varóstol, azon tiszt alol ki menteni [Kv; SRE 59].

3. mentesít; a scuti; befreien. *1788:* Könyörgök alázatoson a Melgos officiolatusnak meltoztassek rajtam könyörülni és ennyi meg terheltetéseim közül bár tsak a fen irt 15 R forintoknak meg fizetése alol ki menteni [Ne; DobLev. III/641 árva Szánto Drusiánna foly.].

4. ~*i magát* **a.** kb. kiszabadítja magát; a se salva; sich befreien. *1723:* Lukatis a Tomlöczre külte s üdö mulva egy nestel mentette ki magátt [Hodák MT; VGy]. — **b.** a se scuza; sich von etw. entschuldigen. *1704:* Ezek után az úr házába bémenvén ... minekutánna a statusok sokat diskuráltak ... végre voxra méne. És az atyafiak ki mentvén magokat, aminthogy Bethlen Sámuel uram le is méne szállására, a többi vox mind azon álla meg, hogy addig ne proclamáltassék, hanem a generálishoz vigyék fel a memorialisokat[a] [WIN I, 119. — [a]Bethlen Miklós perében].

5. ~*i magát vmi alól* tisztázza magát vmi alól; a se dezvinovăţi/dezvinui; sich von etw. rechtfertigen. *1762:* Köteles Aniska eökemeis ... magat az gjanu alol hitelesen ki mentse [Torda; TJkT V. 118].

6. menteget/exkuzál vkit; a cere scuze în numele cuiva, a scuza pe cineva; jn entschuldigen. *1879:* amit izgatott állapotomban tettem ... Nagyon restellem; sokat tépelödöm e dologgal ... Ments ki, ha tudsz [PLev. 46–7 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

kiment *in* **1.** plecat (de undeva); fort/weg/(hin)ausgegangen. *1668:* Hátszegrül Rácz Gábor nevü nemes ember Karánsebesben beszökvén, megérkezének ma az Zólyomi kiment asztalnokjával együtt [TML IV, 360 Rosnyay Dávid Teleki Mihályhoz]. *1706:* Károlyi mindenütt hol elötte[a] s hol utána a könnyü haddal, égetvén, pusztítván ... annyira elfogyatja, hogy csak harmada marad az Erdélyből kiment német hadnak meg [Kv; KvE 248 VBGy. — [a]Rabutin labanc tábornok, erdélyi német föhadparancsnok előtt]. *1758:* mind maga az fejedelem[a] szándékában megcsalatkozott, mind a vele kiment nemesség, számtalan ott maradván, szerencsétlenül jártak [RettE 54. — [a]A lengyel királyi trónra törö II. Rákóczi György].

2. kivonult; ieşit; ausgerückt. *1655:* a sákmányra kiment katonak eszekbe vették hogy ... elrendelt seregével jö[a], hogy az urunk hadát leszállásában üsse meg [ETA I, 159 NSz. — [a]Az ellenség]. *1704:* az innen Szebenböl kiment gyaloghadak a sáneban maradtanak mind munitiókkal együtt [WIN I, 80].

3. *hiv* kiszállott; care s-a deplasat (la faţa locului); eine Besichtigung unternommen. *1671:* a' kiknek leveleit ebben az Disturbiumban ... hatalmasul-el vették ... Ezek ellen cselekedökön azon ki-ment Tisztek ... tegyenek executiot [CC 68]. *1782:* eö Nga Praefektussa az ö Nga Also Suki Tisztartajával együtt ... igen rutul káromkodtak s vertek ā betsülleni ki ment birákat [Kötelend K; SLt XLII/5. 89 Mátzodi Von (60) zs vall.].

4. kiadott/küldött; emis; ausgegeben/gesandt. *1663:* Az élés szállitáson én örömest rajta volnék, de ... nem igen hozzák ... Ugy látom, már el is fogtak bizakodni a közikben kiment levéllel [TML II, 436 Teleki Mihály Lónyai Annához]. *1709:* Ugj informáltatunk hogj ki ment dispositionk és parancsolatunk ... ellen az hus-(na)k Bétsi fontyá(t) kltek három pénzen és nem kettön vágottya [KvLt I/199a gub.].

Szk: *tanácsból ~ dolog. 1662:* De azonban Tisza István nagy postán csak hamar visszajövén, megmondá: haszontalan, mert a portán tanácsbul kiment és elvégezett dolog volna, és hogy immár Tömösvárról meg is indultak[a] [SKr 575. — [a]A török hadák] ✱ *törvényböl ~ dolog. 1677:* a' Vármegyéknek Ispáni, és Székeknek Tisztei, törvényböl ki-ment dolgokat, minden bántás és ellenzésnélkül, mind Fiscus és egyebek Joszágiban a' Sententiaknak Seriesse szerint ... szabadossan peragalhassák [AC 176–7].

5. kiadott/fizetett; plătit; ausgegeben/gezahlt. *1677:* Az új hadaknak hogy megfizetett, abbeli készségét kegyelmesen agnoscáljuk; Isten éltetvén refundáljuk is Kegyelmednek, csak az hadak számáról és azokra kiment pénznek summájáról tudósítson [TML VII, 459 a fej. Teleki Mihályhoz].

6. el/kifolyt; ejaculat; ent/verflossen. *1764:* Nemis láttam, hogy az férfiségböl ki ment természetnek Materiájával az bornyú meg lett volna motskoltatva [SzúvLt].

kimente vkinek kimenetele; ieşirea cuiva; js Ausgang/zug. *1662:* könnyü is lészen vala olly jó válogatott kopjás, puskás, jó nagy számos könnyü magyar hadaknak ... ezen kimentében ... megvizsgálni, s ezekkel már akár csak a szerencsét elpróbálni [SKr 444].

kimentés *jog* mentség; scuză; Entschuldigung/lastung. *1812:* (A keresetben megnevezett tárgy) minek utánna az ablakbol el lopatott a szomszédok Napoztattak az elé adásra vagy magokat hittel valo ki mentésre [H; JF 36 Prot. 15].

kimentheti magát tisztázhatja magát; a se putea dezvinovăţi; sich klarstellen/rechtfertigen. *1765:* Imre György ... azért hogy általa ne esett legyen azon Murvai fején lévö seb az alol magát ki nem mentheti [Torda; TJkT V. 260].

kimenyül kificamodik/marjul; a-şi scrînti/luxa; verrenkt werden. *1540:* ez elmwlt pentheken Waar Mezenel az lo eşek welem, az labom ky menywlt wgy anyera hogy nem alhathok reya [Kv; LevT I, 8–9 Petrus Literatus Nic. Thelegdyhez].

kimer kimerít; a scoate; ausschöpfen. *1593:* az Galfi mihaly molnaban az garatbol kj merte(m) búzaiat [UszT]. *1661:* Bank Janos ... ugyan ot zahi hataron

valo tojat halasztatvan Vas Laszlo uram rea menven Eczakanak idejen ... az kasbol az halakb(an) ki mert el lopot [Záh TA; WassLt]. *1730:* látám azt hogy Szakács Máttyás meri vala ki az gödörből szaparán az földet [Altorja Hsz; Borb. I]. *1797:* A Kortsomárosnénál ... a bor külömben mostis jo tsak meg kezdett etzetesedni hogy jobban is el ne romoljon, felbe, ki mertem azon Hordobol egy átalagba 12 Vedret [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kimér 1. mérve kiad/oszt; a da/distribui măsurînd; (messend) ausgeben/verteilen. *1585:* (Molnar Mihalnet) Somogy Sara ... le Nioma Az feoldre, es ottis tarta adegh Amegh a' buzat Jo Réz zerent ky Merek [Kv; TJk IV/1. 484 Catalin Kochis Albertne vall.]. *1589:* Rab Thamas hogi kj merte az vrak aztalara az bort, fizettem munkaiaban nekj d. 16 [Kv; Szám. 4/X. 13]. *1681:* itt az vas hámori mása, mellyel az vasat bé és ki mérik, százharminc négy fontokbul áll [CsVh 91]. *1742:* mindgyárt kimérik magok(na)k az 16 ebéd véka buzátis [Méra K; AggmLt C. 12]. *1806:* a bizonyságok szovaiból kijő, hogy Gáspár Ferencnek hat rendet[a] kimértek részibe, és bizonyságok előtt el is adta Gáspár Ferenc [Szárhegy Cs; RSzF 130. — [a]Szénát].

2. mérve elad, elmér; a vinde măsurînd cu amănuntul; (messend) verkaufen. *1602:* (A barmot) az mezaros tartozzek hwzon eot penzert megh vagny ... s az keozeonseges piaczon fontal ki merny [Kv; TanJk I/1. 414]. *1827:* (Az asszony) husos kosarába más hust nem kaptam, hanem tsak a' mellyet én mértem ki számára [Dés; DLt]. *1857:* lakadalmak alkalmával a régi szokás szerint szabad a közönségnek bort és pálinkát kimérni [Torockó; Bosla].

3. lemérve kivesz; a scoate ceva măsurînd (cu baniţă); abwägen. *1775/1781:* egyszer egy Hámbárból Ötven véka Alakort ki mérvén, mind el vetettük [Máda H; JHb LXXI/3. 386].

4. (földet) felmér; a măsura (un teren); markscheiden. *1585:* vettem keotelet a kywel az tęmetew kertnek hatarat ky mertek p(ro) d. 16 [Kv; Szám. 3/XVII. 14]. *1706:* Váradi Moses Ur Szöllöje ... Bécsi öl szám szerint ki mérve terjed 1809, mondom Ezer nyoltz száz kilentz Quadrát Nemet ölekre és öt Lábra [Barakszó H; JHb XXXIII/30]. *1798:* tsak a' vagyon hátra hogy ezen a' Tavaszon azon földeket ki mérjék [Asz; Borb. I Jánosi Péter lev.]. *1842:* Hellyeiket a' fenn irtak szerént ki mutották, ki mérték [Kakasd MT; DE 2] | hét számbol állo Commétánusokat ... meg eskettünk azon végre hogy azon darab Erdejét ... kijárják s kimérik s ki hompozzák [Vaja MT; VH]. *1853:* ki mértük a ... szánto földet és ütött a földnek felső Szélessege 13 öl és 4 lábat [Dálnok Hsz; BLev.].

5. (földdarabot) mérve kiszakít; a delimita prin măsurare (o suprafaţă de teren); (Feldstück) messend (her)ausreißen. *1570:* Iwt oda chynek Balint az Merěwel Es Mond chinek Balint az Merěnek hogy fely hold zeolet Meryen ky palochinak [Kv; TJk III/2. 167b]. *1573:* Pal verner Azt vallia hogy ... Eotet ky hitta volt panithy gaspar az Mezeore Thwzok Mal felet egy darab feoldet Mwtatot neky ... hogy egy holdot Meryen benne Mykor azt ky Merte volna Mond hogi meg alkwtya hogi teob legien esmet valamenyewel teobet zakaztot hozza de eo Nem Twgia Menyet tezen az alkwtas [Kv; TJk III/3. 247]. *1577:* Melj pwztha helljek ozlattlannwl Marattak, Wgja(n) akkor kj merjek, azokattjs megh ozak [Vajdasztiván MT; BfN 71/19]. *1625:* en az Falut Jgaszagal kenaltam megh hogh az en Nylamott megh meryek hogh ha tob talaltatik ennalam ami Illęnek, azt Bator meriek ki ha tob lezen de ha ki nem telik az enim tolczek kj [UszT 94a]. *1774:* ezeket ... azért hivattam hogy az Hétt öll szölömet mérjék ki, és szakaszszák ki [Szökefva KK; Ks 66. 45. 17c]. *1806:* a Néhai Sogor Ur a Kaszallo részinek szélin lévö körtvelly fákat ... tartotta métáknak én onnan mértem ki az én részemet [Szentbenedek AF; DobLev. IV/899 Bartók Ádám Mohai Lőrintzhez].

6. le/megmér; a cîntări; (ab)wägen. *1733:* az Malombeli proventust az holnapnak utolso napján, vagj az holnapnak első napján merjek ki Malombirák Atyankfiai eö kglmek es minden holnapban provenialando Proventusrol Extractust Csinállya(na)k [Dés; Jk 433b]. *1802:* Buza, Törökbu (!), és hüvejkes veteményeket kinek kínek ... ki mérvén ki adtuk [Szászerked K; LLt 60/168]. *1847:* ... Tisztabuzánkat — 's egyebünket a' mi még ott vagyon hová hamarébb szállittassa föl —; ugy szintén ... az 50. véka szép törökbuzátis jól ki mérve [Csapó KK; DobLev. V/1265].

◇ **Szk:** *kört mér ki* kört húz/rajzol; a desena un cerc; einen Kreis ziehen/zeichnen. *1838–1845:* a társaság kört mér ki[a] nyilt téren, ebbe egy vagy többen beállanak [MNyTK 107 *beálló* al. — [a]Társasjátékban].

Ha. *1702:* ki mirtük [Dés; HG].

kimered szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *a szeme* kidülled, *táj* kiguvad a szeme; a i se bulbuca ochii, a i ieşi ochii din orbite; (die Augen) hervorstehen. *1754:* Gyurka Czigánj az száját fel tátván az Nemetek töltötték az eget bort belé, láttam hogj az szeme ki meret [Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/11]. *1783:* mingjárt ⟨el⟩hala, még a szemeis az gyermeknek ki meredett vala, mü ug⟨ya⟩n Aszszonjokul addig mosogatok szappanos palinkával, hogj me⟨g⟩ jöve, s valamenyire könnjebbedék [Lengyelfva U; Ben.].

kiméreget felméreget; a măsura rînd pe rînd; nach und nach marktscheiden. *1775:* Simén Elek urral ki méregettük volt a' fel osztot Földet [Gálfva KK; Ks 66. 45. 17c].

kimerés kimerítés; scoatere, deşertare; Ausschöpfung. *1768:* oly nagy bövséggel volt esös üdökb(en) mind udvaron, mind pinczében az viz, hogy Sok napokat kellet nekem is a pinczében bé fokadat nagy viznek ki merésib(en) a Stabalis háznál el töltenem [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

kimérés 1. mérve való kiadás; (distribuire prin) măsurare; Aus/Abmessung. *1578:* Mikor az malom haznath be meryk es megh oztiak, az falw byraia yelen legye(n), es minden ky meresrol rawast tarchanak, kinek eggik reze az molnarnal, a masik az byronal legyen, hogy az zam tartas az rawasokkal mindenben egyezzen [OL. M. Kamara Instr. E-136 Inreg. Fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz]. *1593:* Keouetkozyk Rend zerint Az Alperety Mallom Bůzayanak Az Vamnak ky meresse [Kv; Szám. 5/XX. 139]. *1878:* Kozma György magtárnok kéri, hogy mellé egy segéd ren-

deltessék, a ki ugy a be- mint a ki mérésnél jelen legyen s egyszer s mind ellenörkép szerepeljen [M.bikal K; RAk 339].

2. mérve való kiárulás; vînzare prin măsurare; Losverkauf. *1583:* Ha ky penigh boranak ky mereset zolgaiara, Vagy haza nepere bizza, vagy eó maga akaria ky Adny, tahagh ne(m) tartozik az merethny fwzerrel borat | hogy ha az chaplarok az eó Tekozlasok miath, vagy egieb lelekbeól indultathwan a' Bornak ky mereseben a' hordonak quantitasahoz kepest az eo Gazdaioknak fogiatkozast thennenek: Tehagh raitok meg vehessek [Kv; PolgK 2–3].

3. felmérés; măsurare; Vermessung. *1677:* (A pusztán álló földet) mérjék és szakaszszák-ki, azon Falubéli vicinus Possessoroknak számokra, annak a' földnek darab részét alkalmaztatván a' ki-mérését azon Exponensnek abban a' Faluban lévö rata portiojához [AC 110]. *1720:* Boldor Todor az szölgabirot az falu vineivel es esküttivel az utrumban meg irt öröksegnek két fele valo ki mérésere el vitt és ... az szolgabiro a falusiakkal ki merte és határ köveket tettek [Vormága H; JHb XXXIII. 32]. *1819:* a kertet azon kért punctumbol egyenesen vinni köteleztetnek, melynek ki mérésére Orator Szily Josef, és Eskütt Veress Moses Atyánkfiai kirendeltetnek [Ne; DobLev. V/1026]. *1842:* el mentünk Ns Maros Székben Kakasdi Határon ... lévö Közös Erdeik hellyének szinére, az holott is a' nevezett Commetaneusokat ... minden Erdeik kimutatására, azok mekkoraságának kimérésére ... bé eskettük [DE 2].

4. mérve való kiszakasztás; delimitare prin măsurare (a unei suprafeţe de teren); (vermessendes) Ausreißen. *1570:* az felperes azzon azonal Engedet az zeoleo ky Meresnek ha ... Az fely peres azzonnak hyrenelkwl es akarattya ellen leot volna az zeoleo ky Meresse es beochwllese, Mind jarast Myhelt megh twtta Byraya eleot ellenzeny kellet volna 15 Napigh [Kv; TJk III/2. 166c]. *1571:* az varas Erdeye ... ky Meressere, Es ely adasara valaztottak eo k. Ekkert Janost es Balint deakot [Kv; TanJk V/3. 51b]. *1582:* az erdeo ... ky meresse es el Adassa megh vegheóz Nem menth telliesseggel [Kv; Szám. 3/VI. 15 Diósy Gergely not. kezével].

kiméret 1. mérve kiadat; a dispune să se distribuie ceva măsurînd; messend ausgeben lassen. *1585:* Miert hogy Gellien Imreh vra(m) Eot keobeol buzat keolteót Az kazaltatasra ... Azert a' mellik Malombol ki Akaria Meretny, onnat sat(is)faciallia magath [Kv; Szám. 3/XX. mell.]. *1592:* Elsoben, Merettem kj az Azzo(n)falui malombol 14 keóból vam buzath [Kv; i.h. 5/XIII. 1]. *1793:* Kis Lukáts Uram Krájniksága alatt ... a fel vételkor mindég a nagy vékával Szokta ... a gabanát fel méretni ... azután midön Dévára fel küldötte, mindig a Kiss vékával mérette ki [Roskány H; Ks 79. XXVI. 8. 1/2].

2. elméret (mérve eladat); a dispune să vîndă cu amănuntul; (messend) ausschenken lassen. *1584:* (Ha) valaky Borat Chiaplarral akaria ky merethny, az vasarbiraktwl kerien chiaplart [Kv; KvLt Vegyes III/11].

3. leméretve kiadat; a dispune să se dea (ceva) măsurînd; abmessend ausgeben lassen. *1676:* Kis Christophtul vettünk kett vegh Granatott ... az Baratnak mérettem ki köntösnek az viola szíből ul. 9 [UtI].

4. (földet) felméret; a pune să se măsoare; (ver)messen lassen. *1570:* (A városbíró) wgy hatta megh hogy ky meressem az zolot [Kv; TJk III/2. 166b]. *1841:* az én Tábla Földemet ... a leg betsületesebben ki méretve ... az ötsém ... örökös birtokába által adtam magának, 's maradékinak [M.zsombor K; Somb. II].

5. (földet) felméretve kiszakasztat; a dispune delimitarea prin măsurare (a unei suprafeţe de teren); (Feldstück) abmarkend (her)ausreißen lassen. *1570:* Chinek Balint ... vallya, hogy ... palochy ... fel hold zeolět Meretet ky neky [Kv; TJk III/2. 166e]. *1668:* merettek ki ... az Vegh kutnal ... haz helyből három harmadfele awagy negyed fel rudat | az megh nevezet haz helyböl ki merete Lazar Istvanne Aszszonyom Kovacsoczki Susanna Aszszony harom Rudat, el is foglala [Burjánosóbuda K; JHbK XXIII/27].

6. méréssel kijelöltet; a dispune stabilirea prin măsurare a ceva; (abmessend) bezeichnen/festsetzen lassen. *1662:* egy igen nagy kapuforma alkotmányt fundáltak vala ... az lövöablakok helyeit is azon kiméretvén és kihagyatván [SKr 600].

7. le/megméret; a dispune măsurarea a ceva; abmessen lassen. *1714:* az asztalra valo bört ... én ki méretém magam élött, de 10 bőrböl néhézén telik ugy hogy az bőrőknek csak az jovábol csinálja még [Szentdemeter U; Ks 96].

kiméretheť elméretheť (kicsiben, mérve eladhat); a putea vinde cu amănuntul prin intermediul cuiva; (im kleinen) messend verkaufen können. *1583:* Ha ki penigh boranak ky mereset zolgaiara, Vagy haza nepere bizza vagy eó maga Akaria ky Adny ... Zabadon ky meretheťy Valamikor akaria [Kv; PolgK 3].

kiméretik megméretve kiadatik; a fi dat (cuiva) măsurînd; abmessen lassend ausgegeben werden. *1842:* mindgyárt kimérik magok(na)k az 16 ebéd véka buzátis, holott ezen ebéd vékának akkor kéne kiméretni mikor a malombéli hambár szinültig telik [Kv; AggmLt C. 12].

kiméretteť fel/leméretteť; a dispune să fie măsurat; abmarken lassen. *1798:* Sz Biro Uram ... a mikor ezen helynek mennyiségit ruddal ki akarta volna mérettetni, Dávid Nyikulaj nem engedte, hanem Igritzán Ignátot ezen helly usuálásától, s cultivatiojától inhibealta [Nagykristolc SzD; JHb Bornemisza Anna Mária lev.].

kiméretteťik 1. megméretve kiadattatik; a fi dat (cuiva) măsurînd; abmessen lassend ausgegeben werden. *1738:* (A búzatermésböl) Nemeth Andras Vram(na)k a le aratatasáért[a] két véka ki mérettetvén, a több része equaliter subdividáltassék [Torda; TJkT I. 152. — [a]A búzavetés learattatásáért].

2. (földterület) megméretve kiszakittatik; a fi delimitat(ă) prin măsurare (o suprafaţă de teren); (Feldstück) abmarkend herausgerissen werden. *1786:* az egész Biró Lábból légyen a' ki szakasztás ... és ki mérettettvén, s inféztettvén az 56 vékára való Patzalai rész föld ki barazdaltassék és haladék nélkül öl számra ki métásztassek [Nagylak AF; DobLev. III/619. 1b].

3. leméretve kiadatik; a fi distribuit prin măsurare; abmessend ausgegeben werden. *1727:* ha midön azon Con Scribalt (!) Deserta sessiok közzül Valamellyikre embert

Telepitenek, vagy telepedik ... akkor azon Sessiora rud szamra merettessek ki annyi quantitasu nyil, mennyi egj popullosa sessio utan vagjon [Dés; Jk 361b].

4. *átv* kiszabatik, megadatik; a-i fi dat cuiva ceva; bestimmt/gegeben werden. *1895:* Ha én afféle rendszeres szépírású ember lettem volna, most én is tanítanám valahol a nebulókat. De mert e boldogság részembe nem méretettetett ki, hát csak tűrd az én ... csúf írású leveleimet [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kimérhetetlen (fel)mérhetetlen; care nu poate fi măsurat, incomensurabil; unermeßlich. *1710 k.:* órával, percentéssel ne mérjük ezt a kimérhetetlen üdőtengert, mert az igen kicsiny mérték, kivált a véghetetlenséget csinálóknak, vagy csinálni akaróknak [BÖn. 450].

kimerit 1. kimer; a scoate; (her)ausschöpfen. *1639:* az menieczke ... az sebeböl mogjorot merite ki, hogi nekemis adgion [Mv; MvLt 291. 196a]. *1773:* Sinka Jutzi is bé jöve egy Csuporral, s ő is ki meritte egy Csupor olajat, laska olajozni [Selye/Magyarós MT; BetLt 7 Elizabeta Márton cons. Ioannis Varga (66) jb vall.]. *1840:* ottan tanáltam örmény Cziffra Gergélyt, ki a fortyogo fördőt mereti[a] vala ki [Bereck Hsz; HSzjP Városi Tanátsos Finta Moyses Ur (37) vall. — [a]Olv.: ? meréti].

2. kiürit; a goli/deşerta; (aus)leeren, austrinken. *1823:* Ha Édes Atyám Uramék Sigmond napját egességgel, és ... örömmel tölthetik, ... meszsze-meszsze légyen az — mikor utollyára meritve ki a' 'Sigmond napnak öröm poharát, a' következendő Sigmond napot, tsak a' hoszszu ejtzakák eltelése után lehessen várni [Ne; DobLev. V/1077 Dobolyi Sándor apjához, Dobolyi Zsigmondhoz].

kimerített meritéssel előkészített; velin; büttengeschöpft. *1843:* A K Monostori Papiros gyár ... Iro papíros tsak kimerített — egyéb aránt mindenként készítetlen kilentz font [Km; KmULev. 2].

kimerítő amănunţit, detailat; erschöpfend, ausführlich. *1844:* Az érdekelt jegyző könyv 105. pontya b) betűje alatt érdekelt rab el szökése körülményeiről ki merittő tudosítás tétessék [UszLt XI. 85/1. 14].

kimerítőleg kimerítöen; în amănunt, în toate amănuntele; ausführlich. *1841:* Varga Katalinnak urunk őfelségéhez beadott ... kérelemlevele ... olyatén rendeléssel közöltetik ezennel uraságoddal, hogy a' feladásra nézve ezen királyi főkormányszéket kimerítőleg és voltaképpen tudósítani el ne mulassa [VKp 63].

kimeríttet kiüríttet/üresíttet; a pune să golească; ausleeren lassen. *1597:* az fokhaz feleol à fal mellet, valo Cloacat ki kelletet meritetnem, Egi nagi vermet assatata(m) es Ey ideoben az Rútsagot gyertya vilagnal bochatattatam beleie [Kv; Szám. 7/XIII. 2-3].

kimérő kimérlegéléshez való; pentru măsurare/măsurătoare; zum Abwägen dienend. *1681:* Ugyanezen bolt ajtaja előtt vagyon egy eöreg vas ki mérő és bé mérő mása, kompanaival és hozzá való köteleivel edgyütt [CsVh 93].

kimérsékel felméreget; a măsura rînd pe rînd; nach und nach abmarken/markscheiden. *1815:* Hol valami erdők ... sequestrum alá vettetnek, azokat ... magok a főinspectorok ... kimérsékelni és megtartani el ne mulaszszák [Hsz; ErdO III, 203].

kimért 1. lemért; cîntărit; (ab)gemessen. *1558 k.:* Wed az kymert onnoth es ted egy fazekban ... es agy erős twzeth neky [Nsz; MKsz 1896. 282].

2. felmért; măsurat; abgemarkt, durch Markscheiden abgesteckt. *1585:* Az Iuhott penigh Adegh Jartasak oth Ahol az felekiek Iartattiak az legzet es ky Mert hatarban, ha penig Azon kiweol tallalliak egieb feöldeön mindenewt haychak es birsagolliak [Kv; TanJk 1/1. 14]. *1841:* most ezen igazán ki mért 's az Batyám ... Allodiális Tábla Földjiböl ki vágott ... rész Föld, effective az én Tábla Földemhez Csatoltatván ... kezemhez akarom venni [M.zsombor K; Somb. II].

3. kb. felmérve kijelölt; desemnat/delimitat prin măsurare; abmessend bezeichnet/bestimmt. *1809:* Mindenik falunak ki mért őle[a] kissebbedet [Szu; UszLt ComGub. 1628. — [a]Értsd: gondozásába adott útszakasza].

kimerül kifárad; a se epuiza/istovi; erschöpft werden. *1879:* Tegnap éjjel Tavaszinál voltunk ... Ittunk és pletykáltunk. Álmosak voltunk ... Ki is voltunk merülve — de úgy szokták azt mondani, hogy „pompásan mulattunk" [PLev. 38 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kimesterkedik kicsinál/módol; a găsi modalitatea, a aranja; auskünsteln. *1827 k.:* mitsoda Mesterséges fogásokkal vitte véghez azon személy, hogy Szabo Josefhez régen Férhez ment Léányomat Susit mikent keverte roszsz hirbe, melyért ä Templombol ki tiltatott, holott senki semmit az ott valok közül nem Fatéálhatott ... mégis az Ekklesia előtt ki Mesterkedte, hogy a Templombol ki tiltassék [Torda; TLt Praes.ir. 65/1827-hez özv. Vas Gergelyné Fülep Ágnes panasza]. *1839:* Patoki ... kimesterkedte, hogy Szombathelyi a' Candidatiobol ki maradjon [Kv; Pk 7].

kimészárol leölve kiárul/mér; a vinde cu amănuntul/ca la măcelărie (carne); geschlachtet auswägen. *1759:* Bulzesti Sztrencz Petru Grohoti Docz Petrunak egy ökrét ... Koroj Nashoz vitte volt, hogy ketten Abrugbányára vigyék s ottan kimészárollyák [Tomnatyek H; Ks 112 Vegyes ir.].

kimészároltat leöletve kiárultat/méret; a dispune să se vîndă cu amănuntul carnea animalului sacrificat; geschlachtet verkaufen/auswägen lassen. *1746:* Eltető Ferentz Ur(am) ... a mely ember a Juhok utann ment azt is meg zálogalla ... és a Juhokbol is ... némelyikét meg ette, némellyikét ki mészároltatta [Szentegyed SzD; WassLt].

kimeszel a vărui/spoi; (aus)weißen. *1850 k.:* (A templomot) Ki meszelte Antal Ferentz Ujj Magyar egyédül [Szucság K; RKAk 99]. *1854:* Bajnotzi György 27 éves ... Iíju legény ... Derék Kőmives mester a' Templom belsejét ő vakolta bé, és meszelte ki [Gyalu K; RAk 226].

kimeszelés văruire, văruit; Ausweißung. *1819:* Mái napon alkudtam meg a' nagy Istállo meg tapasztására és ki meszelésére Czigány Petinét [Kémer Sz; Incz.]. *1876:* Elnök az eklesiai gyülés elé terjeszti a presbiterium ... a templom kimeszelésére s uj iskola építésére vonatkozó határozatait [M.bikal K; RAk 326].

kimeszelődik lemeszeltetik; a fi văruit; (aus)geweißt werden. *1797:* 3 véka meszet 9 kilentz poltrán kéntelenittettem venni hogy a Házak mind ki meszelödgyenek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1850 k.:* A' Templom ki meszelödött [Szucság K; RKAk 99].

kimeszelt văruit, spoit; (aus)geweißt. *1810:* Vagyon Ezen meg Szállo Epületnek ... Cserefa Földbe ásatt Sasak kőzé Veszszöből font Sövény tapaszos ki meszelt oldala [Almásrákos Sz; Ks 76 Conscr. 262].

kimeszeltet a dispune să fie văruit; (aus)weißen lassen. *1819:* Császár Sámuel huszár alhadnagy ur ... a templomot kivül belül ... szépen kimeszeltette és megfejéritette [Szemerja Hsz; HSzjP].

kimeszeltetik a fi văruit; (aus)geweißt werden. *1871:* kimeszeltetett belöl, kivül a templom [Burjánosóbuda K; RAk 117].

kimet felfűrészel/vág; a tăia cu joagărul; aufsägen. *1615:* A fürezt ... az uta(n) czinaltatta uolt hogy az oczieuel Hadnagy Mattiassal megh oztozot uolt ... ugy rendeltük hogy annoatim (!) Hadnagy Mattiasnak öt öt Tónkót tartozza(n)ak ki metni eltigh [Szentimre Cs; LLt].

kimétáz kihatárol (határjellel megjelöl); a însemna/marca cu semne de hotar; mit Grenzzeichen/marke versehen. *1745:* hivattatván ide azért hogy ezen Sessiót ki métázzuk [Lőrincfva MT; Told. 25/2]. *1763:* a' Malmon tul valo darab reszetskétis mely az Utrizált Malom árkával két felé hosodott tzövekekkel ki métaztuk de a' Czövekekkel a' Patakon tul nem mentünk [Szecsel Szb; JHb Pánsilie Turku (70) jb vall.]. *1793:* az Birák, az esküttekkel, es Falu öregeivel edgyütt, a' Szöllőben ki menvén, asztat ki járták, ki mutatták, ki métázták [Szászerked K; LLt 67/1858]. *1801:* Ezen ... Tanuk ... (a) Controverziás helljnek határ széjét ki akarnák járni ... s kiis akarták métázni de ... hogy ki métázzák meg nem engedtük, és ezen contra versias Rétt Helljnek mi volta függöben maradott [Nagynyulas K; DLev. 5]. *1828:* egy darab helly ... harom kövekkel ki metazva, hosz(sz)ara nezve ... a tisztelt Uraság Örökös Szánto Földevel terminalodik [Kökös Hsz; Kp V. 353].

kimétázandó kihatárolandó (határjellel megjelölendő); care trebuie însemnat/marcat cu semne de hotar; mit Grenzzeichen/marke zu versehend. *1851:* Topler telke melletti bornyumál alatti csegely 3. évre, egyszersmind ki métázandó [Kv; KvLt 2/35].

kimétázás kihatárolás (határjellel való megjelölés); însemnarea hotarului; Grenz/Abmarkung. *1763:* mi ... a' felöl semmit sem tudunk, mint hogj a' ki járás és métázás alkalmatosságábol ott nem voltunk [Szecsel Szb; JHb]. *1764:* Erre valo nézve azon hely(ne)k oculatiojára s ki métázására mostan ki nem mentünk [Hidalmás K; RLt O. 2]. *1795:* Szánto Föld ... jö le a' Dorna Torkába ... a' mostani ki metázás szerént 11 28/64 Hold [M.fodorháza K; RLt]. *1807:* A Földek(ne)k a' ki vont Nyilak szerint valo ki métázására ki menvén a' Torjai határokon ... kinek kinek nyilja assignáltatatt [Hsz; Kp IV. 306]. *1826:* tsak hétfőn foghatunk az Erdők ki métázásokhoz [Mv; Told. 7].

kimétázott kihatárolt (határjellel megjelölt); însemnat/marcat cu semne de hotar; mit Grenzmarke versehen. *1745:* A 11ik Tábla ... vagyon a N.Idai Falúsiak Széna füvek mellett, a mostan meg borozdalt és kövekkel ki métázott határig [Budurló K; Told. 9]. *1765:* a' Nagylaki Also Forduloba, a' Medvés patakára rugo Lábba ... Reambulator Commissarius Urak, és Falu öregei által ... Sarádi Részre ki métázott Szánto földen [Nagylak AF; DobLev. II/363]. *1770:* A nevezet kövekkel ki métázott hellyetske a felsö végivel ... az Exponens hellyihez rug [H; JHb XXXI/17. 4].

kimétáztat kihatároltat (határjellel elláttat/megjelöltet); a dispune însemnarea hotarelor; mit Grenzmarke versehen lassen. *1751:* minekutánna mind a két részről való Földeket szélire hoszszára accurate meg mérettettük volna ki metáztattuk, s ki is borozdoltattuk [Koronka MT; Told. 31/4]. *1759:* Hogy pedig Szentpáli Ferentz Uram ezen örökséghez deservialo szánto Földeket, Réteket, és Erdöket ki jártotta és Plenipotentiaja mellett delegatus commissariusokkal ki métáztatta volna eddig nem hallottuk [Girbó AF; JHb]. *1796:* köteleztetnek ... a most ki nevezett Erdonek kiterjedésére vicinitasira nézve egy 8valis admonitio által Határait ki jártatni és akkor mint két Felek jelen létekben ki métáztatni, és meg különböztetni halmokkal [Kóród KK; Ks 67. 47. 27]. *1825:* Köteles lészen Geometra Andrási Antal Ur mentöl hamaréb a MDersi határon levö ... Erdöket ... fel mérni, és igasságoson ... fel osztani, és azon Birtokosok(na)k akik az antiqua Sessiok Száma iránt költ praeliminaris égyezésbe ki vannak nevezve a magok Rátájokat az Erdöböl külön, külön ki szakasztani, és ki is métáztatni [M.derzse SzD; BetLt 3].

kimétáztatás kihatároltatás (határjellel való megjelöltetés); însemnarea/marcarea hotarelor; Grenzmarkung/feststellung. *1778:* Melly fen irt hely(ne)k ki jártatása Métáztatása hogy mindenekben ugy a mint fellyeb meg irtuk ment végb(en) arrol adgyuk miis ... ez tulajdon Subscriptionkal és usualis petsétünkel corroboralt Testimonialis Levelünket [Nagylak AF; DobLev. III/508. 1b–2a].

kimétáztathat kihatároltathat (határjellel megjelöltethet); a putea dispune însemnarea/marcarea hotarelor; mit Grenzmarke versehen lassen können. *1855:* (A) helységnek százados szokása az, hogy ha innen is tul is a vizen miénk a határ, ugy ha a locsogás által tul költözik valakinek a földje ott ki keresheti es métáztathatja az elöljáróság által [Szentmargita SzD; SzConscr. külön mell.].

kimétáztatik kihatároltatik (határjellel megjelöltetik); a fi însemnat/marcat cu semne de hotar; mit Grenzmarke versehen werden. *1751:* A' Tsür helly ... két

egyenlö részekre szakadott, mind két óldalon megkeresztezett élö fákkal, a' gödrin pedig felásott tserefa tsutkokkal ki metaztatván [Koronka MT; Told. 31/4]. *1768:* ezen Controversiás kaszallotska ket részre szakasztatott mi általunk és kiis Métáztatott a' közepin egy néhány hellyen gödröt Csinalván [Cege SzD; WassLt]. *1786:* az egész Biró Lábból légyen a' ki szakasztás ... és ki mérettettvén, s intéztettvén az 56 vékára való Patzali rész föld ki barázdáltassék és haladék nélkül öl számra ki métásztassek [Nagylak AF; DobLev. III/619. 1b]. *1804:* a M Szt Imrei Szöllö Hegyekben fel méretnek és ki métáztatnak a Szöllök [Marossztimre AF; i.h. IV/874. 18b].

kimétáztattatás kihatároltatás; însemnarea/marcarea hotarelor; Grenzmarkung/feststellung. *1746:* azon Hevizi és Hidegkuti határ(na)k az Lupsai keresztig valo halmok által valo meg külömböztetesse és ki métáztattatása után ... az I(ste)n bö termést ada ezen Bükben [Lupsa F; Ks 67. 46. 21].

kimetél 1. kivág; a tăia îndepărtînd o bucăţică din ceva; (her)ausschneiden. *1598:* Mikor oda mentek volna az zolgaj ... vgj megh leoweoldeztek és kergettek volt hogj en meteltem kj az Nylnak az vasat s mostis en giogjtom [Kv; TJk V/1. 245].

2. ? kivagdal; a decupa; (her)ausschneiden. *1682/1687:* Attam ... kett giapottas len uaszon lepedött, kek feitöuel feieressel elegieslegh uarrottakott, ki uadnak metelve[a] [Fog.; Borb. II Rákosi Anna kel. — [a]Vagdalásos kézimunkára von. szöv. lehet].

3. kifűrészel/vagdal; a decupa cu ferăstrăul; (her)aussägen/hauen. *1681:* Kapu felett lévő Kő Ház Palota ... Ezen házban deszka rekesz kettő. 1 Rekesz ... oldal deszkainak felső része, Olasz fokoso(n) vagyo(n) ki metelve [Vh; VhU 334].

4. levagdos; a tăia mereu din ceva; nach und nach abschneiden. *1568:* Ezth hallotta(m) hogy az poztot Hozara ky metelte mynt egy pozto zelt, es vgy atta el Rudolff Peternenek [Kv; TJk III/1. 200 Valen(tinus) Nyrǫ vall.].

kimetsz 1. kivág; a tăia; ausschneiden. *1674:* egy Colosvari jambor emberseghes ember megh ittasodva(n) ... penzetis el loptak szűrit ki meczve(n) [Kv; TJk VIII/11. 320]. *1694:* vagyon ... nagy egyenlo paros So örlö vagy Rosnicza Kö, Tolgy fabol egyben rotatot fa Talpa; mely Talp fakban, mindenikb(en) ket ket Rosnicza Kö helye van ki meczve, es keritélve [Kővár Szt; JHb Inv.].

Szk: *~i a nyelvét vkinek. 1597:* Chizar Peternet mint illyen keozeonseges bekesegh fel bontho zemelt iamboroknak gialazattyara ... megh bewnteti az teorweny vgy hogy elseoben az nyelwet melliel az gialazatot hirdette ky messek, azutan eo magat mint illyen nyilwan walo parazna zemelt sakban bútassak es az vizbe(n) vetwen bele eollyek es suffocallyak [Kv; TJk VI/1. 76–7]. *1610:* nem hagiom, mert meg szidott, rútalmazott, nieluet meczem ky erte [Martonos U; UszT 33b]. *1651:* Engemet feniegettek Ambrus Ferenczneick illien feniegetesuel az utan az mondas utan, hogy senkinek ne mondgiam, az tollok hallot dolgot mert az nieluemet meczik ki erette [Cssz; CsÁLt F. 27. 1/16 Mindszenti Tanko Istuanne Kata, Sz mihali Sandor Peter Ura(m) Jobbagia vall.].

2. levág; a decupa; abschneiden. *1629:* azt az Inget en szabt(am) ... Csiszar Andrasne ... meg esküek hogy ... ki meczettek benne [Mv; MvLt 290. 34b].

3. kinyes/vág; a reteza/tăia; aushauen. *1648:* mondod hogy lopua ki meczettem az Szeöleöt [Kv; TJk VIII/4. 327]. *1774:* az ottann lévö Szöllönek az mivelesiben vagyan Fogyotkozás, hogy ollyanokal miveltetik, kik nem tudnak hozá, mivel az jo fákat ki metzik, és a roszat meg hagyák [Mocs K; KS Conscr. Barta János (40), Lőrrintz (!) János (46) vall.].

4. kiherél; a jugăni/castra; verschneiden, kastrieren. *1824:* azon Milor (!) nevü Paripát Az öreg Paskutz ki mettzi vagy heréli ... ezen Paripát minek utánna Paskutz ki mettzette, és a' ki mettzés után sebe bé gyogyult ... bé küldjük [Perecsen Sz; IB].

5. kifarag/vés; a ciopli; ausschnitzen. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Bethlenek[a] czimere, deszkara ki meczve ă szegen Nro 1 | Nagi Palota ... gerendas, festet Tablákra valo deszka menjezetes; szép czifraso(n) megh vagyon festve; Az közepin Grof Vr(am) eö Nga czimere aranyaso(n) vagjo(n) ki meczve; es ă Czimer körül Ugyan az eö Nga Titulussa [Vh; VhU 502, 508–9. — [a]Az Iktári Bethlen családé]. *1765:* A galambbúgos kapu igen szép formáju figurákkal ... ki vagyon mettzve [HSzj *galambbúgos-kapu* al.].

6. (tőkét) deszkának felfűrészel; a tăia (buşteni) cu joagărul; (Stamm) zu Brettern aufsägen. *1677:* Vagyon most itt felében ki meczeni szállitott tőke no: 200 [CsVh 200].

7. rézmetszetet elkészít; a executa o gravură în aramă; in Kupfer stechen/gravieren. *1797:* én (:Bertuh:)[a] négy hét alatt ... ki mettzeném a' Kupfereit [MNy XXV, 26 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Könyvkiadó].

kimetszés kiherélés; jugănire, castrare; Verschneiden, Kastrierung. *1798:* Három paripa Csikonak ki meczésiért fizettem 51 xr. [H; Ks 108 Vegyes ir. 72]. *1809:* (A ló) ki mettzésitis (:melyröl a Praetendens Szász azt allittya:) hogy kéttzer esett ... nem ugy találta[a], hanem tsak egyszer Mettzetet ki [UszLt ComGub. 1701. — [a]A „Lo orvos"].

kimetszet 1. kivágat; a pune pe cineva să taie; (her)ausschneiden lassen. **Szk:** *~i a nyelvét. 1572:* Nereg Iarto Peter, halotta az vchan ... Lakatos leorinch Mongia volt lakatos peternek, Te vgy mond ki Mecchetem En Neked az Nyelwed es az alfeledre foldatom | Anna Bakony Balint zolgaloia Azt vallia ... valamin haborottak volt eozwe Lakatos leorinch lakatos peternewel ... Massor valo haborgasokban aztis Monta, Roz azzoni, roz eb ky Mechete(m) az Nyelwed es az alfeledre foldatom [Kv; TJk III/3. 30]. *1644:* Ezt mondotta Varga Birtala(n) teoruin keözben Nekeo(m) hogj Jm hamissa(n) rea(m) eskwuek Phileóp Palne, de ha az teruení hozza bizoni ki meczeti az nieluet ha Akkora volnais mint Egj Eokeornek | ha az teruin hozza bizoni soha megh Ne(m) engedék nekj hane(m) kj meczeteo(m) az Nieluet [Mv; MvLt 291. 425a].

2. megmetszet; a pune pe cineva să reteze (ceva); verzwicken lassen. *1737:* az melj Szölöt parancsolt Ngod hogj el vegyük aszt el vettük kiis meczettem, az többit is Isten engedvén azon igjekezem hogj meg meczessem

[Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristóf Apor Péternéhez].

3. (tőkét) deszkának felfűrészeltet/vágat; a pune să taie (buşteni) cu joagărul; (Stamm/Klotz) zu Brettern zersägen/schneiden lassen. *1681:* Az mely tőkéket ... részszíben hoznak, azokat is ki meczetvén, a tőke szállító embereknek részeket ki adgya a maguk részszit penig hitelesen percipiálván arról számot is adjon [Szúv; CsVh 108].

4. kivéset; a pune pe cineva să cioplească; ausmeißeln lassen. *1661:* Ha lehet környűl az nevemet mind metszesse ki, csak mennél szebb és kisebb lehet, lássék jól meg az metszés [TML II, 78 Bethlen Elek Teleki Mihályhoz].

kimetszetik kiheréltetik; a fi jugănit/castrat; verschnitten werden. *1809:* (A ló) tsak egyszer Mettzetet ki, és nem mostanság [UszLt ComGub. 1701].

kimetszett 1. kivágott; tăiat/decupat din ceva; (her)ausgeschnitten. *1629:* az ing ... ugy vala az mint megh szabtak volt, ot vala az fiok palhanak valo ki meczet kicziny giolczis [Mv; MvLt 290. 35a].

2. kifűrészelt/vágott; tăiat cu joagărul; ausgesägt/gehauen. *1677:* Vagyon most itt felében ki meczeni szállított tőke no. 200, kész ki meczet bél deszkák no 200 [CsVh 54].

3. kifaragott/vésett; cioplit; ausgeschnitzt/gehauen. *1676:* Nyilik ... az ebédlő palotára ... ajto ... Ezen menyezetnek keőzepin fabol czifran ki mecczet festett, es aranyazot eő Ngok czimere kőrülőtte lévő titulus aranyos bőtűkkel ki írva [Fog.; UF II, 732]. *1714:* Hadi Apothecariusn(a)k valo Ciprusfai Almariom, hasonlo fabul ki metztzett figurákkal ékesitett ajtotskakkal [AH 55]. *1763:* (Az udvarházhelyre) vastag csere fakbol faragott, s cziffrán kimettzett, Veres festésű galambugos Zsendely fedél alat lévő kapu Zábék kőzöt ... közönséges jóságu Kapu szolgál be [Szászvessződ NK; JHb LXVIII/1. 197]. *1778:* Vagyon egy fábol szépen ki mettzett Apálcza (!) kép egy kisdeddel [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. — L. még ETF 108. 17.

4. ? vagdalásos; decupat; herausgeschnitten. *1739:* Fekete Selyemmel Spanyol Varássu czérnával tőltőtt ki metszet agyra valo [Szászerked K; LLt Fasc. 96].

5. cizellált; cizelat; ziselliert. *1714:* Egj régi Puska, maskép Pulhak, ki metzett Csivével, s kerékkel f. Hung. 6 | Ki metzett figurakkal egj Par Török Kengjel fl. Hung. 4 [AH 51, 53].

6. metszett; gravat; gestochen, graviert. *1637/1639:* Egj faragot ki meczet regj forma gjúrú Agates benne, nyo(m) Arany. 3. ortot 2. ... f. 7 [RDL I. 111]. *1714:* Fedeles Cseh-Országi üveg ... Más jókora üveg ki metzett 10. figurakkal, s azok(na)k ki magyarázása Németül [AH 10].

7. köszörült; polizat, şlefuit; geschliffen, gewetzt. *1733/1813:* egy tiszta arany medály ... kőrülőtte igen szép feles rubint, ennekis három fűtyegője ... az közepin van egy kőrtővély formára ki mettzett rubint [SLt P.Horváth Krisztina hagy.].

8. ☞ *1789:* Signaturának valo ki mettzett végu es czimeres Pappirossak 1450 darabbol állók [Mv; ConserAp. 44].

kimetszettetés megmetszettetés; retezare, retezat; Verzwicken. *1787:* a szőllő ki metzetteteséért Hf I [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 10].

kimetszettetik kivágattatik; a fi tăiat; herausgeschnitten werden. **Szk:** *vkinek nyelve ~. 1597:* az azzonnak ... ki nem hogy hiteős vranak tiztessegere seot illyen infamiat hirdetwe(n) feleolle, gialazattiara igiekezet, nyelwe ki meczettessek amelyel az vra feleol az gialazatot hirdette [Kv; TJk VI/1. 102]. *1647:* Az Incta penigh az papon tot nagi gialazat tetelert zidalmazasert ... az Pelengerhez vitetven, haro(m) izben mondja vizza ă mit az papra kialtot es ha ennek utanna az pap feleől ezen dolgot ujitana ... az nielve meczetessek ki erette [SzJk 67].

kimezsgyéz mezsgyét jelől/von; a fixa/stabili hotarele/haturile; rainen. *1713:* Az Udvar haz után valo majorság szőlő ... alol egy rakottja fa hatara felljül egy alma fa, ki van mesgjezve [Baca SzD; EHA].

kimível 1. elkészít, kimunkál; a lucra/executa; ausarbeiten. *1585:* En Balogdi Pal ... Az ket ezwst kupa feleol, Erre Emlekeze(m) hogj Eotűes Mihalnal ... volt feieren ki Mieltek Tizta ezwstbeol, El kesitettek de megh ne(m) Aranniaztak [Kv; TJk IV/1. 401a].

2. (bőrt) kikészít; a tăbăci; ledern. *1633:* mikor Foris Gergeli idejeben eöt hatt beőrt attak be Zőcz Pálnak, azokat kj miueltük es kibeöl keödmönt czinaltunk, kiuel mentejeket bellettük [Mv; MvLt 290. 132a/2].

3. megmunkál/művel; a lucra; bebauen/stellen. *1761:* A Sellér ezen Mltgs rész Allodialis szőlőjének harmad reszit minden Esztendőben ki miveli [Pókafva AF; JHbK LXVIII/1. 720].

kimívelés elkészítés, megmunkálás; prelucrare; Bearbeitung. *1625:* Vrunk eo felge varasunkban es Besztercen fel szedet ohn talakat, mellyek nyomtak tizen eot masat 95 fontot, reformaltatua(n) tizenegy masat nyolczuan fontot apadasaual: minden fontnak az ki miueleseteol 14 penzt adua(n) ... f: 200/70 [Kv; Szám. XXVII. 8].

kimíveletlen megmunkálatlan/műveletlen; neprelucrat; unbearbeitet. *1824:* Wajna Antal Úrnak Kolo'svari Fogadójában ... Nyoltz darab ki-miveletlen kerek Tiszafák, 's két Deszkák [Kv; BetLt 2].

kimívelhet 1. feldolgozhat, megmunkálhat; a putea prelucra; verarbeiten können. *1780:* nem a mi henyeségünk vagy nem akarásunk, hanem az emlitett Szén tsinálástol való el tiltattatásunk miat nem futathattunk s mivelhettük ki quottánkat | (A restanciában levők) Nsgtok Kegyes Gratiajából meg nyerték aszt, hogy a restantiában maradott Darab Vasakat ebben az esztendőben ki mivelhessék [Torockó; TLev. 9/18].

2. megmunkálhat/művelhet; a putea lucra; bebauen/stellen können. *1806:* (A szőlőt) Husz kapás kimivelheti [Szászerked K; LLt].

kimívelt kb. fonásra előkészített; prelucrat; zum Spinnen vorbereitet. *1823:* kimivelt Tavaszi virágos kender [Nagylózna SzD; LLt Csáky-per 386. L. 50].

kimiveltetik megmunkáltatik; a fi prelucrat; bearbeitet werden. *1809:* mindenféle Erczeknek, u.m. Arany-(na)k, Ezüstnek Vasnak, a' Bányákbol valo ki-hordattatások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak, 's tökelletesen ki miveltetnek hany rendbéli kézen fordulnak meg s hány rendbeli Munkás nem kivantatik azokra [Torockó; TLev. 9/43].

kimoccan kimozdul; a ieşi (pentru scurt timp); sich rühren. *1847:* a háztól ki se motzant [Dés; DLt 1129].

kimocskol mocskos szavakkal kikerget/zavar; a alunga spunînd vorbe de ocară; (mit Schimpfworten) hinaustreiben/jagen. *1846:* (A) Konertnénál dolgozó Czipszer a miért ... az legnagyobb gorombasággal a házbul kimotskolta[a], sött fával valo ütéssel is fenyegette, büntetődött 4 fl. [ACLev. Kül. Perc. — [a]A céh-ügyben járó három mesterembert].

kimond 1. elmond; a spune; sagen. *1586:* (Igyarto Georgy) Foris Ambrus procatora volt ... mikor foris Ambrus el vesztette vala az Trans(mi)ssiot, fogattam vala hogy senkinek Ne(m) mondom de most az hít kenszerit Rea hogy ky Mongiam [Kv; TJk IV/1. 585 Daroczy Balint vall.]. *1614:* Szántam Ötves Györgyöt, hogy ha kimondom dolgát, igen rútul lészen dolga. Hogy azt eltitkoltam, az én fejemre térüle [BTN[2] 45]. *1637:* talaltak volt penzt egj ladaba(n) s nekys egi dolmannak valo poztot igirt volt az Uram de megh nem atta s eö bizony ki mondgia [Mv; MvLt 291. 91b]. *1710 k.:* én sem terheltem szegént[a] s atollattam eröltetni ... avalis hogj hosszasabb szókkal s világosobban erölkögyék ki mondani [CsV. — [a]A haldoklót]. *1807:* Püspök Abats János Uram ... a' Papok panaszairol, és meg vettetett állapotjárol orálván ... nem tetszett az uraknak; de az igazat szépen ki mondotta [GörgJk 186 Simén Sámuel kezével].

2. nyíltan kijelent vmit, megmond; a spune (pe şleau); etw. offen erklären/aussagen. *1704:* Ma reggel prédikállott Zilahi uram ... igen erősen prédikála, és csak megmondá, hogy inkább fogadja az Isten szavát, mert Istennek szolgája és nem emberé, azért csak kimondja, ha halált szenved is [WIN I, 115]. *1758:* Az igazat mindenütt szerettem kimondani, melyért nem is minden ember (s kivált a hamisságtól nem irtózó) szeretett [RettE 79]. *1780:* Hantzi szakáts nékem azt mondotta, hogy ha ötet meg szorittyák ő ki mongya hová lettenek a kásztronok, de kire tzélozott ... meg nem mondotta [Bethlen SzD; BK. Christina Farkas conj. St. Kun (40) lib. vall.].

Szk: *~ja ami a begyén van. 1790:* eröltettem arrais a' Birót hogy felelem nélkül mondja ki a' mi a begyén van [Strézakercsisora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez].

3. kifejez; a exprima; ausdrücken. *1710 k.:* mü, a szokás szerént mikor legkisebb üdöt akarunk kimondani, azt egy szempillantásnak vagy percentésnek nevezetivel fejezzük ki [BÖn. 436].

4. elsorol; a înşira/enumera; auf/herzählen. *1693/1737:* Teleki Mihály Vr(am) nyitogattat fel minden ládat és bontat, és a mit szeretett el vitte ... tudom hogy arany ezüst Gyöngy Gyemánt, Rubint, amit az ember ki tud mondani ... minden voltt ott [Újlak Sz; Törzs. Ujjlakon lakó Nemzetes Rácz Mihály (60) vall.]. *1774:* szemérem ki mondani, mely fertelmes, motskolodo szokkal gyalázta, s gazlatta [Bábahalma KK; Ks 19. VII].

5. megmond; a spune; sagen, angeben. *1753/1781:* Isten tudja hogy jöttek bé ezen Gyögy vizire a sok Possessor urak, azoknak számát egy hirtelen nehéz volna ki mondani [Máda H; JHb LXXI/3. 261].

6. be/kijelent; a declara; erklären, äußern. *1657:* Az electiónak napján ... kezemben tartván pecséti és kezeírása alatt való instructióját az fejedelemasszonynak, kimondám voksát, hogy Rákóczi Györgyöt választaná [KemÖn. 133].

7. jelent; a anunţa/comunica; melden. *1680 k.:* vigyázzanak az kerülök, s magokis hites Emberek ... Istennek tarto kötelessegek szerent tartozzanak ki mondani[a] [Dés; Jk 16b–17a. — [a]A dézmáláskor történteket].

8. kibeszél; a divulga; ausreden. *1669:* ha mi oly dolgokat látok, hallok vagy irásban olvasok, az melyeket nem kelletik kimondani, azokat én is titokban tartom, nyelvemen imitt amott nem hordozom [UF II, 449]. *1705:* öexcellentiája ... elhitette azt magával, hogy a magyaroknak feleségek az urok szívek opinióját mondja ki [WIN I, 497–8]. *1755:* hallék illyen szokot mondani, hogy: Nám a Pap is Nimellyik ki mondgya a gyonást [Altorja Hsz; HSzjP Anna Kelemen (20) vall.].

9. kiejt; a rosti/pronunţa; aussprechen. *1790:* A' gyermek ... alig tud több szot ki mondani, hanem tsak azt bestelen, kakás, papa [Kv; TKl Bodoki József prof. lev.]. *1803:* Komjattzegi Mihaljne Fodor Anna meg tamadta bestelen szokkal illette meljeket átallamis ki mondani [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1819:* Katso István ... az R-betüt selypen mondgya ki [DLt 704 nyomt. kl].

10. kb. hivatalosan megállapít vmit; a constata ceva oficial; etw. amtlich feststellen. *1869:* a major ... kimondotta rám a karom gyengesége miatt az untauglichot [Kv; Pf Pálffi Károly lev.] | Mind a Bálint János mind a Barta Istvánné vallomásaibol kitünvén, hogy ők éjnek idején a pinczében, tehát rejtek helyen, sötétben, a férj távollétében együtt voltak, egyháztanácsunk ki mondja, hogy a nő Barta Jánosné Tamás Kata nősparáznaság terhes gyanujában áll [M.bikal K; RAk 278].

11. (biróság) megitél; a stabili; (Gericht) beurteilen. *1867:* Sogor Urék azt kiványák, hogy a miképp a törvény ki mondotta, a szerint a Joszág meg váltási árt fel veszik [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

12. kihirdet; a comunica; kundgeben, verkünden. *1568:* mikor az birsagot ky mondak, vg monda Otues orban hogy mas biraia vagion neky halotta(m) az protestalast otues orbantul [Kv; TJk III/1. 179]. *1591:* tudom hogy az teorweny megh Itelte wala Mihaly Kowaczy kiraly birosagaba(n) Zaz lazlonak azt az feoldet meljrwl ell hozta vala az bwzat Domokos Peteris ott vala az teorwenibe(n) eo monda kiys az teorweniet [UszT]. *1594:* be hiuuk eoket, esmet meg kerdwk ha akarnak az mi vegezeswnknek engedni ... Lakatos Tamás semmit akkor ellene ne(m) zola, hanem mikor ki monduk az mi tecceswnket, akkor kezde ozton mondani, hogi eo nem akar az mi vegezesiwnknek engedni [Kv; TJk V/1. 456]. *1652:* kinek kinek ratiojt megh ponderalva(n) ... à melylye(n) meg egyeznek azt mo(n)dgya ki [KvRLt X. A. I]. *1760:* Az sérelmes fél az más felet Falus Biró által két pénz le tétele mellett Törvényre szollitván, ha ad triduum el nem készül, el tiltya 15töd napig, és akkor elö

álván corám Judice, et Juratis Pagensibus Törvények lészen, kik a Törvényt bizonyos italért mondják ki [Novoly K; BLt]. *1808:* Mi ... Törvényesen ki rendelt Divisor Commissariusok ... Iteletet tevén, azt kiis mondottuk ā Felek előtt [Asz; Borb. II].

Szk: *~ja az ortályt* kihirdeti a határozatot/ítéletet. *1572:* valastyak[a] Zalay Janost rea hogy az ortalt ky Mongia [Kv; TJk III/3. 27. — [a]A lakatos céhbelieck]. *1606:* az kiket egi nap fogtanak megh Masas Thamas mondotta ki az Ortalyt hogi Császár foglai [Kv; TJk VII/1. 81].

kimondandó care urmează să fie pronunţat; zu verkündend. *1662:* (Barthaljus Miklost) Nemzetes Kovacz Ferencz Uram dolgat meg szerezvén, raja ki mondando törvény béli Sullios Sententiaj aloll eliberalta [MbK]. *1775:* kérök mindenik felet[a], hogy Actiojok(na)k meg visgálása után kimondando Deliberatumokon mind két részröl acquiescálnak, és mostani Controversiájokot legottan Sopiálják, 's erre adjanak kezet [Torockó; Bosla. — [a]A perbe induló „két Bányászi Czimboraságok"-at].

kimondás 1. elmondás; spunere; Erzählen. *1674:* Én, Uram, Kegyelmednek oly hirt írhatnék, minemüt Kegyelmed vagy igen ritkán, vagy soha sem hallott ... de nem pennára való; sőt másképpen is hittel vagyok köteles ki nem mondására [TML VI, 592 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678–1683:* iob valamely titkot, az szükség nem kinserit az ki mondásra, maganal tartani ... mert a so csak addegh az embere megh ki nem bocsattja szaian, de azon tul mase mind magiarasasa s, mind előb valo adasa [Ks Kornis Gáspár kezével].

2. kijelentés; exprimare; Äußerung. *1708:* jelenté ő Felsége, hogy generalis inquisitiot fog peragaltatni, és mind(e)neket adhortála ő Felsége az igazságnak kimondására, assecurálván ő Felsége mindeneket, hogy senkit ő Felsége az igazságnak kimondásáért ... persequálni senkinek nem enged [SzZs 495].

3. kinyilatkoztatás/nyilvánítás; declarare; Offenbarung, Bezeugung. *1849 u.:* én a függetlenség ki mondásának ellene nyilatkozom [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

4. pronunţare, rostire; Entscheidung, Verkündung. *1650/1687:* Géneralisba(n) transmissionak revisioja és finalis Sententianak ki mondása flor. 3 [MVJk 2]. *1762:* hogy az dolog világosságon jöjjen, s az Biro securrus lehessen az igazság kimondásáb(an), injungaltatik az Parsoknak hogy pro futuro Termino Inquiraltatvan Causajoknak defensiojara készüllyenek [Torda; TJkT V. 121]. *1795/1807:* Az All-Peresek ragaszkodván a' reájok nézve terhes Itélet ki mondása idején bé jelentett novi remediumhoz ... a' Novumot eképpen prosequálják [SzentkZs Vallatásos összeírás 303].

5. kiejtés; pronunţare; Aussprache. *1710 k.:* noha egy szempillantásban láttatik lenni a hallás vagy a hallott szónak bévétele és viszont annak kimondása, de valósággal egymás után lészen [BÖn. 436]. *1864:* Hosszu orottvány most szántó régen erdő volt levágatott és ki orottatot Hosszu aratásrol könnyeb kimondás Hosszu orotvány kapta nevét [Jásfva U; Pesty, MgHnt LVII, 132a].

kimondat mondat; a face să spună; sagen lassen. *1704:* Condonáljuk hát egymásnak az offensákat, melyek között ne neheztelje kegyelmetek békességes tűrésel meghallani azt, azmit a kételenség mondat ki énvelem [WIN I, 176].

kimondatik 1. kijelöltetik; a fi desemnat; bestimmt/designiert werden. *1861:* A' Partialiskor tartando szonoklatra ki mondatik Sztánai Pap T. Vintze Ferentz ur [Gyalu K; RAk 62 esp. kl].

2. kinyilváníttatik; a fi relevat; offenbart/bezeugt werden. *1716/1793:* Törvény és igazság ebből ki mondassék. Ki mire lesz mélto consideraltassék [A.csernáton Hsz; SzékFt 31].

3. elhatároztatik; a fi decis; entschieden/beschlossen werden. *1875:* Az egyház közszükségei fedezése tekintetéből az egyház kaszálójának elárverezése kimondatik [Damos K; RAk 200].

Szk: *~ a (halálos) szentencia (vki fejére).* *1710:* Mikor ... már a sententia kimondatott volna[a] és a császárhoz felvitték volna, hogy subscribálja, elolvasván, sírni kezdett és pennáját kétszer is kezéből el hanyitotta, nem akarván subscribálni semmiképpen [CsH 89. — [a]Gr. Nádasdy Ferencre 1671-ben]. *1710 k.:* az én boldogtalan atyámfiaitól akármint, de kimondatott halálos sententia az én fejemre [BIm. 1004].

4. a fi pronunţat; verkündet werden. *1671:* Keczer András uram megsententiáztatott, de az törvénye ki nem mondatott volt [TML V, 539 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz]. *1775:* Az br. Inczédi Sámuel úr rabjainak is kimondatott a sententia [RettE 343]. *1815:* kimondatik e következendő Itélet [Lisznyó Hsz; LLt]. *1818:* Ezen Itélet ki mondatván a' feleknek tetszett [H; JF 36 Prot.].

kimondatott pronunţat; verkündet. *1710:* ha Istennek úgy tetszett, s a császár úgy parancsolja, jó szívvel az ellenünk kimondatott sententiát elszenvedjük, gyönyörködvén abban, nem latorságunkért, hanem igaz religiónkért üldöztetünk [CsH 96. — [a]A gályarabságra szánt ref. prédikátorok nyil. 1674-ben Cserei fog-ában]. *1817:* (A per) a Tekin. G(eneralis) Széknek ... 1816ba ... ki mondatott Itélete által egy Méltatlan hurtzolás büntetésénn lett Marasztásával meg nyerettetett [Torda; DobLev. IV/913. 2].

kimondattatik (ítélet) kimondatik; a fi pronunţat; (Urteil) gesprochen werden. *1677:* ha kik vagy kötelességek, és Instructiojok szerint hivatalokban el nem járnak ... minden Exceptiok ... minden törvénybeli processusok, és remediumok ki-rekesztetvén, törvények végsőképpen ki-mondattassék [AC 74–5].

kimondhat 1. elmondhat; a putea spune; sagen/erzählen können. *1662:* Lelkem szerint irom, ki nem mondhatnám, minemü büsulással vagyok, hogy felöled, édes szívem, szerelmes maczám, kedves Juditom, semmi hirt nem hallhatok [TML II, 231 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. *1710:* a tatárok ... Austriában bemenvén[a] ... Senki le nem írhatja, sem ki nem mondhatja azoknak a szép, gazdag, pompás épületü provinciáknak romlását, mind porrá hamuvá lönek [CsH 167. — [a]Az 1683-beli török hadjáratkor]. *1737:* A bal czomomba (!) egy nagj talyu (!) ... anjj (!) materia takarodot ki belölle s maighis takarodik hogj ki ne(m) mondhatom

[O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.]. *1820:* Udvarhelytől tavol lako Falusiak mely nagy terüvel kel Marhainkat Szekereinket Csinálotlan utakon Udvarhelyre bé hajtanunk ... ki nem mondhattyuk [Usz; UszLt VIII. 8/68].

2. kibeszélhet, elárulhat; a putea divulga; ausreden können. *1704:* Ugyan ma jött újólag a hír, hogy a segesváriak valamennyi magyar és székely szolgálójok lött volna, kit titkon, s kit erőszakosan mind megöltenek volna circiter négyszázat, ily okért, hogy ha a kurucok meghódoltatják a várost, a szászok rejtekit ki ne mondhassák a kurucoknak [WIN I, 91].

3. kiejthet; a putea pronunţa/rosti; aussprechen können. *1710 k.:* hiszen a szempillantást az elméd ezer s több részecskékre is oszthatja, és azután a nyelved is kimondhatja így: fél szempillantás, vagy egy szempillantásnak tized, század, ezred, tizezred ... része [BÖn. 436].

kimondhatatlan I. *mn* elmondhatatlan; de nespus, inexprimabil; unsagbar. *1657–1658:* elöl kimondhatatlan sürőséggel állván az pogányság, szabadosan foghatta az miéinket [KemIr. 319]. *1710:* a bal lábam dagadni kezde ... kimondhatatlan fájdalmokot s kinokot érzettem [CsH 351]. *1714:* (A) nagy es kimondhatatlan veres, ektelen kinzas mia most sem ép [Berekszó H; Szer. Folta Togjer (70) jb vall.]. *1736 u.:* Ott voltam én is a temetésen, kimondhatatlan téli időben [MetTrCs 479]. *1751:* Vándor Iuon ... Feleségemre támadván megh verte taglotta, verit ki ontotta ... és ki mondhatatlan káromkodással engemetis illetvén keresett [Balázstelke KK; IB. Matthias Hoch (50) lib. vall.].

II. *hsz* elmondhatatlanul; de nespus; unsagbar. *1667:* édes kedves Komám uram, az asszony ő nagysága én általam is kéreti Kegyelmedet ... hogy az ő nagysága kimondhatatlan bokros keserűségi(t) ... ne újottan-újitaná [TML IV, 150–1 Bánfi Ágnes Teleki Mihályhoz]. *1700:* (Az Isten) szép áldásit az hertelen esőkkel kezdette el venni, el annyira, hogy ha csudálatosson rajtunk nem könyőrűl, nem egjebet, hanem ki mondhatatlan szomoru éhséget kel várnunk [UszLt IX. 77. 11 gub.]. *1711:* mind czek felet keservesebnek Latczik Ur(am) minekünk az kimondhatatlan Szernyü Postalkodas ... ugy anyra hogy minden nap hol hatt s hol nolcz Lovaink Iarnak ki Postara Com(m)endans Ur(am) eö Nsga Parancsolatyara [Born. XXXIX/50 Csikszereda városa Kászoni János fökirálybiróhoz]. *1741:* a kimondhatatlan nagy vámmal[a] a méltóságos urak, városok, malmok gátjain épen elnyomoritottak [Gysz; SzO VII, 414. — [a]Tutajvámmal]. *1753:* minden féle gabona kimondhatatlan szegény volt kivált képpen az Zab olljan szegény volt hogy egy részit ugj njötettem mint a kendert [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1763:* temérdeki és ki mondhatatlan sok költségi voltak [Mv; Told. 33/26].

kimondhatatlanul I. elmondhatatlanul; de nespus; unsagbar. *1714:* Bajori Ferencz Uram Nyisztor Miklost ... gombolyégban kötöztetvén meg verette kénoztatta igen rutul s ki mondhatatlanul [Berekszó H; Szer. Marian Danila (26) jb vall.]. *1784:* osztán ugyan ki mondhatatlanul mindenfélének bestelenitet [Kőrispatak Hsz; Pf].

2. módfelett, szerfölött; peste măsură; über alle Maßen, übermäßig. *1693/1737:* minden jovának a szépit, és jovát eö Ngá(na)k hadta ... Ládával kis suba, Gyöngyel és Szoknya Gyöngyel varrották ... mindenek kimondhatatlanul voltanak [Szilágycseh; Törzs. Rácz Mihály Vr(am) házas Társa Nzts Szegedi Kataásszony (70) vall.].

kimondható I. *mn* megnevezhető; exprimabil; nennbar. *1710 k.:* Azt is állitották, hogy én a kománai berekben harminc lovassal lestem a fejedelmet, hogy magát, feleségét, leányát, Naláczit, Székely Lászlót levágassam. Úr Isten, te Isten vagy, nem ember, azért nem nyílt meg a föld alattok, az ördögtől is szeméremmel kimondható monstrum alatt [BÖn. 675].

II. fn-i haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivisch gebraucht. **Szk:** *csak az Isten ~ja* Isten a megmondhatója; numai Dumnezeu ştie; Gott weiß. *1855:* én most személyesen nem Tisztelhetem mivel oly iszonyu gőrtsel kinlodom gyomromba tsak az Isten ki mondhatoja [Csapó KK; DobLev. V/1397].

kimondott I. pronunţat; verkündet, ausgesprochen. *1574:* Gęręndi mihaly az p(ro)hibita męllett nęm vythatott semmyt hanę(m) az my Elobbi ky mondott Tęoruininkett mostannis in prestenno (!) Vigore hattuk [Fejér m.; KemLev.]. *1786:* (Aki) rendelésemen erőszakot akarna tenni, semmi dolgaiban elö meneteles ne légyen, söt minden dolgaiban vegye észre az Istennek, az özvegyek el Nyomattatásokrol költ Decrétumában ki mondott kemény Tsapásait [Szőkefva KK; Kp II. 21 Havadi Máthé János végr.]. *1793:* Zabolai Hadnagy Familiának ősi Nemessége meg-mutatása iránt az Erdéllyi Nagy Fejedelemség ... Királlyi Törvényes Tábláján Maros-Vásárhellyt ... tött és ki mondott Itélet [Mv; a Zabolai Hadnagy familia táblai productios pere (Mt)]. *1812:* égy kaszálo Rétnek egy negyednek eltartása iránt indult Perben ... ki mondatt Itélet [Kövend TA; Borb.]. *1834:* A Felsö Sinfalvi Közönség nagyobb Részének mint panaszlo Felperesnek ... ki mondott Válaszlo Határozás [Asz; Borb. I]. — L. még RSzF 258.

2. kiejtett; rostit; ausgesprochen. *1831:* az általom ki mondott szavaim [Dés; DLt 332].

kimos I. a spăla; auswaschen. *1598:* bemenek Menihartni tahag az Borbely mossa az Verbeöl ky [UszT 13/31]. *1631:* megh ugia(n) rusnia volt az ingaly s az uize(n) mostak volt ki [Mv; MvLt 290. 254b]. *1812:* öszve veszvén a Groffné a Groffal fél karjárol az inget lehasogatta ...a Groffné el lopván az én kezemben adta, hogy titkon varnám meg. Ez meg esvén kiis mostam és a Groff elis viselte [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.].

2. le/megmos; a spăla; abwaschen, spülen. *1756:* Némethi István Uram ... részegsége miatt ... belé esett a' Sárba ... fel verekedvén a' Sárból, megint viszsza jöve hozzám, 's ki mosá kezeit a' Sárból [Kv; Mk IX Vall. 33].

3. *~sa magát* ki/lemosakodik; a se spăla; sich abwaschen. *1823–1830:* Nagy András ... Tanuló korában megbetegedvén ... olyan beteg lett, hogy magáról semmit sem tudott, minden gondja alája ment ... egyszer az esze helyrejövén, elmászott valami vízhez, ott kimosta magát [FogE 149].

4. mosással kitisztít; a curăţa prin spălat; durch Waschen reinigen. *1737:* Kama Antalne Aszonjom Labat Egyebel nem orvoslottak, hanem tiszta Eget borral meg mostak az után Apro soval jo vastagon be hintettek Annak utánna ismet Eget borral kimostak az Utan tőrőt borssal jo vastagon be hintettek [Somlyó Cs; ApLt 2 Léstyán János Apor Péternéhez].

5. megmos; a spăla; waschen. *1788:* 1. sákb(an) 4. véka tisztább Buza, de valamennyire üszögös, jó lesz ki mosni [Szentmargita SzD; Ks 67. 47. 27].

6. (folyóvíz) elmos/visz; a spăla/săpa/roade; fort/wegwaschen/schwemmen. *1746:* Mint hogj a' Kűkűllő régi járását meg szaggatta, és hellyel hellyel el is hatta, az igaz határát az utrumba forgó hellynek ki mosta [Ádámos KK; JHb XIX/6]. *1771:* (A patak) mindenkor Nagy, és Sok kővőket ki mosván Nyárba mindég hántak, s hordották a kinek kellett, Pinczéket, Kutokot épitettek belőlle [Dombó KK; JHb XX/26. 4]. *1781:* a' Záport ex fundamento ő Csinálta ... 2 tzőveket belőlle a' viz meg is mozditott, nem lévén elig hoszszak, a' viz a' gyűkerit ki mosta [Mihálcfva AF; Eszt-Mk.].

7. kb. vmiből vmit mosással kiválaszt; a separa prin spălare; aus etw. durch Spülen aus/abscheiden. *1650:* Dauid Weymbergis panaszolkodek egy Legeniere Ebel Ianosra ... nagy gianossaga vagyon rea hogy az Kreczet ki mosta, miuel hogy ollyan forma asólek Aranyat lattak volna nalla, es giúreoketis Eontógetett volna [Kv; ÖCJk].

8. *vall* megtisztít; a purifica, a mîntui; reinigen. *1710 k.:* (Krisztus) a keresztfának szörnyű, irtóztató, gyalázatos halálára adá magát ... a maga vérével minden fertelmességéből, tisztátalanságából kimosá[a] [BIm. 1038. — [a]A bűnös emberiséget].

kimosás 1. spălare, spălat; Auswaschen. *1797:* 11 Darab gunyan(a)k ki mosásaert Hung. fl. 1 Dr. 8 [Ság; IB III. CXLV/22].

2. mosással való különválasztás; separare prin spălare; Absonderung durch Waschen. *1567:* vrunk öfelsege adott vala Nekwnk az almasy banya aranyat (így!) ... ezt hogy betewök ... első cemmentbe lön gradussa k(arat) 21 1/2. Masod be tetelben ... fellieb ment vala Joual 23nal annak az cemmentin es kimosasan haborottunkuala meg Ifiw Vachy Peterrel [Nsz; MKsz 1896. 355].

kimosat a da (ceva) la spălat; auswaschen lassen. *1762:* ezen dologrol eléggé nem doceal az A(ctri)x is, hogy más kendő, és nem azon párna haj lett volna melyet ki mosatot [Torda; TJkT V. 89].

kimosdik 1. lemosakodik; a se spăla; sich abwaschen. *1846:* a vén fekete himlő helyes fejér nép ... a mikor magát ki festi bé vakollya hasonlo az Isten Angyalához a mikor ki mosdik tsufabb az ördögnél [Illyefva Hsz; HSzjP].

2. *átv* kb. kimászik vmiből; a se descotorosi/debarasa de ceva; einer Sache entgehen. *1619:* Monda arra ... énnekem most semmi gondom nincsen az erdélyi fejedelemmel, sem Erdéllyel, ők lássák, mit mívelnek, én abból teljességgel kimosdottam [BTN 177]. *1663:* vagy ő nagyságok tanácsomat beveszik és követik, avagy bizony kimosdom minden dolgokbúl, mert hogy más cselekedjék rosszúl s engem kárhoztassanak mindenek, azt bizony nem cselekszem [TML II. 552 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Ne gyűjtse kegyelmetek a vért a maga, hazája s maradéki veszedelmére. Én protestálok Isten s ország előtt és kimosdom belőle [BÖn. 897].

3. *1718:* hallottaé az Tanu az emlitett Aszszony(na)k szájából ... hogy azon Joszágban Semmi Sem maradott kezinél, egészlen ki mosdott volna belőlle ? [Msz; Ks K. 83 vk].

kimosott megmosott; spălat; gewaschen. *1778:* Mindenek felett szükséges a' forró nyavallyában Levőknek az bőv ital ... Lehet ... egy szelet hajas közkenyeret, vagy két kalánnyi Zabot, árpát, vagy jol kimosott zab vagy árpa kását egy ejtel vizbe meg főzni két három szem asszu szilvával [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

kimozdít 1. (helyéből) elmozdít; a urni/mişca (din locul unde se află); (von der Stelle) rücken. *1782:* Hallották Illyés György Uramtol beszélleni hogy Biro Sigmond Uram Ditsekedett azzal ő kglmének hogy ezen Utrizált helyen ő kglme mozditotta ki a Határkővet és tette oda a hol most találtatott [Kide K; EHA]. *1792:* A ... Zugo Gerendáit latta ... helyekből ki mozditva [Szászerked K; LLt Csáky-per 224. L. 25] | A Gerendákat, ha gonosz emberek meg nem bontották volna, s helyekből ki nem hánták, mozditják vala több fáival edjütt, azon zugot a Viz meg nem mozditotta volna [uo.; i.h. vk].

2. kb. kiindít vhonnan vkit; a scoate pe cineva de undeva; jn von irgendeiner Stelle rücken. *1662:* ifjú Csáki István uram ő kegyelme ... az szegény kisasszony testét Szatmárt az várban maradni nem szenvedhetvén, ki kelle szegényt mozditanunk onnat és ide kelle hoznunk Medgyesre [TML II, 330 Kemény Simon Teleki Mihályhoz].

3. kb. el/kiköltöztet; a evacua; delogieren. *1823–1830:* Amint az apám beszélte, az apja ... fehérvári diák lett volna, s mikor a kollégiumot onnan Károly császár parancsolatjára kimozditották, hogy a török ellen való erősségnek, várnak építsék, a bujdosó kollégiumbeliekkel nem ment Vásárhelyre, hanem hazatelepedett [FogE 58]. *1851:* a Joszágból[a] — az Jővő Szengyögy (!) napkor ki menyenek — vagy árandába ... vegyék ki — mert ha árandát nem akarnak fizetni ... az jővo Szengyörgy napkor minden ki fogás nelkül ki fogja moszdittani (!) [DobLev. V/1316. — [a]Egerszegen (MT) lévő].

4. kb. kimozdulásra bír; a determina pe cineva să iasă de undeva; jn zum Wegrücken bewegen. *1823–1830:* Ide[a] beérkezvén ... még estvig megjárhattuk volna a várost, de az úrfit sehova is a szállásról kimozditani idejében nem lehetett [FogE 178. — [a]Az ausztriai Theresienstadtba].

kimozdítás 1. elmozdítás/távolítás; îndepărtare; Entfernen. *1824:* ajánltatik Fori Commisarius aanak az érdeklett Czövekek(ne)k a Köveknek hellyeikről ki-mozdittása [Torda; TLt Közig. ir. 252].

2. kb. el/kiköltöztetés; evacuare; Delogierung. *1823–1830:* a kollegium 1716-ban bujdosott ki Fehérvárból ... a kollégium kimozditása több esztendőben folyt [FogE 60].

3. *átv* megmozgatás; punere în mişcare; (in) Bewegung(setzen). *1849 u.:* Bethlen János későre érkezett arra, hogy a székely gyülés[a] összehívását meg gátolja, de ő és mások mindent el követtek, hogy a székelyek tömegestöli ki mozditása meg ne történjék, de fájdalom! siker nélkül [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével. — [a]Az agyagfalvi székely gyűlés (1849)].

kimozdíttatik elmozdíttatik; a fi mişcat din loc; fort/weggerückt/bewegt werden. *1828:* az el fogatott ... azzal menti magát hogy ö paputsot akarván vásárolni, égy párt kezébe vett, s' a' mint nézegette ... a' nagy tojongásba odébb taszittatott vagy hellyéből ki mozdittatott akaratja ellen [H; JF 36 Prot. 1.].

kimozdul 1. elmozdul; a se mişca din loc; sich verschieben. *1625:* Az plebania haznal, az hatulso hazba(n), az Ajto mellieke helicbol ki mozdult volt, Vgi Annira hogi az Ajtaiat be nem Vohattak [Kv; Szám. 16/XXX. 28]. *1852:* (A palló) 4 vékony oszlopokon nyugvó fenyő gerenda karfája régi, de még jo, csak oszlopai mozdultak ki helyökből [Km; KmULev. 2].

2. mozdul; a se mişca; sich bewegen. *1630:* őfelségét felettébb kéri és inti az vezér, hogyha azféle practica találná őfelségét, senki tanácsára az Erdély fejedelemségéből ki nem mozduljon [BTN˜ 435]. *1662:* Győri Jakab ... meghagyá: hogy ... mikor pedig lőni kezd, ők is, mentül sürübben lehet, lőjenek, de helyükből ő híre nélkül ki ne mozduljanak [SKr 177].

3. kiindul; a porni; ausrücken. *1657:* midőn híre érkezett volna felőle, maga ki sem mozdulván onnan ... csak az tájékon lévő vármegyékbéliekkel, marus- és aranyasszékekbéli székelyekkel ... Désnél harcoltak meg és verték meg is az Homonnai hadát [KemÖn. 31]. *1723:* végeztetett, hogy téli quartélyábol la Juny ki mozdullyon a lovas Militia Bozára, Libáncsra, és a' Vas Kapuhoz szállyon [Ks 18. XCIII gub.]. *1772:* 19-na Maii hirtelen kimozdula a Bethlen huszárregimentje et quidem oly orderrel, hogy Déstől Szigetig csak egy statiója legyen [RettE 275]. *1801:* Feleségem ... már tsak haza várom, addig nem mozdulok ki Hazannan [Kv; SLt 17 Lázár István P. Horváth Ferenchez].

4. kimoccan; a pleca de acasă; von der Stelle rücken/sich rühren. *1767:* az után a hazbol ki nem mozdultom, s nemis tudok semmit hanem láttom hogy Kocsis Gyurinok vérres az orra [Betlensztmiklós KK; BK. Kun Eva Gombocz Miháj Felesége (42) vall.]. *1800:* en a hazbol ki is sem (igy!) mozdultam, mert volt mit dolgozam felejtettem vizitálni, hogy kik vannak a faluban [Borsa K; IB. Petyko Rozsa vall.]. *1844:* ha az Isten haza viszen tám az idén ki nem mozdulak tőbbé [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

5. kimegy; a ieşi/pleca (de undeva); (hin)ausgehen. *1596:* Ertyk ew kegmek Warosul Biro Vramnak beoseges yelentessebeol michoda felelmes ideöben iúttatot Iste(n) bennewnket, hogy my keges Vrúnk ew fege orzagabol ki mozdulwa(n) az pogan ellensegh ellen mas feleol wyab ellensegh az Tatar keozelgetne [Kv; TanJk 1/1. 288]. *1749:* Mostani Qvártelyombul addiglan ki mozdulni, miglen epittetik, tartozamé vagy Sem [Hsz; ApLt 1 Ant. Kálnoki kezével]. *1787:* (A) Czigányok a' melly helységhez conscribaltattak, azoknak nem lévén szabad akar Aranyászatra, akár egyéb mesterségeknek űzésére hír nélkül a' Házak Nrusa alól ki mozdulni, kötelesek a' Notariusok czeknek midőn magokot jelentik ... Passust adni [Torockó; TLev. 3/2. 4a].

kimozdulás 1. ki/megindulás; pornire (în marş); Auszug/rücken. *1741:* az tobb Militiat Dislocaltuk: azan Compagnia(na)k pedig de die in diem ki mozdulását várván, nem Dislocalhattuk, hanem mái napigis indisposite vagyan Dobra videken [Kéménd H; Ks 101 Zejk István lev.].

2. kimenés/menetel; plecare; Ausgang. *1672:* Uram, nem tréfa telék ebből az Kegyelmed kimozdulásából [TML VI, 367–8 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kimozdulhat ki/megindulhat; a putea ieşi/pleca; ausgehen können. *1666:* ez az hitvány nyavalya engemet ágyban nyomott és ha Isten rajtam nem könyörül, bizony azt sem tudom, mikor mozdulhatok ki innet [TML III, 633 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kimozdulható kimozdulni képes; capabil să iasă (de undeva); fähig auszugehen. *1783:* Praefectus Dési Sigmond ur ö kglme ... az Malmokban most recenter az vámokot meg nevelte ... és midön az ollyan Lovatlan helyből ki nem mozdulhato Özvegyek és más nyomorult Szegények meg vásárolhatnak egy vagy két véka Gabonát, siro szemmel kelletik nézniek, melly nagy héjjánosságot tésznek benne a' szörnyű nagy vámlásakkal [Torockó; Thor. XX/4].

kimozgat kimozdít; a mişca/deplasa; fort/wegrücken/bewegen. *1768:* a Silipenn aloll láttatik állományosnak lenni a viz, de ez a miatt vagyon, hogy a keresztül, s meg által járó Szekerek ki mozgotván hellyből a kovöket, gőbéje maradott a hellynek [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.]. *1827:* (A kertet) Némelykor a viz ki ütvén annyira el szokta Iszapolni 's mosni hogy a körülette lévő kerteket-is[a] hejekből ki szokta mozgatni [Cege SzD; WassLt Conscr. 8. — [a]Értsd: kerítéseket].

kimúlandó elhalálozó; kimúló; care urmează să moară; versterbend, (da)hinscheidend. *1841:* megfogadtuk idevaló huszár Sárosi Györgyöt mint kovács mesterembert ... minden ezután az úrban kimúlandó atyánkfiainak ... koporsószeg verni a maga tulajdon vasából, annyit, amennyit a koporsót csináló személyek kévánnak [Taploca Cs; RSzF 293].

kimúlás elhalálozás; deces, moarte, încetare din viaţă; Ableben. *1560:* ha penig Mester vramnak lenne e vilagbol eleb valo ky mulassa hat Gergel vram lenne Azzoniomnak felessegenek germekenek es Jozaganak oltalma es gond visseleoie [Fog.; SLt S. 10]. *1626:* En Baricz Balasne Anna: Jo Egessegemben leuen es io ezemen gondolkodua, ez világhnak allapottja felolj es kimulasom felolj miert az venseghnek ideies (!) uelem uagjon Tezek Jlljen Testamentomot [Kászonjakabfva; BCs]. *1672:* En Kaszoni Kata ... sulyos es fajdalmas beteghsegh ala vettetuen s ... hogy az dologh ki mulasom utan homaljban ne lenne, teszek illjen Testamentomot [Angyalos Hsz; BLev.]. *1720:* boldog emlekezetü Fő Curatorunk I. Püspök Soós Ferentz uram boldog kimulása [Kv; SRF 134].

Szk: *vkinek az/ez életből/világból ~a. 1590:* az Atianknak az világbúl kj múlasanak vtan(n)a ... zamot en neke(m) ne(m) attak sem penzreol sem ezwst marharol [UszT]. *1658:* az Ember(n)ek elete igen bizontala(n), azt sem tudhattya holott es mikor leszen ki Mulasa ez Vilagbul [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1676/1681:* nem akarom hogy ez életbűl valo ki mulasom utan e vilagon valami emlekezetes jo hirt ne hagyak [Vh; VhU 206 Thököly Imre ad. lev.].

kimúlik 1. elhalálozik; a deceda/muri, a înceta din viață; verscheiden. *1847:* a' szegény Doctorné ... szinte fogytig ép elmével, kimúlt [Kv; Pk 7].

Szk: *~ az/ez (alsó)világból. 1570:* Bánffy Menyharth Magnalkywl Ez wylagbwl ky Mwlth wolna [Bh; EsztMk Mogyoró cs.]. *1589/XVII. sz. eleje:* Mikoron penigh uagy az Mesterek keőzwl vagi háza nepe keőzwl valaki ez also vilagbol ki mulik, es annak megh hirdetet temetesere eleö nem jcöuend valamely mester, huszon eőt penszt vegienek raita, ha elegendö okát nem adhattia [Kv; KőmCArt. 24]. *1602:* ha en mostan ez uilagbol ki mulom [Berekeresztúr MT; BálLt 93]. *1649:* Februarius 4 napjan regel ... mult ki az öregh Herman Matthias sogor az Vilagbol [Kv; ACJk 87a] ✱ *~ az/ez árnyékvilágból. 1633:* tudom azt, hogj ... mindennek egiszer az arnyek vilagbol kj kel múlnj [Kv; RDL I. 101]. *1639/1650:* Henzler Eottues Gergelnek, egy Eottues legeny fia, ez arnyek vilagbol ki mulua(n) ... az keserues Attyafiak, adanak az Kolczyos Mester kezeben ket forintot, hogy keozeóllyek az Eottues legenyekkelis [Kv; ÖCJk]. *1653:* (Bethlen Gábor) azután csak 24 órát élt, és szép csendes halállal kimult az árnyék-világból [ETA I, 142 NSz] ✱ *~ az élők közül. 1720:* Tiszt Tudós ... Püspök Sos Ferencz Vram ö kglme ... az elök közzül ki mulván ... Tiszt. Tudos Batzoni Mathe Vram(na)k ... a Praedikatori tisztnek s hivatal(na)k ezen Colosvari Rf Ecclesiabann ... hivatal adatik [SRE 135] ✱ *~ az Úrban. 1685:* Üdvezült Atyám Ur(amna)k I(ste)n sok szenvedésit meg elégelvén ... reggelre virradolag öttt ora tájb(an), szep csendesen ... az Urb(an) ki mulek [PatN 45].

2. *a lélek ~ belőle* a lélek elszáll belőle; a-i ieşi cuiva sufletul; die Seele verfliegt. *1662:* valamig a lélek belőle ki nem múlt, magában is nagy buzgó fohászkodásokkal, mind csak azt a Jézus Krisztust hívta, kiáltotta volna lelkének szent kezeibe való vételére [SKr 305].

kimúlt elhalálozott; decedat, răposat; verschieden/storben. *1704:* szegény Bethlen Miklós, amikoron ... az ország előtt törvénnyel agraváltatik vala, felemelt kézzel a Jesus Christus itélőszéki eleibe apellálja vala, aholott ma compareált szegény kimúlt úr is [WIN I, 279].

Szk: *boldogul ~. 1737:* adott az ur Isten égj Fiu magzatot, kit is kereszteltettem az elött csak harmad nappal boldogul ki mult néhai T. és b. emlékezetü nagj Attyának T. Bonyhai Simon Györgj Ura(m)n(a)k nevére Györgjnek [ArJk 42] ✱ *Istenben (boldogul) ~. 1676:* Alvinczi Péter ... néhai első Feleségemtől, Istenben boldogul ki mult Szőlősi Ersébettől valo leánkám(na)k, Ersóknak, naturalis Tutora [Borberek AF; Incz. IV. 23a]. *1758:* Ezen Istenben kimúlt feleségemnek azelőtt mintegy három esztendővel igen súlyos fulladozó nyavalyája volt [RettE 71] ✱ *az Úrban ~. 1687 k.:* az Urba(n) ki mult Atyánkfia Uzoni Balás [Gyalakuta MT; MMatr. 136].

kimúlta vkinek elhunyta; moartea/decesul cuiva; js Verscheiden. *1561:* Istennek el wegezet akarattyabol ha walamely mesternek tortenik ez wilagbol ky multa Es az felesege az myet myeltetni akaria. Egy egez eztendeig es harom napig mweltethesse [Kv; ÖCArt.]. *1849:* Szeretett Nőmnek Korbuly Anikónak ki multával hagyom 's rendelem hogy[a] [Km; Végr. Tamás Bogdán végr. — [a]Köv. a végakarat].

kimunkál kidolgoz; a elabora; be/ausarbeiten. *1769:* A kik ezen fel tett kérdést Jol ki tanállyák és ki Munkállyák 150 forintos Arany Numismát vésznek ajándékba eo Feleségétől [UszLt XIII. 97].

kimunkálás kidolgozás; elaborare; Be/Ausarbeitung. *1792:* követeink mind azok(na)k ki munkálására valamellyeket ... Hazánk Boldogságának elö mozditására Szükségesnek látnak ... köteleztetnek [Zilah; Borb. II].

kimunkálkodtatik kidolgoztatik; a fi elaborat; ausgearbeitet werden. *1792:* Követeink ... Szorgalmatoson ... azon igyekezzenek, hogy az fellyebb emlitett Punctumok Hazánk Törvénnye út mutatása szerént, és a közönséges jora tzélozva hataroztassanak meg, és munkalkodtassanak ki [Zilah; Borb. II követi ut.].

kimunkálódás kieszközlés; obținere; Erwirkung. *1759:* adta(na)k volt az Dési határbann, a Nagy Rétenn, Szent Benedek Falu ellenébenn egy darab Rétet ... csak hogy ... a Nemes Város akkori igjes bajos dolgainak nevezetesen az Hidnak s Vámnak fel állitásábann ... tett ö Excellentiája compromissiojától Gratiájától, és annak az hol illik ki munkálódásábann reménlett Kegyelmes assistentiájától viseltettenek [Dés; Ks 28. V].

kimunkálód(ik) 1. kidolgoz; a elabora; ausarbeiten. *1792:* Egyet értvén követeink a több követekkel a Művek(ne)k Cselédek(ne)k és Napszámosok(na)k az azok(na)k Szer felett valo árrok mián Regulatiojokrol, azoknak orvaslások modját és erejét ki munkalodni (így!) [Zilah; Borb. II. követi ut.].

2. *átv* kivisz vmit; a realiza ceva; durchführen. *1764:* Az én magam világi elő menetelem pedig a Menyei Urtol leven bizonnyal tudom, hogy ha ő sz: Felsegenek szent akaratya tartya, bátor vér szerént valo Atyamfiai légyenek is ellenségim, hatalmas lészen ki munkalodni [Középlak K; BfR].

3. kieszközöl; a obține; erwirken. *1712:* Ez előtt valo Esztendőkben veszedelmes, kétséges kimenetelü fogságban lévén Testvér Atyámfia, Josika Imreh Uram eö kgme ... kelletett fel mennem az Felséges Bécsi Udvarhoz Az hollottis ... szabadulását ki munkálodván ... adosságokba magamat kételenitettem ejteni [JHb XLVIII Jósika István kezével]. *1785:* Minek okáért azt kellenék (:tsekély itéletem szerént:) ki munkálodni, ott a hol illik hogy ... elegyes commissiot nyerhessünk a hitelesebb nemzetek közzül [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. *1792:* Az rabnak kezességen valo el botsátását nem másként lehet ki munkálodni, hanem ugy ha Csoklya a'

maga Szovatyossát Topánfalvára viszi, és ottan az a' N Petri szovatyos recognoscallya, hogy ő adta Csoklyának, már e' szerint Szabadulni kelletik mingyárt [Kv; Somb. I].

kimunkáltat megműveltet; a dispune să lucreze; bebauen lassen. *1774:* mostani Tisztarto Antal Mihály Uram ... a Béres Ekékkel egy öt kőblős Majorság Földöt Szántot ... Ugyan Praefectus Botskoi Uramis ... egy véka Tőrők Buzával vettetett bé maga Számára Majorság Földeket, melly Földeket ... az Joszágbeli Jobbágyok által munkáltattak, miveltették ki [Mocs K; KS Conscr. 33].

kimustrál 1. kiselejtez/szuperál; a reforma; ausmustern. *1762:* a menkő Útete kancza helyet mást fogatam a Mènesből, az melyet meg az Groffné kì mustrált volt hámban járni [Gyeke K; Ks Biró János lev.]. *1763:* (A) Kanczának az egjik orán igen erősen foj a kehe ... a kancza szép s jo de én bizany ki mustrálnám [Kóród KK; Ks CII. 18 Szarka József tt lev.]. *1799:* A Szárcsa Lovat az hámbol ki mustrálván, mellyet eő Nga az VHunyadi Conventnek assignált [H; Ks 108 Vegyes ir. 47].

2. kirak/tesz vkit; a scoate pe cineva (dintr-un post), a destitui; ausbooten. *XVIII. sz. eleje:* A kerek körmű lónál job nincsen, ă féléket ă melly kovats meg nyilaz ki kel mustralni a Cihbül [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1777:* Nemes János urat is consiliariusságból és provincialis főcommissariusságból kimustrálá 2000 forint pensióval a guberniumból [RettE 379].

kimustrált I. *mn* **1.** kiselejtezett/szuperált; reformat; ausgemustert. *1763/1786:* (A puszta szessziókat) Kun István Vrunk atta altal ... valamely hant vetett ki mustralt Lovak(na)k árrában, azokis bennek vakok volta(na)k [Romlot Sz; BetLt 5]. *1770:* Ki mustrált Lo nro 1 [Királyhalma NK; Ks 23. XXII]. *1774:* Csutak Uram Tisztartoságában négy meg nehezült járombul ki mustrált Béres ökröt ... Hatvan két vonás forintokban adat el [Mocs K; KS Conscr. 54]. *1797:* A Portusrol vétetett egy ki musstrált hajo Rft. 65 Xr. 5 [Déva; Ks 96]. *1813:* egy szivárványos kúthoz valo ki fúrott, de az használásbol már ki mustrált Cserefa cső [Koronka MT; Told. 18].

2. kirakott/tett; destituit, scos din post; ausgebootet. *1774:* Úgy mondják, hogy a felesége összeszürte volna a levet egy Szentes nevü Bánffiánus kimustrált láposi tiszttartóval [RettE 341].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; substantivartig gebraucht: kimustrált/selejtezett állat; animal reformat; ausgemustertes/geschiedenes Tier. *1790:* a' Vén Kantzák közzül mostis vannak hitványok, a' ki mustráltakbol tsak 3mat adhatot el Bako Vram [Sztréza-Keresesora F; TL. Vessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez].

kimutat 1. megmutogat; a arăta; zeigen. *1553:* Negy Jambor Embertys fogyanak Az ket Embertys az ky Elewt Az hatart ki Mutata es El ata volt[a] [Sólyomkő K; KCs. — [a]A szóban forgó rétet]. *1568:* Andreas Colosy gasparus Colosy ... pariformiter fassi sunt ... hogy az meg az fold Celyat ok ky mútattak, adig vagyon az fold [Kv; TJk III/1. 190]. *1576:* az cyk falwyak ky mwtattak az Jobbagyfalwy Erdeónek az hatarat [Jobbágyfva MT; EHA]. *1614:* Mivel hogj Istennek el vegezet Akarattia volt, hogy az fazakas mihaly elseo feleseget az eleok keozzul, ky vegie, es az melj fiaczkaia attol meg maradott annak az eö portioiat ... az Varosnak Constitutioia szerent mi Elottunk ki adna, kj mutatna es Inuentariumba Iratna [Kv; RDL I. 95]. *1627:* ott eokett ereos hittel meg esketeok, hogy az Toth Mihaly retinek hatarat igazan ki iariak; Annakokaert eok az ... Leorinczffalvi hites emberekkel edgiwtt el iarak es az mint ra emelekezhetnek, kys mutatak [Lőrincfva MT; Told. 21]. *1702:* (A torockóiak) ha hol ón, ezüst, Arany, vagy Ertz bányákat tudnak, ki mutassák [Thor. XIX/9]. *1741:* hütök után a Sz: Marghitai vényebb emberek ... ki mutták a mostani ország uttyát [Retteg SzD; Ks 14. XXXVIII. 11].

2. kb. kijelöl; a stabili/fixa; bestimmen, festsetzen. *1569:* Toruenzerent talaltuk biro vram es Kyral biro vra(m), hogy ezten napig az hazbol ky agyak Rezeket azoknak a kyk keuanyak ... Barbel Janos ezt apelalta hogy az haszhely Reszt ... el nem agya hane(m) azt keúanya hogy ky mútassak es meg tartya [Kv; TJk III/1. 255] | akkor az harom falunak gywlese vala az feketen, Menek ky bernald balassal keozzyek, az Toth ferencz Rezęt akkor Mutatak ky [Marossztkirály MT; VLt 7/692]. *1586:* Megh ertettek varosul Byro Vram Zaűabol mynemeò keserwes Niawalia keowetkeznek az varosra, az Seminariumnak meg Epitessebeól[a], feokeppen Innet hogy az varos feóldet kewannak penzen eóreókeoswl az Seminariumnak helyheztetny es ky Mutathny [Kv; TanJk V/3. 277b. — [a]A jezsuita főiskola]. *1677:* Tartozzanak porgolát kertel el rekezteni az marhák meatussatol a tilalmast, ot es anyira, a hova, holott es menyire az Csa(na)di udvarbiro es eskűttek ki mutattyák esztendőnnkent [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1747:* (Szegedi Gábor) ki menvén ad faciem Territorii et foeneti Lapadiensis ki mutatá és transponálá édgj őrőkős kaszálo rettyit ... Dobolyi István Vram(na)k [Ne; DobLev. I/227].

3. megmutat; a arăta; zeigen. *1718:* Mindezeket[a] külön külön név szerént mi előttűnk ki mutatván úgy ada ... Boér Gáborné Imecs Erzsébet asszony édes leányának Székel Erzsébet aszszonynak [Kilyén Hsz; SzO VII. 235. — [a]A menyasszonyi kelengye darabjait]. *1758:* a ficsor és Léány kik akkor a Csordát őrzettek ... magok mutatták ki a Tehenet [Doboka; TL]. *1847:* kiis mutatta nékem és másoknakis a hátát testét, nagyon elvolt kinozva [K; KLev.].

Sz: *~ja foga fejérét. 1657:* Huszár Péter s többek is kimutaták fogok fejérét, fejedelemhez való sziveket ... kiadák az választ, hogy drabontokká magokat nem teszik, s gyalog nem szállanak [KemÓn. 197]. *1789:* ugyan nagy szégyennek tartom azt hogy kerestettek Ferentz otsémet mindenfelé ezzel foguk Fejerit ki mutatták [Bolya NK; 1B gr. Toldi Zsigmond gr. I. Bethlen Sámuelhez].

4. kb. kiad; a da; ausgeben. *1589:* Az en zam adasom utan ... marad az en zam adasomtol Saffarsagomtol az Varosnak illien marhai kit kez uagiok mingiarast kezemteol ky mutatni [Kv; Szám. 4/X. 87]. *1757:* Ha a Virágosiak közül valaki Vagy Czimbora, vagy Béres, a Czimboraság hire 's akarattya ellen a Vizet Cziculjásra verné, azt az személyt tartoznak ki mutatni ... ha penig

nem adják ki a Damnificátort, az Egész Czimboraság fizessenek ... Tizenkét M.Forintot [Torockó; Bosla].

5. mutat; a arăta; zeigen. *1561:* mindeneketh nygy Rizre Jntizzenek, es azokra Nilath hannyanak Es ki ki mind azon maragyon megh, Walamelyeth az nil ky mwtath awagy hoz nekiek, zaz forinth köthel alath [M.fráta K; SLt sub lit. V. nro 28]. *1760:* (A lakodalom alkalmával) midön a násznagy csak azon lenne, hogy amely leányzót ez s ez ... eljegyzett, adják ki, elsőbben ki mutattak valami alávaló, együgyű személyt ... s még néha kecskét is [RettE 98].

Sz: *Isten szerencséjét ~ja* (leánynak) Isten szerencsét mutat (a férjhezmenetelre). *1780:* mig az Ur Isten három kedves Leányimnak Szerentsejeket ki mutattya, és hajadon állapotban lésznek ... [Mv; Told. 27].

6. *~ja magát.* **a.** előbukkan/tűnik; a apărea; auftauchen, erscheinen. *1662:* a mieink elunván a lesben való várakozásokat, onnan kiindulnának, kimutatván magokat [SKr 413]. *1704:* Amint általűzik a kurucok rácokat, lovas németeket a vízen Hója felé, kimutatják magokat a lesben való gyalog németek, és mihelyt a kurucok meglátják, hátat adnak azoknak [Kv; KvE 287 SzF]. — **b.** megmutatkozik; a se arăta; sich zeigen. *1662:* (Barcsai Ákos) bennek jól levágatván s az pártolkodásszerzőben is felakasztatván, a többi magokat a hűségre megtérteknek mutatják vala lenni, noha nemsokára ismét a valóság magát másképpen mutatta vala ki [SKr 638]. *1765:* Nem excusalya az Inctust ... az reszegség, mert a rosz termeszet reszegsegben szokta magát ki mutatni [Torda; TJkT V. 265]. — **c.** mutatkozik; a se face văzut; sich sehen lassen. *1657:* (A törökök) nem hogy kimutatni merészlették volna magokat, de az erdőkön orozkodva szállankoztak haza [KemÖn. 182]. — **d.** kitűnik/válik, excellál; a se remarca/evidenţia, a excela; sich auszeichnen, hervorragen. *1823–1830:* A domidoctusok között volt egy Fogarasi János nevű malommester fia. Ez sebes eszű és beszédű volt, leginkább kimutatta magát [FogE 289].

7. *kb.* a szem/világ elé tár; a manifesta; bezeigen. *1711:* eö Kgle hitét, kötelességét és házasságbéli szövetségét félben hagyván, várasakat, Vármegyeket feljárván erkölcstelen életét mindenütt kimutatván, rosz hirit, nevit mindenütt hagyván ... az Olt Vizéb(c) a Tábori Tisztektől bé vettetett, a táborbol ki verettetett [Dés; Jk 359b–60].

8. nyilvánvalóvá tesz; a demonstra; offenbaren. *1655:* (Az aranyak) nyilván tudom, nem igaz kamoran költek voltak, mert ki mutaták az Circumstantiak [Kv; CartTr II. 889 Mich. Csepreghi (53) vall.]. *1662:* Barcsai Ákos ... a maga méltósága keresése mellett régtől fogva való practikálódását valóban kimutatta [SKr 476]. *1710 k.:* A fejedelem minden hazugságnak helyt ád, melyet eléggé kimutatott az elmúlt esztendei tragoedia [BÖn. 694].

9. feltüntet; a indica/arăta; anführen/geben. *1595:* Vöttem fü szérszamot és meg törettem, és abbol költettem, a' mi penig meg marat ezkorj gazdalkodasomtol, volt ismeg az töb vendegek szüksegere, Naprol napra, az mint az Registrom kj múttattya [Kv; Szám. 6/XVIIa. 176 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1635:* (Feleségének) hatta Testamentumba az Lakatos György Vram mellette valo Hasz reszt ... az mint az Testamentum leuel ki mutattya [Kv; RDL I. 23]. *1805:* ezen ... ide rekesztett Contractus elég világoson ki mutattya a' Groff Kornis Jussan minémű ingatlan Jokat vásárlott ... Nagyságod [Mv; Ks 92].

kimutatandó 1. kijelölendő; care urmează să fie stabilit; festzusetzend/zu bestimmend. *1677:* Erdejét, füvét, cseréjét, tövissét ... az pascuatiora ki mutatando földnek ... a kis kerekiek ... ne usualhassák [Csanád AF; JHb XXVI/42]. *1851:* a' gátot minden évben ... az erdőből kimutatando vesszőből ... vágatva és szálitva megboritatni renováltatni tartozom [Sáromberke MT; TSb 31]. *1865:* Kedves unokám Antos Istvánnak hagyom piacz sori ... házamat ... és négy rud végrendeletem végrehajtói által ki mutatandó szénafüvet [Kv; Végr.].

2. kinyilvánitandó; care urmează să fie manifestat; zu bezeugend. *1636:* Még az Adamnak el eseşęt-is; (:ugy elmęlkedem,:) az Istennek ditsőşęge, irgalmassága, es az emberi nemzethez ki mutatando nagy kegyelmesşęge, kevanta [ÖGr Aj. 3 Rákoczy György aláírással].

kimutatás 1. (meg)mutogatás; arătare; (nacheinander) Zeigen. *1637:* el menénk ... az alább megh irt határokban leuö földeknek, reteknek, és erdeőknek hűt szerint ualo el igazittásara, es mind ket reszre ki mutatasara [Gyerőmonostor K; KCsl 138]. *1653:* (A) mi executionkat az declaralt harom eőregh emberek(ne)k hüteők vtan valo ki mutatasokbol ... veghben viuen, irtuk megh Nagd(na)k az mi igaz hütünk szerent [Makfva MT; DLev. 5]. *1814:* (Amikor) egy régi fa épületü Kamara Szék Szegeleténél intéztem volna ki a' métát, oda jött Pávai Samuelne Aszszonyom, mint régi volt szomszéd lakos ... az ö Kegyelme Szavának mi engedvén, utosittása, és ki mutatása után ... vettük fel a métát [Dés; Ks 79. 29. 797]. *1842:* a nevezett Commetaneusokat ... a' Kakasdi Határon lévő minden Erdeik kimutatására, azok mekkoraságainak kimérésére, minemüségeinek ... meg intézésére bé eskettük [Msz; DE 2.].

2. kijelölés; stabilire, fixare; Festsetzung, Bestimmung. *1633:* (A) czerelt Jobbagioknak neuezet es szam szerint ki mutatasokra es kezben adasokra ... expedialtatuan ... mi az dologban procedaltunk [KCs IV/19 Nic. Ersek Uj Varj kezével]. *1677:* Az Enyedi Kastélyban a' Nemességnek, kiknek az elöt-is Kamorájok volt, ha el-vétetet, restitualtassék, a' kinek nem volt-is, adattassanak helyek; mellyeknek ki-mutatására, és intézésére, a Fejér Vármegyei Fő és Vice Tisztek, a' Fejérvári Cáptalanockal edgyűt mennyenek ki [AC 140]. *1738:* A Porond kertek(ne)k mint hogj in Confusione volt tavajis a dolog, ujabb szemre való vételére, kerttyeknek ki mutatására, a kik(ne)k föld kell, hirdettesse meg Hadnagj atyánkfia, hogj mennyenek ki, hőlnap dél után, és a kert osztattassék fel [Dés; Jk 494a]. *1755:* Porkoláb Andrási János Uram ezen kaszáló rétnek ... ki járására és ki mutatására hivatatt vala bennünket [Balavásár KK; Ks 17/LXXXI. 20].

3. felmutatás; arătare, prezentare; Vor/Aufzeigung. *1712:* az meg irt jobbágy mezitelen fegyver ki mutátasoval (!) Repellála ... mellyet latván vice Ispán Uram is ... Certificaltatá en velem meg irt Aszszonyokot eő kglmeket, az Repellans Jobbagyok altal ... Doboka Vármegye Felső Processusaba leg elsőben Celebralando Partialis szek(re) [Dob.; RLt].

4. situaţie; Ausweis. *1838:* Fel kell jegyezni, hogy ... minden évben az Ekklábol mennyi garasos segedelem adatott bé ... hogy visitátio alkalmával ez is egy Summás ki mutatásba bé iratta⟨t⟩hassék [Nagykapus K; RAk 15]. *1842:* irásoson adjanak egy hiteles papi ki mutatást ... arrol, hogy a le folyt katonai egé: év alatt, Ekklésiájokban ... kik házasodtak és kik haltak meg [uo.; RAk 18]. *1847:* Aluvo Krajtzárok Kimutatása 1846/47 Katonai Év Második Feleről [Mv; MvLev.].

kimutathat 1. megmutogathat; a putea arăta; zeigen können. *1749:* Sessiok felesen vadnak, mellyeket itt specificalni nem tudok, ki menvén Uttzánként többekkel edgyütt, reménlem ki mutathatnok [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 22 Mány Silip (56) jb vall.]. *1757:* Biró Berke ... határa és métája ... terjedett a' mostis meg tettző Küküllő vize régi observált Cursussa szerint valo alveussáig, mely alveusis a' nevezett Bereknek ... oldalánn, arra tova le lattzo két vastagabb Nyárfák felé tettzőképpen meg láttzik, és ki mutathattyuk [Balkács KK; BK]. *1766:* Zakarias Kovátsnak ... mejik lehetett azonn meg kérdett gyümöltsös bongoros hellye ... nevezet szerint ki nem mutatthattyuk [Szásznyires SzD; Ks 33 Szásznyires II. 16]. *1767:* (E) hellynek széllyeit mostanis ē szerint kimutothattyuk [Sárd AF; EHA].

2. kijelölhet; a putea stabili; festsetzen/bestimmen können. *1642:* Veleo Jstuan ... sok sulias gongiaj, es busulasi miat Leanianak az Aniaj Tertiumot kj nem mutathatta [Kv; RDL I. 128].

kimutató felsoroló/tüntető; care indică/arată; angebend/führend. *1809:* Kis Ferentz és György ellen hamis Levelek készitéséért inditott büntető pere Ő Felsége eleibe hatván ... Kis Ferentzet két esztendei, Kis Györgyöt egy Esztendei Kövár Vidéki Tömlötzben Vason töltendő rabságra oly formán itélte: hogy ők Fogságok ideje alatt, az ezen Vidékb(en) tartando közönséges gyülések alkalmatosságával nyakokban függesztett s gonosz tselekedeteket irásb(an) ki mutató Táblával, mások(na)k példa adására állván nem tsak, hanem meg Adsessori hivataloktol is örökre meg fosztattanak [UszLt ComGub. 1550].

kimutatódik 1. kijelölődik; a fi stabilit; festgesetzt/bestimmt werden. *1612:* a' kinek az Berekzazj Lukacz reszen küüül valamj resze volna az hazban öröksegben, varosúnknak tőruenye szerent mutatogyek kj [Kv; PLPr 23]. *1642:* igaziczak aequaliter el minden örökszegeket, ki mutatodvan ultro citroq(ue) azokbol az eó iussok [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20]. *1676:* ez Asszony(na)k tertiuma elsöbenis mostani Arkosi Istvá(n) vr(am) Fiaczkája részére, maga dualitassara nézve mutatodgyék ki [Kv; RDL I. 155a].

2. kitűnik/világlik; a reieşi; hervorgehen/leuchten, erhellen. *1631:* De hogy annal nagiob igassagha az en felesegemnek ki mutatoggiek, az felliül megh irt dolgokatis azert akartam be iratni [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 4 Sükösd György végr.]. *1757:* Ebb(en) mutatodik pedig ki keresztyénsége s atyafiságos szeretete Tit. Sombori János Uram(na)k, hogy ... Kis Esküllön ad által egy házat ... a' mig tetzik Sombori Sigmond Vr(am) háza népével együtt rajta lakhatik [Kiseküllő K; Somb. I]. *1809:* vartuk azon Felséges Királyi Kegyelmet hogy az Adozás terhe alol kivétetünk ... de ohajtatt reménységünkben meg fogyatkaztunk, melynek ... oka az, hogy Ő Felségének Szentséges akarata abban függ, hogy az Erdélyi Quantum apadást ne szenvedgyen, amelynek bizonyas jele tsak abban ki mutatodatt, hogy ... ā kik Egyhazi Nemes Armalistak az Ado alol ki vetettek is [Asz; Borb. II].

kimutatott 1. megmutatott; arătat; gezeigt. *1808:* a' ... Paltinu Bortosz nevű helyről ki mutatott Bertzen, vagyis Hegy élin, nem mehetvén el, el kellett hajlanunk délfelé az ottan lévő ősvenyen [Toplica MT/Mv; Born. XVd].

2. kijelölt; stabilit; festgesetzt, bestimmt. *1836:* azonn ki mutatott helyet volta képpen meg visgálván ... házak körül valo Jarhatassal fel mértük ... és égy kis szorosság az szomszédok altal tett fel adás mellett tsak ugyan fel adhatonak lenni ítéltük és egy kis hurubátska epithetésére el térhetőnek [Dés; DLt 556].

3. megjelölt; însemnat, marcat; bezeichnet. *1714:* abstineállyon Kgltek ezután, azon határnak maga részire valo vendicatiojától ... tartván magát a reambulatiokor ki mutatott magok jussának határáig [KvLt I/211 a gub. Nsz-ből]. *1766:* az Óldalán az kertit Thórdai Lászlo Uram az ki mutatót métán kivül tette volna ... ugy annyira hogy nagyobb heljen az Falu uttzáját bé kertelte, el foglalta [Csapó KK; Berz. 17 Fasc. XIII].

kimutattat megmutogattat; a pune să arate; zeigen lassen. *1727:* kevés jovocskájábol rájok nézendő portiojokot ki akarván mutattatni [Kv; Pk 6]. *1818:* ezen summában a' fenn assignalt Széna Rétet a' Commetaneusokkal ki jártatván és mutattatván el foglalta, és jeleül ... egy fán állo csovát tétetett [Ne; DobLev. V/1021].

kimutattatik kijelöltetik; a fi stabilit; festgesetzt/bestimmt werden. *1640:* (A határ) egesszen az Fogaras hauassaigh terminaltatott es mutattatott ki [UF I, 706]. *1681:* Az mint ā hites Birak referallyak, Noha Boldogfalva felől vala hatara, hit utan törvenyessen rectificaltatott, es mutattatott ki arra rendeltetett, Deputatusok es Convocaltatott szemelyek által ... Kendeffi Miklos Vr(am) egi darab földöket az rectifica(ti)o utann is hatalmasul usuallya [Hátszeg H; VhU 151]. *1772:* ki-mutattaték a' ... Konyha Kő Falán hátul-lévő rész Joszág, rajta lévő minden épületekkel éggyütt, a' Sajtó Árnyéknak hátulsó Csepegéseig [Mv; DLev. 5. XVII. 4]. *1818:* a mostani vágás alatt lévő Táblában fel járo uton alol lévő szegletetske erdö adattassék által, ugy mindazonáltal hogy az a helybéli Ispány által mutattassék ki a Bácsiaknak[a], és ... horgyák is el onnan ne hogy ezen fogás alatt az egész Télen erdölljék az erdőt [Kv; KmULev. 3. — [a]A várossal tőszomszédos Kisbács lakosainak].

kimutogat 1. megmutogat; a arăta rînd pe rînd; wiederholt zeigen. *1642:* az Puszta telekek utan valo Feöldeket es Reteket, ez ide ala megh irt Eoregh emberek hitek szerent mi nekünk oculata revisionkba ki mutogottanak (igy!) [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20]. *1643:* kivana ... hogi azon haz helieket; azon hiteókre kiis mutogassak; Es ki menue(n) az ki mutogatasara, legh elsöbennis az Lukacz Toth haza helie felet mutatak [Pókafva AF; JHb XXV/30]. *1715:* Kis András ... ki jöve ide

Köblösre es en egj kupa bort tölték neki hogy velem az mezöre ki jöve es azon ház hely után valo földeket ki mutogatá [M.köblös SzD; RLt Süket Ignát (50) vall.]. *1742:* Kifor Iliának ... ki mutogatta ki marháit hogj kik, mellyek azok? [KSz; TL 42 vk].

2. kiderít; a clarifica; klären, aufhellen. *1678:* oszt az Zagori Tarnoczi resz Portiot ... legitime apprehendalván, sok esztendeig birtam, osztan mint es hogy kötelözzöt bele, es tsudalatos utakon modokon (: mellyeket suo loco, et tempore az üdö, es az igassag mind ki mutogat :) fogot Törvenyb(e) es vött Contractusra ... Kende Janos [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez].

kimutogatás 1. megmutogatás; arătare; (wiederholtes) Zeigen. *1727:* (Kimentek a) szánto földek(ne)k, Kaszálo Rétek(ne)k, szölö hegyek(ne)k, és Erdök(ne)k igazán valo ki mutagatásokra, és jarasakra [Vajdasztiván MT; JHb IX/7. — Tomai László kijegyzése]. *1799:* Ki menvén az Estimalt Nyilaknak ki mutagatása végett, De a mutagatás elein meg jelent Atyafiak, Gazdák, a' Nyilokhoz nem állattak, hanem onnan ... viszsza kelletvén jöni, és Communitast kelletett Gyüjteni [Torockó; TLev. 5].

2. kijelölés; stabilire; Festsetzung, Bestimmung. *1800:* Januariusnak 2dik. Napján ki mentünk hogy fertály nyilakat[a] lémitalyunk ... Ismét ezen Fertályaknak ki mutagatására ki mentünk [uo.; i.h. — [a]Erdönyilakat].

kimutogattatik megmutogattatik; a fi arătat rînd pe rînd; wiederholt gezeigt werden. *1642:* az megh irt puszta telekek utan, az mely örökszegek vadnak ... kj mutogattattanak az öregh emberekteol [Nagymeregyó K; JHbK XVIII/20].

kín 1. chin, suferinţă; Qual. *1584:* Chyszar Ianos vallia ... a' kohnianal ... engemet megh keoteottenek vala es sok kennal zabadulhatek megh beleölle [Kv; TJk IV/1. 285]. *1588:* En meg hallottam vala hadadban az fogsagban az en fiam nagy kinnyat vgj kenzeretette(m) meg eskenny hogy nem banthom az Sombori Jobagiat [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1638:* Eztis hallam az Aszonitol hogi Inkab kenokat szenuedek eretted testemben hogi nem mint most le fekegiunk [Mv; MvLt 291. 143a]. *1673:* szólitá Isten ö felsége Ki itt Fogarasba szegény Szentpáliné asszonyomat, ki midön 18 esztendeig hallatlan isszonyú kénokat érzett volna testében, Istennek ö felségének lelkét megadá [AMN 152]. *1729:* Kinnjáb(an) szörnjen kiáltot jajgatot, és el huddozta magát [Sövényfva KK; TSb 51]. *1791:* le húzatta, és négyet ollyat vágatott rá, hogy szintúgy keringett fatsargott, a földenn kinnyába [Méra K; RKA]. *1818:* kénokban nyeriteztenek[a] [K; KLev. — [a]A lovak].

Szk: *~okon megy által. 1710 k.:* Csak az Isten tudja azt, hogy ö micsoda kínokon, és én micsoda lelki-testi kisérteteken, keserüségeken mentem által a hat esztendö alatt [BÖn. 716]. *1776:* Bizom az én l(ste)nemben hogy ... az kösszvenjem távozni, az Agjam miattam nyugodni fog ... mivel 15. esten dötöl fogva elég keserves kinokon menek által [Négerfva SzD; BtN Bánfi Péter lev] ✱ *görcsös ~. 1861:* halt meg Barátosi Rozsi természetes fia Imre 8 hetüs koraba görcsös kinokba [Dés; RHAk 130] ✱ *iszonyú/rettenetes ~ban gyötrödik/vagyon. 1661:* az asszony, Szentpáliné asszonyom, rettenetes kinban gyötrödik az köszvény miatt; az szekér elrázta [TML II, 132 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1722:* Csudálatos betegség grassal az Havas alatt lévö két három Faluban, ugymint Netoton leg inkáb ... Kezei lábai az ember(ne)k öszve sugorod(na)k tart 1 s ket oráig, meg bolondul bele, iszonyu kinokban vagyon [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *keserves ~okat szenved. 1662:* az én uram Jézus Krisztusom, aki keserves kinokat szenvedett a magas keresztfának oltárán az én büneimért, ö jöjjön el [SKr 305] ✱ *rettenetes ~t lát. 1658:* édes néném-asszony valóban nyomorultúl vagyon az köszvény miatt, mind az két lábában, térdiben, kezében vagyon, az mely miatt rettenetes kínt lát [TML I, 237–8 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

Sz. *1674:* Úgy látom, ebnek eb barátja; az ki ördögnek szolgál, kinnal fizet [TML VI, 579 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1710:* mert aki ördögnek szolgál, kinnal fizetnek annak [CsH 458].

2. *szitk tűz ~jára való;* ar trebui aruncat în focul iadului; einem soll die Qual des Feuers zuteil werden. *1736:* Minden szitkozódások az férfiaknak ... ez volt[a] ... Az aszszonyoknak penig ez volt Aha hamis életü, tüzre való, tüz kénjára való [MetTr 415. — [a]Köv. a fels.].

3. kínzás; tortură, maltratare; Peinigung, Quälerei. *1710:* hirtelen a ház alá ásott puskapor fellobbana, és mind azt a palotát, mind a mellette való épületeket szörnyü ropogással felhányá és elrontá ... két német köntösben levö franciákot találának, kik megvallák, hogy ö dolgok, és azokot szörnyü kinnal megölték másoknak rettentö példájokra [CsH 462].

4. (lelki) gyötrelem/szenvedés; supliciu, suferinţă morală; Seelenqual/pein. *1582:* Mikor szilagi Mihalt eozue szerzek az felesegeuel ... akor azt lattam hog az felesege Mindenben kedwet kereste meg sem talalta kedwet semiból hanem szitta Mind Anniarol oly szitkokal ky azzony allathoz nem illett beztie lelek kuruanak meg az fogatis ugan szizorgatta (!) ropogtatta Mind estue holual ez uolt az eo kinnia az szegien azzonnak [Kv; TJk IV/1. 60b Anna Petri Kochis cons. vall.]. *1747:* azt hallam hogy monda Bako Ferentz Biro Annának halgas mert mind éltig csak kín voltál rajtunk [Aranyosrákos TA; Borb. II Fodor Sigmond Felesege Fülep Judit vall.]. *1853:* mü itt é nyomoru világon, a' fájdalom kinjaitol emésztve-bajolunk az élet terheivel [Kv; Pk 7].

5. kellemetlen helyzet; situaţie neplăcută; unangenehme Lage. *1619:* Itt oly rettenetes eső lön harmadnapig, kit emberi emlékezet soha nem tud ... ki miatt sok szántalan házok leromlottak ... Addig sirék s rivék, hogy az erdélyi ház ledül, hogy ezen esőben két helyen leszakada, az szomszédság reám támadván, hogy az útban dűle, el nem járhattak tőle ... Ilyen nagy kinom vagyon nekem csak az ház miatt is [BTN 304–5].

6. *(nagy) ~nal* kinosan, gyötrödve; chinuit, (făcut) cu multă trudă; qual/leidvoll. *1661:* Bizony édes, szerelmes Feleségem, gyakrabban irnék, de vajmi nehéz táborban gyakran irni; Isten tudja, ezt is minemü kinnal irtam [TML II, 106–7 Teleki Mihály Vér Judithoz]. *1806:* 4 rendet irtam, és egy darab Caputat nagy kinnal elnyekegtem [Dés; KMN 167].

kína tbsz. kinaiak; chinezi, chineji; die Chinesen. *1710:* mindenütt, nemcsak a több keresztény országokban, hanem még Indiában, Chinában is hasonló csalárd

politiával élnek, hol azt tétetik, hogy a chinák bálványát Confútius nevűt tisztelik, másfelől a pápista religiót terjesztik, csak azért, hogy a két közön a chináktól tiszteltessenek, és kincset kaphassanak [CsH 388–9].

kínaezüst alpaca argintat; Chinasilber. *1873:* Egy pár áldozó kanna tárcával, china ezüst fr. 14 [Bács K; RkAk 253]. *1877:* China ezüst és réz . . . 2 áttört kosár [Ks 87 Kornis oszt. inv.].

kínafolyadék vmilyen gyógyszer; un fel de medicament; Art Arzneimittel. *XIX. sz. közr.:* a Kis Katinak China folyadék [Torda/Torockó; Bosla].

kinagyol (nagyjából) kialakit; a degroşa; roh bearbeiten/hauen. *1679:* Kerekhez valo uj küllő fa, czak ki nagyolva nro 166 | Udvari öregh szannak valo bikk ffák, czak ki nagyolva Par 6. | Talpnak valo fa, czak ki nagyolva no 12 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 90, 96]. *1681:* Kerek agy, csak ki nagyolva [Vh; VhU 568]. *1815:* 6. Bükfa Deszka ki nagyolva [Nyárádsztbenedek MT; Told. 50]. *1823:* az építéshez kivántató fákat ki nagyolva, sinorra faragva adja keze alá [Dés; DLt].

kinagyolt (durván) kialakitott; degroşat; (roh) bearbeitet/hauen. *1679:* Hamoron ki nagyolt, hoszzu tábla vas nro 1 . . . Vas hámorban ki nagyolt temerdek rud vas [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 72]. *1837:* Ki nagyolt 84 darab fentő [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kínahorog '?' *1862:* 1 Kina horog . . . 5 Loth haltsont . . . varo tő [Kv; LLt].

kínai 1. *mn* chinez; chinesisch. **Szk:** ~ *csésze. 1837:* Egy fedeles Chinai nagy Csésze [Szentbenedek SzD; Ks 88] ✱ ~ *fekete disznó. 1860–1861:* Dísznó minden faluban sok van, az ugynevezett szerviai fejér, chinai fekete, szalontai veres kajla fülü gyakoribb [Benkő, MszIsm. 11] ✱ ~ *festésű almáriom. 1802:* . . . A' Nappali Szobában . . . Egy Chinai festésű nagy almáriom, a tetejin két gombokkal, vagy vásákkal; és ahoz illö kosárral [Mv; TGsz 52] ✱ ~ *festésű asztalka. 1802:* A' Cabinétban . . . Egy Chinai festesü kis asztalka [Mv; i.h.] ✱ ~ *festett fazék. 1823–1830:* elmentünk az úgynevezett japóniai palotába[a] . . . itt is előbb a porcelán gyűjteményeket néztük meg . . . nevezetesség ebben a gyűjteményben . . . valami kínai eltört forma festett fazék [FogE 182–3. — [a]Drezdában 1796-ban] ✱ ~ *findzsa. 1873:* 6. veres virágu Chinai findzsia tálastol [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 37] ✱ ~ *forma findzsa. 1846:* Chinai forma aranyozott Findsia tálastol darab 12 [SLt 17] ✱ ~ *kaszten. 1805:* Egy nagy Chinai, feketénn Aranyosonn Lakirozott Kaszten [Mv; TGsz 52]. *1853:* Egy nagy Chinai feketén aranyasan lakirozatt kaszten [Mv; TSb 4] ✱ ~ *módra festett tálacska. 1801:* Hat Chinai modra festett Sima aranyos Szélü ép Tálotskák [LLt 106/1] ✱ ~ *módra lakirozott asztal. 1805:* Egy kis Chinai modra feketenn Aranyasonn lakirozott asztal, Canape eleibe való [Mv; TGsz 52]. *1853:* Egy Chinai modra feketén aranyasan lagirozatt (!) asztal, kanapé elibe [Mv; TSb 4] ✱ ~ *porcelán. 1823–1830:* Az azután való boltban voltak kínai, a harmadikban japóniai porcelánok [FogE 182]. *1846:* Egy régi modi kávés übrik forma Chinai porczellán aranyozott füles | Egy nád méznek valo aranyozott Chinai porcellán [SLt 17] ✱ ~ *porcelán edény. 1837:* Chinai és egyéb féle portzellán edények [Völcs SzD; BetLt | Darus József (51) ns vall.] ✱ ~ *porcelán flakon. 1846:* egy régi Chinai porczellán zöld s kék festékkel Szinezett fületlen flackon dugostol [SLt 17] ✱ ~ *porcelán tálacska. 1846:* Két egy forma gazdagon aranyozott Chinai porczellán tálatska [SLt 17] ✱ ~ *porcelán tányér. 1848:* Tarka Chinai porczellán tángyér [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ ~ *teásibrik. 1837:* Egy kis Chinai Theás Ibrik [Szentbenedek SzD; Ks 88 Oszt. 37] ✱ ~ *váza. 1837:* Egy nagy Fedeles Chinai váza aranyozott | Egy Chinai nagy váza fedeles | Két nagy aranyozott Chinai váza [Szentbenedek SzD; Ks 8. 27. 37].

II. *fn* kínai ember; chinez; Chinese. *1710 k.:* Még a sült pogányok, kinaiak Istene vagy prófétája is, Confucius erre tanitotta őket: ne kövesd azt mással, amit te nem akarnál szenvedni mástól [BÖn. 476–7].

kínál 1. (megvétel/csere céljából) megkinál vkit vmivel; a oferi cuiva ceva; jm etw. anbieten/vorsetzen. *1570:* Gazda Georgy . . . vallya, hogy Ew My kor ely akarna adny hazat, kenaltha volt Eleosser Nacz Jakabot vele De az Dragallotta az Arron mynt hatta volt [Kv; TJk III/2. 124]. *1597:* Grúz Marthon . . . wallia . . . engemetis kenalt velle hogy megh vegie(m) az tehenet de en ne(m) akaram megh venny mert megh monda hogy ala eset volt az ganerol s megh zakat volt [Kv; TJk VI/1. 7]. *1604:* Ele hozata . . . az Zöniegöt es az Ezwst kupat . . . nagi matene kinala wele hogy wögiem meg mert eladó marhak mindenik, Zekel görgis azonkepe(n) kinala wele hogj wögiem meg [UszT 18/167 Ambrus gergely Korondy pp vall.]. *1632:* ot voltt mikor kenalta Ueres Martant az zöleővel Zabo Istua(n) hogi veg megh sogor az szeöleöt s neked adom, . . . el kel adno(m) ugj mond [Mv; MvLt 290. 69b]. *1738:* lévén nékünk uj Torda Varossab(an) egy darab östől maradott puszta jószágunk, melljet mi már egy nehany esztendeje hogy el adová töttünk, és mi azzal a Városon sok betsületes embert kináltunk, hogy tőlünk meg vásárollyák [Torda; TJkT I. 169]. *1748:* A mely napon eladák . . . az nap kinálák a Jószággal, 's annyira megis szoritták Kispál Gyorgy Uramot, hogy tovább nemis várakozának h(anc)m eladák [Uzon Hsz; Kp I Eva Kispál Martini Dáner rel. vidua (70) vall.].

2. kérlel/unszol vkit, hogy fogadjon el vmit; a ruga pe cineva să accepte ceva; jn erbitten, um etw. anzunehmen. *1586:* az fogsagnak eleotteis componalni Akart . . . az felperesekel es ekeppen az lelki esmeret furdalwan kenalta az Actorokat sat(is)factiowal karokrol [Kv; TJk IV/1. 560]. *1589:* Im egy mirgett adott Ipo Gergely hogy ki vigiem Veliczkere, engemet is kinál vala vele [UszT]. *1597:* Gellien Imrehne Kalachsewteo Kata azzony . . . vallia . . . Nenem hoza egi arany gywreot eleombe, kiwel kenal wala hogi el wegie(m) Globicz Mihali kwlte wolna, de hogi el nem akaram venny az melliembe az ingemen be hagyta, en fogam es el hagytam az gywrewt [Kv; TJk VI/1. 59–61].

Szk: *czeczel* ~. *1638:* enis masnap mentem oda s kinalta(m) czeczel a Giermeket [Mv; MvLt 291. 121b] ✱ *pénzel* ~. *1604:* mostis kenalo(m) az penzel az Zek eleot [UszT 18/69].

3. étel/ital fogyasztására biztat; a îndemna să se servească; (Speise, Getränk) anbieten/vorsetzen. *1638:* akkor vaczoranis elege kinalak, de ugjan nem euek, sem iuek hanem talan csak ketszer ha martot az etekben [Mv; MvLt 291. 148b]. *1717:* Jo Enivalokot es jnavalot magha oda vite az Aszszonj ugj kinalta [Tarcsafva U; Pf.]. *1736:* Mikor ... az étket nagy muzsika-szóval béhozták, az mikor elrakták, mindnyájan felállottanak, és az pap az asztalt feláldotta, azután az fő-gazda az vendégeket kénálni kezdette [MetTr 383]. *1810:* az ide valo Emberek ... vittek ... egy egy kis pálinkát magok számokra, s abbol kénálták a' Vintzellért is, Azért, hogy ... ne bányynyék kegyetlenül velek [Petele MT; Born. G. XIV. 1 Molduán Gávril (54) vall.].

Szk: *étellel ~. 1593:* Anna Azzoni, zaz Balintne vallia ... az Inast lattam hogi betegeskedet, etelellis kenaltam, de nem veotte [Kv; TJk V/1. 438] ∗ *itallal ~. 1603:* Buday Mihaly Deak ... vallia ... Benedek ... nem akart Innya ... mondwan hogy egetet bort Jwth ... Annak vthanna esmet itallal kenalta [Kv; TJk VI/1. 667].

4. ajánl/javasol vkinek vmit; a recomanda cuiva ceva; jm etw. empfehlen. *1568:* Kakas Andrást harom zorys kenaltak, hogy ha nem teccik apellalya az vraymra, de Egzer sem apellalta, hane(m) meg elegedeth az toruenyel [Kv; TJk III/1. 186 Antonius Vicey és Laur(entius) Filstich vall.]. *1573:* kenallia volt gal vince hogi zamot vetnenek Mind Barom feleol Es Marha feleol [Kv; TJk III/3. 122]. *1600:* kenalta wolt, hogy eskeggiek megh hogy eöwe az a Juh, de ne(m) akarta [UszT 15/204]. *1629:* my kinaltuk aual hogy magunk megh segitjük chak ne hirhesichye az dolgot [Kv; TanJk II/1. 48]. *1684:* (Egy földet) az Falubeliek közönségesse(n) vetettek volt Lipcsei ur(amna)k Zálogb(a) ... ő kglme kénalta az falut hogj váltcsák ki de ki ne(m) váltották [Borbánd AF; Incz. V. 59a]. *1738:* el Loptak az szalanat és ketten Felosztattak engemet is kinaltak hogy Legyek reszes benne én pedig nem akartam [H; BK sub nro 1011]. *1768:* a Mlgs Baro Kapitány Ur kinálta a Csorda pásztorokat maga marháival, hogy azokat is mind másokét szokott rendes fizetésért őriznék, de ezek Soha Sem vállolták fel [Nagyajta Hsz; JHb XIII/29].

Szk: *békességgel ~ vkit. 1670:* az A ... ez előt keves napokkal bekességgel kenálta, és concordalni akart velle [Kv; TJk VIII/11. 22]. *1747:* (Az alperes) ezen gonosz tselekedetit meg valoságositotta azzalis, hogy a' kár vallott Szemellyeket békességgel kénálta [Torda; TJkT III. 188] ∗ *hitivel ~ vkit. 1602:* Zarka Thamasne porozlone Ersebet azzony ... hallotta zabo mihalitol hogy hitiuel kenalta farkas mihalt az Toronyban hogy akar chak hat forintot Aggion ne halion ehel [Kv; TJk VI/1. 615] ∗ *igazzal ~ vkit. 1572:* Nam en k.ket igazzal kinaltam hogy im zolok en magam eo Nwal, wramual, es mikor onnan megh térek kyz wagiok fel mennewnk es megh latnunk teoruin zerint ha kke az feold auagy eo Ne [Vécs MT; BesztLt 3685 Joh.Cheffey provisor Arcis Wecchy a beszt-i bíróhoz és esküdt polgárokhoz] ∗ *nyommal ~. 1650:* eo kesebben ne(m) tudgia hogi kenaltak az nyommal az Andrasfaluiak az szent Ersebetiekett [UszT 51a]. — A nyomkövetésre l. AC 108, 231.

5. *kínálva ~* kérve kér vmire; a ruga cu insistență; (um) etw. flehentlich bitten. *1806:* az Falusiak is ide Udvarhelyré bé hozván a Szalonát el adás végett s mivel a piatzon el nem kelhetett, azzal engemetis ... kénálva kénáltak, hogy vegyük meg [UszLt ComGub. 1753u.].

6. leányt feleségül ajánl vkinek; a recomanda o fată cuiva ca soție; Mädchen zur Gattin/Frau empfehlen. *1657:* vendéglett egy barátom, Dembinski nevű főember ... Ez lengyelnek lévén egy szép mostohaleánya ... kénált vele, vegyem el feleségül [KemÖn. 83].

7. kecsegtet, csábít; a ademeni; locken, reizen. *1584:* Rosa Ambürus deakne ... vallia, Egy estwe mikoron ... az leiany a teheneket fey wala a paytaba oda mene fwrkeor Miklos, es zemmel latam hogy kezebe fogta vala az Eowet ... vgian sokaig kinala vgy vele, a leiannys giakorta panazolkodot hogy niughatatlan teolle Mind zeoleobe, s mindenwot kezebe fogia az Eowet ugy kénallia s ugy Iar vtanna [Kv; TJk IV/1. 225]. *1736:* Nem árulták akkor[a] a leányokot csecsek mutogatásával ... nem bocsátották úgy zsibvásárra az csecseket szemtelenül, mint az mostani asszonyok és leányok, hogy csaknem egészlen, többire félig nyakok csecsek mezitelenül úgy áll, mintha épen az férfiakot kénálnák csecsekkel [MetTr 342. — [a]A fej-i kor vége táján]. *1745:* Egy katona az feleségem után kezde Szaladni kurváza s kénala mijivel az feleségem Sikoltani kezde [Nagysármás K; Ks 5. X. 6 Molduvány Szimjuon (40) jb vall.].

8. *fejedelemséggel ~* fejedelemséget felajánl; a oferi cuiva scaunul domnesc; Fürstentum anbieten. *1661:* Petki uramat[a], fejedelemséggel kinálja Ali pasa [TML II. 186 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz. — [a]Petki Istvánt].

9. vmiért vmennyi pénzt ígér vkinek; a oferi o anumită sumă de bani pentru ceva; jm für etw. eine bestimmte Summe versprechen. *1584:* sogorom el akarnaya adni az házáth ... ezer forintaly kenallya Zeölcz Marton [Kv; TJk IV/1. 292].

10. *~ja magát* ajánlja magát, ajánlkozik; a se oferi; sich empfehlen. *1570:* Erthyk eo k. hogy Zuky Istwan kenallya Magath az hatar dombnak megh vytassara, Mely hatar dombot Body Gaspar Iteleo Mester hanyatot volt fely [Kv; TanJk V/3. 9b]. *1600:* Thwry Caspar deak mostan Coloswarat lakozo ... vallja ... Az Azzonitol ezt eo magatol hallotta hogy mondotta Zeochy Istwannak vegy el engemet megh ered illyen emberrel mint en ... kenalta magat hogy vegye el es velle megh ery s elegh ember eo [Kv; TJk VI/1. 402]. *1678:* Hallottadj Diosi Janos uramtol ... hogi a ... Drucza al(ia)s Porfyros Janos eö kglminek kinallia vala magat hogi eziak valczia megh eö kglme örökös jobbágia liszen [Szentpéter[a]; RLt 1. — [a]Később: Füzessztpéter SzD].

kínálás 1. kínálgatás; îmbiere, oferire, servire; Anbietung. *1629:* mesert isznak, engemis kenala harmad kenalasra iuam [Kv; TJk VII/3. 106]. *1657:* (A) sok szép szók, kénálások, köszöngetések, az bor és muzsika, s az jó izgató, az ördög azt cselekedtette vélem, hogy elsöben arra bírának, hogy az bort megkóstoljam [KemÖn. 229]. *1704:* a vendégek, nemigen vártanak kinálást, hanem mind gazdástul jóllaktanak vala [WIN I. 196].

2. *jog* megkínálás; ofertă; Anbietung. *1623:* leöt Certificalasnak kenalasnak es protestationak rendit modgiat ... megh irtam [Dés; BálLt 39]. *1677:* Száz forintig valo zálagnak állapottya igazodgyék in Sede inferiori: Abban Appellatio ne admittaltassék; a kínálás pedig a' szerint légyen; hogy elsóben solito more Szolga Bi-

ro által meg-kináltatván a' summával, ha fel nem venné, mindgyárt a' következendö Széken in facie Sedis deponállya a' zálagot [AC 195]. *1697:* el menvén ... Pakots Marton ... hazahoz ... eö altala Mihalcz Miklos Uramot Citala(m) ... Melly Kenalas es Citatio en altallam igy menvén vegben irtam meg Nagysagtok(na)k kegyelmetek(ne)k fide mediante nevem es petsetem alat ki advan(n) [A.volál Hsz; Borb. I]. *1848:* Melly törvényes Megintés, Kinálás, és Közlés módja 's rendje, az azokra tett feleletekkel együtt mindenekben a' megírtak szerént vitetvén általunk, 's elöttünk véghez [Fejér m.; DobLev. V/1291].

3. megvételre felajánlás; ofertă; Angebot. *1739:* a Ns Tanats eleibén jüvén a Pársok, a széna fü Székely Mihály Ur(amna)k viszsza itéltetet ... accedálván azis hogy a Vásárlas alkalmatosságával kinalas sem interveniált [Torda; TJkT I. 157].

4. rábeszélés; îndemn, înduplecare; Überredung, Zurede. *1710 k.:* egy kuracél páncél, sisak, karvasát tudom ... azt, asszonyom, küldje ide kegyelmed, azt is ajándékon, úgy segéljen Isten, el nem veszem; nem is vette sok unszolásra, kínálásra is, hanem az árát a feleségemnek megküldötte [BÖn. 692.].

kínálatlan kínálás nélkül; fără să fie poftit; ohne Anbietung. *1657:* néha lengyelek szemtelenkedvén, kénálatlan is asztalhoz ültek [KemÖn. 84].

kínálgat étkezésre biztatgat; a tot îmbia, a invita/pofti insistent; nötigen. *1868:* a fürge gazdasszony ... kinálgat, ösztönöz[a] [Orbán, SzfLeír. I, 161. — [a]Evésre].

kínálkodás tessékelgetés: poftire/invitare insistentă; Nötigung. *1736:* sokszor addig kénálkodtak, hogy : bizony nem mosdom, uram kegyelmed előtt, s addig volt az kénálkodás sokszor és az feljül ülés felett az kénálkodás, hogy az étek is elhült [MetTr 324].

kínálkodik 1. kínálgatózik; a se îmbia; sich antragen. *1662:* tíz tallér lévén nála, hogy azokat nékiek adná, öket azzal megajándékozná, nagyon kínálkodik vala [SKr 178]. *1761:* Mlgs L. B. Josika Daniel Urfi eö Nagjsága offerálta Mlgs L. B. Josika Imreh Urnak az elsö nyíl vonást de Imreh Vr nem akara vonni, és sokáig kinálkodván ö Ngok B. Dániel Urfi ő Nga azt mondá nekem: Vonjnjon Krakkai Vram nékem Nyílat [Branyicska H; JHb XXXV/46. 15].

2. tessékelget, tessékelgetözik; a se pofti/invita (unul pe altul); wiederholt nötigen. *1667:* sem egyik sem másik tanács úr ne kinálkodjék, hanem legyen jelen az consultatioba, különben végsö romlásnál én egyebet nem várhatok [TML IV, 49 Bethlen János Teleki Mihályhoz]. *1736:* sokszor addig kénálkodtak ... hogy az étek is elhült [MetTr 324. — A teljesebb szöv. *kinálkodás* al.].

3. ajánlkozik; a se oferi; sich empfehlen. *1771:* mikor a katonaság itten exercerozot ... a Fökötösné Léánya utánna vetette magát kinálkodik a hálásra, de nekik bizony nem kell a Bakkantsosok ringyojok [Dés; DLt 321. 34b–5 Nob. Eva Szánto Georgii Hancz cons. (37) vall.].

4. megvételre ajánlgat; a oferi spre cumpărare; (zum Kauf) anbieten. *1772:* ollyon állapotban volt a' Novizans A: eö Excellentiaja Malma, hogj mellette közel levö Fogadoval edgjütt ötven forint Taxáért kénálkodtanak vélle [Kük.; JHb LXVII/234]. *1806:* házrol házra járnak, szalonnájokkal kinálkodnak hitelbe is jo szivvel oda adgyák [Szu; UszLt ComGub. 1753a].

kínálkodó kínálgató; care face ofertă în repetate rînduri; etw. öfter/wiederholt antragend. *1798:* Ezzel[a] is tsak ugy bántak -mint a Magyar Lexiconnal kinálkodó Ráth Mátyással [MNy XLVI, 156 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]Egy munka tervezett kinyomtatásának dugába dölésére von.].

kínálkozik 1. ajánlkozik; a se oferi; sich empfehlen, erbieten. *1817:* Egy Molnár kinálkozik, a' mint látom betsületes Ember ... ha Nagyságodnak tetzeni fog s a' Malom Mesteris akarja, meg kellenék fogadni [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1831:* (A) tavaji Mészárosok Gujássa ... Czako János urnál meg jelenvén Kotsisnak kinálkozott [Dés; DLt 332. 17].

2. ajánlgatja magát; a-şi oferi serviciile de mai multe ori; sich öfter anbieten/empfehlen. *1705:* Graven kínálkozék, hogy fogadják fel véle száz aranyban, hogy segítség ad 8vum Septembris elérkezik [WIN I, 517].

kináltat megkináltat vkit vmivel; a oferi cuiva ceva prin cineva; jm etw. anbieten lassen. *1573:* Orsolia feozes (!) Janosne ... vallia ... chisar Agostonne pinkeost eleot ket hettel meg kesitette volt az Egetbort Melyre Eoneky fl. 5. adot volt Mihal deak, Aztis twgia hogi kenalta es kenaltatta myhal deakot vele hogi ely vige Teole. De az nem akarta ely vinny [Kv; TJk III/3. 162]. *1590:* Chyakany Balasne, Egy zent Abrani Jobagio(m)nak Kws Istwannak ... wzette Be Negy Eokret, Az kerezturffalwy hatarbol, meollyet teorwenre kezesre keret(em) ky Ne(m) atta, Bechywwel Saczialis kenaltatta(m) vgia(n) Ne(m) atta [UszT]. *1656:* Borsaj Istuanal nalla leuen az szalagos leuel ... kinaltata mi altalunk az szalagos leuellel Mohaj Andrasne Azoniomot ... hogy ha meg agja az felleb megirt Szallagos Jozagokirt az felleb meg irt pinzt kezehez agia az szalagos leuelet [Légen K; Borb. I]. *1739:* Balla Andras Vra(m) ö kegjelme Kegyelmedet ... kenaltattya egj tsumo penzel, azaz a' fen meg irt szölönek örökárrával [Várfva TA; EMLt Barla lev.]. *1778:* modo legitimo, pénzel kenáltotta, az A. az Iket ... de az Ik, nem léválták, kénáltattya mostis in figura Judici [Szentiván Hsz; BLev.]. *1832:* (A) rész Joszágat ... tovább idegen kéznél ... nem hagyhatván, ezennel a' Tkts Urat ezen kezünkben lévö kisebb Zállog Summával oly formán kináltatják hogy ha az Ur több Zállag summárol fog hitelesen mutatni az investiturákkal edgyütt a' Deterioratioknak le vonások mellett készek immediate le fizetni [Fejér m.; DobLev. V/1183].

kináltatás megkináltatás; ofertă (făcută prin cineva); Anbietung. *1714:* Szebenböl egy Asztalos legény jött, elsöb(en) penig mind az Kövendi Ur(am) nevével volt ide valo jovetele meg kénáltatván az elsöbb B: Mestereket kovetkezvén az kenaltatas Kovendi Ur(am)ra mikor meg kenalták becsülettel vévén aszt izente hogy el varja de a kénáltatás közb(en) mitöl viseltetven Szabo György Ur(am) az Legént el nem késértette hanem maganak hatta melly dolgáért esett volna bünteteseb(en) in fl: 4 [Kv; ACJk 80]. *1794:* Melly dolog és Kináltatás[a] általam mindenekben a fenn meg irtt modokon menvén vég-

ben meg irtam énis az igaz Hitem szerént [Msz; MbK XII. 200. — [a]Zálogösszeggel]. *1833:* Melj kináltatásnak modja, és rendi, hogy mindenekbe ... ezek szerént vitetet légyenn végben ... arrol ezennel hivatalos igaz hitem szerinti, s tulajdon al irásommal, és Szokot petsétem letételévelis meg erősitve bizonyságot tészek ... Sinfalván[a] [Borb. I Fogarasi Huszti István nemes személy, falu hites jegyzőjének kezével. — [a]TA].

kináltatik megkináltatik vmivel; a i se oferi (cuiva) ceva; etw. jm angeboten wird. *1662:* Az városbéli egyik prédikátornak, Kovásznai Péternek is Weér György és Fogthüy János hadnagyok küldtek volt, magok tudhatták, mire nézve, hét aranyat. De az megizenvén: semmi érdeme s köze ollyan pénzhez nem volna, noha három úttal is vele kináltatnék, de semmiképpen el nem vette vala [SKr 509–10].

kináltató levél kb. ajánlat; ofertă; Angebot, Offerte. *1833:* Sinfalvi Pétki János kináltato Levele az Atyafiahoz[a] [Asz; Borb. I. — [a]Egy fél hold földet kinál megvételre].

kincs 1. *átv is* comoară; Schatz. *1582:* Pulacher Istwan vram vallia, Az nylwan vagion hogy az Azzonnak vadlasara Az veres Lukachot meg fogatta Az feiedele(m), mywel hog kinchet talalt volna [Kv; TJk IV/1. 47]. *1585:* Minden Boeryvel, lowagywal, gyalogywal ... minden marhayawal, kenchewel Rosnora[a] zallot [Gyf; Báthory, ErdLev. 254 az Erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz. — [a]Rozsnyó Br]. *1677:* Ha ki el-ásot régi kéncset talál, maga határán, harmad részét Fiscus Tárházába tartozzék administralni [AC 137 hivatkozással az 1570. évi ogy-i art.-ra]. *1767:* Bartos Andras kertiben is láttam hogj astanak a praenotalt szemellyek azon hoszszu furuval azt mondván azért furdossák ott az hellyet hogy azt hallatták régen Pincze volt ott es abban ... Sok kintset találnának [Abosfva KK; Ks Mich. Jakab (36) cantor eccl. cat. vall.]. *1824:* sirunk és kesergünk utánna mint leg drágább kintsünk után ... Minden világi Boldogságom csak füst és pára, soha többé az én Nemzetségembe több Dobolyi Sándor, oljan amilyen ő volt ... nem lesz [Nagylak AF; DobLev. V/1094. 1b id. Dobolyi Sigmond panasza fia halálakor. *1833:* ha az Embernek minden fölgye edgyütt vann, nem kell a határt dolog idején, edgyik fölgyéről a másikig bé futkosni, s igy az üdött, mely a gazdáskodásban meg betsülhetetlen kints ok nélkül vesztegetni [IB. Ajtai György Kolozs megyei szb nyil.].

Szk: *~et gyűjt. 1594:* Plebanos Vram eo kgme Mutogatta Zwkseget ... Kerwen eo kgme Subsidiumot f 100 ... ami koron az Vristen megh Aldana az Plebania Jeowedelmet, Nem gywtene kinchet hane(m) a' varosnak refundalni Akarna io kedwel az zaz ftot [Kv; TanJk I/1. 248]. *1653:* Bethlen Gábor ... magának ... hatalmas nagy kincset gyűjte [ETA I. 141 NSz].

Sz: *az egészségnél drágább ~ nincsen. 1794:* Nagysád ... semmit is el nem mulasson maga Egességének meg szerzése aránt mert annál drágáb Kents nintsen [Kv; IB. Sándor István lev.] ∗ *minden ~ért a világnak nem adná. 1770:* Szilvási Ádám ... egyszer elmondá, hogy ha olyan felesége volna, mint az enyim, minden kincsiért e világnak nem adná [RettE 237].

2. *~em* drágaságom; odorul meu, comoara mea; mein Schatz. *1776:* vigasztaló valászat el várván vagyok szivem Anikóm koporsom zártájik Kincsem Lelkem Anikom holtig tisztelő szeretö szolgája Lazár János m.k. [GyL gr. Lázár János lev. Nsz-ből]. *1824:* most bizony kintsem még annyi sincsen éppen kezem között hogy a most mingyárt el készülendő Kriptát Kömiveseknek ki fizessem [Nagylak AF; DobLev. V/1084. 1]. *XIX.sz.m.f:* Édes kincsem gyöngjalak Jaj be rég nem láttalak Bár csak egyszer látnálak Mingyer (!) megcsokolnálak[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó].

◇ **Hn.** *1687:* az Veres János kincsib(en) (sz) [Bádok K; BHn 23]. *1737:* A Kints veremb(en) (sz) [DamOs K; KHn 43]. *1891:* Kincsverem [uo.; KHn 46].

kincsásó-könyv kb. kincsásási tanácsokat tartalmazó könyv; cartea căutătorilor de comori; Schatzgräber-Buch (Ratschläge für Schatzgraben enthaltend)]. *1582:* Anna Darochi Balinthne vallia ... hallotta teolle hogy volt egy Kinch Áso keonywe [Kv; TJk IV/1. 108. — Kuthas Jacab ugyanezt a könyvet „Eordeóngeós keonyw"-nek vallja].

kincses 1. gazdag; bogat; reich. **Szk:** ~ *Kolozsvár. 1710 k.:* abban az üdőben Kolosvár volt az erdélyi főemporium, erdélyi Bécs, kincses Kolosvár nevet viselt [BÖn. 489] ∗ ~ *város. 1614:* De ha Báthori Gábornak országa elpusztult, ő maga pusztitotta el ... Szebent is, az országnak fő kincses városát is nem más, hanem ő maga pusztitotta el [BTN[2] 73].

2. szn-i és hn-i előfordulásban közelebbről meg nem határozható jel-sel; în nume de persoane şi de locuri fără sens precizat; in PN und ON mit näher nicht feststellbarer Bedeutung. **Szn.** *1554:* Kynches Anthal [Kv; Szám. 1/IV. 26]. *1573:* Kinches Georgy [Kv; TJk III/3. 202]. *1584:* Kenchios Imreh Thasnadi [Dés; DLt 214 Temesvári János kezével]. *1594:* Benedictus Kenchjes [Bagos Sz; UC 78/7. 37] | Kenchjes Lörincz. Kenchjes Benedek. Kenchjes Balas [uo.; UC 113/5. 14–5]. *1599:* Kenczies Balas [Kv; Szám. 8/XIII. 67 Szabo András sp kezével]. *1614:* Kenchies Janos ppix [Bözöd U; BethU 178]. *1625:* Kinczies Janos [UszT 90]. *1693:* Kintsés Tamás fiai: Gyrko, Andras [Petele MT; Born. G. XII. 1]. *1769/1778:* St. Kintses jun. jb [Bagos Sz; BfN Vegyes DDD/4].

Hn. *1548/1755:* fontem scaturientem Kencses kut nuncupatum [Incsel K]. *1569:* az kys veolgyet, kit mostan hallom hogy kynchies veolgynek hynak ... en myndeltig kys veolgynek hallotta(m) [Harcó MT; VLt 7/692 Mich. Zasz de Hoczo vall.] | kynchyes domb tery [Mezőbánd MT; i.h.]. *1636:* az Kenczesben (sz) [uo.]. *1639:* az Kinczies veölgjieön [Bálintfva MT]. *1679:* a Kentses labja (sz) [Nagylak AF]. *1681:* Kincses szölö ... mellyis minémü pusztas légje(n) az Inventariumbol meg tetzik [Mezóbánd MT]. *1684:* az Kencsesben (szö) [Gyf]. *1692:* az Kintsés Vápa [Sinfva TA]. *1694:* az kencses Pataknal [Szentmihály U]. *1699:* Kincses Kerti [Veresmart TA] | Kincses assasnal (sz) [Csöb U]. *1738:* Kéntses Gödör oldalán (sz) [Bözödújfalu U]. *1740:* Kincses Árokban (k) [Inaktelke K]. *1750:* Kentses Torkában (sz) [Backamadaras MT]. *1751:* az Kéntses Tetön (irt) [uo.]. *1754:* Kintses kút tere [Csomafája K; BHn 61]. *1756:* Kencses Gödör (sz) [Verebes Cs]. *1760:* a Kencses gödö-

re menö hellyben (sz) [Tusnád Cs]. *1768:* Kéntseszég (sz) [Szentkirály Cs]. *1769/1839:* Kintsás [Mezőbánd MT]. *1775:* Kincses Kövön (k) [Méra K; KHn 242]. *1784:* Kincses Vápába (sz) [Szásznyires SzD]. *1793:* Kéntses Verem [Bodok Hsz; BLt 6]. *1801:* Kintses Hegyin (sz) [Kendilóna SzD]. *1820:* Kincses Lomb [Nyén Hsz]. *1835:* Kintses alatt (sz) [Gyf]. *1842:* Kincses ágy (sz) [Csöb U]. *1864:* Kincses Godör [Alfalu Cs; GyHn 21] | Kincses ágy Régen ezen helyen a nép kincset keresett s vélt elrejtve [Csöb U; Pesty, MgHnt LVII, 102b]. *1869:* Kintses kutbeli szánto föld [Csomafája K; BHn 63]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

kincskeresés căutare de comori; Schatzsuchen. *1811:* A' mü Pátriárkánk illy' kintset mutatott, Mikor szölöjében höltig dölgozgatott, Fiaít példával szölö mivelésre Oktatta 's az által a' kints keresésre [ÁrÉ 102–3].

kincskereső căutător de comori; Schatzsucher. *1864:* (Van ott) egy Kincses Gödör nevezü (!) hely ... ottan kincs keresök áskálván ... a' gödör jelenleg is meg van [Alfalu Cs; GyHn 21].

kincstár államkincstár; vistierie, trezorerie; Schatzamt, Ärar. **Szk:** *királyi ~. 1847:* A királyi kincstárnak földesúri jogát tárgyazólag követett-é el Varga Kata valami bűntényt [VKp 207].

kincstári 1. állami, államkincstári; aparţinînd statului/vistieriei; ärarisch, Kammer-. *1846:* királyi kincstári elnökségi parancs [VKp 141].

Szk: *~ illeték. 1875:* Vevö Tamás Ferencz köteles ugy az ezen vásártol esett kincstári illetéket, és békebelezési kölcséget sajátjából fizetni [Madéfva Cs; Mt] ∗ *~ uradalom. 1847:* Varga Katalin ... a kincstári uradalommal az úrbéri szolgálat aránt fennforgó pereket költség nélkül sikeresen elé nem mozdíthatja, mivel mind az utazásokra, mind a szószóló uraknak fizetni kell [VKp 224].

2. *~ tanácsos* királyi tanácsos; consilier regal; königlicher Rat. *1847:* Kincstári tanácsos és a királyi közügyek főigazgatója pálosi méltóságos Donát Sándor úr [VKp 206].

kincstárnok kincstáros; vistier, vistiernic; Schatzmeister. *1843:* néhai királyi kincstárnok, gróf Haller Gábor [VKp 128].

kincstárnokság (állam)kincstári hivatal; vistierie; Kammeramt. *1820:* A' nagyon tisztelt Fels: Kintstárnokság ... méltoztatott parantsolni[a] [Kolozs; SLt évr. — [a]Köv. a nyil.].

kincstartó 1. kincstárnok; vistier, vistiernic; Schatzmeister. *1542:* Kys Pethert, Pether wayda kenczthartonak egy zolgayathes ... mind fogwa wytthe Moldwaba [Fog.; LevT I, 18–9 Seruitor Dempsedj[a] Majláth Istvánnéhoz. — [a]Csak igy!]. *1586:* az louas legint Martont kwldj Biro Vram Varadra az Bwdaj Kinchi Tarto leuelet viszi Sibrik vramnak [Kv; Szám. 3/XXIV. 55]. *1736:* Az fögenerális után volt az ország föcancelláriusa, azután az ország kincstartója, és az Statusok Praesidense [MetTr 411].

A kincstartó a fejedelemkorban az állami pénzügyek intézője, amolyan pénzügyminiszteri szerepet betöltő magas tisztségviselő. Fráter György, a „kincstartó barát" meg éppen az erdélyi diplomácia vezető egyénisége volt.

Szk: *~ barát. 1562:* 1552 esztendőben ... Azon a nyáron Lippát megvevék a törökök, de azonhelyt Baptista és Frater György kincstartó barát esmét kiverék a törököt belölle. Honnan megvevén a várat, Ulimán béget kincstartó barát nagy békével elbocsátá | 1556 esztendőben Petruit Péter béhozá Podoliából a János király fiát mind annyával az Isabella aszszonynyal egyetemben, a kit Frater György a kincstartó barát baráti álnoksággal kibeszéllett vala [ETA I, 15, 17 BS] ∗ *~ úr. 1550:* my elewnkbeh hywa kynch tartho wrwunk poroncholattyawaly Iztrydy myhaly, pokay lazloth, Es sombory lazloth wgy mynth kez byrakath [Mánvik SzD; BfR VI. 192/23].

2. *~ tanács* kb. államkincstári bizottmány; comisia vistieriei; Kammerkommission. *1847:* A tanú[a] megnyervén a felséges kincstartótanácstól az aprósó-árulást, még azt is el kívánta tőle tiltani, azt parancsolván, hogyha még vagy egyszer aprósót fog vinni Pojénba árulás végett, azt mind széjjelszóratja [VKp 188. — [a]Kolbászi Tamás (58) bucsumi növendékek tanítója].

kincstartóság kincstartói hivatal; vistierie; Kammeramt. **Szk:** *királyi ~. 1847:* (A) kinyomozás a kinyomozó biztosok által a méltóságos főispány úrnak úgy, mint a királyi igazgatósági elnökségnek is bényújtatott, és innen a felséges királyi kincstartósághoz felküldetett [VKp 181].

kincstelen vagyontalan; fără avere; vermögens/besitzlos. **Sz:** *1702–1764:* Senki nem irigykedik az kentstelen emberre [Torockó; MNy IV, 233].

kincsű vmennyi vagyonú; cu o anumită avere; etw. Vermögen besitzend. *1662:* egy Csiaffer basa nevű, nagy sok kincsű, régi öreg ember lévén azon budai vezérségben, kit ök ... megfojtatni s kincse pedig császár számára foglaltatni parancsoltatott vala [SKr 164].

kiné *alk* kicsoda, kinek a felesége; a cui soţie este; wessen Frau ist sie. *1840 k.:* Egy asszonyt láttam én: Pompás kalap a fején. Kérdem, hogy ő kiné? Hát csak egy szakácsné [EM XIX, 515 Vajda Anna emlékkönyve].

kinevez 1. megnevez; a numi/denumi; nennen. *1573:* Aztalos Leorinch, Lakatos peter Molnar Marthon ... azt valliak hogi ... mykor Zabo lenart ... Egybe haborodot volt Barbel Ianosal halotak hogi zytkozodik volt Zabo lenart Illien Zowal Hazwd esseh kwrwafiawl valaky azt Mongia hogi It ez feold varose volna ... De hogi vgian Newen ky Newezte volna Barbel Ianost Nem hallotak [Kv; TJk III/3. 300a]. *1699:* sokszor impedialtatom, busittatom; de hogy en az Att ollyan specifice ki neveztem volna es directe nominanter eö kmet szidalmazta(m) volna azt tagado(m) [Dés; Jk 296b]. *1766:* az Méhes káros Emberektől hallattam hogj az popa Todor fiaira fogtanak a kalácsos szava után de az kálácsost sem nevezték ki [Liget MT; SzentkGy Hirszka Juon (42) jb vall.]. *1792:* azt is nevezze ki, ki hol, ki szomszedságáb(an) bir ezekből? [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1793:* Já-

nosi Uram ... még nékem egy embert is ki nem nevezett [Torda; Borb. II Kolosvári N. István lev.]. *1800:* Kelentze[a] és Köd[b] nevezetű Faluk közöttt ... nevezze ki a Tanu szép renddel a' feljebb meg nevezett két darab irásotskák(na)k is helyeit [BfR IV. 58/21 vk. — [a—b]Sz]. *1809:* Pataki István ujjabban is sistáltatik, 's meg intetik hogy a ... közlött terhelö pontokra maga feleletét adja bé 's bizonyságit is nevezze ki [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

2. felfed; a dezvălui, a face cunoscut; aufdecken | kiad; a extrăda; ausliefern. *1584:* Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Colosuarien(sium). Az eöreök mindenhato Isten ... titeoket vgy seghillien hogy ... aminemeo Tractatusok it leznek az Zam Adok feleol, es aminemeo voxok Iuditiumok tamadnak, azrol eggik az mastokat kj nem Newezjtek [Kv; Szám. 3/XIV. 1].

3. bevall; a mărturisi; (ein)gestehen. *1806:* A vádlott akkor mindeneket ki nevezet hogy ők tselekedték[d] [Kv; KLev. 10. — [d]A tolvajlást].

4. kijelöl; a însemna/marca/indica; bezeichnen | megjelöl; a desemna; bestimmen. *1727:* a biro valakit kinevez és el nem megyen ... még is azon szert meg kell szolgálni [HSzjP]. *1792:* a Hideg völgy Torkabéli Kaszálot ... Szöts Sándor Ur és Medgyesfalvi Juvan szomszédságokban kineveztük és idei Termésit meg itéltettük [Msz; MbK XII. 87]. *1804:* fel mertük az Erdöt ki neveztük meddig Szabo, medig Berzentzei, és meddig Horváth rész [Csapó KK; Berz. 17b]. *1860:* ezen Galgoi[d] Joszágomba örökösömnek Péchy Klárát rendelem és nevezem ki [Kv; Végr. — [d]SzD].

5. a numi; ernennen. *1791:* méltóztatván ő Felsége az Erdélyi Királyi Táblánál, Kegyelmedet[d] Rendkivül valo Tábla Fiának 300 Forint Esztendei Fizetéss mellett, Kegyelmesen ki-nevezni [BLt II/12. — [d]Béldi Lászlót]. *1809:* Az Concurrentionalis Cassara nézve meg kivántato, és haladék nélkült véghez vitetendö Conscriptiora ki rendeltettem vala de az Katonaság mellöl meg nem lehetvén mozdulnom más subjectumot ezen Munkának végben vitelére ... méltoztasson ki nevezni [Szkr; UszLt ComGub. 1612]. *1844:* a Szózatok bé Szedésire már ki nevezve volt bizottmány ezen két hivatalokra is a választási Szózatokat még ma bé vévén, jelentésit a holnapi ülésre tegye meg [UszLt XI. 85/1. 105].

6. kb. megállapit; a stabili/constata; feststellen. *1808:* Itélet. Valamint a' praetendens Novizata Felpereseknek, ugy a' Novizáns praetensus Alpereseknekis Novum mellett tett Allegatioit, és exhibealt ... Documentumait meg olvasván ... ezen Divisionale Forum ugy nevezte ki a' Novizans Alperes által tett Allegatiokbol, és Productumokbol, hogy egész erövel azon ügyekezett a Novizáns, miképpen reformáltathassa ezen Divisionale Forum elöbbeni Itéletét [Asz; Borb. II]. *1828:* a Felperesek az Alperes Özvegyet nem mint Testamentaria Özvegyet idéztették, hanem a dolog valosága ellen mint simplex Dotalista Özvegyet certificáltatták, ki nem nevezve, sem azt hogy hová certificáltatták, melynél fogva a per follyta hellyet nem tanálhat [Ne; DobLev. V/1129. 1b].

kinevezendő 1. megnevezendö; care va fi indicat; anzugebend. *1798:* Intö, Idézö, Egyben-hivo, Bizonyossátévö, El és bé-tilto Esketö pecsét ... G. Teleki Samuel Ur ö Excja nevére; melynek ereje mellett Nemes Marus Székben lakozo mind két Nemen lévö betsülletes Személyek 24 forint bűntetés alatt a' ki nevezendö helyen és Napon meg-jelenni ... köteleztetnek [DLev. 5]. *1800/1801:* Intö, Idézö, Egybehivato, Bizonyossá tévö, El, és meg tilto Esketö Petsét, Mlgos Groff Kendeffi Elekné Mlgos Bethlen Kristina Aszszony eö Nga nevére, mellyre ezen Nemes Maros Székben lako mind két rendben lévö betsülletes személlyek, a nékie ki nevezendö hellyen, és napon, megh jelenni ... köteleztettnek [Erdösztgyörgy MT; WH].

2. kijelölendö; care urmează să fie desemnat; zu bestimmend. *1812:* (Az) esketes ellen ha kifogást tennének az allperesek, azoknak a rövid idö miatt esett authenticalotlon voltakért, kéri a Fellperes Ur ... a végre ki nevezendö Birák Urak által lejendö authenticáltatásokat [M.bölkény MT; Born. G. XIII. 16]. *1833:* (A pálinkafözö arendátor) az általa kinevezendö bisztossal annyi szilvát az emberektöl a' mennyit csak lehet elis tronfolni köteles lészen [Kv; JHb].

kinevezés 1. kijelölés; desemnare; Bestimmung. *1865:* (A hagyományozott vagyont) kezelje az, kit végrendeletem végrehajtoi e végre kineveznek, ennek történhető halála esetében pedig az, kit ezen kezelö maga helyett végrendeletileg ki nevez ... melynél fogva felkérem az ily modon ki nevezendö kezelöt, hogy mindjárt ki nevezése után végrendeletileg utodjárol gondoskodjék [Kv; Végr. 4].

2. numire; Ernennung. *1849:* 'A Szolga Biro ki nevezésekor ebben a dologban hogy le hamisitatta Papunkat, és Protoculumunkat [Mezöbergenye MT; MRLt. — Tomai László kijegyzése].

kinevezett 1. *mn* **1.** megnevezett; indicat, numit; genannt, angegeben. *1740:* az Vtrumban ki nevezett Ferhonabeli földböl Kováts Péter adogatott másoknakis [Szásznyires SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. *1785:* az ki neveztem Erdöböl egy tereh Villa fát hozott [Agárd MT; Told. 10]. *1794:* Hujest Ursz 6 Hardokat vévén ... a hardokat el vette a fenn ki nevezett Sugya 9,9, márjásokan [Vályebrád H; Ks 75. VIII/72]. *1826:* egy puszta belsö örökség ... a fennebbiekben ki nevezett Triumfans Fel peresnek fia Horváth János Ur által biratik [Koppánd AF; DobLev. V/111. 3. 1]. *1849:* többen is lehettek a' kinevezett gyilkosok között, de én többet nem tudok [Héjjasfva NK; CsZ].

2. ki/megjelölt; însemnat; bestimmt/zeichnet. *1794:* a Maras Ujváron készült Sóó akna számára Szükséges és az I. Thasauriatus által ki nevezett Szeretura nevezetü Helly [Marosújvár AF; EHA]. *1795:* Strenuus Rácz Máté O Sinkai Limitaneus Katona ... Elekesi portziocskáját ... el adta ki nevezett és szomszédolt appertinentiáival egygyütt ... Szánto Sándor Urnak [Asszonynépe AF; DobLev. IV/747. 1]. *1820:* Az ezen kérdésbe ki nevezett Személlyek pedig tsak nem mind ollyanak, kiknek Szavakan épitteni nem lehet [Aranyosrákos TA; JHb 48 Pálffi Moses székbiró nyil.].

3. numit; ernannt. *1834:* tartozott volna minden három Holnapban be adni készen a' Szám adását, — még pedig Udvari Régius lévén ki nevezve, a' régius documentumait is tartozott volna a' Szám adása mellé be adni, mind addig az ideig a' míg a' ki nevezett régiust hivatalától el mozditottam [Somb. II]. *1850:* Szentiváni József m k. Hűtős Ülnök 's e tárgyban[a] ki nevezett Elégtevő Biztos [DobLev. V/1286. — [a]Az exekúcióban].

II. *fn* a megnevezett személy; numitul, numita; Genannte(r). *1775:* ettzakának idején midőn Lenyugottanak, meg várta az kinevezett hogy az irt Strásák el alugyanak [Jára MT; DobLev. III/515. 7b]. *1804:* az Instructiot ... szorol szora fel Olvasván meg értettűk s ő általa a ki Nevezetteket Certificáltuk [Remete AF; Born. XVd].

kinevezhet 1. megnevezhet; a putea numi/aminti; nennen können. *1823:* (Mást nem) nevezhetek ki tsak ... Csernátoni Samuel Uramot [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827 Roska Mitruj (50) szolga ember vall.].

2. megmondhat; a putea spune; sagen können. *1768:* (Ádás Jákobnak) Gabonája felesen maradott, ugy hogy a' Faluban senkinek több nem volt, de mennyi nem nevezhetem ki [Vályebrád H; Ks 81. 57/17 Bratyila Petru (65) jb vall.].

kineveződik kijelölődik/jelöltetik; a fi desemnat; berufen/designiert werden. *1863:* Szonoknak kineveződik Féjérdi Pap T. Gurzo Ferenc Alap Igéje lejénd Máté XXIII. vers: 23 [Gyalu K; RAk 78].

kineveztet kijelöltet; a face să fie desemnat; designieren lassen. *1847:* csalogatta magahoz Testveremet ... hihető tám azon indokbol hogy majd Tutorának fogja magát ki neveztetni [Dés; DLt 896].

kineveztetendő megneveztetendő; care va fi desemnat; zu (er)nennend. *1806:* a felsőrákosi barompásztorságot a következendő 1807-dik esztendőre vállaló és alább kineveztetendő pásztori emberek ... az irt falusi közönség ökör-, tehén-, ménes-, meddő- és borjúcsordáik pásztorlását ⟨felfogadák⟩ [F.rákos U; RSzF 195].

kineveztetés kb. kijelöltetés/küldetés; misiune, însărcinare; Designierung. *1844:* Grof Vass Ádám Ur ... megtalála és egyszersmind kére bennünket ara; hogy ... Szent Egyeden[a] Fekvő rész őrökös Joszágából 20000 az:az: Husz ezer váltó Rhforint értékéig irnánk össze, és ... becsültetnők meg ... Mely ilyetén kineveztetésünk, és meg találtatásunk következtében ... munkálkodásaink folytattuk e kovetkezendőkben [WassLt. — [a]SzD].

kineveztetik 1. megneveztetik: a fi numit/pomenit; genannt werden. *1710 k.:* Nagy hidegségnek ... példájául irom: egy száz, másfélszáz jobbággyal és húsz-huszonötezer forinttal bíró főember ehhez a templomhoz adott egy aranyat ... bosszúságra esik a maradékok szájában, ha ki nem neveztetnek, mert más emberséges emberekre gyanakodnak méltatlan[a] [BÖn. 889–90. — [a]Köv. az adakozók megnevezése]. *1792:* a Zugonál lévő Szánto Foldetske ... mint hogy meg ugaraltatatt volt név szerént kineveztetvén viszsza adatatt a Melgos Urnak [Msz; MbK XII. 87].

2. kijelöltetik; a fi desemnat; designiert werden. *1804:* (A) más fél Sessiok ... addigis mig ... az erre meg hivando és ki rendelendő Birák által a helynek szinin kinek kinek része ki neveztetik közre használtassanak [Marossztimre AF; DobLev. IV/874. 9b]. *1814:* Tkts Kis Lászlo, és Posoni Áronn Urak ki neveztetnek edgyikűnk Koronka Laszlo által intézett patak Arka iránt tett projectumnak hellyes vagy Helytelenn voltának s állapattyának még visgálására [Asz; Borb. II]. *1820:* Szili Joseff ... a gyermekek Curátorának oly moddal neveztetett ki, hogy úgyeljen arra, mely szerént az asszony, és gyermekek számára ki szakasztatt Jószág el ne idegenittessék [Ne; DobLev. V/1039].

3. a fi numit; ernannt werden. *1794:* (A) Commisszio Tagjainak választattak és ki neveztettek ezek a' kik itten következnek [Kv; SRE 315]. *1800:* Ezen Utrumok szerint a' Törvényesen végbe viendő esketésre Regiusoknak ki neveztetnek Adorján Gábor és Sipos Josef Jurassor Vraimék [Ne; DobLev IV/837. 2a]. *1823:* Alább irtak kik a' Fennebbi Esketésnek Törvényes Authenticatiojára ki neveztettünk ... el mentünk ... Radnótfáján Nemes Őtves Szabo Mihály eö Kegyelme Házához [TLt Praes. ir. 65/1827].

kinéz 1. kipillant/tekint; a se uita/a privi afară; (hin)ausblicken/schauen. *1572:* valya aztis lakatos Peter hogy eo egykor hazanak Tablayan Nez volt ky [Kv; TJk III/3. 29]. *1574:* Annos Botta gasparne, Azt vallia hogy ... azkor latta hogy Breda kywl az kezewel very volt az Zakanne kapwyat ... Latta Zakannetis az ablakon Nez volt ky [Kv; i.h. 407]. *1592:* Ilona Peterdy Balasne vallia, Bakay ferenczet pedig zinte az en Ablakom Alat wthe le Kuty Marton, halwa(n) elseobe szaigasokat, chupa Mezitelen swtetbe Nezek vala kj Ablakomon [Kv; TJk V/1. 253]. *1629:* mikor Enyedj Mihalyek oda menue(n) az aiton Zeorgettenek, ki neze az hatulso haz aitajan Zeoczi Ferenczne [Kv; TJk VII/3. 116]. *1630:* en igen betegh valek czak az ablakon nezek ki [Mv; MvLt 290. 228b]. *1644:* Az mikor az ket fél keozeót az zerden zay esek en az ablako(n) nezeók vala kj [Mv; i.h. 291. 438b]. *1760 k.:* kocsi zergest halvan nezek ki az ablakomon [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1802:* midön a nevezett Triffnek felesége ki nézett volna, észre vette, hogy nem jo féle emberek, és tösztént bé zárta az ajtot [Remete TA; TLt Közig. ir. 1029].

2. kinn körülnéz; a se uita/a privi de jur împrejur (afară); draußen (her)umschauen. *1745:* Fő Biro Ur ... mondá néz ki miért cselekesznek oly helyetlen dolgokot [Kiscég K; Ks 5. X. 6].

3. kilátszik; a se vedea (total sau parțial) de sub ceva; sichtbar/zu sehen sein. *1587:* Sophia Varga Jacabne vallia, Ezt pesti Janostol hallotta(m) ... ha lo leót volna az planch hat ky tuttam volna beleolle werny de oly volt hogy az Rezis vgian ky Nezet Beleolle [Kv; TJk IV/1. 614].

4. feltételez, gondol vkiről vmit; a presupune/gîndi ceva despre cineva; annehmen, voraussetzen, jm etw zumuten/ansinnen. *1836:* Kérem ... ne szomoritson engemet a Tekintetes Ur ... a ki sokkal több szent tüzet néztem ki az Urbol, hogy sem ezt[a] tselekedné hogy szent érzéssel ne buzogna az Isten Anyasz: egy házához [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály un. esp. lev. — [a]Hogy visszautasítja a kurátorrá választást].

5. kiszemel/választ; a alege; auswählen. *1811:* E' földet mikor a' Teremtő formálta, Szőlőnek ki nézte és jónak találta [ÁrÉ 46]. *1814:* az köz Erdölésre nézve ki néztünk egy darabb Erdöt [Dés; EHA].

6. kikeres/olvas (vhonnan vmit); a căuta şi a găsi (ceva în ...); herauslesen. *1592:* Eppel Peternek Safar polgarnak zamadasa ... Minden fele zewkseges kolteset ket regestumabol ky Neezwen vettwe(n) tt f 1411/51 [Kv; Szám. 5/XI. 10]. *1779/1785:* tudok ... égy nagy szőllőtis ... mellyet magam is a Matrixbol néztem ki [Torda; DobLev. III/596. 89]. *XVIII.sz.v.:* Kákován az allod(iális) szőllő tavaj 120. az elött cir(citer) 130 vedret termet, a' mint a' Gyöngyösi Ratiojabol ki néztük [GyL N. Solymosi Kontz József lev.]. *1855:* amint látom s két betses leveliből olvasomis akaratunk egyre megy ki magamis szorol szora vgy gondoltam 's néztemis volt ki [Búzásbesenyő KK; DobLev. V/392].

7. vki/vmi vmilyen állapotban van/vmilyennek tűnik; a arăta/părea într-un fel; scheinen. *1797:* A' mostani állapottyához képest ezen Csűres Kert magára az épületre valo nézt Fél viseltesen néz ki, a' fedele pedig ujjat árul el [Szentgothárd SzD; WassLt Conscr. 347]. *1841:* istálója rosz(sz)ul néz ki [Km; KmULev. 3]. *1842:* Farkas Sándor ... még fen járagat Barra orvasolja nagyon roszul néz ki [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

8. kb. meglát; a vedea; ersehen. *1662:* Mind a következö posteritásokra nézve azért, s mind a kívül való keresztyén nemzetek is hogy valósággal érthessék nagy romlásunkat, és abból a reájok következendő gonoszokat mint egy tükörből kinézvén, eltávoztathassák, igen méltónak itéltethetik írásban foglaltatni és napfényre bocsáttatni [SKr 74].

9. megnéz/vizsgál; a examina; anschauen, untersuchen. *1805:* a Viznek mostoni folyamottyát, és régibb folyamottya helyét vgy nem kűlőmben a régi Gátot is ki járván, ki intézvén, és ki nézvén, azok iránt vélekedésünket tsak ennyiben adhattyuk, hogy az Ujj Gát nints, és nem is lesz Károkra a bé panaszlottak(na)k, sőt inkább hasznokra lenne, mivel ... a Viz ... a Gáton alol lévö Főlgyeiket annyira el nem mosná [Rusor H; Ks 92].

kinézeget ki-kinéz; a se uita afară în repetate rînduri; öfters hinausschauen. *1593:* Anna azzoni Merai Tamasne vallia ... Tudom hogi Lwkach, az Niari Marton Jnassa sokzor ment be es ki Jeot onnet az Niari Martonne zallasarol ... Eztis lattam hogi Niari Martonne ki nezegete, ket fele neze, ha valaki jaro keleo volna [Kv; TJk V/1. 331].

kinézés 1. megnézés/tekintés; uitatul/privitul afară; Betrachtung/sichtigung. *1791:* (A) Nyilak ki tsinálása után ... azon nyilazásokat, hellyrül hellyre meg visgáltuk; sőt a Proportioknak egyenesebb kinézésére nézve, olly hegyekre is állottunk honnan (:ha hibáztanak volna:) a történhető hibákot meg esmérhetnök [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10].

2. elképzelés; inchipuire, idee; Vorstellung. *1823:* a' volt talám a' kinézése a' mind masokkalis szokot tenni, hogy én azon Motskolodásáért reajok találok ütni meg sertéttetésemért, hogy mindjárt Tisztekre nyargaljon hogy rajtam huzonak valamit számára [K; KLev. 10]. *1828:* Hogy mitsoda okbol és ki nézésből tselekedte én bizonyoson nem tudhatom [Dés; DLt 87/1829]. *1834:* Tellyes szabadsága lészen az Arendator Urnak az altal vett Joszagokhoz tartozo allodialis szánto földeket, ugy kaszállokat a maga tulajdon ki nézései szerént változtatva szántani, miveltetni [SL].

3. kilátás; perspectivă, şansă; Aussicht. *1867:* Albert ismét szép házasságot jo ki nézéssel és idejibe kiván tenni [Uzon Hsz; Kp V. 413 Kispál Károly Kispál Lajosnéhoz].

4. előre megfontolás; chibzuială; Überlegung. *1848:* Ezen két nyil készittésébe, ki nézés volt a következendő osztályokra is, hogy még most leg elöször is a Telkeket a menyibe lehet ne darabollyuk el [Görgény MT; Born F. VIIc].

5. nézet, vélemény; părere, opinie; Ansicht. *1809:* (A kérelemnek) a' Felséges Királyi Udvarhoz és Ő felségéhez is ... fel kelletet hatni, az honnan ohajtva vártuk azon Felséges Királyi Kegyelmet hogy az Adozás terhe alol ki vétetűnk ... de ohajtatt reménységűnkben meg fogyatkaztunk, melynek tsekély ki nézésűnk szerént, oka az, hogy Ő Felségének Szentséges akarattya abban függ, hogy az Erdélyi Quantum apadást ne szenvedgyen [Asz; Borb. II].

6. aspect, înfăţişare; Aussehen. *1855:* A Grof Ur ... holta után nagyon csuf szinbe volt képe rutul nézett ki, fel is volt puffadva a fel bontás után a puffadása elmult, és az abrázatya kinézéseis jobb szint váltott [Gezse AF; DE 5].

kinézésű 1. vmilyen megjelenésű; cu aspect/înfăţişare; von ... Aussehen. *1800:* Rétsei Elek ..., veres ki-nézésű[a] kék nagy szemű [DLt nyomt. kl. — [a]A kl párhuzamos német szövegében: rothen Angesichts]. *1809:* Battus Lup ... ösztövér ábrázatu, de egésséges ki-nézésü [UszLt ComGub. 1677 ua.]. *1848:* megindultunk dajka dolgában, és kaptunkis égy jo kinézésü egésséges fiatal hubistánét, két mejjűt [Kv; Pk 7]. *1869:* azon tojásbol lessz kakas mely hullámos vagy háporkás kinézesü hegyesebb felén [Mk Balog Simon „székely zsellér" gr. Mikó Imréhez].

2. *csalfa* ~ kb. csalafinta/ravaszdi nézésü; cu privirea vicleană; von schlauem Blick. *1821:* Budinsky János ... tsalfa ki-nézésü [DLt nyomt. kl].

kinézett kiszemelt; ales, destinat; (aus)ersehen. *1809–1815:* a Szajka Pataka mellett az ugy nevezett Czigány kutan fejül ... ház hellynek kinézett köz hely [Dés; EHA]. *1833:* alázatos Jelentesek a ben(n) irt Biztosoknak a Köz haszonra ki nézett ki Cserélt és el intezett Tégla vetö helyről [Dés; DLt 904/1831].

kinézhet 1. vhonnan kipillanthat/tekinthet; a se putea uita afară, a putea privi afară de undeva; hinausblicken können. *1585:* Nagy Peter vallia, Olaios Georgy megh az eo eleobby hazaba(n) vala, kerdem eotet, Mit chinálsz Georgy Vram, felele Im Az Ablakon Nezek ky, Mert talan teobzeor ky Nem Nezhetek, Mert el Attam ezt a' hazat hozzw Martonnak [Kv; TJk IV/1. 411]. *1823–1830:* A postakocsin ... a középsö ülésben ültem, mert ott ki is nézhettem, s könnyebben is kiszállhattam [FogE 255].

2. megnézhet/tekinthet; a se putea uita, a putea vedea; anschauen können. *1662:* csak a várnak megkémlése állittathatik vala ebben is, hogy ... az hadaknak nagy része ... minden útkeresés nélkül ... által a he-

gyeken csak keresztüljöttek vala, úgy, hogy a város alatt levő szőlőhegyek tetejére érkezvén, azoknak tetejéről mind várat, várast tőből kinézhetnék [SKr 569].

3. a putea arăta; aussehen können. *1879:* Úgy epekedem én az után, hogy lássalak már pillangós házisapkával fejeden, bojtos, zsinóros köpenyegben, mint egy gyermek. Nehogy azt véld, hogy nem eszeltem én ki már magamnak, hogyan nézhetsz ki! [PLev. 58 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kinéző vmerre nyíló; care dă în/spre ...; auf/nach etw. hinaus gehend. *1732:* A föld pincze ... melynek a veteményes kert felé ki néző torka, gömbolyeg fakbol botozatt formán ki rott [Szászsztjakab SzD; TSb 51].

kininpor praf de chinină; Chininpulver. *1729:* A Leánykám éppen el fogy az mindennapi csudálatos febrisben, annak Mája és Lépe fáj ... eszt à Doctorok ne(m) tudgják orvosolni ... Az illyen hideglelésnek neme, bőjtelléssel és Imádsággal; ne(m) chinini (!) porokkal es essentiakkal üzettethetik ki [KJ. Rétyi Péter lev.].

kinipistya kenderföld, cînepişte; Hanffeld. *1773:* A Kendi Völgy a Vadutznál lévő Kinipistyával egészen (sz) [M.köblös SzD; EHA].

kínlódás kin, szenvedés; chin, suferinţă; Qual. *1686:* 23. Juny reggel negy s öt ora közt holt meg utánna[a] az tölle el maratt szep csecs szopo Samuel ... Fia, az verben valo sok kinlodasi után [PatN 47b. — [a]A naplóíró feleségének halála után]. *1705:* amaz erős havasalföldi bort iván, mindnyájan igen megrészegedtünk, amely mia én egész éjszaka igen rosszul voltam, és sok kínlódásokon mentem által egész éjszaka az erős bor mia [WIN I, 512].

kinlódik 1. gyötrődik, szenved: a se chinui, a suferi; sich quälen, leiden. *1582:* Margith Zeoch Imrehnę vallia ... Mikor halo felben volna valtig kenlodot [Kv; TJk IV/1. 101]. *1603:* az Vitezlő Kozaruari Gergely Vrunk ... nagy beteghsigbe(n) es halalos agiaba(n) kinlodua(n), minket ... kire ezen[a] [Dob.; SLt AB. 7 Vizaknaj Ieremias buzai prédikátor kezével. — [a]Köv. a végrendelkezésre von. kérelem]. *1633:* Mikor az Azony Zabo Andrasne ezt ā fiat Zabo Janost e Vilaghra zulēc (!) en uoltam mellete hogy kinlodot, az Vra Zabo Andrass hoza nem nyul uala [Cege SzD; WassLt Vargha Erzsebet Cappani Ferencz rel. (65) jb vall.]. *1644:* az Nagi Ianos felesegetül hallottam ... hogi mondotta, ezt hogi immar eöltek volna megh az Urat iob let volna hogi sem el sem hal, hanem cziak ugi kinlodik [Mv; MvLt 291. 416a]. *1716:* job volna hogj az kutyák ennék megh mint sem ugj kénlodik | az szája be sem állat, csak jajgatot, fetrenget es kénlodat [Nagyida K; Told. 22]. *1751:* vigyen étetött Miron Péternek Kolozsvárra, és agya bé néki hogy ne kinlogyék többet az Tömlöczben [Gyeke K; Ks]. *1810:* szegény Kis Antim mind kinlodik, néha néha jobban latzatik lenni, s megint rosszabbul lészen [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

2. sînylódik, tengódik; a lîncezi/tînji; schmachten, vegetieren. *1828:* aproság marháink ... kivált száraz időkben ... éppen tsak kinlodnak, nem páscuálnak [Kelementelke MT; Told. 31]. *1848:* Régota tapasztaltuk, hogy a' dajkának kevés a' teje, a' gyermek étkes, és sokszor nem kap annyit, mennyi neki kellene ... szóval kinlódik [Kv; Pk 7]. *1851:* Az Ispotályban, a Betegek közzül Némelyek, a sebeikhez meg kivántato tépések nem léte miánn kinlodnak [Dés; DLt 406].

3. bajlódik, vesződik; a se necăji/trudi; sich (ab)mühen/plagen. *1777:* az Exponens Testvéreit hivta ide munka tételre, de akkor nem jöttek, s tsak edgyedűl kénlodott cir. 20. Esztendőktől fogva [Dupapiatra H; GyK]. *1829:* Istennek hálá egy ökrőt vettem már a' rudban van s a' tehenekkel edgyütt kinladunk [Asszonynépe AF; DobLev. V/1154 Zabolai Pál Kökösi Dobolyi Sigmondhoz]. *1831:* Jakabfi János eő Kegyelme nékem Aposom volt, eleget kénlodtunk eő Kegyelmével, meg lévén elméjébe háborodva [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis id. Tordai János (53) vall.]. *1841:* A' lakom Házámnál már régtől olta kinlodok egy otska pajtával [Dés; DLt 81].

kínlódó *átv* kb. vajúdó; care s-a tărăgănat; (sich) hinziehend. *1896:* Mióta hazajöttünk, dűlőre vittem egy rég kínlódó dolgot. Ti. a Kemény Zsigmond Társaságot életre keltjük [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kínlódott szenvedő; care suferă de o boală, suferind; leidend. *1835:* a brandtol kinlodott Fejér Ferencznét maga vitette Kolosvárra, 's meggyogyitatta [Zsibó Sz; WLt].

kinn, künn 1. vmin kívül; afară; außerhalb. **A.** a házon kívül, a szabadban; afară (din casă), în aer liber; außerhalb des Hauses, im Freien. **a.** *kinn. 1569:* Mikor vachoraltunk volna ... vachy Peter, Monda ennekem, zeretö Janos vr(am) es Jo sogorom, kyne Meny az hazbol, ne Jary kyn, hogy ne lassanak, Mert Meg eskwttetnek [Nsz; MKsz 1896. 371]. *1590:* egy eczaka kin halunk vala apammal ... zep hold vilagh vala [UszT]. *1597:* Mohy Györgyne Annos Asszony ... vallya ... ha kin iart az Daika oda intette [Kv; TJk V/1. 135]. *1609 k.:* Kolosi Miklos Deak megh Eskeouin Az mikor az Borbeli Janoson ualo seb eset en azkor kin Eoleok (!) az hazam eleot [Dés; DLt 311]. *1632:* latta(m) kin az ucza(n) az legenyeket [Mv; MvLt 290. 67]. — **b.** *künn. 1570:* Karaznay Janos ... ezt vallya, hogy egy nap esthwe mykor az zeoleobel Jeo wolt haza ... az haz eleot kywn al volt Jsthwan vayda [Kv; TJk III/2. 58]. *1585:* Borbely Marton ... vallia ... latam hogy eg' ... tazitanak ky az varga Laszlo kapũia(n) meg Neze kargiat it keón [Kv; TJk IV/1. 519]. *1590:* Teglas Adam vallia ... az Chete Matene húga mond, hogy ot kun az eb igen niallia az moslekoth mondnak otben, had niallia [Kv; TJk V/1. 48]. *1597:* Anna Sewwegh Bertane zolgaloia wallia ... az vra eomaga kewn az kapú keozeot halt | Fewsews Andras ... wallia ... estwe kese(n) az haz alat kewn ewlewnk wala teöb tarsaimmal eggyewt [Kv; TJk VI/1. 72, 100]. *1610:* Eoluessy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony ... ezt referallia ... egiszer Margit azony, Budaj Mihaly deakne ... künn hazam eleót az malom feleol nagy Zontiolodwa Jeowe eleo [Dés; DLt 321]. *1651:* Kovaczi Giorgi ... Fassus ... ki mene Czeriek Pal, Moses is ki utanna, s oztan ott kun mint kezdodot nem tudom [Zoltán Hsz; HSzjP]. *1657:* Dobos Georgi minden czeledíuel kün az eletien az haza faranal kün vala-

nak [Szentmárton MT; Berz. 12. 92/127]. *1761:* ö Nga ... ki ment a házbol, lehet hogj künn beszellett lesz valamelyik cselédével, azt én nem tudom [Branyicska H; JHb XXXV/46. 13].

B. a településen v. várfalon kívül, a határban; în afara localităţii/zidurilor cetăţii, în hotar; außerhalb der Ansiedlung/Stadtmauer, in der Flur. **a.** *kinn. 1582:* Zakmary ferencz ... vallia ... En valek eleob Zeoleo Eorizeo Tarsa chikos Gergelnek ... Az varosba ment es ot Jywt seotetbe Ieót az zeoleobe ... Egikor kyn vala chizar peterneis[a] [Kv; TJk IV/1. 65. — [a]Ez és a köv. adalék a *kyn*-béli *y* kettős hangértéke (i, ü) miatt a **b.** alá is tartozhatik]. *1600:* Noha ennek eleotte valo eodeokben gyakorlatassággal az Sokadalmok itt ben az varosban celebraltattanak; de myerthogy az mostany nyawalias eodeo, es keoleomb keoleomb fele nemzetsegeknek keoreolleunk valo lete mostan nem zenwedhety Tettczet eo kgmeknek egez varosul hogy ott kyn[a] az hostatban celebraltassek [Kv; TanJk V/1. 360. — [a]A várfalakon kívül]. *1734:* igen el késet a Dezmálás, igen károsnak tapasztalvá(n) sok Deesi lakosok(na)k Borok(na)k ... lejendo ki rekedesek Azert tetczet ujjabb(an) Concludalni hogj az kik(ne)k illyen okkal kinn maradott volna Aknai Borok[a] ez utannis szabadoson be hozhassák [Dés; Jk 451a. — [a]A tőszomszédos Désaknán sajtolt boruk]. — **b.** *künn. 1570:* (Feleki) János kenez Thyltotta volt megh Balinth Thywadart, hogy Ne hajtana Jwhait Az Tharlora, hwl megh az gabonanak wgymint felen kywn volt [Kv; TJk III/2. 9–10]. *1589:* Ebben az eztendeoben kazaltatta(m) en magam enny zenat. Az itt valo hatarba(n) ot kün a' Zena fwbe 26 Eol [Kv; Szám. 4/XI. 46]. *1600:* Az zena feo dolgarol vgy zolottanak eo kgmek hogy valamegh ... az zena keon lezen se az Menes Paztornak se egyebeknek barmott es menes lowakat ne legyen zabad barmat (így!) oda bochyatany [Kv; TanJk I/1. 366]. *1604:* Mikor et temetők simo martont, ot kwn az mezön az dyofanal En wgi Emlékezem rea hogy akor az loys ot kwn wala [UszT 18/125 Török Balint nagj kedey Lofw Ember vall.]. *1702:* meg mutatván mind Lakos mind idegen Hentes az Marhát Labán és elevenen a Husláto Mestereknek és vgy vágják meg ne kűn hanem benn a varoson [Dés; DLt]. *1733:* én kün nem voltam mikor az Avarat meg gyujtották [Árapatak Hsz; BLt 7 Bota Ráduly (40) jb vall.]. *1757:* Mű sém bénn, itt Csik Borsovában â Falu szeriben, sem pedig kün ennek határán s erdőkön Néhai ... Sándor Péter Ur(na)k egyebb Jussat nem tudgyuk [Sándor conscr.].

C. az országon kívül, külföldön; în afara graniţelor ţării, în străinătate; außerhalb des Landes, im Ausland. **a.** *kinn. 1657:* én Erdélyben indulék, Csáki uram kinnmarada [KemÖn. 124]. *1705:* Kinn csak a poltura jár mindenfelé, és minthogy odaki is az a rossz pénz jár, ebből az országból mind kitakarodik a jó pénz és csak a rézpénzzel maradunk [WIN I. 469]. — **b.** *künn. 1710:* (Bánházi Pál fia) István ... vitéz emberré vált, Dragul ezeres-kapitány vicéje lött, itt künn bujdosásban holt meg tavaly [SzZs 284]. *1823–1830:* amely passzust Bécsben kaptunk volt, azt az úrfi nekem által nem adhatta, mert az úrfinak sem volt más passzusa. Az úrfi pedig még künn maradott, azért a göttingai univerzitástól vettem passzust [FogE 253].

D. szokásos helyén kívül; în afara locului obişnuit; außerhalb des üblichen Platzes. **a.** *kinn. 1629:* ezerszer megh eskenne(m) hogy meg a Nadraga szijais hogj kin vala aztis özue takargata s el duga [Mv; MvLt 290. 184b]. *1776:* (A bika) a Tehenre fel szökött es az Csöge hatra álván Semmit sem tehetett az Tehennek Sőt aztis láttam hogj többire az Csöge kin henderget [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. — **b.** *künn. 1568:* Sophia Rta Simonis Kotang iur(ata) fassa e(st) ... az Ciganoth vg Ranta be az twzhelrol az kayantay ember hogy mynde(n) zemere(m) teste kwn vala [Kv; TJk III/1. 195]. *1582:* Bereczk Dienes ... vallia ... latta Az g'ermeket hog temethny vizik volt, eozue Lapult volt a' feye, Agia vele(ie)is kwn volt [Kv; TJk IV/1. 16]. *1736:* Keztyűjök az nagyobb rendű asszonyoknak selyemből szött czifraság volt ... az keztyűből az végső ujja iziig az kezek ujjai kün voltanak [MetTr 342]. *1767:* az egész Szent Mártoni szőlő Hegy ... mettzetlen, fedetlen künn maradván, vgy telelt [Kóród KK; Ks 19/L. 8].

Szk: ~ *-benn. 1754:* Kün ben most is ezen Familia együt valo Iószágot birnak ... és egj Telekrol Portioznak [Halmágy H; Ks 101]. *1799/1802:* Ugy hallotam Illyes Andrastol, hogy a' Dosa Adám jussát kün benn meg vette volt Barátosi Ur itten Makfalván[a] [DLev. 6. — [a]MT].

Sz: ~ *a farka a dolognak* kiderült/tudódott a dolog. *1618:* Mondta Szölfikárnak[a] a pasa[b] ... Én ugyan megesküdtem neki[c], hogy azmég másunnét elébb még nem tudják, addig meg nem mondom senkinek, de immár hogy értem, ennyére hogy künn a farka a dolognak, és nem éntőlem, hanem mástol tudódott ki, most is neked mondom, nem neki. [BTN[2] 151. — [a]Török tolmács. [b]Görcsi Mehemet pasa fővezér. [c]Kamuthi Farkasnak, Erdély portai főkövetének] ✱ *füle-farka ~ van vminek. 1671:* Az Béldi uram írásának file farka kinn van; Kegyelmeddel való szemben létemig patiens leszek mindazáltal. Ő kegyelme levele (minthogy böcsületet nem érdemlett) bizony más helyre vitethetett; egyébiránt nem volt conservatióra méltó [TML V, 543 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. vki keze ügyében/rendelkezésére; a fi la dispoziţia cuiva; unter js Hand, zu js Verfügung. *1576:* wagion walamy kozorwra walo wyselt wyragok walamy gyongys wagion raytha, Ezeket hatta(m) kyn Annoknak kozorwra [Szamosfva Kv; JHbK XVIII/7. 14]. *1592:* Legh Elseobenis igy chelekedgiel hogy ez eghesz Jndexet olwasd altal eppen, Az altal olwasasban, ameny lewelet talalz Egy bizonios dologrol, egy kichin papyrosra Jegezd ky az Numeroiat pro memoria ... ezen Jndex megh mutattia, az ky Jegezet Numeros lewel mellik Ladara zolgal, vegie ky beleolle ... es Amellyk lewel iob lezen tarcha kywn az zwksegre [Kv; DiósyInd. 14]. *1676:* Kisannának jutotbol egy sebesi pokrocz kün hagyatott [Kv; RDL I. 155a]. *1781:* egy tisztességes Abroszom sem maradván kün, kéntelenitettem egy pár Abroszt pénzen venni a Totoktol [Mezőkövesd MT; Kp III. 206 Újfalvi János sógornőjéhez].

3. (vmely összeg v. vmi) még a fizetésre, beszolgáltatásra kötelezettnél (van); (a fi) neîncasat; Ausstand (Summe oder eine andere Sache, die beim Ablieferungspflichtige ist). *1595:* Amynemw Restanciak megh kin vadnak, kerik eo kegmeok warosul Biro Vramot, hogi eo kegielme ha teorweny eleibe kelnek minden haladek nelkül eo kegielme wegie eleo az directorokal [Kv; TanJk I/1. 261]. *1637/1639:* Az my az Veres Tamas Vram be

uarando adossagjnak allapatyat Jlletj ... egy Reszett Lutther Christoph vra(m) be is szette, es megh nagj resze küün vagyon [Kv; RDL I. 111]. *1647:* die 7 Januarii Az kiknél az böcsülctes szabó-czéh[a] pénze künn maradott restantiára, így következnek[b] [Mv; EM XVIII, 404. — [a]A mv-i szabó céhé. [b]Köv. a fels.]. *1734/1770 k.:* Ezen Száz Forint ... két Esztendőre való Interesse némely embereknél kün vagyon [Kékes SzD; SzConscr. 86].

Szk: ~ *heverő. 1801:* e follytában lévő Katonai Esztendőnek második angariajárol kün heverő Taxakrol szollo Laistrom [Kv; DLt]. *1809:* Hivataloson tudositott vala engemet, a Ttes Tisztség, hogy további rendelésig az még hátra lévő, s kün heverő restantiát a' Lustrált Személlyeken egy általjában ne hajtassam [Lengyelfva U; UszLt ComGub. 1734]. *1813:* a Czéhnak künn heverő Capitalissait a bé jőtt interes pénzel edgyütt ... találom ... a mint Csengeri István maga számadásába fel tette [Kv; FésCJk 82] ∗ ~ *lévő. 1705:* Executor Uraimek Számok meg fogyatkozván, ő kglk mellé rendeltettek a' T.Consistoriumtol. N.Csepreghi T.Samuel, és Vemitzei Sándor Deák Uraimék; hogy ... a' még kinn lévő Ratiokat bé vegjek [Kv; SRE 92]. *1721:* Az restantiaba(n) kün lévő egy véka malénak az arraval Liquidaltatik den 34 [Szentbenedek SzD; Ks 26. XIV. 1]. *1852:* Panaszoltam bizonyos az embereknél künn levő adosságaimért [Nagylak AF; DobLev. V/1352].

4. ki; afară; hinaus. *1579:* ertettek eő kegmek az panaztis ... ky Az dyzno barom myat essik ... Azert vegeztek hogy biro vram kiáltassa megh hogy az dyzno barmot matul fogwa harmad napigh ky haytassa Az varosrol, vagy olaba rekezze, Mert ha ky kwn bochyattia az czyganoknak zabadsagot aggio(n) biro vram hogy ... Agio(n) veryek [Kv; TanJk V/3. 195b]. *1675:* nem kezdünk mindjárást az fizetéshez, akarván érteni Kegyelmedtűl, kiket akar kihagyni s kimarasztani az vitézlő rend közül ... az kik az fizetésbül kinn maradnak ... Kegyelmedet ... kérjük, ne neheztelje ... urunk ő nagysága előtt tovább is egészen való megfizetésekért hasznosan fáradozni [TML VII, 116 Vesselényi Pál, Kende Gábor és Kubinyi László Teleki Mihályhoz].

Vö. a *kint* cimszóval.

kinnálló kívül álló labdajátékos; jucător care stă în afara cercului la un anumit joc cu mingea; draußen stehender Ballspieler. *1838–1845:* Beálló, beállósdi, laptajáték ilyenformán: a társaság kört mér ki nyílt téren, ebbe egy vagy többen beállanak, a többi künn maradva, rendre laptával a bennlevőkre ütnek, ha érnek valakit, a bennelevőkön a sor a künnállókra hajtani [MNyTK 107. 13].

kinnebb kijjebb; mai afară; weiter draußen. *1625:* fel kótthetj Biro Georgy az Gatat ista Conditione hogj az Gatat ugj kosse hogj az uiz az Gat miat nyluan valo kart ne tegie(n). Ha pedigh az aruiz kwnneb vetne hogj sem mint ekkediglen migh puztaiaba(n) allot az Malo(m); uigienek kett eskwt embert annak megh latasara [UszT 176]. *1761:* (A palotában) a' kő falból kevéssel künnebb állo Korona formáju czifra tetejű, majd egy ölni széllyességű, és jó magosságu ... Köntös tarto két csinos Almáriumok [Szászvessződ NK; JHbK LXVIII/1. 203].

Szk: ~*-kinnebb* egyre kijjebb. *1827:* holmi hitvány Szalmás Kunyhokot ... építtetett — azok körül csomboitot hitván Kerteket, alattomba mind csak künnebb künnebb lopogatta a Falu derék uttzájára [Körtvélyfája MT; LLt].

kinnfelejt kifelejt/hagy; a uita/lăsa undeva afară; auslassen, draußen vergessen. *1758:* S egyszer kihozván Kolozsvárról az úrfiakat oly reménységben voltam, hogy mikor beviszik, engemet is bevisznek. S hát mikor az az idő eljő, csak elhülök bele, hogy engemet künn felejtenek [RettE 62].

kinnfelejtetik kifelejtetik/hagyatik; a fi omis (de pe ceva); aus/weggelassen werden. *1762:* Gr. Bánffi Dénes is künfelejtetett az aulicus consiliáriusságból [RettE 143].

kinnjárás a szabadban járás; mersul la cîmp/păşune; Gehen im Freien. *1722:* Az Bodoni kanczakis ig(en) roszszak hitvának ... ezekben az Meleg időkben bár nappal ki hajtatták (!) volna, bizony ha most nappal ki ne(m) hajtya, ha nem tudom micsoda szénát adnais de csak el vész. tőbbet használ lágj, és csendes időben a kün járás [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kinnjáró eléjáró (használatban levő); care este în folosinţă; im Gebrauch (befindlich). *1597:* mely summa minden templum eolteozetek es kewn (!) iaro ezewst zerzamok es marhák kiwwl theot mindenestöl ... f 1812 // 58 [Kv; Szám. 7/X. 20 Joh. Jacobinus sp kezével]. *1599:* az ezeost, es egïeb keón iaro marhak keoweol marad kezpenzeol az egyhazfiaknak heoseges kezeknel ... fl 1580/20 [Kv; Szám. 8/XV. 23].

Szk: ~ *költőpénz. 1657:* Az ország számára legált repositumot collocálák Szamosújvárban ... az fejedelemasszony számára aranyakat ötvenezeret, tallért ötvenezereket, jóféle új ötpénzes garasokat ötvenezer forintokat, az kinnjáró aranyakon ... egyéb kinnjáró költőpénzen és tallérokon kivül [KemÖn. 95–6].

kinnlakás a szülőföldön kívüli lakás; şedere/locuire în afara pămîntului natal; Wohnen/Aufenthalt außerhalb des Mutterlandes. *1854:* Családom székely eredetü volt, bárha a hosszas künnlakás után a székelyföldön levő birtokomon kivül más összeköttetésem nem maradott származásom helyével [ÚjfE 7].

kinnlakó a városon kívül élő/lakó; (persoană) care locuieşte în afara oraşului; außerhalb der Stadt lebend/wohnend. *1677:* A' Városokban lako Nemesség ... személyében hadban menni ne tartozzék; de ha külsö joszágot és örökséget birna, arrol Soldost állatni tartozik; és mivel az hon maradás ... nagy könnyebség, az ollyanok felényi értekről és joszágrol tartozzanak Sóldost adni, mint a' kün lako Nemesség [AC 95]. *1710:* Minden helyeken penig a földnépitől erős hit alatt a fegyvert kikeresék, elszedék, mint a pakulárok egy-egy bottal jártanak s járnak ma is a kin lakó nemes emberek [CsH 367. — 1705-re von. feljegyzés].

kinnlét külföldi tartózkodás; şedere în străinătate; ausländischer Aufenthalt. *1618:* Mikor elindultam házamtól, hoztam vélem házamtól el útiköltségbe fl 35 forintot. Adott volt urunk nekem még Fogarasban kinnlé-

temre 100 forintot [BTN² 81]. *1664:* Velem ott kin létemben tractált dolgokban, hogy ily hamar sok akadékok miatt nem procedálhattam, sem nekem vétkül ne tulajdonítsa ... sem lehetetlenséget azon dologban ne hidgyen [TML III, 72–3 Teleki Mihály gr. Csáky Istvánhoz].

kinnlétel '?' *1657:* szinte akkor érkezvén hír töröknek kinn létele felöl [KemÖn. 118].

A homályos fog. miatt a tágabb szövegkörnyezetben sem értelmezhető cimszó talán a törökség kiállására, felvonulására vonatkoztatható.

kinnőt kintről, kívülről; din afară; von draußen. *1803:* a Léanyom künnőt bé szaladat [Aranyosrákos TA; Borb.].

kinnülő kiálló; ieşit în afară; hervorstehend. *1706:* Fejer lilium arany reszkető tő kinek az tetejen vagjon egy öregh kün ülő gyémánt, körülete negy kisseb három szegletű hegyes gyemantak [LLt Fasc. 108].

kinnvaló 1. *mn* **1.** nem helybeli, idegen; străin (de localitate), nelocalnic; ortsfremd, fremd. *1570 k.:* ⟨Ezt is adá⟩k nékünk előnkben, hogy vadnak olly ⟨legények⟩ közöttök, kik gonosz üdőn az meste⟨rrel ta⟩rtatják magokat, az jó üdőn pedig ki⟨mennek⟩ az falukra, sőt művelnek az künnvaló ⟨mester⟩eknek [Dés; DFaz. 9].

2. határbeli, külsőségbeli; din hotar; in der Flur/auf dem Feld befindlich. *1606:* az Atyanktol ... maradot, Zanto feold es Zena ret mind penzen veot zalagos es eoreök Arron ueot, mind ben es kwn ualo feold hely [UszT 20/185]. *1690:* szamos kün es ben valo fundusoczka [Csíksztmárton MT; Berz. 1. 20/15]. *1718:* ha még ez utánnis, akár ben, akar kin valo alkalmatosság osztatlannak találtatik, azonokatis Szép Atyafisagoson és igazságoson osszák három egyenes részekre [M.nádas K; RLt]. *1732:* a réghi Falu hellyén vadnak és kin valo őröksegek es irtovanyok vadnak es biratnak utannok [Nagyida K; EHA]. *1767:* György Pap Uram ... Henter Mihallyne Veres Maria Aszszony itten Kökösben lévő benn és kün valo Jussát ... meg vásárolta [Kökös Hsz; Kp IV. 246]. *1822:* az kün valo Szánto és Kaszálo hellyjeket ... igassagoson fel osztanák [Lisznyó Hsz; BLt II. 11].

Szk: *künn-bennvaló juss. 1759:* Néhai Bartok Mihalyne Csomos Margit Aszszony ... edes Annyok maga szabad jo akaratyából kezekbe hagjá Albisba[a] minden kün ben valo jussait [DobLev. 1/292 5b. — [a]Hsz].

3. külső; extern; auswärtig, außen-. *1662:* És noha azon régeni gyülésben a pártiumbéli itt kinn való Erdélyhez tartozó három vármegyékbéli ... várakra, kastélyokra hogy a fejedelem úgy viselne gondot, török kézbe ne esnének az is elrendeltetett vala [SKr 646–7].

II. *fn* **1.** kinn levő/tartózkodó személy; persoană care se află afară; sich draußen aufenthaltende Person. *1630:* elegge szitkozodtanak hittak ki bajra eőket ... latam azt hogj mind az harom ki ugrek az kapun, valtigh ökleldezenek be az ablakon s ez it kin valok fel veuek [Mv; MvLt 290. 215b].

2. külsőség(beli birtok); teren/pământ extravilan; außerhalb der Siedlung/in der Flur befindliches Gut. *1600:* az fellyel megh newezett cöreksegnek falún es kyn valoknak mindeneknek akar my newel neüeztessenek az hason felet keüano(m) megh magamnak [UszT 15/83]. *1607:* mind ben es kün ualot ... kőte ... Varga Thamasnak ... maraduarol maraduara [Szentmihály U; Pf]. *1690:* csak szinten a ben valo örökseget adta ... kün valokat tellyesseggel semmit nem adott [Makfva MT; DLev. 3. XXXI A. 25]. *1803:* advan nehai nagy Mojses János Szabo Miháljnénak egy kitsid ben valot, meljet mostanis Szabo András vram bir egy kitsid kün valoval együt [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Tordai Samuel (77) vall.]. *1820 u.:* ugy egyeztünk vollt ... hogy az Sükesd Gaborné Ioszágátt minden kün valojával edgyütt fen hadgyák az ben valott fen hadták az kün valott felbontaták az kett Lejan [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

kinos 1. gyötrő, kínzó; chinuitor; quälend, peinigend. *1662:* őtet a várbéliek előtt akármint kezdenék is kénozni és akármi kénos halállal is megölni, de arra nézve s öérette soha meg ne adnák [SKr 571]. *1732:* a kinos köszvény csak hamar Labaimba allott, és ... ugy annyira el kinzott, s naponkint öregbitvén sullyát anyira vagyok hogy semmi tagomat nem birom [Ks 99 Petki Dávid lev.]. *1734:* esmét adott az Ur Isten egj Léányt ... Magához vette az Ur Isten ezen szelid Báranyt heted napig tartó kinos nyavalyája után [ArJk 41]. *1755:* Kinos Tűzes, mérges Orbáncz nyavalyáb(an) esvén, két rendben orvosságért adt(am) purgatiokkal egyben Rf I xr 07 [TL. Teleki Adám költségnaplója 28b]. *1763:* (A vádlott) Hites Ferjének oly ételt intoxicalo szerszámokbol készitett ... hogj ha I(ste)ni dispositio által férje maga élete s' etelere nem vigyázatt volna, az által kellett volna kénos halált szenvedni [Torda; TJkT V. 177].

2. kényelmetlen; neplăcut, penibil; unangenehm. *1881:* Most rátérek az én kinos karácsonyi történetemre. Nem az a hibája annak, fiatalember, amit te látsz. Hanem az, hogy rossz! [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kinosabban în chinuri grele/groaznice; peinvoller/licher. *1705:* Ma az úr, gubernátor uram igen kinoson volt az arenában és kolyikában, úgyhogy egyszer-egyszer nem volt kinosabban, annyira, hogy csaknem extremitasban volt [WIN I, 527]. *1710:* A cigány ... elijedvén olyan nagy úri embertől, reszketvén a keze, nem tudá elütni a fejit ... Mondják azt is, hogy Csáky László kiköszörültette volna a kardnak élit, hogy kinosabban haljon meg az úr[a], de az nem bizonyos [CsH 122. — [a]Bánfi Dienes 1674-ben].

kinosan gyötrő kínok közt; în chinuri groaznice; peinlich. *1705:* Ma az úr, gubernátor uram igen kinosan volt az arenában és kolyikában [WIN I, 527]. *1855:* ha ő valaha akármi okból dicsö nyomdokaikról lelépne és nevét beszennyezné, vérezzék el kinosan mint aljas gonosztevő [ÚjfE 295 Wesselényi Miklós nyil. fiáról].

kinoz 1. a chinui; quälen, peinigen. *1570:* Barbara vxor Stephani Pechy ... fassa est ... latta hogy egy gyermeketh ... Igen erössen werni kezdetteh ... mondottak hogy majd egy egesz oratol fogwa kinzottak wolna oth az gyermeket [Kv; TJk III/2. 41]. *1584:* leowe a korchomarol Az Apam, Az Ania(m) hon nem leteben,

Es engemet Az Agyba vete, es ot kenzot fertelmeskedet vele(m)[a] [Kv; TJk IV/1. 305. — [a]Leány nyil.]. *1739:* mind a Tisztek mind a köz németek, verik kötözéssel kinozzák az Embereket a nagy hoba kiteszik a kalodát, abba belé verik az embereket Csak vétek nélkűlt [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. *1750:* magátol ... Kotsis Ferencztöl sokszor hallottam azt, hogy gyermekségétöl fogva őrökke az lovak mellett kinzották az Horváth Urak és a mián is kell ugymond néki meg halni [A.ilosva SzD; SLt 25. W. 20 Sam. Tobi (55) zs vall.]. *1752:* hallottam hogj a Praefectus ... meg verte volna Csirts Togyert azért, hogy a feleségét kénozta volna [Gardánfva Sz; BK]. *1753:* Tisztarto Uramat ... egj néhányan be vivek hussták hurczalták Kenoszták s, le vonták az földre ... az hajat marekal szedi vala le az fejiröl ugj meg szagattak az sok hurczalasb(an) [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1772:* Micsoda életű ember az fejjebbis kérdett Falus Biro mást valakit hassanlo Verésel vert é? Kénzott é? [Kővár vid.; TL vk]. *1851:* Maftyej ... az ökröket csapdossa kinazza, kergeti [BetLt 3].

Szk: *halálra ~ vkit. 1736:* Providus Sütő Thoma et Marián ... Providus Kerekes Pavelt potentiose invadáltak hozzája kapdosván s verni akarván ha mások meg nem oltalmazták volna, a minémű készülettel aggrediálták, talám halálrais kinozták volna [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVI]. *1757:* Pakular Vaszil ... derekasan meg vala verve, egészen öszve volt romolva, abrázotyát, fejét ... meg festete volt vérével, egj szoval halálra kinozta volt [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14].

2. vallató kínzásnak vet alá; a schingiui/tortura; der Folterung unterwerfen. *1595:* 12. Aprilis hogy zekel Petert kinzak az Toromban, Attam 2 zaal Istranghra d 3 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 126 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1648:* apparenter mint ha megh akarnak vallatni iesszek megh legyen keszen az Czigan ahoz valo eszkeőzeőkkel, es rettenczek kerdezzek tala(m) feltebe(n) megh jelenti, de ne(m) kel azert mint illie(n) esztelent kenozni [Kv; TJk VIII/4. 272].

3. (betegség) kínt okoz: (despre boli) a produce chinuri/suferinţe; (Krankheit) Qualen verursachen. *1669:* Több nyavalyái között az rettenetes főfájás kínozza [TML IV, 414 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1843:* Török Ilona ... egy évig kinozván öt a hideg — égy dongai olánné ajánlá, hogy meg gyogyitja harmadnapra [Nagykapus K; RAk 11].

4. sanyargat; a împila/oprima; peinigen, abtöten, martern. *1668:* az Váradi vitézek ... minden meg határozásnelkűl akarjak az Szegenyseget Sanczoltatni, kenozni, már lopvais ki csapnak az szegenysegre [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból]. *1765:* Borbándon lakós Sárdi Szabó Samuka nevezetu Executor Commisarius ... felettébb abutált kötelességivel, mert pogány modon kötözvén, sattzolván minden uton modon kénozván a szegénységet, és Birákot ... halat, vajat, bárányt, szép drága edényeket ... adtanak [Vajasd AF; Eszt-Mk Vall. 202].

5. gyötör; a obseda/frămînta; quälen. *1853:* szüntelen az a belsö érzés kinzot, hogy soha a jo Batyamot eletbe nem fogom látni [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György Kispál Lajoshoz].

6. *1847:* almám egy része még szedetlen, a' mit szedtünkis, csak kinoztuk [Kv; Pk 7].

7. nyaggat, zargat; a bate la cap, a sîcîi pe cineva; jn belemmern, quälen, benzen. *1823–1830:* Bemenvén az öcsém Marosvásárhelyre, addig kinozza az apámat, míg nyolc Rh. forintot veszen fel neki kölcsön nadrágposztó vásárra [FogE 278]. *1834:* A Februariusi Praebendajettis (!) kinoznak mind a béresek mind a falusiak [F.zsuk K; SLt évr. Deák Ferenc P. Horváth Ferenchez].

kinozás (vallató) kínzás; torturare, tortură; Tortur. *1705:* Azt kérdették, hogy miért mondotta Márton deáknak ... hogy azt az ... commendans uram német szolgáját ... a kurucokhoz vigyék ... azmelyet kinozás alatt mondott ki Márton deák itten [WIN I, 374–5].

kinozhat vallató kínzásnak vethet alá; a putea tortura/schingiui; Tortur unterwerfen können. *1592:* Sigmond[a] derek lewele ... Hogy mikeppen az Nemes Espan, a' latrot mindenwt az eo processioiaban meg itilheti ... Azonkeppen Coloswaris ... effele latrokat a' kik az eo hatarokban latorsagot czielekednenek, bwntethessek ... kenozhassak ... Ameli varosba penigh megh talaltatik, tartozzek az a' varos megh bwntetni, kenzani, Chygazni [Kv; DiósyInd. 33. — [a]Király].

kinozó l. kinzó

kinoztat 1. kínzásnak vettet alá; a supune pe cineva la tortură; Tortur unterwerfen lassen. *1704:* Ugyan ma kinoztattak embereket a tanácsháznál [WIN I, 105]. *1711:* (Gróf Csáky Istvánné) felette keményen bánt a jobbágyaival saccoltatta, kinoztatta őket [CsH 473]. *1714:* Bajori Ferencz Uram Nyisztor Miklost ... gombolyégban kötöztetvén meg verette kénoztatta [Bereksző H; Szer. Marian Danila (27) jb vall.]. *1735:* (A jobbágyot) a Cs. Györgj falvi[a] falus Biro házánál kalodában verette s kinoztatta [BSz; TKl. — [a]Csicsógyörgyfalvi (SzD)].

2. meggyötörtet; a pune să fie chinuit; peinigen/quälen/martern lassen. *1671:* Az gyermek ló rettenetes lator, semmit sem szelidül, az földhöz veri rettenetesen magát, maga eleget kinoztatom [TML V, 610 Gyulafi László Teleki Mihályhoz].

kinoztathat kínzásnak alávettethet; a putea fi supus la tortură/schingiuiri; Tortur unterwerfen lassen können. *1736:* az A. az Inctát p(ro)sequállya mint Feleségét ... divortiáltatvan, annak utánna kivanhattya hogy megtorturáztassék az Incta; mert ugyanis, Senkiis a maga testét nem kinoztathattya, a mint a sz: Evangelium tanittya, a Férjfi egy test a maga Felesegevel [Dés; Jk 192].

kinoztatik gyötörtetik; a fi torturat/schingiuit; gepeinigt/martert werden. *1662:* ez nép sem Istennel, sem emberrel nem gondolván, mindenütt való egyházakat feldúlnak, praedálnak ... az emberek, mint a barmok megölettenek, sok keresztyének megmondhatatlan sokféle kínzásokkal vesztegettetnek vala, mert némellyek nyársra kötöztetvén, úgy süttettek, némellyeknek kezeilábai elvágattatván, kinoztattak [SKr 362].

kinő 1. (növekedtében) kibújik; a ieşi (afară din ...); herauswachsen. *1781:* Meg mutatom hogy a süveged tetejin a' hajad ki nő s a' zekédből a' könyököd [Komolló Hsz; HSzjP].

2. kiütközik; a creşte; herausschlagen/kommen. *1808:* egy kis anya-jegye lentze formálog nött-ki [DLt 654 nyomt. kl].

3. kihever; a se reface; verschmerzen/winden. *1774:* el mult Kedden ... igen kemény Jég esö volt itten ... mégis az Isten ugy adta hogy az Vetések(ne)k az közepin ... ment el az Sürüje, az hol az ösz árpát meg rontotta valamennyire s az Tavasz Buzatis, de azt tartom hogy mind ki növik [Záh TA; Kf Nagy Sámuel lev.].

4. *átv* kiemelkedik; a se ridica; hervorragen, sich erheben. *1896:* A Társaságot[a] majd én fogom vezetni, s minden arravaló székely pennaforgató embert beráncigálunk a Társaságba. Ti, kik innen nőttetek ki, érzésetek, származástok szerint, díszül bele valók vagytok [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A Kemény Zsigmond Társaságot].

kinövés 1. (ki)sarjadzás; răsărire; Gesproß. *1835:* minek utánna az egész buza termést szorgalmatason meg visgálták volna, az irt buzában, rész szerént a Zoldjében valo ètetés miatt, a Növés hátra maradásával, rész szerént, az egész ki növés után, a Marhák által esett kárt öszvesen betsülték 5 ~ ött kalangya buzára [Gombás AF/Ne; DobLev. V/1227].

2. púp; cocoaşă; Buckel. *1806:* Zsombori Joseff, kitsin inkább mintsem középszerü termetü ... egy alkalmasint észre vehető ki-növéssel (: Czipo hátu:) [DLt 514 nyomt. kl].

kinrusz ? korom; funingine; Ruß. *1789:* Egy Hordo Kinrusz 35 font Rf 5 xr 36 ... Egy Kis Désába mintegy fél fontnyi Kinrusz | Fuligo, vulgo Kinrusz 4 font Rf 1 xr 12 [Mv; ConscrAp. 6, 38]. *1815 k.:* Fél Font Kinrusz [CsS]. *1816:* Schuviksz, s Hámtakarittani valo Kinrusz 1 Rfr 44 xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

kínszenvedés szörnyü kín/gyötrelem; chin, suferinţă grea; Qual, Marter. *1657:* Uram ... Szent Fiadnak kínszenvedésének érdemét semmissé tehetik-é? [KemIr. 333]. *1714:* Meg aranyozott ezüst Pohár Krisztus Vrunk Kinszenvedésit repraesentalo harom figurakkal ékesitett [AH]. *1725:* csináltatván becsületes Papista emberek egy kökeresztet, mellyen is volt kőből kifaragva az Cxtus urunk kín szenvedese, kepe [HSzjP]. *1741:* Csiszér Adám uram ... reménkedék én nékem, hogy ... botsáttassák ell eö Nagyságok ... még az Kristus kénszenvedésiért kére egy nehány re'ndbe' [Ks 15. LXIII. 2 Mojses Lukács de Sárpatak (33) ns vall.]. *1750 k.:* az Krisztus kén szenvedéséért kérjük az Urot hogy tegyen az Ur más tiszteket [TKl Az igenpataki jb-ok panaszlevele].

kint, künt vmin kívül; afară (din încăpere/casă/oraş etc.): draußen. *1821:* mind ezen épittések benn a' faluban a Curia körül, künt a' Mezön a' szánto földekben, és a' Szöllö hegyekben mind jo állapotban mentenek által ... Groff Teleki Pálra [Celna AF; Ks 79. 20]. *1823–1830:* mentem haza Marosvásárhelyre, sokat szenvedtem ... egy kis kurta deáki mentébe s vásott köpönyegbe, egész éjszakánként többnyire kint hálván [FogE 109]. *1855:* A gräfenbergi leány mindig künt a vadászaton vékony lehende gunyában [ÚjfE 293]. — Vö. a *kinn* címszóval.

kintafarkú '?' *1757:* Egi pár: az egyik Csonka szillyes, ă más fako, és kintafarku nagy 8 esztendősök[a] [Berz. 3. 1/9. — [a]Ökrök].

kintálódik jajveszékel, siránkozik; a se văita/văicări; jammern. *1768:* hallam is mingyárt hogy tsattana az Boka Mitru Feje ... s hallám mingyárt az Boka Mitru Feleseget kintalodni hogy az Ferje meg holt | hallattam hogy ... Boka Mitru nevezetü Jobbágynak felesége kintálodat [Kiskaján SzD; BK. Biltz Krecsun (52) ns vall.].

kintorna vmilyen zeneszerszám; un fel de instrument muzical; irgendein Musikinstrument. *1636:* Az régi Pogányokot tudgyuk, hogy az friss vendegségekben, s-kazdag lakodalmokban, az hegedü, lant, és egyéb kintorna mellett, az o Isteniknek, és nagy hirü nevü, hazájok, s nemzetek felöl jól érdemlett Vri eleiknek ditséretes vîselt dolgaikot éneklették légyen [ÖGr 8]. *1714:* Musicahoz valo 1. Virgima (!) nevü Instrumentam hozza valo requisitumokkal, futraljb(an) fl. Hung. 40. 2. Clavicordium, hozza való requisitumokkal egjütt 25. — Egy ovit Lánt futraljb(an) fl. Hung. 7. 4. Egj Kintorna figurakkal ékesitett, futraljb(an) fl. Hung. 8 [AH 57].

A TESz-nek 1. 'egy fajta pengető hangszer'; 2. 'verkli, sipláda' jel-ére adalékaink nem szolgáltatnak kétségtelen hitelü bizonyitékot. A 2., ujabbkori jel. természetesen számba sem jöhet.

kinvallott elgyötört/kínzott; chinuit; gequält. *1667:* Adja Isten, a szegény kinvallott gyermecskének Kegyelmed és asszonyom ángyom reménysége felett használhasson[a], Istentől (ki erőt ád az orvosságnak), mindenek lehetségesek lévén [TML IV, 31 Fleischer András Teleki Mihályhoz. — [a]Az orvosság].

kínzás 1. torturare, schingiuire; Quälerei, Folterei. *1571:* ele zamlalhatatlan niomorgatassok fogsagok kalodazasok teomlechezesek kynzasok chepektetessek foztassok miat kykben attiokffiays holtanak meg Immar telliesegel el puztultanak [SzO III, 329 „Zekelysegbely fewnépeknek es lofeyeknek" foly. az ogy-hez]. *1591:* 29 Juny ... Az mely 2 leginth neggye waganak azok kinzassara es keoteozessere veottem keotelet, es gyepleoket f — d 10 [Kv; Szám. 5/X. 23]. *1594:* 12 Januar(y) Az hohernak Istrangra zeoue(n)dekre Gerttiara Mondro peter kenzasara attam f —/43 ... Az hoheroknak Miuel hogi az Mondro peter testeth, fogokkal foghdostak, es Negge vaktak attam Neginek f 4 [Kv; i.h. 6/VI. 4]. *1607:* Megh emendaltak eö kegmek az Tanacz Vraim az Biro Vram Polgar Vraimmal egjetemben p(ro)nüncialt teruenict ... Elseben Mert az Egj megh Sente(n)tjaztatot leani keüwl czjak edgik bizonsagis semmi bizoniost megh cziak sortis (!) Nem bizonitot. Az is penigh Vnüs Testis nullus Testis, kjualkeppe(n) kinzas es Vallatas keozbe(n) Valo Mondasa [Mv; MvLt 290. 7a]. *1628 u.:* Az Leanzonak penigh kenzas alat valo vadlasa nem lehet elegseges. Mert vadlasaual magatis megh gialazta, noha felelemtól uolt [SzJk 32]. *1714:* Bajori Ferencz ... parancsolt az maga keze alatt levő katonaknak, hogj vigjék be ... Nyisztor Miklost ... az maga házához és ott kezeit hatra kötözven üstöket az labai nagj vjjaira kötözvén gombolyégban, ki mondhatatlanul meg verette, az Tüzben taszigáltatta, annyira, hogj ... Nyisztor Miklost nyers Berbécs bőrben takargatták,

melly nagj és ki mondhatatlan veres, ektelen kinzás mia most sem ép [Berekszó H; Szer. Folta Togjer (70) jb vall.]. *1765:* ezek a rend kivül valo Executorok kegyetlen kinzasokotis vittek vegbe Biráinkon, meg kötözték eöket, szakállokot, vjjokot, üstökököt furulyukba szegezték, s puska port tettek deszkára, és meg gyujtották a puska port s vgy vettették fel a Biráinknak ábrázattyokot [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 280–1].

2. sanyargatás; împilare, oprimare; Abtötung. *1571:* ele zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes ... ereoltetessek es kynzasok nagy sok kylemb, kilemb es giakron raitok valo eles zedesek ... kyket elezamlalny es fel iratny nem geozunk [SzO II, 329–30 a székely nemzet foly. az ogy-hez]. *1765:* midőn itt valának rajtunk; az efféle pogány kinzások ... panaszlottunkis, akkori Regius Perceptor Kornis Gábor Uramnak [Karkó AF; Eszt-Mk Vall. 227].

kinzat kinoztat; a supune la tortură/schingiuiri; quälen/peinigen lassen. *1710 k.:* Olcsvai Mihály fejérvári hadnagyot ... Szebenbe hivattatá vélünk a generális, és mind megfogatá ... meddig kinzatta, raboskodtatta és osztán mint bocsájtotta magok tudják [BÖn. 945].

kinzó 1. chinuitor, schingiuitor; quälend, peinigend. *1710:* A német ármáda ... Kolosvárra érkezék ... quartélyban elosztták a regimenteket s rettenetes hallatlan kinzó executióval nyomorgatták a szegénységet [CsH 365]. *1879:* Egy asszonyt rajzolok, aki a mindenünnen rá háromló gyanúsítások ... terhe alatt ... elbukik ... hogy bosszút álljon mindenen — az egész őt gyötrő, kinozó világon — sár lesz [PLev. 42 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. kinzásra való; pentru torturare/schingiuire; zur Quälerei benützt. *1681:* Kinzo Bástya ... Vagyo(n) itt: ... Kisded vas horog, fa nyelestöl Nro 1 Kőzép szerü Csiga kötel Nro 1 ... Régi, igen viseltes, temerdek kender kötel ... Jo kanot, kilencz csomo, Circit(er) libr. 60 Vékony csiga kötél Nro 1 [Vh; VhU 511–2].

kinzószerszám instrument de tortură; Folterwerkzeug/instrument. *1765:* (Dujardin József) ágya fenekén találtanak két hóhérpallost, amellett sok különb-különbféle kinzó-szerszámokat[a] [RettE 187. — [a]A kinzásokról és kegyetlenkedésekről i.h. részletes beszámoló].

kinzott elgyötört, megkinzott; chinuit; gequält/foltert. *1724:* azt beszélte Pekri Ur(am), ha visz(sz)a ad(d)yák Feleségét, kinzottabb Asz(szo)ny nem lesz mint ő [M.királyfva KK; BK. Farkas Mihály (40) jb vall.].

kinyal nyalással kiszed; a linge, a goli lingînd; auslekken. *1584:* egy leankamnak a' zemenek Niaualiaia leön, Es Nagy Rutsagot zeört es egieb rutsagot Nialtanak vontanak ky zemebeol | Baniay Ianos deak vallia, Rettegen valek a' sokadalomba, Ez Rettegy Istwa(n) deak poztot veon teolle(m) leowe oda Zabo Thamasis vasarlany ... sok szo essek keozteok ... vegre monda Istwa(n) deak, holot eotet sokzor Ne(m) Istwan deaknak hane(m) Bak Istwannakis Newezne, bizony vgmond mikor helie es moggya volna meg Bakoznalak, de iol tudom hogy meg zardanad (!) Gattiadat mert neked zokasod az, Zabo Tamas monda Te penigh ky Nialnad beleolle [Kv; TJk IV/1. 247, 306].

kinyargal nyargalvást kijő/megy; a ieşi în galop; hin/herausreiten. *1657:* Egy idő múlva tehát ő[a] lovára ülvén, az udvarra bényargalt ... csak hallatik az puskaroppanás, melyen én is asztaltól kiugorván, míg kijuték, addig az kinyargala kapun [KemÖn. 164. — [a]Cserényi György]. *1674:* Sikárlobol[a] égy falubol az rebellis katonák ki nyargala(na)k elónkb(e) [PatN 10b. — [a]Szt]. *1730:* hallám a puskának roppanasát, mellyre ki menék, és akkor nyargal vala Szombati Ur(am) fel Sz: Győrgy felé ... lattam ezen löves utan azt is hogy ... Szombati Mihály Ur(am) azon Káposztas mezö szellyen lévö kertböl nyargala ki [Pusztakalán H; Born. XL. 104 Maria providi Tar Lazar jb consors (40) vall.].

kinyargaltat kinyargal/vágtat; a ieşi în galop; hin/herausreiten. *1705:* megparancsolák, hogy a hátramaradott rész is négy órakor meginduljon ... Kik is osztán szekeresek után kinyargaltatván ... húzták-vonták nyavalyásokat [WIN I, 427].

kinyelvel nyelveléssel/szóval kiűz; a alunga cu vorbe; durch Schimpfen verjagen. *1823–1830:* A Kantából[a] járt be egy fogatlan vén barát a szinódusra ... Ez szünötlen disputált, mégpedig régimódilag syllogistice ... de ... a szájos Fogarasi János ... oly sértőleg s mocskosan bánt vele, hogy a szegény barát megszégyenlvén magát, elment, és soha többet szem eleibe nem került. Ezt a hallgatók közül sokan is contravertálták azt mondván, hogy nem tudtak neki megfelelni, hanem csak kinyelvelték onnan [FogE 289. — [a]Kanta, eredetileg önálló rk lakosságú település, de aztán Kvh-be olvadt bele].

kinyelveskedik elpletykál vkinek vmit; a trăncăni cuiva ceva; jm etw. ausplappern/schwatzen. *1669:* (Szentpáliné) úgy értette volna, hogy leányom azért nem ment volna Kapihoz, hogy húgommal Rédeiné asszonyommal egy oláh asszony boszorkánt tartanának, kivel is curosoltatnának, úgy hogy meghaljon az fejedelemasszony és azután az fejedelem ötet vénné. Tegnapig, nem reménlik, hogy tudtára lett volna asszonyunknak, vagy urunknak[a], de félnek attúl, hogy csak kinyelveskedik [TML IV, 430 Bánfi Zsigmond Teleki Mihályhoz. — [a]Értsd: a fej-nek és a fejedelemaszszonynak].

kinyer 1. megszerez; a obţine; erwerben, beschaffen. *1734 k./1770 k.:* Minthogy a' Rfta Ekla harang nélkül nem lehetett ... Grof Uram ő Nga addig igyekezett, mig ... a' nagyobbik harangot az Unitaria Statusnak kezéböl ki-nyerte [Vajdakamarás K; SzConscr. 145]. *1747:* ha ... valami uton modon az Kapusiaktol a Praetensiob(an) valo Részt ki nyernék ... egyenlökeppen osztassék fel [Mezőbodon TA; JHb XI/31. 2]. *1793:* (A) Grof Ur ő Nga egy fáin damascérozott ... fegyverét én egykor nagy nehezen ki nyertem volt ő Ngától hogy véle járjok [Koronka MT; Told.]. *1796:* Kedves őtsém Uram, töllem kivánnya meg tudni, hogy néhai B. Intzedi Samuel, a' Csokásiano Intzédi jusson, mi Joszágot nyere ki Magyar országon [Kv; Incz. XI. 22a]. *1800/1802:* a' pokai Just ki nyerték a' Dósa Adám Ur kezéböll [Makfva

MT; DLev. 6 Trans. 462]. *1825:* azon Telket ... kelmedtől Itélet mellet ki nyerték [Msz; BalLev.].

2. kiszerez; a scoate; herausschaffen. *1676/1681:* Porkolab ur(am) ... à Praesidiariusokat à kapubol maga szükségere ... ki ne külgye; se télbe maga dolgara (:kertelni, erdőre:) ne fordicza ha nem ha valami el mulhatatlan szükségnek kénszeréteseből Praefectus vramtol nyerné ki, de külömb(en) semmikeppe(n) ne [Vh; VhU 665]. *1791:* Nsgod egy Hermányi Daniel nevü fiát az Orosz Regimentből, ki most Szebenbe quartélyoz, méltoztatnek a katonaságbol közbenvetése által kiszabaditani, és ő addig nem nyughatik mig a fiát ki nem nyeri [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. visszaszerez; a lua înapoi; zurückerwerben. *1735:* mikor ... az heljben tanaltatot marhája bé vitetet ... sok kérésével nyerte ki az mgos ur(am)tól [Dezmér K; JHbK XLII/27]. *1757:* az egész Sztrétyai Határt ... Sztangvil (!) Generalis el foglalta volt és ... Foltiné Aszszony eő Nga sok fárattsággal ... nyervénn ki az emlitett G(ene)rális kezéből, én Mánga Josa az Atyámmal ... szállottuk meg elsőben [Sztretye H; BK ad nro 144].

4. megnyer; a cîştiga; jn für sich einnehmen. *1826:* Az ezen patak ... minden kártételeinek is oculatiojokra ... az ezen Mlgos VKirály Biró Urat melleje kirendeltetett más Commissarius Urakkal együtt kinyerte volt a' Tekintetes Tisztségtől az most is ez eránt panaszlo Kelementelki Possessoratus és Communitas [Msz; GyL].

5. elér, kivív; a obţine/cuceri; erreichen, erstreiten. *1789:* az egyedűl valo malomhoz értö mester ember, olly conditio alatt, hogy ha meg indithattya[a], esztendeig valo haszna övé légyen, a Mlgs Groff arendátor urtol kinyervén, azt ... megis inditotta, és jo hasznot vett belölle [Abosfva KK; GyL. Toth Ferentz (45) árendátor vall. — [a]A malmot]. *1854:* Gróf Teleky Sámuel főkorlátnok, a tudományok nagy pártolója, kegyéből kinyerém, hogy a cancelláriai hat órai rendes szolgálatot kettőre apasztván az egyetemben[a] tudományokat hallgathassak [ÚjfE 156–7. — [a]A bécsi egyetemen].

6. *~i magát* megszabadul; a scăpa; frei werden, sich von einer Sache losmachen. *1823–1830:* Ez a Máthé László csakugyan kinyerte magát a katonaságból olyan feltétel alatt, hogy az Aranyosszék katonáinak prokurátora leszen [FogE 85].

kinyerés 1. megszerzés; obţinere; Erwerbung. *1790:* Endrédi Josef ... midön ... a' Testimonium ki nyerésé-b(en) nem boldogulhatott volna, magát arra határozá hogy az ország Törvenyei szerént a' nélkülis a Reformata Vallásra által jöjjön [Kv; SRE 866].

2. elnyerés; dobîndire; Gewinnung. *1782:* Házasodásának idejére jutván éngemet ezen Fattyu Todor (:ki Nanássa voltam:) ... küldött ... Bocska Gligorhoz engedelmet kérni azon személ'yel lehető őszve kelésre és véllek együtt lakhatásnak ki-nyerésére [Sólyomkő K; Eszt-Mk]. *1815:* a' Körösi István Koslárdi[a] portiojának általam lejendő ki perlése véget az osztályos vérekkel inealt Contractus 4ik pontya azt tartván, hogy edgyik vér atya finak is a' ki nyerés esetében azon Koslárdi portiobol competalo részét különösön az egész nélkül ki botsáttani ne tartozzam [Marosbéld AF; DobLev. V/972. — [a]Koslárd (AF) határában levő]. *1817:* a G. Commandotol a F.K. Guberniumhoz a mi pénzünk iránt valo válosz még le nem jött, ... már Szinte desperaltam hogy annak ki nyerését soha meg nem érem [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap kezével].

3. kikérés; cerere; Erbitten | kikapás; primire; Herausbekommen. *1801:* Miképen certificaltattuk az O.Budai Inclytus Possessoratust ... ocularis revisio és métalis reambulatio, végett ki kérendö Ttes Comissarius Urak ki Nyerése dolgában az a sub B. lévö Certificatoria relatoriábol nyilván vagyon [K; JHb LXVII/4. 8].

kinyerettetik megszereztetik; a fi obţinut; erworben werden. *1796/1802:* Ilentzfalvi portiojából a' Deakianum Bonum hoszszas per által ki nyerettetvén 's elis vétettetvén Rész Joszága nagyon meg tsonkult [Ilencfva MT; DLev. 6. XXXV. 4].

kinyerhet 1. megszerezhet; a putea obţine; erwerben können. *1764:* tartozzék Dobolyi Joseff Uram, az egész Henke részt kinyerhetvén 600 ~ Hatszáz Mforintokat, a' remittens Biró Haereseknek lefizetni [DobLev. II/357. 1b]. *1804:* Gal Péter nékem maga mondotta hogy a melly Ioszágot a Felesege Moses Mária Jussán keresnek Moses György és Danieltől, atal adták felit Szeki István Urnak, mint plenipotentiariussoknak, hogy ha ki nyerhetik fele legyen Szeki Istvan Uré [Szenterzsébet U; Borb. II Szakács Ádám (59) armalis ns vall.].

2. kikaphat; a putea primi; (heraus)bekommen können. *1800:* Szorgalmatos voltam, hogy a' Felséges Montanisticus Thesaurériátusrol a' Resolutiot kikaphassam és el-küldhessem, de ki nem nyerhetvén ... nem lévén még expediálva, continentiáját tsak vgyan láttam [TLev. 5/17 Köpetzi Nagy Iosef lev. Nsz-ből].

3. elérhet, kivívhat; a putea realiza/obţine; erreichen können. *1854:* Én az estve fel mentem Fosztohoz és beszéltem is vele az érdekelt haz iránt, hanem a' mit kinyerhettem igen kevés [Ne; DobLev. V/1377 Gyarmathi Soma Dobolyi Bálinthoz].

kinyerhetés elnyerhetés; obţinere; Gewinnung, Erreichung. *1792:* Néhai Fejedelmeinktől Privilegiáltatott Városunk különös Regalis mellett Deputatussaink által kelletik ... ezen mostani Ország Gyülésére a végett bé nyujtándo Könyörgö Levelünket bé nyujtani és annak kinyerhetését szorgalmatos igyekezettel munkalodni ... követeink ésmerjék szoross kötelességeknek [Zilah; Borb. II ogy-i követek ut.].

kinyert 1. megszerzett; obţinut; erworben. *1789:* Ha valamellyik Féltől valaki hoszszas perlekedés után ollyan örökösön vásárlott Ioszagot, Földet, vagy akármi Birodalmot ki nyerne ... meg osztván a ki nyert Birodalomért Törvényesen itélt Summát ... a másik Fél rectificálni tartozzék [Kük.; Kp II. 25]. *1793:* Adámoson és másut is törvényes uton ki nyert Mikola jusson állo portioink között ... szükségesebbnek tanáltuk ... azon Malonbéli részünköt el adóvá tenni [Küküllővár KK; JHb XIX/37].

2. kiszerzett; scos; verschaffen. *1824:* a Dési Uttzák flaszterezésire ki nyert Sz. Ujvári várbéli Balog János nevü Rab [Dés; DLt].

kinyes 1. le/megnyes; a tăia crengile, a curăţa de crăci/crengi; (ab)stutzen/ästen. *1772:* láttam ... valami hat

szal igen szép valagatott épületre valo tsere fakot ... le vagva végik ki nyesve | hat Szep szál epületre valo tserefakot le vagtanak ... a fakot szépen min (!) vegig ki is nyesték [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1785:* határunkon a ketskék(ne)k ... szabados járási miatt az ujj jövések meg évődtek és úgy el tseplyesedtek[a] hogy e keves vagy semmi nevekedést nem igértek azokat ki nyestűk és erős őrizet s tilalom alatt tartyuk [Torockó; TLev. 4/11. 1b. — [a]Az erdők].

2. kivág; a tăia; aus/abholzen, ausschneiden. *1837:* huszár katona Wizi Mihály helye szélyében az ép, eleven bükkből két kasárak kinyesve találtattak amelyben semmiféle fennálló fa nem találtatik [Jenőfva Cs; RSzF 120].

kinyesel leágaz/nyeseget; a tăia crengile rînd pe rînd; nach und nach abästen. *1798:* én osztán a vágáshoz hozzá fogtam, 's mint egy őt, vagy hat szál olyan vastagságu Cserefiatal fát majd mind a Derekam Le vágtam, melyeket is, midőn ki nyeselni akartam ... az Erdő Pásztora ... eo Nagyságának oda érkezett [Ádámos KK; JHb XIX/59].

kinyilás '?' *1723:* az raboskodó Aszszonyok urok s másokis kik már a Taploczai utra indultak völt viszsza fordultak az tőretlen ut(na)k fel nem vehetese miatt ... de erreis Némasági ur(am) Csak szidalommal illette eőkött az után penig Csak hamar érkezet az ut kinyilása, a jobbágyokis fel mentek ... Nemasági urammal [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (34) jb vall.].

kinyilatkozás nyilvánvalóvá létel/válás; învederare; Augenscheinlichkeit, Greifbarkeit. *1710 k.:* bűneinek Isten és emberek előtt az ítélet napján való kinyilatkozása és annak irtóztató szégyenlése, mint búkált Ádám a fák között. I. Móz. 3 [BÖn. 466].

kinyilatkozhatja magát nyilatkozhatik; a se putea pronunţa; sich äußern können. *1823–1830:* Én pedig mondám, hogy nekem igen jól esett ez az alkalmatosság, mert egyenesebben s rövidebben nyilatkozhattam ki magamat. Az öreg doktor csakugyan azt mondá: hogyha a leány anyja akarja, maga sem bánja [FogE 291].

kinyilatkozik 1. kiderül/tudódik; a se clarifica/afla; sich herausstellen/zeigen/aufklären. *1596:* az mint hallottam, kegtek eleött igen kj nilatkozot volt, ki leot legien feö oka, ez en gialazatomnak es kichin egessegem megh romlasanak [Kv; Szám. 6/XXIX. 172 Bachi Tamas sp kezével]. *1632:* hogj ot ki nylatkozot dolgok[a] ... haza ment Berkeszi Mihali az varrojat mind el vagdalta voltt á felesegenek [Mv; MvLt 290. 82a. — [a]Az asszonynak és szeretőjének dolga]. *1724:* En Brassován Christoph magam és Testvér Bátyám Brassován Nicula képeben ... alkuván meg ... Czegei Vass Daniel Urammal ... hogy sem én sem Bátyám Uram ... azon Kalácsoson, sem az lovat el lopo tolvajon ha szinte ki nyilatkoznek is ki lót légjen ez után nem pretendálunk [Vízszilvás SzD; WassLt]. *1763:* ha eskettnének utánna sok excessussai nyilatkoznának ki Mányika Iuonnak s tudják hogy meg lakolna érte [Gálfva KK; Mk V.R. VII/1. 51 Antal Mihally (34) jb vall.]. *1790:* A Possessionaria Portio ... áll egy Antiqua Sessiobol ... Cum omnib(us) appertinentiis, mellyek mind régtől fogva adhaerealtak ... sőt azokis a mellyek még ezutánis ki nyilatkoznának, hogy az meg nevezett Sessio után tartoztanak [Örményszékes AF; DobLev. III/672]. *1805:* minden fele Discretiok el töröltetnek ennek altol hagoi hogy ki nyilatkozzanak szükséges hogy minden szomszédas két verőben edgy hites legyen a ki arra vigyázzon a kiis a kiket ezen pontnak altol hagait fel ád 12 for bűntettessenek [Torockó; TLev. 7/12].

2. nyilvánosságra/napfényre jut/kerül vmi; a ieşi la iveală; zum Vorschein kommen. *1677:* Ha valamely árultatásnak vétkével vádoltatot ... személy compareálni nem akarván, az Országbol ki akarna menni, és az Ország ... szélében deprehendáltatnék, avagy oly levelei, tractai nyilatkoznának-ki, kikből manifesta suspitio láttatnék el-menetele felől, szabadoson meg-arestaltathassék [AC 41].

3. *az idő* ~ kitavaszodik, tavaszra fordul az idő; a se desprimăvăra, a se face primăvară; es wird Frühling, frühlingen. *1583:* Vegeztek eó kgmek eztis hogy ... Amikor ... az wdeo[a] ky Nilatkozik ... amy az ot valo Epwletet Nezy, eo kgmeknek gongiok lezen [Kv; TanJk V/3. 270b. — [a]A határozat febr. 20-án kelt]. *1662:* Az idő már kinyilatkozván, az Tisza jege is elmenvén, nagy áradás vala [SKr 138]. *1770:* Itten még[a] az idő ki nem nyilatkozot, a vizes földben nem lehet szántani [Esztény SzD; Told. 29. — [a]Ápr. 1-én].

kinyilatkozott napfényre került; ieşit la iveală; zum Vorschein gekommen. *1662:* Tömösvári passával való őkegyelme conclúsiója nem volt titokban ... de más tovább ülhetett volna ideig odaengedett székünkben, talán hamarébb elvötte volna őkegyelme jutalmát elfogott levelekből kinyilatkozott practicájának [SKr 466 II. Rákóczi György vádja a vele szemben fej-mé választott Barcsai Ákos ellen].

kinyilatkoztat 1. kijelent/nyilvánít; a declara; offenbaren, erklären | kifejezésre juttat; a exprima ceva; zum Ausdruck bringen. *1666:* Gróf Tökölyi uram ő kegyelme ... írja ... Isten csudálatos dolgot nyilatkoztatott volna ki, olyat, melyet pennára nem bízhatott [TML III, 563–4 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1804:* a Néhai tisztelt Aszszony halála elött valo Esztendöben ... mitsoda szokkal nyilatkoztatta ki Anyai indulattyát az igazsághoz, és gyermekeihez valo szeretetében [Fejér m.; DobLev. IV/875. 2b vk]. *1828:* mü a' Tavaszi gondolatunkat mellyet ... mèg akkor ki nyilatkoztattunk volt ... most ezt meg változtatva ... mü ezen Földünket egészszen által adgyuk és szántuk a' Fiu Testvérunknek [Marosszt-király MT; Pf]. *1830:* fizetni valonak 100 ~ Száz Conventios Rhforintok maradtanak; de ezeknek kész pénzbe valo letétekre is elégtelen, 's tehetetlen voltokot nyilatkoztatták volna ki, menének illyen Cónplánátziora s egyezésre [Szentbenedek AF; DobLev. V/1162].

2. napfényre hoz; a scoate la iveală; zum Vorschein bringen. *1710:* a császár confessáriusát ... titkon arra vevé, hogy mikor a császárt meggyóntatná, a megszenteltetett ostyát méreggel kenné meg, s úgy étetné meg a császárt. De az Isten kinyilatkoztatá a nagy gonoszságot [CsH 94]. *1831:* talám most nem sokára ki nyilatkoztattya az Ur Isten a tolvajt [Dés; DLt 332. 21].

3. (titkot) kibeszél; a divulga (un secret); (Geheimnis) ausreden. *1582:* Semmy Tytkot Innet az Thanaczbol

Ideonek eleotte ky Nem Nylatkoztatok [Kv; TanJk V/3. 257a. A százférfiak esküjéből].

4. elárul, felfed; a dezvălui; aufdecken, verraten. *1768:* tudom, hogy minek utánna fel támbáskodott akkor betegségéböl Adás Jákob, 'a Felesége Lunkoján Rebeka meg verte miért nyilatkoztatta ki az Attyafiainak a' pénz létit [Vályebrád H; Ks 81. 57/17 Adás Ádám (45) jb vall.].

5. *~ja magát* nyilatkozik; a se declara/pronunţa; sich äußern. *1811:* (Özv. Balás Istvánné Dobolyi Mária) ezeket mondá: Én az Urakat azért kivántam magam eleibe hivattatni, hogy az Urak elött magam nyilatkoztassam ki [Borosbenedek AF; DobLev. IV/941. 1a]. *1813:* Baratosi Joseff ... mi modan Nyilatkoztatta ki magát ă Feö Czéh Mester ellen? [Dés; DLt 56. 3 vk]. *1818:* (A) Sogor ur(am) ă többi közötT egyszer ugy nyilatkoztatta ki magát, hogy jobb lett volna ... békét hagyni az egy mással valo Perlekedésnek [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lörinc Bartók Ádámhoz].

◇ **Szk:** *Isten az időt ~ja* Isten tavaszra fordítja az időt; Dumnezeul face să vină primăvara; Gott wendet/kehrt das Wetter dem Frühling zu. *1594:* Ammideore penigh az Isten az wdeot megh melegiti es ki nylatkoztattia, ha valami ok akadali nem obstal, eo kegmek nem akariak touab halogattni, hanem megh akariak eppiteni[a] [Kv; TanJk. I/1. 232. — [a]A kaputornyot]. *1769:* A Szántásba nem boldogulhatúnk, mert az üdö el fogott ha Isten ki nyilatkoztattya az üdöt azon leszünk, hogy szánthassunk [Esztény SzD; Told. 5a] ✱ *Isten ~ja a tavaszt* 'ua; idem'. *1745:* Isten ö Sz.Felsége ki nyilatkoztatván a Tavasztis ... vetettem ... a Lukáts Vonul földéb(e) Iricze buzát [M.köblös SzD; RLt DiarOec. 33].

kinyilatkoztatás 1. nyilatkozat; declaraţie; Äußerung, Erklärung. *1789:* a K. Gubernium 1788ban Febriuariusnak 4kén ... tett ki nyillatkaztatása szerént hibául tulajdonittya [T; Thor. XX/10]. *1799:* a' fennebb elöadott két Punctumoknak elfogadtatások vagy el nemfogadtatasok felöll ... eö Nagyságok részéröl világos kinyilatkoztatást kéván Groff Korda Anna [Magyaróság TA; JHbK LX/6. 21]. *1815:* Az Altzinai[a] Közönség Leveléböl sajnoson tapasztalni kéntelenittetünk azt: hogy annak abban le tett Kinyilatkoztatása ... az Igazságnak meg nem felel [F.gezés AF; Told. 30. — [a]Szb]. *1816:* Az Exponens Közönség ... el felejtkezvén ... magok kî nyilatkoztatásakrol ... az erö hatalammal el foglalt heljnek Törventelen birtokárol sem le nem mondattanak sem az érant Törvenyes keresetet nem indittattanak [Asz; Borb. II].

2. kb. kinyilvánitás; destăinuire, manifestare, exprimare; Bezeugung, Offenbarung. *1672:* az Venditornak Feleséghe ambigalt az szölö árrának ki nyilatkoztatásába(n) ... azt mondotta volna az szölö árrát senki ne(m) hane(m) czak Isten tudja [Kv; TJk VIII/11. 215].

kinyilatkoztatik 1. nyilvánittatik; a fi declarat; geäußert werden. *1593:* Amj az ideghen Bor be hozast illethy ... Akik ... Nylwa(n) ky tudattattanak, Azokat mingiarast teorwenjre hyak ... Es Akik per Attest(ati)onem illien Zabadsagh teoreóknek ky Nilatkoztatnak Azokatis zemely Valogatasnelkwl teorwennelkwl Ne haggyak [Kv; TanJk I/1. 227]. *1792 u.:* melyik(ne)k marad a' Iosztag nem érthette, tsak az fen(n) irt esztendökben és napokban nyilatkoztatott ki bizonyos tudományá [Hr 2/46].

2. nyilvánvalóvá tétetik; a fi făcut învederat; offenbar gemacht werden. *1636:* (Isten) ditsösege és tisztessege ... ez egész világon szerén szerte mindeneknek ki hirdettessek ... Nem mint ha hamisból igazzá tétetnék, távol legye(n), mert az tökélletes igazhoz, söt merö igazsághoz nem kévántatik, hanem hogy az ö magán valo igazsága mindenek elött ki nyilatkoztassek, és meg ismértessék [ÖGr Aj. 5].

kinyilatkoztató szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ hit mellett:* hites/esküvéssel megerösített nyilatkozattal; cu declaraţie făcută sub jurămînt; durch Eid bestätigte/befestigte Äußerung. *1819/1831:* Fel Jegyzése Azon ösi, és Szerzemény Leveleknek ... a mellyek a' F.K. Fö I.Tanátsnak ... két rendbéli Rendelése nyomán Fodor Pál által lett ki nyilatkoztato Hit mellett rövideden fel jegyeztettek e' következendökben [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kinyilatkoztatott 1. vki nyilatkozatában említett/kifejtett; declarat; geäußert. *1828:* a Fö Notarius Ur által ki nyilatkoztatott dolgot értésekre adtam [Dés; DLt 87/1829].

2. *1828:* M.Kövesdi Ujjfalvi Elek Ur, mint Édes Attyának ... elöttünk magát ki nyilatkoztatott Személyesse [Mv; DobLev. V/1146].

kinyilaz (közföldet) nyilazással feloszt; a parcela pămînturile aflate în folosinţă obştească; (Gemeinboden) durch Pfeilziehung aufteilen. *1764:* Ezen helyet a hegy fele ki kell nyilazni [Újszékely U; WassLt]. *1802:* a' melly kaszállot ... a' Falusi Colonusok ... égymás között Esztendönként örökké ki nyilazta(na)k Házalatak szerént [Felör SzD; Torma]. *1805:* Ezen Erge nagy tos helly az én értemre-is Dioszegi tovának hivattatott, mi okbol én nem tudom, azt sem tudom hogy a' Nevezett Ergét a' Város mi okan nyilazta ki, s osztotta ki [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt. Keresztes András (26) ns vall.].

kinyilazás nyilazásos felosztás; parcelarea pămînturilor aflate în folosinţă obştească; Aufteilung durch Pfeilziehung. *1777:* Mely ezen Erdönek ilyetén modon lett ki nyilazása után által jöttünk a' falu felett valo Erdökre [Magura TA; Ks 89]. *1791:* mentünk a Kis Fenesi[a] határon még osztandó Erdöknek ki nyilazásokra [Szászsztlászló TA; JHbK. XXVI/10. — [a]TA].

kinyilaztatás nyilazásos felosztás; parcelarea pămînturilor; Aufteilung durch Pfeilziehung. *1782:* ezen Kissebb fü nevzetü Helységb(en) lévö erdök(ne)k is Antiqua Sessiok után lett fel osztása, s kinyilaztatásától fogva ... Palatkai Susánna Aszszony birta [Abosfva KK; Told. 3].

kinyilaztatik kb. oszló nyilba/osztozásra kijelöltetik; a fi parcelat; für Pfeilziehung/Aufteilung durch Pfeilziehung bezeichnet/bestimmt werden. *1762:* Az allyasabb Ingo lók penig az Inventariumbol ki Nyilaztatván, a Joszágokban a végre delegalando Divisorok által excindaltassanak és Assignaltassanak [Búzásbocsárd AF; Mk].

kinyílik 1. a se deschide; sich öffnen. *1840:* az ajto pedig ugy nyilt ki hogy tsak az ujjával elig meg nyomitotta [Kvh; HSzjP Kerekes László porkoláb vall.].

2. a da spre; nach/auf etw. gehen. *1680:* nyilik ki ezen describalt házbol ... egy bellet ajto [A.porumbák F; ÁLt Inv. 6]. *1811:* egy Fájin kis Budátis csináltotam a házombol Nyilik ki az ajtoja egy kis folyoso forma és annak az végiben jo Budám [Konkolyfva SzD; Ks gr. Kornis Anna Kornis Gáspárhoz]. *1830:* Ezen kis Szobábol ... ajto nyillik ki a gangra [Kv; Somb. II].

3. *az idő ~* kitavaszodik, tavaszra/kikeletre fordul az idő; a se desprimăvăra, a se face primăvară; es wird Frühling, frühlingen. *1614:* (A) szeoloket mikor az vdeo kj nilik az huteös szeoleö mereokkel meg kel bechultetnj [Kv; RDL I. 95]. *1851:* A' tavaszi szántás alá tartozó földeket ... köteles Máthé György — mihelyt az idö anyira ki nyilik, gazdailag jol meg szántani [A.esküllö K; RLt O. 4]. — L. még SKr 216, 249.

kinyiló 1. kifelé nyiló; care se deschide; nach außen gehend. *1636:* Vagyon rayta harom Uy epp, Iuegh Ablak szepek ... Annak tizen kett ki nylo vas sarkakon allo ramaj, tablai vas veszeöszek, szegezeösek [Siménfva U; JHb Inv.]. *1730:* kis gyalog kertecske ... az istalo feloll talaltatik egj kinyilo Level kapucskaja [Szemerja Hsz; HSzjP]. *1802 k.:* A kapu felöl valo szoba Bolthajtásos ... két kinyillo ablakokkal mellyek közzül az Uttza felöl valo duplás evegü Salugatteres [Dés; RLt]. *1852:* A konyha külsö Ajtoját meg vasaltam ujonnan a kinyillo Ablakfliglikkel égyüt 14 Rf [Kv; SLt Vegyes perir. Géng Ádám lak. m. szám.].

2. vmerre nyiló; care se deschide într-o anumită direcţie; auf irgendeine Richtung gehend. *1697:* Ezen hazbol vagyon egy kis kamaráb(a) ki nyilo bérlet fenyö Deszkábol állo vassorkakon függö kisded ajtotska [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.]. *1732:* Ezen folyosóra a Nagy-házból ki-nyilo Ajton mennek-ki [Szentjakab SzD; Told. 11/67]. *1768:* ezen ... házbol vagyon más hasanlo képpen két vas Sorkokon állo záros az Udvarházon fejül Lévö Gyümöltsösben ki nyilo ajto [O.kocsárd KK; Ks 74/55].

kinyílt 1. virágba borult; înflorit; hat/ist aufgeblüht, aufgebrochen. *1658/1741:* Fejér várral együtt veszél Collégium Ki oly ékes valál mint ki nyilt Liliom [EM XXXVI, 145 Köröspataki B.János, hist.]. *1678:* minden bizonnyal pünkösd napján az kinyilt pünkösdi rózsákat szagolhatják [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

2. nyilt, öszinte; deschis, sincer; offen, aufrichtig. *1836:* mindenek látták, hogy tsak a Test volt erötelen, de a Lelke, esze, elméje ép volt, és azon ki nyilt Szivböl költ Testamentum az Alperes Özvegyet annyira Charakterizálya, hogy illyen Testamentummal kevés özvegyek ditsekedhetnek [Ne; DobLev. V/1213. 1a].

3. fogékony; receptiv; rezeptiv, empfänglich. *1780:* bennünket el tiltattak darab vasaink fel mivelésitöl, holott az Articulus utasitása szeréntis de a' kivülis ki nyilt értelemmel ki nem itéli meg, hogy a' mit törvényesen futattunk, ha mód lett volna szabad volt felis mivelnünk, de akadály miatt maradtak meg darab vasaink, és azért a' szabadság el nem vétethetik [Torockó; TLev. 9/17].

4. *átv* nyitott; deschis; offen, geöffnet. *1665:* az ilyen dologban ha mi hallgatnánk is, sok kinyilt szemek vigyáznak reá [TML III, 388 a fej. Teleki Mihályhoz].

Szk: *~ füllel* éberen. *1667:* Kegyelmedben megnyugodt elmével lévén, tovább is azon dolgok directióját Kegyelmed dispositiója által akarjuk folytatni; kétségünk nem lévén a felöl is, hogy ... a dolgok viselésében méltóságunkra kinyilt fülekkel és szemekkel nem vigyázna [TML VII, 538 a fej. ua-hoz] ∗ *~ szemmel* 'ua'. *1667:* Az én dolgom mire hajol ... kérem, gyakran tudósitson s legyen kinyilt szemmel azalatt is, míg én oda járok [TML IV, 210 Bánfi Dénes ua-hoz].

kinyílta szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *az idő ~val* kikeletkor, tavasz érkeztével/jöttével; la sosirea primăverii; im Frühling. *1841:* az érdekelt uttzát ne engednék annyira el gebbedni 's minthogy pedig azon uttza — azutanis rosz állapotba volt ... hordattattam az Telkemröl azan hellyre földet, — 's tsak a' miatt sáros az helly, — mivel az fagyra hordattattam, — de az idö ki nyiltával hasznos lesz [Dés; DLt 391] ∗ *a tavasz ~val* 'ua.; idem'. *1837:* a Tktes Exps Ur a Tavasz kinyiltával ki jött Kolosvárrol [Völcs SzD; BetLt 1 Durus József (51) ns vall.].

kinyilvánít kijelent; a declara; erklären. *1854:* Másfél évig hallgatám itt a világi történészetet, földrajzot, statisztikát, számtant, bölcsészetet és boncztant. A bécsi egyetem iránti elismeréssel kell itt kinyilvánitanom, hogy másfél év alatt többet tanulhaték itt, mint otthon 15 évek alatt [ÚjfE 157].

kinyilvánkoztatás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion; *maga ~a* nyilatkozat; declaraţie; Äußerung, Erklärung. *1840:* az Nemes Collégium az két rendbéli Betsü Levelek mellett Törvény uttyán kiványa azon Buzabéli Levelekbe foglalt Buza kárnak menyiséget és mértéket el határozni Tekintetes Juris Professzor Farnas Károly Urnak közelebröl tett maga ki nyilvánkoztatása szerént [Ne; DobLev. V/1231. 1a].

kinyilvánosíttatik kinyilváníttatik; a fi manifestat; geäußert/offenbart werden. *1796:* azon Privilegium hogy a' Tatárok által el égettetett, és el pusztitatott légyen, az ezen most producalt Restauratióból, és Renovált Privilegiumbol világoson ki tetzik, és sok Bárok 's Nemesek általis ki nyilvánosíttatott [Mv; TLev. 5/16 Transm. 78 tábl.].

kinyírat ? levágat; a sacrifica; abscheren lassen. *1664:* Az Katona Mihály uram juhai igen kezdtek volt hullni, ki is nyiratta öket, de az mienkben még eddig egy sem betegedett [TML III, 11 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

kinyit 1. a deschide; öffnen. *1599:* Tudom azt hogy mikor Nagy Ianos ky nita az kapút mégh az harcz eleött el mennek úala Makraj Peter es Poliak Marton [UszT 13/106 Catherina consors nobilis Imrę Veres de Ders vall.]. *1633:* az Assoniom az kapu kis ajtajat ki nitotta, es az fel haz hatulso ajtajatis megh nitotta, es ugi bocsatotta be ot az legent [Mv; MvLt 290. 120a]. *1650:* en nitam ki az Porgolat kaput nekie [Cente SzD; BLt]. *1754:*

Ezzel parancsolá ... ö Nga hogj csak nyissuk ki ä Ládákat, s mü ki njtánk égj néhánjat [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1760:* az Merk Luka házában hallék valami Zerétét, és bufogástis, és arra oda futamodám s mikor a Pitvar ajtot ki nyitám, Kotsis Péter ki szalada onnan mellettem nagy véresen [Kóród KK; Ks 17. XXXI]. *1772:* Ezen egész Epűlet ... annyira a Földbe le sűjedett, hogy Ajtait alig lehet ki nyitani [Kozmás Cs; BethKt Mikes conscr.]. *1792:* a kaput kinyitá a Biró [Szentkatolna Hsz; HSzjP]. *1808:* szegény Katsot meg látagattam, meg háboradatt szegény, őrökké bézárva űll, alig tudtam az Ajtot ki nyitatatni vélle, s azután hogy ki nyitatta sok ideig szot nem tutam belölle ki venni [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.].

Sz. *1879:* Dinomdánomra, paradéra, lármás, messze látszó dolgokra kinyitja mind a száz zsebét, de irodalmi célnál — akármiféle az! — behúzódik a hajlékába, s bezárkózik, mint egy csiga [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. megnyit, szabaddá tesz; a deschide/elibera; freimachen, eröffnen. *1677:* Utakat, mellyek bé-vágattattak, senkinek ki-nyitni nem szabados [AC 273]. *1744:* az utrumb(an) meg nevezet hellyet ... ö Nsga juhaival nyitottak, és irtottak ki [Szentmargita SzD; Ks 17. LXXXIV. 27]. *1814:* Sinfalvi közönség Falus Birája Szabo Márton ... Falu képébenn és nevében ..., kezében lévö faja felemelésével Repellált ezt mondván cum protestatione: ... Repellálok ide senki bé ne lépjék, mivel most nagy karunkal esnék meg, az Árok kinyittatása, mivel a Török buzát még a közönség megnemszedte, ha pedig meg szedi a közönség ezenn Hellyet, készek lészünk az Arkot kinnyittani, s a Patakat abban venni a bé Birokkal edgyűtt [Asz; Borb. II].

3. kifed; a dezveli/descoperi; aufdecken, freilegen. *1784:* Somlyó Csehi Szöllö Hegyen lévö szöllöjökbe fogadtam Vintzellérnek, Somlyó Mezö Várossában Lakó Tulokdi János Ö klmét ... tartozik ö klme, az öszszel vett Palánt Szöllött is Maga, kellete koránt, ki-nyitni, vagy nyittatni, meg metzeni, karózni, homlitani, köttetni, háromszor mindenütt meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendöképen el fedni [Somlyó Sz; IB].

◇ **Szk:** *az Úristen az időt ~ja* Isten az időt kikeletre/tavaszra fordítja; Dumnezeul face să vină primăvara; der Herrgott wendet/kehrt das Wetter dem Frühling zu. *1619:* Az türkezek ... bizony még az uj morhákkal el nem érkeztek az télnek szörnyüsége miatt ... Immár hiszem az Úristen az üdöt annyira kinyitotta ... szorgalmatos gondom leszen mind a megszerzésére, s mind kiküldésére [BTN˜ 248].

kinyitás 1. deschidere; Öffnung, Aufmachung. *1675:* minden reggel es ⟨est⟩ue alkalmatos időben ... Varunk kapuinak ki nyitassa, es be tetele haladasokkal es könyörgessel vitessek vegben [Fog.; UF II 674 A. Bornemisza mpr]. *1787:* Tapasztaltam el mult öszszel hogy egyszer ... az irtt Frajja eö Nagyságának az Lisztes Kamora Lakotjának ki nyitásában peszterkedett [Backamadaras MT; CsS].

2. megnyitás, szabaddá tétel; deschidere, eliberare; Freimachung/legung. *1621:* Az mester hazaba(n) az kwrteotlen es Zayatlan kemenczehez veottwnk Egj vy Eóregh kwrteot p(ro) d. 50 Annak be Czinalasatol, es az Zayanak ki njtasatol ... attu(n)k d. 35 [Kv; Szám. 15b/IV. 29]. *1671:* Utak bé-vágattatásától; Annak kinyitása s' rajta valo járók kelök ellen[1] [CCI. — [1]Utána utalás a von. törvénycikkre]. *1814:* az Executionak Törvényesenn léjendö végbenn vitelere ... semmire sem mehettünk ... meg tértünk a Patak Ároknak intézett Helynek ki nyittására [Asz; Borb. II Kövendi Létai Peter hütes assz. kezével].

3. megindítás/nyitás; deschidere; Erschließung. *1713:* Felette nagy abusus szokott practizáltatni némely possessoroktól és sós hellyeknek lakossitól a tilalmas és fattyú-só aknáknak kinyitásában, colálásában és az onnan eladott sóval való kereskedésben [SzO VII, 194 gubi nyílt rend. Usz-hez].

4. kifedés; dezvelire, descoperire; Aufdeckung, Freilegung. *1683 k.:* Wagyon az Parochiahoz egy Szöllö Mellynek ki nyitasaval metczesevel, Karozasaval ... es egyszeri kapallasaval az Samsoniak Tartoznak[4] [Sámson Sz; SzVJk 166. — [4]A papnak]. *1853:* ifb Wida György ... 5 ött pengö renens forint fizetis mellett a Külsö Közép utcai kertemben lévö Szöllömnek most a' kinyitástol kezdve egésszen az el temetésével járo mindenémü művét köteles légyen becsületesen és kivánta modon meg tenni [Kv; RLt O. 4 Rettegi Imre kezével].

5. *átv* kitárás; destăinuire; Aufschließung. *1660:* hogy ... egyező tetszésből tractálhassunk hazánk megmaradására való minden ... dolgokról, szabados vokssal és magok szíveknek bátorságos kinyitásával [KemIr. 339].

kinyitó (ki)nyitásra szolgáló, nyitó; cu care se deschide; Aufschließ/sperr-. *1656:* Ezen haznak 2 ablaka, mindenik harom tablabol allo, vas forditos ki nito karikaival jok [Fog.; UF II, 163]. *1756:* Ezen Ház ... két Ablakjai lévén ... belsö Rámáján két két Vas Sarkokon fordulo, kisded Vas Karikákkal ki Nyito, és Vas Horgokkal be záro, kisded Üveg karikákkal On közé foglalva rakot Ablak Táblátskái vadnak [Branyicska H; JHb LXX/2. 18–9]. *1772:* (Az ablak) Rámái Hársfábol két kissebb, és két nagyobb Táblákra vadnak külömbeztettve, két két vas sarkotskákkal, és Forditojával edgyűt, és ki nyitó karikaival [BethKt Mikes conscr.]. *1830:* Egy vas nyűget kinyito vas kólts [DLt 499 nyomt. kl].

kinyitogat ki-kinyit; a deschide în repetate rînduri; wiederholt öffnen. *1849:* Krizsán Mária ... szobájának kulcsával az én szállásom szobaajtaját kinyitogatta és a hitelezők részére biztositékul az ottan letéve volt szobámbani podgyászait kilopta [Kv; Végr. Vall. 5 Kelemen Benjámin vall.].

kinyitó-karikás nyitó fogantyús; cu mîner de deschidere; mit Aufsperrgriff. *1656:* Az uczara szolgalo ket ablaka, vas veszszeös, forditos, ki nyito karikas [UF II, 172].

kinyitós fogantyús; cu mîner; mit Griff. *1656:* Ezen haz falan vagyon 4 tablakbol allo vas sarkon panton forgo, forditos ki nitos vas karikas üvegh ablak [Fog.; UF II, 138].

kinyitott 1. nyitott; deschis; geöffnet. *1657:* Másodnap udvarnál az palotának kinyitott ablakán nézvén kijüve hátam megé Cseffei László, ki is itélömester vala [KemÖn. 170].

Szk: ~ *szemmel* éberen. *1663:* Mennynek, földnek hatalmas Ura ... az ki ... az énreám törő gonoszakaróimnak és az engem gyülölő ellenségimnek kinyitott szemmel néző és sebesen futó lábbal veszedelemre igyekező gonosz cselekedetek között kegyelmesen megtartottál [Kv; KvE 187 LJ].

2. fedetlen, be nem fedett; descoperit; unbedeckt. *1842:* A' Kis Kaszárnya Istálloja mellett ki nyitott Sántz[a] [Dés; EHA. — [a]Valószinűleg az ún. Pinéri patak árkára von.].

3. kifedett; dezvelit, descoperit; aufgedeckt, freigelegt. *1681:* Mint hogi eze(n) szölök ighen el sovanjodtak kellene Uy ért földel mindenik tövet megh buritani vagi földelni ... mikór már ez[a] jol megh ért, az ki nyitott szölo tökere egi egi jo kosarral, vagi teknöczkével tőltenek, es az utan ugi kapállyák be [Vh; VhU 586. — [a]A szövegben az előzőekben leírt módon elökészített föld].

kinyittat 1. a dispune să deschidă; öffnen lassen. *1723:* ez elött egy néhány héttel a Gábor Mátyás hijjanak az ajtaját be rugá Nemasági ur(am) zarolva lévén, a tőbbitis mind ki nyittatá [Hodák MT; VGy. Prekup Onyica (40) jb vall.]. *1812:* a' Groff ... megyen a Groffné Ládájához, meg emelitvén nehéznek találja, legottan az itt dolgozo Vásárhellyi Lakatost béhivatván a' ládát kinyittatja [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersébeth (44) grófi mosóné vall.].

2. megnyittat; a dispune să deschidă; eröffnen lassen. *1835:* Falus Biro Nagy György ... az egész Sz(en)t Imbrei közönsiget egyben gyűjtött volna ... a Tamási András Joszaga mellet kijáro uttatt ... takarodás kedvért kinyitatni mely ut kinyitatásért follyamodott Vala az irt közönség instantzia mellett [Szentimre MT; Bal-Lev.]. *1844:* Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnökkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kivántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [Usz; UszLt XI. 85/1. 87].

3. kifedet/fedettet; a pune să dezvelească; freilegen lassen. *1784:* (A vincellér) Somlyó Csehi Szöllö Hegyen ... tartozik ... az öszszel vett Palánt Szöllött is Maga, kellete koránt, ki-nyitni, vagy nyittatni, meg metzeni, karózni, homlitani, köttetni, háromszor ... meg kapálni, szüreten jelen lenni, és illendöképen el fedni [Somlyó Sz; IB].

kinyittatás megnyittatás, deschidere; Eröffnung. *1814:* a pataknak ... valo hellyen Árok kinyittatása, a ki nyittás meg akadállyoztatása miatt származatt károknak költségeknek faradtságoknak Exequaltatása parantsoltatik | annak utánna a patak árkának delinialtatott, oculaltatott Helynek ki nyittatását, s a pataknak abban valo belé vételit meg nem engedtetéséből származatt, tetemes károknak, költségeknek fáradtságoknak Executiojára nem tsak kéredzettünk bé, hanem a bé menetelt probaltukis [Asz; Borb. II].

kinyittatik 1. a se deschide; aufgeschlossen/gemacht werden. *1662:* a kapu is kinyittatván, ottan a nép kimenni, sietni nagyon kenszerittetik vala [SKr 617]. *1756:* a Veteményes kertben bé szolgálo Ajto ... belöl egy nagy fa zár, mellyis Fogas fa kolcsal nyittatik ki [Branyicska H; JHb LXX/2. 29-30]. *1810:* (Egy) régi hitván nagy kapu mely inkább csak kerittés gyanánt szolgál, ottan ottan ha ki nyittatik, midőn szekérrel szükség a' kertbe járni [Doboka; Ks 76 Conscr. 21].

2. megnyittatik; a fi deschis; eröffnet werden. *1662:* Ali passa azért a Vaskaputól megindulván, a fejedelemtől a passus Máramarosra, az Emberfő nevű havasi utak kinyittatni parancsoltattak vala [SKr 654].

kinyittattat kinyittat; a pune să deschidă; aufmachen/sperren lassen. *1806:* szegény Katsot meg látagattam, meg háboradatt szegény, örökké bé zárva üll, alig tudtam az Ajtot ki nyitatatni vélle [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.].

kinyom 1. kitaszigál; a împinge/îmbrînci (rînd pe rînd) afară; her/hinausstoßen. *1601:* Borbely Martonne Magdalna azzony ... ewel teobbiti[a] ... az darabantok vgy zolnak vala egy masnak, Ne tars majd ky Niomunk az azzony emberekben mert oda Jeowenek es ky Niomanak egy nehany azzoniokat [Kv; TJk VI/1. 531. — [a]Előbbi vallomását]. *1762:* a Kérdésben forgó Háznál jelenis voltam, hogy oda jöve potentiosé Kaffai János, s ott igen rutul embertelenkedett, a midőnis ki akarván őtet a Házbol nyomni azon Háznak Ajtajátis lerontotta, s külőmbb külőmb féle szitkokkal, teremtettékkel káromkodott [Geges MT; IB. St. Nemes (34) jb vall.] | Molnár János ... lako Házához ... Kaffai János jöve bé potentiosé mi reánk ... engemet Disznó teremtettével meg szida, s pofonis tsapa, osztán a Házbol ki nyomók s aztot réánk bérontá, akkoris rutul káromla [uo.: IB. G. Nemes (19) jb vall.].

2. kikerget/üldöz; a alunga/izgoni; her/hinausjagen. *1690:* az ellenség Szeben tájárúl elnyomult és Udvar helyszéken által végre 24 Octobris nyomta ki az Badensis[a] Thököly uramat a Boza passuson által[b] [IIAMN 327. — [a]A bádeni őrgróf. [b]A Bodza-szoroson]. *1782:* az Uram eö Naga Jobbágyai és Sellérei Super veniálván azon kaszállobol ki nyomták a ... Groff Ur kaszassit s magok le kaszálták [Mocs K; JHbK LIII]. *1792:* az Exponens Aszony Férjével ... és dolgossaival az szöllőben levén, ki ment reá dorongokkal, vasvillákkal s' fegjveresen, erőszakoson ki nyomván a' szöllőből, s' halállal fenyegetvén ... ? [Fejér m.; DobLev. IV/691 vk]. *1798:* Dinga Maftyej ... innen Nyikuláj Ignátot ki nyomta, s maga hasznára forditotta[a] [Nagykristolc SzD; JHb Bornemissza Anna Mária lev. — [a]A földet].

3. kiduzzaszt; a face să se umfle şi să se reverse; (auf)stauen. *1714:* az ... Maros Vásárhelyi Ujj Malomnak Gáttya ... csak közép áradásnak idejen is a maros vizét ki njomja, az Vamos hid körül valo közönséges hires neves Ország uttyát el bontya vizzel meg tölti [Berz. 13 II/33]. *1746:* elég kárakat tészen a' viz, mert a' Gátt, ki nyomja midőn meg árad a' Kükűllő és Szántó ugj kaszálo hellyeket ell Lep, és bé tölt, azomba mikor az felsö kinyomja tudniillik a' Gátt a' vizet, az alsó is ki veti [Ádámos KK; JHb XIX/8] | midőn meg árad a' Kükűllő a' Gátt ki nyomja a' vizett, és Sok kárakat tészen a' Dombaiaknak [Diesösztmárton; i.h.].

4. kiszorít, *táj* kiduvaszt; a stoarce/presa; her/hinausdrücken/quetschen, auspressen. *1629:* Makaj Istua(n) ... szida az aszont, ... monda neki, lonczos esse lilek kurua te Bandj Ferenczne ... megh latod hogi ha az varos feöldere kaplak, a hasadra allok es az szarodat az torkodon niomo(m) ki [Mv; MvLt 290. 177].

5. kb. kifeszít; a scoate cu forţa; aufzwängen. *1640:* az ablaknak dugojatt be' taszitotta az leaniom be dugta az ablakott, azon dugott ki nomta az Inctus, ismet be haitotta az ablakon [HSzj *ablak-dugó* al.].

6. kimélyít; a adînci; austiefen/höhlen. *1582:* Az eleo weolgybely kütnak meg tiztitasatol es hogy az árkát wyobban ki nyomtak attam két Embernek d. 24 [Kv; Szám. 3/V. 19 Lederer Mihály sp kezével].

7. (határt) kijár/jelöl; a însemna/marca (hotarul); ab/vermarken. *1715:* azon oda telepedett lakosokis körüllette nagj darab helljeket irtogatván a Kurucz Világ után ki mentenek a Gjogjiak oda a Mogosra, és az magok helljeket, amazoknak irtásoktol ki mutagatták és ki njomták njilok szerént melljek voltanak ővék (:melljeket énis mostis ott mind ki tudnék mutagatni:) [Lupsa TA; WH. Girsa Flora (56) vall.]. *1727:* Teczet az Törvénynek, hogy azok az hét öreg emberek ... nyomják ki az rétnek határát 's egy járom pálczával bal kézel az rét határa szelibül az menyre el hajthatnak az réthez tartázó helly légyen [Benedik AF; WH]. *1746:* Midőn volnánk ... M. Bodonban[a] mind hárman vevők a Mlgs Prossessor Urak ő Exjok ő Ngk parantsolattyát hogy a Mező Bodoni mostan Nyomásb(an) levő Határt in primis járnok meg, és meg járván nyomnok ki [JHb XI/29. 3. — [a]TA]. *1767:* (A tanúk) kézbéadással minnyájon magokat arra obligálák hogy valamikor az Exponens Asszony eő Nganak teczeni fog, azon két földnek metait, és végeit ki nyomják, a mellyre áldomást is ivának [Vajdasztiván MT; JHb IX/49]. *1781:* ő Nga az Allodialis szőlője mellet lévő Malaistye nevü Részt ... az előtt régebben maga számára ki nyomta volt ... de a Falusiak ki vetették [F.nádasd H; JHb XXXII/32].

8. kinyomtat; a tipări; drucken. *1881:* Az első ívet kinyomták. Sárga vélinpapirosra nyomatom [PLev. 88 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kinyomakodik elő/kinyomul; a se înghesui pentru a ieşi afară; hin/herausdringen. *1658:* Ha az ellenség kinyomakodik, meg hallhatjuk mennyi [RákCsLev. 561 II. Rákóczi György anyjához Váradról].

kinyomás 1. kipréselés/sajtolás; presare, stoarcere; Auspressung/quetschung. *1795:* 4. sing vászonért az aszuszőlő kinyomására 28 xr [Déva; Ks 95].

2. (határ) kijárás/jelölés; însemnare, marcare (de hotar); Ab/Vermarkung. *1767:* ki vivén azon helynek színére ... Nagylakon Commoralo hat korosabb és őregebb személlyeket[a]... az nevezett Törökbuza földnek alsó végének határát ... nyomozák, és nyomák ki ... mely Metatorok(na)k ki nyomásokat mindenütt egy ekének barazdajával meg jegyzeztünk (!), és a' szomszidak földeitől meg különbőztetvén el szakasztattunk | Mely ki határozás és földnek ki nyomása, hogy általunk, és előttünk mindenekben, a' fellyebb meg irt modon ment légyen végben, arrol adjuk miis ezen bizonyság Levelünket [Nagylak AF; DobLev II/374, II/376. 1b. — [a]Köv. a nevek fels.].

kinyomat 1. kitapostat; a pune să strivească; hin/heraustreten lassen | kipréseltet/sajtoltat; a pune să presceze/stoarcă, a stoarce; (her)auspressen/quetschen lassen. *1717:* Bizonyos relatiobol, Experientiabol tapasztaltatott ollyan fraudulentia is hogy az szőlőt jól ki nem nyomottyák a sákból, hane(m) rendkivül mustason hadgyák a Trébelyt, mellyre nézve némellyek(ne)k csak nem anyi sajtolt mustya esik, mint a Nyomo kádrul [Sárd KK; UtI].

2. kinyomtattat, nyomtatásban megjelentet; a tipări, a da la tipar; drucken lassen. *1896:* A Kemény Zsigmond Társaság nagygyűlésén ... felolvastuk Longfellow szép versét, a Morituri salutamust. Szász Béla úr küldte nekünk, s mi a felolvasásunkról való nyomtatott értesitőjébe, mint mindent, amit ott olvastak, kinyomattuk [PLev. 183 Petelei István Gyulai Pálhoz].

kinyomatik nyomtatásban megjelenik; a fi tipărit; gedruckt werden. *1653:* De immár mostan ismét a mint látom, a calvinista rend abban[a] is újitást fog szerezni, mely újitás napról napra itt közöttök terjedni és hallatni kezdetett; melyek ki is nyomattak már, és 23 articulusnak látom [ETA I, 27 NSz. — [a]A kálvinizmuson belül az angol puritánizmus hatására jelentkező egyházszervezeti és dogmatikai törekvésekre, újításokra von.].

kinyomattat kinyomat, nyomtatásban megjelentet; a da la tipar; drucken lassen. *1797:* Levelemet Lentz elvitte ... az Svecus Ujságokba kinyomattatta, hogy ha találkoznék vagy egy Svecus Tudos, ki velem Correspondealni szeretne[a] ... ha Északig bé nyulhatnék iro kezeimmel ... Illyen álmodozásokkal is kell az embernek életibe nebelegni [MNy XXV, 262 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából. — [a]A finnugor nyelvhasonlítás kérdésében].

kinyomhatott kinyomtathatott; care poate fi tipărit, care se poate tipări; druckbar. *1854:* A jóllétnek látszó percz csak pihenő pont, de nem nyugalom helye volt. Vérbetűkkel állanak azok a történet kinyomott és ki nem nyomhatott lapjain! [ÚjfE 3].

kinyomott 1. kipréselt; stors, presat; ausgepreßt. *1778:* A kiknek a' Torkok fáj ... kivül ... szorgalmatoson kötözzék száraz meleg ruhával, vagy téjbe meg főzött s' Leviböl jol kinyomott borza virággal, mellyet gyakron ujjitani, s' ujabban meg melegiteni kelletik [MvÁLt Mátyus ConsSan. gub.].

2. kinyomtatott; tipărit; gedruckt. *1854:* Vérbetűkkel állanak azok a történet kinyomott és ki nem nyomhatott lapjain! [ÚjfE 3]. *1872:* A mái napan küldött nagyan tisztelt levelét kaptuk, a' melybe lássuk azt, hogy a czédalába ki nyomatt Pálfi Mihály helyett mást, az az Benczédi Firtos Istvánt nevezték ki, azt igen hejesen tették [Csehérdfva U; Pf].

kinyomoz 1. kivizsgál; a cerceta/examina; untersuchen. *1762:* Kelletvén penig ... az hol irot Levelek nem tanáltatnának intra Humanam memoriam esett dolgokott Inquisitioval ki nyomozni [Búzásbocsárd AF; Mk]. *1827:* Egerbegyi hellybéli Lovas Katona Fejurgyán Tyifornak ... meg verettetési Tárgyában ... Kegyelmednek ezen(n)el kötelessegivé tetetik, hogy ... az onnat ki rendelendő Katona Tisztel a fen forgo dolgot ujjabban környüllállásoson nyomozzák ki [Egerbegy TA; TLt Közig. ir. 1110]. *1840:* ezen esetet szoroson és körülményesen ki nyomozni, 's eredményéről ezen Tisztséget vélekedésesen tudositani el ne mulassa [Kv; KLev.].

2. fel/kikutat; a depista; ausforschen. *1782/1799:* Közönségesen eleitöl fogva ugy ... tudom Városunk irásaibol, melyeket a' Tábla sem contravertal, sót régi Historicusokbólis ki lehet nyomozni hogy mint Zalakna, Abrudbánya, és Offenbánya, ez[a] is Bányász Városnak irattatik [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 329–30. — [a]Értsd: Torockó]. *1784:* akkor mikor Váradi Moses Ur a Falusiakat ki vitte ezen hellynek ki járására, akkor kőnnyű lett volna a más két követis[a] ki nyomozni, és ki keresni [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 12. — [a]Határkövet]. *1820:* ezen Szánto Mihály két Fiai neveket, ugy a' Maradékjok neveiketis vagy a' Papok által a' Keresztelő Könyvekből, vagy Contributionalis Tabellákbol, és még a' Biroság vagy Hitesség viselése Jegyzéseibőlis az ezeket tractalo Tisztviselők maradványai által gyakran ki lehet nyomozni [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel prókátor aláírásával].

3. kihatárol; a hotărnici/delimita; begrenzen, marken. *1753:* ki nyomozván edgy darab hellyet kertelesre, Ugy az kapukat és Csűr Hellyet ki mutatván [Marosillye H; Born. XXXIX. 50 Hodor József nyil.]. *1767:* Ezen szomszédokat igy tőllek meg tudván, kenszeritők eőket ... hogy hitek s vallások után ... a kerek erdőben bé rugo végeit is azon két földeknek nyomoznák ki [Vajdasztián MT; JHb IX/49]. *1771:* Régi Métait ... ezen Rétnek ... a mellyeket moston Kigyelmetek előtt ki jártunk és ki nyamaztunk, ki járásunk és ki nyamazásunk után, eő Natsága ekéjivel mindenüt nyamunk után ki barázdaltak [Burjánosóbuda K; JHbK XLIX]. *1776:* Az Mélgos Groff Exponens Ur Aszszony ... Láb Földgyének ... az Tanu nyomozza ki, és világosittsa meg a Szabo Máté Kuttya felőll valo végének Határát [Kük.; JHb XIX/18 vk].

4. kb. feloszt; a împărţi; aufteilen. *1753:* Az vj veteményes kertett remenlem Exlltok tetszese szerént intéztettem es elaboraltattam, táblára hasogattattam, ágyakra ki nyomoztam, fakkal körűl ültettettem [Marosillye H; Born. XXXIX. 50 Hodor József lev.].

kinyomozás 1. ki/megvizsgálás; cercetare, examinare; Untersuchung. *1787 k.:* Nemes Thorda Vármegye Tisztségének rendeléséből investigator Commisariusok várattatnak a So akna mellett valo német tiszteknek a Nemességet sérdeklő beszédgyek ki nyomozására [BfN Szegedi József gr. Bánffy Györgyhöz]. *1809:* investigáltatván hogy az ... Ns Felső Fejér Vármegyében Felső Rákoson keresztűl hajtott marhák közűl egygy ragado nyavaljában meg doglőtt é vagy nem? és azon által hajtott marhák nem hagytanak é magok után valami ragado nyavalját: az ezen tárgy ki nyomozásárol bé adott jelentést ide zárva küldjük hivataloson [Bardóc U; UszLt ComGub. 1633]. *1814:* Tkts Kis László, és Posoni Áronn Urak ki neveztetnek edgyikünk Koronka Laszlo által intézett patak Arka iránt tett projectumnak hellyes vagy Helytelenn voltának s állapattyának meg visgálására s delineatiojanak ki nyomozására [Asz; Borb. II]. *1840:* az előtt valo napon (:a kaszárnya kertyében történt tűz lehető ki nyomozására:) a Katonai Biztos jelenlétében meg is tétetett az Oculatio [Dés; DLt 277 id. Ferentzi Károly kezével].

2. vizsgálati jegyzőkönyv; proces-verbal de constatare; Untersuchungsprotokoll. *1837:* Küldöm alázatos Tisztelettel ide mellékelve a' Pántzélcsehi Járásbeli Jégverés és Iszaplás aránt véghez vitt Kinyomozást [Pálcélcseh SzD; RLt ifj. Szénási József kezével]. *1843:* Mely vallomását Tanácsos Ferenczi Josefnek Fő Orátor Roth Pál ezen ki nyomozás 6ik lapján tett vallomásában merőben igasságtalannak állítja [Dés; DLt 1480].

3. kihatárolás; hotărnicire, delimitare; Ab/Vermarkung. *1771:* Régi Métait ... ezen Rétnek ... a mellyeket moston Kigyelmetek előtt ki jártunk és ki nyamaztunk, ki járásunk és ki nyamazásunk után ... eő Natsága ekéjivel mindenüt nyamunk után ki barázdaltak [Burjánosóbuda K; JHbK XLIX].

kinyomozási vizsgálati; de cercetare/anchetare; Untersuchungs-. *1843:* A biztosság a kinyomozási tárgyakról előlegesen még több felvilágosodást is kivánván szerezni, szükségesnek találta az uradalmi servitorokat ... szelíden kikérdezni [VKp 70]. *1846:* véllem kőzlött azon terhelő pontokra, miszerint ki nyomozási munkálkodások rendin ki világlott volna, hogy én Vasárnap Dél után ... mészáros Legény Vírág Lászlot ... artzul ugy megütöttem volna, hogy ortzaja meg repedvén a' vér folyni kezdett, — bátor vagyok alázatos feleletemet tisztelettel ezekbe meg tenni [Dés; DLt 530/1847. 30].

kinyomozat vizsgálat; cercetare, anchetă; Untersuchung. *1850:* Gyogyszer Árus Ttes Roth Pál Ur(na)k, Karos Josi nevezetű nagyobb Béresse meg verettetése tárgyában ... el kezdett ki nyomozatrol készült Jegyző Kőnyv [Dés; DLt 1320].

kinyomozhat 1. kivizsgálhat; a putea examina; untersuchen können. *1783:* a mennyire a Joszagok(na)k minémüségeket, Commoditásokat ki Nyomozhattuk ... négy egyenlő Részekre Szaggattuk fel az alább meg irt mod szerent [Mv; Ks 23. XXIIb].

2. felkutathat; a putea depista; durch/erforschen können. *1784:* ha ... a Tit. Fő Biro Váradi Moses Ur Regiusai, a Falusiakkal ide le ezen hellyre jőttenek volna, kőnnyen ki nyomozhatták volna a Metalis kőveket [Bánpataka H; JHb XXXI. 51. 10].

3. megtudhat; a putea afla; erfahren können. *1749:* künn is à Határon à Ház után Szánto földek és Kaszáló Rétek vadnak, de ki birja 's mint birja nem tudhatom, ha ki mehetnék az Határra reménlem ki nyomozhatnám [Torda; DobLev. I/236]. *1797:* a Burjános O.Budai ... Joszágoknak Conscriptioját de Anno 1794 Kezemhez vettem ... avegre, hogy ... holmi határokat, es joszágokat meljeket hirtelen másoktol ki nem nyomozhatok, abbol ki keressem [Kv; JHb VI/23].

kinyomozó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *bizottmány* vizsgálóbizottság; comisie de cercetare/anchetare; Untersuchungskommission. *1847:* (Szőllősi József) személyesen a legfelsőbb helyre felmenvén, onnan ... a bucsumi, kerpenyesi és abrudfalvi három közönségek részére kinyomozó bizottmány aránti rendelést eszközölt [VKp 166]. *1849:* felhivom a' tisztelt kinyomozo bizottmányt, vegye kérdőre Krizsán Máriát, hogy ... honnan mi jövedelme volt [Kv; Végr. 6] ∗ ~ *biztos* vizsgálóbiztos; anchetator, judecător de instrucţie; Untersuchungskommissar. *1847:* (A) kinyomozás[a] a kinyomozó biztosok által a méltóságos főispány úrnak úgy, mint királyi igazgatósági elnökségnek is benyújta-

tott [VKp 181. — [a]Varga Katalin elfogatása ügyében] * ~ *biztosság* vizsgálóbizottság; comisie de cercetare/anchetare; Untersuchungskommission. *1842:* a' Kinyomozo Biztosság ... a' dolog világosságra hozhatására nézve szükségesnek látta mindenek elött fel tenni ez alábbi Kérdö pontokot [Dés; DLt 1452a]. *1856:* Ujjbol Tisztelettel kivántam folyamodni a' Méltoságos Cs: Kir: Fö Biztos urhoz hogy ... nyerjek meg az hely számára Maros Koppándon egy ki nyomozo Biztosságot ki a hely szinén ügyemet vizsgállya meg [Koppánd AF; DobLev. V/1403].

kinyomozott 1. kb. megvizsgált; examinat, cercetat; untersucht. *1791:* ā Conscriptióból ki nyomozott Malmoknak állopottya, már a' Tavally végben vitt osztály intézésünk szerint ... el igazódatt [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10].

2. kijárt/kijelölt; însemnat, marcat; begehen, abgemarkt. *1784:* Josika Daniel Ur eö Nsga Nogyer nevezetü kaszálloja ... az Aranyi határhoz tartozik ... az mostani Falusiak által ki nyomozott metákig, és a regi osztállykor fel ásatott kövekig [F.nádasd H; JHb XXXI/51. 7].

kinyomoztat 1. kivizsgáltat; a pune să cerceteze; untersuchen lassen. *1835:* Süljei adozok Sütö Juvonnak, és Szelesán Vasziliának ujjabbik Kérelem Levele, meljben magokat Földös Vrak Zudor Elek kegyetlenkedései alol sijetöleg meg mentetni esedezik: az maga eredeti valóságában viszsza várás mellett, a Nemes VMegyének ... olj parantsolattal közöltetik, hogy meg halgatóan a bé panaszoltatott Zudor Eleketis, az abban elö számlált panaszoknak valoságát merőbe nyomoztassa ki [DobLev V/1208 a gub. Kv-ról]. *1850:* Méltoztat a' T Kerületi All Biztos ur mindeneket ki nyomoztatni ... hogy ... mibe igazom van, abba én is nyerhessek elég tételt és orvosoltatást [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.].

2. (kijártatással) kijelöltet; a pune să delimiteze/fixeze; vermarken lassen. *1815:* Fel gyüjtetvén a' Falusi lakos Embereket, egy Néhány Számbol állo örög nemes, és paraszt Emberekkel, Hitelesen ki nyomoztatta a' Controversiában forgo Hellyet ... a' nevezett praefectus ... ujjabbanis maga Személlyesen háromszer intette meg protestatioja mellett Hersány Juvont az irant, hogy ereszszét vinné el az Udvar Földgyéröl [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Blos Gora (50) vall.].

kinyomoztatás kinyomozás; depistare; Erforschung/mitt(e)lung. *1802:* némelly esmeretlen ... de Kurta uju Feketén prémezett Kosókjokra nézve Szaltsovaiaknak ... lenni gyanittatott Gonyosztévök ... ki nyomoztatásokra nézve hathatos Rendelését meg tenni méltóztassék [Torda; TLt Közig. ir. 1029 Andrási Joseff püspöki uradalom prefektusának kérése a várm-i tisztséghez].

kinyomoztathat kideríttethet; a putea elucida; aufhellen lassen können. *1791:* hogy tehát az igasságot annál egyenesebben ki nyomoztathatnok ... elö vétetett az 1750ben költ Conscriptio [Szászsztlászló TA; JHbK XXVI/10].

kinyomoztatik kivizsgáltatik; a fi cercetat/examinat; untersucht werden. *1805:* Bethleni Leopold nevezetü kotzkás sido városunkon vásárok, és más alkalmatosságokkalis kotzkás Játékával kiket tsalt légyen meg nyomoztassék ki [Dés; DLt]. *1809:* a' midön a nevezett károk[a] meg történnek, azok hevenyébe két hiteles Regiusok által ki nyomoztatván, az arol valo munkájok késedelem nélkül küldettessenek bé [UszLt ComGub. 1677 gub. — [a]Árviz, jég és tüz okozta károk].

kinyomtat 1. kinyomat, nyomtatásban megjelentet; a da la tipar, a tipări; drucken lassen. *1613:* Eo felsege[a] az Orzagal ellene valo vetsegwnkertt, feleolleonk az minemeó Articulust iratott es Czinaltatott volt, melliett vgian kys niomtattak volt, azokott eo felsege cassaltassa es ki vonassa [KJ. — [a]Báthori Gábor]. *1621:* Bjro Vram hagiasabol puspeok Vram es az Varsoczi Janos lector Vramek Oratiojt mellieket Cancellariusne temetesekor declamaltanak 25. Exemplarnak az beczuletes Tanacz zamara ki njomtatua(n),[a] veottem Janos Deaktol papyrossat meliben be keoteottek f — /40 [Kv; Szám. 15b/IX. 195. — [a]E nyomtatványra nézve l. Tóth Kálmán: Kelemen Eml 601–2].

2. (gabonát) kitapostat; a călca (cereale); (Getreide) austreten lassen. *1823–1830:* Az ház be van belöl zárva, hanem ha ki akarják nyitni, a kürtöjén hágnak vagy ereszkednek ki s be. Ide gyüjtik takarmányaikat, s ott a lovakkal kinyomtatják vagy tapadtatják, azután szemül viszik be a gabonát házokhoz [FogE 265].

kinyomtatás kinyomatás, megjelentetés; tipărire; Drucklegung. *1621:* Biro vra(m) es Tanach paranchiolattiabol veotte(m) Zabo Thamastol az Azzoniunk eo Flge keonyuenek[a] ki nyomtatasara Papyrossat keotest ... p(ro) f 2 d 75 [Kv; Szám. 15b/XI. 301. — [a]Erre a máig egyetlen példányban sem ismeretes kiadványra nézve l. Tóth Kálmán: KelemenEml. 602; RMNy II, 329]. *1671:* a' pecsétes irott Articulusokban hogy edgy exemplart tarcsanak magoknál Itillö Mester Atyánkfiai, és midön az Articulusoknak ki-nyomtatása el-végeződik, vitessék Itillö Mester Atyánkfiai kezében ... ha mi fogyatkozás esik a' nyomtatásban, azt ... corrigallyák, az után bocsattassanak-ki a' nyomtatott Articulusok, végeztük [CC 49]. *1835:* Énekes könyvünk ujbóli ki nyomtatását, példányainak egészleni el fogyása tette szükségessé [Nagykapus K; RAk püsp. kl kiv.].

kinyomtathat kinyomathat; a putea tipări; drucken lassen können. *1704:* azt sem irta, hogy öfelségének azt megmutassák, hanem ha a békességet aszerint tractálják és Angliába s Hollandiába küldvén, ki is nyomtathatják [WIN I, 162].

kinyomtathatás kinyomathatás, megjelentethetés; posibilitate de tipărire; die Möglichkeit des Druckes. *1798:* Körösi kinyomtathatása, elmult, Füstbe ment, kidisputáltak belölle, már en is letettem eszemet rola [MNy XLVI, 155-6 Gyarmathi Sámuel Aranka Györgyhöz Göttingából].

kinyomtatott nyomtatott, nyomtatásban megjelent; tipărit; gedruckt. *1653:* Egy Albert nevü peregrinussal beszéltem ... de másnak kinyomtatott könyvét olvastam, ugymint a Nicolaus Radzivil könyvét, ki ott[a] volt 1576-k esztendöben [ETA I, 119–20 NSz. — [a]Konstan-

tinápolyban]. *1736:* Voltanak az megholtnak dicséretiről való kinyomtatott versek is chartákon felfüggesztve [MetTr 407–8].

kinyomtattat kinyomattat, nyomtatásban megjelentet; a da la tipar, a tipări; drucken lassen. *1661:* Öt heti leszen már, miolta csak itt Bécsben vagyok, azolta bizony nyugodalmom nem volt. Három rendbeli propositiót adtam már be, kettőt ő felségének, egyet az titoktanácsnak, az melyek olyak, úgy tetszik bizony, ki merném nyomtattatni [TML II, 56 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1824:* Ezen hónap végével a számadásokat ki kell nyomtattatnam [Kv; EM XVII, 173 Csáky Rozália lev.].

kinyomtattatás kinyomatás; tipărire; Druck. *1759:* Az Isten anyaszentegyházának nagy tápláló dajkája vala[a] szegény, felette igen gyönyörködött a könyvek kinyomtattatásában s az könyvekben [RettE 85. — [a]Gr. Teleki Józsefné gr. Bethlen Kata (1700–1758) a maga korában a magyar könyvkiadás nagy pártolója].

kinyomtattatott kinyomtatott, nyomtatásban megjelentetett; tipărit; gedruckt. *1687 k.:* az Urba(n) ki mult Atyánkfia ... Uzoni Balás hadta Tes(tamen)tumb(an) ã Gyalakuti Ecclesiahoz A 1661 esztendőben Váradon az őreg formába(n) ki nyomtattatott Bibliát az Urnak ditsőségére és az Eccla(na)k epületire [Gyalakuta MT; MMatr. 136].

kinyomtattatik kinyomatik, nyomtatásban megjelenik; a fi tipărit; gedruckt werden. *1772:* 1733 esztendőben a szegény Verestói[a] uram Vitéz György úr felett tett ilyforma oratiót, melyben sok szép inventiók vannak ... olvashatja akárki, minthogy kinyomtattatott [RettE 280–1. — [a]Verestói György id. (1698–1765) a kvi ref. koll. filozófia-teológia- és történelem-tanára, majd erdélyi ref. püspök, korának híres egyházi szónoka].

kinyomul 1. (haddal) kivonul vmerre; a ieşi undeva (cu oştire) în formaţie de mars; (mit Heer) irgendwohin (hin)ausziehen. *1660:* Semmit sem érthetünk, mi az ő nagysága szándéka; feles cseléddel lévén, ha kinyomúlnak, hova tegyük őket, s magunk is mit legyünk cselekedendők? [TML I, 528 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1705:* És önekik[a] olyan orderek ment, hogy Tordától forduljanak és Gyalu felé kinyomuljanak [WIN I, 595. — [a]A labancoknak]. *1710:* Azalatt egy erdőből csak kinyomula[a] Marleoburg herceg az angliaiármádával [CsH 373. — [a]1706-ban].

2. kiárad/ömlik; a se revărsa, a ieşi din albie; übertreten. *1723:* Azon gát miatt fel nyomjaé ã Nagy Szamos a Sz: Benedeki Malom alá ã Kis Szamos vizét, mikor ã nagy Szamos(na)k áradása vagyon? ... az ő Excllja Szántoföldeire, vagy Réttyeire nyomulté vagy áradotté ki ã Nagy Szamos miatt ã Kis Szamos? [BSz; Ks 25. IV. 5 vk]. *1746:* az ujj malomnak gáttya sokszor kinyomta a' vizet és a' rétet ell fogta ... az alsó gátnál hamarébb ki nyomul a' viz [Dicsősztmárton; JHb XIX/8].

kinyomulhat kiáradhat; a se putea revărsa; übertreten können. *1749:* az K(orod) Sz: Mártoni Malomnak Gáttya ugy fel van vetve, s kötve hogy az miatt ... nem Nyomulhat ki az Kükülló Vize [Zágor KK; Ks 15. LXXVII. 4].

kinyő (kendert/lent) kinyű/tép; a smulge (cînepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen, rupfen. *1759:* A feleségek pediglen két két darabot fonnak külön külön, és szőnek ... magok ki nyővén, és csinálván az Uraság számára vetett kendert [Lázárfva Cs; BLt 9]. *1763:* lenn maggal bé is vervén, midőn a' Lent ki nyőttem volna, hirt tévén ... Mányika Iuonnak hogy a' Dézmát végye ki belőlle, a' Lenemnek felétt egészszen tizen négy kalangya Lenemet vette el [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 37–8 Berkár Vonya (70) jb vall.]. *1776:* kik mentek reá ezen pallagra, s kik nyőtték ki rolla a' lent s meg ért volte, vagy pedig éretlen nyőtték ki ... ? [Bereck Hsz; HSzjP vk]. *1781:* az Exponens Mlgos Grof Aszszony eő Nga lenyének nemely resze nyővetlen volt, de a tőbb Possessoroke ki volt nyöve [Mezőszopor K; MkG 36. 3/2 Gyirotán Illie (60) zs vall.]. *1814:* a Szénafűben volt vetve kender, melyetis a Budatelki emberek nyőttek ki [Buza SzD; LLt Csáky-per 131. L. 38]. *1827:* a pásztor a kenderekbe a tsordát ne eresze a mig ki nem nyövik [Étfva Hsz; HszjP].

kinyög *átv, biz, tréf* kikínlódik vmit; a spune anevoie/cu greu ceva; etw. hervorstöhnen. *1899:* ha Geiger olyankor adatja a koncertet, hogy az összeesne az Erdélyi Irodalmi Társaság felolvasó napjával, volna hajlandóságom arra, hogy befutnék Kolozsvárra ... s akkor felolvasnék ... Nekem ugyan nincs egy sorom sincs, de akkorra kinyögnék valamit [PLev. 200–1 Petelei István Gyalui Farkashoz].

kinyőtet (kendert/lent) kinyüttet/nyüvet; a pune să smulgă (cînepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen lassen. *1757:* eő Ngának Gyekei Jobbágj Tisztartoja ezen Rétnek ... a Gyeke felól valo részet felszaggattatta s Lent vettetett beléje ... a Lenit kinyőtette [Gyeke K; Ks 4. VII. 6]. *1769:* potentia mediante ki Nyöötette a Virágos kendert resz szerint eltapottatta és gazoltatta [M.köblös SzD; Becski]. *1843:* ezen földnek egyik végében vetet kendernek a' virágossát Szatmári Sándor Ur ki nőtette [Karatna Hsz; HSzjP Karatnai Libertinus Fülöp Dániel Hitvesse Konát Mária (48) vall.].

kinyőtetés kinyüttetés/nyüvetés; smuls; Raufen. *1820:* Kender ... 53 Kalongya ki nyőtetéskor ... a' ki tiloltatásakor csak 40. kalongyára maradott [Déva; Ks 105].

kinyőtetik kinyüttetik/nyüvetik; a fi smuls; gerauft werden. *1781:* minek utánna a Kender ki nyőtetett volna, azután borozdoltatot meg [Buza SzD; LLt Csáky-per 181. L. 3].

kinyövés (len)kinyüvés/tépés; smulsul inului; Flachsraufen. *1791:* A Lenn ... a ki nyövés előtt a Sok essőzés Mián el dőlvén, szála haszonvehetetlené lett 40 kal(an)gy(a) [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir.].

kinyövet (kendert/lent) kinyüttet/nyüvet; a pune să samulgă (cînepa/inul); (Hanf/Flachs) raufen lassen. *1822 k.:* Az egész országba a' Kendert az emberekkel nyövetik ki [K; KLev.].

kinyugodja magát 1. kipiheni magát; a se odihni (pînă îi trece oboseala); sich ausruhen. *1806:* midőn magamat kinyugottam volna, fel kőtem azon ülő helljemről [Dés; DLt 250/1808]. *1823–1830:* Nagyfaluban jól kinyugodván magunkat, Ippon, Dédán, Margitán, Székelyhidon, Létán, Szentmiklóson keresztül mentünk Debrecenbe [FogE 164].

2. (föld) megpihen; (despre pămînt) a se odihni; (Erde) ruhen. *1799:* Azon vicinált Földet ... a több ezen Földel barázdában lévő Földekkel edgyűtt; termésketlenségek miat, az udvar miveltetéseket félben hagyta, és az Udvari Őkrőknek tette legelőjévé, idő mulva, meg gyepesedvén, és ki nyugodván magát, újra fel szagatotta [Déva; Ks 113 Vegyes ir.].

kinyújt 1. a întinde înspre ... ; (hinaus)strecken. *1662:* mikor a Júdábul érkezett próféta fenyegetőznék, az oltártól (ott áldozván tudniillik) nyújtotta ki kezét az ellen, s onnan parancsolja vala megfogatni őket [SKr 706].

2. *átv is* odanyújt; a întinde (cuiva ceva); hinreichen. *1776:* Groff Kornis Anna Ki nyujta az ajton egy czedulát, ki írása volt nem esmértem [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.]. *1783:* az Aszszony ő Nsga arra kérte osztán, bár tsak a' kezét nyújtsa ki[a] hadd kővesse meg, és békéllyenek őszve, de nem tselekedte [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassa cons. nob. Georgii Sombori (25) vall. — [a]A haragvó férj].

Szk: *(az Isten) ~ja hatalmas karját* (az Isten) oltalmába vesz. *1664:* Íme, az Úr őfelsége alkalmatos üdőben, úgymint anno 1664 esztendőben die 24 Januarii, csütörtök nap kinyújtván őfelsége hatalmas karját az mi megszabadulásunkra: császártól őfelségétől azelőtt harmadnappal jövén egy főcommissarius több fő németekkel együtt, az városban levő commendans, Hector nevű sok számú tisztekkel [Kv; KvE 188 LJ].

3. kiegyenesít; a îndrepta/întinde; gerad(e)richten. *1585:* Anna Lowas Thamasne, Ersebet Zegedi Georgne, Mikor látok Az Danch Leorinch betegh gyermeket ... chak a' kariat hogy ki Niútotta es labatis, seót à Derekat is lattak valamy giengen [Kv; TJk IV/1. 496]. *1612/1613:* Nagi Orsolia ... egykor ki niuita az labat, hat nagiot dagadot, igen failallia vala [Szászzsombor SzD; KJ].

4. (halottat) kinyújtóztat/terít; a întinde, a aşeza pe catafalc; ausstrecken/recken. *1736 u.:* Akkor is ott voltam mikor somlyai házánál megholt[a]; csak fejér csipkés bulya vászon ingben lábravalóban nyujtották ki, mivel átok alatt úgy hagyta volt, úgy is tették koporsóban, de azon éjszaka hogy megholt, s kinyujtóztatták, szörnyű hideg idő lévén ... egészen megfagyott a teste [MetTrCs 479. — [a]Mikes Kelemen (mh. 1686)].

5. kiölt/lógat; a scoate; heraus/vorstecken. *1705:* amikor a nyár legmelegebb és rekkenőbb szokott lenni, akkor nem kaphatának vizet a marsusben huszonnégy óráig, úgyhogy a muskotélyosok lefeküdtenek a földre és a nyelveket kinyújtották, mint a marhák, és a földön úgy kerestenek hivességet magoknak [WIN I, 621]. *1826:* (A tehén) torka méreggel meg volt telve, 's nyelve szájából hoszan és egyenesen kinyujtva találtatott, a melljek a torok gyék nyavallja ösmertető jelei [Farkos U; Falujk 144 Barrabás Áron not. kezével].

6. kidug; a scoate (prin ...); her/hinausstecken. *1657:* Látván azért, hogy már benn volnának, kezdének fejér lepedőket kinyújtani, jelentvén magok megadását, de már késő vala [KemÖn. 217].

7. kb. megnyújt; a lungi; länger machen, verlängern. *1805:* a Házat egészszen meg fedettette és a Tornátzat is ... egy kisség ki nyujtotta [Csekelaka AF; KCsl 16].

8. kikovácsol; a întinde bătînd cu ciocanul; ausschmieden. *1779:* A Lapas eke Vassat, meg élessitettem kédszer (!) xr 3. És a' hoszszu Vasnak az éllit, Uibol ki njutottam xr. 6 [Szászváros; BK. Kováts Mátyás kov. kezével]. — A jel-re l. Frecskay 176, 498, 613.

kinyújtás 1. megnyújtás; lungire; Verlängerung. *1625:* Ueottem szakal Janostol Egi Torozkai vasat f 1 d 50 melj vasat niuttatta(m) meg Feieruarj lakatos Ianossal, chinalt belolle 3 kemencheben valo vasat melj vasakat be chinaltak az kemenczekben, az ki niutásatol adtam ... d 20 [Kv; Szám. 16/XXX. 24].

2. kiterjesztés; întindere, extindere; Ausbreitung. *1774:* Hogy ezenn elöszámlált személlyek a' magok réttyek(ne)k ki nyujtásával mennyire valo fát írtottak és pusztitottak ki ... betsüllettük le tett hitünk szerint [O.léta TA; JHbB 275].

kinyújtatik kiszélesíttetik; a fi lărgit; breiter gemacht werden. *1844:* fa záru ajto ... nyilik a' hátulso házba — melly most ki nyujtatott és éppen bé vájogolt állapotba találtatott [Mv; TSb 37].

kinyújtó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vas ~ nagy verő* ráverő-kalapács; baros; Vor(schlag)hammer/schläger. *1703:* Vagyon azon hámorban egy vas verető vagy vas kinyujtó nagy verő nyelestől, mellynek a nyelin vagyon öt vas karika [CsVh 117–8].

kinyújtóztat (halottat) kiterít; a întinde; ausstrecken | felravataloz; a aşeza pe catafalc; aufbahren. *1653:* szép csendes halállal kimult az árnyék-világból[a] 1629-n die 26 novembris. Engemet szinte akkor küldtek vala hozzája valami dolog végett — de hát immár kinyújtoztatták az audentia-házba [ETA I, 142 NSz. — [a]Bethlen Gábor fej.]. *1736:* Az koporsót belől vagy bársonynyal vagy materiával vonták bé ... magát az halottat rendszerént materia köntösben nyujtóztatták ki, vagy bőrös kapczás nadrágban vagy csak materia vagy szép gyolcs kapczában [MetTr 401]. *1820:* ő Nagyságának halálakor én ott lévén, én vettem le az ágybol, én mosattattam meg, és nyujtoztattam ki [Várfva TA; JHb 48 Biró Zsigmond (40) hütes assz. vall.].

kinyújtóztatás (fel)ravatalozás; aşezare pe catafalc; Aufbahrung. *1780:* gr. Bánffi Dénes úr ... Mikor megholt — azt mondják — nem találtak többet három máriásnál az erszényében[a]. Kinyújtóztatása is igen csekély volt, egy lepedőt tettek reá [RettE 410. — [a]Életében könnyelmüen költekező, pazarló volt]. *1854:* Rendelem, hogy ki nyujtoztatásom, es el takarittatásom mint szegény embere, a lehető leg egyszerübb legyen [Kv; Végr.]

kinyújtóztatott felravatalozott; aşezat pe catafalc; aufgebahrt. *1704:* Lázár György uram több förendekkel együtt az megholt úrfiacskának kinyújtóztatott testét éjszaka virrasztotta volna [WIN I, 109].

kinyúl(ik) **1.** felnyúlik; a se întinde; hinaufreichen. *1699:* Ezen háznak Folyó es Mester gerendáj, és Szarvazattya Cserefákbol padlása fenyö deszkákbol valo, fa kéménnje njulván ki rajta [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.]. *1732:* (A háznak) két teglábol, négy szegre ki rakott kéménj njulik ki a fedelin, teteib(en) van három csokros pleheс gomb [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIe]. *1750:* Vagyon az falu derekában fából csinált templom, az haranglábocska a templom fedeléből nyúlik ki [Jára MT; ETF 107. 21]. *1840:* A papiros malom ... Fel nyulik ezen emelet alol a Hollanderhez egy tölgyfa szivárvány, amely 2 darabokbol áll az also darabjábol egy fa tsap nyulik ki pipa nélkül — a szivárványnak also végén egy vaskarika vagyon [Km; KmULev.].

2. elnyúlik; a se întinde; sich erstrecken. *1662:* az kastélyhoz[a] közelitvén, a svéd seregek a vár külsö kapujáig rendben állíttattak vala el, ki nagy messzére két sorjában, az falun kivül is kinyúlván a seregeknek utolja, és igen nagy trombitálást, dobolást tesznek vala [SKr 268. — [a]Lichtenstein hercegéhez].

3. (föld) kirúg; (despre pămînt) a se întinde (pînă la ...); (Feld) hinausreichen. *1723:* azon ház helyecskéböl régentén el Szakadott vagy quo quo modo el foglaltatott volna azon darabocska Czikkely, melly, az Falubol ki járo utzán alol az hid felé az hidig ki nyul? [Dob.; RLt vk]. *1759:* (A föld) Ki nyul tekeresen a Tolvajok uttyára [KP]. *1824:* azon portiotskaval, mely ... ki nyulik a' Telek uttyára [Eted U; NkF]. *1835:* A M:Déllei Temetö Heljre nézve Feleségem azzal vádoltatván el hogy onan lévö Lábja igen ki nyulva a Temetöböl bé foglalt volna ez ugyan magába el enyészhető[a] [M.déllö TA; DobLev. V/1209. — [a]Köv. az indoklás].

kinyúló **I.** *mn* **1.** felnyúló; care se înalţă/întinde în sus; hinaufreichend, (sich) hinausstreckend. *1699:* Vagjon ezen ház(na)k ... szép bokaly mazu czifra kerek tüzelö kemenczéje, ennek kürteje a kőfal közöt ki nyulo kemenybe szolgál [Szentdemeter U; LLt Inv. 17]. *1732:* a le irt házban vagyon edgy sütö Kementze, mellyen hosszan nyul paraszt kájhábol rakott Cserepes, a Kürtöje a ház fedelivel edj iránt ki nyulo Kéményb(en) bocsáttya a füstöt [Erdőszengyel MT/Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1774:* az padlásra ki nyúló kö kéményetske [Pókafva AF; Kath.]. *1789:* Egy vas Lábokon állo Vas pléh hordozhato Füttö hoszszan ki nyulo vas kürtöjivel edgyütt Rf 7 [Mv; ConsrAp. 23]. *1810:* Az Udvarház ... meszeletlen Sövényböl áll, ezen kivül ki nyulo rosz sövényböl font kéménnyével díszeskedik [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 350–1].

2. átnyúló; care se întinde dincolo de ceva; hinüberreichend. *1819:* egy Köbol rakatt Gémes Kut a Majoros udvarará ki nyulo csatornájaval alatta lévö itato vállujavall és fa abrantsu merittö vedrivel edgyütt [Baca SzD; TSb 6].

3. kiálló; care iese mult în afară; hervorstehend. *1756:* Vagyon a Béres ház ... Tserefa Talpakra Sasok köze fenyö, és Cserefa avatag rako fábol fel rakva ... hosszan az ház elött vagjon kötéses Cserefa keskény Tornácza, mely tserefa talpfákb(a) bé vésetvén felsö koszorú Gerendája az házbol ki nyulo Gerendák végeit erösitik [Branyicska H; JHb LXX/2. 12].

4. kimagasló/magasodó; proeminent; hervor/ausragend. *1746/1831:* az negyedik kereszt vágatott gyepüs völgyben két gödör közt ki nyulo bértzetskének közepin [Csöb U; Told. 38].

5. kirúgó; care se întinde (pînă la ...); hinausreichend/springend. *1766:* a ... Losárdi Bértzre ki nyúló ormós élben [Doboka; Mk III. XXX]. *1798:* Ezen erdö ... a' Sigmond részére jutott rész erdeig kinyulo irtott hely, mely kaszálhatová tétetett Tőviss kertel edgyütt az öregek által [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 23a]. *1848:* a nagy orotvanyokhoz ki nyulo él [Bodola Hsz; EHA].

6. kiterjedö, elnyúló; care se întinde/extinde; (sich) ausdehnend/breitend. *1747:* a ... Toldalagi Mihályné Aszszonj Lo Tilalmassán felljül és az Ilje Pojánnján alól ki nyúló fark erdötske [Nagyida K; EHA]. *1822:* A' Csűres kert, és az Udvarház megett ki nyulo nagy gyümöltsös [Maroskoppánd AF; DobLev. V/1057. 8a]. *1834:* Küs Somosban a ki nyulo pallag vicinussa kivül az Erdö szej | Két Arok között a ki nyulo parlag [Tarcsafva U; EHA].

7. kiemelkedö; care se întinde; hervorragend/reichend. *1803:* kerek fertályosni ezüst Pohár, melynek pohara üreges talpához kivülröl egészen aranyos és kerületére nézve arany virágokkal ékesittetett, arany tsipkés talpa üreges szára és a' pohara között egy tsillagzatos forma tsötörtös holyag, melynek felsö végiben jár belé a' pohárnak fenekéböl ki-nyulo ezüst strofja [Széplak KK; UnVJk 218].

8. kiáradó/sugárzó; care iradiază; ausströmend/strahlend. *1765:* Némelyek embereket láttak az egen, kiknek fegyver volt kezekben, némelyek tiszta lévén az ég, a holdból kinyúló világosságot láttak ... melynek két vége lassan-lassan egybekerült, azután kevés ideig mint egy abroncs úgy látszott, mely elenyészése után vált egy kis felhövé ... Isten tudja mi következik reánk! [RettE 191].

II. *fn* kiterjedö/elnyúló földdarab; bucată de pămînt care se extinde/întinde; (sich) ausdehnendes/breitendes Feldstück. **Hn.** *1799:* Köljeb a Kinyulo lábján (sz) [Kilyén Hsz; EHA].

kinyúlólag (vmeddig) terjedöleg; întinzîndu-se (pînă undeva); (bis irgendwohin) sich erstreckend. *1845:* Az ugy nevezett Nagy rét ... fekszik ... Almástol kezdve egészszen a középlaki határig kinyulolag a legszebb egyenes sima helyen [Nagyalmás K; EHA].

kinyúz (állatot) megnyúz; a jupui (un animal); (Tier) abschinden/balgen. *1773:* Mihály Márton ökre ... a Czaka Gáspár Udvarán esvén el a sikság miatt Lába ki menvén föb(e) ütötte és ki nyuzta [M.léta TA; JHb II. 3]. *1777:* (A marhát) ki nyuzták és Mészárszekre adták [H; Ks 114 Vegyes ir.] | elönkben jöve Kászani Janás Uram s potentiose a két leg jobb Berbetsünket el veve s ki nyuza [O.léta TA; JHbK II/21]. *1797:* a' Szélistsei papnak ... két esztendös Tulkát ki-nyuzta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. *1803:* a' Remeteick ... Fejszét kaptak, hogi ökreinket föbe üssék, s' ki nyuzzák [Toplica MT; Born. XVc. 1. 112 Buzilla Silip (40) col. vall.]. *1820 k.:* azt adgyak fel a' fel peresek, hogy az All peres 3 ketskeit el Lopta és azok közül egyet ki is Nyuzot s a' Börit el adta a' Timárnak [H; JF 36 Prot 1–2].

kinyúzás megnyúzás; jupuire, jupuit; Abschinden. *1805:* Dumitru Mosik ... biztatta az öttsét ... hogy a

hitét tegye le de az iffju midőn a' kezét a keresztre kellett volna tenni habozni kezdvén vonogatta magát ... az iffju ki vallotta hogy azon báránytő és Dumitru Mosik ketten nyuzták ki ... Noha hibás az iffju ... annyiba hogy a' bárránynak ki nyuzásába ő is részes volt ... nem akarván hamissan eskünni a' bűnt ki vallotta [Petrilla H; JF 36].

kinyúzat megnyúzat; a pune să jupuiască; (ab)schinden lassen. *1589:* en hallottam, hogy lopot marhákat nyuznak ... és Iakobnak viszik ő Ejszaka ki nyuzattya [Déva; Ks 113 Vegyes ir.]. *1742:* Kapotsi Mihállj nevü betsülletes embernek ... két Tehenit elhajtották ... Tanáts parantsolattyábol, edgyiket elbetsülték in et pro flor. 6 a másikat ki nyuzattak a város piaczán [Mv; Told. 15/23]. *1766:* egj Vén Tehenet ... ki njuzatott és az Husat a' Falusiak(na)k Aratásra ki osztotta ... egj meg szakatt ökret ... meg njuzatott [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 18].

kinyúzott megnyúzott; jupuit; (ab)geschunden. *1756:* Meszár Székek ... tartoznak egy ki nyuzott ökörtöl 5. font, tehentöl 4. font hust, és mindenik(ne)k nyelvét ugy beleit az Udvarba be adni [Déva; Ks 94. 24. 3].

kiocsúdik *átv is* felocsúdik, magához tér; a se dezmetici; (langsam) zu sich kommen. *1844:* szegény Intzédiné meghala ... az első hir ... mindenikűnkre, de kivált Anyámra nézve nagy benyomást tőn, 's a' szokott rázkodáson keresztül kelle esnie, de ebből kiutsudva meggyőződött arrol, hogy ennek elébb utobb megtörténnie kelletvén, csendes és hideg vérrel kell vennie a' dolgot [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.]. *1854:* nemzetünk régi álmából kiócsudva, férfias öntudatra ébredett [BLt 12 kv-i nyomt. kl] | vastag hypochondriát kaptam s csakis az Eichorn lelkes felrázására lehettem képes kiucsudni [ÚjfE 103].

kiokád 1. ki/visszahány; a vomita/voma/vărsa; (her)ausbrechen. *1710 k.:* Actont Hans Ádám nevü corrumpált inasa által megétetett[a] serben de kiokádta mindjárt, és Hans futott Szász Jánoshoz, ki is egy darabig a maga ágya alatt ... azután egy boltban igen sokáig tartotta, kiszöktetni sem merte [BÖn. 948. — [a]Szász János].

2. *átv, becsm* kiöklendez (gyalázkodva, rútolkodva kimond); a spune ceva de ocară (la adresa cuiva); (lästernd) aussprechen. *1662:* Mely ő igyekezetüket nyilvánvaló szóval is kiokádák, mondván: jobb, hogy az elpusztult Magyarországot vadak és akárminémü fene bestiák lakják, hogysem az igaz isteni szolgálat szabados legyen benne. Ezeknek[a] igazgatására kellene-é bízni a mi édes hazánkat!? [SKr 112. — [a]A rk papoknak].

kiokádás ki/visszaöklendezés; vomitare; Erbrechen. *1710 k.:* Gróf Seau ... a státusok közé bé is jött és erős propositiót, protestatiót tett, hogy a dohányért és a verébfejekért vont pénzt adják vissza a szegénységnek, mert az felmegyen 80.000 forintra, de bizony semmit sem használt. Késő is volt azt az erszény-kutyát az elnyelt háj kiokádására kényszeriteni [BÖn. 902].

kiokádtat kiöklendeztet; a face să vomeze; erbrechen lassen. *1710 k.:* Okádtass ki, én Istenem, engemet evvel a lelki, testi Leviathánnal, hadd látnám magamat és házamat bárcsak úgy a szárazon, amint régen Jónást a cethal kiokádá[a] [BIm. 1019. — [a]Utalás a bibliai Jónás próféta történetére].

kiokuláltatja magát ? kivizsgáltatja magát; a se prezenta la examen medical; sich untersuchen lassen. *1801:* elöbbszér is irom azt hogy nem mehettem oda mivel szégény kioculáltátván mágát igen rószúl vólt [Kv; Kp II. 59 gr. Haller László Máthé Jánosné Újfalvi Krisztinához].

kiold kibont/oldoz; a dezlega/desface; aufbinden. *1693:* az én be kötöt sakomat ki oldotta es a' benne levö portekaimat kirazogatta ... azok közzül egy nehany Gombolyagb(an) levő Fonalaimat hatalmasul el vevén [Dés; Jk]. *1730:* Azt sem láttam hogj azon Selyem keszkenöt ki oldotta volna a Varró Aszszony [Torda; MvR-KLev.]. *1756:* midőn ezen Casus történt, visgálván a' Ládákat, láttam hogy a' Zatskók indispositè voltak ki öldva, fel hánva, és a' láda koltsának a' tolla is a' Ládába maradott [Kv; Mk IX Vall. 56].

kioldoz 1. kibont/old; a desface; auslösen, losknüpfen. *1693:* az be kötöt sákb(an) levö portekaimat ... ki oldozta, kioldozvan pediglen szellyél razogatta [Dés; Jk]. *1736:* Az urak lovai akármi szőrűek voltanak, de ha az lovok farkai fejérek voltanak, azt berzsenynyel szépen veresen megfestették, gyakrabban azt, mikor istálóban voltak, felkötötték, mint most némelyek az hajokat, zsacskóban tartották, mikor az úr valahová ment, kivált paripán, azt kioldozták, hogy az ló farka szép fodroson álljon [MetTr 363].

2. szétbont/terít; a desface; zerlegen. *1573:* Orsolia Kis zeoch Imrehne ... Azt vallia ... hogy ... odozza ky az poztot Melliet meg hoztak volt neky [Kv; TJk III/3. 118].

kiolt 1. *átv is* elolt; a stinge; löschen. *1729:* Bodola Gyorné ... azt mondá hogy a tűzet ki ototta, az Birot Polgárt oda hivatván Bartok Kelemen Ura(m) kerde hogy miét otottam ki, s monda ... azért hogy ne égjen [Feldoboly Hsz; DobLev. I/149] | Bartok Kelemen Uram engemet Bodola Györne Aszszonyomni hiván a Tüzet kioltá Bodoláné Aszszonyom ... s azt mondá, ott abba Házba a hol most Bodoláné Aszszonyom Lakik tőbbe nem főz [uo.; i.h. Bacso Pál (40) pp vall.]. *1794:* Popa Miskáné Fiai ujra beléje kötelezték Markotsán Juonba ... György ujra rutul meg tépte ... Juána ... a kezében lévö Gyertyát tsak hamar ki oltotta, hogy a tépelödésre annál jobb modjok lehessen [Déva; Ks].

Szk: *a szerelem tüzét ~ja. 1823–1830:* Éltünk is Isten kegyelmességéből mind eddigelé meglehetős állapotban, míg már a vénség s beteges állapot a szerelem tüzét lassan-lassan kioltotta s csak a baráti szeretetet hagyta [FogE 303].

2. *a világból ~ vkit* megöl vkit; a ucide pe cineva; töten. *1793:* cselédei kezdettenek lármázni, káromkodni, 's azt mondották hogy ha békét nem hagynak, valakit a világból ki öltanak [Koronka MT; Told.]. *1841:* iszonyu káromlások között fenyegetödzött — hogy kiolt a világbol engem [Dés; DLt 218].

kioltás elpusztítás; nimicire, distrugere; Zerstörung, Vernichtung. *1678:* Higyje el Kgld, vallásunk kioltására igyekeznek némelyek [TML VIII, 113 Teleki Mihály Naláczy Istvánhoz].

kiolvad kb. kifakul; a se spălăci/decolora; bleich werden. *1679/1741:* Nagylaki Berek Ezekröl[a] irt maculatum originalem Görgenyi Pappirassan levén irva alig érhettem (!)[b], hogy minden Irásom ki nem olvadott belölle, többi között az Nagylaki Berek ... es egyebb egy nehanj szokbol allo Circum Scriptioji, az Görgenyi Papyrosrol el koptak ugy hogy elig láttzik egy ket sor benne [Nagylak AF; DobLev. I/27a. — [a]A megelőzőkben felsorolt földekről. [b]Betűkihagyással *érthettem* h. ?].

kiolvas **1.** ki/leszámol; a depune numărînd; hin/abzählen. *1589 k.:* hozad ele te magad az penzt és ... azok oluasak kj az en Onokamnak Sophyanak hagyot f 108 [Szu; UszT]. *1753:* ő Nga mi előttünk Gáspár Sigmond Urn(a)k az tizenhét magyar Forintokat ki olvaszá és ő kgme is léválá [Aranyoslóna TA; JHb XVI/24]. *1763:* a pénzt eő Nga ... énnékem jó folyó ezüst pénzűl ki olvasta [Koronka MT; Told. 33/27]. *1786:* ekkor Tatar Laszlo Uramis az penzt ki olvasa [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1795:* Minekutánna a Fenn irt 500 ~ öt száz Mftokat szép folyo arany, és ezüst pénzüll ki olvasta vollna ... a most irt malombéli részét ... általl adá [Ádámos KK; JHb XIX/51].

2. megszámol, *rég, nyj* megolvas; a număra; zählen. *1598:* Az bechysek el menenek velünk oda az hul en neke(m) buzam vala ... fel haghanak megh latak az búzat, Joúa hagiak, hogy Jo búza megh bechillek, egy egy forinton hagiak eőted fel kalongyaiara, monda(m) hogy eő kgmek valamely nap akariak kj oluaso(m) [UszT 13/38]. *1706:* láttam hogy ... 77 őregh Juhait ell hajtatta mint hogj az én kapumon olvasták ki őkőt [Fehéregyháza NK; KvAkKt Mss 261]. *1730:* (A) pénzeket ... házamnal exacte ki olvastam [Kv; Szám. 56/XIX. 28]. *1774:* Széna elég termet attanak is el minden Sokadalman Portioként ... tudom ugyan hogy most az Aldozai Sokadalamban 300. kötést ki olvastak, mellynek kotesit égy égy Garasan adták [Mocs K; KS Conscr. Jos. Osváth de Zetelaka[a] (31) cantor r.cat. vall. — [a]U].

3. felolvas; a citi (cu voce tare); her/vorlesen. *1823-1830:* Azt kérdi továbbá az az előttem esmeretlen, hogy hát tudom-é, ki lakik Hosszúfalván? Hogyne tudnám, hiszen mikor a deákokat ünnepekre kirendelik, mindenkor a nevét kiolvassák [FogE 171].

4. elolvas; a citi; (durch/aus)lesen. *1811:* Ki lehet olvasni a' régi Irókból, Hogy Szent László járt ez helyen [ÁrÉ 62].

kiolvastat kiszámoltat; a pune să numere în faţa cuiva; abzählen lassen. *1614/1616:* Mikor penig Jeghet rakattam, hogy az Jegh vermet meg töltettek jeggel és szepen be czjnaltak, ügyan az Jegh veremtöl az Aknara hittam az Birakat, és az Jegh rakasert esztendönkent rendelt szaz kö soot ki oluastattam nekjk és el vittek[a] [Kv; RDL I. 100] Michael Kapussi de Zeek[b] ns kezével. — [a]A kolozsiak. — [b]Széken (SzD) akkor még müvelték a sóbányát].

kiolvaszt **1.** fel/megolvaszt, *táj* kiengesztel; a topi/dezgheţa; (auf)schmelzen. *1680:* az hidegis megh vett volna az el mult telen ha eő klme fát nem küldött volna két izbenis ... az hazamb(an) ugy megh fagyott az Viz hogy forrovizzel is nehezen olvasztottam ki [Etfva Hsz; KaLt Apor István iratai].

2. *vajat* ~ kisüt; a topi; aus/zerlassen, ausbraten. *1674:* Az örög Kadban leuö vayat Herpaline Asz(szonyom) Ki olvásztotta [UtI]. *1843:* a Grofné ö nsága ... a vajakrol tegyen valami rendelést, mert égy részit a' szakácsné ki olvasztotta [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

3. a topi; ausbraten. *1851:* a' zsírt ki kel frisibe olvasztani ... elébb le kel szürni ha meg föt, és mikor meg szállot akor kel az állando edénybe szirni (!) mert ha sa⟨a⟩kos meg avasadik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kiolvasztás topire; Ausbraten. *1844:* A' Nyárádtöi Libákot a' jövö héten haza hozatom; de nem tudom hogy lesz e jo moddali ki olvasztása, mert ezek a' tátos főzőnék nem igen tudnak jo moddal hozzája, 's félek hogy elromlik [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

kiolvasztat a pune să topească; ausbraten lassen. *1852:* a' zsirt ha ki olvasztattad jegyezzétek meg melyik a' hájbol, és melyik à kövérségböl valo [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

kiolvasztatik érccé olvasztatik; a fi extras metalul (dintr-un minereu) prin topire; zu Erz geschmolzen werden. *1809:* Nagyon jövevénynek kell pedig annak az Embernek lenni a' Bányászsagot illetö dolgokb(an) a' ki nem tudja azt hogj mindenféle Erczek(ne)k, u.m. Arany(na)k, Ezüstnek Vasnak, a' Bányákbol valo ki-hordattatások után, mig azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak, 's tökelletesen ki miveltetnek hany rendbéli kézen fordulnak meg, és hány rendbeli Munkás nem kivantatik azokra [Torockó; TLev. 9/43].

kiolvasztott topit; ausgebraten/gelassen *1826:* Quietaltatik Budatelky Tisztem ... három és fél kupa ki olvasztott bélzsirrol [Kv; Born. F IIe].

kiomlás **1.** kifolyás/ömlés; vărsare; Ausgießen/fluß. *1600:* (Az alperes) ream ieöt feizeiwel erossen wert hozzam ... werem ki omlasaert feien iozaga(n) wagyo(n) [UszT 15/75]. *1672:* el is hidgye Nagyságod, hogy vérem ki omlásával, életem elfogyásával is kész vagyok és leszek vékony tehetségem szerint méltóságát nevelnem és birodalmát terjesztenem [TML VI, 96 Teleki Mihály a fej-hez]. *1794:* Vére ki omlását Burgye Vonutznak magán, köntősén, vagy a földön láttae [Letka SzD; TSb 32].

2. kiáradás/öntés, kicsapás/ütés; revărsare; Austritt, Überströmung. *1814:* A Patak ki Omlása és elterjedése miatt esett tetemes károknak meg betsültetéseröl valo Relatio [Asz; Borb. II Kövendi Létai Péter hütes assz. kezével].

kiomlik, kiomol **1.** leomlik; a se prăbuşi/dărîma; einstürzen/fallen. *1621:* Basilius Patakfalui kamara(ia)ban az kemenczenek Eggik oldala, es az eley ki omlot vala [Kv; Szám. 15b/IV. 28]. *1625:* az Teomleocz alatt nagj

darab helien az keofal ky omlot vala, es azt be Rakatta(m) [Kv; i.h. 16/XXX. 23].

2. kiömlik; a se vărsa; (her/hin)ausfließen/strömen. *1597:* Zabo Balas ... vallia ... az kút mellett wala egi chiatorna azonnis chiak az az viz folt ki az vczara aki az kútbol ki omlot az meregetesel [Kv; TJk VI/1. 79]. *1710:* a méz kiomlott a földre, a részeg ember eltántorodik a mézben s egészlen bele keveredik, onnan kijövén, amint a tonnákból a puskapor kiomlott, abban is eltántorodik s belé keveredik [CsH 118].

3. kiborul; a se vărsa; her/hinausstürzen. *1592:* Orsolia, Bodor Mihaline vallia ... latam hogi zakanne az Tot Istuanne zeolejeben ... az eleo ruhaiatt meg rakta zeoleouel, es Tot Istuanne haborgani kezde velle ... Ezembe az eleo ruhaiahoz niula Tot Istuanne, es az zeoleo ki omla beleolle [Kv; TJk V/1. 305].

4. kimállik; a se desface/dezagrega; auswittern. *1726:* a' pitvar ajtó mellyéke romlott, egészsze(n) ujjitást kiván. A pitvarnak kö falai, omló s romló félben vannak, fedél nélkül lévén, a' sok essö miá, ki omlott s ki hullott a köpora, csak a' kövek emineálnak a' falából [Ne; DobLev. I/124].

5. kihull/esik; a cădea; her/hinausfallen. *1710 k.:* érkezék szent-miklósi szabadosom egy nagy fasciculus levéllel; kapám haraggal ... felszakasztám, nem nézvén a titulusát, és az asztalra vetém. Kiomlék egy falka inclusa belőle ... ki Telekinek, Bethlen Farkasnak, ki fejedelemnek, ki fejedelemasszonynak szól, mind felszakasztva [BÖn. 714].

6. kiárad/önt, kicsap/üt; a se revărsa; übertreten/schwemmen. *1772:* a' Viz a' Dombai Rétre, és még Adámosban a' Falubannis ki omlik [Ádámos KK; JHb LXVII/302]. *1782:* sok hellyeken az Somp árkán fellyül az iszop ugy meg töltötte az árkot, hogy ha ki nem tisztittatyuk vizet adván hamaráb az rétek fele ki omlik [Déva; Ks 94. 24. 4]. *1842:* a fürész malom csatorna alatt ... merőbe patak modra omlik ki a' viz [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével].

7. kizúdul; a curge afară; her/hinausströmen. *1774:* Radnán felül egy havasban régtől fogva elhagyatott bánya volt ... Ezen bánya teli volt egynéhány száz esztendőtől fogva mineras vízzel, mely egyszer s mind kiomolván a Nagyszamosba folyt [RettE 333].

8. kifröccsen; a ţîşni; ausspritzen. *1748:* az orra porczogoja bé törvén vére mingjárt ki omlott [Tarcsafva U; Pf].

9. *a veriték* ~ kiver rajta a veriték; a se umple/acoperi de sudoare; in Schweiß baden. *1592:* Konkoli Janos ... vallia. Mikor le vagtak az testet ott voltam ... vgian ki omlot az orczaian az veres veritek, hogi az Apia keozel ment hozza[a] [Kv; TJk V/1. 214. — [a]Az apa kegyetlenkedése okozta a fiú halálát].

10. kisebesedik; a se face (tot o) rană; wund werden. *1704:* Az asszonyt is ma lelte el egyszer az harmadnapi hideg, és az belső hévség mia mind kiomlott szája és orra, aki mia igen nagy fájdalmakat lát [WIN I, 69].

11. kb. kifordul; a ieşi; herauskommen/quellen. *1573:* Beolcz Ianos Es Thorday Imre ... Azt valliak ... ez Balint porozlo, Mond kelemennek Ihol Biro vram pecety Byro vra(m) hywat Mond Annak Eregy Bestie lelek kwrwafy Mert ezen vgy vaglak ky omol az Beled [Kv; TJk III/3. 278]. *1593:* Peterdi Jstuan, Jaraj, Ziluassi Jstuan iobbagia vallia ... Monda az Monostori legini, menni el bestie lelek kurua azzoni eleollem mert ezennel vgi vagom az hasadba az feizet, hogi ki omol az beled [Kv; TJk V/1. 412]. *1635:* eszes lelek fia, ugy megh vagdallia (!), hogy ki omol az beled [Koronka MT/Mv; MvLt 291. 36b].

12. kiözönlik/tódul; a năvăli, a se revărsa; hin/herausdrängen. *1633:* lata(m) ... hogi falabo Janos hazatol sokan omlanak kj mind ferfia, leani es aszoni ember, es Cziszar Istua(n) egiszer hozajok vaga de eggiketis nem talala vagni [Mv; MvLt 290. 135a]. *1657:* ottan mindjárt az egész ármáda kiomla az sáncból, és reám fordula ... kikkel derekas ellenkezést tarték [KemÖn. 234]. *1704:* nem tudom, mitől viseltetvén s micsoda omene lévén benne a commendánsnak, szabadon bocsátván ki mindenféle cselédet, ugyan fehér volt a Híd-kapu elei, úgy omlott ki a fehércseléd [Kv; KvE 293–4 SzF]. *1764:* Csepregi Vra(amna)k az édes Attya ... mikor ki ment Papolni abba(n) a' Templomban szintugy omlott ki a' Városi nép a praedicatioja halgatására [Kv; KvRLt IV. 11 Anna Erdödi rel.vid. St. Szász (80) vall.]. *1823–1830:* azon 12000 lakosból álló nemigen nagy várost[a] olybá lehet képzelni, mint egy nagy kollégyomot, ahol majd minden háznál tanítók és tanulók laknak, és óraütéskor a házokból omlanak ki, vagy mennek be [FogE 236. — [a]Göttingát].

13. *átv* rázúdul; a cădea asupra cuiva; über jn hereinbrechen/kommen. *1661:* Bizony, édes Uram ... látom az Istennek nagy haragját másokra is kiomolni, azért elhiszem azt, hogy én sem vagyok ezeknél igazabb Isten előtt, mint az kiket Isten az ellenség kezében adott [TML II, 145 Vér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

kiomolhat kicsaphat/üthet; a se putea revărsa; übertreten können. *1772:* a' Kököllö ... oly könnyen ki nem omolhat; s nemis szokott ki omlani | a' Mikes Malomtol fogva le eddig a' Kököllö árka szélesebb, Martyai alacsanobbak, folyása egjenesebb ... mellyekre nézve inkább ki terjed és omolhat árradáskor [Ádámos KK; JHb XX/27. 14, LXVII/298].

kiomolható esetleg kiomló; care ar putea (eventual) curge; (eventuell) ausgießend. *1677:* munkálkodjunk egy szívvel-lélekkel, Kegyelmed ügye lévén, a mi ügyünk, mint szintén miénk, ne kárhoztathassék senkitől Kegyelmed és efféle akadályok miatt kiomolható vérek nemzetünknek ne kiáltson fel Kegyelmed ellen [TML VII, 543 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

kiónozás önnal való beöntés; cositorire; Verzinnung. *1796:* Vétetett ezen ablakoknak ki onozásokra 20 font Ón fontya 14 xr [Déva; Ks 95].

kiont 1. (vizet) kiáraszt, *táj* kiduvaszt; a face să iasă din albie; ausströmen. *1723:* ă Sövénfalvi territoriumra jövö árvizet inkább az Ádámosi gát ontya ki mint ă Sövénfalvi [Királyfva KK; MbK 162].

2. kiárad/önt, kicsap/üt (medréből); a se revărsa, a ieşi din albie; übertreten/schwemmen. *1763:* midön árjai vadnak a Marosnak ki ont [Udvarfva MT; Told. 44/18].

3. *vérét* ~*ja* vérét áldozza; a-şi vărsa sîngele (pentru cineva/ceva); sein/ihr Blut vergießen. *1662:* Több és nagyobb haszon is láttatván forogni mind az egész magyar nemzetségre, s mind a szegény hazára nézve, a palatinus

önagysága életében, mintsem az haza mellett méltóságos vérét kiontván, úgy fordulhatna, az hazával együtt magának is derekas veszedelembe kellene jutni [SKr 489]. *1704:* a vérit is nem szánná kiontani [WIN I, 201]. *1710:* nagyságod, kinek Isten sok szép fegyvert adott keziben, és ... a tatár rabságából kiszabadítván, erdélyi fejedelemségre emelte, tartozik Isten dicsősége mellett a vérit is kiontani [CsH 106]. — L. még CsH 231, 368; TML VI, 241.

4. *vért/vkinek vérét ~(ja)* **a.** véresre ver, vkit vérbe/vérébe kever/köpül, *rég, táj* vérbe göbül/gübül; a umple de singe pe cineva; bis aufs Blut schlagen/verhauen. *1600:* oda ieöwe ... az Alperesnek diznaia az en makkomra ... mi kor wztem wolna ... ream ieöt feizeiwel erossen wert hozzam, awal nem elegedwen az elewelis wagni kezdet, hizem hogy megh akart eölni, ottegyen weremet ki ontotta, az feöldre leis eitet [UszT 15/75]. *1609 k.:* engemet megh uagot Viremet ki ontotta artatlanul [Dés; DLt 311]. *1626:* az Beldj vram Tiztartaia az Zentegyhaz vcziaia fele foga az molnár ot twreodik uala, ruton zidkozodik uala, az lelekel, esse lelek kurua ki ontottad az veremet teys Beldj vrom Jobbagia uagy enys az uagiok, de ma megh ezem egj darabot az husodban, megh eöllek [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1675:* onnét az J: nállamnál eléb el menvén ... engemet meg lesett, hatalmasul reá(m) támadott, nálla lévö fegyverrel föb(e) ütött, vert, taglott, véremet ki ontotta [Kv; TJk VIII/11. 356]. *1773:* Szotyori Uram ... mondotta ... akár kit kaptak ott jertek öllyétek Verjétek ontsátok ki a Véreket ha mindjárt Ezüst Gombos Ur volnais [Felgyógy AF; WH]. *1796:* Lőrintzi Joseff ... részegen ... Sellerinek fiait kegyetlenül verni kinozni taglani, és Lovával tapodni nem irtozott nem iszonyodat anyira hogy veritis ontván egészen verben küpülte [Dob.; RLt]. 1814: minden ok nélkült hatalmasképpen a' Szegény Embernek Vérét ki ontottad, a' ki mostis ... minden reménységen kiül halálos Sebeiben fettreng [Görgénysztimre MT; Born. G. IX. 6]. — **b.** harcban vért/életet elvesz; a vărsa sînge; im Kampf das Leben nehmen, das Blut vergießen. *XVIII. sz.:* Hej, a töröknek soha barátja nem voltam, Vérit kiontani mindenkor kész voltam, Szegény magyar mellett kardomat kihúztam, Szegény hazám mellett diadalmat vittam [Barabás, SzO 391 rabének]. *1710:* Teleki Mihály ... szüntelen jártatta Scheffenberg generált, hogy veresse fel a Gyulaffi táborát. Nehezen veheté rá magát a generális, nem akarván annyi ártatlan vért kiontani, de midőn látná, hogy magának az erdélyi politikának van arra kedve, Veterani generált bizonyos számú hadakkal expediálja [CsH 188].

5. *(embernek/állatnak) belét ~ja* (embernek/állatnak vágással) belét kiomlasztja/ömleszti; a face să(-i) iasă maţele/a vărsa maţele (unui om/animal); die Eingeweide (durch Schneiden) herausstürzen/fallen lassen. *1766:* azon Legény ... egy Kezében lévö hoszszu Vas villával ugy vert hozzánk, hogy ha ért volna a bélünketis ki ontotta volna [Alparét SzD; JHbB A. 32]. *1783:* Szabad vagjok én veled hogj néked a Beledet ki oncsom [Udvarfva MT; Told. 44/54]. *1798:* Egy esztendős ártánynak az nagy kan bélit kiontván, hogy kárba ne menyen meg ölettem a Cselédek számára [H; Ks 108 Vegyes ir. 51]. *1814:* Blága Stéfán azt mondta el fogot Blága Tománnak, hogy hát te ollyan élhetetlen vagy hogy aval a fejszével Nem tudtad vagy kettőnek a bélit ki Ontani [Soakna MT; Born. G. IX. 6 Zuga Mátyéj (50) vall.]. *1826:* azzal fenyegetett az Annya Muszkáta, hogy ... ki ontya a' Bélemet [M.légen K; KLev.]. — A jel-re l. a SzamSz értelmezését.

6. *átv* rázúdít; a revărsa; überschütten/häufen. *1658:* Ez esztendőben pediglen az Úr őfelsége nagy haragját reánk kiontván, az kegyetlen pogány ellenséget kihozván országunkra [Kv; KvE 176 LJ].

kiontás szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *vére ~a* vére/élete feláldozása; jertfirea vieţii; Blutvergießen. *1658:* a fejedelemséget nem engedi senkinek, mert ő a töröknek kedvét akarja keresni, és az országot is meg akarja oltalmazni, és vére kiontásával is megoltalmazza, Jenőt is a töröknek nem adja [ETA I, 166 NSz]. *1672:* az miben lehetne, nemzetemnek, vallásomnak vérem kiontásával is szolgálnék [TML VI, 194 Teleki Mihály Bánfi Dieneshez]. *1710:* szemlátomást rontanák ki az ország kezéből a pápisták mind a magok régi szabadságát, törvényit, mind a császártól adatott Diplomát, melyet vérek kiontásával kellett volna inkább oltalmazni [CsH 307] ∗ *vkinek vére ~a* **a.** vkinek vérbe keverése/köpülése; batere a cuiva pînă la sînge; js Blutvergießen. *1699:* a Cziz hegye alatt levő teren ... Jobbagyostol szolgastol ... rea jőt az J es lovarol az At le huzta, torkon ragadva(n), fojtogatta, agyban, főben verte, vérét kiontotta ... meg kivanom ... lovarol valo lehuzásáért, fojtogatásáért, agyba(n) főben valo veréséért, vere kiontásáért in poena minoris Potentiae ... convincaltassek [Dés; Jk 292a]. — **b.** vkinek élete kioltása; uciderea/omorîrea cuiva; Ausblasen js Lebenslicht, js Tötung. *1659:* némely ott kinn Kegyelmetek közöt levő emberin⟨k⟩ ... hamissan reám mért, fejedelmem s hazám árúltatásának méltatlan mocskolásával nem általlottok gyalázni, vagy azzal véremnek ártatlanúl való kiontására ... igyekezni [TML I, 438 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kiontat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vkinek vérét ~ja* kivégeztet vkit; a face să fie vărsat sîngele cuiva; hinrichten lassen. *1710:* A fejedelemasszony megértvén, hogy a fejedelem subscribálta volna a sententiát ... bemegyen a fejedelem házában s térdre esvén, nagy búsultában azt mondja: „Átkozott ember, ne ontasd ki az ártatlan vért!" [CsH 122].

kiontatik a fi vărsat; vergossen werden. *1662:* Hogy szálljon reátok minden igaz vér, melly kiontatott e földön az igaz Ábel vérétől fogva mind a Zachariásnak, Barachiás fiának véréig, kit megölettök a templum és az oltár közt [SKr 710].

kiontattat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vkinek vérét ~ja* vkit vérbe kevertet/köpültet: a face să fie bătut pînă la sînge; js Blut vergießen lassen. *1748:* az ő Excellentiaja artatlan puskasi ellen, tolvaj kiáltása által ő kglme Sátora körül lévő; és tavulyab valo kereskedő több Györögököt insurgáltotta, ellenek nogatta rutul meg verette, Sebhette nemelyeknek véreket, kiontotta és ontototta ... megis kötözte, és kötöztötte [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

kiontattatik szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vkinek vére ~* vki vérbe kevertetik/köpülte-

tik; a fi bătut pînă la sînge; js Blut vergossen werden. *1766:* Miképpen, hol, és mikor verettetetett legjen meg az J által Tordán lako Libertinus Nagy al(ia)s Berbéts István eökegjelme, s mely nagy mértékben ontattatott ki az J. altal vére az exhibealt Citatoriabol bövebben ki tettzik ... azt kévánom, hogy vér birság poenaján convincaltassék [Torda; TJkT V. 303].

kiontott vărsat; vergossen. *1710 k.:* Károlyi Istvánnak ... Jábroczkinak, főembernek magok házokban kiontott vérek elvesze [BÖn. 898].

kiorot l. kiirt

kiorsózik kioldalog/somfordál, kioson/sündörög; a ieşi pe furiş/neobservate, a se strecura afară; her/hinausschleichen. *1803:* evel tsak hirtelen ki orsozott az az idegeny Legény [Berz. 3. f. 5. B. 1].

kioszlik, kioszol szétoszlik/rajzik; a se împrăştia; auseinandergehen, sich auflösen. *1657:* mivel már az ellenség jó távol maradott volt, mint olyan nagy hévségben annyi utat tévén ... én is azért megtelepedvén, de zsákmányra az hadakat kioszlani nem engedvén, valami zöld ágakat támogattaték fel, kinek árnyékában mind enni, mind pedig fáradságom után pihenni akarok vala [KemÖn. 245]. *1689/1780:* osztánon a' több Joszágokban oszlottanak ki dézmálni [MkG]. *1710:* Kemény János ... hadaiban is felesen tábori szokás szerint zsákmányra kioszlottanak vala, nem gondolkozván senki arról, még aznap harcolni kellene [CsH 53. — Az 1662. jan. 22-i vesztes nagyszöllősi csata napján].

kioszt 1. a distribui; austeilen. *1573:* Teis oztottal ky az Marhaba melinek arrat be kely zedned [Kv; TJk III/3. 122]. *1585:* Az Lakatos Tamas boraynak az Seprwyet atta(m) czhyaplar Adamnak, merth eö oztotta ky munkayaert Neki atta(m) [Kv; Szám. 3/XXII. 82]. *1621:* Ez harmadnap alat hordottak Djmbrjger Janostol Tizen negy Veder Zaladsert mélliet vgian magok osztottanak ki [Kv; i.h. 15b/IX. 52]. *1622:* Az Templomhoz ualo Penzt ki oztottak mely teszen f. 39 [Pujon SzD; SzJk 6]. *1774:* Aszt tudgyuk hogy három Esztendöktöl fogva maga Praefectus Uram szokta ki osztani a Czédulákat sokadalmak alkalmatosságával, de Tisztarto Uraimék Ratioiban ingrediált legyené azon Czedulaktul gyült pénz vagy se eszt magok Tisztarto Uraimék fogják tudni [Mocs K; KS Conscr. 98]. *1848:* hoztak gunya némüt aztot ide haza ki osztottam az önkénteseknek [Lemhény Hsz; HSzjP].

2. vmit (adományként) szétoszt; a împărţi ceva (ca dar); etw. (als Gabe) verteilen. *1592:* az ki az Büzaban az odorbaliba meg marad, ozzak ki az szegenyeknek [UszT]. *1606:* Husuet napiara oztottam ki az szegeniek ladaiabol az Ispotalybeli szegeniek(ne)k Eggik azzonnak attam egj hitúan also Inget ... Egj kuldus ferfi giermeknek, attam egj hituan Inget[a] [Kv; Szám. 12a/I. 49. — [a]Folyt. a részl.]. *1661:* (Az) eőt forintot az Ispotály Biro kezébe kell adni, osza ki az Ispotalybeli szegényeknek [Mv; MbK]. *1835:* egy szem Gabonát sem adnak el az Udvarbol, hanem azt mind ki oszszák a szükölködö Embereknek a' nélkül hogy azért valami usurára hajtanák ököt ugy is kezdették a sok elengedés miatt tartani mintha muszáj volna, hogy ö Nga ki oszsza nékiek a' maga gabonáját [Zsibó Sz; WLt].

3. (egymás között) feloszt; a împărţi (între ei); (unter sich) aufteilen. *1709:* Az Ecclésiakban sok helyeken az Ecclesiák jövedelmecskéjét, ugjmint, borát, búzáját és egyszer s mászszor gyült pénz kölcségét rész szerént egymás közt régen ki osztottanák, és mostan is osztogattyák az Ecclesiák kárara [REkLt Cons. jk I. 30]. *1776:* egy harmincz vederbül allo bort nem nyeresegre, se(m) pedig Kortsmalkodasra, hanem magunk Hajos Legényei(n)k(ne)k Könyebb Szokás szerént excontentalasokra nézve vásarlottunk ... és az Hajos Birohoz altal vitettven az be petsetelt hordot, az mély Bort ugyan tsak ki osztvan az Hajos Biro Közöttünk [Déva; Ks 76. VIIIc].

4. (megmunkálás/tartás céljából) kiad; a repartiza (pentru prelucrare/creştere); (zwecks Bearbeitung) ausgeben. *1590:* ez J ... Bodoni Balas ... megh szantotta ez ... feöldbelj reszónket ... melyben eö neki az falú oztassa vtan semmj igassaga nem volth, merth eö neky az eö resze ki vagio(n) osztúa az eö tizessewel eggyyt azon fellíel megh newezett tilalmasbol [UszT]. *1609:* Kcőrösfeoi bíro hozzot Dezma kendertt kalangiatt 13 ... Az meli kendertt kiostottunk meg chinalni hostak be benne kalongjat Nro 9 keue 20 [Gyalu K; Sennyei 46/11]. *1711:* Mikor azon marhákat tartani ki oszták, én is el menék hogj el hajcsak bennek [Szárhegy Cs; WLt Gr. Erős (66) ppix vall.]. *1753:* meg tekéntvén Instantiajokot s kéreseket ... a szegénység jövendö beli emolumentumára ... Azon Galacz nevü Helységet két Táblákra szakasztván az Also részét vagy Táblát ki osztattuk [Elekes AF; DobLev. I/256. 1a]. *1772:* akár kenderéböl, akár szőszszéböl mikor a' Jobb(ágy) és Zsellér aszonyokra ki osztattak, hol egy, hol legfellyebb két fontat a' meg fontatásra, azzal tartoznak [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. *1824:* a' kendert Weressegyházán meg etseltetvén, és gerebeltetvén ki osztotta ... fonás végett [Veresegyháza AF; Told. 30].

5. *uzsorára* ~ uzsorára/kamatra kiad/kölcsönöz; a da (bani) cu camătă; auf Wucher (aus)leihen. *1846:* Kedves Léányom ... Usoras Contractussaimnak azon részét, melyek nékem Osztály szerént jutot (így!), tegye hasanlolag az Össi közmassában, a' miket pedig én osztottam ki Usorára aztatt tartsa magának [Kv; Végr.].

6. (osztályos) örökségrészt birtokba (ki)ad; a da în posesiune partea moştenită; (aufgeteiltes) Erbteil in Besitz geben. *1606:* Vagion illjen dolgúnk mw nekúnk Tarchafaluj Palfi Istua(n)nak es Palfy Ferenchnek az Zek megh latasara, mjert hogj jm(m)ar el oztoztúnk. Az oztozaskor megh kiuanom hogi miert en Palfi Istuan tizen negi eztendötwl fogúa hazas ember uoltam, Palfi ferench eöchem pedigh neötelen legenj uolt, felesegemrejs ki oszuk abbul az rez eöreksigból ualo reszet, az melljet nallam leteben penzen uottúnk [UszT 20/183]. *1634:* Szabo Mathe el külde münköt hogj az Cziobot Jstua(n) es az Vitos Jstua(n) Jozagabol ozzuk ky Tima Giorgjnek es Tima Matinak az eök reze aniay Jozagot (így!) mü el menenk ... ky oztok mindenüt Tima Giörgjnek es T M(ate)nak az aniay rez iozagjbol, mindenüt az eö igassagokot [Kászonújfalu; BLt 3 Vitos Bálint (50) ns vall.]. *1794:* midőn a Tiszt Vrak az Nyilakat ki osztottak, ekkor T Szanto Sandor ur 's az több Sárdi és Borbereki részen levő possessorok magokat károsoknak látván nyil-

jakhoz nem is nyultak, sőt ki ki maga embereinek meg is hagyta hogy azon nyilhaz mig masod rendbeli esketést nem vitetnek veghez, ne is nyuljanak [M.bagó AF; DobLev. IV/734. 8b].

7. *nyilakra* ~ (földterületet) nyilvonásos osztással feloszt; a împărţi (un teren) în parcele; (Feldstück) durch Pfeilziehung aufteilen. *1805:* Az Utrizált kaszállo ... az Ergehez tartozatt ... égy része ollyan tos helly volt, hogy az Marha meg uszta ... a' melly ergét, a' viz belölle ki szaradván, a' Város nyilakra kiis osztat [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt Déési Páll György (33) vall.].

8. (hadat) el/feloszt; a împărţi (oştirea); (Heer) aufteilen. *1653:* Básta Fejérvár felé ment, hadait kiosztá, de nem lőn sokáig [ETA I, 58 NSz].

9. kiad/hirdet; a da; bekanntmachen/geben. *1823–1830:* Ekkor osztották ki a jövő esztendői praemiumra való matériákat is. Ekkor a professzorok a fakultások szerént való süvegben, vagyis inkább sapkában és palástban megjelennek az univerzitás templomában[a] [FogE 239. — [a]Göttingában 1796–1797-ben].

10. (úrvacsorát) oszt; a împărtăşi/cumineca; (Abendmahl) reichen, (Kommunion) erteilen. *1798:* Nékünk ... vagyon egy kitsiny Poharatskánk, a' nellyöl a' Pap a' Bort szokta a' Sakramentomok(na)k administratiojakor ki osztani; de tellyesseggel nem tudhatyuk, oné? ezüst é? ... vagy pedig Compositio; mert nagyon fekete szinü [M.bikal K; RAk 30]. *1863:* Az uri Sz. vacsorát mindenütt la mártii kell ki osztani, egy felöl az egyformaságért, más felol, hogy a bün bánat hetiböl, a hushagyo ked ki kerülödjék [Gyalu K; RAk 78].

kiosztandó szétosztandó dolog; teren/lucru care urmează să fie împărţit; zu verteilende Sache. *1847:* (Az erdőböl) a Közönségnek némüleg Tüzelése fedezésére meg hagyott kevés részetskéjével, szerfelett viszsza élnek[a], mivel azt nem a köz Nép száma mennyiségihez alkalmazva Szabályozzák ... a szükséges kiosztandokkal is olj rendetlenül bánnak hogy némely Házak utánn, két három Nyilat is adnak, más hová alig edgyet vagy felet [Torockó; TLev. 10/9. — [a]A bírák].

kiosztás 1. osztás; distribuire; Austeilung. *1587:* 22 Juny Elseo ky oztasban Jutot az zwzekbol. Az varosz zamara keobeol Bwza 30 ... 13 July Masod oztaskoron Jutot volna esmeg 30 cb [Kv; Szám. 3/XXXIII. 1].

2. szétosztás; împărţire; Verteilung. *1793:* Diosadbol az ki osztás végett küldött pálinkat égy Hordo Borral viszszá küldötte az Vajda mivel Semmiképpen az Emberek fel nem vészik [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

3. kirovás; impunere; Auferlegung, Belegung. *1846:* A beállott Katonai éven keresztül — az ezen megyében szállásaló lovas katonaság számára ... ki szolgáltatni kelletö élés részletekröl, ugy a' mészáros gyertya és Istállobeli veszteségek potlására kivántato pénz öszvegröl — az ado mennyiséghez arányozott kiosztás vagy rovatal meg készittetvén ... sietünk azt további kezelés, s a' kelletö felszedetés végett ezennel béadni [K; KLev.].

4. (föld) elosztás; împărţire; (Boden/Feldstück) Verteilung. *1587:* Az ky hatarozot Ret penigh, Nyl zamra ozollion, Amint az Zena Ret ky oztasban Az varossy keosseg regteol fogwa ęlt, sok eorcokeös feolde senkinek Ne lehesse(n) ... Mert felekis Nem mas hatar, hane(m) vgyan Colosvary hatar, Meltonak itilik Azert hogy felekiek Ne ellyenek teob zabadsaggal Nagiob hazon vetellel, es kileomben, Amint Az Coloswary keossegh ęll [Kv; TanJk I/1. 53–4]. *1629:* Szanto föld kaszalo ret ki oztas es ki fogasbannis semmi valaztas es külcombsegh nem volt, hane(m) indifferenter az hol ki akarta foghni ot foghta kj [Kv; TanJk 54]. *1844:* Nemes Dées várossa N[a] Réteni közös helyeinek fel mérésire és ki osztására most esztendeje költ egyezés szerént fel mérvén ... a' Fábián Dombja alatti földetskét [Dés; EHA. — [a]Olv.: Nagy].

kiosztat 1. a pune/dispune să se împartă/distribuie ceva; verteilen lassen. *1654:* minde(n) Urak es Feőrendek keőzeőtt eleiteől fogva valo be vett szokás az hogy igy szűret eleőtt ki ki joszágára Saytott Turót es penzt must fejéb(en) ki osztasson [Bükkös AF; KemLev. 1425]. *1677:* Látván az szegény jobbágyok(na)k ügye fogyot, alapattyakat, Szegénységeket, kölczőn osztattam ki nékik hogy el ne bujdossanak buzat Cub sax no 7. Jobbágy Szeren kivül minden veka buzára egy egy napi kapálást, vagy aratást igirtek [UtI].

2. (megmunkálásra v. más célból) kiadat; a dispune ca ceva să fie repartizat (pentru prelucrare); (zwecks Bearbeitung) ausgeben lassen. *1595:* Sas Iakabot küttem az Cedulaúal 65: Varos kopiaiert: Mellyeket Biro W. kj osztotta velem Azzonyúnk ö fge eleiben hogy menenek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 314 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1722:* Lenünkis még Tavalyi vagjon felesen, Balku Ur(am) ö kglme itt létiben az fontatást emlegeti vala, azért én mind ki osztatom fonnyák meg [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1760:* a' kendert ki kell osztani, és mentöl szebben, és vékonyabb(an) lehet meg kell fontatni [Szentmargita SzD; Ks 18. CII].

3. örökrészét kivéteti; a cere să i se dea partea cuvenită din moştenire; seinen/ihren Erbteil (her)ausnehmen lassen. *1596:* enneke(m) Nem akarnanak Rezett adny Benne, azertt az en Rezemetth kj kewano(m) osztattnj az weteol[a] az kikvel birtattnj akaria zabad legyen w es welle [UszT 11/101. — [a]Olv. üvétöl; értsd: övétöl].

kiosztatik 1. (adományként) szétosztatik; a fi împărţit (ca dar); (als Gabe) verteilt werden. *1859:* Tamás Zsofia özvegy Czako Jánosné ... végrendeletében meg nevezett felkelhetö javai ... az egyház biztosai által el árvereztetvén, tökésittessék ... s kamata évenként az egyház felügyelete alatti egyház szegényei közt egyenlöen osztassék ki [Kv; Végr.]. *1863:* halálomkor husz forint osztasson ki közöttök[a], a többi az alapitványhoz csatoltasson [Kv; Végr. — [a]A szegények között].

2. (földterület) felosztatik/kiosztódik; (despre teren-uri) a fi împărţit; (Feldstück) verteilt werden. *1777/1780:* vagyon ... Allodialis Szánto Földetske, melly a Praebendásoknak szokott ki osztatni [Alparét SzD; JHbK I.II/3. 96]. *1805:* a' Nevezett kaszállott, az Ergének feléig bé kaszálta ... a' mult Nyáron a' meddig az Erge tartatott, és nyilal ki osztatott az embereknek ki ki az Maga nyiljút le kaszálván [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt Harko András (44) ns vall.].

3. ki/oda adatik; a fi împărţit/distribuit; aus/hingegeben werden. *1823–1830:* Szent György-napkor ülik meg[a] a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a feltett matériákra irott munkákra kitett jutalmak. 1796-ban az három fakultásokból három ifjak nyerék el a ju-

talmat [FogE 239. — [a]1796 tájt a göttingai egyetemen]. *1841:* a' Candidátusok nevei le iratatván s rendre minden Czéh Tagjának Votizátio végett ki osztatván ... leg több votumokat nyertek[a] [Kv; ACSzám. 136–7. — [a]Köv. a fels.].

4. kirendeltetik; a fi repartizat; (hin)ausbeordert werden. *1827:* a' remekező Legények őrökkétig a' Tizenkét őregebb Mesterek között azon rendel az őregség, vagyis a' Czébeálláskori rend szerént következnek, osztassanak ki [Kv; ACJk 21].

kiosztatott ki/szétosztott; împărţit, distribuit; aufgeteilt. *1761/1808:* Ezenn Curiához tudgyuk hogy szolgáltanak Usorásak, de ezek Titt. Darvai Sándor Uramtol ki osztatott Gabonáért usoráztak [Szind TA; Berz. 3. 2. A. 1].

kiosztattat kiosztat; a pune/dispune să se împarta/distribuie ceva; aus/verteilen lassen. *1654:* ha modotok vagyo(n) benne osztassatok mind penzt, Saytot, turot must fejéb(en) joszaghtokb(an) ideje(n), ha hogy pedigh ne(m) osztathattok, hogy sem mint mas ideghe(n) nemes emberekteől szedgyék fel, én inkab magham osztattatok ki közikb(en) elégedendeő keöltséghet must fejéb(en) [Bükkös AF; KemLev. 1425 Kemény Jánosné Kállay Susanna aláírásával].

kioszthat a putea împărţi/distribui; aus/verteilen können. *1793:* Diosadbol az ki osztás végett küldött pálinkat égy Hordo Borral viszszá küldötte az Vajda mivel Semmiképpen az Emberek fel nem vészik probálta Székely Josef is ot létib(en) hogy ki oszthassa de rá nem mehetett [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

kiosztó szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *prebenda-~ ablak* járandóság-osztó ablak; fereastră la care se distribuie raţiile; Fenster/Schalter an dem die Bezüge verteilt werden. *1694:* Az Pincze Ajto keozepin egy Praebenda kioszto ablak annakis Ajtocskaja Vas Sarkos pantos, retezze retez feje [Kővár Szt; JHb Inv.].

kiosztódik kiadatik/osztatik; a fi împărţit/distribuit; ver/ausgeteilt werden. *1839:* Vagyon a' Mlgos Uraságnak valami régi majorság Szölleje, mely a' régiségtöl meg-avult és el pusztult — ezen Purga is kiosztódott Dézmára [Kémer Sz; MkG].

kiosztogat 1. szétosztogat; a împărţi rînd pe rînd; nach und nach verteilen. *1711:* Tudom hogy akkor elein mikor az urak eö nagak ezen háboruságnak az elein Szebenben bé mentek, lévén ... két Száz véka buzája rostálatlan, mellyet Szabo Mihály ur(am) az Jobbagyoknak, s másoknakis kölcsön ki osztogatott [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szabo István (52) jb vall.]. *1789:* Néhai Magyarosi Beniamin Ur ... Jobbágyainak három Vasas szekereit is ki osztogatta arra nézve hogy maga ne tartson béreseket [Asszonynépe AF; DobLev. III/657. 4b].

2. (megmunkálásra) kiadogat; a repartiza (pentru prelucrare) rînd pe rînd; (zur Bearbeitung) nach und nach ausgeben. *1749:* A Virágos kendernek jovából osztogattam ki fonni az jobbágy Aszszonyok(na)k [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. *XVIII. sz. köz.:* maga rész helljét maga Jobbágyinak és Sellérinek osztagattya ki [Karácsonfva AF; Told. 28]. *1794:* az érdök az Colonusok(na)k ki lévén osztogatva, el voltak élve ugy hogy még veszszöt sem mindenüt lehetet kapni [Mezőmadaras MT; BKG Jac. Kosztin (33) col. vall.].

3. kiadogat/szolgáltat; a distribui; erteilen. *1817:* Contrásnak hogy ide visába[a] meg tétetett az Exponens eö kegyelme ... a' maga idejébe mindenkor meg jelent, és soós vizet nékünk ki osztogatván, ugy Kötelendre a' falujába viszszá utazott | hogy pedig a' Soós kut néha néha bélett légyen zárva, akkor midön Soós vizet ki osztogatni az Exponens tartozott volna, azis igaz [KLev. — [a]Visa K].

4. (szállásra) eloszt/helyez; a repartiza/plasa (în locuinţe); (aufs Quartier) verteilen/unterbringen. *1705:* (A kurucok) Bémenvén ... Kolozsra, Ajtonra, Györgyfalvára éa több Torda és Kolozsvár közt lévő falukra, amely beteges németeket kiosztogattanak vala ki[a] quártélyra, azokat mind levágták nyavalyásokat [WIN I. 647. — [a]A közlésben is így!].

kiosztogatás împărţire, distribuire; (wiederholte) Auf/Verteilung. *1589:* Az zegenyeknek penzúl ky oztogattasra[a] | Keöuetkezyk Az Heth Boroknak ky oztogatassa[b] Rend zerint ... Also fylen egy Altalag bor volt merwe az Akoual 52 veder zallot ky Belole 3 weder es 5 weder Seprö Marat 44 weder Atta eyttelet p(ro) 4 d. Arolt f. 14 d. 8 ... Azzon faluan Aroltak f. 13 d. 76 [Kv; Szám. 4/IX. 25, 4/XII. 4–5. — [a]Köv. a nevek és az adott összeg fels. [b]Kikorcsmárlás céljából]. *1593:* Az zegenieknek zwr ki oztogattassa penszel egietembe[a] [Kv; i.h. 5/XX. 128. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1711:* esküszöm az egj elö Istenre ... Hogj az en Egj haz fiui hivatalomb(an) tellyes tehetsége(m) szerént jo Lelki ismerettel igyekeze(m) el járni ... alamisna fel szedésb(en) és annak ki osztogatásáb(an) jo lelki ismérettel járok [Kv; SRE 118].

kiosztogatott 1. kikölcsönözgetett; care a fost dat cu împrumut rînd pe rînd; nach und nach verliehen. *1639:* az Jarmos Eökreok(ne)k harmat az kereskedeo Ifiu legenj szolganak Keczelej Gergelj Deaknak aiandekoztak, Ez uegre hogj az Nehaj Gyulaj Ferencz Deak vramnak kj oztogatot Restantjaianak be szedeseben annal iob keduel forgolodgyek [Kv; RDL I. 116].

2. szétosztott; împărţit, distribuit; ausgeteilt. *1811:* Felséges királyné Maria Ludovica 1808ik esztendöben Posonban tartatott koronáztatása alkalmatosságával ki osztogatott egy nagyobb és két kisebb ezüst, egy nagyobb és egy kisebb arany emlékeztető Pénzek in suma 5 Darabokban [SztLt 85/337].

kiosztott 1. împărţit; aufgeteilt. *1757:* a' D(omi)nalis Falukra ki osztott urbarialis bor arát be szedni éppen ne halaszsza Udvari Biro Uram, mert régen fel itták [Déva; Ks 92. 1. 23]. *1831:* Az Öri[a] Határ szél mellett a Béla hegy alatt vagyon a' ns Városnak Házalat szerént kiosztott nyilla [Dés; DLt 904. — [a]A tószomszédos falu: Alőr].

Szk: *kölcsön fejében ~. 1594:* Az Kraznai Maior hazban vagjon buza cub. 29. Vagjon ott keölchieön feieben ki oztot buza cub. 112 [Somlyó Sz: UC 78/7.4] ✱ *uzsorára ~. 1846:* Buzdi és ahoz tartozo Joszágaimban levő

Embereknek, vgy idegenybélieknek is Usorára ki osztott én általam Gabona és pénz menyiségek a Contractusakbol ki tetzik [Kv; Végr.].

2. vkire (kötelességül) ráosztott/rótt; repartizat cuiva (ca obligaţie); (als Pflicht) jm auferlegt/getragen. *1787:* a Falukra ki osztott Utakon lévõ Hidakra, 's utakra való vígyázás is egy nevezetes kötõlességek lészen a' Falusi Notariusok(na)k, ezek a' Falus Birákkal minden Héten egyszer a Határon az Utakat Hidakat, meg visitállyák, és azokat instantanĕĕ reparaltassak [Torockó; TLev. 3/2. 2].

kiosztozik örökségbõl részét kiveszi; a-şi lua partea de moştenire; aus dem Erbe seinen/ihren Teil nehmen. *1781:* Holló Simon ... még az attya idejiben kiosztozott, külön is szállott [Taploca Cs; RSzF 230].

kiosztoztat örökségbõl vki részét kiadja; a-i da cuiva partea de moştenire; aus dem Erbe js Teil ausgeben. *1818:* Csíkjenõfalvi gyalog katona Gegõ István ökegyelmének cortraversiája származván az édesattyával ... sok rendben kérte az attyától az részecskéjét mind a felkelhetõkbõl s mind pedig a jószágból. De még eddig néki nem adta ki ... Azért azt kévánnya, hogy õtõt osztoztatná ki az attyától mindennemû javaikból [Jenõfva Cs; RSzF 243].

kiöklel szarvval felhasít; a spinteca cu coarnele; mit den Hörnern aufschlitzen/spalten. *1722:* Az Utrumba Specificált Bikát Soha nem tudom hogy embert, marhát s egyebet meg Sebhetet volna, annál inkább hogj az Sos Ianos kantzájának az hasát ki õklelte volna ... tsak puszta kézzel fa nélkül is ki hajtották mégh az gyermekek is, de Senkihez nem õklõdõzõt [Bogát TA; TL. Kovács Mihály (33) zs vall.].

kiöl vhonnan kipusztít/irt, megöl; a extermina/omorî; ertöten, ausrotten. *1852:* a' Nagy Laki közönség adott bé egy panaszt, hogy én az magam helyemre, égy házat épitettem 's még épitteni kívánok, a' hol az Forradalom elõttis voltanak ... edgyikbõl ... egy szegény magyart õltek ki [Nagylak AF; DobLev V/1358 Dobolyi Bálint nyil.].

kiöltözik átöltözik; a schimba un port cu altul; sich umziehen. *1676:* Mart. 30 õltõztem ki a' Németh köntõsbõl Papi granat köntõsb(e) [PatN 13a].

kiöltöztet felöltöztet/ruház; a îmbrăca (pe cineva) din cap pînă-n picioare; ankleiden. *1780:* Cserei Uram ... a Feleségit Uri modra ki õltõztette drága köntõsökkel [Bethlen SzD; BK. St. Ersek (46) jb vall.]. *1849:* Kelemen adott nékem tiz ezüst ftot hogy a' menyetskét õltõztessem ki, erre varni adtam égy polgárnõ leányához Schvarcz Rebekához [Kv; Végr. 60].

kiömlendõ kiáradandó/csapandó; care se revarsă; übertretend, über die Ufer tretend. *1843:* ezen kaszállot ... nem fogja é eliszapolni az árokbol ki ömlendõ viz [A.jára TA; BLt 12 Jos. Bunda (66) figulus col. vall.].

kiömlés kiáradás; revărsare; Austritt, Überströmung. *1843:* Hogy a nevezett árok eddig tépést, vagy szaggatást okozott volna, azt nem tudom — de hogy ezután ezen árok szélesbedésével, s a viz kiömlésivel nagy kárt fog okozni ... s ezen kaszállot ezután félvén a viz ömlése veszedelmitõl nem igen lehet használni [A.jára TA; BLt 12 Jos. Bunda (66) figulus col. vall.].

kiömlik 1. kifolyik/csordul; a se vărsa; (her/hin) auslaufen/fließen. *1736 u.:* Nemes János olyan akkor-hozott üveg bort köszöne el az atyámra ... Baló Tamás lévén társa az italban az atyámnak ... õ szegény nem tudván a rendit, hogy kell innya belõle ... a bor kiömlik az asztalra [MetTrCs 451].

2. kiárad/zúdul; a se revărsa; überströmen, ausfluten. *1796:* mihellyest a Kûküllõ Vize tsak középszerû modon is meg árad ki ömlik ezen Határok béli széna Rétekre, és egyébb Terrenumokra [Ádámos KK; JHb XIX/56].

kiönt 1. (folyadékot) el/odaönt, odatölt; a vărsa (un lichid) din ceva; (Flüssigkeit) zugießen. *1580:* Az Zemet Biraknak vegeztek eo kegmek hogy ... vczanke(n)t el iaryak az varast es kiàlchyak megh hogy se trebelt se egieb bwdóss vndoksagot ky ne eosse(n) senki, se kapozta lewet s az barbelyok Az lwgot se az zochyek Az chyawat [Kv; TanJk V/3. 226b]. *1584:* Luch Gergelne vallia, Tartok egy leankat ... Mondek a leankanak hogy Melliezze(n) eg Ludat holnapra Az leany mikor meg melleztette volna ki mene hogy a Rut mellieztes vizet ki Eósse | Diossy Mathias ... vallia ... Ez Zeles Miklosnetol ket penz arra vayat es ket penz arra Sos teyet hozatank, Az lewes kenyeret meg chinaltatam ... de mingiarast Nagy hertelensegel el Enyezek az vaia es fely, Es otta(n) Sawoya valtozek el chodalkozank raita, es ozta(n) a diznonak eotteok ky | Eppel Chrestelne vallia, Egi tehenem vala, es vgian Alkalmoson giwteottem vala vaynak valot, es mikoron keopwllenem Ieowe hozza(m) Zelesne twzert, Es ell Mene à Twzel, es az en vayam es tehenemnek minde(n) hazna el vesze azontul mihelt el Mene, es ky kelletek eottenem [Kv; TJk IV/1. 246, 250–1]. *1639:* innia kezdem[a], igen daraboson kezde az szamra jönni, ugia(n) sürü vala, en az szambol ki pöktem, az Czuporbolis ki eöntem [Mv; MvLt 291. 191a. — [a]A bort]. *1801:* baszom teremtettét, tsak ked ne haragudjék Martzi bá, nem bánom a tõbbi haragudjék s azzal a kantso bort, mely a kezébe volt a földre ki önti Turos Martzi eleibe [Szucsák K; RKAk]. — L. még UF II, 161.

Szk: *~eni való* elönteni való, ihatatlan (bor). *1843:* moslék bornak se lehet nevezni ki önteni valo nagyon rossz és egésségtelen [Dés; DLt 664].

2. kiürít; a goli; entleeren. *1657:* akkori idõben én nem szégyenlettem, mint mostani némely csak közember gyermekébõl álló inasok is, mikor helyben voltunk, házseprés, tüzrakás, és mivel gyalog árnyékszéket hordoztak véle, annak kiöntését, tisztitását; haragudtam, veszekedtem egy Pap András nevû inastársomra, ki ... midõn ki kellett öntenünk, ottan-ottan elokádta magát [KemÕn. 41].

3. kitölt; a turna (din ceva), a deşerta; ausgießen. *1843:* (A) kisereglett emberek ... tiltakoztak a fennforgó hely bévetése ellen ... Mákáve Mojszi mondotta, miután a vetés abbanhagyatott, hogy a zsákban lévõ erdõmagot öntenék ki; de az emberek ezt nem helyeselvén, a mag nem öntetett el [VKp 76].

4. kiborít/szór; a deşerta/împrăştia (răsturnînd); ausschütten. *1591:* Nagi Palne ... vallia. Tudom hogi hazamnal volt Susanna, es egi ruhaba keotue volt vgi mjnt huz forintia, kys eonteotte eginehanzor az aztalra [Kv; TJk V/1. 179]. *1756:* hallám hogy nagy zendülés lett volna, mintha valami sok pénzt, vagy aranyat öntöttek volna ki a' földre [Kv; Mk IX Vall. 61].

5. *vérét ~i* vérét/életét áldozza; a se jertfi (pentru ceva), a-şi vărsa sîngele pentru cineva/ceva; sein/ihr Blut/Leben (auf)opfern. *1660:* fejünk fen allaig (!), tellyes teheczegünkkel, minden utakot el követni keszek vagiunk es Verünketis ki öntenj ne(m) föszvenyellyük [UszLt 29 fej.].

6. kiárad; a se revărsa; übertreten/strömen. *1761:* sohult az viz az rétekre az után ki nem öntöt [Déva; Ks 94. 24. 4]. *1772:* ezen 1772dik esztendőben nevezetesen edy versen volt nagy ki áradása a Kis Kükülő vizének, de annak gáttyától valo fel tojulás miatt, ki nem öntett, és ... kárt nem okozatt [JHb LXVII/2. 372–3]. *1814:* mikor árjában is volt a víz ki nem öntött [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1843:* akkorára nőt a' Nyárád és Maros hogy ezen rendbéli ember akkorának nem érte ... 3ad napja hogy ki öntett, de még az idénn akkora nem volt, mint a' millyen mostis pedég szállott [Nyárádtő MT; SLt évr. Szász Ferencz P. Horváth Ferenchez].

7. *~i magát* kiömlik; a se revărsa, a curge; (her/hin)-ausfließen/rinnen. *1662:* A napnyugot felől való nagy hegyekből pedig a szőlőhegyeken által csökön a föld alatt igen szép bő forrásvizet vitetett volt be, melly elsőben a konyhaudvarban, a megírt tornyok ellenében öntötte ki szép bőséggel magát, onnét pedig a templom oldala mellett elővivén, az város belső piacra deriválódott [SKr 96].

8. kiáraszt; a face să iasă din albie/reverse; ausströmen. *1732:* A ... Nemes Curia szép ligetes hellyen fekszik, csak hogj essős időb(en) a mellette le folyo patak ki vetven a Csurős kertbenis ki önti a vizet [Nagyida K; Told. 11/70].

9. (vízáradattal) elűz, kikerget; a alunga/goni (prin inundare); (durch Wasserstrom) ver/austreiben. *1672:* Itt, Uram csuda hirek kezdettenek vala ugyan bizonyoson folyni ... Kamenicz keresztyén kéznél sok praesidium őrzése alatt. Ma 14 napja megszállották. Lövések nem igen vadnak egyik részről is. Ezek az sáncz vetésben, víz elvétel, vagy az városra való vetésben, hogy azzal kiöntsék őköt, foglalatosok [TML VI, 262 Baló László Teleki Mihályhoz].

10. (vmilyen érzést/indulatot) kifejezésre juttat; a exprima (un sentiment, o pornire); (irgendein Gefühl/irgendeine Erregung) zum Ausdruck bringen. *1665:* Bő irásomról megbocsásson Kegyelmed ... Kegyelmed köbölében akarám kiönteni az én sok méltatlan búsulásomat, a kikkel illettettem [TML III, 492 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1786:* azon Regia Decisio melly lett az Thoroczkai Lakosaknak keserves panaszszakra mellyet az Mlgos Uraság ellen sok versben ki öntettenek vala ... Thoroczkon az Communitasnak Publicaltatvan[a] ... Jur-assorak által [Torockó; TLev. 4/13. 52. — [a]Köv. a nevek fels.].

Szk: *~i mérgét. 1662:* hogy mérgeket ily titkolás nélkül öntik ki ... minekünk is félre kell minden respectusokat tennünk [TML II, 393 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1771:* Ez igen szép szín alatt akarja a maga mérgét kiönteni [RettE 250]. *1801:* ugy tetszik rajtam ki öntvén eszelös mérgét, többeket sért [Kv; BfN gr. Kemény Sámuel lev.] ✱ *~i panaszát. 1672:* éjszakákon az álmatlanság emészt meg, nem alhatom s majd az sincs, kinek panaszom kiöntsem és az kinek tanácsával segítsem magam ily derék dolgokban [TML VI, 369 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

11. *átv. gúny* kitereget: a etala/expune; ausbreiten, bloßlegen. *1670:* Vitnédi uram minden bölcsességét kiöntötte levelében. Némely irásiban bár ő kegyelme megvonta volna pennája orrát, az szentelt vitézséget bár ne forgatná kivált az hunyadi dologban. Elég csudás levelek [TML V, 82 Naláczy István Teleki Mihályhoz].

12. *(Isten) ~i a maga lelkét* Isten szétárasztja lelkét; Dumnezeul îşi revarsă sufletul; Gott breitet seine Seele aus. *1710 k.:* az Isten ... sokképen és sokformán és elvégre a maga fia által szólott, és kiöntötte a maga lelkét ... minden testre; mert e nélkül az eset[a] után a soha sem látott, sem látható Istent ki ismerte volna meg? Senki sem [BÖn. 429. — [a]Értsd: Ádámnak és Évának bűnbeesése].

13. *a tűz ~i dühösségét* a tűz kitombolja magát; focul face ravagii; das Feuer tobt sich aus. *1811:* A' Tüz fellobbana, Falun végig mene Nem vala oly' erő, mely álljon ellene, Mig nem ki öntötte el-szánt dühösségét, 'S mérges rontásának önként veté végét [ÁrÉ 40].

kiöntés 1. kiürítés; golire; Entleerung. *1657:* akkori időben én nem szégyenlettem, mint mostani némely csak közember gyermekéből álló inasok is, mikor helyben voltunk, házseprés, tüzrakás, és mivel gyalog árnyékszéket hordoztak véle, annak kiöntését, tisztitását [KemÖn. 41].

2. kiáradás; revărsare; Übertritt/strömung. *1806:* a' Czigányok is laktanak azon Kükülő két follyomjai között lévő követses hellyen, de a' Kükülő vize rájok lett gyakor ki öntései mián azon hellyen lakások nem lehetett, onnan más hellyre telepettenek [Erdősztgyörgy MT; WH].

3. *1710 k.:* Ennyi gonosz között inkább akartam a magnak önként való kiöntésével megmenekedni az ördög és testem sok kisértetétől, mintsem minden fertelmességre, paráznaságra kiáradni [BÖn. 507].

kiöntet kitöltet/ürittet; a pune să goleasică/deşerteze ceva; ausgießen lassen. *1600:* mikor búzat akartak el vinnj az Bikafaluiak, Vduarhely Azzon nepek, egy nehanial el hagiatta ki eóttette sakokbul, ezt mo(n)dotta hogy nem engedgjük mert ezt a' falunak engették [UszT 15/28 Catherina relicta quondam Demetri Fen (?) jb vall.].

kiöntetés kb. árvíz által való kiszorittatás/elűzetés; alungare prin inundare; Vertreibung/drängung durch Überschwemmung. *1662:* Az hadaknak vezér ellen való indittatások, maradék tábornak az vár alá beszállittatása, onnan való kiöntetések [SKr 186].

kiöntetik elöntetik; a fi vărsat/aruncat; ausgegossen werden. *1765:* Öntetett ki meg romlat borbol Csinált bor Eczet Semmire kellő lévén Vr. 02 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 Szám.].

kiöntettet elöntet; a pune să arunce; ausgießen lassen. *1772:* Nyir vizet ne(m) vétett(em), mert ... minden esztendőben eddig vétett(em), mindenkor csak ki öntőttett(em), nem vettük semmi hasznát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kiöntettetik vízáradat által elűzetik; a fi alungat prin inundare; durch Wassertstrom vertrieben werden. *1662:* die 26 Octobris a Csigér vize mellé visszaszállván ... míg a rettenetes árvíz szállana, a mezőségnek alkalmatosságára nézve is ugyanazon helyben hagyattak vala, hogy a cselédek is a vár alól kiöntettetvén, olly helyre kényszeríttettek vala szállani a városnak gyömölcsös fás és veteményes kertei közé, hogy azok a jenei lakosoknak sok károkkal volnának [SKr 189–90].

kiönthet 1. kiáradhat; a se putea revărsa; austreten können. *1662:* (A Kőrös szigetét) a körösszéli földdel körös-környül erősen megtöltetvén, hogy a Körös árja oda ki ne önthetne [SKr 187].

2. *~i magát* kiáradhat; a se putea revărsa; austreten können. *1772:* Nem de nem ... okaé ennek az, hogy ő Excellentiája Malmától fogva le egy darabig; hegyek kőzőtt, és horgasonnis menvén a' Víz; őszve szorul, s magát ki nem öntheti ? [Kük.; JHb XX/27. 7 vk] | a' Mikes Malomtol fogva eddig a' Kűkőllőnek árka szélesebb, Martya alacsanobb teresebb, folyamattja egjenesebb ... mely szerént inkább ki terjed, s árradáskoris könnyebben ki öntheti magát [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 316 Andonia Gligor (50) jb vall.].

3. (érzést/indulatot) kifejezésre juttathat; a putea exprima (un sentiment, o pornire); (Gefühl/Aufregung) zum Ausdruck bringen können. *1677:* Bizony Uram annyi az injuriám mindennap, hogyha találnék valahol ehez hasonló jószágot ... mindjárt elcserélném. Követem Kegyelmedet panaszomról, de ugyan könnyebb, ha confidens uramnak kebelébe önthetem ki [TML VII, 364 Bethlen Miklós Telcki Mihályhoz].

kiöntődik 1. kiömlik; a se vărsa; (her/hin)ausfließen. *1662:* Melly pincén[a] a toronyról alázuhogó víz általmenvén, a kert felső részének közepin öntődött vala ki arra faragott kövekből szép kerekdeden rakatott ... jó nagy széles tágasságú és jó mélységű válúba, annak közepin egy nagy réz csövön, mellynek tetején emberi státuakép lévén, annak orrán, száján, köldökén és minden lyukas felein öntődvén ki az víz nagy bőséggel, míg ezen vízfogó válú megtelnék[a] [SKr 263. — [a]A morvaországi Ainsgron (Eisgrub) Lichtenstein hercegi várkastélyának leírásából]. — L. még SKr 96, 647.

2. elömlik; a se vărsa; sich über etw. ergießen. *1768:* Dánn Iuonnak a Burján Vonuly lovának szája meg ránt ásával bora ki öntődvén azonnal Dan Iuon botyával útni verni kezdé [Katona K; Born. XL. 81 Petyán Lupp (34) zs vall.].

3. kiárad; a se revărsa; übertreten, über die Ufer treten. *1578:* Panazolkodás nagy vagion az vyz dolga felól, hogy az nagy gat myat lenne sok arya az vyznek, kertekbe es egieb karos helyekre hogy ky ettodik (!) az wyz melnek okat ertyk eo kegmek az gatnak my voltat lenny [Kv; TanJk V/3. 173b].

kiöntött kiáradt, revărsat; über die Ufer getreten. *1846:* a' mult évben több versen ki öntött nagy víz áradás [Dés; DLt 423].

kiöntöz ki/elönt; a vărsa/arunca; ver/ausgießen/schütten. *1783 k.:* (A torockóiak) meg semis engedték Szt Mihály-nap[a] után hogy kortsomáinkan fen akadt borainkat el árullyák, fenyegetődvén azzal, hogy borainkat ki öntőzik [Torockó; TLev. — [a]Szept. 29].

kiösvényezett ösvényekkel taglalt; străbătut de poteci; durch Pfade/Stege aufgeteilt. *1811:* Az Árokalyi Udvar felett lévő, Ánglus Kert formára ki ösvényezett Erdő le-irása ... Ki ösvényeztetett 1801ben Aprilisben (ÁrÉ 5].

kiösvényeztetik ösvényekkel feltaglaltatik; a fi străbătut de poteci; durch Pfade/Stege aufgeteilt werden. *1811:* Ki ösvényeztetett 1801ben Aprilisben [ÁrÉ 5].

kiötlik ki/szétárad; a se revărsa; überströmen/treten. *1577:* Hogy meg lattak az Jfiu Zamosfaluj Gyerőfi Gaspar gattyat, Hogy az viznek Zaya Ott Torlot meg es Akadot meg, Es az viz az Colosuarj földre vgy ötlöt ky zellel, vgy Jőt fellyeb fellyeb az mayorokra molnokra [Kv; KvLt VII/34].

kipácoltatik (kender ecselővel) finomíttatik; a se face mai fin (firul de cînepă prin pieptănat); (Hanf mit Pinsel) verfeinert werden. *1807:* Kender ... ki héheltettvén, és pátzoltattván ... a jobbatska szála lett 42 fontt [Dédács H; Ks 98].

kipádimentumoz ki/megpadol; a pardosi; (aus)dielen, ausbohlen. *1807:* vagyon édgy Sütő Ház Téglával ki pávimentomozva [Szentmargita SzD; Ks 76/56 Conscr. 6]. *1849:* A nagy vendég fogado ... két vendég szobákkal ki pavimentumozva [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kipádimentumozás kipadolás, padlózás; pardosire; Ausdielung. *1841:* az oskola ház ki pádimentumazásáért[a] [Mezőbergenye MT; MvRLt. — Tomai László kijegyzése. — [a]Köv. a szám.].

kipádimentumoztatik kipadoltatik; a fi pardosit; (aus)gedielt werden. *1870/1875:* A papi ház ki padimentomoztatott [Szucsák K; RKAk 105]. *1875 k.:* Az első kis szoba 1872e padimentomoztatot ki deszkával, a' tőbbi mostis földes [uo.; RAk 106].

kipadol '?' *1842:* Ezen gabonás elein van, minden oszlopok nélkül égy tornáczotska, mely néhány interimaliter oda tett déczkákkal van ki padolva, ezen tornáczra, égy három léptsőből álló gradicsotskán van a' feljárás a' gabonásba [Oprakercisóra F; TSb 51].

A cimszó tulajdonképpeni jel-e 'ki/megpadol, (ki)pádimentumoz', de itt — aligha szabatosan — pusztán a tornácocska földjére padlóként ideiglenesen letett deszkaszálakról van szó.

kipadolás kideszkázás; podire; Ausbohlen. *XIX. sz. e. f.:* Az alsó szabad zsilip, és kerék zsilipnek fenekei ki padolására odrossival együtt kivántatik 5 fertáj tutaj [Marosbogát TA/Kv; GyK kv-i építőmester malomszám].

kipadoltatás kideszkázás/padolás; podire; Ausdielen/bohlen. *1829:* Az Uszo Oskolának ujba lett megásására, és kipadoltatására a' napszámosok, és mester Emberek fizetésével együtt ment 1453 Ref. 40 xr. [BLt 12 kv-i dolgozóház nyomt. szám.]

kipallérozás 1. kikészités; preparare; Präparierung. *1756:* A két Vad kecske szárvak(na)k ki pallérozására xr. 7 [TL. Teleki Adám költségnaplója 79b].

2. kimüvelés; cultivare, educare; Ausbildung. *1811:* A' Czigánynak ... Van esze ... De hibádzik annak ki pallérozása ... ha tanittatnék, mindent meg-tanulna [ÁrÉ 36–7].

kipallérozott 1. ki megmunkált; prelucrat; bearbeitet. *1714:* Harom szegeletre ki pallérozott Prysma [AH 36].

2. kimüvelt; cultivat, cult; ausgebildet. *1820:* egy ollyan világot látott, és ennél fogva ki pallérozott emberhez mint az Exp(onen)s Vr, nem illö ki fejezésekkel élni, mint a millyeneket instructiojába bé hozott [BSz; SLt évr.]. *1845:* (Az) illyentén kemény meg kinzások, nem tsak a' mai ki pallérozott világ szellemével, söt a fenn állo hazai törvenyekkel is meröben ellenkeznek [Dés; DLt 586. 27].

kipanaszolja magát kipanaszkodja magát; a-şi descărca uşura sufletul; sich ausklagen. *1823–1830:* Az apám ... minden tiszteknél kipanaszolta magát, azoknak szabómesterségével házoknál hetekig is dolgozott ... sokaknak levelemben kipanaszoltam volt magamat, hogy az igéretekben ... megcsalattattam [FogE 87, 214].

kiparafernizáltatás kelengyeadás, kistafirozás/stafirungozás; înzestrare; Ausstaffierung. *1843:* a' Tekintetes Urnak és Asszonynak néhai szülei ... végsö rendeléseket meg tévén, azon végsö Testamentum, minden pontjaira nézve oly' formán Complementizáltatott, hogy ... a' fiu Rosalia Testvérének fizessen 1500 ~ ezer ötszáz válto Rftot ... és azok mellett illendö ki paraphernizáltatás rendeltetvén, erre nézt edgyezének 1000 ~ ezer válto forintba [Uzon Hsz; Kp V. 379].

kiparancsol 1. parancsot ad ki, rendelkezik; a ordona; Befehl erteilen, verordnen. *1710:* a Pestis miatt ... parantsallyuk igen serio, hogy ez után ... suhultis sokadalmok ne celebráltassanak ... a Tisztek magok vármegjeib(en) igen szorgalmatossan vigyázanak rá, és keményen ki parancsollyanak, ezen Patensünket mindenüt publicálván [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből].

2. ráparancsol; a porunci/ordona (cuiva); (an)befehlen. *1704:* Ma parancsolt ki a generál a Maroson innét valókra, hogy mindeneket behozzák, hanem csak a télre valo szükségekre hagyjanak élést, már bizony mind kardra hányatja üket [WIN I, 272]. *1710 k.:* a pátens meglévén már Béldinél, ki akarta parancsolni a székekre, hogy ez ekkor itt, amaz ekkor imitt compareáljon mustrára [BÖn. 677].

3. kiküld rendel vkit/vmit vhová; a ordona să iasă (la lucru); her/hinausbestellen. *1825:* Interimalis Fö Hadnagy ... elégedendö számu rabokat parantsolt ki a' Köveknek, s Fáknak, senkinek nem praejudicálo hellyre hellyheztetése tekintetéböl [Torda; TLt Közig. ir. 252]. *1846:* a Telen egy tsötörtök napon nyoltz szanat parantsolt volt ki az érdeklett Bán mezö nevü erdöre fáert [Kv; AggmLt].

4. megkövetel; a pretinde/cere; verlangen. *1849:* ki kellet telni az 55 számnak[a] a mit az olá Tábor ki parantsolt [Héjjasfva NK; CsZ. — [a]Juhból].

5. (Isten) kirendel vkinek vmit; (Dumnezeul) dă cuiva ceva; (Gott) jm etw. entsenden/zuteil werden lassen. *1758:* Gazdaságom s gazdagságom nem nagy, mert generose szerettem élni — amidön kitölt. Eddig, áldassék az Úrnak szent neve érette, öfelsége kiparancsolta ételemet-italomat érdemem felett [RettE 79].

kiparancsolt 1. elrendelt; cerut prin ordin/poruncă, ordonat; verordnet. *1769:* Meg in anno 1766 ö Felsege által hosszason ki parancsolt kemény büntetését a Molduvából és oláh országról tilalmas utakon ki szökö embereket duggatok(na)k Kgk között ki hirdettük vala [UszLt XIII/97]. *1803:* itten Nagyenyeden, a Néhai Szánto Sándor Ur piatz Sori házánál, a ki parantsolt inventatiot el kezdvén ... a mik a pársok által ... elé adattattak, következnek ily rendel[a] [DobLev. IV/858.la. — [a]Köv. a részl.]. *1849:* mely tisztelt Kormány Biztos Ur Rendelete nyomán Kert hogy a kiparantsolt kinyomozásra szállanék ki [Héjjasfva Nk; CsZ].

2. kirendelt; delegat; hinbefohlen. *1785:* Mindazonáltal a hütösség a maga opinióját megtészi e szerént: mind a veteményezö hely, mind penig a kenderáztató tónak egy része ... a törvényesen elnyert malomhoz tartoznak. Melyröl az oculatióra Burkhard föhadnagy úrtól kiporoncsolt hütösök fide mediánte testificálunk [Árkos Hsz; RSzF 161–2]. *1809:* az Udvarhely és Szombatfalva között levö Hidhoz ki parantsolt Áts Embereket Kaditsfalvárol, és Udvarhelyröl ... Erös hittel meghiteltettük ... hogy a Parantsolatba ki nevezett Czüvekeket Gerendákot ... piatzi árrán betsüljék meg [Szu; UszLt ComGub. 1552–3]. *1818:* én eléggé imponáltam a' Dsugyáknak, hogy mind restantiarusok légyenek a' kiparantsolt 100. Colonusok [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

kiparancsoltatik elrendeltetik; a fi cerut/stabilit prin ordin, a fi ordonat; verordnet werden. *1809:* Minthogy Keglmetek ... az idei Termésröl valo Tudosittásokat bé nem küldötték ... Meg hagjatik Keglme(te)k(ne)k hogy aszt azzal a' Pontossággal mint ä milyennel ki parantsoltatott haladék nélkül bé küldeni kötelességeknek esmerjék s el ne mulassák [UszLt ComGub. 1582 gub.].

kipárkányoz párkánnyal ellát; a prevedea cu pervaz; mit Gesims versehen. *1840:* Alkudtam ide valo Asztalos Kallai Mihállyal hogy ... meg kivánom ... ebédlö hazunkat bé gerendázni azután ki párkanyozni, es alol felyül bé padimentomozni becsületesen [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sámuel jk 40].

kipaskvilizál gúnyiratban kifiguráz/gúnyol; a ridiculiza în pamflet; in Spottschrift verulken/bespotten. *1739:* vélle sokszor paráználkodtanak; és kiis Pasquilizálták [Dés; Jk]. *1781:* Egyéb újság nem esett, hanem a gubernátort, Brukenthalt, becstelenül kipasquilizálták magyar versekkel, melyben elészámlálják, melyik ürtól mennyit csalt a fötisztségekért [RettE 415]. — L. még i.h. 323, 366.

kipattan 1. kb. kivetemedik; a plesni, a se sparge; sich (ver)werfen/verziehen. *1816:* Cserefa fenekü derék Hordo ... Egyik vegin az Ontorája ki van pattanva [Koronka MT; Told. 47].

2. *átv* kirobban; a izbucni; ausbrechen. *1678:* Nem tudom, ki informálta Kgldt, hogy az én feleségem éjszaka indult volna, mikor ide Szebenbe jött, de nem jól találta a barátom írni, mert reggel nyolcz órakor indult ... adok az Istennek hálát, hogy akkor behoztam, mert az sok suttogás micsoda rút dologra pattana ki, most nem tudom mit csinálnék szegénynyel odaki [TML VIII, 47 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz].

kipazarol elpazarol; a risipi; verschwenden/geuden. *1657:* Felvinczi Márton fogarasi udvarbíró ... míg én megjüttem az kevés idő alatt egy általagból kipazarlotta, kiben volt tízezer forint [KemÖn. 137].

kipecsétel 1. lepecsétel, pecsétet tesz vmire; a ştampila; (ab)stempeln. *1571:* my orzagwl tw k: egyetembe Judica vosarnaphoz[a] wegeztwk wala negywen napra mynth az my meg holth kegyelmes wrunk,[b] temeteseth es az gywlestis, de ... mykor chyaky[c] wram ky ada, az articulosokath, hath ... egy hettel tewe towab az az palmarumhoz, irta es zamlallya az negywen napoth, en Bizony mykorra ezembe wehetem, vgyan az wrak elwth sokath feddem[d] welle, de hogy Jmmar sok articulosth ky pecytelth wala, nem masolhata megh [BesztLt 42 Paulus Banfi lossonchy de mogyoro a beszt-i tanácshoz. — [a]Húsvét előtt a második vasárnap; ez évben: ápr. 1. [b]János Zsigmond e levél keltének évében, márc. 14. halt meg. [c]Csáky Mihály, az elhunyt fej. nevelője, majd — e levél írásakor is — erdélyi kancellár, és így a fej-i nagyobb kancellária levelezésének intézője. [d]Olv.: feddém, értsd: feddőztem].

2. hivatalos pecséttel kizár vkit a maga házából; a exclude pe cineva din locuinţa sa pe baza unui act oficial; durch amtlichen Stempel jn aus dem eigenen Haus ausschließen. *1584:* Nagy suhaitwa monta Daroczy Janos es felesegeis halalok eleót a' fiok Daroczy Peter feleól, Mondwa(n) Im az hitwa(n) essez, mayd ky veszt minden Marhambol, Azt sem tudom mely oraban rea(m) Ieonnek es ky pechetelnek hazambol [Kv; TJk IV/1. 229 Maradek Peter vall.]. *1754:* hogj pediglen az Exponens Asszont és ... férjét kik záratták ki és pecsételték ki, s következendő képpen oldal Kamaráját, és Záros Ládájit vagj heljeit kik és kik által petsételték; én arrol semmit sem tudok mondani [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

kipellengérez pellengérre/szégyenpadra állít; a ţintui/pune pe cineva la stîlpul infamiei; anprangern, an den Pranger stellen | (megbecstelenítő büntetésként) vmely település területéről kiseprűz/kiűz; a alunga/goni/mătrăşi pe cineva dintr-o localitate (drept pedeapsă); (als entehrende Strafe) aus dem Gebiet irgendeiner Ansiedlung hinausjagen. *1568:* Apolina c(on)sors Fran(cis)ci Zakacz ... fassa e(st) ... actrix item dixit, quod, az the anyadat vgyan oth perengeztek ky [Kv; TJk III/1. 184]. *1586:* Hamissan valo kuldulasert ki perengeresztek[a] mind vrastol [Kv; TJk IV/1. 559. — [a]Feierlabu Katust és férjét, Franciscust]. *1589:* attam az Czyganoknak Illonat hogy ky prengereztek f. — d. 60. Az porozloknak atta(m) f. — d. 50 [Kv; Szám. 4/VI. 48 Andr. Stenzely sp kezével]. *1599:* Egy Haydu Balinth Neueó zolgaia Christoph Vramnak ... kezdy Rut iktelen zokkal zidalmaznj zegeny Vramath, monduan ... Nem vagy vitez Ember, hanem kurua vagy, Az Attyadis Arulo volt, the magadis Arulo vagy, Az Anyadatis ky pelengereztyk [Dés; EsztMk]. *1630:* halgas az Istenert, mert hallode mint szid Borsos Tamas Ura(m) pelengerezet kuruanak ... monda az paztorne is hogj am jarjek, tudom en nekem nem mondgja mert engem nem pellengereztek ki [Mv; MvLt 290. 226b]. *1638:* 26 Maii ... a zsidó valláson[a] valókat sokat megfogtak ... Júliusban lőtt ország gyűlése Désen és az Krisztus felől való examinálás ugyanott Désen[b], egy Thoroczkai János nevűt, Thoroczkai Máté fiát, az ki Kolozsváratt az magyar renden püspök volt, megkövezték az Krisztus ellen való káromkodásért, az feleségét is kiperengérezék az városról, fejedelem avagy ország végezéséből [Kv; KvE 171–2 SB. — [a]Értsd: a szombatosokat. [b]Az unitárius vallásbeli egyenetlenkedést felszámoló és a szombatosok elleni kíméletlen határozatokat hozó ún. dési complanatio-ra nézve l. EtLex. 447 és az ott id.ir.].

A régiségben a súlyos erkölcsi vétségek (lopás, paráználkodás, véres verekedés, hatóságok gyalázása stb.) büntetése — enyhébb fokon — nyilvános helyen való kalitkába zárás, hagymakoszorúval való sétáltatás, némelyütt ugyancsak nyilvános helyen felállított faszamarra, falóra v. szégyenpadra ültetés, súlyosabb esetekben e mellett a városból való kiseprűzés ill. kivesszőzés volt a büntetés. Mindenik büntetésmozzanat esetében a cigányok és poroszlók feladata volt az ítélet végrehajtása. Ezért — mint kijegyzéseinkből is látható — az ítéletvégrehajtóknak esetenként meghatározott járandóságban volt részük. A kipellengérezésre és a hozzákapcsolódó büntetésekre nézve l. JNsz 549, 803; NrLex. II. 59, IV. 226–7 és az ott id. ir.-szót. L. még a Tárban a *faló* és a *pellengér* cimszót.

kipellengérezett kiseprűzött/vesszőzött; alungat (de undeva); mit (einem) Besen/Rutenschlägen verjagt. *1570:* Jstwan vayda megh azt Mongya neky hogy Te hazwch Bestie kwrwa, Mynt Illen gyalwrol[a] ky perengerezet Lothyo Bestie kwrwa [Kv; TJk III/2. 59. — [a]Gyalu K].

kipellengéreztet kiseprűztet/vesszőztet: a dispune să fie alungat (de undeva); mit Besen/Rutenschlägen verjagen lassen. *1585:* Az tanach A' deliberatio zerent Az varosbol ky perengereztette[a], Myerthogy a' paraznasagot nylua(n) megh vallotta [Kv; TJk IV/1. 454. — [a]A megesett leányt.]. *1633:* Falabu Janosnet Nagi Szabo Mihaline Azzonio(m) az Varosbol ki perengereztette uala, miuel tollas Kataual eggiűt Falabu Janosne egi Aranias inget loptak el eő keglmenek [Mv; MvLt 290. 136b].

kipellengéreztetés kiseprűztetés/vesszőztetés; alungare; Verjagen durch Besen/Rutenschläge. *1689:* Causa Székiens(is), Bocskai János ... Felesegetöl Nagy Ilonatul divortiumot kiván mint Szék várossábol solemniter ki pellengéreztetett nyilvan valo kurvatul. Deliberatum. Nyilván lévén Nagy Ilonának Szék várossábol paráznaságáért valo solemnis ki pelengéreztetése. a' Sz: Szék Bocskai Jánost, Feleségétöl Nagy Ilonatul, mint megh csapattatott nyilvá(n) valo kurvatul divortiallya et ad secunda vota transmittallya a paráznát penig vinculallya [SzJk 241].

kipellengéreztetett kiseprűztetett/vesszőztetett; care a fost alungat; mit Besen/durch Rutenschläge verjagt. *1689:* Bocskai János ... Felesegetöl Nagy Ilonatul divortiumot kiván mint Szék várossábol solemniter ki pelengéreztetett nyilvan valo kurvatul [SzJk 241].

kiperel 1. (birtokot vki kezéből) perrel kinyer; a cîştiga prin proces; ausklagen. *1606:* Danjel Peter vramis, latorsaganak neüeúel Akarúan kj perleni kezebeöl, Abban lett volt hyre Galfi Istua(n)ne Janosy Ersebet Aszo(n)nak [UszT 20/267]. *1641:* (Egy örökséget) Karolyne aszoniom oda engede Pettki Farkas Uramnak hogy Eó keglme perellie ki [Csicsó Cs; BálLt 41]. *1801:* Midön ... néhai Bako Mária a Belsöt N. Balog Sándor Uramtol ki perlette a meg adott summával meg ment volte ezen ... földek(ne)k Zálogja a Vagy pedig még ki váltattlanul vadnaké azt nem tudhattyuk [Szentimre MT; BalLev.]. *1811:* a néhai Szánto Sándor Ur által néhai Mészáros Nagy Mártontul ... Zállogositott öt hold földeket a venditor testvére Nagy János, ki perelvén ... a Zállog summát én mint a fel peres Szo Szolloja ... bé fizettem, a földek ki botsáttattak [Nagylak AF; DobLev. IV/936 Veress Pál kezével].

2. (betegséget) kiűz; a alunga/îndepărta (o boală); (Krankheit) austreiben. *1892:* Szép dolog, hogy irtál, de szebb, hogy irok neked én. Perelte nagyon a bőrömet a betegség. Kipereltük kézen-közön, s íme, szeretettel köszöntlek a leveledre [PLev. 158 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiperelhet (birtokot vki kezéből) perrel kinyerhet; a putea obţine prin proces (o proprietate); (Besitz/Gut) durch Prozeß gewinnen können. *1823:* akár melly szinü titulus alatt el idegenitett Javaimat, Jussaimat a' maga számára ... ki kereshesse, szerezhesse, perelhesse, és váltagathassa [Mocsolya Sz; SL]. *1838:* meg edgyezvén ... Dobai Sigmond Úrral az iránt hogy ... szomszédi Jussát nékem tellyesleg cedállya ugy hogy én azt a Tekintetes Úr Neve alatt pleno Iure ki perelhessem az azt meg vett Kereskedötöl a' Tekintetes Urtól valo plenipotentiám ereje mellett [M.orbó AF; DobLev. V/1179].

kipereltetés kiperelés, per útján való kinyerés; obţinere prin proces; Ausklagen (Erlangung/Gewinnung durch Prozeß). *1804:* Hogy ha valamellyik osztozo fél a nékie jutott osztállyos Jokbol vagy Zállagbol léjendő ki váltás, vagy más uton lejendő ki pereltetés által a más osztozo felek felett meg terheltetnék, tehát azon esetben tartozzanak a más felek annak kárát hasonlo ingatlan Jokban rebonificalni [Szentimre TA; DobLev. IV/874. 5b–6a].

kipereltetett kiperelt, per útján megnyert; obţinut prin proces; ausgeklagt, durch Prozeß gewonnen. *1807:* a Csokási Kata jusson ki pereltetett portio ál egy nagy Praediumbol [Kv; Incz. XII. 3b].

kipereltetik (birtok) vkitől perrel kinyeretik; a fi obţinut prin proces (o proprietate); ausgeklagt werden, (Gut/Besitz) von jm durch Prozeß gewonnen werden. *1818:* ă Biro rész ki pereltetett, atyafi kéznél vagyon, ă kiis kész minden idöben ki elégitteni az atyafiakat [Szentbenedek AF; DobLev. V/1014 Mohai Lőrincz Dobai Sigmondhoz].

kipergelődik kiég/sül; a se usca/pîrli/păli; versengen. *1797:* A Lovak Istennek hála jol vad(na)k hanem már ezután Szénát adunk Nékiek Mivel az Fü el fogyott tegnaptol fogva ebe a Szarazsagba a hol Sarjazni kellett volnais mind ki sült ki pergelödött [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kiperlés per útján való elnyerés; obţinere prin proces; Gewinnung durch Prozeß. *1796:* Kedves Őtsém Uram, töllem kivánnya meg tudni, hogy néhai B. Intzedi Samuel, a' Csokásiano Intzédi jusson, mi Joszágot nyere ki ... és annak ki perlésére ki mit költött [Kv; Incz. XI. 22a]. *1815:* a' Kőrösi István Koslárdi portiojanak általam lejendő ki perlése véget az osztályos vérekkel inealt Contractus 4k pontya azt tartván, hogy edgyik vér atya finak is a' ki nyerés esetében azon Koslárdi portiobol competalo részét ... ki botsáttani ne tartozzam [Béld AF; DobLev. V/972].

kiperlett kiperelt, per útján elnyert; obţinut prin proces; durch Prozeß gewonnen. *1815:* Nyilvánságos lévén az, hogy a' per mind költséget mind munkát, 's fáradságot, igen sokat vészen fel; ha a' Jo Isten ügyünknek egy szerentsés véget fog parantsolni, nem lésznek a' részesek idegenek ... hogy azon ki perlett massát ... mind öszve négy esztendeig az én magános birodalmamba hadják [Béld AF; DobLev. V/979.1b].

kipihenés megpihenés; odihnă totală; Ruhen. *1826:* el halálozván Nehai Férjem ... özvegyi ki pihenést várok vala 14 Esztendei szakadatlan éjjeli és nappali fáradozásaim után [Ne; DobLev. V/1114. 2b].

kipiheni magát megpihen; a se odihni (pînă îi trece oboseala); sich ausruhen. *1812:* Azonnal én bé menvén a' Groff Ur eö nsga Hálo Házába edj idő vártatva, hogy magát kipihente a Gróff, magába térvén azt mondotta nékem[a] [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall. — [a]Köv. a nyil.].

kipiktúrázott kifestett/pingált; pictat; ausgemalt. *1825:* A' Castéllyben lévő Házak fényesek, ki picturázottak voltanak — el annyira — hogy még a' Császár eő Felsége is el-lakhatott volna bennek [Szentdemeter U; Told.].

kipillant kinéz/tekint; a arunca o privire afară; hinausblicken. *1808:* ő Kegyelmek egy kisség a' suttonból igen mérészen pillantanak ki, és ketsegtető reménységre széles szájat tátanak [Kemény,CollMss Tomus XXX. Varia XII].

kipingál 1. kb. odapingál; a scrie (anevoie); hinmalen. *1807:* valaki meg-fogta a kezét, és in circa hat hét betüig alkalmasint vitte a' Tractusokat, u.m. *Gyarma* de mikor a' végit *ti* kellett volna ki-pingálni ... az *i* fen akadott [Dés; DLt 81].

2. *tréf* kb. kicifrit/teremtettéz; a apărea figura desenată a cuiva în ziar; ausschmücken. *1896:* Szép legény vagy német! Látom, kipingált Kimnach a Vas. Ujságba [PLev. 183 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kipirongat megszégyenítéssel távozásra késztet/kényszerít vkit; a obliga pe cineva să plece de undeva de ruşine; her/hinausrügen/schelten. *1629:* hya vala oda Aszonyomat Waradine hazahoz hogy pirongatnak ki onnat az Inctat [Kv; TJk VII/3. 112]. *1631:* az tauaszall jött

hozzam Kouacz al(ia)s Meszaros Janos, az Böruey Istua(n) nagiobik fiauall, es Böruciuetis oda hiuata, es bort hozata neky uegre hegedössökis vala, de en kj pirongata(m) ökett az hazboll, es onnet el menenek eök tugiak houa [Mv; MvLt 290.47b]. *1636:* Az mikor ezt az fogoly Zabo Janost, Istvan Uram ki praedikalla, es ki pirongata az Templumbol, en mellette ulok vala Istvan Uramnak [Mv; i.h. 291.66b]. *1765:* szavaimért Kornis Gábor uram meg haraguván fel szökék a másik asztaltól, s engem ki pirongata a házbol [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 290]. *1814:* Dobai Mihály Uram ... Enyedi Andrást és Balog Istvánt is sok izben le tsufolta, le gazolta; s a' Czéh előtt Gaz embernek modotta; söt Commissarius Szent Iványi Mihály Uratis ki pirongatta az Házbol, a' ki szegyelletiöl el is ment [Dés; DLt 56.4].

kipironkodik szégyenszemre kilopódzik/somfordál; a ieşi pe furiş de undeva de ruşine; schimpflicherweise hin/herausschleichen. *1614:* Báthori Zsigmond ... tractára fogá az dolgot Bástával[a], hogy ... szerezzen Gratiát német császártól s adja meg néki Opoliát[b] s ... Básta kezébe adja Erdélyt; Básta ezeket mind megcselekedé, és igy Báthori Zsigmond újólag[c] kipironkodék Opoliába s Básta Györgynek adá az országot [BTN 52. — [a]1602-ben. [b]Opolia v Opulia: Opeln hercegség latinosított neve. [c]Az állhatatlan fej. ezúttal másodszor, véglegesen elhagyta az országot].

kipittyedt lefittyedt; lăsat în jos; (herab)gehangen. *1840:* Darabant Thodor ... kipittyedt ajaku [DLt 1046 nyomt. kl].

kipkeni szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *gyolcs* (külföldi) gyolcsfajta; un fel de pînză (adus din străinătate); (ausländische) Leinwand/Linnenart. *1687 k.:* Egy vegh Jndiai Gyolcstol f — // 09. Egy végh Hajtot Gjolcstol f — // 06. Egy Bál Hoszu vegü kipkeni Gyolcstol f 9 // 00 ... Egy Bál kurta Gyolcstol f 2 // 25 [MvRK-Lev. Vect. 15-6].

kiplaniroz (talajt) elegyenget; a nivela (solul); applanieren, ebnen. *1794:* a' veteményes, és gyümöltsos kertnek nagyobb Része haszantalan helly volt, ugy hogy még a' Szántásra is alkalmatlan volt, annak okáért egy néhány Metzenszaifereket[a] hozatván azokkal Szépen ki planéroztatta az Exp(onens) M. Gróf Ur ... tudom továbbá azt is, hogy most három Esztendeje ujra kilentz Svábokat hozatván, kik is ismét az mostani formájára azon kertet ki planérozták [Mezömadaras MT; BKG St. Szép (28) lib. vall. — [a]Az Abaúj-Torna megyei Macenzéfröl való munkásokat].

kiplaniroztat (talajt) elegyengettet; a pune pe cineva să niveleze (solul); applanieren lassen. *1794:* A gyümöltsös Kertnek, hogy nagyobb Része haszantalan helly volt az igaz, mellyet az Grof egy néhány Svabokkal ki planéroztatott ... más izben esmét hozatott hat Svábokat, a kertnek planérozására [Mezömadaras MT; BKG Petrus Farkas (32) ns vall.].

kiplaniroztatás (talaj) elegyengetés; nivelare (a solului); Applanierung, Ebnung. *1794:* A Veteményes, és gyümöltsos kertnek igaz hogy egy része haszan vehetetlen tsuf helly volt, melly hellynek ki planéroztatására hozatott eö Nagysága ... 12 Svábokat [Mezömadaras MT; BKG Kosztin Szavuj (40) prov. vall.].

kiplanizál kitervel; a plănui; planen. *1818:* régen ki van planizalva ă következendö folyása a dolognak [Szentbenedek AF; DobLev. V/1013 Mohai Lőrincz Bertók Ádámhoz].

kipofokosodik felpuffad; a se buhăi; anschwellen. *1880:* Látlak előre, amint a képed kipofokosodik, megveresedik ... nyakadat elfedi az álladról lefityegö toka [PLev. 77 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiponcolozott *ötv* poncolt (poncolással diszitett); cizelat cu poansonul; punziert. *1824:* a' Remek lészen égy ki Pontzolozot Kávés Ibrik [Kv; ÖCJk].

kiporló porladozó, málladozó; sfărîmicios; brüchig, modernd. *1856:* Az Udvarház ... fundamentuma engedékeny, kiporlo, 's alapos kijavitást kiván [Mezőbánd MT; TSb 39].

kiporondoztatik kikavicsoztatik; a fi presărat cu pietriş; beschottert/gekieselt werden. *1825:* ez az uttza ugy ki van már porondoztatva követses Porondal — hogy itt a' Strása kövekre semmi szükség nintsen a' végre — hogy az Ajtok elött lévö keskeny Flaszter azok által oltalmaztassék [Torda; TLt Közig. ir. 252].

kipótlás 1. pótlás; completare; Ersatz, Ergänzung. *1715:* Jn Anno 1702 ... Az Exactoria adott az Fortalitium Epitésének ki potlására fl. 600 // 00 [Kv; KvLt I/213]. *1726:* Zemlényi Pál Ur(am) ... bizonyos szüksége kipotlása véget kenszerittetik itt az N Enyedi határan ... egy darab földeket ... magoktol in perpetuum abalienalni örökösön el adni [Ne; DobLev. I/126]. *1736:* Minthogj ... a Joszagot Dobolyi Istvan Vr(am) Gorgots Adamne Aszonyamtol már ki valtotta ... adgjon meg Dobollyi István Vr(am) azon Jószágra eö Keglmek(ne)k mostani szüksegek ki potolasára f. hung. 4 denar. 80 és igj birja ezutan Dobollyi Istvan v(ram) Vána Vaszilt örökseglvel [Ne; i.h. I/165]/ *1790:* mind a' Tiszt. Papoknak és Professorok(na)k mind pedig más Salaristák(na)k a' közelebb el mult egy néhány Esztendökbéli szük termés miatt, buzabéli fizetések igen feles számmal restantiáb(an) volna ... az idei termésböl is igen kevés Dézma takarodván be ... igen kevés reménység lehetne a' restantiák ... ki potolások iránt [Kv; SRE 268]. *1799/1802:* A' Szabad Székelyek á(lt)al tsináltatott irtásbol, minthogy a' Sessiok szama szerint Competentiajokon feljül tsináltanak vala irtoványt; szakasztatott az ESzGyörgyi Refor. Pap, és Mester hijjános Canonica portioja ki potlására Hat köböl, a Pap, Négy köböl pedig a Mester számára [Erdősztgyörgy MT; MMatr. 146].

2. jóvátétel; compensaţie; Gutmachung, Vergütung, Entschädigung. *1677:* Noha elhiszem, nagy helyes okok rekesztének el engem Fogarasban attól, hogy a Kegyelmed nagy kiváltképpen való jó akaratját tartozásom szerént szemben ne köszönhessem meg, mindazonáltal még is nem lehet kicsiddég nem búsulnom rajta; azért ez kis irásomat elégtelennek tartván annak az hibának ki-

pótlására, kérem bizodalmasan Kegyelmedet, tudósítson engem ezekről[a] [TML VII, 348–9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz. — [a]Köv. a részl.].

kipótlódik 1. pótoltatik; a fi completat; ergänzt/ersetzt werden. *1664:* Balogh Laszlo Vr(am) majorsagh szőleje osztassek ket fele ... az allyassa fele jutván Veres Laszlone Asz(szonyomna)k potlogyek azzal ki mellyet ekkedighlen eö kglme birt Mosane es Katonai Attyafiak éngedelmeből [Mv; MbK]. *1717:* fel visgalván menyi szamu szanto földet birt[a] eddig, es ha őt kőből, es ket veka ferőjere ki ne(m) telik, potlodgyek ki annyira, az Kuti Mihály haza után valo szanto földekből [Kük.; DobLev. I/108. — [a]Rozer Demeter nevű jb Kissároson (KK)]. *1789:* hogy a Szőllők el ne darabolodjanak, mégis osztályok igazságoson mehessen, ugy edgyezenek a Condividens Urak, hogy ... azon hijánosság most potlodik ki [Kük.; Kp II 25/115]. *1795:* az elsö nyilbann egy bárányos Juhval tőbb esvén mint a masodikbann; annak kellett ki potlodni [Adámos KK; JHb XIX/50]. *1796:* azon rész más távul valo hellyekenn potlodott ki [DLev. 3.XXXV.4].

2. kiegyenlítődik; a se compensa; ausgeglichen werden. *1788:* Instáljuk ... a' Ttts Officiolatust, bőlts itélletek szerint találjanak olly utat 's modot azon restantiankn(a)k ki potolására hogy se mik[a], Se a' Szegény köznép ne aggraváltassu(n)k ki fizetésével, hanem azon Summa Falu pénziből ... hadd pótlódjék ki [Nagyalmás K; Somb. II. — [a]A folyamodó falusbírák].

kipótol 1. (hiányt, különbözetet, mulasztást) pótol; a completa; ersetzen, ergänzen. *1699:* mind az Postának sietése miat mind egj kedves Professor Baráttyának nálla léte az levél irástol el rekesztette, igiri ebb(en) eset hejjanosságat prima occasione ki potolni [TL. Fogarassy Sámuel gr. Teleki Pálhoz]. *1727/1777:* ezen ház hely mind földére nézve kissebb volt a' másiknál ... ennek hijánosságát potlá ki Gálfalvi János uram igy: hogy a' feljebb nevezett Udvar ház hellybol ... mérete viszszā három rud földet [Vaja MT; DobLev. III/505. 4b]. *1749:* az Allodiaturák öszve elegyedtenek, mikor fel osztották, à hunn Samarjai rész vagyon, más is bir ott, de ugyan tsak másunnan ki potolták, ugy hogy a' Samarjai rész tsonkulás nélkűl meg vagyon, a' széna fűvel egész integritásban [Mezőcsán TA; DobLev. I/236. 23a]. *1756:* láttam Németi János Uramat erősen búsúlni és boszszonkodván mondani előttűnk: bár tsak adná elé az eb a' Lelke azon pénzt, valami úton módon ... ha pediglen hijja vólna is a pénznek, tsak ki pótolnók [Kv; Mk IX Vall. 181]. *1770:* Ebben az Esztendőben Fonot nem attanak, a mikor pedig tőrtent, hogy attanakis, egy egy fontnál többet nem attak, és ha Pozdorjás volt, s a fontot nem ütőtte mikor be vették, nem kivánták hogy ki Potoljuk [F.várca Sz; BK]. *1843:* ezennel küldök ... 500 ft. Pengö Pénzben, a többit ... ki potlam [Görgény MT; SLt évr. Matskási Ferenc lev.].

2. vmit vmennyire kiegészít/felkerekít; a întregi/completa; ergänzen, aufrunden. *1729:* most mihent uy Ceh gjülesűnk lesz az öt forintot nyolczra ki potollya [Kv; ACJk 142]. *1747:* ha a' Farkas Marton édes Annya és testvér Attyafia ... meg eskűsz(ne)k azon hogy tudták, hogy az J. az pistaly tsöt meg toldotta, tehat Farkas Marton eo kglme az már exolvalt 11 mariasokat potollya ki Dolinger Vra(mna)k 16. mariasra [Torda; TJkT III. 160].

3. (kárt) megtérít; a despăgubi; (Schaden) (rück)vergüten, jm Schadenersatz leisten/geben. *1689:* megh bötsűltetven bötsű szerent valo arrat tartozok ki potolni [Gálfva MT; Pf]. *1763:* ha penig valaki kart tenne az erdöben, meg limitaltatvan Exponens ö kegjelmek a' kárt, annak betsüje szerent masut a' falu tartozik ki potolni azon kárt annyi hasznu 's valoru erdővel vagj fával [Torockó/Gyertyános TA; Bosla]. *1807:* Ha az Marhák kezek alat el döglenének, Vagy Ugy meg romlananak hogy an(n)yi pénzt a men(n)yit a ... Báro Ur nékiek azokra adat, el nem lehetne adni, tehát ... azt ki potolni tartozzanak [Vingárd AF; Incz.].

4. kárpótol; a compensa; entschädigen. *1729:* az Fel Csiki hějába valo fáratcságunkot ez ide valo vadászat ki potlotta, mivel most harmadnapi vadászatunkba ejtettünk három szárvast két vad disznot, s edgy őzet éjtettük (így!) [ApLt 1 gr. Haller János gr. Kálnoki Borbárához Lázárfalváról (Cs)].

5. kiigazít/javít; a repara/drege; ausbessern. *1784:* A mi pedig a Kohok és Verők epűletéhez s igazitasahoz valo fakat illeti, minthogy ezek eventualis szükségek, ezektől nem tiltatnak el hogy eféle szükségekre akár mikor is a Birákok hirekkel fákat vághassanak, minthogy ezeket nagy őreg fákbol szokták ki potolni, hanem a mi vetéseket és rétek mellett valo kerteléseket illeti ... hogy fát arra vághassanak meg nem engedtetik [Torockó; TLev. 10/4]. *1839:* Tanátsos Mo'sa Lászlo Ur, mint az 'Ser Ház uj Hűttöjének el készittésére ki rendelt Biztos, el vitt az Ser Házhoz, — hogy ottan az Hűttönél meg kivántato melioratiokat tégyem meg fizetésért ... e mellett a Hűttö felett el romlott kő fal felsö részét potoljam ki [Dés; DLt 1200].

◇ **Szk:** *bosszúját ~ja vkin* bosszúját kitölti vkin; a se răzbuna împotriva cuiva; seine Rache an jm auslassen. *1812:* 'Sofi Jungfer mondotta nékem, hogy öszve veszvén a Groffné a Groffal kiszaladt a festett Házbol és a Grofon bosszúját a kis Contesznek nyaka kitekerésében akarta kipotolni [Héderfája KK; IB. Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) ns gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéje vall.] ✱ *indulatát ~ja vkin* haragját kitölti vkin; a-şi vărsa furia/mînia; seine Wut/seinen Zorn an jm auslassen. *1781:* az actor őkegyelme ... engemet fiával együtt megtámadván, rútul szidott, tolvajozott, mely szitkokért eleget protestáltam, hogy ne cselekedjék; de mégis nem cessáltak mindaddig, míg magok indulatjokot rajtam ki nem pótlák, és meg is akarván engemet verni [Árkos Hsz; RSzF 271].

kipótolhat 1. pótolhat; a putea completa; ersetzen/ergänzen können. *1663:* Egyébaránt, kegyelmes Uram, hópénzeket talán kipótolhatná ember az korcsomábúl, noha oda is pénzen kell venni az bort [TML II, 470 Teleki Mihály a fej-hez]. *1830:* ezután azt a' jóságodat a' mit edig el mulattál, ki potolhatad [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. teljesithet; a putea îndeplini; erfüllen können. *1788:* A Török buza ... talám egy forintra ittis fel hág ezután, ha a Törökbuzát igy el adhatnok; a Pálinkát ne fel Suferin (!) aranyon adhatnok ... ugy reménlenném hogy ki potolhatnám a Nsgod parantsolatját[a] [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — [a]Ti. hogy szedjen össze 1000 forintot].

3. (hátralékot) kiegyenlíthet; a putea achita/lichida (restanţele); (Restanz) be/ausgleichen können. *1789:* mi mind ketten Portio pénzel Restansok léven mikor el égénk az el mult esztendöben, mind rovásaink mind könyvünk s quiaetántiáink el égtenek ... Méltoztassék oly utat 's módot bőlts itéleti szerint fel talalni, hogy vagy tellyességgel valo el engedéssel, vagy más Rovásra valo fel Rovattatással a' Communitáson fel szédhessük, mivel mi magunk erejéből sohais ki nem potolhattyuk [Sztána K; Somb. I].

◇ **Szk:** *(eddigi) sanyarú életét ~ja* (eddigi) sanyarú életéért kárpótolhatja magát; a se putea compensa pentru viaţa sa amară (de pînă acum); für sein (bisheriges) Leben sich entschädigen können. *1773:* Pénze is maradott alkalmasint tíz-tizenkétezer forintja, úgyhogy a szegény hugom, ha esze lészen maga dolgai folytatására, úri módon elélhet s az eddig urával töltött sanyarú életét kipótolhatja, csak az Istent félje s magát megbecsülje [RettE 298].

kipótolhatatlan pótolhatatlan; ireparabil; unersetzlich. *1832:* A' mennyivel nagyobb kints a' jó Barátnál egy hív Feleség, egy gondos Édes Anya, annál érezhetőbb fájdalmunk, annál kipótolhatatlanabb veszteségünk, midön attol megfosztatunk [Nagylak AF; DobLev. V/1185 Dobolyi Zsigmondné Szántó Rozália nyomt. gyászjel.].

kipótoltat pótoltat; a pune/obliga să completeze ceva; ersetzen/ergänzen lassen. *1731:* A ki penig az gjalog szeresek kőzzül harangozás után menne az Gátnak kötésére aszt a Tízedes az mellette lévő Senator Pallerral és az ott dolgozo Tizedbeliekkel s Parancsoltatnakis egj egj nap számra valo penzig meg bűntetni és az nap számotis véllek ki potoltatni [Dés; Jk 411b]. *1782:* az a szokás jőtt volt bé hogy ha két hétig nem szolgáltis azt ki nem potoltatták ... de meg parantsaltam a Birónak hogy tsak egy napi Jobbágy szert el ne engedgyen hanem mindent 2 héti szolgálatra ki hajtson [Szu; Ks 94 Vegyes ir.]. *1792:* Minthogy tisztességesen nem emaritaltattam Bundát Mentét nem csináltattanak Joszágot Marhát nem adtanak ... kívánom tisztesseges Emaritatiomat annyivalis inkább ki potoltatni hogy azokat férjem Suppléálta [Ne; DobLev. IV/700].

kipótoltathatik 1. vmennyire kiegészíttethetik; a putea fi întregit/completat pînă la ... ; bis zu einem bestimmten Maße ergänzt/ersetzt werden können. *1792:* Borbéli fizetését ... Professor Méhes Györgynek ... ki potolja ... nem külömben a' So is annyira a' mennyi szokott járni a' több Professoroknak ugy mint 5. Mására a Communis Fundusbol ki potoltathatik [Kv; SRE 286].

2. *szükség ~* vmely szükséglet fedeztethetik; a putea fi acoperit unele necesităţi; irgendein Bedürfnis/Bedarf gedeckt werden können. *1828:* az egész közönség a' Metalurgia follytatásába Esztendöt által a' Tarisnyábol él s nagyabbára Diszno hussal, és tsak egéssége oltalmazására elegyit ételibe szarvas Marha húst ... melly szerént hát nintsen szüksége annyi Marha husra, mint a' mennyinek böriből a' közönséges szükség ki potoltathatik [Torockó; TLev. 13/3].

kipótoltatik 1. pótoltatik; a fi completat; ersetzt/ergänzt werden. *1737:* Én bizony Ngos Uram olj igaz hűséggel s indulattal viseltetem Ngodhoz, hogy soha ez iránt lelkem ismeretitől nem vádoltatom ... mihelyt Isten annyira meg erössit minyárt személy szerént magam Udvarlok Ngodnak; hogy pedig a mi most tölem ki nem telhetett, avagy csak valami Őcsém Uram által potoltatnék ki, Ngod Udvarlására alázatossággal küldeni magamis kivántam [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. *1780:* A mi pedig az Irtoványokat illeti, azokis kinek kinek birtokában a mennyiben lehet maradnak, és másutt hasonlo Nagyságu és qualitásu helyel ki potoltatnak [BSz; JHbK LVI/25.25]. *1784:* az mint ki tetzik, banyász Lovaink lo szerb(en) hajtatnak ... a Verőb(en) az futatas, vagy tsinálas rendre mégyen kinek kinek bizonyos orája ki léven határozva, ki ha maga rendelt orajan jelen nints, köve Vasa vagy szene egyb(e) nem gyüjtetett s nem dolgozhatik ezen rendet örökesén el veszti soha neki ki nem potoltatik, tsak azért, hogy uraság dolgab(an) volt [Torockó; TLev. 4/9. 14b]. *1839:* Bálint Őcsém is Testvér Hugunknak ... légyen kedvező, annyira hogy a' mit ujjbol csináltatna, azoknak csináltatása árra, az ezüst többségiben potoltassék ki [Nagylak AF; DobLev. V/1225].

2. vmi vmennyire kiegészíttetik/felkerekíttetik; a fi întregit/completat pînă la ... ; etw. ergänzt/aufgerundet werden. *1809:* A' Kántor a ki már elöre a bizonyság tételtöl amoveáltatott Patakira[a] nézve, valja ugyan hogy nem nevezte ki s piatzon vásárlott szalonnát, de azt meg üsméri hogy oda haza hat mását a Thordaiaknak által adott, a Csizmadia színben lévöbölis, a mi idegen szalonnának tanáltatott, azzal tiz Mására ki potoltatott [Szu; UszLt ComGub. 1753u. — [a]A szalonna-kivitelen ért Pataki Istvánra]. *1823:* az 1816dik esztendöben meg határozta vala a' Társaság, hogj a kovátsoknak, az adig volt egj vasért valo 3xr fizetések mellett, minden müvböl valo egy vas discretio el töröltessék, mivel az által tsak alkalmatosság szolgáltatodik a vas lopásra, hanem a vas helyett potoltassék ki fizetések 6 xrra [Torockó; TLev. 9/47]. *1827:* Néhai édes Atyámtól nékem utoljára adott Láda ezüst menyen a' Leányom részibe ... de ugy hogy Leányomnak részin felyül adassék Nyolcz fontbol lévő Toálett v. Vetkező, melyre szedessék öszve az én Szülöimtől kapott vetkezöm, s az potoltassék ki 8 fontra [Szentbenedek SzD; Ks 14.XLVIIb gr. Teleki Anna végr.].

kipotyog kikotyog; a divulga; ausplappern/schwatzen. *1672:* Már holnap elválik, mint replicálnak. Némelyek az székely uraim közül ki is potyogtak ma forralt dolgokban [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kipozsdul kirajzik; a roi; ausschwärmen. *1710 k.:* Egyszer valami lézengő zsákmányos hatvan tatár érkezik a faluba, szintén akkor, mikor az én tiszttartóm a vállán egy pokrócba takarva hoz egy kosár méhet; a tatár ráncigálni kezdi a pokrócot ... talán nem is tudta a méhet ott lenni. A tiszttartó méhet, pokrócot odahajít a tatár nyakába vagy ölibe; kiposdul a méh, nemcsak azt az egy, hanem a többi tatárt, magokat, lovaikat marni kezdik [BÖn. 735].

kipödrött kipödörített/pödört; răsucit; gewichst. *1846:* Nagy István ... szőke kipödrött bajuszu, hosszuko sápadt ábrázatu [DLt 1200 kv-i nyomt. kl].

kipök *átv is* kiköp; a scuipa, a da ceva afară din gură scuipînd; ausspucken. *1639:* innia kezdem, igen daraboson kezde az számra jönni, ugia(n) sürü vala, en az szambol ki pöktem, az Czuporbolis ki eöntem [Mv; MvLt 291.191a]. *1644:* en edes szerelmes Atiamfia kerlek regel adígh az hazadbol ki ne meni hanem elsöben egiel, es az mikor ki megi feniö magot harom szemet uegi az szadban es ast ragiad, azt ki pökuen megh mast uegi az szadban es aztis ragiad, ebeden foghagimast egiel, pestis ellen edes Atiamfia illien oruossagot chinali[a] [LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethez. — [a]Köv. a részl.]. *1778:* A kiknek a' Torkok fáj ... etzettel, megelegyitett és kevés soval, s' mézzel meg elegyitett melegetske vizzel gyakron öblögetni a' szájjokat, és a' Torkokat, ki pökvén osztán a vizet, sokat használ [MvALt Mátyus, ConsSan. gub.]. — L. még BÖn. 515.

Sz. *1777:* Podár Vaszilia ... minden teste állása s személlye és még tsak minden mozdulása is ugy hasonlit Néhai Filep Antal Uramhoz mintha éppen szájábol pökte volna ki [Szásznyires SzD; Ks 30.28 St. Tsorba ludimagister vall.].

kipörsedezik kiütésekkel eltelik; a i se acoperi tot corpul de erupţie; voller Ausschläge werden. *1666:* (A gyermeknek) annyira fakadozott ki minden testecskéje, hogy könnyü megesmerni, nem más nyavalyája, de az sürö himlö vagyon rajta és az oly sok, hogy majd az testén alig találtatik oly helyecske, az ki ki nem pörsödezett volna [TML III, 635 Csuti Benedek Teleki Mihályhoz].

kiprédikál a szószékről (kíméletlenül) kipellengérez/megró vkit; a mustra pe cineva în cadrul predicii; auspredigen. *1636:* Az mikor ezt az fogoly Zabo Janost, Istvan Urám ki praedikalla, es ki pirongata az Templumbol, en mellette ulok vala Istvan Uramnak [Mv; MvLt 291. 66b]. *1672:* Kegyelmed levelét, Uram, böcsülettel vettem, melyben két dolgot kiván Kegyelmed, kire eddig választ nem tettem. Egyik, Topheus uram mint praedicalta ki az partiumbelieket [TML VI, 191 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1705:* Ma reggel prédikált Zilahi uram, Mózes I.15:13. Ennek alkalmatosságával az urakat igen kiprédikálá, hogy micsoda hamis informátiókat adtanak be ... az egészben célzott az gubernátorra, hogy az ö dolga volna [WIN I, 547–8. — [a]Mózes I. könyve az Ószövetségben]. — L. még i. h. 79, 254.

kiprédikáltat a szószékből megrótat vkit; a cere preotului să mustre pe cineva în cadrul predicii; jn auspredigen lassen. *1635:* kurua az Annya had hallia, bizony az pappal is ki predikaltato(m), azzalis ne(m) elegedem hane(m) torvennyel hivato(m) megh lattya [Mv; MvLt 291. 56a].

kiprémez beszeg, szegélyez; a tivi; einsäumen. *1792:* visel barna szin Békest, veresel ki prémazve (!) [DLt nyomt. kl].

kipronunciál kihirdet; a pronunţa; bekanntmachen, verkünden. *1567:* ezen megh irth zentenciankat es wegezesünket eléttek ky pronuncialtuk [Vizakna AF; TT 1881. 191]. *1618:* Be hiuatuan pedig mind az ket fel peres ... ki pronunczialok az teoruint, ⟨me⟩li teóruini pronuncialasan mind az ket fel megh allanak [Vajdasztiván MT; RDL I. 12].

kiprotokulál jegyzőkönyvez, jegyzőkönyvbe bevezet; a înregistra; protokollieren. *1818:* a Kereszteltekre nézve Fel kell tenni ... A proto(culum) vagy Matriculanak paginajat, hogy hanyadik lapon van ki protoculalva? [Méra K; RAk 21].

kipublikáltatik kihirdettetik; a fi anunţat; verkündet/bekanntgemacht werden. *1662:* Az méltóságos fejedelemasszony ... Gyulai Ferencnek Váraddá az fejedelem megérkezését, lengyelekkel való békességét ... nagy örömmel megirta vala. Melly hir Váradon vármegyegyűlésben kipublicáltatván ... az emberek szivében nagy örömet szerzett vala [SKr 384].

kipublikáltattatik kihirdettetik; a fi adus la cunoştinţă; bekanntgemacht werden. *1842:* ki publicáltatatott Juliánna Rátz és Thuroczi Balás árrestánsoknak hogy ... Czugház arrestomba vitessenek [Kvh; HSzjP].

kipuhatol 1. fel/kiderít, kinyomoz; a depista; er/ausforschen, ermitteln. *1787:* A sákok fel bontásátis ki puhatoltuk Benedek vra(m)mal, s a folti embereken sült, megis vallották tösténT, de azt nagyon erösitik hittel hogy ök a sákokbol egy fontsikát se vettekki [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1809:* A Cselédeket számba vévén söt birtokokot is ki puhatolván, ha valamelyik birtokához illö szolgálatott eddig el titkolta volna is azt ott a helyes szolgálatra szoritsa [Hsz; Mk RN. IX/109-hez].

2. megtud; a afla; erfahren. *1796:* én magamis Kérem Ötsém Uramat György ötsémet, mint mostani Litterarum conservatort nogassa egy részről, magamis más részröl unszolni fogom, hogy a' Leveleket minél hamarább regestráljak (!), mert reménlem sokat fogunk ki puhatolni [Kv; Incz. XI 23a Jósintzi Sándor lev.].

kipuhatolás fel/kiderítés, kinyomozás; depistare; Erforschung, Ausmitt(e)lung. *1758:* a' Teleki Familia in Causa Ladislao (!) Keményia (!) s Mikolaianab(an) valo dolgok(na)k ki puhatolásában költöttem Rf 12 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója 169b]. *1764 k.:* A falu appromittállya igyekezetit a kártévőknek ki puhatolására és mihent manifestáltathattják kézbe adására hogy a károsok consolaltathassanak [H; Ks 62/3]. *1843:* miután a' panaszlo veje Beke Móses Fazakas által requiráltattak (!) voltunk ... a' meg történt verekedés környül állásos ki puhatolására — az ide alább bé irt Tanukat ... elönkbe állittatva ... az általunk eleikbe tett kérdésekre 'e következendöleg vallottak[a] [Dés; DLt 586. 1–2. — [a]Köv. a vall.].

kipuhatolhat kiderithet/nyomozhat; a putea depista; erforschen/ermitteln können. *1796:* Nadudvartis[a] nyertünk valamit, de ezt ki birja, kinél van árendába, máig sem puhatolhattam ki [Kv; Incz. XI. 22a Josintzi Sándor lev. — [a]Hajdu m.].

kipuskázik kifröcsköl; a ţîşni; ausspritzen. *1780:* minden erek ugy teli voltak vérrel, hogy szintén puskázat a' vér ki belöle [Km; KLev.].

kipusztít 1. letarol, kiirt; a tăia; verheeren, ausrotten. *1767:* eő Nga makos erdejéből Dupe Ripa nevezetű hellyben ki száraztották, s pusztitották az Kétzesty familiaja ... 5 szekér szénára valo hellyt [Galgó Sz; JHbK LVI/1. 7]. *1774:* Hogy ezenn előszámlált személlyek a' magok réttyek(ne)k ki nyujtásával mennyire valo fát írtottak és pusztitottak ki ... betsüllettük le tett hitünk szerint [O.léta TA; JHbB 275].

2. elpusztít, tönkretesz; a distruge; vernichten, zugrunderichten. *1840:* Kertemet le hucták benne lévő veteményeket, végkeppen ki pusztitották égy általjában mindent le Tolvajkodtak [Dés; DLt 935]. *1842:* A 'Sibotól Solymos felé menő út mellékét több izbe bé ültettűk válogatott oltványokkal és körűl kerteltettűk de mind hasztalan ezt mindég ki pusztittyák [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

3. vkit vmijéből kiforgat; a despuia pe cineva de ceva; jn um etw. bringen. *1583:* Eothweos Mihaly vallia ... Hallottam ezt(is) Zaiabol az Azzonnak, Im vgmond az en vram Miwel illet mindenkor, ki akar Marhambol puztitany [Kv; TJk IV/1. 116–7]. *1842:* ifju legény Vincze Márton, özvegy Török Katát tartos szerelmök ideje alatt külömbféle szinek alatt minden pénzibül ki pusztitotta [Nagykapus K; RAk 21]. *1847:* Férjem ... engemet, — minden szüleimröl maradott vagyonkáimbol kipusztitott [Dés; DLt 1200]. *1852:* pénz Interessekre sints szükségem használni kivánom pénzemet, én nem vagyok Fejedelem sem oly Capitálista kinek pénz Interesre légyen szükségem ki vagyok mindenemböl pusztitva [Nagylak AF; DobLev. V/1375].

4. kiüldöz/zaklat; a alunga; vertreiben, belästigen. *1748:* Hát azt hallottaé a Tanu ..., hogy Molnár János azt mondotta volna, hogy vagy meg hal, vagy pedig ki fogja pusztitani Argyélan Joszivot Dévárol ... ? [Déva; Ks 112 Vegyes ir. vk]. *1763:* előre meg mondotta: addig nem nyugszik tudniillik mig Marus székből ki nem pusztit [Nsz; Told. 33/22]. *1845:* A Léányod le kurvázásaért mások hallattára miért fenyegetted Madarasi Adámnét? — hogy rövid idön ki pusztitod az utszábol és nem fog ottan korcsomárolni megmutatod [Dés; DLt 502 vk].

5. *vkit mindenéből* ~ kiél; a lua de la cineva tot ce are; (her)ausessen. *1717:* Ez üdön zab, Arpa nem térémvén buzánkot kezdetti (!) abrakolni, az masirozo Militia, ahol zabot talál is két lóra, egj vékát el huz, és az éget borért kérgetik, kénszérgetik az szégénjségét, melj ezén Rácz Militia ha nem réfrénáltatik éppen mindenibol az szegénjséget ki pusztittja [INyR; Cssz, Gysz, Ksz panasza].

6. ~*ja magát* vmijét/mindenét eltékozolja; a risipi ceva/tot ce are; alles vergeuden/schwenden. *1757:* lakott a Fia György vélle addig még jobbanis észre vette, hogy az Attya mindenibol ki pusztitotta magát akkor külen ment osztán az Attyátol [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17c]. *1764:* Pazérlo jo Etsém Szeredai István Vr(am), mindenböl magát ki pusztitván, minden igasság, és Törvény ellen azon kevés Ditsö Sz. Mártoni Portionkra tette kezét [Kük.; Ks 22. XXIa]. *1782:* Praefectus Uram Sako Mihályt intette nyughatatlanságarol illyen szokkal, Te Sako Mihály ... mit rugodzol a te kegyes Földes Urad ellen, bizol vagyanodhoz de azzal a' Sok alá s fel járással ki pusztitod magadot mindenbol, ugy hogy még botskorod Sem lészen, mig ugy jársz mint a Cseh országi Jobbagyok, a' kik Földes Uraik ellen addig rugodosztanak, hogy szalma nadrágra jutottak [Torockósztgyörgy TA; Thor. XX/2 Vanya Gergely tt nyil].

kipusztíthat kiirthat; a putea stîrpi; ausrotten können. *1831:* csak az eke mivelése által, a kigyo hagymát, földi borzát, ürmöt, s más több effele növevényeket ki nem pusztíthattyuk [Dés; DLt 143].

kipusztíttat kiirtat/vágat; a pune pe cineva să defrişeze/lăsuiască; ausroden lassen. *1840:* A Damo Réttye ... hajdan meg lehetős jo állapatu szálas erdö volt de a' Néhai Tekintetes Ur a' Fákat gyökerestöl ki pusztittatván szánto földé akarta formálni [Udvarfva MT; EHA].

kipusztíttatik 1. kivágatik; a fi tăiat; ausgerodet werden. *1812:* Fülep Uraimek Erdejek 45 46 Esztendökig mind Zálagon más kezén bitangalodván a határ fák mind ki pusztittattak [Aranyosrákos TA; Borb.].

2. kivész; a dispărea; aussterben. *1781:* mikoron ... azon hellyöl[a] (: kitöl Isten őrize őket :) Reformáta Sz Hitünk Apostoli vallasunk ki pusztitatnék, és azoknak nem használhatnánk[b] a' volt tzélunk hogy illyen esetben, nem Hellyhez hanem Reformáta Szent Hitünkön s igaz Apostoli vallásunkon valoknak a' hol leg Szükségesebb leszsz használjon holtunk után is ezen mi adományunk és ebbol jött s jövendö Haszon [M.Mart. 294 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil. — [a]Erdösztgyörgyröl. [b]A tett pénzbeli alapitványnyal].

kipusztíttatott kifosztatott/semmizett; sărăcit complet; ausgeplündert/um etw. geprellt werden. *1802:* 12ma Augustus 1801 Seges Var Székben Szados (!) nevezetü ugjan tüz mian mindenekböl ki pusztitatot Falunak fel segellésire Hataroztatot üdö a 1ma 8tobris 1801 Marcius végéig 1802 [Enlaka U; Borb. II Galfalvi Pál esp. kezével].

kipusztul 1. elpusztul; a se nimici/distruge; zunichte werden, zugrunde gehen. *1810:* Ezen darab régi majorság Szöllö ... meg van ez is pusztulva ... nagyon ki vagynak a' tökék pusztulva belölle [Ks 76 Conscr. 397].

2. (jószágából/vagyonából) kifogy; a rămîne fără bunuri/avere; (Gut, Vermögen) ausgehen. *1712:* Böer Samuel Uram és Feleséghe Nzts Bároczi Christina Asszony ... jelenté, hogy az mostani közelebb el múlt haborusághos üdökb(en) mind(en) marhájokbol nagjobbára ki pusztultanak volna, ugj hogj oeconomiájoknak folytatására nem sufficialhatnának [Hari AF; DobLev. I/75]. *1718:* kértemis, hogy könnyebitse öket ne pusztullyanak ki marhájokbol [Cikmántor KK; Told. 21]. *1756:* neki eleitöl fogva nem a' volt a' szándéka, hogj ökör heljib(en) ökröt szerezzen az szégénység, hanem hogj mindenekböl pusztulja(na)k ki [Galac BN; WLt Nagy Sigmond (54) jb. vall.]. *1793:* No te rosz kurva ugyan jól viselted magadot, mert már mindenedböl ki pusztultál [Koronka MT; Told.]. *1835:* Kolcsár János ... marhájábol egészen ki pusztult volt [Zsibó Sz; WLt]

3. (szégyenszemre) elbújdosik/vándorol vhonnan; a pleca în pribegie; (mit Schanden) flüchten/auswandern. *1756:* essék meg rajtam a' Nms V(á)r(me)gjének könyörülö Szive és tanáljon fel ollyan p(rop)ria Cautiot, utat modot, hogy ... ne jussak éppen Végsö romlásra es

pusztulásra, és a, Nms V(á)r(me)gjéből ne kellessék ki pusztulnom, s gyermekeimmel együtt keserves kóldulasra jutnom [M.köblös SzD; RLt].

4. el/kitakarodik; a pleca de undeva, a se căra; sich fortmachen/scheren. *1782:* Thorotzkoi Jobbágyink ... számlálhatatlan Ketskéket tartanak, a mellyek a Nagy fákban is ugyan de kivált azokban mellyeket egyszer le vágnak Tüzelésre azoknak a hellyin mások nőnének, Meg betsülhetetlen kárt tésznek ... azért hogy a ketskék ki pusztullyanak azon hellyről haladék nélkül alázatoson Installyuk [Torockó; TLev. 4/6].

kipusztult 1. elpusztult; defrişat; zugrunde gegangen. *1855:* az alsó hegyen tuli része csak nem ki pusztult erdő hely [Újfalu K; EHA].

2. *marhájából* ~ marhájából kifogyott; care a rămas fără animale; (Viehbestand) zu Ende gegangen. *1828:* a marhájukbol ki püsztült vagy pedig más felől a Birtokos szorgalmatossága által megmarhásodott Colonusok [Cege SzD; WassLt Jk 36].

kirabol kifoszt; a jefui/prăda/devasta; ausplündern. *1850:* Maros Koppándiak is egy atyánk Testvériről rejánk szállott udvarunkat, ki Rabolták, őszbe Törték [Nagylak AF; DobLev. V/1282]. *1851:* én nagy szükségekel küszködő el nyomaradatt beteges özvegy aszszony vagyak, ki vagyak rabalva [Ó-Torda; DobLev. V/1321].

kirabolt kifosztott; jefuit, prădat, devastat; ausgeraubt/plündert. *1854:* Sorsosaim nagyobb részével magam is, kirabolt s elpusztított falusi lakomból kiszoritva, éltem megszokott rendszeréből kizaklatva, éltem alkonyán Kolozsvárra menekültem [ÚjfE 4].

kirág 1. lerág; a roade/mînca; abnagen/fressen. *1625:* ennéke(m) aban az denotalt helyben Kalongiaiaban zina(m) uolt, melliet az marhak el hantak, es az mit gioztek, meg is öttek benne, uoltanak oltouaniokis ugy mint eöttuenig ualo, melliekben az marhak az mit fel ertek, ki ragtak es teordeltek [UszT 64a]. *1776:* talaltam száz tizen harom sertést ezen serteseket a Vetzeli katonák ... tartották egy akalban Semmi eledelt nékie (!) nem adtanak ugy hogy a sertések az éhség mián felette nagy sivoltásokkal és gurrogásokkal voltanak ... azon akolnak kertyeit ki rágták [Vulcsesd H; Ks 81.58/2 Brati Juon (50) jb vall.].

2. lyukat rág vmire; a găuri rozînd; annagen/fressen. *1748:* a' pitvar ajtotis erőssen bé tsinaltuk, de tsak akkor vöttük eszre hogy bé rontottak[a], s a lisztes sákunkatis ki rágtak [Torda; TJkT III. 241. — [a]A disznók].

3. kimar/sebesít; a roade; aufbeißen, wund werden. *1716:* asztaltolis egjnehányszor ki kellett menni vizelleni, az szemérem testben lévő nyavalyája miatt; sött az szemérem testinek az lyukát ... az vizelleti erőssen ki ette, es rágta volt [Nagyida K; Told. 22].

4. kb. kirothaszt; a putrezi; ausfaulen. *1584:* Anna Eotweós Thamasne vallia, hallottam ezt zaiabol zabo Catonak, Akj vgmond engem bozorkannak mond, Az Iste(n) Ne Menche hanem kj ragia az Nyelwet zaiabol [Kv; TJk IV/1. 219].

kiragad 1. kiránt/tép; a smulge; herausreißen. *1592:* Gruz Marton ... vallia: Az zekeres leginiek mikor az korchoman zertelenkednenek ... zolita megh az Ceh Mester eoket, hogi laknanak bekeuel, ne zerzenenek haborusagot ... egi czatlo kupa vala az kezembe, azt ki ragadak kezembeol, es latam hogi az Ceh mestert megh fogtak vala az legeniek, es ammint zerettek zinte vgi vertek: Az chatlo kupa vgian pozdoriazott zellel, vgi vertek velle [Kv; TJk V/1. 247]. *1596:* vtanna(m) ieóúe nagj Peter, Jeótebe kj ragada az eggik rakonchat, s hogy az eókret el teritem uala eleimbe alla, s monda ally el, merth ugj hagitlak hogy zernyw halált holz [UszT 11/34]. *1698:* Zalogjáért küldven a' Város Szolgait Hadnagy Ura(m) a' zalogott kezekből ki ragadta; sött azon Zaloglasnak executiojat turbalta fenyegetteis a' Varos szolgajat [Dés; Jk 268b]. *1782:* a lötsöt ragadáki hogy meg verjen szernyű Isten elen tett káromkodással [Szörcse Hsz; HSzjP Király Janos (36) col. vall.]. *1791:* Akkor hozzám rugaszkodék, agyarkodék, és az melly páltza kezembe vala kiragadá töllem, atta, teremtette, káromkodások, szitkozodások között és elsőbb ököllel arczul tsapdosa [Méra K; RKA]. *1843:* kezéből egy fáin zatskot ki ragadtam [Bágyon TA; KLev.].

2. előránt/húz; a scoate brusc; hervorziehen. *1634:* Kerekes Ianos ... ki ragadva(n) cziakankajat, monda: Ez az en Atyamfia, megh lattia ki bant engem [Mv; MvLt 291. 2b]. *1802:* Koka György Ngod Kotsissa ... kőpenyege aloll ki ragadott egy Csákány forma nagy Kalapátsot Főben, Abrázatban addig verte míg a' földre le agyolta [Mv; Born. XXXIX. 53]. *1822:* János egy kést a Botskor tekeresiből ki ragada, és döfödni kezde a strásákhoz [Peselnek Hsz; HSzjP Varga Josef (70) col. vall.].

3. lekap/tép; a smulge jos; herunterreißen. *1653:* a hajduk ... böcstelenül bántak vala véllek[a]; szidalmazván, a süveget kiragadták a német fejéből és belé fúttak, és a földhöz puffantották [ETA I, 61 NSz. — [a]A németekkel].

4. kihúz/ránt; a scoate (repede); (her)ausziehen/reißen. *1573:* farkas pal ... vallia hogy ... Mykoron Meggieshez keozel Iwtotak volna az Tho gaton altal Mennenek latta hogi hayladozni kezdet az koczy Es azomba Be deolt az Thoba ... ha Beke Gergely Neky Nem zeoket volna az vyznek es ky Nem ragatta volna germekyt Bele holtak volna [Kv; TJk III/3. 270].

5. kiment; a salva/scăpa; retten. *1678:* mindhogy pedig Apor István uram ... még itthon is Hiven szolgált az mi kegyelmes urunknak, arra a tekintetre nézve ragadták ki a bátyját a veszedelemből [TML VIII,194 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. *1795:* a' Ngtok kegyes rendeleseit meg becsülni nem tudó, 's a' maga és Maradéka nyilván való kárával gondolni nem akaró Társaság most minden órán abba a' veszedelembe fog viszszá esni, a' mellyből ötet az ő siralmas kérésére a' Ngtok Atyai gondoskodása kiragadta vala [Torockó; TLev. 9/29]. — L. még Blm. 987.

6. *átv* magához ragad, magának megszerez; a acapara, a-şi însuşi totul pentru sine; an sich reißen, für sich erwerben. *1758:* A mostohaapám minden jószágot ki akart kezünkből venni, hanem erőszakoson a rödit[a], apahidit[b] s köblösinek[c] egy részét kiragadók a kezéből s négyen Rettegiekül felosztottuk [RettE 64. — [a-b]K. [c]SzD].

7. vhonnan/vkitől erőszakkal elszakít; a despărţi cu forţa de cineva; irgendwoher/jm durch Gewalt ent/wegreißen. *1767:* Gr. Bánffi Dienes ... 13 esztendős leányát

... a püspök Bajtay Antal ... militare brachium által édesanyja öléből kiragadták hallatlan például s elvivén magával Bethlen Miklós úr, pápistává akarják tenni erővel [RettE 211–2].

kiragadhat kimenthet; a putea salva; retten können. *1788:* midön ... Arany nevü faluban érkezném ... látám közeliteni az parasztságnak nagj kiáltással jövő Sokaságát, kiktöl meg rémülvén, azonnal viszszá tértem; hogy Rápolti Udvarombol édgyetlen égj fijacskámot a tüzböl ki ragadhatnám [Baranyicska H; JHb XXXI.26].

kiragadozhat kikapdoshat; a putea scoate la repezeală; wiederholt/öfters hastig herausraffen können. *1662:* olly árvíz jött vala azon éjszaka, hogy ... a cselédek ki hónalyig s övig érő vízben kényszerittetének a sátorokat felszedni, és sok egyet-másokat hogy hirtelen az árvíz előtt ki nem ragadozhattak volna, horgokkal, vasvillákkal kikeresgélni [SKr 187].

kiragadtatik vhonnan/vkitől erőszakkal elszakittatik; a fi despărţit cu forţa de cineva; von irgendwoher/jm durch Gewalt entrissen werden. *1662:* az asszonyi állat az ő férjének öléből kiragadtatik vala és az ő szerelmes hitvesének szeme előtt erőszakot szenved vala s megöletik vala [SKr 103].

kirajzol 1. ki/megfest, ábrázol; a picta; malen, darstellen. *1676:* ez ájto szőmöldekeny félyül Bathoriak czimerek menyezete parkanyos czifrás, az elementumok, planetak, arsok es scientiak vadnak raytok ki rayzolva [Fog.; UF II, 731]. *1714:* Fedeles Cseh-Országi üveg, melljen idvozült Herczeg Czimere titulussal egjütt és külömb külömb fele figurakkal egjütt ki vagjon rajszolva [AH 10]. *1789:* Az Néhai Vladár Adám Familiája Czimere Sellyem Materiára ki rajzolva, aranyos gombos egybetűrő Rámájával Pf 1 [Mv; ConscrAp. 5].

2. kirak; a expune; auslegen, besetzen. *1636:* Ez uiragos kert vagyon negy reszben szakasztva ... Az masodik Tablatt, az Capitan ur(am)[a] czimere es Titulussa neue szep uiragokkal Deak beötükre ki rayszolua ekesiti [Siménfva U; JHb Inv. — [a]Joannes Glukonski de Benkuits német kapitány].

3. kb. meghúz; a trasa; ziehen. *1803:* az el hasitott Szöllönek egyik tzövektöl a másikig az az végig mesgyéit vagy barázdáját ki rajzoltak volna [Kv; Pk 3].

kirak 1. kipakol/tesz; a scoate; auspacken. *1573:* Orsolia veg Bartosne hogy eo puskarnet zolgalta latta hogi Negy Eot aranyas kupat parta Eowet aran gwreoket rakot ky puskar Ladaiabol [Kv; TJk III/3. 170]. *1574:* Maradek peter ... vallia hogy Ez elymwlt Eozzel leot volt eo hozza zabo Sebestien varadrol ... Az ladat meg Nytia es ky rakia Az ezwst mywet Beleole [Kv; i.h. 311]. *1585:* Bwday Tamas vra(m) vallia, Erre Iutek oda hogy a' lakatosok Mongiak vala hogy semmy All kolch Nem leót volna a' lada mellet, Az penzt Immar ky raktak vala beleolle [Kv; TJk IV/1. 490]. *1605:* En ott valek mikor Zeoczj Georgyne kj raka az Zakacsne ladajabúl valami borsa saphranja kezkenéó giolchia, sinora es pozto zele vala [UszT 20/134 Haelena Consors Agil(is) Ioan(n)is Pap In Vdúarhely vall.]. *1629:* mikor az szegeny Eötucós Gergely megh hala, ugja(n) my kisireok haza az hazahoz s lata(m) hogj kiraka az ladabol egjet massat [Mv; MvLt 290. 182a]. *1756:* ki raktanak belölek sok Férfi és Asszony embernek való köntöseket, és ... ö Nga szárasztgattatta [Kv; TGsz 51].

2. kirakodik vmivel; a descărca ceva; etw. ausladen. *1676/XVIII. sz. eleje:* Akár a' Dési só Cellérek, akar más egyéb Sóval kereskedők ha a' Birák meg engedik hogy ki rakják itt a' portuson sojokat, tartozzanak száz sóból egj forintal, a' Templom szüksegeire [SzVJk 207–8].

3. (mások szeme elé) rak/helyez; a aşeza (la vedere), a expune; auslegen/stellen. *1573:* Margit Kalliay peterne, Azt vallia hogi otth volt az Menegzeobe mykor Aztalos leorinch ely atta Mwstoha leaniat Keomies gërginek, de eo Nem latta hogi semyt Azkor ky rakot volna annak Reszebe sem hogy valamywel kenalta volna [Kv; TJk III/3. 193]. *1637:* mikor el adak azt az Czegledi Katat Fazakas Gasparnak, akkor raktak vala ki eggiet mas fejer ruhat, de nem tudom, hog az uczara ki keöteöttek volna [Mv; MvLt 291.93b]. *1680:* ezen hazok(na)k ablakaiban ki rakva melegre lapos Üvegekb(en) külön külön fele füvek(ne)k, es viragok(na)k vizei in vitis no 40 [A.porumbák F; Ált Inv. 12]. *1720:* lattam az szolgálobol lött Toth Jeremiasne, szep tisztessegesen keszült Agyon ţalo eszközöket rakott ki az Agyra, magamis szkofiummal Varatt ingeket látta(m), hogy Viselte [Ne; DobLev. I. 96].

4. kihajit/hány; a arunca afară; (hin/her)auswerfen/schmeißen. *1771:* Stikler Antal mindenkor a Ganaját az Uczczára rakja ki [Dés; DLt 321. 12a Barbara Tokai rel. vidva Joannis quondam Kövendi (45) vall.].

5. kirámol/tesz; a scoate afară (lucrurile din ...); ausräumen/legen/setzen. *1573:* Erzebet Kis Ianosne Azt vallia hogy Emlekezyk rea mykor sala Balint meg veotte volt az hazat Eottwes lërinch Annyatwl Aztis latta hogi ky rakta volt az haz eleybe Marhaiat mely allot Mint egi hetig otth [Kv; TJk III/3. 260].

6. kiakolbólit/hány vkit (a házból); a scoate/a da afară pe cineva (din casă); (aus dem Haus) ausschiffen/satteln. *1573:* Zeky pal ... azt Monta hogi ha bekesegel Lakyk holtig es ott Maradhat, De ha Bekewel Nem lakyk ky rakya onnat egy oraba sem akar vele lakny [Kv; TJk III/3. 102]. *1600:* az Alperes Valamjre ualo gondolattiabul jeöwe Kadiczfalua(n) ... az hazba meljbe en lakom wala ... engemet naszal vitt uala abba az hazba az az en edes Vram, Es az Alperes abba az hazba ram zalla, engem vgian igy mo(n)dhato(m) hogi az hazbúl ki raka [UszT 15/127]. *1634:* arra emlekezem hogy egyszer az Atyam ki rakta vala Foldvarinet az hazbol [Mv; MvLt 291. 16b]. *1739:* Csizmadia Nagj János ... látván a' Levátáb(an) specificált személlyeknek gonosz Conversatiojokat, Házából ki-rakta, elküldötte; de a' Felesége Kaszó Kata Asz(szo)ny ... viszsza hordotta, viszsza bocsátotta, véllek Consentiált, ivutt, vendégeskedett [Dés; Jk 315b Andreas Böszörményi jur. not. kezével].

Sz. *1663 u.:* mint szorulának az némely igaz állhatatosságok miá szenvedő atyámfiai Bánya tájára ... nem sokára kirakák szüröket [SzO VI, 284 Hátjegyzet Bánffi Dienesnek egy 1663-ban Medgyesen kelt levelén].

7. (ékkövel/gyönggyel) díszít/ékít, *rég* kihány; a împodobi/ornamenta/decora (cu pietre preţioase/perle); (mit Edelsteinen/Perlen) zieren/schmücken. *1733/1813:* Az veress bársony szoknyát hagyom ahoz valo vállal

együtt, ezenkívül pedig 26. rendböl állo nagy szemü jo féle veress Klárist, és igy az szoknyábol kivánom, hogy tsinállyanak oltárra valo antipendiumot, melynekis az közepit az meg írt Kalárissal rakják ki, az vállon lévö tsipkével tsinállyanak ornamentumot [Kv; SLt XLII. 6. 30]. *1807:* Egy Füsü rubintal 's gyémántal ki-rakva | Egy arany Medaillon jofele gyöngyel ki rakva, a' melly füg egy fatytyu gyöngyökböl füzött sinoran [DLt 378 nyomt. kl]. *1813:* Egy tántzolo fejer Krep Köntös, veres mettzett bársonnyal ki rakva [Szászvessződ NK; Told. 47]. *1823:* Egy pár ezust aranyozot trombita kövekkel ki rakva veres sejem bojtos sinorral [Szentbencdek SzD; Ks 38.V Clenodia fam.].

8. berakással díszít/ékesít; a încrusta, a împodobi/decora cu ornamente înfipte în masa acestuia; durch Einlage schmücken/zieren. *1760:* Edgy Pár Tersényi Stucz mellyis gyöngj házzal ki vagyon rakva [Mv; TGsz]. *1789:* Egy arany Gyürü Topáz nevü kövekkel rosa formára ki rakva valens Rf 4 xr 30 [Mv; ConscrAp. 2]. *1793:* Fegyverek ... 1. egy vont lyuku s tsontos agyu Stutz 2. egy más vont lyuku, ágya végig tsontal viragoson ki rakva regi modi szerszammal [TL Conscr.]. *1846:* Egy Tubákos fejér csont pixis, melyen égy pillangó vagyon mozaikkal kirakva [SLt 17].

9. intarziával díszít; a ornamenta/decora cu intarzie; durch/mit Intarsia schmücken/zieren. *1805:* Egy nagy boltos ágy fa veres Tisza fábol igen szépen ki rakva Oszlopokkal Aranyozott Waseval; négy aranyozott Medve lábonn áll [Mv; TGsz 52].

10. burkol; a îmbrăca/acoperi; bedecken/legen. *1850:* vagyon egy jo bolthajtásra épitett kripta, fejül meg födölve, és bé rástozva, — ennek a fronttya meröbe faragot kövel van ki rakva hiba nélkül [Gyéressztkirály TA; DE 5].

11. felépít/rak; a ridica/construi; aufbauen. *1732:* a Sertes hizo Lábos oll, külön lábakon raköfábol ki rakva ál a patakhoz közél [Nagyida K; Told. 11/70]. *1748:* ā kamarátis az után rakták ki boronábol, s, padlák meg [Torda; Borb.]. *1756:* vagyon jó Sendelly fedél alatt nagy szép farámában francziáson foglalt üveg táblákkal ki rakva az Üveg ház [Ks 92. I. 32 dévai kúrialeír.]. *1797:* Egy Sendellyes fedél alatt boronábol rakott Sajtó Szin benne lévö kö kádu Sajtoval, és ugyan ezen fedél alatt egy gabanás, mellynek még tsak falai vagynak boronákkal ki rakva, egyébként készületlen [M.igen AF; DobLev. IV/777] | ezen épület vagyon tserefa talpakra gombolju bükfákbol ki rakva [Kőrispatak U; Pf]. *1844:* Van a' Csür fenyö boronákbol ki rakva [Abafája MT; TSb 11].

12. (fel/meg)rak; a construi/clădi; aufbauen/führen. *1699:* Vagyon ezén ház(na)k egi Zöld mazu felig fütjtös Tüzelö kemenczeje, az allya téglábol agyagbol van ki rakva [Szentdemeter U; LLt Inv. 25]. *1702:* Vagyon egy zöld mázu kályhákbol kerekdéden rakatott kemencze: ezen kemenczének tüzhellye, köböl s téglabol elegyesleg vagyon ki rakva [O.brettye H; Born. XXIX.4]. *1742:* A Kémény jó erösz Fundamentuman Téglából vagjon ki rakva [Pókafva AF; JHb XXV/58. — Tomai László kijegyzése].

13. ki/megbélel; a căptuşi/acoperi; verschlagen/kleiden. *1720:* Vagjon keskeny Halastó, körös környül Palizata forma Toldgj fakkal van az oldala ki rakva [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12]. *1727:* Ezen Veteményes Kertnek a' Közepiben egy hitván szalmás vetemény tarto föld pincze vagjon, mellynek a' Napkelett felöl valo oldala Köböl vagyon kirakva, a' több része penig tölgy fábol vagjon ki rakva [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13]. *1776:* Vlásza Ignát ā Földes Aszszonyom eö Nsaga udvarában kutat ásatott az köveket melyekkel ā Kutat ki rakták mindazokot hordották ā Néhai Groff Lázár Gábor Ur eönsaga udvarábol [Mihálcfva AF; MvRK-Lev.]. *1797:* ezen pinczének oldalán lévö köfalai fövenyes Sárral vannak ki rakva [Kőrispatak U; Pf]. *1810:* égy Földbe ásott pintze ... oldala lapossan faragott vastag cserefákbol van ki rakva [Pacal Sz; Ks 76 Conscr. 386]. *1850:* a pintze gátornak az oldala fával vagyon ki rakva [Gyéressztkirály TA; DE 5].

14. ki/megpadol/pádimentumoz; a pardosi; (aus)dielen/bohlen. *1765:* En Gróf Petki Anna Gróf Kornis Antalné Szegődtem meg az Jesuiták Pallérával Günter Ferencz Urammal hogy ö kegyelme az én házaimat el készéti a két ... Stukaturás házat felyül is az hiuban szépen téglával ki rakja [Kv; Ks 11.XLVI.44]. *1842:* A' papiros malom ... Ezen vetö szoba egészen lapos kövekkel van ki rakva [Km; KmULev. 2]. *1849:* a' Templom[d] allya ki rakva téglákkal, mennyezete follyo gerendákra virágosan festett détzkákkal bé rakva | Az áltánnak allya Téglákkal ki rakva, padlázattya stakaturás — igen szép nagy ablakakkal [Szentbenedek SzD; Ks 73/55. — [a]A várkastély kápolnája].

15. kikövez; a pava; (aus/be)pflastern. *1823–1830:* Még szerencse az, hogy a házok elött az ösvények nem kovácskövel[a], mint az utca közepe, hanem lapos kövekkel vagynak kirakva[b], mert igy is, amint egy professzortól fogva a másikig nyargal az ember, a vékony talpú papucsát úgy veri a kövekhez, hogy ugyan sajog az ember lába talpa belé [FogE 236. — [a]Itt és alább alkalmasint a forrás gondozójának átírásával *kovacskö* h. [b]Göttingában].

kirakás 1. felrakás; construire, clădire; An/Aufschichtung. *1825:* (A) falnak a fundamentumban lett kirakakásáért (!) ... a Pallér bérrel együtt ... tégyen Rf 83 xf 45 [Dés; DLt 3].

2. (saját házából való) kiakolbólítás/hányás; scoatere/alungare (din locuinţă proprie); (aus eigenem Haus) Ausschiffung. *1600:* engemet naszal vitt uala abba az hazba az az en edes Vram, Es az Alperes abba az hazba ram zalla ... kertem azonnis hogy Akar chák Zent georgy napigh hadgyo(n) veztegsegbe, benne az hazba, De ... sem(m)iképpen ne(m) patialta ott lakasomat, el menek ketelensegbeöl, mas ember hata meget niomorgok ... mikor im(m)ar az Alperes igi ki rakasa miatt masutt lette(m) volna, bochatotta(m) wala zolgamot nemy nemy marhaimert hogy el hosza az ... hazbul [UszT 15/127].

3. ki/megbélelés; căptuşire; Bekleidung, Verschalung. *1750:* Videmann Mihálynak az Secessus ki rakásáért HFlor 7 d 44 [Ks 70. VIII. 19]. *1762:* a mi fabéli részünköt vitette Krajnik Uram pinczéje fabol valo ki rakására [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1776:* valamenynyi kö kivántatott azon Kutnak ki rakására, mind ... eö nsága udvarábol hordottuk [Mihálcfva AF; MvRKLev.]. *1810:* A Forrás körül valo apparatus t.i. ennek kirakása, köble, mellette lévö hitvány vállval 30 vf [Doboka; Ks 76 Conscr. 55].

kirakat 1. rakat; a dispune să fie aşezat/pus; verlegen lassen. *1769:* (A faluk) az utakot meg egjenesittessék; ã nagj kõveket az ut szellyeire ki rakassák, és annak utánna apro Kovetsel vagj porondal meg szineltessék [UszLt XIII/97]. **Szk:** *ölbe ~* ölbe rakat. *1799 k.:* ha hoszu ölbe hozzák egy õlet három szekeren ha kurtába egyet két szekeren ... szokták hozatni ki rendezni itten õlbe ki rakatni[a] [Kv; AggmLt C. 114. — [a]Fát].

2. kiakolbólíttat/hányat vkit (a házból); a dispune să fie scos/dat afară (din casă); (aus dem Haus) jn ausschiffen/booten lassen. *1634:* Tudom hogi vagion Immar ket eztendeje hogi benke Andrasne bele ment volt abban az öröksegben valakj tanacsabol de Cornis ferenczne azonio(m) ki rakatta belölle [Recsenyéd U; TSb 21]. *1699:* maga hon nem létiben Egrestõrõl maga tulajdon Házabol Felesegit ki rakatta [Bögöz U; BálLt 1].

3. körül/megrakat; a dispune să fie aşezat (ceva) de jur împrejur; umlegen lassen. *1752:* Az haranglábnak zsendelyezését nagy részében megújíttatván és az alsó részének is két oldalát téglával kirakatván stb. költöttem azokra fl. hung. 208 den. 12 [Kv; ETF 107.13].

4. ki/megbéleltet; a pune să căptuşească; ausmauern lassen. *1760:* Mosa Lászlo Uram ... kövel egy kutat ki rakatott [Árpástó SzD; BK]. *1773:* most a Nyáran ... bátarkadat Pintzét ásatni, s Bolthajtásasan kõbõl ki rakatni [Mezõerked K; LLt]. *1797:* A kutnak a mélysége 3 német öl de még bizonyos és jo forrás nem találtatott ... az én ertelmem szerént jobnak állitom tavabbis asni minsem anyi munkát hasztalan ugy ki rakatni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

5. kiköveztet; a dispune să paveze; (be)pflastern lassen. *1782:* a' regi Rátz jusson lévõ udvarház hellyen ... Báro Josika Daniel Ur eö nga Sokat munkálodtatott s költött is hogy meg egyengette s kövekkel az oldalosob részet ki rokatta [Nagyrápolt H; JHb XXXI. 21.4]. *1817:* az Udvartis ki kel rakattni kovats kövel [Kv; IB. gr. Korda Anna lev.].

kirakatik 1. (házból) kiakolbólíttatik/hányatik; a fi scos/dat afară (din casă); (aus dem Haus) ausgeschifft/gebootet werden. *1728:* Meszáros Bernát intra octavum keressen szállást magának, és az Fejervari Sigmond Hazatol elmennyen, külõmb(en) ha akkor el nem menne az meg irt Hazbúl t.i. onnet ahol most vagjon ki rakatik belõlle [Dés; Jk 375a].

2. rakatik, tétetik; a fi pus/făcut; ausgelegt werden. *1736:* (Az) Ablakok ... kozül az edgyik merõ évegbõl valo, azaz Nagy Tábla evegbõl rakatott ki [Várhegy MT; CU].

3. kipadoltatik/pádimentumoztatik; a fi pardosit; (aus)gedielt/bohlt werden. *1803:* Sikátorja és Plattza a' Templom(na)k téglából rakatott ki [Nyomát MT; UnVJk 287].

kirakatlan béleletlen; necăptuşit; nicht beschalt/bekleidet. *1810:* A Curia közepén egy ... Mettzenzeiferrel kõsziklábol kivágatott kirakatlan kut, mellysége pedig öt öl — Talpát ezen Üregségnek sokszorozván méllysége vel kijön ezen két mekkoráságbol hét és fél kõb, vagyis, Cubik öl [Doboka; Ks 76 Conscr. 44].

kirakatott ki/megbélelt; căptuşit; bekleidet. *1820 k.:* vagyon égy kövel kirakatott, Tölgyfával Gargyázott jo kút [Dés; RLt]. *1824:* Az Udvaron vagyon égy kõbõl jo moddal s Fenyõ Fábol ki rakatott gárdinás Gemes kut [Mezõbodon TA; Ks 89].

kirakattat kirakat/rakodtat; a pune pe cineva să descarce ceva; entladen lassen. *1676/XVIII. sz. eleje:* akar Dési akar Sibói Cellérek légjenek közöttük, ha a' Szamos Parton sott rakattatnak ki, minden száz sóból tartozza(na)k dr:24. pénzel a' Templom szükségére [SzVJk 207].

kirakattatás kiakolbólítás; scoatere, alungare; Ausschiffung. *1777:* a Falunak és az Ecclesiának köz akarattyábol esett ottan Lakot Molduván Szávulynak a Telekre valo ki rakattotása [Mezõpagocsa MT; BK. Moresan Lepedát (60) zs vall.].

kirakattatik 1. rakatik; a fi pus/făcut; ausgelegt werden. *1774:* (Az) ablakak ... Onban foglaltatatt jo és ép üveg karikákbol ki rakattatak [T; CU].

2. ki/megbéleltetik; a fi căptuşit; bekleidet werden. *1875:* a papi ház pincze grádicsa felé gátor emeltessék, mely zsendellyel fedessék be s oldalai kövel kirakattassanak [M.bikal K; RAk 320].

3. kitétetik; a fi pus afară; ausgesetzt werden. *1662:* Azon kastélynak[a] ... mindkét felõl négyszegben ugyan tágos olly épületek valának, ahová ... a kertbõl minden sok szép virágokat ... fákat korcsolyákon bevontatván, szép rendben berakhatnának ... míg kikeleten ismét az õ szokott helyekre a kertben ki kellene rakattatniok [SKr 259–60. — [a]A Lichtenstein hercegének].

kirakattatott felrakott/megépitett; ridicat, construit; aufgebaut. *1761:* Ágasokra mezõségi módra, szalma fedél alá épittetett, belõl kapu formára tizen hat oszlopokkal meg erõsittetett, eszterha allyáig faragott bikfa rakó fákkal kirakattatott ... viseltes Csür fekszik [Szászveszszõd NK; JHbK LXVIII/1. 214].

kirakodás árukirakás; debarcare/descărcare a mărfurilor; Warenent/ausladung, Löschung. *1587:* Mazodzor kiuaniuk aztis Nagodtül (!) hog az portust ug jpitesse meg Ngod hog az hajosoknak az kj rakodasban karok velunk egietemben ne essek [GyK. — A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval].

kirakodik árut kirak; a expune marfa; Ware aus/entladen. *1572:* Ilona Teorek Myklosne ... Aztis latta hogy Egy vasar Napyan ky rakodot volt ez Katalin Azonba ely leottek az vasarbirak es zalagat veottek [Kv; TJk III/3.18]. *1575:* az Aros vraim Zoksor (!) Teottek panazt az leoweny (!) es Idegen Aros Nepek feleol ky (!) Miheien Iwtnak Akar my Ideoben Boltot Nitnak es ky rakodnak, Mykeppen Mostanis ... Erre keryk eo k. biro vramat hogy Mindiarast pecheteltesse Be boltyokat es Neh engedye Arulniok [Kv; TanJk V/3. 128b]. *1704:* Ugyan ma az ittvaló áros emberek kirakodtanak sokadalom formájára [WIN I, 223].

kirakogat kirakosgat/teszeget; a scoate (şi a pune undeva) rînd pe rînd; nach und nach ausräumen/(her/hin)auslegen. *1693:* hirem s akaratom (!) ellen azok sákb(an) kötöt portekacskaimat ki oldotta, és kirakogatta,

azok kozzül némely részeit mint edgy nehany gombolyagh Fonalamat maga hatalmaval el vőtte [Dés; Jk].

kirakott 1. kitett/helyezett; pus (afară); (her/hin)ausgestellt/gesetzt. *1680:* talaltunk az haz fala mellet szarodásra ki rakot Szilfa kerek(ne)k valo fentőkőt [A.porumbák F; ÁLt Inv. 23].

2. (ékkővel, gyönggyel) díszített/ékített; incrustat, împodobit (cu pietre preţioase/perle); (mit Edelstein/Perle) geschmückt/ziert/besetzt. *1714:* Hebenus fábul hoszszas Páltza, meg aranjozott ezűst gomball, közőpen és a' Vegén hasonloképpen meg aranjozott ezűst bagjoggal környül vett, és 25 Tőrők Rubin s 20. Türkisz kővekkel ki rakott fl. Hung. 10 | Egy par Iró Tablatskakn(a)k való futraly Tekenjös békaval ki rakott fl. Hung. 20 | Castor Kalap rosa formára tsinalt, két arany rubintal ki rakott | Kelh formára tsinált, meg aranjozott ezűst kuppa, mellyn(e)k a' födele 5. Viragokkal s annyi apro gyöngjekkel fölljűl ki rakott, 29. latott nyom fl. Hung 36 [AH 6, 12, 18, 28]. *1795:* oda jártomb(an) lattom ège jo fele győngyből ki rakat pàrtatis [Ákosfva MT; Told. 23]. *1812:* a Groff ... ekivűl adott edj jo féle győngyőkkel kirakott ősi pártát [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. *1823:* Egy skatolyába ége nagy aranyozott ezűst, emalirozott és kövekkel kirakott győngyös drága korona, kereszt nélkűl [Szentbenedek SzD; Ks 38.V Clenodia fam.].

3. berakással díszített; incrustat; mit Einlage geschmückt/ziert. *1714:* Egj Par kisded Pisztoly elephant tsontal ki rakott ... fl. Hung. 2 // 40 | Par kisded Stucz dio fa agja elephant tsont Viragokkal fogatekja ki rakott fl. Hung. 20 [AH 14,26]. *1736:* Némelyek ki győngyházzal, ki czifra csonttal kirakott tőlcséres karabélyt is viseltenek, de azt az szolga hordozta [MetTr 371].

4. kicifrázott; împodobit; verziert. *1714:* Harom darabbul allo, Vőrős Anglia Posztobul való Ló szerszám 100. Lotig való ezűst Skofium boglarokkal ki rakott f. Hung. 100 | Alab valo ezüstbül Tőrők Bozdogan, a' Markolattja és a' Nyelének felsö része ezüstes Virágokkal ki rakott fl. Hung 9 [AH 4,6]. *1805:* Egy Spanyol Flinta ezűst virágokkal ki-rakott, Spanyol ággyal Szerszámmal [Mv; TGsz 52]. *1823:* Két ezűst falra valo luszter, aranyozott levelekkel ki rakott szárával édgyütt [Szentbenedek SzD; Ks 38.V Clenodia fam.].

5. berakásos, intarziás; cu intarzie; mit Einlage/Intarsia. *1714:* Körtvely fabul valo s feketere festett Kis almariom haltsontal kivül kirakott 9 fiokotskakkal fl. Hung. 5 [AH 54]. *1748:* Diofabol valo virágoson kirakott, egy köves asztal [Ks 8. XXVIII. 5]. *1756:* Az Ur házában ... Virágos Cziffra ki rakott kőntős tartó almárium bé zárva kettő [Déva; Ks 92. I. 32]. *1768:* Diófából ki rakott kőntős tarto Almárium Más Fiokos Uri Almarium [Mezősztgyörgy K; Ks 23. XXIIb]. *1801:* Két kisded Diofábol ki rakott asztalkák [Mv; MvLev. Tóbiás Antal hagy. 1]. *1819:* ége régi romladozatt három subladaju diofaval kirakatt kaszten [Baca SzD; TSb 6].

6. (fel/meg)rakott; ridicat, făcut, construit; aufgeführt/gesetzt. *1692:* 3 Ház ... sűtő haznak hivatik ... vagyon ebben egy őreg teglabol ki rakot sűtő kemence [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1715:* Csűrős Kert ... Közepin Jo szarvazás Uj Supozás alat, talpakon Sasokban rakó fábol ki rakot Jó hoszszu tágos egy felől valo Fiokos Csúr vagyon [Pálos NK; LLt Fasc. 140]. *1732:* ezen házb(an) be nyilo ajton belőll vagyon a kő kemenyhez ragasztot teglabol ki rakot boltotska [Tanacs K; Told. 11/70]. *1774:* egy kőből ki rakatt meg rongyosadatt sendelly fedelű Sütő ház és konyha [T; CU]. *1797:* vagyon fa lábakon kivül és belöl ki rakott kő valutskán fel emelve tűzelő kementze [Kőrispatak U; Pf]. *1817:* Vagyon egy vastag Deszkából ki rakot Gabonás [Kövesd NK/Mv; Kp V. 319].

7. ki/megbélelt; căptuşit; verschalt/kleidet. *1637:* Az varnak piacza keőuel meghrakott padimentomon. Az piacz keözepin pedigh egy negy labon allo zendelyes szin alatt egy keőuel kj rakott kut, melyen kett vasas veder ala jaro lanczaual rez csygaiaual eggywt [Fog.; UF I, 411]. *1732:* (A) Pincze torka, boltozott formára szarozott, bórna fábol ki rakott oldalu [Dál K; Told. 11/67] | ezen csűres kertben ... vagjon edgj az földbe ásott, rako fával ki rakott s szarvazatt, Szalmával fedett jég verem | a kert mellett vagjon edgj jó, cserefából ki rakott jó Sendelj fedél alatt lévő, torkos föld pincze [Kóród KK; Ks 12. I] | A föld pintze, az egész ház alatt hoszszan és keresztül, Csere talpakban vésett, sassok közben, Csere deszkából ki rakott [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1747:* tanáltatott az Udvar közepin, egy kerekén kőből ki rakott Csigás kut [Királyhalma NK; Ks 23. XXIIb]. *1799:* kőből ki rakot kút Cserefából készült gárdával jó állapotban [Nyújtód Hsz; HG]. *1813:* Kűnn az Udvaron egy cserefa Blánokkal ki rakott Kút [Koronka MT; Told. 18].

8. *hídlásból/hídlással* ~ kb. hídlásdeszkával padolt; pardosit cu duşumele; mit Belagbrettern bedielt. *1770:* a' többb Hidakat ... mi falusiakul, s Jobbágyakul többb más hidlásakkal kirakot uttal edgyütt ... tsinálunk eleitől fogva, s tsinálunk mostis | ezen mi hellysegűnknek határán feles számbol állo hidakat, de Kivált hidlásbol ki rakatt utakat sokat tsinálunk mi falusiakul [Alparét SzD; JHbK XL/8].

király 1. rege; König. *1552:* (Zylay Fferench) eztys kiuannya ... hogh Kiralnak ligw^{c}nk hyttessek, es hogh az minth w^{c} irattya az hyth leuueleth, my az leuelre kezzw^{e}nk irrassath es pechetw^{c}nketh vessw^{c}k [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andrass erdélyi vajdához]. *1557:* ez el mwlt napokba eg yobaguk (!) ment wolt K: eleybe walamy marhaya wezet wolt el demeteryben (!) az el mwlt özel wyte wolt oda az kyral ö felsyge yobagahoz [Somkerék SzD; BesztLt 32 Erdely myklos somkereky zolnok warmegey yspan a beszt-i biróhoz és a száz emberhez]. *1562:* beztherecze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó twllók [BesztLt 72]. *1570:* Jlona Zas Gërgneh ... vallya, hogy Ez eleot Mynth ket Eztendéwel mykor kyral ez varasban volt Ew hazanal zallot volt kardos Myklos [Kv; TJk III/2. 38]. *1583:* beseniey Tot Janos Veres Darabont ... azt feleli ... tugia hog mykor lengiel orzagba ment tot marton es lengen kyral ö felsege meg nemesite kover boldisarne es Janko Ferencz Jobagiok volt [Maksa Hsz; HSzjP]. *1587 u.:* lengeli kiraltol Erdely vaidasagaban ez Alperes es az Attianak leűelet szerzettem az Ennen keölczegemen [UszT]. *1617:* Tudom Pap Jstwant, az meni Jdeot En Emlitek, hogj Becz Pal Jobbagia Volt ... meg az mikor Jstwa(n) Kyralt be Viuek Lengjel Orzaghba(n) akkoris Becz Jmreh Vramal Vala [BLt 3 Pal Gergelj de Zent

Marto(n)[a] (60) pp vall. — [a]Cs]. *1639:* Kerey Albert ... az Lengel Kiralt Bathori Istuant szolgalta mind adig valamedig Batori Istuan az Lengel Kiraly, az muszkakkal hadakozott [Vajdasztiván MT; Borb. II]. *1785:* ezen Hellységnek az régi idöben Ditsöségesen uralkadatt Elsö Lajos királlytól adatatt Privilegialissa vagy Contractussa kérettessék elö [Torockó; TLev. 6/1. 16a Transm.].

Szk: ~ *adója. 1761:* ha ... Baro Josika Imre Ur a Joszág(na)k Conservatiojára, vagy Militia fel álitására, vagy a Király Adajáb(an) vagy az Ehségnek el tavoztatásáért ... Pénzt, Gabonát vagy egyebet expendálna eztis ... tartozzanak ... különösön Deponálni [Branyicska H; JHb XLV] ✱ ~ *aranya. 1774:* Király Arannya Duplas Király Arany [Szászerked K; LLt Fasc. 110] ✱ ~ *dolga. 1747:* Ha eo Kglme szolgai hivatallyáb(an) foglalatoskodott akkor valami privátumb(an), azt eo Kglme jol tselekedte, de ezt semmiképpen el nem kellett volna mulatni, mert ez nem leg(iti)ma excusatio, sem nem a' Király dolga, sem ne(m) a' Ne(me)s Hazae, sem nem árviz, sem nem betegség sem ezekhez hasonlo [Torda; TJkT III. 132] ✱ ~ *embere. 1570:* Ez fellwl megy newezett kett wallo Nemes zemelek es wgyan ezen dologban kyral Embereys woltanak [Dob.; JHbK XIII. 23]. *1585:* eo Nga kgmesen engedne megh Azt hogy Se kwlseo, Nemes vagy Nemtelen zemely se penigh vgia(n) ez varosy Ember, Semminemeó Attestatoriaúal Ne kenzerithetne vallasnak okayert semminemeó Kiraly vagy Vayda embere eleybe ez varossy keosseget [Kv; TanJk I/1. 16] ✱ ~ *földje* fej-i/kincstári föld. *1565:* Mykor az peres feold az kett fel keozeot meg igazodik, az az valamellyk fele lezen, vgyan akkor ky techyk, hogy ha feyerwary Ambrus az w feolden, awagy az kyraly feolden fogta az Malom aroky embert ... ha az kyraly feolden fogta meg az kyraly Jobbagyat ... Bochassak az kyraly Tablayara [Kv; BesztLt 42]. *1580:* forro kalara Azzoni nehai vjtezleo Illiesy Kozmane Nagj beoleoni, meg eskwt es azt wallia ... Az kis pal gal georgy eorcoksege feleol azt tuggia hogj mindeltig kiralj feolde vala [H-SzjP] ✱ ~ *igazsága* királyi jog. *1584:* witezleó Zelemeri Petert es ... két Giermeókét, Janost es Barbara leanizoth ... welkerbeh[a], es hatarabah leueó Rez Jozagokbah, bele wittwk, Bele Iktattwk es mind az ket nemreh Birniok hattuk mind az Benneh leueó Kiraly Igassagaual eggiwth [M.fráta K; BálLt 80. — [a]Mezövelkér TA] ✱ ~ *képe* király személyesképviselője, királyi megbízott. *1593:* Nagy Jmre ... ket zelindeket wizen, kit kassarul az kiral kepe kwld wrunknak [Kv; Szám. 5/XXI. 112]. *1625:* erkezven Fejervarrol, az Kassan valo Kyralj kepe zolgaja, Lugassj Janos ... attam etelt, italt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 12]. *1657:* akkori kassai német generál, királyképe [KemÖn. 25] ✱ *királlyá csinál* királlyá választ. *1619:* most az egész magyar nemzetség egy magyar fejedelmet[a], az én uramot királlyá csinálván oly örökös frigyet akar az hatalmas császárral kötni, ki soha nem volt [BTN˜ 329. — [a]Bethlen Gábort] ✱ *királlyá választatik. 1562:* Ezután csak hamaridövel, János vajda Magyarországban mind az egész országtól királyá választaték az ö fogadások szerént, és szent Imre napján megkoronáztaték Fejérváratt[a] [ETA I. 12 BS. — [a]Szapolyai Jánost 1526. nov. 10-én a székesfehérvári országgyülés választotta királlyá és másnap meg is koronázták] ✱ ~*nak tesz. 1705:* A svéd király is most békéllik a muszkával, és a saxóval, úgy hisszük, hogy megosztják a királyságot, annyiban hogy Leszczynsky, akit a svéd tött királynak, adnak annak is vagy egy ducatust [WIN I, 545] ✱ ~*nak választ. 1619:* Magyarország nem atyjától-ösitöl maradott az austriaca familiának, hanem Magyarország szabados ország, az azkit akar királynak választani, azzal szabad [BTN˜ 355]. *1657:* az országnak gyülése lévén Besztercebányán, Bethlen Gábort királynak választották [KemÖn. 34]. ✱ ~*ok királya. 1710 k.:* Ó igazságnak Istene! Királyok királya, bíráknak bírája! Te tudod az én dolgomat és megnyomoríttatásomat egészen [BIm. 1017] ✱ ~ *porciója* királyi adó. *1782:* Weres Márton Uramnak ... vagyon ... égy fedél alatt két Sellér háza, mellyekb(en) két Sellér lakik, kik a' király portioját fizetik, és a' Város közönséges terhit is viselik [Torda; KW] ✱ ~ *táblája* királyi tábla (legfelsőfokú itélőszék). *1565:* Ha ez Nyolcz Nemes zemelyeknek vgy lattatik teorweny zerint, hogy feyerwary Ambrus az w feolden fogta meg az kyraly Jobagyat, Es zerzessel, Awagy teorwennek menetywel le nem zalithattyak keozeotteok, tehat bochassak az war megye teorwenyere. De ha az kyraly feolden fogta meg az kyraly Jobagyat, es az Nyolch zemely le nem zalithattia keozteok az pert, Bochassak az kyraly Tablayara [Kv; BesztLt 42]. *1569:* hytta wola Buday Margyt azzony Nehay Nagy Palne es Kerestelj Balas az Ew attyokffyat Buday Gergelt az kyralj Tablayara es az Ew Rezek Jozagot kywantak Buday Gergeltewl [Diós K; JHbK XLIV/13] ✱ ~*t emel. 1662:* Elszakad Izrael Salamon szeme hunyása után mindjárt a Dávid házától és Júdátul, királyt emelnek magoknak, úgymint ezt a Jeroboámot [SKr 705] ✱ ~*t választ (magának). 1620:* ha más királt választnak magoknak Ferdinandus kívül, küldjenek bízvást fökövetet az hatalmas császár Portájára tractálni örökös frigyet [BTN˜ 401] ✱ *János ~ fia talléra* János Zsigmond tallérérme. *1584:* en soha balasfy gergelnek Ianos kyraly fya tallerat nem latam [Kv; TJk IV/1. 300b Igyartho georg wallasa]. *1596:* egy Arany Lysimachus es egy Janos kyraly fia talléra [Kv; RDL I. 65] ✱ *koronás ~. 1620:* az török ... kezd fegyvert is fogni ... kiváltképpen hogyha Bethlen Gábor kezd koronás királlyá lenni [BTN˜ 399]. *1697:* A mi Győzedel(me)s Romai Császár Koronas Kiraly Kgls Urunk eo Fel(sé)ge [UszT XIX. 76. 26 gub.]. *1702:* ... mű sem Felséges és Kegyelmes Császárunk sem Koronás Királyunk ... Guberniuma sem ... földes Vraink ellen tudtunkra nem vétettünk [Torockó; TLev. 4/3] ✱ *Lajos ~ veszedelme* a mohácsi vész (1526). *1584:* En az Layos kyraly veszedelmeteol fogva mind ith vgran Laktam [Ugra KK; JHb XX/45]. — L. még SKr 75.

Sz: *jobb Isten ~nál. 1672:* ezek ... nemcsak Kegyelmedet, hanem mind az fejedelmet s mindnyájunkat elvesztenének, ha lehetne; de jobb Isten királynál [TML VI, 378 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *meghalt Mátyás ~ (s elkelt/telt az igazság). XVI. sz. v.:* meg holt matia (!) kiraly s el kólt az Igassagh[a] [Dés; DLt 83. — [a]Rájegyzés egy 1506. évi oklevél hátán]. *1720–1728:* Megholt Mátyás Király eltölt az igazság [Batho Mihály énekeskönyve (Kocziány László, Őszi harmat után. Bukarest, é.n. 57)]. *1785:* A magyarnak pedig e mái világb(an) egy poltrára hitele sincsen ... Meg holt Mátyás király! [BK. Bara Ferene lev. Szászvárosról. — A szólásra L. SzE 52–4 és az ott id. ir.] ✱ *minémű a ~, olyan a nép. 1662:* És titkon cselekedtek, úgymond, az Izrael fiai

hamis dolgokat az ő Jehova Istenek előtt és építtenek magoknak magasságbéli oltárokat minden városokban, mind várakban, mind kerített városokban. Qualis rex, talis grex: minémű voltak a királyok, ollyan a nép [SKr 705] ✱ *a napfény úgy világol a ~nak, mint a pórnak. 1710 k.:* A napfény úgy világol a királynak, mint a pórnak; a setétben gyertya nélkül mindenik egyaránt vak [BÖn. 509] ✱ *sem Istent sem ~t nem ismer, mikor ... 1791:* Sem Istent, sem Királlyt nem ismer a' Commissarius mikor meg haragszik [Bács K; RKA].

2. királynő; reginā; Königin. *1759:* Bezzeg felöle is elmondhatni, amit spanyol királyról[a] mondottak vala akkor, amikor igen nagy tengeri erővel indult volt Elisabeta angliai király ellen s minekutána nagy szégyennel és minden hadainak s hajóinak elveszésével tért volna vissza s azelőtt azt is mondotta volna azon Erzsébet királyról[b] [RettE 95. — [a]II. Fülöp; hajóhada, az Armada invincibile 1588-ban szenvedett döntő vereséget az angoloktól. [b]Köv. a latin nyelvű szöveg]. *1780:* Meghala a mi felséges és valóban kegyelmes asszonyunk és királyunk Mária Terézia ... Igen keresztény lelkű, istenfélő adakozó király vala [i.h. 411].

3. *vall, nép* Jézus Krisztus; Isus Cristos; Jesus Christus. *1751:* Mert születet uj Királytok ... Ez részen néktek a jele Vagyon alázatos hellye A barmok Istálójában | Talám Isten ... Az Uj Királyt nékünk adja Vigyünk néki ajándékot | Imé egy Báránkát adok Az uj Királynak mutatok Költsétek jo egességgel | Király parantsolatodra Itt vagyunk hivatalodra | mégyünk és ötet serényen keressük Néked is király ezentül meg jelentyük [Hétfalu Br; EM LI, 123–5 betl. játék].

Szk: *lelki ~. 1662:* Bizonyára annyira ment már az állapot ... hogy ha Isten a zabolát szájunkban hirtelen meg nem rántja vala, azon valánk ... hogy az ajtókon zörgető Krisztust ne csak ne bocsátanók be, hanem miképpen vethetnők is ki ez édes lelki királyunkat, amennyire bejött volt is, közülünk s nyakunkról, megvetvén az ő rendelésit s törvényit [SKr 715].

4. kb. kényúr; despot; Zwingherr. *1668:* látni való dolog, Kapi kiván nem ispánjának, hanem királyának lenni Hunyad vármegyének [TML IV, 339 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1883:* Ha Kolozsvárról megszököm egypár holnapra, király vagyok itthon. Házacskám van, kertem, állataim. Hízok, vénülök, s te, Jakab Ödön! nem tudom betűben kifejezni, hogy milyen keveset adok a világra [PLev. 109 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. gyepmester, (cigány)pecér, sintér; hingher; Abdekker, Schinder. *1586:* Lovas Thamas kiralj megien Kochiardra Negi lovon Negied magaual, vgian az fele kiraliokkal, Galfj Vramnak, sok keresere es Jrasara [Kv; Szám. 3/XXIV. 65]. *1599:* Az cloakat az scolaban mind alsot felseot hogi az wleo zekeket es padlasit meg chynaltatúk ... fizetünk ... f —/25. Hogi Demeter kiraly onnet az rútsagot el tiztitotta fizettünk f — d 18 [Kv; i.h. 8/XVI. 31]. *1600:* Demeter kirali hogi az Trombitas hazat tiztitotta, fizettwnk fl — d 50 [Kv; i.h. 9/IX. 25]. *1704:* A kutyák, mivel igen megszaporodtak ... maga meglövöldözteti, csak a királyokkal hordassa ki a város [Kv; KvE 288 SzF]. *1742:* ö kglme meg haraguván ... ā Hidelvi királlyal fóbe üttette, és ki vonatta ā szolgálatra való lovat [Kv; AggmLt C. 12].

Szk: *bestelen ~* gyepmester, sintér. *1723:* (Georgius Bara de Semeria) Vr napján reggel maga Piaczi Házánál valo kis Bóltyába ... magát fel akasztva találtatik veres Köntőssébe kiis a' Bestelen Kiraly szekerén ki vitetvén szekér által el temettetett Sélye nélkül a' Farkas uttza végin levő Akaszto fához [Kv; TJk XV/4. 52]. *1737:* A bestelen királynak 8. rendbeli dögök ki hozasaert fizetett Den. 48 [MNy XXXV, 262] ✱ *éjjeli/éjszakai ~. 1710 k.:* (Bécsben) Szállásunk volt a Dunakapuhoz nem messze levő Aranyos Szarvasnál, mely is az éjszakai királyhadának minden éjjel ott való szállása miatt, valóban nagy, de rossz büzzel vala [BÖn. 570]. *1768:* A herczeg az éjjeli királynak sajnálván egy márjást adni, az excrementumokat a lengyelekkel hordókban hordatja ki [HalmágyiNlr. 349]. — L. még Csefkó: MNy XLIII, 208–9 ✱ *tisztító ~ → veremtisztító ~* ✱ *veremtisztító ~. 1586:* 2 die Decemb: Galfi vram kerette lewele altal Biro vramat hogi valamj verem Tisztito kiralt kwldion eö kegme az kochiardj hazahöz Eoreg Cziebret es ahoz valo szerszamot Vram Jzenetire vette(m) —/32. attam volt neki akkor ket forintot ... az egik f(orin)tiara meg zolgalt ... az egy ft. vgian oda maradot melliet biro Vram meg engede ez tisztito kiraljnak es hagia eo kegme hogi fel iriam az keoltseg keoze teze(n) f. 1 [Kv; Szám. 3/XXIV.40].

6. hasonlók közül elsőnek/vezetőnek, ill. hangadónak választott személy; persoană care dă tonul; Tonangeber/Führer/Erste(r) unter gleichen. *1703:* Az Eleven Erdőbenis kin votunk ettunk, ittunk, Kemeny Janko volt kiralyunk [Ne; EMLt Alvinczi Mihály lev.].

Szk: *~t emel. 1768:* tü mért nem hattok békét neki, melyre monda Ferencz János, láde mü Királyt emelénk [Szentlélek Cs; BLt 7].

7. pünkösdi király (pünköst táján választott, egynapos diákkirály); căpetenie aleasă din rindul elevilor in preajma Rusaliilor; Pfingstkönig (zu Pfingsten gewählter, eintägiger Schülerkönig). *1762/1845:* Gyöngyvirág nyiláskor pünkösd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban ... Az utolsó királytétel esék Ao 1719 s lön királlyá az ifjú Teleki József [NeDem. II, 159. — A teljesebb szöv-et és az ide is von. jegyzetet l. alább a 8. jel. al.].

8. *pünkösdi ~* pünkösd táján választott, egynapos diákkirály; căpetenie aleasă din rindul elevilor in preajma Rusaliilor; zu Pfingsten gewählter, eintägiger Schülerkönig. *1762/1845:* Gyöngyvirág nyiláskor pünkösd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban[a] és azt a felső Holt Marosba[b] kikisérik. Minthogy a királyságot valami gazdag úrfi vállalja, az ott nagy konyhát vettet: kivonat oda vagy két negyvenest s többet is, és a kollégiumot jól tartja, sőt sokakat meg is bolondít. Az utolsó királytétel esék Ao 1719 s lön királlyá az ifjú Teleki József a nagy Teleki Józsefnek a fia. Kikisértük őt nagy sokasággal és benn a berekben sok szép deák orációk s versek elmondása után hosszú asztalhoz ültünk ... a professzorok is úgy ittak, hogy csudálkoztam rajta ... A berekből kiindult a király a lovasaival, utána pedig a professzorok két kocsija [NeDem. II, 157. — [a]A Bethlen Gábor alapította Bethlen-Kollégiumban. [b]A Maros mellett fekvő holt folyóág berkes része; a XVII. sz. v.-től máig élő helynév (l. EM XXXVIII, 228, ETF 58. 19)].

A középkor óta Európa-szerte, különböző tréfás mozzanatokkal tarkított, a fenti kijegyzés tanúsága szerint a nagyenyedi diákság körében is divott alakoskodó személyre, ill. szokásra nézve l. Csefkó MNy XLIII, 209, NrLex. IV, 288–9 és az ott id. ir.

9. *vall* szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *három ~ok napja* vízkereszt (jan. 6); Epiphania; bobotează; Epiphaniasfest, Dreikönige. *1710 k.:* Ihol nem messze vagyon vízkereszt, vagy a három bölcsek vagy királyok napja. A római atyafiak nem tudom hol vették, de azt mondják, hogy egyiket Gáspárnak, a másikat Menyhártnak, a harmadikat Boldizsárnak hívták [BÖn. 704–5] ✱ *Szent István ~ nap/napja* ziua regelui Sfîntul Ştefan; Tag des Königs Sankt Stephan. *1560:* szent Jstwan kyral nap wthan walo masod wasarnap [K; SLt S. 4]. *1582:* 27 Decembr(is) Zent Jstwan kiraly napyan fizetet wolt az tawaly Biro V. zekereseknek es postaknak melyert most fizettem f 10/12 [Kv; Szám. 3/V. 33 Lederer Mihály sp kezével]. *1584:* Ioannes Baptista ... fatetur, Zent Jstwan kiraly Napba ... Azt a ladat ez vallo segillette Razma(n) Palnak bevinny [Kv; TJk IV/1. 320]. *1779:* A Periodusnak tegnap volt utolso napja már Szent István Kiraly napig a' Tekintetes Tábla Törvényes dolgok fojtatására nem Conflual [Kv; SLt XL Mart. Ágoston Suki Jánoshoz]. *1800:* Sz. István Király napkor mult Esztendeje [Dés; DLt] ✱ *(Szent) István ~ napi sokadalom* iarmarocul/bîlciul din ziua regelui Sfîntul Ştefan; Jahrmarkt am Tag des Königs Sankt Stephan. *1689:* Kövétkezendő István király napi Desi sokadalomigh az sellerek(ne)k is kik az portiob(an) vagy egyeb szedő vedőben contribualtak az Desi Borok(na)k arultatasa megh engedtetik [Dés; Jk]. *1732:* Szent István királynapi Sokadalomkor [Dés; Jk] ✱ *Szent László ~ nap/napja* ziua regelui Sfîntul Ladislau; Tag des Königs Sankt Ladislaus. *1637:* 27 Junii, úgymint Szent László király napján vittek Kolozsvár mellett Gyulafehérvárról egy nagy harangot, ötven ökör volt előtte, melyet Rákóczi György fejedelem adott a debrecenieknek egynéhány számú meddű teheneken [Kv; KvE 170 SB]. *1725:* Haller Janos Ur(ama)t ... sz: Laszlo kirallj nap előtt valo napon akarja introducaltatni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

10. méhkirálynő; regină, matcă; Bienenkönigin/mutter. *1662:* Ugymint amely igazgatást a felséges Isten a teremtésbéli és természetbéli dolgokban is mintegy kiábrázolt és elönkbe rajzolt ... A méhecskéknek kaptárjokban egy bizonyos anyjok és mintegy királyuk vagyon, ki mind teste állapotjával, s mind az ő tornyos friss hajlékával a lép között a többi közönséges méhektől megkülönböztetik [SKr 70].

◇ **Szn:** *1453:* ladislaus keral [Kv; TT 1882.526]. *1483:* Benedictus Kyral [Szentmargita SzD; BfO II, 243]. *1554:* kyraly balynth [Kv; Szám. 1/IV.34]. *1570:* kyral balintne [Kv; TJk III/2. 58]. *1572:* Kantha Gergeol es Kyraly Caspar Zent Kyralyak[a] [KP. — [a]K]. *1573:* Magdolna Kiral Matene [Kv; TJk III/3.282]. *1586:* Kiraly Ianos [Kv; TJk IV/1. 561]. *1596:* Kiralj Demeter [Kv; Szám. 6/XXIX. 142 Bachi Tamas sp kezével]. *1599:* Kiraly Ferencz [UszT 15/196]. *1602:* Kyralj miklos Kaszon vyfolui Nobili(s) [BCs] | Király Antal (szab.) [Szentlélek Cs; SzO V, 231] | Király Mihály darabont [Bélafva Hsz; i.h. 185] | Király Miklós (jb). Király János (jb) [Pákó Hsz; i.h. 194] | Király Márton (jb) [Papolc Hsz; i.h. 200]. *1614:* Kyraly Antal (lib.) [Szentlélek Cs; BethU 436] | Kiraly Jakab es Kirali Mihali zabad zekeljek [Bikfva Hsz; i.h. 234]. *1619:* Király Mihály ns [Dés; DLt 341]. *1637:* Kiraly Mihalyne Anna Z. Giörgy Ló főne (50) [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. *1638:* Kirali István [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1711:* Kiraly János [Zovány Sz; SzVJk 54]. *1713:* Kiraly István [Koronka MT; Told. 26]. *1730:* Király György Folnagy [Nagyselyk NK; JHb XXIII/47]. *1750:* Királly Ferentz Uram [Etéd U; NkF]. *1768:* Király Pista (34) jb [Katona K; Born. VI. 6]. *1776:* Sigismundus Király [Zágon Hsz; HSzjP]. *1790:* Király István [Gyalu K; RAk 177]. *1808:* Fazakasok: Király István (63). Király Joseff (29) [Dés; DLt 940]. *1827:* Királj György [Backamadaras MT; Born. T. Ig].

◇ **Hn.** *1453:* keral wcza [Kv; TT 1882. 744]. *1570:* Kyral wchaba [Kv; TJk III/2.33]. *1575:* Kiral Retiben (k) [Kv; TanJk V/3. 125b]. *1582:* kiraly retyre [Kv; Szám. 3/V.44 Lederer Mihály sp kezével]. *1588:* Kyralj Retin [Kv; i.h. 4/1. 60]. *1603 k.:* Kiralj Simo tanoroka [A.sófva U]. *1621:* Also Kiraly vczaba(n) [Kv; RDL I. 115]. *1643/1770 k.:* Király Vápája [Csicsókeresztúr SzD] | Király Szigethe [Sajókeresztúr SzD]. *1673/1682:* Kiraly erdeje [Keszü K; SLt Q. 12]. *1676:* Vagyon az Kiralyban egy Darab Szena Reth [Backamadaras MT; Told. 8] | az Kirally kuttya(n) alol az oldalba(n) [Beresztelke MT]. *1687:* Király Hegyben (szö) [Szászrégen MT]. *1697:* Kiralj Kuttyanal (k) [Illyefva Hsz]. *1704:* Király Hegy [Sárpatak MT; MNyTK 132.65]. *1713:* Király (e) [Rőd K]. *1715:* A Királyban (e) [uo.]. *1717:* az király hegyb(en) (szö) [M.régen MT] | az király Pojánában (sz) [Bethlen SzD; MúzBeth.] | Az Király Pojánában (sz) [Szeszárma SzD; i.h.]. *1749:* A Kirally Uttyánál [Kisesküllő K; BHn 73]. *1753:* Király kuttyánál (sz) [M.décse SzD]. *1757:* Királly Révinél (sz) [Görgénysztimre MT]. *1762:* az Király rétiben [Torda; TJkT V.100]. *1768:* a Király Rhét (k) [Gyalu K] | A Király Irotványába [Bálványosváralja SzD]. *1774:* a Király Rétye [Kolozs]. *1780 k.:* a' Király Utzában [Dés]. *1799:* Kiralj szigetben [Lövéte U]. *1820:* a' Király árkára alkalmatos fa hidat tsinálni [Dés]. *1821 k.:* Az Kádbükkin az Király kuton feljül [Dés]. *1833:* Szamos vizén ... Király hidja [Szúv]. *1836:* Nagy Kirally rét nevü fiscalis kaszallo rét [Torda]. *1847:* Király erdeje (e) [Méra K]. *1848:* A Hágo ugy nevezett Király árki hidnál [Dés]. *1864:* Király völgy (sz.k) [M.lóna K]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Ha. *1557:* kyralnak [Apanagyfalu SzD; BesztLt 70]. *1571:* kyraltwl [Kv; TanJk V/3. 33a]. *1579:* kyraltol [Kv; Szám. 1/XVIII. 24]. *1582:* kiralynak [Kv; i.h. 3/V.9 Lederer Mihály sp kezével] | kirall [Kv; i.h. 3/VIII. 38] | kiralioktol. kiraltol [Kv; TanJk V/3. 267a]. *1583:* kiraly. kiralnak [Kv; i.h. 271b–2a]. *1590:* kiralt [UszT]. *1592:* kiraly. kiral. kiraliok [Kv; DiósyInd. 25, 51, 58].

királyarany aurul regelui; Königsgold. *1774:* Királj Arannya. Duplas Királj Arany [Szászerked K; LLt Fasc. 110].

királybíró 1. kb. kv-i városi társbíró; judecător municipal (din Cluj); Klausenburger Stadtrichter. *1560:* Tyztel : byro vram es kyraly byro uram [Kv; SLt ST. 6]. *1570:* Mostis keryk varosul eo keget biro vramat ... hogi eo k. kiral biro vramal Mennyen ala az feyedelemhez Es az varosnak mynden zwksegyerth kěneregien es Těrekedyek az feyedelemnel | Ez fel peresnek keresetire Byro es Kyral biro vram Jllien Thěrwenth Teottek[a] [Kv; TanJk V/3. 13b, TJk III/2. 49. — [a]Köv. a részl.]. *1586 k.:*

mikor Jmmar az megh holt Janos kyraly Tordan wolna Fodor Jstwanis ky Akor Biro wolt altal ment Tordara az ö kiraly Biraiaúal Eppel peterrel es Jgiarto Benedekkel [Kv; TJk IV/1. 566b]. *1605:* az varos kapu kolchay allyanak az feo es kiralybiro Vram kezeinél [Kv; TanJk I/1. 495]. *1608:* My Zeöch alias Schemel Gaspar Colosuari kiraly Biro, es Thorday Jmreh Deak Colosuarmegienek hwteös Notariussa, ugian Colosuarrat lakok, vgimint Arbiterek ez ide ala megh irt dologban, Adgiuk emlekezetre mindeneknek az kiknek illik[a] [Kv; RDL I. 85. — [a]Köv. a részl.]. *1660:* Mw Feiervári Benedek Colosvári feö Biro es Linczegh Janos Kiraly Biro, hwteös Polgartarsainkal es az egesz Centum Paterekkel edgjütt varosul recognoscalliuk[a] [Kv; KvLt 1/176. — [a]Köv. a részl.]. *1742:* ã Király Bironak és az Ispánnakis mindenkor 16//16 véka buzát, ã Szemét Bironak két vékát ... adnak [Kv; AggmLt C. 12].

A XIII. századi nagy tatárjárásban elpusztult és elnéptelenedett Kv hamarosan olyan nagy arányban szászokkal települt újra, hogy velük szemben a magyarság — hosszas egyenetlenkedés, pártolkodás után — csak az 1458-ban létrejött unióban tudta magának az egyenjogúságot kiharcolni. A megkötött egyezség értelmében a város *(fő)bírását* és bírótársát, a *királybírót* évenként váltakozva egyik évben egyik, másik évben a másik nációból választotta az 50 magyar és 50 szász tagból álló nagyobb városi tanács úgy, hogy ha szász nemzetiségű főbírót választottak, a magyar nációból kellett királybírót választani, a következő évi választáskor viszont magyar főbíró és szász királybíró kezébe került a városvezetés (Csánki V, 313). A választást minden évben karácsony másodnapján, azaz dec. 26-án ejtették meg.

Szk: *~vá választ. 1637:* 11 Octobris. Holt meg az öreg Szőrös Mátyás uram, az ki 40 esztendeig volt az tanácsban; végtére megveték az ő keménységiért, hogy sem királybírává, sem penig divisorrá nem választák [Kv; KvE 171 SB] ✱ *első ~. 1637:* 26 Decembris. Választák elsőbben főbírónak magyar nation Rózsás István uramot ... Királybírónak ismét Szőcs Gáspárt (első királybírónak), alias Beytsch, szász nation valót; igen kemény, haragos ember volt mindenik [Kv; i.h.].

2. a szász (kiváltságos) város főbírája; judecător superior într-un oraş săsesc (privilegiat); Oberrichter einer privilegierten/bevorrechteten sächsischen Stadt. *1564:* Ez lewel Adassek az bezstrechey (!) polgar mesternek es kyraly bironak nekem Jo zomzed vraimnak [Vingárt AF; BesztLt 38 Zerecien Christina az nehay Pathocy Ferenczyneh lev.]. *1567:* Mw Haller Peter Zebeny es Wyzaknay Kiraly Biro, es Iffyw Antal zebeny eskwt polgar ... Adgiuk emlekezetre[a] [Vizakna; TT 1881. 189. — [a]Köv. a részl.]. *1568:* Ez leuel adassek Seges wari kiraly Bironak, Es Zek bironak Nekwnk tiztelendö vramknak (!) [Egeres K; BesztLt 50 Mich. Fazokas Judex Primarius In egeres a sv-i királybíróhoz]. *1594:* 21 die Noüemb(ris) ... Az zebeny kiraly Biro voltt az oloz kewetnek vendege [Kv; Szám. 6/VIII. 102 Casp. Semel sp kezével]. *1666:* Nagyk(na)k es Klk(ne)k szeretettel szolgal az Szasz-Sebesi Kiraly es Szék-biro Johannes Schnel et Stephan(us) Simonius mp. [GyK 14/22]. *1671:* A' Szász Natio-is ez hazának edgyik becsülletes tagja lévén, Király-Birákat és egyéb minden Tiszteket választhassanak magoknak, csak szintén a' Szebeni Király-Bironak Confirmatioja álván az ö Nága authoritássában, mivel az Comes Universitatis Saxonicae [CC 10]. *1677:* A' Szebeni Király Biro, tanquam Comes Universitatis Saxonicae, söt a' töb Király Birák-is a' Szász gyalogokkal edgyüt a' Hadban tartozzanak el-menni két két Polgár emberekkel edgyüt kik a' Fejedelem mellet legyenek [AC 95-6]. *1724:* elég nagy lármank vala mert ... hirtelen égés lön, szaladot minden felé az ország ... az itt valo Kirallj biro az házáig mind futot ... mert eppen az reziben volt a tűz ... el hiszem volt ott kéncs, az kit nem akart ott hadni [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Nsz-ből]. — L. még BÖn. 948, 955; TML III, 587, IV, 233, 438, 537, 540, 542, 551, VI, 10, 65, 110, VII, 5; WIN I, 201, 205, 478, 517, 546.

3. a szász és a székely székek fötisztviselője; înalt demnitar în scaunele săseşti şi secuieşti; Oberbeamte(r) der sächsischen und Szekler Stühle. *1566:* Az zekel kiraly Birak az kiraly Birosagrol valo zolgaykat az ew felsege fyzetessen walo zolgak nekwl allassak eleo az orzag zazloia ala [SzO II, 182 ogy-i végzés]. *1592:* Miklos falwj Nagy Palnak es az teob ott valo lo feieknek megh Jzente volt kiralj biro hogj az utat megh czinalliak [UszT]. *1594:* Hozzak minekunk Nagd parancholatiatt ... hogj ... intenók wket, hogj Maroszekbe(n) az kiralj birak Es eskutt assessorok eleibe(n) menie(n) az Nagd parancholattía kelesenek vtanna valo köuettkezendö szekre [WLt]. *1621:* Nemzetes hiuwnk Kornis Ferencz Vduarhely szeki kiraly biranknak ... ertuen az vduarhelyi uarunk(na)k megh építésere ualo io inclinatioiat ... azon uarunkott ... neki inscribaltuk [Törzs. fej.]. *1667:* egienesen executio tetelre el indulank, melliet eszekb(e) veven Dali Miklos es Nagi Istvan, mindgiárast az Kirali Birotol Tilalomra törvent kerenek es szokot jussát az Kirali Bira(na)k megh advan elsö szekre el Tilta(na)k [Asz; Borb. I]. *1668:* Egi lopot louat vitete el az mü Kiralj bironk az Miklos füsthazabol [Kászonújfalu; CsÁLt F. 27. I/30 Kaycza Tamas Kaszon Uyfalui (30) pp vall.]. *1677:* a' Székelység nem utolso tagja lévén ez hazának, ö Nága[a] Kapitányokat, Király-Birákat, Generalisokat, magok nemzetéből állokat, és köztök lakokat adgyon elejekben; ... a' Király-Biráknak penig választások specifice csak ugyan ö kegyelmek székinek szabadságán állyon [AC 26. — [a]I. Rákóczi György]. *1697:* Hallotta(m) mikor meg verte volt az ura Peter Deaknét, aszt mondotta hogy bannya Király Biró vramhoz nem ment hogj el valaszsza az vrától, s el is valasztotta volna bizony Király Biró uram [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai János Benedek relictája (37) pp vall.]. *1763:* egy jó kantzája ... egy Lova ... el tévellyednek és az Menesi Falus Biro fel-fogja öket 's magánál tartya egj két nap, varván ha Ura találkozik, de nem találkozván, kételenittetik törvény szerént ide hozni Rosnyai Uramnak mint Király birónak [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1796:* Málnási Paraszt Biro voltam és nekem adta ki a tek. Király Biro Ur porontsolattyát [Málnás Hsz; HSzjP Kötcze Joseff (30) vall.]. *1869:* Ha te folyamodni akarsz[a], még be veszik a folyamodásod ... — küldvén a folyamodásoddal a kereszt leveledet, apai engedelyedet (: ez utobbinak alatta kell, hogy legyen az elöljáróság a dullo : v. a király biró neve :) [Pf Pálffi Károly lev. Kv-ről. — [a]Katonai felvétel ügyében]. — L. még AC 111; FogE 133, 138; KemÖn. 133; RSzF 216, 291, 299; SKr 88; SzO II, 329, III, 336, VII, 120; UF I, 323; WIN I, 73, 242, 246, 572.

Szk: *~nak választ. 1606:* Mikes Benedeket hogy meghallák, hogy Kálnaki Jánost királybironak választották Sepsiben, Orbaiban is annak választák és erős hittel megesketé az szék királybiróságra [Csernáton Hsz; DanielO 9] ✱ *~ patkópénze* királybiró kiszállási díja. *1792:* Az Exponens Aszszonynak Rosnyai Ur ellen p(rae)tensioi[a] ezek ... Király Biro patko pénze Dr. 24

[Mezőbánd MT; MbK XII. 85. — [a]Exekúciós költségjegyzékben] ✱ ~ *pecsétjével* királybiró hivatalos irásának erejével. *1610:* Mi annak az Demeter Janosnak edes leani vagiunk, Demeter Anna és Demeter Sophia, Demeter Jakabtol az All peresteol megh kertwk ... az mi Edes Attianktol reank maradott Eóreókseget Jozagot hazat, melj Eoreokseg Jozag kezeben vagio(n), az ál peresnek megh ne(m) atta nekwnk. Ezert hittuk ele Kirali biro vram peczetiuel az Kirali birak elejbe az Circalas rendib(en) [Pálfva U; UszT 39]. *1625:* Tilalmat teott voltt Az feol peoreos ez El mwlt 1622 Eztendeoben ... ezerth kellet voltt Tilalmat teonnwnk kyraly Byro Vraink peczyetywel [i.h. 138] ✱ ~*t választ. 1650:* egj nihany uttal Sogorommal Reday Urammal, requiraltak, hogy eő kgmeknek engedneök megh ..., hogj magok keözül valasztananak kiraly birot [Fiátfva U; i.h. 8/64. 75a] ✱ *kerületi* ~. *1844:* Kerületi Király Biró atyánkfia a' Járási Dulloval, és a' Mérnökkel, a' kérelemben ki jelelt helyen kivántato Ujj Ut vonalt nyittassák ki [Usz; UszLt XI. 85/1. 87].

királybirói székely széki főtisztviselői; de înalt demnitar/funcţionar superior din ţinuturile secuieşti; vom Oberbeamten der Szekler Stühle. *1823:* Kiraly Biroi hatalam [Aranyosrákos TA; Borb.].

királybiróné székely királybiró felesége; soţia înaltului demnitar din ţinuturile secuieşti; Frau des Szekler Königsrichters. *1697:* Hallottam magatol Peter Deaknétől aszt mondotta, uagy haragszik Király Bironé Aszszonyo(m) uagy nem de jól nyugűtt Kirally Biro uram Somlyon az ő uetette Agyban [Kotormány Cs; CsJk 5–6 néhai Janos Benedek relictája Borbára (37) pp vall.].

királybiróság 1. kv-i városi társbírói tisztség; funcţia de judecător municipal; Amt/Würde des Klausenburger Stadtrichters. *1602:* elseoben zolottanak eo kgmek az kiralybiroságnak allapattyarol, Nem akarwan semmyt vytany, hanem az regy io rendtartast kel keowetny, mikor az Vristen valamelyet az Tanachbol halal altal ky hywt mingyarast az vthanna valo succedalt, mely io rendtartast zeoksegh mostannis keowetny [Kv; TanJk I/1. 411].

Szk: ~*ától abszolváltatik. 1660:* karácsonyt is Isten előhozván, királybiróságomtól is absolváltattam[a], elbúcsúzván az hazának szokása szerént [Kv; KvE 185 LJ. — [a]Kv-t karácsony másodnapján volt a köv. évi főbíró-, királybíró- és tanácstag-választás (L. erre a *királybíró 1.* al. a jegyzetet)] ✱ ~*nak tisztére választatik. 1660:* Anno 1660 esztendőben ismét választattam az királybiróságnak tisztire [Kv; KvE 179 LJ].

2. szász (kiváltságos) városi főbírói tisztség; funcţia de judecător superior într-un oraş săsesc (privilegiat); Amt/Würde des privilegierten/bevorrechteten sächsischen Oberstadtrichters. *1704:* most küldték fel Bécsbe a polgármester recommendatióját is a királybiróságra Ugyan leérkezett a polgármester confirmatiója is őfelségétől a királybiróságra, kire már csak készül erősen [WIN I, 76, 187].

3. székely széki királybirói hivatal; funcţie de înalt demnitar din ţinuturile secuieşti; Amt des Königsrichters der Szekler Stühle. *1566:* Az zekel kiraly Birak az kiraly Birosagrol valo zolgaykat az ew felsege fyzetessen walo zolgak nekwl allassak eleo az orzag zazloia ala [SzO II, 182 ogy-i végzés].

Szk: ~*ra megesket vkit. 1606:* Mikes Benedeket hogy meghallák, hogy Kálnaki Jánost királybironak választották Sepsiben, Orbaiban is annak választák és erős hittel megesketé az szék királybiróságra [Csernáton Hsz; DanielO 9].

4. vki városi társbiróságának v. székely széki királybiróságának szolgálati ideje/időtartama; perioada îndeplinirii funcţiei de judecător municipal sau de înalt demnitar în scaunele secuieşti; Zeitdauer des Dienstes eines Stadtrichters od. eines Königsrichters der Szekler Stühle. *1570:* Vichey Antal azt vallya hogy az ew kyralbyrozagaban Filstich Leorincz[a] vra(m) Mellet, Mykor Kalmar Janos Thorozkay Gergelien adossagat Theorwen zerent ely Erthe Es Theorwen zerent valo Napot hattak az megh elegitesnek ... Nem elegitette megh Thorozkay Gergel Kalmar Janost Adossagarol [Kv; TJk III/2. 144b]. — [a]Ő volt a főbíró]. *1591:* Regestrum Baratt Pitter feő Byro Sagaban (!) es Bwday Tamas Kyraly Byro Sagaba (!) Kolttettem En Hozw Jannos ez Zerentt[a] [Kv; Szám. 5/I cl. — [a]Köv. a számadási feljegyzések] | tudom hogy az teorweny megh Itelte wala Mihaly Kowaczy kiraly birosagaba(n) Zaz lazlonak azt a feoldet [UszT]. *1600:* Zabo Andras Colosvari safar polgar Az Commissarius vrakrol valo keoltseg Regestuma, Szeczy Jstwan vram fw Birosagaban Stenczel Andras vram kiraly birosagaban [Kv; Szám. 9/III Szabó András sp kezével]. *1625:* Paul Vendrich vram Feő Birosagaban, es Bonczidaj Gergelj Vr(am) Kirali Birosagaban [Kv; i.h. 16/XXXIV. I]. *1685:* ezen Makffalvi Mihálj Déákne Gáspár Anna Azzony ellen, hogy korcsomállott, Botos Péter ur(am) királj biroságáb(an) executiora ki hozta volt, s kétt Eökrét el hajtatá, az edgyikett ... el hajtatá a' királj biro az maga házához [Makfva MT; DLev. 5].

királyfalvi a Királyfalva (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivat al toponimului Királyfalva/Crăeşti format cu sufixul *-i;* mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Királyfalva. **1.** Királyfalván/Királyfalva határában levő; din Királyfalva; in der Feldmark/Flur von Királyfalva befindlich. *1662:* Melly levél királyfalvi kastélyában ... költ [SKr 487]. *1743:* Fekete Istvánné Aszszonyom Sövénfalvi Malma nagy praejudiciumára és kárára vagyon ... Mlgs Groff Aszszony Malmának ... sőtt ha az Kükőllő Vize maga szokott alveussábol az Aszszony eo Nga Malmán alol más felé, ugy mint az Királlyfalvi Hegy alá nem szakasztatt volna nagyobb kárt causálna az Aszszony eo Nga Malmának [Sövényfva KK; JHb XIX/5]. *1770:* a Ttes Ne(me)s Vár megye Táblájától exmittált Commissarius urak, az ide valo Királyfalvi Malmot meg nézték [Királyfalva KK; JHb LXVII/2 104].

2. Királyfalvához tartozó; care aparţine de Királyfalva; zu Királyfalva gehörig. *1672:* az kyraljfalui hataron az teren ualo szenajat mind el uitte uala az uiz [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1772:* nem a Királyfalvi Határra épittetett Malma okozná az eő Exllja Malma két utolso kerekeinek Lassuságát, hanem az eő Exllja Malmának regisége, meg rokkanása [Kük.; JHb LXVII/2. 387].

3. Királyfalván termett; din/de Királyfalva; in Királyfalva erzeugt. *XVIII. sz. v.:* Végre kivánt a Grofné

300 veder Királyfalvi Bort maga italára [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

4. vn- v. előnévként, ill. származási helyre utaló jelzőként; ca nume de familie sau ca atribut care se referă la locul de naştere; als Familienname od. Prädikat bzw. auf den Abstammungs/Herkunftsort hinweisendes Attribut. *1593:* Egy Aranias kupa melliet Kiral biro wramtul weottunk, melliet kiralj faluinak attunk az mennieke-zeo lakodalmakor [Kv; Szám. 5/XXI. 77].

Szn: *1586:* Kiralj foluj Janos deak [Kv; Szám. 3/XXIV. 60]. *1616:* Kiraljfalui Andras [Ne; Kath.]. *1629:* Kiraly falui Janos Deak [Kv; TJk VII/3. 139] | Kyralyfalwy Peter Deak [Kál MT; VK].

5. Királyfalvára vonatkozó, Királyfalvát illető; care se referă la Királyfalva; bezüglich Királyfalva, Királyfalva betreffend. *1658:* Hogy Kegyelmed elment, édes Öcsém uram, azután hánytam fel az leveleimet. Megtaláltam az királyfalvi levelet, melyet oda is küldtem Kegyelmednek [TML I, 123 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

királyfia 1. Szn. *1588:* Kiralfia Radak Lazlo [Dés; DLt 222].

Hn. *1662:* Csonka- és Királyfia-bástyák [SKr 595].

2. *király fia Kis Miklós beszédje* lárifári, mesebeszéd; treanca-fleanca; larifari, papperlapapp. *1802:* Király' fia, Kis Miklós beszédgye: mese, rege; szófia beszéd [MagyVir. 161].

Király fia Kis Miklós mese- és balladahős neve először 1578-ban Bornemisza Péter Ördögi kísértetek című művében fordul elő, de aztán mesékben, balladákban elég gyakran szerepel [NrLex. III, 200].

királyfiú királyfi; fiu de crai/rege, crăişor; Königssohn. *1896:* A program egy évre ez: szeptember 2-ik vasárnapon székely felolvasás lesz ... Október végén Rudolf trónörökösről beszélünk, 15 esztendeje lévén annak, hogy a magyar királyfiú először Marosvásárhelyre érkezett Teleki Samu gróffal [PLev. 184 Petelei István Jakab Ödönhöz]. — L. még i.h. 185.

királyhalmi a Királyhalma (NK) tn *-i* képzős szárm.; derivat al toponimului Királyhalma/Crihalma format cu sufixul *-i;* mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Királyhalma. **I.** *mn* Királyhalmán lakó/mükö-dő; din Királyhalma; in Királyhalma wohnend/tätig. *1640:* Mikul Mikurdik p.h. Regen budosot el nem tudgiak hova. Petki Jstvannak edgy Kiraljhalmi jobbagia sellerül lakik mostan benne, az telen mondgiak ide jovetelit [UF I, 710]. *1692:* mikor mak termet rajta a Kiraly halmi possessor a Nád pataka bérczitt mindenkor telelő sertések számára hatta [Kucsulata F; Ks 67. 46. 21] | mely serteseket harmad ideje a Kiralyhalmi Tisztarto bé hajtott ... az harhám allyából ... hajtatta bé [Ugra NK; i.h.].

II. *fn* Királyhalma lakosa; locuitor din Királyhalma; Einwohner von Királyhalma, Királyhalmaer. *1726:* Haller János ö Ngä ... adott kölcsönb(en) az Kiralyhalmiak(na)k ... 600 Aranyokat [Voldorf NK; Ks 67. 46. 24a]. *1767:* Asztis tudják hogy azon Utrizált Rétnek Sarjuját Fuventibe vették meg Király halmiak is [Királyhalma NK; i.h. 24c].

királyi 1. regesc; königlich. *1575:* Mikoron à Peter király meg latta volna, hogy à királyi birodalo(m) az Andorias es Leuente kezébe volna, Illára véué á dolgot, soc Németeckel és Olaszockal, Bets ország felé [HeltKr 34b]. *1657:* Ezek után tractatusra menvén az dolog, megbékéllett Bethlen Gábor császárral, de az királyi titulusnak cédálni, az koronát restituálni kellett [KemÖn. 35]. *1662:* Báthori István ... 1576-ban a lengyel királyságra közönséges gyülésben választatván ... négyezer jó válogatott magyarsággal el is ment vala, úgyhogy mintegy tiz esztendő alatt nagy dicsérettel viselvén azon királyi tisztit, azon magyarság is életéig mellette maradott vala ... nagy hűséggel [SKr 80]. *1710:* A római császár fia, Josefus ebben az esztendőben[1] megházasodik a hannover herceg leányával, Vilhelmina Amáliával, és nagy királyi pompával celebráltaték lakadalma Bécsben [CsH 310. — [a]1699-ben]. *1771:* (Egri János) őfelségének instantiat adván be egy alkalmatossággal valami bajban, hogy inkább könyörületességre hajthassa a királyi szivet, így subscribálta: Johannes Egri, decem filiorum pater[a] [RettE 256. — [a]Ti. tíz fia volt]. *1774:* De gr. Kornis Mihály úr, aki most bécsi consiliarius ... azt mondotta őfelségének, hogy ha egész királyi authoritását általadta Brukenthalnak, nem szükség Bécsben Erdélynek cancelláriát tartani [i.h. 335].

2. a király címében, megszólításában, rá való utalásban szereplő jelzőként; ca atribut în titulatura regelui şi în adresarea către el; als Attribut im Königstitel/in der Anrede od. im Hinweis auf ihn. *1600:* az Chyaszari es Kiralyi szent Felsegnec thanachy adaia [Hr 1/5]. *1755:* Bartos Kelemen ... az eleib(en) adatott Formula szerint, előre kötelezte magat, hogy más Tartománybéli Académiákon nem tanúl, hanem a' mellyek békességet tartanak a' mostan Uralkodo Felséges Királyi Méltósággal [Ne; BLev.]. *1763:* Minden tartalék nélkül a' Királlyi szentséges Felségnek szoros Edictumi ellen ... huntzfutozott [Nsz; Told. 33/22]. *1764:* Mlgos L Baro Magyar Gyerő Monostori Groff Kemény László Ur a Felséges Regnáns Királyi Majestas Belső Titkos Tanács Hive, Arany kolcsos komornyikja [Kv; TGsz 35]. *1765:* Meg halálozván in A 1765 Nagj érdemü Tisz. T. Püspek Verestói György Uram ... réám szálla a' Püspőki nagj tereh ... Solemniter bé eskettettém a' hivatalra ... Confirmaltatám Diplomaticē a' Királyi Felségtől 1766-ban [ArJk 55–6]. *1796:* A' Királlyi Felségnek ... mindenkor vagyon hatalma Privilegialis Levelet adni [Mv; TLev. 5/16 Transm. 81 tábl.].

3. a királyt megillető, a királyhoz tartozó; regal; königlich. *1710 k.:* Egy gallus prédikátor ... ismerkedtetett osztán sok emberekkel meg. Kivitt Hamptoncourt királyi lakóhelybe és Windsorba [BÖn. 586]. *1823–1830:* mentünk a királyi udvarba[a], mely pompásobbnak látszik kivülről, mint a bécsi | Az a Lichtemberg igen kedves embere volt az anglus királynak, Feriákon gyakran elment Londonba a királyhoz, ott a királyi rezidenciába szállott [FogE 176, 238. — [a]Prágában]. *1847:* Ezen[a] királyi palota előtt van egy négyszög piacz élőfasorokkal [Méhes 5. — [a]A prágai].

Szk: ~ *korona.* **a.** a király koronája. *1653:* a koronát alahozák Bethlen fejedelemnek ... Melyet ... önnön maga a fejébe tett ... és a palástot magára vette ... és a pálczát kezébe vette s ezt mondotta: „Immár légyen hálá Istennek! ezt kerestem, megleltem és nem mondhatom, hogy a magyar királyi korona fejemben nem volt" [ETA I, 123 NSz]. — **b.** királyság. *1662:* a vallásnak a dolga az

országnak minden rendei között magok és fiscus királyi koronához tartozó minden jószágokban ... magyar vitézeknek ... légyen szabados, bántás és sérelem nélkül való[a] [SKr 121. — [a]Az 1621-ben Bethlen Gábor és II. Ferdinánd kötötte nikolsburgi béke 6. pontja (Kihagyással)] ✱ ~ *pálca* jogar. *1847:* A teremtő a föld minden más lakosaiban hozzám valamely tiszteletet öntett, én ember vagyok, e többet tészen, mintha azt mondanám: én király vagyok. Mert a korona és a királyi pálca porrá lesznek, de én örökké élek [VKp 163 Varga Katalin kezével] ✱ ~ *szék* **a.** trónus. *1710 k.:* Egykor álmomban szót hallék ... Nem ládd-é? ... Mit? ... A Jézus Krisztust, nézd hol ül. Fordítám a szememet balkéz felé, hát ott ül egy majd egy ölnyi szélességű királyi székben, a fejében majd három fertály singnyi magas aranykorona [Blm. 1027]. — **b.** királyi hatalom. *1653:* 1606 esztendőben mindazok a dolgok, a kit ide fel emlitettem benne a Bocskai dolgaiban ... és az a mi a két császár között való békességet illeti végbeviteték és elvégezteték Bocskaitól: letévén Kassán királyi székét adá magát a nyugodalomnak és a gyönyörűségnek s vigadozásnak [ETA I, 101 NSz]. *1662:* Második tulajdona a jó magistrátusnak az igazság. Igazsággal erősittetik meg a királyi szék [SKr 691].

4. a király családjához tartozó; care face parte din familia regală; zur Familie des Königs gehörig. *1697:* Az királyi archidux és archiducissák tánczy voltak l(e)ghszeb(b)ek [AIN 148].

5. a király/a korona tulajdonát képező; regal, regesc (care aparţine unui rege); das Eigentum des Königs/der Krone bildend. *1632:* sok hadviselő emberek nevekettenek sok hellyeken, azért ... valahun falu földe vagy királyi föld találtatik ... ott illendő árán hely adassék nekiek [Udvarfva MT; Barabás, SzO 366]. *1803:* A' Gyitraiak nagjobbára tsak a' Királlyi Fűresz malmok építtésektől fogva kezdettek inkább inkább Tapplitza felé bellyebb harapozni [Gyszm; Born. XVc. 1/18 Jacobus Ptyetkár alias Küs (83) civis vall.]. *1816:* a Tordai Királyi Só aknák mellett Hutmani hivatalt visel [Torda; KvAkKt 363].

6. a királytól származó, általa kiadott/bocsátott; regal, emis de rege; vom König ausgegeben/erlassen. *1662:* hogy az német nemzetség is az országba behozattatott, az is a királyi diplomának értelme és 1655-béli 19. articulus[a] ... ellen lött volna [SKr 678. — [a]A pozsonyi ogy cikkelye]. *1748:* az Ex(po)nens ő kegyelme, azon Királyi Parantsalat mellett Citaltattya az Urat, Mátol fogva Számlálva 8ad Napra [DobLev. IV/798. 1b]. *1765:* A Szólga Birák ő Kgylmek ... nem értvén ... az Jobbágyok Szólgálattya iránt kiadott Királlyi Determinatiot, olly formán vitték véghez az publicatiót, hogy a Parasztság az ő földes Ura ellen fel támodni, és azzal ellenkezni nagy Lábat vett légyen [Kóród KK; Ks 18. CI. 7]. *1786:* Senkit se tudak nemis halhattam az Thoroczkai Lakosak közül ... hogy az Felseges Királlyi Végzesnek hirdetetese után ellene mondatt volna az Uraság Szolgálattyának [Torockó; TLev. 4/13. 17]. *1792:* A' királyi kegyelmes Engedelem is, a' hol Száz, kepe fizető Gazdák találtatnak, magános Ekklát formálni szabaddá tette [Mv; MMatr. 452]. *1805:* eö Kigyelmeket a' Királyi Mandatum erejénél fogva ki Citáltuk [Szamosfva K; BLt 9]. *1819:* a mikor is egyik a Fiscalis Cancellisták közzül egy magos poltzra fel álván a Királyi Adomány Levelet fel olvasta ... a Kővári Nemesség ... contradicalni kezdett [Nagysomkút Szt; Ks 67. 47. 28]. — L. még Dragomir, Ist. Desr. II, 156; Halmágyi, NIr. 654; RettE 307; SKr 96.

Szk: ~ *függő pecsét. 1792:* (A város) az emberi emlékezetet fellyül haladott időktöl fogva az Hid Vám Szedésnek usussában volt, mely usust hogy Helységünk valamely Privilegiumon fundálhatott ... Archivumunkban tsak magokra heverő Királlyi függő Petsétek könnyen hihetöve tésznek [Zilah; Borb. II] ✱ ~ *juss. 1662:* Az öreg fejedelemasszonynak a Mezőség szivén, Görgény útjában levő Örményes nevü jó oláh falu ... hogy az jó tágas mezejü és jó határú ... falu volna, minden királyi jussal conferáltatott [SKr 199] ✱ ~ *kegyelem* **a.** királyi jóindulat, kegyesség. *1784:* Mü Felséges Második Josef, Római Tsászárnak Magyar Ország Királyának, Austriai Ertzherczegnek, és Erdély Nagy Fejedelmének Királyi Guberniuma, ezen Levelünket látó, olvasó ... Eö Felsége hiveinek kivánván minden jokat, azon kegyelmes Fejedelmünk Császári és Királyi Kegyelmét ajánlyuk ! [Borb. II nyomt. gub-i kl Nsz-böl]. — **b.** királyi kegy, kiváltság. *1780 u.:* Az 1771ben ... költ Királlyi Rescriptumban, a' Boldog emlekezetü Koronás Királlyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis Torotzkai Verös Kovátsi Mesterséget follytatokrol ... Kegyesen emlékezni Méltoztatott, és mind a' Kirallyi VajdaHunyadiakat mind minket az igaz Bányászok közze számlálván azon Királyi kegyelemben mint más igaz Bányászokat részesiteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2] ✱ ~ *kegyesség. 1760:* Ditsőségessen országló Felséges Aszszonyunk maga kedves első szűlöttye Felséges Josephus Benedictus Ertz Hertzeg kőzelitő Lakadalmi Solemnitásának vigasztalását, nem tsak minden őrökös országaira, hanem ezeknek Tőmlőtzeire, és deliquenseire is önként valo Királlyi Kegjességéből terjeszteni kivánván, az actu detentioban lévő Rabok el botsáttása iránt melly kegjelmessen méltoztatott parantsolni Királlyi Levelének ide zárt mássa meg mutattya [DLt 321 gub.] ✱ *császári és* ~ *tallér. 1774:* Császári és Királyi Tallérok duplások [Szászerked K; LLt Fasc. 110].

7. királytól származó kiváltságokkal felruházott; care se bucură de privilegii acordate de rege; mit den vom König herrührenden Privilegien versehen/bekleidet. **Szk:** ~ *(kulcsos) város* szabad királyi város. *1723:* Királyi kolcsos, és Mezö Varasok [Kv; Mv-i lak. céh lev.]. *1725:* N(eme)s Szathmár Vár(me)gyeb(en) Nagy Bánya Királlyi várossában [KSz; TKl]. *1740:* constál világoson a Kolosvári betsületes Szígyártoktol eö Kglmektől ezen Provinciában Hat Kiralyi Városokb(an) lévő Szigyárto Céhektől, és a Szebeni Magistratustol extráhált hiteles testimonialisokbol, hogy a Cseres szijnak vágatása, arultatása, sem a Varga, sem Thimar Mester emberek(ne)k nem competal [Torda; TJkT I. 188]. *1817:* az Háromszéki jószág nevezetesen az Uzoni, nemtsak hogy in loco sokadalmas, és vásáros helly és más tőbb aprobb commercialis hellyekkel szomszédos, hanem éppen Brasso királlyi várossal, három országok Com(m)ercialis városával is [Árkos Hsz/Mv; Kp V. 318] ✱ ~ *szabad város. 1635:* Miuelhogy mikor elseoben, az varasban, az Czismasia mesterseg es czismasiak be szarmoztanak, ez Varosnak Biray Tanaczi ... az Varga Czehben rendeltek eoket, az Országban leweo teob Kiralyi szabad varosok peldaja szerent [Kv; KvLt

Céhir. I. 15 városi tanácsi hat.]. *XIX. sz. eleje:* Több mint 21 esztendeje, miolta az asztalos Czéhba, s Királyi Szabad Kolo'svár Varossa Polgárjai közzé ... bévettettem [ACLev.] ✱ *szabad (és) ~ (kerített) város. 1638:* Szabad kiralyi keritet és Mező Várasok [Dés; Jk]. *1758:* Idösbik Himesch Péter Nemes Szabad Királlyi Brasso városa Senàtora [Barcaság; BrÁLt Stenner VI. 7. — Binder Pál kijegyzése]. *1768:* Itten ... Kolosvár szabad Királlyi várossában [Ks 74/56 Conscr. 160]. *1822:* eddig elé Mesterségét MVásárhely Szabad Királyi Várossába folytatott, Flaszterező, és Létzszeg tsináló Ujj Paraszt Ráduj Joseff [Körtvélyfája MT; LLt 1/12].

8. a királytól kiküldött/rendelt; regal, trimis de rege; vom König entsandt/beigeordnet. **Szk:** *~ biztos. 1814:* Klobusitzki Magyar országbol mint Királyi Biztos bé küldetett Erdélybe hogy a Pestis iránt inquiráljon, melly Brassoba még a mult esztendöbe ki ütötte volt magát [Dés; KMN 378]. *1819 k.:* Szaboszlai Ferentz Investigator Comissarius ... tettzése szerént, Malitiose Notáz és Donál, az a' kinek magának sints Donatioja, sem Armalissa, és a' kit Infamiter ki tsapott Hivatalából Királlyi Biztos Groff Bethlen Imhre Ur Eö Excellentiája [Császári SzD; WassLt] ✱ *~ komisszió. 1785:* A királyi Com(m)issionak eddig semmi jo gyümöltse nem láttatik [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról].

9. a királytól elrendelt; care a fost ordonat de rege; vom König verordnet. *1789:* Sztánában lakozo Szöke Jánosnak a' Felséges Királyi Vecturazas alkalmatosságával N. Enyeden tul lévö Gorbai Fogadonal meg döglött egy ökrét meg betsülvén ... meg ért volna 32 ... Vonás forintokat [Sztána K; Somb. I].

10. a királynak/az államnak járó; care trebuie plătit regelui/statului; dem König/Staat gebührend/zukommend. **Szk:** *~ adó. 1778:* mind életünk táplálása, mind ruházotunk meg szerzése, mind a Királyi adonak fizetése egyedül tsak a' Falu közönséges erdejének Fabéli hasznábol tölt ki [Bányabükk TA; BLt 11]. *1786:* az réája esett Taxát ... az Szegénység mián nem mindenik fizetheti meg az maga rendes idejében, mivel igen Nyomoruságban el egy nemelly, es olly nagy Szegenységgel hogy az Királlyi adot se fizetheti könnyön ambár Executioval szedik [Torockó; TLev. 4/13. 29]. *1807:* sok Helységekben tapasztaltatott, hogy a' Falusi Birák, a' Királyi adót, nagyobb részint hoszszu rovások mellett, melyre maga rendeiben minden ado-fizetönek adoja fel-vagyon rova, szokták fel-szedni [TLt Közig. ir. 1045 nyomt. gub-i körrend. 6668]. *1850:* a királyi adó ... a Ns Város robotaság alatt lévö szolgaira — személyenként 18 xrokra határoztatott [Dés; DLt 550] ✱ *~ árenda* a kincstárnak fizetendö dézmaáltalány. *1772:* A' mi ... a királlyi Arendátis illeti ... a' Várollyai arenda mind öszve tsak 15 forintokra exurgál [Bálványosváralja SzD; Ks 101 Conscr. 82]. *1843:* Királyi Arenda 's más közbe jöhetö Rovatal terhe ... a' Haszonbérlés ideje alatt a' Haszonbérlön feneklik [Nagylak AF; DobLev. V/1248]. — A valószinü jel-re l. az *árenda 2., árendafizetés 2.* és az *árendapénz 2.* al. ✱ *~ kontribúció. 1786:* ha ... el tiltatnanak[a] az Banyaszsagtol az rendes Kirallyi Contributiot sem volna miból megfizesse (így!) [Torockó; TLev. 4/13.28. — [a]A torockóiak] ✱ *~ porció. 1786:* Thoroczkon a Vas miveles fundamentuma az Lakosaknak, mert az Nap szamos Embereketis az Verös kovátsak tartyák, és ha azakat az Vass mivelestöl ... el tiltanak s el fognák, itten lehetettlen volna meg élni, az Felséges Királlyi Portiot fizetni [uo.; i.h. 20].

11. *~ könyv* a királyi v. fejedelmi birtokadományozásokat iktató/nyilvántartó kéziratos jegyzőkönyv; liber regius; registru de evidenţă pentru donaţii regale; die königlichen od. fürstlichen Gutsschenkungen registrierender/in Evidenz führender, handschriftlicher Band. *1595:* Az Tanachi bochiatot ala feieruarra Vrunkhoz az faluk Donatioya meg iratasaert, es el hozasaert ... attam az Donatio meg irasaert f 24 ... Az kiraly keoniwben hogi hamareb be iriak attam az Deaknak egy tallert [Kv; Szám. 6/XVI. 7].

12. a királyt/az államot szolgáló, állami; regal, de stat; königlich. *1780 u.:* Az 1771ben ... költ Királlyi Rescriptumban a' Boldog emlekezetü Koronás Kirallyne Maria Theresia Aszszonyunk rollunkis ... Kegyesen emlékezni Méltoztatott, és mind a' Királlyi Vajda-Hunyadiakat mind minket az igaz Bányászok közze számlálván azon Királyi kegyelemben ... részesiteni parantsalt [Torockó; TLev. 14/2]. *1797:* Fogarasi Gyorgy a Zalat(nai) Refor(mata) Nemes Ekklesia Notariussa és Zalak(nai) Kiralyi Fö Szén Méretö [Told. 76]. *1818:* a' Tehén-Himlö bé oltásrol ... szükségesnek találta a' Kir. Guber. a' Hazai Fö Biztosságnak azt a' Rendelést adni: Hogy minden Királyi Perceptorokhoz oly Rendelést tégyen, hogy csak a' Himlö oltásban fáradazo Physicusoknak ... napi Bereket ... ki fizetni el ne mulassák [RLt gub-i rend. Kv-ról]. *1843:* Mikor a bucsum-pojényi és sászai kerületböl való lakosok nagy számmal kimentek azon helyre, hol a királyi erdögornyikok erdömagot valának vetendök, magam is jelen voltam [VKp 82].

Szk: *~ szolgálat. 1769:* most ... Királlyi szolgálatban, és indulolag vagyok Radna vidékire [Mv; Told. 19/45]. *1781:* együtt szolgáltáke a királlyi szolgálatot a ... Lineára? [Komolló Hsz; HSzjP]. *1806:* Királji szolgálatban azaz háboruban valo menetelre ki vettetvén, ottan szükség nem lévén rája visza botsáttatott [A.csernáton Hsz; i.h.].

13. királyi/állami igazgatás alatt levö (hivatal/intézmény); (serviciu/instituţie) regal, care este sub indrumare regală; unter königlicher/staatlicher Verwaltung stehend (Amt, Institution). **Szk:** *~ adminisztráció. 1803:* Instálunk alázatoson a Méltoságos Kirallyi Administrationak[a] meltoztassék nekünk egy hiteles és Authenticum Instrumat (!) es Bizonyittást arrol adni hogy a Kebelebeli Banyászok milyen immunitasba vagynak a Vármegyei Terhektöl [Torockó; TLev. 15/9. — [a]Vh-i bányaigazgatásnak] ✱ *~ fiskus* állami kincstári hivatal. *1748:* Mindenekben mind édes Teleki Familiám mind magam részérol a Királyi Fiscusnak assistentiaját a' Kegyelmes Decretumoknak tenorak szerint méltán és bizvást expetalhatom [TKl gr. Teleki Ádám nyil.]. *1794:* az Kiralyi Fiscus altol admonealtottam a véget, hogy valami privilegiumakat Exelentiatok elött producalnék [Thor. XX/12 br. Thoroczkai József kezével]. *1843:* A Királyi Fiscus hány darab Nádas tokat bir a Kötelendi határon? [K; SLt Vegyes perir. vk] | a Királyi Fiscus idevalo Kötelendi három darab tos helyén teremni szokott gazas apro nád [Kötelend K; i.h.]. — L. még ErdO III, 28; VKp 87, 93, 175 ✱ *~ (fö)igazgató tanács* fökormányszék, gubernium. *1802:* Bátorkodtunk vala a Felséges Királlyi Igazgato Tanátshoz folyamodni az iránt, hogy

... erdeink meg kiméllése iránt hathatos rendelést tenni méltoztassék [Torockó; TLev. 10/8]. *1815:* A' Nagy Enyedi Fő Fő oskolánkban Tanulását végzett, Magát a' Papi Sz. Hivatalra el-szánt, és külső országi, név szerént a' Göttingai vagy Heydelbergai Academiakra menni szándékozo Körösi Sándornak Bizonyság Leveleit[a] ... mutattya be Fő Consistoriumunk a Mlgs Királlyi Fő Igazgato Tanátsnak [Kv; NylrK XII, 139. — [a]Értsd: a Kőrösi Csoma Sándoréit] ✱ ~ *főkormányszék* gubernium. *1814:* 'Sombori Sigmond mind a Felség, mind a Felséges Királlyi Fő Kormány Szék által pazérlónak vesztegetőnek hirdettetvén, ennek ellenére megis minden Joszágait el vesztegette [Mv; Somb. II tábl.]. *1840:* a Flgs Királlyi Fő Kormány Székhez téendő ajánlás mellett eszközöltethetik ki sükeresen az erintett kivánság [Dés; DLt 981] ✱ ~ *gubernium. 1763:* minden Leveleit, Contractussait eö Ngának a' Mlgs Királlyi Gubernium hamisnak itilte [Koronka MT; Told. 33/31]. *1814:* minthogy a Certificans Urak a Törvénnyel nem meg edgyezőleg ágáltak, 's ágálnak a Nemes Uradalom jussa ellen a Felséges Királyi Guberniumhoz recurraltam [Déva; Ks 117 Vegyes ir.] ✱ ~ *ispánság. 1843:* a királyi ispánság a servitoroknak nem írásban, hanem szóval rendelkezik | Varga Katalin ... azt felelé, hogy mutassan a királyi ispánság rendelést, minél fogva el lennének a faluk tiltva a kerítések csinálásától s a magok szükségökre lejendő favágástól [VKp 71, 97] ✱ ~ *kassza. 1791:* parantsoltatik hogy a' Regius Perceptorok a' magok Kerületeken kivül lévő Protopopaktol a' Sydoxialis (!) Taxarol készült Laistromot el-kérni, szorgalmatoson bé-szedni, és a' Királyi Cassába administrálni el-ne mulassák [Kv; TanJk 23] ✱ ~ *kincstár. 1847:* a tulajdon kezével tett vallomása szerint is már előre értesítve volt, miként ezen három helységbéli lakosoknak a királyi kincstár ellen úrbéri keresetök van függőben [VKp 296] ✱ ~ *sótisztség. 1822:* a' Deés Aknai Királlyi Sóó Tisztségtöl a' Sáros Berkessi[a] Apro Sóo Disztractionak meg hagyatott az[b] [RLt S. Pataki Mihály és Katona Sigmond aprósóáruló biztos jel. — [a]A Sárosmagyarberkeszen (Szt) levő. [b]Köv. a részl.] ✱ ~ *szék* legfelső bíróság. *1776:* Groff Lázár János Urffi ö Nga nem hogy meg másolta volna a' Kis Aszszony Groff Kornis Anna ö Ngáról való Szándékát, de sőt ... füleim hallattára mondotta: hogy ezen Mlgs Kis Aszszont el nem hadgya, készebb inkább azért a' Királlyi, és Romai Szék eleibeis menni [Egrestö KK; GyL. Jos. Szalai (45) vall.] ✱ ~ *tábla* legfelső törvényszék. *1738:* Galfalvi Nagy Ferencz Felséges Urunk Erdélyi Tórvenyes Királlyi Tablájának hűtes Iro Déákja, és Notáriussa [SLt 14. A. 50]. *1756:* Az utolbszori Mlgős Királyi Tábla Sententiájáért f. 12 [Császári SzD; Wass-Lt]. *1807:* mind a Forum, mind az also Szék által in merito cessalt Zállagos Processus ezen Törvényes Királlyi Tábla által meg állittatik [Mv; DobLev. IV/908. 1b] ✱ ~ *tárház* királyi kincstár. *1770:* fejét vették amaz fővezérnek kinek a királyi vagy császári tárházból három óráig szabadságot adott volt a császár, hogy valami tetszik kihordasson maga számára, csak ne corrumpáltassék idegen pénz által [RettE 218]. *1786:* ha ... el tiltattanak[a] az Banyaszsagtol az rendes Kirallyi Contributiot sem volna miból megfizesse (igy!) és igy az Felséges Királlyi Tar ház tsonkulna [Torockó; TLev. 4/13. 28. — [a]A torockóiak] ✱ ~ *udvar* királyi udvari hivatal. *1829:* ha a' Fel Peresek Esketésemet[a] ki nem vették volna és a Horváth Jánossan folyt perben a Flgs Királyi Udvarhoz fel nem küldötték volna magok mentségekre, az reám Szállitott Reportatiomat rég ki folytattam volna [Ne; DobLev. V/1155. — [a]Értsd: az esketésről szóló jk-et].

14. ~ *út* országút; şosea; Landstraße. **Hn.** *1815:* a Királyi utan tul [Szamosfva K; EHA].

15. *vall. 1636:* Az egek beszéllik az Istennek ditsőségét ... Az nappal az nappalnak szóll beszédet, és az étszaka az étszakának jelent tudományt, mint az Királyi Propheta[a] ékessen énekli. Psal. 19. I. 2 [ÖGr Aj. 5–6. — [a]Dávid király a Zsoltárok könyvének hivatkozott helyén]. *1710 k.:* Ó igazságnak Istene! Királyok királya, bíráknak bírája! te tudod az én dolgomat ... én ... nyomoru féreg a te mennyei, királyi, bírói itilőszéked eleibe appellálom az én peremet [BIm. 1017].

16. pompás, pazar, nagyszerű; splendid, minunat; herrlich, prunkvoll, großartig. *1662:* Az kastélynak[a] ... napkelet felett való oldalában ... fenn is nagy pompás királyi rendházak [SKr 262. — [a]Csehországban a Lichtenstein hercegének]. *XVIII. sz. eleje:* az melly Lonak ā füle meget egy tenyernyivel hajlik meg ā nyaka, es Szellyessen a Szűgyibül exurgál ā nyaka Királyi Lovak (így!) [JHb 17/10 lótartási ut.]. *1725:* Az Tokai altalag borokkal meg erkeztenek ketteje kirallyi az harmadik alab valo [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Kv-ről].

Szk: ~ *módon. 1711:* a muszka szertelen nagy ármádát készítvén egyenesen Livóniában megyen, és ott Riga nevű erős várost ostrommal megveszi. Ott volt egy igen szép termetű német asszony, annak szerelmire felgerjedvén, magának feleségül elveszi, és királyi módon felöltözteti ... egész Livóniát maga számára elfoglalja [CsH 466].

királyi öl 1. régi hosszmérték; unitate de măsură pentru lungime folosită pe vremuri, stînjen; altes Längenmaß, Klafter. *1756:* Valahol öl, és Fertály iratik, ott nem közönséges, hanem királlyi ölet kelletik érteni, és annak negy részekre osztott Fertállyait [Branyicska H; JHb LXX/2. 11]. *1770:* (Az erdő) Szélessége fellyül ... tészen Száz királyi ölöt [Nagyesküllő K; BHn 79]. *1779:* Az avas nevezetű tilalmas tőlgyes Erdő hoszsza 460. Szélessége 251. Királlyi öl [Nagysajó BN; EHA]. *1796:* le mérvén 470 Királyi ölet ... az Ezen Erdőnek végiben [Kóród KK; Ks 67.47.27].

2. egy királyi öles mérőrúd; prăjină stînjenească; Meßstab von einem königlichen Klafter. *1772:* meg mérvén mindenütt a' Küküllő foljo vizének part szélit ... és lett a' Király ölnek rendes mértékjével Ulnar 625 [Ádámos KK; JHb LXII. 198] | a' Decretumban fel tett királyi öllel magunk mértük az Utrumban fel tett Malmoknak distantiaját [Sövényfva KK; i.h. 186]. *1779:* azon Rét a közepin Széles bölykös Léven s fetske fark⟨u⟩ két részben méretődöt királyi öllel az also végin keresztül 1. öll, fellyebb a közepin 32. Hoszsza 51 [Msz; Sár.]. *1780:* A Darab erdö megmérettetvén Királyi öllel találtatott a' felsö Bütüje Ven.Reg. 98 ... az also Bütüje Ven. 128 [Harasztkerék MT; Told. 80 Conscr. 13]. *1816:* vagyon egy Megye erdeje, melly királlyi öllel mérettetvén ... hossza ... a' 4ik Hompok között 45 7/8 ... Királyi Öl [Nyárádsztlászló MT; UnVJk 65].

Az ÉrtSz a TESz-szel együtt az *öl* nagyságát kb.1 9 m-ben határozza meg, de hogy ez a mértékmeghatározás vonatkoztatható-é a királyi öl-re is, az csak fenntartással állítható. A cimszóbeli hosszmérték nagyságának pontos meghatározására a szerk. még Bogdán István részletekbe menő fejtegetése [Bogdán; MMért. Mut.] ismeretében sem vállalkozhatik.

Szk: ~ *igaz öl* hiteles királyi öl. *1781:* égj kis puszta Jószág ... égj Királlyi igaz öllel még méretvén, a Lábja keresztül ötödfél (öl)nek teteje keresztül nyolczadfél öl(ne)k ... találtatott [Vaja MT; Ks 66. 44. 17f].

3. vhány királyi ölnyi; de ... prăjini stînjeneşti; von einigen königlichen Klaftern (lang). *1756:* appropriált ... Pujutz Mihálytol ... azon részen lévö sessiobol két királlyi öll hoszszaságu, és egj öll, s, más fél fertaly széllyességü hellyet [Bos H; JHb LXX/2. 63]. *1772:* vagyon 17. Tölgy Sasfákban 15. Királlyi öll hoszszasságu, és 3. sing magassagu égy égy rend sendelly fedél alatt Nyárfa Boronákbol rakott Borona kert [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1772:* Mivel hogj az utrizalt két Malomnak kőzte lévö distantianak mérésére nem voltunk mi applicaltatva, hanem a' Sövénfalviak, azért ök tudgják hogj hány királji öl legjen [Dombó KK; JHb LXVII. 195]. *1781:* az Exponensek földéhez ... Farkas Pál fölgye felöl egy kiráji ölnel valamivel többet jártanak s harom gödrökkel meg gödrözvén az Exponensekéhez [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76]. *1786:* az Nagy laki Patzolai részre tartozo Curia ... hoszszára szakasztatott ki 31 és fel Király ölre, szélessegire pedig 19 ... Kir. ölre [Nagylak AF; DobLev. III/607. 11] | el foglaltak ... Szanto Földibol negy vagy hat Kirallyi öltöt [Jedd MT; LLt]. *1831:* az Ekklával valo hurtzolodás elkerülése tekintetéből ... megengedi, hogy a' patak árkának a fél királyi öl szélességü hely vétessék el telke alsó szélénél hoszszan [Nagyernye MT; EHA].

Szk: *szimplex* ~ egyszerü királyi ölnyi. *1818:* kitsin Curialis ... találtatott az edgyik Bütüjének Szélessége 8 1/6 Nyoltz Simplex Kirallyi öleknek [Sztána K; CU].

királyi ölnyi vhány királyi öl hosszúságú; de ... prăjini stînjeneşti; in der Länge von einigen königlichen Klaftern. *1736:* ezen N(eme)s Telek extendalodik az kőrül valo völgyig ... Száz tizen öt Királlyi ölnyi hosszuságu külső vagy mezö felöl valo végin [Várhegy MT; CU XIII/1. 87]. *1752:* rúg a' Határa ... azon patakra, melly ... bé szakad, sőt még folyamattyának bé szakadásan alól mint egy két Királyi ölnyivel alább esik [Sásvári MT; EHA].

királyi rúd vhány királyi ölnyi; de ... prăjini stînjeneşti; von einigen königlichen Klaftern. *1780:* ezen meg vett szölök(ne)k Lazája triangularis, Napkeletröl és Napnyugotrol 12 Kiralyi rud, északrol pedig hét rúd hoszszaságu [Zilah; Borb. II].

királykörtvély pere domneşti; Königsbirne. *1792:* Igenpatakárol Kolosvára jött ... két méj kosárban Torsátlan Királly kőrtve [Kv; TKl nyugta gr. Teleki Mária aláírásával].

Szk: *udvarhelyi* ~. *XIX. sz. eleje:* Udvar helyi király kőrtövel amely elejin erik Nro. 6 [Keménytelke TA; IB].

királykörtvélyfa păr domnesc; Königsbirnenbaum. *1732:* gyümölcs hozó fák szeries szerént ezek: ... három ujvári körtvéljfa, öt téli körtvéljfa ... három király körtövéljfa, öt Lőrincz Kovács körtövéljfa [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond conscr.].

királyliszt finomliszt; făină albă; feines Mehl. *1859:* 25 lb király Liszt 3 f. 25 lb. Másad Liszt 2 f. [Kv; Újf. I].

királyné 1. regină, soţie de rege; Königin (Frau des Königs). *1657:* azzal biztattak minket, hogy lengyel segítség is jüni fog ... de még mostan az nem érkezhetik ... mert meghalván lengyel királyné, az ki császárral egy vala, és ki cooperált az dologban ... abban kellett hadni [KemÖn. 211–2]. *1697:* Ma holt meg az királné[a] [AIN 149. — [a]A lengyel királyné]. *1705:* a prusiai királyné, mely a Brandenburgusé volt, meghalván, magának a svéd király húgát desponsálta volna [WIN I, 382].

2. királynő; regină; Königin. *1740 u.:* Conscribaltata az orszagat az kiraljne minden vagyonsagaval szemelj szerint [Torockó; MNy IV, 234]. *1773:* Mondják, hogy szép része Lengyelországnak az, melyet a mieink bírnak, a föld népével is jól megegyeznek, sőt a muszka pártról sokan jőnek által a királyné részére, mivel a muszka sokféle erőszakot teszen rajtok [RettE 316].

Szk: *koronás* ~. *1757:* mü ... Felséges aszszonyu(n)k koronás kirallynénk Erdellyi Mltgs Kirallji Táblájának hites jro Deákai, és Urbáriusi [Ks 36.V.24]. *1780 u.:* a' Boldog emlekezetü Koronás Kirallyne Maria Theresia Aszszonyunk [Torockó; TLev. 14/2].

3. *Angol* ~ ilyen nevü étterem Pesten; Regina Angliei, numele unui restaurant din Budapesta; Englische Königin. Name eines Restaurants in Pest. *1846:* Délben az Angol királynénál ebédeltem [SszgyÁLt Apor lev. Kemény Zsigmond naplója].

4. ~ *szénája* kincstári (uradalmi) széna; fînul statului; ărarisches/herrschaftliches Heu. *1749:* a' Királyné Szénáját ... pénzemmel vettem nem loptam, mivel itt való Falusiak láttára fénjes nappal hoztam el [Ohába AF; Told. 3].

◇ **Hn.** *1726:* az Királyné Kuttyánal (k) [Vajdasztiván MT; EHA]. *1741/1754:* a Kirajné Kútjától le járo földek [uo.; EHA].

királynéasszony 1. királyné; regină, soţie de rege; Frau Königin. *1557:* felseges Azzonyonknak, Jsabella azzonnak, Magyarorzagnak Thoth orzagnak horwath orzagnak kyralne Azzonyanak nekewnk kegyelmes azzonyonknak [Szentmártonmacskás K; SLt ST. 5]. *1558:* Ha penygh kyralne azzon bekesegre kezereythene (!) Byro wramoth, Semmyre ne felelyen Az Waros hyrelnel kywl (!), Jzennye megh az warosnak [Kv; TanJk V/1. 47]. *1562:* Némelyek választák a királyné aszszonynak kivánsága szerént a Kasimir lengyel királynak másik fiát a királyságra a László herczeget [ETA I, 10 BS]. *1577:* Alard Miklosne Bogaty Anna Menth Kyralne Aszonhoz Nierte meg Kyralyne Aszontül az barrabasy resznek felet ugy mynth ver, merth Kendy Antalneual Eggy uolth [Alparét SzD; Ks]. *1652:* Vagyon ezen Szamoson Tatamer Christophnak Hev Szamoson lakonak egy alol czapo lizteorleö malom kit Isabella Kiralyne Asszony leueleuel birnak ... sub dato 1548 in Arce Gyalu emanaltatott [Hidegszamos K; GyU 114].

Szk: ~ *idején. 1568:* Anna szakany Jmrene ... fassa e(st), hogy Kyralne azony[a] Jdeien, Ez vallot az vra kwlte feyer vara [Kv; TJk III/1.236. — [a]Izabella királyné].

2. királynő; regină; Königin. *1764:* Liber Baro Boros Jenöi Korda György ur eö Exlja Felséges Császár, és Királyné Aszonyunk belsö Titkos Tanacsossa, Udvari arany kolcsos Komornyikja [Kv; JHb IV/10]. *1772:* Midőn a királyné asszony öfelségét acceptálta[a] gödöllői kastélyában, 20 különb-különbféle készületü, hat-hat

lovú hintókkal ... ment elébe [RettE 263. — [a]A dúsgazdag Grossalkovics Antal gr. Mária Terézia bizalmas híve, a Magyar Kamara elnöke].

◇ **Hn.** *1657:* királynéasszony forrása[a] [KemÖn. 65 — [a]Kisfalud (AF) körny.].

királynéság királynői méltóság; rangul de regină; Würde der Königin. **Szk:** *~ra tesz. 1740:* Ebben[1] töttek Maria Tresiat kiraljnesaghra [Torockó; MNy IV, 233. — [a]Ti. esztendőben].

királyos '?' *1637/1639:* vagyon az Elsö ablaktol foguant az bolt aitoig egy louas Bechj karpit ... Ittem az kemencze megett az aitonal egy tarka Bechj karpit, Ittem az Aitotol fogua az masodik ablakig kett Darabban Egy fele Kiralyos Veres Poztos Bechj karpit [Kv; RDL I. 111].

Némi valószínűséggel *királyos-veres* szk-tal és 'bíborszín' jel-sel számolhatni.

királyöltözet pompás lóöltözék; harnaşament splendid; herrliches Pferdezeug/geschirr. *1665:* Lándorfejérvárról írja nekem Baló uram, az török császár micsoda ajándékot küld az római császárnak ő felségének ... Öt fölovak, egyik szerszámostól böcsültetett tizenötezer tallérra ... az ötödik aranynyal, szerszámával, tisztességes királyöltözettel [TML III, 440 Naláczy István Teleki Mihályhoz]. — Vö. a *királyos* címszóhoz írt jegyzettel.

királyság 1. királyi méltóság; rangul de rege; königliche Würde. *1562:* 1527 esztendőben Ferdinandus egy néhány uraktól béhozaték Magyarországba a királyságra János király ellen [ETA I, 12 BS]. *1619:* Monda arra: Bizony, jó uram, sok ember súhajtja, hogy csak adna az Isten oly észt az erdélyi fejedelemnek, hogy most indulna. Bizony övé lenne az magyar királyság [BTN[2] 308]. *1656:* Jóllehet hogy rebesgették, hogy urunkat[a] Lengyelországra hívják királyságra, de azt senki nyilván nem tudta [ETA I, 161 NSz. — [a]II. Rákóczi Györgyöt]. *1710:* Ferdinándus a just in armis tartotta Julius Caesar módjára, nem bocsátá törvényre a praetensiót, hanem fegyverrel kapá el a királyságot [CsH 65]. *1823–1830:* midőn Augustus a lengyel királyságért pápista lett ... kötelezte magát s maradékait, hogy a lutheránusoknak semmi vallásbeli dolgokba nem fog elegyedni [FogE 196].

Szk: *~ra behoz. 1710:* A parlamentum penig az országgal együtt feltámad a király ellen, és a leányát, Máriát Vilhelmussal együtt hozzák be királyságra[a], Jacobus mind feleségestől s fiastól elszalad Franciában [CsH 218. — [a]Angliába] ✱ *~ra behozatik. 1710:* Mária[a] Sigmondnak, a brandeburgumi hercegnek, ki annakutána római császár is lön, feleségül adatik és jure uxorio magyarországi királyságra behozatik [CsH 61. — [a]Nagy Lajos leánya] ✱ *~ra (el)hí. 1619:* Görcsi Mehmet pasa ... megbeszéllette az német követnek ... hogy az magyarországiak mint hiják s az csehek is az erdélyi fejedelmet[a] az királyságra. Mert ez immár bizonyos, hogy azerdélyi fejedelmet[b] elhiják az magyarországi és cseh-országi királságra [BTN[2] 320, 358. — [a-b]Bethlen Gábort] ✱ *~ra (el)választ. 1562:* Némelyek választák a királyné asszonynak kivánsága szerént a Kasimir lengyel királynak másik fiát a királyságra a László herczeget [ETA I, 10 BS]. *1590:* az mi bodogh Emlekezetw feiedelmeonket Istuan kiralt[a] mikor Lengely kiralysagra valaztak talaltuk volt megh keonieorgesseonk altal eo nagysagat [UszT. — [a]Báthory Istvánt]. *1620:* Popaz Ogli Mehmet aga ... hozá hírül, hogy elválasztották urunkot[a] az magyarországi királyságra [BTN[2] 406. — [a]Bethlen Gábort] ✱ *~ra emelhet. 1619:* Ugyan valóban mondá azt, hogy ... Én azért most is azt akarnám és akarom is, hogy az uradat vagy magyar vagy lengyel királyságra emelhetném, és az öccsét erdélyi fejedelemségre [BTN[2] 193] ✱ *~ra emeltetik. 1710:* Ebben az esztendőben az impériumbeli Augusta városában az electorok választásából I. Josefus magyar király római királyságra emelteték nagy pompával [CsH 237] ✱ *~ra felkiált. 1620:* Mivel hogy az szent Isten az mü kegyelmes urunkat Betlen Gábort az királyságra választotta és az országok is felkiáltották az királyságra: biró uram hagyásából lövettünk örömhírt [Mv; EM XXI, 535] ✱ *~ra juthat. 1614:* (Báthory Gábor) nemhogy az ő akaratja szerént és igyekezeti szerént lengyel vagy magyar királyságra juthatott volna ... hanem végre az szegény Erdély országának is szörnyen meg kelle miatta romlani, és úgy kelle elveszni ő magának is [BTN[2] 58] ✱ *~ra koronáztat. 1710:* Meghalván Sigmond, Albert választatik magyar királyságra, ki is ... feleségit terhiben hagyván, meghala. Ez a királyné fiat szülvén, kit Posthumus Lászlónak hínak, a fiát a magyarokkal királyságra koronáztatja [CsH 62] ✱ *~ra koronáztatik. 1710:* Adjuga mene férjhez a litvániai herceghez, Jagellóhoz, ki is pogány lévén, ugyanakkor a keresztény hitre térvén, lengyel királyságra koronáztatik [CsH 61] ✱ *~ra megy. 1653:* 1576 Menyen lengyel királyságra Báthori István, és a báttya Báthori Kristóf választatik erdélyi vajdaságra helyette [ETA I, 35 NSz] ✱ *~ra promoveáltatik. 1710:* azután lengyel királyságra promoveáltatik[a] [CsH 160. — [a]Subicki János] ✱ *~ra választatik. 1662:* Báthori István ... 1576-ban a lengyel királyságra közönséges gyülésben választatván ... öccsét, Báthori Kristófot ... az ország[a] igazgatására hagyta [SKr 80. — [a]Erdély] ✱ *~ra vísz. 1639:* Tudom azt hogy ... ment uolt el Kerey Albert, Bathori Jstuannal az mikor Lengel Kiralysagra uittek uolt [Vajdasztiván MT; Borb. I Szabo alias Fekete Janos felesége Cherenyi Kata aszony (69) ns vall.] ✱ *~ra vitetik. 1657:* Báthori István vajda lengyel királyságra vitetvén succedált az bátyja, Kristóf ... mindazáltal Istvántól függött s kormányoztatott [KemÖn. 20] ✱ *beül a ~ba. 1705:* Egy része Spanyolországnak rebellálván, Dux Anjounak, ki is beült volt a királyságba, ki kellett menni, és Carolust béültették a székbe, azt beszélik [WIN I, 539] ✱ *koronás ~. 1620 k.:* az Nyílus vize jö az Napnyugati Indiákról, azkit az mi historicusink presbiter Johannes, azaz János pap országának hínak. Azmely birodalom most is 48 koronás királyságból áll [BTN[2] 412] ✱ *pretendál a ~hoz* igényt tart a királyságra/királyi trónra. *1710:* Hunyadi Mátyás holta után midőn Maximiliánus Friderik császár jussán praetendálna a magyar királysághoz ... nagy haddal jött vala be Magyarországban pusztítani [CsH 63].

2. királyi uralom; stăpânire/domnie regală; königliche Herrschaft. *1685:* Micsuda Mostahaja, volt Pedigh a Nemet Nemzet Eleitül fogua, a magjor Nemzetnek es micsuda Romlasi s csorbai estek a Magjor Biradalom-

nak, Kiralysaga alat [Törzs. Barcsai Ábrahám kezével]. *1705:* (Leopoldus) pünkösd havának ötödik napján ... élete idejének 65, császárságának 47, magyar királyságának 50, cseh királyságának 43. esztendejében istenesen elvált és aludt [WIN I, 462].

3. királyi birodalom; regat; Königreich. *1657:* egyfelől Máté vajda nem barátja[a], másfelől az fejedelem avagy fia, harmadfelől az kozákság, negyedfelől az lengyel királyság mind idegenek lévén hozzája, igen meggyengült állapotja kezdene lenni [KemÖn. 298. — [a]Alkalmasint I. Rákóczi Györgyre von.]. *1705:* A svéd király is most békéllik a muszkaval és a saxóval, úgy hisszük, hogy megosztják a királyságot [WIN I, 545]. *1823–1830:* Az hídnál, ahol valaha a Gatterthor volt, vagynak két nagy kőoszlopok. Egyik a lengyelországi királyságot, másik a saxoniai hercegséget ábrázolja [FogE 187].

4. pünkösdi királyság; domnia celui care a fost ales căpetenie în preajma Rusaliilor; kurze königliche Herrschaft zu Pfingsten. *1762:* Gyöngyvirág nyíláskor pünkösd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban és azt a felső Holt Marosban kikisérik. Minthogy a királyságot valami gazdag úrfi vállalja, az ott nagy konyhát vettet [NeDem. II, 157. — L. a *király* 8 jel. alatti jegyzetet].

5. *pünkösdi* ~ **a.** rövid ideig tartó uralkodás; domnie de scurtă durată; kurze Herrschaft. *1710:* Pekri szokása szerint hazug hírrel eltölti az egész országot, hogy a németeket mind levágatta Kocsárdnál ... Be is jöve Rákóczi[a] ... és Marusvásárhelyre gyűlést hirdetvén, ott nagy pompával a pünkösti királyságra, erdélyi fejedelemségre instellálta magát[b], megesküvén a kün való ország lakosainak, az ország is Rákóczinak [CsH 382–3. — [a]II. Rákóczi Ferenc. [b]1707. ápr. 4-én]. — **b.** kérészéletű/röpke dicsőség; glorie de scurtă durată; kurze Herrlichkeit. *1742:* Thoroczkai János még semmit sem parancsol, én inkáb hiszem Pünkösti kiralljság leszen, mind addig semmit sem parancsol, az mig az Instructioja el nem jő Udvartol [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez].

Sz. *1806:* Az uniformisokrol irhatom hogy Gubernialiter contramándálvá lévén az Insurrectio a' Csako viselésnek vége, és már vége a' Capitányságnak, a' Hadnagyságoknak, a' ki rukkolásoknak, és a' Comendirozttatatásoknak, vége vagyon mind ezeknek, mint a' Pünkősdi Királyságnak [Mv; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

királyságkeresés trónkövetelés; pretinderea tronului; Thronbewerbung. *1710:* Más ármádát is készíttete a császár, és a bavárus ellen Bavariában küldé ... a bavárus elszalada Franciában, azolta oda is vagyon. Ez lőn jutalma a császár ellen való rebelliónak s a királyságkeresésnek [CsH 359–60. — 1705-re von. feljegyzés].

királyságvadászás királyságkergetés; goană după tron; Jagd nach dem Königtum. *1710:* (A) magyarok, mint annakelőtte, Erdélyből semmi succursust nem várhatnának, mert II. Rákóczi György magát Erdélyországgal együtt lengyelországi királyságvadászással elvesztette vala [CsH 70. — 1665-re von. feljegyzés].

királyszék királyi székhely, főváros; reşedinţă, capitală; königliche Residenz, Hauptstadt. *1655:* Lengyelországot a svéczia elfoglalá, királya elfuta és Németországra menvén, a lengyel koronát elvivé ... a svéczia minden városit és királyszékit elfoglalá [ETA I, 160 NSz].

királyszín bíborszín; purpuriu, porfiriu; purpurn, purpurfarben. *1660:* Harom kis uankosok, edgyk ... kiraly szin [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. *1686:* Szoknyák szama: 1. Edgj viola szin sima bársony szoknya ... 2. Masodik király Szin bársony virágos; negj rend elegjes szeles csipke rajta[a] [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel. — [a]Folyt. a fels.].

Szk: ~ *atlac. 1628:* Egy darab kiraly zin Attlatz ... Egy darab haj szin Attlacz [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.5] ✱ ~ *atlacszoknya. 1633:* egy Kiraljszin Viragos atlacz szoknia [Ks Vesselini Kata kel.] ✱ ~ *bársonymente. 1766:* Egj Király Szin hozzu Simma bársony mente [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ ~ *bársonyszoknya. 1767:* égj Király, vagyis Lazur Szin[a] Bársony Szoknya [Sállyi KK; Ks 21. XVIII. 78. — [a]Így vagylagosan!] ✱ ~ *kamuka derékalj-héj. 1668:* Ket Kiraly Szin török kamuka derekaly hej [Mk Kapi György lelt. 3] ✱ ~ *kamuka-szoknya. 1668:* hagyok egy Kiraly szin Kamuka szoknyat [Komlód K; BLt]. *1709:* egy király szín kamuka szoknya ... Egy Bibor Palast [Kv; Pk 6] ✱ ~ *kreditor-szoknya. 1790:* Egy király szin Creditor Szoknya [A.jára TA; BLt 12] ✱ ~ *mente. 1739:* Király szin hoszszu mente [Szászerked K; LLt Fasc. 96] ✱ ~ *paplan. 1727:* Egy tarka aranyas kiraly szin Paplan zöld kamuka kerületi [Marossztgyörgy MT; Ks gr. Petki Zsuzsanna kel.]. *1797:* Király szin tafata közepü Karton szélü Paplan [M.köblös SzD; RLt] ✱ ~ *selyem* bíborszinű hímzőselyem. *1734:* Fejéres Kiraly Szin Selyemmel varatt fejéres czérnaval visnyai Gyolcs két Lepedő [Born. XXXVIII. 3 Kornis Krisztina lelt.]. *1763:* Vékony Gyolts Lepedő Király szin Selyemel, és Zöldel varrott [Nsz; Szer. özv. Harsányi Sámuelné Tisza Ágnes lelt.] ✱ ~ *selyemkeszkenő. 1810:* Egy Király szín Sejem keszkenyö [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 24] ✱ ~ *szoknya. 1758:* Egy vont ezüst Király szín Szoknya [Nsz; TSb 21] ✱ ~ *tafota. 1625:* Vrunk eo felge tafotakat paranchyolua(n) ala küldenunk vetettünk ... velenczej Jo keoz veres taffotat ... f 33 ... veres keoz tafotat ... f. 22/13 1/3 Eöreghbik wiczey Peter adot kiraly szin dupla tafotat ... f 50/32 [Kv; Szám. 16/XXVII. 12] ✱ ~ *tafota-előruha. 1657:* Vagion egj kiralj szin habos tafota keskenj aranj csipkes Eleo ruha [Mihályfva NK; JHb XXII/42] ✱ ~ *teveszőr. 1839:* 1/2 Loth királyszin Teveszőr [Körtvélyfája MT; LLt].

királyszőlő szőlőfajta; soi/varietate de viţă de vie; Traubenart. *1585:* zeóleómbe ... most mind feyer zeoleó kiraly zeoleo wagion ... es Ninch veres Romonya zeoleom [Kv; TJk IV/1. 391]. *1788:* éppen a szőllőt vesztegette meg a ho harmat ... az édesebb természetűek u:m: kövér, király, s asszony szőllő egésszen oda vagyon [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

királytétel pünkösdi királyválasztás; alegerea căpeteniei (din rîndul elevilor) în preajma rusaliilor; Königswahl zu Pfingsten. *1762:* Gyöngyvirág nyíláskor pünkösd előtt pünkösdi királyt tesznek az enyedi kollégiumban és azt a felső Holt Marosban kikisérik ... Az utolsó királytétel esék A(nn)o 1719 s lőn királlyá az ifjú Teleki

József ... Kikísértük őt nagy sokasággal és benn a berekben sok szép deák orációk s versek elmondása után hosszú asztalhoz ültünk ... A berekből kiindult a király a lovasaival s kengyelfutóival utána pedig a professzorok két kocsija [NeDem. II. 157]. — L. a *király* 8. jel. alatti jegyzetet.

királyválasztás alegere de rege; Königswahl. *1619:* Mondám arra: Nagyságos uram, azmi az csehek királyválasztását nézi, ha ideje volna, bizony nagy panaszom volna arról [BTN² 366]. *1657:* Lengyelországban Vladislausnak ... halála után az ország interregnumban vala, és onnan az fejedelmet izgatják vala, hogy az királyválasztásra rendelendő gyülésre is embereit expediálná, s competálná az királyságot, úgy lévén szokások az lengyeleknek [KemÖn. 295].

Szk: *szabad ~*. *1705:* Azt is mondják, hogy nem akarnak a kurucok recedálni az erdélyi fejedelemségtől és a szabad királyválasztástól, mostani József király holta után [WIN I, 380].

kiráncikálja magát kirántja/ráncigálja magát; a se smuci; sich hin/herauszerren. *1802:* én tartoztatni akarván, magát kezemből ki rántzikálta [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

kirándít kihúz/ránt; a smulge/smuci; (her)ausziehen/reißen. *1620:* egymással vonakodtak, mondotta az vezér Mark Antoninak, hogy: Bizony felakasztatlak, mert sok mód nékül való dolgaid vadnak ... Ezenközben csak kiránditották és vitten vitték s úgy akaszták fel az nagy híres-nemes embert [BTN² 395]. *1697:* Hallottam ... hogy az Csizmadia Inassát Tutonya Pétit Janos mester részegen az szekér aloll az Üstökinél fogva randitotta ki, ugy verte meg erőss kegjetlenül [Somosd MT; SLt AK. 32 Gal György (30) ns vall.].

kirándul el/kilátogat vhová; a face o vizită (la ...); be/aufsuchen. *1657:* az hátrébb emlitett gyűlés Meggyesen meglőn; de ímé az sáfránybűzt megérezvén Csáki uram, nemcsak nem merészlett menni azon gyűlésre, de Erdélyben is nem mert maradni; hanem kirándult Magyarországban, és ezután soha többé máig bé nem jütt [KemÖn. 123]. *1785:* en holnap után indulak Zilajra, onnét ki randulak Váradra [Szentbenedek SzD; Ks 21 XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1788:* Ide kirándultam még a' mult Héten 's tsendesen töltöttem itt attól fogva napjaimat I(ste)nem Jóvoltából 's Ngs kegyességéből [TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez Kercsesoráról (F)]. *1843:* Varga Katalint személyére nézve esmérem ... többszer kirándult a körüllévő kerületekbe is [VKp 96].

kirándulás excursie; Ausflug. *1853:* Egy kirándulás Potsdamba került reszemre 3 tal. 10 [KCsl 3 Berlini útifeljegyzés]. *1879:* Mind halogatjuk egy napról a másra a Madarasra való kirándulást [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kirándulhat el/kilátogathat; a putea face o vizită; be/aufsuchen können. *1778:* Igen nagy vigasztalásomra lenne Edes szivem ha ki rándulhatna hozzám és kedves Gyermekeinkhez [TSb 13 Bethlen Zsuzsánna lev. Sáromberkéről (MT)].

kirángat 1. kiráncigál; a smuci, a trage afară (smucind); her/hinauszerren/reißen. *1572:* Ilona Hegedus Janosne zolgaloia azt vallia hogi ... Istwan vayda fia keretzyk volt hogi be Ereztene Mert megh hal hidegel Mert Mynd kapcaya Eowe oda Marat keomyes gèrgne hazanal Az dolmanyatis aligh rangatta ky kezekbeol kyk onnan ky wztek [Kv; TJk III/3. 7]. *1588:* Monda Pascha vayda ... az vtzara ky vonanak rangatanak ... vgy hordoztak az vczan mezitelen [Zsákfva Sz; WLt]. *1765:* meg fogák Pétert s kirángoták gunyájánal s üstekinél fogva az Malomházbol [Záh TA; Mk V. VII/19 Ginga Pásk (54) jb vall.]. *1819:* láttyák ... a' Kretsun Josziv felesége a' gornyikot megtámadván a Czondrát kezéből rángattya ki [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. kihúzgál; a smulge; herausziehen. *1688:* az eö Felsege Vitézi ... kerteimnek támaszit kirangattak; három kapuimnak Deszkáit leszedték el égették [Kv; UtI].

3. *~ja magát* kiráncigálja/szabadítja magát; a se smulge; sich herausreißen/befreien. *1759:* ki rángatván magokot a kezünkből verni kezdének hozzánk [Hosszútelke AF; Kath.]. *1762:* énis Merk Lukát meg fogván el huzám rólla hogj bé vigjem a' házamb(a), de kezemből magát ki rángatván, el Szalasztám [Kóród KK; Ks 17 XXXI]. *1802:* haza akarván menni Lajos, a' Sütő őtet tartoztatni kivánta, tsak ugyan ki rángatván magát kezíből a' Sütőnek, kiment [Mv; Born. XXXIX. 53 Susanna Venus cons. Jacobi Schreiber cauponis (19) vall.].

kiránt 1. (kést/fegyvert) előránt/kivon; a scoate cu repeziciune (cuţitul/arma); (Messer/Gewehr) hervorziehen/holen. *1568:* Ezt lattam hogy Roman gabor az azont torkon Ragatta vala ... es az zablat ky Ranta, s monda neste lelek ne(m) tudod te my zandokba vagok hozad [Kv; TJk III/1. 193 Michael Dauid feleki (K) vall.]. *1574:* Barany Pal, Zaz Andras, tëmeswary Andras azt valliak ... Lattak hogi Adam Eoweh Megwl Zekerceyet ky Rantotta es fely hwzta ... Balas Eleb erte Es meg Ragatta kezebe a Zekercet [Kv; TJk III/3. 345b]. *1606:* megh njta szolta(n) Pal az aitot, Dienes Georgj be eoklele az szabliaual, Pal egj chakannal uerni kezde hozza, az chakan nyele el teorek, Pal az szabliat ra(n)ta ki s ugy vagdala Dienes Georgiet [UszT 20/112 Mattheus Antal pp Dalliain(us) vall.]. *1631:* Bőrveyne ... az kessit kj ranta, es ugy uere altal az vra czizmaiat egi nehani heljen, az labatis megh sertette [Mv; MvLt 290.46a]. *1760:* azon a Török meg haragudván késit ki rántotta ugj döföt hozzá hogj ha ki nem ugrot volna elöle roszul járt volna [Mezőrücs TA; Ks]. *1783:* látom hogj Fülöp Todor ki ránttya a Bicskát a Gyűszűiből s a keziben tardogolta [Udvarfva MT; Told. 44/54]. *1819:* azzal ujra néki kerekedvén a' fejszét is ki igyekezett rántani [Déva; Ks 116 Vegyes ir.].

2. kirángat; a trage afară (smucind); her/hinauszerren. *1632:* Üst gjarto Istua(n) az maga aitajaba(n) al uala ... azon megh fogak ki rantak az ajton, it kin valoban bizony meg uerek [Mv; MvLt 290. 87a]. *1644:* Hiüata oda zep zoual Zwch birtane Mindgiarast w maga megh ragada de en kj ranta(m) az zokniamat kezebeól [Mv; i.h. 291. 423a]. *1792:* Bardocz Adám Úr ... monda, mongja meg Kegyed az Urának az menykő teremtettének, jöjjön ide most, énis itt vagjok fegjverkezzünk, ki rántanám a más ember barázdájából, meg mutatnám hogj mit keressen a' más ember Jószágán [Szentbenedek

AF; DobLev. IV/692. 4a Székely Antal (52) judex curialis vall.]. *1797:* Szilágyi Mihály ... belém kötölözvén mejbe ragada ... s ott jol meg döngölt öklezet onnét kirántván meg tépett meg pipazatt [Harcó MT; Berz. 3. N. 21].

3. *~ja magát* kirángatja/szabadítja magát; a se smuci; sich hin/herausreißen/befreien. *1570:* Zigarto Balintne Anna, azt valya ... hogy eccher ... kwlte volt az wra Zalmaert az Zeoch Demeter Mayoraba, Es Zeoch Demeter ... hogy megh Latya eothet megh fogia es az kebelebe akar volt Nywlny, Es eo ky Rantotta Magat kezebewl [Kv; TJk III/2. 83]. *1573:* zabo Ianos az Scholanak portaiat meg halatta es Ianos deak az portan kywl Mellette al volt ... Meg fogya Rwhaiat Zabo Ianosnak es vizy volt haza ... Azomba chiak ky Rantya Magat kezebeol vyzza futamyk Ragad egi keowet fely es vgy hayttia homlokba Ia. deakot [Kv; TJk III/3. 275]. *1631:* az mint fogom vala zilagjnak az karjat ki ranta magat kezemböl [Mv; MvLt 290.258a]. *1842:* az Emberek kezéböl ki rántatta magát [Dés; DLt 1516].

4. hirtelen előhúz; a scoate brusc/repede; schnell hervorziehen. *1585:* Sophia zilwassy Thamas felesege Vallia ... Borbely Peter ky ranta egy lewelet Az holna Alol, S monda, Ihol az en kgmes vra(m) lewele [Kv; TJk IV/1. 529]. *1740:* Juhos Anna ... egj csomo pénszt ki rántott a Sebéböl [Kük.; Mk IX Vall.]. *1756:* ki ránta egy vég batiszt Németi Jstván az mentéje alól, 's mutatá, hogy most vette [Kv; Mk IX Vall. 89].

5. kihúz; a smulge; herausziehen. *1682:* Becski Istvan ur(am) ki vont fegyverel mene az ura(m) lovaira az eggyiknek ki ránta az czovekit s el riasztá [M.köblös SzD; RLt 1]. *1803:* Portsalmi Lászlo Ur ... a' Dadai János Uram Gyepüjéböl égy karot ki rántván verni kergetni kezdette, mig a' sertések ki haladtak a' Gyepün [Dés; DLt 82/1810].

Sz. *1710:* a németek közül is nyolcvanöt megsebesedék ... nem lett volna csuda, ha egy lábig ott vesztenek volna ... ha Pekri jó hadi generál lett volna, de az Isten a sok istentelen gonoszságért, praedálásért, ott sem segilti meg őket, s már a szájokban levő falatot is kirántá a fogok közül [CsH 382. — 1707-re von. feljegyzés].

6. kicsikar; a extorca, a stoarce cu sila; von jm etw. ertrotzen/erpressen. *1710:* mivel a hadi operátióban pénzre vala szüksége, a császári tárház penig üres vala, tudván, hogy a jesuiták keze alatt a Domus Professában számtalan kincs hever, rájok külde s ötmillió pénzt csakhamar kiránta tőlök, és avval a pénzzel tizenkétezer emberből álló ármádát készittete [CsH 359. — 1705-re von. feljegyzés].

7. eltöröl; a anula; abschaffen, aufheben. *1668:* Im az Balog Máthé uram jószágirúl irt articulust kiránták. Ha azért ő nagyságát megtalálja, csak tegyen halasztást, de újabb igéretet ne tegyen [TML IV, 389 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

kiránthat kihúzhat; a putea smulge; hervorziehen können. *1585:* Biro Mihálj ... vallia ... Ky Menek hazam eleibe, mert chak harmad haz vala az dolog ... az Aszonyhoz wthe az Ifliw, es a Gereznaiaba akada a' chakany Es vgy erkezek oda takach Kelemen, es vgy wthe Agyon, azon wdeo keozbe hogy a chakant a' Gereznabol a' legen meeg ky Nem ranthatta vala [Kv; TJk IV/1. 475–6].

kiráz 1. kihullat/szór; a vărsa; herausschütten. *1606:* osuat Janos az sakbul az kortuelt akarja volt ki raznj, Jmreh Lukaczne ne(m) hadgia volt [UszT 20/203 Joannes Zel de Kis Kede Seruitor Georgy Janosi vall.] | az keörtuelt ... osuat Janos razta volt eleözer eggik sakbul kj [i.h. 20/204 Catherina consors Stephani Nagj zs vall.]. *1617:* foga a zatyrot Seres Istua(n) ki raza az hust az zekre, de Ismet vgia(n) Seres Jstua(n) az zatiorba raka [Mv; MvLt 290.25a].

2. (jószágból/tisztségből) kiebrudal; a scoate, a da afară (dintr-o proprietate/funcţie); (Gut/Amt) auskegeln/booten. *1710:* Ez[a] decrétumot hozott vala a császártól, hogy minden fiscális jószágokról, dézmákról, árendákról, kiket a donatáriusok birtanak, productió legyen ... Hozzá is fogának Fejérváratt, ki is ráznak vala sok donatáriust a jószágokból, ha a Rákóczi irruptiója ne következzék [CsH 321. — [a]Gróf Seau].

3. *~ a fejedelemségből* kirepít vkit a fejedelemségből; a înlătura (pe cineva) de la domnie; jn aus dem Fürstentum her/hinauswerfen/schmeißen. *1618:* voltunk 10 úttal szembe Görcsi Mehmet pasával ... de soha csak egy szembelétünkön sem mulatta el, hogy fenyegetés módra elő nem hozta volna azt, hogy Rákóczi Zsigmond is németes volt, s ő mint rázta volt ki az fejedelemségből [BTN[2] 109].

4. *~ vkit a hideg* hidegrázást kap, kileli a hideg; a-l scutura frigurile pe cineva; vom Fieber geschüttelt werden, Schüttelfrost haben. *1806:* Vasárnap volt, egy darabig játzodtam de azután lebetegedtem ... ki rázot az hideg azután forroságom volt [Dés; KMN 317]. *1808:* a Dajkát ujra erössen ki rázta a hideg, még egy Dajkánk is anyitt nem betegeskedett, mint ez [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

5. *~za magát vmiből* tisztázza magát vmilyen gyanúsítás/vád alól; a se dezvinovăţi; sich gegen eine Verdächtigung/Beschuldigung rechtfertigen. *1678:* az gyűlést bizony magam sollicitálnám s oda elküldeném mentségeimet s bizony úgy hiszem, sokbúl ki is rázná magát Kgld [TML VIII, 48–9 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz. — [a]Az ogy-t].

kirázat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *belit ~ja* (szekérrel) agyonrázatja magát; a se lăsa hurducat/scuturat tare (de căruţă); sich (vom Wagen) zerschütteln lassen. *1823–1830:* Ezen Welhota nevű falun túl csakhamar értünk a völgyek közé, ahol erdős-köves helyek vagynak ... ha itt az ember bélit kirázatni vagy nyakát kitöretni nem akarja, szálljon le a szekérről s gyalogoljon [FogE 179].

kirázogat 1. kihullat/szór; a vărsa; herausschütten. *1693:* az én be kötőt sakomat ki oldotta es a' benne levő portekaimat kirazogatta, ki razogatvan azok közzül egy nehany Gombolyagb(an) levő Fonalaimat hatalmasul el vevén [Dés; Jk].

2. *gúny* kiebrudal; a alunga; ausbooten/kegeln. *1614:* 1604 esztendőben összel támada Bocskai István az hajdúkkal az németekre, ki nagy csodálatos győzedelemmel jára, és mind addig, hogy ugyan kirázogatá azért Erdélyből s Magyarországból az németeket [BTN[2] 55].

kireked 1. *átv is* kirekesztődik/szorul vhonnan/vmiből; a rămîne pe dinafară; ausgeschlossen werden.

1661: Értem, mit írsz hogyha asszonyunk Husztra talál menni, kirekednél, ott el nem férnétek [TML II, 119 Teleki Mihály feleségéhez, Vér Judithoz]. *1681:* Lazár Janosne udeo elöt az az hét holnapra Gyermeket hozot melly miat paraznasag(na)k suspitiojaba(n) vagyo(n). Deliberatum. Az birak tizenötöd nap alat igazitsak doigokat, egyeb arant az Gyülekezetböl ki rekednek [SzJk 161]. *1710 k.:* superveniált Kolosvár felöl a Rákóczi hada, kirekede, az atyámnak szörnyü bosszúságára és szomorúságára [BÖn. 563]. *1732/1777:* mi oka, hogy most azon Czigányok birodalmából ki rekedtenek ... Néhai Sárosi György idösbb Uram maradeki? [Msz; DobLev. III/505. 7a vk].

2. kifogy (idövon.); a se termina/încheia, a lua sfîrşit; zu Ende/ausgehen, keine Zeit übrigbleiben. **Szk:** ~ *ebből az esztendőből. 1667:* már ebböl az esztendőböl kirekedtünk, de lehetetlen, az vezér ezt az telet Candiaba töltse [TML IV, 181 Bethlen Miklós Telcki Mihályhoz] ∗ ~ *az időből. 1727:* Mint hogj az időböl ki rekedtünk most végezzük hogj ... az melly Antiqua Sessiokon ember nem lakik ... az ollyan puszta Antiqua Sessiok uta(n) valo kaszálo nyillakat most el vévén és ... adassék oly szegény Városunk lakossának, ki az Ne(m)es Város minden, fele Terheit Supportállya [Dés; Jk 363a]. *1732:* az üdőböl az mint láttjuk majd ki rekedünk [Kv; Pk 3].

kirekedés kinn/kivülmaradás/rekedés; rămînere în afara (a ceva); Ausbleiben/schließung. *1734:* mint hogj ez mostani folyo 1734 esztendöb(en) igen el késet a Dezmálás, igen káros(na)k tapasztalvá(n) sok Deesi lakosok(na)k Borok(na)k azon Conclusum szerint lejendo ki rekedesek Azert tetczet ujjabb(an) Concludalni, hogj az kik(ne)k illyen okkal kinn maradott volna Aknai Borok[a] ez utannis szabadoson be hozhassák [Dés; Jk 451a. — [a]A városiaknak a tószomszédos Désakna szölöhegyein termett boruk].

kirekeszt 1. (vmilyen helyiségböl) kizár; a încuia uşa (unei încăperi) lăsînd pe cineva afară; (aus irgendeinem Raum) aussperren. *1606:* be ieowe Albert, Dienes Gieorgiet ky rekeztek, azon az aitot dergetni kezdeh Dienes Georgy s mondanah hogy bochassuk be mert be teori az aitot [UszT 20/111]. *1632:* az elsö urat ... ez az Aszony hitetlenül hatta volt el ... euuel az Giörgi Deakkal valo Paraznasagokat nem lattam, hanem az szolgaloioktol hallottam ... hogi oket ki rekeztik az házbol es ómagok ketten halnak oda be [Mv; MvLt 290. 95a]. *1722:* Tudom aztis, s lattam szemeimmel, hogy egy alkalmatossággal, estve késén, vacsora után, ki rekeszték az házból ... s eleget keredzék be, hogy be mennyen, de be nem eresztek [Mikefva KK; BfN X. 2/113 Maria Vajda providi Michaelis Molnar cons. (32) vall.].

2. vmit el/körülkerít/zár; a înconjura/împrejmui/îngrădi; etw. umschließen. *1747:* (A méta) innen a mezö szélén egyenesen viszsza tervén, minden szántó, és kaszáló földeket kirekesztvén nyúlik a Kis és Nagy Bükkös között valo életskére [Nagyida K; EHA]. *1755:* egy Diszno Oll, melly is az udvartol kivagyon rekesztve Sövenböl font Gyalog kertvel [HSzj *disznó-ól* al.].

3. vkit örökségéböl/tulajdonából/vminek jogos használatából kizár; a exclude pe cineva din succesiune/proprietate; jn aus dem Erbe/der Erbschaft/dem Eigentum/dem rechtmäßigen Gebrauch ausschließen. *1584:* Petheok Imreh vallia ... De mikor meg holt volna Daroczy Ianos Az fia Daroczy Peter succedala, Es azt vallia vala hogy semmię Ne(m) leót volna Az Attianak, hane(m) mind Eowe volna Melj okon az hugayt ky rekeszteny wgiekezet Az Atthiay Iokbol [Kv; TJk IV/1. 229]. *1677:* A' Lo kötö helyek dolgábol maradgyon-meg eddig valo usus, mely az völt, hogy az ollyan helyeken a' hadban szolgálo szabad emberek szoktak lovakat tartani; ugy mindazonáltal hogy a' szeginységet-is ne rekeszszék-ki a' Falu közönséges határának élésétöl [AC 241]. *1747:* némelj Falu földeit Ecclesia Földének nevezték, és Ecclesia földének változtatván szinelvén, ez utonnis a Possessorokot belöllök ki rekesztettek [Kük.; Ks 17. LXXXII. 8]. *1817:* Demény György Ur ... a maga javait ... Szabad kénnyébül kivánnya el idegenitteni és engemet s Testvéreimet vagy Maradekinkat azoknak jövendőbéli birhatásoktol ki rekeszteni, holott ... azak egyenesen Minket illetnek [Ne; DobLev. V/1009].

4. kiközösít/zár vkit vmiböl; a exclude/elimina pe cineva de undeva; jn ächten/aus einer Sache ausschließen. *1602:* Balogh Georgh Colosy ... vallia hogy eotet Berzete Mihaly hitta buza hordany Coloson es az en zekeremen nyolcuan kilench kalongyat hordottam be ... ennekem azt mondotta Berzete hogy harman egy tarsasagban vadnak ... Berzete mihaltis minth rekesztettek ky s minth nem, nem tudom [Kv; TJk VI/1. 613]. *1605:* Noha ennek eleotte valo Eodeobennis ... az en fiamnak Amadi Balintnak sokszor valo eztekelessebeol es haborgatassabol teottem volth Testamentumot ... leanimoth ki rekeztuen beleolle ... az eleobbi megh irth Testamentumot telljessegel ereotlenne hagyom [JHbK XXIV/16]. *1614:* minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleseg⟨es⟩teol giermekestöl, marhastol be boczatassanak, es zalastis adgianak nekik, es azok az varosbeliek, magokkal egiarant oltalmazzak es semmifele ellensegnek ki se adgiak, es ha bekessegre menne az dologh, abbul azokat se rekezzek kj [Ks 87 ogy-i végzés]. *1761:* Domokos Istvan Urat is, a fiak onnan[a] ki akarjak rekeszteni hogy tzeljokat hamarébb el érhessék, és e szerint mindennemü mobile és immobilieket nalunk nelkül fel oszszanak [Hsz; BLev. — [a]Az osztoztató biztosok közül]. *1853:* ha valamellyik fél e vég akaratoman meg nem nyugodna, azt az apai dualitasombol átak alatt ki rekesztem [Kv; Végr.].

5. *átv* vmi kizár vmit; a exclude; etw. ausgeschlossen werden. *1782/1799:* ö Nagyságokkal ... illyetén modon tett meg edgyezésünk ki nem rekesztette azt, hogy ide hátrábbis valamint eddig a' külsók szabadoson be hozhattak hogy be ne hozhassanak, a' mint hogy a' Contractusunkis ugy tartya, a' mellyet a' tisztelt Urakkal incaltunk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 370].

6. (vmilyen tisztségböl) eltávolít; a îndepărta/scoate (dintr-o funcţie); (aus dem Amt) entfernen. *1657:* az kik elszaladhatának, császár pártjára futának, s azután is ellenségink lönek, Szunyogot az kövári kapitánságból kirekeszték, Gyulafi Sámuelt, ki veji vala az gubernátornak, collocálák helyében [KemÖn. 114].

7. *vall* kisemmiz/tilt; a exclude/înlătura; jn um etw. prellen, ausschließen, verweisen. *1758:* Hiszem is, hogy ö szent felsége ... a kegyelmébe vévén, az örökké tartó boldogságból, több szegény megtérö bünösökkel együtt, ki nem rekeszt és nékem is részt ad a mennyeknek országában [RettE 81].

8. *~i magát* kizárja magamagát vmiből; a renunţa la ceva; sich selbst ausschließen. *1677:* ki- rekesztetnek azok-is, kik magokat ki-rekesztették a' Nemessi szabadságbol, és valamely végezéseknek, vagy kötelezéseknek alkalmatosságával Nemessi szabadságokat lekötötték, kik ellen a' magok kötelezése szerint procedalhatnak [AC 84].

Szk: *mindenből ~i magát* minden örökségéről lemond. *1586:* Dobray Peteör ... Az eöstől es attyoktol maradot minden Joszagot Eöreökseget, Aranyat, Ezwstótt, es pinzt, Egyebetjs minden Ingo Marhat az Eöchejnek Engede mindenekbeol magat kj rekesztve(n) es kezętt ky Vewęn [Lesnek H; IB VI. 225/16].

9. vkit házából/jószágából kitesz; a da afară pe cineva din propria sa locuinţă/avere; jn aus dem eigenen Haus/Gut (her)aussetzen/ausbooten. *1584:* Zasz Balint vallia ... az Azzonnak Bodogh Azzony Napigh volt zabad a' hazban lakny, de hogy az el mult ky Akarta Kós Istwan vetny, Es az Azzony igy zollot: tiltlak vgymond mind Addig amegh vra(m) megh Ieó hogy az hazbol enge(m) ky Ne Rekesz [Kv; TJk IV/1. 318]. *1591:* Miert hogy penigh engemet teorweny nelkwl rekeztet ky ez eoreoksegbul ... minde(n) haznaiual megh kivano(m) valami beli marhaia volt az en masik ania(m)nak [UszT]. *1593:* Zilagi orsolia vallia: Nem tudom semmi gonossagat sem faitalansagat Caspar kouachnak Jstuan kouachneüal, hanem azt tudom hogi Jstuan kouach ... ky wzte, es ki rekeztette mind giermekesteol az feleseget hazabol [Kv; TJk V/1.379]. *1629:* az eörökségnek egj darabjat el beöczülleottek vala ... az Uarbely hazbolis ki rekeztette vala Szabo Danit az mas felesege adossagaert [Mv; MvLt 290. 174b]. *1790:* nem a' lesz vala a' Törvenjes ut es mod, hogj a' Nemes Captalan engemet Contractusam mellet valo Jószágambol ki rekeszszen, es azt tsak Simpliciter a' nekem való minden hírtétel nélkult es Consensusom ellen másnak általadgja [Radnót KK; DobLev. III/678]. *1816:* leg Törvényesebben lenne az ezen Praediumhaz tartazo igaz vereket ki keresni, azak között Törvinyes osztajt tenni annal fogva a belölle meltatlanul részesülteket ki rekeszteni, igy kinek, kinek igazza ki szakasztatnek [Kövend TA; Borb. II].

10. kitessékel; a da afară; a invita/pofti pe cineva (să iasă) afară; (hinaus)bugsieren, höflich hinausschaffen. *1618:* mikor az salutatio után legelőször az derék tractatusnak kell vala lenni, akkor mindnyájunkat kirekesztének, csak egy sem volt bennünk se tolmács, se senki [BTN~ 146].

11. (vhonnan) kitilt; a interzice (cuiva) să mai intre (undeva); verweisen, aus einer Sache ausweisen. *1671:* sok hellyeken eddig abutaltanak a Vicé Tisztek, sokszor a' magok Erdejekből a szegénység marhájit ki-rekesztvén, más idegen marhákat fogadtak a' Fiscus marhái közzé; Végeztük azért hogy ha hol illyen idegen marhák találtatnak, azon Székeknek Tisztei szabadossan ... elvehessék az illyen idegen marhákat magok számokra [CC 51]. *1767:* Soha eddig az ideig ezen falu, s Possessoratus nem rekesztette ki a Tulkokat, az őkör Tilalmasbol | Soha nékünk ez a Szokásunk nem volt, hogy az őkrök tilalmassábol ki rekesztettük volna a tulkokat, adig mig ... Horváth Gergely Uram tavaly s az iden nem kezdette tiltogotni [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/5. 14–5].

12. (mesterség gyakorlásától) eltilt; a interzice cuiva (exercitarea meseriei); (Ausübung eines Berufs/Handwerks) verbieten. *1783:* Minthogy királybiró uram is azt irja, hogy Tamást nem lehet kirekeszteni a mészárosságból, s a falunak is tetszik az ő mészárossága, megítéltetett, hogy ezután is Szent György-napig fele az időnek Veres Józsefé, a más fele penig Mészáros Tamásé legyen [Árkos Hsz; RSzF 291].

13. kiszorít; a lua locul, a da la o parte; verdrängen. *1832:* nem-is lehetnek Hazafiak ezen Nemes Városban, tsak Kereskedés kedvéért be szállott Jövevények ... az illyenek ki rekesztették a' valoságos Hazafit a Város Privilegiált Nemes Tagját [Dés; DLt 693].

14. elvág/zár; a tăia; durchschneiden, verschließen. *1657:* valahány seregeket az Ipoly vizén általindíték, mintha hátul akarnám venni, s az vár útjától kirekesztném őket [KemÖn. 249].

15. mellőz, figyelmen kívül hagy vmit; a ignora/neglija; außer acht lassen, beiseite lassen. *1567:* az meg Jrth Reez Jozagonkat ... az my keppen eo atta vgy valtywk meg mynden fele Bechywth ky rekeztwen [Gyf; Ks]. *1651:* egj uice Ispant es egj vice szolga birot melleje uiuen Marothy Jst(uan) vagi maradikja ezen leuelnek erejeuel az megh irt szalagos feoldeket minden teóruinbelj remedyomokat ki rekeztuen el foglalhasson (!) es foglaltathasson (!) [Diód K; JHbK XVI/25]. *1793:* a' ki ezen egyezésünket akár mitsoda szin alatt meg-szegné, azón a' meg-álló fél a fenn irt Vinculumot tőstént tsak így Szolga Biro erejével is ... Minden Törvényes Menedéket ki rekesztvén, meg vehesse, és vétethesse [A.jára TA; Borb.]. *1806:* (Az erdőpásztor) titkos praevaricatioba nem elegyedik, sőt ha effélét akárkiben észre vészen, minden tekintet ki rekesztve, tőstént bé jelenti, meg fogja, zálogolja [Erdőszengyel MT; TSb 43].

kirekesztendő kitiltandó; cei cărora urmează să li se interzică accesul undeva; zu verweisend/auszuweisend. *1853:* nemellyek ez utánra magokot az erdőkből vagy egészszen vagy leg alább jobb részbe ki rekesztendőknek remélve most egeszszen arra támaszkodva pusztitani akarják [Pálfva U; Pf Illyés Mihály jegyző kezével].

kirekesztés 1. (vhonnan való) kitétel; scoaterea/îndepărtarea cuiva (de undeva); (aus irgendwoher) Aussetzung/bootung. *1848:* Házi portékáimnak nagy része a Temetéskor példa nélkült valo moddal meg lopattak, most az Házbol lett ki rekesztes által még nagyobb mértékben el lopattak meg félegesíttettek [Koppánd AF; DobLev. V/1274].

2. kirekesztődés, kívülrekedés; rămînere (forţată) în afara (a ceva); Ausschließung/sperrung. *1662:* Az városban nagy zendüléssel valának, de kijöni semmiképpen nem merészlének, mindaddig is, míg a mieink elunván a lesben való várakozásokat, onnan kiindulnának, kimutatván magokat, a gyulaiak zászlóstul a kertek végéig kijöttek, de, hihető, kirekesztéstől félvén, kiebb menni utánok nem merészlettek vala, álgyúval hozzájok csak vagy kétszer lőttek vala [SKr 413].

3. kizárás; excludere; Ausschließung. *1661:* ha pediglen császár őfelsége az mi kirekesztésünkkel megbékéllenék, vagy pedig fegyverrel is nem akarna oltalmazni ... és igy az utolsó szükségtől kénszerittetvén fegyverhez kell nyúlnunk, és ... ha az hazában nem maradhatnánk, törekedjék ökegyelme azon, hogy az őfelsége birodalmában lehessen befogadtatásunk és bántódás

nélkül való lakhatásunk [KemIr. 346]. *1807:* Az Exponens Vr ö Exlja, és Nságod Mlgos Szülei birtak ... Kákován[a] bizonyos belsö, és külsö örökségeket, mellyekre a' tisztelt Néhai Szülejek decessusival Nságod kezét tévén, azoltátol fogva birja, és használja azokat az Exps Ur eö Exlja ki rekesztésével, ámbár azoknak birtoka éppen ugy illeti az Exp Vr(a)t Excellentiáját mint nagyságodat [Ks 89. — [a]TA]. *1816:* Hogj ha a Törvény uttyán kivül a Pascuumat nem kell fel fogni tehát Felsö Sinfalvának ezt observalni kellett volna es azan Pascuumnak nagy részét a Possessorak(na)k ki rekesztésekkel nem kellett volna via Facti tsak magok számokra felfogni elöre [Kövend TA; Borb. II Gál Sigmond ns vall.].

4. kiüzés; alungare; Aus/Vertreibung. *1677:* Jesuitai Szerzet ki-rekesztésének modgya, s' okai; S' arrol valo régi Articulusoknak confirmálása ... Jesuiták ki-rekesztésének ujitása, s' azok Fautori ellen valo poena [AC 259].

5. kitiltás; interzicerea intrării undeva; Aus/Verweisung. *1585:* megh tekintwen Az Reghy Attiainknak faradasat es gondolkodasat az Juhoknak ky rekesztese feleól ... Azon Wegezes Maraggyon megh illien bewntetes Alat, hogy elseobe megh kialthassa Biro vram hogy harmad ezten Napigh ez Waros hatarabol minde(n) ember Akynek luha vagyon A hatarbol, ky wigye vagy el Aggya [Kv; TanJk I/1. 12].

6. mellözés, figyelmen kivül hagyás; ignorare, neglijare; Außerachtlassung, Beiseitesetzung. *1780/1804:* A régi bé omlott 's el pusztult Bányák(na)k foglalásában illyen mod tartassék: ... az illyen Bányák(na)k fel fogására Esztendö és harmad nap eltelvén, régi gazdáji admonealtassanak, kik ha ... immediate fel nem fognák, akárkitöl szabadossan occupaltathatnak, fel fogattathatnak ... minden per patvar, és annak birásában Colálásában akármi praetextus alatt tehetö akadály kirekesztésével szabados birtokában hagyattatnak [Torockó; TLev. 2/4bis. 4–5]. *1853:* Brésa Todor ... hatalmat engede én elöttem ... job keze bé adásaval hogy tanálhato — és leg könyebben pénze tehetö fel kelhetö jovaibol ... Réz György Ur — magának a leg rövidebb utan minden Törvénybeli menedekek ki rekesztésével okozando költség fáradsagal együt ... eleget vehessen és vétethessen [Egerszeg MT; DobLev. V/1361].

kirekesztet kizárat; a face să fie interzis (cuiva) accesul; ausschließen lassen. *1618:* voltunk szembe az pasával, azhol oly tisztességet tön velünk Kamuti uram hogy kirekesztete az pasa házából, azki soha nem esett vala kapitihakon. Valamit beszéllett, ö tudja [BTN[2] 89].

kirekesztetés (örökségböl való) kizáratás; excluderea cuiva (din succesiune); (von der Erbschaft) Ausschließung. *1657:* nemcsak engemet ... de édesanyját és öccsét is meguntatták véle, úgyannyira, hogy édesanyját bizony csak az félelem böcsülteti vala, hogy annak libera dispositiója vala minden javaiban, és abból kirekesztetés tartóztatja vala, de az öccsével hatalmas nagy simultas vala köztök [KemÖn. 305–6].

kirekesztethetik kizárathatik; a putea fi exclus; ausgeschlossen werden können. *1787:* némellyek azt vitatják vala, hogy a' Fö Quartasi Hivatalt tsak a' Senatorok viselhessék ... mások pedig azt kivánnyák vala, hogy azok is a' kik nem Senatorok ... részesülhessenek abban ... végre abban állottanak meg, hogy noha ugyan azok is, a' kik nem Senatorok egészen ki nem rekesztethetnek, mind az által a' mikor a' Senatorok közzül találtatnak a' kik épen ollyan érdemesek ... illendö hogy ezek praeferáltassanak [Kv; SRE 251].

kirekesztetik 1. kizáratik; a fi exclus/eliminat; ausgeschlossen werden. *1583:* Vegeztuk, hogy akar Mester legien akar legeni akar tanulo Jnas legien valaki az eó Vra hazat, uagy meg kissebitene uagy affele vgiekezetben talaltatnek, Mingiarast az Ceh Mester az Cehet egibe giwyczie, Es az varos buntetese küullis, az Ceh azzal buntesse hogy uagy Neös uagy Neotelen a' Cehbol ki rekeztessek az Jambor Cehbeli tarsasagban reszes ne legien [Kv; MészCLev.]. *1587:* Sophia Varga Jacabne vallia, Ezt pesti Janostol hallotta(m), Im az Vram megh lattia hogy a' Cebolis ky rekeztetik [Kv; TJk IV/1. 614]. *1640:* Walamely mester, az waras teoruenye ellen, vagy gyilkossághban, vagy paráznaságban auagy lopasban elegitene magát, az Czebeol ki rekesztessék, es mind az Czeh kivül legyen meg kglmet nyer rolla [Kv; KovCLev.]. *1780:* Ez is a Kalandos törvénye, vagy ha valaki az Kalandosbéliek közül vagy szántszándékból, vagy vakmerőségből vagy boszuságbol háromszori temetést el mulatna ... az kalandosbol kirekesztessék [Kv; EM XI, 226 Az öregebb hidelvi Kalandos-társulat cikkei].

2. kitiltatik; a fi interzis accesul; ver/ausgewiesen werden. *1839:* a' Rakos pataka Ökörtilalmasnak határoztatott — és onnat a' felfogást tett birtokosok ki rekesztetnek [M.gyerömonostor K; EHA].

3. *becsm* kiakolbólíttatik; a fi dat afară; ausgebootet/kegelt werden. *1820:* velle lett utozásom alkalmatosságával kérdezvén en; hát ugyan a' Báronétak hogy van? mert sokféle hirt hallok felölle, ezt mondá: ugy van, hogy ma holnap ki-rekesztetik az Udvarbol, s én leszek ott a' Tisztarto, én parantsolok mindennek [Várfva TA; JHb 48].

4. kb. (tulajdonából) kiforgattatik; a fi despuiat (de avere); (um das Eigentum) gebracht werden. *1794:* hogj az özvegj Csipkés Maria Aszszony ... néhai Férje, Arkosi F. Joseff eö Klmének Jovaiban részesülhessen, a' Törvényben Sohult nyoma nem láttatik, mégis mindazonáltal hogj a' tulajdon magájébol ki rekesztessék, helljtelennek láttatnék [Asz; Borb. I].

5. mellöztetik, figyelmen kivül hagyatik; a fi ignorat/neglijat; außer acht/beiseite gelassen werden. *1677:* A' liquidum debitumok száz forintig mindenüt az Országban s' a' Pártiumban-is a' Székeken, ezen meg-irt brevis processus szerint dijudicaltassanak, minden Exceptiok és Appellatiok ki-rekesztetvén, végeztetett [AC 195]. — L. még AC 62, 103.

6. kivétetik/záratik, kivételnek tekintetik; a fi considerat ca excepţie; ausgenommen werden. *1677:* ki-rekesztetnek azok-is, kik magokat ki-rekesztették a' Nemessi szabadságbol, és valamely végezéseknek vagy kötelezéseknek alkalmatosságával Nemessi szabadságokat lekötötték, kik ellen a' magok kötelezése szerint procedalhatnak [AC 84].

kirekesztett 1. elrekesztett; delimitat prin gard; ausgesperrt. *1800:* az Exponens Úr veteményezö kertyéböl valaha kertel ki rekesztet különös köz, vagy Sikátor lett volna, vagy soha se lett vona? [Berz. 5.45.S.85].

2. el/kitiltott; pus sub interdicţie; ausge/verwiesen. *1710:* Remonstrálja, minemű istentelen s a keresztény világtól egynehányszor átok alatt kirekesztett tudományt tanitanak tudniillik hogy egymásnak adott hitet megszeghetik, külsőképpen, ha kénszerítik, csak bátran megesküdjenek, de belől az elméjekben mást gondoljanak [CsH 387].

3. kivételként említett/megjelölt; menţionat ca excepţie; als Ausnahme erwähnt/bezeichnet. *1681:* Az mindenféle büntetésért valo birság (: az két, oda fel ki rekesztett okon kívül mindazaltal :) mégyen tiszt uram kezében [CsVh 99].

kirekeszthet kizárhat; a putea exclude; ausschließen können. *1588:* Immar eo kgmek varosul el vntak az sok feo feo Nemes zemelieknek panazolkodasat az varosra valo zidalmokat, Azonkeppen Varosbely Attiankfiaynak az keomyweseknek tudatlansaga miat Nagy karwallasokat ... vgy Annyera hogy teob Reze zerent Nem Allando Amit chinalnak Melybeol vilagoson laczik ... hogy Nem elegedendeo mesterek Es Nem Erdemelnek semmikeppen oly lewelet hogy Ideghen Io tudos mestereket ky rekezthessenek es az Tudos mesterek be Ne Ieöhessenek megh Ne telepedhessenek [Kv; TanJk I/1. 60–1].

kirekesztő 1. kizáró; de excludere; ausschließend, Ausschluß-. *1818:* Azon esetbe, ha más valaki meg tudna aztot bizonyittani hogy ő már ennek előtte ezen N.Fejedelemségbe vagy a Partiumba ehez hasonló, és essentiájára ... nézve attól semmit sem külömbező Machinát talált volna fel és készitett volna, ezen másokat kirekesztő privilegium azonnal erőtele⟨nít⟩tessek meg és ugy vétessék mindha nemis adatot volna [Kv; DLt 456]. *1824:* Mivel Ns Dées Várossa közönsége ezen Várast, minden Regale beneficiumaival edgyűtt pleno jure birja, és a Ser főzés, és árultathatás jussait ez ideigis másokat ki rekesztő jussal használta; ezen jussában involalni ... telyességgel meg nem engedi; azért ezennel inteti az Urat ... bé hozott Serét akárhová el vitetni, tétetni [Dés; DLt 206].

2. kizárólagos; exclusiv; ausschließlich. *1839:* Tudjaé a Tanu abban[a] az exponensnek ki rekesztő békességes birtokát, vagy sem? [Fejér m.; DobLev. V/1223.4 vk. — [a]A vk-ben jelzett földben]. *1847:* merészelt[a] mind a királyi kincstár kirekesztő birtokában levő erdőkbőli favágásra engedelmet adni, mind arra ingerelni, hogy az erdőültetvényeket tépjék ki [VKp 296. — [a]A lázitással vádolt Varga Katalin].

kirekesztőleg kizárólagosan; exclusiv; ausschließlich. *1839:* Tudam ... hogy ezen meg szomszédolt allodialis fölgyét az exponens aszszony[a] ki rekesztőleg — békességesen birta [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 4 Nemtelen Szakáts Vaszilia (54) vall. — [a]Özv. Bartok Adámné Dobolyi Klára]. *1854:* Rendelem, hogy minden névvel nevezendő ingo és ingatlan vagyonom ... légyenek ... kirekesztőleg ... Feleségemé Dálnoki Benkö Juliannájé [Kv; Végr.].

kirendel 1. (hivatalos minőségben) kiküld; a delega (oficial); (amtlich) entsenden. *1783:* mind a két pars hibázott, felit fizessék meg a pásztorok per estimationem, felit penig szenvegje el az Udvar, itiltetett. Estimatorokot penig kirendelte ezeket a gazdák törvénye[a] [Árkos Hsz; RSzF 215. — [a]Köv. a fels.]. *1795:* a Dombai[a] köz hellyek osztállyára, a Tktes Vármegye kebeléből érdemes Co(mmi)ssarius Urak vagynak ki rendelve [Ádámos KK; JKb XX/18. — [a]A Dombó (KK) határában levő]. *1800:* mint értettem Sebes lofuttaba ide Detsebe lett meg erkezésivel a Tiszt ezen uton engemetis ki rendelt volt, hogy ... fognok el a kerdett Személyt, de Szerentsemre hon nem voltam [Décse SzD; Ks 92 Vegyes ir.]. *1845:* Alább irattak Ip Helysége Hűttes birái adjuk ezen betsü Levelünket arrol: hogy ... ki rendelvén bennünket Rendes Al Ispány Tekintetes Kabos Joseff Ur, hogy ... az Méltoságos Biro Lászlo Ur Erdejét betsülnük meg — El mentünk és fel számláltuk a fijatalakat [Ipp Sz; Végr. Vall.].

2. (vmilyen munkára) kiparancsol; a ordona (cuiva) să iasă (la lucru); (zu irgendeiner Arbeit) hinausbefehlen. *1826:* A temetésen jelen levő kalandosok közül a' kiket a' dékány testvivőnek sors szerint kirendel és ennek nem engedelmeskedik, büntetése d. 24 [Kv; EM XI, 375 A külközép-utcai Kalandos-társaság art.]. *1844:* a Méltoságos Udvar porontsolattyából ... ellentállásra vagyon ki rendelve [Szárazpatak Hsz; Berz. 17]. *1852:* A Városgazda ... Kőteles ... a' város dolgai igazittására keze alá adott napszámosokat, ugy nevezett város dolgasakat a' szükséghez megkivántató menyiségben igasságosan ki rendelni, azokra felügyelni, semmi szín és ürügy alatt egyiket a' másiknál inkább nem terhelni [Dés; DLt 180].

3. harcra kivezényel; a da ordin să iasă la luptă; (zum Kampf) ausrücken lassen. *1705:* Kos Mihály megparancsolván, hogy csak készen várják az ellenséget, úgy amint már kirendelte vala őket, maga elejekbe nyargalván egynéhányadmagával, egymásra ismerének[a] [WIN I, 654. — [a]A két, távolból egymást ellenségnek vélő labanc csapat].

4. (szolgálatra) beoszt; a pune (de serviciu); (zum Dienst) einteilen. *1781:* a' tizedesek magok tizedjekből a' mint a rend tanálja minden reggel azon nap estvéjire kiálló Nyoltz Strásákat ki rendelyék jó reggel, hogy othon tanálják s hirré tehessék hitelesen [Torockó; TLev. 2/5].

5. előállít; a ordona să se prezinte undeva; vorführen. *1791:* parantsol Natságod hogy 20 szekereket a Bükk alol ki rendelvén az magok erejeken bort vigyenek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1805:* Anyinoszai Dán Dobre panaszolja hogy ez előtt 3. esztendők(kel) egy oda valo szegény özvegy Aszszonynak a lovát postaságra ki rendelvén egy Limitaneus Tiszt alá, a' lova az utba el döglött — és ő máig is kárba van [H; JF 36].

6. (paranccsal) kijelöl; a desemna (prin ordin); (durch Befehl) bestimmen/zeichnen. *1592:* Az utan az törveni utan ki menink rea ... ki rendelinck az Vraim ennekem ket holdot benne, akkor Alard Mathe ugian megis hagia hog' meg mongiak nekj hog' az kisebbi (!) eskottek ozlasa[a] le zallot Capitan Vram előt [UszT. — [a]Ti. a földosztása]. *1719:* kelletett á Tisztekre ... bizni, kikis a praemittalando qvártélyok Designatorival minekelőtte á Militia bé szállana, ki rendellyék mostani állapothoz illendő qvártéllyát [Ks 83 gub.]. *1811:* Egybegyülekezvén nemes Szárhegy falvának hütös birái és esküttjei, ez okon, hogy közönségesen az esztenáknak

szükséges leendő havasokat kirendeljük [Szárhegy CS; RSzF 184].

kirendelendő 1. (hivatalos minőségben) kiküldendő; care urmează să fie delegat (oficial); wer (amtlich) zu entsenden ist. *1797:* meg kivánom, hogy ... arra kirendelendő Biztossok által in integram restitualtassam, meg forditatván minden káromot [M.igen AF; DobLev. IV/780. 1]. *1804:* (A) más fél Sessiok ... addigis mig ... az erre meg hivando és ki rendelendő Birák által a helynek szinin kinek kinek része ki neveztetik közre használtassanak [Marossztimre AF; i.h. IV/874. 9b]. *1819:* (A mészárosok) proba marhát vásárollyanak, s a probára valo Marhát haza érkezésével a Magistratus által ki rendelendő biztosság előtt vágatassanak bé, s a probára levagott Marháknak husa ... Melegen ne fontoltassék meg [Kv; MészCLev.].

2. kijelölendő; care urmează să fie desemnat; zu bezeichnend/stimmend. *1794/1795:* a' Papok(na)k könyörgesei es Predikatioi igen sületlenek sok hellyeken ... Mellyre nezve hogy a' Gen. Sz. Synodus arra ki rendelendő erdemes Atyafiak által ut mutatást készitvén a' Gyengébb Lelki Tanitok(na)k es a' szüksegesebb Materiakra Predikatiokat es ollyan könyörgeseket iratni mellyek erthetők és buzgóságosok lennének [M.bikal K; RAk 14]. *1832:* Ezenn béállott Fársángi napokban ... szándékunk lévén ... bálokat tartani ... az ki rendelendő Bal Commissáriusok közzé Magistrátuális Assessor Tekintetes Keresztes Farkas és Dadai Sándor Urakat kirendelni Ujjabban instáljuk [Dés; DLt 84].

kirendelés 1. (hivatalos) kiküldés; delegare (oficială); (amtliche) Entsendung. *1831 u.:* kérésem ... a köz erő ki rendelése iránt a Flges K. Guberniumnak ajáltatott [K; Somb. II].

2. elrendelés; ordonanţă; Verordnung. *1835:* a fiscalis actio ellennemi ki rendelése meg határoztatott, meljnek kezdetit a leg tisztább s nyuguttab lélekkel várom [Kv; WLt Kelemen Benjámin nyil.].

kirendelődik kiparancsoltatik/rendeltetik; a fi ordonat (cuiva) să iasă (la lucru); beigeordnet werden. *1840 k.:* A Disposition ki rendelődnek a fa vágok [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

kirendelt 1. (hivatalos minőségben) kiküldött; care a fost delegat (oficial); (amtlich) entsandt/hinausbestellt. *1769:* valamelly hellységben a Marha dögi ki ütné magát ... tartoznak az Birák és Esküttek az illyenekre ki rendelt Commissariusnak ... jelentést tenni [UszLt XIII. 97]. *1780:* mindenik Verős Kovács tiz fontos jó ép kasza vasakat, és két sing Vasat egy kaszavas számba, az arra ki rendelt Vas Dázmásnak, minden mivéből annak kezdetitől fogva proportionate ki adni tartozzék [Torockó; TLev. 6b]. *1808:* Mi Kövendi Nagy Péter, Gál Mojses, és Tanka Mojses mind hárman Nemes Aranyos Széknek hites Assesszorai, és az aláb következendő Osztálynak végben vitelére ... kirendelt Divisor Commissariusok ... el mentünk ä Székely Márton ö Kegyelme lako Házához ... előttünk mind két Felek magok Praetensiojokot, és Reflexiojokat fel adták [Asz; Borb. II].

2. (vmilyen munkára) kiparancsolt; scos prin poruncă (la lucru); (zu irgendeiner Arbeit) beigeordnet/hinausbestellt. *1791:* a Kólosvárra ki rendelt szekér (: mig dézma hajtani az Erdő hattságon jártom :) elé állatt, s itt az Udvarba találtom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1847:* Varga Katalin ... meg nem engedte, hogy az oda kirendelt emberek az erdőszeti magokat elültessék [VKp 249].

3. elrendelt; care a fost stabilit prin ordin; verordnet. *1824:* az általam bé küldött Akták hozzám viszszá küldettek, azon szoross meghagyással, hogy ... a' Tisztségtől ki-rendelt Investiga(ti)ot a' leg-sietőbb modon bévégeztessem [Gyéresztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827-hez gr. Torotzkai Pál kezével].

4. meghatározott; fixat/stabilit prin ordin; bestimmt, festgelegt. *1769:* Parancsollyuk kegyk(ne)k, hogy a kirendelt Naturalékot olly készen tarcsák, hogy ... a melly nap parantsoltatik leg ottan Csikba ... indithassák [UszLt XIII. 97]. *1864:* Minden igavonó marhával biro gazda azon esetben, ha a kirendelt időre ekéjével vagy szekerével ... ekklai vagy papi dologra ki nem áll, Egy frt 20 xrral büntetődik [M.bikal K; RAk 251].

5. (őrségbe) kiállni parancsolt; pus (de pază); (auf Wache) zu stehen befohlen. *1781:* a' tizedesek ... minden reggel azon nap estvéjire ki álló Nyóltz Strásákat ki rendelyek jó reggel hogy othon tanálják s hírré tehessék hitelesen, ne hogy azzal mentse magát a' ki rendelt Strása, neki hirt nem tett a' tizedes [Torockó; TLev. 2/5].

6. kijelölt; desemnat; bestimmt/zeichnet. *1769:* a ki rendelt Faluk a kirendelt Utakot ... tartoznak reparalni [UszLt XIII. 97]. *1843:* Mészáros János ... mesterségét illő uton nem gyakarolta maga Kezire Kontárkadott ... utasittatik a Czehtol Kirendelt Mester társunk műhelyében mesterségbeli gyakorlása ki mutatasára [Kv; ACProt. 11].

kirendeltet 1. (hivatalos minőségben) kiküldet; a delega (oficial); (amtlich) entsenden lassen. *1802:* egy él erdő Nevü és Mind a két falutol[a] magáénak lenni praetendált köz hellynek Meg visgálására, s a Métális differentiának el igazittására Biztos Urakat kérnek ki rendeltettni [Kv; JHb LXVII/4. 10. — [a]Burjánosó- és -újbuda K].

2. (vmely munka elvégzésére) elküldet, meneszt; a trimite undeva (pentru efectuarea unei munci); (zur Erledigung/Verrichtung irgendeiner Arbeit) hinschicken/gehen lassen. *1817 k.:* Az ökreket ki rendeltettem Sárpatakra a' kórok (!)[a] után, 's holnap estvére oda ís érkeznek [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev. — [a]Tollvétség *karók* h.].

kirendeltetés (hivatalos) kiküldetés; delegaţie (oficială); (amtliche) Entsendung/Beiordnung. *1830:* (Az) Exequutor Ur ... Fel olvastatta velem elsöbenis ... A Tkts V Király Biro Nagy Dániel Ur által, ezen Exequutiora lett ki rendeltetésit [Msz; DobLev. V/1158. 1]. *1844:* Törvényes ki rendeltetésünk mellett ... Medeseri Tkts Ferentzi Lajos Ur által lett megtalálásunkra meg jelentünk ... Gagyba [Gagy U; Pf].

kirendeltetett 1. *mn* **1.** (hivatalos minőségben) kiküldetett; delegat (oficial); (amtlich) entsandt/beigeordnet. *1798:* Néhai Tkts Bartók Sándor Ur ingó és Ingatlan Vagyonjainak inventatiojára ... és ... azok(na)k négy Gyermekei között való el osztattatására is ... ki rendeltetett Regiusok lévén, Ezen két rendbeli munkának tör-

vényesen ki szabatott árrát effectivě ki fizetve ... percipiáltuk [M.igen AF; DobLev. IV/801]. *1826:* En Gyalakuti Grof Lázár István ezennel solemni cum protestatione declaralom a' kirendeltetett Tekintetes Oculatoria Comissio előtt a' következendőket [Msz; GyL].

2. vmilyen feladat/munka elvégzésére kiparancsoltatott/menesztett; trimis undeva (pentru efectuarea unei munci); (zur Verrichtung irgendeiner Aufgabe/Arbeit) beigeordnet/hinausbestellt. *1748:* az midönis ... az vásári Strására ki rendeltetet eő Excellentiaja Puskasi, azon potentiariusoknak el fogottotásokra, és az Serelmeseknek el szabaditására Concursaltattak volna, a magok kőtelőssége szerént; ő kglme ... (a) Görögőkőt insurgáltotta, ellenek nogatta [Déva; Ks 112 Vegyes ir.]. *1823:* Néhai édes Anyánknak Sirját a Kalandazo Társaság által ki rendeltetett Sir ások ... ki hánták [Dés; DLt].

3. kijelöltetett; desemnat; bestimmt/bezeichnet. *1808/1809:* a tegnapi napon ki rendeltetett, és most ujjabban is ki nevezett Bizonyságok erös hittel meg eskettetvén, kérdeztettek a fen inserált Pontokra [UszLt ComGub. 1753u.].

4. meghatároztatott; stabilit, fixat; festgelegt, bestimmt. *1810:* Ha most olyanság halok meg ... koporsob(a) tévén ketzer 24 oráig fedetlen tartsanak, akkor bé szegezvén a' koporsot fekete bakatsin borítékot mennél szélesebb(en) és hoszszabb(an) tégyenek a' koporsomra és egynéhány szeggel akaszszák meg hogy mig a kertemb(e) a' tőllem ki rendeltetett Sírhoz visznek le ne essék [Héderfája KK; IB].

II. *fn* (vhova) kiküldött személy; delegat; Delegierte(r). *1802:* A Tul irt resolutio resuscitaltatik, vigoráltatik, és a ki rendeltettek ujjabban is exmittáltattnak, Nemes Kolos Vármegye Generalis Székéből ... ki adta Szarvadi Farkas Fö Notarius [Kv; JHb LXVII/4.9].

kirendeltetik 1. (hivatalos minőségben) kiküldetik; a fi delegat (oficial); (amtlich) entsandt/hinausbestellt werden. *1809:* Az Concurrentionalis Cassara nézve meg kivántato, és haladék nélkült véghez vitetendő Conscriptiora ki rendeltettem vala de az Katonaság mellöl meg nem lehetvén mozdulnom más subjectumot ezen Munkának végben vitelére ... méltoztasson ki nevezni [Szkr; UszLt ComGub. 16/2]. *1811:* Ezen Pontok szerént Inquirálni ki rendeltettenek Szolga Biro Sigmond Farkas, es Lesznai Sándor Hites Assessor Vraimék [JHb F. 5. 3/3 vallató-pecsét záradéka]. *1849:* kérte a Kérelmes hogy ... a törvényes borozda ki jártatására nézve Biztosok rendeltessenek ki [Szu; Borb. II Simó Pál városi jegyző kezével].

2. (vmilyen munkára) menesztetik/kiparancsoltatik; a fi trimis undeva (pentru efectuarea unei munci); (zur irgendeiner Arbeit) (ab)geschickt/beigeordnet werden. *1875:* ki egyházi közmunkára kirendeltetvén, a szabott munkát hanyagság vagy makacsságbol nem teljesitené, az azon időben folyó igás vagy tenyeres napszám árrában marasztaltassék el ... az egyház közpénztára javára [Damos K; RAk 199].

3. elrendeltetik; a fi ordonat/decretat; verordnet werden. *1828:* Maros Csesztvei Tkts Miske Joseff Ur, Tiszteletes Orbán Mátyás Uramat most ... Sz Mihályfalvi ... Papot, a maga házába meg vervén, ezen cselekedetiért ... ujra az executio ki rendeltetik, és tentaltatik is [Fejér m.; DobLev. V/1133.1a]. *1850:* A meg nem jelenésre fel hozott mentségei esperes aafiának annyiba tekintetbe vétetődnek, hogy ez uttal ellene az köz-keresct ki nem rendeltetik [Nagykapus K; RAk 3].

4. (őrségbe) kiállíttatik/kiállni parancsoltatik; a fi pus (de pază); (Wache) zu stehen hinausbestellt werden. *1781:* (A) Strásálásnak terhe alól senki immunis ne legyen az egész Városon, se szabadasok, sem mások kik az Udvarokhoz tartaznak, a' Czigányokis ki állani rendre a' mint ki rendeltetnek kételenek lésznek [Torockósztgyörgy TA; TLev. 2/5]. *1846:* a' jo záros mészárszékből el oroztatott pénz meg fizetése senki mason nem fenekülhet, mint azon örökön, kik azon éjjelre a' ns Város piattzán és uttzáin ki rendeltetve valának [Dés; DLt 810].

5. kijelöltetik; a fi desemnat; bezeichnet/bestimmt werden. *1794:* jobb lenne ha bizonyos számu Deakok rendeltetnének ki arra a' végre, a' kik személyesen kötelezném el magokat arra hogy mindennap fogyatkozás nélkül el fognak járni a' Templomokb(a) [Kv; SRE 294–5]. *1822:* tartván attol a Biro hogy el vészik a Legént a kisiőktől, én is másokkal együt ki rendeltettem volt a Torjai Templomig kisirőnek [Peselnek Hsz; HSzjP Füzi Datzo Ferentz (43) col. vall.].

kirendez elrendez; a pune în ordine, a aranja; ordnen. *1799 k.:* ha hoszu ölbe hozzák ēgy ölet három szekeren ha kurtába ēgyet két szekeren ... szokták hozatni ki rendezni itten ölbe ki rakatni[a] [Kv; AggmLt C. 114. — [a]Fát].

kireparál megjavít; a repara; ausbessern. *1814:* A Nagy Fogadóba a Pilliárdháznak egy egész új Ablak ... A Pilliártnak ... Ablakjai (!) az ótska üveg (!) ki vettem, és ... ki réperáltam [Déva; Ks 110 Vegyes ir. Vinker György üveges kezével]. *1843:* Két hámot kireparaltam, a Szűgyibe három Sléfet bé vartam [Kv; Újf. 1 Nemessányi András szijgyártó kezével].

kirepül 1. elillan; a o șterge, a dispărea; sich verflüchtigen, entweichen. *1679:* Kapi uram is Dévából hop hírével akarván kirepülni, dolga kitudódván, eddig mint úr úgy tartatott, ezután mint rab úgy tartatik [TML VIII, 437 Teleki Mihály Ispán Ferenchez].

2. kb. meggondolatlanul kibocsáttatik; a fi emis fără chibzuială; unbedacht her/hinausgelassen/entlassen werden. *1676:* Az bányai passusról látom, Uram, mit írnak Kegyelmednek. Bizony hamar kirepült s hamar foganatja is lett [TML VII, 177 Székely László Teleki Mihályhoz].

kireszel megreszel; a pili; (be)feilen. *1635/1650:* Zilahi Pal Vra(m) Inassais Darotzi Ferkeo, ebben az dologban reszes volt, miuel hogy az Sarga rezbeol valo Giürwt eo eontótte, ki reszelte [Kv; ÖCJk]. *XVIII. sz. v.:* Jagernek atsöt (!) kireszeltem belöll 12[a] [Szászváros; BK. Desi Ferentz kezével. — [a]Értsd: dénár v. krajcár].

kirfikli '?' *1804:* Edgy fejer Batiz Férsing Balha szin Tafota Kirfiklistől (!) edgyutt [M.köblös SzD; RLt Mohai Farkas hozomány-elismervénye].

kirí kikönyörög/kikunyerál; a se milogi pînă la obținerea a ceva; erflehen/beten, ausbetteln. *1722:* ki ad-

ta(m) kevés pénzetskémet dolog feiben, az által folj az oeconomia(m) amaz nagy szükségemben szépecskén adta(m) el Gabonácskát, abbol teremptettem vala pénzetskét, de aszt ki rivá az szegénj oláh tőllem [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kirielejzumos *szitk* kb. istenátkozta/verte; afurisit, blestemat; gottverdammt/verflucht. *1590:* Halla(m) az lewest mente(m) vala fel az Templomba(n) Hogy az Pribek hazanal megiek vala, szidgia vala az kerezteseket ā kirie Elejsomos bestie kwrwak kwrwaaniatok [Szu; UszT].

kiriogat kiriasztgat; a alunga, a da afară; (hin)ausscheuchen. *1722:* Senkit is a maga házából ki riogatott volna Soha nem hallottam [Bélafva Hsz; HSzjP Fekete Pál (40) pp vall.].

kiritkáz '?' *1788:* Egy pár duplás Patyolat Tászli, hozzá valo belső gallérral, ki ritkázva, ehez valo varrott udvari gallér [Mv; TSb 47].

Az 'azsúroz' és a 'vagdalással díszít' jel-re egyaránt gondolhatni.

kirivall ? kikönyörög; a se milogi pînă la obţinerea a ceva; ausbeten, erflehen. *1667:* Kegyelmed levelét vettem, melyben mit irjon Kegyelmed Zólyomi uram felől, bizony megmondtam vala, hogy más szándékok van, mikor az kezes-leveleket kirivallá, de Kegyelmetek nem nyughaték [TML IV,63 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz].

kirlán egy év körüli növendék-bárány; cîrlan; einjähriges Lamm. *1723:* Tudok két kirlánt, egy juhott dezmát Lukánál [Hodák MT; VGy. Prekup Iuón (26) vall.]. *1734:* Tudgya-é ... az Tanu ... hogy ... Kornis István ... eő Nagának ... Gyekei Greble Pavel nevű Jobbágy Majorja (: Bátstsa :) ... valakinek az ur eő Naga nyáj Juhai közűl, Juhakot, berbetseket, kirlánokot, s Bárányokot el adot vagy cserélt volna? [Dob.; KaLt vk]. *1736:* Esztendős Kirlán nro 16 Annya szopo bárány nro 7 Esztendős Czáp nro 17 [Mikefva KK; CU XIII/1. 175]. *1748:* Ádámossan[a] Jutot Juhok Szűrke öreg Juh 16 ... Fejér Kirlán 6 Fekete Kirlán 4 Szűrke öreg Berbécs 1 [Ks 23. XXIIb. — [a]KK]. *1757:* egy fejér Kerlány ... fekete Kerlány [Szászerked K; LLt]. *1782:* Fejér nagy Juh ... Fejér Kirlán fekete Kirlán ... Fejér nagy Berbécs [Mezősámsond MT; Berz. 5. 42. S. 84]. *1784:* Egy Berbéts, egy Juh ... és egy Kirlány [Rücs TA; Ks 21.XV. 22]. *1797:* Czirgis André Jobbágy ... Fejös Juha 7. Kirlány 3 [Háporton AF; CU IX/2. 87a]. *1810:* Fejer nyőstény Kirlan ... Hét fekete Kirlany [Csapó KK; LLt]. *1811:* egy kirlánnyát a' Farkasok meg ették [Uzdisztpéter K; TSb 34 Kotsis János lev.]. *1814:* négy Juhat s négy kirlánnyát ... el hajtotta [Buza SzD; LLt Csákyper 131.L.38]. *1849:* Hallottam hogy maradtak valami Kirlányok a mészárosnál [Héjjasfva NK; CsZ].

Szk: *bak* ~ egy év körüli ürü. *1836:* Négy bak Kirlán [M.péterlaka MT; TGsz 18] ✱ *nőstény* ~ egy év körüli növendékjuh. *1719:* Nőstény kirlán 79 [Gyeke K; Ks 83]. *1734:* Pakulár Juon edj Sámsondi Magjar Legénynek is adott két fekete nyőstény kirlánokot [Mezőpagocsa MT; Ks]. *1781:* Fekete nyőstény Kirlán 10. Fejér nyőstény Kirlán 29 [Koronka MT; Told. 10]. *1810:* Fejer Nyőstény kirlán [Csapó KK; LLt]. *1839:* Fejér nyőstén kirlán [Mezőkapus TA; Berz. 20].

L. még a *berbécskirlán* összetételt.

kirlánberbécs egy év körüli növendékkos; cîrlan; einjähriger Widder. *1719:* Kirlán Berbécs 20 Nőstény kirlán 79 [Gyeke K; Ks 83]. *1759:* Kirlán Berbéts [Vajdakamarás K; Mk]. *1759/1779:* Kirlán Berbéts [Pusztakamarás K; Mk]. *1765:* Öreg Fejér Berbéts 2 ... Fejér Kirlán Berbets 1 [Mezőcsán TA; Ks 26. X]. *1794:* Fekete Kirlán Berbéts [Koronka MT; Told. 12/104]. *1810:* Fejér Kirlán Berbéts Kilecz ... Egy fekete Kirlam berbéts [Csapó KK; LLt]. *1838/1839:* Egy fekete kirlán berbéts [M.péterlaka MT; TGsz 18]. *1842:* Fejér kirlán berbécs ... Fekete kirlán berbécs [Uzdisztpéter K; TGsz 33].

kirlánberke egy év körüli növendék berkejuh; cîrlan cu lînă creaţă şi scurtă; einjähriges, kurzhaariges Schaf. *1766:* Fejer Berke Juh Nro 1 ... Kirlán Berke Nro 2. Fejer kirlan nro 2. Fekete kirlan nro 4 [Szentbenedek SzD; Ks 26.X].

kirlán-bőr növendékbárány-bőr; piele de cîrlan; Schaffell von einjährigem Schaf. *1723:* Csáválatlan fejér kirlán bőr nro 1 Csávált júh bőr no 8. Csávált kirlán bőr no 1 [Görgény MT; Born.]. *1772:* altal adta(m) ... Fekete Kirlán bőrt 2 [Koronka MT; Told. 5a]. *1776:* fel menven ezen Sor épületnek hijjában találtunk ... Kirlán bőr ... Csitko bőr [Mezőméhes TA; WassLt]. *1780:* küldök negyven hét darab Berke juh es kirlán Bőröket [Komlód K; KCsl]. *1827:* A Böreket számba vettük, és ugy találok, hogy a Tkes aszszonynak Juh böre 10 — Kirlány bör 3 — marada itt. A Tkes Rettegi Mihály Ure közül 2 Juh bör, és 2 kirlán bör [A.esküllő K; RLt O. 1 Imreh István lev.].

kirláncáp növendék-kecskebak; ied/ţap de un an; einjähriger Ziegenbock. *1735:* Idei Kirlan Czap [Szászerked K; LLt].

kirlán-gidó növendékkecske; iadă/capră de un an; einjähriges Kitzlein. *1839:* Fejér nyőstén kirlán 4 ... Fejér berbéts kirlán 3 ... Kirlán Gido nyőstén 2 [Mezőkapus TA; Berz. 20].

kirlángyapjú növendék-bárány gyapjú; lînă de cîrlan; Lammfell von einjährigem Lamm. *1797:* 7 fekete Kirlány Gyapju [Náznánfva MT; Berz. 4. 22. N. 22]. *1831:* 2 Fejér Kirlán gyapjok [Körtvélyfája MT; LLt]. *1838:* Vászon- és Gyapju nemek. Két vászon jo s egy lengeték abraszok ... 22 fejér Kirlán 3. fejér Berbéts 2. fekete Berbets, 11 fekete Kirlán gyapjak [M.bogáta SzD; BetLt 2].

kirlán-kecske növendék nőstény-kecske; capră de un an; einjährige Ziege. *1735:* Idei Kirlan Czap Idei Kirlan Ketske [Szászerked K; LLt].

kirlán-nőstény egy év körüli nősténybárány; mioară de un an; einjähriges Lamm-Weibchen. *1778:* adtam által ... Fejös Juhót nro 2 Fejér Kirlám (!) nőstént 2 [Agárd MT; Told.]. *1842:* Fejér nőstény mior ... Fekete kirlán berbécs ... Fejér kirlán nőstény [Uzdisztpéter K; TGsz 33].

kiró fizetnivalót kiszab/vet; a impune; verhängen, bemessen (was zu zahlen ist). *1847:* Vádoltatik továbbá valló hogy a múlt 1844 évben bécsi útjából Bucsumba jövet a három közönségre oly rendelés mellett rótt ki 400 ezüst rénes forintokat, hogy aki illetőségét be nem fizetné, az olyat a szolgálati terhek hordozása alá fogja állítani | csupán most a legközelebb múlt nyáron itthoni élelmem pótlására róttam ki füstönként 2 váltó garast [VKp 172 Varga Katalin szelíd vallatása a nagyenyedi börtönben].

kirográfum 1. vki kezc írása; scrisul cuiva; js Handschrift. *1629:* az Inctanak Kirer (?) Anna Aszonnak exceptioja megh al ... s ki bochyattatik bizonsaghra allegatioja szerent; Miuelhogy az leuel nem maga chirographuma, az ki ellen nem excipialhatna, hane(m) mas irta noha neuet inseraltak [Kv; TJk VII/3. 160].

2. vki sajátkezű írása/irata; chirograf; js eigene Handschrift. *1618:* chirographumot vöttem Kamuti uram[a] előt Eötves Mihálytól, mennyi az kéneső maradéka [BTN 121. — [a]Kamuti Farkas e tájt Erdély portai főkövete].

kirohan 1. rohanva kifut; a fugi afară; hinausrennen. *1568:* Laur(entius) Zekel ... fassus est ... latta o kegyelme hogy ... ozze eleg'edttek es az bornemiza Janos is koztok forog uuolth ... Janos sarral ... vag miuel Meg haigygaltha uuolt, Es az vizzontak meg hagitotta az bornemizane fiat az kissebbiket az syrua be futoth es vg rohantanak oztan ky [Kv; TJk III/1. 143]. *1629:* Szy Istua(n) ... tala(n) mosolygotis az menieczkere kit Bocz Miklos latua(n) ... ugj rohantanak ozta(n) ki s ugy uertek megh [Mv; MvLt 290.184]. *1784:* előnkbe ki rohontanak a Varadi Moses Ur két Udvari Birája ... mint egy ötvened magokkal, botokkal, vasvillákkal [Arany H; JHb XXXI. 51. 50]. *1800:* a' Kődiek ki rohantak, a' Kelentzeiekkel öszve háborodtak, hurtzolódtak, verekedtek [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Morár Maftyé (75) vall. Vérvölgyi Bányai János kezével]. *1803:* a' harangot félre verték, a' menyin tsak lehetett a' Falubol ki rohantak [Toplica MT; Born. XVc. 1/57 Sztoján Jakabutz (32) col. vall.].

2. rohamra indul; a porni la atac; ausfallen/brechen. *1710:* Catalóniában pedig Barcellona várost obsideálta vala a francia, kiben a császár öccse, Carolus III., a spanyol király szorult vala. A város segitségire más angliai ármáda szintén jókor érkezék, a király is a városból a vele való hadakkal kirohana a francia sáncára, túl is az ánglusok lőni kezdik őket, és nagy veszedelemmel s gyalázattal elszállának a város alól [CsH 373. — 1706-ra von. feljegyzés).

kiromladozik '?' *1795:* kiromladasztanak [Backamadaras MT; CsS. — Sajnos, a kijegyzés ilyen csonka, s a levéltári darab elő nem kerithető; a benne jelentkező azás miatt iktattuk be].

kiromlik kitöredezik; a se rupe rînd pe rînd; nach und nach (her)ausbrechen. *1715:* egy rosz ajto, rosz vas zárral, Sarkak helyei ki romolva [Szentlászló TA; JHbK III/5]. *1730:* Az urlfi ... egy átalag egetbort küldöt ide ell adni, a mely Szégeny ember ide hozta a kereke fentöstől romlot ki a feiböll, maga terhe nem volt több negy veder, s ket ejtel [Noszoly SzD; ApLt 4 Só János deák lev.]. *1757:* a Rongy hordó székerbol az utba egy kerek ki romolván ... vettek egy uj kereket [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1792:* ezekben a Házokban[a] Táblás üveg Ablakok vagynak, és in rotundo calculo Tiz Tábla üveg hibás benne, némellyike egészszen ki romlott [Apahida K; RLt O.2. — [1]Értsd: szobákban]. *1851:* A kertajtótól az erdő pásztori házig van húsz tábla hasonló korlát, melyből öt vas ki van rothadva, két tábla ki romolva, de deszkája meg van [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

kiromlott kidölt; prăbuşit; umgefallen. *1781:* egy ki romlott oldalu Kamarátska [Mánya SzD; Hr].

kiromol l. kiromlik

kironcsol kitördel; a rupe (rînd pe rînd); (her)ausbrechen. *1752:* a Józi határon a Tó felett valo verő fényes Oldalon ... a melly Gazos földet fel fogtak 's irtogattak Gyümölts fákkal oltogattak ... Gyümölts oltványit ki vagdalta s rontsolta ki hatalmasul ... s mi okon? [Kr; BK vk] | czek a Gile Jánosék, ugy mint János és Stefan vagdalták 's rontsolták ki az oltványokat is tsak magok hatalmával [Józ Sz; BK. Ant. Lakatos (42) jb vall.].

kiront 1. vhonnan kirohan/tör; a năvăli afară; hin/herausrennen/brechen. *1722:* az kancák igen hamissak az Tővis kertenn Csak ki rontanak [Ks Biró János jb vall.]. *1735:* (A tehén) haza jőve mind egj ebéd tájban a' Bornyához ... de ki rontot azo(n) éttzaka a Pajtából, s bornyostol el ment [Gyeke K; Ks].

2. (keritést) kidönt; a doborî/răsturna (gardul); (Zaun) umstürzen. *1739:* Minthogj ... szoross parancsolatunk vagjon várasunk békerittetésére, végeztük, hogj Hadnagj atyánkfia, mentől hamarébb, a' tavalyi mód szerint jól bé kerittesse, csak harom kapu hellyek hagyattatván ... valaki hir nélkül bé jőne; vagj a' kertelést valaki által hágná 's ki rontaná, az ollyakat ... Inspector atyánkfiai, Cum flor. 3:/:3. büntessék [Dés; Jk 524]. *1771:* A Mlgos Királyi Gubernium szoros parantsolattyából az eleinteken az egész várost környűl kelletvén venni tővises kertekkel ... a Lakosok közzűl a réájok esett kerteket kik nem csináltak és álitották volt fel? annal is inkáb a melyeket fel alitottak volt is kik rontották ki kik csinaltanak rést a Tilalom ellen [Dés; DLt 321. 2b vk]. *1803:* egy ejczaka az Kerekes Marjan szolgaja 6 ökrőt maga elcibe vévén el hajtotta a' Remetei határra, az ide valo határ kertet le huzta, és az oda valo zabokba bélé csapta ... az it való Határ Pásztorok el késérték míg à kertet ki rontotta [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3 Kószta Gavrill az ifjabb (30) vall.].

3. kitör, bezúz; a sparge; einschlagen. *1598:* Zaz Andrasne Catalin azzony ... wallia. Vala mint egi 11. orakor hallam hogi Gereb Marthon ereosse(n) zidogattia vala mint lelkewel mindennel Nagi Mathenet ... vegre lata(m) hogi az ablakotis az kezewel mind ki ronta Greb Marton, az Azzony wgi kialta tolwait [Kv; TJk V/1. 190]. *1668:* hallottam, hogy az szentpáli János Uram akkori ... Novai[a] udvarházafélének, mégh az ablakának az keresztitis ki rontotta, az uvegh ablakit eöszve rontotta [BfR 57/7 Mich. Egei de Botháza[b] (30) ns vall. — [a]Novolyon (K) levő. [b]K]. *1762:* az I ... Simo Peter Vr(na)k ablakat ki rontvan egy ejteles üveg eget

bort el lopott [Torda; TJkT V.122]. *1821:* az utzára nyilo ablakábol a' Jégesső ki rontott hat karikát és hetet el hasitott [Koronka MT; Told.].

4. kilyukaszt; a găuri; durchlöchern, ein Loch machen. *1774:* akkori Tisztarto Zöld Andras Uram igen felesen tartott Marhákot ..., nem külömben Sertéseketis az Uraság Sertesei közöt, a többi közül égy Süldőt tartott az Udvarban lévő Török Buza kas alat rekesztb(en) a mellyis a Török Buza kas fenekit ki rontotta, a mellyből is leg alab 15. Vekányi Török buzát meg emésztett [Mocs K; KS Conscr. 90-1].

5. megrongál/veszteget; a deteriora; beschädigen. *1669:* Lattyuk hogj rontották az Uramék Jobbagy veszeit, nem tudgiuk, kik es hova valok [Feketelak SzD; WassLt]. *1683:* feles márhak(na)k egszeri maszori rend kül valo járások miatt lött karokat vettünk eszszűnkb(en), melly többire ugy tetczet mint ha Csorda nyoma lött volna ... nyomokkal pedigle(n) sok szőlő fakatis rontva(n) ki [Radnót KK; UtI]. *1763:* a tsutkát is a Cseledgyi tsak a minapis a nevezet erdőnek rontyák vala holot ha olyas fiatalosnak tovit ki rontya vége lész az erdőnek [Berz. 5.44.S.34].

6. kiránt/tép; a smulge; (hin)/(her)ausreißen. *1805:* akkor a mikor meg holt a Néhai Aszszony ö Nga[a] ... mingyarást a Leanya Groff Nemes Josefné Aszszony ő Nga abba a Szempilanattba, az ujjából ki romtott (!) égy gyűrűt [Szamosfva K; BLt 12 Nuszpájmer Katalin (30) grófi fraj vall. — [a]Br. Josika Mária].

7. el-kipusztít; a nimici; vernichten, zerstören. *1564:* (A) király[a] ... fejérvári monostorból a bálványokat[b] mind kirontotta vala [ETA I, 22 BS. — [a]János Zsigmond. [b]A reformáció előttről ott maradt szentképeket és szobrokat].

8. *a nyavalya ~ vkit* kitör a nyavalya vkit; a-l scutura pe cineva (toate) năbădăile; der Schlag trifft einen. *1722:* nehai Nimeth Sigmond mi helyt megh holt ... akkor látta(m) két ütest rajta az vak szeme, és feje teteje tajján, de kerdeztem akkori szolgalojoktol, hogy micsoda ütes volna rajta, kiis nékem erre azt felele, hogy az nyavaja rontotta ki, es ugy ütötte az Arnyekszekben az fejet, ugjan ott is holt volna meg [Hosszúaszó KK; Szentk. Paulus Pápai (30) ns vall.]. *1724:* Mikesné Aszszonyom ... csak el esett s igen roszszul van gutta ütése vagy mi Isten tudgya, elig az hogy az olta csak az álmat ohajtya s aluszik is ... az nyavalya is talán háromszor is ki fogta rontani [Darlac KK; ApLt 2 Haller János Apor Péterhez] | mikor a Leány el akart meni, viszaszalatt mondván, ne hagyon kglmetek, hogy el vigyenek, reménykedett, a nyavalyais majd ki rontotta szegént [Hidvég MT; BK. Ludvégi Ferentzné (48) ns vall.]. *1818:* a Gyermekeket pedig a Nyavalya szinte ki rontotta ijetekben [K; KLev.].

kirótat kiácsoltat/boronáztat (boronafával kibéleltet); a pune pe cineva să căptuşească cu bîrne; auszimmern lassen. *1726:* Csináltattam egj igen jo jégvermet ki rotatván uj fenyő bornabol [HSzj *kalodáz* al.].

kirothad 1. kifekélyesedik/rohad; a se ulcera/cangrena; geschwürig werden, ausfaulen. *1643:* Akor is mi kor ugron andras uram megh fogatta es kemynyen megh verette Fodor Janost ugy megh verette valla penigh Hogy mint az öklunk any hus rothadot ki az farabol [Koppánd AF; DobLev. I/13]. *1644:* en fel fedem az leplet rola az szegeny aszonrol ... az Tomporan mint az eökleöm ollian vermet latek ... s monda hogy, ki rothadat s ki eset az hus onnat, az be vala verve meszel [Mv; MvLt 291. 421a]. *1716:* láttam magamis ki rothatt volt az szemérem teste, es az körülle valo tagjais ki sebesedet volt [Nagyida K; Told. 22]. *1755:* egy bial ökör ... az egesz nyaron beteg volt az szajais ki rothadot aban dőglőt meg [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1773:* a kit erössen meg vernek nem a Nyaka hanem a Fara rothad ki [M.léta TA; JHb II.3].

2. el/megrothad; a se putrezi; faul werden, verfaulen. *1638:* vagj harom sas fat vetet ki Czikor Giörgy oda hatra, hogi az teöltes miat ki rothadot [Mv; MvLt 291. 163b]. *1688:* az mikor a' Sass fa ki rothadott, mi külljeb addig az czinterem keritését nem csináltuk, hanem csak az régi heljb(en) s keritésére(en) tettük fel [Kelementelke MT; LLt 65. 14]. *1814:* a kert pedig felyül fonadékára nézve jó volt de a' tőve ki lévén rothadva jukas volt [Aranyosrákos TA; Borb.].

3. elrozsdásodik/rozsdázik; a se rugini; verrosten, rostig werden. *1851:* A' kertajtótól az erdő pásztori házig van húsz tábla hasonlo korlát, melyből őt vas ki van rothadva, két tábla ki romolva, de deszkája meg van [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

kirothadott elrothadt; putrezit; verfault, faul geworden. *1763:* Ezenn udvarba ... mennek be dél felől egy régi hitván s már a földnek szinén egeszszen ki rothadatt, negy tsere fabol fel allittatot ... galam bugós Kapun [Hortobágyfva Szb; Born. XXIX. 19 néhai Hortobágyi Gergély György conscr. 12].

kirótt 1. összekovácsolt/rótt; îmbinat cu crestături; zusammengezimmert/gefügt. *1732:* A föld pincze ... veteményes kert felé ki nézö torka, gömbolyeg fakbol botozatt formán ki rott [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1748:* (A) gabonasban vannak ... vastag fenyő deszkábol ki rot gabona tarto szakaszok [O.kocsárd KK; Ks 8. XXVI. 5]. *1768:* Az ... Curia(na)k Északi oldalában az Udvar kapuja mellett balrol vagyon egy gömbelyeg fenyő fa boronábol ki rott, és fel szarvazott közép szérü s.v. Diszno Oll [uo.; Ks 74/55].

2. kiszabott/vetett; impus; bemessen, ausgeworfen. *1847:* Nálunk a bucsum-cserbui kerületbe a Varga Katalin számára két versen gyűjtöttek pénzt, rovatal útján, minden gazdára egy ezüsthúszast vetvén fel, s az első alkalommal azon kirótt pénzt Szimion Juon á luj Petruka másodikszor bucsum-száti Dángya Mákávej szedték s gyűjtötték fel az emberektől [VKp 281]. — L. még VKp 248, 254, 272, 290.

kirovás (pénzbeli) rovás, rovatal; impunere; Bemessung. *1847:* Vádoltatik valló[a], hogy egy, a három communitás által készült esketés költségei fedezésére olyatén kirovást tett, hogy az első classisú colonusok húsz, a második 12, a harmadik 8 ezüstkrajcárokat fizessenek [VKp 173. — [a]Varga Katalin az enyedi börtönben megejtett vallatás alkalmával].

kirovat (pénzösszeget) kivettet vkire; a fixa (o sumă) drept contribuţie; (Summe) jm bemessen/auferlegen. *1829:* A ... három Esztendők alatt egy egy petákot fo-

rint után rovatván ki a Notarius, azt a Birakok fel Szedték [Mezőkölpény MT; TSb Bágyi Márton (35) vall.].

kirovatal kirovás/vetés; impunere; Bemessung. *1843:* azt is hallottam, hogy Varga Katalinnak a falusiak közül ki mit akart, mint pénzbeli ajándékot előlegesen is adott, de hogy evégett valami kirovatal történt volna a falusiakra, nem tudom [VKp 73 Dáncs Kagyin (50) gkel. uradalmi erdőgornyik vall.]. — L. még VKp 82.

kirreg kb. krákog; a hîrîi; krächzen, sich räuspern. *1847:* náthások vagyunk ... égymástol kaptuk el, mert elébb Trézsi kapta el, utánna Biri, Roza, s végűl most magam[a] meltoztatok prűszkőlni, szortyogni, és kiregni, igen változatos szép hangokan [Kv; Pk 7. — [a]Pákei Lajos].

kirreget '?' *1749:* En kirregettem több Gyermekkel azon Czigánt, de semmit nem vettünk el tölle [Szentbenedek SzD; Ks Drágán Szimion (20) jb vall.].

kirudal kibotoz; a alunga cu măciucă; mit Stock/Stab austreiben. *1789:* Lántzra tettűk elsőb(en), az után ugy botsátottuk el jół meg verve az házból ki rudaltuk, ki tsaptuk [Dés; DLt]. *1823:* Nms Csernátoni Samuel uramot, aki az első Feleségemre, réá ment volt erőszakot akarván tenni rajta, a szolgám észre vette, és a Házambol ki rudalta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/827-hez Roska Mitruj (50) szolgálóember vall.]. *1843:* Mikor a Bottyán Minya Kuttyát fel ásták panaszolta nékem a Menyem, hogy vén Bottyánné azt mondotta volna, hogy ha Kis Sigáné oda mégyen rudollyák ki, mert miattom ássák fel a Kutat [Bágyon TA; KLev. őzv. Kis Mártonné (50) vall.].

kirudalt mérőrúddal kimért (földterület); (suprafață de pămînt) măsurat cu prăjină de măsurat; mit Meßstab (aus)gemessen (Bodenfläche). *XVIII. sz. v.:* minekutánna le kaszáltuk volna, az réánk ki rudalt kaszálot eső superveniálván 14. szekér szénát desumált mi rajtunk Krányik Uram [F.lapugy H; Ks 75. VIII. 91. 100].

kirudaz kibotoz; a alunga cu măciucă; mit Stock/Stab austreiben. *1629:* Fekete Kato azt mondotta hogy meniel innet mert bizony ki rudazlak innet [Mv; MvLt 290. 173a]. *1643:* lattam hogj Barrabas Georgj egj sokadalom napian ki rudazta vala az marhat ide hatra az Udvararol [Kvh; HSzjP G. Kovaczj de Felseő Toria (60) pp vall.].

kirúg 1. rúgással kidönt; a dărîma lovind cu piciorul; etw. (durch Fußtritte) ausschlagen/brechen.

Sz. *XIX. sz. m. f.:* Kicsi nekem ez a ház Majd kirugom a padlást[a] [Asz; EMKt Egyes versek gyűjt. — [a]Táncszó].

2. vmit (helyéből) kivet; a scoate ceva din loc; etw. (von der Stelle) (hin)auswerfen/stoßen. *1811:* Archimides azt mondotta; hogy néki valaki a' földön kivül égy Punctumot ád, melybe ő a' lábát megvethesse, ő a' földet ki-rugja a sarkából [ÁrÉ 37–8].

3. *~ja magát* kirúgtat; a se duce în galop; sprengen. *1585:* Dely Miklos Karansebessy ... fassus est ... Mikor latna Zaharia hogy oda eleo az eó zolgayat Georeogh Miklost ... katonak Akariak megh foztany, vgy Ruga ky keozzwlwnk Magat Zaharia [Kv; TJk IV/1. 527]. *1653:* Ezenközben a kurtánság kettőt választának el ő magokban, hogy a mi hadunkhoz jöjjön követségen. És mikor a hegy alá a Polgárok-vőlgye tájatt jőnének, a miénkben is kirugá magát négy lovas, és rút-istentelenül levágák a követeket[a] [ETA I, 63 NSz. — [a]1601-beli eseményre von. feljegyzés].

4. *átv* (vmely kötelékből) kikap/tör; a-şi face de cap; (aus irgendeinem Verband) (her)ausbrechen. *1891:* Elvertem egy csomó pénzt; egy csomó szives jóindulatot; egy csomó idealizmust ... minduntalan kirúgtam a pártkötelékből [PLev. 156 Petelei István Jakab Ödönhöz].

5. (földterület) vmeddig (ki)terjed; (despre pămînt) a se întinde pînă undeva; (Feldstück) hinausreichen. *1732:* A Nagy Bongor mellett az élre rúg ki [Szászsztjakab SzD; EHA]. *1753:* Ezen Utrizált hellytűl az holottis állunk ... huszon hét jo lépésnyire rug ki Határúnk-(na)k szele az holottis Conterminalodik Nms Doboka V(árme)gyei Szeki Határral [Szentegyed SzD; WassLt]. *1763:* azon Szamos felől való szomszéd Rétet ... irtással tették tisztává ... magasabb partjánál maradot egy Tótska, melynek Partyára rugat ki véggel Mlgs Gróff Gyulai Josef Ur ő Nsga ... tábla földje [Széplak Sz; Ks 92]. *1776:* Ugy hallottuk azt is hogy ezen Szánto föld a Falu felöl valo végivel egészszen ki rugna a Sz. Peteri utig [Marossztgyörgy MT; MkG 36. 5/4]. *1797:* (A föld) Eszak felöl fetske farkulag vagy triánguláris figura modra rug ki a' Tordai Utba [Ajton K; CU]. *1814:* ezen Kérdésben forgo Curialis Telekben lévö Fundusok, éppen a' patak follyamattyáig rugtanak ki [Dés; Ks 79. 29. 785]. *1830:* a nagy lik fején a hol a hidvégi szálas ki rug az Bölöni sántzos utba [Hidvég Hsz; EHA].

kirúgás kinyúlás/terjedés; întindere; Ausbreitung. *1814:* sok izben hallottam Eö Excellentiájától beszélleni a Kérdett Zilaianum Teleknek egészen a' patakig valo ki rugását [Dés; Ks 79. 29. 789].

kirugaszkodhatik kilátogathat/ugorhatik; a putea face o vizită undeva; besuchen können. *1668:* Ha Kegyelmednek egészsége engedi, nem bánnók, az Kende Gábor uram irásához képest Kegyelmed kirugaszkodhatnék beszélgetésnek okáért [TML IV, 298 a fej. Teleki Mihályhoz].

kirugaszkodik 1. kiszökken, eléugrik; a ţîşni de undeva; (unerwartet) hervor/ausspringen. *1720:* ki rugaszkodik az Bur Láczk Fia az Házbol és ugi vti főben az birot hogi mindgjart meg hall [H; UtI]. *1771:* égykor jövén fel az Uczczán a háza előt, a kutyája is rosz lévén réám támadot orozba meg marván lábomat, találám mondani: Ha emberséges ember volna Imbrefi szöts Ferentz nem engedné réám jöni kutyáit, mely szomat meg halván égybe ki rugozkodék egy kapu Zároval a Felesége a Sajtárral körűlettem kezdettek forgodni hogy meg verjenek [Dés; DLt 321. 27a].

2. kirúgtat; a se duce în galop; sprengen. *1657:* Seregéből kijüvén az alajbég, párducbőrösön, deli katonaszerszámban és öltöztetett jó lován, kérdé: Hol vagyon, s melyik az az úr, ki én helyettem zálag lészen? úgy monda. Én is seregemből kirugaszkodván megfelelék, hogy

én vagyok [KemÖn. 180]. *1722:* két Muskateljossal ki rugaszkodta(m) hát szinte jö már Banderiumával, szánnal hordoval Antion Gazda [Fog; KJMiss.].

3. sietve kilátogat/szalad, kiugrik vhová; a face o vizită (scurtă) undeva; jn (eilend) besuchen, irgendwohin hinauslaufen/springen. *1659:* Ha Kegyelmed addig be nem talál jöni, talám az nyáron alkalmatosságom levén, én is kirugaszkodom kevés ideig való mulatásomra [TML I, 421 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz]. — L. még TML III, 624, V, 441, VIII, 543.

4. ~ *a világból* kimúlik a világból; a înceta din viaţă; (aus der Welt) hinscheiden/gehen. *1678:* Úgy is veszem eszemben, hogy Bethlen Gergely uramnak oda fogták tenni conditiói közé, hogy elé vegye az régi bor italt, kit ha ő kgme nem tartóztat, félek, az székely karó nélkül is ki rugaskodik az világból; nékem pedig még ő kglmével s Borcsai Mihály urammal sok dolgom volna ide hátra [TML VIII, 129 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

kirugdos kirugdal; a scoate/a da afară (de undeva) lovind cu piciorul; (nacheinander) hinauswerfen. *1771:* (A katona) be ment Eczaka hozzája a végre hogy vélle háljon, de félvén a Léány Anuczának haza jöveteletől ... nem akart volna engedelmeskedni azért a Katona ki rugdosván a házbol, azzal haza ment [Dés; DLt 321. 46b]. *1826:* meg verték és a házbol ki rugdosták [Dés; DLt 748].

kirúgó kinyúló; care se întinde pînă la ... ; hinausreichend. *1753:* Az Vdvar Fundussa. Vagyon a Falunak Csomafája felöl valo felsö resziben szép térhelyben ... eö Ntsaga Majorsag labjara ki rugo Tsürös kertekkel edgyütt [Borsa K; JHb III/84]. *1801:* A kis völgy ... mégyen ki ... nap kelet felé ... az akasztófára ki rugó Táblának szomszédságában a' hegyre felmenve az Adámosi határig [Sövényfva KK; EHA]. *1806:* Senki-is a' Jószágának a' falubol ki-rugo végin kaput semmi szin alatt ne tartson [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115]. *1851:* A' Tanorokra ki rugó nagy luczernás kert [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

kiruház 1. felruház/öltöztet; a îmbrăca (pe cineva) cu toate cele trebuincioase; ausstatten, bekleiden. *1780 k.:* Ákosfalvi Szilágyi Sándor ... Hol miket tselekedett, s minémü erköltstelenségbe s egyéb akármi nével nevezendö gonoszságba elegyitette magát, hol mikor s minémü köntösseit adta kortsomákra s vesztegette el, 's azután mi modon, és mi forma rongyossággal ment haza s midon ujra ki ruházták ismét hogy ment el hazul? [Msz; MbK X. 59 vk].

2. kelengyével kiházasít/kikészít; a dota, a da dotă unei fete; ausstaffieren. *1708:* a N(e)mes Szék itilt volt a Divisiokor Csia Mihalyne Aszszonyom ruhazattyanak potlasara húsz zlotokat mivel e' küsseb levén nem volt a joszagbol ugj ki ruhazva mint a Nennyei, azokért az husz zlotokért ... hagya s resignala Simon Peterne Aszonyom Csia Mihályné Aszsz(onyomna)k egj darab szanto földet zallagkeppe(n) [Lisznyó Hsz; Kp I. 95]. *1744/1767:* a Széna Füvek és öt darab Szánto Földek részemben jutottanak ... én bizony nem adom ... mert engemet ki nem ruháztak [Kökös Hsz; Kp IV. 245 Kispál Sára válasza]. *1764:* Nehai Csipkés Ferenczné Aszszony ... tön illyen Dispositiot ... hogy azon 80 forint summanak hasanfelit ~ 40 forintokat az három Fiak deponálnának az harom Leanyok(na)k és annak utánna semmi nével nevezéndo bonumokrol praetensiojakat ne tartonának az Fiakhaz, mivel tisztességes öltözettel a' Fiak a' Leanyokat ki ruháztak [Asz; Borb. I]. *1802:* Panaszol Gáll Istvánné Gáll Eva Aszony, azt hogy férhez menetelében nem Perefarnizálta és ruházta ki Edes Atja [Páva Hsz; HSzjP].

3. ~*za magát* fel/kiruházkodik; a se îmbrăca, a-şi face haine; Kleider anschaffen. *1758:* Enis ugj lattom hogj tisztessegesen ki ruhaztak magakot az Leanjok mivel kereken forgat az Lada koltsa [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kiruháztatás kikészíttetés (kelengyével való kiházasíttatás); dotă, zestre; Ausstaffierung. *1807:* azon ki ruháztatás fel nem éri azon Fel kelhető Jokot valamellyjek az Allperesnél maradtanak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kiruháztatik kelengyével kikészíttetik; a fi prevăzut cu zestre; ausstaffiert werden. *1807:* A mi pedig a Fel Kelhetőköt illeti: Arrol azt reflectalja a praetendens Felperes; hogy ámbár ha ki Házasíttatottis az Felperes es akkor ki ruháztatottis tsak ugyan azon ki ruhaztatás fel nem éri azon Fel kelhető Jokot, valamelljek az Allperesnél maradtanak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kirukkol 1. felvonul; a defila; aufmarschieren. *1806:* 10kor a Nemesek ki rukkoltak, a Márkalis szék elkezdödöt [Dés; KMN 158].

2. (háborúban) katonának bevonul; a se înrola (pentru a participa la război); (im Krieg) einrücken. *1807:* Törvénybe szólítá Gáspár Kristóf a testvérbátyját, Gáspár Gábort ez okon, hogy amig a francia háborúban ki volt rukulva Gáspár Kristóf, azon üdök alatt a testvérbátyja, Gáspár Gábor egy fürész-részt zálogosított volt, mint pater familiás [Szárhegy Cs; RSzF 241]. *1813:* 1813-ba februáriusba mikor ki voltunk rukolva az frantziara Disznodrul haza Jötem Szabadságal [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

kirukkolás katonai kivonulás; ieşire la cîmpul de instrucţie; Ausrückung/marsch. *1806:* Gubernaliter contramándálvá lévén az Insurrectio a' Csako viselésnek vége, és már vége a' Capitányságnak, a' Hadnagyságoknak, a' ki rukkolásoknak, és a Comendiroztattatásoknak, vége vagyon mind ezeknek, mint a' Pünkösdi Királyságnak [Mv; Ks 94 Thuróczy Károly lev.].

kirurgus sebész, seborvos; chirurg; Chirurg, Wundarzt. *1694:* Nagyhírü Cyprianus Franequerának kedves doctora, az egész Belgiumnak hozzá foghatatlan chirurgusa, egy belsö hályogtul egészen megvakíttatott asszonyt megszabadíta [Kv; KvE 233 VBGy]. *1719:* ā Szemem világais majd el veszett ... csak ā N.Sinki Chyrurgus Curalt [KJ. Rétyi Péter lev. Ebesfváról]. *1818:* a' Himlö oltásban fáradozó Physicusok(na)k 1 Rfr. 5 xb(an) Chirurgusoknak 37 1/2 krokb(an) meg határozott napi Bereket ... pontosan és tökéletesen kifizetni el ne mulassák [RLt gub-i dekrétum más. Kv-ról]. *1824:* Az Himlöknek 2 féle nemei uralkodnak már jo darab idötöl fogva Nemes városunkban — u.m. Hojjagos és

Veress Himlö ... a' városiak között meg-himlözettekröl soknak nem tudok végire járni, ha bé voltanak é oltva, mert tzedulájok sintsen, 's arrol a' Chyrurgasokat sem kérdhetem meg, mert azok ... távul laknak [Dés; DLt 893 Dr. Soos Márton physicus (főorvos) a városi tanácshoz]. *1826:* Himlő oltáskor a Tyrurgus (!) Urak intertentiojokra Rf 3 xr. 27. A Tyrurgus Urakot hordozo Szekernek bérib(en) Répartitio szerént xr. 50 [Szkr; Borb. I]. *1844:* a' Chirurgus azt mondotta hogy ha ez elött harmad nappal ... ő eret vághatott volna — megélt volna [Abafája MT; TSb 22].

Szk: *kamerális* ~. *1831:* Titt Cameralis Chirurgus Vajna Janos Ur ezen Biztossag által Hivatalosan meg kerestetik, hogy ... maga Fassióját tenné meg [Dés; DLt 332. 24].

kis af-ban csak jelzőként; kf-ban és ff-ban áll-ként is; la gradul pozitiv numai ca atribut, la gradul comparativ şi superlativ şi ca predicat; in der Grundstufe nur als Attribut, in der Mittel- u. Höchststufe auch als Satzaussage.

I. *mn* **1.** kicsi; mic; klein. **A.** af-ban: *1551:* eg ewreg Ezwst pohar es keth kis Ezwst pohar [Mezőszengyel MT; MNy LVIII, 492]. *1560:* Egy kys labas Ezwst serleg pohar [JHb QQ Temeswary Janos reg.]. *1574:* Vagion egy tabit kis keönteös nestel belet [Gyf; JHbK XXI/12. 3]. *1592:* veöttem 4 kis chiebret f 0 d. 20 [Kv; Szám. XIV/5. 130 Eppel Péter sp kezével]. *1628:* Egj kws Rubjntos arany kerezt [Bodola Hsz; BLt]. *1692:* Az leányok házba(n) egy viz veveö kűs ustöcske sisakostol, es cserestől [Szárhegy Cs; LLt]. *1708:* Az melly Leánykát Zambó Mihalyne Aszszonyo(m) tart arva leányt Katit; annak hagjom (!) eggy vánkosotskat hejastól, s. eggy küs fél derekalt haj nelkűl valot [Kv; KvRLt VII.11 Zambó Mihály végr.]. *1794:* Konyhára Valo Vágó kis Fenyö Táblátska [Tasnád Sz; CU]. *1842:* egy gyermek kiss Buda [Csekelaka AF; KCsl 3].

B. kf-ban: *1560:* tyzen keth bokor kapch Keozep zerw es kysseb Aranyasok | Egy Eoregheb darab arany, kettó kysseb [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1591:* im egy czismat kwltem be Kegdet kere(m) mint bizott szo(m)szed uramat poro(n)czollio(n) az lakatosnak mingiarast patkollia megh igen alaczono(n) me(n)teol kwsseb sarkantiutis utue(n) ra ... hegies Sarkantiu legie(n) menteol küsseb is reouidgieb [BesztLt St. Szentgeorgy arcis Bethlen prefectus a beszt-i főbiróhoz]. *1600:* Keottettem az szegyniek Zeoleyhez harmincz eoregh hordokat, ki öregb s ki kisseb [Kv; Szám. 9/XII. 86 Ígyártó Simon isp. m. kezével]. *1652:* Egy eoreg két fülű cseber s egy kissebb [Görgény MT; Törzs]. *1696:* Kissebb veszszős abrosz [Buza SzD; LLt 193.B]. *1720:* Ezen boltban egy öreg virgjnás, más küsseb virginás [Kőrőspatak Hsz; HSzjP]. *1798:* A hátulsó kissebb házban vagyon ... két kiss paraszt padatskák (igy!) [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. *1816:* Egy nagyobb es egy kissebb puska por tarto Szaruk [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina lelt.].

Szk: ~ *ablak*. *1590:* (A fogházhoz) Egy Zaart chinaltattünk, Attúnk attol mind az kis ablakra valo chinalt aprolek Zerzamal egiete(m)be f. 2 d. 50 [Kv; Szám. XIV/4. 15]. *1680:* készitetet ... egy nyari deszkás tornaczot, melly(ne)k fában foglalt kristállyos két kis ablakai is vad(na)k [A.porumbák F; ÁLt Inv. 12]. *1702:* ezen oldal kamarának vagyon egy kis ablakja ... belöl vas Sarkokon forgo vastag Cserefából Csinált Táblácskája is vagyon [O.brettye H; Born. XXIX. 4] ✱ ~ *ágy*. *1745:* Csipkés fejér ágy nro 1 Paraszt fejér ágy Gyermeknek valo kis ágj nro 1 [Marossztkirály MT; Told. 18] ✱ ~ *almárium*. *1681:* Aszszony Háza ... Vagyon ezen házban ... Falban lévő Kis Almarium [Vh; VhU 337] ✱ ~ *baltácska*. *1801:* Vagyon egy kis Baltátska uj Nyellel fel keszitve [Vargyas U; CsS] ✱ ~ *bárd*. *1737 k.:* 1 fentöző kis bárd [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.] ✱ ~ *bokály*. *1773:* Sárga plëj fedelű Tőtséres szájű kis bokály [LLt Fasc. 140] ✱ ~ *bolt*. *1573:* Vincze Ada(m) Byria ... Az kis Boltot es Az vdwarkat [Kv; TJk III/3. 198e Georg: Bidner kezével]. *1756:* (Az ajtónak) két felé nyilo ajto Táblái vadnak ... Nyilnak be egy kis Boltban [Branyicska H; JHb LXX/2. 21]. *1820:* Sz.Miklos utzai Házánál ... kicsiny szobába tanáltato kis bolt [Mv; Berz. 21] ✱ ~ *boltocska*. *1737:* (A) Kis Boltotskából ... bélletlen ... fenyő ajto vagjon [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 5a, 6] ✱ ~ *bontó* a hajósmalom kisebbik hajója. *1847:* Mind a Nagy mind a Kis Bonto farának bé taszito, és tarto rudjai jok, erőssek [Dés; DLt 316] ✱ ~ *cseber*. *1828:* Mikor kis Csebret, és egy kártyát vettem kértem 19 xr ~ krajtzárt [Nagylak AF; DobLev V/1143. 1a] ✱ ~ *csizma*. *1666:* Anno 1666 die 20 Maii. Gábor deákné húgomasszony kezéhez adtam ... egy kis csizmát [Kv; KvE 201 LJ] ✱ ~ *eklézsia*. *1773:* ordináltattam ide Ns. 3 székre a' Szemerjai és Sz.Györgyi küss Ecclesiában [Árkos Hsz; HSzjP] ✱ ~ *fejsze*. *1723:* Nemasagi ura(m) ... egy kűs fejszetis vit tölle [Hodák MT; VGy. Prekup Gligore (31) jb vall.] ✱ ~ *fúró*. *1589:* Egy harapo fogho. Egy kis vesseo Harom kis furoh [Kv; KvLt Vegyes I/2.38]. *1706:* egy öreg bokazo furu, egy öreg csapozo furu Egy kűs hosszu szaru furu [Kőrispatak U; Pf]. *1729:* nekemi is adot volt ... Egy kűs furut [Csikfva MT; VK] ✱ ~ *fúrócska*. *1798:* Kisded ötves fogo xr 6. ... Kis furutska xr 1 [Kv; Pk 6] ✱ ~ *házacska*. **a.** házikó. *1593:* Az templombeli kis hazochkanak Lantornat vettünk ... d 11 [Kv; Szám. XX/5. 122]. *1619:* az kws Hazaczjkat Georgj Antalne Chjnaltatta uala oda az eöreöksegre fiyaual egjwtt [Tusnád Cs; BLt]. *1740:* Vannak ezen ház Vdvarán sövényböl font, szalma fedelű két paraszt kis házacskák [Algyógy H; Ks 89 Inv. 62]. — **b.** kisszoba. *1726:* A pitvarnak bal kéz felöl való ajtaján belöl való hitván, gerendás, rossz padlásu kis házocskának à falai meg erötlenedtek [Ne; DobLev. I/124] ✱ ~ *házikó*. *1777:* egy küss Házikoban lakván [Msz; Pf]. *1815:* Székelly Iosef Ur ... parantsol A' Hajdunak, hogy a' Kis Házikot gyujtsa fel [Orsova MT; Born. G. XV. 13 Szegedi László (58) ns vall.] ✱ ~ *híd*. *1595:* vöttem Ezen Brett fü kus higiahoz, nigy gerenda faczkatt [Kv; Szám. 6/XV. 64]. *1631:* az ket hid keözeöt valo kis hidon altal jöuenk [Mv; MvLt 290. 52] ✱ ~ *hintó*. *1748:* Regi Modi öreg Nagj Hinto nro 1 Ujmodi kis Hinto jo és ép nro 1 [Koronka MT; Told. 37/29] ✱ ~ *hordó*. *1625:* ket eöregh hordo egi földes, egi kis hordo [UszT 8a]. *1681:* Hasabos Kaposzta egi kis hordoval [Hátszeg; VhU 598] ✱ ~ *hordócska*. *1645:* egj kis hordoczkais uala [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1784:* viz hordo kis hordotska [Rücs MT; Ks 21. XV. 22] ✱ ~ *kád*. *1632:* Komanai Uduarház ... Egy Sakoczkaban uagion Hariczka gr. 2. ... Egy kis kad feligh sonkolios viaznak ualo leppel [UC 14/38]. *1794:* Sir-

mezönn Vagyan Tölgy Fábol keszült Csapajja Kis Kád [CU] ✱ ~ *kádacska. 1632:* Komanai Uduarház ... Pincze ... Egy kis kadaczka N 1 [UC 14/38] ✱ ~ *kamara. 1642:* (A) haaznak szobait, pinczeiet megh latogatuan, kis kamaraiatt ... aestimaltuk az Haazatt ... Hat Zaz forintban [Kv; RDL I. 128] ✱ ~ *kamarácska. 1750:* az Tornácz alatt egy kis Kamarácska [papolc Hsz; Hr]. *1813:* Ezen Kis Kamarácskában vagyon egy kicsin paraszt cserép füttőcske [Koronka MT; Told. 18] ✱ ~ *kanna. 1683:* Egy scatulyab(an) alabastrombol kis kanna [UtI] ✱ ~ *kapa. 1745:* Egj avadég kis kapa nro 1 [Marossztkirály AF; Told. 18] ✱ ~ *kemence. 1694:* egy tapaszos Sűto, edgyczersmind paraszt Kalyhakbol fel rakatot tűzelő Kis Kemenczeis [Kövár Szt; JHb Inv.] ✱ ~ *kendő. 1823:* Egy beteghez, particulat hordozo aranyozott ezűst pixis, négy kis kendővel [Szentbenedek SzD; Ks 38. V Clenodia fam.] ✱ ~ *kés. 1810:* Egy fekete tzapával, vagy-is hal borrel bévont, és ezüstel meg-vert Tok ... mellyben vagyon egy kis kés, villa, kalán ezüstböl [DLt 368 nyomt.kl] ✱ ~ *késecske. 1801:* Tizen két Pár vékony ezüst nyelű Confecthez valo kiss Késetskék három ágú Vass évő Villákkal [LLt 106/1] ✱ ~ *keszkenő. 1570:* Jlona More Janos leanya, hithy zerent vallya, hogy zabo Janosne varratot egy gathyat vele ... varratot Annelkwlis Jngeket kys kezkeneoket [Kv; TJk III/2.23]. *1659:* tizen hat kűs keszkenyő [Cssz; LLt 118. C]. *1729:* Egj elegjes himmel varott kis keszkenő [Kálnok Hsz; SVJk] ✱ ~ *kollégium. 1721:* a N.Enyedi Kis Collegiumb(an) az ő kglmek mostani lakó Parachialis Házok [Ne; EHA] ✱ ~ *kosár. 1736:* Az Úr Házában ... Gyermek(e)k(ne)k valo kis kosár 1 Szotyor 1 [Várhegy MT; CU XIII/1. 102] ✱ ~ *korcsolya. 1828:* Bor vető hosszu Korcsia fenyö bornábol belé járo kis kortsiaval [Szentdemeter U; Told. 39] ✱ ~ *kő. 1829:* A Kása malom Két Kis Kövel, és hozzá tartozando mind fa, mind vas eszközeivel [Km; KmULev. 2] ✱ ~ *láda. 1559:* kultonk kegelmed hazahoz Mostan Balas Gęrebtol Eg kush ladat [BesztLt 58]. *1757:* Kádár Czhe Inventariuma 1757 Van egy nagy Lada zarjaval kolcsaval van abban egy kis lada zarjaval lakatokal [Kv; KádCJk 124a] ✱ ~ *ládácska. 1629:* Az mikor ... azt az Szantaj Janosnet Susanna Aszont el vette vala Borbely Ferencz, en nem latta(m) semmit hogy oda hozta volna (így!) egy kis vankosnal egjebett, s egj kis ladaczkatt [Mv; MvLt 290.158a]. *1693:* Az Leany gyermeknek maradot edgy Szekreny den 36. Edgy kűs Ladaczka den 12 [Tarcsafva U; Pf] ✱ ~ *lakat. 1596:* Lakatos Balint: ... chinalt az bwdeosseon valo nagi Lakatnak kolchot ... Esmet ket kis lakatnak kolchot ... d 20 [Kv; Szám 6/XXIX. 80 Bachi Tamas sp kezével] ✱ ~ *lövőbástyácska. 1664:* az csonka bástya végében csináltatott[a] egy kis lövő bástyácskát belőle [TML III, 95 Katona Mihály Teleki Mihályhoz. — [a]Kövárban (Szt) a német várőrség] ✱ ~ *marokvas. 1582:* Kerekes Mihálynak ... az waras kuchyahoz Az wasazasra keolt egy syn was egy negy penzes Marokwas es két kis marokwas két penzes d. 8 [Kv; Szám. 3/V. 19–20] ✱ ~ *nyárs. 1570:* Katalyn Zeles gergelne, Kathalin nehay farkas leorinczne Erzebet Kazdak Janosnę ... vallyak hogy ... Latthak Nala[a] egy kis Nyazon egy Mayost [Kv; TJk III/2. 114. — [a]feyerdy Balint-nál] ✱ ~ *pince. 1637/1639:* Az Küs pinczeben Jutot Imreoknek egj vres hordo [Kv; RDL I. 111] ✱ ~ *pohár. 1572:* paxaj Tamasne Anna ... ket ezwst kalanat (!) es egy kis poharat latta ... hogy az Menegzeo eleot egy zederyes zoknyat kwldeot neky[a] Eotthues Ianos [Kv; TJk III/3. 42. — [a]A menyasszonynak, Bonchoknenak]. *1632:* im vagio(n) ennekem egy kichin poharom ... de azt az kis pohart ennekem az en szülem Szabo Dauidne Azzoniom atta keszembe az en Aniam es Attiam holta utan [Mv; MvLt 290. 108b] ✱ ~ *pojáta. 1831:* ithon a' Házomnál lévő Kis Pojátámnak is egy kis hidlásnak valo törlgy fa [Dés; DLt 1159] ✱ ~ *pöröly. 1692:* Egy Küs pőröly ... vas Karika küsebb [Szárhegy Cs; LLt] ✱ ~ *szekerecske. 1750:* Egy küs Szekeretske Nr 2 [Gyalu K; Ks 83] ✱ ~ *szekrény. 1549/1752:* az Kis szekréntis hagjom az én Leányomnak és hogy meg egyet tsináltossanak néki Segesvárat [Szentanna MT; LLt] ✱ ~ *tál. 1551:* Denesffy Katha azzon rezere ... Jwtot ozlas zerent eg ewreg on tal, eg keozep tal, eg kys thal [Mezőszengyel TA; BfR II 304/108] ✱ ~ *tálacska. 1615:* Egj kek mazos kws talochka iratos f — d. 25 [Kv; RDL I. 97 Junck András kezével]. *1629:* Harom kis talaczika Egik kisseb [Kv; i.h. 132]. *1738:* egy kűs Tálatska ... egy Fazékotska [M.bikal K; MLev.] ✱ ~ *tálas. 1763:* 1 Kis odal Pohár Szék 4. 50 ... 1 Kis Tálas — 24 [Kv; TJk XVII/1. 15] ✱ ~ *tárgy. 1589:* Az nagi targi leoueskor veottem egi vegh ... karasiat ... Az kis targi leoueskor veottem hat sing karasiat [Kv; Szám. 4/X. 18] ✱ ~ *téka. 1852:* Egy level tarto Téka Egy Gyöngy Szinű Téka Egy kis Téka rajta lévö fontokal ... edgyűt [Dés; DLt 923] ✱ ~ *tekenő. 1736:* Ezen Pitvarbol lépik az ember ... a' Sűtő Házban ... Ide tartoznak kőz Czipo nagy dagaszto Tekenő nro 1. ... Posar Liszt vagy ... kovász tarto kis Tekenő nr. 1[a] [Pinárd MT; CU XIII/1. 95. — [a]Folyt. a fels.]. *1756:* Az Kováts Méhelyben Kis Tekenyű 2 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 14] ✱ ~ *teknőcske. 1813:* Egy kis Tekenötske [Veresegyháza AF; Told. 18 Toldalagi Kata lelt.] ✱ ~ *tölcsérecske. 1733:* Töltsér 1 más kis töltsérétske [Marossztkirály AF; i.h. 2] ✱ ~ *vésö. 1589:* Egy harapo fogho. Egy kis vesseo Harom kis furoh [Kv; KvLt Vegyes 1/2. 38]. *1693:* Boriczanak Egy Szena hanyo öreg vas villa ... egy kis vesö [Ne; DobLev. 1/38. 9] ✱ ~ *villa. 1696:* Egy kalán kis villa [LLt] ✱ ~ *zárocska. 1692:* vagyon ... ket szakaszokban allo ... almarium ... vas sarkokon pantokon járo Ajtocskái, az egyiken Bécsi kis zárocskája [Mezőbodon TA; BK Inv. 19]. — Vö. a *kisajtó, kisasztal, kisharang, kisház, kising, kiskalán, kiskapu, kispad, kissuba* stb. címszóval.

Sz. *1664:* kérem csak azon Kegyelmedet, hogy ... az betleni dolgot remediálja úgy, ne minden ember sollicitálja őket rebellióra és hogy egy kis szikrából tüz ne támadjon [TML III, 72 Kászonyi Márton Teleki Mihályhoz].

2. rövid; scurt; kurz. *1653:* Egj szalu, Egj öregh furu, mas annal kisseb ... 4dik annal kisseb [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 12]. *1673:* Ket vas nyars eggik öregh masik kisseb [WassLt Borsai István hagy.].

Szk: ~ *flintácska. XVIII. sz. v.:* Esmet hozat az jager ... egy kis flintátskat melnek egy által járo szeget csináltam [Kv; BK. Gyarmati Samuel lakatos kezével] ✱ ~ *karabély. 1683:* Egy kis karabely [UtI] ✱ ~ *kardocska. 1737 k.:* Edgy kis kardocska [Brassó; ApLt 5 Apor Péter inv.] ✱ ~ *mordályocska. 1754:* Egy pár rezes kápáju kisded kis Mordajotska Ket vasas kurta kisded Strutz [Nsz; Told. 19] ✱ ~ *mordálypuska. 1611:* Egj roz

zamzerjj, es egj kws vasos mordalj puska [Kv; RDL I. 88] ✱ ~ *pálca. 1698:* Szekely hidi Uramat en osztan ott lattam az haznal ... allani egy kis paczaval [Dés; DLt 479] ✱ ~ *pálcácska. 1714:* Avram Csilye Eszt monda en csak Evel az küs palczacskaval vagyok ... nem is vala nagy bott hanem csak Edgy küs palczaczka vala kezeben [Tamáspatak H; BK sub nro 261 Aramia Kosztes-kuly (50) falusi bíró vall.]. *1748:* Tasnádiné Aszszonyomot ... egy kis páltzátskával veri vala [F.karácsonfva KK; Told. 5] ✱ ~ *pálcika. 1755:* verni kezdék Lázár Jánost, akinek is csak egy kis palczika vala kezében [Ribice H; Ks 112 Vegyes ir.] ✱ ~ *pálcikó. 1763:* némelyeknél egy kis páltziko volt [Nagyida K; Told. 9]. *1765:* Varga György ... Egy kis vékony páltzikó lévén ă kezében, azal maga előtt hadarászott [Szépkenyerűsztmárton SzD; Eszt-Mk Vall. 54]. *1825:* találtam Molnár Lászlónét egy küss páltzikoval [Havad MT; CsS].

3. rövid terjedelmű; scurt, de proporţii reduse; von kurzem Umfang/kurzer Größe. *1670:* Az feleségem ... azon kéreti Kegyelmedet, írjon egy kis czédulát Fordor (!) Istvánnak [TML V, 98]. *1703:* véven kezemben reszketeges pennámat, hogy kegyelmed(ne)k küldenem ez kis írásamat [Ne; MvRKLev. Alvinczi Mihály lev.]. *1711:* (A) jószágotis bekeségesen birtam ... már hogy egy kűs Leveletskére s Tatrosi porontsolattyára ki ugorgjam belölle ... azt bizony nem tselekszem [Ks 96 Árva Kemény Kata leányához, Gyerőfi Borbálához]. *1768:* égj kis minutatis irtam rolla a fel kelhetöknek meg osztásárol [Kissolymos U; Márkos lev.].

4. rövid ideig tartó; care durează puţin, de scurtă durată; kurze Zeit dauernd. *1716:* hogy ha égy kűs szárasz űdő forduly azokat[a] az után meg nem szánthatni [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev. — [a]A földeket]. *1721:* Eőtt Remekes Legenj volt egj mas utan ez kűs űdő alat [Kv; ÖCJk]. *1776:* engemet kiküldе Csizi Hadnagy az Házbol, mondván: egy Kűs Különös Beszélgetésűnk vagyon [Egrestő KK; GyL. Jos. Székelly (28) parochus cath. vall.].

5. apró; micuţ, mititel; winzig. *1576:* A lanczon wagion egy kys Arany feogeo kybe wagio(n) negy Rwbynth, es egy kys gyemanth, es 7. gyeongy zem kezep zereo [Szamosfva K; JHbK XVIII/7]. *1591:* az ezwst keozeott latek kis feier boglaroczkat [Kv; TJk V/1. 180]. *1625:* Egy oh hailadozott gyűreo, vagyon egy kis granat keo benne nyom egy aranyat [Kv; RDL I. 126]. *1647:* egi kis rubintoczka aramban foglaluan [Brassó; LLt Fasc. 137]. *1720:* ket ezüst gombocska, 4 ezüst karikácska, valami kapocskák Nro 8. ket kis boglárocska [Kv; Pk 6]. *1786:* Egy Galamb formára Csinált reszkető tőtske 1 nagyobb rubintal, és három kisebb 13 szem joféle győngyel [Nsz; Ks 74/56]. *1789:* Nagyobb és kisébb üveg Dugok [Mv; ConscrAp. 44]. *1824:* a' jobb Pofáján egy kis szömörts láttzatik [DLt 69 nyomt.kl].

6. alacsony/kis termetű; scund, de statură mică; von kleinem Wuchs. *1573:* Iso Ambruzne Azt vallia hogi ... latot (így!) hogi egi Magasb es egi kisseb legeny fwtos volt otth [Kv; TJk III/3.190]. *1775:* Haszontalan, görbe, sovány kis vénasszony [RettE 358]. *1843:* a pupushátu Kis rézmives [Dés; DLt 1055].

Szn. *1453:* Symon kys [Kv; TT 1882. 528]. *1482:* Valentino Kws. Georgio Kws. Stephano Kus[a] [M.zsuk K; TelO II, 148. — [a]Jb-ok]. *1504:* Philippus Kys [Dés; i.h. 270]. *1513:* Emericus Kys [Dés; DLt 93]. *1531:* Michaeli Kys [Vh; DomH 92]. *1554:* Kys tamas jb [Héderfája KK; BfN]. *1567:* Kysz Mathe jb [Disznajó MT; BesztLt 54]. *1588:* Kysz Thamas [Kv; Szám. 4/III. 55–6]. *1594:* Kws Ambrus [Esztény SzD; RLt O. 5]. *1604:* Kws Istuan [Csekefva U; UszT 77c]. *1609:* kis mattias [Maksa Hsz; HSzjP]. *1614:* Kws Marthon ppix [uo.; UszLt VI/56. 274]. *1619:* Kus Janos [Kál MT; Berz. 10.77/13]. *1637:* Kis Janos vicze szolga biro [Dés; DLt 397–8]. *1659:* Kws Istuan [Gyszm; LLt Fasc. 96]. *1696:* Kűs Pál [Vízszilvás SzD; WassLt]. *1702:* Székely Mihaljne Kűs borka [Szentimre MT; BalLev.]. *1713:* Kis László [Lele Sz; SzVJk 139]. *1738:* Orbán Miháljné Kűs Ersok [Ádámos KK; Ks 17/LXXXII. 2]. *1739:* Kűs István [Menaság Cs]. *1830:* Kűs Kata özv. [Vista K; RAk 6]. *1866:* Szovátai Kűs Miklos [Szováta MT; Bereczki József lev.].

7. Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere: kicsi növésű; mic (de statură); von kleinem Wuchs. *1604:* Ennekemis ket kws Tehenem wala [UszT 20/319 nagi Balas zent Abranj zabad zekel vall.]. *1619:* gesztenеszőrű küs pej ugráló lovat vöttem, költséggel együtt 100 magyar forinton [BTN 262]. *1626:* marada ... 6 vemhező kaczola kett harmad fwre kelő kűs kancza, kett negiedfwre kelő giermek lo [Usz; Pf]. *1645:* az szent egyhaz szamara hagya ket paripat egy szepleost, egy kis Barna holdost, hatuan forintban [Erdőszengyel MT; Told. 1a/II]. *1701:* Egj kis kek Tehén van aszt hagjom Bodoniné(na)k Sophinak [Polyán TA; JHb XVI/7]. *1711:* egy kis kék ökör [Ditró Cs; WLt St. Pál (40) pp vall.]. *1768:* a kissebb szürke kantzának Esztendös szürke forma kantza Csikkaja volt ... ă Nagyobnak nem volt Csikkoja [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei kezével]. *1838:* Gy. Sz. Királyi Roska Duka cserelt egy fekete Kantzát Szetseli Máty Gligorral egy Kis Csitkos piros Kantzával 5 f. toldassal [Torda; TVLt Közig. ir 970]. *1840:* vásároltam volt a Nagyságod sertés nyájából ket kűs Süldötskéket [Vécke U; Told. 39].

8. kicsi kiterjedésű; de suprafaţă mică; von kleiner Ausdehnung. *1573:* (A karót) a kiss zeöleöbe vittem [Kv; TJk III/3. 162 Anna Aszony nehay Simon Hendelne vall.]. *1590 k.:* Az kws zena fwuet ki az alljaba vagion Azt az teob vrajmnakis faratsagokba adtak vala [Szu; UszT]. *1641:* Kozla Gergelj ... bir eggiúttis másuttis egj egj kis kaszálo reteczkéket [Goroszló Sz; GyK X. 30/8]. *1667:* vagion két kűs helljeczike ... azt szancziuk ki az patakig [Imecsfva Hsz; LLt]. *1676:* Küssebb Erdő vagyon [Mezőharasztos K; Told. 8]. *1699:* szánto földek ... vicinussa az ország Uttya ab alter(a) egy Kűs Cseplyesz [Siklód U; LLt]. *1734:* (A) Vén hegyi kisseb szőlőt N.Fekete Mihalj ura(m) elsö felesegével concquirálta [Torda; TJkT I. 30]. *1798:* ezen miveletlen Szöllő ... a mellette lévő kis erdötskével légyen Sáráé [Dés; DLt 12/1806]. *1841:* Ezen ... meg szomszédositott Allodiális Tábla földemnek azon kissebb részit ... örökösön el Cseréltem [M.zsombor K; Somb. II].

Hn. *1326:* Kis erdöd [Apahida és Zsuk K; Csánki V, 328, 403 átírásban!]. *1556:* in kws mezö [Maksa Hsz]. *1592:* az orozhegie(n) alol valo bwk erdon felliel, melliet Kws biknek hinak [Oroszhegy U]. *1600:* Kws rettbe(n) egy rett [Hagymásbodon MT]. *1614:* kis Auas [Kvh; Borb. I]. *1616:* az Kws szena fübe (k) [Szentmárton Cs]. *1697:* felsö hatarban kús völgy nevü hejben (k) [Mikháza MT]. *1701:* Az Kűs mezöbeli szanto foldek [A.cserná-

ton Hsz]. *1741:* A kiss Tilalmas erdő [Bánd MT]. *1751:* A' Kisebb fő az Váczmány felől [Ákosfva MT]. *1770:* Kis Liget (szö) [Somlyó Sz]. *1792:* a Kissebb Komandiban (sz) [Derzs U]. *1798:* A' Kisebb Nyilakba (k) [Maroskeresztúr MT]. *1799:* Kis Orotványba (sz) [Jobbágyfva MT]. *1800:* Küs tanorok nevezetü hellyben (k) [Kobátfva U]. *1807:* a' Kissebb Nyilban (e) [Bazéd MT]. *1810:* A' Kissebb Jobbágy Erdö [M.szovát K].

9. sekély; mic, puţin adînc; seicht. *1592/1593:* az viz Dees feleol valo fele kisseb vala, Zent Benedek feleol millieb vala [Décse SzD; Ks]. *1779:* (A) Sziget ... körül volt véve a Marossal, a Sos hajok Gyogy felöl valo részin a Marosnak jártak, a Gyalmár felöl valo része a Marosnak kisseb volt [Gyalmár H; BK ad nro 450 Jákob Adám (70) zs vall.].

10. ~ *kör átv* szük kör; cerc restrîns; enger Kreis. *1896:* A füzet (fájdalom) amúgy is kis körben terjed [PLev. 184 Petelei István Gyulai Pálhoz].

11. gyermekkorban levő; micuţ, de vîrstă fragedă; in der Kindheit befindlich. *1644:* ügjekezzenek ... az kiczin neueletlen fiaczkamot az edes kűs Mihokomot menteöl beczülletesben neuelni [Nyárádtő MT; Sár. végr.]. *1674:* Anno 1645 esztendőben az pestis gressálván, az első feleségemtől való leányomat, kis Katát kilencesztendős korában, az mérges mirigy által, bölcs ítiletiből kiszólítá őfelsége ez árnyékvilágból [Kv; KvE 190 LJ]. *1718:* ha meg gyogyulna az kis Sigo Kövesdre küldeném [Ks 96 Apor Péter lev.]. *1722:* atta I(ste)n ez vilagra F. Sukon[a] ... az kűs Suki Palkot [SLt 17 Suky László feljegyzése. — [a]K]. *1733:* A küs Árvácskám ... majt (!) jó egességes [Moha NK; Ks 99]. *1739:* az kis Miska fiacskam meg himlözött veres himlöben [Ks 99 Kornis Antal lev.]. *1750:* kis Ester szép Léányom meg himlözvén Gyenge korában ... meg-vakula [ArJk 48]. *1790:* A' kis Adám ... ollyan keserves sirásra fakad, hogy á ház tseng belé [Kv; TL. Bodoki József prof. lev.].

Szk: ~ *fickócska. 1753:* hat személlyek voltak ... az hatodik penig egy Kis Fitzkotska volt [Nyárádsztbenedek MT; Told. 28] ✱ ~ *fióka. 1723:* Láttam a Luka Vaszily gyermek ágyat viselo feleségit lánczon Prekul Juonnit a kis makni fiokójával ott sirānkozni [Hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall.] ✱ ~ *húgocska. 1598:* azonkippen az kis hugoczkamrais legien io gongia kegdnek [BálLt 51 Kowachoczy János kezével]. *1748:* Minden Fejér gunyabéli részemet ... hagyom az kis Hugatskámnak Fodor Hedvigának [Aranyosrákos TA; Borb.] ✱ ~ *inas. 1672:* az mostan Görgényből hozot kis Inas(na)k is egy egy Pokroczot ... adtam [UtI] ✱ ~ *leányzó-gyermek. 1647:* marat volna utánna[a] egy kis leanzo giermeke Kys Anna neuü, ki mostan fél esztendős [Kv; RDL I. 134. — [a]A férje után] ✱ ~ *úrficska. 1741:* az Leányok hallották is az gyermek Sirását, de akkor Csiszér Uram a kis Urficskának két Dobját elé vette, s verte hogy inkább ne hallassék a Siráss [Meggyesfva MT; Ks 184. LXXXVIII].

12. ~ *korában* vkinek gyermekkorában; în copilăria cuiva; in js Kindheit. *1688:* Komsa Drágos, Kis korá(b)an) bujdosot el [F.porumbák F; ÁLt Urb. 24]. *1719:* tudom, hogy ezen Istokot egy hugával küs korokban sokáig tartá ... Pocsa János Uram [Hatolyka Hsz; HSzjP Sibrik Michael (50) col. vall.].

13. fiatal, ifjú; tînăr; jung. *1568:* Magdalena Gabrielis gorg c(on)sors, iur(ata) fassa c(st). Ezt hallotta(m) hogy az en mustoha leanyom azt monda az en kisseb leanyomnak [Kv; TJk III/1. 206]. *1606:* en kusseb voltam Gergely kouacznal [UszT 20/175]. *1643:* az kett kisseb áruaknak Borbaranak es Istoknak ... az B: Tanaczy akaratyabol az Sogorokat Nyreo Benedeket rendeltek volt tutorok(na)k [Kv; RDL I. 131]. *1794:* ezen hasonfele rész esztendeig használljon a' kissebb Atyafinak, Aronnak aeducatiojara [Asz; Borb. I].

Szk: ~ *gróf. 1667:* Az főispánság tisztiben az kis grófot[a] ő nagysága meghagyja [TML IV, 209 Bánfi Dénes Teleki Mihályhoz. — [a]gr. Tökölyi István fiát, Imrét] ✱ ~ *grófné. XVIII. sz. v.:* a' Nagy Grofné és Ngtok közt eddig folyt minden versengéseknek nem más, hanem a' kis Grofné az fő oka [GyL. N.Solymosi Kontz József lev.].

14. Állatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere. fiatal; tînăr; jung. *1741:* két kiss nyári süldőtskét (!) vetettek bé hizlalni [Mezőbánd MT; LLt 146. B]. *1768:* volt ... a' kissebb szürke Kantzával esztendős Kantza Csikkoja és akkor is Vémhözö volt a Kis Kantza [SzentkGy]. *1778:* A bornyús Tehén kiss idei bornyával [Csicsó Cs; Ks 65. 44. 13]. *1796:* Nagy Tehény három ... Ideji kis Tehen Borju egy [A.preszáka AF; MkG Conscr.]. *1819:* A Venitze udvarán tanáltatik egy Sövenybol font Szalma fedél alatt lévö rüdeg sertés ol melyben esztendős és küssebb Malatzak tanáltatnak Nro 37 [Baca SzD; TSb 6].

Án. *1674:* Kis Mocskos[a] [EM XLIX, 535. — [a]Kutyanév]. *1676:* Kis Mucskos[a] [i.h. 536. — [a]Agárnév].

15. nemzedékviszonyító jelzőként; ca atribut referitor la generaţii; als Attribut im Vergleich von Generationen: **A.** *af* ifjú; (cel) tînăr; jung. *1453:* kys Igyarto gerger [Kv; TT 1882. 538]. *1563:* Kws Emre Marton [Gysz; LLt Fasc. 133]. *1579:* Kws feies mihaly [A.csernáton Hsz; HSzjP]. *1580:* kis georgy Simon es Tamasnak az anniok kis pal gal georgy leannia volt [Miklósvár Hsz; i.h.]. *1581:* Kysz Monyok Antal [Kv; Szám. 3/IV. 17]. *1590:* Markus Kus Janos [Szu; UszT]. *1602:* Kislaczi Andras [Csekefva Cs; SzO V, 237]. *1640:* Nagy es kis Veres Ianos [Kudu SzD; RLt O. 5]. *1654:* eőregh Záz Jakab Kus száz Jakab [Feketelak SzD; WassLt Barla János (50) jb vall.]. *1760:* Ladislaus Kis-Székely [Dés; RkAk 39].

A nemzedékviszonyító szerepre l. MNy LXIII, 51–64; AÉ 284–304; uo. fölös számú adalék.

Szn. *1606:* Kws Pal Balint [Szentiván Hsz; Kp I.19]. *1668:* Kis Pál Balintne nagj margit Aszony nehai Kis Pal Balint [Kökös Hsz; BLt]. *1713:* Kűs-Pál Lászlo ur(am) [Szentiván Hsz; Kp I. 97]. *1720:* Küspál Sára Aszszony [Kökös Hsz; Kp I. 124]. *1728:* Kűs-Gjörgj János Kűs Györgj Miklos junior [Málnás Hsz; SVJk]. *1797:* Katona Istvánné Kis György Máris (40). Kis György Eva hajadon Leány (18) [uo.; Mk II. 8/260 hh.]. *1857:* Tunyogi Kis nagy Josef [Kv; ACSzám. 49].

B. *kf* ifjabb; cel tînăr; jünger. *1582:* Nagiob Mark Balynt es Kwsseb Keohazy Mark Balynt [Uzon Hsz; Kp I]. *1603:* küseb mircze mihaly [Medesér U; UszT 17/49]. *1628:* nagiobbik Bereczk Istuan. kisseb Bereczk Istuan [Uzon Hsz; BLt]. *1648:* Nagiob Tamasi Janos. Kisseb Tamasi Janos [Siklód U; UszLt IV. 51]. *1675:* Nagiob és Küsseb Tiboldi Peter [Körispatak U; Pt]. *1701:* nagj Balasi Boldisár, kisseb Balasi Boldisár [Kissolymos U;

BLev.]. *1764:* Sz: Királlyi Nagyobb Vitos Mihály. Ugyan Sz: Királlyi Küssebb Vitos István [Szentkirály Cs; Hr 8/18]. *1790:* Márkos Pál Fia kisseb Márkos Péternek. Márkos Mihály Fiá Nagyob Márkos Petérnek [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1804:* Nagy Dosa Mihály. kisebb Dosa Mihály [Makfva MT; DLev. 5].

C. értelmezőként; ca apoziţie; als Apposition: ifjabb; cel tînăr; jünger. *XVII. sz. eleje:* Setet Peter kisseb Nujtodi pp [Nyújtód Hsz; HSzjP]. *1633:* Keserw Gergely, nagiob, ugia(n) Keserw Gergely kisseb lo fw Emberek Barotiak, Miklos var szekiek [BLt 5]. *1672:* Forro Petert az kissebbet meg fogak [Kvh; HSzjP Nobilis, Agilis Stephanus Kemendi in Oroszfalu residens (25)]. *1687:* Matefi Istvan kisseb Nemes Ember. közepsö Nemes Matefi Istvan Uram [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1690:* Bora Andras küssebb [Szemerja Hsz; BLt]. *1703:* Kovács Péter Küssebb [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1731:* Kovacs Mihallj küsseb lofü szemelly [Uzon Hsz; Kp I. 132]. *1782:* Ambarus Ferencz küsebb [Bethlenfva U; Ks 65/43]. — L. még SzO V, 188, 195, 211–3.

16. kevés; puţin; wenig. *1584:* Forma iuramenti Exactor(um) Rationu(m) Colosuarien(sium) ... amy kys repositumot az vristen ez varosnak Adot es Adando, azt senkinek Nem Jelentytek [Kv; Szám. 3/XIV. 1]. *1585:* dizno hust, es hialt (!); oztan ziwet latott nallok es egy kys hurkat [M.valkó K; KP. Bott István jb vall.]. *1589:* egj kws penzeonk vagio(n) [Máréfva U; UszT]. *1617:* Az peoreós azzony monda hogy akazzatok feól az hagymat ... Aztis monda az azzony hogy Akazzatok Egi kis kenieretis melle [Mv; MvLt 290. 25b]. *1712:* egy kűs Turocskat is tartok Uram kgd Szamara [Madéfva Cs; Born. XXXIX. 50 Iffiab Sander Mihály Kászoni János főkirálybíróhoz]. *1792:* mihent egy kis hideg ér, Enis mingyárt oda vagyok [Szökefva KK; BálLt 1]. *1810:* Láttam ... egy Embert, hogy a' Vintzellérnek egy Sűlt Tyukat, és egy kis palinkát hozott [Adorján MT; Born. G. XIII.1 Fagarasi Kosztántinné Márkos Todoszia (38) vall.]. *1816:* Egy tsupor fenekén, egy kis el savanyodott méz [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

17. csekély; puţin; gering, nichtig | jelentéktelen; neînsemnat; unbedeutend. *1554:* Chyak ne busitana te k mynde(n) kys dologal [Gáldtő AF; Told. 4]. *1581:* kerem keg(ielmed)eth, hogy az naponkint valo geöleöltség neh aradgio(n), kegd haggia meg az nemetyeknek, è kws marczonasagh zolgalathon ne vezekedgienek [Noszaly SzD; BesztLt Joannes Chyeffej provisor Albensis. lev.]. *1677:* Nekem bizony sem volt sem nincsen Kegyelmed ellen legkisebb nehézségem is [TML VII, 486 Teleki Mihály Absolon Dánielhez]. *1696:* rollam kisseb mindaz altal kész szolgájárul Valo el nem feleytkezeset Kgld-(ne)k meg szolgálom [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz]. *1777:* (Barthos Kelemennek) eleinte ... volt itt a Szek elöt egy kis baja de azis depuraltatott [Hsz; BLev.]. *1798:* mindezekben Méltoságos Groff Toldalagi Läszlo Ur ő Nagyságának legg-kissebb bé-folyása sem volt [Kolozs; Told. 42/24]. *1800:* Mig a' Kelentzei Határ Osztály el nem kezdődött, addig semmi leg kissebb versengést sem hallottam a' Kelentzei és Kőödi Lakosok közötT [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Fodor Vaszali (67) col. vall. Vérvölgyi Bányai János kezével]. *1826:* A Gyomor erősitö mixturát egy kis változtatással meg készittettem [Dés; Ks 161 Bod Elek lev.].

Sz. *1632:* ennekem most kisseb gondomis nagiob annal [Mv; MvLt 290.62b]. *1711:* kisebb dolgunkis nagyobb nékünk ennel [Ks 96].

18. becéző/kedveskedő jelzőként; ca atribut alintător/dezmierdător; als Koseattribut. *1661:* Adja Isten, lássalak jó egészségben hamar üdőn, édes szerelmes kis Jutkám [TML II, 115 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1662:* Édes kis mancza Feleségem, tudósíts egészséged és az gyermekek felől [i.h. 228 ua. ua-hoz]. — L. még TML II, 110, 174–5, 219.

Szn. *1574:* ez Keotelwereo Bereczk leánya Kys Anna [Kv; AÉ 325]. *1615:* Timar Verner Georgy vram kivana ... az eo Arvainak Küs Annanak ... az Anyaj harmadot Excindalnok [Kv; RDL I. 96b]. *1615/1628:* Kis Anna harmadgiara ... Egi viselt gránat foldozot szokniabol tartozik az Apia forditoni ... f 1 d 66 [Kv; i.h. 96c]. *1618:* Czige Pettermeteöl ... Jutott Kws Anna es Tankonak Attyaj dualitásaba(n) [Kv; i.h. 104]. *1627:* Ezek az Keues Jok Jutottak az Ket Aruaknak vgi mint Jantsinak es Kis Annanak [Kv; i.h. 135]. *1651:* Dioszegy Kis Anna [Kv; PolgK 142]. *1676:* Kisanna részére jutott egy öreg derekally [Kv; RDL I. 155a].

A *Kisanna* névtípusra l. AÉ 318–29.

19. gyenge; slab; schwach. *1558 k.:* borich Mas fazakath feliwl az fazekra ... es chinaly az vtan egy kis twzet alaya [Nsz; MKsz 1896. 282]. *1632:* Czötörtök nap uala az hogj egi kis verö feni uala, es en is ballagek ki az haza(m) eleibe [Mv; MvLt 290. 104a]. *1697:* egj kis szél támadott vala [Szamosfva K; Ks 90]. *1708:* Májusban ... volt egy kis dér [Kv; KvE 252 VBGy]. *1715:* vjfalvi foglalt bor ... Kis hordo iz van rajta [Ebesfva; UtI]. *1736:* Mihelyen az új bor annyira forrott, hogy egy kis csípőssége volt, mindjárt új bort ittanak [MetTr 326]. *1851:* Sala Farkas is tegnap eret vágatott magán ... mint ha nyelvét valami kis guttátska legyintette volna meg [Kv; Pk 7].

20. kb. szerény; modest; bescheiden. *1659:* Ez mostani alkalmatosságommal nem akarám elmulatni, édes Uram, hogy Kegyelmedet ez kis levelemmel meg ne látogatnám [TML I, 457 Pekri Sófia Teleki Mihályhoz]. *1662:* számveveo Uraiméknak mostani kis collátiora keolteottünk[a] [Kv; SzCLev. — [a]Köv. a fels.]. *1739:* énis hibáztam sokakban meg vallom mellyről alázatoson engedelmet Instálok Ngtol méltoztassék meg engedni mint legg kissebb szolgájának [Drág K; JF 36 LevK 175 Tollas György lev.]. *1847:* Az uradalmi tiszt urakról Varga Katalin azt mondotta, megmutatja, hogy nemsokára kisebbek lesznek [VKp 245]. *1899:* A fiú ... ha tán a számosztálynál egy kis helyet csíphetne, délelött dolgozna ... s rögtön vizsgára jelentkezne [PLev. 203 Petelei István Gyalui Farkashoz].

21. szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ebb hatalmasság* kisebb hatalmaskodás; potentia minor; silnicie mică; kleinere Machthandlung. *1833:* a' Méltoságos Exponens Aszszony ... perlette a' Mlgos Major Urat ... Borozda Járásbol eredett, 's kissebb Hatalmosság Titulussa alatt ... inditott Perben [Msz; SLt Vegyes perir.] ✱ *~ebb hatalom* 'ua.; idem'. *1768 k.:* Klmteket ... Megpercelték s ... meg is nyerték eö Ngysk klmeteket, külön külön kissebb hatalom büntetesin, meg veretett Jobbágyaik(n)ak Sérelmek és fájdalmok meg fizetésin [DLev. 2/X. B. 21]. *1830:* N.Enyeden

... Májusnak 13kán Nemes Also Fejér Vármegye T.T. Generàlis Székén ... fell vétetik Pere Tekintetes Bartók Ádám Urnak ... Nemes Vàro Mihály, Vàro János, Bàrdutz Joseff, és Csokási István Allperesek ellen Kissebb Hatalomért[a] [Ne; DobLev. V/1165. — [a]Orga Vonus erdőpásztor megverettetése ügyében] ✱ ~ *hatalom* 'ua. idem'. *1591:* miert hogi eo is nemes ember enis nemes ember vagiok igh hatalmaskodot raitam ... valaminek az Kemetek teorúeny engedi mondanom vagi az Kws hatalomnak vagi az nagy hatalomnak terhen annak mondom erette kwleon kwleon ... az feliwl megh irth raitam teot hatalmaskodasokert [UszT]. *1604:* mind az tiz diznoknak be haitosaert kwleon kwleon az kis hatalomnak terhen vadnak [i.h. 18/59–60].

◇ **Hn. A.** tn-i összetételekben; în nume de localități compuse; in Zusammensetzungen von ON. *1585:* Kws galambfaluan [Kisgalambfva U]. *1598:* Kws Iloswa. Kws Kayonban lako Thot Mihal Nemes Ember [F.ilosva SzD]. *1600:* Kws Borosnio [Kisborosnyó Hsz]. *1604:* Kws Kedeben [Kiskede U]. *1606:* kūsfaluban [Kecsetkisfalud U]. *1615:* Kűs falud [Kisfalud MT]. *1630:* Kys Orbaiak [Kisorbó AF]. *1640:* kis Bun [BK 5465]. *1647:* Kws Saros [M.sáros KK]. *1649:* Kis Geőrginy [Kisgörgény MT]. *1650:* Kűs Kend [Egrestő KK]. *1674:* Kűs Solymos [Kissolymos U]. *1685:* Kűs Kadaczj Benedek Ferencz [Kadács U]. *1687:* Oláh Kűs Kapus. Magyar Kűs kapusi Portio [M.kiskapus K]. *1714:* Kűs Denk [Kisdenk H; BK sub nro 261 Raduly Szimuly (80) jb vall.]. *1736:* kis Borszo [TL. Lazar Luka de Sóós Mező (70) ns vall.]. *1744:* Kis Ernye [Koronka MT]. *1770:* Kűs Köpetz [Köpec Hsz]. *1784:* Kis Rápolton [JHb XXXI/56]. *1796:* Kűs Odorjány [Kisadorján MT].

B. összetett folyóvíznevekben; în hidronime compuse; in zusammengesetzten Flußnamen. *1588:* Ez darab feoldet Kis pataknak hyak [Kv; Szám. 4/IV. 3]. *1592/1593:* kwszamos [Décse SzD; Ks]. *1641/XVIII. sz. eleje:* Kűs Olt [Szemerja Hsz]. *1650:* Kűs Kűkkeőlleő [Egrestő KK]. *1670:* Kys Nyarad [Jobbágyfva MT]. *1698:* Kűs Maros [Kisfalud MT]. *XVIII. sz. eleje:* nagy maros. Kűs Maros [Mv; Berz 13/I. 16]. *1723:* kis Szamos. nagy Szamos [Szentbenedek SzD; Ks 25. IV. 6].

C. Más hn-i összetételekben; în toponime compuse; in zusammengesetzten Flurnamen. *1465/1539:* riuulum Kys fenyw pathaka dictum [Bh; KHn 5]. *1514:* preveniendo[a] ad quendam montem Kys Januskepe Bereze vocatum [Tóhát BN; TelO II, 329. — [a]Értsd: meta]. *1624:* Az kws Hiduégeben (sz) [Nagymoha NK]. *1645:* az Falu vegin az Kűs hidnal (sz) [Györgyfva K]. *1698:* Kűs Somos pataka mellett (k) [Tarcsafva U]. *XVIII. sz. eleje:* Az Falu mellett az kűs Dombon (sz) [Zentelke K; KHn 138]. *1700/XVIII. sz:* A Kűs Patak mellett (sz) [M.felek U]. *1751:* Nagy borosnyo felöl a Kűs hegyre hagoba (sz) [Egerpatak Hsz]. *1797:* Kűss Hegyen (sz) [Szentimre Cs]. *1856:* a Kis nyarlo ut [Torockósztgyörgy]. — L. még BHn 49, 69, 88; KHn 10, 311; RSzF 102–3, 247.

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare substantivală; in substantivartigem Gebrauch: **1.** kicsi tárgy; obiect mic; kleiner Gegenstand. *1585:* Tanaczhy akarattyabol chynaltatta(m) az molnokhoz vy merteket mert az Elebbelyek Eőregek valanak kyssebbet czhynaltattu(n)k az mynt az Regy volt [Kv; Szám. 3/XXII. 75]. *1587:* Az varos hazanal Kiraly vehia feleol az Nagj Eorég ablakot be rakattatam kwssebet czinaltatam [Kv; i.h. 3/XXX. 15 Seress István sp kezével]. *1594:* Anak Egikitt ttottuk Ezen Hid alla gerendanak Egi kusebbett feliul az Hidra [Kv; i.h. 5/XXIV. 23]. *1678/1681:* Igaz Vedret, Ejtelyt, vékat es fontot tarczon[a] mindenütt; panasz ra ne légye(n), hogy nagyubbal vészen bé es kissebbel ád ki hol mit [Vh; VhU 659. — [a]A számtartó]. *1734:* Az malom ház héján egy nagy szuszék; egy nagy kas és egy küsseb [Bogát NK; JHbB D/1 gr. Bethlen Farkas lelt.].

2. csekély dolog; lucru neînsemnat; geringe Sache. *1736:* Mikor harmad napján az uj házasok az szüléi házától el akartanak menni (már azelött két cancellista deákkal vagy két nemesemberrel, valami parafernumot adtanak, legkissebbig feliratván, szekérre rakatták) [MetTr 392]. *1781:* Se ... Boér Agnes Aszszony Se Nehaj Ferje Mlgos Vas Ferencz Ur Semmit leg kissebet is a Kezekhez nem Vettenek azon Mobiliákbul nem participalodtanak [Felőr SzD; BetLt 7 St. Botori (33) zs vall.].

3. alacsony személy; persoană de statură mică/scundă; Person von kleinem Wuchs. *1835:* egy Kováts Josef nevü emberét ... egy szent Péteri vásár alkalmatosságával meg verte, de mi formán — nem tudom, mért én mint kissebb az oda tojult nagyobb emberek miatt nem láthattam [Zsibó Sz; WLt].

4. kicsi növésű állat; animal mic (de statură); Tier von kleinem Wuchs. *1711:* En is tartottam két ökröt ... egj kevesség ... egjik Tudom hogj meg hala, a másikot kissebbekért hallottam hogj el adta volt [Ditró Cs; WLt St. Györgj Déák (36) jb vall.].

5. kicsi kiterjedésű földterület; teren de suprafață mică; Grundfläche von kleiner Ausdehnung. *1758:* a' két Sessio után 8 nyilnak kellene lenni 6 öreg nyilnak, 's két kissebnek [Gyéres TA; Born. IX. 43 Paulus Pataki (46) ns assz. vall.]. *1780:* a' Nap keletfelől valo Szőlő maradjon Katinak, mint hogy pedig a' kissebb, az Annyánal vagyon 20 Vonás Forint az azal potlogyek [Kv; KvRLt VII. 26 Öreg Rátkoi Ferenc végr.].

6. a. fiatalabb (személy); persoană mai tînără; der/die Jüngere. *1641/1642:* az mikor Feyeruarra menenek ... az Nagiobbik leaniom Susanna ki most Tar Mihalyne, akkor Partaban haiadon leany uala, az kissebb pedigh Berze Mihalyne Desffalui Anna konty alatt uala menyeczke [Mihályfva KK; JHb XXII/37]. *1747:* két fiacskaim lévén az házban mikor elszalattam a kissebbet aluva hattam az házban [Sztolna K; JHb 74]. *1750–1760:* fiam vagyon ető, a nagyobiknak neve Andris Cir(c)iter 4. Esztendos a kisebnek neve Gyurka, ez ket Esztendős [Balavásár KK; Kp III. 106 Mogyorosi György (29) jb vall.]. *1760 k.:* az ket Eocsem Uram eszve veszven azt kialtya az nagyob a kisseb utan varte farka csovallo kis pudli meg tanyitlak [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1818:* minthogy csak két fiú vagyon, következésképpen a küssebb marad az ös házba, a nagyobb pedig a mostani lakta jószágoknak a felire épithet [Jenőfva Cs; RSzF 244]. *1844:* A nagyobb Gyermekek számokra mért pala táblák, küssebeknek néhány fövényes tábla[a] [UszLt XI. 85/1, 63. — [a]Kellékek a kisdedóvóhoz]. — **b.** legfiatalabb (személy); persoana cea mai tînără; der/die Jüngste. *1787:* (Az árvák közül) ezen két leg kissebbnek nem tsak Ruházattyok, hanem Intertentiojok iránt is providealni kelletik [Mv; MvLev. Csiszár György hagy.].

7. alacsony rangú (személy); persoană de rang inferior; Person von niederem Range. *1617:* feiedelmi Tisz-

twnk s hiũatalũnk szerint Subditũsim kózzwl legh kissebetis igassagaban megh akarũnk oltalmazni [Fog; Szád. fej.]. *1671:* az Electortól kérni ... nagyobb kissebbhez hogy elébb küldjön követet, kivánni majd illetlen [TML V, 256 Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz]. *1811:* jertek tsudáljátok ... Foglalatoskodik itt mind Ur, mind Szólga, Vagyon a' nagyoknak 's kissebbeknek dólga [ÁrE 22].

8. jelentéktelen dolog; lucru neînsemnat; unbedeutende Sache. *1662:* Az Toldi Miklós állapotjában Kegyelmed meg semmit se higgyen, mert ... én bizony nem hallok semmit benne, kissebbet is meghallok, az mi az táboron esik, nem hogy olyan embernek szabadulását [TML II, 345 Ébeni István Teleki Mihályhoz]. *1677:* ha ő nagyságának írását látom rúlok, megcselekszem, másképen nem cselekszem legkisebbet is [TML VII, 536 Teleki Mihály Bornemisza Anna fejedelemasszonyhoz]. *1710 k.:* úgy találók, nem hogy olyan nagy dolgot, de kisebbet sem lehet ennek a fél guberniumnak igazítani [BÖn. 876]. *1723:* Miolta vagyok azt a küssebbetis rajtam nem Cselekettek mit Némasági ur(am) [Oroszfalu MT; VGy. Batza Vónucz (43) jb vall.].

9. a legkevesebb; cel mai puţin/neînsemnat; das wenigste/mindeste. **Szk:** *leg~ebbet sem hajt vmire. 1769:* En bizony Kedves Ötsém Ur(am) Duzzogására, ok nélkűlt való Haragjára, leg kissebbet sem hajtok [Mv; Told. 19/45] ✱ *leg~ebbet sem szól. 1772:* Gázmér György nagy dühöttön jövén felém, és legkissebbet sem szolván hozzám tsak meg ragada torkon le vere a földre [Dés; DLt 321. 76b–7a] ✱ *leg~ebbet sem tud. 1769:* Mikor a nevezett pintzét fel verték Tordára voltam Sakadalomba s legg kissebbet Sem tudok azon dolog felöl mondani [Szu; IB Idösb Boros Joseff (71) nemes személy vall.]. *1831:* a' Gujás ... hol járt viszszá tért 'e Gujához vagy nem? arrol legkissebbet sem tudok [Dés; DLt 332.12] ✱ *leg~ebbet sem vesz észre. 1779:* bizony leg kissebbet sem vettem eszre, hogy Suki Lászlo ur Farkas Péter el szabadittatásában munkalodott volna [Kv; SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

A szócikk jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kisadorjáni a Kisadorján (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisadorján/Adrianul Mic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisadorján: Kisadorjánhoz tartozó; care ţine de Kisadorján; zu Kisadorján gehörig. *1778:* a Kis Odorjányi, es Galfolvi határok fele [Nyárádsztlászló MT; EHA].

kisáfárlás kb. kiadás/fizetés; cheltuire; Ausgabe/zahlung. *1662:* articulusba iratott vala: hogy azon porta elégitésére való nagy summának eleitől fogva volt minden perceptióiról, beszédésérűl és erogatiójárul, kisáfárlásáról vagy elköltésérűl való számadás, és ha mi abban egyéb szükségre fordittatott volna az porta megelégitésin kivül, annak megfizetésére akármelly privátusok ... köteleztetnek [SKr 645].

kisáfároltat kiadat/szolgáltat; a pune să distribuie; ausgeben/händigen lassen. *1662:* gróf Bethlen István[a] ... minden jószágiban levő majorságinak tizedét az ecclésiabéli istenes tanítók s oskolák tartására, gyarapitására, esztendőnként minden fogyatkozás nélkül kisáfárolatja [SKr 285–6. — [a]Bethlen Gábor öccse, 1630-ban két hónapig, lemondásáig maga is fej.].

kisagy creierul mic, cerebel; Kleinhirn. *1694:* Az agyvelő egész anatómiáját tanulmányoztuk: a nagyagyat, a kisagyat, a Sylvius-csatornát[a] [Kv; KvE 232 VBGy. — [a]Folyt. a fels.].

kisajtó 1. ajtócska; uşiţă; Türchen | a nagykapu gyalogosajtaja; portiţă, poartă mică; die kleine Tür am Tor. *1573:* Katalin azzon Tyborchy Janos deakne ... vallya hogy ... Nemykor az Kis aitot Megh Nitottak volna, latta hogi azkor Ieot be Kappa myhal az kis ayton [Kv; TJk III/3. 51]. *1633:* az Assoniom az kapu kis ajtajat ki nitotta [Mv; MvLt 290. 120a]. *1650:* (Az udvarocskát) legien szabad altal rekesztenem ... az barom vdvar(on) levő okol kert kapuianak az kis ajto felől valo baluaniaigh [Folt H; BK sub 117]. *1677:* Vagyon az Madarosi háznál egy nagy Kapu dezkás egyben járo Kűs ajto mellette [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1702:* Ezen Csűrős kertnek ... rostélyos kapuja vagyon, az kis ajtaja fellyűl p(rae)stillával fedett, de még bé tevő ajtaja nincsen egy cseppis [O.brettye H; Born. XXIX. 4. 11]. *1836:* Vagyon egy két felé az Udvarra nyilo izmos Csere oszlopokra épűlt ... ujj kapu. Galab (!) bugos fedéllel — mellette egy kis ajto — vas sorokkal — kilintsel — és elö taszito zárral [M.péterlaka MT; TGsz 18]. — L. még ETF 107.15; ETF 108. 11, 17–8.

Szk: *bejáró ~. 1636:* En mivel akkor az be jaro kis ajton kapu alló valek, az templum porticusaban valek [Mv; MvLt 291. 67b]. *1694:* Ez meg irt Udvar ház előtt altal elleneb(en) vagjon az Majorház melljre njilik egj puszta kapu ... Ennek mellette, bé jaro Kis-Ajtaja is puszta levén tsak melljéki, nyiló ajtajok nélkűl [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kűrialeír.]. *1819:* találtatik az Udvarban bé menő három oszlopokon állo 'sendely fedél alatt ketfelé nyilo avatég kapu ... a béjáro kis ajton két vas Sorok, egy vass kilints, egy vas bé záro vas ütközőjével edgyűtt [Baca SzD; TSb 6].

2. vár- v. városfal gyalogos ajtaja; portiţă (făcută) în zidul cetăţii; die kleine Tür in der Burg/Stadtmauer. *1568:* Joannes p(rae)tor ciuitat(is) ... fassus est ... estúe az Kys Aytoth be tezwk vala [Kv; TJk III/1. 212]. *1571:* Az Kys Ajtokat Mostan dolognak Ideyen eo K. Byro vram Nittassa Megh es vetessen Erzwket rea [Kv; TanJk V/3. 44a]. *1582:* Ertyk eo kegmek aztis hogy az Kis ajtok valamenyere negligenter asserualtatnanak feokeppe(n) az Magiar vczay [Kv; i.h. 249a]. *1585:* Biro vra(m) ... Az kolchtartoka⟨t⟩ ereossen megh inche, hogy senkit Eyel hirenelkwl, se ky se be az kapuk es Kis Aytok kolchtartoy Ne ereszenek hwteók Alat [Kv; i.h. I/1. 16]. *1613:* Az O varba(n) az kys ayto zegeletinel [Kv; RDL I. 92]. *1676/1681:* Az Kaput ideje(n) vonassa fel[a], es késön ereszszék le; az mikor penig derekas szűségh, es szekeresnek ki s be valo jarasa nem kévánnja, ollyankor csak à huszar vár kis Ajtajat tarcsák nyitva [Vh; VhU 665. — [a]A porkoláb].

Hn: *Magyar utcai ~. 1575:* Az Magiarwchay es Zen wchay Kis Ajtok Nitasanak Meg, Es ... egi egi drabant legien raytok Eorzeny [Kv; TanJk V/3. 127b] ✱ *Magyar utca kisajtaja. 1577:* Az Magiar vcza kis aitaia felet valo toromrol azt vegeztek eo kegmek varasul, hog ... epitessek meg az torom [Kv; i.h. 148b] ✱ *Magyar utca* —

1580: Az Magiar vcza kysayto felet valo Torom felól wegeztek eo kegmek ... valasztanak Arra valo pallert ky gondot vyssellyen Annak Ipytetyre [Kv; i.h. 211a] ✱ *Óvár kisajtaja/~. 1570:* mykor az owar kys aytayanal valo palon altal Jeot volna, Latha hogi az Jakab Molnar Legen Azkor az Malom aytayat megh Nytotta [Kv; TJk III/2. 105]. *1586:* 5 februáry Az owar Kys Aitonal walo palonak az Jeg 2 Czoueket wonta wala ky [Kv; Szám. 3/XXVII. 11a] ✱ *Széna utca ~. 1579:* Ket wassot wöttem az Zena ucza kys aytora ell Törett vala az emelchö chenaltata(m) ... fyzetem kett vassert d. 16 [Kv; i.h. 1/XVIII. 39] ✱ *Szén utca ~.*[a] *1597:* Veottem az zen vtza kis Aitohoz egj lab fat mellien a' hidnak fel tekereoie iar f — d 17 [Kv; i.h. 7/XII. 13 Filstich Lőrinc sp kezével. — [a]A *Szén-utca* a *Széna-utca* hangűrmegszüntető hangzókivetéses névváltozata. (A további adatokra, fejtegetésekre nézve l. KvTel. 104–5)] ✱ *Torda(i) utcai ~. 1590:* Mindt az varos vegeze, hogi az Tordai vczay küs Ayttoba, Egy Eryzot Alosünk, fogattük varga Janost hora p(ro) f 1 d 50 [Kv; Szám. 5/XXIII. 178 Casp. Schemel sp kezével]. *1622:* az mennykő elsőbben esék az Torda utcai kis ajtón alol az város kőfalára az kis erkélybe ... másodszor üté az Torda utcában az küs ajtón való tornyot [Kv; KvE 154 SB] ✱ *Torda utca ~/kisajtaja. 1585:* Az Torda Wcha Kys Aitaiara ... Az Bachy Peter vra(m) koltese edeg wagio(n) az mint Chedúlat Rolla Adot[a] [Kv; Szám. 3/XVIII. 22b–23 Gellien Imre sp kezével. — [a]Köv. a részl.]. *1596:* az Mayor kertet, mely vagyon Thorda vcza kis aython kywűl ... beochywlettewk f 150 [Kv; RDL I. 65].

kisajtós a városfal gyalogosajtajának őre; paznicul de la portiţa cetăţii; Wächter der kleinen Tür in der Stadtmauer. *1649:* Az Varos Kis Aitosjnak ... Atta(m) Ebedre Vaczorara Hust Lib. 6 ... Köz Czipot Nro 12 [Kv; Szám. 26/VI. 122].

kisáncol kiárkol; a şănţui; Gräben ziehen. *1771:* Concludálták eztis a' Somlyaiánusok magok között, hogy azon ... Vadas To béli részeket, mindeník rész tartozzék keresztül ki sántzolni, a' viznek bátorságosobb el folyására, ha ki pedig negligálná, és más ki sántzolná ... az a' ki, ki sántzollya birhassa annak a' részét mig meg fizeti munkáját [Fejér m.; DobLev. II/428. 29b]. *1810:* A láb földeket kózél az Udvarhoz kell tsinálni a' rétet jo moddal ki Sántzolni a' közepén is széles Santzot [Banyica K; IB gr. I. Bethlen Sámuel lev.].

kisáncolt kiárkolt; şănţuit; mit Gräben versehen. *1787:* Matskási Ferentz ur ismét üzőbe kezdette venni a ki Sántzolt nádas hellyet [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793/1794:* 'a Tsombordra[a] menő uton alol lévő ki santzolt Rét | (A) ki sántzolt Rétnek harmad részet hosszára dél felől 234 Mforint, és 64 pénz summába ki szakasztotta, halmokkal meg jegyeztette [M.bagó AF; DobLev. IV/739.17a, 22a. — [a]AF].

kisáncoltat kiárkoltat; a pune (pe cineva) să şănţuiască ceva; Gräben ziehen lassen. *1780:* Édes Atyám ... azon Rétet, ugy ki sánzoltotta volt, hogy mindenütt szekérrel lehetet rajta járni ... miolta a' to fel dugodott ... azon árkokon ugy anyira fel tojul a' viz hogy hasznát nem vehetem [Szamosfva K; Born. XXXIX. 51 Josintzi Sándor nyil.]. *1796:* az egész Rétet ujjra kisantzoltattam, Füzfa Karokkal kőrűl ültettettem [Kv; KvLt Prot.oec.pol. III/3. 360]. *1807:* néhai ifiabb Rettegi Sigmond Ur ... egy nagy rétet fogott fel, azt jo nagy Sántzal ki sántzoltatta a Mettzenzori Totokkal költségesen ásatván ... azután hogy a sántzok bé töltenek Czigányokkal is ki ásatta [Apahida K; RLt O.2 Jos. Farkas (47) ns provisor vall.] *1841:* kaszálloját, minek az erge a szomszédgya ... ki szántzoltatta, és ... az ergéből felinél — némely helyt a sántzolással tőbbet bé fogott a magáéhoz [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt].

kisáncoltatás kiárkoltatás, şănţuire; Ziehung eines Grabens. *1801:* nem tudunk hogy ... mostani Udvari Biro ... leg kissebbet is el idegenitett volna ... sőt mindenkor ellenzették, tiltották hogy a Juris sustentatiot mindenkor meg tétette, ki Jártatásával, kisántzoltatásával ki Gődrőztetésével [Nagynyulas K; DLev. 5].

kisáncoltatik kiárkoltatik; a fi şănţuit; (Gräben) gezogen werden. *1790:* hogy a viz fel ne iszapallya ki kezdettetet volt Sántzaltatni [Msz; LLt 10/2]. *1799:* Ezen bé foglaltt kender földek vége pedig nagyobb részint forrásos, és olly sűllyedéses volt, hogy a' mig ki nem sántzoltatott, az ökör is ha reája mentt beléje dőltt | ezen ... földek vége nagyobb részint igen forrásos és olly seppedékes helly voltt, hogy a' mig ki nem sántzoltatott ... a' Marha rajta nem járhatott [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

kisáncoltatott kiárkoltatott; şănţuit; mit Gräben versehen. *1809–1815:* a Nagy Réten ki sántzoltatott uj ország uttyával a Soosban lévő örökös kaszálloja [Dés; EHA].

kisarányú kb. kisebbecske; mai mic; von kleinerem Ausmaß. *1574:* vegyenek ebből a pinzbeöl Saranak Egy Kis araniu fedelet mert az ki othon vagion az nagy araniu [Gyf; JHbK XXI/12.4].

kisarjazik kihajt; a răsări; (auf)keimen/sprossen. *1796:* a határunk bizony igen gjarlo mivel három izben a jég eső ugj elrontotta mindenféle gabonankot hogj majd semmi maradott, a Dohányok ugjan kisarjasztanak de késén vehették elé magokot [IB. Szent Gerlítzei Nagy Sigmond mezőújlaki (K) ref. pap lev.]. *1823:* Betsülték volt ... Dosa Gergely Ur Erdejében az őrökre el veszet tsutok béli kárt a mely soha ki nem sarjazik ... 40 — azaz negyven Rns forintokra [Kakasd MT; DLev. I. III.A].

kisarjúzás kisarjazás/hajtás; răsărire; Aufkeimen. *1765:* mostis megismerszik a ki Sarjuzásbol hogy Erdő volt, melly szegeletet az Lunkutza mellett maga Fejérvári Kristina Asszony protegált [Hosszútelke AF; JHb XXVII/5].

kisarjúzik kisarjazik/hajt; a răsări; aufkeimen. *1825:* (A berekben levő) vágásoknak hellyét a' Fű és Burján bé nőven, és nagyobbára ki se sarjuzván — az ezekben okozott károkat meg betsűlni ma már nem is lehet [Szentdemeter U; Told.].

kisasolt kb. (sasfával) megtámogatott; proptit (cu stîlp); angespreizt. *1807:* A Vetemenyes kertben be jaro

ajto feleh fél rodhadasban tanaltatnak melletek közel hasollo (!) ket fen allo ki Sasolt Sas fakkal [Dés; BetLt 6 GyUj Falvi Nagy Ferencz kezével].

kisasszony 1. fărendŭ leány; fată din rîndurile aristocraţiei; hochadeliges Mädchen. *1582:* Bonchidaj Gergell' vram kwldeott fiatull az kis azzonnak kupakatt Gyalúban [Kv; Szám. 3/VIII. 37]. *1694:* Hamvas szerdán ... jegyzettem el magamnak feleségül erdélyi főgenerális Bethlen Gergely uram ő kegyelme negyedik leányát, Bethlen Kata kisasszonyt [II AMN 333]. *1713:* Anno 1713 19 Martii ... mikor jókedvvel ennénk ebédet Lónán[a] gróf Teleki Pál uram házánál, gróf Teleki Mihályné, Pálné, az úrfiak és kisasszonyokkal, nagy szél indulván, a palotát ránk szakasztá hirtelen ... 22 lélek közül csak egy hala meg ... Egyik kisasszony is megholt számba tartatott sok ideig [Kv; KvE 255–6 VBGy. — [a]Kendilóna SzD]. *1736:* régen az tizenkét tanács úr, gróf és nagyságos urakon kivűl többnek úr nem vala neve, úgy azoknak gyermekein kivűl urfi, kisasszony; sem annyi az asszony nem vala ezeknek az feleségeken kivűl, az mely urakot oda fel leirék, hanem ha annál nagyobb fő ember volt is, csak úgy mondották: uram, kegyelmed, asszonyom, kegyelmed, mint vagyon aszonyom; gyermekeknek penig kis uram, kisasszonyom [MetTr 356–7.]. *1751:* Hallottam ilyen szót az Urffitol mikor testvérivel M(éltoságos) Apor Anna Kis Aszszonnyal Bartha Judit Aszszony felett öszve háborodott, én fogoly vagyok [Szentlélek Hsz; HSzjP]. *1761:* én Baro Imreh Urat, Josika Gaborne Aszszant, Mélgos kis Aszszanyaval ben hattam [Branyicska H; JHb XXXV/45. 10]. *1789:* G. Kemény Farkas Vr eö Exellentiája és Gróff Teleki Lajosné eö Nga három kis asszonyokkal itt hálának [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1802/1816:* ami illeti Nagy Sándort a Lázár Kis Aszszonyokni szegödék szolgálatyát összel fel hagyá [Dálnok Hsz; Kp IV. 317 Péter Anna (38) vall.].

Szk: *úri ~. 1764:* Méltoságos Gróff uri küs Aszszonynak Petki Klára Asz(sz)ony eö Ngának [Ks 94 Bartalis János Petki Klárához].

2. (köz)nemesleány; fată din rîndurile nobilimii; kleinad(e)liges Mädchen. *1806:* Ttes Imets küsAsszony ... Bethlenfalvi [Kadicsfva U; Ks 65/43]. *1809:* Kitsi Jánosné Almási Jutka 48 esztendös Sellér Aszszony felel ... a Tkts Biro Kis Aszszonyok Béresse Fiatfalvi Joseff a ... Nagy Aszszony[a] meg fogadott legényét az Udvarbol el hivá [Homoródsztmárton U; UszLt ComGub. 1749. — [a]Néhai Tekéntetes Biro Pálné Geréb Kata Aszszony]. *1811:* Árva Tekintetes Tatrasi Thérésia Kis-Aszszony [BSz; BetLt 5]. *1814:* Kozlán[a] ... Ifiabb Siko Istvánné Farkas Anna asszony és Hajadon Leány Farkas Antonia Kis asszony ... maradtanak ... égy égy kis rész Jószágok [i.h. 3. — [a]Kövár vidékén].

3. úrileány; domnişoară; Fräulein. *1823–1830:* 1796-ban Németországban láttam a kisasszonyok hajait fonatlan az hátjokon lebocsátva [FogE 67]. *1865:* Fejér Kati kis asszony [Kv; Végr. 5.]. *1879:* Czakó Józsei elküldte az iveket a szélrózsa minden irányába — uraknak, kisasszonyoknak, asszonyságoknak [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz].

Szk: *~t csinál vkiből. 1823–1830:* volt Gogánban egy Pál Ferencné nevű özvegy papné, ennek nálomnál idösebb, feleség nélkül való fia, Pál László és idötöltett leánya, Kriska asszony, melyből idövel a község kisasszonyt csinált volt [FogE 275] ✱ *~t játszó személy. 1823–1830:* Ifjú deák koromban a kollegiumban komédiát játszodván, engemet is mint kisasszonyt játszó személyt öltöztettek volt olyan vállba [i.h. 66].

4. *~ hete* az a hét, amelyre Kisasszony napja (szept. 8] esett; săptămîna în care cade Sfînta Maria Mică; Woche Mariä Geburt. *1769:* Tudjae a Tanu ... Hogy ezen follyo 1769ik esztendöben Kis Asszony Havában szinten Kis Asszony Hetében ... Korda György Ur eo Exc(e)l(lentia)ja ... Kortsoma Házának pintzejet ... ki verte volna fel ... ? [Szu; IB vk].

A régiségben Kisasszony napjának ünnepe (Mariae Virginis fastum) — a rk naptár szerint — rendesen szept. 8-ra esett, olykor azonban aug. 15-én, sőt márc. 25-én is lehetett az ünnep.

5. *diákny, gúny* cipőben járó diák; nume dat elevilor care purtau pantofi; Schuhe tragender/anhabender Schüler. *1870 k./1914:* cipőt csak a leányok viseltek, ha vagy egy fiu mégis azzal jelent meg[a], azonnal megkapta a „kisasszony" nevet [MvÉrt. 22. — [a]A kisebb városok ref. kollégiumaiban].

◇ **Hn.** *1687:* Bartha Imreh es Kűs Asszony nevű szánto földek vicinitassib(an) (sz) [F.gyerőmonostor K; EHA]. *XVII. sz. v.:* Az kis Aszszony patákja mellett [Mezőbánd MT; EHA]. *1774:* a' Kis Aszszany patakán belől (sz) [Gerend TA; EHA]. *1792:* Kis aszany hidgyára menő utzák atalljában [Derzs U; EHA].

kisasszony-feleség nemesleány-feleség; soţie provenită din rîndurile nobilimii; aus kleinadligem Mädchen gewordene Ehefrau. *1823–1830:* (Albisi Bod Sámuel, bonyhai ref. pap) jó familiából való Csonakosi leányt vett volt feleségül, és szép jószágot kapott vele ... A felesége ifjúasszonynak hivatta magát, azt mondván hogy ő nem olyan születésű, mint más papné ... nem dolgozott ... egy becsületes változójak vagy ágyneműek nem volt. Így adta meg árát a kisasszony feleségnek [FogE 154].

Kisasszony hava augusztus; luna august; der Monat August. *1597:* harmad eszten napia lezen holnapi napon Idest harmadik napia(n) Kis Aszonj haúanak hogy eggit volta(m) ebede(n) Dáuid Antallal [UszT 12/35]. *1627:* 1627 eztben tizeneotcodik napian Kisaszzony hauanak uyölag hivanak minket ... Galambodra [Galambod MT; Told. 26]. *1642:* meg Kis Aszony hauaba el kezdette a' vettetest [Jegenye K; GyU 75]. *1653:* 1562 esztendőben hala meg Borsos Sebestyénnek az ő vén anyja, kisaszszony-havának második napján | A nyár mind csatázásban telék el inkábban. Hanem kisaszszony-havában Báthori Sigmond is készülni kezde hogy a bassára reá mennyen [ETA I.20, 43 NSz]. *1705:* Augustus, Kisasszony hava, XXXI[a] [WIN 1,500. — [a]Fejezet-cím]. *1719:* az en edes jo Feleségém is ... Küs Aszony Havā-(na)k 20dik napján Viradolag ... az ő Teremtő Istene-(ne)k ... még ada Lelkit [Gyergyóújfalu; Borb. II Solyom István lev.]. *1721:* (A kézfogón) Kis Aszony Havának ötödik napján Sz: Miklosi Pusztás Házamnál ... meg jelenni méltoztassa(na)k [Kv; Ks 95 Bethlen József lev.]. *1769:* Tudjaē a Tanu ... Hogy ezen follyo 1769dik esztendöben Kis Asszony Havában szinten Kis Asszony Hetében ... Korda György Ur eo Exc(e)l(lentia)ja ... Kortsoma Házának pintzejet ... ki verte volna fel ... ?

[Szu; IB vk]. *1792:* Költ Privilegialt Nemes Zilah Várossában Kis Aszszony Havának 17dik Napján 1792-dik Esztendőben tartott közönséges Communitási Gyűlésében [Zilah; Borb. II hiv.]. — L. *kisasszony 4.* al. a jegyzetet.

kisasszonyi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *idő* hajadonkor; vîrsta de domnişoară, fetie; Jungfrauenalter, Mädchenalter. *1759:* Tudgyae ... ki volt az a Kis Aszony ... kinek Kis Asszonyi idejiben Molduvábol, Tatrangbol, Martonosrol, Hétfalubol vittek és vitették a bűbájos boszorkányos Asszonyokot? [Altorja Hsz; HSzjP] ✱ ~ *módra* nemesleány módjára; asemenea unei domnişoare din nobilime; nach der Art eines adligen Mädchens. *1823–1830:* Őri Zsuzsikát kicsiny korában Szentlászlóra vitték, ott a Nagy Dániel anyja nevelte, utoljára pedig Nagy Dánielék kisasszonyi módra, mint egy jó nemesleányt szoktak [FogE 150].

kisasszonyka förendű leányka; fetiţă din rîndurile aristocraţiei; hochad(e)liges Mädchen. *1661:* Az kisasszonyka[a] felől nem tudósítál édes szívem [TML II, 138 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz. — [a]Születendő gyermekét érti] | az kisasszonykának keresztelésében kívánok gazda lenni [i.h. 221 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1744:* ă Kis Aszszonykát ex acquisitio könnyű leszen Ngsd(na)k ... a Mákai[a], és Szép K. Sz. Martoni[b] Szőlők iránt contentalni [Kv; Ks 40. XXVIIIc. — [a]Mákón (K) levő. [a]Szépkenyerűsztmártonban (SzD) levő]. *1793:* a Grófné ... a' Nagyobbik kis Aszszonykával sokkal keményebben bánt, mint a' más kettővel [Koronka MT; Told.].

kisasszonynapi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *sokadalom* szept. 8-i vásár; iarmarocul din ziua Sfîntei Maria Mică; Jahrmarkt am Tage Mariä Geburt (8. Sept.). *1668:* Kortsomát szabad volt a városnak eleintén három heteken tartani, ugymint a Pűnkösdi, Kis Aszőny napi, és Szent Miklos napi sokadalmak hetiben [UF II, 442]. *1747:* az J ... Kis Aszszonynapi sokadalom alkalmatossagával captivaltatván a' Verbuans Katonak ált(al) ... azért hogj edgj étszaka a' tömlőczb(en) kellett halnia, rut káromkodásokkal ... káromlotta a Magistratust [Torda; TJkT III. 161]. *1824:* ugy annyira meg-vagyon szorulva a' piatzi Hely, hogy ... bé nem fogadhattya most a Kis Aszszonynapi Sokadalomra ide jövö Sokadalmasokat [uo.; TLt Közig. ir. 252].

Kisasszonynap(ja) Kisboldogasszony (szept. 8): Mária születésének ünnepe; ziua Sfîntei Maria Mică; Feiertag Mariä Geburt. *1560:* Nagy falu(n) költ kis asszon nap vtan(n) valo penteken [Nagyfalu BN; BesztLt Myko balas szücs Ghasparnak Beszterczey Bironak és a beszt-i városi tanácsnak]. *1570:* Eotthwes Lwkaczne fel peres Byzonsagy ... Chěterteken ... Kisazzon Napian [Kv; TJk III/2. 85]. *1585:* ezen Jelen walo 1585 esztendeoben Kws az⟨zon⟩ nap thauatth teonk Illyen wegezest[a] [Gagy U; UszT. — [a]Köv. a határozat]. *1590:* (A) feöldnek be vetese lett Kis Azzoni nap tayba [i.h.]. *1596:* porozlo Gieorgy ... Kis Azzoni napjan 8 Septemb(ris) vitte volt Hajosi palt postan Tordara 2 lowan [Kv; Szám. 8/XXIX. 54 Bachi Tamas sp kezével]. *1613:* küs Aszszoni nap tayat [Kőrispatak U; Pf]. *1614:* Holt meg az atyám Borsos Sebestyén in anno Domini 1584 die 8 mensis Septembris, kit hínak Küsasszony-napjának [BTN[a] 41]. *1674:* Az el mult Òszszel Kis Aszzony nap tajb(an) ... Lattam ... az Rakosi hataron ... az szekerekkel ötis [Borb. I Rakoson[a] lako Vagyas György (50) ns vall. — [a]TA]. *1780:* Kis Aszszony Napján Colosvárat voltam [Ne; DobLev. III/540. 4b Johanna Lebin cons. Petri Christian (48) vall.]. *1806:* Szeptember 8-a Innep volt Kis aszszony napja [Dés; KMN 195].

Az ünnepnek változó keltezésére (szept. 8., ritk. aug. 15) nézve l. *kisasszony 4.* al. a jegyzetet.

kisasszony-számban kb. eladó lány-számban; care este la vîrsta măritişului, de măritat; (als) heiretsfähiges Mädchen, in heiratsfähigem Alter. *1779:* Ez[a] igen szép személyű ifjú, mintegy 40 vagy 42 esztendős ember volt, úgyhogy a Bíró Zsigmondné nagyobbik leánya, aki is kisasszony számban volt, megizente volt neki, hogy ha elveszi, hozzamégyen [RettE 393. — [a]Deáki Pál kv-i ref. pap].

kisasszony-személy leányszemély; fată; Mädchenperson. **Szk:** ~*t játszik* úrileányszerepben játszik; a interpreta rolul unei domnişoare; das Fräulein vorspielen. *1823–1830:* Ezen 1792-ben az közönséges examen végződésével, június 29-ik napján délután 4 órakor kezdve 8 óráig folyt az első komédia, melyben én kisasszony személyt játszottam, előbb török, azután magyar leánynak öltözve [FogE 105].

kisasztal măsuţă; Tischlein. *1652:* Egy kis Asztal, keresztláb alatta [Görgény MT; Törzs Inv. 15]. *1705:* A belső öntött házban pedig egyedül eszik vala a fejedelemasszony egy kisasztalnál [WIN I. 598]. *1758:* fal mellett állo Vászon nélkül valo kis asztal [Déva; Ks 76. IX. 8]. *1813:* Kis Asztal egy jobbatska, más haszon vehetetlen [Sályi TA; RLt Szikszai Elek kezével]. *1824:* Egy Márványkö táblás polirt kis asztal [Dés; DLt az 1826. évi iratok közt]. *1849 k.:* Kotzkás szőr szőnyegek kasztenen és kis asztalon [DobLev. V/1280].

kisasztalka kicsi asztalka; măsuţă; Tischlein. *1756:* Négj szegeletü kis Asztalkák [Somkerék SzD; Ks gr. Bethlen Imre lelt.]. *1792:* Négy Szegeletü kis Asztalka [TL Conscr.].

kis-bélkerék kicsi szárazkerék; roată interioară mică; kleines Innenrad. *1825:* A' Nagy Bél kerék nem jó, a' kis bél kerék sem jó ezen vagyon egy vas ráf [Dés; DLt 162].

kisbéres béresbojtár; sluguliţă; Jungknecht. *1840:* T. Roth Pál Urnak tavalyi Kis Béresse Buburuz Pétre [Dés; DLt 370].

kisbíró 1. kb. futkosó/talpaló bíró (a falusbíró segéde); judex pedaneus/inferioris ordinis; ajutor de primar, jude-mic; Gemeindediener/weibel. *1642:* Molnar Janos ... Biro ... Szeőke Istuan ... Kis bjro [Gyalu K; GyU 77–8] | Tatamer Simon ... Biro ... Zakalos Antal ... Kis biro [Hévszamos K; GyU 83–4]. *1652:* Dobos Balas ... Biro az Varosba(n) ... Futa Istvan ... Kis Biro avagy Polga⟨r⟩ [Gyalu K; GyU 116]. *1688:* Rad. Ber-

bucz ... Biro ... Bárb Sztencsulya Kis Biro [Szarata F; ÁLt Urb. 18]. *1805:* Balint Iuon nagy biro ... Kete Martyin Kis Biro [A.lapugy H; Ks 98]. *1829:* a mostoni Notariusunk ... gyakorizben szedetett a Kis Birákkal költségre valo pénzt [Kölpény MT; TSb 48]. *1846:* falus bíro; Apahígyán Kondrátyé. — Kis bíro: Oltyán Juon Plájás: Veres Mákszin Eskűdtek: Bálint Indréj — Oltyán Maftyéj s Contribuens Nemesek Hadnagya: Kerekes Gávril [Dengeleg SzD; KLev.]. — L. még FogE 116; GyU Mut.; SKr 516; VKp 184, 210.

Bartal Gloss. a *judex pedaneus* al. a fenti latin értelmezés mellett a m. 'alsó bíró, kisbíró, megyebíró' jel-t iktatja be. A körüliró értelmezésre l. CzF; ÉrtSz; ÉKsz.

Szk: *hetes ~. 1783:* ebben az Esztendőben én, ezen Helységnek Fő Birája voltam ... az akkori Hetes Kis Birót Jósa Mártont küldőttem fel az Udvarba ... hogy az ő Nga Udvari Cselédgyeit kővetkező napra Somlyóra idezze bé Authenticatióra [Perecsen Sz; IB. Matyás Mihály (54) jb vall.].

2. kb. uradalmi jószág másodbírája, *ek* futosó bíró; jude-mic într-o comună aparţinătoare unei moşii; Zweitrichter des herrschaftlichen Gut(e)s. *1737:* Gyaluban két Birosag allya Jószág vagyon a Nagy Biro, Balás György, Kis Biro: Major Illyés, ezen Joszágbéli Jobbágyok [MNy XXXVIII, 368].

A *bíró:pallér* azonosításra l. i.h. az erre von. fejtegetéseket.

3. *vármegyei ~* '?' *1847:* A többek között hallotta még arról is rendelkezni Varga Katalinát a vármegyei kisbírónál, hogy az éléspénzt ne a falusbíró vagy más kezébe, csupán az övébe adja [VKp 195. — [a]Köv. a vall.]. — L. még VKp 183, 193–4, 210–1, 241, 252, 263, 271, 280.

kisbírói szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ hivatal* kisbírói tisztség, kisbíróság; funcţia de ajutor de primar/jude-mic; Amt des Gemeindedieners/weibels. *1847:* Dánts Juon Plésa bucsumi királyi uradalmi úrbéres és az 1846. évben ... felesketve volt vármegyei kisbíró (40) disunitus ... vallja ... meg is szűnt, abbeli féltébe, hogy az emberekkel megvereti, a további kisbírói hivatal folytatásától, annyival is inkább, hogy egy versen főbíró tekintetes Boér Ferenc úr Bucsumban kiszállván, a tisztelt tekintetes főbíró úr is aszerént rendelkezett, hogy ha a falusiak nem akarják, erővel a kisbíróságot nem folytathatja, s akit a falusiak kineveznek, az legyen a kisbíró [VKp 183–4].

kisbíróság kisbírói tisztség/hivatal; funcţia de ajutor de primar/jude-mic; Amt des Gemeindedieners/weibels. *1783:* mint hogy itt Perecsenben hét számra viseljük a Kis Bíróságot, úgy tudom hogy az Esketésnek elein ... a Társam Máté István Kis Biró forgott az Esketö Urak, és Tanúk kőrül, de ... Hetfőre reám kerülvén a Kis Bíróság ... Csütörtokön estve felé, a Fő Biránk Mátyás Mihály ő Kegyeme, azon parantsolatott, a mellyel a Tanúkat idéztük volt, a kezembe adá, mondván ... mindgyárt mennyek fel az Udvarba, és az ő Nga Udvari Cselédgyeit ... idézzem bé Somlyóra [Perecsen Sz; IB. Jósa Márton (38) jb vall.]. *1847:* (Varga Katalin) azon kisbírót, kit én ... a bucsumi lakosok nagyobb részével 1846. év elején kisbírónak megválasztottam s fel is eskettem, csakhamar a kisbíróságból azért, hogy ezen kisbíró nékie mindegyre pénzt adni kezéhez nem akart, lecsapott [VKp 210].

Szk: *~ot folytathat. 1847:* ha a falusiak nem akarják, erővel a kisbíróságot nem folytathatja [VKp 184] ∗ *~ot visel. 1783:* itt Perecsenben hét számra viseljük a Kis Bíróságot [Perecsen Sz; IB. Jósa Márton (38) jb vall.].

kisborjas l. kisborjús

kisborjú szopóborjú; viţel sugar; Kälblein. *1687:* Az idej kis boriu nro 9. mivel az 10dik megh hólt [Mocs K; JHbK LVI/6]. *1736:* egy idei kis bornyút vött [Dés; Jk]. *1747:* hajtottanak Őreg Tehenet Nro 2 Edgyik(ne)k kis borja, a másiknak Tinó borja vagyon [Szpring AF; JHb XXV/88. 7]. *1748:* két fejős téhin kis bornyaival együtt [Bh; Told. 25]. *1840:* Kesely nevű TehénnekŰnő bornya fel nevekedvén, — meg bornyuzott, és kis bornyával el adodott 55. Rf [Nagykapus K; KszRLt]. *1850:* Tavalyi bornyak 1 okör más unő 2 ... kis bornyu 8 [M.köblös SzD; RLt Rettegi Sámuel jk 95].

kisborjús szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ tehén* szopóborjas tehén; vacă cu viţel sugar; Kuh mit Kälblein. *1793:* Számos Kis borjus tehén az Majorban harmintz ... Tinos Fejős Tehén az Majorban hat [Szér Sz; JF 36 LevK 230 Vintze István lev.]. *1796 k.:* Tinos Tehent egyet fejn(e)k mind együtt a kis Bornyus Tehenkel (!) [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. *1830:* Két Fejős Kis Borjas Tehény azok alatt két szopo Borjak [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748].

kisbornyú l. kisborjú

kisborosnyói a Kisborosnyó (Hsz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisborosnyó/Boroşneul Mic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisborosnyó: Kisborosnyón lakó/működő; din Boroşneul Mic; in Kisborosnyó wohnend/tätig. *1614:* Mi Jsack Istvan Feldobolj Tompa Andras Kis Borosniai Nemes emberek [BLt 3]. *1702:* Mű Szotsori Peter mostani Kűs Borosnyai Praedicator Bitai Ferenc es Tegző Janos mind ketten Sepsi szekiek Fel Dobolyiak primip(ilusok) [DobLev. I/56].

kisbotos *diákny* a mv-i ref. kollégiumi szolgadiákok felügyelője/vezetője; supraveghetorul elevilor (săraci), la colegiul reformat din Tîrgu Mureş, care executau diferite munci în folosul şcolii; Aufseher/Leiter der dienstleistenden Schüler des reformierten Kollegiums in Neumarkt. *1870 k./1914:* Botos: Nagybotos, az ifjuság legizmosabb fia, ki a nagy gerundiummal vezette a kirohanó ifjuságot az égéseknél divatban volt bontásra, rontásra ... Kisbotos, a kollegiumi szolgák csoport felügyelője, iskolai közmunkákra (kuria seprés, pincetakaritás, faelraktározás, kertmunka, stb.) kivezetője, ellenőrzője [MvÉrt. 6].

kisbüdü *diákny* labdajáték-fajta; un fel de joc cu mingea; Art Ballspiel. *1870 k./1914:* Büdü: labda játék. Nagybüdü kifutással, Kisbüdü a kiütött labda 3-szori kifogásával. Hat-nyolc a bennlevő csoport, ugyanannyi a külső. A belső csoport tagjai rendre magasra (kukkra)

ütötték a labdát, mit ha a künnlevők 3-szor kifogtak (széllabdával), vagy az ütés után adott métáig kifutót 3-szor megdobták (töltött labdával); ők mentek be s lettek ütökké [MvÉrt. 6].

kiscéhmester céh-tisztségviselő; (mic) demnitar al breslei; kleiner Zunftmeister (Zunftdignitär). *1690:* Kis Czeh mester kezehez Assignaltuk [Dés; Jk]. *1757:* (A) fazakas céh praesentalá min⟨d⟩ Fazakas Székelyhidi János főcéhmester, ⟨Bor⟩bély Ádám kiscéhmester és Madarasi ⟨János⟩ céh notariussa ökglmek által egy die ⟨15ta⟩ Julii 1756 költ constitutiot | Prágai János nemes Dés városának hites senatora s szószollója és a nemes szabó céhnek kis céhmestere[a] [Dés; DFaz. 18, 20. — [a]Aláírásban]. *1764:* Hogy pedig a kiscéhmesterségnek jobb móddal való viselése helyre állittathassék, a mostani kiscéhmestertől hivatalja onussát felveni az nemes céh ne mérészelje [Dés; i.h. 23]. *1809:* Céhmester: Kerekes András. — Kiscéhmester: Dán János. — Látómester: Madarasi Ádám[a] és Déési Sámuel[b] Atyamester: Kováts Márton[c] [Dés; i.h. 43. — [a]Az öregek részéről. [b]Az ifjak részéről. [c]Folyt. a fels.]. *1822:* Basa Josef Kis Cze Mester [Dés; DLt az 1821. évi iratok közt.]. *1836:* Szavazatok többsége altal Molnar Jósef Kis Czéh mester atyánkfia Gelét mérőnek meg választatott [Zilah; ZFaz.]. — L. még MNy XXXIV, 120.

kiscéhmester-pohár szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ t köszön el* leköszönéskor kiscéhmesteri lakomát ad; a da un ospăţ cu ocazia retragerii sale din funcţia de demnitar al breslei; gelegentlich der Abdankung das Festessen des kleinen Zunftmeisters geben/veranstalten. *1757:* Midőn valaki közöttünk a kis céhmester és szolgáló mester pohárt köszön el, tartozzék kiki közzülök deponálni fl.h.6, egy veder bort, három fazék ennivalót, egy felsárpecsenyét, kenyeret és gyertyát, amint az idő s alkalmatosság kívánja, úgy két muzsikást, ha az céhnak kedve s ideje lészen a mulatságra [Dés; DFaz. 19].

kiscéhmesterség kiscéhmesteri tisztség/hivatal; funcţia de demnitar al breslei; Amt/Würde des kleinen Zunftmeisters. *1756 k.:* A kiscéhmesterség iránt tetszett a nemes Céhnek votizálni eszerint: ó céhmester uram 15 Pogácsás uram — Szakmári István uram 24 [Dés; DFaz. 18]. *1764:* az fő, kiscéhmesterség, atya⟨mes⟩terség és egyik látómesterség az nyolc öregek⟨en⟩ forduljon meg [Dés; i.h. 23] | Hogy pedig a kiscéhmestersége⟨ek⟩ jobb módal való viselése helyre állittathassék, a mostani kiscéhmestertől hivatalja onussát felvenni az nemes céh ne merészelje [Dés; i.h.].

kiscsikós szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ kanca* szopó-csikós kanca; iapă cu mînz; Stute mit Jährling. *1842:* Egy pej vén kis Csikos kantza [TSb 27].

kisded, kisdeg I. *mn* **1.** kicsi, kis; mic; klein. **A.** *1584:* Anna Jllyes Kowachne vallia, Kadas Miklosnenak vala eg giermeke Az laban egy kisded fokadek leon [Kv; TJk IV/1. 255]. *1587:* Egy Eoregh Serpenyeo d 32 Mas kisded d 8 [Kv; KvLt Inv. II/2. 4]. *1647:* Teomleo Turo kisdedek No 1 1/2 [Drassó AF; BK 48/16]. *1696:* Arany Gyűrűk jutottanak: A negyven forintos Gyemantós gyűrű. Mas egy zomanczos gyűrű. Harmadik egy kisded [Mv; MbK 80. 7]. *1714:* Hat öszsze kötött bál Dohány, ketteje küsded [HSzj *bál* al.]. *1756:* A Seccessus kisded lévén nem méretetett fel [Baranyicska H; JHb LXX/2. 23]. *1795:* Két Ibrik egyik fedeletlen, más fedeles kisdedek [Mv; MvLev. Szabó Moses hagy. 3]. *1803:* Két tajték pipák kisdedek [Ne; DobLev. IV/858. 2a]. *1823–1830:* az elöl ment 24 deákok vittek kezekben egy zászlót, kisdedet [FogE 243].

B. *1653:* Vet magahoz ... Egi Cziatlo lanczot kisdeget [Ilencfva MT; DLev. 1/II.B]. *1758:* Egy pár kengyel vas kisdeg [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.]. *1760:* Cseber Küsdeg [Parajd U; LLt Fasc. 139]. *1766:* akkora mint egy kisdeg fél dio [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96]. *1774:* a' Fia vágatt le egj küsdég Jáhor fát hogy kalánjokat csináltasson belőlle [Csóka MT; Ks 31. XXIXb]. *1798:* Csergék kisdégek viseltesek [Kovászna, Hsz; HSzjP]. *1808:* Másfél kisdég Szalonna [HSzj *szalonna* al.]. — L. még BÖn. 448; SzO VI, 103.

Viszonylag gazdag cédulaanyagunkban a címszóra nincs közép- és felsőfokú előfordulásra von. bizonyság, a NySz azonban két kijegyzésben egy közép- és egy felsőfokú irodalmi nyelvi jelentkezésről is tanúságot tesz.

Szk: *~ ablak. 1694:* Ket Kisded Ablak va(gyo)n rajta [Kővár Szt; JHb Inv.] ✱ *~ ablakocska. 1790:* Ezen Kamarának ... vagyon égy kisdég kerek ablakotskája [MNy XXXVIII, 208] ✱ *~ ágyú. 1705:* Ma jó reggel az hadak kitakarodván ... hat kisded ágyúkat is vivén ki és ahhoz kivántató municiókat [WIN I, 607] ✱ *~ ajtó. 1656:* Egy vas panthos vas kisded ayto [UF II, 113]. *1732:* Nagy jo kapu, melette valo kisded ajtajával s rajtok lévő kapu levelekkel [LLt 224. B]. *1761:* jobb kézre egj küsded Ajtajával a mezőre járo még kevés ideig meg szolgálhato Galambbugos Kapu [Spring AF; JHb LXVIII/1] ✱ *~ ajtócska. 1697:* Ezen hazbol vagyon egy kis kamaráb(a) ki nyilo bérlet fenyö Deszkából állo vas sorkakon függő kisded ajtotska [O.brettye H; Born. XXIXa/2 néhai Bodoni Balázs conscr.] ✱ *~ almafa. 1769:* métat csinálván a Kűs Maros felől valo küsdég Alma Fátol fogva [Egerszeg MT; LLt 63/6] ✱ *~ almárium. 1752:* (A) Tornácznak a közepe tállyan vagyon ... Nyari Fillegoria ... abban falban csinált kisdég almarium [Pókafva AF; JHb XXV/73] ✱ *~ almáriumocska. 1797:* egy kisded kö falba botsáttott fenyö deszkából valo almáriumotska [Kőrispatak U; Pf] ✱ *~ általagocska. 1747:* egj kisded általagotskáb(an) etzet ágy [Borsa K; Told. 24] ✱ *~ aranygyűrűcske. 1752:* adott Kezembe nékem egy Kisdéd arany gyűrűcskét [Szászerked K; LLt Fasc. 143] ✱ *~ aranylánc. 1562:* Egy kysded Arany lancz Negwen hat arany forynth [KP] ✱ *~ aranyvirág. 1770/1773:* hagyok ... Edes Leanyomnak ... mas kesdeg Arany viragot, ennek tetején vagyon egy Törkés nevű kövecske [Szárhegy Cs; LLt] ✱ *~ árnyék. 1744:* a kert lesza alatt küsded arnyék alatt vadnak az ekék nro 3. Borona nro 6 [LLt 67] ✱ *~ asztag. 1640:* Van egy kisded asztag búza [Marosillye H; Hunyad megyei Tört. és Rég. Társ. Évk. X (1899), 133] ✱ *~ asztal. 1615:* Egi kisded Asztaltt [HSzj *asztal* al.]. *1698:* edgj küsdet Asztal ... ket kisdet (!) ablak üvegestol [Kóród KK; EMLt]. *1819:* egy kisdeg régi rakatt asztal [Baca SzD; TSb 6] ✱ *~ asztalka. 1744:* Kisded négy szegű Asztalka [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ *~ asztalocska. 1761:* egy kisded negy szegű aszta-

lotska [Mezőcsán TA; Ks 15.LXXIX.3]. *1819:* egy régi kisdeg rakatt asztalatska [Baca SzD; TSb 6] ✱ ~ *bárd. 1849:* Egy Hus vágó kisded bárd [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *bejáró-kapu. 1756:* (A) kisded bé járo kapu ... Nagy fejü Fa szegekkel foglaltatik a' Nagy kapu Zabejához [Branyicska H; JHb LXX/2. 10] ✱ ~ *berbence. 1802:* Egy kisded Berbentze otska cir. tiz vedres ... Más kisded Berbentze otska cir. 6 ved(res) [Dés; DLt 4] ✱ ~ *bokály. 1773:* Kisded tarka bokaly [LLt Fasc. 149] ✱ ~ *bolt. 1688:* edgy küsded bolt [Kv; BLt] ✱ ~ *boltocska. 1752:* az also Pallotta végib(en) vagyon a Pincze torkán téglából epült egy kisdég, de meg repedezett Boltacska [Pókafva AF; JHb XXV/73] ✱ ~ *boronafa-pajta. 1814:* ezenn Curialis Telken Találtattak ... Egy kisded meg lehetös Boronafa Pajta [Kecskeháta SzD; BetLt 3] ✱ ~ *boronaház. 1680:* vagyon ... egy kisded borona ház [A.porumbák F; ÁLt Inv. 10] ✱ ~ *cseber. 1586:* Csinaltatot ... harom eoreg Cziebret kiert atta(m) —/65 egi kisded Cziebpret (!) attam —/6 [Kv; Szám. 3/XXIV. 25] ✱ ~ *csebrecske. 1756:* Kisded csebrecske 4 [Déva; Ks 92. I. 32] ✱ ~ *cserge. 1842:* egy kisdeg csergét bé adnak, hogy özvegy Szabo Ferencznénél kapták [Bereck Hsz; HSzjP] ✱ ~ *csésze. 1733:* Edgj Tokban harom fintsia, edgyik porczenella kisded cseszejevel [Marossztkirály AF; Told. 2] ✱ ~ *csizma. 1672:* Asz(szony)embernek való Kisded Csizmak [UtI] ✱ ~ *csuka. 1597:* 3 kwsded Czwkat waroset [Kv; Szám. 7/XIV. 61 Th.Masass sp kezével] ✱ ~ *csűr. 1697:* Az Var alatt is vagjon edgj kisded szalmaval fedet csür [Alvinc AF; Mk Alvinczi Péter lelt.] ✱ ~ *deberke. 1728:* vagyon egy üres, öreg deberke más kisded üres deberke [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid lelt.] ✱ ~ *derékalj. 1673:* A Némanak hagia egi küsded Derekalt [KJ]. *1753:* Takas Derekaj Nro 3. Takatlan kisded Derekaj Nro 1 [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. *1819:* egy kisdeg keskeny kék tsiku derekaly [Kv; Pk 3] ✱ ~ *dézsa. 1594:* Kis ded (!) desa No. 3 [Somlyó Sz; UC 78/7. 23–4] ✱ ~ *ecetes általag. 1741:* Egj kisdéd étzetes átalag 1 ... Egy igen kitsin tekénö ... 1 [M.nádas K; RLt Csekelaki Varsányi Benedekné Beszprényi Orsolya lelt.] ✱ ~ *eklézsia. 1740:* Tiszts és Tks Ballo Judit Aszszony adott egy ejtcles ón Kannát ezen kisded Ekkle(si)anak [HbEk] ✱ ~ *ereszecske. 1821:* a Kapu előtt kivűlről mind két felől vagyon két kisded ereszetske avatag sendelj fedél alatt [Koronka MT; Told.] ✱ ~ *ezüstibrik. 1774:* Egy kisded Kávés Ezüst Ibrik [Nagyida K; Told. 26 néhai gr. Nemes Judit ingóságainak lelt.] ✱ ~ *ezüstpohár. 1614:* Egy közep szerü kisded szereczendiü Ezüst Pohar czer Leüelü az laba [Kv; PLPr 1612–15.115] ✱ ~ *fakalamáris. 1789:* 10 Nagy Fa Kalamaris ... Rf 6. Xr ... Egy kisded Fa Kalamáris ... Rf — Xr 5 [Mv; ConscrAp. 33] ✱ ~ *faköpéce* kis fa-mérőedény. *1787:* egy kisded fa köpétze Dr. 6 [Mv; MvLev. Csiszár Gyula hagy. 8] ✱ ~ *faliu. 1832:* Egy kisdég fa Liu [LLt] ✱ ~ *faputina. 1837:* Egy kisded fa Putina [Dés; DLt 526/1838] ✱ ~ *fa-tekerőlevél. 1820:* Egy kisded fa Tekerő Levél [Mv; Told. 19] ✱ ~ *fejsze. 1837:* két Küsdék Fejszi [HSzj *fejsze* al.] ✱ ~ *fenyőcsebrecske. 1681:* Felső Pincze ... Vagyon itt ... Kisded fenyö ö csebricske Nro 1 [Vh; VhU 530] ✱ ~ *fenyődeszka-asztal. 1789:* A hátulso Házokban Szálláskodo Boérnál 2. fa Szék és egy kisded fenyö Deszka Asztal Rf 1 [Mv; ConscrAp. 16] ✱ ~ *fenyőfakád. 1765:* Két kisded fenyöfa kád [Ilencfva MT; DLev. 2/IX. 13] ✱ ~ *ferslóg. 1728:* Egy kisded avatég Ferslog [Mv; TSb 47] ✱ ~ *fogas. 1677:* Paraszt fogosak karjaival edgyűtt és egy küsded fegyvernek valo fogas [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1797:* Két Kisdeg fogas a fal oldalán [Szu; UszLt XII. 87] ✱ ~ *fogasocska. XIX. sz. e. f.:* egy kisded fogasotska [Pk 5] ✱ ~ *fűró. 1656:* Egy kisded Furu [Doboka; Mk Inv. 4]. *1714:* küsded furu, egy nagyob [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85] ✱ ~ *fűrész. 1750:* Nagy és kisdeg Fűrész Nr 4 [Gyeke K; Ks 83]. *1777:* Rámás kisdég Fűrész Nro 1 [Mezőméhes TA; WassLt] ✱ ~ *harang. 1700:* Teken(tetes) Nemz. Déési Dioszegi Jstva(n) Uram Istenfelő Hazastarsaval ... conferált egy kisded harangot a' Déési Toronyban [Dés; Jk 311a]. *1822:* pléh keresztes 'Sendely fedél alatt lévö kisdég Harang [Mocs K; HG Conscr. 17] ✱ ~ *harangocska. 1757:* Egy Rettegi Prodán nevü Harang öntötöl Magam Bélyegére valo három kisded Harangotskakat és két Csengettyút vévén, fizettem erette Rh f 25 xr 30 [TL. Teleki Ádám költségnaplója] ✱ ~ *ház.* **a.** házacska. *1744:* a Pater kisded háza ... benne egj asztal [LLt Fasc. 67]. — **b.** szobácska. *1636:* Ugyan ezen hazbol nylik mas egy kisded hazra egy bellett ... ayto [Siménfva U; JHb]. *1788:* Egy Nobilitaris Curia ... Egy barna szalmával fedett nagy Ház ... E mellett egy kisded konyha forma Haz 1 [Feldoboly Hsz; DobLev. III/646a]. *1799:* kettös kisdég ház egy fedél alatt ... fába rakot két kisdég Üveg ablak [Nyújtód Hsz; HG] ✱ ~ *házacska. 1637:* Az masodik contignatiojara az malom haznak, nylik egy ... vas sarkas pantos ayto ... Azon ismet fellyeb egy kwsded rekeszes hazacsykara egy ayto [UF I. 420]. *1752:* Vagyon ... Sendely de régi fedel alatt egy kisdek Hazatska. Pitvarával [Pókafva AF; JHb XXXV/73. 13] ✱ ~ *házikó. 1757:* Czigánynak egy küsded Hazikoja [Taploca Cs; Sándor conscr.] ✱ ~ *híd. 1850:* a mészárszék kapuja, és ajtoja eleibe kívántato négy ölös hoszuságu kisded hid [Km; KmULev. 3] ✱ ~ *hintóderék. 1735:* egj hinto allya ... Egy kisded hinto Derék avagy kass nem egészszen el készűlve [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc] ✱ ~ *hordó. 1720:* találtattak edgy kisded hordoban elegy belegy könyvek nro 62 [Köröspatak Hsz; HSzjP] ✱ ~ *hordócska. 1789:* Egy kisded Hordotskába Cerussa Veneta edényestöl 55 font Rf 17 xr [Mv; ConscrAp. 8] ✱ ~ *húsborító. 1715:* jutot ... Katona Mihályné Asz(ony)nak edgy bor hűtő öreg rez palaczk, edgy kisded hus borito [WassLt] ✱ ~ *iskatulya. 1780:* (A) Bethleni Boltban volt egy kisded Záros iskatulya, és ebben állottanak az ö Nga drága gyöngyei, és köves marhái [Kv; BK. Sig. Kun (20) lib. vall.] ✱ ~ *istálló. 1760:* egy hitván kisdég istálo [A.volál Hsz; LLt] ✱ ~ *kád. 1744:* edgy küsded kádb(an) fél vékáné köles kása [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ ~ *kádacska. 1746:* Kisded Kádatska [Borsa K; Told. 49] ✱ ~ *kalán. 1789:* (Az egyik) Fijokban 10 Sárga rez kettös kisded kalányok [Mv; ConscrAp. 43] ✱ ~ *kamara. 1835:* A velnitze pidvarába égy jo Sövény tserénis jol meg tapasztva ... ezen pidvarbol job kéz felöl égy kisded kamara ajto nélkül [Várhegy MT; TGsz 8] ✱ ~ *kamarácska. 1726:* vagyon egy kisded kamarátska vas retez és retezfö rajta [Görgény MT; Born. G.VII.23] ✱ ~ *kanta. 1777:* egy kisded kanta félig mézzel [A.detrehem TA; DobLev. III/503. 3a Haderán Alexa szökött jb javai között] ✱ ~ *kapu. 1716:* levelekből állo kisded kapu [HSzj *levél* al.] ✱ ~ *kapucska. 1680:* fordulván az harmadik vetemenyes

kertb(en) ... nyilik arra fa sarkon fa gerezdes, kolczos egy kisded kapucska [A.porumbák F; ÁLt Inv. 28]. *1697:* ezen udvarházhoz az ut felól vagyon egy Fenyő Deszkából állo viseltes kapu ... mellyhez vagyon applicálva egy küsded kaputska ... Vagyon egy kisded bé nyilo kaputska vas sorkakon állo [O.brettye H; Born. XXIXa 2 néhai Bodoni Balázs conscr.] ✱ ~ *karafin. 1761:* Három Simma Kisded, karafin [Kémend H; JHb XXXV/39. 28] ✱ ~ *kártya. 1760:* Kisdeg, Kártya, fedeles 1 [Szentdemeter U; LLt] ✱ ~ *kas. 1755:* Csös török buza ... két nagy, és két kisdeg kas [M.orbó AF; TGsz 35] ✱ ~ *kaszten. 1837:* Egy Tükör alá valo kisded két fioku kasztén [Gombás AF; TSb 20] ✱ ~ *kásztró. 1816:* Réz edények ... Fedeles kisded kásztro 2 Rft ... Kisded fedeles uti Kásztro 4 Rft 20 Xr [Kv; Born. IV. 41] ✱ ~ *katrinca. 1777:* tétettünk ... azon Párna hajakb(a) ... négy fejér nép Inget, egy Rokoját, egy rongyos abroszt, és egy kisded katrinczát [A.detrehem TA; DobLev. II/503. 3b] ✱ ~ *kemence. 1697:* Ezen konyhabol vagyon ki függö kisded kemencze egy [O.brettye H; Born. XXIXa. 2 néhai Bodoni Balázs conscr.] ✱ ~ *kép. 1698:* Három küsdegh farra valo kép [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1744:* üveg tekaba valo fris kisded kép, apácza munka [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] ✱ ~ *keszkenő. 1803:* Egy küsded vastagotska Keszkenö [Harangláb KK; UnVJk 168] ✱ ~ *kijáró-ajtó. 1732:* (Az udvari kapu) Tölgj fa deszkából egj felé nyilo csipkés kapu, melette lévö kisded kijáro ajtoval [LLt 224/B] ✱ ~ *kocsi. 1647:* Egy festekes kisded, kasos, de beor sarhanioju koczy [M.királyfva KK; BK 48/16] ✱ ~ *kordovány. 1726:* nagy veress kordovány nro 25. kisded veress kordovány nr 18 [Görgény MT; Born. G. VII. 23] ✱ ~ *kosár. 1729:* Két kezben hordozo kisded kosár [Usz; Pf] ✱ ~ *kötőfejsze. 1792:* Kisded kötö fejsze [F.oroszfalu MT; Told. 17] ✱ ~ *kristálypohár. 1770:* Viz ivo Nagy Kristály poharok 2 Bor ivo Kisdék Kristály Pohár 1 [Rücs MT; Ks 21.XV. 24] ✱ ~ *kuffer. 1823:* Két kisded rongyos kuffer [Nsz; DobLev. V/1080. 3a] ✱ ~ *láda. 1699:* Vagyon más edgj kisded fekete Ládais [Kv; WassLt]. *1728:* Egj küsded ladaja az Ecclesiának [Illyefva Hsz; SVJk]. *1803:* Egy kisdég vasas ládába találtattak: Potyolat Elö kötö 1 [Kvh; HSzjP] ✱ ~ *ládácska. 1698:* selye formán csinált két küsdeg ládácska tele üvegel [HSzj *parasztkályha* al.]. *1752:* Vagyon egy Fejér küsdég ládacska a' mellyben tanáltatot Egy begyin szarv puskapor tartó [Brassó; ApLt Apor Péter inv.]. *1767:* drága gyöngyös és Köves Reszketö Töket és Boglárokat is láttam azon kisded Iskatullya forma Ládátskába [Egrestö KK; Ks 21. XVIII. 78] ✱ ~ *lakat. 1813:* egy kisded srofos koltsu Lakat [Koronka MT; Told. 18] ✱ ~ *lánc* **a.** szekérlánc. *1750:* Egy bialos szekerhez valo Kisded Láncz [Gyeke K; Ks 83]. — **b.** ékszerlánc. *1659:* küldtem Kegyelmednek egy gyürüt csak ajándékon ... Bizony lánczot is küldenék, de bizony nincsen olyan kisded lánczom [TML I. 363 Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz] ✱ ~ *legyező. 1679:* Festet vászonbul, keregdeden czinált kisded legyezö [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv.] ✱ ~ *malmocska. 1772:* eö Excellentiaja Malma fogjatkozásának nem az én kisded két kövü Malmocskám, hanem az eö Excellentiaja Tisztei gondviseletlenségek okai [Kük.; JHb LXVII/238] ✱ ~ *malom. 1772:* vagyon Épittve kisded Malom [Tusnád Cs; BethKt Mikes conscr.] ✱ ~ *mángorló. 1832:* Egy kisdég mangurlo [LLt] ✱ ~ *motolla. 1797:* Két Kisded Matolla [Náznánfa MT; Berz. 4/22. N. 22] ✱ ~ *nyoszolya. 1692:* (Az) erkelyben vagyon egy kisded nyoszolya, es egy kisded labos asztal [Görgénysztimre MT; JHb Inv.] ✱ ~ *óntál. 1810:* Egy kisded füles on Tál ... Rf 7 Xr 43 [Mv; MvLev. Trincseni Mihály hagy. 20] ✱ ~ *pajtácska. 1825:* A' Serház Udvarának végében lévén egy kisded Pajtátska [Dés; DLt 595] ✱ ~ *pálinkás általag. 1813:* Kisdek Pálinkás átalag [Veresegyháza AF; Told. 18] ✱ ~ *pálinkás hordó. 1830:* Négy küsdeg pálinkás Hordó [Msz; Told. 19] ✱ ~ *parasztláda. 1632:* Vagyon egy kisded paraz (!) ladaban Viasz Lib: 68 [UC 14/38 Kománai Urb. 124] ✱ ~ *párna. 1698:* Egj küsdegh kék párna [Köröspatak Hsz; HSzjP]. *1798:* Egy kisded haj nélkül valo Párna [Mv; MvLev. Cimbalmos Ferencné hagy. 3] ✱ ~ *pártaövecske. 1588:* Wagion egy kisded partha eowechke fekete viselt Mayczos ... 16 boglar rayta [Kv; KvLt Vegyes I/2. 23] ✱ ~ *pince. 1636:* Ezen öregh pinczeból nilik ... mas kisded pinczere egy fejer uy felszer vas sarkos pantos, retezes ayto [Siménfva U; JHb Inv.] ✱ ~ *pincécske. 1748:* Vagyon Szalma fedél alat egy kisded Pintzétske [Nyárádsztbenedek MT; Told. 7] ✱ ~ *pitvarocska. 1752:* (A) Specificált Házak között vagyon egy kisdék Pitvaracska [Pókafva AF; JHb XXV/73] ✱ ~ *pohár. 1696:* Egy kisded aranyas Czapas pohár [Mv; MbK]. *1792:* Két küsded keregded egyenlö nehézségü poharak [Kv; SLt 17] ✱ ~ *poharacska. 1801:* Hét Rosolisos kisded virágos pohárotskák [LLt] ✱ ~ *rézmozsár. 1848:* Réz Edények ... Egy Kisdeg rëz mozsár ütöjivel. 1 [Szászerked K; LLt Kovats Mihály gub-i irnok kezével] ✱ ~ *rézüst. 1687:* Egy töredezett kisded rez üstet [Déva; Szer.] ✱ ~ *satucska. 1798:* Kisded sututska xr 6. Kis furutska xr. 1 ... nagyobb sutu xr. 34 [Kv; Pk 6 Pázmány Sámuel hagy.] ✱ ~ *selyemkeszkenő. 1847:* Egy szivárvány szinü, virágokkal s közepén fekete csillaggal ekesitett kisded selyem keszkenö [Kál MT; UnVJk 130] ✱ ~ *serpenyő. 1760:* Kisdég Serpenyö N 1 Kisdég Sita (!) ... Cseber Küsdég [Parajd MT; LLt Fasc. 139] ✱ ~ *sróf. 1803:* ezüst Pohár, mely fenekéböl ki nyúló küsded srofjánál fogva ... egy ... tsötskén fel-nyuló szárához foglaltatik [Széplak KK; UnVJk 2/2] ✱ ~ *statua. 1789:* A' Stellasok tetején ... kisded fejér Statua, egy antic fö aranyos Rft 4 xr 30 [Mv; ConscrAp. 44] ✱ ~ *statuácska. 1760:* a' Frontispicium Tetein lèszen Gombok helyett három kisded Statuátska [Kv; Told. 26] ✱ ~ *sütőkemence. 1849:* Egy kisded Sütö kementze vas pánt a szájján [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ ~ *szegletalmárium. 1848:* A nagy palotán ... Egy kisded szeglet almárjom [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd] ✱ ~ *szék. 1753:* Kisdeg Tekenyö ... Kisdeg Szék [Buza SzD; LLt]. *1813:* küsded székek Koporso alá szolgálók [Betlensztmiklós KK; UnVJk] ✱ ~ *székely szekér. 1777:* kisded szekely szekér [Majos MT; Told. 26/21] ✱ ~ *szekér. 1774:* Mättyás nevü Jobbagynak Csak égy kisded Szekere maradat volt [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr] ✱ ~ *szénakonzervatórium. 1789:* Egy kisded Széna Conservatorium [Mv; ConscrAp. 18] ✱ ~ *szepet. 1628:* Harom wres Teöreök szepet approk egik labas. Egy kisded szepet, Torok szappannal teli [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 8] ✱ ~ *szita* → ~ *serpenyő* ✱ ~ *szőnyeg. 1620:* Egy kisded szeöniegtül f —/12 ... Egy eöregh es io fele szeöniegtül es Paplantul arra

szerent uegiek [Kv; KvLt II/69 VectTr 15]. *1688:* Egy küsded szönyegtöl f —//24 [BfN Vect.] ✱ ~ *szuszék. 1632:* Az Swteö ház megett ... egy hozzu Suppal keötött fedel alatt uagio(n) egy nagy eőregh ket szakasztasu szuszek No 1 ... Ugian ezen fedel alatt más eőregh szuszek N 1 ... Ezen szuszek mellett mas egy kisded szuszek N 1. meliben vagion keőleös Cub N 11 ... Ugyan itt egj kisded szuszek meliben vagion szemen szedett tizta buza Cub No 10 [A.porumbák F; UC 14/38. 175] ✱ ~ *szuszékocska. 1741:* A Vár mellett ... egy kövü Lisztelő Malom ... Vám tartó kisded szúszékotska Nro 1 [Nagyalmás K; JHbK XXIX/37] ✱ ~ *tál. 1587:* veottem 1 Kisded Talat p(ro) d. 2 [Kv; Szám. 3/XXVI. 66] ✱ ~ *tálas. 1798:* Egy Kisded Tálos —//30 [Kv; Pk 6 Rázmány Hedviga hagy.] ✱ ~ *tányér. 1788:* 5. tsipkés Hollitsi kisded fejér Tángyér [Mv; TSb 47 néhai gr. Rhédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata hagy.]. *1839:* Egy kisdég tángyér [Kv; Pk 3] ✱ ~ *tarack. 1637:* a' mellett vadnak negy vasas kereken egy agyon kett kisdegh tarackok [UF I, 397] ✱ ~ *targonca. 1839:* Vagyon négy kisded Targontzája [Dés; DLt 87/1840] ✱ ~ *tekenő. 1681:* Sűtő Ház ... Sűtő, szarvas őregh tekenő Nro 2. Kisded tekenő Nro 1 [Vh; VhU 519–20]. *1753:* Kisdeg Tekenyő ... Kisdeg Szék [Buza SzD; LLt] ✱ ~ *tekenőcske. 1682:* edgy kovász tartó kisded iszkabas hasatt tekenocske [MNy XXXVIII, 206] ✱ ~ *templom. 1736:* Az templom ... az kiben az catholicusok jártanak[a], kívül az városon az hostátban volt; kisded setétes templom vala [MetTr 436. — [a]Gyf-ott] ✱ ~ *tojókácska. 1761:* Kisded Iro asztal ... melynek a négy oldalán kisded Tojocskája [Branyicska H; JHb XXXV/39. 7] ✱ ~ *tonna. 1745:* A' Malomban vagjon két kisded Tonna, edgyik vám buzával, a' másik török buzával tele [Marossztkirály MT; Told. 18] ✱ ~ *tonnácska. 1814:* Egy kisded Tonnátska [Mv; MvLev.] ✱ ~ *tornác. 1760:* Ezen Udvaron tanáltatatt egy Négj Szegeletű ... Ház elol valo kisded kerek formáju Tornattzal [Kissáros KK; SLt PQ. 10] ✱ ~ *tükör. 1791:* Két kisded aranyos Czirádáju Tüker [Mv; MvLev.] ✱ ~ *udvarházacska. 1775:* Ezen ... kisdég udvar házatskának a végjnél [Mihálcfva AF; LLt Csáky-per 106. L. 13] ✱ ~ *üllő. 1820:* Edgy nagy és két kisded ülü [Mv; MvLev.] ✱ ~ *ülőszékecske. 1656:* 2 kisded üleö szekeczke [UF II, 124] ✱ ~ *üst. 1588:* Egy kisded fel fwggeo wst [Kv; KvLt Vegyes I/2. 19]. *1719:* Egy küsded üst [TSb] ✱ ~ *vagdaló tábla. 1697:* (A) konyhá(na)k ... vagyon egy le eresztó kisdéd vagdalo Tablája [O.brettye H; Born. XXIXa. 2] ✱ ~ *varróládácska. 1774:* Láttam ... egy kisded Varró Ládátskát [Szentdemeter U; LLt Vall. 93] ✱ ~ *vasfűtő. 1802:* Három lábakon állo kisded Vas füttö kéménnyével együtt [Ne; DobLev. IV/858. 8b] ✱ ~ *vaskalán. 1812:* Egy kisded hitván vas kalán [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 12] ✱ ~ *vashorog. 1681:* Kinzó Bástya ... Vagyo(n) itt ... Kisded szerü vas Macska Nro 1 Kisded vas horog, fa nyelestöl Nro 1 [Vh; VhU 511–2] ✱ ~ *vasküsü. 1820:* Két sima reszelö, és edgy négy kisded vas küsü [Mv; MvLev. lak.] ✱ ~ *verő. 1681:* Edgy kisded szerü vas vágó nro 1. Kisded verő, egy nro 1 [CsVh 92–3] ✱ ~ *véső. 1729:* egj küsded füles véső egy nagj Füles véső [Tarcsafva U; Pf] ✱ ~ *viaszsajtó. 1749:* Egy kisdég Lábakra tsinált Viaszsz. Sajto [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ ~ *zsák. 1740:* Vagyon ... egy Láda, mellyben vagyon két kisdég Sakban toll [Hermány U; ApLt 5 Apor Péterné inv.] ✱ ~ *zsindelyző szekerce. 1744:* Kisded Zsindelyczö Szekertze edgy, hornyolgó (!) edgy [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

2. rövid; scurt; kurz. **Szk:** ~ *karabély. 1827:* Egy kisded hitván Karabéj két forintba [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.] ✱ ~ *mente. 1756:* kisded Jappon forma Seprő szin Posztobol tsinált vagy készitett bèleletlen Menték [Burjánosóbuda K; TSb 21] ✱ ~ *pisztoly. 1714:* Egj Par kisded Pisztolj elephent tsontal ki rakott [AH 14] ✱ ~ *stucc. 1714:* Egj par kisded stucz Szilva fa agja elephant tsont viragokkal ékesitve [AH 25–6] ✱ ~ *szarvasszarv. 1789:* Egy fél Dámvad szarv kisded, item egy pár Dámvad Nagy Szarv, item egy kisded Szarvas Szarv Rf 4 [Mv; ConsrAp. 13].

3. ~ *ideiglen* rövid ideig; pentru scurt timp, puţin; kurze Zeit (dauernd). *1590:* Az Zam weweo vraim ... eg' kisded ideighlen Walo Warakodast veottenek eleó [Kv; TanJk 1/1. 128–9].

4. apró; mărunt; winzig, kleinwinzig. **Szk:** ~ *aranyszemecske. 1757:* Két Kisded arany szemetske [Szentkirály MT; Berz. 3. 1/11] ✱ ~ *boglár. 1757:* aranybol való. 5. kisdeg boglárok ... aranybol való kapots formára tsinált 6. boglárotskák [uo.; i.h.] ✱ ~ *boglárka. 1768:* Rubintos apro Boglárkák, nyakra valonak valók 23 ... Egy gyöngyös párta 138 őreg gyöngy, kilencz kisded Rosa forma Boglárka, egy egy kisded Rubintocska mindenikbe [Nsz; TGsz 51] ✱ ~ *boglárocska* → ~ *boglár* ✱ ~ *mogyoró. 1716:* akkara juk volt az csöjin, hogj egj egj küsded magjaro be tért volna rajta [Nagyida K; Told. 22] ✱ ~ *rubint. 1703:* Kilentz zomantzos arany gyűrük ... Az hatodiknak az feje egy arany rosácska egy kisded robint az tetején [LLt Fasc. 115] ✱ ~ *rubintocska* → ~ *boglárka* ✱ ~ *smaragd. 1766:* egy kisdeg smaragd s két szem jó féle gyöny (!) [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96] ✱ ~ *sümölcsöcske. 1801:* az állán egy kisded sümöltsötskéje [DLt nyomt.kl].

5. alacsony/kis termetű; scund, de statură mică; von kleiner Gestalt, klein von Wuchs. **A.** *1710:* Fejérvárra ... érkezék ... gróf Seeau, csúfos kisded, görbe hátú, szeles ember [CsH 321]. *1750:* Szökött el innet K. Lonárul[a] Őtves Bancsi ... kisded jo vállas, csontos, fekete kondor haju [TKl. — [a]Kendilóna SzD]. *1757:* Hajdu Márton ... kisded és nem igen magos kerek köpczös ... ember volt [Szováta MT; IB]. *1762:* Dobai Joseph ... egy kisdéd, nagy hasú ember volt [Doba/Perecsen Sz; IB IV. 76 Joan. Béres (90) jb vall.].

B. *1745:* hallam hogy egy hoszú Sárga bajuszu kisdég katona öszve Szidá Feö Biro Urat kö teremtettének [Mocs K; Ks 5. X. 6]. *1829:* egy társa érkezett egy kisdég ember bundába [K; KLev.].

Szn. *1614:* Kisded Mathe puer ppix [Bölön Hsz; BethU 194].

Szk: ~ *termetű. 1772:* A szegény Salánki Mózes kisded termetű, de jól tanult, friss ember volt [RettE 285]. *1843:* Kovács Ferencz ... kisded zömög termetü [DLt 380 nyomt. kl].

6. Ăllatra von.; referitor la animale; in bezug auf Tiere: kicsi/kis növésü; mic, scund; von niedrigem Wuchs. *1772:* Két Gyermek lovat el-adattam ă mult Hunyadi sokadalomban ... az edjik Gyermek Lovat 30 Mfor. 58 pénzen az mást mely-is kisdég volt — 28 Mfor 50 pénzén [Őraljaboldogfva H; JF Baranyai János lev.]. *1813:* Egy Tehén kisded [DLt 788 nyomt.kl]. *1850:* Szé-

kely származásu Bara Joseff ... két lovait tudják ... edgyik veres pejkantza kisded, a' más hasanlo szörü paripa a' másnál magasabb [Mv; DobLev. V/1303 Soos György Tanátsi Biztos kezével].

Szk: ~ *borjú. 1823:* Egy barna kisded esztendős metzetlen mokány bornyu [DLt nyomt. kl] ✱ ~ *gyermekló. 1801:* hodos homloku, fél szemivel tsokás ... kisded, metzetlen gyermek Lo [DLt ua.] ✱ ~ *kanca. 1801:* egy igen setét pej kisded Kantza, turos hátu [DLt ua.] ✱ ~ *kancacsikó. 1808:* Egy világos pej szörü ... hitvány, és kisded kantza-tsiko [DLt 578 ua.] ✱ ~ *kancácska. 1798:* bé fizették ... Egy vén, s kisded kanczácskának az árát 21 Rf 15xr [H; Ks 108 Vegyes ir. 57] ✱ ~ *kancaló. 1805:* kisded fetske oru ... Kantza-Ló [DLt ua.] ✱ ~ *ló. 1619:* (A követ) Egy küsded füstös szabású fejér lovon ül vala [BTN 280]. *1729:* Bányabükön lakó Roszuan Gábor, Fiscus sellérének egj Vértse Deres Szörü kűsded Lova, el tévejedvén 13. Maji fogatott fel [Kv; TJk XV/7. 40]. *1840:* adatt még egy kisdég veres lovat ... Sombori Ferentz urnak [Kiseskűllő K; Somb. II] ✱ ~ *ökör. 1754:* Egy kék ökör 8//16. Más egy kisded Veressetske ökör 4//68 [Kecset SzD/Kajla (BN) környe.; WassLt] ✱ ~ *paripa. 1599:* az Papnak egy nagy kek lowat adot wolt, az Pap esmegh egy kisded porozka zabasu paripát [UszT 15/190 Nobilis Agilis Joannes Miklossy, Primipilus Jenlakiensis[a] vall. — [a]Énlaka U] ✱ ~ *paripaló. 1837:* barna pej kisded paripa Ló [DLt mv-i nyomt.] ✱ ~ *tehén. 1687:* Az Vendég Lovagoknak fizetésekbe is lábán Szörin adatat ki kamara Ispán Uram ő kglme ... Egy vén ősztevér kisded ... Tehenet [Máramarossziget; Törzs] ✱ ~ *tehenecske. 1768:* Béres Gyurkának Conventioja szerént való fizetésében adtam égy kisded Tehenetskét [K; DobLev. II/390. 11a] ✱ ~ *tinócska. 1757:* Két megdőglött kisded tinócskák(na)k bőre 2 [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.].

7. kicsi kiterjedésű; mic, de suprafață mică; von kleinem Umfang. **A.** *1699:* menénk bé második közönséges Cserefa deszkából való gerezdes záru ajtócskánn ... edgy kisded vetemenjes kertb(e) mely hat táblából álván ketteib(en) az ajton belőll menten veres hagjma van [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.]. *1716:* (Az udvarház) hata meget egy kisded méhes kert lészás [Doboka; JHb III/68]. *1757:* küsded Joszágotskához tartozo kétt Földetske [Vacsárcsi Cs; Sándor conscr.]. *1760:* az Szent Iványi ... határhoz szakasztott Kisded rét [Vajdasztián MT; EHA]. *1761:* Dési rész küsded Sessio [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 29]. *1782:* kisded kaszálója két Merekjéni [Magyaros MT; Told. 76]. *1803:* advan nehai nagy Moyses János Szabo Miháljnénak egy kitsid ben valot, meljet mostanis Szabo András uram bir egy kitsid kűn valoval együt ... azon kisded ⟨ben⟩valo pedig ... Tordai jus volt [Szenterzsébet U; Borb. II]. *1805:* a' nagy Szamos follyamattya mellett ... vagyon ... háram szegü Formában adott küsded Kőves Részecske [Kv; Pk 3]. *1835:* A Veteményes kisded kert [Várhegy MT; TGsz 8].

B. *1823:* kisdeg veteményes kert [Csekelaka AF; KCsl 16].

Hn. *1810:* Kisdég nyilba (sz) [Bibarcfva U; EHA].

8. csecsemő v. gyermekkorban levő; mic, de vîrstă fragedă; im Säuglings-/Kindesalter befindlich. *1708:* Parancsolt uolt Asz(sz)onyom ő kglme hogy egy tizenkét esztendős leankát szerezzek ... Gergely Mihaly(na)k vagjo(n) egy küsded, talám valnék valamire [Kozmás Cs; ApLt 5 Molnár István Apor Péterhez]. *1710:* Csak kisded lévén, olyan messzünnen gyalog úgy jártam, az urakot supplicáltam [CsH 151].

Szk: ~ *állapot. 1755:* Groff Lázár János Ur eö Nga akkor kisded nevedékeny állapotában volt [Havadtő MT; LLt 72/6] ✱ ~ *árvácska. 1764:* szoptattam az akkor született Kisded Arvátskát [Pókafva AF; Kath.] ✱ ~ *csecsemő. 1779:* Lula Josi kisded Tsetsemő Josefjét[a] [Gyalu K; RAk 129. — [a]Temettem el] ✱ ~ *fiú. 1745:* Hajdoni szűle Atyánk ... meg halálozván, szűle Anyánkat ... édgy kisded Togyer Nevű fiával, özvegységben és árvaságb(an) hagyta [Kápolna SzD; ÁLt Com. Szolnok Interior 2/1795]. *1759:* Onulnak vadnak három kűsded fiai [Abrudbánya; Ks 111 Vegyes ir.] ✱ ~ *fiúcska. 1722:* kisded Fiacskánk változob Statusban vagyon [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból]. *1831:* Vaszi meg halálozván égy küsdeg fiatskája maradott árván [Szentdemeter U; Told. 39] ✱ ~ *gyermek. 1592:* Az Maylad eleot valo futaskor kisded giermek valek [UszT]. *1724:* ezen Jánosnak it vagyon két árva kűsdéd gyermeke [Gelence Hsz; BetLt 6 Földi Gergej (56) jb vall.] ✱ ~ *leány. 1796:* égy kisded fiatal Leányt tartott szolgálonak [Bács K; RKA] ✱ ~ *leányka. 1743:* melj Legénkéket adá ... küsded Leánkájok(na)k Groff Lazár Susi Kis Aszszonykának [Szentdemeter U; LLt 25. C]. *1775:* a magam kertemben valami magos kendérrel bajlodván égy küsdég leánykámmal együtt [Tarcsafva U; Pf].

9. Állatra von; referitor la animale; von Tiere: fiatal; tînăr; jung. **Szk:** ~ *kanca. 1752:* Egj Vén Fejér Kantza ... Egj Tiszta Fekete Kisded Kantza [Dob.; TL 42].

10. csekély; puțin; gering. *1585:* Jlona Damakos Mathiasne vallia, Nallam lakik vala az Ersebet mint egy tizenket eztendeos leanka vala, hat vagy huzon eot penzt gywteogetet volt az Zonzed Azzonyhoz, kenyeret fatis Adot volt oda ... ez kisded vetket tudom hozza [Kv; TJk IV/1. 506]. *1592:* Az Biro es tanachis ... keotelesek legienek, az egy eleobe rendelt kisded bwntetest Minde(n) renden meg Vennj [Kv; TanJk I/1. 175].

II. *fn* csecsemő; sugaci; Säugling | (kis)gyermek; copil; Kind. *1573:* Feyerdy Kato azt vallia Twgia hogi haza volt Teremy ferench mellet az Ilona Attyanak, ky azkor kisded volt mykor az attya meg holt [Kv; TJk III/3. 186]. *1766:* (Temettem el) Ifju Kadar István kisdedét ki nem régen született vala [Gyalu K; RAk 125]. *1778:* Vagyon egy fábol ki mettzett Apálcza (!) kép egy kisdeddel [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18]. *1785:* a' Hostátban gyakran éjjel is vagy terhes betegeknek meg látogatásokra, vagy pedig az ollyan Kisdedeknek meg keresztelésekre, a' kik halo félben vagynak ... meg kivántatnék, hogy ezen negyedik Papnak a' külsö Templomnál lenne lakása [Kv; SRE 241]. *1850:* a papok teendői közzé tartozik ... össze irni azon Kisdedeknek neveket, kikbe ... a himlő bé nem oltatott [Nagykapus K; RAk 4 esp. kl].

Szk: ~ *korában. 1710:* II. Rákóczi Ferenc ... kisded korában maradván árvaságra, a jesuiták tutélája alatt nevekedik [CsH 328]. *1791:* Tudom bizonyason hogy néhai Székely Lászlónak ... voltanak itten Rákoson négy Leányi egyik még kisded korában meg halálozvan a' nagyabbik Judith ment volt férjhez Péterfi Pál Uramhoz [Várfva TA; Borb. II St. Pető (68) ns vall.] ✱ ~ *korától fogva/óta. 1714:* Colosvári Mihokot boldogtalan

küsded korától fogva Orb(an) Elek Ur(am) tartotta fel, es most Olá falub(an) lakik [Orb.]. *1839:* Néhány esztendőkig tartám őrökképpen kisded korától olta, most már hajadon Rosaliát [Dés; DLt 1230].

kisdedecske kisgyermekecske; copilaş; Kindchen. *1672:* Isten Kegyelmeteket továbbra is oltalmazza, az asszonyt penig gyógyitsa. Szegény kisdedecske teste csak azt kivánta; ő jó helyen van [TML VI, 163 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kisdedféle kb. kicsiszerű; mai mic; kleinartig. *1790:* Hat kisdedféle uj réz krajcár [Mv; MvLev. Boka Katalin hagy. 5].

kisdedóvó 1. óvoda; grădiniţă; Kindergarten. *1852:* Miklos már egy hét óta kisdedovoba jár ... harmadnap mindjárt a' lovasdiban elesett [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

2. *1859:* Turbucz Ferencz kisdedovó [Dés; RKAk 11. 13].

kisdedóvoda óvoda; grădiniţă; Kindergarten. *1846:* A Belső Szolnok Megyei Példány kisded ovoda épitési költségeinek potlására tervezett Sors-Játékra, több Nemes keblű Hölgyek, Női munkakat és Fényelgési czikkeket ajándékoztak [Dés; Berz. 20].

kisded-rend 1. kisebbforma/szerű; mai mic; kleinartig/förmig. *1701:* Ket tekenyő Küsded rendek. [A.csernáton Hsz; LLt]. *1793:* egy kisded rend nyereg takaro, veres skárlát posztobol [TL Conscr.].

2. aprócska; mărunţel; kleinwinzig. *1766:* kisdeg rend rubint 59. nagyob rendű rubint 9 [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 96].

3. alacsony termetű; scund, de statură mică; von kleiner Gestalt. *1747:* Vaszilia ... fekete bajuszu barna szeg ábrázatu vala kisded rend ember [Alparét SzD; Ks 27. XVIIIb].

Szk: ~ *termetű. 1815:* Frandafir (!) Komon kisded rend termetű [DLt 214 nyomt.kl].

4. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; substantivisch gebraucht: alacsonyabb rangú ember/személy; persoană de rang inferior; Person/Mensch von niedrigem Range. *1587:* Vegeztek azert eo kgmek hogy valaky lezen Aky az Ado fel vetese Napiatul foghwa eot hetig Adayat be Nem Aggya, vagy Nagy Rend vagy kisded rend, de fogtatassalis kenszerichek az eot het vta(n) minden zemely valogatasnelkwl | regteol fogwa mindeneknek mind kisded s mind Nag' Rendeknek, zwksegh wolt magokat az Waros keonyweben be Iratnj [Kv; TanJk 1/1. 47. KvLt Vegyes III/5–6].

kisded-rendű kisebbforma/szerű; mai mic; von kleinerer Art/Form. *1794:* Egy Pár Pistaly kisdég rendű [Márkosfva Hsz; HSzjP]. *1817:* Egy Kisded rendü ollo [Mv; MvLev.]. *1846:* Egy kisded rendü hermeli (!) szin füles mosdo kanna [SLt 17].

kisdedszer kisebbforma/szerű; mai mic; von kleinerer Form/Art. *1680:* ezen hazban vagyon egj kisded szer uj talos | egy kisded szer Tekenő | 15dik kisded szer szuszekban vagyon asztal cziponak valo liszt Cub 1//1 | vagyon ezen serfözö hazban egy kisded szer ser fözö Üst Ur. no. 10 ... Hüttö kad kisded szerü no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 6, 16, 20, 35].

kisdedszerű 1. kisebbforma/szerű; mai mic; von kleinerer Form/Art. **A.** *1586:* Harom vj legelt kisded zerwt veotte(m) — /12 [Kv; Szám. 3/XXIV. 30]. *1627:* Ket bokor kisded szerw boritó ... d. 20 | Ket Kisded szerw vas nias f — d 16 [Kv; RDL I. 134]. *1669:* Ket kisded szerü asztal, egyiknek ladaczkaja vagjon [Királyhalma NK; Ks 67. 46. 24a]. *1680:* Hüttö kad kisded szerü no. 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. *1717:* a dombon vagyon egy Csür, és körülötte egy kisded szerü Csüres kert [Nagyrápolt H; JHb XXXI/4]. *1737:* Találtatik egy kisded szerü szalmával fedet Gabonás [Buza SzD; JHb IV/2. 2]. *1756:* Vagyon ... égy kisdedszerü ... Templom [MRLt Conscr.]. *1849:* két kisded szerü metszett boros Butéliák [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

B. *1824:* kisdég szerü fák találtatnak benne[a] [Eresztevény Hsz; HSzjP. — [a]Az erdőben].

2. rövidecske; scurticel, scurtuţ; ein bißchen kurz. *1657:* Egy kwsded szerw vont Ezwst peremes szoknia [Mihályfva NK; JHb XXII/24]. *1734:* Köntös Dolga ... Egy küsded szerü palást [Kv; Pk 6].

3. aprócska; mărunţel; kleinwinzig. *1757:* kisdég szerü jó féle gyöngy [Marossztkirály MT; Berz. 3/1. 11].

4. kisebb növésü (állat); (animal) mai mic; (Tier) von kleinerer Gestalt. *1768:* Pénznek Percept(ioja) 3. Meddö kisdedszerü Mészárosnak adott Tehenek árrát Hf 33. Dr 66 [K; DobLev. II/19b].

kisebbecske 1. kicsike, kisebbke; mai mic; von kleinerer Art. *1733:* Egj borona kissebbecske [Kv; Pk 6]. *1750:* tartozom ... negy Boltot, ketteje Nagyob ketteje kissebbetskék ... Epittetni [Déva; Ks 73.III]. *1793:* Tepsi, melyek közül edgyik késsebbetske [TL Conscr.]. *1795:* tudok ... két ezust nagy Gazdalkodo kalányokat, mellyek közül egy nagy, a masik kissebbetske volt, tudom ... égy ezüst poharát is egy fertállyosnal kissebbetske lehetett [Folyfva MT; Told. 23]. *1801:* A kisebbetske és alábbvalotska készületü Hidas [Gernyeszeg MT; TL]. *1824:* Egy nagyobbotska, egy kissebbetske Skatuly (!) [Fugad AF; HG Mara lev.].

2. apróbbacska; mai mărunt; von winziger Art. *1786:* Egy Arany függőtske egy nagy rubint benne, és 19 kissebbetske [Nsz; Ks 74/56]. *1791:* Négy rend gránát kissebbetske [Mv; Told.]. *1800:* adott által ... 10 Egy Nagyobatska jo féle gyöngyöt egy jo hoszu rendes 20 Kisebetske jo féle gyöngyöt felfuzve 3. kis darabot [O.fenes K; JHb LXXVI/46].

3. kisebb területü; mai mic ca suprafaţă; von kleinerem Umfang. *1779:* ezen két darabb Erdök küssebbetskek [Szeredasztanna MT; LLt 90/25]. *1820:* Ezen Helység Határan vagyon két fordulo — Also és Felsö az also Kissebbetske [Bogártelke K; KmULev. 2].

kisebbedés csökkenés; scădere, micşorare; Verminderung/ringerung. *1773:* nintsenis Sz Lászlonak Nyomásnak idejénis ... ezen helyben lévő helyetskére semmi szüksége s aval, hogy Nyomás idején az Uraság Lovai tsöveklö hellyének tartya, iga vono Marhája Pascuumának semmi kissebbedése [T; JHb II. 1]. *1791:* a' Consistorium csak Administratora lévén az Ekla Fundussá-

nak[a], ezekben[b] nem disponálhat az Ekla hasznának kisebbedésével [Kv; SRE 272. — [a]Értsd: telkének. [b]Ti. a telkek cseréjében].

kisebbedik 1. kisebb lesz, kisebbé válik; a se micşora; kleiner werden, sich vermindern. *1773:* azoltátol fogva soha se nem nagyabbadatt, se nem kissebbedet azon Sessio [Erked K; LLt].

2. kevesbedik; a scădea; abnehmen, sich verringern. *1705:* a lovak ... már éppen elszáradtanak volt, és itt a praebenda hadd kissebbedjék [WIN I, 604]. *1710:* had küssebbédnék az az Attyamtol riam maradot 22 forint [Somoljo Cs; ApLt 2 Farkas István Apor Péterhez].

3. *átv* fogy; a se împuţina; abnehmen, sich (ver)mindern. *1659:* az mj szomoruságink nem hogj kissebednek edes Aszonjom de sött inkab töbülnek [KJ]. *1710:* atyámfiai is az Apor neven akik vadnak, semmirekellők ... az én emlékezetem holtom után őbennek nem nevekedik, hanem inkább kisebbedik [CsH 304].

4. enyhül; a se diminua; sich mildern, milder werden. *1658:* ennek az rossz jószágtoknak pedig semmi hasznát suhunnan nem látom, mert ezek elszegényedtek, mert nem hogy kissebbednék az iga rajtok, de inkább nevekedik [TML I, 163 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

kisebben kisebb mértékben, în măsură mai mică; in kleinerem Maße. *XVII. sz. m. f.:* De hogy keresztyen hit kissebbenis ne sértődgyék nagy consideratioval kellet az fában vagni fejszénket [EMLt]. *1657:* erre az regalisra és gyűlésre tartozunk-e elmenni, nem-e? ... Eziránt is kötelességem szerént ő nagyságátúl várnék, nem akarván kissebben is ő nagyságának véteni [TML I, 103 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1662:* Gyulai Ferenc ... hogy Rákóczi fejedelemnek tartozó hűség ellen csak kisebben is cselekedjék, ő abban szabadságot engedni senkinek sem akarna [SKr 542]. *1723:* ezen Malomnak erectioja előtt volté az a Kár Tétel ár viz idején hasonló mértékben, vagy nagyobban vagy kissebben? [Kük.; MbK 150]. *1781:* ha valamelyik(ne)k az Mustyaban tsak kissebenis viz üsmerszenék tehát azan személj háram forintig büntetogyék (!) [Szőkefva KK; Kp 2].

kisebbik I. *mn* 1. mai mic; der/die/das kleinere/mindere. *1589:* Az kissebik pincze palaznak teoreot volt el kulcza es sutuia [Kv; Szám. 4/X. 20]. *1597:* Zabo Lúkachi 3 Loan zekeren vitte Vrúnk ket kwssebbik pincze Tokait, es legiúer Derekokat mellete Tordaig f — d 75 [Kv; i.h. 7/XII. 69 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1674:* három eőregh ládám vagyon: ... az kissebbik láda lakat alat, az nagyobbik zár alat vagyon [Szászvárosi ref. lt Halics Mihály lelt.]. *1693:* Vaj is jutot az Relictanak a nagyobbik fazekkal, ... Az Arvake az kissebbik fazek [Ne; DobLev. 1/38. 12]. *1710:* Lakatos Laszlone Aszszonyom ... az tób Aprolek jovaibol hagja hogj el takarittassak es az ki abbol megh marad adgjak az kissebbik Espotalybeli szegenyek(ne)k [Kv; KvRLt VII. 12]. *1792:* A nagyobbik ezüst kredentia ... A küssebbik credentia [Kv; SLt 17]. *1794:* a kissebbik Zab Asztagot ... Csepeljék el [Szilágycsch; IB. Fogarasi István lev.].

II. *1685/1792:* Kisebbik mezőben (sz) [Dálnok Hsz; EHA].

Szk: ~ *auditórium. 1596:* az studiosusoknak kissebik Auditoriúmaba az ablak Ramakat mind wyalag meg boritáttúk [Kv; Szám. 7/II. 31]. *1621:* Az kwssebbik auditoriumba Adam Lector Instantiaiara ket hozzú 3. labu pad zeket d 28 [Kv; i.h. 15b/IV. 24] ✱ ~ *bolt. 1695:* Az kissebbik bótban az hámorhoz tartozandó mindennemű régi vas és fa eszközököt készen találtunk [CsVh 116] ✱ ~ *harang. 1745:* Hetedszaka könyörgésre az küssebbik harangal szoktak harangozni, Szombaton estve a nagyob harangal [UnVJk 113] ✱ ~ *hintó. 1671:* Az kissebbik hintot ... küldgje eo keglme Groff Csiaki István vra(m) számára Szinér Váralljára mert igen kedves szekere [Ks 14. XLIIIb özv. gr. Csáki Istvánné Mintszenti Krisztina végr.] ✱ ~ *kocsi. 1592:* Gaal kowachi vasazot à varosnak kissebbik kwchiahoz ket kereket [Kv; Szám. XIV/5. 161 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* Die 23 Aprilis Jndultunk feierwara ... az Eoreg koczin ... mert az kisebik koczi ithon nem wolt [Kv; i.h. XXI/5. 103] ✱ ~ *pecsét. 1588:* (A) félywl meg mondott eskwt Zemelyeknek relatioiara attuk az my leweleonket Somogy Andrasnak varosunknak kissebik pechyetyuel megh ereossytetteth [Torda; Pk 2]. *1653:* (A) dologhnak nagiob bizonyságára adgiuk ez jelen valo leuelünket, városunk(na)k kissebbik peczetivel megh erössitue(n) [Kv; RDL I. 140] ✱ ~ *szekér. 1600:* Az kissebbik szekernek czinaltatta(m) egy vy Tengelt ... d 20 [Kv; Szám. 9/XII. 69 Ígyártó Simon isp. m. kezével].

2. ~ *karabély* rövidebbik karabély; carabina mai mică; der kürzere Karabiner. *1808:* A' kissebbik Karabély az Ágyát ki todani Rfr. 2 xr 33 [Kv; TKhf puskaműv.].

3. *értelmezőként is* fiatalabbik; mai tînăr; der jüngere. *1568:* Janos sarral ... meg hajitotta az bornemizane fiat az kissebbiket [Kv; TJk III/1. 143]. *1591:* Magiari Mihali vallia ... Zikzai Janosnak kissebik zolgaloia leoue hozzam, es kezde kerdezni, ha lattam volna, hogi egi lo futot volna ott fel [Kv; TJk V/1. 142]. *1630:* az Meszaros Istua(n) fia az kissebik terengeti vala az retben az eökreöket [Mv; MvLt 290.219]. *1711:* az Ur eő kglmé küssebbik igaz szolgája Katho Mihály [Impérfva Cs; BCs].

Szk: ~ *árva. 1610:* Az ket kwsseöbik Arúaknak Jut egiwt f 366 d. 93 | Keoűetkezik az Arany es Ezwst marhakbol az mi Jutot az ket kwssebik Arúaknak [Kv; RDL I. 6]. *1683:* Néhai N. Nagy Baczoni Balo László ur(am) három Kisebbik neveletle(n) Arvai [Diód AF; Incz. V. 17] ✱ ~ *fiú. 1570:* Harangozo Cristianus ... Aztis vallya mykor Segeswary Damakos Testamentumot Theot hon nem volt azkor Az kyssebyk fya az leorinch [Kv; TJk III/2. 130a]. *1622:* Az mj az Keozep vtzaj hazat iletj ... az p(ro)prietassagat pedig Istok(na)k itiltwk ... miuel hogy eö a kwssebik fiu [Kv; RDL I. 119]. *1726:* Mig az nagyobbik Fiam házassági állapotra adgja magát, addig az Leveleket conservállya az kissebbik Fiam [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.] ✱ ~ *gyermek. 1570:* egy leankat az Leorinch deak leaniat ky Tollyak az Ayton mynd az kyssebyk gyermekel egetembe [Kv; TJk III/2. 28]. *1614:* Amj nezj penigh az haasznak p(ro) prietassagat ... tehat az vtolzori felesegeteöl valo kwsseöbik gyermeknek Banchikanak itiltwk [Kv; RDL I. 96a]. *1629:* Hallotta(m) azt Szigeti Janostul hogj mondotta, hogy eö teöle valo az az kissebik gjermek [Mv; MvLt 290. 153a] ✱ ~ *kisasszony. 1651:* az kissebbik Kis Aszszonnak az himleobe(n) ige(n) el hullot volt az haja [Fog.; BK] ✱ ~ *leány.* a. kf-ban. *1593:* az nagiobik

leani Martha ... ezt felele Martha az kissebik leannak [K; TJk V/1. 345]. *1699:* az Tsür juta az küssebbik Leannak [Szemerja Hsz; BLt 4]. *1709:* Sárának az nagyobbik Leányom(na)k hagyok egy zöld kamuka mentét ... Katinak az középső Leanyom(na)k hagyok egy tenger szin kamuka szoknyát ... Jutzinak az kissebbik Leanyom(na)k hagyok egy kék kanavátz szoknyát [Kv; Pk 6 Eperjesi Istvánné Tóbiás Kata végr.]. — **b.** ff-ban. *1639:* Kerey Albertnak ... az legh Kisebbik leanyat[a] Kazdag Ferencz el uette uolt [Vajdasztiván MT; Borb. I. — [a]Kerey Katát] ✱ ~ *legény. 1846:* Egy kaput forditása 5 ft ... A kisebik legénynek egy köpönyeg reparálás 50 xr. [Kv; Újf.] ✱ ~ *mostohafiú. 1661:* Küsebik mostoha fiam megh mirigjesedek [KJ II. 3 Bálpataki János a fej-hez] ✱ ~ *öcs. 1581:* Egy ezüstös aranyas szablyát azt hagyom az nagyobbik öcsémnek Tamásnak, egy ezüstös aranyas csákánt azt hagyom az küssebbik öcsémnek Jánosnak [SzO IV, 75] ✱ ~ *társlegény. 1665/1754:* Az mulatságbol el-oszolván, Apró béresek ha számoson vadnak, a' kissebbik Társ legén kisérje az Atya Mestert [Kv; ACArt. 17] ✱ ~ *unoka. 1616:* iutott ... Pokafalwa(n)[a] ... ztan Zithian hazas fiawal es kissebbik vnokaiawal Panullal juta Wesendi Saranak [JHb XXV/25. — [a]AF] ✱ ~ *urunk. 1684:* Anno 1684 die 18 Septembris, Emeltek fel az mi kissebbik Urunkat[a] feiedelemsegre az Torök elöt [Kv; ACJk 13b. — [a]II. Apafi Mihályt még atyja életében fejedelemmé választották].

4. ~ *céhmester* kb. második céhmester; locţiitorul starostelui de breaslă; der zweite Zunftmeister. *1642:* 30 die Novembris szegődtették be az Nagy Szabó Ferencz uram fiát János deákot az szabó mínek tanulására ... Az szegődtető mesterek voltanak nagyobbik czéhmester uram Molnár Szabó János és Nyírő Szabó Miklós kisebbik czéhmester [Mv; EM XVIII, 403].

5. nemzedékviszonyító elemként; cu referire la generaţii; als Generation anzeigendes Element: fiatalabbik; mai/cel tînăr; der/die/das jüngere. **A.** *1573:* Orsolia Kissebik Lakatos peterne [Kv; TJk III/3. 113]. *1590:* Az kissebbik Kochis Georgy [UszT]. *1599:* Kyssebik Wargha Balasne [i.h.]. *1604:* Első Kussebik Janosi Peter foljfoluan[a] lako nemes zemelj, masodjk ugjan foljfoluan Lako nagjobik Janosi Peter nemes zemelj [DLev. 3. XXXI. A. 1. — [a]MT]. *1615:* Saygo Gieorgy (60) kwsswbik Saigo Gieorgi (26) [Györgyfva K; Ks G. 24]. *1625:* kysebik hegi baljnt ... nagi hegi balint [Bikafva U; UszT 33a]. *1666:* Nagiobbik Tanko Miklos fiaual Kissebbik Tanko Miklossal edgiütt oppidani [Ilyefva Hsz; BLt 3]. *1679:* Nehai òregbik Nagy Pal, küssebbik Nagy Pal [Hévíz NK; JHbT]. *1729:* Bágyonj Kissebbik Balog Sigmond és Kőzépső Balog Mihallj Uramék [Bágyon TA; KW]. *1735:* Szőcs György senior kissebbik Szőcs György Pinka [Altorja Hsz; Borb. I].

B. *1579–1581:* Bak Mihalj az kwssebik (jb) [Kajántó K; GyU 1]. *1637:* Mosa Gergely az kissebbik [Mv; MvLt 291. 102a]. *1638:* Hendrich Saitós János kissebbik (jb) [Szászfenes K; GyU 32]. *1650:* Lakatos Mihaly kussebik [Szu; UszT 38c]. *1659:* Tiboldi Sigmond, Tiboldi Peter nagiobbik, küssebbik [Tarcsafva U; Pf]. *1687 k.:* Csok Péter ă kissebbik [Geges MT; MMatr. 174].

E viszonyító elemre l. MNy LXIII, 51–64; AÉ 284–304.

6. ~ *csikó* fiatalabbik csikó; mînzul cel tînăr; das jüngere Fohlen. *1629:* (A csikó) mind ki szopta az Anniabol az tejet s nem szophatik teöle az kissebik cziko [Mv; MvLt 290. 166a].

7. '?' *1589:* az mel haza az megh holt hozzwtelky Jstwannak wolt Bothazan. Kolosmegyeben Testalta volt az kisebik felesegenek Zilagzegy Annazzonnak, más fel zaz forintig [Iklód SzD; SLt Y. 32 Hewessj lukae Iklodj predicator aláírásával]. — Esetleg 'második feleség' jelsel számolhatunk.

8. ff-ban; la superlativ; in der Höchststufe: legjelentéktelenebbik; cel mai neînsemnat; der/die/das unbedeutendste. *1636:* Nagodnak szegeny, Alazatos, legh Kussebbik szolgaia Tekey: Dezmas Simon György mp [Teke K; BK] | Nacziagtok alazatos meltatlan legh küssebik szolgaja Cserej Farkas m.pr. [UtI]. *1659:* ennek utána is énnekem, Kegyelmed szegény legkisebbik szolgájának, parancsolván, tehetségem szerint szolgálni ügyekezem [TML I, 255 Szász György Teleki Mihályhoz]. *1671:* teczett hogy ez utannis igen el tauoztassanak eő kglk minden gywleőseghett (!) nemzeö legh kissebbik alkalmatossaghotis [Dés; Borb. I ogy-i bizottság jel.]. *1710:* nagi Győri N.Horváth Györgi uram ... ha az eó felségihez Letett Homagiumárol el feletkeznék, Leg küsebbik Czitkelyben is hitetlenségnek jelit mutatná ... hozzája szabadoson, és bonumihoz, még feleségihez, és giermekihez is hozza nyulhassanak vigore praesentiu(m) [Csikszereda; Borb. I].

II. *fn* **1.** a kisebbik méretű dolog/tárgy; lucrul/obiectul mai mic; der/die/das (an Umfang) Kleinste (Sache/Ding/Gegenstand). *1574:* Ket fedel vagion az Ladaban az nagiobik Araniu ligien Sarae, az kwssebik Katae [Gyf; JHbK XXI/12. 4]. *1584:* Az brassayak mikor Soos halat hoznak, Egy halnal teobet ne wehessen se az nagiobikat, se az kissebiket, hanem az keozep zerent walot vegien[a] [Kv; PolgK 10. — [a]A vásárbíró]. *1683 k.:* Wagyo(n) két harang, az nagyubbik kettőztetve szollo az kissebbik harmaztatva [Bagos Sz; SzVJk 51]. *1699:* adtam ... zálagban ... Két Ezüst Csészét, ă kissebbiken Gyerőffi Gyurko Fiam neve va(gyo)n [Ks 9. XXXVIII. 69]. *1720:* ha valakinek halottya esven kivannya hogy mind a harom harang őszve vonattassek egy magyar forintot deponallyon, ha pedig tsak a ket kissebbiket kivannya meg vonattni: ötven penzt fizessen [Kv; SRE 137].

2. a rövidebb terjedelmű írás; scrierea/scrisoarea cea scurtă; der/die/das Kürzere (Schreiben). *1658:* Az Kegyelmed írását is megmutatom; ha Kegyelmed nem ⟨akar⟩ja, csak az kisebbiket mutatom meg[a] [TML I, 123 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz. — [a]A fej-nek].

3. az apróbbik dolog/tárgy; lucrul/obiectul mai mărunt; der/die/das Kleinwinzigere. *1703:* Volt két termés őreg Smaragdom ... a' kissebbiket ... hagyom ... Torotzkai Annis ötsém Asz(o)ny(na)k [Marossztgyörgy MT; Ks 14/XLIIIb özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.].

4. az alacsonyabbik személy; persoana mai mică/scundă; (Person) der/die/das (an Gestalt) Untersetztere. *1573:* Angalit Hegedws Martonne Azt vallia hogi tavalj pinkeostbe egi Regel Mennek volt az kato leany p(rae)dicatiora latta hogi pirossak voltak arehul kerdette az kissebiket my lelte [Kv; TJk III/3. 25]. *1585:* Ismerede mellik banta tegedet, vgy teszik Jmez kyssebbik az vires [M.valkó K; KP. Antal Istwa(n) jb vall.]. *1703:* Bőr Andrasnal kard volt az másnal fejsze volt az az küsseb-

bik az szürököt hordozta [Kv; WassLt Halmányi (!) Georgy (30) vall.].

5. a fiatalabbik személy; persoana mai tînără; die jüngere Person. *1584:* En theompe Miklos hallotta(m) ezt az Jstwan Bironctol hogy ot volt mind a' ket fia az Azzonnial de chak a' kissebbik vetkezet [Kv; TJk IV/1. 350]. *1629:* (A két árva közül) Az nagyobbik Kata mostan niolcz Esztendeobe iáro. Az kissebbik Ilko ki mostan Eöt Esztendeobe Járo [Kv; RDL I. 146]. *1667:* attam az Nagyobbik Nemet madarásznak f 12//50. Az kissebbik(ne)k f 5//50 [UtI]. *1681:* ment el ... Malom Uczábol Tobak Peternek két fia (: a Nagyobbik(na)k neve Timar Csizmadia Sándor; kissebbik(ne)k Timar Csizmadia Daniel :) [VhU 38]. *1758:* ennek előtte Cir(citer) 60. Esztendőkkel laktanak it Ne(me)ss Gyéres Várossáb(an) két Lippai Vezetek nevü emberek ... a nagyobbik, a kissebbiket Etsinek, a kissebbik p(eni)g a nagyobbikat Bátyának Conpellalta [Aranyosgyéres TA; Born. IX. 41]. *1793:* a' Gyermekeről annyit tapasztaltam: Hogy ... még akkor is a' Nagyobbikat halálban gyülölte 's átkozta, ellenben a' kissebbiket külőnősen szerette [Koronka MT; Told.].

6. kevésbé veszedelmesebbik dolog; lucrul care este mai puţin periculos; der/die/das weniger Gefährliche. *1710:* Ha vétettünk is, jobb volt a két gonosz közül kisebbiket választani [CsH 209]. *1710 k.:* akarom a két elkerülhetetlen gonosz között a kisebbiket megmutatni [BÖn. 498].

7. a (leg)jelentéktelenebbik személy; persoana cea mai neînsemnată; die unbedeutsamste Person. *1593:* en chak eggik az kissebbik uoltam az Lo feö válaztot az jobagiok es drabantok közzöl [UszT]. *1661:* ha ... hozzánk tartozóknak személyek közül legkisebbikben ... mi is mindazokat el fogjuk magunk és híveink oltalmában követni, valamiket Isten s az természet törvénye is megenged [KemIr. 349].

8. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit possessivem Personalsuffix: vhány közül az alacsonyabbik növésű állat; animalul cel mic; unter/von etlichen Tieren das von untersetzterer Gestalt. *1760:* azan Ket tinok ... Kissebike egész Nyáran anyát Szopo Tino Volt [Vadad MT; VK].

kisebbít 1. kisebbre vesz, megkicsinyít; a micşora, a face mai mic (ca dimensiune); kleiner machen, verkleinern. *1626:* Az Asztalosok ... az ablak ramakat kisebbitettek [Kv; Szám. 16/XXVII. 26].

2. kevesbít; a reduce/diminua; vermindern. *1751:* a' melly Jószág, és Jobbágyok nékem vidualis Intertentiomra hagyattattanak, azok se egy, se más uton módon tőllem el ne vétessenek sőt ha mások tsonkázni, kissebbiteni kévánnákis à Mlgs Urnak illenék protegálni [Karácsonfva MT; Told. 5].

3. csökkent; a scădea; verringern. *1673/1681:* I(ste)n oltalmazzon az Ecclesiastica Personanak[a] kissebicsem fizetését [VhU 466 Thökölyi Imre vál. — [a]A vh-i ref. papnak]. *1681:* Mostani adoiok felöl valo alkalmok[a] ... allyon szabadsagaban[b], ha nagyobbittani vagy kissebbitteni akaria adoiokot [IB. Thuroczi András fogott közbiró Désfalván (KK) lakó kezével. — [a]A betlenősieknek. [b]A majdan felnövő Bethlen Istvánnak]. *1795:* a' Filialis Ekkla a' maga lejendő Papjának bérit ... nem kissebiti [MMatr. 458 Johannes Abats zsinati not. kezével].

4. kevesebbnek/kisebbnek állít/mond; a susţine că este mai mic; verkleinern. *1865:* Hijába igyekezi az Özvegy azon birtokot, mellybe özvegységével maradott, s kéznél tart, kisebbitteni, mivel mostis merőbe annyi a jövedelemre nézve, mint a mennyi az Itélö Mesteri osztálykor volt [Ne; DobLev. V/1114. 10b].

5. kb. becsmérel, ócsárol; a defăima/ocărî; schimpfen, bemäkeln. *1559:* kgmetek Engem azzal ne kwssebichén, hog En kezbe Nem attam[a] [Retteg SzD; BesztLt 24 Christophorus arros officialis castri deserti Chichio a beszt-i tanácshoz. — [a]Az elfogott személyt]. *1585:* Nagy Mihaly ... monda ... Azt chyúdalom hogy Kmed[a] nem zegyenli hogy illyen gyalazatot keoltez atthyamfiara[b] es igy kissebitet (!) az en athyamfyat [Kv; TJk IV/1. 490b. — [a]Thot Eory Balas. [b]Colosuary Balintra]. *1812:* a Groffné nagyon indulatban jőtt, és a' Grofot nagyon kissebitette, sőt motskolta gazolta mondván: Te Samuka, Mamuka, Mamujka, Tökös utálatos sat. [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.]. *1827:* én pedig most mások előtt nem kisebbíttem ... hanem még nagyobbittom [Mv; Told. 7]. *1840:* jobb volna — Ungvári Urnakis ilyen méltatlanságokkal nem — illetni — nem kissebiteni [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

Szk: *becsületében ~ vkit. 1806:* sem égyszer, sem máttzor nemis hallattam beszélleni; hogy Kerekes Máriskorol leg kissebb roszszat látott volna, vagy mások elött kissebbitette volna betsületéb(en) [Dés; DLt 250/1808 Apátzai Kata, Fősüs Nemes Munkátsi Istvánné (20) vall.] ✱ *hírében-nevében ~ vkit. 1808 k.:* az Alperes ... az ablak alatt volt, ott be-kandikált, tsufondárosson ott itzogott, vitzogot, a' Felperest erősitette, hogy Legénnyel fekünne, szóval mind azon tselekedeteivel amit véghez vitt hirében nevében kisebbitette a' Felperes Leányát [Dés; DLt 250/1808].

kisebbítés 1. kisebbre vétel, szűkítés; micşorare; Verkleinerung. *1808:* A' Gyujto Juk(na)k kissebbitése ... xr 24 [Kv; TKhf puskaműv.].

2. csökkentés; scădere, reducere; Verringerung/minderung. *1671:* Minémü sok károkat szenvedgyenek az Szathmár Vármegyebeliektöl annak szomszédságában lévö Atyánkfiai panaszszokbol értyük, holott az régi határ halmokat el-hányván, csak nem régen-is uj határ halmokat erigaltanak, hazánk határinak kissebitésére [CC 89]. *1698:* ennek utánna az Usorakn(a)k meg könyebbitésére, vagj inkáb kissebitésére légjen gondjok [UszLt IX. 76. 64 gub.].

3. gyengités; slăbire; Schwächung. *1795:* a Contractus ... kissebbitésére s meg rontására ügyekezik [Aranyosrákos TA; Borb.].

4. kb. becsmérlés, ócsárlás; defăimare, ocărîre; Schimpfen, Schmähung. *1741:* Nemzetes Szilágyi aliás Lakatos Mihály, András és Janos Uraimék ... továb az Nagod diffamatioját magok Nemesi szabadsagok(na)k meg bantodásával s kissebbitésével már nem halgathattyák el, hanem ... Nagodat modo quo Supra Törvenyben szallanak, magok bestelenitését diffamatioját mint A(ctoro)k meg keresik [Somlyó Sz; TKl]. *1840:* méltoztassék, reám Házamra — tett kissebbitésem mi voltát meg tekintve — az egész környül állást ... investigáltatni rendeltessék ... mert én Gyilkos és Gyujtagato nem voltam s nem vagyok [Dés; DLt 277 Balogh László foly.].

Szk: *becsületbeli ~. 1838:* valami betsületbeli kissebbittését az Exponens(ne)k tudja halottaé a Tanu? [Ne; DobLev. V/1221. 2a vk].

kisebbíthet becsmérelhet, ócsárolhat; a putea defăima/ocărî; schimpfen/bemäkeln können. *1838:* A Tktes Exponens Urat hogy valaki erköltsèbe betsülletébe hirébe nevébe kissebbitette, vagy kissebbíthette volna nem tudom [Ne/Nagylak AF; DobLev. V/1221. 3b Hoportyán Krisztyion (60) jb vall.].

kisebbítő 1. (meg)kicsinyítő; de micşorare; verkleinernd, kleiner machend. *1836:* Szüleink ... kötelezik is magukat hogy valamint eddig a' joszágröl ... valamelyiket kissebbittö rendelést nem tettek ugy ezután is soha arol semmi különös határozást nem tesznek [Szentimre MT; BalLev.].

2. becsmérlő, ócsároló; defăimător, de ocară; schimpfend, bemäkelnd. *1820:* Vallya meg a Tanu igazán ... hogy Dregán János és Felesége Maris ... mitsoda hiteles és Szava bé vehető Személlyek? ... mitsoda Törvénytelenségeket, másokat kissebbittö szokásokat tudgya a' Tanu, igazán vallja meg [Asz; JHb 48 vk.].

Szk: *~ szó. 1813:* A' Baratosi Joseff Felesége ... akkor midön ... Férjével ... tzivodott és arol Feö Czéh Mester Nemes Dobolyi Mihály Uram által meg Intetett ... eö Kigyelmét mitsoda ingerlö, és kissebbitö szokkal illette? [Dés; DLt 56 Vall. 2 vk].

kisebbíttetés 1. jelentéktelenítés, jelentőségében való csökkentés; diminuarea importanţei; Bedeutungslosigkeit. *1842:* 'A bé panaszoltatott ... minden bizonyittások nélküli Feleletébe hiába törekedik panaszlo Hadnagy Atyánkfiának igazságos kérelmét ... Szoszolloi el fatsarásokkal ... az elö sorolt Tanuk hüt szerénti vallomás tételeiket helyezetek kissebbittetésénél fogva ki fogas alá venni [Dés; DLt 1452a. 9].

2. becsméreltetés, ócsároltatás; defăimare, ocărîre; Schmähung, Schimpfen. *1816:* Belsö Személyeink' küssebbittetéseknek kikerülésével ... [Kisadorján MT; UnVJk 135]. *1836:* Az Alperes Özvegynek szivre hato terhelésére vagynak ... az felperesnek sok képpen motskolodo iratásai[a] ... ily méltatlan motskolodással valo kissebbittetést tehát az Alperes Özvegy ma nem érdemel [Ne; DobLev. V/213. 3a. — [a]Köv. a részl.].

kisebbíttetik megkicsinyíttetik; a fi micşorat; verkleinert werden. *1763:* az egész Kövár-vidékin Erdéllyi és Bányai Vékákkal promiscue szoktanak élni ... az Erdélyi Véka Tizenhat Kupás, a Bányai penig most ugyan kissebbítetett, de eddig a' mint szokták hívni Hat Vatyikos volt [TKhf 50/1. 480].

kisebb-nagyobb mai mic şi mai mare; kleiner oder größer. *1628:* Az Legh belseö tárházban, Vagion egy eóreógh Almariumban ... egy kis labas sepet uagion benne kisseb, Nagiob es közep kóteólekben egy nehany fele szinw uarrani valo szeliem darab auagj kötés Nro 8 [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 1]. *1653:* ez a kö, nagy hegy[a] egykor meggyúlt ... s' kissebb-nagyobb darabokban a tengerböl kivetödött [ETA I, 153-4 NSz. — [a]Ciprus szigete táján]. *1736:* az szinben[a] ... volt segesvári viaszas új kupákból küsebb nagyobból álló pohárszék [MetTr 383. — [a]Gyaluban, ahol a főúri lakodalmat ülték]. *1844:* A' kert közepébe a' Király kutra rugo nagy álléba van Popule fa 63. — hársfa kisebb nagyobb 76 [Mv; TSb 37 Az ún. Teleki-kert inv.].

kisebbnemű kisebbszerű, kisebbecske; mai mic; von kleinerer Art. *1803:* Ezen pásztoroknak usussa szerint a nemes communitás is pásztorbért igére: ... A hámos, hátos- és előttük járó kisebbnemű lófiúnak bérek mindenröl egy véka búza, egy kenyér és 6 krajcár [M.hermány U; RSzF 193].

kisebbrendű 1. kisebbszerű; mai mic; von kleinerer Art. *1761:* Öreg rez harang Nro 12 Kissebb rendü harang Nro 20 [Spring AF; JHb XXIII/31. 38].

2. alacsonyabb rangú; de rang inferior; von niedrigerem Range. *1657:* (A) császár őfelsége kisebbrendű embert is illendő remuneratio nélkül nem szokott előle elbocsátani [KemÖn. 105].

kisebbség 1. kisebb volta vminek; caracterul mai mic al unui lucru; Minderzahl/heit. *1813/1836:* A' mi pedig a' régi mekkoraságánál valo kissebbséget illeti ... [Koronka MT; Told.].

2. (víz) sekélyebb része; porţiunea mai puţin adîncă (a apei); der seichtere Teil (des Wassers). *1818:* Tegnap a' vásárunk el bomlásával edgy nagy történetes szerentsetlenség esik a' szomszéd falusi Tohátí Hidasunkon mert ... a' Hidasba erőszakoson sokan todulván ... a' Hidas tetejen a viz bé kezdett folyni ... a' veszedelembe kéntelenek voltak a' viznek a' tulso szélé felé a' hol a' viz kissebb volt a' Hidast taszitani — de igyis keveszet mehetvén a' viznek kissebbsége felé a' Hidas a' benne levőkkel el sülyedett [Sülelmed Sz; IB].

3. kb. kár; pagubă; Schaden | hátrány; dezavantaj; Nachteil. *1570:* Erdegh Kelemen, Korsos pal, Zeoch Estwan es Kwtas Jakab ... vallyak hogy ... Kapa Myhal az Arwa kepebe zoly hozza[a] hogi egy zakba Raknak es beh pechetlenek. Eleoszer Rea Enged Keomyes gergh, Az vtan esmeth Nem akarya, Mert eoneky kissebsegere volna [Kv; TJk III/2. 182. — [a]Zabo Gasparnehoz]. *1588:* My mint kegies Attiak senkinek karat kissebseget Nem kewantuk, hane(m) hogy vnionk es Consuetudonk meg maradhasson, leptettwk volt ky Eottweós Andrast hogy igazicha dolgat es az vniowalis megh bekelwen, az vnionak Artalma rontasanelkwl tisztessegesen leoyeon be [Kv; TanJk I/1. 73]. *1698:* az magazinale Quantumokat kglmetek administraltotnj siessen de mi oktul vísceltetven, mind eddigh az Guberniumn(a)k küssebsegevel [UszLt IX. 76. 57]. *1727:* Ez légyen az egesz kalandosoknak törvények: edgyik kalandosbol másba állo Szemelyeket ne legyen befogadni Sabad (!) edgyik kalandosnakis, kalandos kissebségire az olyan contumax embereket, kalandosi articulusa es törvenye ellen [Zilah; Borb. II].

Szk: *~ére cselekszik vkinek. 1664:* Azért, Uram, ha oly hamar és azon renddel szintén, az mint Kegyelmed kivánja, nem lehet, ne vélje annak, hogy ő felségének bosszúságára, kisebbségére cselekednök [TML III, 90 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz] ✱ *~ére esik vkinek. 1661:* Én ugyan panaszolkodhatnám az ellen az Kegyelmed akaratja ellen, mert maga is jól tudja Kegyelmed ... hogy az[a] énnékem nem kicsiny kisebbségemre

esnék [TML II, 21 Vér Judit Teleki Mihályhoz. — [d]A fejedelemasszony meglátogatása] ✱ *~ére igyekszik vkinek. 1663:* Noha irod, hogy kissebbségedre legyen neked tőlled való eltávozásom, azért Isten oltalmazzon, hogy én küssebbségedre ügyekezném az én tőletek való távul létemmel [TML II, 457–8 Teleki Jánosné ua-hoz] ✱ *~nek tart* **a.** hátrányosnak tart. *1821:* gróf Lázár József úr ... talán kissebbségnek tartván a constitutionális székely törvényt követni ... egy darab terrenumot barozdáltatott maga számára [Ditró/Szárhegy Cs; RSzF 140]. — **b.** hátrányára ír vmit. *1743:* Maxai Gábor Vr(am) ... ha tudná hogy Nagyságod kissebségének nem tartaná hogy eő kegyelme nem Baro ... Nagyságod udvarlására mentől hamarább bé fordulna [ApLt 4 K.Ajtai Cserei György Apor Péterhez].

4. szégyen; ruşine; Schande | gyalázat; infamie; Schmach. *1561:* Senky se mester se legeny az feletteb ualo rezegsegbe a' uagy az hasartban be ne merwllyon az cehnek kissebsegere [Kv; ÖCArt.]. *1581:* hogj te valakjvel En hozam merz Jvny zalagyos Jozagy kyrny Azertt Ezt az kwssebsegett nem Erdemlettem volnja [Fűzkút K; WLt]. *1692:* illyen szokkal Diffamalt s — illyen nagy kissebsegemre valo hirt költöt felőllem [Dés; Jk]. *1748:* olly kedvetlen szókat, és eő Ngá(na)k nem kevés kissebségére valo szókot ejtett és szóllott, mellyek által az ő Nga Dignitássa, becsületi igen sértegetódik [Told. 20a]. *1764:* (A vádlott) nem az ottan lévő feszület kissebségére, hanem maga meg gondolatlanságából származott csintalanságbol tselekedte légjen[a] [Torda; TJkT V. 249. — [a]Valamilyen feszület-gyalázást]. *XVIII. sz. v.:* Csak egy Szot se Szollottam a' Tkts Ur Kissebségére ha az Atyám, az ott valo Vastag Trefálásbol ugy tanált Szollani, Méltoztassék a' Tktes Ur azt Nékem ne tulajdonittani, Ártatlanul [Küküllővár KK; Ks Donáth János lev.].

Szk: *~ére szolgál vkinek. 1776:* Csizi Hadnagy Groff Uram ő Ngat külömbféle ámittásokkal untatta ... majd B.Henter-is meg mutattya á Gubernium előtt, hogy tsak azért á Léanyért[a] lett Papista Ngod. A melly nagy kissebségére szolgálna [Kóród KK; GyL. Fridericus Nóvák (21) kamerdiner vall. — [a]Gr. Kornis Annáért] ✱ *~ esik vkin* **a.** gyalázatot szenved el vki. *1570:* Feyerdy Kato ... vallya, hogy ... azt Monta[a] hogy zep Jngeket kezkeneot parnat es lepedeoket adot az Trombitasnak ... Az azzonnak atthiafiainak hyrre Theotte hogy Megh fenychek rola, Mert kissebség esyk rayta [Kv; TJk III/2. 26. — [a]Szabo Janosne]. — **b.** kb. semmibevételt szenved el. *1581:* En raitam nagiob gyalazat kissebseg soha nem esset ... En fel(seged)nek es az my meg holt kegielmes vrunknak Jambor Igaz hywe es zolgaia lewen Jllen gyalazatot kissebseget zenwedek az Jo vraktwl [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez] ✱ *~et művel. 1570:* Martha Nagy Martonne ... vallya, hogy ... hallotta az Vtan az Molnar Jakabtwl azt Monta, hogy ha Rea talal Kwthy Antalra az ew Zablaya Mya kely megh halny, Mert Bwntelen Mywelte Mind az Rengeo Annan Mind eo Rayt (!) az kissebseget[a] [Kv; TJk III/2. 102a. — [a]A vele való fajtalankodás vádjával vertek ki Annát a városból] ✱ *~et szenved. 1581:* Jllen gyalazatot kissebseget zenwedek az Jo vraktwl [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. *1582:* Joannes Zabo al(ia)s Albert fassus est ... az Azzony artatlan, es artatlanul zenwedthe a raita léot kissebseget [Kv; TJk IV/1. 7] ✱ *~et tesz vkin. 1568:* Mezaros Martone, Meg eskegyek azon hogy az Tukoth Henteler Matyasne vitte oda ... es hogy ha meg eskezik, hogy ǫ ez dologban semit ne(m) tud hul wǫttek az tukoth, mikeppe(n) az bizonsag be hoza, hogy kisebbseget tǫth Rayta ... ezert eleuen dian marad [Kv; TJk III/1. 186] ✱ *~ét vallja vminek. 1573:* Kalmár Illesne aztis Mongia hogi mykor fogwa vyssik volt az Santat Mond volt Noh En vallom Ennek kissebseget de ahwl en Syrok Mas otth beonbelis [Kv; TJk III/3.68] ✱ *~gel illet vkit. 1581:* Illen kvssebsygellys Jllethe Zekel Jllies Engőmett[a] [Fűzkút K; WLt. — [a]Köv. a nyil.] ✱ *~re jut. 1662:* Bizonyára, édes kegyelmes úr, hogy ez gyalázatos kisebbségre ne jutnál, abban tanácsommal is elősegíteni s fejedelmi méltóságodnak is használni tudhattam volna! [SKr 394] ✱ *~től oltalmaz. 1573:* Zilassy Myhal Es Beke Gergely ... valliak ... Azt Monta Im Ez Kerestwry pet: Megh akarja hazwnkat kissebiteny ha Jambor Az anyatok oltalmazatok az vratok hazat kissebsegtwl [Kv; TJk III/3. 69].

5. semmibevétel; neglijare; Mißachtung, Geringschätzung. *1786:* öszve gyűlvén a' Verös Kovátsi Communitas ... észre vette azt; ... miként apasztatik az erdő a' Felséges Királyi Rendelések kissebségivel [Torockó; TLev. 9/23].

kisebbséges szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ szó* aljas/becsmérlő szó; cuvînt de ocară; Schimpfwort. *1591:* Annak feöllötte Jlljen gialazatos zokal Jlleteth hogy engemet hamis bironak mondott ... miert ⟨hogy⟩ penig engemet Jllyen Kwssebseges es gja-⟨lázatos⟩ zokal Jllettel Artatlanul ... ha ... tagadnad kj fogok es meg bizonytom [UszT].

kisebbszerű kisebbfajta; mai mic; von kleinerer Art. *1673:* Betlen Kata aszszonjnak penigh, mivel bizonyas Registrum extál ki hazasitasarol cedala oda ... egj aranyas kanna, egy kisseb szerű kanna[a] [Marossztkirály AF; IB. — [a]Folyt a fels.]. *1680:* Ugyan it vad(na)k ket kisebb szerü hus es Turo merő kumpanacskakis nő 2 [A.porumbák F; ÁLt Inv. 16]. *1728:* egy öreg labatlan porgolo más kisseb szerü porgolo [Aranykút K; Ks 55/73 gr. Petki Dávid inv.]. *1735:* Egy kissebb szerü kasban nyolcz köböl Tengeri, s egy véka [Királyhalma NK; Ks 23.XXIIb]. *1752:* Edgy nagy vasas gómbőlyeg Ládában vagyon egy kissebb szerű ezüst Servitz [Marossztkirály AF; Told. 19]. *1790:* Nagy Szerü Ferslag bé pecsételve ... Kissebb Szerü ágyak 2 [Déva; Ks 76. IX. 24]. — L. még UF II, 711, 729.

kisebesedés apariţia unor plăgi răni; Wundwerden. *1657:* Baxi Mihály ... nagy szomorúan mutogatá két combjairól az bőrnek elmenetelit kisebesedésig [KemÖn. 105]. *1729:* latta pediglen szemeivel testek(ne)k megrontsolódását, és ki Sebesedéseket mind kettőnek [Sövényfva KK; TSb 51]. *1769:* én a feriát ballábom szára ki sebesedése mián ithon töltém [Ne; Told. 5a].

kisebesedhetik sebessé válhat; a se putea umple de plăgi/răni; wund werden können. *1732:* Aszt el hiszem, hogy Radics Borbara Aszszony(na)k tetvei szaparadhatta(na)k rabságában, de az nem volt hogj teste a Sanyaru rabság, és a feletteb valo tetvek miat ki sebesedet volna ... egjéb nyavaljája lehetet, melj miat teste kisebesedhetett [Kv; MvRKLev.].

kisebesedik a se face rană; wund werden. *1716:* láttam magamis ki rothatt az szemérem teste, es az körülle valo tagjais ki sebesedet volt [Nagyida K; Told. 22]. *1721:* az jobb lábomon az Inamon alol ki kezdet sebesedni ... mely sebeket Cura alá adtam [Ne; Ks 95 Jenei Mihály lev.]. *1768:* a két vjjom akkoran ki sebessedet mindenik körüllette Szederjes vala [Tarcsafva U; Pf]. *1809:* Néha Jobb Lábam Szára meg orbánczosodván, ki Sebessedett, és csizmát nem vonhatok [Csomafva Cs; SLev.].

kiség kb. kicsodaság; identitatea cuiva; Wersein. *1881:* Mikor tudakozódik[a] kisége iránt a perszónának, azt kérdi: ki a mennykőt szeret maga? [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]A szolga].

kisegél kisegít; a ajuta; aushelfen. *1600:* Margareth Rlcta Circumspecti quond(am) Petri Nierges Coloswarien(sis) ... fassa est. Ezt hallottam az ven Razman Adamnetol ... az vasasok segyllettek engemet ky [Kv; TJk VI/1. 391c].

kisegélő (ki)segitő; ajutor; (Aus)Helfender. *1842:* (Bálint úrfi) a Szükségbéli állapatomban, ki Segéllöm kiván lenni [Ne; DobLev. V/1240].

kisegít *átv is* a ajuta; (aus)helfen. *1600:* Feies Janosne Orsolya azzoni ... Ezt Valya ... razmanine azoniom ... sokzor bezelgette ennekem ... Annak utanna az uristen mikor ki segittette őtet az adossagbol intettek az Jamborok hogi mas hazat uenne es epitene [Kv; TJk VI/1. 391a]. *1754:* Kápás (!) Jánosné Harko Mária Aszszany ... reménkedék Titt. Kovács Péter Uramnak tekéntené még és tenne jot eő kigyelmevel, és segittené ki azan adosságának meg fizetésére tehetetlen állapattyáb(an) [Sövényfva KK; MbK VIII. 16]. *1777:* ugy Tiszteletes Uramra támadtak a Farkasok, hogy de posteritate ad Posteritatem meg akarják emészteni; meg ne ijedgyen, mert az Isten irgalma, s a jo emberek igasság tétele ... ki segijtik [Szentiván Hsz; BLev.]. *1846:* nyomorult hangulatombol Kovács Lajos segitett ki, mert meg látogatván rövid idő alatt anyit beszélt bajairól ... hogy rögtön kitisztult fejem és alkalmassá lettem a társalgásra [KZsN 157. — Benkő Samu kijegyzése].

kisegítés ajutare; Aushilfe, Behelf. *1661:* Nem kételkedhetünk semmit abban, hogy római császár őfelsége ... szegény hazánknak megmaradására és mostani szoros állapotjából való kisegítésére császári kegyelmességét avagy csak maga birodalmira és az keresztségre nézve ne terjessze [KemIr. 346–7 Kemény János fej. követi ut. Bánffy Dénes számára].

kiseper 1. (helyiséget/helyet) kisöpör; a mătura (în încăpere); (her/hin)auskehren. *1756:* az ágya allyát midőn ki seprette volna, nyóltz aranyat talált az ágya alatt [Kv; Mk IX Vall. 179]. *1757:* bé menék abban a Házban, melyben Németi István Uram lakott akkor, hogy ki Seperjem az Házat, és midőn az ágya alatt kezdém sepreni, onnan valami papirosban takarva 12. aranyakat ki seprék [Mocs K; i.h. 185]. *1764:* az házat sepervén ki, a puskát a szegeletből mely miá nem seperhettem félre akarván tenni, az ugy el sült [Torda; TJkT V. 246–7]. *1806:* ki sepertük a kertet [Dés; KMN 174].

2. kisöpör vhonnan vmit; a scoate ceva cu măturatul; etw. herauskehren. *1756:* az Németi István Uram tavalyi Menyetske szolgáloja ... midőn seprette volna a' Németi István Uram Házát, holmi aranyat Seprett volna ki az ágy alól [Kv; Mk IX Vall. 178]. *1757:* (Az ágy alól) 12. aranyakat ki seprék [Mocs K; i.h. 185. — A teljesebb szöv. az 1. jel. al.]. *1760:* a minapiban a feleségemnek odaadott két aranyat nem találjuk sohult is, inkább hiszem letette valahová s papirosostól vagy kiseperték, vagy valaki elvette [RettE 110].

Sz. *1762:* az Sz:Háromságot olyba tartyák, mint az szemetet, mert ha itt volna a szeméttel edgyütt ki seperné, és ki vetné [Torda; TJkT V. 110].

3. *átv* kivisz/söpör; a lua/scoate; her/hinausfegen. *1736:* az mostani sok czifraság[a] ... nem kevéssé kisepri Erdélyből az pénzt [MetTr 346. — [a]Folyt. a fels.].

4. kiüz/zavar; a alunga/goni; hinaustreiben/jagen. *1710:* A török császár ... az egész birodalmából ... kisepré a baromi sokaságot [CsH 166].

kisepert l. kisöprött

kiseprűz kikerget/üz; a alunga, a scoate cu mătura; stäupen, hinausjagen. *1841:* azt mondotta hogy el takarodjon a Felesege a hohér seprüzön ki a városrol anyostol együt, valamint az annyát Ts Vajda Fő Hadnagy Ur ki akarta seprüztetni ... a városrol [Dés; DLt 779].

kiseprűztet kikergettet/üzet; a pune (pe cineva) să alunge; stäupen/hinausjagen lassen. *1841:* az annyát Ts Vajda Fő Hadnagy Ur ki akarta seprüztetni ... a városról [Dés; DLt 779].

kísér 1. elkisér; a însoţi; begleiten. *1584:* mikor az Menyhar Gaspar Jobbagi El zeokeott volna, vas Andras keserte volna, mely zeoktetesben tars leott volna [Bonchida K; Ks 42. B. 21]. *1665/1754:* Ha más Városról ide Legény jő ... azon betsületes Mester műhellyében kisérik a' ki néki két hétig munkát adott [Kv; ACArt. 17–8]. *1655/1754 k.:* (A remekes meglátogatása után) a' Remekező a' két Láto Mestert az Czéh házhoz kisérje [Kv; ACJk 23]. *1751:* mihelt az ut annyib(an) rectificaltatik hogy járó légyen, mingyárt it való Tisztartó Boér Uram maga kisirvén promoviallya [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1762:* Pap Miska nevezetű Jobbágy Udvari Jnassát ... Sze(n)t Benedekről kik Szóktettek él, és kik késértek kalauszolták ... Kővár videkére, Karbunáczra ...? [Ks 25. III vk]. *1812:* tsak a Kert vegéig kisérte, hogy valakitől bántodása ne légyen [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall.]. *1843:* mi a' Bátyám a' pásztorok és a' Várfalvi Ember a' Földen kisértük őket [Bágyon TA; KLev. Bottyán Gábris (28) vall.].

Szk: *házához ~. 1589 k.:* mikor az che mester vramat hazahoz kesertwk vala enneke(m) akor monda nagi mattiasnul kesertwk haza [Szu; UszT]. *1684:* Mikor az öreg mesteremberek el akarnak menni, tartozik az szolgáló mester házához késérni [Dés; DFaz. 11–2].

2. (halottat) kikisér (a sirhoz kisér); a însoţi (mortul) la groapă; zum Grabe begleiten. *1607:* Az Vrak is ... semmi egieb haddal ninczienek, hanem cziak magok zolgaiual ... keserik az eő Fel(se)ge beczwlletes testet[a] [Lompért Sz; Törzs. — [a]Bocskay István holttestét Gyf-

ra]. *1622:* Holt meg Bethlen Istvánné ... Vivék el az testet, és az város népe is késéré egy falkáig [Kv; KvE 153 SB]. *1705:* Tegnap egy pattantyús tisztet temetének el, kit sok tisztek és német asszonyok kísértenek [WIN I, 474]. *1736:* ha feles asszony atyafi volt jelen[a], azok is mind hintóban, de az börököt lebocsátván, úgy késérték ... és így ... kikésérvén az városból, az keserveseknek némely része akkor visszament [MetTr 403. — [a]A temetésen].

Szk: *sírjába ~. 1811:* Kisérjenek szánó szivvel a' Sirembe [ÁrÉ 39] ✱ *testet ~. 1722 k.:* Proventus Pastoris ... Ha nem praedikall hanem csak a testet kisiri fél kenyer, edgy pecsenye, edgy kupa Bor [Vajdasztián MT; GörgJk 143]. *1761:* temettetett méltóságos br. Bánffi Farkas úr önagysága ... Kisértük a testet a Bánffi Dienesné csűrin túl, ott szekérre tették s kisérték Bánffihunyadra [RettE 120–1].

3. kíséret tagjaként megy vkivel; a însoţi (pe cineva) împreună cu alaiul; mitbegleiten. *1592:* B. vram kwldeòt egi olazzal. 6. derebontot (!) az kapurol hogi Deesigh keseriek [Kv; Szám. 3/V. 49 Eppel Péter sp kezével]. *1606:* Menének el az országból az pápás papok az fejedelem poroncsolatjából; kisérték az kolozsvári darabontok, numero 73, Nagybányáig [Kv; KvE 136 SB]. *1653:* Báthori Sigmond ... kezibe adá magát Bástának ... Őtet el kiküldé Básta, bolonokat ada melléje nem tudom hány százat kisérni [ETA I, 73 NSz]. *1736:* Mentünk szent Péter és szent Pál napján az bácsi templomhoz is ... de akkor az fejedelem németjeiben fegyveresen felesen kisértenek, mert félelmes vala mind az váradi töröktől, mind az pribékektől [MetTr 434–5]. — L. még CsH 296; SKr 332, 370, 670.

4. foglyot/rabot (fedezet tagjaként) elkísér; a escorta un prizonier/deţinut; Gefangenen/Sträfling (in Eskorte) begleiten. *1584:* Balassy Ambrus ... latta hogy Mezitelen kardot Rantot volt es egszer zallasara kesertek [Kv; TJk IV/1. 311]. *1653:* Rákóczi György fejedelem Zolyomi Dávidot arestáltatja ... és ... a maga szállására kisérék a német és magyar gyalogok [ETA I, 144 NSz]. *1687:* Soha az előtt Rabokot szőlő művelni, kertek kapálni, ki nem vittek, hanem Tavalytúl fogva Udvarbiró Vr(am) kezdette el, és Darabontot kévánt kisérni [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50), a csehi lovas sereg zászlótartójának vall.]. *1740:* azon Captivusokkal expediáltuk, hogj egéz Szebenig kisérjék azon két Rabokat Székelyhidi István és Kolosvári Horváth János atyánkfiait [Dés; Jk 536b]. *1787:* a' károsnak okozott kárát egyenessen a' Birák fizetik meg, ha az oly erőszakos tilalmas rontokat minden leg kissebb kedvezés nélkül fogva a' Proc(essualis) V.Tiszthez nem kisirik [Torockó; TLev. 3/2. 2a].

Szk: *áristom alatt ~. 1657:* azon éjjel az strázsára juték, holott arestálának ... arestum alatt kisérének ... Jablonka nevü várasban [KemÖn. 61] ✱ *fogságra ~. 1770:* mikor ... Andonie Szimiont ... M Vásárhely felé fogságra kisérték volna ... az utban szabadulást vött [Nagyercse MT; Told. 3a] ✱ *tömlöcbe ~. 1783:* a Léányát a Tömletzbe kisértük [Koronka MT; Told. 39/12].

5. (értéket) fedezettel szállít; a transporta (valori) sub escortă; (Wertsache) unter Schutzgeleit befördern. **Szk:** *pénzt/vki pénzét ~(i). 1594:* 17 Marty ... Erdeo hegi Gherghelinek az Keozep kapuba valonak hogi az vrunk penzeth keserte zekeli vasarheligh. Attam Biro vram akarattiabol vti keoltseghebe f — /40 [Kv; Szám. 6/VI. 13]. *1625:* Az Vrünk eő felge kek Gialogj keőzzwl, Zakadot Janos harmad magaval leve(n) vghian Drabantokkal, az kassaj penz vereők mellet, es Kassa fele keserven az vrünk eő felge penzet ... attam nekik[a] [Kv; i.h. 16/XXXIV. — [a]Köv. a fels.] ✱ *polturát ~. 1625:* Juta Kenderesi Tamas. haro(m) Tized allja lengjel. 32-mag(aval) Varad feleol az poturat keserue(n) attam nekik Hust. ket sal peczenjet [Kv; i.h. 16/XXXIV.36].

6. *átv is* követ; a urmări; folgen. *1736:* Legelől ... ment bé az lakadalmas helyre az násznagy, utána az vőlegény, az után az vőfély, azokot egynéhányan késérték [MetTr 381]. *1763:* magok az őrőgek mente(ne)k elöl és a' hellyet jegjezgettek, a' Déákok pedig kisérték, mely hellyet annak utánna Czövekekkelis ki métázta(na)k [Szecsel Szb; JHb Lázár Moráru (35) molnár lib. vall.]. *1843:* a Bottyánék által fel fogot szekeret késérik a Szénás Szekérig [Bágyon TA; KLev.].

Szk: *figyelemmel ~. 1880:* Találkoztam egypár jó barátommal az egyetemről ... Ezután csak nagyobb figyelemmel fognak kisérni [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz] ✱ *Isten áldása ~. 1842:* joságodat én lehet nem viszánozhatam, de az Isten áldása kisérni fog minden léptedbe [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

7. nyomon követ; a urmări; auf der Spur folgen. *1644:* Az mikor Nagi Ianos szitkozodek Kadar Gergelyel, szinte az szegeniek kuttiaigh kesere Nagi Ianos, egi nagi bük palczaval [Mv; MvLt 291. 410b]. *1761:* (Ferentz Lörintz) a' Pap udvara előtt valö Ecclesia Mész Veremböl Meszet lopott ... azon lopásra reá esküttek és a' mész hullást a' Házáig kisirték [Szászsztián KK; BK. Andreas Senior Séra (43) jb vall.].

Szk: *nyomában ~* nyomába szegődik. *1780:* valamerre ment Cserei Uram a Néhai grof Ur eő Nagyságával, mindenütt nyomába kisérték eö kegyelmét [Bethlen SzD; BK. Christ. Farkas conj. St. Kun (40) lib. vall.].

8. *nyomot ~* lopott jószág nyomát vmeddig követi; a merge pe urmele animalului furat; der Spur des gestohlenen Viehs bis zu irgendeinem Punkt folgen. *1625:* az lopot Eokor niomat az mattisfaluiak az halomigj kesertek volt [Derzs U; UszT 156a]. *1763:* Baro Prinyi Károly Ur széna réttyiröl három bugja szénát lopatott el, ezt abbol tudom hogj reggel a Falu ki ment nyomra, és Udvarfalvára kisérték a Nyomot az Rosnyai Uram Házához [Udvarfva MT; Told. 44/15]. *1775:* ez előtt circit. 24. Esztendőkkel a Néhai Mlgos Miko Miklos Ur őkreit el lopta volt, Oltszeme a nyomot ezen sütö patakáig kisirvén Bodok el vette a nyomot, és továb Oltszemit követni nem engette [Bodok Hsz; Mk II. 2/71].

9. *koporsóba ~* halálra juttat; a cauza/provoca moartea cuiva; in den Tod bringen. *1799:* azon verés utánn olyan Nyavallyát kapatt, hogy mindenek láttára s tudtunkra koporsoba kiséri [Náznánfva MT; Berz. 4. 31. N. 27].

Ha. *1732:* kisirj [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1798:* késérjük [Tamásfva Hsz; HSzjP Kökösi Moses (24) vall.]. — *1765:* késértem [Sárd AF; eszt-Mk Vall. 46]. *1798:* kisirtem [Ádámos K; JHb XIX/58]. *1582:* kesertne [Kv; Szám. 3/VIII. 19]. *1584:* keserte [Bonchida K; Ks 42.B.21]. *1797:* késérte [Déva; Ks 96]. *1810:* kisirtük [K; KLev.]. *1763:* kisirték [Udvarfva MT; Told. 44/22]. *1768:* kisirték [Kiskáján SzD; BK.

Bugna Vonu jun. jb vall.]. — *1812:* kisérém [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.] || *1750 k.:* kisirni [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.]. *1761:* késérni [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 69].

kisereglett kirajzott/vonult; ieşiţi în număr mare; hinausgerückt/gezogen. *1843:* a hívatlan kisereglett emberek hangosan beszéltek és tiltakoztak a fennforgó hely bévetése ellen | az írt gornyikok ... elbeszélték, miként a helyszínére kisereglett fejszékkel s botokkal ellátott emberek ... a hely bévetése ellen tiltakoznának [VKp 76, 79].

kisérés 1. elkisérés; însoţire; Begleitung. *1662:* azon vívék eszekbe minden rendek, hogy Haller Gábor mintegy hopmester a kisasszonyt méltóságosan felöltöztetve, becsületes főasszonyok késérések alatt kihozná s Barcsai Ákos mellé ültette vala [SKr 637].

2. (temetési) halott-kikisérés; însoţirea mortului la înmormîntare; Todesbegleitung. *1561:* illyk hogy az mesterek feienkent az halottaknak temetesre ualo kesereseben ielen leg'enek [Kv; ÖCArt.]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ha halála történnék az olly hellyt valo Embernek[a] azt ne Caeremoniával Czéhel, hanem az arra rendeléndő ... Emberek által vitessék végbe ... árceálvan masokot annak ... kisérésetűl [Kv; KvLt 1/225 gub. — [a]Az elkülönített házban betegeskedőnek].

Szk: *temetési ~. 1808:* (A céh tagjai) mikor Czéh gyülés van, és temetési kisérésekor tisztességesen jelennyenek meg [Kv; KCJk 21a].

3. (fegyveres fedezettel való) elkisérés; escortare (sub armă); Begleitung durch bewaffnete Bedeckung/Eskorte. *1621:* Jeöue Vizza Kassarol az Czehek keszeresebeöl Musztafa Teöreök[a] harmad magara [Kv; Szám. 15b/IX. 31. — [a]Csak igy, de alább Czauz-nak írják]. *1657:* az kapitán ... kisírésnek színe alatt négy lovas német rajterrel vezettete szinte Thessen nevű városig [KemÖn. 61]. *1662:* Egerből a vezért tudósítván útjáról, maga[a] is elegedendő kisérő török seregek késérések alatt Budára sietett vala [SKr 162. — [a]Bethlen István].

4. fogoly-kisérés; escortare de prizonier; Gefangenen-Begleitung. *1671:* A' hol a' Darabonti Rend megkevesedett, ugy hogy elégtelen Foglyoknak őrizésére, és késérésére ... az ollyan hellyeken az Ló-fűvek-is foglyok őrizésére és késérésére sub poena Articulari kötelesek legyenek el-menni [CC 42]. *1704:* Ugyan ma Bethlen Miklós uramat a törvényre felhozták volna, de commendans uram nem tudván a dolgot, németeket kisírésére nem rendelt volt idején [WIN I, 154]. *1842:* az árístomba valo kisérésszel is fenyegettük [Dés; DLt 516].

5. marhahajtás/terelés; mînatul vitelor; Viehtreiben. *1676:* az embereket fegyverescn ... a marhak kesérésére, s' oltalmazására ki küldették, s' hajtották [Mocs K; JHbK XLVIII/1. 59].

6. *bíró ~e* az új bíró (ünnepélyes) hazakisérése; însoţirea (festivă) a primarului pînă la locuinţa sa; (feierliche) Heimbegleitung des Richters. *1756:* az el múlt Esztendőben Karátson másod napján Biró választása és kisírése után ... Szölösi János ő kegyelme ... az Isten neveben reménkedett ... hogy Németi Istvánt fogassa el [Kv; Mk IX Vall. 84].

kisérésköri elkisérés alkalmával való; cu ocazia însoţirii a cuiva; gelegentlich der Begleitung. *1730:* Város kocsissi(na)k a G(ene)ralisnét kisiréskori utra Cen. 36 [Kv; Szám. 56/XIX. 12].

kiseresz 1. tornácocska; prispuliţă, prispişoară; Hausflürchen, Dielchen. *1596:* nekem az zobaba s Leorinchj Peternek az Kis erezbe chinalanak agiat [Kadicsfva U; UszT 11/52–4].

2. fészerecske, szinecske; şopron mic; Scheuerchen. *1759:* Tisztartó Vram ... Semmit egyebet nem épittetett, hanem a' Tehenek(ne)k egy kis-ereszt, a' melybe is nints két szekér fa [Ludas TA; TKI Gabugyán Gligor (70) jb vall.].

kiséret 1. *vkinek ~ével* vkinek fegyveres fedezete alatt; sub escorta cuiva; unter js bewaffneter Begleitung. *1662:* (A tatár kán követe) Váradról is hasonló földnép késéretével indittatván meg, egész Tiszáig, hol hovávaló és micsoda újabb-újabb hajdúseregek excipálnák, fogadnák és késérnék [SKr 332].

2. *vkinek ~ében/vkinek ~e mellett* kisérők társaságában; în compania însoţitorilor; in Gesellschaft der Begleiter. *1847:* Varga Katalint ... ezelőtt két esztendőkkel láttam is az abrudbányai piacon járni sok emberek késéretében | Varga Katalin ... több falusi emberek kisérete mellett egy patakon fel indult [VKp 216, 261].

3. *vminek ~ében* vmivel egyetemben; însoţit de ceva; in Begleitung einer Sache. *1879:* Czakó Józsi elküldte az íveket[a] a szélrózsa minden irányába — uraknak, kisasszonyoknak, asszonyságoknak — igen ékes sorok késéretében [PLev. 64 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Jakab Ödön vmelyik munkája terjesztésére készült gyűjtőíveket].

kisérget 1. *gyak* kisér; a însoţi mereu; öfter begleiten. *1820:* Láttam hogy Dregán Juon kénszergette a' Vallokat az Eskettető Házhoz s azokkal kiket kisérgetett az utzán, discurált [Várfva TA; JHb 48 Biró Sigmond (49) hütes assz. vall.]. *1823–1830:* Elek úrfi ... nevelésénél fogva csak a pompára nézett, és ... akarta, hogy már ezután libériás inas kisérgesse [FogE 144]. *1846:* (Darvas János) töllünk el távazatt s a Comédiást kisérgette [Dés; DLt 530/1847. 16–7].

2. kb. vki nyomában járogat; a tot umbla după cineva; um jn herumgehen. *1724:* (Radnoti) Susi beszélte nékem, h(ogy) Pekri mint akar véle bánni, mint kisirgeti ... Susi a Szalmáb(an) is el bújt Pekri Ur(am) előtt ottis fel kerestette [Koronka MT; BK. Csáki Ferenczné (50) ns vall.]. *1747:* (Az alperes asszony) az Gyulaianus Verbuans kátonakhoz adván magát, hellyből hellybe azokat kesergette [Torda; TJkT III. 110]. *1785:* (Blágánét) Ursz Gábor kisérgette és járt vélle [M.zsombor K; KLev. Georgius Ugrán (50) vall.].

3. vkit nyomon követget; a urmări mereu pe cineva; jm auf der Spur folgen. *1705:* Glöckelsperg generál 14000 haddal megindult volt, kire Károlyit commendérozván, sokáig mind kisérgette ... de hozzájok nem férhetett [WIN I, 576].

kisérhet 1. fegyveres fedezettel elkisérhet; a putea escorta pe cineva; bewaffnet begleiten können. *1704:* A hire az, hogy a rácok eleikben mennek[a], akik a Vaskapu felől jönek a kurucok ellen, hogy megegyezhessenek vélek és idehozhassák és kisérhessék [WIN I, 86. — [a]A gyalog németek].

2. (halottat) kikisérhet; a putea conduce la groapă; zum Grabe begleiten können. *1811:* Kár ... hogy ő[a] tovább nem élt bár esztendővel, Élt volna harmadik rend Unokájáig, 'S kisérhettük volna ezzel a' sirjáig [ÁrÉ 103. — [a]A száz esztendős szász ember].

3. *átv* követhet; a putea urmări; folgen können. *1844:* a szőkefalvi Papot ... kereszturi Déákságába jámbor és jo tanulonak esmértem, de azon tul sem tanulási szorgalmát, sem erköltsi állását nem kisérhettem [Bözöd U; Pf Árkosi Mihály esp. lev.].

kiserked kiserken; a apărea, a-i da; (heraus/vor)quellen. *1631:* be vala keőtue az feölduari fianak az keze, lata(m) hogj az ruha altal ki serkedet vala az ver [Mv; MvLt 290. 50a].

kiserkedés kiserkenés; apariţie; Heraus/vorquellen. *1771:* Tudgyaē a Tanu ... hogy ... a Bival Bikán is Csomoson láttattaké, a Vernek ki serkedései a Verés miatt? [Msz; BetLt 7 vk].

kiserkedezik ki-kiserken; a apărea; wiederholt heraus/vorquellen. *1593:* Zeóch Janos, Zeoch Georgi vallaik: ... Az oldalais[a] igen kek vala, mintha ver serkedezet volna ki nehul oli veresses vala [Kv; TJk V/1. 404. — [a]A meghalt gyermeknek]. *1644:* (A gyermeknek) ki serkedez vala az vere az hul az kerek altal ment rajta [Mv; MvLt 291.410b]. *1657:* az fejebolis az hol hagitottak uolt ki serkedezet vala az ver [Szentmárton Cs; Berz. 12. 92/127]. *1729:* midõn osztán fel oldoztatta volna kezeit a sparga helljein Sürün ki serkedezet ā Vér kezeiböl, keze is belé dagadozván a' Spárgában [Sövényfva KK; TSb 51]. *1766:* vértis láttom a Fejiböl ès válla közül ki serkedezni [Koronka MT; Told. 3a]. *1796:* (A béresnek) a Vas villától egy Néhány hejjen jonagy ormok voltanak a Testin, ugy hogy a bör alatt a Véreis ki serkedezett [Fodorháza K; RLt Kerekes Jákob (40) zs vall.]. *1816:* a vér is mind ki serkedezett volt a Bőrőn [Kebelesztián MT; CsS].

kísérő I. *mn* 1. elkisérő; însoţitor, care însoţeşte; begleitend. *1823–1830:* Akkor kértem kísérő barátaimat, hogy térjenek vissza [FogE 133].

2. fegyveres fedezet tagjaként elkisérő; care face parte din escortă; als Teilnehmer der bewaffneten Bedekkung begleitend. *1661:* Kemény János ... kiinditá Barcsait ... a mezőségen Kozmás nevü faluban a kèsérő katonák meglövöldözik és meghal [Mv; EM XVIII, 455]. *1704:* Ugyan Szentpáli István, amint Csanádról jött volna az úr parancsolatjából, elöltalálták a Pekriné asszonyomat kísírő kurucok [WIN I, 267]. *1730:* A G(ene)ralist kisirő Lovas Németek(ne)k adott hus árra restantiat ... Rft 8 Den 70 [Kv; Szám. 56/XIX. 13]. — L. még SKr 162, 361; TML VIII, 401; WIN I, 617, 623, 629, 634.

3. vkinek kiséretében levő; care însoţeşte pe cineva; in js Begleitung befindlich. *1671:* Ez országban idegen követeket hordozó és kèserő Commissariusok hogy azon követeket Várakban és Városokban bé ne szállítcsanak ... végeztük[a] [CC 86. — [a]Köv. a részl.].

4. foglyot/rabot (fegyveresen) elkisérő; care duce sub escortă pe un prizonier/deţinut; Gefangenen/Sträfling (als Teilnehmer einer bewaffneten Bedeckung) begleitend. *1751:* Vándor Juon az németeket káromolta ... az németek az Lejdinánt Quártellján lévő Strasával az Falus Biro Házához vitették ... az ötet kèsérö német katonát minden ok nélkült artzul vágta [Balázstelke KK; IB. Vonya Csukina (30) zs vall.]. *1769:* bé érte ... az Rabot kisérö embereket [K; Told. 3a]. *1842:* Papotzi 1/2 Invalid. Tamo György Arrestánst átt vettem kèsérő frájter papotzi Bajko Moisestől [Kvh; HSzjP].

5. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~ *had* kb. vki kíséretéül adott sereg; oaste însoţitoare; zu js Begleitung gestelltes Heer. *1657:* A kozákok is hazafelé készülnek vala, és a magyarral elkisérteté magát a Semlyg hídjáig. És ott mikor által mentek volna, az utója a kozákoknak a hídat elhányta, hogy tovább ne mehessen vélle az urunk kisérő hada [ETA I, 162 NSz] ∗ ~ *levél* kb. úti levél, *rég* passzus; paşaport; Begleitpapier/schreiben, Paß. *1679:* édes Öcsém uram egy kísérő levelet is küldene Kegyelmed, hogy bátorságosabban hajthatnák Má⟨ra⟩moroson[a] [TML VIII, 465 Özv. Bánffy Dénesné Árva Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz. — [a]Az ökröket Husztra] ∗ ~ *nép* kíséret; suită, alai; Gefolge. *1662:* Rákóczi Zsigmondot azért Bethlen Ferenccel, Bakos Gáborral s több tekintetes főrendekkel s illendő comitivával, kèsérő néppel táborokra Beren[a] alá hozzájok bocsátván, azok által tölök bucsút vett vala [SKr 274. — [a]A csehországi Brünn] ∗ ~ *sereg* kb. vki kiséretéül adott had; oaste însoţitoare; zu js Begleitung gestelltes Heer. *1657:* harmadszor is megszemlélők jól az ellenség seregeit, miglen megelőzök öket, az kisírő sereget és német tisztviselőt sietvén visszabocsátani [KemÖn. 210].

II. *fn* 1. vki kiséretében lévő személy; însoţitor; in js Gefolge befindliche Person. *1621:* Gubernator vra(m) eó Nga kwldue(n) vizza az Oruos Azzont feyerwarrol, az ki az eö Nga szemet oruosolta, mely mellet volt Egy kesereő [Kv; Szám. 15b/XI. 47]. *1634:* uti leuelet, es keserőt adasson ő Ngha Szolnokigh, onnatis egi falkaigh [KJ]. — L. még KemÖn. 60.

2. halottkísérő; persoană care face parte din cortegiul funerar; Totenbegleiter. *1736:* ének-szóval kikésérvén az városból, az keserveseknek némely része akkor visszament, úgy az kèsérők is, az testtel[a] az háza felé indultanak [MetTr 403. — [a]A halottal].

3. fegyveres fedezetbeli katona; soldat care face parte din escortă; Eskortensoldat. *1594:* Mihály vajda ... kétezer törököket az kèsérőket, gyűtette volt öszve Bukuresten [MonÍr. XXX, 95 Szamosközy István]. *1621:* Zent Iwani Ferencz Azzoniunk[a] zolgaia, Ieoue(n) Vywarbol, Azzoniunk(na)k hozuan hat zekeres Giermek Louat, Az mellet hat Vywary Kathona leuen kesereo [Kv; Szám. 15b/XI. 180. — [a]A gubernátorné, I. Bethlen Istvanné]. *1657:* az fejedelem is az fejedelemasszonyt fiaival kiinditá Váraddá, kisirőül mellé rendelé Huszár Mátyást marusszéki circiter négyszáz lovassal [KemÖn. 173]. *1662:* Romai Császárhoz ő Felségehez expediálva(n) levelekkel Váczi Püspök ő Kglme Nemzetes és Vitézleő Mokai Mihály Hivünköt, ... Hiveinek ... poroncsollyuk ... ha szükségh vgy kivánnya, keserőketis rendellye(n) melleje [Borb. II fej.].

4. kb. fogoly-, rab- v. szállítmány-kísérő fedezetbeli katona; soldat care face parte din escorta convoiului de prizonieri/deţinuţi; Soldat einer Gefangenen-, Sträflings- od. Lieferungsbegleitung. *1625:* Vrunk eö felge

Fejerwarrol kwldve(n) valami summa Araniat ... Banjara, es ez mellet keserőt kewanva(n) az varostol ... kwldeottwk el Egj nehany Attiankfiajt kesereobe(n) | Balintfi Christoph vra(m) Egj hordo penzt akarva(n) Fejerwarra vinnj kewana Egj nehanj kesereőkett [Kv; Szám. 16/XXXIV. 143, 249]. *1662:* Balassa Ferenc ... elfogatott ... Ki mellé egy marosszéki Mósa István székely hadnagy rendeltetvén kisérőül mint egy száz lóval [SKr 219]. *1822:* tartván attol a Biro hogy el vészik a Legént a kisirőktől, én is másokkal együt ki rendeltettem volt a Torjai Templomig kisirőnek [Peselnek Hsz; HSzjP Fűzi Datzo Ferentz (43) colonus vall.].

5. halottkisérő harangozás; sunetul clopotelor cînd porneşte cortegiul funerar; Geläute gelegentlich der Totenbegleitung. *1680:* Harangozasrul Valo Limitatio ... Gyűlőt, s kiserőt harangozván[a] rendeltűnk d 42 [Dés; Jk 16a. — [a]Temetéskor].

6. nászkiséretbeli/násznépbeli személy; nuntaş, persoană care face parte din alaiul unei nunţi; Person im Hochzeitsgefolge. *1736:* az vőlegénnyel feles úr, úrfi, asszony, kisasszony ment, kivált az atyafiai, de másféle urak, urfiak stb. azokot az kisérőkőt nász népinek hitták [MetTr 378–9].

7. kisérés; însoţire; Begleitung, Geleit. *1762:* Pap Miska meg kesérőjéből haza nem érkezet voltó? [Kővár vid.; Ks 25. III vk]. *1765:* viszsza jöttenek a kisérőböl azon Legények [F.gerend TA; KS] | a' kisérőböl viszsza jötekkor a Legények ... az Praedicator Abots Janos Uram Házánál Pistollyal löttenek a' hol az ide valo Mesterné is az magok házok elött álván mondám nekie Tréfábol hogy ezek a' Test kisérő Legények [uo.; KS. J.Somlyai de Fogaras (40) ns vall.].

Szk: *~be ad. 1625:* Szamos vyvarbol nagj Pal Tiz Drabantat, vrunk eő felge bizonios dolgaiba(n) Jarwa(n), es hogj ne adgjunk kesereőben mas Tiz legent erettek, Attu(n)k nekik ... Etelt es Jtalt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 114] ✱ *~be bocsát. 1592:* Biro vram egi olazzal bochiatot vrunk paranchiolattiabol. 6. darabontot az kapubol kesereobe [Kv; i.h. 5/XIV. 99 Eppel Péter sp kezével] ✱ *~be (el)küld. 1582:* B. V. kwldy Boldisart az Lowas legint Gezty ferenczel kesereobe Almasigh[a] [Kv; i.h. 3/V.49 Lederer Mihály sp kezével. — [a]K]. *1625:* Vrunk eő felge ... keserőt kewanva(n) az varostol ... kwldeottwnk el Egj nehanj Attiankfiajt kesereob(en) [Kv; i.h. XXXIV/143].

kisért *ige* **1.** (meg)kisérel/próbál vmit; a încerca ceva; versuchen. *1574:* Balint Jochan (!) hegwig (!) fia Azt vallia hogi az azonember ... az albert deak kapuyat Akarya volt meg Nithny, Egi feleol kesertette, Mas feleolis de Nem Nitthatta [Kv; TJk III/3. 369]. *1578:* ez eleot eö kegme biro vram varas hyre nelkwl ment ala az feyedelemheöz es e mostani valazt hozta, ky halhatatlan dolog eo kegmeknel hogy az Byro varas hire nelkwl illie(n) dolgot kessertettek volna [Kv; TanJk V/3. 166].

2. *1662:* Fejedelem felindul, Fileket késérti [SKr 215[a]. — [a]A VI. rész tartalomjelző regesztájában] | Már Fogaras felé véghez vivén dolgát az török, úgy hiszem, maholnap vagy itt minket, vagy Kolozsvárat kisirtik [TML II, 253 Ebeni István Teleki Mihályhoz Szúv-ról].

3. ? próbálkozik vmivel; a încerca, a face o încercare; versuchen. *1772:* De hogy akár kit-is fenyegettek, pirongattak, és rettentettek volna, nem tudom ... én vellem azt nem tselekedték, s affélével engem nem kisirtettek [Drág K; TSb 21].

4. *1710:* Az úr[a] ... monda: „ ... gondolkodjék kegyelmed, s ... imádkozzék az Istennek ... hogy szent lelke által kegyelmed elméjit világositsa meg, s ismertesse meg kegyelmeddel a catholica religiónak idvességes igazságát". Én mondék az úrnak: „Ha én azon imádkoznám Istennek, csak kisirteném őfelségit, holott én megnyugutt elmével vagyok mostani igaz religiómban" [CsH 305. — [a]Apor István].

5. (nőt) kerülget; a da tîrcoale (unei femei); (um Frau, Mädchen) herumschleichen. *1710 k.:* az elsőt[a] kétszer, ezt egyszer ha megmorgottam, de soha békéltető csóknál egyéb közöttünk nem kellett, harag, ízetlenség, gyanúság, féltés sohasem volt, noha, kivált ezt a másodikat sokan kisértették [BÖn. 494. — [a]A feleségét].

kisért *mn* care a fost însoţit/escortat; begleitet. *1657:* midőn az szállásomra kisirt nemesség eloszlott volna, az fejedelem sátorához felmenék [KemÖn. 178]. *1826:* Compassualis mellett késért Rabok mellé éjjelre Gyertyáért és Intertentiojokra Esztendö alatt RF. I Xfr. 15 [Szkr; Borb. I].

kisértés kb. lopásbeli próbálkozás; încercare (de furt); (Diebstahl)Versuch. *1854:* Susika gyalázatos kis Aszszonyt haza küldöttöm, most remegö pennámmal alatson sok lopásait s keserteseit nem irhatom [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobollyi Bálinthoz].

kisértet[1] **1.** kb. kisérővel küldet/menesztet vkit; a trimite pe cineva cu însoţitor; begleiten lassen. *1596:* Mikor Horwat Janost B. vram 27. may Huztra kwldeotte ... Egi embernek, az ki lowawal volt velle, Zigetigh, az erdeokeon kesertette fizetet neki f — d 41 [Kv; Szám. 6/XXIX. 36–7 Bachi Tamas sp kezével].

2. *1662:* a nagy jeles fejedelem ember veszedelmén s méltatlan esetén[a], siralmas sorsán nagyon megesvén szive a kegyes úriasszonynak[b], maga hintószekerén s lovain kisértette s küldte volt Ecsed várába [SKr 90. — [a]Báthori Gábor megöletésén. [b]Csáky Istvánnénak].

3. fegyveres fedezettel elkisértet; a trimite sub escortă; von bewaffneter Bedeckung begleiten lassen. *1621:* az oda fel meneo Hauasalfeoldj Vajda zolgajt keserteti B. Vram Dragig[a] [Kv; Szám. 15b/IX. 117. — [a]K]. *1704:* (Pekrit) Száz lovassal kisértették Szebenhez egy mélyföldig, a Gubernium passusa lévén nála [WIN I, 238]. *1809:* mint (!) azon személyeket, kik magokat fizetésért el-kötelezték katonaságra, bátorságos őrizett alatt Dallyába[a] Com(m)issarius Tűri Simon Uramhoz késértessük [Kőhalomszék; UszLt ComGub. 1746. — [a]U].

4. (fogolyként/rabként) bekisértet; a trimite sub escortă (ca prizonier/deţinut); (als Gefangenen/Sträfling) führen lassen. *1765:* (Az embert) Borbándra késértetvén énis a több strásák között késértem [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 46]. *1787:* Ha a' Faluban valami idegen ember meg fordulna, a' kinek a' Felsőb Rendelések szerint Passusa nem lenne, 's leg kisseb gyanito suspitio férhetne utánna az ollyanokat immediate el fogatni, 's a' Proc.Tiszthez kisértetni kemény parancsolat alatt parantsoltatik [Torockó; TLev. 3/2. 3a]. *1800:* Az Erdöböl mintegy 18. szál fát le vágtak; 'a melyért 'a Falu meg köttette azon

Nyekita nevü emberit az Exp(one)ns vrnak, és az Biro házához kisértette [M.bagó AF; DobLev. IV/837. 4b Timár Juon (40) „paraszt személy" vall.]. *1801:* ezen Dominalis Birot ... Tordára késértette ... Láttam, hogy viszsza jött azon Béressel ă ki bé késérte volt [A.detrehem TA; KCsl 16].

Szk: *áristomba ~. 1814:* Tompa Jánosné Pásztor Anis ... valya, hogy Bartok Anna Aszszonyomnak a' szájából hallotta, hogy Rákosi Urat ... szidta ... én kotsiba ülök 's ötött ugy késértetem fegyver között árestomba [Martonfva Hsz; HSzjP] ✱ *tömlöcbe ~. 1763:* azokat egyenesen a' Káli Tőmletzben kisértettem [Udvarfva MT; Told. 44/22].

5. *~i magát.* **a.** elkisérteti magát; a lăsa fie să însoţit; sich begleiten lassen. *1756:* Németi Jstván Uram ... mivel a' kávé Házba akart menni ... magát az inassal a' kafé hauzba kisértette [Kv; Mk IX Vall. 34]. *1833 k.:* kételenittettem Az magunk Házunkhoz Kisertetni magamot Sipos Mihállyal [Usz; Borb. II]. — **b.** vmilyen kisérettel követteti magát; a face să fie petrecut de suita unor persoane; durch irgendeine Begleitung sich folgen lassen. *1760:* (A) kolozsvári tógás-deákok ... hegedűszóval kisértetik magokat [RettE 108–9]. *1767:* József császár ... nem is kisértette magát processióval a templomban [i.h. 210]. *1771:* Mészáros Borbély István magát a Mészár székik (!) kisertette musikássokkal [Dés; DLt 321. 17b].

6. *vki eleibe ~i magát* elővezetteti magát; a cere să fie condus în faţa cuiva; sich vorführen lassen. *1717:* Midön volnánk ... Idősbik Sz: Kereszti Sz: Kereszti András Ur(am), eö kglme kolosvari ... piaczi házánál, egj a' toronjban vagj fogházban keserves rabságot szenvedő Várádi Márton nevü ember azon helljnek Poroszlojával, meg irt Mgos Ur(na)k eő kg(ne)k eleibe késértetvén magát, jelengeté keserves rabság(án)ak okát [Kv; Ks 89].

kísértet[2] megkisértet, kisértésbe sodortat/vitet; a lăsa să fie dus în ispită; in Versuchung bringen lassen. *1710 k.:* hü az Isten, aki nem hagy feljebb kisértetni tüteket annál, mintsem szenvedhetitek ... és erőt is ád a szenvedésre [BIm. 1014].

kísértet *fn* **1.** kisértés; ispită; Versuchung. *1662:* ki csudálhatná, ha illyen nagy világi boldogságoktól az ifjú elme[a] megtántorodhatnék is ... a megbotlásra nem nagy alkalmatosság s késértet lehetett-e? [SKr 321–2. — [a]A II. Rákóczi Györgyé]. *1692:* Daraban Istok ... ifju ember lévén, a Satá(n) kisértetitőlis féltyük [SzJk 261]. *1704:* maga is mondotta volt ... hogy az ördögnek milyen szörnyü kisirtetit bocsátotta volna Isten rea [WIN I, 542]. *1710 k.:* Szükségesnek ítilem a kisértet útjait megmutatni, hogy tudj őrizkedni tőle [BÖn. 472]. — L. még BIm. 1025; BÖn. 471, 507; CsH 96; RettE 80; SKr 161; WIN I, 119.

Szk: *~be esik. 1811:* Nehéz a' Tisztségben-is megnem változni ... Vigyázz ... Meg-ne szédülj, ne hogy essél kisértetbe [ÁrÉ 114–5] ✱ *~be jut. 1669:* Az Christus szavaként kérlek, édes Öcsém uram, jól vigyázzatok, hogy kisértetbe ne jussatok [TML IV, 444–5 Gyulafi László Teleki Mihályhoz] ✱ *~en megy által. 1776:* eztet nékem Groff Lázár beszéllette, hogy mennyi késérteten ment által [Szentdemeter U; GyL. St. Henter (37) vall.].

2. stafie, fantomă, strigoi; Gespenst. *1583:* Catalin feyer Benedekne ... vallia, hogy ... volt oly Ember ky Azt monta, hogy ollian volna[a] minth egi kesertet [Kv; TJk IV/1. 121. — [a]A disznó]. *1787:* étzakának idején kisirtetnek sokszor fel öltözött és ugy ijezgette Néhai Testvér Hugát Csia Agnest [Cófva Hsz; HSzjP G. Kalotsai (64) gy. kat..vall.].

3. kisérlet; încercare; Versuch. *1675:* méltoztassék Feiedelmi nagyra született termeszeti szerint az illien unionkal ellenkező, és gyülülseghet nevelő kissirtetet contemnáluan kegls resolutiojat effektualtatni [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond a fej-hez].

kísértetés kb. (fogoly/rab) elővezettetés(e); aducere în faţa cuiva (a unui prizonier/deţinut); (Gefangene(r)/Sträfling) Vorführung. *1662:* Barcsai Ákos ... fogságra udvarba vitetni parancsoltatott vala. Ki Budai Zsigmond nevű máramarosi nemes emberrel együtt, Kövér Ferenc nevű asztalnakja és Váradi János nevü kapitánya által a fejedelemnek, akikre késértetések bizatott vala, egy szekérbe ... odaboríttattak, lakatoltattak vala [SKr 651]. *1840:* Csik-Pálfalvi Vaszi István ... bizonyos czimboráival lehető szembesittés okán, Székely-udvarhelyre kisértetése alkalmatosságával ... megszökött [DLt 1051 nyomt.kl].

kísértetik[1] **1.** a fi însoţit; begleitet werden. *1662:* Rákóczi György fejedelemnek választaték és felkiáltaték, és azután ... az fejérvári gyülésbe kísérteték | Az fejedelem Viskig kisértetik [SKr 135, 351].

2. (halott) elkisértetik; a fi condus la groapă (de mormînt); (Tote[r]) begleitet werden. *1662:* Bornemisza Pál ... az élők társaságából kiszólíttatott vala ... kinek teste ... jó gondviseléssel kisértetnék váradi házához | Kemény Ferenc ... pestisben ... megholt vala ... illendő tisztességgel koporsóba tétetvén, Kővárba kisértetett vala [SKr 244, 667].

3. fogolyként/rabként elkisértetik; a fi escortat ca prizonier/deţinut; als Gefangener/Sträfling begleitet werden. *1705:* Medgyes magát megadja, a németek Budára kisértetnek belőle [Kv; KvE 244 VBGy]. *1708:* a szászvárosi német, capitulatióval feladja magát, és Szebenbe kisértetik [Kv; KvE 252 ua.]. *1791:* ezen Tihai[a] potentiariuskodo személlyek ... el-fogattatván a' Gorbai[b] M.Udvarba kisértettek [Galgó Sz; JHb I/23. — [a]Tihóról (Sz) való. [b] Csákigorbói (SzD)]. *1800:* Varga Jánosné Zilahi Julianna ... Darotzi Pista és Kotsis Marton nevezetű Földes Uram eö Nagysága ... Embereinek Strásállásak mellett eő Nagysága Brétei Udvarába kisertetett [Décse SzD; Ks Vegyes 92].

Szk: *rabságra ~. 1811:* Tondor Ádám ... szőköttel Dálnokból midőn Rabságra másokkal együtt kisértetett [DLt 810 nyomt. kl].

4. ellopott állat nyoma vhová követtetik; a merge pe urmele animalului furat pînă la ... ; (Spur des gestohlenen Tiers) verfolgt werden. *1819:* Csikszenttamási gyalog katona Biró József egy gonosz embertől elorozoltatott marhájának nyoma a mü határunkban késértetett [Jenőfva Cs; RSzF 104].

kísértetik[2] megkisértetik; a fi ispitit/tentat; versucht werden. *1668:* feleségem felette terhes dolgokkal késér-

tetik, tűlem elválásra kényszeríttetik [TML IV, 379 Paskó Kristóf Teleki Mihályhoz].

kísértett kb. megpróbáltatásnak alávetett; pus la încercare; einer Prüfung unterworfen. *1699:* az en kedves Felesegem Kapi Anna, az üdőtől fogva, az mi ülta ... a szent házasság-al egybe szerkesztettűnk, az en hozzám valo eő kőtelességé(ne)k ... meg felelt: ugymint kiváltképpen, az én kisirtet nyomoruságimb(an) is, az mi üdőn tudni illik én bujdosó voltam [Mk Macskásy Boldizsár végr.]

kisértgetés **1.** meg-megkisértés; ispitiri repetate; wiederholte Versuchung. *1662:* a bánnak ... ha a fejedelemség dolgában késérgetése[a] lenni kezdene is a vezértől, kötelességéről, tartozó hűségéről megemlékeznék, s annak acceptálására, magára felvállalására semmiképp ne is lépne [SKr 436–7. — [a]Így, de nyilván *késértgetése* h.]. *1681:* Retyi Matthe Ura(m), az Sz: ministeriu(m) ellen sok izbeli motskos maga viselete: cselekedete előttünk titokban ne(m) léven teöbbi között ... az aszonyi állat kisirtgetese paraznasagra ... tovab impuně semmikeppe(n) el nem szenvedhettyük [SzJk 152].

2. kb. próbatétel; punere la încercare; Erprobung. *1561:* Minden aprod penig az ky arra az mwyre akar allani az o vranal kesergetesnek[a] okaert hat hetig' lakiek [Kv; ÖCArt. — [a]Valószínűleg *kesertgetesnek* h.].

kisértgettet kifürkésztet; a pune pe cineva să cerceteze; untersuchen lassen. *1662:* (A fej.) Filek[a] állapatját is késérgettetvén[b], lövőszerszámokat is vitetvén alája [SKr 218. — [a]Fülek (Nógrád m.) a török hódoltság idején jelentős végvár. [b]Valószínűleg *késértgettetvén* h.].

kiserül kb. kibomlik/fonódik, *nyj* kisirül; a se desface/dezrăsuci; sich auflösen, aufgehen. *1733:* a' Harang kötelét ... a harangozok vették le azért hogj ki Serült ő Kglme vette le a' kérdésb(en) forgó kis harang(na)k a' kötelét mivel ki bomlott volt [Hévíz NK; JHbT].

kiseskülői a Kiseskülő (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kiseskülő/Aşchileul Mic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kiseskülő. **1.** Kiseskülőn lévő; din Aşchileul Mic; in Kiseskülő befindlich. *1807:* Kiseskülői nemes Udvarában [Somb.]

2. Kiseskülőhöz tartozó; care aparţine de Aşchileul Mic; zu Kiseskülő gehörig. *1844:* egy régi veszet Ut ... a Kis Eskülői határt elválasztja az Ördög kereszturitól [Kiseskülő K; EHA]. *1846:* Kis Eskülői részek [uo.; Somb.].

3. Kiseskülőn lakó; care locuieşte în Aşchileul Mic, din Aşchileul Mic; in Kiseskülő wohnhaft. *1574:* Nagy Eskeleoy Balas es Dobo georgy Kiseskeleoy [Kv; TJk III/3. 119 Chanadj Tamas vall.]. *1806:* Kis Eskülei emberei [Ördögkeresztúr K; Somb.].

Vő. az *eskülői* cimszóval.

kisétál a ieşi la plimbare; (hin)ausspazieren. *1665:* Bár Henter Ferencz uram is szintén most ne sétált volna ide ki [TML III, 379 Teleki Mihály a fej-hez]. *1710 k.:* Calaisba érkezvén ... egy-két nap nyugodván ... Egykor kisétálánk a tengerhez, hogy én Angliába menő hajót tudakozzak [BÖn. 583]. *1823–1830:* Sokszor a mezőre is kisétáltam [FogE 276].

kisétálás ieşire la plimbare; Hinausspazieren. *1735:* (A szorulást) reménlem hogy az ott künn maradt Syrupus forma laxativummal, borkőves levesekkel, és mindennapi szekeren valo kisétálással praecavealhatni [Ks Borosnyai N. Márton lev. Nsz-ből].

kisfaludi vmelyik Kisfalud (AF, MT, U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisfalud/Miceşti sau Satul Mic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisfalud: **I.** *mn* **1.** Kisfaludon (AF) levő; din Kisfalud; in Kisfalud befindlich. *1578:* Az Kis faludy háznál ... a minemeö buza aztagok, es egieb fele maiorsagok wadnak, azokra olly gongya legyen, hogy ... kar nelkeöl allyon [OL. M. Kamarai lt Instr. E–136 Inreg. Fasc. 34 Fol 104–6 V. Kovachoczy ut. Mathias Niary gondv-höz].

2. Kisfaludhoz (MT) tartozó; care aparţine de Miceşti; zu Kisfalud gehörig. *1578:* kysfaludj hatar [Jobbágyfva MT; BálLt 79].

3. Kecsetkisfaludra (U) való; din Satul Mic; aus Kecsetkisfalud stammend. *1606:* Toth Istúan Kws faludj jb [Kecsetkisfalud U; EHA]. *1610:* Kwsfaludi Ianos vgia(n) Kwsfaludj Keczetj Boldisar Kws faludi [UszT 24a].

Szn. *1600:* Kws faludi Ambr(us). Kwsfaludi Mate [UszT 15/7 Bartha Mattiasne Martha malomfalwi (60) vall.]. *1642:* Kws faludj Andras [Abrudbánya; Törzs]. *1699:* Küsfaludj János. Küsfaludj Ferencz [Kobátfva U; UszLt IV. 53].

II. *fn* Kisfalud (MT) lakosa; locuitor din Miceşti; Einwohner von Kisfalud. *1698:* Náznánfalviaknak es Küs Faludiaknak ... nem lévén itato és ivo helljek ... mint hogj egj kutt sem találtatik egész Falujokban [Kisfalud MT; EHA].

kisfenesi a Kisfenes (TA) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisfenes/Finişel; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisfenes: kisfenesi lakos; locuitor din Finişel; Einwohner von Kisfenes. *1760:* vagyon ... az Marha legéltető helly ... a Kisfenyesiekkel controversiába forog [Hasadát TA; EHA].

kisfia birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung: vkinek a fiacskája; băieţaşul cuiva; js Söhnchen. *1639:* ugi ment oda Ura(m), az kis fianak miklanak mondotta[a] [Mv; MvLt 291. 303a. — [a]Köv. a nyil.]. *1749:* ha meg holt is szegény kis Fiam, ha életb(en) vagyon, ha jobbadon is had tugyam [Buzd AF; Ks 96 Mikó Ferenc feleségéhez]. *1799:* tudom hogy mikoron a már rég el mult Burgus Háborura ki indultunk volna ... a felesége eleiben hozá férjének Konya Antalnak kis fiát [Egerpatak Hsz; HSzjP Fejér András (55) lovas kat. vall.]. *1817:* azon hellyen a' hol a' Ló meg Döglött is a' kis fijam tanálta meg [Szárazajta Hsz; HSzjP]. *1855:* halt meg Barna Bálint, Szinész 4éves kisfia Béla, agy lobban [Dés; RHAk 72].

kisfiú fiúcska; băieţaş; Knabe. *1757:* Egy Kis fiunak valo Sapka [Jobbágyfva MT; BálLt 71]. *1842:* 15ik No-

vemb: Török János (:Kadét:) 45 éves ... Gyaluba egy urdogás szekérrel menvén a Szamoson keresztül, a viz hirtelen meg áradván, a szekeret fel forditotta és ö ötöd magával ... vizbe esett, — kettő közzülök belé holt, égy kis fiu meg szerencsésen ki uszott [Nagykapus K; RAk 10].

kisgalambfalvi a Kisgalambfalva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisgalambfalva/Porumbenii Mici; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisgalambfalva: **I.** *mn* **1.** Kisgalambfalván levő; din Porumbenii Mici; in Kisgalambfalva befindlich. *1625:* kis galanfaluy temeteo kert [UszT 11a]. *1727:* mű az Kis Galomfalvi Malom felé fogtunk [EMLt].

2. Kisgalambfalvához tartozó; care aparţine de Porumbenii Mici; zu Kisgalambfalva gehörig. *1604:* Kerezturfalwi nagi Istuannę borbarazonj zabaditata magat Kis galamb falwi hatarban [UszT 18/149]. *1606:* kis Gala(m)falvj Hatarra | az Karos Azzonj az eö marhaianak Njomat az Kws galambfalj hatarra követte [Kisgalambfva U; i.h. 20/303, 304]. *1607:* Kis galambfaluī hatarban [i.h. 20/244].

3. Kisgalambfalvára való: din Porumbenii Mici; aus Kisgalambfalva stammend. *1591 k.:* Kis Galambffaly Lazlo Mihaly [UszT]. *1606:* Rab Istuan Kys galambfalwy cziorda paztor | kws galambfalwi Zekrenîes matias [i.h. 20/247.300]. *1607:* Kws galambfalvj Kadar matiasnę annazonj [i.h. 20/251].

4. Kisgalambfalván működő; din Porumbenii Mici; in Kisgalambfalva tätig/wirkend. *1809:* a Kis Galambfalvi Pappal Deákul kezdttem beszélleni [UszLt ComGub. 1752 Szilágysomnyai Baki Josef (75) vall.].

II. *fn* Kisgalambfalva lakosa; locuitor din Porumbenii Mici; Einwohner von Kisgalambfalva. *1600:* Azt en ne(m) tagadom, hogy en keötelen ne(m) maradta(m) wolna az Kis Galambfaluiak ellen [UszT 15/54].

Vö. a *galambfalvi* cimszóval.

kisgoroszlói a Kisgoroszló (Sz) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisgoroszló/Traniş; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisgoroszló: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naştere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. *1641:* Kis Goroszlay Halász Benedek[a] [Inó Sz; GyK X.30/8. — [a]Jb]. — Vö. a *goroszlói* cimszóval.

kisgörgényi a Kisgörgény (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivat format cu sufixul *-i* al toponimului Kisgörgény/Gruişor; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisgörgény: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naştere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. *1714:* Kűs Görgényi Bartha Daniel [Mezőbánd MT; MbK 115]. *1761:* Kűs Görgenyi Barta László Nemes Maros szék(ne)k hites Adsessora [Kendő MT; DobLev. II/327.1a].

kisgyekei a Kisgyeke (K) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisgyeke/Geaca; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisgyeke: Kisgyekéhez tartozó; care aparţine de Geaca; zu Kisgyeke gehörig. *1654:* Vas Janos es Vas Giörgy uramék ki iártatták vala az Kűs Gyekej határt [WassLt Márton Mesler nagy Gyekében lako (52) jb vall.].

kisgyermek copil mic, copilaş; Kind. *1592:* Catalin zekel Ianos zolgaloia vallia: Egikor menek Meggiesi Boldisarekhoz egi kis giermekel el veue az Azzoni teolle(m) az giermeket [Kv; TJk V/1. 270]. *1603:* hitesse meg welwunk az Jo azonj hogy az kis giermek az mi attiank fia weretöl walo [UszT 17/65]. *1639:* egj kis gjermek igen siualkodik vala [Mv; MvLt 291.207b]. *1773:* azon Dajka Katso Sára ... az ártatlan Kis gyermeket tsak nem éhel halásra itt is hagjta [Bere MT; BetLt 7 Catharina Boros vidua Kosa (60) vall.]. *1809:* mikor utat tsináltotnak magok az elöl jarok ki nem alnak hanem ket három kis Gyermek delbe vagy del után az egy hitvan kopával [F.boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1657].

kisgyermek-kor vîrsta copilăriei; Kindesalter. *1606:* Kis germek koromtul fogúa Kisfalúdban Neúekette(m) [UszT 20/71 Martin(us) Chiki de Rugonfalúa (40) lib. vall.]. *1778:* Kotora Thodort gyermekségitöl ... ismérem ... régi örögeinktöl hallottam illyen Historiájat, hogy ez Kis Gyermek korában hajdon vetödet volna el mi Falúnkban [F.orbó AF; BK sub nr. 908 Bogdán Triff (62) jb vall.].

kisharang clopot mic, clopoţel; Glöckchen. *1580:* Mykor egyet wt az ora Akor harangozzanak az kws haranggal [Kv; TanJk V/3.217a]. *1593:* Az pitián harangozo legeny mikor az kis harangnak az wteoyet ala vetette volt, Azt ismegh meg chinaltattuk attünk f — d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 122]. *1642:* Az kus harangnak az vankosat czinaltattuk [Mv; MvLt AAll.7]. *1680:* Az Kis Harangatt megh vonatvan nemely szegenyek(ne)k, mind(en) vonastul adgyanak d. 3. sub poena f 3 // [Dés; Jk]. *1702:* Nemzetes Sandor Mihály Ur(am) Szilágy Bagosi akkori lakos maga költségén öntet harmadik kis harangot [Bagos Sz; SzVJk 48]. *1733:* én vettem le a' kis harangról a' kötelet [Hévíz NK; JHbT]. *1761:* Imo: Az régi Jó szokás szer(e)nt Tizenkét Esztendösen fejjül való Férfiunak akarmely rendb(en) és állapotb(an) lévönek az Nagy harangal szaggassanak Hármat ... azon az Aetáson alól való Iffiaknak penig kezdgyék az kis Haranggal ... Hat Esztendösön alol való Fiu gyermek(ne)k penig, az Kis Haranggal elöbb vonnyanak kettöt. Az Nagy Harangal penig Edgyet[a] [Torockó; TLev. 2/2. — [a]Folyt. a részl.]. *1864:* ha meg hal valaki, a férfinak csendítsenek egyet a nagy harangal, az asszonyi nemen lévöknek a kis harangal egyet [M.bikal K; RAk 253].

kishavadi a Kishavad (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kishavad/Neaua; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kishavad: Kishavadról való; din Neaua; aus Kishavad stammend. *1749:* Bodoni Gergely küs Havadi fiu volt [Bozs MT; Told. 8].

kisház 1. căsuţă, căscioară; kleines Haus/Nebengebäude. *1573:* Leonardus Eger, ac Lauren(tius) Eger ... vnanimiter fassi sunt ... Adam Istwan ... Mond az Annyanak ... Kegmed hattae Batyamnak hogy az kis haznak az vdwarara rakya fayat [Kv; TJk III/3. 198a]. *1589 k.:* Az kis hazat hagia esmet nekj [UszT 13/94 La-

dislaus Hannagy de Malomfalua vall.]. *1619:* Tudom azt hogj az kws Hazat Geörgj Antalne Czjnaltata fiayual egjwtt arra az eöreöksegre [Tusnád Cs; RLt]. *1633:* Zabo Balas ezzel az Sandor Istuanneual eggiőtt vegezek el az kis haznak pinczesteől valo czinalassat [Mv; MvLt 290.134a].

2. kisszoba; cameră mică; kleines Zimmer. *1573:* Minekwtanna ely temetek volna Molnar Boldisarnet ... a my haz keozbely Marhaia Marat volt az felseo kis hazban hantak be [Kv; TJk III/3. 72]. *1590:* Az kis haznak az fala eppen le deőlth uala es az mas haznak az falais le deölth uala ... Chinaltattam az hatulso zobaba egi kemenczet [Kv; Szám. 4/XIX. 15]. *1633:* Egj Gialogh Asztal Az elseő hazba(n) — f. — d. 65. Egj niosolia Az Kis hazba(n) f. 1. d. 25 [Kv; RDL I. 103]. *1763:* A Kis Hazban romladozo Hordo Nro 2 [Pókafva AF; JHb XXV/77.2]. *1845:* a kis Házban van közönséges veres cserép kajha kementze [Borsa K; BetLt 1]. *1852:* Az oldal vagy kisház jo állapotba, ennek is üveg ablaka jo [Felfalu MT; DE 4].

kisiet 1. sietve kimegy; a ieşi repede/în grabă; hinauseilen. *1723:* Luka ki sietvén az udvarről, az utczàn haza felé indula [Hodák MT; VGy. Nándra Urszuly (40) jb vall.].

2. sietve el/kivonul; a se retrage repede; eilends davon/hinausziehen. *1662:* Az fejedelem táborostul Bodrogközbe kisiet [SKr 655]. *1710 k.:* Írék én egy levelet Béldinek[a] ... Summája ez vala ... ha már falu képiben s fejében kardot vont, siessen ki a hadakkal ... s a fejedelemmel hirdettessen ország gyűlésit Nagy-Sinkre [BÖn. 709. — [a]Béldi Pálnak, Háromszék főkirálybírájának].

3. sietve el/kiutazik; a pleca repede (din localitate); eilends verreisen. *1619:* (Szekender pasa) nem is késik, hanem kisiet az tisztibe Tömösvárra [BTN~ 230]. *1664:* Én is teljes tehetségemmel igyekezem kisietnem, remélem is, már nem késeltetnek [TML III, 32 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1776:* Ki volt az a' ki meg értvén ... Groff Lázár Urffi ő Nga által lett el jedzését Groff Kornis Anna Kis Aszszonynak; hogy azonnal Kóródra ki siessen? [Nsz; GyL vk].

kisietés sietve elvonulás; retragere grabnică/în grabă; eiliger Wegzug. *1662:* fejedelem Ibrányi Mihálynak útban létéről és kisietéséről írton-ír vala [SKr 172].

kisíferezhet palalapokkal befedhet; a putea acoperi cu plăci de ardezie; mit Schieferplatten bedecken können. *1710 k.:* a pogonhoz téglájok nem volt, hanem lapos, igen jó erős kövekkel pogonozták, melyet még jó derék kőmíves is igen nehezen síferezhet úgy ki, amint kellene [BÖn. 503.].

kisikamlik *átv* kicsúszik/siklik; a scăpa; hin/herausgleiten. *1842:* a dorbézoló Legényeket Tokai Sándoron kivül, ki a Tized kezéből ki sikámlott, el fogtuk [Dés; DLt 1516].

kisikamlott *átv* kicsúszott/siklott; scăpat; hin/herausgeglitten. *1842:* a' Tized kezéből ki sikámlott Tokai Sándor is végre bé tétetett[a] [Dés; DLt 1516. — [a]A fogdába].

kisilabizál kibetűz/olvas; a silabisi; (mühsam) buchstabieren. *1676:* Az Kegyelmed boszorkány írása[a] kit rettenetes főtörődéssel kell nékünk olvasnunk. Sok dolgokrúl írván Kegyelmed, egyiket míg kisillabizáljuk, a másikat elfelejtjük [TML VI, 141 Naláczi István és Székely László Teleki Mihályhoz. — [a]Telekinek az írása szörnyű nehezen olvasható].

kisilosvai a Kisilosva (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisilosva/Tîrlişua; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisilosva: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naştere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. *1633:* Kws Jlosuaj peterr Janos (65) jb [WassLt].

kisimít kivasal; a călca; abglätten, ausbügeln. *1780:* Belenyesi Aniska Aszszony ... kére hogy egy Nemes legenynek ... egy ingit meg mossam meg száraszszam és ki simitsam [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Sophia Varga (26) vall.]. *1801:* hozzám-is hól négy hól őtt Ingeket leküldőtt hogy simmitsam-ki, mert a' Gróff meg-érkezett, s ott Simmitani nem lehet [Mv; Told. 42/56].

kisimíttatik a fi netezit; abgeglättet werden. *1842:* A papiros malom mellett ... van egy kút ... A' kút mellett ... van a Simitó, hol a' papiros ki simittatik [Km; KmULev. 2].

kising cămaşă mică/scurtă; kleines Hemd. *1668:* Egy teczin selyemmel, s Arannial, szőt Aszszony embernek valo kis Ing ... Egy feier ézüstős Czendely Aszszony embernek valo Kis Ing [Mk 3–4 Kapi György lelt.]. *1672:* Egy teczin tafota kis ing Teczin selljemel varrot also ing aran(y)as [SLt A.52 Suky Krisztina lelt.]. *1676:* Beszterczen ... vetetet az felesegem ... Katonak kis inghez veres selymet de 18 [Beszt.; Törzs]. *1681:* küs Ingek. Egyik ... kék Tafota ezüstel varrot Islogos [uo.; LLt]. *1701:* Teczin Tafota kis ing [Csicsókeresztúr SzD; LLt]. *1718:* Egy teczczin aranyos küs ing. Egy teczczin habos tafota Selyem küs ing. Egy fekete selymes küs ing [Kilyén Hsz; SzO VII, 235 Barabás Györgyné Kilyéni Erzsébet kel.]. *1734:* Bulya vaszon felső Ing ... Karmasin Szin Selyemmel Ezüst fonallal varatt edgy pár kis Ing ... Harmadik Kis Ing Spanyarral fekete Selyemmel varatt [Born. XXXVIII.3 Kornis Krisztina lelt.]. *1761:* Negyed fel pár fekete sellyemmel varrott kis ing [Koronka MT; Told. 8].

kisírja magát a-şi plînge amarul, a se uşura plîngînd; sich ausweinen. *1785:* Hogy el ment édes szivem Márisko azután sirta ki magát [TSb 13 Bethlen Zsuzsána lev. Nsz-ből].

kisjenői a Kisjenő (SzD) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisjenő/Fundătura; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisjenő: **1.** Kisjenőhöz tartozó; care aparţine de Fundătura; zu Kisjenő gehörig. *1649:* Kis Jeney határban az Kis Szamoson léueö ... liszteleö Malom [Szamosjenő SzD; THn 30] | az kis Jenei hatar. Kis Jenei ioszag. Kis Jenei portio [TGsz 51].

Hn. *1774:* Kis Jenői patak [Nagyiklód SzD; EHA].

2. Kisjenőn lakó/működő; din Fundătura; in Kisjenő wohnhaft/tätig. *1850:* K.Jenei Uradalmi szolgák [Szamosjenő SzD; TGsz 35]. *1851:* K. Jenei Curialistak [uo.; i.h.].

Vö. a *jenei* cimszóval.

kiskalán kiskanál; lingură mică, linguriţă; kleiner Löffel. *1573:* Feierdy Kato Azt vallia hogy ... puskar gospar ... az Azzonnak ... kis kalant Mwtatot [Kv; TJk III/13.169]. *1629:* Egy Ezwst villaczika, Egy kis Kalannal Egiwt aestim: tt f 1. d. 47 [Kv; RDL I. 132]. *1715:* egj Kalán Gira — Lott 14. egj kis kalan Gira — Lott 3 [BfN II]. *1840 k.:* egy Csont kis kalány [BetLt 3].

kiskalánocska kiskanalacska; linguriţă; Löffelchen. *1700:* Harom fejer kis kalanocska [Hr 1/20].

kiskalapács ciocan mic; kleiner Hammer. *1832:* Ujjparaszt Varga Josi Javainak feljegyzése, és becsü-arra ... 2o Egy kis ülö 2 Rf 30 xr. 3o Egy kis kalapács 24 xr. ... 5o Egy nagy-verő-kalapács 1 Rf 15 xr. [Bh; KLev.].

kiskapu portiţă, poartă mică; Einlaßpforte. *1633:* Tudom aztis hogi szabo Jakabne Assonio(m) sokszor nitotta ki eöstue az kis kaput, és az hatulso haz ajtajat s ugi uarta kesseö estueig Abrugi Istua(n)t [Mv; MvLt 290. 120b]. *1691:* Az épületek keörül léczből czenált kertek léuén, uagyon onnan kijáró két küs kapu és két nagyob keöteött kapu [CsVh 115]. *1749:* Deszkák Erogatioja. az két Kiss Kapukra és az Nagy kapu parkányozására [Kiskend KK; Ks 70.51 Szám.]. *1772:* Dadai Josef ... menvén Szatsvai Uram kis kapujába, maga is azt mondá[a] [Dés; DLt 321. — [a]Köv. a nyil.]. *1783:* midön ők a kis kapunál huzalkodtak volna a kantso ... az ajtohoz ütödött [Agárd MT; Told. 10]. *1851:* Az udvari nagy kapu előtt a' sánczon van egy cserefa hid ... a' kis kapu előtt is vagyon egy kis bikfa hid [Erdősztgyörgy MT; TSb 34].

Hn. *1583:* Kis Kapu [Rigmány MT; EHA]. *1599:* az kis kaput mindenkor Atthiay[a] hatarnak tartottam [UszT 15/194 Korondi Geörgy, Siklodi Zabad Zekely (25) vall. — [a]Atyha U].

kiskapu-tartás kiskapu-fenntartás/gondozás; întreţinerea portiţei; Er/Instandhaltung der Einlaßpforte. *1711/1792:* a kis kapun a' mint által járnak Etzken András Uram procurálya ... Etzken Móses Uram a kis kapu tartásért ... Etzken Moses Ura(m)mal köz [Dálnok Hsz; BLev. Transs. 28].

kiskarácsony 1. újév (az év első napja); Anul nou, Crăciunul mic; Neujahr. *1570:* Catalin Tar Balinth leanya ... vallya, hogy ew zolgalta Kys Mihalt Kis Karachontwl fogwa hwswet harmad Napiaigh [Kv; TJk III/2. 128]. *1661:* mondják, hogy az innepre[a] bejőne[b] s némelyek kiskarácsonra mondják hogy bejü[c] [Bágyon TA; SzO VI, 256–7 Csegezi Tamás Asz kapitánya a fejhez. — [a]A lev. dec. 20-án kelt. [b]Barcsay Ákos?. [c]Kv-ra]. *1698:* egy napra magat el bocsatom Kis Karacson utan valo Vasarnapjan [Kézdisztlélek Hsz; HSzjP]. *1761:* Kis Karátsan [Fejérd K; HG]. *1768:* a' Futató és Müvelö Heteket igy observállyák a' Verös Kovátsok : ... midön Kis és Nagy Karátson Között a' Hét Csonka lészen tehát a' Bánya Mü után esendö napok, ragasztassanak az el mult két Karátson közt esett Csonka Héthez, hogy igy a' Csonka Hétis egészre ki potolodjék [Torockó; TLev. 9/12]. *1774:* Tudom én ... hogy Anno 1769. mingyar Kis Karátson után a Sz. Demeteri Számtarto Jánosi Márton Uram ... Harmintz darabbol állo Dézma Juhat adot el [Mocs K; KS Conscr. 60].

Szk: ~ *estje. 1563:* Mezkwn K Karaczon esthyn 1563 [Mészkő TA; Told. 27] ∗ ~ *másodnapja. 1604:* Kis karácson másodnapján választának ő kgemek[a] minket czéhmesterségre az egész czéh akaratjában Markos Szabó Mihályt és Szabó Dávidot ... Markos Szabó Mihály táblás czéhmester. Szabó Dávid 2-dik czéhmester [Mv; EM XVIII, 298. — [a]A mv-i szabó céh tagjai]. *1636:* Horuat Simon ... megh szida Czizmazia Zuczy petitt ... kis karaczion masod napjan [Mv; MvLt 291. 64a] ∗ ~ *sokadalma. 1655:* Kis Karátson Sokadalmán vett Balog János ă Makfalvi Templomb(a) az Ur asztalára flor. 12 égy szönyeget [Makfva MT; MMatr. 188].

2. ~ *napja* újév, az év első napja; ziua de 1 ianuarie; erster Januar, Neujahrstag. *1568/1585:* Mi Kabos ferencz es Kabos farkas Gereomonostoryak Aggyw⟨k⟩ emlekezetre mindeneknek ... hogi kis karachyon napian ... eggyk feleol Mikola pal, mas feleol Mikola Anna Azzony ... Illyen vegezest twnek[a] [Gyerőmonostor K/Kv; JHbK XXVIII. 29. — [a]Köv. a végzés szöv-e]. *1573:* Mond az lean Twdom hogi otth vala az Rwdon[a] kis karachon Napian en ely Nem hoztam [Kv; TJk III/3. 136. — [a]Két új ing]. *1607:* Inqiraltunk Kws Karaczion napiaiban Inguere(n)sek az falu kepeben Kws Janos, Peter Kouaczi, Beczy Janos Prokatorok Köueczj Lukaczy Agiagfaluit Laknak Vduarhelzekben Swkö faluban [UszT 19/103]. *1609:* az mostani 1609. eztendóben Kys karaczo(n) napia(n) [i.h. 20/349]. *1656:* az Sokadalamis amelly Kövötközik az 1655 esztendőben ugj mint Kis Karácson napján, es Sz: Győrgj napja(n) lesz az Falué [Makfva MT; DLev. 5]. *1671:* Janos mester ... maga jeött hozzám, hogy el telvén esztendeje Kis Karaczon napjan, hozzám áll es ugj attam mind penzt, mind Conventiot nekj [Cege SzD; WassLt]. *1792:* ezen fel-teczett 1792dik Ujj Esztendönek elsö vagy-is Kis Karácson Napján [Dés; DLt].

kiskarácsonynap 1. újév, az év első napja; ziua de 1 ianuarie; Neujahrstag. *1562:* Kws karachon Nap eleoth valo Szeredan Mykor Irnank Anno D. 1562 [Maksa Hsz; HSzjP. L. MNy LX, 138]. *1589:* Kys Karachyo(n) nap vta(n) valo chyeoteörteokeo(n) Anno dni 1589 Naznanfalwa(n)[a] [BálLt 89. — [a]MT]. *1600:* Anno 1600. Kis Karachon Nap utan valo hetfen [Nyújtód Hsz; HSzjP]. *1613:* Kis Karachyon nap vtan ualo cheoteorteokeon [Tötör SzD; Ks 42.E]. *1625:* Kws karaczion nap taiban [UszT 111a].

2. újévkor, az év első napján; în ziua de anul nou; am Neujahrstag. *1606:* (Az alperes) 1.6.06 eztendoben ugi mint küs karaczo(n) nap ⟨rea⟩ ment nemes uduarhaza(m)ra [UszT 20/19].

kiskedei a Kiskede (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kiskede/Chedia Mică; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kiskede: **1.** Kiskedéhez tartozó; care aparţine de Chedia Mică; zu Kiskede gehörig. *1743:* Küs Kedei hatarban [Szentmiklós U; EHA].

2. Kiskedén lakó; care locuieşte în Chedia Mică; in Kiskede wohnhaft. *1604:* Kouachj görgj kws kedey zabad Zekel [UszT 18/125].

Szn: *1606:* Var állyay gjeorgne Kws Kedey anna [i.h. 20/21].

kiskert virágos kert; grădină de flori/mică cu flori; Blumengarten. *1596:* Tudom hogy Palfi Peter birodalma az fenesbelj kis kert [UszT 11/67 St.Miklosfalui de Kadachj pp vall.]. *1679:* Vagyo(n) ezen kis kertb(en) fel hajra valo Eresz 2 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 75]. *1694:* Az meg irt Uttza felöll valo ház Ablaka alatt lévő[a] ... njilik ot, az ablak alatt levő, és az ház megett el menő kis kertre [Borberek AF; BfR. — [a]Ajtó]. *1697:* Kaszálo Rétek, két kert, edgik az nagi Tanorag, Masik az kis kert az udvarház végében [Cssz; BálLt 41]. *1805:* a' Kis kertben Gémes Kut [A.jára TA; BLt 9]. *1827:* A' Kis Kertet bé kerittő gyarlo kollát kert [Náznánfva MT; Lok.].

Szk: *virágos ~. 1736:* (A) Ns Telek osztatott vagy Szaggattatott öt darabokba vagy Szakaszokba Ugymint (: Nomine indifferenti :) Virágos Kis Kert, elsö Udvar, Kőzepső Udvar, Külső Udvar, és Veteményes kert [Várhegy MT; CU. XIII/1.87].

kiskertecske virágos kertecske; grădină mică cu flori; Blumengärtchen. *1650:* Az harmadik riszt ... also hazak ablaki alat leuő kis kerteczkeuel ... marada ... Folti Farkas vr(am) szamara [Folt H; BK sub nro 117]. *1679:* Belsö, viragos kis kertecske Ez az Asszonj eö Kglme haza mellet, es az Leany Aszszonyok hazai ablaki alatt vagyon. Ezen kertecskében, majoranna, szekfű, rosa ... tablak vannak [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 57]. *1814:* a' Malomhoz tartozo kis Kertecske [Borberek AF/Mv; RLt O.3]. *1842:* égy virágos vagy kis kertecske [Oprakercisora F; TSb 51].

kiskirály ? János Zsigmond. *1584:* Diossy Mathias ... vallia ... megh az Kis Kiraly Ideyeteol fogwa hallottuk hogy Bozorkany [Kv; TJk IV/1. 250].

Szapolyai János fia, János Zsigmond még csecsemőként örökölte Kelet-Magyarországot és vele atyja királyi címét.

kiskobátfalvi a Kiskobátfva (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kiskobátfalva/Cobăteşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kiskobátfva: Kiskobátfalva lakosa; locuitor din Cobăteşti; Einwohner von Kiskobátfalva. *1597:* az kis kobatffaluiak azt mo(n)dak hogj ... az mjatt uezett megh az orzag vta ahogy ki węt az viz [UszT 12/82].

kiskonyha bucătărie mică; kleine Küche. *1681:* Harmincz két vas fődö a Kis Konyhárul no 32 [UtI]. *1685 e.:* Az megh irt belsö házbul nyilik az kis konyhára vas sarkos Pantos vas be vonos, egész záros, ütközöstöl kolcsostol valo bélłet ajto [Borberek AF; MvRKLev. Urb. 6].

kiskormány só/sóshajó kormánya; timona/cîrma vaporului care transporta sare; Steuerruder des Salzschiffes. *1825:* Azon Királyi Sos Hajok(na)k 's Hajokbéli Requisitumoknak ... neme és Száma s azoknak árra ... nagy Kormány ... kis kormány[a] [JHb Jósika János főispáni ir. ad 215. — [a]Folyt. a fels.].

kiskorú minor; minderjährig. *1843:* a kérdésben forgó erdővetés meggátlására célzott ellenszegülés hiteles felvilágositására ezen két gornyikon s az emlitett két leányon kívül — kik közül az egyik kiskorú — más ... tanú nem volt [VKp 76]. *1844:* adom e' jelen Bizonyitványomat, hogy az 1842-k Évben December Honap 2ik napján kis koru G. Kun Máriának M. Ujfalusi Birtoka ár verés utoni Haszonbérbe adása hivatalosan véllem nem közöltetett [BetLt 1 Simon Elek hűtős Szolgabiro nyil.].

kiskorún ca minor; minderjährig. *1865:* Kolosvári a' piacz soron lévő ... házamat ... hagyom kedves Unokámnak Gr. Teleki Josefnek, oly kikötéssel hogy ha kis korún meg találna halni ezen házba és szénafübe testvérei ... örökösedjenek [Kv; Végr.].

kiskorúság minorat, vîrsta minoră; Minderjährigkeit. *1863:* Szabo Alajos az öt illető apai részt volt kis korusága tekintetéből kezére ki nem kapta [Kv; Végr.].

kisköböl 1. termény-űrmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură de capacitate pentru cereale; als Fruchthohlmaß: koronként és vidékenként változóan kb. 62 v 94 liternyi mennyiségű; cîblă, găleată (cu o capacitate de 62 sau 94 l., a cărei mărime variază după epoci şi regiuni); in der Größe von etwa 62 od. 94 Liter nach Zeit und Landschaften wechselnd. *1654:* Szanto föld. 1. Varju hegy alat. kiben megye(n) kis keóbely 2.2. Ugya(n) ot Patako(n) tul. kiben megy 6 kis keöbeöl. 3. Az pusztaba(n). kibe(n) megye(n) 8. kis keobeöly ... 1. Hathar szelybe(n) kiben megye(n) harom kis keöbely. 2. Azon fellöl a patak mellyet kiben megyen egy kis keöbeöly [Szásznádas KK; Ks Bánfly Anna urb.]. *1662:* Igen rosos Buza vetes tészen hat kűs köblöt [Szu; UtI]. *1675:* Tavasz Buza madarasi hatarb(an) Kis Köböl[a] 03 // — Tavasz Arpa vétes Kis Koböl 16 // Zab vetes Kis Köböl 10 // 2. Babot (!) Kis Kobol 01 // 1. Borso vetes Kis Kobol 01 // — [Mezömadaras MT; Borb. II. — [a]Az e forrástól nagy mértékben függő 1677-i mezömadarasi lelt-ban kis köböl helyett Sax.Cub. mértékjelzés áll] | Buza megy kis köböl -- Sax.Cub 4 // [UtI]. *1676:* Buzaja huszon ött kis köböl ÷ Cub.Sax: 25. Zabja huszon öttt kis köbol ÷ Sax.Cub:25 [Gyf; UtI]. *1683:* Csiki Clastromhoz is tiz kis köböl Buzat adgyanak [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Gáspár végr.]. *1686:* Summaja az Ros Szeme Perceptioja(na)k tészen kis köböl 392//1 [Fog.; UtI]. *1692/1722 k.:* vagyon két darab szanto föld melyb(en) megyen 13 kis köböl [GörgJk 102].

2. területmértékként való haszn-ban; ca unitate de măsură pentru suprafeţe de teren agricol; als Flächen/Feldmaß: vhány kisköbölnyi vetömagra való szántóföld; bucată de pămînţ (agricol) de un anumit număr de cîble/găleţi; einige „kisköböl"-Aussaat großes Ackerfeld. *1647:* Szanto földek vadnak mindenik fordulora szász száz kis köböllre valo [Sólyomkö K; SLt GH 5]. *1681/1748:* 10 Kis köbölre valo[a] [Balázsfva AF; EHA. — [a]Szántóföld].

Vö. a *köböl* címszóval.

kiskököröm kisujja körme; unghia de la degetul mic; unghie mică; Nagel des kleinen Fingers. **Sz:** *a kiskörmében is több esze van. 1812:* Csufolván a Groffné és Nagy Aszszony[a]: Mamunak, Tökösnek, Majomnak, Haszontalannak, Futo Bolondnak, tanolatlannak mondván: a' Fiamnak ugy a Groffnéis hogy a Testvérinek kis Kőrmibenis tőbb esze van [Héderfája KK; IB. Takács Joseff (45) gr. I. Bethlen Sámuel tisztje vall. — [a]A vejét, gr. I. Bethlen Sámuelt] ✱ *a kiskörmét sem éri vkinek. 1766:* Elsőbben vette volt[a] Wesselényi Zsuzsánnát ... Ennél szebb asszony Erdélyben nem volt abban az időben. Sok gyermekei voltanak tőle, de egynél több, úgymint Korda Györgynénél, nem él, de a kiskörmit sem éri szépségből az édesanyjának [RettE 200. — [a]Gr. Teleki Ádám].

kiskúria kollégiumi kisudvar; curtea mică a colegiului; kleiner Hof des Kollegiums. *1870 k./1914:* Curia: nagy és kis curia, a kollegium nagy és kisebb hátsó udvara, játszó-tér, kifutó hely, a tantermek és szobák fűtésére bevásárolt 30–40 öl tüzifa lerakó helye [MvÉrt. 8].

kisleány 1. leányka; fetiţă; Mädchen. *1560:* Az ket kys Leannak mely marhat az annyok hagyoth Ezek ... Egy weres Aranias barsony keóntos[a] [JHb QQ Temesvary János reg. — [a]Fels-ból kiszakitott szöv.]. *1631:* annak az kis leaninak az fejeben lattam enis az partat [Mv; MvLt 290.245b].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung: vkinek a leánykája; fetiţa cuiva; js Töchterchen. *1682:* Anno domini 1682 die 10 Octobris. Született egy küs leányom ... kinek neve Kató [Kv; KvE 217 BP]. *1757:* Mind ezeket hagyom a' Kűs Leányomnak Anikámnak [BálLt 93]. *1805:* Szakáts Josefné noha Catholika, de még is maga kivánta (: nem lévén itten Catholikus Pap :) hogy én általam kereszteltessék meg[a]; ugy mind az által, hogy Catholica légyen a' kis Leánya [Gyalu K; RAk 96. — [a]Az újszülött]. *1855:* halt meg Acs Róza és Ács László kis leánya Skárláthidegben [Dés; RHAk 64].

kisleányka 1. leányocska; fetiţă; Mädchen. *1583:* Vaida Andras vallia hallomassal ... hallotta ezt(is) Biro Mihalnak es Mostany felesegeteol hogy kialtotta az vchan Biro Mihal feleól hogy Az kis leankan kapta volna az vrat [Kv; TJk IV/1.140]. *1603:* Dobaj gergely otalma alat wala az Kis leanka ö kölcziegen Tartota ... ö wiselte az kis leany giermeknekis gongiat [UszT 17/21 Timar Andras Benczier Gergelj hazaban lako gagj vall.]. *1679:* Anno domini 1679 die 13 Aprilis. Adott az Úristen egy küsleánykát kedves házastársamtól ... kinek neve Borica [Kv; KvE 217 BP].

2. birt. szr-os alakban; cu sufix posesiv; mit Possessivendung: vkinek a leánykája; fetiţa cuiva; js Töchterchen. *1591:* Mindeneket hagiok ... kis leankamnak Frusinnanak [Gyf; BálLt 93]. *1639:* az mikor fejemet veszikis ez elomben tartota az küs liankamot, hogy annakis ussek el az fejet [Mv; MvLt 291.198b]. *1701:* Estve született küs leánykám Kata [SzZs 309]. *1760:* Csetsemös kis Leánykaja Rebeka negyed fél holnapos [Feltorja Hsz; LLt]. *1856:* Halt meg Fodor János Ur kis leánykája Ilka 1. éves korában; tüdő hurutba [Dés; RHAk 80].

kisludasi a Kisludas (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisludas/Gusu; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisludas: Kisludason működő; din Gusu; in Kisludas tätig. *1748:* Kis Ludosi Qvartelyos Káplár [Kisludas AT; Kath.].

kismalac malacka; purceluş; Ferkelchen. *1738:* Erogatio Turcici Tritici ... Az udvarban in hoc Anno hizo Sertesecknek intertentiojara es küs malaczoknak Majorságnak mett 300 [Szentbenedek SzD; Ks 70 Szám. 51].

kismama '?' *1805:* a Kis Mamától ezen nap kapott on katonákkal jatzodtunk egy keveset [Dés; KMN 88]. *1807:* Kis Mamának ma délután egy fia lett szerentsesen ... az új vendéget meg keresztelték Istvánnak [Dés; KMN 374].

A csak egy főrangú családban használatos szóösszetételben a rokonsági viszonyt nem tudjuk megállapítani.

kis mélyföld, kis mérföld távolsághatározó mértékegység; milă mică; kleine Meile. *1662:* (Heriza Vornik) Népét ... a mieink Palocstig mintegy kis mérföldön űzték, vágták [SKr 339]. *1672:* Csedo Mihály hozza(m) nem mesze ket kis mellj fold, giakorta eo kglme mint uy mosta(n)j plabanos megh latogat [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza, Csíksztgyörgyre]. *1735:* Thorda vásáros hely leg közeleb két kis Mely föld [Szentjakab TA; JHb X/V. 9. 24–5].

A régiségben a távolságjelző mértékegységek közül az európai országokban használatos *mélyföld ~ mérföld* 'milliaria' egymástól nagyon különböző nagyságú mértékegység volt. A bennünket közelebbről érdeklő területen a *kis, magyar, nagy, német és osztrák mélyl/mérföld*-del fejezték ki két földrajzi pont között a távolságot. Ezek közül a *magyar* vagy *nagy mélyföld* nagyságát legalább hozzávetőlegesen meg lehetett 8000 m-ben állapítani, a kismélyföldről azonban csak annyit tudunk, hogy ez a magyar v. nagy mérföldnél kisebb, de nem tudhatni, mennyivel kisebb volt [L. erre részletesen: Bogdán, MMért. 83–7 és a Mut. jelzette többi helyen.].

kismérföldnyi szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *egy ~re levő* egy kismérföld távolságban levő; care se află la o milă mică; eine kleine Meile weit befindlich/liegend. *1662:* Már a Berettyó két felét felégették, s a Kis-Körös mellékét ... Bihart, Csatárt, Váradhoz innen éjszak felől egy kis mérföldnyire levőket [SKr 548].

kismester a principisták mestere (elemi fokon oktató mester/tanító); dascăl, învăţător; Meister der Prinzipisten (in Elementarklassen lehrender Meister/Lehrer). *1736:* Akkor penig nem hitták az mestereket ugy hogy: rhétorok mestere; syntaxisták mestere, principisták mestere, hanem nagy mester, középső mester, kis mester; s az nagy mester viseli vala gondját az seminarista deákoknak [MetTr 427].

Szn: *1451:* Kysmester [Kv; Csánki V,317]. *1457, 1460:* Kysmesther [Kv; i.h.].

kis mesterasztal 1. mester-iktató kisebb céhlakoma, ill. ennek pénzváltsága; mic ospăţ sau contravaloarea lui în bani dată de membrul breslei cînd este numit meşter; Zunftschmaus bzw. Ablösung gelegentlich der Meistereinsetzung. *1702:* a B. Cehb(en) be köszönvén Walter János Ur(am) adta meg az Nagy Mester Asztalért valo pénszt fél Céhes lévén mivel Betsülletes meg

holt Mester tarsunk feleségét vőtte el azért adott az nagy Mester Asztalért fl 8. Ittem az Kis Mester Asztalértis adot fel Céhesek rendi szerént fl 2 [Kv; ACJk]. *1847:* Meszáros Janos kismester asztal fel valtasi cim alatt 4 Rf [Kv; ACLev. Kül.Perc. 59].

Ha vmely legény v. mester elhalt céhtárs özvegyét v. leányát vette el, mesterré v. vmely céhtisztségre való iktatáskor kötelező céhlakomának csak fele költségével, ill. fele pénzbeli váltságával tartozott.

Szk: ~*t megad. 1694:* Adta megh Varga Marton az Kűs Mester Asztalt ugy mint f. 4.// [Kv; ACJk 15]. *1709:* Megh adta Kovásznai András Ur(am) a' Kűs Mester Asztalt [Kv; i.h. 74].

2. céhbeli büntetésként a vétkes adta kisebb céhlakoma, ill. ennek pénzváltsága; mic ospăţ sau contravaloarea lui în bani plătită ca pedeapsă de un membru al breslei găsit vinovat de ceva; kleinerer Schmaus bzw. dessen Ablösung, gegeben von dem Schuldigen als Zunftstrafe. *1718:* esett buntetesb(en) Iffiu Ceh Mester Bagyoni Janos Ur(am) ... imponalt volt az B. Ceh eo kegyl(m)ere az B: Cehnek eo kegyl(m)e miatt valo sok üdő tőltéseert s nem Comparatiojáért egy kis Mester Asztalt ... ezen büntetését ... Mitigálta az B. Céh tsak ad fl. 1 [Kv; ACJk 108].

kismezei a Kismező hn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kismező/Poenița; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kismező: Kismezőn levő; din Poenița; in Kismező befindlich. *1841:* Szegoldtettem (!) be a' Kis mezei Majoromba Dominalis Gazdamnak Szasz nyeresről[a] ide származott Veres Jánost [Dés; Törzs. Dési taxálisták. — [a]Szásznyires SzD].

Hn. *XIX. sz. eleje:* ă Kis mezei Temetőre járo szoross vagj Keskenj ut [Kv; Pk 2].

kisnicer I. *mn* **1.** Teschen (Český Těšín)-ben gyártott; fabricat în Teschen (Český Těšín); in Teschen erzeugt: Teschner. **Szk:** ~ *posztó. 1652:* vasarlottam ... 3 sing remek kisniczer posztot f. 3 d. 50 [Kv; ACJk 50a]. *1654:* vasarlottam ... tisz sing kisnitczert postot [Kv; i.h. 58a].

2. kisnicer posztóból készített/készült; confecționat din postav fabricat în Teschen; aus Teschner Tuch verfertigt. **Szk:** ~ *asszonyember-mente. 1640:* Egi szeöld kisniczer barany beőrrel bellet Aszszony Ember mente [Kv; RDL I. 123] ✱ ~ *dolmány. 1629:* Louas Andras segeotczeke (!) ... Kisniczer Dolmani. Ket ing labra valeo (!) saru meni kel [UtI] ✱ ~ *mente. 1629:* Egi roz kisniczer uiseltes fejer mente [Szentdemeter U; LLt] ✱ ~ *nadrág. 1573 k.:* ket kysnycher nadragh 2 syweg, 2 Jng [Kv; TJk III/3. 262g] ✱ ~ *palást. 1637:* Kis Katanak penigh veott az Annya Egy Gyeongjös partat, es egy kisniczer Palastot [Kv; RDL I. 24]. *1640:* Egi fekete igen jo kisniczer Barsoni premes palast [Kv; i.h. 123] ✱ ~ *szoknya. 1635 k.:* hozot ... egi vörös kisniczer szokniat [Szu; Pf]. *1643:* Egy fekete kisnitzer szoknyatis vegyen vagy chinaltasso(n) [Jobbágyfva MT; BálLt 49]. *1656:* Szegettettünk egy szolgalo leanyant (!) mezo Bandi ponta (!) Balint leanyat Borkat ... Igirtunk egy kisniczer szokniat, selyem praemet az valara [Kv; ACJk 58b].

II. *fn* Teschen (Český Těšín)-ben gyártott kelmefajta; un fel de stofă fabricată în Teschen; Stoffart: Teschner Tuch. *1599:* Brassay Amburus ... vallja Egy vegh kisniczertis vetetteonk Thamassal ... Poch Janos el atta azt az kisnichertis [Kv; TJk VI/1. 294]. *1620:* Posztorul ... Egy vegh Leombergtúl f — /20[a] ... Egy Baal Baraszlaitul f 3./ Egy Vegh Baraszlaitul f —/12. Egy Baal Iglertúl f 4./ Egy Vegh Jglertúl f — /16. ... Egy Vegh Kiszniczertúl f —/20 [Kv; KvLt II/69 VectTr 5–7. — [a]A fizetendő harmincad]. *1627:* Egj vegh kek karasia. ... Egj vegh szederiés kisniczer. Egi vegh veres kisniczer. Egi vegh mayzer[a] ... Egi darab feier kisniczer[b] [BLt Béldi Kelemen lelt. — [a-b]Folyt. a fels.). *1628:* Egy eoregh tarka Ladaban Egy vegh Aba. ... Egy kis darab feier Kisniczer. Egy kis darab uerez Baraszlaj[a] [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 10. — [a]Folyt. a fels.] *1636:* Pro vestitu ... kisniczer vlnae no. 8 [Kővár Szt; RákGlr. 424]. *1639:* ket vegh kisniczer veszet el, az ki megh erne f 50 [Mv; MvLt 291.187b]. *1688:* Egy végh Lámbertöl Rövidtöl f —// 22 1/2 Egy végh Baraszlaitol f — // 18. Egy Bál Jglertöl f 6 // 00 Egy vegh Pernincztöl f — // 30 Egy végh Kakuktöl (!) f — // 09 Egy végh Kisliczertöl f — // 30 [BfR Vect.].

kisnyoszolyó nyoszolyólány; domnișoară de onoare; Brautjungfer. *1736:* az vőlegény ... az lakadalom napján az násznagy mellé ült a hintóban, az vőfély pedig ugyanazon hintóban elől ült. Az második hintóban ült az noszolyóasszony és kisnoszolyó azaz kisasszony | Legelől ... ment bé az lakadalmas helyre az násznagy ... az leány apja vendéginek ... legelsőbben az férfiaknak mind kezeket fogták, azok után az noszolyóasszony és kisnoszolyó szintén ugy kezeket fogták [MetTr 379, 381]. *1753:* En voltam kűs njuszojoja Nehai Tiboldi Gergelljnek az mikor el vette Feleségűl Néhai Szabo Kalárát [Kőrispata U; Pf].

kisnyoszolyó-kisasszony (főrendű) nyoszolyólány; domnișoară de onoare (din rîndul aristocrației); (hochadelige) Brautjungfer. *1736:* az vőlegény után mingyárt ült az násznagy ... túl penig az menyasszony után mindjárt a noszolyó asszony, azután az kisnyoszolyókisasszony, és rendre az több asszonyok [MetTr 383]. — L. még i.h. 388.

kisodor elsodor; a duce cu sine; hinwegreißen. *1825:* tavaszszal ... a' kemény tél után rend kivűl valo kemény hideg szelek járván a gyenge gabonákot ki sodorta ki szároztotta ... melly miatt a' gabonák nagyon gyéren maradtak ... Rátz Joseff mp. Ns Fogaras vidéke hütösse kezével [Kercesora F; IB].

kisolló forfecuță; kleine Schere. **Szk:** *anglus* ~. *1796:* Egy pár igen fein Anglus kis ollot vettem Grof Bethlen Ferentznének Lipsiában Rfl 2 x30 [ETF 182.72 Gyarmathi Sámuel költségjegyz.] ✱ *üvegmetélő* ~? üvegvágó kisolló. *1674:* Az üvegh csűrhoz vagyon üvegh csinalashoz valo vas ollo nr: 7. Űvegh metellő kis ollo nr. 1 [A.porumbák F; UF II, 614].

kisorbói a Kisorbó (AF) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisorbó/Gîrbova Mică; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisorbó. **I.** *mn* Kisorbóhoz tartozó; care aparține de Gîrbova Mică; zu Kisorbó gehörig. *1720:* Nagy Enyedi Fel Enyedi Musinai Vladházi Nyirmezei, Diomali, Kis Orbai, és Felső orbai öszve folyo határokban Szabad Erdő [Ne; EHA].

II. *fn* Kisorbó lakosa; locuitor din Gîrbova Mică; Einwohner von Kisorbó. *1630:* Ezek az Kys Orbaiak [Kisorbó AF; EHA].

kisoroszfalvi a Kisoroszfalu (MT) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kisoroszfalu/Solovăstru; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kisoroszfalu: Kisoroszfaluhoz tartozó; care aparţine de Solovăstru; zu Kisoroszfalu gehörig. *1692:* Kis oroszfalvi al(ia)s Soaknai[a] hataron egy ô ... Soakna [Szentimre MT; JHb Inv. — [a]Később csak Sóakna, ill. Görgényakna (MT) néven szerepel].

kisorvad 1. *vki ~ vki kezéből* kb. vki szemlátomást sorvad el; a slăbi văzînd cu ochii; offensichtlich (da)hinsiechen. *1890:* A kicsi asszony, tudod! már 14 hónapja kornyadozik. Sorvad ki a kezemből [PLev. 154 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. kb. kisuvad; a se surpa; vermuren. *1825:* a' föld ottan porha és Ganéjas, tehát ki sorvadván a' föld nagy üresség van és omlás [Dés; DLt 595].

kisöprött kiseprűzött; alungat/izgonit cu mătura; gestäupt. *1644:* rutül zjda Gorognet Czizar Andrasne hogj Erigy ki Seopreot hírcós kurua [Mv; MvLt 291.429b].

kispad bancă mică; kleine Bank. *1605:* Az Konyha Bastiaban ualo hazba(n) ket kispad, es kemenche. Az Giercöffy vram hazaba(n) aztal 1; kerwlle ualo szekek egy hozzu pad [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.].

kispalléroz bokor- v. fasorral szegélyez; a mărgini cu un rînd/şir de arbuşti sau pomi; durch Busch- od. Baumreihe umranden. *1756:* Ezen kertnek közepette ... veteményező táblák felesen láttatnak egres, és gyümölcs fákkal ki Spallérozva [Déva; Ks 92. I. 32].

kispap 1. rk papnövendék; seminarist; Seminarist. *1736:* Clericusokra avagy kis papokra nem vala több fundátiónk, hanem Olmuczban, Morvaországban fundált volt XIII Gergely pápa két alumnus kis papra; ugyanazon pápa ... Bécsben a szent Borbára convictusában más két kis papot fundála Erdélyre ... Ennyi fundátió volt csak Erdélyre clericusok avagy kispapok iránt [MetTr 423]. *1764:* A kispapok, vagyis clericusok is voltak két versben harmad-harmad napig [RettE 166].

2. ? segédlelkész; diacon (în biserica protestantă); Hilfsprediger. *1728:* Vagjon a Kaplanyi Parochia holot regen a kis Pap lakot a Piaczon [Szgy; SVJk].

◇ **Szn:** *1869:* Mátyás (:Kispap:) Borbára [M.léta TA; RAk 19].

kispapa '?' *1804:* el mentem kis papával és Mikes Bátsiékkal Sz: Margitára Imbre Bátsihoz [Dés; KMN 7]. *1806:* Kis Papáék is elé jöttek Kolosvárrol nékem sipot hoztak [Dés; KMN 330]. — L. a *kismama* cimszóhoz csatlakozó jegyzetet.

kispárna pernă mică; Ohrenkissen. *1696:* egy Kűs párnát ... tőttek az feje alá [Kv; LLt Fasc. 146].

kispataki a Kispatak hn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kispatak/Valea Mică; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kispatak: ? megkülönböztető név; poreclă (supranume dat unei persoane); Unterscheidungsname.

Szn. *1840:* Küspataki Ambarus Ferenc [Etéd U; NkF].

kispénz kb. fillér: para; Heller. *1710:* Ezzel a rossz pénzzel bővön kezde fizetni a hadaknak[a] ... az átkozott rossz pénz marada nyakunkon, s már semmi hasznát nem veheti senki, mert a legnagyobbik közülök sem érne egy jó kispénzt [CsH 352–3. — [a]II. Rákóczi Ferenc]. *1767:* Mixa[a] Maria Asszony özvegyi árvaságáb(an) ... kerven ... száz nyolczvan háram M.Forintokat es negyvenhat kis penzeket ... eö Nattsága vagy Legitimus Successori tartozzanak remittálni nevezett Joszágat [Ispánlaka AF; JHb XXVIII/50. — [a]Olv.: Miksa]. *1797:* a' Krakkai Joszágért jőtt, 660-Hatszáz Hatvan Magyar forintokot, és Tiz kis pénzeket ... a' kezemhez vettem [M.igen AF; DobLev. IV/773] | A' Kortsomárosi fizetés is 6 pénzivel egy veder bor után ki vonodván marad 17 mf. és 10. kis pénz [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 80].

Szk: *magyar ~. 1797:* a' Zapnakis kőzőnséges árrát fel vévén ... tésznek pénzül 84. magyar Kis Pénzeket [Szentegyed SzD; i.h. 342].

Valószínűleg a *batka, fillér* v. *negyedkrajcár* 'a magyar ft kétszázad része' névváltozata; *aprópénz* néven is emlegették [L. erre: Herepei, Adattár III, 578, 582].

kispiac nagyváros kisebbik piactere; piaţă mică; der kleinere Markplatz der Großstadt. **Hn.** *1613:* az sok pogányság miatt az dézmát kiki mint lelke ismereti szerint vitte az dézmára az kis piaczra [Kv; ETA IV, 182 Segesvári Bálint krónikája]. *1704:* De insuper az a hír, hogy holnap, úgymint 26 Augusti leszen nagyobb solennitas. Amely is úgy lőn, mert a Kispiacon tarackkal lőttek [Kv; Kv 294 SzF] | ma itt[a] a Kispiacon mustrálták a generál regimentjét [WIN I, 265. — [a]Nsz-ben]. *1824:* a Kis piatzon ... a Fazakas Czéh által áruló szin épittetik és ujjittatik [Dés; EHA].

kispiaci a Kispiacon levő; care se găseşte pe piaţa mică; auf dem kleinen Markt befindlich. *1705:* Várjuk is, ha az éjszaka az hirmondó kispiaci[a] nagy mozsárágyut kilövik [WIN I, 388. — [a]Nsz-i].

kispolgár kb. kisbíró; ajutor de primar; Gemeindediener/weibel. *1652:* Bartha Istva(n) ... Kis Polgar az dolgosok mellett [Bács K; GyU 129].

kispuska szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *verebésző ~* puşcă de vînătoare pentru vrăbii; Spatzenflintchen. *1797:* Nèhai Groff Wass Farkas Urfinak ... maradtanak ... Fegyverei — 2 Stuttza, 2 verebésző Kis-puskája, 's égy rővid vadász-puskája [Cege SzD; WassLt Conscr. 560].

kisruha kiskendő; băsmăluţă; kleines (Kopf)Tuch. *1612:* egj fejreh valo 4, dutka egj kws ruha, 3, dutka [Ksz; BCs]. *1728:* Kek Selyem kűs ruha, kőrul sargaval szőtt ... Egj fejer fatyol kűs ruha arannyal varrot Kűs Tamasne Legatuma [Illyefva Hsz; SVJk].

kissajói a Kissajó (BN) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kissajó/Şieuţ; mit

dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kissajó: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naştere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. *1662:* Kűs Saioy Nagy Istva(n) ... Kűs Sayoy Rudt (?) Balas [BLt].

kissárosi a Kissáros/Magyarsáros (KK) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kissáros/Delenii; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kis/Magyarsáros: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naştere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. *1801:* Kis Sárasi Szent Királlyi Ferentz mp. (hites assz.) [A.jára TA; BLt 12].

kissé (egy) keveset/kicsit; puţin, niţel, un pic; ein bißchen/wenig. *1758:* Szemem, szemöldököm is barna, szakállam is olyatén, hanem a bajuszom egy kissé világosabb [RettE 78]. *1841:* nékem fájdagál a' fogam, 's ismét kissé a' torkomis [Kv; Pk 7]. *1847:* arra meg instálám, hogy addig ... míg egy kissé megcsendesedűnk, allapodunk,űlne ott a' nyugalomban [Kv; Pk 7]. *1869:* a' fogado udvara körűl ... Sövény kert van, melynek egy része kissé avult [Somkerék SzD; Ks 73/55].

kisség *hsz* **1.** egy kevéssé/kicsit (egy kevés/kicsi mértékben); puţin, un pic; ein bißchen/wenig. *1743:* Mészáros Gligor ... egy kisség távul lévén tölle kérdém de unde jess mój? [Szásznyíres SzD; Ks]. *1753:* mikor egy kisség meg ujjult volt a Nyárád a felsö kereknek a Tengelly vagj gerendely fáját[a] is fel érte a viz [Karácsonfva MT; Berz. 15/XXXII. 7. — [a]A malomkéréknek]. *1763:* Néhai Vultur György meg fogá Kristof Florának az űstökét, s meg voná egy kisség [Nagyida K; Told. 9]. *1770:* Az utrizált malmat ott értem ... ugy Láczik, hogy egy kisség rokkant volna [Dombó KK; JHb LXVII/141]. *1771:* Setétes volt égy kissék (!) a ház [Dés; DLt 321.116 Borbára Szölösi cons. nb Ladislai Mak (25) vall.]. *1819:* Kretsun Josziv ... egy kisség véresen láttzott | egy kisség véres is volt a feje [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. *1821:* Egy kisség durvábbatska ujj Kender Lepedők [Backamadaras MT; CsS]. *1835:* a' hely ... egy kisség lejtős [Zsibó Sz; WLt]. *1846:* később oda érkezett Darvas Jánosis egy kisség ittasan [Dés; DLt 530/1847. 22].

2. egy kevéssel/kicsivel; cu puţin un pic; ein bißchen/wenig. *1748:* a' Botos rész szöllöjének felsö véginél egy kisségg alább horgad a' felső vége [Backamadaras MT; Ks 38/II.3]. *1762:* a Szamos akkor is egészszen innet Magosmart felöl fojt a hol most is, egy kisség idéb minthogy lotsogatás [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6]. *1774:* vagyon ugyan ezen hellyben égy kisség fellyebb[a] [T; CU. — [a]Föld]. *1805:* a Házat egészszen meg fedettette és a Tornátzat is ... egy kisség ki nyujtotta [Csekelaka AF; KCsl].

3. egy kevés/kicsi/rövid ideig/időre/idővel; pentru scurt timp; (für) kurze Zeit. *1750/1778:* el kéré töllem a Lo szekeremet ... hogy egy kisség adjam oda [Ilencfva MT; DLev. 6]. *1757:* Németi István Ur(am) viszsza tére, ezt mondván: várjon egy kisség Hadnagy Uram [Somlyó Sz; Mk IX. Vall. 189]. *1765:* hármon voltunk egy kitsindég az malomb(an) ... akkor énis ki fordultam volt egy kisség az Malomházbol [Záh TA; Mk V. VII/19 Ginga Pásk (54) vall.]. *1773:* egy kisség késett Nagod az Protestatioval [Dés; WassLt Jos. Mich. Betze nyil.]. *1819:* Jákob! gyere velem egy kisség [Dés; DLt 91]. *1820:* kéntelen égy kisség késni [M.zsombor K; Somb.]. *1830:* Edes Anyám szeredátol fogva fekvö beteg, ma égy kisség fel költ [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

kisség *fn* (többek közül) egy kisebbik/fiatalabbik; o persoană mai mică/tînără (dintre ei); (von mehreren) der/die/das Kleinere/der/die/das Jüngere. *1756:* név szerint frai eczersmind kik voltak, tudok Veres Sámuelnét, Jakabos Istvánnét, Bartalis Annist, Krisán nevű Leánt, mást egy kisséget Czirok nevűt [Altorja Hsz; HSzjP Michael Márton sen. (64) Agilis pp vall.].

kissolymosi a Kissolymos (U) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kissolymos/Soimuşul Mic; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kissolymos: származási helyre utaló jelzőként; ca atribut care indică locul de naştere; als auf den Abstammungsort hinweisendes Attribut. *1607:* Kws Soljmossi ... Jromos Likaczj | Kws soljmossj Fülöp Janosnę Annazonj [UszT 20/244]. *1740:* Kis Solymasi Markos Andras [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1809:* Kűs Solymosi Havadi János [Csekefva U; UszLt ComGub. 1656].

kissomosbali a Kissomos hn *-beli, nyj, rég -bali* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-beli/-bali* al toponimului Kissomos; mit dem Ableitungssuffix *-beli/-bali* gebildete Form des ON Kissomos. **Hn.** *1665:* Küs Somosbali Szena fű [Tarcsafva U; Pf].

kissuba rövid suba; subuliţă; kurzer Schafpelz. *1596:* Horwat Janost kwldi Biro vram Peterdj Peterne kis subajaert, Zuchakba[a] f — d 12 1/2 [Kv; Szám. 6/XXIX. 39 Bachi Tamás sp kezével. — [a]A szomszédos Szucságba]. *1608/1610:* Mjkola Ersebett Aszonj ... Az Jobbjk Feókeóteótjs ... Mikola vramnak hagya, Az szerent az szederies Barsonj szoknjajatis, az Jobbik kyssubajatis [M.gyerőmonostor K; JHbK XLVII/49]. *1628/1635:* Az Zegeny Aszonj[a] eolteozeti ... Kws Subak: Egj zederies vont aranj kek bojtos barsonnjal bellet kys Suba, ket rend aranj perem rajta | Egj fekete viragos felzer veres tafotauall bellet kys suba, az elejn zederies bojtos barsonj, egj rend aranj perem rajta [Bodola Hsz; BLt 5 ua. — [a]Néhai Béldi Kelemenné Bánffy Mária]. *1629:* Egj veres barson kis suba, az eleje nusztal berlet, arani prem rajta [Gysz; LLt Fasc. 155]. *1633:* Egy szederies Barsoni kis Suba szeles Arani peremes Nuztal bellet ... mas egy fekete barsoni kis Suba, Arani Peremes, hiuzzal bellet ... Szóld (!) mecczet kis Suba, eöregh es Apro arani boglarok raita, Veres Lombos barsoni az elejn ... fejer atlacz kis Suba Niari [Ks Vesselini Kata kel.]. *1652:* Adot eö kgme ... Kissubat ... kin vagion 12 Eoregh szkofium agh, kisseb No 11. Hiuz mallal berlet, galantal be szeghet [Mihályfva NK; JHb XXII/41 kel.]. *1709:* Egj kis suba Metszin Bársan öt rend csipke rajta [WassLt Árva Matskási Ersebet lelt.].

kisszám arab szám; cifră arabă; arabischer Ziffer. *1786:* Az Arithmetika szükséges a Polgári Társaságbéli életben; ne mulassa el azért a Mester megesmértetni tanítványaival jó eleve a Római vagyis nagy számokat, az-

után az Arábiai vagyis kis számokat [Csetri, Kőrösi Csoma 40 A ref. főkonz. iskolaügyi rend.].

kisszekér 1. căruţă mică; kleiner Wagen. *1587:* 2 kereket Czinaltattam az eggik kis zekerheoz p(ro) d. 66 [Kv; Szám. 3/XXVI. 57 Suweges Gergely isp. m. kezével]. *1675:* Vagyo(n) ket Ló után valo jo vasas kis szeker minden vasaival [Dés; Borb. II]. *1710 k.:* igen kicsiny koromban két cápon, kis szekéren vittek volt Felső-Búnra [BÖn. 513]. *1840:* Egy lo után valo kis Szekér Ernyőivel, eladatott 41 Rf 35 Xr [HSzj *ernyős-szekér* al.].

2. egy kicsi szekérnyi; de o căruţă mică; ein kleiner Wagen voll. *1609:* Veöttem eg kis zeker Zenat d 75 [Kv; Szám. 126/IV. 58]. *1618:* egy küs szekér szénacskát hoztak [BTN~ 83].

kisszekérbeli kicsi szekérbe való; de la căruţa mică; zu einem kleinen Wagen passend. *1710:* kűs szekerbeli vasas kerek [Vadad MT; VK].

kisszekér-elő kicsi szekér-elő; dricul dinainte; Vorderteil des kleinen Wagens. *1834:* edgy küss szekér elő minden vasával [HSzj *hordószekér* al.].

kisszerű 1. kisebb forma; mai mic; von kleinerer Form. *1560:* Egy kys zerw bonchiok keörtwelestól keóz [JHb QQ Temeswary János reg.]. *1589:* Az bekas pataki hidhoz veottem ... Kadar Janostol, egi kis zerw gerendat d. 36. ... Egi Rakosi olahtol veottem az Thorda vtian valo hidra hat zal aprozerw gerendat f. 1 [Kv; Szám. 4/X.58–9]. *1622:* Két kws zereö uas niars [Kv; RDL I. 119].

2. kisebb kiterjedésű; de dimensiune mică; von kleinerem Umfang. *1775/1802:* a Bércz tetőn az oldalba situaltatik Dumbráva Facza Maguritsej nevezetű kis szerű mak termő tölgyes ritkás de kűlőmben ép erdő [BSz; JHb LXVII/3.89].

kisszoba cameră mică; kleines Zimmer. *1570:* Segeswary Damokos testamentom szerent ezeket hatta es zamlalta eleh felesegenek Az kys szobat az Botal egetembe, fl. 50 [Kv; TJk III/2. 130c].

kisszolgáló kb. pesztra; fată la copil; Kindermädchen. *1736:* Pro A. 1736 fogadtam meg kis szolgálonak Gyermek mellé Györffi Klárát, kinekis fizetése lészen Egjszerványolt kék mente ujj béléssel, fejtö sinorral s Gombal Tisztességes párta, két ingajjastól, edgjik gjólts, karátsomra uj Csizma [ArJk 33–4].

kistemplom biserică mică; kleine Kirche. *1585:* Az kys Templumba chinaltatunk egy hozzú pad zeket, attunk attol Aztalos Imrehenek f 0 d 16 [Kv; Szám. 3/XIX. 38]. *1589:* Az kis templúmba valo ladanak kiben az zűnieget tarttiak chynaltatúnk egy kolchyatt ... d 15 [Kv; i.h. 4/IX. 23]. *1600:* Az Kis templumba chinaltattunk egi hozzu padzeket, ... Attam teolle Aztalos Lukachnak d 20 [Kv; i.h. 9/XIX. 29]. *1621:* Az kws Templo(m) hiazattiatis foldozgattak az Aczok mind harma(n) attu(n)k nekik d. 50 [Kv; i.h. 15b/IV. 11]. *1636:* Hozák Kolozsvárra temetni a küs templomba nagy solennitással az Mikó Ferenc őnagysága fiát [Kv; KvE 168 SB]. *1651:* az kis Templum feleöl [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1710:* Az Bözöd Ujfalvi kis templomunk gyantáros mennyezétit el hordották [REkLt 32].

kistemplombeli din biserica mică; von/aus der kleinen Kirche. *1598:* 19 Die octombris. Mikor Rauka Peternet az kis templümbelj boltba temettek, vettunk 2 Zewendeket p(er) f —/24 [Kv; Szám. 7/XVI.46].

kistikkolt kihímzett; brodat; gestickt. *1845:* ki Stikkolt Csipkés gallér 20 flr [K; KLev.].

kistornyi a Kistorony (Szb) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kistorony/Turnişor; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kistorony: Kistoronyhoz tartozó; care aparţine de Turnişor; zu Kistorony gehörig. *1705:* amennyi búza itt Szeben körül van, sellemberki, hannosdorfi, kistornyi és szebeni határon, ha mind béhordathatja ... a jövő télen is megéri a milicia véle [WIN I, 508].

kistótfalvi a Kistótfalu (Bihar m.) tn *-i* képzős szárm.; derivatul format cu sufixul *-i* al toponimului Kistótfalu/Păuleşti; mit dem Ableitungssuffix *-i* gebildete Form des ON Kistótfalu: Kistótfaluhoz tartozó; care aparţine de Păuleşti; zu Kistótfalu gehörig. *1591:* Kis Thot Faluaj[a] [Perecsen Sz; WLt 4 Bathorj Ferench zanizlofi de Perechen nyil. — [a]Jószág.].

kisudvar curte mică; kleiner Hof. *1573:* az Eoczyem ... Elseóben azban Lakott az zobaban azkiheóz az kis wdwar es a⟨z⟩ bolt walo [Kv; TJk III/3.198d]. *1760:* mentűnk által azon rosz gyalog hidonnis az Kis Udwarra [Szamosfva K; JHbK LVIII/4].

kisuhan kisurran; a ieşi (repede) pe furiş; (her/hin)ausschlüpfen. *1752:* mikor az Hajduság az Várczán Páskuj Házára mentek észre vévén Vánka tsak akkor suhant ki az Házbul s ugj szaladott el onnét [Somos Sz; BfR Bálas Péter (42) zs vall.]. *1755:* Láttya hogy két ismeretlen ember tsak ki suhan a kapun s le fogy Oroszfája[a] felé [Told. 3a. — [a]K]. *1779:* Midőn elvégzi az öltözést[a], én is kisuhanok s az ágyamban lefekszem [RettE 405. — [a]A kisasszony]. *1869:* hallotta, hogy mellette valaki kisuhan [M.bikal K; RAk 274].

kisujj degetul mic; der kleine Finger. *1753:* látám hogy az kezin lévő kis ujja ketté volt vágva, az oregújátis meg vágta volt, az Kis Ujját én magam kőtém bé [Erdőalja KK; Ks 38. X. 10]. *1754:* el forditotta az Czigány és az fejének hátulso részet (!) az njak vapáján feljűl nézem olj jukat láték, hogj az kis uljom belé ment volna [Mezősámsond MT; Berz. 14/XIX. 11]. *1807:* a' jobb kezén lévő nevedékeny és kis ujjai nyomorékok [DLt 708 nyomt. kl]. *1843:* látám még akkoris — hogy Szabo János Vram Pekárikot őklelte, — nagy Petsét nyomo lévin az kis ujján — a' mellyel őklelte [Dés; DLt 586. 6].

Sz: *~ából szopja. 1653:* Ezt[a] én nem a kisujjamból szopom, hanem a magok régibb és mostani irásokban szemmel látom és olvasom naponként [ETA I, 27 NSz. — [a]Az angliai vallási megoszlásra von. tájékoztatást] ✱ *~át se éri fel vkinek. 1775:* Alkalmas személyű, de se szépségre, se egyebekre nézve a kisujját sem éri fel az édesanyjának[a] [RettE 353. — [a]Teleki Adámné Torocz-

kai Klárának] ✱ ~ával se ér vkihez. *1823–1830:* én eddigelé soha csak a kisujjammal sem értem egy fejérnéphez is, oly szemérmes voltam [FogE 290] ✱ *ha csak annyi, mint a ~a! 1640:* (Szabó Mártonné) Azt is mondá, ha tudná, hogy ki nem csapnák, csináltatna egy lejánt — ha csak annyi lenne mint az kisujja is [Mv; MvLt 291. 218 átírásban!].

kisujjamnyi kisujjnyi vastagságú; de grosimea degetului mic; dick wie der kleine Finger. *1823–1830:* privatus praeceptorom volt Szigeti Mihály uram ... Igaz, hogy kemény ember volt, kisujjamnyi somfapálcikával vert engem is, mást is [FogE 80].

kisummál vmiből kivesz/szakít; a desprinde; absondern. *1591:* az ket leyannak Tutora a' ky lenne vgya(n) byrhassa Zowatt[a] az leyanyoknak ky hazasitasaig, ky hazasitwa(n) penig az kett leyant az Tutor ... tartozzek Zowatt Almadj balint kezeben meg erezteny es meg boczatany, Almadj balintis az czere Jozagott mely Zowaba(n) wagyon ky Summalwa(n), tudny Jllik az Zilwasj sophia aszonj reszet, melj egjenlóben, fyat es leyant Jllet, egy arant oztozzanak awal [Szava K; JHbK XIV.6. — [a]Szavát].

kisuppan suppanva kiesik; a cădea cu zgomot; puffend (hin/her)ausfallen. *1756:* egy kicsiny láda ... a' Sarka ... tsak tzigányoson volt belé eresztve, mert mingyárt ki suppant s nem is fért belé négy ezer forint [Kv; Mk IX Vall. 57].

kisúrol a freca; ausscheuern. *1855:* A jobbágy felesége ... A szobákat kimeszeli, kisúrolja [ÚjfE 181].

kisúroltatás frecatul duşumelei; Ausscheuern. *1816:* A' Háznak ki suroltatásáért Fizettem 5 Rft [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

kisutul *átv* kicsikar/sajtol; a smulge/stoarce; von jm etw. erzwingen/trotzen. *1657:* Croissi esmét békisíré az fejedelmet, kinek nem is ád vala idegenséget, mert igen kévánja az másfélszázezer tallérokat[a] kisutulni kezekből ... Az francuzok is máig is meg nem adták azt az summát [KemÖn. 285. — [a]1645-ben I. Rákóczi Györgynek a német elleni hadakozás támogatása fejében ígért öszszeget].

kisuvad *1788:* kék tehén ... a bal szarva kisuvadván a csugájából egy kevés kitörött a hegyiből [HSzj kék al.].

kisül **1.** kisütődik; a se coace; gebacken werden. *1676/1681:* Czipot Ugi süttessen à vár szükségére ... egi véka buzabol hatvan Czipo süllyön ki [Vh; VhU 59].

2. (növényzet) kiég/perzselődik; a se arde/pîrjoli; (Vegetation/Flora) ausgebrannt/versengt werden. *1717:* az vetemények ... mind ki sültek ... az belső kertben ... Dinye ... kün kőlt volt egy nihán azis ki aszott az szarazsagban [Gyeke K; Ks 96 Biró János lev.]. *1790:* Tavasz buzám, Arpám, Zabom, Törökbuzám a' Nagy szározságban ki sült, annyira hogy éppen semmi se leszsz [Kercsesora F; TL. Wessényi Dániel jószágig. gr. Teleki Józsefhez]. *1797:* (A lovaknak) már ezután Szénát adunk ... Mivel az Fü el fogyott tegnaptol fogva ebe a Szarazságba a hol Sarjazni kellett volnais mind ki sült ki pergelődött [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

3. (a szem) kiég; a arde (ochiul); (Auge) ausbrennen. *1710 k.:* Galileus ... mikor telescopium által nézett a napba ... azon szempillantásban kisült a szeme [BÖn. 481].

4. (fegyver) elsül; a se descărca (arma); (Gewehr) sich entladen. *1590:* Pribek Gergely ... ky tarta az puskat de nem swle ky [Szu; UszT]. *1710:* mihelt hallották[a], hogy a mozsár kisült ... ahova a bomba esik vala, vizes bőrrel megteritvén felyül, a vizes bőr megoltja [CsH 203. — [a]Az ostromolt Munkács várában].

5. *átv* kiderül; a reieşi; sich herausstellen/aufklären. *1619:* felette szükségesnek is ismerem s ítílem, hogy őnagysága ez dolgot se differálja, se celálja, mert igen eljött s hozták is az üdejét, hogy titokban nem lehet, hanem valaminek kell kisülni belőle [BTN[-] 228]. *1794:* A' Számtartó ide zárt irását ... méltóztassék Ngod meg olvastatni, nyilván ki sül belőle, hogy Szanyiszlai Uram adogattya a' Ngod Búzáját, sajtyát, szalonnáját [Kővárhosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1834:* nehézségeimet 's Difficultasimat e' következendőkben teszem meg, addigis még több praevaricatioji ki Sülnének [Somb. II]. *1857:* ki sült, hogy a' hír nem igaz [Komolló Hsz; BetLt 4 Sylvester Dávid lev.]. *1880:* kisült, hogy az egész zenebonának kezdője Tőrös Víg János volt [M.bikal K; RAk 347].

6. *átv* vkitől kiszivárog vmi; a se auzi/afla ceva de la cineva; etw. von jm weitergegeben werden. *1667:* Most csak Naláczi uram lévén udvarnál, nem tudom, kitűl sült az az Keczer uramnak irt levélnek stylussa ki [TML IV, 106 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

7. kitelik; a ieşi; (eine Sache) reichen, langen. *1670:* (Az ajándékból) az mit nekem s Kegyelmednek adott[a], az emberek vélekedése szerént, még ki nem sűl az kétezer arany [TML V,8 Naláczi István Teleki Mihályhoz. — [a]A usz-i királybíró]. *1718:* Récsei Samuel Ur(amna)k ne Sajnálljan Uram kgd transponalni 46 Rhenes forintot ... Az Buzám árrabol ha[a] ki ne(m) sül, én ki potolom ă Superfluitást | az sok errogatum a Naturalékot ige(n) meg kevesitette ugy hogy majd ettzer olljan gond nem fogott az ad(mini)stratio miatt mint most, absolutě ki ne(m) sült volna a Rosunkis, de ă kőlesűnket forditottam Rosért, és ugy ki sütőm az Summát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból. — [a]E szó kihúzva]. *1751:* mikor ide jőis tsak iszik a' Fogadób(an), annakis ára a' hajo pénzből sül ki [Marossztkirály AF; Told. 29].

8. megvalósul, sikerül; a reuşi; gelingen, sich verwirklichen. *1704:* ma hagyá meg az úr az úrfiaknak, hogy ezen exequia alkalmatossággal lött kinyomtatott oratiót, és ugyan az felséges ausztriai háznak a spanyol korona successiójáról irt könyvét magyarra forditsák Már mint sül ki, megválik [WIN I, 306].

9. *vki elméjéből ~ vmi* vki agyából kerül ki vmi; a ieşi ceva din gîndirea cuiva; etw. aus js Gehirn kommen. *1693:* Az sok ember nyughatatlan elméjébül sülvén ki az óvári templomot Kolozsváratt az pápistáknak adták az unitárius scholával együtt [II AMN 332].

◇ **Szk:** *bolondság sül ki belőle* bolondság származik vmiből, félresikeredik vmi; a ieşi/rezulta o prostie din ceva; aus etw. Unsinn/dummes Zeug entstehen. *1710 k.:* sem magunknak, sem pedig tanácsadásunknak, sem tudományunknak semmi hitele és keleti nem volt előtte[a]:

vagy teljességgel megvetette, vagy késön követte volna osztán, ha lehetett volna, és bolondság sült ki belőle [BÖn. 944. — [a]Gróf Rabutin császári generális előtt].

kisülhet kikerekedhetik/telhetik; a se putea atinge (o anumită cantitate); ergeben können. *1718:* Hogy ki Sülhesse(n) a kgd buzája alig hisze(m) 100 köbölre [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kisüt 1. felsüt; a folosi la copt (o anumită cantitate de grîu); aufbacken. *1850:* az rabolt buzából 20 vékát ... az tábor számára ki is sűtőttek [Sárd KK; WassLt Vintze Márton jegyző nyil.].

2. elsüt; a descărca; abfeuern, losschießen. *1582:* Keomywes Peter ... vallia ... Zuchaki Ianos ... ki Swte ... az eo Neki megh teolteot Zakalost [Kv; TJk IV/1. 51]. *1631:* az Cziszar Miklos fia ... az kalmarok keőzeőtt ki süte az puskatt [Mv; MvLt 290. 51]. *1705:* tizenkét ágyúkat a piacra húzván, elsőbben a Te Deum laudamus alatt háromszor űket kisütötték ... A sáncon lévő ágyúkat is háromszor kilűtték [WIN I, 538]. *1736:* az nagyobbik Lotharingus Herczeg ... mikor Bécsb(e) érkezet három száz ágyut egyszers-mind Sütöttek ki [ApLt 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ből].

3. elő/kiteremt; a face rost, a obține din ceva; herbei/beschaffen, aufbringen. *1767:* bizony a penz nem tudom honnan telik ki mert Groff Toldalagi Ferencz Urnakis alig tudtam ki sütni [Türe K; Told. 5a].

Szk: *summát* ~. *1718:* absolutě ki ne(m) sűlt volna a Rosunkis, de ă kölesünket forditottam Rosért és ugy ki sűtőm az Summát [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

kisütés felsütés; coacerea/coptul unei anumite cantități de făină; Aufbacken. *1833:* à Szita, rosta, romlás censusba vetelével minden véka buza ki sütése ... belé jön approsági költségbe 30, 32 xrokba [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kisüthet 1. (puskát) elsüthet; a putea descărca (arma); (Gewehr/Flinte) abfeuern können. *1590:* Hallom az leowest de en nem tudo(m) ha talalaie vagj nem, mind forgolodek az pwskawal de en nem tudo(m) miert nem swthete ky [Szu; UszT].

2. elő/kiteremthet; a putea face rost; beschaffen können. *1678:* Gilányiné asszonyomnak ... jószágábul 592 forintot vettem fel, ki nálam vagyon ... fogattam volt ő kgk, hogy jó pénzzé tészem, kit még eddig ki nem sütheték, noha nem sok hijja [TML VIII, 56 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz]. *1710:* Vala még akkor a szegény országnak pénze, de bizony nem hiszem, ha most egybenolvasztanák is amennyi ember Erdélyben van pénzekkel együtt, hogy csak hatszázezeret is kisüthetnének [CsH 205].

3. kinyöghet; a reuși să spună ceva cu mare greutate; hervorstammeln können. *1678:* Köszöntvén az tihát ... Legelsőben is mindjart azt kérdezte tülem, honnét jüttem, kitűl, mit kivánok, micsoda ember vagyok? Az tolmács mondá, ezekre rend szerint feleljek, az mint nagy nehezen kisüthettem az deák szóval, megfeleltem [TML VIII, 135 Bessenyei Mihály Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

kisütöget elsütöget; a descărca rînd pe rînd; nach und nach abfeuern. *1710:* Szebenben ... a szászok a bástyákra futván, a lövőszerszámokot akarják vala kisütögetni a német ellen | Mindenkor, mikor az elector ivutt az ágyúkot egyszersmind sütögették ki [CsH 189, 213]. *1736:* még apró réz álgyuk is voltanak, az pátereké, azokot rakéták által ugy sütögették ki [MetTr 433].

kisütögető kilövő; care se descarcă; abfeuernd. *1710:* Maga is Thökölyné a bástyákra kimegyen és a kisütögető ágyúkot maga igazgatja, arányozza s sütögeti vala ki [CsH 203].

kisüttet felsüttet; a pune pe cineva să coacă; aufbakken lassen. *1603:* Veres Jstwanne Martha azzonj ... vallia ... Zekely Leorinczne megh tarta az buzat teolleok, hogy vadnak eoneky swteoj s az eo swteohazaba swtety ky [Kv; TJk VI/1. 655].

kisüttetik felsüttetik; a fi copt; aufgebacken werden. *1814:* (A) Rosnok, Gajdovány vagy is bolondíto buza ... ha fél annyi buza, vagy fél annyi tőrőkbuza közze elegyittetik, és ezen mértékben süttetik ki kenyérnek a' Lisztye, semmi ártalmat az Emberekben nem okozhat [Dés; DLt 1014].

kisvajda '?' *1843:* 40. Evektől olta mint kis vajda tészem szolgálatomat — iratja Fodor Latzi ... elő allottam a parantsolatoknak tellyesittésere [Dés; DLt 1364].

Valamelyes valószínűséggel vmi kisbíró-féle foglalkozású személyre gondolhatni.

kisvárosi de oraş mic; kleinstädtisch. *1880:* Megéred te még azt, hogy az én kisvárosi életképeimet elolvasni fogod [PLev. 78 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kisvártatva, kisvártatván kis/rövid idő múlva, hamarosan, nemsokára, rövidesen; peste puțin timp; nach kurzer Zeit, bald. *1593:* Anna azzoni, Merai Tamasne vallia ... be iuta az leginj meg mosdek, le wle, Egi kis vartatua be iuta az Azzonis [Kv; TJk V/1. 331–2]. *1602:* az Biro ... Azon egy kis vartatúa el Jndula [UszT 16/21 J. Magiari de Farkaslaka vall.]. *1653:* Egy kis vártatván, már hogy jól megviradott volna, és hát onnat ezer kétszáz kurtán jő — a kis szöllőn innen vagyon már [ETA I, 63 NSz]. *1687:* Sert ivan egy kis vartatva ki mene[a] reszegen Komsa Mark a Pakurajval együt [Hurez F; Szád. Koman Mark (66) jb vall. — [a]A kocsmából].

kisvéka régi ürmérték; veche măsură de capacitate; altes Hohlmaß. *1683:* Walaki az Warosbeliek közzöl kalongya buzat adhat az Pastor(na)k az ollyan ember ad egy Tsehi őreg veka buzat az mesternek, melly mostani kis vekaval ketteő [Szilágycseh; SzVJk 124]. *1793:* Kiss Lukáts Uram Krájniksága alatt ... a fel vételkor mindég a nagy vékával Szokta ... a gabanát fel méretni ... azután midőn Dévára fel küldötte mindig a Kiss vékával mérette ki [Roskány H; Ks 79. XXVI. 8 1/2]. *1824:* 44 véka Zab el árulni a' kis vékával [Kv; BetLt 2] | A' MBodoni Tiszt Nyerges ... azt irja ide, hogy husz véka kender Magot küld, de a' Kis vékával, Melly a' Nagy Vékával tizen négy s fél vékára tölt [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.]. *1873:* Alolirtak kivettük rigorolozni Méltóságos Grofné Wass Bertha ő nagyságától az Ujtóba 5–6 és 7ik táblákat 3 sukni (:lábni:) mésségre a földet felfor-

dítni ... következő fizetés mellett ... Gabanat 7 kís véka ... 10 kupa pálinkát [Cege SzD; WassLt]. *1875 k.:* A' kántori ház hijujában van a' kőzzel 100 kisvéka férőjű, magtár hambára [Szucság K; RAk 107]. — Vö. a *csehi öregvéka* cimszóval.

kiszab 1. a tăia bucăţi, a strica tăind; verschneiden. *1629:* Csiszar Andrasne sir is vala hogy ki szabtak az ingből s el-uesztegettek [Mv; MvLt 290. 34b].

2. megszab/állapít; a stabili/fixa; festsetzen, bestimmen. *1819:* a' Legények bére mennyiségét mindenkor az idők kőrnyűl állásai, és az élelemre meg kivántato dolgok árrához nem külömben a Legények serénységéhez és tudományához képest mérsékellye és Szabja ki a Czéh [Kv; MészCLev.]. *1843:* Kegyelmed ... a Kertsedi[a] Fogadoba Ej szakának idejen Testimonium szedni Regiusokat vitt ki ... mikor a Tőrvény kiszabta, hogy fassiokat ejjel be venni nem szabad [Bágyon TA; KLev. — [a]TA].

kiszabadít 1. a elibera; befreien. *1574:* Keget kerem hogi ad meg az adossagot az mywel tartozol. Mert az en tarsom fogwa vagion Az Nemetekkel Oda kellene kwldene(m) ha myt gywthetnek hogi zabaditana(m) ky onnet [Kv; TJK III/3. 324]. *1583:* Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia, Engemet az Gergel kowachne ere kenzergetet mikor az el mult Napokban az Toromban tartanak vala, No vgimond the leany Jlona Ne felj semmit ... en tegedet Gratiawal ky Zabaditlak [Kv; TJk IV/1. 147]. *1586:* 1584 eztendeoben ... egy Nehany bozorkaniokat egethenek megh ... De mikor Igyarto Georgy Varos kepebe az ith valo Koros Mihalnetjs meg fogtatta volna azon vetekert, En Alattomba kezdek erette Jarny hogy ki zabadicha(m) [Kv; i. h. 586]. *1664:* Mikoron az Tattarok Czaszaryb(a) jeővennek Rablany akoron Tombay Győrgy maga foga megh Engemet ... s ugy ada, az Tatarnak, mondam ... ne Czeleked mert ha kiszabadit az Isten innet, de bizony megh banod [Császári SzD; WassLt Kifor Miklosne Filep Margit (35) jb vall.]. *1731:* jelente minékűnk ⟨hog⟩j őtet ... meg fogták ... és őtet ... Bèldi János Uram ... ki szabaditya [Oroszfája K; BLt]. *1784:* az en Férjemmel egyűt meg fogák Széjes Josefet de Iljés István ottan lévén erőszakason ki szabadittá a kezekből Szejes Josefet [Béta U; IB].

2. (tárgyat) helyéről elmozdít; a mişca din locul unde se află; (Gegenstand) von seiner/ihrer Stelle rücken. *1800:* tudom azt, hogy ... a' Kelentzei Határhoz oda tőttek volt egy Malmot a' Kődiek ... mellyet a' Kelentzeiek meg nem szenvedvén a' Czoptáit el vágták és a' vizre el botsáták, nem ment igen meszsze a' Malom, mert meg akadott, és meg is feneklett, onnét abból a' Helyből magok a' Kődiek ki szabaditván, fel huzták magok Határokra [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall. Vérvölgyi Bányai János kezével].

3. *átv* (vmilyen helyzetből, állapotból) megszabadít/ment; a scăpa; (aus irgendeiner Lage/einem Zustand) retten. *1600:* az egez Aranias Zeky vitezleö rend, mind lowagok es mind gialogok ... Jüttenek mellenk, ez vegre hogy zeginy meg nyomorodott hazankat az nagy el viselhetetlen insegh es teorvintelensegh alol, Isten wilünk lewen ky zabadichiuk [SzO IV, 141].

4. (jobbágyi kötöttségből) felszabadít; a elibera din iobăgie; der Frongebundenheit entbinden. *1635:* meltoztassek Nagod magamot fiamot es eőreőksegemet Lazar Istva(n) Vra(m) keze alol ki szabaditani es az orszagh registomaba be iratni [Ditró Cs; LLt]. *1636:* Balo Pal Miklosfaluan[a] lako Markosfalui Vra(m) Jobbagia ... igy vall: ... mikor Markosfalui Vram engemet perle fiaymmal eggiwt Akkor Balo Georgy fiam megh zabadula az Commissarius Vrak teorekedesere az Farkas Ferencz Vram tekintetyert, mert az fiam azert zolgalta lowa hatan hogj az Jobbagysagbol ki zabadicczja ... zabadsagban hatta Markosfalui Vra(m) nem Jobbagysagban [KaLt Apor István iratai. — [a]U]. *1680:* Kovács Istvánra pedig jól emlékezem, hogj béresképpen az hámorhoz szolgála, még Domokos Thamást szolgálá Kovács Péter hogj Kovács Istvánt kiszabadicsa az hámorról [Szenttamás Cs; CsVh 72 Alexander Barla (70) pp vall.]. — L. még CsVh 74–8, 84–5.

5. *jószágot ~* (vki birtoklása alól) birtokot szabaddá tesz; a scoate de sub stăpînirea cuiva; (von js Besitz) Gut frei machen. *1615:* Buday Ferencz ky zabaditota ezt (!) iozagot Teke Ferencztól es zabad ūrasagaba(n) birta az uta(n) Buday Ferencz az migh élth meg holta uta(n) az gyermeky birtak [Dob.; Törzs. Aztalos Miklos Derzey (38) jb vall.].

6. *~ ja magát* a se elibera; sich befreien. *1592:* kinek mint s hogi legien allapattia Nemessegel valo keotelessege, hit zerent tartozzek megh mondania: Es az meg irt bwntetes alat magat abbol az napra, melire keotelessege vagion ki zabaditania [Kv; TanJk I/1. 187]. *1741:* látván pedig Balog László hogy nagy dühösseggel volna ellene Sipos István, ki szabaditá magát kezéből 's hajadon fővel szalada el [Szilágycseh; IB III. 106/16 Andreas Puha (80) jb vall.]. *1796:* Valahogy magát kiszabaditotta, és botra kapván, nem akarta magát hagyni [Panit Sz; TSb 2].

kiszabadítás 1. eliberare; Befreiung. *1583:* Jlona, Zamoskeozy Peter leania vallia ... Gergel kowachne ... Ingerlet hog ez dolgokat meg vallana(m) ... Mert eok harman Rengeo Annawal meg zerzenek Az gratiat ... ha mit montamis vtannak feltembe(n) es az ki Zabaditasoknak Remensegebe(n) montam de most hiteom vtan Nem mondom [Kv; TJk IV/1. 147–8] *1597:* B: uram eo kegelme kwldotte Istüan deakot az lowas legint az waros Cyganinak kiszabaditasaert Karaban[a] postan ... f–/12 1/2 [Kv; Szám. 7/XIV. 99 Th. Masass sp kezével. — [a]K]. *1671:* Magyarország nagy ország és csak egy várának is német kézből való kiszabadétása jószágával együtt nagyot teszen [TML V, 644 Baló László Teleki Mihályhoz]. *1736:* Egy Ragnai Petrás nevű jobbágy Kolosvárrá jövén A Rácz katonák belé vesztek és fogságb(a) ejtettek, kinek ki szabaditásaért a Ráczoknak és Tömlecz válcságot fizettem in Summa fhu. 4 den 80 [Kv; Ks 72. 53].

2. (szolgálatból) megszabadítás; eliberare din serviciu; (vom Dienst) Befreiung *1680:* tudom, hogj Ferenc Márton az hámoron kovács vala, két ökret ada kapitány[a] uramnak kiszabadításáért [Vacsárcsi Cs; CsVh 85 Nic. Márton de Vacsárcsi (36) pp vall. — [a]A szék kapitányának].

kiszabadíthat 1. a putea elibera; befreien können. *1814:* Tavasz felt a' midőn már az idő melegedett, a' Bogja vagy Kalongya Széna el lévén tépve, vagy vágva,

a Bogja teteje le dőlt a' Szolgámra, ugy hogy Színte oda őlte, a' Gazdaszszonyomnak ... Két Leányai ... bajoson téphették le rolla a' Szénát, és Szabadíthatták ki [Dés; Ks 79. 29. 794].

2. *átv* (vmilyen helyzetből, állapotból) megszabadíthat, ki/megmenthet; a putea scăpa; (aus irgendeiner Lage/einem Zustand) retten können. *1625:* semmikepen az malefactort, az en fogsagom alol, kj nem zabadithatta uolna, miert hogy partiat fogta es kj zabaditotta ... azt keuanom az teőruintul hogy az J azon buntetessel buntetodgiek az mint (!) az malefactor erdemlet uolna [UszT 30a].

3. ~ *ja magát* a se putea elibera; sich befreien können. *1620:* Azmely szókat közönséges tanácsból azért kellett mondani Balassi uramnak, hogy mentől hamarébb innet magát kiszabadíthassa, hogy őfelségének értésére adhassuk az dolgot [BTN˜ 394].

kiszabadítható (vki) aki megmenthet/szabadíthat; (cel) care poate salva/scăpa (pe cineva); (einer/jd) der retten/befreien kann. *1696:* Az Jeremias Siralmátt meltan — s — hellyesen enekelhettyük, de mind ezeket reánk, bűneinkert meltan bocsátá es ezekbűl ki szabadithato, meg sebesitő es meg gyogyito, nem Más hanem az Elő I(ste)n [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz].

kiszabadíttathatik (jobbágyi kötöttségből) felszabadíttathatik; a putea fi eliberat (din iobăgie); (der Frongebundenheit) entbunden werden können. *1796:* Ok nélkül repetaltatik azis hogy a' Turutzkaiak a' Rebellioért őrökkös Jobbágyság alá vettettek, mert azért hogy valaki Jobbágyság alá vettetik, még az álól ki is szabaditathatik [Mv; TLev. 5/16 Transm. 75 tábl.].

kiszabadíttatik a fi eliberat; befreit werden. *1670:* eo az captiva Aszszonytol ... fenyegettetet volna is ... hogy tagadná viszszá, mert külőmben eo ki szabadittatva(n) megh busul érette (Kv; TanJK II/1. 735].

kiszabadul 1. (tömlöcből, fogságból) szabaddá válik; a scăpa (din închisoare/captivitate); (aus Gefängnis/Gefangenschaft) befreit werden, freikommen. *1570:* Marthon varas zolgaya azt vallia hogy ... fogwa leot volna zekely peter ... Es mykor ky zabadwlt volna az varas kohniayglan[a] ely keserte volt [Kv; TJk III/2. 15. — [a]Értsd: konyhájáig]. *1582:* kerdem Rengeo Annat, Ki zabadulale az fogsagbol, Monda Rengeo Anna, ki zabadulek az kwrwas Lator bestie kwrwafianak meg ez egzer Markabol [Kv; TJk IV/1. 70]. *1638:* Engemet azuta(n) felis hoztak vala az kalitkaba de ismet ki szabadulek mert nem volt senki ot, nem volt be szegezue [Mv; MvLt 291. 132b]. *1656:* celekedetem miat az Uaros es az Tanacz Arestumb(an) tartua(n) mint rab eletemre uigiaszua(n) onan ki szabadultam [Bodola Hsz; BLt]. *1740:* mihent ki szabadul mind gyárt meg őli a Szabadost és à csűrbirot [Szentbenedek SzD; Ks 54. 72]. *1765:* De kiszabadulvánis a Tömletzből azon rabaskodtatott személjek veszet el Négy Gazdák(nak) Lova [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir.]. *1831:* a' Gujás a' szamas ujvári várbanis, volt rab, néhány Esztendőkig s nem rég szabadult ki [Dés; DLt 332. 17].

2. (szorult helyzetből) megmenekül; a scăpa, a se salva; (einer bedrängten Lage) ent/davonkommen. *1709:* Mindjárt Szatmárra menvén, a Karasznában (!) elmerül velem a hajó, s a vízbe merülék, de kiszabadulván, visszajövék Károlyba [Kv; KvE 253 VBGy]. *1793:* a' Férje-is ki szabadulván a' Házbol vèresen, saroson és az edgyik szeme rutul meg-ütve [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

3. (vhonnan) kikerül; a ieşi (de undeva); herausgelangen/geraten. *1598:* En hoszam ieőtt uolt Simo Janos mikor ki zabadult volt Moldúabol [UszT 13/38 Tomas Lazar de Taplocza pp vall.]. *XVIII. sz. v.:* el vevék tőlle a páltzát és a tépelődésből hogy ki szabadult arra ismét kapott volt egy nyers poronyofát ... melly fa el romlék mind Oprának a hátán [Kanta Hsz; HSzjP]. *1838–1845:* Béadó (és béálló) ... játéknem, kiméretvén a kör egyet vagy többet abba beállítanak, a künnlevők rendre rájok ütnek laptával; ha érik, az ért jogositva a künnlevők után hajtani, kit ér, a megy bé helyette, s ha őt nem tanálják kiszabadul [MNyTK 107].

Szk: *vki keze alól/kezéből* ~. *1697:* mikor osztán az Anya keze alóll ki szabadult, hallotta(m) mondotta, csak heyáb(an) uersz s őrzesz mert ha rea uetem magamot, csak oda lesz dolgom egj órában [Szentsimon Cs; CsJk 10 Göve (?) Mihály (38) pp vall.]. *1740:* annakutanna hogy a kezéből ki szabadult, uczákrol uczakra, mind addig leselkedet mig más testvér attyafiaitis az Inek Csipkés Lőrinczet fraudulenter más udvarara be hivta ... minden ok nélkűl azon udvaron verte, tépte [Torda; TJkT I. 181]. *1762:* a' Kortsomáros Lukát Tomárol fell ránta, de keziből ki Szabadulván el futa [Kóród KK; Ks 17. XXXI].

4. (jobbágyi kötöttségből) fel/megszabadul; a se elibera (din iobăgie); (der Frongebundenheit) entbunden werden. *1633/1687 k.:* Beke Miklos Kőpeczi fiu ... kötelezé magát ã Nyárád tői Templomhoz jobbágyságra fiurol fiura és léanyrol leányra ... ha I(ste)n oly szerentsét adna ã léány ágnak, hogy ki akarna szabadulni a jobbágyságbul, meg engedtessék, de ã fiu meg maradgyon ã jobbágyságba(n) [MMatr. 7. — [a]Hsz]. *1680:* Pál György: tudom azt hogj Salamon Péter és Mihály, Salamon István, Gergely Deák tisztségében szabadultak ki, de mi formában azt nem tudom [Rákos Cs; CsVh 82–3].

kiszabadulás 1. (tömlöcből, fogságból) szabaddá levés/tevés; eliberare; Befreiung (aus Gefängnis/Gefangenschaft). *1657:* Egy Hetei Pál nevű szolgám van ott Szmilben, azt fogatta volt, hogy törekedik kiszabadulásában, a felől irtam neki [TML I, 105 Kapi György Teleki Mihályhoz]. *1666:* Imecz Pál Vram(na)k, rabsagbol valo ki Szabadulása vtan orialtattak volt, hol mi teőruenykezesek [Imecsfva Hsz; LLt]. *1803:* Mikor Zalánba[a] árestomba bevittek ötödmagammal, öt napi ottlétemben a nemes communitás követjei extraneus emberekkel 3—om rendbeli instructió olvasáskor kiszabadulásunk aránt, akkor azoknak diurnumot, intertentiót[b] 14 Rft 15 krajcár [Bodos Hsz; RSzF 300. — [a]Hsz. [b]Értsd hozzá: adtunk].

2. (vhonnan való) kikerülés; ieşire de undeva; Hinausgelangen, Herauskommen. *1680:* Tudod-e hogj az őrállók kik az Vámhoz szolgáltak, azokat ki szabadíttotta ki s ki szabadulásáért ki mit fizetet és kinek [CsVh 80 vk]. *1783:* Fattyu Todor ... az Vraság Jurisdictioja alol lehető ki szabadulására törökedett [Kovácsi K; EsztMk].

3. (jobbágyi kötöttségtől való) megszabadulás; eliberare din iobăgie; Entbindung (der Frongebundenheit). *1680:* Albert Péter kohos volt, kiszabadulásáért adot két tulkot [Dánfva Cs; CsVh 76–7] | Simon Ferencz is tudom, hogj hámori fűrészes volt, Sándor János uramnak egy tulkot adot ... Daczo János uramnak egy kancza lovat adot kiszabadulásáért [Göröcsfva Cs; CsÁLt 83 Joannes Balás de Göröcsfva (38) pp vall.].

kiszabadulhat 1. (fogságból, tömlöcből) szabaddá lehet; a se putea elibera/scăpa (din captivitate/închisoare); (aus Gefangenschaft, Gefängnis) freikommen können. *1570:* Annak vtanna az Toromba Mentek volt hozza latogatny, Es Zydya volt Zabo Janost hogy Bwntelen Megh fogatta De ha ky Zabadwlhat Megh emlekezyk rola [Kv; TJk III/2. 30 Paysos János és Kadar Estwan vall.]. *1639:* Az fogoly ... kere azon engemet hogi mennek el s mondanam megh neki hogj ha megh fogtatta, küldene enni valot mert meg hal ehel ha ot saniarkottattia, megh megh szida rutul, hogy bizoni megh bantattia vele azt az sanyarusagot ha ki szabadulhat [Mv; MvLt 291. 192b–3]. *1670:* Boncza Janos Mostani Felesege lopasa Mia, fogsagban eset volt, meljből külőmben ki nem szabadulhata, hanem kenszeritetek fojamadni [M. köblös SzD; RLt 1]. *1794:* Szolga Biro Korponai Samuel Vram ... azt mondá hogy menjek-el musikálni, de én azt felelvén hogy nintsen hegedům, mivel tőmlőtz váltságért hogy kiszabadulhassak a' fogságbol zálogba vetettem [Ne; DobLev. IV/728. 2b Mazur Farkas (48) zs vall.].

2. vhonnan kikerülhet; a putea ieşi (de undeva); hinausgelangen können. *1742:* én Mlgs Itilőmester Ur Váradi Intzédi Josef Uram(na)k sok rendbeli Joakarattyával és segedelmivel élvén ... à Hálai[a] Academián lakasom alatt, ā honnatis feles adosságimnak terhe alól nagjobbára az emlitett Urnak gratiája és maga pinzinek ... anticipálása által szabadulhattam ki [Marossztkirály AF; Incz. X. 6a. — [a]A németországi hallei].

3. *átv* (vmiből) megmenekülhet; a se putea salva; befreit werden können. *1619:* Énnékem, Kegyelmes uram, költségem nincsen, de én Felségedet azzal nem bántom, minthogy az Felséged kegyelmességét már minden órában várom, hogy ez nagy rettenetes gyötrelemből kiszabadulhassak [BTN˘ 316].

kiszabadulhatás 1. (posibilitate de) eliberare; Befreiungsmöglichkeit (aus der Gefangenschaft). *1732:* Radics Borbara Aszszonj igjekezet es munkalodat kezeségen a fogságbol valo ki szabadulhatásan [Kv; MvRK Lev.]. *1782:* (Tyitult) az Méltoságos udvar vasra veretvén az udvarban nem-sokáig raboskodtatta s látván hogy továbbra-is magát meg vakmerősitve, sem miképpen Kezesseket ki-szabadulhatására álitani nem akar, igy asztán a' Nemes Vár(me)gye Magistratualis Tőmlettzében által küldvén ... maig-is ottan vagyon [Újfalu K; Eszt-Mk].

2. (jobbágyi kötöttségtől való) megszabadulhatás; (posibilitate de) eliberare (din iobăgie); Entbindungsmöglichkeit (der Frongebundenheit). *1783:* Fattyu Todor ... Jobbágyképpen Szolgált mind addig mig most nem régiben tsak mint egy három esztendőktől fogva magát fattyunak lenni hirdetvén, kezdett az Mlgs Uraság Szolgálattya alol ki Szabadulhatásra törőködni, eskettetvén abban fárodozni (M.fodorháza K; i. h.].

3. (nehéz helyzetből) kikerülhetés; posibilitate de scăpare; (aus schwerer Lage) Befreiungsmöglichkeit. *1664:* Uram, úgy tetszik, az mi szegény hazánknak igen vékony reménysége lehet az közönséges pacificatioban való befoglaltatásához és az által nyomorúságiból való kiszabadulhatásához is [TML III, 171–2 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

kiszabadult 1. eliberat, scăpat; (aus Gefangenschaft/Gefängnis) freigekommen. *1671:* Sok panaszolkodások vadnak Kegyelmes Urunk, az Tatár és Tőrők rabságábol ki-szabadult némelly atyánkfiai felől, kik ... szegény rab atyánkfiait érettek valo nagy kezességben, sok keserves sanyargattatásokra ... hadgyák [CC 64]. *1836:* bár több illyen Férjeket dajkálo Özvegyek is tanáltatnának a kik üress Házban menvén Férjhez, Tőmlőtzből ki szabadult Férjhez, az el pusztult Házát bővölködővé, boldoggá tégyék [Ne; DobLev. V/1213. 1b].

2. elszabadult; scăpat (din ...); losgerissen. *1855:* A szakácsok feljajdulására az öreg cigány peczér dorombolva fogdossa fel a kiszabadult kopot és agarat és ölbe ragadva hurczolja ketreczökbe [ÚjfE 266].

kiszabatik meghatároztatik; a fi stabilit; bestimmt/festgesetzt werden. *1833:* Már ha nékünk ki szabatik hogy mennyin adgyunk egy font kenyeret, mi mind egyre bukunk, ha tsak egy hétre szabodnékis ki az az bizonyos ár [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kiszabatott megállapított/szabott; stabilit, fixat; festgesetzt, bestimmt. *1798:* Néhai Tkts Bartók Sándor Ur ingó és Ingatlan Vagyonjainak inventatiojára ... és ... azok(na)k négy Gyermekei közőtt való el osztattatására is ... ki rendeltetett Regiusok lévén Ezen két rendbeli munkának törvényesen ki szabatott árrát effectivě ki fizetve ... percipiáltuk [M.igen AF; DobLev. IV/801].

kiszabattatik megállapíttatik/határoztatik; a fi stabilit; bestimmt/festgesetzt werden. *1813:* a bűntetest a Birak fogjak szenvedni az Törvény altol hagoval edgyut mint hogy mind eddig a Jo rend mindenkor ki szabatatat [Torockó; TLev. 9/45 br. Thoroczkaj Joseff aláírásával].

kiszabódik megállapíttatik; a fi stabilit; festgesetzt/bestimmt werden. *1833:* Már ha nékünk ki szabatik, hogy mennyin adgyunk egy font kenyeret, mi mind egyre bukunk, ha tsak egy hétre szabodnékis ki az az bizonyos ár [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kiszabott 1. megállapított/szabott; stabilit; festgesetzt, bestimmt. *1589/XVII. sz. eleje:* Mikoron penigh az Jnasnak az ki szabot aprod esztendeőket éppen ki teolti ... tartozzék azon ő Uranal mesterenel hat holnapigh heti bér fizetésre lakni es szolgalni mivelni addig se Inast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadsagaual semmib(en) ne elhessen, az migh az ki szabot Mester Remeket eppen el nem vegezi [Kv; KőmCArt. 5,9–10]. *1786:* az Thoroczkai Lakosak ... mind ez mai napig az Vasbol valo Dezmat ki adták és adgyák, de ha az rendes es ki szabat űdőre meg nem adhatták vagy adgyák az Szegénység mián, annak utánna erővelis fel tsikorják az ollyanakan [Torockó; TLev. 4/13, 27]. *1792:* Mindezen

most leírt vasmunkáknak és ... prothocolált munkáknak ... kiszabott ároknak vételére azon kovácsok, akik akárminemű szin alatt mesterségeket folytatni akarják, köteleztetnek [Árkos Hsz; RSzF; 292]. *1839:* ha a ki szabott időre el nem hordaná, annak az ott maradott fája az Uradalom részére sequestraltatik, és Confiscaltatik [Km; KmULev. 2.].

2. kijelölt; indicat, stabilit; bestimmt, festgesetzt. *1847:* A tüzifának a kiszabott helyről való hordásától senkit sem tiltok [VKp 236].

kiszaggat 1. kitép; a smulge; ausreißen/zupfen. *1570:* Eok lattak hogy Annyera verte volt hogy ... Megh az zeore zalatis Mind ky zaggata wolt [Kv; TJk III/2. 110]. *1582:* Az veres (!) és taglasban semmit Nem lattunk sem hog choport haiat ki zagatta volna Igiarto Georg Rengo Annanak [Kv; TJk IV/1. 32–3]. *1623:* feniegeti vala Falabu Katath mo(n)dua(n): Im⟨maron⟩ nem fizecz, de bizoni ... megh mo(n)do(m) ... hogi ki zaggattam az gjermeket belőlled [Mv; MvLt 290. 32a]. *1667:* Monostorj Istua(n) vra(m) ... Nagy Szőtcz (!) Mihaly Vra(m)nak Szölejeből ... hogy szep homlitasit kj szaggatta es el hanta uolna, ollya(n) uilagoson nem lathattuk [Kv; RDL I. 148]. *1761:* A Palántyát, és Veteménnyit pedig gyakor izben ki szaggatták, és a' Mezőn Tiz Kalangya buzáját ... széjjel hánták [Szászsztiván KK; BK. Laurentius Kólcsár (68) jb vall.].

2. (elszakítva) kirángat; a rupe smulgînd; (zerreißend) her/hinausreißen. *1749:* az Ingít mind ki szaggatta a nyakából [Ohába AF; Told. 3]. *1778:* Csanán Ursz ... ollyan részeg volt ... hogy magais a' részegség miatt a' Földre azonnal le bukott, ott osztán ötet a' Földön meg nyomták, tépték ... az ingit nyakából ki szaggatták [Egerbegy TA; JF. Marosán Maftyej (34) zs vall.]. *1812:* Továbbá tudom aztis hogy veszekedvén más izben a' Groffné a Groffal nyakából az inget kiszagatta [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.].

3. (földterületet) feloszt/szabdal; a împărţi (un teren); (Feld) zerstückeln. *1801:* a' Nemes Vármegye[a] Rendei ... szoross meg tartásul, es Sinor Mértékül azt végezték: — Hogy minden Hellységek Határi ahoz képést, a' mint két vagy tőbb fordulokra tisztán ki szaggatva nem volnának, az illető Tisztek által fel osztatván mindenkor tsak a' következő fordulok vétessenek mivelés alá [TLev. 12/1. — [a]T].

kiszaggatás határrész felosztás/szabdalás; împărţire, defalcare; (Dorfflur) Aufteilung/Zerstückelung. *1736:* Melly e' szerént végben ment Divisiot, annak kiszaggatását, s kézhez adását ... előttünk declaralván ... nékünk kezeket adván ... obligálták magokat ... Melly kiszaggatások s nyilvonások után mindenütt az hol kellett a' Parsok eo Nsgok emberei pracsentiajokban az hellyek megborozdoltottanak [Záh TA; Mk V. VII/10].

kiszaggattat (jószágot) felosztat/szabdaltat; a dispune să fie împărţit; (Gut) aufteilen/zerstückeln lassen. *1662:* a director actiójára ... Mikes Mihálynak, s mind a többinek ... mindenek ítéleti szerint való jószágokat is mindenütt exscidáltatván, kiszakgattatván és másoknak conferálván, donálván, eladván [SKr 160–1].

kiszaggattathatik *átv* kitépettethetik; a putea fi smuls; ausgerissen werden können. *1662:* Melly nagy istentelenségek ezelőtt kilenc-tíz esztendővel, ha gyökerestül ki nem szakgattathattanak is, de alkalmasint megzabolázttatnak vala, az istenes, jó elöljáróknak mind fenyétékjek, s mind jó példaadások által [SKr 713].

kiszaggattatik 1. (házhely) felosztatik; a se împărţi; (Hausgrund) ver/aufgeteilt werden. *1736:* Meg mérvén penig az egész faluban az Bánffi részből állo falu hellyet ... szaggatatott és borozdoltatott ki 26 öreg ház hely [Záh TA; Mk V. VII/9].

2. (határrész) felosztatik/szabdaltatik; a se împărţi; (Dorfflur) aufgeteilt/zerstückelt werden. *1810:* A Mlgs Groff Teleki Mihály Ur, és Mlgs Exponensek rész Joszágok a volt hátár osztálykor együtt Szaggattattanak ki egy bizonyos részre, Táblákban, mind az majorság mind pedig a Szolgálat bérbéli Földekre nézve [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 336].

kiszagol szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *a szóból ~* kigondol/főz; a născoci/scorni/plăsmui; ausklügeln/kochen. *1879:* Öcséd abból a szóból, amit a te megerőltetett szegény agyvelődről mondtam, nem kevesebbet szagolt ki, mint: eszed romlását [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiszakad 1. kireped; a crăpa; einen Riß bekommen, bersten. *1675:* Bizony nagy erszénye szakad a németnek is ki, ezek[a] is az nyereséggel újulnának [TML VII, 101–2 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz Váradpüspökiről. — [a]A bányák].

2. kitépődik; a fi smuls; (her)ausgerissen werden. *1591:* Deliberatur. Myert hogy ... c(on)stal, Minemeo ektelenwl gyalazta ez Beregzazi Mate, seot Nyelwewel maga sebhette tiztessegeben Az Istennek Ighyenek tolmachat az Actort, Azert meltatlansagert, teczik a' theorwennek hogy Azon Nyelve ky zakaggyon erette Akjwel vetkezet lelkj pastora ellen [Kv; TJk V/1. 103]. *1763:* az udvaron egybe bonyolodván: ă tépelődés közbe ă Both Andrásné înge ă nyakából ki szakadott [Mv; Told. 16/51]. *1802:* a' Gránátokat Nyakárol le szaggatván a' Földön el omlottak, s ha a' Szattlerné Nyakából ki nem szakadott volna, meg is fojlott volna [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

3. felszakad/reped; a crăpa; aufgerissen werden, aufplatzen. *1597:* Az I erösse(n) hagigallia ùala keöuekkel be, zidgia uala, s mo(n)dgia vala az A(ctor) Balint hadgy beket ... megh ytte volt az I az Actornak az orchaiat, ugy Annjra hogy ki zakatt uala az orchaia [UszT 12/78].

4. vmi vhonnan leválik/kitörik; a se rupe desprinzîndu-se, a se desprinde; sich lostrennen, abspringen. *1598:* Gergely Antalne ... ki veowe az chyuprott zattirabol es eote az feoldheoz megh hogy lagyas vala az feold nem mindenesteol romlek el chyak az hasatta zakada ky [Kv; TJk V/1. 269–70]. *1759:* Soka Vonyiszima ... Puskájának Sutuja ki szakadván homlokát egybe rontotta [F. szászújfalu BN; BK].

5. kiágazik/ömlik; a se ramifica; sich abzweigen/(her)ausfließen. *1798:* az maros Folyó vize kerülettyéből szakad ki egj réghi holt maros szakadék árok [Marossztkirály MT; EHA]. *1763:* Az Falun fellyül az Várhegyi Malmon alóll egy ága az Marosnak ... ki szakadván a

Nagy Marosból, foly le Szent Anna felé [Udvarfva MT; EHA].

6. kiszármazik; a se trage, a coborî (din ...); stammen. *1764:* Meghala Inczédi Samuelné, Lészai Anna is ... az anyja volt Détari Sára. A Cserényi familiából szakadott volt ki valami szamuncája [RettE 169–70].

7. felfelé/kirúg; a se întinde (pînă ...); aufwärts sich hinausdehnen/reichen. *1694/1764:* A Falu Kis Tojánál a hegyre járo utig egy Láb föld, mely a hegyre hegyessen szakad ki [Királyfva KK; Told. 26].

8. (víz) kiárad/tör; a se revărsa; über die Ufer treten, hindurchdringen. *1590:* Az Nadas paloian Alol Ahol asz szanto feoldekre ky zakat az Nadas, eo keglmek latassa meg [Kv; TanJk I/1. 136]. *1736:* a Deberke pataka, meg-áradásakor valujából ki-szakadvánn a Notariusság utánn járo föld vége felé ... sok károkat tészen [Dés; Jk 465b]. *1764:* a' ... porondos 's berkes helly között apró árkok lévén, abból az Árokból mellyett Titt. Bálintit György Vr ekével húzatott, kiszakadott a Maros az emlitett apro árkokba [Vajdasztiván MT; JHb IX/46].

9. ki/leválik; a se desprinde; sich ausscheiden/lostrennen. *1597:* az Kozarwary Lazlo Jozagabol zakada ky Ez az Jozagh [Kozárvár/Néma SzD; SLt BC. 6 Jakab Vitalius (60) jb vall.]. *1617:* magat gondoluan azert Nagi Miklos hogi Zabo Janos keózelieb ualo uer uolna hoza es wttet illetne az az w ioszagabul szakadot uolna ky, minden peór patuar nekwl megh erezte Zabo Janosnak [Diós K; JHbK XXIII/4]. *1633:* az keórmeo(n)di Rezis az Thomorj Rezbeöl szakadot ky [M.nádas K; RLt 1]. *1725:* Hát a' Krisán Jákob Háza, úgy Háza Útán való Retei és szántóföldei ki részéből szakadtak ki? Bölöni részből-é vagj másból? [Fejér m.; DobLev. I/110 vk]. *1762:* Emlitett Araktol fogva mind edig az hellyig a hol állunk egy darabb szakasztás berek volt melly is ... a Körtefáji határban lévö kis berek nevezetü berekböl szakadat volt ki [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1780:* Tessek ... az Udvar elött valo Patzalai rész üles hellyröl ... Jobbagyat el szállíttani, mert ezis az Zugravitza lakta Patzalai Ház hellból szakadatt ki nem régibb(en) [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1b]. *1810:* által adák ... egy Török buza földemet ... mely szakadat ki a Todor Vonuj örökségiből [Havad MT; Kp II. 89].

10. *átv is* vhonnan különválik; a se separa/despărţi; sich ausscheiden. *1629:* megis izentük Szeöcz Mihalynak hogy ki fogja az menesbeöl mert nem eörizhetjük (:kijs fogta:) ... megh utuk (!) vala terengetni hogj ki szakada az menes keözzül [Mv; MvLt 290. 164a]. *1668:* az elsö és titkosabb útból kiszakadánk, mert megölette az császár azt az embert [TML IV, 359 Rozsnyai Dávid Teleki Mihályhoz Konstantinápolyból].

Szk: ~ *a lelke. 1582:* En Immaron oly Nag keserwsegben vagiok ez Lucza miat az en zolgalo leaniam miat hog maid ky zakad a' lelkem [Kv; TJk IV/1. 39] ∗ *a lélek ~ belőle/a testéből. 1626:* Azmikor Mattius Janos uramnak az lelek ki zakada az testibeöl en akkor ben valek [Maksa Hsz; HSzjP Lőrincz Balint (36) pp vall.]. *1762:* reggel voltam a szegény bátyám Rettegi István uramnál ... azelőtt ... hogy a lélek kiszakadott belőle, az egyik kezének megmozditásával beszélett [RettE 134].

11. vhonnan/vhova kikerül; a pleca undeva/de undeva; wegkommen. *1710:* Kiszakadván onnan, a fejedelem neve alatt a budai vezért ... arra készteté, hogy Thökölyt fogassa s ölesse meg [CsH 162.–1681-re von. feljegyzés]. *1748:* Czako Mihály még iffiuságáb(an) ide ki szakadott, s Pappá lett [Désakna; LLt]. *1862:* Alig más fél éve, hogy hazádból kiszakadtál s már kottsantva s hibáson ejted a magyar szot [Kv; Újf 6 Újfalvi Sándor unokaöccséhez, Újfalvi Károlyhoz].

◇ **Szk:** *egész reménysége* ~ minden reménysége szertefoszlik; a se spulbera toate speranţele sale; alle Hoffnungen js zerschlagen sich. *1705:* a Cancellarian levők panaszolkodnak, hogy Sziléziára adtanak volt assignatiót nekik, ott is a só fundusából hogy felvehessék fizetéseket, de ... ők még fel nem vehették. Mindazáltal a mostani szükségekben az urakot költség iránt nem búsítják, mindaddig valamig amonnan egész reménységek ki nem szakad [WIN I, 449].

kiszakadás kitépődés; smulgere; Herausreißen. *1582:* Zekel margit ... vallia, hallottam hog Rengeo Anna ezt monda Igiarto Georgnek ... Az en haiamnak ki zakadasat nilwan meg Araniaztatom ez latorral [Kv; TJk IV/1. 69].

kiszakadhat vhonnan kiválhat; a putea ieşi, a se putea separa; ausscheiden können. *1635:* Azert eo keglk Birak Vr(aim) Tanacziul es vensegül az Czismasiak kewansaganak nem engedhetnek, es semmi uton, hogy az Varga Czehbeol ki szakadhassanak, megh nem engedik [Kv; Céhir. I. 12 Kv tanácsának hat.].

kiszakadó kiágazó; care se ramifică; abzweigend. *1736:* az I. ő kglme kapuja előtt a Kodor Uttzából kiszakadó közönséges Uttza [Dés; Jk 205a].

kiszakadott 1. kiágazott; ramificat; abgezweigt. *1732:* Onnet fordulván arra az Arokra kin mostan az Arokboll kj szakadot Viz, vagy Patak foly [Marossztkirály MT; Berz. 5. S. 50/2]. *1748:* Udvarfalvi Várhegy felé fordulo határb(an) ... a Marosbol ki szakadott árokra, malmot akar erigálni és Czináltatni [Udvarfva MT; Ks 67. 48. 31]. *1766:* az emlitett Maros folyo Vizéböl Henter nevezetü Gátnál ki szakadatt Maros árka [Náznánfva MT; EHA].

2. ki/levált; desprins; ausgeschieden, abgetrennt. *1757:* Vagyon a Felsö nevezetü Uttzában, a Falunak nap Kelet felöl valo Széllyiben, a Falubol ki járo Mazai István nevezetü Sikátortol, ezen Curialisbol ki szakadott ... hasonlo fél Udvarház hely [Nagyernye Mt; EHA]. *1767:* Vagyon ... Vajda szent Iványon[a] az Alszegen edgy Gondos részböl ... ki szakadot Udvarhelyi rész portio [T; JHb IX/55. — [a]MT]. *1798:* (Az) apro Bokros erdö nyilak szomszedgja Eszakrol ... vgjan Mikola részböl kiszakadott Erdö nyilak [Ádámos KK; JHb XIX/58].

3. elszármazott; plecat din locul de baştină; (von irgendwo) gekommen. *1646/1667:* Gerend Kereszturráis[a] szállott volt egy Gyulai al(ia)s Varga Pál nevü Siketfalvi ... Bako joszágbol ki szakadott Iffju legény [Siketfva MT; Ks NN25. — [a]TA].

kiszakadozik 1. kihulladozik; a se desprinde/desface rînd pe rînd; nach und nach herausfallen. *1593:* Az also nagi hazban az kemencze mellet egi darab helien hogi az

keo falnak egi darabia kj zakadozot uolt, hogi meg chinaltattam Attam Keomiües Andrasnak f—d 10 [Kv; Szám. 5/XX. 132]. *1757:* a Malomnak egesz oldalai a Kaptsokbol, és heveder fáibol ki szakadozván a Viz felé meg indult allapottya, hogy ha nem corrigaltatik ... az egész Köpadotis magával a Vizben ... huzza [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129].

2. ki/leválik; a se detaşa/desprinde; sich ausscheiden/abtrennen. *1717:* az Mindszenti részből mitsoda részek szakadoztak ki? [Dob.; WassLt vk].

kiszakaszt 1. kiszaggat/tép; a smulge rupînd; ausreißen/zupfen. *1598:* az vonakodasba kj zakaztak mentemet niaka(m)búl [UszT 13/34]. *1733:* az Mentejet nyakábol ki szakasztvá(n) el vöttek [Dés; Jk]. *1774:* alkalmatosságom lévén, a könyvből azon két tiszta papiros de beírt levelet kiszakasztottam s a zsebembe tévén elhoztam [RettE 327].

2. elszaggat/szakaszt; a desprinde/detaşa wegschwemmen/reißen. *1746:* A Kűküllőből ki szakadott ér viz az Aszszony eő Nagjsága széna fűv hellyéből is szakasztott ki, és most is mossa azon széna fűv hellyét [Ádámos KK; JHb XIX/6]. *1762:* a ... berekből szakasztatta ki ezt az darabatska berket a víz [Körtvélyfája MT; BálLt 87].

3. kihasít/repeszt; a despica; herausreißen/brechen. *1647:* Gagia Gaspar fejeben vagha cziakanniat az megh holt legenynek ... es oda menue(n), megh tapaszta(m) az holt legenynek az fejet tehat egy darab cziontot kj szakasztot az feje cziontiabol [Kv; TJk VIII/4. 210].

4. *tlan* kiárad/önt; a se revărsa; austreten, überfluten. *1770:* tudom is, hogy a Viz a Malmon felyűl a gátnak magassága mián ki szakasztott vala, s ... azért alább bocsátották a malmot s a gátot, hogy tőbszőr ottan ki ne szakasztana a viz [Királyfva KK; JHb LXVII/91].

5. ki/különvesz; a scoate/lua; herausnehmen. *1695:* A Kolosvári Dezma Csűrben esendő minden szalma penig Quartas és Malombiro Uraimé legyen, ugy mindazonaltal, hogy a' Szalmából annyit kel ki szakasztani, a' menyi pro tempore kivántatik az Ecclesia szükségére [Kv; SRE 35]. *1768:* Az Isten Tövisse nevezetű helységben ... amelly Gyűmőlts Fák abban vagynak mikor az Isten termest ad rajta annak Gyűmőltse fel osztassék vagy ha ugy tettzik meg edgyezésből adgyák el ... és amit abbol percipiálnak a Possessorok(na)k ratajāt ki szakasztvan a többit forditsák Falu szükségire [Ákosfva MT; EHA]. *1814:* ezenn vagyonnyait könnyű vólt Tiszteletes Uramnak szerezni, mert minden Esztendöben egy egy Asztag Buzát, egy egy Kalongya Szénat és egy egy Hiu Török-Buzát ki szakaszt a' Grofnéjébol, s ezeket pénzé tévén könnyű Gazdagulni [Banyica K; BfR 117/1 Mester Vaszilie (60) col. vall.]. *1860:* Halálom után azonnal Létzfalvi Bitai Lászlotol valo Létzfalvi Bitai Vilmos nevű természetes fiamnak részére 1000 egyezer osztrák értekű forintot, kész pénzben az én hagyaték tömegemből szakaszszanak ki [Kv; Végr.].

6. *átv is* ki/különválaszt; a alege (din ...); (her)auswählen. *1638:* ez az Böite Janos fiaczkaja ki szakazta az eökreök közül az eő cökreöket [Mv; MvLt 291. 149b]. *1690:* még virattig az Tholdalagi Andras Uram sertesinek az kosárára ra mentenek, az erdőre, onnét béhajtották az faluban, hetet kiszakasztottak belölle, csak potentiose el hajták [Szótelke SzD; SLt KL. 28 Maraci Peter (36) jb vall.]. *1710 k.:* mintha az Isten a maga isteni jóságából szakasztott volna ki és abból adott volna minden teremtett állatnak [BŐn. 455].

7. (vmiből vmennyit) kiszakít; a desprinde; (eine bestimmte Menge aus etw.) herausreißen/absondern. *1580:* (Ha) valamykor valamy iozagh diuisiora ozlasra Megie(n) ... Az adossagot ky az iozagon Marha(n) Vagion Az kózbel ky kel deputalny minde(n) ozlas elot Annak vtanna ha ket fele harmadot kel ky zakaztany [Kv; TanJk V/3. 227b]. *1602:* az wizre Jaro wtat eoswent regen az botos andras eoreoksegebeol zakaztotak wolt ki, kin botos Barabasek Jartak az wizre ala [UszT 17/20 Kedej Demeter (75) Drabant medeseri vall.]. *1694:* az mely darab cseglyet az üdősbik Vas György Ur(am) földéből az Buttyán Tos lábbul ki szakasztottak ... jutot Haller részre [Mezőméhes TA; WassLt]. *1724:* (Az erdőt) ezen Vingárdi határbol szakasztották ki [Vingárd AF; JHb XXVII/2]. *1732:* a Csűrős kertben ... bal kéz felöll gyalog kertel szakasztottanak ki téli okolnak valo hellyet marhák számára [Nagyiklód/Szentjakab SzD; TSb 51]. *1792:* Ezen két Törökbuza földbe vagyon ki szakasztva, a kender föld is erre a' fordulora, vagy is határra [Márkod MT; MMatr. 453]. *1801:* ezen darab földeket, még az én gyereki koromban Uttzának szakasztották volt ki a Mlgos Possessoratustol [F.szőcs SzD; TKl].

8. kiágaztat/vezet; a devia parţial: ausführen. *1734:* Valaki a' Tokban menő vagy szolgálo vizi folyamatotskákat maga hasznára ki szakasztya, el vészi ... avagy pedig azok körül valami bontakozást szerzene, ugy hogy a'Toban Slyámat mosna bé, az ollyan 12 forint birságban inkurrállyon [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

9. kb. kijelöl; a desemna; bestimmen, festlegen. *1768:* Hogy a' Verős kovátsok(na)k egyenlő Futtatások és Mivelések lehessen, minden Esztendőből XII. Heteket a' Bánya Műre ki szakasztván ... a' Bánya Mű után esendő napok, ragasztassanak az el mult két Karátson közt esett Csonka Héthez [Torockó; TLev. 8/12]. *1803:* az Osztályos Biztosság ... a' tiszteltt Mlgs Báro Al-peres Urat a' Nova Sessiokbanis, valamint szintén egyéb Extra villanumokban, fele részesnek iteli, s mindazokból, ezen fele részes voltához képest fogja ratáját ki szakasztani [Torda; JHb XIII/68].

Ha. *1746:* ki szakasztattuk [Mezőbodon TA; JHb XI/29 Tomai László kijegyzése]. *1800:* ki szakasztattunk [Backamadaras MT; Hr 1/40].

kiszakasztandó (vmiből, vmennyi) kiszakítandó; care urmează să fie desprins/detaşat; (aus etw.) abzusondernd/zutrennend. *1590:* Az Also Espotaly mester zol walamy kiwaltkeppen Birható ky zakazta(n)do zena fw feleol [Kv; TanJk I/1. 128]. *1804:* Hogy mindenik osztozo Testvér s azok(na)k maradéki tudhassák itten Szent Imrén ezen oztozás által ki szakasztott és szakasztando radicális Nyilakot hellyesnek és Törvényesnek itilte az Arbitrativum Forum, hogy a Zejk Joszágrol szollo osztály levél ezen munkában a felek jövendobéli bátorságokra nézve per extensum be irassék [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a].

kiszakasztás kiszakítás; desprindere, detaşare; Absonderung, Herausreißen. *1738:* Ezen becsülletes

atyánkfiai(na)k pedig magok részek(ne)k ki szakasztására 's osztására exmittáltatn(a)k 's authoráltatn(a)k mostanis, Hadnagj és Osztó birák atyánkfiai ő kglmek [Dés; Jk 500a]. *1768:* Az hat Gyermek között, hat Caput Bonorumnak ki szakasztása, melly szerint légyen a Nyilak(na)k proportionálása [Mv; Ks 19/I. 6-hoz]. *1829:* Kedves Sogor Vram nem régen hozzám intézet válaszlo levelében azt irta, hogy a Paraján rétye fel mérés szerént való ki szakasztására az Kedves Eötsém Sigót el küldi [Asszonynépe AF; DobLev. V/1122. 1b Borbereky József Dobolyi Zsigmondhoz]. *1839:* Meg hatalmazam ennél fogva Nutz Danyila Hajdumat hogy Kalina Nikität a' 3 ~ háram Szekérre valo rétnek ki szakasztására réa szorittsa [A.szentmihályfva TA; Bosla. B. Miska Ferenc nyil.]

kiszakasztat (vmiből vmennyit) kiszakíttat; a dispune să fie desprins; (aus einer Sache etw.) herausreißen lassen. *1599:* Poch Janosnak Akkorban vala minth egy zaz harmincz eokre, egycher ki zakaztata benne veleonk Poch János hatwanigh valot a' Jowayban [Kv; TJk VI/1. 300]. *1798:* tartozik ă Pignataria Groffné Asszony ő Exja az ezen most Zálogba adott Joszág után jutando részt, ă maga tulajdon részétől meg külőmböztetve, az Antiqua Sessiók száma szerént különösön ki szakasztatni [Kv; JHb VI/19]. *1803:* köteleztetett Ő Excellja a' Motsi Articularis Subdivisio alkalmatosságával ... a' köz osztattlanbol juttatando Részt a' maga tulajdon részétől meg külömböztettni, és különössön ki szakosztatni [Kv; JHb VI/21].

kiszakasztatik 1. (vmiből vmennyi) kiszakíttatik; a fi desprins; (aus einer Sache etw.) abgetrennt/gesondert werden. *1587:* Aminemeo Czikkelek per limitatione(m) ky zakaztatnak, Azok soha megh se kazaltathassanak, hanem erdeó Newesre hagyattassanak [Kv; TanJk I/1. 53]. *1735:* Ezen Andits Gődrén(e)k osztállyából is ... szakasztatott ki a T. Mákoli (!) részre [Szentjakab TA; DobLev. I/160. 8]. *1768:* mitsoda Curialis, és Udvarház hellye ... ki Szomszedtságaiban, mekkora quantitasu szakasztatott ki? [T; Ks 8. XXI. 36 vk]. *1794:* A Reformata Ekklésiának Canonica Portio ki szakasztassék [Bagó AF; DobLev. IV/739. 4b]. *1807:* Meg kévánnyak azért a Praetendens Felperesek hogj a fenn elé számlált külsö és belsö Jngo és Ingatlan Jokbol valo Competens részek ... ki szakasztassanak [Aranyosrákos TA; Borb. II]. *1840:* ezen Házbeli rész ... egyenesen szakasztassék ki és az adattassék tulajdon birtokában [Kv; Végr.].

2. (vmiből vmennyi) kitöretik/tépetik; a fi smuls; (aus einer Sache etw.) herausgerissen werden. *1662:* Az Aranyos-bástyának is pedig kőfala egynéhány ölnyi szélességüven nagyon kihasittatván és szakasztatván ... a várra öt helyen való törés és rés s kapu nyittatott vala [SKr 606)].

3. kiválasztatik; a fi ales; ausgewählt werden. *1735:* hét vasas szekerek kőzül kettő nem is a' jova s nem is az alább valója ă Mlgs Urfinak ő Ng(na)k kiszakasztatván [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc].

4. kijelöltetik; a fi desemnat; bestimmt werden. **A.** helyre von.; referitor la spațiu; in bezug auf den Ort: *1833:* ugy találtuk, hogy azon Oculált Hely éppen a Határszélben több Birtokosoké lévén a Városnak nagy incomodumára lenne ha olyan távol szakasztatnék ki a Téglavető hely [Dés; DLt 904/1831].

B. időre von.; referitor la timp; in bezug auf die Zeit. *1802:* Ilyés György ... asztalos tsak a Törvényes időben a' mely a mester embereknek ki szakasztatott tartozik eö Nagyságoknak dolgozni [Ne; Incz. XII. 1.].

5. kb. (összeg) kivétetik; a fi scos; (Geldsumme) herausgenommen werden. *1781:* (Az alapitvány) Interesse Capitalissá tetettessék az Erdő Sz. Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater, és Havadtöi Filialis Ekklában lévő Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanitásáért valami rész fizetés ki szakasztassék esztendőnként [MMatr 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.].

6. *vkinek igaza* ~ vkinek igaza megállapittatik; a fi stabilit dreptatea cuiva; js Recht festgestellt werden. *1816:* leg Törvényesebben lenne az ezen Praediumhaz tartazo igaz vereket, ki keresni, azak kőzött Törvényes osztajt tenni annal fogva a belölle meltatlanul részesulteket ki rekeszteni, igy kinek kinek, igazza ki szakasztatnek [Kövend TA; Borb. II Gál Sigmond ns nyil.].

kiszakasztatlan kiszakítatlan, elkülönítetlen; nedesprins, nedetașat; nicht abgesondert/herausgerissen. *1810:* A Meltoságos Exponenseknek ezen Faluban Vagyon egy ős őrőkős ... Groff Teleki Mihály Ur ő Nagyságával közős még kiszakasztatlan Curialis Helyek [Varsolc Sz; Ks 76 Conscr. 327].

kiszakasztatott 1. kiszakítódott/tépődött; desprins (din ...); ausgerissen. *1699:* a' teslastol kiszakasztatott 2 őkőr kárt tett eő kmek a' buzajaba(n), ugyan azert mentem oda hogy megnezeltesse(m) ... ha vane kara vagy nincs [Dés; Jk 295a).

2. kiszakított, elkülönitett; desprins, detașat; abgesondert/getrennt. *1677:* Mező Madarosi Zálogos Udvarháztul ki Szakasztot Nemes ház hely három; jobbágy ház hely negy [Mezőmadaras MT; Borb. II.]. *1757:* Vagjon a Csűrős Kert a régi végiből ki szakasztatott Akoly kertel, mely most a Csűrős Kertel egyben foglaltatvan egj Contignitásban vagjon, nem lévén semmi Kert Kőzőtte [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1802:* az Néhai Edes Atyam(na)k adatott vagy jutott Avi(ti)calis Curiabol ki szakasztatott Sessiok Curiamhoz reaplicaltassanak [M.zsombor K; Somb. II].

Ha. *1814:* kiszakasztatatt [Pusztakamarás K; CU].

kiszakaszthat 1. (vmiből, vmennyit) kiszakíthat; a putea desprinde (din ...); (aus einer Sache eine bestimmte Menge) ausreißen können. *1767:* mindenik Falunak és Possessor Vraknak a maga rátáját ki nem szakaszthattak[a] ... addig mig Nyomásban szabadúlván a határ genuine fel osztanák [Nyires Sz; TKhf 21/19 vall. — [a]A peres határból].

2. *átv* kitéphet; a putea smulge; (her)ausreißen können. *1710 k.:* Mert ez annak az Isten hármas zabolájának, melyeket az ördög soha az emberi nemzetség szájából ki nem szakaszthatott, egyike [BÖn. 427].

kiszakasztódik kb. elkülönittetik; a fi separat; abgesondert werden. *1827:* Mint hogy ... a' néhai Dobollyi Josef és István urak magtalanul haláloztak el ... az Exponens ... kivánnya a' maga részit törvényes osztály al-

tal ki szakasztodni mindazon N. Enyedi Jokbol azoknak haszon vetelekkel edgyüt [Ne; DobLev. V/1117. 1a].

Ha. *1765:* ki szakasztodatt [Vingárd AF; MúzRadák].

kiszakasztott kiszakitott, elkülönitett; separat, despărțit; (her)ausgerissen, abgesondert. *1675:* Mezo madarasi Zalogos Vdvar haztul ki szakasztot nemes haz hely negi az melyen jobbagiok lak(na)k [Mezőmadaras MT; Borb. II]. *1677:* Ki szakasztott Szanto Földeket, és kászalo Füücket a Faluetol Tüdczè? [T; JHbK XXIV/23 vk]. *1761:* két házbol, s közöttök lévö egj pitvarból, és ugjan azon Pitvarbol ki szakasztott Kémény alatt lévö Boltotskákbol állo ... vdvarház [Spring AF; JHbK LVIII/1. 499]. *1779:* (A földet) Nagy Ferencz el atta ... abbol ki Szakaztat ház helyjel együt Palfi Ferencz(ne)k [Mezőbánd MT; MbK X. 54]. *1827:* ezen ki Szomszédolt fél hold Szánto földnek az Eszak felöl valo végit mellj most az uttza Sorában vagjan el Szakosztván egy háram Singes öllel meg mérvén ... ezen ki Szakosztatt ... fel hold földnek a végit ... adá ... Hajdu István Uramnak [Asz; Borb. I Várfalvi Fodor Sámuel ns nyil.].

Ha. *1778:* Kiszakasztatt [Csicsómihályfva SzD; LLt 34/16]. *1820:* kiszakasztatt [Ne; DobLev. V/1039].

kiszalad 1. kifut; a fugi afară; hinauslaufen. *1568:* Mattyas Lazlo kenyez ... fassus (est), Ezt tudom hogy pasco demeternek az attya ... az Coloswary Torombol zokúc zaladoth ky [Kv; TJk III/1. 180]. *1572:* Balint Lakatos Peter fia, Azt vallia hogy ... Azon mynd fely Indwltatnak es az ki hozza ter volt[a] veryk vonzak vegre ky zalad az hazbol zabliaiat ky rantya [Kv; TJk III/3. 25. — [a]Egy Gáspár nevű legényhez]. *1593:* Anna azzoni Kadas Matiasne vallia: Nem lattam mikor az Inast verte zeoch Pal, hanem ... az Inas haiadon feouel zalada ki onnan [Kv; TJk V/1. 407]. *1604:* Egikor haborgatni kezdek az mi ökrwnket a töbi, mi(n)t hogi tőbzer ot ne(m) halt wala kys Zaladot wala benek [Kede U; UszT 77a]. *1762:* én pedig a setétb(en) ki szaladtam a kapun [Branyicska H; JHb XXXV/51. 11]. *1786:* en pedig láttam magamis az Fogadost hogy ki szaladott az Hazbol [Hidvég MT; GyL. Kotsis Stefán (39) vall.]. *1812:* a Groff erössen meg ijedvén a' kis palotára nyilo ajton kiszaladott [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.].

2. futva menekül; a fugi (de undeva); (eilends) fliehen. *1640:* Molnár Mihály ... fassus est ... Meggyesfalván túl találám én ezt az Gyulai Annókot s kérdém, hogy hova megyen, s monda, hogy mi csak alig szaladánk ki az városról, hogy meg ne fogjanak bennünket [Mv; MvLt 291. 233a–51a átírásban!]. *1655:* Mikor en Brassoban Szolgalok uala ... az Brassay piaczon megh ismérém Kalmár Balintott ... hogy Gyergyobol ualo uolna ... megh beszelle hogy eó egy Inghben labraualoban szaladott ki az Lazar Istuan V(ram) Uduarabol [LLt Kérchyo (!) Andrasne Szent Miklosi Elizabeth (30) ns vall.] *1658/1799:* az sokaságú török, tatár Havasalföldét elrabolván ... az moldovai Stephán vajda is kiszaladott Csikba [Mv; EM XVIII. 451]. *1710 k.:* Andreas Leyard ... árújában már sokat eladtam volt ... a többit Szebenbe vitte s adta, és maga alig szalada ki az országból [BÓn. 931]. *1784:* az Udvar Biro közüllök lo háton ki szaladván az Fö Biro ... edgyik Inassa lőtt utánna [Bánpataka H; JHb XXXI/51. 12].

3. kimenekül; a fugi/scăpa; (her/hinaus) flüchten. *1603:* Chiwka Gergelj ... vallia: Hallottam varga Janosne feleol ... hogy az var alat walo malomba lopot volt liztet, kiert lanczra is teottek volt, s az ablakon zaladot kys [Kv; TJk VI/1. 689].

Szk: ~ *a kezéből/a keze közül. 1724:* Pekri a Kamarába be húzta, hivta, ott küszködött a Lean(n)y(a)l ... ö erövel keze közül ki Szalatt [MT; BK. Halmágyi István (24) ns vall.]. *1764:* ki indulván Udvarárol Sztenkuletz Juon ki szaladott ă kezekböl [Polyán H; JHb XXXII/37].

4. (járművön) sebtében kimegy; a pleca undeva în grabă (cu un vehicul); eilends hinausfahren. *1879:* mielött elutaztam, ki akartunk szaladni Madarasra[a], de nem voltunk vele szerencsések [PLev. 59 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]MT].

5. kirepül; a zbura afară; (hin)ausfliegen. *1574:* Zep Balas Takach Antal zolgaia Azt vallia hogy az vra Egykor megh Ieot volna valahonat, az felesege panazolkodik volt hogi harom galambia ky zaladot volt [Kv; TJk III/3. 405].

6. *a lélek ~ a szájából* kileheli lelkét; a-și da sufletul; die Seele/das Leben aushauchen/atmen. *1667/1778:* Mikor penig ezeket mondá a' szegény Aszszony ép elmével Lévén mind addig, mig a Lélek ki szalada a szájábol [Told. Trans. 229].

kiszaladhat 1. kifuthat; a putea fugi afară; hinauslaufen können. *1584:* Fodor Jstwanne Catalin vallia, Esten vosarnap vala a' haborusagh de a' fenyegetest Nem veottem ezembe ... latta hogy aligh zaladhatot kj Jsac Peterne a' hazbol [Kv; TJk IV/1. 209].

2. *vki kezéből ~* vki kezéből kimenekülhet/szabadulhat; a putea scăpa din mîinile cuiva; aus js Hand befreit werden/loskommen können. *1751:* a Mestert az Szöllö hegjb(en) Vándor Juon rutul megh verte vérit ki ontotta és ha mások oltalmazo segéttsége által kezéböl ki nem szaladhatott volna talam megis öltе volna [Balázstelke KK; IB. Petrus Deák (43) jb vall.].

3. vhonnan kikerülhet; a putea ieși (de undeva); (von irgendwo) hinausgelangen können. *1659:* A szekeres lovak vételében tehetségem szerént szorgalmatoskodom, csak innét szaladhassak ki [TML I, 417–8 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

kiszaladozik 1. ki-kifut/szalad; a fugi afară în repetate rînduri; öfters/wiederholt hinauslaufen. *1766:* sokan kiis szaladozánk s hallók a Puska ropogást, látánk Kardvillogást [Kökös Hsz; Kp I. 234 St. Falka (35) lovas kat. vall.].

2. szertefutkos; a fugi în toate părțile; auseinanderlaufen. *1710:* Szebenbe az pestisbe ... 24 ora alatt két háztol 10 em⟨ber⟩ holt ki ... az Urak és Fö Rendek, az kitöl melyre lehetett ki Szaladozta(na)k [Illyefva Hsz; ApLt 2 Ghidoffalvi Gábor Apor Péterhez].

kiszálal (java) szálfákat kivág; a rări o pădure tăind copacii (cei mai frumoși); (das beste) Langholz fällen/aushauen. *1581:* Az faknak penig el adassat e keppe(n) Rendeltek hogy a' hol io Az Erdeo hozzaba 20 Rudat zelybe 8 Rwdat Aggianak, Ahun pedig ky zaloltak az lowat abba teobbechykent aggianak [Kv; TanJk V/3. 237a]. *1586:* az felekiek az varosnak Mind ez oraigla(n)

Nagy kart teottek ... az varos Erdeyet ky zallaltak ky vagtak es Irtottak [Kv; i. h. I/1. 26]. *1774:* Most láttyuk hogy erössen ki van szálolva[a] ... de ki vágta s hordotta mi nem láttuk [O.léta TA; JHbB 375. — [a]Az erdő]. *1827:* a mèszkõiek fejszèsen és kõtellel fel készülve nem tsak a levágatt õlekből sott a vágatlan erdőbõlis a Fának javát ki szalolván erõszakasan horgyák [Mészkő TA; Mészkõi lev.] | a Mèszkõiek Tolvaj modon mind el hordottak[a] és a javát ki száloltak [Szind TA; i. h. — [a]A fát].

kiszálaltatik kb. (erdő) kiritkittatik; a fi rărit (o pădure); gelichtet werden. *1841:* 37. olyan szálfák vágatattak le, a mellyek nem valának le vágandok, a veszszőknekis ... az erdő kõzül kellett ki szálaltatniok [Bács K/Km; KmULev. 3] | az előre már felszámitott szükséges fa késõ ösztől fogva tavasz kezdetéig ... lassanként terjeszkedve oly vigyázattal száloltassék ki, hogy a' fenn marado fák a' lehetõségig egyenlõ távolságban maradjanak [Nyárádsztanna MT; LLt].

kiszalaszt 1. vkit kifutni enged/hagy; a lăsa pe cineva să fugă afară; jn (her/hin)auslaufen lassen. *1570:* Barbara vxor Stephani Pechy ... fassa est ... nytwa wolt az Andras vram kapwia es latta hogy egy gyermeketh szalaszthottak ky az Boltbol sykatwa [Kv; TJk III/2. 41]. *1591:* Mikor ezen keozbe az Eottues legint ki zalaztottak volna, az Aiton, az megh holt legini nem elegeduen elebbeli verekedeseuel, fegiueres kezzel vtanna jndult es p(ro)sequalta [Kv; TJk V/1. 175].

2. vkit futásra kényszerít; a obliga pe cineva să fugă de undeva; jn in die Flucht schlagen. *1710 k.:* ezen esztendőben nyárban béjöve Rákóczi feles haddal Magyarországból, Barcsait kiűzé s kiszalasztá Erdélyből Törökországba [BÕn. 554].

kiszáll 1. járműből leszáll; a coborî, a se da jos (dintr-un vehicul); aussteigen. *1619:* az kocsisok ugy kezdék hordozni az szekeret, hogy szinte eldől vala. En kiszállván ... az szekeret tartom vala [BTN˜ 221]. *1672:* Enchusáb(an) volta(m) ki szálván az hajorol, igen szép hely, az Tenger alluállya az falát [PatN 1a]. *1784:* Csáki Gyorgy is ki szálla a szánbul [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.]. *1823-1830:* Ha vagy kis oldalos vagy lejtõs utat láttak, akkor kiszállott az hintóból[a], a vezeték lovára ült [FogE 152. — [a]Gr. Bethlen Pál generális].

2. táborba száll; a merge la luptă, a sta în tabără; lagern, ins Feld ziehen. *1565:* Onnat király[a] indula Szakmár alá; melyet a németek hogy megértének, Szakmárból kiszállának a Tisza mellé egy szigetbe [ETA I, 24 BS. — [a]János Zsigmond]. *1614:* Szinte Szent Mihály-napba kiszállának oztán Brassóból az haddal Géczi András és Fejér Mihály ... s Báthori Gáborra indulának[a] [BTN˜ 61. — [a]1612-ben].

Szk: ~ *kantonirungba* táborba száll. *1770:* 1-ma Julii a Bethlen regimentje Jádhoz Beszterce vidékin kiszálla kantonirungba [RettE 237] ✱ ~ *a mezőre* 'ua'. *1700:* az eő Flge ez Hazában lévő Militiaja Mlgs G(ene)ralis Rabutin Urammal eő Kglmével valo meg egjezésünkből Qvártélyából mezőre fog ki szállani Regimentenként, ki elébb, ki hatrább [UszLt IX. 77. 9 gub.]. *1705:* Innen is az generál ezer szászt kíván fegyverrel, ha kiszáll a mezőre [WIN I, 581]. *1710:* Apafi Mihály fejedelem ... megizeni a fővezérnek, szálljon ki a mezőre a hadakkal, mert a németek tábora erős és jó készülettel van [CsH 172.– 1683-ra von. feljegyzés] ✱ *sátor alá* ~ 'ua'. *1662:* Azhová maga is személye szerént udvari fizetett hadaival, magyar és német s szemény gyalogjaival ... sátor alá kiszállott vala [SKr 337] ✱ *táborba* ~ . *1662:* Ali passa midőn már igen nagy néppel, ... minden órán indulhatna Tömösvártul, a fejedelem is az ország népével s fizetett hadaival ... Marosújvárhoz táborba kiszállott vala [SKr 652].

3. el/kiköltözik; a se muta; verziehen, übersiedeln. *1640:* Az kik Attyok, avagy Attyafia eorõksegerõl Uy es pasit helyre kiszaluan, Uy hazat epitenek ... az Eskéottek relatioia szer(ent) 4. Esztendeigh ualo szabadsaga uagyon, hogy ab Antiquo, sem Adoual, sem szolgalattal nem tartoznak uolna [Betlen F; UC 14/48. 17]. *1712:* némely hellyeken megis szünt az pestis s fel is szabadultak az hellyeknek némely részei, némely hellyeken pedig most kezdődik ... az mint hogy már Beszterczére is belé esett, s az praesidiu(m)is ... ki szállott belölle [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.]. *1731:* eött avagy hatt esztendeje egy pap csinált Házot, Csürt azon helyre, az ki Szálván belölle a falu Múntyán Mátét Szalitotta belé [Szőkefva KK; Ks 83].

4. partra száll; a debarca; landen. *1619:* Man Ogli ... Szef Oglival ... megbékéltek. Szef Ogli ... ki hadta szállani Man Oglit az tengerről. És hogy kiszállott csak megmondta az hispánusoknak, hogy tartsátok dolgotokat, mert én az én atyámfiával megbékéltem [BTN˜ 320].

5. hivatalos kiszállásra megy; a descinde, a se deplasa la faţa locului; eine amtliche Besichtigung vornehmen. *1668:* Kérem szeretettel, siessen hozzám jüni, ha lehet kedden, mert az circálásra hetfü (!) szállanak ki [TML IV, 391 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz Boncidáról]. *1716:* ugy hiszem Ispány vram is ě Héten ki szall az Falukra [Széplak KK; Ks 95 Horváth Boldizsár lev.]. *1765:* (A commissarius) ugy is practizálta dolgát, hogy mikor a Militaris Esztendő kezdetin az uj Birora az uj quantumért, az emeritus Birora pedig az Restantiaért ki szállott edgyik Birora egy Executort a másikra mást szállitott [Kisenyed AF; Eszt-Mk Vall. 284]. *1818:* Mostan midőn még ugy látom, hogy az Urak a' Vármegye Rendei meg szollitásokra, a' kivánt végre[a] ki nem Szállottanak, Szükségesnek találtam az Urakat ujjabban is mint a' Vármegyének feje meg Szollittani ... hogy azon Szent tzél elérésére, haladék nélkült ki rendelt Processussaikban szállyanak ki [Ne; DobLev. V/101. 9. — [a]Az árvaszék bírái fizetésének biztositására szükséges gyűjtésre]. *1853:* az állam költsőnt égy 3 nap alatt (így!) ha bé nem fizettyük katonai executio száll ki [Pálfva U; Pf Illyés Péter főbíró Pálffi Lajoshoz].

Szk: *invesztigációra* ~. *1765:* Mostani Fõ Biró Kornis Gábor Uram engemet Bessenyei Istvánt ... Sardi Daniel vrammal együtt denominált vala a kérdésben forgó Investigatiora ... melly szerint haladék, és minden excusatio nélkül szályunk ki az Invesztigatiora [M. borosbocsárd AF; Eszt-Mk Vall. 240].

6. elpárolog; a se evapora; verdunsten. *1731:* fü az oldalakon elég van de a réteken igen igen roszsz van ugy hogy vagy kettőt nemis hiszem hogy meg kaszáltathassunk ha nem ha az mig az Többit el Vegezzük addig az viz ki száll belölle es valami fuvecske epulne benne utollyára [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.].

7. megszűnik; a înceta/conteni/sfîrşi; aufhören. *1592:* Enneke(m) vegezesem volt te veled Jamborok keozeottunk Mindeneket Jo Moddal el vegeztek Mindenek My keozwllwnk kj zallo⟨tta⟩k [UszT].

Szk: *egyenetlenség ~. 1711/1792:* Etzken Miklos Uramnak botsáta kezire egy Sessiot Etzken András Uram, és Felesége ... és ezek igy meg levén minden eddig Etzken András Uram Felesége és Miklos Déák Uram között meg lett, és gyarlosagbol vagy szánszándokbol esett egyenetlensèg ki szálla [Albis Hsz; BLev. 33 Transs.] ✱ *gyűlölség ~. 1652:* Mivel pedigle(n) most ö kglmek a' mint lattyuk egy mass kozöt felette nagy viszalkodasba(n) es egyenetle(n)segben vagynak hogy minde(n) gyulölsegh versenges ki szalljon kòszúlök, ugya(n) most mi elottunk adgjak be keszeket mind nekunk s mind egymasnak; hogy minde(n) egy mast ellen valo rankort gyùlòlseget le tesznek [Kv; KvRLt X. A. 1] ✱ *inkonveniencia ~. 1666:* Ezeken kjül minden nemö In-Conuenjentiak az Joszagh dolgabol Eö kgmek keözül, ki szallának Es Annyhilalodnak mindenek az Eddegh Valok [Altorja Hsz; Borb. I] ✱ *kontroverzia ~. 1742:* Lèvèn acris concertatio a' Gidofalvi[a] Ecclesia között es Martonosi Fotosi[b] ket ag Ecclesia között regtöl fogva ... elönkben jöven mi elöttünk igy[c] pacsiscalanak ... es igy minden controversia ki szalla ö kglmek közül [SVJk. — [a-b]Hsz. [c]A részl. szerint] ✱ *perpatvar ~. 1591:* Tonek my elottwnk Illyen vegezest hogj ... mynden per patwar eo kozzwlok: ky szallyon [Msz; BálLt 89] ✱ *törvénytelenség ~. 1670/1740:* Homorod Sz: Palon lako emberek ... az egesz telyes Falu minden rendek valakik ot lakos és Birós Emberek és a Tekintetes és Nem(ze)t(es) Urak ... ez ide alább megírt dologban meg birálának és tönek mű elöttünk egygyező értelemből egész Falustol ilyen végezéseket, hogy minden törvénytelemség ki szályon a Sz Páliak közül [Homoródsztpál U; WLt] ✱ *versengés ~ → gyűlölség ~.*

8. *átv* kilép; a ieşi; (hin)austreten. *1803 u.:* száljan akár ki a világ Piatzára ugy a mint én Ifjan kiszállattam és probálja mire mehet, s mit szerezhet [DobLev. IV/864].

9. kb. leszámítódik; a fi scăzut; abgerechnet werden. *1589:* Keöuctkezyk Az Het Boroknak ky oztogatassa Rend zerint ... Dragůmernek Also-fyllen[a] Attunk. Also fylen egy Altalag bor volt merwe az Akoual 52 veder zallot ky Belole 3 weder, es 5 weder Seprö Marat 44 weder [Kv; Szám. 4/XII. 4–5. — [a]TA]. *1726:* Vagjon ... a Szászok Ősvenyenél circ. 12 vekás[a] az mellyet ugj adott volt oda néhai Albert Györgj hogj mikor vetes leszen benne mindenkor tiz pénz szallyon ki a zallogjabol, már azt nem tudom mennyi szallott ki, mert nem vetették egj néhány esztendőkben [Gogánváralja KK; BálLt 86. — [a]Szántóföld].

kiszállás 1. kb. kimenés/menet; ieşire; Ausgang. *1676:* Vagion az Alt[a] vizenek kett felöl valo szelin az ki szalossra alkalmaztatott kett darab hidlas [Fog.; UF II, 745. — [a]Értsd: Olt].

2. kb. táborba menetel/szállás; plecare la luptă; ins Feld Ziehen. *1662:* Váradi, kállai kapitányoknak ... Kaba városához kiszállások | mind csak a táborban a vezér[a] ellen való kiszállásrul, annak helyérül s módjárul vagyon a szóbeszéd, tanácskozás [SKr 528, 533. — [a]Szejdi pasa].

3. helyszíni hivatalos kivizsgálás; descindere; amtliche Besichtigung (an Ort und Stelle). *1847:* vagyok bátor a méltóságos királyi uradalmi igazgatósággal közölni, hogy ... méltóztat a királyi uradalmi igazgatóság oly hathatós rendelést intézni el az illető kerületi kamarai tiszt urakhoz ... hogy mindazon lehető bűntényeket, miket eddigelő Varga Katalin ellen észrevettek, kiszállásunk alkalmával elegedendőleg bebizonyíthatni teljes igyekezettel légyenek [VKp 180 Tövissi Gergely szb kezével].

kiszállhat 1. (járműből) kiléphet; a putea coborî (dintr-un vehicul); aussteigen können. *1823-1830:* magam pedig a középső ülésben ültem, mert ott ki is nézhettem s könnyebben is kiszállhattam [FogE 255].

2. kiszállásra mehet; a putea descinde; eine Besichtigung vornehmen können. *1836;* az Eexequutio a hely szinére ki szálhatott [Somb.].

3. táborba szállhat; a putea pleca la luptă; lagern/ins Feld ziehen können. *1658:* Nagyságod ... írhatna az két vajdának; egyik kiszállhatna Ruhajhoz, az másik Tatroshoz [TML I, 115 Teleki Mihály a fej-hez].

kiszállingózik lassanként eltávozik; a pleca rînd pe rînd; nach und nach davongehen. *1653:* egykor császár a portáról követeket bocsáta Báthori Gáborhoz: hogy mi okon lett az nagy pusztaság a császár országán? De mi választ adhatott? a nincsen tudomra[a]; Csak kiszállingózának a hadak onnat [ETA I, 104 NSz. — [a]Értsd: tudtomra].

kiszállít 1. a transporta (ceva) afară; hinausfahren/befördern. *1598:* Az minemeü buzat, zabott, es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytani, miuelhogy Segheswarzek Chyktol tauol uagion ... affele terheknek ky zallytatasara ne kenzerytessenek[a] [SzO IV, 133–4 fej. — [a]A segesváriak]. *1743:* sok fát, boronát, gerendát, lécet, dranicát szállíta ki [Tekerőpatak Cs; EHA]. *1807:* kéntelenitettem ... Kezeseket adni arról, hogy akkor következett Kis Aszszonynapjára a hátra maradott szallonnákot ki szállitom [Szu; UszLt ComCub. 1753u].

2. kihord; a căra/duce afară; hinausschaffen/tragen. *1794:* éppen most Szállitok ki belölle[a] mindeneket hogy a Mester Emberek fel emelhessék a pintze Derekát [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. — [a]A pincéből].

3. kitelepít/költöztet; a evacua; aussiedeln, delogieren. *1677:* Qoartirokrol ... a' Tisztek oly fenyitékben tartsák öket, hogy a' kik afféléket attentalnak, meg-találtatván, mindgyárt ki-szállitsák ... meg fizettessék [AC 98]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... Szűkség praeservatiora nézue gondot viselni, az imit amót Böltocskákban, és kunnyokban (!) Sordidè magokot viselő, és Lako Emberekre, kiket is vagj tisztaságra kenszeriteni, vagj onnan ki Szállitani Szükséges [Kv; KvLt I/225 gub.]. *1764:* András az öttsét Gyurkát ki szállitván az örökségin kivül egy követses helyre ... az örökségetis tsak egyedül birta [Kéménd H; JHb XXXIII/17]. *1780:* Kèzdi Györgyöt ... Tessék azért Klmedn(e)k ... az el következendó Szt György napig azon Tseléd Házból ... ki szállittani [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1b] *1840:* Gróf Nemes Ádám ... a' Házba egy olá embertis szállittott volt de Néhai Grof Miko Miklos az embert ki szállitotta [Bikszád Hsz; MkG].

4. kivezényel; a deplasa/disloca; ausrücken lassen. *1659:* (A törökök) immár húszezer janicsárt Drinápolyba ki is szállitottanak ... nem bátorságos az választételt halogatnunk[a] [EOE XII, 213 Barcsay Ákos Lázár Györgyhöz. — [a]A törököknek néhány végvár átadása ügyében]. *1778:* A prussus követet küldött, mi az oka hogy hadait kiszállitotta [RettE 389].

5. megszüntet; a desfiinţa; auf/beheben. *1577:* valamy haborusagok es nehességek leottenek volna eo keozteok, mynd az megh holt Bęldy Kelemen ideyębelyekys, azokatys myndenekett eo keozzwleok ky szallytank ezen keotel alatt [Uzon Hsz; BLt 7]. *1629:* Azokat azert az vezekedeseket, sok iamborok teorekedesekre, mint attiafiak egimas keozwl ki akaruan zallittani illien keppen componalanak vegezenek mi előttwnk [Meggyesfva MT; DLev. I. II. 33]. *1640:* kivánván ... mi tollünk ... mindenik részröl, hogy ezt az controversiát ha lehetne ... igazitanok és szállitanok ki közzüllök [Berekeresztúr MT; i. h. 2. XIIB. 1].

6. leszámít; a scădea; abrechnen. *1582:* Az Magiar Vczay fertalban az vonasok Zama teot Ravatal Zerent egy Summaba 137 3/4 Az Zabadosok vonassy tezen ez fertalban vonast 10 1/2 Ky zallithwan az Zabadosok vonassith az Derek vonasoknak Zamabol marad megh fen 227 1/4 [Kv; Szám. 3/VI. 3 Diósy Gergely not. kezével]. *1597:* byszoniosson nem Twthadtam ha be adtame az 4 koboly zabot az elso Rhegistrümban investigallia te kegelmetek ha beadtam te kegelmetek zalicza ki az Nümerussbwl az f 1 d 60 [Kv; i. h. 7/X. 19 Jeney István sp kezével].

kiszállítás transportare; Ausfahren/befördern. *1598:* Az minemeü buzat, zabott, es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytani ... megengedtük keönieörgesekre, hogy affele terheknek ky zallytatasara ne kenzerytessenek, holott annak eleötte sem volt zokasok, Haggiuk azert nektek hogy tys az Segheswarzekieket, affele akarminemeő terheknek Chykbol kyzallytasara ... ne kenzerichietek, es arra eoket ne ereöltessetek [SzO IV, 133–4 fej. Báthory Zsigmond Sennyei Pongrácnak, a székelyek kapitányának és más megnevezett tisztségviselőknek szóló rend.].

kiszállíthat (házból) kirakhat/tehet; a putea evacua (din casă); (aus dem Haus) hinaussetzen können. *1765:* édes Annya ... edgyik Házat eo kgylmének lakásul által adá ... hogy ha pedig magát jol nem viselné ā következendő Szt György napján onnan ki szallithassa eo kgylmét az édes Annya [Torda; Pk 2].

kiszállíttat 1. elszállittat/vitet; a dispune să fie transportat; austragen/befördern lassen. *1662:* Az várbul pedig Balling János minden élést, lövőszerszámokat kiszállíttatván ... pusztán hagyatott vala [SKr 242]. *1744:* Az Tisztek ... más féle Naturálékat Szálitattanaké ki az Udvarakbol magok Szamokra [K; KS vk].

2. kiköltöztet; a evacua din locuinţă; delogieren. *1780:* Engedvén ... Kézdi Györgyöt azon oculált Udvarhoz tartozo Tseléd házba ... Mind eddig az Exp(onen)s Aszsz(on)y szép szerint valo requisitiojarais azon Embert Klmed Gerendi Simon Vram ki nem szállittatta [Nagylak AF; DobLev. III/544. 1b].

kiszállíttatás 1. transportare; Ausfahren/befördern. *1598:* Az minemeü buzat, zabott es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytany ... megengedtük keönieörgesekre, hogy affele terheknek ky zallytatasara ne kenzerytessenek ... Haggiuk azert nektek hogy tys az Segheswarzekieket, affele akarminemeő terheknek Chykbol kyzallytasara ... ne ereöltessetek [SzO IV, 133–4 fej.].

2. kivezénylés; detaşare, trimitere; Ausrückung, Kommandierung. *1809:* a ki okozoja a Katonaság ide lött ki szállittatásának, itten mulatásának, a lévén okozoja itt veszteglésseiknekis [Szu; UszLt ComGub. 1616].

kiszállíttathat elszállíttathat/hordattathat; a putea dispune să fie transportat; hinausbefördern lassen können. *1665:* A port mindenfelé elásatom és mihelt innen mindeneket kiszállíttathatok, egy óra alatt neki gyujtatom [TML III, 398 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz Székelyhídról].

kiszállott le/kitelepült; care s-a stabilit în altă parte; an/ausgesiedelt. *1640:* Az kik Attyok, auagy Attyafia eorösegeröl Uy es pasit helyre ki szaluan, Uy hazat epitnek, az ollyan Uy helyre ki szalot jobbagynak, az Eskeóttek relatioia szer(ent) 4. Esztendeigh ualo szabadsaga uagyon, hogy ab Antiquo, sem Adoual, sem szolgalattal nem tartoznak uolna [Betlen F; UC 17/48. 17]. — L. még UF I, 693.

kiszámít kb. kigondol; a concepe; ausdenken, ersinnen. *1843:* A nyomozások rendiben kijövén, hogy a három közönségeknek még több Varga Katalin szellemü oktatói is voltak, mégpedig olyan egyének, kiknek gyámkodásuk oda van kiszámítva, hogy a szegény tudatlan községben a perlekedés dühét felzaklatva, azoknak véres verejtékén magoknak keresetmódot alapitsanak [VKp 122–3].

kiszámítás kb. számvetés; calculare; Ausrechnung. *1847:* Ki számítása Az Gőtzi öszves napszám tartozásnak[a] [Göc SzD; WassLt. — [a]Köv. az egyes számvetési tételek].

kiszámított 1. kimért; măsurat; vermessen. *1833:* a most ki számitott darab[a] mellet levő három szegeletünek egész hoszsza ... 42 öl [Dés; DLt 904 mell. — [a]Föld].

2. tervezett; planificat; geplant. *1843:* Megmagyaráztatott, hogy az erdőmivelést ... a fiscus földösúr ... nem ok nélkül és vaktába, hanem a bányászat fenntartására ... a ... faluközönségek érdekében századokra kiszámitott ... előrelátással gyakorolja [VKp 108].

kiszámlál 1. kiszámol; a număra; auszählen. *1756:* (A) Specificalt Summa pénztis ... Dobolyi István Ur(am) eö kegyelme hites Társával Brullyai Sára Aszszonnyal edjütt jo folyo ezüst pénzul ki számlálák [Ne; DobLev. I/269. 1b]. *1722:* az 300 száz magyar forintokat ki szamlálá az Ur Márgoi Ur(am) igen szép márjás pénzekül [Kv; SLt XL Fekete Ferenc Suki Jánoshoz]. *1780:* Conferala ... Komaromi Kristina Aszszony ... Szántó Elek Ur(am) és kedves Elete Parja ... moston született ... Fiak(na)k ... tizen öt Mgr Forintokot, mellyeket jo follyo ezüst penzekül ki szamlalván effective elöt-

tünk Levalta is [Ne; DobLev. III/551]. *1809:* Hogy ... az fen irt 500 azaz Ötszáz Rforintokot ... Zudor István Ur ki számlálta és effective ki adta, arrol hitem szerint bizonyságot tészek [Mezősályi TA; i. h. IV/925 Szabo Sámuel ref. pap kezével].

2. leszámít; a scădea; abrechnen. *1584:* Balogy Farkas ... Zam adassa ... Az Warmegiere, malomra ... es egieb Zwkseges keoltsegekre ... Menth f 107/88 ... Mellyet ky Zamlalwan az Introit(us) Summaiabol, Maradoth ... eg Summaba, f 33/81 [Kv; Szám. 3/XIV. 15–6]. *1597:* Aroltattúnk egy altalog bort Vr 60 ... Aroltanak abbol f 37/18 Ezekbol ki zamlalwa(n) az chaplar bert d 50 ... Marad meg tizta kez penzul f 35 d. 10 [Kv; i. h. 7/III. 15]. *1599:* Mely exitusnak Summaiat ... az tellies perceptionak Summaibol ky zamlalwan, marad kezenel kjt be kel administralni fl. 322/32 1/2 [Kv; i. h. 8/XV. 15].

3. előszámlál/sorol; a enumera/înşira; her/aufzählen. *1777:* egyéb külső épületeket is ki számlálni nem tudak [Dés; Ks 79. 29].

kiszámlálás kiszámolás; numărare; Auszählung. *1745:* Nem lévén most a Mintz háznál készen vert Arany ... fogatta Mintz Mester Ur(am) hogy tizen négy napok alatt uy Aranyakot veret annak fel váltására, midőn készen fog lenni Tisztartó Uramot bé hivatom ki számlálására [Gyf; Ks 83 Kastal János lev.].

kiszámláltatik 1. kiszámoltatik; a fi numărat; ausgezählt werden. *1805:* Egy rakas fentő, kiszámláltatván lett 550 eladatott 13 Rf. 50 xr [HSzj *fentő-fa* al.].

2. kizáratik; a fi exclus; ausgeschlossen werden. *1584:* Ha penigh walamely Chiaplar az eo[a] hirek nelkewl walakinek korchiomallana. Awagy penigh annak nem korchiomallana, kinek a walaztot zemelliek adnak es rendelnek ... a kalitkaba vitessek, holot harmad napigh wllicón, es az vtan a Chiaplarok keozzewl ky zamlaltassek [Kv; PolgK 11. — [a]A vásárbíróké].

kiszándékozik kiindulni szándékozik; a avea intenţie de plecare; beabsichtigen auszugehen. *1729:* Már Isten kglm(é)böl az gyülés is el bomlék hoszszas majd haszontalan itt valo ülésünk után, en is Isten engedelméből holnap ki szándekoznám [ApLt 1 gr. Haller János anyósához, br. Apor Péterné gr. Kálnoki Borbárához Nsz-ből].

kiszánt 1. a scoate arînd; umpflügen/ackern. *1571:* sok helieken be vetet zanto feoldeket ... ky zantottak es uyobban od (!) az varhoz be vettettek [SzO II, 326]. *1594:* ez Peres feoldben ... Mostan Frataj Janos Az buzatth ki zantotta [M.fráta K; Told. 27]. *1651:* az Kender neuò Heljb(en) az Diosi Miklos Zabjat az Magha földiböl ... ki sza(n)totta vala [M.köblös SzD; RLt 1 Paska Simon (23) jb vall.]. *1701:* 10. vékán valo vetesemet ki szantotta [Sinfva TA; Borb.]. *1770:* Enis vettettem két darab kender földet bé ... poroncsolta volt Lendvai Uram, hogy száncsák ki az Orbaiak[a] [Lekence BN; Ks 47. 67. 29. — [a]F.orbó (SzD) lakosai]. *1815:* 234. fészek krumplimat ... erö hatalommal ... hajnalban ki szántotta és elkárositotta [Kv; Pk 3]. *1844:* Az öszi vetések gyengék ... s Sokat szántanak ki [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

2. felszánt; a ara; ackern, pflügen. *1580 u.:* Miert hogy az harom Teorvinnek ne(m) engettel engedetlen voltal zabaditatlan az egy borozdatt mind vigig ki zantottad az Tilalom ellen ennek Terhit lattatom [Szentkirály U; UszT]. *1715:* Török Pál Ur(am) azt a földet mellyet fellyeb nevezék keresztül nem szántotta, hanem azután edgy jobbágja kezdette ki szántani [Szászfülpös K; WH. Paulus Musnai de Szász Phülpös (58) ns vall.]. *1748:* Ezen ... Rét(ne)k észak felöl valo Also végin egy darabot ki Szántottanak, s, már egy néhány esztendöktöl fogva kendert szokta(na)k oda vetni [Koronka MT; EHA]. *1765:* (A földet) ö Nsaga számára végig ki szántatták (Kéménd H; JHb XXXIII/18]. *1839:* az exponens aszszony fölgyit éppen annyira, mint a Tkts Zudor Elek ure volt ki szántottuk [Szentbenedek AF; DobLev. V/1223. 7 Kömives Joseff (26) „közlakos" vall].

3. szántással elbirtokol; a lua în posesie (în mod fraudulos) la arat călcînd răzorul; durch Pflügen in Besitz nehmen. *1610:* (A földet) hatalmasul ki zantottak az eggik felj valo hatarban kezembeöl [UszT 13a].

4. (bizonyos helyig) megszánt; a ara (pînă la un anumit loc); (bis zu einer bestimmten Stelle) ackern. *1583:* Kis Mihaly ... vallia, Mégh Meszaros vinczene Aszoniom kere engem hog a'peres feoldet meg Zancham ... Es mind vegig ki zantottam [Kv; TJk IV/1. 178]. *1598:* Azmiolta rea emlekeze(m) thúdom hogi azt az feoldet mindeltigh az vthig zantothuk ki [Kv; TJk V/1. 193 Joannes Chianadi (35) vall.]. *1699:* ezen kerdesben forgo Kapusi hatar helyben levő földett ... mindenkor azo(n) réth szelyben levő nagj borozdaigh szantottuk ki [Mezőkölpény MT; MbK 90 Kölpényi Biró András (48) jb vall.]. *1716:* Bár Ignattól hallotta, hogy mondotta ebb(en) a' földb(en) a'kin ... allok: Tarcs (!) belé az ekét, és száncs (!) ki végig senki ne(m) ál elödb(e) [Mocs K; JHb XLVII/27].

5. (földet) feltör; a desfunda/ara; um/aufbrechen. *1727:* Azki a vetésen keresztül megyen, vagy az utat kiszántja, büntetése 20 pénz [HSzj *vetés* al.].

kiszántat 1. a dispune să scoată arînd; umackern/pflügen lassen. *1594:* Az hol Frataj Janos Az buzatth kj Zantatta Annak Az to feleól valo felen Zeker vth volth ele [M.fráta K; Told. 27]. *1793:* az Exp(one)ns Aszszony ki költ ösz Buzájábol ... végig hoszszan Gál Ferentz Uram ki szántatott s a magájéhoz foglalt [Mezőbánd MT; MbK. XII. 94].

2. felszántat; a dispune să fie arat; ackern/pflügen lassen. *1594:* Azon keówlis Az mely feöldet Zeóke Pal elth, Abbanis zantatotth ki frataj Janos [M.fráta K; Told. 27.].

kiszántathatik fel/megszántathatik; a putea fi arat; geackert/gepflügt werden können. *1808:* a' mikor az Eke Taliga azon Meredek Határ Borozdára fel-kapott; tehát az Ekét kivetette a' Földböl s annál fogva ... egy darab hoszszára ki nem Szántathatvan ... a' végénél Szántatlan maradott [Felör SzD; BetLt 6 St. Gáál (64) zs vall.].

kiszántattat földböl kiforgattat; a dispune să scoată arînd; umackern/pflügen lassen. *1757:* ezen föld az melljen most állunk árpával volt bé vetve, és már szépen ki is zöldellett volt az melly is az mint látók ki vala szántva, melljetis ... Sombori Györgj Uram ekéjével szántattatott ki [Gálfva KK; Ks 66. 45. 179].

kiszánthat fel/megszánthat; a putea ara; ackern/pflügen können. *1693:* mely fõldeket az meddig ki szánthattják az erdòigh szántsak ki [Gyalu K; SLt AH. 17].

kiszántódik a fi scos prin arat; umgeackert/pflügt werden. *1844:* Az õszi vetések gyengék — az also szöllõ gödri ki is szántodot zab vetõdõt helyébe [Széplak KK; SLt évr. Menyhárd Péter P. Horváth Ferenchez].

kiszántott arat (din ceva); umgepflügt/ackert. *1793:* ã Tanu ... Jelen volt é ? a' mikor ... Kováts Ferentz ur õzvegye ... a' Hideg völgy Torka nevezetû hellyben lévõ Negy Lab Földnek also borozdáját kijártatta volna ... a' Föld Borozdáját ki rontotta el s mennyit szántott ki az Exp(one)ns Aszszony Földeböl mennyi kárt betsültenek az Exp(one)ns Aszszony ki szántott zöld Buzájára [Msz; MbK XII. 94].

kiszappanozás kimosás; spălat, spălare; Auswaschung/spülung. *1797:* A Szakatsnak valami Fejér némüinek ki szappanyozasaért Dr. 36 [Szság; IB III. CXLV/22].

kiszappanoztat kimosat; a pune pe cineva să-i spele ceva; auswaschen/spülen lassen. *1783:* még a' kaptzáját is ki szappanyoztatván Vántza Tisztartónak, Demetsnétöl bé sem vették mangurlatlan [Perecsen Sz; IB. Elisabetha Kassai cons. nob. Georgii Sombori (25) vall.].

kiszar a căca; ausscheißen. *1631:* szidais Czonkane rongjos valagu kuruanak hogi mind eltigh az haz eleöt fütitek kuruak az valagatokat: egik haz ki szar ugy mond az masik be niel ugj mond [Mv; MvLt 290. 233a]. *1711:* ü[a] nádmézet ràg mig az bèlit ki szarja [Ks 96 Kornis István feleségéhez. — [a]A gyermek].

kiszárad 1. a se usca; austrocknen. *1670:* az aruyzek retenetes karokat tesnek ... az buzakban ... Déuan nekem ot saz kalongiara ualo buzamat mosta el mind el Jsaplota kys saradat mind [Gyógy H; JHb XXXIX. 51 üdósbyk Naduduary Jstvan lev.]. *1717:* verés hagyma ne(m) sok lészen, nagyob részé ki égét az földböl, az fok hagyma ... ki száradot [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. *1844:* Ezen szobának ... padolattya régi fenyö deszkákbol alakitva nyoltz fenyö gerendákon fekszik, mellyböl a' régiség miatt sok götsök ki száradtak [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével].

2. elszárad; a se usca; vertrocknen. *1733:* meg volt vagdalva a fa ki akart száradni [Hévíz NK; JHbT]. *1784:* A szöllök melyek el fedve voltak azok igen hibások, a melyek pedig a karon maradtak ki száradtak [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] | feles élö fákot a' midön érkeztünk ezen hellyen fejszével meg kerekitettünk és ki száradott, annak utánna azon száraz fákot ... a' Bányászok el hordották [Vormága H; JHb XXXIII/36]. *1804:* A' melly hellyen állok ... Drentye Mitru ... fogta fel nagy Erdöböl, egyéb Munkája nem igen volt rajta, hanem hogy fel fogta, Határait körül vagdalta imitt amott meg kerekitette, s' ennél fogva némelly fák ki is száradtak [F.berekszó Sz; BfR III. R. 12/7 Pogyina Györgyi (40) jb vall.]. *1827:* a' három Olosz Nyárfák közzül ... kettö ki száradott [Koronka MT; Told. 34]. *1844:* egy nagy szél a' gyümölts fákban sok kárt tett; azokbol sokat letörött sok kiis száradott belölle [Abafája MT; TSb 22].

3. el/kiapad; a seca; versiegen. *1592/1593:* addig keothek Dees feleöl ala az viz mentiben az gatatt az Rethy Malom alol az ulta latom hogy ki zarada az viz ... az porond melleol [Szásznyires SzD; Ks]. *1686:* Az kolozsvári határon az Nádas vize Szent Mihály-nap elött egészen kiszáradott, úgyhogy semmi folyása nem volt eddig [Kv; KvE 219 BP]. *1706:* Vagyon az haz alatt valo kertben edgy hal tartó, de a vize ki száradott [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. *1725:* az Kis Olt ki száradott ott [Hévíz NK; JHbT]. *1748:* A Hol quondam volt a Huszár toja most — ki száradván vagjon egy derék Rét [Nagyercse MT; EHA]. *1805:* mos ... a' miolta a' viz ki száradott nyilak(na)k osztatta fel a Város ezen ... Ergèt, mivel ennek elötte Szamos Fenék volt [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt]. *1824:* Varga kutja ... néha ki Száradni is szokott [Remete Cs; GyHn 49].

4. ~ *a/ez világból* elhervad (meghal); a răposa/deceda/muri; (da)hinwelken, sterben. *1728:* Az Feleségem ... bizony csak nyomoru edgy állapotban vagyon majd ki Szárad a világból [Darlac KK; ApLt 1 gr. Haller János apósához, br. Apor Péterhez]. *1767:* Kétza Makovej ... száradni kezde szemlátomást, s esztendó sem telvén, ki is szárada ez világbol [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 6].

kiszáradás uscare; Austrocknen. *1756:* a Hegynek tetején ... lehessen valami kevés Tavaszt, vagj Török Buzát vetnünk, annak is a Gyakor idein valo Ho harmat mián ... hasznát nem vehettyük, vagy szárazságb(an) ki száradása mián [Dumest H; JHb LXX/2. 91].

kiszáradófélben kiszáradóban; (a fi) pe cale de a se usca; im Vertrocknen begriffen. *1756:* vagjon egy körösfa ki szarado félben [Branyicska H; JHb LXX/2. 13].

kiszáradt 1. uscat; ausgetrocknet. *1843:* ki nem szárott két darabotska marha bör [Dés; DLt 65]. *1884:* Érdekelne téged a mühelyem, kiszáradt tentatartóm — melybe csak néha kavarok egy-egy kicsi vizet [PLev. 110 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. elszáradt; uscat; vertrocknet. *1748:* egy fenn álló ki száradott és meg égett Tölgyfa törsök vagyis tõke találtatott [Esztény SzD; Told. 29]. *1850:* A Berekbe vagyon még négy kiszárodott nagy somfák [Gyéressztkirály TA; DE 5]. *1851:* 21 kiszáradott szílva fák [Erdösztgyörgy MT; TSb 34].

kiszáraszt 1. kiszárít, szárazzá tesz; a usca; trocken machen. *1853:* a' pintzébe vadnak uj kártyák azt elöre meg forrázni ki szàraztani és ugy belé zsirt szürni lehet [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez Ádámosra].

2. (hántolással élöfát) kiaszal, elszárít; a face să se usuce; vertrocknen. *1767:* eö Nga makos erdejéböl Dupe Ripa nevezetû hellyben ki szárasztották, s pusztitották az Kétzesty familiaja ... 5 szekér szénára valo hellyt [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 7]. *1804:* Drentye Mitrunak tsak annyi Munkája volt itt, hogy fel fogta,[a] és imitt amott egynehány fákat meg kerekitett 's ki száraztott [Berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pintye Vón (56) jb vall. — [a]Az erdörészt].

A fa kiszárasztása módjára nézve l. az *aszal* 2., *aszalás*, *aszalgat*, *aszalhat* 2., *aszalmány* 2., *aszalt* 3., *aszalvány* 1. al. megadott jel-eket, ill. az ott beiktatott kijegyzéseket.

3. kiéget; a arde/pîrjoli; ausbrennen. *1825:* tavaszszal ... a kemény tél után rend kivül valo kemény hideg szelek járván a gyenge gabonákot ki sodorta ki szároztotta, s' mintegy elégette ... Rátz Joseff mp. Ns Fogaras vidéke hütösse kezével [Kercesora F; IB].

4. *átv* kb. elfonnyaszt; a ofili; welk machen. *1751:* az Ur(na)k emésztö szele e virágot[a] érdekelni kezdvén mind addig lankasztá mig ... az I(sten)nek drága kertében a tőbb szép virágok kőzül éppen ki szárasztá [Szászújfalu[b]; Told. 67. — [a]Ti. kisfiút [b]A szerk. nem tudja azonosítani a négy ilyen nevü település valamelyikével].

5. *vki kezéből tisztséget* ~ vkit vmely tisztségtöl elüt; a înlătura/îndepărta (pe cineva) din funcţie; entamten, jn um ein Amt bringen. *1699:* már penig vgi láttyuk, ki akarják száraztatni a magiarok keziböl a tisztségeket [Torda; ApLt Apor István Apor Péterhez].

kiszárasztott 1. szárított; uscat; getrocknet. *1823–1830:* herbáriumot hoztam magamnak is, valami 240 kiszáraztott plántákat [FogE 222].

2. aszalt, szárított; uscat; gedörrt. *1823–1830:* Legolcsóbb vacsora volt az hering nevü kiszáraztott tengeri kis hal [i. h. 229].

kiszárított aszalt, szárított; uscat; gedörrt. *1858:* Köteles a bérlö uraság számára még tiz véka aszu szilvát ... tíz spárga kiszáritott pitonkát adni évenként[a] [Kendilóna SzD; TKhf 15. — [a]A Kövári urad-ra von.].

kiszármazandó elszármazandó; care urmează să părăsească locul de baştină; abstammend. *1664/1684:* Mely annuentiamnak es Donatiomnak hogy felül megh emlitett bötsületes Lugossi és Karansebessy emberek es egyeb velek mostan ki szarmazot vagy szarmazando rendekis Successive Semper temporibus megh tartassa(na)k Tisztviselöimnek serio parancholom [VhU 313].

kiszármazás (vhonnan való) elszármazás; părăsirea satului natal; Abstammung. *1793:* tudakozottam egy Létzfalvi Székelytöl ... hogy ... Kaszoni Istvánnak az Attyafiai oda bé Létz falván[a] Nemes emberek ... Létzfalván Joszága vagyon az Attyafiai birják ki származások utan Szekelyek(ne)k tartattak itten [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Lad. Bartha (48) lib. vall. — [a]Hsz].

kiszármazik 1. vhonnan elszármazik; a părăsi locul de baştină; entstammen/springen. *1679:* alvan elönkben egy Lengiel Gyorgy neuw idegen Ember ... ö megh küsded koraba szarmazua(n) ki Lengyel országhbol [Szentgerice MT; Ks 17/LXXXVII]. *1753:* az ő Eleje innen Három székröl származtak völt oda ki [Hatolyka Hsz; Told. 30/46]. *1769:* tudgjuk hogj Oprisáék miolta Olah országból ki Szarmaztak mindenkor oda a' Tisza részre Szolgálo Jobbagjok volta(na)k [Bunyila H; Szer.]. *1777:* Etzken Miklos Erdellyben ki származván hazassága által, ott meg is halálozott [Albis Hsz; BLev. Mart. Bod (66) lovas kat. vall.]. *1793:* idösbb Kászoni István ... ugy hallottam hogy Székely földröl Származott ki ide különbenis székely formát mutatott, Székelyesen beszelt [Nagylak AF; DobLev. IV/722 Opriska Ilia (50) jb vall.].

2. ered; a proveni; herrühren. *1657:* Ketelyben[a] lako Magyar Simon ... ily dolgot jelent az szent Ecclesianak; felesege ellen ... Az en felesegem oly bűdös, dohos, mely az orrhabol szarmazik ki, hogy en semmikeppen vele nem lakhatom [SzJk 83. — [a]SzD]. *1757:* Virágos nevezetü Bányász Czimborak ... ha ... ezen Bekessegnek punctumit Observálni nem akarják banyajok nem egeszszen hanem tsak azan része a honnan azan viz Deriválodik ki szarmazik tilolom alatt hagjatik [Torockó; Bosla].

3. kifolyik; a se scurge; her/hinausfließen/rinnen. *1573:* veres Marton Azt vallia hogy Mywlta darochy Ianos asast teot az Eo kertebe az vtan zarmazot ky az Fodor Istwanne towabol az vyz es vgi holtak meg az toba az halak [Kv; TJk III/3. 181].

kiszármazott 1. elszarmazott/került; plecat (de undeva); entstammt, (irgendwohin) gekommen. *1664/1681:* Mely annuentiamnak es Donatiomnak hogy felül megh emlitet bötsületes Lugossi es Karansebessy emberek es egyeb velek mostan ki szarmazot vagy szarmazando rendekis Successive ... meghtartassa(na)k ... Tiszt viselöimnek serio parancholom [VhU 313]. *1667/1752:* Moldvából ki származott Jànos Gergely [Mezőbánd MT; LLt]. *1750:* az Exponens Nagy attya, Vaszilia Popi Sztants ... az Eleiröl Havasalföldiböl ide ki származott Boerok lettenek volna [Kucsaláta F; Puşcariu, Fragm. IV, 560].

kiszatíráz kigúnyol/pellengérez; a batjocori, a-şi bate joc de cineva; verspotten, anprangern. *1823–1830:* régen a kollégiumbeli komédiákban kisatyrázták, csúfolták az udvarokat, tanácsot, még az udvari táblát is, tehát mintegy 1780 tájt megtiltatott a komédia [FogE 105].

kiszed 1. kivesz; a scoate; herausnehmen. *1584:* a' keozt az eleynel meg bontottak volt es az dezkakat ky zettek volt egy Annyera mint ket Ayto helie volna [Kv; TJk IV/1. 374]. *1591:* ez az en peresem ... ezt chielekette en rajtam kapoztat akartam plantalny ott farkas lakan[a] ... az pala(n)tott kyszette kezembe(n) ott megh fogott es ereosse(n) taszigalt [Szu; UszT. — [a]U]. *1598:* Kochis Jstúa(n) aúal iobbitotta vallasat hogi ... hogy Bachi Peter túrbaiabol ki zedte leúeleit es az vrahoz be vitte, es ott irkaltak [Kv; TJk V/1. 210]. *1623:* Hallottam aztis falabu Kathatol hogy ... eö harom forintot adott egi Czigannenak Kathusnak, hogi eö teölle es beleölle darabonkint szette ki az gjermekett melljet el vesztett [Mv; MvLt 290. 32b]. *1730:* Annak utánna látám hogy el romlott fazéknek Cserepit szedé ki Szakács Mátyás, de pénzt hogy szedett völna ki, nem láttam [Altorja Hsz; Borb. I Opra Istvánné Kata jb vall.]. *1761:* a ... Ládábol sok minden féle Gunyákot köntösökot ki szedtenek, és szárogatták [Ákosfva MT; Told. 23]. *1794:* egy Nagy Ládábol a fejér Pénzt marokkal szedé ki Csiszér Lászlóné Aszszony [Eresztevény Hsz; HSzjP Elisabeta Gáspár cons. Samuelis Intze gy. kat. vall.]. *1843:* a kikövezett helyeken ... azon régi borozda kövekett ... ki ásta kiszete [Bodola Hsz; BLt 11].

2. kiás; a scoate (din pământ), a desgropa; (her)ausgraben. *1604:* En ... hogi ki Jutok wala az bercz felę Elöl talalam az Jnast hogi Jö Egi nagi tariznia palantal, meg Rioztam mondek hogi hol wöd te Ezt az sok palantot ... azt ne(m) olj heljröl zöttek ki az houa az maguat

wetöttek [UszT 20/320 gal Janos Zent Ersebeti zabad zekel vall.]. *1606:* 7 8bris Szedtek ki az Hasongarti zöleöböl az Veniket ketten, attam ... d 14 [Kv; Szám. 12a/I. 46]. *1844:* Szakmári Ferentz ... a Cseresnyés Mihály kertyibe bé ment, a' Veteményezö közül valamit hozogatott ki, de nem tudom, hogy hagymát é vagy egyebet szedett ki, egy késs ... voltt a' kezébe [A. sófva U; DLt 1441].

3. kitép/húz; a smulge; (her)ausreißen/ziehen. *1736:* Akkor sok darvakot tartottanak fejedelem, urak, fö emberek udvarában, és mivel az darvak többire szürkék, kiszedték az tollokat szép gyengén, s fa olajat öntöttenek az tollu tokjában s ismét helyre rakták az kiszedett tollakot, ügy fejéredtenek meg [MetTr 347]. *1847:* A lovak utoljikon éles patkó ne légyen ... Sem a patkókot lehúzni, farkikot kiszedni, serényeiket levágni nem szabad [Zalán Hsz; RSzF 204].

4. kivág; a tăia; ausschneiden. *1621:* Az melj mendicans giermeket, az dinnie paztor artatlanúl megh vagot uolt, melj mia az laba bokaia Czontiaitis ki zette Teomeosuari Borbelj Ist(uan) fizett(un)k fl. 3 [Kv; Szám. 15b/IV. 31].

5. összegyűjt/szed; a aduna; (ein)sammeln. *1621:* az Beczj Aros Embereknek az Minemw penzek es adossagok it Colosvarat volna, azokat Kamüthj Balas vram eö kglme altal, fel akarna Circaltatni es ereös hwt szerint ki szednj [Kv; TanJk II/1. 324]. *1683 k.:* Minden hazas ember ad két két véka buzat. Azt az Egyhazfi tartozik ki szedni es az ministernek Zovanyra al(ta)l vinni [Bürgözd Sz; SzVJk 55].

6. kicsen/csempész; a scoate pe furiş; herausmausen/schmuggeln. *1637:* ez az Székely Istok ... evel az Bogatj Janos fiával, sok eggjet masat kj szedek Padocz Istvannenak az ablakon [Mv; MvLt 291. 106b–7a]. *1785 k.:* Vargát kérnék[a], de szurkos a körme; Fazakamból ö mindent kiszedne [EM XX, 500 Balás kódex. — [a]A deák gúnyénekbeli vén leány panaszkodik].

7. kirak; a scoate; ausladen. *1797:* A Szekes és Butelias Ferslagot a Szekér el hozta a mult héten a Szekereket ki szedtem hogy az egér ott egybe ne ragja és be rakattam az Hazba [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

8. kiválaszt/vesz; a alege; auswählen. *1593:* Az mi ... levelek vadnak, kérem az én uramat öcsémet, Forro Jánost az én atyámfiának levelei közzöl szedje ki, legyen nálla [M. gyerömonostor K; KP. Kemény László végr.]. *1791:* Köpetzi Pál Ura(m) egy Instructiot adott volt kezemben mellyel holmi földeket repetaltatott, de nem jussa után valo földeket repetaltatott, hanem valami zálogos földeket ... mely földeket valami Inquisitoriabol szedett ki [Várfva TA; Borb. II G. Csipkés (42) ns nyil.].

kiszedeget 1. a scoate ceva rînd pe rînd; nach und nach herausnehmen. *1604:* az eon maga palantiat ki zedegette masnak atta s az lopat palantot wltette helibe hogi az Job wolt [UszT 20/310 Kosa Boldy (16) menessj maroszekben lako vall.]. *1814:* ez nagy Sárok miatt éretlen Törökbúzáinkat a Vízből és Sárbol alig tudtuk ki szedegetni [Déva; Ks 117 Vegyes ir.].

2. kiszemelget; a alege bob cu bob; auslesen/klauben. *1787:* A szöllöröl ne gondolkodjék Nsgod hogy talám a jo szemeket ki válogatta⟨m⟩ volna, hanem minthogy sok szem el rothadott volt, a rossz szemeket ki szedegettem hogy a többit el ne gazolja [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. kiválogat; a alege; aussondern/lesen. *1696:* Gjula Fejérvárott a' Szamtarto házban gondviseletlenöl találtatott executoria hitvan ladabeli Levelek Registruma ... sokat az egerek égészlén sok(na)k nagj részét ... öszve rágták megh örlötték ... a' mellyek feléb(en) harmadáb(an) meg maradta(na)k ki szedegettük, poraból ki tisztogattuk es ujjólag be rakosgatvá(n), be pecseteltük [Gyf; BfR].

4. kb. kilopogat/lopdos; a fura rînd pe rînd; nach und nach herausstehlen. *1748:* azon tyuk ... az én udvaromon fiakat költvén nem lesz vala szabad azokat hir nélkül titkon, és tsalardul kerte(n) jukan ki szedegetni s. el vinni [BSz; JHb LXVII/3. 202].

kiszedegetett kiszemelgetett/válogatott; selecţionat; ausgewählt. *1633:* Az Eva(n)geliumbol ki szedegetet locúsok nemetwl [Kv; RDL I. 103]. *1657:* Nagyobb részre Szent Dávid és Jób szavai közül kiszedegetett és fellyül megirt raboknak állapatjokra alkalmaztatott azoknak rab atyjokfia Kemény János által [KemIr. 335].

kiszedegettetik kiválogattatik; a fi selecţionat; (her)ausgewählt werden. *1677:* végezték ... a' Törvény processuárol irot töb Articulusok pro cassatis et invalidatis tartassanak, ugy hogy valamely Casusok, és azoknak processusi azokbol és többekböl is kiszedegettettek, és mostan is bé-irattattak, ez módok szerint alkalmaztassanak [AC 177].

kiszedelődzik elköltözik; a se muta; wegziehen. *1643:* nem bannatok hugaim ha ki uesne innet somzedczagunkbul az bestie lelek kuruafia, Isten ugy segellien, nem ér harmad napott ki zedelödzik innet somzedcziagunkbul [Nagyölyves MT; RLt 1].

kiszedés 1. kivevés; scoatere (din ...); Herausnahme. *1847:* Továbbá azon beszédében a szolgálatra nézve azt mondotta[a] az embereknek, hogy tartsák magokat a privilegiumjokba megirt szolgálathoz, s Offenbányára[b] a fáknak vízből való kiszedésére ne menjenek [VKp 223. — [a]Varga Katalin. [b]TA].

2. kihúzás; scoatere; Herausziehung. *1697:* a harangláb fedelérül levert zsendelyeknek öszvehordásáért és a szegeknek kiszedéséért adtam két napszámosnak ételével együtt két napra (den.) 48 [Kv; ETF 107. 13].

3. kiválogatás; alegere, selecţionare; Auswählen. *1662:* Az minémü legátumok, collecták az ecclésiához és iskolához naponként esnének, azoknak kiszedésében szorgalmatos gondviselés lévén ... közönséges tanitásra való öreg házak épitettek vala [SKr 422].

kiszedet 1. kivetet; a dispune să fie scos; herausnehmen lassen. *1662:* A szarvasbőröket az uj keresztyénekkel kigyártatván, a szivekben való csontocskát, hogy annak a nagy betegség ellen nagy orvossága volna, szorgalmatosan kiszedetvén, azonképpen a vadkanoknak agyarokat bekivánván [SKr 283].

2. kiválogattat; a dispune să fie selecţionat; (her)auswählen lassen. *1664:* Az mely berbécseket az ország nekem rendelt, Kegyelmednek megszólgálom, ha kiszedett és ide hajtatja [TML III, 104 Veér György Teleki Mihályhoz].

3. szöveg kiszedését elvégezteti; a dispune să fie cules; (aus)setzen lassen (Text). *1896:* A verset[a] kiszedettük, s össze is van állítva, de előbb illendőnek tartom kérni Méltóságodat, ne akadályozza meg a vers kiadását [Plev. 183–4 Petelei István Gyulai Pálhoz. — [a]Longfellow: Morituri salutamus c. versét].

4. (pénzt) behajtat; a dispune să fie strîns; (Geld) eintreiben/heben lassen. *1671:* Kegyelmed tekintetét s hozzánk és dolgainkban való nagy jóakaratját elettünk viselvén az egy hópénzt a quarta Augusti kezdetvén, öt hétnek elteléséig, valamely nehezen s bajosan lehet, igyekezünk kiszedetni [TML V, 585 Mm rendei Teleki Mihályhoz].

kiszedett 1. kivett; (care a fost) scos; herausgenommen. *1656:* Vagjon ezen vad kertben 3 rakasban bastiabol ki szedett dirib darab tegla [UF II, 143]. *1657:* két tolmács inasok Izsák és Simon, ezek honn maradván, az ládából kiszedett aranyakat az Csáki emberének, Tepesitnek kezéhez iktatván, mindjárt elment véle [KemÖn. 113].

2. kihúzott; scos (din ...); herausgezogen. *1839:* Az elromlott Hidasbol kiszedett szkábák és szeg darabok [Dés; DLt 87/1840].

3. kitépett/húzott; (care a fost) smuls; herausgerissen/gezogen. *1736:* mivel az darvak többire szürkék, kiszedték az tollokat szép gyengén, s fa olajat öntöttenek az tollu tokjában s ismét helyre rakták az kiszedett tollakot, úgy fejéredtenek meg [MetTr 347].

4. kiválasztott; care a fost selecţionat; ausgewählt. *1592:* Vtolzor, mikor a' kj zedet leweleket helieyre akarja tennj, lassa megh a' lewel hatan az Numerot haniadik cota, es amely lada alat az talaltatik tegye abba [Kv; DiósyInd. 14]. *1710 k.:* Második secretuma ennek az: a kiszedett locusoknak mindenik classisának legyen külön-külön jegye, és a bibliában azt a locust jegyezzék meg plajérccal azzal a jeggyel [BÖn. 543].

kiszedhet 1. kivehet; a putea scoate; herausnehmen können. *1570:* az tegla Igeteowel Zöltam Mostan Jgetett egy kemenchewel kjth Megys óltótth, Zeredara kj szedhetj [Nagysajó BN; BeszLt 65 Chywy Lukach Sayoy vdvarbyro Casparus szwch beszt-i bíróhoz].

2. (adót) behajthat; a putea percepe; einheben/beitreiben können. *1663:* Ugy is hiszem, eddig s ennyi időtől fogva s egyetértvén alkalmasint kiszedhettük volna ... noha azon falukon való adónak ... felszedésében sok méltó mentségim lehetnének [TML II, 492 Teleki Mihály Lónyai Annához].

kiszegellik kiszögellik; a forma un unghi proeminent; vor/auskragen. *1876:* hol az étfalvi erdő kiszegellik [Bodok Hsz; MkG].

kiszegez 1. a fixa cu cuie; ausnageln. *1846:* Paxi István ... asztalos Czimer Ki lévén szegezve az utzára az onnan hire és tudta nélkűl ... el veszett [Kv; ACJk 16].

2. oda/rászegez; a pironi; daraufnageln. *1848:* Az, hogy a szegény nemest és nem nemest megnyúzzák elevenen, kapujára kiszegezik ... mind ilyen regényes, de tényleges dolgok, holott a grófok és bárok pazsurát kapnak Urbántól ... mivel alkalmasint nem ellenzöi a kétfejü sasnak [Kv; RevRTr III, 206 Czetz őrnagy a honvédelmi bizottmányhoz].

kiszegődés kialkuvás, szerződés; învoială; Ausdingung, Vertrag. *1808:* a Boltok Padlásai Ajtoji kiszegődésekben elő Pénzűl ... szokotálásig adattatott 8 Rhf. 40 xr [Kvh; HSzjP].

kiszegődi kialkudja; a se învoi/tocmi; ausdingen. *1808:* légyen hiretekkel, hogy ... Nyegerfalvi[a] erdeiben a meg tiltott fák(na)k él pusztittássa által tőtt karokat ... meg vészi, és véteti ... azon erdönek Hasznával, a nélkűlt, hogy ki szegődtétek volna hatalmasson elni merészeltetek [BSz; BetLt 7. — [a]Négerfván (SzD) levő].

kiszegzés felszegzés; fixare cu cuie; Aufnagelung. *1816:* Vallnernének a' Mlgs Groff Eszterházi Fabrikabéli 3. vég Fekete Poszto ki szegzésére lett által engedéséért ... 60 Rf[a] [Kv; Born. IV/41. — Temetési költségek közt].

kiszéled szerteszéled; a se împrăştia/răspîndi; sich zerstreuen. *1614:* Ráduly vajda igen megveré Székely Mojsest ... Azmely harc után az Ráduly vajda hada kiszélede az országba a Marosig [BTN[2] 54]. *1710:* Onnan kiszéledvén az országra ... Udvarhelyszékig szörnyü praedálást ... cselekednek [CsH 235. — 1690-re von. feljegyzés].

kiszélesedik kiszélesül; a se lărgi; sich ausbreiten. *1771:* Az alá Jároba a szénas ajba egy fél alá járo, a patak felöl az also vége a Berek hellyin ki széllyesedik (k) [Marosjára MT; EHA].

kiszélesít 1. szélessé tesz; a lărgi/lăţi; erweitern. *1662:* Várad várának árkát igen nagy munkával, költséggel nagyon kiszélesítvén ... mind az öt bástyái ellenében köfallal béllette vala meg [SKr 297].

2. *átv* kb. kiegészít; a completa; ergänzen. *1823–1830:* (A) rendeléseket a környülállásokhoz képest kiszélesíteni, változtatni, az univerzitást commissiariusok által vizitáltatni magának tartja a király [FogE 234].

kiszélesítés szélesebbé tétel; lărgire, lăţire; Verbreiterung. *1826:* a' patak ... kiszélesitése is ... nem elégséges arra a' hoszszu ductus miatt, hogy az adozo közönség földjeit majd minden esztendőben eliszapolo patak vizét ártalom nélkűl derivalni lehessen azon kanyargos és hoszszu úton [Msz; GyL].

kiszélesíthet *átv* kb. gyarapíthat; a putea spori; vergrößern/mehren können. *1818:* Kibédi[a] lako Szükőtske Joszágát pénz által ki Szélesithetné [NkF. — [a]MT].

kiszellőztet a aerisi; aus/durchlüften. *1778:* igen ártalmas ... veress és hojjagos himlöben fekvö betegeket igen nagyon bé melegitett, s' meg rekesztett aerü Házban tartani ... az ajtot s' az ablakot szükséges ottan ottan meg nyitni ... és a' házat jól ki szellöztetni [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub.].

kiszemlélhet '?' *1825:* ezeken kivül még sokan voltak másokis de a nagy zenebonában, és kétsegeskedő gyilkosságban név szerént ki nem szemlélhetem őket, mivel énis futással menekedhetem meg a veszedelem elöl [Kötelesmező SzD; TSb 47].

kiszemzett megjelölt; indicat, desemnat; bezeichnet/stimmt. *1774:* A' Fenn ki szemzett Helyre a' M. Goroszloi[a] Ref. Eklésia Oskola Mesteri Házat Epittetvén, az oskola Mester számára rendelt illyen fizetést[b] [SzVJk 172. — [a]Sz. [b]Köv. a fels.].

kiszenved elszenved/tűr; a suporta/îndura; erleiden/tragen. *1831:* Voltálé meg Rabságba, és hol, mennyi ideig, mi bűntetést szenvedtél ki? [Dés; DLt 332. 21].

kiszépít kb. kidíszít; a împodobi/ornamenta; (aus)schmücken, verzieren. *1811:* a' nevesebb fának Tüzivel készülő Téglából építsünk Templomot a' melyet ugyan ki szépitsünk [ÁrÉ 164].

kiszerez 1. megszerez; a obţine; verschaffen, erwerben. *1586:* Az Lewelet az zyghyn Emberek zabadsagrwl (!) harom Eztendeigh zabadsagoth hogy adoth Kyral azth Chyaky uramtwl Nagy Neheze(n) Nagy wezellyel zerzem ky [BesztLt 31 Lucas Psythaky de Bongarth[a] a beszt-i bíróhoz. — [a]BN]. *1593:* istwan vram kepebe aszt fogadak hogj az Chebol az aprod lewelet wgy ky szerzy hogj bele irattya hogy amynemw dolga es egyenetlensegejk voltak egj masal az Che elott ... meg bekeltek es egjmast megj kowettek [Kv; TJk V/1. 378a]. *1653:* mivel penigh èn szerzettem ki Ozdi Uramtol azokat az aranjokat, kère nyavaljás vagy két szoval declàràlnàm Ngd(na)k, hogy ez gyanosàgh alol Urunknàl, s Ngodnàl is fel szabadulna eő kglme [Kv; CartTr II Casp. Veres Marti past. eccl. orth. lev.] | Annakutánna kénszerittettem menni Veres Marti Uramhoz, hogy el menne Ozdi Thamashoz, és az penzemet szerezné ki tőlle, nagy üggyel dologgal tutta ki szerezni kezéből illyen formàn, hogy adgyak neki 500 forintàra zalogot, mert addig ki nem adgya [i. h. Mich. Csepreghi lev.]. *1715:* azon Levelet egj Benedeki Spánja az Fejedelemnek, kezéhez vette, hogj a' más két ember Lovait is vélle ki szerezze [Lupsa TA; WH. Kriszta Mojszin (54) vall.]. *1812:* egész igyekezettel leszünk és ki Szerezzük az Orgoványi Pénzt abba hiba nem leszen [RLt 0. 1 D. Teleki József lev.].

2. visszaszerez; a recupera/redobîndi/recîştiga; zurückerwerben. *1550:* harmadewy wys oda atta volt ökreet az Cyllara monostorj[a] embernek őrizny de aztys be haytottak volt az Walkayak[b], es az monostorj paztor szerzötte ky valamykeppen szerzötte [MNy XXIV, 360 Andreas Balas de damos vall. — [a]M. gyerőmonostor (K) lakosai. [b]M.valkó (K) lakosai | tvg'a hog' az kereztes kort szent kyralyak[a] sok ökret vöttek volt fel az Cyllara es az walkayak be hoztak volt de nem twgg'a mynth szer zöttek ky [i. h. Benedictus vnokaj de damos[b] jb vall. — [a]Kalotasztkirály K. [b]Kalotadámos K]. *1696/1781:* olim Néhai Nagy Rápolti Matskasi familiátol egy rész Joszágok Kapi familia kezében esett völtt, az után idők változása alkalmatosságával, más idegen kezében is akadott ... hanem édes wra(m) Tekentetes Nemzetes Josika Imre Ur forgolodása és sok fáradsága után az idegen kéztől ki szerzette [Branyicska H; JHb LXXI/3.455]. *1744:* Sz: Egyeden tserélvén egy Borzási Magyar Ember két ökrőt ... egyik ökör ide haza szalatt, Eltető Uram valahol fel fogta, a' szegény ember eleget Istenkedett érette, de bizony máig sem atta viszsza ... ki nem szerzette maigis [Szentegyed SzD; WassLt]. *1753:* obligállyuk arrais magunkot ... hogy másoknál Zálogban lévő, és minket concernáló ... kaszálo és szántó földeket ki szerezzük, és ha el akarjuk adni, nem más(na)k, hanem ö Ng(na)k adgjuk [O.szilvás AF; DobLev. I/254, 2a]. *1818:* Kedves Bátyám Wajna István Ur ... a'mely Jószágokat Ördög-Jusson Perrel vagy akár mi módon ki-szerzett, vagy ezután ki-szerezne ... azokban ... Kedves Bátyámat nem háborgatam [Ördögkeresztúr SzD; BetLt 1].

3. kb. kiakolbolít; a înlătura; ausschiffen/satteln. *1619:* Ám lássa az fényes Porta, mit cselekedik, de ez világon magyar fejedelmet az hatalmas császár hűvségre olyant most nem talál, mint az én uram Bethlen Gábor. Ugyanis azért tör az német mindenkor rea, hogy látja az Portához való hűvségét s örömest kiszerzené Erdélyből, hogy ő oztán oly fejedelmet ültetne belé, azkit mind arra vezetne, azmire ő akarná [BTN[2] 179].

4. (vmilyen szolgálat, fogság, bűntetés alól) kivált; a răscumpăra; (von irgendeinem Dienst/einer Gefangenschaft/Strafe) frei/loskaufen. *1574:* Wytorlas tywadar haraztoson[a] Lakozo harynnay Janos Jobbagya ... ezt walla az erkedyek hogy ot az was kwt mellet talalanak erked felöl, Engemet ot meg Kőtőzenek es be wwnek erkedre mynd Iwhostwl, Apam holda kelwe wta(n)na(m) Jowe es eg forynton s eg weder boron es eg Jwhon zerze ky az erkedyektwl az Jwhokat s enghemetys [Erked K; LLt Fasc. 29. — [a]K]. *1590:* Tudom aztis hogy Dersben lakodalomba(n) megie(n) viza jeoteben Egy kęczyket lop a hatarul vonniak le megh fogiak erette s azuta(n) zerzek ky az Atia fiay [UszT]. *1604:* Beszterczen zerze kj az Calikkabul az eó keg iobagiat, Erdeós Janost [Dob.; Ks 42. E]. *1680:* Thamás János igy val: tudom azt hogj Kovács Istvánt Domokos Thamás szerzé ki az hámorról és Kovács Péter két esztendeig szolgálá Domokos Thamást érette [Szenttamás Cs; CsVh 71]. *1723:* bizonyosan tudom hogy Luku Vaszilt Némasági uram a tőmlőczre küldvén Abafájára[a] ... honnan nagy tőrekedesemmel én szerzettem ki Nemásagi ur(am)tol [Hodák MT; VGy. — [a]MT]. *1753:* Vánka György ... lopás miat ... Egeres Váráb(an) fogva tartván halálra sententiáztak ... hanem a Csáki vrak pártyát fogván ki szerzették [Dob.; JHb XXX/9 Steph. Rettegi de Kis Budak[a] (39) jur. not. com. Dobocensis vall. — [a]BN].

5. vhonnan kikerít vkit/vmit; a scoate de undeva pe cineva/ceva; jn/etw. irgendwoher herausbekommen. *1705:* Forgáchot is mondják, hogy írt volna a fejedelemasszonynak, hogy Vay Lászlónét szerezze ki a generáltól [WIN I, 502]. *1725:* kérném alázatoson az Asz(szo)nt ha lehetséges volna méltoztatnék ... Gottlibet arra a kevés munkára[a] Sz. Léleki Vraméktol ... ki szerezni [Darlac KK; ApLt 2 gr. Haller János apósához br. Apor Péterhez. — [a]Kápolnaépítésre]. *1731:* az juhaknak az ur vegere menven ... az Ur ki szerezven az juhakat, Majos Györgj meg ijedett Olah Orszagban be szökött [Cintos AF; KA. Franciscus Olcsvari de eadem (73) ns vall].

6. *kiszerzi magát* távoltartja magát; a se eschiva; sich von einer Sache fernhalten. *1710 k.:* Szent Ágota helyén Fogarasban hirdettették a gyülést, melyből én ... kiszerzém magamat [BÖn. 708].

7. *kiszerzi magát summára* kb. pénzfizetéssel kiváltakozik a jobbágyi szolgálatból; a se elibera de obligaţii iobăgeşti prin răscumpărare; durch Zahlung den Frondienst abkaufen. *1724:* Pajkos Mathe, melyik Possessor Ur idejeb(en) szerzette ki magát Summára ugj hogj ne

szolgaljon mint örökös jobbagj a Tőbbivel egjütt [Kiskájon SzD; BK].

8. kb. megtud; a afla; erfahren. *1667:* az Olá János dolgárúl Ardai uramntúl kiszerezni ne felejtkezzék [TML IV, 186 Vér Mihály Teleki Mihályhoz].

9. *kommissziót* ~ bizottságot összehoz; a cere o comisie; eine Kommission zusammenführen. *1710:* Én menék Szebenben, ott szerzém ki a commissiót, Szebenből Görgényben menék, ott az atyámot kivágák a vasból [CsH 152. — 1679-re von. feljegyzés].

kiszerezhet 1. megszerezhet/kaphat; a putea obţine; erwerben/erhalten können. *1636:* gieorgjne azoniom meg kenaltata hogi ha az tizen ket forintot meg agja ... Ha ky szerezhetem ky zerzem, ha nem nicz (!) mit tennem ha Oda uesis [Farnas K; KCs IV/131]. *1653/1655:* Ezeket midőn Csepreghi T. Mihály Uramtol hallottuk volna, Veres Marti Gáspár Ur(am) igire arra magát, hogy forgodik benne, hogy az aranyokat Ozdi Uramtol ki szerezhesse [Kv; CartTr II. 874 Igaz Kálmany Kolosvári Orthodoxus Schola Mester nyil.]. *1823:* akar melly szinü titulus alatt el idegenitett Javaimat, Jussaimat a' maga számára ... ki kereshesse, szerezhesse [Mocsolya Sz; Somb.].

2. visszaszerezhet; a putea recupera/redobîndi; zurückerwerben können. *1668:* en Aszonyfalvan[a] laktomban fat akarok vala arol az erdőről vini s az suki Tisztartaja ot kapvan egy fejszemet el veve, kit igen nehezen szerezhetek ki kezeből [Korpád K; SLt D. 13 Demien Peter (35) jb vall. — [a]A Zsuk-ok (K) táján eltűnt település]. *1705:* Bánffi Farkas uramnak minden ládáit confiscálták ... Azt is gondolám ... hogy járjak dolgában consequenter, ha valamit ki szerezhetnék benne [WIN I, 638].

3. kiszabadíthat; a putea elibera; befreien können. *1705:* A generális izeni Toroczkainé asszonynak és Teleki Mihálynénak, hogy egy kapitány vagyon fogva ... Azt izente a generál, hogy most inkább kiszerezhetik ezt a kapitányt, minthogy sem Forgách, sem Pekri itt benn nincsenek Erdélyban [WIN I, 531].

4. ~*i magát* **a.** ? ki/megmenekedhetik; a putea scăpa; davon/entkommen können. *1620:* az német követek csak hazudnak s tökéletlenkednek, miképpen szerezhessék ki magokot innet [BTN[-] 389]. — **b.** ? *1734:* Simon Peczért én magamhoz hivattam az Ngod Parancsolattyát meg mondottam nekie De nem szereszhette ki magát mert Pénteken mene el masod magaval [Gyeke K; Ks 99 Biró János lev.].

kiszereztetik megszereztetik; a fi obţinut; erworben werden. *1662:* a fejedelem consensusával Mikes Mihály által Stefán vajdánál mindaddig munkálódék, a fejedelem assecuratóriája kiszereztetvén, vele Constandin össze ... alkudtatott vala [SKr 512].

kiszerít kb. terelget; a mîna; (auseinander)treiben. *1804:* a Ménes az erös oldal alatt lévén a Csitkokat az uthoz közel ki szeritettem hogy meg láthassam[a] [Dés; DLt 82/1810. — [a]A csikókat].

kiszerzés megszerzés; obţinere; Erwerbung. *1659:* Kegyelmedet kérem felette, forgolódjék szivesen a kiszerzésében[a], én is nagyobb dologban igyekezem Kegyelmednek szolgálni [TML I, 335 Franciscus Redei Teleki Mihályhoz. — [a]Háromszáznyolcvan tallérban]. *1770:* láttam, hogy irigyelték sokan és nevezetesen egy Gyöngyösi József nevű hamislelkű procator, aki az apahidai jószágunk kiszerzésében a kolozsvári plébánustól nagy akadály volt [RettE 219]. *1804:* Hogy ha valamellyik osztozó Testvér más Atyafitol vagy régi eleitől el Idegenitett Jokot váltott és szerzett magának ollyakot tudniillik mellyek ... más oldalos Atyafiak által idegenitettek el ... a tőbb osztozo Testvérek sem ezek(ne)k szerzésekb(en) fáradozasokb(an) bé nem follyván ... ezek(ne)k tellyes Jussok lévén hasonlo el idegenittett Joknak ki szerzésebe perlésekre [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4a].

kiszerzett ki/megváltott; răscumpărat; abgelöst, durch Ablösung erworben. *1832:* Fiam ... butsut vévén a' Colégyomtol ... hogy magára valo gondviselésre szoktassam, és a' gazdaságba is utasodgyék, ki adtam használásra, néhai édes Anpya Jussán, általam ki szerzett M. Béldi[a], M. Solymosi[b], és Lodormányi[c] Portiokot ... hogy azokba tettzése szerint disponállyon, és gazdáskogyék [Szentbenedek AF; DobLev. V/1186 Bartok Ádám végr. — [a]AF. [b]H. [c]KK].

kiszid vkit vhonnan kiszidalmaz; a alunga pe cineva de undeva certîndu-l (mereu); jn aus irgendetwas hinausschelten. *1633:* Zabo Andras mind anniostol valtigh zidak kj az hazboll Cziaszar Istu(a)nt [Mv; MvLt 290. 135a].

kiszidogat megszidogat; a certa mereu; wiederholt schelten. *1671:* úgy lőn, az mint Kegyelmetek jövendölé: ki szidogata előle az vezér, az rescriptiora és nehezen ada időt [TML V, 532 Daczó János Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

kiszilice cibre; chiseliţă; Art Pflaumenmus. *1756:* határa tóbbire követses Sovány oldalokbol álván ... Török Buzát tőbbire és Tavaszt, de kivált zabot szoktak ezek vetni Maléval, és kiszíliczével élni [Lungsora H; JHb LXX/2. 104]. — A jel-re l. RK 322 *ptyiszelica* al.

kiszínel 1. kb. vminek a színe-javát kiválogatja; a alege (partea cea mai aleasă); (das Beste von etw.) auswählen. *1782:* Városunk határán régtől fogván Verőink gáttyaink oltalmára, és egyéb szükséges dolgokra nevelt nagy Eger fáinknak nagy(gy)át és szépít, ki szinelvén ... hatalmasul ... le vágatta [Torockó; Thor. XX/4].

2. *vkit* ~ *házából* kb. vkit kiforgat házából; a deposeda de casă; jn um sein/ihr Haus bringen. *1584:* Zeoch Peter vallia, Ezt hallotta(m) Olaios Georgy zaiabol Hozzw Martonra, hogy Czigansagot chelekedet ... az en zegeny felesegemet ky eo vele egy test es egy ver, es az en Niomorult voltomat Ne(m) zanta, hane(m) igy zynele ky az en hazambol [Kv; TJk IV/1. 293].

3. kb. ravaszkodással eltávolít vhonnan; a îndepărta/înlătura prin vicleniе; durch Schlauheit von irgendwoher entfernen. *1614:* Jöve bé Bocskai István fejedelem az medgyesi gyűlésre[a], és hogy Segesvárat is megholdoltatá s az németeket, rácokat, lengyeleket kiszinlé belőle s kiigazitá Erdélyből [BTN[-] 55. — [a]1605-ben].

kiszínelheti magát ? kb. kiravaszkodhatja vhonnan magát, ravaszkodással megléphet; a putea scăpa de undeva prin şiretlicuri; sich mit List freimachen können. *1614:* Ekkor én is láttam, hogy olyan rosszul áll az dolog; valóba valék rajta, hogy az fejedelemnek való levéllel engem bocsásson az Általon Havaselfölde felől Erdélybe, hogy hamarébb érhessük az fejędelmet, hogy én is kiszínelhessem magamat innét [BTN˘ 78].

kiszip l. kiszív

kiszisztál törvény(szék) elé állít; a chema în judecată, a cita; vor Gericht vorladen. *1784:* (A dézmálás) hogy régen ugy volt azt idegen bizonyságokkal meg bizonyitani készek vagyunk, kiket szemellyesen sistálván ki instállyuk a Titt. Co(m)missiotol méltoztassék meg esketni s hitek után tejendö fassijókot irásb(a) tenni [Torockó; TLev. 4/9. 16a].

kiszitál megszitál; a cerne; ab/durchsieben. *1789:* az meg örlött Gabonának elejét kiszitálván abbol kenyeret szoktak sütni [Telekfva (U) és környe.; UszLt XIII. 97].

kiszív 1. fel/beszív; a absorbi; auf/einsaugen. *1574:* A cemment Negy allatokra vagyon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkwl az arannak az o tekeletessege es allapottiara Nem hozhatny: az tegla so hathato allatok annera, hogy valamy ezust az aranban vagyon, azt Magokban kyzyak [Nsz; MKsz 1896. 29].

2. *egy pipadohányt* ~ elszív egy pipadohányt; a fuma o pipă; einen Pfeifentabak verrauchen. *1843:* a Pásztorok miután egy pipa Dohánt ki szivtak onnan el mentek ... mi ketten az ötsémmel a Szekerekhez mentünk a Szekereknél egy pipa Dohánt ki sziptunk [Bágyon TA; KLev. ifj. Bottyán Mihály (38) vall.].

kiszivárgozó kiszivárgó; care se scurge (din ...); aussickernd. *1759:* el pusztult Malom to hellyéről ki szivárgozó patakocska [Bonyha KK; EHA].

kiszivárog 1. a se scurge; aussickern. *1657:* Lőcsén lakott egy hóhér, ki doctoros ember is volt ... és curálá[a], lábain sebeket nyitván, hogy az benne lévő nedvesség azon szivárognék ki; de heában lőn[b] [KemÖn. 96. — [a]Bethlen Gábort. [b]A fej. 1629-beli halálos betegségével kapcsolatos feljegyzés]. *1727:* Csoma Mihálynak adtam két napra hogy a' Szamoson által lévő deszka rekesz allyát töviselte s töltötte ... s dugta, hogy az föld között ki ne szivarogjon a' viz a' tóból ... d: 48 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1752:* a' minapis a' borból elfojt, mert egy donga fa bé hajolván mellette ki szivargott [Szentdemeter U; Ks 83]. *1799.* (A) bé foglalt kender földek végeinek nagyobb része forrásos és Sűllyedékes helly lévén ... rosz Sáténál egyebet nem termett, mind addig mig sántzal körül vétetvén, a' viz a' Sántzba kezdett belölle ki szivárgani [Gyéressztkirály TA; Ks 89].

2. átüt/szivárog; a pătrunde (prin ...); durchschlagen/sickern. *1823-1830:* Hallottam némelykor magyarul éneklést[a] ... késöre tanulhattam ki hogy az egy szegény huszár katona, kinek a farában golyóbis volt és a sebnek a leve a nadrágján is kiszivárgott [FogE 262. — [a]A dunai hajón Németországból Bécs felé menet].

kiszlandis ? finom posztófajta; un fel de postav fin; Art feines Tuch. *1661:* Tudakoztassad meg Bethlen Jánosné asszonyomtúl az angliainak, kiszlandisnak, remeknek, kiszniczer mennél alább nem adják singit, mivel mindenik félét kell vétetnem [TML II, 160 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1662:* Asszonyom anyámnak az adósságot kérlek, küldd meg, édesem, mind az aba, mind az kiszlendis árát [i. h. II, 293 ua. ua-hoz].

A szó föltehetőleg a *kiszniczer* és a *landis* szók összevonásával keletkezett.

kiszniár ? tescheni posztó; postav din Teschen; Teschener Tuch. *1662:* A kiszniárbúl a leánynak és az szolgálónak csináltass mentét, amazt báránybör béléssel bélessed meg. Az gyermeknek is abbúl csináltass takarót [TML II, 226 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

Szk: *zöld* ~. *1662:* Szakmárrúl az gyermek számára hoztanak vala züld kiszniárt, ennek fél singébúl magadnak csináltass kopcsat [i. h. ua. ua-hoz].

kisznicer tescheni posztó; postav din Teschen; Teschner Tuch. *1572 k.:* Kys Myhal zolgalta barat Istwant ... zolgalatomert ados mynd Enye ydeigh fl 12 d 50, es 2 nadragh kys nycher [Kv; TJk III/3. 262f]. *1628/1635:* Poztok. Egj uegh kek karasia pozto. Egj uegh zederies kitniczer [BLt]. *1668:* vásároltam ökigyelmektöl Jancsinak egy nadrágnak három sing igen rossz kisznicert ... pro d. 60 [Kv; KvE 201 LJ].

kisznicer nadrág (tescheni) posztónadrág; nădragi/pantaloni de postav din Teschen; Art Hose aus Teschner Tuch. *1600:* Martont az fellaytart fogatta megh Dauid vram[a] kesz penzbe f 7 Egy szwr Mentebe. Egy kedmeonbe. Egy kiszniczer Nadragba ... Veottem ... neki Jeremias szabotul f 1 d 55 Nadragot kysznicęrt [Kv; Szám. 9/XII. 61 Igyarto Simon isp. m. kezével. — [a]Nyreö Dauid az előbbi isp. m.].

kiszokik vmitől elszokik; a se dezobişnui de ceva; sich etw. abgewöhnen. *1896:* jobban meg fogom íratni a cikket, mintse én irnám meg, ki már jócskán kiszoktam a kolozsvári viszonyokból [PLev. 187 Petelei István Gyalui Farkashoz].

kiszól 1. a spune ceva unei persoane care nu este în cameră; hinausrufen. *1705:* Azután franciául szólván ki Forgách az inasának, neki[a] egy fél ejtel tokaji bort töltöttenek [WIN I, 384. — [a]Károlyi Sándor kuruc generális emberének].

2. kimond; a spune/pronunţa; aussprechen. *1849:* az igazat kiszollva Kelemen Béni rontott meg, a mit néki szemébe is meg akarok mondani [Kv; Végr. 26].

kiszólaltat kimondat; a face să spune; aussprechen lassen. *1710 k.:* az imádságot ... akkor, hogy a füled a pap szájából hallja, és a füled után a szád mondja, az a lélek segitsége által mégyen végbe, mert a lélek hallatja meg a füllel és ugyanaz szólaltatja ki a nyelvvel [BÖn. 435].

kiszólás kimondás; pronunţare; Aussprechen. *1711:* az igazság ki szollasért, avagy még irásért, némely bőcsületes fel csiki szék tagja Uraimek előt, ugy annyira

rankorba vagyok, ⟨hogy⟩ha lehetne elvesztené nemélyik [Vacsárcsi Cs; BCs].

kiszolgál 1. (időt) szolgálatban eltölt; a fi de serviciu (un anumit timp); (Zeit) im Dienst verbringen. *1596:* eő keg(me)k el rendelek, hogj az kapubalj Daraba(n)tokat el kwlgiek, ki zolgalwan, az ho penzbeöl ki akaram tartanj [Kv; Szám. 6/XXIX. 178 Bachi Tamás sp kezével]. *1623:* az Egez Iozagnak harmadik Rezze vagy keuantattnek kelleny az Varb(an) vagy nem de mindenkor be menyen ... es ott ben az hatt Napott, ky zolgallia [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.].

2. nyilik (külső hely felé szolgál); a se deschide (spre ...); sich öffnen (nach draußen führen). *1656:* Ezen haznak 2 (!) eoregh ablakaj, az kettej szolgal ki az belseö var piaczara, az harmadik szolgal ki a czejthazra [Fog.; UF II, 134]. *1677:* Az istállo véginél szolgál ki az folyóvíz felé fa sarkon egy fél szer kapucska [Madaras Cs; CsVh 52]. *1680:* Ezen Csures kertböl szolgal ki, az olt felöl valo szakadekra uj sendelyes hejazat alat kötöt tölgyfa kapu [A.porumbák F; ÁLt Inv. 34]. *1738:* ezen házbol az udvar ház háta megett lévő kis virágos kertecskére szolgál ki egj ajto [Szászvesszöd NK; Born. XX/12]. *1761:* Szolgálnak ki belölle[a] három ablakok ... kilentz kilentz tzikkelüek [Siménfva U; JHbK LXVIII/1. 42. — [a]Az „úr házá"-ból].

3. kivezet; a conduce/duce afară; hinausführen. *1656:* az pitvarbol szolgal ki egi sövenjel font topaszos, füsteöllö kemenj [Fog.; UF II, 158]. *1677:* Az vasverő házból szolgál ki egy kő kémény, melynek alatta vagyon vas hevittő koh [Madaras Cs; CsVh 50]. *1756:* a ... kut ... tetejében köböl kifaragva tanáltatik eg fejér Hattyu ... és annak száján bocsáttatik â viz ... szolgál pedig nagy réz cső ki belőle, mellyen â vizet szokták ki bocsáttani [Déva; Ks 9a. I. 32 kúrialeír.].

4. kb. vhová vezet; a duce (la ...); irgendwohin führen. *1789:* Egy réz Csengettyü, melly(ne)k Droth rángatoja vagyon, 's ki szolgál az közönséges Uttzára nyilo Ajtoig Rf 2. [Mv; ConscrAp. 20].

5. kivezetődik/távozik; a ieşi; hinausgeführt werden. *1732:* (A) Kis házbol ... a ... Konyhára járnak ki, holottis az magossan ki tettzö Sövényböl font oldalu tapasztott Kéményen szolgál ki a füst [Szentjakab SzD; TSb 51].

6. kinyúlik/rúg; a se întinde; (hin)ausragen. *1583:* my Az Igaz hatarra Raktuk a' hatar keoweket Amenyere Alol raita a' theob feoldek ky zolgalnak [Kv; TJk IV/1. 177]. *1746:* kerek gödörnél egy vápácska igyenessen szolgálván ki, azon vápácskán ment ki az uttza [Altorja Hsz; HSzjP].

kiszolgáló kivezető; care (con)duce (înspre) afară; hinausführend. *1726:* (A napszámosok) a' Szamost is a' csatornak elött által czovekelték, s deszka táblakot raktak a vizen által; Item a' Szamosra ki szólgáló alsó csatornákot be' rakták [Kv; Ks 15. CIII. 4]. *1732:* kűl, belől, tapasztot az haz teteje irant ki szolgalo kemenyen oszlik el a füst [Nagyida K; Told. 11/70]. *1752:* Vagyon a kemeny Allya a ki szolgalo kő kéményével együtt [Pókafva AF; JHb XXV/73].

kiszolgált szolgálatot letöltött; în retragere, lăsat la vatră, eliberat după terminarea serviciului (militar); (aus)gedient. **Szk:** ~ *baka. 1881:* Mikor a kiszolgált baka hivatalseprő megtudja, hogy Bimbó szeret, azt mondja: disznó szerencséje van magának [PLev. 86 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiszolgáltat 1. kiad; a preda/da; herausgeben. *1634:* az honnet eddigh Sabbatalis iárt vagy papoknak vagy déakoknak, azt igazan ezutanis ky szolgaltassa [Fog.; UF I, 331]. *1673:* az Testamentumrol értekezven ... müdön meg olvastuk volna, az ... abban specificalt legatumokat az Relictanak eppen meg hagyank es ki szolgaltatank [Kv; RDL I. 154]. *1737:* Az Ecclesiaknak a hová mit hadtam, adtam, és fogadtam, és hagyok átok alatt hagyom hogy Senki az én maradványim közül el ne vegye, meg ne másollja, s kiszolgáltatni el ne mulassa [Szárhegy Cs; LLt 60/1679]. *1798:* Fejér nemüt Láb belit, asztal, ágy nemüt és kontöst a Mlgs Aszszony a szükseg szerint Szolgáltassa ki [Kövesd NK; RLt]. *1848:* Kötelezé magát ... Mátyás Simon mi szerént a' ... Lovas katonaság számára meg kivántató kellékeket ... a legnagyobb pontossággal szolgáltatandja ki [Kv; KLev.] *1858:* az uraság ki szolgáltattya ... a Zsendellyes fedelek bé dugására szükséges Zsendellyeket [Kendilóna SzD; TKhf 15a Kővárvidéki uradalomra von.].

Szk: *vki porcióját ~ja* vki örökségét kiadja. *1629:* My hwteos Diuisorok Colosvárat ... hiuanak minket ... Egy feleöl az mi Beczivlletes vrunk Kiraly Biro vram Toluaj Janos Másfeleol Fodor Janos, Jstuan Deak vrammal, Es Tökeoly Janos deak vram, Az mustoha leanya Nagy Margit Kepeben ... Hogy ... kinek, kinek az Eö portiojat ki szolgáltatnok az Eö Jouaibol [Kv; RDL I. 132].

2. (meg)ad; a da; geben. *1679/1681:* Az birsagh állapattjab(an) tarcza magat eö kgme az Urbariumhoz, abba(n) kit, mi, illet, szolgaltassa ki [Vh; VhU 679]. *1739:* Isten ö kglmét éltesse, erejét és egességét szolgáltassa ki, hogy ő kglme a' Tiszt. Ecclának és Collegium(na)k hasznosan és ditséreteben szolgálhasson [Kv; SRE 171].

Szk: *testi-lelki békességet ~. 1765:* Uramisten! ... amiképpen az elmúlt ócsztendőben szenvedhető állapotban megtartottál minket, testi-lelki békességünket kiszolgáltattad, szolgáltasd ki ... azokat az új esztendőben is [RettE 195].

3. a szent jegyekben részesíti; a împărtăşi sacramentele; die Sakramente darreichen. *1710:* az szent Sacramentumokat az eddigh valo praxis szerint, a' mind abban az Reformata szasz Ecclaesiaban szokás volt, szolgaltatom ki [Kv; SRE 118].

4. kifizet; a plăti; aus/bezahlen. *1642:* Vitezlő Kis Pal Balint hiuünknek ... ott valo Soffalui[a] Aknankrol annuatim ki iart, annak most ötuen forintyat defalcaluan, az többit ... ki akariuk szolgaltatni neki [Kp I. 56 fej. — [a]Sófva (BN)]. *1662:* adojakbol ... az két két száz forintot ... ki szolgáltatni el ne mulassa [Mv; MvRLt. — Tomai László kijegyzése]. *1673/1681:* könyörgök alazatosan Ngd(na)k méltoztassék megh tekénteni az régi rendelt io szokast, es Conventiot, a szerint parancsolvan fizetésemet ki szolgaltatni [Vh; VhU 465].

◇ **Szk:** *diétát/(generális) gyűlést ~* országgyűlést tart; a ţine dietă/adunare naţională; (General)Sitzung/Diät halten. *1643:* teczet ... hogy az szokot Terminusnal az Zent György napi Gyülest eleb Zolgaltatnank ki kegetek(ne)k [Thor. fej.]. *1662:* mivel ... Medgyesi va-

rosunkba(n) akarjuk ... az gyülest ki szolgaltatni, akarjuk Kgltek(ne)k ertesere adni [UszLt IX. 75. 44 fej.]. | (A) diétákat fogyatkozás nélkül kiszolgáltatván ... semmit az haza megmaradására, épületire való jó dolgokban hátra nem hágy[a] [SKr 143. — [a]I. Rákóczi György]. *1668:* Akarván ... az Nemes Országh Generalis gyűlésit hoszszas halogatás nelkűl kgtek(ne)k kiszolgáltatnunk [UszLt VIII/70 fej.] ∗ *igazságot* ~ igazságot tesz; a face dreptate; jm Recht widerfahren lassen. *1668 k.:* Köniörgünk az Nemes Tanats(na)k ... igassagunkat szolgaltassa ki [Kv; ACJk 55a]. *1761:* Ezen Falu[a] Lakosinak akár mely bajok, és Perlekedések iránt, az hét Falunak Tit. ordinarius Provisori (:vulgo Ispányi:) szokták ... az igasságot ki szolgáltatni [BrÁLt Conscr. Dom. Törtsvár 373. — [a]Csernátfalu (Br). — Binder Pál kijegyzése] ∗ *(oktáválís) törvényt/terminust* ~ nyolcadnapos törvénykezési ülésszakot tart; a ţine (obişnuită) zi de judecată din opt în opt zile; oktavale Sitzungsperiode/Tagung halten. *1635:* Ez eleöt ualo wdeökbennis Feiedelmi tiztűnknek ... eleget akaruan tenni; minden rendbeli hűveinknek ... az Octavalis teöruenieket ki szolgaltatni akartuk uolna ... abban halaztast kellet tennünk Immár pedigh az minemw egieb uigiazasunknak orszagunkra kelletet uala lenni, annak az I(ste)n jo ueget engedue(n) ... die 4 Mensis Marty ki akariuk szolgaltatni [WassLt fej.]. *1662:* minden esztendőkint az ország lakosinak az ő szokott napjokon való octáválís terminusit és diétákat fogyatkozás nélkül kiszolgáltatván ... semmit az haza megmaradására, épületire Való jó dolgokban hátra nem hágy[a] [SKr 143. — [a]I. Rákóczi György]. *1677:* végeztetet, hogy a' Fejedelmek a' Terminusokat mindenik Nationak az ő szokott idejékben kiszolgáltassák [AC 174] ∗ *törvényt* ~ törvénykezik; a judeca; Recht sprechen. *1582:* egyarant valo Igassagal akarok Mindennek az teörwenbe lenny es az theorwenth Naponkent zorgalmatoson wgiekeze(m) kj zolgaltatny [Kv; TanJk V/3. 257b]. *1671:* Vegeztűk azt-is hogy a' Száz Nation lévő atyánkfiai közötti ha kik perlekedni kénszerittetnek ... kinek kinek indifferenter minden hellyekben igasságos törvént kötelesek legyenek minden tovább való halogatás nélkűl ki-szolgáltatni [CC 51].

kiszolgáltatandó 1. kiosztandó/adandó; care trebuie distribuit, care urmează să fie distribuit; zu verteilend, auszugebend. *1815:* (A város főhadnagya) ide Tordára rendeltetett két Lovas ordinántzok(na)k, mind szállásakrol, mind pedig számokra szükséges, s quietantzia mellett naponként kiszolgáltatandó két két kenyér, és Lo portiòikrol provideáltassan [Torda; TVLt rtlen].

2. megtartandó; care urmează să fie ţinut; abzuhaltend ist. *1662:* Második conditió[a]: Hogy az őfelsége igazgatásának felvételéig ha mi nehézségek, panaszolkodások ... történnének, azokat ... az országnak attól fogva hat holnap alatt kiszolgáltatandó közönséges gyűlésében, mindenestül fogván eligazítja [SKr 120. — [a]A Bethlen Gábor és II. Ferdinánd között 1621. dec. 31-én megkötött nikolsburgi béke egyik pontja).

kiszolgáltatás 1. kiadás/osztás; distribuire; Ausgabe, Verteilung. *1589/XVII. sz. eleje:* Az ualasztot Ceh Mesterek penigh az Tanaczbol[a] ki kért két eskwt Polgarok eleot megh eskwdgienek, az Ceh leuel Articulusinak megh tartasara otalmazasara ... öröksegeknek igazan ualo beöcziwiere es eö keöszteök ... szemely válogatas nelkwl valo ki szolgaltatasara [Kv; KőmCArt. 13. — [a]A városi tanács soraiból]. *1615/1616:* minket ... Bükfalvi Imre Papp Uram, akkori Colossj Annya sz. egyhaznak lelkj pasztora, mind az maga és Colossi tanacz neuevel ö kgmehez[a] intercedalni küldöt volt, az Colossj praedjcator souanak ki szolgaltatasa es meg adassa felöl [Kv; RDL I. 100. — [a]Nehai Rögör Fenessi Martonne Süuegh Borbara aszszonyhoz]. *1675:* Eorőltette(m) megh a' szegenjek szamara, heti praebendanak ki szolgaltatasara ... husz eoregh köböl buzat [Kv; Szám. 35/I. 13.]. *1797:* estve késötskén a' Falus Birot holmi szükséges dolgoknak ki-Szolgáltatások végett elő Nem vehettem [Kolozs; Told. 42/24].

2. vmiben részesítés; dăruire (cuiva) o parte din ceva; Beteiligung. *1800:* Érdemem sót Ertelmem felett való az én Kedves nagy Patron(us) Ur(a)mn(a)k ... ezen Gra(ti)aja 's enn(e)k ki szolgáltatásában megmutatott ezon kűlőnös Ügyelése, hogy a' Borbol még kostolot-is előre küldeni méltoztatot! [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.].

3. kiszolgáltatottság; aservire; Preisgabe, Ausgeliefertsein. *1850:* Marotlaka[a] ... fel égetés, és rablás, szintugy ... egyéb ki szolgáltatás, és ki tsikorgások általi történt kárainak öszve irása [KLev. — [a]K].

4. *az úr vacsorájának ~a* împărtăşanie, grijanie, cuminecătură; Austeilung des Abendmahls. *1764:* A' szent-László[a] Reformata kitsin Ecclesia instantiájára, a' Kolosvári Reformatum Consistorium, egy kitsin 7 lotos ezüst pohárért adott más nagyob 13 lotos ezüst pohárt, és egy on kannát, az vr vatsorájának ki-szolgáltatására [Kv; SRE 210. — [a]TA].

5. tartás; ţinere; Abhalten. *1671:* A' Gyűlések kiszolgáltatásának helye és napja, mind penig a' Fejedelmektől Ország eleiben ki-adando Propositiok ... az Fejedelmek Tanács Ur hiveinek edgyező tetszésekből ... légyenek és rendeltessenek [CC 25]. *1677:* Törvényes Székeknek kiszolgáltatásában ... a' fő Ispánoknak személy szerint valo jelen lételek dolgából az eddig invalescalt usus, és effélékről irot Constitutioi az Országnak observaltassanak, mind Erdélyben mind penig a' Partiumban [AC 116].

Szk: *szerindár ~a* a halottak lelkiüdvéért való könyörgéstartás; făcutul/datul sărindarului; Beten für das Seelenheil der Toten. *1804:* Lá gyálu Máutzi bir egy irtást emlitett Kádár Kretsun ... eztis tudom hogy Drentye Mitru fogta, irtotta, és némely részben használtais, halála után a' Felesége az Vra szerindárja ki szolgáltatásáért adta Kádár Kretsunnak [F.berekszó Sz; BfR III 12/7 Avasán Szimu (60) col. vall.].

6. *igazság ~a* igazságszolgáltatás; judecare; Rechtsprechen. *1668:* Köniörgünk az Nemes Tanats(na)k ... ne kellessek mashova confugialnunk igazsagunknak ki szolgaltatassaert [Kv; ACJk 55a]. *1739:* minthogj illy készületlenek voltanak, a Törvényes idők bé következvén 's jobban reá készülvén őkegyelmek, ha Compareálnak, az igazságnak ki szolgáltatását el-nem múlattyuk [Dés; Jk 312]. *1826:* A Felperesek várják rég az Igasság kiszolgáltatását [Ne; DobLev. V/1114. 11b]. *1840:* a' Felperes ... kéri az igazság ki szolgáltatását [Dob.; Somb. II].

7. *büntetés ~a* büntetés kiszabása/rovása; aplicare a unei pedepse; Auferlegung der Strafe. *1583:* Az korchio-

manak gazdaia ... Ne merezellyen kenyeret, etket, vagy valamy eledelt semmy zyn alat adny ... Ha ky penig ez ellen valo chelekedetben talaltatik ... ez bwntetesnek ky Zolgaltatasara, az Biro tartozzek minden Wdeoben ereóth es segitseget Zemelj valogatasnel kwl minden engedetlenre adny [Kv; PolgK 1]. *1807:* Ezek szerént ... Fitori Péter feleségével együtt tolvajlották az actor csűrét, hogy az elorozott búzát megfizesse, a büntetés kiszolgáltatására a concernens tekintetes szolgabíró úrnak általadattassék, ítéltetett [F.rákos U; RSzF 169].

8. *a törvény ~a* törvénykezés; procedură judecătorească; Gerichtsverfahren. *1609:* Simon Istuan ... Eo uolna fel peres s kizen kellet uolna lenni, my minthogi heoteonkbe Jar nekeonkis az teoruinj kizolgatatasa nem keduezhetteonk az masik felnek [Dés; DLt 317]. *1623:* tudua(n) azt hogi eo Felge minden hiuenek, igaz teorueninek ki szolgatatasat szokta czelekűdni, Keónyeórgeok ... engemis bocziasson eleö, teorueny szerent ualo dolgomba(n) [Szamosfva K; KCs IV/202 J. Mikola lev.]. *1672:* az töruenynek ki szolgaltatasatol az maior és Pakular irtozvan ... azon kérék, és kérték is ... Nemzetes Kereszturj Mihaly uramot, hogy ... az ő uellek valo vallattatos utan valo torvenykezést haggia le [Mezősámsond MT; Berz. 15.XXI/1.]. *1676:* Jnnenis eleb menvén vagyon jobra az törvények kiszolgáltatására valo filegoria [Fog.; UF II, 698].

kiszolgáltathat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *büntetést ~* büntetést kiszabhat/róhat; a putea aplica o pedeapsă; Strafe verhängen können. *1848:* Ha valaki a magunk kebelünkben könnyű lopásban tanáltatnék ... akkor a falusi bírák szoros kötelességeknek tartják elsőbben 12 Rft ... megbüntetni, azután pedig a Compagnia-Comondónak bejelenteni, hogy a cselekedetéhez képesti büntetést kiszolgáltathassa [Jenőfva Cs; RSzF 266].

kiszolgáltathatás kiadhatás/oszthatás; posibilitate de împărţire/distribuire; Möglichkeit der Austeilung. *1785:* Földes vraink a' Kohok, és Verök építésére, ugy Szen Egetésre magok Erdejekböl elegedendö Fát adhattak De Idövel Az elegendö Erdö ki nem Szolgáltathatása miatt, pénzel kéntelenittetvén mü szükséges Erdőt, és fát Vásárolni ... nemelynek költsége ... ā meg határozot p(rae)statiot Szinte mind absorbealta [Torockó, TLev. 9/22].

kiszolgáltatik 1. ki/megadatik; a fi distribuit; ausgegeben werden. *1677:* Varadra ... építő Mester ... rendeltessék, és annak fizetése-is ki-szolgáltassék[a] [AC 246. — [a]Hivatkozással az 1591., 1592. és 1593. évi ogy-i végzésekre]. *1683:* az Sabbathale igy szolgáltassek kj: ... Egy resze az ministere, masodik az Faluie, harmadik az Molnare [Borzás Sz; SzVJk 48]. *1781:* illendö ételek és Ruházattyok elegedendöleg kiszolgáltassanak [Told. 27]. *1835:* Csont Juon ... A' mikor irt kötelessegeb(en)[a] foglalatos lészen elelme Hazamtol fog ki szolgáltatni [Dés; Törzs. Dési taxalisták. — [a]Mint kertész és dominális biró].

2. *törvény ~* törvény tétetik; a se da sentinţa; Recht gesprochen werden. *1585:* Borbely Balint vallia, En giogitotta(m) megh a' pechine fiat, Mert rutul altal vagta vala Danchak leorincz az karyat ... Mikor oztan a' teorweny ky zolgaltatek, enneke(m) chanady ferencz Danchak leorincz myat az giogitasert husz frtot fizetet [Kv; TJk IV/1. 510].

3. *terminus ~* törvénykezési ülésszak tartatik; a se ţine zile de judecată; Sitzungsperiode/Tagung gehalten werden. *1677:* Terminusok szokot idejekben mindenik Nationak ki-szolgáltassanak [AC 271].

kiszolgáltatódik 1. kiadattatik; a fi distribuit; ausgegeben werden. *1673:* Az Fa szerszamok felöl penigh igy concludalank hogy ö kegyelmek mind őszve hordvan szerezven, hijanak Kadar Mester embert, azzal harom fele rakatvan egyenlökeppen minden fele, vessenek nyilakat reaja, es azokbolis igassagosson kinek kinek az ö resze szolgaltatodgyek ki [Kv; RDL I. 154].

2. *igazság ~* igazság tétetik; a se face dreptate; Recht gesprochen werden. *1670:* De már az rosszat az Sógor Collatovit uramék részérűl jól és rendesen kell orvosolnunk, úgy az igazság is kiszolgáltatódik s Bethlen uramék is, sem mások nem panaszkodhatnak ellenünk [TML V, 367 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kiszolgáltattatás kifizetés; plătire; Auszahlung. *1664:* Egy alázatos supplicationkat is convent társaimmal urunk ő nagyságához kicsin fizetésünknek kiszolgáltattatása dolgába egy patens mandatum felöl azon levelemben küldtük vala Kegyelmednek [TML III, 170 Szalárdi János Teleki Mihályhoz].

kiszolgáltattatik 1. kiadattatik; a fi distribuit; ausgegeben werden. *1662:* A váradi oskolában egy akadémikus mesternek tartására mindjárt fejedelemségének kezdetiben nagy szép fizetést rendelt vala[a], melly ki is szolgáltattatott minden esztendőnként fogyatkozás nélkül [SKr 293. — [a]I. Rákóczi György]. *1776:* Az Scolabeli Extraneusoknak a' temetésekröl a' fél kenyér és fazék étel ki szolgaltattassék a' Sinatoknak régtöl fogván protoculaltatott rendelesei szerént [Torockó; TLev. 16/1]. *1869:* Az urbéreseknek szombati fájok járt mely fa hullás és elérett veszendő fákbol szolgáltattatott ki [Csöb MT; Told. 21].

2. *vki igazsága ~* vkinek igazság tétettetik; a se face dreptate; jm Recht gesprochen werden. *1828:* az Alperes Özvegy meg kivánja a Testamentum nyomán is, hogy az hibás Processus cassaltassék, és az özvegyi Curiátol meg fosztatott Alperesnek igazsága ennyi részbenis ki szolgáltattassék [Ne; DobLev. V/1129. 1b].

kiszólhat a putea vorbi cu cei din afară; heraus/hinaussprechen können. *1653:* a várba bészólhatott a magyar, és a várból is kiszólhattak a várbeliek [ETA I, 42 NSz].

kiszólít 1. kihív; a chema afară; (her)ausrufen. *1573:* Gywlay Benedek, Azt vallia hogi ... fodor Istwan ... alah leo oda az Maiorba es ky zollitia Darochy Ianost Ereossen feddig (!) velek [Kv; TJk III/3. 181]. *1603:* En ot lakom vala ... ki zolittanak az hazbol [UszT 17/25 Nagi Peter wyfalvi jb vall.]. *1606:* engem ki zolitta az czurbeol ferenczj Gieorgj [i. h. 20/160 Petrus Volalj de Zaldobos vall.]. *1668:* ki jeoven Fodor Istuán azonb(an) szollitá ki Lazár pétert mondván[a] [Diós K; Ks 65. 43. 10. — [a]Köv. a nyil.]. *1756:* láttam ... Molduán Vonyát ...

hogy a' Szász Papot ki szollitá [Galac BN; WLt Zegrán Nyikuláj (30) zs vall.]. *1797:* bé mentűnk a' Nika Morár Udvarára, a' Falus biro őtett a' házbol ki szolitotta [Sztrézakercsesora F; TL]. *1827:* a' tisztelt Tkts Asz(sz)onyt oda haza nem találván oda valo Donalis Birája Kingya Atyimat, és szolgálo Emberet ... magam eleiben ki szollitottam [DobLev. V/1126. 2a].

2. *átv* a chema (din lumea celor vii); (aus der Schar der Lebenden) weg/fortrufen. *1642:* Anno 1642 esztendőben 2-da Decembris kiszólítván az Úr őfelsége az én istenfélő, tökéletes feleségemet, Tolnai Borbárát [Kv; KvE 174 LJ]. *1677:* 16[a] ... Kezdet szegeny gyermekem betegeskedni hasmenésben ... September 8. Hajnalban szolitá ki I(ste)n sok jajos betegsegi uta(n) [PatN 13b. — [a]Aug.]. *1726:* ha Isten maradva nelkűl szolittanà ki, mindgyárt maradgyon az en hàrom Fiamra Apor Joseph, Janos, es Laszlora [ApLt 3 Apor Péter végr.]. *1762:* Hoszszas szárasztó és éppen elfogjato nyavalyái Utánn ki szollità Isten az én világi életem(ne)k hüséges Párját kedves Bonyhai Máriámat [ÁrJk 53-4].

Szk: *az árnyékvilágból ~. 1652:* ghondolkodvan az mi halando sorsunkrol s allapatunkrol ... nem tudgyuk melly napon, oraban, avagy szempillantasban, vagy magamat avagy az szegheny Feleseghemet Isten kiszollittya az arnyek vilaghbol [Kv; RDL I. 139]. *1737:* Mltgs Fő-Ispan Urat, Cs. Kereszturi Torma Miklos Urunkat, I(ste)n Ö Sz: Felsége ez árnyék Vilagbol ... ki-szóllítván ... tettzett expediálnunk, Assessor Nztes Lőtsei Jóseff és Notarius Bösörményi András Atyánkfiait [Dés; Jk 469a] ✱ *az életből ~. 1651:* az Ur Isten beölcs tetczesebeöl Gaspar Beùsne Asszonjomatt ki szolitotta az gyarlo eletbeöl [Kv; RDL I. 28]. *1777/1785:* Nehai Budai István Uram Özvegye Székely Borbárá Aszony ... Amely Gyermekenel akarna lakni oda mehessen ... ha pedig midőn Ist⟨en⟩ ez életből az Őrökké valoságra kj szollittana ha mi Ingo portekái, és Jovacskái maradnának, a hol, es akinek házánál meg hal, nem tartozik ... a Tőb Atyafiak(na)k számadolni [Vajdasztván MT; MbK X. 48] ✱ *az élők közül/sorából ~. 1638:* ha az szent Vrnak ez az eo akarattia hogi az niaualya alltal, ky szollitczon az elok kozzul, legien az eo szent akarattia [Kv; RDL I. 113]. *1862:* Ha ... Isten ő Szent felsége kegyelmének tetzene egyenes és törvényes őrökőseinket az élők sorából ki szollitnia; azon esetre maradjon ... Tamási Anna a vagyonnak ... rendelkezője [Kv; Végr.] ✱ *a világból ~. 1625:* Isten ez vilaghbol azon Leany Aszont[a] ki szolítwan ... temetese solemnitasara vasaroltattunk ... Egy vegh vekony gyolcziot[b] [Kv; Szám. XXVII. 9. — [a]A fejedelemasszony udvarnépéből. [b]Folyt. a fels.]. *1644:* Miuell az Ur I(ste)n az en Fiamat ez vilaghboll ki szolitatta, ennekem azonkiűll Cziak Leani Magzatim maradtanak [Fog.; Berz. XII/36] ✱ *a világi életből ~. 1652:* ha isten jotettzesebol egyikünk(ne)k valamellyiket ez halando vilaghi eletből ki szollitana elöb az masikunknal ... dolgainkat irasban hadni ... Istenessen akarok tenni (így!) [Kv; RDL I. 139]. *1767:* mivel tettzet Istennek a' maga szabados szent akaratja szerint e Világi Eletböl ki szólitani Néhai Tiszt. Dèaki Filep Sámuel Ur(ama)t ... az ő kglme hellyebe ... Tiszt. Verestoi György Vram succedaljon [Kv; SRE 224].

kiszólíttatik 1. kihivatik; a fi chemat afară; ausgerufen werden. *1811:* Czáp Alexa ... vette észre hamarább a' Tüzett ... De sem Harang félre verés, sem Tolvaj kiáltás által ... az Tüz meg oltására ki nem szollittattunk [Cold K; JHb 5.3/3 Idősb Stéfán Szimion (60) col. vall.].

2. *átv* a fi chemat (din lumea celor vii); (aus der Schar der Lebenden) weg/fortgerufen werden. **Szk:** *az élők sorából ~. 1862:* Ha én Szentpéteri János az isteni hatalom által hamarébb szollittatnék ki az élők sorából, mint kedves nőm ... minden ... vagyonom maradjon és szálljon ... szeretett nőmre [Kv; Végr.] ✱ *az élők társaságából ~. 1602:* Bornemisza Pál ... die 25. Octobris ... az élők társaságábul kiszóllíttatott vala [Skr 244] ✱ *a világból ~. 1632:* ieöue mi eleönkbe Jacabfaluj Baricz Balas megh hagiott eözuegie Czutak Anna Azzony, ... miuel jmmar el esett öregedet leue(n) nem tuggia mely oraban Istentől ez vilagbol kj szollittatik teön mj elcöttwnk ... utolso testamentaria dispositiot[a] [Jakabfva Cs; BCs. — [a]Köv. a hagyakozás].

kiszomszédolt kihatárolt/szomszédosított; (care a fost) delimitat; abgegrenzt. **Szk:** ~ *appertinencia* kihatárolt földtartozék; anexă delimitată; abgegrenzte Appertinenzien. *1795:* Elekesi portziocskaját ... Most ... Rácz Máté el adta ki nevezett és szomszédolt appertinentiáival egygyűtt ... Szánto Sándor Urnak [Asszonynépe AF; DobLev. IV/747. I] ✱ ~ *kaszáló. 1806:* Az Utrumban ki szomszedolt kaszállot most a Néhai Nemegyei István Posteritássi birják [Gálfva KK; Kp II. 71 Gergely István (50) lib. vall.]. *1827:* ezen Contractusban ki Szomszédalt kaszalo [Bágyon TA; Borb.] ✱ ~ *oldalacska. 1807:* Dsiszán ... el foglalta a' fellyebb ki szomszédolt oldalacskát és magának réa szőllöt épitett [Kersec H; Ks 116 Vegyes ir.] ✱ ~ *szántóföld. 1807:* ezen ki szomszedalt ket hold szanto földet ... unakajak(na)k Székelj Julianak testálanak (így!) [Asz; Borb. II]. *1828:* Ezen ki szomszédalt Fel Hold szanto Földnek az Eszak Felöl valo vegiböl ... által ad ... Huszan ött ölott [Asz; i. h. I Aranyas Rákasi Csipkés István ns nyil.].

kiszomszédosított kihatároltatott/szomszédoltatott; care a fost delimitat; abgegrenzt. **Szk:** ~ *házhely. 1814:* tartazzék ... az ki szomszédosított Haz Hellyet utánna valo tartazmányaival együtt a Zállag Summának le tètele mellet ki botsáttani [Szőkefva KK; Kp II. 89].

kiszop(ik) a suge tot, a deşerta sugînd; (her)aussaugen. *1841:* őt hat Tehény bornyuzott ... tejeket a mint a Csür biro mondgya inkábbat a bornyuk ki szopják [Bács K; KmULev. 3.].

Sz. *1735:* az J ... az Exponensre Tolvajt kialtott ... az Exponens Feleségét Nemes Rudolfús Ersebeth Aszszonyt bestelenitette, mocskolta, és fenyegette, hogj tudniillik meg aszt a Tejet is meg sirattya, kit az Annyából ki szopot [Dés; Jk 176b].

kiszoptat a face să sugă tot; (her)aussaugen lassen. *1584:* Jgiarto Thamasne vallia ... egkor giermek Agiamba lewen megh Niomnak vala, de ez Sos Ianosne Bant velem ... egkor ugia(n) ebren valek hogy egy fias dizno kepeben leowenek[a] ream es a' malaczokal zoptatak teyemet ky [Kv; TJk IV/1. 244. — [a]Értsd: a boszorkányok].

kiszóratik szórással kiszeleltetik; a fi vînturat (manual); geworfelt werden. *1785:* Ezen edjik Asztagbol ... probára két kalongya mi elöttünk el tsépeltetvén, és ki Szoratván lett az két kalongya Zabból öt Véka és fél Véka [Miklósfva U; Ks 73/55].

kiszóratott (szórással) kiszeleltetett; care a fost vînturat (manual); geworfelt. *1802:* az el tsipeltetett, s ki szoratott Gabona [Kv; AggmLt]. *1803:* Valamint az el-tsèpeltetett s ki-szoratott Gabona, ugy szintén a' le-vert Török buza is a' Regius elött mérettessen-fel [Kv; i. h. A. 117].

kiszorit alunga/goni, a da la o parte; ab/verdrängen. *1643:* En az veszedelem[a] eleöt Laktam 12 Eztendeigh magiar nadason[b]. Szolga Legeni volta(m). Az veszedelem Szoritta ki jnet, mikor Almas varat vittata Basta Geórgi [Vista K; RLt 1 Szabo Mihali (80) vall. — [a]A XVII. sz. eleji Básta-járásra vonatkozik. [b]K]. *1690:* Az makkos erdö arantis panaszink vadnak mert onnanis ki Szorityak keves marhainkot [Fog.; Szád. Boer Thamas es Peterek Postulatuma]. *1735:* A kenyersütök difficultalván hogy az Hentesek nem Csak Diszno hust hanem Kenyeretis közöttök árul(na)k, s öket ki szorittyák helyekből [Dés; Jk 455b].

kiszoríttatás kb. elűzetés; alungare; Vertreibung. *1662:* Vajdák kiszoríttatások, mazurságok[a] [SKr 522. — [a]Fejezet-regesztában].

kiszorul 1 kirekesztödik/űzetik; a fi alungat; aus/verdrängt werden. *1635:* azonkozbe(n) ra futamodanak Zabo Miklos es Zabo Istvan, latam azt hogy az katona nem szaladhata be az Zilagj Janos hazahoz, hanem ki szóróla [Mv; MvLt 291. 37b]. *1671:* Désen egyház hellyi Nemesek ... és a' Sóvágok, capitatim adgyanak, Tall. 1. Oda nem értyük[a] azon Atyánkfiait, kik hazájokbol kiszorultak, és mostan oda akarnak telepedni [CC 98–9. — [a]Az adófizetök közé]. *1772:* itt régebben Derék Télben is ā Viz; sebessége miatt be nem fagyván; ā Rétzék mikor másunnan a' Jég miatt ki szorultak; ide jöttek [Désfva KK; JHb XX/27. 21]. *1775:* Váradi János uram ... kiszorult volt Erdélyből s odaveszett Törökországban [RettE 336].

Szk: *örökségből* ~. *1649:* ha az penzen vött örökseghböl ki szorulna tehat az melly örökseget Góczi Istvan vött ös örökseget tehat tartozik az alab megh irt poena alat ki boczatani az penzt le teven [Lukafva MT; DLev. 3. XXXI. A. 5.].

2. vhonnan leszorul; a fi dat la o parte de undeva; von irgendwo verdrängt werden. *1599:* az Rwdas legeny Balint vgy vere az lowakat neky hogy mind eozze feozeoldeozenek minthogy rezegis vala kiwaltkeppen az negy vtolso lo, es az vthbol kj zorulwan vgy deolenk el [Kv; TJk VI/1. 379].

3. *az időből* ~ **a.** határidöt elmulaszt; a depăşi un termen; den Termin versäumen. *1700:* az J. tisztit el mulatta azert az idöböl ki szerulva(n) én judicio no(n) datur regress(us) [Dés; Jk 314a]. — **b.** kifogy/fut az idöböl; a nu avea timp suficient pentru ceva; es bleibt einem keine Zeit übrig. *1665:* Kegyelmed azért találja meg Rottal uramat ... hogy igy ne szoruljunk ki az remenség mellett az üdöbül [TML III, 390 a fej. Teleki Mihályhoz].

kiszorult kinnrekedt; care a rămas afară (forţat de împrejurări); draußen geblieben. *1672:* Az kiszorult atyafiak felöl való Kegyelmed opinioját még egészen ő kegyelmekkel nem közölhettem [TML VI, 13 Teleki Mihály Kapi Györgyhöz].

kiszottyan kipottyan; a cădea; hinausplumpsen. *1760:* Az is megesett, hogy az ilyen öröm-mondó lova seggibe tyúktojást dugtak, s mikor a lovára felült s megindult, kiszottyant a lova seggiből, mely nagy nevetséget okozott[a] [RettE 99. — [a]Lakodalmi tréfa].

kisző beleszö; a întreţese; (hin)einweben. *1681:* ki folyo virágokkal félig szűtt szoknya az(on) Csipke alatt az ő Nga neve ki van szűve [UtI]. *1760:* láttam kétt darab Selljem materiát virágost, ollyan szelességüt mint két nagy lapitto, fejér veres és fekete Virágokkal volt ki szöve [Oltszem Hsz; Mk IX. 109].

kiszögellik l. kiszegellik

kiszökdös kiugrál; a sări afară; (her)ausspringen. *1754:* ketteje a Tolvajoknak a kapun ki akarván menni ki nem mehettenek Strásàk Lévén ottan, hanem a kerten szökdöstenek ki [F.gerend TA; TL. St. Bartha (35) jb vall.]. *1770:* igyekezém a Czigánynak az Udvarba valo bé vitelin, de hirtelen más két Cziganyok az burjánbol ki szökdösvén, oltalmára fel támadánok [Mezöpagocsa TA; SzentkGy].

kiszökell vki elé pattan/ugrik; a sări în faţa cuiva; vor jn springen. *1573:* Margit Nerges peterne latta hogi lakatos peterne az uchan Megien volt, Azomba ky zeokellet Eleybe lakatos Leorinch [Kv; TJk III/3. 248].

kiszökés trecerea clandestină a frontierei; Entweichung/springen. *1782:* öket Jobbágyi Szolgálatot tévö Jobbágyoknak tudom, ollyaténnak ... Fattyu Togyert is ... egész addig mig mint egy három esztendökkel ez előtt ... Magyar országra lett ki-szökésével az édes Annya rugodazni kezdett [Újfalu K; Eszt-Mk].

kiszökhetik kiugorhatik; a reuşi să sară (din ...); (her/hin)ausspringen können. *1619:* Alig szökheték ki az szekérböl, az kocsisok nyakra-före úgy menének az árokba, hogy mind magoknak mind lovoknak nyakok szakada [BTN[2] 221].

kiszökik 1. kiugrik; a sări afară; (her)ausspringen. *1570:* porozlo Benedek azt vallia hogy ... egy Rwth Archul vagot ember ky zeoket zeolebewl vgy vagta agyon az Zanto embert Talam megh hal Beleh [Kv;TJk III/2. 48]. *1573:* Jacab Regeny peter Inassa Azt vallia hogy Mikor Lakatos lerinch ky zeoket volna Lakatos Peterne Eleybe az vchara, Es Egybe veztek volna, hallotta hogy eleosser leorinch meg Zytta [Kv; TJk III/3. 249]. *1619:* En kiszállván ... az szekeret tartom vala ... s mondám önagyságának, hogy szökjék ki nagyságod, mert bizony majd mind nyakatok szakad [BTN[2] 221]. *1742:* az eö kglme lova ugj szökék ki alolla, az mikent nyaka szégék eö kglnek [Mv; Told. 15/24]. *1784:* azonnal ki szökik a kert alul Szejes Josef egy vasvillával s hozá döffe Csáki Györgyhöz vélle [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes István (32) vall.].

2. átszökik/ugrik; a sări peste ... ; (hin/her)überspringen. *1573:* Racz ferench Siluassy Imre ... azt vallıak hogy ... hitta volt eoket kis mihal meg latni hwl esset az eo dyznajan az vagas, hogi eok ely Mentek volna talaltak az veret az Tehenes Miklos zeoles kertenek az Zeowenyen hwl ky zeoket [Kv; TJk III/3. 148]. *1597:* Keleme(n) el fütamodek, Balinth egy zekercheúel vtan(n)a hagita Az vthan ki zeökęk vtan(n)a az kerte(n) [UszT 12/79 Mart. Nagy de Farkaslaka vall.].

3. el/megszökik; a fugi; entspringen/weichen. *1562:* A törökök sok ideig vívák Szakmárt, és ugyan meg is vették volna, ha Balassi belölle ki nem szökött volna [ETA I, 18 BS]. *1677:* Jobbágyok Erdélyböl ki-szökvén, az után Erdélyi birodalomban kapattathatván mindenekkel arestáltathatnak [AC 260]. *1782:* a' Menyecske ... Petrutz Péter ... Apjával öszve Szürvén a Levet Ana, ki-szöknek Magyar országra [M.macskás K; EsztMk]. *1793:* (A Sorbánok) a Jobbágyság elöl szöktenek volna ki Gentsre[a], de ottis reája tanálván a Néhaj Báro ötett el fogatván mint szökött Jobbágyát Kémere[b] hozta, és ottan meg telepitette [Kerestelek Sz; TKhf 13/34 Rácz Simon (80) zs vall. — [a]Szt. [b]Sz]. *1802:* Az ura pedig mig ötet agyalták a ház fedelin ki szökött [Remete TA; TLt Közig. ir. 1029].

4. *a szeme ~ vkinek* kifoly a szeme; a i se scurge cuiva ochii; js Auge läuft aus. *1614:* Hauasely Istvan ezt Chyani Györgj ereövel teotte Jobbagya, az fejet Istrangal tekerte megh, hogj szinte megh akart halnj es az szeme ki akart szóknj [Etéd U; UszLt VI. 56 Connum. 43]. *1846:* Darvas mondotta hagy békét Latzi! de Virág másodszor is szemire huzta Darvasnak a sapkat — ekkor Darvas a' kezibe lévö paltzajával ugy ütötte artzba Virág Lászlot — hogy azt hittem hogy a' szemei is mind ki szöknek [Dés; DLt 530/1847. 11].

5. kipottyan/szottyan; a cădea; her/hinausfallen. *1780:* a Bivalosnak pipája a Tsizmája szárából ki szökvén siettében fel kapta [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 4].

6. kilövell/ömlik; a se vărsa; her/hinausspritzen, sich ergießen. *1827:* A hordok tsapjai ki huzatalakor zavaroson szökvén ki a Bor minden hordobol az iljen zavart egyben töltegettvén lett 15 veder [Csapó KK; RLt].

7. *átv ~ a fejiből* elfelejt; a uita; vergessen. *1669:* Az mi, Uram, az közönséges dolgokat illeti, látja az Isten, sok gondjaim között kiszöktek az fejembül [TML IV, 526 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

kiszökő meg/elszökö; care trece clandestin frontiera, care îşi părăseşte în mod ilegal ţara; entspringend/fliehend. *1769:* a Molduvábol és oláh országról tilalmas utakon ki szökö embereket duggatok(na)k Kgk között ki hirdettük vala ... a kik abba találtat(na)k halállal büntettet(ne)k [UszLt XIII/97].

kiszökött meg/elszökött; care a fugit; entsprungen/wichen. *1662:* az mint az elfogott török és szász, magyar rabok, onnét[a] kiszökött nemes rendek mondják, az kevés éléshez feles ember volt [TML II, 236 Teleki Mihály Veér Judithoz. — [a]Medgyesböl]. *1677:* Az Erdélyböl kiszökött Jobbágyok ... ha az Erdélyi birodalomban kapattathatnak, minden javokkal edgyütt szabadossan arestaltathassanak [AC 105]. *1704:* az urak patenseket irattanak ki a körül való falukra, hogy valamely faluban innen kiszökött ember menne, azt senki lappangtatni ne merészelje [WIN I, 312].

kiszöktet 1. megszöktet; a înlesni fuga cuiva; jm hinaushelfen. *1670:* Igyekeztek is benne, hogy kiszöktessék parasztruhában az hugommal [TML V, 290 Kende Gábor Teleki Mihályhoz]. *1769:* senki ö Felsege országábol külsö országokra ki menni ne merészellyen, sem mást ki szöktetni [UszLt XIII. 97].

2. kiugraszt; a face să sară afară; (her/hin)ausspringen lassen. *1573:* Kadas Matias azt vallia hogi Ez ely mwlt Ideokbe ... Latta hogi egy hainalba az Malombol beh Ieot volna Molnar Istwan, Az hazbol hwl felesege volt egi rabantot[a] zeoktetet ky [Kv; TJk III/3. 86b. — [a]Elirás *drabantot* h.]. *1697:* monda Peter Deakne Aszonyo(m), Tudgyae kegyelmed Pal Deak uram mikor uram ki szöktette vala kegyelmedett az Ablakon Kászonb(an) laktunkb(an) [Szentgyörgy Cs; CsJk 8 Sükösd János (23) pp vall.].

kiszten láda; ladă; Kiste. *1847:* a' két üveg olajat pedig küldöm égy kisztenbe rakva [Kv; Pk 7]. *1885:* Vetem almának egy kisztent [Etéd U; NkF].

kiszubtrahál kivon; a scădea; abziehen, subtrahieren. *1599:* Az eott Fertaliban egiben computaluan a Dicacat, egy Summaban tezen Vonast 1067 3/4 Azonkeppen az Zabadosoknak vonassit mind egyben zamlalwan tezen Vonast 69 Melyet kj subtrahaluan az felseo derek vonas Summabol marad ado fizetesre Vonas 998 3/4 [Kv; Szám. 8/XV. 6].

kiszupleálódik kipótolódik; a se completa; ergänzt werden. *1648/1723:* Mivel penigh az Hesdati[a] Jobbagyok, szammal nem adaequalliak az Lethai Jobbagiokat, Letarol[b] adnak eo Ngok harom Jobbagiokat, hogy supplealodgyek ki az Jobbagy száám ... hazokkal Eorepksegekkel eggywtt [O.fenes K; JHbK XLIX/32. — [a-b]TA].

kiszuppeditál kiszolgáltat; a înmîna/preda; aushändigen/folgen. *1677:* ha az én szolgálatommal oly serio kivántak élni, miért nem suppeditálták ki nekem az kivánt alkalmatosságokat? [TML VII, 496 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

kiszúr 1. kidöf; a scoate; ausstechen. *1657:* Szent Egyedi[a] praedikator Szölosi Gabor Ur(am) ... potentiose szallasomnak ablaka ala jöven az palcza leven kezeben szurkalt be palczajaval az ablakon; ki szurom az szemedet te rosz aszszony [SzJk 82. — [a]SzD].

2. *átv* kiszurkol/ad; a scoate bani, a achita; herausrücken. *1879:* Megtagadja az ismerös ismerösét, barát barátját, atyafi az atyafiságot, csakhogy megmenthesse azt a megrohant (!) pengöforintját, amit egy könyvért ki kell szúrnia [PLev. 61 Petelei István Jakab Ödönhöz].

3. *~ ja a szemét vmivel* **a.** a încerca să mulţumească pe cineva cu mai puţin decît ce i se cuvenea; jm mit etw. die Augen auswischen/stechen. *1716:* az Nagy Ercsei portionakis egész hasanfele eo kglmét concernallya de meghis Flistich Peter Ura(m) birja ... hanem egy rosz ház helyecskével szurta ki az szemét [Kozmatelke K; Told. 52]. *1806:* Kalara néném el adván ös örökös ha-

zunkat 105 forintot adott nekem is ki szurván szemem vélle [Dés; DLt 17/1809-hez]. — **b.** ki/megelégít; a mulţumi/satisface; zufriedenstellen. *1774:* mi Jobbagyukul Sem kaphatunk[d], ha Csak ajándékal előbb a Szemeket ki nem Szurtuk a Tiszteknek [Mocs K; KS Conscr. 65. — [a]Sarjút].

kiszúrás kidöfés; scoatere; Ausstechen. *1825:* a Földön le hurtzolták[a] egészen a Borbokár Juon lapango barlangjához, s ottis minden kegyetlenséget rajta elkövetvén ki ölésel ki szeme ki szurásával, ki meg lövésel érdekelvén, s életének tsak ugyan meg kegyelmeztek [Kötelesmező SzD; TSb 47. — [a]Vaszutz Vaszilikát].

kiszúrhat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *a szemét ~ja vkinek;* a putea mulţumi pe cineva cu fleacuri; jm mit etw. die Augen auswischen/stechen können. *1816:* A' Nagy Laki Joszágnak mivoltárol ... kérem Édes Sogor Vr méltoztassék engemet Voltaképpen informálni kik birják? ... egész competens Rátájakat birják é vagy tsak amivel szemeket kiszurhatták? [Kv; DobLev. V/1000 N. Sz. Szigethi György lev.].

kiszül kb. (ki)szerez; a obţine/cîştiga; (heraus)kriegen/bekommen. *1797:* A NKendi Com(m)une Terrenum(na)k Conscriptiojara fel menetelem alkalmatosságával udvarlak Ngodnak, talán onnétis ki szülek valamit mind az Conscriptiokért, és Határ mérésért, mind pedig az Biroságomért, tsak várakozás kelletik [Gogánváralja KK; Ks 94 Vegyes lev.].

kiszülhet vkitől vmi kitelhet; a putea face cineva ceva; imstande/fähig sein können etw. zu tun. *1675:* nemely alhatatlan elmejü emberektől ez is ki szülhetne [UF II, 678 Bornemisza Anna kezével].

kiszűr a strecura; ausseihen/filtern. *1584:* Keomiwes Antal vallia, Egy giermekem ige(n) beteges vala, hiuam hozza(m) az Catalin azont, Azt monda hog meg veztettek ... teoriwnk makot es kenniwk be a' giermeket velle es mossuk le a' feredeo vizbe, mert zeorrel teolteottek meg az giermeket, Az Makot esmeg a vizbeól ki zewrywk es ot meg lattiuk mit talalunk a' mak keozt [Kv; TJk IV/1. 276].

kiszűret át/megszűret; a dispune să fie strecurat; durchseihen/filtern lassen. *1768:* Ezen meg döglött 4 kosár Méhek(ne)k pedig mi kevés Lépek lett, ki szűrettem, és lett belölle 3 fertáj font Viasz [K; DobLev. II/390. 17a].

kita 1. kender- v. lenfőköteg; chită de cînepă sau de in; Bündel von Hanf od. Flachs. *1594:* A Kraznai Maior haznal ... vagjon kender kithaual No. 12 [Kraszna Sz; UC 78/7. 19]. *1681:* Gerebellet Kender, 34 Kalongiabol valo Kender fejet Nr 850; mely tizenket fejevel tenne kitat Nro 70/10 [Vh; VhU 562]. *1797:* A magos kendert éppen az estve hozák el ... lett mind öszve 52 kita 12 fejével számlálván [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1843:* Harminczhat kita kender ... Ötven kita len [Kv; EMLt].

A kita a hunyadi régiségben 12, korunkban Kalotaszegen 10–12, ill. 15–16 fej. Szatmárban és a rajta túl eső részeken 20 főből álló kikészített kender- v. lenszálköteg [DolgD I. 75; KTsz; SzamSz; MTSz].

2. kenderszösz-köteg; chită făcută din cîlţi de cînepă; Bündel von Hanfwerg. *1699:* Szősz Csepű ket kitannji Nro 4. [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László inv.].

kitábláz (mezőgazdasági területet) táblákra oszt; a parcela (un teren agricol); (Ackerfläche) in Felder/Schläge (auf)teilen. *1801:* Geometra ö kegyelme ... kötelezi is arra magát ... hogy az M. N. Sombori Com(m)une Terrenumokat minden hiba nélkül fel méri, kitáblázza [M.zsombor K; Somb. II.].

kitáblázás táblákra osztás; parcelare; Teilung der Akkerfläche in Schläge/Felder. *1777:* az egész Magurai[a] Erdők, és Erdős helyek meglátása, és ki táblázása végett exmittáltatván, ki jöttünk [Ks 89. — [a]TA]. *1780:* Ezen ... Sessiok négy Táblákra fel osztattatván, azoknak kitáblázása vagy Nyilazása következik a' szerint: az Elsö Nyilba tétettettenek[a] [Harasztkerék MT; Told. 86 Conscr. 9. — [a]Köv. a részl.]. *1800:* az Insineur Ur ... a'nagyobb, és aprobb Faju Erdők ki Tablázására és fel mérésére ebbéli Operatiojátis hova hamarébb végezné bé [Mv; TSb 24].

kitáblázott táblákra osztott; parcelat, împărţit în parcele; in Schläge/Felder geteilt. *1806:* a miveletlen fel hagyatt régi Erős oldal nevezetü ki Táblázott hellyek [Szentháromság MT; EHA].

kitagad 1. örökségből kizár; a dezmoşteni; enterben. *1624/1634:* Jobbagi telki marta, minde(n) Attiafiait, az megh holt madaras Tamastol maratt fiatis Istokot ki tagada belölle[a] [Selye MT/Gyf; EMKt VI. E. 2. 234a. — [a]Az örökségből]. *1629:* ne adgia Isten azt neke(m), hogi az en atyamfiayt ki tagadjam en abol az jozagbol [Msz; Borb. I.]. *1653:* Cheffey Laszlo ... sohol gyermekit ki nem tagadta [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1785:* Jo Leányom, engemet holtá tévén, és el szökvén, az én keresményembe nem részesülhet; mind magamébol mindenböl ki tagadom, és semmi keresetemb(en), fel kelhetöimb(en) részt ne várjan [Nagylak AF; DobLev. III/600. 1 b Dobolyi József kezével]. *1797:* Salatia Gáborné ... átok alatt meg hagyá nékem a Leányik apja, hogy tellyesség a Leánykát ki ne tagadjam [HszjP].

2. kitilt/zár; a interzice cuiva să mai intre undeva; ausweisen/schließen. *1650:* Damasdi Istuan ... privata sua authorit(a)te az halgatojba(n) bön nelkul az Isten hazabol kj tagatta (így!) ördögh kölykeynek compellalua(n) [SzJk 182].

3. megtagad; a renega; verleugnen/sagen. *1759:* Urszuj másodmagával midön Frincsenben az ott lévö Nemes Pap Familiához ment volna hogy magokat Attyokfiainak recognoscaltatnák ... az ott lévö Atyafiak tellyeségel Attyokfiának nem vallották, söt mindenekben ki tagadták [BSz; GyL]. *1820:* Bása György azt mondom hogy bilingvis, mert Karátson elöttt nekem kérdetlen azt beszéllette hogy a' Báro kitsi fia iránt nékie azt mondotta ... az enyém az én Udvaromba Született, akár ki mit mondanais Soha ki nem tagadnám [Aranyosrákos TA; JHb 48 Biro Gábor (69) hites assz. vall.].

4. *~ ja magát vmiből* **a.** örökösödési jogát (meg)tagadja; a-şi refuza dreptul de moştenire; sein/ihr Erbschaftsrecht verleugnen. *1560:* benedek vram ... az ew maga nyelue uallasaual tewt bizonsagot rolla hogy ew

nekik az hazhosz (!) s egyeb ewreksegekhez is semmy kezyk nem volna hanem az Lepsenyeknek Azert azok fizessek vgymond mynd adayat mynd egyeb Gongyat Ewk visellyek Ezzel is ninchy Igassagok ez dologhoz Mert az ky mibel eczer ky tagadya magat az masszor semmyt nem kereshet [Kv; SLt ST. 6]. — **b.** elutasít magától vmit, visszautasít; a refuza ceva; etw. von sich abweisen. *1704:* (Azt) izenték, csináljanak magoknak conceptust, amint szeretik és hozzák fel, de amazok kiijedvén belőle, többire mind kitagadák magokat, kivált a szász és székely, és béizenének, hogy ők minket és a Guberniumot mivélünk együtt authorolják, hogy a conceptust csináljuk meg [WIN I, 202].

kitagadhat örökségből kizárhat; a putea dezmoşteni; von der Erbschaft ausschließen können. *1705:* hogy tagadhassa édesapja maga édes gyermekét ki mindenéből, akárki megítilheti [WIN I, 568]. *1753:* az gyeneálogjiánkbol az utrizalt Bélgje alias Tatár Vaszilt, Todort, és Kozmát énis ki nem tagadhatam, sőt ... igaz vér szerént valo Atyamfianak lenni recognoscalam [Dombró TA; Born. XL. 50].

kitágít kiszélesít; a lărgi; breiter machen, (aus)breiten. *1582:* Biro vram ... az valaztot zemellyek melle aggio(n) eo kegmek pogárt ketteot, es azok melle fertalt es valahun bezorult az vt oth tagychyak ky [Kv; TanJk V/3. 250b].

kitágul kilazul; a se slăbi; lose werden, sich lockern. *1883:* A harangláb kötéseiből kitágulva, bomladozni kezdett [M.palatka K; ETF 107. 16].

kitágulás ellazulás; întindere; Ausbreitung, Lockerung. *1694:* Két hónappal a gyermekszülés után elhunyt nő tetemén volt gyakorlati bonctanunk ... Láttuk a hashártya kitágulását is, ahol eddigelé még jeles professzorunk, Bidlo uram sem észlelte azt a sérvet [Kv; KvE 231 VBGy].

kitáj kelmefajta; un fel de stofă; Stoff/Tuchart. *1803:* fekete Kitaibol készült Nadrag[a] [DLt nyomt. kl. — [d]Zsidó gyermeken]. *1806:* (Vásárolt) veres Cziczet 10 "30 ... kitáj 9 ... Veres kanafácz 1/54 [Mv; Ks 34. VII].

kitakar 1. ? betakarít; a recolta; einbringen/ernten. *1594:* az peres feoldben Zeoke Matenak volth buzaia, de ... Frataj Janos engedelmebeól takarta Az buzatth kj beleölle [M. fráta K; Told. 27].

2. ~ *ja magát* a se descoperi/dezveli; sich entblößen/aufdecken. *1762:* reggel voltam a szegény bátyám Rettegi István uramnál ... kitakará magát s lábait megmutatá, és felette elfogytak volt minden tetemei [RettE 134].

3. a descoperi/dezveli; frei/bloßlegen. *1777:* egy Kisded ember a Tűzet ki takarta es Tűzet vitt onnat [Ludvég K; KLev. Gilley Márton (36) jb vall.].

kitakarhat kihordhat/takaríthat; a putea căra/duce; hin/herausschaffen/ausräumen können. *1552:* Zylay Fferench ... azirth ez iddwkwzbe gyakkorta orakkath hagyoth es nappokat az haz adasnak, de ellweb ellweb halladoth nem egeb okkayrth hanem chak, hogh inkkab mindent ky takkarhassanak bellwele [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter Porkolab, Chekor Ferenc lev. Batori Andrass erdélyi vajdához].

kitakarít 1. a face curăţenie (în ...), a curăţa; auf/ausräumen, *1823–1830:* a deák reggel, ha felkél, otthagyja a házát, a szolgáló aztán kitakarítja [FogE 226].

2. ki/megtisztogat; a curăţa; sauber machen. *1826 k.:* A mint mi Gyalakuti közönség Határunkon két Patakunknak Küküllőbe follyo vizével küsködünk; az árkoknak ki takarittásával, ne restellené a kelementelki közönség is ezen egygyetlen egy Csulak ágy Patakjoknak árkát kitakarittani, és partjait erösitteni [Gyalakuta MT; GyL]. *1843:* Hajtják pedig ... a bucsumiakat a fűrészmalomhoz fát vágni, vecturázni, a malomba folyó víz árkát kitakarítani [VKp 132].

3. gaztól megtakarít; a curăţa de mărăcini; entkrauten. *1740/1778:* a Szöllő Puszta volt, és a Fiak ... magok industriájok által épitették meg a tőbb atyafiak meg köszönhetik, hogy tővisből és egyebből ki takaritották és meg epitették [Pókafva AF; JHb XXV/57]. *1804:* Vagyon 20. Esztendeje hogy ezen irtás földet Bozintán Kosztán békessegesen éli, birja, és hasznalja, a' miolta az Erdőből és gazbol ki takaritotta [F.bereksző Sz; BfR III. 12/7 Drentye Vaszili (60) col. vall.]. *1838/1839:* Hagyo oldal, 14 esztendős vágott, ki van takaritva [M.péterlaka MT; EHA]. *1840:* a' Fenyő Farkon a' Csorda dérlő hellyűnkőt, mellyet mi Falustol takaritottunk ki a Marhák kedvekért körűl borozdaltatta volt Grof Nemes János, de Grof Miko bé töltette [Bikszád Hsz; MkG].

4. kirostál; a curăţa cu ciurul, a ciurui; aussieben/schwingen. *1832:* Az igaz, hogy a Ttes Ur tőbb versen irta — hogy a Gabonát takaritsuk meg ... megis takarittatuk ... s még sem lett ollyanná, hogy hibát benne ne kaphassanak ... Természet szerént a benne lévő csengekoro — vadborso, kigyohagyma es fű magok — mellyeket a legnagyobb utánna valo járással sem lehet ki takarítani [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

5. kitisztít/hajt; a purga; vertreiben, ausputzen. *XVIII. sz. v.:* az mérges ital[a] magához sziván a marháknak gyomrában lévő rosz nedvességet, ki takoritya [UszLt X. 80. — [a]A megszárított, porrá tört varasbékából almaecettel készített ital].

6. kb. tetvetlenít; a deparazita; entlausen. *1823–1830:* Minthogy Vacatio volt, 's egyedűl laktam egy Kamarába, be fogadtam a Hugom minden Gunyátskáját ki takaritotta, mert tele volt Szegény bogarakkal [FogEK 166].

7. megcsutakol; a buşuma; abreiben/putzen. *1824:* Paskutz Samunak meg parantsolám, hogy szépen takaritsa ki, Abrakollia, tanitsa azt a' Kantzát rudas Nyergesnek A' Nagyságod Czugjába [Perecsen Sz; IB. Tamás Mózes lev.].

8. elhord/sodor; a duce/lua cu sine; fort/wegschwemmen. *1772:* ha egesz ereje[a] a Malomra menne sokkal sebesebb volna, és az mely iszapat a gátrol jövő viz a Malom árkab(an) fel szokatt hánni sokkal könnvőbben, és hamarébb ki takaritaná [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 375. — [a]A víz sodrának].

9. kihord/visz; a duce/căra afară; hinaustragen/schaffen. *1664:* Véres Laszlo vr(am) szolgajais ä Lovak allyat alkalmatlan hellyre ne(m) han(n)ya, hane(m) az regi szokot hellyre ki horgya takaricza [Mv; MbK].

10. elhord/visz; a duce/căra cu sine; weg/fortbringen/tragen, hinausschaffen. *1662:* Nem az országnak, hanem csak mindenben maga hasznát keresvén, valahonnét mit az ország jövedelmébül kaphat, hatalmas császár országábul minden kincset magyarországi váraiba takaritana ki [SKr 163]. *1762:* Az Ita ... az Bőjte Judith házából minden fele házi portékát ki takaritat, maga hazahoz vitetett [Torda; TJkT V. 75]. *1774:* Titt. Praefectus Botskor Elek Uram minden Tisztartoktul Assessorokkal (:minek utánna holmieket az Udvarból ki takaritották:) Számat vet, és Vétetett [Mocs K; KS Conscr. 98]. — L. még CsH 80; WIN I. 437.

kitakarítás 1. curăţare, dereticare; Säuberung. *1829:* a' kertbéli Házak kitakarittásokra 39 Rf. 14 xr [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.]. *1841:* A' Házok ki takaríttásákor semmi Kár nem történt a' Szobák tiszták [Mv; IB. Magyari Anikó nyil.].

2. kitisztítás/tisztogatás; curăţare, curăţat; Reinigung. *1826 k.:* A mint mi Gyalakuti közönség Határunkon két Patakunknak Küküllőbe follyo vizével küsködünk; az árkoknak ki takarittásával, ne restellené a kelementelki közönség is ezen egygyetlen egy Csulak ágy Patakjoknak árkát kitakarittani, és partjait erösitteni [Gyalakuta MT; GyL]. *1829:* az Udvaron lévő kut, és priváta kitakarittásokra ... s' a. t. mert mind öszve 193 Rf. 34 xr. [BLt 12 a kv-i dolgozóház nyomt. szám.].

3. kiseprés/kotrás; curăţatul coşurilor; Ausfegen. *1797:* A' Dévai Kémény Seprőnek 7. Kéménynek ki takarittásáért 2 Rf. 20 xr [Lunka H; Ks 108 Vegyes ir. 49].

4. kihordás; vidanjare; Her/Hinaustragen. *1761:* Az Arnyék szekek kitakaritasokért [KvAkKt Mss 340].

kitakaríthat el/kihordhat; a putea duce/lua cu sine; her/hinausschaffen können. *1665:* A költözéskor penig ide törökök ne jüjenek ide ... kiváltképpen seregestűl, hogy mindeneket innet békével ki takaríthassanak, úgy ne járjunk, mint az minapiban Váradban vesze minden jónk [TML III, 367 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz].

kitakarittat 1. kitisztíttat; a pune să cureţe; ausräumen lassen. *1835:* az Exponens Dobolyi Ur a Midőn is ... Udvara körűl Czigánnyival a maga Métáiban Sántzott akart ki takarittatni az Urnak mind két fiai erő hatalommal előbb ... Czigánnyait, annakutanna magát az Exponens Urat ... minekutánna le piszkolták ugy ahogy Szájakra jőtt magánakis az Sántz ki hányatásban ellent állottanak [Fejér m; DobLev. V/1212].

2. megtakarittat/tisztogattat; a pune pe cineva să facă curăţenie undeva; sauber machen lassen. *1817:* A' Csüres kertet, melly egészen elvolt ebbedve ki takarittottam [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.]. *1843:* Toth Josef, 54 éves ... igy vall ... a Gyümőtsöst egisz mereiben kitakarittatván ujjbol inditotta [Sszgy; HSzjP].

3. kihordat; a pune să vidanjeze; (hin/her)austragen lassen. *1794:* Az Házakat és egyéb alkalmatosságokat tisztán tartsa az Arendátor, az Arnyék széket Esztendőnként ki takarittassa [Kv; SRE 309].

4. elhordat/vitet; a pune să care; weg/forttragen lassen. *1662:* A várbul* ... mindenféle temérdeki sok gabonát szekerekre rakatván és belőle kitakarittatván ... az földbástyáit rútul levonatta és széllyelhányatá [SKr 546. — *Az elfoglalt bihari Pocsaj várából].

kitakarittatik kitisztíttatik; a fi curăţat; ausgeräumt werden. *1843:* a' sikátor mellett volt régi sanc ki takarittatván, ennek ormoja tetejére egészszen a Tiszti lak iránnyáig alacson sövény kert fonatott addig, míg ide is más épűlhet [Zsibó Sz; WLt Nagy Lázár lev.].

kitakarodás elkotródás; fugă, retragere; Davonkommen/machen. *1657:* az mely házban valánk, az ablakról jól láthattam az német táborról az seregeknek kitakarodásokat [KemÖn. 209].

kitakarodik 1. eltávozik; a pleca; von dannen/fort/weggehen. *1582:* Zikzay Lakatos Janos, vallia ... Amikor az Lakatos Gergel Meniegzeye vala Igiartonak ez Mostany felesege hazanalis vala az vendegekben, De mikor onnat ki takarottak volna ... be Menek egkor, es hat Igiarto Georg ez Mostani felesegewel az Agion eg Mas mellet wlnek vala, De akkor nem vala feleseghe [Kv; TJk IV/1. 73]. *1657:* Midőn már néhány napokat eltöltöttünk volna, egykorban látók, hogy vadnak alattomban való készülettel, azután kezdenek takarodni is ki az várasról [KemÖn. 182]. *1764:* Murvai Janos ... az házban öszve veszvén, az Inctusokkal egyik közűllek ugymint Imre György meg tépte, és azután kardott ránttván, tsak nem mindnyájon ā házbol ki takaradván, ha kiket találhatott halálason sebhetett [Torda; TJkT V. 227]. *1798:* Minek utánna mind ki takaradtanak különössön ki mit beszéllett a' sok ember közzül meg választani nem tudom [Déva; Ks 115 Vegyes ir.].

2. eltakarodik; a se duce; sich verziehen/fortmachen. *1584:* Gazdagh Jakabne vallia, Taualy Zentgeorgy hetiben wala hogy valamy Barom amy (!) vczankbol ky takarodot vala mind vizza futa Az vcza vegiteól ez zelesne hazara [Kv; TJk IV/1. 252].

3. elkotródik; a se căra; sich hinauspacken/scheren. *1587:* Vegeztek varosul hogy ... egy hetiglen valaky el Nem zegheodik, tehagh Az varosbol minde(n) effele zemely ky takarogg'iek, Mert az kalitka lezen lako helie [Kv; TanJk I/1. 42]. *1631:* de hogj megh ertette hogi ezeket az hazasulo szemelieket megh fogtak eőis mindgjárt ki takarodek az Uarasrol [Mv; MvLt 290. 246a]. *1726:* En tegnap ide' jövén Püspök Vr(am) eleibe, ma is itt lészen mulatásunk a szegény obtessa exorcialasán, a kiből tégnap 40 takarodott ki [Szentgyörgy Cs; ApLt 1 gr. Haller János Apor Péterhez]. *1793:* az Udvarból szép szerint takarodnék ki [Koronka MT; Told.]. *1826:* takaradjék ki a Házbol, mert meg nem Szenvedi a Házba [Somosd MT; CsS].

4. elvonul; a se retrage; ab/weg/fortziehen. *1677:* lévén bizonyos számú zászlós hadak őszvegyűlve, kiknek már egy része Kővár felé ki is takarodott az elébbeni conclusum szerént [TML VII. 410–1 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1704:* (A) lovas és gyalog kurucok egy éjszaka kitakarodtanak Enyed felé [WIN I, 224].

5. kikerül; a ieşi; herauskommen, hinausgelangen. *1705:* Kinn csak a poltura jár mindenfelé, és minthogy odaki is az a rossz pénz jár, ebből az országból mind kitakarodik a jó pénz és csak az rézpénzzel maradunk [WIN I, 469].

6. kifolyik; a curge; hin/herausrinnen/fließen. *1597:* az foliam az ... hid wczan ki Takarodig (!) [Kv; Szám. 7/XIV. 107 Th. Masass sp kezével].

7. kiürül; a elimina; sich (ent)leeren. *1705:* Hanem Isten barátságából a természet magától munkálkodván, a vizeletemben igen sok materia takarodott ki [WIN I, 615]. *1737:* A bal czomomba (!) egy nagj talyu (!) insinualva(n) magat ... Svinkhauer uram Flastroma, Isten uta(n) kifokaszta, anjj (!) materia takarodot ki belölle s maighis takarodik hogj ki ne(m) mondhatom [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.].

kitalál 1. megtalál; a găsi; finden. *1779:* az Sötet völgyben egy földet ir a regi inventariu(m) de ezek az reámbulatorok ki nem tudgyák találni [Mezőbánd MT; MbK X. 54]. *1814:* nem tudván ki tanálni a' kérdett Telkek kőzött levő Kőz Métát ... Pávai Sámuelnét ... meg esketvén a' Cancellista Urak, a' merre és a' hol mutatta ki nékünk a' két Telek kőzt a' métát, mindenütt otton jegyeztetett ki, és tétetett a' Dálnoki féle Telekbeli foglalás [Dés; Ks 79. 29. 799].

2. kieszel; a inventa/născoci; erdenken/sinnen. *1653:* egy főember, kinek Eössi András vala neve, ez — mondom — addig olvasá a bibliát, hogy szépen kitalálá belölle a szombatos vallást [ETA I, 29 NSz]. *1782/1799:* Mi még eddig olyas felettébb való ujittást nem tudunk hogy esett volna ... kőzöttünk, de a' mi esettis ... Praefectus Dési Sigmond Uram idejében esett, de magától tanaltaé ki, vagy a' Méltoságos Uraság porontsolta nem tudjuk [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 373.].

3. rájön vmire; a descoperi ceva; herausbekommen/finden. *1736:* Olyankor az noszolyo-asszony neheztelt hogy kitanálták mesterségit, az vőfélyt penig mindnyájan megdicsérték [MetTr 391]. *1769:* A kik ezen fel tet kérdést Jol ki tanállyák és ki Múnkallyák 150 forintos Arany Numismát vésznek ajándékba eo Felségétöl [UszLt XIII. 97]. *1784:* Semmi irás az Mlts Familia részéröl nem exhibiáltatott a Taxa fel alittasa irant, azert azt ha önként vállaltaké az Torotzkoiak vagy a Mlts Uraság erőszakkal vetette reájok, ki nem lehet találni [Torockó; TLev. 4/9. 12a].

4. kb. kisüt; a plăsmui; austüfteln/gären/klügeln. *1777:* Szelistyei Paszkulész Jánosnek egy tehene el lopatatván kaláts pénz által ki tanálta, hogy ... Muntyán Péter ... lopta [Roskány H; Ks 113 Vegyes ir.].

kitálal 1. feltálal; a servi mîncarea; auftischen/tragen. *1823–1830:* a gazdaasszony ... szalonnát apritott, a bográncsba hányta, megolvasztotta, a légelyből vizet öntött reá. S midőn a tepertyűs, zsíros víz felforrott, egy ruhatarisznyából kockás tésztát vett ki, melyet még otthon, Debrecenben készített, ebből jó bővön hány belé a vasfazékba, azután kitálolta [FogE 265–6].

2. kb. előad; a relata/povesti/expune; vortragen. *1733:* én eleve még latván hogj ez uttal Szűkségem a' Procuraturra nem lesz, semmit ki nem tálaltam, és igy ez uttal a' Sárga[a] is az Erszénybe marada [Kv; Ks 99 Ferenczi András lev. — [a]Értsd: sárga csikó, azaz az arany]. *1815:* Prima Aprilis esmét Neved napja lészen ... addig sokot eszem 's iszom, hogy az Tiszteletedre valo Rittmust jol el készitvén, akkor Neked hogy ki tálolyjom [Kóród KK; Ks 101].

3. *~ja magát* kb. kiönti szívét; a-şi descărca inima; sein/ihr Herz ausschütten/gießen. *1819:* Feleség! te engemet nagyon sokat busitol, és bumba is vetemedtem ezen italra — de hogy bujja mi lehetett soha magát mi elöttünk ki nem találta[a], hanem Csak magába sinlödött, a' mely nyilvánságosan is sokszor ábrázattyain látzhato volt [Kv; Pk 2. — [a]Csak tollvétség lehet *tálalta* h.].

kitalálás '?' *1766:* ezen szörnyű digressiok penig annak ki találására haszontalanok tsak idöt vesztők, és elmét fárasztok [Torda; TJkT V. 325].

kitálalás servirea bucatelor; Anrichtung, Vorlegung. *1680:* az konyha Ablakain kivül es az Udvar felöl valo Tornacz(na)k deszkazattya(n) belöl vad(na)k czövekeken ki találásra valo het deszkani szelessegü padok ket felöl, az konyhanak hosszasságához képest [A. porumbák F; ÁLt Inv. 7].

kitalálhat 1. kiválaszthat; a putea alege; auswählen können. *1594:* Ertik eó kgmek varosul ... hogy ... minden zemelyre huz huz penz Ado zedest kellene toleralniok, zegheny eozwegieket kwldusokat es zabad Drabantokat ky wewe(n), Mely Adot hogy eo kgmek Isten zerent, zedhessek fel, es az niomorultat ky talalhossak az keossegh Keozzwl ighaz itilettel, Azert varosul eo kmek valaztottak ket Wraimat az Ado zedeo vraim Melle [Kv; TanJk I/1. 231].

2. kiokoskodhat/fundálhat vmit; a putea inventa ceva; ersinnen/ausdenken können. *1770:* Br. Bánffi Mihály úr is hosszasan beszélte elé, hogy járt abban a commissióban, melyben Enzenberggel együtt rendeltetett volt avégre, hogy a Szamoson le Szatmár felé hordandó sónak módját miképpen találhatnák jobban ki [RettE 236].

3. rájöhet; a putea afla; daraufkommen/herausfinden können. *1787:* a mostoni törvénykezésnek modja tsudálatos, a Birák annál tsudálatosobbak, huzzák, vonják minden fele de mégis igaz értelmét ki nem találhatják [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

kitaláltat megtaláltat; a găsi cu ajutorul cuiva; auffinden lassen. *1662:* (A) fiscus minden elrejtegetett ezüst, arany marháit Mikes Mihálynak, s mind a többinek minden javokat olly szorgalmatosan kikereste és ki is találtatta vala [SKr 160–1].

kitaláltatik kb. elő/megtaláltatik; a fi găsit; (hervor) gefunden werden. *1809:* N. Kóhalom Széki Lakosok Szerfeletti fizetéssel magok hellyet Katonai assentatiora fogadnak Személlyeket ... 9 Székünkbeli Személlyek tanáltattak kik a' fell tett laistrom szerint, rendkivül drága fizetésért engedték magokat conducaltatni ... ezen Conductusok Jurisdictionkhoz in persona viszszá kűdessenek hogy mivel katonaságra van kedvek Székünk Competentiájába Tyroknak (:ha arra alkalmasok lésznek:) Statuáltathassanak és azon törvéntelen Conditiobeli Regiusok ki tanaltatva érdemek szerint corripiáltathassanak [UszLt ComGub. 1748].

kitámad fellobban, kiüt; a izbucni; aufflammen, emporlodern. *1573:* Kowach Istwan Azt vallia hogj eo Nem Twgia sem latta my keppen Tamadot ky az tuz az darochy Maiorabol [Kv; TJk III/3. 189].

kitámadás felkelés/lázadás; rebeliune, răzvrătire, revoltă; Aufstand/ruhr. *1662:* övele Haller Gábor főkapi-

tányságában az ország neve alatt Rákóczi fejedelem ellen egy közönséges manifestumot íratni kezdett vala, mellynek a fejedelem ellenséges magaviseléséhez képest az országnak ellene való insurgálása, kitámadása előtt kibocsátódni kellett volna [SKr 529].

kitámaszthat kb. kiakaszthat; a putea acăţa; aushängen können. *1583:* Senky keth fele bort egy czeger alath eg'mas Vtan Ne merezellien ky korchomarlany ... hanem el fogiwan bora be vegie czegeret, és ha mast akar kezdeny, egi ora el thelwen tamazthassa ky Vizontagh Chegereth [Kv; KvLt Vegyes III. 2.].

A borárulló házat jelző cégért a ház elé felvert cégérkaróra akasztották ki. — L. *cégér 3.* al.

kitámposkodik kb. kitámolyog/tántorog; a ieşi clatinîndu-se; hinaustaumeln. *1775:* Polus Uram ki támposkodott s(alvum) s(it) a Budára [Szentkatolna Hsz; HSzjP Helena Kajtsa (32) jb vall.].

kitanál l. kitalál

kitanít elszoktat vkit vhonnan; a se dezvăţa/dezobişnui să mai meargă undeva; jn (von) einer Sache entwöhnen. *1736:* Az örlökkel pedig jol és embersegesen él, s ki nem tanittya öket a' Malombol. söt a' kit lehet be tanit [HSzj *őrlő* al.].

kitántorodik *átv* eltántorodik; a deveni şovăitor, a şovăi, a se clătina; abwendig werden. *1659:* kglteket kegh(elme)sse(n) intyük ... hozzank tartozo hitinek kötelességének meg felelve(n), abbul senki mirges beszidire, intisire ki ne tantorodgyek [UszLt 22 fej.]. *1662:* (Pákai Benedek) néha esküvését is és igazságot is hátrahagyván, tisztének egyenes útából kitántorodott [SKr 115].

kitanul 1. kitud; a afla; ausmitteln, erfahren. *1657:* Kiből kitanulám, hogy az contractust violálni akarják, s az régi tanács szerént Csákit béférkeztetni Munkácsban [KemÖn. 143]. *1661:* ijesztenek bennünket ha felnenk azt akarjak ki tanulni [Küküllővár KK; KJ. Balasfi Zsigmond lev.]. *1763:* En az Hargak után igen Sakat jártattam Harvát Pálhaz mast aszt tanoltam tölle ki hogj a Sz: Margitai Kartsamárasnál Volnának ... it meg ugj nyamazam hagj Dohtar Bandinál Vadnak [Kóród KK; Ks CCII. 19] | kévánván az Nmes Mag(istra)tus az dolognak valoságát ki tanulni, az It elé hivatta [Torda; TJkT V. 171]. *1783:* (A) Bogljosban látám hogj két szekér veszszöt Gligor és Gergely Bancsi katonak vagtanak vala, alkalmasint ki tanoltam volt, hogj ... Lázár Imre Ur rész erdejéb(en) vágták [Kissáros KK; JHb XX/8. 4]. *1785:* A szegény Gyogyi öreg Papné ma meg érkezék a vejivel, de semmi örömet nem találtanak, mert ki azt mondja hogy egy Sellérinek a ganéjáb(an) vagynak leányi fel kontzolva, ki azt hogy a Hamorodi lunkáb(an) ölték meg, és a Marosb(a) hányták, ki egyebet, de mindenik bizonytalan hanem ha a gyanusokat el fogdossák, hogy töllek ki tanolják hová leteleket [BK. Bara Ferenc lev. Szászvárosról].

Szk: *~ja vki elméjét* kitudja vki szándékát. *1676:* Kegyelmednek azért kegyelmesen, de igen sério parancsoljuk, semmiképpen meg ne induljon, hadd tanuljuk ki az portai új igazgatóknak elméjeket és ahozképest tudjuk mi is bátorsággal alkalmaztatni a dolgokat [TML VII, 309–10 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1710:* Teleki Mihály ... rávészi a fejedelmet, hogy küldjön alattomban követet a német udvarban ... és a ministerek elméjit tanulja ki, Erdély iránt micsoda opinióval vadnak [CsH 165].

2. megért; a înţelege/pricepe; verstehen. *1710 k.:* aeternitasnak vagy örökkévalóságnak pedig nemhogy vége volna, de kezdeti sincsen: azért az arról való elmélkedésnek nem az a célja, hogy azt éppen kitanuljuk, megfogjuk ... hanem más oka, célja és igen nagy egynéhány haszna vagyon, melyeket szükség elébb megértenünk [BÖn 443]. *1774:* ezelőtt mintegy húsz esztendővel, akadott kezembe Székely István Magyar krónikája, melynek elein lévén két levél tiszta papiros, melyekre volt igen homályosan írva holmi dolog, melyet én szerettem volna kitanulni, de időm nem volt, hogy elbaktassak rajta [RettE 327].

3. kitapasztal; a experimenta; erforschen/fahren. *1657:* az akkori fővezért, Mehemet pasát, ki Budán is sokat lakék, vezérkedék, s igen kitanulta vala az keresztény világnak állapotját, császár megöleté [KemÖn. 184]. *1659:* minden czigansagtokat ravaszsagtokat kitanoltak [Kv; MészCLev.]. *1725:* Veselényi udvarházat felvertek volt itt valami tot Deakok, az kik két holnapig az Ur mellett laktak es az házat egészlen ki tanoltak volt ... Pesten fogtak el őket [ApLt 2 Apor Péter feleségéhez Kv-ról]. *1786:* Énis mint gyenge öregségem engedi, a' ki elnyomattatasoknak rendit ... ki tanultam volt, az Ur hozzájok mutatando kegyességit 's patrociniumatis meg szolgálni igyekezem [Mezőmadaras MT; TLev. 5/5].

4. kiismer; a cunoaşte bine; erkennen, mit einer Sache vertraut werden. *1676:* Igen kitanultak bennünket; bizony magunknál majd jobban tudják, mi formában vagyunk [TML VII, 240–1 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz]. *1704:* Hertelen Házsongárd felől eléütvén a kurucok éppen a vár alá, az árokból is elhajtották a marhát, mivel az elment rácok itt kitanulván a dolgot, ők jártanak elől és ők is itt voltak [Kv; KvE 291 SzF]. *1722:* abban edgjezte(ne)k meg hogy engemet minden modon traducalhassa(na)k és innen eliminalhassa(na)k, ā bizonyos, vanis okok réá, mert nem tanolta ugy ki őket, s dolgokat senkiis [Kj Rétyi Péter lev. Fog-ból].

5. megérez; a presimţi, a-şi da seama (de ceva); fühlen. *1657:* kiválék és marad hátrébb egy jómódú, personatus és köntösös ember, kard oldalán és hosszú puska vállán, az ki ellenben vélem lassan menvén, süveg emelítéssel nékem bötsületet ada, mely egy süvegemelítésből kitanulám, hogy azon ember nem volna hozzánk ellenséges szívvel [KemÖn. 195]. *1710 k.:* ő minden gestusiból, szava járása és ábrázatjából kitanulta, hogy Naláczi kuruc és a kuruc világnak örül, mert soha azelőtt olyan vígan nem látta [BÖn. 939.]

6. (iskolát) kijár; a-şi termina studiile; ausstudieren/lernen. *1823–1830:* többé el nem hagyom a kollégiumot, míg egészen ki nem tanultam | volt egy nagy hoszszu léha Fia, minden Fakultást ki tanult [FogE 95, FogEK 411].

7. elsajátít, megtanul; a învăţa; erlernen. *1748:* mint Curiosus ember igen szoktam observálni az olyan hirű embereket ... töllök néha sokat kitanultam az mellyel sokszor másoknakis használtam [Nsz; Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.]. *1849:* a főzést kitanultam ... felszólítottam Kelemen Bénit hogy ottan azon nagy te-

rüt tovább nem hordozhatva ... azon szolgálatból ki kivánok lépni [Kv; Végr. Vall.].

kitanulás 1. kitudás; aflare; Ausmitt(e)lung. *1667:* egy szóval sem urgeálná az fejedelmet ő nagyságát az válasznak kitanulásáért [TML IV, 12–3 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. *1672:* Igyekezem is kitanulni, kik legyenek teljes sinceritással ez ügyében Kegyelmednek, tacite alkalmaztatván magamat kitanulására [TML VI, 341–2 Sárpataki Márton ua-hoz].

2. kitapasztalás; experimentare; Erforschung/fahrung. *1795:* abban a Contractusban ... az is vagyon le kőtve világosan, hogy tsak a hasznos és szűkséges épittések betsű alá jőjjenek (így!) ... Már pedig ezeknek ki tanulására el kerűlhetetlenül szükséges ... a Betsű véghez vitessék [JHb LXVI/44].

3. tisztázás; clarificare; Klärung, Klarstellung. *1671:* Tetczett az eő Nga Szekinek hogy ez homalynak nap fényre valo hozására, kitanolasara bizonios szemellyeket bocsásson ki [BLt]. *1747:* utánnok fogok állani, vagj igaz emberségek vagj Tolvajságok ki tanolásá(na)k [Szilágyfőkeresztúr; Ks 96 Dobai Sándor lev.].

4. megismerés; cunoaştere; Erkenntnis, Erkennung. *1710 k.:* A természetvizsgálás is szabados és szükséges is az Isten munkáinak kitanulására [BÖn. 456].

5. kibetűzés; descifrare; Entziff(e)rung. *1779:* semmire se tudván menni a' pénzen lévő betűnek ki-tanólásáb(an) Ötveshez confugialtam az végett, hogy mind a' pénzt 's mind a' Csatt dorabot vélle megtisztittossam, és igy a' betűket s formáját is jobban ki tanolhassuk [Kv; SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz].

kitanulhat 1. kitudhat; a putea afla; ausmitteln/kundschaften können. *1670:* Az, elhíszem, színes mesterséges szavaival azon leszen, hogy Nagyságodból holmi dolgokat kitanulhasson [TML V, 114 Teleki Mihály a fej-hez]. *1671:* Azomban Kegyelmed udvarhoz menvén, jobban kitanulhat mindent, mert Szentpáliné asszonyom is ott levén, lehetetlen, valamit ne sajdítson [TML V, 648 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk. *~ja vki elméjét. 1675:* Kegyelmed szerint én is írhatom, jó hogy oly némely uraim elméjét kitanulhattam [TML VII, 24 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* Minekutána Rákóczi[a] Magyarországban az emberek elméjit kitanulhatá, kiindula Lengyelországból s Munkácsra jőve [CsH 332. — [a]II. Rákóczi Ferenc].

2. kiismerhet; a putea cunoaşte bine; durchschauen können. *1672:* Nem árt Kegyelmednek melléjek ereszkedni, hogy inkább kitanulhassa őket [TML VI, 163–4 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1763:* Mányika Juon a' mint én őtett esmérem igen ravasz ember, s az ő dolgait mig itt Gálfalván Udvari Biroságat viselt ritka ember tanulhatta ki [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 27 Muntyán Máté (40) zs vall.].

3. megtudhat; a putea constata; erfahren können. *1672:* mire Limitaltatott és hagyatott az Falunak pénzbéli Adoja ki ne(m) tanulhattuk, sem hittel tőtt fassiojokbul az Emberek(ne)k, sem penigh Irásbol [Kisgoroszló Sz; Born. 6/24]. *1681:* nemely jobbagyok M. brettyen s masutt is, szanto földőket, Réteket ighen el szoktak Zálogositani, vagi ugian örők arronis el adni, az Nemes emberek(ne)k honnanis következik gyakorta az el idegenedes; Im azert itt is ámit á Connumerator kitanulhatot, le iratott [VhU 118]. *1791:* Nsgodnál vogjon az Király halmi Joszágnak Inventeriuma méltoztassék Nsgd elküldeni, tsak azért hogj az erre a részre valo fődeket, servitust, Censust kitanulhassak belőlle [Királyhalma NK; Ks Jenei Dániel lev.]. *1809:* Mái napon Dersben lévén ottan a Strásak egy Lengyel embert fogtak el, akinél is tanáltatott Arad Vármegyei Főszolga Biro Kovats Janos Ur uttasittása Lengyel ország fele ... ennek valoságos nemzeti eredetit ki nem tanolhattuk [Derzs U; UszLt ComGub. 1658 Lukátsffi István dullo (szb) kezével]. *1844:* minden csergetésre, és ora kiáltásra 8 és 9 ora tájt mind fütyektetést hallottam — de nem tanulhattam ki, hogy azt kik cselekedték [Torda; KLev.].

4. ki/megtudakolhat; a se putea interesa; erkunden/kundigen können. *1826:* egy Kupányi Aranyat kapott a' Bihalos ... a' Bihalossal is ugy bántam és ezután is ugy bánok, hogy az Arany számokot, hol léteket, el tráficálásokot vagy meglételet ki tanulhassam magátolis [Mv; Told. 7].

5. felismerhet; a putea recunoaşte; wiedererkennen können. *1779:* Ötveshez confugialtam az végett, hogy mind a' pénzt 's mind a' Csatt darabot vélle meg-tisztittossam és igy a' betűket s formájátis jobban ki tanolhassuk [SLt XL Lázár István Suki Jánoshoz].

kitanulható kb. kideríthető; care poate fi descoperit; ermittelbar. *1678–1683:* ha ki tanulhatois az gonos akaro, annak eleit ne bossuság tetellel, es mas űldezesel igiekezendő eleit venni, hanem inkab jllendő s, alopotiahoz kepest valo becsűletj megh adassal, bekesseges szenvedessel [Ks Kornis Gáspár kezével].

kitanult 1. kitapasztalt; experimentat; erforscht/fahren. *1670:* kötelességemnek s hűségemnek meg igyekezvén felelni az tehetség szerint, alkalmaztatom magamat már az kitanult s megprobált dolgokhoz és időhöz [TML V, 467 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1678:* nemzetem szolgálatjában adjam inkább akármely formában következhető szerencsétlenségre magamat ... mintsem valamelyik házamnál nem jo akaróimnak már kitanult gonosz szándékokat s igyekezeteket ártatlanul de gyalázatosan agyon verettetésemmel várjam [TML VIII, 162 Teleki Mihály az ország rendeihez].

2. (mesterséget) tanult; calificat; (Handwerk) erlernt. *1846:* Ifj. Székelly Márton kérelem Levele — mellyben mint mészáros mesterséget kitanult ... azt kéri, hogy ő Hentesek soraiba vétettessen bé [Torda; TVLt 577].

3. rafinat, frecat cu toate unsorile; gewitzigt, abgefeimt. *1849:* engemet amitgatva és szép szavakkal kecsegtetve szüzeségemtől megfosztot ... mert ö mint ki tanult koros ember igen is jol tudta modgyát annak hogy keljen fejér népet maga hasznára elámitani [Kv; Végr. Vall. 21].

kitanultatik kitudakoltatik; a se informa; ermittelt werden. *1662:* a kolosváriak érkezvén a fejedelem eleibe, azoktul valóságosan kitanultaték a törőknek minden állapotja, a megirt módon a Maros mellett lett táborjárása [SKr 661].

kitapod kitapos; a trivi, a distruge călcînd; austreten. *1850:* mig ezek az csőzések is valának, kárt okozott a' marha az vetésen, ki tépte az Buzát ki tapodta [Nagylak AF; DobLev. V/1300].

kitapodtat (gabonát lovakkal) kinyomtat; a treiera (cerealele prin călcare cu caii); (Getreide von Pferden) austreten lassen. *1823–1830:* Ide gyűjtik takarmányaikat, s ott a lovakkal kinyomtatják vagy tapadtatják [FogE 265].

kitapogat körülír, érzékeltet; a parafraza; umschreiben, jm etw. veranschaulichen. *1678:* Én a Kegyelmed levelét ő nagyságának megadván, valamelyeket Kegyelmed a mellett ő nagyságának izent, talán formaliter szintén azon szókkal meg nem tudtam mondani, mindazonáltal tehetségem szerint ki igyekeztem tapogatni [TML VIII, 157–8 Jó Mihály Teleki Mihályhoz].

kitapot szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion; *~ja a belét* kitapodja/tapossa a belét; a scoate maţele cuiva; jm die Eingeweide heraustreten. *1835:* basszom a' szardob lelkedet, ki tapotom a beledet[a] [Zsibó Sz; WLt. — [a]Kovács József jb a fiskálisnak].

kitár *átv* feltár; a dezvălui/destăinui; aufdecken, darlegen. *1843:* édes bácsi sajnálkozva panaszomot bácsinak ki tárom — mi szerént az égyik Csikom a Kehe mihán ugy meg romlot, hogy az Isten tudoja mikor lesz ki épülendösége [Bözödújfalu U; Pf Kovács Sándor lev.].

kitart 1. kifelé tart; a ţine spre afară; nach außen halten. *1590:* Latam hogy mikor ala jeowenek vala kj tartia vala az pwskat s monda a' este (!) lelek Eordeogh kwrwak bizony megh leolek bennetek [Szu; UszT]. *1598:* Chjere Miklosne Anna azzonj ... vallja ... mikoron haza feli Akarth volna Jeonj Istwan deak Akkor latam hogy zilagy Istwan az puskat kj tartya vala az Ablakon S vgy mongya vala Istwan deak leoj megh esse lelek kurwafia [Kv; TJk V/1. 233]. *1823–1830:* ekkor Máthé László az ablakon kitartotta a pisztolyát, hogy meglője [FogE 82].

2. előre nyújt/tart; a ţine spre înainte; nach vorne reichen/halten. *1823–1830:* A communicáló bement a rostélynak egyik végén vagy ajtóján, s a másikon kijött. Hanem a bemenetelben állott egy egyházfi, az a tenyerét kitartván, a szombaton estve adatott önpénzt minden annak tenyerébe tette, s úgy bocsáttatott be [FogE 195].

3. eltart vkit; a întreţine; jn (unt)erhalten. *1583:* Magdalena Rlcta Ioannis Pentek ... vallia hogy hallottam fekete Iacabnetol ... hogy mikor el vált Az Vratol Akkor Neg penzenel teob Nem volt, En tartottam azert fekete Jacabnet mind giermekesteól tulaydon keoltsegeme(n) egy telen ky [Kv; TJk IV/1. 113].

4. (állatot télen át) eltart/gondoz; a ierna (vitele); (Tier im Winter) versorgen. *1573:* Zaz Balint azt vallia ... hogi Zanta Imre adot volt veres Tamasnak egi tehenet Borywstol teleltetny, mykor ky tartotta volna vgy atta ely penzen Zanta Imrehne Desy Antalnak az Borywt [Kv; TJk III/3. 243]. *1584:* Ilona ferenczy Istwanne vallia, Az en Attiamnak Daroczy Janosnak marada egy haza, ket Thowa, kerty, Zeolcie de Az Adossok beochwltetek ell, Barma tizenketteó maradot vala, Es az en vram tartá ky [Kv; TJk IV/1. 308]. *1595:* Mierthogi penig eo kegmek varosul veottek ezekbe az mezarosok panazolkodasokat, hogy az minemw teosersegre giwiteot barmokat az el mult eztendeoben ez kemeni telen ki tartottanak, azokat ha le vagnak nagi fogiatkozasokra es karokra lenne [Kv; TanJk I/1. 257]. *1781:* Csíkjenőfalvának közönséges végezése az bikák kitartása iránt. Minthogy régi szokás szerint pénzfizetéssel nem találtunk aki kitartja, fordítottuk a jövendőbéli kitartásokat: minden ember a faluba adjon egy-egy szekér ganyét az kettőnek kitartásáért [RSzF 178].

Szk: *télből ~* kiteleltet. *1711:* Hozánk is adtak vala ... 2 Tulkot, egjik alacs ă másik kék vala, ollyan forman, hogj à Telböl ki tartván, Tavaszszal Száncsunk rajtok, mellyeket ugjan Ki is tartottunk, Tavaszszal, mikor hasznát vehettük volna, értek jöve ă Lazár Ferencz ur(am) Biraja Györgj Mihály István, és el hajtatá ă fiammal [Kilyénfva Cs; WLt Margaretha Fülöp Georgii Pál János cons. (60) pp vall.]. *1722:* én is elhajtottam vala két ökröt, hogy e' télből ki tartván száncsak a tartásért rajtok [Újfalu K; LLt].

5. kinyúlik, vmeddig tart; a se întinde (pînă la ...); hinausreichen. *1760:* (A határ az) utat altal kelvén ki tart az Novaji[a] erdőig, az holott ismet az Báldi[b] határral találkozik [Csehtelke K; BLt. — [a-b]Csehtelkével tőszomszédos települések].

6. kb. kiutasít; a îndepărta/exclude; (hin)ausweisen. *1604:* Azert mykor en tegedet Certificaltalak az meg vetelteol akkor kellet volna engem teorwenj zerint ki tartanod beleolle ha valami igazsagodat praetendaltad benne [UszT 18/29].

7. visszatart, lefog; a reţine; zurückbehalten. *1599:* Kalmanchehj Miklos deak ... vallja ... Ada ennekem Keozegj valamy talerat es Aranyat ... enys az en adossagomat kj Akaram beleolle tartany [Kv; TJk V/1. 231]. *1670/1740:* Végezék azt is, hogyha valaki valakinek Erdejéb(e) megyen ... ha Szolga Gazda hire nelkül cselekedi a Szolgának tartsa ki fizetéséből [Homoródsztpál U; WLt].

8. (határt) jelöl; a marca (hotarul); marken. *1628:* (A) iozagjanak ... egj felől ... Egjenesen az Kylljien vttja tartja kj az hatarat [Uzon Hsz; BLt].

kitartás 1. eltartás; întreţinere; Er/Unterhaltung. *1781:* Csíkjenőfalvának közönséges végezése az bikák kitartása iránt. Minthogy régi szokás szerint pénzfizetéssel nem találtunk aki kitartja, fordítottuk a jövendőbéli kitartásokat: minden ember az faluba adjon egy-egy szekér ganyét az kettőnek kitartásáért [RSzF 178].

2. *diákny* kb. ellátás és kedvezmények; întreţinere şi beneficii; Verpflegung und Begünstigungen. *1870 k./1914:* Bika ... II. ollyan végzett theologus, ki a végzést követő szeptemberre nem kapott valemelyik kollegiumnál jurátusságot ... s így vagy ott, ahol a theologiát végezte, vagy ott, a honnan theologiára jött: kitartás alá jutott. Cipót ... főtt ételt, privättanitványt, legációt kapott s igy az évet kihúzta; mig vagy osztálytanitóságot vagy papságot kapott [MvÉrt. 5].

kitartat 1. eltartat; a lăsa să fie întreţinut; unterhalten lassen. *1710:* a Juhok dolgarol is mi kéves meg maradot mit cselekegyunk, a Gyergyait ki hajtassuk, vagy külön a szekekkel ki tartassuk [Kászonújfalu; BCs].

Szk: *fával ~*. *1568:* Mynd ... az kyk az eo felsege banyaia(n) Jth welwnk egywth wadnak; Legyen Kegd hazok nepenek Mynden segeczegel, akar czak ez telen tartassa ky kegd faual hazokat kyt keg(ne)k zolgalhassak meg Jowendobe [Almás[a]; BesztLt 67 Martinus Vayda

Camerarius Almasiensis Gr. Thymar beszt-i bíróhoz. — [a]Talán Kereszténynalmás H].

2. *~ja magát* eltartatja magát; a se lăsa întreţinut; sich erhalten lassen. *1575:* Az Drabantok feleol penig eo K. varoswl azt kewannyak hogi eo K. Biro vra(m) es az tanacz ollyakat fogadianak kyk Jamborok es Ez varosba Eorekes Emberek legienek, Es Ne(m) chiak ez telen zolgalyanak hogi magokat ky Tartassak, hanem vgian eztendeore zerzeodienek [Kv; TanJk V/3. 110a].

kitartó állhatatos; statornic, constant; beständig, standhaft. *1854:* kedves Feleségem ... tőbszöri huzomos ideig tartott terhes betegségeimben példatlan hivséggel, ragaszkodással, éjjeli nappali kitarto nyughatatlankodással s fáradhatatlan gondoskodással viseltetett, ápolt, és dajkált [Kv; Végr.].

kitartott szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *télből ~* kb. télen foglalkoztatott; angajat pentru toată iarna; im Winter beschäftigt. *1808:* a' Betsületes Ns Czéh ... már Tavasz felé, mind eddig 'a Télböl nagy költséggel majd ki tartott Legényeimet, mintegy elragadozni, s különös nem is képzelt utokon modokon, s az Igazságtul jol távul járva elvenni szándékozik [Kv; ACLev.].

kitartóztattatik elő/kiállíttatik; a fi convocat; vorgestellt werden. *1810:* Az Meltgs Inclita Familia[a] poroncsolati mellett az 1808 dik Esztendő Tavaszszán az Toroczkai Verőss Kovácsi Communitás, ugy annak minden munkassai, és Verőkb(en) lévő vas csinálói, és segitői ki tartoztattanak vala, az M. Groff Camerarius ur ő Nga akib(e) az ő Nga ál(ta)l akkor ki adott Tőrvény-(ne)k meghallgatására [Torockó; TLev 9/44. — [a]A Thoroczkai].

kitaszigál kitaszitgat; a îmbrînci (încetul cu încetul) afară; wiederholt (her/hin)ausstoßen. *1574:* Katalin Bala Imrehne Azt vallia ... az Eottwes Ambrus fiay ... ott valaztig rongalliak zidiak az Sebes legent es vgian ky tazigaltak onnat [Kv; TJk III/3. 401]. *1592:* Paysos Andras vallia. Tudom hogi orsolia zolgalattiat keri vala zabo Mihaltol ... Zabo Mihali ... ra Indula, es niakon valtigh chapdossa es ki tazigala az Aiton [Kv; TJk V/1. 263]. *1629:* mikor rea ment vala Fekete Kato Boitos Ersokra s kitaszigala az galibabol szidais rutul hogj ki kurua innett vgj mond ... az utan monda bojtos Ersok hogj te rezeges nem giüitõm be az latrokat mint te ugj mond, 's latam hogj ugjan ki taszigala az faval onnet [Mv; MvLt 290. 173b]. *1736:* Tisztarto vr(am) ... ki taszigálván a pinczéből egj darab abrants fat kap és jól meg vér vélle [Récse F; JHbT] *1762:* Baboczi Mártont ... pofon veré Kaffai János, ott hatalmaskodván rajtunk, az Ajtotis le rontotta; hogy à Házbol ki tasigáltuk [Geges MT; IB. Martinus Molnár (18) jb vall.]. *1779:* Rosália leányais ezt kiáltozván üsse, üsse Aszszony Anyám az szajha szekeret, azzal a házbol ki is taszigálák [A. csernáton Hsz; HSzjP Simion Vátsa (20) jb vall.]. *1794:* néki álván minyájan ... hogy ki toszigálják [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

kitaszigálás kitaszítgatás; îmbrîncire afară; Her/Hinausstoßen. *1574:* Katalin Bala Imrehne Azt vallia hogy ... az Eottwes Ambrus fiay Nagy zayal ... rongalliak zidiak az Sebes legent es vgian ky tazigalták onnat ... az ky tazigalasba ely Eytette volt[a] [Kv; TJk III/3. 401. — [a]A legény a kezében levő kést].

kitaszít 1. kitaszigál; a îmbrînci afară; (her/hin)ausstoßen. *1573:* mint az bizonság vallia ha az ajton ky ne(m) tassitottak volna Megis Eoltek volna Azert mint hogi Illen zandekal voltak [Kv; TJk III/3. 203]. *1585:* Borbely Marton ... vallia ... Ezt latam hogy eg kědmenes hajdut tazitanak ky az varga Lazlo kapüia(n) [Kv; TJk IV/1. 519]. *1598:* Kossa Mihali ... wallia ... latta(m) aztis mikor niakon chiapa az Posta mester zolgaia Ambrůst es Jakabot azútan vtolzor hogi ki tozitak az Posta mester zolgaiat labokkal rúgdostak tapottak harman woltak raita ... azok tazigalak ki az hazbol [Kv; TJk V/1. 144]. *1630:* Azuta(n) ki taszitak az aiton Zalaj Giörgyott, Eötueös Ferencz penigh ki mene utánna s egi bottal megh üteõgete [Mv; MvLt 290. 205a]. *1636:* Hallam hogy monda Istvan Uram, Tasziczy ki az szekbol, czio ki, czio ki az Isten házából [Mv; i. h. 67a]. *1738:* Nagy Peti Zágrán Nyigult egyszer jol meg csapta pofon annyira hogy az ajto felhez botorkazott ... ez utan õszve fogodzottak s mind az kettőt az ajton ki taszittotta(m) hogy mind ketten el estenèk [Galac BN; WLt Maroson Juon (32) zs vall.]. *1794:* nagy nehezen Barátosi Josef Uramat kitaszitották a pitvarba ... segitették ki toszitani a pitvarbol, de ki nem toszithatták | ki akarták tuszitani a pitvar ajton ... ; de még-is a pitvarbol ki toszitottak [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

2. kilódít/lök; a împinge afară; her/hinauswerfen. *1586:* Takach mihal vallia Igy zola Gazdag Georgnek, Or vagy mert à kertbeol keortwelt loptal es mégh az Czebeol ky tazitunk az Ayton [Kv; TJk IV/1. 544].

3. (vmit a helyéből) kilök; a scoate afară; (etw. von seiner Stelle) (her/hin)ausstoßen. *1657:* maga lovára ülteték, fékemlőjét leforditván, annak végét egy német fogta, s három avagy négy előtte; ím ez megeszmélvén magát, hogy nem egészséges helyre viszik, az lova kantárát, az kötőfeket az lova fejéből kitaszitotta [KemÖn. 242].

4. kinyom; a scoate prin apăsare; her/hinausdrükken. *1664:* eddig is sok kárt tött Rottel uramnak a kristály üvegekben, mert a míg iszik, addig hajtja, hogy kitaszítja az oldalát az orrával [TML III, 316 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

kitaszítás kilökés; împingere afară; Hin/Herausstoßen. *1799:* nem láthattam, hogy mi modon esett a' ki taszittás vagy loditás [Dés; DLt].

kitaszittat kilóditat/löket; a pune pe cineva să împingă afară; (her/hin)ausstoßen lassen. *1598:* Kossa Miklos ... vallya ... az legeny ige(n) rezegh wala en tazittata(m) ki hazambol hogi ot garazdalkodik wala [Kv; TJk V/1. 161].

kitát szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ja a száját átv* kinyitja a száját, megszólal; a-şi deschide gura, a începe să vorbească; den Mund auftun, zu sprechen/reden anfangen. *1882 k.:* Sajnálom, ha az az ostobaság a Keletben neked bár egy kellemetlen percet csinált ... ha tudom, hogy te vagy az érdekelt, ki nem

tátom a számat nem olyan apró-cseprő tréfára, de nagyobb dologra is [PLev. 102 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kitátott szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *szájjal levő* tele szájjal nyelvelő; care vociferează în gura mare; mit vollem Mund keifend. *1702:* tudom edes batyam Vr(am) en azt hogy bizony Ngd az elso Indulatnak embere de ha megh gondolkozik azert lelkem batyam Ur(am) ... elyunk I(ste)n(ne)k es dugiuk be sok rank ki Tatot szajal leuo gonosz akarojnk szajat [ApLt 2 Apor István Apor Lázárhoz].

kitavaszodás desprimăvărare, sosirea primăverii; Frühlingwerden. *1808:* költ a Juhok teleltetésere, ide véve a ki Tavaszodás ideje közt nyomoruságbol tétetett rend kivül valo szenabeli Erogatumokotis [Gálfva KK; Ks 99].

kitavaszodik 1. tavaszra fordul az idő; a se desprimăvăra, a se face primăvară; frühlingen, es wird Frühling. *1805:* Láttam, hogy Ki Tavaszodot az után a Ménes pásztor ketskéi is a Turmával együtt jártanak [Libánfva MT; Born. G. XVI. 14]. *1848:* ha csakugyan hamar kitavaszodnék ... Husvétra el is jőhetnek [Kv; Pk 7].

Szk: ~ *az idő.* *1659:* ugy veszem eszembe, hogy ha kitavaszodik az üdő, s csak mi kicsin okot vehetnek is az országban lévő egyenetlenségből, s teljességgel le nem csendesedik az itt való állapat, nem lészen többé fejedelemség Erdélyben [EOE XII, 207 Barcsay Ákos II. Rákóczi Györgyhöz].

2. vki megéri a tavaszt; a apuca primăvara; jd erlebt den Frühling. *1849:* én is szot tettem bizonyos mennyiségü 's vetésre kivántató gabonának számomra leendő adása iránt, mire Kelemen Béni azt mondá hogy csépeltet és adni fog, — ezt vártam meg akkor is mikor már kitavaszodtunk [Kv; Végr. Vall. 71].

kitégláz kivasal; a călca; ausbügeln. *1842:* Jáné Mária, délután Léány Testvéremnek köntösét téglázta ki az bálba készítvén [Dés; DLt 85. 8].

kitehet 1. a putea scoate; aussetzen können. *1598:* Kerem penigh azon en zerelmes giermekimet ... hogj az en szerelmes felesegemet megh ne haborgassatok ... ezbeol az en hazambo(l) es Eosteol marat eoreoksegembeol, az megh az en neuemet viselj ... ha penigh az en neuemet le tenne Eot zaz forintot aggiatok nekj es ugj tehessetek ki beleole [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1617:* Az meli keőház Attioktol marat Abrugbanian az piaczon, kertiuel eggiüt ket fele oztatik, igi azert hogi megh bwczüluen igaz bűczw szerent More Boldisar az battiat kiteheti, de hasonlokeppen az Bradi haz helliről Lazlo az Eőczit ki teheti [Abrudbánya; Törzs].

2. kifejezhet; a putea exprima; ausdrücken können. *1736:* Kedves maradváink! ezen régi erdélyi módot és szokást ... hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat kitehessem és a maradváink is jobban megérthessék, eltökélém magamban, hogy magyarul irjam [MetTr 315].

3. kb. kimutathat; a putea demonstra; bezeigen können. *1826:* A Ngod és a Bétsi Tanátsossai által ki tett processusbeli hibáimot, tsak ugj tehették volna ki, ha mindenik Pert egészszen megvizsgálták, és az egész folyamattyokkal esmeretesek lettek volna s velek edgyütt a Törvényeinkel is [Mv; Told. 7].

4. elbocsáthat; a putea concedia; entlassen können. *1658:* Édes Öcsém uram, Sütő György valóban vagyon azon, hogy az malommestert kitehesse [TML I, 154 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz].

5. elmozdíthat; a putea destitui/înlătura; entsetzen/heben können. *1659:* Hozzám nem illik, országot igazgassak, de ha most ő nagyságát[a] kitehetik az fejedelemségből, soha bizony többé be nem ül [TML I, 325 Bornemisza Anna ua-hoz. — [a]Apafi Mihályt].

kiteker 1. (vki kezéből vmit) kicsavar/facsar; a smulge (ceva din mîna cuiva) răsucind; (js Hand etw.) entringen. *1568:* Sophia Rta Simonis Kotang ... fassus est ... egy Cigano, pechyenyet Swth vala, az twznel, az Ciganoth vg Ranta be az twzhelrol az kayantay ember hogy mynde(n) zemere(m) teste kwn vala ... oztan az Cigano egy zyto vasat Ragad, az Kayantay ember ky tekery kezebol [Kv; TJk III/1. 195]. *1574:* Gergel zemet Byro Azt vallia hogy ... otth leh Nyomyak Adamot az Zarba Es az zekerchet ky Nala volt ky tekeryk kezebeol [Kv; TJk III/3. 344]. *1592:* Zabo Marton ... vallia ... Thamasnak elejbe tamada Leorincz, es Thamas vgi tazita hogi haniota essek, az vtan az zekerczet ki tekere valami nehezen az kezebeol [Kv; TJk V/1. 205]. *1631:* utannais ment Varga Jakabne az fianak ... vaskalannal s fogoval de aztis ki tekertek az kezeből [Mv; MvLt 290. 55b]. *1770:* Popán Togyer ... mint Vármegye Gornyikja, látván Pistolyjoson Tisztarto Uramat; meg fogá, es a Pistolyt kezeből ki tekeré [Konkolyfva SzD; Ks 20. XII. 10]. *1819:* Kretsun Josziv ... maga is ... a' fejszét szándékozott mindenként ki kapni ... azt kezekből ki tekerte [Déva; Ks 126 Vegyes ir.].

2. (vkinek/vminek vmely testrészét) kicsavarja; a răsuci/suci; (irgendeinen Körperteil js/einer Sache) herauswinden/drehen. *1568:* Anna szakmáry Jmrene ... szigia volt, Andras Kato gergel deaknet, hogy a bestye hyres kúrua oth. vagy hath Tykomnak tekerte ky az nyakat [Kv; TJk III/1. 236]. *1584:* Kadar Sigmond vallia felesegenek ky tekertek labat, Iart hozza(m) Catalin Azony de bizonnial Nem tudom ha eo dolga [Kv; TJk IV/1. 280]. *1605:* Lakatos Gergelne Ersok azt mo(n)dotta volna hogy Zeocz Georgynenek kj tekeri az orra chikiath [UszT 20/133]. *1630:* Mondotta(m) aztis neki hogj ki tekerte az giermek(ne)k az niakat, de arra azt monda hogj hiszen ha ki tekerte(m) tekeriek ki az en niakamatis, de en nem tekertem vgjmond hanem halva lett [Mv; MvLt 290. 191b].

3. (csavarva/tekerve) kitép; a smulge (răsucind); (drehend/entwindend) herausreißen. *1703:* (A szél) az templomról a templom tetejin lévő vaskakast is kitekervén a tövéből, levetette [Kv; KvE 281 SzF]. *1794:* a fűzfát ki döjtőgetik, ki tekerik, a martját penig le tapodják [Kv; Pk 3].

4. kb. kiszabadít; a elibera; befreien. *1663:* Az puskásokat kitekerém Opra markábúl, holnap vagy az után haza mennek [TML II, 598 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

5. kimagyaráz vmiből vmit; a interpreta ceva; etw. aus einer Sache erklären. *1772:* Mely könyv közönségessé tétettetvén, ez a mostani püspök úr Bajtay Antal József szörnyű dolgokat akart kitekerni belőle [RettE 274].

6. *átv sarkából* ~ félremagyaráz; a răstălmăci; mißdeuten. *1662:* e végczést is az ő mesterségökkel elfordítani és sarkából kitekerni nem veszteglék el, a nyilvánvaló világos beszédet is magyarázván, hogy ... ez országban való lakástól nem rekeszteték el, noha jószágoktól megfosztották [SKr 113].

kitekeredik kicsavarodik/facsarodik, kifordul; a se suci/răsuci; sich nach außen drehen, sich ausschwenken. *1584:* az Bizonságok világosok és feokeppen Baka Georgnek vallasabol hogj Labanak semmy Niaualiaia Ne(m) lewen delkor ez Zeold Ambrusne hozza ment, es labanak terdet megh fogta es thikmony swltigh raita tartotta ... ky miat fel ora Mulwan az laba meg veszet es megh horgadot Accedal eheoz Az Takach Ieremias vallasa minemeokeppen az giermeknek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hiuatla(n) oda ment, es eordeoghy hatalmawal illen veszet Niaualiat vgj hozot [Kv; TJk IV/1. 259]. *1630:* (A csecsemő) niaka czigoliaia mi(n)tha ki tekeredet volna [Mv; MvLt 290. 193b].

kitekerés kicsavarás/facsarás; sucire, răsucire; Ausdrehen. *1812:* Sofi Jungfer mondotta nékem, hogy őszve veszvén a' Groffné a Groffal kiszaladt a festett Házbol és a' Grofon boszszuját a' kis Contesznek nyaka kitekerésében akarta kipotolni [Héderfája KK; IB. nemes Jánosi Ersebeth Takáts Joseffné (28) gr. I. Bethlen Sámuel tisztnéjének vall.].

kitekerhet *átv* kicsavarhat; a putea smulge; (aus)winden können. *1710:* a magyarok, ama dicsőséges emlékezetű vitéz fejedelem, Hunyadi János vezérsége alatt nagy haddal rámenvén a császárra, egész Austriát ... rontották, pusztították, mégis soha a koronát keziből ki nem tekerhették [CsH 62].

kitekert ? kisodort; răsucit; (aus)gedreht. *1762:* a már megásott és deutralt gödörhez kialtván engemet ... játék ot jo reggel pipábol ki hullatt kormot és ki tekért dohánt [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Pap György zs vall.].

kitekertet vkin behajtat vmit; a dispune să fie perceput ceva de la cineva; von jm etw. eintreiben lassen. *1677:* Már azon az parázna Pap Dánielen ki tekertettem nagy nehezen az négyezer forintot és az ő nagysága parancsolatja szerint az új fogadott hadaknak megfizettetek [TML VII, 454 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

kitekint 1. kinéz; a privi afară, a arunca o privire afară; hinausschauen/sehen. *1570:* Cristina Berner peterne, Ezt vallya, hogy az Jweoltest hallotta volna kywn az wchan, Az ayton ky Tekinthet, ezt hallotta hogy Zygartho Gergnek Mondgya volt hogy chigan [Kv; TJk III/2. 74]. *1573:* Margit Rab Balasne Azt valliak hogy Jobagy Peter Immar ely akar volt Indwlny ... Azonba zaygas lezen az vchara ky Tekintnek hat vgi fwt egi legeny odafele [Kv; TJk III/3. 197]. *1584:* Balassy Lazlo vallia ... lata(m) hogy eozwe zolalkoztak az en hazamnal ky tekintek es lata(m) hogy ... futtaba(n) az Istua(n) deak eochit(is) le vagha [Kv; TJk IV/1. 311]. *1634:* azonban nagiob riazkodast hallek, ki tekintek az pitvarombol az Janos deak udvarara [Mv; MvLt 291. 19a]. *1769:* a melly ejjel a kár esett akkor dörgés villámás léven viratt felé, amint ki tekintettem volna a Házbol tapasztalá(m) hogy valaki el Sajdula a kapunk felé [Msz; IB. Idősbb Boros Joseffné Foszto Maria (49) ns vall.].

2. körülnéz, utánanéz vminek; a avea grijă de ceva; sich um/nach einer Sache schauen. *1676/1681:* Udvarbiro Vr(am) minden féle majorkodtatast Tiszti szerint véghez vévén (!) ... Diariumokat tarczon, szamot adhasso(n); de neis bizzek csak ahoz hogy kezéhez adnak s visznek mindent, hanem magais ki tekintse(n) kival keppen szeőlö munkanak s vetesnek idejen, ugi az aratáshoz is, a' szüreten is, minden féle dézmalaso(n) jelen légyen; [Vh; VhU 657]. *1679/1681:* Magais a' mikor érkezik a' havasokra ki tekenczen, es a' Gornyik utan (:kival keppen mikor szeket űl:) legyen szemes [Vh; VhU 673]. *1699:* szorgalmatosa(n) Ura otha(n) ne(m) leteb(en) kivaltkepen mind külso s mind belso mu(n)kasimhoz ki tekint, és azokat a munkab(an) szorgalmatoztattya [SzJk 315].

kitelel áttelel; a ierna, a petrece iarna; aus/durchwintern. *1711:* az juhok ... egy télen egy ideig Szalmát is ettek Széna nem lévén, de azon telből vgyan csak kiteleltek, hanem tavasszal kezdettek erőssen halni [Buzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szőcs Janos (40) jb vall.]. *1735:* az juhok ... az mi az Madarasi[a] es pagocsai[b] határon van aval ki telelnének [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev. — [a-b]MT]. *1756:* tudot Balog uram Csehi Hentes Vejinek két Márháját ki telelni az Uraság szénájával [Durusa Szt; TKl].

kitelelés teleltetés; iernare, iernat; Winterung. *1791:* Johaikat ... Bojtos Dumitrunak Popa Juonnak és Moldován Lupujnak atták kezek alá a ki telelés véget hogy O. országb(a) hajtsák [F.kápolna KK; SLt évr. Tolán Kosztin (36) col. vall.]. *1831:* Az mi az Juhaim ki telelésit illeti Uram Bátyáim atyafiságát tisztelettel köszőnőm, nem küldhetem azért, hogy töbnyire akaratom ellenére nagyon báránnyozok, ezen okokért véllek alkalmatlankodni nem kivántam [Hagymásbodon MT; Pf].

kitelelődhetik kiteleltethetik; a putea fi iernat; überwintern können. *1807:* mostan ott lévő minden marháim ki telelődhessenek sarjuval [Csapó KK; LLt].

kitelelt áttelelt; care a fost iernat; überwintert. *1756:* Csolti Jurka Stefánnak adot Balog Uram az Cővari (!) pusztáb(an) Dézma alá Tavasz Zab alá valo egy darab földet melyet Jurka Stefán nehezen ki telelt őkrőkkel két nap szántván készen Balog Uram el vette [Csolt Szt; TKl].

kiteleltet átteleltet; a ierna; überwintern lassen. *1617:* (A) szenakot ... More Boldisar az battianak oda engede, igi azert hogi ha mi barmoczkaia loua leend azokot ki teleltesse [Abrudbánya; Törzs]. *1623:* Moldouaboll az Nezter es Prut melleőll, Hawaselfeoldebeőll az Duna melleőll Jgen Jo fele Eoregh zeőke diznokott vetesze(n) 200 tenezteny valokot ... zaporicziak Eőkeőt ... Ha pedigh Mak mikor sohont nem lenne thehat ollyankor Tatarkauall zabbalis ketelen ky teleltettny [BKG]. *1733:* (A) teheneket ... szipen ki teleltettem [Noszoly SzD; ApLt 4 Hatházi Kristof Apor Péternéhez]. *1760:* a' Tul-

kát ó kglmének ki teleltette [Bethlen SzD; BK. Emericus Ersek (35) jb vall.]. *1795:* Berár Juvont olly Conditiokkal fogadták volt meg itthon az Allperesek az Marhák mellé Pásztornak, hogy négy Tulkamat és 21 Darabokbol állo Juhaimat kiteleltetik, 's annak felette Sanyarusságáért fizetnek 6 Forintokat [Msz; MbK 104]. *1802:* maga is[a] kötelezé magát arra hogy, juhaimat betsülettel ki teleltteti, ö nékie is 12 darab juhát ki teleltetni fogom [Koppánd AF; DobLev. III/530. 1b. — [a]A pakulár]. — L. még BGU 121.

kiteleltetés átteleltetés; iernat, iernare; Winterung. *1579:* az mely barmot mashua viznek toserssegre telbe az zenara be hoggyak (!) óróksegekbe hozny, ky teleltetesnek okaert [Kv; TanJk V/3. 192a]. *1710:* irtam volt uram Kegld(ne)k az juhok ki téleltetesé felöl is [Kászonújfalu; BCs]. *1791:* egy néhány Gazdák(na)k Feles Johokat hajtottak O országb(a) a kiteleltetés véget [Széplak KK; SLt évr. Veres György (50) col. vall.]. *1804:* Zilahi Igyártó István ... fizetése[a] ... Két Szekér Széna égy Lovának ki teleltetésére [Szentbenedek AF; SLev. 2. — [a]Köv. a fels.].

kitelepedik elköltözik; a se muta; davon/fort/weg/verziehen. *1681/1695:* Lengyel János nevü iffiu legény ... házassága által az Petrityevith Horváth Miklos vr(am) és eo kglme maradéki földökröl ki telepednékis, de onnétis eo kglmekhez valo kötelességéhez tartja magát [Széplak K; SLt AM. 10].

kitelés betelés, betöltés, vminek betölte; împlinire; Vollendung einer Sache | elmúlás; trecere, scurgere; Vergehen. *1559:* Walamely Mezaros ... az Thewsersegeth walaztangya Maganak, es az Mezarlasnak ellene mond ... Az harom ezthendewnek ky thelesenek elewtthew (!) ees, Alattha semmy okon Ne Mezarolhasson [Kv; TanJk V/1. 57]. *1573:* Adam Thamas ... vallia ... meg ket holnap heya volt az lewelnek ky telesenek, Mondanak Az Thanachba hogi meg kely varny az lewelnek ky Teleset, es az vtan teorwent es Igaztetelt zolgaltatnak [Kv; TJk III/3. 101]. *1592:* Az megh holt pwspeoknek Huniadi Demeternek ... halala zinte eztendeyenek ky telesekor teortenwen, Nem lehet az eó successorinak semmy ighassagok reez vetelek, az vta(n) valo q(ua)rta leowedelemben [Kv; TanJk I/1. 200]. *1763:* egy György nevü Béres szolgája ... el szöket innen esztendeje ki telése elött joval [Záh TA; MkG VII/1. 18 Pakulár Lup (30) zs vall.]. *1818:* az Istállokat az Árenda ki telésekor nem adta ojan státusba a Mint által vette volt, viszsza hanem mindent hibásan és rongyasan [Mezöbánd MT; TSb 35]. *1856:* (A birtokot) pénzert áruba vetem Öt ezer pengö forintért s ezen irásom által igérem is e szerint egyezkedni a bérleti idö kiteléséig [Gagy U; Pf Pálfi Mihály lev.].

kitelhetik 1. *átv* kikerülhet; a putea obţine; für etw. langen/reichen können. *1672:* bár csak háromszáz lovassok lehetne Hadadban. Ha az Úr akarja, csak Somlyórúl is kitelhetik, titkon, mintha elszöknének onnan [TML VI, 256 Keczer Menyhért Teleki Mihályhoz]. *1703:* mind az Antiqua Impositio Szerint valo Restantiat mind penig az Mostani fel vetisb(en) Kgldtekre háromlot embereket minden Kesedelem es fogjatkozás nékül ide Szebenbe el küldeni el ne mulassa ... Mint hogy már a dolgozó üdö ad Summum két vagy három hetek alat expirál(na)k, az alat az idö alat a Kgldtekre eset ember vagy Nap szám ki telhessék [UszLt IX. 77. 76 a gub. Nsz-ből]. *1789:* a' magam Jussomon lett váltások az Elekesi Joszágom proventussábol ki telhetett [Ne; DobLev. III/658. 4b]. *1815:* hogy maga is pazérollyon más idegeny Szövetséges férfi Baráttyátis maga kényén Czifránn ruházzon, ez a Joszágai minden jövedelméböllis ki nem telhetik [Mv; Berz. 21].

2. futhatja az erejéböl, győzhet vmit tenni; a putea face ceva; seine/ihre Kraft ausreichen können, etw. schaffen/bewältigen können. *1664:* Én, édes Apám uram, valamiben tudok, tűlem kitelhetik, örömmel szolgálok, kiváltképpen az ő felsége dolgaiban [TML III, 32 Teleki Mihály Kászonyi Mártonhoz]. *1737:* mihelyt Isten annyira meg erösit minyárt személy szerént magam Udvarlok Ngodnak, hogy pedig a mi most tölem ki nem telhetett, avagy csak valami Öcsém Uram által potoltatnék ki [Ne; TL. Onadi B. Jozsef gr. Teleki Ádámhoz]. *1750:* Pap Mihály ő kglme mint tölle ki telhetett údvarbirói Hivatalát elég serényen folytatta, bennünket[a] az hová s mikor kivántatott hajszolt [Szság; Told. 3. — [a]A jb-okat]. *1817:* egy Molnár ... tsak ugy ügyel a' Malomba(n) a' hogy tölle kitelhetik [Héderfája KK; IB. Veress István tt vall.].

3. megvalósulhat; a se putea realiza; verwirklicht/erfüllt werden können. *1663:* ez haza kegltekе, melinek meg tartasa nem külömben, hanem kegltek(ne)k velünk edgyező értelméböl, es igiekezetiböl télhetik ki [UszLt IX. 75. 48 fej.].

4. elmúlhatik; a putea trece; vergehen können. *1609:* Tuggia hogj Kendj Sandor, Ennek az Thorma pataknak[a] alias Uyfalunak Tizenket eztendeygh ualo zabadságot adott uolt. hogj éppewllyenek es falut wltessenek ott, De az tizenket eztendeo kj nem telhetik, addigh meg eolek Kendj Sandort [Kv; KvLt Fasc. D. 44 St. Vargha[b] prov. vall. — [a]SzD. [b]Alparétről (SzD) való. — Kiss András kijegyzése].

kitelhető I. *mn* **1.** ami csak vkitöl kitelhetik, amit/amilyen mértékben vki vmit elvégezhet/megtehet; pe cît e posibil; ausführbar. *1678:* valamit ... Kgd maga személyében velem igaz szolgájával felér s tűlem kitelhető s megcselekedhető bízvást parancsoljon ... hogy tudjak Kgdnek ... szolgálni [TML VIII, 42 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz]. *1737:* ö kegyelmeis jo Szivel Acceptala Jgireis mindenekben jo Akaratjat az mi ő kegyelmitöl kitelhető hogy jo Szivel Szolgal Nagyságodnak [Somlyó Cs; ApLt 2 Lestyán János Apor Péternéhez]. *1815:* Aztis alatson (:tsak vgyan tölle könnyen kitelhetö:) reá fogással erösitti, hogy tsak szem szurásbol administraltatok égy két Majorságot, és égy kevés Veteményt [Mv; Berz. 21]. *1854:* Kedves fiam Bálint! Ha a Sors ennyire üldezöt kérlek Kedvesen, bár a jövendö csapást mennyire tollünk kitelhető ha lehet kerüljük el [Csapó KK; DobLev. V/1372 Réz György vejéhez, Dobolyi Bálinthoz].

2. *minden ~ dolgokban* bármely/minden elöadódható/felmerülhető dologban/ügyben; în toate problemele posibile; in irgendwelcher/jeder vorkommenden Sache/Angelegenheit. *1784:* batorkodom ... alazatosson instalni ... meltoztatnek kegyessen ki fizetni. Mely meg

mutando (!) kegyes gratiat, enis minden ki telhető dolgokban igyekezni fogom demerealni [Kv; SLt XXXIX Mauks Tobias patikarius lev.].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de substantiv; in substantivartigem Gebrauch: *(minden) vkitől ~kben/~kkel* kb. vkitől kitelhető teljes mértékben/módon, vkinek (minden) rendelkezésére álló eszközzel; cu toate mijloacele care stau la dispoziţia cuiva; mit (allen) jm zur Verfügung stehenden Mitteln | minden vkitől elvégezhető dologban/ügyben; în toate problemele care pot fi rezolvate de cineva; in allen von jm durchführbaren Sachen/Angelegenheiten. *1733:* Hugam Aszszonj ö kglme kedveskedeseit mégis kösznöm szepen ö kk, melljet töllem kitelhetökb(en) kivánok ö kk meg szolgálni [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boér Samuel lev.]. *1749:* Batyam Vr(am) Atyafiságat tólem kitelhetőkkel meg szolgálni kivánom [Zsibó Sz; WLt Wesselényi István Wesselényi Ferenchez]. *1792:* Fáradságát tőllem ki Telhetökben meg kivánom szolgálni [Vajdasztiván MT; DE 4] | méltoztassék ... minden tőllem kitelhetökben porontsolni [Kv; TSb 10]. *1797:* Magam is a' kitelhetökben ügyelni fogok a dolgokra [Brád H; Ks 75. VII. 258]. *1799:* én részemröl a' Tkts Urnak is, és minden Felebarátomnak töllem kitelhetökben szolgálni kivánok [Mv; MvLev.].

kitelhetőképpen amennyire vkitől csak kitelhetik; în măsura în care poate fi realizat ceva de cineva; inwieweit etw. von jm nur durchführbar ist. *1764:* az D: Szt Mártoni Portionak ... töllem ki telhető képpen viseltemis gondgját [Ks 22/XXIa]. *1792:* el botsatott követeink a tiszta igaz és jo lelki esméret szerint töllök lehető s ki telhetöképpen munkálodni tartozo Hivatali kötelességek lészen [Zilah; Borb. II hiv.].

kitelik 1. megtelik; a se umple; voll werden, sich füllen. *1618:* Emberséges emberek hogy a Ser el fogoth, megh mertek az legelt, zepen es igazan ki teolth [Kovászna Hsz; HSzjP]. *1674:* Brassóbol hosztanak Riskasat egy Kantárral de ki nem tölt, hanem uolt 8 font héya Tölt csak 112 fontra [UtI]. *1718:* én bizonj rége(n) mustrára fogta(m) az itt valo vékákat, de a' mi már hiteleseb azon formát mingjárt el küldette a' kolcsár Sz:Királjra, es ott in puncto ki tölt [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból].

2. el/letelik vkinek/vminek az ideje; a se împlini/scurge; die Zeit js/einer Sache ablaufen. *1570:* Az Aros ember feleol ... Erthyk ... hogi ... adoth aggyon, az Eztendeo penigh megh zenth Myhal napba Telne ky ... bekesegel legen az Jdeiglen [Kv; TanJk V/3. 13b]. *1575:* Az Negi lato vraimnak dolgat eo K. varosswl Mas gywlesre halaztottak Myert hogi meg Ideiek sem Teolt ky [Kv; i. h. 114a]. *1621:* az melj bizonios szamü gialogokat, oda fel küldeöttünk volt, azoknak masodik hawakis szinten kj telnek [Kv; i. h. II/1. 329]. *1630:* uettek uolt zaloghban az szekj emberek ... Somborj Laslonak egi darab fűuet az szent Egedy hatar szilben ... de az ki tolt uolt es ky teluin ugian Vitez Miklos somborj Tisztartoia ... szalogositotta megh [Szentegyed SzD; WassLt Nic. Ratonj (65) ns vall.]. *1692:* Armas Jstvan nötelen szolgal, ha esztendeje ki telik megh-jü [Mezögerebenes TA; BK 35]. *1751:* Kováts János Uram ... offerallya magát a' szolgálatra, de még Ferentziné aszszonyomnál ideje kinem tölt [Borbánd AF; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. *1835:* Hamvazo Szeredán ki telik az ideje s akkor ö el fogja kezdeni a maga remek esztendejit [Kv; ACSzám. 106].

3. jut/elég vmiből vmire; a fi suficient pentru ceva; aus etw. für eine Sache langen/reichen. *1570:* Zeles Gërgh Ezt vallja ... palochy Janos ... ezt Monta hogy Im ez chinek gergelnenek atta(m) ket hordo Bort vgy hogi enneke(m) zwrettbe Mast Teolchen Erette, ha penig egy Iden ky Nem telyk Mas zwretennis teolchen [Kv; TJk III/2. 166h]. *1592:* 25. Mar. Az Zent Georgi hegie alat valo paloyat el vitte a' Jegh, Vitettem ket Bokor czeöweknek valo fat, Jaromis kiteólt beleólle f 2 d 40 [Kv; Szám. 5/XIV. 139 Eppel Péter sp kezével]. *1610:* Vagion Benedekfly Janosnak Kaydichfalwy Chiwr kertiben egy negy szegw buza Aztaga ... ket szaz kalongiat chieplessen maga ky Istwan Vram es ha ky telik a 3 szaz keobeol buza, io. ha pedigh nem, maga ky teolti Benedekfy Janos Vram az magaebol [Szu; UszT 52-höz]. *1722:* a Praedikator a kaszasok(na)k edgy Forint arru Borral tartozik, es a mint ki telik eledellelis [Vajdasztiván MT; GörgJk 143]. *1746:* Egy kevés maradék Torotzkai Vas, mellyből egj pár középszerű Ló patkó ki telik [Borsa K; Told. 49]. *1849:* a' Biroi Berekből elegendő veszszö, czapka, 's talán csusztatois ki telék [Mv; MvLev. 2].

4. kiegyenlítődik, fedeződik; a se compensa; sich ausgleichen, gedeckt werden. *1570:* egy vasarnap hytta volt eoket Boregettew Marton, hogi zamotth vettnenek Zabo Imrehel valamy Zeleonek Arra feleol ... es hogy ky telek az haz ber ely vetthwk azt az Rawast [Kv; TJk III/2. 91 Aztalos Imreh es Hunyady Estwan vall.]. *1598:* Attjamtol maratt haszünk ... Hitesd megh welem mennyiben wagyon, az teobroles kez vagyok megh elegitene(m) mind adjgh mignem kj telljk [UszT 11/109]. *1640:* Az Ostor adoban mind(en) harom esztendeobe ugy fizetnek mint Marhaia vagion ... Azt Ostor Ado ebbeol telik kj [Gyalu K; GyU 56]. *1681:* Az Hamorokon, valamelj Colatorok, vagi Müvesek a' vasat addigh el adgiak migh a' D. T. számára valo eghesz Suszt ki nem telik [Vh; VhU 63]. *1710:* Fogarasból hordák minden héten Szebenben az fejedelem szekerein s szekeres lovain nagy öreg átalagokban a pénzt, mig a tizenhárom százezer forint kitelék [CsH 205].

5. vmennyire rúg (vmely összeg/vminek a száma); (suma/numărul) se ridică/urcă ...; (irgendeine Summe/Zahl einer Sache) ausmachen. *1659:* nem keues bayal erkezhettünk be ide az Portara; Az ... Kapuczi Bassa ... Kezde kerdezni menyi lehet az be hozott pénz, mert az Vezernek vgy adtak volt ertesire, hogy száz ezer Tallerra telik ki [Borb. I konstantinápolyi követjel.]. *1740:* az penz ki nem tölt ötven vonás for(intra) hanem csak negjven nyolcz vo(nás) forintra [Kercsesóra F; TKl Mohai Mózes Teleki Ádámhoz].

Szk: *vmikor a juhok egy esztenára kitelnek* ... mikor egy esztenányi/esztenára való juh van, mikor a juhok száma egy esztenányira rúg. *1727:* Valamikor az Falusi juhok egy esztenára ki telnek senkinek idegen juhot be hozni nem szabad [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33.].

6. futja vmire anyagi/testi erejéből; a fi capabil de ceva; zu etw. die materielle/körperliche Lage/Kraft langen/reichen. *1736:* halottam ... hogy régen az föasszonyok geleznában jártak kiki maga állapotjához képest, kinek nusztból való volt, kinek nestből, kinek petymet-

ből, egy szóval az kitől mint tölt ki | Valyon ma hány gróftól, hány bárótól telnék ki az az pompa? | [MetTr 341, 362]. *1772:* Az Jobbágyok mind eddig Hetenként, azaz minden Hétben Három Napot szoktak szolgálni magok Erejeken kiktöl ki tölt, akiktöl pedig nem lehetett Czimbarában is tartoznak, avagy gyalog szerbe amint az Szükség hozza magával [Szászfenes K; BethKt Mikes conscr.]. *1778:* Fársángi napok imé teldegelnek addig mig el telnek már addig a kitöll ki telik Tánczall a' kitől pedig nem lehet üldegel a Tűz mellett, vagy a meleg Házba [Dédács H; Ks 96 Gyulay Ferenc lev.]. *1791:* Ennekem pompás temetés nem kell, mivel eletemben pompás nem voltam, s eletembenis ki nem tölt töllem s most sem marad anyim hogy pompázzanak a temetésemmel [Mikeszásza KK; Told. 23].

7. vki vmire képes; a fi în stare/capabil de ceva; zu etw. fähig sein. *1664:* Úgy tetszik, hogy neki levelére jobbat most nem írhattam volna, tűllem több ki nem telék [TML III, 106 Boldvai Márton Teleki Mihályhoz]. *1801:* Az Isten botsássa meg emberi gyarloságomot de én elöttem, minthogy tölle perfecté ki telik, az egesz dolog ravaszságnak tettczik [Koronka MT; BfR Fogarasi János nyil.]. *1840:* Illyen gyilkos kit a gyilkolástol csak a Sors mentett meg de czélzata meg volt, a köz társaságnak veszedelmére van 's az ilyentől egyéb rossz is ki telik [Dés; DLt 848a]. *1867:* a levél az asztalon volt ... ha tölle ezen indiscretio kitelt, kajtathatott [Vingárd AF; KCsl 11].

8. kiegészül; a se completa/înplini; sich ergänzen. *1627:* Jűhaz Istűan adot huz forintoth[a] ... paradiczo(m) berke eleót valo falű közt valo nilas oszlo kazalo retre ... az migh az hűz forint summa ky ne(m) tellyk sem nemes ember sem parazt ember ky ne ütethesse belőle [RLt O. 5 Balas Deak keóz biro Kidében[b] lakó kezével. — [a]Kölcsön. [b]K]. *1705:* látván a' T. Consistorium tagjainak meg fogyatkozását tetzet ő kglk(ne)k magok kőzzé, ezeket a' B. személlyeket be vinni, hogj a' secularis személlyek, az Ecclesiasticusokonn kivűl, huszonnégy számra ki tellyenek [Kv; SRE 91]. *1814:* mindenekről számat vetvén ... egy Contractusamat Szentpéteri Lukátstol fel tserélt volt, annak interesivel együt háram száz hetven őtt Rforint hija volt, hogy az négy ezerre ki teljék, asztat is belé számlalta, olj conditzioval, hogy 18 pár papucsat 300 Rforint ára niderlandi Csipkét hoz [Apanagyfalu SzD; TKhf gr. Bethlen Samuelné, Fekete Klára Bartalis János inspektorhoz].

9. beteljesedik rajta/vkin a mondás; a se adeveri/împlini vorba/zicala; der Spruch über jn sich erfüllen. *1668:* édes Sógor uram ... Tégy jól s várj gonoszt; jó tött helyében jót ne várj. Ha így van, Kegyelmeden tölt ki [TML IV, 391 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1698/1699:* Itt telik ki vert viszen veretlent, eö klme jobbagyi tamottak megh jobbagyimot, az maga(m) földömre rea menvén verték taglattak, sebheték Jobbagyomot fiaival edgyütt [Cege SzD; WassLt]. *1761:* Ugyanczen esztendő kezdetiben holt meg gr. Mikes István úr Fehér vármegyének főispánja ... Bezzeg kitölt rajta szegényen, hogy aki másnak vermet ás, idővel maga is beleesik [RettE 115].

10. kikerül vhonnan vmi; a procura ceva de undeva; von irgendwoher etw. gelingen. *1674:* Az mostani Temetesnek alkalmatossagaual eddigh költ s az utan kelendő minde(n) költségek(ne)k kelletik mind az szegény J(ste)nb(en) el nyugut aszonynak jouaibol ki telni [Szentdemeter U; Ks 90]. *1696:* a' melly Typographiat néhai Gilányi Jakab Uram vőtt volt a Colosvari Eccla es Collegium számára, aszt Totfalusi Kis Miklos Uram ... különn tartsa es reparallya a' betűket a' szerént a' mind in compendio egy Typografiacska ki telik belőle [Kv; SRE 47]. *1794:* Itt Madarasan a' Veteményes Kertben lévő Tőrökbuzás Kashoz meg kévántato Matériálék a' Madarasi Joszágbol tölteneké ki, vagy peniglen azokat az Exponens ... Gróf Ur ... máshonnan Szerzette [Mezőmadaras MT; BKG]. *1795:* Hogy ha Valemellyékűnknek ... része azon Ingatlan Joszágokban találtató Felkelhetőkből ki telnék, a melly Joszág részíben jutott, adattassék ott ki [Ádámos KK; JHb XIX/47].

11. kb. sor kerül vmire; a veni rîndul pentru ceva; etw. an die Reihe kommen. *1664:* az Kegyelmed levelét Vajda Márton megadá, melyből értem az Kegyelmed bortűl való nyavalyáját ... az részegeskedés Kővárban is kitelnék egyszer-kétszer és nem kellene oly messze menni [TML III, 11 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

◇ **Szk:** *csúfság telik ki vmiből* csúfság/szégyen kerekedik ki vmiből; a fi ruşinea cuiva; Schande aus etw. entstehen. *1670:* ha az papok kiadását kezdené sollicitálni valaki az portán, csúfság telnék inkább ki, mint sem valóság [TML V, 263 Bethlen János Teleki Mihályhoz].

◇ **Sz:** ~ *a levele* lejár a becsülete, kikopott a becsületéből; a da cinstea pe ruşine; um seine/ihre Ehre kommen. *1697:* Az után ki telék onna(n) leuelem csak hamar hogy jót mondottam neki azert engemet nem szeretett [Kotormány Cs; CsJk 2–3 Peter János (37) vall.]. *1748:* Azt tudjuk hogy igen vakmerő[a], nagy akaratu, bűszke ember volt, 's másunnán is a' mint hallottuk roszszul tőlt ki Levele [Marossztkirály AF; Told. 56. — [a]A tt]. — A jel-re l. O. Nagy, MSzól. 77, 434.

kiteljesedés kiegészítés/pótolás; completare; Ergänzung. *1646:* miuel az mi epületünk job lenne annak ki tellyesedesere, bar adnank mi Eotuen forintot is eő kgek(ne)k akkor [Bádok K; JHb III/72 Kézdipolyani Veres István atyjához].

kiteljesedik 1. kiegészül; a se completa; ergänzt werden. *1583:* ha penigh ez keoltchyeneózesbeol ky Ne(m) telliesednek az Summa, Tartozzanak az Espan vraimis az Erdeo arrat es Zena arrat ... be Adny [Kv; TanJk V/3. 272b].

2. kb. (teljesen) kifizetődik; a se plăti (în întregime); (völlig) sich auszahlen/lohnen. *1568:* Antonius Vicey Laur(entius) Filstich ... aequaliter fassi sunt, hogy toruen zerent vgy leltek volt hogy az Kalmar Lazlo Jozagaba se ozlas se bwchyw adyg ne legyen, meg nem az adossag ky tellesedik [Kv; TJk III/1. 186]. *1578:* Erre igirik eo keg. egez warassul magokat hogy ha ebbol az adozedesbol meg nem fizetnek, azoknak az Iamboroknak kiktől keolchyeneznek, biro vram aggia ertessere az varasnak, es mind annie adot wetnek mig ne(m) az eowe kinek kinek ky tellyessedik [Kv; TanJk V/3. 168a].

3. beteljesül; a se împlini; sich erfüllen. *1670:* ám hamar kiteljesedett az hűti szegett embereken Istenünknek büntetése [TML V, 150 Keczer Menyhárt Teleki Mihályhoz].

kiteljesít kiegészit/pótol; a completa/întregi; ergänzen. *1573:* Bonchiday Gergel, Baniay Eotthwes Ianos, Eotthwes Antal ... valliak, hogi, Az Mynemw ados lewelet adot az Zemlyesiteo[a] pechy Matiasnenak az zeolĕbely Adossag feleol Twgiak hogi Igazan vagion Irwa Noha pecet Ninch rayta ... Es azt a (!) ados lewelet atta Pecine Gergelnek az veuynek (!) azzal tellesitette ky neky az fl. 150 Adossagot [Kv; TJk III/3. 125. — [a]St. Zemlyesiteo]. *1582:* az Legistrum megh kezwlwe(n) adot vetnek fel, Es abbol ky tellyesytik a' mit kólchyeneznek [Kv; TanJk V/3. 249a]. *1595:* Laszlo Biro egy szegen Nyomorult szekeres: volt oda Hauaselföldeben ... vezet mindene oda 3. loa és Jo vasas szekere ... volt 3. holnapig oda, ket hoora meg attak nekj az ho penzt ... Most penig ö km(e)k egez Tanaczúl vegezek hogy az 3 hoora eppen kj tellyesüczem [Kv; Szám. 6/XVIIa. 316 ifj. Heltai Gáspár sp kezével). *1620/XVIII. sz. eleje:* ha az menyegzőre el kelne azokban az borokban, többb boraikbol ki tellyesitsék [SLt AI. 11 P. Horváth János végr.].

kiteljesítés kiegészítés; completare, întregire; Ergänzung. *1578:* a my nemo adot fel wetet volt eo kegnek az ket ezer forintnak ky tellyessytessere, abba ... zaz forintot ha fel zedhettek volna [Kv; TanJk V/3. 167b]. *1614:* megh engettwk hogy ott az Zent Pali Hataro(n) Negy szaz forint ereö sót vagatwan, abbol az Bornemizza Diznay Jozaganak valtsagat leüalhassa ... Seöt megh parancziottuk az Sofalui gonduiseleöknek (!) Koncz Boldisarnak, hogi ... hites embereket haggio(n) es rendelien, annak az Sonak vagatasara es ki teliesitesenek vigiazasara [Törzs. a fej. Szentpáli Kornis Ferenchez]. *1710 k.:* Száva Mihály, amint a societasnak obligatoriát adott volt de fl. hung. 18,000, melynek kiteljesítésére adott volt a societas néki százezer kő sót [BÖn. 885].

kitelte elmúlta; trecere; Ablauf. *1852:* midőn ... Néhai Bartok Ádámnak Joszágat haszonbérben ki vettem akkor az 1848ik évben termett Tőrők buzát és Bort nékem által adták oly feltétel mellett hogy a Haszonbéres évek kiteltével vgyan csak Törökbuzát, és Bort adgyak által annyi mennyiségben [Szentbenedek AF; DobLev. V/1328 Csiki Elek kezével].

kiteltés kiegészítés; completare; Ergänzung. *1670:* Az adónak kiteltésit is tegnap 12 órakor nyerhettük ... abból ... az rendszerént szokott adón kívül nem sokat kedvezhetünk [TML V, 379 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz].

kitengethet eltengethet; a putea hrăni cît de cît; am Leben erhalten können. *1658:* irnod kellene oda[a] hogy vennének egy kevés szénát, a kivel ezeket az rossz lovaimat kitengethessem a télen [TML I, 275 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz. — [a]Petrelénybe (B)].

kitép 1. kiszaggat; a smulge; her/hinausreißen. *1604:* teóruenj keozzel fogiak zembe egymast ... azzal hogy el plantalt palantiat tepte kj [UszT 20/129]. *1775:* a két Asztagbol mintegy negyven kalongyáni ösz Gabonát téptünk ki, más hellyre hordottuk, Gazlottuk [HSzjP]. *1791:* a Tamila mellett fel fogott gyümöl(csöst) ujra tsemetékkel (:ki tépvén az el száradtakot:) bé plántáltom [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1847:* Hogy a bucsumiak fiatal fenyőket téptek volna ki, arról semmit sem tudok [VKp 170].

2. kicibál; a smuci; her/hinauszerren/zupfen. *1630:* az Szeoke Peter Matkaia haragszik ream hogi az Matkaianak ki teptem az haiat [Mv; MvLt 290.201a]. *1683:* ream tamadtanak magamat vertenek toglattanak ... hajamat szakallomat ki téptek [Dés; Jk]. *1688:* A Montecuculli Lejttmán kapitány Companiajábul valo szallom a bé szállás után Hajamat szakallomat ki tépte szaggatta [Kv; UtI]. *1772:* megis fenyegette ... hogy még a haját is ki tépi [Dés; DLt 321. 78b-9a St. Sárosi (46) ns vall.]. *1783:* Babos Antal uramat Báró Apor Péter Urffi meg támadván a haját néki ki tépte [HSzjP].

3. kinyü; a smulge; (her)ausraufen/rupfen. *1779:* Kérdi töllök ... hogy ki tépèké a' kendert [Kszeg; BfN Bh-i cs.].

4. (vki kezéből) el/kiragad; a smuci/smulge (din mîna cuiva); (jm aus der Hand) reißen. *1847:* temérdek a' kupetz és más, kik a' gabonát égymás markából kitépve MOrszágra hordják [Kv; Pk 7].

kitépés kiszaggatás; smulgere; Herausreißen. *1847:* Varga Katalin szabadságot engedett az embereknek, hogy marhájokat legeltetés végett hajtsák az tiltott erdőkbe, de hogy az ültetések kitépésére felszabadította volna, azt nem hallottam [VKp 214].

kitépetés kiszaggattatás; smulgere; Herausreißen. *1847:* Az erdei új és szép vetések kitépetése, marhák által leendő elprédáltatása [VKp 201].

kitépett kiszaggatott; care a fost smuls; herausgerissen. *1794:* meg fogant és ki tépet Füz fát ... találtak 237 szálat [Melegföldvár SzD; SLt].

kitéphet kiszaggathat; a putea smulge; herausreißen können. *1847:* (Varga Katalin) azon rendelést adta ki, hogy ezentúl szabadon vághatják az erdőt, az új jövéseket kitéphetik [VKp 191].

kitér 1. kifordul/jön; a ieşi; (her)auskommen. *1570:* Anna Semy (!) Jakabne ... vallya, hogy ... Ment volt Zabo Janos hazahoz es chak ketthen eznek volt Zabo Janosné az Trombitassal egy Aztalnal, es egymast zidiak volt, Ew hogy azt Lattya azonnal ky Ter onnath | Eppel Janos, azt vallya, hogy ... az Azzon ... hogy ky Ther az hazbol Az annyat Eleol Thalalya es wgy thyltia megh az Annyat hogi az Bort megh Neh kezdye [Kv; TJk III/2. 32, 140c]. *1573:* Orsolya Markos Benedekne ... ezt vallya, hogy ... giermekét ne(m) talallya hon, ky teer esmet hazabol [Kv; TJk III/3. 86d]. *1583:* Janos kowach ... vallia ... Be Mene oda Balas kowachne ... De hog lata Balas kovachne Kendy Janost ky there Mindgiarast onneth [Kv; TJk IV/1. 158].

2. el/letér; a coti; abweichen/gehen. *1598:* Az Tamás Janos kertitol fogua az roka mezővel ment ala az nagy nyr kezepet az kert ... oztan ki tert az szep uiz mele [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1626:* az mely uto(n) te el indultal azon el kellet volna menned, ne tertel volna ki s ne zelleztetted volna el Juhaimat [Torda; TJkT III. 216]. *1769:* az ország uttya ... a' mostani hidon felyül mint égy két puska lövésnyivel ki tért, és a' Hegy oldalának éppen tő-

viben ment [Apahida K; JHbK XLII/24]. *1800:* a' Ptyátra Álbán alóll már azon nagy árok nem választ Határt, hanem ki tér az arokból egy ki tettzö Domb felé [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Ramotsa István (70) vall. Vérvölgyi Bányai János kezével].

Szk: *útjából ~. 1619:* a dolognak hamarébb voltáért önagysága ne menjen ... Tömösvárra, hanem ... kitérvén útából térjen Karánsebes fele [BTN² 293].

3. kifér; a putea ieşi (prin ...); durchkönnen/gehen. *1635:* Nemeli eöreök falon 6 eokru szeker ... kiterne oly res vagion [Hszj *örök-fal* al.]. *1772:* A' Temető Sikatorba ... ki nem térvén a szekér a Beressek egy karot kivágtok a kert közzül és szekér utat csináltanak [Dés; DLt 321. 57a Jos. Getse (60) ns vall.].

Szk: *a száján ~. 1603:* Bwrkerne ... zidgia vala Ballos Istwant, mondgia vala hogy, im a chonka eretnek bestie kurwa fia le mordalla itt, de mind addegh azt mondo(m) valamigh a' zamo(n) ky ter, hogy a' legien valamegh ram bizonyttia hogy en kurwa Nemzeteo vagyok [Kv; TJk VI/1. 674].

4. áttér; a se converti; übertreten. *1774:* Daniel István úr ... Unitarius vallásban született volt, de abból kitérvén, egy tökéletes református ember volt mind holtig [RettE 330].

5. *~ a testiségből 1764:* Kemény Gergelynének ... Az istenadta ura, kitért is már a testiségből, holott már az ötven esztendőt meghaladta [RettE 168].

kitérés áttérés; convertire; Übertritt. *1710 k.:* Bethlen János[a], az ő üdejében erdélyi főcancellarius, tanácsúr, Fejér vármegyei főispán, Udvarhely széki főkapitány. Az erdélyi állapothoz képest tisztességes tudományú ember, melyet, és az unitaria vallásból való kitérést is vett volt árvaságában [BÖn. 487. — [a]Az emlékíró Bethlen Miklós apja].

kiterít 1. (ruhát) felterít; a întinde (rufele); (Wäsche, Kleider) aufhängen/ausbreiten. *1647:* Ezen palanko (!) vala ki teritue egy Oonos halo vln. No. 12 [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1716:* az hálo edgjetmássát száraztani ki teritették [Nagyida K; Told. 22]. *1815:* Peter Mihályné ... az el mult Tavaszon ... egy főre valo ujj keszkenyőm lévén az ház alatt kiteritve azt is el vitte el lopta [Mezőbánd MT; MbK 983. 4b Tele Maria Szorduj Kratsonné (30) zs vall.].

2. széttereget; a întinde/aşterne; auseinanderlegen. *1793:* Mai Napon hozának Hadadbol 10 Véka Borsott 2 Veka Faszujkát de azis semmire valo Nagyobb része rothadt Penészes, Táblákra ki teritettük szárágattyuk [Drág K; JF 36. LevK 175 Tollas György lev.].

3. menyasszonyi kelengyét szemlére kiállít/rak; a expune/aşeza la vedere zestrea; Brautgabe zur Schau stellen/(hin)auslegen. *1634:* az Menyegzo napian az Biro vra(m) haza elött ki teritek az ruhát, azt mindenestöl az Annya atta uolte uagi nem en azt nem tudom [Mv; MvLt 291. 23a]. *1644:* Miklos Deakne elseó el adasakor tudo(m) azt hogj ruhat teriteottek Vala kj Veölczi lukacz az felesegeuel Jeddi Peterneuel edgjwt, s ugj hazasitak kj [Mv; i.h. 437a].

4. (vmilyen iratot) szétnyit; a desface (un act); (irgendein Schreiben) auseinanderfalten. *1619:* ada egy patens levelet ... Szkender pasa kiteritvén explicálá az vezérnek az levelet [BTN² 212].

kitérít 1. elterel; a devia; fort/wegtreiben. *1602:* Az J. az A. Aszonj eókrejt ki teriti az borozdabol, es el mene az eó ekejeúel az barazdaban [UszT 16/77 Goro Gergely Janos ffalui vall.]. *1608:* Nilwan tudom azt hogy minden wdeoben az hiazonak Paztora wolt, az szabadon bochatot marhat, be ne(m) haytottak hane(m) chak ki terítettek[a] a feobeöl[b] Eyel ha talaltak, akkor megy szaloglattak [UszT 20/357 Barla Salamon kocholadj fogaras feolden Urunk eo Naga jb vall. — [a]Nappal. [b]Értsd: fűből, azaz kaszálóból]. *1738:* a Nms Város Ménessét és Csordájátis hajttsák fel a Szalcsva felé s a Szalcsváb(a) is bé az alatt bizonyos számu emberek rendeltessen(e)k, és ha azon(n) Béressek, vagj marháinkat ki-téritenék, annalis inkább Pásztorainkat meg támadnák, legottan fogdossák el őket, és kötözve hozzák bé Hadnagj atyánkfiához [Dés; Jk 418].

2. feltérít; a îndrepta în sus; hinauflenken/führen. *1768:* az ut ... a Sz Lászlorol Thordára menő ország uttyába belé megyen ... innen már tovább nem viszik, hanem az ország uttyán ki terittik a Bércz tetö felé egyenesen délre [Asz; JHb XXXVI. 17].

3. áttérít; a converti; bekehren. *1653:* az angliai Jakab király, az annya halála után, a régi római igaz vallásból kitéritette az országot [ETA I, 27 NSz].

kiterített szétterített; întins/aşternut pe jos; auseinandergelegt, ausgebreitet. *1754:* Tudgyaé a Tanu ... itt Marokházán az Marosán László Uram Udvaráb(an) valami ki teritett kender vaszon lett volna ... vané hirivel a Tanunak hogy elveszet volna ... és miképpen veszett ell [Dob.; Ks 5. IX. 4 vk].

kitéríthet kiterelhet; a putea mîna afară; aus/forttreiben können. *1638:* az migh en oda menek adigh be szeökdeösenek az lovak a Parton az Uizbe(n) nem terithetem ki [Mv; MvLt 291. 134b].

kiteríttet kitakartat; a ordona să fie dezvelit; aufdekken lassen. *1823–1830:* A doktori graduáltatás ilyen móddal megyen véghez[a] ... a kandidátus költségére meg vagyon rakva étekkel és itallal az asztal ... az étkek felül be vannak takarva abrosszal, azonban a professzorok közül valamelyik beszélni kezd az időről vagy egyébről, míg valamely fakultásabeli kérdésre száll, a kandidátus, ha tud, hozzászól a dologhoz, ha nem tud, keveset szól. Azonban a decanus kiteríttteti az asztalt, esznek isznak [FogE 239–40 — [a]1796 táján a göttingai egyetemen].

kiterjed 1. a se întinde; sich (aus)dehnen. *1661:* immár Erdélyben is ... egész vármegyét kéván[a], melyben Szamosújvár, Kővár, Bethlen erős várak vadnak és közel Besztercéig terjed ki [KemIr. 344. — [a]A török]. *1674:* az szánto föld(ne)k Czatán felol valo vege ⟨med⟩digh terjedet ki [Désakna; Borb.]. *1685:* A ló kert(ne)k ... az harmas hegyre terjed ki az also fele [M.köblös SzD; EHA]. *1721:* Vár Erdejinek hivatik mellynek határa egészszen ki terjed a Nagy Kapusi és Egerbegyi határig [Gyalu K; EHA].

2. *átv is* átterjed; a se extinde; übergreifen. *1678:* reménségem kül terjedt ki Isten áldása mind személyemben, mind több itt lévő jóakaró uraimra is [TML VIII. 178 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1762:* az eöke-

gyelme szénafüviból terjedett az bérczre ki az tűz [Torda; TJkT V. 107].

3. kiárad/öntt; a se revărsa; über die Ufer treten. *1768:* a viz ki terjedett [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.]. *1772:* ha a' Malom fel emeltetik, a' Gátnakis szűkségesképpen magasztalodni kell, è pedig ha fellyebb magasztaltatik, a' Dombai Rétre a' viz bizonyosan ki terjed [Dombó KK; JHb LXVII/2. 308].

4. vmire vonatkozik; a se referi la ceva; sich auf etw. beziehen. *1778:* a Condividens Felek ... irásban tett Reflexiojiban ... Szent Benedeken kivűl egyebütt lévő hellyeken situalt Bonumokrais ... ki terjedtek légyenek [Szentbenedek AF; DobLev. III/513. 1b]. *1797/1799:* Tsak annyira lehetvén tehát az Itéletnekis most ki terjedni a' mire az actio intéztetett [Torockó; Lev. 5/16]. *1848:* Az előbbi pont alatti kötelezés nevezett szerkesztőre ki terjed még akkor is, ha az irt Katonaság Bonczidáról és Válaszutrol a' megyének bár akár mely más helységébe mozdittattnékis [K; KLev.]. *1859:* a' velek valo edgyezség az el maradott tartozásokra is kiterjed [Komolló Hsz; BetLt Sylvester Dávid lev.].

5. vmit felölel, vmit magában foglal; a cuprinde ceva; umfassen. *1828:* A mi az Márko Sára ... Testamentumát illeti, ezen Testamentum három pontokra terjed ki [Mv; DobLev. V/1136. 1b].

6. *híre/híre-neve kiterjed vkinek/vminek* elterjed vkinek/vminek híre; a i se duce cuiva vestea, a se duce veste de ceva; js guter Ruf verbreitet sich, hochberühmt werden. *1662:* Nem terjedett vala-e ki az egész keresztyénségben s majd minden nemzetségek köziben mindenfelé jó híre, neve, méltósága?[A] | Méltóságos nagy jó híre-neve azért már a Rákóczi háznak az egész keresztyénségben mindenfelé kiterjedt vala | Gyulai Ferenc, hogy a híre is táborbanlétének inkább mindenfelé kiterjedne ... azon a Körös-félen lakó hajdúságot is ... melléje jönni parancsolta vala [SKr 73, 203, 535–6. — [A]Erdélynek].

7. terjeszkedik; a se extinde; sich ausbreiten/dehnen. *1618:* látom s értem az lengyelek mennyé felé igyekeznek, hogy kiterjedjenek [BTN[2] 149].

◇ **Szk:** *a gond ~ vmire* gondoskodás történik vmire nézve; a avea grijă de ceva; js Fürsorge erstreckt sich auf eine Sache, es wird um etw. Sorge getragen. *1811:* a' Gond ki-terjedett arra-is, Hogy ékes légyen a' Falu formája-is[a] [ÁrÉ 24. — [a]Az 1803. évi, csaknem az egész falut elhamvasztó tűz után való újjáépítés rendjén].

kiterjedés 1. elterjedés; răspîndire; Verbreitung. *1625:* mostan mind hogy az Úr Isten megszaporított bennünket rendeltünk egy bizonyos Calandost; ... ez világi emberek között jó hirünknek nevünknek kiterjedésére [Kv; EM XI, 289–90 Az öregebb hidelvi kalandos-társulás kiváltságlev.]. *1769:* (A) Pestisnek ezen Hazába ki terjedése ellen kivántato vigyázásra nézve szükséges a Militianak ide tova valo járása [UszLt XIII. 97].

2. terjedelem; întindere, extindere; Ausdehnung, Umfang. *1796:* Ezen két Telkek ki-terjedése kissebb az Első Nyilban tétetett Curialis Hellynél; de ezen hijánosság ki potoltatik az Appertinentiákkal [Kv; Ks 74/56]. *1797:* a' Neveknek el tseréléseket és el-változtatásokat az Erdöknek nagyobb ki terjedése, és derekasabb volta okozta és okozza [Szentgothárd SzD; WassLt]. *1799:* a' Curia néha nagyobb néha kisebb ki terjedésben voltt bé kertelve, néha nagy darab része kerteletlen pusztán állott [Gyéressztkirály TA; Ks 89]. *1846:* Templomunk öss helye vagyon akkora ki terjedésben [Magyaros MT; MvRLt].

3. méret; dimensiune; Ausmaß. *1812:* az eő Felsége Veress Follyo viaszra Fejér papiros Boritékba nyomt (!) petsétjével vala meg erőssitve és a maga szokott kiterjedésében készitve [IB].

4. terület; suprafață; Gebiet. *1677:* A' Vármegyéknek Tisztei, tisztek és kötelességek szerint, hivatallyokat illető dolgokban ... ki ki Vármegyéje jurisdictiojának ki-terjedéséig ... eljárhassanak [AC 117]. *1794:* Molnár János eő Kegyelme ... eő Nga szomszédságában lévő Telkét ... Báró Bornemisza Anna Maria Aszszony eő Ngá birodalmaban őrőkre által adá egész ki terjedésével Gyűmöltsössével és azon tanáltato épületeivel egyetemben [Burjánosóbuda K; JHb VI/24]. *1796:* Az Alparéti mostani Udvarház Helly ... egész kiterjedésével ... hagyatott Mlgs Groff Haller Juliánna Mlgs Groff Teleki Károllyné Aszszony ő Excellentiajának [Kv; Ks 74. 56]. *1810:* A malom hely kiterjedésén valo tőbb épületek, u.m. Csür, Pajta, Olaj üttető ... az ott lako Molnár építményei [Doboka; Ks 76 Conscr. 92].

5. *1799:* (A föld) Eszaki ki terjedése meg áll a ... G: Lázár Antalné Aszszony ... Majorság orotvány szánto Földében [Jobbágyfva MT; EHA].

6. kiáradás/öntés; revărsare; Überschwemmung. *1772:* a' Kűkőllő árka keskenyebb, Martyai nagjok, foljása tekervényesebb, ... mely szerént ollyon ki terjedése nem lehetvén a' viznek, feldugulása sokkal meszszebb szolgál [Ádámos KK; JHb LXVII/294]. *1783:* nem tsak az Gátt okozza az viznek ki terjedesét, hanem az viznek keskeny Árka, és az Csigollyás, Bokros, és Fűz Fáknak vizben valo dőlések [BLt]. *1795:* az egészsz Kűkűllő vizinek gaton le folyni szokott ereje, erőszakos viszsza nyomattatasával leg kissebb, mértékben lévő árviz idejenn is szer felett valo ki terjedésével ... azon Dombai közönség birtokában ... Szemben Tűnő károkot ... okozott [Ádámos KK; JHb XIX/49].

7. (vmilyen rendeletnek) vkire való vonatkozása; referire (a unui ordin) la cineva; Bezugnahme (einer Verordnung auf jn). *1809:* réánk adozo Székelységre és Armalista Nemesekre a' mostani Insurectionak ki terjedése betü szerént nintsen ki téve [Asz; Borb. II].

kiterjedésű terjedelmű; cu întindere/extindere; von Umfang/Ausdehnung. *1801:* mekora ki terjedesű volt azon hat forintért Zalagb(a) adott föld meg vallani nem tudjuk [Szentimre MT; BalLev.]. *1836:* 112. quadrát öl kiterjedésű gazos gyűmöltsös, betse Rh fl. 30 [Kv; Pk 3]. *1849:* Vagyan ezen szép ki terjedésű és nagy kertbe égy bámulásra mélto nagy terepej, Tölgyfa [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

kiterjedett, kiterjedt 1. terjedelmes; întins; umfangreich. *1776:* Tudgya é? ... hogy ... Pétsi Simon ... Náznánfalván, Kisfaludban, ki terjedett birodalmu Possessor lett volna ... ? [Msz; WassLt vk]. *1795:* A nagyobb Földös Urak Birodalmok nagyságához képest ki terjedett Allodialis Erdőket eleitől fogva birnak [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 7b].

2. nagy kiterjedésű; cu extindere mare; (weit) ausgedehnt, von weiter Ausdehnung. *1662:* annyifelé ágazott s a vizektől is szakgatott nagy kiterjedt város[a] lévén,

hogy sohol semmi erősítése, csak egy lépésnyi sánca, egy sorompója nem volna [SKr 449. — [a]Várad].

3. elterülő; care se întinde; sich erstreckend/ausdehnend. *1663:* mindekor keresztény vérében feresztvén kardját ... szereztette messze ki terjedett birodalmát [TML II, 489 Teleki Mihály Lónyai Annához].

4. terebélyes; cu ramificaţie întinsă, foarte ramificat; ausgebreitet, weitverzweigt. *1756:* Vagyon magossan fel nőtt ki terjedet Ágaival egy Szép Száldokfa lévén Diszére a Curialisnak [Branyicska H; JHb LXX/2. 13]. *1818:* a Kertyéb(en) egy szélesen ki terjedett nagy Eperj Fa vagyon [Kide K; EMLt].

5. elterjedt; răspîndit; verbreitet. *1662:* Török császárnak ... az egész világra kiterjedett hatalmassága meggondoltatik? [SKr 347]. *1710:* A szegény Frangepán gróf[a] is íra alázatos levelet a császárnak fogságából, melyben a többi között így könyörög ... amennyiben mind az én dicsőséges eleimnek nagy érdemei, mind az én Felségednek tett személyes szolgálatim elégségesek nem volnának, azt a fogyatkozást pótolja ki a Felséged minden országokon dícsérettel kiterjedett nagy kegyelmessége, és engemet, immár megholtat az életre visszahozni méltóztassék [CsH 88. — [a]Az 1671-ben összeesküvés vádjával kivégzett Frangepán Ferenc].

kiterjedezik kiterjeszkedik; a se întinde; sich ausbreiten. *1726:* ada az Bándi Kőzépső Szőlő hegjben ... egj darab szőlőt ... egj Dio fán kivűl, és akkora bongoran kivül, mint az mennyire azon Diofá(na)k ágai kiterjedé⟨zve⟩ vadnak [Mezőbánd MT; MbK].

kiterjedhet 1. kiáradhat/önthet; a se putea revărsa; über die Ufer treten können. *1772:* A Küküllő ... Martyai ... igen nagyok; ... olly könnyen ki nem terjedhetvén; égyben szorul; és meszszébb fel dugul [Dicsősztmárton; JHb XX/27. 23].

2. *átv* kiterjeszkedhetik; a se putea înălţa; sich ausbreiten/dehnen können. *1636:* Kinek ajánlyam ... ezt az szép uj Graduált ... hanem az Nagyságod méltóságos személyének? Annak kelletik nyilván egyedül az Nagyságod sok fęle érdemeire nézve, az mellyeknek elöl számláltattásokra és meg mutogattatásokra ... tágas mező nyilnek elömben, és kiterjedhetnék az Nagyságod Istenhez, és az ő szent tiszteletihez való kegyes buzgoságának ... hirdettetésekre [ÖGr Aj.].

kiterjedő 1. elterülő; care se întinde; sich erstreckend/ausdehnend. *1681:* Vagyo(n) az Erdő hato(n) majd hét mély földnyire ki terjedő havas-is bikkes Erdejével eggyütt, mellye(n) ha mikor makk terem foltos disznokat szoktak rea fogadni es hajtani [VhU 65]. *1747:* én[a] ... eő kgyl(ne)k cedáltam azt a darabat, melljen most a Háza, és udvara fekszik, Napkelet és Dél kőzött a Czanna kertig ki terjedő részével [Asszonynépe AF; DobLev. I/225. — [a]Borsai István]. *1801:* (A) ki terjedő Nagy darab Határt szemesen körül nézvén; azt határoztam ... használlyák a Grohotiak [Lunka H; Ks 80. XL. 26].

2. messzire terjedő; imens, profund; weit reichend. *1710:* Felséged ... leveliben ... igírte elébbeni kegyelmességinek continuálását ... amely bizonyára nagy és igen kiterjedő engedelmesség és minden meglött dolgoknak elfelejtése [CsH 83].

kiterjedtség méret, terjedelem; dimensiune; Ausmaß, Umfang. *1677:* akar kicsiny quantitasban, akar mentöl nagyobb kiterjedségben légyen a' mű ... két-két aranyat extorquealnak a' miveltető embereken [AC 219].

kiterjeszkedik 1. elterjeszkedik; a se întinde; sich ausbreiten. *1776:* hallottam azt régi emberektöl, hogy Pétsi Simon ... el foglalta a lakosoktol a' mit akart, s e szerint igen nagyon ki terjeszkedett volt Mező Bándon [Mezőbánd MT; WassLt]. *1782:* ezen erdőkhez semmi Jussok mintsem ingyen usurpalják ... a Torotzkai Lakosok ... e felett más Faluink[a] határairais ki terjeszkednek [Torockó; Thor. XX/2. — [a]A Thoroczkai családéit].

2. részletezőn/terjedelmesen beszél/ír; a vorbi/scrie despre ceva cu lux de amănunte; ausführlich/eingehend sprechen/schreiben. *1675:* De mi haszon ebben is, hogy én is így kiterjeszkedem írásomban ... ? [TML VII, 12 Teleki Mihály Szepesi Pálhoz] | Az Veselényi uram nekem ... sem írt többet ... Alig hiszem, hogy ezután úgy ki terjeszkedjék [i. h. 63 Székely László Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* Nem merek kiterjeszkedni, talán ez is sok volt [BÖn. 927].

3. *átv* kitér vmire; a se referi la ceva; auf etw. eingehen. *1797/1799:* Meg visgalván, és fontolora vévén ezen Törvényes Királyi Tábla, mind azon per follyta és bizonyitto Leveleket ... ugy láttya ... hogy a Perlekedő Felek ollyanokrais ki terjeszkedtenek, mellyek a' mostani kereset tzéljára tellyességgel nem tartoznak [Torockó, TLev 5/16. 411–2].

4. ~ *vki ellen* áskálódik vki ellen; a unelti împotriva cuiva; stänkern, intrigieren. *1672:* Úgy értettem mostani udvarnál lételem alkalmatosságával is, hogy sokan igen ki terjeszkedtenek volt én ellenem. Én már afféléknek hallásábam is elfáradtam; Istenre biztam magamat, igyemet [TML VI, 403 Teleki Mihály Béldi Pálhoz].

kiterjeszt 1. ki/szétterít; a întinde; ausbreiten. *1668:* az kapu felett való házban az asztalon, az falu felöl való ablaknál van kiterjesztve egy Vitnyédi István nekem írt levele; küldd ide, hadd tegyek választ reá [TML IV, 335 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

2. kb. ki/széthúz; a extinde; auseinanderziehen. *1732:* ezen házba találtunk ... egj Superlat ujitó vad kecske szarvas rudacskát, más egj bé csinálót a melljel superlatot ki terjesztik [Kv; Ks XXVIIIc/40 gr. Kornis Zsigmond conscr.].

3. (országhatárt) messzire kitol; a lărgi foarte mult (graniţele ţării); (Landesgrenze) weit hinausschieben. *1690:* már az ő Felsege fegyverét I(ste)n kivaltkeppe(n) boldogitotta győzedelmét es birodalmát egj nehany orszagok(na)k bé hodoltatasaval meszsze Török Orszagba(n) ki terjesztette (Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instrja]. *1710 k.:* diadalmas fegyvert adál a kezébe, sok országokat vetél birodalma alá, úgy, hogy egyik tengertöl fogva a másikig kiterjesztené az ő ágait [BIm. 1039].

4. elterjeszt; a răspîndi; verbreiten. *1620:* (A török) császár azzal biztatja Ferdinandust, hogy ővéle leszen és Magyarországra támad mellette s Bethlen Gábort mind Erdélyből és Magyarországból kiveszti. Kit ha aztán Bécsből az keresztyén országokra kiterjesztenek császár szavával ... ki-ki azon lészen, mint békélhessék meg Ferdinandussal [BTN[2] 398]. *1662:* kényszeritetének ...

hallgatással elmúlatni, hogynem mint országunkban ez előszámlált gonosz akaróinak s maguk hasznát avagy dicséretit keresőknek gonoszságát bővebb beszéddel kiterjeszteni [SKr 109].

5. előterjeszt, kifejt; a prezenta/expune; darlegen, unterbreiten. *1662:* a vezérnél audientiája lévén, a tolmács által ... rövideden kiterjesztè ... Bethlen fejedelemnek is az fényes portához való hűségét [SKr 162–3].

6. beterjeszt; a înainta/prezenta; einreichen, unterbreiten. *1780:* az ... Decisiot tartozzék Autentice ki adatott Irásban Instantiája mellett ki terjeszteni [Torockó; TLev. 9/19].

7. kb. vonatkoztat; a raporta (la ...); etw. (auf etw.) beziehen. *1780:* A Méltoságos Groff A. Vr Sem kivánta ezen Processussát az intravillanumoknak adaequaltatására ki terjeszteni, hanem tsak az indivise' lévő Terrenumoknak fel osztását kérte és nyerte meg a Tekéntetes Táblától [BSz; JHbK LIV/25. 7]. *1804:* az actio Spherájan tul fel tett kivánságára egyébként ezen Törvényes K. Táblais maga hatarozását ki nem terjesztette volna, ha tsak ... peresek ... nem ajjánlották volna [Mv; DobLev. IV/872]. *1815:* ezen edgyezés ... erejét ... mind két ágon lévő gyermekeikre és azoknak maradékjokra ... is telyesleg kiterjesztik, és ki terjesztetve lenni ezennel meg határozzák [Béld AF; DobLev. V/979. 2a].

8. ráirányít vmire; a îndrepta/dirija spre ceva; auf etw. richten/hinlenken. *1843:* a kérelmes adózók által kijelelt azon körülményekre, melyeket helyteleneknek láttam ... a kinyomozást ki nem terjesztettem [VKp 135].

9. kifecseg; a divulga; ausschwatzen. *1574:* Ezt hallota hogi Eccher hazaba feddy volt Istwan az Azzont Myre teryeztette ky dolgokat hogi Nem halgatot vezteg de Nem halhatta vegik (!) myt zolt rea az azzony [Kv; TJk III/3. 381].

◇ **Szk:** *pennáját igen ~i* igen sok mindent kibeszél; a spune prea multe; allzuvieles aussprechen. *1665:* Némely ott benn való uraim igen kiterjesztik pennájokat némely helyekre, olyanokkal hízelkedvén, a kiket én soha nem hallottam [TML III, 379 Teleki Mihály a fejhez].

kiterjesztés szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *szíve ~ ével* teljes odaadással; cu tragere de inimă, cu devotament; mit völliger Hingabe. *1677:* mind uramhoz s mind ő nagysága híveihez ... szívem kiterjesztésével is kész volnék comprobálni [TML VII, 334 Lázár István Teleki Mihályhoz].

kiterjesztethetik vonatkoztathatik; a se putea referi; sich beziehen können. *1796:* azon Itéletek a' mostani Privilegiumra ... ki sem terjesztethetik; de ki sem terjedtek [Mv; TLev 5/16. Transm. 40]. *1809:* Azon törvények és Flgs rendelések, mellyek a Bányászok(na)k, és azok mellett lévő Személlyek(ne)k immunitatiojárol Szollanak az arany és ezüst mivelő Bányászokra nézve lévén készittetve azok a' könyörgő Társaságra[a] ki nem terjesztethetnek [Torockó; TLev. 9/43. — [a]A torockai „Metalurgia Társaság"-ra].

kiterjesztetik vonatkoztattatik; a fi extins; auf etw. beziehen. *1662:* noha a levelekbűl a lengyelek ellen való igyekezet, amint az egész keresztyénségre is kiterjesztetett, nyilván kitetszett volna, mindazáltal a fejedelem embere nagy emberséggel a levelekkel visszakésértetett [SKr 361]. *1796:* a' Privilegium Generale lévén, és generaliter az egész Torotzkai Vas mivelő Lakosokra ki terjesztetvén nékiek további eredetekről bizonyittani nem szükség [Kv; TLev. 5/16 Transm. 66 tábl.]. *1827:* N: Dobolyi István Ur ... Rabságát ... több Testvéreiért egyedűl szenvedvén azon közben az ide valo rész Joszágárais egyedül terjesztetett ki az Itélet es Executio terhe 5000 Rftokat meg halado Summáig [Koppánd AF; DobLev. V/1109. 22–3 Ilye Györgye (50) zs vall.]. *1862:* ez a' segedelmezés terjesztessék ki, az egész Birodalom minden részeiben árviz károsultak számára [Gyalu K; RAk 70–1].

kiterjesztett 1. *nagy ~*nagy kiterjedésű; cu extindere mare; von großem Umfang/großer Ausbreitung. *1662:* Nagy kiterjesztett városa[a] pedig az várat környülvévén, azt a Sebes-Körös szép folyó vize ... ketté szakasztja [SKr 416. — [a]Várad].

2. nyilvánosságra hozott, nyilvánosság elé/elejibe terjesztett; (care a fost) dat publicităţii; vor die Öffentlichkeit gebracht. *1662:* Barcsai Ákos feleleti az Rákóczi György uram volt fejedelemnek világ eleibe bátran kiterjesztett írására [SKr 461]. *1772:* Atyai s Anyai meg edgyezett s el intézett rendeléseket és Tettzéseket világ eleiben ki terjesztett ésketesekkel kivánnyák meg homállyosittani [Drág K; TSb 21].

kiterjesztettetés vonatkoztattatás; referire; Bezug. *1847:* ezen esketésnek szülötte földére kiterjesztettetése szükségtelennek találtatott [VKp 293].

kiterjeszthet szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *ítéletét ~i* ítéletét meghozhatja; a putea da sentinţa; Urteil fällen/sprechen können. *1807:* mind a Forum, mind az also Szék által in merito cessalt Zállagos Processus ezen Törvényes Királlyi Tábla által meg állattatik ... ezen Törvényes Királlyi Tábla mostan Itéletét ki nem terjeszheti; erre nézve egész Per follyás a további follytatás, és a Meritumban hozando Itélet végett az also Törvényes Székre viszszá utasittatik [Mv; DobLev. IV/908. 1b].

kitérő (vmerre) kiforduló/kanyarodó; care face o cotitură; (irgendwohin, in irgendeine Richtung) ausbiegend/sich wendend. *1795:* ezen meg irt uttzából az Falu felett lévő ország uttyára ki térő keskeny uttzátska [Algyógy H; Ks 74/56 Conscr. 9].

kiterül kiárad/csap, kiönt; a se revărsa; über die Ufer treten. *1647:* az Czejdiek ... penigh tartozzanak az reten az vizet el borozdolni hogy az orszagh uttyara ki ne terüllyön [Csejd MT; Told. 17a]. *1743:* a' viz ki terült a' Sövénjfalvi gátt miatt hogj feléje sem mehetünk [Dombó KK; JHbK XXVIII/9].

kitesz 1. át/kirak; a pune/aşeza afară; auslegen/stellen. *1568:* (A pénzt) Sos Matthe ky totte s latok hogy jo penz [Kv; TJk III/1. 188]. *1585:* Keötelwereö Balint vallia, Le tewe(n) Keotelwereo Leorincz Az czeh Mesterseget ... azt monda hogy ky Ne(m) teze(m) az ladat Az uczara de zobambol ky teze(m) [Kv; TJk IV/1. 441].

1602: Eóis penze vtan akarta Volna byrni, Enis penze(m) vtan byrni Akartam, ez okon ne(m) tagado(m) hogj az pûskat palastot ki nem tettem volna az hazbúl [UszT 16/70]. *1729:* aztis láttam, hogy Bodola Győrne Aszszonyom a Bartok Kelemenne Aszszonyom Ladaját azon házbol a hol Bodola Győrne Aszszonyom lakik az ereszbe Szolgajaval edgjütt ki tevek [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141 Barta Judit (15) vall.].

2. kitűz; a înfige/arbora; ausstecken/hängen. *1588:* Mikoron Az my kegyelmes feiedelmeónk az Erdely vayda Somliay Bathory Sigmond 1587 Eztendeóben orzagawal vegezte wolna, hogy minden varmegyekben leweo hywey megh mustralnanak ... Az eó nagysaga zazloyat ky tewen [Somlyó Sz; WLt]. *1625:* vindanj Ferenczj Monostorrol vyolagh az Harminczad Zaszlott ala hozta, es kjüwl keözep vcziaba(n) az szegelet haznal kj teőte [Kv; Szám. 16/XXXIV. 241]. *1657:* nem tarthatnák sokáig, fejér zászló jeleket tőnek ki [KemÖn. 39].

3. kiakaszt/függeszt; a expune la vedere; aushängen. *1570:* Az vasar chymeret penigh az vasarbirak ki tegyek [Kv; TanJk V/3. 7a]. *1573:* senky egy cheger ky tetele alat ket Bort ky adny Ne Merezkedick ... hogi egyk ky fogy chegeret Be vegie, Es az Masiknak Mas Nap tegie ky chegeret [Kv; TJk V/3. 86a]. *1732:* Az Hus limitatioja Végett Csinâltatott Tablakat ... Huslátó Atyánkfiai ki teszik [Dés; DLt].

4. *(italneműt) kocsmára* ~ italneműt (kocsmára) kimérésre kiad/rak; a da pentru cîrciumă băutură spre vînzare; Getränke zum Ausschenken ausgeben. *1770:* a korcsomára ki tőttük[a] [Esztény SzD; Told. 29. — [a]A bort]. *1788:* a kortsomákra két hordo bort és egy átalag pálinkát tettünk ki [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1793:* Sz: Csehbe pedig az Vásári alkalmatossággal három Hordo Bort tettem vala ki [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. *1797:* Még Septembern(e)k az elein tettem ki mindenik Kortsomára 15, őtt Veder bort [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

5. kilök/lódit; a împinge/îmbrînci afară; hinausstoßen. *1585:* Nyreo ferencz vallia ... en Ream Igen ropogtatiak az fogokat, es Rettenetes Rutul Zidalmaztak engemet vegre kerem Az en zalloimat ... hogy lassak mit Miwelnek, Azok ozta(n) vgian ky teowek eoket ketten Az Aytomon [Kv; TJk IV/1. 534–5]. *1598:* Kozma Balint ... wallia ... azt ne(m) latta vtolzor mint tettek ki az Aithon [Kv; TJk V/1. 143]. *1602:* mikor legh elózer Arúba wetette wolt az szegeni Cato az hazat ... meg wette wolt Cybere Balint, oda Jeówe s az aiton kj tewe, de en ne(m) lattam hogj rangatta volna [UszT 16/73 Catherina consors agilis Georgy Nemet zs vall.]. *1603:* Boldis Jakabne Martha Azzonj ... vallia ... az ket borbelj legenj az Nemetet ky akarak tenni az ayton, az eggik az darakat fogta vala, az masik pedegh az vallat Az Nemetnel pedegh ky vont zablia vala, azt el vewek elseobe teolle, az vtan vgj tewek ky az ayton [Kv; TJk VI/1. 707]. *1633:* az Hadnag' ... szeőrnien kezdi Azzoniomat szidni ne(m) elegzele megh en vele(m) mastis szerecz azonban ug' kezet fogua(n) Azzonio(m)nak ki teue, es ki vze az hazbol [Mv; MvLt 290. 121a].

6. kirak, eltávolit; a scoate, a da afară; entfernen. *1573:* Martinus Weres ... ezt vallya hogy ... Adam Istwan Mond az Battyanak, My dolog hogy felfele Raktad Az en famat talam ky akarz ⟨az⟩ hazbol tenny ... kery hogy ky ne hannya mert az Annya adot volna helt neky [Kv; TJk III/3. 198b]. *1586:* Bak lanos vallia ... Vrbeogeor Balint Monostor vczba(n) veón egy hazat Az Azzony reszeyert ... igy teowek ky az Azzont onnath [Kv; TJk IV/1. 553]. *1590:* (A) fwrez malom zallot az megh holt Ilykej Balint felesegere dúrutthia Azzonira Zetelakira, Miúel hogy az az durutthia Azzonj magtalan wolt vgy leúen az Jozagbol Jegy rúhaúal kj teöttem [UszT]. *1590 k.:* enge(m) Antalfj Mattias Antalfi Pallal egjetembe ki teón az yles heljből [i. h.]. *1598:* Borbely Pongraczne azzoniom ... wallya ... monda Sombori Lazlo enneke(m) hogy ... eotet s Fere(n)czi Antalt hatta volna Tutorra hogy mind ennekem s mind az Aruanak eokegmek viselnek gondunkat, az vra(m) halala vtha(n) eő kegmek teonek kys engemet az vra(m) hazabol az Arúaúal egietembe(n) [Kv; TJk V/1. 208]. *1626:* Azert ha az az Eotsém az giermekimet es gazdam azzont ez hazbol ki akarnaia tenni ... az arrat eggi penzig tegie le [Kv; RDL I. 129]. *1840:* utam ba Deésen felkerestem a' Prokátort s beszéllék vele — Jonak gondolok, hogy az Őrményt, (:kinek neve Novalits Bogdán:) illasztanok meg, vagyis admoneáltatnok, hogy mostani lakhelyiről ki fogjuk tenni [A. ilosva SzD; Kf Miss.].

7. (állásából/tisztéből) kirak/elmozdit, állásától/tisztétől megfoszt; a destitui/scoate (pe cineva din funcţie/din post); des Amtes entsetzen. *1750:* Balog János ... igért néki husz veder bort, hogy tégye bironak s azt az régi értelmes birot is ki akarta tenni [Mocs K; Ks 83 Csegezi T. Gergely lev.]. *1828:* Ha a szolgálattyát ez utánnis restűl tészi meg, mindig restantiát hágy magán ... akár melly Üdőben szabadságba lészen ki tenni [Erdőszt-györgy MT; TSb 35].

8. kihelyez vkit vhova; a repartiza pe cineva undeva, a muta cu postul pe cineva; jn irgendwohin hinausversetzen. *1823–1830:* A kollégyom reformatióját vitte végh-hez Domokos[a] mint kurátor. Egy Csomós nevű professzort, hogy öreg volt, kitették Szoboszlóba, Debrecenhez nem messze papnak, igen derék ekklába [FogE 165. — [a]Domokos Lajos, debreceni főbíró].

9. kb. kimeneszt vkit valahova; a trimite pe cineva undeva; entsenden. *1795:* ki tettem a' jo őcsémet Koronkaba ... hogy ... drága jó őreg aszszonyunk ... könynyebben bajolhasson ő vélle [Mv; Told. 47].

10. kizár vkit vhonnan; a exclude/a da afară pe cineva de undeva; jn aus etw. ausschließen. *1603:* Olah Janos ... vallia: Halottam azt Varga Janosné feleol hogy valamj liztet lopott volt az Malombol, kiert az vrat teottek vala kj a' kalandosbol [Kv; TJk VI/1. 689].

11. *strázsát* ~ őrt/strázsát kiállít; a pune paznici; Wache (hin)ausstellen. *1809:* Mint hogy ... Héjas falván ... a' Marha Döge ki ütötte magát, nem kűlőmben Rákoson Kőhalom Széken a' féle Infectus marhák hajtattak keresztűl, vgy az utba is hullottak el, azért a' Strásákot, mint Uj Székeli, mint a' Fiadfalvi határ Szélekbe ki tettük ... hogy onnat semmi féle szarvas marhakkal jöni ne lehessen [UszLt ComGub. 1591].

12. kb. kijelent/nyilvánít; a declara; äußern. *1764:* (A tanú) mind az előtt fassiojában ki tette, s' mind másoknak önként beszéllette, hogy őket jol esméri [Torda; TJkT V. 206]. *1809:* A' Haza Törvénye a Székelységet kiváltképpen valo Nemeseknek tészi ki [Asz; Borb. II].

13. kb. feljegyez/tüntet; a nota/însemna; aufzeichnen, angeben. *1712:* oda nem tőtte azt hogy nemes szemely holot mindenkeppen maga nevét es conditioját ki

tészi [Torda; JHb LIV]. *1737:* azon Contractusban világoson ki van téve hogy usq(ue) ad tempus adatott a Fundus [Torda; TJkT I. 138]. *1772:* az előbbeni kérdésekben., mi magunk itéletit bővségesen ki tettük [Ádámos KK; JHb LXVII/2. 383]. *1785:* A' mi a ... Bor és palinka tartást nézi és illeti, a Szentséges Decisionak 5dik punctumaban ... ki vagyon téve, hogy kinek kinek maga házi szükségére szabados légyen tartani [Torockó; TLev 4/11. 2b]. *1840:* penna vétségből a napoknak Számát, voltaképpen ki tenni mindenkor elhibáztom [Görgény MT; Born. G. XXIVc Gaál István szám.].

Szk: *hibául* ~ hibaként ró fel. *1803:* hibaul ki tettük, és szemekre hanytuk a' Betsülletes Füsüs Czéh Tagjainak ... a' számadások el láttatása el mulatását ily hosszas ideig [Kv; FésCJk 22]. *1826:* az Alp(ere)s ... hibául tészi ki szoszollojának hogy a testamentumát miért nem adta bé [Ne; DobLev. V/1114. 7b].

14. *kérdést* ~ kérdést tesz fel; a pune o întrebare; Frage stellen. *1813:* nagy Furiában lévén, mérgesen el ment, azt adván okul, hogy merészelt az Exponens némely kérdéseket e' szerint ki tenni [Dés; DLt 56].

15. vmennyire rúg; a se ridica (la o anumită sumă); etw. betragen/(aus)machen. *1568:* Az Elso kętélvetés penig ky tęth f. 20 [Kv; TJk III/1. 221]. *1583:* Eothweos Mihaly Nog Baniay vallia ... Tudom hog az en felesegemis veót het gira ezwst marhat Eothweos Orbantol az elseobik felesege elteben ky teot f. 87 [Kv; TJk IV/ 1. 118]. *1592:* az Palora valo keöltsegh ... Veöttem fwrez dezkat allasnak es eggiet masnak 25 ki tezen az arra f 2 d 50 [Kv; Szám. 5/XIV. 152 Eppel Péter sp kezével]. *1602:* eó Naga adossa az Halaz Gergely Arwaynak mind Azokal az eggyetmassokkal kjt Andras Deak az Arwatol el vitetet volt, eozwe Computalwan az tizen Niolch forintal kj tezen Negwen forintoth [Dés; GyK]. *1681:* Gerebellet Kender, 34 Kalongiabol valo ... Kender fejet Nro 850; mely tizenket fejevel tenne ki ... Nro 70/10 [Vh; VhU 562].

◇ **Szk:** ~ *magáért* remekel; a fi la înălţimea aşteptată; sich hervortun. *1767:* 16-ik Augusti temettetett gr. Bethlen Adámné asszony őexcellentiája Kolozsváratt a Farkas utcai templomba ... Borosnyai uram vásárhelyi ispotály papja, hatalmas actor, ki is tett magaért valósággal [RettE 211]. *1770:* készül a Fö Biro Ur is ... magáért ki tenni ... Veresedházi Ur ... maga is ki akar tenni magáért [Ne; Told. 5a] ✱ *kellemetlenségnek teszi ki magát* kellemetlenséget kockáztat magára nézve; a se expune la neplăceri; sich einer Unannehmlichkeit aussetzen. *1867:* Hivataloson figyelmeztetnek a' T. Papok ne tegyék ki magokat a' kimutatások[a] készítésében hanyagságok által oly komoly kellemetlenségeknek, melyeket elháritani az Egyházi hatoságoknak nem áll hatalmokban [Gyalu K; RAk 58 esp. kl. — [a]A katonaköteleseké] ✱ *kockára* ~ kockáztat/veszélyeztet vkit/vmit; a periclita pe cineva/ceva; jn/eine Sache gefährden. *1710:* Béldi Pál ... látván, hogy már egyedül Teleki Mihályra került a directió, és a fejedelmet ott hordozza, ahol akar ... nem gondola maga veszedelmivel is, hanem inkább akará magát s egész házát kockára kitenni, mint hazáját szemlátomást elveszni megengedni [CsH 133. — 1678-ra von. feljegyzés] ✱ *romlásra teszi ki magát* veszedelmet vállal magára; a se expune la primejdii mari; die Gefahr auf sich nehmen. *1710:* A maga szavának az austriai ház mindenkor oly szoros megtartója volt, hogy inkább akarta gyakorta magát nagy romlásra kitenni, mintsem hitit megszegni [CsH 83] ✱ *vki csúfoltatásnak/gyűlölségnek van kitéve* vki csúfság/gyűlölség (cél)táblája/tárgya; a fi/ajunge de batjocură; jd ist Gegenstand/Zielscheibe der Schmach/des Hasses. *1794:* ez a' szegény Nemzet[a] ... a' tudatlan parasztság előtt ... iszonyú gyűlölségnek és tsufoltatásnak vagyon kitéve [Mv; Berz. 7/8. — [a]A zsidóság] ✱ *vmi elorzásnak (van) kitéve* vmit ellopás fenyeget; a putea fi furat uşor; der Gefahr der Entwendung ausgesetzt sein. *1842:* A' Fürész malomnak nints sem ajtoja sem kapuja ... ez által a' fürészhez tartozó vass eszközök, a' kigyártott anyagok az elorzás veszélyének ki tévék [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével] ✱ *vmi az elsorvadásnak van kitéve* vmit romlás fenyeget; a fi expus degradării/deteriorării; dem Verderb ausgesetzt sein. *1867:* A fő épület falai ... évről évre ismétlődő vakolást követeltek és igényelni fognak hacsak az épületeket nehány év alatti elsorvadásnak kinem akarja az ember tenni [Búzásbocsárd AF; DE I] ✱ *vmit vmi végre* ~ vmit vmilyen célra szán; a destina ceva pentru un anumit scop; zu irgendwelchem Zweck bestimmt sein. *1781:* azon Summákot mitsoda végekre tettük ki ... azon végekre kell használtatni és hasznának fordittatni a' Capitalissának pedig meg tartatni haszon hajtásra, a melly végekre rendeltettek mi tőllünk mind eletünkben mind holtunk után [MMatr. 486 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Wesselényi Kata nyil.].

◇ **Sz:** ~ *vkit, mint egy tárgyat/tárgyul* vkit a csúfság céltáblájául tesz ki; a face ca cineva să ajungă de batjocură; jn der Schmach aussetzen. *1704:* Miért tettél ki engemet, mint egy tárgyat annyira, hogy életem is nekem terhemre legyen [WIN I, 65]. *1706:* egesz varosostol idegeny Nemeth nemzet által tűzzel el Pusztitot, és masoknakis hallatlan peldajokra mint egj Tárgyul bennünket ki tőtt [Ne; DobLev I/60] ✱ *lelkét is* ~ *vkiért/vmiért* mindent megtesz vkiért; a face totul pentru cineva; für jn alles tun. *1678:* ha a lelkemet kitennném is, de nem hinnék ... hogy nem együtt végeztük [TML VIII, 255 Rhédei Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1736:* Ha penig vagy szegény atyádfiához vagy becsületes nemes emberhez szállottál volna, az olyan szivvel látott, hogy örömiben talám az lelkit is kitette volna érted [MetTr 355].

kitétel 1. kitűzés; expunere (la vedere); Ausstecken. *1573:* senky egy cheger kytetele alat ket Bort ky adny Ne Merezkediek egyket az Masik vtan, hanem hogi egyik ky fogy chegeret Be vegie, es az Masiknak Masnap tegie ky chegeret [Kv; TanJk V/3. 86].

2. (hivatalból való) kitevés/elmozdítás; destituire, scoatere din funcţie; Enthebung (des Amtes). *1847:* A királyi uradalmi tisztek általa publicált hivatali körök s hatóságokból kitétele Varga Katalin által [VKp 202].

3. kb. kimutatás; borderou, situaţie; Ausweis. *1847:* Határunkba egy Év alatt prédált fák ára könnyen felmehet 300. Rftokba, de abból a Szám adok alig adnak fel 60. vagy 70. Rforintat minek több részivel ha Liquidaltatnak, ámbár igazságos volt a ki-tétel, megis azt felvenni bajas, vagy talán soha se lehetett [Torockó; TLev. 10/9].

4. feltétel; condiţie; Annahme. *1840:* S arról is szoroson meg lévénk egyezve, hogy senki falusi feleink közül fél bért utoljáig meg ne fizesse, hogy a 4-dik pont alatti

kitétel teljesítésbe hozattathassék [Taploca Cs; RSzF 201].

5. kifejezés; expresie, termen; Ausdruck. *1804:* az Exponensnek Égre kiáltólag Istenét, Templomát, Práporát, Urvatsoráját, és azon könyvét melyből Istenének könyörög mind öszve káromolta igen rut kitételekkel [KLev.]. *1807:* Az elenyeszett 1806dik Esztendőben December(ne)k 8dik Napján Sombori Farkas Ur az Levelek ki adásáért Admoneáltat ... még pedig tőllem érzékenyül vett ki tételekkel [F. esküllő K; Somb. II]. *1809:* Meg lévén már a Békesség Frantzia Országgal és annak Szövettségesseivel ... kötve ... szükség, hogy ezen Tartományban Sajto alá bocsátando Ujságok ... vagy honapi follyo Irások olly kitételekkel 's írás modjával (:Stylussal:) keszíttessenek mellyek ... sértegető kepzeleteket ne foglaljanak [UszLt ComGub. 1670 gub.].

6. kb. kijelentés, nyilatkozat; declarație; Äußerung, Ausspruch. *1802:* Meg olvasván, és a Szervadi Farkasné Aszszony Expositioját, és az A Bőtű alatt a mellé zárt Testimonialist, tsudalatos, és előttem ismeretlen ki tételeket olvasok azokb(an) a többek között [Torda; TLt Gálffi Joseff viceispány nyil.]. *1818:* A' Panaszba felolvastatott Azonn terhes ki-tételt, hogy a' Krájnyik Ur verése miatt Fiam Nyomorékká és Térden tsuszkálová lett volna, én Nem írattam [Körösbánya H; Ks 119c].

kitétet 1. kirakat (vhova vmit); a dispune/ordona să pună afară (ceva); hinaussetzen lassen. *1774:* az Ur Venitzéje mellett a' lábas olat is a' Falu uttzájára tétette ki ... Rosnyai Joseff Urunk, mely miatt oly nagy sár lett, hogy hordás idején kár nélkül nem lehet ott járni [Udvarfva MT; Told. 44a].

2. kitűzet; a dispune să înfige/arboreze; (hin)ausstekken lassen. *1661:* veres zászlót tétettem ki s lőtettem hozzájok [TML II, 155 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1662:* fejér zászlót tétetvén ki, az lövést az egész várban megszüntették [SKr 613].

3. kifüggesztet; a ordona să expună la vedere; aushängen lassen. *1600:* vasarnapis indifferenter zabad legyen mindennek bort Arwltattnj es chegert ky tetettny [Kv; TanJk I/1. 358]. *1611:* Rácz Györgyöt Brassóban Radu vajda néggyé vágatá, és az fejét az falon kitétété [Kv; KvE 143 SB]. *1654:* az Thoroczkai Sigmond Ur(am) tiztartaia Mosa Andras erőuel ki tetette az Ura Boranak Cigeret az Thoroczkai Lazlone Azzonio(m) Boranak Czigerere [Torockó; Thor. X/11 Geöndöly Mihaly keőzepseö (32) vall.].

4. vmit kijjebb tétet; a ordona/dispune să mute ceva mai afară; etw. weiter hinaustun/legen lassen. *1739:* Determináltuk, hogj Hadnagj Atyánkfia ö kglme, ez előtt valo Posta kertet augeáltatván 's ki tétetvén éppen Pap Danielné Asz(szo)nyom kerttyéig [Dés; Jk 513b]. *1767:* a mely házat epittetett, annak egy ágossát kitetette, mely miatt az uttza szorult, és a szegeleten lévén a sikatorban járo szekerek(ne)k ... nagy alkalmatlanságot okoztatott [Koronka MT; Told. 19/29]. *1827:* vakmerő bátorsággal ki tételi azon Czigány Kerteket éppen a' Falu tágas uttzája derekába fel menő Sántznak a' Széllére [Körtvélyfája MT; LLt].

5. (erővel) eltávolittat/kergettet; a dispune îndepărtarea/izgonirea (cu forță); (durch Gewalt) entfernen/forttreiben lassen. *1716/1759:* Kapusiné Aszonyomat kéntelenittetet volt az örökségből, mint potentiariat ki tétetni, az mint hogy ki tétetvén — elis foglalta volt [Sárd AF: DobLev. III/651. 11b Makai Peter nyil.].

6. (állásából/tisztéből) elmozdíttat, (állásától/tisztétől) megfosztat; a face să fie scos/dat afară (din serviciu); (des Amtes) entheben/setzen lassen. *1591:* az az Janos pap nem Jghaz Ember, hanem hamis megh kentek az tenereth aiandekkal. De azt Chyelekedem velle, hogy papsagabol ki tetetem minth ollian Emberth [Kv; KvLt I/60 Math. Albaregiensis vall. Petrus Talliany Enyediensis minister Colosvariensis keze írásában]. *1676:* Mi Uram Czakó uramtól igen erős reversalist vöttünk. Valóban is megdobbantottuk vala az szívét, hogy az biróságból kitétetjük [TML VII, 234 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz]. *1819:* a Kozárvári Pap Bátyám meg hot a Feleségit a Batzai Nsgd papja vette el Felesegül; Nsgd p(e)d(ig) ki teteti Batzábol[a] a papot vgy hallom elég rosz nékije uj házosnak változni [GyL. Kozárvári Székely István lev. — [a]Baca SzD].

7. (italemőt) kimérésre kiadat; a dispune să dea (băutură) spre vînzare; (Getränke) zum Ausschank ausgeben lassen. *1742:* ahoz, a kinek actu korcsomán bora vagyon, az udvarbirot vagy mást valakit el szoktanak küldeni és az által notificaltattyák hogy az bora el kelése után addig más bort ne tégjen, vagj ne tétessen ki, mig maga is vagy edgy hordo borát ki nem adná [Pálos NK; Ks 10. XL, 19]. *1824:* Most esett értésére a Déési Ns Közönségnek, hogy az Ur[a] idegen helyről valami Sert hozottatván bé Déés Várossában a maga által Grof Haller János Urtol ki arendált Fogadoban köz árultatásra ki tétette, 's talán Czégért is tétetett annak [Dés; DLt 206. — [a]Novak Márton árendátor].

◇ **Szk:** *gyepűt* ~ gyepűt emeltet/állíttat; a dispune să facă gard viu; Hag aufrichten/stellen lassen. *1722:* Mihacs Ferencz ... akkor Fő Biro lévén hatalmas Ember volt, vette el, és mi velünk ültettette bé, s vgj tetette ki a' gyepűtt [Balavásár KK; Ks 13. XX] ✱ *kauzát* ~ ügyet tárgyalásra kitűzet; a dispune fixarea zilei pentru dezbaterea unei chestiuni; Angelegenheit zur Verhandlung aus/ansetzen lassen *1780:* Méltoztassanak ezen Causamat avagy tsak a' Sériesben lévő Causaknak végére ki tétetni hogy osztan bár tsak az István király napi Periodusban folyását remélhessem [Mv; Told. 30].

kitétetés (hivatalból való) elmozdíttatás; destituire, scoatere din funcție; Enthebung/setzung. *1847:* Az tekintetes szolgabiró úr hivatalából lett kitétetése Varga Katalin által, köz falusi gyűlésben történt [VKp 202].

kitétetett 1. (célpontként) állíttatott; expus (cațintă); (als Ziel) aufgestellt. *1696:* Edes Urfi az én ifiui Gyönyörűséges életem nem irigyelhető ... nem tudom kinek lehetne, illyen szorongattatásnak, szantsaltatásnak (!) — s — bestelenségnek Hegyes Nyilainak löveldezesre, Targyul ki tetetet Hazában Gyonyörűséges — s — kedves elete [Vécs MT; TKl Kemény Simon Teleki Pálhoz].

2. kimérésre kiadatott (bor); (vin) dat spre vînzare; (Wein) zum Ausschank ausgegeben. *1741:* Dioszegi Mihály atyánkfián(a)k ö kglmén(e)k maga kocsomájára, ki-tétetett ô bora melly a' Ns varostól elis pecséltetetvén, kocsomárlása inhibeáltatott [Dés; Jk 550].

kitétetik 1. kirakatik; a fi așezat/pus afară; (hin)ausgesetzt werden. *1823:* az érdeklett Kő Kert egy általlyá-

ban a' Város uttzáján volt Santzban tétetett légyen ki [Dés; DLT].

2. kitűzetik; a fi înfipt/arborat; (hin)ausgesteckt werden. *1662:* az fejér zászló mihelyt kitéteték ... egy magyaról tudó úrember bekiálta a vár kapuja felől: küldenének ... főembereket ki a hatalmas vezérhez [SKr 613–4].

3. kiakasztatik/függesztetik; a fi expus (la vedere); ausgehängt werden. *1662:* a vezér Szejdi passa kétrendbéli hitlevele is kopjára szegeztetvén, a Veres toronybástya oldalán kitétetvén, azt is egyszer a közelebb levő sáncból lelőnék, mellyet más kopjára szegeztetvén, újabban annál fellyebb szinte a torony tetején tétetett vala ki [SKr 598]. *1688:* az Varos Korcsomaja fel allitatik és az Varos Czegere ki tetetik [Dés; DLt].

4. kilakoltatik; a fi evacuat din locuintă; ausquartiert werden. *1734:* el foglalt Házok(na)k ki váltását ... az Tktes Nemes Tanacs és Universitas engedte ez esztendőb(en) esendő Sz:márton napjáig ... Ha penig ... in toto nem exolválnák[a] tehát eö kglmek ki tétetnek belölle, és a Városé lészen [Dés; Jk 448b. — [a]Adósságukat nem fizetnék meg].

5. állásából elmozdíttatik; a fi destituit/scos (din funcţie); (des Amtes) entsetzt/hoben werden. *1737:* Mind addig a Nehai Petki Samuel ur(am) expeditioji meg allottanak es hellyesnek talaltattak valamig a Nms Vár(me)gye Assessori közzül ki nem tétetett ugy Nms Varos Assessorsagabolis [Torda; TJkT I. 138]. *1766:* Celebraltatvan Consistorium gyülése, az Orgonista Dolga iránt concludaltatott ... hogy a' minap bé-állitott Czerjék Szabo Ferentz az Orgonistaságbol ki tétessék [Kv; SRE 221].

6. kijelöltetik; a fi desemnat; bestimmt werden. *1781:* bizonyos ideig magam Vámos Hidam Vámját, és bizonyos időben Makk bérből jövő hasznomot adtam a Reformata Ekkla hasznára olly véggel hogy ezek állando Fundusul ki tétetvén mindaddig ennek Interesse Capitalissá tetettessék az Erdő Sz Györgyi Református Mesternek az Erdő Sz. Györgyi Mater, és Havadtői Filialis Ekklában lévő Református Gyermekek szorgalmatos, jo tanitásáért valami rész fizetés ki szakasztassék esztendőnként [MMatr. 487 özv. gr. Rédei Zsigmondné br. Vesselényi Kata nyil.].

7. feltüntettetik; a fi menţionat/specificat; angezeigt werden. *1798:* A kotya vetyén el adattatott portékáknak az árrak a két szélső rubrikában ki vagynak tétetve [M. igen AF; DobLev. IV/795. 1.]. *1803:* a' Const. 2. Része 3k Articulusában bőven, és világoson ki tétetet, az tanulatlan Ujj Verős Kovátsok hogj és miként férhessenek bé az Verőben mesterségek folytatására [Torockó; TLev. 9/35]. *1834:* (A) jegyző-könyveket vgy vigyék, h(ogy) a' meg himlösödött és ne talán a himlő mia meg holt személyek száma ki tétessék [Nagykapus K; RAk 8 esp. kl].

8. (ár) megállapíttatik; a fi stabilit (preţul); (Preis) festgesetzt werden. *1789:* A felyebb emlegetett Pintzében lévő Belső ajtott és az ottan lévő Deszka rekeszt is Néhai Vladár Adám tsináltatta, melly minthogy mikor a' Pintzébe találtatott objektumok leirása alkalmatosságával el maradott a' a' mi tudtunkra is tsak most esett ide kellett fel tenni mélynek árra tétetett ki in 3 [Mv; ConscrAp. 92].

9. kitetszik/tudódik; a reieşi; bekanntwerden. *1838:* igy egyezvén meg titkon együtt, hogy midőn szoros rámára huzatnak vgy feleljenek, hogy ne tetessek ki az hogy tőlle vette volna a' Lovakat [K; KLev.].

◇ **Szk:** *diffikultásnak/diffikultásul* ~ kb. a kifogásolt tételek sorába iktattatik; a fi inclus/înşirat între poziţii găsite în neregulă/incriminate; unter die beanstandeten Sätze/Posten eingereiht werden. *1802:* A' mely Borbély költséget tettek a' Számadók a' Szám vevő Exactorokra, nem vétethetik fel, mivel ezen költségnek a' birságbol kellett volna a' Norma szerént ki telni, ennel fogva ki is tétetik difficultasnak Mfor 1 Pénz 50 [Torockó; TLev. 5]. *1834:* a' kupa rubricában az egyes Szám nyoltzasnak van Corrigálva ... difficultásul ki tétetik 1 veder 4 1/2 kupa pálinkának az ára [Somb. II] ∗ *a szégyenpolcra* ~ pellengérre állíttatik; a fi pus la stîlpul infamiei; an den Pranger gestellt werden. *1840:* ha Csatoné és Gyurka nem keritgette volna[a] a' Szégyen poltzra ki nem tétetett volna [Dés; DLt 277. — [a]Asszonyra von.].

kitétetődik 1. (teleltetésről) kitétetik; a fi scos (de la iernat); (nach dem Wintern) ausgesetzt werden. *1829:* Mikor a Méhek ki tétetődtek el dögölve találtatott 7 az után kevés Idővel el dőglott 2 kosár [Hosszúaszó KK; Born. F. Ia Bod László tt szám.].

2. *árvíznek ki van tétetődve* árvízveszélynek van kitéve; a fi expus la inundaţii; es ist der Gefahr einer Überschwemmung ausgesetzt. *1820:* Vagynak ollyan hellyek is, amellyek az ár viznek nagyon ki vadnak tétetődve, 's nevezetesen a Rétek éppen ollyanok [Bács K; KmULev. 2].

kitétettetik kirakatik/tétetik; a fi scos/dat afară; ausgesetzt/gebootet werden. *1797:* ha néhai Tekintetes Demeterfalvi Nagy Sándor Ur el Maradat Özvegye ... Kováts Agnes Aszony reménség kivül a mostani birtakában livő kedves férje Versége Jussán Váltat Joszágbol ki tétettetnék ... az mostani egész Joszág kétfelé osztatván annak fele újra az két Árva testvérek kőzött subdividáltassék [Mezőbánd MT; MbK 109].

kitetszés kb. kiderítés; descoperire, scoatere la iveală; Aufdeckung, Ermitt(e)lung. *1574:* eo kegek Illen tőrwent p(ro)nuncialnak hogy myert Nem directe zol orban, hane(m) chyak az hallomast vetette az Teorwennek, Es az vtan Rea felelne keresetire, Azert az dolognak Nylwaban valo ky teccesere Mynt leot volna az hallomas, Byzonichon es az vtan meg latya az Teorweny ha Illike orbannak az vicey Ianos feleletyt ely venny Az wagy Orban Rayta Maradot az vicey Janos tereh keowetessen [Kv; TJk III/3. 413].

kitetszető kitetszö, nyilvánvaló; evident; hervorleuchtend/gehend, offensichtlich. *1804:* a feleletekből és az Itéletekbőlis ki tettzető hogy ezen Summábol Jablantzai Samuelnek kezénél maradtanak 100 Forintok [Szentimre AF; DobLev. IV/847. 14b].

kitetszhetik 1. kitünhetik; a putea reieşi; hervorgehen/leuchten können. *1798:* minden Reff. Szt Ekklesiák(na)k papjai ollyan Tabellát készitesenek a' melyből világoson ki tetzhessék, hogy ki mikor, mennyit, s mi végre fundált légyen? azon fundus kinél, s micsoda securitással légyen elocalva [M. bikal K; RAk 24 esp. kl].

2. nyilvánosságra juthat; a putea ieşi la iveală/lumină; an die Öffentlichkeit gelangen können. *1762:* hogy az igazság inkab ki tetczhessék ... a Parsok Communis Inquisitiora exmittaltatnak [Torda; TJkT V. 72].

kitetszhető 1. feltetsző, kilátszó; care se vede; sichtbar werdend, zum Vorschein kommend. *1805:* a Ductus ... A Dimba Médriről egyenessen a ki tetzhető torkon bé ereszkedvén az ugy nevezett Vállye Sztrunga Pottingárol le follyo Patakba [Brád H; Ks 116 Vegyes ir.].

2. látható; vizibil; sichtbar. *1797:* Ezen Szent Egyedi Portioban ... sem Szerzeménnyének vagy Investiturájának sem valami ollyas Építményének vagy valami különös Javitásának a' Méltoságos Aszszony özvegységének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találtatik [Szentegyed SzD; WassLt Conscr. 151].

kitetszhetőképpen kb. jól láthatóan; în mod vizibil; gut sichtbar. *1772:* Tuddyaé ... a Tanu aztis világoson, hogy mind kissebb, mind nagyobb állapattyában a Viznek az ... Adamosi Malom árkában a Viz olly sebességgel foly hogy midön a Kuküllő derekába érkezik, ki tecztető keppen keresztül által Lövödik a tulso martig? [Kük.; JHb LXVII/2. 371 vk].

kitetszhetőleg jól kivehetően; foarte clar; gut wahrnehmbar. *1808:* azon meredek Határ borozdának jele még most is ki-teczhetőleg látczik [Felőr SzD; BetLt Mich. Sűket (30) col. vall.].

kitetszik 1. kitűnik/világlik; a reieşi; hervorleuchten, aus einer Sache hervorgehen. *1565:* Mykor az peres feold az kett fel keozeot meg igazodik, az az valamellyk fele lezen, vgyan akkor ky techyk hogy ha feyerwary Ambrus az w feolden, awagy az kyraly feolden fogta az Malom aroky embert [Kv; BesztLt 42]. *1598:* myert hogy mêgh az teorueny el ne(m) valt keoztink, sem(m)ybe megh Artatlansagod ki ne(m) techik [UszT 13/104]. *1628 u.:* hirem s akaratom ellen ot iart a' hol kedve tartotta; Melibol ki tetzik minden ellenem valo hiteötlen czielekedete es praktikaja [SzJk 32]. *1691/XVIII. sz. eleje:* Minden Poszto csinálo az ki az becsületes és Nemes Czébe akar álani ... az maga Nemzetseg es tanolo levelet tartozzék hozni és be mutatni az kibul ki tessék ha tiszta Ágyból és jo Nemzetsegbol valo, ha jobágy avagy nem és etzersmind natiojarolis producaljon [Kv; PosztCArt. 2]. *1734:* mivel én meg tudvan hogy az A ö Kglme szenajat hozattam el mingyart requiraltam az A ö Kglmét hogy ö Kglme hozassa el azon két boglya szénat a mely ott vagyon ... a melyből ki tettzik az en méltatlanul valo vexaltatásom [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24]. *1766:* ki tetszik nyilvános jáczodtatása az Anak, melyel kévannya az Magistratualis végezéseket is eludalni, peres társát költetni, hurczalni [Torda; TJkT V. 338]. *1799:* hogy ... annál jobban a' dolog valosága ki tessék hanap az az Hetfün magad a Birákokkal edgikünk G. Torotzkoi Pálhoz jere ki s tégy a' dolog mivoltárol tudositást [Torockósztgyörgy TA; TLev. 10/7 gr. Torotzkai Pál kezével].

Szk: *a bizonyságokból ~. 1568:* az bizonsagokbol nylua(n) ky tetcik, mikepe(n) otues gergel, otues orbant az egez ceh elot, hamisnak chyalard(n)ak ... mondota volt [Kv; TJk III/1. 178]. *1569:* Nyerges Istuan Mezaros Simon, A my keppen Nyluan ky teccik az bizonsagokboly, hogy Nyerges Jstuanenak, mynden Rezet ky attak az hazboly [Kv; i. h. 255] ✱ *a cirkumstanciákból ~. 1620:* Ezt az practicát, minden circumstantiáiból kitetszik, hogy ... Báthori fejedelem idejében ... kezdék forralni, noha akkor véghez nem vihették [BTN² 392] ✱ *a kontraktusból ~. 1719:* Eczken Istvan joszagat vettem meg Órókósón, meljik(ne)k onussa Contractusombol ki fog tedczeni [Imecsfva Hsz; Borb. I] ✱ *osztozó/perfolyta levélből ~. 1603:* Leanyomnak Ersebettnek Annja vtan az mj Joszagot birtam ... az battjajtol ... sok keoltsegemel hoszu perrel aquiralta(m), kj kj teczjk az perfolta lewelekbeol [Csapó KK; JHb XXV/23]. *1747:* Hallottuk hogy meg osztoztanak, de mellyiknek mik jutott(an)ak mi nem tudgjuk az osztozo levelből ki tettzik [Aranyosrákos TA; Borb. II] ✱ *a parancsolatból ~. 1621:* ezt az Eőtt Lovatis Váradigh vittek, az mint az Paranchiolatbol ki teczik [Kv; Szám. 15b/XI. 220] ✱ *a testamentumból ~. 1595:* Az felperesnek pedigh neú zerent a' mit hagiott ki teczik a' testamentumbúl elegedgiek megh velle [Szu; UszT 9/50] ✱ *az urbariumból ~. 1680:* Jeszka Mattjásné al(ia)s Many Kenduliaszeané, az mint az Urbariumakbol ki tetszik producalta volt Lorantfi Sussanna Fejedelem Asz(szony) levelét mellyből ki tetszik hogy ... maga Many Kendulecz in persona lova hátán szolgalljon [F. porumbák F; ÁLt Urb. 57] ✱ *a vallásokból ~. 1640:* Malomban lako Kathona Marthon mostanis tolle el futot hitötlen felesegetől el valast kiua(n) ... az Ecclia intese szerent faradot, kereste sok helieken tudakozta is, vallatot is feleölle, az meli vallasokből nilua(n) valo paraznasaga ki teczik az Azzonnak [SzJk 49] ✱ *vki feleletéből ~. 1591:* En orban ferench azt mondom Im ertem hogi az en nemes iozagomon es molnomon einek ciendedessegben (!) mint cielekettenek, mint tw kemetek eleot nilúan ki tecik ez krachion mihaly vram feleletibeol [UszT 13/68]. *1606:* ha ezeket tagadnad hogy nem Igj volna, kj teczik az tennen feleletedbwl ... hogj te Annakelőtte azokat az Jobagiokoth nem birtad [i. h. 20/162].

2. kilátszik; a se vedea; sichtbar/zu sehen sein. *1594:* Zechi Marton vallia ... latam hogi az Giulai Mihali kesi ky teccik az hwueliebeol [Kv; TJk V/1. 457]. *1732:* (Az erdőt) jo magyaro, és gyertyán veszszö sűrűn vette fel ... de inkább nagy vastag élö gyertyán fak tettzenek ki belölle [Szászsztjakab SzD; EHA]. *1772:* száraz időben valami Nagy Kövekis a' Kűköllő Fenekébe meszsze le ; a' vízből nagyon ki tettzettek [Ádámos KK; JHb XX/27. 39].

3. (meg)látszik; a se vedea; wahrnehmbar/zu sehen sein. *1755:* az utolso métát hánták a' Légeni Csere között, az melly méták mostis ki teczenek [Nagygyeke K; Ks 80]. *1779:* ezen Harsos nevezetü Erdőnek ... Metait ... az Őrög emberekis otton mutatták, amint most is kiteczenek [Szék SzD; WassLt Mich. Bárdos (64) cívis vall.]. *1802:* a fejsze, mellyel a fát le vágta tsorbás lévén, mind a levágott fánn, mind a Tőkén a tsorba sinor formálag tökéletesen ki tetszett [Udvarfva MT; Told. 42].

◇ **Sz.** *1618:* Az szolgámnak penig tudását Nagyságod úgy értse, hogy azmit ő ott mondott, az itt immár az Portán ugyan tritum; vagy ki szépiti, vagy ki nem, jó pokrócot csináltak volt neki itt, igen ki kezdett az farka tetszeni [BTN² 161].

kitetsző 1. kiemelkedő/magasló; care se înalță; emporragend. *1725:* egj régi ki dült odvas fának a' tőrsöke, és ki teczö vastag tőve mutattya jobb(an) meg ezen nap Kelet felöl valo Vicinitassát, es Metalissat az erdőnek [Ménes MT; BK]. *1732:* A Kis házbol, a Kémény allyában, vagy Konyhára járnak ki, holottis az magossan ki tettzö Sövényböl font oldalu tapasztott Kéményen szolgál ki a füst [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. *1800:* a' Ptyátra álbától Kőód felé nézve, láttzik az árkon túl egy ki tettzö magos Domb és Bértzes Helly [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Fodor Vaszili (67) col. vall. Vérvölgyi Bányai János kezével]. *1805:* a Ductus ... fel mégyen két Csupok kőzött ki tettzö hajláson a Vurvu Tyiszikor nevezetű magos hegyre [Brad H; Ks 116 Vegyes ir.].

2. kilátszó; care se vede; wahrnehmbar, was zu sehen ist. *1767:* az nevezett Tőrökbuza földnek also véginek határát ... nyomozák, és nyomák ki ... a Tőrőkbuza földek kőzött ki tettzö vak utig [Nagylak AF; DobLev. II/374]. *1807:* Kotsis Todornak az elsö fogaiba az alsó rendben egy foga tsorbája ki-tettzö [DLt 582 nyomt. kl].

3. látható; vizibil; sichtbar. *1819:* bizon György Uram ... hogy busult meg ütödve a' valoban az ábrázadtyábol ki tetzö vala [Kv; Pk 2].

4. *átv* kivilágló; care rezultă; hervorleuchtend/gehend. *1808:* a Contractusbol ki tettzö hátra lévö Summátskát is ki fizeténdi [Majos MT; Told. 35]. *1814:* mi ... pénzünket el nem veszthettyük, ha Nságodis a' kezünknél lévö leveleinkböl Contractusainkbol ki tettzö summát akár kész pénzb(en) akár valami kezünk ügyeb(e) eshető Joszágotskával recompensalni méltoztatik [Dés; Borb. I].

5. érezhető; perceptibil; merk/fühlbar. *1844 k.:* Valamennyire tisztult édes.[a] Jól formálódik: de még eddig aszszu-üze nem igen ki-tetszö [Csekelaka AF; KCsl 6. — [a]A bor].

kitetszőleg kifejezetten; în mod expres; ausdrücklich. *1797:* hogy ki tettzöleg valami illetlenséggel illette vagy fenyegette volna én legalább azt èszre nem vettem [Náznánfva MT; Berz. 3/21].

kitett 1. kirakott; pus/așezat afară; ausgesetzt/gestellt. *1824/1825:* mind a Piatzon mind pedig a Kolosvári uttzán a' Joszágok előtt csoportos kövek, Fák vagynak le-rakva ... Végzés: Ajánltatik Interimalis Fő Hadnagy aty(á)nkfiának, hogy ... a' kinek Joszága előtt ... vagy kövei, vagy fái volnának le-rakva ... intesse meg, amazoknak el-hordattatása, — a' Fel állitott, s az uttzára kitett Czövekek(ne)k a' Földböl kivétettetése iránt [Torda; TLt Közig. ir. 252/1825 mell.].

2. kijjebb helyezett; mutat mai afară; weiter nach außen gesetzt. *1741:* vonassék le, azon patakon tul ki tett kertye; mellyre ö kglmek facultáltatnakis [Dés; Jk 554a]. *1851:* a' borozda követ tsak nem a' Pityi által kitett kert mellé ásatá föl [Héjjasfva NK; Pk Nagy Károly lev.].

3. (eladás céljából) közszemlére tett; expus la vedere (cu scopul vînzării); (zwecks Verkauf) öffentlich zur Schau gestellt. *1800:* a Vásárok alkalmatosságával ... minden vásárra ki tett Jokot, a mik Czéhos árruk nem voltak bátorságoson árultattam [HSzj *céhes áru* al.]. *1844:* Szép Ferentz mestertársunk ... midön hites kötelességböl kifojolag az árulás véget kitett edényeket vizsgálta, akkor több darabokat talált hasatokat hibásokatt [Zilah; ZFaz.].

4. kifüggesztett; expus la vedere, atîrnat; ausgehängt. *1787:* Ribiczei Ádamné Aszony az egész mostani sokadalmon mosikással és ki tett czégérrel árrultatta borát [Déva; Ks 65. 44. 13].

5. áruba bocsátott; pus în vînzare; zum Verkauf gestellt. *1796:* It a Kopándi Fogadoban pálinka elég vagyan Baris vagyan még a Tavaszi osztály előtt ki tett Barbalis (!) vagyon még [Koppánd TA; GyL. Csia Mózes lev.]. *1843:* kéntelenek a kamarai haszonbérlők által kitett rossz és drága italokat venni [VKp 130].

6. megjelölt/nevezett; indicat; genannt, bezeichnet. *1777:* A kérdöb(en) ki tett Néhai Nemes Etzken Andrást értem és jol ismértem Ugy hasonlokeppen ennek édes Fiat Etzken Miklost [Albis Hsz; BLev. Vall. 8]. *1797:* a' Kérdésben ki-tett Személlyek soha roszsz hirü nevü Emberek nem voltanak [Koronka MT; Told.]. *1798:* En az kerdesben ki tett Erdött nem tudom azt sem hogy kik invadalhattak volna aztott [Ádámos KK; JHb XIX/58]. *1803:* Magamis jelen voltam a' Czitz Hegyin fuszujka szedni a' kérdésben ki tett napon [Dés; DLt 82/1810].

7. feltüntetett; indicat; angegeben/geführt. *1789:* in Sum(m)a Rf 146. Xr 44 Es igy ezt ki vévén a' felyebb ki tett 147Rf. és 21 Xr. marad a Cassáb(an) Kész Pénz 37 Xr [Mv; ConscrAp. 92]. *1796:* ha a' káré vallott Portékát ... elő nem adhatná, a' böcsü szerént ki tett árrával kész pénzül defalcáltassék [Déva; Ks 114 Vegyes ir. Jk 420]. *1820:* az originalis Kontraktusba kitett 114 Magyar fórintokott és 70ven penzeketis computalván, maradunk még adosok a Méltos(ágos) Udvarnak 204 Magyar forinta⟨1⟩ [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

8. foglalt; inclus; abgefaßt, enthalten. *1762:* kikre relegalnak az Inquisitiob(a) ki tett fassiok, ki tettzik, azon fassioknak hasontalan beszédekböl lett eredése [Torda; TJkT V. 131]. *1792:* azt Kivánom hogy az egész Instantiaban ki tett minden Vádokot, aztott illető Bizonyságokkal meg bizonyitcsa [Roskány H; Ks XLVIII/7 All Torjai Kiss Lukács Dobra vidéki krajnik nyil.].

9. *átv* lefektetett; stabilit; nieder/festgelegt. *1770:* hova lesz a mi törvényünk s azon fundált nemesi szabadságunk ... hát a diplomatica historiában kitett conditiok hová lesznek [RettE 224].

10. kimutatott, menționat; dargestellt/getan, bewiesen. *1794:* Ha valakik ... az ennekelötte meg visgált Számadásaikra ki tett Difficultásokra még nem feleltenek, azon Feleleteket azokról bé vévén examinálja [Kv; SRE 311]. *1800:* bé gyüjtöttük Exaktor Ö kglmeket az Kriza Ferentz Botár András, és Sako Mihály ö kglmek Számadásakra ki tett Difficultasaknak fel olvasása, és ki adása végett [Torockó; TLev. 5]. *1846:* ellenem véghez vitetett investigatiobol ki tett terhelö pontokra mentö feleletemet ezekbe tészem [Dés; DLt 530/1847. 27].

11. *átv* kitüzött; fixat, stabilit; ausgesetzt. *1823–1830:* Szent György-napkor ülik meg a király születése napját. Ekkor osztatnak ki a feltett matériákra irott munkákra kitett jutalmak[a] [FogE 239. — [a]1796 tájt a göttingai egyetemen].

◇ **Szk:** *a víz prédájára* ~ a víz prédájául hagyott; lăsată pradă apei; dem Wasser preisgegeben. *1842:* a' töltés ... nem egyébb, mint a' víz épitési mesterség — és tudomány gyalázatára — s haladó korunk czégereztetése-

re mindenfeliböl öszve hánt, 's a' víz praedájára kitett Tömeg [Kv; KmULev. 2. László János mérnök nyil.]

kitevés kidobás/lökés; aruncare/îmbrîncire afară; Auswerfung/stoßung. *1603:* Boldis Jakabne Martha Azzonj ... vallia ... az ket borbelj legenj az Nemetet ky akarak tenny az ayton, az eggik az darakat fogta vala, az masik pedegh az vallat Az Nemetnel pedegh ky vont zablia vala, azt el vewek elseobe teolle, az utan vgy tewek ky az ayton ... az ky tewes vtan, vtanna vetek az zabliatis [Kv; TJk VI/1. 707].

kitevődik feltüntetődik/tüntettetik; a fi menţionat/indicat; angezeigt werden. *1834:* a' Kiadásban ... ezen 1 1/2 véka apadás difficultásul ki tevődik [Somb. II].

kitilol megtilol; a meliţa; (Hanf) brechen. *1726:* az kendert már ki tilolták az Asz(sz)ony ő Nga fonalat is erőssen fonnyák [Alparét SzD; Ks 96 Dombi László lev.]. *1749:* Kender Erogatioja ... Midőn ki tiloltak szakadozvan az Viragos Kendert, à mely fejek kicsindek völtak, Kettőtis egyben tettetvén, apadott el belölle 2 [Kiskend KK; Ks 70 Szám. 51]. *1844:* Kenderünk Széplakon ... kiis van tilolva, Nyárádtőn[a] még nints ki tilolva, zölden volt 15 kalangya [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez. — [a]MT]. *1855:* A jobbágy felesége a kendert kinyövi, eláztatja, kiveti, megszáritja, kitilólja[a] [ÚjfE 181. — [a]Folyt. a kendermunka egyes müveleteinek fels.].

kitilolt megtilolt; meliţat; (Hanf) gebrochen. *1730:* Ki tinoljt (!) kender Gel 36 [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4]. *1748:* 5 ... Kitilolt régi héheletlen Len Gel 5 [Szászsztjakab SzD; Told. 11/95] | kitilolt kender Gelin 08 | Regi kitilolt avatag kender [Nagyida K; i. h.].

kitiloltatás kitilolás; meliţare; Hanfbrechen. *1820:* Kender ... 53 Kalongya ki nyötetéskor ... a' ki tiloltatásakor csak 40. kalongyára maradott [Dés; Ks 105].

kitilt 1. az interzice cuiva să intre (undeva); ausweisen. *1620:* 2 die Februarii tiltának ki mind az császár és vezér dívánjából minden követeknek keresztyén tolmácsokat, kapitihákot és megparancsolák, hogy csak török csauszok járjanak bé a dívánba, s ezek agálják minden követnek dolgát [BTN[2] 396]. *1629:* Emlitette Zabo Mihalj aztis hogy meczeskor ki tiltotta az zeolöböl pechyttel az It [Kv; TanJk II/1. 46]. *1702:* Sebastian János nevü Bányász Ur ... köztünk létiért rebelliseknek vádoltanak a' Mlgs R. Gubernium elött ... söt köztünk létibe reá jöttek 's tiltották ki völgyünkböl, hogy ott ne kereskedgyék [Torockó; TLev. 4/3.1a]. *1769:* annot ... az ökör Tsordat ki tiltsa [Nyárádsztlászló MT; Sár.].

2. *jog* (örökségből való) tilalmat nyilvánit ki; a pronunţa interdicţie (asupra unei moşteniri); Erbschaftsverbot aussprechen. *1588:* az falüba ug hallani hogy bezillik üala az wton az wayda Emberi hogy am ky Tiltok az Tomoriakat az iozagbul, reays hiwk wket Jrette [Kövesd NK; SLt V. 14 Szandor Georgy tt nyil.]. *1591 k.:* Az èn megh holt Attiamflia tellyessegel deficialt, maraduaia ninchen eggys, Annak az megh nevezett megh holt Adorian Gergelnek Eóreksegeból tiltottam en ki ez Alperesseketh [Szu; UszT]. *1592:* Cúm p(ro)testatione tilalmat tette(m) az J ellen tiltotta(m) kj eösteöl maratt Vduarhely zekben valokbol, mind pedigh a' nyl feöldekböl [i. h. 10/79]. *1604:* Az mynt azzal forgatod hogi az teoruenj zabaditot teged el benne, Engem ki sem tiltottal beleolle, hane(m) mykor engem ezert teoruenihez hittal, meg talala(m) akkory tisztartonkot Nyutody Georgy vramot ... az tyztarto engem meg zabaditot benne [i. h. 18/29].

kitiltás excludere; Ausweisung. *1736:* az Falu Gornyikja az Egyház fival az Petru Popa pecsetivel házrol házra járván mindeneket Cogált tizenkét forint birság és Templombol valo ki tiltás allatt hogj egjbe gyülyenek az egész falusiak [Algyógy H; BK].

kitiltat 1. a dispune ca să fie interzis/oprit; aus einer Sache ausweisen/schließen lassen. *1592:* az ell mult 1591 niarba(n) Zent Jstwan kiralj nap[a] tajban ... Hodgiaj Janos chioualtatta vala megh minekeonk harom kalongia Arpankat, az melj feoldeonkbe(n) azt megh chiowaltatta vala vgia(n) azon fele feoldbeol ... kj tiltatta az en Ekemet [Szu; UszT. — [a]Aug. 20.]. *1604:* tilalmat tetettem az Alperes azzonj ellen, tiltattam kj az Heasfalui[a] rez eoreoksigbeol melj vagion Lengiel faluan Vduarheli zekben [i. h. 18/69. — [a]Héjjasfva NK]. *1805:* Főgyeri Disunitus Diaconus Avrăm Déák panazoll a' Fogyeri Disunitus Papra, hogy holmi hamis fel adasokat tévén ellene nagyon üldözőbe vette, 's a' Templombol is ki tiltatta [H; JF 36].

Szk: *pecséttel ~.* *1617:* Mikor zanthot volna kj tiltatta pechettel az Inctust Thorvenyre kellett fel Bochuznom [HSzj *szánt* al.].

2. kiközösíttet; a dispune ca să fie excomunicat; exkommunizieren lassen. *1772:* Megbetegedvén léanya lett ... Rózsi ismét leányi módon viselvén magát .... A plebánus megtudván, az ecclesiából kitiltatta [RettE 271].

kitiltatik a fi oprit să intre; ausgewiesen werden. *1649:* Nemegiei Panit (!) Istuan felesegehez ütven szekerczevel az giermeket talallia felesege öleben es kette hasatt az feie es megh holt, kiert az jspanok megh böntették az embert es az Templomböl giermeke gilkossagaert ki tiltatot [SzJk 68]. *1705:* Dés(en) lako Békési János ... Felesége Galacsi Kata ... O[a] szerint Rettegen esö Sz: Péter napi[b] sokadalombol jövén ... Istent s — Felebarátit megbántó utálatos szitkok(na)k neuével szitkozott ... az I(sten)n(e)k Házábolis ki tiltatott [Dés; Jk II. 275b. — [a]Az ó naptár. [b]Jún. 29]. *1746:* A' szántó ökrök járjanak à Kenderesben à honnatis à ménes és tulok tsorda tiltassék ki [Torda; TJkT III. 37]. *1814:* Timár Ujvari Samuelné ... nyilván valo Talp Lopásért a Czéhbol ki tiltatott mig magát ki tisztittya [Dés; DLt 56. 22]. *1817:* (Az erdőből) a' Marhák égy ätalyäban kitiltatnak [F. árpás F; TSb 46].

kitilthat a putea interzice/opri; ausweisen können. *1746:* Ha az dongosiak(na)k mostan adott viz uttya meg bomlik, az Istállyosokat az Dongosiak az felsö bányábol ki ne tilthassák [Torockó; Bosla]. *1783:* a Szabo Mihallyné leányát miért nem tiltyák ki a Templombol, mellyre Tiszteletes Uram ... felele tsak mondára ki nem

tilthatyuk [Uzon Hsz; HSzjP Fr. Szabo de Felső Csernáton (42) Ludi magister vall.]. *1792:* tsak siessen Ngd a Plenipotentiával, hogy előre ki tilthassam Imets Sigmond Uramat a Iozagbol [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.]

kitiltódik kitiltatik; a fi oprit să intre, a fi expulsat; ausgewiesen werden. *1842:* Az el követett paráznaságért pedig mind a két fél, a Sz. Egyházbul 4 hétig ki tiltodott [Nagykapus K; RAk 22].

kitisztál kitisztáz; a clarifica; klären. *1840:* nem tzélja ... birtokát ki tisztálni, birtokos szolgáját szent jussaiba élni hagyni [Dés; DLt 974].

kitisztálódik kitisztázódik/derül; a se clarifica/lămuri; sich klären. *1840:* a' Házamot fel motoztatta, s engemet le tartoztatott, s azután ... ugy tisztálodott ki, hogy én ártatlan voltam abbais [Szu; KLev.].

kitisztált tisztázott; clarificat; geklärt, klargestellt. *1852:* az idő így haladott mig bé következtek a Forradalmas idők, 's abba hogy az Joszág Métái ki nem Tisztáltak nagyon sok károm volt, mert Komáromi László is használgatott belölle [Nagylak AF; DobLev. V/1329 Dobolyi Bálint kezével].

kitisztázás tisztázás; clarificare, lămurire; Klärung, Klarstellung. *1874:* a magtári számadás ... a valósággal meg nem egyezik, nyilvánítja, hogy mihelyt a hiba kitisztázására időt nyerhet, a számadást rendbe hozza [M. bikal K; RAk 307].

kitisztít **1.** megtisztít; a curăţa; sauber machen. **A.** Helyre von.; referitor la locuri; in bezug auf einen Ort. *1570:* Taligas Thamas fya Gërgh ... vallya hogy ew az Barom Alliat Thyztitya volt ky az Lowas Balint paytayaba [Kv; IJk III/2. 187]. *1677:* Utak sohul ne hagyattassanak, mindenüt bé-vágattassanak, ... senki azokon ne járjon, s' ki ne tisztitsa [AC 110]. *1762:* azon hellyet, melyet ... bővébb(en) ki tisztitatt, tudniillik ezen Arkan tul lèvő kaszállot [Körtvélyfája MT; BálLt 87]. *1772:* Nádas Tos helly vala töbnyire még mais nadas hellj egy része, egy Reszit kitisztitották a' Nádbol széna fünek [Bibarcfva U; EHA]. — **B.** Tárgyra von.; referitor la obiecte; in bezug auf einen Gegenstand. *1592:* A waros ket pincze tokbeli palaczkokat meg foldoztattam ... az bwdeòssegbeòlis ki tisztitottam [Kv; Szám. 5/XIV. 165]. *1807:* El-tsépelvén Gabonáját, visgallya-meg. a' mag között nintsen-é Bolond-buza? ha lészen, azt karélás által, mint a' Taklást tisztittsa-ki, mellyet mosás által-is meg-tehet, leg-bizonyosabb tisztitás mindazonáltal a Szemelés [DLt 73 hiv. nyomt.]. — **C.** Emberre von.; referitor la oameni; in bezug auf den Menschen. *1629:* Az Gjermek tartasatis mondgja hogy egi keues ideigh tartak mindenik meg köszosult rühesült-vala s en tiztita(m) ki [Mv; MvLt 290. 158a]. *1710 k.:* a himlő az embernek az anyja méhéből hozott anyai rossz vérnek maradéka ... azt a természetnek vagy egyszer, vagy másszor ki kell a himlő által tisztitani [BOn. 524].

2. kitakarít; a curăţa/curăţi; ausräumen, säubern. *1593:* Mikor az plebanos hazat az sok gazbol ki tiztitattak az Cloaca a' hol be zakadot volt, hogi be dezkaztattam, vettem lecz zeget ... d 7 [Kv; Szám. 5/XX. 132]. *1598:* Hogy az zapor esseo az homlito vermeket mind hantta izzopal Attanak 2 embernek kik ki tiztittoták f—/24 [Kv; i. h. 7/XVI. 60]. *1666:* két napszámos(na)k adtunk napjára két napszamot, ezek az árnyék székbeol tisztitották ki az rutságot, adtunk nekik f—d 30 [Kv; SzCLev.]. *1681:* a' Fejer Bastya[a] ... Ez Kásamata volna, de többire ganajjal teli, kár hogi ki nem tisztittyak [Vh; VhU 519. — [a]A várban]. *1810:* Leg Szűkségesebb a Silipeket egészszen reparálni, mivel szakadozásban Vadnak, és az alatt a Malmon alol a Malom Árkát ki tisztittani mivel a Viz egészen mostis az Also Kerék alá fel van Tojulva [Sóakna MT; Born. G. IX. 5].

3. (irtással) megtisztít; a curăţa (prin extirpare/defrişare); (durch Rodung) säubern. *1625:* az az puzta szeoleo helj Benczy Ferenczye vala ... keornywlle igen sok twuis vala Az J: orotta tisztitta kj vgy kezde szantani [UszT 49a]. *1684:* a To mellet ... egjenesen megjen fel az fold ... majd hason felinel nagjob lehet az bokrossága ha ki tisztittják száz vekanal töb bele mehet [Gyulatelke K; SLt AM. 24]. *1753:* mint hogy azon helyet az Erdö és bokor fel nötte, ő Kglmek ki irtották, 's a' szerént mint magokét bírják [Szováta MT; Told. 3a]. *1777:* Ezen utrizált hellyet ... falu Erdeiből ... Kretson Triff kezdette föl fogni ... annak halála után az Exponenst láttam, hogy ezen hellyet ki tisztitotta, es haszon vehetőé tette [Dupapiatra H; GyK. Mikle Petru (45) jb vall.]. *1810:* Felső határban a Pojána nevezetű Helyben ... bizonyos részt rendre fel fogván ki borozdálván és a Gyükerekből Bokrokbol kitisztitvan [Felőr SzD; BetLt 6]. *1840:* A' Fenyő Farkon egy részt ki borozdaltatott volt Grof Nemes János ... a' Cselédgyei tisztitották volt ki ökör déllő ma [Bikszád Hsz; MkG I].

4. *bány, ötv* tisztál, megtisztít; a purifica; reinigen, säubern. *1592:* Gal Marton fia, Janchi, vgmint 14 eztendeos ... vallia; ... lattam hogi ot hazanal ... aranimüiet kraczott es az daika eouet ketten tiztitottak kj [Kv; TJk V/1. 244]. *1655:* küldöt hozzám Csepreghi Mihály egyszer valami arany porbol ol(v)asztot aranyat, kit nem tuttak tisztittani engem kért rá tisztitesam ki, verjem fel aranyul neki [Kv; CartTr II Rázmány István (36) ötvös vall.]. *1780:* valakik ezután roszsz Metallumu Bányákat colalni, vagy a' Vaskö közüll az Érczet jól ki nem tisztitni, 's e' miatt roszsz. Vasat tsinálni comperiáltatnak poena flor. 12 büntettessenek, és a' roszsz Metallumú Bányákbol ki tiltassanak [Torockó; TLev. 2a].

5. eltávolít; a îndepărta; entfernen. *1588:* sok gonoz bew(n)ben eleöket ertenek ez varosban ... Legien gongiok Zorgalmatoson hogy ez illien zemelieket ky tiztichak, minden zemely valogatas nelkwl ... Az Capitanoknak gongiok legien [Kv; TanJk I/1. 60]. *1622:* Paulus Göcs ... oly igazságszerető volt és bálványgyülölő, hogy az bálványt Kolozsvárból kitisztitá Thoroczkai Mátéval [Kv; KvE 153 SB].

6. *~ja magát (vmiből)* vmi alól/vmiből tisztázza magát; a se dezvinovăţi; sich reinwaschen. *1586:* En penig ez zo halwa(n) megh monda(m) Thamasnak eochemnek hogy Minemeo zo volna a' leany feleol, es kerem hogy Adegh el Ne vegie megh ebbeol ky Ne tiztittia magat a' leany [Kv; TJk IV/1. 598]. *1612:* mikor ... Ombozi Martha azzoni el hatta volna ... Gaspar vram ... hivata haza, de ö kegme azzoniom protestala, s azt mon-

da, nem megiek, mert tudgia kegd hogi ez elóttis az Ispanokkalis mint voltt dolga, akkoris ugi szerzenek haza hogy megh tizticza magat, abbol sem tiztita ki magat [Szentandrás SzD; KJ]. *1639:* maga szajabol hallam Gergely kòuacznak ... hogy szekely Istua(n) hamis hitüue akarya tenni, s azirt iot haza hogi ki tizticza magat belöle [Mv; MvLt 291. 173b]. *1850:* nékem Több kárt okoztak ... 25 ezer ftnál, s még ők akarnak hamis vádakkal Terhelni, de Isten nem hágy el 's ki Tisztíttom én azoktol magamat ha igaz hogy méltatlanul fel adtak [Nagylak AF; DobLev. V/1282 Dobolyi Bálint kérv.]. — L. még RSzF 257.

Szk: *gyalázatból ~. 1811:* én Kudor Pál ... a' feleségemet el is küldöttem a' Házomtol hogy tisztitsa ki magát e gyalázatbol[a] [M.bikal K; RAk 86. — [a]A paráznaság vádja alól] ✱ *gyanú alól/gyanúból ~. 1749:* kérésire el botsátottam kezességen hogy magát azon gjanobol ki tisztitsa [Veresegyháza AF; Told. 3]. *1765:* Két versben Falusi Biránk altal 8tzad napoztattuk Gruja alias Letskus Dregant[a] ... hogy magokat magok mellé szerzendő jámbor betsületes emberek hűtekkel tisztitsak ki gyanunk aloll [Fintoág H; Ks 113 Vegyes ir. Vall. lólopási ügyben. — [a]Folyt. a gyanúsítottak fels.] ✱ *(rút) hírből/hírnévből ~. 1570:* ky Tyzticcha Magat az hirbeol myt feleole hirdetnek [Kv; TJk III/2. 107]. *1639:* monda Gergeli kovacz hogi eö azirt iöt haza hogi azt hallotta oda ki magyar orszagba(n) hogy eötet hami(!) hitüe (!) akarjak tenni, de eö az eö hiti melle iöt haza, hogi ki akarja magat tiztitani belöle abbol az rut hirbol [Mv; MvLt 291. 173b]. *1649/1650:* megh Ertuen Cehwl eo kglmek vegeztek illyen czyelekedetiert Tablat hozzaia ne bocziassanak mighlen magat illyen rut hir nevbeol ki nem tisztittya [Kv; ÖCJk. — [a]Ellopott disznó levágásáért] ✱ *mocsokból ~. 1846:* Ifjabb Imre Mihály T: Dosáne asz-(sz)onyt Kurvának kiáltotta volna ... mellyért én a' Curátorral édjütt mind T: Dosa Imréné aszszonyt, mind pedig a' mást admonealtam is, hogy magokat 8ad napok alatt a' motsokbol kitisztittsák [Kakasd MT; DE 2] ✱ *szitokból ~ 1585:* Keoteles Balint vallia ... hogy zamot Ada ... eotet az czehbelick keozwl meg zittak volt, es rutolta (!) volt ... Azert Im en le teze(m) az czeh Mesterseget, es Addeg en Ne(m) viselem, Amégh az zitokbol magamat ky Ne(m) tiztitom [Kv; TJk IV/1. 439] ✱ *szuszpicióból ~* gyanú alól tisztázza magát. *1659:* Kegyelmed felől való suspiciókból magát ő nagysága elött kitisztitsa [TML I, 420–1 Rhédey Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *vád alól ~. 1781:* igérék arra magokat hogy a Vád alol ... kitisztitják magokat s ártatlanságokat meg-fogják bizonyitani [Koronka MT; Told. 23/9].

kitisztítás 1. megtisztítás; curăţare, curăţire; Reinigung. *1797:* A Grof Puskájanak igazittásáert pistolyinak ki tisztitasáért Hung. fl. I Dr. 68 [Szság; IB III. R. CXLV/22]. *1800:* A Vass Ládák ki tisztitások aránt valo fáratságra tsupán tsak azért nem kértem volt Tiszteletes Profesor Uramat hogy gyenge egességével sajnállottam fárasztani [Gerend TA; DE 4].

2. kitakarítás; curăţat, curăţit; Ausräumung, Säuberung. *1673 k.:* A' Cymeterium fedelezése a' jobbagyoké ... A' Praedikator csür kertinek ä mi hulladék gaz csik benne ki tisztitása, ä kertnek meg szántásais [Nyárádtő MT; MMatr. 7]. *1734:* a Malom árka toroklattyáb(an) az arviz nagj es sok jeget hanyván melly az arokrol el vőtte a vizet ... minden Emberséges Ember azon Jegnek ki tisztitására ... egj egj Embert adni tartozik [Dés; Jk 443b]. *1827:* azon árok gyakori kitisztitására sok költség, és nap Számasak kevántatnak [Cege SzD; WassLt Conscr. 13].

3. *átv* (vmi alól) tisztázás; clarificare, lămurire; Klärung, Klarlegung. *1802:* ö Nékie[a] nemis adatott idö a maga vádoltatása alol valo kitisztitásra, azért a maga bünéből valo kitisztitásra 15 napokbol állo idö adattassék [M. bikal; RAk 85. — [a]A paráznasággal vádolt nőnek].

kitisztítatlanul kitakarítatlanul; necurăţat; ungesäubert. *1826:* azon árka ductussa és meatussa ... a' két faluknak conterminalando határaik között volt (: ... a' Kelementelkieknek incuriájok mián nagyon ruinalodva, beiszapoltatva és kitisztitatlanul :) fennáll ... tisztittassék 's hanyattassék ki [Msz; GyL.].

kitisztítgatás kitakarítgatás; curăţare, curăţat; wiederholte Säuberung. *1826:* a' panaszlo Kelementelki Communitas — még nagyobban valo beteléséét s béiszapoltatását[a] szánt szándékosan igyekezte eszközölni tsak a' végett: hogy azt egészen a' Gyalakuti határba vettethesse, s ne kellessék annak kitisztitgatásaival továbbra is bajoskodnia [Msz; GyL. — [a]A Csulakáj völgyéből lejövő patak árkáét].

kitisztíthat 1. (erdőt) kiirthat; a putea defrişa; ausroden können. *1745:* szakasztatott ki egy darab erdő ... a mi bükk es gyertyán es egyéb féle fa van benne azt a Falu ki tisztithatya belöle magok szükségekre [Nagyadorján MT; MMatr. 162]. *1748:* Ezen Tanorokban feles jo féle Gyumölcs fak vadnak, de nagyob részit ... az erdő erössen fel fogta, ugy hogy sok munka kévántatik mig ki tisztithatni [Koronka MT; EHA].

2. *~ja magát* (vmi alól) tisztázhatja magát; a se putea dezvinovăţi; sich reinwaschen können. *1618:* látám, hogy mind azon mesterkedik, hogy az ő maga vétkébe minket ejthessen, és magát azzal kitisztíthassa [BTN[2] 92].

kitisztítódik kitakaríttatik; a fi curăţat; ausgeräumt/gesäubert werden. *1681:* Pisztrangos Tócska ... Ezen Tócska két reszben vagyon; Vize ighen csekély ha aláb ásnak bár csak egi singnyire, hogy az sok sár, szemét ki tisztitodnek, es vizeis melyebb lenne, alkalmatosabb volna à hal tartásra [Vh; VhU 574].

kitisztíttat 1. kitakaríttat; a dispune să fie curăţat; ausräumen/säubern lassen. *1592:* A waros ket pincze tokbeli palaczkokat ... az bwdeössegbèolis ki tiztittattam, fizettem erette Kannagiartho Matiasnak f 5. d 15 [Kv; Szám. 5/XIV. 165 Eppel Péter sp kezével]. *1593:* Az plebanos hazanak egiet mast chinaltattam ... Az kertet hogi meg kapaltattam es a' gaszbol ki tiztíttattam Attam 2 embernek f—d 24 [Kv; i. h. 5/XX. 131]. *1602:* Adgyanak penzt kezekhez, es az ket natiobol fogadgyanak negy legent ... minden ondoksagot ki tiztittassanak [Kv; TanJk 1/1. 424]. *1726:* Mind a' Pitvar, mind a' nagyház, mind penig a két bót földe teli lévén Televénnyel vastagon, sok bé omlott kövel ... Téglával, mind azon televényt ki kellett Tisztittatni [Nc; DobLev.

I/124]. *1769:* az Mely Sántzok bé tőltek azokat ki kell tisztittatni [UszLt XIII. 97]. *1782:* sok hellyeken az Stomp árkán fellyül az iszop vgy meg tőltőtte az árkot, hogy ha ki nem tisztittattyuk vizet adván hamaráb az rétek fele ki omlik [Déva; Ks 84. 24. 4].

2. (irtással) megtisztíttat; a dispune să fie curăţat (prin defrişare); (durch Rodung) säubern lassen. *1740:* ezen Controversiaban forgó Rét, Szamos hely fenék, és erdős berek volt, mellyet nagy kölcségemmel, fárattságommal, irtogattam, tisztittattam ki [Dés; Jk]. *1761:* (A) szőlő helyetis néhai üdősb B. Bánffi László vr a tövis bokorbol ki tisztittatvan ide Régenb(e) a Polgár Mesternek hirt tétetett ... hogj Szőlővel bé ültetteti [Szászrégen; JHbK LXVIII/1. 33].

kitisztíttatás kitakaríttatás; curăţat, curăţit; Ausputzen/räumen. *1837:* (a Tanács intézkedik) a Kolozsvár felé járo Országos utat keresztül vágo ugy nevezett Kövesd Pataka Árkának ... ki tisztittatása ... ujj Arok ki hányásaval lejendő elvitele aránt [Dés; EHA].

kitisztíttatik 1. kitakaríttatik; a fi curăţat; ausgeräumt/gesäubert werden. *1737:* Sok incommodumok lévén Nms Városunk Szena Rétinn, az Aknáról[a] kifolyó Sós patak miatt, tettzett azert azon patak árkának szabad fojása végett, hogj árka ki tisztittassék [Dés; Jk 478b. — [a]A tőszomszédos Désaknáról]. *1826:* azért: hogy ez az árka annak a víznek[a] minden emberi emlékezetet felyül mulo időktől fogva állott ... és most is ha jó moddal kitisztittatik ... a vizet minden nevezetes kártétel nélkül ... ezután is bé fogja vinni a' Kűküllőbe [Msz; GyL. — [a]A Csulakáj völgye patakának].

2. megtisztíttatik; a fi curăţat/purificat; gereinigt werden. *1775/1781:* egy kalongya kender ki tisztittatván könyen el kél két két Márjáson [Algyógy H; JHb LXXI/3. 409]. *1780:* Ollyan Bányák lévén, mellyekből roszsz Metallum hordattatik, vagy a' Vas kővel egybe elegyedvén az Ércz ki nem tisztittatik, melly miatt roszsz Vas keszülvén, mind a' Mlgs Familiának, mind az Hellységnek kára és kissebsége tapasztaltatik [Torockó; TLev. 2a].

3. eltávolíttatik; a fi îndepărtat; entfernt werden. *1710:* mint hogj az Rátz Kattonak ellen igen sok az panasz ... Kglt(e)k publicállya mindenüt, hogy ... afféle kóborlok ki tisztitatván annál jobban folyhasson az eő Felsége szolgállattya [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből].

kitisztogat 1. kitakaríttgat; a curăţa rînd pe rînd; nach und nach reinigen/säubern. *1682:* Az Malomba(n) ... Az Arkat ki kellene' Tysztogatnj erőssitenj kellene' az sylipjet [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3]. *1696:* Gjula Fejérvárott a' Szamtarto házban gondviseletlenől találtatott exactoria hitvá(n) ladabeli Levelek Registruma ... az egerek ... őszve rágták megh őrlötték ... a' mellyek ... meg maradta(na)k ki szedegettűk porából ki tisztogattuk [Gyf; BfR].

2. (irtással) megtisztogat; a curăţa rînd pe rînd (prin defrişare); (durch Rodung) nach und nach säubern. *1821:* igen szükséges volna a ki irtás, tisztitás ... parantsollya meg hogy az őszön, Télen, Tavaszon irtogassa, tisztogassa ki az Irotványt [Somkerék SzD; Berz. 11. Fasc. 75].

kitisztogattat (irtással) megtisztíttat; a dispune să fie curăţat (prin defrişare); (durch Rodung) säubern lassen. *1728:* Itattam marhakat ez Controversias széna hellyen tudom annakutánna berek nőtte fel, Pristiny Joanos kitisztogattatván kaszálta s birta bekességgel mind holtáig [Algyógy H; JHb XXXII. 41].

kitisztul 1. megtisztul; a se curăţa; rein/sauber werden. *1749:* az itt Valo Buzákban a buza féreg miat feles kár vagyon ... abbol bizony soha ki nem tisztul jól, mig nem Consumaltatik [O. csesztve AF; Ks 83 Szabó István lev.]. *1789:* Oláh-ser. A vajnak ki-vert édes téj savója, ha minek előtte magában meg-savanyodnék, sajtos részétől főzés által ki tisztúl, és jól meg-szürettetik [MNy XVII, 48].

2. (az idő) felderül; a se însenina; (das Wetter) aufheitern. *1879:* Most veszett esős idők vannak. Ha kitisztul ... — úgy, lehet, ki megyünk Czakóval Madarasra[a] [PLev. 56 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Mezőmadaras MT].

3. ~ *a feje*; a se limpezi la minte; einen klaren Kopf bekommen. *1846:* nyomorult hangulatombol Kovács Lajos segitett ki, mert meglátogatván ... anyit beszélt bajairol ... hogy rögtön kitisztult fejem [KZsN 157].

4. elfolyik/apad; a se scurge; wegfließen, versiegen. *1772:* a I. Groffné Malma Gátja el szakadván, leg ottan az én malmamrol a' Viz egészszen kitisztult [Kük.; JHb LXVII. 224].

5. kb. véget ér; a lua sfîrşit; aufhören, ein Ende nehmen. *1662:* De ami nagyobb, az Isten törvénye ellen valo élet is ugyan megszűnt és kitisztult vala, hogy mindkét esztendő alatt is csak egy gyilkosság is nem esett [SKr 421].

6. kitakarodik; a se vindeca de catar; rein werden. *1730:* én a melj nap Gyekéből[a] meg indulta(m) azon napon kezdődöt a Catarus rajtam, s máig se tisztult ki jol [Kapjon SzD; Ks 99 Gyulafi László lev. — [a]K].

7. ~ *vmiből* kigyógyul; a se vindeca (de o boală); genesen, gesunden. *1591:* mind a hideg lelte az giermeket, de azutan ki kezdet beleólle tiztulni [Kv; TJk V/1. 55 Kerekes Istwan vall.] *1600:* Borbely Illyes ... vallya ... az sebys zepen megh tiztult vala ..., hanem az fia raggatott valamy iros rwhat rea Annak vthanna vgy esset az rothadas az sebre ... vgy fogtam esmet hozza, es az rothadasbol ky tiztult vala [Kv; TJk VI/1. 482]. *1765:* egészen ki nem tisztultam nyavalyámból, s talán ki sem tisztulok [RettE 195]. *1800:* ugy tudom azon Nyavallyájából ki nem Tisztult, ámbár Vásárhellyt magát sokat orvosaltatta [Makfva MT; DLev. 3. XXXV/6].

8. tisztázza magát; a se dezvinovăţi; sich klären. *1617:* Elegge sokzor hallottam, hogi zidalmazta rutolta az Jambort ez az Antalfi Tamasne ... az toruenibol zokbol ki tiztullion mint bestie híres kurvafia [Kobátfva U; Pf Zaz Giorgine Kata kobatfalui vall.]. *1672:* jm eztis jrtam mind en s mind Kastal Ferencz U(ra)m Nzetes Lazar Jstu(an) Ur(na)k, ha azert el nem uegezodot, a' uagi ki nem tiztult Peter Deák azon karuallasokbol mind az en, s mind kastal Ferencz U(ra)m rezerol, erczen egiet Christoff Georgi Kastal Andrassal [CsÁLt F. 27 1/38 Georgiffy Mihali Nit. Can. és Pleb. lev. haza Csíksztgyörgyre]. *1752:* Tiszteletes Madarasi Ur(am) is az egj haz fit reá küldötte Furu Győrnére, hogj a Tehenínek a

tejit vigje visza, még ez alol nem tisztult ki [Diósad Sz; WLt Kis Márton jun. (36) ns vall.].

9. eltünik/hordja magát; a se căra; sich davonmachen. *1570:* Az Molnar azt Monta neky hogy ky tyztwllion onnath, Mert senkynek Nem eorlenę az nap [Kv; TJk III/2. 104]. *1600:* biro Vram kenzerittchye rea es az Jdegen chalard kwldusokat ... hogy az kwldusok az hazak Alol ky tiztulyanak [Kv; TanJk I/1. 366]. *1704:* Akik a kurucok közé kimentek, azoknak feleségeket ki akarván üzetni a commendáns, az a parancsolata, hogy ma 4 órakorig a várból mind kitisztuljanak [Kv; KvE 291 SzF].

kitisztulhat kb. vmitől megszabadulhat; a putea scăpa de ceva; sich von einer Sache losmachen können. *1662:* a népnek ... állapotja ha gondviselésbe vitetödhetett volna, eddig jó rend és eszközök által a nagy dura barbariesbül excolálódhattak, nagy részint kitisztulhattak volna [SKr 348]. *1710 k.:* Aristoteles, a Socrates és Platótól taníttatott az embereket minden virtusra vezető filozófiát vitte az elmefuttató ... veszedelmes argutiákra, agyarkodásra ... mely által az ördög még az igaz keresztyén vallást és minden jó tudományt annyira megvesztegetett, hogy ma sem tisztulhat ki belőle [BÖn. 421–2].

kitli 1. zubbony; bluză, veston militar; Uniformrock, Kittel. *1801:* Kadár János ... önként állott Katonának ... el-vitt magával, egy Köppenyeget, Kitlit, Nadrágot, Csizmát, és Süveget [DLt nyomt. kl]. *1843:* ki bontottam az általvetött 's találtam ben(n)e ... valami dirib darab őszve rontsolt kitlit [Bágyon TA; KLev. Török István (26) vall.].

Szk: *nyári ~*. *1843:* ki bontottam az általvetött 's találtam ben(n)e 6. lábravalot ... egy nyári kitlit és nadrágot [uo.; i. h.].

2. munkaköpeny; halat (de lucru); Arbeitskittel. *1803:* Kolozs megye: ... szabadsággal elbocsátott személy kitlyivel együtt [TLt 763]. *1832:* Több nyüstős vászon Kitlinek valo [Dés; DLt 678].

Szk: *komisz ~*. *1805:* vitt-el ... egy avatag el-szakadozott Komiz Kitlit [DLt nyomt. kl].

kitnicer l. *kisznicer*

kitoj *csúf* világra hoz; a naşte; in die Welt setzen. *1633:* Felej Gasparne terhes leuin az gjermek szülesben giötrödik vala en oda megjek hogi az miben tudok segitsegel legjek nekj ... az mikor penigh Isten az gjermeket ez vilagra ada, azt mo(n)da Koczis Jonasne hizem hamar ki tojta az giermeket [Mv; MvLt 290. 140a].

kitol 1. kitaszít; a îmbrînci afară; hinausdrängen/stoßen. *1567:* Magdalena dictu(m) hoc fecisset En Maid Meg fogom az foltos gereznath raytad Es ky tollak Thalam chak Morgani Jottel ide [Kv; TJk III/1. 94 Anna Rlta Pauli Eothwǫs vall.]. *1568:* lattam hogy az zabo balint aytayan ki tolyak az leant es Jaygat vala hogy meg zektek a labat [Kv; TJk III/2. 198 Elena St.ni Kalmar Rta vall.]. *1583:* Kalmar Janos es Trausner Lukach valliak ... Iuhos miklos Nem futot ky hanc(m) Mas tolta es vitte ky [Kv; TJk IV/1. 171]. *1630:* Latta(m) az Nagj veszekedeseket, riualkodasokat, s rut vagdalkozasokat ... az ot ben leveö katonak mind ki vagak s ki toliak az harom legent az kapun [Mv; MvLt 290. 216a].

2. vhová kiszorít/nyom; a împinge/scoate afară undeva; etw. irgendwohin hinausdrücken/drängen. *1672:* az miolta az Ur Bethlen Janos Ura(m) eo kigjelme kezeben juta ez az felseo malo(m) ... megh czyak kerti uetemenye(m) sem maradhat megh miuel eó kigjelme igen magossa(n) keöttette fel az gátott, s az derekasabba(n) ki tolja az vizet [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1746:* midön meg árad a' viz ki tollya a'vizet a' Dombai széna füvekre [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. *1765:* mihellyt pedig a viz ujjulása vagyon ki tóllya[a], és a Szegény portiot fizető emberek(ne)k dràga és nagy hejen fekvő Török búza földeit el borittya [Náznánfva MT; Berz. 13. V/13. — [a]A vizet]. *1772:* ezen Malom ... ha annyira fel emeltetnék, mint a' többi vadnak, mikor a' többi forganának ezis forgana, mikor meg állanának meg állana, mikor pedig a' többinek Gáttja a Vizet ki vetné, az ezé is ki toljná [Mikefva KK; JHb LXVII/2. 305].

3. vkit vhová kiszorít; a împinge undeva pe cineva; jn irgendwohin (hin)aus/verdrängen. *1653:* Ebben az esztendőben szent Márton nap után Báthori Gábor fejedelem Szeben városát megvevé, és ... Szebenből kitolyta vala a szászságot [ETA I, 103 NSz].

4. kinyom; a scoate; ausdrücken. *1570:* Julia Thèmeswary Gergelne ezt vallya ... Latta hogy ez Kowach Kalara otth wl volt veztegh es Jgen Jaygat volt, Latta aztis hogy az Laba chontya vgian ky Tolta volt az Běreth [Kv; TJk III/2. 57]. *1584:* Chizar Mihaly vallia egy lud miat megh haragwek a' varganę Anna Az Apamra ... Masod eyel illj dologh esek a' Zegeny Attiamon, hogy eyel kialtany kezd, Es monda, Im Az essez Az varganę Annia Ream Ieowe es a' hiwelket A' Zememnek vete es ky tolia a zememet [Kv; TJk IV/1. 281]. *1662:* az alamizsna kéregető szegényeknek szemeket kitolván, orrokat ... kezeket elmetélni nem szánnák [SKr 362]. *1710:* minden rossz dologra az urak vették rá, de az neki semmit nem használa, csak kitolják a szemit, s úgy hala meg rabságban [CsH 192].

5. kijjebb visz; a muta mai afară/încolo; weiter hinausbringen/schaffen. *1816:* a' ... 'Sellérek a' Gyepüt kitojták 's rendes határából elfoglaltak [Nyomát MT; UnVJk 103].

6. szk-ban átv haszn-ban; în construcţii, la figurat; in Wortkonstruktion in übertragenem Sinne: *~ja a bor a lelkét* kb. vkiből kiöli a bor a jó érzést; vinul face să piară simţul din cineva; der Wein ertötet das gute Gefühl in jm. *1635:* mondgia uálá Aztalos Marthonne, hogy otot a' hozzu bajuzü Zuczy Istvan torkon ragatta volt és megh akarta foytani, megh hizot az sok szegenye(n) es el hitte magat ... mert ki toltá válá az bór a lelket [Mv; MvLt 291. 53b] ∗ *~ja a lelkét* megöli; a omorî/ucide pe cineva; jn töten. *1591:* Kúruas beste ne haychj el az en marhamot. mert negied napig ha ki nem toliod az en lelkemet en kj toliom az te lelkedeth [Szentegyházasoláhfalu U; UszT]. *XVII. sz. e. f.:* Ettczer ha oly helyen kaphattyuk ki tollyuk à lelkytt az derekabol [uo.; OfLev.] ∗ *vmivel ~ja a szemét* kiszúrja a szemét vmivel; a încerca să mulţumească pe cineva cu mai puţin decît ce i se cuvenea, a-i scoate ochii cuiva cu ceva; er sticht/wischt einem damit die Augen aus. *1631:* eö latta szemeuel hogj ennek az görbe Istuannenak eczer megh tette volt szalontaj s eö neki egj dinniet adtak s aual toltak ki az sze-

mett [Mv; MvLt 290. 238a]. *1710:* a szászok alattomban egynehány ezer forinttal kitolják Telekinek[a] s más református uraknak a szemit [CsH 309. — [a]Teleki Mihálynak].

kitolat kidobat/löket; a pune să dea afară pe cineva; hinausschmeißen/stoßen lassen. *1573:* Fazakas myhal es chinek Balint Azt valliak hogi ... Tamas deak ... egy nehanzor Ingerly[a] ... Mond paxy tamas Menny el bestie kurwafy Mert mayd ky tollyatlak az legeniekel [Kv; TJk III/3. 143. — [a]Paksi Tamást].

kitolattat kinyomattat; a pune să cară afară; hinausschieben/drücken lassen. *1592:* Az scholaban valo Cloacabol es annak folymabolis (!) hog a rŭtsagot ki toliattattuk az Waros falan Attunk ... f 2 [Kv; Szám. 5/XIV 25 Eppel Péter sp kezével].

kitold 1. kiegészít/pótol; a completa/întregi; ergänzen. *1600:* ha az vristen ez uilagbol ki uezenis ... ha miuel en tóbet attam uolna io fiam Razmani Palnak hizem marad e nekem marham s tólgiatok ki azt es öztozzatok egi arant egi massal [Kv; TJk VI/1. 381b Feies Janosne Orsolia vall.]. *1692:* egy tinot adok el aval ki toldom az arat [Kercsed TA; Borb.]. *1770:* az is el hihető hogy azon Adamosi utrizált malom régisége mian Le nyomult, mivel már a talp fákis ugy el rodhattanak alatta, hogy helyenként másokkal kellet ki toldani [Sövényfva KK; JHb LXVII/115].

2. megtold; a adăuga o bucată, a înnădi; anstückeln. *1777:* Fel Csinaltom Nro 10 Otska Strofakot negyinek az Srofjat meg vágtom Srofházával edgyűt ÷ kiis todtam őket az magam vasabul Rh. f 1 dr. 12 ... Csináltom egy Lapos fejű Tengej vég szeget ujjat ... dr 30 ... mas háromnak az szárait ki todtam az magam Vasabul ... dr. 18 [Szászváros; BK]. *1779:* Egj derég (!) szegnek a' feit ki tóttam dr. 3 [uo.; BK. Kováts Mátyás kovácsmester számlája]. *1808:* A ' kissebbik Karabély az Ágyát ki todani Rfr. 2. xr. 33 [Kv; TKhf pműv. számla]. *1815:* A haslot is ki toldottam [Kv; Pk 6]. *1842/1845:* Egy Kötőféket szijjuval ki todtam és javitottam 36 xr [Ne; DobLev. V/1254]. *1843:* Egy kengyel szíjat kitottam, egyet őszetottam, égy nyereg párnát meg fottam 45 xr [Kv; Újf. Nemessányi András szíjgyártó jel.].

kitoldat kifoldoztat; a pune să repare; ausflicken lassen. *1744:* mind a malom haz oldalait fűresz deszkakkal jol ki toldatta, mind penig az fedelit Sendellyes fedellel Corigaltatta [Ádámos KK; JHbK XVII/11].

kitoldatik kijavittatik/egészittetik; a fi reparat; ergänzt werden. *1662:* a kasamáta[a] lövőablaki gerendákbul ugyan jó móddal kifaragtatván s nagy erős vas kapcsokkal erősen öszvefoglaltatván, kitoldatott [SKr 600. — [a]A váradi várban].

kitoldatlan ki nem toldott; necompletat, neîntregit; nicht ergänzt. *1768:* Ki todatlan ágyra valo [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 109].

kitoldattat kitoldat; a dispune să fie completat; verlängern lassen. *1805:* ezen istálotskát ki toldattatta [Lompérd K; KLev.].

kitoldott megtoldott/hosszabbított; completat, prelungit; verlängert. *1662:* Es noha a kitoldott kasamátáról eléggé lesik, vigyázzák vala őket ... nekik nem árthatnak [SKr 609].

kitoldoztatott kiegészíttetett; completat, întregit; ergänzt. *1662:* az Aranyas-bástyán is ... minekutána elsőben is az gerendákból kitoldoztatott és megnyittatott kasamátáról közkőfalon levő törésre rohant sokaságba kartácsokkal ... való lövések miatt nem kevesen elveszvén, nagy sok kárral hátraállanának és szaladnának [SKr 607].

kitoló kijáró/húzós; care se poate scoate; Ausschiebe-/zieh-. *1752:* Vak Ablakokba tsinált festékes Almarium vagyon háram ... a Harmadik ... ki s bé tojo fiokos, mely(ne)k négy Tojokái hyja [Szászvessződ NK; JHb XXIII/27].

kitolul 1. kiárad; a se revărsa; über die Ufer treten. *1672:* le jeouen az aruiz itt Adamoson, fellyűl szakad edgj patak, azon toljul uagj uet ki az aruiz [Ádámos KK; XXI/6]. *1746:* a' felső gátnál hamarébb ki tollyul a' széna fűvekre a' Kŭkŭllő [Dombó KK; JHb XIX/8]. *1753:* ki tolyulván a' Viz a' Tó helyn rétre a' rétnek káros volt [Apanagyfalu SzD; EHA].

2. kidülled/guvad; a ieşi din orbita; hervortreten. *1823–1830:* bábákat kellett hivatnom ... Egyik gyermekemnek a fejét egy bábaasszony úgy kezdette volt szorongatni, hogy a szeme is tolult ki, mert nekik az a boldogtalan szokások vagyon, hogy kerekebb fejet formáljanak, azt minden módon szorongatni szokták [FogE 227].

kitolulás kiáradás; revărsare; Überströmung. *1795:* a kőzelebb múlt szőrnyű vastag Jegek Nagy erővel valo szakadások alkalmatosságokkal a szoross hellyekenn, gátokonn s Hidaknál valo nem szabadulhatások miatt a vizeknek ki tojulásai ... eô Nsgoknak s Embereiknek ... sok károkot okoztanak [Ádámos KK; JHb XIX/48]. *1826:* Ezen Nemes Megyében a' Kelementelki és Gyalakuti határ közt a' Csulokáj völgyéből lefolyó zápor és nagy esső vize kitojulása ... tetemes kárt ... okozzon [Msz; GyL].

kitolult kiáradt; revărsat; über die Ufer getreten. *1795:* ezenn Ádámosi, s Dombai mind két Határakonn a ki tojult Vizek sok felé ágazott árjaival sok károkot okoztanak [Ádámos KK; JHb XIX/48].

kitorlik (a jég fölé a víz) fölfakad/tolul; a se înălţa/ridica; sich aufstauen (das Wasser über das Eis). *1582:* az Vysz az koloswary feoldeon zellel, mynd ky Torlott es Arat vala ... Az Plebanos Molnays az Gerendelyeyg mynd be fagyot vala tellyessegel [Kv; KvLt VII/42]. — A jel-re l. MTsz *torlik, dollik, kidollik* al.

kitökösködik kifelé vesződik/bajlódik, *táj* kifelé tökölődik vmivel; a se trudi să iasă; sich auswärts abmühen/plagen. *1762:* egy jo bog Sotis láttam ... egy erős fekete ruhaba csongoitott vala s elig tökösködik ki véle [Oltszem Hsz; Mk RN. IX. 109].

A *ki* hsz-ként is felfogható; az esetben a cimszó igekötő nélkül a maga betűrendi helyére kivánkozik.

kitölt 1. kiönt; a vársa/turna; ausgießen. *1568:* mondanak az azon nepek, hogj aly penz, es Sos Matthe ky tolte, s latok hogy jo penz [Kv; TJk III/1. 188 Christina c(on)sors Ambrosi More vall.]. *1632:* hogy el hozzak az bort, ki teölte az Annia kanczojabol, a kannaba az eö Vra az aztalra teolteött volt penzt ki, es ot törsoli volt [Mv; MvLt 290. 67]. *1651:* Az Barla Miklos házánál látt(am) hogi Barla Miklos egi Sakbol sok egietmast tölte ki [Aranyosrákos TA; Borb. I. Várfaluan lakot Sebestien Jlona aszszoni (96) vall.]. *1736:* Mikor innya kellett az fejedelemnek s fejedelemasszonynak, az fő-innya-adó eléhozta az bort, keziben lévő ezüst tángyérra kitöltvén benne egy keveset azt elsőbben a fejedelem szeme láttára megitta [MetTr 335–6].

2. fel/megtölt; a umple; auf/anfüllen. *1839:* Azon balparti láb mellé a mederben 8 1/2 ölni hoszu jászoly gátot fonatván, s közit kovatstsal ki töltvén [Dés; DLt 717].

3. kiegészít; a completa; vervollständigen, zu einer Sache etw. (hin)zusetzen. *1585:* Mintler Jstwan vallia ... En onnat el Menek haza, hogy eozwe veszenek, es az vta(n) Ne(m) tudom ky teolteotteye Razman Pal az 60 frtot vagy Nem [Kv; TJk IV/1. 445]. *1591:* Thudom hogy Zaz Lazlo Thelegdy Mihaly Jdeiebe(n) birosagaba(n) kj teolteotte vala Kereztelj Pal Nylat az Zaz Antal Nylabwl [Szu; UszT]. *1600:* Toth Jstwannak Bornemyzane azzoniom ada fl. 25 ... mely penzt Toth Jstwa(n) megh olwassa heat talala az fl 25nek esmeth azzoniom megh olvassa es ky teolte nekie [Kv; TJk VI/1. 403a prov. Franciscus Baka Coloswarien(sis) vall.]. *1606:* az Actor ... egy ezüst pohara arrat atta volna megh Akkor ... s azzal teöltette volna ky az eöker arrat [UszT 20/245]. *1687:* Szombat Gergely ada az meg nevezett Reteket Szombat Janos(na)k Örökösön ugy hogy az nyolcz forintot tölcze ki kilencz forintra [Szentmárton Cs; BálLt 50]. *1703:* A Szebeni Fortalitium epittésére rendelt dolgosokb(an) nap szám szerint még restal Kgk Szekin nro 3283// Azért Kgk mindgjárt kesedelem nelkül küldgjön anny számu dolgosokot oda ... mert már ez utan hideg és havas alkalmatlan üdőkőt várhatünk s a munka nem procedal, 8-ber(ben) ki kell tölteni kk(ne)k a maga dolgossi számát [UszLt IX. 77. 73 gub.]. *1802:* mint égy háróm négy kupa hijjánosságát ki kelletet más Zsákból töltőnünk. — Én ugyan ki nem töltettem volna; Ha a' Politiae Director Tts Ferentzi Ur óda nem toppant volna [Kv; IB].

4. teljesít; a îndeplini; erfüllen | elvégez; a termina; verrichten. *1568:* Boldisar fwto ... fassus est ... Esmet zent demeter napyg minket fogadoth meg, ad f. 6 kyth meg ne(m) attak my penyg ky tołtęttwk [Kv; TJk III/1. 184]. *1588:* Ha ky teolti[a] az egj esztendei poenitentiat, ozta(n) megh engedik varosul ... az theoserkedest [Kv; TanJk I/1. 72. — [a]A város végzése ellen tőzsérkedő Mészáros János]. *1627:* Thot Mihalj Vramnak negj napi dolgot igerenek egez faluul hogj ne perellien velek ... Annak utanna az czerefalui Molmon teoltek kj az negj napi dolgot egez faluul [Ákosfva MT; BálLt 82]. *1681:* Az Taxasokis nyárban akkor Tartoznak Klákájokat ki tölteni valamikor, es valamely siető dologhban a' Tiszt kévánnya [Hátszeg H; VhU 151]. *1751:* az eö szekere nem marad itt mivel eö ki töltette a postálkodást | szeres nem vagyok az én rendemet ki töltettem [Csapó KK; Berz. 12. 92/203]. *1783:* (Az uzsorát) minden esztendőben ki kellet töltenem s tavalyis ki töltettem [Szőkefva KK; Ks 92]. *1810:* a' rendes Nap Számakat érettek ki tőltettem [Adorján MT; Born. G. XIV. 1 Csorba Györgye (40) vall.]. — L. még UF II, 253.

5. eltölt; a petrece; verbringen. *1569:* Mi az harom napot tellyessegel ki teoltwen vgy Jeottwnk ki beleolle de senki ellene nem zolt, sem tiltatott [Hacog/Gyf; GyfKápt.]. *1570:* Eo kegyelmek varoswl eg Akarattal Azt vegeztek az Notarius dolgakba ... hogy vgian azon Legien Notarius es eztendeyet ky Theolchye [Kv; TanJk V/3. 4b]. *1602:* Thomas Lakatos fassus est ... Az Lakatos legenj Sandor ... nallam teolte vala ky aprod eztendeiet [Kv; TJk VI/1. 639]. *1653 u.:* Gyorkonak, ha ki akarja tölteni az Inas esztendeit tartozzanak katonaságra felkészíteni: ha pedig nem, egy gyermek lovaczkát adgjanak nekj [JHbK XLII/3 Kovacsóczy Zsuzsánna végr.]. *1801:* Argye Eva tudom hogy Esztendeit ki töltötte [Erdősztgyörgy MT; WH. Cziffra Vaszi (31) vall.].

Sz. *XVII. sz.:* mindennek a bolond Esztendőt ki kell tölteni [EMLt].

6. *bosszúját ~i vkin* a se răzbuna (pentru ...); seine/ihre Rache an jm auslassen. *1630:* feniegete my eleöttünk is Szalay Giörgj az Eötueös Legjnicket, hogj bizony ki tölti boszuját rajtuk [Mv; MvLt 290. 203b]. *1765:* ha valakire valami nehézsége volt ollyankor igyekezte boszszuját ki tölteni, verte, káromlotta, csufolta az olyan embert [Borbánd AF; Esz-Mk Vall. 187].

7. *ránkorát ~i vkin* gyűlöletét kimutatja vkivel szemben; a purta cuiva pică/ranchiună; seinen/ihren Haß gegen jn bezeigen. *1657:* önagysága ellen való ranchorokat énrajtam akarják kitölteni [KemIr. 323].

8. kb. megbosszul; a se răzbuna; rächen. *1653:* Bakón[a] éjjel egy emberséges embert megölt volt egy székely szekeres-féle ... És hagyok: ... ha megtaláljuk — főért fejet kell adnunk ... de nem találok fel ... oda lön vére akkor szegény jámbornak, hanem megfenyegetének, hogy soha nem hagyják — valakin esik meg, de kitöltik — a halálért halál lészen [ETA I, 138. — 1621-beli eseményre von. — [a]A moldvai Bacău-n].

kitölte eltölte/eltelése; epuizare; Vergehen. *1692/1752:* az ganés földeket pedig ganéj ki töltiig birhassa [Impérfva Cs; LLt Fasc. 159].

kitöltés 1. fel/megtöltés; umplere, umplut; Auf/Anfüllung. *1848:* a Sülyedékes hely ki töltésire adtam [Dés; DLt].

2. eltöltés; petrecere, împlinire; Verbringung. *1589/XVII. sz. eleje:* Ha teőrtennek az Varosra valamely farago, vagy Rako Legennek iőuese ... az illien Jőueuenny Legeny kőuesse az Ceh Articulusit, vgi mint: Jambor Nemzetsegeröl, es aprod esztendeinek igazan valo ki teölteseröl, bizonios el hihetendő bizonsagot hozzon [Kv; KőmCArt. 10–1]. *1757:* kitsiny defectusotska intervenialt ... harmadik Esztendejének ki nem töltésében [Kv; AggmLt C 24]. *1779:* Fel serdült ifju Szalai Mihály ... aprod Esztendéjének ki töltésere obligala magát [Kv; FésCLev.].

kitöltet kiegészíttet; a dispune să completeze; ergänzen lassen. *1671:* A szászok gyaloginak hijok vagyon. Irok mentest udvarhoz, töltessék ki velek [TML V, 552 Teleki Mihály Bethlen Gergelyhez].

kitölthet 1. kiegészíthet/pótolhat; a putea completa; ergänzen/vervollständigen können. *1597:* Monda Zeöleos Balas, talam penze(m) ninch annyra, de Aranyom Tallero(m) mégh vagio(n) hogy ki teólthetem ha eötuene kell is [UszT 12/59 Nic. Benes de Lengelfalua jb vall.]. *1703:* A Szebeni Fortalitium epittésére rendelt dolgosokb(an) nap szám szerint még restal Kgk Szekin nro 3283//Azért Kgk mindgjárt késedelem nelkül küldgjön anny számu dolgosokot oda kikel ... a még irt nap szám szerint valo Dolgosok számát ki tölthesse [UszT IX. 77. 73 gub.]. *1765:* miglen az parancsolt summát az után ki tölthettük, addig rajtunk ültek az Executorok [Ompoica AF; Eszt-Mk Vall. 19].

2. teljesíthet; a putea îndeplini; erfüllen können | elvégezhet; a putea termina; verrichten können. *1763:* Tudom hogy az Titt Exp(onen)s Aszsz(o)ny Ő Nga Sárossi Usorássain a' kik az interest egészszen ki nem tölthették, vagy le nem szolgálhatták, azoktol pénzt vett fel[d] a dologért [Gálfva KK; Mk V. VII/1. 30 Bándi Mihály (38) jb vall. — [d]Mányika Juon ub]. *1782:* Senkitis semi szolgálattal nem agraváltam, sőt meg hiba hoba eshetett, hogy ki nem tölthettek amint kellett volna, s abba maradott [Baca SzD; GyL. Molnar György nyil.]. *1840:* égy Susánna nevű Léányom az el enyészett 839k Évben ... Busetzko Antalnál szolgált, ottan szolgálattyát mely tökelletesen ki sem tölthette, a' mikor ugyan tsak Deési kereskedő Kapitány Kristoff Ur tsalogatni kezdette [Dés; DLt 1268].

Szk: *gonosz szándékát vkin ~i. 1754:* Balza Vaszily ... à Tornáczból a' Kamarába bé rántott ... bestelenségemre igjekezett, jollehet gonosz szándékát rajtam ki nem tölthette, azutánis itt â a faluban sok Emberek előtt engemet bestelenít [Vályebrad H; Ks 62/22 Vállyebrádi Mattyás Márk felesége Annók vall.].

3. *az adót ~i* az adót kifizetheti; a putea plăti impozitul; Steuer (aus)bezahlen können. *1671:* nekünk penig bizony nincsen mit adjunk, csak az adót tölthetnők ki, valamint ha kölcsön kérhetnénk [TML V, 653 Nemes János Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

4. *vkin bosszúságát ~i* vkin bosszúját töltheti; a se putea răzbuna pe cineva; seine/ihre Rache über jn auslassen können. *1695:* En Tekei Tivadar ... ha ez magam fejem kötését valamelly részekb(en) fel bontanam ... mind szabad és szabadságtalan hellyéken ... meg fogattatthassa(m) ... és rajta(m) bosszusagokat ugy amint akarjak eő glmek kedvezés nélkűl ki tölthessék [Marossztkirály AF; WassLt Sz: Györgyi Mihally isk. m. vall.].

kitöltött 1. töltött, kárpitozott; tapisat, capitonat; (auf)gepolstert. *1802:* Két karos, ki töltött, s egészszen bé boritatt ülő székek ... Tizen egy ugyan ki töltett, de karatlan ülő székek [Mv; TGsz 52].

2. kitömött; împăiat; ausgestopft. *1823:* Egy kitöltött Hattyu, melyett a' Moj meg ette (így!) [Nsz; DobLev. V/1080 Demény György hagy. 2a].

3. fel/megtöltött; umplut; auf/angefüllt. *1846:* a' hidnak ... két közbülső rako fával körül vett, és kövel ki töltött Czövekes kassai ... közelebbi időkben javittattak ki [Dés; DLt 858/1847].

kitör 1. a sparge; (her)ausbrechen. *1570:* Janos deak Kismester vchay ... vallya hogy ... Jelen volt mykor Zabo Symon Magat az hazba ... Be Jktata, Es ... Latta hogy Az urbeger haza kapwja keozy feleol Teortek ky egy aythot es azon Mentek Be [Kv; TJk III/2. 117]. *1585:* miert hogy az kúton valo vedernek az feneket ky teortek wolt, wy feneket chinaltatunk kadar Mihalyal attünk attül ... d. 6 [Kv; Szám. 3/XIX. 29]. *1588:* az waras zenayanal valo kapwnak harom Dezkaiat teorte wolt ky az zel [Kv; i. h. 4/I. 35]. *1602:* Nemezgyarto Jstwan ... vallia ... latuk hogy egy eoregh ladat le deolteottenek es ... az Ablakottis kyteortek [Kv; TJk VI/1. 618]. *1831:* Négy hetekkel ezelött Deesi Czira György Potentiose a' házamra jövén, két ablakamat ki törte [Dés; DLt 209]. *1842:* az ajtot magak törték ki [Dés; DLt 1516].

2. eltör; a sparge; brechen. *1735:* Nekem sem hyrem sem thanachom Benne[a] hane(m) chiak az saygast hallam vgy vgra(m) fely germekemnekis chiak nem ky Teorem kezet [Kv; TJk III/3. 60 — [a]A verekedés felől].

3. feltör/szánt; a desţeleni; aufbrechen, brachpflügen. *1773:* ezenn ... Lábban volt egy Szánto Földe ezenn Csegelyben az hol most állunk ... tsak a' közelebb Tavaszon törték ki gyepből Lennek [Mezőkök TA; Born. XI. 14 Pakulár Thoma (63) zs vall.].

4. *átv* vkiből vmi kiütközik; a se arăta, a ieşi la iveală; etw. zum Vorschein kommen, durchbrechen. *1797:* Szilágyi Mihállybol még Inas korában tsak hamar kitört a' Pogányi kegyetlenség s akkor is még mikor senkinek nem porontsolhatott, Balog Márton nevű Szabot ... igen rutul meg verte s kinozta minden igaz ok nélkül [Náznánfva MT; Berz. F. 3 Lit. N. No21].

5. *~i magát vmiből* kivonja magát vmi alól; a se sustrage de la ...; sich einer Sache entziehen. *1589/XVII. sz. eleje:* Valamikoron az Colosuari Biro es Tanacz hiuattia az Farago uagi Rako Céh mestereket ... tartozzanak az Czéh Mesterek ... keömives mestereket és Legenieket, Inasokkal oda valasztani, rendelni es kuldeni ... Ha penigh valamely mester, vagy szolga rend, ebben ellenkeznék ... elötte el menne, magat el titkolna; Auagi egieb szin alat ebbeol magát ki teőrne hamis moddal: ... semmikeppen ez Varoson ne miuelhessen az migh illien dolgaert tizenkęt forintot le nem teszen [Kv; KőmCArt. 14].

6. nyavalyatörés jön rá; a suferi de epilepsie; von der Fallsucht überfallen werden. *1678:* szegény uram ... ha Isten nem könyörül rajta elmegyen vele, oly nyavalya találta; már hatszor volt rajta kórság törés, noha nem egészen kitörte, de bizony veszedelmesebbnek mondják az emberek, hogy nem ha kitörte volna [TML VII, 165–6 Kapi Györgyné Teleki Mihályhoz].

Szk: *~i a betegség/nyavalya* 'idem'. *1666:* Vallis uram talán eddig is megholt ... Tegnap negyvenszer is törte ki a nyavalya [TML III, 602 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz]. *1715:* Barbara Joachim régtől fogva nyavaljas Hagymazos és betegség törő volt, mostis miolta az Tömlöczben vagyon az Tömlöcz tarto fassioja szerént sokszor ki törte a betegség, nemellj napokon edgj nap hatszoris ki törte [Kv; TJk XV/1. 133]. *1734:* Az Ur frissen vagyon, az Aszszonytis alkalmasint el hadta az Hidegh, az Fiacskajokis még ugyan alteratio nélkül nincsen, de jobban vagyon, az Nyavalyais ki törte volt [Abafája MT; Ks 99 Bornemisza Ignác lev.]. *1811:* Örömmel irhatom Nagyságodnak hogy a kisfiam jobban vagyon, igen felette terhes forro Nyavalyája volt, ugy anyira

hogy a forroságban a nyavalja is ki törte [Branyicska H; JHb Jósika János lev.].

Az 1734-i és 1811-i adalék esetében a 'kirázza a hideg, hidegláz/lelés/rázás jő/tőr rá' jel-sel is számolhatni.

◇ **Szk:** *~i a jármát vkinek* kb. baját/kárát okozza vkinek; a face/a cauza cuiva ceva rău; jm Übel/Schaden verursachen. *1710 k.:* Még a népnek elei, tudósai és igazgatói is kitörék a jármát Felségednek és a tőled reájok bízott igazságot és törvényt magok letapodák az utcán a földre [BIm. 1042].

kitördel kitöröget; a rupe rînd pe rînd; nach und nach (her)ausbrechen. *1625:* enneke(m) aban az denotalt helyben ... uoltanak oltouaniokis ugy mint eöttuenig ualo, melliekben az marhak az mit fel ertek, ki ragtak es teordeltek [UszT 64a]. *1667:* Tudom ... hogy el vonta elhomlitotta szòlòmet, mely czielekedetjert egy nehanyszor ki tördeltem szölömet az szölejeből, sőt mégh az tö szölömetis ki vágta [Kv; RDL I. 148g NagyEnyeden lako Bakos István (32) ns, előbb kv-i lakos vall.].

kitöredezik a se sparge rînd pe rînd; nach und nach (her)ausbrechen. *1798:* Az első nagyobb háznak három ... Üveg ablakjai vagynak mellyekben hát rész Táblátskák ki törödezvén Papyrossal vannak be tóldozva [Vályebrád H; Ks 76. IX. 27]. *1817:* A kapuknak Sarkainál lévő falbol a téglák ki tőredezvén, reparatiot, és vakolást kívān [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz].

kitörés 1. spargere; Ausbrechung. *1829:* a' Pomogyi (: Pamhaggen :) Plébania Templombol, a' Segrestye ablakjainak a ... kitörésével a' következendő portékák lopadtanak el[a] [DLt 68 nyomt. kl. — [a]Köv. a fels.].

2. *átv* kirohanás (vki ellen); atac împotriva cuiva, ieşire duşmănoasă; Ausfall. *1847:* A 4. kérdőpont intézve volt Varga Katának a polgári közigazgatás ellen s a falusbirótól kezdve fel a legfelsöbb hivatalokig tett kitörései, bujtogatásai s becsmérlései kivilágosittatására [VKp 295]. *1880:* Kebli tanácsunk házosfeleket békere intette ... Az aszszony korlátolja nyelvét, a férfi durva kitöréseit [M.bikal K; RAk 348].

3. *átv* kb. kirobbanás; răbufnire; Ausbruch, Aufruhr. *1847:* a királyi fiscus részéről az adózó nép mértéken túli szolgálattételre ne erőltessék, nehogy elkeseredésök valamely kitörésre adjon alkalmot [VKp 169].

kitöret a-şi frînge (gîtul); ausbrechen lassen. *1823–1830:* ha itt az ember bélit kirázatni vagy nyakát kitöretni nem akarja, szálljon le a szekérről [FogE 179].

kitörik 1. a se rupe; ausbrechen. *1597:* Hogi az Eotwessek tornia mellet valo folymanak (!) az rostely keowe mindenik ky teoret volt ... az be rakassal egietembe fizete(m) Keomiwes Peternek es Matenak f. 3/50 [Kv; Szám. 7/XIII. 10 fogházépítési szám.]. *1617:* tudom hogy 50 frt keötelet veti vala Mihalffy Thamas, monda chiani Jstwan el raghom ugia(n) ha lehet azt az keötelet, monda Mihalffy Thamas, ha ragni kezded tudo(m) hogy az ket elsö fogad ki teórik bele [Msz; BIN Thomas Janossy de Mogioros vall.]. *1727:* az edgjik egjgjes szeknek karja ki törött [Dés; DLt Liber Inventationis]. *1844:* van két ablaka ... az edgyiknek egy hatod része meröben ki van törve — hat kis tábla meg hasadva ezekböl is ki törve [Abafája MT; TSb 35]. *1849:* Az áltánnak ... padlázattya stakaturás — igen szép nagy ablakakkal — mellyekböl két nagy üveg táblák ki töröttek [Szentbenedek SzD; Ks 73/55].

2. eltörik; a se fractura/rupe; brechen. *1774:* egy Jobbagy ökörnek Lába ki tört ... máig is Kárban vagyon a szegény Contribuens ember [Mezőerked K; LLt]. *1809:* igaz az, hogy ... egy marha le esvén a köszálon lába ki törött [Vargyas U; UszLt ComGub. 1634]. *1810:* Ha valaki ökrének, vagy fejös tehenének lába kitőrnék ... az olly marha vágattassék ki a' közönséges falura [F.rákos U; Falujk 59 Sebe János pap-not. kezével].

3. *vkinek a nyaka ~* vkinek a nyaka szakad/szegik; îşi frînge gîtul; js Hals gebrochen werden. *1582:* fel mentek az baráttiawal az haz heara ... Azon keozbe egy dezka ala fordul alatta az Veynek, es vgj essek ala, hogy Niaka ki teoreot vala [Kv; TJk IV/1. 106–7]. *1653:* 1648 esztendőben ... Die 11 sept ... elesett a ló velem ...; úgy esém az árokba, hogy Isten miatt hogy a nyakam ki nem törék [ETA I, 152 NSz]. *1756:* Keregutz Györgyet halva en feresztettem meg a fejen volt egy Sebetske de ö attol meg nem halt volna, hanem amit (!) jol meg tapogattam a Nyaka töröt volt ki neki [Bencenc H; BK Misc. 1143].

kitöröl 1. a şterge/radia; durchstreichen/ziehen. *1773:* az interimaris notariusok candidatioja alkalmatosságával ... Némelyek a Tiszt Vrak közül ... nevemet a candidatusok számábol gyalázatosan ki törleni ... semmit sem tartozkodtak [Borb. II Motok András lev. Nsz-ből]. *1820:* Biro Todor Uramis kötölezvén arra magát, hogy ezen adosságot nemtsak hogy a Defferbol örökre ki törli, hanem az Executionis Relatiotis kezembe adja [Ne; DobLev. V/1038 Bartók Ádám kezével].

2. *átv* (a föld színéről) eltöröl, kiirt; a desfiinţa/suprima; (von der Erde) vertilgen. *1614:* Ugyanebben az esztendőben[a] támada fel ... Nagy András az pogán-keresztyén hajdúkkal az törökök praktikájokból ... Kiknek fővezére vala amaz hosszú nyakú, megfonnyadt Imrefi János és Foktői Máté pap nevű lator, azkiknek Magyarországban legelső tanácsok is az lőn, hogy Erdélyben az pápás és egyisten-valláson való religiót teljességgel kitöröljék [BTN~ 56. — [a]1607-ben]. *1740/1785:* Trauzner Sigmond Uram ... fenyegette, hogy tűz által egész Familiástol édgyűtt ki törli[a] [Szentbenedek AF; DobLev. IV/596. 348. — [a]Détsei Istvánt]. *1761:* oh szent Mindenható ... ne indulj fel miellenünk a Te búsulásodban, és ne törölj ki minket a mi bűneinkért [NyIr 200 Bánffi Farkas álma].

3. *emlékezetéből ~a* şterge din memorie; aus seinem/ihrem Gedächtnis wischen/löschen. *1581:* Zemek elot vysselwe(n) egieb Respublicakot, kiket effele belseo gywlessegh, es egymas elle(n) valo Indulat ... nem chyak meg rontot, de megh Embereknek Emlekezetybol is ky tòrlet [Kv; TanJk V/3. 240b].

kitörölget megtörölget; a şurge; wiederholt (ab)wischen. *1748:* nálam ugy meg részegedet Kukály Czigány, hogj ... ugy esek a' Lajtorjára fövel hogj mind öszve ronta az ábrázáttyát, én fél émelvén ki torölgetém a Vérböl [Gycke K; Ks 5. 11].

kitörölhető *átv* eltávolítható, kiolthető; care poate fi şters; verwischbar, auslöschbar. *1840:* a cine mintye indulat nem olyan könnyen ki tőrölhető Manyink forron dobogo szivéből [JHb Bornemisza János lev.].

kitöröltet a dispune să fie radiat/şters; durchstreichen lassen. *1710:* (Szász János és hívei) azokot a magyarok részről hasznos articulusokot melyek az Approbata és Compilata Constitutiókban ... írattak vala, a hét bírák jószágiban a magyar főbírák és viceispányok authoritásáról ... a császártól decretumot obtinéálván, egészlen kitörölteték [CsH 308. — 1699-re von. feljegyzés]. *1841:* minthogy ... nemesi praerogativam tetemes sérelmével hibáson vonattattam adó fizetés alá ... könyörgök alázatoson, méltoztassanak nevemet az adó Tabellából kitöröltetni [Zilah; Borb. II Nagy Ferentz kérése].

kitöröltetés radiere, ştergere; Durchstreichen/ziehen. *1809:* Én Királlyi fő Kormányozo ... minden Armalistákat, Egyházi Nemes Embereket, Primipilusokat, és Pixidariusokat, arrol bizonyossá tészem, hogy mihellyt ök a közelebbről tartando Gyirás Székeknek alkalmatosságával lustraltatnak ... azonnal az adozo Tabellákbol jövendore nézve lejendö ki töröltetések aránt a Rendelések meg fognak tétetni [Kv; Somb. II].

kitöröltetik 1. a fi radiat/şters; durchgestrichen werden. *1710:* A császár azért praescindálni akarván a magyaroknak a támodásra való fundamentomokat, azért akará, hogy kitöröltessék az a punctum a decretumból [CsH 206. — 1687-re von. feljegyzés]. *1794:* a' Centumpaterek ... azt kivánták, hogy az emlitett Protocolatabol töröltessék ki ezen Clausula: a' kik arra érdemesek [Kv; SRE 302–3].

2. (állományból) kivétetik; a fi scos (din efectiv); aus dem Bestand gestrichen werden. *1809:* a Székelly Regiment tudosittása szerént a' könyörgö apja még 1776ba a' katonaság Számából ki töröltetvén a Fiának ... oda valo be irattatása tsak hibából törtènt volna [UszLt ComGub. 1580].

kitört 1. rupt; ausgebrochen. *1735:* A Szölökben esett és esendö károk aestimatioja iránt tett illyen determinatioja: Imo: egyben ki tört szölönek az arra denar(orum) 12. Karikájat le tört szölönek az arra denar 6 [Torda; TJkT I. 83]. *1820:* Szél által ki tört két darabatska Fáért ... [Mezőbergenye MT; MRLt].

2. eltört; fracturat, rupt; gebrochen. *1672:* ha valahol oly Santa vagy laba törött marha talalkoznék senkiis a' Mesterek közzül Czeh Mester hire nelkül meg ne vehesse [Dés; Jk]. *1702:* Hogy ha valaholott olly sánta vagy lába ki tört Marha talalkoznek, Senkiis a Mesterek közül maga számára Czeh hire nelkül ne mereszelye meg venni [Dés; Jk].

3. (szántással) felrontott/tört; desţelenit; brachgepflügt. *1753:* Ör hegy oldalában gyepböl ki tört föld (sz) [M.nádas K; RLt].

kitörtet vmerre áttör; a forţa ieşirea spre ...; aus/durchbrechen. *1657:* az havas közt ... az rettenetes hó miatt, ott hálánk, az fejedelem paripán igen nagy veszéllyel, csak valahány magával kitörtetett falura [KemÖn. 50].

kitraktál szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *vmit vki kezéből* ~ kb. (tárgyalás rendjén) vkit vmilyen birtokából/tulajdonából kiforgat; a despuia/deposeda pe cineva de avere; (im Laufe des Prozesses) jn um sein Gut/Besitztum bringen. *1662:* Az eperjesi tractán is Munkács várát, s ím most is Regéc várát mint s hogy tractálták volna ki kezébül[a] [SKr 275. — [a]Az 1645. évi linzi békekötés után].

kitrombitál kikürtöl; a vesti cu trîmbiţa; ausposaunen/trompeten. *1811:* Músám! trombitáld ki, hogy már vagyon készen! ... Bátran trombitáld-ki, hogy el-készítettük, Már a Labirintust fákkal bé-ültettük [ÁrÉ 89].

kittel 1. vastag vászonfajta; dril, un fel de pînză groasă; Zwillich. *1599:* Kadas Menihardt Hozot ... 2 Veg Kitteltt ... — //10[a] [Kv; Szám. 8/XIV. 3. — [a]Fels-ból kiemelve]. *1627:* Hat sing kittel tt f 2 [Kv; RDL I. 134]. *1629:* Ket Darab ruha Egik kittelj tt f — d. 32 [Kv; i. h. 132]. *1630:* Thordaj Borbeli Jstuan Hozot beczibeöl ... 8. vegh kittelt tt f — d 40 [Kv; Szám. 18b/IV. 43 hj]. *1674:* Vagyon ... Három Derekaly kittely, Egy darab kittey tsak ugy [Beszt.; WassLt 12/6].

Szk: *kék* ~. *1683:* Egy darab kek küttely ... Kék kittely fertály hejan 17. sing [UtI] ✱ *tarka* ~. *1712:* M.Vasarhéllyi Szöcs Martonne Aszszonyom adott az Eneklo székre három sing tarka kittelt [Marossztkirály MT; MMatr. 321].

2. ? kittely-/kittelyes párnahaj; faţă de pernă din dril; Kissenbezug aus Zwillich. *1620:* Egi Kitelteöl, auagi parna hejtol f — /5 [Kv; KvLt II/69 VectTr 10–1]. *1686:* Vánkos 8: Az vánkos(na)k negjen kittelj vagjon [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

3. ? kittely-/kittelyes derékaljhaj; toc/dos de saltea cu pene din dril; Unterbettbezug aus Zwillich. *1696:* uj derekalj egj szep kittelj rajta [Kv; LLt Fasc. 146] | Uj derekaly 1. Kittely rajta jo [Buza SzD; LLt 193 Litt. B].

4. Jelzői haszn-ban; cu funcţie de atribut; in attributivem Gebrauch: vastag vászonból való; confecţionat din dril; aus Zwillich, Zwillich-. *1610:* Egy hitua(n) kittel lengettek uankos haj [Kv; RDL I. 6]. *1629:* Egy Kittelj kis vánkos haj tt. f — d 50 [Kv; i. h. 132]. *1634:* Egy kittely hitua(n) wankos hai f. — /32 [Kv; i. h. 105].

kittel-derékaljhaj vastag vászon-huzat; toc/dos de saltea cu pene din dril; Unterbettbezug aus Zwillich. *1655:* Egy kittely derekaly hay — f. 1 ... Egy kittely viselt derekaly hay ... d. 50 [Kv; RDL I. 29]. *1686:* Négj kittelj Derek alj haj [BK. Bánfi Farkasné Bethlen Krisztina kel.].

kitteles vastag vászonból való; confecţionat din dril; aus Zwillich. *1656:* Vagyon az nyozolyab(an) harom hozu derekaly, edgik(ne)k egy hitva(n) kek kittelyes haja; Az masiknak egy veres fonalas vaszon haja [Doboka; Mk Inv. 1].

Szk: ~ *derekalj. 1647:* Egy Nyoszolya; vagyon raita kett viselt, kittelyes derekaly ... ket mezittelen derekaly [M.királyfva KK; BK. 48 F. 16]. *1701:* Kitteles derekaly N. 2 [Csicsókeresztúr SzD; LLt 54/1481]. *1748:* Derekally 7. Kittejes Derekally 2 [Vargyas U; CsS] ✱ ~ *derekalj-haj. 1615:* Egj kekes kittellyes derekalj-hay lengettek megis zakadozot f — d. 16 [Kv; RDL I. 97 Junck

András kezével] ∗ ~ *haj. 1655:* Egy kittely viselt derekaly hay . . . d 50. Mas kittelyes hay . . . d. 50 [Kv; i. h. 29] ∗ ~ *hajú. 1728:* Tarka kittelyes haju mas Derekally [Told. 19]. *1739:* Egj kittellyes haju derekaly [Kv; Pk 6] ∗ ~ *párnahaj. 1705:* egy kitteljis parna haj [Kv; Pk 6]. *1716:* Egj Kitteles parna haj [Kv; Pk 6] ∗ ~ *vánkoshaj. 1627:* Ket Kittelyes vankos hayak aestimalt: f. — d. 50 [Kv; RDL I. 133]. *1658:* Haro(m) kitteljes uankos hay. Est. d. 60 [Kv; KJ].

kittelhaj vastagvászon párna/derékalj-haj; toc/dos de pernă/de saltea cu pene de dril; Kissen/Unterbettbezug aus Zwillich. *1635:* harom el kopot es igen el uiselt kittel heyak kekek f. 1 [Kv; RDL I. 107]. *1655:* Egy kittely derekaly haj f. 1 Egy kittel hay fél derekalyra valo . . . d. 60 [Kv; i. h. 29].

kittelhajú vastagvászon huzatú; cu faţă cofecţionată din dril; mit Bezug aus Zwillich. *1629:* Egj agj, abban kett Kittel heiu derekali [Szentdemeter U; LLt]. *1728:* Tarka kittely haju Derekally . . . Tarka kittelyes haju mas Derekally [Told. 19].

kittel-vánkoshaj vastagvászon párnahuzat; faţă de pernă confecţionată din dril; Kissenbezug aus Zwillich. *1622:* Egj lengetek kek kittel uankos hey f. — d. 20 [Kv; RDL I. 119]. *1623:* Egi kittel vankos hej f. — d. 50 | Egi kittelj vankos hej vy f. — d. 75]. [Kv; i. h. 122]. *1625:* Egy ui kittel Wankos hai rosas czifraiu f. — /80. Más egy koczkas kittely wankos hai f. — /60 [Kv; i.h. 126]. *1627:* Egy viselt kek kittel vankos haj f. — d. 12 [Kv; i. h. 134]. *1633:* Egj kittel va(n)kos hej . . . d. 25 [Kv; i. h. 103].

kitud 1. megtud; a afla; erfahren, vernehmen. *1672:* Azonban Isten behozá Bánfi uramat s Nalaczi uramat, megjelentvén az dolgot ő kegyelmeknek, másnap az templomban ülvén, mindent kitudtak [TML VI, 362 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1758:* egy Simonka nevű jobbágy-inasom volt, ki is igen gonosz, istentelen, részeges és lopó volt, sok pénzt s ládabeli portékát lopott tőlem. Nevezetesen egy aranygyűrüt . . . Azért írom ide, hogy máig is az az gyanúm iránta, hogy itt a faluban vagyon valamelyik atyafinál. A posteritásom ezeknek posteritásinál vigyázza ha kitudja, ha reáakad [RettE 72].

2. megtudakol; a afla prin întrebări, a se informa; erfragen/kunden. *1880:* B. K. E. felelni fog. Előbb kitudta Vásárhelyről — hol sok a jóbarátja (többek közt Dr. Engel Imre; Mentovich Gyula) —, hogy ki vagyok én [PLev. 72–3 Petelei István Jakab Ödönhöz Mv-ről].

3. kitúr; a scoate/îndepărta pe cineva; ausstecken/beißen. *1590:* Aztis monda hogy eo rajta bator harmat vessenek az cziszarral ha ky nem tudgia az Capitant Jnnet [Szu; UszT]. *1620:* Sarkőzj Istvan Vajda Giörgiőt belőle' ki Tuda [Coptelke SzD; Ks. — [a]A házból]. *1644:* atkozot legien az ki onnet ki tudna az hazbol az feleseget [Mv; MvLt 291. 404a]. *1725:* az Dios szőlő végiben . . . magamis foglaltam voltt szőlőnek valo helyet de ki tudtak belölle [Szentegyed SzD; WassLt Puskas Luka (40) jb vall.]. *1754:* félek azon hogy ne talám azon Magyar uttzai Szállásombol ki ne tudgyon más valaki, azon reménkedem alázatossan Excellentiadnak, tarcson meg továbra is kegyes Szárnyai alatt azon Szállásomon [Déva; Ks 75. VIIIb. 110 Asztalos Gaspar Relictaja foly.]. *1769:* minket bizony Bátyám Uram a mi Jussunkból ki nem tud [Mv; Told. 5a].

4. vmiből leszámít/von; a scădea; abrechnen/gelten. *1580:* az fel eztendey bert megh Aggyak nekyk[a] eot eot forintot. Abbol tuggya ky adoyokat az ado zedeo polgar [Kv; TanJk V/3. 225b. — [a]A látómestereknek]. *1584:* Az Alpret Molnabol Iutot ez eztendeoben Buza cub 224. Czedulara haylot cub 5. Ez Eót keobleót ky tudwan marad Buza c(u)b 219 [Kv; Szám. 3/XII. 14]. *1594:* Teóruen zerent ualo adojokot hyt szerent mongjak, hogi szent Mihali adaiat attanak eztendeő altal kez penzeől f. 93 . . . de az tyz drabantnak mit kellet uolna fizetni ebbeöl ki tuttak az eö adaiokat [Bagos Sz; UC 113/16]. *1680:* ugyan ezen hazban talaltunk ô Turokat is fa Puttonokban kik(ne)k is fait az meresbol ki tudvan merettek fel hoc modo[a] [A. porumbák F; ÁLt. Inv. 13. — [a]Köv. a részl.]. *1708:* Volt a' bor ki tudvan belölle holmi aprolék kárt Urn: 40 [Kv; ACJk 73]. — L. még BGU 119.

5. (tisztéből) kitesz/túr; a scoate (din funcţie); des Amtes entheben/setzen, ausstechen. *1695:* Tiszt Petelei Husz István Uram mostani Refr szasz Praedicator . . . el öregedet allapotya és erötelensége mia fogyatkozás ne legyen az Jsteni szolgálatban . . . azért . . . ő klmet öregségében tisztiből az Eccla ki ne(m) tudgya [Kv; SRE 29]. *1702–1764:* E'kor tuttak ki Ajtoni mestert hoztak heljebe Csukar Györgjet toroczkay mesterseghre [Torockó; MNy IV, 234].

6. kiakolbólít; a alunga; (hin)ausschaffen/satteln | erélyesen eltávolít; a îndepărta; hinausweisen/werfen. *1657:* török segítségével Magyarországból is kitudta Bocskai az németséget [KemÖn. 26]. *1719:* egy pakulár . . . pestisbe holt volna meg . . . egy hétig juhostul mindenestül ki tudtuk a falubul [Abosfva KK; Ks 94]. *1736:* Cera Szimijuvan kezdette ezen arkot asni s Brata el akarvan tölle venni s ezis asni kezdette Cerat ki akarván belölle tudni [Nagyoklos TA; JHb XIII/51]. *1738:* egy ember hirtelen meg holt . . . meg nem engedtem hogy az Templom körül temessék, azon okon az falusiakis egy kis suspiciot vettek, s . . . az falubol ki akarták tudni s az házát el tüviselni [Gyeke K; Ks 99 Kornis Antal lev.].

7. kitessékel; a pofti afară; hinausschaffen/bugsieren. *1635:* be joue Arannyas István, le ultetek, annak utanna el mene hazunktol, mert ugian ki tudak az hazbol, mert igen rezegh uala [Mv; MvLt 291. 52a]. *1715:* fel szokék Betski Miklos uram . . . hogy ismét Szalavesztrát megh üsse, vagy vagja, de én nem engedt⟨em⟩ . . . Szalavesztrát is hazbol ki tudtuk [Középfva SzD; SLt 29. J. 24 Fet Vaszilia (35) jb vall.].

◇ **Szk:** *vkit szép szín alatt* ~ vkit kijátszik; a dejuca/păcăli pe cineva; überlisten, betrügen. *1710:* De a Thökölyvel levő magyarok . . . elláltaták Thökölyt[a]: ne hidjen az erdélyieknek, mert azok ki akarnák tudni szép szín alatt Thökölyt, hogy azalatt a német ármádát bevehessék [CsH 230. — [a]1690-ben].

kitudakol megtudakol; a se informa, a afla prin întrebări; erkunden. *1802:* Forro Lajosnak a' Fejit bé törték, ezen még nagyobban tsudálkozván az Baro Urfi eő Nga parantsolta ujjabbanis, hogy mennék a Policzáj Director Urhoz és a' Nemes Szék Tiszteihez kérnék illendő elégtételt, és a dolgot tudakoljam ki jól 's referállyak [Mv; Born. XXXIX. 53 Jos. Bako de Siklod (30) táblai scriba vall.].

kitudakolás megtudakolás; aflare; Erkundung. *1843:* Városi Fö Jegyzö Tkts Ifjabb Ferentzi Károly Ur engemet oda küldött a történt dolog ki tudakolása végett [Dés; DLt 586. 21].

kitudakolhat megtudakolhat; a putea afla; erkunden können *1850 k.:* A' Papi Telken lévő Csür másodszor meg fedödött 1831e ... vett Szalmával a' mint ki tudakolhattam [Szucság K; RKAk 99].

kitudandó megtudandó; care trebuie aflat; was zu erkunden/fahren ist. *1843:* azok, kik ugyanazon napra erdőmagvetésre ki voltak rendelve, de ki nem mentenek, a biztosság eleibe állíttassanak. Mely utolsókat kitudandó, szelíden kikérdezte az alább írt uradalmi servitort [VKp 115].

kitudás 1. megtudás; aflare; Erkundung/fahrung. *1798:* A' Jozág mennyiségének ki tudására ... adának a két Felek előnkben illyen vallato kérdéseket[a] [Gergely-fája AF; DobLev. IV/797. 2a. — [a]Köv. a vk-ek szöv.].

2. kiderítés; descoperire; Klarlegung, Ermittelung. *1872:* Gondnok afiának ... szoros kötelességévé tétetik a tettes kitudása s annak t. Hankovics György ügyvéd általi béperéltetése [M.bikal K; RAk 298].

3. kitúrás; scoatere, îndepărtare; Ausstechen/beißen. *1628:* ötett az ő Jozagabol Nagi Jlosuarol[a] potentiose ki tuttak ... meli Jozagba giermeki uta(n) Jussat pretendalna, meli ki tudasert az ki ki tutta volna meg is keresne [SzJk 29. — [a]A.ilosva SzD].

4. kiakolbólítás; înlăturare; Hinausschaffen/satteln. *1663:* Izente azt is, hogy Isten oltalmazza attól, hogy a magyaroknak kitudásokon igyekeznének, azt bizony meg sem gondolták, mert ha a magyarok velek[a] együtt nem volnának, talám éhel is meghalnának [TML II, 415–6 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz. — [a]A németekkel].

kitudatás kb. kiakolbólítás; scoatere, îndepărtare; Hinausschaffen. *1662:* (E részben) Váradnak ... vitatása alatt a megmaradt kevés népnek a várból mintegy kiűzetéseig s kitudatásáig lett minden siralmas dolgok megírattatnak [SKr 590].

kitudatik 1. kitudódik/derül; a se afla; bekannt werden, sich herausstellen. *1573:* Erzebet Dabo Tamasne Azt vallia hogi Egy Gergel New legen ... Bezelette meg hogi egi Myhal New legentwl ... Kikelleo varat veot volt egy Bokor kapchot d. 80 ... De az Mint ... ky Twdatot hogi veres Peterneye volna [Kv; TJk III/3. 283]. *1657:* Nem lévén azért semmi legatio, nem is lehet vala az successio, és így félő vala attól, hogy kitudatik az testamentumnak avagy nem létele, avagy erőtelensége [KemÖn. 304]. *1711:* akar ki minemű nével nevezendő jószágat házi portékáját kezehez võtte[a], tartozzék Hadnagy Uram(na)k hírré adni, s fel iratni; külömbe(n) a ki posthabeallya, s ki tudatik pro furto repultaltatik [Dés; Jk 355b. — [a]Az elvitt tárgyakat].

2. kitessékeltetik/záratik; a fi exclus; hinausgeschafft werden. *1662:* De, ó, boldog Isten! csak mind annak a nevezetes véghelynek is közelitö fatális veszedelme siettetésére lött, hogy amelly főemberek a városbul a várbéliekkel összeesküdtek volna s azelőtt minden közönséges jó dolgokban s tanácskozásokba hívattatnak vala, most már onnat kitudatván, a főkapitány csak fekészülne s ... Rákóczi fejedelem mellé menne [SKr 510].

kitudatódik kitudódik; a se afla; bekannt werden. *1648:* Illien oko(n) kellet citaltatno(m) az Inctat, hogi ... azt mondotta ... mostani vtolszori szolgalommal ... gonoszul elte(m) volna es nilva(n) kitudatodot hogi mostani szwletet giermeke en teolle(m) valo volna [Kv; TJk VIII/1. 266].

kitudatott eltávolított; îndepărtat; hinausgeschafft. *1662:* Bethlen fejedelem idejében ... Havasalföldíbül kitudatott Gabrillás vajda ... a fejedelem szerzésibül azon helynek[a] földesasszonyát, Zólyomi Erzsébetet ... feleségül elvévén ... belőle úri módon élt vala [SKr 514. — [a]Sólyomkő várának].

kitudattathatik kiakolbólíttathatik; a putea fi îndepărtat; hinausgeschafft werden können. *1662:* Ez szóval való biztatás pedig ... mind csak arra való vala, mint inkább minden javok mellől miképpen a várbéliek kitudattathassanak és azok a jancsársságnak torkokba juttathassanak [SKr 617].

kitudattatik kitudódik; a se afla; bekannt werden, sich herausstellen. *1693:* Amj az ideghen Bor be hozast illethy ... Akik ... Nylwa(n) ky tudattattanak, Azokat mingiarast teorwenjre hyak [Kv; TanJk I/1. 227].

kitudhat 1. megtudhat; a putea afla; erfahren/vernehmen können. *1700:* Krecsun Gotya ... az vasat el lopta, eő penig Krecsun Trécse mind járt utánna, hogy ki Tudhassa a vasat ki vitte el, külőmben meg nem Tudhatta és vegire nem mehetett, míg kalacs penzel meg nem Tudta hogj ki vitte el [Csolnakos H; Szer.]. *1818:* Brádon ... a' Gornik elöl mind el szöktek, kiket hogy kik lettek légyen az általam bé küldött Listából ki tudhatunk [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

2. kideríthet; a putea clarifica; klären/klarlegen können. *1765:* mi ezen Erdőnek Szélességét Sohult is fel nem mértük, hanem csak éppen az allyát, az Erdők Határát distingváló út mellet, eztis azért cselekedtette velünk hogy ... ki tudhassuk maga Erdejének Határát [Hoszszútelek AF; JHb XXVII/25. 5].

3. kb. kiforgathat/túrhat; a putea deposeda; jm um etw. bringen/vertreiben können. *1658:* az kett Leanjm tegyek le az felesegem(n)ek az ket zaz forintot, de más keppen ki ne tudhassak belőlle[a] [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr. — [a]A házból]. *1661:* Nemzetes Váradi Balogh Lászlone Aszonyom ... Az Varbeli házat ... hagyá az maga két attyafiának ... ugy mind az által, hogy az Orszagh valameddig le nem csendesedik, addigh Iduezült Ura attyafiait ... ő kglme attyafiai ki ne tudhassák a ház őrökségből [Mv; MbK].

4. kiakolbólíthat; a putea scoate înlătura; vertreiben können. *1701/1720:* Találám Rácz János Vramat ... kiis nekem panaszolkodék mondván ihol az Sogorom az hamis lelku reám Szállott, s ki nem Tudhatom az Házbol; kglmedet kérem Szollyon kgld mellettem Vass Györgj ur(amna)k hogj eő kglme légjen mellettem mert az Sogoromat eő kglme nélkül ki nem Tudhatom [WassLt St. Nemai de Légen (45) ns nyil.]. *1780/1804:* az

ollyan hasznot tartó Futó-bányák gazdáji admoneáltassanak legitime annak colálására ... és annak gazdaji ... Bányájok usuálásától, az Occupánst el ne tilthassák abbol ki ne tudhassák [Torockó; TLev. 6–7].

5. kielégíthet; a putea satisface; befriedigen/zufriedenstellen können. *1674/1681:* (A) haz felet ... az ki Valtasnak idejeigh Szirmai Gabor es Posteritásai ... békességesen bírhassak, valamit penigh építenek rajta, vagy ha gyümölcz fakatis ültetnek, azokis megh bötsültetvén, es azon bötsü az Summa melle le tévén[a] egyszersmind az egész Summaval tudhassak ki magat[b] vagy Posteritassit [Hátszeg; VhU 360. — [a]Az építés becsüösszegét az zálogösszeg mellé. [b]A zálogba vevő Szirmai Gábort].

kitudja 1. elkövetkező; viitor (necunoscut); Bevorstehende(s). *1657:* újabban ... az svecusokat tudósítók, hogy kételen meg kelljen békéllenünk római császárral ... melyben ily módot is követtünk vala, hogy az kitudját, jövendőt meggondolván, egész Munkácstól megindulásunktól fogva magunkkal hordozzuk vala mind az svecusok, gallusok ... követjeket [KemÖn. 282].

2. *1667:* Noha én már Szilvási uramhoz nem igen kételkedhetem, mindazonáltal, a kitudját eltávoztatván, jobbnak tartom, az inassa ő kegyelmének ne háljon vele egy várban [TML IV, 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz]. *1669:* Kegyelmedet ugyan affféle kitudjától én nem félthetem, kivált addig, míg az fejedelemasszony él [TML IV, 409–10 ua. Bánfi Dieneshez]. *1746:* azon emberek meg ijedvén a ki tudgyátol Törvény nélkül meg bekellettek (O.rákos AF; Ks 91]. *1749:* bizony igazan meg vallom hogy felek az ki tugyatol hogy valami zagjvalás ne essek az dologban [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. *1817:* Veres János ... tudván a maga tetemes hibáit fél a ki tudjátol [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap nyil.]. — L. még CsH 144, 171, 364; TML IV, 86, VI, 528, 587, VIII, 24–5, 30–1, 55.

A címszó 2. jel-e ilyenféle nyelvi nyilatkozatokkal lehet rokon értelmű: nem tudhatni, mi következik, mi lesz, mire fordul a dolog; ki tudja, merre dől el a per stb.

kitudódik 1. kiderül; a se afla; bekanntwerden. *1617:* Az ki vgj mond Iffiu legeni mas Ember felesegeuel paraznalkodnek es ki tudodnek miczioda teoruenie lenne annak [Mv; MvLt 290. 28a]. *1637:* egy keczket Ditroban[a] el loptak vala, s mint hogy az keczkenek az bélit el ne(m) tudtak volt rejteni ki tudodek [LLt Fasc. 69. — [a]Cs]. *1648:* egy Viszai (!) Szabo Katha new szolgaloia megh terhesedve(n), azt mondotta volna az J(ncta) hogy bizonioso(n) ki tudodot hogi az A-tol valo volna az giermeke [Kv; TJk VIII/4. 309]. *1677:* Ha pedig az utan tudodnék-is ki a' dolog ... ugyan ezen processus observáltassék és Táblán prosequaltassék [AC 49]. *1749:* Mihucz Peter ... monda ... ne is gyanakodgyam reá, mert mikoron ök Confrontatiora mennek ki tudodik ki által volt Sertesciknek veszedelme [Vecel H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1799:* Ha e(n)nekutá(n)a is ki tudodnek hogy ezen mostan által adott Joszágomhoz valami abalienalt Jus még másoknál le(n)ne is ... azokat is ... kiválthassák [Alvinc AF; Incz. XI. 31]. *1808:* Midön pedig ezen Osztály és nyilazás dolga folyt ... Székely Márton ő Kegyelme azt mondotta, hogy ha á fen Specificált fekvő Jokan kivül oszlora valo Jokat birna még, és ezután ki tudodnek, tehat a' része veszszen el [Asz; Borb. II].

2. kiforgatódik/túródik; a fi deposedat; (hin)ausgeschafft/gesattelt werden. *1628:* (A) Protestatiobol constal manifestissimé hogi en citaltatna(m) priorb (így!) voltam hogi sem mint ő ki tudodot volna a Jozagbol [SzJk 29].

3. leszámítódik; a fi scăzut; abgerechnet/gegolten werden. *1646:* az A(ctri)x maga hadgya hitire, tartozik ad 8 juralni czekreol, juralua(n) ki tudodik az adossag summaiabol munkaianak illendeo beri s az teobbet tartozik refundalni [Kv; TJk VIII/4. 145]. *1677:* a' Partiumbélieknek-is Terminussa kezdetödvén Karácson havának elsö napján, itiltessék három hétig ... mindenik terminusokon a' Vasárnapok ki-tudodván [AC 175]. *1797 k.:* Az kivánsága a kortsomárosn(a)k ... minden Veder Bornak el árulásáért egy garas Apadasra Csepegesre ami illik hogy ki tudodjék [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

kitudódott megtudott; descoperit; erforscht, herausbekommen. *1845:* el szökése után Ádámoson[a] tartott elsö, de késöre ki tudodott buvo hellyébölis fel találása előtt el illantván [KLev. — [a]KK].

kitudósodik kitudódik/derül; a se afla; sich herausstellen. *1665/1754:* Hogy ha pedig valamelly Legény az Kantárságból hozzánk jöne fizessen másfél Rhenens Forintokat ... ha pedig kitudósodik hogy maga kezire dolgozott, békéljék a B. Czéhval [Kv; ACArt. 20].

kitúr 1. scoate scormonind; aus/aufwühlen. *1593:* Zeoch Andras vallia ... hallottam hogi montak hogi az ferenczi Jstuan maiorneianak giermeke leot, es az diznok turtak ki az feoldbeol [Kv; TJk V/1. 384]. *1842:* én ... egy gödrötskét ásva ... az emlitett Fazakat a benne lévö gyermekkel edgyütt bé helyheztettem, — és földel bé takartuk, — a' honnan azután a' sertések ki turták [Dés; DLt 82. 2].

2. kb. kihabzik/tajtékozik; a face spumă; (hin)ausschäumen. *1686:* az mig veres taytekkal a száján ki nem turja [HSzj *tajték* al.].

3. *átv* vkit vhonnan kiheppent, kimar; a scoate/îndepărta; jn irgendwo ausstechen/beißen. *1764:* Rútul öszszeháborodám ezzel a Keczeli Jánossal ismét az apahidai malom felett. Ki is minden úton-módon azon igyekezett, hogy kitúrjon onnat [RettE 170]. *1767:* Huszti György uram kolozsvári elsőbben antiquitatis, azután theologiae professornak halálát Szathmári uram nem várhatván, kitúrá a professorságból [i. h. 210].

kitúrat 1. a face să fie scos prin scormonire; aus/aufwühlen lassen. *1732:* felesed magokkal ... oda menvén körülötte lévő kertet le vágták, le vonták ... és ... az Varos sertéssit reá hajtották az belé vetett magott ki turattak [Sásvári préd. MT; EHA].

2. kb. kihaboztat/tajtékoztat; a face să scoată spumă; (hin)ausschäumen lassen. *1632:* Hallottam ezt Meszaros Jmrehne szajabol hogi mondotta, hogi megh lattia ezt hamar Istuan hogj veres tajtekkal turatom ki ezt uele az kit most fizetek, mert ezt büntelen fizetteti velünk, illien szegeny fejünkben [Mv; MvLt 290. 74b].

kiturbál kiűz/zaklat/zavar; a alunga/izgoni; vertreiben. *1777:* Az Atyámmal Kurucz Todorral édgyütt lak-

tam az Utrizált hellyen, mint hogy ... udvar Birája Székely Márton egy néhány hellyiről eö Natságának bennűnket ki turbalt [Burjánosóbuda K; JHbK LVI/ad 1].

kitúrhat vkit vhonnan kiakolbólíthat; a putea îndepărta pe cineva din ceva; jn aus etw. (hin)aussatteln können. *1820:* tudom Silip és Dregán ugy képzelődtek, hogy ha a' Báronét ki turhattyák ök lésznek az udvarba 'a Nagyobbak [Aranyosrákos TA; JHb 48 Vitán Josefné Pantzi Jutzi (32) cigány zs vall.].

kitúrosodik kifekélyesedik/sebesedik; a face rană; wundgerieben werden. *1743:* Gyurkának ki turosadván a Lova, annak orvaslásara kék köre adtam[a] [Múz.Beth. — [a]Pénzt]. *1807:* egy barna szörü Lo ... Háta ki-van turosodva [DLt 222 nyomt. kl].

kitündöklik kitűnik/derül; a reieşi; hervorgehen, erhellen. *1810:* magábol a Mívéböl a tündöklik ki; hogy nem maga szükségére, hanem el adás végett készitt égy valojában drága és nem Sorsához illö Secretért [Kv; ACLev.].

kitűnik 1. kiviláglik/derül; a se clarifica, a reieşi; hervorgehen/leuchten. *1840:* most tünik ki hogy a' ... 10 válto forint nem is zálog Summa, hanem különös tartozás [Dob.; Somb. II]. *1843:* itt tűnik ki, hogy ök valoba nem csak dögök; de értetlenek is — jelesen kazalozás, kalongyálás — és asztag rakási mester⟨se⟩geket nem értenek [F. zsuk K; SLt évr. Szigethy Csiky Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

2. eltűnik; a dispărea; sich verduften. *1803:* Máji Minyaïs a házbol kî tűnvén, utánna ujra Csegezi Antalis nem sokára oda jöve [Berekeresztúr MT; Berz. 3 F. 5 Lit. B. 1]. *1826:* azzal Szász Zsigmond is ki tünt a Házbol [Somosd MT; CsS]. *1846:* Virág László ... egy fertály bort parantsolván magának miután azt meg itta csak ki tünt a fogadobol [Dés; DLt 530/1847. 10].

kitűnő 1. kiváló; excelent, foarte bun; hervorragend, ausgezeichnet. *1875:* A Bucsinon[a] át (hallom) kitűnö az út [PLev. 172 Petelei István Jakab Ödönhöz. — [a]Hargitai hágó].

2. nagyszerü; splendid; großartig. *1880:* A legkitűnöbb reklám az, amit melletted Szász K. uraság ír [i. h. 81 ua. ua-hoz].

kitűnően excelent; ausgezeichnet. *1899:* Egy igen szegény, jó fiút szeretnék kenyérbe tenni Kolozsvárra ... ügyvédi irodába került ... Kitűnöen dolgozott; kezelába gazdájának [PLev. 202 Petelei István Gyalui Farkashoz Mv-ről]. — L. még i. h. 204.

kitüntet a onora; (be)ehren, auszeichnen. *1888:* Mélyen lekötelezett Bátyám azzal a hízelgö véleménnyel, mellyel a demokráciáról irott cikkeket kitüntette [PLev. 143 Petelei István Szilágyi Sándorhoz].

kitüntetés 1. megtiszteltetés; cinste; Ehre. *1880:* Mikor e levelet zárom, veszem a hírt arról a kitüntetésről, mely téged érendö, Ödön, a Kisf. Társ részéröl [PLev. 83 Petelei István Jakab Ödönhöz].

2. *harcias* ~ kb. kiváló harci magatartás; vitejie în luptă; hervorragendes, kampflustiges Benehmen/Verhalten. *1854:* Egyik szép atyámnak Apafy Mihály fejedelem, bizonyos harczias kitüntetesért nemességet adományozott [ÚjfE 7].

kitüntetett onorat, distins; ausgezeichnet. *1863:* Czelder Márton a' missioba[a] menetele elött is az irodalomban ki tüntetett egyén volt [Gyalu K; RAk 80. — [a]Czelder 1860-tól tíz évig romániai ref. misszióban tevékenykedett].

kitűz 1. kijelöl; a fixa/stabili; bestimmen. *1846:* van szerencsém a' Méltoságos Urat arra kérni, hogy tavaszon tul öszve kelesek az ifiaknak ne huzodgyék ... ha a' Méltoságos Uris belé édgyezne, Május elsöbb napjait instálnám ki tüzni [Dés; Berz. Miss.]. *1867:* A Révai Dénes ur felkelhetö jovai el árverezése follyo november honapja 17k napjára levén ki tüzve ... mi aránt ... értesiteni kivántam a Tekentetes urakot jo idejébe [A.siménfva U; Pf Marosi János Pálffi Lajoshoz].

Szk: *célul* ~. *1861:* A' Magyar Tudos Akadeima (így!) kebelében müködö Statisticai bizottsága a' Magyar Korona alatt élö népek Ethnographiai állapotjának lelkiesméretes kideritését tüzvén ki czélul ... e végre minden T. Papnak én is ide zárok edgyet[a] [Gyalu K; RAk 57. — [a] Ti. tabellát].

2. kiir; a publica; ausschreiben. **Szk:** *pályadíjat* ~. *1896:* Van némi vagyonunk, pályadíjakat tüzünk ki a gyüjtésre [PLev. 179 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kitűzés kijelölés; fixare, stabilire; Bestimmung, Festsetzung. *1835 k.:* Szolicsam fel bátyámot s égy szersmind Instályamis meg azon adosságok fel vétele aranti szám adása napja ki tüzésire [Pf Kovács Sándor lev.]. *1871:* A gondnoknak kötelességévé tétetik, hogy a hiveket a templom elött szokott módon megállitván a bérhordás napjának kitüzéséröl értekezzék [M.bikal K; RAk 293].

kitűzetik kijelöltetik; a fi stabilit; bestimmt werden. *1863:* A' közelebbi P. 'sinat ... Gyaluban fog tartodni. Ez alkalommal Fö Jegyzöi választás tüzetvén ki, az egész Papság meg hivatik [Gyalu K; RAk 79]. *1873:* ujj egyházfi tüzetett ki, melynek erejénél fogva volt egyházfi ... általános kikiáltással megválasztatott [Burjánosóbuda K; RAk 18].

kitűzött kijelölt; fixat, stabilit; bestimmt, festgesetzt. *1835 k.:* Szolicsam fel bátyámot ... azon adosságok fel vétele aránti szám adása napja ki tüzésire; melj ki tüzött napra bár hova is mindnyájan meg jelennünk atyafi kötelességünk léénd [Pf Kovács Sándor lev.]. *1839:* ha a stipulált Summát, vagy pedig a pontokban ki tűzött büntetéseket pontoson fizetni nem akarnák, az Uradalom a leg rövidebb uton magának ... eleget vehessen [Kv; KmULev. 2]. *1850:* valaki méltó és hellyes okát nem adná meg nem jelenésének a' czéh elöl járói által ki tüzött órára Óra mulattságot fog fizetni 25 xrokat [ACLev. 31].

kiugarol kiszánt; a scoate arînd; auspflügen. *1598:* Caspar Zegedi (46) ... fassus est ... Hozzú Jstwannak búzaia wolt az peres feoldbe(n) addigh ameddigh most ki vgarlottak [Kv; TJk V/1. 194].

kiugathat *áv* '?' *1710 k.:* Az erdélyi hadak még harmad vagy negyed felöl, mint a kopók távul ugatva, ezt a nagy medvét[a] kiugathatják ugyan, úgy hiszem, de olyan segítségeket hívni sem a keresztyénség, sem a magunk, hazánk és népünk romlása, sem a jövendőnek meggondolása nem engedi [BÖn. 761. — [a]A törököt].

kiugordik **1.** kiugrik; a sări; heraussprinngen, (die Augen aus den Höhlen) treten. *1749:* esküttis ... a' Legény hogj bár a' lába száradjon meg ha másuvá megjen Leányért és a' Szeme ugordjék ki ha el nem veszi ötet [Szásznyíres SzD; Ks].

2. vmit elhagy; a părăsi/abandona ceva; etw. verlassen. *1711:* (A) joszagotis bekeségesen birtam ... s bizony nem ugy mint te joszágodba hanem mint magaméba bé szállottam, már hogy egy kűs Leveletskére s Tadrosi porontsolattyára ki uorgjam (!) belölle és magamott éhel meg öllyem, azt bizony nem tselekszem [Kv; Ks 96 Árva Kemény Kata leányához, Gyerőfi Borbárához].

3. ? vki elől megugrik; a fugi din faţa cuiva; entspringen, ausreißen. *1619:* Gáspár vajdával megegyezvén Gabrilás vajda csak kiugordjék előttök, és Havaselföldét Sorban magánąk foglalván, onnan mindjárt Erdélyre mehetnek [BTN˜ 333].

kiugorhat a putea sări; hin/heraussprinngen können. *1710 k.:* abból a hajóból ki nem ugorhatom; én csak imádkozám és Istenre bízám magamat [BÖn. 590].

kiugrándozik kiugrál; a sări rînd pe rînd (de undeva); nach und nach heraus/vorspringen. *1598:* Kwn Iacab varos zolgaia ... wallia ... lata az Gellien vram lowazza hogi vizzewk az horwatot oda futot hat Darabosny s hirre teotte az kochisoknak ... ki vgrandozanak az Darabos kochissi, Ianost mingiarast megh fogak [Kv; TJk V/1. 149].

kiugrat **1.** a face să sară afară (de undeva); (hin)ausspringen lassen. *1572:* Pocz Myklos latta Istwan vayda fyat az Keomyes gĕrg haza eleot Az vtan latta aztis hogi keomyes gĕrgh ky vgratta az haztwl [Kv; TJk III/3. 5]. *1589:* Az Agyba fekzyk volt Matyas deak Janos kowaczne mellet ... Egi feyzet ragadot Janos kouacz hozza es az felesege melleol vgi vgratta kj [Dés; DLt 226]. *1599:* Traúszner Ianos Takacz ... vallya: ... Az veresbelj katona vetekedjk vala az darabontokkal az pitúarban ... Azomba(n) ki ugrattak az katonatt ... s ot kin verekettek [Kv; TJk VI/1. 330b]. *1634:* Lata(m) azt hogy Molnar Georgy az mely hazban lakik Bandj Ferenczynet ki ugratak [Mv; MvLt 291. 30b].

2. ăz/kizavar; a alunga/izgoni; (hin)aus/vertreiben. *1590:* en nem lattam hogy ęfęlkor ment volna el ... Jstua(n) kowachne tagadgia, hogy eo nem monta hogy Tordarol ki ugrattak volna zsegénsegel[a] ieot volna el Tordarol [Kv; TJk V/1. 40 Gal kowach vall. — [a]Tollvétség: *szégyenséggel* h.]. *1657:* más veszedelmes szándékja vala ... Murádnak ... hogy mind Máté vajdát, mind Rákóczi Györgyöt kiugrassák székjekből jövő esztendőben és Magyarországra menjenek [KemÖn. 184]. *1674:* az új vajdát az lengyelek Moldovából kiugratván, Havasalföldére szaladt volna [TML VI, 591 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. — L. még KemIr. 319; SKr 380.

kiugrik **1.** a sări (din ...); (hin)ausspringen. *1570:* mikoron az Niomo(n) meg Jűttunk volna az my falunkba En hazamhoz Jndulek hat latá(m) hogh mind felesegeuel Egietembe(n) ky vgrek hazabol fegueres kezuel [Oroszfalu SzD; BesztLt 114 Demyen Janos vall.]. *1583:* Leorinch, Peter kowach Zolgaia vallia, Zememmel latam hogy Gal Kowach ky vgrek es az Santa kowach zolgaiatol el weowe Nag Nehezen az zekerczet [Kv; TJk IV/1. 132]. *1599:* Polyak Marto(n) es Makraj Peter ki ughranak, Nagy Janos be mene az hazba [UszT 13/105 Matthias Chany de Rugonffalva ns vall.]. *1630:* elegge szitkozodtanak hittak ki bajra eöket ... latam azt hogy mind az harom ki ugrek az kapun [Mv; MvLt 290. 215b]. *1668:* Azonban Lázár péter ki ugrék, hozzájok leove, hogy az puska roppana [K; Ks 65. 43. 10]. *1764:* mikor el esett, mingjárt a pitvarbol ki ugrék Imbre György, s meg ragada Murvait [Torockó; TJkT V. 237]. *1775:* Pentek Lukats ... Ettzakának idejen Strásak ... el aluván, Ház ablakán ki ugrat és igy vett magának szabadulást [DobLev. III/515. 5a].

2. vkire ráugrik; a sări pe cineva; d(a)raufspringen. *1650:* latam hogi ki ugranak szaz Janosnul lakatos Jstuanra [Szu; UszT 38c].

3. félreugrik; a sări la o parte; beiseite/auf die Seite springen. *1799:* ugy hozzám tsapatt, hogy ha ki nem ugrattam volna elölle, a' fejemet bé hosztotta(!) volna [Náznánfva MT; Berz. 4. 31 Lit. N 27].

4. átugrik; a sări; hin/herüberspringen. *1597:* Az my eletúnken uala az J latua(n) az Actort ... fordita zekerczejet ... Azon ki úghrek a' kerten ala mene az vthon [UszT 12/77 Martha cons. Alberti Balinth de Farkaslaka vall.].

5. megugrik; a fugi; aus/entspringen. *1665:* Az lengyelországi marsalk kiugrott onnét, Slésiában van [TML III, 379 Teleki Mihály a fej-hez].

6. lerepül; a zbura; herunterfliegen. *1802:* a' kotsis-is haza ment, a kalapját Forronak, melly ki vgrott volt a' Fejiből a' Sárban belé vetvén a' villával [Mv; Born. XXXIX. 53 Daniel Virág (17) ns togatus vall.].

7. *majd ~ a bőréből* a nu-şi mai încăpea în piele (de bucurie), a nu sta locului; sich js/einer Sache sehr freuen. *1790:* A' Feleségem ... majd ki ugrőtt (!) a' böriből örömébe, midön olvasta ... hogy Ngd ... szép furtsa, fürge fiut hozott a' Világra [TL. Bodoki József prof. lev.].

8. *~ a szeméből az álom* elillan szeméből az álom; a-i pieri somnul cuiva; der Traum entweicht den Augen. *1657:* minden félelem és rettegés nélkül eleget aluttam, s felserkenvén, azon állapotban tanáltam mindkét félt[a] mint lefekvésemkor: ijedtemben nem ugrott ki szememből az álom [KemÖn. 246. — [a]Az egymással szemben álló magyar és német sereget].

kiugró ieşit în afară; hervorstehend/springend. *1883:* A középületek jó állapotban vannak a tornyot kivéve, melynek fedél-szarvazata és kiugró tornáca észak felől ... megvan rothadozva [A.szentmihályfva TA; ETF 107, 32].

kiújít megújít; a înnoi; erneuen. *1779:* az Exponens Ur eö Nga Emberei iziben az több vékeketis az meg jegezésből ki ujitván az halottis megvetettek [Záh TA; Mk V. VII/12].

kiújítás megújítás; înnoire, renovare; Erneuerung. *1820:* 'A Malmok Silipjeinek ki ujjittására 116 tölgy-Deszka [Déva; Ks 105. 179].

kiújíthatás megújíthatás/javíthatás; posibilitate de renovare; Möglichkeit der Erneuerung/Ausbesserung. *1872:* Ajánltatik ... a templom kiújíthatására, illetőleg más anyagbóli építhetésre valami utat kigondolni [Bősháza Sz; ETF 107. 26].

kiújított megújított/javított; renovat; erneuert, ausgebessert. *1858:* a' pinczébe lemenő lépcsők ki ujjitott állapotban jok [Mv; TSb 39].

kiújul megújul; a se reînnoi; sich erneuern/regenerieren. *1843:* a mult hetföi jégveres tetemes karunkat okozá ... az ujj Lucernasunk ... tám csak ki fog ujjulni [F. zsuk K; SLt évr. Szigethi Cs. Zsigmond P. Horváth Ferenchez].

kiúszik a ieşi înotînd; her/hinausschwimmen. *1671:* Ilosvay Péter uram ... ma által akarván költözni az Nagy-Ágon, üresen hintaja öt szekeres lovával odavesze egy fellejtarával; a többi mégis kiúsztak [TML V, 493 Gyulaffy László Teleki Mihályhoz Husztról]. *1842:* égy kis fiu meg szerencsésen ki uszott [Nagykapus K; RAk 10].

kiutasít a da afară; (hin)ausweisen. *1852:* a' házbol ki utositotta [Dés; DLt 440]. *1880:* Szegény Indaliról hallottam ... az is megesett, hogy vendéglőből kiutasitották [PLev. 76 Jakab Ödön Petelei Istvánhoz].

kiutasítás excludere; (Hin)Ausweisung. *1838:* Farkas György a Felség sértésért a Czéh tagjai küzül ki-utasitást érdemel [Kv; ACLev. 9].

kiuzsorál szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *magának* uzsorával kisajátít; a-şi însuşi (ceva) dînd imprumut pe uzură/dobîndă mare; durch Wucher enteignen. *1739:* Tudom az Vtrumban lévő kis szegeletet hogy az időmbeli révész magaénak mondotta, és mindenben jo eleve kiis osorálta magának [Dés; Ks 28. V].

kiül 1. a se aşeza afară; sich hinaus/heraussetzen. *1705:* A generális ... a lovakat ... az officialisokkal kiülvén a kapuja eleibe előhordatta [WIN I, 584]. *1771:* tudom hogy Bodor Jánosne Daroczi Istvánne Foglárne, Vasárnaponként ki ülnek a piaczra jo reggel, s ott ulnek estvig soha edgyik sem megyen a Templomban [Dés; DLt 321. 34b Nb. Eva Sallai cons. Danielis Nagy (31) nb vall.]. *1823–1830:* Háznál való időtöltése[a] penig az volt, hogy kiült a tornácába, ... kettőt-hármat szippantott a pipából [FogE 152. — [a]A gr. Bethlen Pál nyug. generálisé].

2. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *a had* ~ kb. a had csatára rendeződik; a lua poziţie de bătaie; das Heer ordnet sich zur Schlacht. *1657:* midőn felült volna[a] ... és az ellenséget nézelni indult volna, az hadak is ülvén s állván ki, az vezérnek is megizené, hogy hadait ... felültetné [KemÖn. 70. — [a]A fej.].

kiüldöz elkerget; a alunga; hin/herausjagen/treiben. *1763:* Trombitás Balog István ... hideg télnek idejin házából ki kergette, üldözte [Uzon Hsz; HSzjP]. *1796:* Tudom hogy Tilalmaztatott Kis Pál Uramektol azon Hely de Hogy a Kosakot onat ki üldözték volna valaha azt nem tudom ... Noha örözgették s üldözték onnan a Marhával járo gyermekeket [uo.; Kp 288 Mich. Kadar (53) lovas kat. vall.].

kiülő 1. kiálló; ieşit în afară; hervorstehend. *1802:* Két Hordonak két ujnyira ki ülö nyers fábol tsinalt tsapja volt [Kv; IB. Letzfalvi Szatsvay Sándor lev.].

2. kiugró; care iese/ieşit în afară; hervorspringend/ragend. *1884:* A torony kiigazítása is alig szenved halasztást, mert kiülő tornácának faalkotmánya ... annyira rothadozott ... hogy leomlástól félni lehet [A.szentmihályfva TA; ETF 107. 32].

3. kidomborodó; ieşit în relief; ausbauchend. *1746:* Egyfélejteles aranyos és kiülö virágokkal czifrázott ezüst selleg [Kökös Hsz; SVJk]. *1803:* Egy ezüst Aranyas pontzolásos ki űlő virágu talpas magos tsötörtös szép Pohár [Dicsősztmárton; UVJk 111] | Ezüst Pohár ... három ki ulő égy formáju ember fökkel, azok közbe(n) p(e)d(i)g ugyan égy forma három virágokkal és a' talpán felyül kerekdeden ki ülö tsötörtyéig ugyan hasonlokkal ékesitve [Szőkefva KK; i. h. 91].

4. (ki)dülledt, *táj* (ki)guvadt; bulbucat, bolhoşat; hervortretend, glotz-. *1802:* Veltmán János ... ki ülö nagy kék szemü, kiülő Homloku [DLt nyomt. kl]. *1835:* Szpén Flora ... fejérszeg lapos kopár ábrázatu, kiülő kék szemü [DLt 446 ua.].

5. boltozatos; bombat; gewölbt. *1802:* Veltmán János ... ki ülö Homloku [DLt ua.].

kiülőn kiállón/ugrón; cu ieşitură; hervorstehend/springend. *1636:* Ez uduarhaznak also resze az felseö hazak syndeliezesetöl es Tornaczitol ki üleön erezre es Tornaczra vagyon syndeliezue, ereztue [Siménfva U; JHb Inv.].

kiültet 1. a dispune să se aşeze afară; sich hin/heraussetzen lassen. *1590:* ki leövenek ... az Mihali Kouach hazahoz odais vtanna menek, ott Mihalj Kouach fel Alla falu kepebe(n) Az fogott Birakba(n) sikeytis vaghassitis[a] eggiet eggieth ki yltete [Szu; UszT. — [a]Értsd: a Süköböl és Vágásból való fogott birót].

2. a transplanta; hin/herauspflanzen. *1806:* delutan a kertböl virágokat ültettünk ki [Dés; KMN 330]. *1817:* a mely gyalog ákátz fak voltak ... a Küköllő felöl a Papel fak közöt még az öszel ki vevén azokot ültette a Kertesz a maga Haza felöl ... ezzel ki nem érvén végig a falubol a honnan lehettet szerzettem s azokat ültettem ki, hogy jövendőben veres ákátzokot oltsak belé [Héderfája KK; IB. Ütö Bálint tt lev.].

kiüresedett kiürült; golit; leer geworden. *1796:* eö Felsége ... kivánnya ... ezen Nemes Erdély Országának Föbb, és Birtokokra nézve, tehetösebb Hazafiait arra indittatni hogy ... a Katonai ki üresedett Tárházat ... bizonyos Számu pénzekkel Segittenék [Körösbánya H; Ks 74. VII. 164. 1/4].

kiüresít kiürít; a goli; leeren. *1582:* Igiarto Georg vallia, ... feoweny Vala az fazeknak a' feneken, hog bele Maroklek ... eg Arany essek ky ... De Immar az eleót

ki wresitette az Azzony beleolle [Kv; TJk IV/1. 116]. *1823:* Várj meg mutatom hogy a Házadot ki űresittem [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1927-hez Csernátoni Sámuel ns nyil.].

kiürít 1. kiüresít; a goli; leeren. *1695:* salarista Uraimek(na)k ... hazokhoz az Ecclesia hordaiaban vigyék ugyan a' mustot, de mindgyárt azokbul ki ŭritvén, salarista Uraim magok edenyibe tŏlcsék [Kv; SRE 36]. *1794:* Csŏtŏrtŏkŏn az apróbb hordókat ki ŭriti Takáts Uram [Hosszúfalu Szt; TKhf Jakab Gábor gr. Teleki Imréhez]. *1828:* 3 halott a városon ... Hajdoni Actrix Simény Biri Néném a kit eppen akkor ŭtŏtt le a gutta midŏn kávés Findsiaját már félig ki ŭritette volna azt se várta mig egeszszen ki Üriti [Kv; RLt Horváth Sigmond Rettegi Györgyhöz].

2. kihajt/terel; a mîna/scoate afară; (hin)austreiben. *1846:* egj Sokadalom hetjn egj falka marhat kj urit vala Barabas Georgj az udvararol oztan be zarola az kaput [HSzj *falka* al.].

kiüríthet felhajthat, megihat; a putea bea; (das Glas) leeren/trinken können. *1852:* Már erre bizony csak ki ŭrithetnek vagy egy pohár borocskát magokis [Kv; Pk7].

kiürül a se goli; leer werden. *1671:* az császár holnapután kimegyen vadászni ... tíz vagy húsz nap oda leszen, s addig itt[a] kell ülnünk s valóban kiürül az erszény, mert nagy drágaság vagyon [TML V, 660 Nemes János Teleki Mihályhoz. — [a]A portán]. *XVIII. sz.:* Ha kiürül[a], bétaszítom egy sovány árokban, Körmösebbel s nehezebbel akadok[b] [EM XX, 499 Jánosi Sándor énekgyűjt. — [a]Az említett pénzes zacskó. [b]A közlő megjegyzése: Csonkán, homályosan megmaradt régi költemény].

kiürült care s-a golit; leer geworden. *1704:* Az úr is ma kezdé az már eddig kiürült hordóit köttetni a jövő szüretre [WIN I, 213].

kiüt 1. kiver/csap; a scoate prin lovituri; (her/hin)ausschlagen. *1594:* Kis Demeter vallia ... Ghedeo Peter ... mingyarast ragada Mordalj puskajat es Ertzit Aczelliat rea vonwa(n) Akara leonj, Istwa(n) ezt latwa(n) vg vte ki kezebeol Az puskat [Kv; TJk V/1. 468]. *1675:* Gyermekem kezeből az Lampast ki ütötted [Kv; TJk VIII/12. 115]. *1745:* az legény Sem veszi tréfara az dolgot derekasint ellent kezd vetni az bottal, egyik katonának ki üti az bottal az kardot kezéből [Mocs K; Ks 5. X. 6. Molduván Vaszily (36) jb vall.]. *1768:* En egykor edgyüt teleltem Molduvába Dobroszszal és az a kantza félen jarván midŏn keritette volna öszve hozzá haitott es ugy ütötte ki szemit [Páké Hsz; SzentkGy Jos. Szörtsei kezével Joan. Kelemen (40) jb vall.].

Szk: *~i az álmot vki szemébŏl. 1665:* Anynyi praesidiumot hoz a két erősségben, bizony felelek, kiüti az álmot az emberek szemébŭl [TML III, 498 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

2. kitŏr vmit; a scoate (ceva) rupînd; etw. (her/)ausbrechen. *1633:* Somosdi Mihali ... ennekem mo(n)da, menj el edes öczyem az Borbelihoz mert la mint megh vere, az fogamatis kj ütötte Cziszar Jstuan [Mv; MvLt 290. 135a]. *1637:* ez az Szekely Istok ... evel az Bogatj Janos fiával, sok eggjet masat kj szedek Padocz Istvannenak az ablakon azuta(n) magatis ki vonak az ablakon, ablak kereztit ki ütek [Mv; i. h. 291. 106b–7a]. *1761:* Ferentz Lőrintz ... az örög Köházi Jánosnak két fogát ki ütötte [Szászsztiván KK; BK. Séra András (19) jb vall.].

Szk: *(a hordó) fenekét ~i* kifenekeli a hordót. *1593:* Keoleseri Miklos vallia: ... mikor en oda menek Immar az feneket ki wteotte volt az hordonak, es megis oluasta volt ... tizen niolcz zaz es tiz swueget talalank ott [Kv; TJk V/1. 320] | kezde magat menteni az asszony illien szokkal, ha mi teortentis nem eo oka, hanem az szolgalo leiany merte az bort ... az tilalom es en hagiaso⟨m⟩ ellen szabadittattan ky keszte az bort vgy uagion hogy reia küldek, hagiam hogy wssek ky az feneket [UszT].

3. leüt vmit; a da jos ceva; etw. herunterschlagen. *1584:* Viczey Andrasne vallia Haromszore vagy keczer lata(m) hogy Zabo Gal ky wthe az Sweget Danch Leorincz feiebeol, Akor megh Akara Leorincz erette wthny de akor el hagya, mert azt monda Gal hogy Trefaba Zerettebe wteotte ky, Es megh az vtannis ky wte [Kv; TJk IV/1. 200e]. *1590:* nagj rút zitkokkal rank tamaduan erőslegh Engemet Fozto Imrehet vice kiralbiro leúen vermet iartatak (!) süegemetis ki útuen fejemból [Szu; UszT]. *1637:* Kovacz Palne ... panaszolkodek ot nalunk hogy eőtet igen megh verte Jncze Miklos s az kontiotis ki üteőtte fejéböl [Mv; MvLt 291. 74a]. *1688:* a' süveget fejemböl ki ŭte [Kv; UtI].

4. kicsihol; a scăpăra (foc); Feuer schlagen. *1780:* azon Legény akkor nem pipázot, és tűz a pipájában nem volt hanem a porgolát kapun ki érkezvén, akkor akart ki ütni [Karácsonfva MT; Told. 4]. *1823–1830:* Baj volt hát, míg pipámat, dohányoszacskómat a zsebemböl kihúzogattam úgy a kiütő szerszámokat, s kiütöttem de még nagyobb baj volt, hogy füstöt nem mertem bocsátani [FogE 146].

5. kisajtol; a stoarce/presa; auspressen. *1774:* Lent vetettek hol tőbbet, hol kevesebbet ... 'a Magját olajnak ki ütötték [Szentdemeter U; LLt Vall. 34].

6. kiárad/önt/vet; a se revărsa; über die Ufer treten. *1620:* mikor valamenyire megh Newekedigh (!) es megh arad az Nadas, el nem folihat az Arkaban, hanem az partiat altal hagwa(n) karos heljre wtt kj [Kv; TanJk II/1. 293]. *1723:* mikor áradása van a' Nagy Szamos(na)k akkor az ide valo gát miatt fel tollya ā mas Szamost[a] ... viz áradáskor, mind az ide valo Deési mind ā Sz: Benedeki határra ki ŭtŏtt a viz [Dés; Ks 25. IV. 5. — [a]A Kis-Szamost; ez Szentbenedeken alól egyesül a Nagy-Szamossal]. *1746:* eő Nagisága Malma Gáttyánál, mivel a' vizet fell dugja ki ŭtt a' Kŭkŭllŏ a' midŏn meg árad [Dicsősztmárton; JHb XIX/8]. *1763:* ez a' Patak sokszor ki ŭtt ... az elmult Esztendőben Szen Péter Bőjtiben ki ŭtŏtt [Szecsel Szb; JHb Grip Dregán (26) jb vall.] | mikor Nagj essŏk voltanak ez a Patak ki ŭtett [uo.; i. h.]. *1843:* ha a viz meg nő s ki ŭt ... akkor az egész helyet eliszapolya [A.jára TA; BLt 12 Fr. Bälk (58) vall.].

7. *~i magát*; **a.** 'ua.; idem'. *1746:* ezen Gátnál a' Kŭkŭllŏ hamarébb kiŭti magát, mintsem ... eő Nagysága Malma Gáttyánál [Dicsősztmárton; JHb XIX/8.]. *1764:* az ár vizek idején a' Maros szabadoson nem folyhatott ki ŭtötte magát [Vajdasztiván MT; JHb IX/46]. *1796:* mélly barázdákot ásattam, sőt nagy Gödrőkőt is

tsináltattam, mellyeket alol kövel, hogy a viz közibe vegye magát, fennebb ló trágyával ... hogy a vizet szárassza leg fellyűl kemény földel, hogy a Viz ki ne üsse magát rakattattam meg [Kv; KvLt Prot.oec-pol. III/3. 359 Sikó István kérelme]. — **b.** kb. kiugrik; a sări afară; hinausspringen. *1689:* Sztojka Vlád az alkalom alatt, az kamarābul az ablakon ki ütötte magát, ës el ment [Kopácsel F; BK. Lupul Szurlasul (?) relicta Sztánka (30) jb vall.]. — **c.** kiszakítja/tépi magát; a se smulge; sich losreißen. *1603:* Ott addegh vetekedek veleonk hogy egikor ky wte magat, es el futa keozwlleonk [Kv; TJk VI/1. 692]. — **d.** kiderül vmi; a se dovedi; sich herausstellen. *1832:* Nehogy ide hàtrèbb az üsse ki magát, hogy az emberek ètlen nem jöhetvén szolgálatra — amiatt az Oeconomiaban valami hàtramaradás ... essék [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

8. (tűz) kicsap; a izbucni; (Brand) (her)ausschlagen. *1584:* Velmen Mihalne vallia ... Az giulas a' payta veginel wteot kj [Kv; TJk IV/1. 208]. *1614:* fel lobbant az fazek, minth egy langh wteött ki belleolle [Nsz; VLt 53/5267 G. Virginas de Ratisbona (25) vall.]. *1814:* a Fedelen ütett ki a Tüz [KLev.].

9. vhonnan vmit kidug; a scoate afară (ceva de undeva); etw. herausstecken. *1760:* ä Récze ki üté a' Nyakát fejit az honya aloll [Kóród KK; Ks 17/XXXI].

Szk: *~ i a fejét* kidugja a fejét. *1770:* a Falu között ... egj nehány Falusi lovakat találtt őszve gyűjtve. Kik mellett el menvén, látta hogy egy tsoport burjánból egy Czigány ki üti a fejét [Mezőpagocsa TA; SzentkGy].

10. kitŏr/csap; a ieşi (la luptă), a face o ieşire (dintr-o fortăreaţă); irgendwoher (hin/her)ausbrechen/schlagen. *1601:* Almás megvétele után visszajő Básta Kolosvárra ... Kolosvárbol az balonok kiütvén, és reájok menvén, a paraszt népet nagyobb részére ott mind le vágták [MonIr. XXX, 138–9]. *1621:* Vizza teruen kiraly Vrunktol[a] Rima Zombatba(n) erkezuen, es ot talalua(n) egi nehani varos Gialoghiat melliec Fwlekbeol ki wtuen az Sanczra, rutul megh leoueóldeóztek [Kv; Szám. 15b/XI. 292. — [a]Bethlen Gábortól. Kv]. *1707:* Ugyanezen nap a rácok Szebenből kiütvén, a Csáky ezerét felverik és dissipálják Szeredahelynél [Kv; KvE 249 VBGy. — [a]Szb]. — L. még CsH 212; ETA I, 96; KemIr. 315; KemÖn. 47, 221; SKr 376, 545; SzO VI, 256; TML I, 371; WIN I, 264, 407].

Szk: *csatára ~.* *1662:* Kik ellen Husztbul csatára kiütvén, erős csatát tartának velek [SKr 658–9].

11. kicsap/rúg vmerre; a se întinde pînă la/spre ...; hinausreichen. *1725:* erdő vagjon ... mely ... a' tsúp iranya alól le tart egjenesenn észak felé, és ki üt tsapanolag edgj keresztül állo erdőlő útra [Ménes MT; BK].

12. vhova betör/hatol; a năvăli, a pătrunde cu forţa; einbrechen/dringen. *1694:* Ekkor az Tatár Czikra rablani ki üte [Kilyén Hsz; BLt]. *1757:* mikor Beszterczénél a Tatár Erdélyre ki ütöt, az Hangiak ki jöttek[a] volt Gyergyóba [Gyszm; DE 3. — [a]Moldovából]. *1842:* a pogány ki ütvén ara is mint kisdég gyermek emlékezem [Szárazpatak Hsz; HSzjP Moses György (80) jb vall.].

13. kikerget/űz; a alunga/izgoni; hinaustreiben/jagen. *1710 k.:* édes Istenem! mire tartatom én mégis ebben a feneketlen tömlöcben? ... maholnap fognak s elrepitenek-é mint a labdát, messze kiütnek-é az én édes hazámból? [BIm. 1013].

Sz: *1662:* Kemény Simon uram üsse ki az álmot az szeméből, serkentesse az embereket odaki ... mert bizony Bethlen János és Haller Gábor azon vagyon, hogy soha lábra ne álljunk [TML II, 263 Ebeni István Teleki Mihályhoz].

14. kifúj; a împrospăta/primeni prin aerisire; austreiben/wehen. *1618:* Az mi földünkbe is, főképpen búzavermekben ... hogy ember az dohától-lehétől belé ne haljon ... nagy orvosság egy lepedővel szelet fogni azféle gödörbe, és mindjárt kiüti az dohot belőle az új szél [BTN[-] 147].

15. kb. kihajt/terel; a mîna afară; etw. hinaustreiben. *1589:* Teorwenyre kezesre kerettem az diznokat ky ne(m) atta, hanem Eggiket Birtalan Jakabet, ky wttete keozwlleok, Es az feoleot az teobbin Egy forintot veot ... az zaz harmincz Eot diznonak Bechywyet keoveteom Eo kemen: Es az Meollyet ky wteot keozwlleok Az Bechywyewel waro(m) megh [Szu; UszT].

16. (vmivel értékben) felér; a fi egal ca valoare; einer Sache/etw. wert. *1791:* (A földek) ha nagyságokra nezven nintsenekis akkorák, de jóságakra ki ütik az elébb említett maradatt, és Tavaszszal bé vetett Láb Földeket [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9].

Szk: *~ i az árát.* *1789:* Szeredába[a] proba Marhát vágattam és a' hus 5 Drával ütötte ki az árrát [UszLt XIII. 97. — [a]Cs].

17. (bizonyos mértéket/mennyiséget) megüt/elér; a ajunge (cantitativ); ein bestimmtes Maß/Quantität haben. *1775:* Felelvén a pásztorok arról, hogy a sertésnek közepesse két ujj szalonnát hoz le a makkról. Hogyha pedig ki nem ütné a két ujjat ... a bér is azoknak[a] determinatiójok szerént lészen [Zalán Hsz; RSzF 188. — [a]A 12 „értő ember" szerint]. *1834:* a' Kiadásban látván hogy ki nem üti a' Summát a' 29ik pont alatt titulo apadás 1 1/2 vékát tészen ... következőleg ezen 1 1/2 véka apadás difficultásul ki tevődik [Somb. II].

18. vmilyenre sikerül; a reuşi; geraten, ausfallen/schlagen. *1836:* Kötelezzük magunkat hogy ha az osztály ugy üt ki hogy azon ősi jószágot ... négy fele kelyen vágni ... azon jószágbol a néki jutando negyed részibe adjuk [Szentimre MT; BalLev.]. *1840:* ha nem eppen inyem s gondolatom szerént ütne is ki a' jövendő, könnyen megbocsátanék magam magamnak [A.ilosva SzD; Kf Miss.]. *1847:* A' posztocsinálo által megfestett fonalat küldöm, egy kissé setétebben ütött ki a mustránál, de tán haszonvehető lesz így is [Kv; Pk 7].

Szk: *fonákul üt ki.* *1846:* a' mire csak rátettem kezemet, az bizonyoson eltévedt, 's a'mit csináltam az mindig fonákul ütött ki [KZsN 157].

19. (vkin/vmin) mutatkozik vmely betegség jele; a apărea semnele unei boli (pe cineva/ceva); an jm/einer Sache Zeichen irgendeiner Krankheit sich bemerklich machen. *1658:* szegény Boricza asszony meghimlősedik; most kezdett kiütni rajta ... édes Öcsém uram, tudakozzék az doktortól, mit kellene mívelni, hogy mennél hamarább kiütne rajta, mert addig bizony meg nem könnyebedik [TML I, 169 Bornemisza Kata Teleki Mihályhoz]. *1739:* az fiacskám ... már tizenharmad napja hogy rosszul kezdett lenni, harmad nap mulva ki ütött rajta az veres himlő [M.csesztve AF; Ks 99]. *1806:* Susikán a ju himlő kiütött [Dés; KMN 316]. *1811:* Meg halt ... Imbre márton(na)k ... 3 holdnapos fiia la Aprily Veres himlő nem ütvén ki rajta [M.gyerőmonostor K; RAk 118].

20. vmilyen betegség/vész felüti fejét; a apărea/a se ivi o boală/epidemie; irgendeine Krankheit/Seuche ausbrechen/erscheinen. **Szk:** ~ *a marhadög* kitör a marhavész. *1853:* hallottam hogy 800 forinton 4 ökröt vettél, kár most venni sok helyeken kiütöt a' marhadög nehogy kárré valjad [Kv; Pk 6] ✱ ~ *a szapornyica* a takonykór jelentkezik. *1850:* Lovaink ... Barom-orvosi felügyelet alatt vannak, és köztük a' szapornyitza még eddig ki sem ütött [Szúv; DLt 470].

21. *átv* kiütközik; a se manifesta; zum Vorschein treten, bemerkbar werden. *1781:* mind Isten mind haza törvényivel ellenkező, gyilkosságra, tolvajságra s minden gonoszra (: melyek mostanság, eddig nem hallatván Torotzkon, nyilván kiütettek s tapasztaltatnak :) utat nyitó szokásnak el törlésire rendeljük a' Strásálás ki álitásában[a] [Torockó; TLev. 2/5. — [a]Köv. az intézkedés].

22. szk-ban, în construcţii; in Wortkonstruktionen: ~*i magát az adósság* adósság mutatkozik; a apărea datorii; Schuld sich zeigen. *1800:* Groff Kornis István Vrrol maradatt harmadik adosságis ki ütötte magát [Széplak KK; Ks Simon Elek lev.] ✱ ~*i magát a dolog* kiderül/napfényre kerül a dolog; a ieşi la iveală; die Sache kommt zum Vorschein. *1804:* Ugyan járék én ... Ötven hat forintom sintsen, Rét sintsen, mert most üté ki magát a dolog, a Napom a Rétet el adta Jablontzai Sogornak [Marosszimre AF; DobLev. IV/875. 6a]. *1837:* most üti ki magát a dolog, hogy az Exp(onen)s Ur tudtán kivül küldetett bé a Láda zár alatt a benne valokkal edjütt [Doboka; BetLt, Sukán Gligor (22) kocsis vall.] ✱ ~*i magát az égés/tűz* tűzvész üt ki; a izbucni un incendiu; Feuerbrand bricht aus. *1794:* a tűz, hol; mitsoda hellyen, vagy épületen, és annakis mellyik részén ütette ki magát? [Kük.; BK Szászvölgyi ir. vk]. *1834:* Géresen égés ütvén ki magát — ezek(ne)k fel segéllésére hirdetés nyomán alamisna szedés parancsoltatik [Nagykapus K; RAk 7] ✱ ~*i magát a kára vkinek vmiből* kára adódik/származik vkinek vmiből; a i se produce o pagubă cuiva din ceva; Schaden aus etw. entstehen. *1852:* Ha akár a' mivelés el hanyagolásából vagy rosz mivelésből ... a' tulajdonos Urnak bár mi nemü kára ütné ki magát teljesen kár potolni kötelesek [Ne; DobLev. V/1345] ✱ ~*i magát a (marha)dög(e)* kitör a marhavész; a apărea pesta bovinelor/taurinelor; Viehseuche bricht aus. *1769:* valamelly hellységben a Marha dögi ki ütné magát ... tartoznak az Birák és Esküttek az illyenekre ki rendelt Commissariusnak ... jelentést tenni [UszLt XIII. 97]. *1809:* némelly oda való[a] Polgárok égy foksani kereskedötöl bizonyos Számú Marhákat vásárolván, azok között tsak hamar a' megvetel után dög ütötte ki magát [i. h. ComGub. 1750 gub. — [a]Erzsébetvárosi] ✱ ~*i magát a pestis* kitör a pestis; a apărea/a se ivi pesta/ciuma; Pest bricht aus. *1742:* épen akor üte ki magát az Pestis [Erked U; LLt Fasc. 78] ✱ ~*i magát a tolvajság* kiderül a tolvajság; a ieşi la iveală/a se dezveli hoţia; die Dieberei wird bemerkbar. *1818:* a' valoságos gonosztevők ... csaknem magok jelentik ki magokat, mégis homályban marad a dolog el-hunyik melyet büntetés nem követvén, a' tolvajság nagyobb kárral ujra ki üti magát [Dés; DLt 333] ✱ ~*i magát a torokgyilok* kitör/járványosan terjed a torokgyik; difteria se răspîndeşte ca o epidemie; Rachenbräune verbreitet sich epidemisch. *1852:* Illyefalva[a] és Szotyor[b] helyiségeiben ... Torok gyilok ütötte ki magát [Kvh; HSzjP. — [a-b]Hsz] ✱ ~*i magát az út vhova* kb. vhova kivezet az út; drumul duce undeva afară; irgendwohin führt der Weg hinaus. *1800:* Vagyon egy Út, melly a' Pintye kuttya felöll jö és itt üti ki magát egy kis tisztásba [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Stéfutz Györgyi (36) jb vall. Vérvölgyi Bányai János kezével] ✱ ~*i magát a víz* felfakad/kibuggyan a víz; a ţîşni/izbucni apa; hervorquellen. *1763:* azon gátlás miatt Télben a' Marha pajtákbanis ki ütötte magát a' viz [Szecsel Szb; JHb Lupe Masán (50) jb vall.] ✱ *vkinek a cselekedete* ~*i magát a világ előtt* napfényre kerül vkinek a tette; a ieşi la iveală/lumină fapta cuiva; js Tat kommt an den Tag. *1796:* midőn tehát annyira ki ütötte magát Világ elöttt T. Ambrus Gedeon Uramnak Cselekedete, hogy tovább Titokba nem lehetett tartani ... T. Esperest Uram ... a M. Fö Consistoriumnak meg irta 29. Martii az egész Dolgot [Krasznarécse Sz; KCs K. 1265] ✱ *vmin* ~*i magát vmi* vmin keresztül kibújik/ütközik vmi; a ieşi în afară străpungînd ceva; etw. durch irgendetwas hervorstechen. *1780:* Léányom ... akkor látta hogy kásztron nyel ütötte ki magát a Sákon, nem lévén a Sák is igen jo [Bethlen SzD; BK. Joh. Ersek (43) jb vall.].

kiütés 1. kiverés; scoatere; Ausschlagen. *1768:* (A ló) szeme ki ütését pedig illyen formálag beszéllék az Esztenákhoz valo Bátsok [Páké Hsz; SzentkGy. Alexius Szántó gy. kat. nyil.].

2. kiáradás/öntés/vetés; revărsare; Austritt. *1723:* edgy néhányszor hol az Maros(na)k ki Ütése hol az Buni patak(na)k arádasa ugy el töltette az egész Folti mezöt hogy ... csolnakokon jártunk [Folt H; ad nro 144]. *1774:* Nem volt fogyatkozás 'a Termésben, hanem 'a szénában volt nehánykor az Küköllönek ki ütése Mián [Szentdemeter U; LLt Vall. 100]. *1814:* az oculationak czéllya a víz ki ütése által okoztatni szokott károknak meg tekéntése [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1826:* ezen ductusnak alsó végénél a' Szele pataka régi árkátol fogva a' Kükülloig a' part magossabb, mint azon kívül ... a' hol a hely fenekesebb, 's a' kiütéskor a' víz elszokott terülni [Msz; GyL].

3. (tűz)kitörés; izbucnire; (Brand)Ausbruch. *1843:* Csekelakán Silló Ádám házánál múlatkozás lévén, kik voltak ott jelen? ... Az égés ki ütésekor ki jelent meg ott leg először ... ? [Ne; KCsl 16].

4. betörés; năvălire, pătrundere; Einbruch/fall. *1657:* Anno 1657 esztendőben ismét választattam az polgárságnak tisztire, az mely esztendőben az kozákoknak és lengyeleknek kiütése miatt nagy budulás lévén az országban [Kv; KvE 176 LJ]. *1662:* A lengyelek kiütések hírére a fejedelemasszony Váraddá vitetik [SKr 363].

5. kb. (betegség, járvány) megjelenés; apariţia/ivirea (epidemiei); Ausschlag, Auftreten, Erscheinen. *1778:* erös tsipös materia bennek[a] reked, és azokat mindenféle ... forró nyavallyákra ... ki ütésekre nyakra före viszi [MvÁLt Mátyus, ConsSan. gub. — [a]Az emberekben]. *1807 k.:* Erdélyi Téhén (!) himlő. Alsó Répán[a] szokásban van, mikor a Tehen meg bornyuzik ... a' Sájtárba felyt Téj(j)el Tögyit meg mosogattyák, 's abba a Tejbe megferesztik a gyermeket és valami ártatlan kiütés himlő üt ki testin, melyel a termeszetest el kerüli [NNy 353. — [a]MT]. *1809:* edig Istennek légyen hála ezen Székben[a] a Marha dögi nintsen sohul egy Helységben is hanem tsupán tsak egyedül Sövénységben, a melyet meg a ki ütésekor mindjárt ... meg jelentettünk [UszLt ComGub. 1680. — [a]Kőhalomszék].

kiütésekori betörésekor; din timpul năvălirii; in der Zeit seines/ihres Einfalls. *1662:* Melly grófasszony olly nagy kegyetlenséggel viseli vala magát, hogy a lengyelek kiütésekori csatakor bizonyos nemes emberek is fogatván s vitetvén fel a várba ... őket is egynéhányszor ki akarta vitetni és megnyakaztatni [SKr 240].

kiüthet 1. kiverhet; a putea scoate (prin lovituri); (her)ausschlagen können. *1594:* Peter mingyarast által leotte volna, ha Istua(n) magha oltalmaba ky Nem wthette volna kezebeol a' puskat [Kv; TJk V/1. 468].

Szk: *vmit ~ vki elméjéből/fejéből. 1619:* Ezt aznap soha ki nem üthettem fejéből, hanem ezeket ő az után az tractatus után beszélvén, Mehmet pasa uram valóba asserálta, hogy úgy kell lenni [BTN[2] 204]. *1710 k.:* Példa vagyok én magam, melyet az egész világ és ördög se üthet ki elméméből [BIm. 1031].

2. kiáradhat/önthet; a se putea revărsa; über die Ufer treten können. *1770:* mások birodalmára pedig ezen körül lévő Nagy martok miánn nem remélhetünk oly nagj árvizet hogj ki üthetne s károkot tenne [Berekeresztúr MT; BetLt 7].

3. mutatkozhatik; a putea apărea; auftreten/erscheinen können. *1809:* Meg holtak ... Sinko Marton Ersok nevü 8 esztendös Leánya, az himlo ki nem üthetett rajta [M.gyerőmonostor K; RAk 116].

4. *~i magát* **a.** kiáradhat/önthet/vethet; a se putea revărsa; über die Ufer treten können. *1772:* a' Kűkűllő árka keskenyebb ... follyása tekervényesebb ... inkább egyben szorul a' Víz; és fel tojul; olly könnyen ki nem üthetvén magát [Désfva KK; JHb XX/27. 21]. — **b.** előadódhat, felmerülhet; a se putea ivi; vorkommen/sich ergeben können. *1844:* az itéletek végre hajtásában a felek kárával egybe kötött akadállyok üthetik ki magokat [UszLt XI. 85/1. 41].

kiüthető kitörhető, kirobbanható; care poate să izbucnească; ausbrechen könnend. *1846:* azon határozat eredményét, melyet ... a netalán kiüthető parasztlázadás előre való figyelem tárgyában megtettünk ... jelenteni kévánom, hogy ... a mi hivatalos körünkhez tartozó havasi nép csendessége ... tökéletes légyen [VKp 140].

kiütő 1. kiáradó/ömlő; care se revarsă; über die Ufer tretend. *1826:* protestalunk az eránt: hogy ha valami terhes essö mián azon helyen tanorokba levő gabonáinkba, füveinkbe a' kiütő víz tetemes kárt okoz [Msz; GyL].

2. *~ szerszám* szikracsiholó készség/eszköz; amnar; Funken schlagendes Werkzeug. *1823–1830:* Kiütő szerszámom sem volt, annál fogva nem mindenkor pipázhattam [FogE 275]. — L. még i. h. 146.

kiütődik leszámítódik; a fi scăzut, a se scădea; abgerechnet werden. *1878:* Abrahám Gergelynek Szőlő mivelésért téli karo pásztorság eből ki ütődik Bekójé 2 fr | a kiadásból ki ütődik 5 Fr [Eted U; NkF].

kiütött 1. kiáradt/csapott; revărsat; über die Ufen getreten. *1791:* az akkor felettébb megáradott s ki ütött Maros vizének sebessége [MNy XXXVIII. 208]. *1812:* a belső vagy Nyárfás Berek apránként lassan lassan a gyakor ki ütett viznek áradása által szaparodott, nem pedig darabonként [Nagylak AF; DobLev. IV/943. 28a Puskás Vaszilie (50) jb vall.].

2. megjelent; care a apărut; (Krankheit) ausgeschlagen/erschienen. *1829:* Surányi Kata ... Czombján is ki ütött fenés fekélyek miatt lassu járásu [Dés; DLt 883 nyomt. kl]. *1844:* a Máré falván és tőbb falukban az himlő oltás alkalmával ki ütött baja senyv kőrüli nyomozodásrol kivánt jelentést a következő gyűlés eleibe adja bé [Usz; UszLt XI. 85/2. 47].

kiüttet kiveret; a pune pe cineva să scoată ceva; (her)ausschlagen lassen. *XVIII. sz. eleje:* Az melly lő gengén epül, gyengén eszik, az holdnak harmadik hetiben Szemin valóját, Lencséjétt, inyit, vetesd megh, ă farkas fogát ütesd ki, ezennel epűlni kezd [JHb 17/10 lótartási ut.].

kiüvölt kiordít/üvölt; a ţipa afară; hinausschreien. *1570:* Zeoch peter felesege, Az hazbol kezdi ky weolteny hogy my choda chigan Bestie kwrwafy wtthe Megh az Ebeth [Kv; TJk III/2].

kiűz 1. kikerget; a alunga; aus/vertreiben. *1562:* 1553 esztendőben Szegedet Tót Mihály az hajdukkal megvevé, de az Úr Isten nem tartá sokáig benne, mert az Isten igéjének hirdetőit kiűzték vala onnat [ETA I, 15-6 BS]. *1568:* mikor az varban lakúnk vala Egy leant kyt tartok vala, azt mongia vala az, hogy oda ment volt szabo Mihal az en felesegemhosz es az leant ky wsztek az hazbol [Kv; TJk III/1. 225 St. Kowacz vall.]. *1598:* az lo kerbe(n) mind adik tartotta a loua⟨it⟩ mik az bogar ky wzte onnat [Pálfva Cs; BálLt 81]. *1617:* Elegge hallottam, hogi Antalfi Tamasne zitta Antalfi Matiast, hogi nem zekhazba ualo, nem toruenibe ualo, ki kellene onnat uznj [Kobátfva U; Pf Fr. Benczer de Medeser nb és Th. Bőleoni rector Scholai Tarcziafalviensis vallatójel-e a fej-hez. — Kelemen Lajos kijegyzése]. *1658:* asz bernald ferenc rezzet birta daczo Pal es hatalommal wztyk ky óth belólle [Szemerja Hsz; SzO III, 327]. *1736:* az urffi Olosz Vr(am) jobbágj Aszszonyát az házbol ki üzték és mass Papot szallitottanak belé [Algyógy H; BK]. *1764:* ezen utrizált erdőtt ... az ő intimatiojakra vagtuk is de midőn vágtuk az Bagai[a] lakosak közönsegesen ki jöven bennünket ... az ... erdőből ki üztek [Szászújfalu AF; JHb XVIII/64. — [a]M.bagói (AF)].

Sz. *1667 u.:* ugy latom annak is el tölt ideie az mire rigen tanitotak, ha egyh aiton ki wznek, meny be az masikon, el köuettem ast edig, de nem lwn saporaia [CartTr XVIII].

2. (állatot) vhonnan kihajt; a goni/izgoni; (hin)austreiben. *1570:* Bak Matthias ... vallya ... Janos kouachne az ew gyermekewel Leh vagata az Jnat egy Tehennek, Azt Mongya vala Neky hogy vagd ely az kwrwanak az farkat es wzd ky Thowa [Kv; TJk III/2. 18]. *1591:* Thudom hogy az Demeter kouaczy kerty negied napigis mind le teorwe allot látám egyczer hogy mint egy 16 eokrot wzenek kj onnet azo(n) az resen mentűnk volt be [Szu; UszT]. *1595 k.:* Az menesloúakot en uzęm ki, de en akkor ne(m) tutto(m) kye az menes, hanem mastol hallam hogy az Boros Peteręt kj wztek volt, ... en azert kolualdon yztem uala ki mikor ki wzęm ugy techik tizen valanak [i. h. 10/115 Val. Antal de Zataloka jb vall.].

1608: a' barom a' szina feöben be szaladot nappal, az Paztorok ottan ki öztek a' szina feobeöl [i. h. 20/357 Orban Thamas (35) Paloson[a] lako feierwarmegiebe Hadnagy Matias Jobagia vall. — [a]NK]. *1629:* egy kor egy malacza az Zülenek ala ment vala az Zomzedomhoz s az kutiaja megh mara kj üzé [Kv; TJk VII/3. 120].

Ha. *1604:* üze ky [Kede U; UszT 77a]. *1608:* eöztek ki. ki kellet özni [Petek U; i. h. 20/357-8].

kiüzen l. kiizen

kiűzés 1. el/kikergetés; alungare; Vertreibung. *1619:* Interim hozá elő azt is, hogy az Alexander[a] kiűzéséért mint parancsolták volt az vezérek neki, hogy az véle való haddal az székelységet megüsse, rabolja [BTN˜ 181. — [a]Alexandru Iliaş moldovai vajda]. *1847.:* Mélly alázatossággal instálok azért a' Tekintetes Nemes Tanátsnak hogy előbbeni határozata tellyesitésére 's gonosz fiamnak ki üzésére méltoztassék eröt tizedet rendelni [Dés; DLt 617].

2. (tilalmasból) kihajtás; izgonire; Austreibung (aus dem Gehege). *1625:* doceallianak hogy cziak keczier uztek kj tilalmas Erdeiekbeol ... Diznait es az kj wzeskor az falu Marhajtolis tilalmas volt, es az eő kj wzesek miat az Anak kara n(em) leőtt [UszT 143a].

kiűzet 1. kikergettet; a dispune să fie alungat; vertreiben lassen. *1590:* Ha valamely azzonj állath auagj firfiu vetkezik az kinek vra ninchie⟨n⟩, az tiztarto zabad vele ha kj wzethj auagj pinzel bwntethy [Km; GyU 13]. *1678-1683:* Kolos monostorrol Pater Millej Istvan, es Derkaj Geőrgi Uramekat, Kikis igen Is(te)n felő exemplaris io lelki tanitok valanak, azon Feidelemmel[a] ki üzeték [Ks Kornis Gáspár kezével. — [a]II. Rákóczi Györggyel]. *1704:* Akik a kurucok közé kimentek, azoknak feleségeket ki akarván üzetni a commendáns, az a parancsolata, hogy ma 4 órakorig a várból mind kitisztuljanak [KvE 291 SzF].

2. kihajtat; a dispune să fie izgonit (de undeva); aus/vertreiben lassen. *1606:* egy Fodor Ferencz neuy ember vala Korondon, oda jüta, s mo(n)da hogy nosza wzzetek ki inne(n) eőkreket, s monda az major myert yzeti ki kegd [UszT 20/72 Valentinus Kowacz (50) de Sofalua lib. vall.]. *1676:* adgyon kezest vagy az Balogh Andras Uram marhajat az kiket hazanal tart avagy tartatt üzesse ki mentól hamareb [Kvh; HSzjP].

kiűzetés kikergetés; alungare; Vertreibung. *1662:* (E részben) Váradnak az ellenségtől való megszoríttatásátul ... a megmaradt kevés népnek a várból mintegy kiűzetésig s kitudatásáig lett minden siralmas dolgok megirattatnak [SKr 590]. *1773:* 13 Septembris mentem Kolozsvárra, az holott már valami egy héttel eljött volt a jezsuiták kiüzetése iránt való szomorú parancsolat [RettF 312].

kiűzetett elüzetett; alungat; vertrieben. *1621:* Brassai Borbelj Janos ... az Hauasalj ki uzetet Vajdanal leue(n) ... attam nekj Czipot 3 [Kv; Szám. 15b/X. 7]. *1710 k.:* Basirius ... ez is idegen, még pedig anglus nemzet, és ott is micsoda rendü, és onnét micsoda formán kiüzetett exul [BÖn. 546].

kiűzetik elüzetik; a fi alungat; vertrieben werden. *1614:* Homonnai György az erdélyi fejedelemséget, Sorbán[a] ... az hawaselföldi vajdaságot kivánván, mivel onnan üzetett vala ki: nehezen resistalhatánk azoknak, mivel sok külömb-külömbféle igéretekkel futják vala az portát [ToldE 224. — [a]Radu Şerban 1611. jún-szept-ben havaselvi vajda]. *1662:* Stefán vajda[a] is pedig Moldvábul kiüzetett vala [SKr 511. — [a]Gheorghe Ştefan 1653–1658-ban moldvai vajda].

kiűzettetés elüzetés; alungare; Vertreibung. *1662:* a fejedelem komjának, Constandin vajdának[a] ... már azelőtt is Havasalföldiből való kiüzettetése előtt ... Sólyomkő várát az élesdi jószággal, ... negyvenezer tallér summa fizetésért zálogositotta vala [SKr 514. — [a]Constantin Şerban 1654–1658 között volt havaselvi vajda]. *1669:* En Gyerő Monostori Kemény Simon ... meg tekintvén Néhai Nemzetes Váradi Inczédi Mihály Ur(am) Eozuedgyének Nemzetes Csokási Katha Asz(szonyna)k sok szép Joszágitol valo meg fosztattatásat és édes Hazajabol az Pogányok által való keserves ki üzettetesét ... Fogarasban ... puszta ház helyemet ... adtam és ajándékoztam [Incz. III. 7].

kiűzettethetik elüzettethetik; a putea fi alungat; vertrieben werden können. *1661:* mely nehezen üzettethessék ki belőle[a] az török, ha egyszer magáévá teheti, derekasan megmutogathatja őkegyelme [KemIr. 344–5. — [a]Erdélyből]. *1729:* Tudgia I(ste)n micsoda febris ez, mert eszt a Doctorok ne(m) tudgják orvosolni ... Az illyen hideglelésnek neme, bőjteléssel és Imádcsággal; ne(m) chiniai (!) porokkal es essentiakkal üzettethetik ki [KJ. Rétyi Péter lev. Almakerékről (NK)].

kiűzettetik el/kikergettetik; a fi alungat; (hin)aus/vertrieben werden. *1571:* hwl penigh kyk az zegenyek keozzwl sem Espotalba Nem akarnak Menny sem az zegitsegel Megh Nem elegeznek ... wzetessenek ky az varosbol [Kv; TanJk V/3. 41a]. *1597:* Miert hogi az vetket eomaga az azzony sem tagadgia ... az faitalan gonoz eletert az keozeonseges bewntetesnek helien ... megh vezzeoztessek es az varosrol ki ewzettessek [Kv; TJk V/1. 134]. *1600:* mind az ketten, mint ollyan Parazna zemelyek az perengerhez keottessenek ... az varosrol ky eozettessenek [Kv; TJk VI/1. 501]. *1685:* Czimbalmos Janosne mostani Uraval masok peldajara az pelengerb(en) megh veretessek esz az Varosbul ki üzetessék [Dés; Jk]. *1762:* az Ia ... ezen vétkes cselekedetiért mint parazna a kővetkező holnapi vásár napján 9 orakor az Piaczon kaladáb(an) tétessék és tövissel Hohér által megveretetvén Várasunkbol ki üzettessék [Torda; TJkT V. 141].

kiűzhet 1. ki/elkergethet; a putea alunga; aus/vertreiben können. *1572:* Bor Janosne orsolia Azt vallia hogi ... Nem leon Annye Embersege(m) hogi az latrokat ky wzhessem az hazbol megh leanomis az kurwa hozzam huzta vala az kezet hogi megh wsseon ertek [Kv; TJk III/3. 9]. *1584:* Catalin Chizar Andrasne vallia ... hogy lamborokal keresse haza feleseget, mert mod nelkwl ky Ne(m) wzhety hazabol [Kv; TJk IV/1. 301].

2. (tilalmasból) kihajthat; a putea izgoni; (aus dem Gehege) hinaustreiben können. *1625:* Diznaitt eő kgme

Makkos tilalmas Erdeonkbe Jartattia ... meltan kj wzhettwk, mert akkor az magunk marhaytol is tilalmas volt [UszT 142b].

kiűzött elűzött; alungat; vertrieben. *1621:* Jeoue Egy Barassaj Borbelj mester melljet viznek Zakmar mellet lako Hauasalfeoldebeol ki vzeot Vajda[a] giugitanj [Kv; Szám. 15b/IX. 93. — [a]Valószínűleg Gavril Movilă, 1618–1620 között havaselvi vajda]. *1662:* tudjuk is az evangéliumból, hogy az egyszer kivetett, kiűzött ördög, ha viszont visszaigyekezvén, az beeresztetik, sokkal dühösben tér meg mégpedig más hét ... magánál ártalmasbakkal együtt [SKr 703].

kivadásztathatik elővadásztathatik; a putea fi izgonit; hervorgejagt werden können. *1662:* Az törökök közül a cserékre a gazokra is nagyon sokak szaladtak vala, de a harc meglétele után ... az gazokról ki nem vadásztathattak vala [SKr 413].

kivadásztatik elővadásztatik; a fi izgonit; hervorgejagt werden. *1662:* (A törökök) gyalog a lovas könnyű hadak előtt nem szaladhatnának, rútul vágják, veszték, ölék őket, úgy, hogy a gazon, bokrokban ahol kik maradhattak bennek, de még a csere és gaz közül is nagyon kivadásztatnak s levágatnak vala [SKr 339].

kivádol bevádol; a acuza/pîrî; (an/ver)klagen, belangen. *1727:* Ha valakit ki vádolnak az Birok, tartozik meg zálogoltatni sub poena fl. 1 [Szotyor Hsz; SzékFt 35]. *1830:* azon bírságot, az melyet az erdőpásztorok az communitás bírájának praevaricatorokat kivádolnak, az három részekre osztassék; úgy, hogy egy harmad rész menjen az erdőpásztoroknak; az más két részt elosztván: fele az hütösségnek, az más rész pedig az falu cassába [Árkos Hsz; RSzF 118].

kivág 1. a tăia (îndepărtînd de la loc); (her)ausschneiden/hauen. *1629:* az aratáskor mentem vala ki a porgolatom latni, lata(m) azt hogj harom karot vagtak ki a pergolatbol [Mv; MvLt 290. 169a]. *1667:* Monostorj Istua(n) vra(m) ... Nagy Szőtcz Mihaly Vra(m)nak Szölejeből az Szep Szőlő teőuet Veszszejeuel eggjűtt potentiose kj uagta [Kv; RDL I. 148]. *1745:* a Seréb fát ki vágták vala és el hóngoritették onnan [Ditró Cs; LLt Litt. D]. *1754:* (Az erdő) mind jókora Tölgyfából áll sűrűtskeis noha sokatis ki vagtak imitt amott benne [Uzdisztpéter K; CU]. *1786:* A Kurta nevű orotvanyabol ... Kadar György vagot ki egy Mosollygo alma fát | egy Muskatály Kortvelly fat is ki vagtak [Backamadaras MT; CsS]. *1805:* az Erdőből hány szál Csere fijatal fákat vágot ki, s találtunk 92 Csere fa Törsökőt, mellyekről a' fák le-vágattak [Csekelaka AF; KCsl 16].

2. (ki)irt; a defrişa; ausroden, abforsten. *1586:* az felekiek az varosnak ... Nagy kart teottek mind hatariba(n) Erdeibe(n) s mind Mezeyben ... az varos Erdeyet ky zallaltak ky vagtak es Irtottak, kibeol Retet, kibeol zanto feoldet Irtottak [Kv; TanJk I/1. 26]. *1764:* (A) Széna fűvet nyujtotta osztán Hoszszu Vonu irtásokkal, mellyet vagy Tővisessből, és Erdőből vagy fárattsággal vágott ki [Buza SzD; JHb IV/13]. *1786:* ezen ... Szőllők földét elsőbben néhai Pungratz György vr ő Nga fogta irtotta vágta ki Nagy erdőből s be is gyepültette s ültet(tet)te is volt Szőlő fákkal [Berekeresztúr MT; BetLt 6 Biro Péter (47) ns vall.].

3. kihajít/penderit; a arunca/azvîrli afară; hinausschleudern/werfen. *1630:* Latta(m) az Nagj veszekedeseket, riualkodasokat, s rut vagdalkozasokat ... az ot ben leveö katonak mind kivagak s ki toliak az harom legent az kapun [Mv; MvLt 290. 216a]. *1638:* Tudom is, hogy egy katona — Nagy Mihály — volt ott szálláson, s mikor uram otthon nem volt, kiűztek engem az házból, s még ugyan azt mondotta énnekem az az Nagy Mihály, hogy: „ki esse lélek kurva fia vagy bizony kiváglak az ajtón!" — s én kijöttem, asszonyom ott benn marakodott az katonával [Mv; i. h. 291. 142a–3b átírásban! Darabont Nagy István fia, Nagy Miklós varga vall.].

4. kiver; a goni/izgoni/alunga; hinausschlagen. *1669:* Itt új hír támada, hogy az velenczések újabb practicával Candiát vissza vették volna, és hogy az törököt kivágták volna belőle [TML IV, 609 Naláczi István Teleki Mihályhoz]. *1706:* Ezalatt a Dunántúl a kuruc hadak szép operatiókat tesznek; a soproni sáncból kivágják a németet. Eszterházy Antal és Vak Bottyán vezérli ottan a hadakat [Kv; KvE 247 VBGy].

5. (ablaküveget) bevág; a tăia (geamuri pentru ferestre); (Fensterglas) einschneiden. *1790:* Az ablakokhoz valo Üveg Táblákrol mértéket vettem, és ma általis adtam a Táblásnak hogy ki vágják [Sztrézakercsesora F; TL. Wessényi Dániel gr. Teleki Józsefhez].

6. lékel, léket vág; a face copcă; ein Loch schneiden. *1768:* azon vékek ujra bé is fagytak ... s az ... eő Nga emberei vágták ki ujra [Tóhát TA; JHb XI/22. 11].

7. átvág; a tăia de-a curmezişul; durchschneiden. *1589:* Az halazok az Tonnak az Giatyat (!) ky vaktak [Kv; Szám. 4/VI. 40 Stenzely András sp kezével]. *1592:* Az halazoknak valo fyzetesek (!) 19 die July Hidelwy halaz Kelemenek fyzetem harmadt Magarah hogy Az Gatott Az varos Touan ky vagtak es Az vyzett ky bochattak f 3 [Kv; Szám. 5/XIV. 271 Eppel Péter sp kezével].

8. kivagdal; a tăia/decupa; (her)ausschneiden. *1805:* Egy viseltes zőld bársony régi Magyar nyereg takaró, ezüstel varva; és közepe ki-vágva [Mv; TGsz 52]. *1828:* akkor esmertűk meg hogy abbol azon Protocollatio egészszen ki van vágva [Dés; DLt 87/1829].

9. kihasít/metsz; a face o tăietură lungă; herausschneiden. *1838:* Komáromi László Urnak mikor a' pénze el veszett azon reggel a' szekér rudja alatt kapták meg Tkts Dobolyi Bálint Urnak egy kis bitskát ... s' a' Nadrágát is Komáromi Lászlo urnak Sziszkákos aprolékos vagások látzván, tőkélletesen azt allitotta, hogy kitsiny bitsokval kellett a' nadrágát ki vágni 's nem más hanem Dobolyi Bálint Ur vágta ki [Nagylak AF/Ne; DobLev. V/1221 Foszto Sámuel (47) ns vall.] | azon éjczaka a sebjét a Nadrágán keresztül ki vágták, 's 500. forintját belőlle el lopták [uo.; i. h. 3a Nemt(elen) Muntyán Silip (45) vall.].

10. rést vág; a face o spărtură prin tăiere; einen Schlitz schneiden. *1570:* Zabo Janos deak ezt vallya, hogy Latta mykor az Senténchyawal Zabo Simon Magat az hazba be Iktata, Es Lata hogi az falt ky vagtak urbeger haza feleol, es egy laytrat Tamaztotak volt az felseo hazba [Kv; TJk III/2. 117]. *1586:* kerik Biro vramat hogy holot most Az Keomywesek hon vadnak, Eo kgme vesse Rea mingyarast vagyak ky az falt, chinaltasson Rostelios Liukat eo kgme, Es mindenkepen az Viz foliast es Allast

zorittassa teoltessel is az liukra [Kv; TanJk I/1. 37]. *1588:* az haz fedeletis egj heljen kj vagtak [Vécke U; BálLt 81]. *1718:* én vagta(m) ki égj felől az haz oldalát, s azon mente(m) be az hazb(a) [Branyicska H; JHb].

11. (falon) ablaknyílást hagy/vág; a lăsa loc (în zid) pentru rama ferestrei; (in der Mauer) Fensteröffnung lassen/machen. *1656:* Vagyon az var arkara ki vagva, egy eoregh ablak melljen vagyon egy vas rosteli vas sarkakon forgo lakattiaval kolczaval edgyüth | Az gabonas haznak az felseö reszen vagjon egi jo keöböl rakott pincze, melljen vagjon ki vagva 3 ablak | Ezen darabant hazban vagyon az curiara ki vaghva egy fa keresztes ablak [Uf II, 97, 143, 171].

12. felfűrészel/vág; a tăia cu joagărul; aufsägen. *1858:* ha a tulajdonos Grof urnak ... détzkára szűgsége (!) lenne, ez esetbe az uraság a tökéket a maga költsegín a malomhoz szállíttatván ... a molnár ... Conventioja alapján ki vágja [Kendilóna SzD; TKhf 15 Kővárvidéki uradalomra von.].

13. kiszab; a croi; zu/ausschneiden. *1828:* Magok a' Mészárosokis a' képzelhető kis nyeresegetis sajnálván a' Timároktol egjnéhány személjen kivül, nem tsak a' magok által vágatt Marhák bőrét vágják ki szöres Botskornak hanem a' más Mészárosokét is elfoglalják a' Timárok elöll [Torockó; TLev. 13/3].

14. kikanyarít/kiszakít; a rupe/detaşa/desprinde; ausschweifen/reißen. *1768:* (Az út) ismég nap keletre térvén ide ki jöjjön ugy anyira, hogy három szegletű nagy darab helyet csufoson ki vág a Szent Lászlói határbol [Szentlászló TA; JHb XXXVI/17]. *1841:* az én Tábla Földemet ... magunk elött a leg betsületesebben ki méretve, igazságoson oly menyiségú Földet ki vágva, hasitva, s' az ötsém Allodiális Tábla Földjihez Csatolva, örökös birtokába által adtam magának, 's maradékinak [M.zsombor K; Somb. II].

15. kibányász; a extrage; ausgraben, abbauen. *1757:* az illyen láthato Aranyós köveket ... a' Bányákból vagy puska porral valo szaggatás által, vagy ahoz valo atzélas vasbol készült Eszközekkel a' Bányákbol ki vágjuk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

16. vés/metsz; a grava; (ein)meißeln/schneiden/gravieren. *1763:* fogtunk az harangunk öntéséhez, mivel elhasadott volt. A betüket s a bárány képét zászlóstól én vágtam ki, amint tudtam [RettE 151].

17. levág; a tăia; herunterschneiden. *1796:* Gáti Pista késsel vágta ki a keszkenyőmet a nyakambol hogy meg ne fojlodnám [Kv; AggmLt D. 15].

18. (hordófeneket) kiüt; a scoate (fundul butoiului); (Faßboden) ausschlagen. *1700:* (A) monostori paterek jobbágyi szekereken lévén a borok, észrevették ... a szekereket megtartóztaták ... a tanácsházhoz hajták. Másnap mind kivágák a fenekeket [Kv; KvE 272–3 SzF]. *1726:* harang félre veréssel a Falut öszve gyűjték, hogj a hordo fenekit ki vágják [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 3]. *1784:* az Mlgs Uraság Kortsomainak Czegerei mindenkor fen voltanak az Communitast illető Kortsomaroltatasnak idején, az midon az kortsomárlás az Varosi Communitasé volt az régi jo szokás szerént, olly kor ... az illyen illetlenség idején hallattam ... hogy beszellették bizony jo volna az Uraság Hordoinak feneket ki vágni [Torockó, TLev. 4/13. 50].

Szk: *bort ~* boroshordó fenekét kiüti. *1726:* Fő királybiro ur(am) borát a szekeren árullyák vala az barom vásárba, az harangot felre ütteték Kovács Peter Ur(am) Tordai Márton ur(am) ... hogj a Falu öszvé gyűlvén a bort vágják ki ... de a Falu nem cselekvé [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 2].

Ha a falu v. város végzése, ill. szokásjoga szerint tilalmas volt nem falu- v. városbéli borral a falu v. város területén kereskedni, az ilyen bor hordóját a falu közös erővel kivágta, és igy a bort elfolyatta.

19. kaput hátra/kicsap; a deschide larg (poarta); (Tor) zurück/nach hinten schlagen. *1629:* en szenat veök oda ... az hazhoz megh monda(m) hogj az ajton be haniom az szenat ne bancza az kaput, de az katona ki vaga az kaput s ugj menek be rajta [Mv; MvLt 290. 175b].

20. (állatot) levág/mészárol; a tăia (animale) pentru consum; schlachten. *1577:* a my nemo barmot it a vasart veznek sohowa Innet el ne Iktassa, hane(m) az varasnak Iowara zwksegere vagjak ky [Kv; TanJk V/3. 144b]. *1620:* Az Ceh Mesterek Regestrumot tarczianak, az belieghzet barmok feleöl, ez eztendeöt altal Zamot adgjanak, rolla Zam veweö vraimnak, meny Barmot vaghnak ky az mezarosok, es megh Beliegh alat meny marad az mezarosok keözeöt [Kv; i. h. II/1. 288]. *1634:* negy okreis marada, es az Atyam vaga ki [Mv; MvLt 291.16a]. *1712:* ö kglmek mind az egész Városon lako Mészárosok képében ... az mostan Sz. Péterben vásárlott marhákatis kérék mü töllünk hogy hadd adhassák el inkáb, hogy sem mint oly öltson magok károkkal ki vágják [Torockó; TLev. 13/1]. *1795:* Kőtelessek lésznek ... ha vagy egy kivágni valo Marhája lèzen az Udvarnak, aztot ki vágni, és ell Arulni [Déva; Ks 79. 25/17. 1/4]. *1798:* a kökösi[a] Lakosok Nyeresegre Berbetseket hadtak meg hizlaltak ... ha meg hizták el adtak vagy ki vagtak [Kp IV. 291 Magyari Jósef (40) col. val. — [a]Hsz].

21. kiváj; a scoate (cu ghearele); aushacken. *1570:* Ez kadas Myhalnet azkoris Esmerte Mykor kichin germek koraba az Darw vagta volt ky az egyik zemet [Kv; TJk III/2. 180].

22. átharap; a rupe cu dinţii; durchbeißen. *1710:* a vele valók ... midőn az elöszöri lövés után annyit késnék abban az erdöben, nem tudván mire vélni a dolgot, arra felé sietnek, szintén akkor érkezvén oda, mikor már a földön feküvő bánnak[a] a vadkan torkát kivágta volna [CsH 73–4. — [a]Zrínyi Miklós horvát bánnak 1664-ben].

23. felvág; a face o incizie, a deschide; aufschneiden. *XVIII. sz. eleje:* az ember is kétt keppen Szokot meg ficzamodni á fejeben és á bokájab(an), az fejébül ki nem vehetni, mert mint az kergeteges borjunak, az ugy (!) kergén van az holyagja, s nehéz ki vágni [JHb 17/20 lótartási ut.]. *1780 k.:* Az tarka lonak az vízi hollyagját ki vágtam xr. 30. [Szászváros; BK]. *1782:* az oldalát a Feltser ugy annyira ki vágta, hogy a három ujját a tenyeréig bele dughatta volna [Zágon Hsz; HSzjP Agneta Bede Consors Gabrielis Vajna (45) vall.].

24. *~ja vki belét* belét ontja vkinek; a scoate maţele cuiva, a spinteca burta cuiva; js Eingeweide (her)ausschneiden. *1632:* lata(m) azt hogi Sy Marto(n)ne fia erössen kerget diznokat ... es szekerczeuel hajgalais ... monda Sy Martonne ki ne vagd fia(m) az belit hane(m) kericz ala, es rekeszvk megh [Mv; MvLt 290. 101a]. *1735:* jüjen oda Szalai az erdöre ha oda jü a fejszével ki vágja a bélit [Mezömadaras MT; Berz. 15. XXII/10].

25. kioperál; a scoate/îndepărta prin operaţie; herausoperieren. *1676:* ma talám szinte negyed napja, hogy

négy darab húst vágtak ki az szemembül. Ma ismét hetet vágtak ki s igen rosszul vagyok [TML VII, 205 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz]. *1770:* Annak utána resolválta megát, hogy kivágassa, melyet senki sem javallott egy chyrurguson kívül, aki az incisióra is obligálta magát, minthogy ki is vágott a belső részéből ajakának és orcájának mint két tyűknak a zuzza [RettE 234].

26. *~vkit a vasból* kiszabadít vkit a bilincsből/rabságból; a elibera pe cineva din cătuşe/captivitate; jn von den Handschellen/der Gefangenschaft befreien. *1710:* Szebenből Görgényben menék, ott a atyámot kivágák a vasból [CsH 152]. *1710 k.:* kivágák a vasból, és megengedék, hogy a városban ítélőmesterhez, prókátorhoz mehessen [BÖn. 881].

27. kb. kiszakaszt a világból; a-l lua moartea pe cineva; der Welt entreißen. *1710 k.:* az ő életének és dücsőségének legnagyobb fényességében kivágád magtalanul[a] [Blm. 1040. — [a]Mátyás királyt]. *1728:* Nagy szomorusságára Szomoru gyászára a T. Refor. Kolosvári Ecclesianak ... ditséretes és fondamentumos Tanitoját az Isteni kéz a világbúl ki vágta [Kv; SRE 155–6]. *1772:* (Eperjesi Ferencet) az Isten kivágá az élők közül [RettE 278].

28. kiárad/csap; a se revărsa, a ieşi din albie; über die Ufer treten/herausschlagen. *1801:* Tudom ... ezen gátot ... egyenlő akarattal köttették foldoztatták viz áradás ideje után, nevezetesen, ha a' gát véginél ki vágott a' viz, együtt köttették fellyebb fellyebb, mind addig mig a' mostani viz járasáig jutot [A.jára TA; BLt 12].

29. *~ja magát* szorult helyzetből kiszabadítja magát; a scăpa cu bine dintr-o situaţie dificilă; sich aus drückender Lage befreien. *1662:* a nagy viadal közben ... mind a fejedelem, s mind a vele levők igen nagy harccal, munkával jutnának hozzá, míg magokat közülök kivágták vala [SKr 520].

kivágandó levágandó; care urmează să fie tăiat pentru consum; abzuschlachtend. *1829:* a' mészárosok által kivágandó marháknak mostan béharapadzatt ... nyavaljájókat a' vágo marhákot visgálo kirendelt Helybéli Commissariusok voltaképpen nem esmérhetik [Dés; DLt 569].

kivágás 1. (fa)levágás; tăiere, doborîre (a copacului); (Baum) Fällung. *1843:* vágnak a tehetősebbek évenként a zalatnai vagy más határon hat, a második osztálybéliek három, a szegényebbek egy öl fát, és jelenleg ezen ölfák kivágása árát pénzzel fizetteti a kamara magának [VKp 129].

2. *1788:* az Ólt vizé(ne)k Zajja 's fagya akadályoztat; talán készül vagy a' Jégnek kivágása vagy jobb(an) is megfagyás által út, hogy a' Szakadáti réven által verekedhessem [Kercsesóra F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap. gr. Teleki Józsefhez].

3. kihasítás/metszés; tăiere, spintecare; Aufschlitzung, Ausschneiden. *1843 k.:* a szekérnek a hegyre fel jövő lassu hajthatásával szunyokálva jövetelekkel ... a lepedőnek kivágásával, Tíz Darab nagyobb és kissebb rendű Talpaim lopattak el [K; Klev.].

4. hasítás, metszés; tăietură, spintecătură; Schnitt. *1838:* Komáromi László Urnak ... 550 forintyát ... hallottam, hogy Thordán ... el lopták, magom szemeimmel láttom az Nadrágán, és Lábravaloján valo kivágást [Nagylak AF/Ne; DobLev V/1221.8b Foszto Sámuel (47) ns vall.].

5. kibányászás; extragere; Ausgraben, Abbau. *1710 k.:* ada a császár a dési, széki, kolosi aknáktól az ország sublevamenjére harmincezer kő sót ... Én, főcommissarius, adaték az ország pénzéből kivágására H. fl. 900 [BÖn. 887].

6. (állat-le)vágás; tăiere (a unui animal) pentru consum; Schlachten. *1603:* Gall János ... vallia ... hallottam Kaytar Istwantul hogy monta, hogy nem elegseges eo azoknak az Marhaknak ki vagasara [Kv; TJk VI/1. 650]. *1791:* vásárolyon őt, hat pár Marhákat ... azokat ... hiteles emberek előtt, és által ki vágatván, 's minden approlékait pénzé tévén s el-árultatván Laistromba adgya bé ... a' ju vágásra 's egyeb költsegekre mit költött fel-jegyezvén hitelesen remonstrályon [Kv; TanJk 72].

7. *vki belének ~a* vki belének kiontása; scoaterea majelor cuiva; Herausschneiden js Eingeweide. *1740:* Szabo Gabor Vram ... a bélinek ki vágásával ... fenyegette az Uttza kapitányt [Torda; TJkT I. 182].

kivágat 1. a pune pe cineva să taie; fällen lassen. *1784:* a Várhegyi hegjen nehai Szabo Mihallynak itten laktában Bongorttya volt, fen a' Tetőn ... a' Hegy vége felé Szőllője volt; azután Cserébe menvén ... kezdette kivágatni a gyümőlts fákat belőlle [Várhegy MT; MNy XXXIII, 337]. *1823–1830:* Meg is fogantak volt a fák szépen, de osztán kijövetelem után Borosnyai János professzor botanikuskertet akarván oda építeni, kivágatta, s a kertből sem lett semmi [FogE 128].

2. kiirtat/pusztíttat; a pune pe cineva să defrişeze; ausroden lassen. *1572:* tudom Azt hogy nagy lygeth vegebe Egy nagy chyere vala ky Jol lehet koz fold vala de azth kerekes gyorgy kemeny Janos zolgaya vagata ky Irtata megy zanto foldnek [Gyerőmonostor K; KP. Varga gyorgy jb vall]. *1726:* a Dandor Szőllő hegyben egy pusztás (: kit is mind ki kell vagatni és ujjal epitteni :) szőlőt [Backamadaras MT; EHA]. *1841:* (A vágatnak) a' marha el rágás miánn elmetsevészett bokrait, most elore ki vágatni szükséges [Gyalakuta MT; LLt].

3. (falban) nyílást vágat; a pune pe cineva să facă o deschizătură (în zid); (in der Mauer/Wand) Öffnung machen lassen. *1592:* Vrunk eo Nga parancholattiabol, harom faltis vagattak ky az eo Nga zallasa mellet valo hazakra erre penigh Keo Aytok, Zawarok es egieb epittmenick kellettenek [Kv; Szám. 5/XI. 11]. *1621:* vagattuk ki az Borbely Martonne boltiat Aytot Csinalua(n) raya Keomyes Mihallial [Kv; Szám. 15b/IV. 15].

4. szétvágat; a pune pe cineva să taie în bucăţi; zerschneiden lassen. *1817:* (A) Csős Málét ... fel mérettetvén Ugy hordottam bé a Csürbe ... olyan volt, hogy kapával is alig vágottam és huzattam ki a Kasbol tíz és tizen két Csők is meg rothadva égybe lévén ragadva [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

5. átvágat; a pune pe cineva să taie de-a curmezişul; durchschneiden lassen. *1664:* volt egy bokor keöre csinalt malma az D. Terrestrisnek, de az Tatar Chan halat kivanvan az toth kivaghatta, s az halat megh őtte, az malmat fel éghette [UF II, 295]. *1706:* Az eő Nga Halastojat ... Kuruczok vágatak ki, és megis Halásztaták [Zoltán NK; KvAkKt Mss 261].

6. kibányásztat; a pune pe cineva să extragă; ausgraben/abbauen lassen. *1610/1616:* Hadgyúk kgnek 's parancsolyúk is ... annak modgya es rendtartassa szerent, az nyoltz szaz kö sót ki vagatvan, adgya meg mindgyarast mind az mostani Praedicatornak [RDL I. 100 fej.].

7. kiüttet; a pune pe cineva să scoată (ceva); ausschlagen lassen. *1585:* Herczegh Caspar vram ... Negy vedres Altalagban ... Felekre[a] hozta, ky korchomarlasnak okaert az idegen Borth ... Regy zokas zerent az Atalogochkanak feneket ky wagattak volna, hogy ha Herczegh Caspar eszeben wewen az vetket a' tilalmas helyreol el nem vitette volna, es feleken megh talaltathatot volna [Kv; TanJk I/1. 7–8. — [a]A városnak tőszomszédságban lévő jb-falujába]. *1593:* porkolab wram ... kwldeotte hazamra szolgait andrast es miklost boros hordomnak feneket wagattam ky ... az mely bornak az feneket ky wagattam azt beczwiewel kewanom megh mely meg ert wolna fl l4 [UszT]. *1726:* Kovács Péter ur(am) ... a' harangotis maga szolgajaval üttete félre hogj a Falu őszve gyüllyön s az hordo fenekit ki vágassa [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 9].

Szk: *bort* ~ boroshordó fenekét kiütteti. *1700:* Vizkeleti Zsigmond pater ... ennek a városnak sok bosszúságára járt, idegen bort gyakorta titkon behozott, s ha rajtaértték, országot búsitott mindjárt miatta; akinek is tavaly egynehány borát kivágatták a tanácsház előtt [Kv; KvE 272 SzF].

A jel. (helyi) szokásjogi vonatkozására nézve l. *kivág 18.* al. a jegyzetet.

8. (állatot) levágat; a pune pe cineva să taie (un animal) pentru consum; schlachten lassen. *1795:* Bizonyossak lehettnek az irtt Mészárosok, hogy Senkinek rajtokon kivül nem lészen szabad Mészárszékekben árultatni, szokott Husokat ki vágatni, és árulni [Déva; Ks 79. 25/17 1/4]. *1817:* Az az Nagyságod Budatelki Béres ökre még életben vagyon Szabo Uram ki akarta vágotni, de ... nints is Semmi belső nyavalyája, hanem az első job Lábát fájtattya [Szászzsombor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.].

9. kimetszet; a pune pe cineva să taie; (her)ausschneiden lassen. *1584:* az egyik vallo ... sokszor hallotta azt Zabo Catotol, hogy eo rea az Anniarol marat volna halala vta(n) az Bozorkansagh ... az fazekasnet meg feniegette hogy chontorkaibol ky vagattia nyelwet [Kv; TJk IV/1. 278].

10. fölmetszet; a pune pe cineva să facă o incizie; aufschlitzen lassen. *1773:* a Madarát magam vágattam ki ... találtanak benne sok fovenjt és leg elöl edgy fél Magjaroni követ [M.léta TA; JHb II/13].

11. kioperáltat; a pune pe cineva să scoată ceva prin operație; herausoperieren lassen. *1770:* Annak utána resolválta magát, hogy kivágassa, melyet senki sem javallott egy chyrurguson kivül, aki ... ki is vágott a belső részéből ajakának és orcájának mint két tyúknak a zuzza [RettE 234].

12. *vasból* ~ bilincsből/rabságból kiszabadíttat; a dispune eliberarea cuiva din cătușe/captivitate; von den Handschellen/aus der Gefangenschaft befreien lassen. *1668:* ő nagysága kegyelmesen parancsolja, hogy Dévában felmenjek és az micsoda conditokat ő nagysága Bethlen Domokos uram eleiben proponáltat, ha ő kegyelme azokra rá megyen, ő kegyelmit az vasból kivágassam [TML IV, 268 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

13. ~*ja magát a vasból* kiszabadíttatja magát a bilincsből/rabságból; a reuși să se elibereze din cătușe/captivitate cu ajutorul cuiva; sich von den Fesseln/aus der Gefangenschaft befreien lassen. *1662:* Sebessi Ferenc is a vasban és fogságban otthagyatott volna[a], magát azonnal kivágatván a vasbul ... hogy addig onnan ki nem menne, hanem a helyre gondot viselni akarna ... mindjárt megirta vala. És így rabsága illy hirtelen, most egy kevéssé kapitányságra fordult vala [SKr 559. — [a]Székelyhídon].

kivágatás 1. kibányászás; extragere; Ausgraben, Abbau. *1675:* az Szegenyek szamara jarando Sonak kivagatasáért ... f 22 [Kv; Szám. 25/I. 31].

2. kihasítás; defalcare; Ausreißen. *1801:* Geometra ő kegyelmének minden meg kivántato assistentiaval lészünk, és minden nap ő kegyelme mellé a mérésre hat embert, az Lineak(na)k a vagy Tablak(na)k ki-vágatására nézve pedig annyi embert a' mennyit tsak kivánni fog a munkának sietős vagy terhes volta miatt adni fognak [M.zsombor K; Somb. II]. *1831:* ezen 8500 öl hosszuságu Métának kivágotása alkalmatosságával, olyam méllységekbe, és kőszirtes Hegyekbe ütköznénk belé, a melyek miatt a' Métázással ...meg akadnánk [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

3. kiüttetés; scoatere; (Faßboden) Herausschlagen *1681:* A Várasi Korczomallas ... Uy szerint Karaczo(n) napjatol fogva Sz: Mihaly napig az D(omi)nus Terrestris szamara Continualtatik; es senkinekis akkor ... nem szabados bort arulni, hordaja fenekenek kivagatasa poenaja alatt [Vh; VhU 10].

4. levágatás/mészároltatás; tăiere, înjunghiere (a vitelor); Abschlachtung. *1812:* (Az adózó népet) az igavonó Marháik(nak) eladásáról ... igyekezzenek lebeszélleni ... az ilyetén helytelen eladását, vagy kivágatását az igavonó marhák(na)k, az engedetlenek(ne)k példás megbüntetésekkel is megakadályoztatni törekedni, szoross tiszti kötelességek(ne)k esmérjék [TVLt a gub. Torda városa tanácsához]. *1818:* (A magisztrátus) Határozásanál fogva ki rendeltettünk a' Besztertzei országos Sokadalomban a' proba tételre szükséges vágo marhák(na)k meg vásárlására és azok(na)k kivágatásokra [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

kivágathat 1. kiirtathat; a putea pune pe cineva să distrugă; ausrotten lassen können. *1710 k.:* Rabutin ... kérdé; hol vagyon Toroczkainak szőlője, mert ő bizony mindjárt kivágatja ... Mü mondók, hogy igen kevés szőlője vagyon, azt könnyű kivágni, de bizony ő százannyi szőlőnket vágathatja ki nékünk [BÖn. 967].

2. *bort* ~ boroshordó fenekét kiüttetheti; a putea pune pe cineva să scoată fundul butoiului; Boden des Weinfasses (her)ausschlagen lassen können. *1593:* En az teoruent kerem magamnak hogy az melly hordo bort teorueny alat hagiot tartani, abbol en egy cseppet sem attam, Azert the eggiket sem vagathattad volna ky [UszT].

kivágatik 1. a fi tăiat; (her)ausgeschnitten werden. *1820:* a Szilva fák(na)k jobb részsze ki vágatott el posztitatott [Martonos U; Pf].

2. kihasittatik; a fi despicat; herausgerissen werden. *1754:* valami igen szép nagj széljes Sáhos Asztal Keszkenjőket szegtenek bé, meljekis bizonjoson Abroszbol vagy pedig egjebünnét vágattanak ki [Felfalu MT; TGsz 33].

3. kimészároltatik/méretik; a fi tăiat şi vîndut; (ab)geschlachtet werden. *1809:* â Tkts Ns Tisztségnek ... ide utositott betses Levelit ... vettük legyen, kivántuk arra attyafiságoson váloszolni, hogy ... a' marha Husnak fonttya 8 Xáron[a] vagatik ki [Sv; UszLt ComGub. 1623. — [a]Olv.: 8 krajcáron].

4. kioperáltatik; a fi scos/îndepărtat prin operaţie; herausoperiert werden. *1825:* also Szőtsi Pável Dumitru ... Nyaka hátulso részén égy Holt-teteme lévén az operátio által ki-vágatott Chyr. Brassai János által [Dés; DLt 541].

5. megöletik; a fi ucis; getötet werden. *1662:* És ekképpen a jeles méltóságos vitézi fejedelem ember[a] ... illy ideje előtt az magyar nemzet közül török császár éles fegyvere által, ó siralmasan! kivágatott vala [SKr 557. — [a]II. Rákóczi György 1660. jún. 7-én a törökökkel vivott szászfenesi ütközetben kapott sebében Nagyváradon meghalt].

6. *vasból* ~ bilincsből kiszabadittatik; a fi eliberat din cătuşe; von den Fesseln befreit werden. *1662:* Mikes János s minden rabok vasbul kivágatnak [SKr 579].

kivágatlan szétvágatlan; nedecupat; nicht zerschnitten. *1759:* szállittasson el ... Egy Lepedőbe bé takarva, egy turedekb(en) 8 Sing s egy fertály gjapottas gyoltsot ... Egy Türedek gyoltsban 31 asztal keszkenőt ki vágatlant [Sárd AF; TSb 51].

kivágatott 1. kivágott; tăiat (din ceva); (her)ausgeschnitten. *1816:* ugy békéllet meg, hogy az kivágatott négy lántz szem héjántságát is meg fizeti [Sszgy; HSzjP Civis Huszár ifiabb Gyárfás Pál (36) vall.].

2. kihasitott; defalcat; herausgerissen. *1831:* azon fenyvesben ki vágatott egyenes határ lineaban, ötven ölet elöre mérve határ domb erigáltatott [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

3. kibányászott; extras; ausgegraben, abgebaut. *1605:* Mostannis eo kgmek megh tekintúen illyen sullios es terhes wdeobely zolgalattyokat Attanak Ayandekon az Colosy Aknan biro vramnak a' kezen ky vagatot sôbol ket szaz keo sôt [Kv; TanJk I/1. 541].

4. levágott; tăiat pentru consum; abgeschlachtet. *1709:* A Meszar széken ki vagatott 16 Marhak(na)k fadgyatt ... olvasztatvan meg és fel meretven lött libr. 89 [Fog.; UtI]. *1828:* sem Idegen, sem Hazafi ollyan Bőrököt mellyek nem a' mi Thorotzkai Piatzunkan kivágatott Szarvas Marhákrol valok bocskornak vagy egjéb szükségekre ... béhozni ne mérészeljen [Torockó; TLev. 13/3].

kivágattat 1. kiirtat; a pune pe cineva să deţrişeze; ausrotten lassen. *1756:* Minthogy pedig ezen pvszta szölö földnek nagy részit a' tövis bokor bé nötte, annyira hogy a Creditorix Aszszony majd semmi hasznat sem vehetné, ha azon bokrokat ki nem vagottatna s ki nem tisztittatná belölle [Ne; DobLev. I/271. 1a].

2. (hordófeneket) kiüttet; a pune pe cineva să scoată (fundul butoiului); (Faßboden) herausschlagen lassen. *1578:* Az Idege(n) bornak be hozassa felöl eó kegmek Azt wegeztek warasul hogy biro vram mingiart egy zanon be hozassa a pellenger ala es az feneket ky wagattassa megis kialtassa hogy ky idege(n) bort be hozna, igy lenne dolga [Kv; TanJk V/3. 157b].

3. *nyelvét ~ja vkinek* nyelvét kimetszeti/vágatja vkinek; a pune pe cineva să taie limba cuiva; js Zunge herausschneiden lassen. *1672:* Iglai Condert Marton citaltatva(n) az Inctát Boer Cathát, azt allegallya ellene, hogy eötet azzal diffamalta, hogy czinalta volt neki az gyermeket, melyet ha ne(m) docealhat fide dignis et sufficient(is) testib(us), nyelvet kevannya kivagattatni avagy mortuum homagiumá(n) convincaltatni [Kv; TJk VIII/11. 255].

kivágattatás 1. (hordófenék) kiüttetés; scoatere; Herausschlagen (des Faßbodens). *1734:* Senkiis idegen bort be hozni maga italárais ... annál inkább kocsmárlásra ... be hozni meg nem engedtetik bora hordaja(na)k a Város piaczczán valo ki vágattatása alatt [Dés; Jk 450b]. *1785:* az Communitas ... à Mlgs Groff Ur eő Naga Tisztartoját kérte, vagy Admonealtatta hogy ne árultassan[a], de hogy fenyegette volna Hordoinak ki vágatatásával aszt nem tudam nemis hallattam [Torockó; TLev. 4/13. 9]. — [a]Bort].

2. *nyelvének ~ a* nyelve kimetszetése/vágatása; tăierea limbii cuiva; Herausschneiden js Zunge. *1675:* az I engemet kurvának szidalmazott, több illetle(n) szitkokkalis illetett; Per hoc si juris ezen cselekedetiért, nyelvének ki vágattatásán avagy nyelve váltságan kivánom az I-t convincaltatni [Kv; TJk VIII/12. 9].

kivágattatik 1. a fi tăiat; (her)ausgeschnitten werden. *1811:* Ujj Gyümölts fák ültettetnek, a' régiek ki-vágattatnak [ArÉ 29].

2. kiirtatik; a fi defrişat; ausgerodet werden. *1770:* Igazé hogy azon Mikola rész Erdő helly successive és az után kivágattatni s irtattatni kezdetvén azon darabotska helly ... azután fagottotott (!) fel ... ? [Kv; JHbK LVI/1 vk].

3. kipusztittatik; a fi distrus/nimicit; ausgerottet werden. *1742:* az Szőlők igen meg vesztenek mivel igen nagi veszedelme lévén sok Szőlők tőből kivaggattatanak | sok szőlők tőből kivagattatanak nemely resze pedig az mivelletlensege miá parraga maradot [Bh; Told. 25].

4. kiüttetik; a fi scos; herausgeschlagen werden. *1677:* büntettessék, és a' rend kivül kezdet bornak feneke ki-vágattassék, vagy az executor vitesse-el; a' tizenkét forintnak penig két része a' panaszlo félé, harmada az Executoroké légyen; ha szinte valamely Nemes ember maga házánál kezdené-is a' rend kivül valo Korcsomát [AC 106].

Szk: *bor ~* boroshordó feneke kiüttetik. *1700:* ne legyen szabad az idegen Bort be hozni ... ha ki penig ... behozna, ha behozta ad octavum ki nem vinne minden szemely valogatas nelkül a piaczra kihuzatva bora kivágattassek [Dés; Jk 312b].

5. levágattatik/mészároltatik; a fi tăiat pentru consum; abgeschlachtet werden. *1797:* azon marha mint egy nem elégséges volna hogy husnak ki vágottassék [Sinfva TA; Borb.]. *1809:* Ezen 13. darab Marha ki vagattatván lett szin húsa, melly el fontoltatott 47. mása 66 font [Kv; MészCLev.].

6. *nyelve* ~ nyelve kimetszettetik/vágatik; a fi tăiat limba cuiva; js Zunge herausgeschnitten werden. *1648:* Benkeo Balint ... Becsületes Feö Bira(n)k Kovaczi Gaspar Urunkat, ez haza(na)k s varos(na)k Birajat illien szokkal diffamalta: hogy hamis ... aztis mondotta, hogy Eb. An(na)k okaert megh kevanniuk hogy szauait comproballia Alioquin a jure azt kivanniuk hogi nyelue kj vagattassek [Kv; TJk VIII/4. 325]. *1726:* Minthogy Zilahi Eke Janos méltatlanul bestelenitette meg Göntzi Janosnét, inassával valo törvénytelen öszve fekveseket asseralvan ... arra nézve mint illy szokásos nyelveskedö személy az szék ház előtt keményen meg verettessék, és ha többe valakit hasonképpen meg mocskol nyelve is kivágattatik [Kv; TJk XV/6. 52].

7. *vasból* ~ bilincsből/rabságból megszabadittatik; a fi eliberat din cătuşe/captivitate; von den Fesseln/aus der Gefangenschaft befreit werden. *1662:* Mikes János és Horváth Tamás is a vasbul kivágattatván, az vár oltalmára esküdtettek vala [SKr 585].

8. kb. kihúzattatik/töröltetik; a fi şters/radiat; herausgestrichen werden. *1813:* a' Csizmadia Czéhbanis Sopos Sámuelt tsak azért, hogy tsak édgyszer Ütett Lármát a' Czéh Gyülésben s mégis a' Catalogusbolis ki vágáttatott a' neve [Dés; DLt 56. 21].

kivágattatott kivágott; tăiat; ausgeschnitten. *1816:* (Az ajtótábla) közepire négy szegre ki vágattatott kis ablakocskát párkányokba eresztett deszka tojogato fed bé [Jobbágyfva MT; BálLt 67].

kivagdal 1. kivagdos; a tăia rînd pe rînd; nach und nach ausschneiden. *1620:* Az Arokbol az fwzfakat vagdalliak kj, es igj az arkot megh zelesitwe(n), az feoldet mind ket feleöl assak fel, es hordgiak kj az Arok Zelibe [Kv; TanJk II/1. 293]. *1691:* Csiki Istvan ... a' temetöb(en) harom gyümolcz termö fakat ... ki vagdalt [SzJk 250]. *1711:* Az eö Nag(o)k itt Besenyöben leuö gyümölcsös kertiböl az Termö fákat, fiatalokat kik vagdalták ki, és az gyümölcsös körül leuö kertet kik hordották pusztitották? [Búzásbesenyö KK; BfR IV. 30/26 vk]. *1720:* sok Elö Fakat is ki vagdaltak el pusztitottak [Msz; MbK 204]. *1799:* Voltanak Valamelj Nagy szilvafák felesen; de ezekböl a' szegény Lőrintzi igen sokat ki vagdalt talam azértis hogy idősek lévén a' Fák veszni tértenek [A.rákos NK; Pk 7]. *1820:* a' nag fákat, szép fiatalokat ki ne vagdalják [Szászerked K; LLt 67/1846].

2. kiüt; a scoate; herausschlagen. *1745:* egy katona ki vont kardal ütni verni kezde Csürke Pintyéhez az botot ki vagdalá kezéböl [Mocs K; Ks 5. X. 6 Molduvány Vaszily (30) zs vall.].

3. boroshordó fenekét kiüti; a scoate fundul butoiului; den Boden des Weinfasses herausschlagen. *1704:* Minden jószága elpusztult a kurucok mia ... Ami bor ott volt, kit megitták, kiknek fenekeket kivagdalták [WIN I. 261]. *1705:* a boroknak kivagdalták fenekeket [i. h. 586].

4. ~*ja a belét* kiontja a belét; a scoate maţele cuiva; js Eingeweide herausschneiden. *1690:* Doceallya az Actrix Marti Ilona az I. Laszlo Mihály Uram éllén hogj azt mondotta hogj az szorkantjujaval ki vagdallja az belit is [Kovászna Hsz; HSzjP].

kivagdalt kivagdosott; tăiat; herausgeschnitten, gefällt. *1829:* a' ki vagdalt füszfák ... két szálbol állanak ... a' Molnár Kováts János azt beszéllette hogy Olá Glígor vagdalta ki [Csókfva MT; TSb 24].

kivagdaltat kivagdostat; a pune pe cineva să taie; heraushauen/schneiden lassen. *1662:* bemenvén a várba, az hidat be kezdék szedetni minden hidlásfáival, gerendáival, igáival és még cövekeit is kivagdaltatni, kapuját berakatni, tölteni és csak a vár oltalmára magokat készíteni kényszerittettek vala[a] [SKr 581. — [a]Várad várának 1660-beli a vár feladásával végződö török ostromakor]. *1844:* A' sétáló ösvenyek a kert és gyepük mellett sok ákátz, Jegenye, füz és egyébb vad, 's gyümölts termö fák is lévén, azokat 's azoknak jövéseiket az arendatornak ki vagdaltatni szabad nem lészen [Mv; TSb 37].

kivagdaltatik 1. kivagdostatik; a fi tăiat; herausgeschnitten werden. *1752:* A Józi Fö Biro harmad magával fátéálá elöttünk hogy ... 22 Oltoványok vagdaltattak ki Szépek 's ollyak hogj a' jövö Esztendöb(en) Gyümöltsöt is termettek vagy teremhettek volna [Józ Sz; BK]. *1829:* a' mely helyröl a' füsz fák ki vagdaltattak a' valoságos viz hagyás, és a' küküllö vize ott folyt [Csókfva MT; TSb 24].

2. *vasból* ~ bilincsböl/rabságból megszabadittatik; a fi eliberat din cătuşe/captivitate; von den Fesseln/aus der Gefangenschaft befreit werden. *1662:* a Velence utcai járásbéli lakosokkal Tinódi Péter hadnagyok, a várbéli rabok, kik a vasakból kivagdaltatván, a vár oltalmára esküdtettek vala, s itt is azon bástyai hadnagy fizetett drabantival s az erdélyi gyalogok közül is valahányan [SKr 584–5].

kivághat 1. a putea tăia; (her)ausschneiden können. *1667:* Eztis tudom hogy ... Csiepregi Mihály Ur(am) égykor alá hiva az mesgyén valami szeoleo teoket bé deolteogete az mesgyébeol az Szeots Mihály szeoleje felé, monda: hogy ezeket mind ki vághatnám, mert mind â mesgyeb(en) vadnak [Kv; RDL I. 148 Martinus Kováts Colosvariensis nunc Custos vinearum in promontorio Békáspatak (35) vall.].

2. *bornak fenekét* ~*ja* a boroshordó fenekét kiütheti; a putea scoate fundul butoiului; den Boden des Weinfasses herausschlagen können. *1677:* Az Egyházi rendek-is hasonloképpen ... Korcsomát kezdeni ne mérészellyenek; alioquin pro testimonio vagy Tiszteket, vagy ha azt nem kaphatnak csak egy Nemes embert-is hivatván, boroknak fenekit szabadoson ki-vághassák [AC 107].

kivágott 1. kivájt; scobit; ausgegraben/gehöhlt. *1652:* Az Tömlöcz kö sziklábol ki vágot. Mélysége negyed fél öl ä föld szinig. Torkolattya cserfa gerendákkal béllelt [Görgény MT; Törzs]. *1694:* az belső Var Udvaranak az felsö szegeleti mellet va(gyo)n egy Kösziklabol ki vagot Kut, melly tellyesseggel mindenestöl fogva el pusztult [Kövár Szt; JHb Inv.]. *1697:* Ezen gabonas haz alátt is vagjon egj kö sziklábol ki vagott kis pincze [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter inv. 11].

2. kiirtott; defrişat; ausgerodet. *1827:* állodialis Erdejek ... rész szerint jo Épületre valo rész szerént aprob nevedékeny, rész szerént pedig egészen kivágat és Puszti-

tatott erdő [Cege SzD; WassLt Conscr. 14] | ez egészen ki vâgat erdö [Mohaly SzD; i. h. 119].

3. vágott; tăiat; herausgeschnitten. *1656:* Ezen kasomatanak vagyon az var arkara ki vagott ablaka nro. 1, meliben vagjon egy vas rosteli, lakattia kolczia megh vagyon | Ezen pincze boltasos tehelyes jo, also resze teghlaval padimentumozott, harom ki vagot ablaka, ketteje lantornas [UF II, 96, 178]. *1831:* hatvan kilentz ölet, a' fenyves között e végre ki vágott nyilásan előre mérve határ homp hányottatván, az alá temérdek hót szén temettetett [Remete Cs/Toplica MT; Born. XVb].

4. kiszakitott; defalcat; herausgerissen *1841:* most ezen igazán ki mért, 's az Bátyám ... Allodiális Tábla Földjiböl ki vágott, hasitott, oly Minéműségű, an(n)nyi menyiségű ... rész Föld, effective az én Tábla Földemhez Csatoltatván ... kezemhez akarom venni [M.zsombor K; Somb. II].

5. kimetszett; decupat; ausgemeißelt/gestochen. *1779:* 19-na Septembris temettetett a szegény gr. Bethlen Lajos úr ... Fekete bársonnyal volt bevonva a koporsója, sűrűn megverve nagyfejű ezüst szegekkel, a két oldalán pedig ezüst pléhből kivágott betűkből: Ludovicus Comes de Bethlen, natus 1714, denatus Ao. 1779 [RettE 401].

6. felvágott/hasitott; crăpat; aufgeschlitzt. *1736:* Nyárban penig az öreg urak matéria köntösben jártanak, az vagy bibor vagy kanavácz vagy kamuka volt, mert bársonyban az egy fejedelmen kívűl másnak járni szabad nem volt: az ifiú urak penig karban kivágott olyan foszlán horvát módra kivágva, abból kifüggött vagy skófiummal vagy arany fonallal varrott ingeknek az újja [MetTr 352].

7. '?' *1747:* Láttam ... két katonát, égyiknek veres hoszszu kalpagja, a' másiknak pedig ki vágott Csákoja égy forma szederjes Mundérban valanak [Alör SzD; Ks 27. XVII].

8. készitett; făcut; verfertigt. *1746:* Négj szegre ki vágott aknáju tölgjfa általag [Borsa K; Told. 49].

9. levágott; tăiat pentru consum; abgeschlachtet. *1802:* Egy ki vágatt Bikának husából, Böriböl percipiáltak Mfor. 36 Pénz 16 [Torockó; TLev. 5]. *1837:* ezen Honap ... 6-án ki vágott két Sertésekböl jött ... Májos 19 szál ... Gömbötz vagy véres 6 Darab ... Nyelv kettö 's egy Gyomor átoljába és két Cseplesz Háj [Torda; TLt Közig. ir. 39/837].

10. kivert; care avea un ochi scos; (her)ausgeschlagen. *1657:* Másnap mindjárt érkezék az egyik szemét Fogarasban kivágott Csáki komornyikja, Pettényi [KemÖn. 142].

kivágyakozik vágyakozik vhová; a dori să meargă undeva; sich irgendwohin sehnen. *1669:* elhiszem ugyan, mint olyan ember, házához ki fog vágyakozni, de igen jól esnék, ha Dávid deák uramat meg várhatná ö kegyelme [TML IV, 590 Teleki Mihály Naláczi Istvánhoz].

kivágyik elvágyakozik vhonnan; a dori să plece de undeva; sich (hin)wegsehnen. *1710 k.:* édes fiam, József ... Te, tudom, maholnap a scholából kivágysz [BÖn. 483].

kiváj 1. a scobi; aushöhlen. *1761:* Bort szűrö Lio, egyik egész fábol van ki vajva 2 [Branyicska H; JHb XXXV/39. 22]. *1840:* a K Monostori Papiros Malomnál ... Bikkfa ormok a zsilipre egyik 1 1/2 öl hosszu a másik 4 schug és 8 czol egy schug szélesek készen ki vájva ki faragva [Km; KmULev. 2].

2. *~ja vki szemét* a-i scoate ochii cuiva; js Auge ausdrücken/hacken. *1584:* Varro Casparnę vallia ... chizar Agostonnę ... Jgy kezde bezelleny ... Az vram kialtany kezde, oda futama(m). Es az eoneón markabol Ada az tizta Ep zemet 'a kezembe, ky vaitak volt hertelen a' zemet [Kv; TJk IV/1. 275]. *1658:* A jenei katonák, hogy ha lehetne, az szememet is kivájnák, olyan az jenei ember [TML 164 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

3. kivés; a ciopli cu dalta; ausmeißeln. *1595:* Mikor az sok loat haittottak vala az közep kapúj kö kertben: Ot az nagy lakatnak vaittak ki az feneket: Attzellyat, feneket, czjnalt Lakatos Benedek rea ... d 10 [Kv; Szám. 6/XVII. 120 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

4. kiszed; a scoate; herausnehmen. *1691:* két véka kender magomot Dósa Thamás Uram az jobbágyához adta volt, hogy el vesse ő számára s nehezen tudtam ki vájni a keziböl [F.volál Hsz; HSzjP Pater István cognomine Gál, mostan Száraz Pataki Parochus (40) vall.]. *1730:* azon keresztet ... Thordai Borbély Istvánné ă mint ă Piacz felé ment volna ott à Sárból vájta ki [Kv; MvRKLev.].

Szk: *~ vkit a koszból. 1717:* aztis hallotta(m) az Aszszonjtól eö kgtöl hogj négj forinton vette[a], és hogj csak az koszszábol a mig ki vájtákis sokatt ocsmánykodtatott vélle [Koronka MT; Mk Ugron lev. 1717–1738 László Jánosné Deberki Sophia (30) jb vall. — [a]Varró Jánost] ✱ *~ vkit vki kezéből* kiszed/szabadít vkit vki kezéből. *1717:* Becski Ura(m) ... arczul Csapván Dobai Uramat, mind a két kezével az hajáb(a) ragada magam nagy nehezen vájtam ki a kezéböl [M.köblös SzD; RLt Balog Mihály (54) ns vall.].

5. kivájkál; a scoate; ausgraben/wühlen. *1729:* egj Katona ... ă faval ugj meg verte föbe, hogy ă száján és fülin bövön ki jütt ă vér, Felesége vájván ki másnap alutt vért ă füliböl [Sövényfva KK; TSb 51].

◇ **Szk:** *bajjal lehet egy szót ~ni belőle* alig lehet szóra birni; abia poţi scoate o vorbă de la cineva; kaum zum Sprechen bewegen können. *1841:* a' Rosi kedve — mind a Barometrum az idö utánn jár — hol jobb-roszszabb — néha jo kedvel beszélget — néha bajjal lehet edgy szot ki vájni belölle [Veresegyháza AF; DobLev. V/12].

kivájhat 1. kiszedhet/megkaphat vkitöl vmit; a putea scoate ceva de la cineva; etw. herausbekommen können. *1730:* (A) debitumnak meg fizetését determinalta vala Rh f 43 de az ólta semmikeppen ki nem vájhattjuk [Vizakna AF; Ks 83]. *1782:* Kodrián György ... jövén Brádrol, a Lova farára vette ide valo Oprián Josát, s akkor a tarisnyájábol 6 Rf. el lopot s még ma sem vájhatta ki töle [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

2. *~ja magát vki kezéből* kiszabadulhat, kiszabadithatja magát vki kezéböl; a se putea elibera din mîinile cuiva; sich aus js Hand befreien können. *1638:* engemet is megh fogot Moldouaj Marton, melliemen az dolmant s nem vaihatta(m) ki megamat kezeböl [Mv; MvLt 291. 131a].

kivájt kb kivágott; scos (prin săpare), săpat; (her)ausgegraben. *1844:* Szalantai Ferentz és Szalantai Sándor

mesterek kötelesek a Négy láto mesterek napi díját meg fizetni hogy azon helyről agyagot vajtanak. — valamint Szintén az ot kivájt agyagot széjel háni (így) | Erdelyi Samel (!) mestertársunk panaszoly (!), hogy Szilágyi Károly mester társunk a' kivájt agyagját elhorta [Zilah; ZFaz.].

kivakar 1. kikapar; a scoate (zgîriind pămîntul), a dezgropa; (her)auskratzen/scharren. *1737:* tiszta igassagh, es tudom hogj sokan engemet ki vakarnanak a Földbol midón Isten el hozza az en vilaghi eletennek (!) punctumat [O.fenes K; Ks 99 Mikola László lev.].

2. előkapar; a scoate la iveală; hervorkratzen/scharren. **Sz:** *affélét a tyúk is ~. 1660:* ha Kegyelmed holmit ide küld, ne hozza maga, hanem valami bizonyos emberétől csak titkon küldje ide, hogy senki ne tudja itt is Korda uramnál több, mert az mint ő nagysága mondja, affélét az tyúk is ki szokott vakarni [TML I, 539 Rhédei Ferenc Teleki Mihályhoz] ✱ *holt tyúk mindent ~. 1841:* Méltoztassék Nagyságod, Csendes humorral maradni, mert a mint mondják a holt Tyuk mindent ki vakar [Görgény MT; Born. G. XXIVb Csiki Sámuel lev.].

3. kiszed vkitől vmit; a scoate ceva de la cineva; etw. von jm herauskriegen. *1879:* a Kerekes 3 o. é. forintját nem kellene abban a tolvajzsebben felejteni ... Én törtem rajta a fejemet, hogyan vakarjam ki; nem tudom még a módját [PLev. 69 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kivakog elmakog; a spune bîlbîindu-se; herstammeln. *1766:* A főispán úr is szépen beköszöne. Palatkai Imre vicenótárius, noha leírta volt amit reponálni kellett, mégis alig tudta kivakogni [RettE 198].

kivakoltat be/levakoltat; a pune pe cineva să tencuiască; (mit Mörtel) bewerfen lassen. *1814:* A Groff Ur ő Nagysága ... az épületek Fedeleit a' hol hibások voltak megigazittatta, Falait ki vakoltatta és fejérittette [Banyica K; BfR 117/1 Csetyerás Dani (54) col. vall.].

kiválaszt 1. a alege (din/dintre ...); herauswählen. *1579:* Vaiollabanis[a] Sombory Annaazzony Almadj Andrasne; Ezeket az Jobbagyokat ualaztotta ky [Szilkerék SzD; JHbK XLV/14. — [a]Vajola K]. *1606:* Mîkor Daniel Peter vram az falut perlj vala kj valazta azkor Daniel Peter vram Lörincz gergelt, Chiato Petert, Thazo Peter Janos deakoth azt monda hogy kwleön akaria azokat keresnj [UszT 20/313 Sos gieörgj wargiasj lib. vall]. *1724:* Mikor az Falu kilentz embert ki választ hogy hűtős embereket válaszanak az kiknek szere s négy esztendők alat nem viselték semmi szin alat magokrol el ne vethessék ha nem ha ollyak találtatnak az ki (!) még az hűtősséget nem viselték [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 33]. *1766:* Ezenn földőt igen bajos volna ma a' többi földek közül ki valasztani [Udvarfva MT; Told. 69].

2. megválaszt; a alege; wählen. *1809:* Néhai Harangozonknak halála után ... egyes akaratbol egy ahoz értő 's tudo Sorbán János nevezetű sorsosunkot ... arra kiválasztottuk [UszLt ComGub. 1643].

3. különválaszt; a separa/despărți; absondern, trennen. *XVIII. sz. eleje:* Az melly Menesben á Mén Lovat Szabadon Szoktak ereszteni, az Meddő Kanczakot mind ki kell onnan választani, és az ollyanokot kézrül kell hágatni [JHb 17/10 lótartási ut.].

4. kiválogat; a alege (din ...); aussondern *1573:* Sandor Janos felesege Anna ... vallia, hogi tawalj Zent Demeter Napban[a] volt egy pentek Nap hogy Janos kenez ky valaztotta az eo Jwhayt az pastore keozzwl [Kv; TJk III/3. 103. — [a]Okt. 26]. *1587:* Az mely 11. kost az Johok keozuwl ky walaztottak mellyet az feleken[a] kwleon Eoriztettem [Kv; Szám. 3/XXXIV. 16 Zabo György isp. m. kezével. — [a]Felek, a város tőszomszédos jb-faluja]. *1642:* az dezmalaskor 12 kalongia buzat az tiztaiaban valaztot ki [Gyalu K; GyU 80]. *1745:* Görbe Gábor más hajto társával Kotsis Mártonnal, makkon hizot esztendős sértésemet ki választatta a' többi közül és m(e)g ették [Szásznyires SzD; Ks]. *1753:* az 307: véka tiszta buzának a szépit ki választván el vettettem [Szentmargita SzD; Ks 11. 18. CII]. *1865:* Ha lennének könyveim közt ollyanak, mellyekre léányaim vágynának, azokat válasszák ki magok számára [Kv; Végr. 4].

5. szétválaszt; a separa; sondern. *1757:* az illyen láthato Aranyos kőveket ... a' Bányákbol ki vágjuk, ki horgyuk; mosárokban meg törjük, s ahoz valo választo tekenőtskével, mellynek Sádtrok neve, ki választyuk [Zalatna AF; JHb Borsai István nyil.].

kiválasztás 1. alegere (din ...); Auswahl. *1865:* Az özvegy papnék és tanulok azutáni kiválasztását, kedves fiamra B Radák Ádámra bizom [Kv; Végr. 5].

2. választás; alegere; Wahl. *1787:* Consistorialis gyűlés celebráltatván ... a' Collegium és Eklesia Fundusinak administratiojára egy alkalmatos Személynek ki választása iránt, concludáltatott, hogy ... az emlitett Hivatal offeráltassék Pataki Mihály Uramnak [Kv; SRE 247]. *1833:* A' Harangazok ki választása s meg tétele leg inkább e' T. Papokat illetvén, ezt a' just kezekbe is adom, oly formán, hogy a Papi Háztol nem meszsze lako, szegényebb sorsu, arra alkalmatos, hivséges személyekre bizzák ezen kötelességet [Vaja MT; HbEk].

3. megválasztás; alegere; Erwählung. *1794:* mihelyt illendő Fundus szereztethetik, azonnal a' lejendő káplánnak ki választása és be állitása iránt is fog gondoskodni[a] [Kv; SRE 294. — [a]A Consistorium].

kiválasztat kiválogattat; a pune pe cineva să aleagă; aussondern lassen. *1746:* kiválasztata két negjed fű Tulkot, edgj negjed fű tőgyelő Tehenet, és edgj öreg Tehenet idei borjával edgjűtt [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 150].

kiválasztatik kiválogattatik; a fi ales; ausgesondert/gewählt werden. *1823–1830:* én vittem véghez, hogy a legjobb énekesek választassanak ki minden classisból [FogE 121].

kiválasztott ales; ausgewählt. *1843:* megesmerem hogy, 106. Százhat font fonalat és háram font háram fertály veres fejtőt kezemhez vettem ameliből, fogam Szőnni következendő kiválasztat formákat[a] [Kv; IB. Konetzni Ignátz takácsmester nyil. — [a]Köv. a részl.].

kiválik 1. különválik; a se despărți; sich absondern *1657:* Elhagyván azért az vélem lévőket egyedül közelítek az parthoz, túl is pedig elhaladván az többi, kiválék és marada hátrébb egy jómódú, personatus és köntösös ember, kard oldalán és hosszú puska vállán [KemÖn. 195].

2. (folyóvíz) kiszakad; (despre apă curgătoare) a se despărţi; (Flußwasser) sich trennen. *1840:* A Papiros Malmon fellyül, ahol a papiros malom vize a kis szamosbol ki válik: vagyon füsü tzövekelés — a mely tölgyfa tzövekeken 2 hosszu tölgyfa gerendákból és 4 keresztül valo tölgyfa gerendákból áll [Km; KmULev. 2].

kivall 1. (be/meg)vall; a mărturisi; (ein)gestehen. *1583:* Az meli leani Ilona fogua uolt az Toromban[a] ... mondotta ezeket ... De en ezeket mind azert vallom ki hogj Kendi Janos az Zoknianak valo poztot megh nem ada, czak bozzusagomban [Kv; TJk IV/1. 157e. — [a]A városi börtönben]. *1632:* Azt is hallom mástul, hogy eccer odajött az házunkhoz. De én azt sem tudtam különben, hanem azután hallottam, hogy maga kivallotta az asszony [Mv; MvLt 290. 79b–82b]. *1732:* a' Tót lovász ... meg ijedvén attól hogy meg vereti, igazán ki vallotta, hogy János Déák uramtol hozott egy fertaly égett bort 3. polturán [Hévíz NK; JHbT]. *1768/1771:* az irt Dsugya ... kemenyebb szóval imponálá nékem, hogy ne vallyam ki ezen folyo Inquisitioba, hogy ő azon 13 vftokat desumalta rajtam [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.]. *1805:* egy tserepből a virágot ki téptem s elsöb(en) eltagadtam, de azután ki vallattam [Dés; KMN 59]. *1809:* sok szorongatás után Noda Mátét megeskették, és ugy vallotta ki [F.rákos U; Falujk 43 Sebe János pap-not. kezével].

2. felsorol; a enumera; aufzählen. *1648/1687 k.:* Kővesdi Visita(ti)oba(n) ā hét hites emberek hitek után vallák ki előttünk ā templomhoz valo eszközöket[a] [MMatr. 394. — [a]Köv. a fels.].

kivaló külsőségbeli birtok/ingatlan; pămînturile/bunurile care se găsesc în hotarul satului; außenliegendes Gut/Immobiliargut. *1614:* az eötöd rezet keuanom mind kw waloknak es mind ben waloknak [Szentegyházasoláhfalu U; OfLev.].

kiváló 1. el/kiágazó; care se ramifică; abzweigend. *1799:* a Köves Ország ut, és az abbol ki váló Bodoni ut [Kv; MvHn].

2. kiemelkedő/magasló; deosebit (de ...); hervorragend. *1866:* nemzetünknek kiválo elönyére van ha mentöl több szegény ifiu tanul, és emelkedik ki tanulása által a'porbol [Gyalu K; RAk 122 püsp. kl].

kiválóan kiemelkedően/magaslóan; deosebit; hervorragend. *1886:* Az EMKE javára február hóban felolvasó estélyeket rendezünk Kolozsvárt ... Nekem jutott ez a kellemes megbízás, hogy téged a közreműködésre felkérjelek ... a rendező bizottság előtt azon meggyőződésemnek adtam kifejezést, hogy ... teljesíteni is fogod e kiválóan nemes és hazafias cél érdekében teendő kérésünket [PLev. 128 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kiválogat 1. kiválaszt; a alege (dintre ...); auswählen. *1710:* Kevés idö múlva kiválogatának közülök egynehány rab praedikatorokot, kiknek neveket emlékezetre leírtam[a] [CsH 97. — [a]Köv. a nevek fels.]. *1869:* Válaszszatok jobb oldali kovetet, hogy csinályanak osztrák katonát az egész magyarországbol, hogy valogassák ki a magyar fiuk javát ... s a maradékot, csonkákat, öregeket hagyják meg honvédeknek [Pf Pálffy Károly lev. Kv-ról].

2. különválogat; a alege (din ...); absondern. *1638:* Monda azirt Szeöcz Istua(n) my nekünk hogi nosza szep szerent valogassatok ki az eökrejteket s hajczatok haza s ugia(n) ki valogatok az mint lehete [Mv; MvLt 291. 150a]. *1758:* Azon reggel ki vállogatta ki igen sietve onnét Juhait mig Sárosi György Ur(am) ki érkezett, hogj ott ne érje [Msz; Sár. vk]. *1762:* az fel adot panasz szerént p(rae)sumalhatni, hogj már ez elöt Meszaros eökegjelmek az böreknek szepit ki válogatván, külenesen el adták [Torda; TJkT V. 126]. *1831:* (A négy juhot) Intze Sigmond Uram Baktsi Ádám Urammal ... a seregből ki vállogatták [Martonos Hsz; HSzjP Böjte Miklós (23) gy. kat. vall.]. *1836:* Itt a többi Kender fanalakrol el halgatok addig, mig az fen irtakott ki vállagattya, és felveti; s engemet tudositt arrol hogy az ött abroszra és ... 42 keskenyökre hány font fonal ment fel [IB gr. Bethlen Sámuelné takácsnak szóló ut.].

kiválogatott különválogatott; ales; ausgewählt, abgesondert. *1687:* tisztek által ... percipiáltak[a] ezek: Ottvaló majorságbúl kiválogatott m. juh, nro. 43. Radnótrúl hajtott öreg ökör, nro. 9[b] [AUt 576 ebesfvi szám. — [a]Így, *percipiáltattak* h. [b]Folyt. a fels.].

kiválogattat különválasztat; a pune pe cineva să alcagă (din ...); absondern lassen. *1768:* Azon bé hajtott ökröket ... menyire büntettette s taxalta? ... Kicsoda vállagattatott ki azon bé hajtott ökrökből egy nehány pár ökröket ...? [Dob.; Born. VI/6 vk].

kiválólag kivált/különösképpen; mai ales, mai cu seamă, îndeosebi; besonders, im besonderen. *1869:* minden népiskolai hatóság és tanító utasittatik a ... feltételek és rendeletek pontos teljesitésére, kiválólag elrendelvén a törvényben megszabott tantárgyak tanitását, az iskoláknak tanszerekkel kiállitását és a tanköteles gyermekeknek éven át 8 hónapig rendes feljárását [M.bikal K; RAk 175].

kivalóságosodik bebizonyosodik; a se dovedi; sich bestätigen. *1777:* Popa Juontol halottam nekem mondani, hogy ... Popa Peter jol nyugszik az ő munkájában. De rövid idö alatt meg mutattya, hogy mas keppen Lészen kiis valosagosodott, mivel el is éget a Háza [Ludvég K; KLev. Belgyán Jákob (54) zs vall.].

kivalósodik kiderül/tudódik; a ieşi la iveală, a se afla; sich zeigen/aufklären. *1769:* ha kik az Lakosok közül az illyen gonosz tolvajok(na)k szállast adnának, az ollyanok, ki valosódván akaszto faval büntététnék [UszLt XIII/97a].

kivált *ige* **1.** (zálogból) visszaválít; a scoate/răscumpăra (un amanet); (Pfand) auslösen. *1568:* Andras Kato ... monda am meg szerzodem vele ky valtom az gywroth [Kv; TJk III/1. 263]. *1591:* Thudom az melj peres feold vagio(n) Nagj Veolgjben Seocz Mihalj ket paripa arraban atta vala Peter deaknak eo orota, teowe szanto feolde, eo bira, Thudom aztis hogj magiarj Thamasnak atta vala zalogba(n) p(er) fl.8: Magiarj Thamas zwgodik (!) vala hogj Capitanj kj veotte kezebwl az feoldet de en azt nem tudo(m) kj szamara valtotta kj [Szu; UszT]. *1632:* Azt en nem tudom mint valtotta ki Zabo Istua(n) azt az zölöt ozton avagj nem [Mv; MvLt 290.69b]. *1696:*

Magyar Bogáta[a] nevü falucskát akarván ki váltanom [Monostorszeg SzD; Ks 11.XLVI.12. — [a]SzD]. *1784:* Azon Joszágot mellyet Nagy alias Szösz György ki valtatt [Csíba MT; Told. 45/16]. *1824:* az Tisztelt Aszszany ... kaszállomat zálogul használhassa és birhassa minden törvényes lépés közbe jövése nélkül mind addig valamig azon pénznek megadásával kiváltam [Ne; DobLev. V/1093]. *1825:* Ha mikor ki váltoni akarná[a] kötőlős lészen a Tit Bornemisza Adám Ur a ki váltani valo Szándekát ... jo korán ... meg jelenteni [Nagylak AF; i.h. V/1102. — [a]A jószágot].

Szk: *vérség jussán ~. 1800:* Szentpáliné ... vesztegető lévén ... el adta[a] Néhai Compactor Enyedi Ferentz Vramnak ... a honnét is vérség jussán ... ki váltotta, és maga birodalma alá vette Néhai Tek. Borbereki Joseff Uram [Ne; DobLev. IV/838. 1b. — [a]Az ingatlant] ✱ *vki vérségén ~. 1751:* a Felesege versegin valtotta volt ki azon joszagot [Szacsva Hsz; DLev. 5/XIV] ✱ *zálogból/zálogost ~. 1803:* Az Adámosi[a] Rakosianum jus joszágotskát zalogbol ki kelletvén ... váltani [Kv; Pk 7. — [a]KK] ! tudom azt hogy az Öregebb Moses János Zsákodon mind örökös mind Zállagos Joszágot bírt, melyböl a Vöjinek Tordai Mihálynakis valamit oda eresztett volt a bébirásért, de hogy a Zállogost ki Váltották ... a Tordai Mihály bé bírásának mindjárt vége leve [Szenterzsébet U; Borb. II Agilis Kádár Márton (81) vall.] ✱ *zálogot ~. 1558:* Az Mynt akkoron hattam wala hogy walamy Marhamat el aggyak es azzal az zalagokat ky walczjak s Azert en az zalagoknak yob Rezet ky waltottam [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. *1713:* ha én azon zállagimot ki nem váltom, az interese is huva tovább szaporodik [JHb II/1 gr. Mikes Miklósné Bethlen Druzsina gr. Csáky Istvánhoz].

2. megvált; a răscumpăra; ablösen/kaufen. *1591:* adattot B vra(m) az Tanachy akaratyabol à hoharnak godonak hogy eö Magat feleseget ky walchya es haza zeyen Lakyo(n) f 2 d 0 [Kv; Szám. 5/I. 5]. *1682:* azon ket eörökös Jobbagymat ... adom ... Polyk Janos vr(amna)k eo kg(ne)k Zálagb(an) ... illyen Conditiok alatt ... sem magam sem maradekim azon ket Jobbagyokat eo kglmetöl ... ki nem valtom ... sem kivaltani nem enghed(em)[a] [Kv; RDL I.159. — [a]Tizenkét évig].

3. (váltsággal) kiszabadít; a elibera (plătind suma de răscumpărare); (durch Ablöse) befreien. *1574:* Deak Matthe Azt vallia ... Zekel Matthe Andrast, Eo veotte volt ky kezeszegen, Az vtan Tahat az hagiot Birotwl Zeoch Mihaltwl esmet Rea keowetzet es Be vitette volt az varos haza eleol az Toromba, Esmet eo valtotta ky [Kv; TJk III/3.342]. *1584:* Anna Daroczy Balinthne ... vallia ... mikor Adossagert meg fogtak volna Daroczy petert, vra(m) valtotta vala ky, eo fizetet vala megh erte [Kv; TJk IV/1. 309]. *1670:* Boncza Janos Mostani Felesege lopasa Mia fogsagban eset volt, melyből külömben ki nem szabadulhata, hanem kenszeritetek fojamadni ... Diosi Janos Ur(am)hoz hogy Eö kegyelme ... Mostani rabsagabol valtana ki [M.köblös SzD; RLt 1]. *1671:* Végeztük ... hogy ha valamelly Rabnak felesége, az maga saját joszágának árrán váltya-ki az Urát, vagy váltotta-ki ennek előtte, addig az summáig valo jussa fenn vagyon az Ura joszágában az melly joszágot az maga joszágának el-adásával tartott-meg [CC 62–3]. *1772:* ki váltyákc a' Tömletzből vagy nem Kránka Tódort? [Koronka MT; Told 26].

Szk: *ö magán ~. 1588:* Kendi Sandor rea kwldeoth felesegemet meg fogatta, ell vitette vajdahazara[a] tiztartoyawal, az fiam erte ment az anyaert eo magan valtotta ky [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall. — [a]Vajdaháza, eltünt település Debren (Sz) táján] ✱ *sarc által ~* sarccal kiment/szabadít. *1666:* Pokai Matyas Vr(am) is Poganok rabsagaban esven, az Felesege Nemes Orban Judit Aszony ... Urát ... rabsagbol sancz altal ki valtotta [BálLt 55].

4. (tilalmasba hajtott/tévedt állatot) visszaszerez/vált; a răscumpăra (un animal luat de pripas); (ins Gehege getriebenes/verirrtes Tier) zurückverschaffen/auslösen. *1590/1593:* az barmot kit it kaphattak, megis keoteottik az Malomnal az Deesi Molnarok, az migh kj valtottak teólleók [Szentmargita SzD; Ks]. *1592:* Perechieni Georgi, Zekel Marton ... valliak Tawali haitottunk vala be egi lowat az buzarol ... mi mindennek attuk hirre hogi kie volna ... hanem egiszer ieowenek oda ezek az Menes paztorok s vgi valtak kj teollunk [Kv; TJk V/1. 275]. *1608:* a' marhat ... Eyel ha szanszandikkal öztek bele, az mint ki valthattak ugy hallottam hogy ket ket penzel waltottak ky [UszT 20/358 Orban Petken lako Simandi Janos Jobagia (60) vall.]. *1752:* Boda Mihájtul hallottam az Diosadi Biráknak ezt mondani hogj mirt vittik a Tinaját Furu Győrni mert nem vátom ki ha ot meg dőglik is [Diósad Sz; WLt Kis Kata Kolcsár István felesige (48) ns vall.]. *1768:* a Mező pásztorok midőn Ludgyait bé hajtották ... eö Nga ezeket ki váltotta, a hajto pénzt ... mindenkor meg fizette [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29]. *1831:* a Gujaba nem szokott marhák ki tsapangván, a szöllökből el köttettek, s azokat én nekem kelletven megis ki váltanom [Dés; DLt 332].

5. katonaságtól kiment/megvált; a scăpa de serviciul militar; jn vom Militärdienst befreien. *1756:* Volt ezen Ecclesianak egy Imreh István nevü Jobbágya, kiis a Katonak kőzi álván egy kevés idő mulva Kenszeritette az Ecclesiát, hogy váltsa ki onnat, de minthogy az Eccla meg elégedett volt a velle való Sok bajlodással ... nem váltotta ki [Nagyernye MT; EHA].

6. lecserél/vált vkit; a schimba pe cineva; jn ablösen. *1619:* Én immár eltöltöttem esztendőmet, várom csak az Nagyságod kegyelmességét, hogy Nagyságod innét ez nyomorúságnak helyéről[a] kiváltson és szabaditson [BTN[4] 218. — [a]A török portán való diplomáciai szolgálatból]. *1702:* A die 15 Augusti Török Sigmond Attyánkfia Commissiarüskodgjék, usq(ue) ad 15 Septembris, akkor Janosfalvi Janos Attyánkfia 15. 7bris bé álván, usq(ue) ad 15 8bris continuuskodgjék, és ismét váltsa ki Török Sigmond Attyánkfia, s continuálkodgjék egj holnapig [UszLT IX. 77. 47 gub.].

Szk: *~ják egymást* felváltják egymást (egymást felváltva teljesítenek szolgálatot). *1667:* Ha a szükség úgy kivánja, Bethlen Gergely uram mellé rendeljen huszonöt lovasokat, kik holnaponkint egymást kiváltsák [TML IV. 97 a fej. Teleki Mihályhoz]. *1702:* A die 15 Augusti Török Sigmond Attyánkfia Commissiarüskodgjék, usq(ue) ad 15. Septembr(is), akkor Janosfalvi Janos Attyánkfia 15. 7bris bé álván, usq(ue) ad 15. 8bris kontinuuskodgjék ... folytassák hivatallyokat egj egj holnapig, és ugy váltsák ki egymást [UszLt IX. 77. 47 gub.].

7. (vmilyen hivatalos iratot) kivesz, beszerez; a procura/obţine (un act oficial); (irgendein amtliches Schreiben) herausnehmen/verschaffen. *1592:* Hoz Leörincz

vra(m) volt feyerwarra az Terminuson ... Valtot Leórincz vram egi Lewelet ki az teórweni haznal f 3 [Kv; Szám. 5/XIV. 139 Eppel Péter sp kezével]. *1609:* Biro es Tanaczi akaratiabol valtottam kj az Articulust ... f. 2 [Kv; i.h. 126/IV. 153]. *1732:* Fejertoi Szunyog Ferencz Ur(am) eö kglme ... küldvén levelét a Ne(m)es Város régen el veszet eö kglmenél levö levelek iránt, hogj valcsuk ki [Dés; Jk 429]. *1747/1752:* a Mlgs Várodi Püspök Ur eö Exclája ... az kolosvári káptalanbol vagyis Archivumbol holmi Leveleket exquiráltatván ... azokat kiváltottam [Kv; JHbK XXIX/34]. *1782 k.:* mikor modunk és alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltyuk a Sententiát [Ne; DobLev. III/567. 1b].

8. a plăti/achita manopera; auslösen, übernehmen. *1570:* Zeoch Kelemen, Zeoch Pal ... vallyak, hogy Lattak My kor Zeoch Gërgh altal hywatta Az Dawyd new legent ... Dawid azt Montha ... vgian megh chinallyad[a] Mert en ky valtom teoled, meg Adom az mybe veled megzegeottem [Kv; TJk III/2. 161. — [a]A gereznát]. *1579:* eg kónwet kotetem be az Cancellariüsnak eg penczt sem adot rea, ha nem Ennekem kellet az könvketötöl ky valtanam atam d. 14 [Kv; Szám. 1/XVIII. 14]. *1600:* Egi zegini mendicansnak valtottam ki egj szwrit az zabotol d 20 [Kv; i.h. 9/IX. 29]. *1728:* Ratkai Gombkötö Ferencz Ur(am), hogj egj hársfa karszeket csinaltatott volna melyet ki nem váltott azert fel tiltatik az B.Che elött hogy addig mig ö kglmel (!) ne(m) igazittja dolgát senkiis az my Mester Atyankfiai közzül ne dolgozza-(na)k okglme(ne)k [Kv; ACJk 138].

9. ~*ja magát* megváltja magát; a se răscumpăra; sich loskaufen. *1800:* a' zsellerit 'a Tkns Exp(one)ns Vrnak ... meg kötötte 'a Falu à ki magát ki váltotta egy marhájával [M.borgó AF; DobLev. IV/837. 2b Nyegon Gyirászim (58) paraszt személy vall]. Nyekíta és Tisztarto ... el mentenek az Erdöre ... le vágtanak 17. szál fát, azért 'a Falu ... el fogta Nyekitat ... az Biro hazahoz kisértek, innet ki váltotta magát egy ökrível [uo.; i.h. IV/837. 5b]. *1842:* A' Czigányt ki telve a 15 nap melyre el botsátották Zuvatyost keresni, rögtön kezünkb(e) adják s akkor vagy ki váltya magát, vagy dolgoztattyuk addig mig le dolgozza a pénzt [Nsz; Pf Szentiványi László lev.].

kivált *hsz* főként, főképp(en), különösképpen; mai ales, mai cu seamă, îndeosebi; besonders, insbesondere. *1667:* Mi ... alig várnók ... vagy Hunyadra, vagy csak Illyére is mehetnénk el, és mivel kivált az Inczédy uram megérkezése korán ott kell lennünk, az hol ö nagysága leszen [TML IV, 12 Keczer Ambrus Teleki Mihályhoz]. *1687:* (A) hetes szegény Jobbágyok ... Juhászok mellet szoktanak telet szaka ki vált hetelni [Máramarossziget; Törzs]. *1705:* mindenüt, kivált a város piaczá(n) és a városon kivül szerte széllyel ördögattával, teremtettével, ebszülettével Dées varosa hivatalos magyar Papját ... szidalmazta [Dés; Jk]. *1711:* ha csak lehet azon leszek hogy ha csak nézniis vasárnapra le men(n)yek kivált az erszényemet ha meg töltenéd [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. *1723:* Az Avar egetés ... absolute interdicaltatik ... az Szalma tüz is ki vált szoros hellyeken ... sub poena f 12 prohibitaltatik [Told. 2]. *1768:* végeztetett a' Férfi Gyermekekröl-is ... Hogy azokat is szüléik tanittassák, és kivált a' Hostátiak a' Külsö Cántorokhoz jártassák [Kv; SRE 227].

kiváltandó visszaváltandó; care urmează să fie răscumpărat; auszulösend. *1805:* Jelentik elöre ... hogy Ngod a' die dati semminémü ugy nevezett javitásokon többé azon kiváltando Joszágokban ne igyekezzék, hogy avalis az igaz örökösöknek ... joszágokat jobban és többel ne terhellye [Mv; Ks 92. — [a]Ti. a beruházások, ill. javitások értékét a zálogos jószágot kiváltani szándékozó örökösöknek meg kellett tériteniök].

kiváltás 1. visszaváltás; răscumpărare; Rückkauf. *1633/1777:* (A malmot) Sárosi János Uramnak kell meg épitteni, ha mit reá kolt ... annak integra medietasat tartozzek Ozdi Miklos Uram vagy posteritási éppen minden fogyatkozás nélkül a' ki váltáskor ... le tenni [Szentrontás MT; DobLev. III/505. 3b]. *1643:* Hogy Veres Istvan Uramis nem szanvan maga költseget faratsagat azon regtül fogvan el idegenedet eöreökeös Jozagok-(na)k kiváltásában es recuperalasaban nem keves szorgalmatossaggal munkalkodott ... azon redimalt Joszagban is participalak eö kgek [Doboka; JHb II/70]. *1671:* valakik a' reájok vetett adót még meg nem adták ... sem joszágokrol le nem tették ... meg-büntettessenek, joszági penig el-vétettessenek, s' a' ki le-teszi, vagy le-tette érette adassék annak és birhassa az Articulusban determinalt idö alatt a' ki-váltásig: Az melly joszágért mások töttek-le ... birhassa a' ki váltásnak idejéig az Articulus szerént [CC 93]. *1734:* az Attya el atta volt nullum Jussal, azon Idegen kéináltatta meg az Emptor Actort mint vért, Félesége jussan, tévén tsak nyoltzad napi terminust az ki valtásra [Aranyosrákos TA; Borb. II Gr. Teleki Ádám aláirásával]. *1797:* Ha az el idegenedett földekböl pénzel fog Also László Ur relualni, a ki váltás idejen, az investialando Summa refundaltassék [Dés; Ks 89]. *1828:* Nem láthattya által az emlittett Asz(sz)ony[a] az ur gondolattyait hogy szüntelen Instructioival háborgattya a' földeinek ki váltása iránt de pénzt egyszer sem küld [Hsz; BLev. — [a]Albisi Nemess Baktsi Boldisár özvegyének nyil.].

2. kiszabaditás/vétel; eliberare, răscumpărare; Befreiung, Auslösung. *1657:* Irja Kegyelmed, hogy Barcsai Ákos uram az szováti részt el adta ... más üdöben nem engedném, de most nincsen módom benne, mivel az mi kevés költségünk vagyon, szegény atyánkfiainak kiváltásukra kell fordítanunk[a] [TML I,68 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz. — [a]Az ez évi szerencsétlen kimenetelü lengyelországi hadjárat tatár rabságba esett foglyainak kiváltására]. — L. még SKr 390.

3. felváltás; schimbare, înlocuire; Ablösung. *1703:* külgjon annyi szamu Lovasokat megint ... a mennyi szamut elöszer parantsoltunk volt, vgjan azok(na)k kiváltássára, de azokat az Tehetösibul es fegjveresibul conscribaltossa és rendeltesse ... nemis erötlen gjenge gjermekeket, vagj el esett örög Embereket, hanem erös és egeséges, az Csatázasra és Haza oltalmára alkalmatos Embereket [UszLt IX.77.77 gub.].

4. (tilalmasból behajtott barom) visszaszerzése; răscumpărare (a animalului luat de pripas); Ablösung/Zurückerwerbung (des aus dem Gehege eingetriebenen Viehs). *1782:* találván azon Posta Rét Nevezetü kaszálloinkban Tizenhat számbol állo Also Suki ökröket, azokat be hajtattuk, kiknek ki Váltására, a' kárnak meg betsültetése, és à kárnak meg fizetéséért praestalando kezesség s hajto pénz meg fizetése mellett eröltettük ...

azon Also Suki Lakosokat [F.zsuk K; SLt XLII. 5. 56 Nyemnyis Márk (80) zs vall.]. *1785:* comparéálanak elönkbe M: Igeni Baranyai János, és hites Társa Imreh Anna ö keglmek ... bizonyos számu Debitumért Tövissen árestált két ökröknek kiváltások végett [M.igen AF; DobLev. III/603. 1].

5. kivétel; scoatere; Aus/Einlösung. *1596:* 7 Die 8bris attunk egi zegeny deak gyermeknek egi sarw feyelesnek ki waltassara f— d 16 [Kv; Szám. 7/II. 28]. *1749:* En Levelek bé adására s ki váltására Csesztvei Tisztartonak porontsolak hogj ö tizenkét nemet forintott Mgos ur-(na)k be küldgjen [Gagy U; Ks 83]. *1753:* Inquisitor Uraimek altal peragalt Relatoria(na)k ki Vál(ta)saert Flor. Hung. I Dr. 58 [Kraszna Sz; Borb. II]. *1782:* A Donatio ki váltására fog kivántatni 948 Rfl. [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz]. *1839:* a Tkts Urak Részekröli két Transmissioknak ki váltásokrol szoval izentem volt, még rég [Szu; Pf].

6. (hiba) megváltás; răscumpărare (a greşelilor); Auslöse (für einen Fehler). *1701:* Valamellyik Mester Posztoját ă szövésbe, avagy Dürüczkölöbe, avagy a Rámán el vesztegetné és osztán a Lato Mesternek az a' Poszto nem tetzenék, es maga az Látó Mesternek à Posztorol le akarná vágni à petsétet, ă ki váltásának ă Posztoért adgyon edgy forintot az Czéhnek a mellett azt a Posztöt az város piaczára nem szabad el vinni sem titkon sem nyilván nem szabad el adni ... hanem az idegen sokadalomba adgya el [Kv; PosztCArt. 12].

kiváltat 1. (zálogtárgyat/zálogos jószágot) visszaváltat; a pune pe cineva să răscumpere (un obiect/bun zălogit); (Pfandstück) auslösen lassen. *1621:* Zabo Leőrinczteöl Balas Deaknak Egi Granat menteiet es Failondis menteiet es Egi Nadragat Valtattak kj eö kk Birak Vraim uelem [Kv; Szám. 15b/IX. 19]. *1640:* Taualy egy farkast fogtak volt az Ola Nadasi hataron, s — szokas szerent az fejedelem borara be ittak az beorit, de Jonas Vr(am) meg ertuen, kiualtatta velek az beort, es penz nelkul el veotte teoleok [Körösfö K; GyU 68]. *1645:* tartozik az J. az A. poharat ad 15 diem ki valtani, alioquin Jouaibol valo annyaereo marhaual ă teorueny ki valtattya [Kv; TJk VIII/4. 44].

2. (foglyot) kiszabadittat; a pune pe cineva să elibereze (un prizonier); (Gefangenen) befreien lassen. *1772:* járjon az ördög az ö Dolgába hiszen a' Feleséginek azt mondotta hogy ételt se vigyen oda neki ha az Apjával ki nem váltattya [Koronka MT; Told. 26].

3. (barmot behajtásból) kivétet, visszaszereztet; a pune pe cineva să răscumpere (un animal luat de pripas); (Vieh aus der Eintreibung) auslösen lassen. *1738:* (A határból) az Grabaricsné asszony juhait behajtottuk, harmad napján az behajtásnak magam mentem vice ispán uramhoz, hogy mitevök legyünk, mivel nem akarják kiváltani [T; ErdO I, 712].

kiváltatás (fogságból való) szabadittatás; eliberare (din prizonierat/captivitate); Befreiung/Auslösung (aus der Gefangenschaft). *1657:* kévánok assecuratoriát önagyságától és az országtól kiváltatásom felöl, az mint megalkhatom vélek mentöl hamarébb [KemIr. 326].

kiváltathatik visszaváltathatik; a pueta fi răscumpărat; ausgelöst werden können. *1677:* (Fogaras Vára) a' Méltoságos Lorantfi Susanna Fejedelem Aszszonytol éltéig ki ne váltassék; ö Nagyságának penig hölta utánis-is az ö Nagyságok legitimus haeresitöl és posteritasitol, a' nyolczvan ezer forint summa le-tétetvén, váltathassék ki [AC 60–1]. *1790:* Hogy ha a Zalagosito Vásárhellyi Pál Ur valami Melioratiot, vagy Superaedificatumat tenne a Zalagositott possessionaria portioban, tehát a tizen két esztendöknek le folyása után legitima aestimatio mellett, azokat a reluens tartozzék meg forditani, a Zálog Summaval egyetemben, külömben addig az irt possessionaria portio ki ne válthathassék [Örményszékes AF; DobLev. III/671. 1b].

kiváltathatlanul visszaválthatatlanul; fără a putea fi răscumpărat/redobîndit; nicht wiedereinlösbar. *1872:* Kovásznai János, Péter, István, és András négy Testvérek örökkessen és kiváltathatlanul által adgyák, és adák Batzka Madarassan[a] ... lévö erdejeket, és örökkös Jussakat [Mv; Born. XIV. 17. — [a]MT].

kiváltatik (zálogos jószág) visszaváltatik; a fi răscumpărat (un bun zălogit/amanetat); (Pfandstück) ausgelöst werden. *1604:* Az mit az Aszonj Galfy Míhalne el zalagositott az iozagban eöreksegben, Az, valtassek az Aszonj reszebeöl ki, Az mit pedigh Galfy Peter szalagositott el, azt az Galfy Peter reszebeöl ualczak megh [UszT 20/127]. *1758/1785:* Ezen prerecensealt Zálogos Allodiaturák hogy ha ki váltatnak az Zálogjok osztassék két egyenlö részre [Szentbenedek AF; DobLev. III/596. 29]. *1792:* a Kováts Juss ki váltatott, melyre a Leányok bé birtanak [Borb. II Pásint ex M. Sákod[a] (47) ns vall. — [a]U]. *1814:* (A szántóföld) hogy Méltoságos Gróf Gyulai Josef eö Nagyságától a' Jószág ki váltatatt ... a' Néhai Báro Kemény Simon Ur eo Excellentziája ... Hodájjá tette [CU].

kiváltatlanul neräscumpărat, fără a fi răscumpărat; nicht ausgelöst. *1801:* Midön ... néhai Bako Mária a Belsöt N. Balog Sandor Uramtol ki perlette a meg adott summaval meg ment volte ezen ... földek(ne)k Zálogja a Vagy pedig még ki váltattlanul vadnaké azt nem tudhattyuk [Szentimre MT; BalLev. V].

kiváltatódik visszaváltatódik; a fi răscumpărat; ausgelöst werden. *1805:* praeadmonéáltatik, és bizonyossá tétetödik Nagyságod hogy mentöl elébb ki váltatódnak[a] [Mv; Ks 92. — [a]A zálogos jószágok].

kiválthat 1. visszaválthat; a putea răscumpăra; auslösen können. *1605:* az Néhai Nemes Janosne Laios Katha es Nemes Andras az fia ... vetettek Zaz forinthba zalagba Keofalubeli eoreokeos es zalagos rez iozagokat ... ha zinte ky walthatnakis, de negy ezdendeigh ne legyen szabad ky ualtani [Déva; JHb XXXVI/2]. *1625:* Az az darab örökseget attam uolt szuksege(m)ben Simo Balintnak ... melliet mikor megh ertettem uolna hogi Simo Balint ki akarna kezeböl erezteni, megh ellenzettem hogi senkj ki ne ualthassa [UszT 37a]. *1699:* végeztük ... Hallerkői Haller György Ur(am) ... a' Csatani Retet mely vagyo(n) Deesi Posta Mester Kaczkoi Vajda Janos Uramnál in fl. 100 zalogbann hogy szabadossan ki valthassa [Dés; Jk 281a]. *1721:* mikor ... ki akarnak valtoni azon darab rétett Sz: György nap elött kett het-

tel valthassák ki, nem azutan, le Tévén egeszen egyszersmind a fen meg nevezett õtven magyari forintokatt [Káptalan AF; DobLev. I/98]. *1726:* Eztet pedig az Borjukertet adák õ kegyelmék falu képében ... husz esztendeig ki ne válthassa Taploczafalva õ kegyelmétől [Taploca Cs; SándorO 274]. *1749:* (A földeket) magok síát[a] keresett penzekkel magok birodalmokra kiválthassák [Etéd U; NkF. — [a]Értsd: saját].

2. megválthat; a putea răscumpăra; auslösen können. *1735:* Komornyik László Vram és az eő kgme két ágon lévõ Successorj és Posteritássi a ... mostan Zalagban adott két jobbágyokat, tizenhat esztendők(ne)k el folyása alatt Sem magok pénzeken magok ... Sem másoktul fel kért pénzeken magok vagy mások számára ki nem válthassák [Szilágyszécs; Borb. II].

3. kiszabadíthat; a putea elibera; befreien können. *1704:* És noha a kurucoknak elég német rabok van, akiknek feleségeket kiválthatnák, de minthogy még meg kell lenni a békességnek, csak akkorra hagyják [WIN I, 215].

4. (behajtott állatot) visszaszerezhet/válthat; a putea răscumpăra (un animal luat de pripas); (eingetriebenes Vieh) ablösen/kaufen können. *1608:* a' marhat ki szaladás keppen ment oda ne(m) zabad wolt be haytani, hanem ki kellet õzni, Eyel ha szanszandikkal öztek bele, az mint ki walthattak vgy hallottam hogy ket ket penzel valtottak ky [Petek U; UszT 20/358].

5. a pueta plăti/achita; auslösen können. *1841:* A' Réz mives mind untalan jár, hogy az édényeket váltsam ki — de itt nints mível, azért alázatoson Instálom Nsgodat méltoztasson a' pénzt elküldeni hogy válthassam ki [Mv; IB].

6. *~ja magát* megválthatja magát; a se putea răscumpăra; sich auslösen können. *1677:* A' léleckel valo éktelen szitkozodás-is, mivel illyen szörnyen el-áradot ... Végeztük hogy mindenût igen meg-tiltassanak minden rendek közöt ... Szolgát és Paraszt embert a' kézi kalodában tegyenek, és délig ott tartassék. Ha pedig meg-akarja magát váltani, huszon öt öt pénzel válthassa-ki [AC 228–9].

kiválthatás visszaválthatás; posibilitate de răscumpărare; Möglichkeit der Auslösung. *1843:* sem(m)i határozott idő a ki válthatásra ne tévõdjék [Mikeháza SzD; BetLt 5 özv. Sombori Istvánné kezével].

Szk: *~ jussával ad. 1809:* Mezõ Csávason[a] fordulván meg a Tiszteletes Vizsgálo Szék téve a Nemes Eklesia ilyen jelentést, hogy egy kitsin régi Joszágotskája meg Szaparittatván azon kitsin jusnak hozzá lett kiváltásával, mellyet az Eklesia avagy egész falu kiválthatás Jussával adott vala Uj paraszt Monki Samünak [MMatr. 414. — [a]MT].

kiválthatatlan ki/vissza nem váltható; care nu poate fi răscumpărat; nicht auslösbar. *1824:* a szomszédalt két Rétetskék ... 1o ... öt Esztöndökik kiválthatatlanok légenek. 2o És mivel Ezüst Hüszasakban mégyen most a' Pénz ezekben légyen a kiváltásis [Asz; Borb. I].

kiválthatatlanképpen ki/visszaválthatatlanul; fără a putea fi răscumpărat; nicht auslösbar. *1662:* Barcsai Ákos, kinek-kinek kötelességét felszabaditván, a fejedelemséget resignálta vala. Kinek úri tisztességes sustentátiójára, tartására Görgény vára, hozzá való minden fiscalis jószágival ... maga életeig kiválthatatlanképpen, maga holta után pedig úgy, hogy ... Görgény vára ... tizenötezer forint summáig felesége kezénél maradna [SKr 642].

kiválthatatlanul visszaválthatatlanul; fără a putea fi răscumpărat; nicht auslösbar. *1696:* Ada és Zálogosita ... Bároczi János Uram ... Vizi Marton Ur(amna)k ... az Nagjlaki Berek elött levõ Nemes Retitt ... Negjven Magjari forintokban, Tiz esztendeig, kivalthatatlanul [Nagylak AF; DobLev. I/42]. *1754:* Harko Mária Aszszany valamint édes Elei ... áltol adták volt egy ... Mezõ Bándi Sessiójakat az Titt. Kovács Péter Ur(am) eleinek ... Hatvan Esztendőkig ki valthatatlanul [Sövényfva KK; MbK VIII. 16]. *1779:* adok[a] ... Dobolyi Joseff Ur(am)n(a)k 120. magyari Forintokban Zálogban 5. Esztendeig kiválthatatlanul [Nagylak AF; DobLev. III/529. 1a. — [a]Egy jb-ot].

kiváltható visszaváltható; care poate fi răscumpărat; auslösbar. *1814:* által adtam ... Három Czigányaimat 's a Vágot Csere Borozdáin lévõ Mále földemett oly formán hogy ... Czigányam 's a Vágot Csere borozdánn lévõ Törökbuza Földem deposita summa ki válthatok légyenek [O.palatka K; RLt O. 2].

kiváltképpen fő/különösképpen; mai ales, mai cu seamă, îndeosebi; hauptsächlich, besonders. *1552:* (Zylay Fferench) ezth monda: ... Kiualthkipen hogh Vernelius vramath vellw[e]nk el bochatna az varba, es myndent az my a varban maradna laistrom zerinth lenne [Torda; LevT I, 94 Bank Pal, Peter porkolab, Chakor Ferench Batori Andras erdélyi vajdához]. *1561:* Illendo dolog az okaert hogy ebben a Cehbenis az eleb valo es ides vin mesterek mynd zolasba mynd eg'eb dologba fewkepen Bochwltessenek. Es az ǫ zoüakat az koßonseges ce dolgaba mykor zollyak egy mesteris kiualtkeppen az iffiw mesterek kǫzzul ektelen es alkolmatlan negedes zokkal meg ne Bancha es az Cehbe ektelenul ne gestallyon [Kv; ÖCArt.]. *1576:* Eo kege Byro vram hagia meg az Mezeo pastoroknak hogi Az Lombon valo Erdeore es Tělgesre vygazanak kywalkeppen Myglen az Erdeo oztasban leznek az Erdeo birak foglalatoßok [Kv; TanJk V/3. 131b]. *1585:* Kecheti Palffi Istwa(n) ffew ember eszt feleli, Lattam hogy mi kor Mihal deak Adiudicatawal feleltete az palffalwi teteo(n) mi ellenw(n)k azkor az loffeiek, de kivalkeppen Luckach Thamas, Mihal deak mellett woltak [UszT]. *1592/1593:* az peres porond zigetet Dees feleollis follja vala az viz kiualkeppen mikor megh arat az viz dereka, ot foly vala ahol mostan Az fwz vagion [Szásznyires SzD; Ks]. *1607:* Vnus Testis nullus Testis, kjual keppe(n) kinzás es Vallatas kezbe(n) Valo Mondasa [Mv; MvLt 290. 7a]. *1629:* mind a' két rendbéli mesteremberek ... azon egy Cehnak régi meg rögzeött tõruényivel, szokassaual és igasságáual éllyenek; Kiuályképpen holott ... az Czizmazia Mesterek, az varga mestereknek Cehekben szabad akarattyok szerint allottanak volt [KvLt Cehir. I fej-i rend.]. *1756 k.:* A Folyásokan hurkával moso Bányászok ... ha derék vizen valo Stompok(na)k közönséges vagy melegvizét ellopnák, kiváltképpen kevés viznek idején, vagy a' Stompok árkát elrontanák, 12 for. birságban incurrállya(na)k [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

Szk: ~ *való. 1571:* Vegezetre eo K. varoswl keryk azon Byro vramat eo keget hogi az Jeowendeo kedre gywche beh eo kegelmeket az zaz vraimat, Mert kywaltkeppen valo dolgok vagnak kyk varos zwkseget nezyk Eo k. vegezny akarnak rola [Kv; TanJk V/3. 33b.]. *1600:* ellenwnk walo alnok vegezest az Vr Isten kiwalikeppen walo gonduiselesebeól ... megh ertettwk [Dés; DLt 263].

kiváltó I. *mn* visszaváltó; care răscumpără ceva; zurücklösend. *1745:* a mit ezen Haz helyre epitenek ha a kivalto felnek tetczik estimaltassik, ha penig nem tetczik szabadosan el horhassa (!) rolla [Szentbenedek AF; JHb XXVIII/66]. *1795:* ha mit pedig gyönyőrűsegre, Mulattságra, és maga Comoditássára valaki épittene ezt a kivalto Successor fizetni ne tartozzék [Kv; JHb XX/41].

II. *fn* a zálogba vető/visszaváltó fél; persoană care răscumpără ceva; Rückkäufer. *1798:* attam által azan Fel hold Szántó Földemet ... Zálogul ... ha meg tragyázná s haszna el vétele előtt a trágyának kellenék ki valtodni a Trágyának illendő arrat tartazzek a ki valto meg fizetni [Asz; Borb. I.]. *1818:* A' Földeken, és szőllőkben ha melioratio lészen, azt is a' ki váltó köteles meg fizetni a Zallog summa mellett [Ne; DobLev. V/1012]. *1837:* A Czél arányos hasznos ... és elkerülhetetlen jovittásokban, a zállagban vevő Urat gátolni és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke ... a ki válto által fordittassék meg [Dés; BetLt 5].

kiváltódik 1. visszaváltódik; a fi răscumpărat; ausgelöst/rückgekauft werden. *1659:* mi eleőttünk alkuűanak megh az specificalt Jószághnak meg zalagositása felől; kett Szaz igaz merteků Aranyakban ... es haromszaz Imperialis Tallerokban ... Illyen conditioual ... hogy suo tempore, ehez haszonló penzel valtodgiek kys [Dés; Ks G. 32]. *1808:* (A földet) ki váltatták azon Esztendőben, a melyben ki váltodatt a Joszág [Szentmihálytelke K; BetLt 5]. *1824:* Köteledzem Magomat, én őzvegy G. Petki Joseffné, Áts Ersébeth ... arra hogy ha akkor, az mikor az Nállam Zálagban lévő Joszág ki váltodnék, és meg eresztetnék, akkor én vagy Kővetkezőim, tartozom vagy tartoznak, az el adatt M. Bodoni Joszágat ... az fennebb emlitett Zálog summa és Jovitási árrak le tétele mellett, által és viszszá adni [Mezőbodon TA; Ks 89]. *1844:* a Grof jussán váltodat ki ezen ide valo birtok és joszág, Déésen [Páncélcseh SzD; BetLt 1 Molduván Maftej (70) vall.].

2. megváltódik; a fi răscumpărat; abgelöst/gekauft werden. *1845:* Minek utánna a Tehenek ki váltodtak, azokkal mi történt? [Dob.; RLt vk].

kiváltogat visszaváltogat; a răscumpăra rînd pe rînd; nach und nach rückkaufen. *1712:* Böer Samuel Uram és Feleséghe Nzts Bároczi Christina Aszszony ... jelenté, hogj az mostani közelebb el múlt haborusághos üdőkb(en) mind(en) marhájokbol nagjobbára ki pusztultanak volna ... sőt zállagbanis volná(na)k ugjan ott az faluban és határában holmi alkalmatossághi, mellyeket akarnának ki váltogatni [Hari AF; DobLev. I/75]. *1731/1768:* Tisztségem után járando fizetésemből kezdettem ujonnan, lassan lassan, a' menyire jutott 's érkezhettem elpusztult Joszágimat ab ovo restaurálni, zállagosokat ki-váltogatni [Kv; Ks 14. XLIIIa Kornis Zsigmond végr.]. *1777:* Etzken András Uram meg halálozván minden Jussa Bartos Marton Uram kezire menvén ... őklme abalienalgatta vala majd mind a Szánto Földeket, és a Fia Tzteletes Bartos Kelemen Uram valtogatta ki [Albis Hsz; BLev. Mart. Bod (66) lovas kat. vall.].

Ha: *1795:* ki váltagatták [Szentháromság MT; MvLev. Szeredai lev.].

kiváltogathat visszaváltogathat; a putea răscumpăra rînd pe rînd; nach und nach rückkaufen können. *1712:* Vadas István Uram ... adá Biro Samuel Uramnak ... Nemes ház hellyét ... Biro Samuel Uramis adna eo kglmének egy benn valo őrökséget hová házat epithetne magá(na)k és 60 magjar forintokot, melyekkel zallagban lévő földeit ki váltogathatná [Nagylak AF; DobLev. I/76].

kiváltott visszaváltott; răscumpărat; rückgekauft. *1617:* igi conuenialtunk ez eőrőksegek dolgabol ... hogi mind eddigh More Lazlonak kezenel maradnak ez kiualtot eőrőksegek, valameddig az Szaz hetuen egi forintnak felett More Boldisar le nem tezi [Abrudbánya; Törzs]. *1681:* Szylvasi Vramtol ki valtot széna rét 16 szekér szenara valo [Hátszeg; VhU 148]. *1791:* én is által adtam Kabos Uraktol ki váltatt Puszta czent-Miklosi (!) Praediumbéli réczit (!) [K; JHbB Fasc. 23/m]. *1802:* az mostan ki váltatt ... Toldalagiana részhez tartazando Sessio [Vadasd MT; Told. 42]. *1834:* Minthogy az előll irt Egyenlöleg ki váltatt fél hold föld Köves halmas és Kevesebb termésű levén, az Másadszor ki váltatt fél hold földnél ... kevesebb summával váltott kisseb földet ... Szabo Sándor ... potolta [Asz; Borb. I Kolosi Mozes ns Sinfváról (TA) vall.]. *1854:* Minden szántóimat kaszáloimat miket eddig árendába is bírt s az mostan ki váltottakatis jo moddal magok rendes idejékben meg mivelni köteles az miveletlenség vagy hanyagsága által okozott károsodásomat betsü szerént Tartozik meg fizetni [Egerszeg MT; DobLev. V/1373 Dobolyi Bálint kezével].

kiváltozás magamegváltás; răscumpărare (a propriei greşeli); Selbstauslöse. *XVIII. sz. eleje:* Vala mellyik Mester az posztoját szövésbe avag az Drűczkelébe avagy az Ramán el vesztegetne, és osztán az Láto Mesternek az poszto nem tetszenék, és maga az Mester az Posztoról le akarna vágni az petcsétet, az ki vattazásának (így!) az Posztoért adjon egy forintot [Kv; PosztCArt. 12].

kiváltozik ki/megváltozik (magát megváltja); a se răscumpăra; sich auslösen. *1638 k.:* Szasz Gieorgi Cassai Istua(n) iobbagia volt ki ualtozot it ualo iobbagi Tibortzi uolt [Szászfenes K; GyU 37].

kiváltság privilegiu; Sonder/Vorrecht. *1841:* Varga Katalinnak urunk őfelségéhez beadott ... kérelemlevele, melyben azt adja fel, hogy az abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi lakosok ősi kiváltságaikban nyomatnak és úgy az illető földösuraság, mint a kerületi tisztség által külömböző úrbéri és más huzavonákkal terheltetnek [VKp 63]. *1847:* azon egyetem nagyhirű rectora ... Husz János a tanulók kiváltságait korlatolni kivanvan,

25 ezer tanulo egyszerre oda hagyta Prágát [Méhes 5]. *1848:* a' Czéh Százados kiváltsága megrontására ... sem(m)it sem tehet [Kv; ACProt 27].

kiváltságlevél privilegiu, document prin care se acordă anumite privilegii; Freibrief. *1843:* Járása céljának a mondatik, hogy a három faluk kiváltságlevelét vigye fel őfelségihez és pereljen a királyi fiscussal [VKp 87–8].

kiváltságos privilegiat; bevorrechtet, privilegiert. *1847:* Varga Katalin ... azt mondotta volna az embereknek, hogy ők bányászok, s régi privilegiumjok tartása szerént semmi szolgálattal nem tartoznak ... Ölfákat ne csináljanak, mert ők kiváltságos bányászok, s effélékkel nem tartoznak [VKp 268].

kiválva vmit kivéve, vmi kivételével; cu excepţia, în afară de ... ; etw. ausgenommen. *1571:* Vegeztek eztis cok. hogy Ez leowendeo Zokadalomba fazektwl, harstwl tekeneotwl ky walwa semmybeol vam Neh vetessek [Kv; TanJk V/3. 42b]. *1575:* Tőnek illyen drynchelest hogy Illyesy Andras es Illyesy Lörinch ada Syko Györgynek azt az lako helt, mezeobely feoldetül fywetül kj walwa, melliet Jako Balas helynek hyttak [HSzj *lakóhely* al.].

kíván, kéván 1. a dori; wünschen. *1557:* Alberth pap Borsárol Ezth walla ... Engemethys Be hywatha, ees azth kewana az Bethegh azzonyallath, hogy en yrnam megh az Testamentomoth [Borsa/Szentmártonmacskás K; SLt S. T. 5]. *1568:* Anna consors Georgy Alch ... fassa est ... monda seres Anna ne(m) menek mert nagy dolog az a kyt eo keuan [Kv; TJk III/1. 227]. *1572 k.:* Azt nem kevanom hogy mass ember az en Terhemet vyselie soha sem kyvantam [Kv; TJk III/3. 30d]. *1592:* en az mint te magad keúantad vgy chielekeöttem [Szu; UszT]. *1750:* magam penig ezen dologban semmi gyanuval nem attingáltathatom, mert az én Jobbagyim Conscriptioja már vegbenis ment volt ... miert kivantom volna en ă maseban retardalni a' munkát [Árkos Hsz; ApLt 3 Arkosi Benkő Raphaël Apor Péterhez]. *1801:* szerentsés uttat kivának édes Atyám Uramnak [Mv; SLt 17 P.Horváth Zsófia atyjához]. *1803:* Kévánam hogy ezen Levelem talalja a tisztelt Urakat ... allando egessegb(en) [Aranyosrákos TA; Pk 7]. *1855:* Bères Szinyion aliás Butsi ... kötelezte magát, hogy házos Telkemért évenként 5. az az öt 4. ökrös napszámot tészen, a' hová, és minő munkára kévánni fogom [Koppánd AF; DobLev. V/1396].

Szk: *hitet* ~ esküt kíván. *1676:* azt izenék, hogy küldjük be párba, miforma hütöt kevánunk tőlök [TML VII, 212 Mikes Kelemen Teleki Mihályhoz] ✱ *hitet ~ magának* (perben) az eskü alatt való bizonyitás jogát magának kívánja. *1676:* Arkosi István Ur(am) ... azt asserallya, hogy mikor az Felesége betegessen ágyban feküttt volna, szeme láttára az asztalra le tette[a], és igy minutaja mellett kéváná magának az hitet [Kv; RDL I. 155a. — [a]Az 51 forintot].

2. *rendsz* levélbeli közlésben szokványos, udvarias, ill. kedveskedő üdvözletben; (de obicei) în corespondenţe, în formule uzuale de politeţe sau de salut; (in der Regel) in brieflicher Mitteilung als übliche höfliche, gefällige Grußform.

A. Levélkezdő formulában; în formula introductivă a scrisorii; in einleitender Formel. *1656:* Szolgálatomat ajánlom Kigyelmednek, mint kedves öcsém uramnak. Istentől kivánsága szerént való sok jókat kivánok kegyelmednek [TML I, 4 Bornemisza Susánna Teleki Mihályhoz]. *1664:* Mostani alkalmatossággal akarám Kegyelmedet meglátogatni levelem által, kivánván Istentűl, hogy latogató levelem Kegyelmedet találja jó egészségben [TML III, 105 Boldvai Márton ua-hoz]. *1667:* Szolgálok és Istentől minden jókat kivánok Kegyelmednek [TML IV, 51 Bethlen János ua-hoz].

B. Levélzáradékban; în încheierea scrisorii; im Briefschluß. *1661:* Tied, édesem, míg él és azután is minden jót kiván Teleki Mihály [TML II, 187 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz]. *1677:* Kegyelmednek minden jókat keván Apafi Mihály mp [TML VII, 517 a fej. Teleki Mihályhoz].

Szk: *szív(é)ből ~*. *1659:* Isten minden jokkal megh algya kgldet szibeöl kivanom [Dés; SLt FG.20 Dobolyi István lev.]. *1670 k.:* Jo egessegel hosszu elettel aldgya I(ste)n Kgdt Ur(am) szüböl kevanom [Kv; ACJk 13a]. *1735:* Isten Ngtokot s — kglmket Szerencsés idvősséges jókkal jo egésséggel álgya meg Szivünkből kevánnyuk [Altorja Hsz; Borb. I] ✱ *szívesen ~*. *1662:* Szűvesen kivánnám Kegyelmeddel való szemben lételemnek alkalmatosságát [TML II, 343 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1725:* Kivántam az Aszszonynak ... levelem által alázatosan udvarolnom, mely is hogy eörvendetes friss jó egéssegben tanálhassa az Asz(szon)t Mlgs Házával edgyütt Szüvesen kivánom [Kv; ApLt 2 gróf Haller János anyósához] ✱ *szíve szerint ~*. *1669:* az Ur I(ste)n Nagy(ságo)d(a)t Kegls Ur(u)nk, minden nemu jokkal ... hogy megh algya szivűnk szerent kevanyuk [Utl]. *1733:* Isten kldet minden lelki, testi jokkal jo egésséges, élettel meg álgya szivem szerint kivánom [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boér Samuel kezével].

3. óhajt; a dori/vrea; mögen, begehren. *1542:* Az the k. egessegeth igen kywannyok hallany, mynth az my kegyelmes vrwnketh [Fog.; LevT I,19 Daczo Mathe es Olah Balas Mayláth Gáborhoz, Fog. vára urához]. *1575:* az hagiot Napra Melyre az feyedelem kewanya Meg zerezzek az penzt [Kv; TanJk V/3. 111a]. *1587:* Mazodzor kiuaniuk aztis Nagadtül hog az portust ug jpitesse megh Nagod hog az hajosoknak az kj rakodasban karok velunk egietemben ne essek [GyK A dési cellérek végezése Gyulafi Lászlóval]. *1596:* enneke(m) Nem akarnanak Rezett adny Benne, azertt az én Rezemetth kj kewano(m) osztattnj az weteol[a] [UszT II/101. — [a]Olv.: üvetől, értsd: övétől]. *1673:* Brethalmi Viasz Giörgy praetendallya, hogy ... tartatva(n) megh égy pey herelt lovat mellye(n) bal felől valamenyire teczik B. h. rayta leveö bellyegh az lapoczkajánal ... kevan contentaltatni faratságárol és kölczégéről [Kv; TJk VIII/11. 265]. *1722:* kivántom Ngsdat tudositani a Conscriptio folyásának modalitása iránt [Pókafva AF; Ks 95 Borsay K. Pál lev.]. *1841:* Gyárfás Elek most estve itt vala 's mondá hogy holnap indul haza egy nehány rendeimel tehát tudositani kivánlak állapotunkrol [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

Szk: *kívánva ~*. *1659:* kivánva kivántam az alkalmatosságot, hogy ő nagyságának irhassak [TML I,397 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *békességet ~*. *1620:* az tracta között megmondá az vezér, hogy ... az német

nemzetséget is el nem vethetjük magunktól, mert az is békességet kéván [BTN 388] ✱ *frigyet ~. 1568:* Ezt[a] a német császár mikoron meghallotta volna, lön ezen nagy bánatja és az ő követi által a királytól frigyet kivána [ETA I, 25 BS. — [a]Miksa császár és király azt, hogy János Zsigmond elfoglalta a német várőrség védelmezte Nagybányát] ✱ *közre ~* közös osztozásra valónak óhajt (nyilvánítani). *1650:* az Fwlöp Thamas resze keozre szallott, mert Fülöp Thamas megh holt ... ennek reszet te megh vőtted ... Azt(is) közre keuano(m) minden hozza tartozando pertinentiakal [UszT 8/64. 74a].

Sz: *az igazság hamisságot nem ~. 1678/1683:* az hüsegh igassagh, az igassagh hamissagot nem kivan [Ks Kornis Gáspár kezével] ✱ *az irigység taplót ~ gyűjtani vki ellen. 1820:* Ugy tapasztaljuk, hogy az irigység ujra taplot kiván gyujtani ellenünk [M.zsombor K; Somb. II Sigmond Farkas kezével] ✱ *maga kosarában ~ja szedni az eperjét. 1670:* Úgy látom, maga kosarában kivánja szedni az eperjét ... Ravasz nemzet a török ... az melyikben nagyobb hasznát látja, azt segíti [TML V, 88 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz] ✱ *az ördögnek lámpást ~ tartani. 1720:* tovább is az ördögnek Lampást kivan tartani [MNy XL, 308].

4. elvár, követel; a pretinde/cere; verlangen. *1562:* beztherecze tharthomanyarol, be hoztak az thaborra walo elesth kyth kyraly w felss(eg)e kewanth ó teolók [BesztLt 72]. *1570:* Vitez ferencz ... vallya, hogy Emlekezyk arra My kor Heltay Gaspar ez varosrwl Besterchere Akar volt Menny ... Vegre hogi Megh Maradot volna kewanta volt az varostwl Az varas Thoyat [Kv; TJk III/2. 122]. *1578:* Miert hogy penig Idegen feo nepek Ide[a] Jeonek török keowetek is kik kewannyak az biraktol az feredo tetelt ... keryk eo kegmet biro vramat hogy Arra is lenne ... valamy gongia, hogy epwlne megh[b] [Kv; TanJk V/3. 163b. — [a]A fürdőbe. [b]A fürdőbeli kemence]. *1662:* emberem szemmel látott relátiókat tehet ... minő képtelen, erőm és minden értékem felett való sarcot kivánjanak rajtam [SKr 386].

5. vmi megkiván/szükségel vmit; a necesita; erfordern. *1634:* az z. zéknek ... regi megh rőgzeot be vott Consuetudoia, meli azt kivannia, hogi in prima Instantia personalis Comparatio legien [SzJk 42]. *1671:* Azert szükseges kglmednek a praefigalt napon es hellyen fogyatkozasnelkül Comparialni, kereszteni kötelessege s hazafihoz valo szereteti eszt kivannya [WassLt fej.]. *1757:* a Malomnak ... a Viz felé meg indult allapottya, hogy ha nem corrigaltatik és Ujjabb Csatlássokkal meg nem erositetik, a mint kévánnya, az egész Köpadotis magával a Vizben ne huzza [Nagyernye MT; LLt Fasc. 129]. *1770 k.:* praxisban levő Constitutionk(na)k meg bomolhatatlan vigora aszt kevánó hogy irt Koronkai Janost a' Constitutioba expressált mód szerént meg büntessük [Torockó; TLev. 9/14]. *1801:* A' Kortsma Külső Tornátza rosz, ujjat kéván [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1807:* Mind ezen elé számlált Politikai hibáknak, itt éppen szükséges fenyittéke ... kivánnya ... hogy ... Agh Josef mint engedetlen Polgár ellen Fiscalis Actio rendeltessék [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1835:* Énekes könyvünk ujboli ki nyomtatását példányainak egészleni el fogyása tette szükségessé s jobbitott ki adását pedig az előhalad⟨ó⟩ nyelv és idő már sürgetve kivánta [Nagykapus K; RAk II püsp. kl kiv.].

Szk: A. *a becsület ~. 1828—1830:* hallottam ... hogy az egybeesküvés előtt meg szoktanak mátkásodni az ifjak, amikor egymásnak gyűrűt adnak. Én eztet ok nélkül való és szükségtelen ceremóniának tartom, különben is gyűrűm nincsen, a sincs, amivel ide való gyűrűt vehetnék, amint a becsület kívánná [FogE 300] ✱ *a cirkumstancia ~ja* a körülmény megkívánja. *1766:* Dersi Pál nevü Betsületes Cancellista Jol Expedial ki mellé a Circumstantia kivänván kelletik egy Chatolicus Cancellistais [Berve AF; CartTr II. 832 gr. Gyulai Ferenc aláírásával] ✱ *a dolog ~ja. 1735:* Törvénnyelis ha a dolog ugy kivánnya prosequalni azokat a kiket illik [Torda; TJkT I. 78]. *1806:* a' barmot ... tartozik a' Pásztor oltalmazni, Orvosolni ... és az orvoslás után; ha a' dolog ugy kivánnya haza felé inditani [F.rákos U; Falujk 11–2 Sebe János pap-not. kezével] ✱ *az igazság ~ja. 1657:* Senki ez Hazaban lakok keozwl ... ne mereszellyen az orszagnak ebbeli allapottyabannis el menni ez uarasrol ... mért az igasságis azt kevannia, hogy ha az bekességnek idein edgywt niuguttuk, disturbiumbannis edgywt oltalmazzuk ... égy mást [Kv; KvLt Vegyes III/127]. *1677:* azt kivánván ... a' közönséges igasság, végeztetet, hogy az ollyan helyeken széna rétek, erdők, szánto földek ... a' köz és nyomásban lenni szokot határokon kivül juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum osztassanak és birattassanak a' határok [AC 104] ✱ *a környülállás ~ja* a körülmény megkívánja. *1791:* Az Hazasulandok ... publicaltassanak ... Tsak egyszer Vasarnap napon, vagy ha a' környülállás kivánja mives napon 3szor [M.bikal K; RAk 9]. *1817:* Visoli István Urnak beteges környül állásai is azt kévánnyák, hogy savanyo vizhez joszágai közel légyenek [Árkos Hsz/Mv; Kp V.318] ✱ *kötelessége ~ja. 1662:* bizony oly dolgot cselekszem, a mineműt nem cselekedtem ebben a várban, kötelességem is azt kivánván [TML II, 403 Teleki Mihály Lónyai Annához] ✱ *a szükség(e) ~ja. 1570:* (Az isp. m.) az perhez walo keolchegnek Tegye zeret ... ha penigh annyeh nem lehetne Menyet az zwksegh kewanna, Eo K. biro vra(m) tellesiche Rea [Kv; TanJk V/3. 13b]. *1640:* mikor ... a' szúksegh keuannya az szolgalatott es administratiot, ottan ottan őkett kelletik hertelen elő allatni es uelek szolgaltatni [Fog.; UC 14/48. 13]. *1722 k.:* (Az) erdőből (:ha a Templom szüksege kevannya:) el adhatnak [Szászfülpös K; GörgJk 86].

B. *építést ~. 1679:* az elseő haz ... most megh lehetős az iden epitest nem kévan [Dés; Jk 40a] ✱ *gátolást ~* gátkötést szükségel. *1717:* (A hidnak) porond felöl valo végi tőltést, gátolást kiván [Dés; DLt 504] ✱ *igazítást ~. 1757:* Igazitást kivánnak a' Malmok ... hogy látatodgyék böveb haszonnal valo Gazdagság [Déva; Ks 92. I. 23]. *1817:* a pincze maga jo Bojt hatásas, tsak egy hellyen kiván igazitást [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. Inv. 4] ✱ *javítást ~. 1839:* körös körül minden felé szakadatlan font kert vészi ... némi némü részeiben tsak ugyan javittást kiván [Mezőszilvás K; TSb 2]. *1849:* A fogado telkének két oldalain sövény kert, meröbe javitást kiván [Somkerék SzD; Ks 73/55] ✱ *renovációt ~* (meg)újítást szükségel. *1680:* Füresz Malom ... Rováczkos tőke hajto kereke ... kopat renovatiot kevan [A.porumbák F; ÁLt Inv. 38]. *1752:* Az egész Epűlet vagyon már régi Sendely fedel alatt, mellyis renovatiot kiván [Pókafva AF; JHb XXV/73]. *1826:* a Malam

Gattya is renovatiot kivan [Klic SzD; LLt 9/1] ✱ *reparációt* ~ javítást szükségel. *1705:* Malom ... Zugoja reparatiot kiván némely részeiben [Mezőzáh TA; Told. 18]. *1817:* az udvarház ... a zsendelly alatt lèvő Párkány egy darabatska hellyt Repara(ti)ot kivan [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz. 1]. *1827:* Itten a Fogadonak, két kapui renovatiot kevánnak egészbe [Berend K; IB. Flora Ignatz hidalmási tt lev.] ✱ *töltést* ~ → *gátolást* ~ ✱ *újítást* ~. *1694:* az meg irt házak ... a' szőlő felőll való részei egészlen valo ujjitást kevannak [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1854:* Az egész udvar körüli kerittes gyenge lévén, ujittást kiván [Sárd KK; WassLt] ✱ *zsendelyezetet* ~. *1857:* az Udvari Telken lévő Zsendej Fedél alatt Gabonás Fedele igen erőssen meg lévén romolva, merőbe ujj zsendelyezetet kiván [Márkosfva Hsz; BetLt 4].

6. kér; a cere; bitten, verlangen. *1570:* Az Borbel Marton Suplicatioyara eo K. Azt Mongiak hogy az Mynemw helt kewan ... aztis lassak megh, ha karos helien Nem leszen [Kv; TanJk V/3.17a]. *1572:* Cun Menyhart zenth kyraly ... Ezt walla hogy Engeometys Az Neomeos uraym keozigbe Kewan Azhol assak vala az hatart [Kalotasztkirály K; KP]. *1584:* Marta Ersek Balint felesege vallia Giermek Agyban mikor volnek ez Zabo Catot hittam vala Babanak, es eó bant vele(m), de mywelhogy sokat kewan vala Nem fizethetek vala meg Neki [Kv; TJk IV/1. 222]. *1606:* Executorokot kiwan, geörfi Janost zöuerdi Janost Kereszturfalwiakot [UszT 20/300]. *1628:* Kovacz Thamas ... hitótlenól el hagiua(n) feleseget el ment, es oda vagion. Azert az z. zektől tölle ualo el valasomatt, es nekem adot hiti alol fel zabadolasomatt kiuanó(m) [SzJk 20]. *1697 k.:* Kévánom ... Nyolcz öreg kancza lovaymatt ... 9. örög Teheneymet [Hsz; BLt]. *1716:* a Gombkötő munkájárul ... â szerkalábért, Mente kőtőért kéván 4 Má(r)jást [Nsz; Ks 95 Incze János lev.]. *1810:* a Magyar Katonaság Számára készitendő Czepőkőkért ... a Czéhok ... egy párért mennyit kivánnak [Kv; DLt 132].

Szk: *abszolúciót* ~ **a.** elválasztást, fölöldást kér. *1642:* Keziben[a] lako Veres Mihali ielenti hogi ... hatta volt el felesege őtet ..., kiuanua(n) Absolutiot [SzJk 58. — [a]Keszü K]. *1671:* az A. doceallya assertiojat, és nem docealhatva(n), cum poenâ In debita vexationis absolutiot kevannak [Kv; TJk VIII/11. 139]. — **b.** fölmentést/mentesitést kér. *1625:* absolutiot keuanunk ... az megh Jrt penaktol [UszT 142b]. *1638:* Mivel az ellen megh nem Tisztasagozhattak volna ... absolutiot kivanok [Maksa Hsz; HSzjP]. *1781:* méltatlan vexaltatásomért absolutiót kívánok [Árkos H; RSzF 271] ✱ *beteghaladékot* ~. *1584:* Eleozzeor myert constal hogj azzoniom procatora es gongia viseleie beteg az okaiert Zichy Janosnak beteg haladekot kiwanok [Mv; BálLt 80] ✱ *bírót* ~. *1592 k.:* miert az ell vegzett dolgot megh haboritotta Arrul birot kiwanunk hogj el vegeztek mindeneket keozteonk [UszT] ✱ *díján* ~ gyalázkodási birságot kér vkire. *1647:* Hiuata ... magiar Nadassi Bese Peter neűü iobbagiot, es felele igh hozza, hogi ... eo kgme gonduiseleoiet Makai Myhaljt megh szidogotta uolna, es Dian kiuana eo kgme conuincaltatni Bese Petert [K; RLt 1]. *1693:* Orszag kerülte fattya vetet nilvan valo kurvanak szidot ... farancosnak szidot azertis diomon ... kivanom [Barátos Hsz; HSzjP] ✱ *divorciumot* ~ elválást/választást kér. *1623:* Halabor Borbara azzonj, ki hiteős Urat ... Kalmar Mihalt citalta volt ... ki az szent hazassagnak tizta rendit meg moczikolta volna ... teölle Diuortiomot kiuanna [SzJk 15]. *1680:* Causa Szekiensis. Haydu Borka diuortiumot kiva(n) Nagy Matthetol, ferjetől [i.h. 149] ✱ *elválást* ~ **a.** a házasság felbontását kéri. *1640:* Malomban[a] lako Kathona Marthon mostannis tolle el futot hitötlen felesegetől el valast kiua(n), mivel het eztendeie el mult hogi el hatta [i.h. 49. — [a]SzD]. *1655:* Varallyan[a] lako Láposi Istvan jelenti, hogy felesege Nagy Ilona ... utolszor el ment annakis vagyon mar közel esztendeje. Azert tüle elvalast kivan [i.h. 76. — [a]Bálványosváralja SzD]. — **b.** jegyesség felbontását kéri. *1666:* Aknan[a] lako Szilagyi Kis Anna kivan matkajatol Tatsi Martontol el valast [i.h. — [a]Szászakna K]. *1679:* Szakáts Samuel Koborlo matkajatul Ilonatul el válást kiua(n) [i.h. 138] ✱ *fejét* ~*ja* fővételét kéri. *1590:* Egy Jambornak leaniat el hitette es el hitta ... Itt most vgy lakik velle mint parazna paraznawal ... fiait az hazbul ky wzwe(n) kette(n) marad az hazba(n) ... Miertt hogy Jllie(n) Nemes varosba(n) Jgy Jstentelenul paraznaul El feiett kiuano(m) Erette [Szu; UszT] ✱ *időt* ~ **a.** (tárgyalási) időpont kitűzését kéri. *1606:* Protestalnak mind az ket fel hogj vadnak teöb bizonjsagokis kiket ra hittak de kik betegök kik erötlenök Jde nem erkeöztenek azoknak feleleteknek napot es időt keűannak ... Protestalnak Az Al peresök hogy Vadnak meg teöb bizonysagok Annak wdeöth keuannak az bizonīsag mellet az tőruentis kerik mind harman [i.h. 20/172, 313]. — **b.** (gondolkodásra) időhaladékot kér. *1593:* Megh erttwen Az Zaz Natio, Az magiar Nemzetnek beo bezeddel valo irasat, melyben Mutogatiak Enyedi Georgy pwspeokeot plebanosnakis valaztany Az Nemzet[a] erre Maghanak esmet wdeot kewanth [Kv; TanJk I/1. 213. — [a]A szász] ✱ *napot* ~ → *időt* ~ ✱ *okulációt* ~ (helyszini) szemlét kér. *1745:* Mathe juon junior ... kiván azért ujjalag oculatiot ... mi azert ki menvén ad faciem loci ujjalag fel rudaltuk mindenik Attyafi reszit [Ujbárest H; Ks 62/3] ✱ *oszlásra/oszlást* ~ osztozást kér. *1591 k.:* az irtas feöld felöll valo keresete(m)re ollya(n) valaszt tett, ozlast keua(n) [Szu; UszT]. *1592:* Az az eöreksegh mynket egy Arant illet, Vas Boldisar fiay vagyunk. Azert oszlast keuanok teölle Az teöruenteól Adattatny [i.h. 10/79]. *1606:* Protestalok azra hogj az melj rezet most Beögeözi Andras wramnak adoth wdeőuel azra is gondom lezen aztis ozlasra keuanom az teöbiuel eggjüth [i.h. 20/47] ✱ *párt* ~ másolatot kér. *1604:* Az J. part keua(n): kibe az A. ellengez [i.h. 18/37]. *1641:* Az teörvint, azzonyomot eo kegyelmet meg keövetem, az keserveseknek bozuiokra nem szolok, si juris Ezt per Stephanum Bod part kivanok [Esztelnek Hsz; HSzjP]. *1810:* a' praeinseralt Instructiot szorul szora fel olvastuk s annak tartása szerint modo legitimo admonealtuk. Melyre Tolvaj István ö kegyelme tőun olyan feleletet: Értem hallam párt kívánok [Egerbegy TA; Tolvaly lev.] ✱ *részt* ~ vmiből részt kér. *1570:* Obel Gergel ... vallya, hogy ... hoz peter ... Illen Testamentumot theot volt Eo elcotte ... hogy ... Ha ky Rezt kewanna az Ew Ereksegebeol Marhayabol lewelet hozzon Rola Mynemw Atthiaflia a legen Eo neky [Kv; TJk III/2. 206]. *1617:* (Az) eöröksegböl More Boldisar, Lazlotol szinten ... rezt keuan [Abrudbánya; Törzs]. *1812:* ... a kotsárdiak[a] ... az Eklesiát perlik, azon Fok nevezetü Berekböl részt kívánván [Nagylak AF; DobLev. IV/943.32a Vajda Czigány Dumitru (50)

jb vall. — [a]O.kocsárd (AF) lakosai] ✱ *szabadságot ~ vmiben* szabad kezet kér vmiben. *1596:* mynth hogy ez eleöt is en birtam es enym az fellyel megh Irt eöreksegh, fiamra zabadsagot keúanok benne, mind pedigh ahoz az eöreseghez tartozando feöldekbeis zabadsagoth keúanok [UszT 11/57]. *1606:* az földben zabadsagot kiwan [i.h. 20/300] ✱ *számot/számadást ~*. *1567:* Az wegezes es Igienessegh ... illien Condicioval lett, hogy ez vtan se tanach se kössegh wdö elewt zamot ne kewanianak az folnagytol [Vízakna AF; TT 1881. 189—90]. *1573:* Mindennappy Aztalara valo keolcegreöl penzreol es fillereol naponként zamot kewannak Teole [Kv; TanJk V/3. 90a]. *1606:* arol az Jozagrol per hoc azt mongjuk hogj az Jstuan nekwnk uer zerent ualo atya(n)k fya uala azert azt mongjuk hogy az ö igirety es mj reank zalot uere söt az mjt oda uit uolna arolis zamadast keuanunk [UszT 20/181] ✱ *szembe ~* vkinek szembesítését kéri. *1606:* Ertem hogy az Arok keözet valo feöldet mind keresi en teöllem el az A. de en arra illjen valazt tezek hogy eleózer azokot az Atiafiakot az kikre nez az az eöreksegh s kik zalogon(n)is vetettek az en Vra(m)nak ... zembe keúano(m), Az vtan valazt tezek [i.h. 20/29]. *1607:* Az Al Peres zembe keuanta voltt az Atyafiat Elekes Ambrustt mostis sistalnj keuanja [i.h. 269] ✱ *szeparációt ~* **a.** házastárstól való különválasztást kér. *1652:* Sziner varallai Haznos Catha mostan Niarlo kekesen Nagi Mathe szolgaloia kiua(n) az eö hitötlen uratol Istua(n) kouacztol separatiot [SzJk 70]. — **b.** jegyestől való elválasztást kér. *1689:* Nagy Bálint Annok mátkájától Vén Mihálytol separatiot kiván [i.h. 241]. *1691:* György Miklós Judith kiván separatiot Posoni György Mátkájátul [i.h. 249] ✱ *szavatost ~* szavatoló személy megnevezését kéri. *1671:* Udvarhely Szekben Uyfaluban lako Simon Istvánnak veszvén el gonoszul faluja határról ket eökrei ... es talalva(n) Colosvári Raz Janosnál megh, eskeszik reajok septimo se Conjuratoribus szovatyostis kevanva(n) azon Racz Janostol [Kv; TJk VIII/11. 167]. *1673:* Az A. szovatyost sem keva(n) az Iteöl, magha fatealva(n) az Szék elöttt hogy ... ne(m) az I. vonta el a megh tartott Lovat [Kv; i.h. 265] ✱ *törvényt ~* törvénykezést kér. *1570:* bachy gërgh prokatora ... azt Montha Josa deakne ellen hogy ha Meltatlan es Ne(m) Igazan chelekedet, Byraia vagion Koloswarat keressek fwstin es elegh Theorwent al neky rola, Ezben Josa Deakne Theorwent kewant hogy ely nem hozzatna onneth [Kv; TJk III/2. 108]. *1588:* az Jakczy boldisarne azzonyom biraia zinte beoth keozepbe Jeowe aztan az eokeore teorwent kivana hogy teorweny legyen benne fogot Ember eleoth [Zsákfva Sz; WLt Lucas Barlas jb vall.]. *1599:* Sigmond Gyeörgy elle(n) bizonicha megh Antalffi Thamas hogy karacho(n) elot wálo Cheöterteke(n) wolt az napia. Sigmo(n)d Gyeörgyes azt bizonicha ha bizonithat hogy nap nelkeöl wolt, a mellet teörwe(n)t kewa(n) maganak [UszT 15/192].

7. szándékozik; a intenţiona, a avea intenţia/de gind; beabsichtigen. *1597:* Az I pedigh negallya uala hogj ne(m) keresett terhet, hane(m) chak tiztessegét keua(n)ta megh zabaditatni [UszT 12/119]. *1717:* Bizony ha vétkemet tudnám benne nem kivánnám nap fényre hozni [Kv; Ks 96 Biró Mojses lev.]. *1735:* Citatoria Relatoriambol világoson Constál, hogy engemet micsoda hallatlan mérges meg étetésre valo materiakkal ... eleitől fogva kivánt el veszteni és megolni amint hogy ... megis étetett [Dés; Jk]. *1763:* importalta(t)ik az A. Ur Productuma szerént ... hogj ferjemet s mind másakat halalos étetövel el veszteni kévantam volna [Torda; TJkT V. 179]. *1784:* Alázatos kötelességem szerént kivántom Nsgtokat az ide le folyo dolgokrol tudositani [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. *1805:* Gyugyitani kivantolok és nem Gyugyultal en is ugye fogyotságodban el hadlak [Torockósztgyörgy; TLev. 9/41].

8. vágyik rá, vmit szeretne megkapni; a dori ceva; begehren. *1572:* Hoszw Jacab, Kolb Myklos es Pal verner ... vallyak, hogy kerdettek Zeles Antalt Myert hitta volna eoket, Mond hogi azert hogi az En vnokaym kewanyak az harmadot mely az Annyoktwl maradot [Kv; TJk III/3. 40]. *1579:* Kúpachy ferencz Ö Nga secretariussa ... Igen kerete ha halnak tehetnem szeret kyvannak, En az monostory halazokal halaztatek, Es oda küldem en azt [Kv; Szám. 1/XVIII. 19]. *1640:* Miért kívánod oly igen? — Mondá a leány: — Csak asszonyom [Mv; MvLt 291. 236b átírásban!]. *1677:* mivel a' Lopo ... nem csak nem[a] kivánnya felebaráttyának marháját, de söt ugyan el-is lopja [AC 123. — [a]E szó ide csak elírásból v. sajtóhibából kerülhetett be]. *1721:* kérem kigyelmede⟨t⟩ ne izetlenkegyëk kigyelmed velem, mert en senkiét nem kivánom [Csapó KK; Berz. 17/XII].

9. akar; a vrea; wollen. *1762:* Az I(nct)us ... szemtelenül hamislelkűségre erőszakkal kévánnya az Birakot contra Constientiam inducalni [Torda; TJkT V. 143]. *1768:* A Le ülö Mesterek pedig minden hibákat Czéh Mestereikre kivánnak háríttani [Kv; ACJk 35]. *1792:* én belém eröszakasan ne kiványan kötödni [Bezdéd SzD; BálLt 1]. *1802:* haza akarván menni Lajos, a' Sütö ötet tartoztatni kivánta, tsakugyan kirángatván magát kezibol a' Sütönek, kiment [Mv; Born. XXXIX. 53 Susanna Venus (19) cons. Jacobi Schreiber cauponis vall.]. *1808:* ezen utánam olálkodo szándékjok, és most is fenntarto Haragjok el enyészni nem kiván [Kv; ACLev.]. *1826:* gyakron kivánta sértegetni [Dés; DLt 495].

10. törekszik; a se strădui; sich bemühen. *1769:* betsülletéttis nem hogy Örizni kivánta volna, söt eö ngát uton ut félen mindenüt szüntelen külömbb külömbb féle motsokkal, motsokolta, szitta, szolta tsepülte [Told. 3a]. *1772:* (Az) Inquisitor Cancellisták ... engemet forgattak mindenképpen, s kivántak magok tzéljok szerént való Fassiora hajtani [Hadad Sz; TSb 21]. *1776:* Tapasztaltuk a' Környűl álló dolgokbol, hogy mind factiokkal, s mesterségekkel kivánták Groff Lázárt és Groff Kornis Annát egyik ā másikától idegenitteni [Szentdemeter U; GyL gr. Theresia Eszterházi (35) és br. Ludovicus Révai (40) vall.].

◇ **Szk:** *bajt ~* nehézséget támaszt/okoz; a crea greutăţi; Schwierigkeit/Übel verursachen. *1671:* Hanem most is meglátja Kegyelmed, micsoda bajt kivánnak az tizenötezer arany felöl [TML V, 635 Bornemisza Anna Teleki Mihályhoz] ✱ *bűnre ~* paráználkodásra késztet; a îndemna la desfriu; zur Buhlerei bewegen/nötigen. *1584:* Jlona Theolcseres Adam zolgalo leania, vallia, illyen bezelgetest hallottam zaiabol Annak a' leannak Akj ferkel Miklosnal meg terhesedet volt, Mondwan: egykor az vram firtogat vala Es bewnre kewan vala [Kv; TJk IV/1. 227] ✱ *késedelmet nem ~* nem tür halasztást; ceva nu suferă aminare; etw. duldet keinen Aufschub. *1618:* Azon leszek, hogy holnap meginditsam[a] ... ez az dolog nem kéván késedelmet [BTN 117. — [a]Duna kö-

vetet]. *1619:* azmint látom leveléből az én uramnak, talám nem találta Mehmet pasa Erdélyben az én uramot, s későn lesznek egymással szemben. Ez penig késedelmet nem kéván, mert az urampt siettetik oda felmenni s idején kellene ahhoz látni [BTN[-] 312] ∗ *okot* ~ okot keres; a căuta pricină; einen Grund/Gründe suchen. *1606:* Sententi(ia) Sedis Judj(cia)riae ... kesco okot keuan(n)j az Jnek hane(m) az hitet hallja megh s fizessen [UszT 20/20 8].

kívánandó este de dorit; zu wünschend. *1662:* Az méltóságos öreg Rákóczi György fejedelemnek megkeseredett haeresi ... nem állítván szükségesnek a testnek a föld színén sokáig való tartását, a test lélek nélkül csak földet, rothadást, porrá lételt lévén várandó és kívánandó, az temetés napját[a] azért ad diem 10. Januarii anni 1649 rendelvén [SKr 305. — [a]l. Rákóczi György 1648. okt. 11-én halt meg]. *1677:* az ő kegyelme által kívánandó kérdésekre való feleletekről, alázatosan kérem Nagyságodat, méltoztassék kegyelmesen parancsolni [TML VII, 458 Teleki Mihály a fej-hez].

kívánás 1. urare; Wünschen. *1581:* az Vristen országunk bały sok Jamboroknak zyweket fel Inditwan fel(seged) feyedelemsege kiwanasara [Gyf; Törzs]. *1665:* Feleségem Kegyelmednek és az asszonyoknak ő kegyelmeknek ajánlja szolgálatát sok jók kívánásával [TML III, 535 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1733:* Az feleségem kgldet édes angjam asz(szo)nj s hugam asz(szony)t minden jok(na)k kivánásával nagj betsülettel köszönteti [Borosbocsárd AF; Borb. II Récsei Boër Samuel lev.]. *1762:* Feleségem az Urat Bátyám Uramot velemmel edgyütt ... minden áldások(na)k szives kivánásával köszönti [Záh TA; Told. 4]. *1815:* Kedves Barátom! ... Élj sokáig Boldogul ... Nagyot nőjj, mint a szalonna bőrr a tüzen; 's minden joknak kivánása mellett [Kóród KK; Ks 101].

2. kívánság; dorinţă; Wunsch. *1811:* Sokszor hallottam a' Grófnémat mondani: Ha a' Férjfi nevek közül választani Kellene, nem mást, a' Jánost választaná ... bé-tölt kivánása, Gróf Bethlen Jánossal lett párosodása [ÁrÉ 177].

3. kb. követelés; pretenţie; Verlangen, Forderung. *1663:* Higgye is el, csak most is az székelyektül és nemesektül dézma kivánása Hector uramnak nagy zenebonát csinált vala [TML II, 624 Teleki Mihály Keszoni Mártonhoz].

kívánat 1. kívánság; dorinţă; Wunsch. *1845:* holnap a Nyilalo eszközököt el akarja készíteni, s az után fel is nyilaltatni, azomba az a kivánata, addig a nyilaláshoz ne kezdjen mig, köt levelet nem adunk [Kadács U; Pf Pálfi Dávid lev.]. *1847:* Hivatalosan meg Keresvén bennünket a Kolosvári Betsülletes Nemes Céh Erdemes elől Jároi ... hogy adnánk egy Hiteles bizonyitvánt ... Kivánatjokra ... adgyuk ezen Hiteles bizonyitványunkat [Kv; ACLev.] | kivánata szerint le megyek Nagylakra [Csapó KK; DobLev. V/1264 Vizy Lajos Dobolyi Bálinthoz]. *1855:* végig halgattam, a' mint nagy igéretek 's fogadások között erőt vett a' nevezett legény Miklos Annison, szüntelen azzal biztatta Annist, hogy ne féllyen, ne huzza magát olly erőssen tölle, engedjen kivánatának [Uzon Hsz; Kp V.404 Ürmösi Rebeka (16) vall.]. — l. még VKp 275.

2. kérés; cerere; Bitte. *1863:* Minden pap, ha az ujonczozó bizotmány helységébe ki szál, azok kivánatára az anya könyvet mutassa elő [M.bikal K; RAk 136 esp.kl].

kívánatos 1. kívánt; dorit; erwünscht. *1661:* Szüvem szerint örülök ... hogy Isten Kegyelmedet jó egészségben és kivánatos válaszszal, szegény hazánk megmaradására meghozta [TML II, 85 Bethlen Farkas Teleki Mihályhoz]. *1664:* Ő kegyelme ... ő felsége előtt mellettünk való törekedésével ... authoritása szerint való kerestyéni maga alkalmaztatásával megromlott szegény hazánk kivánatosabb szerencséjével alkalmaztatódjék szoros ügyünkbeli nagy reménségünk [TML III, 340 a fej. ua-hoz]. *1704:* Az fejedelemasszonynak is pedig, mikor megértette volna a kurucok idejövetelit, nemigen kivánatos beszéde volt az asszonyhoz [WIN I, 189].

2. *rendsz* levélkezdés- és záradékként szokványos, udvarias, ill. kedveskedő üdvözletben; de obicei la începutul şi la încheierea scrisorii în formule uzuale de politeţe sau de salut; in der Regel im Briefanfang und Briefschluß als Einleitungs-/bzw. Schlußformel eines gewöhnlichen, höflichen, gefälligen Grußes. *1651:* Az Ur Isten Kedet Ura(m) kevanatos es hozzu ideighlen valo egesseges elettel aldgya megh szivem szerent kévano(m) [Uzon Hsz; BLt]. *1652:* Az Ur Isten Ngk(a)t, s, kegyelmeteket kevanatos io egeszegben sok esztendeig eltesse, és minden dolgait boldogicza Szívbol kevannyuk [Borb. I. Konstantinápolyi követjel.]. *1653:* Szolgalatomat ajanlo(m) kegyelmednek mint nekem kedves Apam Vramnak, az Vr Isten eó Felsege kegyelmedet minden kivanatos udueosseges sok iokkal boldog szerenczes hoszszu elettel algya megh, es hozza megis hamar udeon, minden hozza tartozandojaual egyetemben [Szárhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz]. *1678:* Éltesse Is(te)n Ngdat sok számos Esztendőkigh ... kévánatos jo egességben [Somlyó Sz; Ks 101 Bánfi Gábor aláírásával]. *1790:* hogy Ngdot, a kedves drága Groffné Aszszonyunkat 's jó Gazda-Aszszony(un)kat, ugy a' Ngtok Mls Uri Szerelmesseiket ... kivánatos állapotb(an) tisztelhessem, tökéletes szivel kivánom [TL. Málnási László ref. főkonz. pap Nsz-ből].

3. kellemetes; plăcut, agreabil; angenehm. *1657:* ebédlő házában ... szabad volt bőcsületes főember szolgáknak, mind magyarnak, németnek odaülni; jó kévánatos állapot vala ifiú embernek [KemÖn. 141]. *1697:* Isten Kegyelmeből a' Tavaszi kivanatos napokkal a' szőlő munkajanak ideje eljűvén communi consensu deliberative vigeztük [Dés; Jk]. *1756:* nem messze Vagjon egy szép Cziprusfa bőséges ki terjedett ágaival, melynek alatta hasonlo kivánatos árnyék hely observáltatik [Branyicska H; JHb LXX/2].

4. *1761:* oh szent Mindenhato ... aki a Te ingyen való kegyelmességedből az mi eleinket a sovány földről és pogányság közül a Te karodnak ereje által ez kivánatos földre kihozván telepitetted ... ne törölj ki minket a mi bűneinkért [NyIr 200 Bánffi Farkas álma].

Az ószövetségi fogantatású nyil-nak *kivánatos föld* szk-a hozzávetőlegesen a bibliai 'igéret földje' szk-tal értelmezhető.

kívánatosan kivánt módon; în modul dorit; in gewünschter Weise. *1667:* (Isten) a szegény gyermekecskének csudálatosan való megfordulásával kévánatosan vigasztalja meg asszonyom ángyomval együtt, nekem is

örömömre [TML IV, 31 Fleischer András Teleki Mihályhoz Nsz-ből].

kivándorlás emigrare; Auswanderung. *1879:* Az első felolvasó arról értekezik, hogy a székely kivándorlást úgy lehet megakadályozni, ha nyomtatunk egy lapot, azt ingyen kiosztjuk az atyafiak között, kérve őket: maradjanak itthon [PLev. 37 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kivándorol a emigra; auswandern. *1836:* a' tőbb Adosok közül némelyek el holtak, mások idegeny Tartományokba ki vándorlottak [Msz; SLt Vegyes perir.].

kivánhat 1. a putea dori; wünschen können. *1572:* az En vnokaym kewanyak az harmadot mely az Annyoktwl maradot ... Kolb Myklos Mond hogy Io Marton vram azt Nem kewanhad, hane(m) chyak az elseo felesege vtan myh Illethne az vnokakat [Kv; TJk III/3. 40]. *1643:* Enis vice versa azt keuanhatna(m) hogy mint hogy az Joszagot eö kge meg erezti, az leueleketis kezben adna [Kv; Törzs]. *1668:* valaki kivánhattyaé azt én tőlem, hogy szintén ugy mennyek én most elődedin elő a' dolgokkal a' ki bujdosokenyeremet még jo modgyával meg-sem emészthettem [KJ]. *1732:* hogy sok ezerekkel éngem szuperájjon aszt nem kivánhatya az M Ur. ily utolso romlásomat, es hitván maradékimnakis kudusságokat [Kórod KK; Ks 99 Kornis Ferenc lev.]. *1826:* most Edes Anyámnak sem volt hogy ruházan fel mind mászor, nem is kivánhatam mikor kőltsön pénzel él [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

2. kérhet; a putea cere; bitten können. *1687 k.:* Proventus Pastoris ... a ki őrökös ă megyéb(en) bért adott ă Praedikátor(na)k ... ollyan hazasult esketéstől nem kivánhat a Praedikator fizetést [Kebelesztiván MT; MMatr. 397]. *1840:* az elitilt részét itilendő summát maga vévén fel ... semmi további indemnizátiot nem kivánhat [Nagyernye MT; BálLt 92]. *1843:* a' Contractust tőbb Levelekkel együtt Balás Annátol kivánhattya az erről szollo osztálylevél értelmébe [Mv; Tolvaly lev. Haraji Fejér György hites assz. kezével].

Szk: *részt ~. 1699:* Philep Borka Aszszony ... abbol rèszt nem kevánhat [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1804:* Udősb Szakács Györgynek az Annya, Mojses Sára, egy testvér lévén Nagyob Moses Jánossal ezis részt kivánhatna a' Moses Joszágbol [Usz; i.h.].

kivánható megkivánható; de dorit, care merită să fie dorit; wünschenswert. *1673:* De ha minden várban kivántató requisitumok, élés, munitiok, egyéb minden szükséges kivánható alkalmatosságok meg nem lesznek, mi haszna itt akárkiket is tisztnek tartani? [TML VI, 530 Teleki Mihály Bornemisza Annához].

kivánkozás kivánás; dorință; Begehrung. *1662:* Boldvai Márton házához ebédre kivánkozások [SKr 566 Tartalomjelző fejezetcimből].

kivánkozik 1. a dori să ... ; nach etw. verlangen, sich etw. erwünschen. *1600:* Chyszar Mihaly ... vallia ... Harsany Peter keozep vehaban kewankozwan chyszar Antalnewal hazat cherelt vala [Kv; TJk VI/1. 514]. *1610:* derek zeken zolitottak volt megh az Actorok, nap vetelis ot volt oda kevankozunk [Kvh; HSzjP]. *1647:* Az Captiuus Gagia Gaspar ujolagh valo Testimoniumoknak colligalasara keuankozik [Kv; TJk VIII/4. 198]. *1665/1754:* Mikor az Inas tanuló Esztendeit el-töltvén, az Betsületes Czéh elött fel-szabaditatik és az Legényi Társaságban be-lépni kivánkozik; tartozik a' Társaságnak egy tál étekkel, egy darab petsenyével, és fél-veder borral [Kv; ACArt. 11]. *1797:* soha Király Judithoz semmi gyanu nem volt, nem is igen jártak hozzá, a ki egyszer oda ment nem kévánkozott többször oda [Sszgy; HSzjP Moritz Gábor (77) szenátor vall.]. *1819:* én mostan is hátulso házba lakam, és hogy hátulso szobába ujjolag is jussak azért férjhez meni nem kévánkozam [Kv; Pk 2].

Szk: *bizonyságra ~ vki ellen* (tanú)vallomást kíván tenni vki ellen. *1617:* Noha azert in serie resposionis lattattnak az Ik az en ellenem spargalt diffamatiokat tagadni, de mas feleol in facie sedis nem tagadgiak, seot affirmalliak, mikor aperte az Teoruentűl bizonisagra kiuankoznak ellenem [Kv; RDL I.11] ✱ *exmisszióra ~. 1784:* Az inctus exmissióra kívánkozik az actiónak meghallgatása után [Árkos Hsz; RSzF 278].

2. vágyik, vágyakozik; a dori (ceva) foarte mult; sich sehnen. *1662:* A német fejedelemasszony, Catharina[a] ... nem sok idő múlva a hazában való maradásától megunatkozván, és az országnak nem kicsiny szerencséjével Erdélyből nemzete közé kívánkozván ... elment vala jó békességgel [SKr 142. — [a]Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin]. *1666:* Én édes Feleségem ... soha így nem kivánkoztam hozzád, mint most [TML III, 551 Teleki Mihály Veér Judithoz]. *1850:* Nem csuda tehát, ha őreg mama váltig kívánkozik Ádámosra[a], hogy Miklos urfit ott az udvaron a' kertben pajkoskodni 's betyároskodni láthassa [Kv; Pk 7. — [a]KK].

kivánkozó tőrekedő; care se străduie; trachtend. *1844:* Egész veszedelemben forogván Megyesfalva, a rajta keresztül folyni nagy igyekezettel kévánkozo Maros veszedelmes vize mián [Meggyesfva MT; LLt].

kivánó 1. *mn* **1.** doritor, care dorește să ... ; wünschend. *1659:* én Kegyelmednek maradok jót kivánó szolgája [TML I, 330 Kövér Gábor Teleki Mihályhoz]. *1697:* magais Totfalusi[a] Ur(am) ... mint Ecclesiaja kárát nem kivano kereszteny Atyankfia minden maga vonogatása nelkül erre a' dologra rea igire magat [Kv; SRE 52. — [a]Tótfalusi Kis Miklós]. *1711:* Istentől jodott kiváno megh keseredett Anyad! Arva Kemeny Kata mpria [Ks 96 lev. Gyerőfi Borbárához]. *1783:* mingyárt ország uttyán kivül volt edgy Piatzotskát mutato puszta helly, melly ... Innep napokon mulatni kiváno ifiuságnak is mulato hellye volt [Bergenye MT; LLt 58/13].

2. szándékozó; care intenționează/vrea să ... ; beabsichtigend. *1672:* mindezeknek őfelsége bizony jó végét adja s Kegyelmed bőcsületit sértegetni kivánó gonosz akaróit, meg hallja, Isten megszégyeniti [TML VI, 358 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz]. *1755:* Vegezetre néhai Atyánk elméjeben jobbanis meg fogyatkozván, rá veszik holmi kárunkat nagyon munkalodni kiváno Emberek hogy Házasodnék meg [Albis Hsz; BLev.]. *1841:* ezen senkit megsérteni nem kivánó, alázatos folyamodásukért senki se bántassék [VKp 62].

3. vmit igénylő; care necesită ceva; etw. verlangend, erfordernd. *1710 k.:* Azért is sok napokat, heteket kívánó, házamtól messze való ... vadászatokat ... nem követtem [BÖn. 502].

Szk: *renovációt ~. 1738:* Az Udvarház ... kertye ... egy néhány helyen romladozott, az udvar kapun fellyül dűlő félben állo renovatiot kéváno Palánkal [Szászvessződ NK; Born. XX. 12] ✱ *újítást ~. 1694:* az ... külső és belső Filegoriak(na)k avagj nyári házak(na)k sendeljes fedelek, meg szakadozott és elsorvadozott ujjitást kevánó [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.].

II. *fn* **1.** persoană care doreşte ceva; der/die Wünschende. *1662:* (Gaudi András) a jó hír-névnek szerzésének nem kevéssé való kivánója s serény ... bátor ember volna [SKr 440]. *1736:* (A bort) vagy fazékban vagy kupában adták be ... Mikes Mihály akkor vonogatja magát az italtól, mond Bethlen Gergely: Uram, kelmed talán kerestályra vágy. Akkor kereskedni kezd a zsebiben ... kiveszen egy sustákot avagy négy polturát s adja az inasának, mondván: eredj, öcsém, hozz kerestályt ő kelminek, mert ő kelme kerestályra vágy. Így csúfolá meg az kristálylyal innya kivánókat [MetTr 328–9]. *1805:* az edgy mast meg előzni kivanok hoztak be az kost adast [Torockósztgyörgy; TLev. 9/41]. *1849:* mely kérésem után vagyok a' Tkts Urnak jot kivánoja Hátskuj Ferentz [Torda; DobLev. V/1276].

2. szándékozó; persoană care intenţionează să facă ceva; Beabsichtigende(r). *1838:* Evictiotis válolának költsönösön magokra Postelitássokra (!) és másokra nézve, hogy édgyik a masikot azon örökségben meg tartják s oltalmazzák 42 ezüst forint vinculum alatt olly moddal, hogy az állo fél a' másolni kivánon vagy háboritton mind annyiszor valahányszor meg vetessen s vétethessen [Bözöd U; Borb.II Bözödi Sebestyén Dániel székely ns kezével].

kívánság 1. dorinţă; Wunsch. *1560:* kinek milto kywansagat kerezthyen attyaffywy zeretbeol (!) meg erthwen ... theon testamentumat my eleottunk [Fog.; SLt S. 10]. *1569:* ha ktek kiuanya Vr(am) ez N.ga baratsaghat, vram vtan az enimet, hat k. vgy chelekzik az vram kiuansagha zerynt [Nagysajó BN; BesztLt 56 Horwatt Lúkach Nagy sayoj tizt tarto Dombj Gergely beszt-i bíróhoz]. *1570:* Az Tegla chinalo kewansagat eo kegek Erchek megh es eo k. visellie gongyath [Kv; TanJk V/3. 8b]. *1671:* Desre és Uj Tordába telepedőknek kivánságokra végeztük[a] | Ez haza Fiainak kévánságokra végeztetett[b] [CC 47. 56. — [a–b]Köv. az ogy-i végzés]. *1771:* Pénteken csak bé jö a házomba két idegen barát ... kérdém mi volna kivánságok, felele a nagyobbik: egy pár tojás [Dés; Jk 321. 31b-2 Georgius Háncz (56) vall.]. *1820:* Sajnoson olvasám leveledből hogy ha kévánságod szerént kedvedet nem töltöm tehát a jószágom bajához s directiojához te se fejért se feketét nem szollosz [Kv; Pk 7].

2. *rendsz* levélkezdés- és záradékként szokványos udvarias, ill. kedveskedő üdvözletként; de obicei la începutul şi la încheierea scrisorii în formule uzuale de politeţe sau de salut; in der Regel im Briefanfang und Briefschluß als Anfangs-/bzw. Schlußformel eines üblichen höflichen, gefälligen Grußes. *1603:* Algya megh az Kegmes Vr Jsten Kd(e)t minden kiuansaga zerintt walo sok iokkal [Dés; BesztLt 65 Th. Szabo dési bíró G. Frank beszt-i esküdt polgárhoz]. *1607:* Keuanunk az Jstentwl Kemeteknek Keuansaga Zerent walo sok Jo Szerenchieketh meg adatnj [UszT 20/354]. *1610:* Az vr istenteól kevanunk kegteknek minden Jo egiességet es keva(n)saga zerint valo bodogh ïletet meg adatni [Dés; DLt 320]. *1625:* Az Vristen ö szent felsége keuansaga szerint ualo sok iockal algya meg [UszT 170a]. *1639:* Algia megh Isten Kegldet minden kévánsága szerént valo jokkal [Homródsztpál U; Szád. Redej Janos sk lev.]. *1708:* I(ste)n keglmedet kivansaga szerint vallo aldassival áldgya meg szivem szerint kivanom [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

3. vágy, vágyakozás; dor; Begierde. *1662:* Ezt a gonoszságot híjja Szent Pál bűnre figyelmezésnek a testnek kívánságiban [SKr 702]. *1772:* Takáts Mihály ... engem az Eczaka oda fektetet maga mellé és meg ölelvén engemet ... reszketni kezdett a nagy kivánságba [Dés; DLt 321. 81a Visönk Francisk cons. Nob. Georgii Vajda (35) vall.]. *1808:* ha igaz az hogy az vram Tiriával közösködöt, enis oka Vagyak, mert én az Vram kivánságának mindenkor nem engedtem [Radnótfája MT; Born. G. XI. 19 Ujfalán Irimiánét idézi Muntyán Juonné Szezák Voané (30)].

Szk: *elöl a ~* elepeszt/megöl a vágyakozás. *1811:* Láttam ... Dianna Nimfáját ... feredezni le vetve ruháját ... Tsak futtában láttam, 's a' kivánság el öl [ÁrÉ 15].

4. kérelem, kérés; rugăminte, cerere; Bitte. *1684:* mely lovat midon megh jartattam es nezettem volna, töllem megh ne(m) tarta, hanem kivansagomra nekem ada ó keglme [Nagyercse MT; Told. 8]. *1702:* Jövének mi elönkben ... itt Déésen az mi jo Akaro Mészáros Nemes Atyánk fiai ... Mi ... meg halván ... alázatos Instantiajokat meltonak és illendönek lenni itelvén kivánságokat Törvényes Articulusokat ... ki attuk [Dés; Jk 366a]. *1820:* számot vetvén Szombati György Uram(m)al, az el maradot Interesseiről, melly hogy egészen ki fizetodgyék, irodott kivánsága szerént az már fenn irt 18 forintokhoz még 4 forint [Kv; ACSzám.].

5. kivánalom; cerinţă; Erfordernis, Anspruch. *1653:* A mi azért a kapitánság allapottyat illeti ... nem tudhatunk kgtek(ne)k mostan köztük lakozo oly Attyafiat, a' kit eleghsegesnek itilhetnenk rea hogy abban à hivatalban Hazajahoz s Urahoz tartozo kötelessegenek hivatallya kivansaga szerint megh felelhetne [UszLt IX. 75. 12 fej.]. *1657:* az hadak ... felülnek és mindnyájan utánad vonódnak; sietve az szoros állapotoknak kévánsága szerént [KemIr. 314]. *1677:* Belényes Városi Nemesség ... Nemesi állapottyoknak kivánsága szerént, hadi Expeditiokban ök-is mint egyéb Nemes emberek, az Haza és Fejedelmek szolgálattyára lévén kötelesek, Réz és Vas Bányákrol szállittando terheknek viselésétöl immunisok [AC 146]. — L. még AC 18, 117, 174, 198.

◇ **Hn.** *1699:* Kevansag arkanal (sz) [Rava U; EHA]. *1797:* Kivánság árkánál (sz) [uo.; EHA].

kívánt 1. dorit; gewünscht. *1677:* Kivánom azért én is, hogy Kegyelmedet levelem találhassa szerencsés órában kívánt egészségben [TML IV, 175 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1685:* Ugy látom nemely Becsületes Emberek ... nem lesznek idegenek az kivánt dolognak meg engedesetol [Fog.; BLt 9 Horti István Mikes Pálhoz]. *1746:* az sok buk közöt kevánom istentol hogy irásom találja kegyelmedet is kévánt jo egessegiben [Albis Hsz; BLev.].

1797: modo provizorio ugy belé ereszkedik a' kivánt Conscriptioban a' Fell peres Aszszony is, hogy az' ... Itélet, és Documentumainak erejék a magok valoságokban meg maradjanak [DobLev. IV/7972a]. *1835:* Katonák számára Zabot Szénát kelletvén a' Siboi Közönségnek Örbe[a] és Rettegre[b] szolgáltatni, a' Báro ö Nagysága ... a magáébol szállitotta el a' kivánt Elést az emlitett hellyekre [Zsibó Sz; WLt. — [a-b]SzD].

2. áhított, óhajtott; mult dorit; ersehnt/wünscht | óhajtó; doritor; wünschend, Wunsch-. *1657:* Míglen penig elhozod a' Te titkos ítéletedben elrejtett mi megszabadulásunknak kévánt idejét, örvendeztesd meg szíveinket jó híreknek hallásival [KemIr. 334]. *1741:* Nagyságod kegyes el intézett réflexioja és parancsolattya szerént alázatossággal requiráltam vala edjszersmint udvarlo, de magam szerencsétlen állapotaimatis alázatossággal Nagyságod eleiben, terjeszteni kivánt Levelem által [TL. Onadi B. Josef alumnus gr. Teleki Ádámhoz Francofurti ad Oderam-ból]. *1753/1781:* mikor az homályt a kivánt nap sugára el üzte, és a bekesség a Magyarok és a Csaszár között voltaképpen consum(m)álodott volna, mikor be lépett volna Al Gyógyra az kasztélynak puszta kőfalait találta [Algyógy H; JHb LXXI/3. 197].

3. kért; cerut; gebeten. *1669:* Noha az árvizek nagyok voltak, útunk egyébaránt is nehéz volt, de itt az kivánt passus után eleget várakoztunk [TML IV, 471 Teleki Mihály gr. Rottal Jánoshoz]. *1834:* a' kivánt Extractust meg találván küldem [Sajókeresztúr SzD; Born. F. Ilg]. *1844:* a Maréfalvan és több faluban az himlő oltás alkalmával ki ütött buja senyv kőrüli nyomozódásrol kivánt jelentést a következő gyűlés elcibe adja bé [Usz; UszLt XI. 65/2. 47].

4. megkívánt; pretins, cerut; erfordert, verlangt | meghatározott; fixat, stabilit; bestimmt. *1783:* Azon idézésre a Tanúk a' kivánt napra bé nem mehettek Somlyóra[a] [Perecsen Sz; IB. Matyás Mihály (54) jb vall. — [a]Sz.]. *1793:* azon el maradott Terrenumok is, az kivánt idő halasztásával, ujabban is Conscribáltathatnan⟨a⟩k [M.bagó AF; DobLev. IV/13b–4a]. *1803:* tessék Nsgodnak a kivánt Törvényes ki jártatáson személlyesen ... meg jelenni [Ádámos KK; JHb XIX/64]. *1846:* fa hidhoz ... Schrofok ... talaltatnak az elbontando hidnál 26 darab ... mellyek hogy a kivánt ... nagyságot üssék potoltatnak darabonként 2 lábbal [Dés; DLt 858/1847].

kívánta I. *mn* **1.** kivánt; dorit; gewünscht. *1656:* kérlek, édes kedves Öcsém uram, minden világi kivánta jó szerencsédért tarts meg amaz egymás között nem most kezdődött igaz atyafiúságot [TML I, 38 Bonis Ferencz Teleki Mihályhoz]. *1729:* a Falu az ö Kglme kivánta Discretiot ö Kglmen(e)k meg nem igiri s nem p(rae)stállja [Sövényfva KK; TSb 51].

2. *rendsz* levélkezdés- és záradékként szokványos, udvarias, ill. kedveskedő üdvözletben; de obicei la începutul şi încheierea scrisorii în formule uzuale de politeţe sau de salut; in der Regel im Briefanfang und Briefschluß als Anfangs-/bzw. Schlußformel eines üblichen, höflichen, gefälligen Grußes. *1584:* az kegyelmes wr Jszten felsegedeth soka elthesse es mynden kjwantha yawajwal meg lathogassa [Komlód K; WLt Petrichewich Kozma lev.]. *1710:* Isten Minden kiwanta jokal álgya még Uraszagodat Szibol kivanom [BCs. Felcsíkszéki Dánfalvi Lukács Péter lev.]. *1746:* Isten minden kewanta jokkal aldgya meg kegyelmedet Édes öcsem uram sziböl kévanom [Albis Hsz; BLev.]. — L. még TML I, 21, 103.

3. megkívánt; pretins, cerut; verlangt, erfordert. *1853:* ifb Wida György ... 5 ött pengö renens forint fizetés mellett ... Szöllőmnek ... mindené mü (!) művét köteles légyen becsületesen és kivánta modon meg tenni [Kv; RLt O. 4 Rettegi Imre kezével].

II. *fn* kívánság; dorinţă; Wunsch. *1651:* Az Ur Isten eő szent Felsege kéuánta szerent ualo testi és lelki jockal algia megh kegelmeteket [Asz; Borb.I]. *XVII. sz. m. f.:* I(ste)ntol Nagdnak minden kivanta szerent lelki s testi jokat kivanok megh adatni Szüböl [Kv; ACJk 52a]. *1688:* Isten minden üdvesseges kevanta szerent valo jokkal boldogicza Ur(am) kgket kedvesivel eggyütt [Mészkő TA; Borb.I].

Az idézetekben a *kívánta fn* lehet a *kívánat* egysz 3. sz-ű birt. szr-os *kívánata* alakjából a harmadik nyílt szótagbeli magánhangzó kivetésével keletkezett forma. Ez esetben a kijegyzések nem ide, hanem a *kívánat* címszó alá tartoznak.

kívántat szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ja vele* kb. késztet vkit vmire; a îndemna pe cineva la ceva; jn zu einer Sache bewegen, nötigen. *1661:* Bucsi uramnak megmondd, szívem ... Az szekereket készittessék. Ilona is készüljön, mert nem sokáig kívántatom vele [TML II, 217 Teleki Mihály feleségéhez, Veér Judithoz].

kívántatás '?' *1662:* a váras[a] ... legszükségesebb helyeken való erősítése a várasnak igen nagy kárral hátravetődött vala ... mind erő s idő elvonódván, az is úgy mint kívántatnék, a szükségnek kívántatásáig véghez nem vitethetett [SKr 493. — [a]Várad].

A kusza, erőszakolt fogalmazású szöv-ben a *szükségnek kívántatásáig* rész szabadon alkalmasint így értelmezhető: a' szükség kivánta/követelte mértékig'.

kívántathatandó megkívánható, szükségelhető, szükséges; necesar, trebuincios; erforderlich. *1662:* (Az) oldalceiház úgy meg is rakatott vala a kőfalak alatt ... és várban[a] kívántathatandó mindenféle szükséges matériákkal, eszközökkel, hogy majd jobban alig kívántathatik vala [SKr 298–9. — [a]A váradi végvárban].

kívántathatik megkívántathatik, szükségeltethetik; a putea fi necesar; verlangt/erfordert werden können. *1664:* Hanem ha az Kegyelmed jó intimatiojából Bethlen uramék ő kegyelmek mutatnák ismeretlen voltomra oly istenes jóakaratjokat ... melyet én is, ha mibe itt a conventbéli szolgálatom kévántathatnék, hálaadóképpen megszolgálni igyekezném ő kegyelmeknek [TML III, 129 Szalárdi János Teleki Mihályhoz]. — L. még SKr 299, 441; TML III, 191.

kívántatható '?' *1793:* azon eredeti quiétantia, midön a Leveles Tár számárais le irattatott volna, az Urnak meg tartás, és ā kívántatható törtenetben maga Legitimatioja vegett ezennel viszá adatik [Torda; DobLev. IV/714].

A különösen erőszakolt fog-ú *a kívántatható történetben* szövegrész talán így értelmezhető: a' történetesen adódható esetben'.

kívántatik 1. a fi dorit; gewünscht werden. *1581:* az ket fó procator ... ha kewantatyk ne(m) eggywt hane(m) egymas elle(n) agallion [Kv; TanJk V/3. 238b]. *1591 k.:* Az bellica expeditioban az gyalognak allatasabul ... eo Naga mostannis ha kywantatik Azon kegyelmessigel chelekeduin Ne onevallion [Dés; DLt 233]. *1615:* az Vduar haszat megh latuan az hun keuantatnek ... tortozek ó kigelmeis ennekem Kattonaj Mihalinak felet megh epiteny [Kérő (SzD) környe.; RLt O. 5]. *1695:* az hová kivántatik annak irni ne neheztellje [Fog.; BK. Boer Gáspár Bethlen Gergelyhez]. *1710:* igiretet (!) nekik[a] mindenemű Contributio alol im(m)unitas egj Esztendeig sött ha ugy kivantottik továb valo reflexiois [KvLt I/198 a gub. Nsz-ből. — [a]A lakóhelyükre visszatelepülőknek]. *1784:* Azon ... Executionak alkalmatosságával ... Földes Uram küldot, hogy a' Déákok-(na)k a' mi kévántotnék, azt procurálnám [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 48]. *1807:* az eleb irtokbol az bizonsagot azertis elö allittya ha kevantatni fogna [Aranyosrákos TA; Borb. II].

2. megkívántatik; a fi pretins/cerut; erwünscht werden | szükségeltetik; a fi necesar; erfordert werden. *1578:* Az minemeö liszth ide be kewantatik az haz zoksegere mindaz magwnk aztalara s mind az abrakosokera, arrol ... ydein gondot wisellyen rea [OL. M.Kamara Instr. E-136 Inreg. fasc. 34 Fol. 104–6 V. Kovachoczy ut. Math. Niary gondv-höz]. *1614:* az vtolzorj fellesegetteöl Sopia Azzontol valo negy Aruak penigh igen neueletlenek es sok gondviselles keúantatik mellettek 's dajkálkodás [Kv; RDL I.96a Andreas Junck kezével]. *1622:* az teórujnhez Sok keóltsigh kivantatik [Mihályfva NK; JHb XXII/22]. *1637:* miuel Eppitis kiuántatik, fw kippen az heazaton eo keglmegh (!) tartozzanak Eppiteni [Kv; KvRLt IV. 28]. *1710:* adának es Conferálá(na)k ... felső falvi közönséges falu határáb(an) ... egy darab helyet fürész(ne)k, melyen eö kgme füreszt csenáltathasson, és tarthasson a menyi hely azon fűrészhez, fűrész Mester házához, gátjahoz s árkához tőkék hordázásához kévántatik [Kászonfelsőfalu; BCs]. *1746:* mivel továbra haladván à dolog, sok költség és fáradtság kivántatnek ... determináltatott[a] [Torda; TJkT III. 37. — [a]Köv. a hat.]. *1762:* amikor kivántatatt szabadasan vágatta, és hardattatta a füz fát és parandat [Körtvélyfája MT; BálLt 87].

kívántató I. *mn* **1.** dorit; gewünscht. *1691:* az Nemet Tisztek vagy Commissariusok Jnspectiojatis ... ki tanollya igj osztán oda kèvántato Portiok foytatása iránt egyezö értelemböl tegjenek kèvantato dispositiot [Kv; Törzs.]. *1711:* mostan ujjobban kivántato tiz tiz magyar forintokat le tégye és le tészi [Dés; DLt 489]. *1718:* Pestis alkalmatosságával ... ã midön ezek[a] vásárolnak is valamit, annak is legjen olly rendi, hogy tétessek le nekiék a kivántato bizonyos hellyre [Kv; KvLt I/225 gub. — [a]A pestisesekkel való érintkezésre kijelölt emberek].

2. megkívánt; pretins, cerut; erfordert, verlangt | szükséges; necesar, trebuincios; nötig. *1681:* Le vagynak irván az inventariumban minden féle hámorhoz és bányához kivántató eszközök, miv szerek, marhák és minden egyéb alkalmatosságok [Szu; CsVh 106]. *1694:* Pavimentuma(na)k tegla kovei ... egj rakásb(a) vannak: az ala kévántato tölgj fa darabokat, tsak most rakták be [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeír.]. *1720:* Hintoert, lovakert arra kivántató szőnjegekért párnákért, hámokért, nyergekért azokhoz kivántató haro(m) szolga liberiajokert f 510 [Gernyeszeg MT; WassLt]. *1737:* M: Haller Kata Asz(sz)ony eo Nga ... maga tehettsége szerént, egyszer is mászszor is az M: Vr kèvantato szüksegeire interesre kölcsön Pénzt adgyon [Kv; JHbK XLV/23]. *1739:* az kövétkezendö Compamentum körül kivántatto necessesarumok, vecturak, laborátorak iránt ... tétesse(ne)k dispositiók [Szentgyörgy H; Ks 99 Zejk István lev.]. *1754:* Egy csomocska Stukaturához kévántato Drot [Roskány H; Ks 76. IX. 3]. *1863:* A' temetésre és köállitásra kivántató költséget reménylem a' ns ekklésia nem fogja tőlem sajnálani [Kv; Végr.].

II. *fn* a megkívánt/szükséges dolgok; lucrurile dorite/necesare; die erforderten/nötigen Sachen. *1781:* ha Cselédeinkben, Lovainkban, Szekereinkben vagy ezekhez kivántatokban romlás vagy tsonkulás esik, minél hamarébb kipotoltassanak, megigazittassanak [Told. 27]. *1852:* Hogy az házak fel állittásával ne csonkullyanak napszámjai 's az malom meg csálására kivantatokkal, adok által 200. az az két száz Interes napszámost minden évre [Nagylak AF; DobLev. V/1341 Dobolyi Bálint kezével].

kívántatott megkívánt; pretins, cerut; erwünscht/fordert. *1690:* az General ö kglmeis az maga reszirول kivantatot Patenseket ... mennel felesebben keszittessen és külgye ki azon Ország gyűlésére [Törzs. Bethlen Sámuel fej-i instr-ja]. *1807:* a Novizans állit bizonjságot, mint hogy az Szüleikhez s Szüleik körül kevantatot gondviselesben nem restelkedet producalt Esketesevel meg bizonyitotta olvassak meg az Esketest [Aranyosrákos TA; Borb. II].

kívár 1. kijövetelét várja vkinek; a aştepta ieşirea cuiva; js Herauskommen abwarten. *1593:* az legenis be jeoue az mihelibe ... az Azzonis utanna be mene, es vartam fertalj oraigh beosegel, de nem geozem ki varni [Kv; TJk V/1. 331–2]. *1629:* oztan vartuk kj onnat beleol nem jeot kj, hane(m) ot virradot [Kv; TJk VII/3. 114]. *1753:* (A katonák) igen jo reggel kivárják, hogy harmatos Füvet vigjenek, ha nem harmatos nem acceptállyák [Hidalmás K; Ks 91].

2. kb. megvár; a aştepta (ceva); abwarten. *1704:* Én már erövel kényszerített peres vagyok, melyről protestálok, és ki is várom a protestációt adatni [WIN I. 132].

3. *jót ~ vmiből* vmit remél vmitől; a spera ceva (de la ...); etw. einer Sache zumuten/trauen. *1672:* Isten bevivén, megbeszéllem, lássák ö nagyságok, ezt a várat vagy elhányatják, vagy jobban provideálnak réá, de ha sokáig igy leszen, jót belöle ki nem várok [TMI. VI. 173–4 Teleki Mihály Székely Lászlóhoz Kövárból (Szt)].

kivárhat kijövetelét várhatja vkinek; a putea aştepta ieşirea cuiva; js Herauskommen abwarten können. *1629:* Vramek valtigh vartak, de kj nem varhattak, hane(m) masnap szeredan jeot el onnat [Kv; TJk VII/3. 114].

kivarr kihímez; a broda; aus/besticken. *1643/XVIII. sz. köz.:* Egy Gyöngy szin Selyem keszkenö ... a' négy Szegeletin Veres Selyem viragokkal ki varva [A.ilosva

SzD; SzJk]. *1681:* Templombéli Asztalra valo Zöld atlacz abrosz Nro 1 (: ez kis szélb(en) vagyon esztendö szám rajta ki varva 1666. Ittem: Zolyomi Miklos. Melgith Klára :) [Vh; VhU 541]. *1758:* Egy arannyal, s színes Selymekkel varrott, hammú szin Lusztrín Paplan, mellyen az magunk Czimere[a] van ki varva [Nsz; TSb 21. — [a]A gr. Teleki családé]. *1804:* egy gyöngy szin atlatz Magyar Szoknya mely ki van varva, szines selymekkel [Koronka MT; Told.19 gr. Toldalagi Anna menyasszonyi kel.].

kivarrás himzés; broderie; Bestickung. *1816:* Égy szálvonásos Ki-varással készült rostos viseltes Abrosz [Szentháromság MT; UnVJk 122]. *1837:* Az udvari szolgálo Markotán Irínának ... adtam ... Egy gyóts Ingére 3 Rf. ször stramaturáért ki varására 24 xárt [Budatelke K; Born. F. Ih Biró Mózes tt kezével].

kivarrott 1. kihímzett; brodat; bestickt. *1570:* Nyreo Andras ... vallya, hogy ... Latoth varrot gyatya (!) keotetis Trombitasnal ky varrot es Aranyas volt, hallotta hogy zabo Janosne Attha neky [Kv; TJk III/2. 24]. *1714:* Asztali Abrosz közepén szépen kivarrott ft. Hung. 10 | Gyönge Vászonybul agjra valo egj Par Lepedö, alsó s felsö részén külömbfele Virágokkal ki varrott | Egy Umeg az Vallokon, és kétoldalon Zöld Seljemmel ki varrott fl. Hung. 4 [AH 28, 30, 31]. *1823:* Egy beteghez, particulat hordozo aranyazott ezüst pixis ... égy aranynyal kivarrott zatskoba [Szentbenedek SzD; Ks 88. V Clenodia fam.]. *1849:* Egy körül karolt polituras tábori szék az ülete hárásztbol, rósát képezett virággal kivaratt [uo.; Ks 73/55].

Szk: ~ *bordúr. 1807:* Egy vapeurböl valo Köntös stikkolt 's ki-vart bordürrel [DLt 378 nyomt. kl] ∗ ~ *cafrang. 1759:* Égy szederjes s Angliai posztora arany fonallal és szkofiummal gazdagon ki varrott fecske farku magyaros czafrangot [Nsz; TSb 7] ∗ ~ *csillag. 1643/XVIII. sz. köz.:* Egy Gyöngy szin Selyem keszkenö ... A közepin arany Szkofiummal ki varrott duplás tsillag, a' széleis abb(a) szegve [A.ilosva SzD; SzJk] ∗ ~ *fehérfersing. 1800:* 1 ki varrott Muschelinbül valo fehér fersing [LLt br. Bálintit Anna Mária kel.] ∗ ~ *fejércondra. 1812:* Plopri Petrutz Anténaszid ... vitt magával-el ... Hátszegi modon ki varrot fejèr Czondrát [DLt 111 nyomt. kl] ∗ ~ *fökötö. 1800:* Egy ezüst tradorbúl való, arannyal ki varrott, és aranyrojtokkal prémezett fö-kötö [LLt] ∗ ~ *ingelö. 1864:* a melyet (!) a vállig veres hárasszul kivarrott ingelö takarja [Nagypetri K; NrÉrt. XXXIII, 273, NNy 299] ∗ ~ *keszkenö. 1752:* egy Viola Szinü ki varrott keszkenyö [Eszt. gr. Petkiné lelt.] ∗ ~ *lepedö. 1801:* Egy Király Szin Sellyemmel nagy virágokra kivarrott Lepedö [LLt 106/1] ∗ ~ *lóborító. 1714:* Egy Óvét Török Nyereg allja arany fonallal ki varrot Viragokkal, minium szin Lo boritoval egjütt fl. Hung 10 [AH 19] ∗ ~ *magyar lájbli. 1850:* Egy fekete posztó, sinórral kivarrott magyar lájbli [Mv; DE 2] ∗ ~ *párnafö. 1829/1830:* Három, régi arannyal, és Selyemmel ki varrott párnafök Rf. 6 [Zabola Hsz/M.régen MT; TLt 196/1830 néhai Darótzi Jánosné Naláczi Anna lelt.].

2. ? szironyozott; impodobit cu ornamente; mit Lederfaden bestickt. *1714:* Hat Lora valo Vonjó Hám, Közös (!) börböl külömfele figurakkal ki varrott, hasonlo hat Zabollaval fl. Hung. 200 [AH 17].

kivasal a călca; ausbügeln. *1842:* köntössét kivasoltam [Dés; DLt 85].

kivásik kb. kikopik; a se uza; ausgefahren werden. *1789:* némely helyen az Santzok bé töltek, és az utak ki vásván belöllük à töltés meg gödrösöttek [Szentábrahám U; UszLt XIII. 97] | az töltött utakbol, az porond, és fövény ki vásott, tsak az nagy kövek maradtak [i.h.].

kiveendö care urmează să fie scos; herauszunehmend/hebend. *1824:* A kutbol ki vévendö Kö mellè kell jo épp kö 6 öl ölit fel véve és meg alkuva per 2 f ... 12 Rf [Dés; DLt 424].

kivégez 1. a executa; hinrichten. *1676:* Az estve ... megjövén ö nagysága ... asszonyunkkal ö nagyságával nehezen tudtuk lecsendesíteni, parancsolat nem iraték Fogarasban: csak végezzék ki öket etc. [TML VII, 253 Baló László Teleki Mihályhoz].

2. megöl; a omorî/ucide; töten. *1849:* Cseh Josef Ur ... a' midön már nem tudott fel állani a Molnár Sánta Vaszi réá álla a Fejire Döfte a puskával ütte és tántzolt rajta és igy végzék ki szemem láttára [Héjjasfva NK; CsZ. Szakats Juliánna Lörintzi Istvánné (45) vall.].

kivégeztetik a fi executat; hingerichtet/die Todesstrafe vollzogen werden. *1849 u.:* mig én Désen müködtem, senki is ki nem végeztetett [EM XLIX, 548 Zeyk Károly kezével].

kivehet 1. kiszedhet; a putea scoate; herausnehmen können. *1573:* Ersebet Zabo Martonne zolgaloia Azt vallia hogy Eo tawali Eztendeobe zolgalt Borbel Balintnal mykor az felesege Beteg volt ... halalig mynd Azt kyaltotta ... hogi Eo neky az Irmes Bor Miat kelj meg halny ... Mint egi globis meg allot az giomraba, ha eo azt ky vehetne ottan Meg gyogywlna [Kv; TJk III/3. 114]. *1605:* Engem hiut uala el mattias kouaczj mocziar oldalba, hogj egi mehet talalt es segeliek ki uagnj en el menek uele es mikor ki akarok uagnj estue leon es kj nem veheteok estue hanem holual oda menenk es ugy segittek holual kj uenni [UszT 20/335 Baiko Pal uargiasj Zabad szekel keoz bizonia az ket fel peresnek]. *1688:* A Csith sz: Ivániak(na)k meg engedtetett, hogy a' Csithfalvi határban lévö harangot ki vehessék a' Földböl és usuálhassák [Csitsztiván MT; MMatr. 332]. *1792:* azt felelé Nagjobb Tordai János és az Annja Moses Eva Aszony Vagjon Testamentumunk. de Tordai Györgjnél vagjon eö tartja a Leveleinket ... és azon Testamentumot nála nélkül ki nem vehetik a Ládábol [Szenterzsébet U; Borb. II Agillis Paulus Jakabfi ex Sz Ersébeth (26) vall.].

2. kihúzhat; a putea scoate/trage afară; herausziehen können. *1629:* nekj fordula egyik katona ... ugy ute az katona feoben chakannyale baltauale hogy ki nem vehete az fejebeol hanem el eresztven az földre esek [Kv; TJk VII/3.212].

3. *átv* eltávolithat; a putea îndepărta; entfernen können. *1671:* Mü a mü tisztünket elkövetjük, valamire Isten segél, noha oly nagy töke feküdt vala elönkben mostan is, hogy valamig azt ki nem vehettük, egy nyommá sem mehettünk [TML V,652 Nemes János Teleki Mihályhoz]. *1710:* a fejedelemasszony[a] ... lévén Teleki Mihálynak oly közel való atyjafia ... ha Teleki Mihály

ellen insurgálnak, amaz mindjárt a fejedelemasszony mellé csapja magát, s onnan szép szóval ki nem vehetik [CsH 133–4. — [a]Apafi Mihályné Bornemisza Anna].

4. vmiből vmennyit meg/visszavehet; a putea lua înapoi ceva; aus etw. etliches zurücknehmen können. *1657:* Hogy it az Ratioban, az pecuniaria Erogatio superallya, a perceptiot, Oka az, Miuel proventus sokszor kezemnél nem volt, magam penzemet kellett keoltenem, az Uram eo kglme szűksegere ... a' Remensegh alat, hogy jeövendob(en) valami proventusbol ki vehetem, avagy maga eo kglme refundallya [Borberek AF; WassLt Perc. 30]. *1666:* Én, Uram, ma mustrálom az fizetett rendet ... s fizetek magam pénzéből ... Talán az ország pénze ha gyűl, kivehetem a magamét [TML III, 623 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

Szk: *kárvallását ~i* kárát vmiből kiszerezheti. *1710:* mikor a pestis is megszűnnék, víz is elegedendő volna, és a szegény Budai Péter eddig való kárvallását kivehetné a sok sóból, elrántják tőle a sóaknákot, a számtalan adósság a nyakában marada [CsH 149. — 1679-re von. feljegyzés].

5. birtokába/kezébe vehet; a putea lua în posesiune; in Besitz nehmen können. *1598:* Kerem penigh azon en zerelmes giermekimet ... hogj az en szerelmes felesegemet megh ne haborgassatok ... az eoteod rezt mind(en) helien valo Jozagimbol kj vehesse es birhassa mint Saiattiat, mind addegh megh az en Neücmet Viselj [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1616:* Egi Kouaczj Tiuadar neuo ember ... zabad akarattia zeorent ada es valla eo magat eorokeos Jobagiul fiurul fiura Az vitezleo Also Balasfalui Czierenj Farkas uramnak, Belso zolnok varmegyie feo Jspannianak ... ha valamikor ... eo kegme(ne)k Czierenj Farkas uram es maradeki neue alol el menne el bűdosnek es el Idegenedny akarna ... Thehat Cziak ezen leuelnek ereieuel hozza niulhasson es minden neuel neuezendo Szabad Heliekreol, szabad varosokbol ... megh kerhesse kj uehesse mint sajat eőrokos Jobagiat [JHb]. *1677:* Dotalistáktol mint vehetik ki a haeresek jószágokat [AC 254]. *1777:* tettszett ... a Poss(ess)or Urak Tisztyeinek 's embereknekis ... mivel már a' Táblák egyenlővé tétetődtek ... hogy ha kiknek egynél tőbb Nyilak Competál, azok az hol Nyilak ki jő, ottan egész rátájokot ki vehessék, és ne külömbözö hellyeken adattassanak ki részek [Asz; Ks 89]. *1816:* a tőbb a fele jusbol asztalljoson (!) is Balog marton részit ki vehette volna [Szentimre MT; BalLev.].

Szk: *vki kezéből ~* vki tulajdonából saját birtokába vehet. *1610:* senki addeg az megh neuezet Jozagokat, Gaspar Mihaly Vram kezebeol ky ne vehesse es ne birhassa, Meglen az az ki kezebeol ky akarna venni ... Ket Ezer forintott tegien le [Balavásár KK; Ks 19/III. 22].

6. vmit vhonnan kiszerezhet; a putea procura ceva de undeva; etw. verschaffen/erwerben können. *1631:* Mondta azt is, hogy öneki Varga Menyhártnénál volna annyi — hogyha kivehetné tőle — ember lehetne utánna [Mv; MvLt 290. 61–2 átírásban!]. *1783:* falusiaink nem dolgoztak semi interest, a Contractust kérték ki de semmiképen ki nem vehették [Szokol K; IB. Pap Iliszie (60) jb vall.]. *1809:* meltoztassanak ... a' F. K. Guberniumnál exoperálni, hadd vehetném ki[a] ... ne maradgyak 50 forint kárba [Szentlélek U; UszLt ComGub. 1617. — [a]A befizetett összeget]. *1825:* az Úr ... az Nemes Vármegye Archivumábol ki vette az Exponens Aszony Fegyvereit, a melyeket az Nemes Vármegye Marchalis Székétől az Exponens Aszony kért vala, de minekelötte az Exponens Aszony ki vehette volna, az Ur a fia által ki vétetett [Ne; DobLev. V/1088. 2b].

Szk: *törvénnyel ~. 1581:* valamynemw Reze lót wolna galaczy Josanak Lompyrba[a] ... walamy Nemw kepen galaczy Jstwan wagy Tórwenyel wagy wala my kepen ky wehetneye es megh nyerhetneye galaczy Josa a wagy az ó gyermeke [Erked K; WLt. — [a]Lompért K] ∗ *vki kezéből ~* kiszerezhet vmit vkitől. *1574:* Aztalos peter, Keore Iacab es Eottwes orban Azt valliak hogi ... hittak volt Eoket az Nyreo Myklosne hazahoz ... hogi az azzonnak betegsegeben valo vallasat meg hallanak ... Nyreo Miklosne ... Ig zolt hogi az mely ezwsteos dakos Hwsarnal volna 50 flert zalogba az cyak eomagaye az azzonye volna ... es Kalmar Lazlo kerte volt fianak kakas kiralsagara az utan Nem vehette volna ky kezebeol [Kv; TJk III/3. 371]. *1614:* azt mondá az vezér, hogy adjuk elő azt az athnamét ... az cancellarius kezéből is kivehetjük vala az pariáját, csak ötven aranyat adhattunk volna is neki, de azt sem adhatánk, mert otthon nem adták vala pénzt [BTN[2] 75].

7. kicsalhat vkitől vmit; a putea obţine ceva de la cineva prin escrocherie; jm etw. abschwindeln. *1842:* a ki titkon égy el Csábitott özvegytül 25 ftokat ki kölcsönöz — az tölle 47tet is ki vehetett [Nagykapus K; RAk 22].

8. át/magához vehet; a putea prelua ceva; zu sich/übernehmen können. *1677:* A' Rovás avagy számlálás szerint valo Regestrumit az Ado Szedők igazán és szép rendben le-irván ... Vármegye pecséti alat, valamellyik Cáptalanban bé-adattassanak ... hogy a' Patronusok is ki vehessék magok szükségekre ha kivántatik, s' igy jobb móddal viselhessenek gondot jószágokból valo adojoknak bészolgáltatására [AC 71]. *1744:* minden Szombaton az Hadnagy Compareállyon az udvari Tisztek eleibe, hogy ki véhesse az udvari parancsolatokot, és ahoz magát Conformálhassa [Déva; Ks 78. XIX. 1].

Szk: *kezéhez ~* kézhez vehet. *1656:* illen valazt tűn Borsaj Ist(uan) vr(am) Mohai Andras vr(amna)k az en levelejm mind arestumban vad(na)k ... Papfaluan Lako Hauselj (!) Istuan vramnal ... ha kiuehetem kezemhez en oda adom az pinzt fel uezem mostan [Légen K; Borb. I].

9. ki/megkaphat; a putea primi; bekommen/erhalten können. *1679/1681:* Az Urbarium szerent hetenkent jaro vasat igaza(n) futathassak es vehessek ki az ahoz lato mesterek [Vh; VhU 672]. *1764:* ā mennyit eddig azonn el romlott marhának bőriből s husából ki vehetett, a kezinél vagyon az Instans(na)k, az betsű szerént hatra levo p(rae)tensioja(na)k pedig felit Pap Márton hogy meg fizesse itiltetett [Torda; TJkT V. 225]. *1813:* bátorkodom aztotis alázatosan jelenteni, hogy midőn a' Malom gabonával az őrölhetesre nézve bővelkednékis, a Malomnak felettébb lévő el rongyoltatása mián ... semmi reménységem nintsen ahoz, hogy csak az árenda summának felétis ki vehessem [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. *1822:* Az edgyezés szerént az első pontban kitett 60 vasat minden ember akadály nélkül ki vehesse [Gyéressztkirály TA; TLev. 9/2].

10. vkit/vmit kiszabadíthat vhonnan; a putea elibera pe cineva/ceva de undeva; jn/etw. von irgendwo befreien können. *1710:* mikor másnapon akarná Kemény János megostromoltatni Segesvárat[a] ... Kucsuk basa kétezer

válogatott török hadakkal beérkezik estve későn Segesvárra; akinek is Kemény János ha mellette levő hadaival eleibe ment volna ... azt a kevés számú megfáradott hadat dissipálhatta és annakutána az új fejedelmet, Apafi Mihályt is Segesvárról kivehette volna [CsH 51. — [a]1661-ben]. *1841:* a tsiko a kövekre le roskadván; ezt a nagy követ elmozditottam, hogy a lábát ki vehessem [Dés; DLt 1541].

Szk: *kezességen* ~ vkit kezesállítással kimenthet/szabadíthat. *1764:* Szétsi Ferentz valami buzát ki vivén az udvarbol Tisztarto uram lántzra vettette volt érette s a Tömlötzreis akarván küldeni erette ö futott faradott belé hogy kezességen ki vehesse, nagy bajjal ki is szabaditotta [Bögöz U; IB. Csont János (30) szabad személy vall.] ✱ *vki kezéből/keze közül* ~ vkit vki kezéből ki/megszabadíthat. *1591:* Olah Janosne vallia ... Zeoch Pal ... le vona az azzontis, kontiatis, haianal fogűa valtigh huza vona, vere azzont, Annyra hogi semmikeppen ki nem vehetik vala az azzont keze keozzwl [Kv; TJk V/1. 160]. *1796:* a' Kun György Uram embere meg fogta a' darótzomat, s ö utánna mások is reám jöttek ... huztak vontak s rángattak a' míg Kozma Vászil ki vehetet a kezekböl [TSb 2] ✱ *a zászló alól* ~ a zászló alól/katonaságtól kiszabadíthat. *1659:* Az szegény Christoph deákné asszonyomnak amaz jámbor szolgája, Mezei Péter is megholt ... igen reménkedik, hogy azt a jobbágya fiát kivehetnéd az zászló alól ... ha akarod ... te ki is vehetéd onnét [TML I, 348–9 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz].

11. vkit kiostromolhat (vkit ostrommal ártalmatlanná tehet); a putea face inofensiv în urma unui asediu; jn durch Sturm unschädlich machen können. *1660/1799:* Barcsai András ... Fogaras várába szorulván valami kevés hadakkal, sok katonát lövöldöztetett el alatta, míg kivehették belőle [Mv; EM XVIII, 455].

12. betegségből ki/meggyógyíthat; a putea vindeca pe cineva; von einer Krankheit heilen können. *1755:* az miolta az szegény Feleségem igen Sullyos Forro hideglelésb(en) volt alig veheték ki ... méreszlettem bátorkodni, mint régi jo Kegyes Patronus vramhoz vagy két Palaczkacskát küldeni egy kevés jó borért hogy annyivalis ételre kapvan talám erősedik az által is [Kecset SzD; TKl].

13. vkiből/vkitől kiszedhet/megtudhat vmit; a putea afla ceva de la cineva, a putea descoase pe cineva; aus jm etw. herauskriegen/bekommen können. *1570:* Orsola Bor Janosne ... vallya, hogy ... Kery Eotet az legennek Annya hogy ely Menneh vele kěnergeny az azzonhoz, Mykor ely Mentek volna, zoltak az azzonnak, De senny (!) valazt nem vehetnek ky Teole [Kv; TJk III/2. 164–5]. *1582:* Maniky chaplar Ada(m) ... vallya ... Zekel Margit, monda hog Luczanak az Nireo Kalman zolgalo lennianak Nag hasa volna, kerdette kiteöl volna de ki Ne(m) vehette beleolle [Kv; TJk IV/1. 42]. *1620:* Ezközben egymással bővebben tanácskozánk felőle, mint kellene bővebben kivennünk az muftiból az Balassi urammal való beszédének mélyebb voltát [BTN[a] 393]. *1710:* (Apor István) senkihez egyet nem szólott, csak tusakodott magában, s nagyokat sóhajtott. Eleget forgolódtunk körülötte, s kérdeztük, mondja meg, miért búslakodik magában, de semmit belőle ki nem vehettünk [CsH 297].

14. (a sötétben) felismerhet, megláthat; a putea desluşi/distinge/recunoaşte; wahrnehmen können. *1843:* Ö körülmenyesen lebeszelli, mind a megtámadok alakját, mennyire sötétben kivehette — mind pedig a' meg támadás történetét [K; KLev.].

◇ **Sz.** *1671:* soha bizony én is, más is el nem élhetünk az kőrösi jószágok nélkül hanemha megölnek bennünket, de külömben lehetetlen kivehessék az falatot a szánkból, hogy mi a nélkül el legyünk [TML V, 608 Kapi György Teleki Mihályhoz].

kivehetés posibilitate de scoatere; Möglichkeit der Herausnahme. *1823:* ha gondolnák ketek a Koporso kivehetését igen jo lenne, ha pedig nem, ássonak néki egy fenék padmollyt és tegyék abba [Dés; DLt].

kivekturáz kifuvaroz; a transporta la cîmp (cu carul); hinausbefördern. *1811:* Azon városokázásért pedig minden véka után tartoznak a Débitorok 2. két szekér ganéjt ki vecturázni a MKőblősi Határra ahova fog kivántatni [M.köblös SzD; RLt].

kivelleget szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion; *taksába* ~ kiárendálgat/bérelget; a lua în arendă din cînd în cînd; nach und nach in Pacht nehmen/arrendieren können. *1781:* (A) Szánto földeket én ugy tudom, hogy a Városiak birták, s birják ma is, hanem a falusiak csak taxába velegeték ki [Msz; LLt 89/5].

kivénül kiöregedik; a îmbătrîni; veralten. *1828:* Gecző István elég becsületesen viseli magát; csak hogy már kivénült egy kisség [BetLt 4 Hodor Károly lev. Bécsből].

kiver 1. kikerget/űz vkit (házból/jószágból); a alunga pe cineva (din casă/proprietate); (aus dem Haus/Gut) her/hinaustreiben. *1568:* Sophia Joannis zabo c(on)sors ... fassa e(st), Ezt hallotta(m) hogy zabo Kelemen harom nap estyg az zolgalo leanyat igen Erossen zitta ... Meny el bestye hyres kurwa, mert ky verlek a kapúmon, ne teg neke(m) dolgoth [Kv; TJk III/1. 207]. *1572:* Aztys tudom hogy draguzlon Inneth altalulys Egy mezoth Jrtattoth ... Erdewbol kyth az eloth bedechyek[a] kezdetenek volt Irtany, kyket kerekes gyorgy ky verth belole, es wgy Jrtatta kemeny Janos zamara [M.gyerőmonostor K; KP. Varga György jb vall. — [a]Bedecs (K) lakosai]. *1573:* Az felyewl megmondot Emberth, kywel bezellek vala poten(tia) mediante Akara hazambol ky verny [Fráta K; SLt S. 12]. *1610:* Kenosi Janos ki jeoue az hazbul az ereszbe es mondek neki Janos Vra(m) ne bochiassa be kgd az rezegh legenjeket, inkab verje ki kgd az kapűn, ne essek haborusag s ne zidalomkodgianak [UszT 49c]. *1633:* Az Azzoni hogi az legeni morgolodik uala az hazba(n) mondgja uala nekj Pal meni ki az hazbol, mert ki verlek az asaggal [Mv; MvLt 290. 135a/2]. *1777:* ennekelötte birtak a Ködmönössiek a Konkojfalvi Határnak a Vale Kodminusuluj felöl valo részin egj néhány darab Földeket, de azoktol priváltattak mivel a Konkojfalviak ki verték őket belőlle [Körtvélyes SzD; JHbK LVIII. 28].

Szk: *fegyveres kézzel/fegyverrel* ~. *1657:* Szikszón[a] az fejedelem hadaiban felesen vadnak részegek, ki iszik, ki aluszik, strázsájok nincsen ... én is sieték valóban az várasra, és az szerént tanálván őket ... Fegyverrel hajtottam, vertem ki őket [KemÖn. 213. — [a]Abaúj-Torna m.]. *1792:* az Arendatorokat fegyveres kézzel ki verték

belölle most csépeltetik nagy gazlással a Gabonátis [Brassó; Ks 101 Tamási András lev.].

2. (a városból) kiseprűz; a alunga/mătura pe cineva (din oraş); (aus der Stadt) stäupen/mit einem Besen hinausjagen. *1570:* Margit chernas Myhalnę ... vallya, hogy Mykor az Rengeo annat ky vertek volna, es az Jakab Molnar legen Bwdosoba eszet volna, Talalta volt harsongart alat zablyayawal dardayawal, Es Mond Neky, Myt chinals Jt Jakab Mester ... Myert allas Jth ladde hogi ki verek Myattad az azzont, Erreh azt Mondya hogi ha ky vertek Nem en verette(m) ky [Kv; TJk III/2. 106]. *1582:* Mykor az azzont ky wertek attam az Chiganok wajdaianak f — d.60. Az porozloknakis attam f. — d. 60 [Kv; Szám. 3/VIII. 39]. *1593:* Kis Olah mihalt fogtatuk megh hogi az felesege egj latoral el zeokeot wolt es az utan haza Jwt es uelle lakot az utan az felesegeűel tudua(n) latorsagat ... A Teoruenj ugj talalta hogj mind az ketteot ki Veriek [Kv; i.h. 5/XX. 172–4]. *1596:* Verenek ki egi mezkeowi[a] embert, az ki az zegeni Zentegihaz vczay kowachot megh lopta volt [Kv; i.h. 6/XXIX. 65 Bachi Tamas sp kezével. — [a]Mészkőről (TA) való]. *1609:* Vertek egi gonoz azzonj allatot kj, atta(m) az porozlonak giepleore Tiz penzt ... Az Cziganjoknak ... d 60 Az porozloknak ... d 60 [Kv; i.h. 126/IV. 147].

Szk: *pellengéren ~. 1589:* Az Czyganok vertenek volt ky prengeren, ket Azont Martat es Illonat atta(m) f. 1. d. 20 [Kv; i.h. 4/VI. 42 Stenzely András sp kezével].

3. el/kiűz; a goni/alunga; vertreiben/jagen. *1562:* Azon a nyáron Lippát megvevék a törökök, de azonhelyt Baptista és Frater György kincstartó barát esmét kiverék a törököt belölle [ETA I, 15 BS]. *1653:* 1631 esztendőben ... valami hadak Erdélybe indulnak és a Tiszán által költöznek, sánczot is csinálnak Rakamaznál[a]. De a fejedelem Zolyomi Dávidot és ifju Bethlen Istvánt hadakkal eleibe küldé, és a sánczból kiverék őket [ETA I, 143 NSz. — [a]Szabolcs m.]. *1710:* soha a német a töröknek Erdélyt nem engedi, lévén Magyarországban nagy erős ármádája, aki mindjárt benyomul s a törököt kiveri [CsH 226. — 1690-re von. feljegyzés].

Szk: *székéből ~. 1657:* (I. Rákóczi György) kiveré az vajdát székiből [KemÖn. 172].

4. *~ az essö vkit* ploaia obligă la încetarea/întrerperea lucrului pe cîmp; der Regen schlägt jn hinaus. *1596:* Masod napis voltanak lewelezeok 8 hogi az esseo kj verte attunk egiknek d 6 tt — d 48 [Kv; Szám. 7/II. 40]. *1606:* 10 Jun: Voltak Hasongartban keötözök nro 4, atta(m) eggik(ne)k d 6, mert az essö ki uerte eoket tt f — d 24 [Kv; i.h. 12a/I. 43]. *1716:* Még a szőlőket a sok éssős üdö mján el ném végészhték az vármégyéről jött kaszások is, nagyob részén héába töltötték el az napot 4 utal verté ki az éssö őkőt az kaszálásbol [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.].

5. (állatot) kihajt/kerget/űz vhonnan; a goni/izgoni/alunga (animalele) de undeva; (Tier) hinaustreiben/jagen. *1584:* (A tehenet) regel verd ky az kapudon feyemmel erye(m) vgmond megh ha annak az Curwanak[a] hazara Ne(m) megien [Kv; TJk IV/1. 263–4 Halasz Gergelne vall. — [a]A varázslással a tehén tejét elvevő asszony házára]. *1639:* mint hogi az viz mind le dönteötte ot az fekete Janosne Annia kertet be megjen az marha, hat mind haza nepestül rajta volt Fekete Janos s ugi verte ki az kertiböl az marhat [Mv; MvLt 291. 195a]. *1646:* egj sokadalom helin egi falka marhat ki vert vala Barabas Georgi az udvararol, osztan bezarola az kaput [Kvh; HSzjP Zabo Istvan (40) ppix vall.]. *1720:* az To helyben szaladaskeppen szaladot Marhákat nem hajtottak be hanem csak ki verték az Lovászok az Ur parancsolattyabol [Koronka MT; Told. 26]. *1831:* hazaérkezésemmel észre vévén azt, hogy a' kertemben Marhák vagynak a' málé szalma kőzt, onnan azokat a' kertemből ki vertem [Dés; DLt 332. 11].

6. kicsépel; a îmblăti; ausdreschen. *1605:* Az cheples dolgat vegeztenek (így!) hogy semmy fele etelt senky ne merezellyen nekik adnj, hanem chyak tizeden chepeltessen ... Ezen vraim zorgalmatosok legyenek az chepeltetesb(en) hogy iol ky veryek es mindenwt megh parancsoliak hogy ereossen ky veryek ereos bwntetes alat [Kv; TanJk I/1. 526]. *1679/1681:* Cséplésekor jo animadversioja légye(n) eö kglme(ne)k mind à Csűr-Birora, ugi à Cséplökreis, hogi à szemet jól ki verjék, szalmajab(an) ne maradgjo(n), à hites csür biroval igaz Ravasokat tartasson [Vh; VhU 669].

7. kikalapál/kovácsol; a bate/netezi cu ciocanul; aushämmern/schmieden. *1587:* Sophia Varga Jacabne vallia, Ezt pesti Janostol hallotta(m) ... ha Io leót volna az planch hat ky tuttam volna beleolle werny de oly volt hogy az Rezis vgian ky Nezet beleolle [Kv; TJk IV/1. 614].

8. vki kezéből kiüt vmit; a scoate ceva din mîna cuiva prin lovituri; etw. aus js Hand herausschlagen. *1591:* Nagi Janos ... vallia ... Jstuan ereossen kezde hozzam verni egi zekerczeuel, ammint otalmazhatam magamat valtig otalmazam magamat, egi bottal fel veottem az sok czapast, vegre hogi ki vere kezembeol az botot, en magamon vgi essek az seb [Kv; TJk V/1. 162]. *1597:* Nagi Andras az varos zolgaya ... wallia ... Nagy Benedeketis arczúl wagta az fogoly legeny, neki terek az zabliat ki verem kezebeol [Kv; TJk VI/1. 50–1]. *1631:* az Erdeli Uram koczissa kardal forgodik vala, azt ki uerek az kezebeöl [Mv; MvLt 290. 245a]. *1675:* az J ... utamat hatalmasul, gonoszul ott leseskedvén meg állotta ... lámpásomat gyermekem kezebúl ki verte, és magamat mindgjart vert, rongalt [Kv; TJk VIII/11. 355].

9. vkinek vmijét/vmely testrészét kiüti; a scoate cuiva ceva (un dinte etc.) lovindu-l; etw./einen Körperteil/glied js (her)ausschlagen. **Szk:** *fogát ~. 1779:* Szörnyű casusok esnek a megigért tyroknak megszerzésében. Némelyik a fogát kiveri erőszakkal elöl, némelyek resistálnak s afféle tyrofogó tiszttartókat s más expressusokat halálra vernek [RettE 394] ✱ *szemét az agyából ~i. 1710:* Teleki Mihály ... nagy haraggal mondá: „Ha az én feleségem ezt cselekedné velem, kiverném a szemit is az agyából ... " [CsH 116. — 1674-re von. feljegyzés].

Sz. *1850:* Itt kosza hir annyi repdes, hogy Szemünket eszünket majd ki veri, s a vége egynek sem igaz, de ennek igy is kell menni, mert a meg van tiltva, hogy igazat beszéllyünk, tehát a dolgot travesztalni kell, s abbol utollyára absurdum kerül ki [Folyfva MT; Born. G. XXIVd Csiki Samuel lev.].

10. kitör; a sparge; (her)ausbrechen. *1633:* Felej Gasparne sokszor tapasztotta az ablakott, de Koczis Jonasne ismet ki verte, es azt mo(n)dotta, hogi ha zazor be tapaztiais de eö ki veri es ugia(n) oda akar nezni mit czielekednek [Mv; MvLt 290. 140a]. *1806:* az éjtzaka vagy 3 rab ki verven a kalitzkanak fedelét el szökött [Dés, KMN 199].

11. kicsorbít; a face ştirb tăişul; schartig machen. *1770:* Egyeb artalmára ezen rétnek azak a Banyak nintsenek, hanem a kövek le hengeredvén a Bánya szájjából, kaszálás idejen a kaszának ki verik az élit, s a miá igen bajos meg kaszálni [Torockó; Thor. XVI/39].

12. *forrás ~i magát* forrás (fel)fakad; a ţîşni/izbucni; hervorquellen. *1851:* a kut be omlása miatt több hejjütt források verték ki magokat utsza hosszában [Dés; DLt 1592].

◇ **Szk:** *~i a szentantalt ? 1870 k./1914:* Csengetés: Fenn a toronyban két kis harang volt, melyeknek kötelei — csigákon levezetve — a felső sor folyosójának végén, Querfurt nevü szoba előtt függöttek s rendesen egy ezen szobában lakó V–VI. osztályos szolga volt a csengető (milyen öröm volt a kötelekbe fogózva kiverni a szentantalt) [MvÉrt. 9–10].

kiverdődik kivergődik; a ieşi cu chiu, cu vai; sich heraus/hinaus/los/freiarbeiten. *1753:* ha a Palorol valaki bele talal esni ez után, a soha ez utan onnan ki nem jö ki nem mász eddig ha bé hullot is csak ki verdődőt, de már olly fel dugodot a viz hogj szinte a pallot éri némelykor [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7].

kiverekedhetik kikászálódhatik/keveredhetik; a putea ieşi/scăpa cu mare greutate; sich (mit Mühe) herausarbeiten können. *1662:* a török táborbéliek ... elrémülének, és azonnal megfutamván ... azon éjszaka annyira szélednének egynéhány mérföldön, és lápokra, vizes, sáros helyekre verődnének, hogy némellyek néhány hetek alatt is alig verekedhettek ki belőle [SKr 178].

kiverekedik kikászálódik/keveredik; a ieşi/scăpa cu mare greutate; sich (mit Mühe) herausarbeiten. *1662:* Sokak mind lovastul a lápokba holtak, sokaknak lovok odaholt, s magok a szigetekre kiverekedvén, a nagy rétség közül ki nem hatolhattak, hanem azután a földnépétol éhhelhalva találtattak ... sokak pedig életben találtatván ... akármi barompásztoroknak is könnyen megadták magokat [SKr 178].

kiverés 1. kiüzés; alungare, izgonire; Hinaustreibung/jagung. *1671:* A szepesi templom elfoglalása és az praedikator minden javaiban megdúlása s kiverése bizonyos [TML V, 512 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz]. *1677:* Ha kiknek az Ország a' Fiscale bonumok közzül valamely joszagot conferált ... ez Országbol valo ki-verésekor ... igazságos contentatio nélkül tölök el ne vétessék [AC 43].

2. kikovácsolás; netezire cu ciocanul, forjare; Ausbämmern. *1778:* (A kovácsoknak) egy lapos ⟨vas⟩ kiverésiért senki többet ne adjon 18 pénznél ... hosszú vas kiverés 12 pénz, ha gazda ad acélat [Árkos Hsz; RSzF 122].

kiveret 1. kikergettet/üzet vkit vhonnan; a dispune să fie alungat cineva de undeva; jn hinaustreiben/jagen lassen. *1637:* haza jö az eöcze ki uereti az haztulis az szolgalot [Mv; MvLt 291. 120a]. *1712:* Also Köhéri joszágomat ... Baranyai Mihály Vr(am) fegyveres szolgaival és jobbagyaival ... hatalmasul ... el foglalta ... szolgait, jobbágyait magaval edgyűtt viszszá jövén Három székről ... ki verettem, és magam joszágomban ujobban bé szállottam máigis actu birom [Kál MT; Eszt-Mk Cserei lev.]. *1793:* az édes Anyámmal el mégyünk Oroszfaluba, 's ha Grof Uram Atyám oda jön, Aszszonyám az oláhokkal ki vereti onnét [Koronka MT; Told.]. *1801:* hosszas tépelődések után osztán az a kettő akit ki verettek a házbol el ment a tőbbi is el oszlott késő estve [Szucsák K; RKA].

2. kiseprűztet; a dispune să fie alungat/măturat de undeva; stäupen/mit einem Besen hinausjagen lassen. *1570:* Kis Marthon Katalin Nagy Myhalne, Azt valya hogy egy ked nap mykor az Rengeo Margit leanyat megh fogthak volna, Ment volt hozzaya hogy kĕnergene Byronak erthe hogy ky Ne veretne ... Eo ely Ment Kwthy Antalhoz ... Kezd neky sok zowal kĕnergeny erthe hogy ky Neh veresse, Az felesege eleh zolal es ezt Mongya hogy ha Jsten alah zallanais Nem engedne hane(m) ky verethy [Kv; TJk III/2. 101]. *1574:* Jstwan kowacz ... az vallia ... Varga Imre ... Monta, Bestie kwrwanak fely haszogatato(m) Inget es ky verete(m) az kapwn | Varga Imre es Veres Krestel Azt vallyak ... Igi zolt ... Istwan ... ha az Teorwenbe elegednek egmassal Az felseo Inget Niakaba vonatya es ky veretty az kapwn [Kv; TJk III/3. 380]. *1588:* az keet porozlonak Dauidnak es Janosnak my koron az leant kj verettek d.60. Az Ciganoknakis attam d. 60 [Kv; Szám. 4/I. 21]. *1772:* Nem tudhatom nyilván, az ebb Pitsájábol esett ki vereti az emberemet, de ugy le nyelvelném hogy az Lutz vize le nem Mosná rolla [Dedrádszéplak K; CsV].

3. kicsépeltet; a pune pe cineva să îmblătească, a da la îmblătit; ausdreschen lassen. *1595:* Mindenemwt a' hol ez Eztendeoben az zegenyeknek buzaiok volt ... Azt ki weretwen leot vniúersal(itc)r 28 cub. [Kv; Szám. 6/XIII. 11]. *1623:* ne vgy Czyepeltesse(n) az mint halliúk hogy zoktanak Czyepelny valob(an) ky veressek az Zemet Takarekosso(n) Ne leaniok Azzon nepek hanem ferfiak czyepellyenek [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. *1667:* Dezma Arpat czürben talaltam hét Kalongjat ki verettem lót szeme enyi Cub 1/3 [Bonyha KK; UtI].

kiveretett 1. kivert/kalapált; netezit cu ciocanul, forjat; gehämmert. *1694:* Az Kapu Heveder faja penig meg hasadozva, egy őreg Sing Vasbol pant formara ki veretet lapos hosszu vas harom tekeressel meg vän erossittetve [Kővár Szt; JHb Inv.].

2. *ki nem veretett arany* kiveretlen arany; aur nelucrat/nebătut cu ciocanul; ungetriebenes Gold. *1677:* ha kik ... magok határokban, por aranyat keresnének ... szabados légyen, de igazán valo tized részt a' Fejedelem Tárházában tartozzék bé-szolgáltatni; ha penig el-akarja váltani, mindeneknek elötte, a Fiscalis arany váltót tartozzék véle meg-kinálni, a' holott egy vert arany nyomoni frisselt arany ligaban lévő ki nem veretett aranyért, három forintot tartozzanak adni [AC 63].

kiveretik el/kiüzetik; a fi alungat; hinausgetrieben/gejagt werden. *1662:* Rákóczi György fejedelem pedig ezek szerint már eleibül nagyon kiveretvén, az egymás között lött végzés, hogy nem maga, hanem az új fejedelem és az ország részérül violáltatott, sértetett volna, kihozni abbul akarja vala ... hogy a keresztyén hiti és fejedelmi szava alatt lött részeitől is azon contractusnak, végezésnek, magát nem kötelezteteni állatja vala [SKr 401].

kiveretlen kikovácsolatlan, meg nem művelt; neforjat, nelucrat, nebătut cu ciocanul; unausgehämmert, nicht bearbeitet. *1681:* Az vas futatásnak alkalmatosságával salak is szokot esni. Mint hogy azért mi az míveseknek meg fizettetünk, az salakot is hitelesen mi hasznunkra fordicsa az üszögében kiveretlen maradék vassal egygyütt [Szu; CsVh 107–8]. *1714:* egj ki veretlen lapos vas [Kászonfelsőfalu; LLt Fasc. 85].

kiverettetik 1. el/kiüzetik; a fi alungat; vertrieben/jagt werden. *1711:* az én Ur(am) ... az Olt Vizéb(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett, a táborbol ki verettetett [Dés; Jk 359b–60a].

2. (a városból) kiseprüztetik; a fi alungat/măturat (din oraş); (aus der Stadt) gestäupt/mit einem Besen hinausgejagt werden. *1646:* (A tolvaj) Melto hogj erőssen megh uerettessek az pelengeren es az hazabol ki uerettessek, soha ide szabad jüni ne legien es ha june fel akasztassek [Kv; TJk VIII/4. 118]. *1699:* Hathazi Szabo Janosnenak Nemes Juditnak ... ha hol ... eze(n) tul a' varason talaltatnek feje vitettessek, mint a féle meg terhetetlen botrankoztato es meg bejegzet lelki esmeretű szemelynek. A ferje Hathazi Szabo Jan(os) tavalyi sententiajais executioba(n) vitessek hasonlo keppen kiverettessek minthogy tudvan elt velle. Szállást senki sub fl. 12 adni nekiek senki ne mereszellyen [Dés; Jk 300a]. *1732:* Banya videki Ujfalusi Mihály Soffit egj Absitos Nemettel paraznasagon találván ... vegeztetett hogj a Déési Piaczon a Kezi kalodáb(an) az Hoher által kemenyen meg veszszöztessek es az Városrol az Szamoson által ki verettessek [Dés; Jk].

kiverettettetik kiveretik/kalapáltatik; a fi întins/bătut cu ciocanul; getrieben werden. *1558 k.:* legyen tizta rez ky kyuerettettetteth vekony plehe es el Metelteteth [Nsz; MKsz 1896. 284].

kivergődik kikeveredik; a ieşi cu chiu, cu vai; sich herausarbeiten. *1809:* Erdélybe mindenütt el rontotta az Utakat, Hidakatt ugy az Arviz esö, hogy jarhatatlan az ut, alig tudtam kivergödni Erdelyből [Zilah; BfR 62/11 Dr. Zoványi Imre lev.].

Ha. *1821:* ki vergődett [K; KLev.].

kiverhet 1. (a házból/jószágból) kikergethet/űzhet; a putea alunga (din casă/proprietate); (aus dem Haus/Gut) hinausjagen/treiben können. *1584:* Vas Gergely vallia Sokzor intettem chizar petert hogy Aggya haza vizza a' leaniath chizar Istwannak, Es azt felelte mind felesegestól hogy Isten lattia ky Adnam, De egy zowal sem kery semmy Moggyat sem latom, hizem Nem verhetem ky hazambol [Kv; TJk IV/1. 301]. *1597:* migh az Azzoni Chakan Janosne az Vra neúęt viseli, kyualtkeppen eztendoigh ugyan ne(m) verhetnek kj az Jozagbül ha gyermeke ne(m) volnais [UszT 12/5]. *1631:* mit tehetek rola hiszem nem uerhetem ki[a] [Mv; MvLt 290. 238b. — [a]Latorkodó férjét a feleség].

2. (haddal) el/kiűzhet; a putea alunga (cu armata); (durch Heer) verjagen/treiben können. *1620:* Hispánia az tengeren és Európából az szárazon oly derék hirtelen hadat indíthat az török ellen, hogy nagy könnyen Európából az törököt kiverheti [BTN* 406]. *1710:* Ha szintén a német béjött is, vagyon még annyi fegyver Erdélyben, hogy magoktól is resistálhatnak s kiverhetik innen [CsH 186. — 1686-ra von. feljegyzés].

3. (fémet) kikalapálhat; a putea întinde bătînd cu ciocanul, a da (metalului) forma dorită; (Metall) aushämmern können. *1586:* Seres Marton vallia, Igy zola pesty Janos ... eo maga Vram, megh valla hogy az ezwst Nem Io volt es a' probat fel Ne(m) Erne, Megis monda vra(m) hogy lassad ha ky Verhed [Kv; TJk IV/1. 614].

4. *vmit vkinek az elméjéből* ~ feledtethet vkivel vmit; a putea face pe cineva să uite ceva; etw. aus js Sinn (her)ausschlagen können. *1671:* A fejedelemasszony most is éjjel-nappal azon vagyon, miképpen bonthassa a dolgot, de ennek elméjéből soha ki nem verheti [TML V, 601 Naláczi István Teleki Mihályhoz].

kiverő I. *mn* kikalapáló; de forjat; Schmiede-. *1637:* Malom padgyaual, keövejuel, kergejuel ... Azon kjuwl egy keö fel emelni ualo uas rud; kett peöreöly ... egy szeget kj vereö vas csyakanyka [UF I, 420].

II. *fn* ? *1812:* Egy száj tisztitto vas ki verövel [Mv; MvLev. Szabadi József hagy. 11].

kivert 1. kb. (hámorón) megmunkált; prelucrat (în forjerie); (auf dem Hammerwerk) bearbeitet. *1677:* Vas verő ház ... vagyon kivert vas rúdakban, ásókkal és kapákkal egygyütt négy mása kilenczven font [Madaras Cs; CsVh 50]. *1681:* Vasas Kő Házacska ... Vagyo(n) ezen házban ... Hamorban ki vert hoszzu rud vas promiscue Nr 5869 [Vh; VhU 523].

2. kikalapált, kovácsolt; forjat; ausgeschmiedet/gehämmert. *1662:* Egynéhány helyen való mesterséges vasból kivert vasvirágokkal mesterségesen cifrázott, festett és aranyozott rostélyos ajtók lévén a tornácokon[a] [SKr 262. — [a]Lichtenstein herceg csehországi kastélyában]. *1694:* (Az ajtó) külsö felire vastag fojtos szegekkel hazzaja szegeztetet Kereszt formara Ket Lapossa(n) ki vert edgyik szegeletitol az masik szegeletire erős szeles vas va(gyo)n rea szegezve, csinalva [Kővár Szt; JHb Inv.].

Szk: ~ *arany. 1655:* Abrugh Banyai Fodor György is hozott hozzám pèldázatlan ki vert aranyat, hogy fel pèldázzam, de nem cselekette(m) [Kv; CartTr II Gabr. Újhelyi vall.].

3. (ki)köpült; bătut; beim Buttern entstanden. *1789:* A vajnak ki-vert édes téj savója, ha mindekelötte magában meg-savanyodnék, sajtos részétől főzés által kitisztúl, és jól meg-szürettetik ... Nálunk[a] a major-házaknál oláh-sernek hívják [MNy XVII, 48. — [a]Erdélyben].

4. kiűzött; alungat; vertrieben/jagt. *1657:* Ezalatt megértém azbéli practicájokat is, hogy ... Csákinak[a] is több urakkal, császár tanácsival és az ... Erdélyből kivert Kovács Péter hadával ... oda kellett volna confluálódniok, és oly erővel bémenniek Munkácsban, hogy szándékjokat végben is vihetnék [KemÖn. 143–4. — [a]Csáky István gr.]. *1671:* Az kivert szegény praedikátorok közűl igyekeznek bemenni az méltóságos fejedelem kegyelmes urunkhoz esedezni [TML V, 512 Szepesi Pál Teleki Mihályhoz].

kivés kifarag; a ciopli; ausschnitzen/hauen. *1798:* Hajonak való négy darabb fenyü fa nagygyábol ki vésve [Csapó KK; Berz. 4. 8. C. 18].

kivesz **1.** kiszed/szedeget; a scoate/lua; herausnehmen. *1569:* Apolina Rta Michaelis Jspan ... fassa est, hogy ezt latta Mikor az ladat meg Nytta Kalmar palne, de ezt ne(m) latta hogy a penzt ky wottek volna belole [Kv; TJk III/1.245]. *1585:* lattam valami Pecheniet egj Zaczkobol az Biro hazanal veön ky Zeoke Demyen [M.valkó K; KP. Nagiobbik ferencz Istwa(n) vall.] | Pechenet(is) lattam ... hogj ki vöwek az Jzakbol [uo.; KP. Orban István jb vall.]. *1589:* latam hogj az Sekrenbeol vewe kj egj chiomobwl[a] vgyan nagy chiomo is vala [Szu; UszT. — [a]A pénzt]. *1605:* Az ezúst marhat ... en veóm ki, az Raczok Jarasa vtan [UszT 19/11 Fr. Bodo de S. Kiraly pp vall.]. *1634:* úgy veok ki az ladabol egy lepedot ... ugy vum Babos Ötvos Janosnenak hazahoz az lepedot, az melyben az gyermeket bele takarak [Mv; MvLt 291. 11a]. *1644:* Azonba(n) megh nita Mezaros Miklos az ladat Egy gjwzebeól penzt ve(n) kj, Mas gjwzwis vala oth [Mv; i.h. 424a]. *1655:* Egyebet ne(m) láttam Peter kouácz pinzebe(n), hanem az feleseghe egy ladaiabul uön ki nállunk 9. araniat [Dés; DLt 436]. *1756:* Erdö Ferentznek az nadrág hasitékjabol vövék ki, a Kovács Lászlo Ur gonoszul el veszet háza kulcsát [Kvh; HSzjP Rácz István (25) ns vall.]. *1812:* meg találván pénzét tőstént Tiszteletes Esperest Uramot béhivatta bizonyságul azért, hogy lássa-meg, hogy egyebet Ládájából ki nem vészen a Groffnénak [Héderfája KK; IB. Bali Jánosné Kis Ersebeth (44) grófi mosóné vall.].

2. kiemel/húz vmiből vkit/vmit; a scoate pe cineva/ceva de undeva; jn/eine Sache aus etw. herausheben/ziehen. *1558 k.:* Az purgalasa[a] penig Ig lezen, Rp. veres rezet es ted eleven zenre es ves az rezre kenkoueth es koz soth, keueseth es Mikor az kenko es az so Meg emezteteth es ved az fogoth es ved ky az rezet es uerd vekonyon plehe es az rutsag le hul rolla es lezen te neked purgalt rezed [Nsz; MKsz 1896. 281. — [a]A rézé]. *1585:* Sophia Meszaros Janosne Vallia ... Ne(m) lattam mikor leót A' gyermek, hane(m) azt latta(m) mikor Az peruatabol ky Veowek. Nem tudom ky Vetette volt oda | Ember Janos vram vallia ... huswet eleot valo Zeredan fogta Zwlny a' giermeket, es husuet Masod Napia(n) Ebed vta(n) veottewk ky, el Meczek Az vdwaron a' giermek keoldeoket de akor vere nem lara [Kv; TJk IV/1. 453]. *1730:* látám ugyan akkor, hogy Szakács Mättyás az Vállaig nyult vala bé az godörbe, onnan ki vön egy ejteles égett boros forma korsót, a' kiben Sárga forma Viz vala, s azt az földhoz csapák [Altorja Hsz; Borb. I Opra Istvánné Kata Provida vall.]. *1840:* én is Segitettem — azon két Tehenecknek ki húzásában, elsöbbenis a T. Pataki Ur Tehenét vettük ki, mint hogy az egészen az Iszapba volt [Dés; DLt 116].

3. elöhúz/vesz; a scoate de undeva; hervorziehen/nehmen. *1582:* Matheus Kis Tamas in Mako commorans, iuratus fassus ... Mas Nap ennekem monda Teoreok Pal: Nem talalom vala a' mellicn az Azzonnak a' keosseonthywt, hanem hat ketzeres volt az zoknia, es onnet veom ky az Azzony keósseónthywyet [Kv; TJk IV/1. 7]. *1598:* Borsay Peterne Ersebet Azzony ... vallja ... Borgyasne mene az Hagyma zerben ... Gergely Antalnehoz es rwtul kezde velle pantolodny, zidny ... Gergely Antalne ekeozbe ki veowe az chyuprott Zattirabol es eote feoldheoz megh hogy lagyas vala az feold nem mindenesteol romlek el [Kv; TJk V/1. 269–70]. *1604:* latta mikor görfi Janos az peczietet ki wötte az swuegeböl ... wgi zolt hogj Jm tiltom kiralj biro wram pechietiuel hogi senki Jnet semit el ne wigien [Csekefva U; UszT 77b]. *1616:* az ... substitutus Biro ... az Szebibeől egy czedolat ki vivyn, mely czedolat my eleöteonk eö maga el oluasua(n) ez vala tenora[a] [Dés; DLt 335. — [a]Köv. a nyil.]. *1725:* látám az hatolykai kisseb Erdö Miklos hogy edgy papirosbol ki vön valami pénszt, de nem sok vala [Karatna Hsz; HSzjP Anna Kovács (60) ns vall.]. *1766:* a Sebiböl ... ki vön egy aranyat [Gyszm; LLt Fasc. 149]. *1770:* kérdé töllem; hogy hol vadnak az Ur Koltsai ... én arra bé menék és a' Derekaj alol ki vövém, és kezibe adám eö Nsg(ána)k [Bencenc H; BK nro 1017 Nic. Szászvárosi (23) lib. vall.]. *1793:* látám Derekán lévö jo forma Nagy Dészüben belé nyula, Márjást vagy valami husz krajtzárost ki vén belöle [Angyalos Hsz; HSzjP Providus Fr. Oláh (39) zs vall.].

4. *kezéből* ~ **a.** vkitől (erőszakkal) elvesz vmit; a smulge ceva din mîna cuiva; etw. jm (durch Gewalt) nehmen. *1570:* Zeoch Antal ... vallya, hogy Lattha Mykor ... akarya ky vonny zablyayath Istwan, felygh ky es vonta volt, hogy azt Lattha Nagy Jmre ky vezy kezebeol es az holna alath Akarya volt kettew thërny [Kv; TJk III/2. 195]. *1591:* Tot Balas vallia ... Kadar Balint egi zekerczet veon kj Deoreoczkeoleo Janos kezebeol [Kv; TJk V/1. 149]. *1592 k.:* hallam hogy czáttanas leön, oda futama(m) tahágh le wtette az J az Actrix Jobbagiat ... Az botot, palchat en veóm kj kezebeól [UszT]. *1631:* megh en egj embernek ki ueöm az kardot az kezebeöl hogj ereössen forgodik vala vele, s ki ueom en az kezeböl valamy nehezen [Mv; MvLt 290. 245a]. *1760:* háromszor vettem ki a fészit a keziböl [Ditró Cs; LLt Fasc. 149]. *1784:* Szejés Josefis ... Csáki Györgyhöz hozá döfe azon vasvilláväl meljet meg ragadván Csáki György kivön a Széjes Josef keziböl [Béta U; IB. Agilis Kisseb Széjes Istvánné Gál Anna (30) vall.]. *1812:* a' páltzáját ... az Esperest ... ki vészi a' kezéböl [Héderfája KK; IB]. — **b.** vki keze közül kiszabadít vkit; a elibera pe cineva din mîinile cuiva; jn aus js Hand befreien. *1656:* ugyan meg is fogták volt az asszonyt s ök bizony az harangot fölre verték s reájok támodván hatalmasúl, az asszonyt ki vették az kezekbül [TML I,19 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1710:* gyakran úgy meg is verte a fejedelem[a], ha mások ki nem vették volna keziböl, talám meg is ölte volna [CsH 127. — [a]Apafi Mihály a feleségét].

5. kilop, elcsen/oroz; a şterpeli/ciordi; wegstehlen/klauen. *1567:* Anna Koach vxor Caspar(is) ispan de Maythyn ... fassa est ... az gyolchot az en ladambol ky wewtted el metelted es Vrad ingere foldottath [Kv; TJk III/1. 69]. *1574:* Marton porozlo hallota ... Bezelleték keozensegel hogi vicey Ianos Ezwst Marhat veot volna ky Tompa Istwan ladaiabol [Kv; TJk III/3. 397]. *1589 k.:* azt mondod ... hatalmasúl hazadra mentem volna es ladadoth fel nyttam volna ... ezt mondom hogy en az te hazadra hatalmasúl Nem mentem sem ladadotth fel nem nittam sem penzedeth kj nem vöttem [Szu; UszT]. *1775:* az szolgállo a Ládábol a szoknyát ki vette, azzal az ágyba el butt [H; Ks 114 Vegyes ir.]. *1849:* Sánta Vaszinak a Fia öszve tört égy ládát, v. fel rontott, de mit vett ki belölle, nem tudgya a' Tanu [Héjjasfva NK; CsZ].

6. (vmit a helyéből) el/levesz; a lua jos (ceva din locul său); (etw. von der Stelle) herunternehmen. *1694:* Van-

nak ebb(en)[a]: belőll fűjtő, Zőld mázos káljhás kemencze; mellj(ne)k szájjá-bol pánt vasát ki vették [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúrialeir. — [a]A házban]. *1759:* a' Groff Ekejéből a' melly hoszszu vass leg jobb vőlt, ki vette ... hasonloképpen az Ekén lévő vas karikát, és portingát (!) is le vett, és haza vitte a maga Jószágában [Marosludas TA; TKl]. *1792:* most közeleb múlt vásárnap pedig láttam, hogy Péter szekeréből az Özvegy egy Kereket ki akara venni, mellyet ugyan tsak az özvegy falaztatott fel [F.lapugy H; Ks XLVIII/7. 11 Méda Nyikora (60) vall.]. *1841:* én a' nyüget ki vettem a Lábokból[a] [Dés; DLt 466. — [a]A lovakéból].

Szk: *fejéből ~. 1800:* allfalvi Lőrincz Menyhárd gyalog katonát megfogadván szolgaképpen conventióra csikjenőfalvi Imre Gergely gyalog katona személy ... Elhagyván minden hír nélkül ... Imre Gergely ... eléré Csík Székaszó korcsmánál ... a süvegét kivevé a fejiből, és a condráját is levettette magáról ... Imre Gergely mondván: ezt elveszem, barátom, mert erre még nem szolgáltál [Jenőfva Cs; RSzF 167] ∗ *nyakából ~. 1602:* Susanna Thúry Georgine leanya ... tegnap latta hogy az Gellyen Vram korchiomayan Theoreok Caspar ky veotte az nyakabol az Tanizrat (!) es kenyeret sajtot eot [Kv; TJk VI/1. 610]. *1765:* nékem egy három márjásos bérlett Tarisnyamot a nyakambol Kornis Gábor uram maga ki vévén az Commissariusnak, s mellette lévő két Borbandi Domesticus Executornak adá talpaságban [Marossztimre H; Eszt-Mk Vall. 213].

7. helyéről el/kimozdít, kiemel; a mişca din locul în care se găseşte, a muta; von der Stelle wegrücken. *1823-1830:* az asztalt helyéről kivévén, a pad eleiben sok szalmát hordottunk ... akkor az öreg Veszprémit a padról lefordítottuk a szalmára hogy ugyan puffant [FogE 162]. *1842:* szánto fölgyenek napkeleti végét ... Lukáts Péter elborozdolta és a regi borozda követ ki véve a maga helyéről el is kövezte volna [Bodola Hsz; BLt 11].

8. kiás; a dezgropa, a scoate din pămînt; ausgraben. *1575 k.:* az Iuegeth kend Jol meg chinalt agiagal es assassek be Nedues Helyre az fołdben 4 hetig Meglen teliessegel vize legien; annak utanna ued ky az fołdbol [Nsz; MKsz 1896. 281]. *1817:* a mely gyalog ákátz fak voltak ... a Kűkőllő felől a Papel fak közöt még az őszel ki vevén azokot ültette a Kertesz a maga Haza felöl [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

9. vmiből vmennyit (vmilyen célra/magának) elvesz/visszatart; a lua/reţine ceva din ceva (pentru sine); von etw. etliches (für irgendeinen Zweck/sich) nehmen/zurückhalten. *1569:* Nyrǫ Josa, kwldǫth volt ky 160 ftot, Kys Imretǫl Beke Gergelnek Debrecenbe ... Kys Imre ... keszebe atta Beke gergelnek ... oth Kys Imre, az penzbe ki wǫt az zemelyek elǫth f. 21 [Kv; TJk III/1. 255]. *1582:* Sophia Gergel kowachne ... vallia ... Mondek en Sophia Azzony: Nem veolę ki az Aranyban. Monda Nem veöttem eggetis [Kv; TJk IV/1. 48]. *1600:* Puelacher Jstwan ... vallya ... Ez fogoly legeny ... egyczer chygenenek keoldeott vala valamy penzt vizza, kybeol az en Zolgalo leaniomnak az eo teolle el vitt harom forintot ky veok az penzbeol es vgy Adam megh az teobbit chygenenek [Kv; TJk VI/1. 400]. *1749:* Sertések Erogatioja ... az Udvarb(a) kettőtt vettettvén fell hizni, azok közűl maga(m) Deputatumáb(a) vettem ki Nro 1 [Kiskend KK; Ks 70. 51 Szám.]. *1845:* a' proba Marhákra tett uti költségbe vettem ki 14 ft 5 x [Dés; KvNJ 11].

10. (örökséget/vagyonrészt) birtokába/tulajdonába vesz; a lua în posesiune (o parte de moştenire/din avere); (Erbe/Vermögensteil) in Besitz nehmen. *1570:* Martha Vichey Gergelne ... vallya, hallotta hogy Zonkolios Mattiast Jntete az Mwstoha Annya hogy ky venneye felesege Reszet Markos Antaltwl [Kv; TJk III/2. 137.]. *1590 k.:* feoldeokbeol es erdeiekbul ki akartatok venni Varos zamara ki ueottetek es az uarossal nemely rezzet megh oztottatok [Szu; UszT]. *1595:* Az my penig az Arúak reze volt azt telljessegel kj vötted kj mostis nalad vagion [i.h. 10/13]. *1634:* Tudom azt hogj Tima Giörgj Tima Mati Cziobot Jstua(n)tol aniay Jozagot uőttek ky Torueniel s biriak, az felle foldet [Kászonújfalu; BLt 3]. *1684:* azt ne(m) pretendalua(n) Czutak Peter, es Czutak Jstuan Uramek, es posteritassi, hogy azok ki uöttek uolna reszeket [Impérfva Cs; BCs]. *1740:* nehai Bernad János Uramis fenekedik vala, hogy az ide valo Joszágbol reszit Törvény szerént ki venné [A.csernáton Hsz; HSzjP Joannes Barrabas de Markosfalva (68) vall.]. *1815:* (A bonifikációt) a Határ osztáljal jövendő egy más között fel osztando nova Sessiokbol in commoditate ott ahol részit ki vészi, ki adgyuk ... minden halasztás, és perbeli zörgés nélkül [Mezőbánd MT; DobLev. V/987].

Szk: *kezéből ~. 1567:* En Thomory Myklos ... Latwan Jozagonknak feletthe walo pwztwlasat, Orozffajabelj[a], es septerbelj[b] Rezeonknek, mellyek Halabory Palnal Zalogon Thartatthanak, kenzerytettem Arra hogy az meg Jrth rezeket valamynt es valahogy kezebeol ky veghyem, hogy thelliessegel el ne pwztwlna [Gyf; Ks. — [a-b]Oroszfája és Septér K]. *1782:* mikor a Joszágot keziöl Tkts Dobollyi Josef Ur(am) vagy más akárkiis ki vészi, tartozzék azon reluált Joszágnakis árrát, reá tett költségivel egyetemben Bako András Uramnak effective ki fizetni [Ne; DobLev. III/569. 1b–2a] ∗ *perrel ~. 1595:* mely hazat chinaltatott az my Aniank, Annak ä haznak a' feóldenek Job reszet nagy perrel vette kj mas ember kezebeol [Szu; UszT 9/50]. *1810:* (Az erdőt) most ki akarják perrel venni a' Meltoságos Udvartol [Doboka; Ks 76 Conscr. 87] ∗ *törvénnyel ~. 1606:* melj feöldet en birtam ... mert egy eztendeóbe birtam, teörui(n)nyel kellet volna kj ve(n)nj kezembeól [UszT 20/284].

11. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *birodalmát ~i* birtoklási jogáról lemond; a renunţa la dreptul de posesiune; auf Besitzrecht verzichten. *1560:* Az vi[a] malombol, valami bamfi menyhartott Jlletthe volna, kezęt es birodalmat ki veüen ... viszontak, bamfi pál, Engette es attha io Akarattyaual, bamfi menyhartnak ... az also molnot [Kv; JHbK XII/7. — [a]Olv.: új] ∗ *igazságát ~i* (tulajdon)jogáról lemond; a renunţa la dreptul de proprietate; auf Eigentumsrecht verzichten. *1561/1579:* My elettwnk azert Thomory Christoffal felesege kepeben megh egienesedenek illien keppen ... hogj ... Tyzen harmadfelzaz es kęt forintot es Thizenhat penzt ... meg fyzetwen az Ew Rezekert az kastelybol minden Igassagokat ki vegiek [Kozárvár SzD; SLt AB. 4]. *1629:* az meny resze Toroczkay Annanak az Hazban uolt ... Ast eppen megh adta Toroczkay Zabo Jstuan, Toroczkay Annanak és az megh neuezet hazbol minden reszet, és igassagat kj uéuö Toroczkay Anna [Kv; RDL I. 145] ∗ *jussát ~i* 'ua; idem.' *1615/1687 k.:* ä melly kitsiny rétetske vagyon ... a Köpeczi Janos

Uram tója szélib(en) ha szintén valami jussa volna ö Kgl(ne)kis ahoz ă rétetskéhez, de mind(en) jussát belölle ki vette [Kebelesztiván MT; MMatr. 298]. *1677:* látvan azan házak(na)k mind Udvarak(na)k soroságát, maskeppenis az Marhatartásra alkalmatlan voltát ... Ada eö kglme ... Salanki Janos Ur(am)n(a)k ... in paratis 27 ... ki veven az megh vett házbul minden eö kglmekett illethetö Jövendöbeli Jussakatt [Ne; DobLev. I/25] ✱ *kezét ~i (birodalmából)* 'ua; idem.' *1592:* mikor en Zent Mihaly faluat s hatarat es Benchédy hatarth statualtatta(m) maga(m)nak vgy uagyo(n) hogy ez peres feöld akkor az A kezebe birodalmaba volth, Jambor Atiankffiay teörekedessere Az A en neke(m) kezembe ereztette, ki vette kezet birodalmabol [UszT]. *1604:* ki veotte kezett a felliwl meg veott hazbol [Kál MT; Berz. 2. 39/50]. *1771:* aztis fel tetté[a], hogy aval a' Toval[b] ki vette volna Lugosi Ferentz Ur a' több Tokbol a' kezét; de nem hogy ki vette volna, söt azt ... fen hagyta volt, hogy abbanis, a' mellyet a Somlyaianus Vrak részén birnak, szabadoson halásztathasson [Fejér m.; DobLev. II/428. 8b. — [a]Az osztozó-társak. [b]Az osztálykor neki jutott tóval] ✱ *közét ~i* 'ua.; idem'. *1621:* az megh neuczet darab feöldheöz es kerthez ... valami versege Jussa es keozi eö neki[a] ahoz es abba(n) ... volna, es lehetne, matol foguan abbol minde(n) Jussat es keozit beleölle ki veuen ada ... Colosi varga Janosnak es maradekinak [Kv; RDL I. 115. — [a]Teghlas Katának]. *1711:* én az arany mivből ki vettem közömet, azert már énnékem ahoz semmi szom nincsen [Szentpál KK; Ks 96 Haller Gábor lev.] ✱ *pretencióját ~i* jogigényéről lemond; a renunţa la pretenţii; auf Rechtsanspruch verzichten. *1664/1667:* Kendi János vramis, az fellyeb meg emlitett pernek le hagyásával edgyütt mindenekből, jussát, igasságát és praetensioját ki vévé [Szentgerice MT; Ks NN. 25].

12. bérbe vesz, *rég* kiárendál; a lua în arendă; in Pfand nehmen, pfänden. *1804:* ki vevék ... Sziles nevezetü hellyit hogy Szölöt épitsenek reája [Csekelaka AF; EHA]. *1811:* Serbenátz Petre közlakos, Vóve és alkuvá ki Mlgos Báro Bornemisza Leopold Ur eö Nsgátol ... Lisztelö Négy kerekü Malmát, hogy az hetenként tartozo Rabota béli Szolgálattyais el engetödgyék [Oroszfalu MT; Born. G. IX. 5]. *1813:* amely földek arra valok voltak tiszta Buzaval, a többiek Rossal illendöleg voltak el vetve midön a Tit. Arendátorok ki vették [Killyén Hsz; MvRKLev].

Szk: *árendába ~.* *1789:* Toth Ferentz Uram (45) ... referállya ... Méltosagos Groff Eszterházi János Ur eö Nsga, méltoztatott volt parontsalni, hogy maga nézze meg azon veszteg heverö malmot ... mert ha meg igazithato lészen, eö Nagysága ki fogná venni Arendába [Abosfva KK; GyL]. *1797:* Vagyon Csombordan edgy Hídas is melly edgy esztendöben vala ki adva 170 forint arendáb(an) ... Azután nem Mérte senki is ki venni arendába [Csombord AF; CU III/2. 16–7] ✱ *felébe ~.* *1848:* Munkács Szimnyion ... a' vám árenda után eddig birt szántól földet öszi vetés alá a' kolos monostori Uradalomtol felibe kivette [Km; KmULev. 3] ✱ *haszonbérbe ~.* *1842:* En az kardosi Malmat ... az uradalmi Hatoságoktol haszon bérben ki vettem [Kv; i.h. 2 Széllés György nyil.]. *1852:* Néhai Bartok Ádámnak Joszágát haszonbérben ki vettem [Szentbenedek AF; DobLev. V/1328] ✱ *taksára ~.* *1828:* Déési Hoszszu István Urnak a Malaton lévö ... Házát ... Utánna járando nyilaival egyetemben ... kivettem Taxára az ezen follyo Esztendö béli Aprilis 24ketöl fogva következendö 1829 ben (!) Estendö Aprilis 24ikeig [Dés; Törzs. Dési taxalisták Pětsy Sigmond kezével].

13. (parlag/puszta földet) megmüvel, termövé tesz; a începe să cultive/lucreze un teren necultivat); (Brachfeld) anbauen. *1805:* Tudom, hogy To, és holt Szamosak voltak ott; de kié volt én nem tudom, hanem az Város égy nyilat az Ergébe adott és égy Nyáran birtamis, ki vévén a' berekből el-is vették töllem, most már nem tudom kik használlyák az Ergét [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt Szász István (77) ns vall.]. *1822:* (A) Szöllöt ... a' miveletlenség által el pusztulni hagyták, a Szöllö Tök el romlottak, a Gyep fel vette, s Fü aratni jártak beléje, azolta nagy munkával a Gyepből ki vette ... Töveit takarittatta, sok sarju Szöllöket fel-bocsátott | azt instálom, hogy azon Szöllö még két esztendeig hagyassék nállom; én vettem ki a pusztábol, ezutanis meg miveltetem betsülettel [Kv; Pk 4].

14. (vizet medréből) el/kivezet; a devia cursul unei ape; (Wasser aus dem Bett) ableiten. *1573:* Gywlay Benedek, Azt vallia hogi meg fodor Istwan Elteben zolgalta fodor Istwant Maiorja volt ... Egykor fely hagot volt az zeowenre es ... onnat latta tahat Nagj Arkot assat[a] az eo kerteben ... kerdy eo az Embereket hogi Minek asnak az arkot, Ne talam az eo vra thowanak vyzet akaryak ky venny Mert Mind ky apad az vyz beleole [Kv; TJk III/3. 181. — [a]Darochy Janos]. *1591:* Az Viznek foliasa Ahol volt az Pal Biro Eöreksege mellett, Az foliasabol ki vettek es vgj borozdoltak az Pal Biro Eöreksegere, ott folj mostanis [UszT]. *1650:* Vilagos(o)n megh bizonyttotta az J, hogi Miklos Ferencz az Arkot az reghy folyassabol ki vötte Azert nem tartozik Damokos Peter el ereszteni, hanem Miklos Ferencz ereszsze az reghy folyassaba [i.h. 8/64. 58c]. *1651/1653:* az Prasmariak[a] folyasabol ki veöttek az Tatranghot [Bikfva Hsz; BLt. — [a]Prázsmár (Br) lakosai]. *1757:* à régi Alveussábol az utra nezve ki veven azon Rakos patakot ă közepe tajékara botsatottak azon hellynek [Szentmihály Cs; EHA]. *1765:* Toldalagi Lászlo Ur ... Malmárol a Jeddi[a] Patak follyamattyát s vizét el fogják, s eddig való árkábol, egészlen ki vegyék, és azon uj ásott árokba bocsássák [Mv; EHA. — [a]MT].

15. (dézmát/járandóságot/fizetést) felvesz/kiszed; a strînge/încasa (dijma/venituri); (Zehent/Bezüge/Gehalt) einnehmen. *1579:* Erre penig egez varasul oly Authoritast adnak Az zam veweo vraimnak hogy mind Arrestalassal es minde(n) egieb moddal Az varasset fogyatkozasnelkwl mindenteol ky wegiek es rayta meg vehessek [Kv; TanJk V/3. 202b]. *1624:* hiuata mi(n)ket ... Czegei uas georgh uram ... hogy mi vgi mi(n)t fogot birak ... Az mi marhat Az felso swczi[a] hatarba(n) es hauasba(n) talalnak Azbol Az igaz dezmat kiuenok [BSz; WassLt. — [a]F.szöcs SzD]. *1672:* az halatis ha derekasso(n) gyalom(m)al halazszuk ketfele osztassek igazan, az Gyalom reszit ki vivin elsoben mindenik rézbol [Jára MT; BálLt 52]. *1747:* mikor tavally az az hir futamodott volt Iosirol, hogy nekünk vámolatlan örölt, abba semmi se volt, mert töllem valamint mászszor is ugy ki vette a vámot [Déva; Ks 101]. *1763:* midön a' Lent ki nyöttem volna, hirt tévén ... Mányika Iuonnak hogy a' Dézmát végye ki belölle, a Lenemnek felétt ... vette el

[Gálfva KK; Mk V. VII/1. 37–8]. *1863:* Vigyázzon minden T.Pap csupán saját illetékét vegye ki, nehogy másnak ne jusson vigyázatlanságból [Gyalu K; RAk 78].

16. vkit (fogságból/rabságból) kiszabadít; a elibera pe cineva din captivitate/robie; jn aus der Gefangenschaft befreien. *1629:* Chyomafai Istuanert leon kezes Paul(us) Adamosi ... az foghsaghbol kiveue(n) Chyomafai Istuan megint ... leon kezes Paul(us) Adamosinak Joszagat keotue(n) hogy ha el maradna dulhasson Joszagan [Kv; TJk VII/3. 144]. *1651/1653:* az akkori ot valo Prasmari[a] Falnagy vette ki az Teömleczbeol az megh fogot Szaszokat [Lisznyó Hsz; BLt. — [a]Br]. *1675:* igy vöttük ki az fogsagbul [Sófva BN; Ks 42. G]. *1702:* Buldzészk alias Szőcs Iszpász meg szolita és monda Kérlek az Istenért Mivel énis T.Gargocs Mihály Ur(am) örökös jobbágja vagjok, kérjed ő kglmét hogj vegje(n) ki az fogságbol [Keresztyénalmás H; Szer. Kordian Igna (30) jb vall.]. *1812:* estve vatsorakor az udvarbol Grantzki Moses Uram ki jövén kérdeztem mi modon szabadult ki — mellyre azt felelte: A nagy Aszszony vettki [Héderfája KK; IB. Nemes Kolumbán Imreh (21) vall.].

Szk: *kezesen/kezességen ~. 1569/1577:* az feo kezes Dienes Gergely az Swky Jstwan Jobagya Igy zola ... No andras mester Im ky veottwnk kezessegen kętt zaz forint keotel alat keoteode teis arra magadat, hogy ha te minket az kezessegben bele hadnal Tegedet ... mindenwth meg foghassunk es az kettzaz forintot raitad megh wehesswk [A.zsuk K; SLt XY. 24]. *1581:* Neminemeo okokert fogta wolt megh Kemeny Janosnę Azzonyom az eo Jakotelkj Jobagiat Markos Jmrehet, mellyet mi eleóttúnk weonek kj kezessegen[a] [Gyerőmonostor K; KP. — [a]Köv. a kezesek fels.]. *1609:* azt tudo(m) hogj görgj lengel orzagbol haza Jöue az uta(n) megh fogata bech palne kezesen ueuök ki az uta(n) öt zolgalla amigj ele [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Ambarus Istuan (35) zabatt (!) zekel vall.]. *1629:* megh fogtatta az Aszont Uarga Janos ozta(n) s my veöveök ki szanto Martonnal kezessegen [Mv; MvLt 290. 170b] ✱ *váltságon ~. 1735:* (Az) ökröknek keresésére szolgám ... ott bodorgot volna az I ... töb komplex társával ... meg fogta nem elégedvén meg a bé hajtott ökrökkel, és Tömlöczbe tette, a honnatis váltságon kellet ki vennem [Torda; TJkT I. 86].

17. vkit/vmit vhonnan (erőszakkal) kiszerez; a lua (cu forţa) pe cineva/ceva de undeva; jn/eine Sache (durch Gewalt) herausschaffen/bekommen. *1573:* porkolab ferenczne Azzonyom ... Az felyewl megmondot Emberth ... poten(tia) mediante Akara hazambul ky venny [Fráta K; SLt S.12]. *1614:* Forgács Zsigmond, az kassai generalis ... szép haddal reajöve Báthori Gáborra Erdélybe[a] ... bérekeszték Báthorit Szebenbe, de nem lőnek elég emberek rea, hogy kivegyék belőle [BTN˜ 59. — [a]1611 augusztusában]. *1618:* (Kis Gergelyt) Selyei Kouacz Mathe ... megh fogta es az Annia kezebeol ki veven, mostis kapdos rayta, hogy ugyan Jobbagyaua tegye [Gyf; Borb. I. fej.]. *1726:* Gjörgj Gábor egj Darab időtöl fogva kezdette mondani Mikor meg haragut hogj ha eő által menne az Harinnaj ur(am) Földire őtet Senki nem Venné ki onnét, mert eő oda valo Jobbágj [Bongárd BN; Szentk. Nucz Vaszily (42) hűtős Falusbiro vall.]. *1752:* (Az) ollyan Erdös helly volt ... Sibora járván Sokadalamra mikor ott el mentem az ökrömet bé szalasztottam s nagy munkával és bajjal tudtam kivenni bellölle [M.gorbó SzD; JHbK LIX/4. 28].

18. vkit vmilyen (rossz) állapotból/helyzetből kiemel; a ridica pe cineva dintr-o situaţie/stare oarecare (rea); jn aus irgendeinem (schlechtem) Zustand/Lage herausheben. *1591:* Nagi Sofia vallia ... Ieoue ki Santa Jstuanne, es monda, te kurua felesegw Tot Istuan. Jeue ki Tot Jstuanis, monda, ezt halliatok ezt ne(m) mondhatnak neke(m), mert ha az voltis ki veotte(m) beleolle, en Jamborul eltem az vtan velle [Kv; TJk V/1. 153]. *1592:* szereteo Jstwan vra(m), twdom hogy ennekeleotteis zerzettel masnakis nemes lewelet, Azert enis azert yeottem Kedhez hogy ha ennekemis zerzenel kj vennel engemet az paraztsagbwl az Kd mwnkaiaba(n) adnek f. 12 [UszT]. *1670:* Nad Udvarj Janos Ur(am) es eo kgle Felesege Torma Martha Aszzony ... Radak Andrast ... az nagy tudatlansagbol parasztsagbol ki veottek eo kgek es Colosvarra scholaban attak, jartattak, es ott az varosba(n), mint akar mely jo rendű nemes ember gyermekenek szallast asztalt tartottanak fizetesert [Born. V. 30]. *1807:* már egyszer ki vettelek a Sárbol, 's mégis most belém kötelődzel [K; KLev.].

19. *átv* kb. vminek az állapotát/rendjét felforditja; a răsturna starea/ordinea lucrurilor; den Zustand/die Ordnung einer Sache umstürzen/werfen. *1653:* 1599 esztendőben Báthori Sigmond ... gondolkodék magában ilyenképpen: hogy ő maga menjen el az országból, és a báttyát Báthori Andrást — ki Cardinális vala — hagyja az erdélyi fejedelemségbe, a végre pedig, hogy a törökkel megbékéljék és a régi állapotba állassa, a kiből Sigmond az országot kivötte vala — hogy így az ország megmaradhasson a török szárnya alatt [ETA I, 51 NSz].

20. szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *az (Úr)isten ~i a lelkét/a lelket vkiből* Isten magához veszi vki lelkét; Dumnezeul ia sufletul cuiva; Gott nimmt js Seele zu sich. *1659:* Írtam vala más levelemben, Jenei Mészáros János mellett törekednél, de már nem kivántatik, mert az Úristen megkönyörült rajta, a lelkit kivette [TML I, 331 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1670:* Az én Istenem venné ki az lelket inkább én belőlem, mert Isten előtt is haszontalan életem, nem szolgálhatom Istenemet úgy, az mint kellene [TML V, 413 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz] ✱ *az Isten vkit az/ez (árnyék)világból/vkik közül ~* Isten a földi életből kiszólít vkit; Dumnezeul cheamă pe cineva din lumea celor vii; Gott beruft jn aus dem Erdenleben ab. *1562:* 1540 esztendőben János királynak egy fia[a] születék Budában az Isabella aszszonytól ... de a király azt nem láthatá, mert minekelőtte Erdélyből haza jött volna Budába az ő fia látni, annakelőtte őtet Isten kivévé a világból [ETA I, 14 BS. — [a]János Zsigmond]. *1573:* Sala Bartos ... vallia ... Mond Io Sogorom en oda Nem Mehetek. Mert az Isten engemet talam hamar ky vezen ez vilagbol [Kv; TJk III/3. 133]. *1590:* maradot az my edes Atianktol ... Georgifly Matętol mikor Isten ez Vilagbul ki vęüę vgj minth haro(m) zaz forinth kez penz [UszT]. *1600:* Jsten zegeny Neb Jstwant az valaztott vraim keozzeol ky veotte [Kv; TanJk I/1. 361]. *1614:* Istennek el vegezet Akarattia volt, hogi az fazakas mihaly elseo feleseget az eleok keozzul ky vegie [Kv; RDL I. 95]. *1626:* az eö Kegimek Attiat Teokeolj Janos vramat, es az Edes Aniokat Ez Arnyek vilagbol ki ueotte volna, es az mi iouaj maradtak azok az iok Eö Kgmeket Concernalna, negien [Kv; RDL I. 16].

21. vmi alól mentesit, vmitől felment; a scuti de ceva; von etw. befreien. *1581:* eo kegmek voxot kerdwe(n) adot vetet fel, mely adobul senkit ne(m) veznek ky ne(m) is zabadetanak senkit twlle [Kv; TanJk V/3. 245b]. *1664/1681:* Megh tekintven Dancs Geörgynek az kocsissagh hivatalyab(an) immar sok idötül fogva jámbor szolgalattyát ... Azert azt a hazat, kit most felesege utan bir, mindennemü ado szedes vedes alol ki veszem, es paraszti szolgalat alol immunitalom [Vh; VhU 219]. *1666:* becsületes Nalaczi István es Balogh Mate Hop mester hiveinknek ... insztantiojokra (!) Rettegi János al(ia)s Pulyoni ifju legenyt, ki Udvari Gyalogink közöt lakván ho penzünkel es ruhankal el szökven ket izbenis, mellyert finalis sententia leven fejen, halalra adjudicaltatot volna, mely ifju legenyt Fejedelmi keg(yes)segünkböl azon sententia alol ki vöttünk es neki megh kegjelmeztünk [Szád. fej.]. *1780:* a Portio alol ki vészi öket [Buza SzD; LLt Csáky-per 113. L. 20].

22. (vkit vmilyen munkára) kiválaszt; a alege pe cineva (pentru anumite lucrări); (jn für irgendeine Arbeit) bestimmen/auswählen. *1600:* Mikor Telegdi Mihály chenaltatni akara az Molnath, egy wasarnap minket egynehanian miwes embereket weön ki, Tudom hogy Zombatfalui Benedek ellenkez wala [UszT 15/269 Barra Mathe (60) Zabad Zekely vall.].

23. vkit/vmit elvisz/eltávolít vhonnan; a scoate pe cineva/ceva de undeva; jn/eine Sache von irgendwoher wegschaffen/entfernen. *1672:* az giermeket Scholabul ki ne uegick had tanoljon az uta(n) uezi háznat [CsÁLt F. 27. I/38 Georgiffy Mihalj nyitrai pléb. lev. haza Csíkszentgyörgyre]. *1806:* (A bivalt) onnan kivették az huvá ö jó moddal tette [F.rákos U; Falujk 7]. *1846:* Tudván Vetsei Uram hogy Tehene óly bódorgo, ne vette volna ki a' Csordából [Dés; DLt 1136].

24. vkitől elvesz vmit/vmilyen jogot; a deposeda pe cineva de ceva/de un anumit drept; jm etw./irgendein Recht nehmen. *1767:* Az írják, hogy Magyarországon is szintén igy háborgattatnak a fiscalitást bíró possessorok, s akik superaddálhatnak megmaradnak, akik nem, kiveszik tölök, s mások iszonyú nagy summákon megveszik a királytól [RettE 208].

Szk: *a fejedelem vkit a törvényéből* ~ a fejedelem vkinek törvényadta jogát elveszi. *1615/1616:* Mondek Gaspar Uramnak[a] Uram mind Jo volna az, de külömb most az üdö, külömb az alapatis, nem vezen ki az Feiedelem minketis az mi törüenyünkböl, nekünkis azon igassagal tartozik mint masnak [Kv; RDL I. 100 Emericus Nagy Bikfalvinus elobb kolozsi préd.nyil. — [a]A kolozsi esküdtnek] ✱ *kezéből* ~. *1565:* Andreas Kakas ... hoc promisset. Byzon ky vezik vganis rouidnap az tutorsagot kezetekbol [Kv; TJk II/2. 70]. *1671:* A Despositiot Convocatiot a' mint eddigh volt hogy kezünkböl ki nem vészi[a], miis kötelességünk szerint censurankat az demeritumokhoz accomodallyuk [SzJk 117. — [a]A fej. az egyházi rendek kezéből] ✱ *vki ~i a kenyeret vki szájából. 1712:* Ha pedig kgmd ... Azt akarja, hogi a kenyeretis számbol ki vegyék, ártatlanul, kgmedért, En oka ne légiek, se Isten, se ember elött, valamire a Nagy szükség, kénszerit, kételen leszek, arra lépnem [JHb Jósika István Jósika Imréhez]. *1727:* Instálok annakokáért a Mlgos Fö Ispány Vr(amna)k ... méltoztassék ... meg tekinteni ... ezen Causának régiségét és tizen ötödfél esztendöktöl fogván valo terhes kötségemet, és fáradságomat. Ugy annyira hogy ez szük pénznek idején az Árváim szájokbol a kenyeret kivettem, és perre kellett költenem [Ne; DobLev. I/129].

25. ki/megvált; a răscumpăra; aus/ablösen. *1600:* tudo(m) hogy az keórniól ualo faluk mind eoríztek barmokat teólle ha be hajtottak mogjaual veóttek kj onnat tilalmas szena fw volt [UszT 15/101]. *1625:* uett uolt kj teöllem az Incattus negj ókret ... kettej az marhaknak az Inctus Jobagjanak szymboraiae uolt [i.h. 125]. *1782:* az kárbol Also 'Suki Marhákat hajtván bé, kénszeritettéké az Also Sukiakat hogy a' kárt betsültessék meg, 's annak, és a hajto pénznek meg fizetése mellett Marhájokat vegyék ki ... ? [K; SLt XLII 5. 5 vk]. *1797:* Évai Andrásnak obligatoriája Tizen hat M forint Annualis Taxárol, mellyben a Felesége el adott Házát ki vészi 1777 28 8bris [M.igen AF; DobLev. IV/777. 25 iratjegyzék]. *1807:* modunk mostan nem lévén, hogy kész pénzül vegyük ki obligatoriankat a' zálogbol, tehát ezen obligatoriankal aztat fel tseréltük [Kv; Somb. II].

Szk: *törvényre (kezesen)* ~. *1616:* veoth volt Theorvenyre kezessen kj Chuz Mihaltol egy darab lanchot [HSzj *lánc* I. al.]. *1649:* Egj wsteot veót kj teorvenire, s annak beocwin val(ora) f.3 [i.h. *üst* al.]. *1665:* törvenyre vette ki zalogjat, az Szent Szekre vitte ki [i.h. *boronál* al.].

26. testből vmit kiszed; a scoate ceva din corp; aus dem Körper etw. herausnehmen. *1584:* Eöthweos Balas A(lia)s Henzel fatetur ... Megh sertettek giaktak volna Dardaual[a] ... az lo mind Dardastol ell Ment, es talalt Az Alperes fia Rea es vgy veotte ky Az lobol Az Dardat [Kv; TJk IV/1. 333. — [a]A lovat]. *1585:* az hially[a] ollian vala mint ha zinte mosta(n) vettek volna ky az diznobul [M.valkó K; KP. — [a]Olv.: háj?]. *1622:* Hogj az Bekes hadabol haza Jeöttek uala, az Szent Jmrehj Géörgj Andras ... monda Beczj Jmrehnek Edes Vram az magam reze(m) èóreökseget czjatozegiben kgnek adom ... azt azert ada Beczj Jmrehnek hogj megh otalmazta hogj az orrat el ne messek, Azt monda Beczj Jmrehis hogj azt neke(m) azrol adod hogj az szentegjhazban, kj uéóm az ostrangot (!) az ajakadbol hogj az orrodat el ne messek [Csatószeg Cs; BLt 3 St. Fwstéös de Chiatozegh (70) ppix vall.]. *1642:* edgik labamat altal lövek, az masikban allott megh az Golyobis abbolis Ispottal vettik ki [Fog.; Told. I].

Sz. *1614:* Itt azért minden embernek tanulni kell, hogy ország és fejedelem ellen való praktikába magát ne elegyítse, söt ha titkon hallja is, el ne titkolja, hanem igenis kimondja vagy fejedelmének, vagy elötte való tisztviselöjének, hogy ne vonja az más ember nyakából a maga nyakába az istrangot, vagy az más ember lábából ne vegye ki az töviset s az magáéba verje, azmint én ekkor jártam vala, hogy másnak kedveztem[a], s a magam fejem esett vala beléje[b] [BTN[2] 45. — [a]Nem jelentette fel a titkon praktikálókat. [b]1595-re von. feljegyzés].

27. ? kimarjit, helyéből kiránt; a scrînti; verrenken, (her)ausreißen. *1584:* Ersebet Zakal Georgne vallia ... Negy hety giermekemet meg fogak[a], es az Aztalra teowek ... hog' el Menenek fel kelek, es az Aztalon talalam az giermeket, hat a forgo chontiat ky veottek a lababol es az vallatis ky veottek es egy hetig tarthatam mind el feketewle s meg hala [Kv; TJk IV/1. 250. — [a]A boszorkányok].

28. vmit/vmennyit leszámít/von vmiből; a scădea ceva din ceva; etw./etliches von etw. abrechnen/ziehen

1582: Ky wewen az ky Menetelnek Summaiat az be Menetelnek Summaiabol Maradott nalla f 3/98 | Az Eotweos Andras perceptiòia volt Summa Zerenth f. 1262/17. Ki wewen az perceptio Summaiabol azt akith keolteot az az Exitusnak Summaiat Marad f 38/31 kywel Adossa maradoth [Kv; Szám. 3/VI. 12, 3/VIII. 66]. *1640:* vagjon megh kesz penz jelen f. 68 d. 45 meljet Kip iro Istuan vram kezeben hattunk hogj az adosoknak el fizesse, meljet kj ueuen az fizetendeó adossagbol az f. 95 d. 73 1/2 maradunk meghis adossa f. 27 d. 29 1/2 [Kv; RDL I. 117b]. *1792:* Én azon dűrützkölő építtetésének ellene nem mondok, hanem ha meg edgyezhetem Eö Exjával, építtesse fel maga költségén nem bánom s az után az rája téendő költséget a proportione az bé vévendő haszonbol végye ki [Ádámos KK; JHb XIX/34].

29. kivételnek tekint, számításon kívül hagy; a socoti/considera ca excepţie; als eine Ausnahme betrachten, außer Rechnung lassen. *1545:* Egymas akarathiabol vegeze⟨k⟩ punkesth vtan tizen ţod napoth hogy az koron rea menjenek Es az Jozagoth meg oziak azth semmj Egiebb ok el ne mu⟨la⟩thassa hanem betegsegh dolga tizthessegh dolga es orzagh dolga Ez harom dolgoth Jgh vetthek kj kwzwlle hogj ha Ez twrthinnek hath harmad napal elebh Egik az masiknak tudnj agia [Fiátfva U; MNy XXIV, 216–7 „ozdy gergel" és „gaspar gerebh" lev. Fráter Györgyhöz]. *1559:* Thowaba az Coloswary Mesthereknek ew kegyelmek Jllyen Zabadsagoth engetthek, hogy Se Thewsernek, Sem egyeb Re(n)dbely embernek, mynd Jthwalonak, Jth az Coloswary hatharon, soha ne legyen zabad wagny walo Barmoth wenny, deh czak az Coloswary Mezarozoknak legyen zabad myndenkor ith Coloswarath mynd az pyaczon mynd az Coloswary hatharon wenny, Ezth kywewen, hogy az zegen Embernek Jarny es zanthany walo Barmoth, mynd yth walonak mynd kywel walonak zabad legyen wenny, de Mezarlasra ne legyen zabad, se Thewsernek [Kv; TanJk V/1. 58]. *1579:* minde(n) zam ado tyzt visseleo ember senkit ky nem vewe(n) vgy keozwllie(n) Rea hogy valamykor eo kegmek elő zolyttia eoket minden ok vetetlen elő Alhasson es kezen legien hogy semmy mentseget ne vesse(n) Akor hogy ezert vagy Imezert ne(m) alhat elő [Kv; i.h. V/3. 202b]. *1592:* Azt az darab zena füüett maganak tarta, es maradikjnak es kj uiue Az teob ott valo eoreoksige es zena füüéj keozűl [K; BálLt 89]. *1628:* Azért tartozik Kosa Miklosne az Leuelben declaralt rèsz kertet kezeben ereztenj Seres Janosnak; mert az mit eo p(ro)ducalt, tudni illik hogy eo az Kosa nemzettel meg alkuuan mindenekreol az Kert dolgais eligazodot; Az sem stal; holot diuisor vraim arrol nyilua(n) valo tanubizonsagot tesznek, hogy kj veotte Seres Janos az alkalombol az Kertet [Kv; RDL I. 18]. *1640:* addég kohat ugya(n) nem ütheti fel sem penig fuvoiat miuelés fcieben meg nem indithattya, mwszereknek el vetele alat, meglen magat az Czehben az mesterek közzé be nem szerzi ... tartozik az Czehben be szolgaltatni tizenkét forintot és à collatiotis megh adni ... Mester fiának fel Czehe vagyon, ki veuen azt hogy az ketszeri vendeglessel azis tartozik mint idegen, à mely teszen fl. 12 [Kv; KovCLev.]. — Vö. a *kivéve, kivévén* cimszóval.

30. (iratot) át/magához vesz; a prelua (un act); (Schreiben) zu sich/übernehmen | (iratot/levelet) kivált; a ridica (un act/o scrisoare); (Schreiben/Brief) auslösen. *1573:* Darochy Mihal Azt vallia hogi ... Hwthofer Ianos adot volt Casparnak Marhat p(ro) fl 350 kireol Caspar adot volt ados lewelet Zeoke Andras Newere az Hwthofer Ianos es Nyreo Mathias zolgayokera ... ely Ieot Zeoke Andras es ky veotte az ados lewelet teolle, Es Kadas Illes adot wy ados lewelet neky [Kv; TJk III/3. 287]. *1661:* Puszta Karaba(n) az mikor bele ictatta batyank Czeffei Vra(m) magat, akkor enis ott voltam, s ... az uj akkori donatiot magamis latta(m), kezembe volt nagy hartyara vala irva ... szegeny Attya(m) Vra(m) vötte volt ki az kaptala(n)bol, Kaptalan Pecseti alat [Sófva BN; Ks 41. K]. *1733:* Nemes Városunk(na)k Privilegiuma az egész Város meg Nemessitteteséről ... egj leven a Nemes Torda Varoseval ... melyet mys az kaptalanb(an) be vivén, s onnan ki venni expedialtuk Notarius Dobolyi Márton, és Ersekujvari Szabo Lászlo Atyankfiait eö kglmeket [Dés; Jk 438a]. *1776:* megkésvén az ember az uton, már ki vette volt az alatt ā Mlgs B. Henter Antal Urffi Huszára ā Dispensatiot [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger (20) famulus vall.]. *1829:* ha a' Fel Peressek Esketésemet ki nem vették volna és a Horváth Jánossal folyt perben a Fgs Királyi Udvarhoz fel nem küldötték volna magok mentségekre, az reám Szállitott Reportatiomot rég ki folytattam volna, ebben is tehát a Fel Peresek gátoltanak meg [Ne; DobLev. V/1155].

31. vkiből/vkitől kiszed/megtud vmit; a afla ceva de la cineva; über jn etw. herausbekommen. *1558:* azirth my ezt Jgazan es Jgaz hwth szerynth Myszaros petertol ky veottwk, es ty kegielmeteknek varoswnknak pechiety Alath meg Jrattattwk [BesztLt 30 Felsőbánya tanácsa Beszt-hez]. *1593:* Catus, Bachi Janos zolgalo leania vallia ... Ala menek az vram pinczejebe egi kannaual, am megh en bort veok az kannaba, addigh eo az masik pinczenek eggik dezkaiat le vona, az pesseltis eleo hoza, es egi forgachal az eleo ruhaiaba kezde ki venni ... Annak vtanna az vram megh hagia nekem, hogi vegiem ki beleolle mint s hogi jutot az pinzhez [Kv; TJk V/1. 345–6]. *1596:* Biro vram ... paranchola, hogi ... ala mennenk Apahidára, varfalui Boldisarral zembe lennenk, es eggietmast vinnenk mind eleseget s mind bort hogi megh tartanuk es baratkoznank velle, es eggietmas ki vennenk beleolle [Kv; Szám. 6/XXIX. 67 Bachi Tamás sp kezével]. *1638:* ide jöue hozzam Szabo Samuel bort adek innia s ki ueöm beleöle hogy az apia ... akar penzt adni rea[a], s idegen kezben akarja ejteni [Mv; MvLt 291. 140a. — [a]A zálogos szőlő kiváltására].

32. (jelszót) átvesz, megkap; a primi (parola); (Kenn/Losungswort) übernehmen/erhalten. *1676/1681:* szukseges hogj az Strasak(na)k vagi Cirkalok(na)k minden estve jel adattassek ki; mely jelt az it létemb(en) töllem, absentiamb(an) penig ā várbeli Capitanyomtol végyen ki ā várbeli Porkoláb, hogi azo(n) jel mellet jobban vigiazhassa(na)k az Strasák, es külömböztethessék megh az ighaz jámbor embert ā Latortol [Vh; VhU 661–2].

33. *~i magát* **a.** kivonja magát; a se sustrage de la ceva; sich einer Sache entziehen. *1596:* Az faiaban[a] ugjan reszek volt s uagio(n) a nemes Vrai(m)nak merth az varos tilalmassa volth de hogy birora rendeltek azúlta es hogy az varos keozzul ki vették magokot ne(m) birtak az fyúęt [Szu; UszT 11/39. — [a]A rétnek]. *1668:* még a boerok szabadosok darabontokis egy egy veder bort tartoznak fel venni, és meg is fizetni, valakinek specialis exemptioja házának nintsen eö Nagyságoktol rola, egyéb aránt valaki magát abbol ki akarná venni, rea vi-

gyázzon a falu [UF II, 445]. — **b.** (betegségből) kigyógyítja magát; a se trata (de o boală); (aus der Krankheit) sich heilen. *1763:* Azt hagyom azért tanácsul, hogy az ilyen negyednapi hidegből senki magát ne siessen kivenni s ne is cselekedje magától, vagy ne minden inexpertus medicussal fogja dolgát [RettE 158]. — **c.** kiváltja magát; a se răscumpăra; sich auslösen. *1744:* a szöngyörgyi piatzon hozám hozak ... az szászt ... a szászt lánczra tetettem, magat az szász kezesen ki vette ött száz forintokon ollyan Conditioval hogy most szombaton az szász az zuatossat elö alittja törvenyre [Angyalos Hsz; ApLt 5 Gazda Mihály Apor Józsefhez].

◇ **Szk:** *~i a dér a savanyúságát a szőlőnek* elveszi a szőlő savanyúságát a dér, megédesíti a szőlőt a dér; bruma face ca strugurii să devină dulci, bruma îndulceşte strugurii; der Reif nimmt den Trauben die Sauerheit/versüßt die Trauben. *1793:* a' Szöllönek Savanyuságát ki vévén az déér Szőrnyü édes az Mustya Kivált a Dobobelinek mert ezt érte kétszer az déér fain Borok lesznek Motsollyán már is nem adják az Mustnak vedrit két huszas alol [Mocsolya Sz; JF 36 LevK 255 Kováts György lev.] ✱ *~i a ganézás hasznát* a trágyázás hasznát élvezi/húzza; a trage foloase de pe urma gunoitului; den Nutzen aus der Düngung haben/ziehen. *1767:* a mig a Ganézás hasznát ki nem vészi [Köpec Hsz; Köpeci lev.] ✱ *~i körmét* (hóhér) kiszakítja vki körmét; (călăul) smulge unghiile cuiva; (der Henker) reißt jm die Nägel aus. *1744:* (Kosztandinnak) Szebenb(en) fogságb(an) lévén, a hóhér két ujja kőrmet ki is vette volna [Déva; Ks 112 Vegyes ir.] ✱ *~ vki szavaiból vmit* vki szavaiból kihámoz vmit; a deduce ceva din vorbele cuiva; aus js Worten etw. herausschälen. *1879:* Jakab Árpád azt mondta, hogy az én rejtett szavaimból azt vette volna ki, hogy Ödön ... mintha ... tán megzavarodott volna? [PLev. 55 Petelei István Jakab Ödönhöz] ✱ *~ vkit nyavalyájából* meggyógyít vkit; a vindeca pe cineva; jn heilen. *1722:* ā Gjermekecskénk igen el fogjotkozott ... az Szebeni Vetula itt volt, aszt igirte s arra kötötte magát hogy karácsan után vigye bé ā Feleségem ā fejit köti belé, ha olljan egésséges Gyermeket nem teszen belölle, mint akar kijé, sött az Feleségemetis épp(en) ki veszi njavaljájából [KJ. Rétyi Péter lev. Fog-ból] ✱ *az értelmét ~i vminek* az értelmét kihámozza vminek; a deduce/înţelege sensul unui lucru; den Sinn einer Sache herausschälen. *1863:* Minden T. Pap igyekezzék az utasítás értelmet tisztán ki venni mert ha a' bé vallásba[a] zavar lejénd, magok lesznek felelősök [Gyalu K; RAk 78. — [a]Az ingóság-bejelentésben] ✱ *gabonáját ~i* gabonatermését maga veszi el; a culege recolta proprie; die Getreideernte selbst wegnehmen. *1593:* Mikor azt az falu Erdejet fel oztottak uala akkoris en nekem rizembe hattak azt az heliet ... Mikor en az gabonamot en ki uötte(m) uolna belöle ez eztendöben mikor oda fele vgarlanunk kellet uolna, meg mondak hog' Jancho Peter az en felöl meg Tet foldemet meg zantotta, meg zollita(m) erte miért zantotta meg az en Irtas foldemet [UszT] ✱ *gabonát porából ~* gabonát a porból kiszeleltet; a vîntura cerealele de praf; Getreide aus dem Staub schwingen. *1796:* En elöre minden Gabonát meg rostáltattam és a porábol ki vettem hogy meg ne romoljanak [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.] ✱ *a gyalázatból ~ vkit* megment vkit a gyalázattól; a salva pe cineva de ruşine; jn vor Schande/Schmach retten. *1855:* nékem azt mondá kitsi Mihály, én soha se tagadom, 's nemis tagadhatom, mert miattam terhesedett meg Miklos Annis, én elveszem nőül, s az által a' gyalázatbol kiveszem [Uzon Hsz; Kp V.404 Toth András (22) vall.] ✱ *házát a város közül ~i* házát a városi teherhordás alól kivonja; a face să fie scutit de sarcini publice; sein/ihr Haus den städtischen Lasten entziehen. *1578:* En Zamossy Pether feyedelmewnk Ew Nagha Zolgaya wywarban[a] ... en illyen wallasth es fogadast tezeok, mind zemylyemben, mind gazdam Azzony es maradekym gyermekymnek kepekben, az wytezleo Cheffey Janos Deesy few Kamora Jspan wram Eleotth ... hogy en az waros keozzewl azt az hazatth soha ky nem Akarom wenny, Megh nem Akarom Nemesitthetny Semmi okbul ... hanem az varossal egyetemben egyenleo terhet Akarok wyselnem myndenekben [Dés; DLt 202. — [a]Szúv-i várban] ✱ *kétségét ~i* kételyét/kétségét elűzi; a-şi înlătura dubiile; seinen/ihren Zweifel vertreiben. *1591:* Grűz Jstúanne, Orsolia Azzoni vallia ... ezt hallotta(m) zayabol feyerdi Balintnenak, Vgian ... ky Akartam ketsegemet venny ha vagion Monja Chizar Tamasnak, Mert Kiraly vczaj Judit Azzonj, azt mondotta Neke(m) hogy semmie Ninch, de en vgia(n) meg fogtam, s wagion Monja [Kv; TJk V/1. 114] ✱ *vkiből egy hangot kivenni nem tud* egy énekhangot nem bír kicsikarni/kényszeríteni vkiből; a nu reuşi să scoată un sunet muzical de la cineva; aus jm keine Singstimme hervorzuzwingen vermögen. *1823-1830:* Jánó Józsefnek tulajdonítom azt, hogy énektanulás nélkül maradtam ... mikor a praeceptorunk éneket tanított, és nem tudván hozzá, Jánó engem mindenkor lekacagott, melynél fogva belém olyan szégyenlés és félelem támadott, hogy belőlem soha egy hangot kivenni nem tudtak [FogE 79] ✱ *vkiből egy szót kivenni nem tud* nem tud vkit szóra bírni; a nu reuşi să scoată o vorbă de la cineva; jn nicht zum Reden/Sprechen bringen können. *1808:* szegény Katsot meg látagattam, meg háboradatt szegény, őrökké bé zárva üll, alig tudtam az Ajtot ki nyitatatni vélle, s azután hogy kinyitatta, sok ideig szot nem tudtam belölle ki venni [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11 Kemény Ignác lev.] ✱ *vminek a visszáját ~i* [?] *1657:* Kivévén akképpen az dolognak visszáját, hogy az várban bé nem bocsáttatnak, az fejedelemasszonnak pedig német udvarnépe, fraucimeri, minden javai bérekedve lévén ... reámszorulának, és sok szókkal kérének, hogy Munkácsra mennék el, és tractálnám udvaranépének s köntösének kiadatását [KemÖn. 149]. *1664:* Az vajda ... jártassa Nagyságodhoz emberit és vegye ki visszáját, lehet-e Nagyságodnak országán való bátorságos általmehetése? [TML III, 307 Teleki Mihály a fejhez].

◇ **Sz.** *~i a szót a szájából* kb. (közbevágva) folytatja vki beszédét; a lua vorba din gura cuiva; (jn unterbrechend/jm in die Rede fallend) die Rede fortsetzen. *1722:* akkor az Déákok mindgyárt szóval meg dorgálának, ezt mondván, miért veszem ki a szót az Emb⟨er⟩ szájából [Köbölkút K; BetLt 6 Mich. Farkas (55) jb vall.] ✱ *lábát kengyeléből ki nem veszi* percnyi pihenése sincs; a nu avea un pic de odihnă; keine Minute Ruhe haben. *1617:* az egez eztendeóben mind orzagostolis labunkat kengielwnkbeól ki nem vëottwk [KJ].

Ha. *1600:* ki uezen [Kv; TJk VI/1. 381b Feies Janosne Orsolia azzoni vall.]. *1602:* ki vezen [Kv; i.h. 626a]. *1800:* ki veszen [Borsa K; IB. Petykó Roza vall.]. *1583:*

ky vezewnk [Kv; TJk IV/1. 126 Margit Pal Deakne vall.]. — *1743:* ki vészem [Nagyernye MT; LLt Fasc. 128]. *1574:* ky veszy [Kv; TJk III/3.393 Keomies Balas vall.]. *1629:* kivészi [BTN 422]. *1740:* ki vészi [Bencenc H; BK]. *1827:* ki veszszük [A.esküllő K; RLt O. 1 Imreh István lev.]. *1742:* ki vèszik [Méra K; AggmLt C. 12]. *1764:* vészik ki [Esztény SzD; Told. 29]. — *1621:* ueöttem kj [Kv; Szám. 15b/VI. 3 Nagy Bálint mb szám.]. *1778:* ki vettél [K; KLev.]. *1584:* kj veót [Kv; TJk IV/1. 197 Kalmar Janos vall.]. *1593:* veöt ki [Kv; TJk V/1. 345–6]. *1597:* veott ki [Mihályfva NK; JHb XXIII/3]. *1728:* vöttünk ki [Kv; ACJk 137]. *1588:* veottek ky [Kv; Szám. 4/I. 19]. *1735:* vöttek ki [Kv; Szentk.]. *1754:* vettenek ki [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. — *1592:* ki veotte [Kv; TanJk I/1. 193]. *1600:* veotte ky [Kv; TJk VI/1. 426] | ki weötte [UszT 15/33]. *1602:* kj veotte [Kv; RDL I. 73]. *1614:* ki votte [Fele MT; BethU 35]. *1732:* ki vötte [Hosszútelke AF; Kath.]. *1746:* ki vette [Torda; TJkT III. 68]. *1585:* veottewk ky [Kv; TJk IV/1. 396 Theoreok Kelemen vall.]. *1590:* vötthwk ky [Szu; UszT]. *1843:* ki vettük [Bágyon TA; KLev. Tőrök István (26) vall.]. *1570:* ky veottek [Kv; TJk III/2. 188]. *1593:* ky vettek [Kv; Szám. 5/XXII. 1]. — *1586:* veon ky [Kv; TJk IV/1. 569 Catus Ígyarto Georgy zolgaloia vall.]. *1590:* veon ky [Kv; TJk V/1. 49]. *1600:* veon ky [Kv; TJk VI/1. 406 Anna consors Daniels Keo meczó vall.]. *1602:* weön ki [UszT 16/21 Ambrosius Zabo de Vduarhelj ns vall.]. *1629:* ki ueön [Mv; MvLt 290. 151a]. *1754:* ki vön [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. *1756:* ki vőn [Kv; Mk IX. Vall. 33]. *1782:* vőn ki [Martonfva Hsz; HSzjP Juditha Komsa (38) jb vall.]. — *1592:* veom ki [Kv; TJk V/1. 256]. *1767:* ki vőm [Majos MT; Told. 26/5]. *1573:* veowe ky [Kv; TJk III/3. 166 Beke Gergel vall.]. *1586:* ky veowe [Kv; TJk IV/1. 569 Catus Igyarto Georgy zolgaloia vall.]. *1591:* veúe kj [UszT]. *1592:* ki veue [Kv; TJk V/1. 244 Merai Tamasne Anna azzoni vall.]. *1599:* veowe kj [Kv; TJk VI/1. 277 Kis Janos vall.]. *1585:* ki veweok [M.valkó K; KP. Balint Gaspar jb vall.]. *1632:* ki ueuök [Mv; MvLt 290. 86b]. *1644:* Ueveok kj [Mv; i.h. 291. 424b]. *1589:* ueuek ki [Gyerőmonostor K; KP]. *1595:* kj veuek [Szu; UszT 10/8]. *1630:* ueuek ki [Mv; MvLt 290. 202b]. *1670:* vővek ki [Szászcegő SzD; Told. 1a]. *1674/1781:* vővék ki [T; JHbK LII/4. 178]. *1684:* vővék ki [Dés; DLt 448]. — *1603:* ky veot volt [Kv; TJk VI/1. 647 Nyreo Daniel vall.]. *1705:* kivöttenek volt. kivettenek volt [WIN I. 641. 645]. — *1570:* Ew veotte volt ky [Kv; TJk III/2. 15 Barath Lěrinch vall.]. *1595:* ki veotte volt [Kv; TanJk I/1. 269]. *1604:* ki vettük volt [UszT 18/164]. *1644:* kj veottwk vala [Mv; MvLt 291. 424b]. *1656:* ueottek volt ki [Kv; CartTr II. 1026 Joh. Bakator (32) vall.] || *1631:* ki uenne [Mv; MvLt 290. 254b]. *1849:* venne ki [Kv; Végr. 45]. *1629:* ki vennek [Kv; RDL I. 132]. — *1590:* ky weötthwnk wolna [Szu; UszT]. — *1592:* ki veotte(m) volna [Kv; TJk V/1. 265 Kuti Janos vall.]. *1570:* ky veotte volna [Kv; TJk III/2.11] || *1814:* ki vegyem [Dés; DLt 56. 24]. *1570:* ky vegie [Kv; TJk III/2. 144b]. *1600:* ki vegyeok [Kv; TJk VI/1. 422 Tekes Imreh vall.]. *1570:* ky vegyek [Kv; TJk III/2. 169 Erzebet zekely Gergelne vall.] || *1779:* ki venni [Bh; LLt Bh-i cs]. — *1746:* ki vévén [Mocs K; JHbK XLVIII/10]. *1757:* ki vévén [Kv; Mk IX. Vall. 189]. *1787:* ki vévén [Cófva Hsz; HSzjP Josephus Pető (50) M(iles) vall.]. *1798:* ki vévén [Dés; DLt].

kivész 1. kipusztul; a pieri, a se usca; aus/absterben. *1690:* Czicz hegje nevű hellyben levő puszta ... Szőlő ... Ali Bassa idejétül fogva mind pusztán áll, és már a tőkis annyira ki vesztek belőlle, hogy nemis láczanak [Dés; Hr 3/27]. *1750/1797:* Tudom hogy a' Zobor bértzén alól egy darabotska földje van a' Mihályék(na)k ... de ki vesztenek a' fák belölle [Nagydoba Sz; Borb. II Ns idősb Wig György (68) vall.]. *1813:* az oltoványos kertbe ketskékett jártatott az Arendátor Ur, s a mián igen Sok oltoványok vesztek ki [Killyén Hsz; MvRK-Lev.]. *1817:* a Szilvásban is a hol fák ... meg aszván kivesztek, azok helyében is másokot ültetett [Héderfája KK; IB. Ütő Bálint tt lev.].

2. elpusztul, tönkremegy; a se prăpădi/distruge; zugrunde gehen. *1674:* Kd(ne)k igen alazatosson könyörgök barczak vagi ket napra tekinthetnek haza mert maid el erkezik az dolog ideie akor inkab nem mehetek bizton igen meghromlom mert ha nem providealhatok mindentül el szakadok szenam Egj Czepis nem leszen az buzamis ki vesz ha elmehetnek most meghis reszeben el osztanam ne veszne kün [Bethlen SzD; BLt 9 Fileki Mihály Béldi Pálhoz]. *1705:* Az esőben minden kivész, a szőlő is pedig nem nőhet, hanem minden termés csak elrothad [WIN I. 494].

3. eldöglik/pusztul; a pieri; umkommen. *1637:* panaszolkodnak ... Az Also Vistiekre azon, hogy az Vizett hirek nelkől ottan ottan az Also Visti Molnokra veue(n) es fogua(n) ell, az hal olliankor a patakon mind ki uesz es megh itt alat az hal tartoba(n) sem jöuen az viz valami pisztrangh talalkozik benne lenni olliankor mind megh hal [Dragus F; UC 14/42.139]. *1717:* A Juh major iránt alázatosan akartam Ngodnak jelenteni ... egj számadása Sincsen kár nélkül ... talám Szeben tájekán valami jo bács ⟨t⟩alálkoznék, mivell a mi kevés juha vagjon Ngodnak itt mind ki vész az keze alol [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.].

4. elvész/vesztődik; a dispărea, a se pierde; verlorengehen, abhanden kommen. *1584:* Kalmar Janos Junior vallia ... monda ennekem Baky pal ... Imez en Sogorom az esse lelek Balassy Gergelj fel nitotta ladamat zepetemet es kj veót hyremnelkwl marhamban, es annak vthanna ... felesegem tablayan talalta megh ... egy chathos eo volt, es az en ladambol vezet kj | Zabo Miklos, Es Szeöch Peter valliak, Minket ketten kere Bakj pal hogy Mennénk Balassy Gergelyheóz, es aminemeo ezwstmarhay kj vesztenek volna az eo Beór zepetebeól azokat teorwennelkwl Adna megh [Kv; TJk IV/1. 197]. *1595:* Ha kedigh az be zedésbe walami kár lenne gonoz adossok miatt, wagj ha marhat bechwltettnének, auagy keolchegh miatt, vagy ki wezne benne, felét ennek az fogiatkozasnak Sara azzony zenweggye, felét wiczey Mathe, mint hogy az lucrumnak fele viczey Mathét nézj, fele azzoniomat illeti [Kv; RDL I. 132a]. *1617:* onnet az Eo ladayokbol az En marham ky vezet [HSzj *kulcsos-láda* al.]. *1637:* Egjkor hiuata oda ez az Banczi Mihaly ezt az szigjarto Istuannet, mikor az penz ki ueszet volt ladajabol [Mv; MvLt 291. 79a].

5. kirekesztődik/záródik; a fi exclus; ausgeschlossen werden. *1586:* Anna Elek Ianos zolgalo leannia, hallottam ezt Pesti Ianos zayabol ... Ha en Akartam volna zolny, olliat zolhatta(m) volna, hogy edegis ky veszet volna Beregzazy Lukach a' Czebeól [Kv; TJk IV/1. 614] *1620 k.:* Ha ky maga oda az havasba kazalnj ne(m) me-

hetett avagj szwksege ne(m) volt reaja az rezet masnak zabad ne(m) volt el adnj, ha el atta ky vezett az havasbol [Cssz; Ks 90]. *1632:* egi nehaniat ertem jmmar hog' ki ueztenek az malombol de tys ne(m) sokara ki ueztek iol tudo(m), mert vöttetek eddig masfel száz forint haznat az molomnak [Mv; MvLt 290. 102b]. *1767:* Ha valamely bányász ... ezen bányák Colálásárol költ Punctumokat, seu in Toto, seu in parte violálná, és bányáiát vakmerőképpen éjtzakais ... dolgozná, az illyenek, comperiáltatván irremissibiliter bányájokbol ki veszszenek, bursalis paenával (!) 12 // Forintig büntettesse(ne)k [Torockó; TLev. 7/1].

6. eltünik/kóborol; a dispărea/hoinări; verschwinden, herum/umherstreifen. *1678:* Csáki uram ... az egész nyáron, öszön s ez télen is mind Somlyón[a] Horvát János házánál ... lakott, néha-néha kiveszett s oda járt [TML VIII, 16 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz. — [a]Alkalmasint Szilágysomlyó].

7. *szeme* ~ szeme világa elvész, megvakul; a-şi pierde vederea; blind werden, erblinden. *1584:* Geres Orgonas Miklosne ... vallia Azt(is) hogy eyel Machka kepebe leottek rea, es a' Zeme ki vezet es ez Lakatosnera gianakodik beleólle [Kv; TJk IV/1. 263]. *1590:* Az Barmok dolga keóuetkezik. Harom eöregh wneő holt megh deöggel ... Ket harmad fw tinoth az Meduek Zaggattak el ... Vizontagh egi Tauali Tinonak mind az ket Zeme ki uezet vala [Kv; Szám. 4/XIX. 23]. *1600:* Hogy Barotrol[a] haza ieöwe, akkor az fel zemenek semmi niawaliaia ne(m) wolt ... hanem Chiki Agotha ieöwe oda, s monda Albert Palnak, Pal vram had chenaltassak aniammal Zemedbe walot, bar chak haromzor erezzek bele, megh gyogywl, Az nap az faidalmas zembe erezthe mas nap abbanis a kinek semmi niawoliaia ne(m) wolt, s wgy weze ki az ep zemeis [UszT 15/124 Antal Albertne Ilona, Almasso(n) lako vall. — [a]Hsz].

8. *átv* eltünik/vész; a dispărea; (ver)schwinden. *1710:* Isten a mi bűneinkért már közelíti vala azt a veszedelmet ... hogy ... a Teleki Mihály factiója ... lábra kapjon, mely miatt fejedelem, ország, szabadság, törvény, békesség, egyszóval minden jó kivesze Erdélyből, s minden kigondolható inség, háborúság következék helyiben [CsH 126. — 1676-ra von. feljegyzés].

◇ **Sz:** *még az anyja teje sem veszett ki a szájából, immár* ... *1654:* Hallam Pall pap Uramtol feddődue hogj Jstuán deaknak monda, mègh az Annyad teje sem ueszet ki szaiadbol, jmmar embert itilsz [BLt 7 Györgj Peter Jmperfaluj[a] (38) pp vall. — [a]Cs] ✱ *vagy kivessz innet, vagy én veszek ki* vagy te pusztulsz/takarodol innen vagy én. *1620:* Eztis hallotta(m) czinige Antaltul mikoro(n) az pallot vayda Janos vra(m) el vagta ... monda vayda Janosnak, hogy vagy ky vez innet, vagy en ky vezek de egyknek megh kel lenny [Páncélcseh SzD; RLt O. 5 Kadas Demeter (48) jb vall.].

kiveszekedik 1. elhalálozik; a muri/deceda; dahin/verscheiden. *1613:* Tudom hogy Zekelj Istua(n) vram holta vtannys az Azzont zolgalak Endes Miklos es Ueres Janos Andrasy Peter hogy ky vezekedek az vta(n) atta uoltt Istua(n) Kyraly Zekely Istua(n) vramnak [LLt Demetrius Balint de Z Kyraly (70) ns vall.].

2. eltakarodik/tűnik vhonnan; a pleca de undeva; verschwinden, sich fortmachen/scheren. *1582:* Ilona Chany Gergelne ... vallia ... Azt(is) hallottam Rengeo Anna zaiabol, Mondwan, Im Zaz czedulat iratok ... benne Vagion az Igiartho Georgy Latorsaga, ha penig innen ki kell vezekednem, valameli varosba es faluba Iarok minden Eb farkara eggiet eggiet keóteok benne hog nilwan legien mindeneknel dolga [Kv; TJk IV/1. 71].

kiveszet, kiveszejt szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: ~ *vkit fejedelemségéből* kitud/túr vkit fejedelemségéből; a înlătura pe cineva de la domnie; aus seinem Fürstentum ausbeißen/stechen. *1619:* Jól látom én[a], hogy mind csak ez ennek az oka, hogy nagyságtok kiveszesse az én uramat[b] fejedelemségéböl s mást valakit hozhasson erdélyi fejedelemségre [BTN[a] 205. — [a]Az emlékíró a vele tárgyaló portai török pasákhoz. [b]Bethlen Gábort].

kivesszőztetik kiseprűztetik; a fi alungat (lovit cu varga); gestäupt/mit einem Besen herausgejagt werden. *1593:* Myerthogy ez Leanzok az vetkekert halalt Erdemlenenek a' teorwenynek Igassaga zerent, De Allapottiok azt Mutattia hogy a' teorweny igassagah temperaltassek Azert Annak helyen Az perengere(n) megh verettessenek ez varosbol kj vezzeoztessenek | Myerthogy az Azzony Kis Mihalne Ne(m) Jamborul eelt ... Az vrais penig ezt tudwa(n) az felesege latorsagat seot vgia(n) ki kialtwa(n), meeghes velle lakot elis zókót velle Azert mind a ketteo kj vezzeoztessek ez varosbol [Kv; TJk V/1. 347, 370].

kiveszt 1. (vagyonából) kiforgat; a despuia (de avere); jn (um sein Vermögen) bringen. *1584:* nagy suhaitwa monta Daroczy Janos es felesegeis halalok eleót a' fiok Daroczy Peter feleól, Mondwa(n) Im az hitwa(n) essez, mayd ky veszt minden Marhambol [Kv; TJk IV/1. 229].

2. (házból) kirekeszt; a nu lăsa să intre (în casă); (aus dem Haus) ausschließen. *1633:* taualj niaro(n) ... egy vaczioran vendegett hiua Abrugi Istua(n) az mi szallasünkra es sokaigh ivanak ... es egikor estue kesőn kj veszteők Zabo Jacabnet es Abrugi Jstuant az hazboll, es mikor az Eőczjem eszebe vőtte volna, elegge haborga hogi eő ne(m) szereti az ollia(n) dolgot, egikor en kj menek hogi lassam houa lőtt el [Mv; MvLt 290. 127a].

3. kipusztít; a distruge/nimici; ausrotten. *1710 k.:* Azt állítják ma a tudósok és a geographusok, hogy az Isten a zsidó respublicával együtt ezt a balzsamtermő fát is kivesztette Zsidóországból, és hogy talán sohult az egész világon sem terem, hanem csak Aegyptusban, a török császároknak egy kőkertjekben [BÖn. 409]. *1778:* egy kevés Spárgát küldöttem s követem hogy többet nem küldhetem mert 4 bokornál több meg nem maradott a' többit ki vesztették [Bikfva Hsz; ApLt 5 Apor Anna Nemes János galaci gondv-höz].

4. *kezéből* ~. **a.** (birtokából) el/kivesz; a deposeda pe cineva (de un lucru); (von seinem Besitz) nehmen. *1638:* hiszem nem Pogani az jo sogor hogi ennekem is karommat kiuania, s en sem vagjok pogany hogj eő neki romlasat kiuan(n)a(m), es ki ueztenem kezeböl[a] hogi eggiet massat el ueztegesse erette felszegh arro(n) [Mv; MvLt 291. 140b. — [a]A zálogos szőlőt]. — **b.** *átv* vmit elvesztget/kihullat kezéből; a pierde/lăsa ceva din/de la mînă; etw. verschwenden/tun, aus den Händen fallen lassen. *1710 k.:* Azt pedig mondani sem mertem, hogy ezen az

úton mint vesztik ki kezekből az diplomát[a] örökösen, milliók kiadására kötelezik magokat, nemesi szabadságukat elrontják, és a szászokkal, sőt jobbágyokkal egy talyigára ülnek, kamarát és minden idegen igazgatást legitimálnak [BÖn. 929. — [a]Valószínűleg a Habsburg uralom alá került Erdélyben a rendiség jogait biztosító Diploma Leopoldinumra (1690—1691) von. utalás.]. — **c.** kitud/veszejt vki kezéből vmit; a face ca cineva să piardă ceva; etw. aus js Hand fallen lassen/ausstechen. *1710:* Így veszték ki a német császár keziből a szép országot a maga telhetetlen tisztei[a] | a Thökölyvel levő magyarok, mint Sándor Gáspár ... Petröczi István[b] ... eláltaták Thökölyt: ne hidjen az erdélyieknek, mert azok ki akarnák tudni szép szín alatt Thökölyt, hogy azalatt a német ármádát bevehessék, hanem instelláltassa magát elsőben a fejedelemségre, azután is kimehet a fövezér táborára. Így veszték ki Thököly keziből a dolgot[c] [CsH 216, 230. — [a]1689-ben. [b]Folyt. a nevek fels. [c] 1690-ben].

5. kitud/veszejt vkit vhonnan; a înlătura pe cineva de undeva; jn bei irgendetw. ausstechen. *1619:* (Ahmet tihája) igen orcátlan lator ember, és ez azt kezdi mondani, hogy császár[a] azzal biztatja Ferdinandust[b], hogy övéle leszen és Magyarországra támad mellette s Bethlen Gábort mind Erdélyből és Magyarországból kiveszti [BTN[2] 398. — [a]A török szultán. [b]II. Ferdinánd császárt és királyt].

kiveszteget elveszteget/prédál; a risipi/irosi/prăpădi; vergeuden/schwenden. *1599:* keztünk egi wy bort Vrnar(um) 85. Aroltanak ... ket nap fl 2 d 70 ... Legh wtol veztegettünk egi zegeny o bort ki chak eytelet p(er) d 1 1/2 [Kv; Szám. 8/XVI. 14]. *1710 k.:* az szebeni nyomorúságos Esztendők alatt ki vesztegettem vala kevés Pinzemet, a' mittske t.i. meg maradhatott az terhes költésünkböl [CsV].

kivet 1. kidob/hajít vmit vhonnan/vmiből; a arunca afară; hinauswerfen/schleudern. *1573:* (A) halat ... az Batyok ... az fodor Istwan towabol hozta volna ... Eo meg latya hat Regen holt meg Mond hogi Neky ne(m) kely vessek ky onnat [Kv; TJk III/3. 180b Dobo Tamasne Erzebet vall.]. *1585:* Keoteles Istwa(n) vallia ... Nem Monta Azt hogy eo nem elegh a' Czeh Mestersegre, Es hogy eó Az czeh ladaiat ky vetnye az vczara [Kv; TJk IV/1. 439]. *1602:* az felesegemet ... ereóssen rangatta tazigalta, egy palastiat es egy mordaly púskamot az hazbúl ki wetette [UszT 16/69]. *1633:* Szalkay Mathe fel uön egi feualt es kj vete az aiton [Mv; MvLt 290. 112a]. *1699:* vit volt harom darab fat latvan hogy czirkalunk az uczara vetette volt ki ott talaltuk [Rücs TA; KvAkKt Mss 344]. *1730:* à mig ott mulaték látám à mint emlékezem hogy három Sustakott ki vete, el romlott fazék Cserepet is, látám, hogy ki vete Máttyás egy néhányat [Altorja Hsz; Borb. I]. *1771:* Gyöngyösi István ... kapja magát ki megyen és bé hozzá maga Gyöngyösi a Gunyát, hát meg ésmérök hogy Gázmér Krista Mentéje és szoknyája melyeket vagy az Aszszony vagy az Ur vetett volt ki az ablakon [Dés; DLt 321. 31b St.Rátz (42) ns vall.].

2. kihány/lök; a zvîrli/arunca afară; hinauswerfen/schmeißen. *1592:* egy lyukat nytanak az kosaron és oda alla a Zaz Jakab fia peter benedek Janos es Zaz Leorinch rea hajta wgi utek meg ketteot az belet kivetek mind az kettonek s az kosarba egi odvas fa wala ebbe tevek el[a] [HSzj *kosár* al. — [a]Az ellopott és leölt két disznót]. *1638:* vagj harom sasfat vetet ki Czikor Giörgy oda hatra, hogi az teöltes miat ki rothadot [Mv; MvLt 291. 163b]. *1772:* (A szemét) Bányai János Uramék Hazok elött lattyuk, hogy ki vagyon vetve [Dés; DLt 321. 83a Petrus Jakots (53) ns és felesége Maria Salai (45) vall.].

Sz. *1762:* az Sz: Háromságot olyba tartyák, mint az szemetet, mert ha itt volna a szeméttel edgyütt ki seperné, és ki vetné [Torda; TJkT V. 110].

3. vmit vki elé odadob/vet; a arunca ceva în faţa cuiva; etw. vor jn hinwerfen. *1751:* Vándor Juon ... midön az bor árrát akarná fizetni, három Tallért ki vete részegen mondvan, ezen Tallerokat ma mostam és szárasztattam megh [Balázstelke KK; IB. Georg Rempler (40) jb vall.]. *1786:* ki vete Tot István két Garast azt mondván a Fogadosnak ne itt van az Pénz ... attza nékem bort [Hidvég MT; GyL. Kotsis Stéfán (39) vall.].

4. vkit vhonnan kidob/kerget; a da afară pe cineva de undeva; jn hinauswerfen/treiben. *1598:* Lakatos Thamas ... wallia ... azt lata(m) hogi az hegedewssel eozwe kapanak ... az zappanos legeny ... rut veres wala igen chapdostak wolt arczúl ... hallam hogi Horwat Gieorgi monda wessetek ki az aiton az roz embert mit garazdalkodik it [Kv; TJk V/1. 159]. *1606:* Dienes Georgiet ketszeris uetek ki oztan az aitot le teori uala ha be ne erezzek, fogada azt hogy chak erezzek be semmi haborusagot ne(m) szerez, s ugy ereztek be [Dálya U; UszT 20/111] | Dienes Georgiót, mint hogy uezekedik uala, ki uettek [i.h. 20/112 Mattheus Antal pp Dallian(us) vall.]. *1630:* kiuetet vala az Aiton az az Déak s azulta haragszom ra | monda Banhazi Ura(m) hogj fogjak, s keöteözzek megh s vessek ki az hazbol [Mv; MvLt 290. 194a, 196a]. *1631:* mikor penze el fogiot Beörveinek, mind Apiostol Anniostol rea tamattak Beörueire es ugy uettek kj az hazboll eginihaniszor [Mv; i.h. 46a]. *1764:* midön Imbre György holmi ott lévö musikasokban bele garáználkodott ... Murvai János meg tépte, s az házbolis ki vetette [Torda; TJkT V. 238]. *1766:* midön egy nehány versen unszolta volna ... Székelly Jánost Domokos Ferentz egybe szida Apját Anyát Lelkit ... ekkor en kivetem Domokos Ferenczet az Udvaromrol [Szilágycseh; BfR 101. 2 Joannes Bátsi (40) jb vall.]. *1778:* nem mertem Senkinek panaszolni, félvén, hogy ki vét a Házbol [Pósa SzD; Ks 34. VI. 1].

Sz: *~ik az ajtón, visszajő az ablakon. 1710 k.:* A sok mást gázló embert, és kivált Telekit megölni nem lehet, bűn is effélét gondolni; amoveálni a fejedelem mellöl haszontalanság, vessék ki az ajtón ma, harmadnapon az ablakon is visszajönek [BÖn. 696] ✱ *ebrúdon ~* kiebrudal. *1811:* a' Doctorok-is mennyi átkot hallnak, Mikor a' betegek kezek közt meg-halnak, Ilyenkor, hogy dólgok türhetöbbnek tessék, El-illantnak, ne hogy eb-rudon ki-vessék [ÁrÉ 168].

5. (a városból) kiseprűz; a alunga/mătura (pe cineva din oraş); (aus der Stadt) stäupen/mit einem Besen hinausjagen. *1582:* 23 Marty wetenek egy kurwat ky attam az cyganoknak d. 60 Az porozlönak is attam d. 60 [Kv; Szám. 3/V. 11 Lederer Mihály sp kezével].

6. kb. elenged/ereszt; a da drumul; loslassen. *1675:* Ha több pénz nem lesz, az végbelick a nélkül maradnak, ha most megmaradnak is, mert noha sok lött s leszen ma is labancz, de ha kivetünk is benne, úgy is lesz ötezer ember ez, ha el nem mennek [TML VII. 117 Vesselényi Pál és társai Teleki Mihályhoz Váradpüspökiből].

7. vkit házából/jószágából kitesz/űz; a scoate/alunga pe cineva din casă/avere; jn aus seinem/ihrem Haus/Gut hinaussetzen/jagen. *1568:* asz bernald fwrus[a] reszet birta dacho pal es hatalomwal wetyk ky óth belölle [Sszgy; HSzjP Laurentius de Zentgyörgy vall. — [a]A Fruzsina becealakja?]. *1570:* Sofia Zita peterne Ezt vallya ... Twdomant Theot rola Es ezt Monta o neky[a] zeoch Myklos ... Mindennel haborgas, De ha Teorwen agya ky wetlek Jnnet kewzwlĉk ... fodor Janosnę eztis Montha neky hogi Byzon fely Borzad az wsteoked bele Te Zeoch Myklos myglen engemet ky vech Jnneth [Kv; TJk III/2. 77. — [a]Fodor Jánosnénak]. *1714:* az Utrumb(an) forgó földet ... birván kevés ideiglen a Nagj Anjám, egj Ónya Sárga nevű ember kiis igen erőszakos s hatalmas ember volt, a nagj Anjámot ki vetette belölle erőszakossan [Monor BN; Ks S.11]. *1724:* kérte a' Felesége ... az Urat Gónos Istvánt, hogj testáljon néki, mert ha meg hal, ötet ki vetik mindenböl a' Gonos Atyafiak [Ne; DobLev. I/106. 8b–9a Sára Veress rel. nob. quond(am) Stephani Dobolyi (53) vall.]. *1756:* Togyéri Györgj földgjei az én Ipamra Togjéri Ivánra maradtak volt és arol a Togyéri Ivánrol én réám maradot volt Feleségem után, míg ki nem vetettek belölle [F.borgó BN; BK. Bágy Kosztántin (80) jb vall.]. *1797:* a' Néhai Nagy Aszszony azt méltóztatott nékem ... mondani, hogy míg élek, azon kis házbol ki nem vét [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21].

Szk: *törvénnyel ~ a házból/házából* törvényesen kiperel ház(á)ból. *1584:* Borbara Aztalos Ianosne vallia, Tudom hogy mikor Besztercze(n) Beuchel Andrasnak feyet veowek, Mingiarast Az feleseget Teremy Martat Beszterczey Georgy teorwenyel ky wete az hazabol [Kv; TJk IV/1. 339]. *1608:* Ha penigh ualakj teorwennyel akarna ki uetnj Berei Martont az hazbol ugis Getzy Jstuan Vramnak iusson az haz penze utan, másnak senkinek se [Mezőbánd MT; MbK].

Sz. *1748:* magától Molnár Jánostol hallottam mondani, hogy ... ugy ki veti Joszivot a malombol mint egy kutyát [Déva; Ks 112 Vegyes ir.].

8. kilök/taszít vkit; a împinge/îmbrînci afară; jn hinausstoßen. *1596:* le uagia ... az medeseri legent ... latam hogy az erez dezkaiara haila s ki esek az erezbeól en ne(m) tudo(m) ha ki vetekę. Aúagy eó maga akarattia(n) haila ki, de ugyan megh deczkene az pinche torkaba a' fara [UszT 11/53 Lucaas Damokos de Kaidichfalúa jb vall.].

9. vmely közösségből kiközösít; a exclude (pe cineva) dintr-o comunitate; aus irgendeiner Gemeinschaft (ver)bannen. *1593:* Berthalmi Andras vallia: Mikoron en az kalandosok Attia volnek panazt teonek Keueli Mihalira ... hogi karot lopot volna, megh hagiuk neki hogi meg tizticha magat: Annak vtanna esmet tahat lopot egi zanat, es megh egette, ezt ertuen ki vetwk az kalandosbol, mierthogi az karo lopasbol sem tiztitotta vala ki magat [Kv; TJk V/1. 393]. *1710 k.:* Ezen gyűlés alatt a gubernium Szász János ellen külön személyes querelát és vádlást írata ő felségének ... sőt a gubernium ekkor őt arestálni és a tanácsból is kivetni akará [BÖn. 871].

10. (vmely méltóságból/tisztségből) eltávolít; a înlătura (pe cineva dintr-o demnitate/funcţie); (aus irgendeiner Würde/Amt) entfernen. *1614:* azmit az pasa Bethlen Gábornak fogadott, azt teljességgel véghez akarja vinni, és urunkat[a] az fejedelemségből ki akarja vetni [BTN[2] 72. — [a]1613-ban Báthory Gábort]. *1711:* azon Becze Mártont ki vetvén a' Tisztartoságbol, Csomafalvi Csata Mihaly es Szárhegyi Gáspár Istvan Succedáltak vala [Kilyénfva Cs; WLt Emericus Kemenes (55) pp vall.]. *1756:* Németi István Uram Róka torkokat lopot, azért úgy ki is vetette a' Nemes Tanáts a' szolgabiróságból [Kv; Mk IX. Vall. 38]. *1760:* A Dögmezei kérülő Lupuly beszéllette hogy ő minden esztendöben két tulkát teleltette azért hogy rutúl ne bánnyék vélle, és ki ne vesse a' kerülőségböl [Bethlen SzD; BK. Joan. Ersek (32) jb vall.]. *1821:* itten Kéményesi Antal nevü Tisztje lévén ... a Nehai Grof meg nehesztelödet és a Tisztségéből is ki vetette, ennek helyébe jött egy Bantsi nevü Tiszt [Görgény MT; Ks 79. 125].

11. *nyakából ~* (ruhadarabot) nyakából ledob/vet; a-şi scoate haina; (Kleidungsstück) vom Hals her/hinunterwerfen. *1600:* Mich(a)el Zenthiuany Seruitor ... fassus est ... Chako Balinth megh ragada mind zabliastol az Nemes ember ky vethe az mentet niakabol ... Enys megh fogam kezebe az kardot ky tekerem kezebeol [Kv; TJk VI/1. 445]. *1739:* Szárikámot az nyakambol ki vetvén, mondám az Öcsémnek, Löjjed ... mert el kell vesznünk [Szentlélek Hsz; HSzjP St. Hodor (49) pp vall.]. *1744:* a Pintyila fiát ... meg fogtuk vala, kiis a Glugajatt ki uettuén a nyakábul ... maga el futa [Gyeke K; Ks].

12. kiköp; a scuipa; ausspucken. *1763:* az I(nct)a ... maga vétkét titkolni akarván az Uranak készitet pogatsa irant, hogj nem volna egérkövel készitve, edes annyával, s más idegen legenyelis azon pogatsábol etetett, kiknek hanemha orvassággal subvenialtak volna, rosz követte volna, ugj magais szájában vett belölle de el fordulván ki vetette [Torda; TJkT V. 180].

13. kihány/okád; a vărsa/voma; ausbrechen/kotzen. *1744:* Láttam valami vizi bornyút hogy ... Péter hozot vala a falu közé mutatván nekünk, eben hal meg az eöcsém mind eszt uetette ki a száján de ki atta bé néki innya nem tudom [Gyeke K; Ks].

14. *kendert ~* a scoate cînepa de la topit; Hanf (hin)/(her)auswerfen. *1686:* én magam vetettem ki a' vizböl két kalongya s tiz kéve virágos kendert [Madaras Cs; BK]. *1757:* A Kűkűllő hertelen meg aradván és az Aszony eö Excellaja Kendere a vizbe lévén ... minden kár nélkül ki vetettek [Kiskend KK; Ks 71. 52 Szám.]. *1855:* A jobbágy felesége a kendert kinyövi, eláztatja, kiveti, megszárítja, kitilólja, meghéheli, ecseteli, megfonja, felmatolálja, megszövi és megfehéríti [ÚjfE 181].

15. (szövőszékre) felvet; a înfăşura/întinde (urzeala pe războiul de ţesut); (auf den Webstuhl) (an)scheren/zetteln. *1838:* tsokalam kezeit az Grofné Nagyságának és instálak az vékonyab Asztal keszkenyőkhez mégy (!) egy fél font, fonalat mert nem tudam ki vetni az Szélessegit az tízen négy keszkenyőnek [Kv; IB. Konetzni Ignátzné Dombaji Anna Kamuka Takátsné gr. I. Bethlen Sámuelnéhez].

16. kifordít; a răsturna; herausreißen. *1808:* a' mikor az Eke Taliga azon Meredek Határ Borozdára fel-kapott; tehát az Ekét kivetette a' Földböl s annál fogva ... egy darab hoszszára ki nem Szántathatvan ... a' végénél Szántatlan maradott [Felőr SzD; BetLt 6 St. Gáál (64) zs vall.] | midön azon Meredek borozdára kapott az Eke Taliga, tehat az Ekét a földböl ki-emelte s ki-vetette [uo.; i.h. Nic. Molnár (60) col. vall.].

17. kiemel/lõk; a scoate (din ...); (her)ausheben/hängen. *1644:* hallam egikor hogi fel vertek Cziszar Mihalynenak az hazat ... az aitot ki vetettek az sarkabol ... s el uittek az penzt [Mv; MvLt 291. 400b]. *1682:* az megh irt szánto földből az foglalo karot (: melyel el foghlaltatta volt Patko Abiga Aszoni :) azt én elöttem ki veti az földből [Aranyosrákos TA; Borb.]. *1740:* a viz a Ngod Udvarát fel vette a Csurben forrás kezdődot, a patak a ki a' szóllo alól jö ugy el mosta hogy még a' kapú fél fát is ki vettette helyéből [Noszoly SzD; ApLt 2 Bak András Apor Péternéhez]. *1751:* az Uraság biráját az Falu Eskütteivel és leg örögöb Falusi két embereinket azon hellyem el igazitása véget az föld szinére Sallarium mellet midõn ki vittem volna ... az helynek métájat ki mütatták, meg métázták, ellébbi obligatioja ellen az I nem aquiescalt a métákot ki vetette, s mostonis háborgatotom általa, azon darab földömben [H; Ks 62/5].

18. *kertet* ~ kerítést kijjebb/kinnebb tesz; a muta gardul mai în afară; Zaun weiter hinaus/draußen setzen/stellen. *1607:* regen az kertt ... az hol akkor az viz iar uala annak az partyaba(n) uala hogy az vizet ide vettette az uta(n) vette ki ide az kertet az viz Zelyere [Dánfva Cs; Eszt-Mk]. *1741:* M. Szücs János atyánkfia kivetette kertyét, a' Posta kertre; úgy Kántor Gál Istvánné ö kglmeis, házahoz adatott telkén kivűl kerteltetett bé, egy darab város földét; melly becsülletes Atyánkfiait admoneáltatni kell ... hogy intra 3tium vegyék bé rendes métájára kerttyeket [Dés; Jk 554a].

19. (vizet medréből) kinyom; a face să iasă (din albie); (Wasser aus dem Bett) her/hinausdrücken. *1723:* Az Adámosi malom gát nagyobb oka ennek ă Berek veszedelmének, ă veti ki ă vizet, ă sövénfalvi és a Királyfalvi fel tollya [Királyfva KK; MbK 162]. *1746:* (A) Malom Gáttya midõn meg árad a' Kükűllő ki tollya a' vizet, és a' Dombaiak széna füvében Sok károkat tészen, és hamarébb is kj veti az vizett mint az alsó Malom [Dicsősztmárton; JHb XIX/28]. *1772:* ezen Malom egj kevéssé a' Viz mérték szerént alább vagjon, mint a' tőbb ... Malmok ... ez is ha annjira fel emeltetnék, mint a' többi vadnak, mikor a' tőbbi forganának ezis forgana mikor meg állanának meg állana, mikor pedig a' többinek Gáttja a Vizet ki vetné, az ezéis ki toljná [Mikefva KK; JHb LXVII/2. 305].

20. kiárad/önt, *táj* kiüt; a se revărsa, a se vărsa peste maluri, a ieşi din albie; über die Ufer treten, ausschwemmen. *1597:* az kis kobatffaluiak es Demjen Ferench hyuak az peres helyre ... azt mo(n)dak hogy ... az mjatt üezett megh az orzag vta ahogy ki wet az viz [UszT 12/82 Petrus Mihaly de Kadachy ns vall.]. *1672:* az mint az Ur ... malma uagjon, azon felljvl uagjon edgj lapaljos helj oda mindenkor ki uetett derekason a kvkeölleö [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1723:* A Sövényfalvi Territoriumra jövő árvizet ez a Sövényfalvi Malom Gáttya Causállyaé nagyobbára, vagy az Adámosi és Királyfalvi malmok Gáttyai Szerzik, s mi formában, és nevezetessen hol vét ki az ár Viz? [Kük.; MbK 150 vk] | az itt való Malom Gáttyának dagaszsza miá vét ki a Kükűllő árja Közönséges ár Viznek idején is [Sövényfva KK; MbK 150]. *1744:* neha a Nyaradis ki vét raja[a] [Backamadaras MT; LLt Fasc. 67. — [a]A földre]. *1753:* ha csak félig meg árad is a Nyárád, mingjárt ki vét a Nyárád és a körül valo vidéket környeket el borittja [Karácsonfva MT; Berz. 15. XXXII/7].

21. ~ *magával* kb. kisodor; a duce cu sine, a scoate pe uscat; ans Land treiben. *1864:* (A tó) mikor nagy esőzések vannak kiönt, s akkor ... vét ki magával tengeri csigákat [Egeres K; KHn 195].

22. (gép) magából kidob; a arunca afară; (Maschine) her/hinauswerfen/schleudern. *1823—1830:* A fésülő masina mint egy malomgerendely olyan ... A masinát nagy keréknél fogva a víz hajtja, s a gerendely forogván a tokjában, az első végén bebocsátott gyapotot magától húzza be egy ferslagból, megfésüli s más végén más ferslagba kiveti [FogE 246–7].

23. kiró; a impune (o obligaţie); auf(er)legen. *1681:* Ha mikor peniglen reajok[a] bort vetnek ki ... mindenik falura, à haro(m) Innepre[b] haro(m) hordo bort ... meg merven à hordokat, mindenik helyrol à szerint tartoznak be fizetni à mint az bor ki csapoltatott [VhU 82. — [a]A jb-okra. [b]Karácsonyra, húsvétra és pünkösdre]. *1847:* Varga Katalin nálunk az embereknek azt mondotta, hogy ... meg kell kérni a felséges királyi kormányt, hogy jártasson végire, vajon igazságosan veti-é ki a tekintetes szolgabíró úr a népre az adó után járni szokott élési rovatalokat [VKp 249].

24. ~*i magát* **a.** elévetődik; a ieşi (din ...), a apărea; (plötzlich) erscheinen. *1585:* Sete Mate ... vallia, Az patay Gergelne hazanal valek, ky vethe magat ez Grusz Iacab, S monda The vargane Esez lelek Curwa, tudodę mithe chelekedek veled [Kv; TJk IV/1. 497]. *1597:* Chizar Ferenczne Anna azzony ... wallia ... Zeoch Andras ki wete magat egi dardawal nagi zitkozodwa [Kv; TJk V/1. 105]. *1600:* Andrasis hozza kezde vaghni ferench Janoshoz, Andras egikor ki wethi magath az kapún, monda fere(n)ch Janos hogy, Im el wezte az hitva(n) ember [UszT Georgi Andras Zentegihazas olahfalwy Zabad zekely vall.]. *1644:* latam hogj Haidu Marton az eó maga hazabol kj vete magat nagj zitkozodassal, cziakane vagj zekerce vala kezebe(n) nem tudhatom [Mv; MvLt 291. 435a]. — **b.** beleveszi/veti magát vhova; a se arunca undeva; sich irgendwohin hineinwerfen. *1589:* Matias deak ... vigre le zalloth lowarul, Herczegh Palneis azonba ki vete magat az kalongiak keózze es oth eolelgetek egi mast [Dés; DLt 226]. — **c.** (víz) kiüti magát, kiárad; a se revărsa, a ieşi din albie; (Wasser) über die Ufer treten. *1746:* midõn meg árad a' Kükűllő ki veti magát, de mitöl jö ki én nem tudom [Ádámos KK; JHb XIX/8].

Sz: ~*i magát a rozsból* '?' *1659:* Sztepán Ferencz sógornak is írtam, ha ott érné levelem, talán ő is kivetné az rosbúl magát [TML I, 453 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

◇ **Szk:** *atyafiságából* ~ megszakítja/tagadja az atyafiságot/rokonságot vkivel; a rupe relaţiile de rudenie cu cineva; Vettern/Verwandtschaft abbrechen. *1675:* Kegyelmed levelét bocsülettel vöttem. Már azt gondoltam, éppen kivetett atyafiságából [TML VII, 51 Teleki Mihály Mikola Zsigmondhoz] ✱ *bosszút szívéből* ~ kiirtja szívéből a bosszút; a renunţa la răzbunare; Rache aus dem Herzen tilgen, auf die Rache verzichten. *1600:* Az Nemességh ... bozzut ky uetuen züucokbeol ... uelünk egyiüth elny, halny akarnak [Nsz; SzO IV, 138] ✱ *elméjéből* ~ *vmit* kiver fejéből vmilyen gondolatot/vélekedést; a-şi scoate o idee din cap; irgendeinen Gedanken aus dem Kopf schlagen. *1664:* Engemet semmiképpen Szattmárra vissza nem bocsátanak, még ki

nem vetvén elméjekbül magok felöl gondalt jövendőbeli veszedelmeknek félelmét [TML III, 311 Ugrai Gergely Teleki Mihályhoz] ✱ *kétséget ~ szívéből* kételkedést kiürt szívéből; a înlătura orice îndoială din inimă; Zweifel aus dem Herzen tilgen. *1710 k.:* Ez az üdő, nap 23. januarii, reggeli óra csudálatos coincidálása omnibus circumstantiis consideratis az én szívemből minden kétséget kivet annak az álomnak divinitasáról [BIm. 1034] ✱ *szerencsét kezéből ~* elveti magától a szerencsét; a da norocului cu piciorul; Glück von sich werfen. *1710:* (Apor István) esmét monda: „Ilyen nagy dologban nem jó mindjárt kegyelmednek aperte a választ kiadni, hanem gondolkodjék kegyelmed, s a maga előtt álló szerencsét ne vesse ki a keziből" [CsH 305. — 1699-re von. feljegyzés] ✱ *törvényt a maga rendes sarkából ~i* a törvényt el/kiforgatja; a răstălmăci inţelesul legii; Gesetz verdrehen. *1760:* nem lehet Törvényt maga rendes sarkábol ki vetni, és a tiszta szivet ekképp(en) vexálni illetlen dolog [Igenpatak AF; TL. Teleki Ádám aláírásával].

kivétel 1. kivevés; scoatere; Herausnahme. *1625:* Az harminczad dolga feleöl, az Beczjwlletes Varos, Egj nehani vrainkatt valasztva(n), hogj vrunkhoz eő felgehez mennienck, az Harmincziad zazlonak Jnnet ki vetele feleöl [Kv; Szám. 16/XXXIV. 237]. *1726:* (A napszámosoknak) kik az felsö csatornák edgy néhány rendbéli bé tételin s ki vételin dolgoztak ... a' Szamosbol bé szolgáló felsö csatornák elein az partot meg czövekelték s fonták ... fizettem à d: 30 [Kv; Ks 15. LIII. 4]. *1762:* A pénz kivétele elött (: ha igaz hogy pénszt tanáltak :) valo estve kétcer jött hozzám Lupsor Vonuly fia Juon hogy adjam oda a pénz keresö furut [Gyeke K; Ks 4. VII/12 Ano cons. Bogdány Juon zs vall.]. *1837:* Méhek kiadása ... A szénábol lett ki vételkor találtatott meg dögölve 1 Anya [Budatelke K; Born. F. Ih Bíró Mózes tt lev.].

2. (dézma) felvevés/szedés; strîngere (a dijmei); (Zehent) Erhebung/Eintreibung. *1671:* concludáltuk hogy ennek utánna a Fiscus számára való Dézmának ki-vételében illyen mód observaltassék, hogy a' Pinczejáráskor a' Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával és Eskűdtivel edgyütt igasságoson mérjék-meg Istáppal, a melly hordokat meg-kell mérni, és a' szerént vétessék ki a Dézmát [CC 27].

3. birtokba/tulajdonba vétel/vevés; luare în posesiune; Inbesitznahme. *1800:* ezen Pokai[a] Jusnak ki vételével a' Titt Expns ur mind szénában mind Törökbuza föld dolgában tsonkaságot szenvedet [DLev. 3. XXXV. 6. — [a]Pókán (MT) levő]. *1810:* az ... Klmed Testvére Tolvaj Mária, az ötet illetett Egerbegyi, s Kertsedi egész Rátáját, mind belsöt, mind külsöt minden háborgatás nélkül Klmed kezinél hagyta, és azoknak ki vételekkel kegyelmedet Soha nem szomoritotta [Egerbegy TA; Tolyaly lev.].

4. kiszabadítás; eliberare; Befreiung. *1595:* Antal Georgicot ... Banffi Istuan vrunk kezebwl ki ueűek kezessegen ket zaz forintigh Vajda Istuan Vrunk haza icoueteleighlen ... Mely fw kezeseknek vgian ezen Antal Georgi ki veteleben kezesek[a] ... Korpadon lakozandok [K; RLt O.5. — [a]Köv. a nevek fels.].

5. *vki kezéből és birodalma alól való ~* vki hatalma alól való megszabadítás; eliberarea de sub stăpînirea cuiva; Befreiung aus js Gewalt/Macht. *1643:* Ha azert hatalmas gyeözhetetlen Csaszarunk es fenyes Portaja my nekünk es az magyar nemzetnek joakarattal, gondviselessel, es Magyar orszaghnak mostani nemet Csaszar kezebeöl, es birodalma alol valo ki vetelebe(n) elegedendeö seghitseggel lesze(n) ... valamigh my magyar orszagot birni foghiuk maghunk szemelyünkteöl eö hatalmassaga(na)k esztendeönkent tiz ezer Tallert adunk es küldünk be az eö hatal(mas)saga Tarhazab(a) [Törzs. fej.].

6. elvétel; luare; Wegnahme. *1674/1676:* Az leveleknek ki vételét, és el csalását ugy hallottam, hogy el csala[a] Kamuthi Miklos vramtul ő Nagátul, Eormenyesrűl valo leveleit, hogy annál állandobbakat, erőssebbeket ád fogada, de az után ugyan semmit nem ada [Köbölkút K; JHbK XX/21. — [a]I. Rákóczi György].

7. ki/megváltás; scoatere; Er/Ablösung. *1647:* Birtalan Gergely proclamáltatta Peter Istvant Esztelnekit. Egj cziakannak teorvenire valo kivetele feleol, melj cziakanjert Juramentumot kellet deponalni [Hszj *csákány* al.].

8. (irat)kiváltás/vevés; scoatere (a unui act); (Schreiben) Ein/Auslösung. *1730:* Malmunk oculáltatásakor lött Protestationk(na)k Parjának ki vételere, Oculator Urakhoz eö kglmekhez ... expedialtuk N: Kibédj Márton Atyánkfiát eö kglmet [Dés; Jk 398a]. *1807:* A sub H. lévö Certificat(orium) Testimoniumnak ki vételiért Dr 24 [Szu; UszLt ComGub. 1753u]. *1862:* ha a törvényesen felvett Jegyző könyvekben a Cs. kir. Cataster által megállitott classificatio lenne basisul meghatározva, a mérés kezdetén a telekkőnyv kivételét vagy lemásoltatását az illető Elöljáróság által eszközölteti és nékem kézbesiti [Kv; Ks 92].

9. betakarítás; recoltare; Ernte, Einerntung. *1796:* Tessék Kegyelmetek(ne)k ... a pénzt fel venni és a Devicinált Földet[a] ki botsáttani, a mostani gyümöltsének ki vétele után [Albis Hsz; BLev. — [a]Szántóföldet]. *1828:* Tessék ... az Urnak ... mind széna fühellyeknek mind a' Szánto földek(ne)k Zálágját a' Contractusok tartása szerént meg adni — tőstént mindeneket a kezire bocsát az ... Aszszony az üressegiben tanálkozokot, a' kik bé vagynak vetve termés kivetele után [Hsz; BLev.].

10. *1816:* A' Gátra rekedett ember kivételiért 10 Rft 16 xr [Mezőmadaras MT; Born. XVb].

11. *kevés ~lel* keveset kivéve/leszámítva; cu puţină excepţie; mit wenig/bis auf wenige Ausnahmen. *1855:* A személyzet kevés kivétellel, csekély eszű, gyalár emberekből állott [ÚjfE 157]. *1867:* Nép iskoláink kevés kivétellel a' leg salynálatra méltóbb állapotban vannak [Gyalu K; RAk 139].

12. *vmi ~ével* vmin kívül, vmit leszámítva; cu excepţia, în afară de ... ; mit Ausnahme von ..., etw. abgerechnet. *1874:* Középületei gyengék a templom kivételével, mely 1873-ban fábol újonnan épült [Udvarhely Sz; ETF 107. 27].

kivételes szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktion: *~ esetben* kivételesen; în mod excepţional; ausnahmsweise. *1894:* Jólesik, kivételes esetben, íme, kiáltanom: szép dolog az Árgirusod [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kivetemedés *átv* eltérés/tévelyedés; abatere, depărtare; Abweichung, Verirrung. *1662:* Melly időbéli igazga-

tásnak az ő igaz vágásából való kivetemedés miatt aminémű nagy gonoszok követték volt a szegény hazát és az egész Magyarországban is már világoskodni és fenn lenni kezdett evangéliumi tudományt [SKr 85].

kivetemedik 1. kiszármazik, el/kivetődik; a pleca de undeva; weggehen. *1713:* Marton Mihály ... nem régen vetemedék ki hazol de azt nem tudom hogy most hol lakik [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 69].

2. *átv* eltér/tévelyedik; a se abate; irregehen, sich verirren, auf Abwege geraten. *1662:* Méltán hasonlíttatik ... e mi szegény hazánknak, Erdélyországnak ... állapota az Izrael és Júda nemzetének azon Istentől rendeltetett fejedelemségi igazgatás alatt való boldog állapotához, midőn azon igazgatások boldogul az ő igaz vágásiban viseltettek, és azokból ki nem vetemedtek; ellenben boldogtalan sorsához, valamihelyt azon igazgatások az ő igaz vágásiból, vagy határiból kivetemedtek [SKr 72]. — L. még SKr 81, 434.

kivetés 1. kiáradás/öntés; revărsare; Überschwemmung. *1672:* Az mint ide fel az Adamosi, s az Borzasi hatar szeljben edgj patak szakad az kvkeölleőben ott szokot elseőbe(n) ki uetni ez az kvkeölleő, annak utanna oszta(n) fordul az kvkeölleő arradasa uagj ki uetese, az Dombai hatarra [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1723:* miólta ez ă Sövénfalvi Malom oda épüle, abban a B⟨er⟩ekben az ár viznek ki vetése miatt tőbb kár vagyon [Királyfva KK; MbK 162]. *1760:* a Nyárád vizenek kivetesekor árja anyira grassalt, hogy ... a Nagy István ur(am) ajtajaig is el hatott [Káposztássztmiklós MT; Told. 45].

2. kb. kinnebb tevés; mutare; Hinaustun legen. *1580:* Az Seowennyek es gyopykh ky vetesse feleol ... wegeztek hogy ... lassak meg Ahun affele gywpwt talalnak eo kegme aggio(n) embert melleyek ... es vonassak le [Kv; TanJk V/3. 217b].

3. eladásra kitevés; scoatere la vînzare; Zum-Verkauf-Stellen. *1687:* Salamon F(o)g(a)r(a)sb(a) szállittatta 23. hordó Borok ki veteséirt az Kortsolyások(na)k cum d. 24 adtünk [UtI].

4. téglavetés; făcutul cărămizilor; Ziegelstreichen. *1814:* még az 50.000 Téglából 2000 Tégla hibázik melynek ki vetésére ... magokat kötelezték ... 's tulajdon ételeken meg égetik [Felőr SzD; BetLt 6].

5. kiásás/hányás; săpare, scoatere (cu cazmaua); Ausgraben/werfen. *1805:* megzálogoltatott Botzor az agyag kivetéséért [Dés; DFaz. 33].

kivétet 1. kiszedet; a pune pe cineva să scoată ceva; hervornehmen lassen. *1570:* Thĕrek Balazne Margit[a] ... Ez vallowal zabo Miklosneh egy lewelet vetet az aztalbol ky, Es Bwday Tamasnak agya megh olwasny [Kv; TJk III/2. 196. — [a]Vallja]. *1780:* Az eő Nagysága belső értékire, vagyonnyaira, pénzire ... maga a Néhai Grof Ur eő Nagysága viselt gondot ... azok tőbnyire Ládákban Almárjomokban zár alatt alván ... de maga eő Nga azokban nem nyult, és nem tractalta azokat, hanem ... Cserei András Uram(na)k, mint leg belsőbb Inassának által adta a koltsokat, és eő kegyelme által vétetett ki mindeneket, s tétetett vissza is [BK. Joannes Körösi de Retteg (22) ns vall.].

2. (helyéről) kiemeltet; a dispune să fie scos (din locul său); (von seiner Stelle) (her)ausheben lassen. *1595:* Biro W. vetete kj az 1. Retez föt az kőfal kapuianak Job kęz felől valö (!) kö balúanybol [Kv; Szám. 6/XVIIa. 244 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1757/1758:* Jonás Pál Ur(am) az Nms Abrud bănyai Magistratustol collatizált helyre Stompat épitett ... én más kereket tĕvĕn be az Stompban ... Semmi kărom a tojulăs miat nem volt, de osztán ĕn utănnam vádoskadtak Harsányi Uram(na)k azĕrt hogy ki vetettem a rĕgi kereket ĕs măst tőttem bĕ ő kgjlme parontsalt, hogj tégyem viszsza a rĕgi kereket [Abrudbánya; Szer.]. *1845:* A Serfőző üstet ... ki vétettük [Dés; DLt 392/1846].

3. kiásat; a dispune să fie dezgropat; ausgraben lassen. *1849:* véllek ki mentem s sebb helyre el temettük a hogy lehetet — későbbre az arendás kivétette s valami Dészkák közi tette s el temettette [Héjjasfva NK; CsZ. Fodor Péter (68) vall.].

4. vmiből vmit/vmennyit elvétet; a scoate ceva din ceva; von etw. etliches wegnehmen lassen. *1774:* tudom hogy egy alkalmatossággal Bálint Uram Tisztarto lévén engemet bé hivatatt az Udvarban ... hogy az Bor tőltelekin jelen légyek, akkoron hogy a Borok meg forrottak tudom hogy égy Hordobol vétetett ki két nagy Cseberrel mellyekben lehetett kőnnyen 9 veder a mellyelis az uj Borokat meg tőltőttük [Mocs K; KS Conscr. Áts István (30) lib. vall.].

5. dézmát felszedet/vétet; a dispune să fie strîns dijma; Zehent erheben/eintreiben lassen. *1671:* a' Pinczejáráskor a' Vice Dézmás azon helynek Praedikátorával és Esküdtivel edgyütt igasságosson mérjék-meg Istáppal, a' melly hordokat meg-kell mérni, és a' szerént vétessékki a Dézmát [CC 27].

6. kb. (el)/kihajtat; a dispune să fie mînat/luat; ver/austreiben lassen. *1770:* Mikor magának szántani ment a szegény ember, az ökrét a barázdából kivétette[a], a cimborás társáét otthagyta [RettE 243. — [a]Keczeli Sándor].

7. vkit elvitet/távolíttat vhonnan; a dispune ca cineva să fie îndepărtat de undeva; jn wegbringen/entfernen lassen. *1736:* az Jósika István fiait és Jósika Imrét, Jósika Istvánt, Jósika Dánielt kivétété az fejedelemasszony erővel az udvarhelyi catholica iskolából és erőszakoson küldé az enyedi kálvinista iskolában, s erővel kálvinistát csinála belőlök [MetTr 438–9].

8. át/magához vétet; a dispune să fie scos; zu sich bringen lassen. *1792:* az Aszszony Marinka azt bátorkodott a' maga Instántiájában iratni, hogy Engemet az ő Fia Péter, mástol Kőlcsőn vétt pénzel meg ajándekozván arra el béllett hogy ő tőlle erőszakoson is a Fiának Péternek részét ki venném, vagy vetetném [F.lapugy H; Ks XLVIII/7 All Torjai Kiss Lukács Dobra Vidéki krájnik kezével].

9. *(betegségből) ~i magát* kigyógyíttatja magát; a reuşi să se vindece (de o boală); (von der Krankheit) sich heilen lassen. *1763:* Nekem ezen esztendő egészségemre nézve elég szerencsétlen volt, mivel harmadidén a quartanába esvén, abból hirtelen kivétettem magamat, annak utána sok egy s más nyavalyák ... s csaknem hypocondriaca melancholiába estem, most sem vagyok jól [RettE 157–8].

kivétetett kivett; scos; abgenommen. *1828:* azon reportatioját az Őzvegy a Felperesek által azon Reportatiobol ki vétetett esketések viszsza nem adása miatt ab Anno 1823 Itélet alá bé nem adhatta, illő nem lévén az,

hogy az Özvegy Reportatioja ki folyását éppen a Felperesek hátráltassák esketéseknek abbol lett ki vételével [Ne; DobLev. V/1129.1a].

kivétethet vmiből vmennyit leszámithat/vonhat; a putea scădea ceva din ... ; etw. von etw. abrechnen können. *1663:* Mindazonáltal kegyelmes Asszonyom, minthogy az bizony hamar nem lehet, Nagyságod ha azt akarja, azalatt az praesidium meg ne fogyatkozzék, küldjön elést ide, amazt felszedetvén, annak árát ugyanabból kivétetheti [TML II, 493 Teleki Mihály Lónyai Annához].

kivétetik 1. vhonnan kiszedetik; a fi scos de undeva; herausgenommen werden. *1712:* Csiki hámori inventatio, 1681. Ezek vétettek ki egy régi két felé nyiló ládából sub litera V superius notata, az felső skatulyából, bal kéz felől az hátulsó részszecskéjéből [Ebesfva; CsVh 104]. *1735:* Az adosok(na)k regestruma az Vrbariumbol Kivetetvén áljon az Eccla ládájában [Árkos Hsz; SVJk]. *1766:* Az következhető káros Consequentiakra nézve, szükségesnek lattya a Mag(istra)tus, hogy a' Város authenticum Sigilluma conserváltassék ... a' Város ládájáb(an), és midőn kévántatik ... onnét vétessék ki [Torda; TJkT V. 336].

2. (erőszakkal) elvétetik; a fi luat (cu forţa); (durch Gewalt) weggenommen werden. **Szk:** *kezéből a bárdja* ~ (mészárostól) mestersége gyakorlásának joga elvétetik. *1692:* végeztetet hogy minden mester szerrel Vágion az ki penigh szerire nem vágh az â mester büntetődik égy forintal ... az ki penigh hus mellet részegen találtatik annak az kezéből az bargya ki vétessék haladék nélkül [Kv; MészCLev.].

3. (járandóság) felszedetik/vétetik; a fi strîns/adunat; (Bezüge) aufgenommen/bezogen werden. *1695:* A' Malmokban a' mely négy öreg kőből buzát, az előt valo üdőkben nemely Quartásak ... nem jo uton a' talyiga tartásért szoktanak volt ki venni, ennekutanna az Ecclesia számára vetessék ki [Kv; SRE 41]. *1781:* a' mennyi vas és atzél kivántatik esztendőre a' Verő részihez képest proportionalva(n) annyit a' verőbe ki szakasztván ... bé adni kötöleztetvén ... és abbol ... a' tized ki ne vétessék ... semmi szin alatt való el tartás vagy viszszá vétel szabad ne legyen [Torockó; TLev. 9/20].

4. (folyóvíz) elvezettetik; a fi deviat (o apă curgătoare); (Wasser) abgeführt/geleitet werden. *1662:* Melly nagy bő víz ... oda fel jó messze gátolással a folyóvizből csövekre kivétetett és a föld alatt úgy hozatott volna alá [SKr 264]. *1732:* a patak ... egyenetlen decursussa miat vetetett ki a regi árkából [Nagyida K; EHA].

5. vmi alól mentesittetik; a fi scutit de ceva; von etw. befreit werden. *1585:* minden ember fertalionkent Akinek zekere vagyon Eokrewel, lowaywal, egy egy zeker keowet hozzanak kellemetes wdeoben, Es Az zaz Vraim keózzwlis senky ez terehbeól ky ne vętessek, zabados beleolle Ne legie(n) [Kv; TanJk I/1. 10]. *1681:* ha kinek ... bora nem terem (: vagi szőleje is ninczen :) tartozik adni a D(omi)nus Terrestris számára ket ket forintot mindenik személy ... eze(n) Contribu(ti)obol ki vétetnek szabadosok, Falusi Biro, virrasztok, egi szoval à várhoz valo szolga, valaki a' szolgalatot Continuallya [Mogyorosd H; VhU 80]. *1789:* a F. K. Guberniumnak ... Decretuma Szerint a Szükseges Rendelések meg tetettenek volt az Iránt hogy a Vas Mivelők a hozza (!) tartozo tereh hordozo Marhakkal együtt a Contributio alol egeszszen ki vetessenek [Kv; TLev. 7/8]. *1809:* ha Ő Felsége azon Kegyelmes Rendelését tészi írántunk, hogy az ado alol ki vétetünk, műis az Haza Törvényei szerént, ä tőbb Immunis Nemesekkel edgyűt ... birtakáinkhaz képest Insurgalni tartozunk [Asz; Borb.].

6. számításba nem vétetik, kivételnek tekintetik; a fi considerat/socotit ca excepţie; als Ausnahme betrachtet/ausgenommen werden. *1565:* Ha valamely fel, ez Napra[a] rea nem menne ez dolognak Rendi tartasa zerint valo vegezesre had, es feyedelem dolga, ky vetetwen beleolle, az feel, az masik feel ellen, harom zaz forinton maraggyon Tabla Teorwenye zerint [Kv; BesztLt 42. — [a]A kitűzött napra]. *1596:* Jgi fizettem penigh eztendeót altal az legenieknek ... Monostor Kapubali legenieknek neuek[a] ... Zabo Jakab Az hadban ment ... Felten czekel Az hadban ment ... Kj vetettek [Kv; Szám. 6/XXIX. 176 Bachi Tamas sp kezével. — [a]Köv. a fels.]. *1677:* ki-rekesztetnek azok-is, kik magokat ki-rekesztették a' Nemessi szabadságbol ... a' kezesség állapottya-is ki-vétetik, holott abban-is kinek kinek irot törvénye a' maga kötése, csak hogy az ollyanokban-is fél peresnek itilet ne tétessék, és jol meg-visgáltassék a' kezeseknek-is mentségek [AC 84].

7. leszámittatik/vonatik; a fi scăzut; abgerechnet werden. *1574:* Az mely fl 17 Az varos penzebeol ely keoltet az Espotal mester ... ky veteszek vgian az espotal mesternenek Iwtando Marhabol [Kv; TanJk V/3. 98a].

8. (ki)töröltetik; a fi radiat/şters; (aus)gestrichen werden. *1782:* Melly sok törődéssel, kölcséggel, faradozással lehetett Mlgos Nagy Asz(sz)ony Anyám ő Nagyságának arra menni, hogy azon Falu a Fiscale Regestrumbol ki vétessék, és őrőkősőn a Nagy Atyánk ő Nagysága Fiu Ág maradékinak adassék, asztat bajos volna elő számlálni [Dés; Ks 21. XV. 33 gr. Kornis Zsigmond gr. Kornis Istvánhoz].

9. *átv* kiirtatik, eltávoztatik; a fi stîrpit; ausgetilgt/entfernt werden. *1703:* sok kára s hátramaradasa lett közöttök valo kitsiny Reformata Eccla(na)k, melly miatt még Sz: egyházfiakot sem találtanak, mert ha Megye törvénye szerént meg büntették, mindgyárt a' Pápisták kőzzé tsapta magát. Annak okáért hogy ez gonosz kőzzűllők ... ki vétessek fellyűl emlitet Sz: Egyházfiak, magok szabad jo akarattyokbol fel vállalák a Sz: Egyházfiuságot [Selye MT; MMatr. 217].

◇ **Szk:** *a város közül* ~ a városi polgárság soraiból kiemeltetik; a fi ridicat din rîndurile burgheziei; aus den Reihen des städtischen Bürgertums hervorgehoben werden. *1596:* Incti Comp(ro)bant hogy mjotatúl foghúa az Varos kezzil ki vętettek az az hogj megh nemesittek, Azúlta ne(m) birtak [Szu; UszT 11/37] ✱ *vki jurisdikciója alól* ~ vki hatásköre alól kivonatik; a fi scos de sub jurisdicţia cuiva; dem Wirkungskreis js entzogen werden. *1677:* A' Fiscalis Jobbágyok a' mint cirkálás gonosz tévőknek büntetések, ugy egyéb törvény szerint valo Executiok dolgábol a' Vármegyék Tiszteinek Jurisdictioja alol ki nem vétetnek, ugy egyéb minden közönséges terch viselésekben ez Ország, Fejedelmek, s' Vármegyék szükségére nézendő expensakban a' Nemesség joszágával egyenlő terhet visellyenek [AC 46–7].

kivétetődik 1. kiszedetik/szedődik; a fi scos; herausgenommen werden. *1732:* Ezen Ládából ... arany kap-

csok ki vétetődtek, és a depositumok közé tétettek [Kv; Ks 37 Kornis Zsigmond lelt.]. *1782:* Közel ezen Határfához égy Határ kőis volt fe⟨ktetve⟩ De ezen kő onnét ki vétetődvén ... az Ec(clesi)a Erdeje szélei kőz⟨epére⟩ vétetődőt [Kide K; EHA].

2. vkinek hatásköréből kivétetik vmi; a fi scos ceva din resortul cuiva; etw. aus js Wirkungskreis (her)ausgenommen werden. *1670:* Kigyelmed tudja, már régen mind Illye az többivel együtt az én dispositiom alól ki vétetődött volt [TML V, 393 Kapi György Teleki Mihályhoz].

3. vkitől vmilyen jog elvétetik/vevődik; a fi luat cuiva un drept; irgendein Recht jm genommen werden. *1692:* Mint hogj pediglen tartok az Kiraly biro Ur(am) megh altalkodot elmejetől ... ebben arra kellene vigjazni I. hogj semmi authoritas az Országh kezeből se fel vetésbe(n) se repartitioban ki ne vetetődgjék [Szőkefva KK; Törzs. Sarosj János kezével].

4. leszámítódik; a fi scăzut; abgerechnet werden. *1787:* Melly Erogatiok summája ... ha ki vétetődik az fellyebb irt Perceptionis summából ... marad incassalva Hf 76 Dr 56 [Mv; MvLev. Nagy György hagy. 11]. *1797:* (A) bornak kupája ha el kél Dr. 20. jö belölle H fr. 320. melyből ki vétetődvén a' tőke pénzt (!) H fr. 144 ... in Summa 206. forint marad [Újfalu K; CU IX. 2. 120b]. *1814:* az G. Ibaráné Capitalissa fell osztása alkalmatosságával ki vétetődett az Rhf 166 xr 40 [K; Ks].

5. ki/levonatik; a fi scăzut; abgezogen werden. *1790:* jó lenne a' Nemes Cáptalon előtt Ngodnak meg kivánni, hogy az halállal maradott egészsz Massából legelőszszőr is az a' Summa 8 vagy mennyi ezer forint vétetődnék ki Ngtok számára [Szásznyíres SzD; Ks Lengyel János lev.].

6. mentesül; a fi scutit; befreit/enthoben werden. *1767:* az betsűletes Tanács béli Embereknek özvegyei ... Ki vétetődtek az egész qvartély pénz fizetésből [Kv; Ks 11. XLVI. 45].

7. el/kivész; a dispărea; verlorengehen. *1662:* amelly nemzetben a törvények ... pad alatt hevernek, sem a nép, sem a magistrátus nem jó, legkisebb gond a relígió ... szükségesképpen ki kell vétetődni s elmúlni minden dicsőségnek, tisztességnek és valóságos örömnek [SKr 696].

8. számításon kívül hagyatik; a fi omis din calcul; außer Rechnung gelassen werden. *1769:* minden Nemes Ember ... minden Jobbágyárol haladék 20 xrajczárokot administraljon a Perceptoralis cassába ... ki vétetődvén az Iffiu Leginy Jobbágyok és akik mostoni jövevények volnának [UszLt XIII. 97]. *1799:* Also Arpáson Falusi teher hordozo ember ... ha a Falusi Biro, két esküttek, és egy 'Sitár ki vétetődnek, csak húszon maradnak őszve [A.árpás F; TKl sub BD. IV/5 Vaszilia Gráma (50) col. vall.]. *1804:* a mi illeti a Szent Imrén fekvő Jokot ki vétetődnek ebből és osztály alá nem jönek [Szentimre AF; DobLev. IV/874. 4b]. *1837:* Ebből ki vétetődik azon ritkaság, mely a' Kováts Imre és az Fánuj Irtása között van [Páncélcseh SzD; EHA].

kivetett 1. kidobott/hányt; aruncat (afară); hinausgeworfen/geschmissen. *1806:* lévén énnékemis égy keringő fejér malatzom az melj akkoris keringőb(en) volt ... meg találtam az utrizált Udvari fogadoház ablaka alatt hogy ottan valamellj ki vetett szilva magot szemetskélt [Dés; DLt 250/1808 Mészáros Nemes Ats Joseffné Árkosi Susánna (22) vall.].

2. (tisztségéből) kitett/eltávolított; îndepărtat (din funcţie); (des Amtes) enthoben. *1760:* a' Borgai 'Sugyával Borgorol 4. Farkas bört hozánk ö kglmenek discretioban, kettöt a' Sugya, edgyet a' kivetett Krajnik György adták ... ajándékozott a' ki vetett Borgai krájnik egy által vetöt [Bethlen SzD; BK. Morár Péter (36) jb. vall.].

3. kihajtott/úzött; (care a fost) alungat/izgonit; verjagt/trieben. *1662:* tudjuk is az evangéliumból, hogy az egyszer kivetett, kiűzött ördög, ha viszont visszaigyekezvén, az beeresztetik, sokkal dühösben tér meg, mégpedig más hét maga mellé vött, magánál ártalmasbakkal együtt [SKr 703].

4. eladásra kitett; (care a fost) scos la vînzare; zum Verkauf ausgelegt. *1726:* Midőn az Exponens ur, Bándi Sokadalmi alkalmatosságra ki vetett borát, intercipialtuk, en az Kovacs Peter ur(am) csüreben csépeltem [Mezőbánd MT; Berz. XV/19. 4].

5. kb. készített; aşezat, pus; gelegt, verfertigt. *1674:* Az pitvarban vagjon egj negj szegre ki vetet kolbasz vagdalo bik fa asztal [A.porumbák F; UF II, 603]. *1742:* csere lábokra ki vetett tornatzra vagjon az eszterha ki eresztve [Pókafva AF; JHb XXV/58].

6. *1843:* által adatik ... ki vetett, enyvezett — egyéb aránt készítetlen iro papiros Tizenegy Mázsa, és kilentz font [Km; KmULev. 2].

kivétettetés kiszedetés/vétetés; scoatere; Herausnahme. *1824/1825:* Végzés: Ajánltatik Interimalis Fö Hadnagy aty(á)nkfiának, hogy ... a' kinek Joszága előtt a' Piatzon, vagy a' Kolosvári uttzán, vagy kövei, vagy fái volnának le-rakva, vagy pedig Czövekek ... intesse meg, — amazoknak el-hordattatása, — a' Fel állitott, s az uttzára kitett Czövekek(ne)k a' Földből kivétettetese iránt [Torda; TLt Közig. ir. 252].

kivétettetik 1. kivétetik/szedetik; a fi scos afară; herausgenommen werden. *1704:* Ezek a praemissák szülték aztán azt, hogy az mi az Gubernium felállításától fogva ennyi esztendeig egy tanácson sem esett, az én Bécsbe menő fasciculusom felszakasztatnék és a projectum belőle kivétettetnék [WIN I, 177].

2. *vmi vki kezéből* ~ vmi vki birtokából/tulajdonából elvétetik; a fi scos ceva din posesiunea cuiva; etw. von js Gut/Besitz weggenommen werden. *1775:* azon Verő ... ha ... valamiképen kezünkből kivétettetnék, nem tsak egy rendbéli Divisionknak egészen fel kellene bomolni, mellyből egy meg gátolhatatlan zurzavar lenne [Torockó; Bosla].

3. felszedetik; a fi strîns; eingeheimst werden. *1738:* Senki Várasunk lakosi közzül senkinek málé alá búza termö földét ne adja, kivált idegenek(ne)k; Secus Malékjok az ollyanok(na)k le-kasztáltatik; vagy marhaink reá hajtatnak, és a quartais az ollyas földektől, másunnan kivétettetik [Dés; Jk 501a].

kivethet 1. (vkit vmely jószágból) kitehet; a putea da afară/scoate (pe cineva dintr-o posesiune); (jn aus irgendeinem Gut) aussetzen können. *1598:* ha penigh az en neuemet akaria viselnj elteigh kj ne vethessek beleolle[a] [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr. — [a]A végren-

delkező feleségét a jószágból]. *1614:* Gywjteoh Imreh Beldy Jobagya az Feyedelem Jozagarol szolgal az Vranak; volna ver hosza de nem vetheti ky beleölle az falu feölditis violenter byrya [Menaság Cs; BethU 431]. *1621:* ha az feleseginek Veres Christinanak Kakasdon[a] eöreöksege nem uolna eo Jobbagy leuen semmi eöreökseget nem uehetne az Kakasdi hataron, mert mas akarki falubeli ember ki uethetne beleölle [DLev. 1. II. 31. — [a]MT]. *1734:* a Testamentumis ugj Sonal hogj ha leg közelebb valo vér találkozik, az réhabeálhassa[a], azért akki meg vészi ugj vegje meg hogj ha az emlitett Leányok Nemes Emberekhez mennenek Ferjhez akarmely vevőt kivethessenek belölle [Dés; Jk 144a. — [a]A házat]. *1774:* az ide valo Fogadosnak Pintya nevezetűnek pediglen Szájából hallottuk beszélleni, hogy ötett Senki Sem vetheti ki ajandék(k)al a Fogadobul, mert ha más egy aranyat ád, eö ketőtt ad Tiszteknek [Mocs K; KS Conscr. 36].

2. (vmely közösségből) kiközösíthet/tehet; a putea exclude dintr-o comunitate; (aus irgendeiner Gemeinschaft) ausstoßen/ächten können. *1684:* valaki céh házánál fegyverre kapna valaki ellen, fél mesterségen marad érette ... ha penig alattomban fegyverért menne házához, osztán fegyveres kézzel céh házára menne hatalmasul, az ilyen dolgáért az céhből is méltán kivethetnék az ilyen embert, mikor a céh együtt vagyon, ha olyan dolog esnék [Dés; DFaz. 14].

3. (szolgálatból) eltávolíthat, kitehet; a putea scoate/indepărta (dintr-un post); (aus dem Dienst) entfernen können. *1790:* ha ă Szőllő Pásztoris, az ide meg irt punctumok ellen hibázik s, Törvénytelenűl viseli magát Szűret elöt tsak egy héttelis ki vethessék ă Szöllős Gazdák minden Fizetés nélkűl [Karácsonfva MT; Told. 76].

4. kiáradhat/önthet; a se putea revărsa; überschwemmen können. *1723:* ă jászolgát miatt ă Falu ⟨u⟩tzaira ă Viz ollyan könnyen ki nem vethet mint a malom(na)k erectioja elöttt [Királyfva KK; MbK 162].

5. *~i magát* kibukkanhat; a se putea ridica; (plötzlich) auftauchen können. *1651:* Meg kell hinni, hogy nagy dördüléssel vethette ki magát az olyan nagygyá a tengerből[a] [ETA I, 154 NSz. — [a]A köhegy].

◇ **Szk:** *elméjéből ~* agyából/gondolataiból kirekeszthet vmit; a scoate ceva din minte/cap; etw. aus dem Kopf/den Gedanken schlagen können. *1661:* Édes Uram ... az Isten Kegyelmedet oltalmazza szerencsétlenségtűl; de az inkább forog az elmémben s ki sem vethetem elmémbűl s most is bizony egynehány naptúl fogva csak azon gyötrödöm [TML II, 191 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

◇ **Sz.** *1710 k.:* a becsület, jó hírnév, és a gyalázat vagy dícsíret a virtusnak sarkantyúja, a vitiumnak, bűnnek, gonoszságnak pedig zabolája. Ugyan istentelen, utálatos most a világ, de ennél is fertelmesebb volna ezerszer, ha ezt a zabolát kivethetné szájából [BÖn. 425].

kivetőztet 1. *átv* kb. kiszabadít; a elibera; befreien. *1710 k.:* Üljön öszve szeretettel a keresztyén világ, vetőztesse ki a religiót abból a ficamás, kendőzött, pésmázott, maga találmányú köntöséből, azaz: vegye el töle, amit maga hozzáadott, viszont adja vissza néki azt, amit róla levont, az igaz szeretetnek és alázatosságnak fejér, candida köntösét: mindjárt feltalálja a Krisztus mátkáját, az első ecclesia religióját [BÖn. 432].

2. *erejéből ~* érvénytelenít; a anula; ungültig machen. *1811:* (Ha) találna lenni Dobollyi Joseff ötsémnek valami Contractussa néhai férjemmel azon ... Balás Jószág iránt, az ellen Contradicalok, annak ellene mondok, erötelenné, hamissá tészem, és minden használható erejéböl kivetkeztetem [DobLev. IV].

kivető 1. *mn* **1.** szk-ban; în construcţii; in Wortkonstruktionen: *~ kötél* kb. csónak/komp kikötő kötél; parîmă de acostare (pentru bărci/pod plutitor); Anlegetau/trosse (für Boot/Fähre). *1690:* Oltra csinálva, általjáró csonakon hidas öt gerendákra ... két fahorgon nyolcz szál hosszú kötél, item hajó szegeletin való hordozó kötél 2, az hajó orrán kivető kötél [Fog.; MNy X, 369] ∗ *~ lámpás* kb. kiakasztható/függeszthető lámpás; felinar care poate fi atîrnat; Aushängelaterne. *1652:* Ag'u golyobis Tizenkét fontos N. 203. Egy faklyával kivető lampás N. 1. Vas szigonyos tűzes nyil N. 8 [Görgény MT; Törzs].

2. *~ tüzes kalács* vmilyen lövőszerszám; un fel de armă de foc; Art Schußwaffe. *1632:* Vagion hét rendbeli polczokon allo twzes szerszammal tele czinalt cziupor, az mint a' porkolabok mongiak ... N. 1400 Ugian ott ki veteö twzes kalacz ... N. 24 [Fog.; UF I, 136]. — Vö. a *kalács*[2] címszóval.

II. *fn* **1.** kiselejtezendő személy; persoană care trebuie reformat (ca inapt); auszumusternde Person. *1623:* Veöttwk hwsegtek leuelét, es hogy az Eöttt Szaz Gialogott megh keszitettek ... ad primum diem Augusty hwsegtek kwlgie ide Feieruarra, itt megh mustralua(n) eöket, megh valogattattiuk, es az mely Szekbeőll ki ueteök leznek, azokatis megh ualogattatua(n) uiszsza ereztiwk, hogy az ideő alat, migh megh indulunk helyekben iobbakat fogadgianak [Törzs. fej-i rend. Nsz-hez].

2. kivetni való dolog; lucru de obiectat; auszusetzende Sache. *1675:* arról való Kegyelmed írását, intését is megszolgálom Kegyelmednek és kérem, ezután is ha mit kivetőt lát, hall, ne mulassa el az intést [TML VII, 23 Béldi Pál Teleki Mihályhoz]. *1710:* Vajha az ő dolgait is valaki felírathatta volna, ezer Daczó s Nemes Jánosban sem találtak volna annyi kivetőt, mint az egy Telekiben [CsH 182. — 1684-re von. feljegyzés].

kivetődik 1. vhová elvetődik; a se strămuta, a pleca undeva (în altă parte); verschlagen werden. *1681/1695:* jöve mi elönkben egy Lengyel János nevű iffiu legény ... Petrityevith Horvath Miklos ur(amna)k szolgája ki mi elöttünk maga élö nyelvével, tön illyen jelentést, hogy mivel eotet az eö giermekségétöl fogva, midön az nagy éhség miatt hazájából ki kellet volna vetödni, Petrityevith Horvath Miklos vr(am) tartotta s, nevelte fel maga házánál ... akarná magát ... Petrityevith Horvát Miklos vr(amna)k és ... maradékinak kezek alá kötelezni [Széplak KK; SLt AM. 10].

2. ki/elszármazik; a veni (de undeva); entstammen/sprießen. *1722:* annak a Foris Demeternek a Felesege beszéllette maga is hogy ö Háromszékrűl Gelenczérűl vetödöt volt ki [Köbölkút K; BetLt 6 Clara nobilis Georgii Kolosvarj cons. (53) vall.]. *1760:* Providus Petrus Szánto (62) fatetur ... En Köhalom Széki Halmágyi ember lévén, még ifju koromban vetödtem volt ezen faluban, mely szerént tudom világoson, hogy az Utrumban meg nevezett Halmágyi Péter nem innen krizbárol

valo ember, mivel jol emlékezem arra, a mikor Nevendék korában Fogarasbol Halmágyra jött vala lakni, égy Nennye mellé ... s ott is lakott egy darab ideig, onnan pedig ki felé Buzás Botsárd felé ki vetődöt, s ottan ... szolgálgatott [Krizba Br; BrÁLt Stenner IV. 33. — Binder Pál kijegyzése].

3. odavetődik, véletlenül odakerül; a veni întîmplător; (zufällig) dorthin verschlagen werden/geraten. *1796:* A Házakat pedig meg meszeltettem hanem a Léányak háza ablakai roszszak nevezetesen 2to ha parantsolja Natságad midõn Üveges vetödnék ki meg igazittatnám mivel Telire ugy nem maradhat [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

4. kirobban, feltör; a erupe/izbucni; (plötzlich) (hin)-aussprengen/brechen. *1652:* Cziprus tájatt ... A tengerben egy nagy kőhegy ... és ez a kő nagy hegy egykor meggyúlt, és olyan darabonként mint egy szentegyház ... kissebb-nagyobb darabokban a tengerből kivetődött, némely darab a szárazra, s némely ugyan a tengerbe hatalmas dördüléssel [ETA I, 153–4 NSz].

5. kb. (víz) kicsapódik; a se revărsa; (Wasser) hinausschlagen. *1621:* Az nagy Templomot foldozgattak az Harom aczj Czereppel. Az Gradicz felettis fellieb emeltek az Hiazatot hogi az viz ki veteodgiek az Gerendakrol fizettwnk munkaioktól d 60 [Kv; Szám. 15b/IV. 14].

6. (vízből) kiemelkedik, felüti magát; a se înălţa (în apă); (aus dem Wasser) emporsteigen/auftauchen. *1710 k.:* Kolosváratt a Nádas patakában ... estem volt egy nagy, kerek, mély göbébe, és a fenékre lemenvén felütköztem egyszer ... s ismét lemenék a fenékre ... egy Jancsi nevű inasom jövén le a patakon utánam ... véletlenül azon göbébe béesék s engem a fejével felütött a vízben, s kivetődvén én annyira, egy nagy vastag, éppen a víz közepire bécsüggő füzfaágat ragadék meg [BÖn. 568].

kivetődött megmenekült; scăpat (din ...); entkommen, davongekommen. *1710 k.:* Mint a nagy szélvész és hajótörésből kivetődött ember, már nyugszom vala, de mindjárt először egy nagy gond és azután a Béldi szélvésze talála [BÖn. 693].

kivetőség kivetni/kifogásolni való (dolog); lucru de obiectat; beanstandbare/auszusetzende Sache. *1794:* Muntyán Gligort jol esmérem mint Tö szomszédomot ... Ami ki vetőség vagyon benne, arra az ö bestelen szájju Felesége szoktatta, de minden Veszekedésnek, s szomszédaival valo egybe háborodásnak Nem más; hanem a Felesége az oka [Déva; Ks]. *1798:* Én eddig elé egyikben sem tapasztaltam Semmi ki vetőséget betsületes embernek lenni tudom [uo.; Ks 115 Vegyes ir.].

kivett 1. kibérelt, bérbe vett; luat în arendă; gepachtet. *1794:* a Mlgs Matskási Ferentz vrtol ki vett Török búza Földeknek, Áldomássa meg itala véget a Svább vttzai Kortsomában menvén holott jol meg borosodtak [Déva; Ks 79.XXVI. 10]. *1831:* Feleségemmel sellerkedtem edgyütt itten Déésen a Rosa hegy alatt ... az Irsaiektól ki vett egy Hazban [Dés; DLt 332.22]. *1845:* A négy évek eltelése alatt Haszonbérlő Barla Petro minden egyéb Urbér, dézma, avagy más Dátia adás, és igy minden teher viselés nélkül használandja a ki vett telket, és utánna valóit, mint valóságos udvari puszta Örökséget [Pagocsa MT; TSb 37].

Szk: *árendába* ~ bérbe vett. *1853:* Arendába ki vett külső és belső Birtok [Egerszeg MT; DobLev. V/1361] ✱ *bérbe* ~. *1814:* A bérbe kivett mag lovat szabad lészen a' Falus Birájinak abba a' Csordaba választatni a' melyikbe tetzik [F.rákos U; Falujk 86 Barrabás Áron pap-not. kezével] ✱ *felibe* ~ feles művelésre vett. *1814:* felibe ki vett föld [Dés; DLt 174].

2. kifogott/halászott; pescuit; ausgefischt/geangelt. *1742:* alazatoson Ngdn(a)k küldöttem ket tegnapi napon vizből ki vet Szep uj sotalan Galoczát s ket per halat [Imecsfva Hsz; ApLt 2 Imecs Antal Apor Péternéhez].

3. el/kivezetett; deviat; ab/ausgeführt/geleitet. *1732:* árokra ki vet patakon vagyon az ujj Malom [Nagyida K; EHA]. *1772:* Tudgyaé a Tanu ... hogy ... az Adámosi határbol, a Kis Kükűllő follyo vizéből ki vett árkon levö ... eö Exellja ... Malmán alol ... Fekete Joseff Uramnak ... az emlitett Kis Kűkűllő folyomattyán két kövü Lisztelö Malma volt [Kük.; JHb LXVII/2. 354. vk].

4. magához vett, kiváltott; scos; ausgelöst. *1704:* exhibeála az archivumból kivött holmi aktákat [WIN I, 172]. *1825:* Tessék ... az Archivumból ki vett Fegyvéreit ... az Exponens Aszonynak által adni [Ne; DobLev. V/1088. 2a]. *1828:* az Horvát János Ur ellen valo reportatiobol ki vett esketésit az Özvegynek, a Felperesek azon Perbe vissza tenni nem akarják [Ne; i.h. V/1129. 1a].

5. kicsent, elorzott; furat, şterpelit; geklaut, entwendet. *1845:* a Madarasiné leányával Rosival öszve szollalkozott a léányom Lori, ugy Madarasinéval is ki a léányomat minden féle képpen le piszkolt francos kurvának nevezte ... hihetö azon okbol, hogy az elött kevés idövel léányommal öszve zördülvén Madarasi Rosi, emlegetett a Léányom nekie valami Zsebböl kivett huszasakat [Dés; DLt 502. 2].

6. *1605:* az J. arra ighjrte volt magat hogy valahol akaria ott alassa elę mind az teolle kj vett ket eökrekkel zekerrel ... Andras feleöl azt mo(n)da hogy elę allattya eö mindenkor [UszT 19/5].

A bizonytalan fog. miatt a cimszóra von. legrégibb adalék jel-e, sajnos, nem tisztázható.

kivettet 1. kidobat/hajíttat; a pune pe cineva să dea/arunce afară; hinauswerfen/schmeißen lassen. *1771:* az én Uram ... vett ugyan észre az Zilahi István Uram ablaka alat égy rakást ... hát láttya hogy égy Mente és égy szoknya, melyet fel vévén gondolá hogy ... Zilahi Uram a feleségével háborán élvén talám az Aszszony vettette volna ki a maga Gunyáját hogy oda hadgya az Urát [Dés; DLt 321. 2 Elizabeta Gaspar cons. nob. Ioannis Gyöngyösi (36) vall.].

2. kihányat; a pune pe cineva să arunce afară; hin/herauswerfen lassen. *1583:* 30 (?) februarj ... Jsmett az kis templom felett az chyöthornaboll wettettem ky az howatth attam ... tolle d 12 [Kv; Szám. 3/IX. 6].

3. kidobat/löket; a pune pe cineva să împingă afară; hin/herausstoßen lassen. *1782:* a' Melgos Ur ... ne hidgyen azok(na)k az hazudozok(na)k, Söt maga elejében se botsássa, az udvarbolis vettesse ki [SLt XL Ágoston Márton Suki Jánoshoz].

Szk: *cseber-rúdon* ~. *1680:* bizony czeber rudon vettetem ki [HSzj *cseber-rúd* al.].

4. (vkit tisztségből/szolgálatból) kitétet; a dispune/ordona să fie dat afară (dintr-o funcţie, dintr-un post); (jn des Amtes/des Dienstes) entsetzen lassen. *1710 k.:* Keresztesit[a] Apor[b] és a jezsuiták kivetteték a császárral ... az ecclesiának és országnak szomoruságára [BÖn. 894. — [a]Alkalmasint Keresztesi Sámuel. [b]Gr. Apor István]. *1855:* Béres Szinyion ... nem tészen napszámokat ... tovább néki nem engedem Házomat és Telkemet ... tsakis a' F. Biro erejénél fogva volt hogy ki vettessem, ha kötelezésének eleget nem tészen [Koppánd AF; DobLev. V/1396].

5. kb. kiküldet/rendeltet; a ordona să iasă undeva; entsenden/beiordnen lassen. *1620:* Miert hogj ... az Zena fwre ige(n) artalmas, az Nadas patak arkanak keskensege ... vgj annyra hogj mikor ... megh arad az Nadas ... karos heljre wtt kj ... azert ... vegeztek, hogj fertalionkent Biro vram eő kglme ... vettesse kj az embereket Egj nap ... mind addig az megh Jo tagaso(n) az Arkat megh czinalliak [Kv; TanJk II/1. 293].

6. (munkát vkire) kirovat; a impune (executarea unei munci); (Arbeit jm) auf(er)legen lassen. *1590:* Ezt ez (!) feoldet Biresekkel zantottak eleozeor az Jesuitak hogj az eokreoketh el attak vgj vettette ki az Bachyakra az zantast [Kajántó K; GyU 17].

7. *bort* ~ bort eladásra kitétet; a dispune ca vinul să fie scos pentru vînzare; Wein zum Verkauf hinstellen lassen. *1623:* Bűdős Níarlott, Eczetes borokot kj ne vetesse(n), hanem a' menemwek Seges Var senky (!)[a] zekb(en) teremnek tizta Ezw[b] Sauanio borokott arultasson [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — [a]Helyesen: sinki? [b]Olv.: ézű; értsd: ízű].

kivettetés 1. kitétetés; scoatere; (Hin)Aussetzung. *1829:* Hibázott Szoszollom abba is, hogy a' midön Özvegyi Curiámbol lett ki vettetésem után Curia nélkűl nyomorognék ... Pávai Samuel Urtol égy Colonicalis Fel Telket Interimalis Cserében miért vettem | oknélkűl emlegeti a F.peres néhai Férjének Lak házából Horváth János Ur által tett ki vettetésétis [Ne; DobLev. V/1155. 10b].

2. (hivatalból/tisztségből való) kitétel, eltávolíttatás; îndepărtare (din post/funcţie); (des Amtes/Dienstes) Enthebung/setzung. *1710 k.:* édes Istenem! a tanácsból való kivettetésemet ... én Felségednek az én szivemnek teljességéből alázatoson köszönöm [BIm. 997]. *1765:* már egy néhány Esztendővel ez előtt jól lehet eléggé élt velem roszszul eő kegyelme ... meg békéllettűnk, mind azon által ezen Fassiomért ujrais meg neheztelhett és ki tudgya, mint potens ember ... hitvány hivatalocskámban meg ronthat, példa az Balásfalvi Processusban szolga Biroságom hivatallyabol ki vettetésem [Borbánd AF; Eszt-Mk Vall. 316]. *1794:* Mikle Pável előre magában fel tévén, nékem, 's másoknak is beszéllette, hogy vessűk ki Exponens Uramot a' Krájnyikságból ... 's ezzel biztatván mindnyájunkat Sok izben ezen ki vettettésit Exponens Krájnyik Uramnak Széllytiben beszéllette [Vályebrád H; Ks 81. 57/57 Bulza János (38) vall.].

3. kender-kivetés; scoaterea cînepii de la topit; Auswerfung des Hanfes. *1757:* A Kűkűllő hertelen meg araadván és az Aszony eő Excellaja Kendere a vizbe lévén annak hamaráb valo kivettetésere segitséget kiván ... minden kár nélkűl ki vetették [Kiskend KK; Ks 71 52 Szám.].

kivettetett kirótt; impus; auferlegt, verhängt. *1847:* A bucsum-szászai[a] kerületben pedig a rovatal útján kivettetett pénzt Dávid Pável és a bucsum-pojéni[b] kerületbe Kriznyik Todor szedték fel [VKp 290. — [a-b]AF].

kivettetik 1. (helyéből) kidobatik/hányatik; a fi scos (din ...); ausgeworfen/geschleudert/gestoßen werden. *1829:* ezen ... régi határ kő a' régi helyéből kivettetvén más ujjabb helyre ásattatott fel és nemis olyan állásba a' mint régen állott [Csókfva MT; TSb 24].

2. kitétetik; a fi scos/dat afară; hinausgesetzt/ausgebootet werden. *1829:* Özvegyi lako Hellyemből Horvath János Ur által ki vettetvén ... ezekből is a Fel Peresek által valo vexáltatásom tettzik meg [Ne; DobLev. V/1155. 8a]. *1836:* Az Alperes ... Horvát János Ur által Özvegyi Curiájából ki vettetvén, az édes Annya ... Házában vonta meg magát [Ne; i.h. V/1213.2b].

3. kirekesztetik/tétetik; a fi exclus (dintr-o comunitate); ausgeschlossen/gesetzt werden. *1561:* Senky se mester se legeny az feletteb ualo rezegsegbe a' uagy az hasartban be ne merwllyon az cehnek kissebsegere Mert az kyt effele wetekbe talalnak Else vetèkert eg' lottal masikert kettouel harmadikert hwzonn egg' lot ezwstel bwntettessek ha mynd erre is megy nem zwnnek ha mester lezen az Cehbol ky vettessek [Kv; ÖCArt.]. *1577:* Miert hogy az vasar biraknak tellyes authoritast attak, hogy az chyaplar senkinek ne korchyomallyon hyreknelkwl ... vegeztek penig hogy, ha hyreknelkwl valamely chiaplar valakinek korchyomallany el Menne ... tehat vytessek be az kalitkaba, ot harmad napig wlyen, az vtan az chyaplarok keozzwl ky wettessek [Kv; TanJk V/3. 143b]. *1684:* Kutyát nem szabad mesterember⟨nek ha⟩jigálni, annyival inkább megölni. Kivettetik az ilyen mesterember a céhből [Dés; DFaz. 13]. *1814:* Timár Ujvári Samuelnének már utolbszori nyilván valo Talp lopásaiért ... a' végeztetett, hogy a' Czéhbol őrökre ki vettessék, és keze a' Mesterségtől fel tiltassék [Dés; DLt 56. 20].

4. (hivatalból/tisztségből) eltávolíttatik, kitétetik; a fi îndepărtat (din post/funcţie); (des Amtes/Dienstes) entsetzt/enthoben werden. *1657:* az egész Fagarasföldén lévő grammatikok mindenünnen tartozzanak ez Fagarasi ola scholaban tanúlni be jöni, külömben grammatikságokbol ki vettetnek a' jobbágyi állapotra [UF II, 187]. *1759:* Hajkul Farkas ... midőn ide jőtt Tisztartoskodni, volt egy verembe 180. véka buza, mellyet midőn én a' Tisztartoságbol ki vettettem, és eo klme helyembe substituáltatott, ki nem vehettem, és néki számba nem adhattam [Marosludas TA; TKl Gabugyán Nyisztor (34) jb vall.].

5. kb. kiküldetik/rendeltetik; a fi trimis; ausgesandt/beigeordnet werden. *1806:* Kiralyi szolgálatban azaz háboruban valo menetelre ki vettetvén, ottan szükség nem lévén rája visza botsáttatott [A.csernáton Hsz; HSzjP].

6. *(bor) korcsmárlásra* ~ (bor) korcsmárlásra kiadatik; a fi dat vinul spre vînzare în cîrciumă; zum Ausschank ausgegeben werden. *1694:* Estendőb(en) neha sátoros innepi alkalm⟨atos⟩saggal egj hordo bor vettetett reájjok ki korcsomarlasra; és az arra(na)k bé szolgáltatására [Láz AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.].

7. kirovatik; a fi impus; auferlegt/verhängt werden. *1876:* a munka fennakadásának kikerűlése tekintetéből

az épités alatt ugy a gyalog, mint a marhás erő család szerint vettessék ki [M.bikal K; RAk 326].

◇ **Sz.** *1783:* Talám itéletet, és neheztelést is téritett az Ur Notarius Ur én reám, hogy az Ujjfalvi határon lévő zalagos bé vetett földből gabonát vitetett bé M. Szent Királlyi[a] gondviselőm ... Ne vállyék azért hozzám eddig gyakorlott barattsagi hivsége idegenséggé, és ne vettessem ki szeretetének kebeléből [Mezőszakál TA; DobLev. III/582 Kendeffi Pál Szántó Sándorhoz. — [a]AF].

kivéve, kivévén vkit/vmit nem számítva, vkinek/vminek kivételével; cu excepţia cuiva/a ceva; ausgenommen, mit Ausnahme von. *1584:* Semmy idegen Wagy kyweol walo kereskedeo ember, vagy kalmar, semmy marhaiat ell ne Adhassa idegen, wagy kyweol walo Embernek, hanem chak ith walo es Coloswary embernek, ky Wewen az sokadalom Napiath | Sokadalmok ideien penigh minden zekertewl az ket, ket, pinzt megh wegiek, ky wewen az Nemes emberek. Es az Thorday es dessy zekereketh [Kv; KvLt Vegyes III 4, PolgK 10]. *1605:* Tetzet ezis hogy mint szinten egyeb lakos ... az Sütö hazok is im(m)unisok ne legye(n)ek, hanem mind örüzetre (!), mind penig egyeb szolgalatra hirdettessenek és szolgáltattassanak ... Ky veüe(n) az Szegenyek sütö hazait, ha nincz ferfi benne [Kv; TanJk I/1. 507]. *1671:* ö Nāga[a] nem-is igyekezik külömben a' Fiscus jószágát szaporitani, hanem csak a Decretumban és Articulusban meg-irt útakon és modokon ki-vévén Vinczet jószágostol, mellyet a' szükséghez képest magának reserválhat az Fiscus [CC 10. — [a]Barcsay Ákos fej.]. *1719:* A nagy szárasság miatt (: kivévén két vagy három falut, az hol valami látszott szalmájában :) sem ősz, sem semmiféle tavasz gabona nem lött [Cssz; SzO VII, 261]. *1812:* Kőzönségesen ezen Falu Határa jo Gabona termő helly ... ki vévén, némelly tavul lévő, oldalos v. porondos hellyeket [Szászfenes K; Ks 76 Conscr. 257]. *1816:* a' mi engemet illett a' bal Szememet ki véve mely most is erőssen roszszul van, Istennek hálá jol vagyok [Mezőkapus TA; IB. Székelly J. Bethlen Sámuelhez].

E cimszót vő. a *kivesz* ige 29. jel-ével.

kivevés kivétel/húzás; scoatere; Herausziehen. *1844 k.:* Piros. Zavaros. nem édes. galága.[a] Muskotály-aszu. Kellemes űzü ... Diodi siller. Tisztácska. Szuszszant a dugasz ki-vevésekór [Csekelaka AF; KCsl 6. — [a]Bor].

kivevő 1. *mn* bérbe vevő; care ia în arendă; pachtend. *1818:* Mely illyetén edgy más között vegb(en) ment Compositionak mind én a ki ado mind a ki vevő exarendator Ur vagy meg jelent személyesse mindenekb(en) meg alloji es meg tartoji leszünk [Nagylak AF; DobLev. V/1016 Dobolyi Sigmond kezével]. *1852:* a felsőbb nagy rétnek csak szénabeli termése fog két felé osztatni, a' sarjuja a' kivevő három feledesek' részibe juttatván egészszen [A.esküllő K; RLt O. 4 Tusai László jegyző kezével].

II. *fn* (rabot) kiszabaditó/elszöktető; persoană care înlesnește evadarea unui deţinut; (Sträfling) Befreier, Entführer. *1844:* Biro Ferentz nevű rab ... el Szökött, az ötet ki vévő ellen ... törvényes lépések tétettek [UszLt XI. 85/1.15].

kivevődik 1. kivétetik/szedődik; a fi scos; herausgenommen werden. *1800:* vévődőtt ki edgyik köntősös ládából egy fekete tafota hoszu köntös [O.fenes K; JHb LXVI. 46].

2. vmiből vmennyi elvevődik/kivétetik; a fi scos o anumită cantitate din ceva; von etw. etliches herausgenommen werden. *1835:* az egész termésből a' két száz véka mindenkor vevödjen ki [Zsibó Sz; WLt].

kivezérel kivezet; a conduce; hinausführen. *1662:* Az Isten csudálatosképpen vezérle ki a veszedelemből [TML II, 367 Lónyai Anna Teleki Mihályhoz].

kivezet 1. kivisz vkit vhonnan; a duce/scoate pe cineva de undeva; jn hinausführen. *1664:* reájok támadván, házanként felkeresvén őket, mindenektől megfosztván, az városból kivezeté őket, egy fő richtmesztert, kapitányt megölvén [Kv; KvE 189 LJ]. *1792:* felette részeg lévén a' Szolgam dölengezett a' Hazba, és az Edényekbe is majd kárt tett s mondotta a' Feleségem Szimionnak, hogy vezesse ki, ne alkalmotlankodjék ott a' Házba [Salamon SzD; JHb I/49.10]. *1825:* Szakáts István a Bálba Antré nélkül jövén bé a Bilet szedő Fatens ki vezette [Dés; DLt].

Szk: *a templomból ~ vkit* (az egyházból való kiközösités jeleként) vkit a templomból kivisz/kísér. *1743:* Butzi Istvánné Körösföi Sára megbotránkoztatván Ecclankot motskos Szavaival, Reflectálá egész Ecclánk arra, hogi ... Esperest Boros Gáspár vram idejéb(en) ā Templombol ki vezették, és Ecclán kivül való személy volt [Kszeg; RKAk 171].

2. *(menyasszonyt) kezénél fogva ~* menyasszonyt kikísér; a însoţi afară pe mireasa; (Braut) bei der Hand (nehmend) hinausbegleiten. *1760:* Másnap osztán a nyoszolyóasszony felmenvén a hálóházba, a menyasszonyt felkontyolta s azután a vőfély kezénél fogva kivezette a vendégek közé, az holott mindennek kellett táncolni a menyasszonnyal [RettE 100].

3. *(a hóhér) a városból ~ vkit* kisepűz; a alunga/mătura (din ...); stäupen, mit einem Besen hinausjagen. *1757:* egy Pál Ersók nevü bestelen személy ... már sok versben találtatván kurvaságb(an), és azon gonosz tselekedetiért megis korbátsoltatván, 's a' városbol ki igazitatván végczteteti ... felöle, hogy ha többször a' Városban redealna, Hóhér által eliminháltassék ... hogy t.i. a' Hohér publice ötvent ütvén rajta, vezesse ki a' városból [Kv; TJk XVI/8. 350].

4. (állatot) elvezet; a duce/scoate (un animal); (Tier) führen. *1657:* Kisica nevü igen sebes folyóvizen sok helyeken kellett általkelnem ... Végre szinte az utolsó réven el is csapa, forgatván lovastól, szerencsémre az part mellett lévén szinte, mind lovam, magam lábra kapánk, s kimenvén vezetém az hitván lovat ki fékemlejénél fogva [KemÖn. 60]. *1747:* A Sz: Mihalyfalvi lakosok sok számbol állo nagj sereggel fel készülvén, botokkal, vasvillákkal, tséppel, és hajgálo kövekkel magokat meg rakván, és magokat széllyel a' bokrokban meg vonván, midön állo délben, a Tordaiak közzül némellyek ebédelte(ne)k volna, némellyek pedig nyugotto(na)k volna ... egy Tordai ... ember(ne)k 4. ökri(ne)k edgjikét ... szarvánál fogva ki vezették a' Sz: Mihalyfalvi határra [Torda; TJkT III. 165].

kivezettet 1. kivitet/kergettet; a dispune să fie scos afară/alungat; hinausführen/jagen lassen. *1794:* igazé az hogy ... erőszakasan káramkodásak között Báro Bánfi Ester Aszszany ő Nsagát kivezettetvén, minden Jovaitol meg fosztatta volna [Koronka MT; Told. 42/1 vk].

2. (lovat) elővezettet; a dispune să fie adus (calul); (Pferd) vorführen lassen. *1663:* Kornis Gáspár úr ő nagysága is igért egy lovat, ha megadná, ne neheztelné Kegyelmed azt is kivezettetni [TML II, 599 Kászoni Márton Teleki Mihályhoz].

kiviccel kifiguráz; a-şi bate joc de cineva; sich über jn lustig machen. *1835:* egy vidám eszü Ember ... ki vittzelte az uj társaságot [Kv; JHb Kisdobai Bán Mihály Kállai Leóhoz].

kivickándozik kifickándozik/vackalódik; a reuşi să scape zbătîndu-se; sich zappelnd befreien. *1795:* Nagy Josit Nyakan ragadtam ... de eö erőssebb lévén nállamnál az karom közzül ki vitzkandozott [Kv; KLev.].

kivicsorít a-şi arăta colţii; (mit den Zähnen) blecken, (die Zähne) fletschen. *1662:* a Mezöségen, Novaj[a] táján csak farkasokat egy sűrű cserébül huszonötöt fogatott vala ki[b] nagyokat ... melly farkasokat a Szentpály János novai házánál mind a huszonötöt egy öreg ebédlőpalotában mind egy széltében hasokra alá, lábokat farkokat elnyújtva, fogokat kivicsorítva, nyújtóztatva, mutatott vala meg a fejedelemasszonynak [SKr 282. — [a]K. [b]I. Rákóczi György].

kiviendő 1. vhonnan elszállítandó; care trebuie transportat de undeva; von irgendwoher abzuliefernd/zu befördernd. *1678:* az innét kiviendő lövő szerszámokra és munitiokra nem tudom, hol tehettek volna szert [TML VIII, 158 Teleki Mihály Absolon Dánielhez].

2. az országból kiszállítandó, exportálandó; care urmează să fie exportat; auszuführend/zu exportierend. *1677:* minden rendek, akár idegenek, akár Haza fiai, a' ki-viendö marhátol[a] igaz Harminczadot adgyanak [AC 62. — [a]Arany- és ezüstkivitelre von.]. *1769:* Molduvaba s Havasalföldire s más külsö Országokra Nemes Erdely Országabol ki viendö heheletlen es hehelt lennek másajatol 30 xfr ... A Harmintzadon vetetik [UszLt XIII/97]. — L. még AC 54,261.

3. kb. végbe viendő; care urmează să fie executat/efectuat; auszuführend/zu vollbringend. *1819/1831:* Hunyadi Rosália Kérelem Levele, hogy a' Tar Anna Hunyadi Sámuel Divortiatája által ki viendö Executio fel függesztessék de 26ta Januar: 1808 [Aranyosrákos TA; Borb. II iratlajstrom].

Vö. a *kivitendő* címszóval.

kivihet 1. a putea duce/scoate afară; hinausbringen/führen können. *1633:* Zalkay Mathe kj akarja vala vinni Zanto Marto(n)t az hazbol, de zanto Martonne megh foga Zalkay Mathenak az zakalat es nem viheti kj [Mv; MvLt 290. 112a].

2. kiszállíthat; a putea transporta undeva afară; hinausliefern/befördern können. *1656:* az hid reghi rosz karfai ... bomlo felben vadnak, es ha valahol ott megh kivantatik az restauratio, itt derekasabban vagyon hellje, mert egy eöregh lőuö szérszamott ... semmikeppen ki nem vihetnék [UF II, 93]. *1704:* az asszony ... húsz szekeret kíván, hogy egyetmását kivihesse [WIN I, 105]. *1849:* mindenemet egyszerre Kelemen Béni ki nem vihette falura [Kv; Végr. Vall. 40].

3. exportálhat; a putea exporta; ausführen/exportieren können. *1677:* Aranyat, Ezüstöt müben lévöt haza fiai, s Extraneusok mint vehetnek meg, és vihetnek ki [AC 251].

4. (hivatalos személyt) kiszállásra vihet; a putea duce la faţa locului (persoane oficiale); (amtliche Person) zur Besichtigung bringen können. *1639:* ha ... Rosa Mihaly Barczai Sigmond Uram eo Naga földerűl el menne, avagy el budosnek, tehat ... Barczai Sigmo(n)d Uram eo Naga vagy maradeki ... ezen levelünk erejével ... egy Vice Jspant es egy szolga birot az prae notalt kezesekre ki vihessenek, es elsőbenis azon kezeseknek marhajokbul vagy akar minémű jovokbul az megh irt negyven, negyven forintot exequalhassak [Arany H; BK. — [a]A kezesített személy szökése (és ismeretlen helyen való tartózkodása) esetén a kezeseknek személyenként ill. egyenként rendszerint 40–40 fr-ot kellett a kezesített személy földesurának fizetniük]. *1671:* Az nyom követésröl és el-lopott vagy nyuzott Marháknak meg-fizetésérol irott elébbeni Articulusok tartassanak-meg illyenképpen ... efféle dolognak el-igazitására és executiojára a Vicé Ispánt minden hellyeken edgy forintal, a' Fö Birot huszonnégy pinzel vihessék-ki a régi usus szerént [CC 86–7]. *1674:* ha Apor Farkas Ur(am), successori, uagi legatariusi ki iöni uagi ki küldeni negligálnák Kászoni Márton Pap Ur(am), successori, uagi legatariusi szabadoson, az fellyeb specificált mód szerint aestimatorokot uihessenek ki [Ksz; IB].

5. kb. el/kimenekíthet; a putea duce (pentru a salva); bergen können. *1705:* Kolozsvárt egészben a kurucok pusztán hagyatták, úgyhogy minden embernek belölle ki kellett hamarsággal menni. Aki mijét kivihette belöle, aki pedig mijét ki nem vihette ... ott elásták és elrejtették [WIN I, 597–8].

6. *a zászló alól* ~ katonaságtól jobbágyságra (viszsza)vihet; a putea scoate de la armată pentru a-l face iobag; von Militärdienst zur Leibeigenschaft/Hörigkeit führen/bringen können. *1677:* A' kiket peniglen a' Zászlo alá irattunk regestrumunkban, azokat gyermekeckel, jószágockal edgyüt, azon Tiszt viselö hiveink ... megoltalmazzák igasságokban, edgyet-is azok közzül jobbágyocká tenni semmi uton ne engedgyenek ... exceptis illis, kik immár e' mái napig processusban volnának ... a' kik penig e' mái napig processusban nem voltanak, azokat ez után-is ne kereshesse, és a' Zászlo alol ki ne vihesse [AC 153].

7. kivezényelhet; a putea trimite în misiune; beiordnen können. *1630:* az vezér ... az végvárakból az hadat ki nem viheti semmiképpen [BTN[2] 427–8]. *1676:* fizetett had ninczen az kevés gyalognál egyéb, azt az várból ki nem vihetem [TML VII, 240 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

8. *nyomot* ~ vmilyen nyomot vmely település határán kivülre követhet; a putea merge pînă în afara localităţii pe urmele unui animal pierdut; irgendeiner Spur außerhalb der Grenze einer Siedlung folgen können. *1671:* Az nyom követésröl ... Hogy ha valamely Falukon vagy Városokon kivül száll-meg valaki, és marhája

el vész, tartozzék a' káros Emberrel edgyütt a' falu vagy Város a' nyomot fel-venni, és ha azon határbol a' nyomot ki nem vihetik ... tartozzanak azon helynek lakósi a' karos Embert contentalni [CC 86–7].

9. kihajthat; a putea mîna afară; hinaustreiben können. *1591:* Baniai Geörgi Deakne, Margit Azzoni ... vallia ... mi mind nap esthigh ot[a] uoltunk ... olikor ieottwnk penig my haza onnat hogi megh chiak lowainkat sem uihettek ki az Vizre gazolni [Kv; TJk V/1. 146. — [a]Aratóban]. *1716/1793:* Isten eo felsege az Aratásnak ideit el hozván a mely marhán munkálkodni szokott ha két féle marhája vanis ki viheti meg tzövekelje legeltetheti napkelettől fogva napnyugotig [A. csernáton Hsz; SzékFt 30].

10. *tökéletességre* ~ tökéletesen véghezvihet; a putea realiza/îndeplini fără cusur; vollkommen aus/durchführen können. *1828:* Még most Esztendeje tettünk volt szot edgyütt hogy meg szerezzük magunknak ... minyájjan Testvérekül közon birato Kertet, mellyet mind eddig elé tökéletességre hol egy, hol más akadály miatt ki nem vihettünk [Marossztkirály MT; Pf].

kivihetetlen megoldhatatlan; care nu poate fi rezolvat, nerezolvabil; unlösbar. *1823—1830:* a Zilai idétlen kívánságára nem állottam, megmondván neki, hogy e nemcsak szokatlan dolog, hanem kivihetetlen is, mert mivel mi publicus praeceptorok vagyunk, a kollégium azt várja tőlunk, hogy jól kidolgozzuk orációnkat [FogE 294]. *1833:* Mi Tordai Kenyér Sütőnék arra szorittattván, hogy kenyerünket fontal mérve Árulnok, mint utolso romlásunk nélkűlt ki vihetetlennek láttyuk [Torda; TLt Praes. ir. 1534].

kivihető megoldható; care poate fi rezolvat, rezolvabil; lösbar. *1863:* nép oskoláink hanyatlásának főbb oka az, hogy oskola tanitoink kellőleg nintsenek dijjazva ... Tanátskozni, és gondolkozni kell a visitatioig az oskola tanitok dijjazására nézve, hogy akkor tévődjék, a' mi kivihető [Gyalu K; RAk 83].

kiviláglik kiderül, (világosan) kitűnik, nyilvánvalóvá válik; a reieşi (clar); sich aufklären/zeigen, offenbar werden. *1842:* Az lő szám alatti Tanu ... vallomásábol ki világlik az, hogy Alexander Mária, Hadnagy atyánkfiat ... Huzo vononak, Czigányok Vajdajának 's nem varós[a] Hadnagyának valonak nevezte [Dés; DLt 1452a. 9. — Értsd: város]. *1849:* azok kiknél vagy szolgáltam, vagy laktam tanu bizonyságot tehetnek rollam, mellyből kivilágland hogy Kelemen Bénibe van a ravaszság [Kv; Végr. Vall. 34].

kivilágosít 1. kiderít, felfed; a dezveli, a scoate la iveală; enthüllen, aufdecken. *1795:* ki világositottuk a bizonyságok által aztis, hogy a Birtokos Urak, s Aszszonyok közzül is ki ? holl ? mit bir ? [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 4a]. *1820:* az All peres B. Urak Documentumaik arra mutatnak, hogy a' Mlgs Fellperes részének ezeket kellene szükségesképpen meg mutatni, kinyomozni, és ki világosittni [Mv; Borb. II Mátyás Sámuel aláírásával].

2. *átv* megvilágít; a lămuri/clarifica; beleuchten, klarstellen. *1804:* A Nagy Laki Trauzner just, mellyet Gerendiék el-nyeltek volt, alig ha ki nem kurkászom, a' dolog régi, de a' levelek meg közelitik 's ki világositják [Palatka K; DLev. I. II. 24]. *1829:* ezeket is Szoszollom miért nem világositotta így ki hogy a' Felperességek Cassáltatott volna elsö tekintettel is [Ne; DobLev. V/1155].

kivilágositandó kiderítendő/mutatandó; care urmează să fie clarificat; zu erhellend/beweisend. *1828:* azt itéli a Törvényes Királyi Tábla, hogy ... tartoznak az allperesek, azon Felkelhetőket, meljek még az al peresnél maradtanak, az Executio alkalmatosságával ki világositándo mennyiségben is ... ki adni [Mv; DobLev. V/1136].

kivilágosíttatás kiderittetés, megbizonyíttatás; clarificare; Klarstellung, Bezeugung. *1847:* A 4. kérdőpont intézve volt Varga Katának a polgári közigazgatás ellen s a falusbirótól kezdve fel a legfelsőbb hivatalokig tett kitörései, bujtogatásai s becsmérlései kivilágosíttatására [VKp 295].

kivilágosodás kiderülés; clarificare; Aufklärung/hellung. *1806:* azt meg nem bizonyithatja az Felperes, hogy az Alperes a' gyanu ki világosodása után-is erösitette volna gyalázátjára azt a' miröl elöbb láttattak gyanakodni [Dés; DLt 250]. *1830:* a ... Plébánus Ur által a praetendaltatott, hogy ezen Földnek Északi Végébe lévö ... darab rész is azon Szánto Földhez tartozo lenne, tehat ennek valósága Ki világosodására nézve ... az ahoz tartozonak praetendált résztis fel mértük [Kajántó K; KmULev. 2].

kivilágosodhatik kiderülhet, nyilvánosságra juthat/kerülhet; a putea fi clarificat/scos la iveală; sich ausweisen/aufklären/offenbar werden können. *1777:* Az Inctus maga eleitől fogva gyakorlani szokot gonosz tselekedetit ámbár oly titkoson folytatta légyen hogy a' közönséges rosz hirnél egyéb rolla mind ez ideig Semmi ki nem világosodhatott, mostan pedig nyilvánsagossá tetedödven hogy eleitől fogva rolla közönsegesen tartatott rosz hir, bizonyos volna ... marhák és Lovak el Lopattatásokban nem tsak részes, hanem világoson tolvajló let volna ... Meg kivánnya azért az A. hogy ... Halállal büntetödjék [H; Ks 114 Vegyes ir.].

kivilágosodik kiderül, kiviláglik, napfényre kerül; a se clarifica, a ieşi la iveală; sich herausstellen/aufklären/ergeben. *1644:* effele sok aprolek lopogatasat eleget hallottam ... egjeb affele aprosagh eleg eset az szomszedsagba(n) nemelik ki vilagosodat [Mv; MvLt 291. 400b]. *1687:* ki világosodott hogj Tolvajok voltak, buzátis loptak malombul, nem is tagadgya Veres Jancsi [Szilágycseh; GramTr VIII. Szücs Mihály praesidarius tizedes vall.]. *1795:* hogy ha a ... Zálog Summája ... vagy tőbb, vagy kevesebbnek lenni találtatnék, és valami levélből ki világosodnék, ezen ... adosság a szerént vagy szállittassék le, vagy Neveltessék [Kv; JHb XL/8]. *1803:* A' Remeteiekröl semmit se tudtunk; de ök a' mint az után ki világosodott, a' Topplitzai határon lappangottak [Toplica MT; Born. XVc/79 Bukur Todor (45) col. vall.]. *1808:* ha az esketö Regiusak jok volnának, az dolgot értenék, az igazság szépen ki világosodnék [F.detrehem TA; Ks 65.44. II Kemény Ignác nyil.].

kivilágosodott rábizonyosodott; (lucru) dovedit; einer Sache überführt. *1736:* (A béres) megtaláltatása' esetében elfogatván, mint kivilágosodott gyilkos szoros őrizet alatt kisértessen a' Tordai Praetoriumhoz [DLt 505 kv-i nyomt. kl].

kivilágos-virradtig (estétől) világos hajnalig; pînă dis-de-dimineață; bis zum hellen Morgen. *1828 k.:* Huzzad huzzad sokáig Ki világos virattig[a] [Asz; EMLt Egyes versek gyüjt. — [a]Táncszó].

kivirágzik *átv* kivirul; a înflori; auf/erblühen. *1894:* megirtad Argirust. Milyen egy gyönyörüséggel olvastam el, testvér. A te ártatlanságod, naivságod mind kivirágzott benne [PLev. 170 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kivisz 1. kint levő helyre visz; a duce/scoate afară; hinausbringen. *1570:* Nagy Vincze ... vallya, hogy egy More Janos New Atthiafia ... azt Bezelly volt hogy vas tamassal es Teobekel, Addegh Jtatak az Rengeo Anna Vrat hogy ely alwt az agion Az feleseget ky vyttek az hazbol es azt chelekettek vele myt akartak [Kv; TJk III/2. 106]. *1582:* Nehez Mathias ... vallia ... Hagia Minekeonk vrunk hozzu Marthon hog kj vinneok, mikor ket feleol meg fogtuk volna ... Az Hazbol Vgian ki hoztuk, es esmeg le esek Az kapw keozeot [Kv; TJk IV/1. 76]. *1600:* mikor sert vittek kj abban ittak eois yutt [UszT 15/27 Antonius Hegy de Bikafalúa jb vall.]. *1630:* Fogam kis Vramnak az kezett s kj Vúm az kapun [Jobbágyfva MT; BálLt 48]. *1633:* egy pad szekett ... az vczara vinek kj [Mv; MvLt 290. 113a]. *1770:* vövém a' téglázo vasamot, és ki vüvém melegitenni [Gyf; Bk sub nro 1017 Paulus Kontz (21) vall.].

Sz. *1654:* Hallam Pall Pap Uramtol hogj ... pirongato szokkal szol uala, azon Mihalj deak monda, megh mondam hogj uigjenek ki az Eördogok az hazbol [Ksz; BLt 7 Thamas Marthonne Katha Asz(ony) (43) pp vall.].

2. kihord; a căra/duce afară; hinaustragen. *1581:* vegeztek ó kegmek hogy az ganet kit az hid kapun ky viznek az wyonna(n) zelepelt vtra vigiek, kerik ... mindennel oda hordassa a ganet [Kv; TanJk V/3. 236a]. *1585:* Az Scholaban mikor az Zuksegh helt mind a keteot megh tiztitatúk az giermekeket es Lectoret, vittenek mind az keteobol rútsagot ky húzon harom kadal [Kv; Szám. 3/XIX. 27–8]. *1589:* Tudom hogy roka beort vit vala feiervarra Zabo Thamas es latam hogy tiz roka beort vin ki egy zaz az Thamas Vram zallasarul [Szu; UszT]. *1667:* Az mint ... az Taller adot le tötte vala az gjermek Joszagaert arra buzat vűnek kj harmincz ket köblött | 4 Szekeren nyolcz nyolcz Keőből buzat vűnk kj [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1810:* a Pap szőleiben a Trágyát ki vigyék és meg szaporitsák a tü szőlőtöket [M.bikal K; RAk 41].

3. (máshová) elvisz/szállít; a transporta/duce (în altă parte/altundeva); (anderswohin) weg/fortbringen/befördern. *1578:* voxot kerdwe(n) co kegmek wegeztek, hogy senky borat idegennek az varosrol hogy ky wygyek el ne adhassa, mert valaky el aggya az vegezes elle(n) az varas zamara foglallyak el [Kv; TanJk V/3. 172b]. *1594:* Mikor vres hordott megh merettenek az bjrak, kiket az falukra korchiomakra ki vittenek, az Biraknak kik az hordokat megh mertek egi pint bor arraual tartoztanak [Somlyó Sz; UC 113/5. 7]. *1609:* Az kadaroknak hat altalagert melliet ki vwnek borral mikor vrunk ki mene fizettem f 4 [Kv; Szám. 126/IV. 418]. *1619:* En uim kj Varadra az penzt [Csatószeg Cs; BLt]. *1644:* Mi ki viueók Zekereo(n) Zent Annara Georffy Georgieót [Mv; MvLt 291. 424b]. *1645:* Arannias keszkenjokot skophiumossokot sokat uinek kj [Alfalu Cs; LLt Fasc. 120]. *1655:* èn ... rà vőm magamat[a], igirék pènzt nekik, mondàk hogy Monostorra az pásztor házhoz vinném ki az pènszt, ott kezemb(e) adgyàk az aranyat, ki vüm az pénzt szacskob(an) [Kv; CartTr II Joannis Perecseni Relicta vall. — [a]A vásárra]. *1694:* Latam aszt hogy az tavaszal Moso Marton az hazatol vűn ki az szolejeb(en) Egy nagy tereh szőlő fat [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1710:* Nekem sem vala semmi kedvem többször schólában menjek, de ugyancsak kivinek[a] [CsH 139. — [a]1679-ben].

Szk: *lófarkon ~. 1671 k.:* mikor saczommal bé jöttél volt Jászvásárra ... hivattalak szállásomra, hogy mutasd megh magadot és saczomot ... nem jövél ... tsak budogláll vala migh lo farkon ki nem vinek az Varosbol, kire nézve megh haragudván az Tatárok ... viszsza vinek Krimbe és el vágák arromot [A.csernáton Hsz; HSzjP] ✱ *magával ~. 1692:* Peti neű szakacs Inas szőkőtte el vagy nem? nem tudom, mivel hogy Beldi Kelemenne Aszonyom az el mult fársángon ki vive magaval [Gyergyóújfalu; LLt Botth Mihály jur. ass. ns vall.]. *1755:* Slesiai Gombkötő Dániel magával Szekeren ki vün Karatnára [HSzj *gombkötő* al.].

4. kikisér/vezet; a conduce pînă afară, a însoți afară; hinausbegleiten/führen. *1585:* Mikoron oda Jutank, tehat harmat el eytettek hogj Nem engednek voltt az teobby el zaladanak es vgj fogdosok meg wkett, ky wyweok az fogliokat az kuthoz chionkara [M.valkó K; KP. Toluiall Gaspar jb vall.]. *1598:* Kraiczar Andras ... vallya. En wittem ki Bachy Petert Varadra s en zegeottettem be Bodony Mihalyhoz [Kv; TJk V/1. 186]. *1710:* A goromba parasztember könnyen ráigéri magát. Azonban a papok egy házban berekesztik, megkötözik s megtanítják, hogy mit beszéljen, mikor ad publicum kiviszik [CsH 193. — 1686-ra von. feljegyzés]. *1849:* N.Cseh Joseff Uratis ... láttam, hogy féjsze fokával, s vas villával ütve toszigálták s ugy kisérték a' felső falu vége felé, az hol ki vivén a' Falubol, ott meg is ölték [Héjjasfva NK; CsZ].

5. *kézfogásra ~* (leányt) kézfogóra kivezet; a însoți (fata) la ceremonia logodnei; (Mädchen) zur Verlobung hinausführen/begleiten. *1736:* De minekelőtte az kézfogásra kivitték volna az leányt, úgy akkor is mikor kérették, megkérdette az apja s az anyja, hogy vagyon-e kedve ahoz az legényhez való menetelre az leányoknak; és ha mondotta, hogy vagyon, ugy igértek oda, vagy ugy vitték ki az kézfogásra [MetTr 376].

6. magával visz; a duce cu sine; mit sich bringen. *1625:* az Kinczies Janos fia ludat vit kj az erdöre ott eőttek meg [UszT 90a]. *1704:* Ugyan ma az úrral kimentünk vala lovon vadászni ... Vizakna felé, egy szép sűrü cserébe, kopókat is vivén ki [WIN I, 221].

7. vkit erőszakkal el/kihurcol; a lua/duce pe cineva cu de-a sila; jn mit Gewalt fort/wegschleppen. *1710:* Voltanak ezek mellett egynéhány schólamesterek is. Ezek közül azért 41 személyeket példa nélkül való kegyetlenséggel Magyarországból kivittenek a siciliai szi-

getnek ... recuperálására[a] [CsH 97–8. — [a]1674-ben]. *1823–1830:* Hívattam a gyermeket szolgája által, nem jön, bemegyek az anyja házába ... hívom őt, nem jön ... Megragadom derékbe a gyermeket ... kiviszem a gyermeket ennek és anyjának sikoltásai között a tanulószobába [FogE 111–2].

8. halottat kiszállít; a duce mortul (la locul de înmormîntare); Toten hinaustragen. *1574:* Zeoch Balas Igen beteg volt, Ieot volt oda hazahoz Zabo Peter ... mond Zabo peter No tudom Mybe betegwlt meg mert az eo feldebol ky asta az hatar keowet es az en feoldemre vitte kyt harom Ember fely Nem birt volna ... Nem hyttem volna hogi vensegere Illen alnak chigan legeny, Isten fely Ne gogicha hane(m) Negen vigek ki agiabol az chigan agebet [Kv; TJk III/3. 375]. *1662:* temetéséhez öccse, nagyságos Kornis Ferenc, majd egész esztendő alatt igen nagy pompával és solennitással, sok költséggel készülvén, Papmezőre kivitte volt, és a magátul újonnan épittetett kápolnába levő rakott temetőhelyében nagy tisztességgel temettette vala [SKr 305].

Szk: *lajtorján ~. 1760:* Hát azt hallottaé a tanu ... hogy ki mondott ily szokot, hogy Nimet Jozsefné meg érdemlené, hogy mikor meg hal lajtorján vinnék ki? [Ilyefva Hsz; HSzjP vk].

9. helyszini szemlére/kiszállásra visz; a duce pe cineva la fața locului în vederea unei investigații; zur Lokalbesichtigung bringen. *1550:* mykoron Iztrydy mahal (!) Es zekely gergely akaryak, tahath, Ewk egy alkolmas napoth wallazzanak, Es sombory Lazloth es pokay Lazloth, Es ez vyzolyay Gergely papoth, az peres fewld zynyreh ky wygyek, es az fewld zynyn myndenyk feely byzonysagokoth wygenek, es az byzonysagoth megh erthwen, walamellyknek az fewldhez Job ygassaga lezen, az fewld annak maragyon [Mányik SzD; BfR 192/23 Isztrigyi Mihály és Székely Gergely kötéslev., kiadva: MNy LVIII, 491]. *1597:* wynek ky bennonket, es ... mwtogattak akkoris az Hatar kereztes fakat [Szinye SzD; Ks]. *1607:* minkett harman ky viuenek hogi Bizonjsagokatt mjnd az kett felnek be veönök [UszT 20/351]. *1672:* mikor az Ur Mikola Sigmond Ura(m) malma még keszen ne(m) uala ... nagj aruiz jeöue, s az Ur ... Biraja engemet, s Nemes Gergeljt ki uvn hogj megh nezneök az Kvkeölleonek arradasat [Ádámos KK; JHbK XXI/16]. *1677:* Hogy ha penig az Exponens esztendőnek el-telése előt fel nem fogná[a] ... a' Tiszteket és adjunctusokat ki-vivén simpliciter recuperallya az elébbi Possessor [AC 109. — [a]A puszta szőlőt]. *1739:* Nalatzi Maria Aszszany az akkori szolga birott Miskoltzi uramat az Falu őrögjeivel edgjütt ki vitte az meg nevezett helyre, és az belé rugo földek(ne)k vegeit meg hatarazták [Hidegvíz NK; JHb XXIII. 149.9]. *1843:* Kegyelmed ... a Kertsedi Fogadoba Ejszakának idejen Testimonium szedni Regiusokat vitt ki [Bágyon TA; KLev.]. — L. még AC 57, 197; RSzF 151, 174.

Szk: *attesztációra ~* tanúságtételre visz. *1671:* Ha mikor penig a' Fundus Regiusokon kivül való helyre akarnák ki-vinni Attestatiora, azzal ne tartozzanak, excipialtatván ha határ igazitása, vagy valamely olly casus intervenialna ad faciem loci kivántatnék menniek [CC 60] ✱ *exekúcióra ~* végrehajtásra kirendel. *1748:* Minapib(an) ... meg hallá Uram ... hogy Executiora akarja ki vinni a' Tiszteket Mikefalvára[a] [Héderfája KK; BálLt 1. — [a]KK]. *1770:* Ebédre Ugrócra mentem, ott találtam Sombori Sándor uramat. Kivünn executióra, de a falu repellált [RettE 228. — [a]K] ✱ *exekúciót ~ (vkire). 1782 k.:* mikor modunk es alkalmatosságunk lészen, mik is ki váltyuk a Sententiát és a mellett ki visszük az executiot [Ne; DobLev. III/567. 1b]. *1815:* (Az) Attyafiak, sogorak ha lehetne meg melyesztenének kivált Szekely Mihaly őtsém, A ki ... executiot vitt ki reám [Várfva TA; JHb 48 br. Jósika István br. Jósika Jánoshoz] ✱ *szőlő látni ~. 1570:* Kadar Matthias ... azt wallya, hogy eotet Kalmar Jlles vytte wolt ky az Zeolew latthny mellyet veot volna ... az zeoleot Mwtogatia volt hogy meddegh veotte [Kv; TJk III/2. 91] ✱ *vminek kára látni ~. 1594:* ky Vitte az polgarokath valami keoles megh itetesnek kara latny [Dés; DLt 246] ✱ *vminek meglátására ~. 1693:* minket ki vűn az ő szolojenek meg lattasara [M.péterlaka MT; JHb X/2].

10. kivezényel; a trimite în misiune (în altă parte); ausrücken lassen. *1619:* az végvárakban azmely fizetett nép vagyon, az mind Magyarországé s Magyarország fizetésén vadnak, azokat általánfogva Magyarországból s az végvárakból kivinni nem engedik s az várakat pusztán nem hadják [BTN[2] 307]. *1710:* Kucsuk basa trombitát fútatván ... a hadait Segesvárból kivivé [CsH 51]. *1854:* a' földes ur ügyessége 'Sándármokat vitt ki hirtelen, 's a' föbb lázadokat bé fogták [Mv; Újf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz].

11. *Isten ~ vkit* Isten vkit kivezérel; a ajuta Dumnezeu pe cineva să iasă de undeva; Gott führt jn hinaus. *1663:* Az mint penig az dajkámtól izentél, arra választ nem tehetek, hanem ha Isten kiviszi, magától izenek [TML II, 458 Teleki Jánosné fiához, Teleki Mihályhoz]. *1710 k.:* a hirtelen megholt szél a hajós szava szerént hirtelen feltámada és meg kezdette vala bántani vélem a csolnakba való ülést, de Isten osztán kivűn Calais-be, majd éjfél felé [BÖn. 591].

Sz. *1670:* Az Isten ki ne vigyen innen, ha otthon is ezen utamra való készületemre 400 forintnál többet nem költöttem [TML V, 403 Rédei Ferenc Teleki Mihályhoz Drinápolyból].

12. kiszerez/vált; a răscumpăra; auslösen. *1578:* mykor affele zóket Jobbagy ide Ieo vagy varasba vagy hostatba es be zal ... ha kit ky akarnak vinny, es az a' kit kernek[a] kezesseket allathat ket zaz forintig, hogy eo fyzety meg ha meg esnek az teorwenbe [Kv; TanJk V/3. 175b. — [a]Kikérnek, kiadatni kérnek]. *1585:* Nemes embernek Ne engegyienek sohol a hostatokbolis hatalommal Jobagiot, vagy zolgath hazakból ki vinny Wagy egieb hatalmot chelekedny [Kv; PolgK 17]. *1593:* mj tűlaydon pereczienbe lőttwnk kezesek Eo kgmének az mikor ki vittwk az feliwll megh Jrt foghliokat [Perecsen Sz; WLt]. *1606:* az Jeoueuiny Jobbagiokat ki nem Engettik vinnj [Dés; DLt 285]. *1677:* A' Mely gonosztévőket a' Tisztek ... meg-fogván ... a' Fiscalis Várakban, és Keritet Mezö Városokban-is, az hol arra illendő fog-házak és tömlöczök szoktanak lenni, tartozzanak bé-vinni ... midön onnan ki-viszik, ha meg-szabadulásra valók, azok a' kik oda vitték, a' szokott tömlöcz váltsággal tartoznak [AC 129–30].

Szk: *kezességen ~. 1628:* Ez Botoka janost ... en elóte(m) viuek ki kezessigen w kegelmitwl en valek egik[a] [Göc SzD; WassLt Johanes Göci (50) ns vall. — [a]Értsd: kezes]. *1643:* Ezek az meg irt kezesek vinek ki kezesegen [Cegő SzD; Ks 41.G].

13. törvényre/törvény elé visz vmit; a aduce o chestiune în faţa tribunalului; vor Gericht bringen. *1665:* Király István Sepsi Sz.György Egyhaz fia proclamaltata Nagy Balast de Sz.György, Nem bornalt volt az Deaknak megbüntettem, törvényre vette ki zalogjat, az Szent Szekre vitte ki, ha mit mondana megvarnam [HSzj *boronál* al.].

14. kiseprűz/űz; a alunga/mătura din ... ; stăupen/verjagen. *1639:* en kialtamis hogj nosza ne hadgjatok mert im az nylua(n) valo oruot most viszik ki az varosbol [Mv; MvLt 291. 201b].

15. kivégzéshez elő/kivezet; a conduce la locul execuţiei; zur Hinrichtung vorführen. *1585:* Christina keotelwereo lacabne vallia hogy enneke(m) ezt mo(n)da leorincz Mester egkorba ... valamikor en vgmond teobzeor Keotelwereoknek Czeh Mestere lezek bator ky Vigienek s fel Akazanak [Kv; TJk IV/1. 440]. *1647:* Czigan Andras ... Czigan alias Vajda Ferencz new Czigant ugj vaghta hogy à mia cziak hamar megh holt ... Azert ... elseöbe(n) hew fogoval meg fogdostassek annak utanna ki uiuen vagattassek negye mint ollian Toluaj es Gilkos [Kv; TJk VIII/4. 207]. *1655:* Mikor Gergely Palt, s Mihaly Deákot megh kinzottak ... azmely szekeren ki vittek eoket veotte(m) gyeplet ... az mely Czigany az Hengernek segitet ... fizetem neki [Kv; Szám. 28b/II. 138]. *1705:* a kuruc trombitást ... a trombitát a nyakába tévén, csak kivivék a piacra, kit is pater imádkoztatván, amig vitték ... csak felakaszták azon módon, mind trombitástul [WIN I, 564].

Szk: *fővételre* ~. *1670:* Colosvarat fo vetelre ki viven egy trombitast az hoher nem jol talalta vagni ... az hohert az cselekedetiert, az elegy belegy Catonak darabontok holtigh vertek ... az trombitas megh holt az Borbelynal [Kv; ACJk 4a].

16. (lovat féken) kivezet; a scoate de undeva (calul de frîu); (Pferd beim Zügel) hinausführen. *1786:* Tot Jstván is bé jöve ... Tot Jstván még az Lovatis bé vezeté a Kortsoma Házban ... s azzal én meg kapom az Tot Jstván keziben az kötőfék szárát és azzal ki vivém az Lovát, s el eresztém [Hidvég MT; GyL. Joralin János (52) fogadós vall.].

17. (állatot) kihajt/terel; a mîna afară (un animal); (Tier) hinaustreiben. *1585:* megh kialtassa Bíro vram hogy harmad ezten Napig ez Waros hatarabol minde(n) ember Akynek luha vagyon A hatarbol, ki wigye vagy el Aggya [Kv; TanJk I/1. 12]. *1596:* Az chirembe ualek ⟨hal⟩lam az peresek zitkozodasokot, tahagh Gyenes Pal diznokot kerget, ki uiszi az ressen [UszT 11/81]. *1645:* Erkedreis innen vinek kj mind kanczalouakot teheneket, Johokat [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. *1693:* Lovaimat füvelni az mezőre ki akartak volna vinni [Dés; Jk]. *1722:* Sandor Cigany maga odatta el az Lovakat az pajta oldalatol es adta az fianak Mihoknak, ő vitte ki az falu vegire [Marosbogát TA; TL]. *1749:* szekeres társa ... reccusalt hogj a' lovát etszakára pascuatiora ki ne vigje, de az I ... majd mind edgj erőszakoson vitte ki [Torda; TJkT III. 263].

18. vhová el/kivezet; a conduce ceva undeva; etw. irgendwohin fort/hinausführen. *1810:* boros pintze ... Csere fábol Csinált hordo alá valo ászok fák benne. A' pintze nedves lévén circiter 10 ölnyire a' káposztás kertbe istaly van ki vive, melyen a' pinczéből valo viz ki fojván a' végiben lévő kis kőből rakot égy ölnyi mejségú kutban meg állapodik [Doboka; Ks 76 Conscr. 28–9]. *1841:* Ezen konyhát egy tőlgy fa muntli pánt el választván arrol a konyha kémény(ny)e téglábol jo modgyával vagyon ki vive [Km; KmULev. 2].

19. bajára/dolgára visz; a scoate/duce afară pentru aşi face necesităţile; zur Notdurft bringen. *1582:* En fylep Janosne magdalna aszon ... uallom hogy ... Jamborb ferfyat Nem lattam egyet Igyarto georgnel amynt felesegeuel bant mert zememmel lattam hogy feleseget eöleben ueötte az ember es ugy uytte ky aztys zememmel lattam hogy az azony meg rutolta magát az ember zarazt haytogatot alaya az azonnak [Kv; TJk IV/1. 58c]. *1684:* Desfalui Miklosne Aszonj ... ollyan el eset Ember volt magaual jo tehetetlen volt hogi magatol nemis mehetet ki, ha magok ki nem vitek [Torockó; Pk 7]. *1770:* Olosz Ferentz Ur ... Gyogyon valo betegségiben volt mind egy hat hetekig fekvő beteg, s néhányszor olly Suljasannis ... hogy más vitte ki is [Algyógy H; BK sub nro 1017 Ruszán al(ia)s Szakáts János (45) jb vall.].

20. munkára kirendel; a ordona/porunci (cuiva) să se prezinte la lucru; zur Arbeit bestellen. *1570:* Kialtassa Meg Biro vram, hogi Minden vincerel (!) oly gondot visellienek az zeoleo Myweltetesre, hogy az Mywesseket Regel Mindiarast ky vigie az zeoleobe [Kv; TanJk V/3. 12a]. *1580:* Leg elózer vegeztek eö kegmek hogy Regwel Mykor az vinceler ky wyzy az Mwest, Otth a' zólóbe le ne haggya wlny, hane(m) A migh kostyat zwryt le tezy es el helyheztety az mywes addeg nywghatyk, de mingiart az mwheoz kezdesse(n) wellek [Kv; i.h. 214]. *1600:* Mikor Telegdi Mihaly chenaltatni akara az Molnoth, egy wasarnap minket egy nehanian miwes embereket weön ki, Tudom hogy Zombatfalui Benedek ellenkez wala [Szu; UszT III/2. F. 269 Barra Mathe Zabad Zekely (60) vall.].

21. eltávolít; a îndepărta; entfernen. *1705:* A generál megengedte, hogy amely inasa Bethlen Miklós uramnak maga mellett volt egész rabságban és most halálosan megbetegedvén odabé, kivitték onnan, és mást vittenek bé helyette[a] [WIN I, 541. — [a]Más inast]. *1710 k.:* Die 15. aprilis vitték ki a strázsát a házból, barátim, szolgáim hozzám ki s bé való járását is megengedték [BÖn. 980]. *1727:* David Ferencz vra(m) meg parancsolta a' Jobbágyoknak hogy se üssek se ne verjek ő kglmeket csak Szepen vigyek ki a' Joszágbol [Gergelyfája AF; JHb XXVII. 5].

22. (vízből) kihúz; a scoate (din apă); (aus dem Wasser) herausziehen. *1752:* az Borbándi vizen, és Gáldon Szerentsésen általis költesztem, de az Tövisiben egésze(n) az szánom az Jég mortról ugy dötzöne, hogy magom ä közöpettib(en) béle estem, el lépet az viz, az szánt dőlve vivék ki az lovaim, az mi véle(m) vala ... mind meg vizűle [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

23. kilop (lopva kihord); a duce/scoate afară hoţeşte/pe ascuns; herausstehlen. *1584:* Deak Adam vallia ezt(is) hogy ... Andras ... piros sarutis vit volna az Azzonnak segesuarat es vgy vitte ky [Kv; TJk IV/1. 350]. *1751:* minden esztendőn számtalan magatt vitt ki a' Csürtöl [Marossztkirály AF; Told. 29]. *1764:* Tudjaé a Tanu nyilván és bizonyoson ... Hogy ... Méltoságos L. Baro Boros Jenői Korda György Ur eo Exel(en)tiaja ... Bögözi Udvarabol ... Szétsi Ferentz nevü kertész Inassa étzakanak idején Buzát vagy akarmi gabonát

Sákba lopva a Faluban ki vitt volna? [Bőgőz U; IB vk] | Hallattam másaktol beszélleni hogy mikor a nevezett kertész Jnas[a] buzát vitt volna ki éjjel az udvarbol a patakon egy Bokor nevü oláh Segejtétte volna fel tenni a Határa [uo.; IB. Nagy Ferentz (43) szabad személy vall. — [a]Szétsi Ferentz].

24. exportál; a exporta; ausführen, exportieren. *1577:* Végeztük ezt is, hogy ... juhot, berbécsöt és e félét se ez országi se idegen embernek ne legyen kereskedésre szabad felszedni és kivinni ez országbúl idegen országban [EOE III, 117 ogy-i hat.]. *1600:* prouidus Franciscus Baka Coloswarien(sis) ... fassus est ... en atta(m) az Safarnak Toth Jstwannak eleibe az barmokat vgymint ket zaz hwzon harmat ... Bornemyza Gergelj Vra(m) ... monta Toth Jstwannak hogy az eo kgme newere vygie ky ynnèt ez orzagbol Merth az vthy lewelis Bornemyza vra(m) newere volth [Kv; TJk VI/1. 403a]. *1677:* Műben lévő aranyat és ezüstöt, az Ország lakosin kivül valo embereknek venni, és az Országbol ki-vinni, sem affeléknek adni szabados ne légyen külömben, hanem ugy, hogy vagy materiaban, vagy penig vert jo féle arany, és ezüst monetavul fizesse az árrát ... az Haza lakosinak mindazonáltal szabados afféléknek-is ki-vitele, de ugy, hogy minden rendek ... igaz Harminczadot adgyanak; kivévén a' Nemessi rendet, kik Harminczad adással nem tartoznak külömben, hanem ha afféle marhákat nyereségre és kereskedésre vettek volna, és ugy vinnek-ki az Országbol [AC 62]. *1705:* Ugyan valami zsidók is jövének fel az úrhoz, kik beszélék, miképpen Köleséri uram 500 forint ára ezüstöt (!) kontrabontálta volna meg, minthogy nem volt szabad kivinni ezüstöt innen [WIN I, 376]. — L. még AC 54, 61, 134, 230, 249.

25. piacra visz; a duce la piață; zum/auf den Markt bringen. *1671:* Már a sokadalom Nagy-Bányán nem messze; ha akkorra az túrót s az tehén bőröket ki nem viszik, kárt vallok [TML V, 443 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz]. *1683:* Az mely Meszaros pedigh szeres Lezen az Reggelre valo hust annak előtte valo Nap ... be vagja, melegen ki ne vigye [Dés; Jk 20b].

26. (falat) kinnebb vesz/visz; a muta mai în afară (peretele); Wand/Mauer mehr nach auswärts bringen/setzen. *1797:* A régi tornya az eklézsiának megromladozván, lerontotta és más új tornyot kezdett épitteni a templomnak déli végéhez a vár kőfalát megszakasztván közibe és a földszínin fejül négy ölnyire a falait ki is vitte [Uzon Hsz; ETF 107.9].

27. véghez visz, elér vmit; a realiza, a duce la capăt; durchführen, etw. erreichen. *1823—1830:* (A) professzorságot ... Kovásznai Sándor nyerte el, aki Statuum Praesidens gyalakuti gróf Lázár János fia mellett praeceptor volt, e pedig nagy úr lévén, kivitte, hogy Kovásznai lett professzor [FogE 306]. *1847:* (Varga Katalin) beleelegyedvén a pojényi emberek megegyezésekkel a királyi fiscus ellen folytatandó per dolgába, ámitani kezdette az embereket, hogy mit ő ki akar vinni, megteszi [VKp 188].

28. érvénytelenít, megszüntet; a anula; ungültig machen. *1617:* Ennek az harom falunak törueniek fel gomolioduan ugi mintt Madaras(na)k Balintfalunak, Szent Laszlonak az 3 falu kertyek dolga felöl. Ezert kellétett ezuè giülni az harom falunak, hogi az kertnek megh bünteteseett a 3rom falu törueniet ki uittek uolt az harom falubol [Msz; Törzs].

29. elhírlel/pletykál; a divulga/răspîndi; austragen, verklatschen. *1705:* az elmúlt húsvéthétfőn az öntözödésért kiprédikálván bennünket Zilahi uram, kiért az úr megneheztelvén, benn a házban kemény szókat szólott Zilahi uram iránt ... Melyeket is megmondván valaki Zilahi uramnak, minthogy soha olyan dolog nem esik az úr házában, akit ki nem visznek a leányok és ki nem híresitnek, azért Zilahi uramnak is kétképpen mondván az úr szavait, igen megszomorodott rajta [WIN I, 417–8]. *1710 k.:* Ő, ki keserves dolog vala abban a mü boldogtalan tanácsunkban, hogy a hüt, becsület és közönséges jó félretételével, abból minden kimégyen vala, mindent kivisznek vala, fecsegnek vala [BIm. 992].

Szk: *hazugságot* ~ hazugságot híresztel. *1666:* Tavaly ittben létele után való kimeneteliben sok hazugságokat vitt ki[a] [TML III, 555 Teleki Mihály Bornemisza Annához. — [a]Barkóczi Sándor] ∗ *szót* ~. *XVIII. sz. köz.:* Hogy ha valamely Legény az Vra házából a Szót ki vinné vagy imitt amott Gazdáját Gazdaszszonyát gyalázná az illyen Legénynek Lészen büntetése Denar. 60 [Kv; FésCJk 45] ∗ *titkot* ~ titkot kifecseg/hord. *1583:* Senki keözzullunk a' Ceh titkat ki ne uigie es magat es Cehbely ereösseget oly igen nala tarczia, hogiha kwleómbet czielekezik es masut ky hintegeti az Ceh nelkul ualo leteleuel buntessek mind addig, Amigh ereös birsag utan az Cehnek keduet leli [Kv; MészCLev.].

30. *1684:* ⟨Az⟩ céhmesternek az céh házából nem szabad ⟨a⟩ddig az céhmesterséget kivinni, míg az céh együtt lészen, hanem képebelit kell hadni, ifjú céhmesternek hasonlóképpen [Dés; DFaz. 12].

Ha az atyamester v. az ifjú céhmester vmilyen okból a céh közös vendégségéből eltávozott („a céhmesterséget kivitte"), „képebeli"-t, azaz helyettest kellett hagynia.

31. *közét* ~*i* tulajdonjogáról lemond; a renunța la dreptul de proprietate; auf Eigentumsrecht verzichten. *1645:* tiltok ... Flistók Lorinczné Azszonyomot, az mi kgmes Urunk tilto poroncziolattya szerint, hogy harmadnap alat ismét Erczébol az falubol, kivigye közet s ki költözzek, mind szanto földtol, kazalo réttől, in summa mind(en) névél nevezendő ioktol valamit Erczeb(en) birt [Nagyercse MT; Told. 27].

◇ **Sz:** *fogát ki nem viszi* ki nem menekedik; a nu reuși să scape de undeva; nicht hinausfliehen. *1842:* ha ot kapot volna soha fogamat onnat ki nem vittem volna [Dés; DLt 1298].

Ha. *1672:* kiviszen [TML VI, 415 Rosnay Dávid lev.]. *1694:* viszen ki [Jobbágyfva MT; BálLt 50]. *1704:* kiviszen [WIN I, 241]. *1823—1830:* kiviszen [FogE 218]. — *1834:* kivittem [Msz; SLt Vegyes perir.]. *1806:* ki vitt [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. *1592:* vittek ki [UszT]. — *1657:* kivivének [KemÖn. 180]. *1692:* ki vivek [Szászsztlászló TA; SLt AF. 20]. — *1570:* vytte wolt ky [Kv; TJk III/2. 91]. *1588:* ky witte wolt [Kv; Szám. 4/I. 60]. *1782:* ki vitte vala [K; KLev.] || *1597:* ki vinek [Kv; TJk VI/1. 64]. — *1746:* ki vitte volna [Szentegyed SzD; WassLt] || *1632:* vid ki [Mv; MvLt 290. 63a]. *1597:* ki vigie [Kv; TanJk I/1. 290]. *1570:* vigek ki [Kv; TJk III/2. 164].

kivitel 1. vhová való kihordás/szállítás; transportare; Hinausbringung/beförderung. *1582:* Keowetkezik az feredeo haznal walo keoz chynaltatas weottem az thanachyhazhoz egy Eoreg talpfat d. 65 ... Az talp es labfaknak es dezkaknak ky witeleteol fizette(m) d. 35 [Kv;

Szám. 3/V. 28–9 Lederer Mihály sp kezével]. *1589:* Az wago hydon valo taligas fyzette(m) hogy ky hordotta az Czeouckoket 6 vttal, ky vitelleteol ... d. 36 [Kv; i.h. 4/VI. 24 Stenzely András sp kezével]. *1590:* Kazaltatasra valo zekeresseg Zente Balint 8 vtal zekereskedet fizettem Bor ky viteleyert f. 2. Benesy Balasnak zekeresnek Bor ky viteleyert f. — d. 50 [Kv; i.h. 4/XXI. 84a Kis István sp kezével]. *1614:* minden varosokban es ereossegekben akj houa zeret mennj, az Nemes Emberek feleseg⟨es⟩teol giermekesteòl marhastol be boczatassanak ... marhaioktol penig es gabonaioktol, se az be vitelkor, se az kj vitelkor bert ne uegienek, hanem az haz berrel legienek contentussok [Ks 87 ogy-i végzés]. *1677:* a' hólt testeknek ki-vitele minden helyekről meg-engedtessék [AC 138]. *1849:* nem engedem itt maradt portékáimnak falura kivitelét [Kv; Végr. Vall. 40].

2. (helyszíni szemlére való) kivivés; ducere (la faţa locului în vederea unei investigaţii); (zur lokalen Besichtigung) Hinausführung/bringung. *1762:* a Tktes Ns Kézdi Szék ... tett vala is jo Resolutiot az el mult Héten, midon három Tktes Assessor Vraimekot deputalta, exmittalta, hogy ha meg nem egyezhetnének tehát. kínek kínek a maga Ratájat adsignálnak; de a Fiak kőzöl az egyik Sem a békességre, sem az Executoroknak ki vitelire nem accedált [Hsz; BLev.].

3. kivezénylés; trimitere în misiune; Beiordnung, Ausrückung. *1662:* amelly haza szabadságát illető bizonyos punctumok ezen békességben[a] felforgottak ... Az külső nemzetből álló hadaknak az 1625-béli 21. articulus szerint az országból való kiviteléről. Hasonlóképpen a magyar vitézeknek az ország végházaiból való ki nem vitelekről [SKr 272. — [a]A linzi békekötés].

4. exportálás; exportare; Ausführung, Exportierung. *1579:* keryk Byro vramat ... Aggia az feyedelemnek is eleybe, hogy semmyt az Nemes vraim Jobbagy az Limitatio zerent ne(m) adnak, es az bór ky wytele sem tilodyk sem Mwbe sem azon kyweol [Kv; TanJk V/3. 190a]. *1612:* Arannak es Ezwstnek ki vitelet ... minden rendektwl megh akariůk fogni ... senki Plic Araniat Ezwsteott, es Teoredekbeys ... ki vinni ... hirwnk nelkwl szabad ne legien [Kv; PLPr 2 fej.]. *1677:* Müben lévő aranyat és ezüstöt, az Ország lakosin kivül valo embereknek venni, és az Országbol ki-vinni, sem afféléknek adni szabados ne légyen ... az Haza lakosinak mindazonáltal szabados afféléknek-is ki-vitele, de ugy, hogy minden rendek, akár idegenek, akár Haza fiai, a' kiviendő marhától igaz Harminczadot adgyanak | Reznek ez Országbol valo ki-vitele szabados | Vasnak az Országbol valo ki-vitele, qua modalitate prohibeáltatik [AC 62, 267, 273]. *1769:* Valakik titkon ez országbol nagy és jo féle Monétákot idegen országra vinni találtatnak, 30 darab monétáknak ki vitelire szabaditatnak, de azon felyűl kinél töb találtatik confiscáltatik [UszLt XIII. 97a].

5. piacra vitel/vivés; ducerea la piaţă; Hinausbringung (zum/auf den Markt). *1809:* Hogy pedig a' Pataki István meg tartoztatott Szalonnain kivül másoknak, az Udvarhellyi Piatzon fel szedett szalonnák ... kivitele meg engedtetett volna, tellyességgel nem bizonyittathatik [UszLt ComGub. 1753u].

6. kijjebb/kinnebb vivés/vezetés; mutarea mai în afară; Hinaustragung (mehr auswärts). *1823:* A' Kővesd Pataka Arkanak a' Szamosig lejendö ki vitele vitessék tokelletességre [Dés; EHA].

7. véghezvitel; realizare; îndeplinire; Durchführung. *1873:* (A határozat) kivitelére a gondnokot, egyházfiakat, az egész p(resbite)rium tagjait megbízzák, a tanítót is közreműködésre felkérvén [M.bikal K; RAk 304].

? kivitendő exportálandó áru; marfă de exportat/pentru export; auszuführende/zu exportierende Ware. *1825:* A' még zöld és tilolatlan bé-hozatando Kender és Lennröl minden Szekérbe bé-fogott marhától 6 xr. a' ki vitendökért (!)[a] pedig 18 xr. fizetödik [INyR 8754 kv-i nyomt. — [a]Nem merő tollbotlás *viendő* h.?]. — Vö. a *kiviendő* címszóval.

kivitet 1. külső helyre vitet; a pune pe cineva să scoată afară; hinausbringen lassen. *1586:* Anna Lakatos Gergelne vallia ... Leorinczet penig kj vitetek, es ot az Mihelbennis Rezeleót mit Ragadoz a' legheniekheóz[a] [Kv; TJk IV/1. 547. — [a]Részeg emberről szól a vall.]. *1738:* Zágonban a falu hűtős polgarat gomolyaban kőttetvén, és jeges vizzel meg öntőztettvén az hideg aërre ki vitette az hol is az nagj hidegben annyira meg badgjadott, hogy fél holtan lévén tandem ugj bocsáttatta ell [Hsz; Ks 99].

2. el/kihordat; a pune pe cineva să care afară; weg/forttragen lassen. *1582:* Semlieswtheo Istwan ... vallia, Borbely Tamas eo velle vitetet es hordatot ky eg Nag Rakas ganęs feöldet [Kv; TJk IV/1. 57]. *1595:* vitetünk az Scolabol 2 zeker ganet ki ... f—/12 [Kv; Szám. 6/XIII. 37]. *1701:* a' harmadik sőlőben 36. Szan Ganit ki vitettem [Noszoly SzD; ApLt 6 Hollaki János Kálnoki Sámuelhez]. *1793:* A' Marhák ... akármi jő (!) tőreket vitettemis ki nem ették [Kv; JF 36 LevK 372–3 Vég Mihály pref. lev.].

3. vkit/vmit kiszállíttat; a dispune să fie transportat/dus; jn/etw. hinausbefördern lassen. *1573:* Lenart Istwan es Ladas Ianos ... Azt valliak hogy az ely Mwlt zwretkor ... Barbely Ianos vitetet volt ky egy kis Saytot ... Melliet allatanak volt fely Nem az eo zeolcie Eleot hanem Mas helien [Kv; TJk III/3. 300]. *1578:* keryk biro vramat eo keg: hogy eszmeg megh kialtassa wyonna(n) hogy vala ky vagy oda ky wytet enny az mywesnek, vagy penig ithon etelt ad neky penz nelkwl vagy Italt 10 frtal bwntetik meg [Kv; TanJk V/3. 167a]. *1581:* 13 Nouemb(ris) wyttetem az Malomban Buzat es lyztet ky witettem myert hogy Az Taligawal nem gyoztek hordani sar miata zekeresnek fyzettem f. 1 [Kv; Szám. 3/III. 5 Chyanady Thamas mb kezével]. *1679:* Az német rabokat vitesse ki Kgltek Kővárbúl, felette kérem [TML VIII. 543 Teleki Mihály Thököly Imréhez]. *1830:* meg kért szegény Lajos ... hogy ha a' Vármegye Bált ád a szokás szerént Vitesd ki ötetis [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

4. helyszíni szemlére/kiszállásra vitet; a dispune să fie dus la faţa locului (în vederea unei investigaţii); zur Lokalbesichtigung bringen lassen. *1761:* Tudgya ē a' Tanu hogy azon Malma eö kglmének ... fel gyujtatot és el égetetett Minek okáért ... Az Exponens eö kglme hiré tétette és kiis vitette oda a' Falut M.Köblőst, kiis menvén ott maga nyomot kereset [M.köblös SzD; RLt vk]. *1821:* a Tekintetes Exponens Ur ... a' processualis Szolga Biro Ur jelen létében a Falusi Öregebb Embereket a Hely szinire ki vitette, és ki jártottatta ... és azon le kaszált fü az Exponens Urnak iteltetett és járattatott [Apahida K; RLt O. 2 Tyikos Vaszilika (70) vall.]. *1824:* a Szolga biro Ur a' Város Hadnagyával a Falnagygyal,

és Zsendellyes András Urammal ki mentenek a' Nevezett Ludába[a] a' város könyvével ki vitette a' Szolga biro Urat, Hadnagyot, Falnagyot, és 3om Hütest [Fog.; Konst. — [a]Valószínűleg határrésznév].

5. el/kivezényeltet; a dispune să fie trimis în misiune; beiordnen/abkommandieren lassen. *1662:* A fejedelem őnagysága írta volna, hogy immár a dolog alkalmasint végbemenvén[a], Mehmet passát már az országbul kivitethetné, de valamíg az erősségek, várak a fejedelem őnagysága hűsége alá mind meg nem hódolnának, ő nem hogy kivitetné, de inkább a hatalmas császár kegyelmes parancsolatjábul havasalföldi, moldvai vajdákat hadaival s nagyobb erőket is oda fordítván holdoltatnának meg [SKr 671. — [a]A töröktől pártolt Apafi Mihály ellen támadt Kemény János fej. a nagyszőllősi csatában elesett (1662. jan. 23-án)].

6. kiseprűztet/űzet; a pune pe cineva să alunge/izgonească; (aus)stäupen/mit einem Besen verjagen lassen. *1593:* Egi igen zitkos gonoz kwldws Azont az Andras Cato haza meleol a' warosbol hogj ki witettünk attunk d 10 [Kv; Szám. 5/XX. 170].

7. kivégzéshez elő/kivezettet; a dispune să fie adus la locul de execuţie; zur Hinrichtung vorführen lassen. *1637:* az A(ctri)x septimo se eskedgjek az fejere az Captivusnak, es vitesse ki ütesse el az fejet [Mv; MvLt 291. 104a]. *1654:* azo(n) Kiraly Janos szolgainak ... megh öletesebe(n) jele(n) volta(m), es mind harmunkat azo(n) Iffiu legennek halálaért az Mag(istra)tus Tőruenniel prosequalua(n), mind harmunkat mint Consentienseket az Tőrueni halalra sententiazot, kihez kepest mindenikünket ad locum suplicii ki vitetue(n) az Tarsomnak Szemerei Palnak feyetis vettek [Fog.; KCs Dauid Janos kezével].

8. munkára kisértet/vitet; a dispune să fie scos la lucru; zur Arbeit begleiten/führen lassen. *1687:* Udvarbiró ur(am) kezdette, hét nyolcz Rabotis szőlő mivelni, Tengeri buza kapálni és maga kertét kapálni ki vitetni [Szilágycseh; GramTr VIII. 480 Kukré János Strása Mester (50) vall.].

9. ~ *vkit vkivel* kb. vkivel vkinek a holttestét kikísérteti; a pune pe cineva în situaţia de a fi obligat să însoţească un mort la groapă; js Leichnam durch jn hinausbegleiten lassen. *1710 k.:* Csakhamar menék Szentmiklósra és könnyezve menék bé a kapun, fohászkodván Istennek, hogy ne vitesse Isten úgy ki vélem ezt a feleségemet azon a kapun, mint a másikat [BÖn. 754].

10. (bort) árusításra kitétet; a dispune să dea vinul spre vînzare; (Wein) zum Verkauf auslegen lassen. *1665:* Az korcsoma meg nem fogyatkozik, mert még az kit karácsonyban kivitettek, ott vagyon, igen savanyú, nem iszszák [TML III, 399 Veér Judit férjéhez, Teleki Mihályhoz].

11. ~*i magát* **a.** a szabadba viteti magát; a cere să fie dus/scos în aer liber; sich ins Freie bringen lassen. *1778:* az emberek, kivált a gyermek ... eröss hideg vizet isznak, havat rágnak és hidegre magokat ki vitetik, melly miatt a' Torkok, tüdöjök veszedelmes inflammatiot kap [MvÁLt Mátyus,ConsSan. gub.] — **b.** vidékre/falura viteti/szállíttatja magát; a dispune să fie dus la ţară; sich aufs Land bringen/befördern lassen. *1772:* (Gr. Lázár János) svacellust kapott úgyannyira, hogy kivitette magát Gyalakutára és negyednap alatt annyira svacellálódott minden teste, hogy csak csontja s bőre maradott [RettE 285].

kivitetés 1. el/kiszállíttatás; transportare; Weg/Hinausbeförderung. *1598:* Az minemeű buzat, zabott, es egieb akarmyfele terheket Chykbol my zamunkra zoktak ky zallytani, miuelhogy Seghesuarzek Chyktol tauol uagion ... Haggiuk azert nektek[a] hogy tys az Seghes-warzekieket, aflele akarmineméő terheknek Chykbol kyzallytasara, es uitetesere, semminemeő ideőben ne kenzerichietek, es arra eoket ne ereöltessetek [SzO IV, 133–4 fej. — [a]Sennyei Pongrácnak, a székelyek kapitányának és Becz Imrének, a csíki vasbányák prefektusának].

2. el/kivezényeltetés; trimitere în misiune; Hinauskommandierung. *1664:* azt mondja ő nagysága, ha az székelyhidiak ugyan refractariuskodnak, azt fogják mondani, Nagyságod az ország csak az várakbul akarta kivitetni az németeket, és amazoknak való engedetlenségek akaratjokkal volna. Nagy hitire mondá, ha ő dolga volna, nem kivánná kivitetéseket [TML III, 309 Teleki Mihály a fej-hez].

3. elvitetés; ducere cu de-a sila; Wegbringung. *1679:* Kegyelmed elmenetelén, vagy mint maga írja, elvitetésén csudálkozom én is, de bizony mások is ... Én javallanám, Kegyelmed jüne be, ne gondolkozzék Kegyelmed, bizony legkisebb alkalmatlansága sem leszen. Azzal Kegyelmed elhiteti mindenekkel, hogy akaratja ellen lett kivitetése [TML VIII, 478 Teleki Mihály Vesselényi Pálhoz].

kivitethet 1. kihordathat; a putea pune pe cineva să care (ceva) afară; hinaustragen lassen können. *1578:* ky ky mind az eo maga haza eleyt meg tiztichia, es a ganet ky hordassa, A kinek penig erteke rea ninchie(n) hogy ky witethesse az zalo[a] penig giakorlya hazat, az ollyannak eó keg Biro vram legien Itelety zerent segítseggel [Kv; TanJk V/3. 164b. — [a]Olv.: szálló; értsd: beszállásolt].

2. el/kiszállíttathat; a putea ordona să fie transportat (undeva); wegbefördern lassen können. *1665:* Az Szakmárról ide jött ingenirrel már hozzá kezdettem, az egyik bástya elhányatásában munkálkodik most. De, édes Sógor, én addig az elhányatásához nem kezdetek, míg a benne valókat mind ki nem vitethetem arra elegendő szekereken [TML III, 398 Bánfi Sigmond Teleki Mihályhoz Székelyhídról].

3. el/kivezényeltethet; a putea dispune să fie trimis în misiune; hinauskommandieren lassen können. *1662:* A fejedelem őnagysága írta volna, hogy immár a dolog alkalmasint végbemenvén, Mehmet passát már az országbul kivitethetné [SKr 671. — A teljesebb szöv. *kivitet 5.* al.].

kivitetik 1. a fi dus/scos afară; hinausgebracht werden. *1586:* Jgiarto Georgy vallia, Senky Nem bantotta en lattomra Leorinczet, hane(m) az Reszegsegert es rutolkodasaert, vgia(n) meg zidalmazwan ky Vitetek, Megh Enis monda(m) hogy vigiek ky, vigiek a' Camaraba [Kv; TJk IV/1. 545]. *1662:* (Fogthüy János) előarccal az földre esék, fogattatván, kiviteték, és soha többé egy szavát sem vehetvén, másodnapra megholt vala [SKr 517].

2. el/kiszállíttatik; a fi dus/transportat; weg/hinausbefördert werden. *1662:* a Rákóczi fejedelem teste[a] Váradbul kivitetett, s annak híre s egyéb szükséges dolgok

is megírattak vala Erdélybe [SKr 559. — [a]Az 1660. máj. 22-i szászfenesi csatában halálos sebet kapott és jún. 7-én Váradon meghalt II. Rákóczi Györgyé]. *1723:* Georgius Bara de Szemeria ... Vr napján reggel maga Piaczi Házánál való kis Bóltyába ... magát fel akasztva találtatik veres Köntössébe kiis a' Bestelen Király szekerén ki vitetvén szekér által el temettetett Sélye nélkül a' Farkas uttza végin levő Akaszto fához [Kv; TJk XV/4. 52].

3. helyszini kiszállásra vitetik; a fi dus la faţa locului în vederea unei investigaţii; zur Lokalbesichtigung gebracht werden. *1818:* Fő Ispányi Parulámra mondom: hogy az Executio ... ki nem fog vitetni [H; Ks 111 Vegyes ir.].

4. el/kivezényeltetik; a fi trimis în misiune; hinauskommandiert werden. *1678:* Kivánnók azért édes Teleki uram Kegyelmedtől érteni, mire offerálja magát a német az magyarok lelki testi szabadsága megorvoslásában? ... Az németek kivitetnek-e az várakból? Palatinus és magyar tisztek állíttatnak-e minden helyeken? [TML VIII, 251 a fej. Teleki Mihályhoz].

5. (kivégzéshez) elő/kivezettetik; a fi adus (pentru execuţie); (zur Hinrichtung) vorgeführt werden. *1591:* Miuelhogi mind az eo maga nielue uallasabol, s mind penigh az bizonsagokbol vilagoson megh teccik, hogi ez Pap Mihali lopta el az Thamas Deak louat, teccik az teoruennek hogi ki vitessek, es fel keottessek [Kv; TJk V/1. 131]. *1593:* Mierthogi constal Mondro Peternek nielue vallasabol az eó Jstentelen gonoz chelekedeti, ki ... zanzandekkal vrara ... tamadot, es teob lator tarsaual megh eolte ... Azert ... lo farkon megh hordoztassek, fogoual megh fogdostassek es az bwntetesnek heliere ki vitessek, ott keze laba el vagdaltassek, vegezetre teob tagait (!) negi rezre vagassek es fel fwggeztessek karoba [Kv; i.h. 449–50]. *1603:* Az Actor Darabos Janos heted magaual az orzagh teorwenje zerenth in suplementúm testium eskewdgyek rea ezen Fajdossy Benedekre es annak vthanna vitessek ky annak helyere es az halálért halalt zenúedgyen feje el vetessek [Kv; TJk VI/1. 671]. *1711:* szép szerént vallja meg Ungvari, velle kik, és ő is kikkel paraznalkodot s mi inditotta, erre az gonosz munkára ... melljet ha ne(m) cselekeszik hogj minden gonoszsagi nap fenyre jöjjenek hoher altal meg torturaztatik, meg csepegtetik, annakutanna az egetesnek helljire ki vitetv(en) meg egettetik gunjaival edgjütt [Kv; TJk XV/1. 69].

6. *pellengér alá* ~ nyilvános büntetéshez kivezettetik; a fi adus pentru a primi pedeapsa în public; an den Pranger geführt werden. *1674:* meg visgalüan eö Kglmek Tanaczul ... az Inek I(ste)ntelen gonoz czelekedetit ... speciesse leve(n) czelekedeti az ördöggel valo correspondentia(na)k váráslás(na)k, büjös, bajoskodás(na)k, Teczet azért a' törvény(ne)k hogy pro exemplo alioru(m) az szolgák által az pelengér alá kivitetvé(n), ighe(n) erösse(n) palczákkal megh verettessék ... ez városrol ... de facto el tavozzék, ... Secus ha itt találtatik ... fel akasztatik [Kv; TJk VIII/11. 335].

7. exportáltatik; a fi exportat; ausgeführt/exportiert werden. *1677:* A' Mint egyéb Munitiok, ugy a' Saletrumis az Országbol semmiképpen ki ne vitessék [AC 134].

kivitetődik 1. kiszállitódik; a fi transportat; hinausbefördert werden. *1797:* a Ládák ujjra Koronkába[a] ki vitetődjenek [Mv; Told. 42/1. — [a]MT].

2. kirendeltetik; a fi dat ordin să iasă undeva; beigeordnet werden. *1828:* harmad nap mulva ă Ns V(á)r(me)gye ereje ö Klme ellen ki fogna vitetödni [Fejér m.; DobLev. V/1133].

kivitettethetik kivezényeltethetik; a putea fi trimis în misiune; hinauskommandiert werden können. *1792 k.:* ezen ország ... feles számu mezei katonaságot tart, akik a küljö (!) Tartományokrais ki vitettethetnek [UszLt X. 80].

kivitettetik 1. kiszállíttatik/vitetik; a fi dus/scos afară; hinausbefördert werden. *1794:* a' holt Test a' Templomban ne tartassék hanem tsak Predikatzio elött vitetvén bé annak végződésével onnan ki vitettessek ... a' koporsok jol bé tsináltassanak [Kv; SRE 315].

2. kiseprüztetik/üzetik; a fi alungat/măturat (din ...); (aus)gestäupt/verjagt werden. *1645:* (A fogoly) vrat kinek otalmara uolt keoteles, traducalta es diffamalta ... azert in exemplum alio(rum) ki vitettetue(n) czigan kezben adgyak es à plenger alat meg verettetue(n) pálczáual ... miuel ... sok akadaljokat szerzet è varosban, innet el Mennyen, legyen bekessegek teolle [Kv; TJk VIII/4. 29].

3. kivégzéshez elő/kivezettetik; a fi adus la locul execuţiei; zur Hinrichtung vorgeführt werden. *1603:* myerthogy nagy Balinth nem tagadgya hane(m) eleo nyelüewel megh vallya az theorweny eleot hogy eo foztotta megh az holt testet ... Tetczyk azert az theorwennek hogy elseoben lo farkon meg hordoztassek, masodzor hew fogowal megh fogdostassek es annak vthanna helyere ky vitettessek es kerekben teorettessek [Kv; TJk VI/1. 657]. *1660:* Veres Mihalyne Bartha Anna dolgat ... hellyben hattak eo kigyelmek, hogy ki vitetessek az Vizre es annak Modgya szerent megh probaltassek annakutanna annak hellyere vitettetven megh egettetessek [Kv; TJk VII/3. 294].

4. exportáltatik; a fi exportat; exportiert werden. *1677:* A' Réznek ez Országbol valo ki-vitele, abbol közönséges szükséget nemz, de ellenben meg-tiltása-is a' közönséges szabadsággal ellenkezik; Végeztetet annak okáért, hogy külömben ki ne vitettessék, hanem ha árosa ez Országban nem találtatnék [AC 236].

kivitt 1. kiszállitott; (care a fost) dus, transportat; hinausbefördert. *1594:* Ratio Vasorum Vacuorum ... Baghosson vagjon dezmara ki ujt hordo No. 40 [Somlyó Sz; UC 78/7. 14].

2. kiszállásra vitt; care a fost dus la faţa locului în vederea unei investigaţii; zur Besichtigung gebracht. *1794:* ki vitt Nemes V(arme)gye torvényes Executor Tisztt erőszakos ellent állásokkal az elég tételbe executioba meg akadályozták [SLt 17 P. Horvath Ferenc kezével]. *1798:* a' mi jobbitás esett a' Szöllökb(en), ... azoknak árrok a' hely színére ki vitt öregek által Hitek után meg betsültetvén ... a' Fell peres Aszszony ... által fizetendö summa pénz ezekben vettetett fel[a] [Gergelyfája AF; DobLev. IV/797. 26. — [a]Köv. a fels.].

3. külföldre vitt; scos din ţară, dus în străinătate; ins Ausland gebracht. *1677:* senki ez Országból Aranyat, és Ezüstöt ki-vinni ne merészellyen ... Ha penig az után tudattatnék-meg annak ki-vitele ... azon Transmissio végsőképpen meg-láttattassék, és itiltessék: Meg-bizo-

nyosodván penig a' dolog, vagy azon ki vitt materiát viszsza adni, avagy ahoz hasonlót vagy penig annak igaz árrát, a' Fiscus Tárházában bé-adni tartozzék, és azon fellyül a' tilálom ellen valo cselekedetért, két száz forintal-is meg-büntettessék [AC 61–2].

4. piacra vitt; care a fost dus la piață; auf den Markt gebracht. *1809:* az e' féle ki vitt szalonnákért meg nem büntettetett senkit az két Fél Communitas [Szu; UszLt ComGub. 1753u].

kivivődik 1. kiszállitódik/vitetődik; a fi transportat; hinausgebracht werden. *1866:* ha sietnek tudositásaikkal még a' visitatiora ki vivődnek[d] [Gyalu K; RAk 130. — [a]A rendelt taneszközök].

2. kihordódik; a fi cărat/dus; hinausgetragen werden. *1882:* Elhatároztatik, hogy ... minden bérfizető telektől az egyház földjére két szekér trágya vivődjék ki az egyes bérfizetők által [Damos K; RAk 200].

kivizsgál (hibát/panaszt) megvizsgál; a examina/cerceta; (Fehler/Klage) untersuchen/prüfen. *1837:* azt állítja az árendátor Kasza István: valameddig az esküttség ki nem vizsgálja a közhírré tett hibákat, mindaddig nem fizetné bé az árendát commonitásunk kasszájában [Jenőfva Cs; RSzF 132]. *1847:* mindezeket kivizsgálván, az egész dolgot úgy terjessze őfelsége szent színe eleibe [VKp 156 Varga Katalin kezével].

kivizslat átfürkész; a umbla în lung şi in lat (în căutarea vînatului); aus/aufspüren. *1803:* Az ebekkel az erdőt ... hajtom: fel-hajhászom ... fütyészem ... veretem, buvom; ki-vizslatom, fürkészem, hogy vadat ejthessek [MagyVir. 166].

kivizslató kb. kiváncsiskodó; curios; herumspürend/schnüffelnd. *1771:* Persi meg marad ... szelid jo erkölcsű Aszony szép gyapat fano nem ki vislato [Csesztve AF; Ks 96 Haller Zsuzsanna lev.].

kivon 1. *átv is* kihúz/vesz vhonnan vkit/vmit; a scoate pe cineva/ceva de undeva; jn/etw. herausziehen/nehmen. *1570:* Seres Lěrinczne Sofia azzon ... valya ... Egy lean ... Az zalmara fwta otth be asah Magat az zalmaba, Azonba ely Jěwenek az varas Zolgay addegh keresek hogi megh Talalak Es az zalmabol ky vonak ely vywek fogwa [Kv; TJk III/2. 89]. *1592:* Nicolaus Mark ... fatetur, Tablas Matiassal ketten kwlde minket Mezaros fabianne kerelem zerent Bachi Peternehez, hogi megh kerdenwk azont mondana ammint ennek eleotte az swteohazba zolt volna, tudni illik fattias kuruanak, Pelenger ala valonak, es kit az drabantok alol vontanak volna kj [Kv; TJk V/1. 232]. *1633:* monda Phvleop Palne Timar Janosnenek miert loptad el az en beoreomeot es az Timar Janosne beorej keozül vona ki az Maga beoret [Mv; MvLt 290. 134b/2]. *1697:* Kerdém hová mégy Sogor Aszszony monda ... az Iskolába megyek ... ki vonom az ördőg lelkűt ma Szebenit az Agyból, mondam neki az lelkedre kérlek Sogor aszony ne gyalazd magadat, hiszem vagyo(n) neked olyan urad, mint Szebeni [Szentgyörgy Cs; CsJk 6 Szentt Györgyi, al(ia)s Bánkfalui Szebeni György (53) pp vall.]. *1698:* egj rakonczat ki vona a szekérből, azzal üte Lupuli Istvánhoz [Hídvég Hsz; HSzjP Szakal Martonne Keresztes Anna (24) jb vall.]. *1701:* Kovács Palnenit egjszer egj Legenyt az Derekally alol vontak volt ki [Cseb U; Ks 90].

Szk: *szeget ~. 1581:* ket legennek hogy az Szeget ky wontak es zarufakat hordotanak attu(n)k d. 24 [Kv; Szám. 3/IV. 7]. *1582:* harom leginjnek hogj harom napra Segytthenek. Sendelt hordanj, es zegett ky wonthanak attam d. 36 [Kv; i.h. 3/VII. 9] ✱ *vki kezéből ~. 1594:* Dorottea, Deway Janos felesege vallia ... Hogj Kazta Jstwan, Az hatalmaskodok elle(n) be esek aytonkon, es en megh fogham ereossen tartom vala, de ky vonak kezembeol, es ky toliak Az Kapun [Kv; TJk V/1. 469]. *1638:* egy Baltat ragada, hogy Vayda Mihaly Vramot adgio(n) üsse, de megh ragadak es ki uonak kezeböl [Dés; DLt 402].

Sz: *vki szájából ~ja a koncot* vki szájától elvonja az ételt-italt. *1585:* Anna Aztalos Imrehne vallia ... Monda Istua(n)nak a' Biro Mihaly leania, Zereteo Istua(n) vram Nem Vonzuk ky Zadbol a' konczot Igial ha kel, Monda Istua(n) kurwa lelek Curwaneó megh az Curwa Aniad sem vonna ky zambol Az konczot, Ezen eozwe Menenek és egybe chompolodanak, valtigh vonak egy mast [Kv; TJk IV/1. 536].

2. (kardot/tört) hüvelyéből elő/kiránt; a scoate/trage afară (din teacă); (Schwert/Dolch) aus der Scheide (heraus)ziehen/zücken. *1568:* Michael chaplar ... fassus est ... az bornemiza zolgayt latta hogy darabfakkal vzik uuolt az fratay Gergely zolgaiat ... Az legeny penig Maga otalmaba vontha ky az zablyat [Kv; TJk III/1. 140–3]. *1569:* bernald balas ... megh ecczer az kardotis felig, ky vonta vala, es vgy fenyegeti vala apamat [Mezőbánd MT; VLt 7/692 Blasius Zabo de Band vall.]. *1600:* Azon Jakochy Andras ki vonta a' zabljat, az aiton be kezde eöklelni ferench Janoshoz [UszT 15/65 Georgi Andras Zenthegihazas olahfalvy zabad zekely vall.]. *1630:* lata(m) hogj ez az Halom Gieörgj ... ot az Aztalos Marton haza eleöt kardoskodik vala, szidgja vala ereőssen Asztalos Martont esse lilek fianak, hogj iüiön ki szinte ki nem vonta vala az kardot [Mv; MvLt 290. 258b]. *1724:* Naláczi Lászlo ur kargyát ki voná, Pasko Sigmond ur(am) az Pálczájával hadoz vala, Naláczi Lászlo ur(am) penig az kardal Pasko Sigmond ur(am)-hoz lédgyinte [Mihályfva NK; BK sub nr. 984 Matthias Kováts (36) ns vall.].

3. kivonszol; a tîrî afară; hinausschleppen. *1568:* georgius gombor (?) ... fass(us) e(st), Ezt lattam hogy az Zabo gasparne zolgaya, az kayantay Embert ky vona az konhabol, es egy darab zǫlǫ karoual adig el vere hogy mynd el tǫrek Rayta [Kv; TJk III/1. 196]. *1588:* Monda Pascha vayda ... Bestye kwrwa fia ream rohananak Mezitelen fegywerrel meg foganak Meg keotczeonek (!) az vtzara ky vonanak ereossen meg verenek rangatanak [Zsákfva Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. *1591:* Sas Georg vallia ... keresswk az gilkost, tehat egi kertbe uonta megh magat: ki vonuk onnat es az Capitan kezebe aduk [Kv; TJk V/1. 163]. *1596:* Miklos be megyen, ysteöken fogia ki vonnia az Jt zellel vondoztak minth zerettęk, vgj uagdallyak megh [UszT 11/54 Gr. Istuanfi de Kaidichfálúa jb vall.]. *1654:* hallam azt Mihaly deaktol hogi megh szida marczona kurua fianak Jstua(n) deakot s azt monda hogi mit sugorogh az matkaja kwrűl hizem elötte wolt az eleöt, ha hazara megyen hazaboljs kj uonnja [BLt 7 Mihaly Andras Jakab faluy[a] (40) pp vall. — [a]Cs].

Szk: *hajánál fogva ~. 1568:* Petrus Bak ... fassus est, Ezt latta(m) hogy az kayantay embert az zabo gasparne zolgaya hayanal fogwa vona ky es vgy vere, egy karoual amynt zerethe [Kv; TJk III/1. 196]. *1582:* Latam hog ez fel perest ky vonak ketten hayanal fogwa [Kv; TJk IV/1. 14].

4. kihúz/ment; a scoate, a salva de la înec; (er)retten, bergen. *1573:* Beke gergel ... azt vallia hogi mykor Segeswarrol Ieouenek Meggies fele ... mykor az Togatnal Ieouenek haylany kezd az Baly gĕrgy kochia ... De azomba Be deol az Thoba felesege germeky Rayta voltak. Azt latwan Eo zeokellet Be az thoba Es vgi vonta ky feleseget ... Mongia az azzony hogi meg egik germeke oda vagion esmet Be Ment es az vyz fenekereol vonta fely egi leankayat [Kv; TJk III/3. 270]. *1710 k.:* én ott a fán csüggöttem a vízben, osztán egy övemet veték bé, kivonának [BÖn. 568–9].

5. kiemel/vesz; a ridica/scoate; herausheben/nehmen. *1638:* az Csizmadia Ista(n)ne ugi el holt vala hogi az szekerbölis en vonam ki az Aszont [Mv; MvLt 291.121a].

Szk: *féket ~ a ló fejéből. 1593:* bekes Jstwan zolgaia ... egj wj zekeres féket wont kj Az lûnak az feiebol [Kv; Szám. 5/XXI. 126]. *1636:* az Sombori Jstvan loua ... vond ki az feket az fejebol [Mv; MvLt 291. 72b].

Sz: *az istrangot vki nyakából ~ja* a kötelet vki nyakából kiveszi, vkit megment/szabadít a bitófától. *1592:* Margit foris Gasparne vallia: ... Zeoch Janosne mongia uala Gasparnak, te Gaspar ... az Istrangot az niakadbol vonak kj [Kv; TJk V/1. 291].

6. (helyéből) el/kimozdít, kiemel/húz; a mişca din loc; (von der Stelle) wegrücken/herausheben/ziehen. *1570:* Zytta Es haygalt Rea zeoleyebe, karot vonth ky az Alperes zeoleye gepwyebeol [Kv; TJk III/2. 48]. *1585:* O war Kis aytoianal walo palonak Eggik Choweket ky wonta wala az Jeg az korczolias hogy be wertte ötöd magaval Atta(m) f.—d. 6 [Kv; Szám. 3/XXII. 75]. *1596:* latam hogy 16 karot ki vontak úala az felperes kertibe az Alperesek [UszT 11/66 Gr. Miklos de Kobatfalua (63) pp vall.]. *1639:* immar akkor megh eset volt az karlatok hogi fel bontottak az szekeret ... az keötelet megh ottak az ispeltis ki vontak szepen s ugi vettek ki a poztot, megh esmet szepen be czenaltak [Mv; MvLt 291. 186b]. *1685 e.:* (A) fedeles kert ... Ajtaja vas sarkos ... egyik vas sarkot ki vonták, az ajto felbûl [Borberek AF; MvRK-Lev. Urb. 10].

7. el/félrehúz; a da la o parte; zur Seite/wegziehen. *1614:* More Gasper bezellette enneke(m) hogy egyczer egy Czyuport feözet volth Imrephine egy varaslo vĕn Azzonnyal az twznel ... az Vén Azzony be fut Jmrephinehez s mond neki Ngos Azzoniom ne(m) tudom mi vagion az twznèl, de azt mondgya hogy Gabor, Gabor, hamar az Jstenert Vonnyak ki az twzteöl ne feöyeön oly hamar, Merth Vgy Jeö Bathori Gabor[a] lowa nyaka zakadttaban hogy talam megh hal [VLt 53/5267 L. Bornemizza de Colosvar (23) cubicularius et apparitor Medgyesen vall. — [a]A fej. — a varázslás következtében — kedveséhez, Imrefinéhez].

8. (emberi/állati testből) kiszed vmit; a scoate ceva (din corpul unui om/animal); (aus dem Körper eines Menschen/Tiers) etw. herausnehmen. *1584:* Fodor Albert vallia ... egy leankamnak a' zemenek Niaualiaia leön, Es Nagy Rutsagot zeört es egieb rutsagot Nialtanak vontanak ky zemebeól [Kv; TJk IV/1. 247]. *XVIII. sz. eleje:* A melly lo vagy Kancza fel borzadva vagyon, bágyatul viseli maghat, vony kégyö fü gyökeret, ă mellye hegyesibe annak minden részeibul egybe vonnya a rút genetséghet, és mind ă Szugyin folyik ki, de negyed napra ă gyükeret ki kell vonni a Szugyibül, es az Orvosság ă lónak sok fèle belsö nyavalyainak meg elözésére valö [JHb 17/10 lótartási ut.].

Sz. *1568:* Michael trefa ... fass(us) e(st), Ezt Tudom hogy balint Tiwadar monda zanizlo keneznek, hogy myert Jyeztetek el az legent, s monda zanizlo kenez, en ne(m) Iyeztette(m) hane(m) azt monda(m), hogy ne wonnya ky az twuiset az mas Ember lababol, es az eo lababa tegye [Kv; TJk III/1. 204]. *1667:* Én, látja Isten Szilvási uramat ... úgy szánom, ki nem írhatom, de azt nem cselekedhetem, hogy az ő kegyelme lábából kivonjam azt a tüvisset s magam lábába verjem [TML IV. 86 Teleki Mihály Katona Mihályhoz].

9. *vki nyelvét ~ják* kiszakítják/vágják a nyelvét; a-i smulge/tăia limba cuiva; js Zunge herausreißen/schneiden. *1583:* Petrus Gruz ... fassus est ... Am Balas kovachne eg kamaraba Reytezet Balossy Gergelliel, hon Ne(m) volt penigh Akkor Balas kowach, ky Iambor Azzonyhoz Nem Illenek En Monta(m) Nekj, Mit zolasz te gonoz Azzony ha Neked ezert kj Vonniak Nielwedet. Es monda Kwrwa gondollion velle, Meg kwldwlom Az varost es meg valtom Nielwemet [Kv; TJk IV/1. 149]. *1674:* Causa R. D. Andreae Vezekenyi Pastor(is) Eccl(esi)ae Rettegiens(is)[a]. A proponit. Ennekem azért kellet Szent Georgine Aszszonyomat az sz: szék elib(en) citáltatno(m), hogy engemet hol edgyüt s hol masut illetlen szokkal diffamalt mellyek tisztem es szemelyem elle(n) valok; leg kiváltképpen hogy violentiát akarta(m) rajta tenni mellyet ha nem doceálhatna a nyelvét vonynyák ki es a perrengelre szegezzék [SzJk 126. — [a]Retteg SzD].

10. kihajt/üz; a alunga/izgoni; hinaustreiben/jagen. *1588:* biro vra(m) adatot egy Cigánnak hogy az varasbol egy komondort vontak ky d. 2 [Kv; Szám. 4/I. 24].

11. (halat hálóval) kifog/húz; a pescui/prinde peşte cu plasă; (mit Netz) ausfischen. *1744:* a Korda Györgyné Aszsz. ö Nga tojab(an) ugy annyira meg szaporodott volt az hal, hogy ... egy Vonással hat s hét Száz halat is ki vontak [Mezőszengyel TA; JHb XI/18. 27].

12. ki/felvontat; a duce (în) sus; heraus/auftragen. *1588:* Tanachy es Byro vram Akaratyabol vöttunk wolt 7 hordo Borokat ... Korchiolyasnak hogy azon 7 hordo Borokat ky wonta es pinzekbe esmeg be ereztette fyzettem nekye f. 4. d. 74 [Kv; Szám. 4/III. 39]. *1596:* Biro vram paranchola, hogi az kik az Chizar Tamas borat ki vontak, az melliet Apahidara kwldeottek eo kegme(ne)k, hogi megh fizessek nekik, fizettem f — d 16 [Kv; i.h. 6/XXIX. 70 Bachi Tamas sp kezével].

13. (kezet) ki/visszahúz; a-şi retrage (mîna); (Hand) zurückziehen. *1638:* ezt az Sombori giürkatis latam hogi az cló rwha[a] alol uana ki az kezet, es megh mondam a' hitetlen kürua mit kotorasz ott [Mv; MvLt 291. 142b. — [a]Varga Miklósnénak].

14. kifeszít; a întinde; ausspannen. *1701:* Az köz Poszto ... ha ... meg lesz ványolva vonnyák ki a Rámán harmincz öt singre ... hogy inkáb visgálhassák ă Láto Mesterek az hibáját az szövésben [Kv; PosztCArt. 10].

15. (vizet) el/kivezet; a scoate (apa); (Wasser) ab/hinausleiten. *1757:* az Ik ... banyajok(na)k Colálásától egjebütt el nem fogottatt(na)k. hanem azan hely az hol az viz van maradgjan vesztegségben se az vizet ki ne vonnyák se an(na)k uttyát ne igazgassák hogj az Oculatorok meg láthassák ugj az mint az dolog van [Torockó; Bosla].

16. *a fegyver ki vagyon/volt vonva* harci készültség(ben) van/volt; a fi gata de luptă; in Kampfbereitschaft stehen/gestanden haben. *1606:* teoreok es ⟨ne⟩met cziazar keozeot most is ki uonua uagion az feguer [UszT 20/17]. *1662:* mind csak a mi üldözésünkre volt porta fegyvere kivonva, a magokét nem akarták hüvelyekből kivonni [SKr 467. — II. Rákóczi György vádja a vele szemben fej-mé választott Barcsay Ákossal való vitában].

17. vkit vmilyen kötelezettség alól kihúz/vesz; a scuti pe cineva de anumite îndatoriri/obligații; jn irgendeiner Pflicht entziehen. *1587:* az meg Cserelt Jobbagjot Njwtodj Gjeorgj vram Semmj keozeonseges falw dolgabol mint hid, porgolat zent egj hazon valo chenalas ... kj ne vonnya es attol meg ne tartoztassa [Nagykend KK; LLt].

18. *nyilat ~* nyílcédulával sorsot húz; a trage la sorți, a hotărî, prin sorți, o împărțeală; durch Pfeilzettel Los ziehen. *1592:* Aztis tudgia hogy Herczegh Pallal valo ozlasakor Herczegh Georgynek Jutot Tot Janos mind fyaiual eozüe, mert eo vontha kj az Nylatis rea [DLt 235 Lucas Fodorhazy de Nema jud.nob.com.Zolnok int. vall.]. *1714:* Infra scripti recognoscáljuk, Hogy az mely divisor Méltos(á)gos Urak Branicskai joszágrol valo nyilakot bé pecsételve hoztak ... Azon nyilakot kys vontuk magunk subscriptionk és pecsétűnkkel corroborálván [Branyicska H; JHb XL.V]. *1761:* Krakkai Péter Uram(na)k offeralta B. Josika Daniel Vrfi ö Nga maga részéről valo Nyil vonást, kiis a Maros parton fekvö Curiarol valo Nyilat vonná ki [uo.; JHb XXXV/46. 17]. *1799:* néhai T. Jármi Agnes Aszszonytól maradt Joszágot midön fell osztani szándékozták és a nyilokot ki vonni ügyekeztek az Expo(ne)ns Aszszony ... férje ... azt proponálta ... hogy ha az osztozo atyafiak nyilvonás nélkült atyafiságoson meg egyeznek, tehát ... azon nyilot, a melly a választástól meg marad, az Exp(one)ns Aszszonyal részibe elvéteti [Ne; DobLev. IV/821].

Nyilas osztálykor a felosztandó ingóságokat v. ingatlanokat egyenlő részekre, nyilakra osztva nyílcédulákra írták; az így kialakított nyilakra aztán sorsot húztak.

19. leszámít/von vmiből vmennyit; a scădea ceva din ceva; von etw. etliches abrechnen/ziehen. *1760:* ez a haszontalan korhely Somai Gergely ... Nem méltó, hogy emberséges ember conversatiot tartson vele. Azért jóbarátim száma közül is kivonom [RettE 101]. *1833:* Minden vederböl egy garast le vonva 1 f 36 xr. s ezt ki vonva a' 103 fbol 24 xrbol valamint a 29f 19 xrt ... marad még fizetni való restantia [Somb. II].

20. kihúz/töröl vmit; a tăia/șterge ceva; etw. (aus)streichen. *1584:* Viczey Caspar vallasa es Barat Peter vallasa ide eleo vagion A masodik foliümon megh Irwa, Iollehet ky vonta(m)[a] [Kv; TJk IV/1. 290. — [a]Valóban a 286. l-on ki van húzva a jelzett két vallomás]. *1602:* Zatthmary Andrasne Cathalin azzony ... vallia ... Zep Janos ... mondotta Jgyarto Simonnak Jmmar koma vond ky Regestrumodbol ezt az Adossagot mert mostan halandok vagiunk, es ha holtom teortenyk felette nehez volna ha felesegemet awagy gyermekimet busitanak erette [Kv; TJk VI/1. 573]. *1637:* az mely szöniegh ennalam vagyon zalagba(n) azt az testamentombol ki uontak mert az Aszony az Ura temetesere keölteötte [Mv; MvLt 291. 77a]. *1701/1720:* az levél nem igaz, ki vonták az harminczkét forintott, hogy Felesegem után valo gjermekimet ne illesse [Szentgothárd SzD; WassLt Nic. Santa de Pulyon[a] (45) ns vall. — [a]SzD].

21. kiszív/választ; a extrage/separa; aussaugen, trennen, absondern. *1574:* A cemment Negy allatokra vagyon fondalva: teglara, sora, fekete onra es veres rezre. Mert ezek nelkwl az arannak az o tekeletessege es allapattiara Nem hozhatny; az tegla so hathatos allatok annera, hogy valamy ezust az aranban vagyon, azt Magokban kyzyak. Az on kegig es az veres rez az ezustot, Mellieth az tegla es so ky vont es hozza zitta az aranbol azt Megh tartiak es oltalmazak [Nsz; MKsz 1896. 291].

22. *~ja magát.* **a.** kihúzza/szabaditja magát (vhonnan/vmilyen helyzetből); a se scăpa (de undeva); sich aus einer Lage befreien. *1600:* Georgius Chiere ... fassus est ... Sardy Janos az zolgaianak az ewsteokebe niul vala de ky vona kezebeol magat [Kv; TJk VI/1. 444]. *1774:* Tonka Nutz ki vonta magát keziböl, és ottan levö égy osztovátában valo Hasajoval meg utötte Karját [Paptelke SzD/Mocs K; KS Conscr.]. — **b.** vmely közösség irányítása alól kihúzza magát; a nu accepta să fie îndrumat de o comunitate; sich der Lenkung/Leitung einer Gemeinschaft entziehen. *1570:* Buday Thamas Es Eotthwes Janos ceh mesterek Bizonsagi, Eotthwes pal Ellen, hogy Egez ceh mywelte az Bwntetest, Eothwes palon, Masodzor Eotthwes Pal az Ew engedetlenzegewel mywelte azt hogy az cehböl ky vonta Magath [Kv; TJk III/2. 1]. *1578:* En Zamossy Pether, Feyedelmewnk ew Nagha zolghaya wywarban[a] ... ez el Mult Napokban, az Nymethy Nehai Zeoch Istwannetwl Annazzontwl ... weotthem wala egy hazatth ... Ezt megh Erthwen az Deesy wraim waroswl, Tharthwan Attwl hogy En Ew keozteok azt az hazat megh Nemesithenem, es magamat, az warossy Eggyessegbewl ky vonnam, waroswl Enghemet azon hazbwl ky wetettenek wala es pynzemet le Theottek [Dés; DLt 202. — [a]A szúv-i várban]. — **c.** vmilyen munkából/vmely kötelesség alól kihúzza magát; a se sustrage de la o anumită muncă/îndatorire; sich der Pflicht irgendeiner Arbeit entziehen. *1593:* az keozeonsiges tereh wiselisbeol magokat az limitatio ellen ky akaryak vonni [Dés; DLt 241]. *1594:* Megh ertettek eo kegmek biro vramnak panazolkodasat az eorzes dolga feleol, Azert eo kegmek ekkeppen vegeztenek feleolle hogi az Birak vraim kwwl, Tanachbeli tiztviseleok, polgarok kwwl kapu kolch tartok, Jspotali mesterek kwwl, minden rendbeli zemeliek eorizzenek, es senki attol magat ki ne vonnia [Kv; TanJk I/1. 233]. *1649/1681:* Haczok nevü Varosomban megh telepedet Jövevény kereskedö Görögöket ... minden paraszti szolgalattul, adozastul, szedö vévö expensaktul ... Immunitaltam ... Az mi penig közönséges jo, Templom, Schola, Pap haza, es az Malmok gattyanak megh csinalassa, abbul eö magok sem Vonnyak ki magokat [Vh; VhU 311–2]. — L. még AC 233; CC 2.

kivonás 1. kihúzás; scoatere; Ausziehung. *1725:* Az el bontott Tornáczon valo Sendely Szegek ki vonásáért az

Czigány Gyermekek(ne)k fizettem Den 9 [Kv; Ks 15. LIII. 5].

2. elő/kirántás; scoatere (a din teacă); Hervorziehen, Herausreißen. *1633:* aztis hallattam hogj supogot az szabliaia, de ki vonasat ne(m) lattam [Mv; MvLt 290. 135a/2]. *1666:* Nemzetes Gávai Miklos Ur(am) vívén ki bennünket Doboka varmegyeb(en) Olah Budakra Executiora ... előnkben jűvén az Falu végre Apaffi Istvanne Aszonyom eő Naga procuratora Eőtveős Peter Vram ... Az Olah Budakiak kepeb(en) ki iővén az egész Faluval edgyűt Repulsiot tűnek mezetelen kardnak ki vonásával [O.budak BN; Ks 41. C. 7]. *1671:* ha mellyik fél bántodását praetendallya, az illyen dologban egy fegyvernek ki-vonásával, vagy mutatásával obvialhattya per viam repulsionis (: ha ki azzal akar élni :) az executiot [CC 76]. *1736:* a legitima Executiót nem admittálta; hanem egy kardnak félig való ki-vonásával Repellált [Dés; Jk 205a].

A kardnak már csak félig való kivonása is a régiségben a törvényes ellentmondás, ill. tiltakozás szokásjogi jele volt.

3. (helyéből való) el/kimozdítás, kiemelés; mişcare (din loc); (von der Stelle) Wegrückung/Aushebung. *1751:* Metyies Igna Expositioja. Bénzó nevü hellyemen edgy kész ágasakra hellyheztetet kotárkámat ... az helynek bajos volta miá el nem vihette ... más katárkához ment ... kisseb lévén annak ki vonására haza hozatására tsak edgy ökröm lévén, az biro ökrivel edgyben fogta és hazais hozta [Vályebrád H; Ks 62/22].

4. elvontatás/szállítás; transportare; Weg/Fortschleppen/beförderung. *1598:* Tordara mentem hayo dezka uennj uottem 25 dezkat f 6/29 az ky uanasatul fyzettem d 25 [Kv; Szám. 7/XVI. 122].

5. fel/kivontatás; urcare, aducere; Hinaustragung/schleppen. *1582:* Az Quartas Vraimtol weottem egy 75 wedres bort attam erette f. 7 ky wonasatol attam az korchyolyasnak d. 12 [Kv; Szám. 3/V. 20 Lederer Mihály sp kezével]. *1587:* az mely bort az Bek Leorincz pinceyebeol az zegynyek zamara adanak annak az ky vonassatol es be ereztesseteol attam az korchyolasnak d. 50 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 12 Zabo György isp. m. kezével]. *1621:* Korchiolias Martonnak az egy hordo Chyknak ki vonasatol Szeller Marton vr(am) pinczeiebeol fizettem ... d 10 [Kv; i.h. 15b/XI. 274].

6. *nyilak ~a* nyilas/nyíllal való sorshúzás; tragere la sorţi (pentru a hotărî o împărţeală); Losziehung durch Pfeil. *1728:* A' Lekenczei határ felöl kezdödvén ă nyilak ki vonása; Az elsö Nyil jutott, Jármi Györgj Uram(na)k [M.déllő TA; IB VI. 225/14]. *1769:* az udvarb(an) mint egy harmad Napig tartott osztoztatások s Nyilaknak kivonásáig ... a Tit Két atyafiaknak magoknak Cselédeikkel együtt mind a közösből lött intertentiojok [Felőr SzD; BetLt 7 Nic. Barta (54) jb vall.]. *1793/1794:* NEnyedi Szánto Sándor Ur ... kéri a In(clyta) Commissiot, hogy még avagy tsak három napi idő engedtessek hogy a' maga Leveleit producalhassa, addig pedig a' Nyilaknak ki vonása marasztassék el [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 13b-14a]. — L. a *kivon 18.* alatti jegyzetet.

kivonat *ige* **1.** kihúzat; a pune pe cineva să scoată ceva; hinausziehen lassen. *1582:* Az waras zege az kytt ky vonatam kytt az Rosda megh nem eott, volt negy Ezeor [Kv; Szám. 3/V. 26 Lederer Mihály sp kezével]. *1597:* Az letzekbeol sindelegbeol kj vonattam a' zegeket ezeketis fel vertek [Kv; i.h. 7/XII. 25 Filstich Lőrinc sp kezével]. *1609:* Az melj zegeket az Silipbeol kj vonatta(m) ... azokat Jgengettetem meg az Chigannal fizettem Teolle ... d 16 [Kv; i.h. 126/IV. 48].

2. kihozat, a pune pe cineva să aducă afară ceva; her/hinausbringen lassen. *1570:* Dengelegy Peter azt valya ... hogi egy vasarnap az Nagi Neste leania eo vele ket Ladat az Mezar zekbewl egy kamarabol vonatot ky, es az keofal melle egy kis hazba vitette be vele [Kv; TJk III/2. 66d].

3. el/kiszállíttat, kihúzat vhová; a dispune să fie transportat; irgendwohin hin/weg/fortbefördern lassen. *1588:* Kouetkozyk Az Waros Toúara valo Kolchyege ... Azon Kazakat Kyuel az Nadat Aratyak attam f. — d. 8 ... Zemet Byraknak, hogy az Nadat ky wonatak az Tyzed alyaual attam ... f. — d. 12 [Kv; Szám. 4/III. 22]. *1609:* Az Jstua(n) uram loua(n) vonattuk ki az etelt[a] [Kv; i.h. 126/IV. 414. — [a]A Királyrétére a kaszásokhoz]. *1653:* a székely urak ... taraczkot, ágyukat vonatának ki [ETA I, 46 NSz]. *1680:* Regeni Aztalos Janos ... Varos Directora leven, ugyan az Nemes Varos parancsolattiabol Nemzetes Veresegyhazi Mihaly Ur(am) hazatol az Tipograffiabol az Eniedi idegen bort ki vonattam az piaztra (!), es feneket be ontvan az privilegiom tenora szerent az földre bocsattuk (!) [Kv; ACJk 32b]. *1736:* az Papis egy általag bort az falu kőzönséges uczajára az porandra ki vonatván oda adta a Falusiaknak [Algyógy H; BK].

4. ki/felvontattat; a dispune să fie scos/urcat; hinaus/herauftragen lassen. *1571:* kirem kdet ... hogy te kmed kwldene eg' Emberit az en Emberemmel oda petresffalwara, kj hadna megh az kmed zowawal az zeginsignek hogy chak eg' vedret se adgianak addig se papnak se senkinek mig az vr w Naga dizmasa oda nem mygien ... az papnakis Jzennje Megh kd hog ligien veztegsigbe ne hordgia es ne dezmalia az mustot az en Emberem nelkwl, ha azt akaria hogi pinchejbwlis kj ne vonassam [Kentelke SzD; BesztLt 3572 Joan. Thorma provisor Casp. Zwch beszt-i főbíróhoz]. *1582:* fizettem az korchyolyasnak hogy kis Azzonyu(n)k zamara Egy bort ky wonatot az weres peterne pinczeyebeol d. 25 [Kv; Szám. 3/VIII. 28]. *1632:* Capitan Vram pinczejiben két Negiuenes bor, kiket az Inuentalas eleőtt egi nappal uonattak uolt ki, az teőb borok keözzwl, ô bort akarua(n) erette adni No 2 [Fog.; UC 14/38. 115]. *1774:* most három Esztendeje akkori Tisztarto Csutak Uram ... három Hordo Bort Vitetett Katonába ... égy Hordo Bort, melly legjobb volt Éjtzakának Idején vonatott ki ă Pintzeböl [Mocs K; KS Conscr. 38].

5. (fogat) kihúzat; a pune pe cineva să scoată (dintele); (Zahn) ziehen lassen. *1727:* Luka és Júvon itt K. Lonán lovászkodván ... edgyűtt ismét el szökvén ... Luka lovat tanitván ă loval le esett, és ă fogat meg ütvén s az ütis miatt meg feketedvén ki vonatta hogy inkább meg ne esmerjik [Kendilóna SzD; TKl].

6. *vki nyelvét ~ja* vki nyelvét kiszakíttatja/vágatja; a dispune să fie smuls/tăiat limba cuiva; js Zunge herausreißen/schneiden lassen. *1573:* Nerges peter Azt vallia hogi ... az vchan Megen volt lakatos peterne leorinch ky leot es Azt Mongia volt; Te lator te koffa Eb vagy ky vonatom Nyelwedet es az alfeledre foldatom [Kv; TJk

III/3. 248]. *1614:* Tudom azt hogy Kamuti Farkas Vram gyakorta hitta az feyedelmet Vinczre. Hogy iere Kglmes Vram Vinczre Jgyunk Aztis hallottam hogy mondotta ne gondolliunk velle Kglmes Vram had Czyueghienek (!) reank, kiuel mitt gondolunk ki kellene egynek az Nyeluet uonatnunk, a fele zoo hordozoknak az bestye kuruaknak [Nsz; VLt 53/5267 G. Keörtuelyesi (21) vall.].

7. *sátort* ~ sátort felvonat/kifeszíttet; a dispune să fie ridicat cortul; Zelt aufschlagen lassen. *1705:* Ma reggel a lovas németek mind kimenének ide a sánc eleibe, holott baron Tige és Montecelliék sátort vonattanak ki [WIN I, 430].

8. nyilcédulákkal sorsot húzat; a pune pe cineva să tragă la sorţi; durch Pfeilzettel Los ziehen lassen. *1761:* midőn a Curiákról való Nyilak készek lettek volna, egj kucsmába tévék őket, és offerálá B. Daniel Urffi ő Nga, Imreh Vrnak hogj elébb ő Nga vonna nyilat, de Imreh Ur azt felelé Daniel Vrfinak; Vonnyon Ecsém Vram az Urfiis magának ki vonata egjgjet Illyei Krakkai Péter Vrammal [Branyicska H; JHb XXXV/16. 13]. — L. a *kivon 18.* alatt a jegyzetet.

9. töröltet; a dispune să fie şters; streichen lassen. *1573:* vegeztek volt eo k.varosswl Ez elymwlt gywlesben, Az leszegeo haydwk es egieb Jeowen (!) Emberek feleol kyk az varosnak gondot es Bwt hoztak ... Ne engedjek az varos Newe alat elny kereskedny eoket, szeot vgian az Regestumbol ky vonassak ha oda Irtak volnais az feleket kyknek Eoreksegek es hazoknepe Ninchen [Kv; TanJk V/3. 75b]. *1613:* Eo felsege[a] az Orzagal ellene valo vetsegwnkertt, feleolleonk az minemeó Articulust iratott es Czinaltatott volt ... azokott eo felsege cassaltassa es ki vonassa, Arulo neveonk orzagunkban ... ne legien [KJ. — [a]Báthory Gábor]. *1739:* A.A.[a] respondent ... ő kigjelme az appellátát vonassa ki és ereszkedgjünk a Dolog mellé [Dés; Jk 317a. — [a]Értsd: az actorok, azaz felperesek].

kivonat /*n* extras; Auszug. *1848:* Mar a havi kivonatot is el készítem, a mit is edig csoportos el foglalásom miatt nem tehettem [Mezőcsán TA; Born. F. le Lukács György br. Bornemisza Jánoshoz]. *1849:* Hogy ezen kivonat a' két rend beli ki nyomozásba le sorolt Tanuk hit szerinti vallás tételekböl ... ugy emlékek szerint szovalis elöttünk tett Fel Fejtésekböl irtuk ki (így!), arrol igaz Hitünk szerint tészünk bizonyságot Héjosfalván Május 7-én 1849 ... BabÁs Gáspár és Orbok Moses Ki nevezett Biztosok [Héjjasfva NK; CsZ]. *1868:* Ezennel ... kötelességekké tétetődik komolyan, a' T. Uraknak hogy ezen katonai esketésekről szollo kivonatokat ... az 1866ban ki küldött minta szerint bé küldeni (Gyalu K; RAk 148].

Szk: *anyakönyvi ~. 1862:* Az erdélyi Korlátnokság rendelete, hogy a' leg szigorubb igazsággal adják ki az Anya könyvi kivonatokat a bé sorozando ifjakra nézve [Gyalu K; RAk 75] ✱ *keresztelési ~* keresztlevél. *1855:* a' kaczkai Ev. Ref. Sz. Ekklesia Anya könyvének keresztelési kivonattya [Kackó SzD; Végr.].

kivonatás töröltetés; ştergere; Streichen. *1642:* Az my penigh azt prętendallia ... hogy ne(m) akarna azt az Caussat prosequalni ... ky is vonatta[a] ... in facie Sedis Jud(icia)rie leot az ki vonatas es Annihilalas [Dicsőszentmárton; Ks 39. XVI. 3. — [a]A protokollumból].

kivonatik 1. kihúzatik; a fi scos; (her)ausgezogen werden. *1846:* az elbontando hid karzatjaiba netalán találtathato oszegek kivonatván, mellyeknek számát tsakis azután lehetne meg határozni minekutánna ki vonatnak, egyébaránt a felállíttando hidhoz kivantatnak ... 152 darab, 9 hüvejk hoszszu szegek [Dés; DLt 858/1847].

2. *nyelve ~ vkinek* nyelve kiszakíttatik/vágatik vkinek; a fi smuls/tăiat limba cuiva; js Zunge wird herausgerissen/geschnitten. *1654:* az el mult napokba(n) Rút illetlen, es mod nelkult valo oczmany szőkal szidalmazőt Raduly passara ... azert azt mondom ... az nyelve az alla allat vonassek ki [Szád.].

kivonattat 1. kihúzat; a pune pe cineva să scoată; herausziehen lassen. *1593:* Mikor az templum hiazassat elkeztük vala akor segitet 2 legeny az Achoknak ... Attunk nekik ketten f — d 20 ... Item o hiazo zeget vonattattunk ky az czyganokkal 8100 Azoknak kj vonogattastol Attunk f 1 d 12 [Kv; Szám. 5/XX. 124–5].

2. töröltet; a dispune să fie şters/radiat; streichen lassen. *1710:* még Apafi Mihály idejiben, a német bejövetelivel, külön szakadván a pápista urak, förendek, sok projectumokot adtanak vala be a több religióknak, kívánván kivonattatni mindazokat az articulusokot, melyek régi időktől fogva a pápista religiónak exercitiumát Erdélyben meghatározták vala [CsH 300. — 1699-re von. feljegyzés].

kivonattatás el/kivitetés; îndepărtare; Fort/Herausbringung. *1677:* Ha valamely Nemes ember házához Fejérvárátt valamely lator bé-szalad, kiknek házok exempta, a' Vármegye Tisztei, avagy ... a' Nemesség Hadnagya ... tartozzék ... reá menni ... én akar ki házánális meg-fogni ... ha a' Tiszteknek elégséges ereje arra nem lenne, a Fejedelmek Gyalogibol tartozzanak adni elégedendőt, kik által véghez vihessék a' latornak megfogását, és házától akar kinek ki-vonattatását [AC 59–60].

kivonattatik 1. *nyelve ~ vkinek* nyelve kiszakíttatik/vágatik vkinek; a fi smuls/tăiat limba cuiva; js Zunge wird herausgerissen/geschnitten. *1645:* (A fogolynak) az plenger alat nyelue kj vonattassek es ă plengerre szegeztessek [Kv; TJk VIII/4. 12]. *1648:* Benkeo Balint ... illien tiszteletle(n) szokat diffamatiot az B. haza(na)k beczitele(n)seghere mondot, hogi eő kglme mind haza nepesteöl hamis volna ... Megh kevaniuk Tisztünk szerent, hogi ez hallatlan diffamatioert az Inctus(na)k nyelve ki vonattassek, es annak utanna feje vetettessek [Kv; TJk VIII/4. 322]. *1675:* (Az alperes azt mondta) én vesztett(em) volna meg ... Boszorkányi mesterségemmel ... meg kévanom hogy, mivel nyelvét ellene(m) öldöklő éles fegyverül fel tévén, hiremb(en) nevemb(en) megh ölt, nyelve ki vonattassék száiából [Kv; TJk VIII/12. 1.].

2. *a nyíl ~* a nyílcédula kihúzatik; a fi efectuat tragerea la sorţi; der Pfeilzettel wird herausgezogen. *1793/1794:* Az Harmadik Nyil, minthogy már az két elsö kivonattatott marad a' Sárdi részen lévőknek [M.bagó AF; DobLev. IV/739. 21a]. *1817:* (A) Nyilak eszerint el intezteteném s ki vonattatváná juta az elsö nyil vonás szerént az Triumphansoknak [Torda; i.h. IV/913. 17]. — A jel-re nézve l. a *kivon 18.* alatt a jegyzetet.

kivoncol kivonszol/hurcol vkit vhonnan; a tîrî afară pe cineva de undeva; jn herausschleppen. *XVIII. sz. eleje:* onnat ki vonczolta volna az Uczára [Kv; EMLt Némethi lev.]. *1759:* Tkts Mósa László Uramis ... az hajaba akada ... Marusán Gavrillanak ... szándékozták a' Rettegi Határra ki vontzolni [Árpástó SzD; BK]. *1823:* Kájzer Juonis bé érkezet, jol meg verte[a], és a Házbol kivontzolta [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Sütő Parasztyiva (40) vall. — [a]A kakaskodó Csernátoni Sámuelt]. *1844:* Nagy Tamást a Székből ki vonczolva Kun is ütötte verte [Torda; KLev.].

kivoncoltat kihúzattat/vonattat; a dispune să fie tîrît afară; herausziehen/tragen lassen. *1827:* ki vontzoltatták[a] erőszakal [Szind TA; Mészkői lev. — [a]A fákat].

kivondoz kihurcol/vonszol; a scoate afară (cu forţa); her/hinausschleppen/zerren. *1653:* a kolosváriak ... a jésuviták klastromát eltőrék törvénytelenül és magokat megölék s megsebesiték, a városbol kivondozák, s azután mindeneket felprédálák[a] [ETA I, 90–1 NSz. — [a]1603-ban a jórészt ref. és un. kolozsváriak a jezsuiták klastromát, templomát összerombolták, magukat a jezsuitákat a városból kiűzték].

kivondoztat szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: *a belit ~ja vkinek* a belét kiontja vkinek; a-i scoate maţele cuiva; js Gedärme vergießen. *1691:* Kováts Katha vadollya férjet Illyes Petert, hogj velle a' hazassaghi eggyessegb(en) ... mod nelkül banik ne(m) ugj mint keresztye(n) ember, nem szenvedheti, majd ugjan fejere allattja ugj fajtalankodik ... kiert intette, ne czelekedgje, de még nagyobbakkal fenyegete, hogi belitis ki vondoztattya [SzJk 255].

kivonhat I. kihúzhat vkit/vmit vhonnan; a putea scoate/trage afară pe cineva/ceva de undeva; jn/etw. herausziehen können. *1601:* Brassaj Peter ... vallja ... az darabant ... annak vgj vaga az feyeben az chakanyat hogy hertelensegel ki nem vohata (!) az feyebeol [Kv; TJk VI/1. 546]. *1604:* nagi sokan Jöuenek be hogy az palantban wögienek ... az tarizniat özwe kötöttę, mint egy Jzakot wgi meg rakta hogy alig wohattak (!) ki benne Zalankent [UszT 20/320]. *1655:* az Pintze aytayan az retez megh veszet uolt, ugy hogy kj uohattak (!) az dezkabol, az uassaual eggicöt az czinalasaertt fizeteönk d 12 [Kv; SzCLev.].

Szk: *~ vkit a vízből* kihúzhat vkit a vízből. *1633:* (A harcsa) oli ige(n) nag' uala hog' az tarso(m) mikor az Vallara uötte az földet erte az farka, sót az Vizbenis ug' be rantotta uala hog' ha ot ne(m) leszek uala mellette az tarso(m)nak ug' oda öle uala az harcza ötet, ugia(n) elig uohata(m) (!) ki az tarsomat az Vizbéól [Mv; MvLt 290. 120a].

2. kihurcolhat/vonszolhat; a putea duce/scoate afară cu forţa; jn her/hinausschleppen/zerren können. *1670:* Levay Ferents megh ragada mellyb(en) s monda No te ördögh atta Lelkü miert szidod megh anyámat, ajtot nyitanak, hogy az ajton ki vonnyák, de nem vohatak (!) ki [Görgénysztimre MT; RLt Petri Szilagyi cons. Margerita Nagy (32) ns vall.].

3. vki mellől elvonhat vkit; a face ca cineva să plece de lîngă cineva; von der Seite js jn weg/fortziehen. *1662:* Ezek ekképpen a szegény hazánk s nemzetünk veszedelmére ... azt vivén végbe, hogy az dániai királyt svékus ellen felindítván, országára ellenségül hozhassa, és azáltal kedve ellen is a svékust Lengyelországbul a fejedelem mellől kivonhassa [SKr 358].

4. *a telet ~ja* a telet kihúzhatja/átvészelheti; a putea supravieţui iernii; überwintern/den Winter überstehen können. *1676:* sibonganak igen, hogy provideálniok kell a télrűl és vagy veszniök kell vagy nyerniök, vagy legalább ha sok nyughatatlansággal is, de a telet hazájokba ki vonhatják, ha semmi egyéb haszna nem lenne is, noha többet reménlenek [TML VII, 278–9 Vesselényi Pál Teleki Mihályhoz].

5. *~ja magát a kontribúcióból* kihúzhatja magát az adófizetés alól; a se putea sustrage de la plata impozitelor; sich der Steuerzahlung entziehen können. *1671:* ABrug Bányán civilis fundust biro Nemesség dolgábolis végeztetett, hogy ha házok nem exempta, azzal hogy magok személlyekben Nemessek, ne vonhassák-ki magokat az városhoz valo contributiobol, hanem tartozzanak contribualni az civilis fundusokrol [CC 83].

◇ **Sz.** *1710:* Ez a nagylelkű pap, elszörnyűlködvén a Teleki Mihály istentelenségin, mint vesztette el a sok szép hadakot, a következendő vasárnap felállván praedicállani, és textust vévén Jeremiásból, caput 31.: „Olyan sárban ugrottatok, melyből lábatokot ki nem vonhatjátok" — olyan praedicátiót tőn, valaki vagy akkor hallotta, vagy most olvassa, álmélkodhatik rajta [CsH 190. — 1686-ra von. feljegyzés].

kivonható szk-ban; in construcţii; in Wortkonstruktion: *~ ebédlőasztal* kihúzható ebédlőasztal; masă extensibilă/care se poate mări/lungi; ausziehbarer Eßtisch. *1806:* Az Ház[a] közepében edgy kék festékű jo moddal készült két felől ki-vonhato ebédlő asztal Hflr 12 [Ne; DobLev. IV/897. 1a. — [a]Értsd: szoba].

kivonó I. *mn* **1.** húzó; de tras; Zieh-. **Szk:** *~ gombocska. 1764:* Egy ablak rámákra szegletes Sorkokért, által foglalo vesszőkért, kivono gombocskákkal és bezáró forditokkal 1 Rf 8 xr [HSzj *által-foglaló-vessző* al.] ✱ *~ karika. 1656:* harom rekeszben csinalt 2 fele nilo vas sarkon panton forgo ajto, mind az ket felen csapo zarjai kolcsai ki vono karikaj megh vagjon [UF II, 134] ✱ *~ karikácska. 1699:* (Az ablakon) ki vono karikacska hat [Boroskrakkó AF; BfN dobozolt anyag VI].

2. kihúzható; extensibil; ausziehbar. **Szk:** *~ asztal. 1753:* Az Palatába ... találtatatt ki vono vagy egybe járo nagy kerek asztal toldalekokkal edgyütt nro 1 [Záh TA; Told. 18 gr. Toldalagi Ferenc inv.] ✱ *~ asztalláb. 1737 k.:* Edgy ki vono asztal lább [Brassó; ApLt 5 Apor Péter lelt.] ✱ *~ fiók. 1720:* vagjon egj könyvtarto téka három szakaszos, az allyában ki vonó fiokja [Köröspatak Hsz; HSzjP] ✱ *~ (karikás) ágy. 1766:* (A) vendég házb(an) vagyon két ember(ne)k valo nagy ágy nro 1 ugyan más ki vono Agy nro 1 [Déva; Ks 76. IX. 16]. *1799:* Kivono karikas agy a Legenyeke szurkos Fekete vászonnal, és rásával boritot [Szu; UszLt XII. 87]. *1824:* Egy festet ki vono ágy [Mezőbodon TA; Ks 89] ✱ *~ tolókácska* kihúzható fiókocska. *1820 k.:* Vagyon még ezen Házban Falban járo két almárium egy nagyobb, más kissebb ... a nagyobbikban vagyon egy kivono kisded Tojokátska is [Dés; RLt].

3. fel/kivontató; care a urcat/transportat (ceva); hinauf/austragend. *1730:* Rusch Vr(amna)k adott discretio borert Hfl 14 Den. 48 1/2 azt ki vono s el vivo legények(ne)k Den. 24 [Kv; Szám. 56/XIX. 18].

4. *magát* ~ vmely kötelezettség alól magát kihúzó; care se sustrage de la o anumită obligaţie/îndatorire; sich irgendeiner Pflicht entziehend. *1702:* a' Kgltek Székire repartialtatott Pénz és Buza Quantum dolgát, minden Rendekre ugj repartiállya, az mint az közönséges igasság kivánnya, hogj ne hallattassanak ennek utánna azok az adozás és terehviselés alol magokat sokképpen ki vono exemptusok hanem minden ember pro sua qvalitate et facultate concurrállyon az Contributioknak praestálására [UszLt IX. 77. 45 gub.].

II. *fn* kihúzó gomb/fogantyú; mîner (de tras); Ziehknopf/griff. *1793:* Az első házban tanáltatott ... egy diófából való Chaszli, kétt fiokú, jó vas zarjával, és a ki vonoja mindenik(ne)k rézből [Kosesd H; Ks 78. XVII. 1].

kivonódik 1. kihúzódik vki vhonnan; a se retrage de undeva; sich zurückziehen. *1677:* Én félek, az új fogadott hadak is, ha elmennek az magyarok, azok is ki ne vonódjanak velek [TML VII, 484 Teleki Mihály Baló Lászlóhoz].

2. levonódik/számítódik vmiből vmennyi; a fi scăzut ceva din ceva; etliches von etw. abgezogen/gerechnet werden. *1797:* A' Kortsomárosi fizetés is 6. pénzivel egy veder bor után ki vonodván marad 17 mf. és 10. kis pénz [Vízszilvás SzD; WassLt Conscr. 80]. *1834:* Tengeri Szedéskor 'Sukon 10 Napot mulattam 3 czipos cseléddel, eze⟨kne⟩k is consumtiojok 1 1/2 véka ki vonodik [Somb. II]. *1843:* költségeim ... 570 Rft és 35 xr már ebből vonodgyék ki 60 veder bor [DobLev. V/1243. 2a].

kivonogal 1. kihúzogat; a scoate rînd pe rînd; wiederholt herausziehen. *1642:* Mikor Ferencz Andrasneval egi eleten lakom vala azon udvaromon vetettem Peterselymet, Retket, Fokhagimat, ismet Benediktat egikor nevekedven latam, hogy apronkint ki vonogalyak [HSzj *élet* al.].

2. kitörölget; a tăia/şterge rînd pe rînd; nach und nach streichen. *1608:* Pettkj Janos vram az Regestromot veue, es az Kornis vram iobbaginak neweket kj vonogala [Muzsna U; TSb 21].

kivonogat 1. kihúzogat/rántogat; a scoate rînd pe rînd; öfters herausziehen. *1653:* a kengyelfutójok vonogatták ki az ő hegyes tőröket[a] [ETA I, 134 NSz. — [a]1621-ben a török császár fogadása alkalmával].

2. kihúzgál/húzogat; a smulge rînd pe rînd; her/hinauszerren. *1603:* Egikor ... oda menenk az föld Zenere a hol anak Elötte el czioualtak wolt ki wonogata es mas heljbe raka[a] [Sófva U; UszT 17/29. — [a]A határcsóvákat].

3. kitörölget; a şterge rînd pe rînd; nach und nach streichen. *1574/1687:* a darék levélben látunk illj deformitást hogy az meg nevezet hat forint más féle tintával és kéz irással volt mivel a régi kéznek irását ki vonogatták volt [Futásfva Hsz; HSzjP].

kivonogatás 1. kihúzogatás; scoatere; (wiederholtes) Herausziehen. *1593:* o hiazo zeget vonattattunk ky az czyganokal 8100 Azoknak kj vonogattastol Attunk f 1 d 12 [Kv; Szám. 5/XX. 124–5].

2. kitörlés; ştergere, şters; Streichen. *1701/1720:* az levél nem igaz, ki vonták az harminczkét forintott, hogj Felesegem után valo gjermekimet ne illesse ... az harmincz két forint(na)k ki vonogatását láttam, az forint számának ki vonogatasa jol meg láczván [Szentgothárd SzD; WassLt Nic. Santa de Pulyon (45) ns vall.].

kivonsz 1. kihúz; a trage afară; herausziehen. *1570:* Erzebet Kopas Jakabne, Martha Kis Demeterne leanya ... vallyak, hogy az Nagy Palne ... Menth volt az kenyerzerbe es ker volt egy filleren egy penzes kalachyot az leanthwl es hogy Nem akart adny, egyet az palazt ala Reyth benne es ely Indwl vele ... vtanna megien az lean es az holna alol vonza ky az kalachiot / Porozlo Marton ezt vallya hogy eotet egy lowas legennyel egetembe kwlte volt fodor esthwan Byro az Zabo Balint hazahoz hogy az zolgalo leant megh fognak ... az ablak kereztyt Teoryk be es azon hagnak be az hazba Az leant az agy alol vonzak ky [Kv; TJk III/2. 7, 57a]. *1629:* hazud az beste kurua fia, mert az dezkat ragatta vala megh Szeöcz Peternit hogi ki vonszuk vala s abba serte megh az kezet [Mv; MvLt 290. 162b]. *1681:* Ploszka Bánya ... Vagyon itt: Öregh vas fogo (: mellyel az Kemenczeböl az őszve folyt Tüzes massa vasat ki vonszak :) [Vh; VhU 578].

2. kivonszol; a tîrî afară; hin/herausschleppen. *1572:* Deseo Benedek ... aztis latta hogy Albert ky vonza volt az Ayton gaspart hogi Ne banchak es az teobytwl ketagw fawal oltalmazza volt [Kv; TJk III/3. 24]. *1574:* Erzebet Iaray Matene Azt vallia hogy ... Zaly Istwan ... hitta ky onnat Illen zowal Ieo (!) ky Esse lelek kwrwafia onnath, Mert ely loptad zeowenyemet, de ky vonzlak onnat Mint egi Ebet, Meg erlek zaz penzel es fely keotetlek az harsongartba [Kv; i.h. 371]. *1598:* Zabo Jstwan ... vallia ... Jstwan deak ... monda Jm lattiatok io vraim en nalla(m) sem puska semmi ninchien en hozza(m) leowe ez esse lelek kurwafia de megh ma ky vonzom az hazbol es megh eolcòm ... Zabo Jstwanne Sophia Azzoni vallya ... Jstwan deak monda essez bestie lelek kurwa megh ma estwe vachiorara vendeged lezek s kj vonzlak hazadbol az kutnak Gardayat be hania(m) de tennen magadis vtannad (!) vetlek az kutba [Kv; TJk V/1. 219]. *1654:* Az utannis azt monda ugjan Mihalj deak hogj az hazara megyek, ki uonszom onnunnis [Ksz; BLt 7 Thamas Martonne Katha Asz(ony) (43) pp vall.].

Szk: *lábbal* ~ lábánál fogva kihurcol/vonszol. *1653:* Borsos Tamás ... igen szépen a dolgot[a] elcibe adja a népnek ... a nép nagyobb része reá hajól, de némelyek így szóllának: „Mi soha abban nem fáradunk, hanem előttünk az erdő és a havas, de oda menyünk ... tok[b] váratokba és kastélyotokba, mert onnan titeket is lábbal vonsznak ki" [ETA I, 75 NSz. — [a]A mv-i templom körüli várfal építésének tervét. [b]Az eredetiben vagy kitöredezett v. olvashatatlan rész lehetett]. *1667:* Az én igaz szívem s hűségem ezt érdemlette, hogy nyolczház jobbágygyal kináljon ő nagysága engemet Gyaluért? ... Isten úgy segéljen, nem adom, valamig lábbal ki nem vonszanak belöle [TML IV, 207 Bánfi Dienes Teleki Mihályhoz].

3. *vki nyelvét kivonsszák* kiszakítják/vágják a nyelvét; a-i smulge/tăia limba cuiva; js Zunge herausreißen/schneiden. *1586:* Borbely Palne Borbara Azzony Vallia

Igyarto Georgne be kwlde a' toronyba[a] Orsoliahoz ezert hogy megh kerdezzem ky Akarattiabol irtak az feleletet ... Azt felele a' leany ... En hiremmel Nem volt ... Mondank, ha ky viznek tala(m) az Nielwedet ky Vonzak, Monda, tuggya az Vristen hogy Ne(m) vetettem olliat kiert Nielwemet ky Vonnak [Kv; TJk IV/1. 596. — [a]A városi tömlöcbe].

4. *kivonssza magát* vmely kötelezettség alól kihúzza/vonja magát; a se sustrage de la o anumită obligaţie/îndatorire; sich irgendeiner Pflicht entziehen. *1584:* semmibwl ki nem vonzom magamat [Dés; DLt 214]. *1614:* Az Zekely vraink ... arra igirik magokat, hogi ... eo keglmek sem uonzak kj magokat az keozeonseges iobol [Ks 87 ogy-i végzés]. *1660:* Isten s az világ előtt tudományt tészek arról, ha kik ez közjóra indittatott dolgokban, ha csak kivonszák is magokat, avagy annál inkább opponálják, Istennek ha mi ítéleti az olyanokra fog következni, nem mások, hanem magok lésznek okai [KemIr. 339].

◇ **Sz:** *kivonssza vkinek a szájából a koncot vki* a-i lua cuiva pîinea/pita de la gură; den Knochen aus js Mund herausziehen. *1585:* Anna Aztalos Imrehne vallia ... Monda Istua(n)nak a' Biro Mihaly leania, Zereteo Istua(n) vram Nem Vonzuk ky Zadbol a' konczot Igial ha kel, Monda Istua(n) kurwa lelek Curwaneó megh az Curwa Aniad sem vonna ky zambol Az konczot, Ezen eozwe Menenck es egybe chompolodanak [Kv; TJk IV/1. 536] ✱ *az ördögök vki torkából ~nak vmit* '? *1570:* Golnar peter ... vallya, hogy ... Ezt halwan az azzon, Mond Simo(nn)ak bestie kwrwa fy legy, vganis Mindenkor az Eotthues Adorian Marhaiara eyhezel, De ky vonzak aztis az Erdëgegh (!) thorkodbol [Kv; TJk III/2. 166] ✱ *vki orrából vki ~ vmit. 1582:* Foris Caspar ... vallia, hallam Andras Kato zaiabol, hog monda Zabo Georgnek, No the kopasz pandnte (!?) tuggiak azt hog ennekem mind Apam Anyam Iambor volt es en maghamis Iambor voltam de ky vonzom megh Az Atthiamtol marattat az orrodbol[a] [Kv; TJk IV/1. 1. — [a]A homályos fog-ú szöv-ben a szólásszerű rész talán vmilyen atyai sérelem jóvátételi szándékára vonatkozhatik].

kivont 1. kihúzott; care a fost scos; herausgezogen. *1621:* Ez egez eztendóbe(n) minde(n) fele Eppitesekhez ... veottwnk ... Monostor beli Ferencz Czigantol ... o sendeljból ki uont Zeget 6. Zazat [Kv; Szám. 15b/IV. 29–30].

2. kifaragott, *rég, táj* kivonagolt; cioplit/lucrat cu cuţitoaia; ausgeschnitzt. *1816:* Négy kerékbe valo ki vont küllö fák [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.].

3. (hüvelyéből) kihúzott/rántott; scos (din teacă); (aus der Scheide) gezogen/gezückt. **Szk:** ~ *mezítelen bicsokkal. 1619:* egykor csak azon vőm eszembe magamot, hogy hát az az lator török, azkit mi megfogtunk vala, kivont mezítelen bicsakjával az sokaság között igen jö felém ... s úgy csapa hozzám az késsel az lóháton, hogy az veres mentémbe két helyen is általmene az bicsak [BTN[c] 284] ✱ ~ *(mezítelen) fegyverrel. 1591:* Tw penigh ky vont feguerítekel ... Le szalatok louatokrol, es the fozto Emre Réam Jeowely [UszT]. *1682:* Becski Istvan ur(am) ki vont fegyverel mene az ura(m) lovaira [M.köblös SzD; RLt 1]. *1702:* Kerekes Szabo György ... ki vont mezitelen Fegyverel, és fel porozot puskaval ream rohanvan ... földre ejtet, hasamra ült, tépét, szagattat, harapdosot, kőrmőlt veremet kiontotta [Dés; Jk] ✱ ~ *(mezítelen) karddal. 1753:* a mint kergette volna Domokos Péter ur(am) ki vont kardal azon ökrök mellett levő Béresek mind az Kükülöb(e) szökdestek [Balavásár KK; Ks 15. LXXVII. 17]. *1763:* Dánér Mihály ki vont mezitelen kardal invadalvan keserves sebhetéseket tön fejin [Uzon Hsz; HSzjP] ✱ ~ *(mezítelen) pallossal 1662:* Kornis Zsigmond ... kivont mezítelen pallosával nagy vitézi bátorsággal emberkedvén, Bihar vármegyét nékiek vitte vala [SKr 175]. *1682:* Tudode lattade ... Nemes Diosi Ianos ur(am) Nemes házán kivül megh czöveklet ket paripaira ki ment ki vont pallossal vagy hegyes törel hogy megh eölje vagy altal verje lovait [M.köblös SzD; RLt 1 vk] ✱ ~ *(mezítelen) szablyával. 1600:* boldysar danyel Azon Chyorgo kut arokabol ky wont mezytelen zablyawal hozzam vaga zo nelkwl, mely myat meg sebesedem [UszT 15/5]. *1631:* Az Köczis Andrast lata(m) hogy ki vont szabliaval vala, de en ne(m) lattam, hogy vaghta, avagy gyakta volna varga Mihalyt [Mv; MvLt 290. 241a] ✱ *félig ~ fegyverrel repulsiot tesz* kb. a foglalókat/végrehajtókat el/visszautasítja, a foglalás/(ítélet)végrehajtás ellen tiltakozik. *1654:* belöl alva(n) az kapuian Kenderesi Orsolia aszoni feligh ki vont fegiverel repulsiot tön az Executionk ellen maga szemelye szerent [Borsa K; MNy XLIII, 147. — Vö. a *kivonás 2.* alatti jegyzettel] ✱ *félig ~ (mezítelen) fegyverrel/karddal repellál* 'ua'. *1654:* Midön ... be akartunk volna az Moczár Istua(n) házába menni, legh ottan ... Czegéb(en) lako Szőke Ferencz ... Vás Ianos Ura(m) Jobbágya elönkb(e) jöuén minket azon portiokb(a) bé Menni Nem engedé, hanem féligh ki vont Mezitelen fegyverrel háromszor egymás utá(n) Vas Laszlo és Vas János Uramék képeben arceála, és repellála az bé Meneteltől, hogy az Osztatatast (!) megh nem engednek [Dob.; WassLt]. *1666:* továb akarván menni Vitezlő Felső Szent Mihalyfalvi Mihaly Ferencz az egész Aranjas Szék lakosi képekbe(n) es Nevekbe(n) az vicinusok és Commetaneusok lattokra ott az hol az litigios(us) hely meg választatik az Thorda vármegjei Borrévi hatartol ... féligh ki vont kardal repellála bennűnket. Mely repulsiojokra eo kglmek(ne)k (: mivel fegjver az mi kezűnkben nem adatott volt Ngdtol Kglmes Vrunk :) cessalnunk kelle [Thor. III/6 országos komisszió jel.].

4. (nyílvonással/nyilas osztozással) kihúzott; dat cuiva (în urma unei împărţeli prin tragere la sorţi); (durch Pfeilziehung/teilung) herausgezogen. *1714:* recognoscáljuk, Hogy az mely divisor Méltos(á)gos Urak Branicskai jószágrol valo nyilakot bé pecsételve hoztak ... kivánván töllünk reversálisunkot, hogy az ki vont nyilaknak meg álloj leszünk ... Azon nyilakot kys vontuk magunk subscriptionk és pecsétűnkkel corroborálván [Branyicska H; JHb XLV]. *1721:* jutatt ... kinek kinek az eő magok Szabad meg edgjezésekből let jo akarattyak szerént kivont nyil Cédulák szerint [Gergelyfája AF; JHb XXVII/1]. *1807:* A Földek(ne)k a' ki vont Nyilak szerint valo ki métázására ki menvén a' Torjai határokon ... kinek kinek nyilja assignáltatatt [Hsz; Kp IV. 306].

5. kitörölt; care a fost şters; gestrichen. *1592:* Nem kell ki vonni[a] ... El kel ez felseo kj vont tanutis olwasni [Kv; TJk V/1. 295. — [a]Utána a kihúzott szöveg melletti bejegyzés]. *1710:* Die 13 July solemnis Bé Gyülése lévén

az B: Céh(ne)k mind az fellyül ki vont dolgok Sopialodvan az fenn meg irt bűntetést Bagyoni János Ur(am) meg atta fl : 1 [Kv; ACJk 77].

kivontat I. *terhet* ~ (kaptatón) terhet felvontat; a reuşi să urce încărcătura (pe urcuş); (auf der Steigung) Last hinaufschleppen/ziehen lassen. *1773:* Tompa Gligor ... a Kaptaton ... maga ökreivel nem birta ki vontatni a terhet [Hesdát TA; JHb II/3].

2. *tlan* (kaptatón) fel/kihajtat; a reuşi să urce (cu carul) pe urcuş; (auf der Steigung) hinauffahren. *1790:* A mult napokb(an) fel inditott Jantso ur Guraszádárol három ürmős átalag és holmi konyhára valokat ... a sok jég és alkalmatlan ut mián Foltnál tovább ökörrel nem jőhettek ... ugy hallom hogy kivált az Omlási hegyeken, nints anyi lelke az embernek hogy ki vontasson [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.].

3. (vizből) kihúz; a trage la mal; (aus dem Wasser) herausziehen. *1632:* a Felső ⟨berek⟩ ... a hun a tutalyt kivontattyák [Udvarfva MT; Barabás,SzO 369]. *1672:* itt az Adamosi hataro(n) az falun fellyűl az szena bugljakot Suljok Jstua(n), s Petki Jstvan Uramek idejebe(n), az aruizbeöl vontattak ki [Ádámos KK; JHbK XXI. 16]. *1729:* az hidast mi vontatok ki az Kűküllőből, de hogj ki vontattuk őszve romlot [A.karácsonfva KK; Told. 31]. *1768:* az felső Berek ... az hon az Tutajt ki vontattyák [uo.; EHA].

4. kihord/hurcol; a căra; hin/heraustragen/schleppen. *1598:* attam az Czjganoknak hogj az meg holt Barmokath az Majorok keozzul ki űontattak az mezeore f 1 [Kv; Szám. 8/V.67].

5. (holttestet) el/kiszállít; a duce/transporta (un cadavru); (Leichnam) weg/hinaustragen. *1589:* Attam az Ciganoknak, hogi az Monostori legint, ki felakaztotta volt magat, ky vontattak, es eltemettek f. 1 [Kv; Szám. 4/X. 16].

6. *lófarkon* ~ lófarkon kihurcoltat/vonszoltat; a tîrî/scoate afară legat de coada calului; auf Pferdeschwanz hinausschleppen lassen. *1710 k.:* Miletum nevű szigetben egyszer a leányok néki bolondulván, kezdették magokat felakasztani szaporán, melyet az atyák, anyák semmiképpen meg nem tudtak orvosolni, míg osztán azt találták fel, hogy a magokat felakasztottaknak testeket mezitelen, lófarkon vontassák ki, s ne temessék el; ezt meglátván a leányok, megszűntek a magok felakasztásától [BÖn. 426].

7. felvontat; a pune să urce/scoată; hinaufschleppen lassen. *1568:* Franciscus Korchiolas ... fassus est, hogy Az mely borokat En ky vontattam volt fenesy Mihalnak ... akor ennekem Fenesy Mihal fyzetet [Kv; TJk III/1 241].

kivontatás felvontatás; urcare, urcat; Hinauftragen. *1589:* Keouetközyk Az 7 Boroknak ky vontatassa pinzekbol. Harmatol az Boroknak ky vontatasarol attam korchyolasnak f. — d. 75 [Kv; Szám. 4/XII. 13].

kivontathat kihúzathat/emeltethet; a reuşi să scoată; her/hinausziehen/heben lassen können. *1774:* én tőllem ... küldött 1768ban egy Malom követ Egerbegyig hogy vigyem, amellyis (: hogy Szán se Szekér ut nem volt :) a nagy Csányi[a] völgyben el szakadván az Jég az Sárban maradot, mellyetis 10 Okörrel ki nem vontatthattunk onnat [Keszü K; KS Conscr. Barta János (40) jb vall. — [a]TA].

kivonul *tréf* csoportosan kimegy vhová, kirándul; a face o excursie în grup; irgendwohin gruppenweise hinausgehen/Ausflug machen. *1879:* Mind halogatjuk egy napról a másra a Madarasra való kirándulást ... Azt hiszem, a jövő héten (szerdán vagy csütörtökön, nem tudom) ki fogunk ünnepélyesen vonulni két székely cúgon ... Délutánra fogunk kimenni [PLev. 57 Petelei István Jakab Ödönhöz].

kívül I. *hsz* **1.** vminek a külső részén/külsején; afară, în exterior; außen. **A.** *kívöl, kívül, kűvel, kűvöl, kűvül. 1558 u.:* ved az tey zinǫ vizeth ... es distillald megh hath utal, meglen az veres rez plehe ... Meg feieredik Mind kivǫl es Mind belǫl [Nsz; MKsz 1896. 286]. *1587:* Hogy az Uy Mallomnak 6 Kereket Kyweol meg Boritották Arra wallo Keolchyegre [Kv; Szám. 3/XXXIII. 15]. *1595:* Olah Demeter Tapasztotta ezt az 1. faalt, es az 2 zobat belöl küuül földgatta [Kv; i.h. 6/XVIIa. 150 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. *1599:* Az kiraly vczay Sewteohaz kemenczeyét foldoztatta megh kiwwl, fizetett d 17 [Kv; i.h. 8/VIII. 9 Val. Zigiartho sen. isp. m. kezével]. *1602:* az laborfalvi hatarra meneoben beleol mellette az cziegel, kuwel mellette Gazda Marthone [Réty Hsz; HSzjP]. *1632:* Borsos Tamás uram ... hagyatt volt ... a Tekenőssben ... egy darab kaszáló rétet, alól vicsinussa számas embereké (így!), küvől pedig falu szabad erdeje tartja [Udvarfva MT; Barabás,SzO 367]. *1636:* az kert seöueniehez ragaztua uagyon kiuöl egy hituan akol [Siménfva U; JHb Inv.]. *1674:* Vagyon ... Négy Czapa pohára, küvűl aranyas belöl fejér [Beszt.; WassLt 72/6]. *1683 k.:* Vadnak két Aranyas Poharok ezűstök, kivűl es belőllís Aranyassok [Nagyfalu Sz; SzVJk 51]. *1795:* Küvöl deszkás Kert a' fogadó Körrűl (!) [Déva; Ks 108 Vegyes ir.]. *1819:* belöl az ajtoba égy kanapé, küvül pedig a' más ajtoba kövek voltanak rakva [Kv; Pk 2].

B. *kiül, kűül. 1595:* Szegöttem meg Igartto kű miues giörgiell Hogi az varos ku fallatt ky ttorie ... kell kuullis Egi vas rostillnak lenni [Kv; Szám. 6/XV. 65]. *1625:* Az fa kamorakat kiwl hogj meg parkanioztak, es az Ajtokat hogi meg bellettek adt(am) 5 szaz lech szeget [Kv; i.h. 16/XXX. 35]. *1628:* Egy fedeletlen, kwúl Arannias Labas kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44.4]. *1637/1639:* Egj ... aranios so tarto kúúl mereo aranyos [Kv; RDL I. 111].

C. *kűjel, küjjel, kűjjül. XVIII. sz. eleje:* (Egy föld) v(icinusa) ... küjel Vad Demeter ... Szanto földe [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1748:* ada ... egy darabb Cziheres Szena Füet ... Kinek Vitzinusa egy Felől ... Gagyi György Tanorokja mellet lefojo árok küjel pedig a Gyükeres Ut [Etéd U]. *1759:* (Egy föld) vicinussa ... küjel az ország utja [Kissolymos U; Márkos lev.]. *1768:* Fenyűtőbe (sz) vicinusa küjjel az erdő belöl rosz pallag es arok [Kőrispatak U]. *1797:* az utrizalt joszág ... vicinussa küjel Henter Antal vr(am) [Oroszhegy U; Ks 65/43]. *1813:* Felső István Szegibe vagyon egy három szegű föld vicin(usa) ... küjjül a Küküllő [Újszékely U; WassLt]. *1863:* (Egy) kaszálo ... Szomszédgya küjel Márton István, belöl maga Beretzki János [Szováta MT; Bereczki József lev.].

D. *küljel. 1688:* (Egy föld) vici(nu)ssa kűllyel vagy fellyel ... Incze Mattiás Szánto földe [Kilyén Hsz; LLt Fasc. B. 220]. *1744:* duplás fenyő Ajtaja ... kűlyel vas retesz rajta [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. *1775:* (Egy föld) A Tépelő nevű hellyb(en) Vi(cinusa) ... kűllyel égy Bertz [Bözöd U]. *1796:* (Egy föld) So székben ... külyel Kozma István, belöl Erdő János ... Szomszédsagokban [Kozmás Cs]. *1851:* szánto föld ... belőll szomszédja Kováts András, külyel a' Vár dombja [Csókfva MT; KelM].

E. *kül. 1664:* Vagyon egy mas lada kűl vagyon az zárja [Kv; SzCLev.]. *1707/1778:* (Egy) kaszállo rét ... kűl valo vicinussa Néhai Balogh Györgyné [Ilencfva MT; DLev. 6]. *1711:* egy darab Föld ... vici(nusa) kül az Sovány oldól bélól az Foljo patak parlagul áll [Menaság Cs]. *1748:* egy nagy darab kaszálorétség vic(inusa) egy felöl a ... Kanta nevezetű Allodialis Nagy rétség, kűl felöl pedig a Haraszkereki Határ [Szentbenedek MT].

2. kinn, künn, kint, künt; în afară; draußen. **A.** *kível, kívil, kívöl, kívül, kívült, kővül, kűvel, kűvöl, kűvül. 1578:* keryk ... biro vramat, hogy ... az vtakat ... meg teoltesse eo kegme, feokeppe(n) az Monostor vczaba kyveol [Kv; TanJk V/3. 174b—5a]. *1584:* Senky ez Warosban se beleol se köwwl buzanak zabnak arpanak mely az Vasaron el nem kelne zallast ne adgyon [Kv; PolgK 13–4]. *1589:* az Kapuhoz tamaztotta volt Matyas deak Mizaros Mihalnet es az Inasa kiwul vigiaz volt [Dés; DLt 226]. *1596:* Az Ispotalj haznal kywwl wadnak eoregh borok mind oh s mind wy No 19 [Kv; Szám. 6/XIX. 24–5]. *1597:* (A) haidúk ... hozanak egj sebes Teoreok rabat kit kiúeol Monostor vtzaban Giogytanak meg [Kv; i.h. 7/XII. 7 Filstich Lőrincz sp kezével]. *1599:* Monostorwczaban kiwil Balog Mihalne tartot egi le teot firfi gyermeket | kivwl zen wczaban [Kv; i.h. 8/XVI. 25, 29]. *1606:* Magiar vczaba(n) kiuwl lako Kis Janosnak ... f l d 80 [Kv; i.h. 12a/I. 38]. *1628:* ház vagio(n) keouwl magiar vczaban [Kv; RDL I. 137]. *1633:* Vagion Egi kert kúúúl az viz között [Kv; RDL I. 22]. *1636:* kwueol Magiar uczában lako Nagi Mihalj [Kv; i.h. 109]. *1647:* Ez kapu eleott vagyon kwuwl 13. száál fenyeo Gerenda [Megykerék AF; BK]. *1649:* Az Melegh Földvaryak[a] ... az pastort ... mind virattigh háza kőrul kivöl strasaltak [SzJk 68. — [a]Melegföldvár (SzD) lakosai]. *1692:* (Az) erkely alat kivűl vagyon ket bor vető öreg korcsolya [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. *1831:* kivűlt ha szemesen nem őrizték könnyen el lophatták azokat[a] [Dés; DLt 332. — [a]A lovakat].

B. *kiül, kőül, kűöl, kűűl. 1570:* Zeoch Gërgh ... kerdy volt myert wlnek kywl azonban hal zozatot az hazban beleol [Kv; TJk III/2. 16f]. *1573:* chapo Balas azt vallia hogi Latta kywl az korchoma haz eleot al volt az Kowach Benedek hazos leania [Kv; TJk III/3. 229]. *1574:* Aztalos Ianos Azt vallia hogi ... Zeoch gërgy kywl az vchan volt [Kv; i.h. 357]. *1593:* monostor wczaban kwol [Kv; Szám. 5/XXI. 43]. *1595:* Biro vramat kerik eo kegmek hogi ... kwwl az hostatokrais vigiaztasson [Kv; TanJk I/1. 262]. *1608:* Vagion Egy Giwmeolcz kert kiwl Szen vczaban [Kv; RDL I. 83]. *1628:* Vagio(n) Egi giwmeoltseös kert, keöwl az magiar vcza Kis ayto paloianal az szamos mellet [Kv; i.h. 137]. *1637/1639:* Kúúl szena vczaban ... puzta maiorhely [Kv; i.h. 111].

C. *kűjel, kűjjel. 1588:* Az varas kwchiahoz chinaltattam egy kwchy kast kuiel Monostor vczaba p(ro) d. 80 [Kv; Szám. 4/I. 24]. *XVIII. sz. eleje:* küjel egj küs pasintos ut menyen ala mellette [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. *1744:* ott küjjel Birton Istvánné mellett [Csöb U; LLt Fasc. 67]. *1761:* a' bölkényen innen küjel zab föld [Szárhegy Cs]. *1847:* küjel az ország Utja felöl [Malomfva U; Ben.].

D. *kűljel, kűlljel. 1733:* Külyel ez melet őrökős[a] [Szentmihály Cs; Borb. II. — [a]Föld]. *1775:* küljel az Erdő felöl [Homoródsztpál U]. *1776:* kűllyel az Uton a Varadi határ felé [Magyaros MT; BetLt 7].

E. *kül, kűll. 1573:* Mennenk az Ghereb hazahoz es ott venneok be az wallast ... ne legyen Eggyk zalassan hanem chyak Bathor az zomzed haznal chyak kwl legyen [Sófva (BN) körny.; RLt O. 5]. *1618:* be Jeoue Mate az kapun Boga Balint kwl monda[a] [Kozmás Cs; BLt 3. — [a]Köv. a nyil.]. *1680/1718:* az Szemeriai also labban az Uzoni uthoz közöl kűl (sz) [Kilyén Hsz]. *1741:* a' Sűtő ház oldala mellett küll egj romlott hajotska [Mezőbánd MT; LLt Fasc. 146 Litt B]. *1773:* Kűl a Tanarokján vagyon egy Delnitzája [Szárhegy Cs; LLt].

Szk: ~ *felé. 1738:* Dombok vadnak kűlyel felé [Bözöd U] ∗ ~ *felöl. 1688:* kűl felöl lakat [Kv; BLt]. *1703:* vici(nusa) kűl felöl Incze Peter földe [Szemerja Hsz; LLt]. *1694:* Kamora ... Ennek talp faja, kivűl felöll vizes heljen lévén, elsülljedett s el-is rotthadott [Kisenyed AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.] ∗ ~ *való* **a.** külső. *1592 k.:* Az kwwl walo földeket ... te nekedis ... az varos ky atta [UszT]. *1652:* az ebedlő Palotanak ... az kűvűl valo alfalán ket ablak [Görgény MT; Törzs.]. — **b.** kinti. *1600:* mas kwwl wallo ladaba(n) ... egj panchel kezthjw wagjo(n) [Kv; KvLt 16/4. — Kiss András kijegyzése].

3. kívülről, kintről, kívül felől; din afară; von außen (her). **A.** *kívül, kívöl, kűvöl, kűvül. 1573:* fenessy mihal ... kywúl az aitott Egy fawal Jgen fezegetty [Kv; TJk III/3. 295]. *1579:* ó Nagnak azonűnknak hoztanak onet kywóll eg orwos azont magyarorzagbol [Kv; Szám. 1/XVIII. 10]. *1585:* onnet kyweol Eger leorincz be tolia ez petert | egy zekeret kwltek volt onnet kywwl ayandeko(n) az Vranak [Kv; TJk IV/1. 520, Szám. 3/XXII. 1]. *1621:* Szekely Lazlo hadnagy Jeouen onnat kiuűl B. Vr(am) paranchiola hogy Ayandekot kwlgiek nekie [Kv; i.h. 15b/XI. 43]. *1630:* ezekis innet kiuöl be rohannak [Mv; MvLt 290. 216a]. *1636:* Az magától lévő Jehova Isten ... mindeneket magáért tselekedett ... Nem mint ha ő Isteni felsege magán-is tökélletes ditsösegű és tiszteletű nem volna, és mint ha kűvöl az ő természet és állat szerént valo ditsösegés és tiszteletes voltához még valahonnan, és valakitől, több valami járulhatna [ÖGr 5]. *1694:* Udvar-ház ... a' Tornattzán kivűl, két jó támaszokal meg-gjamolittatott [Kisenyed AF; BfR]. *1729:* Mogyorosi István Pap Uram onnan kívűl be jöván [HSzjP Nagy Lászlo de Sepsi Magyaros[a] (50) vall. — [a]Hsz]. *1775:* Káruly Minya az ház ajtot bé kezdé kivül fákkal rakni [Berekeresztúr MT; BetLt 7 Molnár Mihály (24) lib. vall.]. *1777:* Etzken Miklosnak ... a Felesegit tudom hogy ... be jöve onnan kivűl ide Albisban [Albis Hsz; BLev.].

B. *kiül, kűül. 1572:* Tapazto Thamas Azt vallya, hogy ... vtolsor be leot volt onnat kywl eo hozza Ment volt [Kv; TJk III/3. 41]. *1573:* Lakatos Istwan Zen wcay Azt vallia ... Azomba hogy otth Bezellene az olahal vgy Iwt oda Mezaros Ianos onnat kywl [Kv; i.h. 197]. *1596:* On-

nat kwwl hoztak egi Algius mestert, Iacobus newwt [Kv; Szám. 6/XXIV. 32 Bachi Tamas sp kezével]. *1625:* Juta egy Lengiel onnet kuul, Ladislaus Latoczki [Kv; i.h. 16/XXXV. 194].

C. *kűljel. 1754:* belöll az árok partyán pástos-forrott hellyekenn jár az ember ... Külyel ... az árok mellett igen rút Sáros Fakadékos az hely [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152]. *1758:* a falut mind utzánkint, mind küljel is ... egész éjjel szorgalmason strasalják [HSzj *tized* al.].

4. kívülre, ki; afară; nach außen. **A.** *kívöl, kívül, kűvöl. 1579:* Maradek peter kywöll magyarorzaban (!) 4 loal vyte az chanady Andrast [Kv; Szám. 1/XVIII. 21]. *1582:* Az Thanachnak titkat kyweól nem hordozom[a] [Kv; TanJk V/3. 256b. — [a]A notárius esküjéből]. *1589:* Engem kiwul allattak, de en nem tudom mith czinaltak oda be [Dés; DLt 226]. *1773:* én és a Kis Aszszony Juliska kivül kerülvén az ablakon neztűnk bé [Selye/Magyaros MT; BetLt 7 Elizabeta Márton cons. Joannis Varga (66) jb vall.]. *1806:* Innen kivűl kerekedvén látok a széna tartott [Bodola Hsz; BLt].

B. *kűl. 1698:* Fugitivus ki az orszagan kűl ment volna nincsen egy is [Újfalu K; WassLt].

II. *nu* **1.** *átv is* vmitől kifelé, vmin túl; dincolo de ..., afară din ..., în afară de ... ; über (hinaus), außerhalb. **A.** *kível, kívil, kívöl, kívül, kővül, kűvül. 1569:* Az gherebenesy hatar penig Az kerezt fanal towab Nem Megyen, azon kyweol Bandy hatar [Mezőbergenye MT; VLt 7/692 St. Zep de Bergenye pp vall.]. *1583:* az Jdegen Nemzet Arossok feleollis vgmint Georeogeokreól, olazokrol, Nemetekreol Raczokrol es minden egieb ez varos kiweol lako Aros Rendekreol vegezzenek[a] [Kv; TanJk V/3. 273b. — [a]Köv. a végzés]. *1585:* f. 185 Mellyet telliesseggel az Thorda ucza Kis Ayton kjwel valo Themeteo kertnek Epwletire keoltwen, Arrol ... Zamot adtanak | Az felekj Juhokatis Azonkeppen bewntessek, ha az zabot hatar kiweól talalliak Johokath [Kv; Szám. 3/XXIII. 15, TanJk I/1. 12]. *1596:* Az Scola Cloacanak a folyma (!) hogi mind az thimar Balint haza alat, s mind az waros falan kiwilis be teolt volt meg tisztittatek [Kv; Szám. 7/II. 33]. *1597:* latom hogy az meh kosarostol az kerten kóuyl az Bodo Gergely kertin kóuyl ... vagion [UszT 12/37 Mich. Cyki de S. Kiraly jb vall.]. *1600:* az Tibald Gergely kertin kivol ... walo darab zena fwwechke [i.h. 15/87]. *1612:* hazokban es hazokon keoueol [Tötör SzD; Ks 42.E]. *1640:* az falu hidgia küuül ualo reten [M.köblös SzD] | az varason kiuöl, egy pisztrangh Tartois vagyon [Fog.; UC 14/48. 12]. *1652:* az Jskola kertnek kapuia küuül [Várfva TA; Borb. II]. *1653:* Gyula Fejeruarat az keritesen kiuöl Nagy Tegla uczában [Gyf; Told. 1a]. *1659:* az porgaláton kiuül [Gyula K; SLt AQ. 17]. *1665:* vagyo(n) ... régi ház az külseo falán kűvűl ... az eoregh palota(n) kivűl [Bethlen SzD; BLt]. *1678:* Sebestyen Anna ... mirigyes löt volna, de háza(n) küvül lattak járását [SzJk 135]. *1692:* Az falún kűvűl ... vad(na)k valami vad kőrtvely fák [Aranyosrákos TA; UnVJk]. *1735:* En magam p(ro)curaltam a Collegium kivűl valo szállását az Vrfinak [Kendilóna SzD; TL]. *1736:* száraz üdön vizetis a falun kivűl valo patakból ... hordottak [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 161]. *1790:* a viz ... elterjedet a maga határánn kívűllis [Kebelesztván MT; CsS].

B. *kiül, kiel, kűel, kűöl, kűül. 1570:* Kallany (!) fabian ... vallia ... Latta azt hogi az gepwn kywl egy Mashoz keztenek verny [Kv; TJk III/3. 48]. *1587:* Somlyay Gasparis ha mit el foglalt volna az Almady Reéz Eoreokben az falu zynin kjwl ... zynafwet ... Tartozzek ... Eggik az Masiknak megh Erezteny [M.palatka K; JHbT IX. 23]. *1592:* Az varos kwwl penigh valaminemw feöldek az varoshoz tartoztak ... azokat a' varos minden hasznaywal birhassa [Kv; DiósyInd. 42]. *1593:* attam ... I zal kozorü fat az monostor kapun kwol walo gemnek [Kv; Szám. 5/XXI. 19]. *1607:* eóreókseget ada neki, vgimint ... az Galfy Ferencz Kapuia(n) küül egy tanorokoth [UszT 20/54]. *1608:* az falun kuul bir uala ... egi feoldet [Kozmás Cs; BLt]. *1626:* Boczkor Matthias es egy louas ot alnak uala az kerten kűül [Szentgyörgy Cs; BLt 3 Czedeo Leörinczne margit azonj vall.]. *1648:* az varos feolde(n) küül az orszagh uttia(n) ... czieleketted raita(m) az potentiat [Kv; TJk VIII/4. 313]. *1660:* Az Kereszt fan kiulis vagion egy feczke farku foldem [Impérfva Cs; BLt]. *1695:* Az Uzoni uto(n) kuulis van egy fel áll[a] [Kilyen Hsz; LLt. — [a]Föld]. *1747:* az magok lovokot ... az kerthez adagatták vólt adig kiül az kerten az ország uttyáb(an) [Szentbenedek SzD; Ks 27. XVIIb]. *1774:* az Falun küel levő Fogado [Mocs K; KS Conscr. 19].

C. *kűjel, kűjjel, kíjjel. 1815:* vagyon a' Falun kűjel ... lak helyek | Senkit Falun kijjel ne engedgyek lakni [Orsova MT; Born. G. XV/13 Mány Tyényá (59) vall.].

D. *kűljel, kűlljel. 1593:* En arra Emlekezem hogy ahol a' belseo fwzek vadnak azon kwlliel vala az ut [UszT 10/92]. *1690/1745:* egj száraz árkon küljel ... hányattunk huszon kilentzedik halmat [Hidegkút NK; Ks 67. 46. 21]. *1693:* az Falun küllyel vic(inusa) belől Benko Georgi, kűl Nemes Tamas uram [Kilyén Hsz; BLt]. *1703:* Fejérden Kolosváron Külyel lakik [Gysz; LLt]. *1727:* Nem szabad az Tanorok kapun külyel csak edgj lepesneg marhajat jarom vagy kötel nekül hajtani [Szotyor Hsz]. *1781:* a Falu közőnséges hellye vagyis Erdeje mellett le folyo árok küllyel [Kissolymos U].

E. *kűl, kűll. 1638:* it az Bereczki Janos kapuian kül adot egi Rettet [Torboszló MT; MvÁLt Bereczki lev. 20. — Pál Sándor kijegyzése]. *1647:* Az palankon kwl egy szalmas Swteo haz [M.királyfva KK; BK 48. 16]. *1650:* kvpvt tartot mjklos Ferencz az czur kapunal kvl [Gagy U; UszT 8/64. 58b]. *1665:* oljan rut ut ot nem volt kűl az porgolat kapun mint most [Andrásfva MT; BálLt 50]. *1696/1781:* közelebb Tőköli Imre Ur ez hazában bé jövetele alkalmatosságával ... sok betsületes rendek és haza fiai hazájokon kul bujdostak vólt [Branyicska H; JHb LXXI/3. 456]. *1738:* az Uzoni Uton küll ... Vic(inusa) belól Eskeo Palne Aszszonyom kuvüll T. Szekel Elek Uram [Kilyén Hsz; LLt]. *1753:* mikor masadikszor itt az also falu vegin küll ... meg fogák ... Csiki Jánost ott voltam [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1794:* Barátosi Iosef Uram ... egy fel emelt rudal a kapun kül járt [Dés; DLt az 1799. évi adatok közt]. *1834:* találtunk ... azokon kül Három Fiatal Körisfát [Vécke U; Told. 39]. *1847:* a Dr veszélyen kűl van [Kv; Pk 7].

Hn. A. *1635:* az Kakan kwvwl (k) [Kökös Hsz] | az meregh teőrő(n) küuül (k) [Uzon Hsz]. *XVII. sz. közt:* Az Kerten kuuul (sz) [Kozmás Cs]. *1670:* Az Tanorok kapun küuűl (sz) [Uzon Hsz]. *1692:* az Város retin kűvűl (k) [Torockó] | Az Köböl kuto(n) kűvűl (sz) [Bágyon TA]. *1721:* az porgolat kapun kivűl (k) [Köröspatak Hsz] | a' malom Árkan kiuul (k) [Szárhegy Cs]. *1728:* Egető revin belöl az Szotyori rethen kivűl (sz) [Illyefva

Hsz] | a temetön kivül (sz) [Fotos-Martonos Hsz] | a lykas kön kivül (sz) [Uzon Hsz]. *1737:* A' temetön kivül (ke) [Vécs MT]. *1749:* Felszegen küvül Csegely Föld [Szentimre Cs]. *1757:* ä Félso Vegin kivüll valami Nád nevezetü különös hellye (sz) [Szépvíz Cs]. *1764:* ä Törökbuza gjepün kivül [Mikefva KK]. *1774:* a' Bágyani utan kivül (sz) [Aranyosgerend TA]. *1776:* Az Nagy Tón kivül (sz) [Sámson Sz]. *1778:* Az Orotványokon kivül (k) [Balavásár KK]. *1818:* vápa erdein küvül [Vaja MT]. *1833:* A' Faron az olto kuttyán kivül (sz) [M.péterlaka MT]. *1842:* az Forrás Tóján kivül [Nyén Hsz]. — **B.** *1589:* Agjagazdon kwwl [Szenttamás Cs]. *1633:* Az Zentegi haz kiwl (e) [Burjánosóbuda K; BHn 40]. *1664:* az Czere hegjen kiül valo Uy Szeőlleők [Kercsed TA]. *1695:* Az Banya(n) küül az felsö labban (sz) [Kilyén Hsz]. *1696:* Kapolnan küül (sz). az Lyukas könn küül (sz) [Szotyor Hsz]. *1699:* az Dombon kiül (sz) [Csíkfva MT]. *1711:* Kurta hegyen az bökön küül (sz) [Ménaság Cs]. *1718:* Szánto Földek ... Az Major hazon kiül [Backamadaras MT]. *1761:* à Potyo nevezetü kerten küül [Verebes Cs; Hr 91]. — **C.** *XVIII. sz. eleje:* Az Szárhegyi Uton fejel nagy völgyön küjel (sz) [Tekerőpatak Cs]. *1743:* Nyirbe a Temetön küjel (sz) [Eted U]. *1768:* A Falun küjjel az oldalon (sz) [Nyárádkarácsony MT]. *1772:* A Felsö Hágon küjjel (sz) [Szászfenes K] | Hoszszu Kerten küjjel (sz) [Kozmás Cs]. *1773:* A Székelly Parlag Keresztfáján küjel [Alfalu Cs] | a Petrédek Kertin kijjel (sz) [Szárhegy Cs]. *1818:* a' Hidon küjjel (sz) [Szemerja Hsz] | A' Likas kön küjjel (sz) [Szotyor Hsz]. *1821:* Gáboron küjjel az Árok mellett (k) [Mikóújfalu Hsz]. — **D.** *1678:* az Domb karen (!) külliel (sz) [Datk NK]. *1679:* 'a Malmon kűlyel (k) [Szováta MT] *1693:* Pap Csereje a' temetesen küllyel [Almás U]. *1711:* az akaszto fan küljel [Illyefva Hsz]. *1720:* A Kőzepsö erdö alatt valo mezön pál szegin külljel (sz) [Szentimre Cs]. *1732:* felsö határb(an) az Tanorok kapun küllyel (sz) [Szemerja Hsz]. *1738:* Sáros patak oldalán küllyel (sz) [Bözödújfalu U]. *1764:* A Bánya Bükke között a Kuton Küllyel (sz) [Ditró Cs]. *1773:* A Kert hajláson küllyél [Gyszm; GyHn 39]. *1775:* A' Pora Vapáján küllyel (k) [Muzsna U]. *1781:* a Falu kőzönséges hellye vagyis Erdeje mellett le folyo árok küllyel [Kissolymos U]. *1797:* Saros kuton küllyel (sz) [Bordos U]. *1800:* Nagy Tanorokon küljel (sz) [Kobátfva U]. *1818:* a' Siklod felé fordulo határba a' Harang nyakon küljel (sz) [Küsmöd U]. *1830:* a Megyes fején külyel [Hidvég Hsz]. *1840:* az Egeresi malmon külyel [A.sófva U]. — **E.** *1660:* az Porgolat kapun kűl [Kál MT]. *1665/1753:* az Tanorok Kapun kül (sz) [Dálnok Hsz]. *1670:* Az Tanorok kapun kűl (sz) [Uzon Hsz]. *1671:* Az Porgolato(n) kül az Zab Föld (sz) [Erdőszengyel MT]. *1672:* az falun kűl (sz) [Kilyén Hsz]. *1679:* Szent egyhazon kül (sz) [Szováta MT]. *1693:* Uzoni uton kül [Szemerja Hsz; BLt]. *1711:* also mezöb(en) az Deák kapujan kül (sz) [Menaság Cs]. *1712:* az Akaszto fán kül [Nagyajta Hsz]. *1714:* az Tanorokon kül (sz) [Lengyelfva U]. *1727:* a Csüres-kerten kül (sz) [Gyalu K]. *1744:* A Porgolat kapun kul (sz) [Bordos U]. *1752:* Száva gödrin küll (sz) [Iszló MT]. *1754:* Az Csoka hegjen kűl (sz) [Mezömadaras MT]. *1760:* Szöke földin kűl az omlásban (sz) [Mikháza MT].

2. vhova nem tartozólag/tartozva; care nu ţine/aparţine de ... ; außer(halb). **A.** *kívül, kíval, kűvül. 1612:* az Cehen küüül valo Csiszmasiak beszedetis vettem [Kv; PLPr. 14]. *1626:* ha ... Kis Simon Mate alias Reui Mate az w Nagha feolderöl el szwknek ... tehat w Nagha ... az felöl megh Neüezet sümmat megh vehesse rajtok[a] mind hazoknal hazok kiüeol [Dés; Ks 9. XXX. — [a]A kezeseken]. *1643:* Mivel az Czeh articulussa ellenis vetkeztek ... hogj az Czeh kivül levö Töserkedö Barmat az Barmok kozze haytottak el; Azert vegesztük egesz Czehul, hogy valamigh az Czehnak kedvet nem keresik az Czehtol üressek legyenek [Kv; MészCLev.]. *1677:* sőt azon egy religion valo Papok-is magok Ecclésiáján kivül valokat ... ne admittállyanak [AC 11]. *1740:* Hadnagj atyánkfia ő kigjelme parancsollya meg, a' kerülőknek és Pásztoroknak, hogj ha Csordán kivül találn(a)k akármi némü marhákat, hajcsák bé [Dés; Jk 559a]. *1846:* A' műhelyeken kivűl czellengő legények fel keresésért 50 xr a Sz(olga) B(irónak) [Kv; ACSzám. 6].

B. *kőül, küül. 1603:* Tetzett eo kegeknek ... hogy ... minden varosi rend kewl valo eolteozetet (így!) ... Ezeken az eo Erdemek zerent valo Adoot vegyenek [Kv; TanJk I/1. 460. — A teljesebb szöv. *aranyláne* al.]. *1636:* Az mellyek Inuentarium kwul talaltattak ezek[a] [Kv; RDL I. 100. — [a]Köv. a fels.].

3. vmin kivülre; în afara ... ; außerhalb. *1592/1593:* En sokszor iartam az Christoff vram Malmaba eorleni, de barmomat ot iartattam az porondon vgian megh mondottak hogy azon kewűeol ne bochiassuk mert be hajttiak az Deesiek [Décse SzD; Ks]. *1593:* Az monostor kapwn kiwil hozattam egi talpfat [Kv; Szám. 5/XX. 131]. *1781:* jöttem ide az udvari kerten kivül [Árkos Hsz; RSzF 272]. *1785:* azon napnak ejszakáján az kuvaszam ugatván ki menék a' gyepün kivül [Backamadaras MT; CsS].

4. vkit/vmit kivéve, vkinek/vminek kivételével; în afară de cineva/ceva, exceptînd pe cineva/ceva; jn/etw ausgenommen, mit Ausnahme von ... **A.** *kívöl, kívül, kívült, kővöl, kűvöl, kűvül. 1569:* my Hawadot ... minden hozza tartozoiwal egietembe az valogatott drabantok kyweol ... az my hyweonknek More Lazlonak ... attwk [SzO II, 263 a fej. Telegdi Miklóshoz, a hat székely szék kapitányához]. *1584:* en az en mochy Iozagomat ez orayg meg senkynek nem kótóttem sem attam ó kegelme kwuóly [Csapósztgyörgy T; Ks]. *1585:* Az teobbit ez haro(m) kyweol el Iartuk volna [Kv; TJk IV/1. 440]. | Kadar Antal zinte Azt vallia Amit Zeoch Andras Az Zena Adas kyweöl [Kv; i.h. 463]. *1588:* Matol fogwa harom hetigh ha ez hatarban talalliak Az ket Espotal mester Iuha keoweol, valamely varossy embernek Juhat, mingyarast ... Az Negy valaztot vraim huzat az Juhokban ottan le vaghassanak [Kv; TanJk I/1. 66]. *1591:* Interim vgia(n) be vetettek az egj feold kiuul kit megis denotaltam [UszT]. *1600:* Ahol penigh az en giérmekemen kiueöll walamelly attiamfia megh akarna waltany[a] ... Batthory Peter wramnak 35 forintot tegien le [Perecsen Sz; WLt. — [a]Egy rétet]. *1623:* szalad sert is sokadalom napian kwweol nem szabad varosunkban arulni [Kvh; HSzj *sokadalom* al.]. *1628:* az töb megh neuezet Giermeki semmi go(n)dviselessel rea ne(m) voltanak Zabo Istuanon köüöl [Kv; RDL I. 136]. *1633:* az olta ez soha Déésen küüül masut nem lakot [Dés; DLt 380]. *1642:* ez harom Atyafi ... megh haluan, az egy Vaczi Benedeken kiűül, ez az Vaczi Benedek marat ez megh nevezet Banyanak Birasaban [Abrudbánya; Törzs]. *1650:* Soha en nem tudom hogi ez az Geőrgy Deak nagiob Lazar Ist-

uan vram kiveöl valakit mast szolgalt volna [Peselnek Hsz; LLt Fasc. 69]. *1653:* Ezeket az bonomokat az faló (!) adomanjan kóvöl En ... vettem [Kercsed TA; Borb.]. *1695:* (A porciót) kezeb(en) botsattja ... az Jobbagyokon küvüll [Ádámos KK; Pk 7]. *1740:* Az Commissionalit(er) jött Parancsolatokot veghez vittem, az Földi Györgyén kivül [Ikafva Hsz; ApLt 4 Dombi János Apor Péterhez]. *1759:* az Gyermeknek majd mi változása sem volt, egy kiss étzakai forroságán kivül [M.csesztve AF; Ks Mikes Antal lev.]. *1764:* kikis az elöt Imbre Györgjen küvül oda járossok soha nem voltanak [Torda; TJkT V. 236]. *1770:* Az Tavasz gabona az árpán kivül ... igen apron marada [Lekence BN; Ks 47. 67/29]. *1820 k.:* (Almárium) két kinyillo ablakokkal mellyek ... épek két éveg Táblan kivült [Dés; RLt 1].

B. *küül, kőül, kűöl, küül. 1591:* En fratay Gabor magiar fratarul[a] ... az vitezleo fratay Janos Vramnak Nagy Deueczyrben[b] ... egy puzta hazamat attam Eoreokbeh, ... minden hozza tartozo Eoreoksegekkel Egyetembe(n) ... Az Egy szeoleo kwwl [SLt Z. 7. — [a]K. [b]SzD]. *1592:* az ket zaz es 80. forint kwwl ha mit bizonyithatok enis bizonyttok [UszT]. *1593:* attam Ciehibe[a] ... Egy fell haz heliet ... ket Zanto földön kwöl [Perecsen Sz; WLt. — [a]Somlyócsehi Sz.]. *1602:* Nagy Balasne Cathalin azzonj vallia ... az azzonj megh fogtatasa vtan senkj á nemeteken keowl a' haznal ne(m) volt [Kv; TJk VI/1. 635]. *1606:* Michael Antoczj de sukeo ... fassus est ... mindenek ki ad (!) az Eo rezzit az mas fel keobe⟨ol⟩ buza kiul az kit keolczeonbe veottek [UszT 20/141]. *1639:* egy kűs hazon küül hagya valahol valami talalmanya volt ... Lazlo Georgynenek [Korond U; Pf]. *1643:* (A rétet) Ionas Dejak vramo(n) keövl egi nemes Emberis soha ne(m) birtta [Vista K; RLt Szabo Mihali (80) vall.]. *1763:* Lázár Istvan vramon kiül ... jobbágyságra ... nem kötelezzik magokot [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 160]. *1766:* az tizen harom kupa bornak az árran küül az penz nalla maradatt [Gyszm; LLt Fasc. 149].

C. *kíjül. 1619:* az fővezér kíjül és Görcsi apánk kíjül az egész vezérek mind improbálták az dolgot, hogy nem kellett volna lenni, mert olyan szent békességet nem kellett volna felbontani Ferdinandus ellen[a] [BTN 345. — [a]Célzás Bethlen Gábornak II. Ferdinánd ellen ez évben indított hadjáratára].

D. *külje, külje. 1664:* It ura(m) Is(tene)mnek hálá nem tudom kgldk oly türhetetlen kárat az egy Demeteren külyel [Kozmás Cs; UtI]. *1827:* égy Béres szekért tsináltatván annak 4 kerekén küllyel minden fa Eszköze a' legjobb moddal megvasazva [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

E. *kül, kült. 1585:* ezen Kwl minde⟨nt⟩ mind erdeön mezeön az kj eouek kette oztassanak [Gagy U; UszT]. *1589 k.:* Ezeket az eg' Abroz kwl megj Ada magiary tamas [Szu; USzT]. *1680:* Az ... jobbagyok ... az Gyergiaiakon kül osztassanak egh arant ket reszre [Gyf; BálLt 1]. *1692:* az mely szölöt birt Banyai Miklos mind Eöri volt az egj Sandor hegyen kül [Kercsed TA; Borb.]. *1820:* másnak nem volt szabad erdöltetni a meg nevezetem Urakon külT [Albis Hsz; HSzjP Ambarus Josef (59) vall.].

5. vki/vmi felett, vkin/vmin felül, vmit meghaladólag, vmin túlmenőleg; in afará de cineva/ceva, pe lîngă ... ; über jn/eine Sache hinaus, überdies, etw/jn übertreffend.

A. *kévül, kível, kivöl, kívül, kivült, kövöl, kövül, küvel, küvöl, küvül. 1546:* agyanak Banffy Bernaldnak negy Eketh, ahoz, az kj mostan nala wagyon, az Thyzen nyolcz eke kywel lezen [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. *1577:* ez fellywl megh newezett Joszagok kywöll ... Egg' Markos Neww falu [Uzon Hsz; BLt 7]. *1585:* Buday Tamas Vram ... ez keoltseg kjweolis ... Tulaidonabol keolteót es az Eghaznak Epwletire conferalt teobetis [Kv; Szám. 3/XXIII. 16]. *1592:* Az Zaz Vraim kyweol is Akiket az Ado zedeo vraim tudnak ... megh izenniek hogy be hozzak ... minde(n) adaiokath [Kv; TanJk I/1. 183] | ezen kwüeöllis négj fijat esmerte [Dés; DLt 235]. *1597:* Stamp Ianos ... wallia ... tudom azt hogi az zeginy Andras kowachnak hazan kywwlis marat eoreoksege [Kv; TJk VI/1. 46]. *1598:* Vargha Imreh keoweolis egy nehanj kochys legeniek Jeottenek oda hozzaya [Kv; i.h. 247] | Azon kyuel ha kinek Ados volnek ... az keozbeol megh fizesse(ne)k [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr.]. *1602:* ezen küüüllis valaminemü ezüsteös Arannias zerzamim vadnak ... hagiom az en giermekemnek bogati katanak [Márkod MT; BálLt 93]. *1604:* wala miek lelkek kiwwl wala mindent el wwnek [UszT 18/167 Ambrus Gergely Korondi pp vall.]. *1609:* Ezôkón kôwòl az Biro tjzen harmad magaual vagjon [Gyalu K; Sennyei 47/11]. *1627:* Wicey Mathenak adtunk reszen keouwl Egy hegies gyemantos giwrwt [Kv; RDL I. 132]. *1629:* ezeken kiueol egyeb aprosagh haz ezkeöz is eleg vala [Mv; MvLt 290. 157a]. *1633:* Ezeken kwuwl zenafwueketis ... hagyah Fozto Thamas es Jakab [Uzon Hsz; BLt 7]. *1653:* vagyon Vér hozza az kit illet az Joszag ö kegyelmen kivülis [Sófva BN; Ks 41. E. 31]. *1654:* Azon küuel egy puszta ház hely [Böd SzD; Ks Bánffy Anna urb.]. *1658:* Ezeken keóveól az menye Leóveó szerszamo(m) talaltatik, Oszsak igazan Negy fele az Negy gyermekim ... Vagyon ezeken kóvül egy török kard zalagban [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. *1673:* az Relictanak assignaltunk (!) ... az kis bolton kövül az kis deszkas kamarat [Kv; RDL I. 154]. *1683 u.:* Felettebb az ministeris ne oneraltatnék az Fizetes kivül valo Terhes Praedikallassal [Kraszna Sz; SzVJk 39]. *1703:* azon kivült is elég Tere viselés van rajtunk [Fog.; UtI]. *1755:* Ezenn Kancza Ménessenn Kivüll vala még edgy nihány darabbol állo Paripa Ménes is [Gernyeszeg MT; TGsz 35]. *1760:* Mósa László Ur(am) ... Mindezeken küvül ... vett egy Sessiot [Dés; BK]. *1765:* (A) Monár reszen kivöl 58 vékát percipiáltak [Kóród KK; Ks 18. CI. 5]. *1777/1780:* Mint hogy ... ezen Fogadoban a korcsmáros mindenkor Jobbágy, ennek a Jobbágyi relaxatioján kévül semmi egyébb fizetése nintsen [Alparét SzD; JHbK LII/3. 164]. *1780:* Csöplő reszen küvüll lett Metr 173 [O.kocsárd AF; Berz. 8. 72]. *1796:* Ezekre sem költ ... a Mlgs Uraság Semmit egy kis kenyéren és egy egy portiocska pálinkán kivül [Verebes Cs; i.h. 7. 66. V. 1.]. *1818:* Üveg Csürt ennél kivül még csak edgyet birnak [HSzj *üveg-csür* al.].

B. *küül, kőül, kűel, kűöl, kűül. 1570:* Lamprich Bernald hagiot volt felesegenek ... az oztozas kywl fl 10 [Kv; TJk III/2. 181]. *1577:* erczeben az Barathok Rezen kwwl megh oztottwk erczeben az barathok Rezen kywl, harom haz helly wolth [Vajdasztián MT; BlN 71/19]. *1585:* ame(nn)yt az en kegmes vra(m) nekcom adott, en a' keowl senkit ne(m) bantok, megh eleghszem awal [Firtosváralja U; UszT]. *1589:* Lombik ezeken kwel vagion Nro 131 [Kv; KvLt Vegyes I/2. 47 Joh. Desy ötvös

hagy.]. *1591:* Ha penig valamit akarnak eo kegmek ez kwwl vallatni ky az tanacz kwwl esset, eo kegmek zabadon vallathatnak [Kv; TanJk I/1. 164]. *1593:* protestalok ha ezek kwwl volnanak teob feoldek kik ezemben Jutnanak ne legien keseö meg neúeznem [Szu; UszT 9/44]. *1598:* Ezeken kiwly ... keolteodtek w kegelmek ... meg f 4 d 56 [Kv; Szám. 7/XVIII. 35 Th. Masass sp kezével]. *1657:* ada ... ezeken küül egy szena fw tanorok kertet [Madaras Cs; LLt Fasc. 157]. *1666:* Ezeken kjül, minden nemv InConuenjentiak az Joszágh dolgabol ... Annyhilalodnak [Altorja Hsz; Borb. I]. *1672:* ezeken küülis két fia pap [Torda; Berz. LXIV/3]. *1721:* az eö excelentiaja földeit az eö excelentiaja jobbágjín kiül kik birják ... ? [KSz; Ks 37 Kővár II/18 vk].

C. *küljel, külljel. 1656 k.:* Vagyo(n) megh[d] az ked legistrom(an) küllyel az meljről emlekeztenek az emberek [Hsz; BLt. — [d]Ti. jobbágy]. *1724:* Minden héten hetfün Törvény legyen azon küllyel háromszor egy héten Falu közönséges dolgainak igazgatására ... csengetés legyen [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32]. *1810:* olyan épületek ... melyeket Groff Kornis János Ur Ő Nagysága a' Iosz ág Matériáléján és erején külyel épitett [Doboka; Ks 76 Conscr. 18].

D. *kül, küll. 1568:* en bizonal semit ezen kwl ne(m) tudok [Kv; TJk III/1. 200]. *1605:* Ezen kwl az 100 Aranian Egy Pey lowat ada [Ne; BálLt 90]. *1621:* ezen kyl Kar Jstuan vramnak semmi nemw dominiomja ne legeni (!) [Kv; RDL I. 113 Tuissi János nyil.]. *1631:* tartozzanak ... ezer magiar forintot kesz penszűl adni, az harom czer forinton kúl az kit az feleseghemnek adnak [Nagyteremi KK; JHb XXI/1.5 Sükösd György végr.]. *1647:* Ezeken kwl vagion harom Bor Czapon [Drassó AF; BK 48. 16]. *1722:* az Conscriptor Társaim tseledjeikkel úgj alkúdtak, hogj az ser és éget boron kül napjában egj egj személlyre den. 9. fizessenek bor pinzt [Uzon Hsz; ApLt I Intzédi Iósef lev.]. *1741:* Azokon küll Majorság kenderis van [Mezőbánd MT; LLt 14/250]. *1790:* Szoktanak mind czeken küll még ... kendert és szőszőt meg fonni [Csicsóhagymás SzD; HG Conscr. Csitso Hagymasiensis]. *1823:* zab let tsiplő részin kül [Kv; Sk 5].

6. nélkül, -t(a)lanul, -t(e)lenül; fără (să ...); ohne, -los. **A.** *kível, kivöl, kívül, küvül. 1571:* egyeb teorwentelensegeketh is, ... mynt teorwen kyweol valo birságokat ... ew Nagysaganak twttára adgyak [SzO III, 336]. *1583:* Kozaruary annazzon ... feóldwaratt, mely vagyon Doboka warmegeben ... Mynden kenzerettes kywel, Jllen vallasth ... teön [SLt V/13 Jmreh deak Papay a gyf-i káptalan hites notáriusa kezével]. *1591:* holta vta(n) ... minde(n) fizetes kyweol ... a' varosra à tho vizza zallion [Kv; TanJk I/1. 158]. *1593:* sem teorwinyel, sem Törwin kywol megh nem haborittya [Des; DLt 237]. *1640:* Michaël Szekj ... felesegevel ... törveny kivöl keölt öszve [SzJk 52]. *1674:* Mezö Örménycst[d] az öregh Rakoczi Georgy Kamuthi Miklostul minden igassagh kivul foglalta el [JHbK XX/20. — [d]K]. *1675:* Director Vramék ... valamely szegény Nemes Embert elegendö ok küvül perrel ne(m) fárasztathatnának [Kv; TJk VIII/12. 80]. *1677:* a' Fejedelmek lovainak tartásival-is a Szászság nem terheltetik, szükség kivül [AC 242]. *1737:* (Az alperes) ... égy szegény ídegen embert minden igaz és mélto ok kivül meg támadván a földre le vert [Torda; TJkT I. 140]. *1753:* az falubanis minden verekedes Tolvaj kiáltás kivül el fogának két Bérest kozüllünk [Marossztgyörgy MT; Ks 48. 67. 31]. *1769:* (A vádlott) a Szolgaját meg zálagalta minden igaz utan kivül [Gyf; Bosla]. *1799:* Erkezven a' Mlgs Föbiro Ur Parantsolattya, hogy minden ki fogásan kivül, kötölösségünknek tartsuk Tordára le menni [Torockó; TLev. 5]. *1836:* haladékon kivül jo kedvel végye fel a Curátorságot [Bözöd U; Pf].

B. *kíül. 1570:* az Azzonnepek ... vgian Istenert kertek az vrokat hogy tërwenny kywl Neh chelekedyenek [Kv; TJk III/2. 169]. *1572:* az Safar vraim ... mikor penznelkwl zwkeosek volnanak, Az Byro vram Izenetyre Ne tegienek alkolmatlan es Tyztessegh kywl valo Bozzwsagos valazt, hane(m) megh Beochwlyek Byro vramat [Kv; TanJk V/3. 55]. *1578:* Az teob tellyes rezbely Jozagnak, Lazar leorynczetth myndenestúl fogua bekeseges vrasagaban hagyuan, mynden ellene mondas kywl [Jobbágyfva MT; BálLt 79]. *1602:* ezeket az factumokat teorweny kiwl czielekettek volna rayta [Gyf; Told. 27]. *1814:* minden ok nélkült hatalmasképpen a' Szegény Embernek Vérét ki ontottad, a' ki mostis halálos Sebeiben minden reménységen kiül halálos Sebeiben fettreng (így!) [Görgénysztimre MT; Born. G. IX. 6 instr.].

C. *kűl. 1584:* Csak egy Chaplaris az hozzaiok rendelt Emberek hirek nelkewl az az a wasarbirak akarattia kewl ne korchiomalhasson senkinek hanem valaky Borat Chiaplarral akaria ky merethny, az vasarbiraktwl kerien chiaplart [Kv; KvLt Vegyes III/11]. *1613:* Ez mondas kwl is ... altal lathatta [SzO VI, 30 A szászok segesvári gyülése Usz-hez]. *1625:* Nem tudo(m) Kincsies Janosnak semmi tiztessigh kwl valo dolgat [UszT 90a]. *1628:* Praemnel kwl valo zoknia [Gyalu K/Kv; JHb Kamuthi lev. XII/44. 9]. *1723:* jüt Nemasági ur(am) ... hozzám is uram hon nem letib(en) s erössen kinalta magāt megis fogott, de nekem feles aproim vad(na)k az eö klglme Csinálása kűlis, nálam semmire nem mehetet [M.hodák MT; VGy. Pétre Ojniczáné Mária (28) vall.].

Szk: *eszén* ~ zavarodott elmével. *1791:* többet volt eszinn kiuűl, mint ép álapattyában [Mezősámsond MT; Berz. 15. XX/9] ✱ *kérdésen* ~ vitathatatlanul. *1795:* a Cserébe maradott uttzátol fogott ház hellyetske kérdésen kivül osztályra valo lett volna [Gergelyfája AF; DobLev. IV/743. 5a]. *1800:* kérdésen kivült [Dés; DLt] ✱ *kétség* ~. *1678—1683:* az ő szent felsege törvenit, s, az termezet regulait, ki ki maga előt viselven ... kecseg kül szent lelke altol, ugi igazgattja s, vezerli az ötet felöket [Ks Kornis Gáspár kezével]. *1796:* kétség kivül kivánta magát meg kimilleni az emberek szájától [Lukafva MT; DLev. 4. XL. A]. *1825:* Kétség kivült [Dés; DLt 1078] ✱ *mód* ~ szerfelett. *1581:* Az Barnasibokra az mynemő panaz vagio(n) eo kegme Inchie megh, hogy mod kyweol senkin ne hatalmaskoggianak [Kv; TanJk V/3. 241a]. *1720:* (A) Szegeny Seller embereket mod kivül valo portiozassal Servitiumokkal ne aggravallyák [Kv; SRE] ✱ *rend* ~ *való* rendkívüli. *1752:* alvasat is lattam az Exponens aratojaban rend kűl valott [Kál MT; Pf]. *1825:* Rendkült valo költségekre ... Summa Rf 3 [Szkr; Borb. I] ✱ *száma* ~ számtalanszor. *XVIII. sz. eleje:* Kun Miklos ... karomkodasat pedig atavál köteremtetvel szama kivül hallottam [Karatna Hsz; HSzjP]. *1761:* Ferentz Lörintz ... előttem száma kivül kurvának pronuncialta Molnár Jánosnét [Szászsztiván KK; BK. Mich. Demeter (37) jb vall.]. *1779:* szalonnát font szám szérint láttam száma kűll hogy adott [Kszeg; BfN Bh-i csomó] ✱ *tudtán* ~. *1835:* Isten öríz-

zen engemet attol hogy ... az Ecclesia Temetkező heljet el foglaljuk, de hibáson esett az 1832-ben hírünk és tudtunkon kívűl esett jártatás [M.déllő TA; DobLev. V/ 1209 K. Dobolyi Sigmond Kiss Samuel ref. esp-hez].

7. vmi ellen, ellenére; contrar, în contra; trotz(dem). **A.** *kívül, kívöl, kűvöl, kűvül. 1561:* ha valamelik ew kőzzwllők ez veghezisth megh nem allana, es ez kywől chelekednek ... Törwin zerinth megh vehessyk azon [Fráta K; SLt U 28]. *1575:* mywelhog az Nagod para(n)chiolattia Jg tartya vala hog se repulsio se Inhibicio se co(n)tradictio se semmi tilalom ellen ... az Joszagbol ky ne mennw(n)k ... my az nagod paranchiolattya tartasa szerint chelekettwnk es ... mi(n)denek ellen bikesiges vrasagaba hattwk az fellul megh Jrt co(n)tradiktiok keóweóly [Simontelke BN; JHbK XIX/24]. *1592:* Janos kiraly paranczolattia hogy Coloswar semmi terhet Ne visellien az eo Reeghy zabadsaga kyweöl [Kv; DiósyInd. 30]. *1690:* (A) Nemes Tanács akarattya kivűl be ne jőhessen [Dés; Jk]. *1724:* hall(ottam) másoktúl, h(ogy) az Iffjú Asz(ony) panaszolkodott, hogy az ura, természet kivűlis bánt ő kglmével [M.királyfva KK; BK. Eperjesi Mihályné (37) főzőasszony vall.]. *1831:* Raisman Ferentz ... az Mühelyjekben válogatot, és allatomasan regulán küvül máshoz ment [Kv; ACLev.].

B. *kiűl, kűöl, kűűl. 1575:* az Zathmari nemetek ... minemö hertelenseggel özve gyültenek es fel bodultanak, azon modon el ozolnak. sewt en ugian nem hihetem, hogy chyazar hire es parancholatia kyül effele haborut meryenek kezdeny [BáthoryLev. I, 313]. *1593:* senki ... zabot ... hat hat penznel fellieb vekaiat ne aggia, mert ha valaki ez kwwl chelekedik; teolle el vezik, es az Tanach hazhoz vitetik varos zamara [Kv; TanJk I/1. 220]. *1628:* az en fiamis ... engedelmessegel ... legyen az en Ura(mna)k es az en dispositio(m) kweol semiben megh haborittanj ne mereszellje, neis haboricza [Bonyha KK; Eszt-Mk].

C. *kűjel. 1829:* kéri az ökrínek mint akaratyán kűjjel el adattatnak a pénz visza fordittásával visza adattàsàt [Torda; TVLt 260].

D. *kül. 1561:* Senki egy mesteris tǫb myet fel ne fogadgion ha nem chak az menyt ... kyt legennyel es ket inassal iol meg Chinalhat ... Az ky ezen kwl chelekedik ... bwntettessek megy [Kv; ÖCArt.].

Szk: *rend* ~ a rendtől/szokásostól eltérőleg. *1740:* (A molnár) jol örlötte, rend kivül nem vámlotte? [Hsz; SzentkGy vk]. *1744:* a Fonás rend kivül volt [Rava U; LLt Fasc. 67]. *1758:* (Az ub) kit eröltetet az rend kivül valo szolgalattal [Fejér m.; TKl 19/42 vk] ✱ *szokás* ~ szokástól eltérőleg. *1618:* Egykor Kamuti[a] urammal ketten csak nagy placide szokás kűvül beszélgetünk vala, hogy mely igen elfogyott az nagy régi Báthori familia [BTN 104. — [a]Kamuti Farkas, a tájt Erdély portai főkövete, az emlékiró felettese]. *1638:* Panaszolkodnak keozeonsegeskeppen hogi az tisztarto mindenteöl egi egi meh kosart szedet szokas kiueol penz nelkwl [Szászfenes K; GyU 36]. *1661:* eddigh valo Szokás kivül Fejedelmi Széket küldött [KJ].

8. vki helyett; în locul cuiva; statt js. *1619:* Kérdé ismét, hogy: Az uradnak micsoda jó módja vagyon abban? Ha Isten adja, hogy az urad az németeket megverhetné, vajon azok az országok nem kezdenek-é magoknak más fejedelmet választani az urad kijül? [BTN 343].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

kívül-belül pe din afară şi dinăuntru, în exterior şi în interior; außen und innen. *1575:* eo K. biro vra(m) hirdetesse meg hog Minden Ember harmad Eztennapig mind kywl beleol haza Eleol keorakasat Teokeyet ely zerezze Tyzticha haza eleol [Kv; TanJk V/3. 122b]. *1611:* Egj labos chieze pohar mind kiwül beleöl aranias es pikeljes ... f 16 [Kv; RDL I. 88]. *1628:* Egy fedeles kwwl belol Arannias kupa [Gyalu K/Kv; JHbK XII/44. 4]. *1651:* Edgy kús ... kúvül belól Arannyos Fedeles poharoczka [WassLt Wass Judit kel.]. *1724:* egy Szekér szin kapuján vas kapots és retez kűl, belöl [Koronka MT; Told. 29/12]. *1732:* a Nemes-Curia ... Oldala ... nagy részint kűl belöll tapasztott [Szentjakab SzD; i.h. 11/67]. *1737:* küllyel belől tapaszos ... Lo Istallo [Gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 11. 1]. *1777:* Az el adás után, a' házak ... kivül belöl meg vakoltattak [Dés; Ks 79. 29. 263]. *XVIII. sz. v.:* Flintat kitisztitotam Kühü Belöl [Szászváros; BK. Desi Ferentz puskaműves kezével]. *1817:* A Felső Molnár Ház ágosakra épitetett, veszszővel font oldalú, kivűl belől tapaszos [Ördöngösfüzes SzD; ÖrmMúz].

kívüle 1. vmin kívül, vmitől kifele; în afară de ... ; außer(halb). *1554:* Az fewdewn lakok dolgath ygy hatthak az vrak lenny hogy az ky yghaz fewldewn lako ... ez meghthartassék, az kyk ennek kyvöle valok, megh rothassanak [Mv; SzO II, 108]. *1568:* Chyak ezen kere(m) kegyelmeteket (így!) hogy kegd el Ne feletkezek feleole(m) hogy en mostan Nem othon wagyok hanem hazam kywle [BesztLt 79].

2. vkinek/vminek a kivételével; exceptînd pe cineva/ceva, cu excepţia ... ; jn/eine Sache ausgenommen, mit Ausnahme einer Sache/Person. *1554:* Az Regy ewstewl maradoth ló feyek, kyk nem layos kiraly halala vthan ló fwwe letthenek, azok megh maradgyanak az fyzetésbewl. Ezeknek kywölök mynden Rendbelyek megh fyzessek az adoth [Mv; SzO II, 108]. *1560:* magyar frathan es ohla (!) frathan[a], a' mynt ennek elötte byrodalmok wolt, mostanys wgyan byrtokok alat legyen, ez felwl megh mondot hazhelnek kwwle [SLt S. 4. — [a]A két ikerfalu (K) egybeolvadt]. *1586:* soha senki ő küvűllök semmi közit hozzá[a] ne mondhassa [A. csernáton Hsz; SzO V, 140. — [a]A birtokhoz]. *1610:* az megh neuezet retett ... en kwuöllem peniglen s giermekim kwuől ... se egy se mas ki ne valthassa [Tövis AF; BálLt 62]. *1632:* en eö kivüle más ferfiat nem esmerte(m) [SzJk 39]. *1639:* olliat mondok, az melliet soha kűvűled senkinek nem mondottam [Mv; MvLt 291. 175a]. *1849:* a szamosujvári ... házomat ... el zállogosithatja, árenda crányába le kötheti ... a nöm, s e joggal élhet mint addig, a még mint özvegy kivüllem más férjet nem ösmérend [Km; Végr. Tamás Bogdán végr.].

3. vmi felett, vmin túlmenőleg; în afară de ..., pe deasupra; über etw. hinaus. *1554:* wagyon ... Az Kerek hegen egy hod fold ennek kowyle erdeie meze (!) akarmy newel neweztessyk minden hoza tartozowal, amykypen en byrttam az en germekymnek terhit en reiam vettem [Sárd K; Törzs]. *1569:* Chyereny Clara Azzonnis az Ew fyanak Jztrigy Janosnak Minden Atthay Jozagat ... megh Erezte az felwl megh mondoth baldbely[a] Reznek kwele ky wolna [Mányik SzD; IB VI. 225/13. — [a]Báldon (K) levő]. *1588:* Ezeknek Kyweolle Költeott Gergely deak ... egyetmasz Aprolekra Ezeoknek Az Keol-

chyegeknek Kyuolle ... Koltottem f. 30 d. 88 [Kv; Szám. 4/III. 10, 31]. *1590:* Attam Buzat el 5 koblot ... Ezoknek kyúolle kolt Az Haaz zywksegere ... kobol 36 3/8 [Kv; i.h. 4/XVII. 3].

kívülebb kinnebb; mai spre afară; weiter draußen. *1735:* néhai Szilvasi János ur(am) gondolván hogj a' Patai határ talám az emlitet helljeken kivülebb fog lenni ... vicinusokat convocaltotvan ... azok ... mutottak a' Patai és Dezméri határokat [Szamosfva K; JHbK XLII/27].

kívülette 1. kivüle, rajta kívül; în afară de el; außer jm. *1589/XVII. sz. eleje:* Ez Varosban az teöb Ceheknek modgia szerent, az Keőmiues Mestereknekis eszt engettwk, hogi az tisztesseges lakásnak hellienek kwuwllőtte, ha kik ... edgimást megh rutollia, szidalmazza ... megh itiltessenek [Kv; KőmCArt. 27–8]. *1677:* Authoritassok légyen pedig minden legitima Executiokra, mint azonáltal nem excludaltatván mellőlők és kivülőttők[a] is ... egyéb legitimus Executorokat-is [AC 207. — [a]A káptalani és konventi tisztségviselőknek]. *1783:* ezen tzélunkot el nem érhettyük, mert kivüllőtte a tobb Compossessor Tarsaink nemesek lévén egj mást azon Tanorok Sántza, Gyepűje conservatiojára es tilalmanak oltalmazasara ki ki magát le kőtheti [Ádámos KK; Pk 7].

Szk: ~ *való. 1670:* Kegyelmed Uram tudja, mi mely erőtelenek vagyunk ... Azért ily extremitásunkban ... kelleték ahoz nyúlnunk ... hogy tudniillik kivülöttünk való egyéb keresztyén erőre is nézzünk [TML V, 287. Nagybánya birája és tanácsa Teleki Mihályhoz].

2. vki/vmi kivételével; exceptînd pe cineva/ceva, cu excepţia ... ; jn/etw. ausgenommen, mit Ausnahme einer Sache/Person. *1583:* Mindenek az haznak kwueóleotte valamy Eoreókseg volna, ket feli ozzak [Légen/Szava K; JHbK XVII/17]. *1671:* Az ô és Uj Tordai s' Désiek, hogy Mészár széket és korcsomát tarthassanak, másnak kivüllettek azon hellyekben Mészár székeket és korcsomákat tartani szabad ne légyen sup (!) poena Articulari [CC 48]. *1669:* Akarám Kegyelmednek ez alkalmatossággal jelentenem ..., hogy engemet azon méltóságos rendek némely dolgoknak jól végre menésének alkalmatosságára nézve, melyet sem másra, sem levelekre kivölöttem nem akarnának bizni ... nemzetes Kende Gábor uramhoz ő kegyelméhez küldöttenek [TML IV, 421 Farkas Fábián Teleki Mihályhoz].

kívülföldi kb. máshonnan való; care este din altă ţară/provincie; von außerhalb des Landes. *1666:* Kivül földi avagi szaszsagrol be jüt aczoknak es kerekeseknek ; Kivül földi szaszsagrol valo keomüveseknek [UF II, 328].

Vö. a *kiföldi* és *külföldi* cimszóval.

kívülfűtő 1. *mn* kivülről fűthető; care poate fi încălzit din afară; von außen heizbar. *1633:* Azon felső tornaczbol nyilik az lugos kert felöl az Uduarlo palotara egy berlett festet ajto ... egi parazt kahlias kemencze kül fwttö ... Egi külfüttö mazas kemencze No 1 [Fog.; UF I, 313].

Szk: ~ *fűtő. 1823—1830:* nem is meleg a szoba, pedig külfűtő öntöttvas fütő vagyon benne; rendszerént reggel és estve fütik be, akinek tetszik s módja van benne, többször is [FogE 225] ✱ ~ *kemence. 1618:* Egj cöregh kwuwl fwtö kemenczet czinaltak atta(m) 6 singh uasat hozaia [Kv; RDL I. 103]. *1629:* Egj zep kúúl futteo mazas kemencze [Szentdemeter U; LLt]. *1632:* Az Koniha feleől ... valo also rend hazban ... egy dezkabol czinalt rekeszeczke kiben vagion ... Egy kiuwl fwteö parazt kalihas kemencze [UC 14/38 Kománai urb. 121]. *1636:* Ez(en) Tornaczra nylnak harom kīul fülteo kemencze szajak | Kertesz haz ... Vagyon benne egy kül futö mazas kalyhas kemencze [Siménfva U; JHb Inv.]. *1647:* vagion ebben[a] egy kwl fwtteo zeold kemencze [Drassó AF; BK 48 Fasc. 16. — [a]A kőzépső házban (szobában)]. *1652:* Ezen Palotába(n) egy régi kivűl fűjtő zőld mázos kemencze, mellette egy kis ház, kiből azon kemenczet fűjtik [Görgény MT; Törzs]. *1656:* Egy szep kül fűitő zőld mazu kalyhas kemencze [Doboka; Mk Inv. 5]. *1681:* Vajda Hunyad vára ... Vagyo(n) ezen kapu között ... Kűvül fűtő, Sarga mázos, Lapos kályhas kemenczeje Nro 1 ... Kő Kémenye Nro 1 Fűjtő helyének deszka Tablas Ajtaja Nro 1 [Vh; VhU 502, 508, 510]. *1747:* menven ... az Palotab(a), mellynek ... Zőld mazos kűl fűjtő Csipkés kemencéje [Aranykút K; Ks 73/55 gr. Petki István lelt.] | kivűl fűjtő Zőld mázu Nagj kementze faragott kő lábokon 's tűzhelyen áll [Borsa K; Told. 24]. *1810:* a' nappali ház ... Vagyon benne égy fejér mázu kerek czilinder formáju párkányos ujj modi Czifraságu magos, kivűl fűtő kementze, fejér kerek gomb a tetején [Doboka; Ks 76 Conscr. 40]. — L. még UF I, 138, 313.

II. *fn* kívülről fűthető kemence; sobă care poate fi încălzită din afară; von außen heizbarer Ofen. *1736:* Az lakadalomnak penig rendszerént hosszú színt csináltanak, s abban volt; ha télben volt az lakadalom, két három kül fűtője volt az színnek hogy meleg legyen [MetTr 381].

Ha. *1647:* kwl fwtteo [M.királyfva KK; BK 48/16]. *1681:* kivül fütö [Hátszeg; VhU 595]. *1685 e.:* Kűl fütö [Gyf; MvRKLev. Urb. 22—3]. *1694:* Kűl-fűtő [Kővár Szt; JHb Inv.]. *1699:* kivűl fűjtő [O.csesztve AF; LLt]. *1724:* kivül füttö [Koronka MT; Told. 29/12]. *1814:* kül fütö [Mezősályi TA; RLt]. *1831:* kivül fűtő [Mezőbánd MT; TGsz 50].

kívülfűtős kívülről fűthető; care poate fi încălzit din afară; von außen heizbar. *1745:* nagy zöld mázos kementze, mely két felé lévén rekesztve, fele kül fűtős, fele pedig belöl tüzelö vas szemöldökre tsinált [Marossztkirály AF; Told. 18].

Szk: ~ *kemence. 1679:* Kö labokon állo Vinczi kalyha formara csinalt mazos kivül fütös kemencze [WLt, MNy XXXVIII, 132].

kívüli 1. vmin kívül lévő; care nu aparţine de ... ; außer(halb) einer Sache stehend/befindlich. *1847:* az Asztalos Czéhon Kivüli Asztalos Kászoni András hány verseni meg jelenéséről a Közügy Igazgatoi Hivatall előtt adnánk égy bizonyitványt [Kv; ACLev.].

2. *kifogáson* ~ *tanú* kifogás alá nem eső/nem kifogásolható tanú; martor căruia nu i se pot ridica obiecţii; einwandfreier/untadelhafter Zeuge. *1843:* az elébbiekben megirt kérdőpontokban foglalt környülményekre nézve csakis a bucsumi nemesek és az abrudbányaiak lehetnek kifogáson kívüli tanúk, mivel a többiek mind a királyi fiscushoz tartoznak [VKp 131].

kívüljáró használatra kiadott; dat în folosinţă; zur Benützung gegeben. *1586:* Ez Niolcz Zaz, tizenegy forint Niolczwa(n) ket penz ... Igyarto Simonnak, Es Veisz Tamasnak Egyhazfiaknak eppen kezeknel Maradoth, Nem tudwan eheóz, az Casulakat Es kywe (!) Iaro Ezwst Zerzamokat es Egieb Inuentariumot Zwnieget es effelet [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. *1588:* Az egihazfiaktol, Weisz Tamastol es Jgiarto Simontol ig' Veottek zamoth: Maradot volt Nallok az thawaly parcial tartassa Zerent, keesz penzwl, zalaghul, Restantiaul ide nem tudwan az kjweol Jaro ezwst marhakat, zwniegeket, Casúlakath f. 760/43 ... marad nallok keesz penzwl, zalagul, Restantiaul minden kjweol Jaro ezwst es egieb ezkeoz kjweól, Akj teszen f. 835/63 [Kv; i.h. 4/II. 18].

kívülről kívül felől; (pe) din afară; von außen (her). *1677:* (Az istálló) ajtajának fa hevedere, kilincse az ajtón kivülről, keresztül által járó fa zárjával egygyütt [Madaras Cs; CsVh 52]. *1748:* egy igen jo föld a Pál berkire jö véggel kivülröl [Koronka MT; EHA]. *1800:* meg állatt az ház Ajtojába kivürül a' pitvarba [Dés; DLt]. *1810:* mikor a' Tehenét fejné a' kapunak kivülről eső sorka irányából eg kövel bé aranyozvan a' vagy gorontsal ... eppen a' Fejét talalta [Dés; DLt 96/1811]. *1814:* egy Ház ... két üveg ablakkal és kűjjelről két fenyö fa bé tevö Táblával [Forró AF; KCsl 5]. *1845:* azon ablakra küvülrül két felé nyillo tábla [Dés; DLt 111].

kívülső külső; (situat în) exterior; äußer, Außen-. *1690:* Az tatár tábor ... hóstátinkat rútul felégette, az egész Hídelvét kívülső Magyar utcát és Közép utcát, Farkas utcát [Kv; KvE 220 BP].

kívülszegező kivülröl záródó; care se închide (pe) din afară; von außen schließend. *1636:* Kettej az kapunak vas retez feös beleöl szegezeök, Az kettej uiszont kiuol szegezeö vas retezes, es retezfeös [Simonfva U; JHb Inv.].

kívülvaló kb. máshonnan való személy, idegen; străin; Auswärtige(r), Fremde(r). *1584:* Az vendig vago pedig ket Rendbeli eggik eöreöksiges varas beli ... Az masik kyweól walok idegen sowagok [Torda; DLt 212]. *1662:* Az várasbéliek pedig, hogy sem az várbéliektül, sem a kivülvalóktul meg ne rontatnának ... neutrálisságra kötelezték vala magokat, míg a várnak[a] állapotj elválnék [SKr 208–9. — [a]Szatmár várának]. *1684:* kül valok pedigh négy penznel fellyeb merni ... ne mereszellyek [Dés; Jk]. — L. még SKr 555.

kívünnől kivülfelölröl, kivülröl; (pe) din afară; von draußen. *1816:* ezen Lármát a fia Lörinczi Mihálly eöklme kivünnöl meg halván hirtelen ... a házba bé jött [M.köblös SzD; RLt Kállai Sándor felesége Morár Irina vall.]. — Vö. MTsz *kívünnen*.

kizaklat kiüldöz zavar; a alunga/izgoni afară (de undeva); hinausjagen/treiben. *1757:* Boér Samuel vr(am) ... a' felsö Tanórakból a gyermekeket puskával zaklatta, kergette ki [Abosfva KK; Ks 8. XXIX. 32]. *1806:* szilva szedéskor Basa Dániel eö Klmének 5. Sertéssei az Also Czitzhegyiben ... voltanak ... azon hellyröl az hol voltak, az Exponens Ur két kutyái zaklatták ki a Hegyböl [Dés; DLt 82/1810]. *1854:* Sorsosaim nagyobb részével magam is, kirabolt s elpusztított falusi lakomból kiszoritva, éltem megszokott rendszeréböl kizaklatva, éltem alkonyán Kolozsvárra menekültem [ÚjfE 4].

kizár 1. zárat kinyit; a descuia/deschide; aufschließen/machen. *1769:* ki zárván az Ajtott, ki jött hozzám Tyiu György [Bukaresd H; Ks]. *1771:* (Zilahi Istvánné) látá hogy ... Aszszony fekszik a Férje mellett, le rántván a paplant rollak, végik (!) önté foro vizzel öket ... azzal kapá magát Zilahine Aszszonyom a mint le vetkezet volt a Dáma fel foga szoknyáját, Mentéjét, és ki veté az ablakon, azzal semmit nem szemetezvén továb a háznál serényen el jött onnan Botskor István Uramhoz, a midön is hallá hogy mindgyárt magok ki zárták az ajtokat és az ablak alatt nagy Lövés esvén szinte kétségbe esett [Dés; DLt 321. 43b Elizabeta Tot cons. St. Jakots (45) vall.].

Szk: *be és ~. 1849:* azon kultsal megprobálva a' szoba ajto zárját, ugy találtuk mikép azon kultstsal bé és ki lehet zárni a' kérdéses szoba ajtot [Kv; Végr. Vall. 73].

2. vhonnan kirekeszt/tilt; a încuia uşa în faţa cuiva; ausschließen/stoßen/weisen. *1592:* Joüegh Peterne, Ersebet Azzoni vallia ... Egikor Juta megh Niari Marton, es ereossen kezde magaban busulni es teoreodni Im ez esse Neste kűruah zinte megh emezteneh, zariatok ki Immar [Kv; TJk V/1. 183]. *1633:* ez az Cassay Ferencz az en hazamra jött vala mezitelen kett elö pallossal eczakanak idejen es erőuel be akart jöni, hihető hogi nem volt igen io szandekkal, es hogi az Aniam ki szarta az aito(n) az ablako(n), sokaigh szidalmaza rutul bennűnkett [Mv; MvLt 290. 130b]. *1813:* Maga a' Grof eö Ngais panaszolta nékem, hogy bé menvén a' Grofné hálo házába mikor enyelegni akart a' Grofné magárol eltaszigálta, söt maga házábolis a' Grofné a' Grof Urat számtalan sokszor ki kergette, 's ki zárta [Héderfája KK; 1B]. *1826 k.:* Nagy nyomoruságot okozna nékünk Szolgálo Embereknek a Kelementelki Csulak ágy nevü Pataknak határunkba lévö bé hozattatása, azzal is, hogy a legelö Marháinkat a Küküllö vizétöl itatás dolgába kizárná a nyomáskor; mert ... a nagy mélly árkon lehetetlen volna itatás végett a Küküllöhöz még csak közelitteni is Marháinknak, csordáinknak [Gyalakuta MT; GyL].

kizárás zárkinyitás; deschidere; Aufsperrung/schließung. *1849:* miután bizonyos tudomást kaptunk arrol, hogy azon kults az, mely a' Krizsán Mária ott lakása ideje alatt azon ajtohoz használtatott azzal a' bé és kizarást elöbb ottan elprobálva elmentünk a' Kelemen Béni ... szállására [Kv; Végr. Vall. 73].

kizárat vhonnan kirekesztet; a dispune să fie încuiat uşa în faţa cuiva; von irgendwo ausschließen lassen. *1754:* hogj pediglen az Exponens Aszszont és ... férjét kik záratták ki és pecsételték ki ... arrol semmit sem tudok mondani [Gernyeszeg MT; TGsz 33].

kizáratik vhonnan kirekesztetik; a fi uşa încuiată în faţa cuiva; von irgendwo ausgeschlossen werden. *1848:* Vérzö szivvel kell felfedeznem azt, hogy ... véres verejtékkel lett fáradozásomnak az a váratlan jutalma lett,

hogy ... a tegnapi napon ily peldásan, és a Publicum bámulására Házombol ki zárattam | Betzö Sámueltöl ... Házombol ... ki zárattam [Koppánd AF; DobLev. V/1274].

kizárattathatik kitiltathatik; a putea fi interzis accesul; ver/ausgewiesen werden können. *1843:* Mindezen urakat ... ki kellene a zalatnai királyi uradalomnak köréből tiltani. Vagy ha azok Abrudbányáról, s némileg Zalatnáról is — mint bányászhelységekről ... ki nem zárattathatnának, azokat a királyi uradalomnak jobbágyai dolgába való akármi szin alatti befolyástól közigazgatási úton elrekeszteni [VKp 123].

kizárlattat kirekesztet/zárat; a dispune să fie încuiată uşa în faţa cuiva; ausschließen/sperren lassen. *1650:* Damasdi Istvan ... Bennunket oda mennven Seniorunkkal egiben az Parochialisbol ki szarlattatot, és maga előttunk tudua(n) oda menetelunket el ment nem comparealt [SzJk].

kizáró tiltó; de interzicere; verbietend, untersagend. *1847:* Végre kiterjesztette bujtogatását oda is, hogy ... a korcsomárolási kizáró jogot nem tekintve, magoknak italokat tartózkodás nélkül vigyenek bé [VKp 296].

kizárólag (în mod) exclusiv; ausschließlich. *1862:* az én szállásomon ... találtató minden ... felkelhetők ... u: m: arany és ezüst neműek, kész pénz, status és magány kötelezvények, egyéb féle drágaságok ... halálom után egyenesen és kizárólag Wessely Maria özvegy Stark Károlyné Uraszonynak tulajdonává váljanak [Kv; Végr.]. *1869:* az urbéreseknek szombati fájok járt ... a csőbi erdőreszből nem tsak kizárólag a csőbiek kaptak íly szombatifát hanem ... a Bordosi, Kelementelki és Fületelki ... vrbéresek szombatifájokat rendesen a csőbi erdőrészekből kapták ki [Csöb MT; Told. 21].

kizárt kizáródott; strangulată; eingeklemmt, inkarzeriert. *1868:* Betegség neme kizárt sérv [Kv; RHAk].

kizesztrál kiházasít; a înzestra, a da zestre (unei fete); aussteuern. *1680/XIX. sz. eleje:* En azt hallottam, hogy az Sinkai Papoknak ugy mint Popa Álgyának, és Popa Románnak az szülő atyoknak az Atya Boér volt ... az szülő atyok pedig ugy mint Popa Román az én Anyámnak az atyával égy testvér volt, kiknek is Persánban Boéri örökségek volt, mely örökségből az Anyáma⟨t⟩ kiis Zestrálták [Persány F; Szád. Mondrán lako Algya Stefán (70) boér vall.].

kizöldellik 1. kizöldül; a înverzi/înfrunzi; zu grünen beginnen, ergrünen. *1757:* ezen föld az mellyen most állunk árpával volt bé vetve, és már szépen kiis Zöldellett volt az melly is az mint látók ki vala szántva, mellyetis ... Sombori Gjörgj Uram ekéjével szántattatott ki [Gálfva KK; Ks 66. 45. 179].

2. zölden kilátszik; a apărea pe ici-colo culoarea verde a vegetaţiei; stellenweise als grün erscheinen. *1814:* 30a Aprili dél elött 10 orakkor meg indult a havazás és éjfélig szüntelen esett mint Tél közepéb(en) 1a Maji reggel mindenfelé fejér volt minden, a fák tsak imitt amott zöldellettek ki a ho alol mellyek már egészszen ki voltak levelezve estve feléig állot a földön a ho [Dés; KMN 378].

kizöldül a înverzi/înfrunzi; zu grünen beginnen, ergrünen. *1704:* Ugyan ma voltam kinn lóháton a füveskert nézni, és ugyan a várost is megkerültem. Az generális fia, gróf Amadeus játszóhelyénél, a citadellájánál is voltam, akit most csinálván, a hantok megszáradván vizet öntöztek, hogy inkább kiződüljön [WIN I, 95]. *1758:* lévén néki azon határon edgy darab szánto földe ... mellyet ő maga orotott volt tövisből ki, s ugy tsinált Szánto földé, bé vetvén árpával s az árpa szépen ki zöldülvén rajta. Sombori Győrgy Uram Béres ekeivel ki kezdette volt szantani [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. *1803:* a tavaszal, ha az erdő ki zödül Legenyeket hozok és elveszem tölöd [Tyéj H; Ks 113 Vegyes ir.].

kizöldülhet a putea înverzi/înfrunzi; zu grünen beginnen/ergrünen können. *1812:* itt teméntelen hernyo vagyon, ugy anyira el Szaporodott hogy a fák miattok ki nem ződ⟨ű⟩lhetnek[a] mindjárt mihelyt égy kitsit zöldül le eszik [M.egregy Sz; JF V. Baczó László lev. — [a]A lev. kelte: május 19].

A VI. KÖTET ADATÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZATA

	A gyűjtött adalékok száma (hozzávetőleg)	A beszerkesztett adalékok száma											
		Címszók	Utalószók	Jelentések	Jelentést szemléltető	Személynév	Helynév	Állatnév	Szókapcsolatok		Szólások		Hang- és alaktani formák	Összesen
K-Ki	130 000	6 653	93	12 462	26 882	702	1 414	25	6 011*	8 314	346*	379	736	38 452

* E szám a szókapcsolatok, ill. szólások, az utána álló pedig a szókapcsolatok, ill. szólások alá beszerkesztett adalékok számát jelzi.

	Az adalékok időbeli megoszlása						
	1300-as évek	1400-as évek	1500-as évek	1600-as évek	1700-as évek	1800-as évek	Összesen
K-Ki	16	37	4963	11130	13733	8573	38452

A számításokat **Kürti Miklós** végezte.

Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

MEGJELENT
A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTÉRIUM TÁMOGATÁSÁVAL

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat igazgatója

A számítógépes szerkesztés a Scriptum Kft., Szeged munkája
Felelős vezető: Dr. Vas Zoltán

Nyomta az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat
Felelős vezető: Zöld Ferenc

Budapest, 1993
Nyomdai táskaszám: 21670
Felelős szerkesztő: Gilicze Gábor
Műszaki szerkesztő: Szakács Sándorné
A fedéltervet Székely Edit készítette
Kiadványszám: 112
Megjelent 102,9 (A/5) ív terjedelemben

DICŢIONARUL ISTORIC AL LEXICULUI MAGHIAR
DIN TRANSILVANIA
EDITURA KRITERION • AKADÉMIAI KIADÓ
BUCUREŞTI BUDAPEST
1993

Ára: 1650,– Ft 10% áfával

487753

ERDÉLYI MAGYAR SZÓTÖRTÉNETI TÁR

VI

K–Ki